

TAM METİN KİTABI

ASOSCONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

18-19-20 MAYIS/MAY
2017 ALANYA
ALAADDIN KEYKUBAT UNIVERSITY

TAM METİN KİTABI

ASOSCONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

DİN BİLİMLERİ *Religious Sciences*

18-19-20 MAYIS/MAY
2017 ALANYA
ALAADDIN KEYKUBAT UNIVERSITY
ISBN: 978-605-2132-01-2

İÇİNDEKİLER

İlahiyat	3
“Mehmet Feyzî Efendi’de (Ö. 1989) Türk-İslâm Sentezi Düşüncesi”.....	5
Allah’ın Müslümanlara İrade Mutluluk Ve Asalet Emri.....	15
Ergenlik/Gençlik Dönemi Din Eğitimi: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri	26
Osmanlıda Alanyalı Fâkih Ve Devlet Adamı: Minkârîzâde Yahyâ Efendi(1609-1678.....	53
Mantık Tarihi Açısından Platon’u Konumlandırmak: Aristoteles’ten Önce Mantık Bilimiyle İlişkili Birtakım Sorular Soruldu Mu?.....	69
Gençlik Ve Özgürlük İlişkisinde Güncel Dini Sorunlar Ve Çözüm Önerileri	83
Emir Ve Nehiy Bağlamında Sahabe’nin Kur’ân Bilinci	99
Kurtûbî Ve Taberî’ye Göre Kur’an’ın İstinsahının Kıraatla İlişkisi	117
Çocuklara Yönelik Kur’an Ya Da Çocuk Kur’an’ı Üzerine Çalışmalar	127
İşari Tefsirlerde Doğu Ve Batı Aklı Karşılaştırmaları/İdeal Akıl Arayışları	143
Tamamen Dünyaya Bağlanmamak-Dünya Ve Ahiret Dengesini Gözetmek	151
İslam’ın Irkçılık Karşısındaki Tutumu Ve Kardeşlik Eğitimi	159
Tasavvufun İslam Sanatlarının Gelişimindeki Nazarî Etkisi: Tasavvuf Mûsikîsi Örneği.....	169
Selçukludan Cumhuriyete Medreseler (Kırılma Noktası Osmanlı Modern Döneminde Medreseler)..	177
Salih Akdemir Ve “Son Çağrı Kur’an”ın Mukaddimesi	191
Seyyid Ahmet Arvasi’nin İhmal Edilmiş Bir Eseri: “İlm-İ Hal” Ve Düşündürdükleri.....	205
Aile Ve Dini Rehberlik Büroları Ekseninde Aile İçi Şiddet Ve Boşanma	215
Engellilik Teolojisi’nin Engellilik Konusunda Hıristiyan Düşüncesinde Meydana Getirdiği Değişim	223
Osmanlı Resmî Dinî Düşüncesinin Kızılbaş(Alevî) Zümreler Üzerindeki	231
Mısır’da İlk Dönem Türk İdari Uygulamaları Ahmed B. Tûlûn Örneği	245
Arap Dili Öğretiminde; Riyad İslam Üniversitesi Yabancılar Arap Dili Öğretim Enstitüsü Modeli .	257
İslam İktisadının “Adil Gelir Dağılımı” İlkesi Ve Bunun Sosyal Refaha Katkısı.....	265
Hayvanlarla İlgili Metaforlar Özelinde Hz. Peygamberin Üslubunda Somutlaştırma	291
Vaizlerin İş Doyum Düzeyleri (Akdeniz Bölgesi Örneği)	301
Semavi Dinlerin Oluşturduğu Kültürlerde Kudüs Ve Kutsallık Kavramı	319
Alî Şîr Nevâî’nin Mecâlisü’n Nefâyis Adlı Tezkiresinde Şairlerin Din Duygusu Ve İnançları	335
Bağdatlı Rûhî’nin Divanında Peygamberler	343
Reenkarnasyon İnanıcı	349

İLÂHİYAT

3

“MEHMET FEYZÎ EFENDİ’DE (ö. 1989) TÜRK-İSLÂM SENTEZİ DÜŞÜNÇESİ”

Doç. Dr. Bekir TATLI

Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı

Öz

Son dönem İslâm âlimlerinden ve Türk vatani ve milletinin yanık bir sevdalısı olan merhum Mehmet Feyzi Efendi’nin, özellikle millî konulara olan ilgisi, onu diğer İslâm ulemâsından ayıran önemli bir noktadır. O *İslâm ahlâk ve faziletinin* nadide bir örneği olmasının yanı sıra, aynı zamanda hayatı boyunca *Türklük gurur ve şuuru*na da daima vurgu yapan ve bu yönünü dile getirmekten asla geri durmayan büyük bir düşündürüdür. Ne var ki, ilim dünyasında Mehmet Feyzi Efendi’nin yeterince incelendiği ve görüşlerinin gereği gibi tartışıldığı henüz söylenemez. Tabiri câizse onun topluma mâl olan fikirlerinin, bilinmeyen yönlerine göre büyük bir buz dağının görünen kısmı kadar olduğunu düşünüyoruz. Gerekli ilmî platformlarda ve üniversitelerde onun ilmî şahsiyetinin ve fikirlerinin tartışılması, bu konularda tezler, makaleler ve kitaplar hazırlanması, böylece onun düşüncelerinin bütün Türk milletine mâl edilmesini zaruri görüyoruz. İşte bu çalışmamızda Mehmet Feyzi Efendi’nin Türk-İslâm sentezi konusundaki fikirleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Mehmet Feyzî Efendi, din, vatan sevgisi, millî şuur*

5

THE IDEA OF TURKISH-ISLAMIC SYNTHESIS IN MEHMET FEYZÎ EFENDİ (D. 1989)

Abstract

The interest of Mehmet Feyzî Efendi, one of the last Islamic scholars and admirer Turkish nation and homeland, especially on the national issues is an important point that separates him from other Islamic scholars. In addition to being a rare example of Islamic morality and virtue, he is also a great thinker who always emphasizes “Turkishness proud and conscious” throughout his life and never hesitates to express his this direction. However, it cannot be said yet that Mehmet Feyzî Efendi has been studied enough and his opinions have been discussed in the world of science as required. So to speak, we think that his ideas accepted by community are as much as a part of a big iceberg according to his unknown directions. We see it necessary to discuss his scientific personality and ideas in the necessary scholarly platforms and universities, to prepare theses, articles and books on these subjects, so that his thoughts will be accepted by the whole Turkish nation. Here, in this work it is focused on Mehmet Feyzî Efendi’s ideas on Turkish-Islamic synthesis.

Keywords: *Mehmet Feyzî Efendi, religion, love of homeland, national consciousness*

Mehmet Feyzî Efendi'nin (1912-1989) Kısaca Hayatı

Büyük vatan şâiri Mehmet Emin Yurdakul'un, "Bir yerin adına denince Türk ülkesi, gözüm bayrak arar, kulağım ezan sesi!" dizelerinde dile getirdiği gibi, Anadolu'nun bağı yanık vatan toprağı Kastamonu'nun ezan sesleriyle yankılanmaya devam etmesinde en büyük emek sahiplerinden biridir şüphesiz Mehmet Feyzî Efendi.

Son dönem Kastamonulu en etkili fikir adamlarından Mehmet Feyzî Efendi, Temmuz 1912'de Kastamonu'da doğmuştur. Babası İzzet Efendi, annesi Hâfıza Ayşe Hanım'dır.¹ Mahalle mektebindeki tahsilinden sonra Hafız Ömer Fâzıl Aköz'den hıfzını tamamlamış ve kıraat dersleri almıştır. Ayrıca Hafız Tevfik, Hafız Abdurrahman ve Reisülkurra Hoca Kâmil Efendi'lerden temel İslamî ilimlerle ilgili dersler okumuştur. Muvazzaf ve ihtiyat askerlik görevleri sebebiyle İstanbul'da bulunduğu 1935-1937 yılları arasında Nevşehirli Hacı Hayrullah Efendi, Hüsrev Hoca ve Abdülhakim Arvasî gibi âlimlerin tefsir ve hadis derslerine katılmıştır. Askerliği süresince erata Kur'an öğretmiş, tâlim ve tecvid dersleri vermiştir. Annesinin vefatından sonra teyzesi tarafından evlat edinilen Mehmet Feyzî'nin "Pamukçu" olan soyadı "Şallıoğlu" şeklinde değişmiştir. Askerlik dönüşünde o yıllarda Kastamonu'da ikamet eden Said Nursi'den dersler almış, "Serkâtibi" olarak onun hizmetinde bulunmuş ve *Risâle-i Nur*'un tamamını müellifine okumuştur. Said Nursi ile olan yakınlığı sebebiyle açılan davalarda yargılanmıştır. Bu yüzden 1943'te Denizli Cezaevi'nde dokuz ay, 1948'de Afyon Cezaevi'nde on ay süreyle mahpus kalmış ancak her iki davadan da beraat etmiştir. 1957'de Muallim İbrahim Efendi'nin kızı Melek Hanım'la yaptığı evlilikten biri erkek beş çocuğu dünyaya gelmiştir. Uzun yıllar yüksek tansiyondan mustarip olan Mehmet Feyzî Efendi 1975'te ciddi bir böbrek rahatsızlığı, 1983'te de kısmi felç geçirmiştir. Mi'rac kandiline denk gelen 4 Mart 1989 tarihinde Kastamonu'da vefat etmiş, cenaze namazı Hz. Pir Şeyh Şa'bân-ı Velî Camii'nde kılınmış ve Gümüşlüce Mezarlığı'ndaki aile kabristanına defnedilmiştir.² Gıyâbî cenaze

¹ Talebelerinden merhum Hüseyin Eroğlu'nun, Kastamonu Nüfus Müdürlüğü'nden çıkardığı şecereye göre Mehmet Feyzî Efendi'nin büyük dedeleri Medine-i Münevvere'den gelmiş olup kendilerine "Köleoğulları" denilirmiş. Nüfusta yer alan bilgiler şu şekilde verilmiştir: İzzet Efendi (babası, 1291), Hüseyin Efendi (dedesi, 1258), Ahmet Efendi (büyük dedesi, 1222), Abdullah Efendi (babasının dedesi?). Bkz. Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 242-243, Hamle Yayınları, İstanbul 1996.

² Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Özdağ, Musa, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar*, Kutlu Bilgi Yayınları, Kastamonu 2010; Küllüoğlu, Rafet, *Mehmed Feyzî Efendi'den Feyizli Sözler*, s. 12-30, Cihan Yayınları, İstanbul ts.; Baltacı, Burhan, "Şallıoğlu, Mehmet Feyzi", *DİA*, XXXVIII, 310, İstanbul 2010. Mehmet Feyzî Efendi'nin hayatı ve fikirleri hakkında ayrıca bkz. Özdağ, Musa, *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1 - Mehmed Feyzi Efendi*, Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı (Türkov) Kastamonu Şubesi Kültür Hizmeti, Kastamonu 2013; Atasoy, İhsan, *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmed Feyzi Efendi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009; Küllüoğlu, Rafet, "Mehmet Feyzi Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti", *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, s. 24-40, Ziya Ofset, İstanbul 1998; Cebecioğlu, Ethem, "Mehmed Feyzi Efendi", *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, X, 291-293, İstanbul 1996; Şahiner, Necmeddin, *Üç Feyizli Nur*, s. 21-87, 68, Şahdamar Yayınları, İzmir 2009; Özer, Ahmed, *Kastamonu Fedâkârları*, s. 75-135, Işık Yayınları, İzmir 2010. Bazı eserlerde (mesela bkz. Baltacı, 310; Şahiner, s. 21; Özer, s. 75) Mehmet Feyzi Efendi'nin doğum tarihi olarak kaydedilen 28 Mart 1912 tarihi, yakın talebesi Musa Özdağ tarafından bizzat Mehmet Feyzî Efendi'nin sözlü beyanlarına ters düştüğü için doğru bulunmamıştır. Biz de bu yüzden Özdağ'ın "yaz mevsimi, Temmuz'un sonu" ifadelerinden (*Feyizler Sultanı*, s. 20) dolayı burada Temmuz 1912 tarihini esas aldık.

namazının pek çok farklı merkezde kılındığı bilinmekle birlikte, bunlardan en enteresani şüphesiz Mekke-i Mükerreme'de Ka'be-i Muazzama'da Amasyalı Nimetullah Hoca'nın kıldırılmış olduğu gıyâbî cenaze namazıdır.³

MEHMET FEYZÎ EFENDİ'NİN MİLLÎ BİRLİK ve BERABERLİKLE İLGİLİ FİKİRLERİ

Mehmet Feyzî Efendi İslâm dininin tarihten gelen önemli meselelerine, hem de onları orijinal kaynaklarından okuyup anlayabilecek ve çözümler üretebilecek kadar derin bir vukufiyet sahibidir. Bu yönü itibarıyla pek çok İslâm âlimi ile benzer bir nitelik gösterse de, onun belki de en önemli hususiyetlerinden birini Türk milletinin problemlerine, vatan, millet ve devlet gibi millî meselelere yönelik yaklaşımında görmekteyiz. Mehmet Feyzî Efendi, kendisini ziyarete gelen milletvekillerine gündemi çok iyi takip etmelerini, vatan ve millet meseleleriyle ilgili konulara hassasiyet göstermelerini ve iç ve dış düşmanların tuzaklarına karşı daima uyanık olmalarını tavsiye etmiştir. Kendisi Türk olmakla da her zaman gurur duymuş ve mahşer meydanında Türk milleti arasında haşredileceğine inanmıştır. Hatta gençlik yıllarında bir seferinde, sakalına ilişen ve muhtemelen onu Araplara özenmekle suçlama gafletinde bulunan askerî valiye karşı : “Bir elimde Kur'an, bir elimde hadis; ben bunları fehme (anlamaya) çalışan birisiyim. Kimseden çekindiğim yoktur. Ben öz be öz Türküm!” şeklinde karşılık vererek, hem İslâm'ın iki önemli değeri olan Kur'an ve Sünnet'e bağlılığını ortaya koymuş, hem de Türk milletine mensubiyetini açıkça ifade etmiş; böylece hem İslâmî değerlere sahip çıkmanın Araplaşmak anlamına gelmediğini, hem de İslâmî değerlerin kendi milliyetini yani Türklüğünü dile getirmeye engel olmadığını cesaretle dile getirmiştir.⁴ Bizce onun bu yönü, diğer İslâm âlimleri arasında kendisini ön plana çıkaran ve farklı bir konuma yükselten çok önemli haslettir.

Şimdi, daha önce bahsettiğimiz bazı talebelerinin hakkında yazdıkları kitaplardan istifade ederek Mehmet Feyzî Efendi'nin millî benliğimizi ilgilendiren görüşlerine kısaca işaret etmek istiyoruz:

- **İslâmiyet ruhumuz, Türklük bedenimizdir.**
- **Milliyetimiz gelişirse, İslâmiyet de gelişir.** Dinle millet, etle kemik, sırtla karın gibi birbiriyle kaynaşmıştır. Kâbil-i tefrik değildir.
- **Her millet evvelâ kendi millî bünyesini ıslah etmeli;** sonra İslâm milletleri el ele vermeli. Çünkü kendi başına ayakta duramayan kimseler, el ele verince daha çabuk yıkılırlar ve düşerler!
- Bir milletin parçalanması, birbiriyle uğraşması âfettir. Bütün bu parçalanmalar, münâzaanın (çekişmenin) bir neticesidir; Kur'an'ın irşadından uzaklaşmanın bir sonucudur.
- Millî bünye, ferdi bünyeden daha önemli, daha sağlam, daha üstün ve daha câmidir. Bunun için **her fertte millî bir sadâkat lâzımdır.**

³ Kalaycı, *Karanlıktan Aydınlığa*, s. 96.

⁴ Kalaycı, *age.*, s. 245; Küllüoğlu, “Mehmet Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, s. 39.

- Milli bünyemiz, ferdi bir bünye gibidir. Eğer bünye kendi kanını, kendi içerisinde üretirse, ne âlâ (bu çok güzel bir durumdur). Aksi takdirde, dışarıdan alacağı kan, bünyesine ya uyar ya uymaz. Uysa da ne zamana kadar dışarıdan alacağı kanla yaşayabilir?
- Mefâhir-i dîniyyeyi (dînî değerleri), mefâhir-i milliyyeyi (millî değerleri) ve vatani muhafaza için tâlim-taallüm etmek, askerlik yapmak da lâzım.
- Vatan şarttır. Vatani korumak; ırzını, namusunu ve dinini muhâfaza etmektir. Çünkü bunlar, vatanla muhâfaza olunur. Vatana hürmet, şühedâya, ecdâda hürmettir. Her günâh, her suç bağışlanabilir; ama vatana ihânet suçu başka! Vatana ihânet(in acı sonuçları), nesilden nesle, batından batına intikâl eder.
- **Anarşinin kökü dışarıdadır**, Ebû Cehil karpuzuna benzer. Dışarıdan beslendiği kaynaklar kesilirse, memleket içindeki kolları da kendiliğinden kuruyacaktır. Kökü dışarıda olan cereyanlara, görüntüsü nasıl olursa olsun, aslâ iltifat etmeyiniz.
- Anarşi itaatsizliktir. Kanun ve nizam tanımamaktır. Halbuki meşruiyet dairesinde daima kanuna ve nizama uymak gerekir. Başta, Allah'ın Kitabı'na ve Peygamberimizin Sünneti'ne uymalıyız.
- İçimizden meşruiyet yoluyla ma'rûfla emreden, münkerden nehyeden (iyi ve güzel şeylerin yapılmasını isteyen, kötü ve çirkin olan şeyleri yasaklayan) âmirler de itaat lâzımdır. Tâ ki, anarşiye kapı açılmasın.
- Üstâd Bediüzzaman Denizli mahkemesinde: "Bu milletin dinle olan râbitaları ve bağları çözülsün, o zaman anarşi olur!" demişti. O zaman: "Anarşi neymiş?" diyenler, şimdi bu hali görsünler!
- Bu memleketi beğenmeyenler, abâsını omzuna alıp, beğendiği yere gitmeli; fitne ve fesâda sebep olmamalı.
- Âl-i Osman değil ilme-ulemâyâ, kisve-i ilmiyyeye (âlimlerin giydiği elbiseye) dahi ta'zîm etmiştir. Bu hürmet ve ta'zîm, ne Abbâsîler'de ne de Emevîler'de vardır.
- Cenâb-ı Hak, muhafazakârlığın onda dokuzunu Türk milletine vermiş. Bu, Allah'ın bu millete bir lutf-i İlâhîsidir.
- **Türkistân, Buhâra, Semerkant...** Bu beldelerin hepsi **Ehl-i Sünnet ve Mâtürîdî** idi. Onlara bâtil mezhepler bile girmemişti. Kızıl kâfirler oraları hep mahvettiler.
- Dinimiz nikâhı helâl; sifâhı (zinâyı) haram kıldı. Nikâh-ı sahîlten gelen nesil, anasına-babasına, cemiyete, millete, vatana ve beşeriyete fayda verir. Sifâhtan gelenler, emin değildirlir, sır tutamazlar, hayâsız ve yalancı olurlar.
- **Büyükler**, küçüklere sevgi ve şefkatle, küçükler de büyüklere saygı ve edeple yaklaşmalıdır. **Küçükler**, büyüklerin kazandıkları tecrübelerinden, ilim ve irfanlarından istifade etmeli; büyükler de şefkat kanatlarını gererek, sabır ve sebatla, görgü ve bilgilerini bir miras olarak, onların dünyalarına aktarmalıdır.
- Yeni nesil olan **gençliği**, daima **ileriyeye dönük** olarak yeni imkânlarla; yeni bilgiler, yeni görgüler, yeni fen ve teknik usullerle hazırlamalı; **sadece geçmişin mirası ile yetinmemelidir**. Unutulmamalı ki, yeni nesil, daima yeni ve gelecek dönemler için yaratılmış ve bu dönemde görülecek ve yaşanacak şeylere kolayca adapte olabilecek özelliklerle donatılmışlardır.

- Kendi insanlarımızla **tartışmaktan**, itişip kakışmaktan şiddetle sakınmalıyız. Meşruiyet sınırları içerisinde herkesin fikrini ve inancını hoş görüp, sevgi ve saygıda kusur etmemeliyiz. Aksi takdirde **paramparça** olur, gücümüzü ve etkinliğimizi kaybederiz. Tabii ki, bu durumda hem kendi içimizdeki, hem de milletler arasındaki saygınlığımızı kaybederiz.
- Her nerede olursa olsun, **hakın ve haklının yanında yer almalıyız**. Asla gücün ve güçlünün, paranın ve mevkinin yanında yer almamalıyız. Zira bu durumda, hukukun ve adaletin, huzurun ve saadetin yok olmasına ön ayak olmuş oluruz.
- Dünya ve âhiretle ilgili olarak, bütün toplumsal kavgaların, huzursuzlukların, dehşet ve vahşetlerin, cehalet ve sefaletlerin yegâne kaynağı, Yüce Yaraticımız'ın kutlu ve nurlu kitabı **Kur'an-ı Kerim'den**, yani onun eğitim ve öğretiminden **mahrum kalmamız** ve kutsi uyarılarından uzak durmamızdır. Çünkü o, sönmeyen ebedî bir ışıktır.
- Bu milletin uyanması lazım. Bütün gayr-i millîler (Türk olmayanlar), köşeleri bucakları kapmışlar; birbirlerini koruyorlar, birbirlerine sahip çıkıyorlar. Memleketin idaresini ellerine geçirmişler. Hakiki Türkler ise, önceki imparatorluğun verdiği rehavet (gevşeklik) ve şöhret duygusu ile hâlâ eski kafada! Gayet mütevazı bir vaziyette hayatından memnun! Ama uyanması lâzım. Çünkü elde avuçta ne imparatorluk kaldı, ne de eski hakimiyet. Elde kala kala bir avuç toprak kaldı. Uyanmalı, gözünü açmalı ve memleketin önemli noktalarına gelmeli. Dinine, vatanına, milletine, ırzına ve namusuna sahip çıkmalı. Kendi kendine sahip çıkıp; kendisi kendisini idare etmeli. Bu memlekette söz sahibi kendisi olmalı.⁵

Değerlendirme

“İslâmiyet ruhumuz, Türklük bedenimizdir.” sözüyle Mehmet Feyzî Efendi, Türk milleti için hayati öneme sahip ve birbirinden asla ayrılması mümkün olmayan iki esasa işaret etmiştir. Nasıl ki bir insan “ruhu” ve “bedeni” ile birlikte var olmak durumunda ve bunlardan sadece birinin mevcudiyeti “insan” olması için yeterli değilse, tıpkı onun gibi bir şahsiyet sahibi olan milletler de ancak ruhu ve bedeni bir arada olduğu zaman mükemmel bir millet haline gelebilecektir.

Bu manada Mehmet Feyzî Efendi'nin fikir sisteminde “ruhu” temsil eden ana kavram *İslâmiyet*'tir. İslâm ise sağlam bir Peygamber inancına yani Hz. Muhammed'in yolu olan onun Sünneti'ne dayanmak zorundadır. Bu nedenle Mehmet Feyzî Efendi kendi **meşrebinin üç esasa** dayalı olduğunu ifade etmiştir ki bunlardan birincisi **Sünnet-i Seniyye**'yi takip etmek, ikincisi **helâlden** yiyip-içmek, üçüncüsü de her türlü işte **ihlâs** üzere olmaktır.⁶ Açıkça görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in Sünneti, Mehmet Feyzî Efendi'nin hayatının en önemli unsuru konumundadır. Elbette ki, Mehmet Feyzî Efendi'nin yürüdüğü yolun en önemli esasının “Sünnet-i Seniyye” olduğunu söylerken, bu noktada Rasûlullah'ın “yaşayan bir Kur'ân” olduğu gerçeğini göz ardı etmeden düşünmemiz ve aslında bunun bir “Kur'ân-Sünnet” bütünlüğü anlamına geldiğini hatırdan uzak tutmamamız gerekir. Çünkü Mehmet Feyzî Efendi hayatının

⁵ Özdağ, *Feyizler* VI, 142. Burada sıralanan sözler için özellikle Özdağ'ın *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar* adlı eserinin “Vatan-Millet Sevgisi” bölümüne bakılabilir.

⁶ Özdağ, “Mehmed Feyzî Efendi'nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü”, s. 56; Küllüoğlu, *Feyzli Sözler*, s. 102.

sonuna kadar bu iki unsuru birbirinden asla ayırmamıştır. Hatta bu iki unsur, onun “ilmî kültürünün” en önemli kaynağı durumundadır.⁷

Mehmet Feyzî Efendi'nin hayatı boyunca telebelerini ilmek ilmek işleyerek, onlara öğretmeye çalıştığı **Peygamber'e kayıtsız-şartsız ve mutlak itaat** düsturunun hayati değerinde bir öğreti olduğunu düşünüyoruz. Çünkü bu düsturun, son zamanlarda Müslümanlar üzerinde oynanmaya çalışılan sinsi oyunlardan biri olarak gördüğümüz **“Peygambersiz Müslümanlık”** tuzaklarına karşı oldukça etkili bir panzehir olduğu açıktır. Bazı gruplar tarafından dillendirilen: “Allah'ın birliğini kabul edenin başımızın üstünde yeri vardır, *Muhammedün Rasûlullah* demese bile!” şeklindeki görüşler, doğrudan İslâm'ın kalbine saplanmaya çalışılan bir hançer kadar tehlikelidir. Zira bu tür düşünceler Allah sevgisinin, günahların bağışlanmasının ve dolayısıyla cehennemden kurtuluş yolunun sadece Rasûlullah'a mutlak itaatten geçtiğini her fırsatta dile getiren Kur'ân'a⁸ alenen aykırıdır. Bu ifadeler bize göre, belki adı Müslüman olan fakat yaşayışı ve düşüncesi itibarıyla bir Hıristiyan'dan farksız davranan melez ve kaypak kişiliklerin yetişmesine zemin oluşturabilir. Hıristiyan batı dünyasının tabiri caizse ekmeğine yağ sürecektir bundan daha iyi bir fikir olamaz. Bunlar ancak son Peygamber'in gelmesinden önceki “fetret” devirlerinde geçerli olabilecek cinsten fikirlerdir. Artık peygamberlerin sonuncusu geldiğine göre, onu kabul etmemenin makul bir sebebi olamaz. Böyle bir şahsın kurtuluşundan bahsedebilmek, hele hele başımızın üstünde ona yer göstermek, akli başında bir Müslümanın sergileyeceği cinsten bir davranış olmasa gerektir. İşte Mehmet Feyzî Efendi, *“Rasûl-i Ekrem aleyhi's-selâm Efendimiz hidâyet nurunun tecessüm ve temessül etmiş şeklidir. Kim ona teveccüh etti ise hidâyet buldu. Kim de ona arka çevirdi ise hasâret buldu.”* ve *“Kemâl-i iman, Rasûlullah'a (s.a.) muhabbetle hâsıl olur. Muhabbetullahın alâmeti de Rasûl-i Ekrem'e itaattir.”* diyerek bu türlü tuzaklara karşı daima dikkat çekmiş ve “Peygambersiz Müslümanlık” anlayışlarına şiddetle karşı çıkmıştır.

10

Rasûlullah *aleyhi's-selâm*'in adeta hayatını resmeden: *“O vakit, Allah'tan bir rahmet sebebiyle onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et ve iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da, artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.”*⁹ âyet-i kerimesi aynı zamanda Mehmet Feyzî Efendi'nin de hayatına bütünüyle aksettirdiği bir düstur haline gelmiştir. Bu anlamda onun hayatının da tamamen bu âyetin anlattığı istikamette cereyan ettiğini söylememiz yanlış olmayacaktır. Ziyaretçilerinin onunla ilgili hatıralarını toplayan kitaplardan da bunu bariz olarak anlıyoruz.

Mehmet Feyzî Efendi'nin Rasûlullah'ın hayatından kendisi için örnek edindiği bir başka yön de, ayırım yapmadan bütün insanları kuşatıcı ve kucaklayıcı olmasıdır. Bu anlamda o, *“Kendi insanlarımızla tartışmaktan, itişip kakaşmaktan şiddetle sakınmalıyız. Meşruiyet sınırları içerisinde herkesin fikrini ve inancını hoş görüp, sevgi ve saygıda kusur etmemeliyiz. Aksi takdirde paramparça olur, gücümüzü ve etkinliğimizi kaybederiz. Tabî ki, bu durumda hem kendi içimizdeki, hem de milletler arasındaki saygınlığımızı kaybederiz.”*¹⁰ demek suretiyle Hz. Peygamber'in yolunu bire bir tuttuğunu göstermiştir. Çünkü Mehmet Feyzî Efendi'nin bu hareket tarzı da, *“İşte benim dosdoğru yolum budur; buna uyun ve başka yollara sapmayın,*

⁷ Özdağ, “Mehmed Feyzî Efendi'nin Manevî Kimliği ve Tasavvufi Yönü”, s. 63.

⁸ Âl-i İmrân, 3/31.

⁹ Âl-i İmrân, 3/159.

¹⁰ Özdağ, *Feyizler Sultanı*, s. 103-104.

yoksa o yollar sizi Allah'ın yolundan ayrı düşürür.”¹¹ ve “Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; sonra korkuya kapılırsınız da kuvvetiniz gider...”¹² âyetlerinin en güzel uygulayıcısı olan Hz. Peygamber'in hayat tarzıyla tamamen örtüşmektedir.

Ayrıca, “Herkes benim dairemde olsun, bana gelsin demek olmaz. Herkes elindeki buz parçası hükümündeki enaniyetini İslâm havuzuna atmalıdır.”¹³ diyerek bütün Müslümanları aynı hedef etrafında kenetlenmeye çağırırken, yine Rasûlullah'ın çok önemli bir takipçisi olduğunu göstermiştir. Yine bu meyanda, İslâm'ı sadece kendilerinin temsil ettiğini savunan, başkalarını Müslüman saymayan, güya kendi akıllarınca İslâm devletini kuracaklarını iddia eden bazı gruplara karşı kullandığı ifadeler de son derece çarpıcıdır: “Ne yapalım kardeşim? Kursunlar da görelim! Neyi emredecekler, neyi nehyedecekler? Kur'ân'ı, hadisi değil mi? Bu ise zorla olmaz! Bir zamanlar zaptiyeler, namaz kılmayanları tutarlar, döverek zorla namaz kıldırırlarmış. Kimisi abdestsiz namaz kılar, kimi pis yerlerde saklanır, kimisi de Türk ve Müslüman olduğu halde, zimmî Hıristiyan vatandaşların söyledikleri bir tabirle: ‘Hıristiyanım!’ derlermiş! Ama şimdi isteyen kılıyor.”¹⁴ Bu da göstermektedir ki, Mehmet Feyzî Efendi, insanları Rasûlullah'ın yoluna çağırırken bu işin hem sloganlardan uzak bir şekilde ve tıpkı Rasûlullah'ın yaptığı gibi sevdirecek ve suhûletle yapılması gerektiğini, hem de mezhebi/meşrebi ne olursa olsun, diğer Müslümanları dışlayıcı tavır ve davranışlardan uzak durulmasının zaruri olduğunu düşünmektedir.

Mehmet Feyzî Efendi'nin fikir sisteminde “bedeni” temsil eden ana kavram ise *Türklük*'tür. Kendisinin Türk vatanına ve milletine karşı beslemiş olduğu engin sevgi oldukça ileri düzeydedir. O derecede ki, Mehmet Feyzî Efendi Türk ordusunu, askerliği, vatanını ve milletini canından aziz bilmiş ve bu sevgisini daima etrafındakilere aksettirmiştir. Hatta,

“Annem beni yetiştirdi, bu vatana yolladı; al sancağı teslim etti, Allah'a ismarladı,

Boş oturma çalış dedi, hizmet eyle vatana; sütün sana helâl olmaz, saldırmazsan düşmana,

Arş ileri, marş ileri, Türk askeri dönmez geri...”

dizeleriyle bilinen Alay Marşı'nı küçük çocuklara, daha okula bile gitmezden evvel, özenle, üşenmeden ve bıkmadan öğretmiştir.

Yine askerliğin bir **Peygamber Ocağı** olduğunu ifade etmiş; özellikle **gençlerimize** asker olmanın önemini, şerefini ve kutsiyetini; askerlik hayatındaki kışla içerisinde özenle sağlanan ve uygulanan **disiplini** takdirle anlatmış, bu konuda Allah'a ve peygamberine çok ciddi bir şekilde uyma açısından, almamız gereken dersler ve ibretler bulunduğunu söylemiştir.

Ayrıca din, vatan, millet, ırz ve namus, haysiyet ve onur gibi kutsiyeti tartışılmaz yüce değerlerin, ayakta tutulması ve devam ettirilmesi konusunda askerliğin kesinlikle önemli ve lüzumlu bir görev olduğunu dile getirmiş, bu hususta “*Vatan da ne imiş... Askerlik de ne imiş!*” gibi laf edenleri densiz, dengesiz ve talihsiz olarak görmüş; bu gibi kimselere, hüviyeti ne olursa olsun asla itibar edilmemesini öğütlemiştir.

Mehmet Feyzi Efendi, kendisini gerici ve yobaz gibi yaftalarla karalamak isteyen bir dergiye verdiği cevapta, “*Ben yirmi seneden ziyade dîni ve ilmi eserler tetebbuu içinde yaşıyorum;*

¹¹ En'âm, 6/153.

¹² Enfâl, 8/46.

¹³ Kalaycı, *age.*, s. 210.

¹⁴ Kalaycı, *age.*, s. 361.

vatan ve millet mefhumunun ne olduğunu biliyorum. Geri fikirli, hurafelere inanan bir yobaz değilim!” diyerek Türk milletine duyduğu sevgiyi bir kez daha açıkça dile getirmiştir. Mehmet Feyzi Efendi’nin söz konusu derginin asılsız iddialarına karşı bizzat kaleme aldığı ifadelerini, konumuzu da yakından ilgilendirmesi sebebiyle burada aynen vermek istiyoruz:

“Size ben hakiki mesleğimi bildireyim; siz de lütfen efkâr-ı âmmeye bildiriniz. Şimdi medeniyet devridir, gizli iş yoktur, herkes anlasın. Evet benim meslek ve gayem, bana isnat edilen iftiraların hâricindedir. Benim yegâne mesleğim, bütün Müslümanların tekâmül ve terakki düsturu olan Kur’ân-ı Hakîm’in hakikatlarına vâkıf olmak için çalışmamdır... **Cennet gibi vatanımı ben de herkes gibi severim. Vatanıma ve milliyetime olan en küçük bir hüürmetsizliği kabul etmem!** Çünkü insan-ı kâmil, nefisine ve şahsına karşı yapılan her tahkir ve fenalığı unutulabilir, affedebilir. Lâkin vatana ihanet edenlere karşı beslenen nefret ve husumet, batından batına müteselsilen intikal ederek aslâ unutulmaz. Zira **bu mukaddes vatanımızın** her kabza-i türâbı (her karış toprağı) **kahraman ecdâdımızın bâkiye-i enkâz-ı hayâtiyesinin bir mahfazasıdır. Hem ecdâdımız gibi biz dahi onun meşîme-i nezihesinde (temiz rahminden) sudûr ve tulû ettiğimiz (doğduğumuz) misillü, vefattan sanra dahi yine onun sîne-i kutsiyesine rüçü edeceğiz (döneceğiz). Hâlikımız bizi vatanın beşik denilen bir kapısından şu âlem-i fâniye ithal edip, mezar namı verilen diğer kapısından ihraç edecektir. Evet, insanın her halde hayat-ı fâniyesini bu iki bâb-ı mukadder arasında geçireceğine ve yarın haşır gününde kendi vatandaşları ile muhâsebe edileceğine inanan insanım. Yoksa geri fikirli değil, ileri fikirli bir ilim adamıyım! İşte bu hakikate binâen, ittihâd-ı dînî ve millîmize zıt olan her şeyden ziyadesiyle içtinab eden (uzak duran), şu necip ve en asil, Kur’ân’ın methine mazhar, tarih boyunca asırlardan beri necâbetini (asâletini) muhafaza etmiş olan Türk milletinin bir ferdim! Türklüğe aykırı ve an’aney-i millîye zıt bir hareketim, aslâ kaydedilmemiş, tertemiz bir vatan evlâdıyım!”¹⁵**

12

Sonuç olarak Mehmet Feyzi Efendi’de dînî ve millî kimlik birleşmiş, adeta ayrılmaz bir bütün teşkil etmiştir. Onun bu kimliğinin tabii bir neticesi olarak kendisi, Türk ve İslâm dünyasının problemlerine de bir bütün halinde bakmış; dinî ve millî değerlerin birlikte yaşatılması gerektiğini hayatı boyunca ısrarla dile getirmiştir. Onun tespitlerine göre “mefâhir-i dîniyye, mefâhir-i millîyye ve sadâkat-i vataniyye” denilen üç değere birden sahip çıkılması gerekmektedir. Yani dinî değerlere, millî değerlere ve vatana birlikte sahip çıkarak, bu üçlünün ayrılmasına aslâ müsaade edilmemelidir. Çünkü bu üçü bir arada oldukça onulmayacak, tedavi edilmeyecek hiçbir yara ve hastalık yoktur. Bu demektir ki, bugün karşı karşıya kaldığımız problemlerin ana sebebi, “üçlü sac ayağı” diyebileceğimiz “din, milliyet ve vatan” ile ilgili konularda gösterdiğimiz zaaf ile bunların parçalanması ve adeta birbirlerine düşman gibi gösterilmesidir.

Sağlam bir şekilde ayakta durabilmek için bunlardan birini diğerinin önüne geçirmeden ve hiçbirini de ihmal etmeden hareket etmek gerekir. Çare bu üçlünün bir arada olmasıdır. İslâmî değerlerin ayakta tutulabilmesinin yolu, milliyetimize/Türklüğe sahip çıkmaktan geçer; çünkü millî bünyemiz sağlıklı olmazsa, ayakta duramayız ve dinimize de sahip çıkamayız. Millet olarak ayakta duramadığımızda, tıpkı bizim gibi kendi başına ayakta duramayan diğer Müslüman milletlerle bir araya gelmemiz de mümkün olmayacaktır. Yahut mümkün olsa bile,

¹⁵ Küllüoğlu, Feyzli Sözler, s. 212-215.

kol kola vermiş sarhoşlar gibi hep birlikte yere kapaklanmak veya yuvarlanmak kaçınılmaz olacaktır.

Tek başına Türklüğü öne çıkarmak da çare değildir. Çünkü İslâm varsa Türklük bir anlam ifade eder. İslâm'dan çıkan Türkler, Türklüklerini de kaybetmiştir. Bu iki unsur birbirini tamamlar. Bu nedenle “İslâmiyet ruhumuz, Türklük bedenimizdir.”

Bunların muhafazası için ise vatan şarttır. Vatan olmazsa İslâm'ı da Türklüğü de korumak mümkün değildir. Sağlam bir şekilde ayakta durmak için İslâm, Türklük ve vatan mefhumları bir arada olmak zorundadır. Bunların bir arada olduğu bir Türk dünyasının, aynı zamanda diğer Müslüman milletler için de büyük bir güven ve huzur kaynağı olacağı muhakkaktır.

Kaynakça

- Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî (v. 241/855), *Müsned*, I-VI, Mısır ts.
- Atasoy, İhsan *Bediüzzaman'ın Sır Kâtibi Mehmed Feyzi Efendi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009.
- Baltacı, Burhan, “Şallıoğlu, Mehmet Feyzi”, *DİA*, XXXVIII, 310, İstanbul 2010.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn (v. 458/1066), *Şuabu'l-îmân*, I-VIII, Beyrut 1410.
- , *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-X, Mekke 1414/1994.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Cu'fî (v. 256/870), *Sahîh*, I-VII, Beyrut 1410/1990.
- Cebecioğlu, Ethem, “Mehmed Feyzi Efendi”, *Sahabeden Günümüze Allah Dostları*, X, 291-293, İstanbul 1996.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mehdî el-Bağdâdî (v. 385/995), *Sünen*, I-IV, Beyrut 1386/1966.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman (v. 255/869), *Sünen*, I-II, Beyrut 1407.
- Gökalp, Murat, “Hicrî İlk Üç Asır Özelinde Sened ve Metin Kritiği Bağlamında Gurabâ Rivâyetinin Değerlendirilmesi”, *Dînî Araştırmalar*, Eylül-Aralık 2006, cilt: 9, s. 26, ss. 177-192.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (v. 354/965), *Sahîhu İbn Hibbân bi tertibi İbn Balabân*, I-XVIII, Beyrut 1414/1993.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (v. 276/889), *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*, Beyrut 1393/1972.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (v. 273/ 886), *Sünen*, I-II, Kâhire ts.
- Kalaycı, Şaban, *Karanlıktan Aydınlığa*, Hamle Yayınları, İstanbul 1996.
- Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer, *Nazmu'l-mütenâsir mine'l-hadîsi'l-mütevâtir*, Matbaatu't-tekaddüm, Kahire ts.
- Konevî, Sadreddin (v. 673/1274), *Marifet Yolcusuna Kulavuz- Tebsiratü'l-mübtedî ve tezkiratü'l-müntehî*, trc. Ahmet Remzi Akyürek, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Küllüoğlu, Rafet, *Mehmed Feyzî Efendi'den Feyizli Sözler*, Cihan Yayınları, İstanbul ts.

-----, “Mehmet Feyzî Efendi'nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”, *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, ss. 24-40, Ziya Ofset, İstanbul 1998.

Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu, Ziya Ofset, İstanbul 1998.

Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, (v. 671/1273), *Mesnevî*, hazırlayan: Adnan Karaismailoğlu, I-II, Ankara 2004.

Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî (v. 261/ 875), *Sahîh*, I-V, Beyrut ts.

Nesâî, Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (v. 303/915), *es-Sünenü'l-kubrâ*, I-VI, Halep 1411/1991.

Özdağ, Musa, *Mehmet Feyzî Efendi'den Feyizler*, I-VI, Hamle Yayınları, İstanbul 1992-1998.

-----, *Feyizler Sultanı Mehmet Feyzî Efendi ve Feyizlerden Damlalar*, Kutlu Bilgi Yayınları, Kastamonu 2010.

-----, *Kastamonu'nun Manevî Mimarları-1 -Mehmed Feyzî Efendi*, Türkiye Kamu Çalışanları Kalkınma ve Dayanışma Vakfı (Türkav) Kastamonu Şubesi Kültür Hizmeti, Kastamonu 2013.

-----, “Mehmed Feyzî Efendi'nin Manevî Kimliği ve Tasavvufî Yönü”, *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, ss. 55-70, Ziya Ofset, İstanbul 1998.

Özer, Ahmed, *Kastamonu Fedâkârları*, ss. 75-135, Işık Yayınları, İzmir 2010.

Palabıyık, Abdülkadir, “Hadisleri Açısından *Atabetü'l-hakâyık* Üzerine Bir İnceleme”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: XII, ss. 125-146, İzmir 1999.

Şâfîî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. el-Abbas el-Muttalibî el-Mekkî (v. 204/819), *Müsned*, Beyrut ts.

Şahiner, Necmeddin, *Üç Feyizli Nur*, ss. 21-92, Şahdamar Yayınları, İzmir 2009.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyub (v. 360/971), *el-Mu'cemu'l-kebîr*, I-XX, Musul 1404/1983.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed (v. 321/933), *Şerhu Meâni'l-âsâr*, I-IV, Beyrut 1399.

Tatlı, Bekir, “‘İslâm Garip Başladı...’ Hadisine Orijinal Bir Bakış Açısı Getiren Mehmet Feyzî Efendi'nin Peygamberlik ve Sünnet Anlayışı”, *II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Veli Sempozyumu-Kastamonu'nun Manevî Mimarları*, 4-6 Mayıs 2014, Kastamonu, Türkiye.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd (v. 204/819), *Müsned*, Beyrut ts.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (v. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh (Sünen)*, I-V, Beyrut ts.

Topçu, Kemal, “Mehmet Feyzî Efendi'nin Sosyal İlişkileri”, *Mehmed Feyzî Efendi'nin Feyiz Pınarı Sempozyumu- 8 Mart 1998 Kastamonu*, ss. 72-82, Ziya Ofset, İstanbul 1998.

ALLAH'IN MÜSLÜMANLARA İRADE MUTLULUK VE ASALET EMRİ

Doç. Dr. Yalçın KAYA

Selçuk Üniversitesi

Öz

Allah insanlara Kur'an'daki ayetlerle ve hadislerle birçok emir ve yasak bildirmektedir. Fakat özet olarak bildirilen emir ve yasaklarla insanlara Allah'tan başka her şeye karşı iradeli olmayı, ancak Allah'a karşı mutlak bir aczi yet içerisinde olmayı emretmektedir. Bütün sureler namaz kılarken değişebilirken, Fatiha suresi değişmemekte ve her rekâta okunmaktadır. Fatiha suresinde ise, Allah'a söz veriyoruz. "Ancak sana kulluk eder, her şeyi ancak senden isterim" diye. Bu sözün arkasındaki gerçek, Allahtan başka hiçbir güç karşısında aciz, çaresiz ve silik duruma düşme hakkımızın olmamasıdır.

Allah insanlardan mutlu ve huzurlu yaşamalarını istiyor. Hatta emrediyor ve diyor ki "Allah dostları için ne bir hüznün ne bir korku vardır." (Yunus Suresi, 62-63). Elbette bu dünyada hüznün ve korku olmadan yaşamak gerçek mutluluğun ve huzurlu bir hayatın ta kendisidir. Asrımızda insanların en büyük başının belası strestir. Fakat insanları strese sokan; dolayısıyla kanser, ülser, inme, kalp krizi gibi bütün hastalıkların kaynağı da sadece Allah'ın takdir ve tasarrufuna adeta kafa tutmaktır. Onu sorgulamaktır, işine karışmaktır, o'nun takdir ve tasarrufundan memnun olmamaktır. Hâlbuki biz O'ndan razı olmazsak O bizden razı olur mu?

Allah insanlara asil bir hayat yaşamalarını istiyor. Asil bir hayat, yaşam kalitesidir. Yaşam kalitesi de maddi imkânların üst düzey olmaları değil, karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı bir hayattır. Sevgi ve saygıya dayalı bir hayatın yaşanabilmesi için de eşlere Allah'ı memnun etmek için birbirlerini memnun etmek için memnun etmeleri gerektiğini, anne ve babalara evlatlarına Allah'ı memnun etmek için şefkat göstermelerini, çocuklara ise anne-babalarını Allah'ı hoşnut edebilmek için hürmet göstermeleri gerektiğini emrediyor. Mümin kardeşleri de kendi nefsinden daha üstün tutmaları ve bir şey yerken veya paylaşırken mümin kardeşine daha iyisini vermeleri isteniyor. Karşılıklı olarak bu sevgi ortamından daha asil bir hayat ortamı da olmayacaktır elbette.

Anahtar Kelimeler: İslam, asalet, mutluluk, huzur, irade, stres

SELF CONTROL, HAPPINESS AND DIGNITY ORDER OF GOD TO MUSLIMS

Abstract

God reveals many commandments and prohibitions in the Qur'an and also the prophet Muhammed who is the founder of Islam through the hadith. But people be ordered with declared prohibitions and commandments to be self controlled against everything else with an absolute incapacity against God. Every surah can be read during praying, but surah Fatiha never change and be read in each rak'ahs. We promise to God in surah Fatiha as Thee do we serve and

Thee do we beseech for help. The fact behind these words, being helpless against any power other than God is not our right.

God wants people to be happy and lead a peaceful life. And also God says there is no sadness and horror for those dedicated ones. Of course, living without fear and sadness in this world is the point of real happiness and a peaceful life. Stress is the biggest scourge of the people of our age. But the people that put stress therefore, cancer, ulcers, stroke, heart attack, such as the source of all disease is almost head to God's will and just keep saving. The source of the stress for the people like cancer, ulcer, stroke and heart attack of all types of diseases is almost to be against God's will, decision and savings, to question Him, to interfere with His work and business and not to be satisfied with His appreciation, discretion, and savings for them.

God want people to live a nice and a beautiful life in dignity that is the quality of life. Quality of life is not to be a superior financially but to be living basically on mutual love and respect. Experiencing a life based on respect and love to please God, family couples need to satisfy each other, parents show compassion for their children, children show reverence to their parents. People are also asked to keep believing brothers superior to their own souls. In addition to this, sharing is also ordered for better or the best in favor of his believing brothers. Mutually, of course there will not be any better or the best life other than this dignified life environment.

Keywords: Islam, dignity, happiness, peace of mind, will, self-control, stress

GİRİŞ

16

Allah-u Teâlâ “Kur'an'ı biz gönderdik biz koruyacağız” (Hicr 9) buyurmaktadır. O zaman, din adına korunmuş olma garantisini haiz tek referans Kur'an-ı kerimdir. Hadis ve sünnete ise, birçok ayeti-i kerimede belirtilen “Bana ve Resulüme itaat edin.” (Enfal 46, Al-i İmran 132, ...) Emirlerine binaen itaat edilmek zorunluluğu vardır. Elbette sahih olmayan hadisler mevcuttur. Fakat aslında hadis olmadığı halde hadis gibi, hadis kavramları arasına giren atasözleri, veciz ifadeler, edebi sözler vb. de İslam'a bidatler sokmaktadır. Lakin buna rağmen; insanların hadislerle karşı sahih mi, değil mi polemikleriyle, paranoyak bir anlayışa sahip olunmasının, İslam dinine daha fazla zarar vereceğini düşünmek hata olmayacaktır. Kur'an'da mealen “Eğer o (peygamber), bizim adımıza bazı laflar uydurmaya kalsaydı (Hakka 44), elbette ki, biz kendisini bütün gücümüzle yakalar (Hakka 45), sonra da mutlaka biz onun can damarlarını keserdik (Hakka 46).” Ayet-i kelimesine binaen Resulullah a.s'nın Allah'a c.c rağmen, Allah adına bir şeyler uydurması mümkün değildir. Öyleyse söyledikleri garantidir. Yine Allah-u Teâlâ, “Kur'an'ı, beni tanısnlar ve bana kulluk etsinler diye gönderdik.”(Hadisi Kutsi) Buyurmaktadır. Öyleyse mahşerin dehşetinde Allah-u Teâlâ insanları, tarafından gönderdiği kurandaki ayetlere tek tek tabi olup olmadıklarına göre hesaba çekecektir. Ayetlerin hapsine tabi olanlar, birçok nimet ve güzelliklerle tanımlanan cennetle müjdelenirken; ayetlere tabii olmayanların ise, korkunç azaplarla tanımlanan ve uyarılan cehennemin korkunç azabıyla cezalandırılacağı bildirilmektedir. Hatta bu dünyadaki azap ve Esfel-i Safilin diye tanımlanan süflülüğe duçar olacağı bildirilmektedir (Rad 34, Yunus 64, İbrahim 27, Tin 5). Yoksa Kitabın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz?(Bakara 85, Hicir 91) Ayetleriyle de, bir tek ayet bile göz ardı edilmeden tamamına inanmak, tamamını kalbimize indirmek, tamamına

tabi olmak için çalışmak ve herhangi birine tabii olamama korkusuyla ve endişesiyle yaşamak zorunda olduğumuz hükmedilmektedir. Yoksa vaat edilenlerin kesinlikle gerçekleşeceği (Rum 60), bildirilenlerden (Azap ayetleri) kimsenin kaçamayacağı hatırlatılmaktadır. O zaman gerçek din, tamamen Allah-u Teâlâ'nın göndermiş olduğu ve koruyacağını taahhüt ettiği Kur'an'dır.

Diğer dinlerde çok daha fazla olan ve İslam dininde en az düzeyde olan bir hakikat vardır. Bütün dinlerdeki en önemli problem, Allah ile kul arasındaki aktarıcılar (Peygamberler hariç) kendinden kattıkları his, düşünce, zan ve kanaatler, hatta bilgilerinin ön yargılarından kattıkları aktarımlar olmuştur. “Bilgelik, Bilgili olmak ve bilgilerle düşünmekten çok, bilgilerin önyargısından kurtularak düşünebilmektir.” Y. Kaya (Kaya 2016). Öyleyse nadiren de olsa bilgiler hakikati görmemizin önünde engel olabilmektedir. Allah-u Teâlâ'nın “Biz Kuranı insanlar anlasınlar diye gönderdik” (Kur'an'ın 18 yerinde), buyurmasına rağmen, “hayır siz anlamazsınız. Yanlış yaparsanız dinden çıkmaya kadar gidecek kadar hatalı olursunuz” gibi ifadelerle ile de kuramı değil; kendi saltanatlarını güçlendirerek ön plana çıkaranlar olmuştur. (İlim elbette ehemmiyetlidir. Ancak öğrenmenin önünde engel olmamalıdır.) Bu öyle bir boyuta gelmiştir ki, Kur'an bırakılmış ve şahısların emirlerine tabi olunarak “Rabbimize indirilenlere uyun. Sakın O'nun haricinde bir takım veliler edinerek arkasından gitmeyin” (Araf 3) buyrulmasına rağmen; 15 Temmuzda, 249 masum insanın sırf vatani için verdiği mücadele sırasında canlarına kıyabilecek ve yüzlerce insanın da yaralanmasına neden olabilecek düzeylere gelmiştir. Kendi saltanatını güçlendirmek için akıl almaz stratejiler üretenler, saltanatlarını güçlendirebilmek için, Allah-u Teâlâ'nın “Müşebih ayetleri ancak Allah bilir (Al-i İmran 7). Ayetini göndermesine rağmen; Müşebih ayetlerden kendi çıkarları doğrultusunda yorumlar yapmayı ilmi üstünlük olarak göstermeye (!) çalışmakta, hatta muhkem ayetlerden kendilerine yollar bulmaya çalışmaktadırlar. Gerekçe olarak ta birçok ayette akledesiniz ifadeleri gösterilmektedir. Halbuki, ayetlerde aklınızı Allah'ın anlamanızı istediklerini anlamak için kullanılması emredilirken, insanlar haşa Allah'ın aklına alternatif akıl üretmek kastedildiğini ifade etmekte veya düşünmektedirler. Lakin buna çok önemli bir model olarak, Allah'ın aklına alternatif üreten şeytanın lanetlenmesi somut bir delil olarak biz insanlara gösterilmektedir.

17

Yine, Allah-u Teâlâ'nın bütün emir ve yasaklarının, insanı üstün bir insan modeli oluşturmaya yönelik olmasına rağmen, güçlü ve üstün bir kişiliğe sahip olması doğrultusunda olmasına rağmen, maddi-manevi her iki yönden de güçlü olmasına yönelik olmasına rağmen; olmaması için uyarı mahiyetinde olan sefalet, acizlik, korkaklık, hep sıkıntı içerisinde yaşamak; sanki Müslümanların makûs talih ve özelliği imiş gibi anlatılmaktadır.

Lakin tabi olunması gereken Kur'an'a bakıldığında, her Müslümanın dünyadaki her türlü olumsuzluk karşısında dimdik durabilen, Allahtan başka hiçbir şeyden korkmayan, olumlu veya olumsuz her türlü olay veya durum karşısında kârlı çıkan, bu dünyada da; cennette yaşıyormuş gibi huzurlu ve son derece asil bir hayat yaşayan insanlar olarak yaşamalarının emredildiği görülmektedir. Sadece Allah'a kul olamama korkusu yaşan, Allah'ın rızasını alamama korkusu ile yaşayan insan olunması gerektiği vurgulanmaktadır. Dünyada insanı en çok korkutan ve en aciz duruma düşüren şey olan ölüm karşısında bile, “Ey ölüm, senden değil, seni takdir edenden korkarım” diyebilmek, Allah Yolunda öldüğünde Allah Katında en yüksek makama ulaşıldığına inanarak korkmak şöyle dursun; adeta koşabilmek, üstün bir insan psikolojisi anlamına gelecektir elbette.

Aslında dünyadaki bütün insanların bu üç kavramın peşinde olduğu görülmekte olmasına rağmen; insanların adeta mazoşist bir karakteristik yapı ile acizliği, korkaklığı, iradesizliği (hatta zaman zaman, iradesini kâinatın en büyük gücü ve hakimi olan Allah'a karşı, emir ve yasaklarını yerine getirmeyerek iradeli olma çabası içerisinde bulunduğu görülmektedir) tercih ettiği görülmektedir.

Kur'an'da elbette direkt olarak irade, mutluluk ve asalet emri diye bir emir yoktur. Lakin emir ve yasaklar incelendiğinde, tüm emir ve yasakların nihai sonucu olarak insanı, her üç kavrama götürdüğü görülmektedir. Aslında tüm insanlar incelendiğinde bu üç kavram için yaşamakta oldukları görülür. Fakat buna rağmen insanların ne hikmetse, peşinde koştıkları şeyden kaçtıkları görülmektedir. Bu hakikat insanı çok iyi tanıyan Allah tarafından Kur'an'da da ifade edilmektedir. “İnsan şerri öyle davet etmektedir ki, hayır dua eder gibi ve insan aceleci olmuştur (İsra 11).

İslam'daki emir ve yasakların genellikle ahiret hayatı ile ilgili olduğu konuşulmaktadır. Hâlbuki bu emir ve yasaklar, önce bu dünyadaki hayatın daha kaliteli olması için olduğu aşikâr görülmektedir. Allah-u Teâlâ bütün emir ve yasaklarını bu dünyada doğru insan olabilmemiz ve doğru bir hayat yaşayarak bize emanet ettiği akıl erdirmemiz mümkün olmayan nimetlerini en güzel şekilde kullanmamız için verdiği halde, bununla ilgili ciddi uyarılarda bulunduğu halde, bu nimetleri kendimize zarar verecek şekilde kullanmaktayız. Bunları kendimize zarar verecek şekilde kullandığımızda da azab ile cezalandıracağını bildirdiği halde (Azap ayetleri) bunları pek çok insan anlamamaktadır. İnsanoğlunun hep tersine gitme gayreti içerisinde olduğu görülmektedir. Elbette ki, bu kadar mükemmellikleri hissederek ve yaşayarak şu anda bütün dünyadaki bilim insanlarının, hatta cinlerin bir araya gelmesiyle, bütün bilgi ve teknolojilerini en mükemmel şekilde kullanmaları halinde bile, yapmayı hayal bile edemedikleri vücudumuzdaki hücreler, bu hücrelerin en mükemmel şekilde yaşayabilmeleri için gerekli olan kâinattaki sıfır hata ile dizayn edilmiş olan maddeler ve bu maddelerden oluşan sistemler içerisinde huzurlu, mutlu, iradeli ve asil bir hayat yaşamamız istenmektedir. Hem de, yaşadığımız veya karşılaştığımız şeyler ne olursa olsun, her şeyin Allah'ın takdir ve tasarrufunda olduğu, onun izni olmadan yaprak bile kımıldayamayacağı (En'am 59), onun işine karışmanın affedilmeyecek en büyük günah olduğu (Nisa 48), insanların hayır bildiklerinde şer; şer bildiklerinde hayır olabileceği (Bakara 216) vb. bildirilmesine rağmen.

Adeta hepimiz, “Allah'ım sen hayır bildiklerinizde şer, şer bildiklerinizde hayır olur bilemezsiniz diyorsun, fakat (bize göre kötü bir şeyle karşılaştığımızda) bunun neresi hayır; bunun neresi şer (kul nazarıyla iyi bir şeyle karşılaştığımızda)” demiyor muyuz? Lakin karşılığında biz insanlara bunca uyarılar gelmesine rağmen, iyilikten kaçıp kötülüğe koşmakta yarış yapmaktayız. Sonuçta da bu dünyayı çeşitli savaşımlarla, kavgalarla, haksızlıklarla adeta yaşanamaz hale getirmekteyiz.

Başka bir ayeti kerimede de “Allah insanlara zerre kadar zulmetmez, insanlar kendi kendilerine zulmeder” ifadesi kullanılmaktadır (Yunus 44). Öyleyse bir zulüm var ise, bunu Allah c.c. vermiş olabilir mi? Elbette hayır. Fakat bir zulüm var. Yine ayet-i kelimede “Sizin yaşadıklarınız sizin elinizdendir”(Şuara 30) buyrulmaktadır. Peki, Allah tarafından gelen musibetler ne olacak? Diye sorulabilir. Elbette ki, onlar da Allah'ın düşünmemizi istediği gibi (doğru bir itikatla) düşündüğümüzde; fani hayatta kaybettiklerimizin bedelini, baki hayatta alacağımız hakikatiyle, yine kazançlı olduğumuz gerçeğine mutlak bir şekilde inandığımızda,

yine karlı bir alışveriş yapmış olmanın (yüz lira ile milyonluk alışveriş yapmış olmanın) mutluluğunu ve gücünü hissetmeyi gerektiriyor. Tabi ki, imanın kalbe inmiş olması halinde.

Bu araştırmada, bahsedilen iradeli yaşamanın, mutlu ve huzurlu yaşamanın ve asil bir hayat yaşamanın Allah'ın emir ve yasaklarıyla nasıl örtüştüğü ile ilgili tesbitler oluşturmak, dini terminoloji ile doğru itikad, psikolojik terminoloji ile ise dini temeller ışığında bilişsel yapılanma oluşturularak hem iman, hem de iradeli, mutlu- huzurlu ve asil bir yaşam modeli oluşmasının temellerinin araştırılması amaçlanmaktadır.

Materyal ve Metod

Araştırmada, yaşanan sosyal olaylar ve insan psikolojisine ait bazı kavramlar Kuran ayetleri ışığında değerlendirilmiş, ayetlerle ilişkilendirilmiş ve çözüm odaklı terapi kuramına göre bilişsel yeniden yapılanma modeli, Kur'an ayetlerine göre düşünmenin ve yaşamanın insanlık için ne kadar elzem olduğu, farklı perspektiflerden incelenerek farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Direkt Kur'an'da olmamasına rağmen, Allah'ın emir ve yasaklarının insanlara nihai sonuç olarak kazanım olan unsurlardan birisi iradeli olmak, olaylar karşısında dik durabilmek, psikolojik olarak güçlü ve üstün olmaktır.

Allah-u Teâlâ, İnsanlara Allah'tan Başka Her Şey Karşısında Psikolojik Olarak Güçlü Olmayı, Dik Durmayı, İradeli Olmayı Emretmektedir:

Allah-u Teâlâ'nın, insanlara Allah'tan başka her şey karşısında güçlü olmayı, dik durmayı, iradeli olmayı emretmesine rağmen; insanlar, acizlik, çaresizlik, çıkarıcılık, yalancılık gibi yasaklanan alışkanlıklarla Esfel-i Safiline düşerek sefil ve süfli hayatlar yaşayabilmektedirler. Din, dinin temel esasları üzerinden değil de dindarlar üzerinden değerlendirildiğinde, dindarların yaptıkları bütün hatalar, günahlar ve eksiklikler dine mal edilmiş olur ki, bu son derece sakıncalıdır. Bu söz konusu dindarlara ait hatalar direkt olarak dine mal edilir. Din ancak dinin esasları üzerinden değerlendirilmek zorundadır. Bu bağlamdan bakıldığında;

İnsanlar, kâinatın en büyük gücü olan, ezeli-ebedi mutlak hakimi olan Allah'a kul olmadığında; bir makama kul olur, paraya kul olur, şöhrete kul olur, bilgiye kul olur, ... Saymakla bitmeyen insanların bütün zaaflarına kul olur. Yani onlarca, yüzlerce, binlerce şeye kul olur. Şöyle bir örnek verecek olursak; Genelkurmay başkanının makam şoförü, rütbesiz bir er olsa bile, ordu komutanları ona neden suratın asık, neden esas duruşun bozuk gibi şeylerden dolayı kızabilirler mi, ceza verebilirler mi? Bütün rütbeli generaller bile ordu komutanları karşısında hata yapmaktan korkarken, o şoförün böyle bir korkusu olmaz. Hâlbuki genelkurmay başkanının süresi son derece kısadır, yetkileri, gücü, kudreti, takdir ve tasarrufu da Allah'ın kudreti takdir ve tasarrufu karşısında (rahatsız olarak mukayese ediyorum ama) mukayese edilemeyecek kadar büyüktür. Ve kâinattaki hiçbir şey, Allah izin vermeden var olma şansına bile sahip değildir. Peki, böyle büyük bir kudrete kul olduktan sonra bir insan, başka bir sanal ve fani güce kulluk

ederse, yapmış olduğu aptallıktan dolayı Esfel-i Safiline düşmez mi? İşte Allah'ın emri bu sefil duruma düşmememizdir. Bu kadar büyük bir gerçeği algılamayarak, aklı bunları algılamak için değil de haşa, Allah'ın akledin dediği şeylere alternatif akıl üretmek olursa, Allah'a alternatif akıl üreten şeytan gibi lanetlenerek bu, en büyük azabı gerektirecektir.

İnsanlar Fatiha suresinde, “Ancak sana kulluk eder her şeyi ancak senden isterim” demesine, hatta söz vermesine rağmen, biz insanlar sanki rızkı herhangi bir makamda bulunan insanlar verecekmiş gibi onlar karşısında eziliyoruz, adeta onlara kulluk yapıyoruz, onlara boyun büküyoruz. Hâlbuki bize bizzat hitap eden Allah Kur'an'da, “El rızk-ı Teâlâ-Allah (Zariyat 58) ayetini göndermiştir. Başka bir ayet-i kerimede ise “Bizim vermediğimiz rızkı kim verebilir, bizim verdiğimiz rızkı kim engelleyebilir” (Fâtır 2) buyrulmaktadır. Kur'an, hayatımızda yeterince yer edemediği için, bizler hâlâ Allah'tan başkalarının bize rızık verebileceğini veya rızığımızı keseceğini düşünüyor olsak gerek ki, Allahtan başkası karşısında eziliyoruz. Bunun imanın kalbe inmemesi ile ilgili olduğu da düşünülebilir.

Allah, “Hiçbir ümmet kendisi için tayin edilen (helak) vaktini öne alamaz ve onlar onu erteleyemez (Mü'minun 43) buyurmuşken; biz Allah'tan gayrı güçlerden korkuyoruz. Onlardan değil benden korkun buyrulmasına rağmen (Al-i İmran 175). Allahtan başka kimse Allah'ın izni olmadan kimseyi öldüremez iken (Al-i İmran 145), göklerde ne var ise, yerde ne var ise hepsi Allah'ın iken, bütün işler Allah'a döndürülecek iken (Al-i İmran 109), başkalarından bir şey isteyerek onlar karşısında aciz duruma düşmek iradesizlik, basitlik, ucuz insanlık değil midir? Elbette O izin vermeden her hangi bir varlığın var olma şansı bile yoktur. O'na (Allah) karşı bütün varlıkların mutlak aczi vardır. O gelmiş ve geçmiş, şu an ve gelecekte kâinatın mutlak hakimi iken, böyle bir kudreti ihmal edip başka insanların, cinlerin, hayvanların karşısında aciz olmak, en süfli acizlik değil midir? Cinler, şeytanlar, vahşi hayvanlar, vahşi insanlar, Allah c.c. ye rağmen mi varlar? Fakat anlaşılması gereken bir hakikat vardır ki, Allah böyle sanal güçleri insanların karşısına çıkartıyor ve demek isteniyor ki, ey kulum ben izin vermeden kâinattaki herhangi bir şeyin var olma şansı bile yoktur. Yerdeki, göklerdeki ve Kur'an'daki ayetlerde bunu görüyorsunuz. Bakalım böyle bir sanal korku ile karşılaştığında benden mi korkuyorsun; yoksa cinden mi? Bana ve benim ayetlerime mi itibar ediyor sığınyorsun; yoksa insanlara, büyücülere, cinlere vb. mi? İmtihanda amaç kazanmak değil midir? Kim kaybetmek için imtihana girer ki.

Peki, biz insanlar, bize şah damarımızdan daha yakın olan (Kaf 16) Allah, bize şah damarımızdan daha yakın iken, sadece O'nun izniyle var olabilecek herhangi bir şeyden korkarsak, Allah'ın ayetlerine ve Allah'a sığınmamız gerekirken; biz bir cinciye-büyücüye gidersek, ona sığırsak, korkumuzun devasını oralarda ararsak, imtihanı her defasında kaybetmiş olmaz mıyız? İmtihanı kazanmamızın tek yolu da, mutlak güç olan, hakiki güç olan, kâinatın hakimi olan Allah'a güvenmek ve ona sığınmak değil midir? Böyle süfli duruma düşenler aynı zamanda Kur'an'da tanımlanan “Esfel-i Safiline düşmüş olmaz mı? Fakat Allah'ın emri; Allah'tan başka her şey karşısında dik durmak, onlar karşısında aciz, çaresiz, ezik duruma düşmememiz değil midir?

Korkular bitti, menfaat için başkaları karşısında aciz duruma düşmek bitti, sadece kâinattaki yegâne güç olan Allah'a kulluk oldu. Bu üstün bir durum değil midir? İşte inanıyorsanız üstünsünüz buyrulduğunda anlaşılması gerekenler bunlar değil midir? Allah'ın Kur'an'da belirttiği bütün emir ve yasakların bu şekilde insanı, gerçekten yüceltmek için bize gönderilen emirler değil midir? Öyleyse aslandan kaçan yaban eşeklerinin kaçması gibi (Müddesir 50) bu

güzelliklerden kaçmanın anlamını düşünmemiz ve düşündürmemiz gerekmez mi? Bunu anlayıp değiştirerek, bilişsel anlamda yeniden bir yapılanma (doğru itikat) oluşturduğumuzda da hayatta her şeyin anlamı değişecektir elbette.

Allah (C.C.), Olağanüstü Bir Şekilde Mutlu Olmamızı, Huzurlu Olmamızı, Cennet Hayatı Gibi Bir Hayat Yaşamamızı Emrediyor.

Elbette böyle bir ifade, de Kur'an'da yoktur. Lakin İslam dininin esasını teşkil eden Kur'an'da birçok ayette Allah'a şükürden bahsedilmektedir.

Birçok dini kaynakta, dünyanın değersiz olduğundan bahsedilmektedir. Bunla ilgili olarak net hüküm ihtiva eden ayetler, hadisler de mevcuttur. Ancak buradaki handikap, dünyayı tanımlama hakikati ile ilgilidir. Çünkü bir konuda tanımlamalar yanlışsa, tanımlanan her şey yanlış olacaktır. Bir konuda yapılan kabuller yanlışsa değerlendirmeler de yanlış olacaktır.

Eğer dünya, Allah'ın cc. Her bir insana vermiş olduğu vücudundaki 75 trilyon hücre ise, bu hücrelerden oluşan organlar ise, bu organların ve dokuların yaşayabilmeleri için sıfır hata ile tanzim edilen kâinattaki tüm sistemler ve her şey ise, bunların değersiz ve anlamsız olduğunu kabul etmek küfran-ı nimet olacaktır. Bu, şöyle bir örnekle açıklanacak olursa;

Bir ülkedeki en büyük makam, en büyü yetkileri olan güç Cumhurbaşkanlığıdır. Bir insana amiri çalışmalarından dolayı bir şilt verse, elbette mutlu olur. Mutlu olmayan insanın olacağını düşünmek hata olabilir. Amirle zıt görüşlerde de olsa, kişi amirini sevmese de memnun olur. Peki, o şiltin yarısı kadar bir şilti genel müdür verse, elbette o küçük olmasına rağmen daha fazla mutlu olur. O şiltin de yarısı kadarını ilgili bakan verse, elbette daha fazla mutlu olur o insan. Peki, onun yarısı kadarını başbakan verse, elbette daha da mutlu olur.

Cumhurbaşkanı aynı insana çalışmalarından dolayı küçük bir kalem hediye etse; elbette Cumhurbaşkanının verdiği hediye hepsinden daha fazla mutlu eder insanı. Cumhurbaşkanı yaşam olarak hiç sevmediği bir insan bile olsa; herkes Cumhurbaşkanının verdiği hediyeden çok daha fazla mutlu olur. Çünkü hediyeyi veren makamın büyüklüğü; hediyein veya ödülün anlamının büyüklüğü ile orantılıdır. Peki dünya, kâinatın mutlak hakimi olan, gücünde ve yetkilerinde sınır olmayan, ezeli ve ebedi olan... Allah'ın insana verdiği 75 trilyon hücre ise, aynı zamana bu hücrelerin yaşayabilmesi için gerekli olan kâinattaki dengeler ve nesnelere ise, değersiz olabilir mi?

Hayalimizin ötesinde, zerrelere, varlıkları oluşturan sistemlerden ve varlıklardan oluşan vücudumuz, o vücudumuza verilen ruh ve bunların varlığı için gerekli olan kâinattaki her bir elektron, her bir atom için, her bir sistem ve bu sistemlerin hayatını idame ettirebilmeleri için gerekli olan kâinattaki her şey için sadece hamd-u sena istenmiyor mu bizden? Allah'ın bize verdiği "Saymakla bitmeyecek olan (İbrahim 34, Nahl 18)", her şeyi düşünelim... Bunların her biri için Allah'ın bizden istediği şey, sadece, nankörlük etmememiz ve her biri için Cumhurbaşkanının vermiş olduğu hediye veya ödülün aldığımız tat ve mutluluğumuzun aradaki takdir, tasarruf, güç farkı kadar ve tam olarak, bütün bunların farkında olarak, mutlu olup hamd-ü senada bulunmamız değil mi?

Bir çay ikram edene teşekkür ediyoruz, bazı ortamlarda ikram edilen bir çaya, bir kahveye minnettar oluyoruz da; tüm dünyadaki insanların, cinlerin, bütün teknolojileriyle bir araya gelerek, bir tanesini bile yapamadığı, saymakla bitiremediğimiz her bir hücre için,

vücudumuzdaki ne olduğunu tam olarak bilemediğimiz her bir enzim için, hatta her yaşamamız için gerekli olan her bir reaksiyon için, milyarlarca kat minnettar olmamız gerekmez mi?

Allah'ın bizim minnettarlığımıza ihtiyacı mı var sanki? Hayır, bizim o insanlığı yapmaya, o kulluğu yapmaya, o mutluluğu yaşamaya, o farkındalığı idrak etmeye ihtiyacımız var elbette. Bilindiği gibi İslam'da itikat, başka bir ifade ile idrak, psiko-pedagojik tanımlama ile farkındalık ve teslimiyet, amelden önde gelir. Hatta itikat bozursa, en mükemmel görünen bir amel günaha götürür, dahası insan küfre girer. Bu idraki yani itikadı yaşamadan, bir insanın cenneti umması ne kadar gerçekçi olur. Fakat bu itikadı, idraki veya farkındalığı yaşayan insan için de dünya, kâinattaki en değerli şey ve insanı en çok mutlu eden şey olur.

Lakin Kur'an'da, değersiz olan, itibarsız olan, süfli olan; mal-mülk toplamak, onları yemek, insan nazarıyla bakıldığında saltanat sürmek, hatta bunları elde edebilmek için kul hakkı yemek, hakkımız olmayan şeyleri elde edebilmek için hâkimlere koşmak (Bakara), daha fazlasını elde edebilmek için içimizdeki hırsla insanları öldürmek ("Bir insanı öldürmek bütün insanlığı öldürmek gibidir (Maide 32) buyrulmasına rağmen), yurtlarından sürmek, malına canına namusuna göz dikmek ise, daha nazik bir ifade ile de insan kalbi kırmak ise, elbette Kur'an'da tanımlanan, hem bireysel anlamda, hem de toplumsal anlamda insanlığın başının belası olan dünya bunlar olsa gerek. Bunların geçici zevk ve meşguliyeti ile Allah'tan uzaklaşmak, o hırs ve tamah ile hep zavallı duruma düşmektir. Dünyanın ebediyete bakan boyutu ile ve ebediyete bakan boyutunu düşünerek yaşanacak mutluluk ile dünyada insanı süfli yapan boyutu karıştırılmamalıdır.

Eğer dünyaya ait maddi olan şeyler gerçekten kötü olsaydı, İnşirah suresinde "Bir Müslümanın bir işi bittiğinde asla rehavete kapılmaz, hemen yeni bir işe başlar" buyrulur muydu? Allah-u Teâlâ "Çalışın ve Allah'ın lütfunu isteyin" (Nisa 32) der miydi? Bu gerçek iyi anlaşılacak hayata geçirilmediği için; Müslümanlar, yarım ekmek için çamurlara atlayan, birbirleriyle kavgalar eden, tekne facialarında perişan olan, hatta yaşamını kul nazarıyla bakıldığında berbat bir şekilde sonlandıran, malı-canı-namusu her yerde gasp edilen, horlanan bir insanlar durumunda olur muydu? Çalışmadan nasıl düşmanın silahından daha iyi silahlarla silahlanılacak? Nasıl ümmete ait şeyler korunacak? Vs.

Cemaatler ve tarikatlar, hatta her birey hakkındaki hükmü ancak Allah verecektir. Lakin her Müslümanı bağlayan, Allah tarafından Ayet-i kelimeye belirtilen "Ya resulüm, o dinlerinde bölük bölük olup parçalananlar var ya, senin onlarla hiçbir alakan yoktur" (En'am 159) hükmü olmak zorundadır. Bu ayeti kelimeye göre ümmet kavramını gölgede bırakacak her türlü ifade, etiket, gurubun "Allah'ın resulü ile hiçbir ilişkisi yoktur" hükmüne göre kendilerini değerlendirmek zorundadırlar. Böyle değerlendirilmeyip bölük bölük olunarak zaferi düşmanlarına sunan bir toplumun çektiği sakıntılarını, Allah tarafından insanlara verilmiş bir zulüm olduğunu düşünmek hata olacaktır. Ayet-i kelimeye tabi olduğunda ve birlik olduğunda da her Müslüman Allah'ın zafer vereceğine inanmak zorundadır. İnaniyorsa da mutlaka üstün olacaktır.

"Allah'a ve resulüne itaat edin. Birbirinizle çekişmeyin. Sonra korkuya kapılırsınız da zaafa deşersiniz ve gücünüzü kaybedersiniz. Sabredin çünkü Allah sabredenlerle beraberdir." (Enfal 46) buyrulmasına rağmen, çekişmeye devam edilirse, her şey elden gider. Bunun sorumlusu da şu anda olduğu gibi ayete tabi olmayıp bölünenlerdir elbette. Birçok ayet ve hadiste ciddi uyarılar olmasına rağmen bölünüldüğü için, bu sıkıntılar yaşanmaktadır elbette. Sonra da birileri gelip önce bölünmeyi ajanları vasıtasıyla kışkırtmaktadırlar, sonra birbirine düşürmektedirler,

sonra her iki gruba da silah satarak paralarını almakta ve her iki taraftan da yaralılar ve ölümler olmakta, onların iyileşmesi için ilaç satmakta, iyice zayıf düşürdükten sonra da koruma adına ülkeleri ele geçirmekte, daha sora da o ülkeye ait para edecek ne varsa elinden alarak insanların kendilerine köle yapmaktadırlar. Arkasından da İslam'ı benimseme ihtimali olan dünya kamuoyuna Müslümanların üzerinden İslam'ın ne kadar saçma bir din olduğunu göstermiş olmaktadır. Lakin Kur'an'a tam olarak muttakiler olup tabi olunmuş olursa, bunların hiç biri olmayacaktır.

Başımıza bir kul tarafından bir zulüm geldiğinde veya Allah tarafından bir felakete maruz kaldığında dünyalarımız yıkılıyor, psikolojimiz bozuluyor, strese duçar oluyoruz, hatta bu stresle ülser oluyoruz, kanser oluyoruz, felç oluyoruz...

Peki, bunların hepsi kâinatın mutlak hakim olan, bizim bilgimiz ve iznimiz olmadan yaprak bile kıvıldamaz (En'am 59) diyen, aynı zamanda mutlak adalet sahibi olan, birçok ayette "kimsenin zerre kadar hakkı yenmeyecek" diye taahhüt eden Allah'ın, takdir ve tasarrufuna kafa tutmak değil midir? Allah'ın işine karışmak değil midir? Büyük günahları bile affederim, ancak şirk başka(Nisa 48) diyen Allah'ın takdir ve tasarrufuna karışmak değil midir? Bu da şirk değil midir? Allah'ın adaletine güvenmemek değil midir aynı zamanda? Bu şirkten ve Allah'ın adaletine güvensizlikten kurtulmadan da nasıl cenneti hak edeceğiz ki.

Bu şirkten tam olarak kurtulduğumuzda da ve Allah'ın adaletine tam olarak güvendiğimizde de, tamamen kârlı bir durumda olacağımızın farkına vararak, bırakın o stresi; kârlı olmanın mutluluğunu idrak ederek yaşadığımızda da bu dünyada da cennette yaşıyor gibi yaşamaz mıyız? Lakin Kur'an-ı kerimdeki bütün uyarılara rağmen bu güzellikleri bırakıp, ayeti-i kerimde belirtildiği gibi, adeta "Aslandan kaçan yaban eşekleri gibi" (Müderriş 50-51) insanın, iyilikten kaçıp kötülüğü yönelmesini anlamak mümkün değildir.

23

Bir insanın, Allah'ın işine karışarak, Allah'ın adaletine tam olarak güvenmeyerek, Allah'a akıl vererek, Hamd-ü senada bulunmayarak ve bunları tam olarak idrak etmeyerek cenneti umması ne kadar makul olur. İşte, bunlara tam olarak en mükemmel bir itikatla idrak edildiğinde, ayeti kerimde belirtildiği gibi, bu iman kalbe indiğinde ve İslam değil mü'min olduğunda da (Hucurad 14), yine ayeti kelimedede belirtildiği gibi "Allah dostları için ne bir korku ne bir üzüntü" (Yunus 62) olmadan yaşanan ortamlarda, bir boyutuyla cennet hayatı yaşanmış olmaz mı?

Onlar ki, Allaha iman etmişlerdir ve hep takva ile korunur dururlar (Yunus 63). Onlara **Dünya hayatında** da **ahiret hayatında** da müjdeler var. Allah'ın sözlerinde değişiklik yoktur. İşte büyük kurtuluş o dur." (Yunus 64). Buyrulmasına rağmen; Allah'ın emir ve yasaklarının sadece ahirete endekli olduğunu söylersek hata olacaktır. Allah'ın emir ve yasakları her iki dünyada da cennet hayatını emrediyor elbette. Aynı zamanda "Onlara dünya hayatında da bir azap vardır. Ahiret azabı ise, elbette daha zordur. Onları Allah'tan koruyacak ta yoktur" (Rad 34) buyrulduğuna göre, Allah'a itaat edip doğru bir itikat ile emir ve yasaklarına uyulmadığı takdirde, görünüş itibarıyla eğlenceli ve güzel bir hayat yaşanmasına rağmen, insanların iç âleminde bu dünyada da kurtuluşa eremedikleri ve asla bir muttaki kadar mutlu ve huzurlu olamayacakları ayeti kelimeye göre hakikattir.

Bu her iki dünyadaki cennet hayatı, aslında bütün insanların arzuladığı en üst düzey bir hayat değil mi? Bu mükemmel hayatın emredilmesine rağmen; bu güzelliklerden kaçıp, dünyayı hem kendimize, hem de global manada etrafımıza kötülüklerle dolu bir dünya haline getirirsek, bu

aptallığımızın bedeli olarak, her iki dünyada da cehennem hayatı yaşamış olmaz mıyız? “Küfredenleri, dünya ve ahirette şiddetli bir ceza ile cezalandıracağım. Onlara yardım eden de olmayacak” (Al-i İmran 56) buyuran Allah’ın, emir ve yasaklarına itaat edip şükredenlerden olmayıp huzura yüz çevirenlerden (Al-i İmran 23) olan bir insan, elbette her iki dünyada da cehennemi hak ediyordur.

“Biz insanlara zulmetmeyiz, insanlar kendi kendilerine zulüm ederler” (Yunus 44) buyuran, 75 trilyon hücreyi her bir insana veren ve bu hücrelerden de organları dokuları tezyin eden ve dahası bu hücrelerin yaşayabilmeleri için kâinattaki bütün sistemleri bizlere bahşeden ve hizmet ettiren Allah mı insanlara zulmediyor? “Herhalde Allah, zerre kadar zulmetmez ve eğer bir iyilik olursa onu kat kat artırır, bir de tarafından büyük bir mükâfat verir.” (Nisa 40). Yoksa bütün bunlara nankörlük eden insan mı? (İbrahim 34, Adiyat 6, 33 yerde geçiyor). Biz inanların da insanlara Müslümanların hatalarından dolayı yaşadıkları sıkıntıları İslam dinine mal ederek anlatmak yerine, dinin özünde olan ve direkt Allah’ın istediği doğru itikat ile emir ve yasaklarıyla erişilen, hatasız kusursuz olan, o gerçek üstünlüğü anlatmamız gerekir. “Sakın yılmayın, üzüntüye kapılmayın, eğer iman ediyorsanız mutlaka üstün gelirsiniz!” (Âli İmrân-139), ayetindeki üstünlük hakikatini biz Müslümanlar, aramak, bulmak ve herkese anlatmak zorundayız.

Allah, mü’min erkeklere ve mü’min kadınlara orada ebedî kalacakları, altından ırmaklar akan cennetler vadetti. Adn cennetlerinde güzel meskenler (vardır). Ve (bunların) Allah’ın rızası hepsinden evladır (Allah’ın razı olmasıdır). İşte o, fevz-ül azîmdir (en büyük kurtuluştur).

“Siz şükreder, iman ederseniz Allah size niye azab etsin. Hâlbuki Allah, şükür bilendir, her şeyi bilendir.” (Nisa 147) hakikatinin anlamını idrak etmek bile, huzur ve mutluluğun ta kendisidir elbette. Karşılaşılan ve yaşanan olaylar ne olursa olsun, belirtilen ayetler ışığında söylenebilir ki, hiçbir şey; bir muttakinin sağlığını, huzur ve mutluluğunu alıp götürmez.

Allah (c.c) Asil Bir Hayatı Emrediyor

Büyük servet sahibi olmak için önemli bir gerçek vardır ki, her beldenin kendine özgü bir parasal hacmi vardır. Bu parasal hacim el değiştirir. Bu el değişim sürecinde kul boyutundan bakıldığında da birileri gaflete düşer, birileri çok çalışır, aklını kullanır veya başkalarının gafletinden yararlanır, ya da birtakım şeytani hileler yapar. Dolayısıyla para el değiştirir. Bu, sebepler boyutunda hep böyledir. Bir beldenin en büyük zenginleri bir araya geldiğinde herkes bilir ki, gerçek budur. Buna göre davranmak gerekir. Madde peşinde koşanların hepsi, gördükleri bütün maddi gücün, başka bir ifadeyle pastanın daha büyük kısmını elde etmeye çalışırlar. Öyle olmasaydı dünyanın bir uçundan gelip başka ucundaki insanlara ait enerji kaynaklarını, madenlerini, bütün değerli şeylerini, iyi niyetli ve masum, fakat gafil insanların elinden alırlar mıydı?

Beşer arasındaki kavgaların önemli bir kısmı da kadınlar için yapılmıştır.

Öyleyse imanın, Allah korkusunun, hatta insanlığın noksan olduğu ortamlarda insanlar, daha güzel, daha işveli, daha... Kadınlarla komplimanlar yapmak için birbirleriyle yarışıyorlar. Bunu beceremeyenlere da beceriksiz deniyor. İçinde nefis ve şeytan gerçeği olan insanların bu duyguları hiç düşünmediklerini ve yaşamadıklarını kabul etmek ne kadar gerçekçi olur.

Peki, kaç yıldızlı otel olursa olsun böyle ortamlarda, bu gerçeklerin yaşandığı şaşalı ortamlarda mı insanlar daha asil bir hayat sürüyorlar? Yoksa Allah'ın emirleri doğrultusunda; bir şeyler yerken, karşılıklı olarak iyi tarafına mü'min kardeşine ikramda yarışılan (Mümin kardeşinin nefsinin kendi nefsinden üstün tutmayan cennete giremez hadis), Allah'ı memnun etmek için çocuklarının iyi yetiştirilmesi, onları himaye etmesi, derdi maişetini gidermesi vazifesini tam olarak yapmaya çalışan ebeveynlerin bulunduğu ortamlar mı? Çocukların, Allah'ı memnun etmek için anne-babasını memnun etmeye çalıştığı (Nisa 36, Bakara 83, En'an 151, İsrâ 23, Lokman 14 daha nice ayetler ve hadisler), eşlerin Allah'ı memnun etmek için birbirlerini memnun etmeye çalıştığı (kadınlarınızla güzellikle geçinin (Nisa 19)). Allah'ın hoşnut olmayacağı bir şeyleri yapıyor olmanın korkusuyla iffetini koruyarak "Mü'min erkeklere söyle: gözlerini sakınsınlar ve ırzlarını korusunlar. Bu kendileri için daha temizdir. Allah yaptıklarından şüphesiz haberdardı."(Nur 30). Ayetine tabi olunan, İffetini koruyan kadınların ve iffetini koruyan erkeklerin bulunduğu ortamda ve herkesin de bunun farkında olduğu ortamlar da mı? Elbette Allah'ın emir ve yasakların tam olarak idrak edilerek yaşandığı ortamlar, daha asil ortamlardır.

Komşusundan emin olunan ("Komşusu, zararından emin olmayan kimse cennete giremez." (Buhari, Edeb 29; Müslim, İman 73), hükümlerine binaen, komşusunun kendinden emin olmaması halinde cennete girememenin korkusuyla komşuya itina gösterilen ortamlarda ve toplumlarda elbette insanlar daha mutlu ve huzurlu yaşayacaktır. Ayrıcı bütün bunların farkında olarak Allah'ı hoşnut ediyor olmanın mutluluğunu da yaşamak ekstra bir mutluluk olacaktır.

İşte Allah'ın bütün emir ve yasaklarıyla tezyin olunmuş insanların bulunduğu ortamlar daha asil ortamlardır. Hep başkalarının parasında, karısında, malında, petrolünde vb. gözü olan insanların bulunduğu ortamlar ise, kaç yıldızlı ortamlar olursa olsun, gerçek manada huzur ve mutluluk veremeyecektir.

Sonuç olarak: İslam dini, Müslümanların yaşantıları üzerinden değil de, dinin esasları üzerinden değerlendirildiğinde, hayatın zorluk ve fırtınalarından oluşan masivaya karşı son derece dik duruşlu, iyi ve kötü günde son derece güçlü kişilikli, huzurlu ve mutlu, son derece asil bir ortamda yaşamayı emretmektedir. Bu emir ve yasakların da sadece ahirette yaşanacak güzellikler değil; bu dünyada da Allah'ın emir ve yasaklarının nihai sonucunun iradeli, mutlu ve huzurlu, son derece asil bir yaşamak olduğu görülmektedir. Öyleyse hem bireysel, hem toplumsal manada dünya huzuru için elzem olan bir hayat isteniyorsa, ne bir korku ne bir üzüntünün olmadığı bir hayat isteniyorsa, insanlara İslam'ın bu gerçekleri anlatılmalıdır, idrak edilmelidir, yaygınlaştırılmalıdır, hayata geçirilmelidir.

Kaynaklar

Elmalılı M. Hamdi Yazır. Kur'an Meali. (sadeleştiren: Mustafa Kasadar.) Raza Yayıncılık. İstanbul/Türkiye.

Yalçın Kaya (2011) Dünyadaki Cennet. Selçuk Üniversitesi Matbaası. Konya/ Türkiye

Yalçın Kaya (2016) Nasıl Şampiyon Oldular. Selçuk Üniversitesi Matbaası. Konya/ Türkiye

<http://www.kuranmeali.org>

<http://www.16000hadisiserif.com>

ERGENLİK/GENÇLİK DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ: SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Öz

Günümüzde eğitim, kabul gören en yaygın tanımıyla bireylerin duygularında, düşüncelerinde, tutum ve davranışlarında istendik değişiklikler meydana getirme sürecidir. Din de insanların davranışlarının olumlu yönde değişimini ve toplumun bu yönde şekillenmesini amaçlamaktadır. Buradan, ortak paydada birleşen bu kavramların bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yaşandığı günümüzde, hızlı gelişim ve dönüşümlerin beraberinde getirdiği bireysel ve toplumsal problemlerle birlikte çok daha fazla önem ve öncelik kazandığı anlaşılmaktadır.

Bu süreçte bireylerin ihtiyaçları/durumları onlara verilecek eğitimi belirlemektedir. Dolayısıyla bireylere verilecek din eğitiminin de niteliği, onların gelişim dönemlerinin çok iyi bilinmesiyle doğru orantılıdır. Bilhassa din eğitiminde hassas dönem diyebileceğimiz ergenlik/gençlik dönemi, bu dönemdeki bireylerin gelişim özellikleri (bilişsel, zihinsel, duygusal, dini, ahlaki vb.), üzerinde durulması gereken en önemli hususlardan biridir.

Buradan hareketle çalışmada, ergenlik/gençlik döneminin özellikleri (fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal, dini, ahlaki) üzerinde durularak bireylere verilecek din eğitiminde etkili olan aile, okul, sosyal çevre, kitle iletişim araçları gibi faktörlerin etkileri ele alınmış ve bu süreçte karşılaşılan sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bunların çözümünde etkili olabilecek (ebeveyn ve öğretmenler için) yöntemler ortaya konularak milli ve manevi değerlerine bağlı, şahsiyetli, yüksek karakterli, kişisel gelişimi güçlendirilmiş bireylerin yetiştirilmesi yönünde çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ergenlik/Gençlik, Ergenlik/Gençlik Dönemi, Eğitim, Din Eğitimi.

RELIGION EDUCATION OF ADOLESCENCE / YOUTH PERIOD: PROBLEMS AND SUGGESTIONS OF SOLUTION

Abstract

Today, education is the process of bringing about changes in individuals' feelings, thoughts, attitudes, behaviors, with the most commonly accepted definition. Religion also aims to change people's behavior in a positive way and shape the community in this way. From this point, these concepts, which combine in a common pavilion, have gained more importance and priority with individual / social problems in the present day of scientific / technological developments.

In this process, the needs / conditions of the individuals determine the education to be given to them. Therefore, the quality of religious education to be given to individuals is directly proportional to their well known knowledge of their developmental periods. Especially the

period of adolescence / youth which we can call critical / sensitive period in religious education is one of the most important points to be emphasized on the developmental characteristics (cognitive / mental / emotional / religious / moral) of the individuals in this period.

From this point of view, the effects of factors such as family, school, social environment and mass media which are effective in religious education to be given to the individuals will be studied by focusing on the characteristics of adolescence / youth period (physical / mental / emotional / social / religious / moral) Will be detected. In addition, methods that will be effective in solving these problems (for parents / teachers) will be put forward and solution proposals will be brought up for the training of individuals with personal / spiritual values, personality, high character, personal development.

Keywords: Adolescence / Youth, Adolescence / Youth Period, Education, Religion Education.

GİRİŞ

İnsanoğlu, doğum ile ölüm arasında gelişen ömür çizgisi üzerinde birbirinden farklı gelişim dönemlerinden geçer ve bu dönemler içerisinde birbiriyle aynı olmayan fizyolojik, psikolojik, zihinsel, sosyal, duygusal ve ahlaki bazı özellikler gösterir. Bu bağlamda, insan hayatını genel olarak, çocukluk, ergenlik/gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi ana gelişim dönemlerine ayırmak mümkündür. Ancak genel olarak böyle bir sınıflama yapılmasına rağmen inceleme konusu “insan” olunca, sözü edilen gelişim periyotlarının -başlangıç ve bitiş anlamında- kesin olarak yaş sınırlamasını yapmak oldukça güçtür. Dolayısıyla kişisel farklılıklar, bölgesel özellikler, sosyo-ekonomik çevre, bu yaş dönemlerinin daha erken veya daha geç ortaya çıkmasına ve değişiklik arz etmesine neden olabilmektedir (Bkz. Kulaksızoğlu, 2004: 17; Koç, 2004a: 232; sbedergi.erciyes.edu.tr/sayi_17/14_koc.pdf, adresinden erişildi. (ET: 08.06.2017); Koç, 2003: 114; Peker, 2008: 166; Gündüz, 2014: 68).

Buna göre insan hayatındaki önemli dönem ve yaş sınırları¹ şu şekilde ifade edilebilir: (Kulaksızoğlu, 2004: 34; Peker; 2008: 165; Şentürk, 82-109)

- ÇOCUKLUK
- Bebeklik (0-2 yaş)
- İlk çocukluk (2-7 yaş)
- Son çocukluk (7-11 yaş kızlar / 7-13 yaş erkekler)
- ERGENLİK
- Ergenliğin Başları (11-13 yaş kızlar / 13-15 yaş erkekler)
- Ergenliğin Ortaları (14-16 yaş kızlar / 15-17 yaş erkekler)
- Ergenliğin sonları (16/17-21 yaş)
- YETİŞKİNLİK

---

¹ Bu dönemler, Allah inancı ve din duygusu açısından da birbirinden farklı özelliklere sahiptir (Peker; 2008: 165).

- Yetişkinliğin başları (Genç yetişkinlik) (21-30 yaş)
- Yetişkinliğin ortaları (30-40 yaş)
- Yetişkinliğin sonları (Orta yaşa geçiş) (40-45 yaş)
- ORTA YAŞ (45-65 YAŞ)
- YAŞLILIK (65-75 YAŞ)
- İHTİYARLIK (75 yaş +)

İnsan hayatının bu gelişim evrelerinin² en önemlilerinden biri şüphesiz ergenlik/gençlik dönemidir. Bir takım gelişim özellikleri itibariyle (fizyolojik, sosyolojik, psikolojik, dini, ahlaki) diğer dönemlerden ayrılan ergenlik çağı, yavaş yavaş görev ve sorumlulukların üstlenildiği, yetişkinler arasına katılma sürecinin yaşandığı ve bireylerin dini açıdan mükellef olarak kabul edildiği bir dönemdir (Gündüz, 2014: 65). Bu süreçte verilecek din eğitimi de büyük önem arz etmektedir. Ayrıca din eğitimi açısından Türkiye’de ergenlik dönemiyle ilgili yapılan bilimsel çalışmaların yeterli düzeyde olmadığı da görülmektedir.

Dolayısıyla, din eğitiminde kritik/hassas dönem diyebileceğimiz ergenlik/gençlik dönemi ve sorunları, üzerinde durulması gereken önemli/göz ardı edilmemesi gereken hususlardan biridir. Bu bağlamda çalışmada³, ergenlik/gençlik döneminin özellikleri (fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal, dini, ahlaki) üzerinde durularak bireylere verilecek din eğitiminde etkili olan aile, okul, sosyal çevre, kitle iletişim araçları gibi faktörlerden kaynaklanan ve bu süreçte karşılaşılan/etkili olan sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu sorunların çözümünde etkili olabilecek (ebeveyn ve öğretmenler için) ve kişilik/karakter gelişimi güçlü bireylerin yetiştirilmesi yönünde çözüm önerileri getirilmiştir.

28

Çalışmada yöntem olarak literatür tarama, doküman analizi, gözlem ve görüşme tekniklerinden faydalanılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma yöntem olarak nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Ayrıca konuyla ilgili yapılan benzer çalışmaların bulgularından yararlanılmıştır.

Ergenlik dönemi din eğitiminde istenilen verimin alınabilmesi ve üst düzeyde başarının sağlanabilmesi için bazı hususların bilinmesi gerekmektedir. Bunlar arasında, ergenlik dönemi genel özellikleri, ergenlerin gelişim özellikleri, anne-babaların sahip olması gereken özellikler, din eğitimcilerinin alan/genel kültür ve pedagojik formasyon bilgileri ile öğretilecek konu için takip edilecek yöntem/teknikler yer almaktadır (Gündüz, 2014: 65, 66; Hökelekli, 2016a: 266).

ERGEN VE ERGENLİK DÖNEMİ

“Ergen” sözcüğü, batı literatüründeki “adolescent” in karşılığı olarak kullanılmıştır. Latince büyüme, olgunlaşmak anlamında kullanılan “adolescere” fiilinin kökünden gelmekte ve bu sözcük yapısı gereği bir durumu değil, bir süreci belirtmektedir. Günümüzde, bireyde

² Ayrıca bu evrelerden çocukluk dönemi din eğitimi ile ilgili bilgi için bkz. Selçuk, 2014.

³ Bir başka deyişle çalışmanın amacı, ergenlik dönemi din eğitiminde etkili olan aile, okul, sosyal çevre, kitle iletişim araçları gibi faktörleri göz önünde bulundurarak ergenlerin ihtiyaçları, beklentileri ve bu dönemde karşılaşılan sorunlarla ilgili bir durum tespiti yaparak bu sorunlara anne-baba ve din eğitimcileri bağlamında çözüm önerileri getirmektir.

gözlenebilen hızlı ve sürekli bir gelişme evresi olarak da tanımlanabilmektedir (Yavuzer, 2017: 261; Kula, 2001: 37-39; Temel ve Aksoy, 2005: 11).

Ergenlik⁴, ön-ergenlik denilen ve 1-2 yıl kadar süren bir safhayı da içine alan 7-8 yıllık bir süreye yayılan bir çağ (Bkz. Hökelekli 2016a) ve çocuklukla yetişkinlik arasında kalan bir “geçiş dönemi”dir. Ergenlik İnsanda bedence, boyca, büyümenin hormonal⁵, cinsel, sosyal, duygusal, kişisel, ve zihinsel değişme ve gelişmelerin olduğu, bulûğla başlayan ve bedence büyümenin sona ermesi ile sonlandığı düşünülen özel bir dönemdir (Kulaksızoğlu, 1998: 32, 34; Kula, 2015: 33-35; Bayyığıt, 2011: 23; Şentürk, 2010: 91-97; Bahçekapılı, 2011: 7).

Bir başka ifade ile ergenlik dönemi, bulûğ çağına erme sebebiyle, biyo-psikolojik bakımdan çocukluğun sona ermesiyle, toplumsal yaşamda sorumluluk alma dönemi olan yetişkinlik döneminin başlangıcı arasında kalan bir gelişim sürecidir (Koç, 2004a: 233).

Gençlik ise belirli yaşlarla sınırlı olmayan bir yaşam sürecidir. Ergenliği de kapsayan ve üst yaş sınırının daha geniş olduğu bir evredir. Gençlik kavramının “ergenlik” yerine kullanılması yanlış olmaz (Kulaksızoğlu, 2004: 33). Kavram olarak aynı anlamı ifade etmektedir ve yerine göre her ikisi de kullanılabilir (Bkz. Hökelekli, 2016a: 265, 266). Gençlik de, çocuklukla erişkinlik arasında yer alan, gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık dönemi olarak tanımlanmaktadır. Genellikle ilk ergenlik belirtileriyle başlayan gençlik çağı⁶, büyümenin durmasına kadar sürer ve 12-21 yaşlarını kapsar. İngilizcedeki “Teenage” sözü de 13-19 yaşları arasındaki gençlik dönemini belirtir. Gençlik çağı⁷ tanımı fiziksel ve cinsel gelişmeye göre

⁴ Bir başka tanıma göre ergenlik, biyolojik, psikolojik ve toplumsal birçok değişimin yoğun bir şekilde tecrübe edildiği ve çocukluk ile yetişkinlik arasında çok boyutlu bir ara dönem olarak kabul edilmektedir. Gelişim psikolojisinin en fazla dikkat çeken alanıdır. Zira bu çağ, fizyolojik ve psikolojik yapıda meydana gelen köklü değişmelerin yanında, toplumsallaşma ve sosyal uyum açısından insan hayatını şekillendiren dinamik kuvvetlerin hız kazandığı yıllara karşılık gelmektedir. Bahadır, 2015: 307; Ergenlik kuramları için bkz. Kulaksızoğlu, 2004: 19-32.

⁵ Ergenlik döneminde hormonal denge değiştiği için ergenlerde öfke kontrolü olmayabilir. Zaman zaman aşırı stresli olabilirler. Bunların yanında çok ciddi suçluluk/günahkârlık duygusu da ortaya çıkabilmektedir. Bu durum geleneksel yöntemlerle çözülmeye kalkıldığında gençlerde dinden uzaklaşma ve dini reddetme durumları ile karşılaşmaktadır (Özer Çetin ile “Ergenlik döneminin dini/ahlaki gelişim özellikleri ve din eğitimi” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.09.2017; Rahman Han ile “Ergen Psikolojisi” üzerine yapılan kişisel iletişim, 29.06.2017; Ayrıca, ergenlik dönemin önemli bazı özellikleri şunlardır: Dine ilgi, kendini ispatlama, değer görme, toplumsal görev ve sorumluluk bekleme, büyükleri rol model alma, adalet duygusunun gelişmesi, vicdan gelişimi, haksızlıklara karşı çıkma, haz odaklı yaklaşım ve kararsızlık. Şenol Yılmaz ile “Ergenlik dönemi özellikleri ve sorunlar/çözüm önerileri” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.09.2017). Yine bu dönemde, taklitten tahkike geçiş yaşanmaktadır. Özer Çetin ile “Ergenlik döneminin dini/ahlaki gelişim özellikleri ve din eğitimi” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.09.2017)

⁶ Milli Eğitim Bakanlığı'nın tanımına göre gençlik, çocukluk-geç yetişkinlik dönemi arasındaki 12-24 yaşları arasındaki gruptur. Unesco'ya göre, öğrenim yapan ve hayatını kazanmak için çalışmayan ve evi olmayan 15-25 yaşları arası bireylerdir. Birleşmiş Milletler örgütüne göre ise gençlik dönemi, 12-25 yaşları arası olarak belirtilmektedir. (Kulaksızoğlu, 2004:33; Yörükoğlu, 2016: 13; Yavuzer, 2017: 261, 262)

⁷ Gençlik çağı ve sorunlarıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Yörükoğlu, 2016; Yörükoğlu; 2003; Ayrıca anne, baba ve öğretmenlerin gençlik döneminde uygulayabileceği değerler eğitimiyle ilgili geniş bilgi için bkz.

Yapılınca başlangıcı da bitişi de belirsiz olmaktadır. Çünkü ergenliğe giriş erken veya daha geç olabilmektedir. Genellikle 15-25 yaş arası, ergenlik gelişmesini içine alan ilk gençlik dönemi olarak tanımlanır. 15-21 yaş arası asıl gençlik dönemidir ve 21-25 yaş arası da uzamış gençlik olarak bilinir (Yörükoğlu, 2016: 13; Ergenlikte gelişim dönemleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Yavuzer, 2015: 38-43).

ERGENLİK DÖNEMİ GELİŞİM SÜREÇLERİ VE ÖZELLİKLERİ

- *Fizyolojik Gelişim*
- *Cinsel Gelişim*
- *Ruhsal Gelişim*
- *Zihinsel Gelişim*
- *Bilişsel Gelişim*
- Sosyal Gelişim
- Duygusal Gelişim
- Dini Gelişim
- Ahlâkî Gelişim (Gelişim süreçleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Yavuzer, 2017; Kulaksızoğlu, 2004; Temel ve Aksoy, 2005; Holm, 2004; Hökelekli, 2016a; Erden ve Akman, 2006; Uğürel Şemin, 1984).

BEDENSEL VE CİNSEL GELİŞİM

Ergenlik dönemi için genellikle bulûğ olayı başlangıç kabul edilir. Bulûğa erme, genel olarak çocukluktan ergenliğe geçişin bir işareti olarak kabul edilir (Gündüz, Ergenlik dönemi din eğitimi, 1, www.ebsad.org/img/20140407__8648187518.pdf adresinden erişildi ET: 07.06.2017). Kız çocukları 11-12 yaşlarında; erkekler ise 13-15 yaşlarında ergenliğe girerler (Köylü, Ergen psikolojisi, webdosyasp.diyaret.gov.tr/.../Ergen%20Sorunları%20ve%20Gençlerle%20İletişim%20.. adresinden erişildi. ET:08.06.2017). Ergenlik her çocukta ayrı yaşlarda başlayabilir. Bununla birlikte genel olarak kızlar erkeklerden 1-2 yıl önce ergenliğe girer, büyüme ve cinsel olgunlaşmalarını da 1-2 yıl erken tamamlarlar (Kulaksızoğlu, 2004: 37-45; Köylü, Çocukluk ve ergenlik dönemi dine eğitimi; www.yuregirmuftulugu.gov.tr/FileUpload/.../cocukluk-donemi-ve-ergenlik-donemi.p... adresinden erişildi (ET: 07.04.2017).

Buluğdan sonra kızlar için 14-16, erkekler için 15-17 yaşlar arası ergenliğin ortaları olarak düşünülebilir. Bu yaşlar arasındaki gençler buluşdaki hızlı değişimleri kısmen arkada bırakırlar ve 16-17 yaşlarına doğru hem yaşları hem de okudukları sınıf seviyesi itibarıyla gelecekle ilgili önemli kararlar almak durumunda kalırlar. 16-17 yaşlarından sonra ergenlik döneminin sonları yaşanır. Üniversite yıllarına denk gelen 18-19 yaşları, artık gencin kendi kendisiyle ve çevresiyle bir denge döneminin yaşandığı yıllardır (Kulaksızoğlu, 2004: 17-18; Yörükoğlu, 2003: 382-389; Gündüz, 2014: 68-69).

Hökelekli, 2013; Gençlik çağı ve bu dönemdeki din eğitiminde uygulanacak olan rehberlik ve psikolojik danışmanlık ile ilgili geniş bilgi için bkz. Bulut, 2004; Öcal, 2001; Deniz, 2011.

Fiziksel gelişme ve değişimin yaşanması

Ergenlik biyolojik ve fizyolojik⁸ açıdan da hızlı büyüme ve gelişmenin öne çıktığı bir dönemdir. Büyüme tüm bedende değişik hızla gerçekleşir. Önce ayaklar ve eller büyür. Yüzde, önce çene ve burun büyür. Kızlarda kalçalar, erkeklerde ise omuzlar genişler. Büyüme 11-16 yaşlarında hızlanır, daha sonra yavaşlayarak 18-20 yaşına kadar sürer (Köylü, Çocukluk ve ergenlik dönemi din eğitimi; www.yuregirmuftulugu.gov.tr/FileUpload/.../cocukluk-donemi-ve-ergenlik-donemi.p...adresinden erişildi. ET: 07.04.2017).

Bunların yanında erkeklerde kısa süreli sakarlıklar, kızlarda da vücudun farklı kısımlarında cinsel kimliği açığa çıkaracak gelişmeler görülür (Gündüz, Ergenlik dönemi din eğitimi, 2, www.ebsad.org/img/20140407_8648187518.pdf adresinden erişildi (ET: 07.06.2017). Ergenlikte, bedensel büyümenin en hızlı olduğu duruma “Büyüme Hızı Doruğu” denilir. Söz konusu dönemde ergen, yetişkinlik döneminde alacağı boyun önemli bir kısmına ulaşır (Kulaksızoğlu, 2014: 39, Koç, 2004a: 234).

Beslenme, iklim şartları ve hastalıklar, büyümeyi olumlu ya da olumsuz yönde etkileyebilir.

Genellikle ergenlik ve gençlik çağı en sağlıklı yaşam dönemidir. Çocukluk dönemi hastalıkları geride kalırken, yetişkinlik dönemi hastalıkları ise çok uzaktır. Ergenliğe özgü denebilecek tek hastalık ergenlik sivilceleridir. Ölümler ise daha çok trafik kazaları ve intiharlardır.⁹

Genellikle ergenlik yılları fırtınalı geçen bir süreç olarak tanımlanır (Yörükoğlu, 2016: 41; Ayrıca bkz. Yavuzer, 2015: 26-46). Ergenlik döneminde sorunlar ve çatışmalar birbirinden çok farklı sebeplere bağlı olarak ortaya çıkar. Bununla beraber, bu sorunların bir kısmının ergenlik sırasında meydana gelen bedensel, cinsel, duygusal, sosyal ve kişisel gelişmelerin gençte yarattığı farklılaşmaya bağlı olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Kulaksızoğlu, 2004: 17-18; Gündüz, 2014: 69).

Günümüzde ergenlik dönemi, insanın pek çok psikolojik, sosyal, ekonomik ve ahlaki sorunlarla¹⁰ baş etmek zorunda olduğu bir dönemdir. Şüphesiz bu durumun, ergenlik döneminin gelişim özellikleriyle doğrudan ilgili olan bir yanı vardır. Fakat ergenlik dönemi sorunlarının büyük çoğunluğunun, modern çağın insan anlayışı, toplum görüşü ve kültür yapısının eşlik

⁸ Ergenlik dönemi bedensel gelişim ile ilgili bilgi için bkz. Yavuzer, 2017: 263-266; Cüceloğlu, 2013: 345, 346; Bilgin, 2006: 55-79.

⁹ Bkz. Mustafa Köylü, Ergen psikolojisi; webdosyasp.diyaret.gov.tr/.../Ergen%20Sorunları%20ve%20Gençlerle%20İletişim%2.. adresinden erişildi (ET:08.06.2017).

¹⁰ Gençlerde ahlaki sorunlar ile ilgili yapılan deneysel araştırma sonuçları için bkz. Turan, 2013: 271-293; Ortaöğretim gençlerinin psiko-sosyal sorunları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Arıbaş ve Güven, 2000: 153-173; Bedeni Özürlü gençlerin din eğitiminde dikkat edilmesi gereken psikolojik hususlar ile ilgili bilgi için bkz. Kula, 2000: 179-202. Ayrıca ergenlik/gençlik dönemi ile ilgili yapılan benzer araştırmalar için bkz. Hökelekli, 1986: 35-51; Aksu, 2000: 49-70; Atalay, 2005; Bahçekapılı, 2010; Perşembe, 2000: 259-273; Albayrak, 2000: 277-306; Serinsu, 2000: 311-331; Selçuk, 2000: 335-355; Koç, 2005b: 41-69; Koç, 2004b; 147-178; Başkonak, 2016; Bahadır, Ergen kişiliği bağlamında din-kişilik ilişkisi, dergipark.ulakbim.gov.tr/neuifd/article/view/5000125574 adresinden erişildi (ET: 08.06.2017); Atik, 2015: 728-743.

ettiği gençliğin dışında oluşan bir faktörler kümesiyle daha yakından ilgili olduğunu söylemek de mümkündür (Gündüz, 2014: 69).

Cinsellik duygusunun uyanması ve gelişmesi

Ergenlik dönemi, cinsellik duygusunun uyandığı ve gelişmeye başladığı çağdır. Genel anlamda cinsellik, cinsel¹¹ özelliklerin, cinsel karakterin ve ona eşlik eden duyguların, tutumların ve davranışların bütününe ifade etmek üzere kullanılan bir kelimedir. Cinsellik duygusu da, cinsel hayata imkân veren bütün arzuları, heyecanları ve güdülerini ifade eder (Gündüz, 2014: 71; Kulaksızoğlu, 45-64; Ayrıca bkz. Yavuzer, 2015: 98-107).

Cinsel gelişim, ergenlik dönemindeki en önemli gelişmelerden biri, hatta birinci derecedeki gelişme olarak kabul edilir. Cinsel gelişme pek çok ergende bir çatışma (Hökelekli, 2016a: 266-267) tedirginlik ve bocalama yaratır. Burada önemli olan genç kız ve erkeklere cinsellik hakkında doğru bilgi vermektir. Doğru olan da, annelerin kızlara, babaların ise erkeklere bilgi vermesidir (Köylü, Çocukluk ve ergenlik dönemi din eğitimi; www.yuregirmuftulugu.gov.tr/FileUpload/.../cocukluk-donemi-ve-ergenlik-donemi.p...adresinden erişildi (ET: 07.04.2017).

RUHSAL GELİŞİM

Ergenlik çağının karmaşık ruhsal özellikleri incelendiğinde, ortaya dengesiz ve sağlıksız bir görünüm çıkmaktadır: Sinirlilik, ani tepkiler, öfke¹² patlamaları, atak ve düşüncesiz davranışlar, çabuk sevinip üzülmeye, içe kapanıklık ile coşkulanma arasındaki gidip gelmeler, bencillik, kaygı, güvensizlik, kararsızlık gibi oldukça dalgalı bir seyir izler. Bu gibi psikolojik durumlar bir erişkin için düşünüldüğünde, bireyin uyumsuz bir kişiliğe sahip olduğu kanısına varılabilir ancak söz konusu durum, ergenler için farklı ölçülerde değerlendirilmelidir. Bu sayılan durumların dışında, her gelişim döneminde olduğu gibi ergenlerde de ciddi anlamda psikolojik rahatsızlıklar görülebilir. Bu rahatsızlıklardan en çok görülenleri ise; depresyon, kaygı bozuklukları, aşırı stres vb. rahatsızlıklardır. Gençlikteki çelişkileri, dengesizlikleri, duygusal çalkantıları, hastalık olarak değil, “sağlıklı bir çılgınlık” olarak nitelemek daha yerinde olur (Yörükoğlu, 2016: 125-132; Yörükoğlu, 2003: 375-405; Bkz. Koç, 2003: 116-118; Koç, 2004a: 242-245; Kulaksızoğlu, 2004: 235-250; Yavuzer, 2017: 282-297; Ayrıca gençlerde dini pratik ve ruh sağlığı üzerine yapılan alan araştırmasının sonuçları için bkz. Hayta, 2015: 152-179).

32

¹¹ Ayrıca ergenlikte cinsel gelişme ve sorunlar ile ilgili geniş bilgi için bkz. Yavuzer, 2017: 306-315; Kulaksızoğlu, 2004: 45-64.

¹² “Korku”, “Öfke”, “Şaşkınlık”, “Üzülmeye” ve “Sevgi” sandalyesi ile gençler üzerine yapılan bir araştırmada gençlerin sadece sevgi sandalyesinde duygularını göstermede oldukça yetersiz kaldıkları görülmüştür. Bunun sebebinin ise gençlerin hayatlarında, korku, öfke, şaşkınlık ve üzüntüden ziyade sevginin karşılığının fazla olmaması, olumsuz duygu ve düşüncelerin ise yoğun bir şekilde yaşanması olduğu söylenebilir. Şenol Yılmaz ile “Ergenlik döneminin özellikleri ve sorunlar/çözüm yolları” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.09.2017.

ZİHİNSEL VE BİLİŞSEL GELİŞİM

Somut İşlem Döneminden Soyut İşlem Dönemine Geçiş

Birçok fiziksel ve duygusal değişikliklerin yanı sıra ergenlikte zihinsel ve bilişsel alanda da önemli değişiklikler yaşanmaktadır (Temel ve Aksoy, 2005: 61). Bu döneminin en çok öne çıkan özelliklerinden birisi somut düşünmeden soyut düşünmeye geçilmesidir. Bu döneme giren genç, bedensel özelliklerde olduğu gibi zihinsel ve bilişsel özellikler açısından da etkin döneme girer. Zihin ve düşünce kapasitesi gelişir (Hökelekli, 2016a: 267; Gündüz, 2014: 70). Dolayısıyla gencin hayatında, 11-12 yaşlarından itibaren somut düşünmenin yerini soyut düşünme almaya baslar. Bulûğ öncesi bu dönemde dini konulardaki duygu ve düşünceler değişmeye başlar. Gerçek dini uyanış ve dini hayat filizlenmeye başlar. Ayrıca, soyut düşünebilme özelliği sayesinde genç, din gerçeğini daha doğru algılayabilmekte; Allah, melek, cin, ahiret, vs. gibi soyut/metafizik kavramları anlayabilmektedir (Gündüz, 2014: 70; Ergenlikte zihinsel gelişim ile ilgili geniş bilgi için bkz. Kulaksızoğlu, 2004: 135-152; Cüceloğlu, 2013: 352-355; Köylü, Çocukluk ve ergenlik dönemi din eğitimi; www.yuregirmuftulugu.gov.tr/FileUpload/cocukluk-donemi-ve-ergenlikdonemi.p.. adresinden erişildi. ET: 07.04.2017). Bu süreçte anne-babalar ve öğretmenler soyut/metafizik konularla ilgili gençlerin sorularına, nedenleriyle birlikte, hayattan örneklerle yeterli ve doyurucu cevaplar vermeleri din eğitimi açısından büyük önem arz etmektedir (Şenol Yılmaz¹³ ile “Ergenlik döneminin özellikleri ve sorunlar/çözüm önerileri” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.09. 2017; Özer Çetin¹⁴ ile “Ergenlik döneminin dini/ahlaki gelişim özellikleri ve din eğitimi” üzerine yapılan kişisel iletişim 30.09.2017).

SOSYAL VE DUYGUSAL GELİŞİM¹⁵

Özdeşleşme

Özdeşleşme¹⁶, gençlik çağına özgü ruhsal yapısı içinde aile bireylerinden başlayarak çevredeki kişilere, düşüncelere, kültüre doğru gittikçe genişleyen bir alanda, gencin istemli ya da istemsiz olarak benimsediği, özümlediği düşünce, davranış, tutum ve eylemlerden oluşan bir süreçtir. (Yavuzer, 2017: 277; Cüceloğlu, 2013: 359)

Özdeşleşmenin ilk şartı bir objeye olan duygusal bağlılığın bulunmasıdır. Genel anlamıyla öğrenme ve duygu, gelişimin biliş, duygu ve heyecanla ilgili görüntüleridir. Zihin ve duygu birbirine girift olduğu için birbirinden tamamıyla ayrılmazlar. Çocuğun ve gencin dini ve ahlaki sosyalleşmesinde, özdeşleşme yoluyla öğrenim önemli bir yer tutmaktadır. Çocuk ve genç, model aldığı kimsenin dini davranışlarını örnek alarak (Bkz. Kula, 2001: 63; Özdeşleşme yoluyla dini ve ahlaki değerlerin öğretilmesi ile ilgili bilgi için bkz. Kılavuz, 2015: 256-258) aynı şekilde hareket etmek isteyecektir. Dini hayatın gerekleri hakkındaki bilgilerin büyük bir

¹³ Balıkesir Karesi RAM Müdürü (Rehberlik ve Psikolojik Danışman).

¹⁴ Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi PDR Anabilim Dalı Öğretim Üyesi/Din Psikoloğu (Doç. Dr.).

¹⁵ Engelli gençlerin, özellikle sosyal/duygusal gelişimlerinin destelenip içinde buldukları durumun toplum tarafından anlaşılması sağlanarak, toplumla kaynaşması ve dini sosyalleşmesi gerçekleştirilecektir. Mustafa Başkonak ile “Ergenlik döneminde bulunan engelli gençlerin din eğitiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları” üzerine yapılan kişisel iletişim, 29.09.2017; Ergenlik dönemi sosyal ve duygusal gelişim ile ilgili geniş bilgi için bkz. Yavuzer, 2017: 267-278; Cüceloğlu, 2013: 359-361.

¹⁶ Ergenlerde özdeşleşme ve din eğitimi üzerine yapılan deneysel bir araştırma sonuçları için bkz. Kılavuz 2015: 262-305.

kısmını bu özdeşleşme/rol model yolu ile kazanacaktır.(Mehmet Bahçekapılı¹⁷ ile “Ergenlik dönemi din eğitiminin sorunları ve çözüm yolları” üzerine yapılan kişisel iletişim, 16.05. 2017).

Özdeşleşme yoluyla öğrenme¹⁸, gençlerin dini inanç ve tutumlarının oluşmasında diğer öğretim teknikleri gibi önemli bir yer tutar. Dini değerlerin öğrenilmesinde görerek öğrenmenin öneminin büyük olması sebebiyle dini bir atmosfer içinde yaşayan İmam Hatip Lisesi öğrencilerinde özdeşleşme yoluyla dini değerleri benimsemeye daha sık rastlanır. Ergenlik çağında özdeşleşmenin kaynağında değişiklik meydana gelerek gençler, bir yandan ailenin dışındaki kimselerle özdeşleşmeye çalışırken diğer yandan ailelerinde kendilerine örnek alacak modellere de ihtiyaç duymaktadırlar. Anne ve babanın uyguladığı disiplin yaklaşımı da gençlerin onlarla özdeşleşmelerini olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Günümüzde gencin aile dışında öğretmen, yazar, sanatçı, din görevlisi, siyasetçi, ilgisini çeken tarihi örnek şahsiyetler gibi modellerle özdeşleşmesinde(Bkz. Yörükoğlu, 2016: 40; 109, 110) artış görülmektedir. Bu özdeşleşme onların dini tutum ve davranışlarını da etkilemektedir (Kılavuz, 2015: 251-305; Bkz. Gündüz, 2014: 92-93).

Akran Gruplarının Etkinliği

Gençlik döneminde arkadaş etkisi de gencin davranışlarına yön veren önemli bir etkidir. Akran ve arkadaş grubunun kimi zaman genç üzerinde güçlü etkileri görülür. Kendisi kopya çekmeyi yanlış bulan bir genç, arkadaşını hatırına kopya verebilir. Grubun çoğunluğu “hadi şu bahçeye girip biraz meyve yiyelim” derse, gencin gruba karşı çıkması çoğu zaman pek kolay olmaz. Çünkü “mızıkçılık” grup içinde önemli bir suçtur. Ayrıca “korkak”, “ödle” gibi suçlamalarla genç üzerinde baskı oluşturulur. Böylece ahlaki açıdan kendisi kabul etmese dahi çoğunluğa uyar. Bu evrede anne-babanın ve öğretmenlerin, genç üzerinde güvensizlik yaratacak bir izlenim vermeden arkadaş çevresi hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Dolayısıyla gençlerin sahip oldukları her türlü potansiyeli gerçekleştirebilecekleri ve kendilerini ifade edebilecekleri bir arkadaş çevresi ve toplumsal ortam, onların dini, ahlaki ve diğer yönlerden sağlıklı gelişimleri için önem arz eder (Gündüz, 2014: 85, 86).

34

Kimlik Arayışı ve Benlik Oluşumu

Erik Erikson’a göre, ergenlik döneminin en önemli sorunu, kimlik arayışıdır. Dengeli bir kimliğin sağlanması, bireyin “kendisine süreklilik ve bütünlük görme yeteneğine” ve “tutarlı düzenleme yapabilmesine” ya da “tutarlı yaşantı biçimleri geliştirebilmesine” bağlıdır (Yavuzer, 2017: 285; Hökelekli, 2015: 9; Ergenlik dönemi kimlik ve benlik gelişimi ile ilgili geniş bilgi için bkz. Temel ve Aksoy, 2005: 17-32).

Ben, benlik, kişilik¹⁹ ise çoğunlukla eş anlamlı kullanılan kavramlardır. Kişiyi o kişi yapan, başkalarından ayıran duygu, tutum ve davranışların tümünün örgütlenmiş bütünlüğünü anlatır

¹⁷ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı/Din Eğitimi Bilim Dalı Öğretim Üyesi (Doç. Dr.).

¹⁸ Özdeşleşme yolu ile öğrenme ile taklitin farkı şöyle ifade edilebilir: Taklit, öğrenme adayı olan çocuğun çevresinde ve özellikle de yakın kişilerinde algıladığı davranışları benzeterek yapmaya çalışması, özdeşleşme ise taklit ettiği davranışları daha taklit anından itibaren kendi davranışı haline getirmesidir (Tosun, 2015: 171).

¹⁹ Liselerde okuyan 16 yaş üzeri öğrencilerin kişilik özellikleri üzerine yapılan bir saha çalışmasının bulguları ve sonuçları ile ilgili bilgi için bkz. Ekşi, 2015: 195-216.

(Yörükoğlu, 2016: 101). Psikolojide benlik, bir insanın genel tutumunu ve davranışlarını etkileyen kendisini ve çevresini algılayış tarzıdır. Kişiliği çok etkilemekle birlikte, kişilikten biraz farklı bir anlam taşımaktadır. Benlik²⁰, kendi kişiliğimize ilişkin düşüncelerimiz ve kendi kendimizi görüş tarzımızdan oluşur. Bu bakımdan benlik, kişiliğin öznel yanı olarak tanımlanabilir ve değer yargıları ile ideallere ilişkin kavramların dinamik bir örüntüsüdür (Baymur, 1972: 285, 286; ayrıca bkz. Kula, 2001: 41-43; Kula, 2015: 36-40, 47-75).

Ergenlik dönemi, kimlik arayışı ve benlik gelişimin öne geçtiği çağdır (Yörükoğlu, 2016: 103, Ayrıca bkz. Hökelekli, 2016b: 83; Kula, 2001: 43-47). Bu dönemde genç kendini “Ben neyim?”, “Kimim?”, “Niçin varım?”, “Yasamın gayesi nedir?” türünden soruların gizli etkisi altında hisseder. Çünkü insan, düşünen bir varlıktır. Düşünmek, onu diğer bütün varlıklardan ayıran önemli bir özelliktir. Düşünmek, sorgulamaktır, anlamlandırma cabasıdır. İnsan, kendi öz varlığına ve yaşadığı dünyaya ilişkin en ciddi sorgulamayı, akıl ve duygu coşkunluğunun yaşandığı gençlik döneminde yapmaktadır.

Bir genç, en azından ferdi ve toplumsal bir gerçeklik olarak tanıdığı din olgusuna ilgisiz kalmaz. Çünkü insan çevresinde gördüğü, duyduğu, bildiği şeylerle ve kendiyile doğal olarak ilgilenir. Özellikle gençlik döneminde bu ilgi çok daha fazla olmaktadır. İnsanın kendini, kendi öz gayreti ile tanıma ve benlik oluşumu potansiyeli ise ancak ergenlik yıllarına doğru “Ben neyim?”, “Kimim?”, “Ben ne yapabilirim?”, “Benim için neler değerlidir? Ben ne yapmalıyım ve ne yapmamalıyım?”, “Hayatta ne istiyorum?”²¹ türü sorular sormaya başlamasıyla harekete geçer. Gencin hareketlenen duygu ve düşünce dünyası, normal şartlarda onu “kendinden öte”, başka dünyalara götürür. İşte bu dönemde, gencin ruh dünyası sonsuz bir yolculuğa pencere aralamakta, dini uyanış denen hadise, ergenin gelişim sürecinin tabii bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı gelişim süreci içinde ve ona paralel olarak ahlaki gelişimin özellikle tecrübi boyutta temelleri boy göstermeye başlamaktadır (Baymur, 1972: 285-291; Gündüz, 2014: 74, 75; Koç, 2004a: 239-241; Koç, 2005a: 85-88). Bu dönemde anne, baba ve sosyal çevrenin gençle sağlıklı iletişimi olumlu kimlik gelişimini ve benlik oluşumuna katkı sağlar (Şenol Yılmaz²² ile “*Ergenlik dönemi özellikleri ve sorunlar/çözüm önerileri*” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.09.2017; Ahmet Akın²³ ile “*Ergenlik döneminin genel özellikleri ve din eğitiminin*

---

²⁰Benlik, hem din ve ahlak eğitimine imkân veren bir özellik, hem de bu eğitim sistemi tarafından insanın fitri nitelikleri çerçevesinde etkilenen, biçimlendirilen bir yapıdır. Din ve ahlak eğitiminin duygu boyutundaki en önemli görevi, gençlik döneminde oluşum aşamasında olan benlik kavramını, en olumsuzundan en olumsuzuna kadar farklılık ve değişiklik arz eden maddi ve fiziki özellikler yerine, insan türünde aynileşen sadece ona özgü, fitri ve manevi özellikler temelinde oluşturmasını sağlamaktır. İslam eğitim sisteminin en önemli hedeflerinden biri, bu doğrultuda sağlıklı bir benlik oluşturmaktır. İnsanın kendini doğru bir şekilde tanıması ve anlaması, İslam’ın hedeflediği dini ve ahlaki hayatın özünü teşkil eder (Gündüz, 2014: 77, 78).

²¹ “Ben neyim?” ve “Ben ne yapabilirim?” sorularının cevapları *gerçek benliği*; “Benim için neler değerlidir?” Ben ne yapmalıyım ve ne yapmamalıyım?”, “hayatta ne istiyorum?” sorularının cevapları ise, ulaşılmak istenilen moral düzeyi, gerçekleştirilmek istenen özlem ve emelleri gösteren *ideal benliği* meydana getirir (Baymur, 1972: 285, 286; Kula, 2015: 69,70).

²² Balıkesir Karesi RAM Müdürü/Rehberlik ve Psikolojik Danışman.

²³ Medeniyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı/PDR Anabilim Dalı Öğretim Üyesi (Prof. Dr.).

sorunları” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.09.2017; Mustafa Başkonak²⁴ ile “Ergenlik döneminde bulunan engelli gençlerin din eğitiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları” üzerine yapılan kişisel iletişim, 29.09.2017:). Eğer gencin çevresi, aile ve sosyal çevrenin değerlerine aykırı bir nitelik taşırsa ve aile-okul-genç arasındaki iletişim olumsuz bir şekilde seyrederse bireyde kimlik bunalımı ve benliğin oluşmama durumu yaşanabilir ve zaman zaman depresyonla karşı karşıya kalınabilir (Rahman Han²⁵ ile “Ergen psikolojisi” üzerine yapılan kişisel iletişim, 29.09.2017; Ergenlikte kimlik bunalımı ile ilgili bilgi için bkz. Kula, 2001: 56-76). Aile, okul ve sosyal çevre ile intibak sağlarsa, kimlik duygusu gelişmiş²⁶, benliğinin sürekliliğini algılayan, kendine yabancı görünmeyen, nereden gelip, nereye yöneldiğinin bilincinde olan kişilerin yetişmesine katkı sağlanmış olur (Yörükoğlu, 2016: 109-111).

Bağımsızlık ve Özgürlük Duygusunun Gelişmesi

Ergenlik döneminde ön plana çıkan bağımsızlık ve özgür olma duygusu, bireyin kendini tanıma, potansiyelinin farkına varma, karar alabilme, özgüven, olumlu kimlik ve benlik oluşumuna katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu süreç anne, baba, öğretmen, sosyal çevre tarafından iyi yönetilerek ve dengeli hareket edilerek gençlerin bağımsızlık duygusu desteklenmelidir. Bununla birlikte bütün otoritelere karşı gelip kendi içgüdüsel arzu ve tutkularının esiri olan bir gencin tam olarak özgürlüğünden bahsetmek de mümkün değildir.

İslam anlayışında da bireyin özgürlüğü ön plandadır. Burada insan, şerefli mevkiini akıl ve irade sahibi bir varlık olmasından kazanır. İslam eğitim sisteminde, insanı insan yapan ve onu değerli kılan özelliklerin korunması ve geliştirilmesine önem verilir. İnsanın yapıp-etme özgürlüğü ancak başka bir insanın özgürlük alanıyla sınırlanabilir. İslami açıdan insanın kendi iradesiyle davranma özgürlüğünü elde ederek sorumlu bir varlık olma konumuna yükseldiği gençlik döneminde, bağımsızlık duygularının, kişinin kendine sahip olacak ve kendini yönetebilecek imkân ve güce kavuşturacak şekilde desteklenmesi ve böylelikle gencin insani olgunluğunun gelişmesine yardımcı olunması gerekir. Çünkü, dini ve ahlaki bir davranışın en öncelikli şartı, bireyin kendi özgür iradesiyle katılımını gerektirir. Ayrıca, gençlik döneminde uyanan bağımsızlık duyguları, insanı sınırlayan kendi arzuları ve çevrenin tesirlerinden kurtarıcı ve özgürleştirici rol oynar. Dolayısıyla bağımsızlık duyguları, din ve ahlak eğitiminde²⁷, insan ruhuna işlemiş olumsuz etkilerin ve yanlış kabullerin ortadan kaldırılma sürecini başlatan ve bu süreci kolaylaştıran bir görev de yerine getirir (Gündüz, 2014: 79, 80).

²⁴ Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Öğretim Üyesi (Yrd. Doç. Dr.).

²⁵ Balıkesir Atatürk Devlet Hastanesi (Psikolog)

²⁶ Çocuklara ve gençlerde dini ve milli kimliği koruma ve geliştirme ile ilgili araştırma sonuçları için bkz. Tosun, 2010.

²⁷ Din, ahlak, değer eğitiminde gençlerin özgürlük alanları kısıtlanırsa, gençlerde dinden soğuma ve uzaklaşma meydana gelebilmektedir. Dolayısıyla bu yönde gençlerin bağımsızlık duygusu desteklenmelidir (Şenol Yılmaz ile “Ergenlik Döneminin Özellikleri ve Sorunlar/Çözüm Önerileri” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.09.2017; Özer Çetin ile “Ergenlik döneminin dini/ahlaki gelişim özellikleri ve din eğitimi” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.09.2017).

Değer Duygularının Gelişmesi

Değer duygusu, insanın kendine, diğer insanlara, çevreye, hayata ve ölüme bakışını ve tavrını belirleyen, bunlarla ilişkisini yaşamsal düzeyde etkileyen önemli bir duygudur. İnsan gelişim dönemleri içinde, değer ve anlam duygularına tatmin arayışının en şiddetli bir şekilde yaşandığı dönem, bulûğ ile başlayan ergenlik yıllarıdır.

Gençlik döneminde bireyin kendine ilişkin değer duygularını etkileyen en önemli hususlardan biri, İslam'ın bulûğ sonrası döneme bakışıdır. Çocukluk ile yetişkinlik arasındaki geçiş dönemi, modern kültürde bulûğ sonrasındaki yaklaşık 8-10 yıllık uzun bir süre iken, İslam kültüründe bulûğ öncesinde 1-3 yıl sürebilen kısa bir dönemdir. Dolayısıyla bulûğ, hem kişinin kendinin hem de başkalarının ona bakışını olumlu yönde etkileyen bir dönemdir. Çünkü bulûğ, kişiye belli amaç ve hedefler doğrultusunda davranma yükümlülüğü getirmekte, dini, manevi ve toplumsal sorumluluklar yüklemektedir. Bu sorumlulukların farkında olan genç, kendini daha işe yarar, daha değerli ve hayatını daha anlamlı hissedecektir.

İnsanın kendi özüne ilişkin taşıdığı bu yüksek değer, onun hemcinsleri olan diğer insanlara karşı da aynı duyguları beslemesine yardımcı olacaktır. İslam inancının temeli ve eğitim ilkelerinin ilki olan Tevhid, insanın canlı, cansız bütün varlık âlemine aynı anlamlı ve değer yüklü gözlerle bakmasına neden olacak; insan için hayat, fiziki âlemin sınırlarını aşan bir tarzda ve ölüm sonrasını da kapsayacak şekilde bir bütün olarak anlamlı ve herhangi bir durumda yaşanması gereken bir süreç olarak görülecektir (Gündüz, 2014: 80-83; 14-16).

DİNİ VE AHLAKİ GELİŞİM²⁸

Dini Şuurun Uyanışı ve Gelişmesi

Şuur (bilinç), içinde bulunduğumuz anda bizi etkileyen uyaranların, düşüncelerimizin, duygularımızın ve yaptıklarımızın farkında olmamız demektir. Dini şuur ise, kişinin hangi dine inandığını, niçin inandığını ya da inanmadığını bilmesi ve yaptığı dini tavır ve davranışlardan haberdar olmasıdır (Peker, 2008: 136, 137).

Bu süreçte, ergenlikle birlikte başlayan soyut düşünme kabiliyeti ergeni farklı varsayımlar üzerinde düşünmeye götürür. Dini şuurun uyanışında zihin ile birlikte duyguların gelişiminin de büyük önemi²⁹ vardır. Bu dönemde duygu hassasiyeti ve kapasitesi de zirveye ulaşmaktadır. Bu

²⁸ Ergenlerin dini gelişiminde sevgi ve korku motifinin etkisi üzerine yapılan araştırma için bkz. Albayrak, 2015: 369-404; Gençlerde ahlaki yargı gelişimi ve dindarlık arasındaki ilişki üzerine yapılan bir alan araştırmasının verilerine ulaşmak için bkz. Küçükalp, 2015: 447-489; Din ve ahlak eğitiminin ergenlerin kişilik gelişimine katkısı ile ilgili geniş bilgi için bkz. Bahçekapılı, 2011; Ayrıca ahlak eğitimi ile ilgili bilgi için bkz. Öymen, 1975; Peker, 1998.

²⁹ Bütün bunlarla birlikte sosyo-kültürel organizasyonlar olarak aile, okul, öğretmen, arkadaşlık ve grup ilişkilerinin; sosyal bütünleşme fikir ve ideallerinin dini ilgi ve uyandırmada önemli etkiler ortaya koyabileceği, başlı başına ayrı bir gerçek olarak kabul edilmektedir (Bahadır, Ergenlik Döneminde Din ve Ahlak Gelişimi, 3, www.geocities.ws/doru_tay/index/din.htm adresinden erişildi. (ET: 07.04.2017; Ayrıca bkz. Hökelekli, 2016a: 118-119, 267-269; Öcal, 1999: 108-117) Ahlak eğitimi çocukluk döneminde verilmeye başlanmalı/göz ardı edilmemelidir, ergenlik döneminde de iyice şekillendirilmelidir (Rahman Han ile "Ergen psikolojisi" üzerine yapılan kişisel iletişim, 29.06.2017).

bakımdan asıl anlaşılın ve kavranılan bir dini hayat 12-13 yaşlarında görölmeye başlar. Dolayısıyla bu süreç, dini şuur başlangıcı³⁰ olarak ifade edilebilir (Bkz. Hökelekli, 2016a: 267-269; Ayrıca bkz. Kula, 2001: 50-52; Bahadır, 2015: 307-368; Gündüz, 2014: 70, Koç: 2003: 121).

Bir başka deyişle, ergenlik döneminde soyut düşünce yeteneğinin işlerlik kazanmasıyla meydana gelen hızlı değişmelere paralel olarak, 12-13 yaşlarına kadar gelişmeye devam eden dinî duygu, dinî ilgi ve düşünceler, şuur ve irade seviyesine yükselerek ergenin tüm kişiliğini derinden etkiler. Böylece, dinî uyanma ile birlikte başlayan dini şuur süreci, ergende daha önce yaşamadığı oldukça farklı, zengin ve karmaşık dini tecrübelerle yol açar.(Bahadır, Ergenlik Döneminde Din ve Ahlak Gelişimi, 2, www.geocities.ws/doru_tay/index/din.htm adresinden erişildi (ET: 07.04.2017); Ayrıca geniş bilgi için bkz. Yavuz, 1983: 55-157, 193-230; Kula, 2015: 42,42).

Dini Şüphe ve Çatışmaların Yaşanması

Ergenlik, 14-18 yaş arasında dini şüphe ve çatışmaların yaşanabildiği ve her yönden geçici bir “bunalım” dönemidir. Ergende, dini bunalım doğmasına yol açan faktörlerin, onun bedeni ve ruhi gelişimiyle doğrudan ilgili olduklarını tespit etmek mümkündür. Ergenliğin başlangıcında, benliğin ve şuurun uyanması ve zihin gelişiminin en üst basamağa ulaşması, bunalımı hazırlayan şartların başlangıcını oluşturur. Zihin gelişimi sonucu güç ve kapasite yönünden artan düşünce faaliyeti, ergende bir “bağımsızlık ve güçlülük duygusunun uyanmasına yol açar. Bağımsızlık ihtiyacı ile “tenkitçi düşünce” gelişir. Dini inançlar kendisine ne kadar anlamlı ve değerli gelirse, onlar hakkında soru sormak, eleştiride bulunmak ve tartışmak, ergene o kadar cesaret verir. Bununla birlikte ergenlerin birçoğu toplum hayatının mevcut şartlarını, okulda öğrendiği bazı bilimsel teorileri, dini inanç ve anlayışla bağdaştırmakta büyük zorluk yaşarlar. Bu durum onlarda dini şüphe ve kararsızlık³¹ eğilimlerini ortaya çıkarır (Hökelekli, 2016a: 270-273; Hökelekli, 2016b: 93-108; ayrıca bkz. Kula, 2001: 52-55; Koç, 2003: 122-126; Ergenlik döneminde dini şüphe ve tereddütler ile ilgili lise öğrencileri üzerine yapılan bir araştırma ile ilgili bilgi için bkz. Bahadır, 2015: 307-368).

17-18 yaşlarına doğru şüpheler yavaş yavaş yatışır. Ergenlik döneminde yaşanan bu şüpheler, çocukluk ve ergenlik döneminde yeterli din eğitimi almış gençler için çoğunlukla dini duyguyu saflaştırıcı ve daha şuurlu bir dindarlığa götürücü etkiler yapar (Gündüz, 2014: 83; Kula, 2015: 42-44).

Suçluluk ve Günahkârlık Duygusunun Yaşanması

Dini şuurun uyandığı ve geliştiği bu dönemde din baskı ve korkutarak değil sevdirek ve rol modellik ile (sorumluluk ve farkındalık bağlamında hikmet eksenli anlatılmalıdır (Ahmet Akın ile “Ergenlik döneminin genel Özellikleri ve Din Eğitiminin Sorunları” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.06. 2017; Senol Yılmaz ile “Ergenlik dönemi özellikleri ve sorunlar/çözüm önerileri” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.06.2017).

³¹ İmanla ilgili kararsızlık en çok, 14-18 yaşları arasını kapsayan dini şüphe ve çatışmalar döneminde kendini gösterir. Bu dönemde genelde din, özelde inanç ile ilgili sorular ve kararsızlık ortaya çıkabilir (Hökelekli, 2016a: 270-273).

Ergenlik dönemi din ve ahlâk gelişiminde etkin karakteristik duygulardan birisi şüphesiz "suçluluk ve günahkârlık" duygusudur. Her ne kadar evrensel bir karakter taşıyorsa da suçluluk duygusu, özellikle ergenlik döneminde yaşanan en yoğun duygular arasında yer alır. Ergen, içerisinde yaşadığı karmaşık durum nedeniyle ister-istemez bu duyguyla yüz yüze gelir, eziklik duyar; üzülür. Derinden hissettiği pişmanlığın etkisiyle kendine karşı öfkelenebilir; çevresine uyumu kaybedebilir. (Bahadır, Ergenlik döneminde din ve ahlak gelişimi, 8, www.geocities.ws/doru_tay/index/din.htm adresinden erişildi (ET: 07.04.2017), Ayrıca ergenlikte suçluluk ile ilgili geniş bilgi için bkz. Kulaksızoğlu, 2004: 225-234).

Öte yandan psikolojik bir gerçeklik olan suçluluk duygusu, insanların büyük çoğunluğunun tecrübe ettiği evrensel insani bir olaydır. Bu sebeple o, dini eğilimden önce gelebilir ve onu güdüleyebilir. Fakat din ona yeni bir boyut, Allah huzurunda hata olan “günah” boyutunu ilave eder. Din bunu yaparken ya insan kalbinin derinliklerinde gizlenmiş bulunan bütün hataları açığa çıkararak ve acımasızca cezalandıran sert bir hâkim pozisyonundaki Tanrı'nın şiddet ifade eden bakışını devreye sokar ya da günahkarlık duygusunu, merhametiyle affeden ve bu duyguyu yapıcı bir faaliyetin başlangıcı yapmaya davet eden Allah (cc)'a karşı bir minnettarlığa dönüştürmeye yardım edebilir. Bu süreçte suçluluk duygusunu doğuran en önemli sebeplerden biri cinsellik güdüsünün yol açtığı bazı sorunlardır (Hökelekli, 2016a: 103, 104; Bkz. Koç, 2005a: 78-82).

Bir taraftan son derece şiddetli cinsi arzular, diğer taraftan idealist eğilimler, çoğu zaman ergende çatışmalara yol açar ve ergende ahlaki kaygılara neden olur. Bu kaygılar zaman zaman ergenin dini kuralları yerine getirmesini aksatabilir ve bu dönem genellikle “günah” duygusunu gelişimini kolaylaştırır. Günah duygusu çok güçlenirse, tövbe ve pişmanlığa karşı güçsüzlük ve duygusuzluk kendini gösterebilir. Suçluluk ve günahkârlık duygusu marazi bir hal alacak kadar yoğunlaşmadığı sürece, ergenlerin dini/ahlaki gelişimlerinin dinamik kaynaklarından birisini oluşturur (Hökelekli, 2016a: 273-277).

39

Tövbe ve Dine Dönüş Olaylarının Yaşanması

Dini şüphe ve çatışmalar döneminden sonra ergenlikte önemli bir dini gelişim dönemi de, "tövbe ve dine dönüş" dönemidir. (Hökelekli, 2016a: 277-280 Koç, 2003: 126)

Ergenlerin dini psikolojileriyle ilgilenen bilim insanlarının en fazla dikkatini çeken hususlardan biri, ergenlik dönemindeki “dine dönüş” olaylarıdır. 12 yas civarında ergenliğin başlamasıyla birlikte çevrenin telkinlerine karşı büyük bir duyarlılık belirir ve dine dönüş olayları da bu süreçte³² görülmeye başlar. Dine dönüş olaylarının doruk noktasına ulaştığı yaşlar ise 12, 16 ve

---

³² Bütün tutum ve davranışlarda olduğu gibi dini tutumlar, son ergenlik döneminde psikolojik durulmayla birlikte belirginleşmeye başlar. Çatışmalarla, bunalım ve krizlerle dolu ergenlik dönemi, yerini bu aşamada istikrarlı ve sakin bir döneme bırakır. Durulma, kimi ergenlerde kısa zamanda ve sessizce gerçekleşirken; kimi ergenlerde ise, uzun zamanda ve isyancı tepkilerle gerçekleşir (Öcal, 1999, 108-125).

Çoğu zaman birbirine girmiş karmaşık değişmelerin hüküm sürdüğü ergenlik döneminde, önceden geliştirilmiş dini tutumlarda olduğu kadar geliştirilen yeni dini tutumlarda da büyük ölçüde kararsızlık, istikrarsızlık ve belirsizlik görülür. Ancak, bu yeni yapılanmada bilinçli ve kasıtlı hareketten çok, dönemin kendine özel psikolojik yapısı etkindir. Diğer taraftan, ortaya çıkan karmaşa bütün tutumları

19 yaşlarıdır. Ayrıca 18-19. yaşları akli bir kararlılığı da beraberinde getirir. (Hökelekli, 2016a: 277; Ayrıca bkz. Gündüz, 2014) Ergenlik dönemindeki dine dönüş hadisesinde, ergenlerdeki hayali suçluluk ve günahkârlık duyguları, bazen aniden coşkun bir huzur ve erdem duygularına dönüşebilir. . (Koç, 2003: 126; Kula, 2015: 44-47)

Dîni İnanç³³ ve Tutumların Belirginleşmesi

Bütün tutum ve davranışlarda olduğu gibi dini inanç ve tutumlar, son ergenlik/gençlik döneminde psikolojik durulmayla birlikte ortaya çıkmaya başlar. Kararsızlıklar, çatışmalar, bunalım ve krizlerle dolu ergenlik dönemi, yerini bu aşamada stabil ve durgun bir döneme³⁴ bırakır. Durulma, kimi ergenlerde kısa zamanda ve sessizce gerçekleşirken; kimi ergenlerde ise, uzun zamanda ve asi tepkilerle meydana gelir (Öcal, 1999: 108-117; Bahadır, Ergenlik döneminde din ve ahlak gelişimi,5, www.geocities.ws/doru_tay/index/din.htm adresinden erişildi (ET: 07.04.2017); Kula, 2001: 55, 56) Bu çağda, din ile ilgili kesin tercihler ve kararlar kendilerini açıkça gösterir. Gençlerin bir bölümü bu dönemde dini bütünüyle reddederek ilgisiz, dinsiz veya bilinemezci (agnostik) olurlar. Fakat gençler arasında din karşıtı ya da büsbütün dine ilgisiz olanların oranı diğerlerine göre oldukça alt seviyededir (Hökelekli, 2016a: 280, 281; Bayyigit, 2011).

Artık ergen içinde bulunduğu bu evreye uygun olarak önceden tahammül edemediği kişiler ve düşünceler karşısında daha olgun, daha toleranslı ve daha yapıcı bir kişilik geliştirmiş durumdadır. Yine o, dini kabullerine ve bütün diğer sahip olduklarına, hayata ve geleceğine daha açık ve olumlu bir bakış açısı kazanmıştır (Bahadır, Ergenlik döneminde din ve ahlak gelişimi, 7, www.geocities.ws/doru_tay/index/din.htm adresinden erişildi. ET: 07.04.2017).

40

ERGENLİK DÖNEMİ DİN EĞİTİMİNİN ÖNEMİ

İslam dininde ilim ve öğrenmeye büyük önem verildiği hepimizce aşikârdır. Birçok ayette ilim ve öğrenme teşvik ve tavsiye³⁵ edilmektedir. İnsanın aklını kullanması, düşünmesi ve sorgulaması istenmektedir.

Gelişim psikolojisi açısından insan, bulûğ ile başlayan ergenlik döneminde, akıl ve muhakeme gücü bakımından sorumluluğu kabul edebilecek asgari olgunluğa sahip insan özelliğine kavuşur.

---

etkileyecek güçte olamayacağı gibi, bireysel farklılıklar dikkate alındığında, herhangi bir tutum üzerinde kayda değer bir etkide bulunmayabilir. Bu noktada asıl belirleyici olan, metot ve içerik açısından çocukluk döneminde alınan dini eğitimin kalitesidir (Bahadır, Ergenlik döneminde din ve ahlak gelişimi, 5, www.geocities.ws/doru_tay/index/din.htm adresinden erişildi. ET: 07.04.2017).

³³ Üniversite öğrencilerinde dini inanç ve ibadet üzerine yapılan ampirik araştırma bulgu ve sonuçları için bkz. Kimter, 2015; 234-249; Gençlerde öğrencilerinde dîni inanç ve benlik saygısı ilişkisi için bkz. Eşer, 2015: 491-528; ayrıca ergenlerin dini inanç, şüphe ve dini tutumları üzerine yapılan araştırma ile ilgili geniş bilgi için bkz. Çayır, 2014: 59-88.

³⁴ Ergenliğin son döneminde genel olarak dîni arayışlar, bocalamalar, şüphe ve kararsızlıklar yatıştır ve bir sonuca ulaşır (Hökelekli, 2016a: 280).

³⁵ Alâk, 96/1-5; Zümer, 39/9.

Özellikle din-ahlak/değer gelişimi itibariyle çocuğun, yaklaşık on iki yaşlarında din ilgi alanına girmeye başlar. Bu durum beraberinde dini uyanış ve dini şuuru getirir. Soyut/metafizik konuların merak edilip anlaşılması da bu çağda ortaya çıkarak gelişir.

Ergenlik dönemi, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişim özellikleri itibariyle de din ve din eğitimi ile yakından ilişkilidir. Bu dönemde güçlü bir şekilde hissedilen kendini ve hayatı tanıma, anlama ve anlamlandırma arzu ve ihtiyacı, genci bir şekilde dini duygu, düşünce, tutum, anlayış ve pratiklerle buluşturur.

Gençlik dönemi, gelişim özellikleri itibariyle gencin kimliğinin güçlü bir şekilde inşa edildiği, benlik arayışının gerçekleştiği bir dönemdir. Yaratılış ve varoluş ile ilgili sorular bu dönemde ortaya çıkar. Din, ergenlik döneminde gencin içinde bulunduğu ideal arayışına en tatminkâr cevap verebilen adeta yegâne kaynak durumundadır. Genç, bu sorularına özellikle anne, baba (aile)³⁶ ve öğretmenlerinden yeterince doyurucu cevaplar alamazsa, bu durum onun hayatında büyük boşlukların oluşmasına neden olur. Ayrıca son yıllarda artan satanizm³⁷, intihar, gasp, vb. olayların arkasında din eğitimi eksikliğinden kaynaklanan maneviyat boşluğunun yattığı (Rahman Han³⁸ ile “*Ergen Psikolojisi*” üzerine yapılan kişisel iletişim, 29.09.2017) araştırmacılar tarafından tespit edilen bir durumdur. Dolayısıyla ergenlik/gençlik döneminde din-ahlak-değer eğitimi büyük önem arz etmektedir

ERGENLİK DÖNEMİ DİN EĞİTİMİNİN SORUNLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Sorunlar

Literatür tarama, doküman analizi, gözlem, alanın uzmanları ile görüşme ve ergenlik dönemi din/ahlak/değer eğitimi üzerine Türkiye'nin farklı bölgelerinde yapılmış araştırmaların sonuçlarına göre³⁹ Ergenlik döneminde öne çıkan din (ahlak/değer) eğitimiyle ilgili bazı temel sorunlar şunlardır:

³⁶ Ailede verilecek din eğitimi ve bu süreçte anne, babalara (din eğitimcilerine) düşen görevler/yöntemler ile ilgili bilgi için bkz. Canan, 1979; Öcal, 1999, Dodurgalı, 1998; 117-125; Cebeci, 2015: 75-159; Kara, 2016; Tosun, 2015: 163-173; Köylü, 2014: 309-348; Aydın, 2012: 287-313; Özbek, 2014: 49-68; Ay, 2014: 317-329; Peker, 2014; Özdemir, Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü, isamveri.org/pdfdrq/D01239/2002_9/2002_09OZDEMIRS.pdf adresinden erişildi (ET: 08.06.2016)

Aileler genci çocuk, genç kendini yetişkin bir birey olarak görebiliyor ve bu süreçte ergen sözsüz iletişime geçmeyi tercih edip, aile arasında zaman zaman çatışma girerek agresif davranışlar sergileyebiliyor (Rahman Han ile “*Ergen Psikolojisi*” üzerine yapılan kişisel iletişim, 29.09.2017).

³⁷ Satanizm ile ilgili geniş bilgi için bkz. Güç, 1999; Ayrıca dinin gençlerin hayatı üzerindeki etkisi üzerine yapılan araştırma sonuçları için bkz. Hökelekli, 2015: 22-31; Bayyığıt, 2011.

³⁸ Balıkesir Atatürk Devlet Hastanesi (Psikolog).

³⁹ Bu araştırmalardan bazıları ile ilgili geniş bilgi için bkz. Gündüz, 2014; 65-104; Bahçekapılı, 2011: 7-42; Koç, 2005a: 75-88; Koç, 2004a: 231-256; Hökelekli, 2016a; Temel ve Aksoy; 2005; Bahadır, Ergenlik döneminde din ve ahlak gelişimi, www.geocities.ws/doru_tay/index/din.htm

1. Ergenlik dönemi din eğitiminde etkili olan çocukluk dönemi yaşantıları ve eğitimine gereken hassasiyetin gösterilmemesi.
2. Gencin kendini yetişkin, ailesinin ise onu çocuk olarak görmesi ve ailede zaman zaman bunun çatışmaya dönüşmesi.
3. Gençlerin din eğitiminde sosyo-kültürel çevreden, din eğitimcilerinden, dini kurumlardan, yeterince yararlanılmaması ve sosyal çevrenin istenilen şekilde şekillendirilememesi.
4. Teknoloji, kitle iletişim araçları ve sosyal medyanın bazı olumsuz etkileri
5. Gençlerin özgürlük ve bağımsızlık duygularının desteklenmemesi ve gençlerin sağlıklı bir şekilde bu süreci yaşayamamaları.
6. Din eğitiminin gençlere, bu dönemin gelişim özelliklerine uygun bir şekilde veril(e)memesi. Bu süreçte dini gelişimin özellikle sosyal ve duygusal yönden desteklenmesi.
7. Gençlere, aileleri ve öğretmenlerince iyi özdeşim modelleri sunulmaması
8. Gençlerin dini ve ahlaki gelişimi üzerinde akran gruplarının göz ardı edilmesi.
9. Cinsellik duygusunun doğru yönlendirilememesi.
10. Gençlerdeki hormonal denge değiştiği için ergenlerde suçluluk/günahkârlık duygusu, öfke kontrolünün olmaması, zaman zaman aşırı stresli olmaları ve ailenin bocalaması/ne yapacağını bilememesi
11. Gençlerin disiplin ve otoriteye bağlanmada zorluk yaşamaları.
12. Gençlere doğru bilgi ve değerleri vermedeki yöntem sorunu.
13. Gençlere karşı arkadaşça davranılmaması ve onların biricik, özel ve değerli olduğu hissini uyandırılmaması.
14. Gençlerin tutum ve davranışlarının yargılanması (“Sen dili” yerine “Ben dili” nin kullanılmaması)

---

adresinden erişildi (ET: 07.04.2017); Acuner, H. Y. Din Eğitimi Açısından 14-18 Yaş arası Gençlerde Ahlaki Yargı Gelişimi (Samsun İli Örneği), dergipark.ulakbim.gov.tr/omuifd/article/view/5000073457 adresinden erişildi (ET: 07.04.2017); Ayrıca, Mehmet Bahçekapılı ile “Ergenlik dönemi din eğitiminin sorunları ve çözüm yolları” üzerine yapılan kişisel iletişim, 16.05. 2017; Ahmet Akın ile “Ergenlik döneminin genel özellikleri ve din eğitiminin sorunları” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.09.2017; Özer Çetin ile “Ergenlik Döneminin dini/ahlaki gelişim özellikleri ve din eğitimi” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.09.2017; Mustafa Başkonak ile “Ergenlik döneminde bulunan engelli gençlerin din eğitiminde karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları” üzerine yapılan kişisel iletişim, 29.09.2017; Rahman Han ile “Ergen psikolojisi” üzerine yapılan kişisel iletişim, 29.09.2017; Şenol Yılmaz ile “Ergenlik döneminin özellikleri ve sorunlar/çözüm önerileri” üzerine yapılan kişisel iletişim, 30.09.2017.

15. Gençlerin dini şüphe ve sorularının geçiştirilmesi ve bunlara tatmin edici cevaplar verilmemesi.
16. Gençlerle etkili dini iletişimin kurulamaması ve ortak din dilinin kullanılmaması. Dini söylemlerde tutarsız davranılması ve tatmin edici olunamaması.
17. Gençlerin davranışları karşısında empati kurulamaması..
18. Din eğitiminde kazanım merkezli değil bilgi merkezli hareket edilmesi. Bilgiden eyleme istenilen şekilde geçişin sağlanamaması.
19. Din eğitimcilerinin öğrencilerin gelişim özelliklerini (bedensel, cinsel, ruhsal, duygusal, sosyal, dini, ahlaki, mesleki) yeterince dikkate almadan ders işlemeleri.
20. Din ve ahlak eğitimine rağmen gençlerin davranışlarında istenilen (ahlaki) seviyeye gelinememesi.
21. Gençlerde kimlik ve benlik bunalımının/çatışmasının yaşanması.
22. Satanizm, intihar, kapkaç, gasp vb. yönelimlerin artması.
23. Gençlerin dini, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimlerini güçlendirecek çok yönlü modern sosyal-kültür merkezlerin/tesislerin yetersiz olması
24. Gençlerde özgüven eksikliği ve özdenetim sorunu
25. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Kitaplarında (DKAB) gençlerin kendilerini ve günlük yaşam örneklerini bulamaması. Bu dersi hayatlarının merkezine koy(a)mamaları.
26. . Ergenlik dönemi din eğitiminde bulunan engelli gençlere yönelik örgün ve yaygın din eğitiminde görev alacak din eğitimcilerinin yetersizliği (mesleki, kültürel, pedagojik)
27. Engelli gençlerin akademik seviyelerine ve diğer gelişim özelliklerine uygun din öğretimi materyal ve kaynaklarının yetersizliği ve bu yönde farklı yöntem ve tekniklere yer verilmemesi.
28. Örgün ve yaygın din eğitiminde dini içerikli derslerde engelli bireylerin engel düzeylerine göre uygun programların kullanılmaması.
29. Engelli gençlerin engel durumlarına göre dini merkezlere (cami, Kur'an kursu vb.) fiziki ulaşılabilirlikte yaşanan zorluklar
30. İmam hatip liseleri ve yüksek din öğretimde engelli gençlerin oldukça az olması ve bu konuda engelli gençlerin eğitsel erişebilirlik sorunu
31. Toplumdaki bazı insanların engellileri ve ailelerinin içinde buldukları durumu anlayamamaları ve bu yönde empati kuramamaları sonucu engelli gençlerin kendilerinin toplumdan dışlandıklarını düşünmeleri.
32. Engelli gençlerle iletişimi zorlaştıran fiziki, eğitsel ve günlük yaşamdan kaynaklanan sorunları ve engellilerin durumlarını daha iyi anlamak için akademik çalışmalara (sempozyum, kongre, çalıştay, hizmet içi eğitim seminerleri, makale, vb.) yapılması önem arz etmektedir. Bunların sonucunda anne-baba ve eğitimcilere olumlu yönlendirmeler yapılarak, engellilerin toplum içinde birey olarak mutlu bir şekilde yaşamalarına yardımcı olunmalıdır.

33 Genelde gelişim dönemleri özeldir gençlik dönemi din eğitiminde beklentiler, sorunlar ve çözüm yolları üzerine yapılan birbirlerini tamamlayıcı ve destekleyici saha çalışmalarının yeterli olmaması.

Çözüm Önerileri

Ulaşılan sorunlardan hareketle, literatür tarama, doküman analizi/inceleme, gözlem ve alanın uzmanları ile yapılan görüşmeler sonucu elde edilen nitel veriler ışığında ergenlik dönemi din eğitiminde karşılaşılan sorunların en aza indirilmesi ve bu yönde verilecek din eğitim-öğretim kalitesinin artırılması ile anne-baba ve öğretmenlerin bu yönde uygulamalarının sürdürülebilir bir nitelik kazanması için şu önerilere yer verilebilir:

1. Din, ahlak ve değer eğitiminin temeli çocukluk döneminde atılır. Çocukluk döneminde olumlu yaklaşımlar, davranma biçimleri ve bir takım davranış kalıpları gençlik döneminde herhangi bir bocalamaya düşmeden sağlıklı davranmayı kolaylaştırır. Dolayısıyla gençlik dönemi din ve ahlak eğitimi, çocukluk döneminde alınan dini ve ahlaki temeller üzerinde yükseleceğinden bu temellerin anne-baba tarafından çocukluk döneminde çok iyi atılması gençlik döneminde de genişleyen sosyal çevre tarafından da desteklenmesi gerekir.

Yapılan araştırma sonuçlarına göre ergenlik döneminde inançsızlık problemi yaşayan gençlerin çocukluk döneminde anne-babaları (aileleri) ile aralarındaki bağın/iletişimin zayıf olduğu, bu süreçte din eğitimini sağlıklı almadıkları, Allah sevgisi ile yetiştiril(e)medikleri görülmektedir.

2. Anne-baba (aile) ergenin artık bir çocuk olmadığını farkında olarak, ona bazı görev ve sorumluluk vererek onun değerli bir birey olduğunun farkındalığını yaşamasını sağlamalıdır. Bu dönemde salt bilgi yerine hayatın merkezinde olan dini/ahlaki değerlerin/normların hikmetini kazandırmaya çalışmalıdır.

3. Aile sosyal çevreyi gencin içinde bulunduğu duruma göre şekillendirmeye çalışmalıdır. Sosyal aktiviteler, sosyo-kültürel ve sportif faaliyetlerden faydalanılmalıdır. Gençlere ilgi ve yetenekleri doğrultusunda okçuluk, yüzme, güreş, ebru vb. sportif/sanatsal faaliyetler sunulmalı ve gençlik merkezi, cami, Kur'an kursu gibi dini kurumlardan da istifade edilmelidir. (Bu tür sosyo-kültürel, sportif, dini ve ahlaki etkinlikler aile-öğretmen genç iletişimini, diyalogunu da artıracaktır.)

Eğer aile bunu yapmazsa çocuk kendi başına yapmaya çalışmakta, bu ortamı kendi oluşturmakta ve olumsuz akran grupları, medya/kitle iletişim araçları vb. sosyal çevreden zarar görmektedir. Günümüzde sosyal çevre ve sanal çevre ile iç içe girmiş bulunmaktadır. Bu yüzden çocuklar gerçek yaşamla sanal yaşamı ayırt edemez hale gelmişlerdir. Dolayısıyla aileler çocuklarının sosyal çevre ile intibakının önemli olduğunun bilincinde olmalıdırlar.

4. Teknolojinin olumsuz etkilerinin önüne geçmek amacı ile gençlerin gelişim özelliklerine uygun olarak bunun çok dikkatli ve kontrollü kullanması sağlanarak, doğru yer, zaman ve adres ile çocuğun ihtiyaçlarının, beklentilerinin giderilmesi sağlanmalıdır. Örneğin: televizyonda çıkan ideolojik bir diziyi ebeveyn ve öğretmen kendi değerlerine göre izleyebilir ve değerlendirebilir. Ama çocuk/ergen bunu izlerken bu kadar bilinçli değildir. Çünkü onun değer yargıları ve olayları anlamlandırma ölçütleri tam olarak gelişmemiştir. Dolayısıyla onların teknoloji ve kitle iletişim araçları ile ilişkisi kontrollü olmalıdır.

5. Din ve ahlak eğitiminin değişmeyen amacı, bağımsız, kendi özgürlüğüne sahip çıkan insanın gelişimine yardımcı olmaktır. Zira özgürlük, dini inancın ve ahlaki hayatın olmazsa olmaz koşuludur. Allah (cc) insana akıl melekesini vererek bu yönde özgür kılmıştır.

Anne-baba ve öğretmen/din eğitimcisi, gençlerin giderek eylemlerini kendi sorumluluğunda gerçekleştirecek ve özgürleştirecek doğrultuda görev üstlenmeli, gencin gelişmekte olan özgürleşim sürecini desteklemelidir. Onu, batıl inanç, hurafe ve basma kalıp ifadelerle hayatın içine hapsedmemeli, dini-ahlaki normlar çerçevesinde kendi özgürlük alanını oluşturmaya izin verilmelidir.

6. Din eğitimi bireylerin gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak verilmelidir. Günümüzde çocukların/gençlerin evde ve okulda bilişsel ve psikomotor gelişimleri öne çıkarken sosyal ve duygusal gelişimleri ikinci planda kalmaktadır. Bunun sonucunda çocuklar ben merkezci hale gelmektedir. Ancak duygusal ve sosyal yönü gelişmiş olanlar ergenlik döneminde uyumlu, empati kurabilen ve ben merkezilikten uzaklaşan sağlıklı bireyler olmaktadır.

Bu yüzden bireylerin gelişim dönemlerini göz ardı etmeden bilişsel, psikomotor gelişimlerinin yanında sosyal-duygusal gelişimlerine de önem verilmelidir. İyi hazırlanmış hayatın içinden örnekler barındıran ders içi etkinlik örneklerinden yararlanılarak bireylerin yaparak-yaşayarak kalıcı öğrenmeleri sağlanmalıdır.

7. Çocuk taklit ile öğrenir, genç ise özdeşleşme/öykünme ile davranışlarını biçimlendirir. Bu modeller ailede (anne-baba, ağabey, abla, kardeş), okulda öğretmen, arkadaş, sosyal çevrede sanatçı vb. olabilir. Bu süreçte çevre kontrol edilmezse genç, bir çete lideri ile de özdeşim kurabilir ve bir takım olumsuzlukları öykünerek öğrenir. (Ailede de huzursuzluk varsa genç bu huzuru dışarda/sosyal çevrede aramaya başlar ve olumsuz arkadaş grubuna girebilir. Bu süreçte benlik gelişimi zarar görür ve bunalım yaşayabilir.)

Başta anne-baba olmak üzere gencin yakın ve uzak çevresindeki yetişkinler, davranışlarını kendisine örnek alabilecek iyi özdeşim modelleri olmalıdırlar.

8. Aileler, çocuklarına iyi rol model olabilecek, onların kişilik gelişimini olumlu yönde geliştirecek akran gruplarının rol model alınmasını sağlamalıdır. Ayrıca gençler akran gruplarına girerek aidiyet duygusu kazanmak isterler ve bu grubun kurallarına uyarlar. Eğer gencin girdiği grupta şiddet varsa çocuk da şiddet meyilli hale gelebilir. O grubun aile ve öğretmenlerin kontrolünde olması gençlerin zarar görmeden sağlıklı ahlaki gelişimleri ve sosyalleşmesine katkı sağlar.

9. Aileler ergenlik dönemindeki hormonal değişikliklerden dolayı gençlerin suçluluk/günahkârlık duygusu yaşamasını, zaman zaman öfkeli ve stresli olmalarını hoşgörmeli, onları anlamaya çalışmalı, bu durumun geçici olduğunu bilmelidirler. Din/ahlak/değer eğitiminde de bunların farkında olarak yaklaşım geliştirmelidirler. Geleneksel, basmakalıp yöntemlerden uzaklaşmalıdırlar.

10. Cinsellik, ergenlikte önemli ölçüde keşfedilen, uyanan, gelişen bir duygudur ve bu dönem haz merkezlidir. Gencin kendi ve karşı tarafı bu yönde iyi bilmesi, dini-ahlaki ölçülerde bunun nasıl devam ettirileceği üzerinde durulmalıdır. Dini olarak nasıl birlikte yaşanması gerektiği bilinmelidir.

11. Ergenler günümüzde bir disiplin ve otoriteye bağlanmakta zorluk çekmektedir. Bunun önüne geçmek için etkili aile içi iletişim ve rol modelliği gerekmektedir. Örneğin anne-baba-geçer iletişim gençlerin yaratıcıya ve dine bakışında büyük önem arz etmektedir. (Örneğin, Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramına göre, çocuğun/gencin anne ile ilişkisi olumlu ise yaratıcı ile ilişkisi de iyidir.)

Diğer yandan bu süreçte disiplin, bir yasaklama değil, gencin kaldırabileceği bir özgürlük alanını ifade etmektedir. Özgürlük fazla ise genç kendine ve başkalarına zarar verebilir. Az ve sınırlı ise genç kendi dünyasında sıkışır. Bu yüzden özgürlükte dengeli hareket edilmeli, ne çok gevşek ne de çok disiplinli olunmalıdır. Özgürlük ile hürriyet/bağımsızlık düşüncesinin gelişimi sağlanmalı ve günlük hayatla ilişkilendirilerek din/ahlak gelişimi desteklenmelidir. (Kaldıracağından fazla özgürlük çocuk ve ergen için gerçek özgürlük değil, yükür.)

12. Doğru bilgi, inanç ve hayatın farklı yönleri ile ilgili olabilir. Ancak doğru değerler rol model olarak verilmelidir. Ergenlerde değer öğretimi, didaktik öğretime uygun olmayabilir. Sen böyle yapmalısın, gitmelisin diye direkt bilgi boyutu ile sınırlı değil de o iş ile ilgili doğru ve yanlış ayırt etmesi sağlanacak şekilde yaklaşılmalıdır. Batıda bu yönde hikâye yönteminden yararlanılmaktadır. Öğrencilere hikâye verilir değerlendirmeleri istenir. Böylece iyi ve kötü arasındaki farkı yorumlamaları sağlanarak muhakeme güçleri geliştirilir. Kendilerine seçme fırsatı sunulur ve özgür bir ortamın tesis edilmesi sağlanmış olur. Bizim uygulamalarımızda ise bu şekilde bir içselleştirme ikinci planda kalmaktadır.

13. Genç, gelişim özellikleri itibarıyla arkadaşça yaklaşıma kendini açar, anne-babaya, öğretmene ve sosyal çevreye karşı kendini güvende hisseder. Üstten bakan klasik yetişkin tutumuna karşı korunmacı bir tavır takınmaz. Değer verdiği kişilerden gördüğü davranışları benimseyebilir. Bu yüzden onların öyküneceği/özdeşim kuracağı kişiler (anne-baba, öğretmen, akran grubu, sporcu, yazar, sanatçı vb.) gençlere arkadaşça yaklaşmalı, onlara sürekli akıl, nasihat ve öğüt vermemeli, nutuk çekmemeli, bunların yerine rehberlik etmelidir. Onların biricik, özel olduğunu bilmeli ve bu yönde onlarda değerli olduğu hissini uyandırmalıdır.

14. Ergenin kişiliğini rencide edecek tutum ve davranışlardan sakınılmalıdır. Gelişmekte olan benlik duygusuna, bağımsızlık isteğine ve kişiliğine müdahale edilmemelidir.

15. Dini şüphenin başladığı ve yavaş yavaş sona erdiği ergenlik döneminde, ergenlerin sorduğu sorulara (soyut), onların bilişsel, duyuşsal, sosyal, dini ve ahlaki, gelişimlerini de düşünerek geçiştirilmeden, dikkatli ve doğru bir şekilde bilgi verilmelidir. Eğer bu sorular geçiştirilirse kimlik/benlik gelişimi problemi (bunalım-çatışma) ile de karşılaşılabilir ve benlik koruma ile birey kendi düşüncelerini/sıkıntılarını ailesiyle paylaşmaz, bu manevi boşluğu da sosyal çevre, kitle iletişim araçları vb. ile kötü niyetli unsurlar doldurabilir.

16. Bir anne-baba ve din eğitimcisi dinî herhangi bir konuyu gençle tartışırken, muhatabı ne kadar haksız konumda olursa olsun, doğrudan onun şahsını hedef alarak bir yargılama yapmamalıdır. İnsanın saygın konumunu hatırlatacak yaklaşım içinde olunmalıdır. Dini söylemlerde de tutarlı, rasyonel ve ikna edici olarak ortak din dilini kullanmalıdır.

17. Empati, anne-baba ve öğretmenin olayları ergenin gözüyle bakıp, tanıması, anlaması, anlamlandırması ve analiz etmesine yardım eder. Sorunların tespit edilmesini kolaylaştırır. Etkili dini iletişimde bu çok önemlidir. Dolayısıyla ergene verilecek din eğitimde empati kurularak daha etkin davranış değişikliğine yol açılmalıdır.

18. Anne-baba ve öğretmenler/din eğitimcileri din-ahlak eğitimini bilgi merkezli değil kazanım merkezli ele almalıdır. Örneğin, Hz. Muhammed (sav)'in güzel ahlakı ile ilgili maddeleri ezberletmek yerine kazanım merkezli vererek, bir başka ifade ile bilgiden eyleme dönüşümünü sağlayarak bu ahlaki değerlerin ergen tarafından içselleştirilmesi/özümzenmesi sağlanmalıdır.

19. Din eğitimcileri ve psikologlara göre ergenlerin gelişim özellikleri (bedensel, cinsel, ruhsal, duygusal, sosyal, dini, ahlaki, mesleki) dikkate alınarak farklı yöntem-teknik ve materyal ile ders işlenmelidir. Her öğrencinin biricik olduğu, öğrenme düzeylerinin, zamanlarının farklı olduğu bu yönde onların öğrenme stillerine (görsel-işitsel-kinestetik) uygun yaklaşımda bulunulmalıdır. Okulda ve evde sevgi, saygı, hoşgörü, paylaşım ve empati duyguları ön plana çıkarılmalıdır.

20. Gençlere din-ahlak-değer eğitimi uygulamalarında “yalan söyleme!, yapma!” şeklinde emir kipi ile değil de doğruluğun önemi, bunun hayattaki karşılığı, örnek şahsiyetler ile desteklenerek konunun genç tarafından idrak edilmesi/anlamlandırılması sağlanmalıdır.

21. Gençlik çağı, kimlik/benlik kavramının öne çıktığı, bunalımların, fırtınaların, çatışmaların olduğu ve normalliğin anormallik olduğu bir dönemdir. Bunun için, gençlere sorumluluk/değer verilerek olumlu benlik gelişimi sağlanmalı ve din eğitimi etkinliklerine de gelişim özelliğine göre sıkça yer verilmelidir. Bu anlamda gençlerin din, ahlak, sosyal ve duygusal gelişiminin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi sağlanmalıdır.

22. Günümüzde intihar, gasp, hırsızlık, uyuşturucu bağımlılığı, satanizm vb. olaylar, manevi değerlerden kaynaklanan bir boşluğun göstergesidir. Bunun için özellikle seküler hayatın içinde değer erezyonuna uğrayan ve bunalıma/krize giren gençlere dini, ahlaki, milli ve manevi değerlerin kazandırılması, bununla birlikte anne-baba ve öğretmenlerin, gençlere verilecek din-ahlak-değer eğitiminde hassasiyet göstermeleri sağlanmalıdır.

23. Gençlerin dini, ahlaki, sosyal, duygusal gelişimlerini güçlendirecek, sosyal kulüpler, (izcilik, kamp, sanat evi, hobi merkezi vb.) sosyo-kültürel, sportif, sanatsal faaliyetlerin yapıldığı, dini, ahlaki değerlerin yaparak yaşayarak öğrenildiği, oyun salonları ve sosyal medyanın kullanılabilceği kampüslerin (gençlik merkezleri) yeterli hale getirilmesinin sağlanmasıdır.

24. Gençlerde özgüven eksikliği ve özdenetim sorununun en aza indirilmesi için anne-baba ve öğretmenler, gençlere sorumluluk vermeli, kendi kararlarını almalarını sağlamalı (başarıyı ve başarısızlığı kendi yaşamalı), zaman zaman gerekli konularda onlarla istişare etmeli, onların fikirlerini alarak onların değerli olduklarının farkındalığını yaşamalarını sağlamalıdır. Onlara karşı tutarlı davranmalıdırlar. Bu durum gençlerin dini ve ahlaki gelişimlerini de güçlendirecektir.

25. Gençlerin din/ahlak/değer eğitiminde ve DKAB dersinde içselleştirme gerçekleşmezse ve öğrenilenlerin hayatta karşılığı olmazsa gençlerde dini/ahlaki gelişim sekteye uğramaktadır. Bunun için DKAB dersini öğrencilerin severek hayatlarının merkezine koymasına için, DKAB kitapları hazırlanırken öğrencilerin de görüşlerin alınıp, gelişim özellikleri, ilgi, istek ve merak duyguları da dikkate alınarak dersin günlük/güncel yaşam örnekleri, bu yöndeki okuma parçaları vb. etkinlikler ve rol modeller ile zenginleştirilerek gençlerde bu yönde içselleştirme ve aidiyet duygusunun yerleşmesi sağlanmalıdır.

26. Engelli gençlere yönelik din eğitiminde görev alacak din eğitimcilerinin kurumlarınca alanının uzmanları tarafından (İlahiyat fakültesi, eğitim fakültesi, Diyanet İşleri Başkanlığı,

Sağlık Bakanlığı vb.) uygulamalı olarak pratiğe dönük hizmet içi eğitim seminerleri ile yeterlilikleri artırılmalı ve bu süreçte başarılı olanlar ödüllendirilmelidir.

27. Yetkililerce (MEB, YÖK, DİB) engelli gençlere yönelik din eğitimi araç-araç, materyal ve dokümanların/kaynakların yeterli hale gelmesi ve bunların farklı yöntem-tekniklerle aktif olarak nasıl kullanılacağına öğretmesine önem ve öncelik verilmelidir.

28. Yetkililerce dini içerikli derslerde engelli bireylerin engel düzeylerine uygun bireyselleştirilmiş öğretim programlarının uygulanması sağlanmalı ve buna göre dini içerikli derslerde engelli gençlerin, dini/ahlaki gelişimlerine uygun hareket edilmelidir.

29. Yetkililerce (DİB, YÖK, MEB) engelli gençlerin engel durumlarına göre, dini merkezlere (cami, Kur'an kursu, okul, kütüphane vb.) fiziki ulaşılabilirliği kolaylaştırmak için gençlerin engellilik (görme, işitme, zihinsel, ortopedik) durumlarına uygun düzenlemelere/yaklaşımlara (izli uyarıcılar, kabartma yollar, yönlendirme haritalar, bahçede ve kapı girişlerinde yol eğimi % 6'dan daha az olmasına dikkat edilmesi ve bu yolun caminin/Kur'an kursunun içine kadar girmesi, uygun asansörlerin yapılması, lavabo ve şadırvanların uygun/kullanılabilir olması vb.) öncelik/önem verilmesi.

30. İmam hatip lisesi ve yüksek din öğretiminde (ilahiyat, İslami ilimler Fakülteleri) engelli bireylere yönelik materyal ve kaynakların hazırlanması, fiziki şartların olgunlaştırılması ve din eğitimi verecek uzmanların yetiştirilmesi sağlanmalıdır.

31. Engellilere yönelik toplumda oluşacak olumlu farkındalık, engelli bireylerin dini sosyalleşmelerine neden olacak ve toplumsal kaynaşmalarına katkı sağlayacaktır.

32. Engelli gençlerle iletişimi zorlaştıran fiziki, eğitsel ve günlük yaşamdan kaynaklanan sorunları ve engellilerin durumlarını daha iyi anlamak için akademik çalışmaların (sempozyum, kongre, çalıştay, hizmet içi eğitim seminerleri, makale, vb.) yapılması önem arz etmektedir. Bunların sonucunda anne-baba ve eğitimcilere olumlu yönlendirmeler yapılarak, engellilerin toplum içinde birey olarak mutlu bir şekilde yaşamalarına yardımcı olunmalıdır.

33. Gençlik döneminde farklı sosyo-kültürel ve ekonomik şartlarda yaşayan ergenlerin din-ahlak-değer eğitimi ile ilgili farklı bölgelerde, çok boyutlu temel/teorik ve deneysel araştırmaların disiplinlerarası bir anlayışla yapılmasının gerekliliği ve bu yöndeki güncel sorunların tespit edilerek beklentilerin/ ihtiyaçların karşılanabilmesinin sağlanması.

Sonuç olarak, gençlik dönemi din-ahlak/değer eğitiminin temel fonksiyonu, insanın kendisi, diğer varlıklar ve bütün bunların varoluş kaynağı olan Yüce Allah (cc) ile arasındaki ilişkileri düzenlemek ve sağlıklı zemine oturtmaktır. Bunun için anne-baba ve din eğitimcilerince/öğretmenlerce, gençlerin gelişim düzeylerine uygun güzel bir din-ahlak-değer eğitimi içselleştirmeleri isteniyorsa, ilk önce anne-baba ve din eğitimcilerinin dini konularda donanımlı/hassas, ahlaklı ve değerlerine bağlı hareket etmesi ve örnek bir yaşam sürmesi gerekiyor ki gençler üzerinde etkin rol model olabilsinler ve bu süreç başarıyla tamamlanabilsin. Bundan sonra yapılması gereken ise, gençleri tanımak, anlamaya çalışmak, önemsemek, onların değerli ve biricik olduğunu unutmamak ve bütün bunları onlara hissettirmek.

Kaynakça

Acuner, H. Y. Din Eğitimi Açısından 14-18 Yaş arası Gençlerde Ahlaki Yargı Gelişimi (Samsun İli Örneği), dergipark.ulakbim.gov.tr/omuifd/article/view/5000073457 adresinden erişildi. (ET: 07.04.2017).

Aksu, A. B. (2000). Gençlerde görülen zararlı bazı alışkanlıklar ve din eğitimi. İ. Kurt ve S. A. Tüz (Yay. Haz.). *Gençlik dönemi ve eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Albayrak, A. (2015). Ergenlerin dini gelişiminde sevgi ve korku motifinin etkinliği. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (Ed. H. Hökelekli), İstanbul: DEM Yayınları.

Albayrak, A. (2000). Sevgi ve korku motiflerinin gençlerin dînî mesajları algılamadaki rolü. İ. Kurt ve S. A. Tüz (Yay. Haz.). *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Arıbaş, S. ve Güven M. (2000) Ortaöğretim gençlerinin psiko-sosyal sorunları. İ. Kurt ve S. A. Tüz (Yay. Haz.). *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Atalay, T. (2005). *İlköğretim ve liselerde dindarlık*. İstanbul: DEM Yayınları.

Atik, A. (2015). Dini gelişim kuramlarının din eğitimi bağlamında genel bir bakış. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4/3, 728-743.

Ay. M. E. (1996). Ailede verilecek din eğitiminde genel prensipler. *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Aydın, M. Z. (2012). *Ailede din eğitimi*. (Ed. R. Doğan ve R. Ege), Ankara: Grafiker Yayınları.

Bahadır. A. Ergenlik döneminde din ve ahlak gelişimi, www.geocities.ws/doru_tay/index/din.htm adresinden erişildi. (ET: 07.04.2017)

Bahadır, A. (2015). Ergenlik döneminde dini şüphe ve tereddütler. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (Ed. H. Hökelekli), İstanbul: DEM Yayınları.

Bahadır. A. Ergen kişiliği bağlamında din-kişilik ilişkisi, dergipark.ulakbim.gov.tr/neuifd/article/view/5000125574 adresinden erişildi. (ET: 08.06.2017)

Bahçekapılı, M. (2011). Din ve ahlak eğitiminin ergenlerin kişilik gelişimine katkısı. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9/22, 7-42.

Bahçekapılı, M. (2010). *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Öğrencilerin Dini Duygu, Düşünce ve Davranışları Üzerindeki Etkisi*, İstanbul: y.y.

Başkonak, M. (2016). Engelli gençlerin din eğitiminde camilerin, Kur'an kurslarının ve din görevlerinin yeri ve önemi. *Gençliğin Gelişimi, ve Problemleri Karşısında Din Görevlileri* (Ed. A. İnce), İstanbul.

Baymur, F. (1972). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Bayyığıt, M. (2011). *Gençlik ve din*. Konya: Yediveren Kitap.

Bilgin, M. (2006). *Eğitim psikolojisi* (Ed. B. Yeşilyaprak), Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Bulut, A. (2004). *Din eğitiminde rehberlik ve psikolojik danışmanlık*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Canan, İ. (1979). *Resulullah'a göre aile ve okulda çocuk terbiyesi*, İstanbul: Yeni Asya Yayınevi.

Cebeci, S. (2015). *Dini iletişim*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Cüceloğlu, D. (2013). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Deniz, M. E. (Ed.) (2011). *Psikolojik danışma ve rehberlik*. Ankara: Maya Akademi.
- DİB. *Kur'an-ı Kerim Meali*. Ankara: DİB Yayınları, 2010.
- Çayır, C. (2014). *Ergenlerin dini inanç, süphe ve dini tutumları üzerine bir araştırma. Bilimname*, XXVII/2, 59-88.
- Dodurgalı, A. (1998). *Ailede çocuğun din eğitimi*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu: 123.
- Ekşi, H. (2015). Din eğitimi, gençlik ve kişilik. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (Ed. H. Hökelekli), İstanbul: DEM Yayınları.
- Erden, M. Ve Akman Y. (2006). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Eşer, H. (2015). Üniversite öğrencilerinde dini inanç ve benlik saygısı ilişkisi. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (Ed. H. Hökelekli), İstanbul: DEM Yayınları.
- Güç, A. (1999). *Satanizm şeytana tapmanın yeni adı*. İstanbul: Alfa/Aktüel Kitabevleri.
- Gündüz, T. Ergenlik dönemi din eğitimi, www.ebsad.org/img/20140407__8648187518.pdf adresinden erişildi. (ET: 07.06.2017)
- Gündüz, T. (2014). Gençlik dönemi din eğitimi. *Gelişimsel Basamaklarına Göre Din Eğitimi* (Ed. M. Köylü), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Hayta, A. (2015). İbadetler ve ruh sağlığı. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (Ed. H. Hökelekli), İstanbul: DEM Yayınları.
- Holm, N. G. (2004). *Din psikolojisine giriş*. (A. Bahadır, çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Koç, M. (2005a). Din psikolojisi açısından ergenlik döneminde dua ve ibadet psikolojisinin gelişimi. *Ekev Akademi Dergisi*, 9/25, 75-88.
- Hökelekli, H. (2016b). *Çocuk, genç, aile psikolojisi ve din*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Hökelekli, H. (2016a). *Din psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (1986). Ergenlik çağı davranışlarına din eğitiminin etkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 1/1, 35-51.
- Hökelekli, H. (2015). Gençlik ve din. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (Ed. H. Hökelekli), İstanbul: DEM Yayınları.
- Hökelekli, H. (2013). *Psikoloji, din ve eğitim yönüyle insan değerler*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Kara, M. (2016). *Gençlerle gönül gönüle*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kılavuz, M. A. (2015). Ergenlerde özdeşleşme ve din eğitimi. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (Ed. H. Hökelekli), İstanbul: DEM Yayınları.
- Kimter, N. (2015). Dini İnanç, ibadet ve dua'nın umutsuzlukla ilişkisi üzerine bir araştırma. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (Ed. H. Hökelekli), İstanbul: DEM Yayınları.
- Köylü, M. (2014). *Ailede din eğitimi*. (Ed. M. Köylü ve N. Altaş), İstanbul: Ensar Neşriyat.

Köylü, M. Çocukluk ve ergenlik dönemi din eğitimi; www.yuregirmuftulugu.gov.tr/FileUpload/.../cocukluk-donemi-ve-ergenlik-donemi.p...adresinden erişildi. (ET: 07.04.2017)

Köylü, M. Ergen psikolojisi; webdosyasp.diyaret.gov.tr/.../Ergen%20Sorunlari%20ve%20Gençlerle%20İletişim%20..adresinden erişildi. (ET: 08.06.2017)

Koç, M. (2005b). Din psikolojisi araştırmalarında ergenlik dönemi üzerine Türkçe yapılan çalışmalarla ilgili bir literatür incelemesi. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12, 41-49.

Koç, M. (2004b). Ergenlik döneminde dua ve ibadete yönelik tutum ve davranışlar üzerine bir saha çalışması. *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III/6, 147-178.

Koç, M. (2004a). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17, 231-256 sbedergi.erciyes.edu.tr/sayi_17/14_koc.pdf, adresinden erişildi. (ET: 08.06.2017)

Gündüz, T. Ergenlik Dönemi Din Eğitimi, www.ebsad.org/img/20140407__8648187518.pdf adresinden erişildi. (ET: 07.06.2017)

Koç, M. (2003). Gelişim ve din psikolojisi açısından ergenlik dönemi. *Ekev Akademi Dergisi*, 7/15, 113-132.

Kulaksızoğlu, A. (2004). *Ergenlik psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kula, M. N. (2000). Bedeni özürlü gençlerin din eğitiminde dikkat edilmesi gereken psikolojik hususlar. İ. Kurt ve S. A. Tüz (Yay. Haz.). *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Kula, M. N. (2015). Gençlik döneminde kimlik ve din. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (Ed. H. Hökelekli), İstanbul: DEM Yayınları.

Kula, M. N. (2001). *Kimlik ve din*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.

Küçükalp, E. (2015). Ahlaki yargı, gelişimi ve dindarlık arasındaki ilişki. *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi* (Ed. H. Hökelekli), İstanbul: DEM Yayınları.

Öcal, M. (1999). *Din eğitimi ve öğretiminde metodlar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öcal, M. (2001). *Rehberlik*, Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Öymen, M. N. R., (1975). Ahlak eğitimi. İstanbul: Yayınlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğü.

Özbek, A. (1996). Bir eğitim kurumu olarak aile. *İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Özdemir. Ş. Çocuğun Din Eğitiminde Ailenin Rolü, isamveri.org/pdfdrgr/D01239/2002_9/2002_09_OZDEMIRS.pdf adresinden erişildi. (ET: 08.06.2016)

Peker, H. (1998). *Din ve ahlâk eğitimi*. Samsun: Aksi Seda Matbaası.

- Peker, H. (2008). *Din psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Peker, H. (2014). *Namaz psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Perşembe, E. (2000). Genç-aile ilişkilerinde uyumun sağlanmasında dinin fonksiyonel rolü üzerine. İ. Kurt ve S. A. Tüz (Yay. Haz.). *Gençlik dönemi ve eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Selçuk, M. (2014). *Çocuğun eğitiminde dini motifler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Selçuk, M. (2000) Gençlik çağı ve inanç olgusu. İ. Kurt ve S. A. Tüz (Yay. Haz.). *Gençlik dönemi ve eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Serinsu A. N. (2000). Kur'an'ı gençlerimize nasıl anlatalım. İ. Kurt ve S. A. Tüz (Yay. Haz.). *Gençlik Dönemi ve Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Şentürk, H. (2010). *Din psikolojisine giriş*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Temel, Z. F. ve Aksoy, A. B. (2005). *Ergen ve Gelişimi Yetişkinliğe İlk Adım*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tosun, C. (2015). *Din eğitimi bilimine giriş*, Ankara: Pegem Akademi.
- Tosun, C. (2010). *Din ve kimlik*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Turan, İ. (2013). Gençlik döneminde görülen ahlaki sorunlar karşısında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinin Yeri. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 40, 271-293.
- Uğurel Şemin, R. (1984). *Gençlik psikolojisi*. İstanbul: Acar Matbaacılık.
- Yavuz. K. (1983). *Çocukta dini duygu ve düşüncenin gelişmesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yavuzer, H. (2017). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2015). *Gençleri anlamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (2003). *Çocuk ruh sağlığı*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (2016). *Gençlik çağı*, İstanbul: Özgür Yayınları.

Kaynak Kişiler

- Ahmet Akın. 1979 doğumlu, *Medeniyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı / PDR Anabilim Dalı Öğretim Üyesi*, 30.06.2017.
- Mehmet Bahçekapılı, 1978 doğumlu, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dekan Yrd / Din Eğitimi Bilim Dalı Öğretim Üyesi*, 16.05. 2017.
- Mustafa Başkonak, 1980 doğumlu, *Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı Öğretim Üyesi*, 29.06.2017.
- Özer Çetin, 1966 doğumlu, *Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi PDR Anabilim Dalı Öğretim Üyesi / Din Psikoloğu*, 30.06.2017.
- Rahman Han, 1984 doğumlu, *Balıkesir Atatürk Devlet Hastanesi / Psikolog*, 29.06.2017.
- Şenol Yılmaz, 1967 doğumlu, *Balıkesir Karesi RAM Müdürü / Rehberlik ve Psikolojik Danışman*, 30.06.2017.

OSMANLIDA ALANYALI FÂKİH VE DEVLET ADAMI: MİNKÂRİZÂDE YAHYÂ EFENDİ(1609-1678)

Yrd. Doç. Dr. Ali Aslan TOPÇUOĞLU

KTÜ İlahiyat Fakültesi/İslam Hukuku

Öz

Osmanlı döneminde farklı zamanlarda kendi yaşadıkları döneme damgasını vuran âlimler yetişmiştir. İşte bunlardan biri de 1609 Alanya doğumlu olan Minkârîzâde Yahyâ Efendi'dir. Dönemin Osmanlı eğitim kurumlarında meşhur âlimlerden eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik yapmış olan Yahyâ Efendi, kadılık mesleğine geçince çeşitli yerlerde kadılık görevini icra etmiştir. Daha sonra Osmanlı adli teşkilat içinde bulunan ve ilmiye mesleğinin en yüksek mertebelerinden biri sayılan kazaskerlik görevine getirilmiş ve sonrasında ise ilmiye sınıfının en yüksek resmi makamı kabul edilen şeyhülislamlık makamına atanmıştır. Osmanlı döneminde dinî konularda en yüksek yetkiye sahip olmayı ifade eden bu makamda bulunan kişi, gerektiğinde dinî sorunlarla ilgili görüşlerini fetva yayınlamakla açıklamıştır. Böylece halkın dinî –hukukî sorunlarına bu makam sayesinde çözümler getirilmiştir.

Şeyhülislamlığı döneminde vermiş olduğu fetvaları ihtiva eden ve Hanefî fıkıh kitaplarındaki tasnif tarzında ele aldığı “*Fetâvâ-yı Minkârîzâde*” adlı fetvâ kitabı, o dönem muteber fetva kitaplarından biri olarak kabul edilmektedir. Bunun dışında fıkıh başta olmak üzere tefsir ve tecvîd gibi çeşitli alanlarda da önceki dönemlerde yazılmış olan bazı eserlere haşiyeler yapmış ve farklı konularda risaleler kaleme almış olan Yahyâ Efendi, görevi esnasında devlet idaresiyle gayet iyi ilişkiler kurmuş, sonraki dönemlerde şeyhülislamlık yapmış olan âlimlerin bir kısmına hocalık yapmış, böylece fakih ve devlet adamı olarak hem yaşadığı hem de sonraki dönemler için ilham kaynağı olmuş önemli isimlerden biridir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Fâkih, Şeyhülislâm, Fetvâ

FAQIH AND STATESMAN FROM ALANYA IN OTTOMAN PERIOD: MİNKÂRİZÂDE YAHYÂ EFENDI (1609-1678)

Abstract

During the Ottoman period, many scholars had been raised who left their mark on their living period. One of these was Minkârîzâde Yahyâ Efendi who was born in 1609 in Alanya. Yahya Efendi had been professor at various madrassas after being trained in Ottoman education institutions by famous scholars, and after being appointed he maintained his professional life as a Qadi. Later on, he was appointed to the post of qadiasker (military judge), one of the highest ranking of the professions in the Ottoman judicial system and finally he was appointed as sheikh al-Islam, which was the highest official authority of the ulama class. The person, who was assigned to this post, was the highest authority in religious matters during the Ottoman period, was disclosing his opinions about religious problems when necessary by giving the fatwa. Thus, various solutions had been introduced to the people's religious-legal problems through this authority.

The fatwa book “Fetâvâ-yı Minkârîzâde” (Minkârîzâde's Fatwa Collection), which contains his fatwas given during his sheikh al-Islam period and which is handled in the classification style of Hanafi fiqh books, was considered as one of the most respected fatwa books at that time. Apart from this, Yahya Efendi, who had made annotations on some works written in the previous periods in various fields such as fiqh, tafsir and tajweed and had drawn up religious tracts in different subjects, established considerably good relations with state administration throughout his duty, and he trained some of the scholars who became sheikh al-Islam in next periods and thereby he is one of the most important names that inspired both his contemporaries and next periods as a faqih and statesman and also he trained some of the scholars who became sheikh al-Islam in next periods and thereby he is one of the most important names that inspired both his contemporaries and next periods as a faqih and statesman.

Keywords: Law, Faqih, Sheikh al-Islam, Fatwa

I. Ailesi

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, Alâiye(Alanya)’nin İbradı kasabasından Mekke kadısı iken 1623(h. 1034)’te vefat eden Minkârîzâde Ömer Efendi’nin oğludur.¹ Asıl adı, Yahya b. Ömer el-Alâî er-Rûmî’dir.² Yahyâ Efendi, babasının İbrâhim Paşa-yı Atîk Medresesi müderrisi olduğu dönemde³ 1609(h.1018)’da doğmuştur.⁴ Dedesi ise “Şifâü’l Mü’minîn” adlı kitabın müellifi Minkârî Ali Efendi’dir.⁵ Dolayısıyla Minkârîzâde ailesinin asıl dalı, Oruç Ali Efendi’nin kardeşi Mehmet Efendi’nin oğlu ‘Alâiyeli Minkârîzâde Ömer Efendi’den gelir. Ömer Efendi, Karaçelebizâde Hüsametîn Efendi’den mezun olmuş 1604 yılında müderris olduktan sonra 1614 yılında Sahn-ı Semân müderrisi, 1619’da Kudüs ve 1623’te ise Mekke kadılığı yaptığı sırada vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.⁶

Minkârîzâde Yahyâ Efendi’nin bir oğlu ve bir kızı olduğu bilgisi kaynaklarda yer almaktadır.⁷ Oğlu Abdullah Efendi, müderrislik yapmış daha sonra Eylül 1683- Eylül 1684 yılları arasında kazaskerlik⁸ görevinde bulunmuştur. 02.12.1687 yılında ise İstanbul Beşiktaş’taki yalısında vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir.⁹ Damadı Çankırlı(Kengirili) Mustafa Râsih

¹ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Haz. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yayınları, İstanbul, 1972, I, 466; Bağdadî, İsmail Paşa, *Hediyyetü’l Ârifîn Esmâu’l Müellifîn ve Âsârü’l Musannifîn*, Dâru İhyai’t Turâsil Arabî, Beyrut, 1955, II, 533; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, III/2, 478; Altunsu, Andulkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972, s. 93; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istulâhatı Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, 1992, I, 466; İpşirli, “Minkârîzâde Yahyâ Efendi”, DİA, İstanbul, 2005, XXX, 114.

² Özel, Ahmet, *Haneî Fıkıh Alimleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2013, s. 313

³ İpşirli, “Minkârîzâde Yahyâ Efendi”, XXX, 114.

⁴ Bağdadî, II, 533; İpşirli, “Minkârîzâde Yahyâ Efendi”, XXX, 114.

⁵ Bursalı Mehmet Tahir, I, 466; Altunsu, s. 93.

⁶ Öztuna, Yılmaz, *Devletler ve Hânedanlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1969, II, 763-764; ayrıca bkz. Altınsu, 93; İpşirli, “Minkârîzâde Yahyâ Efendi”, XXX, 114.

⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, V, 1674; İpşirli, “Minkârîzâde Yahyâ Efendi”, XXX, 115.

⁸ Kazasker: İslam tarihinde askerler arasındaki davalara bakan ordu kadısı, Osmanlılar’da Divan-ı Hümayun’un üyesi, yargı ve eğitim teşkilatının sorumlusudur. Osmanlılar kazaskerlik müessesesini muhtemelen Anadolu Selçuklularından almışlardır. Bkz. İpşirli, Mehmet, “Kazasker”, DİA, İstanbul, 2002, XV, 141. Osmanlı devletinde askerî sınıfın şer’î ve hukukî işlerine bakmak için ilk defa I. Murad zamanında Kazaskerlik görevi ihdas edilmiş ve bu göreve Bursa kadısı Çandarlı Kara Halil Hayreddin Efendi tayin edilmiştir. Miladî 1480 yılında Fatih Sultan Mehmed’in saltanatının son yıllarında ise sınırların genişlemesi ve işlerin yoğunluğunun artması sebebiyle Rumeli ve Anadolu kazaskerliği ortaya çıkmıştır. Daha detaylı bkz. Bkz. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu, Yayınları, Ankara, 2014, s. 155 vd.

⁹ Öztuna, II, 764.

Efendi ise 1670’de Bursa, Eylül 1670’de İstanbul kadılığı yapmış, Kasım 1670’de kazaskerliğe atanmış ve Mayıs 1672’de kendisine Rumeli pâyesi verilmiştir. Şubat 1684 yılında vefat ettiğinde Eyüp Nişancı’da yaptırdığı medresenin hazîresine defnedilmiştir.¹⁰

Râsih Efendi’nin oğlu Damadzâde Ebu’l Hayr Ahmet Efendi(v. 1761) ise babasının, şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi’nin damadı olması itibarıyla “Damadzâde” lakabıyla meşhur olmuştur. İlim tahsilini dönemin meşhur âlimlerinden tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik yapmış olan Ebu’l Hayr Ahmet Efendi, kadılık mesleğine geçmesi akabinde birçok şehirde kadılık görevini icra etmiş ve daha sonra 1710 yılında Anadolu, 1714’de Rumeli Kazaskerliği atanmış ve farklı zamanlarda üç kez bu görevde bulunmuştur. 1723’de ise üçüncü defa Rumeli Kazaskerliğine getirildiğinde yaklaşık on yedi ay bu görevi sürdürmüştür. Paşmakçızâde Abdullah Efendi(v. 1732)’nin azledilmesi üzerine 24.02.1732’de Osmanlı devrinin altmışıncı şeyhülislâmı olarak bu göreve atanmış ve mezkûr görevine 22.10.1733’e kadar -yaklaşık bir yıl yedi ay ve yirmi yedi gün- devam etmiştir.¹¹ 1742 yılında vefat eden Ahmet Efendi, babasının yaptırmış olduğu medreseyi Şeyh Murat Efendi adına tekkeye çevirmiş ve vefat ettiğinde ise Eyüp Nişancılar mahallesinde Nakşibendi Şeyhi Seyyid Mehmed Murad Efendi zaviyesindeki babasının yanına defnedilmiştir.¹²

Osmanlı dönemi yetmiş birinci şeyhülislâmı olan Damadzâde şeyhülislâm Feyzullah Efendi(v. 1761) ise Ahmet Efendi’nin oğludur.¹³ Dolayısıyla Minkârîzâde’nin kızı ve damadından gelen soyu, “Damadzâdeler” adıyla sürmüştür.¹⁴ Sultan II. Abdülhamid dönemi vezirlerinden ve meşhur Yıldız Mahkemesi başkanı olan¹⁵ Ali Sürûrî Efendi(v. 1890)¹⁶ de Yahyâ Efendi’nin torunlarından¹⁷ Ali Sürûrî Efendi’nin annesi tarafından dedesi, Kadı Abdurrahman Paşa, III. Selim zamanındaki Nizam-ı Cedîd teşkilatında büyük hizmetlerde bulunmuş bir isimdir. Babası Kadı Ali Nazif Efendi olup, annesi ise Kadı Abdurrahman Paşa’nın kızı Nefise Hanım, 1883 yılında İbradı’da vefat etmiştir. Osmanlı döneminde devletin önemli kademelerinde görev yapmış olan Ali Sürûrî Efendi ise 30. 11. 1890 yılında İzmir’de vefat etmiş¹⁸ ve Yıldız Mahkemesi’nde yaptığı hizmetlerinden padişah II. Abdülhamit tarafından kabri üzerine bir türbe yaptırılmıştır.¹⁹

55

II. Eğitimi

Eğitim döneminde öncelikle babası Ömer Efendi tarafından yetiştirilmiş olan Minkârîzâde Yahyâ Efendi, eğitim döneminde Aziz Mahmud Hüdâyî’den Kur’an öğrenmiş, daha sonra Kiçi Mehmed Efendi, eniştesi Velî Efendi ve Abdürrahim Efendi’den ilim tahsil etmiş²⁰ ve Osmanlı

¹⁰ Öztuna, II, 764; Haskan, Mehmet Nermi, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul, 2001, II, 645.

¹¹ Altunso, s. 121-122, 269; Kazıcı, Ziya, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1991, s. 180.

¹² Öztuna, II, 764; Altunso, s. 122; Haskan, II, 645.

¹³ Altunso, s. 122, 138; Haskan, II, 645; ayrıca bkz. Öztuna, II, 764.

¹⁴ Öztuna, II, 764; Mehmed Süreyya, V, 1674; İpşirli, “*Minkârîzâde Yahyâ Efendi*”, XXX, 115.

¹⁵ Gövsa, İbrahim Alâettin, “*Süruri Paşa*”, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*, Yedigün Neşriyat, İstanbul, 1946, s. 362; Haskan, II, 645.

¹⁶ Ali Sürûrî Paşa: 1827 Alâiyye’nin İbradı kasabasında doğmuştur. Babası oranın hocalarından Şeyh Hacı Nazif Efendidir. Antalya medreselerinde tahsilini tamamlaması akabinde önce müderris, sonra kadı olmuş ve oradan da idari işlere geçerek kazasker iken vezir olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Gövsa, s. 362.

¹⁷ Altunso, s. 93.

¹⁸ Daha detaylı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Midhad Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1967, s. 343-344; Haskan, II, 645.

¹⁹ Haskan, II, 645.

²⁰ Özel, s. 313; İpşirli, “*Minkârîzâde Yahyâ Efendi*”, XXX, 114.

devrinin yirmi altıncı şeyhülislâmı olan Hocâzâde Esad Efendi(v. 1625)'den mülâzemet²¹ almıştır.²² Bu şekilde tahsilini dönemin âlimlerinden dersler alarak tamamlamış olan Yahyâ Efendi, bunun sonucunda birçok medreselerde müderrislik yapmış²³ ve ilmî hizmetlerde bulunduktan sonra ise şeyhülislâmlık makamına terfi etmiş²⁴ Osmanlı dönemi önemli simalarından biridir.

III. Görevleri

A. Müderrislik ve Kadılık Görevi

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, aldığı bu eğitimin ardından Mart 1637'de hâriç derecesiyle Kürkçübaşı, Şubat 1640'ta Emre Hoca, Şubat 1641'de Hadım Hasan Paşa, Haziran 1641'de Şeyhülislâm Zekeriyâ Efendi, Ocak 1644'de Sahn-ı Semân, Nisan 1644'de Pîrî Mehmed Paşa, Eylül 1645'te İstanbul Siyavuş Paşa Sultan (Fatma Sultan), Ağustos 1646'da Yavuz Sultan Selim ve Şubat 1648'de ise Süleymaniye medreselerinde müderrislik yapmıştır.²⁵ Bu görevini ifa ettikten bir süre sonra kadılık mesleğine geçmiştir. Bu çerçevede Ocak-Şubat 1649 itibaren göreve başlamak üzere Mekke kadılığına tayin edilmiştir. Burada iki yıl görev yaptıktan sonra Temmuz 1652'de Kahire kadılığına getirilmiştir.²⁶ Bir süre sonra Ağustos 1653'te bu görevinden azledilmesi üzerine İstanbul'a dönen²⁷ Yahyâ Efendi'nin görevden azledilmesi yaklaşık iki buçuk yıl sürmüştür.²⁸

1655 yılı Aralık ayında ikinci defa Kahire kadılığına atanmış ve kendisine Edirne pâyesi²⁹ verilmiştir. Ekim 1656'da azledildiğinde ise bir süre Kahire'de Mısır ümerâsından Rıdvan Bey'in evinde kalmıştır. Mart-Nisan 1657'de üçüncü defa Kahire kadılığına getirilmiş ve burada yedi ay görev yapmış,³⁰ Aralık 1658'de ise mümeyyiz-i ulemâ tayin edilmiştir.³¹ Dolayısıyla Mekke ve üç defa da Kahire kadılıklarına getirilmiş³² Osmanlı dönemi önemli isimlerinden biri olan Yahyâ Efendi, Nisan 1659 yılında tayin edildiği İstanbul kadılığındaki görevinde³³ ise altı ay kalabilmiştir.³⁴ Bu görevinden Eylül 1659'da azledilince³⁵ ilk Osmanlı padişahlarının devletin teşkilatlanmasına hizmet eden askerî ve mülkî erkân ile ilmiye sınıfı mensuplarına arpalık³⁶ diye tabir edilen geniş muafiyetlerle verilen temlikler kapsamında

²¹ Mülâzemet: İlmiye mesleği adaylarının meslekî stajları ve görev bekleme süreleri için kullanılan bir terimdir. Bkz. İpşirli, Mehmet, "Mülâzemet", DİA, İstanbul, 2006, XXXI, s. 537.

²² Altunsu, s. 58; İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", XXX, 114.

²³ Altunsu, s. 93.

²⁴ Bursalı Mehmet Tahir, I, 466.

²⁵ İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", XXX, 114; Özel, s. 313.

²⁶ Altunsu, s. 93; İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", XXX, 114; ayrıca bkz. Bilmen, I, 466.

²⁷ Altunsu, s. 93.

²⁸ İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", XXX, 114.

²⁹ Pâye: Osmanlı ilmiye mesleğinde XVI. yüzyılın sonlarından itibaren sıkça kullanılan pâye terimi hem eğitim öğretim kuruluşları olan medreselerin müderrislerinin, hem de adliye teşkilâtının ayrılmaz elemanları olan kadıların ve zaman zaman askerî sınıfa mensup kişilerin tayin ve terfileri dolayısıyla kullanılan kavramdır. Daha detaylı bkz. Unan, Fahri, "pâye", DİA, İstanbul, 2007, XXXIV, 193.

³⁰ İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", XXX, 114.

³¹ Mehmed Süreyya, V, 1673.

³² Özel, s. 313.

³³ Altunsu, s. 93.

³⁴ İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", XXX, 114; Özel, s. 313.

³⁵ İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", XXX, 114.

³⁶ Arpalık: Osmanlılar'da devlet memurlarına hizmette buldukları sürece maaşlarına ilâveten, görevden ayrıldıktan sonra ise bir nevi emekli maaşı olarak tahsis edilen gelir için kullanılan bir terimdir. Osmanlılar'da arpalık adıyla bazı devlet memurlarına tahsis edilen ilâve gelirin ne zaman verilmeye başlandığı da kesin olarak bilinmemekle beraber bu terime XVI. yüzyıl kaynaklarında rastlanmaktadır. Ulemâyâ arpalık tahsisine ait örneklerin bu yüzyılın başlarında

Menemen ve Foçalar kazası kendisine verilmiştir. Temmuz 1660 yılında ise arpalığı Dimetoka ve Dağardı kazalarına çevrilmiştir.³⁷

B. Kazaskerlik ve Şeyhülislâmlık³⁸ Görevi

Osmanlı adlî teşkilat içinde bulunan ve ilmiye mesleğinin en yüksek mertebelerinden biri sayılan kazaskerlik³⁹ görevini bu dönemde Seyyid Mehmed Efendi icra ederken 3 Şubat 1662 yılında Köprülü Ahmed Paşa(v. 1676) ile anlaşmazlığa düşen şeyhülislâm Esîrî Mehmed Efendi'nin azli üzerine şeyhülislâmlığa Seyyid Mehmed Emin Efendi getirilmiş, bu arada boşalan kazaskerlik makamına ise Minkârîzâde Yahyâ Efendi atanmıştır.⁴⁰ Dolayısıyla Şubat 1662'den itibaren Rumelî kazaskerliği görevini ifa etmeye başlamıştır.⁴¹ Bu sırada Osmanlı dönemi kırk birinci şeyhülislâmı olan Sun'izâde Seyyid Mehmed Efendi(v.1665), IV. Mehmed(v. 1693) döneminde 3.02.1662-21.11.1662 tarihleri arasında, yani dokuz ay 16 günlük şeyhülislâmlığı görevinde olduğu sırada makamın ehli olmadığını bazı halleriyle göstermesi ve yaşlılıktan doğan bunaması nedeniyle Sadrazam Köprülü Fazıl Ahmed Paşa tarafından azlettirilmiştir.⁴² XVI. asrın ikinci yarısından sonra Rumeli kazaskerlerinin şeyhülislâm olduğu uygulama kapsamında⁴³ Rumeli kazaskerliği görevini icra eden Minkârîzâde Yahyâ Efendi, 21 Kasım 1662 tarihinde Dîvân-ı Hümâyun toplantısı sonrasında arza girdiğinde IV. Mehmed tarafından şeyhülislâmlığa tayin edilmiş⁴⁴ ve şeyhülislâmlara mahsus beyaz sofa kaplı samur kürk giydirilmiştir.⁴⁵ Kendisine tevdi edilen bu görev, Yahyâ Efendi tarafından 21.11.1662–21.02.1674 yılları arasında deruhte edilmiştir.⁴⁶

IV. Mehmed'in çok sevdiği şeyhülislâmlardan olan Minkârîzâde Yahyâ Efendi,⁴⁷ ilmî ve ahlâkî meziyetleriyle maruf, faziletli, kemal sahibi, vakur, iyiliksever ve kıymetli bir insan olarak on bir yıl üç ay süren şeyhülislâmlığı döneminde⁴⁸ IV. Mehmed'in takdirini kazanmış ve çeşitli hediyelerine mazhar olmuştur.⁴⁹ 1663 yılında padişah, Yahyâ Efendi'ye gümüş bir hokka ile beş

---

görülmesine rağmen uygulamanın daha önce de mevcut olması muhtemeldir. Daha geniş bilgi için bkz. Baltacı, Cahit, "Arpalık", DİA, İstanbul, 1991, III, 392.

³⁷ İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", XXX, 114.

³⁸ Şeyhülislâm ünvanı, milâdî 10. asırda kullanılmış ve fukaha arasındaki ihtilaflı meseleleri halletmiş olan yüksek âlim ve fakihlere âlem olmuştur. Osmanlılardan önce diğer İslâm devletlerinde şeyhülislâm ünvanını almış bazı değerli şahsiyetler varsa da bunlar, Osmanlılarda olduğu gibi ilmiye sınıfının en yüksek resmi makamını ifade için kullanılmamıştır. Bkz. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 182; Osmanlı devletinde ilmiye sınıfının en yüksek mevkii olan ve meşihat-ı islamiyye diye adlandırılan bu önemli makamın uzunca bir tarihi vardır. Bkz. Kazıcı, s. 165.

³⁹ Kazıcı, s. 131.

⁴⁰ Özcan, Tahsin "Seyyid Mehmed Emin Efendi" DİA, İstanbul, 2009, XXXVII, 69; Akdemir, M. Sadık, "İspartalı Şeyhülislâmlar", Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:2016/1 sy: 36, s. 18.

⁴¹ Altunsu, s. 93; Bilmen, I, 466; İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", XXX, 114. Bazı kaynaklarda Yahyâ Efendi'nin Rumeli Kazaskeri olmaksızın Anadolu kazaskeri iken şeyhülislâm olduğu bilgisi yer almaktadır. Bkz. Öztuna, II, 764; Mehmed Süreyya, V, 1673.

⁴² Altunsu, s. 93-94. Kaynaklarda Mehmed Emin Efendi'nin görevden azledilme gerekçesi olarak onun hafif meşrep bir kişiliğe sahip olduğu ve meşihat makamının vakarını korumaya muktedir olmadığını beyan edilmesi yanı sıra Melâmiyye tarikatında kutup derecesine kadar yükselmiş olan Sütçü Beşir Ağa ile müridlerinin idamlarına fetva vermiş olması gösterilmektedir. Bkz. İlmiye Sâlnamesi, *Osmanlı İlmiye Teşkilâtı ve Şeyhülislâmlar*, Yayına Haz. Seyyit, Ali Kahraman, Ahmed Neziğ Galitekin ve Cevdet Dadaş, İşaret Yayınları, İstanbul, 1998, s. 26; "Melâmiyye, DİA, İstanbul, 2009, XXIX, 32; ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2,478; Akdemir, s. 18.

⁴³ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 156.

⁴⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2,478; "İpşirli, *Minkârîzâde Yahyâ Efendi*", XXX, 114; ayrıca bkz. Bilmen, I, 466; Altunsu, s. 94; Özel, s. 313.

⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2,478.

⁴⁶ Altunsu, s. 269.

⁴⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2,478.

⁴⁸ Öztuna, II, 764; Altunsu, s. 93; Haskan, II, 645.

⁴⁹ İpşirli, *Minkârîzâde Yahyâ Efendi*, XXX, 114.

yüz altın göndermiş, yine bir defasında da onu davet ederek görüşüp iltifatta bulunduktan sonra kendisine içi altın dolu bir murassa kutu vererek: “*Bununla kitap alınız*” demiştir.⁵⁰ 1673 yılında ise padişah, sefere çıkan devlet adamlarına farklı sayılarda atlar hediye ettiğinde ona da gönül çekici güzel bir at vermiştir.⁵¹

Padişah çeşitli zamanlarda kendisini davet edip bilgisinden istifade etmiş olması yanında ⁵² Osmanlı padişahları tarafından zaman zaman saraya davet edilen veya saray hocalarından olan ulemadan bazıları padişah huzurunda Kur’an’dan bir ayetin veya bir hadisin tefsirini ya da bu konuda yapılan ilmî bir değerlendirmeyi münazara olmaksızın dinleme geleneği dolayısıyla 12 Haziran 1669’da IV. Mehmed, huzurunda Minkârîzâde Yahyâ Efendi’ye ders takrir ettirip dinlemiş ve bunu daha sonra da çeşitli zamanlarda da sürdürmüştür. Hatta bu uygulama, daha sonraki dönemler için bir örneklik teşkil etmiştir. Bu çerçevede 1767 yılında III. Mustafa(v. 1774) döneminde huzur dersi için intihap edilen mevali ve müderrislerin sayısı yüz yirmi altı olup bunlar on dokuz güne taksim ve her biri, birer gün için tertip olunmuştur ki bu uygulama düzenli bir şekilde başlayan huzur derslerinin ilk örneği olarak kabul edilir.⁵³

Yahyâ Efendi, görevi sırasında IV. Mehmed’le birlikte çoğunlukla Edirne’de bulunmuştur. Bu dönemde Mesihlik iddia ederek en büyük mesihçilik hareketlerinden birine yol açan ve Müslüman olduktan sonra dönme cemaatini kuran Yahudi mistik Sabatay Sevi(Sabtay Svi)’nin Osmanlı topraklarında yürüttüğü toplumsal barışı zedeleyici faaliyetleri olmuş, olaylar kontrolden çıkmaya başlayınca 17 Eylül 1666’da Sabatay Sevi, sorgulanmak için Edirne’ye getirilmiş ve padişahın gözetiminde padişahın hocası Vanî Mehmed Efendi⁵⁴ ve şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi tarafından sorgulanması akabinde Sabatay, İslâm’ı kabul etmiştir.⁵⁵ Yine mehdîlik davasıyla hareket ettiği iddiasıyla yakalanıp Edirne’ye getirilen İmâdiyye ulemâsından Seyyid Mehmed ve babası Seyyid Abdullah’ın sorgulanması işini Vanî Efendi ile birlikte Yahyâ Efendi üstlenmiş ve yapılan tahkikat sonucunda bunun iftira olduğu tespit edilmiştir.⁵⁶

58

Rumeli kazaskerliğine bağlı kadılıklarda tarih boyunca birkaç defa derece düzenlemesi yapılmış olmakla birlikte gerek o dönemin çeşitli tarihlerinde ve gerekse günümüzdeki sınırlı araştırmalarda bu düzenlemelerle ilgili malumat bulunmamaktadır. İşte bu düzenlemelerden biri de Rumeli kadılıklarının derecelerinde görülen aksaklık ve bunların düzeltilmesi hususundaki müracaatlar dikkate alınarak bu kesimin kazaskeri Babazâde Abdülkadir Sinânî Efendi’ye bütün mevkilerin gözden geçirilip yeniden tanzimi edilmesi, Minkâîzâde Yahyâ Efendi’nin verdiği talimatla yapılmıştır. Bunun üzerine 23 Haziran 1667- 10 Haziran 1668 yılları arasında yapılan çalışmalar sırasında kazasker Abdülkadir Sinânî Efendi, kazaskerlik divanına devam eden “Eşrâf-ı kudât”ı⁵⁷ toplayıp meseleyi etraflıca ele alarak düzenlemeyi

⁵⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2,479.

⁵¹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiat I(1656-1684)*, Haz: Abdülkadir Özcan, İstanbul, 1977, s. 45-46.

⁵² İpşirli, “*Minkârîzâde Yahyâ Efendi*”, XXX, 114.

⁵³ Uzunçarşılı, *İlmîye Teşkilâtı*, s. 221-222.

⁵⁴ Osmanlı padişahları, şehzâdelikleri zamanında ulemadan münasip bir zattan okutulur ve hükümdar olduklarında onu kendilerine hünkâr hocası yapma geleneği oluşmuştur. Eğer kendileri padişah olmadan önce hocası vefat etmiş ise ulema arasından kendisine bir hoca seçmişlerdir. Bu uygulama çerçevesinde IV. Mehmed’in hocası, Vanî Mehmed Efendi’dir. Bkz. Uzunçarşılı, *İlmîye Teşkilâtı*, s. 149-150.

⁵⁵ Konu hakkında daha detaylı bkz. Şişman, Cengiz, “*Sabatay Sevi*”, DİA, İstanbul, 2008, XXXV, 334.

⁵⁶ İpşirli, “*Minkârîzâde Yahyâ Efendi*”, XXX, 114.

⁵⁷ Eşrâf-kudât: Rumeli kesiminde kadılığın ilk derecesinden başlayıp, geniş bölgenin değişik yerlerinde uzun yıllar vazife görenek yükselmiş ve üst derecedeki kadılıktan sonra merkeze alınarak, Divân’da müşavir bulunan yaşlı,

yapmıştır⁵⁸ ki bu düzenleme, kadılık tarihinde birkaç defa yapılan düzenlemelerden en kapsamlı olanıdır.

1672 tarihinde IV. Mehmed'in Lehistan seferine padişah maiyetinde Çatalcalı Ali Efendi ile birlikte katılmış olan Minkârîzâde Yahyâ Efendi,⁵⁹ şeyhülislâmlığının son yıllarında hastalığı nedeniyle çok defa padişahın seferlerinde ve av dolayısıyla gittiği yerlerde ona refakat edememiştir.⁶⁰ Bir süre sonra hastalığının ilerlemesi ve 1673 yılında sağ tarafı felç olması sebebiyle Edirne'de kalıp dinlenmesine izin verilmiştir.⁶¹ Bu zaman zarfında yaklaşık üç ay fetva veremeyince fetva hazırlama görevini icra etmek üzere⁶² o sırada Rumeli kazaskerliği görevini yürüten Ankaravî Mehmed Emin Efendi(v.1687)'ye⁶³ vekâleten fetva görevi verilmiş o da yaklaşık 8 ay şeyhülislâmlık görevini yürütmüştür.⁶⁴

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, sekiz ay süren hastalığının ilerlemesi⁶⁵, IV. Mehmed'in ikinci Lehistan seferine katılamayacak duruma gelmesi ve dolayısıyla halkın işlerini hakkıyla ifa edememesi nedeniyle fetvâ makamından 21 Şubat 1674'de emekli edilmiştir.⁶⁶ Onun yerine en seçkin öğrencilerinden ve babası aslen Alanyalı olan Çatalcalı Ali Efendi(v.1692), kırk üç yaşında iken Osmanlı döneminin kırk üçüncü şeyhülislâmlık görevine atanmıştır.⁶⁷ Minkârîzâde Yahyâ Efendi, azledilmesinin ardından kendisine beş yüzü vakıflar, beş yüzü de cizye gelirlerinden olmak üzere⁶⁸ günde bin akçe olarak emekli maaşı bağlanmış ve İstanbul'da Beşiktaş'taki yalısında oturmasına izin verilmiştir.⁶⁹ Bu arada günlük ve aylık gerekli masrafları devletçe karşılanarak hakkındaki teveccüh vefatına kadar devam etmiştir.⁷⁰ “*Menzili Minkârîzâde Cennet-i Me'va ola*” mısraının delaleti olan Zilkade 1088 de,⁷¹ milâdi Ocak 1678 tarihinde Üsküdar'daki evinde vefat etmiş⁷² ve Üsküdar'da açık türbede yaptırmış olduğu kendi medresesi yanına defnedilmiştir.⁷³

III. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Yetiştirdiği Bazı Şeyhülislâmlar

♦ **Çatalcalı Ali Efendi(v. 1692):** Babası aslen Alâiyeli(Alanyalı)Tekke Şeyhi Mehmed b. Hasan el-Alâi Efendidir. Babasının Çatalca'da tekke açması münasebetiyle Ali Efendi, 1631

---

tecrübeli ve bilgili kişilerdir. Bkz. Özergin, M.Kemal, *Rumeli Kadılıkları'nda 1078 Düzenlemesi*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1975, s. 252-253.

⁵⁸ Bu düzenleme ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Özergin, s. 252-253 vd.

⁵⁹ Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 211.

⁶⁰ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, I, 67; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2,479; İpşirli, “*Minkârîzâde Yahyâ Efendi*”, XXX, 114; Özel, s. 314.

⁶¹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, I, 67; Altunsu, s. 93; ayrıca bkz. Öztuna, II, 764.

⁶² İpşirli, “*Minkârîzâde Yahyâ Efendi*”, XXX, 114; Özel, s. 314.

⁶³ Ankaravî Mehmed Emin Efendi, Rumeli Kazaskeri Çatalcalı Ali Efendi azledilince onun yerine Anadolu Kazaskerliğe getirilmiştir. Ankaravî'den boşalan Anadolu kazaskerliğine ise Es'adzâde Efendi atanmıştır. Bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, I, 66. Ankaralı olan Mehmed Emin Efendi, müderrislik, kadılık yapmış, ikinci defa Rumeli kazaskeri iken Eylül 1686'da Çatalcalı Ali Efendi'nin yerine şeyhülislâmlığa getirilmiştir. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2,480.

Çatalcalı Ali Efendi'nin azli üzerine 27 Eylül 1686 yılında şeyhülislâmlığa getirilmiş ve Osmanlı döneminin kırk dördüncü şeyhülislâmi olmuştur. Bkz. Altunsu, s. 96.

⁶⁴ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, I, 67; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, 479; Öztuna, II, 764; Altunsu, s. 96.

⁶⁵ Altunsu, s. 93.

⁶⁶ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, I, 74; Altunsu, s. 93.

⁶⁷ Altunsu, s. 96; ayrıca bkz. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, I, 74; Özel, s. 325.

⁶⁸ İpşirli, *Minkârîzâde Yahyâ Efendi*, XXX, 114.

⁶⁹ Mehmed Süreyya, V, 1674; Özel, s. 314; ayrıca bkz. Altunsu, s. 93; Haskan, II, 645.

⁷⁰ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, I, 74-75; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2,479.

⁷¹ Bursalı Mehmet Tahir, I, 466; Bağdadî, II, 533.

⁷² İpşirli, “*Minkârîzâde Yahyâ Efendi*”, XXX, 114; Özel, s. 314; Haskan, II, 645.

⁷³ Bursalı Mehmet Tahir, I, 466; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2,479; Öztuna, II, 764; Altunsu, s. 93.

yılında orada doğmuştur. İlk eğitimini babasından aldıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin yanında tahsil görmüştür.⁷⁴ Yahyâ Efendi, 1652 yılında Mısır kadısı olunca onunla birlikte oraya gitmiş olan Ali Efendi, Kahire'de bab mahkemesi nâibi olmuştur. Bunun yanı sıra 1659'da Yahyâ Efendi, İstanbul kadılığına getirildiğinde o da bab mahkemesi nâibliğine tayin edilmiştir. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın 1663'de Uyvar seferine ordu kadısı olarak katılmıştır.⁷⁵

Bir süre sonra Selanik ve Mısır kadılıklarında bulunduktan sonra 1670'de Rumeli Kazaskerliğine getirilmiş olan Çatalcalı Ali Efendi, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin hastalığı dolayısıyla emekli edilince de Osmanlı döneminin kırk üçüncü şeyhülislâmı olarak bu göreve getirilmiştir.⁷⁶ Fazıl Ahmet Paşa'nın takdiriyle süratle yükselerek bu göreve atanması herkesi hayrete düşürmüştür. Farklı zamanlarda iki defa bu görevde bulunmuş ve Nisan 1692 yılında Edirne'de vefat etmiştir. Şeyhülislâmlığı esnasında vermiş olduğu karar ve ilâmlardaki isabeti dolayısıyla ulema ve özellikle kadılar tarafından fetvaları oldukça muteber görülmüştür.⁷⁷ Fetâvâ-i Ali Efendi adlı eseri ise Osmanlı Fetvâhanesinin en muteber saydığı fetvâ kitaplarından biri olarak kabul edilmiştir.⁷⁸

◆ **Şeyhülislâm İmamı Sultanî Mehmed Efendi(v. 1728):** Bursa doğumlu olan ve ilk eğitimini Bursa'da yaptıktan sonra İstanbul'a gelen⁷⁹ İmamı Sultanî Mehmed Efendi, Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin yetiştirmiş olduğu âlimlerden biridir.⁸⁰ Önce Sultanahmed medresesinde müderrislik yapmaya başlamış, daha sonra kadılık mesleğini seçince Yenişehir ve İstanbul kadılıklarında bulunmuş ve ardından Rumeli Kazaskerliğine yükselmiştir. 20 Mart 1695 yılında Osmanlı devrinin kırk dokuzuncu şeyhülislâmı olarak bu göreve atanmış ve 25. 05. 1695'te ise bu görevden azledilmiştir. Böylece görevde iki ay altı gün kalmıştır. Daha sonra III. Ahmed(v. 1736) döneminde(1673-1736) 22. 08. 1703'te yeniden şeyhülislâmlığa atanan İmamı Sultanî Mehmed Efendi, bu görevini de 26. 01. 1704 yılına kadar- beş ay beş gün- sürdürmüş ve 1728 yılında Bursa'da vefat etmiştir.⁸¹

◆ **Âtâullah Mehmed Efend(v. 1715):** Kadı Eyyübî İbrahim Efendi'nin oğlu olan Âtaullah Mehmed Efendi'nin doğum yeri ve tarihi bilinmemekle beraber tahsili hakkındaki bilgiler de yetersizdir.⁸² Kaynaklarda sadece tahsili ile ilgili şu malumat yer almaktadır: İstanbul'a geldiğinde bireysel gayret ve çabalarıyla geniş bir bilgi birikimi kazanmış, medreselerde ilim tahsilini tamamladıktan sonra Minkârîzâde Yahyâ Efendi'ye intisap ederek onun mektupçuluğu⁸³ hizmetinde bulunmuş ve ondan mülazım olmuştur. Öğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik yapmış ve İslam hukukunda derin bilgi sahibi olması münasebetiyle farklı tarihlerde üç defa fetva eminliği⁸⁴ görevine getirilmiştir.⁸⁵ Daha sonra

⁷⁴ Altunsu, s. 94; ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, 479; Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukuk Tarihi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, 288.

⁷⁵ Özel, s. 325.

⁷⁶ Bkz. Altunsu, s. 94-95; Özel, s. 325.

⁷⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, 479- 480.

⁷⁸ Daha detaylı bkz. Altunsu, s. 94-95; Karaman, s. 289; Özel, s. 325.

⁷⁹ Altunsu, s. 105.

⁸⁰ İpşirli, "Minkârîzâde Yahyâ Efendi", XXX, 115; Özel, s. 314.

⁸¹ Konu hakkında daha detaylı bkz. Altunsu, s. 106, 269.

⁸² Altunsu, s. 111; İpşirli, Mehmet, "Âtâullah Mehmed Efendi", DİA, İstanbul, 1991, IV, 46.

⁸³ Mektupçu: Şeyhülislâmın divân efendisi veya mühürdarı ve şimdiki ismiyle yazı işleri müdürü görevini ifade etmek üzere Osmanlı döneminde kullanılan bir terimdir. Bkz. Kazıcı, s. 173.

⁸⁴ Fetvâ Emîni: Şeyhülislâmlıkta fetva işlerine bakmakla ve şer'i mahkemelerde verilmiş ilâmları tetkik etmekle görevli ilim ve liyakat sahibi kişidir. Bkz. Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat,

kadılık mesleğini tercih edince 1685'te Yenişehir, 1690'da Şam ve 1695'te İstanbul kadılıklarında bulunmuştur. 1702'de Anadolu kazaskerliğinin önce pâyesini almış sonra da bu makama getirilmiştir. III. Ahmed döneminde ise 1706 ve 1712 yıllarında iki defa Rumeli Kazaskerliği'ne tayin edilmiştir.⁸⁶

Osmanlı döneminin elli ikinci şeyhülislâmı olarak 14. 03. 1713 yılında meşihat makamına atanmış olan Atâullah Mehmed Efendi, 20.05. 1713 yılında azledilinceye kadar-iki ay yedi gün- bu görevini sürdürmüştür.⁸⁷ Görevden azledilmesi neticesinde Bolu'da ikametine izin verilmiş ve 02. 08. 1715'te vefat etmiştir.⁸⁸ Mezarı, Bolu'da Şemsi Paşa Camii hazîresindedir. Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin fetvalarından ibaret olan "*Fetâvâ(Mecmûatı Atâullah Efendi, Mecmûatu'l Fetâvâ veya Fetâvây-i Atâiye)*" adında Türkçe fetva kitabı bulunmaktadır.⁸⁹

◊ **Mirza Mustafa Efendi(v. 1720):** 1630 İstanbul doğumlu olan Mirza Mustafa Efendi'nin babası, kazasker Abdurrauf Efendi'dir. Padişah Sultan İbrahim döneminde saray görevlileri arasına girmiş, çocukluğu ve gençliğinde babasından ve Mirza Mehmed Efendi'den dersler almıştır. Bilgisini ilerlettikten sonra da Minkârîzâde Yahyâ Efendi'den mülâzim olmuştur. Aynı zamanda Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin damadı olan Mustafa Efendi, Anadolu Kazaskeri ve Rumeli Kazaskerliği görevlerinde bulunmuş, 15.12. 1714 yılında ise Osmanlı devrinin elli dördüncü şeyhülislâmı olarak atanmış, 27. 06. 1715 tarihinde III. Ahmed tarafından azledilinceye kadar- altı ay üç gün- bu görevine devam etmiş, 1720'de ise vefat etmiştir. Osmanlıda elli sekizinci şeyhülislâm Mirzazâde Şeyh Mehmed Efendi, onun oğlu, yetmiş sekizinci şeyhülislâm Mehmed Said Efendi ise torunudur.⁹⁰

◊ **Menteşzâde Abdürrahim Efendi(v. 1716):** Bursa Mahkeme Başkâtibi Kurt Mehmed Efendi'nin oğlu olan ve doğum tarihi bilinmeyen Mentешzâde Abdürrahim Efendi, Bursa doğumlu bir fâkihtir. Ancak doğum tarihi bilinmemektedir.⁹¹ Eğitim ve öğrenimini Bursa'da geçirdikten sonra İstanbul'a geldiğinde Minkârîzâde Yahyâ Efendi, bilgisini takdir etmesi hasebiyle onu yanına almıştır. Böylece bilginler çevresine giren Abdürrahim Efendi, dönemin okullarını bitirdikten sonra Müderris olmuş, bir süre sonra kadılık mesleğini seçince de farklı yerlerde kadılık görevini icra etmiştir. III. Ahmed döneminde İstanbul pâyesi alan Abdürrahim Efendi, 1708'de Anadolu, 1711 yılında Rumeli Kazaskerliği'ne getirilmiştir. Daha sonra bu görevinden iki kez azledilmiş, ancak üçüncü defa atandığı Rumeli Kazaskerliği görevinde iken Osmanlı devrinin elli beşinci şeyhülislâmı olarak görevlendirilmiş ve 27.06. 1715-03. 12. 1716 tarihleri arasında bir yıl beş ay altı gün bu görevde kalmıştır.⁹²

Ahlâkî bakımdan herkesin saygısını kazanmış bir fakih olan Abdürrahim Efendi⁹³, yaşlılık nedeniyle görevinden azledilmiş ve 4 Aralık 1716 yılında Edirne'de vefat ettiğinde oradaki Zehrimâr Mescidi bahçesine defnedilmiştir. Türkçe kaleme aldığı "*Mecmua-i Fetâvâ*"sı İslâm

İstanbul, 2005, s. 143; Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993, s. 263.

⁸⁵ Daha detaylı bkz. Özel, s. 334; İpşirli, "*Atâullah Mehmed Efendi*", IV, 46-47.

⁸⁶ Altunsu, s. 111; İpşirli, "*Atâullah Mehmed Efendi*", IV, 46; ayrıca bkz. Özel, s. 334.

⁸⁷ Altunsu, s. 111; Kazıcı, s. 180.

⁸⁸ İpşirli, "*Atâullah Mehmed Efendi*", IV, 46.

⁸⁹ Altunsu, s. 111; Ayrıca bkz. Özel, s. 334.

⁹⁰ Altunsu, s. 113-114, 269; Kazıcı, s. 180.

⁹¹ Bursalı Mehmet Tahir, I, 398; Altunsu, s. 115; Özel, s. 334.

⁹² Altunsu, s. 115; Özel, s. 335; Kazıcı, s.180; İpşirli, Mehmet, "*Abdürrahim Efendi, Mentешzade*", DİA, İstanbul, 1988, I, 289.

⁹³ Bursalı Mehmet Tahir, I, 398; İpşirli, "*Abdürrahim Efendi, Mentешzade*", I, 290.

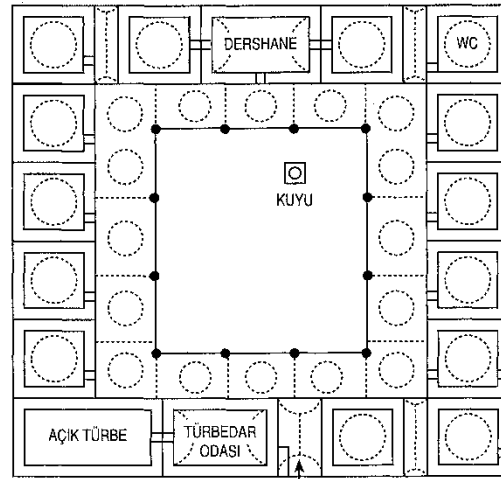

hukukunda abide sayılabilecek önemli bir eser mahiyetindedir.⁹⁴ “Fetâvâ-yı Abdürrahim” diye de meşhur olan bu eser, iki cilt halinde yayımlanmıştır(İstanbul, 1243). Osmanlı Devleti’nde günlük hayatta karşılaşılan veya tartışılan konularla ilgili 11. 000’i aşkın fetvayı ihtiva eden bu eser, dönemin din anlayışını, toplum yapısı ve sosyokültürel değerlerini yansıtmaları bakımından Osmanlı fetva mecmualarının önemlilerinden biridir.⁹⁵ Özel kütüphanesini Fatih Camii’ne vakfeden Abdürrahim Efendi’nin bu eser yanında “Ceridetü’l Ferâiz”, “Talikât Ale’l Beyzâvî” gibi basılmamış risâleleri ve hâşiyeleri bulunmaktadır.⁹⁶

IV. İlmî ve Kültürel Faaliyetleri

A. Medrese İnşası

Minkârîzâde Yahyâ Efendi, Üsküdar’da kendi adıyla anılan, ancak bugün mevcut olmayan bir medrese inşa ettirmiştir. Medrese, Ahmet Çelebi Mahallesi’nde ve bu isimle bilinen camiiin karşısında Sümbülzâde Sokağı ile Açık Türbe Sokağı’nın birleştiği yerde ve ikinci sokağın sağ köşesinde. Bu medrese ile birlikte yaptırılan türbenin milâdî 1665-1670 yıllarında yaptırıldığı sanılmaktadır. Oldukça büyük, kare plânlı avlunun ortasında kitâbesiz bir kuyu bileziği vardır. Sağ ve sol tarafında medrese odaları, tam karşısında ise dersane yer almıştır. Medrese girişinin sol köşesinde Yahyâ Efendi’nin türbesi ve yanında türbedar odası bulunmaktaydı. Mehmet Nermi Haskan’ın aktardığına göre Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi Medresesi plânı şöyledir:⁹⁷

Medresenin muhtemelen 1 Mart 1855 yılında meydana gelen şiddetli depremde yıkılmış olabileceği söylenebilir. Bu münasebetle Yahyâ Efendi ve ailesi üyelerinin kemikleri, 1885 yılında bu aileden geldiği söylenen Ali Sürûrî Paşa tarafından bir sandık içine koydurularak Ayşe Sultan’ın Hüdâyî Hazretleri adına yaptırdığı degâhın hazîresine nakledilmiştir.⁹⁸ Minkârîzâde Yahya Efendi’nin oğlu Müftüzâde Abdullah Efendi, babasının Üsküdar’da yaptırdığı medresenin bir odasını kütüphane haline getirip, 425 adet kitabını burada muhafaza

⁹⁴ Altunsu, s. 115.

⁹⁵ Özel, s. 335; İpşirli, “Abdürrahim Efendi, Menteşzade”, I, 290; Kallek, Cengiz, “Fetâvâ-yı Abdürrahim”, DİA, İstanbul, 1995, XII, 437.

⁹⁶ Bursalı Mehmet Tahir, I, 398; Özel, s. 335.

⁹⁷ Daha detaylı bkz. Haskan, I, 68; II, 644; III, 1244-1245; “İpşirli, “Minkârîzâde Yahyâ Efendi”, XXX, 114-115.

⁹⁸ Haskan, II, 644-645.

edilmesi için 1688 yılında bir vakfiye tanzim etmiştir.⁹⁹ Müftüzâde Abdullah Efendi'nin babası şeyhülislâm Minkârîzâde Yahya Efendi'nin Üsküdar'daki medresesine vakfettiği kitaplarının 1688 tarihli vakfiyesi ŞS, Evkar-ı Hümayun Müfettişliği 74, s. 175-181.¹⁰⁰

B. Eserleri

◊ *Fetâvâ-yı Minkârîzâde*: İslâm hukukunda fikhî bir meselenin dinî-hukukî hükmünü açıklama “fetva” olarak isimlendirilmektedir. Bunun çoğulu da fetâvâdır.¹⁰¹ Bu eser, Minkarizade Yahya Efendi'nin şeyhülislâmlığı döneminde(21 Kasım 1662- 21 Şubat 1674) verdiği fetvaları ihtiva etmektedir.¹⁰² “*Fetâvâ-yı Minkârîzâde*” olarak anılmakta¹⁰³ olan bu eserde Hanefî fıkıh kitapları tasniflerinde olduğu gibi “Kitâbü't-Tahâre” ile başlayıp “Kitâbü'l Ferâiz” ile son bulmakta, yaklaşık kırk ana bölüme ayrılmakta ve her bölümde değişik sayıda bablara ve alt başlıkla ayrılmaktadır. İlgili kitapta özellikle muamelât ile ilgili konulara genişçe yer verilmesine rağmen ibâdât konularında oldukça kısa malumat verilmektedir. Ayrıca bölümler ve alt başlıkları, kitabı derleyenler tarafından tespit edildiği için bunların ihtiva ettiği fetva sayısında nüshalar arasında bazı farklılıklar görülür.¹⁰⁴

Diğer Osmanlı fetva kitapları gibi soru-cevap tarzında ve Türkçe olarak düzenlenmiş olup fetvaların dayandığı fıkıh kaynaklarına işaret edilmemiştir.¹⁰⁵ Yahyâ Efendi'nin öğrencilerinden ve daha sonra şeyhülislâmlık da yapan Atâullah Mehmed Efendi, hocasının fetvalarını ele alarak bunların dayandığı kaynakları Arapça olarak tespit etmiştir. Buna istinaden söz konusu eser, bazı yazma nüshalarında (Beyazıd Devlet Kütüphanesi no: 2765, 9043) “*Fetâvâ-yı 'Atâ'ullâh*” adıyla geçmektedir. Ancak bu eser, “*Fetâvâyı Minkârîzâde*”nin naklinden ibarettir. Fetâvâ-yı Minkârîzâde'nin yazma nüshaları için bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, no:355 ve Pertevniyal Sultan, nr.355. Nuruosmaniye Kütüphanesi no: 2002, 2003, 2037, 2056; Râgıp Paşa, Ktp. nr.628; Beyazıd Devlet Kütüphanesi, Bâyezid, no:2765; Veliyyüddin, no:3413).¹⁰⁶

Bu eserin İstanbul kütüphanelerinde ve çeşitli illerdeki kütüphanelerde otuz civarında nüshası bulunmakta ve ayrıca Mehmet Koç tarafından Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin İslâm Aile Hukuku'nun talâk konusu ile ilgili fetvalarını içeren çalışması da yüksek lisans tezi olarak yapılmıştır.¹⁰⁷ Osmanlı muhitinde Fetevâ-yı Minkârîzâde yanı sıra Fetâvâ-yı Ebüssuûd Efendi, Fetâvâ-yı Ali Efendi, Behcetü'l-fetâvâ, Fetâvâ-yı Feyziyye, Netîcetü'l-fetâvâ, Fetâvâ-yı Abdürrahîm, Fetâvâ-yı Ankaravî, el-Fetâvâ'l-Hayriyye, el-Fetâvâ'l-Hâmidîyye gibi fetva kitapları en muteber kaynaklar olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁸

◊ *Ta'lika ale'd Dürer ve'l Ğurer*: Fıkıh ve fıkıh usulüne dair yazmış olduğu eserler, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulan, Sivas ile Tokat arasında bir yer olan

⁹⁹ Erünsal, İsmail E., *Türk Kütüphaneleri Tarihi(Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1991, II, 68, 164, 295; İpşirli, “*Minkârîzâde Yahyâ Efendi*”, XXX, 115.

¹⁰⁰ Erünsal, II, 295.

¹⁰¹ Atar, Fahrettin, “*Fetvâ*”, DİA, İstanbul, 1995, XII, 486.

¹⁰² Özel, s. 314.

¹⁰³ Bursalı Mehmet Tahir, I, 466; Bilmen, I, 466; Altunsu, s. 93; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, 479.

¹⁰⁴ Yayla, Mustafa, “*Fetâvâ-i Minkârîzâde*”, DİA, İstanbul, 1995, XII, 444.

¹⁰⁵ Özel, s. 314. Yayla, XII, 444; konu ile örnekler için bkz. Koç, Mehmet, “*Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Talak ile İlgili Fetvâları ve Tahlihi*”,(Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2008, s. 7.

¹⁰⁶ Özel, s. 314; Yayla, XII, 444-445.

¹⁰⁷ Detaylı bkz. Koç, s. 7.

¹⁰⁸ Atar, XII, 495; Ayrıca bkz. Eliaçık, Muhittin, *Osmanlı'da Manzum Fetvâ Geleneği*, Türkiyat Mecmuası, c. 21, sy:2(2011), İstanbul, s. 116.

Kargın doğumlu Osmanlı dönemi meşhur fakihlerinden biri olan Molla Hüsrev(v. 885/1480),¹⁰⁹ uzun yıllar kadılık ve kazaskerlik yaptığı sıradaki tecrübeleri ışığında önce fıkha dair “*Ğureru’l ahkâm*” adlı muhtasar eser yazmış, Osmanlı muhitinde uzun zaman kadıların başvurdukları yarı resmi bir hukuk metni işlevi görecek olan bu kitabını daha sonra “*Dürerü’l hükkâm*” adıyla şerh etmiştir.¹¹⁰ Bu itibarla eserin adı “*Dürerü’l hükkâm fi şerhi ğureri’l ahkâm*”¹¹¹ olmuştur. Belirtilen bu esere farklı müelliflerce şerh ve haşiyeler yapılmıştır.¹¹² İşte bu haşiyelerden biri de Minkârîzâde Yahyâ Efendi tarafından yapılan “*Hâşiye ale’ d dürer ve ğurer*” dir(Köprülü Kütüphanesi, Ahmed Paşa, no:334).¹¹³

♦***Ta’lika(Haşiye) ale’l Beyzâvi***: Meşhur müfessir, Şafî fâkih ve kelim âlimi olan ve Şiraz kadilkudâtlığı yaptığı için “kâdî” ve kadilkudât lakabıyla tanınan Beyzâvi(v. 685/1286)’nin¹¹⁴ yazdığı çok meşhur ve yaygın olan “*Tefsiru’l Beyzâvi(Envâru’t Tenzil ve esrâru’r- te’vil)*”, özellikle özlü ve veciz olmasıyla temayüz etmiş, telifinde el-Keşşâf esas alınmakla birlikte diğer tefsirlerden de yararlanılmıştır. Çeşitli baskıları mevcut olan bu eser üzerine iki yüz elli civarında şerh ve haşiye yapılmıştır.¹¹⁵ Beyzâvi’nin söz konusu eserine haşiye yazanlardan biri de Minkârîzâde Yahyâ Efendi’dir.¹¹⁶ Bu eser, (Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli no:318, vr. I-141; Murat Molla Kütüphanesi, Murat Molla, no:334; “*Hâşiye ale’l Kâdî Beyzâvi min sûreti Meryem*”, Süleymaniye Kütüphanesi, Tırnovalı no:1864). Beyzâvi tefsirinden muhtelif ayetlerle ilgili diğer ta’likatları da çeşitli yazma nüshalarda mevcuttur.¹¹⁷

♦ ***Hâşiye(Ta’likât) alâ Hâşiyeti Mîr Ebi’l Feth li-Şerhi Âdâbi’l Hanefiyye***: Şafî fakih, kelim ve dil âlimi Adudüddin el-îcî(v. 756/1355)’nin¹¹⁸ “*Âdâbü’l bahs(el-Âdabü’l Adudiyye, er-Risâletü’l Adudiyye)*” adlı on satırdan ibaret olan eserde müellif, İstidlâl yolu ve metotlarını konu alarak nazar ilminin kurallarına yer vermiştir. Daha sonra bu eserde ortaya koyduğu istidlâl metodunu muhtelif eserlerinde de uygulamıştır.¹¹⁹ Medreselerde asırlarca okutulup ezberletilmiş ve üzerine çok sayıda şerh ve hâşiye yazılmıştır.¹²⁰ Bu kapsamda Adudüddin el-îcî’nin “*Âdâbü’l bahs*” adlı eserine Muhammed el-Hanefî et-Tebrîzî’nin yazdığı şerhe Mîr Ebu’l Feth Muhammed’in yazmış olduğu haşiyeye ise Minkârîzâde Yahyâ Efendi tarafından “*Hâşiye(Ta’likât) alâ Hâşiyeti Mîr Ebi’l Feth li-Şerhi Âdâbi’l Hanefiyye*” adında hâşiye yazılmıştır¹²¹(Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir, nr. 578; Hamidiye, nr.1449;Laleli, nr.2944, 3051). Bununla birlikte bazı kütüphane kayıtlarında şu isimlerle yer almaktadır: “*Hâşiye Âdâbi’l Adudiyye*” (Beyazıd Devlet Ktp., Bâyezid, nr.248, vr.34-72; Süleymaniye Ktp., Denizli, 267, vr.257-289, nr. 248, vr. 65-105; Harput, nr. 247, vr. I-29); “*Hâşiye alâ Risâlet’i Fethiyye fi’l*

¹⁰⁹ Bilmen, I, 434.

¹¹⁰ Daha detaylı bkz. Özel, s. 204; Koca, Ferhat, “*Molla Hüsrev*”, DİA, İstanbul, 2005, XXX, 252.

¹¹¹ Bilmen, I, 434.

¹¹² Özel, s. 204.

¹¹³ Özel, s. 314.

¹¹⁴ Asıl adı: Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed b. Ali eş-Şirâzî el-Beyzâvi’dir. Detaylı bkz. Özel, s. 417; Yavuz, Yusuf Şevki, “*Beyzâvi*”, DİA, İstanbul, 1992, VI, 100.

¹¹⁵ Özel, s. 418; ayrıca bkz. Yavuz, VI, 100 vd.

¹¹⁶ Bursalı Mehmet Tahir, I, 466; Bağdadî, II, 533; Bilmen, I, 466; Altunsu, s. 93; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2,479.

¹¹⁷ Özel, s. 314.

¹¹⁸ Asıl adı: Ebû’l Fadl Adudiddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdulgaffar es-Sıddîkî el-Bekrî eş-Şebânkârî el-Îcî’dir. Bkz. Özel, s. 620; Görgün, Tahsin, “*İcî, Adudüddin*”, DİA, İstanbul, 2000, XXI, 410.

¹¹⁹ Görgün, XXI, 413, ayrıca bkz. Özel, 620.

¹²⁰ Özel, s. 620.

¹²¹ Bursalı Mehmet Tahir, I, 466; Bağdadî, II, 533; Bilmen, I, 466; Altunsu, s. 93; Özel, s. 315.

âdâb”(Süleymaniye Ktp., Fatih, nr 4696); “*Hâşiye ale’l Fethiyye li Şerhi’l Hanefiyye mine’l – adâb*”(Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 3044, vr. 31-70, nr. 3047, vr. I-34).¹²²

♦ *Risâle fi’l muharremât li’z-zevâc*: kendileriyle evlenilmesi yasak olanları konu alan bu risalesi, (Köprülü Ktp., Fazıl Ahmed, nr.216).’da bulunmaktadır.

♦ *el-İttibâ fi mes’eleti’l –istimâ(Risâle fi beyâni farziyyeti istimâi’l hutbe)*: Süleymaniye Ktp., Şehis Ali Paşa, nr. 2834/17, vr. 119-134; Esad efendi, nr. 3645, vr. 20-44; Mihrişah Sultan, nr. 439, vr.54-62; Serez, nr. 3876, vr.7-9).

♦ *Risâle fi beyâni’l mille ve’s şeria*:(Süleymaniye Ktp., Tekelioğlu, nr.810; Hacı Mahmud, nr. 1349).

♦ *Ravdâtül Cennât fi Usûl’t-tarîkat*: (Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi, nr. 582, vr.196-205).

♦ *Risâle fi kavlihî Teâlâ “millete ebiküm İbrâhîm*:(Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 5435, vr. 118-123; *Risâle fi tefsiri milleti İbrâhîm*: (H. Hayri Efendi, nr. 147, vr. 265-267); *Risâle fi su’âli milleti İbrâhîm*:(Hacı Mahmud Efendi, nr.4685, nr. I-25); *Risâle li hakki milleti İbrahim*: (Yazma Bağışlar, nr, 1438, vr. 103-116).¹²³

♦ *Tibyan fi Âdabi’l kur’an*: adında tecvide dair bir eseri¹²⁴ de mevcut olan Yahyâ Efendi’nin muhtelif konularla ilgili diğer bazı risaleleri de yazma halde bulunmaktadır.¹²⁵ Ayrıca şu beyit de Minkarizade Yahya efendi’ye aittir:

“*Kâşki sevseydi sevdiğimi cümle cihan*

Her zaman sohbetimiz kıssa-i cânan olsa”¹²⁶

Bu arada şunu da belirtelim ki Minkârîzâde Yahyâ Efendi’nin fetvaları ve diğer yazılarındaki “Yahyâ el-fakîr ufiye anh” şeklindeki imzası Osmanlı devrinin yirmi yedinci şeyhülislâmı olan ve farklı zamanlarda üç kez bu makama atanan 1553 İstanbul doğumlu olan Şeyhülislâm Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi’nin (ö. 1053/1644) imzası ile aynı olduğundan bazı eserlerde birbirine karıştırılmış olduğu bilgisi Osmanlı tarihçilerinden Mehmet İpşirli tarafından ifade edilmektedir.¹²⁷

SONUÇ

Osmanlı döneminde farklı zamanlarda kendi yaşadıkları döneme damgasını vuran âlimler yetişmiştir. İşte bunlardan biri de 1609 Alanya doğumlu olan Minkârîzâde Yahyâ Efendi’dir. Dönemin Osmanlı eğitim kurumlarında meşhur âlimlerden eğitimini tamamladıktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik yapmış olan Yahyâ Efendi, kadılık mesleğine geçince çeşitli yerlerde kadılık görevini icra etmiş ve bu dönemde kendisine Edirne pâyesi verilmiştir. Daha sonra Osmanlı adlî teşkilat içinde bulunan ve ilmiye mesleğinin en yüksek mertebelerinden biri sayılan kazaskerlik görevine getirilmiş ve sonrasında ise ilmiye sınıfının en yüksek resmi makamı kabul edilen meşihat-ı islamiyye makamına atanmıştır. IV. Mehmed’in çok sevdiği

¹²² Özel, s. 315; Uzunçarşılı da Yahyâ Efendi’nin“*Hâşiye fi âdab*” risalesinden bahsetmektedir. Bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2,479.

¹²³ Özel, s. 315; İpşirli, “*Minkârîzâde Yahyâ Efendi*”, XXX, 114.

¹²⁴ Bursalı Mehmet Tahir, I, 466; Bilmen, I, 466; Altunsu, s. 93.

¹²⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2,479; Özel, s. 315.

¹²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2,479.

¹²⁷ İpşirli, “*Minkârîzâde Yahyâ Efendi*”, XXX, 114; Şeyhülislâm Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi için bkz. Altunsu, s. 60; Mehmed Süreyya, V, 1674.

şeyhülislâmlardan olan Minkârîzâde Yahyâ Efendi, ilmî ve ahlâkî meziyetleriyle maruf, faziletli, kemal sahibi, vakur, iyiliksever ve kıymetli bir insan olarak on bir yıl üç bu görevi deruhte etmiştir.

Bu görevi sırasında genellikle Edirne’de bulunmuş olan Yahyâ Efendi’ye IV. Mehmed, ders takrir ettirerek dinlemiş ve bunu çeşitli zamanlarda da sürdürerek onun ilminden istifade etmiştir. Ayrıca Yahyâ Efendi, o dönem toplumsal hayatı olumsuz yönde etkileyen faaliyetler içinde olanlara karşı yapılan soruşturmalarda aktif rol oynamış önemli bir isim olmuştur. Bunun yanı sıra Rumeli kazaskerliğine bağlı kadılıklarda tarih boyunca birkaç kez derece düzenlemesi yapılmıştır ki bunlardan en kapsamlı olanını da şeyhülislâmlığı döneminde Yahyâ Efendi tarafından yaptırılması onun önemli icraatları arasındadır.

Diğer yandan şeyhülislâmlığı döneminde vermiş olduğu fetvaları ihtiva eden ve Hanefî fıkıh kitaplarındaki tasnif tarzında ele aldığı “*Fetâvâ-yı Minkârîzâde*” adlı fetvâ kitabı, o dönem muteber fetva kitaplarından biri olarak kabul edilen bir eser niteliğindedir. Bunun dışında fıkıh başta olmak üzere tefsir ve tecvîd gibi çeşitli alanlarda da önceki dönemlerde yazılmış olan bazı eserlere haşiyeler yapmış ve farklı konularda risaleler kaleme almış olan Yahyâ Efendi, görevi esnasında devlet idaresiyle gayet iyi ilişkiler kurmuş, sonraki dönemlerde şeyhülislâmlık yapmış olan âlimlerin bir kısmına hocalık yapmış, böylece fakih ve devlet adamı olarak hem yaşadığı hem de sonraki dönemler için ilham kaynağı olmuş Osmanlı dönemi önemli simalarından biridir.

Kaynakça

Akdemir, M. S.(2016). “İspartalı Şeyhülislâmlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy(36), 18-30.

Altunsu, A.(1972).*Osmanlı Şeyhülislâmları*: Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Atar, Fahrettin, “*Fetvâ*”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.12, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 486-496.

Bağdadî, İ. Paşa.(1955). *Hediyetü’l Ârifîn Esmâu’l Müellifîn ve Âsârü’l Musannifîn*, I-II. Beyrut: Dâru İhyai’t Turâsil Arabî.

Baltacı, Cahit, “*Arpalık*”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 3, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, 392-393.

Bilmen, Ö. N.(1992). *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhatı Fıkhiyye Kâmusu* I-VIII. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi.

Bursalı M. T.(1972), *Osmanlı Müellifleri*: I-III(F. Yavuz-İ. Özen, çev.). İstanbul: Meral Yayınları.

Defterdar S. M. Paşa(1977), *Zübde-i Vekayiat I(1656-1684)*, I-III(A. Özcan, çev.). İstanbul: Kervan Kitapçılık Basın Sanayii ve Ticaret A.Ş.

Develioğlu, F.(1993). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*,(s.263). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Eliaçık, M.(2011). “*Osmanlı’da Manzum Fetvâ Geleneği*”, *Türkiyat Mecmuası*, C. XXI(2), 105-145.

Erdoğan, M.(2005). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*(s.143). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Erünsal, İ. E.(1991), *Türk Kütüphaneleri Tarihi(Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri)*, I-II, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Görgün, Tahsin, “ *İcî, Adudüddin*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 410-414.

Gövsâ, İbrahim Alâettin, “*Süruri Paşa*”, Türk Meşhurları Ansiklopedisi, Yedigün Neşriyat, İstanbul,1946, s.362.

Haskan, M.N.(2001)., *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, I-III. İstanbul: Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayınları.

İlmiyye Sâlnamesi, (1998). *Osmanlı İlmiyye Teşkilâtı ve Şeyhülislâmlar*(Seyyit, Ali Kahraman, Ahmed Nezih Galitekin ve Cevdet Dadaş, haz.). İstanbul: İşaret Yayınları.

İpşirli, Mehmet, “*Minkârîzâde Yahyâ Efendi*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 114-115.

----, *Atâullah Mehmed Efendi*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.4,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 46.

----, “*Mülâzemet*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.31,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 537-539.

----, “*Kazasker*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 15,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2002, s.140-143.

----, “*Abdürrahim Efendi, Menteşzade*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 289.

Kallek, Cengiz, “*Fetâvâ-yı Abdürrahim*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 437.

Karaman, H. (2012). *İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Kazıcı, Z. (1991). *İslâm Müesseseleri Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Koca, Ferhat, “*Molla Hüsrev*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 252-254.

Koç, M.(2008). “*Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi'nin Talak ile İlgili Fetvâları ve Tahlili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Çukurova Üniversitesi, Adana.

Mehmed, S. (1996) (v 1909), *Sicill-i Osmanî*, I-VI, (N. Akbayar, haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

“*Melâmiyye*”(2009). Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 29-35.

Özcan, Tahsin “*Seyyid Mehmed Emin Efendi*” Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 69.

Özel, A. (2013). *Hanefî Fıkıh Alimleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları..

Özergin, M. K.(1975). *Rumeli Kadılıkları'nda 1078 Düzenlemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öztuna, Y. (1969). *Devletler ve Hânedanlar*, I-IV. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Şişman, Cengiz, “*Sabatay Sevi*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 334-335.

Unan, Fahri, “*pâye*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 193-194.

Uzunçarşılı, İ. H.(1995), *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

-----, (2014).*Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

-----, (1967). *Midhad Paşa ve Yıldız Mahkemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Yavuz, Yusuf Şevki, “*Beyzâvî*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, s.100-103.

Yayla, Mustafa, “*Fetâvâ-i Minkârîzâde*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 444-445.

MANTIK TARİHİ AÇISINDAN PLATON’U KONUMLANDIRMAK: ARİSTOTELES’TEN ÖNCE MANTIK BİLİMİYLE İLİŞKİLİ BİRTAKIM SORULAR SORULDU MU?

Yrd. Doç. Dr. Ali TEKİN

Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Öz

Mantık bilimini tarihte ilk defa Aristoteles (ö. MÖ 322) kurmuştur. Belirli varlık alanlarına yönelik düşünce üretme yanında bizzat düşüncenin kendisini konu edinen ve düşüncenin tümel yasalarını ortaya koyan filozof Aristoteles’tir. Ancak daha önceki süreçte, mantık biliminin alt dallarıyla ilişkili bir takım soruların sorulup sorulmadığı açıklığa kavuşturulması gerekli bir problemdir. Fârâbî (ö. 950) *Platon Felsefesi* adlı çalışmasında Platon’un (ö. MÖ 348) bazı eserlerini mantık biliminin bazı alt dalları ile ilişkilendirir tarzda yorumlamıştır. Fârâbî’ye göre *Theaitetos*’ta, *İkinci Analitikler*’de konu edilecek olan “bilgi”; *Parmenides*’te, *Topika*’da ele alınacak olan diyalektik araştırma; *Sofist*, *Euthydemus* ve *Protagoras*’ta, *Sofistik Çürütmeler Üzerine*’de ayrıntılı bir şekilde incelenecek olan sofistlik sanat; *Gorgias*’ta, *Retorik*’te tümel yasaları inşa edilecek retorik ikna sanatı; son olarak *Ion*’da, *Poetika*’da felsefî incelemeye tâbi tutulacak sözlü taklit sanatına yönelik bir takım ön araştırmalar ve sorularla karşılaşılmaktadır. Yine *Phaidros*, *Menon*, *Kratylos* ve *Euthyphron*’da daha uzaktan da olsa mantık bilimi ile bağlantılı görülebilecek basit bazı soruşturmalar söz konusu edilebilmektedir. Bu çalışmada Aristoteles’in *Organon*’unun beş kitabında kamil bir şekilde ortaya koyduğu tümel teorilerin bazı kısımları ile ilgili olarak Platon’un bir takım ön soruşturmalar yapmış olup olmadığı meselesi açığa kavuşturulmaya çalışılacak ve Platon’un çabaları klasik mantık tarihi açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Platon, *Organon*, düşünce, mantık tarihi.

Giriş

Platon’un (ö. MÖ 348) mantık biliminin tarihi açısından nasıl konumlandırılması gerektiği sorusuna yanıt aramaya çalışacağımız araştırmamızda konumuzu şöyle bir sıra düzeni takip ederek ele almanın uygun olacağını düşünüyoruz. Öncelikle mantık biliminin kurucusunun, İlk Öğretmenin Aristoteles (ö. MÖ 322) olduğuna ilişkin anlatıları hatırlatacak ve belirginleştireceğiz. İkinci olarak Aristoteles’in mantık eserlerini kısaca tanıtacağız. Üçüncü olarak Fârâbî’nin (ö. 950) bazı eserlerinden, özellikle de *Felsefetu Eflâtûn*’dan hareketle Platon’un mantık biliminde ele alınan sorunlarla ilişkili meseleleri gündeme getirdiği eserlerini göstermeye çalışacağız. Dördüncü ve son olarak ise Aristoteles’in mantık bilimini teşkil eden beş eseri ile Platon’un mantık biliminin bazı meselelerini tartışmaya açtığını düşündüğümüz eserleri arasında kısa bir karşılaştırma yapmaya çalışacağız.

I. Mantık Biliminin Kurucusunun Aristoteles Olduğu Gerçeğini Hatırlamak

Mantık bilimini Aristoteles'in ortaya koyduğuna ilişkin bilgi mantık ve felsefe ile bir şekilde irtibatı olan herkesin malumudur.¹ Bu bilginin doğruluğuna dair hem Aristoteles'in hem de Aristoteles sonrası süreçte yaşamış bazı filozofların metinlerinde açık ifadelerle karşılaşmaktayız. Bu ifadelere değinmek bahsettiğimiz bilginin tahkiki açısından önemli olacaktır.² Bu anlatıların göz önünde bulundurulması Platon'un mantık tarihindeki konumuna ilişkin yapılacak araştırmanın hareket noktasını da teşkil etmiş olacaktır.

Öncelikle Aristoteles'in bizzat kendi eserlerini düşünmek akla uygun olacaktır. Aristoteles bazı eserlerinde araştırmasına, o araştırmanın konusunu teşkil eden varlık alanına ilişkin önceden inceleme yapmış filozofların görüşlerini aktararak başlamaktadır. Bilindiği gibi bu yazım tarzına doksografik yazım denmektedir. Örneğin *Ruh Üzerine*³ ve *Metafizik*⁴ bu anlamda en başta zikredilmesi gereken eserlerdendir. Ancak mantık bilimine dair kitapları söz konusu olduğunda filozof önekilere pek atıf yapmamaktadır.⁵ Dahası *Sofistik Çürütmeler Üzerine*'nin son kısmında mantık bilimini kendisinin tek başına inşa ettiğini, hem yaptıkları dolayısıyla teşekkürü hem de eksiklikleri varsa mazur görülmeği hak ettiğini ifade etmektedir.⁶

İslam dünyasında felsefeyi ve mantığı kamil bir şekilde kuran ilk sistem filozofu İkinci Öğretmen Fârâbî *Kitâbu'l-Hurûf*,⁷ *Kitâbu'l-Hatâbe* ve *Kitâbu'l-Elfâzi'l-Müsta'mele fi'l-Mantık* gibi eserlerinde Aristoteles'in mantık biliminin tarihindeki konumunu ortaya koymaktadır. Fârâbî *Kitâbu'l-Hatâbe*'de "Bu yöntemin kanunlarını Aristoteles *Kitâbu'l-Burhân*'da ortaya koydu. Burhanî yolların ilk olarak kendisi için açığa çıktığı, bunlar için bilimsel bir sıra düzeni içerisinde tümel kanunlar koyan ve onları mantıkta sabitleştiren kişi Aristoteles'tir",⁸ *Kitâbu'l-Elfâzi'l-Müsta'mele fi'l-Mantık*'ta "Bu sanatın [yani mantık biliminin] ve bu şeylerin olması gerektiği nizam üzere olmasına gelince, Aristoteles'ten önce bu yoktu. Fakat bunu sadece Aristoteles tek başına yapmıştır"⁹ demektedir. İslam dünyasının diğer büyük filozofları olan İbn Sînâ (ö. 1037) ve İbn Rüşd (ö. 1198) de bu konuda böyle düşünmektedir. İslam felsefe ve mantık geleneğinde bu gerçek sadece büyük meşâî filozoflar değil, mantık bilimi ile iştigal eden alimler tarafından dahi açıkça ifade edilmektedir.

Mantık bilimini Aristoteles'in icad ettiğine ilişkin ifadeler Kant (ö. 1804) ve Hegel (ö. 1831) gibi Alman filozoflarca da dile getirilmiştir. Kant meşhur eseri *Arı Usun Eleştirisi*'nde

¹ Felsefe tarihi eserlerinde bu hususa dikkat çekildiği bilinen bir gerçektir. Bununla ilgili olarak birçok örnek verilebilir. Mesela Alfred Weber *Felsefe Tarihi* adlı eserinde Aristoteles'in mantık biliminin kurucusu olduğunu açıkça söylemiş, bununla birlikte Aristoteles öncesi süreçte mantık bilimi ile ilgili bir takım konuların sistemsiz bir şekilde de olsa ele alındığını ifade etmiştir; bkz. Weber, A. (1998). *Felsefe tarihi* (H. V. Eralp, çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar, s. 68.

² Filozofların Aristoteles mantığı hakkındaki görüşlerini başka bir çalışmamızda ele almıştık. Ayrıntı için bkz. Tekin, A. (2014). *Aristoteles ve Fârâbî'de burhân teorisi*, doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 363-373.

³ Aristoteles. (2000). *Ruh üzerine* (Z. Özcan, çev.). İstanbul: Alfa Yayınları, I, 1-5, s. 1-62.

⁴ Aristoteles. (2000). *Metafizik* (A. Arslan, çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar, I, 1-10, s. 75-144.

⁵ Aristoteles önceki filozoflara mantık bilimi bağlamında mantık kitaplarında değinmez. Ancak *Metafizik*'te bu bağlamda Sokrates'in bir takım çabalar içerisine girmiş olduğunu, şeylerin özlerini aradığını, tanım yapmaya çalıştığını, kıyas yapmak istediğini, tümevarımsal konuşmalar yaptığını söylemektedir; bkz. Aristoteles. *Metafizik*, XIII, 4, s. 540-541.

⁶ Aristoteles. (2007). *Sofistlerin çürütmeleri üzerine* (O. Özügül, çev.) İstanbul: Say Yayınları, s. 72.

⁷ Fârâbî. (2008). *Kitâbu'l-hurûf: harfler kitabı* (Ö. Türker, çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık, s. 87.

⁸ Fârâbî. (1976). *Kitâb fi'l-mantık: el-hatâbe* (M. S. Sâlim, nşr.). Mısır: Matba'atü Dâri'l-Kütüb, s. 22-23.

⁹ Fârâbî. (1404). *el-Elfâzü'l-müsta'mele fi'l-mantık* (M. Mehdî, nşr.). İran: el-Mektebetü'z-Zehrá, s. 110-111; Mantıkta kullanılan lafızlar. (S. Türker, çev.). *Kutadgubilig*, (2), s. 171.

“Mantığın en eski zamanlardan bu yana bu güvenilir yolu izlediği olgusu *Aristoteles*’ten bu yana geriye doğru tek bir adımın bile gerekmemiş olmasından açıktır, eğer kimi vazgeçilebilir safsataların uzaklaştırılmasını ya da bildirimlerin daha duru belirlenimlerle sunulmasını bilimin güvenilirliğini olmaktan çok inceliğini ilgilendirmeleri ölçüsünde iyileştirmeler olarak saymazsak”¹⁰ diyerek mantık biliminde *Aristoteles*’ten sonra bile pek bir gelişme olmadığını açıkça ifade etmektedir. Değindiğimiz üzere benzer değerlendirmeler Hegel tarafından da yapılmıştır.¹¹

Görüldüğü üzere hem *Aristoteles*’in kendisi hem de sonraki dönem filozofları mantık bilimini *Aristoteles*’in kurduğu gerçeğini açıkça söylemişlerdir. Şimdi *Aristoteles*’in mantık bilimini tesis ettiği eserlerini kısaca tanıyabiliriz.

II. *Aristoteles*’in Mantık Bilimini Tesis Ettiği Kitaplarını Tanımak

Aristoteles’in mantık külliyyâtı bazılarına göre altı, ama yaygın görüşe göre, özellikle de İslam filozoflarına göre sekiz kitaptan oluşmaktadır. Bilindiği üzere bunlar *Kategoriler (Katêgoriai)*, *Yorum Üzerine (Peri Hermêneias)*, *Birinci Analitikler (Analütika Protera)*, *İkinci Analitikler (Analütika Hüsterá)*, *Topikler (Topika)*, *Sofistik Çürütmeler Üzerine (Peri Sophistikôn Elenkhôn)*, *Retorik (Tekhnês Rhetorikês)* ve *Poetika*’dır (*Peri Poiêtikês*). Filozof sonradan “alet” anlamına gelen *Organon* adı ile delalet edilecek olan külliyyâtında insan zihninin bilişsel süreçlerini ayrıntılı olarak incelemeye tâbi tutmuştur. Her birisi müstakil kitap konuları olan bu eserleri genel bir şekilde de olsa tanıtmak amacımız açısından yararlı olacaktır.¹²

Kategoriler’de yalın olarak söylenenler dediğimiz kategoriler olan cevher ve arazlar ile kategorilerin eklentileri anlatılmaktadır. Cevher ve araz bu kitapta bir cümlelerin parçası olmaksızın ele alınır. Cevher bir, arazlar ise dokuz tanedir.¹³

Yorum Üzerine’de en az konu ve yüklemden oluşan hüküm bildiren söz bir çok açıdan ve ayrıntılı olarak incelenmektedir.¹⁴

Birinci Analitikler’de zihnimizin yeni bir inanç ve bilgi elde etme sürecindeki hareketleri ortaya konulmuştur. *Aristoteles* bu eserde kıyas, tümevarım ve analogiyi çok ayrıntılı bir formel araştırmaya tâbi tutmaktadır.¹⁵

İkinci Analitikler’de felsefe ve bilimin yöntemi ortaya konulur. Zorunlu öncüllerden oluşan kıyas denilen burhan üzerinden bilgi ve bilimlerin nasıl elde edilip kurulacağı açığa çıkarılır. Ayrı bir makalede ise yine burhan üzerinden tanım konusu ele alınmaktadır.¹⁶ Bu eser felsefenin usûlünü konu edinmektedir.

¹⁰ Kant, I. (1993). *Arı usun eleştirisi* (A. Yardımlı, çev.). İstanbul: İdea Yayınevi, s. 22.

¹¹ Hegel, G. W. F. (2008). *Mantık bilimi* (A. Yardımlı, çev.). İstanbul: İdea Yayınevi, s. 35-37.

¹² Her biri mantık biliminin müstakil bir bölümünü oluşturan ve ayrı bir kitap çalışması konusu olan bu kitaplar hakkında İslam filozoflarının kısa ve tanıtıcı mahiyette birçok çalışması vardır. Bunlara örnek olarak bkz. Kindî. (2014). *Aristoteles*’in kitaplarının sayısı üzerine. (M. Kaya, çev.) *Felsefi risâleler*. İstanbul: Klasik Yayınları, s. 269-271, 280-282.

¹³ *Aristoteles*’in bu eserleri Türkçeye çevrilmiştir. Konudan bahsederken eserlerin Türkçe çevirilerini burada ifade etmek yararlı olacaktır. *Kategoriler* için bkz. *Aristoteles*. (1996). *Kategoriler* (S. Babür, çev.). Ankara: İmge Kitabevi. Diğer eserleri de vereceğiz.

¹⁴ *Aristoteles*. (2002). *Yorum üzerine* (S. Babür, çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

¹⁵ *Aristoteles*. (1998). *Birinci çözümlenmeler* (A. Houshiary, çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

¹⁶ *Aristoteles*. (2005). *İkinci çözümlenmeler* (A. Houshiary, çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Topikler'de meşhur öncüllerden kurulan kıyas denilen cedelî kıyas temelinde diyalektik düşünce tarzı ayrıntılı olarak incelenir. Beş tümel ile ilgili incelikli anlatılar serimlenir.¹⁷

Sofistik Çürütmeler Üzerine'de Aristoteles sofistlerin aldatma ve yanıltma biçimlerini ortaya koyar. Söz ve anlam üzerinden yapılan aldatma türlerini filozof tek tek açıklar. Eserinin son kısmında filozof mantık bilimindeki kendi konumu hakkında değerlendirmede bulunur.¹⁸

Retorik'te Aristoteles retorik kıyas dediğimiz hatabî kıyas temelinde inandırma biçimlerini ortaya koyar. Teknik olan ve teknik olmayan inandırma biçimlerini ayrıntılı bir biçimde inceler.¹⁹

Poetika'da Aristoteles sözle yapılan taklit üzerinden tragedya ve komedyayı inceler. Kitapta komedyanın kısmı mevcut değildir. Dolayısıyla eserde tragedyada ayrıntılı olarak anlatılmış ve Yunan şiir ve tiyatrosundan örnekler verilmiştir.²⁰

Aristoteles bu kitaplarda her bir konuyu kendi bütünlüğü içerisinde ayrıntılı olarak ortaya koymuştur. Dolayısıyla mantık biliminin kurucusu Aristoteles'tir. Bunda şüphe yoktur. Peki Platon'un eserleri arasında Aristoteles'in mantık eserlerinde müstakil ve ayrıntılı olarak ortaya koyduğu kuramlarla bağlantılı bir takım ön araştırma ve bir takım ön sorular bulunmakta mıdır? Şimdi bizi bu soruyu sormaya yönelten Fârâbî metinlerine müracaat edebilir ve Platon'un bu eserlerini tanıyabiliriz.

III. Platon'un Bazı Eserlerine Mantık Bilimi Zâviyesinden Bakmak

Aristoteles'in hocası olan ve felsefe tarihinde en önde gelen simalardan biri olan Platon, eserlerini hocası Sokrates'in (ö. MÖ 399) kullandığı diyalog tarzı üzerinden inşa etmiştir. Platon, diyaloglarında felsefenin temel alanlarına ilişkin esaslı sorular sormuş ve bu sorulara felsefi yanıtlar vermeye çalışmıştır.

Platon'un eserleri üzerine de sonraki dönemlerde şerhler yazılmıştır.²¹ Sonraki süreçte kendini Platoncu olarak gören ve Aristoteles felsefesini Platon perspektifinden okumaya çalışan felsefe okulları karşımıza çıkmaktadır. İslam dünyasında Platon'un felsefe ve mantık tarihindeki konumuna ilişkin açıklamalarda bulunan ve Platon'un eserleri üzerine felsefi okumalar ve yorumlar yapan en önemli filozoflardan biri Fârâbî'dir. Fârâbî *Kitâbu'l-Hatâbe*'de Platon'un mantık tarihindeki konumunu öz bir şekilde ifade etmekte, Hüseyin Atay tarafından Türkçeye kazandırılan, ancak Türkçede henüz müstakil bir çalışmaya konu olmamış *Eflâtun Felsefesi, Kısımları, Baştan Sonuna Kadar Kısımlarının Dizilişi* adlı çalışmasında ise Platon'un kitaplarını felsefi araştırma süreci ile bağlantılı olarak özetlemekte ve bazı eserlerinde incelediği konular ile mantık biliminin bazı konuları arasında bağlantılar kurmaktadır.²² Bu bağlamda öncelikle *Kitâbu'l-Hatâbe*'deki öz ifadeleri görmek, sonrasında *Eflâtun Felsefesi*'ndeki açıklamaları değerlendirmek yerinde olacaktır.

¹⁷ Aristoteles. (1996). *Topikler* (H. R. Atademir, çev.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

¹⁸ Aristoteles. (2007). *Sofistlerin çürütmeleri üzerine* (O. Özügül, çev.). İstanbul: Say Yayınları.

¹⁹ Aristoteles. (2004). *Retorik* (M. H. Doğan, çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

²⁰ Aristoteles. (2005). *Poetika: şiir sanatı üzerine* (N. Kalaycı, çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.

²¹ Örnek olarak bkz. Proklos. (2016). *Adlandırmanın ontolojisi: Platon'un "Kratylos"una yorum* (E. Gören, çev.) İstanbul: Dergâh Yayınları.

²² Fârâbî. (1974). *Eflâtun felsefesi, kısımları, baştan sonuna kadar kısımlarının dizilişi*. (H. Atay, çev.). *Fârâbî'nin üç eseri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

Fârâbî *Kitâbu'l-Hatâbe*'de Platon'un burhan sanatını, yani felsefenin yöntemini üstün bir doğa ile ve doğaçlama bir şekilde fark ettiğini, belli belirsiz kullandığını ve onu diğer kıyasî sanatlardan ayırdetmeye çalıştığını söylemektedir. Fârâbî'nin ifadeleri şöyle:

“Onlar Platon'un zamanına dek böyle yapmaya devam ettiler. Platon burhânî yolları ilk olarak fark eden ve onları cedelî, sofist, retorik ve şiirî (poetik) yollardan ayıran ilk kişi oldu. Ancak Platon'da bu yollar -Aristoteles *İkinci Analitikler*'de (*Kitâbu'l-Burhân*) onun kanunlarını ortaya koyuncaya dek- birbirlerinden onlar için tümel kanunlar koymaksızın [sadece] kullanım esnasında, bazı konularda ve boş vaktin ve üstün doğanın kendisini bu yollara yöneltmesi oranında ayrılmıştı.”²³

Eflâtun Felsefesi adlı önemli eserinde Fârâbî düşüncelerini ayrıntılandırmakta, Platon'un her bir eserini felsefi açıdan değerlendirmekte, Aristoteles tarafından ortaya konulacak olan beş sanata ilişkin olarak Platon'un basit bazı ön araştırmalarda bulunduğunu işaret eder ifadeler kullanmaktadır. Fârâbî'ye göre Platon'un felsefi arayış sürecinde ardına düştüğü temel sorun insanı kamil bir insan kılacak, kıskanılır bir varlık haline getirecek, insanın mutluluğu elde etmesini sağlayacak şey ya da şeylerin ne olduğudur. Platon yalnız dış güzellik ve çok arkadaş sahibi olmak, refah içinde yaşamak ya da bir topluluğu ya da toplumu yönetmenin insanı kamil kılıp kılmadığını araştırmış, araştırma sonrasında bunların ya hiçbir şekilde mutluluk sağlamadığı ya da mutluluk olabileceğine inanılmakla birlikte bunlara başka şeyler katmaksızın bunların insanın mutluluğu elde etmesi için tek başına yeterli olamayacağı sonucuna varmıştır.²⁴ Platon bu süreçte farklı birçok eserinde bahsettiğimiz bu gayelerin her birini soruşturmuştur. Örneğin Platon çoğunluğun gözünde faydalı olan ve maddî kazanç sağlayan amelî sanatların insanı böylesi bir yaşama ulaştırıp ulaştıramayacağını araştırmış ve bunu *Hipparkhos* adlı eserinde²⁵ kaleme almıştır. Yine haz yaşamına dair araştırmasını *Symposium*'da,²⁶ dinî yaşantının bunu sağlayıp sağlamadığına ilişkin araştırmasını *Ethyphron*'da yapmıştır.²⁷ Fârâbî'ye göre Platon en nihayetinde insanı mutlu kılacak şeyin bilgi elde etmek ve bilgiye göre yaşamak olduğunu görmüştür.²⁸

Fârâbî Platon'un otuz bir eserini bu gözle tek tek değerlendirmiştir. Fârâbî bu eserlerden bazısını mantık bilimiyle bağlantılandırmıştır. Bunlar *Theaitetos*,²⁹ *Parmenides*,³⁰ *Sofist*,³¹ *Ethydemos*,³² *Protagoras*,³³ *Gorgias*³⁴ ve *İon*'dur.³⁵ Bunun yanında farklı meselelerin ele

²³ Fârâbî. *Kitâb fi'l-mantık: el-hatâbe*, s. 22.

²⁴ Fârâbî. *Eflâtun felsefesi*, s. 65.

²⁵ Fârâbî. *Eflâtun felsefesi*, s. 72.

²⁶ Fârâbî. *Eflâtun felsefesi*, s. 73.

²⁷ Fârâbî. *Eflâtun felsefesi*, s. 68.

²⁸ Fârâbî. *Eflâtun felsefesi*, s. 66.

²⁹ Fârâbî'nin bahsettiği bu eserler Türkçeye kazandırılmıştır. Aristoteles'in eserleri gibi burada bu eserlerin de Türkçe çevirilerinin tam künyesini vermek uygun olacaktır. *Theaitetos* için bkz. Platon. (2014). *Theaitetos* (F. Akderin, çev.). İstanbul: Say Yayınları.

³⁰ Platon. (2014). *Parmenides* (S. Babür, çev.) İstanbul: İmge Kitabevi Yayıncılık.

³¹ Platon. (2000). *Sofist* (C. Karakaya, çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

³² Platon. (2000). *Ethydemos* (H. V. Eralp, çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.

³³ Platon. (2014). *Protagoras* (F. Akderin, çev.). İstanbul: Say Yayınları.

³⁴ Platon. (2015). *Gorgias* (M. Rifat-S. Rifat, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

³⁵ Platon. (2011). *İon: şiir üzerine* (N. P. Boyacı, çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

alındığı *Phaidros*,³⁶ öğrenme ve öğretmenin imkanını sorun edinen *Menon*,³⁷ dilbilimle ilgili olan *Kratylos*³⁸ ve dindarlık hakkında olan *Euthyphron*³⁹ adlı eserleri de zikredebiliriz.

Fârâbî'ye göre Platon “iradeli” anlamına gelen *Theaitetos* adlı diyalogunda bilginin ne olduğunu araştırmış ve bilginin varlıkların özünün bilgisi olduğu sonucuna varmıştır.⁴⁰ Fârâbî Platon’un bu eserinde safsatayı/sofizmi yıkmış ve bilginin mümkün olduğunu ve insanî olduğunu kanıtlamıştır.⁴¹

“Acıma” anlamına gelen *Parmenides*’te cedelcilerin/diyalektikçilerin araştırmalarını ve cedeli/diyalektik araştırmayı aynı amaçla incelemiştir. Cedel birçok açıdan fayda sağlar, bilgi elde etme sürecinde yararlıdır, ancak insanı mutlu kılacak ve kemale erdirecek olan o aradığımız bilgiye bizi ulaştıramaz.⁴²

“Yanıltan” anlamına gelen *Sofist* adlı eserinde safsata sanatını, bu sanatın ne olduğunu, ne yaptığı, gayesinin ne olduğunu; safsatacının/sofistin kim olduğunu, kaç tür olduklarını ve ne iş yaptıklarını araştırmış, bu sanatın aranan hakikat bilgisi karşısındaki konumunu belirginleştirmiştir. Platon safsatanın aradığı şey olmadığını açık bir şekilde dile getirmiştir.⁴³ Platon benzer bir incelemeyi “adam” anlamına gelen *Euthydemos* adlı diyalogunda da yapmıştır. Bu eserde safsataca/sofistçe araştırma tarzının ne olduğunu, sofistlik öğretimin nasıl bir öğretim tarzı olduğunu araştırmış ve bunun bir oyun olduğu ve aranan gayeye ulaştırmadığı sonucuna varmıştır.⁴⁴ “Tuğla yapan” anlamına gelen *Protagoras*’ta da safsata sanatı ele alınmıştır. Burada Platon insanın varlıkları bilmesinin imkanını soruşturmuş ve sofist Protagoras’ın insanın bilgiyi elde edemeyeceği ve bilginin kişilere göre değişeceği türden iddialarını incelemiş, bunları eleştirmiş ve *Theaitetos*’ta anlatılan bilginin elde edilebileceği sonucuna ulaşmıştır.⁴⁵

Platon “hizmet” anlamına gelen *Gorgias* adlı diyalogunda hitabetin/retoriğin ve hatabî/retorik fikirlerin bilgi sağlayıp sağlayamayacağı, sağlayacağı şeyin nitelik ve değerinin ne olduğu sorularının ardına düşmüş ve retoriğin aranan bilgiye ve yaşam tarzına ulaştırmayacağı sonucuna varmıştır.⁴⁶

Platon *Ion*’da şiir sanatının ne olduğunu, aradığı bilgiyi sağlayıp sağlayamayacağını, şiirle elde edilenlerin epistemolojik değerinin nasıl anlaşılması gerektiğini ve şiirin aradığı bilgiyi verip vermeyeceğini araştırmıştır. Bu araştırmanın nihayetinde şiir sanatının aranan şeyi vermediğini, dahası şiirin insanı bundan uzaklaştıracağını görmüştür.⁴⁷

Platon’un yine *Organon*’da Aristoteles’in ortaya koyduğu teorilerle bağlantılı olan başka eserleri de vardır. Bunlar daha tâlîdir, ancak ikincil anlamda da olsa bu bağlamda değerlendirilebilir. Bunlardan biri “ışıldayan” ve “aydınlatan” gibi anlamlara gelen

³⁶ Platon. (2013). *Phaidros ya da güzellik üzerine* (B. Akar, çev.). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

³⁷ Platon. (2013). *Menon* (F. Akderin, çev.). İstanbul: Say Yayınları.

³⁸ Platon. (2000). *Kratylos* (C. Karakaya, çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

³⁹ Platon. (2011). *Euthyphron: dindarlık üzerine* (G. Şar, çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

⁴⁰ Fârâbî. Eflâton felsefesi, s. 66.

⁴¹ Fârâbî. Eflâton felsefesi, s. 67.

⁴² Fârâbî. Eflâton felsefesi, s. 70-71.

⁴³ Fârâbî. Eflâton felsefesi, s. 70.

⁴⁴ Fârâbî. Eflâton felsefesi, s. 70.

⁴⁵ Fârâbî. Eflâton felsefesi, s. 66-67

⁴⁶ Fârâbî. Eflâton felsefesi, s. 70.

⁴⁷ Fârâbî. Eflâton felsefesi, s. 69.

Phaidros'tur. Platon bu eserinde kuşku, delilik, bölme ve toplama yöntemi, hitabet ve cedel yöntemleri ve de söyleşme/diyalog ve yazı yöntemlerini mesele edinmiştir.⁴⁸ Bu bağlamda zikredilmesi gerekli diğer bir eser "sabit" anlamına gelen *Menon*'dur. *Menon*'da araştırılan temel sorun öğrenme ve öğretmenin mümkün olup olmadığıdır. Platon burada Menon'un öğrenme, öğretme ve araştırmanın mümkün olmadığına ilişkin sofistlik iddialarını değerlendirmiş; sonuçta öğrenme, öğretme ve araştırmanın mümkün olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁹ Diğer bir eser *Kratylos*'tur. Platon bu eserinde dilbilimin insanı bahsedilen gayeye ulaştırıp ulaştırmayacağını araştırmış, dilbilimin de bunu sağlayamayacağı sonucuna varmıştır.⁵⁰ Diğer bir eser ise "dindarlığa dair" anlamındaki *Euthyphron*'dur. Platon burada dinî kıyası aynı cihetten incelemeye tâbi tutmuştur. Arzulanan yaşam için dinî bilginin ve dinî kıyasın yeterli olup olmadığını araştırıp, sonuçta onun bunu sağlamadığı kanaatine ulaşmıştır.⁵¹

Platon'un sonradan mantık biliminde gerçek hüviyetini kazanacak olan bir takım meselelerle ilgilendiği eserlerinin neler olabileceğine ilişkin Fârâbî'nin îmâlarını göstermeye çalıştık. Fârâbî'nin işaretlerini takip ederek doğrudan Platon'un adı geçen ve günümüze de ulaşmış olan bu eserlerine müracaat edebiliriz. Böylelikle zikrettiğimiz eserlerin içeriklerine yönelik olarak doğrudan kendimiz belirli kanaatlere ulaşabiliriz. Pek tabî ki bu eserlerin her birini burada ayrıntılı olarak incelememiz mümkün değildir. Ancak eserlerdeki konulara delalet eden bazı örnek anlatıları zikretmemiz mümkündür. Önce bilgi meselesinin ele alındığı *Theaitetos*'tan örnek uzun alıntılar yapalım, sonrasında ise diğer eserlerdeki anlatılarla ilgili kısa değerlendirmelerde bulunalım.

Platon *Theaitetos*'ta gerçekten de bilginin ne olduğu sorusunu sormuş ve bu soruya yanıt bulmaya çalışmıştır. Sokrates, Theaitetos, Terpsion ve Eukleides arasındaki diyaloglardan oluşan eserde bilginin ne olduğu, bilginin özünün ne olduğu ayrıntılı bir diyalektik tartışma ile açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Buna ilişkin birçok örnek verilebilir. Mesela şu ifadelere kulak verebiliriz:

"Sokrates: Ben de tam bu noktadan endişeliydim. Bilginin tam olarak ne demek olduğunu bilmiyorum. Bilgi nedir? Bu konuda net bir şeyler söyleyebilecek olan var mı? (...)"⁵²

"Sokrates: (...) Bana bilgi denildiğinde senin bundan tam olarak ne anladığını söyle."⁵³

"Sokrates: (...) Buradan yola çıkarak konuyu tekrar düşünmelisin ve bilginin özünün ne olduğunu söylemelisin. Öte yandan sakın bunu yapamayacağını söyleme, çünkü Tanrı isterse ve sen de aynı yönde çaba harcarsan bunu başaracaksın."⁵⁴

"Sokrates: Peki bilginin ve algının aynı şey olup olmadığını inceleyelim. Zaten varmaya çalıştığımız nokta buydu, bu nedenle birbiriyle çelişen iddiaları gösterdik."⁵⁵

"Sokrates: O halde yapmamız gereken bilginin ne olduğunu yeni baştan incelemek. Theaitetos! Sence ne yapmalıyız?"⁵⁶

⁴⁸ Fârâbî. Eflâtun felsefesi, s. 75-77.

⁴⁹ Fârâbî. Eflâtun felsefesi, s. 66-77.

⁵⁰ Fârâbî. Eflâtun felsefesi, s. 69.

⁵¹ Fârâbî. Eflâtun felsefesi, s. 68.

⁵² Platon. *Theaitetos*, s. 30.

⁵³ Platon. *Theaitetos*, s. 31.

⁵⁴ Platon. *Theaitetos*, s. 39.

⁵⁵ Platon. *Theaitetos*, s. 57.

“Sokrates: Peki ya Protagoras ne derdi bu işe? Kendisi ya çoğu insanın aksine her şeyin ölçüsünün insan olduğuna inanmayacaktır ya da kendi düşüncesi diğer büyük çoğunluk tarafından kabul görmez. Eğer ilki doğruysa, kendi düşüncesi doğru değildir, ikincisi doğruysa, bu durumda da ona inanmayan insanların sayısı arttıkça yokluğun varlık üzerindeki egemenliği artacak.”⁵⁷

“Sokrates: Peki Theodoros! Bu durumda arkadaşınla olan konuşmamız tamamlandı. İnsanın her şeyin ölçüsü olduğu yönündeki görüşü kesinlikle kabul etmedik. İnsan bu konuda çok bilgili olsa bile görüşümüz değişmeyecek. Eğer Theaitetos, farklı bir şeyden söz etmeyeceksek hareket mantığından dolayı bilgi algıdır da diyemeyiz.”⁵⁸

“Sokrates: Öte yandan biz konuşmamıza başlarken amacımızın bilginin ne olmadığını bulmak değil, bilginin ne olduğunu keşfetmekti. Sonuç olarak bilgiyi algıda aramamız gerektiğini, ruhun ilgilendiği alanlarda bulabileceğimizi öğrendik.

Theaitetos: Sokrates! Bu durumda bence sanı kavramı üzerinden ilerlemeliyiz.

Sokrates: Çok doğru sevgili dostum! Şimdi her şeyi bir köşeye bırakıp, şu an çok yaklaştığın şeyi daha net bir şekilde görüp görmediğine bakalım. Tekrar söyler misin? Bilgi nedir?

Theaitetos: Bilginin net bir şekilde sanı olduğunu söyleyemem. Çünkü yanlış sanı diye bir şey de var. Ancak doğru sanının bilgi olduğunu söyleyebiliriz. Evet. Şimdilik yanıtlam bu. Araştırmaya devam ettiğimiz sürece söylediğimin yanlışlığı ortaya çıkarsa, yeniden bir tanımlama yapmaya çalışırız.”⁵⁹

“Sokrates: Ruh bir konuyu ele aldığı zaman, durumu kendi kendine inceler, buna düşünce deriz. Aslında bu tanımlama kafamda çok da net değil. Buna göre ruhun düşünmesi dediğimiz şey, ruhun kendi içinde yaptığı bir konuşmadır. Kendi kendine sorular sorar ve bunlara olumlu ya da olumsuz yanıtlar verir. Bazen yavaşça bazen de çabucak karar verir ve bu noktadan sonra sorular sormaz, artık eyleme dair bir kuşku yoktur. Bundan sonra ruhun bir sanısı var deriz. Bu nedenle sanının insanın kendi içinde netleştirdiği bir düşünce olduğuna, ancak bu düşüncenin dışarıya vurulmadan içinde sessizce tutulduğuna inanıyorum. Bu konuda sen ne düşünüyorsun? (...)”⁶⁰

“Sokrates: Şimdi şöyle bir varsayımda bulunalım. Ruhumuzda balmumundan yapılmış bir tablet var. Bu tablet bazılarımızda daha büyükken bazılarımızda daha küçük olsun, bazen daha yumuşak ya da sert, bazen daha pürüzsüz ya da saf veya karmaşık olsun.”⁶¹

“Sokrates: Evet doğru gibi görünüyor, çünkü bilginin doğru sanıyla ve ispatla ilgili olması mantıklı, ancak bu konuda bir nokta kafamı kurcalıyor.”⁶²

“Sokrates: Theaitetos! Bundan sonra yeniden gebe kalmak istersen ve kalırsan bu incelememizden dolayı çok daha iyi düşüncelerin olacak. Gebe kalmadığımda ise etrafındakiler senden daha az sıkılacaklardır, ayrıca bilmediğin şeyi bildiğini düşünmeyeceksin ve daha

⁵⁶ Platon. *Theaitetos*, s. 59.

⁵⁷ Platon. *Theaitetos*, s. 69.

⁵⁸ Platon. *Theaitetos*, s. 87.

⁵⁹ Platon. *Theaitetos*, s. 93-94.

⁶⁰ Platon. *Theaitetos*, s. 99.

⁶¹ Platon. *Theaitetos*, s. 101.

⁶² Platon. *Theaitetos*, s. 118.

mütevazı olacaksın. Benim sanatımın yapabilecekleri böyle, daha fazlası elimden gelmez, hem eski insanların ya da günümüzde yaşayanların sahip oldukları muhteşem bilgilere de sahip değilim. Ancak ebelik sanatını ben ve annem, Tanrı'dan edindik. Annem kadınları, ben erkekleri doğurtuyoruz. Her ikimiz de soylu ve iyi insanlar doğurturuz. Artık Meletos'un bana karşı açtığı dava için gitmem gerekiyor. Theodoros! Yarın erken gel ve yine burada buluşalım.”⁶³

Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak bunlar bile Platon'un *Theaitetos*'ta neyi, nasıl incelediğine ilişkin belirli bir tasavvur oluşturabilecektir diye düşünüyoruz. Bu uzun alıntı örneklerinden sonra diğer eserlerdeki konuları gösteren kısa değerlendirmelerde buunabiliriz.

Fârâbî Platon'un *Parmenides*'te cedeli konu edindiğini söylemekteydi. Platon'un bu eseri temelde bir ve çoğu, ideaları, idealardan pay almayı ele alan bir eserdir.⁶⁴ Ancak bazı yerlerde cedel sanatı ile ilgili anlatılara da rastlamak mümkündür. Bize göre bu eserde ele alınan temel sorun başka olmakla birlikte cedele ilişkin bazı anlatılarla da karşılaşılabilir.⁶⁵ Şunu da ilave edelim ki incelediği konu ne olursa olsun *Parmenides* diyalogu Platon'un cedel/diyalektik sanatını uygulamalı olarak icra ettiği zor eserlerinden biridir.

Sofist adlı eserinde Platon eserin adından da anlaşılacağı üzere safsata sanatını/sofistik sanatı icra eden karakter olan sofistin ne olduğunu araştırmaktadır. Platon daha eserin başında araştıracağı sorunu “İkimize düşen işe gelince, bu, bence, bu araştırmaya önce sofistten başlamak ve sofistin ne olduğunu bulup, bunu açık bir şekilde tanımlamaya çalışmaktır”,⁶⁶ “Araştırmamızın konusunu oluşturan soya gelince, sofistin ne olduğunu anlamak hiç de kolay bir iş değildir”⁶⁷ diyerek ortaya koymakta, eser boyunca bu sorunun ardından gitmekte ve eseri bu soruyu yatlatarak nihayete erdirmektedir.⁶⁸ Kanaatimizce *Euthydemos*'ta Platon sofistlik araştırma ve öğretim tarzını ele almakla birlikte bunlar dışındaki bazı konuları da farklı bağlamlarda tartışmaya açmıştır.⁶⁹ *Protagoras*'ta ise erdemın kaç türlü olduğu ve öğretilip öğretilmeyeceği merkezli bir tartışma yürütülmekte,⁷⁰ bilimin öğretilbilir olup olmayacağı ele alınmakta,⁷¹ eserin sonunda Protagoras'ın erdemın öğretilmeyeceği, Sokrates'in ise öğretilmeyeceği şeklindeki görüşleri ifade edilmekte,⁷² bazen ise eserde doğrudan sofistin kim olduğu ve ne iş yaptığı meselesi gündeme getirilmektedir.⁷³

Gorgias'ta retorik sanatı ele alınmakta, sanatın ne olduğu,⁷⁴ retorikğin nasıl bir sanat olduğu,⁷⁵ retorikğin konusunun ne olduğu, belirli bir konusunun olup olmadığı, iknanın ne olduğu,⁷⁶

⁶³ Platon. *Theaitetos*, s. 131.

⁶⁴ Eserlerin farklı yerlerinde bu bahsettiğimiz konularla ilgili değiniler yine bulunabilmektedir. Biz sadece örnek veriyoruz. Aynı husus diğer eserlere dair anlatılarımız için de söz konusudur. Burada örnek olarak bkz. Platon. *Parmenides*, s. 33-45.

⁶⁵ Platon. *Parmenides*, s. 46-48.

⁶⁶ Platon. *Sofist*, s. 11.

⁶⁷ Platon. *Sofist*, s. 11.

⁶⁸ Eserin sonunda sofistın tanımı yapılmaya çalışılmaktadır; bkz. Platon. *Sofist*, s. 135.

⁶⁹ Safsata meselesi daha eserin başında tartışmaya açılmıştır; bkz. Platon. *Sofist*, s. 8-9.

⁷⁰ Erdemın öğretilbilmesi meselesine örnek olarak bkz. Platon. *Protagoras*, s. 38.

⁷¹ Örnek olarak bkz. Platon. *Protagoras*, s. 37.

⁷² Platon. *Protagoras*, s. 89-90.

⁷³ Örnek olarak bkz. Platon. *Protagoras*, s. 29-32.

⁷⁴ Platon. *Gorgias*, s. 4, 6, 12.

⁷⁵ Platon. *Gorgias*, s. 6.

⁷⁶ Platon. *Gorgias*, s. 7-10.

bilmek ile inanmak arasındaki ilişkinin nasıl anlaşılması gerektiği,⁷⁷ bilgilendirmeyip inandıran kişi olarak retorikçinin nasıl bir eylem içerisinde olduğu ve gayesinin ne olduğu, retoriksel iknanın gücünün ne olduğu,⁷⁸ retorikğin sanat mı yoksa görenek mi olduğu⁷⁹ gibi doğrudan retorik sanatına ilişkin sorulara yanıt aranmakta, bununla birlikte bu ana tema ile bağlantılı olarak güzelin neliği, güzel-iyi ve çirkin-kötü arasındaki ilişki,⁸⁰ felsefi düşüncenin tarzı,⁸¹ doğa yasaları ile insanların koyduğu yasalar arasındaki ilişki,⁸² iyi ve mutlu bir yaşamın nasıl bir yaşam olduğu⁸³ gibi farklı sorunlar da işlenmektedir.

Ion'da ozan ve şairlerin ne yaptığı,⁸⁴ kehânet ve kâhinin ne olduğu,⁸⁵ şiir sanatının bütün olarak nasıl kavranacağı,⁸⁶ sanat ile Tanrı vergisi arasındaki farkın nasıl anlaşılması gerektiği,⁸⁷ sanatlar arasındaki ilişkinin ne olduğu ve şiir sanatı ile diğer bazı sanatlar arasındaki ilişkinin nasıl anlaşılması gerektiği,⁸⁸ şiir sanatının konusunun ne olduğu⁸⁹ soruları gündeme getirilmektedir.

Platon'un mantık bilimiyle daha tâlî olan ancak yine de uzaktan ilişkili görülen bazı meseleleri gündeme getirdiği eserlerinden de bahsetmiştik. Bunlar, *Phaidros*, *Menon*, *Kratylos* ve *Euthyphron* idi. Bu diyaloglarla ilgili olarak da Fârâbî'nin tespitlerinin ana hatlarıyla uygun olduğu görülmektedir. Bu eserlerin de içerikleri ayrıntılı olarak ortaya konulup Fârâbî'nin değerlendirmeleri daha tafsilatlı olarak test edilebilir. Fârâbî'nin bahsettiğimiz tespitleri, *Felsefetu Eflâatun*'un gayesi açısından uygun ve gayet yeterlidir. Burada bizim belirginleştirmeye çalıştığımız husus Platon'un hakikat arayışı sürecinde *Phaidros*, *Menon*, *Kratylos* ve *Euthyphron* adlı diyaloglarında ortaya konulan bazı sorunların mantık biliminin bazı meseleleri ile ilgili olduğu gerçeğidir.

Gördüğümüz kadarıyla Platon *Theaitetos*, *Sofist*, *Gorgias* gibi mantık bilimiyle ilişkili meseleleri sorun edinen ve içerikleri daha belirgin eserlerinde belirli sorular merkezinde bir tartışma yürütmüş, ancak bunun yanında tâlî olarak bir çok soruna işaret etmiştir. *Phaidros*, *Menon*, *Kratylos* ve *Euthyphron* gibi mantık biliminin bazı meseleleriyle daha uzaktan da olsa ilişkili görülebilecek bazı kitaplarında da farklı bağlamlarda farklı birçok meseleye değinmiştir.

Platon'un bahsettiğimiz eserleri hakkında genel de olsa bir fikir edindikten sonra şimdi bu eserlerin hangisinin Aristoteles'in mantık bilimini inşa ettiği hangi eseriyle ilişkili olabileceği, bu eserler arasında nasıl bir irtibatın kurulabileceği ve bu irtibatın nasıl anlaşılması gerektiği meselesini anlamaya geçebiliriz.

IV. Aristoteles'in Mantık Kitapları İle Platon'un Eserleri Arasında Bağlantı Kurmak

⁷⁷ Platon. *Gorgias*, s. 15.

⁷⁸ Platon. *Gorgias*, s. 12-16, 94.

⁷⁹ Platon. *Gorgias*, s. 26-27.

⁸⁰ Platon. *Gorgias*, s. 46-55.

⁸¹ Platon. *Gorgias*, s. 60, 64-67.

⁸² Platon. *Gorgias*, s. 61-63.

⁸³ Platon. *Gorgias*, s. 74-82.

⁸⁴ Platon. *Ion*, s. 13-15.

⁸⁵ Platon. *Ion*, s. 17-19.

⁸⁶ Platon. *Ion*, s. 27.

⁸⁷ Platon. *Ion*, s. 31-43, 69-71.

⁸⁸ Platon. *Ion*, s. 45-61, vd.

⁸⁹ Platon. *Ion*, s. 61.

Yukarıda Platon'un bahsettiğimiz eserlerinde ortaya koyduğu bazı meseleleri göz önünde bulundurduğumuzda, Fârâbî'nin de işaret ettiği üzere, bu eserlerde tartışmaya açılan meselelerin Aristoteles'in mantık biliminde beş sanat teorisini ortaya koyduğu beş eserindeki bazı araştırmalarla ilişkili olabileceği görülmektedir. Bu anlamda Platon'un *Theaitetos*'unun Aristoteles'in *İkinci Analitikler*'de, *Parmenides*'in *Topikler*'de, *Sofist*, *Euthydemos* ve *Sofist*'in *Sofistik Çürütmeler Üzerine*'de, *Gorgias*'ın *Retorik*'te ve *Ion*'un *Poetika*'da ortaya konulan kamil mantıksal teorilerde açığa kavuşturulan sorunlara işaret etmiş olduğu söylenebilir. Dahası *Phaidros*, *Menon*, *Kratylos* ve *Euthyphron* adlı diyaloglar da Aristotelesçi mantık perspektifinden bir değerlendirmeye tâbi tutulabilir. İlâveten Platon'un meşhur eseri *Devlet*'teki meşhur mağara istiaresi de Aristotelesçi mantık perspektifinden eleştirel bir okumaya tâbi tutulabilir.⁹⁰ Diğer diyaloglardaki ara anlatılar da bu gözle yeniden okunabilir diye düşünüyoruz. Bununla birlikte Aristoteles'in mantık biliminin formel yapısını ortaya koyduğu ilk üç eseri olan *Kategoriler*, *Yorum Üzerine* ve *Birinci Analitikler*'deki teorik incelemeye dair Platon'un herhangi bir eseri ile karşılaşmıyoruz. Ancak çok uzaktan da olsa Platon'un bazı anlatıları Aristotelesçi mantığın formel yapısındaki küçük bazı kısımlarla bağlantılı olarak düşünülebilir. Örneğin Platon'un *Sofist* adlı diyalogunda Aristoteles'in *Yorum Üzerine*'de önermenin parçaları bağlamında incelediği isim, fiil, bileşim, basit önerme (söylem), konu, bir şey üzerine söyleme, doğru ve yanlış, tasdik ve inkâr gibi bazı terimlere değindiği görülebilmektedir.⁹¹ Aristoteles'te ise bir değini değil ayrıntılı bir kuram ile karşılaşmıyoruz.⁹² Kategoriler ve akıl yürütme teorisine ilişkin olarak ise Platon'da belirli bir değini bulmak bile neredeyse imkansızdır.

Sonuç

Gerçekten de Platon daha sonra Aristoteles tarafından ilk defa ortaya konulacak olan mantık biliminde yasalaşan teorilerle ilgili bazı sorular sormuş ve bu sorulara dair zihin açıcı bazı tartışmalar yürütmüştür. Platon'un bu sorunlara değinmiş olması onun mantık tarihinde vazedici bir rolü üstlendiği anlamına asla gelmeyecektir. Ancak beş sanatla ilgili bazı meselelerin gündeme getirilmesi bu sanatların kamil bir şekilde yasalaşması sürecinde dikkat çekici bir rol oynamış olabilir. Pek tabî ki Aristoteles'in *İkinci Analitikler*'de inşa ettiği bilgi ve bilim teorisinin bir benzerini Platon'un *Theaitetos*'unda bulmak mümkün değildir. Ancak *Theaitetos*'ta bilginin özünün ne olduğunun açıkça sorulması ve bu soru üzerinden bir tartışma açılmış olması önemlidir. Aynı şey diğer eserler hakkında da söylenebilir. Mantık bilimini Aristoteles icad etmiştir. Ancak Platon Aristoteles'in mantık biliminde ortaya koyduğu kamil teorilerle ilgili eksik, belirsiz ve düzensiz de olsa bazı sorular sormuş ve belirli bir araştırma bir sürecine girmiştir. Platon'un *Kategoriler*, *Önermeler* ve *Birinci Analitikler*'e karşılık gelecek bir araştırması olmamıştır. Bu anlamda Aristoteles akıl yürütmenin formel yapısını mükemmel bir şekilde ortaya koymuş, sonrasında ise bu formel yapı üzerinden beş tarz düşünme ve düşündürme teorisini ortaya koymuştur. Platon'un araştırmaları ise sadece beş sanattaki bazı sorunlarla ilgili basit sorular ve belirsiz araştırmalar olarak durmaktadır. Ancak nihai kertede Platon'un mantık bilimiyle ilgili temel bazı soruları gündeme getirdiği söylenebilir. Ayrıca şunu da ifade etmemiz gerekir ki Platon'un bu diyaloglarının her biri müstakil olarak ayrıntılı bir

⁹⁰ Platon. (2001). *Devlet* (S. Eyüboğlu-M. A. Cimcoz, çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, VII, s.183-187.

⁹¹ Platon. *Sofist*, s. 117-124.

⁹² Aristoteles. *Yorum üzerine*, s. 7-13, vd.

şekilde incelenip Aristoteles mantığından hareketle değerlendirmeye tâbi tutulabilir ve mantık tarihi açısından daha ayrıntılı konumlandırılabilir. Biz burada konumuz gereği eserleri genel olarak değerlendirdik.

Kaynakça

- Aristoteles. (1998). *Birinci çözümlenmeler* (A. Houshiary, çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Aristoteles. (2005). *İkinci çözümlenmeler* (A. Houshiary, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles. (1996). *Kategoriler* (S. Babür, çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Aristoteles. (2000). *Metafizik* (A. Arslan, çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Aristoteles. (2005). *Poetika: şiir sanatı üzerine* (N. Kalaycı, çev.). Ankara: Bilim ve Sanat.
- Aristoteles. (2004). *Retorik* (M. H. Doğan, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles. (2000). *Ruh üzerine* (Z. Özcan, çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Aristoteles. (2007). *Sofistlerin çürütmeleri üzerine* (O. Özügül, çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Aristoteles. (1996). *Topikler* (H. R. Atademir, çev.). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Aristoteles. (2002). *Yorum üzerine* (S. Babür, çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Fârâbî. (1974). Eflâtun felsefesi, kısımları, baştan sonuna kadar kısımlarının dizilişi. (H. Atay, çev) *Fârâbî'nin üç eseri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Fârâbî. (1404). *el-Elfâzü'l-müsta'mele fi'l-mantık* (M. Mehdî, nşr.). İran: el-Mektebetü'z-Zehrâ; Mantıkta kullanılan lafızlar (S. Türker, çev.). *Kutadgubilig*, (2), 127-171.
- Fârâbî. (1976). *Kitâb fi'l-mantık: el-hatâbe* (M. S. Sâlim, nşr.). Mısır: Matba'atü Dâri'l-Kütüb.
- Fârâbî. (2008). *Kitâbu'l-hurûf: harfler kitabı* (Ö. Türker, çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Hegel. (2008). *Mantık bilimi* (A. Yardımlı, çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kant. (1993). *Arı usun eleştirisi* (A. Yardımlı, çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Kindî. (2014). Aristoteles'in kitaplarının sayısı üzerine. (M. Kaya, çev.) *Felsefî risâleler*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Platon. (2001). *Devlet* (S. Eyüboğlu ve M. A. Cimcoz, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2000). *Euthydemus* (H. V. Eralp, çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Platon. (2011). *Euthyphron: dindarlık üzerine* (G. Şar, çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Platon. (2015). *Gorgias* (M. Rifat ve S. Rifat, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2011). *Ion: şiir üzerine* (N. P. Boyacı, çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Platon. (2000). *Kratylos* (C. Karakaya, çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Platon. (2013). *Menon* (F. Akderin, çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2014). *Parmenides* (S. Babür, çev.). İstanbul: İmge Kitabevi Yayıncılık.

- Platon. (2014). *Phaidros ya da güzellik zerine* (B. Akar, ev.). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Platon. (2014). *Protagoras* (F. Akderin, ev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Platon. (2000). *Sofist* (C. Karakaya, ev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Platon. (2014). *Theaitetos* (F. Akderin, ev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Proklos. (2016). *Adlandırmanın ontolojisi: Platon'un "Kratylos"una yorum* (E. Gören, ev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tekin, A. (2014). *Aristoteles ve Fârâbî'de burhân teorisi*, Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Weber, A. (1998). *Felsefe Tarihi* (H. V. Eralp, ev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

GENÇLİK VE ÖZGÜRLÜK İLİŞKİSİNDE GÜNCEL DİNİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Ersan ÖZTEN

Afyon Kocatepe Üniversitesi Öğretim Üyesi

Öz

İnsanın yaratılışından itibaren fiziksel gelişimiyle beraber birçok konuda olduğu gibi dini konularda da çeşitli istek ve ihtiyaçları olduğu görülmektedir. Bireyin dini ihtiyaçlarının sağlıklı ve doğru bir şekilde karşılanmaması durumunda, hem birey hem de toplum için çeşitli problemler ortaya çıkmaktadır. Dini değerlerden uzak tek taraflı yetiştirilen bir bireyin/gencin eğilimlerinin de o yöne doğru ağırlık kazanması doğaldır. Hayata atılan gençlerimiz, psiko-sosyal ve kültürel açıdan maalesef yetersiz olarak atılıyorlar. Yani yirmili yaşlardaki birçok gencimizde hâlâ kendisini nereye ait hissedeceğine, kültürel olarak hangi kültürün temsilcisi olduğuna karar verememe çelişkisi yaşadığını görüyoruz. Bu nedenle bu çalışmamızda sadece maddi dünyayı ela alıp onun için çalışan, ancak manevi ihtiyaçları yok sayan düşüncelere karşı din ve ahlak eğitiminin bir gence; dolayısıyla topluma olan katkısını, bu konuya eğitimciler ve ilgililer tarafından özel bir hassasiyet gösterilmesi gerektiğini izaha çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Özgürlük, Kimlik, Değer, Sorun

GİRİŞ

Dini ve kültürel değerlerimizi en iyi bir şekilde öğrenmek ve onları yaşayarak korumanın önemi aşikârdır. Çünkü din bireysel olduğu kadar, aynı zamanda sosyal bir olgudur. Her dinin bir ahlâkı vardır; İslâm'ın ahlâkı da hayâdır. Bu prensip dâhilinde gençlere hayâdan, iffetten, namustan bahsedince o kadar şaşırıyorlar ki insan kendisini bir başka dünyadan gelmiş gibi hissediyor. Bu konuları anlatabilmek insana oldukça zor geliyor.

Bir eğitimci olarak etrafımda gelişen olayları daha dikkatli gözlemlene ihtiyacı hissetmekteyim. İçinde bulunduğumuz olumsuz hayat şartları, aile yapımızda çok büyük değişikliklere neden oluyor. Bu değişikliklerin gitgide olumsuz yönde artması doğrusu çok korkutucu boyutlardadır. Bütün olarak aile, birey olarak anne, baba, kız çocuk, erkek çocuk, yaşlı ebeveyn, yakın akrabalar hak ve vazifelerini unutmuş ve bir karmaşa içinde sürükleniyor.

Kimlik problemi: Bu siyasal kimlik değil, dini ve kültürel kimlik. 15-25 yaş arası gençlerimize biraz daha yakından baktığımızda, onların dünyasına biraz daha yakından girdiğimiz zaman karşımıza henüz dini ve kültürel kimliği oturmamış, kendi içerisinde derin çelişkiler ve çatlaklar yaşayan bir profil çıkıyor.

Müslümanlığı bir üst kimlik olarak kabul etmiş olsa bile yeterli derecede İslam ve din hakkında bilgi sahibi olmadığı için pratikteki mezhebi ve fikri uygulamalar noktasında (hanefilik, malikilik vb.) sokakta beraber zaman paylaştığı diğer kültürlerin temsilcisi olan arkadaşlarının etkisi ile med-cezirler yaşamaktadır. Bunun yanı sıra, diğer bir kısmında da Müslüman üst kimliği içerisinde bir yabancı -Alman ya da bir Fransız gayr-ı müslim- gibi helal-haramlardan bağımsız yaşayabilme arayışları içerisinde olduğunu gözlemlemekteyiz. Nikâhsız beraber

yaşama, içki kullanımı vb. hususlar büyük çelişki oluşturmaktadır. Bu çelişki bazen ana haramları bile inkâr noktasına varabilmektedir.

Ebeveynlik, sadece olunan bir şey değil, yapılması gereken bir görevdir. Anne-baba olmak, eylemi gerektirir. Ebeveynlik; İslam, yaşam, ilişkiler, dürüstlük ve saygı gibi konularda çocuğunuzun neleri bilmesi gerektiğine karar vermenizi de içerir. Kendi kişisel karakterlerini oluştururken çocuklarımıza belli konularda yardım etmeyi kapsar. Anne baba olmak, çocuğumuza nasıl bağımsız ve sorumluluk sahibi iyi Müslümanlar olacağı hususunda örnek olmayı gerektirir. İslam'a ve insanlığa hizmet eden, huzurlu bir dünya ve aile için sağlıklı nesillere ihtiyaç vardır, bunun için de kadınlarımıza çok büyük görevler düşmektedir. Annelerimiz, çocuklarının elbiselerinin temizliğine gösterdikleri özenden daha çok kalplerinin temizliğine, çocuklarının midelerini doyurmaya gösterdikleri özenden daha fazlasını kafalarını doyurmaya özen göstermek zorundadır, aksi halde çocuklarımız bir canavar olarak yetişecektir.

Her kadın ve erkek bir başka kadının eseridir, kadın anadır, kadını da erkeği de insan gibi yetiştirme sorumluluğu kadına aittir, onun için kadınının daha fazla okuması, daha fazla düşünmesi, yaşadığı dünyaya tanıklık etmesi gerekir. Eğer kadınlık ve analık görevlerini yerine getirmezler ise çocukları adam gibi yetişmez. Bu ise hem kendi başlarına hem de toplumun başına bir problem açacaktır.

İnsanın yaratılışında kendi etkisi olmamakla beraber, büyüdükçe kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve kullanılması yönünde serbestliği vardır. Dolayısıyla davranışlarının huy haline gelmesi, adeta meleke kesbetmesi, aile ve çevresinin onu yönlendirmesiyle oluştuğu bir gerçektir. İnsanın kişiliği, ailesinin, yaşadığı toplumun, mensup olduğu dinin katkılarıyla olumlu veya olumsuz yönde gelişmektedir. Din, ahlak ve hukuk kuralları, bu noktada olumlu gelişim için devreye girmektedir.

84

Bütün ilahi dinlerin ana esaslarından biri nesli muhafazadır. Bunun gerçekleşmesi de sadece eğitim ve öğretimle sağlanabilir. Eğitim ve öğretim denince ilk akla gelen doğal olarak insandır. Çünkü insan Allah'ın kendisine lütfettiği akıl sayesinde öğrenebilme, yeteneklerini geliştirebilme, söyleneni anlama gibi üstün meziyetlere sahiptir. Ancak unutulmamalıdır ki bu üstün meziyetlere sahip olan insan, dünyaya geldiğinde çocuk olarak dünyaya gelmektedir. Adeta boş bir beyaz sayfa olan çocuğun kendinden bekleneni ortaya koyabilmesi için sağlıklı bir büyümeye, iyi bir eğitim ve öğretime ihtiyacı olduğu söylenebilir. Dolayısıyla insan yaşadığı müddetçe her konuda olduğu gibi dini konularda da kendisini geliştirmesi ve dini hassasiyetlerini koruması gerekmektedir.

Çocukların gelişim döneminde, din ve ahlak eğitimi alamaması veya yanlış yönlendirilmesi halinde, yaratılışına uygun, meleke haline gelebilecek güzel huyları onlara tekrar kazandırmak çok zor olabilir. Zira Kur'an-ı Kerim; *"Onlara 'yeryüzünde bozgunculuk yapmayın' dediği zaman, 'bizler sadece ıslah edicileriz!' derler"*¹. Onlar *"sağır dırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakka) dönmezler"*². Ayetlerinden de anlaşılacağı üzere çocukların din ve ahlak sahasında ihmal edilmesi ileriki yaşlarda hem kendileri hem de toplum açısından tamir edilmesi güç problemlere sebep olabilmektedir. Yine *"Allah, onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır"*³. Ayetini, insanın algılama ve idrak kabiliyetlerinin

¹ Bakara 2/11.DİB. Yayınları Kur'an-ı Kerim Meali 12. Baskı Ankara, 2006.

² Bakara 2/18.

³ Bakara 2/7.

kaybedilmesi olarak anladığımız takdirde, çocuğun hayatı boyunca din ve ahlak eğitiminin eksikliğini hissedeceği asla göz ardı edilmemelidir. Bundan dolayı özellikle günümüzde yaşayan vatandaşlarımıza yönelik din eğitimi hizmetlerine yönelik çalışmaların önemli ölçüde artırılması gerekmektedir.

Bununla beraber din eğitiminin her safhası içten gelen bir istek ve samimiyetle verilmesi ve sevdirmesi gerekir. Baskıyla ve sevdirmeden verilen din eğitiminden istenilen sonuç asla elde edilemez. Eğitimcilerin müdahalesi; yaşanan ortamı gözardı etmeden, bilimsel verilerin ışığı altında⁴ dünyevi sebeplere sarılıp insanın içinde, gönlünde olan din duygusunu harekete geçirmek olmalıdır. Bu ortam içerisinde unutulmamalıdır ki çocuklarımızın ve bizlerin cennete girmesi, çocuklarımızın iyi bir lise ya da üniversiteye girişinden daha önemlidir. Elbette çocuklarımız okuyacak, ilim tahsili yapacaktır, ama her şeyden önce imanlı ve kâmil bir Müslüman olmaları gerekir. Bunun için de kafalarının ve gönüllerinin, önce ebeveynleri sonra da eğitimeiler tarafından doyurulmuş olması gerekir. Biz bu çalışmamızda Yurtdışı Cami merkezli olarak yaptığımız örnek çalışmanın sonuçlarını değerlendirip, Din Görevlilerinin aileler ve gençler üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koymaya çalışacağız.

Gençlik Çağı

İnsan hayatının önemli bir dönemi olan “*gençlik çağı*”, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yönü ile insanın bedensel, ruhsal ve sosyal gelişmesinin ve kişiliğinin oluşmasında hassas bir dönemi kapsamaktadır. Gençlik dönemi, bir yandan bunalımlar, çatışmalar, yanılgılar, çelişkiler ve kararsızlıklarla gencin gerek kendisiyle gerekse çevresiyle çatışma dönemi iken; diğer yandan da, tatlı hayallerin, tutkuların ve idealizmin filizlendiği, kendini ispat ve kimliğini bulma çabalarının yoğunlaştığı bir dönemdir. Bu yüzden, toplumun içinde bulunduğu buhranlardan en fazla etkilenen kesim de yine gençlik kesimidir. Tarihimizin son 200 yıllık dönemi, gençliğin kişilik ve kimlik arayışının en yoğun ve en çalkantılı olduğu bir dönemdir.

Gençler, genel bilgiye yeterince sahip olmadıkları gibi, kendi kimlikleri için zaruri olan bilgilere de sahip değillerdir. Bu da, *eğitim sistemimizin* toptan gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçlarından, gençlerin, teknolojiyi çok iyi kullandıkları, hattâ bir kısmında *teknoloji kullanma bağımlılığı* meydana gelmeye başladığı anlaşılmaktadır. Gençler, sosyal medya ve internetten ciddi bir şekilde etkilenmektedirler.

Yeni neslin en temel özelliği, *ben merkezci* oluşu; en vazgeçilmez değeri de, özgürlüktür. Anketlerdeki sorulara verdikleri cevaplarda *Din-Ahlâk*'ın öneminin *dördüncü* sırada yer alması, gelecekte çok ciddi sıkıntı ile karşı karşıya kalacağımıza işaret etmektedir.

Gençlik dönemini; biyolojik, psikolojik, ahlâkî ve sosyal açıdan gel-gitlerle dolu bir arayış, bir değişim, gelişim, olgunlaşma, bir dünya görüşü, bir hayat felsefesi, bir değer sistemi arama, bir kimlik ve kişilik inşa etme dönemi olarak tanımlayabiliriz.

Gençlik çağında çocukluk dönemi geride kalmıştır fakat genç, henüz yetişkin toplumda belli bir noktaya ulaşmış değildir. Bu yüzden gençlik çağı bir belirsizlikler ve arayışlar devresidir. Bu çağ hayat için bir yön ve gayenin arandığı, mesleki ve ailevi rollerin üstlenilmesi için gerekli şahsiyet özelliklerinin kazanıldığı, ferdin daha müstakil ve sorumlu bir kimse olarak hareket etmeye başladığı bir hazırlanma dönemidir. Bu dönemin en başta gelen psikolojik özellikleri, Kişilik bunalımı, isyankârlık, hayat gayesi oluşturma, sorumluluk duygusunun geliştirilmesi,

⁴ Buyrukçu, Ramazan, *Türkiye’de Mesleki Din Eğitim Öğretimi*, Isparta 2007, s.2

hayattan tatmin arama, macera ve hareket isteğidir. Bu hareketlilik onların dini yaşantısı üzerinde de gözlemlenebilmektedir (Koştaş, 1995, s. 4). Kişiliğin büyük oranda şekillendiği 18-28 yaş arasında nicel yapı gelişme ve olgunlaşma devresine girerken, kişiliğin sosyo-kültürel kısmı da bu dönemde teşekkül eder ve istikrara kavuşur. Duygu ögesi yerine düşünme ögesi tutumlara etki etmeye başlar. Bu yaş gurubuna kadar duyguların etkisi altında bulunan davranışlar yavaş yavaş duyguların etkisinden kurtularak mantıklı düşünmenin etkisine girer ve davranışlar reel bir yapıya kavuşur (Arslantürk, 1998, s. 68). Gençlerin gerek yaşadıkları geçiş dönemi itibariyle, gerekse içinde buldukları toplumun hızla değişmesi itibariyle pek çok sorunla karşılaştıkları görülmektedir. Bu sorunların başlıcaları yabancılaşma, kimlik bunalımı, değerlerdeki değişmeler, psikolojik sorunlar ve değişik kaygılar olarak sıralanabilir. Gençlik sürecindeki kimlik ve kişiliğin oluşmasında dünyaya bakışta ve problemlerin çözümünde değerlerin oldukça önemli bir rolü vardır (Aydın, 2003, s. 246).

Nesil meselesi, bir kültür ve medeniyet davasıdır. Nesil, bir ülkenin, bir milletin ve bir devletin geleceğidir. Neslin kaybı; ülkenin, milletin ve devletin kaybı demektir. Bu sebeple nesil meselesi, sadece ailenin meselesi olmayıp, topyekûn bir milletin, siyasetin ve devletin meselesidir. Siyasetin, kısır meselelerle uğraşmaktan kurtulup, *geleceğimiz olan neslin inşasına* yönelmesi, şarttır, elzemdir ve zorunludur. Gençlerin kahir ekseriyetine göre *din; duygu, düşünce, tutum ve davranışlarını etkilemektedir.*

Kimliklerin *melezleşip*, “*ne o, ne de*” bu biçimine dönüşmesinin yanı sıra, din algısında da benzer bir karmaşanın yaşandığı tespit edilmiştir. Dini önemseyen ve ölçü kabul eden, hattâ başta namaz olmak üzere, bazı ibadetleri düzenli olarak yerine getirdiğini söyleyen gençlerin bir kısmının, dinî-ahlâkî değerler, din-aile değerleri, din-bireyler arası ilişkiler gibi birçok konuda dinden bağımsızlaştıkları; dini, daha çok vicdanî bir unsura dönüştürdükleri veya daha doğru bir tanımlamayla, *dini, hayattan uzaklaştırdıkları* anlaşılmaktadır.

Tüm bunlar ise, Türkiye'nin sosyal gerçekliği olan, İslâm'ın gençler tarafından büyük oranda *yanlış bilindiği* veya en azından kendisini *Dindar, Müslüman, İslâmcı* kabul edenlerin bir kısmı açısından, bunun, böyle olduğu anlamına gelmektedir. Çok daha önemlisi, düzenli beş vakit namaz kılma sorumluluğunun farkında olacak kadar dinle ilgili olan bazı fertler açısından bile İslâm anlayışında, İslâmî değerler konusunda, *yanlış bilgi ve kabullerin yaygın olduğu* anlaşılmaktadır.

Dünyevileşme/ Dini Buyrukları Yok Sayma

Modern çağın en yaygın inanç problemlerinin başında dinin önem ve gerekliliği hakkında şüphe duyma ve çoğunlukla bu sebepten ötürü dini dikkate almama problemi gelmektedir. Bu anlayışa göre artık modern insanın dine ihtiyaç duymadığına, din olmadan da insanların iyi ve güzel davranışlar sergileyerek ahlâki bir yaşam sürebileceklerine inanılmaktadır. Üstelik söz konusu iddia sahiplerinin önemli bir kısmını Allah'ın varlığına inanan insanların oluşturduğu görülmektedir. Allah'ın varlığına inanmasına rağmen dine ihtiyaç duymadığını iddia eden kişiler açısından belki de en fazla belirsizlik taşıyan şeyin Allah-insan ilişkisi olduğu söylenebilir. Çünkü bu kişiler, evrenin ve yaşamın Allah tarafından yaratıldığına inanmalarına rağmen, Allah ile yaratmış olduğu evren ve insan başta olmak üzere diğer canlılar arasında nasıl bir ilişki bulunduğunu net bir şekilde ortaya koyabilmiş değillerdir.⁵

⁵ Alexis Carrel, İnsanlar Uyanın, çev: Leylâ Yazıcıoğlu, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul, s. 176.

Modernleşen dünyanın insanı” kendine yeni bir prototip yarattı. Katı bir anlayışla rasyonalizm ve sekülerizm/dünyevileşme gibi bir takım *izmleri* benimseyerek; dünyasını **bireysellik**, **bencillik** ve **faidacılık** gibi temeller üzerine inşa etti. Şüphesiz rasyonel bakış açısına sahip olmak dini inanca sahip kişiler için de gerekli bir şeydi. Ancak rasyonel bakış açısı, bir amaç değil kökensel ve evrensel sorularımız için aradığımız cevaplara ulaşmamızda kullanmamız gereken bir araçtır. İnsanlar akıl ve inanç arasındaki o hassas bağı kuramadığı gibi maneviyata dair ne varsa hepsinden soyutlanmış haldedir. Neydi peki bu dünyevileşme? Özetle, dinin bireyin ve toplumun hayatındaki etkisinin azalması ya da bir şekilde tamamen ortadan kalkması veya başka bir ifade ile dini olanın karşıtını ifade ediyordu.⁶

Aydınlanma teorisini savunanlara göre bir süre sonra insanlar dini tamamen terk edecek ve dünyevileşerek farklı bir dünya bakışına sahip olacaklardı. Bilim ve teknolojinin ilerlemesinin insanın varlıksal ihtiyaçlarına cevap vereceğine inanıldı. Hâlbuki geride bırakılan iki yüzyılın ve bu zihniyette yetiştirilen nesillerin sonunda, söz konusu teorisyenlerin çok büyük bir yanılıyla haksız çıktıkları görüldü. Çünkü insan yaratılışı gereği yaratıcısı ile kendisi arasındaki manevi bağı oluşturan dine muhtaç yaratılmıştı. Hem kendi varlığına hem de bir parçası olduğu evrenin ve yaşamın varlığına dair temel sorulara mantıklı bir cevap bularak tüm bunları anlamlandırması gerekiyordu. Sonuçta din dışında tüm bunları anlamlandırabilecek makul ve rasyonel bir cevap ya da sistemin var olmadığı görüldü. Din insana yaratılışı gereği verildiğinden aklı başında hiçbir insan dinsiz yaşayamaz.⁷

Ahlâki Değerler Kendiliğinden Oluşabilirler Mi?

Bazı ateistler adalet, merhamet, sevgi gibi bazı ahlaki değerlerin kendiliğinden herhangi bir temele ihtiyaç duymadan var olduklarını iddia edebilmektedirler. Esasen bu bakış açısına göre objektif ahlaki değerlerin varlığı kabul edilirken bu değerlerin Allah’a dayandırılması reddedilir. Ancak adalet, sevgi, merhamet ve benzeri kavramların kendiliğinden var olduğunun anlaşılması oldukça zordur. Üstelik bu gibi ahlaki değerlerin kendiliğinden var olduğu kabul edilse de bu gibi değerlerin insanlar için ahlaki yükümlülükler oluşturduğunun göstergesi de yoktur.

Kendiliğinden oluşmuş bir şeyin birey olarak benim üzerimde neden bir yaptırım gücü olsun? Böyle bir yükümlülüğü bana dayatacak olan kim ya da ne? Ben neden kendi menfaatime olan bir şey söz konusuyken başkasını da düşünmeliyim? Neden daha fazlası mümkünken olanla yetinmeliyim? Neden kötülöklere güzellikle karşılık vermeliyim? Ya da neden zayıfı ezmeliyim? Neden paylaşıp yardımlaşmalıyım? Neden başkaları tarafından belirlenmiş ahlâki ilkeleri dikkate almalıyım? Kendi ahlâki kriterlerimi yaratamaz mıyım? Bir başkasının benden daha doğru olduğunun ölçüsü nedir?

Bu gibi soruları çoğaltmak mümkündür. Anlaşılması gereken şey Allah olmadan objektif bir ahlâkın ve ahlaki değerlerin rasyonel temelinin olmasının mümkün olmadığıdır.

Ateist bakış açısına göre her şeyin tesadüfen kendiliğinden oluştuğu dikkate alındığında insanların eylemlerinin ahlaki sorumluluğunu üstlenmelerini gerekli kılacak bir temel olmadığı gibi örneğin Hitler gibi yaşamakla Hz. Muhammed (a.s.) gibi yaşamak arasında da bir fark kalmamaktadır. Üstelik bu şekilde bir yaşam algısında insanın daima kendi menfaatine olanı gözetmesi ve anlık haz ve zevklerini her türlü değer üzerinde görmesi de gayet doğal olacaktır.

⁶ Carrel, İnsanlar Uyanın, s. 172.

⁷ Tolstoy, Din Nedir, çev: Murat Çiftkaya, Kaknüs Yayınları, İstanbul (2009), s. 11.

Dikkat edilirse, deizmi tanımlamaya yönelik bütün bu çabalarda genelde iki temel husus ön plana çıkmaktadır. Birincisi, “âleme müdahale etmeyen bir Tanrı anlayışı”, ikincisi, “akla ve bilime gösterilen büyük güven”.⁸ Bu iki temel anlayışa yine bunların bir sonucu veya tamamlayıcısı olarak ortaya çıktığı düşünülebilecek üçüncü bir hususu daha yani “akla dayalı bir doğal din anlayışı” nı da eklemek mümkündür.

Din ve Değerler

Din, bireysel ve toplumsal hayata yön veren önemli öğüt ve taleplere sahip olması yönüyle etkin bir değer⁹ sağlayıcıdır. Bireyler dini özümserken dinden gelen değerleri de özümserler. İslam kaynaklarının anne babaya dair öğütlerindeki vurgunun neticesi olarak toplumumuzda modern hayatın bütün dönüştürmelerine rağmen hala gücünü koruyan ebeveyne saygı düşüncesi ya da Müslüman toplumlarda helal, Yahudi toplumunda da koşer¹⁰ gıda arayışları dinin değer sağlayıcı olarak sahip olduğu etkinlik akla gelen örneklerindedir.

Günümüz algısına göre din, önemli bir değer sağlayıcı olmakla beraber tek başına bütün değerlerin kaynağı değildir. Özellikle aydınlanma sonrası dinin, değer alanındaki etkin konumunun giderek zayıfladığı kabul edilmektedir. Bu durumu toplumlarda meydana gelen ahlaki çürümeyle ilişkilendirenler de az değildir. Birçok alandan uzman din ve değer arasındaki ilişkiye hala ilgi gösterilmesini; özellikle batı toplumunda meydana gelen dindarlaşmadaki düşüşe bağlı olarak meydana gelen değer kaybına bağlamaktadır. Her ne kadar din, bir ahlaki değerler ve kurallar bütününe indirgenemese de değerler her dinin önemli bir kısmını teşkil eder.

Gençlerde Dini Dünya Görüşleri ve Alternatifleri

Dünya görüşü, Cevizci (1999) tarafından “bir bireyin, ya da bir grup insanın evren, Tanrı, insanlık, gelecek ve benzeri konularda sahip olduğu inançlar, düşünceler, tavırlar ve değerler bütününe; bizi çevreleyen dünya ve içinde yaşadığımız toplumla ilgili felsefi, sosyo-politik, estetik, bilimsel görüşlerin tamamına verilen ad” şeklinde tanımlanmaktadır. Tarihsel olarak dinin dünya görüşlerinin oluşmasında etkin rolünün olduğu bilinmektedir. Bu etki bazen dinî dünya görüşünün benimsenmesi tarzında olacağı gibi dini eleştiri amacıyla da olsa dünya görüşleriyle irtibatlandırılmıştır. Dünya görüşleri, insanların hayatını anlamlandırmalarında, kimlik kazanmalarında ve davranışlarını kontrol etmelerinde önemli fonksiyon icra ederler. Ayrıca, fertlerin dünya görüşlerine göre hareket etme eğiliminde olduklarını belirtmek gerekir.

Belirli bir dine ait dünya görüşü (İslam, Yahudilik ve Hıristiyanlık) bu dinlerdeki Allah algılamasına göre şekillenmektedir. Aslında ölçekteki kavramların neredeyse tamamının Allah

⁸ Aydın, a.g.e., s.173

⁹ Dilbilimsel olarak “değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan ölçü, bir şeyin değdiği karşılık” eğitime bakan yönüyle de “Bir varlığın ruhsal, toplumsal, ahlaksal ya da güzellik yönünden taşıdığı düşünülen yüksek ya da yararlı nitelik” olarak tanımlanmıştır. (TDK). Öte yandan değer tanımlamaları yapılırken inanç, eğilim, norm, kanaat, normatif standartlar ve tutumlar gibi kavramlara sık sık atıfta bulunulduğu görülmektedir. Değer kavramı bu kavramların her biriyle bir yönüyle ilişkili olsa da nevi şahsına münhasır bir anlam bütünlüğüne sahiptir. Değerler; birey davranışlarını yönlendiren güç olmaları yönüyle psikolojiyi, toplumsal bir olgu olmaları yönüyle sosyolojiyi ve kültürden kültüre değişebilen bir yapı arz etmeleri ile de antropolojiyi ilgilendirmektedir. Değerlerin bu çok yönlü yapısı “değer” kavramının tanımlanmasında farklı bakış açılarının oluşmasına sebep olmuş ve birçok değer tanımlanmıştır.

¹⁰ “Koşer” sözcüğü, anlatımda vurgulanmak istenen tanımına uygun olarak dilimize “ *Dinen Uygun / Mubah / Caiz / Helal*” olarak çevrilebilir.

tasavvuru karşısındaki pozitif ve negatif tutumlara göre şekillendiğini belirtebiliriz. Hümanizma, hayata anlam vermenin kaynağının insan olduğunu söyleyen dünya görüşüdür. Ölçekte *hümanizmi* bir anlamda dini hümanizm olarak da isimlendirebiliriz. Kutsal, bir anlamda insan için iyi olana indirgenmiştir.

İçkinlik dünya görüşü ise, kutsalın insanın kendinde olduğunu, içsel-manevi bir deneyim olarak yaşanacağını ve bir anlamda insanlığın Tanrı'nın küçük bir yansıması olduğunu savunmaktadır.

Panteizm, Tanrı'yı evrenin içine yerleştiren, Tanrı ile evrenin bir ve aynı olduğunu, Tanrı'nın maddi varlık alanına aşkın değil de, içkin olduğunu öne süren dünya görüşüdür.

Metateizm, insanüstü üstün bir gücün olduğuna inanıp insanın bunu anlamaktan uzak olduğuna inanma olarak tanımlanabilir. *Evrenselcilik*, bütün dinlerin aynı Tanrıya ulaştıran yollar olduğunu savunan dünya görüşüdür. Bir anlamda dini çoğulculuk görüşüne benzer bir yaklaşım içermektedir. Seküler karakterli bir dünya görüşü olan *pragmatizm*, hayata insanın anlam verdiğini ve herkesin kendi hayatına anlam vermesi gerektiğini söylemektedir. *Naturalizm*, insan hayatının kaynağının Tanrı değil de tabiatın olduğunu ve tabiatı merkeze alan bir dünya görüşüdür.

Kozmolojik dünya görüşü, naturalizme benzer şekilde insanüstü yüce bir gücü kabul etmekle birlikte bunun Tanrı olmayıp kozmosun kendisi olduğunu savunmaktadır.

Dini eleştircilik ise, dinin gerçek anlamda insanın hayatına anlam vermesini engellediğini öngören din karşıtı bir söylemdir. *Nihilizm (hiçcilik)*, hayatın herhangi bir anlamı olamayacağını, evrenin ve hayatın anlamsız olduğunu öne süren bir dünya görüşüdür. Ayrıca din karşıtı unsurlar da barındırmaktadır.

Agnostizm (bilinemezcilik) ise, dini gerçeklik ve Tanrı'nın var olup olmadığı konusunda şüphe gösteren bir dünya görüşüdür. Bunlar, kabul ile red arasında şüphe pozisyonu içerisindeyler.

Materyalist din karşıtı bir görüş olan *Ateizm*, Tanrı'nın var olmadığını delil göstererek reddetmeye çalışan bir anlayıştır.

Ateizm:

Tanrı tanımazlık demek olan ateizmin 2 kabulden hareket ederek Tanrı'yı inkâr ettiği bilinmektedir. Bunlardan biri, âlemin akıllı bir tasarımın, planlı bir yaratmanın ürünü olmadığı, aksine tesadüfen meydana geldiği şeklindedir. Ancak fizik teorilerinin, içinde yaşadığımız evrenin tesadüflerle izah edilemeyecek kadar hassas bir ayara bağlı bir sisteme sahip olduğu fikri, ateizmin bu tesadüf iddiasını çürütmüştür.

Ateistlerin Tanrıyı inkârlarındaki ikinci temel, kötülük problemidir. Hastalıklar, ölümler, savaşlar, depremler, seller ve bütün bunların getirdiği yıkımlar; ateistlere göre var olduğu kabul edilen Allah'ın iyi niyetli olmadığına, iyi niyetli olsa da bu iyi niyetini hâkim kılacak bir kudrete sahip bulunmadığına işaret etmektedir. Halbuki Allah Kur'an'da "Âlemden meydana gelen kötülüklerin insanların elleriyle kazandıklarının sonucu olduğunu"¹¹ belirten ayet, Allah'a fatura edilen kötülüklerin gerçek kaynağına işaret etmektedir.

Günümüz Gençliğinin Modası Ateizm

¹¹ Rum, 30/41

2013 yılında Eurobarometer, KONDA ve diğer araştırma kuruluşlarının yapmış olduğu kamuoyu araştırmalarına göre, Türkiye'deki nüfusun 4.5 milyonunun ateist olduğu belirlenmişti. Aynı araştırma şirketlerinin 2015 yılında yapmış olduğu kamuoyu araştırmalarına göre ise, 2 yılda Türkiye'deki ateist nüfusun 750 bin – 1 milyon kişi arasında bir artışla 5.5 milyona ulaştığı belirlendi. Ateistler, yapılan anketlere göre, yüksek eğitim seviyeleriyle de dikkat çekiyor. Anketlere katılanların yüzde 72'si üniversite veya yüksekokul, yüzde 17'si yüksek lisans veya doktora, yüzde 7'si de lise mezunu. Kendi inançlarını tanımlarken en çok şu terimleri kullanılıyor: Ateist (yüzde 63), Agnostik (yüzde 13), Dinsiz (yüzde 8). Verilere göre, ateistlerin yüzde 85'i 35 yaşın altında. Katılımcıların yüzde 47'si 15-24, yüzde 37'si 25-34, yüzde 10'u da 35-44 yaş grubunda yer alıyor.

Son günlerde çokça rastlanan bir durumdur ateizm.¹² Forumlarda hangi tartışmaya girsem dinden imandan bihaber gençler görüyorum. Ben İslam'ı savundukça adamlar İslam'ı kötülüyorlar. Yahu arkadaş biride kayda değer bir şey söylese ya bari. Neymiş efendim bizim bilimde ilerleyemeyişimizin sebebi İslam'mış. Sen icat yaptın da İslam mı engel oldu buna? Sen insanlığa faydalı bir şey yaptın da biz yapma mı dedik? Nasıl saçma bir düşüncedir bu! Sağdan soldan duyduğu lafların aslı astarı nedir araştırmadan söylüyor. Hatta birini biraz araştırayım dedim. Adam (!) 16 yaşında millete benim ateist olmam kimseyi ilgilendirmez diyor. Anasının babasının haberi yok daha belli. Üstelik ateistim demesine rağmen gayet güzel de Allah'ın selamını veriyor.

Niye böyle oluyor peki bu gençler? Bence bunun bir numaralı sebebi özentidir. Bakıyor çevresinde bundan daha önce imi bin itistim diyenler var. Bu da onlara uymak için ben de sizler gibiyim diyor. Hoop hep beraber ateistiz heyyo. Daha sonra da namaz kılmak, uçkuruna sahip olmak, harama bakmamak, harama bulaşmamak zor geliyor bu insanlara. Sonra da ben ateistim nasıl olsa diyerek sözde özgürlüklerini (!) ilan ediyorlar.

Bir de popüler olma kaygısı var şimdiki gençlerimizde. Bunun için de ya komünizm gibi bir ideolojik kimliğe bürünüyorlar ya da ateizm gibi bir inanca sahip oluyorlar. Bunun yanında bir de hiç ölmeyeceklerini sanıyorlar.

Tüm bunların başka bir sebebi de televizyon diye düşünüyorum ben. Gençlik dizileri o kadar fazla ki. Her türlü ahlaksızlıklar bu dizide. Adamlar öyle bir dizi çekiyor ki günümüz gençleri için çok büyük tehlike Allah muhafaza. Her şeyi toz pembe gösteriyorlar. Hoş televizyon olayı sadece gençler için değil popüler kültürün yayılmasında da en önemli araçlardan biri.

GÜNÜMÜZ GENÇLİĞİ NEDEN ATEİST YA DA SATANİST OLUR?

Gençlerin bu soruya verdikleri cevaplara bakıldığında; "Beni fakir bir ailede dünyaya getiren Tanrıya kızdığım için ateist ya da satanist oldum", "Huzur aradığım için" ya da "Bu dünyanın anlamsız olduğunu anladığım için" "Daha fazla özgürlük için" şeklinde cevaplar bulunabilir.

Görüldüğü gibi bazı gençler fakir aile efradı olduğu için, Allah'a kızmakta; bazıları ailede bulamadığı huzur için bazıları da daha fazla bağımsızlık ve daha fazla özgürlük için böyle gruplara katılmaktadır. Bu aslında gençlerin bir şeylere veya bir yerlere isyan ve tepkilerinin bir yansıması olmaktadır.

¹² Türkiye'de yaklaşık 5,5, milyon, dünya'da 1.5 milyar sayısına ulaşmış durumdadır.

Gerek Batıda gerekse ülkemizde bu duruma daha çok; Parçalanmış aile çocukları, evinde-yuvasında anne-babasından gerekli sevgi ve ilgiyi göremeyenler, evinde-ailesinde aradığı huzuru bulamayan, toplum ve arkadaşları tarafından dışlanan kimseler, ilgisiz ve desteksiz kalanlar, kimliğini ve kişiliğini tam olarak gerçekleştiremeyenler ve bu yüzden bunalıma düşenler, ergenlik dönemi problemlerini kolay atlatamayan ve bu dönemlerde bunalıma girenler, insanlardan farklı görünmek isteyenler ve bunun için haklı veya haksız olarak ailesine, çevresine veya öğretmenine tepkisi bulunan bazı isyankar gençler, maddeten ve manen tatmin edilmeyen ve köklü bir dini eğitim almayanlar olarak göze çarpmaktadır.

ATEİZMİN, YAŞAMINIZDA YAPTIĞI DEĞİŞİKLİKLER NEDİR?-Artık özgür düşünebiliyorum..porno filmler izlerken daha rahatım... namazı kıldın kaçırdın, yok orucu tuttun-tutamadın yok.... kutsallık olmayınca, totemler olmayınca, hayat daha güzel...

Gençlik ve Uğrunda Mücadele Etmeye Değer Şeyler

Gençlerin, “*Uğrunda mücadele etmeye değer en önemli şeyin*”, ne olduğunu öğrenebilmek için üç farklı düzeyde tercih yapmaları istenmiştir. Burada gençlerin önemseydiği, ağırlık verdiği *beş değişken* göz önüne alınarak bir değerlendirme yapılacaktır

Birinci tercih düzleminde, “Uğrunda mücadele etmeye değer en önemli şeyin”, gençlerin%40’ı için “özgürlük-barış-eşitlik”, %18’i için “aile-çocuklar-gelecek nesiller”, %15’i için “adalet-hak-hakikat”, %14’ü için “din-ahlâk ” ve %7’si için “meslek-kariyer” olduğu tespit edilmiştir.

İkinci tercih düzleminde “uğrunda mücadele etmeye değer en önemli şeyin” gençlerin%31’i için “adalet-hak-hakikat”, %23’ü için “aile-çocuklar-gelecek nesiller”, %15’i için “özgürlük-barış-eşitlik”, %11’i için “din-ahlâk ” ve %10’u için “meslek-kariyer” olduğu tespit edilmiştir.

Üçüncü tercih düzleminde “uğrunda mücadele etmeye değer en önemli şeyin” gençlerin%20’si için “aile-çocuklar-gelecek nesiller”, %19’u için “din-ahlâk ”, %14,1’i için “adalet-hak-hakikat”, %14’ü için “meslek-kariyer” ve %12’si için “para-zenginlik” olduğu tespit edilmiştir.

91

B. Öğrencilerin Camilerdeki Kur’an Kurslarıyla İlgili Genel Görüşlerini Almak İçin Sorulan Sorular

1. DİTİB Camisinde Verilen Din Eğitimi Kursuna Gelme Nedenleri

Araştırmaya katılan öğrencilerin DİTİB Camisinde verilen din eğitimi kursuna gelme nedenlerine ilişkin dağılım Tablo 1’de verilmiştir. Öğrencilerin %32,1’i kendi isteğiyle din eğitimi kursuna gelmekten, %61,7’si ailesinin isteğiyle kurslara devam etmektedir. Öğrencilerin %6,2’si ise arkadaşları vasıtasıyla din eğitim kursuna gelme kararı almışlardır.

Tablo 1. Din Eğitimi Kursuna Gelme Nedenleri

	Frekans	Yüzde
Kendi İsteği	26	32,1
Ailenin İsteği	50	61,7
Arkadaş Tavsiyesi	5	6,2
Toplam	81	100,0

Öğrencilerin camiye gelmelerine etki eden faktörü tespit etmek amacıyla düzenlenen bu soruya, 26 öğrenci “kendi isteğimle” geliyorum cevabını verirken, 50 öğrenci “ailem istediği için” demiş diğer 5 kişi arkadaşlarının etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre arkadaş çevresini kursa gelmelerinde etken olarak gören öğrenciler çok azınlık gibi görülse de bunları dikkate alıp, öncelikle onlara cami ve kursun sevdirmesi gerekir. Bu düşünceyle verilecek dini eğitim sonucu mevcut niyetlerinin “kendi isteğimle” şekline çevrilmesi sağlanabilir. Din eğitiminin amacını kişide istendik değişiklikler meydana getirmek¹³ olarak düşünüp anket sorumuza verilen cevaplara baktığımızda 55 kişinin kendi istekleri dışında bir seçeneği işaretlemesi dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Bu nedenle camideki din eğitimi kursuna gelen 55 öğrencinin kendi isteği dışında gelmesi derslerden beklenen verimin tam olarak alınmaması sonucunu da doğurabilir.

Almanya’da bugün hemen hemen her şehirde bir veya daha fazla DİTİB Camisi olmasına rağmen Müslüman Türk çocuklarının birçoğu çeşitli sebeplerle camilere gelememektedir. Anketten elde ettiğimiz verilere göre gelenlerin çoğunluğu da kendi isteği dışında gelmektedir. Zira yaşanan çevre ve sosyal hayat tarzı çeşitli şekillerde buradaki öğrencilerin birçoğunun camilere gitmesine engel olabilmektedir. Necip Fazıl’ın sözüyle;“camiler açık ama camiye giden yollar kapalıdır.”¹⁴ Aileler ve ilgililer tarafından dikkat edilmediği takdirde yaşanan sosyal çevre onları kolayca camiden uzaklaştırabilmektedir.

2.DİTİB Camisinde Verilen Din Eğitimi Kursuna Gelme Amacı

Araştırmaya katılan öğrencilerin DİTİB Camisinde verilen din eğitimi kursuna gelme nedenlerine ilişkin dağılım Tablo 2’de verilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %7,6’sı ailelerini memnun etmek için din eğitimi kursuna gelmekte iken, %27,8’i ise dini bilgiler öğrenmek için bu kursa gelmektedir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu olan %59,5’lik bir kısmı din eğitimi kursuna Kur’an öğrenmek için gelmektedir. %5,1’lik bir öğrenci kısmı ise kursa gelme amacını net olarak bilmemektedir.

92

Tablo 2. Öğrencilerin Din Eğitimi Kursuna Gelme Amaçları

	Frekans	Yüzde
Aileyi Memnun Etme	6	7,6
Dini Bilgiler Öğrenme	22	27,8
Kur’an Öğrenme	47	59,5
Bilmiyor	4	5,1
Toplam	79	100,0

Camide verilen din eğitimi kursundan öğrencilerin beklentisini tespit edebilmek için sorduğumuz bu soruya 6 öğrenci “ailemi memnun etmiş olacağım” demiştir. 47 öğrencinin “Kur’an öğrenmiş olacağım” seçeneğini işaretlemesi öğrenciler tarafından beklentinin yönünü göstermesi açısından önemli görülebilir. Zira diğer iki seçenekten birisi olan “dini bilgiler öğrenmiş olacağım” 22 ve “bilmiyorum” seçeneği 4 öğrenci tarafından işaretlenmiştir. Bizce burada öncelikle “neden ve niçin din eğitimi” sorusunun cevabı üzerinde durulmalıdır. Böylece

¹³ Aytakin Bulut, Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Ankara 2004, s.19

¹⁴ Abdülkerim Bahadır, Diyanet Aylık Dergi, Sayı 250. Ekim 2011, s.16

din eğitiminden beklenen sonuca daha kolay ulaşılabilir. Objektif bir şekilde bu sorunun cevabı tespit edilmeye çalışılmalı ve daha sonra bilimsel verilerin ışığı altında çözüm yolları üretilmelidir. Bunun içinde din eğitimiyle ilgili çalışmaların çoğaltılması gerektiği açıktır. Burada din eğitimcileri başta olmak üzere konuyla ilgili olan herkese büyük görevler düşmektedir.

Öğrencilere Verilen Din Hizmetlerinin Yeterliliğine Yönelik Analizler

Bu bölümde öğrencilere aldıkları din hizmetlerinin yeterliliği ölçmek amacıyla, Yetersiz - Orta - Yeterli ölçeğinde hazırlanmış 14 soru sorulmuştur. Öğrencilerin ilgili sorulara verdikleri cevapların yüzdesel olarak gösterimi Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Aldıkları Din Hizmetlerinin Yeterliliğine İlişkin Bulgular

	Yetersiz		Orta		Yeterli	
	F	(%)	f	(%)	F	(%)
Almanya’da din görevlileri tarafından Türklere/Müslümanlara yönelik camide verilen din eğitiminin yeterliliği	5	6,2	32	39,5	44	54,3
İnanç esaslarıyla ilgili verilen bilgilerin yeterliliği	5	6,2	30	37	46	56,8
İbadetler ilgili verilen bilgilerin yeterliliği	4	4,9	32	39,5	45	55,6
Kur’an öğretimiyle ilgili verilen bilgilerin yeterliliği	1	1,2	28	34,6	52	64,2
Ahlak konularıyla ilgili verilen bilgilerin yeterliliği	6	7,6	39	49,4	34	43
Kutsal gün ve geceler ile ilgili verilen bilgilerin yeterliliği	10	12,5	29	36,3	41	51,2
Türk Kültürü, örf ve adetleriyle ilgili verilen bilgilerin yeterliliği	20	25	30	37,5	30	37,5
Diğer dinler ve özellikle Hıristiyanlık ile ilgili verilen bilgilerin yeterliliği	23	28,8	29	36,3	28	35
Diğer din mensubu arkadaşlarıyla karşılaştırıldığında kendini din bilgiler açısından yeterli bulma	6	7,6	34	43	39	49,4
Ailenin camide alınan eğitimin yeterliliği hakkında görüşü	6	7,5	26	32,5	48	60
Camide alınan eğitimin kimlik kazandırma konusundaki yeterliliği	7	8,8	32	40	41	51,2
Camide kullanılan eğitim materyallerinin yeterliliği	41	51,9	16	20,3	22	27,8
Camideki eğitim alanları dışındaki kütüphane, oyun alanı gibi alanların yeterliliği	50	62,5	-	-	30	37,5
Camide din görevlisi tarafından verilen eğitimin dini ve ahlaki gelişime etkisinin yeterliliği	4	5,1	38	48,1	37	46,8

Araştırmaya katılan öğrencilerin %54,3’ü Almanya’da din görevlileri tarafından Türklere/Müslümanlara yönelik camide verilen din eğitimini yeterli bulmaktadır. Öğrencilerin %39,5’i bu eğitimin yeterliliğini orta düzeyde olduğunu belirtirken, %6,2’si ise eğitimi yetersiz bulmaktadır.

Genel olarak yeterli ve orta düzeyde yeterli diyenler büyük çoğunlukta olmasına rağmen %6,2 lik dilimi teşkil eden yetersiz diyenler mutlaka dikkate alınmalı ve bu yönde gereken takviye çalışmalar yapılmalıdır. Zira orta diyenlerle beraber %45,7 lik bir kitle verilen eğitimin tam olarak istenilen seviyede olmadığını söylemektedir. Almanya’da DİTİB’e bağlı olan her camide bir din görevlisi olmasına rağmen camiye din eğitimi için gelen çocuk sayılarına baktığımızda bazı camilerde bir din görevlisinin yeterli olamadığı görülmektedir. Zira sınıf sayıları zaman zaman çok kalabalık olabilmektedir. Konuyla ilgili bizzat müşahede ettiğimiz bir hususu izah edecek olursak;

Nürnberg merkez camide resmi iki din görevlisi dışında resmi görevi olmayan ancak cami dernek idaresinin görevlendirdiği fahri 17 okutmanın görev yapmaktadır. Çünkü 500 civarında talebe vardı ve cami dersliklerinin yetersiz kalması sebebiyle cumartesi kız çocukları, pazar günleri de erkek çocukları haftada birer gün ders alabilmekteydiler. Böyle kalabalık ve tek görevlisi olan yerlerde verimli bir çalışma yapmanın ve tam olarak disiplini sağlamanın zorluğu da açıktır. Diğer birçok yerde de öğrenciler arasındaki yaş aralığının ayrı bir sorun olduğu müşahade edilmiştir. Zira din görevlileri tarafından hala (sebebini tam olarak tesbit edemediğimiz bir şekilde) toplu eğitim modeli yerine tek tek okutma usulü tercih edilmektedir. Bu usulle disiplini sağlamak bile bazen çok zor olabilmektedir. Bu durum her hususta olduğu gibi, camideki din ve ahlak eğitiminden sağlıklı bir netice almayı zorlaştırabilmektedir. Disiplin olması herkesin ortak fikridir. Ancak buradaki mesele disiplinin nasıl sağlanacağı konusudur. Zira "16.Yüzyılda ülkemizi gezen yabancı bir seyyahın, hocaların sevgi ve şefkatinden bahsettiği görülürken, daha sonraki dönemlerde maalesef din eğitimi denilince ilk akla gelen dayak olmaktadır. Gerçi batı’da da bu anlayışın yüzyıllarca devam ettiği söylenmektedir."¹⁵ Maalesef bizde de günümüze kadar gelip kısmen de olsa "eti senin kemiği benim" düşüncesi devam etmektedir. Ayrıca "hocanın vurduğu yerde gül biter" sözü de hiç sorgulanıp düşünülmeden normal karşılanmış ve karşılanabilmektedir. Durum böyle olunca şiddetin olduğu yerde sevgiden muhabbetten ve istedik bir eğitimden bahsetmek çok zor olmaktadır. Özellikle söz konusu olan din ve ahlak eğitimi olunca konu daha da bir önem arz etmektedir.

94

Kur’an kursları, Müslüman bireylerin yaygın din eğitimi konusundaki ihtiyaçlarına cevap vermek üzere kurulmuş olan yaygın din eğitimi kurumlarıdır.¹⁶ Kur’an kurslarındaki din eğitimi faaliyeti Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan programlar doğrultusunda gerçekleştirilmektedir.¹⁷ Ancak genel olarak yurtdışında yaşayan ve özellikle Almanyada yaşayan Müslüman/Türkler için hazırlanmış müstakil bir programın olmaması DİTİB camilerinde verilen din eğitiminin yeterliliği ve etkinliği açısından büyük bir eksiklik olarak görülebilir.

Almanyada verilen din eğitiminin yeterliliği ve başarısı belli bir programın olmaması sebebiyle öğreticilerin niteliğiyle/yeterliliğiyle doğrudan alakalandırılmaktadır. Dolayısıyla uzmanlaşmanın ve nitelikli iş gücünün öne çıktığı günümüzde Kur’an öğretimi alanında da mutlaka uzman öğreticilere ihtiyaç olduğu aşikardır. Bunun için yaygın din eğitimi hizmeti veren Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapmakta olan personelin sahip olması gereken nitelikleri belirleme ihtiyacı duymuş, genelde tüm din görevlilerinin özelde ise Kur’an

¹⁵ Yahya Akyüz, Türk Eğitim Tarihi, 8. Baskı. İstanbul.2001 s.137–138

¹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği, Resmi Gazete No: 23982.

¹⁷ Komisyon; "Kur’an Kursları Öğretim Programı (Yüzünden Okuyanlar İçin), Ankara, 2004, DİB Yay.; Komisyon; Yaz Kur’an Kursları Öğretim Programları, Ankara, 2005, DİB Yay

kursu ögreticilerinin sahip olmaları gereken yeterlikleri belirleyerek söz konusu yeterliklerin yer aldığı bir de kitapçık yayınlamıştır.¹⁸ Bu çalışma genelde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın verdiği tüm din hizmetlerinin özelde ise yaygın din eğitimi hizmetlerinin bilimsel bir anlayışla geliştirilmesi ve daha nitelikli hale getirilmesi yönünde atılmış önemli bir adımdır. Ancak burada da yurtdışında görev yapacak personelin niteliklerinden tam olarak bahsedilmemiştir.

Almanya'da Diyanet İşleri Başkanlığını temsilen kurulan ve birinci önceliği din hizmeti sunmak olan DİTİB'in işlevselliğinin sorgulanması, günün ihtiyaçları doğrultusunda güncellenmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Bu husus konunun bir boyutunu oluşturmaktadır. Bunun yanında Almanya'da halen görev yapmakta olan din görevlilerinin yeterliliklerinin hangi düzeyde olduğu ve olması gerektiği hususlarının araştırılması gerekmektedir. Zira bugüne kadar yapılan çalışmaların yeterli olmadığı görülmektedir. Bu çalışmamız bu hususa katkı sağlamak ve ipuçları vermek amacıyla yapılmıştır.

Din eğitiminde yeterlilik ölçmenin birçok alt boyutu olması böylesine yüzeysel ve genel sorularla yoklanması görev yapmakta olan ögreticilerin söz konusu yeterliklere sahip olma düzeylerinin ne olduğu, onların yeterli olup olmadığı vs. hakkında sağlıklı tespit ve değerlendirmeler yapmayı doğal olarak zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla böylesine genel sorulardan elde edilen sonuçların ögreticilerin meslek öncesi eğitimlerinin nasıl olması gerektiği, meslekte görev yapan ögreticilerin yeterliliklerinin nasıl geliştirilebileceği¹⁹, Almanya'ya gelmeden önce seçme aşamasında hangi kriterlerin aranacağı konularına katkısının, beklenene kıyasla düşük kaldığı söylenebilir.

Ateizmin Doğurduğu Davranış Bozuklukları ve Psikolojik Sorunlar

Tanım: Davranış bozukluğu temel özellikleri başkalarının temel haklarına saldırıldığı ya da içinde bulunulan yaşa uygun olarak başlıca toplumsal değerlerin ya da kuralların hiçe sayıldığı, tekrarlayıcı bir biçimde ve sürekli olarak görülen bir bozukluktur.

95

Özellikle sosyal medyada ortaya konulan yazılı ifadeler incelendiğinde, ateizm düşüncesini benimseyen kişilerin benzer karakterlerde davranış bozuklukları sergiledikleri görülmektedir. Bu bozuklukların temel sebebi, ateizm düşüncesinin ortaya koyduğu yanlış değerlendirmelerin bir sonucu olarak, insanın yaratılıştan sahip olduğu bazı ruhi gereksinimlerin yok farzedilmesi ve buna bağlı olarak, ortaya çıkan içsel çelişkiler olarak görülebilir. Bu bağlamda, özellikle ateizm düşüncesi üzerinden oluşturulmaya çalışılan hayat perspektiflerinin ortaya çıkardığı sorunlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

1. Yokluk Kavramının İçselleştirilmesi: Ateizm düşüncesi, insanın sonsuz varolma arzusunu ve isteğini sahip olduğu bu en yetkin özelliğinin yani bilincinin önüne koyar ve kabul etmesini ister... Bu durum insanın etrafındaki her şeye karşı bir değersizlik atfetmesi, ahlaki kavramların yok sayılması, toplumdan kopuş gibi olumsuzlukların ortaya çıkmasına sebep olur.

2. Mutluluk amacından yoksunluk: Her insanın en büyük ideali ve en büyük amacı şüphesiz ki mutlu olmak ve bu mutluluğu devam ettirmektir. Her şeyin sonlu olduğu düşüncesi, insanda mutluluk amacının yitirilmesine sebep olur... Bu konuda Bedri Ruhselman'ın söylediği şu

¹⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatında Din Hizmetlerini Yürütenlerin Temel ve Özel Yeterlikleri, DİB Yay., Ankara, 2005.

¹⁹ Dr. Mehmet KORKMAZ, Yaygın Din Öğretiminde Yeterlik Ölçeği Geliştirme Süreci: Kur'an Kursu Öğreticileri Eğitim-Öğretim Yeterlikleri Ölçeği Örneği Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi S. 28, 2010/1 s.239-256

sözler çok anlamlıdır: “(...) insanlar gerçek mutluluk ve kurtuluşu, ancak maddelere tapan benliklerinin heva ve hevesine tutsak olmuş iradelerine göre değer biçtikleri birtakım uydurma kurallardan beklemektedirler. (...) Maddelere ve objelere bağlı mutluluklar, doğal olarak bu cansız şeyler gibi geçicidir (fanidir) ve günün birinde onlar gibi çökecek, yıkılıp gidecek, yok olacaklardır. Fani şeylere bağlı ve onlarla geçerli hiçbir mutluluk devamlı olamaz...

3. Kronik amaçsızlık: İnsanlar belirli amaçlara sahip değillerse boşluğa düşerler, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biri de bu amaçlılık farkındalığıdır... Amaçlılık sonuç odaklı motivasyonu doğurur, motivasyon insanın hayata tutunmasının en önemli etkenlerindedir. Ateizmin insan psikolojisinde yaptığı en büyük yıkımlardan biri insanın motivasyonu potansiyelini kıran genel amaçsızlık sendromudur.

Ateizm insanın sürekli başarı, başarının tekrarı, gelişim, değişim, kendini gerçekleştirme, potansiyelini ortaya koymak vd. gibi amaçlılık alt disiplinlerini zamanla deforme eder ve ilerleyen süreçte amotivationalsyndrome denilen motivasyonsuzluk hastalığının gelişmesine zemin hazırlar.

4. Ahlaki Çöküntü Sorunu ve Değersizleştirme Takıntısı: İnsan yaratılış itibariyle belirli ahlaki değerlere sahip olarak gelir, acıma duygusu, sevmeye duygusu, yardım etme duygusu gibi pek çok insani duygular yaratılışta potansiyel olarak var edilen ve insanın zihni ve ruhi tekamülünün sürekliliğini sağlayan içsel dinamiklerdendir. Toplumsal yaşamın huzur ve düzeni o toplumu oluşturan bireylerin ahlaki değerlerinin hayata geçirilmesi ile gerçekleşir.

Ateizm bireyin ahlaki değerler sisteminin çöküntüye uğramasına sebep olur. Ateizmin öğretilerinde temel ahlaki değerlerin bile bir anlamı doğal olarak bulunmamakta ve bu durum ateizmin ahlak sistemlerine yaklaşımlarını havada bırakmaktadır. Bu durum, ateizme yönelen bireylerin doğuştan sahip olduğu ahlaki potansiyellerinin çöküntüye uğramasına ve ilerleyen süreçlerde temel değerlerinin de deformasyona uğramasına sebep olacaktır. Örnek olarak, ateizmi seçmiş bir birey için yalan söylemenin çirkinliğini bir değer olarak görmesini gerektirecek bir sebep yoktur, çünkü ateizmin rasyonellik kriterleri içinde yalan söylemek bir şey ifade etmemektedir, hatta kimi zaman yalan söyleyerek belirli faydalar elde etmek bir zeka göstergesi bile sayılabilir aynı çerçeve içinde...

5. Alaycılık üslubu ve çatışma hali: Alaycılık genel anlamda bir davranış bozukluğudur ve insanın değerler sistemiyle çatışma halidir. Özellikle kişilik gelişimi tamamlanmamış ergenlik döneminde sıklıkla görülür ve ilerleyen yaşlarda zihinsel olgunlaşma ile azalır. Ateizm düşüncesini benimseyen genç ve orta yaşlı bireylerde sıklıkla rastlanan alaycılık, bir davranış bozukluğu olarak ciddi konuların alaya alınması, kutsal değerlerin aşağılanması ve mizahi bir konu gibi gösterilmeye çalışılması şeklinde kendini gösterir ve ilerleyen zamanlarda yerini konsantrasyon eksikliği, sorumsuzluk ve anti-sosyal kişilik bozukluklarına bırakır.

Çağımızda seküler ve dinsiz ahlak anlayışının yol açtığı diğer bir çıkmaz da bireysel seviyede olmuştur. Geleneği ve geleneksel değerleri yıkmaya pahasına toplumlarda pek çok tahribat yapılmış, geçmiş kötülenmiş ve bir takım hayali içi boş sözcüklerle toplumu oluşturan bireyler, aile, çevre, kültür ve mensup oldukları dinlerinden koparılmıştır. Bireysellik, özgürlük, ilericilik ve çağdaşlık adına bu kişilerin beyni yıkanmış, bu uğurda pek çok insanın zihni bulandırılmış,

dini ve ahlaki değerler karalanmış²⁰ ve kasıtlı olarak her türlü ilerlemenin önünde tek engel din gösterilmiştir.

Bireyler kendilerini sadece yiyip-içen, robot gibi çalışan, fizyolojik ve biyolojik ihtiyaçları için yaşayan sorumsuz birer canlı durumunda görmüştür. Çevresinden ve dininden koptuktan sonra üzerinde ahlaki bir otorite görmeyen pek çok genç insan bir anda kendini kötü alışkanlıkların içerisinde bulmuş, içinden çıkamadığı ve bir türlü terk edemediği sapkınlıkların ve tutkularının esiri olmuştur.

Çözüm Önerileri Olarak;

a) Her şeyden önce anne-babalar çocuklarına sahip çıkmalıdırlar. Maddi ihtiyaçları kadar manevi ihtiyaçları da tatmin edilmelidir.

b) Eğer insan manevi yönden tatmin edilmezse gençlerin manevi tatmin için deizm, ateizme ve satanizme gidebilmektedir.

c) Bütün insanların ortak ihtiyaç ve arzularından biri de huzur ve güven içinde yaşamaktır. Huzur bulunacak yegane yer insanın ailesidir. Ailede huzur olmazsa gençler huzuru; kahvede, barlarda ve sokakta arayacaktır.

d) Gerek yapılan araştırmalar gerekse yaşanan olaylar, bu tür zararlı akımlara kapılan gençlerin genelde 13-25 yaş aralığında olduğunu gösteriyor. Bu yaştaki gençler ergenlik dönemi gençleridir.

e) Gençlerin düştüğü bu durumlar -deizm, ateizm ve satanizm- inancı ilgilendiren konulardır. Bize göre yanlış olsa da gençler inanç uğruna intihar etmektedirler/ölmektedirler.

f) Gençlerin düşebileceği deizm, ateizm ve satanizmin dini ve dinler tarihini ilgilendiren boyutu olduğu gibi, psikolojik, sosyolojik, hatta ekonomik ve hepsinden önemlisi de "Din Eğitimi" ilgilendiren boyutu da vardır. Dolayısıyla gençler bu tür zararlı akımlarla tanışmadan önce onlara Allah inancının, devletin kontrolünde ve yine devletin atadığı ehil kimseler tarafından sağlıklı bir şekilde öğretilmesi gerekir. Ayrıca gençlere dini bilgi verirken çok dikkatli olmalıdır. Çünkü, din adına yapılan herhangi bir yanlış, bazı kimselerin dine karşı tavır almasına, hatta dinin karşısında yer almasına sebebiyet vermektedir. Halbuki hiçbir kimsenin din adına yanlış yapmaya hakkı yoktur. Zira deizm, ateizm ve satanizm gibi zararlı akımlar özellikle batıdaki Hıristiyan din adamlarının din adına yapmış oldukları yanlışların sebebiyet verdiği iddia edilmektedir.

Kaynakça

Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, 8. Baskı. İstanbul, 2001

Bahadır, Abdülkerim, Diyanet Aylık Dergi, Sayı 250. Ekim 2011

Bulut, AYTEKİN, Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Ankara 2004

Buyrukçu, Ramazan, *Türkiye’de Mesleki Din Eğitim Öğretimi*, Isparta, 2007

Carrel, Alexis, İnsanlar Uyanın, çev: Leylâ Yazıcıoğlu, Arif Bolat Kitabevi, İstanbul

Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an Kursları İle Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği, Resmi Gazete No: 23982.

²⁰ Topaloğlu, Aydın, Ateizm ve Eleştirisi, DİB Yayınları, Ankara, 2000, s. 78

Diyanet İşleri Başkanlığı Taşra Teşkilatında Din Hizmetlerini Yürütenlerin Temel ve Özel Yeterlikleri, DİB Yay., Ankara, 2005

KORKMAZ,, Dr. Mehmet Yaygın Din Öğretiminde Yeterlik Ölçeği Geliştirme Süreci: Kur'an Kursu Öğreticileri Eğitim-Öğretim Yeterlikleri Ölçeği Örneği Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi S. 28, 2010/1

Kur'an-ı Kerim Meali 12. Baskı, DİB. Yayınları, Ankara, 2006

Tolstoy, Din Nedir, çev: Murat Çiftkaya, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2009

Topaloğlu, Aydın, Ateizm ve Eleştirisi, DİB Yayınları, Ankara, 2000

EMİR VE NEHİY BAĞLAMINDA SAHABE’NİN KUR’ÂN BİLİNCİ

Yrd. Doç. Dr. Eyüp Yaka

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi /Tefsir Anabilim Dalı

Öz

Vahyin inişine şahit olan Sahabe, Kur’ân’ın gelişiyle ümmilikten kurtulup her anlamda bir aydınlanmaya başlamıştır. Vahyin değiştirip dönüştürdüğü bir toplum olan sahabe, adeta tüm irade ve yönelimleri ilahi irade doğrultusunda gelişmiş ve istikamet bulmuş bir nesildir. İşte bu dönüşüm, değişim ve gelişim; inançlarının kaynağı olan Kur’ân’a dair algıları ile ondaki ilahi emir ve nehiy anlayışlarından kaynaklanmaktadır.

İlahi buyruklar karşısında hiçbir beklenti ve endişe taşımaksızın tam bir teslimiyetle onları yerine getirmeleri ve tüm benliklerini ilahi iradeye bırakmaları, Kur’ân’ın Sahabe’deki yerini, değerini ve onlardaki ilahi kelam algısını da gözler önüne sermektedir. Bu tebliğ konusu daha çok örneklerden hareketle oluşturulmaya ve incelenmeye çalışılmıştır.

Sahabe’deki Kur’ân bilincine baktığımız zaman onların Kur’ân’ı daha çok pratiğe aktarma ve uygulamaya odaklandıkları görülmektedir. Yani onlar kuru bir öğrenme değil, ilahi emir ve nehiyleri “yaparak öğrenme” merkezli bir Kur’ân bilincine sahip idiler.

Vahyin yaklaşık 23 yıllık tadrîc süreci ile bu esnada yaşanmış birçok olayda Sahabe’nin Kur’ân anlayışını ve ilahi emir-nehiy telakkilerini görmek mümkündür:

Tesettür ayeti inince Ensar kadınlarının nakışlı elbiselerini yırtıp başlarını örtmeleri, son içki yasağı ayeti inince gösterdikleri tavır vb birçok örnek, Sahabe’nin emir-nehiy hassasiyetleri; İslam toplumunun ilk kurucu nesli olarak onlardaki Kur’ân algısı, bilinci ve değerinin boyutları yanında; sonraki İslam nesilleri için de çok büyük bir dindarlık örneğidir. Bu hassasiyetlerin duygu ve karakter eğitimine aktarılması büyük önem arz etmektedir.

Kur’ân’da zikredilen diğer din salıklerinin ilahi emir-nehiyler karşısındaki tavırları da Sahabe’nin tutumuyla mukayese edilmiştir.

Bu tebliğde dini duyarlılıkların tutum ve davranış hale gelmesine yardımcı olmak, ortaya çıkan çeşitli Kur’ân tefsir/yorum ve yaklaşımlarının bulunduğu çağımızda doğru, saf ve orijinal Kur’ân algısı ve bilincini bir miktar günümüze taşımak ve en azından bir yaşam metodu sunmaya yardımcı olmak gibi noktalar amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Emir-Nehiy, Kur’ân Bilinci, Sahabe

Giriş

Son ilahi kelamın yeryüzündeki ilk muhatabı olan Sahabe, gerek vahiy öncesi gerekse vahiy sonrası dönemler itibariyle birçok yönden incelenmeye değerdir. Yaşadıkları coğrafya ve kültür yönüyle Sahabe ümmi bir toplum idi.¹ İşte duruma uygun olarak o toplum bu vasıfta bir Rasûl² ile şereflenmiştir.

Kur'ân vahyinin başlangıcı, bu ümmi toplumun aydınlanmasında ve değişip dönüşmesinde en temel dönüm noktasıdır. Yani onlardaki dönüşüm ilahi vahiyyle başlamış ve 23 yıllık süreçte kemale erişmiştir. Bu sürecin en etkin unsuru Kur'ân'ın mucizevi tedric metodudur denilebilir.

Vahyin inişine şahit olan Sahabe; adeta tüm irade ve yönelimleri ilahi irade doğrultusunda gelişmiş ve istikamet bulmuş bir nesildir. İşte bu dönüşüm, değişim ve gelişim; onların inanç kaynağı olan Kur'ân'a dair algıları ile ondaki ilahi emir ve nehiy anlayışlarından kaynaklanmaktadır.

Tebliğ konusu; sahabenin Kur'ân'daki ilahi emirlerle nehiyeler karşısında takındıkları tavırların, onlardaki Kur'ân algısı ve bilincinin boyutlarına ve derinliklerine bakmayı zorunlu kılmaktadır. İlahi buyruklar karşısında hiçbir beklenti ve endişe taşımaksızın tam bir teslimiyetle onları yerine getirmeleri ve tüm benliklerini ilahi iradeye bırakmaları, Kur'ân'ın sahabedeki yerini, değerini ve onlardaki ilahi kelam algısını da gözler önüne sermektedir.

Bilindiği gibi vahyin Mekke ve Medine dönemi bulunmaktadır, ayrıca ilahi kelamın ahkam kısmı da Medine döneminde inmiştir. Ahkamı oluşturan emir ve nehiyelerin çoğunluğu her ne kadar vahyin Medine dönemine aitse de bunların alt yapısı genel hatlarıyla Mekke döneminde oluşmuştur. Bu, ayrı bir araştırma konusu olarak değerlendirilebilir.

Bu tebliğ konumuzu daha çok örneklerden hareketle oluşturmaya ve incelemeye çalışacağız.

Bu tebliğde dini duyarlılıkların tuttum ve davranış hale gelmesine yardımcı olmak, çok geniş yelpazede ortaya çıkan çeşitli Kur'ân yorum ve yaklaşımlarının bulunduğu çağımızda doğru, saf ve orijinal Kur'ân algısı ve bilincini bir miktar günümüze taşımak ve en azından bir yaşam metodu sunmaya yardımcı olmak gibi noktalar amaçlanmaktadır.

A) SAHABE'DE GENEL KUR'ÂN BİLİNCİ

Sahabe'deki Kur'ân bilincine baktığımız zaman onların Kur'ân'ı daha çok pratiğe aktarma ve uygulamaya odaklandıkları görülmektedir. Yani onlar kuru bir öğrenme değil, ilahi emir ve nehiyeleri “yaparak öğrenme” merkezli bir Kur'ân bilincine sahip idiler. Kurtubi (ö.670/1273) Tefsirinin mukaddimesinde geçen aşağıdaki rivayetler bunu net şekilde göstermektedir:

“Ebu Amr ed-Dânî, *"Kitâbu'l-Beyân"* adlı eserinde Hz. Osman, İbn Mes'ud ve Ubeyy b. Ka'b'dan şunu rivayet etmektedir: **“Rasûlullah (s.a) onlara Kur'ân'dan on âyeti öğretirdi. Onlar ise bu âyetlerdeki amel ile ilgili hususları öğrenmedikçe bir başka on âyete geçmezlerdi. Böylelikle Hz. Peygamber, bizlere hem Kur'ânı ve hem de onunla amel etmeyi birlikte öğretirdi.”**

Abdurrezzak'ın Ma'merden, onun da Ata b. es-Sâib'den rivayetine göre, Ebû Abdurrahmân es-Sülemî şöyle demiştir: **“Biz, Kur'ân'dan on âyeti öğrendik mi, o onlardaki helali, haramı, emir ve nehiyeleri öğrenmedikçe bir sonraki on âyeti öğrenmeye geçmedik.”** İmam Malik'in Muvatta'ında belirttiğine göre Abdullah b. Ömer, Bakara sûresini sekiz yılda öğrendi.”

¹ Bakara, 2/78; Âl-i İmrân, 3/20, 75; Cuma, 62/2.

² A'râf, 7/157-158.

Hatta başka bir rivayette ise: **Ömer, Bakara sûresini on iki yılda öğrendi. Onu hatmedince bir deve kesti.** (Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Esmâu men Ravâ an Mâlik*)

Abdullâh b. Mes'ud dedi ki: **“Kur'ân'ın lafızlarını ezberlemek, bizim için zor, onunla amel etmek bizim için kolay olmuştu. Fakat bizden sonrakilere Kur'ân'ı ezberlemek kolay, onun gereğince amel etmek zor olacaktır.”**

Mücâhid'in rivayetinde İbn Ömer demiş ki: **Bu ümmetin ilkleri döneminde Rasûlullah (sav)'ın ashabından faziletli olan bir kimse, Kur'ân'dan ancak bir sûre ya da ona yakın bir miktar ezberlerdi. Onlara Kur'ân gereğince amel etmek ihsan buyrulmuştu. Bu ümmetin sonrakileri ise, küçüğü de ââmâsı da Kur'ân-ı okuyacak, fakat onun gereğince amel etmek, onlara ihsan edilmeyecektir.”**³

Bu rivayetler aynı zamanda, Kur'ân'ın yaklaşık 23 yıl süren ilahî eğitim metodu olan tadrîciliğin Sahabe'de pratiğe dökülerek uygulandığını, bunun yanısıra o nesilde, hemen hayata geçirilip uygulanan bir kitap anlayışının yerleştiğini de göstermektedir. Kur'ân'ın inişi sürecinde yaşanmış birçok olayda Sahabe'nin ilahi emir-nehiy telakkisini de görmek mümkündür:

B) EMİR-NEHİY KARŞISINDA SAHABE TUTUMU

İlahi bir dinin en temel unsuru iman ve bunun da en belirgin göstergeleri kulluğun tezahürü emir ve nehiylerdir. Kur'ân'ın Medenî kısmı bu konuları ihtiva eden ahkâmı oluşturmaktadır. Mekke döneminde çok büyük bir iman sınavından geçen Sahabe, Medine döneminde inen ahkâmı özellikle de emir ve nehiyleri anında uygulamaya müsait bir kıvama gelmişti. Tebliğ konumuzu o dönemde yaşanmış somut örneklerle incelemeye çalışacağız.

101

1.Emir ve Nehiy Kavramları

a) Emir

“Bir işin yapılmasının istendiğini ifade eden söz anlamında fıkıh usulü terimi olan Emir (emr) kelimesinin sözlükteki iki farklı anlamından biri “hal, durum, iş, olay, konum”dur. Bu anlama gelen emrin (çoğulu umûr) geniş bir kullanım alanı mevcut olup Kur'an-ı Kerim'de yer aldığı 150'den fazla ayette de (bk. M. F. Abdalbaki, *el-Mu'cem*, "emr" md.) genellikle bu manayı ifade etmektedir. İkinci anlamı ise nehyin zıddı olarak "bir işin yapılmasını istemek"tir (çoğulu evâmîr).

Kelime bu anlamda da Kur'an'da geçmektedir (el-A'râf 7/77, 150; ez-Zâriyât 51/44; et-Talak 65/8). Emir, fıkıh usulünde genelde "bir işin yapılmasının otoriter bir tarzda istenmesi için vazolunmuş söz" olarak tarif edilir.”⁴

³ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyin limâ Tezammenehû min'es-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*, c: 1, s: 68-69, Müessesetü'r-Risâle, 1. Bsk., Beyrut 2006

⁴ Ögüt, Salim, *DİA*, XI/119-121, TDV, Ankara 1995.

b) Nehiy

Sözlükte “yasaklamak, bir işten vazgeçilmesini istemek, engellemek” anlamındaki nehy kelimesi fıkıh usulü terimi olarak “bir işten kaçınmayı buyurucu bir tarzda talep etmeye delâlet eden söz” demektir. Aynı kökten türeyen **nühye** ve **nühâ** kelimeleri de frata uygun olmayan şeylerden vazgeçmeye çağırdığı için “akl” manasında kullanılmaktadır.⁵ Genelde bir müminin özelde ise Sahabe'nin ilahi emir ve nehiy karşısındaki durumunu şu ayet son derece net ve çarpıcı bir şekilde anlatmaktadır:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا

“Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman; ne mü'min erkekler için ne de mü'min kadınlar için artık işlerinde bir seçme hakkı olamaz. Kim de Allah'a ve Rasûlü'ne isyan ederse; şüphesiz ki apaçık bir şekilde sapmış olur.”⁶

C) EMİRLERE ÖRNEKLER

1) **إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا**

“Şüphesiz ki Allah, size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hüküm vermenizi emreder. Gerçekten Allah bununla size ne güzel öğüt veriyor. Şüphesiz ki Allah Semî'dir, Basîr'dir.”⁷

Bu ayet Osman b. Talha hakkında nazil oldu. Ka'be'nin Sedâne (Ka'be'nin anahtarlarını taşıma) görevi ondaydı. Hz. Peygamber (sav), Mekke'nin fethi günü Mekke'ye girdiğinde Osman, Ka'be'yi kilitleyerek Ka'be'nin üstüne çıkmış. Allah'ın Rasulü (sav) Ka'be'nin anahtarını aramış, "Osman b. Talha'da" demişler. Osman'dan anahtarı istemiş, o ise vermemekte direnmiş ve: "Şayet Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu bilseydim anahtarı ona vermemelik etmezdim." demişse de Hz. Ali, Osman'ın kolunu bükerek elinden anahtarı almış ve Ka'be'nin kapısını açmış, Allah'ın Rasulü (sav) de girerek Ka'be'nin içinde iki rek'at namaz kılmışlar. Efendimiz Ka'be'den çıkınca hacılara su verme görevi olan Sikâye ile Ka'be anahtarını taşıma görevi olan Sedâne'nin kendisinde birleşmesini arzu eden amcası Abbas (ra) Ka'be anahtarının kendisine verilmesini istemiş de Allah Taâla bu ayet-i kerimeyi indirmiş.

Bunun üzerine Rasûlullâh (sav); Hz. Ali'ye, anahtarı Osman'a geri vermesini ve ondan özür dilemesini emretmiş. Hz. Ali de Efendimizin emrini yerine getirip anahtarı Osman'a verince Osman: "Ey Ali, anahtarı benden zorla aldın ve bana eziyet de ettin, sonra geldin rıfk ile geri veriyorsun, ne oldu ki böyle yapıyorsun?" diye sormuş. Hz. Ali: "Ey Osman, Allah senin hakkında ayet indirdi." deyip bu ayeti okuyunca Osman: "Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şahadet ederim." deyip müslüman olmuş. Cibril gelip: "Bu Beyt dünya yüzünde oldukça anahtarı ve Sedânet görevi Osman'ın oğullarında olacaktır." demiş. Halen bugün de onların elindedir. Mücahid'den gelen rivayette Hz. Peygamber'in (sav) anahtarı Osman'a iade

⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c: 6, s: 4565, Daru'l-Maârif, Kahire ts.; Apaydın, H.Yunus, *DİA*, c: XXXII/544-546, TDV, Ankara 2006.

⁶ Ahzâb, 33/36.

⁷ Nisa, 4/58.

ettirip: "Ey Ebu Talha oğulları, bunu Allah'ın emaneti olarak alınız. Bunu sizden ancak bir zalim alır veya almak ister." buyurmuşlardır.⁸

2) Kur'ân inananları Allah'a karşı kulluk sorumlulukları ve görevleri noktasında hem erkekleri hem de kadınları mesul tutmuş ve hiç ayrıma gitmemiştir. Mesela haramlara karşı gözlerin ve namusların korunması yükümlülüğü her iki cinse de tevcih edilmiş⁹; bundan başka onların yapacakları görevleri kendilerinin bir sıfatı olarak on sıfatla nitelemiş ve birini diğerinden ayırmamıştır: *إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَافِضِينَ وَالْخَافِضَاتِ وَالْمُحْسِنِينَ وَالْمُحْسِنَاتِ وَالْمُتَّقِينَ وَالْمُتَّقَاتِ وَالَّذِينَ إِذَا تُدْعُوا إِلَيْهِنَّ إِذَا تَدْعُوهُنَّ عَلَىٰ خُيُوبَةٍ*

“Doğrusu müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, iman eden erkeklerle iman eden kadınlar, itaate devam eden erkeklerle itaate devam eden kadınlar, sadık olan erkeklerle sadık olan kadınlar, sabreden erkeklerle Allah'a zilletle sabreden kadınlar, Allah'a zilletle boyun eğen erkeklerle boyun eğen kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, gizli yerlerini koruyan erkeklerle (gizli yerlerini) koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar için, Allah bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”¹⁰

Ancak kadınlara mahsus örtünme şeklinin beyan edildiği şu emir, kadın Sahabilerin de bu konudaki hassasiyetlerini göstermesi açısından dikkate değerdir:

«Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.»¹¹

“İbn Ebî Hatim der ki: Bize babamın... Safiyye Bint Şeybe'den rivayetinde o, şöyle anlatıyor: Biz Hz. Âişe'nin yanında iken Kureys'in kadınlarını ve üstünlüklerini anmıştık. Âişe (r.a.) şöyle dedi: Şüphesiz Kureys kadınlarının üstünlüğü vardır. Allah'a yemin ederim ki ben, Allah'ın kitabını tasdikte ve indirilenlere imanda Ensâr kadınlarından daha üstününü ve daha güçlüsünü görmedim. Nûr suresindeki *«Başörtülerini, yakalarının üstüne salsınlar.»* ayeti nazil oldu. Erkekleri evlerine dönüp Allah Teâlâ'nın kendilerine kadınlar hakkında indirmiş olduğunu onlara okudular. Herkes bu âyeti karısına, kızına, kız kardeşine ve akrabasına okudu. Onların hepsi nakışlı ve resimli elbiselerini ikiye bölüp bunlarla başlarından aşağı örtündüler ki böylece Allah Teâlâ'nın kitabından indirmiş olduğuna îmân etmiş ve onu doğrulamış oldular. Sabahleyin namazda Allah Rasulü'nün (s.a.v.) arkasında baştan aşağı örtülü olarak durdular. Sanki başları üzerinde kargalar vardı.”¹²

3) İslam yetimlere de çok büyük bir önem vermiş ve yetim haklarını çok hassas şekilde koruyup bu haklara karşı cahiliye döneminde yaygın olan özensizliği yasakladığını da en üst perdeden dillendirmiştir. Bu durum karşısında Sahâbe'nin gösterdiği hassasiyet de çok çarpıcıdır:

⁸ Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâbu'n- Nüzûl*, s: 110, Daru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût 1985; Çetiner, Bedreddin, *Fâtîha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*, c: 1, s: 226, Çağrı Yayınları, 4. Bsk, İstanbul 2013.

⁹ Nur, 24/30-31.

¹⁰ Ahzâb, 33/35.

¹¹ Nur, 24/31.

¹² İbn Kesir, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c: 10, s. 218-220, (1. bsk.), Müessesetü Kurtuba, Kahire 2000.

وَأَتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا **“Yetimlere mallarını verin. Temizi murdara değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günâhtır.”**¹³

“Mukatil ve Kelbi şöyle diyorlar: Yanında kardeşinin yetim oğluna ait çok malı olan Gatafan'lı bir adam vardı. Bu yetim rüşdüne erişince amcasında bulunan malını istedi, o da vermedi. Davayı Hz. Peygambere ulaştırdılar da bu ayet nazil oldu. Yetimin amcası ayeti duyunca: Allah'a ve rasulüne itaat ettik. O büyük günâhtan Allah'a sığınırız” dedi ve çocuğun malını kendisine verdi.”¹⁴

Aynı konuyla ilgili olarak başka bir örnek de şöyledir: “İbn Abbâs şöyle demiştir: Allah Teâlâ'nın: «Yetim erginlik çağına ulaşıncaya kadar en iyi şeklin dışında malına yaklaşmayın.»¹⁵ ve «Yetimin malına erginlik çağına ulaşıncaya kadar en güzel şeklin dışında yaklaşmayın...»¹⁶ ve «Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar. Zaten onlar çilgin ateşe atılacaklardır.»¹⁷ âyetleri nazil olduğunda, yanında yetim bulunanlar onun yemeğini kendi yemeklerinden, içeceğini de kendi içeceklerinden ayırdılar. Yetimin yemeği arttığı zaman kaldırıyorlardı. Sonra yetim ya o yemeği yiyor veya yemek bozuluyordu. Bu ise onlara ağır gelmeye başladı. Rasûlullah'a (s.a.v.) durumu anlatınca Allah Teâlâ «*Ve sana yetimlerden soruyorlar. De ki onlar için Islahta bulunmak daha hayırlıdır. Eğer kendileriyle birarada yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir.*»¹⁸ âyetini indirdi. Böylece yetimlerin yemeklerini ve içeceklerini kendi yiyecek ve içeceklerine karıştırdılar.¹⁹

Daha birçok örneğini verebileceğimiz Sahabe'nin emir ve nehiy hassasiyetleri; İslam toplumunun ilk kurucu nesli olarak onlardaki Kur'an algısı, bilinci ve değerinin boyutları yanında sonraki İslam nesilleri için de çok büyük bir dindarlık örneğidir. Bu hassasiyetlerin duygu ve karakter eğitimine aktarılması büyük önem arz etmektedir.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ 4)

“Ey iman edenler, Allah'tan nasul takva üzere olmak gerekiyorsa öyle müttakiler olun ve ancak müslümanlar olarak ölin.”²⁰

Mümin kulların Allah Taala'ya itaat etmelerini ve isyandan kaçınmalarını emreden²¹ bu ayet, hem emir ve nehiylerin geldiği yüce makamı hem de O'na saygıyı müminlerin şuuruna yerleştirmiştir.

¹³ Nisa, 4/2.

¹⁴ Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl*, s. 100; Abdülfettâh el-Kâdî, *Esbâbü'n-Nüzûl mine's-Sahâbe ve'l-Müfessirîn*, s. 58, Kahire ts.; Çetiner, Bedreddin, *Fâtihâ'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*, c: 1, s: 197-198.

¹⁵ En'âm, 6/152.

¹⁶ İsrâ, 17/34.

¹⁷ Nisa, 4/10.

¹⁸ Bakara, 2/220.

¹⁹ Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili âyi'l-Kur'ân*, 3/699-700, 1. bsk., Dâru Hicr, Kahire 2001; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c. 2, s. 294-295.

²⁰ Âl-i İmrân, 3/102.

²¹ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. 3, s. 130-131.

“İbn Ebî Hâtim'in Saîd b. Cübeyr'den rivayetine göre **"Allah'tan nasul takva üzere olmak gerekiyorsa öyle müttakiler olun."** ayeti nazil olunca bu müslümanlara çok ağır geldi; geceleri hep kıyamla geçirmeye başladılar. O kadar çok namaz kıldılar ki bacakları uyuştı, neredeyse alınları delindi (yara oldu). Bunun üzerine onlara hafifletmek üzere Allah Teala **"Allah'tan, gücünüz yettiği kadar takva üzere olun"**²² ayetini indirdi.²³ Önceki emrin hafifletilmesi meyanında diğere ayetin gelmesi; aynı zamanda Kur'ân'ın ağırdan hafife, ve zordan kolaya doğru kendine mahsus o ilahi tadrîc metodunu da uyguladığını göstermektedir.

5) İslam toplumunu ve gelecek nesilleri hatta tüm insanlığı tehdit eden büyük tehlikelerden birisi de ekonomik haksızlıklardır. Bunların başında da toplumu sömürülenler ve sömürenler şeklinde ayıran ve sınıfsal farklılıkları doğuran faizdir. Tarihin her döneminde emeğin üstünden haksız ve emeksiz kazançlar sağlayanlar olmuştur. İşte bu tür kazançların belki de en acımasız olan faiz, cahiliye toplumunda da mevcut idi. Vahye muhatap ilk toplum olan Sahabe'den kaldırılması da gerçekten tarihi bir olaydır. Bununla ilgili haramı emir siygasıyla getiren ayet ve Sahabe'deki yansımasını şöyle zikretmek mümkündür:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

"Ey iman edenler, mü'minler iseniz Allah'tan takva üzere olun ve faizden kalanı bırakın, almayın."²⁴

“Ata ve İkrime şöyle anlatıyorlar: Bu ayet-i kerime Abbas b. Abdulmuttalib ve Osman b. Affan hakkında nazil oldu. Onlar insanlara borç olarak hurma verirlerdi. Bir keresinde borç verdikleri birisi hurma kesim vakti bunlara gelip: "Sizin alacağınız hurmanın tamamını size versem ailemin yemesine yetecek hurmam kalmayacak. Size olan hurma borcumun yarısını şimdi versem de kalan yarısını ikiye katlayarak gelecek sene versem." dedi. Onlar da kabul ettiler. Bir sonraki sene borcun ödenme vakti gelip de o adamdan alacaklarını istediler. Bundan haberi olan Hz. Peygamber (sav) ikisini bundan men etti de Allah Teala bu ayeti indirdi. Abbas ve Osman: "İşittik ve itaat ettik." dediler, sadece ona verdikleri borcu, yani ana malı aldılar."²⁵

105

D. NEHİYLERE ÖRNEKLER

Cahiliye toplumunda kökleşmiş bir gelenek haline gelmiş olan içki tüketimi Kur'ânın tederîcî eğitim metodu ile aşama aşama ortadan kaldırılmıştır. İşte bu süreçte gelen ayetler ve özellikle son inen ayet karşısında sahabenin gösterdiği tavır da çok önemli bir Kur'ân hassasiyetidir.

• {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رَجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ} {إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنتَهُونَ}

1) “Muhammed İbn Halet... İbn Büreyde'den, o da babasından nakleder ki; Büreyde şöyle demiş: Biz, üç veya dört kişi olarak Remle'de oturmuş şarap içiyorduk. Yanımızda büyük bir

²² Teğâbün, 64/16.

²³ Suyûtî, Celaleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Tefsîru'd-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, II, s.283, Beyrût1988.

²⁴ Bakara, 2/278.

²⁵ Abdulfettâh el-Kadi, *Esbâbu'n-Nüzûl*, s.42; Çetiner, Bedreddin, *Fâtiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*, c: 1, s: 119.

cam kavanoz vardı. O zaman şarap içmek helâldi. Ben, kalkıp Hz. Peygamberin yanına geldim ve o'na selâm verdim. Bu sırada rakı içmeyi haram kılan âyet, nazil olmuştu. Âyetin «**artık vazgeçersiniz değil mi?**» kavline kadar dinledikten sonra arkadaşlarımın yanına geldim ve «**Artık vazgeçersiniz değil mi?**» kısmına kadar okudum. Arkadaşlardan bir kısmının şarap dolu bardağı elindeydi. Birazını içmiş birazı daha bardaktaydı. -Tıpkı hacamat alanın yaptığı gibi-bardağını üst dudağının altına koymuştu. Arkadaşlar bardaklarını ve şişede bulunan rakıyı döktüler ve; “vazgeçtik ey Rabbimiz” dediler.”²⁶

Konuyla ilgili bir başka olay ise şu rivayette anlatılmaktadır: “Ahmed b. Hanbel rivayet ediyor: Bize Revh... Abdurrahmân b. Ğanim'den nakleder ki; Temîm ed-Dârî Hz. Peygambere her yıl bir içki tulumu hediye edermiş. İçkinin haram kılındığı yıl, tulumu getirmiş. Rasûlullah (s.a.) onu görünce, gülmüş ve buyurmuş ki: Biliyor musun artık o, haram kılındı. Temîm, Rasûlullah'a demiş ki: Ey Allah'ın Rasûlü, onu götürüp satsam ve parasından yararlınsam? Rasûlullah (s.a.) buyurmuş ki: Allah Yahudilere lanet etsin; onlar, kendilerine sığır ve koyunun yağı haram kılınca; gidip yağı erittiler ve onu satıp yiyecek aldılar. Doğrusu rakı haramdır. Parası da haramdır.”²⁷

Bu olay aynı zamanda Ehl-i Kitâb'ın kendi kitaplarında gelen emir ve nehiyler karşısında gösterdikleri tavırları ve dînî hassasiyetleri ile ilahî kelam bilinci ve algılarının bizzat Hz. Peygamber (sav) dilinden anlatımını da gözler önüne sermektedir. Bu rivayet, onlarla Sahabe'nin ilahî emir ve nehiyler karşısındaki hassasiyetlerini mukayese için çok çarpıcı bir örnektir. Bu konuya tebliğimizin ileri bölümlerinde ayrıca temas edeceğiz.

2) Toplumun en önemli ve en dinamik çekirdeği ailedir. İslam dininin kaynakları olan Kur'ân ve sünnette aileye çok önem ve değer verilmiş, onun korunması için çok etkili kurallar vazedilmiştir. Bunlardan birisi de boşanma ile ilgili hükümlerdir. Kur'an boşanma hususunda aşamalı bir metot izlemiştir. Bunun sebebi de aile denilen mukaddes yapıyı ayakta tutabilmek ve toplumda büyük manevi yaraların açılmasına engel olmaktır. Bunu sağlamak için de her aşamasında kopma sürecine girmiş olan ailenin hukuki ve duygusal manevi bağları tekrar birleştirmek için her fırsatı değerlendirmiştir. Bu hususa önemli bir örneği şöyle sunmak mümkündür:

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ

“Kadınlarınızı boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi aralarında meşru bir şekilde anlaştıkları takdirde artık kendilerini kocalarına nikah etmelerine engel olmayın...”²⁸

“...Ma'kıl b. Yesâr şöyle anlatıyor. Bir kız kardeşim vardı. Birçok kişi onunla evlenmek üzere bana dünür geldiler, ama hiç birine vermedim. Bir gün bir amcaoğlum geldi ve kız kardeşimle evlenmek istedi, kız kardeşimi onunla evlendirdim. Allah'ın dilediği kadar birlikte oldular (evli kaldılar), bir gün bu amcam oğlu kız kardeşimi bir ric'î talak ile boşadı ve iddeti bitip bain oluncaya kadar da nikahına tekrar talip olmadı. Kız kardeşim talak-ı bain ile ondan boşanmış olduktan sonra talipleri gelmeye başladı. Bunu gören amca oğlum da gelip kızkardeşimle yeniden evlenmek istedi. Ben: "Alçak herif, kız kardeşimi birçok kişi istedi, vermedim, sen gelip istedin seni herkese tercih ettim ve kardeşimi sana nikahladım.

²⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c: 8, s. 661-662; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c: 5, s. 338.

²⁷ İbn Kesir, a.g.e., 5/337.

²⁸ Bakara, 2/232.

Ama sen onu boşadın, üstelik iddeti bitinceye kadar da nikah yenileme talebinde bulunmadın. Ne zaman ki başkaları onu istemeye geldiler (herhalde kıskançlığından) gelip yeniden istedin. Yegane ilah olan Allah'a yemin ederim ki sonsuza kadar asla kardeşimi sana nikahlamayacağım." dedim. Kızkardeşime de: "O seni boşadı, sen ona varmak istiyorsun. Eğer sen ona varırsan yüzüm yüzüne haram olsun." diye kızdım.

Ma'kıl şöyle devam eder: İşte bunun üzerine benim hakkımda "**Kadınlarınızı boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi aralarında meşru bir şekilde anlaştıkları takdirde artık kendilerini (eski) kocalarına nikah etmelerine engel olmayın...**" ayeti nazil oldu. Elbette ki Allah, kız kardeşimin eski kocasına, eski kocasının da kız kardeşime ihtiyacını bildi de bu ayeti indirdi. Allah'ın Rasulü (sa) beni çağırıp bu ayet-i kerimeyi okuyunca Ben: "Rabbimin emriyle burnum sürtüldü. İştittim, itaat ettim." dedim ve kız kardeşimi eski kocasıyla nikahladım, ettiğim yeminin de keffaretini verdim."²⁹

3) İslam kişisel anlaşmazlıklarda haklı tarafın diğerini affetmesine çok büyük bir değer verilmiştir.³⁰ Bu, Allah katında da çok büyük bir karşılığı olan erdemli bir haslettir. Başkalarına yardım ve iyilikte bulunma önemli ibadetlerden olup hele bu, arada şahsi husumetin bulunduğu kişiler arasında olursa daha da zor bir durumdur. Bu konuya önemli bir örnek şu ayetin iniş sebebi zikredilebilir:

وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ
يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ **“Sizden faziletli ve varlıklı olanlar; yakınlarına, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere vermekte kusur etmesinler, affetsinler, aldırış etmesinler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz?...”**³¹

“Allah Teâlâ mü'minlerin annesi Âişe'nin ma'sûmiyetini âyetle beyân buyurup inanan gönüller hoş olup sükunete erince, bu hususta konuşanların tevbesini kabul etti. Hemen akabinde haklarında verilen cezaları uygulandı ve bu ayette Allah Teâlâ, Ebû Bekr Sıddîk'ı akrabası olan Mistah b. Üsâse'ye karşı merhamete teşvik buyurmuştur. Mistah, Ebû Bekir'in (r.a.) teyzesinin oğludur ve kendisine sürekli infakta bulunduğu başka malı olmayan bir yoksul idi. Allah yolunda hicret edenlerdendi. Bir yalan söyleyip iftira atmış; Allah Teâlâ da onun bundan tevbesini kabul buyurmuş, bu konuşmaları yüzünden ona ceza uygulanmıştı. Sıddîk (r.a.), iyilik ve ihsanı ile bilinir; gerek akrabalarına ve gerekse yabancılara iyilikleri ile tanınırdı. **«Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Ve Allah, Gafûr'dur, Rahîm'dir.»** kısmına gelinceye kadar bu âyet nazil olduğunda Sıddîk: 'Evet Rabbimiz, Allah'a yemîn olsun ki Senin bizi bağışlamayı severiz,' demiş, sonra daha önce Mistah'a infâkda bulunduğu gibi aynı infâkına dönerek; Allah'a yemîn olsun ki ebediyyen ona hiç bir iyilikte bulunmayacağım, faydada bulunmayacağım, sözüme karşılık; Allah'a yemîn olsun ki bundan (ona infâkda bulunmaktan) ebediyyen ayrılmayacağım, demiştir.”³²

4) Hucurât sûresi, Sahabe'nin Rasûlullah'a (sav) karşı davranış kurallarını ve onula ilişkilerini ihtiva etmektedir. Surenin ikinci ayetinde şöyle buyrulmakta:

²⁹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *es-Sahîh*, Tefsîru'l-Kur'ân, 2/40, el-Mektebetü's-Seleffiyye, Kahire 1400 h.; Tirmizî, Ebû Mûsâ Muhammed b. İsmâ, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, *el-Câmiu'l-Kebîr*, Tefsîru'l-Kur'ân, 2/28, 1. bsk., Beyrut 1996; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Nikâh, 6/2I, Mektebetü'l-Maârif, Riyâd h. 1424; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, c: 4, s.104-105.

³⁰ A'râf, 7/199.

³¹ Nûr, 24/22.

³² İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c: 10, s: 198.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ **“Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da öylece konuşmayın. Yoksa siz farkında olmadan bütün emekleriniz hiçe iniverir.”**³³ Ayetin inişinden sonra meydana gelen bir olay şöyle nakledilmektedir: “İmâm Ahmed der ki: ... Enes şöyle anlatıyor: **«Ey îmân edenler, seslerinizi peygamberin sesinden yüksek çıkarmayın...»** âyeti nazil olduğunda yüksek sesli Sabit b. Kays b. Şemmâs: ‘Allah Rasûlü’nün (s.a.v.) huzurunda sesini yükselten benim, benim amelim boşa gitmiş ve ben cehennemliklerden olmuşumdur,’ dedi ve ailesi içinde üzüntülü bir şekilde oturdu. Allah Rasûlü (s.a.v.) onu aradı ise de göremedi. Ashâb’dan bazıları ona giderek: Allah Rasûlü (s.a.v.) seni aradı, sana ne oluyor? diye sordular. O da: Ben, sesini Hz. Peygamber (s.a.)’in sesinden daha yüksek çıkaran ve bağırarak birisiyim. Benim amelim boşa gitmiştir. Ben cehennemliklerdenim, dedi. Gidenler Hz. Peygamber’e (s.a.v.) gelip onun söylediklerini naklettiler de Rasûlullah (s.a.v.): Hayır, aksine o cennetliklerdendir, buyurdu...”³⁴

E) SAHABE’NİN DİĞER DİN SALIKLERİYLE MUKAYESESİ

Bu tebliğde dini duyarlılıkların tutum ve davranış hâle gelmesine yardımcı olmak, çok geniş yelpazede ortaya çıkan Kur’ân’ın çeşitli tefsir/yorum ve yaklaşımlarının bulunduğu çağımızda doğru, saf ve orijinal Kur’ân algısı ve bilincini bir miktar günümüze taşımak ve en azından bir yaşam metodu sunmaya yardımcı olmak gibi noktalar amaçlanmaktadır. Bu noktadan hareketle geçmiş ümmetlerin dini uygulamalarıyla Müslümanların mukayesesini bir ibret niteliği taşıdığı için irdelenmesi gereken bir husus olarak görmekteyiz.

Kur’ân’da geçen diğer din salıklarından özellikle İsrailoğulları’nın ilahi emir ve nehiyler karşısında sergiledikleri tavırlarla Sahabe’nin tutumunu karşılaştırdığımızda ortaya çok ilginç bir tablo çıkmaktadır.

Bir inek kesme emri/talebine karşılık verdikleri cevaplar, İsrailoğulları’ndaki ilahi emir-nehîy algısını ve duyarlılığını göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Hatta bu tavrın arkasındaki asıl amacı Kur’ân, “neredeysse kesmeyeceklerdi!” cümlesiyle çok çarpıcı şekilde ifade etmiştir.

İsrailoğulları’nın İlahi Emre Tavırları

İnek Kesme Emri

“Hani, bir de Mûsâ kavmine: Allah, herhalde bir sığır boğazlamanızı emrediyor, demişti. Onlar: Sen bizimle alay mı ediyorsun, demişlerdi. Mûsâ da: Ben câhillerden olmaktan Allah’a sığınırım, demişti.

Onlar, Bizim için Rabbına duâ et de onu bize iyice bildirsin, demişlerdi. Mûsâ da: Allah, o, ne çok kart, ne de çok körpedir. İkiisi ortası dinç bir sığırdır, buyuruyor. Artık emrolduğunuz şeyi yapın, demişti.

Dediler ki Bizim için Râbbma duâ et de onun ne renk olduğunu bize iyice açıklasın. O da: Rabbim diyor ki: O bakanları rahatlatacak sapsarı renkli bir inehtir, demişti.

³³ Hucurât, 49/2.

³⁴ İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 13/139-140.

Dediler ki: Rabbına duâ et, bize açıkça niteliğinin ne olduğunu bildirsin. Çünkü bizce sığırlar birbirine benziyor. Allah dilerse biz elbette hidâyete erenlerden oluruz.

Dedi ki: Rabbim, o, ne boyunduruğa koşulup arazî sürececek, ne de ekin sulayacak bir inektir. Zillate uğramamıştır. Bütün kusurlardan uzaktır. Onun alacası da yoktur, buyuruyor. Onlar: İşte şimdi gerçeği ortaya koydun, dediler. Hemen onu boğazladılar ki az kalsın bunu yapmayacaklardı.”³⁵

Bu ayetlerin izahıyla ilgili olarak İbn Cerîr et-Taberî (310/923) şöyle diyor: “Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: Doğrusu onlar alelade bir inek kesmekle emrolunmuşlardı, fakat onlar, kendilerini zora sevkedince Allah da zorlaştırdı. Allah'a kasem ederim ki; eğer onlardan bir kısmı istisna edilmiş olmasaydı hiç bir zaman onlara hakikat açıklanmış olmazdı.”³⁶

“Hemen onu boğazladılar ve az kalsın bunu yapmayacaklardı.” Dahhâk, İbn Abbâs'dan naklederek der ki; **az kalsın onu yapmayacaklardı**, zaten yapmak istedikleri şey de bu değildi. Çünkü onlar kesmek istemiyorlardı. Yani bunca sorulara ve izahlara rağmen onlar ancak büyük bir gayret sonucu kestiler. Bu ifâde onları zemmetmektedir. Çünkü İsrâiloğullarının maksadı; sadece direnmektir. Bu sebeple az kalsın onu kesmeyeceklerdi.”³⁷

Hac Emri

“... Ona bir yol bulabilenlerin Beyti haccetmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır...”³⁸

“Dahhâk'tan rivayetle tahrir edilen bir habere göre ise: Hacc ayeti nazil olduğunda Hz. Peygamber (sav) çevresindeki bütün din mensuplarını; Arap müşrikleri, Hristiyanları, Yahudileri, Mecusileri ve Sâbiîleri toplayıp: "Ey insanlar, Allah Teala size haccı farz kıldı, haccedin." buyurdu. Bir tek millet; Hz. Peygamber (sav)'i tasdik edip iman etti, kalan beş dinin mensupları ise küfrettiler ve: "Ona iman da etmeyeceğiz, ona doğru yönelerek namaz da kılmayacağız." dediler de Allah Teala: **"Kim de küfrederse şüphesiz ki Allah alemlerden müstağnidir."** ayet-i kerimesini indirdi.”³⁹

İsrailoğullarının kendi kitaplarındaki hükümlerine karşı tutumlarını ifade etmesi açısından şu ayeti son derece kapsamlı bir örnek olarak göstermek mümkündür:

مَثَلُ الَّذِينَ خُمِلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

“Kendilerine Tevrat yükletilen sonra onunla amel etmeyenlerin durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlamış olan kavmin durumu ne kötüdür, Allah, zâlimler topluluğunu doğru yola iletmez.”⁴⁰

D) SAHABE'DEKİ KUR'ÂN ALGISI VE BİLİCİNİN KAYNAKLARI

³⁵ Bakara, 2/67-71.

³⁶ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, c: 2, s: 99-100.

³⁷ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c: 1, s: 443-453.

³⁸ Âl-i İmrân, 3/97.

³⁹ Taberî, *a.g.e.*, c: 3 s. 99-100; İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, c: 1, s: 212, 1.bsk., Dâru İbn Hazm, Beyrût 2002; Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'il'-Mesânî*, c: 4, s: 13, Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî Beyrut ts.

⁴⁰ Cuma, 62/5.

Vahyin bütün süreçlerini yaşayan Sahabe Kur'ân'daki ilahi emir ve nehiylerin tatbiki konusunda çok çarpıcı örneklikler sergilemişlerdir. Bu şaşırtıcı tutumlarının özündeki temel dinamiklere gözetmekte fayda mülâhaza ediyoruz. Bu konu Kur'ân'ın Sahabedeki değeri ve onlarda oluşturduğu etkiyi günümüzdeki müminlerin aynı konulardaki algı ve hassasiyetlerini mukayese edebilmek ve kavrayabilmektir. İlahi emir ve nehiyleri uygulamadaki kararlılıkları, titizlik ve hassasiyetleri onlardaki Kur'ân bilinci düzeyinin en temel göstergeleridir.

1) Sahip Oldukları İman Kuvveti

Sahâbe'deki inanç alt yapısının kuvvetli ve hareketli oluşu; tevcih edilen emir ve yasak içeren ilahi talebin anında olumlu karşılık bulması sonucunu vermiştir. Zira Kur'ân vahyinin Mekke dönemine baktığımız zaman ayetlerin içeriği hep imanla ilgilidir. Daha da ilerisi o dönemin tek mücadele konusu, Tevhid inancının tanıtımı ve yerleştirilmesi ile bunun zıddı olan şirkin imhasıdır.

Bunun için mekki ayetlerde Allah Taâlâ'nın ve birliğinin tanıtılması aynı anda putların ve putprestliğin gönüllerden tamamen silinmesi konusunun işlendiği görülmektedir.

Bu süreçte Sahabe'nin müşriklerden gördüğü bütün eziyet ve muameleler onları adeta iman noktasında pişirip olgunlaştırmıştır. Bu durum Sahabe'nin tüm mal varlıklarını ve yaşanmışlıklarını terk etmeye ve Medine'de yaşamaya kadar götürecek bir iradeye sahip kılmıştır. İşte bütün bunlar onların sahip olduğu iman kuvvetini göstermektedir.

Böyle bir durumun oluşmasında ve bu sürecin her aşamasında Kur'ân'ın ve onun vak'aya göre parça parça inişinin en tekili unsur olduğu muhakkaktır. **“Bir de Kur'an'ı insanlara ağır ağır okuman için, bölüm bölüm ve gerektiğe indirdik.”**⁴¹ Kur'ân ayetleri onlardaki iman kalitesini her inişte daha da yükseltmiş ve sağlamlaştırmıştır. Şu ayetler bunu gözler önüne sermektedir:

“Mü'minler ancak onlardır ki; Allah anıldığı zaman kalpleri ürperir, Allah'ın âyetleri kendilerine okunduğu zaman imanları artar ve Rablarına tevekkül ederler.” (Enfâl, 8/2)

“Bir süre indirilince; onlardan kimi: Bu, hanginizin imanını artırdı? der. İmân etmiş olanlara gelince; onların imânını artırmıştır. Ve onlar, birbirleri ile müjdeleşirler.” (Tevbe, 9/124)

“Allah, sözün en güzelini ahenkli, ikişerli bir kitab halinde indirmiştir. Rablanndan korkanların ondan derileri ürperir. Sonra hem derileri hem de kalpleri Allah'ın zikrine karşı yumuşar. Bu, Allah'ın hidâyet rehberidir, onunla istediğini hidâyete erdirtir. Allah kimi de saptırırsa, ona bir daha yol gösteren bulunmaz.” (Zümer, 39/23)

“.....Sizin tanrınız bir tek tanrıdır. O'na teslim olun. Sen, mütevazı olanları müjdele. Onlar ki; Allah anıldığı zaman kalpleri titrer...” (Hacc, 22/34-35)

İşte Sahabe'deki bu iman yapısı ve hassasiyeti henüz ahkam öncesi Mekke dönemi, onlarda kelimelerin ifadede aciz kaldığı bir imana dayalı Kur'ân bilinci oluşturmuştur. Sonuç olarak Sahabe'de Kur'ân'ın emir-nehiy pratiğine dökülmeye çok hazır bir inanç altyapısı vahyin Mekke döneminde oluşmuştur. Yani Sahabe, ahkamı anında uygulamaya uygun bir iman kıvamına Mekke döneminde erişmiştir.

⁴¹ İsrâ, 17/106.

2) İman-Amel Pratiği

Kur'an'daki zikredilen iman -amel ikilisinin gereklerini de en canlı örnekleriyle Sahabe'nin ilahi emir ve yasakları uygulamasında görmek mümkündür. Konuya dair yetmişten fazla ayet mevcuttur. Kur'an'daki konuyla ilgili bu ayet yoğunluğu⁴² inancın pratiğe dönüşmesinin değerini göstermesi yönünden çok önemlidir.

"Kur'an-ı Kerim'in birçok âyetinde iman ve amel-i sâlih, bazı âyetlerinde bunlarla birlikte âhîret inancı yanyana zikredilerek amel-i sâlihin faydası ve gerekliliği, kötü amelin zararı ve yanlışlığı üzerinde ısrarla durulmuş, müslümanlar her fırsatta iman ve amel-i sâlihe teşvik edilmiştir: **"İman edip amel-i sâlih işleyenlere ne mutlu! Onların sonunda varacakları yer ne güzel!"** (er-Ra'd 13/29). **Allah, peygamberini iman edip sâlih amel işleyenleri karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için göndermiştir** (et-Talâk 65 /11)... Sâlih amel işleyenlere sâlihler veya ehl-i salâh denilir. Kur'an-ı Kerim'e göre **"bunlar yaratılmışların en iyisidirler"; "Allah onlardan, onlar da Allah'tan hoşnut olmuşlardır"** (el-Beyyine 98/7-8). **"Allah, yeryüzüne sâlih kullarım vâris ve hâkim olacaktır, diye hükmetmiştir"** (el-Enbiyâ 21/105). Amel-İman Münasebeti. Kur'an'da amel-i sâlihin çoğunlukla imandan sonra zikredilmesi (Bakara 2/62; Sebe' 34/37; Tegâbün 64/9) amelle imanın birlikte bulunmalarının gereğine işaret eder. Sadece itikadı, vicdanî ve nazari bir din değil aynı zamanda bir hayat dini olan İslâm, inanılan ve düşünülen her iyi, güzel ve faydalı işin uygulama alanına konulmasını ısrarla ister. İslâm'da inanmak ve inanılan şeyi yapmak esas olduğundan imanla amelin birlikte bulunmasının lüzumuna büyük önem verilmiştir."⁴³

- وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَىٰ مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ

"İmân edip sâlih ameller işleyenlerin, Muhammed'e indirilene - ki o, Rablarından olan hakır - inananların kötülüklerini örter ve durumlarını islâh eder."⁴⁴

111

3) İmanın Takvâ Boyutunda Pratiği

"Dinin emir ve tavsiyelerine uyma, haram ve günahlardan kaçınma hususunda gösterilen titizlik" anlamında sözlükte "korumak, korunmak, sakınmak, saygı göstermek, dindar olmak, itaat etmek, korkmak, çekinmek" anlamlarındaki vikaye masdarından türeyen Takvâ kelimesini Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö.816/1413), "Allah'a itaat ederek azabından sakınmaktır, bu da ceza almayı haklı kılan davranışlardan nefsi korumak suretiyle gerçekleşir" şeklinde tarif eder (et-Tarîfât, "vky" md.).

Takvâ ve kökün ittikâ, takî, etkâ, müttakî gibi diğer türevleri ve fiil şekilleri Kur'an'ın 285 yerinde geçmektedir. Kur'an'da ve hadislerde takvâ bazen sözlük anlamında, bazan da "Allah'n emirlerine uyup yasaklarından kaçınarak azabından korunma" anlamında kullanılır. Genellikle peygamberler ümmetlerine, "Allah'tan sakının ve bana itaat edin" diye hitap etmiştir (Şuarâ 26/108, 179). Kur'an'da takvâ sahibi müminlerden bahsedilirken Allah'ın onları cehennem azabından koruduğu anlatılır (ed-Duhân 44/56; et-Tûr 52/18; el-İnsân 76/11). Takvâ kelimesi Kur'an'da on yedi yerde geçer (bk. el-Bakara 2/197; el-Mâide 5/2; el-A'râf 7/26; et-Tevbe

⁴² Bkz. Abdülbâkî, Muhammed Fuâd, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, "aml" md., Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye 1945.

⁴³ Uludağ, Süleyman, *DİA*, "Amel" md., III/14, TDV, Ankara 1991.

⁴⁴ Muhammed, 47/2.

9/108; Tâhâ 20/132)... Takvâ ve türevlerinin Kur'an'da çeşitli vesilelerle ve farklı şekillerde sık sık zikredilmiş olması kavramın İslâm'daki önemini açıkça gösterir.”⁴⁵

İmanın zirve noktalarından olan Allah'a saygının (takva) tezahürünü ilk olarak Sahabe'de görmekteyiz. Nitekim Rasûlullah'a (sav) karşı davranış kurallarını ihtiva eden Hucurât sûresinde Sahabe imanının Takvâ ile imtihanı şöyle anlatılmakta: **“Peygamberin yanında seslerini kusanlar, muhakkak ki onlar; Allah'ın gönüllerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlar için mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.”**⁴⁶

4) Allah'a ve Rasûlü'ne İtaat – Teslimiyet Bilinci

Kur'an'ın ilk uygulayıcıları olan Sahâbe sahip oldukları imanın gereği olarak inandıkları yüce makama itaat ve tam teslimiyetle bağlanmaları; onlardaki Kur'an bilincindeki ana dinamiklerdendir. Kur'an'a baktığımızda konuya dair 18 ayette emir sıygasıyla Allah ve Rasûlü'ne itaat, ayrıca diğer peygamberlerin dilinden 11 ayette itaat emir sıygasında geçmektedir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

“Ey îmân edenler, Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan emîr sahiblerine itaat edin. Eğer bir şeyde çekişirseniz Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız onun hallini Allah'a ve rasûlüne bırakın....” (Nisâ, 4/59)

أَمَرَ الرَّسُولُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا

“Peygamber de, îmân edenler de O'na indirilene inandı. Hepsi de Allah'a, meleklerine, kitâblanna, peygamberlerine îmân etti. O'nun peygamberlerinden hiçbirinin arasını tefrik etmeyiz. İşittik ve itaat ettik. Affını dileriz, ey Rabbımız. Dönüş Sana'dır, dediler”. (Bakara, 2/285)

رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ

“Rabbımız; doğrusu biz; «Rabbınıza inanın,» diye îmâna çağırان bir davetçiyi işittik ve îmâna geldik...” (Al-i İmran, 3/193)

إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَنْ يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Aralarında hükmetmesi için Allah'a ve Rasûlüne çağırıldıkları zaman; mü'minlerin sözü, sâdece: işittik ve itaat ettik, demekten ibarettir. Ve işte onlar, felaha erenlerin kendileridir.” (Nûr, 24/51)

Burada zikredilen ayetlerin muhtevasına ilk muhatap olan nesil hiç şüphesiz Sahabe'dir. İşte buradan hareketle bu tür ayetlerin onlardaki Kur'an bilincinin oluşması yönüyle çok ilişkili olduğunu düşünmekteyiz ve bu ayetleri bu yüzden burada sıraladık.

Genelde bir müminin özelde ise Sahabe'nin ilahi emir ve nehiy karşısındaki durumunu şu ayet daha net ve çarpıcı bir şekilde anlatmaktadır:

⁴⁵ Uludağ, Süleyman, *DİA*, XXXIX / 484-486.

⁴⁶ Hucurât, 49/2.

- **وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا**

“Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman; ne mü'min erkekler için ne de mü'min kadınlar için artık işlerinde bir seçme hakkı olamaz. Kim de Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse; şüphesiz ki apaçık bir şekilde sapmış olur.”⁴⁷

Bu ayetin tefsiri hakkında rivayet tefsirinde önemli şahsiyetlerden İbn Kesîr (774/1373) şunları söylüyor: “İmâm Ahmed b. Hanbel der ki; Bize Affân... Ebu Berze el-Eslemî'den nakleder ki; Cüleybîb kadınların arasına girip onlarla oturup oynayan bir adamdı. Ben eşime dedim ki: Bu günden sonra Cüleybîb sizin yanınıza girmeyecektir. Eğer girecek olursa şöyle ve şöyle yaparım. Ebu Berze el-Eslemî der ki; Ensâr'dan bir kimsenin kız çocuğu bulunursa Hz. Peygamberin ona ihtiyacı olup olmadığını öğreninceye kadar başkasıyla evlendirmezlerdi. Rasûlullah (s.a.) Ensâr'dan bir adama; kızını bana ver, dedi. Adam; peki ne büyük şeref ey Allah'ın Rasûlü ne sevinç ve göz aydınlığı, dedi. Hz. Peygamber; doğrusu ben onu kendim için istemiyordum, dedi. Adam; ya kimin için istiyordun ey Allah'ın Rasûlü? dedi. Hz. Peygamber; Cüleybîb için, deyince adam; ey Allah'ın Rasûlü anasına danışayım, dedi. Annesine varıp dedi ki: Allah Rasûlü kızını evlendirmek istiyor. Kadın; peki ne güzel ne büyük göz aydınlığı ve sevinç, dedi. Adam; kendisi için değil Cüleybîb için istiyor, deyince kadın; Cüleybîb mi? dedi, hayır Allah'a andederim ki onunla evlendirmem, dedi. Adam kalkıp peygamberin yanına gelmek ve kızın annesinin söylediğini ona haber vermek isteyince kız dedi ki: Siz beni kiminle evlendiriyorsunuz? Annesi durumu haber verince, kız; Allah Rasûlünün emrini geri mi çeviriyorsunuz? Bırakın beni ona, çünkü Rasûlullah beni mahvedecek değildir, dedi. Babası kalkıp peygamberin yanına geldi ve; ‘istediğin gibi yap’, dedi. Bunun üzerine peygamber onu Cüleybîb ile evlendirdi.

113

Bu âyet her konuda umûmîdir. Şöyle ki: Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman hiç bir kimsenin ona muhalefet etmesi, hiç bir görüşü, kanaati ve sözü Allah'ın ve Rasûlünün buyruğunda değişmesi mümkün değildir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **«Hayır, Rabbına andolsun ki; aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem ta'yîn edip sonra haklarında verdiği hükümden dolayı içlerinde bir sıkıntı duymadan kendilerini tamamen teslim etmedikçe îmân etmiş olmazlar.»** (Nisa, 4/65). Rasûlullah (s.a.) de şöyle buyurur: **“Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemîn olsun ki; sizlerden birinizin kendi arzulan ve hevesi, benim kendisine getirdiğim şeriata tâbi olmadıkça îmân etmiş olmaz.”** Bunun için Allah Teâlâ âyetin devamında daha şiddetli davranarak buna aykırı hareket edenler için şöyle buyuruyor: **“Kim de Allah'a ve Rasûlüne isyan ederse, şüphesiz ki apaçık bir şekilde sapmış olur.»** Bu âyet Allah Teâlâ'nın şu kavline benzer: **«Onun buyruğuna aykırı hareket edenler başlarına bir belâ gelmesinden veya elim bir azaba uğramaktan sakınsınlar.»** (Nûr, 24/63).⁴⁸

SONUÇ

Sahabenin emir ve nehiy hassasiyetleri; İslam toplumunun ilk kurucu nesli olarak onlardaki Kur'ân algısı, bilinci ve değerinin boyutları yanında, sonraki İslam nesilleri için de çok büyük

⁴⁷ Ahzâb, 33/36.

⁴⁸ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c:11, s: 167-170.

bir dindarlık örneğidir. Bu hassasiyetlerin duygu ve karakter eğitimine aktarılması büyük önem arz etmektedir.

Onlar kuru bir öğrenme değil, ilahi emir ve nehiyleri “yaparak öğrenme” merkezli bir Kur’ân bilincine sahip idiler.

Onların Kur’ân bilincinde Tedricilik metodu en etkili unsurlardan birisidir.

4. Sahabenin ilahi emir-nehiylere karşı tutumu “işittik ve itaat ettik” şeklinde olurken; diğer din saliklerinin turumu “ya hemen reddetmek yahut ayak sürümek ve uygulamamak için her türlü yola başvurmak” olmuştur.

5. Sahabedeki Kur’ân Algısı ve Bilicinin Kaynakları Şunlardır:

a) Sahip Oldukları İman Kuvveti

b) İman – Amel Pratiği

c) İmanın Takvâ Boyutunda Pratiği

d) Allah’a ve Rasûlü’ne İtaat – Teslimiyet Bilinci

e) “Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman; ne mü'min erkekler için ne de mü'min kadınlar için artık işlerinde bir seçme hakkı olamaz...” (Ahzâb, 33/36) ilahi hükmünün Sahabedeki etkileri.

Kaynakça

Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. (1945). *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzı'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye. 114

Abdulfettâh el-Kâdî, (ts.). *Esbâbü'n-nüzûl mine's-Sahâbe ve'l-müfessirîn*, Kahire:

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn. (ts.). *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-Seb'il'-Mesânî*, Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî.

Apaydın, H.Yunus, “Nehiy”, *DİA*, C: 32, TDV Yayınları, Ankara 2006, s. 544-546.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. (1400 h.). *Es-Sahîh*, Kahire: el-Mektebetü's-Seleffiyye.

Çetiner, Bedreddin. (2013). *Fâtiha'dan Nâs'a esbâb-ı nüzûl*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, (1424 h.). Riyâd: Mektebetü'l-Maârif.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. (2002). *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, Beyrût: Dâru İbn Hazm.

İbn Kesir, İmâdüddîn Ebu'l-Fidâ İsmâîl. (2000). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*, Kahire: Müessesetü Kurtuba.

İbn Manzûr. (ts.). *Lisânü'l-Arab*, Kahire: Daru'l-Maârif.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. (2006). *el-Câmi li ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyin limâ tezammenehû min'es-Sünneti ve âyi'l-Furkân*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.

Ögüt, Salim, “Emr”, *DİA*, C. 11, TDV Yayınları, Ankara 1995, s. 119-121.

Suyûtî, Celalüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. (1988). *Tefsîru'd-dürri'l-mensûr fi't-tefsîri'l-me'sûr*, Beyrût:

Taberi, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. (2001). *Câmiu'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, Kahire: Dâru'l-Hicr.

Tirmizî, Ebû Mûsâ Muhammed b. Îsâ. (1996). *El-Câmiu'l-kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.

Uludağ, Süleyman, “Amel”, *DİA*, C. 3, TDV Yayınları, Ankara 1991, s. 14.

Vâhîdî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed. (1985). *Esbâbu'n-nüzûl*, Beyrût: Daru Mektebeti'l-Hilâl.

KURTÛBÎ VE TABERÎ'YE GÖRE KUR'AN'IN İSTİNSAHININ KIRAATLA İLİŞKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Hacı ÖNEN

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Tefsir tarihinde önemli iki müfessir olan Taberî ve Kurtûbî, tefsirlerinin giriş kısmında önemli birer mukaddime yazmışlardır. Taberî ve Kurtûbî, tefsirlerinin mukaddimelerinde tefsir, tefsir usûlü ve kıraat ile ilgili birçok konuyu ele aldıkları gibi, Kur'an'ın istinsahı meselesini de ele almışlardır. Taberî ve Kurtûbî, tefsirlerinde Kur'an'ın istinsahı meselesini kıraatlar ile ilişkili bir konu olarak genişçe ele alıp değerlendirmişlerdir. Biz de bu çalışmamızda Taberî ve Kurtûbî'nin Kur'an'ın istinsahını kıraatlarla ilişki olarak nasıl ele aldıklarını mukayeseli bir şekilde ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İstinsah, Kur'an, Kıraat, Taberî, Kurtubî

THE RELATIONSHIP WITH İSTİNSAH OF QURAN AND QİRAAT ACCORDİNG TO QURTUBÎ AND TABARÎ

Abstract

Tabarî and Qurtubî who is two important commentators in the history of tafsir, wrote important ones introduction for their tafsirs. Tabarî and Qurtubî deal of the istinsah of Qur'an, also they deal of many topics related to tafsir, metod of tafsir and kiraat in their tafsirs. Tabarî and Qurtubî interpreted the istinsah of Qur'an as a subject related to the kiraat. We will also try to explain in a comparative manner how Tabarî and Qurtubî deal of istinsah of Qur'an as a relationship with the kiraat in this study.

Keywords: İstinsah, Quran, Qiraat, Tabarî, Qurtubî

GİRİŞ

Kur'an ayetlerinin toplanması ve yazılması ameliyesi Hz. Peygamber döneminde başlamıştır. Kur'an'ın cem' edilmesi, ardından istinsah edilmesi gibi çalışmalar Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman tarafından yapılmıştır.

Her ne kadar Hz. Peygamber hayattayken Kur'an ayetleri yazılmış olsa da, bu dönemde Kur'an, henüz iki kapak arasında bir araya getirilmemiştir.¹ Nitekim İbn Hacer bu durumu şöyle dile getirmiştir: "Hz. Peygamber döneminde, Kur'an'ın tamamı yazılmış, fakat sûreler henüz bir araya getirilmemiş ve tek bir yerde toplanmamıştır."² Sözü edilen dönemde âyetler peyderpey nâzil olduğu için, Kur'an'ın iki kapak arasında toplanma imkanı bulunamamıştır. Ancak Hz.

¹ Mehmet Emin Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, Otto Yay., Ankara 2015, s. 46.

² İbn Hacer el-Askalanî, *Fethu'l-Barî*, IX, Daru's-Selam, Beyrut 2000, s. 17.

Peygamber döneminde, nâzil olan âyet parçalarının nereye yerleştirileceği, Hz. Peygamber tarafından ifade edilmiştir.³

Kur'an'ın iki kapak arasında bir araya getirilmesine Kur'an'ın cem' denilmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebu Bekir döneminde Kur'an cem' edilmiştir. Kur'an'ın istinsahı ise, Hz. Osman döneminde gerçekleşmiştir. Hz. Osman'ın, Hz. Ebu Bekir döneminde cem' edilen Kur'an'ı yeniden yazdırması olayına Kur'an'ın istinsahı denilmektedir.

Kur'an'ın istinsahı meselesi, Kur'an'ın metinleşmesi çerçevesinde ele alınan önemli bir konudur. Kur'an'ın istinsahı meselesi, aynı zamanda kıraatlar ile de ilgili bir konudur. Zira Kur'an istinsah edilirken, "Kur'an'da kıraatlara yer verilmiş midir veya ne kadar yer verilmiştir?" şeklinde sorular gündeme gelmiştir. Taberî ve Kurtûbî, tefsirlerinde Kur'an'ın istinsahı meselesini kıraatlar ile ilişkili olarak ele alıp değerlendirmişlerdir. Farklı bakış açılarına sahip olan söz konusu iki müfessirin konu hakkındaki görüşlerini mukayeseli bir şekilde ele almaya çalışacağız.

A-KUR'AN'IN İSTİNSAHI VE İSTİNSAHIN AMACI

Kur'an'ın istinsahını, inceleme konusu yaparken öncelikle istinsah kavramının kelime ve istilahî anlamını belirlemek konuya açıklık kazandıracaktır. İstinsah kelimesi, *nesh* kökünden türemiş olup, sözlükte bir şeyi bir başka şeyle gidermek, izale etmek, hükmü ortadan kaldırmak, bir kitabı çoğaltıp yazdırmak, nakletmek, aslını koruyarak bir yazıyı kopyalamak gibi anlamlara gelmektedir.⁴

Terim olarak Kur'an'ın istinsahı tabirinin, Hz. Osman'ın, Hz. Ebu Bekir'in cem' ettiği nüshadan yeni bir nüsha çıkarması anlamında kullanıldığını söylemek mümkündür.

Kur'an'ın istinsahı ve yapılan istinsahın amacıyla ilgili farklı alimler, birbirinden farklı görüşler ortaya koymuştur. Taberî ve Kurtûbî de tefsirlerinde Kur'an'ın istinsahı meselesini farklı bakış açıları ile ele almışlardır. Öncelikle Kurtûbî'nin Kur'an'ın istinsahı ile ilgili görüşlerini incelemeye çalışalım.

Kurtûbî'ye göre, istinsah ameliyesi, insanların tek Mushaf etrafında toplanmasını amaçlamamaktadır. Zira Hz. Osman Hz. Hafsa'ya gönderdiği haberde şöyle demektedir: "Bize yanında bulunan Mushafı gönder, biz bunu Mushaf halinde çoğaltıp sonra onları sana geri vereceğiz. Hz. Osman'ın bunu yapma sebebi, insanların okuyuşlarında farklılığın baş göstermesidir. Çünkü ashab-ı kiram, İslâm ülkesinin değişik yerlerine dağılmış, böyle bir işe ihtiyaç hissedilmiştir. İnsanların okuyuşları arasında alabildiğine farklılıklar ve herkesin kendi okuyuşuna taassupla bağlanması ileri derecelere kadar varmıştır."⁵

Kurtûbî'ye göre, istinsahın amacı Hz. Ebu Bekir'in cem' ettiği Mushaf'tan, birkaç Mushaf çıkarmaktır. Hz. Osman, istinsah ile Kur'an'ın okuyuşu ile ilgili ortaya çıkan kıraat ihtilaflarının önüne geçmeyi amaçlamıştır. Buna göre istinsahın bir amacı da Mushaf sayılarının artırılıp yaygınlaştırılmasıdır.

İstinsah konusunu yedi harf ile irtibatlı olarak ele alan Taberî, Kur'an'ın istinsahının kıraat farklılıklarından kaynaklandığını ifade etmektedir.⁶ Taberî'ye göre istinsahın amacı kıraat

³ Muhammed Abdulaziz Zerkanî, *Menahilu'l-İrfan fi U'lum'l-Kur'an*, I, Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1990, s. 178.

⁴ Ragıb, İsfahanî, *el-Mufredat fi Ğaribi'l-Kur'an*, II, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 2005, s. 633.

⁵ Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî, *el-Camiu'l-Ahkami'l-Kur'an*, I, Müessetu'r-Risale, Beyrut 2013, s. 85.

⁶ Muhammed b. İbn Cerir Taberî, *Camiu'l-Beyan A'n Te'vili Ayi'l-Kur'an*, I, Daru'l-İhya, Beyrut, try., s. 32.

farklılıklarını sınırlandırmaktır.

Taberî, Kurtûbî'nin aksine Hz. Osman'ın istinsah ameliyesinin, insanları tek Mushaf etrafında toplanma ihtiyacından kaynaklandığını ifade eder.⁷ Buna göre istinsahın amacı, Hz. Osman tarafından istinsah edilen Mushafın resmî Mushaf olarak kabul edilmesi ve bunun dışında kalan resmî olmayan Mushafların yürürlükten kaldırılmadır. Bu konuda Taberî ve Kurtubî farklı bakış açılarına sahiptirler. Taberî'ye göre Hz. Osman, Kur'an'ı istinsah ettikten sonra, bu Mushaf'a uyumlu olmayan Mushafların yakılmasını istemiştir.⁸

Kurtubî'ye göre istinsahın amacı Mushafları çoğaltıp yaygınlaştırarak, kıraat ihtilaflarından kaynaklanan tartışmaların önünü almaktır. Taberî'ye göre ise istinsah ile amaçlanan, insanların tek Mushaf etrafında toplanması ve ihtilafların sonlandırılmasıdır.

Bize göre Taberî'nin bu konudaki görüşleri daha isabetlidir. Zira Hz. Osman'ın, resmî Mushaf'a uymayan Mushafların yakılmasını istemesi de, onun insanları tek Mushaf etrafında toplamak istemesinden kaynaklanmaktadır.

B-KUR'AN'IN İSTİNSAHI İLE İLGİLİ RİVAYETLER

Kur'an'ın istinsahı ile ilgili farklı rivayetler nakledilmiştir. Bu konuda aktarılan rivayetler genelde Ermenistan'da gerçekleşen bir savaş esnasında Müslümanlar arasında kıraat ihtilaflarıyla ilgili ortaya çıkan tartışmalardan söz edilmektedir.

Kurtubî, tefsirinin mukaddimesinde istinsah ile ilgili rivayeti şöyle aktarmaktadır: “Şamlılarla Iraklılar, Ermenistan'a yapılan gazada bir araya gelmişlerdi. Her bir kesim, kendisine gelen rivayete uygun olarak Kur'an okudu. Fakat bu konuda aralarında ayrılık baş gösterdi, anlaşmazlığa düştüler. Kimileri diğerlerini tekfir etti, ondan uzak olduğunu ifade etti ve karşılıklı birbirilerine lanet ettiler. Hz. Huzeyfe onların bu durumlarından oldukça endişelendi ve korktu. Hz. Huzeyfe, Medine'ye gelince evine girmeden Hz. Osman'ın yanına gitti ve şunları söyledi: 'Helak olmadan önce bu ümmete yetiş.' Hz. Osman: 'Ne hususunda onlara yetişeyim?' diye sorunca Hz. Huzeyfe: 'Allah'ın Kitabı ile ilgili bir hususta. Ben bu gazada bulundum. Irak, Şam ve Hicaz bölgelerinden birtakım insanlar bu savaşta bir araya geldiler.' dedikten sonra az önce açıkladığımız durumu ona anlatıp şunları ekledi: 'Ben Yahudilerle Hıristiyanların ihtilafa düştükleri şekilde bunların da kendi kitapları hakkında ihtilafa düşeceklerinden korkuyorum.’”⁹

Taberî de benzer şekilde aynı rivayeti şöyle aktarmaktadır: “Hz. Huzeyfe, Ermenistan'da bir gazaya gitmiş ve gazadan dönmüştü. Hz. Huzeyfe, henüz evine girmeden Hz. Osman'ın yanına gitti ve şunları söyledi: 'Ey mü'minlerin emiri bu ümmete yetiş.' Hz. Osman: 'Ne husus onlara yetişeyim?' diye sorunca Hz. Huzeyfe: 'Ben Ermenistan'daki gazada bulundum. Irak ve Şam bölgelerinden birtakım insanlar bu savaşta bir araya geldiler. Şam ehli Ubeyy b. Kab'ın kıraatıyla okuyordu, Irak ehli daha önce duymadıkları bu kıraattan dolayı onları tekfir ediyordu. Irak ehli İbn Mesud kıraatıyla okuyordu. Şam ehli daha önce duymadıkları bu kıraattan dolayı onları tekfir ediyordu.’”¹⁰

⁷ Taberî, *Camîu'l-Beyan* I, s. 34.

⁸ Taberî, *Camîu'l-Beyan* I, s. 34.

⁹ Kurtubî, *el-Camîu'l-Ahkam*, I, s. 85, 86.

¹⁰ Taberî, *Camîu'l-Beyan* I, s. 32.

Görüldüğü gibi Kurtubî ve Taberî, benzer rivayeti Kur'an'ın istinsahı hususunda nakletmişlerdir. Buna göre iki müfessirimize göre de Kur'an'ın istinsahına Ermenistan gazvesi sırasında Müslümanlar arasında çıkan kıraat ihtilafları sebep olmuştur. Bu tür ihtilaflar insanların birbirini tekfir etmesine sebep olduğu için Kur'an'ın istinsahı bir ihtiyaç haline gelmiştir. Bu durumu göz önüne alan Hz. Osman, istinsah ameliyesini başlatmıştır.

C-KUR'AN'IN İSTİNSAHINI GEREKTİREN SEBEPLER

Kur'an'ın istinsahı ile ilgili aktarılan rivayetler, istinsahın sebeplerini de ortaya koymaktadır. Bir takım tarihî olaylar Kur'an'ın istinsahını bir gereklilik haline getirmiştir. Hz. Ebu Bekir'den sonra Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanında fetihler artmış, Irak, İran, Kafkasların bir kısmı, Şam ve Mısır İslam topraklarına katılmıştır. Bu bölgelerde bulunan sahabeler yeni Müslüman olanlara, Kur'an'ı şahsî nüshalarından veya ezbere dayalı olarak öğretiyorlardı. Kıratlardaki bazı farklılıklar ve bunların nedenleri yeni Müslüman olanlar tarafından tam olarak anlaşılmadığı için ciddi ihtilaflar ortaya çıkıyordu. Bu ihtilaflar yüzünden bazen Müslümanlar birbirini küfürle itham ediyorlardı.¹¹

Bahsedilen savaşlar sırasında bir araya gelen Suriye ve Irak orduları, Kur'an'ı birbirlerinden farklı şekilde okuduklarını anlamışlardı. Bunun sebebi de Suriyelilerin Ubeyy b. Ka'b, Iraklıların ise İbn Mesud kıraatına tabi olmalarıydı. Her iki taraf da birbirlerine kendi kıraatlarının daha üstün olduğunu ileri sürerek büyük münakaşalara girişmişti.¹²

Huzeyfe b. Yeman, Irak ve Şamlılarla birlikte 25/646 yıllarında Azerbeycan ve Ermenistan seferlerine komutanlık yapmış ve ashab arasındaki kıraat farklılıklarına şahitlik etmiş ve Hz. Osman'a gelip bildirmiştir.¹³ Bu durum Kur'an'ın istinsahını gündeme getirmiştir.

Kur'an'ın yedi harf ile okunmasına ruhsat verilmesi, bazı sahabelerin hususî Mushaflarına tefsir kabilinden bir takım kelimeleri yazmaları, zamanla bunların farklı kıraatlar olarak algılanması gibi sebeplerden dolayı Müslümanlar arasında ihtilaflar çıkıyordu.¹⁴

Bu konudaki talep ve şikâyetler neticesinde Hz. Osman harekete geçti ve Hz. Hafsa'nın elindeki Mushafı vermesini istedi ve çoğaltma işleminden sonra kendisine Mushafı geri vereceğini söyledi. Bu Mushaf Zeyd b. Sabit başkanlığında, Abdullah b. Zübeyr, Said b. As ve Abdullah b. Haris b. Hişam'dan oluşan bir heyete teslim edildi.

İstinsah işi, aslına uygun olarak tamamlanmış, istinsah edilen nüshalar, resmî ve değişmez nüshalar olarak belli başlı İslam başkentlerine gönderilmiştir. Artık sözkonusu nüshalara uygunluk gösterilmeyen bütün nüshalar geçersiz sayılmıştır.¹⁵ Böylece kıraatların sınırı resmî Mushafı ortaya konarak, bu hususta orataya çıkan ihtilafların önü alınmak istenmiştir.

D-KUR'AN'IN İSTİNSAHININ KIRAATLA İLİŞKİSİ

Kur'an'ın istinsahı, kıraatların durumuyla ilişkili olduğu için Kurtubî ve Taberî, bu konuyu kıraatlar ve yedi harf ile irtibatlı bir şekilde alı almışlardır. Kurtubî, Hz. Osman'ın Mushafı istinsah etmesinin sebebinin insanların Kur'an kıraatı hususunda ihtilafa düşmeleri şeklinde açıklamıştır.

¹¹ Mekki b. Ebi Talib, *el-İbane a'n Mea'ni'l-Kur'an*, Daru'n-Nehda, Mısır, ts., s. 62; Abdülhamit Birışık, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, Emin yay., Bursa 2004, s. 338, 39.

¹² Abdullah Draz., *Kur'an'a Giriş*, Otto Yay. Ankara 2010, s. 39.

¹³ Buhari, *Fedailu'l-Kuran*, 3.

¹⁴ Ziya Şen, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci*, Ensar Yay., İstanbul 2007, s.228.

¹⁵ Draz, *Kur'an'a Giriş*, s. 40.

Kurtubî, bu konuda Hz. Ali'den şu rivayeti aktarmıştır: “Hz. Osman şöyle sormuştur: ‘Mushaflar hakkındaki görüşünüz nedir? Çünkü insanlar Kur’ân’ı okumak hususunda ayrılığa düştüler. Artık herkes: ‘Benim kıraatım senin kıraatından daha hayırlıdır, benim kıraatım senin kıraatından daha efdaldır.’ demeye başladı. Bu ise küfür gibi bir şeydir.’ Bizler: ‘Ey mü’minlerin emiri senin görüşün nedir?’ diye sorduk, şu cevabı verdi: ‘Benim görüşüm insanların bir kıraat etrafında birleşmeleridir. Çünkü sizler bugün anlaşmazlığa düşecek olursanız, sizden sonra gelecek olanların anlaşmazlıkları daha çetin olacaktır.’ Bizler: ‘Görüşün en isabetli görüştür ey mü’minlerin emiri,’ dedik. Bunun üzerine Hz. Osman, Hz. Hafsa’ya şu haberi gönderdi: Bize yanında bulunan sahifeleri gönder. Onları Mushaflar halinde çoğaltıp sonra bu sahifeleri sana geri göndereceğiz. Hz. Hafsa da yanında bulunan sahifeleri ona gönderdi. Hz. Osman, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. ez-Zübeyr, Said b. el-Asi, Abdurrahman b. el-Haris b. Hişam’a emir vererek bu sahifeleri Mushaflar halinde çoğaltırdı. Hz. Osman, Kureyşlilerden oluşan topluluğa şunları söyledi: “Sizler ile Zeyd b. Sabit arasında Kur’an’daki herhangi bir ifade hakkında, anlaşmazlığa düşerseniz, onu Kureyşlilerin lehçesi ile yazınız. Çünkü Kur’ân onların lehçesiyle nazil olmuştur. Onlar da bu talimata uydular. Nihayet sahifeleri, Mushaflar halinde teksir edince Hz. Osman sahifeleri Hz. Hafsa’ya gönderdi. Her bir bölgeye çoğalttıkları Mushaflardan birer nüsha gönderdiler. Daha sonra Hz. Osman, Kur’ân-ı Kerim’den herhangi bir sahifede veya Mushafta yazılı bulunan ne varsa, yakılması emrini verdi.”¹⁶

Kurtubî, zikri geçen rivayeti aktardıktan sonra şu yorumu yapmaktadır: “Hz. Osman, bu emri, Muhacirleri, Ensarı ve Müslümanların ileri gelen insanlarını toplayıp bu hususta onlarla danıştıktan sonra vermiştir. Kendileriyle danıştığı bu kimseler Hz. Peygamber’den nakledilen meşhur kıraatlardan sahih ve sabit olan kıraatların toplanması, bunların dışında kalanların da bir kenara bırakılması üzerinde ittifak ettiler ve onun görüşünü tasvip ettiler.”¹⁷

121

Kurtubî, Kur’an’ın istinsah edilmesinin sebebinin kıraatlardan kaynaklanan ihtilaflar olduğunu ifade etmiştir. Kurtubî’nin Hz. Ali’den aktardığı rivayette Hz. Osman’ın istinsah ile amacının insanları bir kıraat etrafında toplamak olduğu ifade edilmiştir. Ancak Kurtubî, Hz. Ali’den aktarılan rivayeti, farklı bir şekilde yorumlamıştır. Ona göre, Kur’an istinsah edilirken sahih kıraatlar Kur’an’a alınmıştır.

Taberî ise, Kur’an’ın istinsahı meselesini yedi harf ve kıraatlarla ilişkili olarak ele almıştır. Taberî, kıraatların yedi harften kaynaklandığını düşündüğü için Kur’an’ın istinsahını yedi harf ve kıraatlarla ilişkili olarak ele almıştır.

Taberî, tefsirinde öncelikle Osman Mushafının yedi harfi kapsayıp kapsamadığını tartışmaktadır. Taberî’ye göre yedi harf artık mevcut değildir.¹⁸ Taberî, “Diğer altı harfin durumu nedir? Nesh veya ref’ mi oldu?” şeklindeki bir soruyu şöyle yanıtlar: “Diğer altı harf neshedilip kaldırılmadı. Ümmet bunları muhafaza etmekle memurdur. Ümmet Kur’an’ın muhafaza edilmesiyle emr olunmuştur. Bu harflerden dilediğiyle Kur’an’ı muhafaza etme ve okuma hususunda muhayyer bırakılmıştır. (Bu durum şuna) benzer; ümmet, yeminini bozan kişi ile ilgili olarak üç kefareten dilediğini verme hususunda serbest bırakılmıştır. Bunlar da köle azad etmek, yedirmek veya giydirmektir. Kefaret verme konusunda bir engel yoksa bu üç kefareten biri varsa, kefaret veren kişi bu üçünden hangisini vermek isterse Allah’ın hükmüne

¹⁶ Kurtubî, el-Camiu’l-Ahkam, I, s. 86.

¹⁷ Kurtubî, el-Camiu’l-Ahkam, I, s. 87.

¹⁸ Taberî, Camiu’l-Beyan I, s.31.

isabet etmiş ve Allah'ın hakkı olan bu vacibi yerine getirmiş olur. Aynen bunun gibi ümmet Kur'an'ın muhafazası ve kırâatı ile emr olunmuş ve dilediği yedi harften biriyle okuma konusunda muhayyer bırakılmıştır.”¹⁹

Taberî, diğer altı harfin dışında sadece bir harfte sabit kalmayı gerektiren sebep nedir?’ şeklindeki bir soruya cevap verirken konuyla ilgili rivâyetleri zikretmektedir. Zeyd b. Sabit hadisinde, Hz. Ömer, Hz. Ebubekir’e Kur'an'ın yazılmasını teklif etmektedir. Aynı hadiste, Hz. Osman zamanında çıkan kırâat ihtilaflarından dolayı Kur'an'ın yeniden yazıldığı ifade edilmektedir.²⁰ Diğer bir rivâyette, kırâat ihtilaflarından dolayı Müslümanların birbirini tekfir ettiği ifade edilmektedir. Bu ihtilafları gidermek için Hz. Osman Kur'an'ı bir harf üzere cem etmiştir.²¹

Taberî bu durumun Hz. Osman'ın Müslümanlara olan şefkatinden kaynaklandığını ifade etmektedir. “Hz. Osman, onları bir Mushaf ve bir harf üzere topladı. Diğer Mushafları yaktı. Kendi Mushafına muhalif Mushafları da yakmaya karar verdi. Ümmet ona itaat ederek ona güvendiğini gösterdi.”²²

Yedi harften sadece birinin var olduğunu savunan Taberî, geri kalan altı harfin hangi lehçeler olduğunu bilmenin gereksiz olduğunu düşünmektedir. Çünkü bu altı harfi bilsek de onlarla okuyamayacağız.²³ Taberî Kur'an'ın hangi lehçe üzere indirildiği hakkında kesin bir şey söylememektedir. Ancak Kur'an'ın Kureyş lehçesiyle indiğine dair rivâyetler nakletmektedir.

Taberî'ye göre Hz. Osman, Müslümanların iman ettikten sonra inkâra düşeceklerinden korktuğu Kur'an'ı tek bir mushaf halinde toplamış ve bu mushafı bir harfî esas olarak yazmıştır. Zira Hz. Osman döneminde, Kur'anın inmiş olduğu yedi harfin bir kısmını yalanlayanlar ortaya çıkmıştır. Halbuki bu kıraatları sahabiler, bizzat Hz. Peygamber'den işitmişler ve Hz. Peygamber, onlara yedi harften herhangi birini yalanlamayı yasaklamış ve bunlar hakkında tartışmaya girmelerinin kendilerini inkâra düşüreceğini bildirmiştir. İşte bu sebepler Hz. Osman'ı Kur'an'ı bir araya toplamaya ve yedi harften sadece birini tercih etmeye sevk etmiş ve diğer nüshaları imha ettirmiştir. O, resm-i Mushafa muhalif olan Mushafların yakılmasına karar vermiştir. Ümmet de Hz. Osman'ın bu davranışına güvenmiş ve onun yaptıklarını doğru ve isabetli bulmuştur. Müslümanlar, Hz. Osman'ın, terkedilmesini istediği geriye kalan altı harfe dayalı kıraatlar ile Kur'an'ı okumamıştır. Bugün artık terk edilen altı harfin herhangi birini okumaya imkân yoktur. Zira bunlar ortadan kalkmış, eserleri yok olmuş ve Müslümanlar bizzat kendilerini ve kendilerinden sonra gelecek kuşakların selametini düşünerek altı harfî terk edip bir harfe uymaya devam etmişlerdir. Fakat onlar, diğer kıraatların varlığını da inkâr etmemişlerdir. Müslümanlar artık Hz, Osman'ın tercih ettiği bir harf ile okumaktadır, diğer altı harf ile okumamaktadır.²⁴

Taberî, “Marifeti zayıf biri Rasûlullah'ın Müslümanlara okuduğu ve kırâatını emrettiği bir kırâatı terk etmek onlar için nasıl caiz olur?” şeklindeki bir soruyu şöyle yanıtlar: “Peygamberin

¹⁹ Taberî, *Camîu'l-Beyan* I, s.31.

²⁰ Taberî, *Camîu'l-Beyan* I, s.31–32.

²¹ Taberî, *Camîu'l-Beyan* I, s.33.

²² Taberî, *Camîu'l-Beyan* I, s.34.

²³ Taberî, *Camîu'l-Beyan* I, s.35.

²⁴ Taberî, *Camîu'l-Beyan* I, s. 34.

onlara bunu emretmesi, bir icab ve farz ifade eden emir değildir. Bu ibaha ve ruhsat ifade eden bir emirdir.”²⁵

Taberîye göre bir kelimenin şeklinin aynı kalması şartıyla onu ötre, üstün veya esreli okumak yahut o kelimeyi harekeli veya sakin okumak ya da bir harfi diğer harfle değiştirerek okumak, Resulullah’ın “Kur’an yedi harf üzere indirilmiştir.” hadis-i şerifinin şumulüne girmemektedir. Çünkü hadis-i şerifte yedi harften (lehçeden) herhangi birisi hakkında tartışmaya girişmenin, kişiyi inkâra düşüreceği zikredilmiştir. Halbuki bir kelimenin çeşitli hareketlerle okunması hakkında tartışmaya girişmek, kişiyi inkâra sürüklemez. Hiçbir âlim böyle bir iddiada bulunmamıştır.²⁶

Kurtubî, Kur’an’ın istinsahı ile kıraat ilişkisini, istinsah edilen Kur’an’da sadece bir kıraatın mı yoksa farklı kıraatların mı yer aldığı hususunu tartışmıştır. Sonuçta o, istinsah edilen Kur’an’da farklı kıraatların yer bulduğunu ifade etmiştir. Taberî ise Kur’an’ın istinsahını önce istinsah edilen Kur’an’da yedi harfe yer verilip verilmediğini tartışmıştır. Taberî, istinsah edilen Kur’an’da yedi harften sadece birine yer verildiğinin ifade etmiştir. Buna göre kıraat farklılıkları söz konusu bir harften kaynaklanmıştır. Taberî’ye göre kıraat farklılıkları istinsah edilen mushafta yer bulmuştur. Sonuç olarak hem Taberî hem de Kurtubî, istinsah edilen Mushafta kıraat farklılıklarına yer verildiğini savunmuştur.

Hz. Osman döneminde Kur’ân metninin istinsah edilmesinin temelde iki hedefi olduğunu söyleyebiliriz:

a-Hz. Osman, istinsah çalışmasıyla Hz. Peygamber’in sarîh olarak sahabeye okumuş olduğu kıraat farklılıklarına resmîyet kazandırmış, böylece sahih kıraatların sınırları belirlenmiştir.

b-İstinsah çalışması ile sahih olmayan, kesin mutabakat kazanmamış kıraatlar Mushafın dışında bırakılmıştır. Ayrıca Mushafırlara açıklama amaçlı notlar da alınmamıştır. Böylece Müslümanlar arasında münakaşa ve ihtilafların önü alınmıştır.²⁷

Sonuç olarak bize göre de istinsah edilen Kur’an’da kıraat farklılıklarına yer verilmiştir. Eğer bir kelimenin farklı okuma biçimlerinin bir Mushafa yazılması mümkün ise yazılmıştır. Kıraat vecihlerini bir nüshaya yazmak mümkün olmadığı durumlarda bir kıraat şekli bir Mushafa, diğer kıraat şekli ise bir başka Mushafa yazılmıştır.²⁸

SONUÇ

Kur’an ayetleri, Hz. Peygamber döneminde yazılmaya ve toplanmaya başlamıştır. Her ne kadar Hz. Peygamber hayatta iken Kur’an ayetleri yazılmış olsa da, bu dönemde Kur’ân, henüz iki kapak arasında bir araya getirilmemiştir. Kur’an’ın cem’ edilmesi, ardından istinsah edilmesi gibi çalışmalar Hz. Peygamber’in vefatından sonra yapılmıştır.

Kur’ân, Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Ebu Bekir tarafından cem’ edilmiştir. Kur’ân’ın istinsahı ise, Hz. Osman tarafından gerçekleşmiştir. Kur’ân’ın istinsahı ameliyesi, sahabe döneminde Kur’ân’la ilgili en önemli çalışmalardan biridir. Hz. Osman’ın, Hz. Ebu Bekir döneminde cem’ edilen Kur’ân’ı yeniden yazdırması olayına Kur’ân’ın istinsahı denilmektedir.

²⁵ Taberî, *Camîu’l-Beyan* I, s.35.

²⁶ Taberî, *Camîu’l-Beyan* I, s. 35.

²⁷ Abdullah Draz, *Kur’ân’a Giriş*, s. 44.

²⁸ Zürkanî, *Menahil*, I, s. 279.

Kur'an'ın istinsahı meselesi, Kur'an'ın metinleşmesi çerçevesinde ele alınan önemli bir konu olduğu gibi, bu aynı zamanda kıraatlarla ilgili bir konudur. Taberî ve Kurtûbî, tefsirlerinde Kur'an'ın istinsahı meselesini kıraatlar ile ilişkili olarak ele alıp değerlendirmişlerdir.

Kurtûbî'ye göre, istinsahın amacı Hz. Ebu Bekir'in cem' ettiği Mushaf'tan, birkaç Mushaf çıkarmaktır. Hz. Osman, istinsah ile Kur'an'ın okuyuşu ile ilgili ortaya çıkan kıraat ihtilaflarının önüne geçmeyi amaçlamıştır. Buna göre istinsahın bir amacı da Mushaf sayılarının artırılıp yaygınlaştırılmasıdır.

İstinsah konusunu yedi harf ile irtibatlı olarak ele alan Taberî, Kur'an'ın istinsahının kıraat farklılıklarından kaynaklandığını ifade etmektedir. Taberî'ye göre istinsahın amacı kıraat farklılıklarını sınırlandırmaktır.

Taberî, Kurtûbî'nin aksine Hz. Osman'ın istinsah ameliyesinin, insanları tek Mushaf etrafında toplanma ihtiyacından kaynaklandığını ifade eder. Buna göre istinsahın amacı, Hz. Osman tarafından istinsah edilen Mushafın resmî Mushaf olarak kabul edilmesi ve bunun dışında kalan resmî olmayan Mushafın yürürlükten kaldırılmasıdır. Bu konuda Taberî ve Kurtubî farklı bakış açılarına sahiptirler.

Kurtubî ve Taberî, benzer rivayeti Kur'an'ın istinsahı hususunda nakletmişlerdir. Buna göre iki müfessirimize göre de Kur'an'ın istinsahına Ermenistan gazvesi sırasında Müslümanlar arasında çıkan kıraat ihtilafları sebep olmuştur. Bu tür ihtilaflar insanların birbirini tekfir etmesine sebep olduğu için Kur'an'ın istinsahı bir ihtiyaç haline gelmiştir.

Bir takım tarihî olaylar Kur'an'ın istinsahını bir gereklilik haline getirmiştir. Hz. Ebu Bekir'den sonra Hz. Ömer ve Hz. Osman zamanında fetihler artmış, Irak, İran, Kafkasların bir kısmı, Şam ve Mısır İslam topraklarına katılmıştır. Bu bölgelerde bulunan sahabeler yeni Müslüman olanlara, Kur'an'ı şahsî nüshalarından veya ezbere dayalı olarak öğretiyorlardı. Kıraatlardaki bazı farklılıklar ve bunların nedenleri yeni Müslüman olanlar tarafından tam olarak anlaşılmadığı için ciddi ihtilaflar ortaya çıkıyordu. Bu ihtilaflar yüzünden bazen Müslümanlar birbirini küfürle itham ediyorlardı.

Bahsedilen savaşlar sırasında bir araya gelen Suriye ve Irak orduları, Kur'an'ı birbirlerinden farklı şekilde okuduklarını anlamışlardı. Bunun sebebi de Suriyelilerin Ubeyy b. Ka'b, Iraklıların ise İbn Mesud kıraatına tabi olmalarıydı. Her iki taraf da birbirlerine kendi kıraatlarının daha üstün olduğunu ileri sürerek büyük münakaşalara girişmişti.

Huzeyfe b. Yeman, Irak ve Şamlılarla birlikte 25/646 yıllarında Azerbeycan ve Ermenistan seferlerine komutanlık yapmış ve ashab arasındaki kıraat farklılıklarına şahitlik etmiş ve Hz. Osman'a gelip bildirmiştir. Bu durum Kur'an'ın istinsahını gündeme getirmiştir.

Taberî, Kur'an'ın istinsahı meselesini yedi harf ve kıraatlarla ilişkili olarak ele almıştır. Taberî, tefsirinde öncelikle Osman Mushafının yedi harfi kapsayıp kapsamadığını tartışmaktadır. Taberî'ye göre yedi harf artık mevcut değildir. Yedi harften sadece birinin var olduğunu savunan Taberî, geri kalan altı harfin hangi lehçeler olduğunu bilmenin gereksiz olduğunu düşünmektedir. Çünkü bu altı harfi bilsek de onlarla okuyamayacağız. Taberî'ye göre Hz. Osman, Müslümanların iman ettikten sonra inkâra düşeceklerinden korktuğu Kur'an'ı tek bir mushaf halinde toplamış ve bu mushafı bir harfi esas alarak yazmıştır.

Taberî, "Marifeti zayıf biri Rasûlullah'ın Müslümanlara okuduğu ve kırâatını emrettiği bir kırâatı terk etmek onlar için nasıl caiz olur?" şeklindeki bir soruyu şöyle yanıtlar: "Peygamberin

onlara bunu emretmesi, bir icab ve farz ifade eden emir değildir. Bu ibaha ve ruhsat ifade eden bir emirdir.”

Taberîye göre bir kelimenin şeklinin aynı kalması şartıyla onu ötre, üstün veya esreli okumak yahut o kelimeyi harekeli veya sakin okumak ya da bir harfi diğer harfle değiştirerek okumak, Resulullah’ın “Kur’an yedi harf üzere indirilmiştir.” hadis-i şerifinin şumulüne girmemektedir. Çünkü hadis-i şerifte yedi harften (lehçeden) herhangi birisi hakkında tartışmaya girişmenin, kişiyi inkâra düşüreceği zikredilmiştir. Halbuki bir kelimenin çeşitli hareketlerle okunması hakkında tartışmaya girişmek, kişiyi inkâra sürüklemeyiz.

Kurtubî, istinsah edilen Kur’an’da farklı kıraatların yer bulunduğunu ifade etmiştir. Taberî’ye göre kıraat farklılıkları söz konusu bir harften kaynaklanmıştır. Taberî’ye göre kıraat farklılıkları intinsah edilen mushafta yer bulmuştur. Sonuç olarak hem Taberî hem de Kurtubî, istinsah edilen Mushafta kıraat farklılıklarına yer verildiğini savunmuştur.

Sonuç olarak istinsah edilen Kur’an’da kıraat farklılıklarına yer verilmiştir. Eğer bir kelimenin farklı okuma biçimlerinin bir Mushafa yazılması mümkün ise yazılmıştır. Kıraat vecihlerini bir nüshaya yazmak mümkün olmadığı durumlarda bir kıraat şekli bir Mushafa, diğer kıraat şekli ise bir başka Mushafa yazılmıştır.

Kaynakça

- Birişik, A. (2004). Kıraat İlmi ve Tarihi. Bursa: Emin Yayınları.
- Buharî, M. (1421). *el-Camiu’s-Sahih*. Dimeşk: Daru’s-Selam.
- Draz, A. (2010). *Kur’ân’a Giriş*. Ankara: Otto Yayınları.
- Ebi Talib, M. el-İbane a’n Mea’ni’l-Kur’ân. Mısır: Daru’n-Nehda.
- Ebu Şame, Ş. (1975). *el-Murşidu’l-Veciz*. Beyrut: Daru’s-Sadr.
- el-Kurtubî, A. (2013). *el-Camiu’l-Ahkami’l-Kur’ân*. Beyrut: Müessetu’r-Risale.
- İbn Hacer, A. (2000). *Fethu’l-Barî*. Beyrut: Daru’s-Selam.
- İbn Manzur. *Lisanu’l-Arab*. Beyrut: Daru’l-Kutubu’l-İlmiyye.
- el-İsfahanî, R. (2005). *el-Mufredat fi Ğaribi’l-Kur’ân*. Beyrut: Daru’l-Ma’rife.
- İtr, H. (1998). *el-Ahrufy’s-Seb’a*. Beyrut: Daru’l-Beşairu’l-İslamiyye.
- Maşalı, M. (2015). *Kur’ân’ın Metin Yapısı*. Ankara: Otto Yayınları.
- Şen, Z. (2007). *Kur’ân’ın Metinleşme Süreci*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Taberî, M. *Camiu’l-Beyan A’n Te’vili Ayi’l-Kur’ân*. Beyrut: Daru’l-İhya.
- ez-Zerkanî, M. (1990). *Menahilu’l-İrfan fi U’lum’l-Kur’ân*, Beyrut: Daru’l-İhyai’t-Turasi’l-Arabî.
- ez-Zerkeşî, M. (1998). *El-Burhan fi Ulumi’l-Kur’ân*. Beyrut: Daru’l-İhyai’t-Turasi’l-Arabî.

ÇOCUKLARA YÖNELİK KUR'AN YA DA ÇOCUK KUR'AN'I ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Yrd. Doç. Dr. Halise Kader Zengin

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

İslam eğitim tarihi incelendiğinde Kur'an-ı Kerim'in öğrenilmesi ve öğretilmesine hem yetişkinlerde hem de çocuklarda büyük önem verilmiştir. Tarihi süreçte çocuklara Kur'an öğreten çeşitli okullar açıldığı ve buralarda çocuklara Kur'an'ın yüzünden okumasının ve ezberletilmesinin ön planda olduğu bilinmektedir. Günümüzde ise çocuklara Kur'an'ı Kerim'i sevdirmek ve onları Kur'an'ı Kerim'e yaklaştırmak önemsenmektedir. Modern pedagojinin verileri, çeşitli eğitim yaklaşımları ve teknolojik gelişmelerle birlikte Müslüman çocuklar Kur'an'ın içeriğini öğreten eserlerle karşılaşmaktadır. Bu çalışmada, çocuklara yönelik çeşitli Kur'an/Çocuk Kur'an'ı çalışmaları din eğitimi bakış açısıyla incelenmiş ve bunlar; yöntem, içerik, olumlu ve olumsuz/zor yönleri bakımından betimsel bir analizle değerlendirilmiştir. Sonuçta içerik açısından peygamber kıssalarına fazlasıyla yer verildiği, yöntem açısından meal veren çalışmalar olduğu gibi meali merkeze alarak edebî yöntemle oluşturulmuş çalışmaların da var olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Çocuk Kur'an'ı, Peygamber Kıssaları

127

A. GİRİŞ

İslam eğitim tarihine bakıldığında İslam dininin öğrenilmesi ve öğretilmesinin, Kur'an merkezli ve yetişkin odaklı olduğu ortaya çıkmaktadır. Peygambere vahyolunan ayetler öncelikle yetişkinler tarafından anlaşılmalı ve uygulanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda İslam eğitiminin yetişkin eğitimi olduğu bilinmektedir.¹ Çocuklara yönelik eğitimler, özel tutulan hocalar vasıtasıyla sürdürülmüş ya da mescitlerde halkalarda devam ettirilmiştir. Mescitlere bitişik mektepler kurulmaya başlandığında, ki buna kaynaklar çocuk eğitiminin yapıldığı "küttablar" adını vermektedir, eğitim bu kurumlarda devam etmiştir. (Çelebi, 1998: 29-33) İslam öncesinde küttablarda sadece okuma yazma eğitimi yapılırken İslam'la birlikte Kur'an ve din eğitiminin verildiği ayrı küttablar varlık göstermiştir. Bir rivayete göre buralarda lügat, hesap ve güzel yazı da öğretilmektedir. (Gözütok, 2002: 57-59) Hicri 3. asırda yaşamış olan İbn Sahnun *Âdâbu'l Muallimin* (Eğitim ve Öğretimin Esasları) adlı eserinde çocukların eğitimi konusunu açıklarken Kur'an öğretimi hakkındaki rivayetlere yer verir. İbn. Sahnun Kur'an öğrenilmesi ve öğretilmesinin ne kadar faziletli ve üstün bir davranış olduğuna hadislerle dikkat çeker. Öğretmenlerin çocuklara matematik, şiir, yazı ve nahiv, Arapça öğretebileceğini ancak Kur'an'ın (irab, hareke, hece, güzel yazı, duraklar, tertil ile tilaveti) öğretilmesi gerektiğini savunur. Aynı şekilde öğretmen bir sûreyi yazılışı ve irabı ile öğrenmeden çocuğu başka bir

¹ Yetişkin din eğitiminde özelde Kur'an eğitiminde evler, mescitler, Suffa, Mescidi Nebevi, Dar'ul Kur'an, Dar'ul Huffaz, Dar'ul Kurra ve medreseler etkin rol üstlenmişlerdir.

sûreye geçirmesi doğru değildir. (İbn Sahnun, 1996: 55-59) Bu sebeple çocuklara verilecek mükâfat ve cezanın şekli, ders materyali, öğretmenin ücreti vb. konular da kutsal kitabın ehemmiyetine göre belirlenmektedir. Hicri 4. Asırda Kâbisi, *Risâletu'l- Mufasssala...*(İslam'da Öğretmen ve Öğrenci Münasebetlerine Dair Geniş Risale) isimli eserinde çocuklara Kur'an öğretmenin öneminden söz etmektedir. "...çocuğun dindeki hükmü, küçük olduğu müddetçe babasının hükmü gibidir. (Çocuktan babası mes'uldur.) O halde (Kur'an öğretmesi), çocuğun dinini ve din bilgisini kuvvetlendiren Kur'an öğretmeyi bırakmaması lazımdır."(Al-Kâbisi, 74) ... "Tenbellik ederek çocuğuna Kur'an öğretmeyi terk eden biri çıksa, cahil olduğuna hükmedilir; ayıplanır ve hali eksik görülür. Ve o adam kanaat ve rıza ehli derecesinden düşer." (Al-Kâbisi, 75)

Çocukların Selçuklu (Akyüz,1997:42) devletleri döneminde Küttab/Mektep, ve Osmanlı devleti döneminde İptidai/Sıbyan mekteplerinde devam eden eğitimlerinde Kur'an'ın anlaşılmasından çok yüzünden okunması ve ezberlenilmesine önem verilmiştir. (Akyüz, 72) Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte din, okuldaki derslerden bir ders haline dönüşmüştür. Bu sebeple de ilkokuldaki ders, 1924 müfredat programında "Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri" adını almıştır. İlkokul 2. Ve 3. Sınıflarda Kur'an-ı Kerim'in okunması ve Hz. Peygamberin hayatı işlenirken 3. Ve 4. Sınıflarda Kur'an'dan belli sûrelerin ezberletilmesi, abdest ve namaz, oruç ve hac konularının öğretimi söz konusudur. (Doğan, 2004:612-613) Cumhuriyetin ilanından kısa bir süre sonra Kur'an Kursları ihtiyaç duyulma gerekçesiyle sınırlı sayıda açılmıştır. 1997 ve 1999 yıllarında Kur'an Kurslarıyla ilgili çeşitli yasal düzenlemeler getirilmiş ve ilköğretim 5. Sınıfı bitiren çocuklar ancak kursa kayıt yaptırabilmişlerdir. 2011-2012 yılında ise bu yasal düzenleme değiştirilmiş ve yaş sınırlılıkları kaldırılmıştır.

Tarihi süreçte ve günümüzde Kur'an'ı Kerim'in yüzünden okutulmasına ve ezberletilmesine önem verildiği oldukça açıktır. Bu çalışma kapsamında ise Kur'an'ın içeriğinin öğretilmesine yönelik yazılmış çeşitli çalışmaların incelenmesi hedeflenmiştir. Araştırmada Çocuklara Yönelik Kur'an/ Çocuk Kur'an'ı çalışmaları din eğitimi açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

128

Şu sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır:

1. Çocuklara yönelik Kur'an/Çocuk Kur'an'ın içeriği nelerdir?
2. Çocuklara yönelik Kur'an/Çocuk Kur'an'ı oluşturulurken nasıl bir yöntem belirlenmiştir?
3. Çocuklara yönelik Kur'an/Çocuk Kur'an'ı oluşturulurken resimlere yer verilmiş midir?
4. Çocuklara yönelik Kur'an/Çocuk Kur'an'ının olumlu-olumsuz/zor yönleri nelerdir?

Bu bağlamda; Lamy Kaddor, Rabeya Müller'in hazırladığı *Der Koran, für Kinder und Erwachsene*, [Çocuklar ve Yetişkinler İçin Kur'an] C.H. Beck, München 2008; Süheyl Seçkinoğlu'nun hazırladığı *Sevgili Kitabım*, Timaş yay., İstanbul 2010 ve Seyyid Kutub, Abdülhamid Cude es-Sahhar'ın hazırladığı, *Kur'an'ı Kerim'den Çocuklar İçin Resimli Dini Hikayeler/Peygamberlerin Hayatı*, Çev: Ebubekir Siddık, 2001; Saniyasnain Khan, *Çocuklar İçin Kur'an'dan Kıssalar*, terc: Ensar Karadeniz, Muştu Yay., İstanbul 2010 isimli eserler özellikleri nedeniyle tercih edilerek incelenmiştir.

Belirlenen eserler nitel araştırma yaklaşımıyla değerlendirilmiştir. Doküman İnceleme metodu benimsenerek veriler betimsel analiz yoluyla incelenmiştir.

B. BULGULAR VE YORUMLAR

1. Çocuklara Yönelik Kur'an/Çocuk Kur'an'ın İçeriği

Belirlenen eserlerin içerikleri şöyledir:

- *Çocuklar İçin Resimli Dini Hikâyeler*

Bu eser incelendiğinde içeriğinin ağırlıklı olarak peygamberler kıssalarıyla oluşturulduğu görülmüştür. Hz. Âdem ve Havva ile başlatılarak, Kabil ile Habil, Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Yusuf, Hz. Şuayp, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. İsa gibi peygamberlere yer verilmiştir. Bunun haricinde Ashab-ı Kehf, Karun ve Hazinesi, Sebe Kabilesi, Bahçe Sahipleri gibi konular işlenen içerikler arasındadır. (Bkz. Ek-A)

- *Çocuklar İçin Kur'an'dan Kıssalar*

Kâinatın yaratılışıyla başlayan bu eser, aynı zamanda Hz. Muhammed'in peygamber olması, hicreti gibi konulara yer vermesiyle diğerlerinden bu özelliğiyle ayrılmıştır.

Birkaç konu dışında es- Sahar ve Kutub'un çalışmasında yer alan aynı konular burada da yer bulmuştur. Ancak hangi ayetlerin esas alındığı kitabın sonunda belirtilmiştir. es- Sahar ve Kutub esas aldığı ayetleri belirtmemiştir. (Bkz. E-B)

- *Der Koran, für Kinder und Erwachsene [Çocuklar ve Yetişkinler İçin Kur'an]*

Almanca yazılmış bu eserde aynı zamanda ayetlerin Arapçasına da yer verilmiştir. Ayet grupları adeta Kur'an'ı Arapçasından okuyor izlenimi vermektedir. Diğer eserlerden farklı olarak bu çalışma doğrudan peygamber kıssalarına yer vermeyip, konu merkezli hazırlanmıştır. Belirlenen ana tema altında ayet öbeklerine ele alınmıştır. Allah, Yaratılış, İnsanlarla, Peygamberler ve Resuller, Muhammed, İbrahim, Yusuf, Musa, Meryem'in Oğlu İsa, Örnek Kadınlar, Allah'a Nasıl Kulluk Ediyoruz?, Cennet ve Cehennem işlenen konulardır. (Bkz. Ek-C)

- *Sevgili Kitabım*

İçerik olarak, Kur'an'ın indirilişi ile ilgili bilgi verildikten sonra Âdem ve Havva'nın yaratılışı, Hz. Nuh, Hz. Salih, Hz. İbrahim, Hz. Lut, Hz. Yusuf, Hz. Eyüp, Hz. Şuayp, Hz. Musa, Hz. Süleyman, Hz. Yunus, Hz. Zekeriya gibi konular işlenmiştir. Bunun yanında Ashab-ı Kehf ve Bahçe Sahipleri gibi Kur'an'da yer alan olaylara da yer verilmiştir. (Bkz. Ek-D)

Çocuklar tarafından anlaşılacakları düşünülen kelimeler metin içinde kırmızı verilerek kitabın arkasındaki sözlükte açıklaması yapılmıştır. Bozgunculuk, boyun eğme, nimet, kurban vb. kelimeler bunlar arasındadır. İçindekiler kısmında yer alan başlıklar okuyucuya öykü kitabı okuyor izlenimi vermektedir. Ayrıca öykülerde kaynak alınan ayetler ve kitabı konularına göre okumak için bir fihrist eserin son kısmında bulunmaktadır.

Yukarıdaki eserler incelendiğinde çocuklara göre Kur'an çalışması yapmanın bizatihi belli zorlukları da içerdiği görülecektir. Kutsal metnin çocukların seviyesine uygun hale getirilmesi, eksik ya da hatalı ifade edilmeden sunulması dîni kaygıyı da beraberinde getirmektedir. Üzerinde düşünülmesi gereken bir başka husus da Kur'an'ın ne kadarının çocuklara öğretilmesi

konusudur. Tamamının içerik açısından çocuklara öğretilmesinin gelişim seviyeleri açısından uygun olmayacağı açıktır. Bu sebeple ya konu merkezli ya da kıssalar yoluyla Çocuk Kur'an'ının içeriğinin oluşturulduğu görülmektedir. Ağırlıklı olarak da peygamber kıssalarının çocuklar tarafından daha çok hikâye ya da öykü gibi algılandığından ve somut içerik olması nedeniyle tercih edildiği anlaşılmaktadır. Benzer uygulamalar Çocuk İncillerinde de görülmektedir.

2. Çocuklara Yönelik Kur'an/Çocuk Kur'an'ını Oluşturmada Yöntem

Araştırmada incelenen eserlerin yöntemi şu şekilde olmuştur:

- Meal odaklı çalışma

Bu tür çalışmaya *Der Koran, für Kinder und Erwachsene [Çocuklar ve Yetişkinler İçin Kur'an]* isimli eser örnek verilebilir. Mesela Tanrı (r Gott) konusu; Allah kimdir? Allah nasıldır? Özellikler ve Semboller, Deliller, Bir Allaha Bağlılık başlıkları altında işlenmektedir. Konularla ilgili ayet öbekleri bir araya getirilerek anlaşılır bir meal verilmeye çalışılmıştır. Örnek vermek gerekirse Allah'ın varlığına ait deliller konusu; 55:1-4; 27:60-65; 6:73 ayet mealleriyle verilmiştir. Her ana konudan sonra ise tefsir mahiyetinde birkaç sayfalık açıklamalar yapılmaktadır. Konuyla ilgili verilen bilgilerin daha çok İslam'ı yeni öğrenenler ve hatta diğer din/inanç mensuplarına yönelik açıklamalar şeklinde olduğu dikkat çekmektedir.

- Ayet odaklı edebi çalışma

Bu çalışma edebi/hikâye benzeri olmakla birlikte yine temelde Kur'an'ı Kerim'de yer alan ayet öbekleri ve orada verilen bilgilerden oluşturulmuştur. Okunduğunda ayetleri okuyormuş gibi değil de kısa kısa hikâye benzeri metinler okuyucuyu karşılamaktadır. Örnek olarak *Çocuklar İçin Resimli Dini Hikâyeler*, aslı çalışma verilebilir. Eserde işlenen konuların hangi ayetlere dayanılarak oluşturulduğu belirtilmemesine rağmen, Kur'an'ı Kerim'den konuları takip etmek mümkündür.

- Edebi/öykümsü çalışmalar

Çocuk dünyasına daha çok yakın duran ve daha anlaşılır, basit ve sade içerikle hazırlanan bu çalışmalara, *Sevgili Kitabım* ve *Çocuklar İçin Kur'an'dan Kıssalar* isimli eserler örnek verilebilir. Her ikisi de başlık verme şekliyle okuyucuya öykü ya da hikâye okuyor hissini vermektedir.

Yukarıdaki çalışmalar incelendiğinde benimsenen yöntemlerin ya meal verme ya da meali esas alarak edebî metin oluşturma yönünde olduğu ortaya çıkmıştır. Aslında konu merkezli gidildiğinde hangi ayetlerin tercih edileceği, hangi konuların hangi boyutlarla işleneceği sorusu bizi beklemektedir. Bazı konuları tercih edip bazılarını dışarda bırakmanın itici gücü ne olacaktır? sorusuna yine çocuk merkezli cevap vermek uygun olacaktır.

Meal çalışması yapan çocuk eserlerinde meal verirken, anlamı bozma, yanlış anlam verme endişesi bulunurken; çocuklara yönelik öykü havasında/edebî Kur'an çalışmaları yapılırken de sahil olmayan bilgilerin dâhil edilme tehlikesi mevcuttur. "çocuklara göre" anlayışı ise; bir çalışmanın yanlış, hatalı, uydurma olacağı anlamına gelmemelidir. İncelenen eserlerde de bunlara dikkat edilmeye çalışıldığı görülmektedir.

3. Çocuklara Yönelik Kur'an/Çocuk Kur'an'ında Resim

Çocuklara yönelik edebî çalışmalarda genellikle resimlere yaş seviyelerine bağlı olarak yer verilmektedir. Özellikle küçük yaşlarda okuma yazma seviyesi de göz önünde bulundurularak resim ve yazı oranı düzenlenmektedir. Söz konusu çalışmalar dinî metinler (hikâye, öykü ve Kur'an) olduğunda resme yer vermenin uygunluğu fikhî boyutuyla tartışılmaktadır. Kabuller nedeniyle de resimlemede çeşitli yollar tercih edilmektedir. İncelenen çalışmalarda resme ilişkin bulgular şöyledir:

- Resimlemede Kara Kalem Çalışması

Bu tür eserlere örnek olarak *Çocuklar İçin Resimli Dini Hikâyeler* verilebilir. Resim sayısı diğer eserlere oranla oldukça azdır. Fakat resimlemede insan resimlerine yüz hatlarıyla birlikte yer verilmektedir. Resimler metnin karşı sayfalarında bulunmakta ve sayfayı kaplamaktadır.

- Resimlemede Renkli Çalışmalar

a. İnsan Resmine Yer Vermeyen Çalışmalar

Metnin arasına ve hatta metinler resimlerin üzerine yerleştirilerek görselliğin oldukça ön plana çıkartıldığı çalışmalardandır. Kimi zaman resimler her iki sayfayı kaplamakta ve metin oranı oldukça düşük tutulmaktadır. Böylece resimlerin çocuklara metni/konuyu ifade etmesi sağlanmaktadır. Bu şekilde anlatılanın çocuğun zihninde somutlaşarak kalıcılığı artırılmaktadır. Örnek olarak *Çocuklar İçin Kur'an'dan Kısalar*, isimli eser verilebilir. Görselliğe bu kadar önem verilmesine rağmen çalışmada hiç insan resmine yer verilmediği dikkat çekmektedir.

b. İnsan Resmine Yer Veren Çalışmalar

Metnin yanında ya da altında çeşitli resimlere yer veren bu çalışmalar, daha çok çocuk dünyasına hitap eden çizimleri tercih etmektedir. Bu çalışmalarda gerektiğinde insan resimlerine diğer çocuk kitaplarında olduğu gibi yer verilmektedir. Resimlerde "insan yüzleri" net bir biçimde çizilmiştir. Metnin görsellelikle birlikte sunulması eserleri çocuğun gözünde ilgi çekici hale getirmektedir. Bu tür çalışmalara örnek olarak *Sevgili Kitabım* isimli eser verilebilir.

c. Minyatürler

İslam sanatları geleneğine bağlı kalan minyatürler üzerinden konuyu görselleştirmeyi tercih eden çalışmalar da mevcuttur. Doğrudan resme yer vermek ve tartışma yaratmak yerine, İslam tarihinde sıkça kullanılan minyatürler ve tanınmış resimlemelerle sorunu çözmeyi deneyen eserlerdir. Buna örnek olarak *Der Koran, für Kinder und Erwachsene [Çocuklar ve Yetişkinler İçin Kur'an]* aslı çalışma verilebilir. Eserde ağırlıklı olarak Osmanlı dönemine ait renkli 21 minyatüre yer verilmiştir.

Genel olarak çocuk edebiyatı eserlerinde resimlere yer verilmesi uygun ve gerekli görülmektedir. Fakat dinî metinler ya da dinî hikâye kitapları söz konusu olduğunda resme yer verip vermeme tartışması yapılmaktadır. Kitaplar incelendiğinde resimlemede insan resmine yer verip ya da yer vermeme doğrultusunda tercihte bulunulduğu görülmektedir. Bu durumun resmin dinen caiz görülüp görülmemesiyle bağlantılı olduğunu düşündürmektedir. Ayrıca daha önemli bir kaygı da din büyüklerinin (peygamber, sahabe vb.) resmedilmesinin yasak olduğu anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu hususun özellikle din eğitimcileri, din psikologları, kelim, fıkıh gibi disiplinlerle birlikte değerlendirilmesi uygun olacaktır. Zira çocukların dinî gelişimleri söz konusu olduğunda resimlemenin dinî düşünce gelişimine ve bilginin zihinde kalıcılığına katkısı olacaktır.

4. Çocuklara yönelik Kur'an/Çocuk Kur'an'ının olumlu-olumsuz/zor yönleri

Bu tür çalışmaların *olumlu* görülebilecek yönlerini sıralayacak olursak:

- Peygamber kıssalarının hikâyeleştirilerek çocuk seviyesine uygun hale getirilmesi çocuk dinî gelişimi açısından katkı sağlayıcıdır.
- Ayet (inanç, ibadet vb.) meallerinin çocukların anlayacağı şekilde düzenlenmesi zihinsel gelişim açısından çocukları destekleyicidir.
- Resimlerin kullanılarak görselliğe yer verilmesi öğretilmek istenilenin zihinde kalıcılığını sağlaması açısından olumludur.
- Çocuklara uygun Kur'an çalışmaları kendi teolojilerini oluşturmada yol göstericidir.

Çocuklara yönelik Kur'an /Çocuk Kur'an'ı çalışmalarının olumsuz/ zor görülebilecek yönleri ise:

- Öğüt verme kaygısının süre ya da konularda kimi zaman yoğun hissedilmesi, çocukların düşünmelerine, çıkarımda bulunmalarına fırsat verilmemesi
- Dinî içerikleri hikâyeleştirirken yanlış ya da zayıf rivayetlere yer verilme tehlikesinin bulunması (özellikle isimlendirme ve coğrafi mekânlarda)
- Ayet meallerinin çocukların dini gelişimlerine uygun seviyeye getirme güçlüğü'nün var olması
- Çocuklara yönelik Kur'an çalışmalarının isimlendirilmesinde çekincelerin bulunması (Kur'an'dan Kıssalar ya da Benim Güzel Kitabım gibi)
- Çocuk Kur'an'larında resmin kullanılmasında fikhî kaygıların yaşanması. (minyatür ya da insansız resimlerin tercihi gibi)

C. SONUÇ ve ÖNERİLER

Din eğitimi açısından çocuklara yönelik Kur'an ya da Çocuk Kur'an'ları incelendiğinde;

- İçeriklerinin ağırlıklı olarak peygamberler kıssalarıyla oluşturulduğu ortaya çıkmıştır. Konu merkezli oluşturulan çalışmalarda ise farklı bilgilere (inanç, ibadet, örnek kadınlar gibi) yer verildiği ancak ağırlıklı olarak kıssalar üzerinden anlatımın tercih edildiği sonucuna varılmıştır.
- İçeriği oluşturmada izlenen yöntemlerin genellikle ayet merkezli ve edebî çalışmalar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Meal verme gayretiyle konu konu ortaya konulan çalışmalar azdır.

- Resme yer verip vermeme konusunda farklı tutumların benimsendiği sonucuna varılmıştır. Çalışmaların hepsinde resim bulunmakla birlikte “insan” resmine yer vermede çekinceli olduğu ortaya çıkmıştır.

Çocuklara yönelik Kur’an ya da Çocuk Kur’an’ı çalışmaları için şunlar önerilebilir:

- Çocuk Kur’an’ı çalışmalarının içerik açısından geliştirilmesi uygun olacaktır. Hikâyeleştirmek için sadece peygamber kıssalarının değil inanç, ibadet, ahlak konularının da öğretimine yer açılmalıdır.

- Çocuk Kur’anları ya da Çocuklara Kur’an çalışmaları disiplinlerarası çalışmayı gerektirmektedir.

- Teolojik ve pedagojik kaygıların bilimsel düzlemde tartışılarak uzman din eğitimcilerinin konuyla ilgili analiz ve değerlendirmeleri ortaya konulmalıdır. İsimlendirme, resim kullanımı, meal vermede görülen farklı uygulamalar din eğitimi bilimi açısından değerlendirilmelidir. Aksi takdirde her türlü çalışma Kur’an’ı tahrifat olarak anlaşılmaya müsait görülecektir.

Kaynakça

Akyüz Y. (1997). *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Kültür Üni. Yay.

Al-Kabisi. (tsz). *İslam’da Öğretmen ve Öğrenci Münasebetlerine Dair Geniş Bir Risale*, (S. Ateş, çev.) İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.

Çelebi, A. (1998). *İslam’da eğitim-öğretim tarihi*, (A. Yardım, çev.) İstanbul: Damla Yayınevi.

Doğan, R. (2004). 1980’e Kadar Türkiye’de Din Öğretimi Program Anlayışları (1924-1980), MEB (Yay. Haz.). *Din Öğretiminde Yeni Yöntem Arayışları Uluslararası Sempozyum Bildiri ve Tartışmalar, 28-30 Mart 2001- İstanbul*, (s.611-646). Ankara: MEB, Yay.

Ev. Kirchengemeinde Seissen (Yay. Haz.), (2001). *Die Seissener Kinderbibel*, Haenssler Verlag, Holzgerlinger.

Gözütok Ş. (2002). *İlk Dönem İslam Eğitim Tarihi (Hz. Peygamber Döneminde Eğitim Öğretim)*, Ankara: Fecr Yay.

Ibn Sahnun. (1996). *Eğitim ve Öğretimin Esasları*, (M. F. Bayraktar, çev.) İstanbul: M.Ü.İ.F.V. Yay.

Kaddor, L. ve Müller, R. (2008). *Der Koran, für Kinder und Erwachsene*, (Çocuklar ve Yetişkinler İçin Kur’an) München: C.H.Beck.

Khan, S. (2010). *Çocuklar İçin Kur’an’dan Kıssalar*, (E. Karadeniz, çev.), İstanbul: Muştı Yay.

Kutub, S. ve es-Sahhar, A. C. (2001). *Kur’an’ı Kerim’den Çocuklar İçin Resimli Dini Hikâyeler/Peygamberlerin Hayatı*, (E. Sıddık, çev.), İstanbul: Kahraman Yay.

Meine erste Kinderbibel, China: The Complete Works.

Seçkinöğlü, S. (2010). *Sevgili Kitabım*, İstanbul: Timaş Yay.

EKLER

EK-A

- **Çocuklar İçin Resimli Dini Hikâyeler** adlı eserin içeriği

	Hz. Âdem ile Havva
1	Kâinatın Yaratılışı

2	Kabil ile Habil
3	Hz. Nuh'un Gemisi
4	İrem Bağları (Hz. Hud)
5	Hz. Salih'in Devesi
6	Hz. İbrahim Allah'ı Arıyor
7	Hz. İsmail'in Kurtuluşu
8	Hz. Yusuf Kuyuda Hz. Yusuf Zindanda
9	Hz. Şuayp ve Medyenliler
10	Hz. Musa Sarayda Hz. Musa'nın Asası Hz. Musa ve On Emir Hz. Musa ve Hızır
11	Hz. Davud
12	Hz. Süleyman ve Belkıs
13	Meryemoğlu Hz. İsa Hz. İsa ve Mucizeleri
14	Mağara Arkadaşları (Ashabı Kehf)
15	Ölüm ve Diriliş (Hz. Üzeyir)
16	Karun ve Hazinesi
17	İnsanın Hayırlısı (Salih Kişi)
18	Şükür (Sebe Kabilesi)
19	İmtihan dünyası

EK-B

- **Çocuklar İçin Kur'an'dan Kıssalar** adlı eserin içeriği

2	İnsanlığın Babası (Âdem)
3	Nezaketli Kardeş (Habil ve Kabil)
4	Hz. Nuh'un Kıssası Hz. Nuh'un Gemisi ve Büyük Tufan
5	Çok Sütunlu Şehir (Hz. Hud)
6	Salih Peygamberin Devesi
7	Hz. İbrahim Hz. İbrahim Yüce Yaratıcıyı Düşünüyor
8	Kurban İsmail Kâbe'nin İnşası
9	Misafir Melekler (Hz. İbrahim)
10	En Sevilen Oğul (Hz. Yusuf)
11	Şuayp Peygamberin Kıssası
12	Sabır Peygamberi (Hz. Eyüp)
13	Suya Bırakılan Bebek (Hz. Musa) Cenab-ı Allah ile Konuşan Peygamber Zalim Kralın Sonu
14	Karun'un Hazineleleri
15	Hz. Musa'nın Hızır'la Yolculuğu
16	Üzeyir Aleyhisselamın Merakı
17	Büyük Kral ve Demir Duvar (Hz. Zülkarneyn)
18	Karıncalar vadisi (Hz. Süleyman) Kraliçenin Tahtı
19	Balığın Yuttuğu Peygamber (Hz. Yunus)
20	Harap Olan Bahçeler (zengin ve fakir çiftçiler)
21	Evlat Müjdesi Bebeğin Mucizesi (Hz. İsa)
22	Mağarada Uyuyanlar (Ashabı Kehf)
23	Kur'an Ramazan'da İndirilmeye Başladı (Hz. Muhammed) Gece Yolculuğu Örümcek Ağından Perde Peygamber Efendimizin (Sallallahu Aleyhi Vessellem) İnsanlığa Mesajı

EK-C

- ***Der Koran, für Kinder und Erwachsene, adlı eserin içeriği***

1	Allah Allah kimdir? Allah nasıldır? Özellikler ve Semboller Deliller Bir Allaha Bağlılık
2	Yaratılış Allah Gökyüzünü ve Yeryüzünü Yarattı İnsanın Yaşam Alanı Melekler, Cinler ve Bütün Diğer Yaratılmışlar Allah İnsanları Yarattı İblis Kıskanç Oldu İnsanlarla Bir Sözleşme Cennetten Çıkarılış Varolan Her Şeyin Başlangıç Noktası
3	İnsanlarla İlişkiler Bütün İnsanlar Eşit ve Çok Değerli Vahyin Gerçekliği İnananlar ve İnanmayanlar Başka İnanca Mensup İnsanlarla ya da Allah'ı İnkâr edenlerle İlişkiler Allah Tek Başına Karar Verir Hiçbir İnsan Zorlanmamalıdır
4	Peygamberler ve Resuller Allah Tarafından Gönderilmiş İnsanlar Tarafından Şüpheli Görüldü Birçok Elçi Tek Bir Mesaj Özel İnsanlar Onlar Halkının Dillerini Konuşuyorlar Elçi Yunus Peygamberler ve Elçilerden Hikâyeler
5	Muhammed “Ben Muhammedin onun elçisi olduğuna inanıyorum” Muhammed, Bir İnsan Peygamberlerin Mührü En Büyük Örnek
6	İbrahim İbrahim İnanıcı Böyle Takip Ediyor İbrahim ve Babasının İnanıcı İbrahim Kalbini Sakinleştiriyor Çocuk Dileği Gerçekleşiyor İbrahim'in Kurbanı Özel Emir Bir Ortak Soy Kurucu
7	Yusuf Yusuf ve Onun Kardeşleri Mısırdaki Rüya Tabircisi Tutsaklıktan Yöneticiliğe Bağışlamak Unutmak Değildir Yalnız-Allah'la

8	Musa Mısır'da Bir Çocukluk Allah Musa'yla Konuşuyor Firavun'un Karşısında Musa Halkını Mısır'dan Çıkartıyor Dehşete Kapılma Öfke Vaat Etme Allah'la Konuşan
9	Meryem'in Oğlu İsa İsa Gönderiliyor İsa'nın Rolü İsa Seçilmiştir İsa'nın Özellikleri Allah Olmayan Bir İnsan
10	Örnek Kadınlar İsa'nın Annesi Meryem Saba Melikesi Belkis Direnmek İçin Ümit
11	Allah'a Nasıl Kulluk Ediyoruz Tapma: Yalnız Allah'a Dua: Allah'la Gizli Bir Konuşma Oruç: Feragat Etme Zenginleştirir Zekât ve Adalet: Daha Az Çoğtur Hac: Birçok İnsan Tek Bir Hedef Allah'ın Adıyla Dürüstlük İyi Davranış: Barış İçin Temel Allah İnsanların Zayıf Yönlerini Bilir
12	Cennet ve Cehennem Ahirete İnanma Diriliş Gününün geleceğine Kıyamet Günü Allah'ın Adaletine Ödüllendirme Cezalandırma Öldükten Sonra Yaşam

EK-4

- *Sevgili Kitabım, adlı eserin içeriği*

1	Sevgili Kitabım (Kur'an'ın peygambere vahyedilmesi)
2	Allah'ın Dileği Kendini Beğenmiş Şeytan Yaratılmış En Üstün Varlık Can Yoldaşı Havva Yasak Ağacın Meyvesi Büyük Utanç Dünyaya İlk Adım (Âdem'le Havva'nın yaratılışı ve cennetten kovuluşu)

3	Hz. Âdem ile Havva'nın Çocukları Mutlu Aile Kıskançlık Ateşi Öfkenin Acı Sonu Kabil'in Pişmanlığı Hz. Âdem'in Gözyaşları
4	Nuh Peygamberin Daveti Allah Ahlaklı Olanları Sever Nuh Peygamberin Duası Hz. Nuh'un Gemisi Büyük Tufan Hayat Yeniden Başlıyor
5	Güzel İrem Şehri (Hud Peygamber, Ad Kavmi) İrem Halkı Hud Peygamberin Daveti Şiddetli Fırtına
6	Salih Peygamber Halkını Uyarıyor Bize Olağanüstü Bir Şey Göster Mucize Deve Hain Plan Salih Peygamber ve İnananlar Göç Ediyor
7	Hz. İbrahim'in Soruları Hz. İbrahim Rabbini Arıyor Dolunay Benim Rabbim Olabilir mi? Hz. İbrahim'in Mutluluğu İbrahim Peygamber ve Babası Hz. İbrahim Nemrut'la Karşı Karşıya Putları Kim Kırdı? Büyük Ateş İnananlar Ülkeyi Terk Ediyor İbrahim Peygamberin Ailesi Sevimli Bebek İsmail Çölde Bir Çadır Hz. İbrahim'in Misafirleri Hz. Lut'un Misafirleri Çölden Fışkıran Su: Zemzem Bir Köy Kuruluyor Hz. İbrahim'in Şaşkınlığı Kurban Kâbe'nin İnşası Dirilen Kuşlar
8	Güneşin Doğduğu ve Battığı Yer Aşılmaz Set Yakup Peygamber Ve Çocukları Kardeşlerin Kıskançlığı

	Hız. Yusuf Kuyuda Bir Kervan Hız. Yusuf'un Benzersiz Güzelliği Kadınların Hız. Yusuf' Hayranlığı Zindan Bir Çözüm mü? Hız. Yusuf'un Zindan Günleri Kralın Rüyası Hız. Yusuf Zindandan Çıkıyor Yedi Yıl Bolluk Yedi Yıl Kıtlık İki Kardeşin Kavuşması Kralın Su Kabı Bünyamin Nerede? Sen Yoksa Yusuf musun? Hız. Yusuf'un Gömleği Hasret Bitiyor
9	Eyüp Peygamber'in Zenginliği Eyüp Peygamberin Sabrı
10	İki Şaşkın Halk Şuayp Peygamber Davetini Sürdürüyor Hız. Yusuf'un Torunları İsrailoğulları Sandıktaki Bebek Hız. Musa ve Mısırlı Koyun Güden Kızlar Şuayp Peygamberle Karşılaşma Baba Oğul Gibi Hız. Musa Tur Dağında Mısıra Dönüş Hız. Musa Firavunun Karşısında Büyü Yarışması Mısırı Saran Felaketler Bir Felaket Daha Yarılan Deniz Kayadan Fıskıran Su Musa Peygamber Allah'ı Görmek İstiyor Altın Buzağı Çalışmadan Yemek Bilge Kişi Hız. Hızır'la Yolculuk Gemideki Delik Köyün Duvarı Hız. Hızır Yaptıklarının Sırrını Açıklıyor Söz Veriyoruz Allah'ın Seçtiği Hükümdar
11	Karun'un Hazinesi Yere Batan Saraylar
12	Adam ve Eşeği

13	Bir Avuç Su Onunla Kim Dövüşmek İster? Çocuk Sen Benim Dengim Değilsin! Zırhını Kendi Yapan Kral
14	Hz. Lokman'ın Oğluna Öğütleri Namazlarını Aksatma
15	Hz. Süleyman'ın Adaleti Süleyman Peygamber'in Dileği Hz. Süleyman ve Karınca Hüthüt Nerede? Belkıs'ın Kararı Göz Kamaştırın Saltanat Belkıs Yola Çıkıyor Benzersiz Taht Camdan Köşk Sebe Ülkesi Baraj Yıkılıyor
16	Ninova Şehri Kura Çekiliyor Balığın Karnında Hz. Yunus Ninova'ya Geri Dönüyor
17	Allah'a Verilen Söz Akıntının Tersine Yüzen Kalem Meryem'e Sunulan Hediyeler Meleğin Getirdiği Müjde Meryem'in Bebeği Konuşan Bebek Hz. Zekeriya'ya Verilen Müjde Saklanan Elma Çamurdan Kuş Şaşırtan Olaylar Gökten İnen Sofra Kötü İnsanlar Hain Adamın Sonu
18	Zavallı İnsanlar Artık Putlara Secde Etmeyeceğiz Tek ve Gerçek Yaratıcı Kralın Öfkesi Dağdaki Mağara Korkunç Bir Şey Uykudan Uyanış Bu Şehirde Ne Olmuş? Üç Yüzyıl Süren Uyku Son Uyku İnanılmaz Bir Olay

19	Güzel Bahçe Cimrilik Yapınca
20	Pişmanlık
21	Kâbe'nin Yerini Tutar mı Hiç? Güçlü Ordu Develerimi İsterim Fil Yürümüyor Ebabil Kuşları

İŞARİ TEFSİRLERDE DOĞU VE BATI AKLI KARŞILAŞTIRMALARI/İDEAL AKIL ARAYIŞLARI

Yrd. Doç. Dr. İsmail BAYER

Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Artvin, Türkiye

Öz

Kur'an'ın tasavvuf, felsefe ve özel anlamıyla hikmet ekseninde yorumlandığı işârî/remzî/tasavvufî tefsirlerde dikkat çeken konulardan biri, doğu ve batı akli karşılaştırmalarıdır. Doğu ve Batı dünyasında görülen düşünce ve eylem alanlarındaki farklardan hareketle ideal akıl betimlemeleri, özellikle işârî tefsirlerde sembollerden yola çıkarak işlenmiştir. Bu iki dünyanın algılanışında zaman, mekân, tabi olunan inanç ekolü ve etnik köken gibi değişkenlerin rolleri, üzerinde durulması gereken diğer bir husustur. Böylece objektifliğin izi sürülerek, toplumsal ve bireysel gelişmeye engel olan sorunların çözümüne nasıl katkı sağlanacağı bu çalışmanın ulaşmak istediği asıl hedeftir.

Anahtar Kelimeler: İşârî Tefsir, Sembol, Akıl, Doğu, Batı.

COMPARISON OF THE MINDS OF WESTERN AND EASTERN IN ISHARI TAFSIR/ SEARCHING FOR IDEAL MIND (I)

143

Abstract

One of the conspicuous issues in ishari, symbolic, sufistic tafsirs in which the Quran is interpreted in terms of sufism, philosophy and mystery with its special meaning is the comparison of the mind of western and eastern. From the differences in the fields of idea and action seen in the world of western and eastern, the description of ideal mind is handled on the basis of symbols particularly in Ishari tafsir. The role of variables such as time, space, subjected belief cult and ethnic origin in the perception of these two worlds is another issue to be dwelled on. How the problems averting to personal and social development will contribute to the solution by tracing objectivity is the main aim of this work.

Keywords: Ishari Tafsir, Symbol, Mind, Western, Eastern.

Giriş

Âdil ve fâzıl medeniyetlerin, akıl ve ilâhî vahiy birlikteliğinden doğacağını ifade¹ eden Nur ayeti,² tarih boyunca her kesimden Müslümanın yoğun dikkatini çekmiştir.

¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye fî Bülûg-in-Nihâye fî 'Ilmi Ma'ânî'l-Kur'ân*, Câmîatu's-Şârika, 1. Baskı, BAE 2008, VIII, 5107-5108.

² en-Nûr; 24/35.

“Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: Duvarı bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile, neredeyse aydınlatacak (kadar berrak) tır. Nûr üstüne nûr. Allah dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah insanlar için misaller verir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”³

Nûr suresinin otuz beşinci ayeti, doğu-batı düşüncesi üzerine yapılan karşılaştırmalarda yoğun benzetmelerin ve belki de sembollerin kullanıldığı çok boyutlu bir yapı arz eder. Şia ve Ehl-i Sünnet inançları arasında önemli ölçüde yorum farklarının gözlemlendiği bu alanda, diğer coğrafyalar yanında Anadolu da özel risaleler te’lif edilmiştir.

Muhammed b. Abdülmelik ed-Deylemî (v. 593/1197) *Tefsîru Kavlihi Teâlâ Allâhu Nûru’s-Semâvâti ve’l-Arz*, İbn Kemal Paşa (v. 940/1534) *Nur Ayetinin Tefsiri*, İsmail Ankaravî (v.1041/1631) *Misbâhu’l-Esrâr*, İbrahim b. Muhammed el-Kırîmî (v.1042/1632) *Risâle fî Tefsîri Âyeti’n-Nûr*, Burhaneddin İbrahim b. Muhammed el-Meymûnî (v.1079/1668) *Mecmau’l-Hikem fî Âyâtî’n-Nûr*, Davud-i Karsî (v. 1169/1756) *er-Risâletü’n-Nûriyye ve’l-Mişkâtü’l-Kudsiyye* ve Hasrîzâde Mehmed Elif Efendi (v. 1345/1927) *ed-Dürrü’l-Mensûr fî (min) Hizâneti Esrâri’n-Nûr* ve adı burada zikredilmeyen pek çok eser, Nur ayetini tefsir/te’vil kabilinden yazılmıştır. Ayrıca bu ayetin yorumu, İbn Arabî’nin (v.638/1240) *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye’si*, Necmeddin-i Dâye’nin (v.654/1256) *Mirsâdü’l-İbâd’ı*, Cemal Halvetî’nin (ö. 899/1494) *Kitâbu’un-Nûriyye ve Kevkebu’d-Durriyye’si* ve İsmail Hakkı Bursevî’nin (v.1137/1725) *Kitâbu’n-Netîce’si* gibi pek çok eserin içinde yer almıştır.⁴

“Nur üstüne nur” ifadesi, ayetteki diğer benzetmelerle birlikte, farklı katmanları olan bir benzetmeler dünyası gibidir. Nitekim Gazzâlî’nin bu konuda yazılmış eserler içerisinde haklı bir şöhreti bulunan *Mişkâtü’l-Envâr*’ındaki şu ifade bile, ayetin terettüp ettiği bu mana derinliğini gösterir mahiyettedir: “Evliyânın içinde, neredeyse enbiyânın mededi olmadan nuru parlayanlar bulunmaktadır ve enbiyânın içinde ziyâsı neredeyse meleklerin mededine ihtiyaç hissetmeyenler bulunmaktadır. Bu nurlar birbirine terettüp etmektedirler ve birbirlerinin fevkindedirler.”⁵

Nur 35 ayeti, içerdiği remizlerden dolayı farklı yorumlara da imkân tanımıştır. Konumuzu ilgilendiren doğu-batı aklı mukayesesi de, ayetin “Mübarek bir ağaçtan, ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur.” kısmından mülhemdir. Zira doğuya ve batıya ait olmayan bir zeytin ağacı tasavvuru, müfessirlerin farklı yorumlarına kapı aralamıştır.

Ayette işaret edildiği düşünülen doğu ve batı aklı, bir diğer ifadeyle doğu ve batıya yön veren temel düşünce ve eğilim, İslam kaynaklarında medeniyetler karşılaştırması üzerinden okuna gelmiştir.

Şehristânî’nin (v.496-548/1076-1153) bu bağlamda kaydettiği cümleler, özel bir önem arz eder. Bağlı olduğu itikâdî mezhep hakkında tam bir kanaat oluşmamakla birlikte eserini tarafsızlık ilkesi doğrultusunda yazdığı kabul edilen Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehristânî, Ortaçağ İslâm dünyasının en meşhur dinler tarihçisi olarak kabul edilmektedir. Müellif *el-Milel ve’n-*

³ en-Nûr; 24/35.

⁴ Hacımuftuoğlu, Esra, “Cemâl-i Halvetî İle Gazzâlî’nin Nur Ayeti’ne Yaptıkları Yorumlar Hakkında Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu, 21-22 Nisan 2017, Amasya 2017* (Yayınlanmamış Bildiri); Nur Ayeti’nin tasavvufî metinlerde yorumlanmasına dair bir çalışma için bkz. Nuray Tavman, *Nur Âyetinin Tasavvufî Yorumları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

⁵ Gazzâlî, *Mişkâtü’l-Envâr*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1406/1986. s. 37-39.

Nihal (Dinler ve Mezhepler) adlı kitabının giriş bölümünde insanları tasnif ederken şu görüşü nakletmektedir:

*“Araplar ve Hintliler, yakın düşüncelere sahip olup, eğilimleri daha çok eşyanın gizemlerini/hassalarını belirlemeye, mâhiyet ve hakikatlerine göre hükmetmeye ve spiritüel/ruhsal alanı kullanmaya yöneliktir. Rumlar ve Acemler de birbirlerine yakın düşüncededirler. Eğilimleri daha çok eşyanın doğasını belirleme, onları nicelik ve niteliğe göre değerlendirme ve nihayetinde fizik alanlarının kullanılması üzerine odaklanmıştır.”*⁶

Doğu-Batı karşılaştırmaları bir üstünlük meselesine dönüştürülmeden yukarıda ifade edilenler kabaca düşünülünce, doğunun uçan halılarının batı dünyasında nasıl gerçekten uçan gemilere dönüştüğü daha rahat anlaşılabilir. Doğu, tılsımlarla cansız nesnelere hareket ettirmenin ve bakırı altına dönüştürmenin (simyanın) ardından uzun zaman sürüklenmişken; Batı, teknikle, bakırı ve diğer madenleri altından çok daha fazla kıymet ifade edecek şekilde kullanmayı becerebilmiştir. Elbette bu durum Doğulu olmanın değil, kolaycılığın tasallutunda mahkûm olmanın bir neticesidir. Bir başka ifadeyle, izlenen acı tablo, Doğunun baskın niteliklerinin olumlu yönde kullanılmamasından kaynaklanmaktadır. Çünkü bilimin temelde gelecek hayalleri üzerine kurulduğu düşünülürken, doğunun aslında genel karakter olarak daha avantajlı olduğu ifade edilebilir. Ancak aslolan bu potansiyelin harekete geçirilebilmesidir.

İşari Tefsir Kaynaklarında Doğu-Batı Düşüncesi ve İlgili Konular

Hicrî III. asır müfessiri Sehl bin Abdullah et-Tüsterî (v.200-283/815-896) yukarıda kaydettiğimiz ayetin ilgili kısmını, *“Hz. Peygamber’in nuru, müminin kalbi yahut tevhit ışığı”* benzetmesi üzerinden yorumlar. Kandilin gözü marifet; fitili ilâhî emirler; yağı samimiyet; ortaya çıkan ışık ise “ittisal (bağlantı)” ışığıdır.⁷

Tüsterî’nin büyük bir ihtimalle tefsirinin kısalığından ötürü değinmediği hususları, kendisinden yaklaşık yarım asır sonra yaşamış olan Ebu Abdurrahman es-Sulemî’nin (v.325-412/937-1021) satırlarında görmek mümkündür. Müfessir, ayette zikredilen *“ağaç”* kelimesiyle bir benzetme yapıldığını ve burada Hz. Peygamberin, resullerin veya Kur’ân’ın nurunun murad edildiğini nakleder. Diğer ihtimaller, kastedilen anlamın müminin nuru veya tevhîd nuru olduğudur. Temsili ağacın, doğulu ve batılı olmaması ise, ne dünyaya ne de ahirete meyil anlamını taşır. O bizatihi saf cevherdir.⁸ Dinler cihetinden bakıldığında *“ışık”*, tıpkı Hz. İbrahim gibi, *“hanîf (yanlıştan uzaklaşıp doğruya yönelen)”*tir,⁹ ne Yahudilik ne de Hıristiyanlığa mensuptur. Din algısında ne Doğuluların sertliği ve zorlaştırmaları, ne de Batılıların kolaylaştırmaları söz konusudur. Hayata yön veren kültürde ise, ne doğunun efsaneleri, ne de batının sanatları hâkimdir.¹⁰

Ayette doğulu ve batılı olmamanın her iki boyutun üstünde bir varoluşu mu yoksa her iki boyutu da kavrayışı mı, bir diğer ifadeyle sentezci anlayışı mı içerdiği üzerinde durulması

⁶ Şehristânî, Ebu’l-Feth Muhammed b. Abdilkerim, *el-Milel ve’n-Nihal*, Müessesetu’r-Nâşirûn, 1. Baskı, Şam 2015, s. 34.

⁷ et-Tüsterî, Sehl b. Abdillâh, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Thk. Taha Abdurrauf, Sa’d Hasan, Dâru’l-Harem li’t-Turâs, 1. Baskı, 2004, s. 206.

⁸ Ebu Abdurrahman es-Sulemî: *“Hakaiku’t-Tefsir*, thk. Seyyid İmrân, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2001, Beyrut, II, 45.

⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye fî Bülûgi’n-Nihâye fî İlmi Maâni’l-Kur’ân*, Câmiatu’ş-Şârika 2008 13 cilt., 1. Baskı, BAE, VIII, 5110.

¹⁰ es-Sulemî, II, 45-48.

gereken en önemli konulardandır. Bu hususu vurguladığını düşündüğümüz pek çok müfessirden biri olan es-Sulemî, Sehl'den şu nakli yapar: “*Âyetin zahiri batınına, batını zahirine aykırı değildir. Bu ağaç (aynı zamanda) doğulu ve batılıdır*”.¹¹ Gri rengi nitelerken beyaz ve siyah değildir demek gibi, burada da her iki niteliğin toplamından¹² bahsedilebilir. Diğer bakış açısına göre ise, doğulu ve batılı olmaktan tamamen kurtulabilmek için, söz konusu temsili ağacın bu dünyaya ait olmadığı ifade edilmiştir. Çünkü dünyaya ait olan, Batılı veya Doğulu olmak zorundadır. “Batılı değildir” derken, Doğulu da olmadığı; “Doğulu değildir” derken, batılı da olmadığı ayette ifade edilmiş olabilir.

Mekkî b. Ebî Tâlib (v.355-437/966-1045) İbn-i Abbâs'ı (v.3-68/619-687) referans gösterdiği ve tercih edilen görüş olarak sunduğu düşünceye göre söz konusu “nur” bir sentez değildir.¹³ Söz konusu nur Allah'a, insanlara ve Hz. Muhammed'e râci olabilir. Allah tarafından deliller gelmeden de insanlar, öz doğruyu bulma yetisine sahiptirler. İnsanlığın zirve noktası Hz. Muhammed düşünüldüğünde, ayette geçen zeytin ağacı bir benzetmedir ve kastedilen hanif dine sahip olan ise Hz. İbrâhîm'dir. Doğulu ve batılı olmaması, doğuya ve batıya secde etmemesi, diğer bir bakış açısıyla Yahudi ve Hristiyan olmamasıdır.¹⁴

Hz. İbrahim'in Yahudi ve Hristiyan olmadığı konusu irdelenmesi gereken hususlardandır. Ayet-i Kerîme'de şöyle buyurulmaktadır: “*İbrahim ne Yahudi idi ne de Hristiyan. Fakat o, hanif bir müslümandı. Allah'a ortak koşanlardan da değildi*.”¹⁵ Bir dinin isimlendirilmesi veya nitelenmesi için bir insan veya grubu referans kabul etmek daha işin başında göreceliği ve değişim ihtimalini akıllara getirmektedir. Öte taraftan daha sonraki zamanlarda yaşamışların ismini alan bir dine o isimlerden çok daha önce yaşamış olan birini müntesip yapmak düşünsel olarak da kabule yakın değildir. Ayetin beyanıyla Hz. İbrahim'in mensubiyeti kişilere veya gruplara değil, hanifliğe ve İslam'adır. Hristiyanlık ve Yahudilik, Hz. Âdem'den beri geçerli olan İslam'dan uzaklaşıp tahrif sürecine girdiklerinden Hz. İbrahim'le özdeşleştirilecek saflıkta değildirler. Burada dikkat çeken şey Hristiyanlığın ve Yahudiliğin içinde, her Müslümanın mutlaka reddedeceği hususlar bulunmakla birlikte kabul edeceği ve hatta etmesi gereken hususların da varlığıdır. Şu halde Hz. İbrahim, söz konusu iki dine de mensup değildir denildiğinde, o iki dinin yalnızca doğrularının sentezinden oluşan bir anlayış da reddedilmiş olmaktadır. Dolayısıyla Nûr ayetinin ilgili kısmına sentezci yaklaşım, sağlam bir zemine oturmamış olmaktadır.

Kuşeyrî, (v.376-465/986-1072), “*nur üzerine nur*” benzetmesindeki birinci nurun insan, ikinci nurun ise vahiy kaynaklı olduğunu kabul eder. Kalp semasını yıldızlar gibi aydınlatan nurlar; akıl, anlayış, içselleşmiş bilgi, marifet (bilgide birliğe varma) ve tevhitir (birleme). Müminin göğüs bölgesi fanus, kalbi parlak bir kandildir. Kandilin yakıtı zeytinyağı ise, müminin kalbine medet eden marifettir. Marifet o denli saf ve berraktır ki, hiç tutuşturulmasa bile ışık veriyor gibidir. Buradan hareketle Kuşeyrî'de sentez fikrinin öncelikli görüş olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü o, ağacın doğulu ve batılı olmamasından bahsederken, aslında her ikisinin iyiliklerini toplama vurgusuyla bir iyilikler sentezi yapmaktadır. Daha sonra rûhî, ahlâkî veya psikolojik olarak nitelendirilebilir bir şekilde korku ve ümit, heybet ve üns, darlık ve genişlik,

¹¹ es-Sülemi, Ebu Abdurrahman: “*Hakaiku't-tefsir Ziyâdâtu Hakâiki't-Tenzîl*”, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Huseyn, (v. 412/1021) thk.: Gerhard Bowering, Dâru'l-Meşrik, Beyrut, 1986, s. 106.

¹² Mekki, VIII, 5105.

¹³ Mekki, VIII, 5105.

¹⁴ Mekki, VIII, 5105.

¹⁵ Âl-i İmrân, 3/67.

uyanıklık ve mahviyet, beka ve fena, şeriat ve hakikat ikilemelerini gündeme getirir. Kuşeyrî ancak ikinci bir ihtimalin olduğunu kaydederek, öncelediği sentez görüşünün aksini, bir anlamda mutlak hakikatin vurgulanmış olabileceğini nakleder.¹⁶

Sühreverdi (v.1155-1191), Mûsa kıssasında¹⁷ ağaç sembolizmini değerlendirirken, sesin geldiği mübarek ağacı, yakîn nuruna ulaştıracak fikir dallarına sahip “*gerçek bilgiler (el-meârifu'l-hakîkiyye)*” ifadesiyle niteler. Aslında fikir ve düşünceyi temsil eden ağacın yeşilliği, düşünce yollarını tutuşturması ve kutsî âleme alıştırması özelliğine dayanmaktadır. Tutuşturulan ateş, çift boyutlu bilginin ikinci boyutu ve kutsî esintilerdir. Ateşin olduğu Tûr-i Seynâ akıl ufkudur. O ağaçtan elde edilen yağ, makûlât yağı olup, kutsî bilgi şimşeklerine, yakîn ışıklarına ve nihayet marifetlerle gelecek dinginlik ateşine nefsin hazırlanması içindir. O niteliğe sahip olanların ekmeği meleklerin ekmeğidir, katıkları parlak nurlardır. Ağacın doğulu olmaması sırf aklî olmadığına, batılı olmaması ise sırf heyûlânî olmadığına işarettir. Mûsâ'nın ateşi gördüğünde ehlini terk etmesi zahir ve batın hislerini terk etmesine işarettir.¹⁸

İbn-i Arabî ise (558-638/1165-1240) ağaçta bir taraftan “*sekîne (dinginlik)*” diğer taraftan “*müşâcere (çatışma)*” olduğunu hatırlatmaktadır.¹⁹ Örneğin Hz. Mûsa düşünüldüğünde onun toplumuyla mücâdelesi, toplumunun ise kendi iç çatışmaları yanında İsevîler'le ve tarihin ilerleyen süreçlerinde İslam'la çatışmaları, bu kabildendir. Nur ayeti bağlamında değerlendirildiğinde ise, insanın iç dünyasında ve toplumla ilişkilerinde yeniden iki türlü yansımaya dönüşmektedir. Belki de insan bir taraftan kendiyile barışırken diğer taraftan daha iyi olmak için daima öz eleştiriden de kaçınmaz. Aynı şekilde toplumla barış içinde yaşamının tüm imkânlarını zorlarken diğer taraftan toplumda gördüğü hataları düzeltmek için olasıya bir mücadele içindedir. Şu halde “nur üstüne nur”; barış ve mücadeleyi birlikte yürütebilme azmi ve yetkinliği olarak değerlendirilebilir.

el-Baklî'nin (v.526-606/1132-1209), bazı insanların veya ruhların Peygamber ve ilahi kitaba muhatap olmamalarına rağmen Allah'ın bahsettiği *nurla* aydınlandıklarını, vahiyle muhatap olduktan sonra aydınlıklarının kat kat arttığını belirtmektedir. Müfessirin ifadesiyle, *hidayet ışığıyla ruhun öz ışığı denkleştiğinde gerçek aydınlanma vücuda gelmektedir.*²⁰

¹⁶el-Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdulkerîm b. Hevâzin, *Letâifu'l-İşârât*, tlk. Abdullatif Hasan, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 2007, II, 368 v.d.

¹⁷ “*Hani, Mûsâ, ailesine, "Bir ateş fark ettim. Size oradan bir haber ya da ısınmanız için bir parça kor getireceğim" demişti. Ona (ateşe) geldiğinde şöyle nidâ edildi: "Ateşteki/ateşin yanındaki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin rabbi olan Allah, her türlü noksanlıktan uzaktır! Ey Mûsâ! Şüphesiz ben mutlak galip ve hikmet sahibi olan Allah'ım!" (en-Neml, 27/7-9); "Ona (ateşe) gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafından, ağaç yönünden kendisine şöyle seslenildi: "Ey Mûsâ! Muhakkak ki ben âlemlerin rabbi olan Allah'ım." (el-Kasas, 28/30).*

¹⁸ es-Sühreverdi, Şihâbuddîn, *el-Elvâhu'l-İmâdiyye*, thk. Necefkulî Habîbî, Menşûrâtü'l-Cemel, 1. Baskı, Beyrût- Bağdâd 2014.

Sühreverdi, s. 99-102

¹⁹ Bkz. İbn-i Arabî, Muhyiddîn, *Fusûsu'l-Hikem*, Talik: Ebu'l-Alâ el-Afîfî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, s. 197-213.

²⁰ el-Baklî, Ebû Muhammed Sadrüddîn Rûzbihân b. Ebî Nasr, *Arâisu'lBeyân fî Hakâiki'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Ferid, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 2008, III, 10-16.

Cemâl-i Halvetî (ö. 899/1494) ise, doğulu ve batılı olmamayı, dünyevîlik ve uhrevîlik ile açıklayarak Hz. Peygamber'in bu sınırlayıcı bağlardan berî, "vahdet" ışığına sahip olduğunu ifade etmektedir.²¹

İsmâil Hakkı Bursevî'nin (v.1652-1725) konuyla ilgili görüşleri ise özetle şöyledir: Zeytin ağacının ayette özellikle zikredilmesinin sebebi, ömrünün uzunluğu, doğa ve insana sağladığı yararların nicelik ve nitelik olarak üstünlüğü sebebiyledir. Müfessir, zeytin ağacı benzetmesinden yola çıkarak onun hem doğu hem de batı güneşinden sonuna kadar istifade etmesini gündeme getirir. Bu bakış açısı sentezi hatırlatırken benzetmeyi bir başka açıdan değerlendiren müfessir, ayette kastedilen ideal bölgenin Orta Doğu ve özellikle Orta Doğu'nun ekvator çizgisine en yakın bölgeleri olduğunu belirtir. Buna göre Doğulu ve Batılı olmamak dünyanın doğusuna ve batısına ait olmamak anlamındadır. Hâsılı benzetmenin yönüne göre değerlendirmelerin de farklılaştığı görülmektedir. Nitekim müfessirin, "ayetteki ağaç melekût ağacıdır ve o da gökler ve yerin batıdır" nakli, sentezi dışlayan üst boyutu daha fazla vurgulamaktadır.²² Hasan Basrî'den (v.21-110/642-728) yapılan bir rivayette de, söz konusu ağacın dünyaya ait olmadığı belirtilmektedir.²³

Değerlendirme

Doğu-Batı sentezi ile üçüncü hal arasındaki tereddütler aslında ayetteki benzetmenin oturtulduğu zemin ile ilişkilidir. Soyut gerçekler veya inançlar ile belli bir zaman ve mekânda görünür hale gelen gerçekler veya inançlar arasındaki göreceli ilişkiler, yapılan yorumlarda belirleyici unsurdur. Konuyla ilgili işârî tefsirlerin genel bakış açılarını da yakalayabildiğimiz en önemli İslam âlimlerinden olan Fahreddin Râzî (v.543-606/1149-1210), bir açıdan Doğu-Batı sentezi yaparken, diğer açıdan üçüncü halin esas alınması gerektiğini ifade eder. Müfessir bir cihetle, ayette geçen ağacın, hem Doğulu ve hem de Batılı olma yorumunu önceler. Şayet dinler tarihi üzerinden bir benzetme yapılacak ise, zeytin ağacı Hz. İbrahim'dir. Onun hanîfliği (daima batıldan uzaklaşan, hakka yönelen) ise, Doğulu ve Batılı olmamasını gerektirir.²⁴

Farklı düşünce veya coğrafyalara ait olumlu özelliklerin sentezlenmesine itiraz edilmesi mümkün değilken, mutlak değerlerin evrensellik üzerinden işlenmesi gereği tercih edilmelidir. Ayette geçen "nur üstüne nur" benzetmesi bu bağlamda düşünüldüğünde, müfessirlerin ortak kanaati olan vahiy ve akıl birlikteliğinin nisbîlik ve görecelik sınırlarının dışına çıktığı muhakkaktır. İlahi dinlerin öğretilerini belli bir bölge veya toplumla sınırlamak mümkün değilken,²⁵ insanoğlunun en belirleyici özelliği olan akıl noktasında belli bir düşünceye veya bölgeye mensubiyeti öne çıkarmak aklın doğasına ve evrenselliğine aykırıdır.

Bu bakış açısı madde ve mana alanında geri kalmışlığın çarelerinden bir olabilir. Tarih ve toplumu kıskacına sıkışılmış olgular olmaktan çıkarıp gelişmenin zamanı ve mekânı haline getirmek böyle bir düşüncenin gereğidir. İlâhî vahyin getirdikleri ve isteği de budur. "Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!" diye Nûh'a emrettiğini, sana vahyettiğini,

²¹ el-Halvetî, Cemâl, *Kitâb'un-Nûriyye ve Kevkebu'd-Durriyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Cârullah Kitaplığı 1084, v.4; Cemâl-i Halvetî'nin risalesi üzerine bir çalışma için bkz. Hacımüftüoğlu, agm.

²² el-Bursevî, İsmâil Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, I-XI, Matbaa-i Osman, İstanbul 1330 h. VI, 153-157.

²³ et-Taberî, Muhammed İbn-i Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, I-XXVI, thk., Abdullâh et-Türkî, Hecl, 1. Baskı, Kahire 2001, XVII, 304.

²⁴ er-Râzî, Muhammed Fahreddin b. Diyâuddîn Umar (544-604), *Mefâtihu'l-Gayb*, I-XXXII, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut 1981, XXIII, 238.

²⁵ eş-Şûrâ, 42/13.

İbrâhim'e, Mûsâ'ya ve İsâ'ya emrettiğini size de din kıldı. Fakat senin kendilerini çağırdığın şey (İslam dini), Allah'a ortak koşanlara ağır geldi. Allah ona dilediğini seçer. İçtenlikle kendine yönelenleri de ona ulaştırır."²⁶

Birlik dini olan İslam müntesiplerinin “*nur üstüne nur*” ilkesiyle ahiret hayatlarında mesut olacakları bir hayatı kazanmaları, yaşadıkları bu dünyayı vahiy ve akıl ile aydınlatmaları nispetindedir. Vahyin tüm âlemleri kuşatan ışığını, aklın evrensel ışığıyla bağdaştırmak yükümlülüğünde olan Kur'ân okurlarının, aynı Kur'ân'dan hareketle, mezhepçiliğe, ayrılığa ve düşmanlığa dair çıkarımlar yapması, Nûr ayetinde bir ihtimal olarak değerlendirilen sentez düşüncesinin haktan uzak bir uygulamasıdır. Kardeşler arası kan ve gözyaşı karanlığında kalmak, Kur'ân'ın “*nur üstüne nur*” betimlemesinden tarif edilemez ölçüde uzaktır.

Kaynakça

el-Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân*, I-XI, Matbaa-i Osman, İstanbul 1330.

Hacımüftüoğlu, Esra, “Cemâl-i Halvetî İle Gazzâlî'nin Nur Ayeti'ne Yaptıkları Yorumlar Hakkında Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu*, 21-22 Nisan 2017, Amasya 2017 (Yayınlanmamış Bildiri).

Gazzâlî, *Mişkâtü'l-Envâr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1406/1986.

Halvetî, Cemâl, *Kitâb'un-Nûriyye ve Kevkebu'd-Durriyye*, Mahtût, Süleymaniye Kütüphanesi Cârullah Kitaplığı, 1084.

İbn-i Arabî, Muhyiddîn, *Fusûsu'l-Hikem*, Talik: Ebu'l-Alâ el-Afîfî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.

el-Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin, *Letâifu'l-İşârât*, Thk. Abdullatif Hasan, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 2007.

Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye fî Bülûg-in-Nihâye fî ilmi Maâni'l-Kur'ân*, Câmiatu's-Şârika, 1. Baskı, BAE 2008.

er-Râzî, Muhammed Fahreddîn b. Diyâuddîn Umar (544-604), *Mefâtihu'l-Gayb*, I-XXXII, Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, Beyrut 1981.

es-Sühreverdî, Şihâbuddîn, *el-Elvâhu'l-İmâdiyye*, Thk. Necefkulî Habîbî, Menşûrâtü'l-Cemel, 1. Baskı, Beyrût- Bağdâd 2014.

es-Sülemi, Ebu Abdurrahman: *Hakaiku't-Tefsir*, Thk. Seyyid İmrân, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001 Beyrut.

-----, “*Hakaiku't-tefsir Ziyâdâtü Hakâiki't-Tenzîl*, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Huseyn, (v. 412/1021) thk.: Gerhard Bowering, Dâru'l-Meşrik, Beyrut, 1986.

Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdilkerim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetu'r-Nâşirûn, 1. Baskı, Şam 2015.

et-Taberî, Muhammed İbn-i Cerîr, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, I-XXVI, thk., Abdullâh et-Türkî, Hecr, 1. Baskı, Kahire 2001.

²⁶ eş-Şûrâ, 42/13.

Tavman, Nuray, Nûr Âyetinin Tasavvufî Yorumları, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

et-Tusterî, Sehl b. Abdillâh, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Thk. Taha Abdurrauf, Sa'd Hasan, Dâru'l-Harem li't-Turâs, 1. Baskı, 2004.

TAMAMEN DÜNYAYA BAĞLANMAMAK-DÜNYA VE AHİRET DENGESİNİ GÖZETMEK

Yrd. Doç. Dr. M. Mansur GÖKCAN
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Dünya sevgisinin ağır basması, insanı dünyaya bağlayarak Hak ve hakikatten uzaklaştırır; dünya metanın ve zevklerinin temel hedef haline gelmesini sağlar. Böyle kimseler, maddî hazlar peşinde koşarken manevî hazlardan uzaklaşırlar ve ahiret kazancını da kaybederler. Kur'an'da, tamamen dünyaya bağlanmayarak dünya ve ahiret dengesini gözetmek tavsiye edilmiştir. Dünya nimetleri yasaklanmamış, fakat israf yasaklanmıştır. Müslüman, dünyadan el etek çekerek başkasına muhtaç olan ve miskin bir hayat yaşayan kişi değildir. Unutulmamalıdır ki, ahiret, dünyadaki çalışma ve gayretler neticesinde kazanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zühd, dünya, ahiret, denge.

NOT BEING TOTALLY OCCUPIED WITH THE WORLD - MAINTAINING THE BALANCE BETWEEN LIFE AND AFTERLIFE

151

Abstract

The domination of the worldly love takes away the human being from God and truth by being occupied with the world and enables the possessions and pleasures of the world to become the main target. Such persons get away from spiritual pleasures while pursuing material pleasures and lose the afterlife. In the Qur'an, it is advised not to be occupied with the world life at all, but to observe this life and the hereafter. The possessions of the world are not forbidden, but wastage is forbidden. Muslims are not the ones who are lazy and dependent on someone else by cutting oneself off from the world and worldly things. It must not be forgotten that the hereafter can be won as a result of the efforts and endeavours in the world.

Keywords: Ascetism, life, afterlife, balance.

Giriş

Bir şeye bağlanmak için, öncelikle onu iyi tanımak ve sevmek gerekir. Tanımadan ve sevmeden bir şeye bağlanmak, körü körüne bağlanmaktır ve neticesi hüsrandır. Dünyayı iyi tanımak, ona ne kadar bağlanmak gerektiğini öğretir. Dünya, insanoğlu için yaratılan tek mekân değildir. Ahiret inancı, ilahi dinlerde olduğu gibi batıl dinlerde de mevcuttur.

Eğer dünya hayatından başka bir hayat olmasaydı, o zaman insanın tamamen dünyaya bağlanması normal karşılanabilirdi. Ölümden sonra da hayat olması, dünyanın tek başına değil, ahiretle birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Allah'a ve ahirete inanmayan

kimselerin, tamamen dünyaya bağlanmaları doğaldır. Çünkü onlar, ölümlerle her şeyin bittiği düşüncesindedirler. Asıl sorun, Allah'a ve ahirete inandığını söyleyen kimselerin tamamen dünyaya bağlanmalarındadır. Elest bezminde Rabbini tanıyan ruh, dünya hayatında bedene girmesiyle, nefsin ve şeytanın kısılcasına girer. Eğer nefsin isteklerine ve şeytanın vesveselerine kanar ve onların peşinden giderse, Allah'tan da ahiretten de uzaklaşarak dünyaya bağlanır. Fakat nefsin ve şeytanın prangalarından kurtulursa, elest bezminde olduğu gibi, Rabbini de, O'nun vadettiği ahireti de kabullenerek dünya ve ahireti birlikte değerlendirir ve dünyanın bağlanılacak değil, değerlendirilecek bir yer olduğunu kavrar.

Dünyanın Fâni Ahiretin Bâki Olması

Yaradılışın gayesinin ne olduğu, ancak yaratandan öğrenilebilir. Kur'an'da, dünya hayatının aldatıcı olduğu ifade edilmektedir: “*Dünya hayatı, aldatıcı bir meta'dan başka bir şey değildir.*”¹ “*Allah'ın vadi haktır. Sakın, dünya hayatı sizi aldatmasın. Aldatıcı da (şeytan) sizi Allah'la (affıyla) aldatmasın.*”²

Dünya hayatının aldatıcı olması, nefsin ve şeytanın dünya hayatı ile aldatması demektir. Şeytanın, “nasıl olsa Allah affeder” diyerek insanı Allah'la yani Allah'ın affıyla bile kandırabileceği belirtilmiştir. Nefse ve şeytana kulak verildiğinde, onların peşinden giderek Allah'tan ve emirlerinden uzaklaşılacağı şüphesizdir. Çare, ibadetlerle ve itaatle Allah'a yaklaşarak şeytandan uzaklaşmaktır. Çünkü ayette belirtildiği gibi, Allah'a yakın ve ihlaslı kimselere şeytanın gücü yetmez.³

Yaradılışın ve dünyada bulunmanın amacının ne olduğunu öğrenmek için yine Kur'an'a bakmak gerekir. Kur'an'da, “*Sen yine de öğüt ver. Çünkü öğüt, mü'minlere fayda verir. Ben, cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*”⁴ denilerek yaratılışın gayesi açıklanmış ve mü'minlerin uyarılması istenmiştir. İnsan, dünyada imtihan için bulunduğunu bilmeli, kendi konumunu ve dünyayı bu açıdan değerlendirmelidir. Ayette, dünyaya bağlanan ve dünyaya geliş sebebini unutan kimselere öğüt verilirse bunun fayda vereceği de belirtilmiştir. Gaflete düşerek dünyaya bağlanan mü'minin uyarılması ve yaratılış gayesinin hatırlatılması gerektiği görülmektedir.

Kur'an'da, yeryüzünde bulunan her canlının yok olacağı, dünyanın fâni olduğu;⁵ dünya hayatının geçici bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğu⁶ bildirilmektedir. Hz. Peygamber, “*Eğer dünyanın, Allah'ın yanında bir sineğin kanadı kadar değeri bulunsaydı, Allah kâfire bir yudum su bile vermezdi.*”⁷ diyerek dünyanın geçici olduğu için Allah katında bir öneminin olmadığına dikkat çekmiştir. Burada, mü'min olmayan bazı kimselerin, zenginlik ve rahatlık içerisinde olmasının, Allah'ın onlara değer verdiği şeklinde algılanmamasına değinilmiştir. Şükürsüz nimetin sorgusunun da zor olacağı aşikârdır.

Bu durumda, dünya malı kullanılmayacak ve terk mi edilecek? Şeklindeki bir soruya muhatap olunacağı bellidir. Hz. Peygamber'den beri meriyette olan ve tasavvufta önemli bir yere sahip

¹ Âl-i İmrân, 3/185.

² Lokman, 31/33.

³ Hicr, 15/40.

⁴ Zâriyat, 51/55, 56.

⁵ Rahmân, 55/26.

⁶ Ankebut, 29/64.

⁷ Tirmizî, Ebû İsa b. Süre, *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, Beyrut trs. Zühd, 13.

olan zühd, “(dünya metaından) yüz çevirmek ve terk etmek” anlamlarına geldiği gibi;⁸ Herhangi bir şeye karşı, “isteksiz olmak ve hırs göstermemek” anlamlarına da gelmektedir.⁹

Bazı sûfîler, zühdü, eldeki malı terk etmek olarak algılamışlardır. Cüneyd, (279/909) “Zühd, elde malın, kalpte mal sahibi olma arzusunun bulunmamasıdır.” demiştir.¹⁰

Bazı sûfîler, zühdü, kasrı emel, yani kanaat olarak algılamışlardır. Süfyan Sevrî (161/778), “Dünyaya karşı zâhid olmak, kanaat sahibi olmak demektir. Kuru ekme yemek ve aba giymek zühd değildir.” demiştir.¹¹

Bazı sûfîler ise zühdü, dünya malı elde olduğu halde, ona gönülde yer vermemek olarak algılamışlardır. Abdülkadir Geylânî (562/1160), “Dünyayı kalbinden çıkar, ister onu elinde tut, ister cebine koy sana zarar vermez.” demiştir.¹² Bu anlayış, İslam’ın yapısına daha uygundur. Dünya malına sahip olmamak, güçsüzlüğe ve başkasına muhtaç olmaya sebep olur. Böyle bir zühd anlayışı, Müslümanları ve İslam âlemini başka kimselere ve milletlere mahkûm ederek onların boyunduruğu altına girmelerine sebep olur. Hz. Osman’ın, “İslam’da açılan bir gediğin kendisiyle kapanacağını bilmesem bu malı biriktirmezdim.”¹³ demesi, böyle bir endişenin neticesidir. Mevlânâ (672/1273), “Suyun geminin içinde olması, geminin helakidir. Geminin altındaki su ise, geminin yürümesine yardımcıdır.”¹⁴ diyerek, malın elde bulunmasına, fakat kalpte bulunmamasına dikkat çekmiştir. Geminin yürümesi için, altında su olması gerektiği gibi, insanın hayatının devam etmesi için de elde mal olmasına ihtiyaç vardır. Suyun, geminin içinde olması, geminin helaki olduğu gibi, mal sevgisinin kalbi kaplayarak Allah’ı ve ahireti unutturması, kalbin de, sahibinin de helakidir. Süleyman Dârânî(215/830), “Zühd, Allah’la meşgul olmana mani olan her şeyi terk etmendir.”¹⁵ diyerek zühdün asıl maksadının ne olduğunu ortaya koymuştur.

Dünya ve Ahiretin Kıyaslanarak Tercih Yapılması

Kur’an’da, dünyanın fânî, ahiretin ise bâkî olduğu belirtilmiş ve bir tercih yapılması gerektiğinde bunun göz önüne alınmasına vurgu yapılmıştır.

“Bu dünya hayatı sadece bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte asıl hayat odur. Keşke bilmiş olsalardı.”¹⁶ ayetinde dünya hayatının, bir oyun vakti kadar çabuk gelip geçeceği, ahiret hayatının ise hakiki ve kalıcı olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber de,

⁸ Ahmed el-Âyid ve diğerleri, *el-Mu’cemü’l-Arabiyyül-esâsî*, Aleco 1989, 588.

⁹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisanu'l-Arab*, I-VI, Kahire 1979, III, 1876.

¹⁰ Kelâbâzî, Ebu Bekr el-Kelâbâzî, *et-Ta’âruf*, Beyrut 1993, 109.

¹¹ Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Havazin b. Talha Kuşeyrî Neysabûrî, *er-Risâle*, Dâru'l-hayr, Beyrut 1997, 115.

¹² Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1997, 175.

¹³ Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî, *el-Lüma (İslam Tasavvufu)*, Çev. H. Kamil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996, 135.

¹⁴ Bardakçı, M. Necmettin, *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Fakülte Kitabevi, Isparta 2000, 72.

¹⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 117.

¹⁶ Ankebut, 29/64.

“Ben dünyada, bir ağacın altında gölgelenen yolcu gibiyim.”¹⁷ buyurarak, dünya hayatının bir yolcunun dinlenmek üzere bir ağacın altında kaldığı zaman kadar kısa olduğuna dikkat çekmiştir.

“Azana ve dünya hayatını tercih edene şüphesiz ki cehennem tek barınaktır. Rabbinin makamından korkan ve nefisini kötü arzularından uzaklaştıran kimse için ise cennet yegâne barınaktır.”¹⁸ ayetinde, sadece dünya hayatını tercih eden kimsenin yerinin cehennem, ahireti tercih eden kimsenin yerinin ise cennet olacağı belirtilerek tercihin buna göre yapılması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

“Kim ahiret kazancını (sevabını) istiyorsa, onun kazancını artırırız. Kim de dünya kârını istiyorsa ona da dünyadan bir şeyler veririz. Fakat onun ahirette bir nasibi olmaz.”¹⁹ ayetinde, dünyayı tercih eden kimseye dünya nimetlerinden, ahireti tercih eden kimseye de ahiret nimetlerinden verileceği, fakat dünyayı tercih eden kimsenin ahiret nimetlerinden mahrum kalacağı ifade edilmiştir.

Kuşeyrî (465/1072), “Dünya kazancının, ahirete sermaye yapılması” gerektiğini bildirerek ahiretin dünyada kazanılacağını ve bunun için dünyanın iyi değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. “Dünyadaki zamanın öncelikle ahiret için harcanmasını” tavsiye ederek dünyaya ne kadar, ahirete ne kadar ağırlık verilmesi gerektiğine işaret etmiştir. “Zamanımı öncelikle dünya için harcamaktan sakın, eğer böyle yaparsan zamandan bir şey artarsa ahiret için harcarsın.” diyerek önceliğin dünyaya verilmemesini tavsiye etmiş ve bu durumun neticesinin ne olacağını da şu sözlerle açıklamıştır: “Vaciplerini eksilterek, rükünleri düşürerek namazları toptan kaza ederek uyursun. Şeytana ve hevâna uyarak, geceyi tembellikle, gündüzü de günah toplamakla geçirirsin. Nefsinin rahatını tercih ederek, ahiretini dünyanla satarsın. Nefsinin kölesi olursun ve onu taşırsın. Hâlbuki sen ona binmekle, onu eğitip güzelleştirmekle ve onun Mevla’sına itaat ederek ahiret yoluna girmekle emrolundun.” Kuşeyrî burada, nefs-i emareye uyulmamasına ve onu eğiterek nefs-i marziyyeye çevirmek gerektiğine işaret etmiştir. Kuşeyrî, “Böyle yapmakla kendine zulmettin ve yularını nefse teslim ettin. Nefsin şeytanına, arkadaşlığına ve şehvetlerine tabi oldun. Böylece dünyanın da ahiretin de hayrı senden gitti ve ikisini de kaybettin. Onlara uymakla, dünyadaki kismetinden de fazlasına ulaşamadın.” diyerek nefse uymanın neticesinde iki dünyanın da kaybedildiğini, bütün çırpınmalara karşın dünyadan da kismetin üzerinde bir şeye ulaşamadığını ifade etmiştir.²⁰

Kuşeyrî, tercih önceliği ahirete verilirse, dünya ile ahiret yoluna gireceğini; dünya kazancı ahiret sermayesi yapılırsa, hem dünyanın hem de ahiretin kazanılacağını ve dünya nimetlerinin de bu durumdaki kimseye afiyetle ulaşacağını belirtmiştir. “Allah, dünyayı ahiret niyetine göre verir. Ahireti dünya niyetine göre vermez”²¹ hadisini örnek vererek, ahiret niyetinin Allah’a itaat olduğunu, niyetin, ibadetlerin ruhu ve kurtarıcısı olduğunu, zühd ile Allah’a itaat edilirse Allah’ın havassından ve muhabbet ehlinden olunacağını, ahiretin kazanılacağını, dünyanın da

¹⁷ Tirmizî, *Sünenü’l-Tirmizî*, zühd, 44; Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî, *Müsned*, Kahire 1995, Dâru’l-hadis, I-VII, III, 556; İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*. Beyrut (tarihsiz), Mektebetü’l-İlmiyye, Meselü’l-Dünya 3.

¹⁸ Nâziat, 79/37-41.

¹⁹ Şûrâ, 42/20.

²⁰ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru’l-Mensûre*, (Saçılmış Mücevherler), Tahkik ve Tercüme, M. Mansur Gökcan, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017, 40-108.

²¹ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru’l-Mensûre*, 41-110.

bu kimseye hizmet edeceğini ve kısmetini vereceğini belirtmiştir. Eğer ahiretten yüz çevirirse, Allah'ın kızacağını ve ahiretin kendisinden uzaklaşacağını, dünyanın da kendisine karşı çıkacağını, çünkü dünyanın da Allah'ın mülkü olduğunu ve Allah'ın kendisine karşı geleni aşağılayacağını, kendisine itaat edeni ise yücelteceğini açıklamıştır. “*Dünya ve ahiret iki eştir. Biri razı olduğu zaman diğeri sana kızar.*”²² hadisinde dünya ve ahiret, kıskanç iki eşe benzetilmiştir. Kuşeyrî, “*Sizin bir kısmınız dünyayı, bir kısmınız da ahireti ister.*”²³ ayetine göre değerlendirme yapılarak, bir kimsenin dünya çocuğu mu, yoksa ahiret çocuğu mu olduğuna karar vererek tercihini yapmasını, bu dünyada seçme hakkının kulda olduğunu ve buna göre ahirette karşılık görüleceğini belirtmiştir.²⁴

Dünya ve Ahiret Dengesinin Gözetilmesi

Dünyanın fâni olması, ona tamamen bağlanmamayı gerektirir. Fakat dünyaya tamamen bağlanmamak, onu tamamen terk etmek şeklinde de algılanmamalıdır. Eğer dünya tamamen terk edilecek olsaydı, insanların faydalanması için sayısız nimetlerle donatılmazdı. “*Allah'ın kulları için çıkardığı, ziyneti hoş ve lezzetli şeyleri kim haram kılabilir?*”²⁵ ayetinde, dünya nimetlerini yasaklamaya kalkışanlar uyarılmıştır. Dünya nimetlerini terk etmek değil, gerektiği gibi kullanmak, daima ifrat ve tefritten kaçınmak gerekir. Dinî nasları bir bütün olarak ele alıp ona göre değerlendirme yapmak lazımdır. Kur'an'da bunun yöntemi, “hem dünya, hem de ahiret nimetlerinin istenmesi ve her ikisi için de çalışılması” olarak açık bir şekilde belirtilmiştir: “*İnsanlardan öyleleri vardır ki: 'Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver' derler. Böyle kimselerin ahiretten hiç nasibi yoktur. Onlardan bir kısmı da: 'Ey Rabbimiz! Bize dünyada da, ahirette de iyilik ver, bizi cehennem azabından koru' derler. İşte onlar için kazandıklarından büyük bir nasip vardır.*”²⁶

Hz. Peygamber, “*Sizin hayırlınız, ne dünya için ahireti, ne de ahiret için dünyayı terk edeninizdir. Hayırlınız, her ikisini de müsavi tutmanızdır.*”²⁷ buyurarak her iki âlemin de önemine dikkat çekmiş ve her ikisi için de çalışmak gerektiğini belirtmiştir.

“*Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma!*”²⁸ ayetinde, yöntem gayet açıktır: Dünya nimetlerinin insanlar için yaratıldığını idrak ederek onlardan faydalanılması; nimetlerin, tek başına yenilerek bencillik yapılmaması, muhtaç olan kimselerin de düşünülmesi gerekir. Nimet paylaşılarak büyürken aynı zamanda ahiretin kazanılmasını da sağlar. Yoksul ve muhtaç olan kimselere infak edilen nimet, şükür yapılan ve ahireti kazanmaya vesile olan nimettir. Bu ayette ifade edildiği gibi; ahiret, ilâhî emirlere muvâfakat ederek dünyada kazanılır veya ilâhî emirlere muhalefet edilerek yine dünyada kaybedilir.

²² İbn Mübarek, Ebû Abdîrahmân Abdullah b. Mübarek, *Kitâbu 'z-zühd ve yelihi er-Rekâik*, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî, Daru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut trs. 210.

²³ Âl-i İmrân, 3/152.

²⁴ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru'l-Mensûre*, 41-110.

²⁵ A'raf, 7/32.

²⁶ Bakara, 2/200, 201.

²⁷ Aclûnî, İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî, *Keşfu'l-hafâ*, I-II, Beyrût 1405, II, 169.

²⁸ Kasas, 28/77.

“Allah, bir kimseye ihsan ettiği zaman, ihsanının eserini onun üzerinde görmek ister.”²⁹ hadisi, güzel giyinmeye teşvik etmektedir.

“İslam’da ruhbanlık yoktur.”³⁰ hadisi, evlenmeye teşvik etmekte ve bekâr yaşamayı yasaklamaktadır.

“Her ikisinde de hayır olmakla birlikte, kuvvetli mü’min, zayıf mü’minden hayırlıdır.”³¹ hadisi, zengin ve güçlü olmaya teşvik etmektedir. Fakirliğin ve yoksulluğun mahkûmiyeti getireceği; sağlıksız vücut ile de sağlıklı kulluk yapılamayacağı aşikârdır.

İslam, zenginliği, mal mülk edinmeyi yasaklamamıştır. Allah yolunda malını harcayanlar daima övülmüşlerdir. Malı helalden kazanmak, zekâtını, sadakasını vererek infak etmek ve şükretmek önemlidir. Bazı yasaklanan şeyler dışında yemek içmek mubahtır, fakat israf etmek haramdır.

Dünya ve ahiret dengesini gözetmek demek, dünya ile ahireti eşit kabul etmek demek değildir. Fâni olanla bâkî olan aynı değerde olmaz. Ahirette, dünyadaki nimetler olduğu gibi, ilaveten, hayal bile edilemeyecek kadar fazla nimetler de vardır. O halde her şeye kıymetine göre değer vermek gerekir. Dünyaya, dünyanın kıymeti kadar; ahirete, ahiretin kıymeti kadar değer vermek, dünya ve ahiret dengesini gözetmek demektir.

Sonuç

Bir şeye bağlanmak için onu iyi tanımak gerekir. Dünyayı tanıyan kimse, ondan sınırlı ve geçici bir süre faydalanacağını bilir ve ona tamamen bağlanmamak gerektiğini idrak eder. Ahireti tanıyan kimse de, ahiretin ebedi olduğunu kavrar ve bu anlayışla ahiret için hazırlık yapar.

Dini naslarda yapılan dünya ve ahiret kıyaslamalarından; ahiretin tercih edilmesi, fakat dünyanın tamamen terkedilmemesi ve dünya nimetlerinden de faydalanılması gerektiği sonucu çıkmaktadır.

Dünya nimetlerinden faydalanmak dünya nimetlerine bağlanmak değildir. Dünyaya kalben bağlanarak ahireti unutmak, dünyaya bağlanmak demektir.

Dünya malının elde bulunması yaşam için bir zarurettir, fakat kalpte bulunması felakettir.

Dünya bir imtihan yeridir ve süresi de imtihan vakti kadardır. Ahiret, dünyada kazanılacağı için dünya önemlidir.

Dünyaya tamamen bağlanıldığı zaman; ibadetler aksatılır, farzlar bile sürekli olarak kazaya bırakılır, hatta zamanla yapılmasına bile gerek duyulmayarak terkedilir.

Dünya ve ahiret dengesini gözetmek, ikisinin eşit olduğu anlamına gelmez. Dünyanın da ahiretin de kıymeti hesaplanarak her birine kıymeti kadar değer vermek, dünya ve ahiret dengesini gözetmek demektir.

Dünya nimetlerini helalinden kazanmak ve israfa kaçmadan kullanmak önemlidir.

²⁹ İbn Kesîr, Ebû'l Fidâ İsmail b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an-i'l-Azîm*, I-IV, Beyrut 1969, I, 196.

³⁰ İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XIII, Beyrût 1379, IX, 111.

³¹ Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, I-V, Beyrût trs. Kader, 34; bkz. Gökcan, M. Mansur, *Temel Ahlâkî Prensipleriyle Tasavvuf*, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017, 122.

Sahip olunan dünya malı, paylaşılarak ihtiyaç sahiplerinin de faydalanması için kullanılırsa, ahiretin kazanılmasına vesile olur.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî. (1405). *Keşfu'l-hafâ*. Beyrût.
- Ahmed el-Âyid vd. (1989). *el-Mu'cemü'l-Arabıyyül-esâsî*. Alecco: Larousse Yayınları.
- Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî (1995), *Müsned*, Kahire: Dâru'l-hadis.
- Altuntaş, H. ve Şahin, M. (2009). *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Bardakçı, M. (2000). *Sosyo-Kültürel Hayatta Tasavvuf*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Eraydın, S. (1997). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Gökcan, M. (2017). *Temel Ahlâkî Prensipleriyle Tasavvuf*. Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. (1379). *Fethu'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrût.
- İbn Kesîr, Ebû'l Fidâ İsmail b. Kesîr. (1969). *Tefsîru'l-Kur'an-i'l-Azîm*. Beyrut.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni (tarihsiz). *Sünenu İbn Mâce*. Beyrut: Mektebetü'l-ilmıyye.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî. (1979). *Lisanu'l-Arab*. Kahire: Dâru'l-meârif.
- İbn Mübarek, Ebû Abdırrahmân Abdullah b. Mübarek. (Tarihsiz). *Kitâbu'z-zühed ve yelîhi er-Rekâik*. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmıyye.
- Kelâbâzî, Ebu Bekr el-Kelâbâzî. (1993). *et-Ta'âruf*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmıyye.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerim b. Havazin b. Talha Kuşeyrî Neysabûrî. (1997). *er-Risâle*. Beyrut: Dâru'l-hayr.
- Kuşeyrî, (2017). *el-Cevâhiru'l-Mensûre*. (Gökcan, M. Tahkik ve Çev.). Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî. (Tarihsiz). *Sahîhu Müslim*. Beyrût.
- Serrâc, Ebû Nasr et-Tûsî, *el-Lüma*. (1996). (H. Kamil Çev.). İstanbul: Altınoluk Yayınları.
- Tirmizî, Ebû İsâ b. Süre. (Tarihsiz). *Sünenü't-Tirmizî*. Beyrut.

İSLAM'IN IRKÇILIK KARŞISINDAKİ TUTUMU VE KARDEŞLİK EĞİTİMİ

Yrd. Doç. Dr.Mahmut Dündar

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Öz

Kavminin zulmüne yardım edip Yüce Allah'ın uygun görmediği özelliklerle kavmiyle övünmeyi ırkçılık olarak gören Yüce dinimiz İslam, ırkçılığı reddetmiştir. Nitekim Yüce Allah(c.c.),ırka değil inanca vurgu yaparak müminlerin kardeş olduklarını belirtirken, faklı millet ve kavimlikte olmanın tanışıp kaynaşma ve ümmet olma aracı olarak belirtmiştir. Peygamberimiz Hz. Muhammed(s.a.v.) de ırkçılığı savunanın ve ırkçılık için savaşmış ölenin Müslümanlardan sayılmadığını belirtirken her fırsatta, “Kendi nefsi için istediğini mümin kardeşi için istemeyen mümin olamaz” ifadesi ilede kardeşliği tesis etmeyi teşvik etmiştir. Muhacirler ile ensâr arasında cereyan eden örnek uygulamalarla Müslümanları eğiterek İslami kardeşliğin temel yapısını oluşturmuştur. İslam'a göre Müslümanlar arasında kardeşlik tesis edilirken, “can, mal ve ırz”larını güvencede tutularak gayri Müslim toplumların insani ilişkilerinin gereklerini de teminat altına alınmıştır. Ancak günümüz modern dünyada Avrupa ülkeleri, kullandıkları “eşitlik, özgürlük, bağımsızlık ve adalet” kavramlarının içerikleriyle tamamen zıt bir uygulama içerisinde oldukları halde, bu uygulamalarının faturasını da Müslümanlara kesmektedirler.

Bu çalışmamızda İslam'a göre ırkçılığın anlamı ve zararları ile yasaklılığı üzerinde dururken, İslam'da oluşturulan kardeşlik bilinci ve olumlu sonuçları üzerinde duracağız.

159

Anahtar Kelimeler: İslam'da ırkçılık, kardeşlik, kardeşlik eğitimi, İslam, ümmet

ISLAM'S ATTITUDE AGAINST RACISM AND EDUCATION ON BROTHERHOOD

Abstract

The honourable religion of Islam rejects racism, deeming participation in cruelty of one's people and one's pride in one's people for characteristics not deemed appropriate by the Almighty Allah as racism. As a matter of fact the Almighty Allah (c.c.) has emphasised belief rather than race, thus showing all believers are brothers, revealing that being from different nations and peoples is only a means for meeting and uniting with one's brothers and becoming one community. Our Prophet Muhammad (s.a.v.) has also stated those who defend racism and make war and die for racism are not counted among the Muslims, and at every opportunity he has remarked "One who does not wish what he wants himself also for his brother cannot be a faithful Muslim" to encourage brotherhood between the faithful. Making the practices established between the Immigrants and the Companions of Medina an example, Muhammad has educated the Muslims and created the fundamental structure of Islamic brotherhood. According to Islam as brotherhood is established between the Muslims, requirements of human relations in and with

non-Muslim communities are also assured by ensuring security of their "lives, chattels and chastity". However, it is regrettably seen that European countries of the modern world conduct practices completely contrary to the content of the concepts of "equality, freedom, independence and justice" they claim to uphold, and encumber Muslims with the consequences of these practices.

In this study we will deliberate on meaning and detriments of racisms and the taboo against racism in Islam, and we will discuss the awareness of brotherhood fostered by Islam and its positive results.

Keywords: Racism in Islam, brotherhood, education on brotherhood, Islam, community

1.Giriş

Sosyal yaşam içerisinde, yapısı gereği sosyal bir varlık olan insanın sosyal gruplarını birbirine bağlayan halkaların kolay kırılabilirdiğini görmekteyiz. Bu nedenle bu halkaların desteklenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla birtakım ülkeler, bunu tesis etmek için ırkçılığı geri plana iterek özgürlük, eşitlik ve kardeşlik anlayışını geliştirmek istemişlerdir. Bununla insanlar arasındaki dengeyi tesis etmeyiarzulamışlardır. Zira ırkların tercihi olmadığı gibi, üstünlük vesilesi de olmamalıdır. Adil olan, insanların birlikte yaşayabileceği ve insanların haklı öncelikleri ile arzuları adına hareket etme alanını bulduğu doğru bir devlet anlayışına sahip olmaktır. Bunun için de adalet, eşitlik ve sosyal yaşam içerisinde kardeşlik kavramlarını insanlar için dengeli alanlara oturtmak gerekmektedir. Ancak Fransız Devriminin sloganı olan “özgürlük, eşitlik ve kardeşlik” kavramlarını örnek alan bu ülkelerde yukarıda belirtilen ve olması gereken şekilde gerçek uygulamalar bulunmamakta ve ancak halkın zihninde bu kavramlar varlık gösterebilmektedir. ¹

İslam, insanların kendi aralarında oluşturmaları gerektiği sosyal bağların oluşmasına engel teşkil eden ve üstünlük iddiasında bulunma anlayışına dayalı olan ırkçılığı şiddetle reddetmiştir. Çünkü üstünlük taslayan ırka karşı üstünlük taslanmaktadır. Dolayısıyla kabaran ırkçılık damarlarıyla ayrılıklar ve düşmanlıklar başlamakta, toplumlar bölünmekte ve fitne ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle tarihin süreçlerinde ırkçılık yüzünden cinayetler işlenmiş ve savaşlar çıkmıştır. Irkçılığın fitne sebebi olduğunu gören İslam dini, bunun yerine ümmet ve kardeşlik bilincini geliştirerek takvayı üstülük ölçüsü olarak kabul etmiştir. Takva ve ümmet bağlantılı İslami anlayışa işaret eden İmamı Gazzalîşu ifadelerde bulunmuştur: “Dünya bir yolculuktur, ömür bir gemi, birlikte yaşayanlar da bu geminin yolcularıdır. Yolculukta yol arkadaşlarıyla iyi geçinip onların haklarına riayet etmek gerekmektedir.”² Haliyle hak ve hukuka riayet eden insanlar arasında katliam, yoksulluk ve vahşet yaşanmaz. Zira bütün insanlar, bir kadın, bir erkek ve topraktan yaratıldıklarından aynı tabiata mensup olmakla³ birbirlerini anlayabilecek kardeş niteliğindedir. Bu kardeşlerin birbirlerinin can, mal, din, namus ve neslini korumakla yükümlü oldukları, dinimizce gerekli bir görev olarak görülmektedir. Bununla ilgili birçok

¹Leaman,Oliver, “Özgürlük,eşitlik ve kardeşlik ne kadar makul bir politik slogandır.”, *Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi 14-16 Ekim*, 2010 Bursa, s.31-32,37.

²el-Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed,*el-Erbâin fî Usulî'd-Din* (Dinde Kırk Esas, çev. Abdulhalık Duran), İstanbul 2010,s.117.

³Hucurat 49/13; Hel-Heysemi, NuruddinEbu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir b. Süleyman, *Mecmeu'z-Zevaid ve Menbeu'l-Vefaid*, Daru'l-Me'munli't-Turas, Beyrut 1971,c.3,s.266.

örneği barındıran İslam tarihinde görüldüğü üzere dinimiz İslam, insanların coğrafyalarını, politikalarını, renk ve ırklarını dikkate almaksızın, kardeşliklerini kabul etmiştir.⁴ Ancak şu da bilinmelidir ki İslam dini, ailesini, soyunu ve milletini sevmeye anlayışına karşı değildir. Karşı çıkan yukarıda belirtilen sonuçlara sebep olan ve ırkçılık sayılmakta olan ırkını üstün görüp adaletsizlik yaparak başka ırkın mensuplarına kötülük ve zulmetmektir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) , “insanın kavmini sevmesi ırkçılık değildir.” demiştir.⁵İslam dininde din kardeşliğinin biyolojik kardeşlikten daha değer ve saygıyı bulduğunu ifade edilmiştir. Tabi ki biyolojik kardeşlik, din kardeşliğini de içeriyorsa pekiştirmeli bir kardeşlik hukukunu gerektirmektedir. Zira bu durumda hem hukuki norma göre ve hem de İslami değer ve saygısına göre bir kardeşlik elde edilmektedir.⁶

2.İslam’a Göre İrkçılığın Anlamı, Zararları ve Yasaklılığı

İslam’a göre ırkçılığın ne anlama geldiğini belirttikten sonra ırkçılığın insanlığa ve topluma verdiği zararlar ile insanın dünya ve ahiret saadetini amaçlayan İslam’ın ırkçılığa karşı çıkışı ve ırkçılığın yasaklanması üzerinde durulmaktadır.

İrkçilik: Asabiyete dayanmaktadır.Asabiyet ise, sözlük olarakArapça’da(عصب) köküne dayanmakta olan ismi fail olan (عاصب)’ın çoğulu olarak saranlar ve kuşatanlar anlamına gelmektedir. Terim olarak ise kan bağına bağlı akrabaların meydana getirdiği topluluktur.⁷Buna bağlı yapılan genel bir tanımla asabiyet-ırkçılık, aralarında kan bağı bulunan topluluğa mensup fertlerin, gerek kendilerine yönelik yapılan dış tehlikelere karşı koymada ve gerekse de kendilerince diğer topluluklara yapılan saldırılarda tereddütsüz oluşan birliktelik ve dayanışma anlayışıdır.⁸Ancak bu tanımdan da anlaşılacağı üzere buradaki olumsuzluğun temelinde haksızlık halinde bile kavminin desteklenmesi olayı bulunmaktadır. Oysaki İbn Haldun’un da belirttiği üzere kişinin, zulme uğramış herhangi bir yakınına destek vererek onu zulümden kurtarması elbette ki arzu edilen insani ve İslami bir durumdur.⁹ Böylece kendi ırkına taassup derecesinde bağlı olmak, ırkının diğer ırklardan mutlak olarak üstün olduğuna inanmayı gerektirdiğinden Hz. Peygamber (s.a.v.), kan bağına dayalı ve Araplar arasında sürekli cereyan eden düşmanlığa neden olan bu asabiyet-ırkçılık anlayışı yerine inanç merkezli bir bütünleştirme anlayışını getirmiştir.¹⁰ Böyleceİslam’a göre yasaklanan ve ırkçılık olarak görülen; yukarıda da değinildiği üzere kendi ırkını üstünlük vesilesini sayarak diğer ırkların mensuplarını aşağılama, küçümseme ve onlara her türlü eşitsizliği, adaletsizliği, hakaret, zulüm ve haksızlığı reva görmektir. Bu da kişinin kavmini sevmemesi gerektiği anlamına gelmemektedir. Nitekim Ebu’l-Fasile (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.), e:

-“Kişinin soyunu ırkını sevmesi ırkçılık mıdır? diye sorduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.):

⁴Ulfat Aziz-us-Samad, *A Comparative Study of Christianity and Islam*, Delhi 2006,s.171,173.

⁵İbnHanbel, Ahmed, *Müsned*, (tah. AhmedMuabbidAbdulkerim), Daru’l-Minhac,2008 Dimaşk,c.4,s.107,160.

⁶Toshihiko Izutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, (çev. Selahattin Ayaz),Pınar Yayınları, İstanbul 2010,s.116-117.

⁷İbnManzûr,Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari,*Lisanü’l-Arab*, Beyrut ty. , Daru Sadır, c.1,s.505-506.

⁸ Mustafa Çağrırcı, “Asabiyet”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,İstanbul 1991,c.3,s.453.

⁹İbn Haldun, Ebu Zeyd Abdurrahman, *Mukaddime*, (thk. Ali Abdulvahid el-Vafi), Mısır 1957,c.2,s.484.

¹⁰ İhsan Nass, *Asabiyyetü’l-Kabeliyye*, Beyrut, 1964,s.173-174.

-“Hayır, ancak kişinin soyuna ırkına zulüm üzerinde yardım etmesi ırkçılıktır.” cevabını vermiştir.¹¹Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.), ırkçılığın ancak yukarıda belirtilen ve zulüm diye nitelendirilen olumsuzluklarla olabileceğini belirtmiştir.

İrkçılığın Zararları:Yüce dinimiz İslam, kişileri ırklarına göre değil, amel ve takva boyutlarıyla değerlendirmekte ve bu ölçütü de üstünlük vesilesini saymaktadır. Nitekim Yüce Allah(c.c.), “Müminler ancak kardeşdir”¹² ayeti kerimesi ile inanca vurgu yaparken “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi milletler ve kabileler haline koyduk ki, birbirinizi kolayca tanıyasınız. Şüphesiz Allah’ın yanında en değerliniz O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır.”¹³ayeti kerime ile de farklı millet ve kavimlikte olmanın tanışıp, kaynaşma ve ümmet olma aracı olarak belirtirken üstünlük ölçüsünün takva olduğunu vurgulamıştır. Zira İslam’ın insanlık için değer ölçütü olarak uygun gördüğü takva ve amel boyutunun yerine insanların iradeleri dışında sahip oldukları özelliklere bağlı öne çıkarılan ırkçılığın, değer ölçütü olarak ele alınmasının birçok zararları bulunmaktadır. Bunlardan en önemlilerinden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1-İrkçilik üstünlük iddiasına dayandığından toplumun birliğine ve kardeşliğine engeldir. Zira etki ve tepki olayına dayalı üstünlük iddiasında bulunana karşı diğer taraftan da üstünlük savunulacaktır. Bu da tartışmalara, birbirlerini kırmalara ve ırkçılık damarlarının kabarmasına neden olmaktadır. Haliyle ayrılıklar ve düşmanlıklar başlayabilmekte, cinayetler işlenebilmekte, savaşlar çıkabilmekte, insanlar ölebilmekte, zulüm görebilmekte ve sürgün edilebilmektedir. Nitekim Alman ırkının üstünlüğü iddiasında bulunan Hitlerin Almanya’ya ve diğer ülkelere ne tür felaketler getirdiğini tarihten öğrenmekteyiz.¹⁴

2-İrkçilik toplumu bölerek ümmet şuurunu yok ettiğinden anarşi, terör ve fitneye sebep olmaktadır. Zira İslam’ın ümmet anlayışıyla önerdiği uzlaşma, anlaşma ve birleşmenin yerine oluşan ırkçılık vesilesi ile ayrılık ve nifak görülebilmektedir.Nitekim günümüzde İslam coğrafyasında Müslüman kanlarının akmasının altında yatan temel nedenlerden biri de Batı’nın bilinçli olarak Müslümanlar arasında yerleştirdiği ırkçılıktır. Hâlbuki birçok din ve ırkın Amerika’da bulunması sorun teşkil etmezken İslam ülkelerinde ırkçılık turmandırılarak bu unsurlar sorun haline getirilmektedir. Aynı zamanda Avrupa’da başka azınlıkların kimlikleri ve hakları tanınmazken¹⁵ Avrupa ülkeleri, İslam ülkeleri için ırkları, kültürleri ve dilleri ön plana çıkararak bu anlamdaki hakların savunuculuğunu yapmaktadırlar.

3-Her ırk ve renkte insanı yaratan Yüce Allah(c.c.)’in takdir ve iradesi ile, kulları buldukları ırkta yaratılmışlardır. Yüce Allah(c.c.) ise, “müminler ancak kardeşdir”¹⁶ ifadesi ile iman ve İslami kardeşlik için temel ölçüt olarak belirtmiştir. İrkçilik ise ayrımcılık olduğundan dayanışma, yardımlaşma ve merhameti gerektiren ve İslam’ın öngördüğü kardeşliğe engel olmaktadır.

İrkçılığın Yasaklılığı: İslam Dini, birtakım olumsuzlukları kapsayan ırkçılığı şiddetle reddetmiştir. İrkin üstünlüğüne inanmayı ortadan kaldırmış ve asabiyetin esasını oluşturan soy

¹¹Ebu Davud, Süleyman b. Eş’as es-Sicistani, *Sünen*, el-Mektebetu’l-İslamiyye, İstanbul ty,c.4,s.331.

¹²Hucurat 49/10.

¹³Hucurat 49/13.

¹⁴ Miles, Robert, *İrkçilik*, Sarmal Yayınları, İstanbul 2000,s.10-11.

¹⁵ Mehtap Güneş, *Türkiye’de Siyasal Dergilerde İrkçi-Ayrımcı Söylemler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013,s.12-24.

¹⁶Hucurat 49/10.

üstünlüğü ile kabilecilik anlayışını kesinlikle reddetmiş¹⁷ ve üstünlüğün ancak kişinin kendi gayretiyle gerçekleşebilecek olan takva ve kullukta olduğunu belirtmiştir. ¹⁸Bu konuda ayetlerin yanında hadisi şerifler de bulunmaktadır. Nitekim Yüce Allah (c.c.) ayeti kerimelerde ayrılık ve düşmanlığı kınadığı gibi, dargın olanların arasının düzeltilmesini istemiştir.¹⁹Hiz. Peygamber (s.a.v.) de “İrkçılık uğruna ölen de öldüren de bizden değildir.”²⁰ifadesinde bulunduğu gibi, Veda Hutbesi’nde de “Arabın Arap olmayana bir üstünlüğü yoktur.” ²¹ifadesinde bulunmuştur.

İslam dini, asabiyeti-ırkçılığı cahiliye âdeti olarak nitelendirmiş, bu uğurda hareket edenleri de kınamış, bunun olumsuz etkilerinden Müslümanları korumaya çalışmışve asabiyete dayalı bağlılık duygularını eğiterek bu duyguları sıla-ı rahim ve cihad anlayışına dönüştürmüştür.²² Nitekim Yüce Allah(c.c.), asabiyete dayalı yapılan mücadele, kan davaları ve savaşlar yerine,İslam dininin gerçeklerini kavratmak, hak ve hakikatihâkim kılmak için mallarıyla ve canlarıyla mücadele anlamında olan “cihad” ı öğretmiş ve emretmiştir.²³ Hiz. Peygamber (s.a.v.) ise, asabiyete dayalı ırksal üstünlüğe bağlı gerçekleşen zulüm duygusunun yerine muhtaç olan akrabaya yardım etme ve zulme yeltenen akrabanın zulmüne engel olma anlamına gelen “sıla-ı rahim”i öğretmiş ve bunu da Allah(c.c) ve ahiret gününe inanmanın gereğini saymıştır.²⁴

3.İslam’da Oluşturulan Kardeşlik Bilinci ve Olumlu Sonuçları

İslam, Adem oğullarını imanda kardeş edinerek üstünlük ölçüsünü de takvayı uygun görmüştür. Nitekim kendisine inanmayan oğlu için “ailemendendir.” diyen Hz.Nuh’a Yüce Allah(c.c.), ailesinden olmanın ölçüsünün iman olduğunu ve dolayısıyla imandan yoksun olanın oğlu bile olsa ailesinden olamayacağını belirtmiştir.²⁵Yine Yüce Allah(c.c.):“Ey iman edenler, babalarınız ve kardeşleriniz eğer küfrü imana tercih etmişlerse onları dost edinmeyin. Sizden kim onları dost edinirse işte onlar, zalimlerin ta kendileridir.”²⁶ifadesinde bulunmuştur.

İslam, uygun gördüğü kardeşlik için de yapılması gerekenleri belirtmiştir. Şöyle ki Yüce Allah(c.c.)ayeti kerimelerde şu ifadelerde bulunmuştur: “Topluca Allah’ın ipine sınımsız sarılınız, ayrılığa düşmeyiniz, Allah’ın size olan nimetini hatırlayınız, hani birbirinize düşmandınız da o kalplerinizi kaynaştırdı ve O’nun lütfü ile kardeş oldunuz.”²⁷“İyilikte yardımlaşın kötülükte yardımlaşmayın.”²⁸, “Birbirlerinizle çekişmeyin.”²⁹, “Ayrılıp ihtilaf edenlerden olmayın.”³⁰, “Kâfirlerbirbirlerinin yardımcılarıdır. Eğer siz birbirinizin yardımcılarını olmazsanız, aranızda fitne ve fesat çıkar.”³¹, “O müminler ki haklarına, yurtlarına tecavüz

¹⁷Tekasür, 102 / 1-8.

¹⁸Hucurat 49/13.

¹⁹Enfal, 8 / 1.;Hucurat 49/10.

²⁰Ebu Davud,*Sünen*, c.4,s.332.

²¹İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*,(tah. Mustafa es-Sakka-İbrahim el-Ebyârî-AbdulazizŞelebi), Kahire 1955,c.2,s.412, 603.

²²Nisa, 4 /1.

²³Tevbe,9 /41.

²⁴Buhari, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail, *Sahih ’ul-Buhari*(ter. Harun Yıldırım), İstanbul 2010,Edeb, c.8 ,s.32, No:6138.

²⁵Hud,11/45-46.

²⁶Tevbe, 9 /23.

²⁷Ali İmran, 3/103.

²⁸Maide, 5/2.

²⁹Enfal, 8/46.

³⁰Ali İmran, 3 / 105.

³¹Enfal, 8 / 73.

edildiği zaman yardımlaşır.”³², “Kim bir mümini öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur, kim de bir insanın yaşamasına sebep olursa, bütün insanları yaşatmış gibi olur.”³³ Peygamberimiz (s.a.v.) de hadisi şeriflerde şu ifadelerde bulunmuştur: “ Kendi nefsi için istediğini mümin kardeşi için istemeyen hakiki mümin olamaz.”³⁴, “Müslüman Müslüman’ın kardeşidir. Ona zulüm etmez, onu tehlike anında yalnız bırakmaz. Kim kardeşinin ihtiyacını görürse, Allah da onun ihtiyacını görür. Kim bir Müslüman’ı bir sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da o yüzden onu kıyamet gününde sıkıntıdan kurtarır. Kim bir Müslüman’ın ayıbını örterse, Allah da onun ayıbını örter.”³⁵, “Allah’a yemin olsun ki (3kere) komşusunun zararından emin olmayan kimse inanmamıştır.”³⁶, “Müslüman Müslüman’ın kardeşidir, ona hıyanet etmez, yalan söylemez ve onu sahipsiz bırakmaz, Müslüman’ın ırzı, malı, kanı Müslüman’a haramdır. Bir Müslüman’ın kardeşine hakaret etmesi kötülük olarak ona yeter.”³⁷, “Size bir ve beraber olmanızı tavsiye ederim. Ayrılığa düşüp de dağılmanızdan şiddetle kaçınmanızı isterim. Zira şeytan yalnız olana yakın olur. Birlikte yaşayanlardan uzak durur.”³⁸, “Allah’a yemin ederim ki, iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de olgun mümin olamazsınız ve aranızda selamı yayınız.”³⁹, “Müslüman’ın Müslüman üzerindeki hakkı beştir: Selamını almak, hasta iken ziyaretine gitmek, cenazesine katılmak, davetine icabet etmek, hapşırınca yerhamükellah demek”⁴⁰, “Müslüman’ın en hayırlısı, yemek yediren, tanıdığına ve tanımadığına selam verendir.”⁴¹, “Mümin elinden ve dilinden emin olunan kimsedir.”⁴², “Mümin mümine karşı parçaları birbirini bağlayıp güçlendiren binanın yapı taşları gibidir.”⁴³ Dolayısıyla ile burada müminin kardeşliğinin amel ve his âlemine yansımaları gerektiği belirtilmiştir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in getirdiği İslam dini ile tüm ırk, kabile ve ülke mensupları eşit kabul edilmiş ve bunlara dayalı kardeşlik anlayışının yerine İslam kardeşliği anlayışı getirilmiştir. Hiz. Muhammed (s.a.v.), insanları Allah’ın varlığı ve birliği inancı etrafında din kardeşliğinde birleştirdiğinden Habeşistanlı bir köle ile Kureyşli bir asilzadeyi bile kardeş yapabilmıştır. Nitekim biri hicretten önce Mekke’de, diğeri de hicretten sonra Medine’de olmak üzere iki defa Müslümanları kardeşleştirmiştir. Mekke’deki kardeşliğin en dikkat çekici yönü ise, Kureyşli bazı Müslümanların azatlı kölelerle kardeş olmasıdır. Nitekim Hiz. Peygamber’in azatlısı Zeyd b. Harise ile Hiz. Hamza, Ebû Huzeyfe’nin azatlısı Sâlim ile Ebu Ubeyde b. Cerrah ve Hiz. Ebu Bekr’in azatlısı Bilal-i Habeş ile Ubeyde b. Hârise kardeş olmuşlardır.⁴⁴

³²Şuarâ, 26/ 39.

³³Maide, 5 / 32.

³⁴Buhari, c.1, s.56.

³⁵İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1988, c.10, s.147.

³⁶Canan, c.10, s.209.

³⁷es-Suyuti, el-İmam Hafız Celalüddin, *et-Tevşih ‘Ale’l-Camii’s-Sahih (Sahihu’l-Buhari)*, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 2000, c.3, s.118; Ebu Davud, Sünen, c.s.270.

³⁸Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsab. Sevre, *Sünen*, (tah. Kemal Yusuf el-Hût), Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1987, c.4, s.404.
Fiten 71.

³⁹en-Nevevîed-Dımaşkî, el-İmam Ebi Zekeriya Yahya b. Şeref, *Riyazu’s-Salihin*, Daru’l-MemunLi’t-Turas, Dımaşk 1992, s.155.

⁴⁰Canan, c.10, s.110.

⁴¹Buhari, c.1, s.68.

⁴²Buhari, c.1, s.55.

⁴³es-Suyuti, c.3, s.119.

⁴⁴İbn Habib, Muhammed, *Kitâbu’l-Muhabber*, (tah. Eliza Lichten-Stadter, Haydarâbad 1942, s.70; İbn Abdilber, Ebu Ömer Yûsuf, *ed-Dürer fi İhtisâri’l-Meğâzive’s-Siyer*, (tah. Şevki Dayf), Kahire 1966, s.62.

Hz. Peygamber'in oluşturduğu kardeşlik, kısa sürede Müslümanlarca benimsendiğinden aralarında kan bağı bulunan putperest kabiledaş ve akrabalarla ilişkiler kesilmiş, başka bir kabile veya ülkeye mensup veyahut köle olan bir Müslüman'la maddi ve manevi dayanışma ile kardeşlik kurulmuştur. Nitekim Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirler birbirleriyle kenetlenerek İslam kardeşliği bilincine ulaştıkları gibi Medine'de bulunan ve daha önceden aralarında iç savaş bulunan Evs ve Hazrec kabileleri de aralarındaki düşmanlık zihniyetinden kurtularak din kardeşliği bilincine ulaşmışlardır.⁴⁵

Muhacirler kendi aralarında ve Ensar kendi aralarında İslam Dini etrafında kardeşliklerini pekiştirdikten sonra Hz. Peygamber (s.a.v.), Muhacirler ile Ensarı birbirleriyle kardeşleştirmiştir. O, Enes b. Malik'in evinde (bir rivayete göre Mescid-i Nebevî'de) onları toplayarak hiçbir muhacirin kardeşsiz kalmayacak şekilde biri muhacirlerden ve diğeri de ensardan olmak üzere ikişer ikişer kardeşleştirmiş ve bunun yüklediği sorumlulukları taraflara aktarmıştır. Nitekim bu çerçevede Hz. Ebu Bekir ile Hârice b. Zeyd, Abdullah b. Mesud ile Muâz b. Cebel, Mus'ab b. Umeyr ile Ka'b b. Mâlik kardeş olmuşlardır.⁴⁶ Ancak Hz. Peygamber'in oluşturduğu bu kardeşlik rastgele seçilen iki kişinin kardeşliği değil, belki gerçekleşen hicretten altı ay gibi bir süre geçtikten sonra ve bu süre zarfında ortak vasıfları tesbit edilen kişilerin kardeşleştirilmesidir.⁴⁷ Böylece İslam uğruna yurtlarını, servetlerini, iş-güçlerini ve yakın akrabalarını bırakıp Medine'ye gelen bu muhacir eshabın maddi ve manevi desteklenmeleri sağlanmışken, ensar ve muhacirlerin birbirlerine ısınmaları, bilgi ve tecrübelerini birleştirmeleri, ortaklaşa iş yapıp üretimi gerçekleştirmeleri ve dolayısıyla yekvücut olarak kenetlenmeleri sağlanmıştır.⁴⁸ Ayrıca kardeşleştirme ile o günkü sosyokültürel ve ekonomik problemlerin çözümüne de kolaylıklar sağlanmıştır. Nitekim muâhât (kardeşleştirme), Araplar arasında bulunan kabilecilik anlayışına dayalı tefrikayakarşı en etkili yöntem olmuştur. Muhacirlerin sahip oldukları dini, iktisadi ve sosyal hayat tecrübelerinin ensar kardeşlerinin bu anlamdaki tecrübeleriyle birleşmesi, daha önceden Medine'nin ekonomik hayatında etkili ve söz sahibi olan Yahudilerin yerine Müslümanları etkili ve söz sahibi olma durumuna getirmiştir. Yine Hz. Peygamber'in huzurunda bulunan kardeşlerce edinilen bilgiler, dünya maişeti gereği Hz. Peygamber'in huzurunda bulunmayan kardeşlerle paylaşılarak dini bilgilenmelerde de ortak bir birliktelik sağlanmıştır. Böylece ruhi-manevi, ilmi ve ekonomik alanları kapsayan bu muâhât ve olumlu sonuçları daha sonraki dönemlerde de Müslümanlar için örnek teşkil etmiştir.⁴⁹

Sonuç

İslam'ın geldiği Arap yarımadasında hâkim olan asabiyet-ırkçılık ve buna dayalı gerçekleşen kan davaları, haksızlık yapma ve üstünlük taslanmaları İslam'la birlikte yasaklanmıştır.

Hz. Peygamber'in getirdiği İslam dini ile cahiliye döneminde uygulanan asabiyet-ırkçılığın olumsuzlukları dile getirilmiş, bu olumsuzluklara uygun yaşayanlar kınanmıştır. Bunun yerine

⁴⁵İbn Hişâm,c.1,s.429.

⁴⁶İbn Sa'd, Ebû Abdullah, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut 1985,c.1,s.238-239.

⁴⁷Zebidi, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, (çev. Ahmed Naim-Kâmil Miras, Ankara 1980-83, c.7,s.73-78.

⁴⁸İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005,s.141.

⁴⁹Hüseyin Algül, "Muâhât", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2005,c.30, s.308-309.

birliktelik ve dayanışmayı gerektiren din kardeşliği zihniyeti ön plana çıkarılarak insanlara benimsetilmiş ve bunun gerektirdiği bir yaşam tarzı uygulanmıştır.

Asabiyet ve kan davaları duygularını da eğiten İslam dini, asabiyet duygusunda bulunan bağlılığı eğiterek sıla-ı rahime dönüştürmüş, kan davalarında bulunan intikam ve üstün gelme duygusunu da eğiterek din kardeşliğini pekiştirmeye, yapılan haksızlıkları gidermeye, dinin gerçekleri ile hak ve hakikati hâkim kılmaya dönük olan cihad ruhuna dönüştürmüştür. Ayrıca özel çaba ve gayret de teşvik edilerek bu çabaya dayalı takva ve amel üstünlük ölçüsü olarak kabul edilmiştir.

Kaynakça

Algül, Hüseyin, “Muâhât”, *Türkiye Diyanet Vakfı(TDV) İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul 2005, s.308-309.

Buhari, Ebu Abdillan Muhammed b. İsmail (2010).*Sahih ’ul-Buhari* (Harun Yıldırım,ter.). İstanbul.

Canan, İbrahim (1988).*Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çağrı, Mustafa, “Asabiyet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 3, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1991,s.453-455.

Ebu Davud, Süleyman b. Eş’as es-Sicistani (ty).*Sünen*. İstanbul:el-Mektebetu’l-İslamiyye.

el-Gazzali, Ebu Hamid Muhammed b.Muhammed (2010).*el-Erbâin fi Usuli’-d-Din* (Dinde Kırk Esas(Abdulhalık Duran,çev.), İstanbul: Hikmet Neşriyat.

el-Heysemi, NuruddinEbu’l-Hasan Ali b. Ebi Bekir b. Süleyman (1971). *Mecmeu’z-Zevaid ve Menbeu’l-Vefaid*.Beirut: Daru’l-Me’munli’t-Turas.

en-Nevevîed-Dımaşkî, el-İmam Ebi Zekeriya Yahya b. Şeref (1992).*Riyazu’s-Salihin*.Dımaşk: Daru’l-MemunLi’t-Turas.

es-Suyuti, el-İmam Hafız Celalüddin(2000).*et-Tevşih ‘Ale’l-Camii’s-Sahih (Sahihu’l-Buhari)*.Beirut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye.

Güneş, Mehtap(2013).*Türkiye’de Siyasal Dergilerde İrkçı-Ayrımcı Söylemler* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İbn Abdilber, Ebu Ömer Yûsuf(1966).*ed-Dürer fi İhtisâri’l-Meğazîve’s-Siyer*, (Şevki Dayf,tah.).Kahire.

İbn Habib, Muhammed (1942).*Kitâbu’l-Muhabber* (Eliza Lichten-Stadter,tah.).Haydarâbad

İbn Haldun, Ebu ZeydAbdurrahman (1957).*Mukaddime* (Ali Abdulvahid el-Vafi,thk.). Mısır.

İbn Hanbel, Ahmed (2008).*Müsned* (Ahmed Muabbid Abdulkerim,thk.).Dımaşk:Daru’l-Minhac.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik (1955).*es-Sîretü’n-Nebeviyye* (Mustafa es-Sakkâ-İbrahim el-Ebyâri-Abdulaziz Şelebi,tah.). Kahire.

İbn Manzûr,Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensari (ty).*Lisanü’l-Arab*. Beirut:Daru Sadır.

İbnSa’d, Ebû Abdillan Muhammed (1985).*et-Tabakâtü’l-Kübrâ*. Beirut.

İhsan Nass (1964).*Asabiyyetü'l-Kabeliyye*, Beyrut.

Leaman, Oliver (2010). Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ne kadar makul bir politik slogandır: *Bursa Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi 14-16 Ekim 2010* (s.31-41).

Miles, Robert (2000).*İrkçılık*. İstanbul: Sarmal Yayınları.

Sarıçam, İbrahim (2005). *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa. Sevre (1987). *Sünen* (Kemal Yusuf el-Hût, tah.). Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

Toshihiko Izutsu (2010). *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar* (Selahattin Ayaz, çev.). Pınar Yayınları: İstanbul.

Ulfat Aziz-us-Samad (2006). *A Comparative Study of Christianity and İslam*. Delhi.

Zebidî, Zeynüddin Ahmed b. Ahmed (1980-83), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, (Ahmed Naim-Kâmil Miras, çev.). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

TASAVVUFUN İSLAM SANATLARININ GELİŞİMİNDEKİ NAZARÎ ETKİSİ: TASAVVUF MÛSİKÎSİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Muhammet Fatih KILIÇ

Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

Öz

İslam medeniyetlerinde, özellikle de Osmanlılarda, mûsikî, ebrû, hüsn-ü hatt gibi birtakım sanatlara, nefsin terbiyesi ve hakikati bütüncül olarak kavrama ödevlerini kendisine meslek edinen tasavvuf erbabının; yani sûfiler ile irfan ehlinin özel bir ilgisi olmuştur. Dahası, bu sanatlar arasında bugün “tasavvuf mûsikîsi” olarak adlandırılan sanat dalı örneğinde olduğu gibi, tasavvufun adını nakşettiği ve geliştirdiği sanatlar ortaya çıkmıştır. Bu tebliğde, İslam nazarî gelenekleri içinde sanatla bu denli iç içe olması bakımından eşsiz bir konuma sahip olan tasavvufun sahip olduğu nazarî ilkelerin sanat intaç eden boyutları tartışmaya açılacaktır. Bunların başında, varlığın Hakk’tan *nüzulünü* ifade eden bütün güzelliklerin kaynağı ilâhî sıfatların tecellisi düşüncesi ile mevcudatın, güzelleşmek ve yetkinleşmek yani *ihsan* boyutuna yükselmek için yeniden O’na yönelmesini ifade eden *urûc* düşüncesi gelir. Mutasavvıfların mûsikî ile olan özel bağında ise tasavvufî bilgi edinme sürecindeki keşf ve ilhamın, tıpkı mûsikîdeki gibi dile indirgenemez ve dille sınırlandırılmaz bir derinliğe sahip olmasının etkili olduğu söylenebilir. Öte yandan tasavvuf klasiklerindeki *semâ’* bahislerinde görüldüğü gibi mûsikî, sûfinin temel ödevi olan her an yenilenen ilâhî tecellilerin keşfi bağlamında bir araç olarak gündeme gelir. Bu noktada, mûsikînin diğer sanatlardan farklı olarak maddesiz, sürekli ve ana ilişkin olmasının; bu nedenle anda bütünüyle kuşatılamayan bir yapıda olmasının önemli bir rol oynadığı yorumu yapılabilir. Bu tebliğde böyle bir okuma/yorumun imkânı, felsefî-irfânî gelenek içinde yer alan ve mûsikîyle ilgili tasavvufî içerimli açıklamalarda bulunan birtakım isimlerin düşünceleri eşliğinde tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mûsikî düşüncesi, nazarî tasavvuf, tasavvuf-sanat ilişkisi, tasavvuf-mûsikî ilişkisi, *esmâ-i hüsnâ*, *ihsân*.

THEORETICAL IMPACT OF TAŞAWWUF ON THE DEVELOPMENT OF MUSLIM ARTS: THE CASE OF SUFI MUSIC

Abstract

In Islamic cultures, particularly during the Ottoman period, sufis, who deal with the duty of purification of self and comprehension of the truth, have a significant interest in several arts, such as music, marbling (*ebru*), calligraphy (*husn-u khatt*). Among these arts, there are some which *taşawwuf* has improved and named as in the case of “sufi music”. In this paper, I discuss aesthetic dimensions of theoretical *taşawwuf* which enable to produce arts. Divine attributes which transfigure on the world bring into being an awareness of beauty for the sufi who witnesses the configuration of the beautiful divine names (*al-asmâ’ al-ḥusnâ*). This level of awareness of beauty, as in the next step, requires the sufi to make everything he touches

beautiful (*ihsān*). Regarding sufis' interest in music, there is a possible reason to lead them to music, that is statement of mystical and metaphysical knowledge, *kashf*. Music can convey these meanings which are transcendent to the limits of the language. Moreover, music is a unique artistic field for sufis in order to contemplate renewing divine attributes constantly, because it is an instantaneous art with changing and can not be surrounded by a particular time. Through these aspects, in this paper, I offer a possible explanation for the deep relationship between *taşawwuf* and music by referring several great sufis.

Keywords: Philosophy of music, theoretical *taşawwuf*, *taşawwuf* and art relationship, *taşawwuf*-music relationship, *al-asmā' al-ḥusnā*, *ihsān*.

Giriş: Neden Kelâm Mûsikîsi Yok da Tasavvuf Mûsikîsi Var?

İslam düşünce gelenekleri içindeki sistemci ekoller arasında yer alan tasavvuf; *meşşâilik*, *işrâkîlik* ve *kelâm* disiplinlerine nispetle genel anlamda sanatlar; daha özelde ise mûsikî üretebilmesi bakımından biricik bir konuma sahiptir. Sözelimi, kelâmî mûsikî ya da kelimcilerin ürettiği bir mûsikîden söz edilmezken bir tasavvuf mûsikîsi ya da mutasavvıfların ürettiği mûsikîden bahsedilebilir. Meşşâî ekole mensup Fârâbî'nin (ö. 339/950) *Kitâbü'l-Mûsika'l-kebîr*'ine (1967) ve İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) *Mûsikî*'sine (2013) bakıldığında ortada Müslümanların ürettiği müzikolojilere önemli tesirleri olan mûsikî nazariyeleri bulunsa da tasavvuf mûsikîsinde olduğu gibi söz konusu ekole mensup ya da bu ekolle birlikte anılan bir mûsikî geleneğinin ortaya çıkmadığı ortadadır. Öte yandan İslam dünyasında ortaya çıkan başta Mevlevî tarikatı olmak üzere Halvetîlik, Rufâîlik, Kâdirîlik gibi pek çok tarikatta mûsikî, seyr u sülûk sürecinin önemli bir parçası olan zikir meclislerinde icra edilmektedir. Dahası, Osmanlılarda mûsikînin gelişimine önemli katkılar sağlamış büyük bestekârların önemli bir kısmı, aynı zamanda tasavvuf erbabıdır. Bunlar arasında, Türk mûsikîsinin öncü isimlerinin olmalarının yanı sıra aynı zamanda Mevlevî tarikatına mensup olan Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi (ö. 1124/1712), Nayyî Osman Dede (ö. 1142/1730), Hamamîzâde İsmail Dede (ö. 1262/1846) ve Zekâî Dede (ö. 1315/1897) zikredilebilir (Salgar, 2005).

170

Tasavvufun, vahdet-i vücûd nazariyesi gibi salt teorik bir yönünün değil; aynı zamanda, nafîle ibadetler ve zikir gibi seyr u sülûkün gerekli kıldığı amelî bir boyutunun da olduğu ortadadır. Bu husus tasavvufu, diğer düşünce geleneklerinden önemli oranda farklılaştırmakta ve tasavvufun amelî bir boyuta sahip olan sanatlarla arasındaki ilişkisini bir ölçüde açıklamaktadır. Ancak tasavvufun, ilâhî yaratımın güzelliklerine ilişkin farkındalık oluşturan kozmolojik tasavvuru ve dokunduğu her şeyi güzel kılma ödevini yüklediği insan anlayışı gibi nazarî boyutları da tasavvufun sanatlarla; özellikle de mûsikî ile olan güçlü irtibatının arka planını aydınlatır. Bu tebliğde, tasavvufun, aynı zamanda nazarî bir düşünce geleneği olarak genel anlamda sanatların, özelde ise mûsikînin gelişiminde nasıl bir rol oynadığı sorusunun muhtemel cevaplarını aramaya çalışacağım.

Tasavvuf Düşüncesinin İslam Sanatların Gelişimindeki Etkisi

Nazarî tasavvufun en önemli kurucu ismi olan İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), ilâhî isimlerin âlemin var oluşunun nedeni olduğunu belirtir (İbnü'l-Arabî, 1999: 153-157). Bir diğer ifadeyle o,

âlemin varlık kazanmasını, *esmâ-i hüsnânın* tecellisi üzerinden açıklar. İbnü'l-Arabî, insanın ödevini ise Tanrı'nın âleme tecelli eden ve mahlukatı var kılan isimleri üzerinde tefekkür etmek olarak belirler. Tanrı'nın kendisini vahiyde *esmâ-i hüsnâ* ile müsemma kılması, insanın O'nu bilmesi ve O'na ulaşmasını sağlamaya matuftur (Kılıç, 1999: 505).

Böyle bir âlem tasavvurunda, insanın, üzerinde tefekkür edeceği; dahası gönül gözüyle temaşa edeceği ilâhî isimler, aynı zamanda bütün mevcudatın ve mevcudattaki güzelliğin kaynağı olan ilâhî sıfat ve fiillere tekabül eder. Bu ise böyle bir tefekkürü kendisine temel ödev olarak kabul eden sûfide belirli bir estetik idrak düzeyi oluşturur. Çünkü onun tefekkürüne sürekli olarak konu olan ilâhî sıfatlar, ilâhî kelimada *hüsnâ* olarak nitelendirilmiştir (Haşr, 59/24). *Hüsnâ* ise “güzel olmak” anlamındaki *h-s-n* fiil-kökünden türetilmiştir ve *ism-i tafdil* siygasında “en güzel” anlamına gelen bir sıfattır. Sûfi işittiği, baktığı, dokunduğu ve algısına konu olan her bir mevcutta, ona tecelli eden ve daha güzeli olmayan ilâhî isimleri tefekkür etmeye ve keşfetmeye koyulur. Bu ise onda, her mevcutla ilgili estetik bir kaygı oluşturur. Sûfi Tanrı'nın varlığını ancak böyle bir estetik kaygıyla keşfedebileceğinden bu, aynı zamanda onun temel ödevidir.

Tasavvuf metafiziğinin sûfide oluşturduğu bu estetik farkındalık düzeyini, tasavvuf klasiklerinden biri olan *Lüma*'ın müellifi Serrâc'ın (378/988), dinin üç temel şubesinden biri olarak tasnif ettiği ve ahlâkla ilişkilendirdiği *ihsan* boyutu takip eder. Serrâc, tasavvufun, Cibril hadisinde *iman*, *islam* ve *ihsan* olarak belirlenen üç şubeden *ihsan* boyutunu temel aldığını ifade eder. İhsan, bu hadiste Allah'ı görüyormuşçasına O'na ibadet etmek olarak tanımlanır. Vahdet-i şühûd teorisinin kurucusu olan Ahmed Fârûk es-Serhendî (ö. 1034/1624) ise bütün mevcudatın Tanrı'nın *esmâ-i hüsnâsının* bir tecellisi olmasından hareketle, aslında her bir mevcudun O'nun varlığına şahitlik ettiğini savunur. Sûfinin görevi ise mevcudatın bu şahitliğine şahadet etmektir. Bu ise O'nu görüyormuşçasına O'na ibadet etmeyi gerekli kılar. İbadet ise bütün hayatı kuşatır. Öyle ki sûfi her eylediğini, tanıklık ettiği en güzel isimlere muvafık olarak, yapabileceğinin en iyisini ortaya koyarak gerçekleştirir. Bir diğer ifadeyle sûfinin bütün eylemleri, *ihsana* uygun olmalıdır.

171

İhsan kavramı da *esmâ-i hüsnâ* terkiibindeki *hüsnâda* olduğu gibi “güzel olmak” anlamındaki *h-s-n* fiil-kökünden *if'âl* bâbında türetilmiş bir mastardır ve “güzel kılmak” anlamına gelir. Tasavvuf felsefesi açısından bakıldığında *ihsan*, bir yandan sözlük anlamındaki davranış güzelliği manasını içerir; öbür yandan da eylemlerin elden geldiğince en yetkin şekilde gerçekleştirilmesi anlamını ifade eder. Bu nedenle insan fiilleri dikkate alındığında, tasavvufun estetik tasavvurunu en iyi açıklayan kavramın *ihsan* olduğu söylenebilir (Başer, 2014: 478).

Nazarî tasavvufta güzele ilişkin estetik idrak, hem yukarıdan aşağıya hem de aşağıdan yukarıya doğru bir seyir takip eder. Tanrı'nın, bütün güzelliklerin kaynağı olan ve her an tecelli ederek alemi var kılan güzel isimleri, yukarıdan aşağıya bir seyir takip eder ve *nüzûl* sürecini betimler. Öte yandan bütün varlık aleminde bu güzelliği müşahede eden sûfinin, müşahedesine uygun olarak yetkinleşme çabası ve eylediği her şeyi güzel kılma kaygısı, aşağıdan yukarı bir seyir takip eder ve *urûc* sürecini betimler. İhsanla ilgili olan bu süreç, aynı zamanda sûfinin bir tür estetik yakarışı olarak da değerlendirilebilir. Öyle ki sûfi, her an tecellileri müşahede ettiği için bununla irtibatlı olarak fiilleriyle oluşturduğu varlık dünyasını baştan aşağıya estetik bir hâle büründürür.

Güzelliğin Tanrı'dan *nüzûlü* ile sûfinin Tanrı'ya *urûcu* düşüncesi, estetik idrakin tasavvuf felsefesindeki ilâhî ve insanî boyutlarını açıklar. Aslına bakılırsa bu idrak, yalnızca mûsikî ile ilgili de değildir; sûfinin estetik bir kaygı güderek icra ettiği her bir sanatı, dahası varlığını ve

kendisinden sâdır olan bütün filleri ahlâkî-estetik kılma çabasıyla ilişkili olarak okunmalıdır. “Allah güzeldir, güzeli sever” hadisinin sûfilerce yapılan yorumları da sanatlarla ilgili estetik kaygının yanı sıra, ahlâkî ve davranış estetiğini içine alan bir çerçeveye sahiptir (Başer, 2014: 479-89).

Sûfilerin icra ettikleri ve bu nazari arka planın büyük ölçüde sevk ettiği şiir, hüsn-ü hat, ebrû gibi sanatlar arasında mûsikî, dikkat çekici bir konuma sahiptir. Burada, mûsikîyi, tasavvuf erbabı açısından, diğer sanatlardan ayrı kılan hususların neler olduğu sorusu akla gelir.

Mutasavvıfların Mûsikî ile Olan Özel Bağı

Mûsikînin tasavvufla olan özel bağı kurarken başlıca iki husus dikkat çeker. Bunların başında, tasavvufî bilgi edinme sürecindeki *keşf* ve *ilhâm*ın tıpkı mûsikîdeki gibi dile gelmez bir yapısının olması gelir. Seyr u sülûk esnasında, keşf hâlini yaşayan sûfi, duyu organları ve akıl gibi bilişsel yönlerinin yetersiz kaldığı metafizik alanda birtakım bilgilere ulaşır. Mânevî perdenin açılmasıyla gaybe ilişkin meselelere vâkıf olan sûfinin gönlüne, hakikat ayan beyan ilham edilir. Böylece sûfi, hakikati keşfedip doğrudan müşahede eder (Öngören, 2002: 86). Sûfinin kalbine ilham edilen bu bilginin kaynağı, İbnü'l-Arabî'ye göre, peygamberlerde olduğu gibi vahiy meleğidir (İbnü'l-Arabî, 2016: 49).

Tasavvufî bilgi, mahiyeti itibarıyla akıl yürütmeye dayalı olan felsefî bilgiden oldukça farklı olduğu için doğrudan sûfinin kalbine ilham edilen hakikatin ifadesi de felsefî olandan farklılık arz eder. Dolayısıyla sûfi, analitik olarak düşünüp sistemleştirdiği bilgilerini değil; yaşadığı, müşahede ettiği halleri ve doğrudan kalbine doğan anlamları dilin sınırları içinde lafız kalıplarına döker. Bu noktada sûfiler, yaşadığı derûnî tecrübeyle bu tecrübelerini sınırlı dil vasıtasıyla ifade etme arasındaki gerilimi sürekli yaşar. Bu sorun sûfilerce, “Tasavvuf, *kâl* ilmi değil, *hâl* ilmidir” şeklinde formüle edilmiştir (Çakmakoglu, 2005: vii).

Nasıl ki tasavvuf, bir kal ilmi olmaktan çok bir hal ilmi olarak yorumlanıyorsa mûsikînin de dilin anlatmada kâfi gelmediği manaları serdeden bir yapıya sahip olduğu düşünülür. Nitekim B. Tatar, “Müzikte Anlam Sorunu” adlı çalışmasında, mûsikî eserinin zihinde kavranılamaz, kavramlar alanına bütünüyle aktarılamaz ve tercüme edilemez olduğunu ifade eder. Çünkü mantıksal olarak bakıldığında bir mûsikî eserinin anlamı, kavramlar ya da dil aracılığıyla yeniden ifade edilebilseydi, bu eser bir mûsikî eseri değil; bir tür dilsel metin hâline gelirdi (Tatar, 2009: 65).

Tasavvuftaki, hakikatin bir *kâl* ilmi değil de *hâl* ilmi olması ile mûsikîdeki anlamın dile dökülemez hâli arasındaki ortaklık, mutasavvıfların keşfettikleri ilâhî sırrı, mûsikî aracılığıyla ifade etmelerine yol açmış olabilir. Nitekim Celâleddin er-Rûmî (ö. 672/1273), *Mesnevî*'sinde mûsikînin dile gelmez ilâhî sırrı kendi diliyle ifade ettiğini Hz. Muhammed ile Hz. Ali arasında geçtiği söylenen bir olaya referansla anlatır. *Mesnevî*'de aktarılan rivayete göre, Miraç Gecesi'nde Yüce Allah, Hz. Muhammed'e pek çok sır verir. Hz. Peygamber de bunların bir kısmını vahiy aracılığıyla halka ayan kılar, bir kısmını havasa beyan eder, geri kalanları ise dile gelemez olduğundan sır olarak saklar. Bununla birlikte hiç kimseye açıklamadığı bu sırlardan bir kısmını da Hz. Ali'ye aktarır ve bu sırları kimseye açıklamamasını emreder. Fakat Hz. Ali bu sırta tahammül edemeyerek, nihayet içi boş bir kuyuya varıp sırrını ona söylemek mecburiyetinde kalır. Bir müddet sonra kuyu su ile dolmaya başlar, taşar ve yanında bir sazlık biter. Bir çoban bu sazlıktan bir kamış keserek ney yapar ve onu çalmaya başlar. Neyin sesini

duyan Hz. Peygamber, “Ya Ali! Niçin sırları ifşa ettin?” diye sorar. Hz. Ali ise “Yâ Resûlullah! Halktan hiç kimseye ağzımı açmadım” cevabını verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber “O halde bu sır nedir, sana aktardığım o sır değil midir?” buyurur. Hz. Ali dinler ve görür ki kendisine verilen sır ile neyin anlattığı sır aynıdır. Ardından Hz. Peygamberden özür dileyip “Yâ Resûlullah! Daha fazla tahammül edemediğim için sırrı boş bir kuyuya söylemişim” der. Bunun üzerine Hz. Muhammed, “İşte bu ney, bu sırları kıyamete kadar anlatır” diye buyurur (Konuk, 2007: 125-6). Bu rivayetin tarihsel olarak gerçekleşip gerçekleşmediği bir yana, bu anlatıda ele aldığım konu açısından en dikkat çekici husus, dile gelmez keşfi sırların ya da müşahedeye konu olan hakikatlerin dil sınırlarını aşan bir anlam alanı olarak mûsikî aracılığıyla aktarılabilir olduğu anlayışıdır. Mûsikînin bir araç olarak görüldüğü bu anlayış, tasavvuf erbabının diğer sanatlardan farklı olarak mûsikîye olan özel ilgisini açıklayabilir.

Sûfilerin mûsikî sanatına yönelik ilgisine işaret edebilecek bir diğer husus, mûsikî sanatının, ilâhî sıfatların sürekli tecellisinin en yalın keşfedilebildiği bir alan olarak görülmesidir. İbnü'l-Arabî'nin tecelli anlayışı, Tanrı'nın her an yaratmada olduğuna ilişkin Kur'ânî buyrukla (Rahman, 55/29) paralel olarak sürekli bir nitelik arz eder. Bunun yanı sıra tecelliler ilâhî ihsanın bir sonucu olarak hiçbir şekilde aynıyla tekrarlanmaz (İbnü'l-Arabî, 2016: 51). Mûsikî ise diğer sanatlardan farklı olarak maddesizdir, ana ilişkindir ve süreklidir. Bu nedenle mûsikî, bir mîmârî eserde olduğu gibi anda kuşatılmaz. İcra esnasında dinleyici bir önceki müzikal ifadeyle ilişkili olsa da ona dönemez. Çünkü dinleyiciye tesir eden, onu peşinden sürükleyen şu anki nağmedir. Dahası dinleyici, ortada bestelenmiş bir eser olsa bile, icracının sonradan serdedeceği nağmeleri tam olarak kuşatamaz. Zira icracının ahvâli, zaman ve mekânın farklılığı her bir icrayı diğerlerinden farklı kılar (Bkz. Karaca, 2005: 22-3).

Mûsikîyi diğer sanatlardan önemli ölçüde farklı ve biricik kılan bu hususlar, bu sanata, eşyayı var kılan ilâhî tecelli düşüncesinin en yalın bir şekilde idrak edileceği bir nitelik kazandırır. Ödevi, sürekli tecelli eden ilâhî isimleri müşahade etmek olan sûfi, bunu diğer sanatlara nispetle mûsikî sanatıyla daha doğrudan gerçekleştirebilir. Tasavvuf klasiklerindeki *semâ'* bahisleri büyük ölçüde, mûsikî ile tecellilerin keşfi arasındaki bu ilişkiden bahseder. Şihâbüddin Ömer Sühreverdî (ö. 632/1234), '*Avârif*'inde mûsikîdeki *semâ'*ın, Tanrı'ya götüren anlamları kalpte müşahade etmek ve tanrısal sıfatların tecellilerini temaşa etmek olduğunu vurgular. Beşerî vasıflardan soyutlanarak hakikati en yalın hâliyle bulma olarak yorumlanabilecek olan *vecd*in ruhun bir çılgılığı olduğunu düşünen Sühreverdî'ye göre *vecd* bazen zuhûr eden anlamları kavramakla ilişkili iken bazen de salt mûsikîyle (*engâm ve elhân*) ilgili olur. Tek başına mûsikîyle ilgili olduğunda ise ruhun *semâ'* için soyutlandığını belirten Sühreverdî, ruhun nağmelerden aldığı zevkin, onu, bütün güzellikleri bir arada toplayan ruhânî âleme yönlendirdiğini ve hakikati doğrudan keşfettiğini düşünür (Sühreverdî, 2006: 213-9).

İbnü'l-Arabî ise *Fütûhât*'ında, *semâ'*ın, mutlak ve mukayyet olarak ikiye ayrıldığını ifade eder. Ona göre mutlak olan *semâ'* ilâhî isimlerle ilgilidir ve her şeyde, her şeyden ve her şey vasıtasıyla Hakk'ın sözünü duymak olarak tanımlanabilir. Mûsikî ile ilgili olan mukayyed *semâ'* ise daha geniş ölçüdeki mutlak *semâ'*ın altında konumlanır (İbnü'l-Arabî, 1852-1857: 409). Bu bir tür sınırlılığı da içinde barındırır. Dolayısıyla mukayyet *semâ'*, hakikatin keşfi için mutlak olana kıyasla daha dar çerçeve sunar. Fakat yine de mukayyet *semâ'*, ilâhî isimlerin tecellisinin belli bir düzeyde müşahadesiyle ilgili olarak yorumlanabilir. Bu da İbnü'l-Arabî'de mûsikînin, sınırlı düzeyde de olsa tecellilerin temaşa edildiği bir alan olarak değerlendirildiğini gösterir (Shehadi, 1995: 159-162). Celâleddin er-Rûmî'nin de *Mesnevî*'sinde ney, rebab ve def

gibi enstrümanlar üzerinden dile getirdiği mûsikî anlayışı, ilahî aşkı, sonsuz vecdi ve heyecanı, insanın Tanrı katındaki duyarlılığını dile getiren bir alan olarak değerlendirilir (Çetinkaya, 2011).

Bu ve benzeri tasavvufî açıklamalar bazı klasik müzikoloji risâlelerinde de görülebilir. Bunlar arasında on beşinci asır mûsikîşinaslarından olan Muzaffer el-Haskefi'nin *el-Keşşâf fi 'ilmi'l-engâm* adlı eseri zikredilebilir. Haskefi bu eserinde, mûsikînin insan üzerindeki etkisini tasavvuftaki *vecd*, yani sûfinin aşk sarhoşluğu içinde kendisinden geçmesine neden olan bir halle tanımlar (Haskefi, 1350/8: 45b-47a).

Bu tür dilsel açıklamalar, mûsikînin şimdi icra edilen ve somut gerçekliği olan bir tezahür olmaktan ziyade, genel anlamda mûsikî sanatının mahiyetine ve amacına ilişkin bir çerçevede gelişir. Böyle bir açıklama ise mûsikînin sürekliliğini, her bir yetkin icrada ve farklı zaman ile mekânlarda yeni anlam ve ifadeler kazanabilme imkânını; dolayısıyla kuşatılmaz yapısını paranteze almayı gerekli kılar. Öyle ki mûsikî, artık her bir somut icrada sahip olduğu anlamdan ziyade belirli bir gelenek içinde müzik yapma tarzının genel eğilimleri etrafında anlamlandırılır. Bu tarz bir anlamlandırmada, söz konusu müzik yapma geleneğinin içine doğduğu başat kültürel kodlar devreye girer ve mûsikî söz konusu kodların işlendiği bir dile dönüşür. Oysa ki bu bir paradoks olarak değerlendirilebilir. Nitekim mûsikî, düşünce ve sözün sınırlılığını gösteren ve onların kâfi gelmediği bir noktada anlamı dönüştüren bir alan olarak düşünülecek olursa, onun dilin sınırlılıklarına hapsedilmesi ve indirgenmesi sorunlu olarak değerlendirilebilir. Bir başka deyişle, dilin yetmediği bir anlamı ifade etmek için kendisine başvurulmuş mûsikî nasıl olur da yine dil üzerinden anlamlandırılabilir?

Bu soru, tasavvufun mûsikîyle olan derin irtibatını açıklamak bakımından bir zemin olarak değerlendirilebilir. Daha önce de ifade edildiği gibi nazarî anlamda tasavvufun, dile bütünüyle indirgenemeyen bir hâl ilmi olarak tanımlanması, tasavvufun, dilsel olanı aşan mûsikî sahasıyla arasındaki en önemli paralelliklerden biri olarak değerlendirilebilir. Bu ise mutasavvıfların mûsikî ile olan bağını açıklayan hususlardan biri olarak görülebilir. Ancak yine de keşfi ve ilhâmî bilginin dile döküldüğünde belirli anlam kayıpları yaşadığını kabul etmemiz gerektiği gibi mûsikînin -tasavvufî içerimli bir nitelikte de olsa- yorumlanma teşebbüslerinde muhtemel anlam kayıplarının olabileceğini gözden kaçırmamak gerekir.

Kaynakça

Çakmakoglu, M. (2005). *Muhyiddin İbnü'l-Arabi'ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi: Marifetin İfadesi Sorunu*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Çetinkaya, Y. (2011). Mevlevilikte Müzik Felsefesi: *Mesnevî*'de Aşk, Mûsikî, Ney. *İnsan ve Toplum*, 1 (2), 57-85.

Fârâbî (1967). *Kitâbü'l-Mûsika'l-kebîr* (G. A. Haşebe, nşr.). Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşr.

Haskefi, M. *el-Keşşâf fi 'ilmi'l-engâm*. Universitäts und Forschungsbibliothek - Erfurt/Gotha. No. 1350/8. vr. 27a-47b.

İbn Sînâ (2013). *Mûsikî* (A. H. Turabi, çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.

İbnü'l-Arabî, (1999). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye I* (A. Şemseddin, nşr.). Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

İbnü'l-Arabî, (1852-1857). *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye II*. Bulak: Dâru't-Tıbbâti'l-Bâhire.

- İbnü'l-Arabî, (2016). *Fusûsu'l-Hikem* (E. Demirli, çev. ve şerh.). İstanbul: Kabalcı.
- Karaca, N. (2005). *Ahmet Hamdi Tanpınar ve Mûsikî*. İstanbul: Hece.
- Kılıç, M. E. (2015). *Sufî ve Sanat*. İstanbul: Sufi Kitap.
- Kılıç, M. E., “İbnü'l-Arabî”, *DİA*, C. XX, TDV Yayınları, İstanbul 1999, s. 493-516.
- Konuk, A. A. (2007). *Mesnevî-i Şerif Şerhi III*. İstanbul: Kitabevi.
- Öngören, R. (2002). Bir Bilgi Kaynağı Olarak Tasavvufta Keşfin Değeri. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 85-96.
- Salgar, F. (2005). *50 Türk Müziği Bestekârı*. İstanbul: Ötüken.
- Shehadi, F. (1995). *Philosophies of Music in Medieval Islam*. Leiden: Brill.
- Sühreverdî, Ş. (2006). *'Avârifü'l-me'ârif I* (T. A. Vehbe, nşr.). Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye.
- Tatar, B. (2009). Müzikte Anlam Sorunu. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 22, 59-70.

SELÇUKLUDAN CUMHURİYETE MEDRESELER (KIRILMA NOKTASI OSMANLI MODERN DÖNEMİNDE MEDRESELER)

Yrd.Doç.Dr. Mustafa ÇOBAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Selçuklu ve Osmanlı eğitim tarihi içerisinde adından sıkça söz edilen, bugün bile zaman zaman tartışmaların odağında yer alan, eğitim tarihimiz içerisinde bazen başarılar bazen da başarısızlıklarda atıflar yapılan medreseler, ilk olarak 1040 yılında Nişabur'da Tuğrul Bey zamanında kurulmuş olsa da, medrese tarihi kurumsal bir yapı olarak genellikle 1060 yılında Sultan Alpaslan tarafından Bağdat'ta kurulan Nizamiye medreseleri ile başlatılır.

Medreseler sadece eğitim amacıyla kurulmuş müesseselerdir. Medreselerin neden kurulduğu ya da neden medresenin bilgisine ihtiyaç duyulduğu konuları üzerinde farklı tartışmalar yapılmıştır.

Medreselerdeki eğitimle ilgili birçok konuda çalışmalar yapılmış olup genellikle zamanın ihtiyaçlarına cevap veren bir eğitim kurumu olduğu vurgulanmış olsa da özellikle Batı aydınlanmasından sonra ortaya çıkan yeni şartlara uygun olarak kendisini yenileyememesi, öğretim elemanı konusunda istismara varan uygulamalara meydan verilmesi ve son tahlilde Tanzimatla başlayan Osmanlı modern döneminde açılan yeni okulların öncelikle medreselerin gözden çıkarılması bu eğitim kurumlarını tarihin sayfalarında yer almak üzere kapatılma sürecine taşımıştır. Başlığından da anlaşılacağı gibi bu çalışma ile medreselere tarihi bir perspektiften bakılacak anakronik anlayıştan uzak durularak, ilgili literatür taraması sonucunda objektif bir bakış açısıyla bu kurumun tarihi süreçte, özellikle de Osmanlı modernleşmesi ile uğradığı kesintiler ve geriye düşme üzerinde durulacaktır. Medreseler Osmanlı modernleşmesinden ilk önce ve en çok etkilenen eğitim kurumudur. Her ne kadar Tanzimat fermanında eğitimle ilgili tek bir madde yoksa da medreseler ilerleyen zamanda modernleşme yanlıları tarafından ötekileştirilen ve göz ardı edilen bir eğitim kurumu olmuştur. Medreselerin ötekileştirme süreci bazı kurumlarda olduğu gibi birden olmamış, ulemanın baskısı ve toplumdaki yeri de göz önüne alınarak medreselerle ilgili uygulamalar uzun zamana yayılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medrese, Tanzimat, Osmanlı.

FROM SELJUK TO REPUBLIC MADRASSAS (REFRACTION POINT MADRASSAS IN OTTOMAN MODERN PERIOD)*

Abstract

* Presented at the International Symposium on Social Sciences (1080/366) in Alanya hosted Alaadin Keykubat University.

Frequently mentioned by during the history of Seljuk and Ottoman education, even today, sometimes the focus of discussions, in our educational history, madrassas, whose successes are sometimes referred to and sometimes referred to as failures, although it was originally founded in 1040 in the time of Tuğrul Bey in Nişabur the madrasa date as an institutional structure is usually in 1060 initiated by Nizamiye Madrasa founded by Sultan Alpaslan in Baghdad.

Madrasas are institutions established solely for the purpose of education. Why the madrasas were established or why argued over the issues that the media need to know.

There have been many studies on the education in the madrasas although it is often emphasized that it is an educational institution that responds to the needs of the times in these reasons these educational institutions moved to the closing process to take place on the pages of history especially after the Western enlightenment itself in accordance with the condition can not renew, giving practice to students who are abused about teaching staff and the new schools opened in the Ottoman modern era which started with the Tanzimat on the last interpretation and the removal of the madrasas from the eye. As it is understood from the beginning, this study will examine the medreses from a historical perspective, avoiding the anachronistic understanding, as a result of an examination of the relevant literature, especially the interruptions and fall backs that Ottoman modernization will face.

Keywords: Madrasa, Tanzimat, Ottoman.

Giriş

Fethedilen topraklarla genişleyen İslâm coğrafyası içerisinde farklı dil, din ve kültürlere mensup insanların yaşaması bir yandan dini eğitime olan ihtiyacı artırırken diğer taraftan İslâm ilim dünyasında yeni problemlerin ortaya çıkmasına ve yeni kavramların tartışılmasına yol açmıştır. Bu durum cami ve mescitlerde sade bir diyalog ortamında sürdürülen eğitimin karakterini değiştirmiş, yeni ve müstakil mekânlara ihtiyaç duyulması zarureti ortaya çıkarmıştır. Bu yeni kavramların camide müzakere edilmesi hem ibadeti hem de ilmî tartışmaları zorlaştırıyordu.

178

1. Medreselerin Tarihçesi ve Medreselerin Açılış Sebepleri

İlk medreselerin ne zaman ve hangi amaçla inşa edildiği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Corci Zeydan, bazı Batılı araştırmacıların medreselerin kuruluşunu Abbâsî Halifesi Me'mun'un Horasan valiliği dönemine kadar götürdüklerini, ancak kendisinin bu bilgiyi İslam tarihi kaynaklarından teyit edemediğini ifade etmektedir (Zeydan, 1978: 408).

İbn Kesir XI. yüzyılda Harizmşahlar tarafından maddi açıdan desteklenen Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Lebban'ın (ö. 402/ 101) Bağdat'ta Harizm bölgesinden gelen alimlerin de ziyaret ettiği bir medrese yaptırdığını örnek vererek Nizamiye medreselerinden önce de şahısların kendileri için medreseler açtığından bahsetmektedir (İbn Kesir, 1978: 333; Aydın, 2014: 321-336).

Medreselerin itikadî, mekân ve devletin kalifiye eleman ihtiyacı gibi sebeplerle açıldığı ileri sürülmektedir. İnançla ilgili olarak ileri sürülen sebep genellikle Şia ile mücadele ve Şia'nın yayılcı gücünün önüne geçmek olarak açıklanır ve şöyle ifade edilir: Selçuklular Şia inancına mensup Büveyhilerin sapık ve din dışı kabul ettikleri inançları ile mücadelenin ancak eğitim ve

öğretim vasıtasıyla olacağına inandıkları için 26 Nisan 1055'te S Irak'ı fethederek ilk medreseyi burada açmışlardır (Yardım, 1976: 111,112). Böylece halk gerçek dini öğrenme yolunda imkân bulacak, hakkı batıldan, hidayeti dalâletten, doğruyu yanlıştan ayıracak şekilde eğitecek ve Büveyhilerin zarar verici faaliyetlerinden korunmuş olacaktı (Yakuboğlu, 2006: 21).

Vakıf sistemi ile ilgili ilk uygulamanın görüldüğü eğitim kurumu olan Nizamiye medresesi İslâm coğrafyasında asırlarca süregelen bir geleneğin öncüsü olmuştur (Yakuboğlu, 2006: 21).¹

Genel olarak bakıldığı zaman medreselerin neden açıldığı sorusunun cevabı şöyle sıralanmaktadır:

1. İslâm dünyasında ciddi bir tehlike haline gelmiş bulunan Batınî-İsmailî düşüncenin zararlı etkilerine karşı Ehl-i Sünnet inancının korunması ve yayılmasını sağlamak; İslâm dünyasındaki fikri kargaşa ve çatışmasını asgari düzeye indirmek,
2. İslâm'ı henüz kabul etmemiş Türk topluluklarının, yeni dinlerinin gereklerini doğru bir şekilde öğrenmelerini temin etmek,
3. Yeni fetihlerle büyüyen genişleyen devletin ihtiyaç duyduğu eğitim görmüş yönetici kadrolarını yetiştirmek,
4. Cami ve mescitlerde zorlukla sürdürülen eğitim faaliyetlerinin müstakil mekanlarda yürütülmesini sağlamak,
5. Halkın itibar ve saygısını kazanmış olan alimleri müderris olarak görevlendirmek ve onlara maaş tahsis etmek suretiyle devletin itibarını artırmak (Yakuboğlu, 2006: 22).

Medreseler bir kurum olarak Avrupa'da dengi olan benzerlerinden çok önce eğitim tarihimizde yerini almıştır. Gazzâlî'nin müderrisliğini yaptığı Meşhed Medresesi bugünkü anlamıyla dünyada kurulmuş ilk üniversite sayılır, Avrupa'da bu gelişme 1275'de olabilmüş ve Sorbonne'de yatılı kolej olarak kurulmuştur (Larousse,-:205).

1.1. Dönemler İtibariyle Medreseler

Her ne kadar medrese tarihi içerisinde Osmanlı medreseleri için "1457 de Fatih Sultan Mehmed tarafından temeli atılan Osmanlı Medreseleri 1914 yılına kadar aynı sistemle devam etti."(Atay, 1982: 23) ifadeleri kullanılmakta ise de bu ne kuruluş tarihi ne de işleyiş süreci konusunda doğru bilgileri içeriyor (Bozkurt, 2003: 327). Zira kurumsal anlamda medrese tarihi Selçuklular ile başladı; maksat Osmanlılar ise yine medreseler Fatih döneminde değil Orhan bey zamanında kuruldu. Fatih zamanından sonra Kanuni döneminde de medreselerin işleyişinde değişiklikler yapıldı. Bu dönemde Altmışlı medrese, Hareket-i Altmışlı, Musıla-i Süleymaniye ve Hamise-i Süleymaniye ilaveleri yapılmıştır (Er, 1999: 25.)

¹ Medrese vakfiyelerinin yönetiminin babadan oğula intikali bir teamül olarak devam etmiş ve Osmanlılar döneminde sürdürülmüştür. Vakfın yönetimine sahip bulunan fertlerin ilme ulemaya bakışına bağlı olarak olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurabilen bu sistemin Osmanlılar döneminde özellikle Kanunî'den sonra bozulduğunu görmekteyiz. Ehliyetli insanların eline geçen vakıf yönetimi, medreselerde eğitim sisteminde de bozulmalara yol açmış, çeşitli suiistimaller ve kayırmalar yüzünden eğitim giderek yozlaşmaya başlamıştır. Selçuklular döneminde her türlü ihtiyacı karşılanan ve sıkıntı çekmeksizin eğitim hizmetlerini yürüten müderrisler ve öğrenciler kendilerini tamamen ilme verebiliyorlardı. Kanunî döneminde çeşitli nedenlerle vakıflar gelir kaybına uğramış, medrese mensupları da nafaka kaygısıyla başka meşgalelere dalmış bu da eğitimi olumsuz yönde etkilemiştir. (Yakuboğlu, 2006: 22.)

Selçuklular döneminde medreselerle ilgili radikal değişiklikler olmadığı için dönemler halinde değerlendirme Osmanlı medreseleri için yapılacaktır.

Orhan bey (730/1331) zamanında İznik'te kurulan medrese ile başlayan Osmanlı Medreseleri tarihi, kapatıldığı 1924 yılına kadar beş önemli dönemde incelenebilir:

1. Kuruluşundan - Fetret Devrine (1331-1402) Kadar: Genişleme sürecinde olan devlette Yıldırım Beyazıt'ın usul ve işleyiş bakımından yaptığı değişiklikler önemlidir.

2. Fetret Devrinden - Fatih Sultan Mehmet ((1402-1481) Devrine Kadar: Yıldırım Beyazıt dönemindeki çalışmalar kendisini II. Murat döneminde gösterir. Tetimme ve Daru'l- Hadis modelleri Fatih dönemine rehber olmuştur. Fatih dönemindeki tasnif ve Sahn-ı Seman isimli medreselerin kurulması teşkilatlanmayı tamamlamış ve kapatılana kadar medreseler bu modele göre çalışmıştır (Özyılmaz, 2002: 9). Bu dönemdeki tasnife kısa bir göz atarsak:

a. Haşiye-i Tecrid Medreseleri: Haşiye-i Tecrid ders kitabı olarak okutulurdu. Müderrisi 20 akçe günlük aldığı için de 20'li denir.

b. Miftah Medreseleri: Meânî'den Şerh-i Miftah okutulur, müderrisi 30 akçe günlük aldığı için de 30'lu denir.

c. 40'lı (Telvih) Medreseler: Şerh-i Mevâkîf gibi yüksek seviyeli kitaplar okutulurdu. Bunun bir yazım hatası sonucu olduğu belirtiliyor; çünkü bu seviyeye göre kitap oldukça ağır olması gerek. Telvih ders kitabı olarak okutulurdu. Müderrisi 40 akçe günlük aldığı için de 40'lı denir.

d. Hariç Medreseleri: Müderrisi 50 akçe günlük alırdı.

e. Dahil Medreseleri: Medreseleri şehzade ve sultanlar yaptırdığı için bu adı alırlar yoksa Ellili medreselerden tedrisat bakımından bir farkı yoktu. Buradan mezun olanlar kadı olabiliyorlardı.

f. Sahn-ı Seman: Bunlar seviye olarak Ellili ve Dahil medreseleri ile aynı seviyededir.

Müderrisleri günlük elli akçe alır. Buradaki rakamsal ifadeler o medresede ders veren müderrisin günlüğüdür ve akçe olarak verilir (Özyılmaz, 2002: 12). Bu dönemde bir koyun dört akçedir.

Kanuni devrinde Süleymaniye Medreseleri faaliyete geçene kadar en yüksek eğitim kurumudur (Yakuboğlu, 2006: 96, 97). Medreselerde eğitim sınıf değil, kitap geçme üzerine kurulu bir anlayışla yürütülmüştür. Öğrenci kitap okur, başarırsa aynı bilim dalında bir üst kitaba geçerdi.

3. Fatih döneminden - Süleymaniye Medreselerinin kuruluşuna (1481-1557) kadar: Bu dönemin modeli Kanunî'nin yaptırdığı Süleymaniye Medreseleridir. Teşkilatlanma bu modele göre yapılır.

4. Süleymaniye Medreseleri² kuruluşundan - II. Meşrutiyete (1557-1908) kadar: Bu dönemde medreseler muhafazakar bir yapı kazanmış XVIII. ve XIX. asırda ilerleme olmaz, hatta gerileme bile başlamıştır. İlan edilen fermanlar da bu gidişe dur diyememiştir. Medreselerin kendi içerlerinden oluşturdukları heyetler de buna çare olamamıştır (Özyılmaz, 2002: 12,13).

² Süleymaniye medreselerinde Riyaziyyat tahsiline mahsus medreseler olduğu belirtilir ise de; tıp ve hadis ilimleri dışında ihtisas medreseleri bulunmadığı, ancak devletin ihtiyaç duyduğu her alanda insan yetiştirildiği (tabip, cerrah, mühendis ve dini ilimlerin her alanında) bilinmektedir. (Yakuboğlu,2006: 105).

5. Meşrutiyetten - Kapatılmasına (1908-1924) kadar: Bu dönemde gelişmelere paralel olarak medreselerde yenileşme çabaları sürdürülmüştür. Sonuç alınamayan bu çalışmalar sonucunda 3 Mart 1924 tarihinde yayımlanan Tevhîd-i Tedrîsât Kanunu ile medreseler Maarif Vekaleti'ne bağlanmış olup, kapatılması ise Maarif Vekili Vasıf (Çınar) bey tarafından 11 Mart 1924'te yayımlanan genelge ile sağlanmıştır (Akyüz, 2009: 330).

Medrese mezunlarına verilen belge ve özellikleri ile ilgili olarak şu bilgiler ifade edilebilir: Talebenin hem medreseyi bitirdiğini hem de öğretme ehliyeti olduğunu ifade eden İcazet• Sahn-ı bitirenlere verilir ve Tuğralı Ruûs denir. İcazet alan kişi Sahn'da istediği bir alanda derslere devam eder. (Arabacı, 1998: 21). İcazette aslanan medrese adı değil müderristir ve eğitim görülen medreselerin adı, derslerin tanımı ve icazeti veren müderris hocaların silsilesi gösterilirdi (İhsanoğlu,1999: 233).

Fatih dönemi medreselerle ilgili olarak hem fiziki yapı, hem ders programı hem de eğitim anlayışı bakımından o güne kadar görülmeyen değişikliklerin yapıldığı süreci ihtiva eder. Bu dönemde medrese eğitimi dört kısma ayrılmıştır (Kazıcı, 1983: 92).

Fatih Dönemi Medreselerle İlgili Kavramlar

Hariç: İlköğretim

Dahil veya Tâlî: Ortaokul

Mısıla-ı Sahn: Lise

Sahn: Üniversite

Hariç'te: Elifba ve İlmihal, Kur'an, Yazı, Hesap dersleri,

Dahil'de: Sarf, Nahiv, Yazı, İştikak, Hendese, Hesap, Münazara, Mantık, Kelam,

Orta kısımdan sonra hemen Sahn-ı Seman'a geçilmez ara bir tahsil daha yapılırdı: Belağat, Meani, Şerh-i Muhtasar, Telhis, Tecrid dersleri okutulurdu.

Sahn-ı Seman'da: Keşşaf, Mevâkıf Şerhi (Kelam), Muhtasar Münteha (Fıkıh), Hidaye Şerhi,

Sahn'da: Hadis Usulü, Hadis, Tıbb, Tabiiyat, Riyaziye, Heyet, Kelam.

Medresedeki bu ilmi tabakayı şöyle de özetlemek mümkündür:

Hariç: Burada ilim tahsil etmek isteyen kişi öncelikle Hariç denilen dersleri almak zorundadır. Talebe bir şahsın rahle-i tedrisine girer, ilim ve fen derslerinin mukaddimelerini okuduktan sonra Dahil'e devam etme hakkı kazanır.

Dahil'de talebe ilk muallimi ile tedrise devam eder, "ulûm-u aliye dediğimiz dersleri talim eder. Dahil'de başarılı olan talebe Sahn derslerine liyakat kesbeder ve devam etme hakkını kazanır.

Sahn Dersleri Fatih Camiinin iki yanındaki medresede yapılırdı. Sahn'da Fizik, Felekiyat, Cevv-i Ahvali Hava, Madenler, Nebatat, Hayvanat, İnsaniyyat, Maba'dü't-Tabia (Metafizik) okunurdu. Sahn'a girmek talebe için kolay değildir. Burada önce hazırlık da denilebilecek idâdî kısmı okunur, bunlara Darü'l-İrfan da denilir. Burayı ikmal edenlere Musile-i Sahn denilir.

Buradan sonra medresede hücre sahibi olabilmek için Sahn-ı Seman'da hem müellif olmak hem de “takva, diyanet ve kemal-i fazilet sahibi olmak gerekir.” Sahn talebelerine Danişmend, Tetimme talebelerine de Softa denilirdi (Uz, 1999: 2). Kıdemli hücre sahiplerine Muîd denilir. Bunlar hücre sahiplerine Tetimme Dersleri verirlerdi. Bunlardan daha sonra bir kısmı Kadı olurlar ve Ceride-i Devlet'te kayıtları olurdu (Atuf, 1930: 16). Bu izah daha çok Kanûnî dönemi medreselerini açıklamıştır.

1.2. Program

Medrese programlarının ihtiyaca göre şekillendiğini söylemek mümkündür. Medreselerde, aklî ve naklî şer'î ilimler bir arada okutulmakta birlikte daha çok şer'î ilimlere ağırlık veriliyordu. Böyle bir uygulama ile eğitime devam edilmiş olması medreselerde müsbet ve aklî ilimlerin okunmadığı anlamına gelmemektedir. Belki bu oran, bir bakıma bizzat o devrin şartlarının gereği idi (Ahmet Çelebi, 1976: 108).

Örnek vermek gerekirse Gazzâlî'nin yönetimindeki Bağdat Nizamiye Medreseleri'nin ders programı aşağıdaki şekildedir: (Akyüz, 2009: 44).

Din ve Hukuk Dersleri	Dil, Edebiyat Dersleri	Felsefe Dersleri	Müsbet Bilim Dersleri
Kur'an okuma	Arap Edebiyatı	Felsefe	Tıp
Tefsir	Fars	Mantık	Cerrahi
Hadis	Nahiv		Riyaziye
Fıkıh	Sarf		Hesap
Kelam	Hitabet		Hendese
	Şiir		Müsellesat
	Cerh ve ta'dil		Nucûm
	Tarih		Heyet
	Edep		Tabiiyyat

Genel olarak medrese programlarının tamamıyla fıkıh ağırlıklı olduğu iddia edilse de ilk medrese programında öyle bir durumun söz konusu olmadığı görülmektedir. Zaman zaman farklı anlayışlar ve amaçlar doğrultusunda Fıkıh'ın bir disiplin olarak medrese eğitiminde öne çıktığı olmuştur. Ancak o dönemde de Aklî ilimler programlardan tamamıyla çıkarılmamıştır. Ocak'a göre “Osmanlı'da medrese farklı bir İslâm yorumunu temsil ediyordu; bunun ağırlığı XIV. yüzyılın II. yarısından itibaren ortaya çıkmaya başladı. Medrese fıkıh hakimiyetinde sıkı bir Ehl-i Sünnet anlayışını temsil ediyordu. Osmanlı yönetimi de çeşitli siyasî ve idarî amaçlarının gerçekleşmesinde ve fiillerini meşrulaştırmada bundan geniş ölçüde yararlanmıştı.” (Ocak, 199: 112).

Medrese programları üzerinde zaman zaman farklı çalışmalar yapılmıştır. 13 Şubat 1910 da medreselerin bir nevi kapanma sürecine girdiği dönemde yayımlanan Tasdik-i Humayun'da çıkan Medâris-i İlmiyye Nizamnamesine göre program İlm-i Sarf, İlm-i Nahiv ve İlm-i Mantık olmak üzere üç bölümden oluşmakta olup, bugünkü anlamıyla sadece Temel İslam Bilimlerini içermemektedir. Bu dönemde medresenin verdiği eğitimi karşılayan Rüşdiye, İdâdî, Daru'l-Muallimîn ve Daru'l-Muallimat da dahil olmak üzere bir çok eğitim kurumunun açıldığı hatta 1897 de açılması emredilmiş Daru'l-Funûn'un da eğitim hayatına girdiği düşünülürse bu programın içeriğini yadırgamamak gerekir.

2. Kırılma Noktası-Osmanlı Modern Döneminde Medreseler

Osmanlı İmparatorluğu yüzünü Batı'ya çevirmeye XVIII. yüzyılda başlamıştır. Duraklama ve gerileme devirlerine denk gelen modernleşme hareketinin başlamış olduğu süreçte, Osmanlı dünyanın en büyük devletlerinden birisiydi; ancak kendisindeki kötüye gidişin bünyesinde bu kadar büyük tahribat açacağına farkında değildi. Sosyal yapıdaki problemleri birkaç küçük tedbirle giderebileceğini düşünüyordu. Eğitim alanında yapılanlar modernleşmeden ilk etkilenen kurumun eğitim olduğunu işaret ediyordu.

Yüzlerce yıldır cephelerde galip geldiği Batı orduları artık Osmanlıyı yener olmuştu. Askerî yenilgilerin sebebi genellikle Müslüman kimliğinden, onun eksik algılanmasından, anlaşılmasından ve yorumlanmasından neşet eden bir zaafiyet olarak görülüyordu. O dönemde Avrupa'daki değişim fark edilmiyor ve değişimin görünen yüzü Osmanlıya savaşlarda mağlubiyet ve toprak kaybı olarak yansıyor. Osmanlı münevverleri de özgüvenini kaybetmiş, meseleyi çözecek iç ve dış toplumsal dinamiklerden mahrum bulunuyordu. Kendisi dışında yıllardır galip geldiği bir paradigmanın meydan okumasına boyun eğmek demek, bundan sonra kendisi olarak kalamayacağını da en bariz ifadesiydi.

Osmanlı modernleşmesi, geçmişi anlama, çöküş sürecini okuma ve modernleşmenin tarihsel süreçte meydan okuması karşısında yaşanan paradoksal tavrın değerlendirilmesi açısından önemli bir paradigmadır.

Kavram olarak bakarsak Modernleşme, Tanzimat, Meşrutiyet, Yenilik vb. kelimelerle izah edilmeye çalışılan Osmanlı Devletinin son dönemi, eğitim başta olmak üzere Batı endekli gelişmelerin yaşandığı çok önemli bir zaman dilimidir. Modernleşme veya Modernite, algılanması ve tanımlanması tekdüze bir terim olmaktan çok, maksada yönelik olarak açıklanan, farklı anlamalara imkân verebilecek bir kavramdır (Çoban, 2012: 96).

Modernite Batı'nın kendi ihtiyaçlarından doğmuş, iç dinamikleri ve değerler sistemi içerisinde problemlere çözüm olarak sunulmuş olmasına rağmen, içerdiği esaslara bakıldığı zaman İslâm inancı ile bir arada düşünülmesi ve uygulamaya konulması ciddi sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Bir başka açıdan bakılınca da yüzlerce yıl güç ve kudret sahibi olan ve fethettiği topraklara adalet götürme sâikiyle yola çıkan bir milletin, fazileti dün emri altındaki milletlerden öğrenmesi elbette kolay kabul edilebilir bir durum değildi. Osmanlı toplumu yüzyıllardır inandığı ve uğrunda mücadele verdiği değerler dünyasından ayrılıyordu. Batı kültürü ile mücadele ya da alışveriş etmiş olmasına rağmen bu yüzyılda şartlar çok değişmişti. XVIII. yüzyıla kadar ülkeye giren yeni düşünce ve motifler, İslâm Medeniyeti ve kültürünün güçlü sentezi içinde hüviyetini kaybedip yerlileşiyordu. Farklı kelimelerle izah edilmiş olsa da yerel dilde ıslahat hareketleri olarak adlandırılan çalışmalar, XIX. yüzyılda siyasal sistem içinde ağırlığı hissedilen, bürokratik kesimin öncülüğünde başlatılan bir değişim projesidir (Taşkıran, 2003: 6). Bu değişimin yönü Batı'ya dönük ve temel amacı devleti kurtarmak olacaktı. Bu çabanın sonucunda toplumun bir kesiminin dışlanması ve dönüştürülemediği için ötekileştirilmesi kaçınılmazdır. Toplumdan ve toplumsal beklentilerden bağımsız olarak değişime karar veren, devlete karşı duran kesimler, gericilikle itham edilmiş ve dışlanmışlardır ki Tanzimat'ta mevzubahis olan değişim alanlarının tamamı devlet tarafından oluşturulan alanlardı.

Modern dönem Osmanlıda sadece medreselerin çözülme ve yok olma süreci olarak ele alınmamakta aynı zamanda kurumsal yapıların da problemler yaşadığı bir zaman dilimi olarak

değerlendirilmektedir. Osmanlı her bakımdan kendisini kurtaracağını düşündüğü bir sürece hazırlıksız ve zaman zaman da kendi isteği olmadan itilmiştir.

Osmanlı medreselerinin bozulma sürecinin başlangıç tarihini Yahya Akyüz, Muhammed Şevki Aydın, Katip Çelebi, Hezarfen Hüseyin Efendi, Cahit Baltacı ve İbrahim Hakkı Uzunçarşılı XVI. yy. olarak kabul ederler (Sarıkaya, 1999: 24, 25).

Osmanlı Batıdaki gelişmelerin ilk olarak cephelerde kaybetmesiyle farkına vardı; dolayısıyla ilk değişim de askerî alanda oldu. 18 Kasım 1773 tarihinde açılan "Mühendishane-i Bahr-i Hümayun" ve 1784 de açılan "Mühendishane-i Berr-i Humayun" bunun örneklerindendir (Kuran, 1976: 1003). Askerî mağlubiyetler ve yeniliğe karşı toplumsal bir tepkinin ortaya çıkabileceği endişesi ilk olarak bu iki okulun açılmasının sebepleri arasında sayılmaktadır.

Osmanlı'nın Modernleşme süreci genel olarak üç dönemde incelenebilir.

Birinci Dönem: Batı'nın bir model olarak alınması düşünceleri de aslında ilk kez bu dönemde dillendirilmeye başlanır. III. Ahmet (1703-1730) ile başlayan dönemde İbrahim Müteferrika'nın basın sanatını Osmanlı İmparatorluğuna getirmesi, Batı'nın askerî ve eğitim teknolojisi ile ilgili bilgilerin verilmeye başlanması, XXVIII. Mehmet Çelebi ve Nişli Mehmet Ağa gibi görevlilerin Batı ahvâlini öğrenmek üzere Batı başkentlerine elçiler göndermesi, Batı'nın kişi refahına yönelik değerlerin Osmanlı idareci sınıfına sızması ve sonucunda bu yaşayış tarzının bir üst sınıfın imtiyazı ve mahallî kültürün kösteklenmesi şeklinde algılanması, İstanbul'un alt ve orta sınıfının yeniçeri ve padişah düşmanlarıyla birlikte olup Patrona ayaklanmalarına sebep olmuştur (Önder, 2011: 10).

İkinci dönem: II. Mahmud (1808-1839) Dönemi: Tanzimat'ın ilanı ile başlar. Padişah kendinden önce gelen reformcuların kötü tecrübelerini göz önünde tutarak askerî yeniliklere karşı bir odak noktası oluşturan yeniçerileri topa tutmuş, bu piyade ocağını lağvetmiş ve III. Selim zamanında ortaya çıkan çağdaş askerî birlikleri ordunun esas birimi haline getirmiştir. Avrupa'da millî devletlerin kurulması bu dönemde olmuş, "Kameralizm" denilen aydın despotizminin devlet idaresinde öne çıktığı anlayış da aynı dönemde ortaya çıkmıştır. Bu düşüncede olan yerliler Avusturya büyükelçisi Sadık Rıfat Paşa, Sadrazam ve Hariciye Nazırlığı yapmış Mustafa Reşit Paşa'dır. Bunlar millî çapta idarî, hukukî ve iktisadî tedbirlerle Osmanlı İmparatorluğu'nda yüksek sayıda yer alan kültür birikimlerini eritebileceklerini bir Osmanlılık şuuru yaratabileceklerini sanıyorlardı; ancak bu amaç uzun vadede gerçekleşmedi. 1856 Islahat Fermanıyla ortaya çıkan durumu azınlıklar, Batı'dan aldıkları destekle Müslümanlar aleyhine kullanmaya başladılar (Önder, Batıcılık, 2011: 14, 15).

Üçüncü dönem: II. Abdülhamid (1876-1909) Dönemi: Bu süreç Batı fikrinin ne olduğunun iyice anlaşılmasına başlandığı dönemdir. Bunun sebebi ise hem yeni açılan okullarda okuyan ve dil bilenlerin artması hem de padişahın Batı'yı model alan bir düşünceye sahip olmasıdır. II. Abdülhamid Batıcılığı "Batı'nın tekniğini, idare sistemini, bilhassa askerî teşkilatını ve eğitimini almak" şeklinde anlıyor, bunun yanında da Müslüman tebaa mümkün olduğu kadar güçlendirilmeye çalışılıyordu. Harbiye, Mülkiye, Tıbbiye programları geliştiriliyor okullarda bilgili bir nesil yetiştiriliyordu. Bu döneme ilk tepki "İkinci bir medeniyet yoktur; medeniyet Avrupa medeniyetidir." düşüncesiyle hareket eden Jön Türklerin önde gidenlerinden olan Abdullah Cevdet ve Ahmet Rıza'dan gelmişti (Önder, 2011: 10).

2.1. Medreselerin İnhitâtı ve İzmihlali

Düzenli bir şekilde işleyen ve toplum hayatında etkin rol oynayan medreselerin XVI. yüzyıldan itibaren devamlı surette gerilediği ve bozulduğu görülür. (Güngör, 1984: 43). Medreselerin gerilemesi ve çöküşü ile ilgili farklı açılardan yaklaşarak değişik değerlendirmeler yapmak mümkündür.

Atay'ın ifadesiyle “İslâm medeniyetinin zirveye ulaşmış olması, bu yüzden duraksaması ve çöküşü mümkün olduğu ve ıslahat çabalarının da bu nedenle neticesiz kaldığı” (Atay, 1983: 135). belirtilse de bu yaklaşık 9 asır varlığını devam ettirmiş bir eğitim kurumu için kabul edilmesi güç bir açıklamadır.

Bir başka bakış açısı ile de bu sebepler şöyle sıralanır: (Sarıkaya, 1999: 24, 25).

1. Akli ilimlerin terk edilerek, bunların yerine tamamen nakli ilimlerin kaim olması,
2. Medreseler kanununa karşı yapılan usulsüzlükler (müderris tayinlerinde rüşvet, iltimas, büyük ulema çocuklarının kayrılması, tedris görevinde ihmalkârlık vs.),
3. Anadolu ve Rumeli halkından olup büyüklere intisap etmiş olanların hâmililerinin iltimaslarıyla medreselerde mürettep tahsil görmeden ilmiye yoluna girmiş olmaları,
4. Rüşvet,
5. Ehl-i ilim ile cehilin derece ve kıymetinin ölçülememesi (Uzunçarşılı, 1988: 76).

Medreselerin kırılma noktasına gelmesi ve artık devletin arkasında durduğu gözde bir kurum olmaktan ziyade, göz ardı edilerek kaderine terk edilen bir yapıya bürünmesinde aslı unsurlar olduğu gibi tâlî sebepleri de ele almak gerekir.

2.1.1. Asıl sebepler:

1. İlim zihniyetinde olumsuz gelişmeler

Bu süreç aslında bilgideki algı değişikliği ile başlamıştır. Avrupa'nın, öncesinde fark edilmekte ve okunmakta geç kalınan, Osmanlı fark ettiğinde de hızına yetişilemeyen ilerleyişi, toplumsal dinamiklerde değişiklik yapma ihtiyacını önce askerî alanda hissettirmesine rağmen bu geç kalış en çok eğitim alanında problemlere sebep olmuştur. Artık geleneği olan ve tarihi süreçte Osmanlı'nın sosyolojik olarak her türlü ihtiyacını karşılayacak eleman yetiştiren medreselerin ürettiği bilgiye kuşku ile bakılır olmuş, medreselere rağmen modern dönemde isimlerinden sıkça bahsedilecek eğitim kurumları açılmaya başlanmış, ötekileşme sürecine doğru itilmiştir. Medrese ve ulema da bu dönemde kemal-zeval ikilemi içerisinde kendisinde yenilenme gücü bulamamış, kapatılma sürecine giden yolda olumsuz katkılar sağlamıştır.

Medreselerdeki ilmî zihniyetin gelişmeye ve üretken olmaya kapalı hale gelerek hedefin, mevcut bilgi birikimini belirli kaynaklardan aktarmaya dönüşmesi de bilginin tükenme sürecini hızlandırmıştır (Zengin, 1997: 401-409).

XV. yüzyıldan itibaren hızla iktisadî, ictimai değişikliklere sahne olan Avrupa'da Rönesans'la birlikte otorite kabul edilen skolastik bilginin yerine Kopernik, Kepler, Galile gibi ilim adamları sayesinde tecrübî ve müşahede edilebilir bilgi lehine evrilme söz konusu iken Osmanlılarda skolastik bilgiye doğru gidiş devam etti. Bu düşünce ile akli ilimler programlarda azaltılmaya başladı (Tekindağ, 1973: 4).

Z. Salih Zengin de bu başlığı “Medreselerdeki ilmi zihniyetin gelişmeye ve üretken olmaya kapalı hale gelerek hedefin, mevcut bilgi birikimini belirli kaynaklardan aktarmaya dönüşmesi.” (Zengin, 1997: 401-409) olarak değerlendirir.

Bu düşünce sonucunda artık müderrislik yapmak için kişinin fazla bir araştırma yapmasına, yorulmasına kendini tamamen ona vermesine gerek kalmamış, nasıl olsa kitap okutmaktan başka bir şey istenmiyor, sadece belirli kitaplar okunduğu zaman icazet alınabiliyordu (Atay, 1983: 169).

Bu tarz eğitime devam edilmesi Batı’da olanları takip edip faydalanmak yerine tamamen gelişmelere sırt çevirip var olan enerjisi ve dinamizmi kaybetmeye sebep olmuştur. Böylece medrese yeni bilgiye kapalı ve eskinin tekrar edildiği bir mekan haline gelmiş, bilgi üreten değil tüketen bir mekanizmaya dönüşmüştür.

Hikmet ve din ilimlerini uzlaştıran anlayıştan, Fatih döneminde konulan Kelâm derslerine tahammül edemeyen ve bunlar “Felsefe”dir diyerek Fıkıh derslerine ağırlık veren bir anlayışa geçilmiştir (Akyüz, 2009: 83). Aklî ilimlerin azaltılması Katip Çelebi’nin VXi. yy. da şikayetçi olduğu konulardandır (Çelebi, 2008: 680).

Açıklanmaya çalışılan sebepler her ne kadar bir kurum üzerinden yapılıyorsa da kurumlara katkı sağlayan ve onları değerli kılan insandır. “Medreseler gerilediği için kaliteli insan yetişmiyor; ya da kaliteli eleman olmadığı için medreselerde bilimsel hayat geriliyor.” ifadesi bir kısır döngü var imiş gibi değerlendirilse de eğitimde asıl olan insan unsurudur, kurumları şekillendiren de insandır; dolayısıyla Osmanlı modern döneminde medreseleri genel hatlarıyla eğitim algısı üzerinden değerlendirmek gerekir.

2. İdarî sistemde bozulmalar

Toplumsal kurumları tamamıyla toplumdan soyutlayarak problemleri ele almak ve çözüm üretmek doğru olmayıp, bu yolla sonuca ulaşmak da mümkün değildir. Bir toplumsal bir kurumun çözülmesi bir diğerinden bağımsız izah edilemez.

İkbal kavgaları var olan huzur ve güven ortamını ortadan kaldırmış ve medreselerin işleyişini olumsuz yönde etkilemiştir (Aydın, 1988: 332). Bu durum sadece medreseleri değil maliye ve ordu gibi önemli kurumlarda da ortaya çıkmıştır (Akyüz, 2009: 82).

Medreselerdeki yönetim bozukluğu kapasitenin üzerinde talebinin gelmesine, iâşe ve ibate giderlerinin karşılanmasında zorlanılmasına ve icazet alanların iş imkanlarının azalmasına neden olur. Daha da kötüsü medrese öğrencileri arasında ahlâksızlığın arttığı haram olan davranışlara tevessül edildiği görülmektedir (Aydın, 1988: 33).

Medreseden mezun olanların Matlab’a isimlerini yazdırarak bir nevi staj dönemi geçirerek bekledikleri usul -Mülâzemet- kötüye kullanıldığı gibi müderris olmak için medreseyi bitirmiş olma şartına da bakılmaz oldu. Medreselere kayırma yolu ile müderris atanır; devlet adamları ve müderrislerin oğullarına çocuk iken müderris unvanı verilir oldu. Beşik uleması tabiri bu dönemde literatüre girdi. Mezunların istihdamı problem iken öğretim süreleri kısaltılarak daha çok medreseler mezun verir hale getirildi (Baltacı, 1976: 4,5).

“**Haddini aşan şey zıddına döner.**” fehvasınca medreselerdeki bu gidişatla talebe sayısı o kadar arttı ki, yatacak ve öğretim görececek yer ihtiyacı karşılanamaz oldu; böylece dersler camilerde verilmeye başlandı, medreselerde yatakhane olarak kullanıldı.³

Açıklanan bu olumsuz şartlar 16. yüzyılda softa (suhte) ayaklanmaları denilen kalkışmaya neden oldu. Bazı medrese talebeleri dersleri bırakarak eşkıyalığa başladılar, bu arada İran ve Avusturya ile devam eden savaşlar sebebiyle softa şekâveti önemli bir mesele olmuştur. Müderris olup, medreselerde ders için ayda bir-iki defa gelen görevlilerin de bu eşkıya grupunu desteklediği ifade edilir (Atay, 1983: 168).

2.1.2. Tâlî Sebepler

Azınlık Okulları

Tali sebepler medreselerin bozulma sürecine girmesine ya da sürecin hızlanmasına katkı sağladıkları için değerlendirilmekte birlikte, genellikle eğitim tarihi içerisinde fazlaca bahsedilmediği için tâlî olarak nitelendirilmiştir. Osmanlı, yönetim olarak hazır olmadığı modernleşmeye toplum olarak da hazır değildi. Osmanlı’da Batılılaşma Avrupa karşısında geriye düşmenin sonucu olarak görülmekle birlikte zemini ve tamamıyla toplumsal desteği olan ve kendi iç dinamiklerinden cesaret alan bir hareket değil, tepeden inme, dayatmacı bir özellik taşımaktadır; dolayısıyla sonucundan Osmanlı değil, yerli ve millî olmayan unsurlar kârlı çıkmışlar; Tanzimat ve Islahat Fermanından en çok Ermeniler yararlanmıştı (Taşdemirci, 2001: 22).

Medreseler açısından önemli bir kırılma noktası olarak gördüğümüz Osmanlı modern dönemi özellikle eğitimde hazırlıksız ve herhangi bir fizibilite çalışması yapılmadan gerçekleştirilen düzenlemelerle açılan yeni kurumların yeterince verimli kullanılmaması ve ötekileştirilen medreselerin gün geçtikçe kan kaybetmesi pusuda bekleyen ve Osmanlı’nın yıkılması ile hayallerinin gerçekleşeceği zehabına kapılanlar asıl zararlı faaliyetlerini bilhassa Tanzimat’ın ilanından gayr-i Müslim okullarını kullanarak gerçekleştirdiler (Taşdemirci,2001: 14). Değişik dönemlerde yabancılara bir lütuf olarak verilen haklar, Osmanlı Devletinin zayıf zamanında, onun birliğine karşı silah olarak kullanılmıştır. İşte azınlık okulları devletin birliği için zararlı faaliyetlerini XVIII. yüzyıldan itibaren göstermeye başlamışlardır. Yabancı okulları sadece bir eğitim kurumu olarak faaliyet göstermiyor, aynı zamanda bir misyoner teşkilatı gibi çalışmalar yapıyordu (Taşdemirci, 2001: 25). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve 1876 Kanun-ı Esasî ile eğitimde Osmanlılık ruhunu yeniden canlandırmak amaçlanırken, gayr-i müslim cemaatler Osmanlı devletinden ayrılarak yeni bir devlet kurmayı hedefliyorlardı (Taşdemirci, 2001: 19). Eğitim alanında yapılması tasarlanan birçok iyi niyetli çabanın önünde azınlıklar engel olarak bulunmuşlardır. Meselâ; bütün Osmanlı eğitimine yeni baştan şekil vermeyi amaçlayan 1909 Maarif-i Umumiye Kanunu Tasarısı azınlık milletvekilleri ve patrikhaneler tarafından engellenmiş; bu tasarı kapsamı daraltılarak ancak 1913 yılında Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Muvakkati adıyla çıkarılabilmıştır (Taşdemirci, 2001: 20). Eğitimdeki problemlerin çözümünde çalışmalara dayanak olacak bütün kanuni düzenlemeler azınlıklar için eğitim

alanında yapılacak bir iyileştirmeyi hedef almak yerine Devlet-i Aliyye'den kopuşun vesileleri olarak değerlendirildi.

Azınlık okulları sayı bakımından o kadar büyük bir rakama ulaştılar ki 1884 de açılan Amerikan okullarının sayısı 1886'da 400'e ulaşmıştı. I. Dünya Savaşı öncesinde Rum azınlık okullarının sayısı 3500'e ulaşmıştı.

Medreselerin olumsuz bir evrilme yaşamasına Azınlık okulları direkt sebep olmasa da toplumsal olaylarla eğitimde yapılacak kurumsal değişikliklerin birbirinden bağımsız olmadığı düşüncesinden hareketle dolaylı olarak medreselerin geriye düşme sürecinin ivme kazanmasında önemli rol oynadığını söylemek mümkündür.

Medreselerin kırılma noktası ile çözülme ve hatta kapanmaya kadar devam eden zamanda yaşanan problemler, eğitim kurumlarının siyasî angajmanlardan uzak, menfaat devşirme mekânı olmaktan korunmuş ve tamamıyla ilmin gösterdiği yolda gidilerek varlığını devam ettirebileceğini, zaman zaman aksaklıklar olsa da bunların da yine her türlü art niyetten uzak tamamıyla yerel ihtiyaçlardan kaynaklanan çözümlerin üretilmesinin gerekli olduğunu anlatmaktadır.

SONUÇ

Günümüzde, gerek müfredat, gerek uygulama gerekse elemanla ilgili olarak eğitimin problemleri tartışılırken atıf yapılan medreseler, kapatılarak/kapanarak tarih sayfalarında yerini alırken, bu süreç sadece medreseler üzerinden değerlendirme yapılarak ele alınmakta ve yazılmaktadır. Medreseler incelenirken mutlaka bozulma ve gerileme süreçleri ele alınmalı, ancak bunların yanında ötekileştirme, göz ardı edilerek yüzüstü bırakılma ve tasfiye edilerek yok edilmesinden söz etmenin daha doğru olacağı kanaati paylaşılmaktadır.

188

Kırılma noktası olan Osmanlı Modern Döneminde toplumu dönüştürmek üzere rol alanlar medreseyi amaca hizmet eder hale getirmek için gayret etmişler ve yaklaşık bir asır devam eden sürece, katkı sağlamışlardır. Dolayısıyla bu çalışmada bu sebepler hem medreseden kaynaklanan hem de dışarıdan sürece katkı sağlayan etkenler ele alınmıştır.

Tarihî süreç içerisinde medreselerin çok önemli, olumlu fonksiyonları ve katkıları olmuştur. Osmanlı devletinin medreselerinde bütün kurumlarıyla birlikte yaşadığı inhitat ve izmihlâl dönemlerine bakarak “medreseler eğitim alanında hiçbir müspet rol oynamamıştır.” demenin, eğitim tarihimizde 854 yıl varlığını sürdürmüş bir kurum hakkında haddi aşmak olacağı ve tarihi reddetme anlamına geleceği değerlendirilmektedir.

Kırılma noktasından sonraki dönemde medreselerin işlevselliğini yeniden kazanması için özden mahrum ve metodolojisi olmayan çabalar ve düzenlemeler, gayretlerin heba olmasına yol açmış ve 11 Mart 1924 de kapatılan asırlarca varlığını devam ettirmiş olan bu eğitim kurumları arkasında bizler için ibret alınması gereken önemli dersler ve zengin bir müktesebât bırakarak tarih sayfalarında yerini almıştır.

Medreseler, eğitim tarihi açısından ele alındığında, siyasi tartışmalara, ikbal peşinde koşanların istismarına, ya da toplumun dönüştürülmesinde engel olarak görüldüğü için zaman zaman hak etmediği uygulamalara mahkum olan eğitim kurumları örneği olması açısından iyi değerlendirilmelidir.

Başka bir çalışma konusu olarak değerlendirilebilecek olan 1997 yılında çıkarılan Kesintisiz eğitim sonucu İHL'nin uğradığı muamele aslında medreselerle ilgili süreçten yeterince ders alınmadığın da bir ifadesidir.

Kaynakça

Akyüz, Y. (2009). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2009)*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Arabacı, C. (1998). *Osmanlı Dönemi Konya Medreseleri*. Konya: Ticaret Odası Yayınları.

Atay, H. (1983). *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, İstanbul*. Dergah Yayınları.

Atuf, N. (1930). TUF, Nafi, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*. Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi Yayınları.

Aydın, M.Ş. (1998). "Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine." *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. CIV, 321-336.

Baltacı, C. (1976). *XV., XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası.

Bozkurt, N. (2003). *Medrese*, CXVIII(323-327). Ankara: TDVİ Yayınları.

Çelebi, A. (1976). *İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi* (Ali Yardım çev.). İstanbul: Damla Yayınları.

Çelebi, K. (2008). *Keşfu'z-Zunun* (Rüştü Balcı çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Çoban, M. (2012). "Osmanlı Çöküş Sürecinde Modernleşme ve Eğitime Etkileri." *KSÜİFD*. SXX, 95-136.

Er, H. (1999). *Osmanlı Devletinde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, İstanbul: Rağbet Yayınları.

Güngör, E. (1984). *İslâm'ın Bugünkü Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

İbn Kesir. (1978). *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, (CXI). İstanbul: Beyrut: Dâr'ul-Mısriyye El-Lübnâniyye.

İhsanoğlu, E. (1999). *Sıbyan Mektepleri*. İstanbul: Zaman Yayınları.

Kazıcı, Z. (1983). *Ana Hatları İle İslam Eğitim Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları.

Kuran, E. (1976). *Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri*. Ankara: Türk Dünyası El Kitabı Yayınları.

Meydan Larousse. (1928). (CVIII). Paris: Librairie Larousse.

Ocak, A.Y. (1999). *Medrese İslâm'ı*. İstanbul: Zaman Yayınları.

Önder, T. (2011). *Şerif Mardin Türk Modernleşmesi, Makaleler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Özyılmaz, Ö. (2002). (2850). Ankara: Kültür Bakanlığı.

Sarikaya, Y. (1999). "Osmanlı Medreselerinin Gerileme Meselesi; Eleştirel Bir Değerlendirme Denemesi." *İslâmî Araştırmalar Dergisi*. SIII. 23-39.

Taşdemirci, E. (2001). "Türk Eğitim tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar." *Erciyes Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. CI, 12-30.

Taşkıran, Ü. (2003). *Tanzimat Düşüncesinde Kadın Anlayışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Uz, M.A. (1999.) *Konya Alimleri ve Velileri*, Konya: Alagöz Matbaası.

Uzunçarşılı İ.H. (1988). *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yakupoglu, K. (2006). *Osmanlı Medrese Eğitimi ve Felsefesi*, İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.

Yardım, A. (1976). *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, İstanbul: Damla Yayınları.

Zengin S.Z. (1997). "Osmanlı Medreselerindeki Gerilemenin Sebep ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme." *Vakıflar Dergisi*. (SXXVI) 401-409.

Zeydan, C. (1978), *İslam Medeniyeti Tarihi CIII* (Zeki Megamiz, çev.). İstanbul: Doğan Güneş Yayınları.

SALİH AKDEMİR VE “SON ÇAĞRI KUR'AN”IN MUKADDİMESİ

Yrd. Doç. Dr. Mürsel ETHEM

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tefsir anabilim dalında yaklaşık otuz beş sene görevini ifa etmiş olan merhum Salih Akdemir, eğitim-öğretim hayatı boyunca tefsir alanına kıymetli katkılar sunmuştur. En değerli çalışmalarından birisi hiç şüphesiz ki “Son Çağrı Kur'an” isimli Türkçe mealidir. Akdemir bu çalışmasını 1999 yılında yazmaya başlamış ve dört yılı aşkın bir süre içerisinde tamamlamıştır. Akdemir'in söz konusu mealinde geniş bir “Giriş” bölümü yer almaktadır. Mealin mukaddimesinde hem tefsir ilmi hem de Kur'an'ın farklı dillere tercüme edecek meal yazarları için yöntemler yer almaktadır. Mukaddimedede ağırlıklı olarak “Çeviribilim, Kur'an'ın kendine mahsus bazı dil özellikleri, Hz. Muhammed'in dönemindeki Arapçaya vakıf olabilmeme sorunu ve çözümleri, Kur'an'ın anlaşılmasında önceki vahiylerin konumu ve değeri, Sami dil ailesinin Kur'an'ı anlamadaki rolü” gibi farklı konular üzerinde durulmuştur. Bu çalışmamızda merhum Salih Akdemir'in kaleme aldığı Kur'an çevirisinin mukaddimesini inceleyeceğiz. Mukaddimesinde sunduğu görüşleri değerlendireceğiz ve bazı mülahazalarımızı beyan edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Tefsir, Meal, Salih Akdemir, Çeviribilim, Sami Diller.

191

SALIH AKDEMİR AND İNTRODUCTION OF “SON ÇAĞRI KUR'AN”

Abstract

Decedent Salih Akdemir who had studied nearly thirty-five years on the faculty of Divinity department of Qur'anic exegesis in Ankara University contributed valuable contributions in the exegesis field during his academic years. One of his most valuable studies is the Qur'an translation in Turkish which is called “Son Çağrı Kur'an”. Akdemir began to write this study in 1999 and completed it for over four years. It has a large introduction. There are methods for both meaning science and meaning writers who will translate Qur'an to different languages in the prologue. In the prologue, it is mostly given point to different subjects as linguistics, some language features relevant to Qur'an, the problem of acquainting to Arabic and its solution in Hz. Muhammed's period, the position and its importance of the former revelation in the understanding of Qur'an, the role of Sami language family in the understanding of Qur'an. In this study, we will examine the prologue of the translation of Qur'an which decedent Salih AKDEMİR wrote up. We will evaluate the thoughts he had suggested in the prologue and we will state our some remarks.

Keywords: Qur'an, Tafsir, the Meanings of the Qur'an, Salih Akdemir, Translation Studies, Semitic Languages.

GİRİŞ

Merhum müfessir ve araştırmacı Salih Akdemir Elazığ'da 1950 senesinde dünyaya gelmiştir. 1979 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin bünyesinde tefsir bölümüne asistan olarak dâhil olmuştur. Bu dönemden itibaren değerli çalışmalarını dünyaya kazandırmaya gayret etmiştir. 1984'de doçent ve 1989'da profesör olan Akdemir, 1999 yılında mevcut meallerden farklı bir yaklaşım sergileyen bir meal yazmaya karar vermiştir. Yaklaşık beş sene içerisinde “Son Çağrı Kur’an” isimli çalışmasını tamamlamış ve 2004 yılında ilk baskısını, 2009 yılında ise ikinci baskısı gerçekleşmiştir. Mezkûr mealin üçüncü baskısı ise 2015 yılında, artık Akdemir vefat ettikten sonra ailesinin ve çalıştığı kurumunun destekleriyle yayımlanmıştır.

Merhum Akdemir’le Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne 2009 yılında tefsir alanında doktora başladığımda tanışmıştım. Yaklaşık altı senelik bir Cennetmekân sevgili hocamın yanından son nefesine kadar bir daha ayrılmadım. Merhumla beraber birçok hedeflerimiz vardı: Sami Dilleri Enstitüsü, bazı ortak çalışmalar ve tercümelemler, yurtdışı araştırma ve bazı projeler... Fakat ilahi kaderin farklı istikamette cereyan edeceğini henüz bilmiyorduk...

Aslında bu çalışmamda ilk hedefim, Akdemir’in Kur’an mealinin tümünü incelemek idi. Ancak, sadece mukaddimesini incelediğimde onun bir makaleyle değerlendirilebilecek muhtevada olduğunu gördüm. Dolayısıyla çalışmamda Kur’an mealinin incelemesini de dâhil ettiğim takdirde bir makale sınırlarını aşacağını fark ettim ve odaklanmamı sadece mukaddimenin üzerine yoğunlaştırdım.

192

“SON ÇAĞRI KUR’AN”IN MUKADDİMESİ

Akdemir “Son Çağrı Kur’an” adındaki mealde iki önsöz ve yirmi dört sayfalık “giriş” yer almaktadır (Akdemir, 2015: XIII-XXXVI). İlk baskının önsözünde Akdemir, mealinin hazırlanma sürecinden bahsetmektedir. Ayrıca Ankara Okulu yayınevinin kendisinden Kur’an ile ilgili olarak beş ayrı çalışma ve araştırma istediklerini dile getirmektedir:

Kur’an-ı Kerim’in Çevirisi;

Kur’an-ı Kerim’in Dipnotlu Yorumu;

Kur’an-ı Kerim’in Geleneksel Yorumu;

Kur’an-ı Kerim’in Fihristi;

Kur’an Sözlüğü.

Bu isteklerden Akdemir’e sadece “Kur’an-ı Kerim’in Çevirisi”ni yerine getirmek nasip olmuştur. Diğer çalışmalarını ise en yakında zamanda yayımlamayı planlamıştı. Fakat kanser hastalığına yakalanmış ve bazı çalışmaları yarım kalmıştır.

Akdemir çalışmasının ikinci baskısının önsözünde ise Kur’an çevirileri konusunda yaşanan en önemli sorunlardan birine dikkat çekmektedir: çeviride yöntem sorunu. Daha doğrusu

yöntemsizlik sorunu! Akdemir'in Kur'an çevirisinin mukaddimesinde oldukça engin konulara temas edilmektedir. Dolayısıyla okurun mukaddimede sunulan konulara rahatlıkla vakıf olabilmesi için alt bölümler halinde analiz edeceğiz.

Dilbilim ve Çeviribilim

Akdemir çevirisinin mukaddimesinde önemseydiği konulardan birisi de Dilbilim ve Çeviribilimdir. Bilindiği üzere son yüzyıldan itibaren Dilbilimle alakalı çok değerli çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede önemli bir gelişme yaşanarak 60-70 yıllarında geleneksel olarak doğru kabul edilen contrastive linguistics/ayırmsal dilbilim teorisi egemenliğini artık kaybetmiştir. Contrastive linguistics'e göre tercümede esas olan eşdeğerliliktir. Güttinder söz konusu yaklaşımı şöyle tanımlamaktadır: *özgün metnin, kendi dilinin okurunda uyandırdığı etkinin, çeviri metnin de çeviri dili okurunda uyandırabilmesidir*. Akdemir tercümede bu tür bir yaklaşıma karşı çıkmakta ve sebebini Akşit Göktürk'ten atıf yaparak şu şekilde özetlemektedir: Yazın metnlerinin çeviri sürecinde her zaman uygulanamaz. Bu durumun nedenleri de

Bir yazın metninin, kendi özgün dilindeki, ses, sözcük, sözdizimi, bütün yapı gibi öğelerin birbirine örüşük işlevlerinden doğma etkisinin, çok karmaşık olabileceği;

Karmaşık, çoğul anlamlı nitelikteki özgün metnin, kendi dillerinin değişik okurları üzerinde bile aynı etkiyi uyandıramayacağıdır.

Bu iki ana etkenden dolayı eşdeğerlilik ilkesi yetersiz kalmaktadır. Bundan dolayı Akdemir, Eugene Albert Nida'nın "devingen eşdeğerlilik - dynamic equivalence" teorisini daha çok benimsemektedir: *Değişik öğrenim düzeyleri, değişik meslekler, ilgiler, insanların bir iletiyi anlayabilme yetisini önemli ölçüde etkiler. Dolayısıyla, bir metnin üniversite öğrencileri, ilkokul bitirmişler, yeni okumaya başlamış yetişkinler, yabancı dilde okuyan okul çocukları, zihinsel özürülüler gibi değişik okur toplulukları için bir birinden apayrı nitelikte çevirilerinin yapılması gerekebilir. Son yıllarda Kutsal Kitap dernekleri, böyle değişik alıcı türleri için, Kutsal Kitap'ın değişik çevirilerini yapmaktadırlar. Devingen eşdeğerlilikle yapılan çeviri, anlatımda bütün bir doğallığı amaçlar, alıcıya kendi kültürü bağlamına uygun davranış kipleriyle seslenmeyi dener; alıcının, iletiyi kavrayabilmek için kaynak dil kültürünün örgüsünü bilmesi gerektiği görüşünde diretmez* (Akdemir, 2015: XIX).

Nida'nın tanımından açıkça anlaşılmalıdır ki bu tür tercümelerde alıcının durumu son derecede önemli bir yere sahiptir. İşte Nida'nın bu yaklaşımı işlevselci teorinin hareket noktasını oluşturmaktadır.

Akdemir, Çeviribilime katkı sunan Willss ve Katharina Reiss'in katkılarından da bahsetmektedir. Daha sonra Hans Vermeer'in Çeviribilime olan çalışmaları zikredilmekte ve onun öne sunduğu iki anahtar kavram "Informationsangebot" ve "Skopos" üzerinde durmaktadır. Batı'daki bu olumlu gelişmeler çevirmene bir yandan daha fazla özgürlük tanımakta, diğer yandan da sorumluluğunu artırmaktadır. Nitekim çevirmen artık kaynak metni kutsal saymamaktadır. İşlevselci yaklaşımı savunanlar arasında Hönlig önemli bir yere sahiptir. Nitekim o "Positions, Power, and Practise: Functionalist Approaches and Translation Quality Assessment" başlıklı çalışmasıyla işlevselci yaklaşımının boyutları net bir şekilde ortaya koymuş ve bu yaklaşıma yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir. Hönlig mezkûr çalışmasında geleneksel yaklaşım ile işlevselci yaklaşım arasındaki farklılıkları bir tablo halinde sunmaktadır:

Functionalist	Translator	Non-Functionalist
Is loyal to his client. Must be visible.		Faithful to the author. Should be invisible.
Target text oriented	Translation processes should be	Source text oriented
Communicative acceptability	Aim of translation is	Linguistic equivalence
Psycho-sociolinguistics Text linguistics (supporting decisions)	Translation tools taken from	Constrastive linguistics Lexical semantics (applying rules)
Building bridges	Analogy	Crossing rivers

Hönig'in sunduğu bu tabloyu Akdemir Türkçemize şu şekilde kazandırmıştır:

İşlevselci	Çevirmen	İşlevselci Olmayan
Müşterisine sadıktır. Görünür olmalıdır.		Yazara sadıktır. Görünmemelidir.
Erek metne yönelik.	Çeviri süreci olmalıdır	Kaynak metne yönelik.
Kabul edilebilir iletişim.	Çevirinin amacı	Linguistik eşdeğerlilik.
Psiko-sosyolingüistik. Metin lengüistiği. (çevirmenin karar verme yeteneğini destekleme).	Çeviride kullanılan araçlar	Ayrımsal lengüistik. Leksikal semantik. (çevirmenin kuralları uygulamakla yetinmesi).
Irmaklardan geçmeyi sağlamak üzere köprüler kurma.	Benzetme	Irmaklar içinden geçirme.

194

Bu tabloda açıkça görüldüğü gibi *işlevselci yaklaşım* çevirmene ve erek metne/çeviri yapılacak metne son derecede önem vermektedir. Bu yüzden *eşdeğerlilik* yaklaşımını benimseyen hayalperestler işlevsel yaklaşımı “kaynak metni tahrif etme”kle suçlamaktadırlar. Hâlbuki birçok araştırmacı bilimsel bir biçimde eşdeğerlilik yaklaşımının uygulanabilirlik bir yönünün olmadığını ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra işlevselci yaklaşımı savunanlar çevirmene ağır sorumluluklar yüklemekte fakat asla yanlış bir çeviriye onaylamamaktadırlar. Ne var ki işlevselci yaklaşımda kaynak metin artık kutsal ve dokunulmaz değildir.

Akdemir bu ve buna benzer Almanya'daki Çeviribilimle alakalı gelişmeleri aktardıktan sonra İngiliz dilindeki Dilbilim ve Çeviribilim gelişiminin biraz farklı işlediğini dile getirmektedir. Akdemir, bu alanda emeği geçenler arasında Eugene A. Nida, James Holmes ve Gideon Toury

gibi isimlerden bahsederek onların Çeviribilime sağladıkları katkıları ayrıntılı bir şekilde şemalarla anlatmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in Çevirilerinin Tasnifi

Akdemir Kur'an-ı Kerim'in çevirilerini "Kur'an-ı Kerim'in Çevirileri Konusunda Batı'daki ve Türkiye'deki Gelişmeler" başlığı altında incelemektedir. Batı'da özellikle de İngiliz dilinde yapılan meallerin arzulan seviyede olmadıkları malumdur. Batı'da yayımlanan mealler ele alındığında, Hussein Abdul-Raof'un da açıkça belirttiği gibi, temelde iki çeşit Kur'an çevirisi söz konusudur:

Bunlardan ilki, Richard Bell (1937)'in, Marmaduke Pickthall (1969)'ın, Arthur John Arberry (1980)'nin, Muhammad Asad (1980)'in ve Abdullah Yusuf Ali (1983)'in çevirilerinde olduğu gibi arkaik dili ve belli bir ölçüde lafzi söz düzenini benimseyen semantik nitelikli çeviriler vardır. Abdul-Raof'un çalışmasında bu lafzi çeviriler "kaynak dilin erek dile egemen olmasına olanak veren bir yaklaşım benimsendiği" vurgulanmaktadır.

Batı'daki meallerin ikinci kısmı Muhammad Akbar (1978)'in, Thomas Ballantyne Irving (1985)'in ve Colin Turner (1997)'in çevirileri iletişim ağırlıklı bir çeviridir. Söz konusu çeviriler çağdaş akışkan İngilizce ile sunulmuştur. Bu kategorideki çevirilerin sahipleri kaynak metne sadık kalmalarından dolayı Kur'an'ı anlaşılabilir hale getiren seleflerini eleştirmektedirler.

Kur'an-ı Kerim'in çevirileri konusunda Türkiye'deki gelişmelere gelince Akdemir olumlu bir tablo görmemektedir. Nitekim meallerin sayısı çok olmasına rağmen bugün elde dolaşan mealler ne Türkçemize gereği gibi aktarılabilmiş ne de önceki meallere bir faikiyet sağlayabilmiştir. Akdemir bu istikamette görüş beyan eden Dücane Cündioğlu'yu takdir etmekte ve ondan şu üç maddeyi aktarmaktadır:

Tercüme sırasında, Kur'an-ı Kerim'in bir "sözlü metin" olduğu dikkate alınmamakta, bu nedenle Kur'an'ın kendisine özgü dili çevrilmeden kalmaktadır.

Arapça ile Türkçe arasında aykırılıklar olduğu kadar, yakınlıklar da vardır ve bu durumun, çeviriye bir kolaylık sağlayacağı muhakkaktır. Ancak bu müşterek kelimelerin, Arapçanın Kur'an sonrası asırlarda kazanmış olduğu manaların da içerdikleri düşünülecek olursa, kelime seçimlerinin titiz bir biçimde yapılması ve farklı manaların akla gelebileceği durumlarda, - Kur'an'da kullanılıyor olsa bile- bu kelimelerden vazgeçilmesi, çevirinin sıhhati gereğidir. Ancak mevcut çevirilerde, bu hususa riayet edilmemiş, kelimelerin kullanımı gelişi güzel yapılmıştır.

Hiçbir dil, diğerinden daha üstün değildir; sadece daha farklıdır. Bu bakımdan bir dilden bir dile yapılan çevirilerde karşılaşılabilecek güçlükler, dillerin birbirlerinden üstün olmasından değil, farkı olmasından kaynaklanmaktadır. Türkçe çevirilerde görülen başarısızlık, Türkçenin yetersizliğiyle izah edilmek isteniyorsa da bu makul ve makbul bir bahane değildir. Sorun, mütercimlerin sadece Arapçaya değil, aynı zamanda Türkçeye de hâkim olmamalarından kaynaklanmaktadır.

Gerçekten de Kur'an'ın sözlü bir metin olduğu son derecede önemlidir. Akdemir bunun önemini bir daha vurgulamak için aynı zamanda Ömer Özsoy'dan da bazı görüşleri aktarmaktadır. Bunun akabinde Akdemir, sözlü hitabın ve nüzul döneminin iyi bilinmesi; bağlamın ve kurgunun doğru kurulmasının önemini üç farklı örnekle açıklamaktadır.

Akdemir ilk örneği Ali İmran suresinin 3/72-74. ayetlerini ele almaktadır:

وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنُوا بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجَهَ النَّهَارَ وَكَفَرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تَأْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ الْهُدَى هُدَى اللَّهِ يَأْتِي أَحَدٌ مِثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾

Akdemir bu ayetlerin anlaşılmasında sıkıntılar yaşandığını dile getirmektedir. Razi bu ayetler hakkında “Kur’an’da anlaşılması en müşkil ayetlerden biri” olduğu aktarılmaktadır. Ayetlere doğru anlam vermeden önce Akdemir farklı meallerden örnekler sunarak Allah’a ait sözlerin yanlış yorum ve kurgudan dolayı nasıl da kolaylıkla Yahudilere atfedildiğini görmekteyiz! Akdemir nihayetinde söz konusu ayetlere doğru bulduğu manayı şu şekilde vermektedir: *Kitap ehlinde bir grup (diğer bir gruba): “İnananlara indirilene, günün başında inanalım, sonunda da inkâr edelim ki, onlar da (inançlarından) dönsünler” (derlerken), (diğer bir grup da onlara): “Dinimize uyanlardan başkasına asla inanmayalım; aksi halde onlar (bu tür davranışlarımızı) Allah nezdinde (halk arasında) aleyhimize delil olarak kullanırlar” demektedirler. De ki: “Doğru yol, Allah’ın (belirlemiş olduğu) doğru yol, size verilmiş olanın aynen bir başkasına da verilmesidir.” Yine de ki: “Kuşkusuz, lütuf Allah’ın elindedir; onu dilediğine verir. Allah (lütufu) çok geniş olan, çok bilendir. O, sevgi ve rahmetini dilediğine ayırır. Allah çok büyük lütuf sahibidir.*

Açıkça görüldüğü gibi mezkûr ayetlere gerçekten de diğer meal yazarlarından tamamen farklı ve aynı zaman oldukça açık manaları takdir eden Akdemir kanaatimizce isabet etmiştir. Nitekim diğer meallerde Allah’a ait sözlerin Yahudilere isnat edildiğini görmekteyiz. Ayrıca bu ayetlerde Kur’an nüzulü dönemine mahsus bir dil özelliği de vardır: “**Biz**” zamiri bulunan ifadeleri Kur’an-ı Kerîm “**Siz**” zamiriyle aktarmaktadır. Bu özellik, Kur’an’ın inmiş olduğu dönemdeki dile ait bir özelliktir; çünkü kişilerin kendi aralarındaki konuşmalar, bu günkü Arapçada da ‘biz’li olarak ifade edilmektedir (Atamov, 2013: 209-218).

196

Akdemir ikinci örnek olarak A’raf suresi 7/31-32. ayetleri ele almaktadır:

﴿٣١﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ
لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾

Akdemir ayetlere şu şekilde mana öngörmüştür: Ey Âdemoğulları! İbadet etmek üzere (Kâbe’ye) her girişinizde, (oraya çıplak olarak girmeyin), elbiselerinizi giyinin. Yiyeceklerinizi yiyin ve içeceklerinizi için; ama sakın (Allah’ın size helal kıldığı yiyecekleri yasaklama konusunda) aşırılığa kaçmayın. Çünkü Allah, aşırılığa kaçanları sevmez. O halde de ki: “Allah’ın kulları için yarattığı elbiseyi, temiz ve güzel rızıkları yasaklayan kimdir?” De ki: “Onlar, dünya hayatında (hem inananlar hem de inanmayanlar), kıyamet gününde ise sadece inananlar içindir.” İşte Biz, bilen bir halk için ayetlerimizi ayrıntılı bir bicinde böylece açıklıyoruz.

Birçok mealde söz konusu ayetler nazil olduğu dönemdeki iniş ortamı bilinmediği/dikkate alınmadığı için ayetlerde murad edilen mananın tam tersinin verildiğine şahit olmaktadır. Nitekim Allah (c.c.) bu ayetler ile çıplak bir vaziyette Beytü’l-Haram’ı tavaf eden Arap müşriklere sesleniyor. Taberi tefsirinde açıkça görülmektedir ki ayet, müşrik Arapların bu çirkin adetlerini bertaraf etmek için inmiştir. Ayrıca aç – susuz kalarak kendilerine eziyet eden müşriklere bunun bir sevap olmadığını bildirmektedir. Bilakis Allah’ın helal kıldığı şeyleri haram kılarak aşırılığa kaçmamalarını emretmektedir (Taberî, 2001: X/149-162). Dolayısıyla tefsirlerde belirtilen bütün veriler göz önünde bulundurulduğu zaman Akdemir’in ayete vermiş olduğu mananın isabetli olduğu anlaşılmaktadır.

Akdemir son örneğini Nisa suresinin 4/150-162. ayetlerinden vermektedir:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرُهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾ يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تَنزِلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرَ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ وَأَتَيْنَا مُوسَى سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٥٣﴾ وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾ فِيمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ وَكَفَرْتُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ وَقَتَلْتُمُ الْبَنِيَاءَ بغيرِ حَقٍّ وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَيَكْفُرُهُمْ وَقَوْلِهِمْ عَلَى مَرْيَمَ بُهْتَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَآلِيَؤْمِنِينَ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِمْ وَبِئْسَ الْقِيَمَةَ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾ فَيُظَلِّمُونَ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَمًا عَلَيْهِمْ طَبِئَاتٍ أُجِّلَتْ لَهُمْ وَيَصَدِّقُهُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخَذَهُمْ لَكِنَ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

Bu ayetler genelde meal yazarları tarafından eksik anlaşılmıştır. Ayetlerde ana cümle ve itirazî/yan cümleler yer almakta fakat bazı meal yazarları bunu fark edememiştir. Genelde mealler söz konusu cümleleri ayırt edemediği için başarılı olamamışlardır. Akdemir ise ana cümleleri ve itirazî cümleleri doğru tespit ettiğine inanmakta ve şu şekildeki bir çeviriyi önermektedir: 150-162. “Elçilerden bir kısmına inanır bir kısmını da inkâr ederiz” demek suretiyle, Allah’a (iman konusunu) elçilerine (iman konusundan) ayırmak ve böylece (Allah elçilerine inanma konusunda) ara bir yol edinmek istemelerinden dolayı, hem Allah’ı hem de elçilerini inkâr konumuna düşmüş olanlara gelince; işte onlar, gerçekten inkâr edenlerdir. (Bundan dolayıdır ki,) Biz, o inkâr edenler için, aşağılayıcı bir azap hazırladık. Bununla birlikte, Allah’a ve aralarında hiçbir ayırım yapmadan elçilere inananlara da gelince; onlar, Allah’ın kendilerine ödülleri vereceği kimselerdir. Allah çok bağışlayan, çok müşfik olandır. Kitap ehli, senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istemektedirler. Musa’dan ise, bundan daha da büyüğünü isteyerek: “Bize Allah’ı açıkça göster” demişlerdi. O zaman, zulümlerinden dolayı, derhal onları yıldırım çarptırmıştı. Yine onlar, kendilerine açık deliller geldikten sonra da buzağıyı tanrı edinmişlerdi. Fakat Biz, bunu da affetmiş ve Musa’ya apaçık bir güç vermiştik. Söz vermelerinden dolayı, Tur’u üzerlerine kaldırmış ve onlara: “Kapıdan selam vererek girin” demiştik. Yine Biz, onlara: “Cumartesi yasağını çiğnemeyin” demiş ve onlardan çok ağır bir söz almıştık. *Ancak, Biz, onların içindeki inkârcılara, sözlerini tutmamalarından, Allah’ın ayetlerini inkâr etmelerinden, Peygamberleri haksız yere öldürmelerinden, “kalplerimiz perdelidir” demelerinden* - Hayır; bilakis, Allah, inkârlarından ötürü, onların kalplerini mühürlemiştir. Bu yüzden onlar, çok az şeye inanırlar. - (gerçeği) inkâr etmelerinden, Meryem’e çok çirkin bir iftirada bulunmalarından, “Allah Elçisi Meryem oğlu Mesih’i öldürdük” demelerinden, - oysa onu ne öldürmüşler ne de çarpmışlar; fakat o, onlara öyle görünmüştür. Onun hakkında görüş ayrılığına düşenler, gerçekten de onun hakkında kuşku içinde bulunmaktadırlar. (Bu yüzden) onların bu konudaki bilgisi sadece zanna tabi olmaktan ibarettir; nitekim onu öldürdüklerinden emin değildirlere. Fakat Allah onu kendisine yükseltmiştir; çünkü Allah çok güçlü olan, çok bilge olandır. Kitap ehlinden hiç kimse yoktur ki, ölümünden önce ona (İsa’ya) inanmış olmasın. O, kıyamet gününde, onlar aleyhinde tanıklık edecektir. Yine Yahudi olanlardan bir kısmının (etmiş oldukları) zulümden dolayı, onlara, daha önceleri kendilerine helal kılınmış olan temiz (yiyecekleri) yasaklamıştık. - *birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymalarından, yasaklanmış olmalarına rağmen faiz almalarından ve insanların*

mallarını haksız yere yemelerinden DOLAYIDIR Kİ, çok acı veren bir azap hazırlamışsınız. Bununla birlikte, içlerinden ilimde derinleşmiş olanlara, sana ve senden önce indirilmiş olana inanan inananlara, namazı kılanlara, zekâtı verenlere, Allah'a ve ahiret gününe inananlara gelince; onlar, Allah'ın kendilerine çok büyük bir ödül vereceği kimselerdir.

Kur'an'ın Nüzul Dönemindeki Arapçaya Vakıf Olabilme Sorunu ve Çözümleri

Akdemir, Kur'an'ın doğru anlaşılmasının öneminden bahsederken tarih seyri içerisinde kelimelerin anlam değişikliğine uğradığının bir vakıa olduğu hatırlatmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın nüzul dönemindeki Arapçaya ulaşabilmek için art süremlî semantik ve eş süremlî semantik araştırmalarının yapılması kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır.

Kur'an'ın 610-622 yıllar arasında nazil olduğunu hatırlatan Akdemir nüzul dönemden itibaren günümüze kadar kelimelerin anlam değişikliğine uğradıklarını göz önünde bulundurulmasının şart olduğunu dile getirmektedir. Akdemir açıklamalarına özetle şu şekilde devam etmektedir: Kur'an'ın nüzul dönemindeki Arapçaya ulaşabilmek için ne yazık ki sözlükler yetersiz kalmaktadır. Bu boşluğu doldurmak için hiçbir çalışma yapılmadığı gibi birkaç araştırmacı haricinde böyle bir sorunun varlığından haberdar bile olunmaması son derecede üzücü bir durumdur.

Kur'an'da yer alan kelimelerin anlam değişikliğine uğradığına ilk dikkat çeken Mısırlı müfessir Emin el-Hûlî olmuştur. El-Hûlî, özetle, mevcut sözlüklerin Hz. Muhammed'in dönemindeki dili yansıtmada yetersiz ve hatta faydasız olduğunu dile getirmektedir (el-Hûlî, 2001: 95-97). Akdemir, el-Hûlî'nin bu görüşüne katılmakla beraber önerdiği çözümünü yetersiz bulmaktadır. Nitekim el-Hûlî, Kur'an'ın nüzul dönemindeki Arapçaya ulaşabilmek için her müfessirin bizzat kendisinin araştırma yapmasının gerekliliğini savunmaktadır. Bu açıdan el-Hûlî'ye Arap dilbilimcileri de katılmaktadır. Fakat Akdemir'e göre bütün bu çabalar bireysellikten öteye geçemediği için ilmî bir yöne sahip değildirler. İşte bu bağlamda Sami dillerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Nitekim Sami dilleri, zaman içerisinde kelimelerin muhtemel unutulmuş manalarını tespit etmede ilmî bir veri sağlayabilecektir. Bundan dolayı Akdemir hayatının son nefesine kadar bu alanda çaba sarf etmeye gayret etmiştir. Akdemir hedefini gerçekleştirebilmek için görev yaptığı fakültede yüksek lisans ve doktora tezlerine danışmanlık yapmıştır.

198

Sami Dil Ailesi

Akdemir Kur'an'ı anlamada Sami Dillerin bilinmesini şart koşmaktadır. Nitekim Kur'an'da geçen kelimelerin asıl kök manasına ulaşmanın tek yolu buna bağlıdır. Akdemir Kur'an'da zikredilen fiil kökleriyle ilgili yüksek lisans ve doktora düzeylerinde art süremlî semantik açıdan araştırmalara danışmanlık yapmıştır: "EMR" (Aptourachman, 2002), "QRE" (Çipiloğlu, 2003), "ŞHD" (Korkmaz, 2003), "ABD" (Akça, 2004), "VSY" (Müftüoğlu, 2004), "BRK, SBH, KDS" (Türkmen, 2007), "HNF" (Arslan, 2012), "ZKY-SDK" (Harput, 2015) ve "RÛH ve NEFS" (Topyay, 2016) kökleri ile "ÂLEM" (Karaosman, 2006) ve "HAK" (Kumru, 2007) sözcükleri ilgili Eski Ahit'te, İncillerde ve Kur'an'da yürütülen art süremlî çalışmalar başarı ile sonuçlandırılmış bulunmaktadır. "HSB", ve "KFR-EMN", ve "RDY" kökleri ile ilgili art

sürekli çalışmalar ise devam etmektedir. Akdemir çalışmaların neticesinde köklerin hakkında şu değerlendirmelerde bulunuyor:

“EMR” kökünün kök anlamı *emretmek* değil *söylemek, anlatmaktır*.

“QRE” kökünün kök anlamı, *okumak* değil *çağırma*dır.

“ABD” kökünün kök anlamı, *kul olmak* değil *yapmak, yaratmak, gerçekleştirmek, üretmek, çalışmaktır*.

“VSY” kökünün kök anlamı, *tavsiye etmek, önermek* değil *emretmektir*.

“HNF” kökünün kök anlamı, tıpkı “SBE” kökü gibi *yoldan çıkmak, sapmak, haktan batıla meyletmektir*. Tabii ki bu betimleme, müşriklerin, Peygamberleri ve inananları, inançsız ve dinsiz görmelerine dayanmaktadır.”

“ŞHD, BRK, SBH, QDS” kökleri kök anlamlarını günümüze dek değişmeden sürdürebilmişlerdir (Akdemir, 2013).

Akdemir, bu tür çalışmaların ne Batı’da ne de İslam dünyasında hiçbir şekilde inceleme konusu olmadığını hatırlatmaktadır.

Kur’an’ın Anlaşılmasında Önceki Vahiylere Konumu

Elbette Sami dilleri sadece dil bakımından önemli değildir. Daha da önemlisi olan hemen bütün vahiylere Sami dilleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Böylece, nasıl ki eğer Kur’an vahyini doğru anlamak istiyorsak Hz. Muhammed’in dönemi iyi bilinmesi gerekir; aynı şekilde Kur’an vahyini doğru anlamak için vahiy sürecini bir bütün olarak ele alınması gerekir. Bundan dolayı Kur’an vahyini doğru anlamak için Akdemir, “Eski Ahid ve İnciller, inceleme konusu yapılmadan Kur’an’ı doğru olarak anlamak asla söz konusu değildir” görüşünü net bir şekilde ortaya koymaktadır. Akdemir’in bu görüşü kanaatimizce isabetlidir. Çünkü Kur’an sürekli bir biçimde kendinden önceki vahiylere atıfta bulunmakta ve kendini, kendinden önceki vahiylere onaylayıcısı (musaddık) ve koruyucusu (müheymin) olarak takdim etmesine şaşırılmaması gerekir.

Kur’an’ın *musaddık* ve *müheymin* sıfatlarını gündeme getirdikten sonra Akdemir “tefsir usulü konusundaki kaynaklarımız, hala semantik konularına gereken ilgiyi göstermekten uzaktır” ifadeleriyle üzüntüsünü dile getirmektedir. Her ne kadar müfessirler çalışmalarında dil konularına ağırlık verseler de talep edilen hedefe ulaşmaktan uzaktırlar. Sami dillerinin Kur’an’ı anlamada katkısından bahseden Akdemir konunun önemini “Kur’an Semantiği” adlı çalışmasından alıntılarla ortaya koymaktadır:

Sami dilleri içinde *Proto-Semitik*’i en iyi bir biçimde yansıtan Arapçadır; bu noktada Akkadça’dan bile eski sayılabilir.

Arapça dışındaki Sami dilleri, *kolaylık* ilkesi gereği, Arap diline nazaran her bakımdan kolaylaşmış olan dillerdir. Bu durum, morfoloji, sentaks ve sözcük hazinesi bakımından geçerlidir.

Arapça dışındaki Sami dillerde, harflerle ilgili olarak meydana gelmiş olan değişim kuralları öğrenilecek olursa, Sami dillerdeki hemen bütün sözcüklerin Arapça’da var olduğu kolaylıkla görülür.

Sami dillerin en önemli özelliği genelde üç harften oluşan köklerden oluşmasıdır. Kökler aynı zamanda anlamları da içerirler. Bu bakımdan kök anlamlarının doğru olarak belirlenmesi çok hayati bir önem arz eder. İşte bu bağlamda Karşılaştırmalı Sami dilleri araştırmaları, özellikle Arapça’da kaybolmuş olan kök anlamlarının belirlenmesinde çok önemli katkılar sağlayabilir. Her ne kadar Arapça, Sami dilleri içinde *Proto-Semik*’e en yakın dil olsa da Arapça ile ilgili olarak elimizde, bir kaç kitabe dışında, Kur’an-ı Kerim’den başka yazılı belge yoktur. Oysaki diğer Sami dilleri için aynı durum söz konusu değildir. Örneğin Akkadça söz konusu olduğunda, M.Ö. 2600 yıllarının gerisine bile gidilebilmektedir.

Mademki Arapça, Sami dilleri içinde *Proto-Semitik*’e en yakın ve en eski dildir, o halde, bu dillerde var olan kök anlamlarını da içermek durumundadır.

Kur’an içinde biraz dikkatli yapılan okumalar bile, son derece sık kullanılan birçok kökün, kök anlamlarının kaybolduğunu açıkça gözler önüne sermektedir.

Kur’an’ın doğru anlaşılabilmesi, yani Hz Peygamber ve Onun güzide arkadaşlarının onu anladıkları gibi anlaşılabilmesi için, kaybolmuş olan kök anlamların mutlaka belirlenmesi gerekir. Bunun da tek yolu, Sami dillerinde yapılacak olan art süremlerle semantik çalışmalardır.

Ayetlerin Numaralandırılması

Bilindiği gibi Kur’an ayetlerinin bugünkü şekliyle numaralandırılması sonradan yapılan bir iştir. Yine malum olduğu gibi bir ayet, anlamlı bir cümleye tekabül etmesi şart değildir. Bu hem Mushaf’ta yer alan Arapça ayetler hem de başka dillere tercüme edilen mealler için geçerlidir. Buna bir örnek olarak Rum suresinin 30/1-5. ayetlerini verebiliriz. Meal yazarları ayetlere genelde mana verirken ayet numaralarına odaklanmaktadır. Bunun neticesinde her ayetin anlamlı bir cümle olarak algılandığından hatalar kaçınılmaz olmaktadır. Sonuç olarak okur Türkçe Kur’an çevirilerinde bozuk cümlelerle yüz yüze kalmaktadır:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْم ﴿١﴾ غَلَبَتِ الرُّومُ ﴿٢﴾ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿٣﴾ فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدِ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾

Elif lâm mim.

Rum(lar), yenildi:

Nerede yenildiler?

(Bölgeye) En yakın bir yerde. Onlar (bu) yenilgilerinden sonra yeneceklerdir;

Ne kadar bir sürede?

Birkaç yıl içinde. (Onların) Bu (yenilgileri)nden önce de, sonra da emir Allah’ındır (ferman O’nundur). O gün müminler sevinir(ler).

Ne suretle veya hangi sebeple?

Allah’ın yardımıyla. (Allah) Dilediğine yardım eder. O, galiptir, esirgeyendir (Ateş, 1980: Rum 30/1-5).

Böyle bir çeviri ne Arapça ne de Türkçe cümlelerin kuruluşuna uygundur. Çünkü “غَلَبَتِ - gulibet” fiili ile bu fiilin müteallakı “فِي أَدْنَى الْأَرْضِ - fi adna’l-ardi” olmasına rağmen ayrı ayrı tercüme edilmiştir. Her ne kadar aralarında ayet sonu olsa da bu iki ayet arasında durulmaması

gerektiğini bildiren “ل/la” secâvend işareti bulunmaktadır. Bilindiği gibi “ل/la” işareti mikro bir anlamın tamamlandığı fakat makro bir anlamın oluşması için devamının icabını bildiren bir işarettir. Dolayısıyla burada ayetin bağlamını kurarak anlam vermemiz gerekir. Aksi halde ayetin durağına riayet ederek mana verirsek anlam tamamlanmamış/eksik kalır. Yine aynı şekilde “سَيَعْلَبُونَ - seyağlibûne” fiili ile onun müteallakı “فِي بَيْتِ سِنِينَ - fi bid’ı sinîn” arasında da bir ayet durağı vardır ve durulmaması gerektiğini gösteren “ل/la” harfi bulunmaktadır. Her ne kadar ayet durağı olsa da bu iki ayeti birleştirerek mana vermemiz bağlamın doğru anlaşılması için zaruridir. Son olarak “يَفْرَهُ - yefrahu” fiili ile onun müteallakı “بِنَصْرِ اللَّهِ - binasrillah” aralarında ayet durağı vardır ama yukarıda belirttiğimiz durum burası için de geçerlidir. Burada sebep ile müsebbebin birbirinden ayrılarak anlam verilmesi mananın kopukluğuna neden olacaktır.

Şimdi burada fiil ile müteallakı, sebep ile müsebbebi birleştirerek anlam verelim:

1. Elif lâm mim.

2-3. Rumlar yenildi + en yakın bir yerde.

3-4. onlar bu yenilgilerinden sonra yeneceklerdir + birkaç yıl içinde.

4-5. o gün müminler sevinirler + Allah’ın yardımıyla...

Şimdi ise bağlamı esas alalım ve cümleyi Türkçeye göre kurarak bu ilk beş ayete anlam vermeye çalışalım:

1-5. Elif lâm mim. Rumlar en yakın bir yerde yenildi. Onlar bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde yeneceklerdir. O gün müminler Allah’ın yardımıyla sevinirler. (Allah) Dilediğine yardım eder. O, galiptir, esirgeyendir (Atamov, 2013: 100-103).

Akdemir mukaddimesini tamamlarken ayetlere mana verirken bazen ayet numaralarına dikkat etmediğini “ayetlere mana verirken ayetlerin numaralandırılmasını anlama zarar vereceği durumlarda dikkate almamaya özen gösterilmiştir” ifadeleriyle beyan etmektedir. Her ayeti ayrı ayrı birer cümle algılayıp erek dile kazandırmanın yanlış olduğunu en açık bir şekilde, yukarıda açıkladığımız Nisa suresinin 4/150-162. ayetlerinde görmemiz mümkündür.

Ayrıca her çevirinin bir yorum olduğunu hatırlatan Akdemir, mütercimim okur tarafından tanınması ve takva sahibi olması gerekliliğini belirtmektedir. Akdemir, Kur’an çevirisinde en çok Muhammed Esed’in The Message of the Qur’an adlı mealinden istifade ettiğini bildirmektedir. Sonuç kısmında da Kur’an’ı Türk diline aktarırken **eleştirel-felsefi hermenötiğe** dayalı **işlevselci bir çeviri kuramını** izlediğini ifade etmektedir.

DEĞERLENDİRME

Kur’an, insanlığı karanlıktan aydınlığa çıkarmak için gönderilen son ilahî vahiydir. Kur’an’ın daha nüzul döneminden beri anlaşılması için çabalar sarf edilmiştir. Şüphesiz ki Kur’an’ın doğru anlaşılması ayetlerin nazil olduğu dönemin iyi bilinmesine bağlıdır. Ayrıca Kur’an’da verilen mananın doğru anlaşılması kelimelere doğru mana vermekten geçmektedir. İşte burada özellikle üzerinde durulması ve dikkat edilmesi gereken hususlar vardır.

Kur’an’ın Nazil Olduğu Dönemde Konuşulan Arap Diline Hâkim Olamama Sorunu

Kur'an'da geçen kelimelerin kök anlamını tespit etmede Emin el-Hûlî, Düccane Cündioğlu ve Salih Akdemir mevcut sözlüklerin yetersiz olduğunda hemfikirdirler. Bu sorunu çözebilmek için mezkûr şahıslar farklı önerilerde bulunmaktadır.

Emin el-Hûlî, önerisinde Kur'an'ı anlamak isteyen herkes kendi çabalarıyla kelimenin asıl manası içine doğana kadar araştırma yapması gerekmektedir. Elbette ki bu ilmî bir metot olmaktan uzaktır. Kaldı ki bu şekilde tespit edilen mana sadece kâşifini bağlar. Bundan dolayı Akdemir, Emin el-Hûlî'nin önerisinin sağlam temellere dayanmadığı düşüncesindedir.

Bu sahada önemli diğer bir isim olan Düccane Cündioğlu ise dilin dinamikliğinden bahsetmektedir: Dil her zaman bir değişiklik içinde olduğunu "Dil, özü itibarıyla 'toplumsal bir olgu' olduğundan, gayr-ı şahsi bir nitelik taşır ve bu genel karakteri nedeniyle de belli bir zamana iktirani yoktur. Dil zamanla birlikte yinelenir, yenilenir, gelişir, değişir, yerinde durmaz..." cümleleriyle vurgular (Cündioğlu, 2014: 32). Bu gibi önemli tespitlerde bulunan Cündioğlu derdimize derman olacak eserlerin varlığından bahsetmektedir. Ona göre Hz. Muhammed'in dönemindeki Arapçayı yansıtacak eserler vardır fakat bunlardan bir kısmı ya kaybolup günümüze kadar ulaşamamıştır ya da raflarda tozlar içinde ilim adamlarını beklemektedir (Cündioğlu, 2014: 35-40). Fakat maalesef Cündioğlu'nun sunduğu bu görüş ve öneri eksik kalmaktadır. Eksiktir çünkü söz ettiği yeni neşredilen eserler - Düccane örnek olarak Mukâtil'in tefsirini ve el-Vücûh ve'n-Nezâir isimli eserini vermektedir - konumuza ışık tutmaktan uzaktır. Biz, ecdadımızın telif ettikleri eserleri küçümsemiyoruz, bilakis her birinin özel değeri vardır. Ancak, amaçlanan hedefe varabilmemiz için bu eserler yeterli değildir.

Emin el-Hûlî ve Düccane Cündioğlu'nun hedefleri aynıdır:

Sözcüklerin, Kur'an'ın nazil olduğu dönemdeki anlamlarını veren bir Kur'an lüğatini oluşturmak;

202

Kur'an'ın nazil olduğu dönemden günümüze dek anlam değişmelerini kronolojik olarak gösteren genel bir Arapça lüğat hazırlamaktır.

El-Huli'ye göre her müfessir bireysel olarak fiil köklerinin anlamlarını tespit etmelidir. Fakat dayanacağı bir kaynak olmadığı için öneri bireysel olmaktan öteye gidememektedir. Cündioğlu ise sorunu çözmek için erken dönemlerde telif edilmiş eserlerden bahsetmektedir. Kütüphanelerin tozlu raflarında bulunan eserlerin, sorunun çözümüne doğrudan katkıda bulunacağını sanmıyoruz. Nitekim örnek olarak gösterdiği eserler faydalı olmalarına rağmen bahsi geçen sözlüğün meydana getirilmesinde yeterli katkı sağlamamaktadır. Her şeye rağmen bu sorunun varlığından bahseden her iki araştırmacıyı da takdir etmemiz gerekir.

Yukarıda sözünü ettiğimiz sorunun çözümü için tekliflerde bulunan Salih Akdemir'in görüşünün konuya yaklaşım açısından daha uygun olduğunu düşünmekteyiz. Akdemir'e göre fiil köklerinin kök manalarını tespit etmede kullanılması gereken yol Sami dillerdir. Nitekim Sami dilleri, zaman içerisinde Kur'an'da zikredilen kelimelerin muhtemel unutulmuş manalarını tespit etmede ilmî bir veri sağlayabilmektedir. Ayrıca Akdemir böyle bir öneride bulunmakla yetinmemiş aynı zamanda hedefini gerçekleştirebilmek için görev yaptığı kurumda yüksek lisans ve doktora tezlerine danışmanlık yapmıştır.

Kur'an Çevirilerinde Yöntem Sorunu

Üzerinde durulması gereken önemli konulardan birisi de Kur'an'ı başka bir dile aktarmada bir yöntemin seçilmemesidir. Akdemir konu ile ilgili yaptığı başka bir çalışmasında Kur'an

çevirileriyle alakalı şu açıklamalarda bulunmaktadır: Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye'de tercüme faaliyetine ağırlık verilmiştir. Bu faaliyetin sonucunda birçok Kur'an tercümesi yayımlanmıştır. Ancak bunlardan çok azı ilmi özelliğe sahiptir. Zira büyük bir kısmı, ehil olmayan kişiler tarafından hazırlanmıştır. Öyle görünüyor ki, birçok kimseye göre, Kur'an'ı Kerim'i tercüme etmek için iyi derecede Arapça bilmeye bile gerek yoktur. Güvenilir birkaç tercüme esas alınıp, ufak tefek bazı değişiklikler yapıldı mı, Türk diline yeni bir tercüme kazandırılmış demektir! Aksi halde, aynı hataların sık sık tekrarlanması izahını kolay olmasa gerekir (Akdemir, 1989: 76).

İçinde bulunduğumuz durumun vahametini gösteren bu tablo düşündürücüdür. Bu vahametın temel sorunlarından birisi kaynak dilin ve erek dilin yeterince bilinmemesidir. Diğer bir sorun ise çeviride yöntemsizliktir. Kur'an çevirisinde yöntemsizlik giderilmesi gereken önemli bir kusurdur. O zaman Kur'an çevirilerinde mutlaka bir yöntem seçilmelidir. Akdemir'in de belirttiği gibi, bu durum sadece Türkçe Kur'an çevirileri için değil bütün dünya Kur'an çevirileri için geçerlidir (Konuyla alakalı bazı çalışmalar için bkz: Cündioğlu, 2014: 1; Hacımüftüoğlu, 2008: 54).

SONUÇ

Şüphesiz ki Türkiye en çok Kur'an mealine sahip olan ülkelerden birisidir. Fakat maalesef kemiyetin yüksek olması keyfiyetin de öyle olacağı anlamına gelmemektedir. Genelde Türkçe Kur'an çevirileri hazırlanırken Dilbilime ve Çeviribilime laik olduğu ihtimam gösterilmemiştir ve çeviride bir yöntem tercih edilmemiştir. Sahip olduğumuz meallerde en büyük sorun yöntemsizliktir. Bununla birlikte Kur'an'ın sözlü bir hitap olduğu göz ardı edilmiş ve Türkçemize kazandırılırken her zaman dil yapımıza riayet edilmemiştir. Arapçanın Sami dil ailesine mensup olduğu önemsenmemiş ve kelimelerin Kur'an'ın nüzul dönemindeki asıl anlamı tespit etmede Sami dilleri kullanılmamıştır. Hatta kelimelerin anlam değişikliğine uğradığı vakıası göz ardı edilmiştir. Dahası böyle bir sorunun var olduğunun, birkaç kişi hariç, bilincine dahi varılmamıştır. Son olarak da Kur'an'ın, önceki vahiylerden tamamen kopuk ve bağımsız olduğu düşünülmüş ve Kur'an'ı anlamaya çalışılırken Kutsal Kitap'lara başvurulmamıştır. İşte özetle vurguladığımız bütün bu özellikleri nazari dikkate alarak Kur'an'ı Türkçemize kazandırdığını belirten Akdemir diğer araştırmacıların da bu ve buna benzer hususlara önem vermelerini arzulamakta ve "Son Çağrı Kur'an" isimli mealinin mukaddimesinde müfessirlere bu yönde çağrıda bulunmaktadır.

Kaynakça

- Akça, N. (2004). Vahiy geleneğinde übd kökünün semantik açıdan incelenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Akdemir, S. (1989). *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri*, Akid Yayınları, Ankara.
- Akdemir, S. (2013). *Linguistic Approaches to the Qur'an: Contribution to Creating a Great Dictionary of the Qur'an*, 1st International Symposium On Rethinking The Qur'an, Ankara.

- Aptourachman, A. (2002). *Vahiy Geleneğinde EMR Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arslan, E. (2012). *Vahiy Sürecinde HNF kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atamov, M. (2013). *Rus Dilinde Yayımlanan Kur'an-ı Kerim Çevirilerinin Çeviribilim Açısından İncelenmesi (Başarılı Bir Rusça Kur'an Çevirisinin Oluşturulmasına Katkı)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ateş, S. (1980). *Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meali*, Kılıç Kitabevi, Ankara.
- Cündioğlu, D. (2014). *Kur'ân Çevirilerinin Dünyası*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Çipiloğlu, F. B. (2003). *Vahiy Geleneğinde QRE Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- el-Hülî, E. (2001). *Kur'ân Tefsirinde Yeni Bir Metod*, çev.: Mevlüt Güngör, Bizim Büro Basımevi Yayınları, Ankara.
- et-Taberî, M. b. C. (2001). *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Hicr Yayınları, Kahire.
- Hacımüftüoğlu, H. (2008). *Kur'ân Tercümelerinde Yöntem Sorunu*, İz Yayınları, İstanbul.
- Harput, M. (2015). *Vahiy Sürecinde "Zky" ve "Sdk" Köklerinin Artsüremlili (Diachronic) Semantik İncelemesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karaosman, M. (2006). *Vahiy Sürecinde Alem Kelimesinin Semantik Tahlili*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Korkmaz, H. (2003). *Vahiy Geleneğinde ŞHD Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kumru, M. (2007). *Vahiy sürecinde hak kökünün semantik açıdan incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Müftüoğlu, Ö. (2004). *Eski Ahit Ahit ve Kur'ân'da VSY Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Topyay, Y. (2016). *Vahiy Sürecinde "Rûh ve Nefs" sözcüklerinin Semantik Açısından İncelenmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türkmen, M. (2007). *Kur'ân-ı Kerîm ve Kitâb- Mukaddes'te "BRK", "SBH" ve "KDS" Köklerinin Semantik İncelemesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

SEYYİD AHMET ARVASI'NİN İHMAL EDİLMİŞ BİR ESERİ: “İLM-İ HAL” VE DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Nail KARAGÖZ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Seyyid Ahmet Arvasi 1932-1988 yılları arasında yaşamış, çok yönlü bir ilim adamıdır. O, dinin psikolojik ve sosyal yönüne değinen nitelikli eserler kaleme almıştır. Özellikle “İlm-i Hal” adını verdiği eseri, bir insanın doğumundan ölümüne kadarki “hallerine” dinden üretilmiş çözüm önerileri sunması bakımından ilm-i hal geleneğimize yenilikler getirmiştir. Zira o, klasik ilm-i hallerimiz gibi konu merkezli bir tertip oluşturmamış, eserini insanın doğumundan ölümüne her “hal”ini dikkate alarak düzenlemiştir. Bu manada İlm-i Hal’ini 3 ana bölümden oluşturmuştur. “Allah ve Âlemler” adındaki birinci ana bölümde Allah’tan, mahlukattan ve insanın yaratılmasından söz eder. İkinci ve asıl ana bölümün ana başlığı “İslam ve Doğumundan Ölümüne Kadar İnsan”dır. Bu bölüm eserin orijinalliğini ortaya koyması bakımından önemlidir. Arvasi bu bölümde insanın doğum öncesinden kabir hayatına kadar geçirdiği evrelerde kendisine gerekli olan dini bilgileri sistematik bir biçimde verir. 3. ana bölüm ise “Kıyamet ve Yeniden Diriliş” başlığını taşımaktadır. Bildirimizde Arvasi’nin İlm-i Hal’i değerlendirilecek ve yeni bir ilm-i hal anlayışına zemin oluşturup oluşturamayacağı tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Seyyid Ahmet Arvasi, İlm-i Hal, Din.

205

A Neglected Work of Sayyid Ahmet Arvasi: Catechism and Thoughts

Sayyid Ahmet Arvasi who lived between 1932 and 1988, is a multi-faceted scholar. He wrote qualitative works referring to the psychological and social aspects of religion. In particular, his work called "İlm-i Hal" has brought innovations to our tradition of catechism in terms of offering a solution proposal made from the birth of a person to his death. Because he did not make a topic-centered arrangement like our classical catechisms, but arranged his work by considering every "status" in his death from the birth of man. In this sense, İlm-i Hal was composed of 3 main sections. He speaks of Allah, the creation of the creatures and man in the first chapter which called "Allah and the Universes." The second and the main chapter is the main title "Islam and Man from his Birth to his Death". This section is important to reveal the originality of the work. In this section Arvasi gives the religious information he needs in a systematic way in the stages of human beings, from birth to grave life. The third chapter carries the title of "Doomsday and Resurrection". It will be argued that Arvasi's Science will be appreciated and that it will be able to create a basis for a new understanding of science.

Keywords: Seyyid Ahmet Arvasi, Catechism, Religion.

1. Seyyid Ahmet Arvasi

Ailesi Van'ın Bahçesaray ilçesine bağlı Arvas (Doğanyayla) köyünden olan Seyyid Ahmet Arvasi, 15 Şubat 1932'de Ağrı ilinin Doğubayazıt ilçesinde doğmuştur. Babası Van Gümrük Müdürlüğü'nden emekli Abdülhakim Efendi, annesi Cevahir Hanım'dır.¹

Erciş Öğretmen Okulunu bitirdikten sonra 1958 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji bölümünden mezun olan Arvasi, ilkokul öğretmenliği yanında çeşitli Eğitim Enstitülerinde Pedagoji öğretmenliği yapmıştır. 1978 yılında Atatürk Eğitim Enstitüsü'nden Kırşehir'e ve İstanbul Ümraniye'ye sürgün edilen Arvasi, buralarda çalışma imkanı bulamadığı için 1979 yılında emekli olmak zorunda kalmıştır.² Arvasi, 31 Aralık 1988 tarihinde kalp krizinden vefat etmiştir.³

Arvasi'nin eserleri şunlardır:

- 1- Şiirlerim
- 2- İleri Türk Milliyetçiliğinin İlkeleri
- 3- Kendini Arayan İnsan
- 4- İnsan ve İnsan Ötesi
- 5- Eğitim Sosyolojisi
- 6- Türk-İslam Ülküsü (3 cilt)
- 7- Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz
- 8- Hasbihal (6 cilt)
- 9- Doğu Anadolu Gerçeği
- 10- İlm-i Hal⁴

2. İlm-i Hal Geleneğimiz

İlm-i Hal, “ilim” ve “hal” kelimelerinden oluşan birleşik bir kavramdır. Bu kavram, davranış veya durum bilgisi olarak anlaşılabilir. Genellikle inanç, ibadet, muamelat (günlük yaşayış) ve ahlak konularında temel bilgiler veren ilm-i hal kitapları, kimi zaman da büyük peygamberlere ve Hz. Muhammed'in hayatına dair özet bilgiler vermektedir.

İlim öğrenmenin her Müslümana farz olduğunu bildiren hadiste⁵ geçen “ilim” kelimesi İslam alimlerinde ilm-i hal olarak yorumlanmış ve ilm-i halin muhtevasının iman, namaz, oruç, helal

¹ Seyyid Ahmed Arvasi, *Doğu Anadolu Gerçeği*, İstanbul 1986, s. 5; Seyyid Ahmed Arvasi, *Hasbihal*, İstanbul 1990, I, 5.

² Sakin Öner, “Türk-İslam Ülküsü Mütefekkirinin Eğitimle İlgili Düşünceleri”, *Ufuk Çizgisi Dergisi*, Sayı: 4, İstanbul 1990, s. 21; Şuayip Özdemir, “Seyyid Ahmed Arvasi'nin Eğitimci Kişiliği ve Din Eğitimiyle İlgili Görüşleri” *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:7, 335-348, İstanbul 2000, s. 338.

³ Özdemir, “Seyyid Ahmed Arvasi'nin Eğitimci Kişiliği ve Din Eğitimiyle İlgili Görüşleri” s. 336.

⁴ Özdemir, “Seyyid Ahmed Arvasi'nin Eğitimci Kişiliği ve Din Eğitimiyle İlgili Görüşleri”, s. 337-338.

ve haram gibi günlük hayatta lazım olan bilgilerden oluştuğu kabul edilmiştir. Bu tür eserlerin telifine muhtemelen 9./15. yüzyıldan itibaren başlandığı bilinmektedir.⁶ Nitekim 15. yüzyılda yaşamış ilk Türkçe ilm-i hal müelliflerinden Candaroğlu İsmail Bey, kaleme aldığı *Hulviyyât* adlı eserinde bu hadisi konu edinerek buradaki ilim talebinin ne olduğu hakkında bilgilerin ihtilaf ettiğini, müfessirlerin tefsir ilmi, hadisçilerin hadis ilmi, fakihlerin fıkıh, kelamcılarının kelim olduğunu iddia ettiklerini nakleder. O, muhakkiklerin tahkikine göre buradaki ilimden kastın “ilm-i hal” olduğunu söylemektedir. Yani her kimsenin kendi haline uygun ilmi öğrenmesi farz-ı ayndır, fazlası ise farz-ı kifayedir.⁷

Muhteva olarak günlük din bilgisini içeren genel ilm-i haller yanında bir mezhebin görüşlerini açıklayan veya askerler, kadınlar, esnaflar gibi belli bir zümreyi hedef edinen ilm-i haller de yazılmıştır. Yüzyıllar öncesine dayanmakta olan ilm-i hal geleneğimiz Cumhuriyet döneminde de devam etmektedir. Bu dönemde ilm-i hallerin bir kısmı dua, vaaz ve irşad mahiyetinde bölümler barındırır. Bununla birlikte büyük çoğunluğu yalnızca inanç, ibadet, ahlak ve günlük yaşayış bilgilerine yer verir. Ahmet Hamdi Akseki'nin *İslam Dini* ve Ömer Nasuhi Bilmen'in *Büyük İslam İlm-i Hali* 1980'li yıllara kadar en çok okunan kitaplar arasındadır ve bu çalışmalar sonraki ilm-i hallere de örneklik teşkil etmiştir.⁸

3. Seyyid Ahmet Arvasi'nin *İlm-i Hal*'i

Bildirimize konu edindiğimiz Arvasi'nin *İlm-i Hal* adlı kitabı, onun, İslam dünyasının kurtuluş ümidi olarak gördüğü gençliğe ithaf ettiği bir eserdir. Eserde, bir Müslümanın doğumundan ölümüne kadar dikkate alması gerektiği İslami emir ve ölçülere yer verilmektedir.⁹ Döneminde yazılan diğer ilm-i hal kitapları kadar tanınmasa da konulara yaklaşımı, şekil özellikleri, diğerlerinde bulunmayan sıra dışı konulara girmesi yönlerden farklılık göstermektedir.

Arvasi'nin de dediği gibi düşünce hayatımızda ağırlık noktası insandır. Zira Allah'tan sonra en değerli varlık insandır.¹⁰ Arvasi ile ilgili yapılan bir tespitte onun, *Kendini Arayan İnsan, İnsan ve İnsan Ötesi* ve *Türk-İslâm Ülküsü* adlı eserlerinde insanın peşinde koştuğu ve onu tanımaya çalıştığı belirtilmektedir.¹¹ Onun bu tespitte yer verilen eserlerine *İlm-i Hal*'i de eklemek gerekir. Zira Arvasi, aynı arayışına burada da devam etmekte hatta *İlm-i Hal*'in neredeyse her sayfasında bu arayışını sürdürmektedir.

O, güncel pedagoji bilgileriyle İslam'ın ezeli ve ebedi kuşatan ölçülerini karşılaştırıp uzlaştırma çabası içindedir. Bazılarının küçümsediği ilm-i hal alanının aslında muhteşem bir alan olduğunu savunur. İlm-i Halin, müminin hayatını beşikten mezara kadar kuşatan inanç, emir ve yasaklar

⁵ İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, Tahkik. M. Fuad Abdülbâki, I-II, Beyrut, ty. I, 81, Hadis nu: 224; el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, (Tahkik. Mahfuz er-Rahmân Zeynullâh), I-IX, Beyrut-Medine 1409/1988; I, 172; el-Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, I-XIV, Bombay 2003, III, 193, Hadis nu: 1543.

⁶ Hatice Kelpetin, “İlmihal”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 139.

⁷ İsmail Bey, *Hulviyyât*, 22 Sel, 4948, 2a.

⁸ Kelpetin, “İlmihal”, *DİA*, XXII, 140.

⁹ Özdemir, “Seyyid Ahmed Arvasi'nin Eğitimci Kişiliği ve Din Eğitimiyle İlgili Görüşleri”, s. 337-338.

¹⁰ Seyyid Ahmet Arvasi, *İnsan ve Ötesi*, Burak Yay., İstanbul, ty., s. 12; İbrahim Kaplan, “S. Ahmet Arvasi'nin Din Anlayışı”, *Religious Sciences*, Volume 2, 2014, ss. 45-64, s. 46.

¹¹ Kaplan, “S. Ahmet Arvasi'nin Din Anlayışı”, s. 47.

nizamı demek olduğunu söyler.¹² Ona göre ilm-i hal, bir müminin doğum öncesinden başlayarak ölüm sonrasına kadar bütün hayatını İslami iman ve atmosfer içinde manalandıran yüce nizamdır.¹³ İlm-i hal insan dahil bütün yaratılmışlara İslam'ın getirdiği yeni bir bakış açısı demektir.¹⁴

Arvasi, *İlm-i Hal*'ine ithafla başlar. O, bu eserini, kendi tabiriyle kara ve kızıl emperyalizmin pençesinde inleyen, parçalanıp fırka fırka olan, düşman reçetelerinde şifa arayan, Allah ve Rasül'ün çizgisine giremeyen, ideolojik bütünlüğünü ve teknolojik üstünlüğünü kaybeden, muzdarip ve çaresiz İslam dünyasının –her şeye rağmen- kurtuluş ümidini kaybetmeyen ve “Kurtuluş İslam'da” diyerek yeni bir heyecanla silkinip ayağa kalkmaya çalışan imanlı ve aziz gençliğine ve muzdarip aydınlarına ithaf etmiştir.¹⁵

3.1. *İlm-i Hal*'in Şekil Özellikleri

Arvasi, kitabının muhtevadan çok şekil yönünden yeni olduğunu söylemektedir.¹⁶ Konuları önem sırasına göre değil, insan gelişimindeki aşamaların güncelliğine göre işlemiştir. Yani insanın hayat serüvenini çeşitli aşamalara ayırmış ve ilm-i hal bilgilerini bu aşamaların gerektirdiği yerlerde vermiştir. Söz konusu aşamalar bebeklik, ilk çocukluk, ikinci çocukluk, ergenlik ve mükelleflik, gençlik ve ihtiyarlıktan oluşmaktadır.¹⁷ İlm-i hal, ömür bilgisi demektir. Dolayısıyla Arvasi, ilm-i halindeki bilgileri bir insanın ömründe lazım olma sırasına göre hazırlamıştır. Diğer yandan onun ilm-i halinde, diğer ilm-i hallerde pek de görmeye alışkın olmadığımız başlıklar bulmaktayız.

Bir fikir ve karşılaştırma fırsatı vermesi bakımından bu dönemin en fazla itibar gören ilm-i hallerinden olan Ömer Nasuhi Bilmen'in ilm-i halinin ana başlıklarını vermek istiyoruz:

1. Kitap: İtikat Kitabı
2. Kitap: Taharet (Temizlik)
3. Kitap: Namaz Kitabı
4. Kitap: Oruç Kitabı
5. Kitap: Zekât Kitabı
6. Kitap: Hac Kitabı
7. Kitap: Kurban ve Av Kitabı
8. Kitap: Kerahet ve İstihsan Kitabı
9. Kitap: İslâm Ahlâkı Kitabı
10. Kitap: Peygamberlerin Siyeri

Arvasi'nin *İlm-i Hal*'indeki ana ve alt bölüm başlıklarıyla bazı diğer başlıklar ise şöyledir:

¹² Arvasi, *İlm-i Hal*, İstanbul 1990, Burak Yayınevi, s. 5.

¹³ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 5.

¹⁴ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 6.

¹⁵ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 4.

¹⁶ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 6.

¹⁷ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 7.

I. ANA BÖLÜM (ALLAH VE ALEMLER)

I. BÖLÜM (Allah ve Sıfatları ile ilgili temel bilgiler)

II. BÖLÜM (Yaratılmışlar aleminde bulunan sidre, masiva, ruh, yer ve gök gibi kavramların izahı)

III. BÖLÜM (İnsanın yaratılmasına İslam'ın bakışını anlatan özet bilgiler)

II. ANA BÖLÜM (İSLAM VE DOĞUMUNDAN ÖLÜMÜNE KADAR İNSAN)

I. BÖLÜM (Doğum öncesi safhaya dair bilgiler)

II. BÖLÜM (Doğum, bebeğin cinsiyeti, adının konulması, prematüre, ikizlik, öz kardeşlik, üvey kardeşlik, kan kardeşliği, ahiret kardeşliği, süt kardeşliği, anne sütü, solaklık vs. konular)

III. BÖLÜM (İlk çocukluk, ana okulları, ceza ve mükafat)

VI. BÖLÜM (İkinci çocukluk safhası, çocuk kitapları, çocuk filmleri, çocuk tiyatrosu, çıraklık terbiyesi, büyüme kanunları vs.)

V. BÖLÜM (Mükelleflik safhası, ergenlik iman ve İslam, amentü, imanın şartları, sahte tanrılar ve Allah, meleklerle, kitaplara, peygamberlere iman, oniki imam, alevi, sünni kelimeleri, ahirete ve kadere iman, determinizm ve volontarizm (iradecilik) vs.)

VI. BÖLÜM (İslamiyet'i doğru öğrenmek ve yaşamak, ictihat, mezhepler, müceddid ve reformcular, itikat ve mezhep imamları, İslam'ın şartları, büyük günahlar, abdest, gusül, namaz, oruç vs.)

VII. BÖLÜM (Zamanı değerlendirme, bir Müslümanın 24 saati, 24 saat içinde kılınacak namazlar, ezan, kamet, kılık kıyafet, güzel sanatlar ve İslam, uyku ve dinlenme, hicri aylar, oruç, sahur, zekat, hac, kurban vs.)

VIII. BÖLÜM (Yetişkinlik safhası ve İslam, evlenme, nişan, nikah, düğün, muta nikahı, kadın hakları, analık vazifesi, tesettür, boşanma, nüfus üretmek)

III. ANA BÖLÜM (KIYAMET VE YENİDEN DİRİLME)

Kıyametle ilgili bilgiler, yaptıklarının hesabını vermek vs.

3.2. İlm-i Hal'in Kaynakları

Arvasi, dipnot sistemiyle çalışmamıştır. Eserin sonunda kaynaklara da yer vermemiştir. Bununla birlikte o, kitabın önsözünde kitabını hangi kaynaklardan yararlanarak hazırladığını bildirmektedir. İlk olarak Türkçe hazırlanmış mevcut bütün ilm-i hal kitaplarını incelemiştir. Başta Ebu Hanife olmak üzere Gazâlî, İmam Rabbanî gibi pek çok Ehli Sünnet mensubunun eserlerini toplamış, bunlardan derlenen bilgileri günün sosyolojik, psikolojik, pedagojik ve fen alanındaki gelişmeleri dikkate alarak değerlendirmiştir. Arvasi, söz konusu değerlendirmeyi “sentez” olarak nitelemektedir. O, bu senteze ulaşırken asla İslam'dan taviz vermediğini, Ehli Sünnet çizgisini ısrarla takip ettiğini söylemektedir.¹⁸ Tasavvuf anlayışının kaynakları olarak Gazâlî ve İmam Rabbanî'yi gösteren Arvasi, bunu; “Tasavvuf çizgimizi, bilhassa, İmam-ı Gazalî ve İmam-ı Rabbanî Hazretleri gibi din büyüklerine uygun tutmaya çalıştık. Şeriatı ve

¹⁸ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 6.

tasavvufu tezatsız bir bütünlük içinde kavrayan bu yüce din büyüklerini, ne kadar anlayabildikse o kadar konuşabildik. Hiçbir zaman haddimizi aşmadık.”¹⁹ sözleriyle ifade etmektedir.

3.3. Getirdiği Yenilikler

Cumhuriyet döneminde çok sayıda Türkçe ilm-i hal hazırlanmış olmakla birlikte bunların muhteva ve şekil özellikleri birbirlerine benzer. Bunların üslup ve konuları ele alış biçimleri de benzerdir.

Arvasi'nin deyimiyle kendi ilm-i hali, birçok bakımdan yenilikler getirmektedir. Ona göre yenilik muhtevada değil, biçimde gerçekleştirilmiştir. Ancak bu esnada muhteva ile biçimin ruh ve beden ilişkisi gibi bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Değişmeyen bir ruh, sürekli yenilenip farklı biçimlere bürünen ve bu sayede yenilenen bir organizma ile bütünleşiyorsa muhteva ve biçim arasında da öyle bir uyum mevcuttur. İslam'dan beslenen ruh ve muhteva, onu anlayıp başkalarına sunan kişilerin sunuş biçimine göre cazibe kazanmaktadır.²⁰

Arvasi, konuları insan gelişimindeki safhaların aktüalitesine göre işlemiş ve incelemiştir. Ana ve ara bölümlere verdiği başlıklardan da anlaşılacağı üzere o, hayat serüveninde hangi insanın hangi aşamada hangi bilgiye ihtiyacı varsa o bilgiyi o aşamada vermeye çalışmıştır. İlk ana bölümü üç bölüm halinde işleyen Arvasi, ilk iki bölümde Allah ve yaratılmışlar alemi ile ilgili temel ve giriş mahiyetinde bilgiler verir. Üçüncü bölümde ise insanın yaratılmasından başlar ve akabinde onun potansiyeli üzerinde durur. İnsan türünün hayra da şerre de aynı derecede kabiliyetini olduğunu anlatan Arvasi,²¹ böylece daha baştan itibaren sorumluluk duygusunu vermeye çalışır ve zihinleri daha sonra değineceği insanın gelişim aşamalarına hazırlar.

Tek düze bir anlatım benimsemeyip hem akla hem de kalbe ve duygulara hitap eden Arvasi, diğer yandan da konu merkezli bir anlatım yerine insan merkezli bir anlatımı benimser. Dolayısıyla o, klasik ilm-i hal anlatımının dışına çıkarak insanoğlunun doğumu öncesinden itibaren ölümü ve sonrasına kadarki süreçte kendisine lazım olan ilm-i hal bilgisini hali hazırdaki çağına göre verir.

Bu duruma bazı örnekler vermek istiyoruz: “İslam ve Doğumundan Ölümüne Kadar İnsan” başlıklı II. ana bölümün IV. bölümü ikinci çocukluk safhasına ayrılmıştır. Burada Arvasi, ılıman iklimler dikkate alındığında erkekler için 7-14 yaş, kızlar için ise 7-12 yaş arası çocukluk safhasını kasteder²² ve bu yaş aralığındaki çocuklar için gerekli olan ilm-i hal bilgisini verir. Aslında burada bir yandan bu yaşlardaki çocuklara; diğer yandan ise bu yaşlarda çocuğu veya torunu olan yetişkinlere hitap edilmektedir. Yani hem çocukların hem de çocuğu olup çocuk yetiştirme sorumluluğu taşıyanların “ilm-i hali”, için; başka bir deyişle ömür seferlerindeki o ana karşılık gelen “halleri/durumları için gerekli ilim verilmektedir. Böylece çift taraflı bir fayda sağlanmaktadır. Arvasi'nin, bu bölümde ikinci çocukluk safhası için gerekli gördüğü hal bilgisi yani ilm-i halle ilgili başlıklar şunlardır:

İkinci Çocukluk Safhası ve İslam

Çocuk Kitapları

¹⁹ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 7.

²⁰ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 6.

²¹ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 46.

²² Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 87.

Çocuk Filmleri ve Tiyatrosu

Giyim ve Kuşam

Vücut Temizliği

İş ve Çıraklık Terbiyesi

Din Bilgisi ve Kur'an-ı Kerim Öğrenme

Sofra Adabı

Uyku ve Yatak Adabı

Ana, Baba ve Çocuk Münasebetleri

Erkek Çocukların Sünnet Edilmesi

Buluğdan Önce Ölen Çocuklar Meselesi

Büyüme ve Gelişmenin Kanunları

Görüldüğü üzere sadece başlıklar bile Arvasi'nin *İlmi- Hal*'inin diğerlerinden farklı bir yerde değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Bu konuda verilebilecek diğer bir örnek ise II. ana bölümün V. Bölümü olan “Mükelleflik Safhası”dır. Mükelleflik safhasında ana konulara girmeden önce ergenliğin bazı özellikleri üzerinde durur. Peşinden imanın neden gerekli olduğunu, imanın özelliklerini ve iman esaslarını anlatır. Genelde ilm-i hallerde iman ve ibadet konuları ayrı ayrı anlatılır. Arvasi ise zaman zaman bunları birlikte verir. Mesela Kitaplara İman başlığı altında aslında ibadetler bahsine ait olan “tilavet secdesi” ve “şükür secdesi”ni de anlatır.²³ Bu anlatım tarzı onun anlayışına göre gereklidir. Zira mükelleflik safhasına/haline geçmiş bir ergenin önce iman konularını bilmesi gerekmektedir; kitaplara iman gereği olan secdeleri yapması da bulunduğu “hal”in icabıdır. Bu bakımdan o, diğer ilm-i hallerde namaz ana başlığının altında incelenen secde başlığına Kitaplara İman başlığı altında yer vermiştir.

Arvasi'nin *İlmi- Hal*'inin, ilm-i hal kitaplarımızda pek de rastlamadığımız başka bir yönü daha vardır. O, kendi ifadesiyle bu ilm-i halde okuyucunun “şeriat ve tasavvufun dengesini” bulmasını istemektedir. Okuyucu dinin uygulamaya dönük yönünü kuru bir bilgi yığını olarak değil, derinliği ve manevi arka planı ile öğrenmesini istemektedir. Böylece okuyucu tasavvufun da zevkine varacaktır.²⁴ Bu maksatla o, akaid ve tasavvufun iç içe olduğu örnekler verir. Klasik ilm-i haller Allah ile ilgili konuları akaid ilminin verileri çerçevesinde anlatırken Arvasi, birinci bölümde Allah başlığı altında tevhid inancını tasavvufi bakış açısıyla anlatır. Tasavvuftaki “lâ mevcûde illallah” söylemini okuyucunun zihnine ilk baştan yerleşmesini ister ve böylece insanların benlik kavgasına tutuşmasının önüne geçmeye çalışır.²⁵ Yani bir bakıma o, Allah'ın birliği anlamına gelen tevhid ilkesini, insanların benliklerini öne çıkarmaları nedeniyle zarar gören toplumun birliğinin sağlanmasına dayanak noktası olarak sunmaktadır.

²³ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 118-119.

²⁴ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 7.

²⁵ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 11.

Bununla birlikte o, tevhidin anlaşılmasına yaradığı için kesretin/çokluğun gerekli olduğunu da savunur. Zira yaratılmışlar olmadan yaratıcıyı anlamak mümkün değildir.²⁶ Bu çift taraflı bakışıyla o, yaratılmışlar dünyasını reddetmeden yaradanın yüceliğini kabul eden dengeli bir İslam anlayışı içerisinde olduğunu göstermekte; reel dünyayı inkar etmeden, onunla barışık ama ona kapılmadan yaşamanın formülünü vermiş olmaktadır.

Dengeli yaklaşım diğer konularda da sürdürülmüştür. Arvasi, mümkünatı inkârın ve onu yok saymanın hata olduğunu, böyle yaparak bir yere varılamayacağını savunur. Bu düşüncesiyle o, bazı mutasavvıfların Allah dışındaki varlıkları yok derecesine indiren anlayışına itiraz etmektedir. Diğer yandan onun anlayışında her şeyin madde aleminden ibaret olduğunu savunmanın da bir anmalı yoktur. Zira bu da diğer düşünce gibi çıkmaz sokaktır. O, bu durumu şu şekilde formüle eder: "... Yaratılmışlar, ne 'hiç', ne de 'hep'tirler. Bu fani ve geçici varlıkları, 'yok bilmek' de, 'ezeli ve ebedi sanmak' da yanlış... mümkünatı inkar etmek, bir idrak hatası ise, onu ilahlaştırmak da düpedüz küfür..."²⁷

Aslında Arvasi'nin *İlm-i Hal*'ini diğerlerinden ayıran özelliklerden biri de varlığa ve konulara bu çok cepheli bakış açısıdır. Aynı bakışı isbat-ı vacip için de sürdüren Arvasi, Allah'ın varlığını zıtlıklarla ortaya koymaya çalışır. Ona göre madde varsa mana; sınırlı varsa sınırsız, ölümlü varsa ölümsüz, yaratılan varsa yaratan da mutlaka var demektir.²⁸

Özellikle birinci ana bölümde Allah, alem ve insanın bu alemdeki konumu üzerinde duran Arvasi, insanın bu alemde bulunuş amacını tasavvufi bir bakış açısıyla açıklamaktadır. Ancak o, bunu yaparken kendi deyimiyle "şeriatın çizdiği hudutlar" içinde kalmaya özen göstermiştir.²⁹ Anlaşıldığı kadarıyla Arvasi, tasavvuf ehlinin dinin zahirine ters düşen kimi yorum ve anlayışlarından rahatsızlık duymaktadır. Zira olayları açıklarken tasavvuftan yararlandığı yerlerde yukarıdakine benzer ifadeler kullanmaktadır.

212

4. Değerlendirme

Klasik bir taksimle zamanı mazi, hal ve istikbal olarak üçe ayırdığımızda Arvasi'nin *İlm-i Hal*'ini "hal" için yazdığı söylenebilir. Burada halden kasıt, insanın ömür serüveninde şuan içinde bulunduğu zaman dilimidir. Yani çocuksa çocukluk "hal"i, yetişkinse yetişkinlik "hali". Dolayısıyla o, *İlm-i Hal*'de konu merkezli bir yazımı benimsememiş, insan merkezli çalışmış, hatta "insan ömrünü" merkeze almıştır. İnsanın her haline uygun ve her hali için gerekli olan ilmi vermeyi tercih etmiştir. Aslında bu sayede çift taraflı bir fayda ortaya çıkmıştır. Zira, söz gelimi ergenlik "hal"indeki bir genç için verilen hal bilgisi aynı zamanda o gencin ebeveynine ve diğer aile fertlerine de hitap etmektedir. Böylece genç, kendi "hal"inin ilmini *İlm-i Hal*'i okuyarak öğrenebilirken; gencin ailesi de onun halini *İlm-i Hal*'den öğrenerek ona, "hal"ine uygun davranacaktır. Bu metodu benimsemesinde Arvasi'nin pedagoji ve buna bağlı olarak insan gelişim evrelerini bilmesinin ciddi katkısı olduğu söylenebilir.

İlm-i hal bilgisinin ve ilm-i hal hazırlayanların yönlendirmelerinin müminin hayatındaki önemini sık sık vurgulayan Arvasi, aklın işlevselliği ve din anlayışı arasında ilişki kurarak işletilmeyen aklın kişiyi ham softa ve kaba yobaz yapacağını hatırlatır. Böylelerinin kendi

²⁶ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 13.

²⁷ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 22.

²⁸ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 12.

²⁹ Arvasi, *İlm-i Hal*, s. 7.

küfrünü hakikat sanarak bu durumu dinde yenilik olarak takdim etmelerinin tehlikelerine dikkat çeker ve böylelerinden Allah'a sığınır. Çağa göre oluşturulacak yeni yeni sentezlerle İslam'ın değişmez hakikatlerine ulaşabilmek için dua eder.

O, konuları belirlerken klasik ilm-i hallerden farklı olarak günün gereklerini öne çıkartmıştır. Bu, onun günün insanını ve ihtiyaçlarını dikkate aldığını göstermektedir. Böylece çoğu ilm-i hallerde okuyucunun günlük hayatında yer almayan suların temizlenmesi gibi konularla okuyucuyu sıklamıştır. Bunun yerine bugünün insanının ilgi ve ihtiyaç duyduğu konuları işlemeyi tercih etmiştir. Sözelimi; Ana Okulları ve İslam, Çocuk Filmleri ve Tiyatrosu, Otogenez ve Filogenez Tekamül, İş ve Çıracılık Terbiyesi, Kaç Türü Takvim Var?, Demografik Savaş ve İslam, Zamanı Değerlendirme, Bir Müslümanın 24 Saati, Bir Müslümanın Bir Haftası, başlıkları bunlara örnek olarak verilebilir.

Akaid veya fıkha ait konuları işlerken tasavvufî bakış açılarına da yer veren Arvasi, bu yolla dini kuru bir bilgi yığını olmaktan uzaklaştırmayı hedeflemiş, böylece insanların hem aklına hem de gönlüne hitap etmiştir. Samimi ve güncel bir dille sunulan bu çift taraflı yaklaşım, okuyucuların *İlm-i Hal*'i okurken sıkılmalarını önlemiş, hem de ondan yararlanma seviyelerini artırmıştır.

İnsanı ve günlük ihtiyaçlarını merkeze alan böyle bir yaklaşımın, günümüz insanının sorunlarına çözüm olabileceğini düşünmekteyiz. Eğitimde birden fazla duyuya hitap etmenin öğrenme oranını artırması gibi akla ve gönle hitap eden, üslubu yumuşak ve içten bir anlatımla verilen bilgilerin, insanların dinin sakinleştirici, huzur verici ve çözüm üretici yönlerinden daha fazla istifade etmelerini sağlayacağı kanaatindeyiz. Bu bilgilerin, insanın anlık ihtiyaçlarına ve yaşadığı çağa göre düzenlenmesiyle elde edilecek verim daha da artacaktır. Dolayısıyla Arvasi'nin *İmihal*'inin bundan sonra yazılacak ilm-i hallere gerek şekil yönünden gerekse üslup yönünden iyi bir örneklik teşkil edeceğini umuyoruz.

213

Kaynakça

- Arvasi, S., A. (1986). *Doğu Anadolu Gerçeği*, İstanbul.
- Arvasi, S., A. (1990). *Hasbihal*, I-VI, İstanbul: Burak Yayınevi.
- Arvasi, S., A.(ty.). *İnsan ve Ötesi*, İstanbul: Burak Yayınevi.
- Beyhakî. (2003). *Şu 'abü'l-îmân*, I-XIV, Bombay.
- Bezzâr. (1409/1988). *Müsnedü'l-Bezzâr*, (Tahkik. Mahfuz er-Rahmân Zeynullâh), I-IX, Beyrut-Medine.
- İbn Mâce, (ty). *Sünenü İbn Mâce*, Tahkik. M. Fuad Abdülbâkî), I-II, Beyrut.
- Kaplan, İ. (2014). "S. Ahmet Arvasî'nin Din Anlayışı", *Religious Sciences*, Volume 2, , ss. 45-64.
- Öner, S. (1990). "Türk-İslam Ülküsü Mütefekkirininin Eğitimle İlgili Düşünceleri", *Ufuk Çizgisi Dergisi*, Sayı: 4, İstanbul.
- Özdemir, Ş. (2000). "Seyyit Ahmet Arvasi'nin Eğitimci Kişiliği ve Din Eğitimiyle İlgili Görüşleri", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Sayı:7, 335-348, İstanbul.

AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROLARI EKSENİNDE AİLE İÇİ ŞİDDET VE BOŞANMA

Yrd. Doç. Dr. Salih AYBEY

Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri ABD Öğretim Üyesi

Öz

Şiddet, farklı bilimsel disiplinlerin ilgi alanlarında yer alan ve bu özelliğiyle farklı anlamsal çerçevelere sahip olan bir kavramdır. İnsan yaşamının her alanında görülebilen ve dünyada giderek artan önemli bir toplum sağlığı sorunu olan şiddetin, en yaygın görülen biçimi erkeğin kadına ve çocuğa karşı uyguladığı aile içi şiddettir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de aileyi kuşatan, sebep ve sonuçları açısından ilk sıralarda yer almaya başlayan önemli sorun alanlarından biri kuşkusuz boşanma olgusudur. Boşanma nedenleri arasında en önemli yer tutan konulardan biri de aile içi şiddettir.

Ülkemizde özellikle kadına yönelik şiddete karşı pek çok kurum ve kuruluş ciddi çalışmalar yapmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı da 2006/17 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle “çocuğa ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda toplumu bilinçlendirmek ve çeşitli etkinlikler düzenlemek...” konusunda sorumlu kuruluş olarak gösterilmiştir. Başkanlık, üzerine yüklenen bu sorumluluğu yerine getirebilmek, aile yapımızı güçlendirmek ve problem yaşayan ailelere dini danışmanlık yapmak için 2011 yılına kadar 81 il müftülüğü bünyesinde Aile ve Dini Rehberlik Bürolarını kurmuştur.

Bu araştırma kapsamında Ege Bölgesinde yer alan ve il müftülüklerine bağlı olarak açılan Aile ve Dini Rehberlik Bürolarda 2005-2011 yılları arasında kartekslere 2256 soru kaydedilmiştir. Bu sorular NVİVO8 Nitel araştırma yöntemi kullanılarak 7 ana başlık (Aile, Evlilik/Nikah, Boşanma, Cinsellik, Sağlık, Sosyal Sorunlar, Fıkhi Sorular) altında analiz edilmiştir. Bu sorulardan 324’ü “boşanma” ile ilgilidir. Boşanma başlığı altında ele alınan sorulardan 146’s ise ‘boşanma nedenleri’ ile ilgilidir. Boşanma nedenleriyle ilgili sorular analiz edilerek hem günümüz boşanmalarında mahkeme kayıtlarında yaklaşık %95’i “şiddetli geçimsizlik” olarak belirtilen boşanmaların arka planında yatan nedenler açığa çıkartılmış, hem de aile içi şiddetin boşanmalara etkisi ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Aile, Aile içi şiddet, Boşanma, Aile ve Dini Rehberlik Bürosu, Ege Bölgesi, Şiddetli Geçimsizlik.*

Abstract

Violence is a concept that takes place in the interests of different scientific disciplines and has different semantic frameworks with this feature. Violence, an important social health problem that can be seen in all areas of human life and increasing in the world, is the most common form of domestic violence that man imposes on women and children. It is undoubtedly a divorce, as it is in the whole world, as well as the major problem areas that surround the family in our country and have begun to take place in the first place in terms of causes and consequences. Domestic violence is one of the most important causes of divorce.

Many institutions and organizations in our country are seriously working against violence against women in particular. The Presidency of Religious Affairs has also been shown as the responsible institution in the Prime Ministry Circular No. 2006/17 on "raising the awareness of the society about the prevention of violence against children and women and organizing various activities". The Presidency has established Family and Religious Guidance Bureaus in 81 provincial muftis until 2011 to fulfill this burden of responsibility, strengthen family structure and provide religious counseling to problem families.

Within the scope of this research, 2256 questions were recorded in cartoons between 2005 and 2011 in the Family and Religious Guidance Bureaus, which are located in the Aegean Region under the provincial mufti's. These questions were analyzed under 7 main topics (Family, Marriage / Marriage, Divorce, Sexuality, Health, Social Issues, Ethical Questions) using NVIVO8 qualitative research method. Of these questions, 324 is about "divorce." Among the questions handled under the heading of divorce, 146 are related to 'divorce reasons'. By analyzing the questions related to the divorce, in the contemporary divorces, approximately 95% of the records of the divorce were brought to the grounds of the divorces mentioned as "severe incompatibility" and the divorce effect of domestic violence was revealed.

Keywords: Family, Domestic Violence, Divorce, Family and Religious Guidance Bureau, Aegean Region, Severe Incompatibility.

Giriş

Aile, toplumun çekirdeği, sorumlulukların ve yükümlülüklerin paylaşıldığı, değerlerin birlikte yaşandığı bir alandır. Bu sebeple "Aile" nin gerek fert, gerekse toplum açısından taşıdığı önem tartışılmaz bir gerçektir. İnsanın ve insanlığın mutluluğu ve devamı için aile kurumu; ailenin mutluluğu ve devamı için ise huzur şarttır.

Ailede huzuru bozan sebepler, çeşitlilik arz etmektedir. Ancak sebebi ve türü ne olursa olsun konu aile olunca dine ve dini bilgiye taalluk eden bir taraf hemen her zaman bulunmaktadır. İnsanların gündelik hayatlarında bir problemle karşılaştıklarında, sorumluluğun bir kısmını dinle ilişkilendirdikleri ve soruna dini bir mahiyet kazandırdıkları öteden beri bilinen bir gerçektir.¹ Toplum hayatında ve ailede herhangi bir kriz yaşandığında, eskiden beri kabul edilmiş değerlerde yıpranma ve değişme görüldüğünde bireyler, yaşadıkları sıkıntılardan kendilerini kurtaracak bir yer aramaya başlar. Bu gibi durumlarda birey çoğu zaman kendine yakın hissettiği, vereceği bilgilere güven duyduğu yerlere başvurur. Batı toplumunda da bunun örnekleri vardır. Yapılan araştırmalar duygusal sorunu olan ve bunun için psikologa giden birçok insanın dini danışmana başvurduklarını açığa çıkarmaktadır. 20 yıl süren bir araştırma, psikolojik sorunu için yardım arayan insanların yaklaşık %40'ının diğer ruh sağlığı uzmanları yerine din adamına gitmeyi tercih ettiklerini göstermektedir.²

Ülkemizde din işlerini yürütme ve toplumu din konusunda aydınlatma görevi Diyanet İşleri Başkanlığı'na verilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı "Taşra Teşkilatı Görev ve Çalışma

¹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara, 1998, ss. 103-115.

² Vicky Genia, "Seküler Psikoterapistler ve Dindar Danışanlar", (Çev. Üzeyir Ok), *İslami Araştırmalar Dergisi*, 1999, c.12, S.1, s. 79.

Yönergesi” teşkilat yapısını düzenleyen 5. maddede imkan ve ihtiyaca göre eğitim, irşat, ifta ve yayın hizmetlerinde müftüye yardımcı olmak üzere özel bir komisyon kurulabileceği ifade edilir. Yine 8. maddede, dini konularla ilgili sorulan yazılı ve sözlü soruları cevaplandırmak müftülüklerin görev alanları arasında kabul edilmiştir. Bu görevi yerine getirirken halkla iç içe olan müftülüklerin dini danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerinin dışında kalmaları düşünülemez.³

Diyanet İşleri Başkanlığı, son yıllarda toplumdaki bireylerin dinle ilgili sorunlarıyla birebir ilgilenecek çözüm yolu bulabilme ve yürüttüğü din hizmetlerinin topluma sunumunda, ihtiyaçlar doğrultusunda yeni yöntemlerin kullanılması amacıyla bürolar kurmuştur. Böylece Diyanet İşleri Başkanlığı belirtilen ihtiyacı gidermede üstüne düşen görevi yapmayı hedeflemektedir.

Değişen ve gelişen toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmek gayesiyle faaliyetlerini geliştirmeyi amaçlayan Diyanet İşleri Başkanlığı, özellikle son on yıllık süreçte din hizmetleri konusunda önemli çalışmalara imza atmıştır. Bu çalışmalardan birisi de il müftülükleri bünyesinde halktan gelen talep ve sorunlara karşı özellikle aile konusunda insanlara dini danışmanlık ve rehberlik yapmak amacıyla kurulan “Aile ve Dini Rehberlik Büroları”dır.

Aile ve Dini Rehberlik Bürolarının temelini, 23-27 Kasım 1998 tarihlerinde II. Din Şurası’nda, alınmıştır. Buna istinaden, 27 Ocak 2000’de oluşturulan komisyon “Dini Danışma ve Rehberlik Merkezi”nin “Din Hizmetlerini Geliştirme ve Rehberlik Şubesi Müdürlüğü” adı altında Din Hizmetleri Dairesi Başkanlığı’na bağlı ayrı bir şube olarak kurulmasını karara bağlamıştır. 13 Nisan 2002’de bir onay alınarak “Aile Komisyonu” oluşturulmuş, 15 Nisan 2002’de komisyon için “olur” çıkmıştır. Böylece Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 15 Nisan 2002 tarih ve 199 sayılı oluru ile Aile ve Dini Rehberlik Büroları kurulmuştur.⁴

Aile ve Dini Rehberlik Büroları adından da anlaşıldığı üzere “Aile” kurumunu çalışmalarının merkezine alır. Bu merkez etrafında görünüşte birbirinden farklı ama özünde aynı amaca hizmet eden pek çok çalışma yürütülür. Adı zikredilen bürolar, aileye dair meselelerin çözümünde rol almayı amaç edinmiş bir toplumsal hizmet birimidir.⁵ Sadece soru veya sorunlarla karşılaşıldığında değil, önleyici tedbirler vasıtası ile “sorunların oluşmaması için neler yapılabilir, muhtemel problemler karşısında nasıl davranılmalıdır?” sorularına cevap arayarak topluma faydalı olma gayesinin doğrultusunda çalışmalar yapar. Hastalıkları önleyici sağlık tedbirleri misali asıl ve öncelikli amaç, ailelerde huzur ve mutluluğun korunmasıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığı “Aile ve Dini Rehberlik Bürosu Çalışma Yönergesi” adıyla hazırlanmış olduğu yönergede büroların amaçlarını, bürolarda kimlerin görevlendirileceğini ve büroların görevlerini açıklamıştır. Bu yönergenin 5. Maddesinde büroların amaçları,⁶

- a) Toplumumuzun aile hakkında dini açıdan doğru bilgilendirilmesini sağlamak,
- b) Aile yapısının korunmasına katkıda bulunmak.
- c) Halkımızın özellikle aile ve aile bireyleri ile ilgili dini içerikli soru ve sorunlarının çözümüne katkı sağlamak,

³ Nurullah Altaş, *Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD), Ankara, 2000, c. 41, s. 341.

⁴ Büroların kuruluşu hakkında geniş bilgi için bkz. www.diyaret.gov.tr/irsadAIRBdefault.aspx, (3.9.2015).

⁵ Hüseyin Peker, “Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri”, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, (Ed. N. Altaş, M. Köylü), Gündüz Yayınları, Ankara, 2012, s. 344.

⁶ Bkz. Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Çalışma Yönergesi, Madde 5, s. 2.

d) Gerektiğinde ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile ortak çalışmalar yapmak şeklinde belirtilmiştir.

Yukarıdaki maddeler incelendiğinde, büroların toplumun temel taşı olan aile yapımıza yönelik ciddi amaçlarının olduğu söylenebilir. Yine bu amaçlar büroların, toplumu aile konusunda dini açıdan aydınlatma hizmetini yaygınlaştırmak, İslam'ın aileye verdiği değeri anlatmak, aile değerlerini yaşatmak ve ailelerde huzur ve mutluluğu korumak için her türlü gayret ve çalışmanın içerisinde bulduklarını göstermektedir.

1. Şiddet

Şiddet, farklı bilimsel disiplinlerin ilgi alanlarında yer alan ve bu özelliğiyle farklı anlamsal çerçevelere sahip olan bir kavramdır. İnsan yaşamının her alanında görülebilen ve dünyada giderek artan önemli bir toplum sağlığı sorunu olan şiddetin, en yaygın görülen biçimi erkeğin kadına ve çocuğa karşı uyguladığı aile içi şiddettir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti, “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlamaktadır.⁷

Yine Dünya Sağlık Örgütü'nün 2002 yılında yayınladığı raporda, şiddetin en fazla aile ortamında ve kadına yönelik olduğu bildirilmektedir.⁸ Devamlılık eğiliminin son derece yüksek olması sebebiyle diğer şiddetlerden ayrılan aile içi şiddet, “aile bireylerinden birisinin, ailenin diğer birey(ler)inin saldırısına uğramasıdır.”⁹

Aile içi şiddet üzerine Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün 2009 yılında Türkiye genelinde yaptığı *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları* araştırmasına göre, bütün utangaçlığa ve gizliliğe rağmen, aile içi şiddet yaygın bir olaydır. Fiziksel şiddete ailelerin % 34'ünde, sözlü şiddete ise % 53'ünde rastlanmaktadır. Çocuklara yönelik fiziksel şiddete rastlanma oranı da % 46'dır.¹⁰ Hamilelik döneminde bile fiziksel ve sözlü şiddetin sürdüğü, sıklığının da azalmadığı da yine verilerden anlaşılmaktadır.¹¹

Toplumumuzda özellikle kadına yönelik şiddete karşı pek çok kuruluş ciddi çalışmalar yapmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı da 2006/17 sayılı Başbakanlık genelgesiyle “çocuğa ve kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda toplumu bilinçlendirmek ve çeşitli etkinlikler düzenlemek...” konusunda sorumlu kuruluş olarak gösterilmiştir.

Şiddet denildiğinde ilk akla gelen fiziksel şiddettir. Oysaki şiddetin duygusal, cinsel, ekonomik, sözel ve psikolojik olmak üzere pek çok türü vardır.¹² Sözlü ve duygusal şiddet, küfür vb. ya da

⁷ Geniş bilgi için bkz. Canan Arın, “Kadına Yönelik şiddet”, *Cogito Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Kış-Bahar 1996, S. 6-7, ss. 305-312.

⁸ Arın, a.g.m., s. 312.

⁹ Vatandaş vd., s. 153.

¹⁰ *Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları Araştırması*, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, BAAK Yayınları, 1995, Ankara, s. 48.

¹¹ Ünal Ayrancı vd., “Hamilelikte Aile İçi Şiddet, Birinci Basamak Sağlık Kurumuna Başvuran Kadınlar Arasında Bir Araştırma”, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Sivas, 2002, S. 3, s. 78.

¹² Adnan Gümüş, “Şiddetin Nedenleri”, *Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu*, Ankara, Eğitim Sen Yayınları, Ankara, 2000, ss. 49-52.

baskı içeren sözlerle uygulanan zorlama, jest ve mimiklerle aşağılama vb. şekillerde kendini gösterebilmektedir.¹³

2. Aile İçi Şiddetin Boşanmalar Üzerindeki Etkisi

Günümüz boşanmalarında mahkeme kayıtlarında genel bir tanım olarak sık sık kullanılan “şiddetli geçimsizlik” ifadesinin, ailelerde yaşanan ve adı konulmamış pek çok probleme işaret ettiği bir gerçektir. Nitekim Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına boşanma başlığı altında gelen (%13.49, 324 soru) soruların %45.06’sının (146 soru) boşanma nedenleri ile ilgili olması. boşanmaların özünü oluşturan pek çok nedenin var olduğu ortaya çıkarmış.

Türkiye’de farklı yıllara ait boşanmaların yaklaşık %95’inin nedeni olarak, “şiddetli geçimsizlik” gösterilmektedir.¹⁴ Hatta aile içi şiddet, cinsel sorunlar, evlilik beklentilerine ulaşamama vb. gibi konularda şahit/belge bulunamadığı zaman, şiddetli geçimsizlik adı altında boşanmalar gerçekleştirilmektedir. Biz burada boşanmış ya da boşanma aşamasında Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvuranların boşanma nedenlerindeki asıl sebepleri dikkate alarak soruları gruplandırmaya çalıştık. Böylece mahkeme kayıtlarında “şiddetli geçimsizlik” olarak belirtilen boşanmaların arka planında yatan nedenleri açığa çıkarmayı hedefledik. Bu amaç doğrultusunda evliliğin sona ermesine neden olan faktörleri aşağıdaki şekilde gruplandırılmıştır.¹⁵

Tablo: Boşanma İsteğinde Bulunan Kişilerin Boşanma Taleplerinin Nedenlerine Göre Dağılımı

KONULAR	SAYI	%
Aldatma	32	21.92
Şiddet	18	12.33
Erkeğin olumsuz karakteri	36	24.66
Maddi problemler	6	4.11
Sevgi eksikliği	13	8.90
Cinsel problem ve hastalıklar	17	11.64
Eşlerin yaşam şekillerinin farklılaşması	15	10.27
Ailedeki diğer fertlerin olumsuz etkileri	9	6.16
Toplam	146	100.00

Tablodaki verilere göre, boşanma nedenleri arasında ilk sırada %24.66 ile “erkeğin olumsuz karakteri”nin yer aldığı görülmektedir. Bunu %21.92’le “Aldatma” %12.33’le “şiddet” ve %11.64’le de “cinsel problem ve hastalık” takip etmektedir.

Boşanma nedeni olarak ilk sırada yaklaşık %25’lik bir oranla “erkeğin olumsuz karakteri” çıkmıştır. Bu konuda İstanbul’un değişik ilçeleri üzerine yapılan bir araştırmada mahkemeye

¹³ Hafsa Fidan, *Değişen Dünyada Kadın*, DİB Yayınları, Ankara, 2008, s. 40.

¹⁴ Türkiye İstatistik Yıllığı, 2011, www.tuik.gov.tr, (26.04.2015).

¹⁵ Geniş bilgi için bkz. Salih Aybey, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Din Eğitim Açısından Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi Örneği), Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, ss. 158-169.

boşanma davası açanların çoğunluğunu kadınların oluşturması¹⁶ da bizim sonucumuzu desteklemektedir. Ancak biz burada çalışmamızın sınırları içerisinde kalarak sadece şiddetin boşanmalara etkisi üzerinde duracağız.

3. Aile İçi Şiddetin Boşanmalar Üzerindeki Etkisi

Evlilikler mutlu ve huzurlu bir yaşam için yapılırken, her evlilik mutlu bir şekilde yürümeyebilir. Aile içinde yaşanan ve eşler arasında huzursuzluğa sebep olan problemler giderilmezse evliliğin bitmesi gündeme gelebilir. Boşanma kararı, bazen birlikte alınırken çoğu kez eşlerden birinin tek taraflı karar vermesiyle de boşanma işlemleri başlatılabilir.

Bireylerin önemli bir gerekçe olmadan ailelerini dağıtması ve çocuklarını zor bir duruma düşürmesi kabul edilemeyen bir husustur. Ancak kişileri boşanmaya iten birtakım faktörlerin bulunduğu da bir gerçektir. Bunlardan birisi de aile içi şiddettir. Ancak şiddet sadece fiziksel şiddet olarak değerlendirilmemelidir. Şiddetin değişik türleri vardır. Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına başvurularda sadece fiziksel şiddet dile getirilmiş olsa bile, sözlü ve duygusal şiddetin yaşandığı da ifadelerden anlaşılmaktadır.

*Eşim bana karşı şiddet uyguluyor. Her şeyi bahane ederek sorun çıkartıyor. Bu bir temizlik bile bahanesi olabiliyor. Zaten suratı da hiç gülmüyor. Sürekli korku halinde yaşıyorum. En son ki şiddet çok aşırıydı. Zaten avukata boşanma vekaletimi verdim. Şimdi çok korkuyorum ne yapacağım. Sığınacak hiçbir yerim yok.*¹⁷

Kadını boşanmaya götüren ve boşanmayı istemesine neden olan faktörler arasında “şiddet görmesi” önemli bir etkidir. Ancak aile içi şiddetin eğitim düzeyi yüksek ailelerde yaşanması burada dikkat çeken husustur. Şiddet ile ilgili bürolara danışanların bilgilerinde ilk göze çarpan, çoğunluğunun eğitilmiş yani yükseköğretim ve lise mezunu olmalarıdır. Bürolara başvuranların %44.2’sinin eğitim durumu hakkında bilgiye ulaşamasak da, %54.8’inin eğitim bilgisine ulaşılmıştır. Bunlardan %16.7’si yükseköğretim mezunu iken, %22.2’si de lise mezunudur.

*Devlet dairesinde çalışan bir bayanım. Eşim çocuklarımla önünde şiddet uyguluyor. Maaşımı elimden alıyor ve istediği gibi de harcıyor. Tahammül edecek gücüm kalmadı ve boşandık...*¹⁸

Çocukların şiddeti ailede görmesi ve öğrenmesi, gelişim sürecini olumsuz yönde etkilediği gibi¹⁹ geleceklerini bu şekilde kurgulamalarına neden olabilir. Çünkü ailede yetişkinlerin herhangi bir anlaşmazlık ve çatışma durumlarında nasıl davrandıkları, özellikle çocuklar açısından son derece önemlidir. Çocuklar ve gençler, yetişkinlerin anlaşmazlıklarını çatışmalarını nasıl çözmeye çalıştıklarını gözlemleyerek kendi geleceklerine ait model davranma biçimleri oluşturmaktadır.²⁰ Ayrıca çocukların gerek gelişim çağında gerekse ileriki

¹⁶ Alev Sezen, Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Boşanma Davalarına Yansıması, s. 6, <http://www2.bilka.org.tr/page.asp?id=57>. Toplam 240 dosyadan 150 dosyada kadınlar davacı olurken, 90 dosyada erkekler davacı olmuşlardır.

¹⁷ AİRB Kişisel Karteks, No: 672, Aydın, Şubat, 2009.

¹⁸ AİRB Kişisel Karteks, No: 399, Denizli, Mayıs, 2009.

¹⁹ Ali Baz Bilici, *Çocuk Psikolojisi ve Din*, Akademik Gelişim Yayınları, İzmir, 2015, s. 129-131.

²⁰ İrfan Çayboylu, *Ailede Çocuk Eğitimi*, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, (ASAGEM, Yayın No:124), Ankara, 2004, s. 193.

hayatlarında güven bunalımına da sebep olabilmektedir.²¹ Bu anlamda şiddet, aileler tarafından geleceğe taşınarak kuşaklar boyu devam ettirilen bir davranma biçimi olarak karşımıza çıkabilmektedir.

Sorular içinde dikkat çeken bir husus daha var ki, o da bazı ailelerde şiddetin dinsel temele oturtulmaya çalışılarak erkeklerin kadına karşı şiddet kullanmalarını, Allah'ın kendilerine vermiş olduğu bir hak olarak göstermeleridir. Bu durum şiddetin hem varlığında hem de sürdürülmesinde önemli bir etken olabilmektedir.

Kocama elimden geldiği kadar hizmet ediyorum. Bir dediğini iki etmiyorum. Ancak ufak bir kusurumu görse eli havada. Ne yapacağımı bilmiyorum. Bazen sinirlendiğim zaman "Ahirette hakkımı alacağım" diye söylüyorum. O da "dinimiz bana dövme hakkını vermiştir" diyor. Evimi terk edip gitmeyi bile düşünüyorum. Dayaktan iyice bıktım. Gerçekten dinimiz böyle emretmiş mi? Boşansam günah mı?²²

Günümüz toplumlarında kadına yönelik şiddet eğilimleri, her türlü eğitim faaliyetine ve yasal önlemlere rağmen varlığını sürdürmektedir. Her halükarda bunun, çözümünün çok zor ve çok yönlü bir sorun olduğu ortadadır. Bu sorunu tümüyle ortadan kaldırmak ideal bir hedef olmakla birlikte, bu hedefe ulaşabilmek de kolay gözükmemektedir.²³ Ancak en etkili çözüm yolunun, insanların sosyal ilişkilerini tanzim eden dini ve ahlaki öğretileri bilinç düzeyinde kavrayıp benimsemiş, yaptığı her davranışın hesabını yüce bir kudrete vereceği mesuliyetini taşıyan vicdanlı bireyler yetiştirmekten geçtiğini söyleyebiliriz.

Sonuç

Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına gelen sorulardan hareketle "Aile ve Dini rehberlik Büroları Ekseninde Aile İçi Şiddet ve Boşanma" konulu çalışmamız göstermiştir ki, aile yapımızı sağlamlaştırmak, aile problemlerinin çözümüne katkı sağlamak ve aile sorunlarına dini çözüm sunmak amacıyla il müftülükleri bünyesinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kurulan bürolar önemli bir fonksiyon icra etmektedir.

Hemen hemen tüm toplumlarda görülen şiddet olgusu, kendini çok farklı türlerde ve biçimlerde göstermektedir. Ancak Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına gelen şiddet şikayetleri daha çok fiziksel şiddetin var olduğu sonucuna ulaştırmaktadır. Şiddet, günümüzde hayatımızın bireysel ve toplumsal boyutunda her an karşılaşılabileceğimiz bir olgu olmakla beraber, daha çok aile içinde görülmektedir. Ancak şu bir gerçek ki, toplumun temel birimi olan aile içinde maruz kalınan şiddetin yol açtığı ve açacağı zararların diğerlerine göre daha derin olabilmekte ve eşleri boşanmaya götüren en önemli sebepler arasında yer almaktadır.

Çalışmamız neticesinde görülmüştür ki, aile içi şiddetin daha çok kadınlara yönelik olduğu ve boşanma sebepleri arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Ayrıca aile içi şiddetin eğitilmiş aileler arasında az olduğu gibi bir durum söz konusu olmadığı, tam tersine eğitilmiş ailelerde de şiddetin var olduğu bir vakıdır.

²¹ Bilici, "Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri", C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 2014, C. XVIII, S. 2, s. 93.

²² AİRB Kişisel Karteks, No: 2208, Manisa, Ocak, 2011.

²³ Osman Güner, "İslam Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış", 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (OMÜİFD) Samsun, 2007, S. 23, s. 61.

Kaynakça

Aile İçi Şiddetin Sebep ve Sonuçları Araştırması, T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, BAAK Yayınları, Ankara, 1995.

Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Çalışma Yönergesi, Madde 5.

Altaş, N., (2000). Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD)*, Ankara, c. 41, ss. 327-350.

Arın, C., (1996).“Kadına Yönelik şiddet”, *Cogito Dergisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Kış-Bahar 1996, S. 6-7, ss. 305-312.

Aybey, S., (2015). Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Soruların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi (Ege Bölgesi Örneği), Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Ayrancı, Ü., (2002). “Hamilelikte Aile İçi Şiddet, Birinci Basamak Sağlık Kurumuna Başvuran Kadınlar Arasında Bir Araştırma, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, Sivas, 2002, S. 3.

Bilici, A. B., (2015). *Çocuk Psikolojisi ve Din*, Akademik Gelişim Yayınları, İzmir.

----- “Boşanma Sürecinin Çocuklar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkileri”, C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi 2014, C. XVIII, S. 2, ss. 79-110.

Çayboylu, İ., (2004). *Ailede Çocuk Eğitimi*, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, (ASAGEM, Yayın No:124), Ankara.

Fidan, H., (2008). *Değişen Dünyada Kadın*, DİB Yayınları, Ankara.

Genia, V., (1999). “Seküler Psikoterapistler ve Dindar Danışanlar”, (Çev. Üzeyir Ok), *İslami Araştırmalar Dergisi*, c.12, S.1, ss.78-83.

Gümüş, A., (2000). “Şiddetin Nedenleri”, *Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyumu*, Ankara, Eğitim Sen Yayınları, Ankara, ss. 49-52.

Güner, O., (2007). “İslam Düşüncesinde Kadına Yönelik Şiddet Söylemine Bir Bakış”, *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (OMÜİFD) Samsun, S. 23, ss. 58-64.

Hökelekli, H., (1998). *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), Ankara.

Peker, H., (2012). “Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarında Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri”, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, (Ed. N. Altaş, M. Köylü), Gündüz Yayınları, Ankara, ss. 341-351.

Sezen, A., Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetin Boşanma Davalarına Yansımaları, s. 6, <http://www2.bilka.org.tr/page.asp?id=57>. (17.05.2017).

Türkiye İstatistik Yıllığı, 2011, www.tuik.gov.tr, (26.04.2013).

ENGELLİLİK TEOLOJİSİ'NİN ENGELLİLİK KONUSUNDA HİRİSTİYAN DÜŞÜNÇESİNDE MEYDANA GETİRDİĞİ DEĞİŞİM

Yrd. Doç. Dr. Süleyman Turan

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi

Öz

Hıristiyanlık tarihi incelendiğinde engellilerin ya ilahi olarak kutsandıkları ya da lanetlendikleri şeklinde bir anlayış yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte 1960'lardan itibaren bu anlayışa meydan okuyan "Engellilik Teolojisi" adı verilen yeni bir akım ortaya çıkmıştır. Engelli insanların tarihsel ve çağdaş tecrübelerinin arka planından hareketle, içlerinde engellilerin de bulunduğu bir grup Hıristiyan araştırmacı ve teolog tarafından ortaya konulan bir teşebbüs olarak "Engellilik Teolojisi", geniş kapsamlı ve disiplinlerarası bir bakış açısını yansıtmaktadır. Engellilik Teolojisi'nin doğuşu ve gelişimine rehberlik eden Hıristiyan teolog ve araştırmacıların yaklaşım ve bakış açıları incelendiğinde genellikle temel vurgunun, tarihsel süreçte engellilerin yanlış algılandığı, yorumlandığı, kötü muamele gördüğü ve ihmal edildiği gibi negatif hususlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bildiride, Engellilik Teolojisi'nin ve bu teoloji ışığında çağdaş Hıristiyan düşüncesindeki yaklaşımların anlaşılmasına katkı sağlayacak aşağıdaki sorulara yanıt aranmaya çalışılacaktır: Engellilik Teolojisi'nin zeminini hazırlayan süreç nasıl ilerlemiştir? Böyle bir teolojiye niçin ihtiyaç duyulmuştur? Engellilik Teolojisi'nin temel vurgusu nedir? Bu teolojinin istek ve beklentileri karşısında kiliseler tarafından ne tür yaklaşımlar benimsenmiş ve hangi adımlar atılmıştır? Modern dönemde engelliliği anlamlandırmaya dönük üretilen temel model ve yaklaşımlar hangileridir? İleri sürülen teolojiler aslında geleneği tekrar mı etmektedir yoksa yeni ve farklı anlayışlar mı sunmaktadır?

***

Hıristiyan geleneği incelendiğinde engellilere yönelik olarak ya 'kutsayıcı' ya da 'lanetleyici' olmak üzere çift yönlü bakış açısının sergilendiği görülmektedir (James, 2011:167). Engellilik Teolojisi'ne öncülük eden çağdaş teolog ve araştırmacılar ise Hıristiyan geleneğindeki negatif algılama ve yaklaşımların çokluğuna işaret ederek yeni bakış açılarının gerekliliğini hareket noktası olarak kullanmışlardır. 2000 yıllık Hıristiyanlık tarihinde konuya ilişkin serdedilen tüm görüşleri tespit etmek kabul edileceği üzere zor bir görevdir. Ancak hem kendi çağlarını ve sonraki yüzyılları etkilemeleri, hem de konuya ilişkin görüşleriyle temel referans kaynağı olma vasfına sahip olmaları sebebiyle, ilk dönemde Tertullian, İskenderiyeli Clement ve Augustine; Ortaçağda Aquinas; Reformasyon döneminde Luther ve Calvin; modern dönemde ise Bonhoeffer ve Barth gibi isimlerin görüş ve düşünceleri şu algılamalara işaret etmektedir:

Engellilik; "İnsan olmanın vazgeçilmez bir parçasıdır." "Tanrı'nın gücü ve merhametinin bir işaretidir." "Bir iman ve karakter sınavıdır." "İnsan yaşamının bir gizemidir." "İnsanı umutsuzluğa sevk etmemesi gereken varoluşsal bir gerçekliktir." "Kişinin kendisi ya da anne babasının günah(lar)ına yönelik bir cezadır." "Kötülüğün bir boyutu ya da sonucu olarak ortaya çıkan bir durumdur." Engelliler; "Yeterli inanca sahip olmadıkları için engelli doğan ya da engelli olan insanlardır." "Masum, günahsız ve durumlarının erdemi sayesinde kurtulacak

azizlerdir.” “Hasta; onların engelleri ise hastalıktır.” “Yardıma ve merhamete muhtaç insanlardır.” “İnsanlık dışı, garip ve ucube varlıklardır.” “Şeytanın ve kötü ruhların etkisi altındaki varlıklardır.” “Hiç katkıda bulunmamalarına karşın, toplumun kaynaklarını tüketen birer yüküdür.” “Öteki insanlar tarafından alay konusu edilen varlıklardır” (Turan, 2016:188-189).

Görüldüğü üzere Hıristiyan geleneğinde ortaya konulan düşüncelerin büyük çoğunluğunu, çağdaş engellilik araştırmacılarının dikkat çektiği üzere, negatif algılamalar oluşturmaktadır. Bu yaklaşımların bir kısmı günümüzde de sürdürülmekte, bir kısmı ise artık hakim olmasa bile, izleri varlığını devam ettirmektedir.

“Engellilik Teolojisi”, içerisinde engellilerin de bulunduğu bir grup Hıristiyan araştırmacı ve teolog tarafından ortaya konulan bir teşebbüsü ifade etmektedir. Engellilik Teolojisi bağlamında ortaya konulan bakış açılarının, Özgürlük Teolojisi, Feminist Teoloji ve Siyahi Teoloji gibi teolojik anlayışlardan etkilenecek oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Engellilik Teolojisi, tıpkı Kapitalizm’in baskısının üstesinden gelmeye çalışan Özgürlük Teolojisi; büyük oranda ataerkil bir görünüm arz eden dini metinleri kadın bakış açısından yorumlama gayretinde olan Feminist Teoloji ve beyazların üstünlük iddialarına meydan okuyan Siyahi Teoloji gibi bir teoloji türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teolojisinin ortaya çıkışında özellikle, XX. yüzyılın ikinci yarısında yoksulluk, dışlanma ve baskı koşullarında, Latin Amerika’da filizlenen Özgürlük Teolojisi’nin etkisi çok büyük olmuştur. John Hull ve Bob Calaghan böyle bir teolojiye niçin ihtiyaç duyulduğunu açıklarken şu ifadelerle yer vermektedir:

Kiliselerdeki engelli insanlar, kendilerini çoğu zaman iki hususa yönelik bir anlam arayışında bulmaktadır. Birincisi, engelli insanlar genellikle kendi yaşamlarını anlamlandırma ihtiyacı duymaktadır. Şayet onlar Hıristiyan inancına mensup ise bu takdirde anlamlandırma ihtiyacı daha da gerekli hale gelmektedir. Bütünüyle seküler bir yaşantıya sahipseniz, çok sayıda bebeğin normal olmayan genetik özelliklerle dünyaya gelmesi, çok sayıda insanın kaza sonucu sakat kalması ve yine çok sayıda insanın yaşamları esnasında çeşitlik sakatlıklar tecrübe etmesi gibi çeşitli istatistiksel olasılıklar devreye girebilir. Ancak inançlı biriyseniz istatistiksel cevaplar sizin için yeterli olmayabilir. Müşfik Tanrı’nın, işleri niçin başka türlü planlamadığını merak edebilirsiniz... Anlam arayışının olduğu ikinci bir husus daha vardır... Ötekiler olmaksızın bir anlam arayışında çok yalnız kalırsınız; arkadaşlık, anlayış armağanına işaret eder. Bu, engelliler için Kilise yaşamında özel bir problemdir. Teoloji bu iki hususta anlam arayışını sürdürmektedir (Hull & Calaghan, 2014:51-52).

Engellilik Teolojisi’nin doğuşu ve gelişimine rehberlik eden Hıristiyan teolog ve araştırmacıların yaklaşım ve bakış açıları incelendiğinde genellikle temel vurgunun, tarihsel süreçte engellilerin yanlış algılandığı, yorumlandığı, kötü muamele gördüğü ve ihmal edildiği gibi negatif hususlar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Çağdaş engellilik teolojileri içerisinde öne çıkan “Engelli Tanrı” kuramının sahibi Nancy L. Eiesland, Hıristiyanlık tarihi boyunca Kilise’nin genellikle engelli insanlara zarar veren bir tutum ve yaklaşım içinde olduğunu ileri sürmektedir. Engellilerin ya ilahi olarak kutsanmış ya da lanetlenmiş varlıklar oldukları şeklindeki temel anlayışlara atıf yapan Eiesland, bu tür düşünceleri Hıristiyan geleneği içerisinde süregelen bir tehdit olarak görmektedir. Bu tür bakış açılarına hemen her kültür ve dinsel gelenekte rastlanmakla birlikte, ona göre, bu tarz nitelendirmeler engelli insanların büyük çoğunluğunun yaşadığı gerçekleri açıklamada yetersiz kalmaktadır. Eiesland’a göre Kilise,

engelli insanlara zarar vermeyi durdurmak istiyorsa dikkatini, sistematik teolojik bir girişim olan engellilik teolojisine vermelidir (Eiesland, 1994:74-75).

Dünya Kiliseler Birliği'nin engellilik konusundaki faaliyetlerini organize eden Ekümenik Engellilik Savunucuları Ağı (Ecumenical Disability Advocates Network, EDAN)'nın sekreterliğini yürüten Samuel Kabue, kendilerine yönelik olumsuz bakış açıları ve kötü muameleler nedeniyle engellilerin haklı olarak yaşadığı güven probleminde dikkat çekmektedir. Bu noktada Kabue, güvenlerini yeniden kazanmak için engellilere yönelik bakış açılarının önemine işaret eder. Kabue, Tanrı'nın engellilere yönelik iradesi ve vadinin anlaşılabilmesi için, dini metinlerin analiz edilmesinin tek başına yeterli olmayacağını; engellilerin hisleri, arzuları ve ihtiyaçlarının da dikkate alınması gerektiğini düşünmektedir. Bu yapılırken paternalist söylem ve davranışlardan kaçınılmasının büyük önem arz ettiğini belirtmektedir (Kabue, 2000)

Engellilik konusundaki çalışmalarıyla tanınan bir diğer önemli isim Lennard J. Davis de konuya ilişkin aşağıdaki düşünceleri serdetmektedir:

Engellilik, nispeten az sayıdaki talihsiz insanı ilgilendiren önemsiz bir mesele değildir; tarihsel olarak inşa edilmiş bir söylemin, belli tarihsel şartlar altında beden hakkında düşünmeye dönük bir ideolojinin parçasıdır. Engellilik bir konu değildir, aksine bir bedene sahip olup duyular dünyasında yaşayan herkesi içine alan bir sosyal süreçtir. Irk, sınıf ve cinsiyet olgularının siyah, fakir ya da kadın olmayanların yaşamlarını şekillendirmesi gibi, engellilik mefhumu da engellilerin yanı sıra engelli olmayan insanların bedenlerini denetim altında tutar... Normallik ve engellilik, aynı sistemin parçalarıdır (Davis, 1995:2).

***

Engellilik Araştırmaları'nın başladığı XX. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadarki süreç incelendiğinde yeni birçok teolojik yaklaşım/düşüncenin ileri sürüldüğü görülmektedir. Bununla birlikte bu yaklaşımlar içerisinde Jennie Weiss Block'un *Erişim Teolojisi (Theology of Access)*, Kathy Black'in *Karşılıklı Bağımlılık Teolojisi (Theology of Interdependence)* ve Nancy Eiesland'ın *Engelli Tanrı Teolojisi (Theology of Disabled God)*'nin ön plana çıkararak engellilik ve din literatürü içerisinde kendisine yer bulduğu, büyük oranda bu üç yaklaşıma dayanan ya da onları tekrarlayan diğer bakış açılarının ise arka planda kaldığı söylenebilir.

Block'un Erişim Teolojisi üç maddede özetlenebilir:

1) Her insan hayatta öyle ya da böyle mutlaka dışlanmışlık duygusu hissetmiştir veya hissetmektedir; bu durum insan üzerinde acı verici ve bazen kalıcı izlere yol açmaktadır. Hıristiyan geleneğinde büyük ölçüde dışlanan engellilerin günümüzde hala aynı tavrı yansıtan söylem ve davranışlara maruz kalmaları onlar için kronikleşen bir dışlanmışlık durumu ortaya çıkarmaktadır (2002:121).

2) Kilise'nin kimliği ve misyonu, kimin cemaate kabul edilip kimin de yok sayılacağı hususu ile yakından bağlantılıdır. Bundan dolayı ötekileştirilen engellilere dönük dışlamacı yaklaşım, Kilise'nin kurumsal ve sakramentlere dayalı yaşamının anlamını derinden etkilemektedir. Dolayısıyla engellilere yönelik korku, önyargı, cehalet ve umursamazlık ifade eden tavırlar, misyonunu yerine getirme noktasında Kilise'nin gücünü sınırlamaktadır (2002:121).

3) Konukseverlik ile erişilebilirlik aynı şeyler değildir. Bu doğrultuda tüm insanlara, özelde de Hıristiyanlara zamanın meydan okumalarına cevap vermek, baskı gören ve dışlanan insanları savunmak, onları teselli etmek, ziyaret etmek ve özgürleştirmek gibi önemli birtakım sorumluluklar düşmektedir (2002:158-160).

Black de, Karşılıklı Bağımlılık Teolojisi'nde üç noktadan hareket etmektedir:

1) İsa Mesih'in, insanların günahlarına kefarete olarak çarpmışa gerilen bedeni karşılıklı bir bağımlılık ilişkisi ortaya koymaktadır.

2) Sadece insanlar Tanrı'ya ihtiyaç duymamaktadır; yeryüzünde temsilciliğini yapmaları ve mesajını dünyaya iletmeleri için Tanrı'nın da insanlara ihtiyacı vardır.

3) Bugün dünya bütünüyle birbirine bağımlı küresel bir köy haline gelmiştir; dünyanın herhangi bir yerinde ortaya konulan eylemler, öteki insanlar üzerinde de büyük etkiler yaratmaktadır; engelli olsun ya da olmasın tüm insanların birbirine bağımlı olduğunu kabul etmek engelliler için büyük önem taşımaktadır (1996:36-40).

Black'e göre insanlar bir başkasının teselli edici dokunuşu ya da sevgisi aracılığıyla Tanrı'nın varlığını tecrübe edebilir. Bu bağlamda Hıristiyanlar, öteki insanların yaşamlarında dönüşüm meydana getirmede Tanrı'nın araçlarıdır. Hıristiyan toplumunda kullanılan "Tanrı'nın ailesi", "azizler topluluğu" ve "Mesih'in bedeni" gibi tabirlerin, Hıristiyanların birbirleriyle ve Tanrı'yla olan karşılıklı bağımlılığına işaret ettiğini belirten Black, Kilise'nin, sadece kriz dönemlerinde değil, diğer zamanlarda da engellileri kucaklama zorunluluğuna dikkat çekmektedir. Ona göre bu yapıldığında Tanrı da kırık kalplerin yaralarını saracaktır (1996:37-38).

"Engelli Tanrı" teolojisiyle engellilik alanındaki çağdaş tartışma konularından birinin ortaya çıkmasını sağlayan Nancy Eiesland'a göre ise Tanrı, İsa Mesih'te bedenleşmek suretiyle acı, engellilik ve ölüm gibi beşeri olguları tecrübe etmiştir. İsa Mesih, engelli Tanrı düşüncesinin canlı bir sembolüdür. O, insani sınırlılıklar alanına girmiş, bedeni yaralı bereli hale gelmiş ve biçimi bozulmuştur. Bu durum Tanrı'nın, engellilik tecrübesi yaşayan insanlarla gerçek bir bağlantıya sahip olduğunu göstermektedir (2002:14).

***

Engelli bireylerin yaşamın tüm yönlerine katılımını temin etmek için XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sürdürülen çabalar ve ileri sürülen yaklaşımların neticede kiliseleri ve dini cemaatleri engelli insanların varlığını dikkate almaya mecbur bıraktıklarını söyleyebiliriz. Bu doğrultuda hem Dünya Kiliseler Birliği'ne üye kiliseler hem de Katolik Kilisesi tarafından çeşitli toplantılar organize edilerek bazı dokümanlar ortaya konulmuş ve litürjiye katılım, kilise içinde ve dışındaki mimari engellerin kaldırılması gibi birtakım kucaklayıcı adımlar atılmıştır.

Dünya Kiliseler Birliği (WCC), ilk olarak 1968'de Uppsala'da düzenlenen toplantıda "Kilise'nin Birliği ve İnsanlığın Yenilenmesi" teması doğrultusunda Kilise'nin daha kapsayıcı olması gerektiği üzerinde durmuştur. 1977'de *Engelliler Üzerine Görev Gücü* (Task Force on Persons with Disabilities) adlı bir yapı hayata geçirilmiş; yine bu bağlamda 1978 yılında biri Almanya'nın Bad Saarow, diğeri Brezilya'nın Sao Paulo şehrinde olmak üzere iki istişare toplantısı organize edilmiştir. WCC bünyesindeki bu ilk girişimlerin sonraki yıllarda kısmen sonuç vermeye başladığı söylenebilir. Örneğin 1983 yılında Kanada'nın Vancouver şehrinde düzenlenen Dünya Kiliseler Birliği toplantısına 21 engelli uzman davet edilmiştir. 1984 yılında

İsviçre'nin Cenevre şehrinde yapılan toplantıda ise WCC bünyesinde bir engelliler masası oluşturulmuş ve kendisi de fiziksel engelli bir bayan olan Kanada'lı Lynda Katsuno bu masanın başına getirilmiştir (Bkz. Turan, 2016:142-143).

WCC bünyesinde sürdürülen mücadelenin sonuç verdiğini gösteren bir diğer örnek olarak WCC Merkezi Komitesi tarafından 1997 yılında yayınlanan bir bildiriye işaret etmek gerekir. Teolojik ve sosyolojik birtakım hususlar içeren bildiri, engellilerin Kilise yaşamına tüm yönleriyle katılımını tesis etmek üzere WCC'ye üye kiliselere gönderilen ilk doküman olarak öne çıkarılmaktadır (Kabue, 2006:7). 1998 yılında Zimbabwe'nin başkenti Harare'de yapılan 8. WCC Genel Kurulu'nda *Ekümenik Engellilik Savunucuları Ağı* (Ecumenical Disability Advocates Network, EDAN) adlı bir yapı oluşturulmuş; yapının temel hedefi ise "engelli insanları küresel çapta etkileyen meselelerle ilgili mücadelelerinde bireyleri, kiliseleri ve kilise cemaatlerini desteklemek" (WCC, 2000) şeklinde ortaya konulmuştur. Sonraki yıllarda EDAN tarafından bir dizi toplantının düzenlendiğini görmekteyiz (Bkz. Turan, 2016:144-147).

Katolik Kilisesi'nin yaklaşımı incelendiğinde son 50 yıldır dünya genelinde artan farkındalığın Katolik Kilisesi'ni de etkilediği ve bunun sonucunda bazı önemli adımların atıldığı görülmektedir. İlk olarak 16 Kasım 1978'de *Katolik Rahipler Ulusal Kongresi* (The National Conference of Catholic Bishops, NCCB) tarafından "Engelli İnsanlara Dair Pastoral Beyan" (Pastoral Statement on Persons with Disabilities) başlıklı bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride engellilerin merhamet değil, tüm yönleriyle Kilise'ye katılım talep ettikleri gibi bazı hususlara dikkat çekilmiştir. Amerikalı Katolik rahiplerin vurgu yaptıkları hususlara 1981 yılında İngiltere ve Galler Bölgesi Katolik rahipleri tarafından da dikkat çekilmiştir. İngiliz ve Galli Katolik rahiplerin 1981 yılında hazırladığı "Bütün İnsanlar Birarada" (All People Together) başlıklı doküman, Christine James (2011:177)'in ifade ettiğine göre, o tarihten sonra engellilik konusunda hazırlanan Katolik bildirilerinin temel dayanağı olmuştur.

227

1981 yılı tüm dünyada olduğu gibi, Katolik Kilisesi içerisinde de engellilik konusunda birçok faaliyetin yürütüldüğü bir yıl olmuştur. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1976 yılında 1981 yılını "Uluslararası Engelliler Yılı" olarak ilan etmişti. Bu doğrultuda söz konusu yıl gerçekleştirilen pek çok konuşma ve faaliyetten söz etmek mümkündür. Bunlar arasında biz Papa II. John Paul'un yaptığı konuşmaya dikkat çekmek istiyoruz. Bu konuşmada II. John Paul, *engellilik durumu ister doğuştan, isterse kronik bir hastalık ya da kazaya bağlı olarak ortaya çıksın, engellilerin de engelli olmayanlar gibi doğuştan gelen, kutsal ve ihlal edilemez haklara sahip olduklarını açıkça ifade etmiştir.*¹

2-4 Aralık 1999 tarihlerinde Vatikan'da "Aile ve Engellilerin Entegrasyonu" konulu bir toplantı gerçekleştirilmiştir. 2000 yılında papalık tarafından "Engelli İnsanlar: Sivil ve Kilise Cemaatlerinin Sorumlulukları" adlı bir genelge yayınlanmıştır. Engellilik etrafındaki meselelerin Kilise ve toplum için bir meydan okuma olmaya devam ettiğine dikkat çekilen genelgede engelliliğin bir ceza olmadığı, engellilerin de diğer insanlar gibi birtakım haklara ve sorumluluklara sahip oldukları, engellilerin Kilise ve topluma tüm yönleriyle katılımı için gayret sarfedilmesi gerektiği gibi birtakım hususlar yeniden gündem yapılmıştır.²

¹ Document of the Holy See for the International Year of Disabled Persons, Boston: Daughters of St Paul, 1981, s. 4.

² "The Person with Disabilities: The Duties of the Civil and Ecclesial Community", www.vatican.va/jubilee_2000/jubileevents/jub_disabled_20001203_scheda5_en.htm

1963 yılında papa XXIII. John'un, engelli insanların yaşama, eğitim, çalışma, barınma ve diğer gerekli sosyal hizmetler konusundaki haklarına dikkat çeken beyanından itibaren önce papa II. John Paul, sonrasında da XVI. Benedikt ve şu andaki papa I. Francis'in yaptıkları konuşmalarda engelliler için açık bir ilgi ortaya koyma gayretinde oldukları söylenebilir (Iozzio, 2016:132).

Sonuç olarak son 50 yıldır dile getirilen söylemler ve ortaya konulan dokümanlar, engellilerin Kilise'ye ve topluma entegrasyonları için Katolik Kilisesi içerisinde önemli birtakım adımların atıldığını göstermektedir. Ayrıca bu doğrultuda Katolik Kilisesi'nin seküler arenada Birleşmiş Milletler gibi uluslararası organizasyonlarla diyaloga geçmesi de dikkate değerdir. Bununla birlikte bazı araştırmacıların bu teması farklı yorumladıklarına da işaret etmek gerekir. Örneğin James, Katolik Kilisesi'nin politikalarındaki bazı değişimlerde uluslararası toplumun, Katolik Kilisesi içerisindeki çeşitli skandallara son dönemde daha fazla yönelmesinin payının olabileceğini ileri sürmektedir (2011:182).

Son olarak Ortodoks kesimde atılan adımlar bağlamında birkaç noktaya temas etmek istiyoruz, Bilindiği üzere Rus Ortodoks Kilisesi, Sırbistan Ortodoks Kilisesi, Romanya Ortodoks Kilisesi ve Amerika Ortodoks Kilisesi gibi dünya genelindeki Ortodoks kiliselerin büyük çoğunluğu Dünya Kiliseler Birliği'nin üyesidir. Dolayısıyla Ortodoks kiliselerin çoğu, WCC bünyesinde tertip edilen toplantılara, hazırlanan dokümanlara ve alınan kararlara genellikle iştirak etmiştir. WCC'nin faaliyetleri dışında, Ortodoks kiliselerinde engellilere dönük atılan adımlar bağlamında yakın dönemde gerçekleştirilen iki toplantıya atıfta bulunulabilir:

Bu toplantıların ilki, 25 Haziran 2009'da Amerika Ortodoks Kilisesi (Orthodox Church in America) bünyesindeki Amerika'daki Kanonik Ortodoks Piskoposlar Birliği (Assembly of Canonical Orthodox Bishops of the United States of America) tarafından düzenlenmiştir. Toplantının sonunda "Engellilik ve Komünyon" (Disability and Communion) adlı resmi bir bildiri de ortaya konulmuştur. Bildiride engelliliğin herkesin karşılaşılabileceği bir durum olduğu ifade edildikten sonra İsa'nın iyileştirici ve kurtarıcı kimliğine işaret edilerek Kilise'nin, genellikle dışlanan, reddedilen ya da terk edilen engelli bireyleri kucaklama sorumluluğuna vurgu yapılmıştır.³

İkinci toplantı, 28-30 Eylül 2015 tarihlerinde Yunanistan'ın Volos şehrinde düzenlenmiştir. EDAN ve Volos Teolojik Araştırmalar Akademisi (Volos Academy for Theological Studies)'nin birlikte organize ettiği toplantıya, EDAN üyelerinin yanı sıra Arnavutluk, Belarus, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Romanya, Rusya ve Sırbistan'dan Ortodoks temsilciler katılmıştır. Toplantıda engellilik meselesi Ortodoks perspektifinden tartışılmıştır. Toplantıya katılanların büyük çoğunluğu, kiliselerin engellilik meselesiyle gerçek anlamda ilgilenmediklerini dile getirmiştir. Bu doğrultuda engellileri kucaklayıcı teolojilerin üretilmesi, binaların mimarisinin yeniden dizayn edilmesi, engellilerle daha aktif bir şekilde ilgilenilmesi ve engelli bireylere sahip ailelerin maddi ve manevi açılardan desteklenmesi gibi somut bazı adımlar üzerinde durulmuştur.⁴ Bu toplantıda ayrıca EDAN tarafından daha önce ortaya konulan "Herkesin Kilisesi ve Herkes İçin" (2003) ile "Varlık Armağanı: Herkesin Kilisesi ve

³ "Disability and Communion", <https://oca.org/parish-ministry/parishdevelopment/disability-and-communion>

⁴ "Theology and Disability In Orthodox Perspective", www.edan-wcc.org/index.php/the-news/activity-updates/item/225-theology-and-disability-in-orthodox-perspective

Herkes İçin Olmaya Çağrılmak” (2014) adlı dokümanlar üzerine teolojik düşünceler de paylaşılmıştır.⁵

Kaynakça

- Black, K. (1996). *A healing homiletic: preaching and disability*. Nashville: Abingdon Press.
- Block, Jennie W. (2002). *Copious hosting: a theology of access for people with disabilities*. New York: Continuum.
- Davis, Lennard J. (1995). Enforcing disabled god. *The Other Side*, 38/5, ss. 10-15.
- Eiesland, Nancy L. (2002). *Encountering the normalcy: disability, deafness and the body*. London: Verso.
- Eiesland, Nancy L. (1994). *The disabled god: toward a liberatory theology of disability*. Nashville: Abingdon Press.
- Hull, J. & Calaghan. B. (2014). *Disability: the inclusive church resource*. London: Darton, Longman & Todd Ltd.
- Iozzio, M. J. (2016). Catholicism and disability. *Disability and world religions: an introduction*, eds: Darla Y. Schumm – Michael Stoltzfus (115-135). Texas: Baylor University Press.
- James, C. (2011). Catholicism and disability: Sacred and profane. *Disability in judaism, christianity, and islam*, eds.: Darla Schumm & Michael Stoltzfus (167-1845). New York: Palgrave Macmillan.
- Kabue, S. (2000). Editorial: A paternalistic and patronising attitude. *Echoes*, 19.
- Turan, S. (2016). *Hristiyanlıkta Engellilik Teolojisi*. Ankara: STS Yayınları.

---

⁵ “Orthodox Theological Perspectives on Disability Urge Churches to Be More Inclusive”, www.oikoumene.org/en/press-centre/news/orthodox-theological-perspectives-on-disability-urge-churches-to-be-more-inclusive

OSMANLI RESMÎ DİNÎ DÜŞÜNCESİNİN KIZILBAŞ(ALEVÎ) ZÜMRELER ÜZERİNDEKİ

Yrd. Doç. Dr. Ümit ERKAN

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Öğretim Üyesi

Öz

Makâlat ve Fırak geleneği kendine özgü metodu ve yaklaşım tarzı ile İslam düşünce sisteminde belirleyici bir konumdayken zamanla değeri görmezden gelinmektedir. Bu minvalde, erken dönemden başlamak üzere günümüze kadar yapılan çalışmalara baktığımızda özellikle Osmanlı döneminde ortaya çıkan siyasî ve itikadî gayelerle vücut bulmuş düşünce yapılarının ve bunları harekete geçiren saiklerin tam anlamıyla ortaya konulmadığı görülmektedir. Biz de tebliğimizde İslam düşünce sisteminde, mezheplerin ortaya çıkmasıyla devam eden farklılaşmanın Osmanlı dinî düşünce geleneğindeki etkisine, Osmanlı siyasal iktidarlarının Kızılbaş gruplara yönelik politik reflekslerine ve o dönemde vücut bulmuş mezhebî söylemlerin arka planındaki ideolojiye değinilecektir. Döneme ait eserler ve fetvalarla pekiştirilen bu anlayışın arkasında, Mâturîdî makâlât ve fırak geleneğinin olduğu ortaya konulacaktır. Bu gelenekten gelen Nureddin Hamza Saru Görez'in, Kemalpaşazâde'nin ve Ebu's-Suud'un fetva ve risalelerinde Kızılbaş zümrelere yönelik ifadelerinin üzerinde durularak, bu söylemlerin Osmanlı-Kızılbaş ilişkilerini ne aşamaya getirdiği döneme ait tarih kaynakları, arşivler ve yazma eserler ışığında değerlendirilecektir. Bu bakış tarzının aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Şîî eğilimlere yönelik sert politikasının bir ayağı olduğu da görülmüş olacaktır. Nitekim Ebu's-Suud Efendi kızıllaşlarla savaş yapmayı en büyük gaza olarak görerek onları 73 fırka içinde Ehl-i Sünnet inancı dışında olan diğer fırkalar arasına sokmuş onların cehennemlik olduklarını ifade etmiştir. Bu durum kızıllaşları kötüleme adına her türlü ithamlara maruz kalmalarına neden olmuştur. Şah İsmail ve kızıllaş taraftarları İslam ve Ehl-i Sünnet karşıtı söylem ve fiilleriyle her türlü cezayı hak eder konuma gelmiştir. Artık Osmanlı merkezi yönetimi bu yöntemle yalnız Anadolu'da yaşayan halka değil aynı zamanda Müslüman dünyaya da Râfîzî ve Sünnî şeklinde bakarak dış siyasetini belirlemiş, böylece Safevî destekli her türlü faaliyet takip edilerek, sorumlular çeşitli şekillerde ithamlara ve cezalara maruz kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kızılbaş, Mâturîdî , Sünnî, Fetva, Yavuz Sultan Selim

Giriş

Günümüzde Kızılbaşlık/Alevîlik pek çok ülkede tarihsel süreçteki yeri ve de toplumsal-siyasal yansıması bakımından ciddi bir şekilde tartışılmakta; bu tartışmalar, gün geçtikçe daha karmaşık bir hâl almaktadır. Bu tartışmaların ortaya çıkmasının arka planında tarihsel köklere bağlı olan sorunlar yatmaktadır. Bu sebeple özellikle geçmişten bize intikal eden sorunların köklerinin tespit edilmesi gelecekteki çözüm arayışları için bizi zorunlu kılmaktadır. Tarihsel bir olgu olarak Türkler'in İslâm'a girişiyle birlikte yaklaşık X. Yüzyıldan itibaren başlayıp günümüze kadar gelen Alevîlik meselesi acılar üzerine inşa edilen bir sorundur. Bu sorunun devam etmesinin arka planında, tarihsel bir olgu oluşunun yanında yüzyıllar içerisinde çeşitli siyasî,

sosyo-ekonomik, dinî ve kültürel farklılıklar içerisinde süzülerek gelmesi yatmaktadır. Dolayısıyla tarihsel köklerin bilinmemesi ister istemez çok yönlü bir Alevîlik tarihi perspektifinin oluşmasını sağlamaktadır. Ancak söz konusu mesele ile ilgili yapılması gereken objektiflikten uzaklaşmak yerine meselenin tarihsel arka planının ve bugüne olan etkisinin araştırılması ve bilimsel araştırmaların yapıp mevcut bilgi kirliliğinin bir an evvel giderilmesi gerekmektedir.

Alevîlik tarihi açısından önemli bir dönemi teşkil eden XVI. yüzyıl ve bu yüzyılda ortaya çıkmış Osmanlı-Kızılbaş ilişkileri ile ilgili bilimsel araştırmaların azlığı ciddi bir bilgi boşluğu oluşturmakta ya da benimsenen dünya görüşünün etkisinde kalınarak yapılan çalışmalarda objektiflik ilkelerine riayet edilmemektedir. Bu bağlamda pek çok yazar ve araştırmacının bu konuyu inceledikleri bilinmekte ancak yapılan çalışmalara baktığımızda konunun ya ayrıntılarına girilmediği görülmekte ya da belli konulara ağırlık verilerek bu yüzyılda ortaya çıkmış diğer ilişkiler göz ardı edilmektedir. Diğer taraftan bilimsel formasyon eksikliği, ideolojik tercihler, metod eksiklikleri ve ilk elden kaynakların kullanılmaması konunun farklı açılardan taraflı bir şekilde ele alınmasını sağlamakta, bu durum, konu ile ilgili yeni sorunların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Müslüman devletler içerisinde önemli bir yere sahip olan Osmanlı Devleti, altı asırdan daha fazla bir süre varlığını sürdürmüştür. Selçuklular tarafından Bizans sınırlarında uç beyliği olarak yerleştirildikten kısa bir süre sonra güçlü bir devlet, hatta imparatorluk haline gelen Osmanlılar, kendinden önce kurulan Türk-İslâm devletlerinden tevârüs ettiği siyasî, dinî ve sosyal alandaki bazı yönlerini devam ettirmiştir. Her siyasî topluluk gibi Osmanlılar da Selçuklular aracılığı ile eski Türkler, Sasaniler ve Abbasilerden devraldıkları siyasî ve kültürel kimliklerini başta Bizans olmak üzere fethettikleri ülkelerin örf ve uygulamalarıyla güçlendirerek çağına göre çok ileri bir siyasî kurumlaşma gerçekleştirmişlerdir.

Osmanlı Devleti gerek kuruluş devrinde, gerekse imparatorluk döneminde doğusunda ve güneyinde verdiği mücadelelerle yeni topraklarla beraber çok sayıda Müslüman halkları kendi hâkimiyeti altına almıştır. Böylece devletin genişlemesiyle birlikte Ehl-i Sünnet dışında kalan mezhepler ve akımlar da Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren, merkezi yönetim, Müslüman tebaa içindeki bu dinî ve mezhebî yapıyı hep göz önünde tutup her fırkanın kendi hayatına genel düzeni sarsmamak kaydıyla izin vermiş, kendisi ise dinî politikasını Hanefîliğe dayandırmıştır. Bu minvalde komşusu olan Safevî Devleti de Şîa mezhebini tercih etmekle kalmamış, bu itikadî mezhebi yayma ve bütün Anadolu'yu Şîileştirme politikası izlemiştir. İşte bu devreden sonra Safevî propagandalarının Anadolu'daki insan gücünü teşkil eden kızılbaş Türkmen gruplarla Osmanlı Devleti arasında bir mücadele başlamış ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde XVI. yüzyıl içerisinde birçok kızılbaş ayaklanması ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Alevîlik tarihi açısından önemli bir dönemi teşkil eden ve din-şiddet ilişkisinin çerçevesini oluşturan Osmanlı-Kızılbaş ilişkileri diyebileceğimiz Kızılbaş ayaklanmaları, Anadolu toprakları içerisinde, Osmanlı ile Kızılbaş topluluklar arasında geçen olumsuz ilişkilerin ardında dinî argümanların ne derece kullanıldığını, Osmanlı'nın Kızılbaş gruplar üzerine uygulamış olduğu şiddetin kaynağının din mi olduğunu, yoksa dinin bir araç olarak mı kullanıldığını ortaya koyacaktır.

Osmanlı Resmî Dinî Düşüncesinin Kızılbaş (Alevî) Zümreler Üzerindeki

Osmanlı-Kızılbaş ilişkilerinin arka planını anlamak için Osmanlı Devleti'nin resmi düşünce yapısının bilinmesi gerekir. Osmanlı siyasal iktidarı bizzat gücü elinde bulunduran bir merkez

olduğu için Osmanlı resmi düşünce yapısının pratiğe yansımaları sonucunda bu düşünceyi benimsemeyen kesimlerde bir takım sorunlar çıkmıştır. Bunun sonucu olarak siyasal iktidar bunu kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak görüp bazen bu sorunları gidermek için baskı yöntemleri uygulamaya yönelmiştir. İşte bu baskıyı doğuran en önemli resmi düşünce kavramı arasında *nizam-ı âlem* prensibi önemli bir yer tutmaktadır. Nizam-ı âlemin kapsamı ise imparatorluk sınırları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Devletin bekası ancak bu prensiple mümkün olmakta bu itibarla nizam-ı âlemin bozulduğu veya bozulmak üzere olduğu durumlarda hangi taraftan gelirse gelsin, hangi dine veya mezhebe mensup olursa olsun merkezi otoriteye rakip olacak, onu bozacak her türlü eğilimi ve faaliyeti şiddetle bastırmak ve onu ortadan kaldırmak en temel gaye olmuştur.¹ İşte kızılbaş Türkmen grupların yaptıkları her türlü faaliyette ve kızılbaş Türkmen ayaklanmalarında Râfızilik, zındıklık ve mühlidlik vs. gibi ithamların ortaya atılmasının arka planında bu anlayış bulunmaktadır. Bu ithamlar, Osmanlı siyasal iktidarının bir nevi kendini koruma aracı olarak değerlendirilebilir. Bu noktada Osmanlı'nın katı tutumu her durumda kendini göstermektedir. Fatih Kanunnamesindeki kardeş katli meselesini de işte bu nizam-ı âlem çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Bu kanunname, devletin düzenini bozması durumunda hanedan üyelerinin bile gözden çıkarılması gibi bir kararlılığı ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan Yavuz Sultan Selim'in, Memluk Devleti'ni ortadan kaldırması ile birlikte hem hilafet makamına varis olmaları hem de bundan sonra Osmanlı padişahlarının artık hadimu'l-harameyni's-şerifeyn ünvanıyla anılmaları, halife-sultan olarak daha fazla kutsallık kazanmalarına, buna paralel olarak büyük bir saygınlık kazandıran fakat daha fazla sorumluluk getiren bir konuma yükselmelerini beraberinde getirmiştir. Artık İslâm'ın hamisi olan Osmanlı padişahı, Osmanlı resmi düşüncesinin temsilcisinden ziyade İslâm dünyasında nizam-ı âlemin efendisi olmuştur. Bu itibarla kendisine yöneltilen her türlü tehdit İslâm dünyasına yöneltilmiş gibi algılanarak bu çerçevede değerlendirilmiştir.²

Ayrıca Osmanlı resmi düşüncesinde yer alan tebaa olmak kavramı Müslümanlığı kabul edip kendi dinî, mezhebi, kültürel kimliğinden vazgeçmek değildir. Aksine bütün bu özelliklerini koruyarak devlete vergi vererek onun hâkimiyetini kabullenmek, istenilen hizmeti eksiksiz yerine getirmek ve devlet gerekli gördüğünde müdahalesine boyun eğerek varlığını sürdürmek demektir. İşte Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun yıllar boyunca varlığını devam ettirebilmesinin arka planında bunlar yatmaktadır.³ Dolayısıyla tebaa olmanın gereklerini yerine getirmeyen her kim olursa olsun karşılaşacağı durumdan da sorumlu olmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal gelişmesine paralel olarak İslâm, siyasî bir yapıya bürünmüştür. Osmanlı İslâm'ı dediğimiz bu İslâm, bir yandan devlet kavramına kutsallık bahşederek onun meşruiyetini güçlendirmeye çalışmış diğer yandan da siyaset etme aracı olarak

¹ Bkz., Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, s. 97; Fahri Unan, *İdeal Cemiyet İdeal Hükümdar İdeal Devlet*, Ankara: Lotus Yayınevi, 2004, s. 50; Osman Turan, "Cihan Hakimiyetinin İlahî Menşei", *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, II, İstanbul 1969, ss. 88-106; Tahsin Görgün, "Osmanlı'da Nizâm-ı Âlem Fikri ve Kaynakları Üzerine Bazı Gözlemler", *İslâmî Araştırmalar*, XIII/2, Ankara 2000, s. 187.

² Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilat", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, s. 981.

³ Ocak, *Zındıklar ve Mülhidler*, s. 105.

ikinci bir fonksiyonu icra etmiştir. Osmanlı İslâm'ının ikili bir fonksiyon taşıyor hale gelmesi özellikle Fatih Sultan Mehmed döneminde merkezileşme sürecine bağlı olarak devletin İslâm anlayışının medrese eğitime bağlı fıkıh ve kelam temelli kitabî İslâm'a dönüşmesiyle gerçekleşmiştir. Bu süreçte Sahn-ı Seman medresesi başta olmak üzere medreseler Osmanlı resmi düşüncesini Sünnî hüviyete bağlı ideolojik bir karaktere büründürmüştür. Bununla birlikte fetva kurumunun ve ilmiye sınıfının başı olan Şeyhülislâm'ın bütün kurumlarıyla birlikte Osmanlı siyasal iktidar sisteminin içine alınması merkezi yönetimin bir aracı olarak kullanılmasına ve bu kurumun devletin kontrolü altına girmesine sebep olmuştur. Bu durum İslâm'ın devlete hakim bir konumdan ziyade devletin kontrolünde olduğu, Şeyhülislâm'ın ise bir papa veya patrik gibi ruhanî bir otoriteden ziyade padişaha bağlı dinî bürokrasinin en üst kademesindeki bir memur olmaktan öteye gidemediğini göstermektedir.⁴ Halifelik makamı da bu durumu değiştirmekten ziyade iktidarın temsilcisi olan padişahın otoritesini daha da kutsallaştırarak daha üst bir konuma yükseltmiştir. İşte bu yapılanma başta Osmanlı padişahı olmak üzere Osmanlı siyasal iktidarının ileride ortaya çıkacak birçok fiil ve hareketlerinin meşrulaştırılmasını kolaylaştırmıştır. Merkezileşme süreci ile birlikte Hanefilik tarafından temsil edilen Sünnî İslâm'ın devletin resmi mezhebi haline gelmesiyle, 16. Yüzyılın başından itibaren Safevîler'le olan mücadele farklı bir boyut kazanmış ve Safevîlerin Şîî idolojisine karşılık Sünnîliğin imparatorluk topraklarının her yerine yayılması için özellikle II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinin belli zamanlarında baskıcı bir metot uygulanmıştır. Bunun örneklerini arşiv belgelerinde çokça görmek mümkündür.

Emevîlerden bu yana hiçbir İslâm devletinde Osmanlı Devleti kadar merkezîyetçi bir devlet yapısı görülmemiştir. Bu merkezîyetçi yapı Yıldırım Bayezid döneminde başlamış Fatih Sultan Mehmed döneminde ise tam karakterini kazanmıştır. Bunun en iyi göstergelerinden birisi farklı din mensupları veya etnik unsurları bünyesinde barındırmasına rağmen hiçbir zaman onları sindirme politikası izlemeyişidir. Bu itibarla Osmanlı kendisini sadece Müslüman tebaanın temsilcisi olmaktan öte bütün dinî farklılıkların temsilcisi olarak görmüştür. Bu anlayışın sonucunda Osmanlı Devleti kendini Devlet-i İslâmiye değil *Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye* şeklinde tanımlamıştır.⁵ Bu özelliği dolayısıyla devletin bekası her şeyden önce gelerek Osmanlı hanedanından da üstün tutulmuştur. Devletin bekasının üstün kılındığı gerektiğinde hanedan üyelerinin feda edildiği bu yapıda, devlete muhalif ayaklanan gruplara nasıl bir siyaset uygulanacağı aşikârdır. Bu itibarla devlete her ne niyetle olursa olsun ayaklananlar en ağır şekilde cezalandırılmış, hapse atılmış ya da sürgün edilmişlerdir.

Bu itibarla Safevî Devleti Sünnî Osmanlı Devleti için en büyük siyasal rakip olarak görülmüştür. Silah gücüyle bu işi yapamayacağını anlayan Safevî Devleti, Osmanlı'yı içerden zayıflatma yoluna giderek Anadolu'da zaten problemleri olan yarı göçebe kızılbaş Türkmen kesimler arasında yoğun bir propaganda faaliyeti başlatmıştır. Ancak iki devlet arasında yapılan bu mücadele Sünnîlik-Şîîlik mücadelesi olmaktan ziyade iki devletin de Sünnîlik ve Şîîliği siyasal bir araç olarak kullandığını ortaya çıkarmaktadır. Bunun sonucunda ise Osmanlı siyasal iktidarı Şîî Safevî Devleti'ni İslâm'dan sapmış, küfre girmiş *Râfizî* terimiyle nitelendirmiş bununla da kalmayıp daha da ileri giderek bu ülkeyi *kâfir* ilan ederek gayri müslim ülkelerle

⁴ Halil İnalcık, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire Volume One 1300-1600*, London: Cambridge University Press, 1994, s. 172; ayrıca bkz., Ahmet Yaşar Ocak, "Din", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, II, IRCICA: İstanbul 1998, s. 141 vd.

⁵ Bkz., Ocak, *Zımdıklar ve Mülhidler*, s. 121.

aynı konuma sokmuştur. Artık Osmanlı merkezi yönetimi bu yöntemle yalnız Anadolu'da yaşayan halka değil aynı zamanda Müslüman dünyaya da Râfızî veya Sünnî şeklinde bakarak dış siyasetini belirlemiştir.

Osmanlı itikadî düşünce sisteminde Ehl-i Sünnet düşüncesinin hâkim bir anlayışa sahip olmasıyla Eşarî ve Mâturîdî düşünce sistemi Ehl-i Sünnet itikadının temel iki inanç çizgisini oluşturmuştur. Bu durum aynı zamanda Osmanlı alimlerinin makâlât ve fırak geleneğini kelim kitapları ve fırka risalalarında yer aldığı ölçüde gerçekleşmesine imkan tanımıştır. Bununla birlikte Mâturîdîliğin Eş'arîliğe göre geri planda kalması Osmanlı alimlerinden Teftâzânî'nin Eş'arîlikle Mâturîdîliği uzlaştırma çabasından kaynaklanmıştır. Mâturîdî'nin Eş'arîlikle uyuşan görüşlerini Eş'arîlikle birleştirmemiş, Mutezile'ye uyan görüşlerini de Mutezile diyerek görmezden gelmiştir.⁶ Bu anlayışın sonucu olarak Râfızîlik adı altında Kızılbaşlara karşı yürütülen mücadelenin teorik temelini eskiden beri Osmanlı medreselerinde okutulan Nesefî'nin Akaîd'inin şerhi olan Sadeddin Teftâzânî'nin (1395) Şerhu'l-Akaîd isimli akaîd ve kelim kitabı oluşturmuştur.⁷ Eserin aslı Mâturîdî söyleme sahip olmasına karşın şerhi Eşarî usülle yazılmıştır. Sünnîlik dışı İslam Mezhepleri katı bir şekilde yargılanarak devleti Sünnî olmayan toplum üzerinde bir baskı aracı haline getirmiş ve Osmanlı Sünnî bakış açısının kızılbaşlara bakışını oldukça olumsuz etkilemiştir. Özellikle Safevî propagandalarının etkisini azaltmak veya tamamen silmek için Osmanlı siyasal iktidarı gayri müslimler için kullanmadığı, kullanmaktan kaçındığı İslam'ı bu eseri referans alarak mühlid ve râfızî olarak nitelediği Kızılbaşlara karşı katı bir şekilde kullanmıştır. Devleti toplum üzerinde bir baskı aracı haline getirerek Sünnîlik ideolojisini hakim kılmaya çalışmıştır.⁸

Öte yandan ulema sınıfının Osmanlı Devleti'nin resmi düşüncesinin oluşturulmasında, teşkilatlanmasında, kültürel ve bilimsel faaliyetlerinde çok önemli katkıları olmuştur. Bu itibarla Osmanlı toplumunda önemli bir yere ve nüfuza ulaşmıştır. İslâmî ilimleri en iyi anlayan, kavrayan ve şahsında uygulayan bu kişiler halk nazarında nüfuz ve itibar kazanırken beraberinde de onlara büyük bir sorumluluk yüklemiştir. Sahip oldukları bu imaj sayesinde devlet tarafından halk ile aralarında iletişimi sağlayan bir aracı konumuna yükselmişlerdir. Bu da ulemanın devlet nezdinde itibar kazanarak belli bir statüye yükselmesine sebep olmuştur. Bunun sonucunda Osmanlı siyasal iktidarı, ulemayı halk ile aralarındaki bu iletişim yüzünden halkı kontrol etme ve devlete saygınlığını artırma gayesi ile kullanmıştır. Daha da ileri giderek ulemayı, devletin menfaatlerini, siyasi çıkarlarını ve otoritesini sağlamlaştırıp meşrulaştıran bir devlet memuru konumuna indirgemıştır. Nitekim ulemanın bu konuma inmesinin temelinde ise ulema mesleğinin eğitim süreleri içinde geçmiş oldukları yollar bulunmaktadır. Silk-i ilmiye

⁶ Sönmez Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik: Tarihi Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Mâturîdîlik Mezhebi*, Ankara: Avrasya Yayınları, 2003, s. 52; Mâturîdîlik ile ilgili ayrıca bkz., Ebu Nasr Taceddin İbnü's-Sübki Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafi Sübki, *Matüridi'nin Akide Risalesi ve Şerhi*, Çev., Saim Yeprem, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2000, ss. 10-80; Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhid Tercümesi*, Çev., Bekir Topaloğlu, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, 2002, ss. 20-314; Eş'arîlik ile Mâturîdîlik arasındaki ilişki için bkz., Mehmet Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eşarîlik-Maturidîlik İlişkisi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013, ss. 11-384.

⁷ Teftâzânî, *Kelim İlmi ve İslâm Akâidi Şerhu'l-Akâid*, Haz., Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1982, ss. 32-33.

⁸ Ocak, *Zındıklar ve Mühlidler*, s. 110.

denilen bu ulema mesleğinin yolu ve kapısı herkese açık olmakla beraber Osmanlı yönetim sisteminin bir parçası olan intisap sistemine yani bugünkü anlamıyla patronaj sistemine bağlıydı. Bu sistemle taşradaki bir medreseden başkentte bulunan bir medreseye gelmek uzun bir tahsili gerektiriyordu. Birçok aşamayı geçip icazetini alarak İstanbul'a gelebilme imkânı elde edebilen Anadolu insanı, burada devlet kurumlarında nüfuzlu birinin himayesine girerek bürokraside kendine yeni bir görev edinebilirdi.⁹ İşte bu sistem ulema adaylarının bürokratik hiyerarşide geniş bir ilişkiler ağı kurmaları ihtiyacını doğurmuştur. Bu sağlıksız rekabet bilimsel açıdan bir kalitesizliği getirmekle beraber devletin menfaatleri uğruna nasıl siyasi gayelerle fetvalar verildiğini de ortaya koymaktadır. Bununla birlikte ulema, devletin bir memuru gözükmekle birlikte hukukî, adlî, dinî ve eğitim-öğretim gibi birçok idari yapının da kontrolünü elinde bulundurarak sosyal statü itibarıyla önemli bir konuma yükselmişlerdir. Aynı zamanda, sahip oldukları bu güçle Şii Safevî propagandalarının oluşturmuş olduğu Ehl-i Sünnet dışı tüm dinî ve mezhebî eğilimlere karşı amansız bir mücadele başlatmışlardır. İşte bu mücadelenin örneklerini dönemin âlimlerinin yazmış olduğu eserlerde, fetvalarda ve arşiv belgelerinde sıkça görmek mümkündür.¹⁰

Bu anlayışın sonucunda Osmanlı Devleti sadece Kızılbaşlarla değil kendine isyan eden, devletin bağımsızlığına hanel getirecek her türlü tehditle mücadele etmiştir. Bu anlamda Mâturîdî gelenekten beslenen fetvaların ve âlimlerin özellikle Yavuz Sultan Selim döneminde etkili olduğu görülmektedir. Yavuz Sultan Selim tahta geçtikten hemen sonra kendi siyasi geleceğini sağlamlaştırmak için öncelikli olarak saltanata hak iddia eden Şehzâdeleri ortadan kaldırma yoluna gitmiştir. Daha sonra II. Bayezid ile diğer ülkeler arasında yapılmış sadakat ve uzlaşma antlaşmaları yenilenmiş¹¹ Safevî Devleti dışındaki komşu müslüman devletlerin de kızılbaşlara karşı desteği alınmıştır.¹² Ayrıca devlet adamlarının büyük bir çoğunluğu, Şah İsmail üzerine gitmesi için Selim'i teşvik etmiştir.¹³ Bundan sonra yapılacak tek şey, Safevîler üzerine yürümenin meşruluğunu ortaya koymak olmuştur. Nitekim Yavuz Sultan Selim'in Şah İsmail liderliğindeki Kızılbaşlık hareketini önemli bir tehdit olarak gördüğünü Padişah olmasının akabinde toplamış olduğu Divan'da yapmış olduğu konuşmadan anlamaktayız. Hoca Sadeddin Efendi'nin ifadesiyle şöyle söylemektedir:

...Hemen bed düşünceli Kızılbaş Şah İsmail sorununu çözüp, topluluğun bağlarını koparup, ülkenin eteklerini pis varlığı kirinden pak etmek gerekmektedir ki, zamanın yarattığı olanaklarla iyice güç bulup, Acem darasının eteklerine saldırgan ellerle yapışıp, mürid ve dostlarını artıra artıra genç yaşlı herkesin gönline girmiştir. Ermişlerin kaynağı ve ışıkların otağı olan Acem diyarı ki, haramlardan kaçınanların yetişip büyüdüğü ulular otağı ve yiğitler durağıydı. Bunlar Kisralar devleti tacını paralamışlardır. Azgın şahları yolunda can verirler ve cenk ateşine semender gibi girerler. Ne ölümden korkuları ne de uğraştan çekindikleri vardır. İnanç bağları çok güçlü ve saldırları bir felakettir. İşleri zulüm gidişleri de dinsizliktir. Sevinç duyduğumuz

⁹ Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, Ankara: TTK Basımevi, 2003, ss. 235-237.

¹⁰ Kızılbaş/Alevîlere yönelik Osmanlı'dan itibaren devam eden bu bakış açısının günümüze dek ortaya koyduğu sonuçları açısından bkz., Hasan Onat, *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2003, ss. 52-62.

¹¹ İdris-i Bidlisî, *Selimşahnâme*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Kol., No: 348, vrk. 60a-60b.

¹² Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, I, ss. 374-377.

¹³ Lütü Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, Süleymaniye Ktp., Veliüddin Efendi Kol., No: 4269, vrk. 203a.

başımızın tacı cevheri köklü dinin devamını sağlamak ve açık şeriat yolunda yürümek olup, Allah'ın desteğiyle gücümüz en yüksek derecede, cihanı tutan kılıcımız İslâm'ın nuruyla parıldamakta iken, o ayıpların kaynağı Şia topluluğu bağına paralamak, ad ve şanlarını varlık dünyasından gidermek işini üstlenmek akıl ve din kuralları gereğince boynumuza borç olmuştur. İşlerin sonuçlarını değerlendirenler bu kargaşanın giderilmesi gereğine varmıştır. Mademki o ayıplı mezhep ve geniş meşreplilerin baş ve buğlarının gücünün artması ve zararlarının bizlere de dokunması gün konusu olmuştur. Zira Anadolu illerinde yaşayan kavrama gücünden yoksun Türkler onlarla bağlantılar kurarak, tanımadan, bilmeden sapkınlık örneğine uymuşlar, çoluk çocuklarını, mal ve varlıklarını onun yoluna feda eder olmuşlardır. Gücü olanlar ölçsüz adak ve armağanlarla onu ziyarete giderler. Sapkınlıkta pişkin halifeleriyle her yıl sayısız adaklar gönderip, haramları helal sayan mubahinin yıkılasıca dergâhının gölgesini haşa hacet kapısı ve dilek kâbesi bilirler ve ergin kızların, belki kız kardeşlerini tepeleneşice adamlarına peşkeş çekip, adını işitseler secde ederler. Salat ve selamların en değerlileri olsun o hazrete ki, insanların efendisidir. Kendine adanan makam-ı Mahmud'a salındıkları sırada Şam diyarının alınması ve Rum taifesi ile savaşa başlanması önlemleri tamamlanmışken ulu sahabelerin söz birliğiyle Ansi ve Müseylemetü'l-Kezzab gibi başkaldıran fesatçıların tepelenmeleri, Allah ondan hoşnut olsun Siddık-i Ekber hazretlerinin ilk seçeneği olmuştu. Yine Allah'ın aslanı, doğru yolun göstericisi Allah'ın keremi yüzüne parlсын Hazreti Murtaza kendine biat ile bağlanmayanları alt etmek ve Nehrevan Haricilerini yok etmek girişiminde bulunmuştu. Bunlar, başkaldıranlara karşı savaşmak gereğini belirten en sağlam kanıtlar ve apaçık tanıklardır. Bu nedenledir ki, Hak yoldan sapanları cezalandırmak niyetiyle o sakınmasız kan dökücü üzerine yılmak bilmeyen askeri salup Tebriz'e yürümek artık gerekli olmuştur.¹⁴

Yavuz Sultan Selim divana bu konuşmayı yaptıktan sonra orada bulunan âlimlerden Şah İsmail ve taraftarlarının küfrüne ve kanlarının helal olduğuna dair fetva istemiştir. Kızılbaşlık meselesini kökten çözüme kavuşturmak için gerekli fetva, Mâturîdî gelenekten gelen dönemin en önemli âlimlerinden Nureddin Hamza Saru Görez (928/1522)'den gelmiştir.¹⁵

¹⁴ Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya Kol., No: 3041, vrk. 442a-444a.

¹⁵ Müftü Nureddin Hamza, Balıkesir Karasili Yusuf Efendi'nin oğludur. Hoca Sinan Paşa'nın şakirdlerinden olup müderris ve Sahn müderrisliği yapmıştır. 917/1511'de İstanbul kadısı, 919/1513'te Anadolu kazaskeri, 921/1515'te Rumeli kazaskeri olmuş 922/1516'da Sultan Selim tarafından Rumeli kazaskerliğinden azledilerek günlük 120 dirhem karşılığında Sahn medresesinde müderrislik yapmıştır. 927 ya da 928/1521-1522'de vefat etmiş, İstanbul Fatih'te yaptırmış olduğu Yayla Camii'nde defnedilmiştir. Fıkıhta çeşitli konularda risaleler yazmış olup Mürteda isimli bir fıkıh kitabı vardır. Bkz., Taşköprülüzâde, *eş-Şakaiku'n-numaniyye fi ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye*, Beyrut: Daru'l Kitabu'l Arabi, 1975, s. 181; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1333, C. I, s. 341; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, (Haz. Nuri Akbayar, Sad. Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, C. IV, s. 1267; Müftü Hamza fetvasında şunları dile getirmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak No: 12077 " Huve'l-muin Bismillahirrahmanirrahim Elhamdulillahi nasır-ı evliyaihi ve kahir-i a'daihi ve's-salatu ala seyyidi enbiyaihi muhammedin ve alihi ve ashabihi Müslümanlar bilün ve agah olun şol taife-i kızılbaş ki reisleri Erdebiloğlu İsmaildür Peygamberimizin aleyhi's-salatu ve's-selam şeriatını ve sünnetini ve din-i İslâmı ve ilm-i dini ve Kuran-ı mübini istihfaf itdükleri ve dahi Allahu Teala haram kıldığı günahlara helaldür dedikleri ve istihfafları ve Kuran-ı azim

Daha sonra Şeyhülislâmlık makamına getirilecek olan ve Eşarîlik-Mâturîdilik uzlaştırıcılarından Kemalpaşazâde'nin *Risale fi Beyan-ı Fırak-ı Dalle* adlı risalesinde dalalette olan fırkalar arasında Râfîzîler'i¹⁶ zikrettikten sonra bunları da alt gruplara ayırmıştır. Alt gruplar arasında

ve mushafları ve kütüb-i şeriatı tahkir idub oda yakdıkları ve dahi ulemaya ve sulehaya ihanet idub kırub mescidleri yakdıkları ve dahi reisleri laini mabud yerine koyub secde ettikleri ve dahi Hazreti Ebu Bekr'e radiyallahu teala anhu ve Hazreti Ömer'e radiyallahu teala anhu sövüb hilafetlerini inkar ettikleri ve dahi Peygamberimizin Hatunu Ayşe anamıza radiyallahu teala anha iftira idub sövdükleri ve dahi Peygamberimizin aleyhi's-salatu ve 's-selam şer'ini ve din-i İslâmı götürmek kasdın itdükleri bu zikr olunan ve dahi bunların emsali şer'i muhalif kulları ve fiilleri bu fakir katında ve baki ulema din-i İslâm katlarında tevatürle malum ve zahir olduğu sebebden biz dahi şeriatın hükmü ve kitaplarımızın nakli ile fetva verdük ki ol zikr olunan taife kafirlerdir ve mühlidlerdir ve dahi her kimesne ki anlara meyl idüb ol batıl dinlerine razı ve muavin olalar anlar dahi kafirlerdir ve mühlidlerdir bunları kırub cemaatlerin dağıtmak cemî' müslümanlara vacip ve farzdır müslümanlardan ölenler said ve şehid cennet-i aladadır ve onlardan ölenler hor ve hakir cehennem dibindedir bunların hali kafirler halinden eşed ve ekbahdır, zira bunların boğazladıkları ve dahi saydaları gerekse doğanla gerekse okla ve gerekse kelb ile olsun murdardır ve dahi nikahları gerekse kendülerden ve gerekse gayrilardan alsunlar batıldır ve dahi bunlar kimseden miras yemek yokdur ve bir nahiye ehli ki bunlardan ola Sultan-ı İslâm eazze'llahu ensarehu için vardır ki bunların ricallerin katl idub mallarını ve nisalarını ve evladlarını ğazat-ı İslâm arasında kısmet ide bunların bade'l-ahz tövbelerine ve nedametlerine iltifat ve itibar olunmayub katl oluna ve dahi bir kimse ki bu vilayette olub anlardan iduki biline ve yahut anlara giderken tutula katl oluna ve bi'l-cümle bu taife hem kafirler ve mühlidlerdir ve hem ehl-i fesaddır iki cihetten katilleri vaciptir Allahummensur men nesara'd-din ve'h-zül men hazele'l-müslimin amin ya kahir ya nasır ya muin ketebehu efkaru'l-ibad Hamza." Bu fetvanın farklı nüshaları için bkz., TSMA, E 6401; TSMA, E 5960.

- ¹⁶ Arapça'da terketmek, bırakmak, ayrılmak anlamlarına gelen *Râfıza* kavramı, Şii fırkalarıyla ilgili terim olarak ilk kullanılışı, Muhammed el-Bakır'ın 114/733 yılında ölümünden sonra kardeşi Zeyd b. Ali'nin Emevîler'e karşı isyanı esnasında ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Zeyd b. Ali, Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'i meşru halife kabul ettiği için kendisini terk edenlere yönelik olarak bu nitelemeyi yapmıştır. Daha sonra ise bu kavram, Sünnî müellifler tarafından Şii grupların tamamını ifade etmek için kullanılmıştır. Osmanlı döneminde ise Râfîzîlik, Acem düşmanlığı ile birlikte düşünüldüğü için yayılmasına hiçbir zaman izin verilmeyen, Osmanlı siyasî ve sosyo-ekonomik yapısına muhalif gruplar için kullanılmış bir kavramdır. Ayrıntılı bilgi için bkz., İbn-i Manzur, *Lisanu'l-Arab el Muhit*, I, Beyrut, tsz., ss. 1196-1197; Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, I, Mısır, 1972, s. 360; Eş'arî, *Makâlâtü'l-islâmiyyîn ve'hîlâfî'l-musallîn*, tahk.: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Kahire: Mektebetü'n-Nahdati'l-Mısıriyye, 1950, C. I, ss. 87-88; Abdulkahir el-Bağdadî, *el-Fark beyne'l-fırâk ve beyânü'l-fırkati'n-nâciyeti minhüm*, tahk.: Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1995, s. 21; İsferyânî, *et-Tebîr fi'd-dîn ve temyîzü'l-fırkati'n-nâciyeti ani'l-fıraki'l-hêlikîn*, tahk.: Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut: Âlimü'l-Kütüb, 1983, ss. 27-30; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, tahk.: Ahmed Fehmî Muhammed, Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1992, C. I, s. 155-159; Abdülkahir el-Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, Çev., Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, ss. 26-52; Ahmet İshak Demir, *Klasik Dönem Mezhepler Tarihi Kaynaklarının Objektifliği (İmâmîyye Şi'ası Örneği)*, Rize: STS Yayınları, 2011, ss. 30-31; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1983, ss. 2-5; Mustafa Öz, *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2012, ss. 448-449; İsa Doğan, *İmam Zeyd*

ise Kızılbaşlık'ı da ekleyerek bu fırkayı ehl-i sünnet dışı sapık/dalalette olan fırkalar arasına sokmuştur.¹⁷ Kemalpaşazâde'nin yapmış olduğu bu tasnife göre Râfızilik ile Kızılbaşlık terimlerinin farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Aynı döneme ait Nahcıvani'nin risalesinde, Kızılbaşların durumunu belirtmek için onları üç fasıla ayırmış, birinci fasılda Kızılbaşların, Şah İsmail'i ilah kabul ettiklerini¹⁸, Peygamberin ve ashabının kabirlerini yakmak istediklerini, Mekkeyi yıkıp Erdebil'i kible yapacaklarından bahsetmektedir. Ayrıca bu bölümde Kızılbaşlar iki fırkaya ayrılmıştır. Birinci fırkayı muvahhidun denilen Şah İsmail'i ilah kabul edenler oluşturmaktadır. Diğer fırkayı ise birden çok ilahın olduğunu kabul eden ve bunların ise halifelerden oluştuğunu söyleyenler teşkil etmektedir. İkinci fasılda Kızılbaşların namaz kılmadıklarını, diğer ibadetleri yerine getirmediklerinden bahseder, üçüncü fasılda ise kızılbaşların Kuran-ı Kerim'e, peygamberlere, sahabelere ve halifelere lanet ettiklerinden bahsederek Kuran-ı Kerim'in Allah'ın keliması olmadığını ve onun bazısının esâtîru'l-evvelîn olduğunu söylediklerinden bahsetmektedir.¹⁹ Bu dönemde Kızılbaşlarla ilgili yazılmış risaleleri artırmak oldukça mümkündür. Son bir örnek olarak Yenişehirli Abdullah Efendi'nin yazmış olduğu risale kızılbaşlar ile ehl-i sünnet mensupları arasındaki farkı beyan etmektedir. Bu risalede Râfızî olarak nitelenen Kızılbaş diyarlarına yapılan seferlerde ele geçirilen kadınların mürted hükmünde olduğundan ancak ehl-i sünnet mezhebine geçmeleri şartı ile evlenilebileceğinden bahsetmektedir. Ayrıca ehl-i sünnet mezhebinin hak olduğu diğer yetmiş iki fırkanın batıl olduğunu söyleyerek kızılbaşları batıl fırkalar arasında zikretmektedir²⁰

Kızılbaş Türkmenlere yönelik bu düşünce yapısının klasik dönem İslam Mezhepleri Tarihçiliğinin en temel özelliklerinden olan kendi mezhebî yapısını doğru görüp diğer düşünce yapılarını dışlama tavrı Maturidî geleneğinin esas aldığı Neseî'nin *Kitabu'r-red ale'l-ehvâ ve'l-*

b. Ali, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, ss. 95-97; Ahmed Refik, "Osmanlı Devrinde Râfızilik ve Bektâşîlik", *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, IX/2, Nisan 1932, s. 1; Ahmet Yaşar Ocak, "Türk Heterodoksi Tarihinde Zındık, Hâricî, Râfızî, Mühlid ve Ehl-i Bid'at Terimlerine Dair Bazı Düşünceler", *İÜEFTE*, 12, ss. 514-516; Etan Kohlberg, "İmâmiyye Şiası Geleneğinde "Râfızî" Terimi", Çev., Halil İbrahim Bulut, *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2/2, 2004, ss. 117-124, (www.kelam.org/kader); Yusuf Benli, "Rafıza Adlandırılmasının İlk Kullanımına İlişkin Değerlendirmeler", *Hikmet Yurdu*, 1/1, 2008, ss. 31-69; Kıyasettin Koçoğlu, "Matüridiyenin Temel Kaynaklarında Rafıza ve Rafızı Fırkalar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38, 2012, ss. 215-248.

¹⁷ Kemalpaşazâde, *Risâle fi beyân-ı fırâk-ı dâlle*, Süleymaniye Ktp., Kılıç Ali Paşa Kol., No: 1028, vrk. 297b-298a.

¹⁸ İnsanın ilahlaştırılması ile ilgili bkz., Sayın Dalkıran, *Aklın Büyük Yanulması Tanrılaştırma*, İstanbul: Yedirenk Yayınları, 2004, ss. 1-240; Seyyid Hüseyin İbn seyid Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*, Haz. M. Saffet Sarıkaya, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004, ss.107-109.

¹⁹ Küçük Kasım Nahcıvani, *Risâle fi tekfir-i kızılbaş*, Süleymaniye Ktp., Murad Molla Kol., No: 1829, vrk. 54a-56a.

²⁰ Yenişehirli Abdullah Efendi, *Risâle fi'l-fark beyne ehl-i's-sünne ve'l-kızılbaş*, Süleymaniye Ktp., Giresun Yazmalar Kol., No: 114, vrk. 50a-53a; ayrıca bkz., Hüseyin b. Abdullah eş-Şirvani, *Risâle fi tekfiri fırkatı kızılbaş ve beyani dalaletihim*, Süleymaniye Ktp., Reisulküttab Kol., No: 1206, vrk. 105b-158b; Yahya Bey, *Risâle fi beyani mezheb tairfe-i kızılbaşiye*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Kol., No: 3720, vrk. 99a-104a; Yahya Bey, *Kaside-i der hakk-ı Kızılba u evbaş*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi Kol., No: 3436, vrk. 88a-88b; *Fetvâ-yi Kızılbaş*, Süleymaniye Ktp., Ahmed Paşa Kol., No: 362, vrk. 69a-70a.

*bida*²¹’ adlı eserinde ve onun yöntemini takip eden sonraki döneme ait eserlerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Kemalpaşazâde’nin ve diğer fetva veren âlimlerin risale ve fetvalarında kızılbaş Türkmen topluluklara yönelik dışlayıcı ve reddedici tavrı kendinden önceki geleneğin temsilcisi oluşundan kaynaklanmaktadır.²² Nesefî’nin eserinde kurtulaşa eren fırkayı belirtmek için kullanılan “ehlü’l-cemaat el-mürciûn” ismi zaman içerisinde Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat şekline dönüşerek Mürcie²³ kavramının ana bünyeden ayrılmış ve Nesefî ekolünün takipçileri tarafından bidat mezhep olarak takdim edilmiştir.²⁴ Görüldüğü üzere bu fetvalar ve risaleler Safevîlere karşı düzenlenecek savaşın alt yapısını hazırlarken halkı da bilgilendirme ve motivasyon amacı gütmektedir. Öte yandan fikir planında kalan bu fetvalar tam olarak uygulama safhasına dönüşmese de Anadolu’da yaşayan kızılbaş gruplar için ciddi bir kopuş sürecinin temel yapı taşları haline gelmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Osmanlı-Kızılbaş ilişkilerinde kendi düşünce yapısını benimsemeyen her türlü muhalif zümre, Osmanlı açısından nizam-ı alem prensibi çerçevesinde kendi varlığına yönelik bir tehdit olarak görülmüş ve devletin bekâsı bu prensible mümkün kılınmıştır. Diğer taraftan İslâm’ın temsilcisi konumuna yükselen Osmanlı kendisine karşı ortaya çıkan her türlü tehdidi İslâm’a karşı çıkış olarak görerek bu şekilde değerlendirmiştir. Bu itibarla Safevî Devleti, Sünnî Osmanlı Devleti için en büyük siyasal rakip haline gelmiştir. İki devlet arasındaki bu mücadele, gerçekte Sünnîlik-Şiîlik mücadelesi olmayıp Sünnîlik ve Şiîliğin siyasal bir araç olarak kullanıldığını ortaya koymuştur.

Osmanlı’nın dinî ve siyasî düşüncesinin şekillenmesinde etkili olduğu Kemalpaşazâde’nin kızılbaş Türkmenlere yönelik vermiş olduğu fetvalar sahip olduğu Mâturîdî ve Razî ekolünden geldiğini göstermiştir. Osmanlı siyasal iktidarlarının dinî alanı düzenleme çabasının etkisiyle Kızılbaş karşıtlığı keskin bir boyut kazanmıştır. Döneme ait eserler ve fetvalarla pekiştirilen bu anlayışın arkasında Mâturîdî makâlât ve fırak geleneğinin olduğu ortaya çıkmıştır. Nureddin Hamza Saru Görez’in, Kemalpaşazâde’nin ve Ebu’s-Suud’un fetva ve risaleleri bu geleneğin

²¹ Bkz., Ebû Mutî’ Mekkûl b. Fazl en Nesefî, *Kitabu’r-red ale’l-ehvâ ve’l-bida*, thk., Marie Bernand, Annales İslâmlogiges, 1980.

²² Osman Aydın, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslam Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*, Ankara: Hititkitap Yayınevi, 2008, s. 103.

²³ Mürcie, İslâm’ın ilk dönemlerinde ortaya çıkan, ılımlı ve uzlaşmacı fikirleriyle tanınan özellikle Büyük günah işleyen kişinin durumu konusunda yorum yapmak istemeyen itikadî ve siyâsî bir fırka olup Maturîdîliğin teşekkülünde önemli rol oynayan mezheplerden biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Sönmez Kutlu, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000; Sönmez Kutlu, *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*, Ankara: Otto Yayınları, 2012; Sönmez Kutlu, “İlk Mürci Metinler: İrca Kasidesi(I) ve İrca Kasidesi(II)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 1999, ss. 239-252; Sönmez Kutlu, “Salim b. Zekvan’ın Sire Adlı Eserindeki Mürcie İle İlgili Kısmın Tercümesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 1996, ss. 467-475; Sönmez Kutlu, “İlk Mürci Metinler Ve Kitabü’l-İrca”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 1997, ss. 317-331.

²⁴ Aydın, s. 119.

temsilcileri olduklarını ortaya koymuştur. Kemalpaşazâde mezheplerle ilgili yaptığı tasnifte Râfîzî Kızılbaşları altı ana koldan biri olarak belirleyerek onların mürted olduğu görüşüne vararak onları tekfir etmiştir. Bu bakış tarzı Osmanlı Devleti'nin Şîî eğilimlere ve kızılbaşlara yönelik sert politikasının bir ayağı olmuştur. Ebu's-Suud Efendi de kızılbaşlarla savaş yapmayı en büyük gaza olarak görerek onları 73 fırka içinde Ehl-i Sünnet inancı dışında olan diğer firkalar arasına sokmuş onların cehennemlik olduklarını ifade etmiştir.²⁵ Bu durum kızılbaşları kötüleme adına her türlü ithamlara maruz kalmalarına neden olmuştur. Şah İsmail ve kızılbaş taraftarları İslam ve Ehl-i Sünnet karşıtı söylem ve fiilleriyle her türlü cezayı hak eder konuma gelmiştir. Bunun sonucunda Osmanlı siyasal iktidarı Şîî Safevî Devleti'ni İslâm'dan sapmış, küfre girmiş Râfîzî terimiyle nitelendirerek onu gayri müslim ülkelerle aynı çerçevede değerlendirmiştir. Artık Osmanlı merkezi yönetimi bu yöntemle yalnız Anadolu'da yaşayan halka değil aynı zamanda Müslüman dünyaya da Râfîzî ve Sünnî şeklinde bakarak dış siyasetini belirlemiş, böylece Safevî destekli her türlü faaliyet takip edilerek, sorumlular çeşitli şekillerde ithamlara ve cezalara maruz kalmıştır.

Kaynakça

Abdulkahir el-Bağdadî. (1995). *el-Fark beyne'l-fırâk ve beyânü'l-fırkati'n-nâciyeti minhüm*. (M. M. Abdulhamîd thk.) Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye.

Abdülkahir el-Bağdadî. (2001). *Mezhepler Arasındaki Farklar*. (E. R. Fığlalı çev.) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Aydın, O. (2008). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*. Ankara: Hititkitap Yayınevi.

Benli, Y. (2008). Rafıza Adlandırılmasının İlk Kullanımına İlişkin Değerlendirmeler. *Hikmet Yurdu*, 1/1. 31-69.

Bursalı Mehmed Tahir. (1333). *Osmanlı Müellifleri*, CI. İstanbul: Matbaa-i Amire.

Dalkıran, S. (1997). Yetmişüç Fırka Hadisi ve Düşündürdükleri. *EKEV Akademi Dergisi*, 1/1. 97-116.

Dalkıran, S. (2004). *Aklın Büyük Yanılgısı Tanrılaştırma*, İstanbul: Yedirenk Yayınları.

Demir, A. İ. (2011). *Klasik Dönem Mezhepler Tarihi Kaynaklarının Objektifliği (İmâmiyye Şi'ası Örneği)*. Rize: STS Yayınları.

Doğan, İ. (2009). *İmam Zeyd b. Ali*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

²⁵ 73 fırka hadisinin firkaların tasnifine etkisi için bkz., Ignaz Goldziher, *Introduction to Islamic Theology and Law*, Princeton: Princeton University Press, 1981, s. 167; Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, Çev., Ethem Ruhi Fığlalı, Ankara: Umran Yayınları, 1981, s. 2; Fığlalı, "Çevirenin Önsözü", *Mezhepler Arasındaki Farklar*, ss. XXIII-XXVI; Mevlüt Özler, *İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, İstanbul: Nûn Yayınları, 1996, ss. 21-28; Sayın Dalkıran, "Yetmişüç Fırka Hadisi ve Düşündürdükleri", *EKEV Akademi Dergisi*, 1/1, Ankara 1997, ss. 97-116; Kutlu, "İslâm Mezhepleri Tarihinde Usûl Mes'elesi", ss. 408-411; Büyükkara, "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi İle İlgili Metodolojik Problemler", ss. 451-453; Kadir Gömbeyaz, "73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Firkaların Tasnifine Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2, 2005, ss. 147-160.

Ebû Mutî' Mekhûl b. Fazl en Nesefî. (1980). *Kitabu'r-red ale'l-ehvâ ve'l-bida*, (Marie Bernand thk.) Annales İslâmlogiges.

Eş'arî. (1950). *Makâlâtü'l-islâmiyyîn ve'htilâfü'l-musallîn* CI. (M. M. Abdülhamîd tahk.) Kahire: Mektebetü'n-Nahdati'l-Mısriyye.

Feridun Bey, Münşeatü's-Selâtîn. I.

Fetevây-i Kızılbaş, Süleymaniye Ktp. Ahmed Paşa Kol. No 362. vr. 69a-70a.

Fığlalı, E. R. (1979). Çevirenin Önsözü. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. XXIII-XXVI.

Goldziher, I. (1981). *Introduction to Islamic Theology and Law*. Princeton: Princeton University Press.

Gömbeyaz, K. (2005). 73 Fırka Hadisinin Mezhepler Tarihi Kaynaklarında Fırkaların Tasnifine Etkisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2. 147-160.

Görgün, T. (2000). Osmanlı'da Nizâm-ı Âlem Fikri ve Kaynakları Üzerine Bazı Gözlemler. *İslâmî Araştırmalar*, XIII/2, 187.

Hoca Sadeddin Efendi, Tâcü't-Tevârih. Süleymaniye Ktp. Ayasofya Kol. No 3041. vr. 442a-444a.

Hüseyin b. Abdullah eş-Şirvani, Risâle fi tekfiri fırkatı kızılbaş ve beyani dalaletihim, Süleymaniye Ktp. Reisulküttab Kol. No 1206. vr. 105b-158b.

İbn-i Manzur. (tsz.). *Lisanu'l-Arab el Muhit* CI. Beyrut.

İdris-i Bidlisî, Selimşahnâme. Süleymaniye Ktp. Lala İsmail Kol. No 348. vr. 60a-60b.

İnalcık, H. (1976). Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilat. *Türk Dünyası El Kitabı*, 981.

İnalcık, H. (1994). *An Economic and Social History of the Ottoman Empire Volume One 1300-1600*. London: Cambridge University Press.

İsferâyînî. (1983) *et-Tebşîr fi'd-dîn ve'temyüzü'l-fırkatî'n-nâciyeti ani'l-fırakî'l-hêlikîn*. (K. Y. el-Hût thk.) Beyrut: Âlimü'l-Kütüb.

Kalaycı, M. (2013). *Tarihsel Süreçte Eşarilik-Maturidilik İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Kemalpaşazâde, Risâle fi beyân-ı firâk-ı dâlle. Süleymaniye Ktp. Kılıç Ali Paşa Kol. No 1028. vr. 297b-298a.

Koçoğlu, K. (2012). Matüridiyyenin Temel Kaynaklarında Rafıza ve Rafizi Fırkalar. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38. 215-248.

Kohlberg, E. (2004). İmâmiyye Şiası Geleneğinde Râfizî Terimi. (H. İ. Bulut çev.). *Kelam Araştırmaları Dergisi*, 2/2. 117-124.

Komisyon. (1972). *el-Mu'cemu'l-Vasît* CI. Mısır.

Kutlu, S. (1996). Salim b. Zekvan'ın Sire Adlı Eserindeki Mürcie İle İlgili Kısımın Tercümesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35. 467-475.

Kutlu, S. (1997). İlk Mürcii Metinler Ve Kitabü'l-İrca. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37. 317-331.

- Kutlu, S. (1999). İlk Mürci Metinler: İrca Kasidesi(I) ve İrca Kasidesi(II). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39. 239-252.
- Kutlu, S. (2000). *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kutlu, S. (2003). *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik: Tarihi Arka Plan, Hayatı, Eserleri, Fikirleri ve Mâturîdîlik Mezhebi*. Ankara: Avrasya Yayınları.
- Kutlu, S. (2012). *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*. Ankara: Otto Yayınları.
- Küçük Kasım Nahcıvani, Risâle fi tekfir-i kızılbaş. Süleymaniye Ktp. Murad Molla Kol. No 1829. vr. 54a-56a.
- Lütfi Paşa, Tevârih-i Âl-i Osmân. Süleymaniye Ktp. Veliyüddin Efendi Kol. No 4269. vr. 203a.
- Mâturîdî. (2000). *Kitâbu't-Tevhid Tercümesi* (B. Topaloğlu çev.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Mehmed Süreyya. (1996) *Sicill-i Osmani*, (N. Akbayar haz.) (S. A. Kahraman sad.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1981). Türk Heterodoksi Tarihinde Zındık, Hâricî, Râfizî, Mülhid ve Ehl-i Bid'at Terimlerine Dair Bazı Düşünceler. *İÜEFTE*, 12. 514-516.
- Ocak, A. Y. (1998) *Din, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi II*. İstanbul: IRCICA.
- Ocak, A. Y. (2013). *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler 15-17. Yüzyıllar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Onat, H. (2003). *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Öz, M. (2012). *Mezhepler Tarihi ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Özler, M. (1996). *İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*. İstanbul: Nûn Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü CIII*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Refik, A. (1932). Osmanlı Devrinde Râfizilik ve Bektâşîlik. *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, CIX(2), 1.
- Seyyid Hüseyin İbn seyid Gaybî. (2004). *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*. (M. S. Sarıkaya haz.) Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Sübki, Ebu Nasr Taceddin İbnü's-Sübki Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkafi. (2000). *Matürîdî'nin Akide Risalesi ve Şerhi* (S. Yeprem çev.). , İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Şehristânî. (1992). *el-Milel ve'n-nihal* CI. (A. F. Muhammed thk.) Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Taşköprülüzâde. (1975). *eş-Şakaiku'n-numaniyye fi ulemai'd-Devleti'l-Osmaniyye*. Beyrut: Daru'l Kitabu'l Arabi.
- Tefâtânî. (1982). *Kelam İlmi ve İslâm Akâidi Şerhu'l-Akâid* (S. Uludağ haz.) İstanbul: Dergâh Yayınları.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi. Evrak No 12077, E 6401, E 5960.

Turan, O. (1969). Cihan Hakimiyetinin İlahî Menşei. *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, II, 88-106.

Unan, F. (2003). *Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi*, Ankara: TTK Basımevi.

Unan, F. (2004). *İdeal Cemiyet İdeal Hükümdar İdeal Devlet*. Ankara: Lotus Yayınevi.

Watt, M. (1981). *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*. (E. R. Fırlalı çev.) Ankara: Umran Yayınları.

Yahya Bey, Kaside-i der hakk-ı Kızılba u evbaş, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi Kol. No 3436. vr. 88a-88b.

Yahya Bey, Risâle fi beyani mezheb taife-i kızılbaşiye, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi Kol. No 3720. vr. 99a-104a.

Yenişehirli Abdullah Efendi, Risâle fi'l-fark beyne ehli's-sünne ve'l-kızılbaş, Süleymaniye Ktp. Giresun Yazmalar Kol. No 114. vr. 50a-53a.

MISIR'DA İLK DÖNEM TÜRK İDARİ UYGULAMALARI AHMED B. TÛLÛN ÖRNEĞİ

Yrd. Doç.Dr. Yunus AKYÜREK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

Öz

Emeviler döneminden itibaren çeşitli devlet kademelerinde görev alan Türkler, Abbasiler döneminde askerî ve siyasî nüfuzlarını arttırarak Asya ve Kuzey Afrika'da görünüşte merkeze bağlı, gerçekte ise bağımsız hareket edebilen siyasi teşekküller oluşturmuşlardır.

Nil Nehri, onun mümbit deltası ve Baharat Ticaret Yolu'nun stratejik değerini bir kat daha arttırdığı Mısır topraklarında Ahmed b. Tûlûn tarafından kurulan Tûlûnoğulları Devleti bunlar arasında ilk olma özelliğini taşır. Ahmed aslında Mısır'a atanan ilk Türk idarecisi değildir. Halife Vâsık döneminde Eşnas et-Türkî ve ardından İnâk et-Türkî isimli Türk komutanlar aynı zamanda Mısır valiliği görevini de yürütmüşlerdir.

Araştırmada zengin bir dinî, kültürel ve etnik mozaığe sahip olan ülkede Tûlûnoğulları'nın dikkat çeken uygulamalarına değinilecektir. Ahmed'in sergilediği idarî, askerî, ilmî, kültürel, sosyal ve iktisadî politikalar halkı, bürokrasisi ve ordusu itibarıyla Türklerin azınlıkta oldukları büyük bir ülkeyi nasıl yönetbildiğinin ipuçlarını verecek mahiyettedir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed b. Tûlûn, Nil Nehri, İbn Tûlûn Camii, Türk İdari Yapısı

245

EARLY PERIOD TURKISH ADMINISTRATION IMPLEMENTATIONS IN EGYPT AHMED B. TÛLÛN CASE

Abstract

Turks started to occupy posts in administration from the inception of Umayyad period. During Abbasids period following Umayyad, they improved their military and political power. As a result of that, they established political systems, which pretend to abide the rule of central administration but autonomous in practice, in Asia and North Africa.

The River Nile with its fertile delta and The Spice Trade Route doubling strategic significance of Egypt housed the first example of aforementioned administrations, Tûlûnids State established by Ahmed b. Tûlûn. In fact, Ahmed was not the first Turkish administrator appointed to Egypt. Eşnas et-Türkî, followed by İnâk et-Türkî, was the first Turkish commander and the governor appointed to Egypt by Caliphate Vasık.

Prominent implementations of Tûlûnids in the country which had a rich ethnic, cultural, and religious structure were addressed in the study. Ahmed's administrative, military, scientific, cultural, social, and financial policies might yield clues about how Turks can rule a big state where they are a minority in terms of public, bureaucracy, and army.

Keywords: Ahmed b. Tûlûn, Egypt, The River Nile, Ibn Tûlûn Mosque, Turkish Administration Structure

Giriş

Mısır toprakları Kuzey Afrika'nın doğusunu Asya'ya, Avrupa kıtasını Akdeniz, Kızıldeniz ve Umman Denizi ile önemli ticaret yollarına bağlayan stratejik bir noktada yer alır. Hz. Muhammed, önemine binaen bir elçi göndererek o dönemde Bizans imparatorluğunun eyalet valisi olan Mısır hükümdarını İslamiyet'e davet etmiştir (6/628).¹

Hz. Ömer döneminde peyderpey ele geçirilen Mısır (19/639-22/642)² Hz. Osman'ın hilafetinde Akdeniz'de Bizans'la yapılan deniz savaşlarında ve Kıbrıs'ın fethinde önemli bir üs vazifesi görmüştür.³

Ülke, Emeviler döneminde merkeze bağlı Arap valiler tarafından idare edilmiştir.⁴ Abbasiler dönemine gelindiğinde Arap asıllı valilerin yanı sıra Ebû Ca'fer Eşnas et-Türkî (834-844), İnâk et-Türkî (844-849), Feth b. Hakân b. Artuk (856-861), Müzâhim b. Hakân b. Urtuc et-Türkî (867), Ahmed b. Müzâhim (868), Uzcûr/Urhûz b. Uluğ Tarhan et-Türkî (868), Ahmed b. Tûlûn (868) gibi Türk kökenli asker-bürokratlar Mısır valiliği görevini yürütmüşlerdir.⁵

Bunlardan Tûlûnoğulları Devleti'nin kurucusu olan Ahmed b. Tûlûn –ki kaynaklarda Şâm, Suğûr/'Avâsım ve Mısır emiri olarak geçer⁶- aslen Dokuz Oğuz Türklerindedir.⁷ Fergana

¹ İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyârî, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız eş-Şelebî, Mısır 1955, II, 672; İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Muni' el-Hâşimî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut 1968, I, 134; İbn Hayyât, Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife Eş-Şeybanî el-Basrî, thk. Ekrem Ziya el-Ömerî, *Târîhu Halife İbn Hayyât*, Beyrut 1997, s.79; İbn Abdilhakem, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah, *Fütuhu Mısır ve Ahbâruhá* (ed. Charles C. Torrey), Kahire 1991, s.10; Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zükkâr, Riyâd ez-Ziriklî, Beyrut 1996, I, 448; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim, Beyrut 1967, II, 644; İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed ed-Dârimî, *es-Sikât*, thk. Muhammed Abdülmuid, Haydarabat 1973, II, 6.

² Belâzurî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd, *Fütuhu'l-Buldân*, Beyrut 1988, s.211, 214, 217, 221; İbn Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, s.142-143; Taberî, *Târîh*, IV, 102, 104.

³ Taberî, IV, 288-292; İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî, Beyrut 1997, II, 488-490.

⁴ Hasan, İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi* (çev. İsmail Yiğit vd.), İstanbul 1997, IV, 26.

⁵ Nuveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdulvehhâb b. Muhammed, *Nihâyetü'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb*, nşr. Dâru'l-Kütüb, Kahire 2002, XXII, 319-320, 325; İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed, *Dîvânu'l-Mübtede' ve'l-Haber fi Târîhi'l-'Arab ve'l-Berber ve Men Âsârahum min Zevi'se-Şe'ni'l-Ekber*, thk. Halil Şahhâde, Beyrut 1988, III, 376; Yazıcı, Nesimi, "Tûlûnoğulları", *İslam Tarihi El Kitabı*, Ankara 2012, s.567. Aslında Türk unsur daha Emeviler döneminden itibaren İslâm devletinin askerî birimlerinde görev almıştır. Horasan valisi Ubeydullâh b. Ziyâd başarılı Buhara seferi sonunda 2000 Türk savaşçıyı Basra'ya getirip yerleştirmiştir (54/674). Bkz. Taberî, V, 298; Yâkût, Şihâbüddîn Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut 1995, I, 355; Akyürek, Yunus, Başlangıcından Moğol İstilasına Kadar Fergana Vadisi, Bursa 2012, s.96.

⁶ Safedî, Ebu's-Safâ Selahaddin Halil b. Aybek b. Abdullah, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (thk. Ahmed Arnavut, Türkî Mustafa), Beyrut 2000, VI, 265; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmail b. Ömer el-Kureşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, yy. 1997, XIV, 587.

⁷ Belevî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Medînî, *Siretu Ahmed b. Tûlûn* (thk. Muhammed Kürd Ali), Kahire ts., s.33; İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetullâh, *Târîhu Dimaşk*, thk. Amr b. Garâme el-Amrî, Beyrut 1995, LXXI, 217; Safedî, VI, 266; İbnü'l-Esîr, VI, 250; İbn Tağriberdî,

esirlerinden olan⁸ babası Tûlûn⁹, Buhara âmili Nuh b. Esed es-Sâmânî¹⁰ tarafından 200/815-816'da¹¹ Abbasî halifesi Me'mûn'a hediye edilmiştir.¹² Tûlûn, üstün hizmetleri sebebiyle -diğer kumandanların da desteğini alarak- komuta kademesine yükselmiştir.¹³

Tûlûn'un cariyesinden Bağdat'ta dünyaya gelen Ahmed (H.220/20 Eylül 835)¹⁴ 236/850'da ailesi ile Sâmer râ'ya yerleşerek ilk eğitimini burada aldı. Türk kurmayların güvenini kazanan ve başarıları ile dikkat çeken Ahmed¹⁵, halife Mütevekkil'in muhafız birliği komutanı olan babasının bu görevini 227-241/841-855 tarihleri arasında idame ettirdi.¹⁶

240/854 yılına gelindiğinde babası Tûlûn vefat etti.¹⁷ Bir süre sonra¹⁸ Bizans'a karşı cihat için Tarsus'a gönderildi (H.242 başlarında, 856 ortaları).¹⁹ 248/862'de Sâmer râ'ya dönerek askerî ve bürokratik sınıfa dâhil oldu. 254/868'de Mısır valisi olarak atanan Türk komutan Bayık Bey'in buraya gitmek istememesi üzerine onun vekili olarak²⁰ Halife Mu'tezz tarafından Mısır'a gönderildi.²¹

Ebu'l-Mehâsin Cemâleddin Muhammed Yusuf b. Tağriberdî, *en-Nucûmu 'z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve 'l-Kahire*, Kahire 1929, III, 3.

⁸ İbn Haldûn, III, 368.

⁹ İbn Hallikân, Şemsüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bermekî, *Vefeyâtu 'l-A'yân ve Enbâ 'i Ebnâi 'z-Zamân*, thk. İhsân Abbâs, Beyrut 1994, I, 173; İbn Kesîr, XIV, 587; İbn Haldun, IV, 357; İbn Tağriberdî, *Nucûm*, III, 2-3. Bazı tarihçiler Tûlûn'un oğlu olmadığını, Ahmed'i evlatlık edindiğini kaydetmektedir. Bkz. İbn 'Asâkir, LXXI, 215; İbn Hallikân, I, 174; İbn Kesîr, XIV, 588.

¹⁰ İbn Hallikân, I, 173; İbn Tağriberdî, III, 3; Makrizî, Takiyyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed, *Kitâbu 'l-Mevâiz ve 'l-İtibâr bi (fî) Zikri 'l-Hutati ve 'l-Âsâr*, Bağdat ts., I, 313 vd.; Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Târîhu 'l-İslâm ve Vefeyâtu 'l-Meşâhiri ve 'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî, Beyrut 1993, XX, 46; İbn Kesîr, XIV, 587.

¹¹ İbn Kesîr, XIV, 587; Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Husnu 'l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve 'l-Kahire* (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1967, I, 594; Makrizî, I, 314; İbn Haldûn, IV, 297.

¹² İbn Hallikân, I, 173; Zehebî, *Târîhu 'l-İslâm*, XX, 46; Safedî, VI, 266; İbn Kesîr, XIV, 587; İbn Haldûn, IV, 357; Makrizî, I, 313; Hasan, IV, 26. İbn 'Asâkir'e göre Tûlûn, Hârûn er-Reşîd'e hediye edilmiştir (190/806). Bkz. İbn 'Asâkir, LXXI, 217.

¹³ Belevî, *Sîretu Ahmed*, s.37-39; İbn Tağriberdî, III, 1.

¹⁴ Belevî, *a.g.e.*, s.33; İbn 'Asâkir, LXXI, 214, 217; Zehebî, *Târîh*, XX, 46; Safedî, VI, 266; İbn Kesîr, XIV, 587-588; İbn Haldûn, IV, 357; İbn Tağriberdî, III, 1. Ancak Sem'ânî onun Mısır'da dünyaya geldiğini kaydeder. Bkz. Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ, Haydarâbâd 1962, IX, 99.

¹⁵ İbn 'Asâkir, LXXI, 217; İbnü'l-Esir, VI, 250; Zehebî, *Târîh*, XX, 46; Safedî, VI, 266; Makrizî, I, 313.

¹⁶ İbn Tağriberdî, III, 4; Elçibey, Ebulfefz, *Tulunoğulları Devleti 868-905* (çev. Selçuk Akın), İstanbul 1997, s.774.

¹⁷ İbn Hallikân, I, 173; Zehebî, *Târîh*, XX, 46; Safedî, VI, 266; İbn Kesîr, XIV, 588; İbn Tağriberdî, III, 3.

¹⁸ Bayık Bey'in himayesine girişi hakkında bkz. İbn Haldûn, IV, 298; Makrizî, I, 313 vd. Evliliği hakkında bkz. Belevî, *a.g.e.*, ss.45-46; Makrizî, I, 314, 319; İbn Tağriberdî, III, 6.

¹⁹ Makrizî, I, 314, 319.

²⁰ Bu, o dönemin siyasi teamüllerine uygundu. Bkz. Yıldız, Hakkı Dursun, *İslamiyet ve Türkler*, İstanbul 1980, s.167.

²¹ Taberî, IX, 381; Kindî, Ebû Ömer Muhammed b. Yusuf b. Yakub, *Kitâbu 'l-Vulât ve Kitâbu 'l-Kudât*, thk. Muhammed Hasen, Ahmed Ferîd, Beyrut 2003, s.165; İbnü'l-Esir, VI, 250; İbn Hallikân, I, 173; Zehebî, *Târîh*, XX, 47; Safedî, VI, 266; İbn Kesîr, XIV, 501, 590; Suyûtî, I, 594; Yazıcı, "Tûlûnoğulları", *a.g.e.*, s.567-568.

Bu tarih Tûlûnîler Devleti'nin kuruluş yılı olarak kabul edilir. Halife Mu'temid'in veliaht kardeşi Muvaffak ile süren mücadelesi²² onu bazen Bağdat aleyhine politikalar gütmeye itmişse de kurduğu sistem ve bıraktığı eserler bugün bile araştırmacıların gündemindedir.

Devlet Yapısı ve Müesseseleri

Başkent Sâmerrâ'da iyi bir eğitim alan Ahmed b. Tûlûn devlet teşkilatı ve idari uygulamalarında Emevîler devletinin pek çok bakımdan devamı olan Abbasîleri model almıştır. Kurduğu sistemde Türk devlet geleneğinin izlerine de rastlamak mümkündür. Yine bu bağlamda Mısır'ın tarihî, coğrafi ve kültürel özelliklerini de göz önünde bulundurduğu muhakkaktır. Buradan hareketle Tûlûnîler Devleti'nin; devlet yapısı, işleyişi ve felsefesi bakımından Türk-İslam sentezinin Kuzey Afrika topraklarındaki ilk prototipi olduğu söylenebilir.

Ahmed ve selefleri seçildikten sonra ordudan, yüksek kademedeki bürokratlardan ve halktan İslamî usullere göre biat almışlardır.²³

Vali nâibi olarak Mısır'a tayin edildiğinde Ahmed'in yetkilerinin sınırlı olduğu görülür.²⁴ Abbasî halifeleri eyaletlerde bütün yetkiyi bir kişiye vermeyi uygun görmemişler, maliye ve haber alma gibi teşkilatları doğrudan kendilerine bağlamışlardır.²⁵ Buna göre ordu komutanlığı dışındaki kadı, harac âmili, inşâ âmili/kâtib, şurta emiri gibi önemli devlet görevlileri doğrudan Halife tarafından atanıyordu.²⁶ Ahmed bu sistemi değiştirmiş ve bütün görevlilerin tayin ve azil yetkisini elinde toplayarak iç işlerinde bağımsız hale gelmiştir. Bu bağlamda göreve geldikten yaklaşık bir ay sonra sâhibu'ş-şurtayı değiştirecek ve yerine Türk kökenli Bûzân/Bozân'ı atayacaktır.²⁷

İdarî sistemde “vezirlik” makamı önemliydi. Ahmed, Şâm seferine çıkarken (264/878) yerine nâib olarak bıraktığı oğlu Abbas'a, kâtibi Ahmed b. Muhammed el-Vâsîtî'yi vezir olarak belirlemiştir.²⁸ Ahmed Mısır'dan ayrıldığında yerine ya oğullarından birisini ya da şurta veya harac emirlerinden birisini bırakırdı.²⁹

O, güven duyduğu Türk unsura da önemli devlet kademelerinde yer vermiştir. Berka valisi Muhammed b. el-Ferec el-Fergânî³⁰, Suğûru'ş-Şâm'da nâib olarak bıraktığı Halef et-Türkî³¹,

²² Ahmed ile Muvaffak arasındaki mücadelenin detayları için bkz. Taberî, IX, 627, 652-653; Kindî, *a.g.e.*, ss.162-163, 170; İbn 'Asâkir, XLIX, 218, 345; İbn Hallikân, I, 281; İbnü'l-Esîr, VI, 344-345, 415-416, 418; Nuveyrî, XXII, 332-333, 337-338; Zehebî, *Târîh*, XX, 31; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut Riyasetinde Komisyon, Dımaşk 1985, XII, 548, 602; İbn Kesîr, XIV, 582-583; İbn Haldûn, III, 412-413, IV, 389, 394.

²³ Kindî, *a.g.e.*, ss.160-196; Özkuyumcu, Nadir, “Tûlûnoğulları”, *Türkler*, Ankara 2002, V, 31.

²⁴ Özkuyumcu, a.g.md., *Türkler*, V, 29. Fethinden Emevî Dönemi sonuna kadar Mısır'ın idari yapısı için bkz. Özkuyumcu, Nadir, *Fethinden Emevîler'in Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika*, İstanbul 1993 (basılmamış doktora tezi), s.73-132.

²⁵ Koprman, Kâzım Yaşar, “Tûlûnoğulları”, *Doğuşundan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul 1989, VI, 70.

²⁶ Kindî, *a.g.e.*, ss.160-172; Özkuyumcu, “Tûlûnoğulları”, *Türkler*, V, 30.

²⁷ Kindî, *a.g.e.*, s.160.

²⁸ Kindî, *a.g.e.*, s.165; Nuveyrî, XXVIII, 11, 14; İbn Haldûn, III, 396; Elçibey, *a.g.e.*, s.170.

²⁹ Kindî, *a.g.e.*, ss.162-163, 165; Özkuyumcu, a.g.md., *Türkler*, V, 31.

³⁰ İbnü'l-Esîr, VI, 327.

³¹ Zehebî, *Târîh*, XX, 28.

Şâm, Hıms, Hama, Haleb, Tarsus, Antakya ve Suğur genel valisi Yümn et-Türki³² bunlar arasında zikredilebilir.

Dîvân teşkilatı idarede büyük önem arz ediyordu.³³ Dîvânu'l-inşâ merkeze doğrudan bağlı bir daire iken Ahmed b. Tûlûn ile bu durum değişmiştir. Ahmed b. Muhammed el-Vâsîfî, Muhammed b. Recâ³⁴ ve Cafer b. Abdulgaffar onun döneminde bu dîvâna ilk başkanlık edenlerdir.³⁵ Mısırlı tarihçi H. İbrahim Hasan, onun Mısırlı bir kâtip olan Cafer'i halk ile iyi ilişkiler kurabileceği ve ülkenin menfaatlerini daha iyi gözetebileceği mülâhazasıyla tercih ettiğini kaydeder.³⁶

İdaredeki önemli tasarruflardan birisi de dönemin bir nevi istihbarat kurumu olan dîvânu'l-berîdi kendisine bağlamasıdır. Bunun için bu dîvânın başındaki (sâhibu'l-berîd) Şukayr el-Hâdim'i azlederek yerine yakın adamlarından Ahmed b. Hüseyin el-Ahvazî'yi getirmiştir.³⁷ Böylece o, düşmanlarının ve bu arada en önemli muhalifi olan Halife'nin kardeşi Muvaffak'ın faaliyetlerinden haberdar olabilmıştır.³⁸

Dîvânu'l-kazâ yine döneminin önemli kurumlardan birisidir. Kendisi Hanefî mezhebinden olmasına karşın yargıda Şâfi kadılarına da görev vermiştir.³⁹ Çünkü Mısır'da Şâfi mezhebi yaygındı. Ahmed'in en meşhur kadısı Bekkâr b. Kuteybe'dir.⁴⁰

Dîvânu'l-ceyş en az dîvânu'l-harac kadar önem verdiği bir kurumdur. Öyle ki Ahmed ve oğlu Humâraveyh askerinin kayıt altına alındığı, maaşlarının verildiği; silah, mühimmat ve farklı askeri lojistiğin tespit ve tedarik edildiği bu dîvânla doğrudan ilgilenmiştir.⁴¹

Sağlığında hükümdara düzenli olarak raporlar sunan, vefat ettiğinde ise yerine birisi seçilinceye kadar idareyi geçici olarak üstlenen şurta emiri de dönemin önemli idarecilerindendi.⁴² Tûlûnîler döneminde şurta emirlerinin sık sık değiştirildikleri görülür ki bunların sayısı 14'tür.⁴³

Ordu, dönemin diğer orduları gibi kara ve deniz olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Kara ordusu Ahmed döneminde 100.000 kişiye ulaşıyordu. Bunun 24.000'i Türk, 40.000'i zenci (Sudanlı, Nûbeli ve diğer Güney Afrikalılar), 7.000'i Arap, geri kalanı ise Kıptî, Rum ve Berberî

³² İbnü'l-Esîr, VI, 353; Nuveyrî, XXVIII, 11-12; İbn Kesîr, XIV, 565; İbn Haldûn, III, 396, IV, 389-390.

³³ Dîvân hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Hz. Ömer'in Divan Teşkilatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Ankara 1985, II, 107-176; Özkuyumcu, Nadir, *Fethinden Emevîler'in Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika*, ss.73-132.

³⁴ İbn Haldûn, IV, 298; Elçibey, *a.g.e.*, s.169; Özkuyumcu, *a.g.md.*, *Türkler*, V, 33.

³⁵ Belevî, *a.g.e.*, s.106.

³⁶ Hasan, IV, 194; Hasan İbrahim Hasan-Ali İbrahim Hasan, *en-Nuzûmu'l-İslâmiyye*, Kahire ts., s.142.

³⁷ Ya'kubî, İbn Vazîh Ahmed b. İshak b. Ca'fer, *Târîh-i Ya'kubî*, Beyrut ts., II, 509; Makrîzî, I, 314; Elçibey, *a.g.e.*, s.97.

³⁸ Hasan, IV, 208. Dîvânu'l-berîd haber alma vazifesi dışında ihtiyaç duyulan farklı alanlarda da faaliyette bulunmuştur. Mesela sâhibu'l-berîd Abdullah b. el-Cassâs, bir sonraki hükümdar Humâraveyh'in kızı Katru'n-Nedâ ve çeyizinin Bağdat'a götürülmesi organizasyonunu yürütmüştür. Bilgi için bkz. Makrîzî, I, 319, 321; İbnü'l-Esîr, VI, 486; Yılmaz, Saim, *Mu'tazîd ve Muktefî Döneminde Abbâsîler*, İstanbul 2006, s.192.

³⁹ İbn Haldûn onun Şâfi'î mezhebine meyyal olduğunu kaydeder. Bkz. İbn Haldûn, IV, 395.

⁴⁰ Hasan, *İslâm Tarihi*, IV, 248; H. İ. Hasan-A. İ. Hasan, *en-Nuzûm*, s.287.

⁴¹ Özkuyumcu, *a.g.md.*, *Türkler*, V, 35.

⁴² Makrîzî, I, 319 vd.; Elçibey, *a.g.e.*, ss.166-168. Sahibü'ş-şurta ticaret, çarşı-pazar fiyatları, gümrük işleri, kendi bölgesine girip çıkanları kontrol, kâdînin verdiği hükümleri uygulama gibi görevleri vardı. Bkz. Özkuyumcu, *Mısır ve Kuzey Afrika*, s.91-93.

⁴³ Kindî, *a.g.e.*, ss.160-183.

kökenlilerden oluşuyordu. Mu'tasım'ın, Arap askerlerin Mısır dîvân defterlerinden silinmesini ve yerlerine Türklerin yazılmasını emrettiği için olsa gerek⁴⁴ Araplar Mısır ordusunda neredeyse yok mesabesinde idiler.

Bugün olduğu gibi o dönemde de devletin lideri ordunun da başkomutanıydı ve “Emîr” unvanını kullanırdı.⁴⁵ Aynı şekilde hanedan mensupları da üst düzey birer komutandı ve onlar da “Emîr” unvanını alırlardı.⁴⁶ Önemli devlet adamlarından birisi de el-Kâidu'l-Ceyş/Ordu Komutanı idi. Liyakat ve güvenilir olmak orduda yükselmenin temel şartıydı. Mesela bu vasıfları taşıyan Ahmed b. Tûlûn'un siyahî kölesi Lü'lü komutan olma şansını yakalayabilmiştir.⁴⁷

Ordunun merkezi önceleri Fustat iken, asker sayısının artması sebebiyle Ahmed b. Tûlûn buranın yanı başındaki Yeşkûr Dağı eteklerine Katâi' şehrini inşa ettirdi. Şehre Katâi' isminin verilmesi, ordudaki değişik milletlerden müteşekkil askerî kıtalar için ayrı ayrı mahalleler tahsis edilmesi ve şehrin bu şekilde bölümlere ayrılması nedeniyledir.⁴⁸ Emîr ve Kâidu'l-Ceyş Fustat'ta otururken diğer komutanlar genelde Katâi' şehrinde, kendilerine bağlı birliklerin başında bulunurlardı. Katâi' dışında Berka, İskenderiyye, Dîmeşk, Halep ve Tarsus da birer garnizon şehriydi.⁴⁹

Kuzeyden Akdeniz'e doğudan ise Kızıldeniz'e yüzlerce kilometre kıyısı olan Mısır askerî ve ticarî anlamda denizcilik faaliyetinin büyük önem arz ettiği bir ülke olması hasebiyle Nil Nehri boyunca kurulan büyüklü küçüklü pek çok yerleşim biriminin (Nil kenarına kurulan eski başkent Fustat gibi) muhtemel deniz saldırılarına karşı muhafazası ve Filistin-Suriye hâkimiyeti için güçlü bir donanma gerekiyordu. Ayrıca kıtalararası ticarete stratejik bir noktada yer alıyor olması (Hind Baharat yolu) ve mümbit Nil deltasında yetiştirilen ürünlerin pazarlanması noktasında da bir deniz ticaret filosunun oluşturulması elzemdi.

250

Tûlûnoğlu donanmasına dair ilk bilgiler 262/876 yılına aittir. Ahmed, Muvaffak'ın emriyle Mısır'a hareket eden Musa b. Boğa'ya karşı Nil Nehri üzerindeki Ravza Adası'nda bir kale inşa ettirmiş ve 100 adet savaş filikasını adanın çevresine konuşlandırmıştı. Yine aynı yıl içerisinde karşılaşılabilecek daha ciddi deniz saldırılarına karşı savaş gemisi inşası için tersaneler kurdurmuştur.⁵⁰ Bu bağlamda sahil şehri Yafa'ya bir kale inşa ettirmiştir.⁵¹

264/878'de Şâm kıyılarını ele geçiren Ahmed, Tarsus ve Antakya'daki savaş gemilerini sayı ve asker bakımından takviye ettikten sonra donanması için bir üs olarak tasarladığı Akka limanını kalesiyle birlikte inşa ettirdi. Böylece Şâm'dan Berka'ya kadar Akdeniz'in Kuzey Afrika sahilini kontrolü altına aldı. Akka'nın yanı sıra Dimyat, İskenderiye, Tarsus, Antakya ve Ravza Adası diğer önemli donanma ve tersane merkezlerindendi. Gemi yapımında daha çok Kıptî,

⁴⁴ Makrîzî, I, 313; Elçibey, *a.g.e.*, s.153.

⁴⁵ Özkuyumcu, Nadir, *İbn Zülâk'ta İlk Müslüman Türk Devletleri Tûlûnoğulları ve İhşidiler* Metin-Tercüme-Mukayese ve Değerlendirme), ss.30-31.

⁴⁶ Elçibey, *a.g.e.*, s.164.

⁴⁷ İbnü'l-Esîr, VI, 370; Nuveyrî, XXVIII, 13; İbn Kesîr, XIV, 571. Onu, büyük bir birliğe komuta etmesi için Rakka'da bırakmıştır. Bkz. Zehebî, *Târîh*, XX, 27; İbn Haldûn, III, 396.

⁴⁸ Belevî, *a.g.e.*, s.52-53; İbn Tağrıberdî, III, 15; Suyûtî, I, 25; Hasan, IV, 369-370.

⁴⁹ Hasan, IV, 404 vd.

⁵⁰ Kindî, *a.g.e.*, s.164.

⁵¹ İbn Haldûn, IV, 395.

Rum ve Berberilerden istifade edilmiştir.⁵² Ahmed döneminde -irili-ufaklı- gerek yolcu ve ticari gemilerin gerekse savaş gemilerinin sayısı 1000'e yaklaşmıştı.⁵³

262/876 tarihinde denizcilik faaliyetlerini başlatan ilk Türk olması sebebiyle Ahmed b. Tûlûn'un bu bağlamda Türk denizcilik tarihinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir.

Ahmed, Türk devlet geleneğine uyararak oğulları veya kardeşleri arasından herhangi birini varis bırakmamıştır. Vefatından sonra (270/884)⁵⁴ Türk devlet geleneğine uygun olarak Ahmed b. Muhammed el-Vâsıtî ve Hasen b. Muhâcir başkanlığındaki devlet erkânı ile eşraftan müteşekkil bir heyet toplanmış ve hükümdarlığı babası Tarsus seferinde iken isyan ettiği için büyük oğlu Abbas'a⁵⁵ değil de diğer oğlu Humâraveyh'e vermiştir. Bu da Emevîler ve Abbasîlerdeki veliahtlık sisteminin Tûlûnoğulları tarafından uygulanmadığını gösterir. Sonraki hükümdarlar Ceyş, Hârûn ve Şeybân da aynı şekilde bir heyet tarafından seçilmişlerdir. Bu durum Tûlûnoğulları devletinde Türk devlet geleneğindeki devlet başkanlığı seçimi sisteminin (Kut anlayışı) devam ettiğini gösterir.⁵⁶

İktisadî Hayat

Bu dönemde Mısır'da sağlanan istikrar ve güven ortamı, ekonominin iyi yönetilmesi, ticari hayatın ve tarımsal faaliyetlerin düzenlenmesi iktisadî hayatta olumlu gelişmeler yaşanmasına yol açmıştır.

İbn Tûlûn göreve geldikten sonra ağır vergileri kaldırmış, yolsuzluk yaptığı belirlenen mâliye görevlilerinin işine son vermiştir.⁵⁷ Bu bağlamda o zamana kadar Abbasî halifesine doğrudan bağlı olan dîvânü'l-harac âmili Ahmed b. el-Müdebbir'i zorlu bir süreç sonunda azletmiş, mallarını müsadere ederek ondan altı yüz bin dinar almış, ardından hapse atarak yerine Muhammed b. Hilâl'i getirmiş, böylelikle dîvânü'l-haracı doğrudan kendisine bağlamıştır.⁵⁸ İbn Müdebbir'in başarısız ekonomi yönetimi neticesi Mısır'ın yıllık vergi geliri 800.000 dinara kadar düşmüş iken Ahmed'in aldığı tedbirlerle bu miktar yıllık 4.300.000 dinara çıkmış⁵⁹, ucuzluk ve bolluk yaşanan ülkede halkın refah seviyesi hissedilir derecede yükselmiştir.⁶⁰

Ahmed, ismi ile anılan caminin yanına esnaf ve sanatkârlar (fırıncı, yün eğirici, bakliyatçı, gümüş ustası, ipekli kumaş üreticisi ve satıcısı) için bir çarşı inşa ettirmiştir.⁶¹ Yine Nil Nehri'ni değerlendirmek için birçok sulama kanalı açtığı, eskilerini tamir ettirdiği, Nil'in su seviyesini ölçen “Nilometreleri” onartarak işlevlik kazandırdığı kaydedilir.⁶² Alınan tedbirler sayesinde

⁵² Elçibey, *a.g.e.*, s.162.

⁵³ Elçibey, *a.g.e.*, s.162; Koprman, *a.g.md.*, *Büyük İslam Tarihi*, VI, 75.

⁵⁴ Suyûtî, I, 595.

⁵⁵ Taberî, IX, 545; Kindî, *a.g.e.*, s.165-168.

⁵⁶ İbn Haldûn, IV, 396; Özkuyumcu, *a.g.md.*, *Türkler*, V, 30.

⁵⁷ Koprman, *a.g.md.*, *Büyük İslâm Tarihi*, VI, 73.

⁵⁸ İbnü'l-Esir, VI, 250; İbn Hallikân, VII, 56; Zehebî, *Târih*, XX, 25; Safedî, VIII, 26-27; Özkuyumcu, *Mısır ve Kuzey Afrika*, s.86-91. Ahmed b. el-Müdebbir 270/884 yılında hapiste iken vefat etmiştir. İbn Tûlûn'un onun öldürdüğü de rivayet edilir. Bkz. İbn Hallikân aynı yer.

⁵⁹ Zehebî, *Târih*, XX, 47; Safedî, VI, 266; İbn Haldûn, IV, 396; İbn Tağriberdî, III, 12; Hasan, IV, 239.

⁶⁰ Özkuyumcu, *Mısır ve Kuzey Afrika*, s.29-30.

⁶¹ İbn Tağriberdî, III, 11; Makrîzî, I, 317.

⁶² Yâkût, V, 178; Hitti, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi* (çev. Salih Tuğ), İstanbul 1995, III, 713; Koprman, *a.g.md.*, *Büyük İslâm Tarihi*, VI, 73.

pamuk, üzüm, tahıl, hurma, şeker kamışı, patates ve meyve rekoltesi geçmiş dönemlere kıyasla oldukça artmıştır.⁶³

Dünya çapında üne sahip olan kâğıt üretiminin (papirüs/evrâku'l-berdî) bu dönemde de sürdüğü⁶⁴, çıkarılan boraks madeninin ise aynı zamanda işlendiği anlaşılmaktadır.⁶⁵

Ülkenin doğu-batı ticaret yolları güzergâhında bulunmasını göz önünde bulunduran Ahmed, Nil'in geniş yatağından nakliye için istifade etmek gayesiyle irili-ufaklı pek çok kayık ve gemi inşa ettirmiştir.⁶⁶

Ahmed tarafından kestirilen ve “*ed-Dinâru't-Tûlûni*” olarak bilinen ayarı yüksek altın paralar (267/880)⁶⁷ ekonomik güç ve bağımsızlığın sembolüdür. Az miktarda ise gümüş ve bakır para darp ettirilmiştir. Ahmed b. Tûlûn ve Humâraveyh dönemlerinde Antakya, Balis, Dımaşk, Filistin, Halep, Humus, Mısır ve Rafika'da para bastırılmıştır.⁶⁸

İlmî ve Fikrî Hayat

İstikrar, huzur, refah ve bolluğun olduğu bu dönemde birçok âlim, muhaddis, mutasavvıf, edip, şair ve tarihçi kendisini göstermiştir. Bunlar arasında Kadı Bekkâr b. Kuteybe es-Sakafi,⁶⁹ mutasavvıf Zunnûn el-Mısrî, İmam Şâfî'nin talebesi Rebî b. Süleyman ve Mısır'ın ilk müslüman tarihçisi İbn Abdi'l-Hakem (v.866) zikredilebilir.⁷⁰ Makrizî, Nablûsî'nin “*Husnü's-Sîre fî İttihâzi'l-Hısn bi'l-Cezîre*” isimli eserinde Tûlûnoğulları zamanındaki şairlerin kabarik isim listesini gördüğünü, şairlerin beyit adedinin sayılamayacak kadar çok olduğunu ve şairlere yüksek meblağlarda bahşişler verildiğini kaydeder.⁷¹ Bu dönem şairlerini ve şairlerinde işledikleri temaları Fethi Abdu'l-Muhsin Muhammed müstakil bir kitapta ele almıştır.⁷²

Ahmed b. Tûlûn, ilim adamlarına karşı oldukça cömertti. Bir sorusunu cevaplayan dönemin âlimlerinden Ebu'l-Hasan b. Hammad'a bu vesile ile 100 dinar bahşiş vermiştir.⁷³

O, gayr-i müslim ilim adamlarına da değer verirdi. Örneğin İskenderiye baş patrikliğine atadığı tarihçi Said b. Patrik aynı zamanda onun özel doktoruydu.⁷⁴ Yine saray doktorları arasında Hasan b. Zîrek gibi müslüman ve Sa'îd b. Tufeyl gibi hıristiyan tabipler kaynaklarda zikredilir.⁷⁵

⁶³ Hasan, IV, 259.

⁶⁴ Hasan, IV, 263.

⁶⁵ Hasan, IV, 238.

⁶⁶ Özkuyumcu, a.g.md., *Türkler*, V, 39.

⁶⁷ Koprman, a.g.md., *Büyük İslâm Tarihi*, VI, 73 vd.

⁶⁸ *Tûlûnoğulları ve Paraları*, Yapı ve Kredi Bankası AŞ. Numismatik Yayınları, s.4-10, İstanbul 1972.

⁶⁹ İbn Abdilhakem, *Fütuhu Mısır*, s.247.

⁷⁰ Sem'ânî, IX, 99; Hasan, IV, 276.

⁷¹ Makrizî, I, 326.

⁷² Bkz. Muhammed, Fethî Abdülmuhsin, *eş-Şi'r fî Mısır fî Zilli'd-Devleteyn et-Tûlûniyye ve'l-İhşidiyye*, Kahire 2000, ss.145-156, 185.

⁷³ Özkuyumcu, *Mısır ve Kuzey Afrika*, ss.35-36.

⁷⁴ Elçibey, a.g.e., ss.225-226; Koprman, a.g.md., *Büyük İslâm Tarihi*, VI, 76 vd.

⁷⁵ İbn Ebî Usaybi'a, Muvaffakuddîn Ahmed b. el-Kâsım b. Halîfe el-Hazrecî, *'Uyûnu'l-Enbâ' fî Tabakâti'l-Etubbâ'*, thk. Nezzâr Rızâ, Beyrut ts., ss.541-542; Safedî, XII, 17-18, XV, 127.

Kendisi de bir âlim olan Ahmed, camisinin yanı başına ilave ettirdiği odaları fakih, âlim ve muhaddislere tahsis etmiştir.⁷⁶

Bayındırlık Faaliyetleri ve Mimari

Tûlûnoğulları dönemi imar ve bayındırlık alanında Mısır'ın parlak dönemlerinden birisini teşkil eder. Ahmed b. Tûlûn'un inşa ettirdiği Katâi' şehri, Tulûniyye Camii, bîmârhaneler⁷⁷, köprüler, kaleler, su kanalları, hükümet sarayı⁷⁸ kayda geçenler arasındadır. Ahmed, 100.000 kişilik ordusundaki farklı milletlerden her bir grup için Katâi' şehrinde ayrı ayrı mahalleler oluşturmuş ve şehir meydanına çıkabilecekleri kapılar açtırmıştır. Bu yönüyle Katâi', Abbasî başkenti Sâmerrâ ile benzerlik gösterir.⁷⁹

Ahmed'in inşa ettirdiği ismiyle müsemma Ahmed b. Tûlûn Camii⁸⁰, onun döneminden günümüze ulaşan iki mimari eserden birisidir.⁸¹ Cami, halkın talepleri doğrultusunda inşa edilmiştir. Buna göre Mısırlılar Ahmed'e gelerek, 'Amr b. el-Âs Ulu Camii'nin darlığından şikâyet edince o da Yeşkur Dağı eteğine bir ulu cami inşa edilmesi talimatını vermiştir. 264-266/878-880 tarihleri arasında yapımı tamamlanan caminin inşası için yüz yirmi bin dinar para harcadığı rivayet edilir.⁸² Katâi' şehri, Tûlûnoğullarına son veren Halife Müktefi'nin komutanı Muhammed b. Süleyman el-Kâtibî tarafından yerle bir edilmiş, ancak bu camiye dokunulmamıştır (292/905).⁸³ İbn Tûlûn camisinin minaresi, Mısır'da minare geleneğinin başlangıcı kabul edilir.⁸⁴

Ahmed, Hıristiyan ve Yahudi mezarlıklarını naklettirip oluşan alana askerî geçit törenleri ve diğer önemli törenlerde kullanılmak üzere büyük bir meydan yaptırmıştır.⁸⁵ Zafer kutlamaları bu alanda yapılır, her askerî birlik kendisine has kapılardan meydana girerdi. Yine süvari birliklerinin eğitim yaptıkları meydanlar da mevcuttu. Süvariler zaman zaman çöllere çıkarak kendilerini zor şartlara hazırlarlardı.⁸⁶

⁷⁶ Özkuyumcu, *Mısır ve Kuzey Afrika*, s.34. Bu konuda ayrıca bakınız: Belevî, *a.g.e.*, s.351; İbnü'l-Esîr, VII, 408-409; İbn Tağriberdî, III, 8, 17; Suyûtî, I, 594.

⁷⁷ Ahmed b. Tûlûn'un inşa ettirdiği bîmâristân hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmed Abdurrezzâk Ahmed, *Târîhu Mısır ve Âsârüha'l-İslâmiyye Münzû'l-Fethi'l-Arabi Hattâ Nihâyetü'l-Asri'l-Fâtîmî*, Kahire 1993, s.112-113. Bu bîmâristân ve vakıfları için altmış bin dinar harcamıştır. Bkz. Nuveyrî, XXVIII, 22; İbn Kesîr, XIV, 590; İbn Haldûn, IV, 396.

⁷⁸ Belevî, *a.g.e.*, ss.54-56; Nuveyrî, XXVIII, 22; Özkuyumcu, *a.g.md.*, *Türkler*, V, 41; Özkuyumcu, *Mısır ve Kuzey Afrika*, s.29. O dönemde "Ravza Kalesi" olarak isimlendirilen kale için seksen bin dinar harcamıştır. Bkz. İbn Haldûn, IV, 396.

⁷⁹ Geniş bilgi için bkz: Kopruman, *a.g.md.*, *Büyük İslâm Tarihi*, VI, 77-79; Hasan, IV, 370 vd.

⁸⁰ İbn Kesîr, XIV, 501, 587; Suyûtî, I, 594; Ayrıntılı bilgi için bkz. Behrens, Doris -Abouseif, "*İbn Tûlûn Camii*", DİA, Ankara 1999, XX, 416-418.

⁸¹ Can, Yılmaz, Gün, Recep, *Ana Hatlarıyla Türk-İslâm Sanatları ve Estetiği*, İstanbul 2015, s.115. Ahmed döneminden günümüze ulaşan diğer kültürel miras bir su kemeridir. Bkz. Aynı yer.

⁸² Yâkût, IV, 264; Nuveyrî, XXVIII, 22; İbn Kesîr, XIV, 590; İbn Haldûn, IV, 395.

⁸³ Kindî, *a.g.e.*, s.182; Suyûtî, I, 25.

⁸⁴ Kopruman, *a.g.md.*, *Büyük İslâm Tarihi*, VI, 77-79; Hasan, IV, 370 vd.

⁸⁵ Bu meydan için yüz elli bin dinar harcamıştır. Bkz. Nuveyrî, XXVIII, 22; İbn Kesîr, XIV, 590.

⁸⁶ İbn Tağriberdî, III, 16.

Muharrem 270/Mart 884'te elli yaşında vefat eden Ahmed b. Tûlûn, Mukaddam Dağı eteğine defnedilmiştir.⁸⁷

Sonuç

Afrika ile Asya kıtalarını birbirine bağlayan Mısır toprakları İslam tarihi açısından olduğu kadar Türk-İslâm tarihi bakımından da önemli bir coğrafyadır. Öyle ki birçok Türk devletinin bayrağı altında yedi yüzyılı aşkın bir süre Şii tehlikesi ve Haçlı seferlerini karşılamış, durdurmuş, Moğol istilasına karşı bir direnç ve zafer noktası olarak tarihi bir misyon üstlenmiştir. Babası Dokuzoğuz Türklerinden olan Ahmed b. Tûlûn'un Mısır'da kurduğu Tûlûnîler Devleti anlatılanlar için bir milattır.

Akdeniz ve Tih Çölü ile kuşatılan Mısır'ın korunaklı jeo-stratejik konumu, asırlardır bu topraklara hayat veren Nil Nehri ve bereketli deltası ve Hind Baharat Yolu'nun ekonomik getirisi buraya vali olarak atanan Ahmed'i cesur adımlar atmaya sevk etmiştir. Ayrıca Mısır, konumu itibarıyla Filistin ve Suriye'ye açılan doğal bir kapı mesabesinde.

Ülkenin siyasi, ekonomik ve askerî anlamda neredeyse bağımsız hale gelmesi, muazzam rakamlara ulaşan gelirlerin eğitim, sanat, sağlık, bayındırlık ve imar faaliyetleriyle topluma olabildiğince yansıtılması, sosyal devlet anlayışının dönemine kıyasla başarıyla uygulanması halk nazarında memnuniyetle karşılanmıştır.

Tûlûnoğlu Ahmed, Abbasîlerle zaman zaman mücadele etmişse de bu daha çok veliaht Muvaffak ile sınırlı kalmıştır. Onun ve seleflerinin Bizans'a karşı yürüttükleri cihat faaliyetleri İslam toplumunun takdirini kazanmıştır. İslam tarihçileri, bu ve diğer hususlarda hilafsız olarak Tûlûnoğullarından sitayişle bahsederler.

Halka yönelik Türk idari yaklaşım tarzının Maverâünnehir'de olduğu gibi burada da çeşitli din, ırk ve milletlerden oluşan kitleler üzerinde oldukça olumlu yansımaları olmuştur. Buna göre kanunlara uyulduğu sürece insan hak ve özgürlüklerine müdahale edilmediği söylenebilir.

Tûlûnoğulları'nın Mısır'da bıraktığı olumlu intiba sayesinde ki; İhşidî (Fergana bölgesinde Türk hükümdar ailelerine verilen unvan) soyundan gelen Muhammed b. Tuğc'un kurduğu İhşidîler Devleti ile Memlük emirlerinden İzzeddin Aybek Türkmânî'nin kurduğu Memlükler Devleti, takriben 328 sene boyunca Mısır'da hüküm sürebilmişlerdir. Yavuz Sultan Selim'in 1517'de Mısır'ı ele geçirmesi ile İngilizlerin 1882'de bu toprakları işgali arasındaki zaman diliminde de Türklerin bu coğrafyaya hâkim olduğu görülür.

Tûlûnoğulları Devleti 37 yıl gibi devletlerin hayatında çok kısa sayılabilecek bir süre Mısır'da hüküm sürmesine rağmen bu coğrafyada tarihe mal olmuş maddi ve manevi kültürel izler bırakarak Kuzey Afrika tarihindeki yerini almıştır.

Kaynakça

Ahmed, A. (1993). *Târîhu Mısır ve Âsârüha'l-İslâmiyye Münzü'l-Fethi'l-Arabi Hattâ Nihâyetü'l-Asri'l-Fâtûmî*, Kahire.

⁸⁷ Kindî, *a.g.e.*, s.172; Sem'ânî, IX, 99; Yâkût, IV, 264; İbn Ebî 'Usaybi'a, *a.g.e.*, s.542; Nuveyrî, XXII, 339; Zehebî, *Târîh*, XX, 35.

- Akyürek, Y. (2012). *Başlangıcından Moğol İstilasına Kadar Fergana Vadisi*. Bursa: Emin Yayınları.
- Behrens, D. (1999). “İbn Tûlûn Camii”, *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. XX, 416-418.
- Belâzurî, A. (1988). *Futûhu'l-Buldân*. Beyrut.
- ....., (1996). *Ensâbu'l-Eşrâf* (thk. Süheyl Zükkâr Riyâd ez-Ziriklî). Beyrut: I-XIII.
- Belevî, A. (ts.). *Siretu Ahmed b. Tûlûn* (thk. Muhammed Kürd Ali). Kahire.
- Can, Y. ve Gün, R. (2015). *Ana Hatlarıyla Türk-İslâm Sanatları ve Estetiği*, İstanbul.
- Elçibey, E. (1997). *Tuluñoğulları Devleti 868-905* (çev. Selçuk Akın). İstanbul.
- Fayda, M. (1985). “Hz. Ömer’in Divan Teşkilatı”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Ankara: II, 107-176.
- Hasan, İ. (1997). *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi* (çev. İsmail Yiğit vd.). İstanbul: I-XI.
- Hasan, İ. ve Hasan, A. (ts.). *en-Nuzûmu'l-İslâmiyye*. Kahire.
- Hitti, P. (1995). *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi* (çev. Salih Tuğ). İstanbul.
- İbn Abdilhakem, A. (1991). *Fütuhu Mısır ve Ahbâruhâ* (ed. Charles C. Torrey). Kahire.
- İbn ‘Asâkir, A. (1995). *Târîhu Dimaşk* (thk. Amr b. Garâme el-Amrî). Beyrut: I-LXXX.
- İbn Ebî Usaybi‘a, A. (ts.). *‘Uyûnu'l-Enbâ’ fî Tabakâti'l-Etubbâ’* (thk. Nezzâr Rızâ). Beyrut.
- İbn Haldûn, A. (1988). *Divânu'l-Mübtede’ ve'l-Haber fî Târîhi'l-'Arab ve'l-Berber ve Men Âsârahum min Zevi’ş-Şe’ni'l-Ekber* (thk. Halîl Şahhâde), Beyrut: I-VIII.
- İbn Hallikân, A. (1994). *Vefeyâtu'l-A’yân ve Enbâ’i Ebnâi’z-Zamân* (thk. İhsân Abbâs), Beyrut: I-VII.
- İbn Hayyât, H. (1997). *Târîhu Halîfe b. Hayyât* (thk. Ekrem Ziya el-Ömerî). Beyrut.
- İbn Hibbân, M. (1973). *es-Sikât* (thk. Muhammed Abdülmuîd), Haydarabat: I-IX.
- İbn Kesîr, İ. (1997). *el-Bidâye ve’n-Nihâye* (thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî). yy.: Dâru Hicr: I-XXI.
- İbn Hişâm, A. (1955). *es-Sîretü’n-Nebeviyye* (Mustafa es-Sekkâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafiz eş-Şelebî, thk.). Mısır: I-II.
- İbn Sa’d, M. (1968). *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* (thk. İhsân Abbâs). Beyrut: I-VIII.
- İbn Tağriberdî, M. (1929). *en-Nucûmu’z-Zâhire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâhire*, Kahire: I-XVI.
- İbnü'l-Esîr, A. (1997). *el-Kâmil fî’t-Târîh* (thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî). Beyrut: I-X.
- Kindî, M. (2003). *Kitâbu'l-Vulât ve Kitâbu'l-Kudât* (thk. Muhammed Hasen, Ahmed Ferîd). Beyrut.
- Koprman, K. (1989). “Tûlûnoğulları”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul: VI, 70.
- Makrizî, A. (ts.). *Kitâbu'l-Mevâiz ve'l-İtibâr bi (fi) Zikri'l-Hitati ve'l-Âsâr*, Bağdat: I-II.

- Muhammed, F. (2000). *eş-Şi'r fi Mısır fi Zilli'd-Devleteyn et-Tûlûniyye ve'l-İhşidiyye*. Kahire.
- Nuveyrî, A. (2002). *Nihâyetu'l-Ereb fi Funûni'l-Edeb*. Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye. I-XXXIII.
- Özkuyumcu, N. (1993). *Fethinden Emeviler'in Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika* (Basılmamış Doktora Tezi). İstanbul: s.73-132.
- ....., (1996). *İbn Zülâk'ta İlk Müslüman Türk Devletleri Tûlûnoğulları ve İhşidiler* (Metin-Tercüme-Mukayese ve Değerlendirme). İzmir.
- , (2002). "Tûlûnoğulları", *Türkler*. Ankara.
- , (2012). "Tûlûnoğulları", *DİA*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Safedî, H. (2000). *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (thk. Ahmed Arnavut, Türkî Mustafa). Beyrut: I-XXIX.
- Sem'ânî, A. (1962). *el-Ensâb* (thk. Abdurrahmân b. Yahyâ), Haydarâbâd: I-XIII.
- Suyûtî, A. (1967). *Husnu'l-Muhâdara fi Târîhi Mısır ve'l-Kahire* (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim). Kahire.
- ....., (2004). *Târîhu'l-Hulefâ'* (thk. Hamdi Demirtaş). yy.
- Taberî, M. (1967). *Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mülûk* (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhim). Beyrut: I-XI.
- Tûlûnoğulları ve Paraları*. (1972). İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası AŞ. Numismatik Yayınları. s.4-10.
- Ya'kubî, A. (ts.). *Târîh-i Ya'kubî*. Beyrut.
- Yâkût, Y. (1995). *Mu'cemu'l-Buldân*. Beyrut: I-VII.
- Yazıcı, N. (2002). *İlk Türk-İslâm Devletleri*. Ankara: TDV Yayınları
- ....., (2012). "Tûlûnoğulları", *İslam Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları
- Yıldız, H. (1980). *İslamiyet ve Türkler*. İstanbul.
- , (1989). "Ahmed b. Tolun", *DİA*. İstanbul: C.II, 142-143.
- Yılmaz, S. (2006). *Mu'tazid ve Muktefi Döneminde Abbâsîler*. İstanbul.
- Zehebî, M. (1993). *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtu'l-Meşâhiri ve'l-A'lâm* (thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî) Beyrut: I-LII.
- , (1985). *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (thk. Şuayb el-Arnavut Riyasetinde Komisyon). Dımaşk: I-XXV.

ARAP DİLİ ÖĞRETİMİNDE; RİYAD İSLAM ÜNİVERSİTESİ YABANCILARA ARAP DİLİ ÖĞRETİM ENSTİTÜSÜ MODELİ

Yrd. Doç. Dr. Yüksel ÇELİK
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Bu çalışmada, önce Riyad İslam Üniversitesi Yabancılara Arap dili Öğretim Enstitüsünün süresi, okutulan dersler, müfredata ait kitaplar, bu kitapların içeriği, Arapça öğretim yöntem ve teknikleri, öğretimde kullanılan araçlar üzerinde durulacak. Sonra, Enstitünün öğretim yöntemleri ile ülkemizdeki Arapça öğretim yöntemleri arasında mukayese yapılacak. Ülkemizde Arapça Öğretiminde yapılan yanlışlar dile getirilecek. Son olarak, kaliteli bir Arapça öğretimi için önerilerde bulunulacak.

Anahtar Kelimeler: Arapça, Öğretim, Metod, Enstitü, Riyad

1984-1986 Yıllarında bizzat öğrenim gördüğüm Riyad Yabancılara Arapça öğretim enstitüsü 40 yılı aşkın tecrübesiyle 67 ülkeden gelen yabancı öğrencilere Arapça öğretimiyle ün salmış bir enstitüdür. Bu enstitünün temel ilkelerinden biri; öğrencilerin yurtlarda aynı uyruktan öğrencilerle birlikte kalmalarına asla izin verilmemesidir. Bunun amacı öğrencilerin ana dillerini kullanmalarına engel olup Arapça konuşmaya zorlanmaktır.

Enstitü 4 yarıyıldan (kur) oluşmaktadır. Öğrenim süresi 2 yıldır. Her bir yarıyılın sözlü ve yazılı sınavları vardır. 1.Yarıyılın derslerini veremeyen öğrenci bir üst döneme geçemez. Dört yarıyılın ders ortalaması 80 ve üzeri olmayan öğrenci lisans öğrenimi için fakültelerden birine kayıt yaptıramaz.

Enstitünün temel prensiplerinden biri de devamsızlığın %10 aşmamasıdır. Devamsızlığı %10'u aşan öğrenci okuduğu yarıyılı tekrara etmek zorundadır.

Enstitünün öğretim elemanları Arap Dili ve Edebiyatında uzman kimselerden oluşmaktadır. Öğretim elemanları sözlü anlatıma önem verdikleri gibi yazılı anlatıma da önem vermektedirler. Öğretim elemanlarının yazılı ödev vermedikleri gün bulunmamaktadır.

Enstitünün temel prensiplerinden biri de Fasih Arapçaya (yazı dili) çok özen göstermeleridir. Eğitimde ve sözlü sınavlarda avamca ((el-Luga el-Âmmiyye/konuşma dili) yasaktır. Özellikle sözlü sınavlarda bu dili kullananlar başarısız sayılmaktadır.

Eğitimdeki tüm ders materyalleri öğrencilere ücretsiz verilmektedir. Taşıma ve barınma ücretsizdir. Yemeklerden cüzi bir ücret alınmaktadır. Öğrenciler üç öğün yemeklerini %90

indirimli yemektirler. Ayrıca öğrencilere her ay 850 Riyal eğitim bursu sağlanmaktadır. Eğitimle ilgili her türlü imkan öğrencilere karşılıksız sunulmaktadır.

Enstitü geniş ve her türlü modern cihazlarla donatılmış dil laboratuvarına sahiptir. Haftanın belli günlerinde Dinleme-Anlama dersleri bu laboratuvarında işlenmektedir.

Okutulan Kitaplar

İmam Muhammed B. Suud Üniversitesi Yabancılara Arap Dili Öğretim Arapça Öğretim Serisi (Silsiletü Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye)

İmam Muhammed b. Suud Üniversitesi Dil Enstitüsü tarafından hazırlanan bu seri, "Silsiletü Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye" genel başlığını taşımaktadır. 4 kura (yarıyıl) göre düzenlenmiş olan seri Arap dili grameri, Arap dili edebiyatı ve bazı İslami ilimlerin beraberce öğretildiği çok sayıda kitaptan oluşmaktadır. Seri öğretmen rehber kitapları ve sözlüklerle birlikte 46 adet kitaptan oluşmaktadır. 200 dil uzmanı tarafından hazırlanmış olan bu seri 12000 vokabülerden oluşmaktadır. Daha açık ifadeyle; bu enstitüden mezun olan öğrenci 12000 adet Arapça kelime hazinesine sahip olarak mezun olmaktadır. Bu kadar geniş kelime dağarcığına sahip bir öğrenci gayet rahat ve akıcı bir şekilde Arapça konuşabilmektedir. Ayrıca bu sayıda kelime dağarcığı olan öğrenci bir Arap üniversitesinde Araplarla yan yana lisans eğitimini hiç zorlanmadan sürdürebilmektedir.

Seride genel hedef, Arapça'nın İslam kültürünü yaymak için bir kapı olacak şekilde sunulmasıdır. Bu yüzden İslâmî mefhumlar dille ilgili kitaplara serpiştirilmiş, dinî bilgilere ise yine seride yer alan dinî kitaplarda yoğun olarak yer verilmiştir. Tüm serinin 2 yıllık bir öğretim devresinde verilmesi öngörülmektedir. Birinci kurda (yarıyıl) öğrenci nahiv terkiplerini ve sarf sigalarını uygulama bağlamında görürken ikinci kurdan itibaren kaidelerle de karşılaşmaktadır. Mümkün olduğunca en yaygın nahiv terkipleri ve sarf sigalarının verilmesine çalışılmıştır. Basit cümlelerden mükrekebe doğru bir sıralama takip edilmiştir. Şaz ve nadir kalıplardan uzak durulmaya çalışılmıştır.¹

Nahiv (Cümle Bilgisi/ Sentaks) Kitapları: Nahiv kitapları 2, 3 ve 4. kurlar için hazırlanmıştır. Konular kitaplar içerisinde seviyeye uygun olarak dağıtılmış vaziyettedir. İkinci kurun kitabında

¹ Silsiletü Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, en-Nahv-I,s.1-310, Riyad 1991; en-Nahv-II,s.1-292,Riyad 1992 en-Nahv-III,s.1-220, Riyad 1994; Bostancı, Ahmet, İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretiminde Kullanılan Ders Kitapları Ve Diğer Araç-Gereçlerin Tespit ve Analizi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11 / 2005, s.16.

şu konulara yer verilmiştir: Kelimenin üç çeşidi, isim çeşitleri: müennes-müzekker, müfred-müsenna-cemi, isim cümlesi ve bu çerçevede munfasıl merfu zamirler, ism-i işaret, ism-i mevsul, inne ve benzerleri, kane ve benzerleri. Fiil cümlesi, fail, meful, muzaf ileyh, zarflar, istifham cümlesi ve istifham edatları. 3. Kur kitabında yer alan konular da şunlardır: İrab alametleri, isim ve fiililerde mebnilik, sahih ve mu'tel fiiller, ef'al.-i hamse, esrna-i hamse, isim ve fiililerin i'rab şekilleri, şart cümlesi, haberin öne geçtiği cümleler. Hal., na't, nida, istisna, ism-i tafdil, teaccüb üslubu, medh ve zem filleri, te'kid, bedel, temyiz, gayri munsarifler, meful-i mutlak, meful li eclih, sayılar konuları da 4. Kurun kitabında ele alınmaktadır. Kitaplarda öncelikle anlatılacak kaidenin örneklerini içeren metin verilmekte, sonra ayrıntılı cetvellerle kaide ile ilgili örnekler sunulmaktadır. Bunu tahlil ve açıklama içeren kısım ve onu da kaidenin istinbatı takip etmektedir. Sonra dersin konusuna göre değişiklik gösteren alıştırmalar yer almaktadır. Her bir kitapta belirli sayıda kelime ve nahiv ıstılahı yer almaktadır. Görsel malzeme olarak sadece her konunun başında metinle ilgili bir resim konulmuştur. Metinlerde genellikle din! konulara ağırlık verilmektedir.²

Sarf (Kelime Bilgisi/Morfoloji) Kitapları: Sarf s!galarının okuma parçası çerçevesinde tabi siyak içerisinde verilmesi hedeflenmiştir. Her dersin başında yer alan metni, parçayı kavramayı ölçen sorular takip etmektedir. Ardından sarf konusu- 16 .1 nun arzı ve kaidelerin çıkarılması kısmı yer almakta, son olarak da kaidenin yerleşmesi amacıyla konulmuş olan çeşitli alıştırmalar bulunmaktadır. 2. Kur kitabında şu sarf konuları bulunmaktadır: Fiil-i muzarlıin halleri, zamirlerin bitişmesi, mazi fiillerin muzari ve emirleri, mezid füllerde muzari ve emir konuları sahih salim fiil çerçevesinde verilmekte, kitap kelimenin kökünün bulunmasına ve anlamının sözlükten çıkarılmasına ayrılmış bir bölümle bitirilmektedir. 3. Kur kitabında ise şu konulara yer verilmiştir: Mehmuz, muzaaf, misal, ecvef, nakıs, lefif fiililerin çekimleri, sülasi fiillerden ism-i fail ve ism-i meful yapımı, sözlüklerden, kökünü bularak ve ilave edilen harfleri tespit ederek fiillerin anlamlarının çıkarılması. 4. kur kitabının konuları da ise şunlardır: Sıfat-mevsuf, camid müştak tanımları, masdar sigalarının öğretimi (asli masdar, mimli masdar, masdar-ı merre, masdar-ı hey'e), ism-i fail, ism-i meful, sıfat-ı müşebbehe, ism-i zaman ve mekan, ism-i alet, ism-i mensub, sözlüklerden kelimelerin anlamlarının tespiti konusunun tamamlanması. Sarf konularının metinlere ve alıştırmalara dayalı olarak verilmiş olması kitabın

² Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, en-Nahv-I,s.1-310, Riyad 1991; en-Nahv-II,s.1-292,Riyad 1992 en-Nahv-III,s.1-220, Riyad 1994; Bostancı, Ahmet, İlahiyat Fakültelerinde Araçça Öğretiminde Kullanılan Ders Kitapları Ve Diğer Araç-Gereçlerin Tespit ve Analizi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11 / 2005, s.16-17.

en önemli özelliğini teşkil etmektedir ve bu özelliği ile bu serinin sarf kitapları İlahiyat fakültelerinde eksikliği çekilen sarf kitabı meselesinde bir alternatif olarak düşünülebilir.³

et-Ta'bîr (Mukaleme/muhadese) Kitapları: Bu kitaplarda her ders konu ile ilgili bir diyalogla başlamakta sonra anlama soruları ve diğer alıştırmalar yer almaktadır. İlk kitapta cümle kurulmasına, ikinci kitaptan itibaren de kompozisyon yazdırılmasına ağırlık verilmektedir. Kalıp ifadeler, ilgili alıştırmalar yoluyla yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Birbiriyle bağlantılı konular birkaç dersten oluşan ünitelerde toplanmıştır. Alıştırmalarının daha az ve sade oluşu ve yazılı kompozisyona önem vermesi bu serinin olumlu yönleri olarak göze çarpmaktadır. Ancak ağırlıklı olarak dinî konuların yer alması pratik konuşma dersleri için tam anlamıyla isabetli değildir. Hayatın çeşitli yönleriyle ilgili daha fazla konuya yer verilmesi daha doğru olurdu.⁴

el-Kırâe (Okuma-Anlama) Kitapları: Dört kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitap Harfler ve harflerin yazımı ile ilgili dersler ve alıştırmalardan oluşmaktadır. Birinci kitap üç ünite ve 32 dersten meydana gelmektedir. İkinci, üçüncü ve dördüncü kitaplarda seçme metinler yer almaktadır. Bu seçme metinler daha çok dînî metinler ağırlıklıdır. Birazda Modern hayatla ilgili metinlere yer verilmiş olsaydı daha faydalı olurdu. Birinci kitap 3 ünite ve 32 okuma parçasından oluşmaktadır. İkinci, üçüncü ve dördüncü kitaplar 15'er ünite ve 35'er dersden oluşmaktadır.⁵

el-Kitâbe (Yazılı Anlatım) Kitapları: Bu kitaplar dört kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitap 3 ünite ve 32 dersten ve alıştırmalarından oluşmaktadır. İkinci kitap 15 ünite ve 15 dersten ve derslerle ilgili alıştırmalardan oluşmaktadır. Üçüncü kitap da 15 ünite ve 15 dersten ve derslerle ilgili alıştırmalardan oluşmaktadır. Dördüncü kitap da aynı şekilde 15 ünite ve 15 dersten ve derslerle ilgili alıştırmalardan oluşmaktadır. Yazılı anlatımla ilgili tüm kitaplar Arap alfabesindeki tüm harfler ve bu harflerin yazımı ile ilgili kuralları ayrıntılı bir biçimde ele almakta ve öğrencilerin yazılı anlatımını geliştirecek alıştırmalar yaptırmakta ve yazılı ödevler vermektedir.⁶

260

³Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, es-Sarf-I,s.1-126, Riyad 1994; es-Sarf-II,s.1-234,Riyad 1993 es-Sarf -III,s.1-173, Riyad 1994;

⁴ Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye et-Ta'bîr-I, s.1-256, Riyad 1994; , et-Ta'bîr-II, s.1-298, Riyad 1992; et-Ta'bîr-III, s.1-211, Riyad 1992 et-Ta'bîr-IV, s.1-135, Riyad 1994; Bostancı, Ahmet, İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretiminde Kullanılan Ders Kitapları Ve Diğer Araç-Gereçlerin Tespit ve Analizi, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11 / 2005, s. 17.

⁵ Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, el kırâe-I, s.1-151, Riyad 1987; , el kırâe -II, s.1-259, Riyad 1992; el kırâe -III, s.1-246, İkinci Baskı, Riyad 2004 el kırâe -IV, s.1-162, Riyad 1994.

⁶ Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, el- Kitâbe-I, s.1-151, üçüncü baskı, Riyad 2004; el- Kitâbe -II s.1-139, , üçüncü baskı, Riyad 2004; el- Ktiâbe -III, s.1-133, İkinci Baskı, Riyad 2004 el- Kitâbe -IV, s.1-115, ikinci baskı, Riyad 2004.

el-Edeb (Arap edebiyatı) kitabı: Bu kitap 4. Kurda okutulmaktadır. 15 üniteden oluşmaktadır. Önce Arap Edebiyatı ve Tarihini ele almaktadır. Daha sonra Abbasi dönemi edebiyatını, Endülüs dönemi edebiyatını, son olarak da modern Arap edebiyatını ele almaktadır.⁷

El-Belâğa ve'n-Nakd (Belâgat ve Edebî tenkit): Bu kitap da 4. Kurda okutulmaktadır. 15 ünite ve 15 konudan oluşmaktadır. Önce Belâgat ve Fesâhat gibi edebî terimleri ele almakta ve açıklamaktadır. Daha sonra Belâgatın Üç konusu olan Meânî, Beyân ve Bedî ilimlerini ve bu ilimlere ait alt disiplinleri ayrıntılı bir biçimde ve sade bir dille ele almaktadır.⁸

Tedrîbâtü'l-Hat (Hat sanatı dersi): Bu ders iki, üç ve dördüncü kurda okutulmaktadır. İkinci kurda 22 derste nesh yazı sanatı bol örnek ve alıştırmalarla öğretilmektedir. Çünkü nesh yazı türü Arap matbaasının temel yazı türüdür. Bu kurda Nesih hat sanatı ile ilgili bolca seçme metinler verilmektedir. Üçüncü kurda 22 derste Rika hat sanatı bol örnek ve alıştırmalarla öğretilmektedir. Dördüncü kurda 17 derste Nesih ve Rika hat sanatları mukayese edilmektedir. İki hat sanatının öne çıkan farklılıkları bol örnek ve alıştırmalarla öğretilmektedir.⁹

İslam Kültürü İle İlgili Okutulan Diğer Kitaplar

Enstitü, bir dilin öğretiminde o dilin kültürünün öğretilmesinin son derece önemli olduğunu bildiği için dil derslerinin yanında Kuran, Tefsir, Hadis, Akaid, Fıkıh ve İslam Tarihi gibi İslam kültürüyle ilgili dersleri de okutmaktadır.

261

Enstitünün Dil Öğretim Metodu

Enstitü dil öğretiminde, okuma-anlama, yazılı anlatım, sözlü anlatım, yazma, dinleme-anlama, konuşma ve gramer öğretimi metodlarını benimsemiştir. Öğrencileri gramere boğmamaktadır. Temel gramer bilgilerini vermekte ve bol örneklerle gramer dersinde cümle kurdukmakta, konuşma ve sözlü anlatımlara ağırlık verilmektedir.

Enstitü kelime öğretimini ölü öğretim olarak görmektedir. Kelimeyi cümle içinde, cümleyi de paragraf içinde öğretmekte hatta ezberletmektedir. Öğrenciye model bir cümle vermekte, bu cümledeki bazı kelimelerin yerine başka kelimeler koyarak öğrenciden cümleyi çeşitlendirmesini istemektedir. Sözlü anlatım ve konuşmaya verdiği önemi aynı şekilde yazılı

^{7 7} Silsiletü Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, el-Edeb, s.1-234, İkinci Baskı, Riyad, 2004.

⁸ Silsiletü Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, el-Belâgatu ve'n-Nakt, s.1-207, İkinci Baskı, Riyad, 2004.

⁹ Silsiletü Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, Tedrîbâtü'l-hatt-II, s.1-61, Birinci baskı, Riyad 1994; Tedrîbâtü'l-hatt -III s.1-67, Birinci baskı, Riyad 1994, Riyad 2004; Tedrîbâtü'l-hatt -IV, s.1-47, Birinci baskı, Riyad 1994.

anlatıma da vermektedir. Yazılı anlatım ödevleri enstitünün olmazsa olmazıdır. Yazılı ödevler günü gününe öğretim elemanı tarafından kelime kelimesine incelenmekte ve yazım ve anlatım hataları anlık gösterilmektedir ve düzeltilmektedir. Kısacası, enstitü dil öğretiminde yazılı ve sözlü uygulamaya, aynı şekilde dinleme ve anlamaya son derece önem vermektedir. Son olarak diyebiliriz ki Enstitü, bir çocuk annesinden nasıl dil öğrenmişse o metotla dil öğretmektedir. Bu sebeple dinleme, tekrar etme ve tekrar ettiğini ezberlemeye son derece önem vermektedir.

Sonuç

Ülkemizdeki Arapça Öğretimiyle Enstitünün Öğretimi Arasında Mukayese

Ülkemizde Arapça öğretiminde genelde **Gramer-Tercüme** metodu benimsenmektedir. Gramer bir dil öğretimi metodu değildir. Gramer dilin kendisi değil, dil öğretiminde bir araçtır. Gramer öğrenen dil öğrenmiş olmaz, ancak o dilin kurallarını öğrenmiş olur. Tercüme ise bir dil öğretimi metodu asla değildir. Tercüme başlı başına bir meslektir ve bu meslek, dil iyi bir biçimde öğrenildikten sonra bol tercüme yapılarak öğrenilir.

Ülkemizde yabancı dil öğretimindeki **Tercüme metodu** dil öğrenimini öldürmektedir. Çünkü tercüme yapan bir öğrenci tercüme ettiği kelime veya cümleyi aynı dille açıklamadığı için o dille konuşmayı asla öğrenemiyor. Ülkemizde yabancı dil öğretimindeki başarısızlığın tek sebebi budur. Ders esnasında asla ana dile başvurulmamalı, ders süresince Türkçe konuşulması yasaklanmalı, öğrencilere Arapça-Türkçe sözlük yerine Arapça-Arapça sözlük kullanmaları ısrarla tavsiye edilmelidir. Dinleme dil öğretiminde ihmal edilmemesi gereken çok önemli bir yöntemdir.

262

Kaynakça:

Bostancı, Ahmet, *İlahiyat Fakültelerinde Arapça Öğretiminde Kullanılan Ders Kitapları Ve Diğer Araç-Gereçlerin Tespit ve Analizi*, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 11 / 2005, s.1-30.

Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, en-Nahv-I,s.1-310, Riyad 1991; en-Nahv-III,s.1-220, Riyad 1994

Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, en-Nahv-II,s.1-292,Riyad 1992

Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, en-Nahv-III,s.1-220, Riyad 1994

Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, es-Sarf-I,s.1-126, Riyad 1994

- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, es-Sarf-II,s.1-234,Riyad 1993
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, es-Sarf -III,s.1-173, Riyad 1994;
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, et-Ta'bir-I, s.1-256, Riyad 1994
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, et-Ta'bir-II, s.1-298, Riyad 1992;
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, et-Ta'bir-III, s.1-211, Riyad 1992
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, et-Ta'bir-IV, s.1-135, Riyad 1994
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, el kırâe-I, s.1-151, Riyad 1987
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, el kırâe -II, s.1-259, Riyad 1992
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, el kırâe -III, s.1-246, İkinci Baskı, Riyad 2004
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, el kırâe -IV, s.1-162, Riyad 1994
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, el- Kitâbe-I, s.1-151, üçüncü baskı, Riyad 2004
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, el- Kitâbe -II s.1-139, , üçüncü baskı, Riyad 2004;
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, el- Ktiâbe -III, s.1-133, İkinci Baskı, Riyad 2004
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, el- Kitâbe -IV, s.1-115, ikinci baskı, Riyad 2004
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, , el-Edeb, s.1-234, İkinci Baskı, Riyad, 2004
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, el-Belâgatu ve'n-Nakt, s.1-207, İkinci Baskı, Riyad, 2004
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, Tedrîbâtu'l-hatt-II, s.1-61, Birinci baskı, Riyad 1994
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, Tedrîbâtu'l-hatt -III s.1-67, Birinci baskı, Riyad 1994
- Silsiletu Ta'limi'l-Lugati'l-'Arabiyye, Tedrîbâtu'l-hatt -IV, s.1-47, Birinci baskı, Riyad 1994.

İSLAM İKTİSADININ “ADİL GELİR DAĞILIMI” İLKESİ VE BUNUN SOSYAL REFAHA KATKISI

Yrd. Doç. Dr. Zeki Yaka

Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi /İslam Hukuku Anabilim Dalı

Öz

İhtiyaçlı bir varlık olarak yaratılan insan, ömrünün sonuna kadar ihtiyaçlarının temini için çalışmak zorundadır. Ancak insan tek başına tüm ihtiyaçlarını karşılayamaz. Bunun için çevresindeki pek çok eşya ve insanla iletişim ve etkileşim halinde olmak durumundadır

Toplum hayatının düzeni, fertlerin huzur ve mutluluğu için bir takım hukuki, ahlaki ve iktisadi kurallara uyulması da bir zorunluluktur. Sağlam bir toplum için vazgeçilmez olan kurallardan biri de İktisadi kurallardır. İnsanlığı çıkmaza sokan, Kapitalizmin ürünü olan mevcut sistemlerin alternatifi İslam iktisadıdır.

Öncelikle “vahiy” kaynaklı bir sistem olan İslam iktisadı, insan fitratına en uygun ilkelerden oluşmaktadır. Günümüzde birçok toplumda var olan hukuki, ahlaki ve iktisadi problemler gelir dağılımındaki eşitsizliklerden kaynaklanmaktadır. İslam getirdiği vahiy kaynaklı paylaşım ve infak esaslarıyla, iktisadi sorunlara kalıcı çözümler sunar.

Servetin belirli ellerde toplanmasıyla oluşan gelir adaletsizliğini gidermek için İslam, geliri tabana yayıcı zekât, sadaka, fitra, vakıf, miras gibi paylaşım sistemlerini getirmiştir. Geliri tabana yayıcı bu sistemlerle sağlanan toplumsal refahı korumak ve devamını sağlamak için hukuki tedbirler almıştır. Gasb, hırsızlık, kumar, faizcilik, tefecilik vs. gibi tedbirlere cezai müeyyideler uygulamıştır.

Bu tebliğimizde, söz konusu ilkelerin gelir dağılımına etkisi ve bunların toplumsal refaha katkısını bu çalışmamızda ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslam iktisadı, Adil Gelir Dağılımı, Sosyal Refah, İslam Hukuku

Giriş

Tebliğimizin giriş bölümünde, gelir dağılımına-paylaşımına neden gerek duyulduğu, paylaşımı **insanlar** için gerekli olup olmadığı gibi sorulara cevap arayarak, paylaşım-refah ilişkisi üzerinde duracağız.

Allah insanı özel bir yaratılışla yaratmıştır. “ *Biz insanı en güzel surette yarattık.*”¹ Bu sebeple insan, diğer varlıklardan farklı olarak, akıl ve irade gibi üstün özelliklerle

¹ Tin : 95/4.

donatılmıştır. Ancak bu üstün yaratılışa rağmen insan, tek başına tüm ihtiyaçlarını karşılamaktan da acizdir. Onun bu özelliğine vurgu yapan Kur'an insanı şöyle tanıtır: *"...İnsan zayıf olarak yaratılmıştır".*² Bir diğer ayet-i kerimede; *"Ey insanlar! Allah'a muhtaç olan sizsiniz. Zengin ve övülmeye lâyık olan ancak O'dur"*³ Bu özelliğini unutan, başkasına muhtaç olmadan, kendini her bakımdan yeterli gören insan, yine Kur'an'ın diliyle azgınlaşır. *"Gerçek şu ki, insan kendini kendine yeterli görerek azar. Kuşkusuz dönüş Rabbinedir."*⁴

İnsan, yaşamı için gerekli olan temel ihtiyaçlarını teminde, mutlaka başkalarına ihtiyaç duyar. İnsanın bu muhtaçlığı, onu başkalarıyla birlikte yaşamaya, bilimsel tabiriyle "Sosyalleşmeye" zorlamaktadır. Sosyalleşmeyi reddetmek, hem fitrata, hem de İslam inancının yaratılış gayesine aykırı olmak demektir. Sosyalleşmek, aynı zamanda bir takım davranış modellerine uygun olarak davranmayı da zorunlu kılar. Başkalarının hakkına saygı, paylaşmak, yardımlaşmak gibi; fedakârlık gerektiren davranışlar, mutlu ve huzurlu bir hayat isteyen insan için son derece önemlidir.

İnsan her şeyden önce kendini koruma ve güvence altına almak ister. Güven duygusu insan ve toplum hayatında çok önemlidir. İnsanlar ve toplumlar ancak güven ortamı içinde büyür ve gelişirler. Bu güven ortamı sağlanmadan hiçbir beşer gelişme ve kalkınmadan bahsedemeyiz. Ayrıca, ne fert olarak ne de toplum olarak insanlık huzur ve mutluluk içinde yaşayamaz. *"Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz. Yine siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oradan da sizi O kurtarmıştı. İşte Allah size ayetlerini böyle açıklar ki doğru yolu bulasınız."*⁵

Bir başka ayette: *"Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin ve çekişip birbirinize düşmeyin, çözülp yulgınlaşsınız, gücünüz gider. Sabredin. Şüphesiz Allah, sabredenlerle beraberdir."*⁶

İslam, fert ve toplumu birbirinden ayrı düşünmez. Fert de toplum da Allah katında çok değerlidir. İslam, ferdin temel ihtiyaçlarını gidermeden toplumsal mutluluğu hedeflememektedir. İslam'da bir kişinin zarar görmesiyle toplumun zarar görmesi arasında fark yoktur. *"Kim, bir cana veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya karşılık olmaksızın (haksız yere) bir cana kıyarsa bütün insanları öldürmüş gibi olur."*⁷

İslam, insan ve toplum hayatı için olmazsa olmaz olan temel değerleri, korunması zaruri maslahatlardan saymıştır. Bu çerçevede "din, can, akıl, nesil ve mal" gibi temel

² Nisa: 4/28.

³ Fatır:35/15.

⁴ Alak: 96/6-8.

⁵ Al-i İmran: 3/103.

⁶ Enfal: 8/46; Saff: 61/4; Hucurat: 49/10.

⁷ Maide: 5/32.

değerlerin güvenliğini sağlamak herkese “farz” kılınmıştır.⁸ Her toplum, fertlerinin “din, can, akıl, nesil ve mal” güvenliğini sağlamak için hukuki, ahlaki ve iktisadi tedbirler almıştır. Tüm tedbirler ise, sosyal refaha ulaşmış, mutlu bir toplum inşasına yöneliktir.

Temel ihtiyaçları giderilmeyen insanlar mutsuz ve huzursuzdur. Kendini güvende hissetmez. Böyle insanların çok olduğu toplumlar da güvensiz ve mutsuz demektir. “Biri yer biri bakar kıyamet bundan kopar” atasözü, böyle bir gerçeğin ifadesi olsa gerektir.

A- İKTİSAD - SOSYAL REFAH İLİŞKİSİ

Tebliğimizin esas konusunu bu nokta oluşturmaktadır. Günümüzde “Sosyal Refah” kavramı, insan topluluklarının bir ayırım noktası olarak kullanılmaktadır. Toplumların gelişmişliğinin adeta bir simgesi sayılmıştır. “Yaşam Kalitesinin Artması, Yaşam Memnuniyeti” şeklinde de ifade edilen “Sosyal Refah”, tüm toplumların ulaşmak istediği nihai hedeflerin de en önemlilerindedir.

Sosyal refah kavramı, günümüz dünyasında küresel ayrışmaların da mihenk taşı olmuştur. “Gelişmiş Ülkeler, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Az Gelişmiş Ülkeler” kavramı, böyle bir ayrışmanın neticesinde ortaya çıkmıştır. Gelişmiş olan ülkeler iktisat-sosyal refah ilişkisini en üst düzeyde kurmuş olmaları hasebiyle, diğer grup ülkelerden kendilerini soyutlamışlardır. Bu soyutlama, dünya devletlerini ekonomik kutuplaşmaya doğru götürmüştür.

İktisadi bir kavram olan “Sosyal Refah”, toplam gelirin tabana yaygınlaştırılmasıyla gerçekleştirilir. Bu durumda sosyal refah, bir paylaşımı, bölüşümü de zorunlu kılmaktadır. Paylaşımında öncelikli olan da, insan yaşamı için hayati öneme sahip ihtiyaçlar olmalıdır.

Gelirin adil bir şekilde paylaşılması, “servet ve mülkiyetin” halk arasında yaygınlaştırılmasını sağlar, belli ellerde yığılmasını engeller. Üretilen gelirin fertler, gruplar veya üretim faktörleri arasında adil bir şekilde bölüştürülmesi aynı, zamanda tekelliliği de önlemek demektir. Tüm devletlerin nihai iktisadi hedefleri, servet ve mülkiyeti tabana yayararak gelişmiş bir ülke konumuna gelmektir. Böylece tüm fertlerin her imkandan yararlandırıan devletler, sosyal refah’a ulaşılmış devletlerdir.⁹ Devletleri yöneten tüm idarecilerin nihai hedefleri de budur.

Sosyal refah için, adil gelir dağılımı şarttır. Ama adil gelir dağılımı demek, gelirin herkese eşit bir şekilde paylaşılması demek değildir. Paylaşımın her türlü bireysel hakları sağlayıcı, herkese çalışma gücü ve yeteneğine göre, milli gelirden pay verilmesi şeklinde olmalıdır. Nitekim İslam’da da “ *Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.*”¹⁰ ayetiyle, paylaşımında da adaletten yana bir tavır takınılmıştır.

⁸ Şatibi, Ebu İshak, Muvafakat, II/9, (Çev. Mehmet Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul, 1990; Gazali, Ebu Hamid, Mustasfa, I/286, Daru’-l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

⁹ Erdoğan Mehmet, Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s. 511, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010.

¹⁰ Necm: 53/39.

Böylelikle iktisadi sistemler için en önemli prensip olan,” emek-gelir dengesi” de korunmuş olmaktadır.

B- GELİR PAYLAŞIM ŞEKİLLERİ VE SONUÇLARI

Her devlet kuruluş amacı doğrultusunda, kendi inanç, örf adet ve geleneklerine göre bir takım iktisadi metotlar geliştirmiştir. Bu sebeple gelir paylaşım şekilleri, ülkeden ülkeye, toplumdan topluma farklılık gösterir. Bu husus göz önünde bulundurulduğunda, gelir dağılımını etkileyen belli başlı hususların olduğu görülmektedir. Modern iktisat kitaplarında yer alan ve gelir paylaşımını doğrudan etkileyen başlıca hususlar şunlardır:¹¹

a-Üretim araçlarının mülkiyet durumu

b-Kamu hizmetlerinin seviyesi

c-İş gücündeki örgütlenme

d-Devletin mali politikaları

e-Devletin sosyal politikaları

f-Toplumun demokratikleşme düzeyi.

Kapitalizmin etkisinde geliştirilen, modern iktisattaki bu hususlar içerisinde, dini unsurlara yer verilmemiştir. Belki de İslam iktisadı ile, diğer iktisadi sistemleri birbirinden ayıran en önemli husus bu ayrıntıda gizlidir. Tebliğimizin de konusu olan bu farklılık, İslam iktisadının orjinal bir sistem olduğunu da açıkça göstermektedir. Bu konuyu tebliğimizin ilerleyen bölümünde ele alacağız.

268

Gelir dağılımında uygulanan şekiller, dünya üzerindeki iktisadi sistemlerin de belirleyici özelliğini oluşturur. Kapitalizm, Komünizm, Liberalizm vs. gibi sistemler, günümüz iktisadi hayatına yön veren başlıca sistemlerdir¹² . Ancak, bu sistemler, insanlığa huzur mutluluk adına pek bir şey vermemiştir. Halbuki bu sistemlerin her birinin hareket noktası, insanlığa daha fazla huzur ve mutluluk vaatleri olmuştur. Oysaki bu sistemler, ne ferdi ne de toplumsal boyutta, ekonomik anlamda kendinden bekleneni insanlığa verememiştir.

Gelir artışının mutluluk üzerindeki pozitif katkısı inkâr olunamaz.¹³ Ancak bu yüksek maddi gelir ve lüks yaşama paralel olarak, artması gereken mutluluk ve güvenlik, günümüz şartlarında maalesef bir hayalden öte gitmemiştir. Lüks içinde yaşayanlar arasında, intihar ve suça karışanların oranındaki artış, son model güvenlik ve polisiye

¹¹Erdoğan, Mustafa Sabri, İslam Ekonomisinde Tasarruf Ve Ekonomi Gelişme, s. 101-104, *İFAV*, İstanbul, 1992.

¹²Zeytinoğlu, Erol, Ekonomik sistemler, s.182-206, *Marmara Üniv. Yay.* İstanbul,1985; Zaim, Sabahaddin, İslam İktisadı ve Hicretin 15. Yüzyılında İslam Dünyasının Ekonomik Görünümü, s.19, *Diyanet Dergisi*, 1981 Yıllığı Hicret Özel Sayısı.

¹³ Köksal Onur; Şahin Faruk, Gelir Ve Mutluluk: Gelir Karşılaştırmasını Etkisi, *Sosyoekonomi*, Vol. 23(26), 45-59, 2015.

tedbirlere rağmen adli vakaların artması izah edilememektedir.¹⁴ İnsanlık tarihi belki de günümüzdeki kadar bireysel ve toplumsal sıkıntılarla, acılarla karşılaşmamıştır. Günümüz savaşları, daha yıkıcı olmakta, insanlar ve tüm canlılar için daha dayanılmaz acılarla dolu ve yaşanılmaz bir dünya geride kalmaktadır.

Dünya üzerindeki tüm bu olumsuzlara yol açan, her türlü mücadelenin temelinde yatan esas sebepler ise iktisadi/ekonomik sebeplerdir. Kapitalist iktisadın; daha çok kazanma hırsları, dünyaya, eşyaya ve insanlığa daha çok tahakküm etme arzusu, daha çok üretmek ve daha çok tüketmek gibi iktisadi kaygıların sonucu olarak, bu olumsuzlukların karşımıza çıktığını görmekteyiz.

C- İSLAM'DA VE İSLAM İKTİSADINDA ADİL PAYLAŞIM VE SOSYAL REFAH

Peki, mevcut iktisadi sistemlerden İslam iktisadının farkı nedir? “Kapitalist iktisadın, insanlığı sürüklediği bu küresel felaketler karşısında alternatif çözümler ne olmalıdır?” sorusuna aranan cevap, aynı zamanda, aradaki farkın da ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Tebliğimizin bu bölümünde; insanlığın paylaşımına olan ihtiyacına İslamiyet nasıl bakmakta, bir anlamda ekonomik bir özellik taşıyan paylaşımı nasıl gerçekleştirmektedir? sorusuna cevap arayacağız.

Öncelikle İslamiyet çalışmayı bir ibadet olarak kabul etmektedir. “*Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.*”¹⁵ Bir başka ayette: “*Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcamaya) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.*”¹⁶ Çalışıp ailesinin nafakasını kazanmak büyük bir ibadet olduğu gibi, çalışmayıp ailesinin nafakasını ihmal etmek te günah sayılmıştır. “*Nafakası üzerine vacip olanları ihmal etmesi bir kimseye günah olarak yeter.*”¹⁷

İslam Dini; meşru çerçevede olmak şartıyla kazanmaya, özel mülkiyete, harcamaya, çalışmaya asla karşı çıkmamaktadır. Ancak bu konuda vahye dayalı prensipleri de mensuplarına rehberlik edici ilkeler olarak emretmiştir. Vahye dayalı bu prensipler, aynı zamanda İslam iktisadının da temellerini, kapitalist iktisattan farklarını ortaya koymaktadır.

Mesela; bugünkü yaygın iktisadi sistemlerde gelir, üretime aktif olarak katılanlar arasında paylaştırılır. Üretime katılmayanlar gelirden mahrum edilirler. İslam iktisadında ise, adil paylaşım ve toplumsal refah ilkesi gereği, toplumun tüm sınıflarına, adalet ilkesi gereği toplam gelirden pay verilmiştir. İslam'da infak sisteminin özünü bu

¹⁴ Harmanlı Pınar, Dünya'daki ve Türkiye'deki İntihar Vakalarının Sosyodemografik Özellikler Açısından İncelenmesi, s.3-15, Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, Vol 1, 2015.

¹⁵ Necm: 53/39.

¹⁶ Kasas: 28/77.

¹⁷ İbn Mace, Ticaret, 1.

üretime katılmayanlar oluşturmaktadır.¹⁸. Bu prensip infak adı altında; zekât, sadaka, fitra, keffaretler, diyet vs. gibi çeşitli yöntemlerle uygulamaya konmuştur.

Paylaşım, İslam'ın beş temel ibadetinden biri olarak kabul edilmiştir. “İslam beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilah bulunmadığını ve Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu kabul etmek, namaz kılmak, zekât vermek, hacca gitmek, oruç tutmaktır.”¹⁹. Yani paylaşım İslam inanç esaslarıyla özdeşleşmiştir. Çünkü bu prensibin varlığını kabullenmek ve inanmak, Müslüman olmak ve olmamakla eşdeğer tutulmuştur. Farz bir hükmün kabul edilmemesi tüm alimlerce dini kabul etmemek, yani kafirlikle eşdeğer kabul edilmiştir. Çünkü kur'an'a ait bir hükmü kabullenmemek insanı büyük sıkıntıya düşürür. “Allah'ın âyetlerini inkâr edenler var ya, işte onlar hüsrana uğrayanlardır.”²⁰. Bu açıdan bir Müslüman için infak, hayati derecede öneme sahip bir ilkedir.

İslam iktisadının temel paylaşım felsefesini şu ayet i kerime belirlemektedir: “Allah'ın, (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir”²¹. Ayette de “...içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz...” şeklinde açıkça vurgulandığı gibi, servetin ve mülkiyetin belirli ellerde biriktirilmesi İslam'ın kabul ettiği bir şey değildir.

Gelirin tabana yayılmasına önem veren İslamiyet, bunu sağlamak için de bazı tedbirler almış, prensipler belirlemiştir. İslamiyet'in almış olduğu bu tedbirler geçici tedbirler değildir. Bu tedbirler aynı zamanda, hangi çağda olursa olsun, insanlığın tüm iktisadi problemlerini kıyamete kadar çözecek olan yegane kalıcı ilkelerdir. Üstelik İslam'ın getirdiği bu sistem kapitalist sistemde olduğu gibi karmaşık ve özel ihtisas gerektiren unsurlar da içermemektedir. Sıradan her seviyedeki insanın anlayabileceği ve her devirde kolaylıkla uygulayabileceği özellikler taşımaktadır.

İslamiyet'in ilk döneminden itibaren, bizzat Hz. Peygamber (sav.) tarafından temelleri atılan bu sistem, sonraki dönemlerde de Müslümanlar tarafından hassasiyetle uygulanmış ve geliştirilmiştir. İslam, asırlar boyunca egemenliği altındaki tüm insanlığa, İslam iktisadının bu güzelliklerini yaşatmıştır. İslam'ın bu ilkeleri, fert ve toplumların her bakımından (iktisadi, ahlaki, akidevi vs.) çöküntüler yaşadığı bir durumda insanlığın hizmetine sunulmuştur. O zamanda tarihe “Cahiliye Dönemi” diye geçen bir devri, tarihte eşine rastlanmayan hızlı bir dönüşümle, kısa sürede “Asr-ı Saadet'e” çevirmiştir. Hz. Peygamber tarafından insanlığa yaşatılan “Asr-ı Saadet” sonraki devirlerde tüm Müslüman devletlerin modeli olmuştur.

¹⁸ Tevbe: 9/60.

¹⁹ Buhari: İman 8.

²⁰ Zümer: 39/63; Gölcük, Şerafeddin; Toprak, Süleyman, Kelam, s. 111, *Selçuk Ün. İlahiyat Fak. Yayınları*, Konya, 1988.

²¹ Haşr: 59/7.

Yaklaşık yirmi üç yıl gibi kısa bir zamanda, sadece Arap yarımadasını değil, tüm insanlığın kaderini değiştiren İslami ilkeler, kıyamete kadar gelecek tüm insanlar için de geçerli çözümler sunmuştur. Hz. Peygamber (sav.)’den asırlar sonra bile Müslüman devletler bu ilahi ilkelerin evrenselliğini ispat etmişlerdir. Emevi, Abbasi, Endülüs Emevileri, Selçuklular, Osmanlılar vd. gibi devletler, uyguladıkları bu ilkelerle insanlığa büyük bir katkı sağlamışlardır.²² Tebliğimizin ilerleyen bölümlerinde, insanlığa “Asr-ı Saadet” dönüşümü yaşatan, kendinden sonraki dönemlere de güzel bir model olan esasları ele alama çalışacağız.

D- İSLAM İKTİSADINDA GELİR DAĞILIMI VE SOSYAL REFAHI SAĞLAMAK İÇİN ALINAN BAŞLICA TEDBİRLER

İslam’da, geliri tabana yayıcı, adil paylaşımı gerçekleştirici tüm sistemler, “İnfak” adı altında toplanmaktadır. İslam’da uygulanan İnfak şekilleri ise farklı isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Farklı isimlendirmeler, İnfakın bağlandığı sebepler ve uygulama şekillerine göre çeşitlilik arz eder. Bu İnfak sistemlerinin başlıcaları ve kısa izahları şöyledir:

1-Zekât: Zorunlu vergi demektir. Özellikle zekâtın dağılım noktaları, gelir dağılımından en az istifade eden veya edemeyen sınıflardan oluşur. Kur’an bu konuya şöyle açıklık getirmiştir: “*Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda olana, yolda kalana mahsustur. Allah pekiyi bilendir, hikmet sahibidir.*”²³

271

Zekâtın asıl gayesi; toplumsal refah ve adil paylaşımın denilse abartı olmaz. İslam’da inanç esaslarının bir parçası haline getirilen İnfak sistemi, bu zekat müessesesidir. İslam’ın ilk yıllarında bu sistem topluma tam bir gelir dağılımı sağlamış, İslam devletinin oluşmasında en önemli finans kaynağı olmuştur.

Yapılan çalışmalara göre, günümüz şartlarında da, Müslümanların zekât potansiyeli çok ciddi rakamlar oluşturmaktadır²⁴. Son zamanlarda yapılan zekât potansiyeli hesaplamalarına göre 80 milyar dolar kadar ciddi bir meblağ olduğu hesaplanmıştır.²⁵

Maalesef, Müslümanlar açısından bu potansiyel yeterince değerlendirilememekte, İslam dünyası ve Müslümanlar kapitalizm ve batı karşısında büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Müslümanların bu potansiyellerinin farkında olmamaları üzücüdür. Daha vahim olanı da, Müslümanların İslam İktisadi esaslarının günümüzde uygulanamayacağına inanmaları olmuştur. Tüm Müslümanlar tarafından kapitalizmin gereklerinin, İslam dünyasında harfiyen yaşatılması bunun en büyük delilidir. Ayrıca

²² Duri, Abdulaziz İslam İktisat Tarihine Giriş, (Çev. Sabri Orman), s.145-154, *İnsan Yayınları*, İstanbul, 2014; Baykara, Tuncer, Türkiye’nin Sosyal ve İktisadi Tarihi, s.117-147, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, Ankara, 2014.

²³ Tevbe: 9/ 60.

²⁴ Yavuz, Yunus Vehbi, Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak Zekât, s.21,22, *Tuğra Neşriyat*, İstanbul, 1992.

²⁵ İSAV, islamiktisadi.net/.../tarihte-günümüzde-zekât-uygulamaları-2016.

küçük çabalarla da olsa İslami iktisat esaslarına yaşatmak üzere geliştirilen kurumlara da maalesef yeterli ilgi gösterilmemektedir.²⁶ Temel bir ibadet olan zekatın, bir zorunluluk olduğu çoğu Müslüman toplumlar tarafından maalesef unutulmaya yüz tutmuştur. Mevcut haliyle bile uygulanan zekât sistemi birçok toplumsal probleme çare olmaya devam etmektedir. Ancak Türkiye’de mevcut şartlara rağmen, faizsiz finans kurumlarının her yıl geliştiğini görmek sevindiricidir.²⁷

2-Vakıflar: Vakıflar gönüllü olarak, yardımlaşma ve paylaşmanın yapıldığı kuruluşlardır. Yerleşik hayatı ve şehirleşmeyi destekleyen, gönüllülük esasına dayalı en eski paylaşım kurumlarından biridir. Zenginlerin, zorunlu olmayarak, Allah rızasını kazanmak amacıyla servetlerinin bir bölümünü ihtiyaç sahibi olanlara karşılıksız aktarma hedefiyle kurdukları oluşumlardır.²⁸ Dünya nimetlerinden insanların eşitçe yararlanmasını sağlar. Bu vakıf oluşumunun bir önemli özelliği de, sadece insanlara hizmet etmeyip dünya nimetlerinden hayvanların da yararlanması amaç edinmesidir. Vakıf sistemi İslamiyet’in ilk devirlerinden itibaren tüm Müslümanlar tarafından her devirde ciddi olarak önemsenmiş, adil paylaşım ve sosyal refah aracı olarak uygulanmıştır. Özellikle Osmanlı devletindeki vakıflar, içerikleri ve kuruluş gayeleri bakımından çok çeşitlilik arz etmekte ve hala günümüzde tüm dünyada büyük merak uyandırmaktadır.²⁹

3-Sadaka: Zorunlu olmayan ve zekâttan daha kapsamlı olan, her türlü maddi manevi yardımlaşmayı içine alan bir yardım çeşididir.³⁰ Adil paylaşım ve sosyal refahın temininde çok etkili olup, tamamlayıcı bir fonksiyona sahiptir. Zekât verme sevabından mahrum kalanları, infak için vaat edilen ilahi mükâfata ortak yapan bir sistemdir. Bu yönüyle zekâttan daha kapsamlıdır. Zekâttan farklı olarak belli prosedürlere tabi olmayan bir yardımlaşma şeklidir.³¹ Bu açıdan daha yaygın ve daha etkili paylaşım sağlamaktadır. Sosyal refahın temininde etkin bir rol oynamaktadır. Potansiyel açısından düşünüldüğü zaman zekâttan çok daha büyük meblağlar bu sadaka sistemiyle ihtiyaç sahipleriyle paylaşılmaktadır. Sadaka, zekat potansiyeliyle birlikte düşünüldüğü zaman, İslam’ın iktisadi hedeflerini gerçekleştirmede ciddi bir ekonomik potansiyel olarak karşımıza çıkmaktadır. Maalesef zekâtta olduğu gibi sadaka potansiyeli de Müslümanlar tarafından yeterince önemsenmemektedir.

4-Fitre/Fitra: Ödenme vakti itibariyle, dar zamanlı, kısa vadede çözüm sunan bir yardımlaşma çeşididir. Ramazan bayramına ulaşan, hali vakti yerinde her Müslümanın bayram öncesi fakirleri sevindirdiği bir paylaşım şeklidir.³² Adeta anlık ve noktasal

²⁶ Not: Faizsiz finans kuruluşlarına güvenmeyip, faizli bankalarla işlem yapan birçok Müslüman, faizli banka ile faizsiz sistem arasındaki ayırımın farkında bile değil.

²⁷ Arslan, Emre Can, Katılım Bankacılığı Ve Türkiye Ekonomisine Katkıları, s.10-13, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul, 2017.

²⁸ İslam Ansiklopedisi, “Vakıf” maddesi, Hacı Mehmet Günay, TDV, İstanbul,2014.

²⁹ Teber, Ömer Faruk, Osmanlı Toplumunda Bir Sosyal Kurum Olarak Vakıf Çeşitleri Ve İşleyişi, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2002, C. 4, s.12, ss. 197-205.

³⁰ İslam Ansiklopedisi, “ sadaka” maddesi, Ali Duman.

³¹ Döndüren, Hamdi, Delilleriyle Ticaret Ve İktisat İlmihali, s. 681, *Erkam Yayınları*, İstanbul, 2012.

³² İslam Ansiklopedisi, “Fitre” maddesi, Yunus Vehbi Yavuz.

çözümler getirmektedir. Yine sorumluları açısından düşünüldüğü zamanda iktisadi olarak ciddi potansiyel oluşturan bir paylaşım sistemidir.

Günümüzde belki de Müslümanlar tarafından en ciddi uygulanan paylaşım şekli budur. Ancak fitre hesaplamalarında yapılan ciddi yanlışlıklar bu potansiyelin iktisadi değerini düşürmektedir. Türkiye’de Diyanet işleri başkanlığının her yıl tüm Müslümanlar için en alt düzeyde fitre miktarını belirlemesi güzel bir şeydir. Ancak bu durum, üst düzey ekonomik gelir seviyesine sahip olup, kolaycılığa kaçan Müslümanlar için olumsuz bir sonuç doğurmaktadır. Çünkü çok yüksek fitre ödemesi gereken zengin Müslümanlar, en alt seviyedeki fitre mükelleflerinin ödemiş olduğu miktarı ödemek suretiyle bir yanlışa düşmektedirler. Hâlbuki İslam hukukunca fitre miktarı, herkesin ekonomik seviyesine göre belirlenebilen esnek bir yapıya sahiptir³³. Yani zekâta olduğu gibi, az kazananın az çok kazananın çok alınması gereken bir bedeldir.

5-Karz-ı Hasen: Allah rızası için faizsiz olarak verilen borç para demektir. “*Kim Allah'a güzel bir ödünç verecek olursa, Allah da onun karşılığını kat kat verir ve ayrıca onun çok değerli bir mükâfatı da vardır.*”³⁴ Kur’an tarafından övülen bu paylaşım şekli iktisadi anlamda çok önemli bir fonksiyona sahiptir. Özellikle, parasızlık ya da değişik sebeplerle sıkıntıya düşen Müslümanların faiz illetine bulaşmadan, ihtiyaçlarını temin etmesinde eşsiz fırsatlar sunan bir paylaşım şeklidir.

Bu paylaşım şeklinin iktisadi tarafından ziyade manevi boyutu İslam’ın dünya hedefleriyle tam olarak uyumaktadır. Hiçbir karşılık almaksızın Müslüman kardeşine imkânlarını paylaşan kimseler arasında, kardeşlik bağlarını kuvvetlendirici, sevgi ve muhabbeti pekiştirici bir fonksiyon üstlenmiştir. Karz-ı hasen, faizsiz kredi temini sağladığı için, faizli kapitalist sistemlere en büyük alternatif olarak görülebilir. Karz-ı hasen, iktisadi boyutunun yanında, ahlaki, kültürel ve sosyal açıdan da İslam toplumunda sosyal refaha çok ciddi katkılarda bulunan bir sistemdir.

6-Miras Taksimi: İslam’da miras taksimi, gelir paylaşımını mikro düzeyde gerçekleştiren en önemli ve zorunlu paylaşım unsurlarındandır. Bu paylaşım çok hassas bir bölüşümdür. Taksimat oranları, konunun önemine binaen, bizzat Allah Teâla tarafından yapılmıştır. Özellikle ; ½, 1/3, ¼, 1/6, 1/8, oranlarında olduğu gibi, ince hesaplar gerektiren taksimatlar, bizzat ayetler tarafından yapılmıştır.³⁵

İslam miras taksim sistemi, adil paylaşım ile eşit paylaşım arasındaki farkı ortaya koyan önemli bir örnektir. Mevcut miras sistemlerinden farkını her fırsatta gösteren İslam miras sistemi, bu yönüyle de orijinal bir sistemdir. Miras taksim sistemi, infak ve paylaşım kültürü üzerine inşa edilmiş İslam medeniyetinin tüm Müslümanları zorunlu kıldığı paylaşım sistemlerinden biridir. Bu yönüyle de sosyal refaha büyük katkı sağlamaktadır. Bu sistem aynı zamanda, dünyanın geçici olduğunun, yaratılıştaki asıl gayenin dünya malı biriktirmek olmadığını da eğitimini veren, dünya ahiret dengesini sağlayan bir sistemdir.

³³ İslam Ansiklopedisi, a.g.e, a.y.

³⁴ Bakara: 2/245; Maide: 5/12; Hadîd : 57/11-18; Teğabun: 64/17.

³⁵ Nisa: 4/11,12,176; Ali Haydar Efendi, Teshilü'l-Feraiz, s. 37-54, Sad: Orhan Çeker, *Ebru Yayınları*, İstanbul, 1985.

İslam miras sistemi, niemet-külfet dengesini gözeten bir paylaşımı esas alır. Aile bireylerinden kime fazla sorumluluk yüklenmişse, mirastan ona fazla bir hisse verilmiştir.³⁶ Dünya üzerinde mevcut olan diğer miras sistemlerinde adil paylaşım ilkesi göz ardı edilerek, eşit paylaşım yoluna gidilmiştir.³⁷

E- SOSYAL REFAHA KATKI SAĞLAYAN DİĞER PAYLAŞIM UNSURLARI

Yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız, fert ve toplum hayatında önemli yer tutan yaygın İslami paylaşım sistemlerinin dışında, sosyal refahı geliştirici, paylaşım yardımcı daha başka sistemler de bulunmaktadır. Sosyal refaha önemli katkıları bulunan bu yardımcı sistemler, kapsam ve içerik olarak diğerlerinden biraz farklıdır. Çalışmamızın bu bölümünde de, bu paylaşım sistemleri hakkında tanıtıcı kısa bilgiler vererek, aradaki farklara işaret etmeye çalışacağız.

1-Fidye: Kurtuluş akçesi olarak, ibadet ve bazı sorumluluklardan kurtuluş, ibadetlerdeki eksikleri telafi bedeli demektir.³⁸ Bazı ibadetleri yaparken, mükellefin elinde olarak veya olmayarak meydana gelen eksiklikleri telafi etme fırsatı veren bir sistemdir. “...*(İhtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakiri doyuracak fidye gerekir...*” Bu sistem sayesinde, ibadetlerde yapılan eksiklikler giderilmektedir. “ Bu vesileyle, bir miktar maddi bedel de ihtiyaç sahiplerine aktarılmış olmaktadır. Fidye sayesinde Müslüman, ibadetindeki eksikliği tamamlamanın rahatlığını yaşarken, ihtiyaç sahibi olanların da bazı maddi ihtiyaçları halledilmiş olmaktadır.

274

2-Adak: Zorunu olmayan, ekstra sevap kazanmak kastıyla yapılan maddi vaatlerdir.³⁹ Adak, İslam dini tarafından meşru kılınmış, bazen de iktisadi yönü bulunan nafîle bir ibadettir. Adakta bulunmak mecburi değildir. Ancak, bir kez maddi içerikli bir adakta bulunmuşsa da, artık Allah’a verilmiş bir söz olarak onu yerine getirmek bir mecburiyet arz etmektedir. “ *Mü’minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdik kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.*”⁴⁰ İslam, mutlak olarak her adağı kabul etmez. Meşru ve geçerli bir adak için bir takım şartların bulunması gerekmektedir.⁴¹

3-Kurban: Paylaşımın günümüzdeki en güncel, en popüler şekillerinden biridir. Kurban ibadeti insanlık tarihiyle birlikte başalar. Kur’an, Hz. Ademin iki oğlunun kıssasını anlatırken kurbandan bahsederek şöyle anlatır: “ *(Ey Muhammed!) Onlara, Âdem’in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de birer kurban*

³⁶ Koçak Muhsin, Dalgın Nihat, Şahin Osman, İslam Hukuku, s.313-314, *Ensar Yayınları*, İstanbul, 2014.

³⁷ Koçak Muhsin, Dalgın Nihat, Şahin Osman, a.g.e, s. 312.

³⁸ Bakara: 2/184; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an dili, I, 631, *Eser Kitabevi* İstanbul,1971

³⁹ Erdoğan Mehmet, a.g.e , s.455.

⁴⁰ Ahzab: 33/23.

⁴¹ İslam Ansiklopedisi, Adak, I/337-340, Ahmet Özel.

sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, “Andolsun seni mutlaka öldüreceğim” demişti. Öteki, “Allah, ancak kendisine karşı gelmekten sakınanlardan kabul eder” demişti.”⁴² Allah’a yakın olmanın yakınlaşmanın özel bir adıdır kurban. Paylaşım yönü bariz bir şekilde ortaya çıkan kurban, aynı zamanda sosyal yönü ağır basan bir ibadettir. İnsan sağlığı için önemli bir gıda ve protein kaynağı olan etin, özellikle maddi gücü bulunmayanlarla yılda bir kez de olsa paylaşılması, çok önemli bir yardımlaşmadır. Madden güçsüz kimselerle yapılan bu paylaşım, aynı zamanda onların da bayram sevinci yaşamalarına sebep olur. Bu yönüyle kurban ibadetine, doğrudan sosyal refaha katkı sağlayan bir paylaşım şeklidir diyebiliriz.

Ulaşım ve iletişim araçlarının gelişmesiyle, kurban etlerinin paylaşımı günümüzde çok farklı bir boyut kazanmıştır. Türkiye Diyanet Vakfı, İHH; Deniz Feneri gibi İslam dünyasında teşkilatlanmış bazı kurum ve kuruluşlarla kurban ibadeti, dünya çapında bir paylaşım dönmüştür.

4-Keffaretler: İşlenen bazı maddi manevi suçlara karşılık olarak konulan ve toplumdaki alt gelir seviyesindeki muhtaçlara harcanan, bir paylaşım bedelidir. Allah’a ve topluma karşı işlenmiş olan bazı kusurların telafisi sadedinde infaka yönlendirilmiş maddi bir ceza biçimidir.⁴³ Keffaretler de ibadet yönü ağır basan, ceza nitelikli bir paylaşım’dır. “Oruç, Hata Sonucu Bir Mü’mini Öldürme, Zıhar, Hac’da İhramlı İken Traş Olma, Yemin Bozma Keffareti” olmak üzere, beş adet keffaret çeşidi vardır.⁴⁴

5-Diyet: Kan bedeli, öldürme, yaralama suçlarından kurtuluş bedelidir. “Yanlışlıkla olması dışında bir müminin bir mümini öldürmeye hakkı olamaz. Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azat etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir. Meğer ki ölünün ailesi o diyeti bağışlamış ola. (Bu takdirde diyet vermez). Eğer öldürülen mümin olduğu halde, size düşman olan bir toplumdaki ise mümin bir köle azat etmek lâzımdır. Eğer kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumdaki ise ailesine teslim edilecek bir diyet ve bir mümin köleyi azat etmek gerekir. Bunları bulamayan kimsenin, Allah tarafından tevbesinin kabulü için iki ay peşpeşe oruç tutması lâzımdır. Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.”⁴⁵

İslam adı barış ve huzur olan bir din’dir.⁴⁶ Müslümanların birbirleriyle kardeşlik hukuku içinde geçinmelerini emreden İslam, kavgayı, geçimsizliği, haddi aşmayı yasaklamıştır. “Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor”⁴⁷ Özellikle geçici dünya malı için Müslümanların birbirleriyle düşmanlık yapmaları yasaklanmıştır. “Birbirinize buğuz etmeyin, birbirinize haset etmeyin,

⁴² Maide: 5/27.

⁴³ Döndüren, Hamdi, Delilleriyle İslam İlmihali, s. 462, İstanbul, 1991.

⁴⁴ Koçak Muhsin, Dalgın Nihat, Şahin Osman, a.g.e, s. 427.

⁴⁵ Mevsili, Abdullah b. Mahmûd, El İhtiyar Li Talilul Muhtar, V/36, Çağrı Yay. İstanbul,1987

⁴⁶ Ece, Hüseyin Kerim, İslam’ın Temel Kavramları, s. 308-309, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.

⁴⁷ Nahl: 16/90.

birbirinize arka çevirmeyin; ey Allah'ın kulları, kardeş olun. Bir müslümana, üç günden fazla (din) kardeşi ile dargın durması helal olmaz.”⁴⁸

Tüm önleyici tedbirlere rağmen, yine de insanlar birbirlerine zarar verecek olurlarsa, bazı durumlarda maddi yönü ağır basan ve diyet adı verilen cezalar devreye girmiştir. Diyetin çeşit ve miktarları, ilk dönemden itibaren fıkıh kitaplarında ayrıntısıyla yer almıştır⁴⁹

6-Cizye: Gayri Müslimlere verilen bazı güvenlik hizmetleri karşılığı alınan bedeldir.⁵⁰ İslam'daki adil paylaşımın bir örneği de cizye'dir. İslam toprakları içinde yaşayan gayri Müslimlerin, askerlik gibi bazı yükümlülüklerden muaf tutulmaları karşılığı, bir nevi vergi olarak alınan cizye, halkın ihtiyaçlarını temin için harcanması sebebiyle sosyal refaha katkıda bulunmaktadır.

7-Mehir: Nikah akdi esnasında, kadının tasarrufuna verilen maddi bir bedeldir. Kazanç sağlamakla yükümlü olan erkek, İslam'a göre karısına belli bir bedel ödemek zorundadır.⁵¹ Bu bedel kadını ekonomik yönden güçlendirmekte, mülkiyetin tabana yayılmasında katkıda bulunmaktadır. İslam, kadına ödenen mehir bedeline kimseye müdahale etme hakkı vermez.

Kadının bu mehir malını dilediği şekilde tasarruf edebilme hakkı vardır. Kadına tanınan bu mali ayrıcalığın da sosyal refaha katkısı büyük olmaktadır. Kadın mehir bedelini kocasına vermek zorunda değildir. Koca da zorla alamaz. “Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz iftira ederek ve apaçık günah işleyerek onu geri alır mısınız?”⁵² Koca izinsiz olarak bu bedeli kadının elinden zorla alırsa, kul hakkına girmiş olur. Karısına ödemedikçe de bu haktan kurtulamaz.⁵³

8-Nafaka: Muhtaçlara yapılan nakdi ve ayni yardımdır. İslam'da durumu olan herkes, sorumlu olduğu kimselerin nafakasını temin etmek, zaruri ihtiyaçlarını gidermek zorundadır.⁵⁴ Nafakanın ayni ve nakdi olması da paylaşım farklı bir boyut kazandırmaktadır. Nafaka zorunluluğu da önemine binaen İslam hukukunda sistemleştirilmiş ve geliştirilmiştir. Bu sayede toplumdaki bazı kesimlerin temel ihtiyaçları hukuken koruma altına alınmıştır. Bu hukuksal korumayla da ilgili kesimlerin sosyal refahtan pay almaları sağlanmış olmaktadır.

İslam nafaka ödemelerini birinci derecede aile bireylerinden başlatmaktadır. Eş, ana, baba, evlat gibi birinci derecedeki yakınlar, öncelikli nafaka hakkına sahip kişilerdir.⁵⁵

⁴⁸ Buhari, Edep, 57, 62.

⁴⁹ Mevsili, a.g.e, 5/36-40.

⁵⁰ El-Maverdi, Ebu'l Hasan Habib, El-Ahkamü's-Sultaniye, s.270-271, Çev. Ali Şafak, *Bedir Yayınları*, İstanbul, 1994.

⁵¹ Mevsili, a.g.e, 3/ 101-104.

⁵² Nisa: 4/20.

⁵³ Heyet, Osmanlı Aile Hukuku Kararnamesi, Md: 89,90, Sad: Orhan Çeker, *Ebru Yayınları*, İstanbul, 1985; Muhsin, Dalgın Nihat, Şahin Osman, a.g.e, s. 172,173.

⁵⁴ İslam Ansiklopedisi, Nafaka maddesi.

⁵⁵ Karaman, Hayrettin, Mukayeseli İslam Hukuku, 1/341-343, *Nesil Yayınevi*, İstanbul, 1996.

İslam nafakayı o kadar ciddiye almaktadır ki; ödenmediği takdirde hak sahiplerine mahkemeye gitme hakkı verir.

9-Akile: İhmalden kaynaklanan ölüm olaylarına karşı diyetle yardımlaşmadır.⁵⁶ İslam mü'minleri birbirlerinin velisi sayar. *“Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resûlüne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azîzdür, hikmet sahibidir.”*⁵⁷ Müslüman toplum, inancının bir gereği olarak, her konuda dayanışmayı, paylaşmayı ve yardımlaşmayı kendisi için bir prensip, bir ahlak haline getirmiştir. Akile mali bir yükümlülüğü paylaşmak demektir.

F- İKTİSAD AHLAK İLİŞKİSİ

İktisat ilmi, İslam dünyasında ilk başlarda müstakil olarak ele alınmamıştır. Ahlak ilminin içinde bir alt başlık olarak yer almıştır.⁵⁸ Ahlakın temelinde paylaşmak, başkalarına iyilik yapmak ve yardımlaşmak vardır. Paylaşmak ilahi dinlerin hemen hepsinde övülen tavsiye edilen davranışlardandır.⁵⁹ Modern iktisadın mimarı olduğu kapitalizmin ahlak ile bağı neredeyse kalmamıştır. Hatta ahlaki ilkeler, modern iktisadın gelişmesi ve ilerlemesine paralel olarak gittikçe terkedilmiştir.

Hükümleriyle hayatın her alanını kapsama alını içine alan İslam, iktisadi ilkeleri de, ahlaki ilkelerin ağırlıklı olduğu bir sistem halinde geliştirmiştir. İslam, hayat felsefesinin bir gereği olarak dünya malının belli ellerde toplanmasına karşı çıkmıştır. *“Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz”*⁶⁰

İslam iktisadındaki paylaşım-infak sistemin temel gayesi, bu ayette de ifade edildiği gibi, paranın, dünya nimetlerinin tek elde toplanmasını önlemektir. Evrensel ilkeler gereği de böyle bir durum ahlaki değildir. Çünkü İslam'ın bu ilkeleri; hiçbir kültür ve din tarafından reddedilmemektedir. Çünkü bu değerler onların inanç temellerinde de mevcuttu: *“Bir zamanlar biz İsrâiloğulları'ndan, "Yalnız Allah'a kulluk edeceksiniz; ana-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz. İnsanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtı verin" diyerek söz almıştık. Sonra, içinizden küçük bir kesim dışında, sözünüzden döndünüz; hâlâ da sırt çevirmektesiniz. Vaktiyle sizden, birbirinizin kanlanın dökmeyeceğinize, birbirinizi yurtlarınızdan çıkarmayacağınıza dair de söz almıştık. Siz de kabullene geldiniz. Hâlâ da (buna) şahitlik ediyorsunuz”*⁶¹

İslam'ın dışındaki sistemlerde insan her zaman; iktisadi bir kaynak, bir işçi, bir tüketici, bir müşteri olarak görülmüştür ve hala öyle de görülmektedir. Ancak, “bir insan “olarak ele alınmamıştır. İnsanın maddi manevi yönü göz önünde tutularak bir bütün olarak ele alınmamıştır. Manevi yönü ihmal edilmiş, görmezlikten gelinmiştir. Paylaşmak,

⁵⁶ El-Maverdi, a.g.e, s. 435.

⁵⁷ Tevbe: 9/71.

⁵⁸ Kınalızade, Ali Çelebi, Ahlak-ı Alai, s. 317, *Klasik yayınları*,2007, İstanbul.

⁵⁹ Erdem Hüsamettin, Dini Ahlak ve İlahi Dinlerden Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlıktaki Bazı Ahlaki Meselelere Mukayeseli Bir Yaklaşım, , *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.242, S:3, 1990.

⁶⁰ Haşr:59/7.

⁶¹ Bakara: 86,84.

yardımlaşmak ise, insanın manevi yönünü tatmin eden, onu yücelten ahlaki değerlerin başında gelir.

İslam fitrat dinidir. İnsanın yaratılış özelliklerine uygun hükümler içerir. “(Resûlüm!) Sen yüzünü hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah'ın yaratışında değişme yoktur. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.”⁶² Getirdiği iktisadi ilkeler de fitrata uygun ilkelere. Ahlaki ilkeler de, iktisatta olduğu gibi, fitri olan her ilkeyle mutlaka ilişkilidir. Kur'an-ı Kerim'de İnfak sahipleri her zaman yüce ahlak örneği şahsiyetler olarak övülmüşler.⁶³ Başta peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) olmak üzere, tüm peygamberlerin ve salih kulların Yüce Allah tarafından övülen bu özellikleri, biz Müslümanlara örnek olarak gösterilmiştir. “Kim Allah'a ve Resûl'e itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, siddikler, şehidler ve salih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaşlardır!”⁶⁴

Başta kapitalizm olmak üzere, İslam'dan başka hiçbir iktisadi sistemde, ahlaki ilkelere yer yoktur.⁶⁵ Çünkü paylaşım demek, ötekileştirmemek demektir. Toplumda zengin-fakir şeklinde sınıfsal farklılıklar oluşturmamak demektir.

Allah rızasını kazanmaya giden yolda müslümanlar, dünya malından gerektiğinde vaz geçmeli: “Mallarını Allah yolunda harcıyıp da arkasından başa kalmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimseler var ya, onların Allah katında has mükâfatları vardır. Onlar için korku yoktur, üzüntü de çekmeyeceklerdir.”⁶⁶

Ayrıca bencil arzulardan uzak durmalı: “O halde gücünüz yettiğince Allah'a isyandan kaçın. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak harcıyın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁶⁷

İnsana ve topluma zarar veren hırslardan uzak durmak gerekir. "Resulûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Bir sürüye salınan iki aç kurdun sürüye verdiği zarar, kişinin mal ve şeref hırsıyla dinine verdiği zarardan daha fazla değildir.”⁶⁸ İslam'dan başka hiçbir inanç sistem bir bütünlük içerisinde mensuplarına bu ahlaki erdemleri bir farz olarak emretmemektedir.

İslam'da başkasını kendi yerine tercih etmek, yani “isar” , iman hakikati olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber (sav.) şöyle buyurmuştur:” Sizden biriniz kendisi için arzu edip istediği şeyi, din kardeşi için de istemedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz”⁶⁹

İslam ahlakının en güzel örneklerinden olan “isar”, Kur'an ayetlerinde övülen bir davranış olarak karşımıza çıkıyor. “ Daha önceden Medine'yi yurt edinmiş ve

⁶² Rum: 30/30.

⁶³ Fatır: 35/32.

⁶⁴ Nisa: 4/69.

⁶⁵ Tabakoğlu Ahmet, İslam İktisadı, s.7, Kitabevi Yayınları, İstanbul,2005.

⁶⁶ Bakara: 2/262.

⁶⁷ Tegabun: 64/16.

⁶⁸ Tirmizi: Zühhd, 43.

⁶⁹ Buhari, İman, 7; Müslim, İman, 71,72; Tirmizi, Kıyamet, 59; Nesai, İman, 19, 33; İbn Mace, Mukaddime, 9.

gönüllerine imanı yerleştirmiş olan kimseler, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık hissetmezler. Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimrilüğünden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁷⁰ Bir diğer ayette şöyle buyrulur: “Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.”⁷¹

G- İSLAM İKTİSADININ TOPLUMA KAZANDIRDIKLARI

İslam iktisadının fert bazında kazandırmaya çalıştığı paylaşım ilkesi, topluma da büyük katkılar sağlamaktadır. Sosyal refaha doğrudan katkısı olan paylaşım, öncelikle gelirin belli ellerde toplanmasını engellemiş olmaktadır. “Allah'ın, (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir.”⁷² Böylece parayı stoklamanın yol açacağı faiz, tefecilik, stokçuluk vs. gibi, toplumu sınıflaşma ve çatışmalara götürecek ekonomik sıkıntılar önlenmiş olmaktadır. Bu sıkıntıların toplumsal kaosa dönüşmesi ve muhtemel olumsuzluklar da önlenmiş olmaktadır.

Paylaşım ile iktisadi açıdan, alt gelir grupları azaltılmış, orta tabaka gelire sahip olanların sayısı artırılmış olmaktadır. İslam'ın adil gelir dağılım ilkeleriyle, insan topluluklarının ekonomik olarak birbirlerine tahakkümü de önlenmiş olmaktadır. Böylece İslam toplumunda her ferde ve her topluma fırsat eşitliği sunulmuş olmaktadır. Ekonomik anlamda bir şeyler yapmak isteyip madden imkan bulamayanlar, bu paylaşım ile yeterli maddi imkana kavuşabilirler. Böylece yeni ekonomik istihdam alanları açılır, işsizlikle etkin bir mücadele yapılmış olur.⁷³ Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iktisadi gelişmişlik için, öncelikle yaptığı, yapmak istediği de tam anlamıyla böyle bir şeydir.

İslam iktisadının, mensuplarına kazandırdığı manevi bir fayda da, infak edenlerle edilenler arasında güçlü manevi bağların kurulmasıdır. Bu bağ, toplum fertlerini birbirine sıkıca bağlamakta ve toplumu ciddi anlamda kuvvetlendirmektedir. Fertleri arasındaki ilişkileri, bağları zayıf olan toplumlar, her türlü iç ve dış tehlikelere karşı dayanıksız ve güçsüzdür. Böyle milletler ve toplumlar, büyük bir özgüven bunalımı yaşarlar. Bu durum, o toplumu ve fertlerini güvensiz ve huzursuz yapar.

Adil paylaşımın yapılmadığı toplumlarda bireyler, özellikle ekonomik sıkıntılar karşısında, ülkesini, milletini ve değerlerini kolayca terk edip, bir takım riskleri göze alarak, başka şehirlere ve ülkelere göç edebilmektedir. Ekonomik kaygılarla yapılan bu göçler, nüfusun belli kentlerde yığılmasına sebep olduğu için de, çarpık kentleşme, trafik, güvenlik ve asayiş gibi daha başak problemlerin ortaya çıkmasına sebep

⁷⁰ Haşr: 59/9;

⁷¹ Dehr: 76/8.

⁷² Haşr: 59/7.

⁷³ Chapra, M. Umer, İslam ve İktisadi Kalkınma, s. 178-184.

olmaktadır. Tabii ki; terkedilen ve nüfus kaybına uğrayan köy, kasaba ve şehirlerin karşılaştığı sıkıntılar da kaçınılmaz olmaktadır.

H- İKTİSADİ YASAKLARIN AMACI

İslam dininin, oluşturmayı hedeflediği Müslüman toplumu için koyduğu hiçbir kural, gereksiz ve faydasız şeyler değildir. Tam tersine oluşturmayı hedeflediği toplumun gelişmesini ve devamlılığını sağlayıcı ilkelerdir. İslam, adil paylaşım ile gerçekleştirdiği sosyal refah toplumuna zarar verecek tüm unsurları yasaklamıştır. İşte tam da bu anlamda İslam, planladığı iktisadi hedeflere zarar verecek tüm girişimleri yasaklamıştır. Tebliğimizin bu bölümünde, İslam'ın iktisadi hedeflerine zarar verecek girişimleri “İktisadi Yasakların Amacı” başlığı altında ele almaya çalışacağız.

İslamiyet, adil paylaşımına doğrudan olumsuz etki yapan, gayri meşru kazanç yollarını, yasaklamıştır. Böyle kazançları, ahirette insana ağır sorumluluklar kazandıran haram kazançlar kapsamına alarak, hukuksuz yollara prim vermemiştir. Bu kapsamda faizcilik ve tefevilik yasaklanmıştır. *“Faiz yiyenler (kibirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların «Alım-satım tıpkı faiz gibidir» demeleri yüzündendir. Halbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisininindir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar.”*⁷⁴

İktisadi yasaklarla, adil paylaşım ilkesini bozan, haksız zenginleşme ve servetin belli ellerde toplanması önlenmiş olmaktadır. Gayri meşru iktisadi faaliyetlere prim verilmeyerek, zayıf iradeli insanların özentiyle, haram yollara tevessülü de önlemiştir. *“Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, bâtıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir.”*⁷⁵

İslam'ın yasakladığı iktisadi teşebbüsler, toplumsal asayiş ve huzurun temininde de en büyük etkenlerden biri olmuştur. Çünkü İslam'ın yasakladığı gayr-i meşru yollar, aynı zamanda toplumda adalet ve güven duygusunu da yok eden şeylerdir. Bunların yasaklanmayıp serbest bırakılması, can ve mal emniyetini ciddi anlamda tehdit etmektedir. Bu durumun toplumsal huzur ve güveni yok edeceği, sosyal refahı bozacağı kesindir.

İstikrar, sağlam bir toplum için olmazsa olmazdır. Topluma dinamizm kazandıran unsurların en önemlilerinden biri de iktisadi istikrardır.⁷⁶ Bir ülkede iktisadi istikrarın bozulması demek, huzurun ve sosyal refahın da bozulması demektir. Çağımızın ulaştığı gelişmişlik seviyesi düşünüldüğünde, özellikle iktisadi istikrarın bozulması, kısa sürede insanların, toplumların, hatta ülkelerin iflasına sebep olmaktadır. Bu durum kapitalist

⁷⁴ Bakara: 2/275; Al-i İmran: 3/130.

⁷⁵ Nisa: 4/29.

⁷⁶ Hamidullah Muhammed, İslam'a Giriş, s. 60, Çev: Cemal Aydın, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1996.

sistemler için tam bir felaket demektir. Çünkü günümüz dünyasında devletler, varlık ve etkinliklerini neredeyse iktisadi değerlerle gerçekleştirmektedirler.

İnsandaki mülk edinme duygusu, insanın doğuştan getirdiği, fitri bir duygudur. Bu duygu aynı zamanda iktisadi hayatın en önemli itici gücüdür. İslam dini insanın mülk edinme duygusunu asla görmezlikten gelmez. Ancak İslam, insandaki bu fitri duyguyu doğru yönlere kanalize etmek ister. Bunu için de malı ve özel mülkiyeti koruyucu bir takım hükümler koymuştur. Mala karşı işlenen suçlara öngörülen cezalar, mal israfının yasaklanması, hırsızlık ve gasp gibi haksız yollardan ele geçirilmesini yasaklamak vs. gibi bir dizi tedbirle, özel mülkiyet koruma altına alınmıştır.⁷⁷ İslam'ın hem ceza öngördüğü hem de yasakladığı bu gibi eylemler, aynı zamanda sosyal refahı bozmakta, adil paylaşım da zarar vermektedir. Bu sebeple, İslam'ın aldığı özel mülkiyeti koruyucu tedbirler, toplumda var olan iktisadi istikrarı ve dengeleri de doğrudan etkilemektedir.

İnsan hayatı için ihtiyaç duyulan eşyaların varlığı ne kadar hayati öneme sahipse, yokluğu da bir o kadar önemli sonuçlar doğurmaktadır. Temel ihtiyaçları temin etmek isteyen kimseler her zaman çalışma imkanı bulamayabilir. Çalışıp para kazanamayan insan, temel ihtiyaçlarını temin için çeşitli yollara başvurmaktadır. Bu durum toplumu işsizlik, yoksulluk ve dilencilik gibi, sosyal refahı bozan olumsuzluklara karşı karşıya bırakmıştır.⁷⁸

İ- ADİL GELİR DAĞILIMINI VE SOSYAL REFAH SEVİYESİNİN BOZULMASINI ÖNLEMELER İÇİN İSLAM'IN ALDIĞI BAŞLICA TEDBİRLER

Toplum düzeni ve istikrarı, her alanı kuşatan sağlam bir hukuki alt yapının bulunmasını zorunlu kılar. Özellikle zayıf iradeli ve art niyetli kimseler, kanuni boşlukları kullanarak toplumsal huzuru ve refahı bozabilirler. İnsanlara fitri ilkeler getiren İslam, tedbirlerini baştan almış, modern hukuktan farklı olarak, olaylar olmadan önleyici tedbirlerini baştan koymuştur.⁷⁹ İslam'ın aldığı, iktisadi hayatı ve sosyal refahı doğrudan ilgilendiren başlıca tedbirleri şöylece sıralamak mümkündür:

1- Hukuken yetersiz kabul edilen “Sefihler’e” mallarının teslim edilmemesi:

Şahsın malını olur olmaz yere harcaması, saçıp savurması, müsrif davranması ve ne sebeple olursa olsun kar etme yolunu bilmemesi haline “Sefeh” denir⁸⁰. Sefehlerle ilgili hüküm şu ayete dayanır: “Allah'ın geçiminize dayanak kıldığı mallarınızı akli ermezlere (reşit olmayanlara) vermeyin; o mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.” İslam Hukukunun sefehlerle ilgili hukuki hükümlerini, iktisadi tedbir kapsamında değerlendirebiliriz. Buna göre, mali konularda akli gelişimini tamamlayamayıp, yeterliği olgunluğa ulaşamayanların tasarrufları hukuken kısıtlanır.⁸¹

⁷⁷ Mevsili, el-İhtiyar, 4/102-107.

⁷⁸ Erdoğan, Mustafa Sabri, İslam Ekonomisinde Tasarruf ve Ekonomik Gelişme, s. 73-91, İFAV, İstanbul, 1992.

⁷⁹ Udeh, Abdülkadir, et-Teşriü'l-Cinai fi'l İslam, 1/610, Beyrut, 1995.

⁸⁰ Çeker, Orhan, İslam Hukukunda Akidler, s. 31, İttifak Holding Yayınları, Konya, 1999.

⁸¹ Ebu Zehra, Muhammed, İslam Hukuk Metodolojisi (Usulu'l-Fıkıh), Çev: Abdülkadir Şener, s.333, Ankara, 1973.

Böyle kişilerin haklarını korumak, malın israf olmasını önlemek amacıyla yönelik bu tedbirler, önleyici tedbirlerin başında gelmektedir.

2-Hırsızlığın Yasaklanması: Hırsızlık: Buluş çağındaki akıllı bir şahsın, nisap miktarı, korunmuş, başkasının malını, mülkiyet şüphesi olmaksızın, gizlice, isteyerek, almaktır, şeklinde tanımlanır.⁸² Özel mülkiyete bir saldırı olarak kabul edilen ve meşru kazanç sebeplerinden emeğin bulunmadığı “Hırsızlık”, hukuken ciddi bir suç sayılmış ve yasaklanmıştır. İlgili Kur’an ayetinde şöyle buyrulur: “*Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah’tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah izzet ve hikmet sahibidir.*”⁸³

Hırsızlık olayı hangi toplumda yapılırsa yapılsın, tedirginliğe ve huzursuzluğa yol açmaktadır. İnsanların can ve mal güvenliği, huzur ve refah için korunması gerekli öncelikli haklardan kabul edilmiştir. “Veda hutbesinde Hz. Peygamber (sav.), Peygamberliğin son zamanlarında konunun önemine binaen, kutsal değerlere vurgu yaparak şöyle buyurmuştur: “...Bilin ki, kanlarınız, mallarınız ve irzlarınız birbirinize kesinlikle haramdır...”⁸⁴

Emeği hiçe sayan bu davranışa, toplumsal refaha ciddi zararlar verdiği için, İslam ceza hukuku tarafından caydırıcı cezalar konulmuştur. Şayet İslam’ın öngördüğü adil paylaşım ilkesine tam uyulacak olursa, fakirlik ve yokluk gibi sebeplerle, insanları hırsızlığa sevk edecek sebepler ortadan kaldırılmış olacaktır. Nitekim zaruri bir durumda, aç kaldığı için hırsızlık yapmak zorunda kalan birine Hz. Ömer hırsızlık haddi uygulamamıştır.⁸⁵ Bu durum aynı zamanda sosyal devlet olmanın ve sosyal refaktan pay almanın da sınırlarını gösteren güzel bir örnek olmuştur. Sosyal refahın, temel ihtiyaçları karşılamak gibi bir fonksiyonu olduğunu, bu örnekten anlamaktayız.

282

3-Gasb’ın Yasaklanması: Başkasına ait bir malı, silah zoruyla, tehdit ve şiddet uygulayarak almak olan gasp, hırsızlığın bir çeşidi olarak, İslam tarafından yasaklanmıştır.⁸⁶ İslam toplumundaki mal ve can emniyetini tehdit eden, sosyal refahı ve huzuru bozan bu tarz uygulamalara, ağır cezai müeyyideler konulmuştur.⁸⁷ Bu kapsamda sadece Müslümanlara yönelik saldırılar değerlendirilmez. Bu saldırılar gayr-i Müslim tebaanın malına da yapılırsa aynı şekilde ceza uygulanır.⁸⁸ Yani gayr-i Müslimlerin de can, mal ve sosyal refah hakları İslam hukukunca koruma altına alınmıştır.

4-Ölçü ve tartıda hilenin yasaklanması. Hangi toplum hangi kültür olursa olsun, “güven duygusu” İktisadi hayatın en önemli unsurlarından biridir. Doğruluk, dürüstlük, hem toplum hayatının, hem de iktisadi hayatın temel unsurlarından biridir.

⁸² Maverdi, Ahkamu’s-Sultaniye, s. 372.

⁸³ Maide: 5/38.

⁸⁴ Buhari, Hacc 132, Edahi 5; Tefsir, Berae 8, Bed’i’l-Halk 2, Fiten 8, Ilm 9; Muslim, Kasame 29, (1679); Ebu Davud, Hac 63.

⁸⁵ İslam Ansiklopedisi, *DİA*, Hırsızlık, Ali Bardakoğlu, 17/393.

⁸⁶ el-Meydânî, el Lübâb, II/188, Kahire t.y.

⁸⁷ el-Kasânî, Bedâiyu’s-Sanâyi’, VII, 143, 145, 160; ez-Zühaylî, Vehbe, el-Fıkhul-İslâmî ve Edilletühu, V, 712, 713; Bilmen, Ömer Nasuhi, Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu, 7/333, İstanbul, 1985.

⁸⁸ el-Kasânî, a.g.e., VII, 147, 162.

“Emanetlerine ve ahitlerine riayet edenler.”⁸⁹ Hz. Peygamber (sav) güven duygusuna sahip olmanın, dürüstlüğün değerini de şu sözlerle izah ediyor: “Dürüst ve güvenilir tüccar, Ahirette peygamberler, siddikler ve şehitlerle beraber olacaktır.”⁹⁰ Hile, güven duygusu veren doğruluk ve dürüstlüğü çökerten yanlış bir davranıştır. Ölçü ve tartıda insanları aldatmak, iktisadi faaliyetlerin akışını bozmaktadır.

Aldatmanın, hilenin sadece kendisi değil, söylentisi dahi güven duygusunu zedelemeye, iktisadi çalkantılara, spekülasyonlara sebep olmaktadır. Nice ticari kuruluşlar asıllı asılsız hileler veya söylentileri sebebiyle çok zor duruma düşmekte, hatta ticari piyasadan yok olup gitmektedir. İşyerlerinin kapanması da iktisadi olarak, başta işsizlik olmak üzere, birçok toplumsal sorunları da beraberinde getirmektedir. Tüm bu iktisadi olumsuzlukların sonucunda da, sosyal refaha çok ciddi anlamda zarar görmektedir.

5-Riba'nın (Faiz'in) Yasaklanması: İslamiyet, emek dışı kazanç yollarından olan faizi ve faizli işleme götüren ticari faaliyetleri yasaklamıştır. “Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terkedin”⁹¹ Üretmeden, yatırım yapmadan, paradan para kazanmak şeklinde bir faaliyet olan “Riba”, güncel adıyla faiz, haramdır. Faiz, parayı yatırım ve üretim piyasasından çekmek, stoklamak olduğu için, mali piyasalarda ciddi daralmalara, sıkışıklıklara sebep olmaktadır. Özellikle adil paylaşımına büyük zarar veren riba/ faiz, toplumdaki dengeleri de bozduğu için, sosyal refahı da olumsuz etkilemektedir.

Gayr-i meşru kazanç yolu kabul edilen riba/faiz, paranın belirli ellerde toplanmasına, sadece belirli kesimlerin mutlu olmasına, mutlu azınlıkların oluşmasına, mutsuz çoğunlukların artmasına sebep olmaktadır. Günümüz kapitalizminin en büyük açmazı da budur. Artık modern dünyada, tüm iktisadi faaliyetler global boyut kazandığı için, faiz ve faizli işlemler de global boyutta dünyayı olumsuz etkilemektedir. Günümüzde, küresel bir sömürü aracı haline gelen faizin yıkıcı etkileri de maalesef küresel boyutta görülmektedir. Teknolojinin ve iletişim araçlarının gelişmesi de faizin bu yıkıcı etkisini arttırmaktadır.

6-Tefeciliğin Yasaklanması: Tefecilik, aslında faizcilikle aynı şey demektir. Tek farkı, faizciliğin daha yüksek oranda gerçekleştirilmiş olmasıdır. “Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.”⁹² İslam'da, azı haram olan bir şeyin çoğu da haramdır. Rasul-i Ekrem (s.a.s.) şöyle buyuruyor: “Çoğu sarhoş eden şeyin bir avucu da haramdır.”⁹³ Dolayısıyla faiz için bahsedilen sakıncalar, tefecilik için de fazlasıyla mevcuttur. İslam'ın adil paylaşım ilkesine ve hedeflediği sosyal refah ilkesine çok büyük zarar veren bir yasaktır.

7-İhtikâr'ın Yasaklanması: İhtikâr, iktisadi piyasadan malın çekilip biriktirilmesi, fiyatların yükselmesi için stok yapıp bekletilmesi demektir.⁹⁴ Hz. Peygamber de

⁸⁹ Mearic: 70/32.

⁹⁰ İbn Mace, Ticaret, 1.

⁹¹ Bakara: 2/278.

⁹² Al-i İmran: 3/130.

⁹³ Tirmizî, Eşribe 3; Ebû Dâvud, Eşribe 5; Nesâî, Eşribe 25.

⁹⁴ el-Kâsânî, Bedâiyü's-Sanâyi', V, 129; el-Meydânî, el-Lübâb, IV, 166.

çeşitli hadislerinde karaborsacılığı yasaklamıştır: "*Uzak yerden mal getiren (câlib) rızıklanmış; karaborsacı ise lânetlenmiştir*".⁹⁵ Adil paylaşım ve sosyal refah ilkesine zarar veren başlıca hususlardandır. İhtikarcılar/stokçular, piyasada mal darlığına sebep olmakta, aşırı fiyat artışı sebebiyle, haksız olarak çok kazanma gayesiyle bu işlemi yapmak İslam'da yasaktır.⁹⁶

Özellikle insanlar için hayati öneme sahip malları stoklayarak, yüksek kazanç için fırsatçılık yapmak, İslam dininde ahlaki bir zaafiyetin ötesinde, hukuki bir suç olarak değerlendirilmiştir. İlk dönem İslam hukuk / fıkıh kitaplarında stokçulukla ilgili ilkeler belirlenmiş, yasal düzenlemelere gidilmiştir.⁹⁷ İslam hukuku devlet başkanına stokçulara müdahale hakkı vererek, mali piyasayı rahatlatma görevi vermiştir. Bu durum, adil paylaşım ve sosyal refaha en üst düzeyde, hukuksal bir güvence sağlamak anlamına gelmektedir.

8-Kumar'ın Yasaklanması: İslam'ın yasakladığı emeksiz kazanç yollarından bir de kumardır. Çeşitli aldatma, oyun ve hilelerle, haksız olarak insanları parasını almak anlamına gelen kumarın her çeşidi haramdır. "*Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.*"⁹⁸ Kumarın iktisadi piyasaya verdiği zarar çok büyüktür. Ancak kumarın aile hayatına, insan sağlığına, toplum huzur ve güvenine verdiği yıkım ve zarar çok daha büyüktür. Kumarı yasaklayan ayetin de ifade ettiği gibi, insanların arasına kin ve düşmanlık sokmak suretiyle, İslam'ın çok önemseydiği kardeşlik ve dostlu bağlarına da büyük zararlar verir. "*Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?*"⁹⁹

9-Kalpazanlığın (Para ve Marka Sahteciliğinin) Yasaklanması: İslam'da hırsızlık, sadece maddi varlığı olan eşyanın çalınması olarak görülmez. Maddi varlığı olmayıp, bir emek mahsulü olan, manevi değer ifade eden kıymetleri de koruma altına almıştır. Marka sahteciliğini de bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Bir nevi emek hırsızlığı olan kalpazanlık, para ve marka sahteciliği; adil paylaşım ve toplumsal refahı bozan iktisadi problemlerden biri olarak yasaklanmıştır¹⁰⁰. Bu yasak zaman ve emek israfını da beraberinde taşımaktadır.

10-Tağşiş (Ürüne Dışardan Bir Şey Karıştırmak, Safiyetini Bozmanın) Yasaklanması:

Bu da insanları aldatmanın bir başka yoludur. Her türlü hile ve aldatmayı yasaklayan İslam, tağşiş'i de yasaklamıştır. "Safi ve halis olan bir şeye, başka şeyler karıştırmak, safiyetini gidermek demektir."¹⁰¹ Az emek ve masrafla, çok para kazanmak gayesiyle

⁹⁵ İbn Mâce, Ticârât, 12.

⁹⁶ Bayındır, Abdülaziz, Ticaret ve Faiz, s. 154, *Süleymaniye Vakfı Yayınları*, İstanbul, 2007.

⁹⁷ el-Kâsânî, Bedâiyü's-Sanâyi', V, 129; el-Meydânî, el-Lübâb, IV, 166.

⁹⁸ Maide: 5/90.

⁹⁹ Maide:5/91.

¹⁰⁰ Erdoğan, Mehmet, Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü, s. 287.

¹⁰¹ Erdoğan, Mehmet, a.g.e, s. 534.

yapılan tağış, ciddi emek, mal ve para israfına sebep olmaktadır. Tüm bu israflar iktisadi piyasayı bozduğu gibi, insanlar arası ilişkileri de olumsuz etkilemektedir.

Bozuk ve kalitesiz ürün satan işletmeler uzun ömürlü olmamaktadır. Ancak bu tarz işletmelerin, dürüst iş yapan işletmelere de zarar verdiği kesindir. Bu tarz ürünlerin artışı, Pazar piyasasının da bozulmasına sebep olmaktadır. Pazar piyasasının bozulması da, büyük olasılıkla, ihracat ithalat dengesini olumsuz etkileyeceği muhtemeldir.

11- Yalanın Yasaklanması: Yalan söyleme yasağı, sadece sözlü ilişkiler için söz konusu değildir. Alım satımlarda da insanları aldatarak, çok kazanmak kastıyla yalan söylemek, hatta yapılan hileyi gizlemek için yalan yere yemin etmek çok büyük günahdır. “Allah sizi kasıtsız yeminlerinizden sorumlu tutmaz. Lâkin kasıtlı yaptığınız yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutar. Allah gafûrdur, halîmdir.”¹⁰² Yalan, ikili ilişkilere zararın yanı sıra, güvenin olmadığı iktisadi bir piyasayı oluşmasına da sebep olmaktadır. Özellikle günümüz ekonomilerinde, ahlaki değerlerin yokluğu, sosyo-ekonomik kalkınmayı başarısız kılan etkenler arasında kabul ediliyor.¹⁰³ Hiçbir yatırımcı güven olmayan piyasalarda yatırım yapmamaktadır.

12-Borcu İnkâr Etmenin Yasaklanması: Müslümanın en büyük özelliği, sözünde durmasıdır. Ahde vefa ilkesinin ihlali, sadece beşeri ilişkileri bozmaz. Her türlü ticari ve iktisadi faaliyetleri de sekteye uğratar. İslam, önemine binaen konu üzerinde hassasiyetle durmuştur. Kur’an’ın en uzun ayetinde, ileride çıkabilecek anlaşmazlıkları önlemek amacıyla, borcu inkâr karşısında alınabilecek önlemler zikredilmiştir.¹⁰⁴

Ahde vefa, sadece sözlü ahitlerle sınırlı değildir. Günümüz iktisadi piyasasında çok önemli yer tutan, çek, senet, kefillik vs. gibi yazılı borç belgeleri de birer ahit, akit sayılır. Bu yazılı belgelerle yapılan taahhütler de mutlaka yerine getirilmeli, yazılı ahitlere de vefa gösterilmelidir. “Ey iman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz. İhramlı iken avlanmayı helal saymamak üzere (aşağıda) size okunacaklar dışında kalan hayvanlar, sizin için helâl kılındı. Allah dilediğine hükmeder.”¹⁰⁵ Bu, aynı zamanda tüm Müslümanlar için bağlayıcı olan farz bir emirdir.

13-İsrafın Yasaklanması:

Dünya ve üzerindeki herkesi, Allah’ın insanlara verdiği bir nimettir. Allah insanları ve dünya hayatını, onlara verdiği nimetlerle denemek, imtihan etmek için yaratmıştır. “O ki, hanginizin daha güzel davranacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratmıştır. O, mutlak galiptir, çok bağışlayıcıdır.”¹⁰⁶ Yaratılışın asıl gayesi de budur. Bu vesile ile Allah’ın nimet olarak verdiği tüm şeyler, biz insanların elinde birer emanettir. Bu emanetin sorumluluğu da insana verilmiştir.

Bir maddeyi- makinayı icat eden, onunla ilgili kuralları da belirler. Dünya ve üzerindeki herkesi yaratan Yüce Allah, yarattığı varlıkların gereksiz, lüzumsuz yere

¹⁰² Bakara, 2/225.

¹⁰³ Erdoğan Mustafa Sabri, a.g.e, s.101-105.

¹⁰⁴ Bakara, 2/282.

¹⁰⁵ Maide: 5/1.

¹⁰⁶ Mülk: 67/2.

tüketilmesini yasaklamıştır. İslami literatürde “İsraf” diye tanımlanan bu gereksiz harcamalara, haramlık ve günahlık hükmü verilmiştir. “*Ey Âdemoğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin; yeyin, için, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.*”¹⁰⁷

İsraf, kaynakları ve imkânları boşa harcamak demektir. Özellikle temel ihtiyaç boyutunda tüm insanların dünya nimetlerinden faydalanma hakkı vardır. İslam’ın adil paylaşım ilkesi de bu faydalanma hakkına dayanmaktadır. Sayıları milyonları bulan insanın açlıktan öldüğü, temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamadığı günümüz dünyasında, İslam’ın israf yasağı, büyük anlam ifade etmektedir. İsrafın iktisadi karşılığı, kaynak ve emek israfında tam anlamını bulmaktadır.

İsraf yasağı aynı zamanda, kişilerin özel mülkiyeti üzerindeki mutlak tasarruf hakkını sınırlayan bir durumdur. İsraf Allah’ın sevmediği bir davranıştır. İsraf, dünya kaynaklarının sınırsız olduğu düşüncesiyle hızla tüketilmesine yol açar. Bu durum ise zamanla iktisadi çöküşü de beraberinde getirecektir. Elindeki varlıkları har vurup harman savurmak, insanı geriye dönüşü mümkün olmayan pişmanlıklara düşürecektir. “Zira böylesine saçıp savuranlar şeytanların dostlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür.”¹⁰⁸

SONUÇ:

Sonuç itibariyle bir fitrat dini olan İslam’ın, iktisadi ilkeleri de fitri ilkelerle örtüşmektedir. İslam çalışmaya üretmeye karşı değildir. Ancak her işte olduğu gibi, üretimde, tüketimde ve çalışmada da ilkeler koymuştur. Tüm bu ilkelerden anlıyoruz ki İslam, bahsi geçen alanlarda dünya ahiret dengesini kurmaya çalışıyor. İslam, koyduğu iktisadi ilkelerle, dünya- ahiret dengesini sağlam temellere oturtmuş bir toplumu oluşturmayı hedeflemektedir. İktisadi anlamda hedeflenen ideal toplum, , adil paylaşım ve sosyal refah seviyesine ulaşmış toplumdur. Çünkü insanlar, ancak böyle bir toplumda mutlu olabilir. Dünya’da barış ve huzur da, ancak bu ilkelere uymakla mümkündür.

İslam’ın arzuladığı ideal toplum, dünya ahiret dengesinin sağlıklı temeller üzerine kurulduğu toplumdur. ”Allah’ın sana verdiğinden (O’nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.” (Kasas: 28/77)

“Ne dünyası için ahiretini, ne de ahireti için dünyasını terk eden -her ikisinden de nasibini almayan kimse- sizin hayırlınız değildir. Çünkü, ahiretin ulaşım ve hazırlık yeri dünyadır. İnsanlara yük olmayınız.” (İbn Asakir’in Hz. Enes’den rivayet ettiği bu hadis için bk. Kenzu’l-ummal, h. No: 6334)

¹⁰⁷ Araf: 7/31.

¹⁰⁸ İsra: 17/27

Kişilerin sahip olduğu inanç değerleri ile ferdi ve sosyal hayattaki davranışları arasında sıkı bir bağlantı vardır. İnanç ilkeleri insan davranışlarını şekillendirir. Bu sebeple; iktisadi hayattaki haksız ve çarpık davranışların varlığı, imani ve iktisadi hastalıkların varlığını gösterir. Kuvvetli imanı olan samimi dindarlar, her alanda olduğu gibi, iktisadi alanda da dinin ilkeleri doğrultusunda hareket edeceklerdir. Dini ilkelerini sadece dille telaffuz etmek yeterli değildir. Aynı zamanda bu ilkeleri yaşamak ve sosyal hayata aktararak davranışa dönüşmek, inananlar için bir zorunluluktur. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz?*” (Saff: 61/2). Bu kapsamda, İslam’ın iktisadi ilkelerini de teorikten pratiğe aktarmak tüm Müslümanlar için bir zorunluluktur.

Toplumda tam anlamıyla adil paylaşım ve sosyal refah sağlanmadan, maddi ve manevi sahada herhangi bir ilerleme mümkün olmaz. Çünkü toplumları, moral değerleri ve özgüveni yüksek fertleri geliştirir. Ferdi ve toplumsal ihtiyaçları karşılanmış bireyler, sosyal refahtan gerçek pay almış bireyler demektir. “*Sizden biriniz kendisi için arzu edip istediği şeyi, din kardeşi için de istemedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz.*” (Buhari, İman, 7; Müslim, İman, 71,72; Tirmizi, Kıyamet, 59). Bu hadis, İslam’daki adil paylaşım düşüncesini en güzel ifade eden nebevi bir ifadedir.

İslam’da toplum fertleri birbirinden sorumlu tutulur. Varlıklı insanlar, fakir insanlarla varlıklarını paylaşmakla sorumludurlar. Bu sebeple, topluma karşı paylaşım / infak sorumluluğunu yerine getirmeyenler, bu ihmalleri sebebiyle oluşacak olumsuzlukların faili sayılır ve manevi olarak sorumlu tutulurlar. “*Hepiniz çobansınız. Hepiniz güttüğünüz sürüden sorumlusunuz. Âmir memurlarının çobanıdır. Erkek ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Netice itibariyle hepimiz çobansınız ve hepimiz idâre ettiklerinizden sorumlusunuz.*” (Buhârî, Cum`a 11, İstikrâz 20, İtk 17, 19, Vesâyâ 9, Nikâh 81, 90, Ahkâm 1; Müslim, İmâre 20. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, İmâre 1, 13; Tirmizî, Cihâd 27).

“*Kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Diliyle değiştirmeye de gücü yetmezse, kalbiyle düzeltme cihetine gitsin ki, bu imanın en zayıf derecesidir.*” (Müslim, İmân 78. Ayrıca bk. Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, İmân 17).

Allah’ın emirlerine uyanlarla uymayanların durumu, bir gemi için kura çekenlere benzer. Bir bölümü geminin üst kısmına düşmüş, diğerleri de alt kısmına düşmüştür. Alt kısımda kalanlar, su ihtiyacı olduğu zaman üst güverteye çıkıp su ihtiyacını gidermektedirler. Onlar şöyle derler: ‘Bizim bölümden bir delik delelim de üsttekilere eziyet etmeyelim.’ Eğer üsttekiler, onlara ilişmez de serbest bırakırsa, hepsi helâk olur. Ellerinden tutup engel olurlarsa onlar da kurtulur, kendileri de.” (Buhari, Şirket,6.)

Kapitalist toplumdaki iktisadi anlayışlar, yaklaşımlar, etkisinde kalınan kişiler, inançlar tarafından şekillendirilmiştir. Bu etkilenmenin boyutu, bazen olumlu bazen olumsuz gelişmelerle toplumlarda ortaya çıkmıştır. Modern iktisadi yaşama yön veren farklı yaklaşımlardan bazıları ise, hala iktisadi piyasaları şekillendirmektedir.

Örneğin: G.D. Birnol, paylaşımın önemine vurgu yaparak şöyle demiştir: “*Önümüzdeki yüzyılda gıda maddelerinde kıtlık diye bir meselenin doğmasına esasen sebep yoktur.*”

Ama kıtlık olursa bu, insanoğlunun ahmaklık ve bencilliği yüzünden olacaktır.” Bu fikir, paylaşımın iktisadi açıdan olumlu bir bakış açısı getiren bir yaklaşımdır.

Yine Dr. Collin Clark ta; paylaşımın olumlu manada farklı bir yaklaşım getirerek, teknoloji ve bilgi paylaşımına dikkat çekmiştir: “Eğer insanlar, topraklarını Hollanda çiftçisinin maharetiyle işlerlerse, dünyamızın halen ekilmekte olan topraklarından elde edilecek zirai istihsal 28 milyar kişiye yeter. Hem de Batı Avrupa’nın en yüksek hayat seviyesine denk bir şekilde yaşarlar.”

Paylaşımın tahammülü olmayan, her zerresinde bencillik kokan olumsuz yaklaşımlar da var. İngiliz iktisatçı Maltus bunlardan biridir: “Dünyanın besin kaynakları çoğalan dünya nüfusuna yetmeyecek ve insanlık büyük kıtlıklarla mahvolup gidecek.” 18. Yüzyıldaki bu olumsuz yaklaşımın çok ciddi sosyal boyutları olmuştur. Bu bencil, olumsuz düşünce sebebiyle bazı toplumlarda doğum kontrol politikaları etkin bir şekilde uygulanmış, kadınların kısırlaştırılmasına, nice nesillerin mahvına sebep olunmuştur.

Günümüzde hem de iktisaden en güçlü devletlerde artık nüfus artışı durma seviyesine gelmiş, yeni nesil olmadığı için nüfus gittikçe yaşlanmıştır. Bazı Avrupa devletleri yapılan yanlışlığın farkına varıp, nüfus artışı için her yeni doğan çocuk için yüksek paralar vermek te dahil, çeşitli tedbirler almaya başlamıştır.

Günümüzde, İslam’daki paylaşımın güzel örneklerine de rastlamaktayız. Bu örnekler aynı zamanda, birçok alanda tıkanmaya giden kapitalizm için de bir çıkış umudu olarak dikkat çekmektedir. Bangladeş’li Müslüman bir iktisatçı olan Muhammed Yunus, bu güzel örneklerden biridir. Muhammed Yunus, İslam’ın öngördüğü paylaşımın, modern uygulaması olan “Mikro Kredi’nin” mucididir. Mikro kredi icadı 2006 yılında Muhammed Yunus’a “Nobel Ödülü” kazandırmıştır. 1974 yılında çok fakir 42 kişiye 27’şer dolar vererek işe başlamış, olumlu sonuçlar alınca da, bir banka kurmuş, gelir seviyesi çok düşük olan 6 milyon insana bu mikro krediyi vererek, kısa sürede bunların % 58’inin normal hayat standardına kavuşmasını sağlamıştır.

Tebliğimizi sonuç bölümünü, Muhammed Yunus’un bizzat kendisini tecrübe ederek ispatladığı bir sözle bitirelim: “Yoksulluk Fırsat Fakirliğidir.”. (Tüm örnekler için: Ahmet Coşkun: Kur’an-ı Kerim’de Rızık ve İktisadi Hayat, s.189-191).

Buna göre; İslam iktisadının “Adil Gelir Dağılımı/Paylaşımı İlkesi”, herkese eşit fırsatlar sunan iktisadi bir değerdir.

Kaynakça

Ali Haydar Efendi, (1985). *Teshilü'l-Feraiz*, (O. Çeker, çev.). İstanbul: Ebru Yayınları.

Arslan, E. C. (2017). *Katılım bankacılığı ve Türkiye ekonomisine katkıları*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Bayındır, Abdülaziz, (2007). *Ticaret ve faiz*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul:

- Baykara, Tuncer, (2014). *Türkiye'nin sosyal ve iktisadi tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, (1985). *Hukûki İslâmiye ve istilâhâtı fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Chapra, M. Umer, (2002). *İslam ve iktisadi kalkınma*, (A. Esen, çev.). İstanbul: Cantaş Yayınları.
- Çeker, Orhan, (1999). *İslam hukukunda akidler*, Konya: İttifak Holding Yayınları.
- Döndüren, Hamdi, (2012). *Delilleriyle ticaret ve iktisat ilmihali*, İstanbul: Erkam Yayınları.
- Dûrî, Abdülazîz, (2014). *İslam iktisat tarihine giriş*, (S. Orman, çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ebû Zehra, Muhammed, (1973). *İslam hukuk metodolojisi (Usulu'l-Fık)*, Terc. Abdülkadir Şener, Ankara:
- Ece, Hüseyin Kerim, (2000). *İslam'ın temel kavramları*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- el-Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, (1974). *Bedâiu's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'*, Beyrut:
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, (1971). *Hak dini Kur'an dili*, İstanbul: Eser Kitabevi.
- El-Mâverdî, Ebu'l Hasan Habîb, (1994). *El-ahkâmü's-sultâniyye*, (A. Şafak, çev.). İstanbul: Bedir Yayınları.
- Erdem, H. (1990). Dini ahlak ve ilahi dinlerden Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlıktaki bazı ahlaki meselelere mukayeseli bir yaklaşım, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (3), s. 242.
- Erdoğan, Mehmet. (2010). *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Erdoğdu, Mustafa Sabri. (1992). *İslam ekonomisinde tasarruf ve ekonomi gelişme*, İstanbul: İFAV.
- ez-Zühaylî, Vehbe, (1984). *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletühû*, Dimaşk:
- Gazali, Ebû Hâmid, (1993). *Mustasfâ*, Beyrut: Daru'l- Kütübi'l-İlmiyye.
- Gölcük, Şerafeddin; Toprak, Süleyman, (1988). *Kelam*, Konya: Selçuk Ün. İlahiyat Fak. Yayınları.
- Hamîdullâh, Muhammed, (1996). *İslam'a giriş*, (C. Aydın, çev.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı,
- Harmancı, P. (2015). Dünya'daki ve Türkiye'deki intihar vakalarının Sosyodemografik özellikler açısından incelenmesi, *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, Vol 1, No Suppl. s.3-15,

- Heyet, (1985). *Osmanlı aile hukuku kararnameesi*, (O. Çeker, çev.). İstanbul: Ebru Yayınları.
- İSAV, (2016). [Islamiktisadi.net/.../tarihte-günümüzde-zekat-uygulamaları-\(03-04-Aralık-2016\)](http://Islamiktisadi.net/.../tarihte-günümüzde-zekat-uygulamaları-(03-04-Aralık-2016))
- Karaman, Hayrettin, (1996). *Mukayeseli İslam hukuku*, İstanbul: Nesil Yayınevi.
- Kınalızâde Ali Çelebi, (2007). *Ahlâk-ı Alâî*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Koçak Muhsin, Dalgın Nihat, Şahin Osman, (2014). *İslam hukuku*, İstanbul: Ensar Yayınları.
- Köksal, O. ve Şahin, F. (2015). Gelir ve mutluluk: gelir karşılaştırmasını etkisi, *Sosyoekonomi*, Vol. 23(26)/ 45-59.
- Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd, (1987). *El-İhtiyâr li ta'lîli'l-muhtâr*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şâtîbî, Ebû İshâk, (1990). *Muvâfakât* (M. Erdoğan, çev.). İstanbul: İz Yayıncılık,
- Tabakoğlu, Ahmet, (2005). *İslam iktisadı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Teber, Ö. F. (2002). Osmanlı toplumunda bir sosyal kurum olarak vakıf çeşitleri ve işleyişi, *Dini araştırmalar dergisi*, CIV(12), 197-205.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, (1999). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Udeh, Abdülkâdir, (1995). *et-Teşrîu'l-cinâî fi'l-İslâm*, Beyrut:
- Yavuz, Yunus Vehbi, (1992). *Bir sosyal güvenlik kurumu olarak Zekat*, İstanbul: Tuğra Neşriyat.
- Zaim, S. (1981). İslam iktisadı ve Hicretin 15. yüzyılında İslam dünyasının ekonomik görünümü. *Diyanet Dergisi*, Hicret Özel Sayısı, 19.
- Zeytinoğlu, Erol, (1985). *Ekonomik sistemler*, İstanbul: Marmara Ün. Yayınları.

HAYVANLARLA İLGİLİ METAFORLAR ÖZELİNDE HZ. PEYGAMBERİN ÜSLUBUNDA SOMUTLAŞTIRMA

Öğr. Gör. Dr. Duran Ekizer

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Somutlaştırma özellikle teşbih, istiare ve mecaz-ı mürsel gibi anlatım teknikleri kullanılarak ortaya konan önemli bir üslup özelliğidir. Hz. Peygamber, mesajını daha etkili ve çarpıcı bir şekilde muhataplarına aktarmak amacı ile zaman zaman teşbih ve mecaz gibi ifade üslupları vasıtasıyla soyut alanlar ile somut canlı ve olaylar arasında anlam bağlantıları kurarak somutlaştırma tekniğini kullanmıştır. Bu metaforların en önemlilerinden birisi de Hz. Peygamber dönemi Arap coğrafyasında yaşayan hayvanların metafor olarak kullanılması ile ortaya konan anlatımlardır. Bildiride bu konuda örnek olarak verilebilecek bazı hadisler üzerinde edebî tahlil ve değerlendirmeler yapılmıştır. Bu analiz ve değerlendirmeler sonucunda Hz. Peygamber'in üslubunun en önemli sac ayaklarından birisini oluşturan metaforik ifade üslubunda özellikle hayvanlar kullanılarak yapılan somutlaştırmanın, Hz. Peygamber'e özgü ifade teknikleri içerisinde önemli bir yere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metafor, üslup, hayvanlar, hadis, benzetme.

CONCRETIZATION IN THE PROPHET MUHAMMAD'S STYLE THROUGH ANIMAL-BASED METAPHORS

291

Abstract

Concretization is a very important literary style which is executed through expression techniques such as simile, metaphor, and metonymy. The Prophet Muhammad occasionally used concretization through expression styles like simile and metaphor in order to get across his message to his addressees in a more picturesque and conspicuous way. Some of the most effective metaphors he used were based on the animals living in the Arabian Peninsula at the time of the Prophet. In this paper, a literary analysis of some of the prophetic hadiths that contain such metaphors is offered. This study shows that concretization through animal-based metaphors constitute one of the most striking elements of the Prophet's literary style.

Keywords: Metaphor, literary style, animals, hadith, comparison.

Giriş

Konuya giriş sadedinde ilk önce *somutlaştırma* ve *hadis* kavramlarını ele almak gerekir. Çünkü epistemolojik düzlemde teorik açıdan bu iki kavramın kavramsal alanlarını belirlemek, hayvanlarla ilgili metaforik anlatım içeren hadislerin incelenmesi açısından yol gösterici olacaktır.

1. Somutlaştırma ve Hadis Kavramlarının Bilgi Alanı

1.1. Kavramsal Açıdan Somutlaştırma

Somutlaştırma özellikle bir anlatım tekniği olarak edebî üslup açısından ele alınan bir dilbilim kavramıdır. Genel olarak somutlaştırma, dildeki soyut kavramları somut kavramlardan yararlanarak anlatıma yönelme olarak tanımlanmaktadır.¹ Bu tanım üzerinde analiz yapıldığında görülecektir ki; somutlaştırma, soyut olgular ile somut nesne ve canlılar arasında daha çok benzetme yolu ile anlam ilgisi kurularak somut nesne ya da canlıyı gösteren kelimenin soyut bir kavram için kullanılması ile gerçekleşmektedir. Bu açıdan bakıldığında somutlaştırma, çağdaş dilbilimde bir deyim aktarması, klasik belagat bilgisi açısından ise istiarenin bilgi alanı içerisine girmektedir.² Aslında aktarmadan bahsedildiğinde daha üst bir ayırım olarak temel anlam - yan anlam konusu gündeme gelmektedir. Buna göre aktarmaların hepsi yan anlam içerisinde değerlendirilmektedir.³ Daha açık bir ifade ile somutlaştırma amaçtır. İstiare, teşbih gibi sanatlar ise bu amacın kendileri vasıtası ile gerçekleştiği araçlardır.

Somutlaştırma, metaforik anlatım tekniklerinden birisidir. Metaforik anlatım bir sözcüğü benzerlikten yola çıkarak gerçek anlamından uzaklaştırıp gerçek anlamını inkâr etmeden esas anlamının saptırılıp başka bir şeyin adıyla anmakla muhatabın hayal gücüne hitap etmektir.⁴ Bu açıdan somutlaştırma istiare, teşbih ve mecaz-ı mürsel anlatım tekniklerinin kullanıldığı bir üslup özelliği olarak görünmektedir.

1.2. Edebî İnceleme Açısından Hadis Kavramı

Hadis ise Hz. Peygamber'den nakledilen her türlü söz, fiil ve takrir olarak tanımlanmaktadır.⁵ Ancak burada üzerinde durulması gereken husus; hadis usulü kitaplarındaki tanımlamaların ötesinde edebî bir inceleme alanı olarak hadis-belagat ilişkisinin üslup temelinde dinamik bir inceleme içerisinde ele alınmasının gerekliliğidir. Bu inceleme, bilgi alanının ötesine geçerek metaforik ifadelerin hangi amaçla ve nasıl ortaya konduğu ile ilgilenmektedir. Dolayısıyla özellikle sahih hadis kitaplarına bakıldığında bu kitaplarda yer alan her bir merfû (Hz. Peygamber'e dayanan) ve kavli (Hz. Peygamber'in sözlü ifadeleri) rivayetin belirli gayeler için irad edilmiş sözler olduğu görülecektir. Yani Hz. Peygamber'in ağzından çıkan her bir ifadenin bir amacı ve hedefi vardır ve bu ifadeler muhatabın ve konunun durumuna göre farklı üslup özelliklerini haizdir. Bu tespitten hareketle ifade edilmelidir ki; her bir merfû hadis Hz. Peygamber'in varlık âleminde gerek peygamber ve gerekse de beşer olarak oluşturduğu söylemin bir parçasıdır. Hadisler gayet dinamik ve etkin ifadeler olup ayrıca Hz. Peygamber'in üslubunun yansıması olan edebî bir malzeme olarak kabul edilmektedir.

2. Hz. Peygamber'in Üslubunda Somutlaştırma

Hz. Peygamber'in sözlerini sadece didaktik ve kural koyucu ifadeler olarak görmek eksik bir yaklaşımdır. Zira bu ifadeler ayrıca onun manalara lafız elbiselerini giydirirken kendi edebî kişiliğini yansıttığı edebî metinlerdir. Bu açıdan hadislerin edebî boyutunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Çünkü o, peygamber olmasının yanında yüksek edebî kabiliyetlere sahip olan bir şahsiyetti. Bu şahsiyet onun çeşitli anlatım teknikleri ile geliştirdiği üslup özellikleri

¹ Zeynep Korkmaz, *Gramer terimleri sözlüğü*, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1992, s. 136.

² Doğan Aksan, *Her yönü ile dil*, T.D.K. Yayınları, Ankara, 1998, c. III, s. 185.

³ Doğan Aksan, *Her yönü ile dil*, c. III, s. 183.

⁴ Mehmet Hazar, *Türkçe (sözlük) anlam bilimi-I-*, Eğitim Yayınevi, Konya, 2014, s. 124.

⁵ Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu istilâhâti'l-funûn ve'l-ulûm*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrut, 1996, c. I, s. 627.

oluşturmasında etkin bir rol oynamıştır. Bu üslupların en önemlilerinden birisi de metaforik anlatım üslubudur.

Hz. Peygamber'in ifadelerine bakıldığında onun insanlar üzerinde etki edecek çarpıcı benzetmeler yaptığı görülmektedir. Hz. Peygamber sözlerini her zaman kendisinin ve muhataplarının içinde bulunduğu gerçekliği göz önüne alarak şekillendirmiştir. Onun reel hayattan kopuk afakî bir ifadesi yoktur. Bu nedenle o teşbih ve mecazlarında genellikle insanların çok iyi bildiği olaylar, nesnelere ve canlıları bol bol kullanmaktadır. Bu anlatım tekniği ile Hz. Peygamber, vermek istediği mesaj ile muhatap arasında çok kuvvetli bir iletişim bağı kurmaktadır. Bu kullanımlardan birisi de Arapların hayatlarını idame ettirmelerinde çok önemli bir yere sahip olan hayvanların benzetilen / müşebbeh bih olarak kullanılması ile ortaya konan anlatımlardır. Bu anlatımlarda genellikle hayvanların ön plana çıkan özelliklerini dikkate alarak anlamın muhatapların zihninde canlanması sağlanmıştır. Çünkü özellikle Hz. Peygamber döneminde insanların çok iyi tanıdıkları hayvanların ön plana çıkan özellikleri darb-ı mesel olarak kullanılmıştır. Örneğin cesur birisi için “aslandan daha cesur”, zalim bir kişi için “yıldandan daha zalim” vb. benzetmeler yapılmakta idi.⁶ Ayrıca bu anlatım üslubu ile Hz. Peygamber, soyut anlamları somutlaştırarak muhataplarının idrak seviyesine indirmiştir. Kuran'da da yer alan bu anlatım tekniği hadislerde çokça kullanılmıştır. Aslında bu somutlaştırma din dilinin en önemli alanlarından birisi olarak mecazî dilin en önemli bileşenlerindendir. Din dilinin temel metni olan Kuran'da bu tip ifadeler bolca kullanılmaktadır. Bu tekniğin hadislerdeki yansımalarının daha iyi anlaşılması açısından birkaç örnek vermek faydalı olacaktır.

2.1. Deve metaforu üzerinden yapılan somutlaştırmalar

Bilindiği gibi Hz. Peygamber dönemi Arapların hayatında en merkezde yer alan hayvan, devedir. Çünkü Kuran'da da ifade edildiği gibi bitki örtüsü olarak oldukça fakir olan Hicaz yarım adasında o dönemde yaşayan bir Arap'ın hayatındaki enstrümanlar deve, at gibi bazı hayvanlar ile gök, kum ve rüzgâr gibi unsurlardır. Dolayısıyla hayatın bu kadar sade olduğu bir çöl ortamında Araplar söze ağırlık vermişler ve ifadelerini benzetme, istiare, mecaz-ı mürsel gibi sanatlarla zenginleştirmişlerdir.

Arapların hayvanlarla ilgili benzetmelerinin temelinde deve ile ilgili metaforlar yer almaktadır. Bu nedenle Kuran-ı Kerim'de deve ile ilgili misaller kullanılmıştır.⁷ Yine Hz. Peygamber'de zaman zaman deveyi benzetilen / müşebbeh bih olarak kullanarak anlamın somutlaşmasını amaçlamıştır. Bu benzetmelerin kimisi dinin bir hakikatini açıklamak şeklinde olurken bir kısmı da herhangi soyut bir hadiseyi daha net bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Örneğin Hz. Peygamber Abdullah b. Ömer'den rivayet edilen bir hadisinde şöyle buyurmaktadır:

إِنَّمَا النَّاسُ كَابِلٌ مَاتَةٌ لَا تَكَادُ تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً.

“İnsanlar, aralarında soylu ve binmeye elverişli bir tek deve bulmakta bile güçlük çekeceğin yüz deve (lik sürü) ye benzer.”⁸

⁶ Bu darb-ı mesellerin uzun bir listesi için bkz. el-Câhız, *Kitâbu'l-hayevân*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî, Kahire, II. Baskı, 1965, c. I, s. 220.

⁷ Âraf, 40, Mürselât, 33, Gâşiye, 17.

⁸ Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru'l-Erkâm, Beyrut, Rikâk bab 35, h.n. 6498, s. 1382. Benzer lafızlarla Müslim b. Haccâc, *Sahîhu'l-Muslim*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 2011,

Hadiste geçen “râhile” kelimesi “yük taşımak ve uzun yolculuklarda kullanılmak için uygun olan cins deve” demektir.⁹ “İbil” kelimesinin anlamlarından birisi de “en az yüz deveden oluşan deve sürüsü”dür.¹⁰ Hadiste tarihin her döneminde şikâyet edilen kaht-ı rical yani toplum içinde kaliteli ve idealist bireylerin çok az olması gibi soyut bir olgu, deve sürüsü içinde cins bir deve bulmanın çok zor olduğu duruma benzetilerek somutlaştırılmıştır.¹¹ Bu somutlaştırmada Arapların en iyi tanıdıkları hayvan olan deve kullanılarak anlamın muhatapların zihninde daha da somut hale getirilmesi sağlanmıştır. Temsilî teşbih ile yapılan bu benzetmede muhatapların zihinlerinde yer alan somut bir durum ile vurgulanmak istenen anlam arasında bağlantı kurulmuştur. Ayrıca söz konusu ifadede benzetme yolu ile muhatabın iletişimde etkin hale getirilmesi sağlanmış ve etkili bir anlatım oluşturulmuştur.

Aşağıdaki hadis de deve metaforu özelinde yapılan somutlaştırmanın güzel bir örneğidir:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ أَعْرَابِيًّا أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ امْرَأَتِي وَلَدَتْ غُلَامًا أَسْوَدَ، وَإِنِّي أَنْكَرْتُهُ. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ: مَا أَلْوَانُهَا؟ قَالَ: حُمْرٌ. قَالَ: فَهَلْ فِيهَا مِنْ أَوْرَقٍ؟ قَالَ: نَعَمْ. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: فَاتَى هُوَ؟ قَالَ: لَعَلَّهُ، يَا رَسُولَ اللَّهِ، يَكُونُ نَزْعُهُ عِرْقٌ لَهُ. فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَ هَذَا لَعَلَّهُ يَكُونُ نَزْعُهُ عِرْقٌ لَهُ.

Ebû Hureyre’den nakledildiğine göre bir bedevi Hz. Peygamber’e gelir ve “benim eşim siyah bir çocuk doğurdu. Ben bu çocuğu reddetmek istiyorum.” der. Hz. Peygamber ona: “*Senin develerin var mı?*” diye sorar. O da “Evet.” diye cevap verir. Resûlullah: “*O develerin renkleri nasıldır?*” diye sorar ve o da “kırmızıdır.” diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Nebi: “*Bunların içinde beyazı siyaha çalan boz deve var mı?*” diye sorar. Adam da: “Evet, onların içinde boz renkli develer elbette vardır.” şeklinde cevap verir. Hz. Peygamber bunun üzerine: “*Öyleyse bu boz renklerin nereden geldiğini düşünüyorsun?*” der. Adam da: “Bu soyunun damarıdır, ona çekmiştir.” der. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle der: “*Belki bu oğlan da eski bir soy köküne çekmiştir (yani ona benzemiştir).*”¹²

Bu hadiste Hz. Peygamber siyah tenli bir çocuk dünyaya getiren eşi hakkında şüphe duyan muhatabını, deve benzetmesi ile ikna etmiştir. Edebî açıdan tahlil edildiğinde hadiste göze çarpan ilk husus; bedevinin kızgın bir şekilde gelmesi ve cümlesine kesinlik bildiren “inne” edatı ile başlayarak eşinin kendisini aldattığı konusundaki kanaatinin güçlü olduğunu belirtmesidir. Hz. Peygamber bedevinin bu durumunu göz önüne alarak konuşmasına soru sorarak başlar. Böylece Hz. Peygamber ilk aşamada adamı sakinleştirmiş ve şahsın daha mantıklı düşünmesini sağlamayı amaçlamıştır. Çünkü soru üslubu ile muhataba düşünmek için yeterli süre verilmiş olmaktadır. Ayrıca diyalogun devamından da anlaşılacağı üzere soru yoluyla hakikatin muhatabın bizzat kendisi tarafından bulunması sağlanarak gayet ince bir üslup ile mesaj alıcıya aktarılmış olmaktadır.

Bu hadiste üzerinde durulması gereken diğer bir nokta da, Hz. Peygamber’in metafor olarak deveyi kullanmasıdır. Çünkü bedeviler, hayatlarının merkezinde yer alan deve konusunda

Fedâilu's-Sahâbe, bab 60, h.n. 232, s. 988 ve Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh*, Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1985, Emsâl, bab 7, h.n. 2872, c. II, s. 183.

⁹ İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fi ğaribi'l-hadis*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ty., c. II, s. 209.

¹⁰ İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye*, c. I, s. 16.

¹¹ Bu konu ile ilgili olarak Kuran'da da kaliteli insanların az olduğuna dair bazı ayetler vardır. Örneğin “Kullarımda şükredenler gerçekten azdır.” (Sebe, 34) “Ancak iman edip güzel işler yapanlar hariç... Onlar da ne kadar az!” (Sâd, 38)

¹² Müslim, Liân, h.n. 20, s. 578. Benzer lafızlarla Buhari, Talâk, bab 27, h.n. 5305, s. 1165.

oldukça fazla bilgi ve birikime sahiptir. Dolayısıyla Hz. Peygamber bedevinin en iyi bildiği alan olan deve ile iletmek istediği mesajı arasında bağlantı kurarak konuyu somutlaştırmış ve muhatabın idrak seviyesine indirmiştir. Bu hadis Hz. Peygamber'in hitabında muhatabın, ortamın ve konunun durumuna göre şekillenen bağlamı gözetmesi hususunda da önemli bir örneklik sergilemektedir.

2.2. At metaforu içeren hadisler üzerinden yapılan somutlaştırmalar

مَا لِي أَرَأَيْكُمْ رَافِعِي أَيْدِيكُمْ، كَأَنَّهَا أَدْنَابُ حَيْلِ شَمْسٍ، اسْكُنُوا فِي الصَّلَاةِ.

Câbir b. Sumure'den rivayet edildiğine göre Resûlullah bir gün ashabının huzurunda şöyle buyurur: *“Bana ne oluyor da, sizleri yerinde duramayan atların kuyrukları gibi ellerinizi kaldırdığınızı görüyorum?! Namazda sükûnetle durun!”*¹³

Bu hadiste Hz. Peygamber sahabenin namazın saygınlığına yakışmayan bazı hareketlerini bırakmaları konusundaki tavsiyesini, at metaforu üzerinden somut bir anlatımla ifade etmiştir. Diyaloğa soru ile başlamak, Hz. Peygamber'in sıkça başvurduğu anlatım tekniklerinden birisidir. Hadiste geçen soru, bir şeyi öğrenmek ya da bilgi sahibi olmak için sorulan bir soru olmayıp; muhatapların yaptığı şeyi inkâr ve ret sadedinde yöneltilmiş bir sorudur. Daha açık bir ifade ile bu soru ile kastedilen “namaz esnasında lakayt hareketleriniz çok çirkin ve bunları bir daha sakın yapmayın” anlamıdır. Ayrıca Hz. Peygamber “bana ne oluyor da...” ifadesi ile yapılan hatayı kendi bakışına zıfâfe etmektedir. Bu zıfâfe, “bu yaptığınız şey namazın ruhuna yakışmaz, Müslüman bu şekilde davranmaz, bu hata olsa olsa benim yanlış anlamamdan kaynaklanmıştır” şeklinde bir manayı çağrıştırmaktadır.

Hadiste yapılan “yerinde duramayan at” müşebbeh bih / benzetilen, sahabenin ellerini kollarını sebepsiz yere gelişigüzel kaldırması ile müşebbeh / benzeyendir. Bu benzetme ile namazda sükûnet içerisinde olmayan kişilerin davranışları ile huysuz atın kuyruğunu kaldırması arasında bağlantı kurularak meselenin daha da açık ve net bir şekilde anlaşılması sağlanmıştır. Dolayısıyla Hz. Peygamber at metaforu üzerinden namazın ruhuna yakışmayan hareketlerin çirkinliğini somut bir tasvir üzerinden ortaya koymuştur.

2.3. Köpek metaforu üzerinden yapılan somutlaştırmalar

Diğer milletlerde olduğu gibi Hz. Peygamber döneminde köpek genellikle bazı olumsuz ve kötü özellikler için darb-ı mesel olarak kullanılmıştır.¹⁴ Bu yüzden hadislerde köpekler Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi genellikle çirkin ve hoş olmayan özellikler için örnek gösterilmiştir.¹⁵ Örneğin Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

اَعْتَدُوا فِي السُّجُودِ، وَلَا يَبْسُطُ أَحَدُكُمْ ذِرَاعِيَهُ أَنْ يَسَاطَ الْكَلْبِ.

*“Secdede itidal üzere bulunun. Sizden birisi, (secdede iken) köpeğin yayması (gibi) kollarını yaymasın.”*¹⁶

Bu hadiste namazda dirseklerini yere dayayan kişiler ön ayaklarını yere seren köpeğe benzetilmiştir. Böylece namazda yapılacak olan bu davranışın çirkinliği somut bir şekilde ortaya konmuştur. Ayrıca dirseklerini yere yayma konusunda metafor olarak ilk akla gelen hayvan

¹³ Müslim, Salât, bab 27, h.n. 430, s. 168.

¹⁴ el-Câhız, *Kitâbu'l-hayevân*, c. I, s. 102.

¹⁵ Âraf, 176.

¹⁶ Buhârî, Ezan, bab 141, h.n. 822, s. 180.

köpektir. Çünkü Kuran-ı Kerim’de de Kehf Suresi 18. âyetinde de köpeğin mağaranın girişinde ayağını uzatmasından bahsedilmiştir. Bu benzetmede ayrıca namazdaki dalgınlık haline de bir telmih vardır. Çünkü köpekler genelde uyuyacakları zaman ayaklarını yere sererek uzanırlar. Dolayısıyla bu şekilde namazın ruhuna yakışmayan secdenin, kişiyi namazda gaflete götürebileceğine de işaret vardır. Ayrıca dinin en önemli ibadetlerinden birisi olan namazın önemini sahabeye kavratma açısından köpek metaforu üzerinden yapılan somutlaştırma daha da etkili olmuştur. Böylece sahabenin zihnindeki köpek görüntüsü ile namaza gereken önemi vermeme arasında bir bağlantı kurularak anlamın daha da müşahhas olarak kavranması sağlanmıştır.

Bu konuda verilebilecek diğer bir örnek de şu hadistir:

Abdullah b. Abbas’tan (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Hibesinden (bağışından) dönen kimse (yemek için) kusmuğuna geri dönen köpek gibidir.”*¹⁷ Bu hadiste yaptığı hibe ya da bağıştan dönme kusmuğuna dönen köpeğin durumuna benzetilmiştir. Dolayısıyla bu ifadede teşbihi temsil sanatı kullanılmıştır. Bu metafor özelinde Hz. Peygamber Müslümanlara yüksek bir kişilik özelliğini dikkat çekici bir benzetme ile aktararak, hibeden geri dönmenin çirkinliğini gayet somut bir şekilde ifade etmektedir. Bu benzetme ile muhatapların zihninde söz konusu davranışın çirkinliği, kusmuğuna geri dönen bir köpek manzarası canlandırılarak gayet etkili bir somutlaştırma örneği sergilenmiştir.¹⁸

2.4. Eşek metaforu kullanılarak yapılan somutlaştırma

Eşek metaforik anlatımlarda çokça kullanılan bir hayvandır. Çünkü eşek, insanların tarihin ilk dönemlerinden beri tanıdığı ve evcilleştirip günlük hayatlarında kullandıkları hayvanlardan birisidir. Hz. Peygamber dönemi Arapların hayatında yer alan eşek, Kuran’da ve hadislerde sahip olduğu bazı özellikler sebebiyle zaman zaman benzetme aracı olarak kullanılmıştır.¹⁹ Eşek metaforu, Arapçada daha çok korkaklık, kötü ses gibi olumsuz vasıflar için kullanılmaktadır. Bu kullanıma örnek olarak aşağıdaki hadis verilebilir:

أَمَا يَخْشَى الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ أَنْ يَحْوَلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ؟

Ebû Hureyre’den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Sizden biriniz namazda imandan önce başını kaldırdığı zaman Allah’ın başını eşekbaşına çevirmesinden korkmuyor mu?”*²⁰

Yukarıdaki hadiste İslam’ın temel direklerinden olan namaz ibadetinin ifası hususunda gösterilmesi gereken hassasiyet, gayet beliğ bir benzetme ile ortaya konmuştur. Özellikle cemaatle kılınan namazda imama uymanın ne kadar önemli olduğu hususu eşek metaforu kullanılarak yapılan bir somutlaştırma ile daha vurgulu bir şekilde ifade edilmiştir. Bu hadisteki ifadelerin edebî tahlili sadedinde ilk olarak Hz. Peygamber’in soru ile başlaması dikkat çekmektedir. Çünkü hadisin metninde yer alan *أَمَا* ifadesi olumsuz soru olduğu için ikrar yani muhatabın kafasında yer alan kanaati güçlendirme içindir. Dolayısıyla ifadenin devamında yer alan eşek benzetmesine daha fazla vurgu yapılmış olmaktadır. Ayrıca hadisin metninde yer alan

¹⁷ Buhârî, Hibe, bab 30, h.n. 2641, s. 544. Benzer lafızlarla Müslim, Hibât, bab 1, h.n. 1620, s. 630.

¹⁸ el-Câhız’ın belirttiğine göre Cahiliye döneminde de hibesinden geri dönme, yukarıda bahsedilen köpek benzetmesi ile ifade edilmekte idi. bkz. el-Câhız, *Kitâbu ’l-hayevân*, c. I, s. 279.

¹⁹ Kuran’da benzetme unsuru olarak eşeğin kullanıldığı ayetler şunlardır: Müddessir, 50-51, Lokman, 19.

²⁰ Müslim, Salât, bab 25, h.n. 427, s. 167, 168. “...ya da suretini eşek suretine...” ilavesi ile Buhârî, Ezân, bab 53, h.n. 691, s. 156.

الَّذِي ismi mevsülü kendisinden sonra gelen cümleye dikkat çekmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla burada şahıs yerine genel bir mana bildiren ismi mevsül ile fiilin kendisine vurgu yapılmıştır. Soru ile ismi mevsülün birlikte kullanılması ile ortaya çıkan vurgulu ifade eşek benzetmesi ile tamamlanarak mesaj muhataplara gayet etkin ve kalıcı bir üslup ile aktarılmış olmaktadır. Hz. Peygamber bu anlatımında tehdit ve caydırma içeren bir üslup kullanarak muhataplarını imama uyma konusunda dikkatli olmaya çağırmaktadır. Bu tehdit ve caydırıcılığı sağlayan asıl unsur; Allah'ın bu şekilde davranan kişilerin başlarını eşekbaşına çevirme korkusudur. Daha açık bir ifade ile bu cümlede benzeyen; imamdan önce başını secdeden kaldıran kişilerin başları, benzetilen ise eşekbaşdır. Ayrıca bu ifadede benzetme edatı kullanılmadığı için ortaya çıkan teşbihi belîğ ile bu kişilerin başları ile eşekbaşının neredeyse aynı olduğu hisas ettirilmektedir. Bilindiği üzere teşbih çeşitleri içerisinde en vurgulu ve etkili olan teşbihi belîğdir. Çünkü bu teşbihte benzetilen ile benzeyen arasında benzetme yönü ve teşbih edatı hafzedildiği için müşebbeh ile müşebbeh bihin neredeyse aynı olduğu anlamı vardır. Bu ifadelerdeki caydırıcılık biraz önce bahsedilen anlatımlarla birleşerek muhatabın zihninde somut bir şekilde tecessüm eden eşekbaşı metaforu ile birleşerek sadece secdede değil namazın rükû, kıyam vb. diğer unsurlarında da aynı hassasiyeti göstermenin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu hadiste Hz. Peygamber'in benzetme unsuru olarak kullandığı canlıları gösteren kelime seçimlerindeki incelik ve edebî üstünlük de göze çarpmaktadır. Çünkü eşekbaşı çirkinlik açısından seçilebilecek en uygun müşebbeh bihtir. Ayrıca insanın en şerefli azası olan başın seçilmesi de manidardır.

2.5. Kelerin somutlaştırma için kullanılması

Bir kertenkele türü olan keler çölde yaşayan ve Arapların çok iyi tanıdığı hayvanlardan bir tanesidir. Aşağıdaki hadiste istiare-i temsiliyye kullanılarak somutlaştırmanın çarpıcı bir örneği ortaya konmuştur:

Ebû Said el-Hudrî'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Sizler karış karış, arşın arşın sizden öncekilerin yolunu izleyeceksiniz (onların inançları ve yaşayışlarını ölçü edineceksiniz.) İnsanın giremeyeceği küçük bir keler (kertenkele) deliğine girecek olsalar, siz de onları takip edeceksiniz.”* (Hz. Peygamberin gelecekle ilgili bu ürpertici açıklaması üzerine biz sahabiler) sorduk: *“Ya Resûlellah! (İzlerini takip edeceğimiz bu topluluklar) Yahûdiler ve Hristiyanlar mı olacak?”* Şöyle buyurdu: *“Ya başka kimler olacaktı?”*²¹

Bu hadiste Hz. Peygamber Müslümanların Yahudî ve Hristiyanların İslam'ın ruhuna uymayan birtakım yanlış ve batıl inanış ve davranışlarına uymalarını, keler deliğine varıncaya kadar onların adımlarını takip etmeye benzetmiştir. Dolayısıyla bir suretin, aralarındaki benzerlik alakası nedeni ile başka bir suret yerinde kullanılması söz konusu olduğu için bu anlatımda istiare-i temsiliyye vardır. Ayrıca keler deliğine girme metaforu, peşinden gitme olgusunun ne kadar ileri derecede olduğunu göstermektedir. Ayrıca keler benzetmesi ile peşinden gitme konusunda mübalağa maksadı ile kullanılarak somut bir şekilde mesele ortaya konmuş olmaktadır.

Sonuç

²¹ Buhârî, Ehâdîsu'l-Enbiyâ, bab 50, h.n. 3456, s. 733. Müslim, İlim, bab 3, h.n. 2669, s. 1029.

Hız. Peygamber'in üslubu gayet canlı, dinamik ve etkilidir. Ayrıca bu üslup Hız. Peygamber'in sünnetinin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Onun ifade kabiliyetini yansıttığı dikkat çekici alanlardan birisi de zaman zaman kullandığı metaforik ifade biçimleridir. Hız. Peygamber soyut olaylar ve olgular ile ön plana çıkan özelliklerini dikkate alarak hayvanlar arasında benzerlik ilgisi kurarak somutlaştırma anlatım tekniğini kullanmıştır. Bu kullanım ifadesinin muhataplar tarafından daha açık ve net bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Hız. Peygamber'in kullandığı bu üslup sadece kendisine özgü değil, ayrıca Kur'an'ın ve kendi döneminde yaşayan insanların ifadelerinde başvurdukları bir kullanımdır.

Son olarak somutlaştırma özelinde Hız. Peygamber'in üslubunu ele alan daha geniş kapsamlı çalışmaların yapılması hadisleri anlama noktasında özellikle belagat-hadis ortak alanı kapsamında önemli katkılar sağlayacaktır.

Kaynakça

Aksan, Doğan, (1998). *Her yönü ile dil*. Ankara: T.D.K. Yayınları.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, (t.y.) *Sahîhu'l-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Erkâm.

el-Câhız, *Kitâbu'l-hayevân*. (1965). Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî.

Hazar, Mehmet, (2014). *Türkçe (sözlük) anlam bilimi-I*. Konya: Eğitim Yayınevi.

İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.

Korkmaz, Zeynep, (1992). *Gramer terimleri sözlüğü*, Ankara: T.D.K. Yayınları.

Müslim b. Haccâc, (2011). *Sahîhu'l-Muslim*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

et-Tehânevî, Muhammed Ali, (1996). *Keşşâfu istilâhâti'l-funûn ve'l-ulûm*. Beyrut: Mektebetu Lubnân Nâşirûn.

et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, (1985). *el-Câmiu's-sahîh*, Kahire: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî.

VAİZLERİN İŞ DOYUM DÜZEYLERİ (AKDENİZ BÖLGESİ ÖRNEĞİ)

Dr. Zeynep YÜKSEL

Diyanet İşleri Başkanlığı-Kırıkale

Öz

Bu çalışmanın amacı, vaizlerin iş doyum düzeylerini tespit etmektir. Bu amaçla Diyanet İşleri Başkanlığı'nda 2015-2016 yıllarında Akdeniz Bölgesinde görev yapan vaizlerden tesadüfi örneklem yoluyla seçilmiş 85 vaiz araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Araştırmada nicel veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından geliştirilen iş doyum ölçeği örneklem grubundaki vaizlere uygulanmıştır. Vaizlere yönelik olarak iş doyum ölçeği geliştirilirken uzman görüşü alınmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla faktör analizi ve güvenilirlik analizi yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirlik değeri 0,889 olarak bulunmuştur.

Araştırmada vaizlerden elde edilen iş doyum puanları unvan, eğitim durumu, DİB'da görev süresi, meslek seçim nedeni durumlarına göre farklılaşmaktadır. Vaizlerin iş doyum puanı ortama değeri 93,3412 olarak bulunmuştur. Bu durum vaizlerin iş doyumlarının ortalama değerinde olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İş Doyumu, Yaygın Din Eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı, Vaiz.

* Bu makale Vaizlerin İş Doyum Düzeyleri, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezinin (Ankara 2017) verileri kullanılmıştır. Makale, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda tebliğ olarak sunulmuştur.

301

Abstract:

The aim of the study is to determine job satisfaction levels of preachers. For this purpose, 85 selected preachers via random sampling in preachers serving in the Presidency of Religious Affairs between the years of 2015-2016 constitute the sample of the study.

Quantitative data collection techniques were used in the research. Job satisfaction scale developed by the researcher were examined the preachers in the sample group. In the process of developing job satisfaction scale, experts' opinion was taken. In order to ensure construct validity and reliability, factor and reliability analysis were applied. Reliability coefficient value (Cronbach's Alpha) was calculated as 0,889.

Job satisfaction points getting from preachers vary to title, educational status, state of studying graduate researches, reason of choosing the profession. Average value of preachers' job satisfaction points is calculated as 96.8982. In this case shows that job satisfaction of preachers is on the average.

Keywords: Job satisfaction, non-formal religious education, Presidency of Religious Affairs, preacher.

1. Giriş:

İnsanlar hayatlarının oldukça büyük bir bölümünü örgütlerde geçirmektedirler. Bireylerin örgütlerde geçirdikleri zamanın nasıllığı iş yaşamlarıyla birlikte sosyal yaşamlarını da

etkilemektedir. Örgütlerde geçen bu zaman, bireyde bazı tutumların gelişmesine sebep olmaktadır. İş doyumunu olarak ifade edilen bu tutumlar, duygusal, bilişsel ve davranışsal özelliklerden oluşmaktadır.¹ Çalışma hayatlarında olumlu tutum geliştiren, diğer bir ifadeyle iş doyumunu sağlayan bireyler, sosyal ve aile yaşamlarında da olumlu bir tutum içerisinde olmaktadır.

İş doyumunu, aynı zamanda çalışanların iş yaşamından beklentilerini ne kadar elde ettiklerine ilişkin algılarının bir sonucudur.² İş doyumunu bireylerin işlerinden memnuniyet derecesi olarak da tanımlanmaktadır.³ Başka bir tanıma göre ise iş doyumunu, kişinin işini değerlendirmesi sonucu hissettiği pozitif duygulardır.⁴

İnsanların işleriyle ilgili sahip olduğu birtakım beklentiler hem işverenlerden hem de örgütten adil bir geri dönüt şeklinde olmaktadır. Çalışanın geri dönüt olarak aldığı karşılık, toplumsal anlamda kabul görmüş ölçüler ve değerlerle uyumlu olduğunda çalışanın doyuma ulaşabileceğini söyleyebiliriz. Çalışanlar geri dönüt olarak sadece maddi beklentiler içerisinde değildirlir. Çalışanın fiziksel çalışma koşulları, çalışma arkadaşlarıyla kurdukları ilişkiler veya çalışma süresinin uygunluğu da iş yaşamından beklentileri içerisinde değerlendirilebilir. İş görenin, örgütsel çıktılarının dağılımının adil yapıldığına olan inancı iş doyumunu artırabilir. İş doyumunu ya da doyumunsuzluğu, çalışanların işlerine, iş ortamlarına ya da iş arkadaşlarına yönelik duygu düşünce ve davranışlarının bir sonucu olan, işlerine yönelik genel bir tutumu ifade etmektedir.⁵ Bu tutumu etkileyen faktörlerin etki oranı kişilere göre değişse de çalışma yaşamında adaletin gözetilmesi hususu herkes tarafından hemen aynı düzeyde önemsenmektedir.⁶

İş doyumundaki azalmalar genellikle huzursuzluk, gerginlik, öfke, anksiyete, depresyon, yorgunluk gibi durumlar ve fizyolojik sorunların oluşumuna sebebiyet verir. Bu sorunların iş yaşamına etkisi ise iş veriminde düşüş, hata yapımında artış, sorunlara ve sorumluluklara karşı duyarsızlaşma, iş yaşamında çatışma ve saldırganlık gibi davranışlar şeklinde kendini gösterebilmektedir. İş doyumunu yüksek olan çalışanlar ise görevlerinin gereklerini en iyi biçimde yapabilmek için gayret gösterirler.⁷ İş doyumuna ulaşmış çalışanlar aynı zamanda örgüte bağlılık, görevlerinde yüksek performans sağlama gibi davranışlar sergilerler.⁸ İş doyumunu sonucu ortaya çıkan bu davranışlar, bireyin örgüt içinde, sahip olduğu görev dolayısıyla örgütün amaçlarının gerçekleşmesine ve toplumsal gelişime katkı sağlayacaktır.

¹ Joseph Reitz, *Behavior in Organizations*, 1987; Aktaran; Canan Çetinkanat, *Örgütlerde Güdülenme ve İş Doyumu*, Anı Yayıncılık, Ankara 2000, s. 1.

² Luthans Fred, *Organizational Behavior*, Singapore,1992, s.114.

³ Esin Tezer, “İş Doyumu Ölçeğinin Güvenilirlik ve Geçerliliği”, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, C. II, S. 16, s. 33.

⁴ E.A Lock, *The Nature and Causes of Job Satisfaction*. In M. Dunnette (Ed.), *Handbook of Industrial and Organizational Psychology* (s.1297-1349). Chicago, IL: Rand McNally, 1976, s. 1300, Aktaran; Esra Özcan Dinç, *Kişilik Bakış Açısından Örgüt Yapısı ve İş Tatmini*, Beta Yayınları, İstanbul 2011, s. 108.

⁵ Tarık Solmuş, *İş Yaşamında Duygular ve Kişilerarası İlişkiler*, İstanbul, Beta Basım, 2004, s. 186.

⁶ Muhrrem Alparslan Kurudilek, *Örgütsel Adalet Algısı ve İş Doyumu İlişkisi; Doğu Anadolu Bölgesi Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü Çalışanları Üzerinde Bir Çalışma*, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Spor Sağlık Bilimleri Anadalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2014, s. 17.

⁷ Terry A. Beehr, Jhon E. Newman, ‘Job Stress Employee Health and Organizational Effectiveness: A Facet Analysis, Model and Literature Review’, *Personel Psychology*, 1978, S. 31, s. 667.

⁸ Dinç, s. 117-119.

Eğitim alanında çalışanlar için iş doyumunun yüksek olması eğitim performansını olumlu yönde etkileyecektir. Örgün eğitim için olduğu kadar yaygın eğitim için de durum böyledir.

Yaygın eğitimin etkin olduğu alanlardan biri de yaygın din eğitimidir. Yaygın din eğitimi ülkemizde resmi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı yaygın din eğitimi faaliyetlerini camilerde vaaz ve hutbelerle, cami dışında da konferans ve panellerle, basılı ve görsel yayınlarla ve kurslarla yürütmektedir. Bu eğitim faaliyetlerinden vaazlar, yaygın din eğitiminde önemli bir yere sahiptir. Vaazlar, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görevlendirilen vaizler tarafından verilmektedir.

Vaiz, camilerde veya gerektiğinde ceza ve tevkif evleri, çocuk ıslahevleri, güçsüzler yurdu, öğrenci yurdu, hastane, fabrika vb. yerlerde vaaz eden⁹, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmet alanlarında irşat, rehberlik, inceleme ve araştırma yapan görevlidir.¹⁰ Vaizlerin görev alanının çeşitliliği sunulan hizmetlere ulaşılan insan sayısının da fazla olması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Alanla ilgili eğitimin etkili bir şekilde yürütülmesinde ise vaizler önemli bir konuma sahiptirler. Vaizlerin bilgi becerilerinin yanında iş yaşamlarından beklentileri ve çalışma ortamlarında yaşadıkları onların motivasyonunu olumlu ya da olumsuz olarak etkilemektedir. İş yaşamında karşılaşılan durumlar olumsuz olduğunda veya iş yaşamından beklentiler karşılanmadığında etkili bir hizmet sunulamayacaktır. Dolayısıyla vaizlerin iş doyumunu etkili bir yaygın din eğitiminin verimliliği açısından önemlidir.

2. Araştırmanın Problemi, Amacı, Önemi ve Yöntemi:

“Akdeniz Bölgesindeki Vaizlerin iş doyum düzeyi nedir?” sorusu araştırmanın problem cümlesidir. Araştırmada 2015-2016 yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Akdeniz Bölgesinde çalışan vaizlerden tesadüfi örnekleme yoluyla seçilmiş vaizlerin iş doyum düzeyleri tespit edilerek bu doyumunu etkileyen faktörler alan araştırmasıyla değerlendirilmiştir.

303

Çalışanların iş doyumunu konusunda olumlu tutum geliştirebilmeleri için iş doyum boyutları açısından çalışanların beklentilerinin karşılanmış olması gerekmektedir. İş doyum boyutları iş doyumuna etki eden faktörlerdir. Bunlar bireysel faktörler olabildiği gibi örgütten kaynaklanan faktörler de olabilmektedir.

İş, insanların yaşamlarını sürdürebilmeleri, temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için insan hayatında önemli bir yere sahiptir. İş, aynı zamanda kişinin yeteneklerini kullanarak yaptıkları sonucunda doyuma ulaşmasını sağlayan ve kişinin yeteneklerinin gelişmesine katkı sağlayan bir etkidir. Kişi iş hayatına başladıktan sonra almış olduğu eğitim, yeterlikleri doğrultusunda işinden beklentileri oluşmaya başlar. Çalışan birey; çalışma ortamı, çalışma şartları, maaş, ödül gibi hususlarla bu beklentilerinin karşılanmasını ister. Bireyin işinden beklentilerinin karşılanması aynı zamanda işinden doyum sağlaması sonucunu ortaya çıkaracaktır. İş doyumunu gerçekleştiren çalışanın ise üretime ve verimliliğe olan katkısı artacaktır.

Yaygın din eğitimi bireyin hayatına sağladığı sürekli katkıdan dolayı önem arz etmektedir. Bu eğitimin bir parçası olan vaazlar da muhatap kitlenin gelişimi açısından önemlidir. Vaizlerin işiyle ilgili yaşadıkları durumlar görevlerini yerine getirme motivasyonunu olumlu veya olumsuz olarak etkilemektedir. Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak görev

⁹www2.diyane.gov.tr/HukukMusavirligi/Mevzuat/Mulga/görevde_calisma_yonergesi.pdf,(ErişimTarihi: 20.10.2015).

¹⁰ DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun, Md. 12.

yapan vaizlerin de iş doyum düzeyi yaygın din eğitiminde etkinliğin sağlanması açısından önem arz etmektedir.

Yaygın din eğitiminde önemli bir yere sahip olan vaizlerin görev alanları oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında görevli olmalarının yanı sıra ceza ve tevkif evleri, çocuk ıslahevleri, güçsüzler yurdu, öğrenci yurdu, hastane, fabrika vb. yerlerde de aktif bir şekilde görev almaktadırlar. Vaizlerin görev alanlarının çeşitli olması onların birden fazla alanda da yetkin olması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Vaizin yetişkin din eğitimi alanında eğitici olmasının önceliği yanında çocuk ıslah evlerinde, öğrenci yurtlarında, cezaevlerinde, kadın sığınma evlerinde vb. görev yapmaları onların muhatap kitleye etkili bir şekilde hitap etme kabiliyeti geliştirmesini beraberinde getirmektedir. Yapılan yaygın eğitimin etkililiği açısından zorunluluk haline geldiğini söyleyebileceğimiz bu durum vaizlerin iş doyumunu da etkilemektedir.

Araştırmada vaizlerin iş doyum düzeylerinin bağımsız değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmektedir. Bu amaçla araştırmada ilişkisel tarama modeli¹¹ kullanılmıştır. Bu doğrultuda ‘Vaizlerin İş Doyum Anketi’ kullanılarak veriler toplanmış, hipotezler sınanmıştır.

‘Vaizlerin İş Doyum Anketi’nde iş doyum durumlarını tespit etmek amacıyla yedi alt boyut bulunmaktadır. Vaizlerin İş Doyum Anketi alt boyutları; İşe Bakış Açısı, İşe Yüklenen Değer, Maaş, Çalışılan Kurumda Kişilerarası İlişkiler, İş Niteliği ve Fiziksel Koşullar, Gelişme Olanakları, İş Seviyesi ve Kariyer Olanaklarıdır. Bağımsız değişkenler ise, yaş, cinsiyet, ikamet süresi, görev yapılan bölge, görev yeri, unvanı, eğitim durumu, Diyanet İşleri Başkanlığı haricinde başka bir kurumda çalışma durumu, Diyanet İşleri Başkanlığında görev süresi, vaizlik süresi, lisansüstü çalışma yapma durumu, meslek seçim nedeni, medeni durumu, eşin çalışma durumu, ailenin aylık toplam geliri, ev durumu, iş yaşamında bedensel ve ruhsal gerilim hissetme durumu, başka bir kurumda çalışmayı isteme durumu, hizmet içi eğitime katılma durumu ve ihtisas merkezi mezunu olma durumudur. Araştırmada çalışanlardan elde edilen iş doyum puanları ile bağımsız değişkenler arasında anlamlı farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

Çalışmada kullanılan veri toplama aracında, demografik bilgilerinin yanında katılımcıların iş yaşamında edindikleri iş doyum düzeyini ölçmek amacıyla “Vaizlere Yönelik İş Doyum Anketi”nden faydalanılmıştır. Vaizler, yaygın din eğitiminin önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. Yaygın din eğitimi ve iş doyumunu açısından değerlendirildiğinde vaizlerin iş doyumunu ölçmek amacıyla Minnesota gibi hazır iş doyum ölçeklerinden yararlanılmamıştır. Yaygın din eğitimi alanında görev yapan vaizlere yönelik olarak geliştirilen “Vaizlerin İş Doyumu Ölçeği”nin geliştirilmesi aşamasında yaygın din eğitimi alanı ve eğitim alanı ile ilgili literatür taranmıştır. Çalışma alanlarının birbirine benzer olması sebebiyle hem eğitim alanında hem de yaygın eğitim alanında hazırlanmış iş doyum ölçeklerinden faydalanılarak bir madde havuzu oluşturulmuştur. Oluşturulan madde havuzundaki sorular vaizlerin çalışma alanlarına göre uyarlanmıştır. Sonraki adımda kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla uzmanların görüşüne başvurulmuştur. Ayrıca konu ile ilgili olarak akademisyenler, uzmanlar ve vaizler ile görüşülerek iş doyumuna etki edebilecek sorular da madde havuzuna eklenmiş, iş doyumuna uygun olmadığı düşünülen sorular madde havuzundan çıkarılmıştır. Vaizlerin İş Doyumu

¹¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayınları, Ankara, s.79-81.

ölçeğinin geçerliği ile ilgili olarak kapsam geçerliğinin yanı sıra güvenilirlik analizi ve yapı geçerliği ile ilgili gerekli analizler yapılmıştır.

Vaizlerin iş doyumuna yönelik hazırlanan iş doyum ölçeğinden elde edilen veriler SPSS 15 For Windows programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde öncelikle vaizlerin iş doyum puanları incelenmiştir. İş doyum puanlarının bağımsız değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığı değerlendirilmiştir. İş doyum ölçeğinde iş doyumunun hesaplanmasında Tablo 1'de gösterilen değerler dikkate alınmıştır.

Tablo Hata! Belgede belirtilen stilde metne rastlanmadı.. İş Doyum Ölçeği Puan Sınırları

İş Doyum Derecesi	Puan	Puan Sınırı
Hiç Memnun Değilim	1	1-1,80
Memnun Değilim	2	1,81-2,60
Ne Memnunum Ne Memnun Değilim	3	2,61-3,40
Memnunum	4	3,41-4,20
Oldukça Memnunum	5	4,21-5

3. Çalışma Grubunun Betimsel Özellikleri

Diyanet İşleri Başkanlığı'nda 2015-2016 yıllarında Akdeniz Bölgesinde görevde olan vaizlerden tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen vaizlerden oluşan çalışma grubunu toplamda 85 vaiz oluşturmaktadır. Çalışma grubuna dâhil olan vaizlerin cinsiyet, yaş, görev yaptığı il, görev yerleri (il, ilçe), unvan, eğitim durumu, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çalıştıkları ve vaiz olarak çalıştıkları süre, medeni durumları, başka bir kurumda çalışmayı isteme durumları ile hizmet içi eğitime katılma durumları aşağıda betimsel olarak ifade edilmiştir.

305

Tablo 2. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Yaş Durumları

	Sayı (N)	Yüzdellik (%)
28,00	1	1,2
29,00	1	1,2
30,00	5	5,9
31,00	3	3,5
32,00	5	5,9
33,00	4	4,7
34,00	2	2,4
35,00	3	3,5
36,00	3	3,5
37,00	7	8,2
38,00	7	8,2
40,00	20	23,5
41,00	2	2,4
42,00	7	8,2
43,00	4	4,7
44,00	2	2,4
48,00	2	2,4

50,00	1	1,2
51,00	2	2,4
53,00	1	1,2
Total	82	96,5
Kayıp Değer	3	3,5
Toplam	85	100,0

Akdeniz Bölgesinde çalışmaya katılan vaizlerin yaş durumları Tablo 2’de gösterilmiştir. Buna göre vaizler 28-53 yaşları arasında değişmektedir. Bununla birlikte çalışma grubu, %23,5 oranıyla 40 yaşındaki vaizlerden oluşmaktadır.

Tablo 3. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Cinsiyet Durumları

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Kadın	24	28,2
Erkek	61	71,8
Topla	85	100,0

Tablo 3’te görüldüğü üzere çalışmaya katılan vaizlerin %71,8’i erkek, %28,2’si ise kadın vaizlerden oluşmaktadır.

Tablo 4. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Buldukları Şehirde İkamet Süreleri

306

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
,75	1	1,2
1,00	7	8,2
1,50	1	1,2
2,00	25	29,4
3,00	14	16,5
3,50	2	2,4
4,00	13	15,3
5,00	2	2,4
6,00	2	2,4
7,00	2	2,4
9,00	1	1,2
10,00	3	3,5
13,00	4	4,7
20,00	2	2,4
28,00	1	1,2
33,00	2	2,4
34,00	1	1,2
42,00	1	1,2
43,00	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 4'te çalışmaya katılan vaizlerin buldukları şehirde ne kadar süre ile ikamet ettikleri gösterilmektedir. Buna göre vaizlerin buldukları şehirde ikamet etme süreleri 8 ay ile 43 yıl arasında değişmektedir.

Tablo 5. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Görev İlleri

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Adana	23	27,1
Antalya	37	43,6
Burdur	1	1,2
Hatay	3	3,5
Isparta	3	3,5
Kahramanmaraş	1	1,2
Kilis	6	7,1
Mersin	9	10,6
Osmaniye	2	2,4
Toplam	85	100,0

Tablo 5'te çalışmaya katılan vaizlerin görev yaptıkları iller gösterilmiştir. Çalışma grubundan %43,6'sı Antalya ilinde görev yapmakta iken %27,1'i Adana ilinde görev yapmaktadır. Vaizlerin çalışmaya katıldıkları il yoğunlukları sırasıyla Kilis, Hatay, Isparta, Osmaniye, Burdur ve Kahramanmaraş'tır.

Tablo 6. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Görev Yerleri

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
İl	50	58,8
İlçe	35	41,2
Toplam	85	100,0

Tablo 6'da çalışmaya katılan vaizlerin görev yerleri gösterilmiştir. Buna göre vaizlerin %58,8'i ilde görev yaparken %41,2'si ise ilçede görev yapmaktadır.

Tablo 7. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Unvanları

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Baş Vaiz	2	2,4
Uzman Vaiz	4	4,7
Vaiz	46	54,1
Cezaevi Vaizi	33	38,8
Toplam	85	100,0

Tablo 7'de çalışmaya katılan vaizlerin unvanları gösterilmiştir. Buna göre; %54,1'i vaiz, %38,8'i cezaevi vaizi, %4,7'si Uzman Vaiz, %2,4'ü ise Baş Vaiz unvanına sahiptirler.

Tablo 8. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Eğitim Durumları

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
İlahiyat Fakültesi	58	68,2
İLİTAM	9	10,6
Yüksek İslam Enstitüsü	1	1,2
Lisansüstü	17	20,0
Toplam	85	100,0

Tablo 8’de çalışmaya katılan vaizlerin %68,2’si İlahiyat Fakültesi, %20’si lisansüstü, %10,6’sı İLİTAM, %1,2’si ise Yüksek İslam Enstitüsü mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Diyanet Haricinde Çalışma Durumları

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Evet	14	16,5
Hayır	71	83,5
Toplam	85	100,0

Tablo 9’da çalışmaya katılan vaizlerin Diyanet İşleri Başkanlığı haricinde başka bir kurumda çalışma durumları gösterilmiştir. Buna göre vaizlerin %83,5’i başka bir kurumda çalışmazken %16,5’i ise başka bir kurumda çalışmışlardır.

Tablo 10. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Diyanet Haricinde Çalıştıkları Kurumlar

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Diyanet Harici Çalışmayanlar	72	84,7
MEB	9	10,6
Memur	2	2,4
Özel Sektör	1	1,2
Özel Sektör İdareci	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 10’da çalışmaya katılan vaizlerden Diyanet İşleri Başkanlığı haricinde başka bir kurumda çalışanların çalıştıkları kurumlar gösterilmiştir. Tablo 10’a göre vaizler Milli Eğitim Bakanlığı’nda, memur olarak ve özel sektör alanlarında görev almışlardır.

Tablo 11. Çalışmaya Katılan Vaizlerin DİB’da Görev Süresi

Görev Yapılan Yıl	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
2,00	1	1,2
3,50	2	2,4
4,00	1	1,2
5,00	5	5,9

6,00	2	2,4
7,00	2	2,4
8,00	9	10,6
9,00	7	8,2
10,00	9	10,6
11,00	7	8,2
12,00	7	8,2
13,00	14	16,5
14,00	2	2,4
15,00	13	15,3
19,00	1	1,2
23,00	1	1,2
25,00	1	1,2
30,00	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 11’de çalışmaya katılan vaizlerin DİB’da görev yaptıkları süre gösterilmiştir. Buna göre Akdeniz Bölgesindeki vaizlerden en çok %16,5 oranla 13 yıl görev yapan 14 kişi bulunurken en az ise %1,2 oranında görev yapan vaizler bulunmaktadır.

Tablo 12. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Vaizlik Süresi

Vaizlik Süresi	Sayı (N)	Yüzdelerik (%)
1,50	7	8,2
2,00	35	41,2
2,50	1	1,2
3,00	11	12,9
3,50	1	1,2
4,00	6	7,1
6,00	3	3,5
7,00	4	4,7
9,00	2	2,4
10,00	4	4,7
11,00	4	4,7
12,00	1	1,2
13,00	2	2,4
15,00	3	3,5
30,00	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 12’de vaizlerin vaizlik süreleri gösterilmiştir. Akdeniz Bölgesinde görev yapan vaizlerden en çok 30 yıl en az ise 1,5 yıl vaizlik yapan çalışanlar bulunmaktadır.

Tablo 13. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Lisansüstü Çalışma Yapma Durumları

	Sayı (N)	Yüzdelik (%)
Evet	40	47,1
Hayır	44	51,8
Toplam	84	98,8
Kayıp Değer	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 13'te vaizlerin lisansüstü çalışma yapma durumları gösterilmiştir. Buna göre vaizlerin %51,8'i lisansüstü çalışma yaptığını %47,1'i ise lisansüstü çalışma yapmadığını ifade etmişlerdir.

Tablo 14. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Lisansüstü Çalışma Yaptıkları Alan

Tablo 14'te Akdeniz Bölgesinde görev yapan vaizlerin lisansüstü çalışma alanları gösterilmiştir.

	Sayı (N)	Yüzdelik (%)
Yüksek Lisans Yapmayanlar	47	55,3
Arap Dili	2	2,4
Arap Dili ve Edebiyatı	6	7,1
Din Psikolojisi	1	1,2
Hadis	11	12,9
İslam Hukuku	3	3,5
İslam Mezhepleri Tarihi	1	1,2
Kelam	2	2,4
Mezhepler Tarihi	1	1,2
Tasavvuf	1	1,2
Tefsir	10	11,8
Toplam	85	100,0

310

Tablo 15. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Meslek Seçim Nedenleri

	Sayı (N)	Yüzdelik (%)
Bu mesleği sevdiğim için	28	32,9
Ailemin/Çevrem Etkisi ile	2	2,4
Manevi yönden tatmin edici olduğu için	9	10,6
Karakterime uygun bir meslek olduğu için	2	2,4
Bu meslekte kendimi yeterli hissettiğim için	7	8,2
Çalışma Şartları uygun olduğu için	1	1,2
Tesadüfen	4	4,7
Diğer	2	2,4
Toplam	55	64,7
Kayıp Değer	30	35,3
Toplam	85	100,0

Tablo 15’te çalışmaya katılan vaizlerin meslek seçim nedenleri gösterilmiştir. Tablo 15’e göre vaizlerin %32,9’u mesleği sevdiği için, % 10,6’sı manevi yönden tatmin edici olduğu için, %8,2’si kendisini vaizlik mesleğinde yeterli hissettiği için, %4,7’si tesadüfen, %2,4’ü ailenin/çevrenin etkisi ile ve karakterlerine uygun bir meslek olarak düşündükleri için, % 1,2 si ise çalışma şartları uygun olduğu için mesleği seçtiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 16. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Medeni Durumları

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Evli	79	92,9
Bekâr	5	5,9
Ayrılmış	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 16 ‘da çalışmaya katılan vaizlerin %92,9’unun evli, %5,9’unun bekar ve %1,2’sinin eşinden ayrılmış olduğu gösterilmiştir.

Tablo 17. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Eşlerinin Çalışma Durumları

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Evet	41	48,2
Hayır	38	44,7
Toplam	79	92,9
Kayıp Değer	6	7,1
Toplam	85	100,0

311

Tablo 16’da çalışmaya katılan evli vaizlerden eşlerinin çalışma durumları gösterilmiştir. Buna göre evli vaizlerin eşlerinin %48,2’si çalışırken %44,7’si çalışmadığı görülmektedir.

Tablo 18. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Eşlerinin Mesleği

Tablo 18’de Akdeniz Bölgesinde çalışmaya katılan vaizlerin eşleri çalışanların eşlerinin mesleği gösterilmiştir.

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Eşi Çalışmayan veya mesleğini belirtmeyenler	48	56,5
Akademisyen	2	2,4
Araştırma Görevlisi	1	1,2
Cezaevi Vaizi	1	1,2
İmam	2	2,4
Kuran Kursu Öğreticisi	11	13,0
Memur	1	1,2
Müftü	2	2,4
Okul Müdürü	1	1,2
Öğretmen	15	17,6
Vaiz	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 19. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Ailelerinin Aylık Toplam Gelirleri

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
2500,00	5	5,9
2510,00	2	2,4
2750,00	2	2,4
2800,00	1	1,2
2900,00	2	2,4
3000,00	7	8,2
3200,00	1	1,2
3250,00	1	1,2
3270,00	1	1,2
3300,00	5	5,9
3350,00	2	2,4
3400,00	1	1,2
3500,00	4	4,7
3750,00	1	1,2
3800,00	2	2,4
4000,00	11	12,9
4500,00	4	4,7
4600,00	2	2,4
5000,00	9	10,6
5500,00	7	8,2
6000,00	6	7,1
6500,00	4	4,7
7000,00	2	2,4
8000,00	2	2,4
Toplam	84	98,8
Kayıp Değer	1	1,2
Toplam	85	100,0

312

Tablo 19’da çalışmaya katılan vaizlerin ailelerinin aylık toplam gelirleri gösterilmiştir. Buna göre vaizlerin en az aylık geliri 2500 ₺ iken, en yüksek aylık gelire sahip vaiz ise aylık 8000 ₺ ifade edilmiştir.

Tablo 20. Çalışmaya Katılan Vaizlerin İş Yaşamında Bedensel ve Ruhsal Gerilim Hissetme Durumları

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Hayır	28	32,9
Kısmen	47	55,3
Evet	9	10,6
Toplam	84	98,8
Kayıp Değerler	1	1,2
Toplam	85	100,0

Tablo 20’de vaizlerin iş yaşamlarında bedensel ve ruhsal gerilim hissetme durumları gösterilmiştir. Buna göre vaizlerin % 55,3’ü iş yaşamında kısmen bedensel ve ruhsal gerilim hissederken, %32,9’u bedensel ve ruhsal gerilim hissetmediklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca vaizlerin %10,6’sı ise iş yaşamlarında bedensel ve ruhsal gerilim hissettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 21. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Başka Bir Kurumda Çalışmayı İsteme Durumları

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Hayır	55	64,7
Evet	30	35,3
Toplam	85	100,0

Tablo 21’de çalışmaya katılan vaizlerin %64,7’si Diyanet İşleri Başkanlığı haricinde başka bir kurumda çalışmayı istemediklerini, %35,3’ü ise başka bir kurumda çalışmak istediklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 22. Çalışmaya Katılan Vaizlerin Hizmet İçi Eğitime Katılma Durumları

	Sayı (N)	Yüzdeler (%)
Hayır	17	20,0
Evet	68	80,0
Toplam	85	100,0

313

Tablo 22’de vaizlerin göreve başladıktan sonra hizmet içi eğitime katılma durumları gösterilmiştir. Buna göre vaizlerin %80’i hizmet içi eğitim aldıklarını ifade ederken, %20 si ise hizmet içi eğitime katılmamışlardır.

4. Vaizlerin İş Doyum Puanının Normallik Testi

Her bir vaiz için yapılacak istatistik analizler için öncelikle iş doyumunun nasıl dağıldığını incelememiz gerekmektedir. İş doyumunun normal dağılımı durumunda analizlerde normallik testleri, normal dağılmadığı durumlarda da non-parametrik testler kullanılmaktadır. Burada vaizlerin iş doyumunun normal dağılıp dağılmadığını incelemek için Kolmogorov-Smirnov Testi uygulanmıştır. Kolmogorov-Smirnov Testi, verilerin dağılımını inceleyen bir test analizidir. Kolmogorov-Smirnov Testi sonucunda elde edilen veriler Tablo 23’te gösterilmiştir.

Tablo 23. İş Doyum Puanı Normallik Testi

		İş Doyumu
Sayı (N)		85
Normal Parametre Değerleri	Ortalama	93,3412
	Std. Sapma	12,98585
Test İstatistiği Puanı		0,074
P değeri		0,200

Yapılan analiz sonucunda ($p < 0,05$ olmadığından) vaizlerin iş doyumunun normal dağılmadığını söyleyebiliriz. Bu analiz sonucuna göre vaizlerin iş doyumunu normal dağılmadığı için bundan sonraki analizlerde non-parametrik testler uygulanacaktır.

5. Verilerin Analizi ve Değerlendirilmesi

Vaizlerin iş doyumunu bağımsız değişkenlere göre incelenmiştir. İş doyumunu non-parametrik dağıldığından yaş, ikamet süresi, görev süresi, vaizlik süresi ve ailenin aylık toplam geliri değişkenleri Kendall's Tau_b korelasyon analizi ile; cinsiyet, görev yeri, DİB haricinde başka bir kurumda çalışma durumu, lisansüstü çalışma yapma durumu, eşin çalışma durumu, başka bir kurumda çalışmayı isteme durumu, hizmet içi eğitime katılma durumu Mann-Whitney U test analizi ile; unvan, eğitim durumu, mesleği seçme nedeni, medeni durumu ve bedensel ve ruhsal gerilim hissetme durumu Kruskal Wallis test analizi ile değerlendirilmiştir. Yapılan test analizleri sonucunda elde edilen değerler Tablo 24'te gösterilmiştir.

Tablo 24. Vaizlerin İş Doyumunun Bağımsız Değişkenlere Göre İncelenmesi

BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	ANALİZ	TEST İSTATİSTİK DEĞERLERİ	
		TEST İSTATİSTİK DEĞERLERİ	TEST İSTATİSTİK DEĞERLERİ
Yaş	Kendall's tau_b Korelasyon Analizi	Korelasyon analizi değeri	-,068
		P değeri	0,541
Cinsiyet	Mann-Whitney u	Mann-whitney u değeri	574,000
		P değeri	0,123
İkamet Süresi	Kendall's tau_b Korelasyon Analizi	Korelasyon değeri	-,045
		P değeri	,682
Görev Yeri	Mann-Whitney U	Mann-whitney u değeri	794,000
		P değeri	0,469
Unvan	Kruskal Wallis	Ki kare değeri	10,113
		P değeri	0,018
Eğitim Durumu	Kruskal Wallis	Ki kare değeri	,019
		P değeri	0,999
DİB Harici Başka Bir Kurumda Çalışma Durumu	Mann-Whitney U	Mann-whitney u değeri	426,500
		P değeri	0,403
Görev Süresi	Kendall's tau_b Korelasyon Analizi	Korelasyon değeri	,211
		P değeri	,050
Vaizlik Süresi	Kendall's tau_b korelasyon analizi	Korelasyon değeri	-,022
		P değeri	0,839
Lisansüstü Çalışma Yapma Durumu	Mann-Whitney U	Mann-whitney u değeri	701,500
		P değeri	0,110
Mesleği Seçme Nedeni	Kruskal Wallis	Ki kare değeri	13,728
		P değeri	0,049
Medeni Durum	Kruskal Wallis	Ki kare değeri	4,713
		P değeri	0,095
Eşin çalışma durumu	Mann-Whitney U	Mann-whitney u değeri	650,500
		P değeri	0,207

Ailenin Aylık Toplam Geliri	Korelasyon analizi	Kendall's tau_b	0,022
		P değeri	0,840
Bedensel ve Ruhsal Gerilim Hissetme Durumu	Kruskal Wallis	Ki kare değeri	1,861
		P değeri	0,394
Başka Bir Kurumda Çalışmayı İsteme Durumu	Mann-Whitney U	Mann-whitney u değeri	663,500
		P değeri	0,137
Hizmet içi Eğitime Katılma Durumu	Mann-Whitney U	Mann-whitney u değeri	535,500
		P değeri	0,640

Vaizlerin iş doyumunu ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişki incelenmiş ve elde edilen test sonuçları Tablo 24'te gösterilmiştir. Tablo 24'te verilen değerler ise aşağıda değerlendirilmiştir.

Yaş;

Tablo 24'te görüleceği üzere iş doyumunu ile vaizlerin yaşları arasında korelasyon değeri -0,068 olarak hesaplanmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$ olmadığından) iş doyumunu ile vaizlerin yaşları arasında bir ilişki olmadığı söylenebilir. Vaizlerin yaşlarının artması veya azalması vaizlerin iş doyumuna etki etmemektedir. Bu durum çalışanların işleri ile ilgili kanaatlerinin çalışma yaşamının ilk yıllarında oluştuğunu ve bu kanaatin yaşla birlikte değişmediği şeklinde değerlendirilebilir.

Cinsiyet;

Vaizlerin iş doyumunu ile cinsiyet arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda Mann-Whitney U değeri 574,000 olarak hesaplanmıştır. Yapılan Mann-Whitney U test analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$ olmadığından) iş doyumunu ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığı söylenebilir. Başka bir ifade ile iş doyumunu olarak kadınlar ile erkekler arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ifade edebiliriz.

İkamet Süresi;

İş doyumunu ile vaizlerin ikamet süreleri arasındaki korelasyon değeri -,045 olarak hesaplanmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$ olmadığından) iş doyumunu ile vaizlerin ikamet süreleri arasında bir ilişki olmadığı söylenebilir. Başka bir ifade ile ikamet süresinin az olması veya uzun yıllar aynı şehirde ikamet edilmesi vaizlerin iş doyumuna etki etmemektedir.

Vaizlerin Görev Yeri;

Vaizlerin iş doyumunu ile görev yerinin etki durumunu incelemek üzere Mann-Whitney U test analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda Mann-Whitney U değeri 794,000 olarak hesaplanmıştır. Mann-Whitney U test analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$ olmadığından) iş doyumunu ile görev yeri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı söylenebilir. Başka bir ifade ile iş doyumunu olarak ilde çalışan vaizler ile ilçede çalışan vaizlerin iş doyumunu arasında anlamlı bir farklılık olmadığı söylenebilir. İş doyumunu boyutuyla değerlendirildiğinde vaizlerin ilçede çalışıyor olmaları il müftülüklerinden tamamen bağımsız bir çalışma temposuna sahip oldukları anlamına gelmemektedir. Bu durum da ildeki vaizler ile ilçedeki vaizlerin iş doyumları arasında bir farklılık oluşturmamaktadır.

Unvan;

Vaizlerin iş doyumunu ile vaizlerin unvanları arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Analiz sonucunda Ki-kare değeri 10,113 olarak hesaplanmıştır. Yapılan Kruskal Wallis test analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$ olduğundan) iş doyumunu ile vaizlerin unvanları arasında anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilir. Çalışmaya katılan vaizlerde Baş Vaizin iş doyumunu, Uzman Vaizin iş doyumunu, Vaizin iş doyumunu ile Cezaevi vaizin iş doyumunu arasında anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilir. Vaizlik sisteminin Baş Vaiz, Uzman Vaiz, Vaiz ve Cezaevi Vaizi şeklinde olması vaizlerin sahip oldukları unvanların sahip olunan sorumluluklar ve özlük hakları bakımından farklılaşma ortaya çıkarmaktadır. Bu durum ise vaizlerin iş doyumuna etki etmektedir.

Eğitim Durumu;

Vaizlerin iş doyumunu ile vaizlerin eğitim durumları arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda Ki-kare değeri 0,019 olarak hesaplanmıştır. Kruskal Wallis test analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$) iş doyumuna vaizlerin eğitim durumunun bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Çalışmaya katılan vaizlerde İlahiyat Fakültesi mezunu vaizin iş doyumunu, İLİTAM mezunu vaizin iş doyumunu, Yüksek İslam Enstitüsü mezunu vaizin iş doyumunu ile Lisansüstü mezunu vaizin iş doyumunu arasında anlamlı bir farklılık olmadığı söylenebilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Haricinde Başka Bir Kurumda Çalışma Durumu;

Vaizlerin DİB haricinde başka bir kurumda çalışma durumu iş doyumunu açısından incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda Mann-Whitney U değeri 426,500 olarak hesaplanmıştır. Mann-Whitney U test analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$) iş doyumunu ile DİB haricinde başka bir kurumda çalışma durumunun etkisinin olmadığı söylenebilir. Başka bir ifade ile DİB haricinde başka bir kurumda çalışan vaizlerin iş doyumunu ile DİB haricinde başka bir kurumda çalışmayan vaizlerin iş doyumunu arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ifade edebiliriz.

Diyanet İşleri Başkanlığı'ndaki Görev Süresi;

İş doyumunu ile vaizlerin DİB'daki görev süreleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda korelasyon değeri 0,211 olarak hesaplanmıştır. Korelasyon analizinden elde edilen değerlerden ($p < 0,05$) iş doyumunu ile vaizlerin DİB'daki görev süreleri arasında bir ilişki olduğu söylenebilir. Hatta pozitif yönlü bir ilişki olduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile DİB'daki görev süresi arttıkça vaizlerin iş doyumunu da olumlu yönde artmaktadır.

Vaizlik Süresi;

İş doyumunun iş doyumunu ile vaizlerin vaizlik süreleri arasındaki ilişki korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda korelasyon değeri -0,022 olarak hesaplanmıştır. Korelasyon analizinden elde edilen değerlerden ($p < 0,05$ olmadığından) iş doyumunu ile vaizlerin DİB'daki vaizlik süreleri arasında bir ilişki olmadığı söylenebilir.

Vaizlerin Lisansüstü Çalışma Yapma Durumu;

Vaizlerin iş doyumunu ile lisansüstü çalışma yapma durumu Mann-Whitney U test analizi ile değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda Mann-Whitney U değeri 701,500 olarak hesaplanmıştır. Mann-Whitney U test analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$) iş

doymu ile vaizlerin lisansüstü çalışma yapma durumu arasında anlamlı bir farklılık olmadığı söylenebilir.

Vaizlerin Meslek Seçim Nedenleri;

İş doyumunun iş doymu ile vaizlerin mesleği seçme durumunun etkisi incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda Ki-kare değeri 13,728 olarak hesaplanmıştır. Kruskal Wallis test analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$) iş doymu vaizlerin mesleği seçme durumunun bir etkisinin olduğu söylenebilir. Elde edilen değerlerden meslek seçiminde vaizliğin çalışma şartları uygun olduğu için seçen vaizlerin iş doymu en yüksek iken mesleğe tesadüfen giren vaizlerin iş doymu en düşük olarak gözlemlenmektedir.

Medeni Durum;

Vaizlerin iş doymu ile medeni durum arasındaki ilişki Kruskal Wallis test analizi ile değerlendirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda Ki-kare değeri 4,713 olarak hesaplanmıştır. Kruskal Wallis test analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$) iş doymu ile vaizlerin medeni durumu arasında bir ilişki olmadığı söylenebilir.

Vaizlerin Eşlerinin Çalışma Durumu;

Vaizlerin eşlerinin çalışma durumunun ile iş doymu arasındaki ilişki durumu Mann-Whitney U test analizi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda Mann-Whitney U değeri 650,500 olarak hesaplanmıştır. Yapılan Mann-Whitney U test analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$) iş doymunda iş doymu ile vaizlerin eşinin çalışma durumunun etkisinin olmadığı söylenebilir. Başka bir ifade eşi çalışan vaizlerin iş doymu ile eşi çalışmayan vaizlerin iş doymu ile arasında anlamlı bir farklılık olmadığı söylenebilir.

317

Vaizlerin Aylık Toplam Gelirleri;

İş doyumunun iş doymu ile vaizlerin aylık toplam gelirleri arasındaki korelasyon değeri 0,022 olarak hesaplanmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$) iş doymu ile vaizlerin ailelerinin aylık toplam gelirleri arasında bir ilişki olmadığı söylenebilir.

Bedensel ve Ruhsal Gerilim Hissetme Durumu;

Vaizlerin iş doymu ile çalışma yaşamında vaizlerin bedensel ve ruhsal gerilim hissetme durumları incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda Ki-kare değeri 1,861 olarak hesaplanmıştır. Kruskal Wallis test analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$) iş doymu ile vaizlerin bedensel ve ruhsal gerilim hissetme durumunun bir etkisinin olmadığı gözlemlenmektedir.

Başka Bir Kurumda Çalışmayı İsteme Durumu;

İş doymu ile başka bir kurumda çalışmayı isteme durumu Mann Whitney U test analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda Mann-Whitney U değeri 663,500 olarak hesaplanmıştır. Yapılan Mann-Whitney U test analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$) iş doymu ile vaizlerin başka bir kurumda çalışmayı isteme durumunun bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Başka bir ifade ile iş doymu ile vaizlerden başka bir kurumda çalışmayı isteyenler ile başka bir kurumda çalışmayı istemeyenler arasında anlamlı bir farklılık olmadığı söylenebilir.

Hizmet İçi Eğitime Katılma Durumu;

Vaizlerin hizmet içi eğitime katılma durumlarının iş doyumuna etkisi Mann-Whitney U test analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda Mann-Whitney U değeri 535,500 olarak hesaplanmıştır. Yapılan Mann-Whitney U test analizi sonucunda elde edilen değerlerden ($p < 0,05$ olmadığından) iş doyumunu ile vaizlerin hizmet içi eğitime katılma durumunun bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Başka bir ifade ile iş doyumunu ile vaizlerden hizmet içi eğitime katılanlar ile katılmayanlar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı söylenebilir.

6. Sonuç:

Araştırma 2015-2016 yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığında Akdeniz Bölgesinde görev yapan vaizlerden tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilmiş 85 vaize uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS For Windows 15 programı ile analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda her bir vaizden iş doyum puanı elde edilmiş ve bu iş doyum puanları bağımsız değişkenlere göre incelenmiştir. Vaizlerin iş doyumları bağımsız değişkenlerden unvan, görev süresi, mesleği seçme nedeni değişkenlerine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Vaizlerden elde edilen ortalama iş doyum puanı 93,3412 olarak bulunmuştur. Bu durum vaizlerin ortalama düzeyde iş doyumuna sahip oldukları anlamına gelmektedir.

Kaynakça:

- Çetinkanat C. (2000) *Örgütlerde Güdülenme ve İş Doyumu*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun, Md. 12.
- Diñç E. (2011). *Kişilik Bakış Açısından Örgüt Yapısı ve İş Tatmini*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Fred L. (1992). *Organizational Behavior*, Singapore.
- Karasar Niyazi, (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Ankara:Nobel Yayınları.
- Kurudilek M. A. (2014). *Örgütsel Adalet Algısı ve İş Doyumu İlişkisi; Doğu Anadolu Bölgesi Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü Çalışanları Üzerinde Bir Çalışma*, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Spor Sağlık Bilimleri Anadalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Solmuş T. (2004). *İş Yaşamında Duygular ve Kişilerarası İlişkiler*, İstanbul, Beta Basım.
- Terry A.B. and Jhon E. N., (1978). 'Job Stress Employee Health and Organizational Effectiveness: A Facet Analysis, Model and Literature Review', *Personel Psychology*, S. 31.
- Tezer E. "İş Doyumu Ölçeğinin Güvenilirlik ve Geçerliği", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, C. II, S. 16.
- www2.diyaret.gov.tr/HukukMusavirligi/Mevzuat/Mulga/gorevde_calisma_yonergesi.pdf, (Erişim Tarihi: 20.10.2015).

SEMAVİ DİNLERİN OLUŞTURDUĞU KÜLTÜRLERDE KUDÜS VE KUTSALLIK KAVRAMI

Araş. Gör. Arzu CEBE

Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları İbrani Dili ve Edebiyatı

Öz

Kudüs, neredeyse beş bin yıllık tarihi ile dünyanın en eski kentlerinden biri olarak bilinmektedir. Kudüs, farklı din, medeniyet ve kültüre ait mirasa ve değerlere sahip toplulukların bir arada bulunduğu önemli şehirlerden biridir. Kaynaklarda Yeruşalayim, Jerusalem, Uruşelim, Yeruselim, Makdis, Beyt-ül-Mukaddes, Beytül-Makdis, isimleriyle anılan bu şehir tarih boyunca semavi dinler açısından “kutsal mekân” olarak önemini korumayı başarmıştır. Kudüs’ün Yahudilik için önemi, Hz. Süleyman’ın babası Hz. Davut’un İsrail Krallığı’nın başkenti olarak belirlediği Kudüs’te Beyt HaMiktaş (Beytül Maktis) tapınağını yaptırmış olması ve tapınağın kalan son parçası ve Yahudilerce Ağlama Duvarı olarak adlanan Batı Duvarı’nın burada bulunmasından kaynaklanmaktadır. Müslümanlar için Kudüs, Mekke ve Medine’den sonra kutsal kabul edilen üçüncü şehirdir. Bunun sebebi, Müslümanların ilk kible olarak inandıkları Mescid-i Aksa’nın ve Hz. Muhammedin Miraç’a yükseldiği Kubbet-üs-Sahra’nın burada bulunmasıdır. Hıristiyanlar için Kudüs’ün kutsallığı, İncil’e göre İsa’nın çarmıha gerildiği ve gerçek mezarının bulunduğu inanan Kutsal Kabir Kilisesi’nin burada bulunmasından ileri gelmektedir.

Çalışmamızda Kudüs’ün geçmişten günümüze kadar olan tarihi ışığında, Yahudilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık için Kudüs’te bulunan kutsal mekânların dini, sosyal ve kültürel açıdan değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kudüs, Kent, Kültür, Kutsallık

JERUSALEM AND THE CONCEPT OF HOLINESS IN THE CULTURES GENERATED BY THE ARAMIC RELIGIONS

Abstract

With its history of almost five thousand years, Jerusalem has been known as one of the most ancient cities in the world. Furthermore, it is one of the most important cities where communities with different religions, cultures and heritage have been living side to side for a remarkable period of time. Being named in the sources with different names as Ieushalaim, Kudus, Urushelim, Maqdis, Bayt-al-Maqdis and Beyt-al-Muqaddas, Jerusalem could preserve its importance as a ‘holy place’ for the Abrahamic religions throughout the history. For Judaism, its importance originates from the strong belief, which emphasizes the city as the place where several years after the city was conquered by King David, his son King Solomon ordered to

build a temple that would later carry his name (Solomon's Temple or Beyt ha-Mikdash). Despite the fact that the Temple was destroyed almost two thousands years ago, its only survived Wall (known as the Western Wall) still is considered holy due to its connection to the Temple Mount. For muslims, Kudus is the third holiest city after Mekka and Madinah - holiness that originates from the fact that it was the very first Qibla (the direction for prayer), where Prophet Mohammad began his Night Journey from the Dome of the Rock to the Heaven. Besides, al-Aqsa Mosque (built by caliph Omar) is also situated in Jerusalem. For christians it is holiness generates from the belief that indicates the city where Jesus was crucified and was buried and where the Church of the Holy Sepulchre is situated. This work has been dedicated to evaluation of the Muslim, Christian and Jewish sanctuaries of Jerusalem from religious, social and cultural point of view in the light of the history from past to present.

Keywords: Jerusalem,city, culture,holiness

1.GİRİŞ

Kudüs, Lut gölünün bulunduğu çukur alanın batısında ve bu alandan fay diklikleriyle ayrılmış olan Yahudiye platosunun dalgali yüzeyi üzerinde kurulmuştur. Lut gölüne 24, Akdeniz kıyılarına kuş uçuşu mesafe olarak 52 km. uzaklıkta bulunan şehrin deniz seviyesinden yüksekliği Harem-i şerifte 747 metredir. (Harman, 2002) Üç semavi dinin dünyasına hayat veren bu şehir, oldukça zengin ama aynı zamanda bir o kadar önemli bir tarihe sahiptir. Kudüs'ün tarihi dünyanın tarihidir ama aynı zamanda Yahudiye tepeleri arasında bulunan mağrur bir vilayetin de geçmiştir (Montefiore, 2012).

320

Kudüs şehrinin adının geçtiği bilinen en eski belge milattan önce XIX ve XVIII. yüzyıllara ait Mısır metinleridir. Milattan önce XIV. yüzyıla ait Teli Amarna mektuplarında şehrin adı Urusalim, Geç Asur metinlerinde Urusalimmu veya Ursalimmu, İbranice Masoretik metinde Yruşlm, bazen da Yruşalyim biçiminde yazılmakta ve Yeruşalayim, Eski Ahid'in Ararnice metinlerinde Yeruşalem şeklinde telaffuz edilmektedir. Grekçe Hierosolyma adı şehrin kutsallığını (hieros=kutsal) yansıtmaktadır. Latinceye Jerusalem ve Jerosolyma olarak geçmiştir. Kudüs şehrinin Batı dillerindeki adı ise Jerusalem'dir (Harman, 2002). Yeni Ahit anlatısına göre Kral Süleyman, babası Davut peygamberin isteği üzerine Kudüs'te Tanrı Yahve'ye adanmış bir mabet inşa ettirir. Modern tarihçilerin tahminine göre bu olay MÖ X yüzyılın ikinci yarısına atfedilebilir. İlk Yahudi tapınağı MÖ VI yüzyılın başlarında Babil istilası sırasında tahrip edildi. MÖ VI yüzyılın sonlarına doğru ise ikinci tapınağın kutsanması ile Kudüs yeniden Yahudiler için manevi merkez ve kutsal şehir haline geldi. Yeryüzünün en eski şehirlerinden olan Kudüs'ün tarihinin neredeyse beş bin yıldır devam ettiğini, bu tarihe durmadan yeni sayfalar eklendiğini söyleye biliriz.

Kimliği tek tanrı inancıyla şekillenen bu kutsal şehir, üç evrensel semavi dinin yeryüzünde buluştukları, inanç sarkacının barışla savaş arasındaki sürekli salındığı bir ortak yaşam alanını temsil eder. Ordular, siyaset haritasının farklı noktalarından bu kenti fethetmek için yola çıkarlar. Surların önünde iktidarlar taht değiştirir; kubbelerinde hilalin yerini haç, haçın yerini hilal alır. Yeryüzü saltanatında hak iddia eden hiçbir otorite yoktur ki, bu şehrin tarihine mührünü basmamış, adını künyesine kazınamış olsun (Üç kitaplı kentler, 2008).

Şehrin Kutsallığı Yahudilerin *Seçilmiş Halk* olarak sahip oldukları istisnacılıkla daha da artmıştır. Kudüs, *Seçilmiş Şehir* ve Filistin de *Seçilmiş Ülke* haline gelmiş ve bu ayrıcalık Hristiyan ve Müslümanlar tarafından da miras alınmıştır. (Montefiore, 2012).

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'in kutsalları içinde bu şehir önemli bir yer tutmaktadır. Kudüs öyle bir şehirdir ki, her köşe başında bir peygamber hatırası ile karşılaşmak mümkündür. Eski şehrin sur duvarları dibinde bir köşede Davut Peygamberin kabrini ziyaret ederken, karşıdaki Zeytin Dağı'nın bağrında Hz. İsa'nın havarileri ile sohbet ettiği mağaralar, kutsal taşın yakınında Peygamber Efendimizin (s.a.s.) Burak'ını bağladığı duvarı görebilirsiniz (Uğurluel, 2015).

Kudüs her bakımdan dünyanın en çok renkli mozaik şehirlerinden biridir dersek yanılmayız. Günümüzde bir kale ile çevrili bu antik kentte dört farklı topluluk yaşamaktadır: Yahudiler, Müslümanlar, Hristiyanlar ve Ermeniler. Her topluluğun yaşadığı bölge kendi adını taşımakla birlikte o topluluğa ait yaşam tarzını, kültür ve kültürel mirasını da kendinde barındırmaktadır.

2. *Yahudilik İçin Kudüs Ve Kutsallık Kavramı*

Museviliğe göre yeryüzünün en kutsal şehri Kudüs'tür. Mescid-i Aksa alanı yeryüzünde ilk yaratılmış olan yer, en kutsal alan (İbranice beyti mikdaş), haşrolmanın ve Tanrı ile buluşmanın başlayacağı yer. Bir Yahudi'nin ebedi kiblesi ve yeryüzündeki en kutsal alanı, hac edebileceği tek yerdir. Bir Yahudi Ancak Kudüs'e dönerek dua edebilir. Yine onlara göre mehdinin geleceği şehirdir Kudüs. Tevrat'ta, Mezmurlar 137'de Hz. Davut'un dilinden; "Seni unutursam ey Kudüs, sağ elim hünerini unutsun. Eğer seni anmazsam, eğer Kudüs'ü baş sevincimden üstün tutmazsam, dilim damağıma yapışsın!" şeklinde betimlenen bir şehirdir Kudüs (Biçkiöğlu, 2015)

Birçok Yahudi kaynaklarına göre Kudüs'ün tarihi tahminen dört bin yıl önceye dayanmaktadır. Tarih boyunca bu şehrin adı Salem, İevus, Sion, Eliya olarak da adlandırılmıştır. Kral Davut Kudüs'ün tarihinde çok önemli yere sahiptir. Kral Davut bu şehri ele geçirdiği dönemlerde şehrin adı Kenan oğullarından birinin adı olan İevus veya Yevus adını taşııyordu (Url:1). Tanah ve aynı zamanda Samuel'in Kitabı kitaplarında Davut'un bu şehri ele geçirmesi ile ilgili şöyle anlatılır: *Kral Davut ve onun adamları Kudüs'e gidip o şehrin sakinleri olan Yevuslularla yüz yüze geldiler. Onlar Kral Davut'a şöyle dediler : "Sen buraya giremezsin, seni körler ve topallar kovalayacak"*. Bütün karşı koymalara rağmen Kral Davut Yevus'u yani şimdiki Kudüs'ü ele geçirmeyi başarır. Kudüs'ün fethi Kral Davut için hem manevi hem de ulusal öneme sahipti. Yahudi kaynaklarında *agada* olarak adlandırılan efsanelerde belirtildiğine göre Tanrı'nın kendisi Kral Davut'a ülkesine başkent olarak bu şehri seçmesini bildirmiştir. Şöyle ki, şehir konum olarak dört bir tarafı tepelerle çevrili bir alanın üzerindeydi. Ayrıca, İbrahim'in oğlu İsak'ı kurban etmeye götürdüğü mekân olduğu için Yahudi geleneğince kutsal kabul edilen Moriah dağı de bu alanda bulunmaktadır. Bu yüzden birçok tarihi kaynaklara göre şehir, Kral Davut'un amaçladığı hedeflere kolayca ulaşabileceği bir konumdaydı. Kudüs'ü hem manevi hem de siyasi açıdan başkent yapıp onu kutsallığın şehri konumuna getirmek için Kral Davut Ahit Sandığı'nı Kudüs'e, Moriah dağına getirir, buraya bir çadır yapar ve sandığı o çadırın içine yerleştirir. Şehrin adı değiştirilerek ilk önce *Davut'un Şehri*, daha sonraki zamanlarda ise *Yeruşalaym* olarak değiştirilir. Kral Davut, Kudüs'ün

Kudüs'ün en önemli yapıtlarından olan Davut Şehri (Fotoğraf-1) (Url:3), Kral Davut'un hâkimiyeti döneminde kendisi tarafından inşa ettirildiği için onun en önemli mirası sayıldığı için kutsal olarak kabul edilmekte ve günümüzde de bu miras özenle korunmaktadır. Şehrin bir diğer adı *Eski Şehir* veya *Kral Davut'un Yeraltı Şehri*'dir. Hz. Davut döneminin en önemli kalıntılarını kendinde bulunduran ve İncil efsanelerinin ev sahipliğini yapan bu şehrin büyük bir kısmı yerin altındadır. Günümüzde yapılan kazıntılarda Davut Şehri'nin sadece bir kısmı Arap sakinlerin yaşadığı Silvan adlı bölgenin yeraltı ve yan çevrelerinde bulunup koruma altına alınmıştır.

Fotoğraf-1 Davut Şehri'nin Kalıntıları

322

Yahudiler için bir diğer kutsal mekân Mescid-i Aksa'nın güneybatısında, Davut Şehri'ndeki Sion tepesinin üzerinde bulunan Hz. Davut'un Kabri veya Hz. Davut Türbesi'dir. (Fotoğraf-2) (Url:4). Yahudi asıllı gezgin Benjamin Tudel'in yaklaşık 1170 yılından kalma yazılarından anlaşıldığı kadarıyla Yahudilerin Davut Kabri'ni kutsal değerleri olarak kabul ediş tarihleri takriben M.Ö. 12. Yüzyıla dayanmaktadır.

Anlatıya göre, Kudüs Krallığı döneminde Sion dağında kilise inşası esnasında mağara içinde üzerinde altın taç ve asa olan bir mezar bulunur. Aslında bu mezar o bölgede bulunan yüzlerce antik mezardan biri olup belki de sıradan bir zengin Yahudi mezarı da olabilirdi. Ama bu mezarı diğerlerinden ayıran bazı ayrıntılara göre mezar Kral Davut'a aitti.

Fotoğraf:2 Hz. Davut'un Mezarı

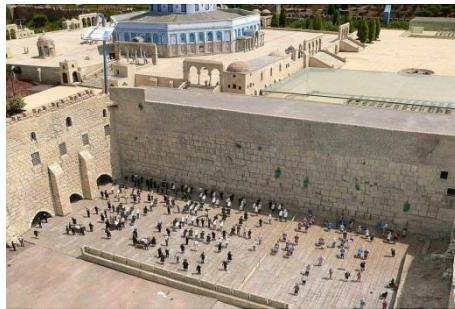
Eski Yahudi efsane ve mitlerinden elde edilen bilgilerden yola çıkan bir kısım dindar Yahudiler, Hz. Davut'un daha hayattayken bile öldükten sonra buraya gömüleceğinin çok çok önceden bilindiğine inanmaktaydılar. Mezar ilk zamanlar Hristiyan kilisesinin bir parçasıydı. Kiliseyi ziyaret edenler, önce birinci katta bulunan Hz. Davut mezarını ziyaret edip sonra bir üst katta bulunan Hz. İsa'nın son akşam yemeğinin düzenlendiği odayı ziyaret ederler, Kutsal Ruhla saygıyla anıp dua ederlerdi. 16. Yüzyıl itibariyle kilise camiye dönüştürülünce Hz. Davut'un Kabri Müslümanların kutsal saydıkları alanların içinde kalmış oldu. 1948 yılında çıkan Arap-İsrail savaşı sonrasında Kudüs, Yahudilerin çoğunlukla yaşadığı Batı Kudüs, Müslüman ve Hristiyanların yaşadığı ve 1967 yılına kadar Ürdün'ün hâkimiyeti altında olan Doğu Kudüs olmakla ikiye ayrıldı.

323

Durum böyle olunca Yahudiler hac ve dua ibadetlerini yerine yetirmek için 1948-1967 yılları arasında Hz. Davut Türbesi'ne yönelmeye başladılar ve burası Yahudilerin en önemli ibadet mekânına dönüştü (Url:2).

Ortaçağda dindar Yahudilerin en önemli kutsal mekânlarından biri de Talmud'da adı geçen yedi Yahudi kadın peygamberlerinden biri olan Hulda'nın mezarıydı.

VI yüzyıl başlarında Yahudiler ibadet için Tapınak Dağı'nın Batı duvarına doğru yönelmeye başladılar. Duvarın adı Batı Duvarı ve ya İbranice *Ha Kotel ha Ma'aravi*, ve ya *Ağlama Duvarı* (Fotoğraf-3) (Url:5) adlanmaktadır.

Fotoğraf-3. Ağlama Duvarı

Ağlama Duvarı hem Yahudiler hem de Yahudi tarihi için önemli yeri olan Hz. Süleyman'ın elde ettiği toprakları korumak amaçlı inşa ettirdiği mabedin son kalıntısıdır. Hz. Süleyman bu mabedi daha önceleri babası Hz. Davut'un sadece bir çadır yapıp oraya Ahit Sandığı'nı koyduğu Sina Dağı'nda inşa ettirmiştir. Babil Kral Buhtunnasır tarafından M.Ö. 586 yılında Kudüs'ün Kudüs'ün İşgali sırasında yağmalanan ve yıkılan Mabet M.Ö. 537-515 yılları arasında yeniden yapılmıştır. Bu yapılan Mabet ise M.S. 70 yıllarındaki Romalılara karşı yapılan başarısız ayaklanmanın sonradan imparator olacak kumandan Titus tarafından şiddetle bastırılması esnasında Kudüs tamamen tahrip edilirken, ikinci defa yağmalanıp yıkılmıştır (Tanyu,1988). XII yüzyılda ortaya çıkan bir Talmud efsanesine göre Kudüs fatihi Titus, ordusundan dört askere her birinin Musevi Tapınağı'nın dört duvarından birini yıkma emrini verir. Askerlerden biri ise Romalı bu generalin gücünü ve neye kadir olduğunu bütün dünyanın görmesi için sembolik olarak tapınağın batı duvarının yıkılmamasını teklif etti ve General Titus bunu kabul etti. Böylece, üç duvarı yıkılan tapınağın sadece Batı duvarı kalmış oldu. O zamandan bugüne sadece eski mabedin avlusunun bahsettiğimiz Batı duvarı kalmıştır. Bu duvar, Kudüs'ün doğu kesiminde, Kubbetü's-Sahra'nın da bulunduğu Harem-i Uerif'in batı tarafında Tyropean Vadisi'nin kayalık tabanı üzerinde yer almaktadır (Tanyu,1988).

Yahudi kaynaklarına göre, Yahudilerin burada dua etmesine ilk izin veren hükümdar Kanuni Sultan Süleyman'dır (1520-1566). Bu döneme kadar ancak Zeytin Dağı'ndan Mescid-i Aksa alanına bakarak ibadet edebilmekteydiler (Biçkiöğlu, 2015). Kanunun bunu, dünyanın diğer yerlerine dağılan Yahudileri topraklarına geri çekmek için yaptığı düşünülmektedir. Süleyman, Kudüs ve Mekke'yi miras aldığından itibarı gereği buralara hizmet etmesinin vazifesi olduğuna inanıyordu. Kudüs'e o kadar çok şey yaptırdı ki, günümüzdeki Eski Şehir herkesten çok onun eseridir: Surlar çok eski görünmektedir ve çok göre Kubbetüs Sahra, Duvar ve Kilise kadar şehrin bir parçasıdır – ama onlar ve özellikle şehirdeki kapıların büyük bir bölümü, hem şehri güvenceye almak hem de itibarını sergilemek isteyen, Süleyman'ın eseri idi. Sultan Hisar'a bir cami, bir giriş, bir burç ekledi. Su getirmek için su kemeri ve suyu dağıtmak için dokuz çeşme yaptırdı – bunların üçü Tapınak Dağı'ndadır (Montefiore, 2012).

Yahudiler için M.S. I. yüzyıldan itibaren kutsal sayılan bu duvar onların Romalılar tarafından başka ülkelere sürgün edilişlerini, Hz. Süleyman dönemini özlemle ve saygıyla andıkları, ağlayarak dua ettikleri en önemli mekânıdır. Aynı zamanda burası yüzyıllardan beri dünyanın her yerinden Yahudilerin geldiği bir dua ve hac yeridir. Bihassa Av ayının 9'unda, yani Kudüs Mabedi'nin yıkılış yıldönümünde, Fısıh Bayramı ve Yom Kipur gibi dini bayram ve günlerde burası ibadet eden Yahudilerle dolup taşmaktadır (Tanyu,1988). Burayı ziyaret eden aşırı dindar Yahudiler, ayakkabılarını çıkararak ibadetlerini gerçekleştirmekteler. Onların inancına göre Batı Duvarı'nın hemen üzerinde gökyüzüne bir kapı açılmaktadır. Ve yapılan ibadetler, edilen dualar bu kapıdan Tanrı'nın tahtına ulaşmaktadır. Ortaçağ Kudüs'ünden kalma, dileklerin yazıldığı kâğıtların Batı Duvarındaki taşların arasına sıkıştırma geleneği günümüzde de devam etmektedir.

Mescid-i Aksa'nın tam önünde bulunan Zeytin Dağı (Fotoğraf-4) (Url:6) Yahudiler tarafından kutsal kabul edilen bir diğer mekândır.

Fotoğraf-4 Zeytin Dağı

Fotoğraf-5 Mezarlık

Her üç dinin kutsal mekânlarını barındıran şehri bütünüyle izlemek mümkün olan bu mekanda meşhur Sahabi Salman-i Farisi ve büyük hanım valilerden Rabiyyatül Adeviyye'nin türbeleri, eteklerinde ise Uluslar Kilisesi, Gözyaşı Kilisesi, Hz. Meryem'in mezarının olduğu Meryem Ana Kilisesi bulunmaktadır. Yahudi inancına göre Kıyamet günü Mesih Zeytin Dağı üzerinden gelerek öncelikle Kudüs ve Zeytin Dağı arasındaki Kidron Vadisi'ne inecek, daha sonra ise Kudüs'e girecektir. Bu yüzden Museviler Mesih'i karşılayan ilk cemaat olabilmek için bu vadideki mezarlığa gömülmek istemekteler. Zeytin Dağı'nın eteklerindeki bu mezarlık çok eski tarihe sahip oldukça büyük bir alanı kapsamaktadır (Fotoğraf-5)(Url:7). Batı Duvarı'na sıkıştırılan dileklerin yazılı olduğu kâğıtlar, kutsal sayıldıkları için yılda iki kez, Roş Ha Şana ve Hamursuz bayramlarında toplanarak Zeytin Dağı'na gömülmektedir. Bu gelenek asırlardır devam etmektedir.

325

3. *Hıristiyanlık İçin Kudüs'ün Kutsallık Kavramı*

Kudüs, Hıristiyanlık tarihinin başladığı ve aynı zamanda Hıristiyanlar için yeryüzünde en kutsal mekândır dersek yanılmayız. Hıristiyanlar için yeryüzünün en kutsal kilisesi kabul edilen Kıyam Kilisesi Kudüs'te, ikinci kutsal kilisesi sayılan Kutsal Doğu Kilisesi Kudüs'e 11 km mesafede Beytüllahim'de, üçüncü kutsal kilise olarak kabul edilen Müjde Kilisesi 55 km mesafede Nasıra'da bulunduğundan dünya Hıristiyanlarının gözü çoğu zaman bu topraklarda olmuştur (Biçkiöglü, 2015). Öncelikle Kudüs, Hıristiyanlar için Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği, gömüldüğü ve yükseldiği ve bir gün yeniden geleceği kutsal mekândır.

Yahudilerin ilk tapınağı VI yüzyılda Babil istilasına uğradıktan sonra ikinci tapınağın inşa edilerek kutsallaştırılmasından sonra Kudüs Yahudiler için yeniden maneviyatın ve kutsallığın merkezi haline geldi. VI yüzyılın başlarından itibaren XVII yüzyılın ortalarına kadar Kudüs'te Bizans dönemi başlar. Kudüs'te bulunan neredeyse bütün katedraller, kiliseler ve manastırlar bu dönemde inşa edilmişti.

Kutsal Kabir Kilisesi Hıristiyanlık için en önemli mabettir (Fotoğraf-6) (Url:8).

Fotoğraf-6. Kutsal Kabir Kilisesi, dış ve iç görünümü

Tahmini olarak 325 senesinde Bizans imparatoru Konstantin'in annesi Helena tarafından inşa edilen Kilisesinin bir diğer ismi Kıyamet Kilisesi'dir. Hıristiyan inancına göre burası, Hz. İsa'nın çarmıha gerildikten sonra defnedildiği ve sonra da dirilerek mezarından göğe yükseldiği mekândır. Ayrıca, Hz. İsa ölüm cezasına çarptırıldıktan sonra sırtında haçla Golgota Tepesine çarmıha asılmak için götürüldüğü süre zarfı on dört durakla belirlenmiştir. Bunlar; Hz. İsa'nın mahkûm edilmesi, hapsedilmesi ve kamçılanması, ilk kez düşmesi, annesiyle karşılaşması, Aziz Simeon'un ona haçı taşımak için yardım etmesi, Azize Veronika tarafından terinin silinmesi, ikinci kez düşmesi, Kudüslü kadınları teselli etmesi, üçüncü kez düşmesi, elbiselerinin çıkarılması, çarmıha gerilmesi, çarmıhta ruhunu teslim etmesi, çarmıhtan indirilmesi, cenazesinin geçici mezara konulması. Son beş durak bahsettiğimiz Kutsal Kabir Kilisesi'nde bulunmaktadır. Kıymet Kilisesi ile ilgili n önemli ayrıntılardan biri, tahmini olarak 638 yılından itibaren Kilisenin anahtarının Arap asıllı Joudeh ve Nuseybe ailelerinde bulunmasıdır. Anahtar, Doğu Kudüslü bu iki ailede gelenek olarak babadan oğula emanet edilmektedir. Şöyle ki, Joudeh ailesinde bulunan anahtar her sabah kiliseye getirilerek orada Nuseybe ailesinden olan görevliye teslim eder.

326

Hz. İsa'nın çarmıha gerileceği Golgotha tepesine kadar sırtında çarmıhla yürüdüğü ve on dört defa duraklanmış olduğu güzergâh Via Dolorosa (F-7) (Url:9) adını almış olup, aynı zamanda *Acılar Yolu* olarak da bilinen bu mekân kutsal kabul edilen değerler arasındadır.

Fotoğraf-7. *Via Dolorosa, Hz. İsa'nın geçtiği yol ve durduğu on dört durak.*

Hıristiyanlık için Kudüs'te bulunan bir diğer kutsal mekân, Hıristiyanların inanışına göre Hz. İsa'nın Romalı askerlerce tutuklanmasından bir gün önce havarileriyle yediği son akşam yemeğini gerçekleştirdiği mekândır. Hz. Davut mezarıyla aynı alanda bulunan bu mekân XII yüzyıldan itibaren kilise olarak kullanılsa da XV yüzyıldan itibaren camiye dönüştürülmüştür.

Hıristiyanlığın Kudüs'teki kutsal mirasları arasında Hz. Meryem Kilisesi veya Meryem Ana Kilisesi (Fotoğraf-8) (Url: 10) ve Getsemani bahçesi önemli yere sahiptir.

Fotoğraf-8. *Meryem Ana Mezarı Kilisesinin Dış ve İç Görünüşü*

Hz. Meryem'in İsa'nın ölümünden sonraki hayatı, ölümü ve defnedildiği yer hususunda farklı görüşler mevcuttur. Şöyle ki, bir kısım Hıristiyanlar, Hz. İsa çarmıha gerildiği zaman annesi Meryem'i kendi müridi Yuhanna'ya emanet ettiği, bu sebeple de Meryem'in oğlu öldükten sonra Yuhanna ile birlikte Kudüs'ü terk edip Efes'e gittiği, hayatının geri kalan yıllarını orada yaşadığı ve orada ölüp defnedildiği fikrini savunmaktalar. Diğer kısım Hıristiyanların görüşlerine göre ise, Hz. Meryem oğlunu kaybettikten sonra Kudüs'ü terk etmemiş, burada yaşamını devam etmiş, Kudüs'te ölmüş ve buraya defnedilmişti. Kudüs'te Hz. Meryem'in defnedildiği mekân konusunda da birçok ihtimal vardır. Bunlardan biri Meryem Ana Kilisesidir ve birçok teologa göre Meryem'in öldükten sonra buraya, Meryem Ana Kilisesinin bulunduğu yere defnedilmiş bu sebeple kiliseye Meryem adı verilmiştir. Kudüs'te Hz. Meryem'in defnedildiği ihtimaline sahip diğer mekânlar ise Josaphat vadisi ve Siyon Dağı'dır.

Hz. Meryem'in Yuhanna ile Efes'e gittiği ve orada vefat ettiği görüşünü savunanlar da Efes'teki kilisenin adın Meryem'in oraya gömüldüğü için Meryem Ana Kilisesi adını aldığı fikrini savunmaktalar. Yalnızca şunu belirtmekte fayda var ki, Hıristiyanlık mezhepleri içinde bu görüşü sadece Katolikler savunmaktalar. Ortodoks Hıristiyanların neredeyse hemen hemen hepsi Hz. Meryem'in Kudüs'te yaşayıp burada öldüğüne inanmaktalar.

Getsemani Bahçesi (Fotoğraf-9) (Url:11) ise içinde Meryem Ana Kilisesi, Uluslar Kilisesi, Mecdelli Meryem Kilisesi (Fotoğraf-10) (Url:12) ve Getsemani Mağarasını bulduran zeytin ağacı bahçesidir. Ayrıca Hz. İsa, son akşam yemeğinden sonra yanına Petrus, Yakup ve Yuhanna adlı müritlerini alarak bu bahçeye gelmiş ve Tanrı'ya dua etmiştir. Halen daha bu bahçede yaşı takriben iki bin yıllık olan sekiz yaşlı zeytin ağacı özenle korunmaktadır. Birçok dini görüşe göre Kıyamet Günü veya Yeniden Uyanış Günü ölüleri uyandırmak için boru sesi (koç, keçi, antilop veya diğer temiz hayvanların boynuzundan yapılmış üfleli müzik aleti) tam da bu bahçeden gelecektir.

Fotoğraf-9 *Getsemani Bahçesi*

Fotoğraf-10 *Mecdelli Meryem Kilisesi*

4. *İslamiyet İçin Kudüs'ün Kutsallık Kavramı*

Müslümanların ilk kiblesi olan ve kaynaklarda Ule'l – Kule'l – Kibleteyn, Saniü'l – Beyteyn, Salisü'l – Haremeyn (İki kiblenin ilki, iki kutsal mabedin ikincisi, iki harem alanının üçüncüsü) olarak tarif edilen Mescid-i Aksa Kudüs'te bulunması İslam dünyası için Kudüs'ü önemli kılan belki de en nedenlerden biridir.

Erken Ortaçağ dönemi kaynaklarında Kutsal Şehir olarak anımsanan şehri IX yüzyıldan itibaren Araplar El Kuds ismiyle adlandırmaya başladılar. Kudüs'ün XII yüzyılda haçlılar tarafından ele geçirilmesinden önce, VII—XI yüzyıllarda Arap hükümdarlığının erken dönemlerinde sadece Arap edebiyatında değil, genel olarak İslam edebiyatında Kudüs'ün kutsallığı ve güzelliğini metheden eserler ortaya çıkarak İslam edebiyatında bir edebi geleneği oluşturdu. Ayrıca Kudüs'te Müslüman dini okulları gittikçe çoğunluk teşkil etmeye başlarken bu okullarda yetişen Müslüman bilginler de kendi öğrencilerini yetiştirmekteydi.

Müslümanlar için Kudüs'teki Kutsal mekânların en önemlisi Mescid-i Aksa'dır (Fotoğraf-11) (Url:13) dersek yanılmayız. Mescid-i Aksa Kâbe'den sonra yeryüzünde inşa edilmiş ikinci en eski kutsal mabet, Mekkede'ki Mescid'i Haram ve Medine'deki Mescid-i Nebevi'den sonra üçüncü kutsal mekândır. İslam, Kudüs'ün kutsallığını bu üçlü vasfın üzerine bina etmek suretiyle Mescid-i Aksa'da Hz. Âdem, Hz. Süleyman ve Hz. Muhammed'in peygamberlik misyonlarını birleştirmiş, şehre hem kozmolojik, hem de aşkın manalar yüklemiştir (Balcı ve İnce, 2012).

Fotoğraf-11. *Mescid-i Aksa*

Kuran'da Mescid-i Aksa, Beytülmakdis'e verdiği isim olmakla birlikte ayette şöyle anılır: "Bir gece, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu Mescid-i Haramdan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksaya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir" (İsra, 17/1) Müslümanların yanı sıra Yahudiler için de Mescid-i Aksa'nın önem teşkil etmektedir. Şöyle ki, Yahudiler tarafından "Beyt Ha Mikdaş" olarak adlandırılan Hz. Süleyman tapınağının bu alanda, daha detaylı söylemiş olursak Kubbet-üs Sahra ile aynı mekânda bulunduğu inanmalarıdır. Ama Yahudilerin bu gibi kanaatlerini doğrulayacak herhangi bir kesin bulguya rastlanmamaktadır. Hz. İsa'nın hayatında çok önemli yere sahip olan üç gününün burada geçirmesi ise Mescid-i Aksa'nın Hıristiyanlar için önem arz etmesinin en büyük nedeni olarak gösterilmektedir. Hz. Muhammed 621 yılında İsra Gecesi ziyaretini Mescid-i Aksa'ya yapması İslam dünyası için hem dini, hem de tarihi açıdan en önemli hususlardan biridir.

329

Mescid-i Aksa, etrafı Osmanlı döneminde son şeklini almış Kudüs eski şehir duvarlarının içinde 144 dönümlük bir alandır. Bu alanın üzerinde altın kubbeli Kubbet-üs Sahra, Burak Duvarı, Mervan Mescidi, Ruhlar Mağarası, irili ufaklı onlarca oda, mihrablar, sebiller ve namaz kılmak için yükseltilmiş platform bulunuyor (Balcı ve İnce, 2012). Bugün Mescid-i Aksa diye de bilinen bu mekân, içinde yapımına Hz. Davud zamanında başlanan; tamamlanması Hz. Süleyman'a nasip olan mabet (Beyti'l-Makdis) başta olmak üzere ve Süleyman Mabedini de içine alan külliye karşılık gelir. Kur'an'ın işaret ettiği bu mescit, Hicaz'a bir aylık mesafede olduğu için de "en uzak yer" anlamında "Aksa" diye nitelenmiştir (Ünal, 2015). Allah Rasulü'nün ziyaret edilmesini teşvik ettiği son mescit Mescid-i Aksa, mukaddes ev Beytülmakdis'tir. Hz. Süleyman'dan yadigar kalan bu kutsal mescit Müslümanların ilk kiblesidir (Şahin,2015). Mescid-i Aksa, birçok nebinin uğrak yeri olan, başta Yahudi ve Hristiyanlar olmak üzere bir dönem biz Müslümanların da kiblesi olan ve bu yüzden her üç din

mensuplarınca da kutsal kabul edilen bir mekân olup, Hz. Peygamber'in yaşadığı İsrâ ve Mirâç yolcuğunda da bütün peygamberlerle buluştuğu bir mekândır (Ünal, 2015).

Kubbet-üs Sahra (Fotoğraf-12) (Url:14), 1541 yılında Emevi hükümdarı Abdülmelik İbn Mervan tarafından yaptırılmıştır. O, Mısır'ın yedi yıllık gelirine denk bir hazineyi Kubbet-üs Sahra'nın inşası için ayırdı. Plan şaşırtıcı derecede basitti: Tümü sekizgen bir duvarın üzerinde duran bir tamburla destekli yirmi metre çapında bir kubbe (Montefiore, 2012). Haçlılar ilk kez Kudüs'ü fethettiğinde, geri kalan Müslüman nüfusunun çoğunluğu korunmak için Kubbet-üs Sahra'ya sığınır. Ama ne yazık ki haçlılar onları bulur ve hepsini katlederler. Camiyi kiliseye dönüştürür, avlusuna ise büyük bir haç üzerinde çarmıh yapılı. Bu haç, Kudüs Selahaddin Yusuf bin Eyyub tarafından fethedildiğinde onun tarafından yıkılan tek haçtır. Şehirde bulunan diğer kilise ve haç bulunan mekânlara ise dokunmamıştır.

Fotoğraf-12. *Kubbet-üs Sahra*

Kubbet-üs Sahra isminde kullanılan “sahra” kelimesi kaya anlamına gelmektedir. Bunun nedeni, yapının Muallâk Taşı (F-13) (Url:15) veya Muallâk Kayası üzerine yapılmasıdır.

Fotoğraf-13. *Muallâk Taşı*

Muallâk Taşı, her üç semavi din açısından önem arz etmektedir. Şöyle ki, Muallâk Taşı, Âdem'in cennetinin bulunduğu, Davut ve Süleyman'ın tapınaklarını yapmak istedikleri ve daha sonra miraca yükselirken Hz. Muhammed'in ziyaret ettiği yerdir (Montefiore, 2012). Muallâk Kayası öyle bir yerdedir ki, hem Yahudilerin hem de Hıristiyanların cennetlerinin krallığı, inançlarına göre burada kurulacaktır (Uğurluel, 2015). Merkezi bir aksı bulunmasa da etrafı üç kez çevrilmişti – ilkinde dış duvarlar, sonra sekizgen kemer altı ve sonunda kubbenin altında buluna, güneş ışıklarıyla yıkanan ve çevresinde kemerler bulunan Muallâk Taşı'nın kendisi: Buranın dünyanın merkezi olduğu söylenmişti. Kubbe semaydi ve insan mimarisiyle Allaha erişiliyordu. Altın kubbe, canlı bezemeler ve parlak beyaz mermer buranın yeni Cennet Bahçesi olduğunu haykırıyordu, ayrıca Abdülmelik ve Emevi Hanedanı'nın Ahir Zamanda Kıyamet koptuğunda krallıklarını Allah'a teslim etmek istedikleri yer burasıydı. Görüntü çeşitliliği - mücevherler, ağaçlar, meyveler, çiçekler ve taşlar onu Müslüman olmayanlar için bile cazip bir yapı haline getirdi – bu görüntüler Cennet'in duygusallığı ile Cennet'in duygusallığı ile Davut ve Süleyman'ın ihtişamını birleştiriyordu (Montefiore, 2012). Yapının yakın çevresinde ise Hıristiyanlara ve Yahudilere ait dua ve ibadet yerleri, kilise ve sinagoglar yerleşmekteydi.

Kaya ile birlikte caminin içinde bir mağara da bulunmaktadır. Kubet-üs-Sahra'nın altında kalan bu mağaranın Miraç Gecesi Hz. Muhammed tarafından ziyaret edildiğine ve bu mağarada Hz. Muhammed'in Hz. İbrahim, Hz. Davud, Süleyman ve İlyas Peygamberlerle birlikte namaz kıldığına inanılır (Balcı ve İnce, 2012). Bu alanda Berzah Âlemi'ne açılan kapı olarak bilinen Ruhlar Mağarası Muallâk Kayası'nın hemen altında bulunmaktadır.

Aksa Cami'nin güneydoğu köşesinde Osmanlıların İlave Ettirmiş oldukları küçük bir cami bulunur. Bu caminin Mescid-i Aksa alanında Hz. Ömer'in inşa ettirmiş olduğu ilk caminin yerinde olduğuna inanılır. Osmanlılar bu mescidi yeniden inşa ettirmek suretiyle Hz. Ömer mescidinin ismini yaşatmak istemiş olabilirler (Balcı ve İnce, 2012). Hz. Ömer Cami ile ilgili tarihi kaynaklara ait bir diğer anlatı da şudur: Hz. Ömer Patrik halife ile birlikte Kudüs şehrine girer ve Kutsal Mezar Kilisesine giderler. Patriğin halifeye kilisede namaz kılabilirsiniz önerisine Halife Ömer, çağlara rağmen güzelliğini yitirmeyen ve Müslümanların hoşgörüsüne numune-i imtisal olan o meşhur cevabı verir: “Burada namaz kılsam, benden sonraki Müslümanlar halife Ömer burada namaz kılmıştır diye (yeryüzündeki en kutsal) kilisenizi camiye çevirirler.” Bu sözü söyledikten sonra kilisenin 30 metre ötesinde boş bir arazide namaz kılar. Nitekim Müslümanlar Eyyubiler döneminde oraya halife Ömer'in namaz kıldığı yer diye Ömer Mescidini (Fotograf-14) (Url:16) inşa ederler (Biçkiöglü, 2015).

331

Fotograf-14. Hz. Ömer Cami

SONUÇ

Sonuç olarak şunu belirlemek gerekir ki, taşı, toprağı peygamber kokan Kudüs, dünyanın manevi, dini değeri olması yanı sıra birçok anlamda tarihin başladığı yerdir. Aslında bu kutsal değer sadece maddi ve manevi açıdan değil, tarihi bakımından da belki de dünyanın en zengin şehridir. Tarih boyunca tarihi, ekonomik, kültürel, siyasi, dini çatışmalara maruz kalan bu şehir emanetine sadık kalarak semavi dinlerin kutsal mirasını korumaya devam etmektedir. Sadece kendisiyle aynı coğrafyada bulunan ülkelerin değil, Batı ülkelerinin de odak noktası olan Kudüs'ün tarihi, en az insanlığın tarihi kadar eskidir. Zaman akıp gittikçe Kudüs çemberinde dönen tarihi olaylar, onun tarihine yeni sayfalar eklemiştir.

Farklı ırk, din, dil, mezhep sahibi insanların ortak yaşam alanı olan bu kadim kent, bu insanlara ait farklı kültürel mirası ortak miras olarak asırlardır bağrında koruyup saklaya bilmiştir. Şehrin hemen hemen her köşe başında göze çarpan tarihi yapılar, cami, kilise ve sinagoglar, ibadethaneler sanki “Kudüs tarihinin en önemli şahidi benim, en güzel tarih bende saklı.” Dercesine onun tarihini, ruhunu yansıtmaktadır. Yahudilerin Ağlama Duvarı, Hıristiyanların Kıyamet Kilisesi ve Müslümanların Mescid-i Aksa'sı ona emanet bırakılan mirasların en kutsalları olup tüm ilahi dinlerin ortak değerleridir.

Tarih boyunca Kudüs'e sahip olmak isteyen hükümdarlar buradaki camileri kiliseye, kiliseleri camiye dönüştürmüş ama buna rağmen şehir kutsallığından ödün vermemiştir.

Bununla birlikte bölgesel güçlerin hâkimiyet kurmaya çalıştığı bir rekabet alanı olmasının nedeni sadece dini açıdan değil, şehrin bulunduğu stratejik, siyasi konumudur. Üç farklı toplumun, Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların bir arada yaşadığı Kudüs, ister dış isterse de iç etkenlerin etkisiyle zaman zaman kültür, medeniyet içi çatışmalar da yaşamaktadır. Peki, bunca süre zarfında ister dini, ister siyasi nedenlerle istilaya, istismara uğrayan, sadece dış güçlere karşı değil, iç çatışmalarıyla da mübareze etmek zorunda kalan bu şehir nasıl oluyor da halen ayakta durabiliyor? Bence onu günümüze dek ayakta tutan, burada farklı din, dil, ırk ve mezhebe sahip insanların yaptıkları dualardır.

Kaynakça

Balcı, K. ve İnce, A. (2012) *Kutsallığın Başkenti Kudüs*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Biçkioglu, T. (2015) Kadim şehir Kudüs. Ankara: Diyanet İlmi Dergi, s.12-17.

Harman Ömer Faruk, (2002) .“Kudüs”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

C.26. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, İstanbul s.323-327.

Montefiore, S.S. (2012). *Kudüs, bir şehrin biyografisi* (C. Demirkan, çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.

Şahin, H. (2015). Üç faziletli mescit. Ankara: Diyanet İlmi Dergi, s.48-49.

Tanyu, Hikmet, “Ağlama Duvarı”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ankara 1988, s.474-475.

Uğurluel, T. (2015). Kudüs'ün üç anahtarı: Hz. Ömer, Selahaddin Eyyubi, II. Abdülhamid Han.
Ankara: Diyanet İlmî Dergi, s.42-45

Üç kitaplı kentler. 19. Yüzyıl fotoğraflarında Kudüs ve kutsal topraklar. İstanbul Araştırmaları
Enstitüsü, İstanbul: 2008.

Ünal, M.(2015). Mescitler arasında Mescid-i Aksa'ya dair. Ankara: Diyanet İlmî Dergi, s.46-47.

Url:1 https://www.jerusalem-tours.ru/books/temple_mount_mysteries.pdf adresinden
erişildi.(ET:16.06.2017)

Url.2 <file:///C:/Users/lenovo/Desktop/Tri%20Lika%20Yerusalima.pdf> adresinden
erişildi.(ET:16.06.2017)

Url:3 <https://melindacousins.com/2015/08/17/streets-old-city-jerusalem/> adresinden erişildi.
(ET:16.06.2017)

Url:4 <http://pilgrimcenter.ru/dostoprimechatelnosti-izrailya/grobnica-carya-davida-2.html>
adresinden erişildi (ET:16.06.2017).

Url:5 <http://terra-z.com/archives/35614> adresinden erişildi (ET:16.06.2017).

Url:6 http://bwana.ru/images/Haifa-2010/Haifa_09/Haifa_09_04.jpg adresinden erişildi
(ET:16.06.2017).

Url:7 <http://turbina.ru/guide/Ierusalim-Izrail-119329/Foto/Maslitchnaya-gora-4060/photo401725/> adresinden erişildi (ET:16.06.2017).

Url:8 <http://www.iakovlevskoe.ru/relics/211-holysepulcher> adresinden erişildi (ET:16.06.2017).

Url:9 <http://www.pbase.com/bmcmorrow/image/124350852> adresinden erişildi
(ET:16.06.2017).

Url:10 <http://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/503606> adresinden erişildi (ET:16.06.2017).

Url:11 http://guide.travel.ru/israel/jerusalem/mount_of_olives.html adresinden erişildi
(ET:16.06.2017).

Url:12 http://guide.travel.ru/israel/jerusalem/mount_of_olives.html adresinden erişildi
(ET:16.06.2017).

Url:13 <http://sister.net.ua/?p=5616> adresinden erişildi (ET:16.06.2017).

Url:14 <http://turpogoda.ru/attraction.php?h=548> adresinden erişildi (ET:16.06.2017).

Url:15 <http://islam-today.ru/veroucenie/vopros-otvet/gde-nahoditsa-znamenitij-visasij-v-vozduhe-kamen-hadzaru-muallak/> adresinden erişildi (ET:16.06.2017).

Url:16 http://www.atlastours.net/holyland/mosque_of_omar.html adresinden erişildi
(ET:16.06.2017).

ALÎ ŞİR NEVÂÎ'NİN MECÂLİSÜ'N NEFÂYİS ADLI TEZKİRESİNDE ŞAİRLERİN DİN DUYGUSU VE İNANÇLARI

Faruk SÖNMEZ

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk İslam Edebiyatı

Öz

Türk edebiyatında şairler hakkında bilgi veren en önemli kaynakların başında tezkireler gelir. Tezkire yazarları, şairlerin hayatları, eserleri ve sanat anlayışları hakkında önemli bilgiler verirler. Bununla beraber tezkirelerde dönemin sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapısı hakkında da bilgiler aktarılır. Tezkireci, şairin hayatı ve edebi kişiliği hakkındaki bilgileri ön planda tutar. Bazı tezkire yazarları, bu bilgiler dışında şairler ile ilgili çeşitli değerlendirmelerde de bulunurlar. Türk edebiyatının ilk tezkire yazarı Alî Şîr Nevâî de Mecâlisü'n Nefâyis adlı eserinde şairler ile ilgili önemli değerlendirmelerde bulunur. Bu bakımdan Nevâî şairlerin pek çok vasfına işaret eder.

Alî Şîr Nevâî, Mecâlisü'n Nefâyis'te bazı şairlerin dinleri, mezhepleri ve tasavvufi anlamda ulaştıkları mertebeler hakkında çeşitli bilgiler aktarmıştır. Bu bilgiler ışığında Mecâlisü'n Nefâyis'te şairlerin dini kimlikleri ve inanç dünyaları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Alî Şîr Nevâî, Mecâlisü'n Nefâyis, Şair, İnanç

BELIEF AND SENSE OF RELIGION OF POETS IN ALI SHIR NAVA'I'S TAZKIRA (COLLECTION OF BIOGRAPHIES) NAMED MAJALIS AN- NAFAYIS

335

Abstract

Tazkiras (collection of biographies) are the primary among the most important sources giving information about poets in Turkish literature. Tazkira authors give important information about poets' lives, works and understanding of art. Furthermore, it is also given information about the social, political, economic and cultural structure of the period. The tazkira owner prioritizes the information about the poet's life and literary personality. Some tazkira writers also, apart from these informations, make various evaluations about poets. Ali Shir Nava'i, the first tazkira writer of Turkish literature, also makes important evaluations about the poets in his work named Majalis an-Nafayis. In this respect, Nava'i refers to many qualities of poets.

Ali Shir Nava'i, in the Majalis an-Nafayis, has given various information about some of the poets' religions, sects and position that they have reached in mystical meaning. In light of these informations, it will be revealed the religious identities and faith worlds of the poets in Majalis an-Nafayis

Keywords: Ali Shir Nava'i, Majalis an-Nafayis, Poet, Belief.

Giriş

Tezkire, Arapça “zıkr” kökünden türetilmiş olup sözlük anlam; bazı meslek sahibi kimseler için yazılan biyografilerdir.¹ Bir edebiyat terimi olarak tezkire, klasik İslam edebiyatlarında meşhur olmuş kişilerin, özellikle şairlerin hayatlarını ve sanatçı kimliklerini ortaya koyan biyografik eserlerdir.² Tezkire geleneği İslamiyet’in ilk dönemlerinden başlayıp, ilk hadis ve tefsir çalışmalarına kadar iner. Arapların başından beri tabakât adını verdikleri bu çalışmalar, İranlılar ve Türkler tarafından “Tezkire” diye tanımlanmıştır.³ İran edebiyatında yazılan ilk tezkire Muhammed Avfi’nin (ö.1233) Lübbü’l Elbâb⁴ adlı eseridir. Türk edebiyatında ise ilk tezkire 1491 yılında Herat bölgesinde, Çağatay Türkçesiyle Ali Şîr Nevâî tarafından kaleme alınan Mecâlisü’n-Nefâis adlı eserdir. Anadolu sahasında tezkire yazma geleneği ise 16. yüzyılda başlamış ve yirminci yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Bu süre zarfında Türk edebiyatında toplam 36 tezkire yazılmıştır.⁵

15. yüzyılda Maveraünnehir ve Horasan’da altın çağını yaşamış olan Çağatay edebiyatının en büyük şairi olan Ali Şîr Nevâî, 1441 yılında Herat’ta doğmuştur. Uygur kabilesinden olan Kîçkine Bahşi’nin oğludur. Nevâî’nin dediğine göre ecdadı yedi batından beri, Timur’un torunlarının hizmetinde bulunmuş, son olarak babası Gıyasettin Kîçkine Bahadır, Ebulkasım Bâbü Şah’ın hizmetinde bulunmuş ve sarayında önemli mevkilere gelmiştir. Annesinin dedesi Bû Said Çiçek ise Hüseyin Baykara’nın dedesi Baykara Mirzâ’nın Uluğ beyi idi.⁶ Ali Şîr Nevâî, çocukluk ve gençlik yıllarında çok iyi bir eğitim alıp, Hüseyin Baykara ile beraber eğitim görmüştür. Hüseyin Baykara tahta çıkınca Nevâî’yi yanına çağırmıştır. Nevâî’de sultan Baykara’ya meşhur “Hilâliyye” kasidesini sunarak onun hizmetine girmiştir.⁷ Hüseyin Baykara, Ali Şîr Nevâî’ye Mühürdarlık görevini vermiştir. Hüseyin Baykara, bu görevin yanında Ali Şîr Nevâî’yi kendisine en yakın dost ve destekçi yapmıştır. Baykara’nın sarayında divan beyliği, siyasi ve idari işler danışmanı olarak görev yapan Nevâî, 1501 yılında Herat’ta vefat etmiştir.⁸

Ali Şîr Nevâî, manzum ve mensur eserleriyle sadece Çağatay edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının önde gelen sanatçılarından. Türkçe ve Farsça yazan Nevâî’nin eserlerinin sayısı otuzu aşmıştır. Ali Şîr Nevâî, Türkçe şiirlerinde Nevâî, Farsça şiirlerinde ise Fânî mahlasını kullanmıştır. Farsçanın resmi dil olarak kullanıldığı ve Molla Câmî gibi bir sanatçı ile zirveye ulaştığı bu dönemde, Farsça yazmak büyük bir meziyet kabul edilmiştir. Türkçe ile yüksek bir edebiyat meydana getirmenin mümkün olabileceğini eserlerinde ispatlayan Nevâî, bu yolda genç Türk şairlere de cesaret vermiştir. Bu yönüyle Nevâî’nin Türk dil ve kültür tarihinde önemi büyüktür.⁹

¹ Develioğlu, F. (2007). *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Akev Yayınları.

² Pala, İ. (2012). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

³ Canım, R. (2012). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.

⁴ Pala, a.g.e., 456.

⁵ Uzun, M. “Tezkire” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 41, İstanbul 2012, s, 69-73.

⁶ Çetindağ, Y. (2011). *Ali Şîr Nevâî (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*. İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınları.

⁷ Çetindağ, a.g.e., 114.

⁸ Günay Kut, 450.

⁹ Kut, a.g.e., 450.

Nevâî'nin önemli başarılarından birisi de şiirlerinde Türkçenin zenginliklerini taşımasıdır. Zaten kendisi de Türkçe ile Farsçayı mukayese eden ve Türkçeye dikkatleri çeken Muhakemetü'l-Lugateyn adlı eserinde, Türkçe'nin birçok yönüyle zengin olduğunu vurgulamıştır.¹⁰

Ali Şîr Nevâî, şiire çocuk denilebilecek bir yaşta başlamış ve hayatının sonuna kadar şiirler yazmıştır. Bu süre zarfında yedi Türkçe divan meydana getirmiştir. Bu divanlardan Bedâyi'ü'l-bidâye, Hüseyin Baykara'nın isteği üzerine, Türkçe yazmış olduğu en eski şiirlerini topladığı divanıdır. Bu divandan sonra sırasıyla Garâibü's-sıgar, Nevâdirü'ş-şebâb, Bedâyi'ü'l-vusat, Fevâidü'l-kiber ve külliyyât-ı Devâvîn gelir. Bunların yanında Fânî mahlasını kullanarak yazmış olduğu Farsça bir divanı vardır. Ali Şîr Nevâî, Türk edebiyatında ilk hamse sahibi sanatçıdır. Bu önemli eserlerin dışında Nevâî'nin altı tane tezkiresi, altı tane dini ahlaki eseri, üç tane tarihi eseri üç tane biyografik eseri ve iki tane de belge niteliği taşıyan eseri olmak üzere toplamda otuzun üzerinde eseri vardır.¹¹

Ali Şîr Nevâî, tarafından yazılan Mecâlisü'n-Nefâis, Herat mektebi tezkirelerinin üçüncüsü, Türk tezkirelerinin de ilkidir. Çağatay Türkçesiyle kaleme alınan eser dönemin hükümdarı Hüseyin Baykara'ya sunulmuştur. 1491 yılında yazılan eser, 46'sı Türk olmak üzere toplam 469 şairin edebi kişilikleri ve hayatları ihtiva edilmiştir.¹²

Nevâî, mukaddimede kendisinden önce yazılmış olan Bahâristân ve Devletşâh tezkirelerinden bahsederek, onları örnek aldığı eserinde belirtmiştir.¹³ Nevâî de Molla Câmî gibi eserini sekiz meclise ayırmıştır.

Mecâlisü'n-Nefâis, şairler hakkında bilgi vermesinin yanında, aynı zamanda Herat kültürünün canlı bir tanığıdır. Tezkire bir taraftan şairler hakkında bilgi verirken bir taraftan da toplumsal olaylara da değinerek çağının siyasi ve kültürel hayatına ışık tutmuştur.¹⁴ Tezkire sayesinde birçok sanatçı ve ilim insanı da, bilim ve kültür tarihinde unutulmaktan kurtarılmıştır. Nevâî, şairlerin yanında devrin musikişinasları, hattatları, nakkaşları ve tezhip gibi sanat dallarına mensup sanatçıları da tanıtmıştır.

Tezkirede önemli bir hususta dilin sade olmasıdır. Arapça ve Farsça etkisinin çok fazla hissedildiği bu dönemde Nevâî, bu dillerdeki tamlama ve kullanımlara fazla yer vermemiştir. Bu haliyle tezkire günlük konuşma diline yakın olmuştur. Tezkirede cümleler kısa olup, Hüseyin Baykara ve Molla Câmî'nin anlatıldığı bölümlerde ise üslup biraz daha özenlidir.¹⁵ Mecâlisü'n-Nefâis'in Türkiye'de ve Türkiye dışında pek çok yazma nüshası bulunmaktadır. Bu nüshaların bazıları Nevâî külliyyatları içinde bazıları da müstakil yazma halindedir.¹⁶

Ali Şîr Nevâî tezkiresine aldığı şairlerin biyografileri ve şairlik yeteneklerinin yanında onlarla ilgili pek çok bilgiyi de aktarmıştır. Bu bilgiler içerisinde şairlerin din ve inançları önemli bir yer tutar.

Herat ve civarındaki şairlerin biyografilerini ve çeşitli vasıflarını zikreden Nevâî, tezkiresine aldığı şairlerin tamamı Müslümandır. Bunun yanında tezkirede iki şair hakkında bilgi verirken onların Sünni mezhebinden olduğunu belirtmiştir. Ancak diğer şairlerin mezhebi hakkında bilgi

¹⁰ Çetindağ, a.g.e., 104.

¹¹ Çetindağ, a.g.e., 139-140.

¹² Çetindağ, a.g.e., 115.

¹³ İsen, M. (2011). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.

¹⁴ Çetindağ, a.g.e., 116.

¹⁵ Çetindağ, a.g.e., 120.

¹⁶ Eraslan, a.g.e., XXXII.

vermemiştir. Mevlana Hacı maddesinde şairin hayatı ve mezhebi ile ilgili şu bilgiler zikredilmiştir. *Meşhed'de İmâm 'Âlî-i Mûsâ er-Rızâ 'aleyhi't-tahiyyetuhu ve's-senâhu ravzâsı-da imâm ve mu'arrifdûr ve Gevher Şâd Bigim'ning mescid-i câmi'de hatîbdür, fâzıl sünnî-mezheb 'Akl-i ma'âşî ol mertebededür kim bâ-vücûd-i tesennün, ol ravza başıdadı sâdat bile barışur.*¹⁷ Yine Mevlana Muhammed-i Mu'ammâyî maddesinde şairin mezhebi belirtilir. *Latîf ve Sünnî-mezheb kişî irdi.*¹⁸

Ali Şîr Nevâî tezkiresinde bazı şairleri tanıtırken onların yapmış oldukları ibadetleri ve bu ibadetlerin yerine getirme biçimlerini zikretmiştir. Bu ibadetlerin başında İslam dininin beş şartından biri olan ve dinin direği kabul edilen namaz gelir. Müslüman şairlerin hayatını ihtiva eden bu eserde Nevâî iki şairin biyografilerinin yanında onların namaz kıldıkları bilgisini de aktarmıştır. Ali Şîr Nevâî, Mevlana Mes'ûd maddesinde şairin güzel davranışlarından bahsederek onun aynı zamanda namaz kıldığını şu şekilde dile getirmiştir. *Yahşî ahlâklık dervîş-veş ve fâni-sıfat kişîdür. Bir kün fakîr bile namâz-i pişin kıldı. Namâz tükengendin songra yene ikki rek'at kıldı. Namâz tükengendin songra yene ikki rek'at kıldı. Fakîr aytım kim tahvil-dâr hisâbın edâ kılurda fâzıl kiltürmek hıyânet delilidür; bu söz şöhet tuttu. Mevlânâ aytur irmiş kim ikki rek'at artuksı namâz kıldım. Yillardur anıng melâmeti ve 'azâmeti kutulmadım*¹⁹ Mir Murtâz maddesinde şairin namaz ve abdest ile ilgili vesvesesinden şu şekilde bahsedilmiştir. *Hâlâ vuzû' ve namâzıda mubâлага cihetidin vesvâs peydâ boluptur*²⁰

Mecâlisü'n- Nefâis'te şairlerin hac ibadetleri önemli bir yer tutar. Nevâî gerek hac farizasını yerine getiren gerekse farklı zamanlarda kutsal topraklara giden şairlerin adlarını zikreder. Mevlana Mesîhi maddesinde şairin Mekke ziyareti şu şekilde anlatılır. *Hûşenc vilayetinden irdi. Pâkîze-rûzigâr ve müselmân-veş kişî irdi. Dirler kim Mekke ziyâreti devletiga müşerref boldı.*²¹ Mevlana Muhammed-i Mu'ammâyî maddesinde şairin arkadaşıyla beraber hacca gittiği ve orada vefat ettiği ifade edilir. *Âhir-i hayatında Kîçik Mirzâ bile hac devletiga müşerref boldı ve anda 'alemga veda itti.*²² Mevlana Hâcî maddesinde şairin pek çok kez hacca gittiği belirtilir. *Niçe katla Ka'be'ga barıp, bazı katla hemânâ ki yayak hem bar ikendür.*²³ Mevlana Alâu'd-din maddesinde şairin dervişliğe meyledip Mekke'ye gittiği şu şekilde anlatılır. *Zâhir 'ulûmu teknil kılğandın songra meyli dervîşliklere galib bolup Mekke 'azîmetine kıldı.*²⁴

İslam dininin beş şartından biri olan oruç da yine tezkirede bahsi geçen ibadetlerden biridir. Ali Şîr Nevâî, Dervîş Mansûr adlı şairin takva durumunu daha iyi ortaya koyabilmek için onun çoğu zaman oruçlu olduğunu şu şekilde ifade etmiştir. *Sebzvâr'lığdur. Ve dervîş ve perhiz-kâr ve murtaz kişî irdi. Ve köprek evkât sâyim irdi.*²⁵

İslamiyet'in doğuşundan kısa bir süre sonra ortaya çıkmış bir düşünce ve inanç sistemi olan tasavvuf, tezkirede geniş bir yer tutmuştur. Nevâî, tezkiresinde bazı şairlerin mensup oldukları tarikatlar, tasavvufi mertebeleri ve bazı haller gibi pek çok konuya değinmiştir.

¹⁷ Eraslan, a.g.e., 159.

¹⁸ Eraslan, a.g.e., 48.

¹⁹ Eraslan, a.g.e., 135.

²⁰ Eraslan, a.g.e., 150.

²¹ Eraslan, a.g.e., 26.

²² Eraslan, a.g.e., 48.

²³ Eraslan, a.g.e., 160.

²⁴ Eraslan, a.g.e., 186.

²⁵ Eraslan, a.g.e., 42.

Günahlardan arınıp bir mürşit eşliğinde Hakk'a ulaşmak olarak tarif edilen seyr ü sülûk tezkirede sık sık geçen kavramlardandır. Nevâî, bu yola giren şairlerin önceki hayatları, intisap ettikleri şeyhleri ve hal içerisindeki pek çok davranışlarına değinir. Mevlana Muhammed-i Rûmî maddesinde şairin şeyhi ve tarikatı hakkında şu bilgilere yer verilmiştir. *Mevlana Sa'du'd-dîn-i Kaşgarî mürîdidür. Nakş-ı bendiyye silsilesidindür. Kalın müridleri bar idi.*²⁶ Yine Mevlana Lutfi maddesinde şairin şeyhine bağlamasını şu şekilde ifade edilmiştir. *Mevlana yigitlikide 'ulûm-i zahirini tekmi kılğandın songra Mevlana Şihâbu'din-i Hiyâbânî 'aleyhi'r-rahme kaşıda sûfiyye tarikıda hem sülûk kılğandır.*²⁷ Şeyh Azerî maddesinde: *İsferâyin'de zuhur kıldı ve şi'iri şöret tuttu. Ve kühûlet sinnide meyli sülûk sarı tüşti. Hacc-i mübarek seferiga barıp seyr resmi bile Hind sarı müteveccih boldı.*²⁸ Mevlana Muhammed-i Tebâdegânî maddesinde şairin sülûk ve ibadetle meşguliyeti şu şekilde ifade edilmiştir. *Ve oğlu Mevlânâ Hamîdü'd-dîn ve sâyir sûfiyye ol hânkâhda sülûk ve 'ibâdetka meşkûl durlar.*²⁹

Tezkirede en çok zikredilen tasavvufi kavramlardan biri de fakr u fenadır. İnsanın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlardan yoksun olması veya kendisini her zaman Allah'a muhtaç bilmesi, müridin kötü huy ve vasıflarını yok edip onların yerine iyi hasletler kazanması anlamlarına gelen bu terimler tezkirede bazı tasavvuf ehli şairlerin dini kimliklerini ortaya koymaktadır. Hâce Yûsuf-ı Burhan maddesinde şairin tasavvufi anlamda fakr u fena yolculuğu ile ilgili şu tespitlere yer verilmiştir. *Hazret-i Şeyhu'l-İslami Şeyh Ahmed-i Câmî kuddise sirruhuning yakınrak evlâdından irdi. Fakr u fenâ tarikıda sülûk kılur irdi. Ve tecerrüd ve intikâ resmin köp meslûk tutar irdi.*³⁰

Mecâlisü'n-Nefâis'te şairlerin tasavvufi vasıflarından biri de dervişlik durumlarıdır. Derviş bir tarikata ve şeyhe bağlı olan mürid veya salike verilen isimdir. Nevâî bu şairleri tanıtırken onların derviş-meşrep kişiliklerine ve bağlandıkları şeyhe veya tarikata mensubiyetleri hakkında bilgiler verir. Mevlana Hamîdü'd-din maddesinde şairin dervişliği ve tasavvufi mertebeleri ile ilgili şu bilgiler aktarılmıştır. *Hazret-i Mevlana Muhammed-i Tebâdegânî kuddise sirruhu'ning halefidür. Edeb ve hayâsı müfrit ve ta'zîm ve tevâzu'ı bî-had tüşüptür. Büzürgvâr atasının hankahıda dervişler burunğı düstür bile barça anıng tigreside müctemi'dürler, ve halvet ve 'uzlet ve semâ ve mevcûd.*³¹ Yine Emîr Mahmûd Barlas maddesinde şairin derviş oluşu şu şekilde zikredilmiştir. *Bâ-vücûd-i 'uluv-neseb ve kemâl-neseb derviş-veş ve fâni-meşreb ve bî tekküllîf kişidür. Deh-nâme hem nazm kılıpdur.*³²

Ali Şîr Nevâî bazı şairlerin dünya malına tamah etmediğini, kendilerini Allah yoluna adadıklarını belirtir. Bunlardan bazılarının varlıklı olmalarına rağmen bu varlıklarından el etek çekerek inziva çekildiklerini söylemiştir. Şeyh Âzerî maddesinde şairin inzivaya çekilmesi şu şekilde nakledilmiştir. *Ve Hind'din kaytkândın songra İsferâyin'de gûşe'î ihtiyâr kılıp tâ'atka meşgul boldı.*³³ Derviş Nâzükî maddesinde şairin çok zengin olmasına rağmen, bu zenginliğinden el etek çekip bir köşeye çekilmesi şu şekilde aktarılmıştır. *Horâsân'ning âdemî-*

²⁶ Eraslan, a.g.e., 60.

²⁷ Eraslan, a.g.e., 67.

²⁸ Eraslan, a.g.e., 10.

²⁹ Eraslan, a.g.e., 35.

³⁰ Eraslan, a.g.e., 54.

³¹ Eraslan, a.g.e., 141.

³² Eraslan, a.g.e., 180.

³³ Eraslan, a.g.e., 10.

*zâdeleridin irdi. Atası Meşhed hükümetin kılıp irdi. Özi sipâhilik terkin tutup dervişlik vâdisige tüşüp ve kipenek-pûşluk sıkkıda Meşhed'de gûşe'î ihtiyar kaldı. Ve ma'âşî ötkünçe kim gedâhğ kılmağay, iligide nimeğinesi bar irdi.*³⁴

Mecâlisü'n-Nefâis'te tasavvufî bir hal olan cezbenin bazı şairler üzerinde nasıl tesir ettiği belirtilmiştir. Cezbeye erişen ve cezbe durumunda kendisinde farklı haller meydana gelen şairler hakkında da bilgiler aktarılmıştır. Mîr Haydar-ı Meczûb maddesinde şairin cezbe hali şöyle anlatılmıştır. *Dervâze-i Hoş'ning taşıda Mîr Fahr-yâbî mezârî başıda sâkin irdi. Yigitlikde zâhîr 'ulûmun teknil kılıp irdi. Hem-ol vaktga anga cezbe yetişti kim 'aklı zâyil boldi. Gâhî ki öz hâlga kilse irdi 'ulum bahsın 'ulemâ bile andak kılur irdi.*³⁵ Mîr Müflisî maddesinde şairin cezbe hali şu şekilde zikredilmiştir. *Meşhed sâdâtındur. Tab'î hûb irdi kim anga cezbeî yitişti kim 'akl zâyil boldi. İligige ve barmaglarığa halkalar salur irdi.*³⁶

Nevâî, kimi şairlerin seyr ü sülûka meyillerini şu şekilde aktarmıştır. Şeyh Azerî maddesinde: *İsferâyin'de zuhur kıldı ve şi'iri şöret tuttu. Ve kühûlet sinnide meyli sülûk sarı tüşti. Hacc-i mübarek seferiga barıp seyr resmi bile Hind sarı müteveccih boldi.*³⁷ Mevlana Muhammed-i Tebâdegânî maddesinde şairin sülûk ve ibadetle meşguliyeti şu şekilde ifade edilmiştir. *Ve oğl Mevlânâ Hamîdü'd-dîn ve sâyir sûfiyye ol hânkâhda sülûk ve 'ibâdetka meşkûl durlar.*³⁸

Sema ile ilgili Mevlana Muhammed-i Tebâdega-nî maddesinde şu bilgiler zikredilmiştir. *Her kaçan semâ'ga kirse irdi, bâ-vücüd kim usûl kâ'idesi bile harekâtı muvafık irmes irdi, ammâ halâyıkka andak eser kılur irdi kim köp yıglar idiler.*³⁹

Mecâlisü'n-Nefâis'te öne çıkan hususlardan biri de şairlerin ahlaklarıdır. Nevâî sadece iyi ahlaklı şairlerden bahsetmeyip kötü ahlaklı olan şairler hakkında da bilgiler vermiştir. Ancak güzel ahlaklı şairler hakkında daha uzun ve övücü cümleler sarf etmiştir.

340

Sonuç olarak Türk edebiyatının ilk tezkiresi olan Mecâlisü'n-Nefâis'te Ali Şîr Nevâî, şairlerin sadece biyografilerini vermekle yetinmemiş onlar hakkında pek çok malumatı da zikretmiştir. Bu sayede tezkire de şairlerin hayatı, sanatı ve eserleri gibi konuların yanında onların ahlakları, fiziksel durumları, eğitimleri, meslekleri, inançları gibi pek çok konu hakkında da bilgi vermiştir.

Kaynakça

Canım, R. (2012). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Çetindağ, Y. (2011). *Ali Şîr Nevâî (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*. İstanbul: Fatih Üniversitesi Yayınları.

Develioğlu, F. (2007). *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Akev Yayınları.

İsen, M. (2011). *Şair Tezkireleri*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Pala, İ. (2012). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.

³⁴ Eraslan, a.g.e., 59.

³⁵ Eraslan, a.g.e., 36.

³⁶ Eraslan, a.g.e., 37.

³⁷ Eraslan, a.g.e., 10.

³⁸ Eraslan, a.g.e., 35.

³⁹ Eraslan, a.g.e., 35.

Uzun, M. "Tezkire" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 41, İstanbul 2012, s, 69-73.

BAĞDATLI RŪHÎ'NİN DİVANINDA PEYGAMBERLER

Arş. Gör. Muhammed Felat AKTAN

Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Öz

Din ve tasavvufun, divan edebiyatının oluşumunda ve biçimlenmesinde önemi yadsınamaz bir gerçektir. Yaratıcı tarafından belirlenmiş evrensel hükümleri içeren din, peygamberler aracılığıyla insanlara tebliğ edilmiştir. Bu husustan hareketle peygamberlerin çeşitli vasıfları, mucizeleri, telmihler ve teşbihler yoluyla birçok divan şairine muhteva bakımından ilham kaynağı olmuştur.

Bu çalışmamızda klasik şiirimizin önemli şahsiyetlerinden olan ve 16. yüzyılda yaşayan Bağdatlı Rûhî'nin, gazellerinde geçen peygamberleri inceledik. Şairin divanındaki 1115 gazel baştan sona tetkik edildi ve bu gazellerden yola çıkılarak Rûhî'nin şiirlerinde nebilerin nasıl ele alındığı, divanındaki gazellerde kaç defa zikredildikleri, peygamberlerin hangi özellik ve mucizeleriyle beyitlerde geçtiği tespit edildi ve değerlendirilmeye çalışıldı. Gazellerde, Âdem, Nuh, Yakub, Yusuf, Süleyman, Eyyüb, İbrahim, Musa, Şuayb, İsa, ve son peygamber Hz. Muhammed üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gazel, Din, Nebi, Divan, Klasik Edebiyat

343

GİRİŞ

Divan şiirinin başlıca kaynakları arasında dinî unsurlar oldukça geniş yer tutmaktadır. Dinî unsurlar içerisinde bulunan Peygamber kıssaları da Klasik edebiyata kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. Peygamberlerin çeşitli vasıfları, mucizeleri, telmihler ve teşbihler yoluyla birçok divan şairine muhteva bakımından ilham kaynağı olmuştur.

16. Yüzyılda yaşamış ve başta terakibentleriyle ma'ruf olan Bağdatlı Rûhî divanıyla ön plana çıkmıştır. Şairin divanındaki 1115 gazel incelenerek peygamberlerin daha çok telmihler yoluyla ön plana çıktığı görülmüştür. Gazellerde, Âdem, Nuh, Yakub, Yusuf, Süleyman, Eyyüb, İbrahim, Musa, Şuayb, İsa, ve son peygamber Hz. Muhammed üzerinde durulmuştur.

Divanda en çok Hz. Yusuf, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in ismi geçmektedir. Hz. Yusuf 43, Hz. İsa 33, Hz. Muhammed 19, Hz. Süleyman 14, Hz. Yakub 13, Hz. İbrahim 11, Hz. Musa 8, Hz. Nuh 6, Hz. Âdem 2, Hz. Eyyüb ve Hz. Şuayb'ın isimleri divandaki gazellerde 1er kez zikredilmiştir.

Hz. Âdem

Semavî dinlere göre yaratılan ilk insan ve peygamber olan Hz. Âdem, divan şiirinde ismi sıkça telaffuz edilen peygamberlerdendir. Yaratılışı, secde edilmesi, şeytanla mücadelesi, cennetten çıkarılması, tövbesi klasik edebiyatımızda geniş yer bulmuştur.

Divan şiirinde; acz ve kudreti birlikte taşıyan âdem (insan), adem (yokluk) ve dem ile zaman zaman birlikte kullanılarak cinas sanatını oluşturur. Yine Âdem devriyelerin önemli bir malzemesini oluşturmuş, sevgilinin Âdem'e, rakibin de şeytana benzetildiği görülmüştür. (Pala, 7)

Bağdatlı Rûhî aşağıdaki beyitte Hz. Âdem'den önce can ve ruhun yaratılışına bir atıfta bulunuyor. Beyitte, ezeli olan Allah Âdem'e daha ilk akli vermeden evvel nefsin sırlarını onun gönlüne koymuştur.

Kılmadan Âdeme Hallak-ı ezel ilkâ-fehm

Men Öref sırrını kılmışdı dil-i dâna fehm (G.812/1)

Hz. Nuh

Kendisine vahiy indirilen, ümmetini tövbe ve istiğfara davet için gönderilen ilk peygamber Nûh'tur (TDVİA, 1964, C.9: 344). Hz. Nûh, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde diğer peygamberlere oranla geniş bir şekilde tanıtılan ve "Ulü'l-Azm" olarak isimlendirilen beş büyük peygamberden ilki olup, Kur'an-ı Kerim'de 28 sûrede hakkında bilgi verilmiş ve 43 yerde ismen zikredilmiştir. Kur'an-ı Kerim'in 71. sûresi onun adını taşır ve baştan sona onun tevhit mücadelesini anlatır. (Gürel 30)

Klasik Türk şiirinde şairler, sevgiliyi beklemenin ne kadar zor ve uzun olduğunu anlatırken, kendine ve sevdiğine uzun ömür dileğinde bulunurken Nuh Peygamber'in yaşı ile ilgi kurmuşlar; aşğın döktüğü gözyaşlarını ise Nuh Tufanına benzetmişlerdir. (Uçar 17)

344

Nuh Peygamber tufan hadisesi, ömrünün uzunluğu, eşi ve oğlunu hidayete davet etmesi gibi temalar ile divan şiirine konu olmuştur. Rivayetlere göre Nuh peygamberin 950 yıl yaşadığı bilinmektedir. Bu beyitte şair Hz. Nuh'un ömrüne atıf yaparak bir karşılaştırma yapmaktadır. Sevgiliye kavuşmanın heyecanı ile geçen gün sayısı Hızır'ın hayatı kadar olmakla birlikte, sevgiliden ayrılık ile geçen bir an bile şaire Nuh'un ömrü kadar uzun gelmektedir.

Zevk-ı visâlun ile geçen gün hayât-ı Hızır

Derd-i firâkun ile geçen lahza Öömr-i Nûh (G.109/4)

Hz. Yakub

Klasik edebiyatımızda ismi daha çok Hz. Yusuf ile anılmıştır. Rivayetlere göre Yakub Peygamber çok sevdiği oğlundan ayrı düşünce onun hasretiyle kendi içine çekilerek yıllarca ağlamış, kanlı gözyaşları dökmüş ve sonunda ağlamaktan gözleri görmez olmuştur. Sevgilisinden ayrı düşüp hasretle kan ağlayan Rûhî de aynı kadere sahip olduğu için beyitte kendisini Hz. Yakub'a benzetmiştir.

Ağlamak 'uşşâk içündür Rûhî yâ kan ağla kim

Yusuf'ından ayru düşmüş sen de bir Ya 'kûbsın (G.873/5)

Hz. Yusuf

İsmi, divan şiirinde en çok geçen peygamberlerdendir.(Pala 484) Gazellerde sevgilinin güzelliği ile çağrıştırılmıştır. Bunun dışında kardeşlerinin ona bakış açısı, kuyuya atılması, köle pazarında satılması, gömleğinin kana bulanması, rüya kerametlerinin olması, Züleyha ile çağrıştırılması, insanları tesiri altında bırakması ve Mısır azizliği ile klasik edebiyatımızda önemli yer edinmiştir. Aşağıdaki beyitte ise şair, Hz. Yusuf'un köle pazarında satılması telmihinden de yararlanarak aşk pazarını can pazarına benzetiyor.

Rûhîyâ bâzâr-ı ‘aşk-ı yâr cân bâzarıdur

Bunda ‘aşık Yûsuf-ı vaqt olsa hiçe satılır (G.149/5)

Hz. Süleyman

Divan şiirinde Süleyman peygamber; yüzük, mühür, Hüdhüd, Belkıs ve karınca ile birlikte çokça anılmıştır. Karınca kıssası klasik şairler tarafından divanlarda sıkça yer verilmiş olup şairler kendilerini karıncaya; sevgiliyi de ihtişamından dolayı Süleyman Peygamber'e benzetmişlerdir. Aşağıdaki beyitte Hz. Süleyman karınca ile olan münasebetiyle dile getirilmiştir. Basit bir karınca bile sevgilinin kapısından ümitsiz bir şekilde dönmez oysaki sen herkesin lütuf ettiği, yücelttiği bir Süleyman'sın

Mür-1 edna da olsa dönmez kapundan nâ-ümîd

Bir Süleymânsın ki eltâf-ı ‘amîmün ‘âmdur (G. 328/5)

Hz. Eyyüb

Kuran-ı Kerim'de dört ayette kendisinden bahsedilir. İshâk Peygamber'in neslinden gelen Eyyüb, Şam civarındaki insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Çocukları, sürüleri ve hayvanları, bağları ve bahçeleri ile çok zengin bir insandır (Dikmen, 2003: 239) dünya saadetine vakıf olduğu için imtihana tabi tutulur. Önce malı ve mülkü elinden alınır. Sonra eşini ve çocuklarını kaybeder; ancak o sürekli her şeye sabreder. Bu vâsfından dolayı klasik edebiyatımızda sabrın sembolü olarak bilinen Eyüp Peygamber, aşağıdaki beyitte de şairle sabır noktasında kıyaslanmıştır. Rûhî bu beyitte mübalağa sanatından yararlanarak yaşadıklarından dolayı sabır noktasında Hz. Eyüp ile yarıştığını dile getiriyor.

Bilürdük sabrda Eyyûba gâlib oldugun Rûhî

Eger derdîn sana ‘arz eyleye ey sîmber bir bir (G.340/7)

Hz. İbrahim

Kur'ân-ı Kerîm'de ismi bildirilen Ulü'l-Azm adı verilen beş büyük peygamberden ikincisi olup, Keldânî kavmine gönderilmiştir. (Gürel 41) Rûhî'nin gazellerinde ismi çok zikredilen peygamberlerdendir. Halil (Allah'ın dostu) lakabını alması, Kâbe'yi inşası, İshak

peygamber ile anılması, oğlu İsmail Peygamber’i kurban etme girişimi, Nemrut ile mücadelesi, cömertliği, teslimiyeti, putları kırması gibi oldukça geniş bir temada ismi geçmiştir. Aşağıdaki beyitte de putları kırması hadisesine telmih yapılmıştır.

Perî suretlerün deyr-i cihânde haddi yokdur lîk

Halîl-i büt-şikensin âfet-i devrânım İbrâhîm (G.829/4)

Hz. Musa

Kur’an-ı Kerim’de adı en çok zikredilen peygamber olan Hz. Mûsâ, Ya’kûb (as)’ın neslinden olup İsrâiloğullarına gönderilmiştir. İsmi muhtelif ayetlerde, çeşitli vesilelerle 136 defa zikredilir. (Gürel 54)

Allah ile konuşması, Yed-i Beyza mucizesi, Fir’avn ile mücadelesi, asası, Tur dağı ve Eymen Vadisi ile divan şiirine konu olmuştur. Bazı şiirlerde de “Kelimetullah” olması hasebiyle bülbüle benzetilmiştir.

Bu mu’ciz nazmile Rûhî ol Mûsâ-yı vaktam kim

Derunum vadi-i eyvendür anda nârdur dağum (G.766/5)

Yukarıdaki beyitte şair kalbini vadi-i Eymen’e, kalbindeki yarayı da vadideki Allah’ın tecelli ettiği ateşe benzetmiştir. Bu beyitte verdiği bilgilerden hareketle Rûhî ’nin, Allah’ın kendi kalbine tecelli ettiğini ve ilahi ilhamla şiirler yazdığını vurgulamaya çalıştığı söylenebilir. (Öztoprak,2006: 97)

346

Hz. Şuayb

Medyen ve Eyke halkına gönderilen peygamber. Kavmini hak yoluna davet ettiği zaman halkı onu yalanladı ve eziyet etti. Bunun üzerine Allah onlara korkunç bir azap verdi. Kendisine inanlar ile birlikte Mekke’ye gitti ve 300 yaşına kadar burada ibadetle meşgul oldu. Hz. İbrahim’in şeriatıyla amel eden Şuayb peygamber, kızını Hz. Musa ile nikâhlamıştır. (Pala,2005:433) Bundan dolayı divan şiirinde ismi Hz. Musa ile zikredilmiştir. Nitekim Rûhî ’nin aşağıdaki beytinde iki peygamberin isimleri birlikte anılmıştır.

Nazar-ı lutfına Mûsâyı düşirdi mazhar

Dîde-i bâtına mâlikdi hakikatda Şu’ayb (G.58/4)

Hz. İsa

Klasik şiirimizde önemli yeri olan İsa Peygamber, şiirlerde Mesih olarak da geçmekte, genellikle annesi Meryem ile anılmaktadır. Ruhi’nin divanında ismi “İsa”nın yanı sıra İsí, Mesih olarak da zikredilmiştir. Ölülere nefesiyle diriltmesi, insanlara hayat vermesi, nefesinin “ab-ı hayat”a benzetilmesi, genellikle işlenen temalardır. Aşağıdaki beyitte Ruhi sevgilinin nefesini Hz. İsa’nın nefesine benzetmiş, sevgilinin nefesinin tıpkı Mesih gibi insana hayat vermesi söz konusu olmuştur.

Beni gām öldüre layık mı senâ- hanı iken

Bir senün gibi Mesihâ- nefesün Hızr demün (G.632/6)

Hz. Muhammed

Divan şiirinde ismi en çok zikredilen peygamberdir. Peygamberlerin sonuncusu olup bütün kâinata gönderilmiştir. İsmi, divanlarda Mustafa, Rasul, Fahr-i Cihan, Habibullah, Hatmü'l Enbiya, Rasulullah, Hatmü'n Nebi, Ümmi, Mahmud, Ahmed, Bahr-i Kerem ve Hazret gibi sıfatlarla geçmiştir. Ruhi'nin divanında Mustafa, Ahmed, Mahmud, Fahr-i Kainat, Habibullah, Resulullah olarak ismi geçmiş, adı divanda ehl-i beytle özdeşleşmiştir. Her şair onun hakkında “nat”lar yazmış, dini tasavvufî edebiyatı geliştirmiştir. Birçok vasfı ve mucizeleriyle klasik edebiyatımıza konu olmuştur. Şairlerin büyük çoğunluğunda “şefaât” özelliğiyle ön plana çıkmıştır. Rûhî'nin aşağıdaki beytinde de şair, Hz. Peygamberden şefaât istemekte, eğer yüce peygamber mahşer gününde onun gibi bir çaresize şefaât etmezse halinin içler acısı olacağını dile getirmiştir.

Yâ Resûlallah nolur ahvâli Rûhî mücrimün

Sen şefî' olmazsan biçâreye rûz-ı hesâb (G. 54/7)

SONUÇ

Dinî unsurlar içerisinde yer alan Peygamber kıssaları Klasik edebiyata muhteva bakımından kaynaklık etmiştir. Bağdatlı Rûhî'nin Divanı'nda din olgusu başta Nebi kıssaları olmak üzere çeşitli kavramlar kullanılarak terminolojik olarak ele alınmıştır. Peygamberlerin ve onların etrafında oluşan hadiselerin, ağırlıklı olarak telmih ve teşbih sanatlarından yararlanılarak gazellere konu olduğu görülmüştür. Divanda en çok Hz. Yusuf, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in ismi zikredilmiş, bunların yanında Âdem, Nuh, Yakub, Süleyman, Eyyüb, İbrahim, Musa ve Şuayb olmak üzere toplamda 11 peygamberin ismi geçmiştir. İncelediğimiz 1115 gazelde; Âdem Peygamber yaratılışı ve idrak sahibi oluşu; Nuh ömrünün uzunluğu, tufan ve oğlu ile diyalogu; Yakup, oğlunu kaybedişi, gözyaşı ve ona tekrar kavuşması; Yusuf, kuyuya atılması, köle pazarında satılması, Mısır emiri olması, rüya kerameti, Züleyha ile ilişkisi, güzelliği, kardeşlerinin onu kıskanması, babasına kavuşması; Süleyman, karınca kıssası, Hüdhüd, Belkis, yüzük ve mahlukata hükmedişi ; Eyüp sabrı ve imtihanları; İbrahim, Nemrud ile mücadelesi, putları kırması, Kâbe'yi inşası; Musa Eymen vadisi, yed-i beyza mucizesi, Firavun ile mücadelesi; Şuayb, Musa Peygamber ile anılması; İsa, Hz. Meryem ile çağrıştırılması, ölüleri nefesiyle diriltmesi, insanlara hayat vermesi, nefesinin “ab-ı hayat”a benzetilmesi ve son peygamber Hz. Muhammed ise Kuran-ı Kerim, mucizeleri, miraç hadisesi, Habibullah oluşu, ehl-i beytle anılması ve şefaât yetkisi ile beyitlerde isimleri zikredilmiştir.

Kaynakça

Ak,C. (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı*. Bursa : Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Dikmen, M. (2003). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul : Cihan Yayınları.

Gürel, R. (2015). *On Beşinci Yüzyıl Divanlarında Ulü'l-azm Peygamberler*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Harman, Ö.Faruk, “Nuh” Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.9, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1964, s. 344

Levent, A. S. (1984). *Divan Edebiyatı- Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Yayınları.

Onay, A. T. (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar. (Haz. Cemal Kurnaz)*. Ankara: TDV Yayınları.

Karagöz, İsmail vd. (2006). *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara : Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları

Korkmaz, H. (2011) *Ulü'l-azm Peygamberler ve Ortak Yönleri* , Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Küçük, Abdurrahman vd. (2012) . *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yay.

Öztoprak, N. (2006). “Rûhî'nin Şâir Anlayışı”. *Osmanlı Araştırmaları XXVIII*, 97

Öztoprak, N. (2001). *Rûhî*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Pala, İ. (2005). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul : Kapı Yayınları.

Uludağ, S. (1999) *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Marifet Yayınları.

Uçar, M. (2006) *Klasik Türk Şiirinde Peygamberler*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Yılmaz, M. (1992). *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler*. İstanbul: Enderun Kitabevi.

Yiğit İ. (2007). *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları

REENKARNASYON İNANCI

Arş. Grv. Tuğba TAŞDEMİR

OMÜ İlahiyat Fakültesi

Öz

Bu çalışmada, çok eski zamanlardan beri farklı coğrafyalarda varlığını sürdüren Reenkarnasyon inancı çeşitli açılardan ele alınmaktadır. Bu çerçevede özellikle reenkarnasyona benzeyen tenasüh inancı da değerlendirilmekte ve her iki inanç arasındaki ilişki sadece kavramsal tanımlama ya da fenomenolojik açıdan değil aynı zamanda mukayeseye tabi tutulmak suretiyle aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra reenkarnasyon konusunda yapılan çalışmalar ile yaşandığı iddia edilen olaylar özelinde; inanca dair psişik meseleler, özellikle de hipnoz ve rüyalar ele alınarak analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: reenkarnasyon, tenasüh, hipnoz, rüyalar.

The Belief Of Reincarnation

Abstract

In this study, the belief of reincarnation which has existed in different places since ancient times has been dealt with from many aspects. In this context, especially the belief of tanâsukh which is similar to reincarnation has been reviewed, and the relationship between reincarnation and tanâsukh beliefs has been discussed by means of not only conceptual meaning or in a phenomenological way but also analogy. Besides, studies conducted regarding reincarnation and events which have been taken place in particular, psychic matters as to belief have been analyzed by dealing with especially hynosis and dreams.

Keywords: reincarnation, tanâsukh, hynosis. dreams.

Giriş

Dünyada en eski çağlardan itibaren, insanların öldükten sonra, ruhlarının başka bedenlere geçeceğine inanılmaktadır. Örneğin, Mısırlılardan ve Antik Yunanlılardan geldiği belirtilen metempsişik inancında ruh tekti, ancak kusursuzluğa varabilmek için değişik safhalardan (kimine göre değişik yaşam boyutlarından) geçip arınması gerekirdi. Arınmaya varıncaya kadar da, bir ceza olarak değilse bir ödüllenme olarak, değişik bedenlerden (ister insan, ister hayvan bedenlerinden) geçirdi.⁸³⁷

⁸³⁷ Arif Arslan, *Çağdaş İncarcılığın Eski Çağ Silahı Reenkarnasyon (İnceleme-Araştırma)*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2008, s.10.

Tek olan ruhun değişik bedenlerden geçmesi, Batı tarihinde ilk defa Yunan filozofları tarafından ortaya atılmış olan ruh göçü⁸³⁸ kavramıyla ifade edilmektedir. Bu kavram, “*sürekli olarak tekrar doğmak*” anlamında kullanılmıştır.⁸³⁹ Hayata yeniden geliş inancı ise ilk kez Fransız Fizikçi ve yazar Allan Kardec(1804-1869) tarafından sistemli bir hale getirilmiş ve adına “*tekrar ete girme*” anlamında “*reenkarnasyon*”⁸⁴⁰ denilmiştir.

Bununla birlikte ülkemizde reenkarnasyon fazla bilinmemektedir ve tekrar doğuş inancına karşılık olarak *tenasüh* kullanılmaktadır. Reenkarnasyon ve tenasüh inancında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da vardır. Zira, tekrar tekrar bedenlenmenin olması ile ahiret inancı ve Tanrı'nın etkinliğinin olmaması benzerliklerini, ruhun geçtiği formlar, dünyaya geliş sebebi ve tekamül sürecindeki gerileme farklılıklarını oluşturmaktadır.

Tartışmalı ve merak uyandıran bir konu olan reenkarnasyon ile ilgili Türkiye’de ve Batı’da, Ruh ve Madde Derneği’nin faaliyetleri ile Prof. Ian Stevenson’un akademik çalışmaları ve eserleri gibi çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Gerek akademik çalışmalarda gerekse eserlerde reenkarnasyonun ispatında hipnozun ve rüyaların öne çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada, hipnozun işleyişi ve rüyaların nasıl değerlendirildiği ile ilgili bilgilerin analiz edildiği bu araştırma, hipnozun ve rüyaların reenkarnasyonun ispatı konusunda objektif ve bilimsel verilere dayalı olup olmadıklarının açıklığa kavuşturulmasına yardımcı olacaktır.

1. Reenkarnasyon İnancı ve Anlamı

Reenkarnasyonun kelime anlamı “enkarne” yani ete kemiğe bürünüp dirilme ve “re” yani geri, geri alma, geri gelme, tekrar anlamlarına gelen kelime ile birleştirilmiş ve tekrar dirilip geri gelme şeklini almıştır. Buna göre tanımı, bir insanın ruhu ve bedeniyle başka bir şekle bürünerek tekrar doğması ve dünyaya geri dönmesi veya geri gelmesidir.⁸⁴¹

350

Bu noktada, reenkarnasyon kelimesi ile anlatılmak istenen ölüm sonrasında ruhun, dünyaya yalnızca insan bedeninde gelecek olmasıdır. Nitekim, insanın aslının ruh olduğu varsayımına dayanan reenkarnasyon inancının esası ruhun başka bedenlere girerek ölümden sonra bir başka bedende varlığını sürdürmesidir. Dilimizde bu kelimenin karşılığı olarak yeniden doğuş/tekrar doğuş veya ruh göçü/ sıçraması terimleri kullanılmaktadır. Türkçesi ruh göçü demek olan reenkarnasyon kelimesinin Arapçası tenasüh olmakla birlikte ruhların ölüm sonrasında, önceki bedenlerinden başka bedenlere göç etmesi anlamını tenasahatil-ervah⁸⁴² kelimesi karşılamaktadır.

Ruh göçünü ifade eden Latince kökenli İngilizce terimlerden reenkarnasyon ile aynı anlamı paylaşmada en başta fiziksel veya ruhsal yeniden doğuş anlamlarına gelen ‘regeneration’ ve

⁸³⁸ Hamdi Kalyoncu, *Ölümsüzlük İhtiyacı(İntihar, Ötenazi ve Reenkarnasyon)*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2011, s.93.

⁸³⁹ Kalyoncu, *Ölümsüzlük İhtiyacı(İntihar, Ötenazi ve Reenkarnasyon)*, s.93.

⁸⁴⁰ Kalyoncu, *Ölümsüzlük İhtiyacı(İntihar, Ötenazi ve Reenkarnasyon)*, s.93.

⁸⁴¹ Arslan, *Çağdaş İnkarcılığın Eski Çağ Silahı Reenkarnasyon*, s.23.

⁸⁴² Adnan Bülent Baloğlu, *İslama Göre Tekrar Doğuş Reenkarnasyon*, Ankara: Avrasya Yayınları., 2001, s.26.

'rebirth' kelimeleri gelmektedir.⁸⁴³ Almanca, İngilizce ve Fransızca'da "palingenesis" veya "palingeniesie" kelimeleri ölümden sonra yeniden doğuş, yeniden oluş anlamlarına gelir.⁸⁴⁴

Sanskritçe'de, tekrar doğuş ile dünyaya tekrar gelme döngüsü anlamına gelen⁸⁴⁵ *samsara*, Hint din felsefesinde reenkarnasyon ile aynı anlamda kullanılır.⁸⁴⁶ Süryanicede ruhun bir bedenden başka bir bedene geçmesini ifade etmek için "taspiha veya taspiha denafshatha" kelimeleri kullanılmaktadır. Yahudi metinlerde ise ruh göçünü ifade için sodha-ibbur veya gilgul terimleri kullanılmıştır.⁸⁴⁷

1.1.Tenasüh İnancı ve Anlamı

Tenasüh kelimesi, Arapça n-s-h kökünden türemiştir. Baloğlu, eserinde neseha'nın sözlükte (onu) izale etti', ' hükmünü ortadan kaldırdı', 'bir şeyi onun yerine ikame etti', 'bir yerden bir başka yere nakletti', 'bir şeyi başka bir şeyle değiştirdi' anlamlarına ve bu kelimenin mastarı olan nesh kavramının, 'herhangi bir şeyin onu takip eden başka bir şeyle örtülmesi ve böylelikle gözden kaybolması' anlamına geldiğini⁸⁴⁸ dile getirmektedir. Terim anlamı ise ruhun, yalnızca insan bedenine değil canlı cansız her türlü maddeye intikalidir.

Bu noktada, tenasüh; ruhun insandan hayvana veya hayvandan insana, bir başka ifade ile ölünün ruhunun eski bedeni bırakıp başka bir bedene geçmesini ifade eden inanıştır.⁸⁴⁹ Zira, Arslan, eserinde tenasühe inananların ruhların bütün bir varlık âlemini içine alacak şekilde göç etme mecburiyeti olduğuna inandığından bahsetmektedir. Onlara göre, bir bölük ruh, insanların bedenlerinden hayvanlara, onlardan bitkilere, cansızlara ve madenlere girip çıkarlar. Böyle karalardan denizlere, denizlerden karalara bitip tükenmek bilmeyen cebri bir sevkîyat ile beden değiştirmeye devam eder dururlar.⁸⁵⁰

351

Tenasüh inancı ölünün ruhunun sayısız insan veya hayvan bedenlerine, canlı ve cansız tüm varlıklara geçmesi açısından genel bir tanıımı içerdiğinden ölünün ruhunun geçmiş olduğu varlıklara göre farklı şekillerde adlandırılmıştır. Buna göre, ruhun bir insan bedeninden diğerine geçmesine 'nesh', hayvan bedenine geçmesine 'mesh', bitkiye geçmesine 'resh' cansız maddelere geçmesine ise 'fesh'denir.⁸⁵¹

Bütün bu safhaların her birinin ifade ettiği ortak anlamın ruhun tek bir hayat süresinde tekamülünü gerçekleştirmediği için, devamlı surette bedenlenmeden kurtulamaması ve sonuçta, İslam inancındaki cehennem azabı anlayışına karşılık gelen cezasını, ya insan bedeninde ya da aşağı derecedeki cisimlerde yeniden bedenlenmek suretiyle çekmesi olduğu

⁸⁴³ Galimbek Sharivkhan, "Kuran'da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s.37.

⁸⁴⁴ Sharivkhan, "Kuran'da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon" s.38.

⁸⁴⁵ Sharivkhan, "Kuran'da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon" s.38.

⁸⁴⁶ Metin Yasa, "Reenkarnasyon Beşeri Ruhun Ölümsüzlük Arzusunu Tatmin Eder mi?", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.9,(1997), ss. 239- 246.

⁸⁴⁷ Vahdi Boydaş , "Ruh Göçü(Reenkarnasyon)", *Diyanet İlmî Dergi*, s.2(1995),ss.33-44.

⁸⁴⁸ Baloğlu, *İslama Göre Tekrar Doğuş Reenkarnasyon*, s.26.

⁸⁴⁹ Boydaş , "Ruh Göçü(Reenkarnasyon)", s.2.

⁸⁵⁰ Arslan, *Çağdaş İnkarcılığın Eski Çağ Silahı Reenkarnasyon*, s.24.

⁸⁵¹ Mustafa Ünverdi, "İslam'da Ahiret İnancı ve Reenkarnasyon", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003), s.85.

belirtilir. Ceza niteliğindeki bu bedenlenmeler, ruhun olgunlaşması gerçekleşinceye kadar devam eder.⁸⁵²

1.3. Tenasüh ve Reenkarnasyon İnancı Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Her ikisi de ruhların beden değiştirerek dünyaya tekrar tekrar gelmeleri anlamını taşıdıklarından içerdikleri genel anlam itibariyle aynıdır. Her ikisinde de ahiret inancı yoktur zira hem reenkarnasyon hem de tenasüh inancında her şey bu dünyada gerçekleşmektedir. Bu nedenle, bu inancın müntesipleri ahiretin temel unsurları olan cennet ve cehennem bu dünyada olduğuna inanmaktadır.⁸⁵³

Her iki inançta da varlık dünyaya her gelişinde geçmiş hayatlarının toplu ürünü olan bir durumla karşılaşır. Bu toplu ürün varlığın kendi faaliyetlerinin bir sonucu olarak meydana gelmiştir. Kendisi kör bir kaderin mahkumu değildir. Varlık, kendi özel kaderini bizzat kendisi meydana getirir.⁸⁵⁴ Ve tekrar doğan varlık böylece artık o maddesel ortamda (örneğin dünyada) doğmayacak bir liyakate ulaşıncaya kadar bedenlere girer ve çıkar.⁸⁵⁵

Dolayısıyla, insanın dünyaya tekrar nasıl geleceğini belirleyen şey, kişinin bir önceki hayatında yaptıkları olduğundan Tanrı'nın affediciliği ya da etkinliğinin olmadığına inanılmaktadır. Başka bir ifadeyle, Tanrı'nın kişinin yaşamı üzerinde herhangi bir belirleyiciliği yoktur.

Tenasüh ve reenkarnasyon'un benzerliklerine rağmen farklılıkları olduğu da bilinmektedir. İlk farklılık, tenasühte ölüm sonrasında ruhun bir insan bedeninden tüm canlı ve cansız varlıklara geçişi ön görülürken reenkarnasyonda ruhun sadece insan bedenine geçişinin öngörülmesidir. İkinci bir farklılık ise tekamül ile ilgilidir.

Tenasüh'te dünyaya geliş sebebinin ceza ve mükafat olduğu düşünülürken reenkarnasyon'da sebebin ruhun olgunlaşması olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, tenasühte ceza ve mükafat esasına göre bir geliş-gidiş söz konusu iken reenkarnasyonda ruhların dünyaya tekamül için tekrar gelmeleri söz konusudur.

İslam'da cehennem azabı ile ifadesini bulan ceza, tenasühte insandan aşağı derecelerden birisinde tekrar dünyaya gelmekle ifade edilir.⁸⁵⁶ Diğer bir ifadeyle, eğer iyi bir insan değilse, dünyaya tekrar gelişinde, özürülü olarak da gelebilir, bir hayvan olarak da gelebilir.⁸⁵⁷ Dolayısıyla, tekamül sürecinde bir gerileme söz konusudur, tekrar doğmak bir kefarete veya cezadır ve bunlar cennet ve cehennem kavramlarını karşılamaktadır.

Reenkarnasyonda ise ölünün ruhu yalnızca insan bedenine geçiş yaptığından tenasüh inancında olduğu gibi tekamül sürecinde bir gerileme olmaz. Zira, tekrar doğuş sebebi ruhun tekamül sürecini tamamlayarak olgunlaşması olduğundan tekrar doğmak bir kefarete ve ceza değildir.

Reenkarnasyon inancında ruhun tekamül süreci ile ilgili Dr.Michael Newton'un eserinde vaka 14 olarak adlandırdığı çalışmada, bir önceki hayatında adının Elizabeth olduğunu söyleyen bir kişinin kocası Stanley tarafından terkedilmesi ve kalan ömrünü yalnız geçirmesi konu

⁸⁵² Baloğlu, *İslama Göre Tekrar Doğuş Reenkarnasyon*, s.27.

⁸⁵³ Ünverdi, "İslam'da Ahiret İnancı ve Reenkarnasyon", s.291.

⁸⁵⁴ Arslan, *Çağdaş İnkarcılığın Eski Çağ Silahı Reenkarnasyon*, s.27.

⁸⁵⁵ Arslan, *Çağdaş İnkarcılığın Eski Çağ Silahı Reenkarnasyon*, s.27.

⁸⁵⁶ Ünverdi, "İslam'da Ahiret İnancı ve Reenkarnasyon", s.85.

⁸⁵⁷ Mustafa Ünverdi, "Kuranda Ahiret İnancı Bağlamında Adana ve Hatay Bölgesindeki Tenasüh ve Reenkarnasyon İnançlarının Değerlendirilmesi", *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4:2(2004),s.290.

edilmektedir. Elizabeth adlı kadın bir sonraki yaşamında adının Belinda olduğundan, sevgilisi Stuart'ı terk ettiğinden bahsetmekte ve sevgilisi Stuart'ın ruhunun önceki yaşamındaki Stanley olduğunu söylemektedir.

Newton, bu vakayı, Elizabeth ve Stanley'in ruhlarının bugün Belinda ve Stuart olarak rollerini gönüllü biçimde üstlendiği ve Stuart'ın, Elizabeth'e yaşatmış olduklarının getirdiği duygusal acıyı hissetmesi gerektiği⁸⁵⁸ şeklinde yorumlamıştır. Dolayısıyla, reenkarnasyon inancında ruhun yalnızca insan bedenine geçmesi, başka bir ifadeyle, tenasüh inancındaki gibi hayvan bedeninde ya da diğer varlıklarda tekrar doğmayacağı kabulü, ceza-mükafat'ın olmadığı görüşünü desteklemektedir. Açıktır ki, reenkarnasyon inancı gizli bir ceza ve mükafat temeline dayalıdır.

2. Batıda ve Türkiye'de Reenkarnasyon Çalışmaları

Reenkarnasyon tartışmaları hem Batı'da hem de Türkiye'de uzun süreden beri devam etmektedir. Reenkarnasyon'un olduğunu iddia eden kişiler ve dernekler, dergiler yayınlamakta kitaplar kaleme almakta ve dernek bünyesinde çeşitli araştırmalar yaparak bilgilendirme amacıyla seminerler düzenlemektedir.

Reenkarnasyonla ilgili ilk çalışmalar Virginia Üniversitesi'nden Prof. Ian Stevenson tarafından yürütülmüştür.⁸⁵⁹ Kanadalı psikiyatrist Stevenson'un 40 yılını, geçmiş yaşamlarını hatırlıyor gibi görünen çocukları incelemeye adanmış, her vakada çocukların raporlarını metotlu olarak belgeleyerek çocukların anlattıkları ile ölen kişilere ait olguların paralellik göstermekte olduğunu gösterdiği ve yardımcılarıyla bilimsel anlamda son derece titiz bir şekilde incelediği bu vakalarda, geçmiş yaşamlarını hatırladıklarını söyleyen bütün çocukların iddialarının araştırıldığı ve doğrulandığı belirtilmektedir.⁸⁶⁰

“Reenkarnasyon Olayı Örnekleri” adlı dört ciltten oluşan kitabının 1975'te yayımlanan birinci cildi ‘Hindistan’dan 10 Vaka’ ve 1978’de yayımlanan ikinci cildi de ‘Sri Lanka’dan 10 Vaka’ adındadır. Serinin 1980’de yayımlanan üçüncü cildi ‘Türkiye ve Lübnan’dan 12 Vaka’ ve 1983’te yayımlanan dördüncü cildi ise ‘Tayland ve Burma’dan 12 Vaka’ adını taşımaktadır.⁸⁶¹

İlk incelemelerini daha ziyade, reenkarnasyon inancının yoğun olduğu ülkelerde yaptığı için eleştiri alan Stevenson'un incelemelerini Batılı ülkelerde de yaptığı ve Avrupa’da incelediği bu tür reenkarnasyon vakaları üzerine bir kitap yayımladığı (Stevenson, Ian (2003), European Cases of the Reincarnation Type)⁸⁶² bilinmektedir. Son çalışması olan bu eserinde, Avrupa’nın çeşitli yerlerinden derlenen 6 reenkarnasyon vakasına yer verir.⁸⁶³

Stevenson'un reenkarnasyon araştırmalarındaki vakaların çokluğu, araştırmaların üniversitelerde gerçekleştirilmiş olması, ilgili uzman dergilerde bilimsel tartışmalara konu

⁸⁵⁸ Michael Newton, *Ruhların Kaderi Hayatlar Arasındaki Hayat Hakkında Yeni Vaka İncelemeleri*, Sezer Soner (çev.), İstanbul: Ege Meta Yayınları, 2004, s.91.

⁸⁵⁹ Ali Bezin, “Hatay’da Reenkarnasyon Memoratları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s.5.

⁸⁶⁰ Kalyoncu, *Ölümsüzlük İhtiyacı (İntihar, Ötenazi ve Reenkarnasyon)*, s.100.

⁸⁶¹ Bezin, “Hatay’da Reenkarnasyon Memoratları”, s.11.

⁸⁶² Kalyoncu, *Ölümsüzlük İhtiyacı (İntihar, Ötenazi ve Reenkarnasyon)*, s.101.

⁸⁶³ Bezin, “Hatay’da Reenkarnasyon Memoratları”, s.11.

olması, başka üniversiteler tarafından da benzer sonuçlara varılmış olması, araştırmalarda maddi çıkar gözetilmemiş olması ve araştırma tekniklerindeki titizlik⁸⁶⁴, reenkarnasyonun bilimsel temellere dayandığı iddiasına neden olmuştur.

Ian Stevenson haricinde bir metafizikçi olan Ted Andrews da reenkarnasyon ile ilgili çalışmalar yapmış, ‘Reenkarnasyon Yeniden Doğanlar ‘ adlı eserinde reenkarnasyonu anlamlandırmak ve reenkarnasyonun nasıl hatırlanacağına dair kullanılabilecek yöntemler hakkında bilgiler⁸⁶⁵ vermiştir.

Bir kısmı (Batı’dan) tercüme bir kısmı ise şahıslara özgü kitaplar ile verilen seminerler göz önüne alındığında reenkarnasyonun Batıda olduğu gibi Türkiye’de de merak uyandıran bir konu olarak gündemi meşgul ettiği görülmektedir. Bu noktada, ülkemizde reenkarnasyon’dan ilk kez bahseden kişi Bedri Ruhselman’dır.

Ruh ve Kainat adlı eserinde ilk defa reenkarnasyondan bahsetmiş, dünyanın çeşitli ülkeleriyle Türkiye’nin Doğu Akdeniz bölgesinden hipnoz yoluyla aktarılan deneyimlerle, duyduğu ya da şahsen tanık olduğu bazı kısa reenkarnasyon hikayelerine yer vererek düşüncelerini desteklemeye çalışmış ve reenkarnasyonun tekamül amaçlı olabileceğini, ne semavi dinler açısından ne de mantıksal olarak bir sakınca içermediğini ancak tarihsel süreçte bu fikrin yanlış anlaşılmasından dolayı bazı çevrelerin bu düşünceye karşı çıktığını belirtmiştir.⁸⁶⁶

Bedri Ruhselman yalnızca kitaplar kaleme almamıştır aynı zamanda 1950 yılında reenkarnasyonla ilgili faaliyetlerin sürdürüldüğü Metapsişik Tetkikler ve İlmi Araştırmalar Derneği adıyla bir dernek de kurmuştur. Bu derneğin BİLYAY (İnsanlığı Birleştiren Bilgiyi Yayma Vakfı) adıyla faaliyetlerini yaygınlaştırdığı söylenebilir.

3. Psişik Olaylar ve Reenkarnasyon

354

3.1.Hipnoz ve Reenkarnasyon İnancı

Hipnoz, reenkarnasyon inancı olan kimseler açısından onun bilimsel bir temele dayandığını iddia etmelerinin nedenlerinden biridir. Bu noktada, hipnoz’un reenkarne olmuş başka bir ifade ile dünyaya tekrar gelmiş ruhların bir önceki hayatını hatırlayabilmesinde kullanılan yöntemlerden biri olduğu düşünülmektedir.

Hipnoz, psikanalizde kullanılan tekniklerden biri olduğu için psikanalize kısaca değinmek gerekmektedir. Psikanalitik teorinin ortaya koyduğu en önemli nokta, insanın bilincinde olmadığı bir zihinsel sürece (unconscious mental process) sahip olduğudur.⁸⁶⁷ Dolayısıyla, psikanaliz öncelikle bilinçaltının kabulüne dayanmaktadır. Bilinçdışı ile kastedilen farkında olmadığımız anılar, düşünceler ya da bilgilerdir. Psikanaliz ise şuurlu altında bulunan bu anıların, düşüncelerin ya da bilgilerin bilinç alanına çıkarılması metodudur denilebilir.

Başka bir ifadeyle, psikanaliz, bilinçaltında var olan ve bu nedenle farkında olmadığımız fikirlerin veya bilgilerin bilince taşınmasını başka bir ifadeyle ortaya çıkarılmasını

⁸⁶⁴ Kalyoncu, *Ölümsüzlük İhtiyacı(İntihar, Ötenazi ve Reenkarnasyon)*, s.101.

⁸⁶⁵ Bezgin, ‘‘Hatay’da Reenkarnasyon Memoratları’’, s.16.

⁸⁶⁶ Bezgin, ‘‘Hatay’da Reenkarnasyon Memoratları’’, s.12.

⁸⁶⁷ Ali Köse, *Freud ve Din*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012, s.30.

amaçlamaktadır. Bu noktada, hipnoz aracılığıyla kişi bir önceki hayatını eğer birden fazla hayatı olmuşsa diğer hayatlarını da hatırlayabilecektir. Başka bir ifade ile kişilerin geçmiş yaşam hatıraları (past-life recall) ortaya çıkarılabilecektir.

O halde, hipnoz nedir ve nasıl gerçekleşmektedir? Bir tedavi amacıyla bilimsel alana ilk kez 1748’li yıllarda F.Anton Mesmer tarafından dahil edilen ve bilinç altına ulaşma noktasında kullanılan yöntemlerden birisi olan hipnoz bir kişide veya grupta, telkinler veya suni hareketler yoluyla meydana getirilen bir ruh halidir.⁸⁶⁸

Hipnoz aracılığıyla kişinin önceki hayatlarına götürülmesi, bir tür geçmişi yaşama veya hafızanın gerilere gitmesi anlamına gelen ekminezi olarak bilinmektedir. İddia edildiğine göre, otuz yaşlarındaki bir erkek hipnoza tabi tutulunca, kendisinin daha önceki hayatta eczacı bir Alman kadını olduğunu söylemiştir. Yine, daha önce hiç Almanca bilmeyen birisinin, o anda kendisiyle Almanca konuşulduğunda anladığı ve Almanca cevap verebildiği iddia edilmiştir.⁸⁶⁹ Bu durum ise kişinin geçmiş hayatında bir Alman vatandaşı olarak yaşamış olması ile izah edilmiştir.⁸⁷⁰

Gerek o anın hatırlanması gerekse o anın yaşanması açısından bu durum kişinin bir önceki hayatının olması durumunda hatırlanması veya bir önceki hayatından bazı anıları tekrar şu anda yaşadığı anlamında düşünülmektedir. Her iki görüş de ruhun reenkarnasyon olmaması durumunda bu anı yaşanmadığı için hatırlanmasının veya bir önceki hayatına dair bazı anıları tekrar yaşamasının mümkün olmadığını ileri sürmektedir.

Dolayısıyla, reenkarnasyon inancı olan kimselere göre, hipnozla kişinin önceki hayat(lar)ında, kim(ler) olduğunu anlaması mümkün hale gelmektedir. Sovyet parapsikologları da reenkarnasyon hadisesinin trans halinde iken, esasen mevcut bir takım kabiliyetlerin geliştirilmesinden ibaret olduğunu, dışarıdan bir şey katılmadığını söylemektedirler.⁸⁷¹

355

Hipnoz’un reenkarnasyon’un varlığını kanıtlamak için bilimsel bir yöntem olmadığı yönünde görüşler de bulunmaktadır. Gerek kişiler gerekse işleyişi bakımından hipnoz yanıltıcı sonuçlara neden olabilmektedir. Bu düşüncenin esası, hipnoz sırasında kişilerin uzmanın telkinine açık olmaları, yalnızca reenkarnasyona inanan ya da hipnoz öncesinde kendisine bu görüşlerin telkin edildiği kimselerin tekrar doğmuş olduklarını söylemeleri ve sahte anlardır.

Zira, hipnoz altında hipnotizörün telkinlerine koşulsuz uyma eğiliminde olan suje, sonradan kendisinin de inanacağı fantezi hatıralar anlatmaktadır. Deneysel psikoloji profesörlerinden Nicholas P.Spanos’un yaptığı bir araştırmada bu anlatılanların gerçek bir hatırlama olmaktan ziyade, ‘başkası imiş gibi davranma’ duygusunun ön plana çıktığı psikososyal inşa mahiyetinde olduğu ortaya konularak Vikingler’e dair geçmiş yaşam hatıralarında sujelerin kendilerini, -o günkü öğrenilmiş resmi tarih bilgileriyle uyumlu olarak –hep boynuzlu miğfer ile tasvir

⁸⁶⁸ Adil Maviş, *Telkin ve Hipnozla Öğrenme Teknikleri*, İstanbul, 2002, s.30’dan naklen ; Galimbek Sharivkhan, “Kuran’da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon”, ss.80-81.

⁸⁶⁹ Baloğlu, *İslama Göre Tekrar Doğuş Reenkarnasyon*, s.176.

⁸⁷⁰ Baloğlu, *İslama Göre Tekrar Doğuş Reenkarnasyon*, s.176.

⁸⁷¹ Celal Kırca, “İslam Dinine Göre Reenkarnasyon”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.236,(1987), ss.223-242.

ettiklerinden bahsedilmiştir. Ancak daha sonra ortaya çıkan tarihi bulgular Viking denizcilerinin boynuzlu miğfer giymediğini, huni şeklinde dar bir kep giydiklerini ortaya koymuştur.⁸⁷²

Dolayısıyla, sujelerin kendilerini boynuzlu miğfer şeklinde tasvir ettiği bütün reenkarnasyon hatıralarının yanlış olduğu kanıtlanmıştır. Öte yandan, yapılan klinik araştırmalar, hipnoz sahte anılara(pseudomemory) neden olabileceğini göstermiştir. Buna göre, hipnoz altındaki kişi hipnotizörün yönlendirmelerinin yanı sıra sahte bilgi telkinini de kabul ettiği, daha sonra da bu bilgiyi gerçekmiş gibi anlatabildiği ve kişinin telkinleri yerine getirmek kaygısıyla hatırlayamadığı boşlukları hayal gücü ile doldurabildiği ifade edilmektedir.⁸⁷³

Örneğin, böyle bir şahsa, söz gelişi,1812 yılının 12 Haziran günü öğleyin saat 12:00'de ne yaptığını anlatması ısrarla söylendiğinde sizi mutlaka kırmayacak ve hayali bir hikaye uydurarak cevap verecektir.⁸⁷⁴ Bu yalancı hatıra, o kişinin beynindeki hafıza devrelerine yerleşeceği için, tekrarlanan seanslarda da aynı bilgi alınacaktır.⁸⁷⁵ Tamamen kişinin sınır dışı fantazyaları, dürtüleri ve kompleksleri doğrultusunda üretilen bu hikayelerin doğruluklarının tespiti çoğu zaman imkansız olmakla birlikte, seansı seyreden ve arayış içinde olan, inanmaya hazır şahıslar üzerinde büyük tesirler yapmaktadır.⁸⁷⁶

Sonuç olarak, hipnoz' reenkarnasyon inancı olanlar açısından bu inancı destekleyen bilimsel bir metot olarak kabul edilirken karşıt görüşte olanlar açısından bilimsel bir metot olarak kabul edilemeyeceği düşüncesi, kontrolün hipnotizöre bırakılması ile kişinin gerçeklik algısının zayıflaması ve telkinlerle birlikte sahte anıların ortaya çıkabilecek olmasından kaynaklanmaktadır.

3.2. Rüya ve Reenkarnasyon İnancı

Freud'a göre, herhangi bir rüya, konusunu meydana getiren verilerin tamamını şu veya bu şekilde gerçek hayattan alır. Yani bu veriler bilinçaltında kaybolmayarak rüyada yeniden türemiş veya hatırlanmıştır; en azından bu kadarını hiç tartışmadan bir gerçek olarak kabul edebiliriz.⁸⁷⁷ Dolayısıyla, ona göre rüyalar, günün artığı (hastanın bilinçdışı zihnini uyaran bir önceki günün olayları) olarak adlandırdığı durumlardan kaynaklanmaktadır.⁸⁷⁸

Rüyalar arzuları yerine getirme düzeneği ve bir yaşam olayıyla ilgili kaygının üstesinden gelme biçimi olarak işlev görebildiğinden⁸⁷⁹ rüyalarda görülenler ya bastırılmış istek veya duygularla ya da yaşadığımız olaylarla ilgilidir. Reenkarnasyon inancı olan kimseler, bahsi geçen günlük hayatla ilgili rüyaların dışında kalan, bir anlam veremediğimiz rüyaların kişinin önceki hayatından izler taşıdığı gerekçesiyle reenkarnasyon açısından kanıt olabileceğini ileri sürmektedir.

⁸⁷²Mehmet Buğlen, "İslam Dini Açısından Tenasüh ve Reenkarnasyon", *M.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, ss.80-81 (2011), ss.63-92.

⁸⁷³ Buğlen, "İslam Dini Açısından Tenasüh ve Reenkarnasyon", s.81.

⁸⁷⁴ Ünverdi, "İslam'da Ahiret İnancı ve Reenkarnasyon", s.122.

⁸⁷⁵ Ünverdi, "İslam'da Ahiret İnancı ve Reenkarnasyon", s.122.

⁸⁷⁶ Ünverdi, "İslam'da Ahiret İnancı ve Reenkarnasyon", s.122.

⁸⁷⁷ Sigmund Freud, *Rüyaların Yorumu 1*, İhsan Kırmırlı (çev.), İstanbul: Sayfa Yayınları, 2012, s.16.

⁸⁷⁸ Dilek Çimen, "Rüyalar, Duygudurum ve Sorunlarla Baş etme Stratejileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2007), s.13.

⁸⁷⁹ Çimen, "Rüyalar, Duygudurum ve Sorunlarla Baş etme Stratejileri", s.13.

Zira, ruhun her gelişmeyi kaydettiği dikkate alınırsa geçmiş hayatlarımıza dair ruhlarımızda bir çok tecrübenin yüklü olduğu sonucuna ulaşırız. Bazen anlamsız sandığımız rüyalarımız aslında geçmiş hayatımızla ilişkili izler taşımaktadır. Ama biz bu durumu anlayamayız.⁸⁸⁰ Bu noktada, rüyaları reenkarnasyon açısından bilimsel bir kanıt olarak kabul eden görüşlerin yanı sıra hipnoz konusunda olduğu gibi bilimsel bir kanıt olmadığına dair karşıt görüşler de mevcuttur.

İlki, Sigmund Freud'un rüya üzerinde yorum yaparken, insanın görmüş olduğu rüyalarda çocukluk döneminde veya daha sonraki dönemlerde edinilen tecrübelerin, gerçekleştirilmeyen fantezilerin ve bastırılmış duyguların etkisi olduğunu kabul etmesi, ancak burada geçmiş hayatların silinememiş izlerinden bahsetmemiş olmasıdır.⁸⁸¹ Diğer bir neden ferdi alanla sınırlı olan rüyaların içeriği hakkında rüyayı gören kişi dışında kesin bir bilgiye ulaşılmamasının mümkün olmamasıdır.

Öte yandan, farklı bilimsel görüşler rüya hakkında bir fikir birliğine varamamakta ve rüyaları bütünüyle analiz edememektedir. Anlaşılacağı üzere, rüyalarda geçmiş hayatların silinememiş izlerinden bahsedilmemiş, ferdi alanla sınırlı ve rüya konusunda farklı bilimsel görüşlerin bir fikir birliğine varamamış olması, karşıt görüşte olanlar açısından rüyaların bilimsel bir metot olarak kabul edilemeyeceği düşüncesini beraberinde getirmektedir.

Sonuç

Reenkarnasyon inancı ile ilgili yapılan tanımlar etrafında düşündüğümüzde şu sonuçlarla karşılaşmaktayız: Farklı isimlerle tanımlanan reenkarasyon, ölünün ruhunun tekrar tekrar başka bedenlerde yeniden doğması anlamına gelmesi nedeniyle ölüm ötesi ile ilgili bir cevap niteliği taşımaktadır. Ruhların tekamül için sonsuza kadar bir bedenden diğerine intikali söz konusu olduğundan her şey bu dünyada gerçekleşmektedir ve bu durumda ahiret inancının yerini dünya hayatının sonsuz olduğu düşüncesi almaktadır.

357

Reenkarnasyona benzer olarak tenasühte de tekrar doğuş düşüncesi benimsenmektedir ve bu dünyanın sonsuz olduğu inancı vardır. Farkları ise tenasüh inancında, ruhun ceza-mükafat ilkesi doğrultusunda canlı ve cansız tüm varlıklara geçişinin kabulünden kaynaklanmaktadır. Zira, reenkarasyon inancında kabul gören düşünce, ruhun tekamül ilkesi doğrultusunda yalnızca insan bedenine geçiş yapmasıdır.

Bu noktada, Türkiye'de Bedri Ruhselman örneğinde olduğu gibi tenasüh'ten ziyade reenkarasyonun varlığını kanıtlamak ve bilgilendirmek amacıyla çeşitli kitaplar yazılmış ve dernekler kurulmuştur. Batı'da ise bir psikiyatrist olan Ian Stevenson'un akademik çalışmalar yürütmüş olduğu ve bir metafizikçi olan Ted Andrews'un eserler kaleme aldığı görülmektedir.

Bir diğer konu da hipnoz'un ve rüyaların reenkarasyon için (bilimsel) kanıtlar olabileceği görüşüdür. Örneğin, hipnoz esnasında bir kişinin daha önce bilmediği bir dili konuşup anlayabilmesi gibi hadiseler, reenkarasyonun varlığına delil olarak gösterilmektedir. Rüyalar konusundaki yaklaşım ise anlamlandıramadığımız rüyaların ruhun önceki yaşantılarından taşıdığı izler olduğu düşüncesidir.

Hipnoz altındaki kişinin hipnotizörün telkinlerine açık olması ve önceki yaşamlarından bahsedebilmesi için reenkarasyona inanmasının gerekliliği ile sahte anılar, hipnozun bilimsel

⁸⁸⁰ Sharivkhan, "Kuran'da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon", s.85.

⁸⁸¹ Sharivkhan, "Kuran'da Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon", s.86.

bir kanıt veya metot olarak kabul edilip edilemeyeceğini tartışmalı bir hale getirmektedir. Rüyalar ise ferdi alanla sınırlı olduklarından kanıtlanabilir bir özellik taşımamaktadır. Dolayısıyla, bu durum hipnoz konusunda olduğu gibi rüyalar bilimsel bir kanıt mıdır değil midir tartışmasını beraberinde getirmektedir.

Denilebilir ki, reenkarnasyon'un varlığını kanıtlamak hususunda sadece reenkarne olduğunu iddia eden kişilerle ilgili yapılmış çalışmalar ve bu kişilerin ifadelerine dayanarak yazılmış kitaplar vardır. Dolayısıyla, bu çalışmalar, reenkarnasyonun var olduğu kabulüne dayalı olarak kaleme alınmışlardır. Bu nedenle, bilimsel olduğu ileri sürülen hipnoz ve rüyanın reenkarnasyon'un varlığını kanıtlamada derinlemesine araştırılması ve objektif, bilimsel bir yaklaşımın izlenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Arslan, A.(2008). *Çağdaş İnkarcılığın Eski Çağ Silahı Reenkarnasyon*. İstanbul: Nesil Yayınları.

Baloğlu, A. B.(2001). *İslama Göre Tekrar Doğuş*. Ankara: Avrasya Yayınları.

Bezgin, A. (2011). *Hatay'da Reenkarnasyon Memoratları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Boydaş, V. (1995). Ruh Göçü(Reenkarnasyon). *Diyanet İlmî Dergi*, 31/2, 33-44.

Buğlen, M. (2011). İslam Dini Açısından Tenasüh ve Reenkarnasyon. *M.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*,40/1, 63-92.

Çimen, D. (2007). *Rüyalar, Duygudurum ve Sorunlarla Baş Etme Stratejileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.

Freud, S. (2012). *Rüyaların Yorumu 1* (İ. Kırımlı, çev.). İstanbul: Sayfa Yayınları.

Kalyoncu, H. (2011). *Ölümsüzlük İhtiyacı İntihar, Ötenazi ve Reenkarnasyon*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Kırca, C. (1987). İslam Dinine Göre Reenkarnasyon. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 223-242.

Köse, A. (2012). *Freud ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Newton, M. (2004). *Ruhların Kaderi Hayatlar Arasındaki Hayat Hakkında Yeni Vaka İncelemeleri* (S. Soner, çev.). İstanbul: Ege Meta Yayınları.

Peker, H. (2010). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Sharivkhan, G. (2010). *Kuranda Ölüm Sonrası ve Reenkarnasyon*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Ünverdi, M. (2004). Ahiret İnancı Bağlamında Adana ve Hatay Bölgesindeki Tenasüh ve Reenkarnasyon İnançlarının Değerlendirilmesi. *Ç.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4/2, 290-291.

Ünverdi, M. (2003). *İslam'da Ahiret İnancı ve Reenkarnasyon*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Yasa, M. (1997). Reenkarnasyon Beşeri Ruhun Ölümsüzlük Arzusunu Tatmin Eder Mi?. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 239- 246.

TAM METİN KİTABI

ASOSCONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

EĞİTİM BİLİMLERİ

Educational Sciences

18-19-20 MAYIS/MAY

2017 ALANYA

ALAADDIN KEYKUBAT UNIVERSITY

ISBN: 978-605-67575-7-0

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	1
Eğitim Bilimleri	3
Okul Öncesi Çocuğa Sahip Anne-Babaların Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Görüşleri Ve Tutumları Arasındaki İlişki.....	5
Learning English Vocabulary By Hyperglossing And Narrow Reading: Readlang	13
Questioning Self-Control, Self-Perception, Motivation, Gender And Self-Efficacy In Relation To Academic Achievement In Elt?	21
Görsel Sanatlar Eğitimi Öğrencilerinin Gazı Üniversitesini Ve Öğretmenlik Mesleğini Tercih Etme Nedenleri.....	27
Yakınçağ Tarihı Öğretimi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme	35
6. Sınıf Öğrencilerinin Harflerin Anlamına Yönelik Kavram Yanılgılarının Arıtmektan Cebire Geçiş Süreci Bağlamında İncelenmesi Ve Öğrencilerin Matematik Tutumları Ve Öz Yeterlikleri İle Karşılaştırılması	39
Osmanlı Devleti Ve Türkiye Cumhuriyeti'nde İlköğretimin Tarihi Gelişimi	63
Gündoğmuş Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'ndaki Yöneticilerin Yaşadıkları Problemler: Bir Durum Çalışması.....	87
İşitim Engeli Olan Çocukları Okul Eğitimine Hazırlamanın Elverişli Yöntemleri.....	121
Türkiye'de Hazırlanan Okuma Alışkanlığı Konulu Lisansüstü Tezlerin Yöntem Ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi.....	129
Reşit Galip'in Eğitim Alanındaki Faaliyetleri.....	145
Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğrenen Öğrencilerin Yazdıkları Öyküleyici Metinlerdeki Yazım Sorunları: Bir Hata Analizi Örneği	159
Türkçe Öğretmen Adaylarının Eleştirel Okuma Öz Yeterlik Algı Düzeylerinin İncelenmesi	177
Türkçe Öğretmen Adaylarının Medya Okuryazarlığı Düzeylerinin İncelenmesi	187
Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenlerinin Çalışma Süresine Ve Çalışma Zamanına Yönelik Metaforik Algıları	197
The Importance Of Linguistics In The Processes Of Language Learning And Teaching	215
Elektrik Eğitiminde Okul Sanayı İşbirliğinin Önemi	221
Meslek Yüksekokullarında Uygulamalı Eğitimin Önemi	227
Meslek Ve Teknik Anadolu Lisesi Öğrencilerinin Devamsızlık Nedenleri	233
Kur'ân Ve Sünnet Açısından Mûsikî.....	247
Okul Öncesi Öğretmenlerinin Özel Gereksinimi Olan Çocukla Çalışma Konusundaki Görüşleri	273
Meslek Yüksekokulunda Okuyan Kız Öğrencilerin Tüketici Hakları Farkındalık Düzeyi.....	283
Kktc Ve Türkiye Ders Kitaplarında Ortak Tarih: Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi	299
Okumaya Adanmışlık Modeli İle 8. Sınıf Öğrencilerinin Okuduğunu Anlama Düzeylerinin Geliştirilmesi.....	309
Ortaokul Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Disiplinler Arası Açidan İncelenmesi	329
Özel Yetenekli Öğrencilerin Tanılama Sürecine Yönelik Yönetici Görüşleri	349

Pozitif Psikoloji Bağlamında Öznel İyi Oluş Ve Spor İlişkisi: Ergenler Üzerine Bir Araştırma	359
Ebeveynlerin Okul Öncesi Çocukların Beden Eğitimi Ve Spor Etkinliklerine Katılımına İlişkin Görüşleri	367
L.Tolstoy'un Pedagojik Çalışmaları: Yasnaya Polyana Okulu, Yasnaya Polyana Dergisi Ve Azbuka	377
Öğretmenlerin Etkili Kaynaştırma Uygulamaları İle İlgili Görüş Ve Önerileri	385
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Öğrenim Gören Son Sınıf Öğretmen Adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavına İlişkin Görüşleri	401
Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Öğretmen Adaylarının Okul Deneyimi Dersine Yönelik Görüşleri	417
Yükseköğretimde Kalite Uygulamalarının İş Tatmini Üzerine Etkileri	432

EĞİTİM BİLİMLERİ

OKUL ÖNCESİ ÇOCUĞA SAHİP ANNE-BABALARIN ÇOCUK YETİŞTİRMEYE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ VE TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK

Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü.

Bilm. Uzm. Öğr. Gör. N. Ferah YAVUZ

Karabük Üniversitesi Sağlık Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Böl.

Bilm. Uzm. Öğr. Gör. Zuhal BEGDE

Karabük Üniversitesi Safranbolu Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Böl.

Bilm. Uzm. Öğr. Gör. İsa ÖZKAN

Karabük Üniversitesi Safranbolu Meslek Yüksekokulu Çocuk Gelişimi Böl.

Öz

Çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumları etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Fakat anne-babaların çocuk yetiştirme ilişkin görüşleri ile gerçek tutumları arasında farklılıklar olabilir. Bu çalışmada, okul öncesi çocuğa sahip anne-babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşleri ile tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubunu, okul öncesi 3-6 yaş grubu çocuğa sahip 215 anne ve 215 baba olmak üzere 430 ebeveyn oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında Özyürek (2017) tarafından geliştirilen Anne-Babaların Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Görüşleri Ölçeği (ÇOYGÖ)-A Formu ve Anne-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ)-A Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde t-testi, ANOVA ve Pearson Korelasyon katsayısından yararlanılmıştır. Sonuç olarak; anne-babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşleriyle anne-baba tutumları arasında tüm alt boyutlarda anlamlı fark olduğu belirlenmiştir. Annelerin babalara göre anlamlı düzeyde daha demokratik görüş ve tutuma sahip oldukları; babaların ise daha baskıcı ve aşırı hoşgörülü görüşe, aşırı hoşgörülü tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Ayrıca anne-babaların çocuk yetiştirmeye yönelik görüş ve tutumlarının öğrenim durumu ve meslekleri değişkenlerinden de etkilendiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anne-baba tutumları, çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşler, okul öncesi dönem

THE RELATIONS BETWEEN VIEWS ON RAISING CHILDREN AND PARENT ATTITUDES OF MOTHERS-FATHERS WHO HAVE PRESCHOOL CHILDREN

Abstract

There are variables factors effects on childrearing attitudes. There may be differences between parents' views and their actual attitudes in determination of their childrearing behavior. In the present study, there were aimed relations of the views and attitudes of parents on raising

children who have preschool children. The study group included 215 mothers and 215 fathers with pre-school children aged 3-6 years. As data collection, there were used Parent Views on Raising Children Scale-A Form and Parental Attitude Scale-A Form. Data analysis was conducted with t-test, ANOVA and Pearson correlation coefficient. In the study, it was determined that there was a significant correlation between the views and attitudes of parents on raising children. It found that mothers have significantly more democratic view and raising than fathers. It found that fathers have more authoritarian ant overly tolerant view, attitude and more tolerant attitude than mothers. It was also determined that parents' views and attitudes were influenced by their educational status and professions.

Keywords: Parents attitudes, parent views on raising children, preschool period.

*Bu çalışma, Karabük Üniversitesi BAP tarafından desteklenen KBÜ-BAP-16/1-KP-073 no'lu "Anne-Baba Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeklerinin Geliştirilmesi" isimli projenin bir ürünüdür.

Giriş

Çocuk için aile, aile için çocuk oldukça önemlidir ve bireylerin hayatının şekillenmesinde belki de en önemli faktör aile olarak nitelendirilebilir. Aile içinde çocuklar anne-babaların tutum ve davranışlarını etkilerden, anne-baba tutum ve davranışları da çocukları etkilemektedir (Temel, 2013: 80). Çocuklar, anne-babaların hem birbirleriyle olan ilişkilerinden hem de çocuklara karşı tutumlarından önemli ölçüde etkilenmekte (Yörükoğlu, 1994: 127; Yavuzer, 1996: 27; Trawick-Swith, 2013: 469) ve hayata bakış açıları şekillenmektedir (Aktaş Özkafacı, 2012: 2).

Tutum, bireylerin çeşitli nesne, fikir, kurum, olaylara ve başkalarına ilişkin düşünce, duygu ve davranışlarını düzenleyen bir eğilim olarak tanımlanabilir. Bireyin tutum nesnesine ilişkin düşünce, bilgi ve inançları tutumun bilişsel boyutunu, tutum nesnesini olumlu ya da olumsuz değerlendirmesi duygusal boyutunu, tutum nesnesine ilişkin davranışta bulunma eğilimi ise davranışsal boyutunu oluşturmaktadır. Tutumlar doğuştan getirilmeyip sonradan öğrenme yoluyla kazanılmakta ve bu süreç yaşam boyu devam etmektedir (Çetin, 2017). Bu nedenle, örgün ve yaygın eğitim kurumları aracılığıyla her öğrenim kademesinde anne-babaların olumlu çocuk yetiştirme davranışlarının geliştirilmesi, aile içi ilişkilerinin düzenlenmesi ve çocuğun gelişiminin desteklenmesi amacıyla aile eğitim programları yürütülmektedir (Chow et al, 2004; Çağdaş ve Seçer, 2006, Myers, 1996; Riley et al, 2000; Tezel Şahin ve Özyürek, 2016). Bu açıdan bakıldığında, anne-babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşlerinin çocuk yetiştirme tutum ve davranışları üzerinde etkili olması kaçınılmazdır.

Anne-baba tutumları, çeşitli kaynaklarda demokratik tutum, aşırı koruyucu tutum, ilgisiz ve kayıtsız tutum, aşırı hoşgörülü/izin verici tutum, tutarsız tutum, otoriter tutum olarak ele alınmıştır. Demokratik tutumu benimseyen anne-babalar çocuklarını sevdiğini gösterir ve bunu karşılık beklemeden yaparlar. Aile içi kurallar tüm aile bireyleri içindir, çocuklara kendisini ilgilendiren konularda söz hakkı tanınır, yapabileceği sorumluluklar verilir (Durmuş, 2006: 36; Ucur, 2005: 67). Aşırı koruyucu tutumu benimseyen anne-babalar, çocukları için ne gerekiyorsa kendileri yaparlar, çocuğu aşırı derecede korur ve kollarlar (Seydoğulları, 2008: 30). İlgisiz anne-babalar, çocuk hiç yokmuş gibi davranırken (Ayyıldız, 2005: 8) Aşırı hoşgörülü anne-babalar aşırı bir sevgi gösterisinde bulunur ve çocuğa sınırsız haklar tanırlar. Tutarsız anne-babaların bir durumu hoş karşılayıp karşılamaları o anki duruma göre değişebilir, anne ve baba

kendi aralarında da tutarsız olabilir (Özyürek, 2004:7, 9) Otoriter anne-babalar çocuğa aşırı baskı altında tutar, kural koyup bu kurallara kayıtsız şartsız uymasını bekler, istekleri reddedildiğinde cezaya başvururlar (Kaya, 2010: 28; Şanlı, 2007: 22). Anne-babanın çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumları çocukların uyumlu veya davranış problemleri olan bir birey olması, sosyal yaşamının şekillenmesi, akademik başarısı (Bozyiğit, 2013: 8; Caspi vd, 2003: 495; Connolly ve O'Moore, 2003: 559; İkiz, 2015; Kabasakal, C. 2012; Liyanage vd., 2003: 1037; Özkan, 2014; Rodriguez, 2003: 809), kişilik gelişimi, bilişsel gelişim, dil gelişimi, motor gelişimi, sosyal ve duygusal gelişimi üzerinde etkili olabilmektedir (Dursun, 2010; Eisenberg vd., 2003; Özyürek, 2004).

Anne-baba tutumları konusunda yapılan pek çok çalışmada tutumların ailenin sosyo-kültürel yapısı, anne-babanın yaş ve öğrenim durumu gibi kişisel özellikleri, kendi anne-babalarının tutumları, çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyleri, ve çocuğa ilişkin bazı özelliklerden etkilenebildiğini göstermektedir (Begde, 2015; Dursun, 2010; Eisenberg vd., 2003; İzmir Karaduman, 2012; Kuzu, 2006; Özyürek, 2004: 19; Özyürek, Begde, Özkan ve Yavuz, 2013; Özyürek ve Tezel Şahin, 2012; Sak, Şahin Sak, Atli ve Şahin, 2015: 972; Yılmaz, 2004). Görüşler, belirli durumlarda gösterilen özgül tepkilerdir ve bireyler görüşlerinin farkındadırlar. Tutumlar ise daha geniş çapta olaylar grubuna veya insan topluluklarına karşı bireyin tepkilerindeki etkilerini ifade etmektedir ve bireyler tutumlarının tam olarak farkında olmayabilirler (Tezbaşaran, 2008: 1-3). Tüm bu nedenlerle, bu çalışmada çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşler ve çocuk yetiştirme tutumlarının karşılaştırılması amaçlanmıştır. Elde edilen bulguların yalnızca tutumların belirlenmesine yönelik çalışmalara göre daha anlamlı veriler sunacağı öngörülmüştür. Çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

-Anne-babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşleri nasıldır?

-Anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları nasıldır?

-Anne-babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşleri ve tutumları arasında fark var mıdır?

Yöntem

Çalışma Grubu

Çalışma grubu, okul öncesi 3-6 yaş grubunda 215 çocuğun anne ve babası (n=430) oluşturmuştur. Anne-babaların %2,8'i 25 ve daha küçük yaş, %15,1'i 26-30 yaş, %45,1'i 31-35 yaş, %22,3'ü 36-40 yaş ve %14,7'si 41 yaş ve üzeri yaş grubundadır. Anne-babaların %16,3'i ilkökul, %14,7'si ortaokul, %34'ü lise, %13,7'si önlisans ve %21,4'ü lisans mezunu; %36,5'i çalışmıyor, %12,8'i serbest meslek, %27,9'u işçi, %9,8'i memur ve %13'ü doktor ve avukat gibi profesyonel bir meslekte çalışmaktadır. Ailelerin %22,3'ü tek çocuk, %63,7'si iki çocuk, %14'ü ise üç ve daha fazla çocuğa sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında Özyürek (2017) tarafından geliştirilen Anne-Babaların Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Görüşleri Ölçeği (ÇOYGÖ) A Formu ve Anne-Baba Tutum Ölçeği (ABTÖ) A Formu kullanılmıştır. ÇOYGÖ A formu, okul öncesi çocuğa sahip anne-babaların demokratik, baskıcı ve otoriter, aşırı hoşgörülü tutuma ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik üç alt boyut ve 40 maddeden oluşmaktadır. Beşli likert tipindeki ölçek "Tamamen Katılıyorum-5 puan" ile "Hiç katılmıyorum-1 puan" derecelendirilmektedir. Alınan yüksek puanlar, o boyuta ilişkin tutumun baskın olduğunu göstermektedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması 525

çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna devam eden ebeveyn üzerinde yapılmıştır. Alt boyutlar Cronbach alpha değerleri Demokratik Tutum için 0,84, Baskıcı ve Otoriter Tutum için 0,80 ve Aşırı Hoşgörülü Tutum için 0,72 bulunmuştur. Test tekrar test korelasyonları sırasıyla 0,72, 0,80 ve 0,76 olarak belirlenmiştir.

ABTÖ A formu, okul öncesi çocuğa sahip anne-babaların demokratik tutum, baskıcı ve otoriter tutum, aşırı hoşgörülü tutumlarını belirlemeyi amaçlayan üç alt boyut ve 38 maddeden oluşmaktadır. Beşli likert tipindeki ölçek “Tamamen Katılıyorum-5 puan” ile “Hiç katılmıyorum-1 puan” derecelendirilmektedir. Alınan yüksek puanlar, o boyuta ilişkin tutumun baskın olduğunu göstermektedir. Ölçeğin geçerlik güvenirlik çalışması çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 544 ebeveyn ile yapılmıştır. Alt boyutlar Cronbach alpha değerleri Demokratik Tutum için 0,87, Baskıcı ve Otoriter Tutum için 0,77 ve Aşırı Hoşgörülü Tutum için 0,72 olarak bulunmuştur. Test tekrar test korelasyonları sırasıyla 0,82, 0,70 ve 0,77 olarak belirlenmiştir (Özyürek, 2017).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Ölçme araçları, okul öncesi öğretmenleri aracılığı ile anne-babalara ulaştırılmış ve aynı yolla geri toplanmıştır. Ölçeklerin tam olarak doldurulmuş olması ve her iki ebeveynin de doldurmuş olması dikkate alınmıştır. Diğer ölçeklere ait veriler değerlendirmeye alınmamıştır.

Verilerin analizinde, yüzde ve frekans dağılımlarından yararlanılmıştır. Değişkenlerin normallik dağılımı Kolmogorov Smirnov testi ile yapılmış ve buna göre ikili değişkenlerde t-testi, çoklu değişkenlerde tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. İki ölçek seti arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Pearson Korelasyon katsayısından yararlanılmıştır.

Bulgular

Çalışma grubunda yer alan okul öncesi çocuğa sahip anne ve babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşleri ve tutumlarına ilişkin t-Testi sonuçları Tablo 1’de, anne-babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin görüş ve tutumları arasındaki farka ilişkin Pearson Korelasyon katsayıları sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. Anne-Babaların ÇOYGÖ ve ABTÖ Ölçek Puanları t-Testi Sonuçları

ÇOYGÖ Alt Boyutları	Yaş	N	$\bar{x}$	Ss	t	p
Demokratik	Anne	215	62,66	6,00	2,127	0,034
	Baba	215	61,41	6,10		
Baskıcı ve Otoriter	Anne	215	41,03	7,26	-2,466	0,014*
	Baba	215	42,76	7,36		
Aşırı Hoşgörülü	Anne	215	41,03	7,26	-3,529	0,000*
	Baba	215	42,77	7,36		
ABTÖ Alt Boyutlar						
Demokratik	Anne	215	65,31	6,95	3,100	0,002*
	Baba	215	63,21	7,08		
Baskıcı ve Otoriter	Anne	215	38,39	6,25	-1,308	0,192
	Baba	215	39,21	6,79		
Aşırı Hoşgörülü	Anne	215	25,79	4,98	-3,006	0,003*
	Baba	215	27,42	6,20		

*p<0,05

Tablo 1'e göre, anne ve babaların ÇOYGÖ Baskıcı ve Otoriter, Aşırı Hoşgörülü görüş puanları arasında anlamlı bir fark vardır ($p<0,05$). Babaların Baskıcı ve Otoriter görüş alt boyut puanı ($\bar{X}=42,76$) ve Aşırı Hoşgörülü görüş alt boyut puanı ($\bar{X}=42,77$) annelerin puanlarından ($\bar{X}=41,03$) daha yüksektir. Buna göre; babaların annelere göre çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşlerinin daha baskıcı ve otoriter, daha aşırı hoşgörülü oldukları söylenebilir. Anne-babaların ABTÖ Demokratik Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum puanları arasında anlamlı bir fark vardır ($p<0,05$). Annelerin Demokratik Tutum alt boyut puanı ($\bar{X}=65,31$) babaların aynı puanından ($\bar{X}=63,21$) ve babaların Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyut ($\bar{X}=27,42$) annelerin aynı puanından ($\bar{X}=25,79$) daha yüksektir. Buna göre; annelerin babalara göre daha demokratik tutumu, babaların annelere göre daha hoşgörülü tutumu benimsedikleri söylenebilir.

Tablo 2. Anne-Babaların ABTÖ ve ÇOYGÖ Puanları Korelasyon Analizi Sonuçları

	Demokratik	Baskıcı ve Otoriter	Aşırı Hoşgörülü
r	0,709	0,732	0,638
p	0,000	0,000	0,000
N	430	430	430

Tablo 2'ye göre, anne-babaların ÇOYGÖ alt boyut puanları ile ABTÖ alt boyut puanları arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($r=0,709$, $r=0,732$, $r=0,638$). Anne-babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşleri demokratik, baskıcı ve otoriter, aşırı hoşgörülü olduğunda çocuklarına karşı da demokratik, baskıcı ve otoriter, aşırı hoşgörülü tutum sergiledikleri söylenebilir. Anne-babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşlerinin çocuk yetiştirme tutumlarını etkilediği söylenebilir.

Tartışma ve Sonuç

Çalışmada, babaların annelere göre çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşlerinin daha baskıcı ve otoriter, daha aşırı hoşgörülü oldukları saptanmıştır. Annelerin babalara göre çocuklarına karşı daha demokratik tutumu, babaların annelere göre daha hoşgörülü tutumu benimsedikleri saptanmıştır. Çalışmada, anne-babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşlerinin çocuk yetiştirme tutumlarını etkilediği saptanmıştır.

Görüşler, kişiye göre değişen kanıtlanmamış bilgilerdir (www.turkcebilgi.com, 2017). Anne ve baba tutumlarını etkileyen birçok faktör vardır. Fakat genel olarak sosyo demografik özellikler, çocuğun mizacı, anne ve babanın kendi yetiştiriliş tarzları, çocuk gelişimine ilişkin bilgi düzeyleri etkili olmaktadır (Turhan, 2006). Anne-babaların çocuk yetiştirme tarzları kuşaktan kuşağa, bölgelere ve alt kültürler gibi birçok özelliğe göre de değişiklik gösterebilmektedir (Sak vd., 2015).

Tutumlar değişebilen özellikler olduğundan, bireylerin görüşlerinden etkilenebilmektedir. Buna bağlı olarak, bireyler olumlu görüşler beyan etseler de uygulamada olumsuz tutumlar sergileyebilirken olumlu görüşlere bağlı olarak başlangıçta olumsuz olan tutumlar zaman içerisinde daha olumlu bir yönde değişim gösterebilir. Bu nedendir ki ebeveynlerin çocuk yetiştirmeye yönelik benimsedikleri tutumların değiştirilmesinde, aile eğitim programlarının

yürütülmesi önerilmektedir. Eğitim faaliyetleri sayesinde, bireylerin olumlu görüşler edinmesi sonrasında daha olumlu tutumlar sergilemesine katkı sağlayabilir.

Öneriler

Okul öncesi çocuğa sahip anne ve babaların, çocuk yetiştirmeye yönelik görüşleri ve tutumlarının birlikte değerlendirilmesinin anlamlı sonuçlar elde edilmesini sağlayacağı öngörülmektedir. Bu nedenle yapılacak çalışmalarda görüşler ve tutumların bir arada ele alınması önerilebilir.

Çocuk yetiştirme tutumlarının, görüşlerden etkilendiğinden hareketlerle anne-babaların çocuk yetiştirmeye ilişkin görüşlerini olumlu yönde değiştirmeye yönelik çalışmaların yapılması önerilebilir. Çocuk yetiştirmeye yönelik olumlu görüşler, anne-babaların çocuklarına karşı daha demokratik davranmalarını sağlayabilecektir.

Tutumlarla ilişkin değerlendirmelerin, kişisel görüşlerin belirlenmesi yanında farklı bir yöntemle de değerlendirilmesi önerilebilir. Bu konuda, öğretmen görüşleri veya anne-babaların birbirlerinin çocuk yetiştirmeye ilişkin tutumlarını gözlemlerinden yararlanarak değerlendirmeleri sağlanabilir.

Kaynaklar

Aktaş Özkafacı, A. (2012). *Annenin çocuk yetiştirme tutumu ile sosyal beceri düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ar-El Üniversitesi, İstanbul.

Ayyıldız, T. (2005). *Zonguldak il merkezinde 0-6 yaş çocuğu olan annelerin çocuk yetiştirme tutumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak.

Bozyiğit, S. (2013). *Çocukların çevre bilinçli tüketici olarak sosyalleşmesinde annelerin çocuk yetiştirme tutumlarının rolü*, Yayınlanmamış doktora tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.

Caspi, A., Harrington, H. L., Milne, B., Amell, W., Theodore, R. F. ve Moffitt, T. E. (2003). Children's behavioral styles at age 3 are linked to their adult personality traits at age 26. *Journal of Personality*, 71 (4), 495-513.

Connolly, I., ve O'Moore, M. (2003). Personality and family relations of children who bully, *Personality and Individual Differences*, 35 (3), 559-567.

Chow, V., Kloppenburg, A., Saltamando, A., Uyeda, K. & Valentine, C. (2004). Parenting and family support, UCLA Center For Healthier Children, *Families and Communities*, www.cfc.ca.gov.

Çağdaş, A. ve Seçer, Z. Ş. (2006). *Anne baba eğitimi*, 1. Baskı. Ankara: Eğiten Kitap.

Çetin, İ. (2017). *Tutum nedir? Tutumların özellikleri*. Erişim: http://www.tavsiyedyorum.com/makale_9597.htm, 19.01.2017.

Durmuş, R. (2006). *3-6 yaş arası çocuğu olan ebeveynlerin kişilik özellikleri ile anne-baba tutumlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Dursun, A. (2010). *Okul öncesi dönemdeki çocukların davranış problemleriyle anne-baba tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Eisenberg, N., Zhou, Q., Losoya, S. H., Fabes, R. A., Shepard, S.A., Murphy, B. C., Reiser, M., Guthrie, I. K. ve Cumberland, A. (2003). The relations fo parenting, iffortful control and ego control to children’s emotional expressivity, *Child Development*, 74 (3), 875-895.

<https://www.turkcebilgi.com/g%C3%B6r%C3%BC%C5%9F>. Görüş nedir? 11.04.2017.

İkiz, S. (2015). *Okul öncesi dönem çocuklarında fiziksel ve ilişkisel saldırganlığın ebeveyn tutumları açısından incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

İzmir Karaduman, D. (2012). *İlköğretim 1.kademe 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri ile anne-baba tutumları arasındaki ilişki*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Arel Üniversitesi, İstanbul.

Kabasakal, C. (2012). *Çocuk psikiyatri polikliniğine ilk başvuran ailelerin aile işlevselliği ve çocuk yetiştirme tutumları*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.

Kaya, A. (2010). *İlköğretim öğrencilerinin anne - babalarının çocuk yetiştirme tutumlarının kişilik özelliklerine göre değişkenliğinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Kuzu, N. (2006). *Okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan aile katılım çalışmalarının anne davranışları üzerindeki ve annelerin okul öncesi eğitime yönelik görüşlerine ilişkin etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Liyanage, K. C., Prince, M. J. ve Scott, S. (2003). Mother-child joint activity and behavior problems of pre-school children, *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 44 (7), 1037-1048.

Myers, R. (1996). *Hayatta kalan oniki, Erken çocukluk gelişimi programlarının güçlendirilmesi*, 1.basım. Ankara: AÇEV yayınları.

Özyürek, A. (2017). Okul öncesi çocuğa sahip anne-babalara yönelik “çocuk yetiştirmeye ilişkin anne-baba görüşleri ölçeği” ve “anne-baba tutum ölçeği” geliştirme çalışması. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 2 (1) 26-38.

Özkan, İ. (2014). *Ergenlerde anne-baba tutumlu ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Özyürek, A., Begde, Z., Özkan, İ. ve Yavuz, N. F. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin bakış açısına göre ailedeki yaşlı bireylerin ebeveyn tutumları ve çocuk davranışları üzerindeki etkisi, VII.Ulusal Yaşlılık Kongresi, s.273-278. 23-25 Mayıs, Karabük.

Özyürek, A. ve Tezel Şahin, F. (2012). Altı yaşında çocuğa sahip annelerin çocuklarıyla ilişkilerinin incelenmesi, *International Refereed Academic Social Sciences Journal*, 5 (3), 72-86.

Özyürek, A. (2004). *Kırsal bölge ve şehir merkezinde yaşayan 5-6 yaş grubu çocuğa sahip anne babaların çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Riley, R. W., Peterson, T. K., Moreno, M. G. & Goode, W. W. (2000). Strengthening participation of fathers in children’s learning and development, fathers mather. Involving fathers in children’s learning. *A Kit for Educators and Other Professionals*. AD 44580.

- Rodriguez, M. C. (2003). Parental discipline and abuse potential affects on child depression, anxiety and attributions, *Journal of Mariage and Family*, 65 (Nov.), 809-817.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Atli, S. ve Şahin, B. K. (2015). *Okul öncesi dönem: Anne-baba tutumları*, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11 (3), 972-991.
- Seydoğulları, S.Ü. (2008). *Demokratik ve otoriter ana baba tutumlarının lisede öğrenim gören öğrencilerin ahlaki yargı yeteneğine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Şanlı, D. (2007). *Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyen etmenlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Tezbaşaran, A.A. (2008). *Likert tipi ölçek hazırlama kılavuzu (e-kitap)*. Erişim: http://www.academia.edu/1288035/Likert_Tipi_Ölçek_Hazırlama_Kılavuzu
- Turhan, C. (2016). *Anne-baba tutumlarını etkileyen faktörler*, Erişim: <https://www.makaleler.com/anne-baba-tutumlarini-etkileyen-faktorler>.
- Ucur, Z.E. (2005). *Farklı aile tutumlarının okulöncesi dönem 5 yaş çocuklarının bilişsel performans düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, V. (2004). *Annelerin çocuk yetiştirme tutumlarına anneannelerin etkilerinin incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Temel, F. (2013). *Aile eğitimi ve erken çocukluk eğitiminde aile katılım çalışmaları*. 2. Baskı. Ankara.
- Tezel Şahin, F. ve Özyürek, A. (2016). *Anne-baba eğitimi ve aile katılımı*. Ankara: İstatistik Dünyası. 216 sayfa. ISBN: 978-605-9965-48-4.
- Trawick-Swith J. (2013). *Erken çocukluk döneminde gelişim, çok kültürlü bir bakış açısı*, 5.basımdan çeviri, (Çeviri Editörü: Berrin Akman). Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Yavuzer, H. (1996). *Ana baba ve çocuk*. 9. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yörükoğlu, A. (1994). *Çocuk ve ruh sağlığı*. 19. Baskı, İstanbul: Özgür Yayın ve Dağıtım.

LEARNING ENGLISH VOCABULARY BY HYPERGLOSSING AND NARROW READING: READLANG

Assoc. Prof. Dr. Ferit KILIÇKAYA

Mehmet Akif Ersoy University

Abstract

Hyperglossing -textual and/or pictorial representations of lexical items is found to be aiding the development of decoding, and narrow reading is a useful strategy for L2 reading pedagogy. Although the research on glossing provides mixed findings regarding the benefits, it is also acknowledged that glossing improves especially incidental vocabulary acquisition. The current study aims to investigate the perceptions of beginner students of English towards learning English vocabulary by narrow reading on *Readlang*, a Web 2.0 tool that allows language learners to translate words and phrases into learners' mother tongue. The participants included 55 Turkish learners of English enrolled in the department of Public Administration at Mehmet Akif Ersoy University. The participants were asked to choose five words and/or phrases from a different text on public administration each week during the study, which lasted 12 weeks. The interviews held with the participants at the end of the study indicated that the participants perceived that their reading comprehension improved dramatically since using *Readlang*. The results also indicated that the spaced repetition through flashcards helped them recycle the previously learnt lexical items.

Keywords: Hyperglossing, narrow reading, vocabulary, English, Readlang

ANLAM AÇIKLAMA VE DAR KAPSAMLI OKUMA YÖNTEMİYLE İNGİLİZCE KELİME ÖĞRENİMİ: *READLANG*

Öz

Anlam açıklama yönteminin, kelimelerin metinsel ve/veya resimsel sunumları, kelimelerin çözümlenme sürecinde etkili olduğu ve dar kapsamlı okumanın ikinci dil okuma pedagojisinde yararlı bir teknik olduğu belirlenmiştir. Anlam açıklama üzerine yapılan araştırmalarının bu konuda farklı sonuçlar vermesine rağmen, anlam açıklama yönteminin özellikle tesadüfi kelime öğrenmeyi olumlu yönde geliştirdiği kabul edilmektedir. Bu çalışma, başlangıç seviyesinde İngilizce öğrencilerinin, dar kapsamlı okuma çerçevesinde kelimelerin ve söz öbeklerinin Türkçe anlam açıklamalarını öğrenmelerini sağlayan ve Web 2.0 uygulaması olan *Readlang* uygulamasına yönelik görüşlerini incelemektedir. Çalışmaya, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Kamu Yönetimi programında öğrenim gören 55 öğrenci katılmıştır. Katılımcılar 12 hafta süren çalışma sırasında kamu yönetimiyle ilgili her hafta verilen farklı bir metinden beş kelime veya söz öbeği seçmeleri istenmiştir. Çalışma sonunda katılımcılarla gerçekleştirilen yarı-yapılandırılmış görüşmelerin sonucunda, katılımcılar *Readlang* uygulamasının okuduğunu

anlama becerisini geliştirdiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca sonuçlar, bilgi kartları vasıtasıyla yapılan aralıklı tekrarın, öğrenilen kelimeleri tekrar etmede faydalı olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Anlam açıklaması, dar kapsamlı okuma, kelime bilgisi, İngilizce, Readlang

Introduction

Reading is one of the most important skills to be improved in any language since it is widely acknowledged that the more learners read, the more they will face high frequency words as well as learn content knowledge in the text they are reading. Thus, narrow reading in which learners read around the same topic for some time receives attention as it allows both increasing the change of vocabulary on the same topic for several times and recycling the previously learned lexical items. However, it may not be possible for each student to notice the important and frequent words through repeated exposure. Strategies such as guessing from the context may not work, as some of them may appear hard work for learners.

Narrow Reading

Narrow reading can be defined as reading thematically-related texts as well as the books or texts written by the same author (Krashen, 2004; Bryan, 2011; Krashen, 2013). The examples include a reader doing the readings on the global warming or the writings by the same author. In this way, it is suggested that readers will be exposed to the same structures as well as the vocabulary, especially jargon, frequently used in that topics. This is especially useful learners enrolled in a study program willing to learn the vocabulary as well as the ideas frequently used in their field of study. Several studies (e.g. Kang, 2015) indicated that when learners do reading on thematically related texts, they are more likely to understand the meanings and to use more appropriate words, which helps them improve their receptive vocabulary knowledge.

Technology, hyperglossing, and vocabulary teaching

Compared to the learning and teaching practices in the past (Kılıçkaya & Krajka, 2010), language learners have more opportunities to learn a target language due to the various technological advances as well as new ways of learning. It goes without saying that language learning and technology have been intertwined (Chun, Smith, & Kern, 2016). This is especially valid for learning how to read in another language since technology provides easy access to written materials in a variety of channels. Vocabulary knowledge is believed to be playing an important role in reading comprehension. Thus, learners are provided with different ways and techniques that benefit from technology to improve their vocabulary knowledge. The technological tools available range from text-to-speech technology to teach pronunciation (Kılıçkaya, 2011), concordance-based electronic glosses (Lee, Warschauer, & Lee, 2017) to hyperglossing. Hyperglossing is basically providing the meaning of a word in a text in an electronic environment, and this meaning can be provided in a variety of ways that benefit from audio and video files (AbuSeileek, 2011).

The studies conducted on hyperglossing yield positive results regarding vocabulary knowledge and reading comprehension. AbuSeileek (2011), for example, analyzed the effect of presenting vocabulary annotated in hypermedia environment. The participants of the study included seventy-eight EFL learners that read and summarized texts in which lexical items were presented glossed words at different places in the text. The results of the study indicated that the participants improved text comprehension and vocabulary when the words in the texts were

glossed right after the word. Another study conducted by Dizon and Tang (2017) compared the efficiency of digital and paper flashcards in learning receptive and productive lexical items in English. Although no significant difference was found to exist between the two groups studying through these two different ways of using flashcards, the participants in the experimental group voiced more positive attitudes towards using digital flashcards, stressing the ease of use. Conducted on the effects of providing concordance lines with definitions as glossary information, the study carried out by Lee, Warschauer, and Lee (2017) have found that when students are presented with concordance lines in which the unknown word appears paired with the confirmation of the meaning of the word glossed, they are more successful at meaning-recall and improving receptive vocabulary. Regarding the use of technology in vocabulary instruction, Deveci's (2017) study included various ways of teaching lexical items such as vocabulary lists created by the lecturer, quizzes prepared by other students, and vocabulary journal. The results indicated that the activities that benefited from using technology such as vocabulary games and online vocabulary exercises appeared to be at the bottom of the students' favorite lists. The results of the study indicate that the students preferred more traditional techniques or activities as opposed to the ones integrating technology, which can be attributed to the fact that the traditional activities appeal more to the students as they comply with their previous learning experiences. Another reason that was underscored in the study was related to the time and efforts required to learn and to get used to how technological tools work before using them in learning vocabulary. While it goes without saying that any kind of activity, be it a paper-based or online, requires practice and time to learn its basic, the key point is to select the ones that do not require much from learners as well as teachers.

Purpose of the study

There is a variety of studies investing the effects of technology on vocabulary learning; however, to the best knowledge of the author, there is not any study conducted to integrate narrow reading and hyperglossing to improve L2 vocabulary knowledge. Therefore, the current study aims to investigate the perceptions of beginner students of English towards learning English vocabulary by narrow reading on *Readlang*, a Web 2.0 tool that allows language learners to translate words and phrases into learners' mother tongue.

Methodology

Research context and participants

The participants of the study included 55 Turkish learners of English (35 female and 20 male undergraduate students) enrolled a first-year class entitled 'English II' at the department of Public Administration at Mehmet Akif Ersoy University. The class aims to develop and improve students' English in daily contexts at the beginner level.

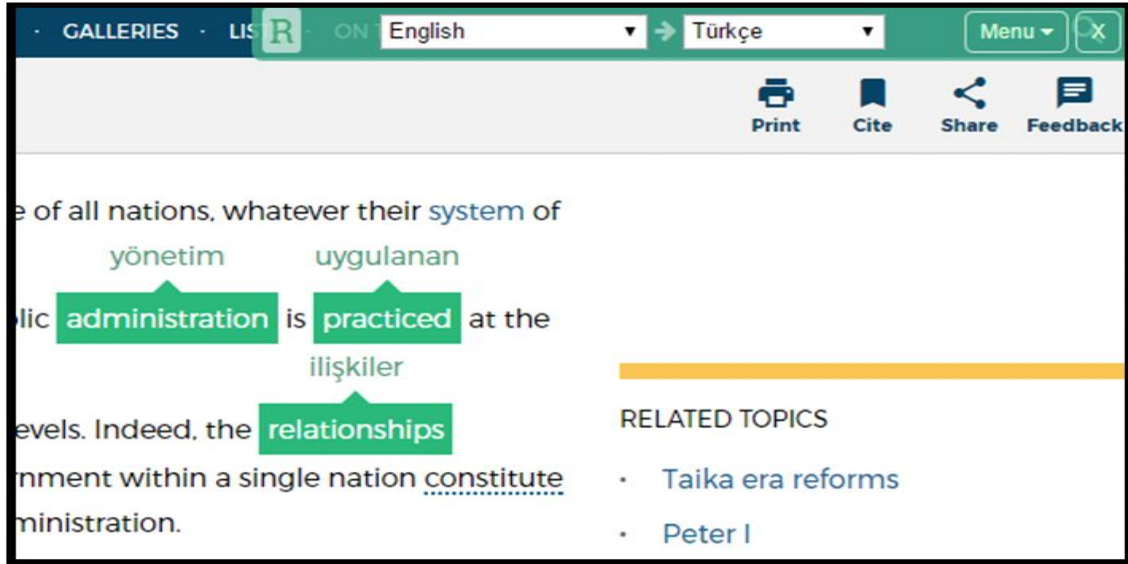
Procedure and Data Analysis

The data collection adopted a qualitative approach considering the aim of the study. The data were collected through the semi-structured interviews conducted with the participants based on their views on integrating narrow reading and hyperglossing through *Readlang*. Having agreed to participate in the study, the students were asked to choose five words and/or phrases from

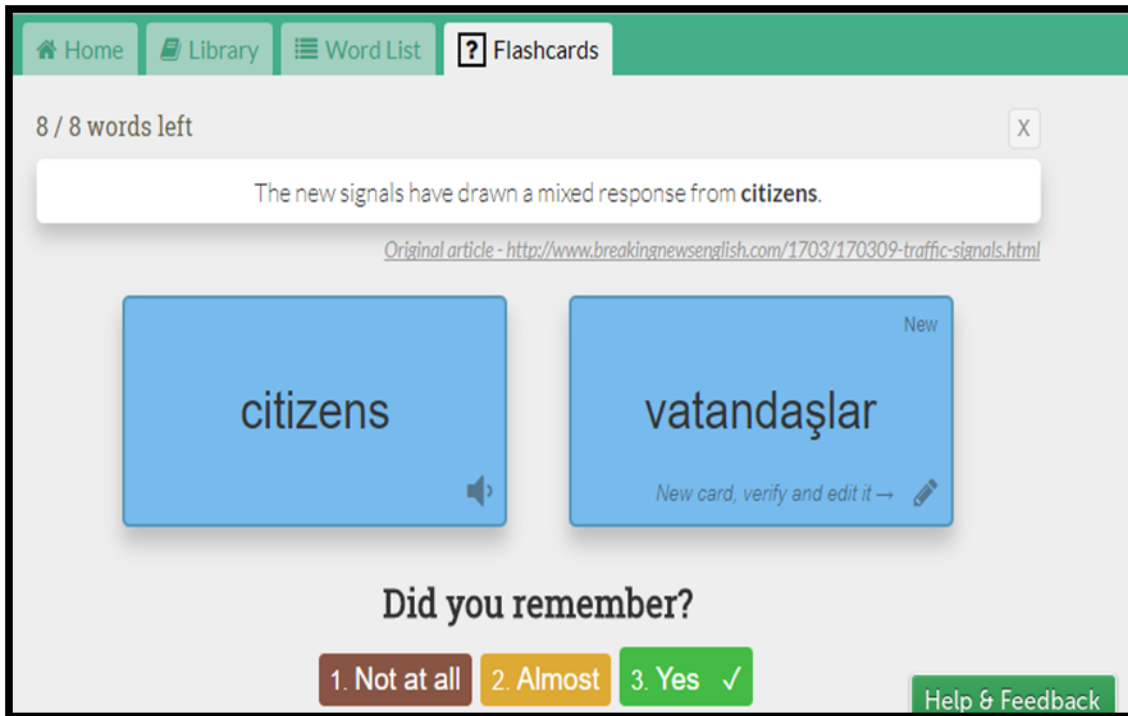

each text on public administration each week during the study, which lasted 12 weeks. These twelve texts were selected from the website, Breaking News English (<http://breakingnewsenglish.com/>), a website dedicated to creating lesson plans on the current news for students at varying levels. A selected text (185 words on average) was provided to the participants through a blog accessible online each week, and the participants were asked and encouraged to use *Readlang* (Figure 1) while reading the text for comprehension and determining the words/phrases to learn and practice. The participants were also asked to create flashcards (Figure 2) using the website for further practice.

Figure 1. A screenshot of an example reading text hyperglossed on *Readlang*

Figure 2. A screenshot of flashcard created via *Readlang*

After the study was completed, semi-structured interviews were conducted with 20 randomly selected participants. The interviews were conducted in the participants' mother tongue (Turkish) in the researcher's office and lasted 8 minutes on average. The interviews included questions regarding the process of reading texts through *Readlang*, the use of hyperglossing as well as other issues that emerged during the study. The data collected through the interviews were subject to content analysis to determine the themes and patterns.

Findings and Discussion

The themes that emerged in the analysis of the responses provided during the content analysis and the illustrative selective responses (translated from Turkish to English) have been provided in Table 1. The quotations have been selected to illustrate the most representative of the findings of the study.

Looking up words easily. The responses provided regarding the main benefit of using *Readlang* while doing the narrow readings underscore the feature of the website, glossing any word in the text. *Readlang* provides text-based glosses in the mother tongue or other available languages. Whenever a participant clicked on a word in the target language, the definition of this word appeared in the mother tongue (Turkish), which was viewed favorably the participants.

Table 1. Selected responses and themes

Theme / Codes	Selected response
Looking up words easily	<i>Trying to figure out the meanings of unknown words was a lengthy process for me. While I was reading something in English, I hated to check a dictionary. Now I do not have to look up words. It is so easy and enjoyable.</i>
Improved reading comprehension	<i>I feel that I improved my reading. I did not read much in English because there were many words that I did not know. But when I used Readlang, it was easy to learn the meaning, which led me to read and understand more.</i>
Spaced repetition through flashcards	<i>It is difficult to remember words after certain time. But I used the flashcards created on Readlang easily and studied them. I think this helped me a lot not to forget the words that I learnt.</i>
Improved receptive vocabulary knowledge	<i>After six weeks, I noticed that I remember the words and their meanings. I cannot use them in a sentence, but at least I know their meanings.</i>
Learning frequently used words on a topic (narrow reading)	<i>I was reading different texts but on similar topics. The readings were related to our field of study and I learnt many words in my field. I think this is better than reading different texts.</i>
Friendly website (Readlang)	<i>The website is very easy. I just click on the words, and the meanings appear though it is limited to 10 words. I also use it on my mobile phone and it works.</i>

Improved reading comprehension. Almost all of the participants interviewed (n= 14) expressed that they improved reading comprehension. This might be attributed to the fact that the participants read the texts with similar themes and recycled the words as well as the ideas presented in the previous texts. This finding corroborates the findings of the studies conducted by Kang (2015) and AbuSeileek (2011). However, a word of caution is due here. Since this finding is based on the participants' own responses, it may not be the case. Therefore, further research is needed regarding this point.

Spaced repetition through flashcards. As the great majority of the participants (n= 13) indicated, *Readlang* helped the participants to practice the previously looked-up words as well as the definitions. During the study, the participants were asked to select five words and/or phrases and based on the selected ones, *Readlang* prepared the flashcards for the participants to practice based on a spaced repetition algorithm. This finding is consistent with that of Dizon and Tang (2017), indicating that the participants have more positive attitudes using digital flashcards while learning L2 vocabulary.

Improved receptive vocabulary knowledge. The participants (n= 10) expressed that they improved their vocabulary knowledge; however, this improvement was determined to be more related to receptive vocabulary, which is consistent with that of Kang (2015). In other words, based on the responses, the participants could not produce these words but recognize them in a given text. This is actually what is expected due to the nature of the website and the way the participants practiced reading and vocabulary learning activities. Therefore, the participants can be encouraged to transform the vocabulary from receptive to productive through activities that focus on speaking and writing.

Learning frequently used words on a topic (narrow reading). As the students read twelve texts around the similar topics in their field of study, they were exposed to many instances of similar structures as well as words. Therefore, all the participants interviewed stressed that it was one of the most enjoyable reading experience.

Friendly website (Readlang). All the participants indicated that *Readlang* was user-friendly, and they managed to interact with the website and the plug-in easily while doing the readings and using the flashcards generated. Moreover, the participants also stated that they were able to use the plug-in of the website on their mobile phones, though on a specific browser. However, the participants noted that the website allowed only ten phrases a day in the free version. Several participants also pointed out that several times the plug-in froze and had to close the browser and run it again to make the plug-in work.

Conclusions and Implications

This study aimed to investigate the views of beginner students of English towards learning English vocabulary by narrow reading on *Readlang*, which allows language learners to translate words and phrases into learners' mother tongue through glossing and creating flashcards. The overall findings from this small study support the use of online glossing website, creating flashcards and doing narrow reading. Based on the findings, the following suggestions can be put forward:

- Learning vocabulary can be improved through encouraging learners to read on similar topics, especially in their field of study and/or interest. In this way, they can be exposed to more

frequently used structures and words, which may improve their reading comprehension and enable them to take pleasure.

- Recycling previously studied and/or learnt lexical items can be enhanced through re-reading on a regular basis (spaced repetition) using websites such as *Readlang*. In this respect, vocabulary lists and flashcards presented in contexts can be of great help.
- As Deveci's (2017) study has indicated, when teachers are willing to infuse technological tools into the classroom, they should make sure that the tool selected should not be a burden for students by requiring efforts and time.

Limitations and further research directions

The current study suffers from the limited number of participants as well as the limited responses provided during the interviews. Since the findings are only based on the responses provided, further research can triangulate the data obtained through longitudinal as well as experimental studies to better understand whether the processes applied in this study reveal improved reading comprehension.

References

- AbuSeileek, A. F. (2011). Hypermedia annotation presentation: The effect of location and type on the EFL learners' achievement in reading comprehension and vocabulary acquisition. *Computers & Education*, 57(1), 1281–1291. doi:<https://doi.org/10.1016/j.compedu.2011.01.011>
- Bryan, S. (2011). Extensive reading, narrow reading and second language learners: Implications for libraries. *The Australian Library Journal*, 60(2), 113–122. doi:10.1080/00049670.2011.10722583
- Chun, D., Smith, B., & Kern, R. (2016). Technology in language use, language teaching, and language learning. *The Modern Language Journal*, 100(S1), 64–80. doi:10.1111/modl.12302
- Deveci, T. (2017). Internet technology as an aid to traditional methods in the development of freshman students' use of academic words. *The Journal of Teaching English for Specific and Academic Purposes*, 5(1), 55–76. doi:10.22190/JTESAP1701055D
- Dizon, G., & Tang, D. (2017). Comparing the efficacy of digital flashcards versus paper flashcards to improve receptive and productive L2 vocabulary. *The EUROCALL Review*, 25(1), 3–15. Retrieved from https://eurocall.webs.upv.es/documentos/newsletter/download/No25_1.pdf
- Kang, E. (2015). Promoting L2 vocabulary learning through narrow reading. *RELC Journal*, 46(2), 165–179. doi: 10.1177/0033688215586236
- Kılıçkaya, F. (2011). Improving pronunciation via accent reduction and text-to-speech software. In M. Levy., F. Blin, C. B. Siskin, & O. Takeuchi (Eds.), *WorldCALL: International Perspectives on Computer-Assisted Language Learning* (pp. 85–96). New York, NY: Routledge.

Kılıçkaya, F., & Krajka, J. (2010). Teachers' technology use in vocabulary teaching. *Academic Exchange Quarterly*, 14(1), 81–86.

Retrieved from <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED528896.pdf>

Krashen, S. (2004). The case for narrow reading. *Language Magazine*, 3(5), 17–19. Retrieved from <http://www.sdkrashen.com/content/articles/narrow.pdf>

Krashen, S. (2013). Should we teach strategies? *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, 10(1), 35–39.

Retrieved from <http://e-flt.nus.edu.sg/v10n12013/krashen.pdf>

Lee, H., Warschauer, M., & Lee, J. H. (2017). The effects of concordance-based electronic glosses on L2 vocabulary learning. *Language Learning & Technology*, 21(2), 32–51.

Retrieved from <http://llt.msu.edu/issues/june2017/leewarschauerlee.pdf>

QUESTIONING SELF-CONTROL, SELF-PERCEPTION, MOTIVATION, GENDER AND SELF-EFFICACY IN RELATION TO ACADEMIC ACHIEVEMENT IN ELT?

Associate Professor Filiz Yalçın TIFARLIOĞLU

Researcher Hale OCAKTAN

Researcher Nuran LEKEALMAZ

Gaziantep University / Educational Sciences Institute

Abstract

Teaching English as a foreign language starts in early grades and also continues in higher education in Turkey. Although compulsory English education lasts such a long time, most people complain about not reaching a satisfactory level in English. The underlying reason of this reality might be the ignorance of the relationship between student success and some psychological factors. This study aims to reveal the shortcomings of the discussions on foreign language teaching and learning failures in Turkey. The aim of the study is to investigate whether there is a relationship between psychological factors such as self-efficacy, self-perception, self-control, motivation, gender and students' academic achievements. 49 students from Gaziantep University Department of English Language Teaching participated in this research. The participants were given Personal Language Competence questionnaire consisting of 40 questions.

Keywords: *Self-efficacy, Self-perception, Self-control, Motivation, Academic Achievements*

Öz

Türkiye'de İngilizce'yi yabancı dil olarak öğretmek, erken sınıflarda başlar ve aynı zamanda yükseköğrenimine kadar devam eder. Zorunlu İngilizce eğitimi bu kadar uzun sürse de, çoğu insan İngilizce'de tatmin edici bir seviyeye ulaşmaktan şikayet etmektedir. Bu gerçeğin altında yatan sebep, öğrenci başarısı ile bazı psikolojik faktörler arasındaki ilişkinin bilinmemesi olabilir. Bu çalışma, Türkiye'de yabancı dil öğretim ve öğrenim hataları konusundaki tartışmaların eksikliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın amacı, öz-yeterlik, öz-algı, öz-kontrol, motivasyon, cinsiyet ve öğrencilerin akademik başarıları gibi psikolojik faktörler arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmaktır. Katılımcılar Gaziantep Üniversitesi İngiliz Dili Eğitimi Bölümündeki 49 öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcılara 40 sorudan oluşan Kişisel Dil Yeterlik Anketi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Öz-yeterlik, Öz-algı, Öz-kontrol, Motivasyon, Akademik Başarı*

1.Introduction

In recent years, there have been many studies on the effects of psychological and emotional factors on academic achievement. It has been dealt with through different studies that the

relationship between motivation, self-efficacy, self-control, and self-perception. Also, this issue has gained a huge importance. The aim of the study is to investigate how psychological factors affect the academic achievement of trainee teachers in the field of ELT. The following questions will also be answered throughout the study:

1. Is there a relationship between achievement and academic motivation of trainee teachers in the field of ELT?
2. Is there a relationship between gender and academic achievement of trainee teachers in the field of ELT?
3. Is there a link between self-efficacy and academic achievement of trainee teachers in the field of ELT?
4. Is there a relationship between self-perceptions and academic achievement of trainee teachers in the field of ELT?
5. Is there a relationship between self-control and academic achievement of trainee teachers in the field of ELT?

Self-efficacy includes opinions about one's own abilities and potentials to complete a task successfully (Bandura, 1977). Additionally, success related to other factors such as self-control, self-perception, and motivation is addressed in various studies. Self-efficacy is based on the efforts of people to gain control over the events in their lives (Bandura, 1995). Self-efficacy represents the beliefs of people in a way that are far from the real potential and talent that people possess, because self-efficacy can cause people to undertake some assignments or to avoid some assignments. According to Bandura, the sources of self-efficacy are experiences, observed experiences, social conviction and psychological condition (Bandura, 1995). Past experiences increase or decrease the expectation of future prospects of people's contacts. Sometimes easily achieved successes in the past give the impression that all achievements will be easily achieved.

According to Bong and Skaalvik (2003), academic self-perception, primarily, demonstrates the abilities that a person perceives in a certain academic field, and it is largely based on knowledge of social comparison and is reflected in appreciation from other people. In other words, when people form self-perceptions, they compare their talents with other people's achievements and abilities in the same subject. Another feature of self-perception is its connection to the past (Bong and Skaalvik 2003). It can be stated that people's past achievements or experiences of failure are influential in creating one's self-perceptions.

Self-control is an internal control discipline. It is the self-control and practice of these rules without the need of the individual to adopt some rules and external warning. Self-control emphasizes the autonomy of the individual who observes, directs and regulates movements. (Zimmerman, 2000)

Academic motivation can be defined in the simplest way as the factors that affect a person to go to school or to get a diploma.

Many studies have shown that gender plays a role in language learning and academic achievement. On the whole, females are in an advantageous position and are very good at general language achievement or specific language skills.

2.Method

2.1. Participants

The data of this study were obtained from senior students who studied in the department of English Language Education in the Faculty of Education of Gaziantep University.

A total of 49 students, 37 female and 17 male, participated in the study. The participants come from various sources of Turkey. The average age of participants is 22. Students who participate in the study know English at advanced level.

2.2. Items

A questionnaire containing 40 items in total was used. The reliability of the questionnaire is measured in SPSS and is 0.87. The questions in the questionnaire were answered using a 5-point Likert scale.

While 26 questions were taken from Bandura's survey of language proficiency, the other 14 questions were adapted from an investigation (Ferla, 2009) into whether academic mathematics self-perception and academic self-sufficiency were theoretically and experimentally different concepts.

The questions in the questionnaire are divided according to the variables. The first 9 questions were aimed to measure self-perception, while the next 26 questions were used to measure participants' self-efficacy, and the last 5 questions were used to measure academic motivation. In the questionnaire, each division was weighted according to the responses given, and correlations were made over these totals. The total points of the questionnaire range from 40 to 200. High scores indicate that academic self-perception, self-efficacy, self-control, and motivation are higher in the student, while low scores indicate that the student is weak due to these psychological factors.

2.3. Instructions

The questionnaire was applied to the students during the fall semester of 2016-2017 academic year. Before the questionnaire was applied to the students, information about the purpose of the questionnaire was given. The questionnaire was applied during the course hours of the students. Students were informed that they had the option of not filling out the questionnaire and that they could fill the questionnaire any time they wanted. With the findings of the survey, participants' achievements on the ground; That is, correlated with the average of the courses in the two exams.

The lecture notes of these students were examined using the SPSS program. The data were analysed by one-way t-test and simple correlation.

The relationship between achievement-self-efficacy, success- self-perception, achievement-self-control, and achievement motivation was examined. One-way T-test was used to analyse the relationship between gender and achievement.

3. Findings and Discussion

The reliability of the questionnaire was 0.87 according to Cronbach Alpha and this result proves that the questionnaire is reliable. On the other hand, the content validity is partially low. Only five questions were used to measure motivation. This number is not enough to get the desired result. At the same time, there is no item that directly measures self-control. For this reason,

there was no correlation between students' self-control and academic achievement in data analysis.

The results of the questionnaire analysis revealed the relationship between participants' academic achievement-self-perception, academic achievement-self-efficacy, academic achievement-self-control, academic achievement-motivation, and academic achievement-gender. Based on past literature, it can be stated that there was a general agreement that self-efficacy was strongly related to one's academic achievement (Li, 2012). A study by Turner, Chandler, and Heffer (2009) assesses the influence of parenting styles, achievement motivation and self-efficacy on college students' academic achievement (p. 338). It indicates that self-efficacy was a significant predictor of one's academic achievement. Also, in another study, Lent, Larkin, and Brown (1986) agreed that academic self-efficacy was a reliable predictor of one's educational performance (p. 265).

Table 1 shows the relationship between academic achievement and self-efficacy according to the data analysis results.

	Variables	Correlation
Academic Success	Self- efficacy	r= , 58 p> ,05
	Self-perception	r= ,43 P> ,05
	Motivation	r= ,68 p> ,05
	Gender	T-test Women: 79 Men: 62

Table 1: The Relationship Between Academic Achievement and Self-efficacy

Questions between 10 and 27 aim to measure self-efficacy. These questions were adapted from the 'Personal Language Competence' survey. The Pearson Product Moment correlations in Table 1 demonstrate that there is moderate positive correlation between participants' academic achievement and self-efficacy. Since 1997, since Bandura's research called "Self-sufficiency: A Unified Theory in Behavioural Change" has opened new horizons, many researches in psychology and education have examined the concept of self-sufficiency. According to the results of these researches, a positive relation between self-efficacy and academic achievement was found (Bandura, 2007). Findings of this research also support the relationship between self-sufficiency and academic achievement put forward by various researchers.

In an interesting study, Ghazvini (2011) studied the relationship between academic self-concept and academic performance. According to the research findings, it was verified that academic self-concept strongly and positively predicts overall performance in literature and mathematics. In addition to this, in another study, Guay, Ratelle, Roy, and Litalien reported that students who perceived themselves as academically competent scored higher marks. Looking at all these studies supporting the positive correlation between self-perception and academic achievement, another researcher expresses that development of self-perception could be considered an important goal in teaching and learning processes (Mathew, 2017)

This study has searched the question of whether there is any relation between success and self-perception of the students at the Department of English Language Education of Gaziantep University. The questions from 1 to 9 in the questionnaire are aimed at self-perception measurement. According to this data analysis result, there is a close positive correlation between academic achievement and self-perceptions of students. According to Bong and Skaalvik (2003), academic self-efficacy has a visible effect on the motivation, emotional state and achievement of students.

One of the aims of this research is to determine whether there is a relationship between academic motivation and achievement of ELT students. This relationship is shown in Table 1. It shows that there is a moderate positive relationship between academic achievement and motivation. According to the data analysed by Pearson Product Moment correlation, the correlation rate ($r = .68$, $p > .05$) was found. Other research on this topic has also shown that motivation plays a key role in academic achievement and performance (Green, Nelson, Martin & Marsh, 2006; Linnenbrink & Pintrich, 2002). A similar study was conducted by Jones (1950). In this study mentioned in the book "Attitude and Language", it has been shown that positive attitude contributes to effective learning in Gal language by increasing motivation. Similarly, Gardner and Lambert (1959) found that language learning was influenced by multidimensional factors such as attitude and motivation.

According to the t-test results, it was identified that the female students were higher than the male students. The average score of women is 79 while the average score of men is 62. From this data, it can be stated that there is a relationship between gender and academic achievement. Many previous researches have shown that gender is effective in language learning and academic success (Bailey, Onwuegbuzie & Daly, 2000; Larsen- Freeman & Long, 1991; Medina, 1993; Chambers 1995; Tannen, 1991). In a study conducted in Kedah city schools, it was determined that there is a relationship between gender and success. According to this research, female students are more successful in the language field than male students. Given both this information and the data analysis, it can be concluded that the current research supports that gender is a determining factor for success.

4. Conclusion

The purpose of this study is to examine whether there is any link between the psychological factors in the academic achievement of trainee teachers at Gaziantep University, which are self-efficacy, self-perception, self-control and motivation effects as well as the relationship between the effect of sex and success.

Many researchers have shown that motivation and anxiety succeed in acquiring second language and influence psychology (Clement, Dornyei, & A. Noels, September 1994,) Various studies have shown that academic motivation is the key to academic performance and success. (Green, Nelson, J. Martin, & Marsh, 2006) This study also supports previous findings. Self-efficacy has been seen as a combinatorial theory of behavior change by bands, and that people can change their beliefs about their abilities to success. (Bandura, The Exercise of Control, 1997)

The data obtained in the study were analyzed by establishing t-test and simple correlation in SPSS to investigate the relationship between psychological factors and success. Pearson Moment Correlation was applied between grade point averages and survey scores used as a measure of the academic achievement of students. This study proved the effect of gender on success.

According to the t-test results gathered from 37 female, 17 male students indicated that there is a moderate correlation between positive self-efficacy and success. ($r = .58$, $p > .05$) This study proved that there is a close relationship between self-perception and achievement positively. ($r = .43$, $p > .05$) Besides, there is a moderate level of positive relationship between academic motivation and achievement. ($r = .68$, $p > .05$)

5. Suggestions

Self-efficacy and self-perception are concepts that are intertwined. Ferla explained in his study that mathematics self-perception and self-sufficiency affect each other and represent the same concepts in the same field. (Ferla, December 2009) And that study show that these concepts represent separate phenomena. But there is no study that examines self-perception and self-efficacy in English with this subject being a limited subject

The relevance of these two concepts to English can be examined in future research. The reliability of working with larger samples in future studies can be increased. In this case study, the sample consists of a small population.

REFERENCES

- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*.
- Bandura, A. (1995). *self- efficacy in chancing societies*. standford university.
- Bandura, A. (1997). The Exercise of Control. *W.H. Freeman and Company*, 1-26.
- Clement, R., Dornyei, Z., & A. Noels, K. (September 1994,). Motivation, Self-Confidence, and Group Cohesion in the Foreign Language Classroom. *Language Learning* 44:3, 417—448.
- Ferla, J. (December 2009). Academic self-efficacy and academic self-concept: Reconsidering structural relationships. *Learning and Individual Differences*, 499-505.
- Green, J., Nelson, G., J. Martin, A., & Marsh, H. (2006). The causal ordering of self-concept and academic motivation and its effect on academic achievement. *International Education Journal*, 534-546.
- Li, L. K. (2012). A Study of the Attitude, Self-efficacy, Efoort and Academic Achievement of CityU Studedents towards Research Methods and Statistics. *Discovery- SS Student E-Journal*, 154-183.
- Mathew, J. S. (2017). Self-perception and Academic Achievement. *Indian Journal of Science and Technology*, Vol 10(14), DOI: 10.17485/ijst/2017/v10i14/107586.
- Zimmerman, B. J. (2000). Attaining self-regulation : a social cognitive perspective. M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner içinde, *Handbook of Self-Regulation* (s. 13-35).

GÖRSEL SANATLAR EĞİTİMİ ÖĞRENCİLERİNİN GAZİ ÜNİVERSİTESİNİ VE ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNİ TERCİH ETME NEDENLERİ

Doç.Dr. Meltem Demirci KATIRANCI

**Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi**

Öz

Öğretmenlik mesleği diğer mesleklerden farklı olarak bir neslin niteliğinin biçimlenmesi yönünde bireylerle ilişki ve iletişim halinde gerçekleştirilmektedir. Bu araştırma, Gazi Eğitim Fakültesine bağlı Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalında okumakta olan öğrencilerin, Görsel Sanat Öğretmenliği mesleğini ve Gazi Üniversitesini tercih etme nedenlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırma betimsel yöntem ile yürütülmüştür. Çalışma grubu, kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yöntemi ile belirlenmiş olup Gazi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinden 196 öğrenci ile sınırlandırılmıştır. Çalışmanın verileri, çoktan seçmeli sorulardan ve üçlü likert ölçeğinden elde edilerek içerik analizi ile yorumlanmıştır. Araştırma sonuçları, hem öğrencilerin meslek tercih sebeplerine dikkat çekmesi bakımından hem de Görsel Sanatlar alanında Türkiye'nin öğretmen yetiştiren en köklü kurumu olan Gazi Üniversitesinin tercih edilme nedenlerinin ortaya çıkması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Görsel Sanatlar Eğitimi, Görsel Sanatlar Öğretmenliği, Öğretmenlik mesleği, Gazi Eğitim Fakültesi.

1.GİRİŞ

Eğitim durumlarını planlayan ve uygulayan öğretmen, içinde bulunduğu toplumun değerlerinin ve yaşam biçiminin sürekliliğine de önemli katkılarda bulunan biridir. Bu nedenle öğretmenlik mesleği toplumun şekillenmesine yön veren ve bireylerle en fazla iletişim halinde olan mesleklerden biridir. Bireyin temel ihtiyaçları dışındaki tüm ihtiyaçlarının belirlenmesinde ve nitelik kazanmasında önemli bir rol üstlenen bu mesleğin tercih edilme nedenleri, toplumun içinde bulunduğu sosyal, politik ve ekonomik nedenlere hatta yaşanan zaman dilimine göre değişiklik gösterebilmektedir. Türkiye’de öğretmenlik mesleğine yönelik yapılmış araştırmalar bu mesleğin saygınlığının da zaman zaman cinsiyet, yaş, gelir durumu, yaşanmışlıklar ya da geliştirilen tutumlara göre anlamlı farklılıklar görülebildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Örneğin “Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi” başlıklı makalenin sonuç bölümünde, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları cinsiyetlerine göre farklılık göstermemiş ancak testin sevmeye ve saygı alt boyutunda kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha olumlu olduğu, kendine güven alt boyutunda ise erkek öğrencilerin daha olumlu olduğu belirtilmiştir (Çapa ve Çil, 2000, s.72). Nitekim Maslow’a göre Fizyolojik ve güven gereksinimleri temel

gereksinimler olarak görülmüş ancak Sönmez (1997, s.37)'in de belirttiği gibi sevgi'ye çağlar boyunca öğretim programlarında gerektiği gibi yer verilmemiştir.

Bireylerin öğretmenlik mesleğine bakış açıları ya da tutumları da Türkiye'de yapılan araştırmaların bazılarında konu olmuş ve araştırma sonuçlarına göre Eğitim Fakültelerinde yer alan formasyon derslerinin de etkili olduğuna dikkat çekmiştir. Örneğin "Eğitim Fakültesini yeni Kazanan Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Giriş Dersini Almadan Önce ve Aldıktan Sonra Öğretmenlik Mesleği Hakkındaki Metaforların Karşılaştırılması" başlıklı makale, öğretmen adaylarının "öğretmenlik mesleği" hakkında farklı metaforlar ürettikleri ve bu durumun öğretmenin çok fazla tanımının olduğunu gösterdiği anlaşılmaktadır. Araştırmada "Gelişim Unsuru Öğretmen" tipinde, Öğretmenlik Mesleğine Giriş dersini aldıktan sonra Sınıf Öğretmenliği ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği adaylarında düşünüş meydana gelirken; Okul Öncesi Öğretmenliği adaylarında ise, Öğretmenlik Mesleğine Giriş dersini almadan önce hiçbir öğretmen adayı bu gruba ait metafor belirtmemiş iken Öğretmenlik Mesleğine Giriş dersini aldıktan sonra bu oranın % 7,8 oranında arttığı ifade edilmiştir (Ocak ve Gündüz, 2006, s.307-308).

Türkiye'de Yök tarafından gerçekleştirilen istatistik sonuçlarında Eğitim Birimlerine Göre 2016-2017 Öğrenci sayıları dağılımına bakıldığında Ankara'da Devlet Üniversitelerine bağlı Eğitim ve Eğitim Bilimleri Fakültelerine 21529 öğrencinin yeni kayıt yaptırdığı ve 100453 öğrencinin okumakta olduğu anlaşılmaktadır. Bu Fakültelerdeki Öğretim elemanı sayıları incelendiğinde 580'i Profesör, 405'i Doçent ve 1145'i Yardımcı Doçent olmak üzere Öğretim Görevlisi, Araştırma Görevlisi, Okutman ve Uzman Kadroları ile birlikte toplam 3477 Öğretim elemanının çalışmakta olduğu belirlenmiştir (<https://istatistik.yok.gov.tr/>). Öğretmenlik mesleğine ilişkin yapılmış araştırmalar ve Eğitim fakültelerindeki öğrenci ve öğretim elemanı dağılımları incelendiğinde Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinin öğretmenlik mesleğini ve Ankara'da bulunan pek çok devlet üniversitesi içerisinde Gazi Üniversitesini tercih etme sebeplerinin incelenmediği görülmektedir.

Gerçekleştirdiğimiz bu araştırma hem Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinin meslek tercih sebeplerine dikkat çekmesi bakımından hem de Görsel Sanatlar alanında Türkiye'nin öğretmen yetiştiren en köklü kurumu olan Gazi Üniversitesinin tercih edilme nedenlerinin ortaya çıkması bakımından önemlidir.

Amaç

Bu araştırma, Gazi Eğitim Fakültesine bağlı Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalında okumakta olan öğrencilerin, Görsel Sanat Öğretmenliği mesleğini ve Gazi Üniversitesini tercih etme nedenlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki 3 soruya cevap aranmıştır.

1. Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Sınıflara Göre Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Dağılımları nasıldır?
2. Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Sınıflara Göre Görsel Sanatlar Öğretmeni Olma Konusuna İlişkin İfadeleri nelerdir?

3. Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Sınıflara Göre Gazi Üniversitesini Tercih Etme Konusuna İlişkin İfadeleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma betimsel yöntem ile yürütülmüş ve elde edilen veriler IBM SPSS Statistics Version 20 paket programı ile analiz edilmiştir. Dağılımlar için sayı ve yüzde değerleri ile frekans analizi yapılmıştır.

Evren-Örneklem

Örneklemi oluşturan çalışma grubu, kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı öğrencilerinden Ankete katılan 196 öğrenci ile sınırlandırılmıştır.

Sayıtlar

Öğrencilerin soruları içtenlikle yanıtladıkları varsayılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmanın verileri, çoktan seçmeli sorulardan (11 soru) ve üçlü likert ölçeğinden (17 ve 18 maddelik iki ölçekten) elde edilerek içerik analizi ile yorumlanmıştır.

15. ve 16. Sorularda üçlü likert ölçeği kullanılmıştır. 15. soruda (Neden Görsel Sanatlar Öğretmeni olmak istediğiniz konusunda aşağıda yer alan ifadelere (alt temalara) ne derecede katıldığınızı işaretleyiniz) ve 16. Soruda (Neden Gazi Üniversitesini tercih ettiğiniz konusunda aşağıda yer alan ifadelere (alt temalara) ne derecede katıldığınızı işaretleyiniz) kullanılan ifadeler son beş yılda 3. Sınıf lisans ve formasyon grubu öğrencilerine açık uçlu bir soru olarak yöneltilen ‘Neden Görsel Sanatlar Öğretmeni olmak istiyorsunuz’ sorusuna verilen yanıtların kodlanmasıyla elde edilmiştir. Belirlenen Kodlar bu ankette 15. ve 16. Soruların maddeleri (alt temaları) olarak kullanılmıştır.

2. BULGULAR ve YORUM

2.1. Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Sınıflara Göre Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular ve Yorum

Araştırmaya Gazi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalında okumakta olan 250 öğrenciden 196 öğrenci katılmıştır. Sınıflara Göre Demografik Özelliklere İlişkin Frekans Dağılımına bakıldığında 1. Sınıflarda 12 kişinin, 2. sınıflarda 17 kişinin, 3. Sınıflardan 15 kişinin ve 4. sınıflardan 14 kişinin Anadolu güzel sanatlar lisesi mezunu olduğu ve 196 öğrenciden 101'inin (%51,53) Meslek liselerinden mezun oldukları belirlenmiştir. Kısacası Anketi cevaplandıran öğrencilerin çoğunluğu meslek Lisesi mezunudur.

146 öğrenci (%74,49) bu bölüme kayıt yaptırmadan önce Güzel Sanatlar Fakültelerinden herhangi birinin yetenek sınavlarına katılmış bunların içinden 126 öğrenci (%64,29) Güzel Sanatlar Fakültelerinden herhangi birinin yetenek sınavlarını kazanmış olmasına rağmen Gazi Eğitim Fakültesine kayıt yaptırmışlardır. 54 Öğrencinin (%27,55) ailesinde Güzel Sanatlar alanında ilgili ya da meslek sahibi bir bireyin varlığı belirlenmiştir ve bu durum azınsanmayacak derecededir. Bu öğrencilerden ailede 1-2 kişinin Güzel Sanatlar alanında ilgili ya da meslek sahibi olduğu yönünde beyanda bulunanların sayısı 42 (%77,78) iken, ailede

Güzel Sanatlar alanında ilgili ya da meslek sahibi 3-5 kişinin varlığından bahsedenlerin sayısı ise 10 (%18,52) olarak görülmektedir. Ankete katılan öğrencilerin çoğunluğu Güzel Sanatlar Fakültelerinden birinin yetenek sınavını kazanmış olduğu halde Gazi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalına kayıt yaptırmıştır. Ankete katılan Öğrencilerin dörtte birinin ailesinde sanatla ilgilenen bir bireyin varlığı sevindiricidir.

Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı'na kayıt yaptırmadan önce Türkiye'de bulunan eğitim fakültelerinden herhangi birinin yetenek sınavlarına katılan 135 öğrenciden (%68,88) 109'u (%55,61) Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı'na kayıt yaptırmadan önce Türkiye'de bulunan farklı eğitim fakültelerinden herhangi birinin yetenek sınavlarını kazandığını ifade etmiştir. Başka bir üniversitenin eğitim fakültesine bağlı resim-İş eğitimi Anabilim Dalına ait yetenek sınavlarına katılarak bu sınavları kazandığı anlaşılan en yüksek değer son sınıf öğrencilerinin olduğu grupta tespit edilmiştir. Bu değer 50 kişiden oluşan son sınıf öğrencilerinden 33'ünü (%66) göstermektedir. Ankete katılan Öğrencilerden Eğitim Fakültelerinin yetenek sınavlarını kazananların dörtte üçü Gazi Eğitim Fakültesini özellikle tercih etmiştir.

Aile bireyleri arasında öğretmenlik mesleğini yapmakta olan 94 öğrenciden (%47,96), 53'ünün (%56,38) ailesindeki öğretmen sayısının 1-2 kişi, 28'inin (%29,79) 3-5 kişi, 12'sinin (%12,77) 5-10 kişi ve birinin (%1,06) 10 kişiden fazla olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, ailesinde hiç öğretmen olmayan 102 öğretmen bulunmayan Öğrencinin (%52,04) %60'ı son sınıfta okumaktadır. 50 Kişilik son sınıf öğrencilerinden 30 öğrenci (%60) ailesinde hiç öğretmen olmadığını belirtirken bu sayının en az görüldüğü sınıfın ikinci sınıflar olduğu ve 45 öğrenciden sadece 19'unun (%42,22) ailesinde hiç öğretmen bulunmadığı görülmektedir. Ankete katılan öğrencilerin sadece %3'ünün ailesinde hiç öğretmen olmadığı belirlenmiştir. Bu durum, eğitimcilerin ağırlıkta olduğu bir aile ortamında yetişen bireylerin, öğretmenlik mesleğine olan ilgilerinin diğerlerine göre daha fazla olduğunu düşündürmektedir.

'Çevrenizde Gazi Üniversitesinde okumuş/okumakta olan, çalışmış /çalışmakta olan bir birey/bireyler var mıdır' sorusuna 196 öğrenciden sadece 31'i (%15,82) hayır yanıtını vermiştir. Bu soruya verilen cevaplardan en dikkat çekici olanı ise 50 kişiden oluşan son sınıf öğrencilerinden sadece 2'si (%4) Hayır yanıtını vermesidir. Bu bireylerin Öğrenci tercihlerine etkisi araştırıldığında ise, 50 kişiden oluşan son sınıf öğrencilerinin 39'u (%78), 47 kişiden oluşan üçüncü sınıf öğrencilerinin 29'u (61.7), 45 kişiden oluşan ikinci sınıf öğrencilerinin 35'i (%77,78) ve 54 kişiden oluşan birinci sınıf öğrencilerinin 35'i (%64,81) tanıdıklarından Gazi Üniversitesinde okumuş/okumakta olan, çalışmış /çalışmakta olan birey ya da bireylerin Gazi Üniversitesini tercih etmeleri noktasında kendilerini olumlu yönde etkilediklerini belirtmişlerdir. Kısacası 196 öğrenci içerisinde 102 öğrencinin (%52,04) ailesinde hiç öğretmen olmamasına rağmen 138 öğrenci (%70,41) Gazi Üniversitesi ile bir şekilde bağlantısı olan tanıdıklarının etkisi ile Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalını tercih ederek öğretmenlik mesleğini yapmaya karar vermiştir. Ankete katılan öğrencilerin çok az bir bölümünün (yedide biri kadar bir oran) çevresinin Gazi Üniversitesi ile bir bağı ya da ilişkisi olmadığı görülmüştür. Kısacası, Gazi Üniversitesi çalışanlarının, farklı sebeplerden dolayı görev yaptıkları Gazi Üniversitesini çevrelerinde olumlu olarak anlattıklarını ya da önerdiklerini düşünmek mümkündür.

2.2. Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Sınıflara Göre Görsel Sanatlar Öğretmeni Olma Konusuna Yönelik Bulgular ve Yorum

Sınıflara Göre Görsel Sanatlar Öğretmeni Olma Konusuna İlişkin İfadelerin Frekans Dağılım Tablosuna bakıldığında ise; Öğrencilerin tamamen katılıyorum seçeneğinin kullanımında en yüksek değer ‘Öğretmenliğin Kutsal bir meslek olduğunu düşünüyorum’ ifadesinde kullanılmıştır. Bu oran 173 öğrencinin katılımı ile % 88,27 olarak belirlenmiştir.

Birinci sınıflarda en fazla değer tamamen katılıyorum şeklinde 53 Öğrenci (%98,15) ile ‘bireyin şekillendirilmesinde katkıda bulunmak beni mutlu ediyor’ maddesinde toplandığı görülmektedir. Birinci sınıf öğrencileri arasında oranları en az değerle dikkat çeken maddelerden biri çevre baskısından dolayı öğretmen olmak durumuna katılan 1 öğrenci (%1,85) ve 6 Öğrencinin (%11.11) ‘Piyasalarda Özgün tasarım üretmek iyi bir ücret/maaş alamam’ düşüncesine tamamen katıldığını işaretlemesidir.

İkinci sınıflarda en fazla tercih edilen maddeler, ‘bilgi paylaşımında bulunmayı seviyorum’, ‘Yetenekleri keşfeden bir öğretmen olmak beni heyecanlandırıyor’ ve ‘Öğretmenliğin kutsal bir meslek olduğunu düşünüyorum’ maddeleridir. Öğrencilerden 41 kişi (%91.11)’i bu maddelerin her birini tamamen katılıyorum şeklinde tercih etmiştir. İkinci sınıfların tamamen katılıyorum ifadesini en az katılımla tercih ettiği maddenin ‘Piyasalarda Özgün tasarım üretmek iyi bir ücret/maaş alamam’ maddesi olması da üzücüdür.

Üçüncü sınıflarda tamamen katılıyorum ifadesinin en fazla tercih edildiği madde yine ‘Öğretmenliğin Kutsal bir meslek olduğunu düşünüyorum’ maddesidir. Üçüncü sınıfların katılmadıkları maddeler arasında en fazla katılım ‘Piyasalarda Özgün tasarımın değersizliği fikri karşısında tasarımcı olarak çalışmam’ ifadesi için sağlanmıştır. 47 üçüncü sınıf öğrencisinden 25’inin (%53,19)’unun bu maddeye katılmadığı belirlenmiştir. Bu ifadeye katılmama konusunda en yüksek yüzdelik dilimin üçüncü sınıflarda olduğu görülmektedir. Aynı ifade için tüm sınıfların toplam yüzdelikleri incelendiğinde üç seçenek içerisinde en fazla yüzdelik dilimin katılmıyorum seçeneğinde olduğu saptanmıştır.

Dördüncü sınıflarda en fazla tercih edilen tamamen katılıyorum seçeneğinin ikinci sınıfların da en fazla katılımla tercih ettiği ‘bilgi paylaşımında bulunmayı seviyorum’ ifadesi için kullanıldığı ve en az tercih edilen tamamen katılıyorum seçeneğinin üçüncü sınıflarda olduğu gibi ‘Çevre baskısıyla öğretmen olmak durumundayım’ ifadesinin (%0) hiç kullanılmadığı dikkat çekmiştir. Son sınıflar arasında %0 oranla tamamen katılıyorum seçeneğinin hiç tercih edilmediği görülürken aynı ifadenin sadece 7 öğrenci (%14) tarafından kısmen katılıyorum seçeneği ile tercih edildiği dikkat çekicidir. ‘Çevre baskısıyla öğretmen olmak durumundayım’ ifadesine verilen tamamen katılıyorum yanıtlarının birinci sınıftan son sınıfa gelen kadar %0 olacak şekilde azalması da sevindiricidir.

2.3. Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Sınıflara Göre Gazi Üniversitesini Tercih Etme Nedenlerine Yönelik Bulgular ve Yorum

Sınıflara göre Gazi Üniversitesini tercih etme konusuna ilişkin ifadelerin frekans dağılım tablosu incelendiğinde en yüksek yüzdelik değer ‘Gazi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalına lisans kaydımı yaptırmadan önce Gazi Üniversitesinin köklü bir üniversite

olduğunu biliyordum' ifadesi için kullanıldığını ve birinci sınıflar tarafından yapılan tercihlerde gerçekleştiğini görmek mümkündür (52 Öğrenci, % 96,3). Bu değer ankete katılanlar bazında 179 öğrenciye ve %96,33'e işaret etmektedir. Gazi Üniversitesinin köklü bir üniversite olduğuna katılmayan iki öğrencinin düşünceleri ise ankete katılan öğrenciler içerisinde % 1,02 olarak hesaplanmıştır. Bu görüşler Gazi Üniversitesinin köklü bir üniversite olduğunun öğrenciler tarafından bilindiğini göstermesi bakımından önemlidir.

'Gazi Üniversitesinin bir Devlet Üniversitesi olması' en çok dördüncü sınıfların tercih sebebi olmuş ve bu tercihe 41 öğrenci tamamen katılmıştır. Bu katılım son sınıflar arasında %82 ve Ankete katılan tüm öğrenciler açısından %75,51 olarak belirlenmiştir.

Lisans kaydını yaptırmadan önce Gazi Üniversitesinde eğitim kalitesinin iyi olduğunu duyanların yüzdesi % 85,2 olarak (167 Öğrenci) tespit edilmiştir. Aynı yüzdelik değer 'lisans kaydını yaptırmadan önce Gazi Üniversitesinin Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği ile kurulmuş olduğunu biliyordum' ifadesi için de ortaya çıkmıştır. Lisans kaydını yapmadan önce Gazi Üniversitesinin eğitim kalitesi hakkında tanıdıklarıyla konuştum ifadesine 117 öğrenci tamamen katılmıştır (%59,69). 'Lisans kaydını yaptırmadan önce öğretim kadrosunun iyi olduğunu söylemişlerdi' ifadesine tamamen katılan öğrenci sayısı 133 (% 67,86)'tür. 'Lisans kaydını yaptırmadan önce öğretim kadrosu hakkında bir araştırma yapmadım' ifadesine katılmayanların yüzdesi ise %31,63'tür (62 Öğrenci). 'Öğretim elemanları deneyimli olduğu için Gazi Üniversitesini tercih ettim' ifadesine 108 öğrenci tamamen katılmıştır (% 51,1). Buna karşılık 'Lisans kaydını yaptırmadan önce öğretim kadrosunun bilim ve sanat dünyasının güncel bilgilerini takip ettiğini bilmiyordum' ifadesine tamamen katılan öğrenci sayısı 62'dir (% 31,63). Yukarıda bahsedilen yüzdelik değerler temel alındığında sonuçları, öğrencilerin lisans kaydı yaptırmadan önce "bilimsel araştırmalardan ziyade sözlü bilgileri önemsemektedir" şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu durum, öğrencilerin araştırma yapmaya olan isteksizliklerine işaret edebileceği gibi bu yönde bir alışkanlık edinmediklerini de gösterebilir.

'Gazi Üniversitesinde okuyan tanıdıklarım bana Gazi Üniversitesini tercih etmemi önerdiler' ifadesine tamamen katılan 107 Öğrenci (% 54,59) belirlenmiştir. 'Tanıdığım bazı insanlar Gazi Üniversitesinde çalışıyor ve bu bölüme lisans kaydını yaptırmadan önce onlarla konuştum' ifadesine katılmayan öğrenci sayısı ise 124'tür (%63,27). Bu değerler, öğrencilerin istatistiksel verilere ya da bilimsel araştırma sonuçlarına itibar ederek bir üniversite tercihinde bulunmadıklarını göstermesi bakımından önemlidir.

'Lisans kaydını yaptırmadan önce öğretim kadrosu ile ilgili bir ön araştırma yaptım' ifadesine 48 öğrenci tamamen katılırken (%24,49), 'Lisans kaydını yaptırmadan önce Gazi Üniversitesinin geçmişi ve tarihi hakkında bir araştırma yapmadım' ifadesine 40 öğrenci tamamen katılmıştır (%20,41). Bu sonuç, öğrencilerin lisans kaydı öncesinde farklı yollarla bir ön araştırma yaptığı ve yaptıkları araştırmaya dayanarak tercihte buldukları yönündedir.

'Gazi Üniversitesini bir marka olduğunu düşündüğüm için tercih ettim' ifadesine tamamen katılan öğrenci sayısı sadece 29'dur (% 14,8), sınıflar arası dağılıma bakıldığında bu ifadeye katılmayanların çoğunun birinci sınıf öğrencileri olduğu (40 Öğrenci, % 74,07) ve sadece katılanların da tamamen katılan öğrenci yüzdeleri ve sayıları ile eşit olduğu görülmektedir.

'Büyük bir üniversite olduğu için Gazi Üniversitesini tercih ettim' ifadesine tamamen katılan öğrenci sayısı 124 (% 63,27) iken Gazi Üniversitesi kampüsünün şehir içindeki konumundan

dolayı tercih ettim ifadesine tamamen katılanların yüzdesi %40,31 (79 öğrenci)'dir. Bu durum, Üniversitenin fiki olarak büyüklüğünün konumundan daha önemli olduğunu kanıtlamaktadır.

Son olarak 'Gazi Eğitim Fakültesinin yetenek sınavlarına tesadüfen girdim' ifadesine katılmayanların yüzdesi %87,76 (172 öğrenci) ve Başka bir Üniversite kazanmadığım için Gazi Üniversitesini tercih ettim ifadesine katılmayanların yüzdesi ise % 88,78 (174 öğrenci) olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu verilere göre, Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu bilinçli olarak ve isteyerek Gazi Üniversitesini tercih etmiştir.

3. SONUÇ

Anketi cevaplandıran öğrencilerin çoğunluğu meslek Lisesi mezunudur. Çoğunun ailesinde bir öğretmen ve sanatla ilgilenen bir bireyin varlığı sanat eğitimi konusunda ülkemiz adına sevindiricidir. Sanat Eğitimi alanında Lisans eğitimi tercihini Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesinden yana kullanan bu öğrencilerin sanatçı ve eğitimcilerle görüştikleri söylenebilir, nitekim bireysel çabası ile araştırmalar yapıp bu tercihi yapanların sayısı oldukça azdır.

Wells (2015, s.171) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonuçlarında da bilgi kaynağı olarak öğretmen ilk sırada yer alırken, daha sonra yol gösteren/yönlendiren olarak öğretmen ve şekillendirici olarak öğretmen yer almaktadır. Ayrıca Wells, Cerit'in (2008) çalışmasında da öğretmenlerin bilginin kaynağı ve dağıtıcısı olarak algılanmasının araştırmanın bulgularıyla paralellik gösterdiğini ifade etmiştir. Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Öğretmenlik mesleğinin kutsal bir meslek oluşuna yönelik inançları, bilgi paylaşımından heyecan duymaları ve bireyin şekillenmesine katkıda bulunmayı düşünmeleri de Wells'in araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Ankete Katılan öğrencilerin çoğunluğu Güzel Sanatlar Fakültelerinden birinin yetenek sınavını kazanmış olduğu halde Gazi Eğitim Fakültesi Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalına kayıt yaptırmıştır. Ankete katılan Öğrencilerin dörtte birinin ailesinde sanatla ilgilenen bir bireyin varlığı sevindiricidir.

Ankete katılan Öğrencilerin çoğunluğu Gazi Üniversitesinin bir marka olduğunu açıkça belirtmemesine rağmen vermiş oldukları yanıtlar Üniversitenin köklü ve kaliteli bir eğitim sistemi olduğundan haberdar olduklarını göstermekte ve bu nedenle Gazi Üniversitesinin tercih edildiği görülmektedir. Özellikle Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı birinci sınıf öğrencileri için üniversitenin isminin, eğitim kalitesinin, ve öğretim kadrosunun üniversitenin konumundan daha önemlidir.

Kaynakça

Çapa Yeşim, N. ÇiL (2000), Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 18, s.69 - 73).

OCAK Gürbüz, M. GÜNDÜZ (2006). Eğitim Fakültesini Yeni Kazanan Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Giriş Dersini Almadan Önce ve Aldıktan Sonra Öğretmenlik Mesleği Hakkındaki Metaforlarının Karşılaştırılması, Afyon Kocatepe Üniversitesi Açık Erişim Sistemi,

Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, s.293-309. (15.06.2017 tarihinde <http://acikerisim.aku.edu.tr/handle/11630/3615> adresinden erişim sağlanmıştır).

Sönmez Veysel, (1997). Sevgi Eğitimi, Anı Yayıncılık, Ankara.

WELLS Şehnaz Y.(2015). Görsel Sanatlar Öğretmeni Adaylarının Öğretmen ve Sanatçı Algısına İlişkin Metafor Analizi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education)30(3): 160-175 (Temmuz).

<https://istatistik.yok.gov.tr/> (12.06.2017 tarihinde erişim sağlanmıştır).

YAKINÇAĞ TARİHİ ÖĞRETİMİ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

DOÇ.DR. Özgür YILDIZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Öz

Yakınçağ Tarihi genelde, yakınçağ kavramını ve Şark Meselesinin öğretimiyle başlar. Tabii ki yakınçağ tarihi öğretimi hususunda burada tüm konulara değinmek mümkün olmayacaktır. Sadece belli başlı konular hakkında kısa görüşler vermek yerinde olacaktır. 1830-ve 1848 ihtilallerinin seyri ve Avrupa’da yeni rejim arayışlarının öğretilmesi ve bu arayışların Osmanlı Devletine etkileri değinebileceğimiz diğer bir husustur.

Bunların yanında Avrupa’da Yeni Bağımsız Ülkeler, İtalya ve Almanya’nın Milli Birlik Mücadeleleri, Tanzimat Fermanı, Kırım Harbi ve Islahat Fermanı, Ermeni Meselesi, Dünya’daki Bloklasmalar, Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı gibi yakınçağ konularının öğretilmesi ve buradaki tarihi gerçeklerin farkında olunması gerekliliği üzerinde durulmalıdır. Kısaca bu bildiriye Yakınçağ tarihi konularının öğretimi ile ilgili ipuçları verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yakınçağ Tarihi, Eğitim, Öğretim

Giriş

Yakınçağ Tarihi eğitiminde genelde, yakınçağ kavramının ve Şark Meselesinin öğretimi önem arz eder. Şark Meselesini iki kısımda incelemek mümkündür. Birincisi, 1071-1683 tarihleri arasındaki kısım, bu dönemde Türkler taarruz halinde Hristiyan batı âlemi ise savunmadadır. Avrupalılar açısından bu dönem şöyle sınıflandırılabilir: Türkleri Anadolu’ya sokmamak, Türkleri Anadolu’da durdurmak, Türklerin Rumeli’ye geçişini önlemek. Şark Meselesinin ikinci kısmı ise 1683’ten günümüze kadar olan kısımdır. Bu dönemde Türkler artık savunmadadır. Bu dönemi de şöyle sınıflandırabiliriz; Türkleri Avrupa’dan atmak, Türkleri Balkanlardan atmak, Osmanlı Devleti’nin içindeki Gayri Müslimleri kışkırtarak mümkünse istiklallerine kavuşturmak ve Türkleri Anadolu’dan atmak. Şark Meselesine devletlerin bakış açısı dönemin şartlarına göre değişiklik göstermiştir.¹

Yalnız onların tutumları Osmanlı Devleti’nin sonunu getirmiştir. Tüm bu ifadeler incelendiğinde tarihi gerçeklerin öğretilmesinde ve yakınçağın anlaşılmasının ilk ve önemli hususiyet öncelikle toplumların kendi tarihlerini iyi bilmesi gerekliliğidir. Toplumuna karşı oluşabilecek taarruzların farkında olması öğrenciye geleceğe karşı strateji geliştirme kabiliyeti getirir.

Tabii ki yakınçağ tarihi öğretimi hususunda burada tüm konulara değinmek mümkün olmayacaktır. Sadece belli başlı konular hakkında kısa görüşler vermek yerinde olacaktır. Şark

¹ Öztürk A. (2010). *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*. Kayseri: Arka Oda Yayınları.s.34,35.

meselesinden ayrı olarak 1830-ve 1848 ihtilallerinin seyri ve Avrupa’da yeni rejim arayışlarının öğretilmesi ve bu arayışların Osmanlı Devletine etkileri değinebileceğimiz diğer bir husustur.

1- Yakınçağ Tarihi Konularına Tarih Öğretimi Boyutunda Bir Bakış

Yakınçağ Tarihi konularını öncelikle öğretim düzeyine göre sınıflandırmak faydalı olacaktır. Öncelikle yukarıda bahsedildiği gibi ilk öncelik Şark Meslesi’nin ve Düvel-i Muazama’nın tutumu ve yakınçağdaki konularının öğretilmesi elzemdir. Ardından; Amerika’nın Bağımsızlık Savaşı ve Gelişmesi, Fransız İhtilali, 1830 İhtilalleri ve 1848 İhtilallerinin seyri hakkında bilgi verilerek Avrupa’nın 1800’lü yıllardaki konumu ve Osmanlı Devleti’nin bu devletler ile ilişkileri ve konumu değerlendirilmelidir.²

Bunun yanı sıra Amerika’nın bağımsızlık savaşı ve Amerika’nın nasıl bir şekilde büyük güçler arasına katıldığını anlatmak, öğrencinin hem dünyaya bakış açısını geliştirir. Hem de dost ve müttefik kavramının içeriğini doyurabilmenin ve siyasi manevraların ülkeleri nasıl yaklaştırdığı veya uzaklaştırdığının anlaşılması açısından önemlidir.

Yine sanayi devrimi ve sömürgecilik konularının öğretilmesi diğer elzem konulardandır. Medeni Avrupa ve Amerika’nın tanınması ve onlar için insan ve medeniyet kavramının ne demek olduğunu anlamak ve anlatmak gerekliliğinin vurgulanması önemlidir. Sömürgecilik, büyük bir rekabeti ortaya çıkarırken. Sömürgeci ülkeler yeni sistemler üreterek yaptıkları işi meşru hale getirmeye çalışmışlardır. Kendileri “medeniyet götürme!” olarak adlandırdıkları sömürge işinde gittikleri bölgenin yer altı ve yer üstü zenginliklerini kendi ülkelerine taşıırken, sömürdükleri ülkelerin de insanlarını öldürüp, dillerini değiştirmeyi ihmal etmemişlerdir. Sömürü alanı olarak bakıldığında tüm dünya haritasına masaya yatıran büyük güçler bazen gizli anlaşmalar ile bazen de resmi uluslararası antlaşmalar ile pastayı paylaşmışlardır. Yakınçağda pastanın paylaşımında söz sahibi olan ülke İngiltere olmuştur. İngiltere birinci derecede kâr getiren bölgeleri kendisine almış, ikinci derece olan yerleri Fransa’ya sunmuştur. Rusya, Almanya ve İtalya’nın da işe girmesi rekabeti arttırmış ve dünyada gerilmelere neden olmuştur. Bu gerilim en üst boyuta savaşların adının değiştirilmesi şeklinde ortaya çıkmış, artık savaşlar “Dünya” savaşları olarak adlandırılmaya başlamıştır. Dünya Savaşı’na giden yolun tam manasıyla anlaşılması için Yakınçağ tarihi öğretimi konusunda Dünyadaki bloklaşmaların tarihi seyrinin iyi kavratılması gerekmektedir.

Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkardığı sömürgecilik kavramı Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında kendisini büyük ölçüde hissettirmiştir. Köle ticaretinden tutunda toplu katliamlara giden yolu açan dünya güçleri, medeniyet götürme adı altında diğer ülkelerin topraklarına göz dikmişler ve insanlarını acımasızca katletmişlerdir. Bu tarihi seyrin işlenmesi önemlidir.

Bunların yanında Avrupa’da Yeni Bağımsız Ülkeler, Yunan İsyanı, İtalya ve Almanya’nın Milli Birlik Mücadeleleri, Tanzimat Fermanı, Kırım Harbi ve Islahat Fermanı, 1877-1878 Osmanlı - Rus Harbi (93 Harbi), Ermeni Meselesi, II. Abdülhamid-II. Wilhelm ve Dünya’daki Bloklaşmalar, hakkında bilgi verilmelidir. Konuların öğretilmesi sırasında konu ile ilgili kısa belgesellerin gösterilmesi, Jig-Saw, TGT, Grup Araştırması gibi İşbirlikli Öğrenme Yönteminin tekniklerinin kullanılması dersin öğrenilmesi kalıcı hale getirecektir.

² Ayrıntılı bilgi için bkz; Armaoğlu F. (1999). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: TTK.

2- Yakınçağ Tarihinin Sınırlandırılması ve 1918'e Kadar Olan Olayların Öğretimi

Tarihi çağlar belirlenirken, tarihi etkileyen önemli olaylar göz önünde bulundurulmuştur. Yakınçağ 1789 Fransız İhtilali ile başlayan ve günümüzü de içine alan dönemdir. Yakınçağ kimilerine göre hâla bitmemiştir.

Öncelikle Osmanlı Devleti'nin konumu incelenerek yerelden genele doğru bir öğretim metodu izlenebilir. Örneğin; Osmanlı Devleti de Fransız İhtilali'nden etkilenmiştir. Sırların ayaklanmamasıyla başlayan Balkan isyanları, Yunanlıların bağımsız olmasıyla ilk tesirini göstermiştir. Ardından Tanzimat ve Islahat Fermanları'nın ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti içinde yaşayan Gayri Müslimlerin ayaklanmasıyla, içte ve dışta Osmanlı Ülkesi hızla gerilemeye başlamıştır. Sırbistan, Karadağ Romanya ve sonrada Bulgaristan elden çıkmıştır. İngiltere'nin Şark Meselesi'ndeki tavrının değişmesiyle birlikte Mısır ve Kıbrıs'ı kaybeden Osmanlı Devleti Akdeniz hâkimiyetini, güneş batmayan imparatorluk İngiltere'ye kaptırmıştır.

Rusya'nın Panslavizm politikasıyla başlattığı hareket 93 harbinden sonra daha etkili olmaya başlamıştır. İngiltere, Fransa ve Rusya'nın düşmanca tutumları Osmanlı Devleti'ni Almanya'ya yaklaştırmıştır. II. Wilhelm ve II. Abdülhamid'in izlemiş olduğu sıcak dostluk politikası iki ülkeyi birbirine yaklaştırmıştır. Karşılıklı hediyeleşmeler ve II. Wilhelm'in ziyaretleri demiryolu projelerinde iki ülkeyi ortaklığa götürmüştür. Bağdat Demiryolları ve Hicaz Demiryolları ihaleleri Almanya'ya kalmıştır. Dostluk ve işbirliği iki ülkeyi birlikte müttefik olarak Birinci Dünya Savaşına götürmüştür. Şeklindeki ifadeler ile olay en genel boyuta taşınabilir.³

Yakınçağın en önemli olayları Dünya Savaşlarıdır. Birinci Dünya Savaşı'nın öğretilmesinde; Savaşın Sebepleri, Özellikleri ve Başlaması, Almanya'nın Cepheleri, Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girmesi ve Cepheleri, Sarıkamış, Çanakkale, Kut-ül Amere, Hicaz- Yemen Cephesi, Suriye- Filistin Cepheleri, Avrupa Cephelerinde Türkler, Savaş Sırasında Osmanlı Devletini Paylaşma Planları, Savaşın Sona Ermesi ve Barış Antlaşmaları şeklinde konuların tasnifi yapılabilir. Bu konuların öğretimi öğretmen açısından daha kolay olacaktır. Çünkü bu konularla ilgili görsel materyal çoktur. Tüm Dünya'nın etkilendiği savaş olduğu için. Katılan ülkelerinin tünümün arşiv belgeleri ve fotoğrafları incelenip, sınıf ortamına aktarıldığında konu detaylı öğrenilecek ve öğrenme kalıcı olacaktır. Hemen hemen her cepheyle ilgili kısa filmler ve orijinal resimler bulmak mümkündür. Bu konular işlenirken; yazma öğretimi, istasyon gibi teknikler kullanılarak ders zevkli hale getirilebilir ve öğrencilerin ilgisi çekilebilir. Aynı yöntemler her iki dünya savaşı için geçerlidir.

Sonuç

Yakınçağ tarihi öğretimi ile ilgili konuları temel alarak yaptığımız kısa değerlendirme sonucunda kanımca en önem vereceğimiz husus öncelikle kuşak ayırımına dikkat etmek olacaktır. Günümüzde, Dünya genelinde genç kuşaklar X, Y, Z kuşakları olarak adlandırılmaktadır. X kuşağı yeniliklere adapte olmaya çalışırken, bir yandan sabırla iş hayatlarında kademe atlamakta; Y kuşağı iş hayatında hemen yönetici olmayı, para harcamak için çalışmayı tercih etmekte ve kendi görüşlerinden asla vazgeçmemekte; Z kuşağı ise artık sokakta birdirbir oynamamakta ve ipad'leriyle sosyalleşmeye çalışmaktadır. Gelecek nesil

³ Ayrıntılı bilgi için bkz; Renouvin Pierre (1982). Birinci Dünya Savaşı 1914-1918, Altın Kitapları.

öğretmenlerin elinde Z kuşağı şekillenecektir. Z kuşağını sınıfın ve dersin içine almak muhakkak zor olacaktır. Yeni nesil öğretmenler güdülenmeyi artırmak ve öğretimi zevkli hale getirmek için daha çok uğraşmak zorundadır. Buda Z kuşağının alışık olduğu teknolojiyi sınıflara taşımak ve bu teknolojiyi kalıcı öğrenme yapacak şekilde tasarlamaktan geçmektedir.

Tarih öğretiminin zorlukları yadsınamaz ölçüde çoktur. Bunun yanında Tarih öğrenmenin faydaları da toplum için çok önemlidir. Vatandaşın, milletini ve atalarını seven bir nesil yetiştirip, geleceğe güvenle bakmanın en önemli yollarından biri tarihi sevdirmek ve onu kalıcı öğretmektir. Bu nedenle derslerde uyuklayan, ezberden sıkılmış bir nesil görmek istemiyorsak; hızla aktif öğretim yöntemlerini teknoloji ile birleştirmeliyiz. Sadece Yakınçağ Tarihi dersini değil Tüm tarih derslerini öğrencinin beklentilerine göre işlemeli ve ders saatinin heyecanla beklenildiği sınıf ortamı oluşturmalıyız. Bu konuda Tarih öğretmenlerine büyük iş düşmektedir. Çünkü Türk Milleti'nin kaybedilecek bir nesli yoktur.

Kaynakça

Armaoğlu F. (1999). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: TTK.

Öztürk A. (2010). *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi*. Kayseri: Arka Oda Yayınları.

Renouvin Pierre (1982). *Birinci Dünya Savaşı 1914-1918*. Altın Kitapları.

6. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN HARFLERİN ANLAMINA YÖNELİK KAVRAM YANILGILARININ ARİTMETİKTEN CEBİRE GEÇİŞ SÜRECİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ VE ÖĞRENCİLERİN MATEMATİK TUTUMLARI VE ÖZ YETERLİKLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

Doç. Dr. Sare ŞENGÜL

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Matematik Eğitimi Anabilim Dalı

Berna YILDIZHAN

Marmara Üniversitesi, İlköğretim Matematik Öğretmenliği, Yüksek Lisans Öğrencisi

Öz

Matematiğin önemli bir konu alanı olan cebir, soyutlama yapabilme gücü gerektirir. Bu nedenle cebir öğrenme alanı ile ilk defa 6. sınıfta karşılaşan öğrenciler için aritmetikten cebire geçiş sürecinin iyi yapılandırılması önem taşımaktadır. Cebirin temelini ise harfli semboller oluşturması nedeniyle araştırmada harfli semboller göz önüne alınmıştır. Bu çalışmanın amacı, 6. sınıf öğrencilerinin harflerin anlamı ile ilgili düştükleri kavram yanlışlarını aritmetikten cebire geçiş süreci bağlamında incelemek ve bu kavram yanlışlarını öğrencilerin matematik tutum ve öz yeterlikleri ile karşılaştırmaktır. Çalışma grubunu; 2016-2017 öğretim yılında İstanbul ili Avrupa yakasındaki bir devlet ortaokulunda öğrenim gören 40 altıncı sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmada veriler “Harflerin Anlamı Hakkında Kavram Yanılgısı Testi”, Tutum Ölçeği ve Öz Yeterlik Ölçeğinden toplanmıştır. Araştırmada hem nitel hem nicel verilerin kullanıldığı karma yöntem kullanılmıştır. Çalışma bulgularına göre öğrencilerin harfleri anlamlandırma zorlandıkları görülmüştür. Öğrencilerin harflerle ilgili yanlış düzeyleri ile tutum ve öz yeterlik arasındaki ilişki değerlendirme sürecindedir. Elde edilen bulgulara göre araştırmacılara çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Aritmetikten cebire geçiş, harfler, kavram yanlışlığı, matematik tutumu, matematik öz yeterliği

INVESTIGATION OF GRADE 6 STUDENTS' MISCONCEPTIONS ABOUT THE MEANING OF LETTERS IN THE CONTEXT OF THE TRANSITION PROCESS FROM ARITHMETIC TO ALGEBRA AND COMPARISON OF STUDENTS WITH MATHEMATICAL ATTITUDES AND SELF-EFFICACY

Abstract

Algebra, an important subject area of mathematics, requires the power to do abstraction. Therefore, it is important that transition process from arithmetic to algebra is well-structured for students who encounter in 6th first time grade with algebra learning area. Due to the fact that the base of the algebra is composed of alphabetic symbols, alphabetic symbols were taken into

account in the research. The purpose of this research is to examine the misconceptions of the 6th grade students about the meaning of the letters in the context of the transition process from arithmetic to algebra and to compare these misconceptions with students' mathematics attitudes and self-efficacy. The group of the research is composed of 40 sixth-grade students who are studying in a state secondary school in İstanbul European side in 2016-2017 academic year. In the study data were collected by the "Misconception Test About Letters' Meaning", Attitude Scale and Self-Efficacy Scale. In the study, a mixed method using both qualitative and quantitative data was used. According to the findings of the study, it was seen that the students were difficult to understand the letters. The relationship between the level of students' illusion about letters and attitude and self-efficacy is in the evaluation process. According to the findings obtained, various suggestions will be made to the researchers.

Keywords: The transition from arithmetic to algebra, letters, misconception, mathematical attitudes, mathematic self-efficacy.

1. GİRİŞ

Ortaokul matematik öğretim programı (MEB,2013) öğrencilere matematiksel kavramların kazandırılması ile öğrencilerde matematiği etkili öğrenme ve kullanmaya yönelik bazı temel becerilerin geliştirilmesine eşit biçimde önem vermektedir. Bu temel becerilerden matematiksel süreç becerileri arasında yer alan ilişkilendirme becerisi öğrencilerin matematiği daha anlamlı olarak öğrenmesini sağlamaktadır.

Matematik müfredatında önemli bir yere sahip olan cebir öğrenme alanında aritmetik ile cebir arasında ilişki kurulması gerektiği aşikârdır. Aritmetik ile cebir öğrenme alanları aslında farklı doğalara sahip olmalarına rağmen aralarında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır (Stacey & MacGregor, 1997; Van Amerom, 2002).

Literatürde aritmetik ile cebir arasında önemli bir ilişki olduğunu gösteren birçok çalışma yer almaktadır. Carpenter ve Levi (2000) erken dönemlerde öğrencilerin aritmetiğin temel yapı ve özellikleriyle ilgili genellemeleri yapmayı ve doğrulamayı öğrenmelerinin cebir ile ilgili birçok temel oluşmasına katkı sağlayacağına vurgu yapmışlardır. Van Amerom (2002) aritmetiğin kökünü sayı kavramından cebirin ise aritmetikten aldığı ifade etmiştir. Çoğu araştırmacı ise öğrencilerin aritmetik ile cebir konularındaki kavramları birleştirmekte zorluk yaşadıklarını belirtmişler ve bunun da öğretimde bilişsel olarak bir boşluğa neden olduğunu ifade etmişlerdir (Rosnick, 1999; Stacey ve MacGregor, 2000; Wang, 2015). Bu boşluğun giderilmesinde “cebir öncesi” büyük önem teşkil etmektedir (Goodson-Espy, 1998; Van Amerom, 2002).

Değişken kavramı cebirin yapıtaşlarından biri olup ilkokuldan başlayarak lise ve üniversite dönemleri boyunca öğretim müfredatında kendine önemli bir yer bulmaktadır. Değişken durumları, ifadeleri temsil eden değişken kavramı için günümüz araştırmacıları birçok tanımlama yapmıştır (Dede, 2005). Matematiğin dönüm noktası olarak kabul edilen bu kavram için ortak tek bir tanımın yapılamaması öğrencilerin bu kavramı anlamlandırmada zorluk yaşamalarının gerekçeleri arasında gösterilebilir.

Öğrencilerin yanlış anlamlandırmalarını sadece öğretim programına bağlamak yanlış olacaktır. Kavram yanlışlarını öğretmen, öğrenci, içerik, öğretim yöntemi ve öğretim programı gibi birçok temele dayandırmak mümkündür. Brousseau (1976) ve Cornu (1991) kavram yanlışlarının sebebini epistemolojik, psikolojik ve pedagojik olarak üç temel kaynak ile

açıklamışlardır. Bunun yanı sıra Sasman ve Olivier (1997) ise cebirin öğrenciler tarafından anlaşılmasına üç sebep göstermişlerdir: 1) Cebirin yapısı, 2) Öğrencilerin zihinsel gelişimleri ve hazır bulunuşluk düzeyleri, 3) Cebirin öğretimindeki eksiklikler. Stacey ve MacGregor (1997) cebirdeki kavram yanlışlarının sebeplerini şöyle açıklamaktadır: i) aritmetiksel deneyimlere sahip olmama, ii) çocukların cebirin keline özgü bir dilinin olduğunu anlayamamaları, iii) harflerin cebirdeki yerini kavrayamama.

Öğrencilerin değişken kavramı ile ilgili yaptıkları kavram yanlışları literatürde pek çok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Dede, Yalın ve Argün'ün 2002 yılında yapmış oldukları çalışma ile ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin değişken kavramının öğreniminde yaptıkları hata ve yanlış anlamaları ortaya koymayı amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda beş farklı kavram yanlışlığı tespit edilmiştir: i) Değişkenin farklı kullanımlarını bilmeme, ii) Değişkenin genelleme yapmadaki rolünün ve öneminin farkında olmama, iii) Değişkenin matematiğin alt bilim dallarındaki temsil yeteneğini bilmeme ve yorumlayamama, iv) Matematikte daha önceden öğrenilen bilgilerin yanlış transferi, v) Değişken kavramıyla ilgili işlem yapabilme yetersizliği.

Soylu, 2008 yılında yapmış olduğu araştırma ile 7. Sınıf öğrencilerinin değişken kavramındaki öğrenme güçlüklerini ve hatalarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda üç farklı yanlış tespit edilmiştir: a) Değişkene sayısal değer verme, b) İşlem yaparken değişkenleri (harfleri) dikkate almama, c) Değişkenleri belli harflerle sınırlandırma.

Şahin ve Soylu (2011), 7. sınıf öğrencilerinin 'değişken' kavramı hakkındaki yanlış anlamalarını belirlemeyi ve bu hata ve yanlış anlamaları sınıflandırmayı amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda öğrencilerin değişken kavramı ile ilgili sekiz farklı kavram yanlışlığına düştüklerini belirlemişlerdir: a) Değişkenleri yok sayma b) Farklı terimlerle benzer terimmiş gibi işlem yapma c) x ve y değişkeni üzerine odaklanma d) Sözlü ifadeler ve değişkenler arasındaki bağlantıyı bulamama e) Değişkenleri sabitlere indirgeme f) Çarpma işleminde değişkene rakamlar atfetme g) Çarpım sembolü ile bilinmeyen ' x 'i karıştırma h) Parantez kullanmama.

Thelma Perso (1992), öğrencilerin cebir ile ilgili kavram yanlışlarını incelemiş ve harflerin cebirdeki yerini anlama ile ilgili kavram yanlışlarını 8 kategoride gruplandırmıştır: 1) Harflerin matematikte bir anlamı yoktur. 2) Harfler alfabede olduğu gibi sıralanır ve ona göre değer alır. 3) Harfler sayısal konum belirtirler. 4) Öğrenciler katsayısı bir olan harflerin değerinin "1" e eşit olduğunu düşünmektedirler. 5) Her harfin sadece bir değerine inanmaktadırlar. 6) Öğrenciler, harflerin sadece rakam olabileceğini düşünmektedirler. Yani ab gibi bir ifadeyi iki basamaklı bir sayı gibi düşünmektedirler. 7) Öğrencilere göre harfler nesnelere gösterir. 8) Harfler sayılar gibi davranmaz.

Akkaya ve Durmuş (2006) 6-8. sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanındaki kavram yanlışlarını belirlemeyi amaçlayan kapsamlı bir çalışma yapmışlardır. Araştırmada Perso' nun (1992) hazırlamış olduğu "Diagnostic Test- Conceptions in Algebra" testi Türkçeye uyarlayarak uygulamışlardır. Akkaya ve Durmuş, 2010 yılında yürüttüğü çalışma ile ise ilköğretim altıncı sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanındaki olası güçlüklerini ve kavram yanlışlarını belirlemeyi ve cebir öğrenme alanındaki konuları anlamada ve kavram yanlışlarını gidermede etkili olabilecek bir öğretim tasarımı sunmayı amaçlamışlardır.

MacGregor ve Stacey (1997) 15 yaşına kadar olan öğrencilerle yapmış oldukları çalışma ile öğrencilerin çoğunun, cebirsel harfleri genelleştirilmiş sayılar olarak hatta belirli bilinmeyen olarak yorumlamadığını bulmuştur. Öğrenciler bunun yerine harfleri görmezden gelmiş, sayısal değerlerle değiştirmiş veya onları kısa isimler olarak görmüşlerdir. Bu sonucun ortaya

çıkmasının başlıca nedeni bilişsel gelişim seviyeleri olarak görülmüştür. Daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalar da bu çalışmanın sonucunu destekler nitelikte öğrencilerin cebirde zorlanmalarını aynı sebebe bağlamışlardır. Akkan, Çakıroğlu ve Güven (2008) yaptıkları araştırma ile 8. sınıf öğrencilerinin 7. sınıf öğrencilerinden daha başarılı olduğu dolayısıyla daha az hata ve kavram yanlışlığına sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Baki, Akkan, Atasoy, Çakıroğlu ve Güven (2008) 6, 7 ve 8. sınıflar; Gürbüz ve Akkan (2008) ile Akkan, Baki ve Çakıroğlu (2012) ise 5, 6, 7 ve 8. sınıflar ile yapmış oldukları çalışmada öğrenim seviyesi arttıkça aritmetikten cebire geçişin olumlu yönde etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Matematik Tutumu

Öğrencilerin matematiğe yönelik tutumu “matematiği sevmeleri ya da matematikten hoşlanmamaları” olarak düşünülmektedir (Bayturan, 2004). Literatürde öğrencilerin belirli bir konuya veya derse yönelik tutumlarının başarıları ile pozitif yönde ilişkili olduğunu ortaya koyan birçok çalışma mevcuttur (Yenilmez & Özabacı, 2003; Katrancı, 2009; Yücel & Koç, 2011). Diğer taraftan Peker ve Mirasyedioğlu (2003) yaptıkları çalışma ile öğrencilerin matematik dersinden başarısız olmalarına rağmen matematik dersine karşı olumlu tutum sergilediklerini de ortaya koymuşlardır. Ekizoğlu ve Tezer (2007) ise yaptıkları çalışmada başarının tutum üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını bulmuştur.

Öğrenciler belirli bir kavram yanlışlığına sahip olduklarında o konuya yönelik olumsuz tutuma sahip olmaktadır (Perso, 1992). Böylelikle öğrencilerin akademik başarıları düşmektedir.

Matematik Öz Yeterliği

Bandura (1986), öz yeterlik inancını bireyin belli bir görevde başarı göstermesine ilişkin kapasitesine olan inancı olarak tanımlamıştır. Öğrencilerin öz yeterlik algıları ile matematik başarıları arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmaktadır (Altun, 2005).

Öz yeterliği etkileyen etmenlerden birisi “deneyim”dir (Akkoyunlu ve Kurbanoglu, 2003). Öğrencilerin deneyimleri sonucunda elde ettikleri bilgiler doğru ya da hatalı bilgiler olabilir. Sahip olunan kavram yanlışlığı bu deneyimler sonucunda elde edilen hatalı bilgilere bir örnektir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Literatürde öğrencilerin sahip oldukları kavram yanlışlığı, matematik tutumları ve öz yeterlikleri ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu çalışmada üç değişken birlikte incelenmiştir. Yürütülen araştırma, literatürdeki bu eksikliği bir nebze olsun doldurması açısından önemli görülmektedir.

Çalışmada araştırmacı 6. sınıf öğrencilerinin sahip olduğu kavram yanlışlığını belirleyerek onları aritmetikten cebire geçiş süreci bağlamında kategorize etmeyi ve belirlenen kavram yanlışlığı ile öğrencilerin matematiğe karşı tutum ve matematik öz yeterlikleri arasında bir ilişki olup olmadığını belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmaya çalışılmıştır: 6. sınıf öğrencilerinin harflerin;

1. Anlamına yönelik kavram yanlışlığı nelerdir?
2. Anlamı ile ilgili mevcut kavram yanlışlığının aritmetikten cebire geçiş süreci bağlamında profilleri nedir?
3. Anlamına yönelik kavram yanlışlığı ile matematik tutumları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

4. Anlamı ile ilgili mevcut kavram yanılgıları ile matematik öz yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

1.1. Model

Çalışmada nitel ve nicel yaklaşımların bir arada bulunduğu karma yöntemin açıklayıcı deseni kullanılmıştır. Nicel araştırma ile başlayıp nitel araştırma ile devam eden açıklayıcı desende temel amaç iki yöntemi bir arada kullanarak nitel ve nicel yaklaşımın sahip olduğu zayıf yönleri güçlendirmek ve daha gerçekçi bulgulara ulaşarak konuyu derinlemesine inceleyerek açıklamaktır (Bryman, 2006).

1.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubunun seçiminde, amaçlı örnekleme yöntemi içerisinde yer alan kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Bu araştırma 2016 – 2017 öğretim yılında İstanbul ili Zeytinburnu ilçesindeki bir devlet ortaokulunda öğrenim görmekte olan 10, altıncı sınıf şubesi içerisinde rastgele seçim yöntemi ile seçilmiş olan 40 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin 23’ü kız ve 17’i erkektir.

Pilot uygulama 20 altıncı sınıf öğrencisi ile yapılmıştır. Pilot uygulamada öğrencilere testlerin uygulanması için 40 dk süre verilmiştir. Sürenin yeterli olduğu görüldüğü için asıl uygulamada da öğrencilere 40 dk süre tanınmıştır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Öğrencilerin cebirde harflerin anlamı ile ilgili düştükleri kavram yanılgılarını belirlemek amacı ile öğrencilere “Harflerin Anlamı Hakkında Kavram Yanılgısı Testi” uygulanmıştır. Kavram yanılgısı testi 8 adet cebir sorusundan oluşmaktadır. Her sorunun altında öğrencilerin düşüncelerini açıklayabilecekleri açıklama bölümleri yer almaktadır (bkz. EK)

Umay (2001) tarafından geliştirilen “Matematik Öz yeterlilik Algısı Ölçeği” , araştırmada öğrencilerin matematiğe karşı öz yeterlilik algılarını ölçmek için kullanılmıştır. Ölçek 14 maddeden oluşmaktadır.

Öğrencilerin matematiğe yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla Özder (2008) tarafından geliştirilmiş olan “Matematiğe Karşı Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. 9’u olumlu 10’u olumsuz olmak üzere toplam 19 maddeden oluşan ölçek matematik öğrenmeye karşı istek, matematiğin önemi, matematik öğrenme güçlüğü ve matematik korkusu isimli 4 boyuttan oluşmaktadır.

1.4. Süreç

“Harflerin Anlamı Hakkında Kavram Yanılgısı Testi”, Akkaya ve Durmuş’un (2006) Thelma Perso’dan (1992) çevirmiş olduğu “Diagnostic Test – Conceptions in Algebra” cebir testi referans alınarak hazırlanmıştır. Test için öncelikli olarak 12 soruluk bir havuz oluşturulmuştur. Daha sonra test soruları için bir doçent, şu an bir devlet okulunda görev yapmakta olan doktora öğrencisi ve yüksek lisans öğrencisi olmak üzere üç uzmanın görüşleri alınmıştır. Test sorularının güvenilirliğine Miles & Huberman (1994) formülü kullanılarak karar verilmiştir: Güvenirlik = Görüş birliği / (Görüş birliği + Görüş ayrılığı). Hesaplama sonucunda güvenilirlik % 92 olarak hesaplanmıştır. Zamanın yetmeyeceği düşünülerek soru havuzundaki 12 sorudan 8 tanesi seçilerek testin son hali oluşturulmuştur. Testte öğrencilerin vermiş oldukları cevapların daha iyi yorumlanabilmesi için her soruya açıklama bölümü eklenmiştir. Test soruları EK’te verilmiştir.

Matematik Öz Yeterlilik Algısı Ölçeği, Her Zaman (5), Çoğu Zaman (4), Bazen (3), Ender Olarak (2) ve Hiçbir Zaman (1) biçiminde 5’li likert tipinde düzenlenmiştir. Ölçek, toplam 14

maddeden oluşturulmuştur. Umay (2001) ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısını ,88 olarak hesaplamıştır. Bu çalışma için gerçekleştirilen güvenilirlik hesaplaması sonucunda ise Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ,83 olarak bulunmuştur.

Matematiğe Karşı Tutum Ölçeği, Tamamen katılıyorum (5), Katılıyorum (4), Orta Derecede Katılıyorum (3), Katılmıyorum (2) ve Hiç Katılmıyorum (1) şeklinde 5'li likert tipinde düzenlenmiştir. Ölçek, toplam 19 maddeden oluşturulmuştur. Özder (2008) ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısını ,83 olarak hesaplamıştır. Bu çalışma için gerçekleştirilen güvenilirlik hesaplaması sonucunda ise Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısı ,91 olarak bulunmuştur.

Testler öncelikle 20 kişiden oluşan pilot gruba uygulanmıştır. Soruların açık, net, anlaşılır olduğu görüldüğü için asıl uygulama yapılırken sorularda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Pilot uygulama kapsamında öğrencilere soruları cevaplamak için 40 dakika verilmiştir. Öğrencilerin her soruyu cevaplamak için yeterli süreleri olduğu görüldüğü için asıl çalışma yapılacak gruba da 40 dakika süre verilmiştir.

1.5. Verilerin Analizi

1. ve 2. alt problemlerin analizinde cebir testinden elde edilen veriler yüzde frekans hesaplaması yapılarak analiz edilmiştir. 1. Alt problemde kavram yanlışları 7 kategoride sınıflandırılmıştır.

Tablo 1: Kavram Yanlışları ve Örnekleri

Kavram Yanılgısı	Örnek
KY1: Harflerin matematikte bir anlamı yoktur.	" <i>b harfi hiç bir şey ifade etmez, anlamsızdır</i> "
KY2: Harfler alfabede olduğu gibi sıralanır.	" <i>b alfabede ikinci sırada olduğu için $b = 2$'dir</i> "
KY3: Harfler sayısal konum belirtir.	" <i>$a=5, b=6$ ise c'nin değeri 7'ye eşit olmalı</i> "
KY4: Katsayısı 1 olan harfler 1'e eşittir.	" <i>$8+c$ ifadesinde c'nin yanında herhangi bir şey olmadığı için $c=1$'dir. Dolayısıyla $8+c = 9$ olur."</i>
KY5: Harfler nesnelere ifade etmektedir.	" <i>$8+c, 8$ ceviz demektir."</i>
KY6: Harfler sayılar gibi davranmaz.	" <i>$2a4 = 24$ is a'nın değeri 0 olmalı</i> "
KY7: x değişkeni bir şeyin 'kat'ını ifade eder.	" <i>'Cevizlerin sayısının 2 katının 5 fazlası' ifadesinde katı dediği için $2x, 5$ fazlası dediği için $2x+5$</i> "

2. alt problemde ise veriler Van Amerom (2002) tarafından geliştirilmiş olan karakterizasyon tablosu (Tablo2) ile aritmetik, cebir öncesi ve cebirsel olarak sınıflandırılmıştır:

Tablo 2: Van Amerom (2002)'a göre harflerin anlamı ile ilgili üç alanı içeren özellikler

Özellikler	Aritmetik	Cebir Öncesi	Cebirsel
	- Harfleri ölçüm etiketleri olarak kullanma (metre için m ve nokta için n gibi...) - Harfleri somut bir objenin kısaltılmışı ya da kendisi olarak düşünme (elma için e) - Harfleri önemsememe ve yorumlamama - Harflere tek bir sayısal değer atama	- Eş zamanlı olarak harfleri bir nesnenin kısaltılmışı ya da o nesnenin çokluğu olarak düşünme (elma için kullanılan e harfinin hem nesnenin kısaltması hem de çokluğu olarak düşünülmesi) - İnformal kullanım (nesnelerin ilk iki veya daha fazla harfinin kullanılması, ör. elma için e veya el şeklinde kısaltma yapılması).	- Harfleri bilinmeyen olarak düşünme ve harfe sayısal bir değer vermeksizin üzerinde çeşitli işlemler yürütebilme ($5x + 4 = 19$) - Harfleri genel sayılar olarak yorumlama ve harfin birden fazla sayıyı temsil ettiğini ifade etme ($a + b = b + a$) - Harfleri değişken olarak yorumlama yani harfin belli olmayan değerler kümesini temsil ettiğini düşünme ($y = 2 + x$) - Harfleri parametreler olarak düşünme ($y = ax + b$; a, b parametreler)

3. ve 4. alt probleme ait bulgular istatistiksel paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilere normallik testi uygulanmıştır. Test sonucunda sig. değeri (p) < 0,05 çıktığı için verilerin normal dağılım göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3: Matematik özyeterliği ve tutumu normallik testi

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	Df	Sig.	Statistic	Df	Sig.
Özyeterlik	,161	40	,011	,934	40	,022
Tutum	,215	40	,000	,870	40	,000

a. Lilliefors Significance Correction

Veriler normal dağılım göstermediği için Man Whitney - U Testi uygulanarak verilerin analizi gerçekleştirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesi %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde yapılmıştır.

2. BULGULAR

Bu bölümde bulgular alt problemlere göre sunulmuştur.

1. Alt Probleme Ait Bulgular

Yapılan uygulama sonucunda öğrencilerde 7 adet kavram yanlışlığı olduğu tespit edilmiştir. Bu kavram yanlışlarının testteki sorulara dağılımı şu şekildedir:

Tablo 4: Kavram Yanlışlarının Geçtiği Sorular

Kavram yanlışlığı	KY1	KY2	KY3	KY4	KY5	KY6	KY7
Testte nerede geçtiği	1-b 2-c 5-c	1-d 3-c 6-a 7-c	2-b 5-b 6-c	1-a 2-d 3-d 4-a 6-d	3-a 4-b	7-b	8-c

1. Soruya ait veriler

Tablo 5: 1. Soruya Ait Frekans Tablosu

	Doğru	KY1	KY2	KY4	Toplam
Frekans	21	1	4	14	40
Yüzde (%)	52,5	2,5	10,0	35,0	100,0

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin birinci soruya ait 3 farklı kavram yanlışlığına sahip olduğu görülmüştür. Öğrencilerin %52,5'lük kısmını oluşturan 21 kişi soruya doğru cevap vererek 'b' harfinin bilinmeyen olduğunu ifade etmiştir. 1 kişi ise 'b' harfinin bir anlamı olmadığını düşünmüştür. 40 öğrenciden 4'ü 'b' harfinin alfabe ikinci sırada yer aldığı için 2 değerini

olacağını düşünmüştür. Öğrencilerin yarısına yakını oluşturulan 14 kişi ise 'b' harfi yalnız olduğu yani katsayısı 1 olduğu için b'nin değerinin de 1'e eşit olacağını söylemiştir.

Testin ilk sorusunda öğrencilerin en fazla KY4'e sahip olduğu görülmüştür. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki örnekler gösterilebilir;

1) b - 2 ifadesindeki "b" için ne söyleyebilirsiniz? Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşününüz. Açıklayınız. a) b = 1 b) Hiçbir anlamı yoktur ☒ c) Bilinmeyendir d) b = 2 "b" bilinmeyendir... diğer... a d y la de ğ i s e n d i r . k i n e t e ... . c e b i r s a d . i f a d e s i n d e k i b i z g e n e ... ... g e n e l l e h o ğ u l e r . d e ğ i s t e n k i b i l i n m e y e n d i r Şekil 1a	1) b - 2 ifadesindeki "b" için ne söyleyebilirsiniz? Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşününüz. Açıklayınız. ☒ a) b = 1 b) Hiçbir anlamı yoktur c) Bilinmeyendir d) b = 2 ... ç u n k i b i l i n m e y e n d i r s a d ... . k e t s a y ı y a k t ı r b u n u n i ç i n ... . y a n l ı z b i r k a r s a y ı n ı b e z l e d i ğ i m i z i n ... . k e n a r . A l t ı n a ... Şekil 1b

Şekil 1

2. Soruya ait veriler

Tablo 6: 2. Soruya Ait Frekans Tablosu

	Doğru	KY1	KY3	KY4	Toplam
Frekans	11	4	23	2	40
Yüzde (%)	27,5	10,0	57,5	5,0	100,0

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin ikinci soruya ait 3 farklı kavram yanılığına sahip olduğu görülmüştür. Öğrencilerin %27,5'lik kısmını oluşturan 11 kişi soruya doğru cevap vererek 'c' değişkeninin değerinin bilinmeyeceğini ifade etmiştir. 4 kişi ise 'c' harfinin hiçbir anlamı olmadığını düşünmüştür. 40 öğrenciden 23'ü harflerin sayısal konum belirteceğini düşünerek 'c' harfinin 3 değerini alacağını söylemiştir. 2 öğrenci ise 'c' harfi yalnız olduğu yani katsayısı 1 olduğu için değerinin de 1'e eşit olacağını söylemiştir.

Veriler incelendiğinde öğrencilerin yarısından fazlasının harflerin sayısal konum belirttiği yanılığına düştükleri görülmüştür. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki örnekler gösterilebilir;

2) $a = 5$ ve $b = 6$ ise $c = ?$ Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız. a) Neye eşit olduğunu bilemeyiz ☒ b) 7 c) Hiçbir anlamı yoktur ☒ d) 1 ...c... tek... basına..... ...b... du... g... i... n..... Şekil 2a	2) $a = 5$ ve $b = 6$ ise $c = ?$ Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız. a) Neye eşit olduğunu bilemeyiz ☒ b) 7 c) Hiçbir anlamı yoktur ☐ d) 1 ...Bence... 3... or... ka... do... s... ...o... ki... sı... ra... sı... ra... sı... ra... ...b... r... 5 - 6 = 7... Alfabede... ...de... de... var... y... d... r... Şekil 2b

2) $a = 5$ ve $b = 6$ ise $c = ?$ Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız.   a) Neye eşit olduğunu bilemeyiz ☐ b) 7   c) Hiçbir anlamı yoktur ☒ d) 1   ...5... t... b... t... c... +1... sayısal... ...2... ol... v... d... v... b... ay... n... e... n... ...c... a... n... b... i... ş... l... e... r... ...m... i... y... e... t... t... r...   Şekil 2c

Şekil 2

3. Soruya ait veriler

Tablo 7: 3. Soruya Ait Frekans Tablosu

	Doğru	KY4	Toplam
Frekans	37	3	40
Yüzde (%)	92,5	7,5	100,0

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin üçüncü soruya ait bir kavram yanılığına sahip olduğu görülmüştür. Öğrencilerin %92,5'lik kısmını oluşturan 37 kişi soruya doğru cevap vermişlerdir. 3 kişi ise 'e' harfinin katsayısının bir olduğunu düşünerek cevabın 5 olacağını söylemiştir.

Veriler incelendiğinde öğrencilerin tamamına yakınının soruya doğru cevap verdiği görülmüştür. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki örnekler gösterilebilir;

3) $7e - 2e$ işleminin sonucu aşağıdakilerden hangisidir? Lütfen nedeninizi açıklayınız.   a) 5 elma ☐ b) 5c ☐   c) 25'e eşittir ☒ d) 5 ☐   ...7'e... den... 2'e... yi... çıkarırsak... ...5'e... çıkar... e'yi... sileriz...

Şekil 3

4. Soruya ait veriler

Tablo 8: 4.Souya Ait Frekans Tablosu

	Doğru	KY4	KY5	Yanlış	Toplam
Frekans	23	9	1	7	40
Yüzde (%)	57,5	22,5	2,5	17,5	100,0

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin dördüncü soruya ait 2 farklı kavram yanlışısına sahip olduğu görülmüştür. Öğrencilerin %57,5'luk kısmını oluşturan 23 kişi soruya doğru cevap vermiştir. 9 kişi ise 'c' harfinin katsayısının bir olduğunu düşünerek 9 cevabını vermiştir. Sadece 1 öğrenci 'c' harfinin cevizi temsil ettiğini düşünerek 8 cevizi vermiştir. 7 öğrenci ise belirli bir kavram yanlışısı kategorisine girmeyen yanlış cevaplar vermiştir.

Veriler incelendiğinde öğrencilerin yarısından fazlasının soruya doğru cevap verirken toplam 10 kişinin belirli kavram yanlışılara sahip olduğu gözlenmiştir. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki örnekler gösterilebilir;

4) $8 + c$ ifadesi aşağıdakilerden hangisine eşittir? Verdiğiniz cevabın nedenini açıklayınız. ☒ a) 9'a eşittir b) 8 ceviz ☐ c) $8 + c$ d) Hiçbiri Çünkü... l... bitirir... yerine... l... yazılır... buna göre... l... t... l... a... eşittir... Şekil 4a	4) $8 + c$ ifadesi aşağıdakilerden hangisine eşittir? Verdiğiniz cevabın nedenini açıklayınız. ☒ a) 9'a eşittir b) 8 ceviz ☐ c) $8 + c$ d) Hiçbiri Çünkü... l... bitirir... yerine... l... yazılır... buna göre... l... t... l... a... eşittir... Şekil 4b

Şekil 4

5. Soruya ait veriler

Tablo 9: 5. Soruya Ait Frekans Tablosu

	Doğru	KY1	KY3	Yanlış	Toplam
Frekans	14	4	6	16	40
Yüzde (%)	35,0	10,0	15,0	40,0	100,0

Tablo 9 incelendiğinde öğrencilerin beşinci soruya ait 2 farklı kavram yanlışısına sahip olduğu görülmüştür. Öğrencilerin %35,0'lik kısmını oluşturan 14 kişi soruya doğru cevap vermiştir. 4 öğrenci 'L' harfinin hiçbir anlam ifade etmediğini belirtirken 6 öğrenci harflerin belirli bir konum belirttiğini düşünerek 'L'nin 2 değerini alacağını ifade etmişlerdir. Soruya yanlış cevap veren 16 öğrenci ise yine harflerin sayısal konum belirttiğini ifade etmişler fakat harfleri K, M,

L şeklinde sıralayarak L'nin 5 değerini alabileceğini ifade etmişlerdir. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki örnekler gösterilebilir;

5) $K = 1$ ve $M = 3$ ise $L = ?$ Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız. a) Neye eşit olduğunu bilemeyiz ☒ b) 2 c) Hiçbir anlamı yoktur ☐ d) 5 <i>Yine... bir... sıraya... göre... g... t... ...ör. Örnekte... K, L, M dir. K=1 M=3... ise... A...daki... L'ye... bir ...toplamı... olarak... L'ye... 1 ...arttırınca... cevap (1+2) olur.</i> Şekil 5a	5) $K = 1$ ve $M = 3$ ise $L = ?$ Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız. a) Neye eşit olduğunu bilemeyiz ☐ b) 2 c) Hiçbir anlamı yoktur ☒ d) 5 <i>Bence... sırayla... g... ...A... S... Alfabede... ...kayla... gider... M... L... yer ...1+2+3... +1+1+1...</i> Şekil 6b

Şekil 7

6. Soruya ait veriler

Tablo 10: 6. Soruya Ait Frekans Tablosu

	Doğru	KY2	KY3	KY4	Toplam
Frekans	15	2	8	15	40
Yüzde (%)	37,5	5,0	20,0	37,5	100,0

Tablo 10 incelendiğinde öğrencilerin dördüncü soruya ait 3 farklı kavram yanılığısına sahip olduğu görülmüştür. Öğrencilerin %37,5'lik kısmını oluşturan 15 kişi soruya doğru cevap vermiştir. Harflerin alfabede olduğu gibi sıralandığını düşünen 2 öğrenci cevabı $1+2+3 = 6$ olarak vermiştir. 8 öğrenci ise harflerin belirli bir konum belirttiğini söyleyerek cevabın herhangi üç sayının toplamı olacağını belirtmişlerdir. 15 öğrencide yalnız sayıların 1'e eşit olduğunu düşünerek cevabın $1+1+1 = 3$ olacağını belirtmişlerdir.

Veriler incelendiğinde öğrencilerin %37,5' inin harflerin yalnız kaldığı için 1'e eşit olduğunu düşündükleri görülmüştür. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki örnekler gösterilebilir;

11 öğrenci ise a harfinin orada olmaması gerektiğini düşünerek 0'a eşit olması gerektiğini söylemişlerdir. Böylelikle harflerin sayılar gibi davranamayacağını iddia etmişlerdir.

Veriler incelendiğinde 10 öğrencinin ise belirli bir kavram yanılığına sahip olmadan soruya yanlış cevap verdiği görülmüştür. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki örnekler gösterilebilir;

7) $2a4 = 24$ ise a için ne söyleyebiliriz?
Lütfen nedeninizi açıklayınız.

a) $a = 3$ b) $a = 0$ c) $a = 1$

d) a'nın neye eşit olduğu bilinemez

..Gözetim...Sıfırın...sayısı...
..harf...ifadesinde...olduğunda...
..kat...ifadesi...durumunda...
..kat...sayı...ifadesi...

Şekil 11a

7) $2a4 = 24$ ise a için ne söyleyebiliriz?
Lütfen nedeninizi açıklayınız.

a) $a = 3$ b) $a = 0$ c) $a = 1$

d) a'nın neye eşit olduğu bilinemez

..Harf...tek...harfin...ifadesinde...
..kat...ifadesi...

Şekil 12b

Şekil 13

8. Soruya ait veriler

Tablo 12: 8. Soruya Ait Frekans Tablosu

	Doğru	KY5	KY7	Yanlış	Boş	Toplam
Frekans	23	1	14	1	1	40
Yüzde (%)	57,5	2,5	35,0	2,5	2,5	100,0

Tablo 12 incelendiğinde öğrencilerin sekizinci soruya ait 2 farklı kavram yanılığına sahip olduğu görülmüştür. Öğrencilerin %57,5'lük kısmını oluşturan 23 kişi soruya doğru cevap vermiştir. Sadece 1 öğrenci harflerin nesnelere ifade ettiğini düşünerek cevaz ifadesi yerine 'c' harfinin gelmesi gerektiğini belirtmiştir. 14 öğrenci ise soruda 'kat' ifadesi geçtiği için kullanacağımız değişkenin 'x' olması gerektiğini düşünmüştür.

Veriler incelendiğinde öğrencilerin cevaz'ın kısaltması olan 'c' harfini değişken olarak kullanmaktan ziyade 'kat' ifadesinden dolayı 'x' harfini değişken olarak kullanmayı tercih ettikleri göze çarpmıştır. Bu duruma örnek olarak aşağıdaki örnekler gösterilebilir;

8) "Bir torbadaki cevazların sayısının 2 katının 5 fazlası" ifadesini cebirsel olarak nasıl gösterebiliriz? Nedeninizi açıklayınız. a) $2c + 5$ b) $2a + 5$ c) $2x + 5$ ☒ d) Hepsi ..Eğer...harf...bilinmeyen...kuvveti... ..matematik...ifadesi...olarak... Şekil 14a	8) "Bir torbadaki cevazların sayısının 2 katının 5 fazlası" ifadesini cebirsel olarak nasıl gösterebiliriz? Nedeninizi açıklayınız. a) $2c + 5$ b) $2a + 5$ ☒ c) $2x + 5$ d) Hepsi ..Çünkü...8...kat...denek- ..ifadesi... Şekil 15b

Şekil 16

2. Alt Probleme Ait Bulgular

Tablo 13: Aritmetikten cebire geçiş frekans tablosu

	Aritmetik		Cebir Öncesi		Cebirsel		Açıklama Yok	
	f	%	f	%	f	%	F	%
1. soru	14	35,0	5	12,5	21	52,5	0	0
2. soru	28	70,0	2	5,0	10	25,0	0	0
3. soru	2	5,0	1	2,5	37	92,5	0	0
4. soru	14	35,0	2	5,0	23	57,5	1	2,5
5. soru	27	67,5	2	5,0	11	27,5	0	0
6. soru	11	27,5	14	35,0	15	37,5	0	0
7. soru	12	30,0	12	30,0	11	27,5	5	12,5
8. soru	13	32,5	1	2,5	24	60,0	2	5,0
Toplam	121	37,81	39	12,19	152	47,5	8	2,5

Tablo 13 incelendiğinde 6. Sınıf öğrencilerinin % 47,5'inin cebirdeki harflerin anlamı ile ilgili cebirsel bilgiye sahip olduğu görülmüştür. Yani öğrencilerin yarıya yakını harfleri bilinmeyen olarak tanımlamış ve harflerin birden fazla değer alabileceğini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin %37,81'lik bir kısmının ise harflerin anlamı ile ilgili aritmetik bilgiye sahip olduğu gözlenmiştir. Öğrenciler harfleri alfabe de var oldukları gibi düşünmüşlerdir, onların farklı değerler alabileceğini içselleştirememişlerdir. Öğrencilerin %12,19'u ise aritmetik ile cebirsel düşünce arasında yer alan cebir öncesi süreçte yer aldığı görülmüştür. Yani öğrenciler harflerin bilinmeyen olduklarını kavramışlardır fakat her harfin tek bir değer alabileceğini düşünmüşlerdir.

Soruları daha detaylı olarak analiz etme daha iyi bilgi vereceği için soruların kendi bağlamlarında değerlendirilmesi doğru olacaktır. 'b' harfinin ne anlama geldiğini sorgulayan birinci soruya öğrencilerin %52,5'i cebirsel olarak cevap verirken yine aynı şeyi farklı tarzda soran 2. soruya ise öğrencilerin %70,0'i aritmetik olarak cevap vermişlerdir. Bu verilerden öğrencilerin tek başına olan harfleri bilinmeyen olarak nitelendirdikleri fakat a, b, c veya k, l, m gibi sıralı olarak verilen harflerin bir örüntü içereceğinden dolayı her harf için tek bir değer atadıkları anlaşılmıştır. 5. soruya verilen cevaplar da bu bulguları destekler niteliktedir.

3.soruya verilen cevapların %92,5'inin cebirsel olduğu görülmüştür. Diğer soruların aksine bu soruya verilen cevapların büyük çoğunluğunun cebirsel olması şaşırtıcı bir sonuç olmuştur. Cevaplara verilen açıklamalar detaylı olarak incelendiğinde öğrencilerin bu soruyu taklitçi muhakeme ile yanıtladıkları gözlenmiştir. Taklitçi muhakeme, öğrencilerin daha önce yapılmış çözüm yollarını kendi çözümlerinde kullanmasını ifade etmektedir (Jäder, Sidenvall & Sumpter, 2017). Yani öğrenciler öğretmenlerinin ders içerisinde soruyu nasıl çözdüğünü birebir taklit ederek cebirsel düşünce göstermişlerdir. Bu nedenle üçüncü sorudan elde edilen verilerin yüzde frekans tablosunda yanlış yorumlama yapmamıza sebep olabileceği düşünüldüğü için bu soru yüzde hesaplaması dışında tutularak analiz gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak öğrencilerin genel olarak % 44'ünün aritmetik, % 14'ünün cebir öncesi ve % 42'sinin cebirsel düşündüğü görülmüştür.

a. Aritmetik Çözümler

1) $b - 2$ ifadesindeki "b" için ne söyleyebilirsiniz? Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız. ☒ a) $b = 1$ b) Hiçbir anlamı yoktur c) Bilinmeyendir d) $b = 2$ ..Bütün harflerin...değeri... ..1'dir..... Şekil 9a	2) $a = 5$ ve $b = 6$ ise $c = ?$ Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız. a) Neye eşit olduğunu bilemeyiz ☒ b) c) Hiçbir anlamı yoktur d) 1 7 olur...çünkü $s = b$ $a - b - c$'de $5 - 6 - 7 = 0$ dur..... Şekil 9b
4) $8 + c$ ifadesi aşağıdakilerden hangisine eşittir? Verdiğiniz cevabın nedenini açıklayınız. ☒ a) 9'a eşittir b) 8 ceviz c) $8 + c$ d) Hiçbiri ..Çünkü...c...$8 + c$...sayılar Şekil 9c	8) "Bir torbadaki cevizlerin sayısının 2 katının 5 fazlası" ifadesini cebirsel olarak nasıl gösterebiliriz? Nedeninizi açıklayınız. a) $2c + 5$ b) $2a + 5$ ☒ c) $2x + 5$ d) Hepsi Çünkü...2 katına...5 fazla- sı...diyar...$2x + 5$..... Şekil 9d

Şekil 17

b. Cebir Öncesi Çözümler

1) $b - 2$ ifadesindeki "b" için ne söyleyebilirsiniz? Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız. ☒ a) $b = 1$ b) Hiçbir anlamı yoktur c) Bilinmeyendir d) $b = 2$ ..Çünkü...bilinmiyor...sanki..... ..her sayı yoktur...bilinmiyor..... ..çünkü bir...$b = 1$...olduğundan ..cevap...A'dır..... Şekil 10a	4) $8 + c$ ifadesi aşağıdakilerden hangisine eşittir? Verdiğiniz cevabın nedenini açıklayınız. ☒ a) 9'a eşittir b) 8 ceviz c) $8 + c$ d) Hiçbiri Çünkü...bilinmiyor...harfler... her...durum...1'dir...Yani...$8 + 1 = 9$ Şekil 10b
6) $a + b + c$ ifadesi aşağıdakilerden hangisine eşittir? İşaretlediğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız. ☒ a) 6 b) Neye eşit olduğu bilinemez c) Herhangi üç sayı sırayla toplanmış d) 3	

Çünkü... $a + b + c = \dots$ bilinmez
 meyan... $1 + 2 + 3 = \dots$ gibi...
 her yerde... aradık... işte...

Şekil 10c

Şekil 18

c. Cebirsel Çözümler

1) $b - 2$ ifadesindeki "b" için ne söyleyebilirsiniz? Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız.

a) $b = 1$ b) Hiçbir anlamı yoktur

c) Bilinmeyendir   d) $b = 2$

Çünkü b değeri bilinmezdir.
 ....
 ....

Şekil 11a

2) $a = 5$ ve $b = 6$ ise $c = ?$ Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız.

a) Neye eşit olduğunu bilemeyiz   b) 7

c) Hiçbir anlamı yoktur   d) 1

a 'nın 5'e eşit olduğu soruda verilmiş. b 'nin 6'ya eşit olduğunu biliyoruz. Ama c 'nin neye eşit olduğunu bilemeyiz.

Şekil 11b

2) $a = 5$ ve $b = 6$ ise $c = ?$ Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız.

a) Neye eşit olduğunu bilemeyiz   b) 7

c) Hiçbir anlamı yoktur   d) 1

Neye eşit olduğunu bilemeyiz.
 çünkü her şeyi bilmiyoruz.
 sadece a ve b biliyoruz. c hakkında...

Şekil 11c

Şekil 19

3. Alt Probleme Ait Bulgular

Bu alt problemde Cebir testinden ve “Matematiğe Karşı Tutum Ölçeği”nden edilen veriler sonucunda öğrencilerin belirlenen kavram yanlışlarına sahip olup olmamaları ile matematik tutumu arasında %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Öğrencilerden toplanan veriler istatistiksel paket programına girildikten sonra Mann- Whitney U testi uygulanmıştır.

Tablo 14: Matematik Tutumu İstatistiksel Paket Programı

Tutum	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)	Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]
KY1	57,500	78,500	-1,688	,091	,092
KY2	75,000	96,000	-1,024	,306	,324
KY3	151,500	529,500	-,694	,488	,493
KY4	144,500	375,500	-1,492	,136	,138
KY5	27,000	30,000	-,684	,494	,538
KY6	153,500	588,500	-,182	,856	,858
KY7	116,000	221,000	-1,874	,061	,063

İstatistikler incelendiğinde her bir kavram yanlışlığı için sig. değeri (p)'nin ,05'ten büyük olduğu görülmüştür. Buradan öğrencilerin belirlenen kavram yanlışlarına sahip olup olmamaları ile matematik tutumu arasında %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık olmadığı yorumuna ulaşılmıştır. Yani öğrencilerin matematiğe karşı tutumları, hangi kavram yanlışlarına sahip olduklarında belirleyici bir etken olmamıştır.

Korelasyon için %10 anlamlılık düzeyinde yorumlama yapıldığında KY1'e sahip olan öğrenciler ile matematiğe karşı tutumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Fark KY1'e sahip olmayan öğrencilerin lehine gerçekleşmiştir. Yani kavram yanlışlığına sahip olmayan öğrencilerin matematiğe karşı tutumlarının olumlu yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı şekilde KY7'e sahip olan öğrenciler ile matematiğe karşı tutumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu da göze çarpmıştır. Fark KY7'e sahip olmayan öğrencilerin lehine gerçekleşmiştir. Yani kavram yanlışlığına sahip olmayan öğrencilerin matematiğe karşı tutumlarının olumlu yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. Alt Probleme Ait Bulgular

Cebir testinden ve “Matematik Öz yeterlilik Algısı Ölçeği”nden elde edilen veriler sonucunda öğrencilerin belirlenen kavram yanlışlarına sahip olup olmamaları ile matematik öz yeterlikleri arasında %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Öğrencilerden toplanan veriler istatistiksel paket programına girildikten sonra Mann- Whitney U testi uygulanmıştır.

Tablo 15: Matematik Öz Yeterliği İstatistiksel Paket Programı

Öz Yeterlik	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	Asymp. Sig. (2-tailed)	Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]
KY1	87,500	108,500	-,550	,582	,592
KY2	53,000	74,000	-1,859	,063	,065
KY3	139,000	517,000	-1,056	,291	,303
KY4	127,000	358,000	-1,966	,049	,050
KY5	34,500	37,500	-,218	,828	,831
KY6	138,000	573,000	-,652	,514	,530
KY7	171,000	276,000	-,312	,755	,769

İstatistikler incelendiğinde her bir kavram yanılığısı için sig. değeri (p)'nin ,05'ten büyük olduğu görülmüştür. Sadece dördüncü kavram yanılığısına ait sig. değeri (p) ,05'ten küçük çıkmıştır. Buradan öğrencilerin KY4'e sahip olup olmamaları ile matematik öz yeterlikleri arasında %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık olduğu yorumuna ulaşılmıştır. Yani öğrencilerin matematiğe karşı tutumları, KY4'e sahip olup olmamaları üzerinde belirleyici bir etken olmuştur. Fark kavram yanılığısına sahip olmayan öğrencilerin lehine çıkmıştır. Sonuç olarak kavram yanılığısına sahip olmayan öğrencilerin matematik öz yeterliklerinin daha fazla olduğu gözlenmiştir.

Korelasyon için %10 anlamlılık düzeyinde yorumlama yapıldığında KY2'e sahip olan öğrenciler ile matematik öz yeterlikleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Fark KY2'e sahip olmayan öğrencilerin lehine gerçekleşmiştir. Yani kavram yanılığısına sahip olmayan öğrencilerin matematiğe karşı tutumlarının olumlu yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. %5 anlamlılık düzeyindeki bulguya benzer şekilde %10 anlamlılık düzeyinde de KY4'e sahip olan öğrenciler ile matematiğe karşı tutumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

3. TARTIŞMA ve SONUÇ

6. sınıf öğrencilerinin sahip olduğu kavram yanılığılarının aritmetikten cebire geçiş süreci bağlamında kategorize edilmesi ve belirlenen kavram yanılığaları ile öğrencilerin matematiğe karşı tutum ve matematik öz yeterlikleri arasında bir ilişki olup olmadığının belirlenmesi amaçlanan bu çalışmada 7 farklı kavram yanılığısı tespit edilmiştir: a) Harflerin matematikte bir anlamı yoktur b) Harfler alfabede olduğu gibi sıralanır c) Harfler sayısal konum belirtir d) Katsayısı 1 olan harfler 1'e eşittir e) Harfler nesnelere ifade etmektedir f) Harfler sayılar gibi davranmaz g) x değişkeni bir şeyin 'kat'ını ifade eder. Öğrencilerde gözlenen yanılığılar daha önce yapılmış birçok araştırma ile paralellik göstermiştir (Perso, 1992; Dede, Yalın & Argün, 2002; Soylu, 2008; Şahin & Soylu, 2011).

Cebir testindeki üçüncü soruya verilen cevaplarda hiçbir öğrencinin e harfini "elma" kelimesinin kısaltması olarak düşünmediği görülmüştür. Sekizinci soruda da benzer şekilde sadece bir öğrenci ceviz bilinmeyenine yerine 'c' değişkenini kullanmıştır. Buradan öğrencilerin harflerin aslında herhangi bir nesnenin kısaltması olmadığını bildikleri anlaşılmıştır. Çalışmanın bu sonucu Perso (1992)'nin çalışması ile örtüşmemektedir. Ancak sekizinci soruda öğrencilerin 'kat' ifadesinden dolayı değişkenin 'x' olması gerektiğini düşündükleri görülmüştür. Bu bulgular değerlendirildiğinde öğrencilerin 'x' değişkeni ile 'kat' ifadesini temsil eden çarpma

sembolünü (x) tam olarak ayırt edemedikleri söylenebilir. Bu bulgu ise Şahin ve Soyulu (2011)'nin bulguları ile örtüşmektedir.

Konu ile ilgili yapılan çalışmalar da 6. sınıf öğrencilerinde cebirsel düşünme yerine genel olarak aritmetik düşünceye sahip oldukları belirtilmektedir (Baki ve diğ., 2008; Gürbüz & Akkan, 2008; Akkan, Baki & Çakıroğlu, 2012). Yapılan araştırma sonucunda da öğrencilerin harflerin anlamı ile ilgili genellikle aritmetik düşünceye sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Araştırmanın bu sonucu çalışmalar ile paralellik sergilemektedir. Ayrıca, öğrencilerin taklitçi muhakeme yardımıyla cebirsel çözümler gerçekleştirebildikleri görülmüştür. Öğrenciler yaptıkları işlemleri taklitçi muhakeme ile gerçekleştirmeleri sebebiyle çözümleri çok fazla sorgulamadıkları belirlenmiştir.

Cebir öğrenme alanı soyutlama becerisinin kazandırılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Bu sayede öğrenciler aritmetik ifadelerden genellemelere geçiş yapmaya başlamaktadır. Ortaokul matematik öğretim programı (2013) incelendiğinde cebir öğrenme alanına 6. sınıfta "Aritmetik dizilerin kuralını harfle ifade eder; kuralı harfle ifade edilen dizinin istenilen terimini bulur." kazanımı ile giriş yapıldığı görülmüştür. Cebirsel ifadelerle ilk defa karşılaşan öğrencilerden bu kazanım kapsamında cebirin temel kavramlarından biri olan harfleri kullanılması istenmektedir. Sınıf ortamında öğrencilere harflerin ne anlama geldiği nasıl kullanılacağı ile ilgili yeterli bilgi verilmeden cebirsel düşünceyi kullanmaları beklenmektedir. Bu süreçteki hızlı geçişin öğrencilerde var olan kavram yanlışlarının bir nedeni olduğu düşünülmektedir.

Bahsi geçen kazanımın alt maddeleri arasında değişkenlerin anlamı ile ilgili sadece "Değişken kullanımının önemi ve gerekliliği vurgulanır" notu yer almaktadır. Daha sonraki kazanımlar ise değişkenleri kullanmaya yöneliktir. Kısacası cebirin kavramsal alt yapısı tam olarak oluşturulmadan öğrencilerden işlemsel bilgileri kullanmaları beklenmektedir. Doğal olarak kavramsal alt yapıyı oluşturamayan öğrenciler aritmetikten cebire geçişte problemler yaşamaktadır. Çadırılı ve Berkant'ın (2016) yaptıkları çalışma da bu düşünceyi destekler niteliktedir. Çadırılı ve Berkant'ın araştırmasına katılan öğretmenlerin yarısına yakını bahsi geçen kazanımın yerinin değiştirilip daha sonraki kazanımların arasına konulması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu sonucun ortaya çıkmasında ise altıncı sınıfa kadar sürekli sayılarla işlem yapan öğrencilerin ilk defa sembolle karşılaşmalarının konuya karşı olumsuz tutum geliştirmelerine sebep olması gerekçe olarak gösterilmiştir.

Perso (1992)'ya göre herhangi bir konuda belirli bir kavram yanlışısına sahip olan öğrenciler o konuya yönelik olumsuz tutum sergilemektedirler. Perso (1992)'nin aksine bu araştırma kapsamında yapılan istatistiksel hesaplamalar sonucunda öğrencilerin matematiğe karşı tutumu ile sahip oldukları kavram yanlışları arasında ,05 önem düzeyinde anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Kavram yanlışısına sahip olan öğrenciler ile olmayan öğrencilerin matematiğe ilişkin tutumları benzerlik göstermiştir. Bu bulgu Ekizoğlu ve Tezer (2007)'in bulguları ile paralellik göstermiştir.

Yapılan bu araştırma kapsamında, en sık yapılan kavram yanlışısına sahip olan ve olmayan öğrencilerin matematik dersine karşı sahip oldukları öz yeterlik inançları farklılık göstermiştir. Kavram yanlışısına sahip olmayan öğrencilerin o konuyu yapabileceğine olan inancı daha yüksek çıkmıştır. Kavram yanlışısına sahip olan öğrenciler ise konuya karşı kendisini yetersiz olarak görmüştür. Bu sebeple kavram yanlışısına sahip olduğu konuyu ya da durumu başaramayacağını düşünmüştür. Öğrencilerin sahip oldukları bu düşünce onların başarısını olumsuz yönde etkilemektedir. Altun (2005)'un da ifade ettiği gibi öğrencilerin matematik

dersine ilişkin öz yeterlik algıları ile matematik başarıları arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

4. ÖNERİLER

Araştırmanın 40 kişilik çalışma grubu ile gerçekleştirilmesi ve uygulama süresindeki zamanın sınırlı olması nedeniyle öğrencilerin düşünceleri altında yatan nedenlerin neler olduğu araştırılmamıştır. Belirtilen nedenler daha sonra yapılacak çalışmalarda göz önüne alınarak daha kapsamlı ve detaylı analizlerle durum ortaya konabilir.

Dede ve Argün (2003)'ün yapmış olduğu çalışma ile sadece öğrencilerin değil geleceğin öğretmeni olan öğretmen adaylarının da harf sembollerin farklı kullanımları hakkında yetersiz ve eksik bilgiye sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Öğretmenlerin harflerin anlamını öğrencilere tam olarak kavratılabilmesi için öncelikle kendilerinin bu kavramı özümsemeleri önem taşımaktadır. Öğretmenlerde var olan kavram yanlışlarının giderilmesi üzerine çalışmalar ve bunların öğrenci üzerindeki etkileri araştırılabilir. Ayrıca, öğretim sürecinin çalışma yapıları (Akkaya & Durmuş, 2010), elektronik tablo (Turan, 2013), gibi dersi daha eğlenceli, renkli hale getiren materyallerle desteklenmesi uygun olabilir.

Toprak (2011)'in yapmış olduğu çalışma da aritmetikten cebire kademeli geçişi sağlayan ders planlarının etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple öğrencilerin aritmetikten cebire kademeli olarak geçişini sağlayacak ders planları tasarlanması ve böylelikle cebir konusuna tam olarak girmeden önce aritmetik ile cebir arasındaki ilişkinin öğrencilere doğru bir şekilde aktarılmasının uygun olduğu düşünülmektedir.

Toplumumuzda öğrenci başarısı genel olarak matematik başarısı olarak algılanmaktadır. Matematikten başarısız olan öğrenciler tüm derslerinde başarısız gibi düşünülmektedir. Toplumun bu tutumu öğrenciler üzerinde baskı oluşturmaktadır. Dolayısıyla öğrenciler matematikten korkarak onu sevmemektedirler ve matematiği başarabileceklerine olan inançlarını yitirerek kendilerini yetersiz hissetmektedirler. Öğretmenler öğrencilerin üzerindeki bu baskıyı azaltmak amacı ile ders içeriklerini düzenleyebilirler. Oyun ve müzik gibi eğlenceli aktivitelerin matematiğe entegre edildiği dersleri alan öğrencilerin matematiğe daha fazla ilgi duyacağı ve onu seveceği düşünülmektedir (Gençdoğan, Gülerüz, Sırmacı & Gülbahçe, 2005; Tural, 2005; Çankaya & Karamete, 2008; Yücel & Koç, 2011; Feng, Suri & Bell, 2014; Yağışan, Köksal & Karaca, 2014).

Kaynakça

Akkan, Y., Çakıroğlu, Ü. ve Güven, B. (2008). Öğrencilerin cebir öğrenme alanında sahip oldukları bazı hata ve kavram yanlışları. *Journal of Educational Sciences & Practices*, 7(13), 55-74.

Akkan, Y., Baki, A. ve Çakıroğlu, Ü. (2012). 5 - 8. sınıf öğrencilerinin aritmetikten cebire geçiş süreçlerinin problem çözme bağlamında incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(43), 01-13.

Akkaya, R. ve Durmuş, S. (2006). İlköğretim 6-8. sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanındaki kavram yanlışları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(31), 1-12

Akkaya, R. ve Durmuş, S. (2010). İlköğretim 6.sınıf öğrencilerinin cebir öğrenme alanındaki kavram yanlışlarının giderilmesinde çalışma yapraklarının etkililiği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(27), 7-26

Akkoyunlu, B. ve Kurbanoglu, S. (2003). Öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı ve bilgisayar öz yeterlik algıları üzerine bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 1-10.

Altun, S. (2005). *Öğrencilerin öz düzenlemeye dayalı öğrenme stratejilerinin ve öz yeterlik algılarının öğrenme stilleri ve cinsiyete göre matematik başarısını yordama gücü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Baki, A. vd. (2008). Aritmetikten cebire geçişte problem çözme stratejileri. (Poster). 8. *Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, Bolu.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*, New Jersey: Prentice Hall.

Bayturan, S. (2004). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin matematik başarılarının matematiğe yönelik tutum, psikososyal ve sosyodemografik özellikleri ile ilişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Brousseau, G. (2002). *Theory of didactical situations in mathematics, 1970-1990*. Dordrecht, Boston: Kluwer Academic Publishers.

Bryman, A. (2006). Editorial. *Qualitative Research* 6:1, 5–7. Coxon, T. (2005) Integrating qualitative and quantitative data: What does the user need? *Qualitative Social Research* 6:2

Carpenter, T.P. ve Levi, L. (2000). Developing conceptions of algebraic reasoning in the primary grades. Research report.

Cornu, B. (1991). Limits. In D. Tall (Edit.), *Advanced Mathematical Thinking*. Boston: Kluwer academic publishers.

Çadırlı, G. ve Berkant, H. (2016). Altıncı sınıf matematik dersi cebir öğrenme alanının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi ve geliştirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 241-254.

Çankaya, S. ve Karamete, A. (2008). Eğitsel bilgisayar oyunlarının öğrencilerin matematik dersine ve eğitsel bilgisayar oyunlarına yönelik tutumlarına etkisi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2).

Dede, Y., Yalın, H. İ. ve Argün, Z. (2002). İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin değişken kavramının öğrenimindeki hataları ve kavram yanlışlıkları. *V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, 16-18.

Dede, Y. (2005). Değişken kavramı üzerine. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 13(1), 139-148.

Ekizoğlu, N. ve Tezer, M. (2007). İlköğretim öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ile matematik başarı puanları arasındaki ilişki. *Cypriot Journal of Educational Sciences*, 2(1), 43-57.

Feng, S., Suri, R. ve Bell, M. (2014). Does classical music relieve math anxiety? Role of tempo on price computation avoidance. *Psychology & Marketing*, 31(7), 489-499.

- Gençdoğan, B. vd. (2005). İlköğretim öğrencilerinin müzik zekâsı ile matematik tutumu arasındaki ilişkiler. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (11).
- Goodson-Espy, T.J. (1998). The roles of reification and reflective abstraction in the development of abstract thought: Transitions from arithmetic to algebra. *Educational Studies in Mathematics*, 36(3), 219-245.
- Gürbüz, R. ve Akkan, Y. (2008). Farklı öğrenim seviyesindeki öğrencilerin aritmetikten cebire geçiş düzeylerinin karşılaştırılması: Denklem örneği. *Eğitim ve Bilim*, 33(148), 64-76.
- Jäder, J., Sidenvall, J. ve Sumpter, L. (2017). Students' mathematical reasoning and beliefs in non-routine task solving. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 15(4), 759-776. doi: [10.1007/s10763-016-9712-3](https://doi.org/10.1007/s10763-016-9712-3)
- Katrançı, Y. (2009). Cinsiyet, yaşam standardı ve matematik başarısı ile matematiği yönelik tutum arasındaki ilişki. *XVIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 1-3.
- MacGregor, M. ve Stacey, K. (1997). Students' understanding of algebraic notation: 11–15. *Educational Studies in Mathematics*, 33(1), 1-19.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Beverly Hills: Sage Publications.
- Ortaokul Matematik Dersi (5, 6, 7, ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı (2013). Milli Eğitim Bakanlığı. Ankara.
- Özder, E. (2008). *İlköğretim 6. sınıfta görsel sanatlar dersi ile desteklenen matematik öğretiminin öğrenci tutumları ve başarılarına etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Perso, T. (1992). *Using diagnostic (conflict) teaching to overcome misconceptions in algebra*. The Mathematical Association of Western Australia.
- Rosnick, P. (1999). Some misconceptions concerning the concept of variable. B. Moses (Eds.), *Algebraic thinking, grades 9-12: Readings from NCTM's school based journals and other publications* (pp. 313-315), Reston, Va:NCTM.
- Sasman, M. L. L. ve Olivier, A. (1997). Reconceptualising school algebra, algebra rationale.
- Soylu, Y. (2008). 7. sınıf öğrencilerinin cebirsel ifadeleri ve harf sembollerini (değişkenleri) yorumlamaları ve bu yorumlamada yapılan hatalar. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 237 -248
- Stacey, K. ve Macgregor, M. (1997). Building foundations for algebra. *Mathematics in the Middle School*, 2(4), 252 – 260.
- Stacey, K. ve Macgregor, M. (2000). Learning the algebraic method of solving problems. *Journal of Mathematical Behaviour*, 18(2), 149-167.
- Şahin, Ö. ve Soylu, Y. (2011). Mistakes and misconceptions of elementary school students about the concept of 'variable'. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 15, 3322-3327. doi: [10.1016/j.sbspro.2011.04.293](https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.04.293)

- Toprak, Z. (2011). *Aritmetikten cebire geçişi sağlayacak etkinliklerin tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman.
- Tural, H. (2005). *İlköğretim matematik öğretiminde oyun ve etkinliklerle öğretimin erişimi ve tutuma etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Turan, P. (2013). *Değişken kavramının öğretimi sürecinde elektronik tablo kullanımı: Bir öğretim deneyi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir
- Umay, A. (2001). İlköğretim matematik öğretmenliği programının matematiğe karşı özyeterlik algısına etkisi. *Journal of Qafqaz University*, 8(1), 1-8.
- Van Amerom, B. (2002). *Reinvention of early algebra: Developmental research on the transition from arithmetic to algebra*. Yayınlanmamış doktora tezi, University of Utrecht, The Netherlands. Url: <https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/874/full.pdf?sequence=18&isAllowed=y>
- Yağışan, N., Köksal, O. ve Karaca, H. (2014). İlkokul matematik derslerinde müzik destekli öğretimin başarı, tutum ve kalıcılık üzerindeki etkisi. *İdil*, 3 (11), 1-26.
- Yenilmez, K. ve Özabacı, N. Ş. (2003). Yatılı öğretmen okulu öğrencilerinin matematik ile ilgili tutumları ve matematik kaygı düzeyleri arasındaki ilişki üzerine bir araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(14), 132-146.
- Yücel, Z. ve Koç, M. (2011). The relationship between the prediction level of elementary school students' math achievement by their math attitudes and gender. *Elementary Education Online*, 10(1), 133-143.
- Wang, X. (2015). The Literature review of algebra learning: focusing on the contributions to students' difficulties. *Creative Education*, 6(2), 144-153. doi: [10.4236/ce.2015.62013](https://doi.org/10.4236/ce.2015.62013).

EK

HARFLERİN ANLAMI HAKKINDA KAVRAM YANILGISI TESTİ

AÇIKLAMA: Sevgili arkadaşlar aşağıda verilen soruları dikkatlice okuyarak cevaplarınızı nedenleri ile birlikte açıklayınız. Soruları boş bırakmayınız. Katılımınızdan dolayı teşekkür ederim.

1) $b - 2$ ifadesindeki “b” için ne söyleyebilirsiniz? Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız.

a) $b = 1$ b) Hiçbir anlamı yoktur

c) Bilinmeyendir   d) $b = 2$

.....

2) $a = 5$ ve $b = 6$ ise $c = ?$ Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız.

a) Neye eşit olduğunu bilemeyiz   b) 7

c) Hiçbir anlamı yoktur d) 1

.....

3) $7e - 2e$ işleminin sonucu aşağıdakilerden hangisidir? Lütfen nedeninizi açıklayınız.

a) 5 elma b) $5e$

c) 25'e eşittir d) 5

.....

4) $8 + c$ ifadesi aşağıdakilerden hangisine eşittir? Verdiğiniz cevabın nedenini açıklayınız.

a) 9'a eşittir b) 8 ceviz

c) $8 + c$ d) Hiçbiri

.....

5) $K = 1$ ve $M = 3$ ise $L = ?$ Verdiğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız.

a) Neye eşit olduğunu bilemeyiz b) 2

c) Hiçbir anlamı yoktur d) 5

.....

6) $a + b + c$ ifadesi aşağıdakilerden hangisine eşittir? İşaretlediğiniz cevabın neden doğru olduğunu düşünüyorsunuz. Açıklayınız.

a) 6 b) Neye eşit olduğu bilinemez

c) Herhangi üç sayı sırayla toplanmış d) 3

.....

7) $2a^4 = 24$ ise a için ne söyleyebiliriz? Lütfen nedeninizi açıklayınız.

a) $a = 3$ b) $a = 0$ c) $a = 1$

d) a'nın neye eşit olduğu bilinemez

.....

8) "Bir torbadaki cevizlerin sayısının 2 katının 5 fazlası" ifadesini cebirsel olarak nasıl gösterebiliriz? Nedeninizi açıklayınız.

a) $2c + 5$ b) $2a + 5$

c) $2x + 5$ d) Hepsi

.....

OSMANLI DEVLETİ VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE İLKÖĞRETİMİN TARİHİ GELİŞİMİ

Doç.Dr. Yüksel KAŞTAN

Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü

Neslihan DEMİREL

Öz

19. yüzyılda Avrupa'da eğitim kurumlarının önemi giderek artmaya başlamıştır. Sanayi Devrimi sonrasında kırsal alandan kent merkezlerine önemli bir göç yaşanmıştır. Kent merkezlerinde oluşan nüfusun melek edinmesinde eğitim kurumları önemli bir işlev kazanmıştır. Doğal olarak bu süreçte ilköğretim kurumları önemini artırarak aileler ve devletler öğrencilerin mutlaka bu öğrenimi yapmasını talep etmişlerdir. İşte bu bağlamda Osmanlı Devleti de modern anlamda eğitim kurumlarını yeniden yapılandırma sürecine girmiş ve zorunlu eğitimin ilk uygulamaları II. Mahmut döneminde başlamış, cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.

Çağımızda gelişen bilimin ve teknolojinin ışığında eğitimin insanlık için önemi daha da iyi anlaşılmaktadır. Çünkü devletlerin ve çeşitli toplulukların medeniyet seviyesi, kalitesi, başarısı, gelişmişlik düzeyi, üreticiliği gibi önemli meselelerin odak noktasından eğitim geçmektedir. Eğitim artık sadece üst düzeydeki seçilmiş insanlara sağlanan bir imkân olmaktan çıkmış, toplumda yaşayan her bireyin hakkı olarak görülerek, devletler tarafından zorunlu kılınmıştır.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nde ilköğretim alanında yapılan çalışmalar ve gelişmeler incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, öğretim, tarih, Osmanlı Devleti, Türkiye.

HISTORICAL DEVELOPMENT OF PRIMARY EDUCATION IN THE OTTOMAN STATE AND REPUBLIC OF TURKEY

Abstract

In the nineteenth century, the importance of educational institutions in Europe began to increase. After the Industrial Revolution, significant migration took place from the rural area to the urban centers. Educational institutions have gained an important function in the acquisition of the angel in the urban centers. Naturally, in this process, primary education institutions have increased their importance and parents and states have demanded that their students make this learning. In this context, the Ottoman State has also entered the process of restructuring education institutions in the modern sense and the first applications of compulsory education II. It started in the period of Mahmut, continued in the republic period.

The significance for humanity, educated in the light of science and technology in our times, is even better understood. This is because the education of the states and the various communities

focuses on important issues such as the level of civilization, quality, success, level of development, production. Education is no longer merely an opportunity for elected people in the upper echelon, and is imperative for states to see, as the right of every individual living in society. In this study, studies and developments in the last period of the Ottoman State and in the primary education field in the Republic of Turkey have been examined.

Keywords: Education, education, history, Ottoman State, Turkey.

GİRİŞ

Eğitim denince akla ilk önce aile gelir. Zira toplumun en küçük yapı taşı ve çocuğun adeta formatının atıldığı yer ailedir. Ailelerin birleşmesinden sülale ve daha üst toplumsal yapılar meydana gelir. Buna göre ilk zamanlarda çocuklar gözlem yoluyla, daha sonra deneme yanılma, gösteri, gösterip yaptırma, anlatım ve uygulama gibi yöntemlerle daha çok önceleri aileye yardım, sonra ise kendi kendine yatabilmek için eğitilir. Bu dönemde güvenlik, hayatını sürdürme, aile kurma önemlidir. Devletlerin ortaya çıkışı ile birlikte erkin kendini koruma, yeni yerler alma, devlet işleyişini sürdürme (yönetim, asayiş, adalet, inanç) amacıyla okullar açmaya başlar. Formal eğitim daha çok yönetim tarafından toplumun tümünü kapsayan değil sadece seçilmiş kişilere verilir. Birey inanişla, görgü kuralları ve ahlakla ilgili eğitimi çevresinden alır.

Bahsedilen yapı sanayi devrimine kadar devam etmiştir. Sanayi devrimi sonrasında kent nüfusu artmaya başlamış, aristokrasi ile dini kurumların toplum üzerindeki etkisi azalmıştır. Bu dönemde toplum ihtiyaçlarının değişmesi, artması yeni meslek alanlarını ve bu alanlarda uzmanlaşmayı beraberinde getirmiştir. Fransız İhtilali sonrasında başlayan uluslaşma sürecinde artık devlet içinde dil, tarih ve ülkü birliğini sağlayabilmek amacıyla eğitim tüm vatandaşlar için devletin görevi arasına girmiştir. Burada amaç bireyler devletin amaçları doğrultusunda iyi bir vatandaş olması, bunun yanında bir meslek edinerek üreten ve devlete vergi veren kişi olarak yetiştirilmesidir. Çocuk ailelerin eğitimi ile değil devletin kendi geleceği yönünde verdiği eğitimle yetişmeye başlar. Zaman içerisinde okullara kızların da artarak gelmesiyle kız okulları, erkek okulları, karma okullar açılır. Uzun dönem Avrupa'da eğitim kurumları kiliselerin kontrolünderken bir süre sonra kilise okulları ile devlet okulları ayrışır, kilise okulları toplumda marjinalleşirken devlet okulları genelleşir.

Sanayi Devrimi sonrasında Avrupa'da başlayan ilerleme nedeniyle gelişmek isteyen ülkeler ile siyasi bütünlüğünü oluşturmak isteyen veya korumak isteyen ülkeler devlet eliyle eğitim kurumları açmaya başlar. Anayasal devlet düzeni, sanayileşme, liberal ekonominin toplum üzerindeki ağır baskısı sonucu başlayan sosyalizm hareketi ve daha sonraki sosyal demokrasi kavramı gibi gelişmeler artık devletlerin anayasalarında eğitim devleti yükümlülükleri arasına girmiştir (Başarı ve Parman, 2009: 31-34).

Mitchell'in okul tanımında modern yaşam tarzı, uygarlık ölçütlerine sahip kültürlü bireylerin ulus devlet modeli içinde yetişmesi şeklindedir. Bir devletin kurulabilmesi için siyasal, ekonomik ve kültürel olarak örgütlenebileceği belirli bir topluma ihtiyacı vardır. Hobsbawm bunu Polonya'nın kurtuluşunu sağlayanlardan Albay Pilsundski'den alıntılıdığı bir sözle "devleti yaratan millet değil, milleti yaratan devlettir" ifade etmiştir. Söz konusu milleti oluşturmanın en etkili araçlarının başında eğitim kurumları gelir. Bu nedenle ülkelerde ilköğretim kurumları zorunlu ve parasızdır (Mitchell, 2001: 132).

Çağımızda gelişen bilimin ve teknolojinin ışığında eğitimin insanlık için önemi daha da iyi anlaşılmaktadır. Çünkü devletlerin ve çeşitli toplulukların medeniyet seviyesi, kalitesi, başarısı, gelişmişlik düzeyi, üreticiliği gibi önemli meselelerin odak noktasından eğitim geçmektedir. Eğitim artık sadece üst düzeydeki seçilmiş insanlara sağlanan bir imkân olmaktan çıkmış, toplumda yaşayan her bireyin hakkı olarak görülerek, devletler tarafından zorunlu kılınmıştır. Zorunlu eğitimin gelişimi daha Osmanlı Devleti zamanında II. Mahmut döneminde başlamış olup günümüze kadar gelişmiştir. Eğitim sistemimizde yeni uygulamalar ile zorunlu eğitim, ilköğretimden sonra ortaöğretimi de dâhil ederek uygulamaya geçirilmiştir.

Dünyada çok hızlı bir şekilde bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler, fertlerin ihtiyaçlarında da farklılaşmalar meydana getirmektedir. Bu bağlamda çağı yakalayabilmek amacıyla gelişen teknolojinin hızına davranış olarak adapte olabilecek bireylerin yetiştirilebilme ihtiyacı ülkelerin eğitim sistemlerini yeniden gözden geçirmelerine neden olmaktadır (Erginer,2006). Bu kapsamda herkese eşit eğitim şansı verilebilmesi için öncelikle kaynaklara ulaşabilme veya onlardan eşit bir şekilde faydalanabilme söz konusu olmaktadır. Buna göre bir ülkede yönetimin her kişiye eşit bir şekilde eğitim imkanı sağladığı ve her kişinin bu fırsattan yararlandığı bir ortamda eğitimde fırsat eşitliği sağlanmış olur (Tunç,1969:16).

İlkokullar Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali sonrasında Avrupa’da ülke içinde dil, tarih ve ülkü birliği sağlayarak, uluslaşma, devletin görevlerini yerine getirecek, ideolojini devam ettirmesi, devlete iyi bir vatandaş olması, kendi hayatını şekillendirmesi amacıyla öğrencilerin gittikleri okullardır. Burada hedef ülke olarak bütün çocuklara eğitim vermektir. Bu amaçla ülkede 7-14 yaş arası nüfus için farklı türlerde okullar açılmaktadır.

OSMANLI DEVLETİ’NDE İLKÖĞRETİMİN TARİHİ GELİŞİMİ

a.Klasik Dönem

Osmanlı Devleti’nde klasik dönemde eğitim medreselerde, vakıflara bağlı sıbyan okullarında, kiliselerde, havrada ve Enderun’da verilir. Türk eğitim tarihinde ilkökul olgusu çok öncelere dayanır. Ülkede ilk önce medreselerle öne çıkan okul olgusu Fatih Sultan Mehmet zamanında düzenli bir forma sokularak külliyele kurulmuştur. Bu külliyele çerçevesinde Dar-üt Talim adı verilen ilkökullar açılmıştır. Kanuni zamanında da medreselerin içinde sıbyan okulları kurulmuştur. Bu okullar İslam medeniyeti geleneğindeki "küttab" adlı okulların devamı niteliğindedir. Sıbyan mektepleri külliyelelerin içerisinde yer alır. Külliye olmayan yerlerde ise camilerin yanında ayrı bir yapı olarak bulunur. Her mahallede her köyde her semtte açılmıştır. Eğitim vakıf sistemi yoluyla parasız yürütülür. Eğitim karma olabildiği gibi kız ve erkekler için ayrı uygulama yapılıır. Öğretmenler imam, müezzin ya da okuma yazma bilen kişiler olabilirdi. Çalışma sistemleri vakfiyelerde belirtilmesine rağmen genelde pek çok açıdan benzer özellik taşırlar. Sıbyan Mekteplerinde temel prensip çocuklara okuma yazma, dört işlem ve İslami bilgiler öğretmektir. Sıbyan mektepleri bazen padişahlar, bazen de valide sultanlar, paşalar, hayırsever kişilerce yaptırılmıştır. Bu tür okullar daha ziyade büyük şehirlerde yer alırlar (Erkul,1997:118-119).

Sıbyan okullarının çocuklara Kur’an okutmak, namaz kılma şeklini, okunacak ayet ve duaları öğretmek, yazı yazmayı bilmek gibi üç temel amacı vardır. II. Beyazid adını taşıyan caminin yanına bir okul yaptırmıştır. Okulun vakfiyesinde “mektephanede muallim ve halife olanlar talimi kelamı kadim ve Kur’anı azim ederler” yazısından da bu okulların çocuklara Kur’an

okunmasını esas amaç edindiği anlaşılmaktadır. Bu tür okullar bu şekilde Tanzimat dönemine kadar devam eder.

b.II.Mahmut Dönemi

Sıbyan mektepleri ile ilgili ilk düzenleme II.Mahmut tarafından 1824 tarihinde yayınlanan Talimi Sıbyan fermanı ile olmuştur. Bu fermanla çocukların ergenlik çağına gelmeden önce sıbyan okullarına gitmeleri mecbur tutulmuştur. Çocuklar okula gitmeden işe verilmemeleri, esnafın bu çocukları yanlarına çırak olarak almamaları gerekmektedir. Bu özelliği ile ferman ilköğretimdeki ilk kapsamlı yenileşmeyi sağlamıştır.

Osmanlı döneminde uzun yıllar ihmal edilen ilkokullar 19. Yüzyılın başlarından itibaren önem kazanmıştır. İlk kez II. Mahmut döneminde ilkokulların parasız ve zorunlu olması 1826 yılında yayınlanan bir ferman ile duyurulmuştur. Bu dönemde çocuklara okutulacak derslerin Kuran, sonra her çocuğun yeteneğine göre Tecvit, İlmihal ve Risaleler, İslam'ın Şartları ve Din dersleri olduğunu görülmektedir. Bu dönemde ilk defa ilkokul zorunlu hale getirilmesine rağmen bu ilkokul daha sonraki Avrupa tarzında açılan ilkokullardan olmayıp medrese eğitiminin ilk kısmını oluşturmaktadır (Üstün,2000: 87).

Meclisi Umuru Nafia 1838 yılında yeni bir eğitim raporu hazırlamış ve buna göre yeni açılacak olan okullar modern ve Avrupa tarzında olacağı yer almıştır. Batı tarzı okulların açılması vakıflardan alınarak bakanlığa bağlı kurumlar haline getirilmiştir. Böylece ilk modern anlamda eğitim alanında teşkilatlanma bu dönemde başlamıştır. Mekatibi Rüşiye Nezareti açılması düşünülen ortaokulların yönetimini üzerine alacak bir genel müdürlük olarak kurulur. Bu dönemde sıbyan okulları için hocaların mesleki ve diğer durumlarının incelenmesi, bunlardan çocuk eğitimine uygun olmayanların bu okullardan uzaklaştırılması, öğrencilerin sınıflara tasnif edilmesi, her derecedeki sınıfta farklı derslerin okutulması, yoksul öğrenciler için yatılı okulların açılması, sıbyan okullarının ikiye ayrılarak farklı programların yer alması, öğrencilerin devam mecburiyetine tabi tutulması, okuma zorunluluğunun mahalle mekteplerinde dört, büyük medreselerde beş yaşından başlaması gibi önemli kararlar alınmıştır.

c.Tanzimat Dönemi

II. Mahmut Dönemi'nde eğitim alanında gerçekleştirilen ıslahatlar Tanzimat Dönemi'nde de devam eder. Bu dönemde Avrupa'dan örnek alınan yeni eğitim modelleri ve teknikleri üzerinde durularak bu kapsamda çeşitli düzenlemelere gidilir. Önceleri medreselerde İslam dininin mihverinde gerçekleşen eğitim artık giderek daha dünyevi ve seküler olmaya başlar. İlköğretimde birçok yeniliğe Tanzimat Dönemi'nde gidilir (1839-1876). 1845 yılında Meclisi Maarifi Muvakkati oluşturulur. İlk ve ortaokul kademelerinde duyulan ihtiyaç tespit edilerek öğretim ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç kademeye ayrılır. İlköğretimi sürdüreceği olan sıbyan mekteplerini yenileme, orta öğretimin gerçekleşeceği rüştiyeleri açma, geliştirme, yüksekokul derecesinde de Darülfünunu açma kararı alınır. Bu kapsamda Daimi Meclisi Maarif'in kurulma kararı alınır. 1847 yılında çıkartılan bir talimatla sıbyan mekteplerinin süresi dört yıl olarak tespit edilir. Daha sonra çocukların iki yıl süreli olan Rüştiyelere devam etmesi mecbur tutulur. Bu şekilde ülkede ilk defa altı yıllık zorunlu ilköğretim şartı getirilir. Öğretmenlerin denetlenmesi ve kendilerine rehberlik edilmesi amacıyla müfettişlerin görevlendirilmesi karar alınır. Rüştiyelerde okutulacak derslerin kitaplarının hazırlanması amacıyla 1851 yılında Encümeni Daniş isimli bir kurum oluşturulur (Koçer,1974:53; Gülcan ve diğer,2003:5-7).

Osmanlı Devleti eğitim alanında yenilikler yaparken Avrupa tarzında eğitim veren kurumlar kurar. Tanzimat Döneminde eğitim devletin bir görevi olarak kabul edilir, halkın eğitimi devlet ve hükümetin sorumluluğuna girer (Sakaoğlu, 1991, 71-72). 1851 yılından 1856 Islahat Fermanı'na kadar ülkede rüştiyelerin açılmasına önem verilir (Kodaman, 1991, 14). 1857 yılında Meclisi Maarifi Umumiye adlı teşkilat kurulur (Koçer, 1974:55). Bu kuruluşun çabaları ile Tanzimat Okulları ismiyle yeni bir eğitim öğretim kurumunun açılması ve yaygınlaştırılması sağlanır. Buna göre bu okullar medreseye veya bir vakıfa bağlı olmayıp bir meclisle birlikte bir bakanlığa bağlanır (Kodaman, 1991, 478-479). 1862 senesinde ilköğretimde yeni düzenlemeler devam eder. İstanbul'da merkez olarak tespit edilen 12 okul ile çevredeki 36 okulda yeni kuralların uygulanmasına başlanarak bir kısım öğretmenlere aylık bağlanır. Bir yıl sonra 1860'te ilköğretimin mecburi olduğu yeniden ilan edilir. 1866 yılında Maarifi Umumiye Nezareti kurulur ve 1869 yılında Maarifi Umumiye Nizamnamesi çıkarılır (Ergin,1942:43; Koçer,1974:56; Büyükkarcı,1996:93).

Bu nizamname ile o güne kadar düzensiz, belirli bir sistemi olmayan, günübirlik ihtiyaçlar çerçevesinde gerçekleşen kurumlaşmalar artık belirli kurallara bağlanarak ülkede eğitim ve kültürle ilişkili konular 189 maddeden mürekkep bu nizamnamenin kuralları doğrultusunda yürütülmeye başlanır (Ergin, 1942:43; Büyükkarcı, 1996:94). Böylece ülkede modern ve milli eğitimin temelleri atılarak eğitim devletin görevleri arasında kabul edilir. Ayrıca Tanzimat döneminde elde edilen haklarla okullar açmaya başlayan azınlıklar ve yabancıların Batı tarzında açtıkları okullar ile geleneksel tarzdaki Osmanlı'nın eğitim kurumları arasında ortaya çıkan çatışmanın bu nizamname ile giderilmeye çalışılır. Nizamname ile ülkede okul açma bir takım koşullara bağlanarak azınlıklar ile yabancıların eğitim yolu ile gerçekleştirdikleri faaliyetleri denetim altına alınmaya çalışılır (Cicioğlu,1985:13-15; Gök,1999:4).

Nizamnameye göre ilköğretim mecburidir. İlköğretim sıbyan (Anaokulu ve Temel Eğitim), mahalle ve köy okulları olarak yer alır (3- 35. Maddeler). Buna göre ülkede her mahalle ve köyde en az bir ilkokul yer alacaktır. Müslim ve Gayrimüslim karma yerleşim yerlerinde Müslim ve Gayrimüslim okulları ayrı olacaktır (Karakaş,2000:758). Buralarda açılacak olan okullarda inşaat, tamirat, öğretmen ücreti ve diğer harcamalar mahalle veya köy halkınca karşılanacak, öğrenim süresi dört yıl olacaktır (Vahapoğlu,2005:82-84). Eğer bir köy veya mahallede iki ilkokul varsa bunlardan biri kız öğrenciler için ayrılacak, okulda görev alacak öğretmen ve dikiş ustaları bayan olacaktır (Sakaoğlu,1991:84). İlköğretimde kızların 6-10, erkeklerin 7-11 yaşlarının sonuna kadar okula devam mecburiyeti vardır (Büyük Larousse, 1995:11228).

Tanzimat Dönemi eğitimcileri çocuklara dini eğitim yanında Batı tarzı milli ve çağdaş eğitimin verilmesini savunurlar. 1869 senesinden itibaren ülkede geleneksel sıbyan mekteplerine paralel iptidai mektep, usulü cedide mektepleri isimleriyle yeni okullar açılır ve bu okullarda Batı tarzı yeni öğretim usulleri uygulanmaya başlanır. Böylece sıbyan mektepleri usulü cedit anlayışı ile kendini yeniler. Sıbyan mektepleri de müfredatında değişikliğe giderek tarih, coğrafya, hesap dersleri ilave edilir. Ayrıca sınıflarda öğrenci sırası, kara tahta, tebeşir, harita, yerküresi, öğretmen kürsüsü gibi ders araç gereçleri kullanılmaya başlanır. Ülkede usulü cedit hareketi ile İptidai Okullar ve geleneksel tarzdaki Sıbyan Mektepleri olmak üzere iki farklı okul tipi olur. Usulü Cedit uygulaması ilk olarak 1873 yılında Nuruosmaniye Camii'nde yer alan iptidai mektebinin örnek haline getirilmesiyle başlar (Mutlu,1999:8).

Osmanlı Devleti'nde okullar genel ve özel olarak ayrılırlar. Genel okulların denetim ve idaresi devlete aitken özel okulların denetimi devletin bilgisi dâhilinde şahıs veya cemaatlere aittir (Sarioğlu,2002:20). Nizamnameye göre 500 haneden fazla olan yerleşim yerinde halk Müslüman ise Müslüman, Hıristiyan ise Hıristiyan, karma ise yarı ayrı iki ortaokul açılacaktır. Şayet Müslüman ve Gayrimüslim nüfus karma ise bunlardan birinin okul açabilmesi için en az 100 hanelik nüfusa sahip olması gerekir (Sarioğlu,2002:21). Büyük şehirlerde halk Müslüman ise Müslüman, Gayrimüslim ise kendi dini veya etnik kökenine göre ayrı ayrı, karışık ise sadece kızlar için ayrı ortaokulu açacaklar ve bu okulların öğretmenleri kadın olacaktır (Büyükkarcı,1996:93). İlkokullardaki gibi ortaokullarda da din dersi ile fen bilimleri dersleri he milletin kendi dili ile öğretilmektedir (Sarioğlu,2002:22).

1869 tarihli Maarifi Umumiye Nizamnamesi ile eğitim alanında çok önemli yenileşmelere gidilmesine rağmen ilkokul sayısındaki artışın nüfusa göre yetersiz kaldığı, programların iyi işlemediği, öğretmenlerin yetersizliği gibi konular tartışılmaya başlanır. Bu tartışmalar 10 Haziran 1867 tarihinde Eğitim Nazırı Saffet Paşa'nın nizamnameye eklediği düzenlemelerle giderilmeye çalışılır. 1872 yılında ilkokullarda ders kitapları yeniden düzenlenir, 1873 yılında ise eğitim alanında konuların düzenlenmesi amacıyla bir komisyon kurulur (Sezer, 1999).

Medreseler Avrupa'da başlayan bilimsel değişimler ile Sanayi İnkılabı sonrasında ortaya çıkan yeni disiplinlere yabancı kalması nedeniyle giderek daha çok dini eğitim kurumları olarak algılanmışlardır. Azınlıkların ve yabancıların açtıkları ile devletin açtığı okullar daha çok modern okul olarak algılanmıştır. Tanzimat Dönemi ile beraber ülkede devlet okullarının, Islahat Fermanı sonrası azınlık ve yabancı okulların hızla açılmaya başlanması ile ülkede eğitim kurumları tek çatıdan yönetilme ihtiyacı doğmuş ve giderek bu alanda çalışmalar yapılmıştır (Kocabaşoğlu, 2000).

1856 yılında yayınlanan Islahat Fermanı ile devletin gözetim ve denetimde yabancı devletlere ve azınlıklara eğitim alanında kendi okullarını açma hakkına sahip olurlar. Gayri Müslim çocuklar Müslüman okullarına girebilecekler, azınlıklar eğitim alanında bağımsız hareket edebileceklerdir. Tanzimat döneminde Müslüman ve Gayrimüslim çocukların bir arada eğitim görebilecekleri lise düzeyinde okullar açılmaya başlanır (Kodaman,1988:15-18; Kocabaş,2002:129).

d. II. Abdülhamit Dönemi

Osmanlı Devleti'nde ilk defa 23 Aralık 1876 tarihinde II. Abdülhamit'in Kanunu Esasi'yi ilan etmesi ile anayasal döneme geçilir. Anayasaya göre herkes eğitim öğretimini özgürce ve parasız yapabilecektir. Devlet içinde Gayrimüslimler ile yabancı devletlerin eğitim öğretim faaliyetlerine dokunulmayacak, ilköğretimin ilk kademesi Osmanlı tebaası için zorunlu olacaktır. Anayasada eğitim öğretimle ilgili üç temel eğitim maddesi yer alır. 119 madde ve 13 fasıldan oluşan anayasanın 15.maddesi "Her Osmanlı vatandaşının genel ve özel öğretim hakkında sahip olduğunu", 16. Maddesi "Her okul türünün devletin denetimine tabi tutulacağı ve inanç işleri ile ilgili eğitim dışında, Osmanlı uyruklarının eğitiminde eşitlik sağlanması karar bağlanmıştır" denmektedir. 1876 yılında 34 maddeden oluşan bir İptidai Talimatnamesi yayınlanır. Talimatnamede her kırk haneli mahallede eğitim öğretim meclislerine, okulların yönetimine, alınacak vergilere, başarısız ve devamsız öğretmenlerin görevden alınması gibi konular yer alır.

Bu meclisin ilköğretimin geliştirilmesi, sıbyan mekteplerinin kurulması, bu okulların idaresi, eğitim öğretim işlerinin yürütülmesi, giderlerinin karşılanması, öğretmenlerin atanması gibi görevleri yer alır. Bu meclislere mahalle halkı da iştirak eder ve meclis adeta bir mütevellî heyeti gibi çalışır. Meclis ayda iki defa toplanarak şubelerin çalışmalarını değerlendirecek ve halkı da yanına alarak problemlere çözüm arayacaktır. Talimatname ile yürürlüğe giren bu meclisler kendinden bekleneni verememiş, sadece II. Abdülhamit döneminde uygulanmıştır. Said Paşa 1878-1879 öğretim yılında eğitim alanında iki yeni rapor hazırlar. Bu raporlarda vilayetlerdeki eğitim kurumlarının genişletilmesi, ilköğretim giderlerinin halktan tedarik edilmesi ve ortaokul programına Fransızcanın eklenmesi yer alır (Sakaoğlu,1991:99). Bir süre sonra 1893 yılında Maarif Nezareti Taşra Köy okullarına Mahsus Olmak Üzere bir ders cetveli hazırlar. Taşradaki ortaokullar için de bir yönetmelik hazırlanıp uygulamaya konulur. Tedrisatı iptidaiye Kanunu Muvakkati (Geçici İlköğretim Kanunu) ile ilköğretim okulları parasız ve zorunlu olması ilk defa bu yasa ile güvence altına alınır (Akyüz,1997:232).

Tanzimat döneminde ülkede çeşitli kademelerde yatılı okullar açılır. Vilayet merkezlerinde yedi yıllık yatılı liseler, ortaokul derecesinde yatılı okullar İstanbul, Edirne, Tokat ve Amasya’da yer alır. Ortaokul kademesindeki yatılı okullar henüz bu dönemde yaygınlaşmamıştır (Sakaoğlu,2003:120-137).

II. Abdülhamit döneminde eğitimde usulü cedid giderek yaygınlaşır ve bir süre sonra ilkokullar için iptidai mektepler denmeye başlar. İptidai mektepler Maarif Nezareti’ne, sıbyan mektepleri Evkaf Nezareti’ne bağlıdır. 1879 yılında Maarif Vekâlet’inde yapılan bir değişiklikler Mekatibi Sıbyan Dairesi kurulur. Bu durum devletin bu okul türüne verdiği önemi gösterir. İstanbul’da 19’u erkek, 3’ü kız olmak üzere 22 tane iptidai okul açılır ve sıbyan mektepleri de giderek iptidai mekteplere dönüştürülürler. İlköğretim kurumlarının ülkenin tümüne yayılması ve idaresinin etkili bir şekilde yürütülmesi, taşra maarif teşkilatının kurulması ve bunlara ilköğretimle ilgili görevlerin verilmesi ile sağlanır.

1882 yılındaki devlet salnamesinde ülkede var olan ilköğretim okullarının durumu ile ilgili veriler yer alır. İptidai ve sıbyan mekteplerinde erkek ve kız çocuklarının muhteliten okutturulmasında nizamden yasak olduğu belirtilir. Artık ilkokullar için kullanılan usulü cedide mekatibi, usulü atika mekatibi gibi okulların devletçe düzenlenen iptidai okulları ile eski hallerini koruyan ve çoğunluğu vakfa ait olan sıbyan okulları yer alır. Örneğin İstanbul’da 1876 yılında 280, 1883’te ise 253 sıbyan mektebi yer alır. Kodaman’a göre 1883’te İstanbul’da 420 sıbyan mektebinden 253 tanesi Müslümanlara aittir. 1893 yılında ülkede 18 893 sıbyan mektebi, 3 057 adet iptidai mektep olmak üzere toplam 21 940 ilkokul yer alır. Devlet ülkenin her yerine ilkokulu yaygınlaştırmaya çalışmıştır. Ülkede çok yaygın olan sıbyan mektepleri olmasına rağmen iptidai mekteplerin sayısı da hızla artmaktadır. 1908 yılında Anadolu’da ilköğretim okullarının sayısı 14 000’ne, öğrenci sayısı 175 000’ne ulaşır (Kodaman,1988:75-76).

e.İttihat ve Terakki Dönemi

II. Meşrutiyet sonrasında 1913 yılında iktidara gelen İttihat ve Terakki hükümetleri döneminde ilköğretim yasal olarak mecburi olmaya devam eder. Bu dönemde idari olarak merkez ve taşrada ilköğretim teşkilatı kurularak iptidai okulların yaygınlaştırılması, sıbyan mekteplerine yeni usulün sokulması, Müslüman halkın çoğunlukta olduğu yerlerde ilköğretime öncelik verilmesi, halkın maarife yardımı ile taşrada Darülmuallimlerin açılması sağlanır (Kodaman,1991:66-70).

1908 yılında II. Meşrutiyet döneminde de eğitim öğretime verilen önem devam eder. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti 1909 yılında ilkokul derecesinde özel olarak İttihat ve Terakki Okulu açar. Bu okul kız ve erkeklere eğitim veren iki kısımdan oluşur (Önder,1952:60). Osmanlı İttihat Okulları Cemiyeti yabancıların açtığı okullardan daha iyi eğitim vermesini amaçlayan kız ve erkekler için yatılı ilkokullar açar. Bu dönemde aynı amaçla Osmanlı Eğitim Şirketi de erkek ve kız çocukların eğitimi amacıyla ilkokul, ortaokul ve hazırlık kademelerinde okullar açar (Ergin,1942:1207-1208).

Gayrimüslimlere ait okulların düzenlenmesi için 1896 yılında Vilayeti Şahane Eğitim müdürlerinin görevleriyle ilgili talimat, 1910 yılında Rumeli vilayetlerinde Mebadiyi Tedris Hakkında Kanun ve Rumeli'de yer alan kilise ve okulların yönetimini düzenleyen yasa, Maarifi Nezareti Teşkilatı Hakkında Nizamname ile özel okullar talimatnamesi çıkarılır. 1913 yılında çıkarılan Tedrisatı İptidaiye Muvakkati ile her vilayet merkezinde bir yatılı ilköğretim okulu açılacaktır (Kılıç,2001:19). Bu geçici kanunda da ilköğretim parasız ve mecburidir. Emrullah Efendi tarafından hazırlanan Tedrisatı İptidai Layihayı Kanuniyesi 15 Ekim 1913 tarihinde Tedrisatı İptidai Kanunu Muvakkatinin kabulünden sonra uygulanabilir. Bu geçici yasayla ilköğretimde radikal yenileşmeler olur. Devlet ilköğretimde okulların yapımını üzerine alır. Bu yasayla iptidai ve rüştiye okulları birleştirilir ve mekatibi iptidaiye umumiye ismini alır. Programa göre ilkokullar 7-8 yaşları Devrei İptidaiye, 9-10 yaşları Devreyi Mutavasita, 11-12 yaşları Devreyi Aliye olarak üç devreye ayrılır ve her devrede okutulacak dersler belirlenir. Bu kanunun birçok maddesi Cumhuriyetin ilanı sonrasında da yürürlükte kalır (Akyüz,2009:268). Bu çerçevede 1914 yılında Kastamonu vilayeti mebusu İsmail Mahir Efendi her vilayet ve livada, köy çocuklarına ait yatılı okullar açılmasını, buralara her köyden bir kız ve erkek çocuk alınmasını öne sürer (Binbaşoğlu,1995:491-495).

1913 yılından sonra medrese eğitiminde yeniden düzenlemeler yapılır. 1914 senesinde çıkarılan bir nizamname ile medrese eğitiminin ilk iki devresi ortaöğretime, son devresi yükseköğretime denk gelecek şekilde her biri dört yıllık üç kademeye ayrılır (İlkin ve Tekeli,1993:94). Bu dönemlerde liselerin bir kısmı ortaokulu da içine alır. Bazı iptidai okullar ortaokulla birleşik, bazı ortaokullar bağımsız, bazı ortaokullar da liselerle bütünüştür. İptidai, ortaokul ve liselerin yatılı türleri de yer alır (Kodaman,1991:139).

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NDE İLKÖĞRETİMİN TARİHİ GELİŞİMİ

a. Atatürk Dönemi

Cumhuriyetin ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nden miras alınan okullarda eğitim ve öğretim sürdürülmeye çalışılmaktadır. Fakat tüm ülke sathında okullaşmaya gidilemediği, hangi ilde ne kadar öğretmen, okul veya öğrenci olduğu tam olarak belirlenememiştir. Bunun başlıca nedeni yerel yönetimlerin de eğitim görevini üstlenmesi ve homojen bir okullaşma ile merkezi yönetim ağının kurulamamış olmasıdır (Aydemir, 1999: 353).

Hemen her ülkede ilköğretim eğitim sisteminin temelidir. Bu nedenle ilköğretimi düzenlemek ve ilköğretim olanaklarını insanlara açmak, tüm nüfusa ilköğretimi zorunlu kılmak, devletlerin görevi arasında sayılmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'de uzun yıllar zorunlu eğitim denildiğinde akla ilköğretim gelmektedir (Başaran,1993: 75). Zorunlu eğitim, örgün eğitimin en fazla önem verilen bölümünü ifade etmektedir. Zorunlu eğitim, bireyin belli bir çağda belli bir sürede eğitim almasını anlatmaktadır. Yani zorunlu eğitim; bir yurttaşın belirtilen bir yaşa gelinceye

kadar gösterilen eğitim kurumlarında belirtilen sürede bir öğrenim görmesini zorunlu kılmaktadır (MEB,2000: 41).

Cumhuriyet çağının ilk on yılı, Osmanlı çağından kalan eğitim sorunlarının temizlenmesi, yenileşmeler için hazırlanma ile geçer. Bu on yıl içindeki devrimler eğitime millilik niteliği kazandırır. Bundan böyle milli eğitim Milli Eğitim Bakanlığı adını alır (Başaran, 1983: 22). Ülkenin bu vahim durumu düşünülerek daha Sakarya Meydan Savaşı bitmeden Ankara’da Maarif Kongresi düzenlenerek yapılması gerekenler görüşülür. Bu görüşmede eğitimin önüne milli ibaresi getirilir (Budak,2003; Okçabol, 2005:59-60).

Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışında milli unsurlar esas alınır. Atatürk, “Bizim eğitim sistemimiz eskisinden farklı olacaktır. Milli olacaktır. Milli dehamız, ancak milli kültürümüz aracılığıyla geliştirilebilir.” diyerek, bu konudaki görüşlerini açıkça ortaya koyar. Bu durumda, okulun eğitim ve öğretimde bir merkez olarak ele alınıp değerlendirilmesi, çocukların buralarda verilecek Türklük şuuru içerisinde yetiştirilmeleri, eğitimin bu niteliğinin gerçekleşebilmesi için oldukça önemlidir. Zira okulun merkez alındığı bir ortamda ulusal değerleri benimsemiş bireylerin yetiştirilmesi mümkündür. Bu ise bir ulus devleti olan Cumhuriyetin varlığı ve yaşaması için son derece önemlidir. Atatürk’e göre eğitimin milli olması, aynı zamanda bağımsızlığın tam olmasının da garantisi olacaktır. Bu konuyla ilgili olarak Atatürk “Okul genç beyinlere, insanlığa hürmeti, millet ve memlekete muhabbeti, şerefi, istiklali öğretir. İstiklal tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için takibi muvafık olan en salim yolu belletir” diyerek okulun yeni eğitim sistemindeki yerine değinir. Atatürk 1 Mart 1923 tarihinde TBMM’nin açılış konuşmasında ilköğretimde yatılı okullara ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Cumhuriyetin ilanından sonra ilkokulların zorunlu ve parasız olması konusu yeniden gündeme gelerek ilköğretimin 7-14 yaş çocukları için parasız ve zorunlu olduğu ifadesi 1924 Anayasasınının 87. Maddesinde yer alır (Üstün, 2000: 87).

Ülkede Öğretim Birliği yani Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 3 Mart 1924’de çıkarılır. Bu kanunla bütün okullar Maarif Vekâlet’ine bağlanarak tek çatı altında toplanarak öğretimde ikiliğe son verilir. Maarif Vekili Vasıf Bey bir süre sonra yasada yer almamasına rağmen medreselerin kapatılmasını sağlar (Çetin ve Gülseren, 2003; MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2011: 28).

Atatürk, ilköğretimi bütün yurttaşlar için gerekli ve zorunlu bulur. Köylünün okuryazar olmasını ve cahillikten kurtulmasını ister. Atatürk, eğitimin temel hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi ve bu hedeflere ulaştıracak eğitim politikalarını tespit etmek için çağdaş eğitimcilere 1924-1934 yılları arasında altı adet rapor hazırlatır. Hazırlanan bu raporlar doğrultusunda millî eğitimin çağdaş ilkelerini ortaya koyar. Atatürk’e göre eğitimin ilkeleri: milli, bilimsel, laik, karma ve uygulamalı olmalıdır.

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte eğitimde hızlı bir yenileşmeye gidilir. Bu kapsamda İkinci İlmiye Heyeti tarafından, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin ihtiyacı ve şartları düşünülerek İlk Mektep Müfredat Programı 1924 yılında hazırlanır. Daha çok Cumhuriyet’e geçiş niteliğinde olan bu programın başka bir özelliği ise dönemin koşullarına uygun olarak kız ve erkek öğrenciler için ayrı olarak hazırlanmış olmasıdır. 1924-1925 öğretim yılından itibaren, Heyeti İlmiye’ye onaylatılan, ilköğretimin altı yıldan beş yıla indirilmesi kararı tartışmalar içinde uygulanır (Ergün, 1997:25-32). Osmanlı döneminde altı yıl olan ilkokul süresi beş yıla indirilerek devreler ortadan kaldırılır ve beş sınıflı bir bütün olarak ele alınır.

2 Mart 1926 tarihinde Tevhidi Tedrisat Yasası'nın uygulamak amacıyla Maarif Teşkilatı Hakkında Yasa çıkarılır. Yasada ilkokulun parasız ve zorunlu olduğu belirtilir, ayrıca bir Dil Heyeti, Maarif Eminlikleri ve Milli Talim ve Terbiye Dairesi kurulur. Yasada Köy Yatılı Okullarının 8-10 okulsuz köyün çocuklarının bir merkezde toplanma esasına göre kurulacak, ilköğretim okulları şehir ve kasabalarda gündüzlü, yatılı ile köylerde gündüzlü ve yatılı şekilde sınıflandırılır. Vilayetteki gündüzlü okullar vilayet hususi idarelerince, şehir ve köylerdeki yatılı okullar ise Maarif Vekâleti bütçesinden yapılacaktır. Bunlara ilaveten belediyeler ve mahalli idareler de aranan şartları yerine getirmek şartıyla vekâletten izin alarak okul açabileceklerdir (Erkul,1997:120; Aralpcan,1998:12-13).

1926 yılında yeniden oluşturulan İlk Mektep Müfredat Programı 1925-26 öğretim yılında seçilen okullarda denenir, alınan sonuçlara göre bazı değişiklikler yapılarak 1927 yılında bütün ilkokullarda uygulanır. 1926 programında ABD'li eğitimci John Dewey'in önerisiyle Hayat Bilgisi, toplu öğretim ve iş okulu kavramlarına yer verilir (Cicioğlu, 1985:4-6). 1926 programında ilkokullardaki kitap öğretimi geri plâna çekilerek kitaplardan teorik bilgiler azaltılır, program çocuğu yaşama hazırlayacak biçimde ve vatana ait görevleri gereği gibi anlatmak esasına göre düzenlenir (Ergün, 2005:77-82). Programda öğrencinin kişisel ilgisi dikkate alınır, iş eğitimine önem verilir, her dersin amacı ile öğretiminde yöntemler ve araç ve gereçlerden nasıl yararlanılacağı temel hatları ile belirtilir. Köy çocuklarını köyün ihtiyaçlarına göre yetiştirmek için, şehir okulları programının esasları temel alınarak Köy Mektepleri, Müfredat Programı hazırlanır. Eğitim programlarındaki bu değişikliğin özünü laiklik, batıya dönüş ve müspet bilimler oluşturur. 1927 yılında hazırlanan üç sınıflı köy ilkokul programı uygulamaya konulur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında halkın okuryazarlık oranının oldukça düşük olduğu bilinmektedir. Bu yüzden ülkede okullaşma oranı da oldukça azdır. 1928 yılında Latin Alfabesine geçilir, 1 Ocak 1929 tarihinde Millet Mektepleri açılır, Türk Ocakları, Halkevleri ve Halkodaları okuma yazma kursları düzenler. 1923-1933 yılları arasında ülkede bütçeleri elverişli vilayetlerde, 1933-1938 yılları arasında nahiye ve kaza merkezlerinde, 1940'da merkezi köylerde gündüzlü ve pansiyonlu ilkokullar açılır. Bütün bu yenileşmeler ülkede okuryazar oranını artırmak amacıyla yapılır (Dikmen,1990:3-5).

1936 yılı İlkokul Programı cumhuriyetin inkılaplarının yerleşmeye başlaması ve bunların yeni nesillere iyi kavratılması amacıyla yapılır. Bu program yeni cumhuriyet rejiminin görülerini daha iyi yansıtır (Akbaba,2004). 1939 yılında I. Milli Eğitim Şurası toplanır ve şurada alınan kararlardan biri de kırsal alandaki eğitimin kalitesini artırmak, köy ile şehir çocuklarının eğitimini eşit hale getirmektir. Bu amaçla üç sınıflı ve tek öğretmenli köy okulları beş yıla çıkarılır. 1939-1940 öğretim yılında Köy Okulları Programı Projesi hazırlanarak uygulamaya girer. 1936 ve 1939 programlarının aksaklıklarını gidermek amacıyla yeni bir program hazırlanarak 1948 yılında uygulanır. 1948 İlkokul Programı Milli Eğitimin genel hedeflerini toplumsal, kişisel, insan ilişkileri ve iktisadi hayat olarak dört grupta toplar. İlkokul Eğitim ve Öğretim İlkeleri tekrardan düzenlenerek bu ilkelerin nasıl gerçekleşeceği izah edilir. Bu ilke ve açıklamalar 1949 yılında yayınlanan Ortaokul Programında ayrıntılıca yer alır (Cicioğlu,1985:5-6).

1953 yılında 5. Milli Eğitim Şurası gerçekleşir. Şurada yeni bir ilkokul programı hazırlanması kararı alınır. Bu çerçevede 1954 yılında ABD'den Türkiye'ye dönen bir grup öğretmen 1948 yılı programı üzerinde çalışarak Köy Deneme Okulları Program Taslağını hazırlar. Bu program

1954-1955 öğretim yılında Bolu’da deneme okullarında uygulanır. İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından da 1955 yılında İstanbul Şehir, Köy Deneme Okulları Programı Hazırlanarak deneme okullarında 1956-1957 öğretim yılında uygulanır. Bu uygulamalar 1961-1962 öğretim yılına kadar geliştirilerek uygulamaya devam edilir (Katoğlu,1997:474-475). 1960 yılında Ankara ve İstanbul’da Milli Eğitim planının hazırlığı amacıyla toplanan komisyonların raporlarına göre 1948 programı öğrencilerin psikolojik ihtiyaçları, bireysel yetenekleri ve öğretim hedefleri dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi gerektiği kararı alınır. Gerek deneme uygulamaları ve gerekse bu raporlar doğrultusunda İlköğretim Genel Müdürlüğü 1961 yılında 1948 İlkokul Programının yeniden ele alır. 1962-1963 öğretim yılında yeni program 14 ilden seçilen 106 okulda, 1964-1965 öğretim yılında ise 1881 tek ve iki öğretmenli köy okullarında, kasaba ve şehir okullarında beş yıl süreyle denenir. 1962 yılı programı 1968 yılında tüm ülkede uygulanır (Çelenk ve diğer,2000:176).

1927-28 Öğretim yılında Kayseri, ertesi sene de Denizli’de birer Köy Öğretmen Okulu açılır. Bu okullar üç yıllık ve öğleden önce ders öğleden sonra uygulama şeklindedir, ancak bir iki yıl mezun verdikten sonra 1931-32 yıllarında Harf inkılabı sonrasında fazla ilgilenememesi, Milli Eğitim Bakanı Mustafa Sabri’nin ani ölümü, gerekli arazi, bina vb alt yapının hazırlanamaması gibi nedenlerle köy için ayrı öğretmen okulunun açılmaz denilerek kapatılır (Baydur,1999:109; Aydemir,1999:376-378).

1936 yılında Eskişehir’in Mahmudiye köyünde köy öğretmeni ile ilgili ilk kurs açılır. Bu kurs altı ay sürer. 1937 yılında çıkarılan bir kanunla Köy Eğitimcilerinin kurslarda yetiştirilebilecektir. Köy Eğitimcileri Köy Enstitüleri açılıncaya kadar bağımsız kurslar şeklinde devam eder, sonra ise Köy Enstitülerine bağlanır. 1937-1946 yılları arasında 8000 eğitimci yetiştirilmiştir. Eğitimcinin dershanesinde çocukların yanı sıra büyüklere mahsus kurslar da vardır. Yaşı on üçten yukarı olanlar, ders saatlerinin dışında buraya toplanıp yazma, okuma, yurt bilgisi, tarih, coğrafya, hesap, ziraat, sıhhat bilgileri öğrenirler (Tonguç, 1970:118; Turan,2000:205).

b.İnönü Dönemi (1939-1950)

Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel I. Milli Eğitim Şurası’nın açış konuşmasında “İlköğretimlerin köylere girmesi yolunda ilk yapılacak iş, gerçeği olduğu gibi görmek; onun apaçık gösterdiği vaziyette ümitsizliğe düşmeksizin gereken önlemleri almak ve uygulamak gerekir. Köy yaşamının kendine özgü koşullarını göz önünde bulundurmadan, köyde eğitim işini, kent yaşamı ile karşılaştırarak düzenlemenin sakatlığını, deneyler bize fiili surette göstermiştir. Öğretmen okullarından yetişecek öğretmenlerimiz köy yapısının yüzyıllardan beri bizi zorladığı halde ancak Cumhuriyet döneminde gereğini duyduğu kalkınma hareketlerinin yorulmaz ve idealist yapıcılar olacaktır.” diyerek kırsal alan ve köylerdeki çocukların ilkokullara gidebilmesi gerekenlerin yapılacağını vurgular (Baydur, 1999:113). Esasen köy çocuklarının ilkokula kavuşturulması amacıyla hazırlıklar 1935 yılında başlar. Bu amaçla 1937-1938 öğretim yılında Eskişehir Çifteler’de ve İzmir Kızılcullu’da deneme olarak Köy Öğretmen Okulu açılır. Daha sonra Edirne Karaağaç ve Kastamonu Gölköy’de de bu okullar açılır. Bu okulları başarısı sonrasında 17 Nisan 1940 tarihinde çıkartılan Köy Enstitüleri Kanunu ile Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere, ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Köy Enstitüleri açılacaktır (Koçak, 1997: 128-129; Baydur, 1999:115-116; Turan,2000: 206). Bu kanun çerçevesinde 1940 yılında 14 adet kurulan Köy Enstitüsü, zamanla artarak 21’e ulaşır. Bu kurumların programları 1947

yılında kısmen değiştirilir. Köy Enstitüleri DP hükümeti döneminde 1954 yılında çıkarılan bir yasa ile İlköğretmen Okulları ile birleştirilir (MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2011: 28).

1942 yılında Köy Bölge Okulları kurulur. Bu okullar 1952 yılında yasayla Köy Enstitüleri Öğretmen Okulları ile birleştirilir (Cicioğlu, 1985: 6, akt. Aralpcan, 1998: 6). 1942 yılında yine köy çocukları için Pansiyonlu Köy Bölge Okulları açılır. Bu okullar Köy Yatılı Mekteplerinin devamıdır. Köy Bölge Okullarının amacı okulu bulunmayan köylerdeki öğrencileri ararak okutmak ve daha bu öğrencileri Köy Enstitülerine göndermek, sonrada kendi köylerine öğretmen olarak dönmesini sağlamaktır (Cicioğlu, 1985: 52, akt. Erkul, 1997).

Ülkede ilerleyen zamanlarda çocukların beş yıllık zorunlu eğitimle beklenen seviyede yapıcı, yaratıcı ve yararlı fertler olabilmeleri, ilgi ve yeteneklerini geliştirerek hayat ve bir mesleğe hazırlanmalarında yetersiz görülmeye başlanır. Bu nedenle zorunlu eğitimin 1946 yılında gerçekleştirilen III. Milli Eğitim Şurası'nda şehir okullarında 8 yıla çıkarılması önerilir (MEB,1996:50). İnönü Dönemi'nde eğitime büyük önem verilir. Bu amaçla bu dönemde 4 kez 1939, 1943, 1946 ve 1949 yıllarında Milli Eğitim Şurasının toplanır. Bu şuralarda eğitimin kırsal alanlarda yaygınlaştırılması, kızların okula gitmesi, halk eğitiminin yaygınlaştırılması öncelikli hedefler arasında yer alır. Türkiye'de 1940-1950 yılları arasında ilkokul ve öğrenci sayısı % 70, öğretmen sayısı % 100 oranında artar. Bu artışın temel nedeni Köy Enstitülerinin yetiştirmiş olduğu köy öğretmenleridir.

c.DP Hükümeti Dönemi

DP hükümeti döneminde V. Milli Eğitim Şurası 1953 yılında gerçekleşir. Şurada ilköğretim meselesi en önemli konu olarak ele alınır. Kırsal alanlara ve köylere ilkokul açılması ve öğretmen gönderilmesinin önemi vurgulanır. Şurada 8 ana konu ele alınır ve bunun 6 tanesi ilköğretim ile ilgilidir; 2. İlkokullarda sağlık konusu ile ilgili alınması gerekli tedbirlerin tespiti, 4. İlköğretim kanunu tasarısının incelenmesi ve mecburi ilköğretimin planlanması, 5. İlkokul programının yeniden gözden geçirilmesi, 6. Yeni ilkokul yönetmeliği tasarısının incelenmesi, 7. İlkokullara öğretmen yetiştirilmesi, Öğretmen Okulları ile Köy Enstitüleri yeni öğretim programı ve meslekte olgunlaşma konularının incelenmesi, 8. İlkokul öğretmenlerini ilgilendiren diğer konular ve genel olarak ilköğretim sorunları hakkında Şûra Üyelerinin tekliflerinin incelenmesi (https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02113340_5_sura.pdf, 23 Nisan 2017).

Şûra'nın en önemli konusunu yeni İlköğretim Kanunu tasarısı oluşturur. Tasarıyı incelemek ve mecburi ilköğretimin planlanmasını yapmak için bir komisyon kurulur. Komisyon tasarıda yer alan 194 maddeden 119 maddesini aynen kabul ederken 11 maddeyi çıkarır, 64 maddeyi de değiştirir. Komisyon ilkokul programının amaç ve ilkeleriyle içeriği arasında bir uyum sağlanması, toplu öğretim anlayışının ikinci devrede de hâkim kılınmasını ister. Komisyon ilkokul programını gözden geçiren ve köy okullarıyla ilgili olarak Amerika'dan gelen Prof. Dr. Kate V. Wofford'un hazırladığı raporu da inceler ve Wofford'un önerdiği köy ilkokulları sınıflarının gruplar halinde birleştirilmesi, derslerin üniteler halinde senelere göre sırayla işlenmesi yönteminin uygulanmasını kabul eder (Beşinci Milli Eğitim Şûrası, 1954: 60-85; K.V. Wofford, 1952).

İlkokullara öğretmen yetiştirilmesi ve Öğretmen Okulları ile Köy Enstitüleri yeni öğretim programını inceleyen komisyon, ilkokul öğretmeni yetiştiren kurumların liseye dayalı, iki veya üç yıllık öğrenim veren yüksek dereceli öğrenim kurumları haline getirilmesinin bugün için güç

olduğunu belirtir. Komisyon ilköğretmen okulu programında değişiklik yapılmak suretiyle bu kurumların amacına daha çok hizmet eden bir özellik kazandırılmasını ve ilkokul öğretmenlerinin mesleğe zevkle sarılmalarını temin için bir üst derece ile göreve başlamalarını önerir. V. Milli Eğitim Şûrasının önemli neticelerinden biri de; Şûrada benimsenen fikirler doğrultusunda daha sonra Öğretmen Okulları ile Köy Enstitülerinin birleştirilmesidir (Milli Eğitim Şûraları (1921-2006), 2006,354-355,562-563).

d.1960 Sonrası

1960'lı yılların başında, planlı kalkınma politikalarıyla yeni bir döneme giren Türkiye, 1961 yılında kabul ettiği anayasa ve 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile ilköğretimin zorunlu ve devlet okullarında parasız olması hükmüne yer vererek zorunlu eğitim süresini 5 yıl olarak belirler (MEB, 2011: 91).

Millî Eğitim Bakanlığı mevzuatında, çeşitli nedenler dolayısıyla 6 ile 14 yaş arasındaki çocukların eğitim-öğretim görecekleri okulların bulunmadığı kırsal bölgelerde, eğitim ihtiyacının giderilmesi için açılacak pansiyonlu ve yatılı ilköğretim okulları tanımlanır: “Yatılı ilköğretim bölge okulları, nüfusun az ve dağınık olduğu yerleşim yerlerinde (köy, mezra, kom, oba) zorunlu eğitim çağına gelmiş çocukların sekiz yıllık eğitim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuştur. Bu okullarda öğrencilere eğitim-öğretimin yanı sıra eğitimleri boyunca barınma, yeme, içme vs. imkânlar da sağlanmaktadır” (MEB, 2008: 8).

Temel eğitim deyimini 1950'lerde UNESCO tarafından ilk defa öğrenimden yoksun kalmış yetişkinlere verilecek eğitimi anlatmak için kullanılır. 1953 yılında toplanan 5. Mili Eğitim Şûrası'nda ise “Çeşitli nedenlerden henüz okul açılmamış, birbirine yakın küçük köylerin bulunduğu yerlerde pansiyonlu ve yatılı ilkokullar, gündüzlü bölge okulları açılması dikkate alınmıştır.” denilmektedir ve dağınık köylerin çocukları için pansiyonlu, yatılı veya gündüzlü bölge okulları kurulması ve “Bölge Okulları Yönetmeliği Hazırlığı” kararlaştırılır (Yaman, 2011: 18). Türkiye’de İlköğretim 1961 yılında çıkarılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile sekiz yıla çıkarılarak Temel Eğitim adını alır. Uzmanlardan oluşan bir çalışma grubu kurularak Temel Eğitim Modeli geliştirilir. Temel eğitimin genişletilmiş anlamının Milli Eğitimde kullanılmaya başlaması ise 1970 yılına rastlar. Ülkede Temel Eğitim Modeli 1971-1972 öğretim yılında denenmek amacıyla 16 yatılı bölge okulu ile 2 ilkokulda uygulanır (Başaran,1983: 25). Uygulamaların başarılı olması sonucunda 1976 yılında temel eğitim modeli tüm yatılı bölge okullarında uygulanır (Başaran, 2008: 102).

1973’de çıkarılan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, Türk eğitim sistemini bir bütünlük içinde düzenlemekte ve ilköğretimi de kapsamaktadır. İlköğretimin süresi 7-14 yaşları arasındaki çocuklar için 8 yıl olarak düzenlenir, ayrıca 8 yıllık temel eğitim ilk kez bu yasada yer alır (MEB Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2011: 91). 222 ve 1739 sayılı yasaların 1983 yılında 2917 sayılı ve 2842 sayılı yasa ile değiştirilmesi sonucunda zorunlu eğitim çağına başlangıcı 6 yaşına çekilir (MEB, 2000: 73).

Sekiz yıllık zorunlu eğitime geçilebilmesi için alt yapı hazırlıklarına başlanır. Bunun için öncelikle ilköğretim okullarının sayısının artırılması gerekmektedir. Mevcut ilkokullara derslik, ışık ve diğer tesisler yapılarak ilköğretim okullarına dönüştürülür. Yine aynı amaçla illere göre okul ve derslik ihtiyaçları, öğrenci sayıları göz önüne alınarak beş yıllık bir plan hazırlanır. İlköğretimi geliştirme politikaları ve uygulamaları için 8 yıllık zorunlu eğitime geçiş ve ilköğretim okullarının yaygınlaştırılması, Milli Eğitimi Geliştirme Projesi, Temel Eğitim

Projesi, Temel Eğitim Pilot Projesi, Kızların Eğitimi Projesi, Gezici Tarım İşçi Çocuklarının Eğitimi Projesi ve Taşınmalı İlköğretim uygulaması gerçekleştirilir (Kavak,1997: 60–64).

İlköğretimin Türkiye'nin tüm bölgelerinde, Eğitim Birliği Yasası çerçevesinde 8 yıllık zorunlu temel eğitim olarak uygulamaya geçirilmesi 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile de öngörülmüştür (DPT, 1996: 219). Yasal düzenlemeler doğrultusunda Türkiye'de 1997-98 öğretim yılı başına kadar 5 yıl olarak uygulanan zorunlu eğitim 16.08.1997 tarih ve 4306 sayılı yasa ile ilköğretim ve ortaokul birleştirilerek 8 yıla çıkarılır (Kavak,1998: 54; MEB, 2000: 41-42).

Türkiye'de zorunlu ilköğretimin uygulanmasıyla, eleştirici bakış açısı ve soyut düşünme kabiliyeti gelişmiş, bedensel gelişimi büyük ölçüde tamamlanmış, teknolojik ve bilimsel gelişmeye uyum sağlama becerisi kazanmış bireyler yetiştirilecektir. Bu bireyler, özgür iradeleriyle mesleki eğitime yönelerek iş hayatına etkin, verimli ve sürekli katılımlarını sağlayan; çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına uygun, istihdama yönelik meslek edinmeleri sağlanacaktır. Bu çerçevede ilköğretimde çağdaş bir eğitim düzeni oluşturmayı amaçlayan “Eğitimde Çağı Yakalama 2000 Projesi” uygulamaya konulur (MEB, 2000: 42). Eğitimde Çağı Yakalama 2000 Projesi ile ilköğretimde; % 100 okullaşma oranına ulaşılması, birleştirilmiş sınıf uygulamasına aşamalı olarak son verilmesi, sınıf mevcutlarının 30'a indirilmesi, ikili öğretimden normal ilköğretime geçilmesi ve ilköğretimde niteliğin yükseltilmesi hedeflenir (MEB, 2000: 42). Belirlenen bu hedeflere ulaşabilmek için oluşturulan politikalarda ise; okul de derslik sayısının artırılması, taşınmalı ilköğretimin yaygınlaştırılması, Yatılı ilköğretim Bölge Okulları ile Pansiyonlu İlköğretim Okullarının yatılılık kapasitesinin artırılması, Yoksul öğrencilerin okul gereksiniminin karşılanması, okullarda çağdaş ölçütlere uygun fiziki alt yapının sağlanması ve araç gereçlerle donatılması, planlanır (MEB, 2000: 43).

1996–1997 öğretim yılında 5. sınıftan mezun olanlar sekiz yıllık zorunlu eğitim yükümlülüğünün dışında kalmalarına karşın, 1997–1998 öğretim yılında 865 983 öğrenci 6. sınıfa kayıt yaptırır. Önceki yıla göre, kırsal kesimdeki kız öğrencilerin altıncı sınıfa kayıt oranlarında % 39,1'lik artış olur (MEB, 2011:1).

Toplumun beklentisi, ülkenin ihtiyaçlarına göre gelişen ve değişen dünya şartlarına uygun bir eğitim ortamı içinde bireylerin yetiştirilmeleridir. Zorunlu eğitimin bütün bu çalışmalardan sonra 2012 yılında 6287 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da zorunlu eğitime yönelik uygulamalarda düzenlemeler yapılır. İlgi kanunla zorunlu eğitim süresi 8 yıldan 12 yıla çıkarılarak zorunlu eğitim 4 yıl süreli ilköğretim, 4 yıl süreli ortaokul ve 4 yıl süreli lise eğitimini kapsar. İlkokullar ile ortaokullara ilköğretim veya ilköğretim kurumları, liselere ise ortaöğretim veya ortaöğretim kurumları denilmeye devam edilir (MEB Genelge,2012).

TÜRKİYE'DE İLKÖĞRETİMDE NİCEL VE NİTEL GELİŞMELER

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Osmanlı Devleti'nden kalan okullarda eğitim-öğretime devam edilir. Eğitimde yeni yapılanmalara gidildiği için rüştiye ve idadi okullar kapatılmış ve yeniden yapılanma sürecinde bazı yerlerde tekrar açılır. Ancak bütün ülkede yeterince okullaşmaya gidilemediğinden genel nüfus sayıları verilerinde istenilen düzeye ulaşılamaz. 1927 yılında yapılan nüfus sayımlarında genel bilgiler, bölge verileri ve bazı illerin verileri yer alır. İllerdeki öğretmeni öğrenci, okul sayıları belirlenemez. Bunun nedeni ise yerel yönetimlerin de eğitim görevini üstlenmeleri ve çok farklı okul türlerinin yer almaya devam etmesidir. Örneğin 1927-28 eğitim öğretim yılından ülkede 14 adet ilk yatılı, ilk erkek mektepleri 6 060, ilk muallim

erkek mektebi 15, ilk kız muallim mektebi 8, musiki muallim mektebi 1, muhtelit ana mektepleri 55 olmak üzere toplam 6 153 okul bulunmaktadır. Bu okullarda 13 239 öğretmen görev yapmakta ve 426 206 öğrenci eğitim öğretim görmektedir (Aydemir, 19989 53). 1927-1928 eğitim-öğretim yılında 1 105'i şehir, 4 707'si köylerde olmak üzere toplam 6 043 ilkokulda 461 985 öğrenci öğrenim görmektedir, 15 194 öğretmen de görev yapmaktadır (DİE, 1967).

1928 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Maarif Eminlikleri'ne bağlı faaliyet gösteren Halk Dershaneleri'nde halk okuryazar haline getirilmeye çalışılır. Halk mektepleri sadece belirli yaştaki kişiler için değil tüm ülkede okuma yazma bilmeyen kişilerin devam edebileceği, köylerde dahi faaliyet gösteren okullardır. Bu okullara 10 yaşından yukarıya doğru 41+ olmak üzere esnaf, tüccar, amele, çiftçi, mesleksiz ve daha küçük öğrencilerden 892 köy ve 1791 köy olmak üzere 2 633 okulda 56 694 erkek, 2 620 kadın olmak üzere toplam 59 314 kişiye okuma ve yazma öğretilir (DİE, 1935: 79).

1928 yılında yürürlüğe giren Millet Mektepleri talimatnamesine göre valiler, kaymakamlar, okulu müdürleri, memurlar bu alanda görev ve sorumluluklar yüklenerek Köy Odaları, kahvehaneler, Hükümet Konakları ve camiler Millet Mektepleri için seferber edilir. CHP'nin yürürlüğe koyduğu Halkevleri etkinlikleri içerisinde de okuma ve yazma seferberliğine yardımcı olmak en önemli amaçları içerisinde yer alır. 1928-29 eğitim ve öğretim yılında ülkede faaliyet gösteren Millet Mektepleri'nde Arap harflerini bilen 255 780 erkek ve 172 199 kız olmak üzere 427 979 öğrenci olduğu, yine hiçbir dilde okuma bilmeyen 133 055 erkek ve 418 893 kız olmak üzere toplam 174 948 öğrenci vardır. Bu dönemde okur ve okumaz öğrenci toplamı 602 927 adettir (DİE, 1935: 79; Aydemir, 1999: 370-371). Türkiye Cumhuriyeti'nde harf inkılabından sonra okuma yazma seferberliği başlatılmış ve 1935 yılında yapılan nüfus sayımında ülkede okuma yazma bilen kişi sayısı erkeklerde % 10 ve kadınlarda % 3 olmak üzere genelde % 13'tür (DİE, 1927: 78).

1928-29 eğitim ve öğretim yılında ülkede bulunan ilkokullarda 6 503 okulda 12 881 öğretmen tarafından 306 213 erkek ve 129 697 kız olmak üzere toplam 435 970 öğrenci okutulmaktadır. İkmal Okulları, Şehir Yatı Okulları ve Köy Yatı Okulları gibi değişik okul çeşitleri vardır. Ülkede 8 İkmal okulunda 51 öğretmen ve 513 öğrenci, 9 şehir yatı okulunda 75 öğretmen 2 187 öğrenci ve 3 köy yatı okulunda 197 öğrenci yer alır (DİE, 1935: 76-77). Bu dönemde ortaokul denince lise öğrenimi de kapsadığı anlaşılmakta, fakat ortaokulun ilkokula mı yoksa ortaokula mı katıldığı konusu bugünkü sisteme göre açık değildir. Bu dönemde ilkokullarda öğrenci başına ülkede yaklaşık 34 talebe düşmektedir. Ortaokullarda ise öğretmen başına yaklaşık olarak 15 öğrenci, düşüğü görülmektedir (DİE, 1935: 78-79).

1935-1936 öğretim yılında köylerde 5 080 ilkokulda 6 901 öğretmen ve 370 370 öğrenci varken 1942-43 öğretim yılında 12 207 okulda 7 366 eğitimci, 6 918 öğretmen 603 000 öğrenci yer alır (Aydemir, 1999: 380). 1939-1940 ve 1940-1941 öğretim dönemlerinde faal ilkokul sayısı 9 512/ 10 331, öğrenci sayısı 919 882/ 968 015i öğretmensizlikten kapalı ilkokul 369/ 964, binasızlıktan kapalı ilkokul 76/ 83, Resmi ve özel ortaokul sayısı 156/ 159, öğrenci sayısı 97 586/ 102 839, öğretmen okullarının meslek kısmı 18/ 27, öğrenci sayısı 2 610/ 6 703, orta meslek okul sayısı 54/ 58, öğrenci sayısı 10 283/ 11 340'dır. 1949/50 eğitim ve öğretim yılında ise ülkede 17 106 resmi ve özel okulda 34 822 öğretmen 1 591 039 öğrenci ile görev yapmakta ve 142 323 öğrenci diploma alır (BCA, Muamelat Kataloğu).

1927-1928 öğretim yılında resmi ve özel 78 ortaokulda 791 öğretmen 19 858 öğrenci vardır ve 1 857 kişi diploma alır. 1949-1950 öğretim yılında 381 okul, 4 364 öğretmen, 65 168 öğrenci yer alır ve 11 412 öğrenci diploma alır. 1962- 1963 öğretim yılında ise 820 okul, 15 538 öğretmen, 337 816 öğrenci yer alırken 58 151 öğrenci diploma alır.

1949-50 eğitim öğretim yılında ortaokula devam eden öğrencilerin okul sayısına oranı alındığında ülke ortalaması okul başına 171 öğrenci düşer. Bu dönemde ülkedeki öğrencilerin öğretmenlere göre oranında öğretmen başına yaklaşık 14 öğrenci düşer. Ortaokula devam eden öğrenciler içerisinde erkek öğrencilerin oranı yaklaşık % 72'dir.

Tablo 1: İlkokul/ortaokul okul, öğrenci ve öğretmen sayıları

Yıllar	İlkokul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Ortaokul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Yıllar
1940-1941	10 596	956 000	17 245	217	55 022	3 305	1946-1947
1945-1946	14 010	1 358 000	26 428	271	51 546	3 476	1947-1948
1949-1950	17 106	1 591 000	34 821	330	58 675	3 730	1949-1950
1959-1960	21 429	2 514 592	54 049	641	237951	9 725	1959-1960

1949-1950 eğitim öğretim yılında kız ve erkek öğrenci sayısında büyük bir artış vardır. Okul ve öğretmen sayısı 1949-1950'den 1959-1960 öğretim yılına kadar sürekli artar. Öğretmen sayısı en fazla 1947-1948 öğretim yılındadır. Tabloya göre CHP iktidarı 1 591 039 ilkokul öğrencisi, 17 106 okul ve 34 822 öğretmeni DP iktidarına devreder. İlkokuldan mezun olan öğrencilerin öğrenimlerine devam edebilmeleri, ülkenin nitelikli işgücü ihtiyacı nedeniyle ortaokula da büyük önem verilir. Ortaokulların yurt geneline yayılması ve bu okulların eksikliklerinin giderilmesi için uğraşılır, ancak bu alanda çok fazla bir ilerleme olmaz. 1949 yılında Ortaokul Programı Projesi hazırlanır ve IV. Milli Eğitim Şurası'nda incelenir, uygulanması yerinde bulunur. Milli Eğitim Bakanı Şemsettin Sırer ortaokullara verilen önemini ortaokulların ilkokulların bir devamı ve tamamlayıcısı olduğunu belirterek vurgular. Ülkede ortaokul sayısı giderek artarken buna paralel öğrenci sayısı artmaz. Okul sayısı en fazla 1948-1949 döneminde, öğrenci sayısı 1949-1950 öğretim yılında artmaya başlar, öğretmen sayısı da en fazla bu yıl artar.

TBMM 1951 Yılı Bütçe Görüşmelerinde CHP Sinop milletvekili Nuri Sertoğlu söz alarak ülkede genel durumu tasvir eder. Buna göre; 15 600 köyde 1 472 şehirde olmak üzere 17 000'i aşan bu okullarda 1 600 000 öğrenci yer alır. 307 ortaokul, 59 lise, 10 Öğretmen Okulu ve 21 Köy Enstitüsünde toplam 102 500 öğrenci vardır (TBMM, 1951:753-888)

TBMM 1954 Yılı Bütçe Görüşmelerinde DP Erzurum milletvekili Milli Eğitim Bakanı Rıfık Salim Burçak Türkiye'nin ilköğretim dâvasının çok yakın bir zamanda ve birkaç sene içinde halledilecek küçük ve ehemmiyetsiz bir dâva olarak kabul etmeye imkân olmadığını söyler. Demokrat Parti iktidarı iş başına geldiği zaman ilköğretimde 587 okul binası tamamen yıkılmış veya tehlikeli durumda olduğu cihetle tahliye edildiğini, 98 ilkokul binasının vaktinde ikmal edilmediği için tamamen harap olmuş bulunduğunu, 918 büyük binanın büyük ölçüde tamire muhtaç olduğu için derhal tamirlerini yapmak gerektiğini, 303 okul binasının damlarının toprak olduğu için harap olduğunu, 1 759 okul binası inşaatının noksan kaldığını, DP'nin iktidarı ilkokul olarak 2 331 yaptığını, 1 802 ilkokul binasını da tamir ettiğini söyler. DP İktidarı iş

başına geldiği zaman Türkiye'de 276 ortaokul mevcutken 1954 yılında 402 ortaokul olur. Bu okulların 33'ü 1953'te açılır. Bugün son zamanlarda ilçe haline getirilmiş nahiyeler istisna edilirse 121 ilçede henüz ortaokul olmadığı belirtilir (TBMM, 1954:803-880).

TBMM 1957 Yılı Bütçe Görüşmelerinde Turan Güneş 1950 -1951 de 17 770 iken bugün 31 000 kusura çıkmış. Artış nispeti % 80'dir. Maarif Vekâletinin mektep ve bina olarak rakam % 90'dır. Öğretmen artışı ise % 15 olarak gösterilmektedir. Ticaret liselerini bir misal olarak zikredilirse % 112'dir, okul adedinde % 11'dir. Köy Enstitülerinin talebe sayısı % 34 artıyor, okul adedi % 58 artıyor. Buna göre ülkede öğrenci sayısı artarken öğretmen sayısı azalmıştır. Fethî Ülkü 1955 te okuyan çocuk miktarı ile 1956 da okuyan çocuk miktarı mukayese edilirse netice 1956'nın aleyhine 27 632 olarak meydana çıkar. Yani okuyamayan çocuk miktarı 1956 yılında 27 638 adet artmıştır. Bu demektir ki, okuyamayan çocuk miktar nüfusa göre günden güne fazlaşmaktadır. Bunun yanında köy adedi de günden güne artmakta olduğuna göre okula ihtiyaç da aynı miktarda çoğalmaktadır. İhtiyaç olan 71 000 ilkokul öğretmenini bulabilmek için daha 35 000 öğretmene ve 17 884 okula gerek vardır. Öğretmen ihtiyacının nüfus artışına göre çoğaldığı nazarı itibara alınarak bu tahsisin mütenasip olarak artırılması lâzımdır. Cumhuriyetçi Millet Partisi Kırşehir milletvekili Ahmet Bilgin İlköğretim dâvasının en önemli meselelerdendir. Öğretmen ve okul meselesi vardır. Adet itibariyle öğretmenlerin kifayetsizliği de yine malûmdur. DP Denizli Milletvekili Mehmet Karasan ülkede okuryazar nispeti % 36,5'tir. Türkiye'de 19 000 ilkokul vardır. Hali hazırda okul dışındaki çocukların % 65'i okula devam etmektedir (TBMM, 1957:845-850; TBMM 1957:852-888).

1960 Yılı Bütçe Görüşmeleri TBMM 1960 Yılı Bütçe Görüşmelerinde DP Isparta milletvekili Ali Lâtifaoğlu 1950'de 1 461 598 ilkokul öğrencisi varken ve 27 bin öğretmen mevcut iken öğrenci sayısı % 64 artarak 2 240 000 olmuştur, öğretmen sayısı da % 90 artarak 51 245 olmuştur. Atıf Benderlloğlu 2'li tedrisat mevzuunda bugün bütün dünya terbiyecileri bu noktada fikirlerini açıklamış değildir. 2'li tedrisatın lehte ve aleyhte olup olmadığı tetkik ediliyor. 3'lü tedrisat mevzuunda 22 bin öğrenci 36 okulda okumaktadır. İkili tedrisat 22 bin kusura mektep içinde 1 275 tanedir. 1959 yılı ile 1960 yılı arasında yapılan okulların adedi köylerde 472, şehirlerde 75'dir. 1959 dan 1960 yılına geçerken 1 966 öğretmenden 405'i 472 yeni okul yapılan köylere verilirken 1 561 öğretmen şehirlerdeki 75 okula veriliyor. Buna göre köylerde yeni yapılan 67 okul öğretmensiz olarak inşa edilmiştir. 1950'de 46 öğrenciye bir öğretmen düşerken, 1960 da bir öğretmene 48 öğrenci düşmektedir. Talebelerine hâkim olamayan öğretmen, öğrencilerin okullarını tahrib etmesine de mâni olamamaktadır. Şu hale göre maarif dâvasının düğümü olan öğretmen meselesini evvelâ halletmek şarttır (TBMM 1957:612-676).

1963 yılında ülkede bulunan ilkokul öğrencilerinin okullara oranlarına bakıldığında bir okula yaklaşık 130 öğrenci sayısının düştüğü görülmektedir. Bu dönemde ülkede bulunan ilkokul öğrenci sayılarının öğretmen sayısına oranlaması yapıldığında bir öğretmene 45 öğrencinin düştüğü görülür. İlkokul öğrencileri arasında erkek öğrencilerin durumuna bakıldığında ülkede erkek öğrencilerin % 61 oranı ile daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. 1962/63 eğitim ve öğretim yılında bu rakamlar 26 452 okul, 73 256 öğretmen, 3 370 679 öğrenci ve 362 354 diploma alana ulaşır.

1963 yılında ülkede bulunan ortaokul öğrencilerinin ortaokul sayılarına oranlaması alındığında bir okula ortalama 440 öğrencinin düştüğü görülür. Ortaokul öğrencilerinin öğretmenlerin oranında yaklaşık 22 öğrenciye bir öğretmen düşer. Bu dönemde ortaokullarda okullaşma nüfusundaki erkek öğrencilerin oranı yaklaşık öğrencilerin %73'ünü oluşturur. Bu orana göre

1963 yılında daha ülkede kızların ilkokuldan sonrasını okumasına sıcak bakılmadığı ve daha çok erkek öğrencilerin okullara gönderildiği açıktır.

1962-1963 öğretim yılında ülkede 26 452 okul, 73 256 öğretmen ve 370 679 öğrenci vardır. Diploma alan öğrenci sayısı da 362 354' e ulaşır. Bu rakamlara göre Köy enstitülerinin ülkede ilkokullaşmada ne denli öneme sahip olduğu açıkça görülmektedir (DİE, 1965: 40). 5-15 Şubat 1962 tarihleri arasında gerçekleşen 7. Milli Eğitim Şura'sında 2 185 şehir ve kasaba ilkokulu, 19 862 köy ilkokulu olduğu, 15 477 köyde okul ve öğretmen olmadığı, öğrenim çağındaki 4 137 144 çocuktan ancak 965 174'ünün şehir ve kasabalarda, 1 583 753'ünün de köylerde olmak üzere toplam 2 548 927 öğrencinin öğrencim gördüğü, bir buçuk milyonun üzerindeki çocuğun ise öğretimden yoksun olduğu yer almaktadır (MEB, 1991).

1993–1994 öğretim yılında 4 268 ilköğretim okulunda 2 752 202 öğrenci eğitim görür. Ülkede sekiz yıllık zorunlu eğitime geçiş için ilköğretim okulları hızla yaygınlaştırılır. Bu amaçla 1994–1995 öğretim yılında 223 ilköğretim okulu ile altı YİBO açılır. Ayrıca 386 ilkokul ile 91 ortaokul ilköğretime dönüştürülür (MEB,1996).

Cumhuriyet Dönemi'nin başlangıcından itibaren ülkede eğitime verilen önem artar ve okul sayısı artırılarak eğitime katılan öğrenci sayısı her geçen gün artar. Cumhuriyetten 2016'ya kadar ilköğretimdeki okul, öğrenci ve öğretmen sayıları Tablo 2'de yer alır.

Tablo 2'de görüldüğü üzere 1923-1940 yılları arasında ilkokulda okuyan öğrenci sayısı 336 000'den 955 000'e yükselir. İlkokullardaki öğrencilerin artış oranı okul artışından daha yüksektir; ilkokulda % 285 oranında. Bu dönemde cinsiyet dağılımı incelendiğinde 272 107 erkek, 62 954 kız öğrenci vardır. Buna göre erkek öğrenciler kızlara göre yaklaşık 4,5 kat daha fazladır (Akyüz,2009:351). 1940-1950 yılları arasında ülkede ilkokul sayısı % 215, öğrenci sayısı % 190, öğretmen sayısı % 200 oranında artar. 1950-1960 yılları arasında ise öğrenci sayısı % 60, öğretmen sayısı % 57 oranında artar. Buna göre İnönü döneminde DP dönemine göre ilkokullardaki veriler daha yüksektir.

1970- 1971 yılında öğrenci sayısı 5 013 408 iken 1980- 1981 öğretim yılında 5 653 069, 1991-1992 öğretim yılında 6 870 638 ve 2008-2009 öğretim yılında da 10 709 920'dir. Öğretmen sayısına gelince ise 1970-1971 öğretim yılında 132 721, 1980-1981 öğretim yılında 211 573, 2008-2009 öğretim yılında da 419 340'dır. Tabloda okul sayısının düşmesinin nedenleri arasında sekiz yıllık ilköğretim okullarının yaygınlaşması, taşınmalı eğitim, terör vb. nedenlerle bazı okulların kapanması oluşturur (Akyüz,2009:350).

Tablo 2. Resmi ve Özel İlkokullar ile 1997 Sonrası İlköğretimdeki (8 yıllık) Sayısal Gelişmeler (2000-2001 öğretim yılına kadar olan Tablo verileri Akyüz, 2009: 350; 2016 öğretim yılına kadar olan veriler MEB, 2012, TUİK,2012).

Yıllar	Okul/ Kurum Sayısı	Öğrenci Sayısı (Toplam)	Erkek Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Okul Başına Öğrenci Sayısı	Öğretmen Başına Öğrenci Sayısı
1923-24	4894	336061	273107	62954	10238	68,6	32,8
1930-31	6598	489299	315072	1774227	16318	74,1	29,9
1940-41	10596	955747	661279	294468	20564	90,1	46,4
1950-51	17428	1616626	1016915	599711	35871	92,7	45,0
1960-61	24398	2866501	1800026	1066475	62526	117,4	45,8
1970-71	38234	5013408	2892654	2120754	132721	131,1	37,7
1980-81	45507	5653069	3086135	2566934	211573	124,2	26,7

1991-92	50669		6870638	3634240	3236398	234154	135,5	29,3
2000-01 (I)	36047		10289233	5520004	4769229	345001	285,4	29,8
2006-07	34657		10846930	5684609	5162321	402829	312,9	26,9
2007-08	34093		10870570	5676872	5193698	445963	318,8	24,3
2008-09	33769		10709920	5553871	5156049	419340	317,1	25,5
2009-10	33310		10916643	5632328	5284315	485677	327,7	22,4
2010-11	32797		10981100	5623476	5357624	503328	334,8	21,8
2011-12	32108		10979301	5622661	5356640	515852	341,9	21,2
2015-16 İlkokul	26522		5360703			302961	202	18
2015-16 Ortaokul	17343		5211506			322680	281	15
2015-16	43865		10572209			625641	241	17

Adrese dayalı nüfus sayımı verilerine göre ise, 2011 yılında Türkiye’de altı yaş üstü toplamda 67 045 635 kişide, okuma yazma bilmeyenlerin sayısı 3 171 270 iken, okuma yazma bilenlerin sayısı 61 889 739, okuma-yazma durumu bilinmeyen 1 984 626 kişi bulunmaktadır. Okuma yazma bilmeyenlerden 553 704 kişi erkek, 2 617 566 kişi kadındır. Okuma yazma bilenlerden 32 013 033 kişi erkek, 29 876 706 kişi kadındır. Okuma yazma durumu bilinmeyen kişilerin 1 035 890’sı erkek, 948 736’sı ise kadındır (TUİK, 2011).

Tablo 2’de görüldüğü gibi, 2008–2009 MEB verilerine göre, 33 769 ilköğretim okulunda toplam öğrenci sayısı 10 709 920’dir. Bu sayının 5 553 871’i erkek, 5 156 049’u kız öğrencilerden oluşmaktadır. Aynı dönemin okullaşma oranı toplamda % 96,49 olup bu oran erkeklerde % 96,99, kızlarda % 95,97’dir. İlköğretimdeki bu sayısal dağılımın yanı sıra, niteliği geliştirme amacı taşıyan taşınabilir eğitimde öğrencileri taşıyan okul sayısı 23 489, bu okullardaki toplam öğrenci sayısı 687 271’dir. 2010-2011 öğretim yılı itibariyle de 32 797 okulda 5 623 476 erkek, 5 357 624 kız öğrenci olmak üzere toplam 10 981 100 öğrenci sayısına ulaşılır. 2011-2012 öğretim yılında ise 32 108 okulda 5 622 661 erkek, 5 356 640 kız öğrenci olmak üzere toplam 10 979 301 öğrenci varken, öğretmen sayısı da 515 852’dir.

Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’nde ilköğretim eğitimde en önemli meselelerden biridir. Rakamlara göre ilköğretim her şeye rağmen planlı dönemde en fazla gelişmeyi gösterir. Cumhuriyet döneminde ülkede ilköğretim çağındaki nüfus çok hızlı artar, örneğin nüfus 3-4 kat artarken öğrenci sayısı 32 kat, öğretmen sayısı 33 kat artış gösterir (TÜSİAD,1990). Özellikle ülkede 1930 sonrasında çocuk sayısında artışın başladığı ve devam ettiği görülür. 1990-1995 yılları arasında altı yaş çağındaki çocuk sayısı düşerken, 1995-2005 yılları arasında yeniden artmaya başlar, 2005 sonrasında ise daha çok yatay bir çizgi izlemeye başlar. Buna göre hükümetlerin en büyük problemi artan nüfusa göre okul yapma, öğretmen yetiştirme ve istihdam etme olurken son zamanlarda öğrenci sayısındaki paralellik ile beraber sınıfların daha az, öğretimin daha kaliteli, okula gidemeyen çağ nüfusunun olmaması doğal olarak eğitimde zamanla kaliteyi yükseltecektir.

SONUÇ

Dünya’da devletlerin oluşumu ile beraber devletler öncelikle kendi yönetiminde görev alabilmeleri için okul açmaya başlar. Daha sonraki süreçte asil sınıflar da çocuklarını bir okula gönderir. Dinlerin oluşmasıyla beraber bu defa din adamları da dinlerini yayabilmeleri için dini okullar açar. Dünya’da sanayi inkılabına kadar halkın eğitimine pek fazla önem verilmez, ama

halk sanayileşmeyle beraber kentlere göç etmiş, burada bir meslek sahibi olabilmek, kamuda görev alabilmek için ilköğretime gitme oranı hızla artar. Fransız İhtilali sonrasında başlayan ulus devleti modelinde de bu defa devlet kendi rejimine yönelik vatandaş yetiştirmek için ilköğretime önem vermiş ve halın okuryazar ve tahsilli olmasını ister. 1848 İhtilali sonrasında anayasal gelişmelerde artık eğitim devletin görevi haline gelir.

Osmanlı Devleti'nde Fatih Sultan Mehmet döneminde başlayan ilk mektep, Kanuni döneminde sıbyan okulları şeklini almış ve uzun süre medrese öğretiminin ilk kısmını oluşturur. İlkokul ilk defa köklü olarak II. Mahmut döneminde değişmeye başlar. Bu dönemde medreselerde ilkokul kız ve erkekler için zorunlu hale gelir. Daha sonra eğitimle ilgili kurumlar kurulmaya başlar. Ayrıca ilk defa orta mektep de açılır. Bu dönemde merkezi yönetimin güçlenmesi, bakanlıkların ve bu bakanlıkların taşra teşkilatlarının kurulması ile devlette bürokrasi giderek şekillenirken tahsilli vatandaşa olan ihtiyaç da artar. Tanzimat döneminde eğitimle ilgili Darülfünun, İdadi ve Sultaniler açılır. Özellikle Islahat Fermanı sonrasında Gayrimüslüm ve Yabancı devletlerin kendi okullarını açma iznine kavuşmaları sonrasında hızla Avrupa tarzında okullar açılmaya başlanır. Bu süreçte artık eğitimle ilgili bir genel müdürlük, sonra da bakanlık oluşturulur. Meşrutiyetin ilanı ile beraber artık ilkokul devletin sorumluluğunda olur. II. Abdülhamit döneminde ülkede başlayan Avrupa tarzı okullar ve yeni öğretim usulleri iptidai Okulların oluşmasını sağlar. Ülkede medrese eğitimi ile iptidai okulların eğitimi paralel olarak cumhuriyete kadar devam eder.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında ilkokula büyük önem verilir. Öncelikle Tevhidi Tedrisat Kanunu ile eğitimde birliğe gidilir. Daha sonra ilkokul programı hazırlanır. Öğretmen okulları açılarak kırsal alandaki çocukları okuryazar yapmak için çaba gösterilir. Harf İnkılabı ve sonrasında Millet Mektepleri, Türk Ocakları, Halkevleri ve Halkodaları gibi sivil toplum kuruluşlarıyla halk okuryazar hale getirilmeye çalışılır. 1930'lu yıllarda artık inkılapların yerleşmesi ve benimsenmesi, cumhuriyetin kendi nesillerini yetiştirmesi için en önemli konulardan birini ilkokullaşma oluşturur. Bu çerçevede önce deneme olarak açılan daha sonra 1940 yılında bir yasayla kurulan Köy Enstitüleri özellikle kırsal alanda ve köylerde yaşayan çocukların öğrenimi için büyük bir adım almış ve bir süre sonra okullaşma ve okuryazar oranı artmaya başlamıştır. İnönü döneminde dört adet Milli Eğitim Şurası düzenlenmiş ve hepsinin öncelikli konusu ilkokul yapma ve öğretmen yetiştirme olmuştur.

1950 yılında iktidara gelen DP hükümetlerinin de en öncelikli konuları arasında ilkokullaşma, okul yapma ve öğretmen yetiştirme yer alır. 1950 ile 1960 arasında 5. Ve 6. Milli Eğitim Şuraları düzenlenmiştir. 1960 sonrasında Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla beraber artık ülkede beş yıllık kalkınma planları hazırlanmış ve buna göre geri kalan yerlerde okul yapmaya ve öğretmen göndermeye daha fazla önem verilmiştir. Ülkede hızla kırsal alandan kentlere göçün başlaması, Kamu İktisadi Teşebbüslerde ve kamuda iş bulabilmek için, meslek sahibi olabilmek için ilkokul ve daha sonra ortaokul önem kazanmaya başlar. Zaten ilkokul parasız ve zorunludur. Kız çocukları aileleri tarafından uzun süre ilkokula ve daha sonrasına göndermek istememiştir. İlkokul ile Ortaokulun birleşmesinden oluşan İlköğretim kavramı bir süre Temel Eğitim adını almış, geri kalan ve şartları uygun olmayan yerlerde yatılı bölge okulları açılmıştır. 1997 yılında zorunlu kesintisiz sekiz yıllık ilköğretime geçilmiş, 2012 yılında da 4+4+4 şeklinde zorunlu öğrenim parasız ve 12 yıla çıkarılmıştır. Buna göre ilkokul dört yıl, ortaokul dört yıl olmuş ve ikisine yine ilköğretim denmiştir. Görüldüğü gibi cumhuriyetin uzun süre en önemli konusu ilkokul ve öğretmen sayısı artırmak, köylerdeki öğrencileri ilkokula kavuşturmak olurken artık her yer ilkokul yapılmıştır. Ancak ülkenin

dağınık nüfus, terör, fakirlik gibi problemleri olan yerlerde taşınmalı, yatılı ve pansiyonlu okullar açarak tüm çocukları okullandırmaya çalışmaya devam etmektedir. Ülkede tekli öğretime geçmek, sınıfların 24'ün altına inmesi gibi problemleri yakın zamanda çözülecektir.

Kaynakça

- Akbaba, T. (2004). “Cumhuriyet Döneminde Program Geliştirme Çalışmaları”, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, C. 5, S. 54–55.
- Aydemir, Ş.S. (1999). *İkinci Adam, C.II*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Akyüz, Y. (1997). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Akyüz, Y. (2009). *Türk eğitim tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2009*. (Gözden geçirilmiş 14. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Aralpınar, H. (1998). *Yatılı İlköğretim Bölge Okulları'nın Sayısal Gelişimi ve Hizmet Sunduğu Çevre*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara, ss.6, 12,13.
- Başaran, İ.E. (1983). *Eğitim Yönetimi*, Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Başaran, E. İ. (1993). *Eğitim Yönetimi*, Ankara: Gül Yayınevi.,ss.26.
- Başaran, E. İ. (1996). *Türkiye Eğitim Sistemi*. (3. basım), Ankara: Yargıcı Matbaası.
- Başaran, İ.E. (2008). *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*, Ankara: Ekinoks Yayınevi, Siyasal Basın Yayın Dağıtım.
- Başarır, İ. Ş. ve Parman T. (2009). *Yatılılık: Okul Ev Olunca*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Baydur, M. (1999). *Siyasi Tarihimizden Kesintileri*, İstanbul: İrfan Yayınevi.
- BCA, *Muamelat Kataloğu*, Fon: 030,10., Yer: 25.141.4
- Binbaşıoğlu, C. (1995). *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi, Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerinde Bir Araştırma*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Büyükkarcı, S. (1996). *Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye'sinde Yabancı Okullar*, Konya: Selçuk Üniversitesi, ss.93.
- Büyük Larousse*, (1995). İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Çelenk, S., Tertemiz, N., Kalaycı, N. (2000). *İlköğretim programları ve gelişmeler, program geliştirme ilke ve teknikleri açısından değerlendirilmesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çetin, K. Ve Gülseren, H.Ö. (2003), “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Stratejileri”. *Millî Eğitim Dergisi*,

Sayı.160.

Cicioğlu, H. (1985). *Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*. Ankara: Ankara

Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları,ss.5-6.

DİE, (1927). *Genel Nüfus Sayımı Verileri*, Ankara.

DİE, (1935). *Genel Nüfus Sayımı Verileri*, Ankara.

DİE, (1965). *Genel Nüfus Sayımı Verileri*, Ankara.

Dikmen, S. (1990), *Yatılı Bölge Okullarında Fonksiyonel Yapı Oluşturulması*, Yüksek Lisans Tezi,

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,ss.13.

DPT, (1996). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, ss.219.

Ergin, O. (1942). *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul: Osmanbey Matbaası,ss.43,1205-1210.

Erginer, E. (2006). *İlköğretmen*. S..4, ss.46-47.

Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet Döneminde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*. Ankara: Ocak Yayınları,

ss.248-250,299,350.

Ergün, M. (1997). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*. Ankara: Ocak.

Ergün, M. (2005). *Eğitim reformlarının felsefesi. Özel Okullar ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*. İstanbul:

Türkiye Özel Okullar Birliği Yay.ss. 77-82

Erkul, H. (1997). *YİBO Yönetim ve Denetiminde Verimlilik-Türkiye'de Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının Yönetici ve Deneticilerinin Verimlilik İlkesi Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya,ss.117-120.

Gök, F. (1999). *75 Yılda İnsan Yetiştirme Eğitim ve Devlet. 75 Yılda Eğitim*, İstanbul: Tarih Vakfı

Yayınları, 1-8.

Gülcan, M., Türkeli Y., Parabakan F., Şölen A. ve Albayrak F. (2003). *Türkiye'de İlköğretim (Dünü, Bugünü, Yarını)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İlkin, S ve Tekeli. İ. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Doğuşu*

ve Gelişimi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, ss.94.

Karakaş, M. (2000). "Tanzimat Sürecinde Eğitimde Modernleşme Hareketleri", *Afyon Üniversitesi, Yeni*

Türkiye Dergisi, Sayı 32, ss.764-780.

Katoğlu, M. (1997). Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat. *Türkiye Tarihi, IV. Çağdaş Türkiye,*

İstanbul: Cem Yayınevi.

Kavak, Y. (1997). *Dünyada ve Türkiye'de İlköğretim,* Ankara: Pegem Yayınları.

Kavak, Y. ,(1998). "Zorunlu Eğitimde Evrensel Görünüm". *Eğitim ve Bilim, Cilt 2, Sayı 107.*

Kılıç, D. (2001), *Yatılı İlköğretim Bölge Okulları İle Diğer İlköğretim Okullarının Toplumsal Fonksiyonlarını Gerçekleştirme Düzeylerinin Karşılaştırılması (Erzurum rneği),* Erzurum,ss.18-20.

Kocabaş, S. (2002). *Türkiye'de Gizli Tarih III: Misyonerlik ve Misyonerler,* İstanbul: Vatan Yayınları,

ss.129.

Kocabaşoğlu, U. (2000). *Anadolu'daki Amerika.* (3. baskı), Ankara: İmge Kitabevi.

Koçak, C. (1997). Siyasal Tarih (1923-1950), *Türkiye Tarihi IV, Çağdaş Türkiye.* İstanbul: Cem Yayınevi.

Koçer, H. A. (1974). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923).* İstanbul: Milli

Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Kodaman, B. (1988). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kodaman, B. (1991). *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, ss.

14,127, 139, 477-479.

MEB, (1954). *Beşinci Milli Eğitim şurası.* 1954,ss.60-85.

MEB, (1991). *7.Milli Eğitim şurası.*

MEB (1996). *Tebliğler Dergisi, C. 59, S. 2458, 423, Ankara.*

MEB, (1996). *Tebliğler Dergisi, C. 27, S. 1323, 275, Ankara, ss.423.*

MEB, (2000). *2001 Yılı Başında Milli Eğitim.* Ankara, ss.53.

MEB, (2006). *Milli Eğitim şuraları (1921-2006),* ss.354-355,562-563.

MEB, (2008). *Yatılı İlköğretim Bölge Okulları Yönetici Kılavuzu.* Ankara: MEB.

MEB, (2011). *Strateji Geliştirme Başkanlığı,* ss. 28.

MEB, (2012), *İlköğretim Genelgesi,* Ankara.

MEB, (2012). *Milli Eğitim İstatistikleri rgn Eğitim 2011-2012,* TÜİK, Eğitim İstatistikleri.

Mitchell, T.,(2001). *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi. ev: Zeynep Altok.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Mutlu, ř. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul:

İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Okçabol, R. (2005). *Türkiye Eğitim Sistemi*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Önder, M. (1952). *Konya Maarif Tarihi*, Konya: Ülkü.

Sakaoğlu, N. (1991). *Osmanlı Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, ss.71-72.

Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi

Yayınları,ss.120-137.

Sarioğlu, E. (2002). *Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Azınlık Okulları (1869-1994), (Yayınlanmamış*

Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sezer, A. (1999). *Atatürk Dönemi'nde Yabancı Okullar (1923-1938)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu

Yayınları.

TBMM, (1951). *Tutanak Dergisi, Dönem 9,C.5,Toplantı 1,51. Birleşim,25.11,ss.753-888.*

TBMM (1954). *Zabıt Ceridesi, Devre 9,C.28, İçtima 4,49.İnikat,24. 11, ss.803-880.*

TBMM (1957). *Zabıt Ceridesi, Devre 10,C.17, İçtima 3,46.İnikat,25. 11, ss.845-850.*

TBMM (1957). *Zabıt Ceridesi, Devre 10,C.17,İçtima 3,47.İnikat,26.11, ss.852-888.*

TBMM (1957). *Zabıt Ceridesi, Devre 11,C.12,İçtima 3,48. İnikat, 26.11, ss.612-676.*

Tonguç,E. (1970). *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ankara: Ant Yayınları.

Tunç, S. (1969). *Türkiye'de Eğitim Eşitliği*. Ankara: Başnur Matbaası.

TUİK, (2011). *Türkiye İstatistik Kurumu Veri Tabanı*.

TUİK,(2012). *Eğitim İstatistikleri*.

Turan,Ş. (2000). *İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

TÜSİAD, (1990). *Rapor*.

Üstün, A. (2000). "Eğitim Tarihimiz İçinde Bir Yolculuk", *Eğitim Araştırmaları*, Sayı 1.

Vahapoğlu, M. H. (2005). *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*. İstanbul: MEB Yayınları.

Wofford, K.V.,(1952). *Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Yaman, A. (2011). *Yatılı İlköğretim Bölge Okulları Süreci Değerlendirme Raporu*. Milli Eğitim Bakanlığı İç Denetimi Birimi Başkanlığı.

https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_10/02113340_5_sura.pdf, 23 Nisan 2017

GÜNDOĞMUŞ YATILI İLKÖĞRETİM BÖLGE OKULU'NDAKİ YÖNETİCİLERİN YAŞADIKLARI PROBLEMLER: BİR DURUM ÇALIŞMASI

Doç.Dr. Yüksel KAŞTAN

Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü

Neslihan DEMİREL

Öz

Türkiye’de YİBO’lar 1961 yılında 222 sayılı İlköğretim ve Temel Eğitim Kanunu’na göre hazırlanan Bölge Okulları Yönetmeliği’nin 1. maddesindeki “Çeşitli sebeplerle henüz bir ilkokul açılmamış olup, birbirlerine yakın birkaç köyün bulunduğu yerlerde veya evleri ve ev grupları dağınık olan köylerde, Yatılı İlköğretim Bölge Okulları açılır ” hükmü gereğince planlanarak açılmaya başlanmıştır.

YİBO’ların kuruluşunda nüfusu dağınık olan yerleri okula ve öğretmene kavuşturmak, belli köylerde Türk dilini ve kültürünü yaymak faaliyetlerine yardımcı olmak, köylerde özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocuklarla okulöncesi eğitimi için sınıflar açılmasını sağlamak, çevrenin sağlık, tarım, halk eğitimi ve her türlü kalkınma faaliyetlerine bir merkez vazifesi görmek amaçlar yer almaktadır.

Bu çalışmada Gündoğmuş Yatılı İlköğretim Bölge Okulu’ndaki yöneticilerin yaşadıkları kişisel sorunlar, okulları ile ilgili yaşadıkları eğitsel sorunlar, okulda bulunma (çalışma-okuma-çocuğunun velisi olma) sebepleri, okulda çalışmaktan memnun olup olmadığı ve okulda değiştirilmesi gereken durumlar ile ilgili görüşleri alınarak okul ile ilgili yaşanan sorunlara ilişkin çözüm önerileri araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: YİBO, Gündoğmuş, problem, idareci.

PROBLEMS OF ADMINISTRATIVE LIVING IN PRIMARY SCHOOL REGIONAL SCHOOL IN GÜNDOĞMUŞ: A CASE STUDY

Abstract

YİBO’s in Turkey According to Article 1 of the Regulations for Regional Schools, prepared in accordance with the Primary Education and Basic Education Law No: 222 in 1961, "In places where a primary school has not yet been opened for various reasons and several villages are close to each other or where houses and house groups are scattered, Regional Primary Schools for Primary Education will be opened ".

Providing education and training for the places where the population is scattered in YİBO's establishment, assisting the activities of spreading the Turkish language and culture in certain villages, providing classes for the children with special education and protection in the villages and opening the classes for the preschool education and providing health, agriculture, public education and all kinds of development activities And to see a central office.

In this study, administrators of Gündoğmuş Boarding Primary Schools were asked about their personal problems, their educational problems, their reasons for being in school (working-reading-child's parents), their satisfaction about working at school and their situation The proposal for a solution to the related problems has been researched.

Keywords: YİBO, Gündoğmuş, problem, manager.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde zorunlu eğitim II. Mahmut döneminde başlamış günümüze kadar gelişmiştir. Türkiye'de zorunlu eğitim ilköğretimden sonra ortaöğretimi de dâhil etmiştir. II. Meşrutiyet döneminde 1909 yılında köye öğretmen yetiştirme düşüncesi ile yatılı okullar açılmaya başlanmıştır. 1913 yılında çıkarılan Tedrisat-ı İptidaiye Muvakkati'de (Geçici İlköğretim Yasası) her il merkezinde yatılı bir ilköğretim okulu ve gerekli görülen yerlerde de birer yatılı kız öğretmen okulu açılması öngörülmüştür (Kılıç, 2001: 19). Bu kapsamda Osmanlı döneminde 1914'te Kastamonu Milletvekili İsmail Mahir Efendi her il ve sancakta, köy çocuklarına özgü yatılı okullar açılmasını, buralara her köyden bir kız ve erkek çocuk alınması gerektiğini dile getirmiştir (Binbaşıoğlu, 1995; akt. Kılıç, 2001:20).

TBMM açılmadan önce 1919'da Dokuzuncu Kolordu Komutanlığına atanan Kazım Karabekir, ailesini savaşta kaybetmiş birçok yetim ve kimsesiz çocuğun ortada kaldığını görerek "Doğu'nun bütün yetim ve öksüzlerine, gerçek ve pek şefkatli baba oldum. Benim gibi merhametli kalplerin ortaklaşa çalışmalarıyla Erzurum'u ebede kadar şenlendirecek Yatılı Okullarda, bu çocuklarımızı mutlu ve bahtiyar kıldım." demiş ve Yatılı Yetimler İlkokulları açtırmıştır. Bununla beraber ayrıca; Kız Yatılı İlk ve Ortaokulları ile Yatılı Yetimler Askeri İlkokulu açtırmıştır (Kırzioğlu, 1991: 155). 22 Mart 1926'da çıkarılan 789 Sayılı kanunun "Maarif Teşkilatına Dair Kanun" ile yatılı okullardan söz edilmiş ve 5. maddesine göre ilköğretim okulları şehir ve kasaba gündüzlü, şehir ve kasaba yatılı, köy gündüzlü, köy yatılı mektepleri, şeklinde sınıflandırılmıştır (Aralpçan, 1998:12).

1923–1933 yılları arasında bütçeleri elverişli illerde 1933–1938 yılları arasında bucak ve ilçe merkezlerinde, 1940 yılında ise merkezi köylerde gündüzlü ve pansiyonlu okullar açılmaya başlanmıştır (Dikmen, 1990: 3; Aralpçan, 1998:13). YİBO'lar, okulun olmadığı köy ve mezra gibi yerleşim merkezlerindeki çocukların eğitim alabilmesi için ilk olarak 1939 yılında kurulmuştur. Türkiye'nin her bölgesine yayılan YİBO'larda daha çok yoksul aile çocukları yararlanmıştır. 19.06.1942 yılında çıkarılan 4274 sayılı kanun ile Pansiyonlu Köy Bölge Okulları açılmıştır. Bu okullar Köy Yatılı Mekteplerinin devamıdır.

Temel eğitim deyimi 1950'lerde, öğrenimden yoksun kalmış yetişkinlere verilecek eğitimi anlatmak için UNESCO'da kullanılmıştır. İlköğretim, 05.01.1961 yılında çıkarılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile sekiz yıla çıkarıldı ve "temel eğitim" sıfatını aldı. Uzmanlardan oluşan bir çalışma grubu kurularak Temel Eğitim Modeli geliştirildi. Temel Eğitim Kanunu'na göre hazırlanan Bölge Okulları Yönetmeliği'nin 1. maddesindeki "Nüfusun az ve dağınık olduğu yerlerde köyler gruplaştırılarak, merkezi durumda olan veya durumu uygun bulunan köylerde İlköğretim Bölge Okulları ve bunlara bağlı pansiyonlar, gruplaştırmanın mümkün olmadığı yerlerde ise Yatılı İlköğretim Bölge Okulları veya Gezici okullar açılır. Gezici okullarda gezici öğretmenler görevlendirilir. Şehir ve kasabalarda da ihtiyaca göre yatılı ve pansiyonlu okullar kurulabilir." hükmü yer almıştır. Bu tanım doğrultusunda, genel kırsal

kesimde okulu bulunmayan köy ve köy altı yerleşim birimlerinde bulunan çağ nüfusu ile yoksul ailelerin çocuklarına ilköğretim hizmetlerini götürebilmek için yatılı okullar açılmıştır. Temel eğitim modeli, 1971–1972 öğretim yılında denenmek üzere 16 yatılı bölge okulunda ve 2 ilkokulda uygulanmaya konulmuştur. 1739 Sayılı yasanın 22. maddesi, 16.06.1983 Tarihli ve 2842 Sayılı yasa ile değişikliğe uğramış, 2842 Sayılı yasanın 9. maddesinde, “Temel Eğitim Okulları” yerine “İlköğretim Kurumları” ifadesi getirilmiştir. “Temel Eğitim Yatılı Bölge Okulları”, “Yatılı İlköğretim Bölge Okulu (YİBO)” adını almıştır (Arı, 2002: 12-13).

Bu okulların açıldığı 1962 yılından 1973 yılına kadar açılan 59 YİBO’nun 55 tanesi ülkede Doğu ve Güneydoğu illerinde açılmıştır (Cengiz, 2008: 59). 1993–1994 öğretim yılında 4268 ilköğretim okulunda 2.752.202 öğrenci eğitim görmüştür. Ülkede sekiz yıllık zorunlu eğitime geçiş için ilköğretim okulları hızla yaygınlaştırılmıştır. Bu amaçla 1994–1995 öğretim yılında 223 ilköğretim okulu ile altı YİBO açılmıştır. Ayrıca 386 ilkokul ile 91 ortaokul ilköğretime dönüştürülmüştür (MEB,1996:423).

YİBO’ların idari sistemleri şöyledir: Okul müdürü; kanun, yönetmelik, program ve emirlere uygun olarak okulun bütün işlerini yürütmeye, düzene koymaya denetlemeye yetkilidir. Müdür, okulun amaçlarına uygun olarak yönetilmesinden, değerlendirilmesinden sorumludur. Müdür başyardımcısı; okulun her türlü eğitim öğretim, yönetim, öğrenci, tahakkuk, ayniyat, yazışma, eğitici faaliyetler, yatılılık, güvenlik, beslenme, bakım, koruma, temizlik, düzen, halkla ilişkiler gibi işleri ile ilgili olarak okul müdürü tarafından verilen görevleri yapar. Diğer müdür yardımcıları da müdüre karşı aynı sorumlulukları taşır. YİBO’ların kendi içinde de bazı sorunları mevcuttur. Bunlar; eğitimin niteliğine ve toplumun okula bakış açısına ilişkin sorunlar, personel, yönetici ve öğrenci-veli sorunları, okulun ekonomik ve fiziksel koşullarına ilişkin hizmetlerin yetersizliği sorunlarıdır. Bu kadar çok görev yüklenilen yatılı okul idarecilerinin ve öğretmenlerinin pek çok sorun yaşamaları kaçınılmazdır (MEB, 2002).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel desende oluşturulmuştur. Işıkoğlu’na göre (2005) nitel araştırma yönteminde olgular ve olaylar bizzat doğal ortamında gözlemlenir. Bu açıdan birden fazla ve sosyal olarak yapılandırıldığına inanan nitel araştırmacı, sosyal olayları araştırırken bunların gerçekliğini doğal ortamlarında onları inceleyerek araştırmasını yapar. Nitel araştırma yöntemleri, araştırmanın gerçekliği doğal ortamı anlamaya, tanımaya ve sonuçlara olan etkilerini açıklamaya duyarlı olduğundan eğitimsel gerçekleri çok boyutlu olarak ortaya koyma imkanı tanır. Bu yönleriyle de özellikle eğitim araştırmalarına zenginlik katar (Yaman, 2007: 131).

Son yıllarda zorunlu eğitimin önce 8 yıla sonra da 12 yıla çıkarılmasıyla birlikte, eğitimle ilgili tartışmalar daha da çok artmış ve zorunlu eğitim konusunda önemli adımlar atılmıştır. Eğitimin kırsal kesimde de devamlı sürdürülebilmesi için yatılı okullar açılmış ve taşınmalı eğitim yapılmış, bu okullar önem kazanmıştır. Ancak şehirlerdeki okullardaki öğrencilerle aynı imkânları olmayan kırsal kesimdeki öğrencilerden aynı başarı beklenmektedir. Fırsat eşitliğini sağlamada büyük önem arz eden yatılı okulların daha yakından incelenerek, bu okullardaki sorunlara çözüm bulunmalıdır. Bu yüzden yatılı okullarda yaşanan sorunları anlamak için orada çalışan ve okuyan, bu okullardan bizzat etkilenen insanların görüşleri alınmalı ve onların çözüm yolları önemsenmelidir. Bu araştırmada Gündoğmuş’taki Yatılı İlköğretim Bölge Okulu’ndaki yöneticilerin bu okulda yaşadıkları sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini belirlemek amaçlanmaktadır. Bu amaca uygun olarak nitel araştırma desenlerinden

durum çalışması deseni kullanılmıştır. Yin'e (1984) göre durum çalışması, araştırılan olguyu kendi yaşam çerçevesinde inceleyen, olgu ve içinde bulunduğu ortam arasındaki sınırların kesin hatlarla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan bir araştırma yöntemidir (Özçelik ve Yıldırım, 2002: 5).

Bu araştırma Yatılı İlköğretim Bölge Okullarının sorunları ve çözümlerine ilişkin yöneticilerin görüşlerinin tespit edilmesi amacıyla bütüncül tekli durum deseninde nitel bir çalışmadır. Durum çalışmaları, örnek olay tarama modelleri evrendeki belli bir ünitenin (birey, aile okul, hastane dernek vb.nin), derinliğine ve genişliğine, kendisini ve çevresi ile olan ilişkilerini belirleyerek, o ünite hakkında bir yargıya varmayı amaçlayan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2005: 86). Bütüncül tekli durum deseninde bir durum kendi başına bütüncül olarak ele alınır. Nitel araştırma teknikleri nicel araştırmalarda vurgulananların tersine ölçümden ziyade açıklamayı olanaklı kılacak ilişkileri ortaya çıkarmayı, olay ve olguların içinde gerçekleştiği durumu dikkate almayı önemser (Yıldırım ve Şimşek, 1999: 32).

Araştırma Grubu

Araştırma bütüncül tekli durum desenine uygun olarak Antalya Gündoğmuş Şehit Orman Mühendisi Abdullah Aydın Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda geçmektedir. Araştırmanın çalışma grubu ölçüt örnekleme yöntemine ve gönüllülük esasına göre seçilmiştir. Ölçüt örnekleme yöntemi, araştırmacının derinlemesine bilgi edeceğini düşündüğü durumlarda önceden belirlenen ölçütler çerçevesinde çalışma gruplarının belirlenmesi için kullanılır. Bu araştırmadaki ölçüt, çalışma grubundaki bireylerin buldukları okulda yaşadıklarını anlatabilme yeterliğine sahip olmalarıdır. Araştırmanın çalışma grubunu bu ölçüte uyan ve gönüllülük esasına göre seçilen 3 yönetici (1 vekil müdür, 2 vekil müdür yardımcısı), oluşturmaktadır. Katılımcıların soruları içtenlikle cevaplamaları için isimleri belirtilmeyip kodlanarak araştırmacı tarafından saklı tutulmuştur. Katılımcıların görüşlerinden alıntılar yapılırken Y kodlaması yapılmıştır. Araştırmaya katılan yöneticilerin görüşmeye başlanılmadan önce kişisel özellikleri öğrenilmiş ve değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan yöneticilerin kişisel özellikleri ve bu araştırmada katıldığı alanlar aşağıdaki Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Yöneticilere İlişkin Veriler

Katılımcı Yöneticiler	Cinsiyet	Kıdem	Yaş	Çalışma Yılı	Katıldığı Alanlar
Y1	Erkek	1/4	51	30 yıl	Bireysel Görüşme
Y2	Erkek	9/3	23	6 ay(vekil yönetici) ,1,5 yıl (öğretmen)	Bireysel Görüşme,
Y3	Erkek	9/3	28	5 ay (vekil yönetici), 1,5 yıl (öğretmen)	Bireysel Görüşme

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan yöneticilerin hepsi erkektir. Yöneticilerden müdür yardımcılığı yapan ikisinin kıdemi 9/3'tür, henüz mesleklerinde de, yöneticiliklerinde de yenilerdir. Müdürlük yapan Y1 ise mesleğinde 30 yılını tamamlamış, kıdemi ¼ olarak çalışmaya devam eden deneyimli bir yöneticidir, ancak yatılı okulda ilk yıldır. Yöneticilerin yaşları 51, 23 ve 28 olarak değişmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada nitel veri toplama yöntemi ve bu yöntemlere uygun araçlar kullanılmıştır. Bu veri toplama yöntemi görüşme formudur. Katılımcıların Gündoğmuş Yatılı İlköğretim Bölge

Okulu'nda yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin görüşlerini almak amacıyla açık uçlu sorulara dayanan yarı yapılandırılmış görüşme soruları katılımcı türüne uygun bireysel görüşme formlarına dönüştürülmüş ve bu form uygulanmıştır. Araştırmada ikinci veri toplama yöntemi gözlemdir. Gündoğmuş'taki Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda yaşanan sorunlara yönelik yarı yapılandırılmış gözlem formları kullanılmıştır. Gündoğmuş Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'ndaki yöneticilerin, öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin;

- 1.Yatılı İlköğretim Bölge Okulu ile ilgili yaşadıkları kişisel sorunlar nelerdir?
- 2.Okulları ile ilgili yaşadıkları eğitsel sorunlar nelerdir?
- 3.Bu okulda çalışma sebepleri nedir?
- 4.Bu okulda çalışmaktan memnun mu?
- 5.Bu okulda değiştirilmesi gereken bir durum var mı?
- 6.Yaşanan sorunlara ilişkin çözüm önerileri nelerdir?

Bu alt problemlere yönelik bireysel ve grup odaklı görüşmelerde şu alt problemlere yönelik inceleme yapılmıştır.

Görüşme Kayıtları

Günergin, (1992) görüşmeyi belli bir amaç doğrultusunda tarafların bir araya gelerek yüz yüze ve sözel bir şekilde bilgi, düşünce, öneri ve fikir alışverişi olarak tanımlamıştır (Yineoğlu, 2007: 67). Patton'a göre (1987) görüşmenin amacı, bir bireyin iç dünyasına girerek onun bakış açısını anlamaktır. Görüşme yoluyla deneyimler, tutumlar, düşünceler, niyetler, yorumlar ve zihinsel algılar ve tepkiler gibi gözlenmeyi anlamaya çalışıldığını ifade etmiştir. (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 120)

Görüşme türleri farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflamalardan biri katılımcı sayısına göre olan görüşmelerdir. Görüşmeye katılanların sayılarına göre görüşme bireysel ve odak grup görüşme olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Karasar'a göre (2005) bireysel görüşmeler, görüşmeci ile cevaplayan yani görüşme yapılan birey haricinde başka kimsenin görüşmede bulunmadığı türdedir. Bu görüşme türünde daha çok kişiye özel bilgilere ulaşılır. Başka taraftan bireysel görüşmelerde elde edilemeyen bazı bulgulara da odak grup görüşmeleri ile ulaşılabilir. Grupla görüşmeler ortak bir problem çerçevesinde toplanmış, oluşan etkileşimle sorulara yanıt verecek grupla yapılır, bu esnada görüşmeci de gruptaki kişilerin görüşmenin amacından sapmadan ilerlemelerini sağlamak ve kayıt tutmakla sorumludur (Tiryaki, 2017: 4).

Araştırmada kullanılan veri toplama aracı bireysel görüşmedir. Görüşme sorularının belirlenmesi ve geliştirilmesi için bir takım çalışmalarda bulunulmuştur. Öncelikli olarak sorular literatür taramasına bağlı olarak kavramsal çerçevede oluşturulmuş ve görüşme formunun yapılandırılması için katılımcılarla ön görüşmeler yapılmıştır. Daha sonra uzman görüşü alınarak açık uçlu sorulara dayandırılmış yarı yapılandırılmış görüşme formları oluşturulmuş ve bireysel görüşmeler bu formlar aracılığı ile sürdürülmüştür. Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanılmasının nedeni bu tekniğin araştırmacıya görüşmenin akışına bağlı olarak değişik paralel veya alt soruları sorma imkanı vermesi ve bu sayede araştırmacının görüşmenin akışını etkileyerek kişinin yanıtlarını daha da açabilmesini ve araştırmacıyı aydınlatmasını sağlamaktır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler ortalama olarak yarım saat sürmüştür. Görüşmelerden elde edilecek verilerin daha iyi analiz edilebilmesi için ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Ses kayıt cihazında bulunan bu kayıtlar daha sonra metne çevrilmiştir.

Araştırma Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilköğretim okulunda gerçekleştirileceği için yasal izin alınması gerekiyordu. Bunun için bu ilköğretim okulunun bulunduğu İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü aracılığıyla başvurarak izin alınmıştır.

Bu araştırmada yöneticilerle görüşmeye geçmeden önce onlar araştırmanın amacı hakkında bilgilendirilmiştir. Araştırmaya katılımlarının gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirileceği bildirilmiştir. Araştırmada hiçbir suretle isimlerinin geçmeyeceği ve kendilerine takma bir isim atanacağı söylenmiştir. Bu sayede araştırmanın gizliliği ve güveni hakkında katılımcılara güven verildi. Araştırmanın kaydedilmesinde iki neden açıklanmıştır. Birincisi görüşmeden elde edilecek verilerin daha iyi analiz edilmesi, ikincisi ise zaman kazanmaktır. Katılımcıların görüşmelerin kaydedilmesi konusunda hem fikir olmaları ve araştırmaya katılacaklarını beyan etmelerinin ardından onlardan araştırmaya katılım için izin formunu okuyup imzalamaları istenmiştir.

Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

Araştırmada nitel veri toplama aracı olarak bireysel görüşme formu kullanılmış, veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Fox'a göre (1969) içerik analizi, sözel ve yazılı verilerin belirli amaç veya problem bakımından sınıflandırılması, belirli değişken veya kavramların ölçülmesi ve bunlardan belirli bir anlam çıkması için taranarak kategorilere ayrılmasıdır (Yalçın ve Diğerleri, 2009: 3). İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. Nitel araştırma verileri dört aşamada analiz edilir: 1.Verilerin kodlanması, 2.Temaların bulunması, 3.Kodların ve temaların düzenlenmesi ve 4.Bulguların tanımlanması ve yorumlanması ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 227).

Görüşmelerden elde edilen verilerin çözümlemesinde içerik analizinden yararlanılmıştır. Görüşme analizinden elde edilen veriler öncelikle kodlanmış ve sonra bu kodlar arasında temalar belirlenmiştir. Daha sonra kodların ve temaların düzenlenmesi yapılmıştır. Görüşmelerde elde edilen veriler içerik analizinde yer alan frekans analizi ile çözümlenmiştir. Frekans analizi en basit şekliyle öğelerin sayısal ve yüzdesel olarak görülme sıklığını ortaya koymaktır. Frekans analizi sonunda öğeler önem sırasına koyulur ve sıklığa dayalı bir sınıflama yapılır (Bilgin, 2006: 18). Bu çalışmada da frekans ve yüzde analizi tekniği uygulanarak, görüşülen yöneticilerin verdiği yanıtlar sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Yanıtların sıklığına göre, başlıklar altında bir sınıflama ve bu sınıflamaya bağlı olarak frekans sıklığı ve yüzdesi, tablolarla veriler ve katılımcılardan doğrudan alıntılarla desteklenerek analiz edilmiştir.

Karşılaşılan Güçlükler

Yöneticilerle yaşanan zorlukların nedeni yatılı okulda pek çok iş ve sorun olması nedeniyle görüşmeye zaman ayıramamasıdır. Okulda çalışan yöneticilerin mesai saati gözetmeden gece gündüz çalışmaları sebebiyle ve bu kadar yoğunluğun içinde bana vakit ayırmaları zor olmuştur. Bu okulda çalışan yöneticiler vekil olarak çalıştıkları halde pek çok işin sorumluluğunu yüklenmişlerdir. Bu yüzden okul müdürü ile okul mesai saatleri dışında görüşme yapılmıştır. Yöneticiler ile görüşme yapılırken sık sık kapıları çalınmış ve işleri ile görüşme bölünmüş sonra tekrar konuya geri dönmüştür.

BULGULAR VE YORUM

1.Yöneticilerin Yatılı İlköğretim Bölge Okulu İle İlgili Yaşadıkları Kişisel Sorunlar Hakkındaki Görüşleri

Bu probleme yanıt bulabilmek amacıyla yöneticilerin yatılı okulda yaşadıkları kişisel sorunlara ilişkin görüşleri ile ilgili frekans ve % dağılımı belirlenmiştir. Tablo 2’de elde edilen veriler görülmektedir.

Tablo 2. Yöneticilerin Yatılı İlköğretim Bölge Okulu İle İlgili Yaşadıkları Kişisel Sorunlara İlişkin

Frekans Ve Yüzde Dağılımı

KİŞİSEL SORUNLAR	Y1	Y2	Y3	F	%
1-Yatılı okulda çalışmanın olumsuzluğunu ailesine yansıtma	√	√	√	3	100
2-Yatılı okulda çalıştığı için kendine daha az vakit ayırması	√	√	√	3	100
3-Yatılı okulda çalışmanın zor, yorucu olması	√	√	√	3	100
4-Maddi getirisi düşük bir meslek olduğu için sorunlar yaşama	√			1	33,33
5-Yatılı okulda çalışmanın olumsuz duygular oluşturması	√	√	√	3	100

Yöneticilerin yatılı ilköğretim bölge okulu ile ilgili yaşadıkları kişisel sorunlar hakkındaki görüşlerinde dört idareci % 100 ile yatılı okulda çalışmanın olumsuzluğunu ailesine yansıtma, yatılı okulda çalıştığı için kendine daha az vakit ayırması, yatılı okulda çalışmanın zor, yorucu olması ve yatılı okulda çalışmanın olumsuz duygular oluşturması gelmektedir. Sadece bir katılımcı maddi getirisi düşük bir meslek olduğu için sorunlar yaşandığını ifade etmiştir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri aşağıda verilmiştir.

93

1-Y1: Mümkün mertebe evimde, ailemde olan bir şeyi sınıfıma yansıtılmaya gayret gösteririm ama bunda %100 başarılı oldum mu? Hayır, zaman zaman ailemle paylaşmam gereken konularım da oldu. Zaman zaman öğrencilerimin problemlerini çözebilmem için ailemin desteğini aldım. Çünkü neticede o çocuğu yetiştiren de bir anne, annenin halini benden ziyade eşim anlar. Onun için birçok veli ziyaretine ben eşimle beraber gitmişimdir. Neticede onların da desteğini alarak birçok problemi çözmüşüzdür. O yönden yani eğer benim bir başarımla varsa bu yerde bu başarımla gerçekten eşim ve çocuklarım sayesinde aynı zamanda. Çünkü neticede tabi şimdi insan duygusallaşılıyor ne kadar yansıtılmak istemesek de okulda olan bir olayı, eve gidince bir şekilde yüzünden okunuyor. Yorgunluğundan, stresinden dolayısıyla eşim çocuklarım soruyor "ne oldu?" söylemeyince de olmuyor, neticede bir şekilde paylaşıyorsun. Yani iyi şey olursa ona göre oluyor, olumsuz bir şey olursa ona göre değerlendiriliyor ama şimdi gerçekten ne kadar teşekkür etsek az.

4-Y1: Şimdi maddi olarak bana bir getirisi yok, ekonomik olarak. Zaten Türkiye’deki eğitim çalışanların ekonomik olarak veya kamuda çalışanlara baktığımız zaman gerçekten... Şükür Allah’ımıza ama şükür demekle de olmuyor bazen yetkililerimizin de taşın altına elini biraz daha koymasında fayda var diye düşünüyorum. Öyle bir meslek grubundayız ki dışarıdan bakanlar işte "saat 3'te mesai biter ne güzel" diye düşünüyor ama ben 30. yıldayım 30 yıldır evime bir akşam öğrencilerimin işini, okulunun işini götürmeden gittiğim bir akşam olmamıştır. Yani bu çoğaltılabilir nedir işte çocukların sınav kâğıtlarını okumakla, çocukların devamsızlıklarını bilgisayarımıza girmeye, veli görüşmelerimizle, veli toplantılarımızla bunları örnekleri çoğaltabiliriz ama bir başka meslek grubu mesaisi bittiği zaman kapısını kapatır o iş

orda kalır. (...) Bir kere eğitim çalışanlarının ekonomik durumunun düzeltilmesi lazım. Yani sadece yeme içmeden ibaret değil hayat. İşte her öğretmen arkadaşımızın ayda, haftada, 15 günde bir kitabını alabilmesi lazım, günlük gazetesini alabilmesi lazım, 10-15 günde bir tiyatroya gidebilmesi lazım tabi bunları ekonomiye vurduğumuz zaman zaten bizim aldığımız ücretle hemen hemen yarı yarıya düşer. Şimdi kirada oturduğunuzu düşünün, iki tane çocuk üniversiteyi okuttuğunuzu düşünün şimdi ben bunları yaşadım ama işte cumartesi demeden çalışarak günlere geldim şükür Allah'ıma ama bu durumu da bulamayan nice eğitim çalışanları var gerçekten zor bir iş Allah herksin yardımcısı olsun.

2-Y2: Tabi her zaman ben 5'te 6'da eve gidince benim işin bitti diye bir şey yok. Yeri gelince pansiyona gidiyorum hani. Sıkıntılı bir durum var mı diye. Orada yeni öğretmen arkadaşlara veya öğrencilerle ilişki içerisinde. Telefon zaten bir sorun olduğunda sürekli çalıyor. Hastalanan çocuklar, ateşlenen, kolunu karan çocuklar, başka bir problemi olan çocuklar, sürekli bunlar birikiyor, birikiyor ya öğrenciye yansıtıyorsun ya çevreye herkese yansıtıyorsun. Belki farkında değiliz ama gün geçtikçe iyiye giden bir taraflar var mı bilmiyorum. O yüzden öğretmene yaz tatilinin çok görülmemesi lazım.

4-Y2: Tabi ki yansımaz mı, bizim psikolojimizi de etkiliyor yani. Çocuklarla sürekli iç içe olmamız, çocuğun hastalanması, çocuğun ailevi problemlerinin olması onları bize anlatması annesi -babası problemleri yaşayan çocuklar çok fakir çocuklar. Beş lira parası olmadığı için aylarca köye gidemeyen çocuklar bunları duyunca; ayağında çorabı olmayan çocuklar görünce veya ikinci bir kıyafeti olmayan çocukları görünce tabi ki psikolojik olarak etkiliyor bizi. (...)Öğretmen gidiyor nöbet tutuyor, çocuğun başında anne babalık yapıyor, gidiyor ihale komisyonunda girmesi gerekmeyen bir ton işin içine giriyor. Hani biz burada ticaret yapıyoruz, sanki öğretmen ticaret yapıyor sanki ticaretin içine girmiş gibi ortam oluşuyor. Tabi bu ihalelerde neler dönüyor, öğretmen gereksiz tehlikeye giriyor. Arkasından bir şeyler dönüyor mu bilemiyoruz. Rahatsız oluyor en azından bu da psikolojik sorunlar, öğretmeni rahatsız ediyor etkiliyor, mutsuz oluyor, üzülüyor. Sonra bir problem çıkar mı, çıkarsa ne olur gibi bir düşüncelere giriyor yani.

3-Y3- Nöbetçi öğretmen için bence en büyük problem nöbet çünkü hem bedenen hem ruhen çok yorucu oluyor. Her seferinde aynı yorgunlukla derse geldiğinde ve ders anlatmaya başladığında bu sınıfta hem öğretmene hem çocuğa yansıyor. Sinirlenmemesi gerekiyor mesela. Çok fazla sinirlendiğini düşünüyorum bende nöbet tutuyorum. Normal bir tepki vereceğin anda çok fazla bağırp çağırıldığını, kendini yıpratıldığını anlıyoruz. Bunun da hem çocuğu hem seni yıpratıldığını anlıyorsun.(...) Bu okulun dezavantajı ister istemez insanı yıpratması. Çok fazla sorumluluk üstlenip, hele ki biraz duygusalsa insan, biraz da böyle insan canlıysa, çok çabuk yıpranıyor ben onu fark ettim.

Yöneticilerin yatılı ilköğretim bölge okulu ile ilgili yaşadıkları kişisel sorunlar hakkındaki görüşlerini yorumlarsa; yatılı okulda çalışmanın olumsuzluğunu ailesine yansıtma, yatılı okulda çalıştığı için kendine daha az vakit ayırması, yatılı okulda çalışmanın zor ve yorucu olması, yatılı okulda çalışmanın olumsuz duygular oluşturması, maddi getirisi düşük bir meslek olduğu için sorunlar yaşama kişisel sorunları belirtilmiştir.

2.Yöneticilerin Okullarıyla İlgili Yaşadıkları Eğitsel Sorunlar Hakkındaki Görüşleri

Bu probleme yanıt bulabilmek amacıyla Yöneticilerin yatılı okulda yaşadıkları eğitsel sorunlara ilişkin görüşleri ile ilgili frekans ve % dağılımı belirlenmiştir. Tablo 3.'de elde edilen veriler görülmektedir.

Tablo 3. Yöneticilerin Yatılı İlköğretim Bölge Okulu İle İlgili Yaşadıkları Eğitsel Sorunlara İlişkin Frekans Ve Yüzde Dağılımı

EĞİTSEL SORUNLAR	Y1	Y2	Y3	F	%
1-Bölgenin geri kalmış olmasıyla eğitime önem vermemesi	√	√	√	3	100
2-Pansiyondaki öğrencilerle yakından ilgilenerek etkilenen öğretmenlerin psikolojik sorunlar yaşaması	√	√		2	66,66
3-Öğretmenlerin maddi sıkıntılarını derslere yansıtması	√			1	33,33
4-Öğrenci velilerinin kendi çocuklarıyla ilgilenmemesi		√		1	33,33
5-Yönetim, öğretmen ile veli işbirliğinin yeterli olmaması		√	√	2	66,66
6-Okul yönetimiyle öğretmenler arası işbirliğinin yeterli olmaması		√	√	2	66,66
7-Öğrencilerin almış oldukları temel eğitimde eksiklik olması		√		1	33,33
8-Yatılı okulda öğretmen eksikliği nedeniyle birleştirilmiş sınıf okutulması		√		1	33,33
9-Okulda öğretmen kadrosunun sürekli değişmesi, oturmuş bir kadro olmaması		√		1	33,33
10-Zorunlu eğitimin olumsuzluklarının bu okulda hissedilmesi			√	1	33,33
11-Öğrencilerin çoğunluğunun düşük algıda olması			√	1	33,33
12-Öğrenciler arasında seviye farkının olması			√	1	33,33
13-Bazı durumlar sebebiyle öğretmen eksiği yaşanarak bazı derslerin boş geçmesi		√		1	33,33

Yöneticilerin okullarıyla ilgili yaşadıkları eğitsel sorunlar hakkındaki görüşlerini yorumlanırsa; ilk sırada % 100 ile bölgenin geri kalmış olmasıyla eğitime önem vermemesi, % 66,66 ile pansiyondaki öğrencilerle yakından ilgilenerek etkilenen öğretmenlerin psikolojik sorunlar yaşaması, yönetim, öğretmen ile veli işbirliğinin yeterli olmaması, okul yönetimiyle öğretmenler arası işbirliğinin yeterli olmaması, % 33,33 ile öğretmenlerin maddi sıkıntılarını derslere yansıtması, öğrenci velilerinin kendi çocuklarıyla ilgilenmemesi, öğrencilerin almış oldukları temel eğitimde eksiklik olması, yatılı okulda öğretmen eksikliği nedeniyle birleştirilmiş sınıf okutulması, okulda öğretmen kadrosunun sürekli değişmesi, oturmuş bir kadro olmaması, zorunlu eğitimin olumsuzluklarının bu okulda hissedilmesi, öğrencilerin çoğunluğunun düşük algıda olması, öğrenciler arasında seviye farkının olması ve bazı durumlar sebebiyle öğretmen eksiği yaşanarak bazı derslerin boş geçmesi gelmektedir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri aşağıda verilmiştir.

1-Y1: Şimdi ben buranın Köprülü Beldesindenim. Babam zamanında yokluk içerisinde köyden Alanya'ya gitmiş, kendisini kurtarmış ve dört kardeşiz dördümüze de üniversiteyi bitirtmiş. (...) Şehirde her türlü imkân var ama başarı o oranda değil. Ben inanıyorum o şehirde çocuklarımıza verilen imkânlar kırsal kesimdeki öğrencilerimize verilse, özellikler bizim okulumuza gelen öğrencilerin %99'u kırsal kesimden çok geri kalmış okulu olmayan, öğretmeni olmayan köylerden gelen çocuklardır. Ama onların gözleri hep ısl ısl parlıyor. İşte biz yöneticiler onları anlamaya çalışıyoruz. Öğretmen arkadaşlarımız onları anlamaya çalışıyor tabi bizleri de üst makamlarımız bu kadar anlasalar inanıyorum bu çocuklardan ne cevherler çıkacağı düşüncesindeyim.

3-Y1- Eğitim çalışanı sınıfa girdiği zaman bugün hangi taksiti ödeyeceğim diye düşünmemesi lazım, bugün evime eşya şu bu götürebilecek miyim diye düşünmemesi lazım kafası rahat bir şekilde sınıfa girip o gencecik beyinlere en faydalı olacak şekilde gayret göstermesi lazım. Ama işte dediğimiz gibi bu şartlardan dolayı da ne yazık ki işte özel problemlerden ailevi problemlerden çocuk problemlerinden ekonomik problemlerden sınıfa girdiği zaman bu problemleri düşünmeyen öğretmen sayısı ne yazık ki %10'ları bulmaz. Bu da ayrı bir gerçek.

2-Y2: Öğretmenler çoğu yeni atanan öğretmenler, yani yüksek puanlarla gelen öğretmenler. Genç öğretmenler daha doğrusu genelde en yüksek yaş 35 burada. Yeni öğretmenler, tabi onlar da üniversite ortamından çıkıp buraya gelmek, zorunlu hizmet yapmak, Gündoğmuş gibi zor bir ortamda çalışmak, onlar içinde bir yatılı okulda çalışmak çok farklı oluyor. Öğretmenler hani, kendisi öğrenci iken şimdi ayrı bir pozisyona geçiyor. Hani, birden ani bir değişim var. O ani değişimde öğretmenlerde çok büyük sorumluluklar var. Nöbet tutma olayı var, artı çocuğun parasını bile gidiyor cebine koyuyor. Yirmi dört saat çocuğu bir şekilde düşünmesi lazım yani. Öğretmenlerin başarısı iyi, şu yönden iyi hani özverili çalışıyorlar. (...)Bunların etkisinden kurtulmak kolay değil tabi. İnsan bun alıyor bunaldıkça öğrencilerine yansıtıyor.

6-Y2: Tabi iş birliği düştük, niye düştük? Yani, niye düştük insanların birbirine tavrı da önemli. Benim dediğim olur diye hani okul müdürü olsa da diğer arkadaşlarla öğretmenlerle iyi iş birliği içerisinde olup fikir birliğine varılarak bir şeyler yapılması lazım. Fikir birliği yapılmadan herkes kafasına göre iş yaptığında iş birliği hiç bir zaman olumlu sonuçlara varılamıyor.

5-Y3: Burada yatılı olduğu için işin içine pek veli katılmıyor, o da uzak kalıyor işin açığı. Veli olmadığı için açıkçası çocuğa anne baba olurken öğretmenlik sınırını da korumak zorundasın, biraz sıkıntı oluyor hani. Bazen arkadaş oluyorsun ters tepiyor, bazen normal davranıyorsun çocuğa ulaşamıyorsun. Hani ne yapacağını şaştığın alanlar oluyor. Onun dışında burada veli de işin içinde olsa diğer okullardaki gibi bu durumunu veliye anlattığın zaman çocuğun bence anne baba olarak o görevini üstlenir sen de öğretmenlik kısmını yaparsın, daha gerçekçi o çocuğu yönlendirebilirsin. O yüzden yetersiz buluyorum.

10-Y3: Yatılı okullarda görev yapmak ilk defa karşılaştığım, zaten ilk atama yerim olduğu için ilk başta biraz zorluklarını yaşadık, zamanla alıştık. Aslında yatılı okulların çok büyük bir problemi yok. Problem aslında tüm çocukların zorunlu eğitim kapsamında aynı okula toplanmasından kaynaklanan bir sorun var. (...)Onun dışında bence çocuklarda bilişsel seviye problemi var. Tekrar başa dönmüş gibi olacağım ama zorunlu eğitimden dolayı buraya gelip zoraki okutulmaya çalışılan çocuklardan kaynaklanan problem var. Aslında hani öğretmen olarak, yönetim olarak ya da bulunduğumuz ortam olarak bir problem olduğunu düşünmüyorum. Çocukların algısal olarak problemleri olduğunu düşünüyorum. Bu çoğunlukta olunca...

Yöneticilerin okullarıyla ilgili yaşadıkları eğitsel sorunlar hakkındaki görüşlerini yorumlarsa; bölgenin geri kalmış olmasıyla eğitime önem vermemesi, pansiyondaki öğrencilerle yakından ilgilenerek etkilenen öğretmenlerin psikolojik sorunlar yaşamaması, yönetim, öğretmen ile veli işbirliğinin yeterli olmaması, okul yönetimiyle öğretmenler arası işbirliğinin yeterli olmaması, öğretmenlerin maddi sıkıntılarını derslere yansıtması, öğrenci velilerinin kendi çocuklarıyla ilgilenmemesi, öğrencilerin almış oldukları temel eğitimde eksiklik olması, yatılı okulda öğretmen eksikliği nedeniyle birleştirilmiş sınıf okutulması, okulda öğretmen kadrosunun sürekli değişmesi, oturmuş bir kadro olmaması, zorunlu eğitimin olumsuzluklarının bu okulda

hissedilmesi, öğrencilerin çoğunluğunun düşük algıda olması, öğrenciler arasında seviye farkının olması, bazı durumlar sebebiyle öğretmen eksiği yaşanarak bazı derslerin boş geçmesi gibi sorunları dile getirmişlerdir.

3.Yöneticilerin Bu Okulda Çalışma Sebepleri Hakkındaki Görüşleri

Bu probleme yanıt bulabilmek amacıyla yöneticilerin yatılı okulda çalışma sebeplerine ilişkin görüşleri ile ilgili frekans ve % dağılımı belirlenmiştir. Tablo 4'te elde edilen veriler görülmektedir.

Tablo 4. Yöneticilerin Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda Çalışma Sebeplerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

ÇALIŞMA SEBEPLERİ	Y1	Y2	Y3	F	%
1-Kendisi de yatılı okulda okuduğu için burada çalışmayı bir vefa borcu olarak görme	√			1	33,33
2-Duygusal tatmin amacıyla olma	√		√	2	66,66
3-Çocukları çok sevmesinden dolayı			√	1	33,33
4-Kendi memleketine faydalı olma	√			1	33,33
5-YİBO'ları yeterince tanımadığı için		√		1	33,33
6-YİBO'nun hizmet puanının yüksek olması		√		1	33,33
7-YİBO'nun lojman imkânının, donanımının iyi olması		√		1	33,33
8-Okulun Antalya'da olması			√	1	33,33
9-YİBO'da kendi özel uğraşlarına daha çok vakit ayırabilmek için	√			1	33,33

Yöneticilerin bu okulda çalışma sebepleri hakkındaki görüşlerini yorumlanırsa; ilk sırada % 66,66 ile duygusal tatmin amacıyla olma gelmektedir. Daha sonra % 33,33 ile kendisi de yatılı okulda okuduğu için burada çalışmayı bir vefa borcu olarak görme, çocukları çok sevmesinden dolayı, kendi memleketine faydalı olma, YİBO'ları yeterince tanımadığı için, YİBO'nun hizmet puanının yüksek olması, YİBO'nun lojman imkânının, donanımının iyi olması, okulun Antalya'da olması ve YİBO'da kendi özel uğraşlarına daha çok vakit ayırabilmek için gelmektedir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri aşağıda verilmiştir.

2-Y1: Bir sebebi bu. Bir başka sebebi tabi 29 yıl bizzat sınıf öğretmenliği yaptım ve çok şükür bir gün olsun bir öğretmen arkadaşım veya bir idareci kapımı soruşturma için çalmadı. Onun için gurur duyuyorum, tadında bırakayım dedim. Kazasız belasız, öğrencilerden iyi haber alınınca mutlu oluyoruz. Alanya'daki ilk okuttuğum öğrencilerden 52 öğrencimin 26 tanesi 4 yıllık üniversite bitirdi bazıları 5 yıllık,1-2 öğrencim okul birincisi oldu. Onlarla gurur duyuyorum. Her öğretmen arkadaşına nasip etsin Allah.

9-Y1- Esasında bu okula ben bu anılarımı yazmak için bir kitap halinde yazmak için fırsat olur diye düşündüm ama bugüne kadar gerçekten kalemi alıp bir cümle dahi yazmak fırsat olmadı. Bundan pişman mıyım hayır pişman değilim her şey Cenabı-ı Allah'ın nasip etmesine bağlı bir gün olur o da olur.

5-Y2: Okulda çalışma sebebim, YİBO'nun bu kadar ayrıntılı olduğunu tabi ki bilmiyordum.

6-Y2- Benim düşüncem YİBO'ya gelirken hizmet puanım fazla olsun veya hani YİBO'nun imkânları lojmanı şusu busu olduğun düşündüm, yoksa YİBO'nun nöbet tutuma olayının bu kadar zahmetli bir iş olduğunu, nöbet tutma haricinde çocuklarının problemleri ile A'dan Z'ye kadar ilgilenmemiz gerektiğini bilmiyordum, bilseydim gelir miydin?

3-Y3- *Ve aşırı çocuk sevgisinden kaynaklandı. Yani çocukları çok seviyorum ben, onlarla birlikte olmayı, onların seviyesine inip onların muhteşem dünyasına girmek hoşuma gidiyor o yüzden buraya geldim.*

8-Y3: *Başka bölgesel olarak avantajlarını düşünüyordum. Antalya adı altında tercihleri yaparken bölgeyi çok fazla araştırmadım yani. Onun dışında pek avantajını şu anda söyleyemeyeceğim.*

Yöneticilerin bu okulda çalışma sebepleri hakkındaki görüşlerini yorumlanırsa; duygusal tatmin amacında olma, kendisi de yatılı okulda okuduğu için burada çalışmayı bir vefa borcu olarak görme, çocukları çok sevmesinden dolayı, kendi memleketine faydalı olma, YİBO'ları yeterince tanımadığı için, YİBO'nun hizmet puanının yüksek olması, YİBO'nun lojman imkânının, donanımın iyi olması, okulun Antalya'da olması, YİBO'da kendi özel uğraşlarına daha çok vakit ayırabilmek için gibi sebepler belirtmişlerdir.

4.Yöneticilerin Bu Okulda Çalışmaktan Memnun Olma Veya Memnun Olmama Durumları

Bu probleme yanıt bulabilmek amacıyla yöneticilerin yatılı okulda çalışmaktan memnun olma veya memnun olmama durumlarına ilişkin görüşleri ile ilgili frekans ve % dağılımı belirlenmiştir. Tablo 5'te elde edilen veriler görülmektedir.

Tablo 5. Yöneticilerin Yatılı Okulda Çalışmaktan Dolayı Memnuniyetlerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

MEMNUNİYETLERİ	Y1	Y2	Y3	F	%
1-Memnun olma	√			1	33,33
2-Memnun olmama		√		1	33,33
3-Hem memnun hem memnun değil			√	1	33,33

Yöneticilerin bu okulda çalışmaktan dolayı memnuniyetleri hakkındaki görüşlerini yorumlanırsa; % 33,33 oranında memnun olma, oranında memnun olmama, hem memnun hem memnun olmama durumu gelmektedir. Katılımcıların bu konuda görüşleri aşağıda yer almaktadır.

1-Y1- *Esasında bu okula ben bu anılarımı yazmak için bir kitap halinde yazmak için fırsat olur diye düşündüm ama bugüne kadar gerçekten kalemi alıp bir cümle dahi yazmak fırsat olmadı. Bundan pişman mıyım hayır pişman değilim her şey Cenabı-ı Allah'ın nasip etmesine bağlı bir gün olur o da olur.*

2-Y2- *Benim düşüncem YİBO'ya gelirken hizmet puanım fazla olsun veya hani YİBO'nun imkânları lojmanı şusu busu olduğun düşündüm, yoksa YİBO'nun nöbet tutuma olayının bu kadar zahmetli bir iş olduğunu, nöbet tutma haricinde çocuklarının problemleri ile A'dan Z'ye kadar ilgilenmemiz gerektiğini bilmiyordum, bilseydim gelir miydim? Gelmezdim, niye? Çünkü hani bu yaşta bu kadar problemin içince hiç bir zaman girmek istemezdim. O kadar üniversiteyi çekiyoruz, üniversiteyi bitiriyoruz sonra KPSS sınavlarını bitiriyoruz. O kadar sıkıntının ardından da bir sıkıntıya daha girmek istemezdim daha rahat okullarda merkezi okullarda çalışmak isterdim tabi.*

3-Y3: Yani mutlaka arada sıkılsam da içinde bulunulan ortam, imkânsızlıklar, mahrumiyet bölgesi olması insanı bıktırabiliyor. Ama onun dışında baktığında ilk atama yerin, sonuçta çok fazla kimsenin eline geçmeyecek daha değişik yanları var. Örneğin bulunduğum ortamın terör sıkıntısı yok, yolda gidip gelirken yolumu birilerinin kesmeyeceğini düşünüyorum en azından. Böyle şeyleri düşününce çok sıkılmıyor insan. Dışarıdan da haberleri geliyor arkadaşların, başka çalışan arkadaşların. Çatışma oluyor şu anda diyorlar, bunları yaşamamak olumlu gibi görünüyor. Ama mahrumiyet bölgesi olması birazcık sıkıcı oluyor.

Yatılı okulda çalışmaktan dolayı yöneticilerden birinin memnun, birinin memnun değil, diğerinin ise hem memnun hem de değil olduğu görülmüştür.

4.1.Yöneticilere Göre Bu Okulda Görev Yapmanın Avantajları

Bu probleme yanıt bulabilmek amacıyla yöneticilerin yatılı okulda çalışmanın avantajları hakkındaki görüşleri ile ilgili frekans ve % dağılımı belirlenmiştir. Tablo 6'da elde edilen veriler görülmektedir.

Tablo 6. Yöneticilerin Yatılı Okulda Çalışmanın Avantajları Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin Frekans Ve Yüzde Dağılımı

AVANTAJLAR	Y1	Y2	Y3	F	%
1-Duygusal tatmin yaşama	√		√	2	66,66
2-Öğrencilerin okulu sevmesi	√			1	33,33
3-Okuldaki bazı eksiklikleri gidererek hizmet edebilme	√			1	33,33
4-Okuldaki öğretmen ve öğrencilerin çeşitli konularda başarılı olması	√		√	2	66,66
5-Öğretmenlerin kendilerini geliştirebilme imkânlarının olması	√	√	√	3	100
6-Yatılı okulun lojman, donanım gibi çeşitli imkânlarının olması		√	√	2	66,66
7-Terör gibi sorunlar olmadığı için doğu hizmetinin yapılacağı iyi bir yer olması			√	1	33,33

Yöneticilere göre bu okulda görev yapmanın avantajlarını yorumlarsa; ilk sırada % 100 ile öğretmenlerin kendilerini geliştirebilme imkânlarının olması, % 66,66 ile duygusal tatmin yaşama, okuldaki öğretmen ve öğrencilerin çeşitli konularda başarılı olması, yatılı okulun lojman, donanım gibi çeşitli imkânlarının olması, %33,33 ile öğrencilerin okulu sevmesi, okuldaki bazı eksiklikleri gidererek hizmet edebilme ve terör gibi sorunlar olmadığı için doğu hizmetinin yapılacağı iyi bir yer olması gelmektedir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri aşağıda verilmiştir.

5-Y1- İşte 26 Temmuzdan bu tarafa çalışıp bu bahsettiğimiz özelliklerin hemen hemen büyük bir bölümünü bizim bu aile ortamında görüyoruz. Ufak tefek sorunlarımız olsa da bunlar önemli şeyler değildir. Yani hizmetlimizden, öğretmen arkadaşlarımızdan, yönetici arkadaşlarımızdan bu ilgiyi ben görüyorum. Tabi hepsi büyük bir bölümü genç, özellikle öğretmen arkadaşlarımızın büyük bölümü genç. Bu okulda çalışmanın büyük bir avantajını ileriki hayatlarında görecektir. Çünkü evlenmedikleri halde burada anne şefkatini baba şefkatini o yavrularımıza vermenin gayreti içerisinde arkadaşlarımız. Onun için ileriki hayatlarında bu günlerini arayacaklardır diye düşünüyorum.

2-Y1- Ama gerçekten herkesin yatılı okulları bir ziyaret etmesi lazım, bugüne kadar ziyarete gelen herkes bizden gerçekten memnun böyle olduğunu gördüm. Hatta Vanlı öğrencilerimiz gelmişti. Alanya'dan hatta bu hafta parkta dolaşırken gördüm öğrencilerimden birini o gelmişti,

başka öğrencilerimiz gelmişti. Amcası gelmiş iki kız öğrencimin yanımda dediler ki "kızım Alanya daha güzel sizi Alanya'ya alalım" ve kız aynen şöyle dedi "amca biz gitmek istemiyoruz buradan çok memnunuz". Tabi biz o tür sözleri duyunca demek ki çocuklarımıza faydalı olduk öğretmen arkadaşlarımıza faydalı olabildik diye düşündüm ve ayrıca gurur duydum.

6-Y2- Artı öğretmenliğimizin ilk yıllarında böyle imkânları çok olan bir okulda çalışmak çok iyi bir şey. Hani öğrenciler biraz problemliler olsa da imkânları çok iyi o açıdan iyi.

4-Y3: Tabi ki öğretmenlerimizin hepsi kendi branşında bence yeterli seviyede. Onun dışında donanım olarak da okulun buna destek vermesi öğretmeni biraz daha tetikliyor, elinden gelen her şeyi yapıyor. Mahrumiyet bölgesinde olmamıza rağmen bu mahrumiyeti yaşamıyoruz. (...)Faydaları dediğimizde çocuklar için baktığımızda hayata bir sıfır önde başlamış oluyorlar. Çünkü kendi ayakları üstünde durmak kolay değil. Bu zamana kadar mesela ben de üniversite dâhil kendi memleketimde okudum. Ben hep annemin babamın yanındaydım. Bu çocuklara bakıyorum daha ortaokulda ailesinden ayrılmış ve birer abi abla gibi davranıyorlar. Hani yetişkin bir insanın bakış açısına sahip olan çocuklar da var. Duruşlarından anlaşılıyor. Avantajı hayata karşı onları bir sıfır önde başlatması.

7-Y3- Ama onun dışında baktığımda ilk atama yerin, sonuçta çok fazla kimsenin eline geçmeyecek daha değişik yanları var. Örneğin bulunduğum ortamın terör sıkıntısı yok, yolda gidip gelirken yolunu birilerinin kesmeyeceğini düşünüyorum en azından. Böyle şeyleri düşününce çok sıkılmıyor insan. Dışarıdan da haberleri geliyor arkadaşların, başka çalışan arkadaşların. Çatışma oluyor şu anda diyorlar, bunları yaşamamak olumlu gibi görünüyor.

Yöneticilere göre bu okulda görev yapmanın avantajlarını yorumlanırsa; öğretmenlerin kendilerini geliştirebilme imkânlarının olması, duygusal tatmin yaşama, okuldaki öğretmen ve öğrencilerin çeşitli konularda başarılı olması, yatılı okulun lojman, donanım gibi çeşitli imkânlarının olması, öğrencilerin okulu sevmesi, okuldaki bazı eksiklikleri gidererek hizmet edebilme, gibi sorunlar olmadığı için doğu hizmetinin yapılacağı iyi bir yer olması gibi avantajlar dile getirilmiştir.

4.2.Yöneticilere Göre Bu Okulda Görev Yapmanın Dezavantajları

Bu probleme yanıt bulabilmek amacıyla yöneticilerin yatılı okulda çalışmanın dezavantajları hakkındaki düşünceleri ile ilgili frekans ve % dağılımı belirlenmiştir. Tablo 7'de elde edilen veriler görülmektedir.

Tablo 7. Yöneticilerin Yatılı Okulda Çalışmanın Dezavantajları Hakkındaki Düşüncelerine İlişkin Frekans Ve Yüzde Dağılımı

DEZAVANTAJLAR	Y1	Y2	Y3	F	%
1-Bu okulda çalışmaya başladığı zamanlarda personelde vurdumduymazlık olması	√			1	33,33
2-Bölgenin mahrum bir yer olması	√	√	√	3	100
3-Oturmuş bir yönetim kadrosunun olmaması		√	√	2	66,66
4-Öğretmenler arasında bazı uyumsuzlukların yaşanması		√		1	33,33
5-Kendi branşı konusunda gelişmek yerine körelme		√		1	33,33
6-Zorunlu hizmet süresinin uzun olması		√		1	33,33
7-YİBO'nun yıpratıcı olması		√	√	2	66,66

Yöneticilere göre bu okulda görev yapmanın dezavantajlarını yorumlanırsa; ilk sırada % 100 ile bölgenin mahrum bir yer olması, % 66,66 ile oturmuş bir yönetim kadrosunun olmaması, YİBO'nun yıpratıcı olması, % 33,33 ile bu okulda çalışmaya başladığı zamanlarda personelde

vurdumduymazlık olması, öğretmenler arasında bazı uyumsuzlukların yaşanması, kendi branşı konusunda gelişmek yerine körelme ve zorunlu hizmet süresinin uzun olması gelmektedir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri aşağıda verilmiştir.

2-Y1- *Çözülemez bir şey yok, Gündoğmuş gerçekten güzel bir yer, dört tarafı orman, temiz bir hava ama kamu hizmetlerine uzak. Yetkililerimiz tabi ki bu mahrumiyeti gidermeye çalışıyor ama nüfusun az olması, ulaşımın sıkıntılı olması, gönlümüzdeki her şeyin olmaması da bizi pişiriyor. Tedbirli olmak zorundayız.*

1-Y1: *Tabi ilk geldiğimiz zaman personelimizin bakış açısı çok farklıydı bir vurdumduymazlık vardı. Bir iş buyurduğumda işte herkes bir mazeret üretme peşinde olurdu aynen böyle bir vurdumduymazlık havası içerisindeydiler. Sağ olsun Haydar hocamız o konuda personelimizle zaman zaman konuşarak bunu çözdük. Dedim ki sabah saat 8'de bütün personel yanıma gelir ilk önce konuşuruz ki "biz bugün ne yapacağız?" böyle yaptığımız zaman tabi herkesin görev bölümünü yaparım akşam ona göre onun raporunu da alırım. Böyle yaptığımız zaman elbette ki o kişiler beni anladı. Neticede o geldiğimiz dönemlerdeki olumsuz tavır şu an yok.*

3-Y2- *Onun haricinde okulda yönetici kadrosunun kadrolu olmaması büyük bir problem. Çünkü görevlendirme olduğu zaman işi bilmeyen sadece belli bir dönem orada bulunan insanlar oluyor. Onlar da ayrıntılı işlerle uğraşmıyor ihalesidir okulun resmi işleridir işte, şudur budur.*

4-Y2- *Onun haricinde öğretmenler arasında tabi ki uyumsuzlukla da çıkabiliyor, herkes birbiriyle çok iyi anlaşmıyor, anlaşmıyor.*

7-Y3: *Bu okulun dezavantajı ister istemez insanı yıpratması. Çok fazla sorumluluk üstlenip, hele ki biraz duygusalsa insan, biraz da böyle insan canlıysa, çok çabuk yıpratıyor ben onu fark ettim. Elinden bir şey gelememesi gibi bir durum olmuyor çoğunlukla, maddi olarak olsun, manevi olarak olsun bir şeyler yapmaya çalışınca yetersiz kaldığında bu iyice insanı yıpratıyor. Sadece insanı çok fazla yorması bu okulun dezavantajı ve çok fazla sorumluluk üstlendirmesi yani. (...)Bu sene yorulduğumu hissettim, o yüzden böyle bir boşluğu doldurayım, en azından taşın altına bende elimi koyayım dedim. Onun dışında yükü biraz ağır, yapmaya çalıştığında gerçekten ağır. Hem öğretmenler açısından hem de yönetim açısından zor.*

Yöneticilere göre bu okulda görev yapmanın dezavantajlarını yorumlarsa; bölgenin mahrum bir yer olması, oturmuş bir yönetim kadrosunun olmaması, YİBO'nun yıpratıcı olması, bu okulda çalışmaya başladığı zamanlarda personelde vurdumduymazlık olması, öğretmenler arasında bazı uyumsuzlukların yaşanması, kendi branşı konusunda gelişmek yerine körelme, zorunlu hizmet süresinin uzun olması gibi dezavantajlar belirtilmiştir.

5.Yöneticilerin Bu Okulda Değiştirilmesi Gereken Durumlar Hakkındaki Görüşleri

Bu probleme yanıt bulabilmek amacıyla yöneticilerin yatılı okulda değiştirilmesi gereken durumlar hakkındaki görüşleri ile ilgili frekans ve % dağılımı belirlenmiştir. Tablo 8.'de elde edilen veriler görülmektedir.

Yöneticilerin bu okulda değiştirilmesi gereken durumlar hakkındaki görüşlerini yorumlarsa; ilk sırada % 100 ile okulun sağlık personelinin olmaması, okulun fiziksel eksikliklerinin olması, internetin bölgenin şartlarından dolayı sık sık arıza vermesi, % 66,66 ile üst makamların yöneticilere yeterli yardımda bulunmaması, okulda güvenlik personelinin olmaması, yatılı okulda kapalı spor salonunun olmaması, YİBO yöneticilerinin kadrolu değil, vekil olması, yönetici olarak tecrübeli olmama, kaynaştırma durumundaki öğrencilerin aileler yüzünden

RAM'a yönlendirilememesi, % 33,33 ile yöneticilerin okuldaki işleri çözmelerinde önlerinde engellerin olması, okul şoförünün evinin uzakta olması sebebiyle sorun yaşanması, okula gelen öğrencilerin sağlık problemlerinin öğretmenleri yıpratması, okulda büro memurunun olmaması, okulun tesisatından anlayan personelin okulda olmaması, öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirecekleri etkinliklerin yetersiz olması, okulun fiziksel eksikliklerinin giderilmesi için üst makamlara ulaşılması ancak cevap alınamaması, öğrencilerin interneti kullanma imkânlarının olmaması, yönetici ve öğretmenin ihalelerle uğraştırılması sonucu eğitimle daha az ilgilenmesi, YİBO'da birleştirilmiş sınıf eğitimi verilmesinde yönetimin ve üst kurumların ilgisizliği, yemek ihalesine tek şirket katıldığı için yemek kalitesinin düşük olması, YİBO'daki lojman sayısının yetersiz olması, sınıf kitaplıklarının yetersiz olması, öğretmenlerin nöbet tutmamak istemesinin okulu sıkıntıya sokması ve RAM'a yönlendirilen öğrencilerle RAM'ın yeterince ilgilenmemesi gelmektedir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri aşağıda verilmiştir.

3-Y1- Çünkü belki biraz sonra soracaksınız özellikle sağlık personeli açısından okulumuzun norm kadrosu var ama iki sefer resmi yazı vermemize rağmen siz neden bunu istediniz neden bu personeli istediniz diye soran bile yok. (...) Yani böyle bir devlet anlayışı bana göre olmaz yanlıştır. Madem bu okulu buraya yapıyorsunuz, bu personeli buraya veriyorsanız o halde bu ekipmanları bu personeli de vereceksiniz ki çocuklarımızın başına bir şey geldiği zaman arkadaşlarımızın bu genç öğretmen arkadaşlarımızın eli ayağı titremeyecek, bizlerin psikolojisi bozulmayacak.

Tablo 8. Yöneticilerin Yatılı Okuldaki Değiştirilmesi Gereken Durumlardan Sisteme Yönelik Olanlar Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımı

OKULDA DEĞİŞTİRİLMESİ GEREKEN DURUMLAR	Y1	Y2	Y3	F	%
1-Yöneticilerin okuldaki işleri çözmelerinde önlerinde engellerin olması	√			1	33,33
2-Üst makamların yöneticilere yeterli yardımda bulunmaması	√	√		2	66,66
3-Okulun sağlık personelinin olmaması	√	√	√	3	100
4-Okul şoförünün evinin uzakta olması sebebiyle sorun yaşanması		√		1	33,33
5-Okula gelen öğrencilerin sağlık problemlerinin öğretmenleri yıpratması	√			1	33,33
6-Okulda büro memurunun olmaması	√			1	33,33
7-Okulun tesisatından anlayan personelin okulda olmaması ³	√			1	33,33
8-Okulda güvenlik personelinin olmaması		√	√	2	66,66
9-Okulun fiziksel eksikliklerinin olması	√	√	√	3	100
10-Yatılı okulda kapalı spor salonunun olmaması		√	√	2	66,66
11-Öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirecekleri etkinliklerin yetersiz olması			√	1	33,33
12-Okulun fiziksel eksikliklerinin giderilmesi için üst makamlara ulaşılması ancak cevap alınamaması	√			1	33,33
13-İnternetin bölgenin şartlarından dolayı sık sık arıza vermesi	√	√	√	3	100
14-Öğrencilerin interneti kullanma imkânlarının olmaması		√		1	33,33
15-Yönetici ve öğretmenin ihalelerle uğraştırılması sonucu eğitimle daha az ilgilenmesi	√			1	33,33
16-YİBO'da birleştirilmiş sınıf eğitimi verilmesinde yönetimin ve üst kurumların ilgisizliği		√		1	33,33
17-YİBO yöneticilerinin kadrolu değil, vekil olması		√	√	2	66,66
18-Yönetici olarak tecrübeli olmama		√	√	2	66,66

19-Yemek ihalesine tek şirket katıldığı için yemek kalitesinin düşük olması		√		1	33,33
20-YİBO'daki lojman sayısının yetersiz olması		√		1	33,33
21-Sınıf kitaplıklarının yetersiz olması		√		1	33,33
22-Öğretmenlerin nöbet tutmamak istemesinin okulu sıkıntıya sokması		√		1	33,33
23-Kaynaştırma durumundaki öğrencilerin aileler yüzünden RAM'a yönlendirilememesi		√	√	2	66,66
24-RAM'a yönlendirilen öğrencilerle RAM'ın yeterince ilgilenmemesi		√		1	33,33

9-Y2- Onun haricinde pansiyonun üzerinde güneş enerjisi sistemi var zamanında yapılmış ama şimdi devre dışı, o uğraşılıyor. (...) Onun haricinde elektrik problemimiz var, sürekli gelip giden elektriğimiz çok büyük sıkıntıya sokuyor bizi, jeneratöre 6 ayda bir 1000-1500 litre mazot almamız gerekiyor ki o da devlete ek bir yük yani. Jeneratör zarar, jeneratörde dengesiz gidip gelen elektir sonucu yanma oluyor tabi o da ayrı bir masraf. Geçenlerde aynısı oldu yani elektriğin dengesiz gelip gitmesinden dolayı yandı, durduk yere 750 lira masraf çıktı. Onun haricince ek bina, çocukların ihtiyacı olan, futbol sahası var basketbol sahası var başka ihtiyaçları olan bir şey yok yani.

13-Y3: İnternet imkânları var fakat interneti engelleyecek bir ortam da var. Nasıl bir engel dersiniz bulunulan doğa şartları, sürekli yağmur, şimşek altında olan bir yerdeyiz ve bu da okulun elektrik donanımına çok fazla zarar verdiği için çok fazla çocukları o ortamda bulduramıyoruz. Çünkü mahrumiyet bölgesinde olduğumuz için en ufak bir arızayı gidermemiz günleri, hatta ayları alıyor. Hem maddi olarak da sıkıntısı oluyor, buraya gelecek olan görevliler ya da bu işin tamiratını yapacak kişiler biraz daha sıkıntılı geliyor buraya. Hani imkân var ama şartlar uygun değil, çoğu zaman da engellemeye kadar gidiyor.

2-Y1- Ama idareci olarak tabi okulumuzun bulunduğu coğrafi yapıdan dolayı işte geri kalmışlığından dolayı biraz da bizi üst makamlarımız anlarsa işlerimizi çalışmalarımızı yaparken yöneticilerimiz üst yöneticilerimiz bizleri anlarsa, sıkıntılarımızı dikkate alırlarsa hiçbir şeyin çözülemeyeceğine yani ben inanmıyorum.

8-Y2- Onun haricinde düzeltilmesi gereken personel eksikliği yok, personel eksikliği şu konuda var güvenlik eksikliği var, hani kapıda bir güvenlik yok. Tamam, kalorifercisi var memuru var şu var bu var ama güvenlik, çok büyük bir eksiklik. Onun haricince, onun haricince başka bir şey yok.

10-Y3: Fiziki şartlarda aslında giderilebilecek belli başlı eksiklikler var. Bunu milli eğitime kabul ettirebildiğinde yani spor salonu en büyük eksiklik bu.

1-Y1- Tabi bizim okulumuzun gerçekten sorunları var. Biraz sonra bundan da konuşacağız. Ama bu sorunların birçoğu çözülemez sorunlar değil. Tabi yönetici olarak insanların önünde bazı engeller var.

4-Y2: Manavgat'a nasıl götürülüyor, Manavgat'a nöbetçi öğretmen eşliğinde ve okulun arabası ile götürülüyor. Ama bu tabi ki zor oluyor niye şoför okulda değil yakınımızda bir köy var her gün evine gidiyor. Şoför burada olmadığı için götüremiyor. Şoförün burada olması lazım sonra görevlendirme yazısıyla Manavgat'a götürmesi lazım zor, çok zor yani... Ama burada 24 saat ambulans olsa ambulans şoförü olsa bunlar hiç bir zaman problem olmaz çocuklara bir şey olduğunda gerekli yerlere götürülür.

11-Y3: Okulun kaynakları yeterli. Dediğim gibi çocukların çok fazla alanları yok. Yatılı okulda kendilerini geliştirecekleri kütüphanemiz var, bilişim sınıfı var ama onun dışında her hangi bir şey yok. Çocukların rahat rahat kendilerini ifade edecekleri alanlar yok. (...)Çocukların boş vakitleri genelde etüt dışında sosyal etkinliklerle doldurulmaya çalışılıyor. Dışarıda çocuklar kendi oyunlarıyla zaten kapalı bir bahçesi yok. Kendince uydurdıkları oyunlarıyla değerlendiriyorlar. Onun dışında film izlettiriliyor, müzik dinlettiğimiz anlar oluyor. (...) Aslında yeterli değil. Çünkü çocukların alanları çok kısıtlı. Buldukları alanlarda da başarılı olabilecekleri alanlar çok kısıtlı. En azından çarşısı olan bir yer ya da geniş bir yer olsa çok daha farklı alanlara yönelebilirler. Mesela sinema olsun, tiyatro olsun buralarda eğlenebilirler. Buralarda öyle imkânları yok o yüzden boş vakitlerini çok iyi değerlendirdiklerini düşünmüyorum.

12-Y1: Evet, hem yazılı hem sözlü iki kere ilettik ancak Türkiye'deki sistemin işleyişi ortada. Bir yerlerde tanıdığım, bir yerlerde samimi olduğun kişiler olmadığı zaman ne kadar yazsanız nafile kalıyor. Bizim üst makamlara okulumuzun kazan dairesiyle ilgili, efendim tuvaletleriyle ilgili yani genel fiziki görünümüyle ilgili rapor yazmıştım, bize yardımcı olunması için yazı yazmamıza rağmen ne aradılar ne sordular. Ama ilde toplantıda özellikle dile getirdim özellikle şube müdürüne, sağ olsun raporu buldu 1 hafta sonra keşfe mühendis yolladılar. Sorunumuza derman oldular mı? Hayır, ödenek göndermeleri lazım. Göndereceğiz dediler ama bir ay geçti hala öyle bir şey yok. (...)Gün ısılarımızın oradan inmesi gerekiyor, çünkü kullanılmıyor, kullanılmayınca da çatıya zarar veriyor, su geçiriyor. Onunla ilgili teşvik raporları gelmedi, keşif yapıldı. Ama tabi yukarıdan onay alınmadığı sürece bizim yapabileceğimiz hiçbir şey yok.

14-Y2- Benim odamda bile internet yok kabloda problem var bununla ilgilenecek bir bilgisayar öğretmenimiz yok ki o bilgisayarlıları da çağırdığımızda hemen gelmiyor ulaşımı zor bir bölgede olduğumuz için, gelen giden de pek olmuyor. İnternet kullanımı yok. Hâlbuki bizim dynet uygulamamız var, çocukların bu uygulamayı yapması gerekiyor. Uygulamıyor biz yapıyoruz. Çocuğun araştırması gereken şeyler oluyor, çocuk araştırıyor araştırma ödevi oluyor sosyal bilgilerinden, fen bilgisinden, teknolojik tasarımdan ne yapıyor gidiyor o öğretmene söylüyor. Kütüphanede bulamıyor tabi. Çocuğun daha fazla araştırması gerek şeyler var kütüphanede bulamayınca öğretmenlere söylüyor, "hocam şunu bulabilir misiniz bana getirebilir misiniz" diye. İnternetin eksikliği çok büyük, onun bir an önce giderilmesi gerekli ama giderilebilir mi? Zor, niye? Çünkü şimşek, paratonerde bir sorun var. İnternet çok büyük bir eksiklik okulda YİBO gibi bir yerde kesinlikle internetin 24 saat olması lazım...

Yöneticilerin bu okulda değiştirilmesi gereken durumlar hakkındaki görüşlerini yorumlanırsa; okulun sağlık personelinin olmaması, okulun fiziksel eksikliklerinin olması, internetin bölgenin şartlarından dolayı sık sık arıza vermesi, üst makamların yöneticilere yeterli yardımda bulunmaması, okulda güvenlik personelinin olmaması, yatılı okulda kapalı spor salonunun olmaması, YİBO yöneticilerinin kadrolu değil, vekil olması, yönetici olarak tecrübeli olmama, kaynaştırma durumundaki öğrencilerin aileler yüzünden RAM'a yönlendirilememesi, yöneticilerin okuldaki işleri çözmelerinde önlerinde engellerin olması, okul şoförünün evinin uzakta olması sebebiyle sorun yaşanması, okula gelen öğrencilerin sağlık problemlerinin öğretmenleri yıpratması, okulda büro memurunun olmaması, okulun tesisatından anlayan personelin okulda olmaması, öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirecekleri etkinliklerin yetersiz olması, okulun fiziksel eksikliklerinin giderilmesi için üst makamlara ulaşılması ancak cevap alınamaması, öğrencilerin interneti kullanma imkânlarının olmaması, yönetici ve öğretmenin ihalelerle uğraştırılması sonucu eğitimle daha az ilgilenmesi, YİBO'da birleştirilmiş

sınıf eğitimi verilmesinde yönetimin ve üst kurumların ilgisizliği, yemek ihalesine tek şirket katıldığı için yemek kalitesinin düşük olması, YİBO'daki lojman sayısının yetersiz olması, sınıf kitaplıklarının yetersiz olması, öğretmenlerin nöbet tutmamak istemesinin okulu sıkıntıya sokması, RAM'a yönlendirilen öğrencilerle RAM'ın yeterince ilgilenmemesi gibi konuların değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

6.Yöneticilerin Yatılı Okulda Yaşanan Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri Hakkındaki Görüşleri

Yöneticilerin yatılı okulda yaşanan sorunlarla ilgili çözüm önerileri; kişisel sorunlara yönelik, eğitsel sorunlara yönelik ve değiştirilmesi gereken durumlara yönelik çözüm önerileri olarak gruplandırılarak incelenmiştir.

6.1.Yöneticilerin Kişisel Sorunlarına Yönelik Çözüm Önerileri

Bu probleme yanıt bulabilmek amacıyla yöneticilerin yatılı okulda yaşadıkları kişisel sorunlara yönelik çözüm önerilerine ilişkin frekans ve % dağılımı belirlenmiştir. Tablo 'da elde edilen veriler görülmektedir.

Tablo 9. Yöneticilerin Okulda Yaşadıkları Kişisel Sorunlara Yönelik Çözüm Önerilerinin Frekans Ve Yüzde Dağılımı

KİŞİSEL SORUNLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Y1	Y2	Y3	F	%
1-Eğitim çalışanlarının maddi durumu düzeltilmelidir.	√			1	33,33
2-Okulda öğretmenlerin kalması için ek lojmanlar yapılmalıdır.		√		1	33,33
3-YİBO'da pansiyon nöbetini öğretmenlerin tutmaması, bunun için başka personel alınması gerekmektedir.		√	√	2	66,66

Yöneticilerin yatılı okulda yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri hakkındaki görüşlerini yorumlarsa; ilk sırada % 66,66 ile “YİBO'da pansiyon nöbetini öğretmenlerin tutmaması, bunun için başka personel alınması gerekmektedir.”, %33,33 ile “Eğitim çalışanlarının maddi durumu düzeltilmelidir.” Ve “Okulda öğretmenlerin kalması için ek lojmanlar yapılmalıdır.” gelmektedir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri aşağıda verilmiştir.

3-Y2: Bu nöbet olayı için ek personel olabilir. Nasıl çocuk esirgeme kurumlarında veya huzur evlerinde şurada burada çocukların yatma, kalkma, barınma gibi faaliyetlerle personel varsa YİBO'larda da artık buna geçilmesi lazım. Öğretmenin eğitimciyim diye gelmesi lazım. Tabi o nöbet tutacak kişilerin de eğitim almış insanlar olması lazım. Çocuğa dişlerini fırçalamayı öğretecek, nasıl kaşık tutması gerektiğin saat kaçta yatıp kaçta kalkması gerektiğini, bunları çocuklara öğretebilecek insanların gelmesi lazım. Hani belli bir eğitimi almış insanların gelmesi hani öğretmenlerden bu yükü alsalar daha iyi olacak. (...)Mecbur değil de, nöbet olayının tamamen öğretmenlerden alınması lazım. Öğretmenlerden alınmadığı zaman nöbet tuttuğunda dediğim gibi tam bir gün derse giriyor. O yorgunlukla fazla verimli olamıyor. (...)Hani, tamam ilk geldiği yıllarda performans yüksek olabilir nöbet tutabilir ama zamanla insan yıpranıyor belli bir şey birikiyor artık zor gelmeye başlıyor. O yüzden bu nöbet sıkıntısı artık öğretmenlerin üzerinden alınması lazım.

1-Y1- Bir kere eğitim çalışanlarının ekonomik durumunun düzeltilmesi lazım. Yani sadece yeme içmeden ibaret değil hayat. İşte her öğretmen arkadaşımızın ayda, haftada, 15 günde bir kitabını alabilmesi lazım, günlük gazetesini alabilmesi lazım, 10-15 günde bir tiyatroya

gidebilmesi lazım tabi bunları ekonomiye vurduğumuz zaman zaten bizim aldığımız ücretle hemen hemen yarı yarıya düşer. Şimdi kirada oturduğunuzu düşünün, iki tane çocuk üniversiteyi okuttuğunuzu düşünün şimdi ben bunları yaşadım ama işte cumartesi demeden çalışarak bugünlere geldim şükür Allah'ıma ama bu durumu da bulamayan nice eğitim çalışanları var gerçekten zor bir iş Allah herksin yardımcısı olsun.

2-Y2- Onun haricinde öğretmenler için lojman eksikliği var.10 daire var hâlbuki okulda 20 öğretmenin çalışması gerekiyor.20 öğretmen çalışıyor 10 daire var yani daha lojman olması gerekiyor yani. Ek lojman, olması gerekiyor.

Yöneticilerin yatılı okulda yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri hakkındaki görüşlerini yorumlanırsa; “YİBO’da pansiyon nöbetini öğretmenlerin tutmaması, bunun için başka personel alınması gerekmektedir.”, “Eğitim çalışanlarının maddi durumu düzeltilmelidir.”, “Okulda öğretmenlerin kalması için ek lojmanlar yapılmalıdır.” gibi çözüm önerileri dile getirilmiştir.

6.2.Yöneticilerin Eğitsel Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri

Bu probleme yanıt bulabilmek amacıyla yöneticilerin yatılı okulda yaşadıkları eğitsel sorunlara yönelik çözüm önerilerine ilişkin frekans ve % dağılımı belirlenmiştir. Tablo 10’da elde edilen veriler görülmektedir.

Tablo 10. Yöneticilerin Yatılı Okulda Yaşadıkları Eğitsel Sorunlara Yönelik Çözüm Önerilerine İlişkin Frekans Ve Yüzde Dağılımı

EĞİTSEL SORUNLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Y1	Y2	Y3	F	%
1-Yatılı okulda öğrencilere sevgi ve hoşgörü gösteren personellerin çalışması gerekmektedir.	√			1	33,33
2-Okulda yönetici-öğretmen işbirliği karşılıklı ilişkiler düzeltilerek sağlanmalıdır.	√			1	33,33
3-Yatılı okul yöneticileri öğretmenlerin de düşüncelerine önem vermelidir.	√			1	33,33
4-Öğrencilere öncelikle ahlaki değerleri benimsetmek gerekmektedir.	√			1	33,33
5-Yatılı okul öğrencilerinin öncelikle sınavla seçilerek gelmeleri gerekmektedir.			√	1	33,33
6-Yönetim ve öğretmenler velileri işbirliği için teşvik etmelidir.	√	√	√	3	100
7-YİBO’da rehberlik hizmetlerinin daha iyi çalışması gerekmektedir.		√	√	2	66,66
8-Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara özel eğitim verilebilir, RAM’dan destek alınabilir.			√	1	33,33
9-Öğrenci velilerinin çocukları konusunda daha özverili olması gerekmektedir.		√		1	33,33
10-YİBO’lara gelen öğrencilerin temel eğitimlerini iyi almış olması gerekmektedir.		√		1	33,33

Yöneticilerin eğitsel sorunlara yönelik çözüm önerilerini yorumlanırsa; ilk sırada % 100 ile “Yönetim ve öğretmenler velileri işbirliği için teşvik etmelidir.” , % 66,66 ile “YİBO’da rehberlik hizmetlerinin daha iyi çalışması gerekmektedir.”, % 33,33 ile “Yatılı okulda öğrencilere sevgi ve hoşgörü gösteren personellerin çalışması gerekmektedir.”, “Okulda yönetici-öğretmen işbirliği karşılıklı ilişkiler düzeltilerek sağlanmalıdır.”, “Yatılı okul yöneticileri öğretmenlerin de düşüncelerine önem vermelidir.”, “Öğrencilere öncelikle ahlaki değerleri benimsetmek gerekmektedir.”, “Yatılı okul öğrencilerinin öncelikle sınavla seçilerek

gelmeleri gerekmektedir.”, “Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara özel eğitim verilebilir, RAM’den destek alınabilir.”, “Öğrenci velilerinin çocukları konusunda daha özverili olması gerekmektedir.” ve “YİBO’lara gelen öğrencilerin temel eğitimlerini iyi almış olması gerekmektedir.” gelmektedir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri aşağıda verilmiştir.

6-Y1- *Tabi kurumumuzda tabi işte köylerden okulumuzun öğrencisi olan köylerden gelen velilerimizi okula geldikleri zaman onları güler yüzle karşılamaya onların problemlerini ayrıca çözmeye çalışıyoruz. Tabi kapıdan dışarıya çıkarken o insanların sevinerek işte probleminin çözüldüğünü bilerek, dua ederek çıktığını görünce ben ayrıca mutlu oluyorum. Bu da benim bütün yorgunluğumu unutturuyor. Her şey kanun yönetmelik demek değildir. Benim anlayışım, yaklaşımım bu doğrultudadır. Esnek olmalıyız yani adam seninle açıkça bazı şeyleri paylaşıyorsa o insanlara yardımcı olmak lazım.*

7-Y2: *İlişkileri geliştirmek için velileri daha çok bilinçli hale getirebiliriz. Daha çok davet ederiz. Mesela rehberlik öğretmeni geldi en basitinden. Geçen sene geldi askere gitti bir senedir askerde şimdi haziranın sonuna kadar yok burada yani. Ne oldu, 1. dönem görevlendirme rehberlik hocası geldi, gönülsüz o da. (...) Burada görevlendirme olarak geliyor. İkiye bölünüyor, lisede çalışıyor artı burada çalışıyor. YİBO’yu tanımıyor 6 ayda YİBO’yu ne kadar tanıyabilirsin sen. Hangi çocuğun problemi var, uzaktan takip edemiyorsun çocukları tanımayarak nasıl bilebilirsin. Rehberlik hocası sıkıntısı da var yani. Çocuklara temizlik olayını verecek rehberlik hocası bununla ilgilenmesi lazım. (...) Çocukların sorumluluk sahibi olabilmesi için ve çocuklarla velilerin okulla daha iyi ilişki içerisinde olmasını sağlayacak kişi rehberlik hocasıdır, bunları organize edecek, okulda onlar için seminer verecek. Onlara işte çocuklarını nasıl takip edeceklerini, ilgilenmesi gereken noktaları anlatacak. Yani benim demek istediğim veli ile okul arasında iletişimde bir kopukluk var yani. Rehberlik servisinin aktif hale getirilmesi lazım. Artı velilerin biraz bilinçlendirilmesi lazım, veli çocuğunu çoban olarak görüyor. (...) Yani demek istediğim veli ile okul arasındaki iletişimin daha iyi organize olması lazım, velilerin okulla daha iyi ortam oluşturması lazım. Yani velinin okulla daha içli dışlı olması lazım. Daha çok bilinçlendirilmesi lazım.*

3-Y1- *Ama tabi ki o insanların ruh halini de ben anlayarak şey yaptım. Özel isteklerini zaman zaman yapabiliriz, her şey kanun, yönetmelik değil. Zaman zaman onların düşüncelerine saygı duydum, onlara yapabileceğim esneklikleri yönetici olarak yapmaya gayret ettim. Onlar da anladı ki gerçekten "demek ki biz görevimizi yapsak bir sıkıntı meydana gelmeyecek" o yüzden ne görev verdiysem görevlerini tamamladılar. Gördüm ki onları anladığımız zaman onlarda bizi anlıyor. (...) İyiliklerimizi de paylaşacağız olumsuzluklarımızı da hep beraber çözmeye çalışacağız. O şekilde hareket ettiğimiz düşüncesindeyim ama mutlaka ki bizimde yanlışımız hatamız vardır ama ben mümkün mertebe hata yapmamaya çalışırım fakat farkında olmadığımız zamanlar insan yapabilir onun için o yaptığımız arkadaşlar da varsa onlardan da her zaman özür dilerim.*

5-Y3: *Yatılı okul olarak düşündüğümüzde çocuklar seçilerek gelse, bence küçük bir sınav yapıp buradaki bu olanaklardan, bu güzelliklerden faydalanacak çocuğun da buna uygun olacak şekilde olmasının sağlanması gerekir. Çocuk algılayamıyorsa ya da bir şekilde yetersizse o projeksiyonun hiçbir faydası yok. İlk önce çocukların bir sınava tabi tutulması gerekiyor fikrindeyim. Mutlaka bir elemenden geçmesi gerek. Evet, çocuk belki maddi olarak yetersiz, buralarda kalmak zorunda ve zorunlu eğitim almak da gerekiyor ama sonuçta bende buraya emek veriliyorsa sonuçta bunca maddi manevi olarak destekli bir yer olması çocukların*

da seçilmesi gerektiğini düşünüyorum ben. Genel olarak en baştan alacak olursak çocukları sınavla ya da bir teste tabi tutarak almamız gerekiyor. Seçilen çocukların bu kadar iyi imkânlardan yararlanması daha iyi olur. Çocukları ayırmak değil amacım. Yaratılıştan yetersizse çocuk buna yapacak bir şey yok. Dediğim gibi küçük bir testle böyle bir düzenlemeye alınacak çocuklar seçilir önce.

8-Y3: En azından o çocukların okuyabilecekleri daha değişik bir okulda ya da kendi alanlarında onları eğitecek... Mesela köyden geliyorsa bir arada bulunabilecekleri o köyde bir ortam yaratılabilir. Çünkü çocuk burada baktığın zaman çok yetersiz bilişsel olarak, aynı zamanda anne-baba uzvu da işin içine girince çok daha işin içinden çıkılmaz oluyor. O çocuğa ne laf anlatabiliyorsun ne de o çocuğa çözüm bulabiliyorsun. Hem seni anlamıyor, dersi anlamıyor hem bulunduğu ortamdaki sıkılıyor çünkü burası normal bir okul. Normal dersler anlatılıyor, Matematiği var, Türkçesi var. Bunları anlamayınca çocuk otomatikman sıkılıyor, sıkılınca işin içine anne-baba giriyor, okuldan kaçmalara kadar gidiyor bu da çok büyük problemlere yol açıyor. Çocuklar mutlaka okutulmalı. Ama en azından ya o okulda onlara eğitim verecek kişiler daha fazla olmalı, özel eğitim adı altında olabilir mesela. Aynı bu RAM merkezleri gibi ya da çok daha değişik alanlar gibi... Oradaki öğretmenlerin vereceği eğitim çok daha farklı. Biz zaten yeni atanmışız bu tarz problemlerle karşılaşmamışız, bunlarla bir arada çok fazla bulunmadık. Hani onlara daha özel eğitim almış insanlarla eğitim verilirse en azından çözülebileceğini düşünüyorum.

9-Y2- Üçüncüsü ise velilerin daha duyarlı daha özverili olması lazım çocukları okula göndermekle işin bitmediğinin bir an önce anlatılması lazım. Daha sonra çocukların etüt saatlerinde, ders çalışma saatlerinde takip edilmesi lazım ki bunu da nöbetçi öğretmen nasıl yapabilir. 50 tane çocuğa bir nöbetçi öğretmen, bunu yapmak tabi ki zor, çocuklarla yakından ilgilenmek zor. Bunu kim yapacak, bunu aile yapacak tabi ki. Merkezi okullarda çocuk eve geldiğinde ödevini yapıyorlar oturtturuyor annesi babası nerede, ne yapıyor, neyi yapması, neyi yapmaması gerekiyor, aile birebir yakından ilgileniyor. Ama YİBO'da çocuk kendi kendine ne yapabilir ne yapamaz. (...) Yani burada da ailenin önemi ortaya çıkıyor, tabi YİBO'da ailenin çocuğun yanında olması zor. Ama en azından okula sık sık gelip giderek çocuğa destek olabilirler. Sadece tatil günlerinde çocuğu almaya gelmekle olmaz yani. Çocuğuna sahip çıkmak gereklidir. Artı çocuğun okula uyum sağlaması için çocuğun yanında bulunmaları gerekiyor. Veli açısından budur.

Yöneticilerin eğitsel sorunlara yönelik çözüm önerilerini yorumlanırsa; “Yönetim ve öğretmenler velileri işbirliği için teşvik etmelidir.”, “YİBO'da rehberlik hizmetlerinin daha iyi çalışması gerekmektedir.”, “Yatılı okulda öğrencilere sevgi ve hoşgörü gösteren personellerin çalışması gerekmektedir.”, “Okulda yönetici-öğretmen işbirliği karşılıklı ilişkiler düzeltilerek sağlanmalıdır.”, “Yatılı okul yöneticileri öğretmenlerin de düşüncelerine önem vermelidir.”, “Öğrencilere öncelikle ahlaki değerleri benimsetmek gerekmektedir.”, “Yatılı okul öğrencilerinin öncelikle sınavla seçilerek gelmeleri gerekmektedir.”, “Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara özel eğitim verilebilir, RAM'dan destek alınabilir.”, “Öğrenci velilerinin çocukları konusunda daha özverili olması gerekmektedir.”, “YİBO'lara gelen öğrencilerin temel eğitimlerini iyi almış olması gerekmektedir.” gibi çözüm önerileri getirilmiştir.

6.3.Yöneticilerin Yatılı Okulda Değiştirilmesi Gereken Durumlar Hakkındaki Çözüm Önerileri

Bu probleme yanıt bulabilmek amacıyla yöneticilerin yatılı okulda değiştirilmesi gereken durumlara yönelik çözüm önerileri ile ilgili frekans ve % dağılımı belirlenmiştir. Tablo 11’de elde edilen veriler görülmektedir.

Tablo 11. Yöneticilerin Yatılı Okulda Değiştirilmesi Gereken Durumlara Yönelik Çözüm Önerilerine İlişkin Frekans Ve Yüzde Dağılımı

DEĞİŞTİRİLMESİ GEREKEN DURUMLAR HAKKINDAKİ ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Y1	Y2	Y3	F	%
1-Yatılı okulda çalışan yöneticilerin engelleri kaldırılmadığıdır.	√			1	33,33
2-Yatılı okul çalışanlarına üst makamların yardımcı olması gerekmektedir.	√	√		2	66,66
3-Yatılı okula gelen öğrencilerin sağlık raporlarının olması gerekmektedir.	√			1	33,33
4-Üst kurumlar yatılı okuldaki sağlık, güvenlik, tesisattan anlayan Personellerinin eksikliğini giderilmesi konusunda yardımcı olmalıdır.	√	√	√	3	100
5-Yatılı okulda ihalelerden anlayan personeller olmalı, öğretmen ve idareci eğitimle ilgilenmelidir.	√	√		2	66,66
6-YİBO’da çalışan yöneticilerin kadrolu olması için üst kurumların önlem Alması gerekmektedir.		√		1	33,33
7-YİBO’da çalışan yöneticilerin oturmuş bir kadro olması gerekmektedir.		√	√	2	66,66
8-YİBO öğretmen ve yöneticilerine bu okulda çalışmayı avantajlı yapacak ödüllendirmelere gidilmelidir.		√	√	2	66,66
9-YİBO yöneticilerinin deneyimli, bilgili olması gerekmektedir.		√	√	2	66,66
10-Okuldaki fiziki şartlardaki eksiklikler giderilmelidir.		√	√	2	66,66
11-Okulda internet eksikliğinin giderilmesi gerekmektedir.		√		1	33,33
12-Okuldaki sınıf kitaplıkları daha geliştirilebilir.		√		1	33,33
13-Öğrencilerin boş zamanlarını daha iyi değerlendirebilecekleri sosyal etkinlikler sağlanmalıdır.			√	1	33,33
14-Köylerdeki birleştirilmiş sınıflı okullar kapatılmalı, taşınmalı eğitime geçilerek öğrenci başarısı artırılmalıdır.		√		1	33,33

Yöneticilerin yatılı okulda değiştirilmesi gereken durumlar hakkındaki çözüm önerilerini yorumlanırsa; ilk sırada % 100 ile “Üst kurumlar yatılı okuldaki sağlık, güvenlik, tesisattan anlayan personellerinin eksikliğini giderilmesi konusunda yardımcı olmalıdır.”, % 66,66 ile “Yatılı okul çalışanlarına üst makamların yardımcı olması gerekmektedir.”, Yatılı okulda ihalelerden anlayan personeller olmalı, öğretmen ve idareci eğitimle ilgilenmelidir.”, “YİBO’da çalışan yöneticilerin oturmuş bir kadro olması gerekmektedir.”, “YİBO öğretmen ve yöneticilerine bu okulda çalışmayı avantajlı yapacak ödüllendirmelere gidilmelidir.”, “YİBO yöneticilerinin deneyimli, bilgili olması gerekmektedir.”, “Okuldaki fiziki şartlardaki eksiklikler giderilmelidir.”, % 33,33 ile “Yatılı okulda çalışan yöneticilerin engelleri kaldırılmadığıdır.”, “Yatılı okula gelen öğrencilerin sağlık raporlarının olması gerekmektedir.”, “YİBO’da çalışan yöneticilerin kadrolu olması için üst kurumların önlem alması gerekmektedir.”, “Okulda

internet eksikliğinin giderilmesi gerekmektedir.”, “Okuldaki sınıf kitaplıkları daha geliştirilebilir.”, “Öğrencilerin boş zamanlarını daha iyi değerlendirebilecekleri sosyal etkinlikler sağlanmalıdır.” ve Köylerdeki birleştirilmiş sınıflı okullar kapatılmalı, taşınmalı eğitime geçilerek öğrenci başarısı arttırılmalıdır.” gelmektedir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri aşağıda verilmiştir.

4-Y1- Çünkü belki biraz sonra soracaksınız özellikle sağlık personeli açısından okulumuzun norm kadrosu var ama iki sefer resmi yazı vermemize rağmen siz neden bunu istediniz neden bu personeli istediniz diye soran bile yok. Yani böyle bir devlet anlayışı bana göre olmaz yanlıştır. Madem bu okulu buraya yapıyorsunuz, bu personeli buraya veriyorsanız o halde bu ekipmanları bu personeli de vereceksiniz ki çocuklarımızın başına bir şey geldiği zaman arkadaşlarımızın bu genç öğretmen arkadaşlarımızın eli ayağı titremeyecek, bizlerin psikolojisi bozulmayacak. Onun için biz yetkililerden bu konuda özellikle sözlü destek değil, gerçekleştirilmiş destek istiyoruz. (...) Çünkü ilçemiz öyle bir yer ki küçük olduğu için bu okulumuzun tesisatını çalıştırdığımız zaman ortaya çıkan sorunu çözecek esnaf yok ya Manavgat’tan, ya Karaman’dan, ya Antalya’dan, ya da Konya’dan gelmesi lazım. Bunlar olunca da işte işlerimiz aksıyor. Bunun için bu tür işlerden anlayan personele fazlasıyla ihtiyaç var. (...)Onun için gerçekten güzel bir eğitim kampüsü burası. Ama dediğim gibi asil yöneticisiyle, işin uzmanı yardımcı personeliyle, hizmetli personeliyle, bilişim teknolojilerinden anlayan kişilerle, teknik adamlarıyla, sağlık personeliyle buralar donatılırsa ben inanıyorum burada kalite ve başarı daha da artacaktır. Yani sadece benim okulum için değil Türkiye’deki bütün kırsal kesimlerde bulunan yatılı bölge okulları için bu şartlar olmak zorundadır diye düşünüyorum. (...)Çözülemez sorun yok ama biraz önce de söylediğim gibi yöneticinin önünün açılması lazım, eksik teknik personelin olması lazım, işin uzmanı olan özellikle bilişim teknolojisi konusunda uzman kişiler gelmesi lazım.

2-Y2: Okulda değişilmesi gereken durum, öncelikle birbiriyle iyi anlaşan bir yönetim. Burada gerçekten burayı çekip çevirecek, burada iş yapacak, buraya kendini verecek ekip gerekli. Yakından ilgilenmesi gerekli İl Milli Eğitim olur Bakanlık olur birincisi bu. (...)Dış Bölge ile düzeltilmesi gereken de diğer okullar ile İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’nün biraz yakından ilgilenmesi lazım. Nasıl ilgilenmesi gerekli? Destek vermesi lazım. YİBO’nun maddi olarak bir desteğe ihtiyacı yok. Gereken her şey var ama İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’nün öğretmen konusunda veya başka konularda destek vermesi lazım hani. YİBO’nun kendi kendine bırakılmaması lazım. (...)İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü de bununla ilgilenmeli İl Milli Eğitim Müdürlüğü de bununla ilgilemeli. Sadece okula evrak gönderip durmakla olmuyor yani, şu toplantıya gelin bu toplantıya gelin şunu gönderin bunu gönderinle olmuyor.

7-Y3- Daha sonra okul yönetim olarak bir bütün haline getirilmelidir.

1-Y1- Tabii bizim okulumuzun gerçekten sorunları var. Biraz sonra bundan da konuşacağız. Ama bu sorunların birçoğu çözülemez sorunlar değil. Tabii yönetici olarak insanların önünde bazı engeller var. O engeller kaldırıldığı zaman ben düşünüyorum ki gerçekten daha hızlı daha kaliteli zamanı daha iyi kullanabilecek şekilde faydalı olunmaya çalışılır diye düşünüyorum.

6-Y2- Yani görevlendirme olduğu zaman bir şeylere etki etme derecemiz düşük. Öğretmenlere söz geçirme, öğretmenler tarafından saygı gösterme veya yaptığımız işe saygı gösterme oranı düşük veya müdürün söylenen değerlendirmelere önem vermesi düşük. Böyle olduğu zaman da bizim düşüncemiz pek-hani söylene de- değerlendirmeye alınmıyor. Birleştirilmiş sınıf konusu dediğimiz gibi araştırılmalı olmaz mıydı? Tabii ki olurdu ama işte günü kurtarma peşindeyiz o yüzden. Yani öncelikle YİBO’ların kesinlikle kadrolu müdür ve müdür yardımcılarının olması

lazım. Okulun problemleri ile ilgilenmek için, eğitsel problemler, aile problemleri, pansiyon problemleri, akademik problemleri bunlarla ilgilenmek için kesinlikle müdür ve müdür yardımcılarının kadrolu olması lazım. Daha tecrübeli hani daha yakından ilgilenmek için kesinlikle buların olması lazım. Ve il Milli Eğitim Müdürlüğü'nün, Bakanlığın bunu yakından takip etmesi gerek.

13-Y3- Çocukların olanakları daha da fazlaştırılmalı bence. Ulaşabilecekleri alanlar olsun, faydalanacakları ortamlar olsun daha genişletilebilir. Sosyal etkinlikler fazlaştırılabilir. Çocuklar tiyatroya, sinemaya gidemiyorsa ayaklarına getirilebilir. Hepsini alıp bir yere götürmek imkânsız hem de maddi olarak zor. Böyle çözümlerle bu işi çözebiliriz aslında. Çocuklar daha fazla şeyle karşılaşmalı, en azından bilişsel olarak şemaları fazlaştıracak alanlar lazım. Örneğin bir Matematik olsun, bir Fen, bunlarla ilgili alanlarımız var ama bunun dahi çok yeterli olduğunu düşünmüyorum. O yüzden çocuklar sosyal alanlarda olsun ders alanlarında olsun daha fazla iç içe olacakları bir alan gerekli olduğunu düşünüyorum.(...) Onun dışında çocuklara ara ara dersin dışında onların sosyal ihtiyaçlarını da giderecek alanlar çoğaltılabilir. Örneğin bir oda yapılabilir, içinde mikro enerjiyi atabilecekleri alanlar sağlanabilir. Dışarıdan, milli eğitim tarafından görevlendirilmiş animasyon ekibi olsun ne bileyim daha farklı alanlar olsun o tarzda kişilerin gelip ara ara çocukları buldukları ortamdan yaptıkları etkinliklerle de olsa çıkarmaları gerekiyor bence. Çocuklar eğlence açısından baktığında orada havalara uçan toplar, darmadağınık eşyalar gördüklerinde biraz olsun bu ortamdan uzaklaştıracaktır. Bu da çocuğun hem kendisine hem öğretmenlerine çok daha faydalı yansıyacağını düşünüyorum.

Yöneticilerin yatılı okulda değiştirilmesi gereken durumlar hakkındaki çözüm önerilerini yorumlanırsa; “Üst kurumlar yatılı okuldaki sağlık, güvenlik, tesisattan anlayan personellerinin eksikliğinin giderilmesi konusunda yardımcı olmalıdır.” , “Yatılı okul çalışanlarına üst makamların yardımcı olması gerekmektedir.” , “Yatılı okulda ihalelerden anlayan personeller olmalı, öğretmen ve idareci eğitimle ilgilenmelidir.”, “YİBO’da çalışan yöneticilerin oturmuş bir kadro olması gerekmektedir.”, YİBO öğretmen ve yöneticilerine bu okulda çalışmayı avantajlı yapacak ödüllendirmelere gidilmelidir.”, “YİBO yöneticilerinin deneyimli, bilgili olması gerekmektedir.”, “Okuldaki fiziki şartlardaki eksiklikler giderilmelidir.”, “Yatılı okulda çalışan yöneticilerin engelleri kaldırılmıdır.”, “Yatılı okula gelen öğrencilerin sağlık raporlarının olması gerekmektedir.”, “YİBO’da çalışan yöneticilerin kadrolu olması için üst kurumların önlem alması gerekmektedir.”, “Okulda internet eksikliğinin giderilmesi gerekmektedir.”, “Okuldaki sınıf kitaplıkları daha geliştirilebilir.”, “Öğrencilerin boş zamanlarını daha iyi değerlendirebilecekleri sosyal etkinlikler sağlanmalıdır.”, “Köylerdeki birleştirilmiş sınıflı okullar kapatılmalı, taşınmalı eğitime geçilerek öğrenci başarıları arttırılmalıdır.” Gibi çözüm önerileri belirtilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

1.Yöneticilerin Yaşadıkları Kişisel Sorunlar İle İlgili Sonuçlar

Yöneticilerin yatılı ilköğretim bölge okulunda yaşadıkları kişisel sorunları olarak yatılı okulda çalışmanın olumsuzluğunu ailesine yansıtmaya, okulda çalıştığı için kendine daha az vakit ayırması, yatılı okulda çalışmanın zor, yorucu olduğu, yatılı okulda çalışmanın olumsuz duygular oluşturması sorunları en üst seviyede (yöneticilerin tamamı tarafından belirtilmiş)

olarak görülmektedir. Ayrıca maddi getirisi düşük bir meslek olduğu için sorunlar yaşanması görüşü de belirtilmiştir.

Gülbeyaz (2006) çalışmasında YİBO yöneticilerinin Etik Kaygılar, İnsan Unsuru ve Bürokrasi nedeniyle çok yoğun, Yönetim Zorlukları, Karar ve Çalışma Ortamı boyutlarında ise daha az örgütsel stres yaşadıkları belirlemiştir. Yöneticilerin yoğun stres yaşamaları, bu araştırmadaki yöneticilerde olumsuz duygular oluşması sonucuyla paraleldir. Gündüz'ün (2006) araştırma sonucunda; yöneticilerin % 31.9'unun "duygusal tükenme" boyutunda düşük düzeyde, % 23.4'ünün orta düzeyde, % 44.7'sinin yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadıkları saptanmıştır. "Duyarsızlaşma" boyutunda yöneticilerin % 21.3'ünün düşük, % 42.6'sının orta, % 36.2'sinin yüksek düzeyde; "kişisel başarı" boyutunda ise % 31.9'unun düşük, % 23.4'ünün orta, % 44.7'sinin de yüksek düzeyde tükenmişlik yaşadıkları saptanmıştır. Bu sonuç yine yöneticilerde oluşan olumsuz duyguların ayrıntısıyla incelenmesi ile desteklenmektedir.

Yöneticilerin yatılı okulda yaşadıkları kişisel sorunlardan yatılı okulda çalışmanın olumsuzluğunu ailesine yansıtmaya, okulda çalıştığı için kendine daha az vakit ayırması, yatılı okulda çalışmanın zor ve yorucu olduğu, yatılı okulda çalışmanın olumsuz duygular oluşturması sorunlarının ortak olduğu görülmektedir. Bu yüzden yatılı okulda çalışmanın yöneticilerde benzer kişisel sorunlar ortaya koyduğu söylenebilir.

2.Yöneticilerin Yaşadıkları Eğitsel Sorunlar İle İlgili Sonuçlar

Yöneticilerin okullarıyla ilgili yaşadıkları eğitsel sorunlar hakkındaki görüşlerini yorumlarsa; bölgenin geri kalmış olmasıyla eğitime önem vermemesinin tüm yöneticiler tarafından belirtildiği görülmektedir. Pansiyondaki öğrencilerle yakından ilgilenerek etkilenen öğretmenlerin psikolojik sorunlar yaşaması, yönetim, öğretmen ile veli işbirliğinin yeterli olmaması, okul yönetimiyle öğretmenler arası işbirliğinin yeterli olmaması sorunları da genel olarak yöneticiler tarafından söylenmiştir. Ayrıca yöneticiler; öğretmenlerin maddi sıkıntılarını derslere yansıtması, öğrenci velilerinin kendi çocuklarıyla ilgilenmemesi, öğrencilerin almış oldukları temel eğitimde eksiklik olması, yatılı okulda öğretmen eksikliği nedeniyle birleştirilmiş sınıf okutulması, okulda öğretmen kadrosunun sürekli değişmesi, oturmuş bir kadro olmaması, zorunlu eğitimin olumsuzluklarının bu okulda hissedilmesi, öğrencilerin çoğunluğunun düşük algıda olması, öğrenciler arasında seviye farkının olması, bazı durumlar sebebiyle öğretmen eksiği yaşanarak bazı derslerin boş geçmesi sorunlarını yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Yöneticilerin okulda yaşanan eğitsel sorunlar hakkında verdikleri cevaplara göre bölgenin geri kalmış olmasıyla eğitime önem vermediğini ortak olarak belirtilmiştir. Yönetim-öğretmen ile veli işbirliğinin yeterli olmaması yine her grupta yüksek oranda belirtilmiştir.

3.Yöneticilerin Yatılı Okulda Çalışma Sebepleri İle İlgili Sonuçlar

Yöneticilerin bu okulda çalışma sebepleri hakkındaki görüşlerini yorumlarsa; duygusal tatmin amacında olmalarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Ayrıca kendisi de yatılı okulda okuduğu için burada çalışmayı bir vefa borcu olarak görme, çocukları çok sevmesinden dolayı, kendi memleketine faydalı olma, YİBO'ları yeterince tanımadığı için, YİBO'nun hizmet puanının yüksek olması, YİBO'nun lojman imkânının ve donanımının iyi olması, okulun Antalya'da olması, YİBO'da kendi özel uğraşlarına daha çok vakit ayırabilme sebeplerini belirtmişlerdir.

4.Yöneticilerin Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda Çalışmaktan-Okumaktan Dolayı Memnuniyetleri Hakkında Sonuçlar

Yatılı okulda çalışmaktan dolayı yöneticilerden birinin memnun, birinin memnun değil, diğerinin ise hem memnun hem de değil olduğu görülmüştür. Yöneticilere göre bu okulda görev yapmanın avantajlarını yorumlanırsa; öğretmenlerin kendilerini geliştirebilme imkânlarının olması tamamı tarafından ifade edilmiştir. Daha sonra duygusal tatmin yaşama, okuldaki öğretmen ve öğrencilerin çeşitli konularda başarılı olması, yatılı okulun lojman, donanım gibi çeşitli imkânlarının olması yöneticilerce belirtilmiştir. Ayrıca öğrencilerin okulu sevmesi, okuldaki bazı eksiklikleri gidererek hizmet edebilme, terör gibi sorunlar olmadığı için doğu hizmetinin yapılacağı iyi bir yer olması gibi avantajlar dile getirilmiştir.

Yöneticilere göre bu okulda görev yapmanın dezavantajlarını yorumlanırsa; bölgenin mahrum bir yer olması tamamı tarafından ifade edilmiştir. Daha sonra oturmuş bir yönetim kadrosunun olmaması, YİBO'nun yıpratıcı olması ifade edilmiştir. Ayrıca bu okulda çalışmaya başladığı zamanlarda personelde vurdumduymazlık olması, öğretmenler arasında bazı uyumsuzlukların yaşanması, kendi branşı konusunda gelişmek yerine körelme, zorunlu hizmet süresinin uzun olması gibi dezavantajlar belirtilmiştir.

5.Yöneticilerin Yatılı İlköğretim Bölge Okulu'nda Değiştirilmesi Gerekenler Hakkındaki Görüşlerinin Sonuçları

Yöneticilerin bu okulda değiştirilmesi gereken durumlar hakkındaki görüşlerini yorumlanırsa; okulun sağlık personelinin olmaması, okulun fiziksel eksikliklerinin olması, internetin bölgenin şartlarından dolayı sık sık arıza vermesi tamamı tarafından belirtilmiştir. Daha sonra üst makamların yöneticilere yeterli yardımda bulunmaması, okulda güvenlik personelinin olmaması, yatılı okulda kapalı spor salonunun olmaması, YİBO yöneticilerinin kadrolu değil, vekil olması, yönetici olarak tecrübeli olmama, kaynaştırma durumundaki öğrencilerin aileler yüzünden RAM'a yönlendirilememesi belirtilmiştir. Ayrıca yöneticilerin okuldaki işleri çözmelerinde önlerinde engellerin olması, okul şoförünün evinin uzakta olması sebebiyle sorun yaşanması, okula gelen öğrencilerin sağlık problemlerinin öğretmenleri yıpratması, okulda büro memurunun olmaması, okulun tesisatından anlayan personelin okulda olmaması, öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirecekleri etkinliklerin yetersiz olması, okulun fiziksel eksikliklerinin giderilmesi için üst makamlara ulaşılması ancak cevap alınamaması, öğrencilerin interneti kullanma imkânlarının olmaması, yönetici ve öğretmenin ihalelerle uğraştırılması sonucu eğitimle daha az ilgilenmesi, YİBO'da birleştirilmiş sınıf eğitimi verilmesinde yönetimin ve üst kurumların ilgisizliği, yemek ihalesine tek şirket katıldığı için yemek kalitesinin düşük olması, YİBO'daki lojman sayısının yetersiz olması, sınıf kitaplıklarının yetersiz olması, öğretmenlerin nöbet tutmamak istemesinin okulu sıkıntıya sokması, RAM'a yönlendirilen öğrencilerle RAM'ın yeterince ilgilenmemesi konularının değiştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bu araştırmanın bulguları yatılı okulda personel ihtiyacının eksik olduğunu belirtmektedir. Yozgat ise çalışmasında (1990), öğrencilerin hem ilköğretim birinci kademe hem de ikinci kademenin bir arada bulduklarından bu okulların personel ihtiyaçlarının giderilmesi ve eğitim uzmanlarının verilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu araştırmaya paralel bir sonuç elde edilmiştir. Yener (2001) de araştırmasına katılan yöneticilerin yarıya yakınının yardımcı personele ihtiyaç olduğunu belirttiğini ifade etmiştir. Bostan (2005) de yöneticilerin personel eksiğinden rahatsızlık duyduklarını ifade etmiştir. Kardeş (2007) de yöneticilerin teknik ve sağlık personel eksikliğini ifade ettiklerini belirtmiştir.

Ayrıca bu araştırmada yatılı okulda fiziki eksiklikler olduğu sonucu ile Yetim'in araştırmasındaki müdürlerin görüşleriyle örtüşmektedir. Yine Yener (2001) araştırmasındaki

yöneticilerin büyük çoğunluğunun, ders araçlarının oldukça yetersiz olduğunu belirttiği ve fiziki mekân (sınıf, kütüphane, laboratuvar, spor salonu vs.) eksikliklerinin çok fazla hissedildiğini ifade ettiğini açıklamıştır. Yatılı okuldaki fiziki eksiklikler Arı'nın (2002) araştırmasındaki öğretmenler tarafından da belirtilmiştir. Bostan'ın (2005) araştırmasında da YİBO'ların Fiziksel Yapısının Eğitim amaçlarına uygun olmadığı konusunda yönetici ve öğretmenlerin birbirine paralel görüş belirttikleri görülmüştür. Ayrıca İnal (2009) da araştırmasında öğretmenlerin fiziki eksikliklerden rahatsızlıklarından bahsetmiştir.

Yatılı okulda öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirecekleri etkinliklerin yetersiz olduğu sonucu Bostan'ın da çalışmasındaki yönetici ve öğretmenlerin YİBO'ların okul tesislerini çoğunlukla beğenmediklerini, okul binalarının kısmen bakımlı tutulduğunu, okuldaki fiziksel donanım ve ekipmanların çoğunlukla yeterli olmadığını, bu yerlerin sosyal faaliyetler için gerekli imkân ve şartlara sahip olmadığını belirtmesi ile tutarlıdır. Yine Çılgın (2007) araştırmasında veliler ve öğrenciler, beden eğitimi dersi ve ders dışı etkinliklerinde kullanılan malzeme ve tesisi yetersiz bulmuşlardır. Bu sonuç da öğrencilerin boş zamanlarını değerlendirecekleri etkinliklerin yetersiz olması sonucuyla paraleldir. Bu çalışmada okulda öğrencilerin boş zamanlarını yeterince değerlendiremediklerini sonucuyla Yavaş'ın (2006) araştırmasındaki öğrencilerin % 58'inin okullarındaki boş zaman etkinliklerinin yeterli; % 42'sinin ise yetersiz olduğunu düşündüğü sonucu birbirinden farklı görünmektedir. Yöneticiler okul şoförünün evinin uzakta olması sebebiyle sorun yaşanması, yatılı okulda kapalı spor salonunun olmaması, internetin bölgenin şartlarından dolayı sık sık arıza vermesi konularında ortak görüştedir.

İnal (2009)'ın araştırmasında da okul yaşam kalitesi algısı yüksek olan öğrencilerin ise görüşme sırasında çoğunlukla kapalı spor salonu olmayışı, oyun alanı eksiliğinden şikâyet etkileri belirlenmiştir. Yöneticilerin üst makamların yöneticilere yeterli yardımda bulunmaması düşüncesi ve YİBO'da birleştirilmiş sınıf eğitimi verilmesinde yönetimin ve üst kurumların ilgisizliği görüşü ile öğretmenlerin YİBO'lara çevrenin ve ilçedeki üst kurumların olumsuz tavırla yaklaşması düşünceleri birbirine paraleldir.

Üst kurumların YİBO'ya olumsuz yaklaşması hakkında Yetim'in çalışmasındaki üst kurumların (ilçe ve il milli eğitim müdürlerinin) olumsuz tavırları hakkındaki yorumu ile açıklanabilir. Yetim'e göre, YİBO'ların halkın gözündeki görüntüsü pek hoş olmama nedeni, il ve ilçe milli eğitim müdürleri bu okulları yoksul ve kimsesiz öğrencilerin gittiği okullar olarak görmesi ve kendi çocuklarını bu okullara göndermemesi, bunun da öğrenci velilerinin yatılı okullar hakkındaki görüş ve düşüncelerini olumsuz etkilediğini ifade etmiştir.

Yöneticilerin; okula gelen öğrencilerin sağlık problemlerinin öğretmenleri yıpratması düşüncesi ile öğretmenlerin; öğrencilerin sağlık kontrolünden geçirilmeden okula gelmesi düşüncesi birbiriyle örtüşmektedir. Yöneticilerin okulun tesisatından anlayan personelin okulda olmaması ifadesiyle, öğretmenlerin ilçe mahrum bölgede olduğu için donanımla ilgili arızaları giderecek personel bulma sıkıntısı ifadesi aynı anlama gelmektedir. Bu çalışmada elde edilen YİBO'daki sağlık personeli ile teknik personel eksiklikleri Yetim'in araştırmasındaki müdürlere göre en fazla ihtiyaç duyulan personel; sağlık elemanı, teknik eleman ve aşçı olarak tespit ettiği araştırmasıyla örtüşmektedir. Yöneticilerin yönetici ve öğretmenin ihalelerle uğraştırılması sonucu eğitimle daha az ilgilenmesi sorunu ile öğretmenlerin yatılı okulda çalışacak öğretmenlerin ve yöneticilerin beslenme, barınma, iktisat, muhasebe gibi konularda bilgisiz

olması düşünceleri birbiriyle paraleldir. İki düşüncede de öğretmenlerin yatılı okulda bazı konularda bilgisiz olduğu için sorun yaşadıklarını göstermektedir.

Bu araştırmada ihalelerin yöneticiler tarafından sorun olarak belirtilmesi, Kardeş (2007)'in çalışmasında da yöneticiler tarafından sorun olarak belirtilmiştir. Yöneticiler okulun memur eksikliğinin olması, YİBO yöneticilerinin kadrolu değil, vekil olması ve yemek ihalesine tek şirket katıldığı için yemek kalitesinin düşük olması konularında aynı görüşte oldukları görülmektedir. Araştırmanın bu sonucu Yetim'in (2001) araştırmasında, YİBO'larda görev yapan okul müdürlerinin % 51'nin vekil durumda olduğu, YİBO'ların % 46'sında rehber öğretmen bulunmadığı, YİBO'ların % 95,9'nda öğretmen açığının olduğu sonucuyla örtüşmektedir. Yöneticiler okulda güvenlik personelinin olmaması durumunun değiştirilmesi konusunda hemfikirlerdir.

6. Yöneticilerin Yatılı İlköğretim Bölge Okulunda Yaşadıkları Sorunlara Yönelik Çözümlerinin Sonuçları

6.1. Katılımcıların Kişisel Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri

Yöneticilerin yatılı okulda yaşanan sorunlara yönelik çözüm önerileri hakkındaki görüşlerini yorumlanırsa; “YİBO’da pansiyon nöbetini öğretmenlerin tutmaması, bunun için başka personel alınması gerekmektedir.” düşüncesinin yoğun olduğu görülmektedir. Ayrıca “Eğitim çalışanlarının maddi durumu düzeltilmelidir.”, “Okulda öğretmenlerin kalması için ek lojmanlar yapılmalıdır.” gibi çözüm önerileri dile getirilmiştir.

6.2. Katılımcıların Eğitsel Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri

Yöneticilerin eğitsel sorunlara yönelik çözüm önerilerini yorumlanırsa; yöneticilerin tümünün “Yönetim ve öğretmenler velileri işbirliği için teşvik etmelidir.” yorumunu yaptıkları görülmektedir. Daha sonra “YİBO’da rehberlik hizmetlerinin daha iyi çalışması gerekmektedir.” düşüncesi yöneticiler tarafından belirtilmiştir. Ayrıca “Yatılı okulda öğrencilere sevgi ve hoşgörü gösteren personellerin çalışması gerekmektedir.”, “Okulda yönetici-öğretmen işbirliği karşılıklı ilişkiler düzeltilerek sağlanmalıdır.”, “Yatılı okul yöneticileri öğretmenlerin de düşüncelerine önem vermelidir.”, “Öğrencilere öncelikle ahlaki değerleri benimsetmek gerekmektedir.”, “Yatılı okul öğrencilerinin öncelikle sınavla seçilerek gelmeleri gerekmektedir.”, “Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara özel eğitim verilebilir, RAM’den destek alınabilir.”, “Öğrenci velilerinin çocukları konusunda daha özverili olması gerekmektedir.”, “YİBO’lara gelen öğrencilerin temel eğitimlerini iyi almış olması gerekmektedir.” çözüm önerileri getirilmiştir.

Yöneticilerden birinin “Yatılı okul öğrencilerinin öncelikle sınavla seçilerek gelmeleri gerekmektedir.” çözümüyle, öğretmenlerin bir kısmının “Öğrencilerdeki seviye farkı sorununu ortadan kaldırmak için öğrenciler arasında eleme yapılması, ayrı sınıflar oluşturulması gerekmektedir.” önerisi birbiriyle benzerdir. Öğrenciler arasında eleme yapılması görüşü iki grup tarafından da benimsenmektedir. Yöneticilerin “YİBO’da rehberlik hizmetlerinin daha iyi çalışması gerekmektedir.” görüşleri ortaktır. Daha önce de rehberlik hizmetlerinde eksiklik olduğunu belirten bu iki grup rehberlik hizmetlerinin çalışmalarını arttırması gerektiğini düşünmektedir. Yöneticilerin daha önce okulda özel eğitime yönlendirilmesi gereken öğrencilerle yeterince ilgilenilmediğini ifade ettikleri soruna çözüm olarak “Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklara özel eğitim verilebilir, RAM’den destek alınabilir.” çözümleri de iki grup tarafından da sunulmuştur.

6.3. Katılımcıların Değiştirilmesi Gereken Durumlara Yönelik Çözüm Önerileri

Yöneticilerin yatılı okulda değiştirilmesi gereken durumlar hakkındaki çözüm önerilerini yorumlanırsa; “Üst kurumlar yatılı okuldaki sağlık, güvenlik, tesisattan anlayan personellerinin eksikliğinin giderilmesi konusunda yardımcı olmalıdır.” önerisi tüm yöneticiler tarafından belirtilmiştir. “Yatılı okul çalışanlarına üst makamların yardımcı olması gerekmektedir.”, “Yatılı okulda ihalelerden anlayan personeller olmalı, öğretmen ve idareci eğitimle ilgilenmelidir.”, “YİBO’da çalışan yöneticilerin oturmuş bir kadro olması gerekmektedir.”, YİBO öğretmen ve yöneticilerine bu okulda çalışmayı avantajlı yapacak ödüllendirmelere gidilmelidir.”, “YİBO yöneticilerinin deneyimli, bilgili olması gerekmektedir.”, “Okuldaki fiziki şartlardaki eksiklikler giderilmelidir.” görüşleri yöneticiler tarafından sunulmuştur. Ayrıca “Yatılı okulda çalışan yöneticilerin engelleri kaldırılmamalıdır.”, “Yatılı okula gelen öğrencilerin sağlık raporlarının olması gerekmektedir.”, “YİBO’da çalışan yöneticilerin kadrolu olması için üst kurumların önlem alması gerekmektedir.” önerileri de getirilmiştir. Bunların dışında “Okulda internet eksikliğinin giderilmesi gerekmektedir.”, “Okuldaki sınıf kitaplıkları daha geliştirilebilir.”, “Öğrencilerin boş zamanlarını daha iyi değerlendirebilecekleri sosyal etkinlikler sağlanmalıdır.”, “Köylerdeki birleştirilmiş sınıflı okullar kapatılmalı, taşınmalı eğitime geçilerek öğrenci başarısı artırılmalıdır.” çözüm önerileri de belirtilmiştir.

ÖNERİLER

1. Yöneticilerin Yaşadıkları Kişisel Sorunları İle İlgili Öneriler

Yatılı okulda çalışan yöneticilerin kişisel sorunlarına bakılırsa yatılı okulda çalışmanın yoğunluğundan dolayı pek çok sorunlar yaşadıkları görülmektedir. Yöneticilerin bu okullardaki iş yükünün azaltılarak, kendilerine ve ailelerine daha çok zaman ayırmaları sağlanmalıdır. Onların tatil zamanlarında ek sorumluluklar verilmemelidir. Böylece yatılı okuldan bir nebze uzaklaşabilen öğretmenlerdeki duygusal sorunların da azaltılması sağlanabilir. Yöneticilerin okuldaki ihale komisyonlarındaki görevleri kaldırılarak, bu işleri muhasebeden anlayan bir personelin yapması gerekmektedir. Böylece yöneticiler eğitim-öğretime daha çok vakit ayırabileceklerdir. Ayrıca ihalelerin yaşattığı psikolojik baskıdan da kurtulabileceklerdir.

2. Yöneticilerin Yaşadıkları Eğitsel Sorunları İle İlgili Öneriler

Okulda öğretmen ve yönetim arasında işbirliği yeterli değildir. Bunu sağlamak için yöneticiler ve öğretmenler arasında ortak kararlar alınarak okulda ortak kurallar oluşturulmalıdır. Okulda yönetici- öğretmen ve veli arasındaki işbirliği yeterli değildir. Ailelerden okulla ilgilenmelerini beklemek yerine onlara ulaşmaya çalışarak onlarla görüşülmelidir. Bu konuda yönetici ve öğretmenlerin aileleri toplantılara çağırılmaları, ev ziyaretlerine çıkmaları, rehberlik hizmetleri ile aileleri bilgilendirmeleri sağlanabilir.

3. Yatılı Okulda Değiştirilmesi Gereken Durumlar İle İlgili Öneriler

Yatılı okullar kurulurken öncelikle taşınmalı eğitim yapılabilecek yerler belirlenmelidir ve mümkünse taşınmalı eğitim tercih edilmelidir. Yatılı okullar yöneticiye, öğretmene ve öğrenciye çok büyük yük bindirmektedir. Fırsat eşitliğini sağlamada taşınmalı eğitim, yatılı okula göre daha çok tercih edilebilir. Ancak taşınmalı eğitimin yapılamayacağı alanlarda yatılı okulların faydası yadsınmaz. Okula gitme, başarılı bir eğitim alma imkânları kırsal bölgede yaşayan bu çocuklar için başka türlü mümkün olmamaktadır. Öğretmen ve idarenin okulda gücünün yetmediği

konularda üst kurumların yardımı gerekmektedir. YİBO'larla üst kurumların daha çok ilgilenmesi gerekmektedir. Bu okullar kendi haline bırakılmamalıdır.

Yöneticilerin çok çabuk değişmesini önlemek için onları ödüllendirme sistemine gidilmelidir. Bu ödüllendirme son yıllarda yapılan hizmet puanının artırılması gibi olabileceği gibi maaşta veya ders ücretlerinde artış yapma şeklinde olabilir. Yöneticilerin bürokrasi işleri azaltılmalıdır. Bu işleri azaltılarak eğitim-öğretimle daha çok ilgilenmelerine olanak tanınmalıdır. Yatılı okula gelen yönetici ve öğretmenlerin iktisat, muhasebe, beslenme, barınma konularında eğitim almış olmalıdır. Bu eğitimi sağlamak için hizmetiçi kurslar verilebilir. Ayrıca bu eğitimleri almış olan personeller bu okulda görevlendirilebilir. Yatılı okul idarecileri deneyimli olmalıdır. Bunu sağlamak için de idareciler için yatılı okullar cazip hale getirilerek kalıcı olmaları sağlanmalıdır.

Kaynakça

Aralpçan, H. (1998). *Yatılı İlköğretim Bölge Okulları'nın Sayısal Gelişimi ve Hizmet Sunduğu Çevre*.

Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara, ss.6, 12,13.

Arı, A. (2002). *İlköğretim Uygulamalarının Değerlendirilmesi (Normal, Taşımali ve Yatılı İlköğretim*

Okullarının Karşılaştırılması). Milli Eğitim Dergisi. Kış-Bahar, Sayı, 153-154,ss.13-14.

Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi*. Siyasal Kitabevi, Antalya.

Binbaşıoğlu, C. (1995) *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi, Öğretmen Yetiştirme Açısından Türkiye'de*

Eğitim Bilimleri Tarihi Üzerinde Bir Araştırma. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Bostan, F. (2005). *Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında Toplam Kalite Yönetimi Uygulamasının Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Cengiz, Z. G.. (2008). *T.C Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Yatılı ve Pansiyonlu İlköğretim Okullarının*

Tarihsel Gelişimi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Gazi Üniversitesi,ss.59.

Çılgın, Ö.(2007). *Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında Öğrenim Gören Öğrenciler İle Velilerinin Beden Eğitimi ve Ders Dışı Etkinliklere Yaklaşımları*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Dikmen, S. (1990), *Yatılı Bölge Okullarında Fonksiyonel Yapı Oluşturulması*. Yüksek Lisans Tezi,

Ankara. Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,ss.13.

Gülbeyaz, O. (2006).*Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında ve Pansiyonlu İlköğretim Okullarında Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Örgütsel Stres Kaynakları*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Gündüz, H. (2006). *Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Tükenmişlik Düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

İşıkoğlu, N. (2005). *Eğitimde Nitel Araştırma*. Eğitim Araştırmaları, 20, 158- 165.

İnal, U.(2009). *Adana İl Sınırları İçerisindeki Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında Bulunan Öğretmen ve Öğrencilerin Okul Yaşam Kalitesi Algılarının İncelenmesi*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Karasar N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (15. baskı), Nobel Yayın Dağ, Ankara.

Kardeş, Ö. P. (2007). *Yatılı İlköğretim Bölge Okulu Yöneticilerinin Yönetim Süreçlerinde Karşılaştıkları Sorunlar ve Bu Sorunların Olası Çözümlerine İlişkin Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Kılıç, D. (2001). *Yatılı İlköğretim Bölge Okulları İle Diğer İlköğretim Okullarının Toplumsal Fonksiyonlarını Gerçekleştirme Düzeylerinin Karşılaştırılması (Erzurum Örneği)*. Erzurum, ss.18-20.

Kırzioğlu, F. (1991). *Kazım Karabekir*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, ss.155.

MEB (1996), *Tebliğler Dergisi*, C. 27, Sayı 1323, 275, Ankara, ss.423.

MEB (2002). *Projeler Koordinasyon Merkezi Başkanlığı Temel Eğitim Projesi; İlköğretim Okullarının*

Sosyal Etkilerinin Değerlendirilmesi Araştırması. Ankara.

Özçelik, E. ve Yıldırım, S. (2002). *Web Destekli Öğrenme Ortamlarında Bilişsel Araçların Kullanımı: Bir Durum Çalışması*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Uluslararası Açıktan ve Uzaktan Eğitim Sempozyumu, 23-25 Mayıs, Eskişehir.

Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Newbury Park, CA: Sage.

Tiryaki E. (2017). *Görüşme Tekniği*. <http://80.251.40.59/education.ankara.edu.tr/aksoy/eay/b0506/>

[etiryaki.doc](#)

Yalçın N. ve Diğerleri, (2009). Hacettepe Üniversitesindeki Makalelerin Niteliği: İçerik Analizi, *I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi Bildirileri Kitabı*. 1-3 Mayıs, Çanakkale.

Yaman E. (2007). *Üniversitelerde Bir Eğitim Yönetim Sorunu Olarak Öğretim Elemanının Maruz Kaldığı*

İnformel Cezalar: Nitel Bir Araştırma. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yavaş, K., N.(2006). *Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında Okuyan Öğrencilerin Boş Zamanlarını Değerlendirme Alışkanlıkları*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006.

Yener, S. (2001). *Sekiz Yıllık İlköğretim Okullarında Yaşanan Sorunlara İlişkin Yönetici Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldırım A. ve Şimşek H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.

Yin, Robert K. (1984), *Case Study Reserch: design and methods. Third Education. Applied social researchs*

methods series, Sage publication, volume 5, London.

Yineoğlu, E. (2007). *Orta Öğretim Okulu Öğretmenlerinin Algılarına Göre Mesleki Etkinliklerindeki Güdülenmişliklerini Sağlayan Etmenler. Ankara İli Çankaya İlçesi Anadolu Liseleri Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yozgat, F.(1990). *İlköğretim Okullarında (İlköğretim Okulu ve Yatılı İlköğretim Bölge Okullarında) Öğrencilerin Psiko-sosyal Problemlerinin Araştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İŞİTİM ENGELİ OLAN ÇOCUKLARI OKUL EĞİTİMİNE HAZIRLAMANIN ELVERİŞLİ YÖNTEMLERİ

Doç. Dr.Zülfiye Mamarajabova NARBAYEVNA

Nizami adlı Taşkent Devlet Pedagoji Üniversitesi (TDPÜ) öğretim üyesi

Öz

Nitekim dil ve nutuk insan manevi erginliğinin önemli faktörlerinden sayılır. Dolayısıyla daha okul dönemine kadar olan eğitim yaşından işitimi engelli olan çocuklar nutkunu doğru biçimlemek yaşam talebidir. Özbekistan'ın ünlü Taşkent Devlet Pedagoji Üniversitesinin Defektoloji fakültesi 30 senedan aşırı müddetçe uyguladığı bilimsel araştırmalar neticesinde bu yöntemde birçok sonuçları eldelemiştir. Bildiride böyle tecrübelerin neticeleri tesbit edilecektir.

İşitimi engelli olan çocukların bütün grupları için konuşma etkinliğinin bozulması genel özellik sayılmaktadır. İşitimi engelli olan çocuğun nutku özümleme özellikleri, akli engelli olan çocukların konuşma gelişimini öğrenme, bu çocuklar ile okul dönemine kadar olan yani nutkun en tez gelişimi döneminde çalışma içeriği ve metotlarını, yöntemlerini tespit etmek büyük önem ve güncellik taşımaktadır. İşitimi engelli olan çocuklar nutkunu geliştirme zor olmasına rağmen eğitim ve öğrenim sürecinde nutuk her zaman dikkat merkezinde olmalıdır. Bu engelle işiten öğrencilerde nutuk materyalini kabullenme yatkınlığını geliştirmenin elverişli yöntemlerini öğrenme meselesinin güncelliğini sağlamaktadır. İşbu bildiride sözkonusu meseleler tartışılır, konu ile ilgili tecrübe-deneyim yöntemleri ve onların sonuçları belirtilir. İşitimi engelli olan çocukların konuşma idrakini geliştirme metotları getirilir.

Anahtar Kelimeler: İşitimi engelli olan çocuklar, okul eğitimi, pedagojik yöntem, nutuk materyali, nutkun özgün bozulmaları, nutuk gelişimindeki eksiklikler, konuşma gelişimi

Normal (sağlam) çocuk sözlü nutuk (konuşma) aracılığıyla dile sahip olur. Sağlam çocuğun sözlü nutku iki analizatör (duyma, nutki eylem) ve onların karşılıklı faaliyetleri ardından gelişir. Sağırılıkta da söz konusu faaliyet ortamı bozulur (nutki eylem (nutki aparat) analizatörü saklanmış bulunur). Bunu harekete – faaliyete değiştirmek ise mahsus ve çok ince düzelti-pedagojik süreç ister. İşitimi engelli olan çocukları okul eğitimine nutki hazırlamada düzelti-pedagojik iş aşığıdaki ilkelere dayanmaktadır:

-verilen düşünce ve fikirler basitten zora doğru, sürekli ve anlam bakımından ard ardalık ilişkilerinde düzenlendi;

-seçilen nutki materyal işitimi engelli olan çocukların günlük yaşamında çok rasladığı, gereksinim açısından çok kullandığı eşyalar ve olaylardan oluştu;

-seçilen nutki materyal söylenmesi, yüz ifadelerinden (dudaktan) okunması kolay kelimelerden oluştu;

-verilen her düşünce ve fikir görsel olarak verilmesine dikkat edildi;

-seçilen nutki materyal pedagojik sürecin terbiyevi önemini yükseltmeye yöneldi;

-olaylar ve durumlar yaşama ilişkin olarak seçildi;

-verilen ve seçilen tüm nutki materyaller dili iletişim aracı seviyesinde öğrenmeye dikkat edilerek düzelti yöneltildi. İşitim engeli olan çocukları okul eğitimine hazırlamak üzere düzelti-pedagojik çalışma sürecinde ödevi anlaması ve yapması için nutki materyal, verilen her bir yeni düşünce-kelime çocuğa aşağıdaki gibi iletilir:

Normalde çocuklar yazılı konuşmayı sözlü konuşmadan ötürü elde ederler, işitim engelliler de işaret dili ve mimiklere dayalı düşünceler tabanı aracılığıyla öğrendikleri kelime dağarcından dolayı elde ederler. Surdopedagogs kelimeyi daktilo ederken muhakkak şifahi söyler. O zaman patologun eli ağzına yakın mesafede hareketlenmesi önemlidir. İşitim engeli olan çocuklar aynı zamanda dudak, yüz, dil ve parmakların hareketini takip edebilirler. İlk önce işitim engeli olan çocuklar genellikle parmak hareketlerine dikkat ederler. Fakat bunun yeterli olmadığı zaman geçince fark etmeye başlarlar, surpedagogs işitim engeli olan çocukların işaret olarak öğrendikleri bazı kelimeleri sadece söyler, yani dudak (yüz) ifadelerinden okuma yetkinliğini geliştirir. Artık çocuklar sadece parmakların değil, dil, dudak, yüz ifadelerine dikkat etmeye başlar.

Nutki materyallerin öğrenilmesinde surdopedagogs ve işitim engeli olan çocukların faaliyetinin aşamaları ve onların görevleri dağıtıldı. Ayrılan nutki beceri ve yetkinlikler tavsiyede bulunmakta olan programlardan alınmıştır. (1.tablo)

Nutki materyallerin öğrenilmesinde surdopedagogs ve işitim engeli olan çocukların faaliyetinin aşamaları

1.tablo

No	Aşamalar	Yöntemler	Surdopedagogs faaliyeti	İşitim engeli olan çocukların faaliyeti	Yetkinlikler ve becerilerin kapsamı
1	Kelime anlamı üzerinde çalışma-tanışma aşaması	Nutki materyaller sunumu	İşitim engeli olan çocuklara yeni kelime içerikli emir ve görevler vermek. Poster,şema, tablolar göstermek.	Emir ve görevleri eşyalarla hareket etme aracılığıyla yaptırmak	Nutki materyalleri kabul etmek, algılamak, anlamak.
2.	Aldıkları bilgileri hatırlama aşaması	Nutki materyali telaffuz etmek, dudaktan okumaya çalıştırmak	Nutki materyali göstermek. Telaffuz pratiklerini yapmak.	Kelimeyi işaret dili-sözlü ve yazılı şekilde ifade etmek, telaffuz etmek.	Telaffuz etmek ve cümle kurmak. Kelimenin anlamını çıkarmak. Metin üzerinde çalışmak.
3.	Kısmen araştırmacılığı isteyen aşama	Nutki materyalleri göstermek, interaktif yöntemleri kullanmak.	Nutki durumlar oluşturmak ve göstermek. Problemleri konuşmaya-mülakat için gereksinim uyandırıcı durumlar ortaya çıkarmak.	Duruma uygun fikir söylemek. Konuşma ile ilgili uygulamalar yapmak	Bağlıkları düşünce söylemek. Sorular sormak, sorularını yanıtlamak.
4.	Araştırmacılığı isteyen aşama	Özgür olarak düşünmek, ileti vermek ve onu almak.	Sohbet, tartışma, resimler grubu, film seridi, problemi ortaya atmak	Öğretmenin sorusu, repliğine tutarlı karşılık vermek, durumu-problemi çözmede	Soru-yanıt, diyalog, hikaye düzenlemek, okunan metni yazmak

				karşılıklı konuşmaya katılmak	

İşitim engeli olan çocuklara cümle içindeki kelimeleri anlamları bakımından iletmek teknikleri üretildi ve hareketteki tahta halinde uygulandı. Hareketteki tahtanın yuvarlak şeklindeki zarfına yeni kelimeler, dörtgen şeklindeki zarfına da öğrendikleri yeni kelimeler dizilir. Cümle kurmak için gereken ekler için de farklı şekildeki zarflar hazırlanır.

○ kalk(in)	○ Umide	□ Umide kalk(in)
○ otur(un)	○ Casmine	□ Casmine otur(un)
○ gel(in)	○ Enver	□ Enver gel(in)
○ kitap	○ nerede?	○ göster
□ Cismine	□ kitap	□ nerede?
□ Cihangir	□ kalem	○ -i
□ Enver	□ kalem	○ -i
		□ göster
		□ al (göster)
		□ ver (in)

İşitim engeli olan çocukları okul eğitimine hazırlama aşamasında söz konusu çocuklar işaret dili ve harf ilişkilerini çabuk ve kolay öğrenirler. İşaret dilinden yararlanmak yazıya öğretmek için de imkan sağlar. Çünkü çocuk işaret dili aracılığıyla kelime yapısını da öğrenmiş olur. İşitim engeli olan çocukları okul eğitimine hazırlamanın ilk aşamasında nesne görüntüsü işaret şeklinde kelime aracılığıyla anlatıldı, örneğin,

- “kalk”, “al”, “ver”, “ekmek”, “çay” ve günlük ihtiyaçlar, onların seslenmesi için önemli kelimeleri işitim engeli olan çocuklar işaret diliyle söyledi ve anladı. Çünkü bu dönemde çocuğun ne sözlü ne de yazılı konuşması gelişmiş olur. Surdopedagogs işaret diliyle koştur tarzda şifahi söyler. Söz konusu dönemi işitim engeli olan çocukları konuşmaya hazırlama (ufak el hareketleri, nefes, görme, nutki hareket organlarının işlemlerinin doğru taksimatına öğretmek) dönemi olarak bilinir.

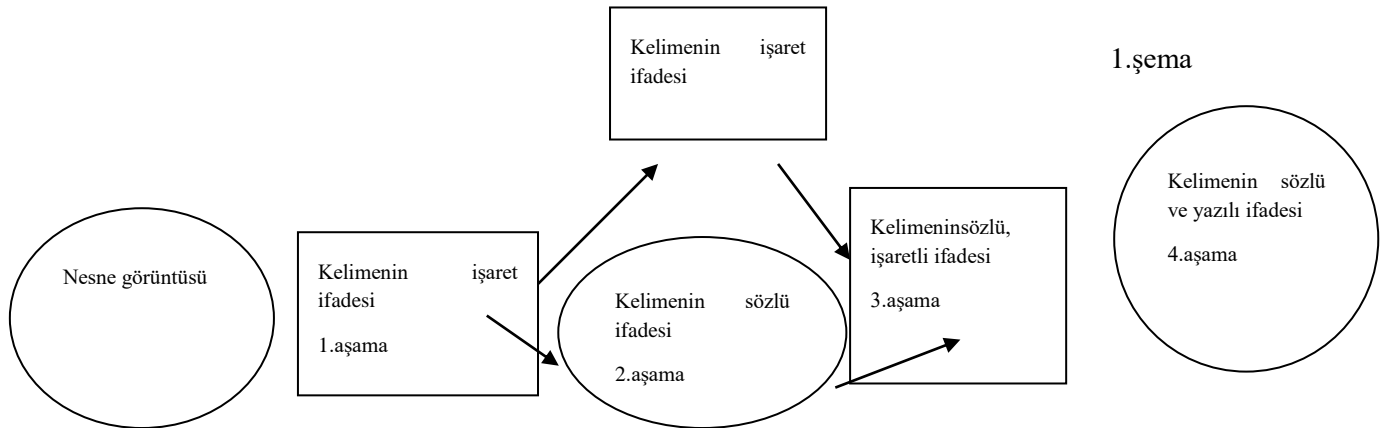
İkinci aşamada – telaffuz üzerinde çalışınca, işitimi engeli olan çocuklarda bazı yatkınlıklar gelişince, çevredekiler konuşmasını da parmaklar hareketi, hem yüz, dudak ifadeleriyle algılamaya öğretmek işleri başlar. İşitimi engeli olan çocuklara bu dönemde seslenmeleri işaretli ve sözlü olarak yapmaları istenir. Söz konusu dönem işitimi engeli olan çocukların konuşmaya (dinleme, kelimeleri doğru veya yakın (dile mahsus okutma yönteminde kelime çevre çizgisi denir) telaffuz etme) alışma dönemi olarak bilinir.

Üçüncü aşama kapsamı, nitelikleri ve görevlerine göre, işitimi engeli olan çocukları sözlü iletişim aracılığıyla konuşmaya hazırladı, çünkü artık çocuk kelimeyi hem okuyarak, hem yazarak ve tabii ki işaret-sözlü olarak da anlatabildi. Yani resme uygun kelimeyi teker teker kesilmiş olan harflerle yazdı, düz yazılarla ve 1.grubun sonunda el yazısıyla yazmaya öğretmek işleri planlandı. İşitimi engeli olan çocukların yazma becerilerini geliştirme, güzel yazmaya öğretmeye yönelik uygulamalar yapıldı.

Dördüncü aşamada sözlü ve yazılı konuşma önderlik ederek, genel nutki hareket (sözlü- işaret, yazı) sistemi düzenlendi ve bu sistem üzerinden yazılı konuşma-yazı becerileri uygulandı, işitimi engeli olan çocuklar fikirlerini yazılı olarak ifade etmek için görevlere hazırlandılar. İşitimi engeli olan çocuklarda yaratıcı bir metin kurma ve onu yazarak ifade etme becerileri oluştu. Söz konusu dönem nutki belgeyi yazılı veya yazılı alma ve iletme, serbest konuşmaya geçme dönemi diye belirlendi.

Adı geçen aşamalar birbiriyle kesin sınırlanmış değildir, belki de kendi aralarında ilişkili durumlara yol açtı. Çünkü işaret dili daha sağlam bir tarzda öğrenilmeden, sözlü konuşma (telaffuz) üzerinde çalışmaya başlatıldı. Yazılı konuşmaya öğretmek de sözlü konuşma üzerinden akabinde başladı. Kelimeyi işaretli göstererek onun oluşumunu, havada parmak hareketleri ile ifade etmek de anlamınca yazılı konuşma becerilerini meydana getirdi. Söz konusu aşamanın niteliği de işitimi engeli olan çocukların sözlü ve yazılı konuşma becerilerinin gelişmesiyle belirlenir. Bu aşamaları bir şema olarak aşağıdaki gibi verebiliriz:

İşitimi engeli olan çocukları okul eğitimine hazırlamada konuşma biçimleri ve araçlarının kullanım aşamaları

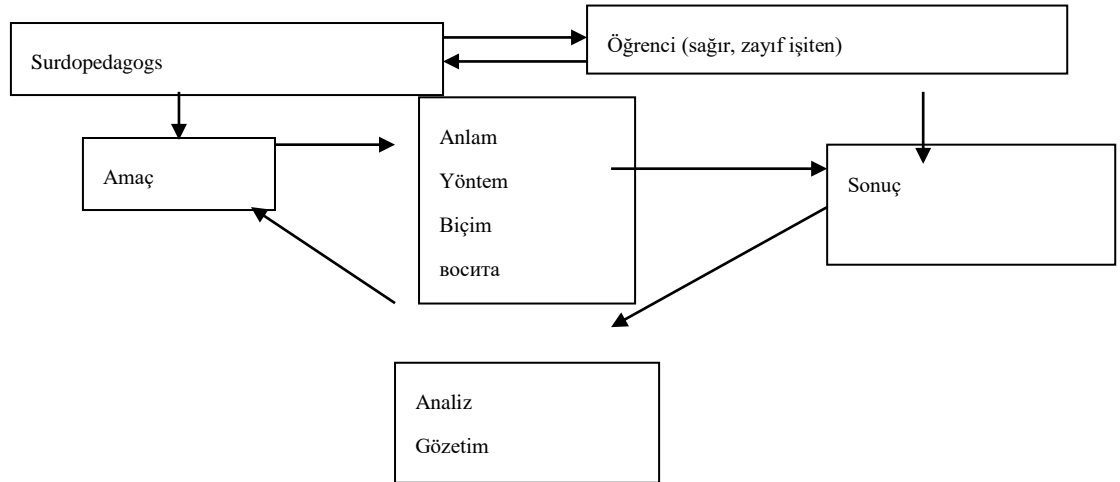

Göründüğü gibi, çocuk algıladığı işaret-sözlü kelimeyi harfli-grafik ifadeye kaydetme-yazma sürecine geçer. Çocuk işaret+ses+harf (sözlü, yazılı) konuşma ilişkilerindeki faaliyetin sahibine döndü. İşitim engeli olan çocukları mimik ve işaretli sözlü ve yazılı konuşma üzerinden karşılık verme öğretiminde teknik araçlar Özbek dili kurallarına dayanıldı. Dile öğretim üzere tüm işlerin (her eğitim dersine esasen ders ve uygulamalar için konuşma materyallerinin net bir şekilde dağıtımı, yöntem ve araçların belirlenmesi, görsel eşyaların planlı, her bir konuşma durumu için ayrı ayrı hazırlanması, konuşmaya, karşılık vermeye ihtiyaç oluşturan sorunlu durumların konuşma ortamına uygun seçiminin) daha önceden planlanmış olması, kurulların maddi teknik temeli ve orada çalışmakta olan öğretmenlerin sahaya uygun olup olmadığı düzelti – pedagojik süreç sonuçlarının olumlu olmasında büyük öneme sahiptir. Deneyime dayanarak işlenen ve uygulanan düzelti –pedagojik sistemin bünyesi ve kapsamını genel olarak aşağıdaki tabloda görebiliriz.

İşitim engeli olan çocukları okul eğitimine hazırlamanın düzelti-pedagojik sistemi

2.tablo Düzelti-pedagojik sürecin yapısı

Böylece, yukarıda işitim engeli olan çocuklarının okula hazırlamak için çeşitli konuşma biçimleri ve araçlarından gereken aşamalarda kullanım sürecini açıklamış olduk. İşitim engeli olan çocukların okul eğitimine hazırlama ve normal halde konuşmanın gelişim teorisinden bilinir ki, ilk konuşma tepkisinin meydana gelmesi taklitten, sabitleşmesi de defalarca tekrarlardan dolayı gerçekleşir. Bu yüzden biz alıştırmalar-uygulamalar sistemini öyle işledik ki, burada bir kelime kısa bir sürede defalarca muhtelif durumlarda, metin parçasında tekrarlanır. Öğretime ve deneyime ait araştırmada da nutki materyali çeşitli durumlarda, konuşmada – uygulamada kullanımına dikkat edildi ve bu süreç uzun zaman aldı. Burada işitim engeli olan çocuklardan telaffuz üzerindeki pratiklerde sesler koyarak sabitleşmeye kadar kelimenin çevre çizgisi(doğru şekline yakın olanı) söylenmesi istenir. Aynı zamanda telaffuzu daha da geliştirmek amacıyla grup çalışma planına göre her hafta “nöbetçi ses” belirlenerek

surdopedagogsun sürekli kontrolü altında çalışma yürütüldü. Araştırma gruplarımızda kontrol-gruplar için “İşitiriz-konuşuruz-anlarız”, “Konuşma bilgisi” tahtaları mahsustan hazırlandı ve sürekli tarzda işitimi engeli olan çocukların gözlerinin önünde bulundu.

“Konuşma bilgisi” tahtasında kastedilen alıştırmaların mahiyeti:

1. Resme ad verin.
2. Resimde bulunan nesneyi tarif edin.
3. Nesnenin görevini söyleyin.
4. Buna benzer nesneyi bulun, adını söyleyin.
5. Arkadaşınıza nesneyle ilgili sorular sorun.
6. Söylediklerinizi bir araya getirerek hikaye anlatın.

“İşitiriz-konuşuruz-anlarız” konuşma tahtasında kastedilen alıştırmaların mahiyeti:

1. Sese kelime söyleyin.
2. Kelimeyle ilgili soru sorun.
3. Kelime yardımıyla cümle kurun.
4. Cümlede o ses bulunmakta mı? Kaç tane?
5. Metin içinden o sesi bulun.

Söz konusu yöntemi çocukların sözlüğü üzerinde çalışmanın sürekli deşirerek gelişen yöntemi sayabiliriz. Çünkü çocuk her sese örnek getirdiğinde kendisine tanıdık gelen ve sözlük dağarcağında sabitleşen kelimeleri hatırlar ve cümle kurar. Demek ki bu yöntem işitimi engeli olan çocukları serbest düşünmeye, geçen dersleri serbest sabitlemeye ve akıllarında kalmasını sağlar. Bu yöntemin en mühim yanı da işitimi engeli olan çocuklar kendi aralarında mevcut kusuru telef etmeye çalışırlar. Bu durumu surdopedagogs “Bakın, arkadaşınız doğru mu söylüyor? Ya da nasıl söylenir?”, “Arkadaşını dinle, arkadaşının hatasını düzelt” gibi ödevler ile yönetir. Öneride bulunmakta olan teknik araçlar kapsamından dolayı işitimi engeli çocukların sözlü konuşmasını aşağıdaki kriterilerde geliştirmek daha da mantıklı olur diye düşündük:

1. Soruları anlama, soru sorma ve soruları yanıtlama.
2. Alıştırmayı anlayarak yapma (yazma, söyleme, hareketle)
3. Çevredekilere emir biçiminde seslenme.
4. Yaptıkları çalışmalarla ilgili sözlü ya da yazılı bilgi verme.
5. İsteği, dileği, ihtiyacı hakkında sözlü ya da yazılı bilgi verme.
6. Diyaloga katılma.
7. Düşüncelerini ifade etme, yaratıcı olarak metin oluşturma (yazma, anlatma).

Surdopedagogslar yukarıda getirilen ayarlara göre tavsiyede bulunan programlar ve araçlar ile işitimi engeli olan çocuklar konuşmasını geliştirmek için çalıştılar. İşitimi engeli olan çocukların da bu talepleri yapıp yapmadıkları kontrol edildi. Bunun için de amaçlı sorunlu durumlar, doğal durumlar, konuşmaya gereksinim uyandırıcı yöntemlerden yararlanıldı. İşitimi engeli olan çocukların okul eğitimine hazırlama sürecinde kesintisiz, eksiklerini tamamlamak amacıyla düzenlenen program ve planların uygulanması söz konusu çocukların konuşmasının geliştirilmesinde önder vasıtalarından sayılır. İşitimi engeli olan çocuklar “İşaretli konuşma”, “Çevre ile tanıştırma” alıştırmalarında yeni kelimeleri tanıdılar, “Konuşmayı geliştirme” alıştırmalarında da bu kelimelerin anlattığı kavramları benimsemekle öğrendiler. Konuşma

materyalinin daha da sağlam öğrenilmesini elde etmek için onları kartlara yazmak, tahta yada duvara asmak, kesilmiş harfler, hareketteki tahtadan kullanarak kelime ve cümleler kurmak ve mahsus defterlere kaydetmek gerekirdi. Burada en önemli olan kelimenin telaffuzu, yazımı, işaret ifadesinin uygun bir tarzda akıllıca öğrenilerek, hafızada sabit yerleşmesini sağlamak lazımdır. Fakat program konuşmanın sözlü ve yazılı şeklinin öğretiminin yardımcı konuşma araçlarına (mimik ve işarete) göre daha da öncelikli olduğunu kastedmektedir, işaret ve mimik dilinden sadece gerektirdiği durumlarda sözlü telaffuzun net bir sunumuyla koşut olarak kullanılmalıdır.

Her cümle ve düşünce algılanarak etkin biçimde konuşmada kullanılması sağlanınca yardımcı konuşma araçlarından yararlanma gereksinimi kaybolur. Serbest sözlü ve yazılı konuşma öne sürülür. Serbest konuşmayı geliştirmek için aşağıdaki çalışma çeşitleri kullanılır: İşitimi engeli olan çocukların yaşamındaki olay ve durumları tarif etmeleri. Yakınları, arkadaşlarına mektup , tebrik kartları yazmaları. Nesnelere tarif etme. Resimler üzerinde çalışma: seri resimler yada tek resim üzerine hikaye yazma; sunulan resmin anlamını ona yakın olayların tasviri ve kapsamıyla genişletmek; kapalı resimler ile çalışma. Surdopedagogun verdiği plana göre hikaye yazmak. Serbest konuşma öğretiminde de sözlü konuşmaya öğretim gibi konuşmanın sözlü, yazılı ve işaret biçimlerinden yararlanır. İşitimi engeli olan çocuklara yazılı konuşmadan daha konuşmanın sözlü-işaret, mimik biçimlerinden yararlanmak rahattır, fakat onların serbest nutki faaliyetini geliştirmek için yazılı konuşma biçimi de önemlidir. O yüzden program işitimi engeli olan çocuklardan düşüncelerini yazılı olarak bildirmeleri talep edilir. İşitimi engeli olan çocukların okul eğitimine hazırlama boyunca düzelti-pedagojik sürecin daha da verimli olması ve sonuçların garantiye ulaşması söz konusu çocukların konuşma gereksinimine ve motivasyonuna bağlıdır. Düzelti-pedagojik sistemin işitimi yeteneği bozuk, işitimi engeli olan çocukların yaş özellikleri, ayrıca zeka, konuşma şartlarını uygun olması, sürecin gerçekleşmesinde diferansiyel yaklaşım, söz konusu çocuklarda konuşma gereksinimini ve motivasyonunu arttırmak amacıyla reel durumlar, eğitimin modern interaktif yöntemlerinden kullanmak ve surdopedagog –işitimi engeli olan çocukların faaliyetlerini düzene sokma, eğitimin verimli organizasyon türlerini doğru seçme, her aşamada eğitime, terbiyeye ve gelişime ait amaçların net olarak belirlenmesi vesaireler surdopedagogiğin genel pedagojik, didaktik ile genel eğitime, yönetime ait sahalardaki entegrasyonunu belirler.

Bizim gerçekleştirdiğimiz ve uyguladığımız düzelti-pedagojik sistem mevcut durum ve koşulların optimal derecesini hedeflemiştir, söz konusu çocukların bilgiyi almaya ve dönüşüm yapmalarına (sözlü ve yazılı olarak) öğretmek pratik beceri ve yetkinlikleri geliştirmek üzere gerçekleştirmeyi planlar. Çünkü gerçek denetim ve mahsus düzelti-pedagojik sistem ile öğrenilen sözlük (mimik, işaret, işaretli-sözlü, sözlü-işaretli, sözlü ya da yazılı biçimdeki düşünce ve görüşler) söz konusu çocuklar için karşılaştırmalı kaynak olarak anlam kazandırır. Araştırma sonuçları öğretmen, eğitmen, ebeveynlerin konuşma biçimleri ve araçlarından (mimik, işaret dilinden) karşılıklı konuşma ve eğitimin gereken aşamalarında yerinde ve zamanında kullanılabilmenin ne kadar önemli olduğunu gösterdi. Söz konusu çocuklarda konuşma yeteneğini geliştirmeye sosyal bir gereksinim olarak bakılıp bütün düzelti-pedagojik süreç katılımcıları (aile, okul, toplum) işte bu amaçta organize edilip gerçekleştirilirse, bu çocuklar sosyal yaşamda iletişim ve ilişkilerin tüm türlerinde sağlıklı yaşatları sırasında okula hazırlama ve kendi ana dilinde serbest, verimli ve herkes için anlaşılır biçimde (tercümana ihtiyaç duymadan) konuşma sağlanabilir kanaatindeyiz.

Kaynaklar

- Varenova T.V. (2007). *Teoriya i praktika korrleksionnoy pedagogiki*. Minsk: OOO Asar,
- Vigotskiy L.S. (1983). *Osnovi defektologii*. V 6.ti t. –M. :Pedagogika,. T.5
- Vigotskiy L.S. (1995). *Problemi defektologii*. M.: Prosvesheniye,
- Vinarskaya Y.N. (1987). *Ranneye rechevoye razvitiye rebyonka i problemi defektologii*. – M.:Prosvesheniye,. -160s.
- Pod.red. L.V. Nikulinoy (1981). *Vospitatelnaya rabota v shkole slaboslishashih. İz opita raboti surdopedagogov*. - M.: Proshvesheniye,.
- Leongard E.İ., Samsonova Y.G. (1991). *Razvitiye rechi detey s narushennum sluhom v semye*.- M.,
- Noskova L.P. (1987). *Obucheniye yazıku v doshkolnih gruppah shkol gluhih*. –M. Prosveshieniye,.-108s.
- Noskova L.P., Golovchits L.A. (2004). *Metodika razvitiya rechi doshkolnikov s narusheniyami sluha*. – M.:vlados,,-344s.
- Yann P.A. (2003). *Vospitaniye i obucheniye gluhogo rebyonka*. –M.,
- Fayziyeva U. (2006). *Maktabgacha yoshdagi eshitishida muammosi bo'lgan bolalar talimi*. T.: İlm ziya,.

TÜRKİYE’DE HAZIRLANAN OKUMA ALIŞKANLIĞI KONULU LİSANSÜSTÜ TEZLERİN YÖNTEM VE SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet BALCI

**Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı**

Dr. Yusuf UYAR

**Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe
Eğitimi Ana Bilim Dalı**

Öz

Okuma becerisi basit anlamda kod çözme sürecinden çok anlama becerisinin geliştirilmesidir. Okuma becerisinin en önemli davranışsal göstergelerinden biri ise okuma alışkanlığıdır. Bu araştırmanın amacı, Türkiye’de okuma alışkanlığı konusunda 1981-2016 yılları arasında hazırlanan lisansüstü tezlerin; tür, hedef kitle/örneklem, yapıldığı yıl/dönem, yöntem ve ölçme araçları ile sonuçları açısından sınıflandırarak değerlendirilmesidir. Araştırma kapsamında Yüksek Öğretim Kurulu’nun Ulusal Tez Merkezi katalogları taranarak toplam 86 lisansüstü tez çalışmasına ulaşılmıştır. Katalog taramasında tez adı ve anahtar kelimeler incelenmiş, “okuma alışkanlığı” kavramı çerçevesinde tarama gerçekleştirilmiştir. Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmış, yapılan tarama sonucunda belirlenen tezler araştırmacılar tarafından kodlanarak değerlendirilmiştir. Tespit edilen tezlerin % 91,78’i yüksek lisans, % 8,22’si doktora tezidir. Hazırlanan lisansüstü tezlerin bir bölümü doğrudan okuma alışkanlığını ölçmeyi amaçlamıştır. Tezlerin bir bölümü ise okuma alışkanlığını değişken olarak kullanarak diğer becerileri ölçmeyi hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, Lisansüstü tezler, Okuma alışkanlığı.

Giriş

Dil eğitimi süreci, temel dil becerilerinin kullanımının geliştirilmesi kadar bu beceri alanlarından biri olan okumanın bir alışkanlık hâline dönüşmesini hedefler. Okuma eğitimi, temel okuma becerisinin ötesinde okuma zevkini ve okuma alışkanlığını da kazandırmalıdır.

Alışkanlık; “bir şeye alışmış olma durumu, itiyat, huy, ünsiyet” (Türkçe Sözlük, 2005:75) olarak tanımlanır. Bir diğer tanımda ise alışkanlık “canlı bir varlığın tekrarlanan bir etkiyle edindiği tutum veya öğrenme sonucu otomatik olarak yapılan davranışlar.” (Güney, 1998:10) olarak açıklanır. Alışkanlık “bir şeyin sık sık tekrarlanması sonucu meydana gelen huy”dur (Alaylıoğlu ve Oğuzkan, 1976:8).

Alışkanlık tanımlarında özellikle tekrarlanan davranışa vurgu yapılmaktadır. Bu çerçevede okuma alışkanlığında okumayı yineleme, yadırgamaz duruma gelme ve sürekli isteme davranışlarının görülmesi beklenir. Alışkanlık hâline gelen okuma aynı zamanda bireyin kendisini, çevresini ve dünyayı anlama ve anlamlandırmasında temel araçlardan biri (Özçelebi ve Cebecioğlu, 1989:23) olur. Temel okuryazarlık süreci sonrasında kazanılan okuma alışkanlığı becerinin sürekli kullanımı ve tekrarını gerektirir. Alışkanlığa dönüşmeyen ve kullanılmayan beceri zamanla kaybedilebilmektedir. Eğitim sürecinin ilk aşamalarından itibaren kazanılacak okuma alışkanlığı okuma becerisinin gelişimini de hızlandıracaktır.

Büyüme ile birlikte farklılaşan ilgi ve iş hayatının bireyde okuma heyecanını azaltabilmektedir (Bamberger, 1990:9). Bu süreçte hem bireysel faktörler hem de çevre etkenleri bireydeki okuma alışkanlığının artması ya da azalması sonucunu ortaya çıkarabilmektedir. Okumanın bir alışkanlık şeklini alması alışkanlığın niteliğinin belirlenmesini de zorunlu kılar. Genel anlamda okuma alışkanlığını çeşitli ölçütlere göre değerlendirmek mümkündür. Amerika Kütüphaneler Birliğinin bir yılda okunan kitap sayısına göre yaptığı okuyucu sınıflaması aşağıdaki şekildedir:

Çok Okuyan Okuyucu: Yılda 21 ve daha fazla kitap okuyan okuyucu.

Orta Düzeyde Okuyan Okuyucu: Yılda 6-20 arasında kitap okuyan kişi.

Az Okuyan Okuyucu: Yılda 1-5 arası kitap okuyan okuyucu.

Okuyucu Olmayan: Hiç kitap okumayan kişi. (A.L.A., 1978'den aktaran Yılmaz, 1990:9).

Bireylerin bir yılda okudukları kitap sayısına göre yapılan bu değerlendirmenin yanında okunan yayın türü, okuma sıklığı ve hangi tür yayımların okunduğu, bir seferde aralıksız okuma süresi; yılın, haftanın ya da günün hangi zamanlarında okumanın tercih edildiği; okunan kitabın elde edilme yolu, okuma sırasında kullanılan stratejiler, kitap okurken müzik dinlemek gibi başka bir uğraşta bulunup bulunmama gibi farklı ölçütler de (Dökmen, 1994:34) alışkanlığın nitelik ve niceliğinin belirlenmesinde dikkat edilmesi gereken unsurlardır.

Okumanın dolayısıyla okuma alışkanlığının geliştirilmesi eğitimcilerin öncelikli hedeflerinden birini oluşturmaktadır. Bu durum eğitim araştırmalarının en önemli başlıklarından birinin okuma alışkanlığını da kapsayacak şekilde okuma eğitimi olmasını sağlamıştır. Uzun bir aralıkta ve nicel olarak artan araştırmaların sonuçlarının değerlendirilmesi eğitim-öğretim faaliyetlerine de rehberlik edecektir. Yurt dışı literatürde okuma eğitimi araştırma sonuçlarının kapsamlı bir şekilde değerlendirildiği çalışmalara rastlamak mümkündür. Bu çalışmalar genel anlamda okuma eğitimi, eğilimler, okuma eğitimi ve öğretmen eğitimi, okuma güçlükleri, okuma eğitimi araştırmalarında hâkim anlayış ve eğitim kuramlarının bu araştırmalara yansıma şekilleri gibi (Shannon, 1996; Wixson & Lipson, 1996; Pearson, 2009; Shanahan, 2000; Risko vd., 2008; Alexander ve Fox, 2013) farklı konulara odaklanmaktadır. Okuma eğitiminin farklı alt boyutlarına odaklanan benzer çalışmaları dört ciltlik *Handbook of Reading Research*, *Handbook of Reading Disability Research*, *Theoretical Models and Processes of Reading*, *Handbook of Research on Reading Comprehension* gibi eserlerde de görmek mümkündür. Türkiye'de yapılan araştırmalar da dil becerileri içinde en çok yoğunlaşılan alanlardan birinin okuma eğitimi olduğunu göstermektedir (Coşkun, Özçakmak ve Balcı, 2012; Varışoğlu, Şahin ve Göktaş, 2013; Şahin, Kana ve Varışoğlu, 2013). Okuma ilgisi, tutumu ve alışkanlığı konulu 37 lisansüstü tezi inceleyen Karadağ (2014) 2000-2012 yılları arasındaki bir örneklem üzerinden araştırmasını gerçekleştirmiştir. Dil becerileri içinde temel öğrenme yolu olmasıyla

öne çıkan okuma becerisi, bütün aşamalarıyla değerlendirilmesi ve araştırma sonuçlarının titizlikle incelenmesi gereken bir sahayı teşkil eder. Bu tespit doğrultusunda bu çalışmada 1981-2016 yılları arasında okuma alışkanlığı konusunda hazırlanan lisansüstü tezler tür, hedef kitle/örneklem, yapıldığı dönem, yöntem, ölçme araçları ve sonuçları açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Daha önce yapılmış olan araştırma sonuçlarının sentezlenerek değerlendirildiği araştırmalara *literatür taraması, sentez araştırması, bütünleştirici tarama, meta analiz* (uygun istatistiki yöntemler kullanılmışsa) gibi isimlerin verildiği görülmektedir (Shanahan, 2000; Risko, 2008). Türkiye’de okuma alışkanlığı konusunda hazırlanan lisansüstü tezleri tür, hedef kitle/örneklem, yapıldığı dönem, yöntem, ölçme araçları ve sonuçları açısından değerlendirmeyi amaçlayan bu araştırma da niteliği itibarıyla sentez araştırması özelliği göstermektedir.

Belirlenen amaca ulaşabilmek amacıyla öncelikle Yüksek Öğretim Kurulu’nun Ulusal Tez Merkezi katalogları web sayfası aracılığıyla taranmıştır (Tarama 2017 yılı Ocak ayında gerçekleştirilmiştir). Tarama esnasında “okuma, alışkanlık, okuma alışkanlığı” kavramları kullanılmış; sadece tez başlıklarına değil genel olarak bütün okuma eğitimi araştırmalarına dikkat edilmeye çalışılmıştır. Katalog taraması sonucunda araştırma kapsamına giren 86 lisansüstü tez tespit edilmiştir.

Araştırmada betimsel analiz yöntemi (Patton, 2014) kullanılmış ve belirlenen tezler araştırmacılar tarafından öncelikle ayrı ayrı kodlanarak değerlendirilmiştir. İncelenmek amacıyla tespit edilen 86 lisansüstü tezdən 13 tanesi (Yeşiltaş, 1988; Bora, 1992; Güçel, 1993; Mavi, 1995; Gürcan, 1996; Halıcı, 1998; Yıldız, 2000; Luma, 2002; Özasan, 2002; Aksaçlıoğlu, 2005; Karakoç, 2005; İnce Samur, 2014; Kırmacı, 2015) tez yazarlarının Yüksek Öğretim Kurumu’na tam metin erişim izni vermemesi sebebiyle etik ilkeler göz önüne alınarak inceleme dışı bırakılmıştır. Değerlendirmeye alınan tezlerin %91,78’i (f=67) yüksek lisans; %8,22’si (f=6) doktora tezidir.

Bulgular

Bireylerin okuma alışkanlığını belirlemeyi amaçlayan lisansüstü tezlerin öncelikle tamamlandığı dönemin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yükseköğretim Kurumu tarafından 1981 yılından itibaren düzenli olarak tutulan kayıtlar incelendiğinde okuma alışkanlığı konulu tezlerin özellikle 2000 yılı sonrasında belirgin bir artış eğilime girdiği anlaşılmaktadır:

Tablo 1: Lisansüstü tezlerin tamamlandığı dönemler

DÖNEM	f	%
1981-1990	2	2.74
1991-2000	2	2.74
2001-2010	34	46.57
2011-2016	35	47.94
TOPLAM	73	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi okuma alışkanlığı konulu tezlerin özellikle 2000 sonrasında arttığı anlaşılmaktadır. Bu artışta 1996 yılından itibaren yeniden yapılandırılan Eğitim Fakültelerinde Türkçe Eğitimi Bölümlerinin bağımsız bir bölüm hâline getirilmesi ve bu bölümlerin lisansüstü düzeyde karşılığı olan Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dallarının sayıca çoğalmasının etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca diğer yıl aralıklarına oranla daha kısa bir süreyi içermesine rağmen 2011-2016 yılları arasında incelenen tezlerin en yüksek orana çıkmış olması (f=35, %47.94) belirgin bir şekilde bu konudaki araştırmacı ilgisinin artışıını ispatlamaktadır. Ancak 35 yıl gibi uzun bir sürede okuma alışkanlığı konulu tezlerin sayısının toplamda çok yüksek olduğunu söylemek mümkün değildir.

Değerlendirilmesi amaçlanan lisansüstü tezlerin tamamlandıkları ana bilim dallarına ilişkin elde edilen bulgular Tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2: Lisansüstü tezlerin tamamlandığı ilgili ana bilim dalları

ANA BİLİM DALI	f	%
Türkçe Eğitimi ABD	17	26.02
Türkçenin Eğitimi ve Öğretimi ABD	1	
Eğitimin Kültürel Temelleri ABD Türkçe Eğitimi Programı	1	
İlköğretim ABD	5	24.65
İlköğretim ABD Sınıf Öğretmenliği Bilim Dalı	11	
Sınıf Öğretmenliği ABD	1	
İlköğretim Okul Öncesi Öğretmenliği ABD	1	
Eğitim Bilimleri ABD	3	20.54
Eğitim Bilimleri ABD Halk Eğitimi Bilim Dalı	1	
Eğitim Bilimleri ABD Eğitim Programları ve Öğretimi Bilim Dalı	3	
Eğitim Programları ve Öğretim ABD	2	
Eğitim Yönetimi ve Denetimi ABD	5	
İşletme Yönetimi ABD Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı	1	
Bilgi ve Belge Yönetimi ABD	6	8.21
Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi ABD Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bilim Dalı	3	5.47
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD	1	
Gazetecilik ABD	3	5.47
Basın Yayın ABD	1	
Kütüphanecilik ABD	2	2.73
Türk Dili ve Edebiyatı ABD Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı	1	1.36
Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Programı	1	1.36
Özel Eğitim ABD	1	1.36
Hemşirelik Esasları Programı	1	1.36
Felsefe ve Din Bilimleri ABD	1	1.36
TOPLAM	73	100

İncelenen tezlerin yaklaşık dörtte biri (f=19, %26.02) farklı şekillerde ifade edilse de Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı bünyesinde tamamlanmıştır. Bunu yakın oranlarda sırasıyla ilköğretim/sınıf öğretmenliği (f=18, %24.65) ve eğitim bilimleri (f=15, %20.54) izlemektedir. İlk iki sırada bulunan ana bilim dallarının doğrudan dil öğretimi çalışmalarını da barındıran araştırma sahasına sahip olmasının bu sonuçların ortaya çıkmasını sağladığı düşünülmektedir.

Okuma alışkanlığının özellikle küçük yaşlarda eğitim süreciyle birlikte kazandırılmaya çalışıldığı düşünüldüğünde araştırma örnekleminde ağırlıklı öğrencilerin hedef kitle olarak belirlenmesi beklenen bir durumdur. Bu tahmini destekleyen sonuçları Tablo 3'te görmek mümkündür:

Tablo 3: *Lisansüstü tezlerdeki araştırma örneklem grubu*

ÖRNEKLEM GRUBU	f
Okul Öncesi	-
İlkokul	3
Ortaokul	25
İlköğretim	10
Lise	11
Üniversite Öğrencisi	9
Yetişkin	5
Öğretmen-Öğretim Üyesi	11
TOPLAM	74

Bulgular yürütülen lisansüstü araştırmaların büyük oranda öğrencilerin okuma alışkanlıklarını belirlemeyi amaçladığını göstermektedir. Genel anlamda Türkçe eğitimi alanıyla ilgili makale düzeyindeki çalışmaları değerlendiren Varışoğlu ve arkadaşlarının (2013) analiz sonuçlarında da benzer bulgulara ulaşılmıştır. Buradaki en yüksek değer (f=25) ortaokul öğrencilerinin okuma alışkanlıklarını tespit etmeyi amaçlayan araştırmalardır. Zorunlu eğitimin 8 yıl olarak uygulandığı ve ilköğretim ile ortaokulların birleştirildiği yıllarda (ilköğretim okulları) yürütülen araştırmalarda her iki kademeyi kapsayan araştırmalar da bulunmaktadır (f=10). Araştırmaya dâhil edilen tez sayısı ile Tablo 3'te gösterilen örneklem grubu tez sayısındaki eşitsizlik bazı tezlerin birden fazla örneklem grubunu kapsamaması bazı tezlerin ise sadece kuramsal temelli oluşturulması sebebiyle örneklem alınmaması ile ilgilidir.

Araştırma amaçlarına, amaca uygun doğru yöntemlerle ulaşılabilir. Tablo 4'te incelenen tezlerde kullanılan yöntemlere ilişkin bulgulara yer verilmiştir:

Tablo 4: *Lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemi*

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ	f	%
Tarama-Korelasyonel Araştırma	67	95.71
DeneySEL Araştırma	3	4.28
Karma Yöntem	1	1.42
Eylem Araştırması	-	-
Doküman İnceleme	2	2.85
TOPLAM	73	100

Okuma alışkanlığının nitelik ve düzeyinin belirlenmesi öncelikle durum tespitini gerektirir. Bu sebeple incelenen tezlerin neredeyse tamamının (f=67, %95.71) tarama modeliyle düzenlenmesi beklenen bir sonuçtur. Ancak bu çalışmalarda sadece durum tespitiyle yetinilmemiş okuma alışkanlığı bir değişken olarak kullanılarak diğer okuma ve dil becerilerine olan etkisi de araştırılmaya çalışılmıştır. Okuduğunu anlama/akademik başarı ve okuma alışkanlığı ilişkisi (f=11, Acıyan, 2008; Balcı, 2009; Güngör, 2009; Sert, 2010; Hanedar, 2011; Okur, 2011; Çetin, 2013; Özdemir, 2013; Kasımoğlu, 2014; Şen, 2015 ve Tüzer, 2016), ebeveyn okuma

alışkanlığının çocuğun okul başarısına etkisi (f=5, Bekar, 2005; Arslan, 2008; Çat Şahin, 2009; Ercan, 2013 ve Kuleli, 2015); okuma tutumu, ilgisi, motivasyonu ile alışkanlık arasındaki bağ (f=6, Balcı, 2009; Yıldız, 2010; Çetin, 2013; Keleş, 2013; Darıcan, 2014 ve Tuna, 2016); Türkçe öğretmenlerinin okuma alışkanlığı kazandırma çalışmalarındaki nitelik (f=3, Akca, 2008; İskender, 2013 ve Tekgül, 2013), 100 Temel Eser listesinin okuma alışkanlığına etkisi (f=1, Arıcan, 2010); medya okuryazarlığı dersinin okuma alışkanlığına etkisi (f=1, Bacaksız, 2010); halk kütüphaneleri ve okuma alışkanlığı (f=4, Yılmaz, 1990; Sevmez, 2009; Kesebir Toktar, 2012 ve Cevher, 2015); internet/bilgisayar kullanımı ve okuma alışkanlığı (f=2, Kıran, 2011 ve Davarcı, 2013), eleştirel, üst düzey düşünme/okuma düzeyi ve okuma alışkanlığı (f=5, Doğan Yılmaz, 2010; Yavaş, 2013; Görücü, 2014; Gündüz, 2015 ve Şenyiğit, 2016); strateji öğretimi ve okuma alışkanlığı (Tuna, 2016), çocuk kitapları ve okuma alışkanlığı (f=4, Boztepe, 2002; Turgut Bayram, 2009; Yıldız, 2009 ve Dalboy, 2014), okullardaki okuma saatleri ve okuma alışkanlığı (f=2, Değirmenci, 2009 ve Kanık Uysal, 2010) gibi pek çok değişkenle ilişkisine değinilmiştir. Karadağ'ın (2014) araştırmasında da okuma alışkanlığı ile tutum, başarı, motivasyon gibi etkenlerle kurulan ilişkiyi değerlendirmeyi amaçlayan çalışmalar incelenen tezlerin en büyük oranını oluşturmaktadır.

Eğitim araştırmalarında alternatif uygulama önerileri özellikle deneysel çalışmalarla gerçekleştirilir. Ancak okuma alışkanlığının yerleştirilmesinde alternatif önerilere yer veren deneysel çalışma sadece 3 tanedir (Ercan, 2013; Dalboy, 2014; Tuna, 2016). Ancak bu çalışmalardan birinin odak noktası okuma tutumu (Dalboy, 2013) diğerinin ise okuma stratejilerinin öğretimidir (Tuna, 2016). Her iki çalışmada da alışkanlık öğretim süreci sonunda diğer okuma alanları ile birlikte kontrol edilmiştir. Akbulut Güneş'in (2013) çalışmasında da hem betimsel hem deneysel teknikler kullanıldığı için karma araştırma olarak değerlendirilmiştir. Burada da öğrencilerde okuma alışkanlığı yerleştirmeyi hedefleyen bir deneysel süreçten kısmen söz edilebilir. Doküman analizi yapılan iki çalışmada (Dengiz, 2006 ve Turgut Bayram, 2009) ise Türkçe dersi öğretim programı ile resimli çocuk kitaplarının okuma alışkanlığına olan etkisine ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

Araştırmalardaki yöntem elbette kullanılan ölçme araçları ile anlam kazanır. İncelenen lisansüstü tezlerde kullanılan ölçme araçlarına ilişkin tespitler Tablo 5'te gösterilmiştir:

Tablo 5: Lisansüstü tezlerde kullanılan ölçme araçları

ÖLÇME ARACI	f
Anket	52
Ön test-Son test	1
Görüşme Formu	1
Anket, Ön test-Son test	3
Anket, Görüşme Formu	6
Anket, Tutum Ölçeği	2
Anket, Gözlem Formu	1
Tutum Ölçeği	2

İncelenen tezlerin ağırlıklı tarama araştırması olması -ve okuma alışkanlığının niteliği-sebebiyle doğal bir sonuç olarak en sık kullanılan ölçme aracı "anket"dir (f=52). Anketlerdeki açık ve kapalı uçlu sorularla okuma alışkanlığının niteliğinin tespit edilmeye çalışıldığı

görülmektedir. Sadece anketin kullanıldığı araştırmaların yanında diğer ölçme araçları ile anketin birlikte kullanıldığı araştırmalar da hesaba katıldığında dört çalışma dışında (Kanık Uysal, 2010; Çetin, 2013; Ercan, 2013 ve Gündüz, 2015) bütün tezlerde anketin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Deneysel çalışmaların azlığı bu tür çalışmalarda deneysel sürecin ölçülmesinde kullanılan ön test-son test kullanımını da azaltmıştır. Araştırmada ölçme aracı olarak sadece ön test-son teste yer veren bir çalışma (Ercan, 2013) bulunmaktadır. Ancak bu ölçme aracı okuma alışkanlığını değil okuduğunu anlama düzeyini ölçmektedir. Ön test-son testle birlikte anket kullanılan üç araştırma tespit edilmiştir (Akbulut Güneş, 2013; Dalboy, 2014 ve Tuna, 2016). Ölçme aracı olarak sadece “görüşme formu”nun kullanıldığı tek araştırma Kanık Uysal (2010) tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu ile birlikte anketin kullanıldığı altı araştırma (Bayram, 1990; Bayram, 2007; Serin, 2011; Kocaman, 2013; Cevher, 2015 ve Arslan, 2015) tespit edilmiştir.

Tutum ölçeği kullanılan iki araştırmada aslında okuma alışkanlığından çok okumaya yönelik tutumun ölçülmesi amaçlanmıştır (Çetin, 2013 ve Şenyiğit, 2016). Tutum ölçeği ve anket kullanılan iki araştırmada da (Dalboy, 2014 ve Darıcan 2014) benzer bir durum söz konusudur.

Okuma alışkanlığının tespitinde üzerinde durulması gereken en önemli husus alışkanlığın gerçekleşip gerçekleşmediği sonucuna ulaşabilmektir. Bu sonuç ancak doğru ölçütün belirlenmesiyle mümkün olur. Okuma alışkanlığının nicelik ve niteliğinin doğru tespiti bu konudaki yargıların doğruluğunu da sağlayacaktır. İncelenen tezlerde okuma alışkanlığının varlık ya da yokluğunun tespitinde ölçü olarak alınan unsurlara ilişkin sonuçlar Tablo 6’da gösterilmiştir:

Tablo 6: Lisansüstü tezlerde okuma alışkanlığını değerlendirme ölçütü

DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTÜ	f
Bir yılda okunan kitap sayısı	27
Gazete okuma sıklığı	16
Bir ayda okunan kitap sayısı	9
Kitap, gazete, dergi okuma sıklığı (Bazen, Ara sıra, Düzenli, Her Zaman vb.)	8
Dergi okuma sıklığı	6
Her gün düzenli kitap okuyup okumama	3
100 temel eseri okuma sıklığı	3
Bir yılda okunan roman sayısı	1
Edebi türleri okuma sıklığı	2

Amerika Kütüphaneler Birliğinin bir yılda okunan kitap sayısı üzerinden okur tipini belirlemeyi amaçlayan tasnifi pek çok araştırmanın da hareket noktasını oluşturmuştur. İncelenen tezlerde alışkanlığın belirlenmesinde özellikle bir yılda okunan kitap sayısının öncelikle tespit edilmeye çalışıldığı görülmüştür (f=27, Bayram, 1990; Yılmaz, 1990; Çetinkaya, 2004; Arıcı, 2005; Bekar, 2005; Şahiner, 2005; Acıyan, 2008; Balcı, 2009; Çat Şahin, 2009; Sevmez, 2009; Yıldız, 2009; Bayis, 2010; Doğan Yılmaz, 2010; Okur, 2011; Akbulut Güneş, 2013; Keleş, 2013; Özdemir, 2013; Tekgül, 2013; Aksoy, 2014; Darıcan, 2014; Görücü, 2014; Kasımoğlu, 2014; Parlak, 2014; Şen, 2015; Kesmez, 2016; Şenyiğit, 2016 ve Tuna, 2016). Ayrıca okunan kitap sayısını bir ay üzerinden değerlendirmeyi amaçlayan araştırmalar da bulunmaktadır (f=9, Bınarbaşı, 2006; Suna, 2006; Aslantürk, 2008; Arıcan, 2010; Karakaş, 2013; Tekgül, 2013; Ekici, 2014; Cevher, 2015 ve Demir, 2016).

Okuma alışkanlığının varlığını okunan kitap sayısı üzerinden belirlemeyi amaçlayan çalışmalar kadar süreli yayın takibini de ölçüt olarak seçen araştırmalar bulunmaktadır. Bazı araştırmalarda ise her iki alışkanlık da belirlenmeye çalışılmıştır. Süreli yayınlar içinde öncelikle gazete (f=16, Yılmaz, 1990; Baltepe, 1991; Devrimci Künyeli, 1993; Bekar, 2005; Bınarbaşı, 2006; Bayram, 2007; Güveli, 2008; Balcı, 2009; Çat Şahin, 2009; Bacaksız, 2010; Bilecen, 2010; Şen, 2015; Demir, 2016; Kesmez, 2016 ve Tüzer, 2016) ve dergi (f=6, Yılmaz, 1990; Topçu, 2005; Yılmaz, 2008; Balcı, 2009; Doğan Yılmaz, 2010 ve Tüzer, 2016) okuma sıklığı nicel olarak ölçülmeye çalışılmıştır. Kitap, gazete ve dergi okuma sıklığını “bazen, ara sıra, çoğu zaman, genellikle, hiç, her gün, ayda bir iki vb.” sözel ifadelerle ölçmeye çalışan araştırmalar da (f=8, Arslan, 2008; Yılmaz, 2008; Güngör, 2009, Bayis, 2010; Yıldız, 2010; Kıran, 2011; Keleş, 2013 ve Kasımoğlu, 2014) bulunmaktadır. Her gün düzenli olarak kitap okuyup okumama (İnan, 2005; Sert, 2010 ve Hanedar, 2011), Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen 100 Temel Eseri okuma (Serin, 2011; Karakaş, 2013 ve Parlak, 2014), bir yılda okunan roman sayısı (Arslan, 2015) ve edebi türleri okuma sıklığı (Topçu, 2005 ve Balcı, 2009) diğer değerlendirme ölçütleridir.

Sonuç

Okuma becerisinin önemli alt bileşenlerinden birini oluşturan okuma alışkanlığı eğitim sürecinin en önemli amaçlarından birini oluşturur. Bireyin başarılı bir akademik eğitim süreci ve anlama becerisi ancak geliştirilecek okuma alışkanlığı ile mümkün olur. Bu sebeple okuma alışkanlığını geliştirme amacı dil öğretimi çalışmalarının her dönemde öncelikli hedefleri arasında olacaktır. Ancak ülkemizde hazırlanan lisansüstü akademik çalışmaların bu konuya yeterince eğildiğini söylemek mümkün değildir. Alışkanlık ölçümleri niteliği itibarıyla bir defa ölçülüp tamamlanacak bir çalışma alanı değildir. Bireysel farklılıklara bağlı olarak her nesil ve dönem farklı alışkanlık niteliklerine sahip olabilir. Bu sebeple okuma alışkanlığı araştırmalarının düzenli bir şekilde sürdürülmesi gerekir. Ayrıca alışkanlığın niteliği konusunda sağlam ve sonuçları tartışılmayan veriler doğru ve standart ölçme araçları ile sağlanabilir. Bu sebeple alışkanlığın niteliğini farklı ölçütlerle değerlendirmek önem arz eder. Ancak bu ölçümlerde özellikle okuma ilgisi ile (metin içeriği ve türü, genel okuma ilgisi/tutum) okuma alışkanlığı ölçümünün birbirine karıştırılmaması sonuçların anlamlılığını da arttıracaktır.

Kaynakça

NOT: Sentezleme amacıyla değerlendirilen lisansüstü tezler (*) işaretiyle gösterilmiştir.

*Acıyan, A. A. (2008). *Ortaöğretim öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ve akademik başarı düzeyi arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

*Akca, Ç. (2008). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerine kitap okuma alışkanlığı kazandırmada Türkçe öğretmenlerinin rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

*Akbulut Güneş, A. (2013). *Türkiye’de köy ilköğretim okul kütüphaneleri ve okuma alışkanlığı: Kastamonu örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

- *Aksaçoğlu, A. G. (2005). *Öğrencilerin televizyon izleme ve bilgisayar kullanmalarının okuma alışkanlıkları üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- *Aksoy, E. (2014). *İlköğretim öğrencilerinin okuma alışkanlığına ilişkin veli, öğretmen ve öğrenci görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Alaylıoğlu, R. ve Oğuzkan, A. F. (1976). *Ansiklopedik eğitim sözlüğü*. (2. baskı). İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Alexander, P. A. ve E. Fox (2013). A historical perspective on reading research and practice, redux. D. E. Alverman, N. J. Unrau & R. B. Ruddel (Eds.). *Theoretical models and processes of reading*. (6th edition, pp.3-46). Newark, DE: International Reading Association.
- *Arıcan, S. (2010). *100 temel eser uygulamasının öğrencilerin okuma alışkanlıklarına etkileri konusunda öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- *Arıcı, A. F. (2005). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin okuma durumları (beceri-ilgi-alışkanlık-eğilim)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- *Arslan, F. N. (2015). *11. sınıf öğrencilerinin romana karşı tutum ve roman okuma alışkanlıklarının belirlenmesi (Trabzon sosyal bilimler lisesi ve Beşikdüzü İMKB anadolu lisesi örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- *Arslan, S. (2008). *Ailenin ilköğretim II. kademe öğrencilerinin okul başarısı üzerindeki etkisi (Ümraniye ilçesi örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- *Aslantürk, E. (2008). *Sınıf öğretmenlerinin ve sınıf öğretmeni adaylarının okuma ilgi ve alışkanlıklarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- *Bacaksız, T. (2010). *Medya okuryazarlığı dersinde gazete ve dergi kullanımı İzmir'de medya okuryazarlığı dersinin öğrencilerin gazete ve dergi okuma alışkanlıklarına olan etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- *Balcı, A. (2009). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlık ve ilgileri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Bamberger, R. (1990). *Okuma alışkanlığını geliştirme* (B. Çapar, çev.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- *Baltepe, H. (1991). *Fırat üniversitesi kütüphanesinin kullanım etkinliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- *Battalbaş, S. (2013). *Lise öğrencilerinin okuma ilgi ve alışkanlığını etkileyen etmenler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- *Bayis, S. (2010). *4. 5. 6. ve 7. sınıf ilköğretim öğrencilerinin okuma ve kütüphane kullanım alışkanlıklarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- *Bayram, F. (2007). *Bireylerin gazete okuma alışkanlıkları: kullanımlar ve doyumlar yaklaşımına göre okuyucu davranışları, tercihleri ve nedenleri üzerine bir uygulama*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

*Bayram, O. (1990). *İlkokul çağı çocuklarının okuma alışkanlığı ve Yenimahalle ilçe halk kütüphanesi gezici kütüphane hizmeti*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

*Bekar, Ü. (2005). *İlköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlığı kazanmalarında ailenin rolü (Kastamonu ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

*Bınarbaşı, F. (2006). *Üniversite öğrencilerinin okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıklarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

*Bilecen, N. S. (2010). *Bireylerin gazete okuma alışkanlıkları ve motivasyonları kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı çerçevesinde Karadeniz bölgesinde bir saha araştırması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

*Bora, A. F. (1992). *Ana okuluna giden 4-6 yaş çocuklarının kitapla ilişkileri ve anne-babalarının bu konudaki tutumu*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

*Boztepe, F. (2002). *Çocukta okuma eğilimleri ve okuma teknikleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

*Cevher, N. (2015). *Ankara'daki halk kütüphanesi çocuk bölümlerinin çocukların okuma alışkanlığındaki rolü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Coşkun, E., Özçakmak, H. ve Balcı, A. (2012). Türkçe eğitiminde eğilimler: 1981-2010 yılları arasında yapılan tezler üzerine bir meta-analiz çalışması. E. Yılmaz, M. Gedizli, E. Özcan ve Y. Koçmar (Yay. Haz.). *Türkçenin eğitimi-öğretimi üzerine çalışmalar* (s.204-212). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

*Çat Şahin, A. (2009). *Okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 5-6 yaş grubu çocukların dil gelişimi ile annelerin okuma ilgi ve alışkanlıkları arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

*Çetin, S. (2013). *Ortaöğretim 9. sınıf öğrencilerinin kitap okumaya yönelik tutumlarının akademik başarıya etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

*Çetinkaya, S. Ç. (2004). *Afyon merkezindeki ilköğretim 8. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlığı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

*Dalboy, N. (2014). *Çocuk edebiyatı eserlerinin okumaya yönelik tutuma etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.

*Darıcan, A. M. (2014). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.

*Davarcı, N. (2013). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlığı ile bilgisayar-internet kullanımı arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

*Değirmenci, H. (2009). *İlköğretim okullarında uygulanan okuma saatlerinin değerlendirilmesine ilişkin öğretmen görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

*Demir, Z. (2016). *Ortaöğretim son sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıklarının incelenmesi (Siirt örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Siirt Üniversitesi, Siirt.

*Dengiz, A. Ş. (2006). *2004 ilköğretim programının okuma ve kütüphane kullanma alışkanlıkları açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

*Devrimci Künyeli, H. (1993). *İlkokul 5. sınıf çocuklarında okuma alışkanlığının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

*Doğan Yılmaz, E. (2010). *Hemşirelik öğrencilerinin eleştirel düşünme düzeyleri ve kitap okuma alışkanlığına ilişkin tutumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Dökmen, Ü. (1994). *Okuma becerisi, ilgisi ve alışkanlığı üzerine psikososyal bir araştırma*. İstanbul: MEB Yayınları.

*Ekici, S. (2014). *Ankara'daki anaokullarının okuma alışkanlığına hazırlık yeterlilikleri açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

*Ercan, E. (2013). *Öğretmen-veli işbirliği ile ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının ve becerilerinin geliştirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

*Görücü, E. (2014). *Altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

*Güçel, G. (1993). *Cumhuriyet döneminde Türkçe öğretimi ve okuma-yazma alışkanlığı üzerine bir değerlendirme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

*Gündüz, B. (2015). *Üniversite 1. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıkları ve eleştirel okuma becerileri üzerine bir durum çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara.

Güney, S. (1998). *Davranış bilimleri ve yönetim psikolojisi terimleri sözlüğü*. Ankara: Ocak Yayınları.

*Güngör, E. (2009). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığı ile Türkçe dersi akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

*Gürcan, H. İ. (1996). *Okuma alışkanlığı ile kitap yayıncılığının kültürel iletişim ve teknolojisine bağlı sorunları karşısında Türkiye koşulları temelinde bir model önerisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

*Güveli, Z. (2008). *Kırsal kesimde gazete okuma alışkanlıkları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

*Halıcı, C. (1998). *Basında okurluk araştırmaları -Türkiye Avrupa karşılaştırması-*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

*Hanedar, R. T. (2011). *8. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlığı ve okuduğunu anlama becerileri üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

- *İnan, D. D. (2005). *İlköğretim I. kademe öğrencilerinin okuma alışkanlıklarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- *İnce Samur, A. Ö. (2014). *Bireye okuma kültürü edindirme izlencesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- *İskender, H. (2013). *Türkçe öğretmenlerinin okuma ilgileri ve öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmaya yönelik etkinlikleri üzerine bir araştırma (Trabzon ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- *Kanık Uysal, P. (2010). *İlköğretim okullarında düzenlenen kitap okuma saatlerine ilişkin öğretmen görüşleri: Bir durum çalışması, Sincan ilçesi örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Karadağ, R. (2014). Okuma ilgisi, tutumları ve alışkanlığı konusunda yapılmış çalışmaların lisansüstü tezlere dayalı analizi: Yök ve ProQuest veri tabanları örnekleme. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 1-17.
- *Karakas, Ö. (2013). *8. sınıf öğrencilerinin okuma tutumları üzerine bir araştırma: Meb tarafından ortaokul öğrencilerine önerilen 100 temel eser örneğinde*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- *Karakoç, M. (2005). *Lise birinci sınıf öğrencilerinin okuma ilgi ve alışkanlıkları üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- *Kasımoğlu, M. (2014). *Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ile akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- *Kaynar, İ. (2007). *Ortaöğretim öğrencilerinin okuma alışkanlığı ve iletişim becerileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- *Keleş, A. B. (2013). *Ankara ilinde uluslararası bakalorya diploma programı'na dâhil olan ve olmayan on ikinci sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ve okumaya yönelik tutumları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- *Keleş, Ö. (2006). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinde kitap okuma alışkanlığının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- *Kesebir Toktar, E. (2012). *Edirne ili merkez ilçesinde bulunan ilköğretim 1. kademe öğrencilerinin okuma alışkanlık ve kütüphane kullanımları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- *Kesmez, E. (2016). *Sınıf öğretmenlerinin genel kültür düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- *Kıran, Ö. (2011). *Şiddet içeren bilgisayar oyunlarının ortaöğretim gençliği üzerindeki etkileri (Samsun örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- *Kırmacı, Ömer (2015). *Ortaokul öğrencilerinin kitap okuma etkinliklerinin çevrimiçi takip ve değerlendirme sisteminin geliştirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

- *Kocaman, S. (2013). *Dokuzuncu sınıf öğrencilerinin okuma becerileri düzeyi üzerine bir çalışma (Gümüşhane merkez ilçe örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- *Körkuyu, S. A. (2014). *Okuma kültürü edindirme sürecini etkileyen temel değişkenlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- *Kuleli, İ. (2015). *İlkokullarda anne ve baba ilgisinin çocukların okuma başarısı üzerine etkileri (Kırklareli ili örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- *Luma, S. (2002). *İlköğretim okulu yedinci sınıf öğrencilerinin okuma beceri ve alışkanlıklarını geliştirmeye yönelik uygulamalı bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- *Mavi, S. (1995). *Okuma hatalarının okuma alışkanlığına etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- *Okur, S. (2011). *Türkçe ve sınıf öğretmeni adaylarının Türkçe dersi öğretim araçlarındaki okuma metinlerini özetleme becerileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- *Özaslan, H. (2002). *İlköğretim okulları 1. devrede okul ve sınıf kitaplıklarının kullanılma durumunun incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Özçelebi, O. S. ve Cebecioğlu, N. S. (1989). *Okuma alışkanlığı ve Türkiye*. Milliyet Yayınları.
- *Özdemir, S. (2013). *Ortaöğretim öğrencilerinin okuma alışkanlık ve tutumlarıyla fen, matematik derslerindeki akademik başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- *Parlak, M. (2014). *MEB tarafından tavsiye edilen 100 temel eser'in okunma oranları ve okunma sebepleri üzerine bir araştırma: Erzurum ili örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. 3. Baskıdan Çeviri. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Pearson, P. D. (2009). The roots of reading comprehension instruction. S. E. Israel & G. G. Duffy (Eds.). *Handbook of research on reading comprehension* (pp.3-31). New York, NY: Routledge.
- Risko, V. J. vd. (2008). A critical analysis of research on reading teacher education. *Reading Research Quarterly*, 43(3), 252-288.
- *Serin, N. (2011). *Okuma alışkanlığının kazandırılmasında edebî türlerin etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- *Sert, A. (2010). *İlköğretim altıncı sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- *Sevmez, H. (2009). *Türkçe öğretmen adaylarının okuma alışkanlığı ve kütüphane kullanımı üzerine bir inceleme (Sü eğitim fakültesi örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Shanahan, T. (2000). Reserach synthesis: making sense of the accumulation of knowledge in reading. M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson & R. Barr (Eds.). *Handbook of reading research, volume III* (pp.209-226). Mahwah, NJ: Erlbaum.

Shannon, P. (1996). Politics, policy, and reading research. R. Barr, M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson (Eds.). *Handbook of reading research, volume II* (pp.147-167). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

*Suna, Ç. (2006). *İlköğretim öğrencilerinin okuma ilgi ve alışkanlıklarını etkileyen etmenlerin analitik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Şahin, E. Y., Kana, F. ve Varışoğlu, B. (2013). Türkçe eğitimi bölümlerinde yapılan lisansüstü tezlerin araştırma eğilimleri. *International Journal of Human Sciences*, 10(2), 356-378.

*Şahiner, Y.(2005). *İlk ve ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin okuma alışkanlıkları ve bu alışkanlıkları etkileyen faktörler (Elmadağ ilçesi örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

*Şen, M. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin serbest zaman okuma alışkanlıklarının sosyal bilgiler dersindeki akademik başarıya etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erzincan Üniversitesi, Erzincan.

*Şenyiğit, Ç. (2016). *Sınıf öğretmeni adaylarının eleştirel düşünme eğilimlerinin ve kitap okuma alışkanlıklarına ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

*Tekgül, K. (2013). *İdareci ve öğretmenlerin öğrencilerde kitap okuma alışkanlığının geliştirilmesine yönelik düşüncelerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.

*Topçu, Y. E. (2005). *İlköğretim 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerin okuma alışkanlıkları (Kayseri örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

*Tuna, L. (2016). *Okuma stratejilerinin 7. sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlığı kazanmasına, okuma tutumuna ve okuduğunu anlama becerisine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

*Turgut Bayram, Z. (2009). *Resimli çocuk kitaplarının okuma alışkanlığı üzerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Türkçe Sözlük (2005). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

*Tüzer, A. (2016). *Ortaokul sekizinci sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlıkları ile sayısal ders başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.

Varışoğlu, B., Şahin, A. ve Göktaş, Y. (2013). Türkçe eğitimi araştırmalarında eğilimler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(3), 1767-1781.

Wixson, K. K. & Lipson, M. Y. (1996). Perspectives on reading disability research. R. Barr, M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson (Eds.). *Handbook of reading research, volume II* (pp.539-570). Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

- *Yantır, N. (2011). *İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama becerilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- *Yavaş, S. (2013). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıkları ile üst düzey düşünme becerileri arasındaki ilişkin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- *Yeşiltaş, S. (1988). *Üniversiteli kadınların gazete okuma alışkanlığı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- *Yıldız, A. (2000). *Üniversite öğrencilerinin okuma alışkanlıklarını belirleyen etmenler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- *Yıldız, Ç. (2009). *İlköğretim öğrencilerinin çocuk kitaplarına ilişkin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- *Yıldız, M. (2010). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, okuma motivasyonu ve okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- *Yılmaz, B. (1990). *Okuma alışkanlığı ve Yenimahalle ilçe halk kütüphanesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- *Yılmaz, M. (2008). *Türk dili ve edebiyatı bölümü öğrencilerinin okuma profili üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

REŞİT GALİP'İN EĞİTİM ALANINDAKİ FAALİYETLERİ

Yrd. Doç.Dr. Arzu BOY

Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD

Dr. Meral Metin GÖKSU

Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD

Öz

1892'de Rodos'ta dünyaya gelen Reşit Galip, ilk ve orta öğrenimini Rodos'ta tamamladıktan sonra liseyi İzmir'de okudu. 1911'de başladığı İstanbul Tıbbiyeyi 1917'de bitirdi. Balkan Savaşları ve I.Dünya Savaşına katılan ardından Aydın Milletvekilliği yapan Reşit Galip'in asıl hayat mücadelesi eğitim üzerinedir. Tıbbiyede asistan olarak çalışmaya başlayan Reşit Galip, öğretim sisteminin yenileşmesi için "Mekteb-i Tıbbiye" adıyla bir broşür yayımladı. Köy halkını her yönden eğitmek maksadıyla Köycüler derneğinin kurulmasında rol aldı.

19 Eylül 1932- 13Ağustos 1933 tarihleri arasında Mili Eğitim Bakanlığı yaptı. Bakanlığı sırasında önemli faaliyetlerde bulundu. İlkokullarda 2013'e kadar okutulan Andımızın yazarıdır. Özellikle köy çocuklarının eğitim seviyesini yükseltmeye uğraşmıştır. Bu amaçla köy yatılı pansiyon okullarının açılmasına vesile olmuştur. Bakanlığı döneminde yapılan en önemli faaliyetlerden biri de Darülfünun kaldırılarak İstanbul Üniversitesinin açılmasıdır.

Çalışmada Reşit Galip'in eğitim alanındaki faaliyetleri teferruatıyla aktarılmıştır. Araştırma esnasında konuyla ilgili bütün kaynaklar taranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Reşit Galip, Eğitim, İstanbul Üniversitesi, Köy, And

REŞİT GALİP'S ACTIVITIES IN THE FIELD OF EDUCATION

Abstract

Born in Rhodes in 1892, Reşit Galip received his primary education in Rhodes and went to high school in Izmir. He started Istanbul School of Medicine in 1911 and graduated from it in 1917. Taking part in the Balkan Wars and World War I and then serving as the deputy of Aydın province, Reşit Galip's main efforts were for education. Beginning to work at the School of Medicine as an assistant, Reşit Galip published a brochure titled "Mekteb-i Tıbbiye (School of Medicine)" for the education system to be renewed. He played a role in the establishment of Ruralists' Association to educate villagers in every aspect.

He served as the Minister of National Education between 19 September 1932 and 13 August 1933. He engaged in important activities during his office. He is the writer of "Andımız (Turkish National Oath)", which was recited in elementary schools until 2013. He made a special effort to raise village children's levels of education. To this end, he led the opening of

rural boarding schools. One the most important actions taken by him as a minister was the abolishment of Darülfünun (Ottoman University) and the opening of Istanbul University.

This study explains Reşit Galip's activities in the field of education in detail. All the sources related to the issue have been reviewed.

Keywords: Reşit Galip, Education, Istanbul University, Village, Oath

Giriş

Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim ve kültür alanında önemli görevler üstlenen Dr. Reşit Galip, 1892 yılında Rodos'ta dünyaya geldi. İlk ve ortaokulu Rodos'ta okuduktan sonra liseyi İzmir'de tamamlayıp 1911 yılında İstanbul'da Tıbbiyeye girdi (Elman, 1955, 16; Turan, 2006, 2). Reşit Galip, daha lise yıllarında iken Ferday-ı Temmuz, Tıbbiyede iken Hakikat gazetesi ve Sivrisinek adında karikatür dergisi yayınlamasıyla birlikte siyaset ve eğitimle ilgisi başladı (Turan, 2006, 2).

Dr. Reşit Galip, vatan ve millet aşkından dolayı öğrenimini yarıda bırakarak I. Dünya Savaşı esnasında gönüllü olarak cepheye gitti ve Kafkas Cephesi dönüşünde eğitimini tamamlayarak Tıbbiyeden mezun oldu (Örnek Büken, 2013). İdealist bir hekim olan Dr. Reşit Galip'in görev yaptığı Mersin'e Mart 1923 yılında Gazi Mustafa Kemal geldi. Gazi Mustafa Kemal'in huzurunda konuşan Dr. Reşit Galip, Paşa'ya "senin asıl büyüklüğün milletin bir ferdiyim şeklinde öğünmendir" demesi, Paşanın çok hoşuna gitti ve Reşit Galip'in mebus seçimlerinde aday gösterilmesini istedi (Elman, 1955, 239).

Dr. Reşit Galip, milletvekilleri seçimlerinde aday gösterildi ve Ocak 1925'de vekil olarak meclise girdi. Dr. Reşit Galip gerek inkılap ve meclis hayatında gerekse ilmi alanda gösterdiği başarılarından dolayı Gazi Mustafa Paşa'nın muhabbetine mazhar oldu ve onun itimadını kazandı (Örnek Büken, 2013). Reşit Galip Türk tarihi, Türk dili, halkevleri, ilköğretim, ortaöğretimle ilgili faaliyetlerinin yanı sıra üniversite reformunun yapılmasında aktif bir rol aldı ve eğitimin gelişmesi için her türlü desteği verdi.

1. Türk Tarihi İle İlgili Çalışmaları

Dr. Reşit Galip tarih okumayı seven, tarihe ilgi duyan bir kişiydi. Bu sebeple tarihle ilgili ilk çalışmaları bakanlık yaptığı dönemden önce başladı. 23 Nisan 1930'da Türk ocaklarının düzenlediği kurultayda Türk tarihini araştırmak için Türk Tarihi Tetkik Heyeti kuruldu. Dr. Reşit Galip'te on altı kişilik bu heyete seçilerek heyetin genel sekreterliğine getirildi (İnan, 2009, 264). Dr. Reşit Galip, Türk tarihinin araştırılması konusunda özellikle iki nokta üzerinde durdu. Türk tarih ve medeniyetini araştırmak, Türk tarih ve inkılâplarını belgelere dayanarak yazmak. Bu konular Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin de en çok üzerinde durduğu konular oldu. Türk ocaklarının Nisan 1931'de kapanmasıyla bu heyet çalışmalarını Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti içerisinde Atatürk'ün de iştirak ettiği toplantılarda varlığını devam ettirdi (Turan, 2006,6-25). Kurulun sekreteri olarak "Türk Tarihinin Ana Hatları" adıyla yayınlanmasına karar verilen eserin Etiler (Hititler) bölümünü Dr. Reşit Galip, Mehmet Saffetle birlikte yazdı. **Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti** adı 1935 yılında "**Türk Tarihi Araştırma Kurumu**" olarak değiştirildi, daha sonra ise "**Türk Tarih Kurumu**"na çevrildi (<http://www.ttk.gov.tr>).

1932 yılının eylül ayında Milli Eğitim Bakanlığına atandıktan sonra bile tarihle ilgili çalışmalarına devam etti. Dr. Reşit Galip, 2 Temmuz 1932’de toplanan Birinci Türk Tarihi Kongresi’nde Türk tarihiyle alakalı bir konuşma yaptı ve konuşmada Türk tarihinin önemini vurguladı. Ardından da “Türk Irkı ve Medeniyet Menşesine Umumi Bir Bakış” adlı bir de bildiri sundu (Oruç, 2008, 152).

2.Türk Dili ile İlgili Çalışmaları

Dr. Reşit Galip’in dil anlayışı halkçı ve köylü tarafıyla doğrudan bağlantılıdır. Dr. Reşit Galip, konuyla ilgili olarak bir notunda şunları ifade etti: “*Kendi suçu ve kabahati yüzünden olmayarak hiç okuyamamış ya da az okumuş vatandaşların insanlık haklarının en azizlerinden biri olan edebiyat zevkini tatmak, kendine göre bilgi seviyesini yükseltmek hakkını kim nasıl ne cesaretle inkar edebilir* (Oruç, 2008, 152)”.

Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde ülkede Türk dilini ve kültürünü geliştirme faaliyeti başladı. Türk Dilini geliştirme konusunda Hafız Saadettin, Hafız Kemal, Hafız Burhanettin’den yararlanma yoluna gidilerek, bu iş için Dr. Reşit Galip görevlendirildi. Dr. Reşit Galip’i bu görevi kabul etmeye iten husus, Türkçenin güzelliklerini ortaya çıkarma isteğidir. Ayrıca Dr. Reşit Galip, yayınlanmamış notları arasında bulunan “Türk Halk Dili” denemesinde dil ıslahının bir inkılâp hızı ile yürümesinin sebeplerini anlattı.

Dr. Reşit Galip, 1932’de Semih Rifat’ın ölümünün ardından Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin başkanlığını üzerine aldıktan sonra 26 Eylül 1932’de yapılan aralarında Dr. Galip’in de bulunduğu kurultayda, Türk bilginleri tarafından Türk dilinin incelenmesi ve özdeşleştirilmesi için gerekli ilkeler belirlendi.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti daha sonra isim değiştirerek Türk Dil Kurumu adını aldı. Bu kurumda Dr. Reşit Galip’in birlikte çalıştığı İbrahim Necmi Dilmen’in belirttiğine göre derin bir dil bilgisi olmamasına karşın sezgisi ve zıt düşünceleri ortak bir doğrultuda birleştirme yeteneğiyle dil devriminde inançlı bir iş adamı rolü oynadı (Turan, 2006, 6-25).

3.Halkevleri ve Köy ile ilişkili Eğitim Faaliyetleri

Toplumun kalkınması amacıyla yapılan çalışmalardan birisi de Halkevlerinin açılmasıdır (Toksoy, 2007, 31; Kapluhan, 2012, 172-194). Halk eğitiminde önemli görevler üstlenen 1912 yılından 1932’ye kadar faaliyette bulunan Türk Ocakları’nın 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası Kurultayı’nda kapatılmasıyla onların yerini Halkevlerinin alması planlandı. Bu amaçla Ankara Türk Ocağı binasında Dr. Reşit Galip’in başkanlığını yaptığı toplantıda; Şevket Süreyya Aydemir, Recep Peker, Hasan Cemil Çambel, İsmail Hüsrev, Cevdet Nasuhi, Vildan Aşir Savaşır yer aldı. Yapılan toplantıda Dr. Reşit Galip, kurulması tasarlanan Halkevlerinin kuruluş hazırlıklarına başlanacağını açıkladı ve sorun geniş ölçüde tartışıldı. Toplantıda kurulan komisyon, halkevlerinin ana tüzüğünü hazırlamakla görevlendirildi, yine bu toplantıda halkevlerinin kurulması kesinlik kazandı (Arıkan, 1990, 1-21).

Halkevlerinin kuruluşuna yönelik başlatılan çalışma sonucunda 19 Şubat 1932’de ilk halkevi açıldı. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip, halkevlerinin 19 Şubat 1932 tarihindeki açılış töreninde Ankara Halkevi’nde yaptığı konuşmada “*Türklerde eski zamanlardan beri 9 sayısı kutlu bilinir. Bizim şubemizin sayısı da güzel bir tesadüfle 9 oldu*” şeklinde düşüncelerini ifade etti (Çanak, 2013, 140).

Halkın eğitim ve kültür işleriyle ilgilenen bu kurum, çalışmalarını Dil-Edebiyat-Tarih, Temsil, Güzel Sanatlar, Spor, Sosyal Yardım, Halk Dershaneleri ve Kursları, Kütüphane ve Yayın, Müzecilik ve Sergileme, Köycülük olmak üzere dokuz kolda yürütmekteydi. Özellikle öğretmenlerin görev aldığı bu kültür kurumunda çeşitli birimler oluşturularak, kurumun köylerdeki devamı olarak Halk odaları kuruldu. (Demirtaş, 2008, 166).

Halkevleri ve Halkodaları aracılığıyla merkez ve köylerde açılan kurslar vesilesiyle eğitim seviyesinin düzeltilmesine çalışıldı. Dr. Reşit Galip tarafından Halkevleri kurulduktan sonra özellikle Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde köycülük alanındaki çalışmalara ağırlık verilerek, köy ile ilgili çalışmalar köy ve köylü gerçeği ile karşılaşılmasına vesile oldu (Kirby, 2015, 105). Köylerdeki öğretmenlerin vereceği eğitimin anlatılması, uygulamaların nelerden ibaret olacağını, nasıl olacağını tetkiki amacıyla eğitim ve ziraat bakanlıkları ve köy işleriyle uğraşan birkaç kişiden oluşan bir komisyon kuruldu. Kurulan komisyonda siyasi parti temsilcileri, eğitimciler ekonomistler de yer aldı. Dr. Reşit Galip bu komisyonun çalışmalarını titizlikle takip etti ve komisyon raporunda öğretmenlerin köy ile iç içe olması gerektiğini köyün kalkınması için köyde çok yönlü bir eğitim verilmesi gerektiğini ifade etti (Binbaşoğlu, 2009, 521).

1933 yılı köy kalkınması yönünden hareketli bir yıl oldu. Komisyonun aldığı kararlardan biride köylerdeki çocukların gerektiği gibi yetiştirilmeleri, bunu sağlayacak öğretmenlerinde işlerini iyi yapmaları gerektiği ve merkezden alacakları direktiflere göre hareket etmeleri idi (Koçer, 1970, 89)¹. Öğretmenlerin iyi bir eğitici olmaları için yaz tatillerinde kurslar açılması ve bunlar için ayrı bir öğretmen okulunun olması planlandı. Komisyon kararı gereğince Ankara, Adana ve Bursa’da kurslar açılarak, Kurslara devam edenlere her şey uygulamalı olarak öğretildi. Kurslarda gösterilen dersler Dr. Reşit Galip Bey’in emriyle onar bin nüsha bastırılarak, okullara ve öğretmenlere gönderildi. Muallim kitapları ismini taşıyan bu kitaplar on beş ciltten oluşmaktaydı. Bunlardan birincisi Dr. Reşit Galip Bey’in “Köy Muallimleriyle Sağlık Konuşmaları” ismiyle yeniden bastırılarak, eğitim de ilerlemeyi sağlamak amacıyla öğretmenlerin yetiştirilmesine gerekli itina gösterildi.

Dr. Reşit Galip, bakan olmadan önce Talim ve Terbiye Kurulu’nun 17.09.1932 tarihli kararıyla ilk öğretmen okullarında bazı düzenlemeler yapıldı (Turgut, 2007, 53)². Dr. Reşit Galip’in bakanlığı döneminde ilk öğretmen okullarının süreleri altı yıla çıkarıldı. İlk üç yıl idari

¹ Öğretmen yetiştirme konusunda kapsamlı çalışmalar Milli Eğitim Bakanlarından Mustafa Necati döneminde başlamıştır. Mustafa Necati, 22 Mart 1926’da göreve başladığı tarihten itibaren bir ay gibi kısa bir zaman içinde 789 numaralı Teşkilat Kanunu layihasını Türkiye Büyük Millet Meclisine sundu ve böylece, o zamana kadar bütçelerle düzenlenen teşkilat yerini Türkiye Maarif Teşkilatına bıraktı. 27 maddeden oluşan kanunun yedinci maddesiyle muallim mektepleri İlk Muallim Mektepleri ve Köy Muallim Mektepleri olmak üzere ikiye ayrıldı (Hasan Ali Koçer, **Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s.89.)

² İlk öğretmen okullarının her sene bir sınıfı kaldırılmak suretiyle 1932-33’te birinci sınıf, 1933-34’te ikinci sınıf, 1934-35’te üçüncü sınıflar lav olunacaktır. Halen 1931–1932 ders yılı mezuniyet imtihanlarını vermekte bulunan beşinci sınıf talebeleri bu sınıftan yine eskisi gibi mezun olacaklardır. 1932–1933 ders yılı başından itibaren öğretmen okullarının dördüncü sınıflarına ortaokul mezunu olarak alınacak öğrenci ile okulun beşinci sınıfına bu sene terfi edecek eski öğrencisi yeni teşkilata göre altıncı sınıfın da teshilini ikmal ettikten sonra mezun olacaklardır. Bu seneden itibaren ilk öğretmen okullarının mesleki sınıflarında, lise sınıfları haftalık ders cetveli uygulanacaktır (Ertuğrul Turgut, **Reşit Galip’in Milli Eğitim Bakanlığı ve Milli Eğitim Düşüncesi**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2007, s.53).

devre, son üç yıl mesleki devre sayıldı. Ortaokul seviyesindeki birinci devreleri aynı tarihten itibaren süreç içerisinde kaldırılmaya başlandı ve böylece öğretmen okulları lise dengi üç yıllık meslek okulu haline geldi.

1932-33 yılında yapılan reformla birlikte bu okullara girebilmek için ortaokul mezunu olmak veya lise onuncu sınıf olmak şartı geldi. Köy öğretmen okullarıyla ilgili olarak ise Köy öğretmenlerinin her daim kendini geliştirmesinden yana olan Dr. Reşit Galip'e göre köylerde öğretmenlik yapacak kişilerin köylüyü her an görebilme ve dinleme becerisine sahip olması gerekmektedir. Bu sebepten Dr. Reşit Galip, Köy Enstitülerinin öngördüğü bir öğretmen modelinin öncüsü oldu.

Köy eğitimiyle ilgili belli başlı sıkıntılardan birisi de şehirde yetişen öğretmenlerin köy hayatına uyum sağlamada sıkıntı çekmeleriydi. Çünkü şehirde yetişen öğretmen köye gittiğinde hayal kırıklığı yaşayarak, şehir hayatına özlem duyuyordu.

Dr. Reşit Galip, köy öğretmenlerini yetiştirmek amacıyla okullar açılmasının gerekliliğini görerek, çalışmalarını bu doğrultuda devam ettirdi. Dr. Reşit Galip'e göre köy ve şehir eğitimi ayırmak ve bu ayrıma göre öğretmenler yetiştirmek doğru değildi. Çünkü köy öğretmenlerinin kendilerini köye adanmaları, öğretmenlerin kendi içlerinde donanımlı ve kendilerinden emin olmaları gerektiğini düşünmekteydi. Köy eğitiminde ilerleme sağlamak amacıyla 1933'de bir Islahat hazırlama komisyonu kuruldu. Bu komisyonun kuruluş amaçlarından biride eğitim sisteminde var olan problemlerle ilgili gereken kanuni düzenlemeleri yaparak, kanunlara göre karar vermektir. Islahat Hazırlama Komisyonu kendi içinde alt komisyonlara ayrıldı. Bu komisyonlar arasında en önemli olanı köy işleri komisyonuydu. Kurulan bu komisyonun temel hedeflerinden biri de köydeki okulların problemleri ve bu okullarda görev yapan öğretmenlerin seçimi idi. Komisyon uzun çalışmalar neticesinde bir rapor hazırladı. Hazırlanan rapor Mustafa Kemal'e sunuldu. Bu raporda öğretmenlerin genel özellikleri şu şekilde sıralandı(Tonguç, 1947, 419).

- *Köyün inançlarına etkili olmak özelliği: Devrimcilik, Laiklik, Cumhuriyetçilik,*
- *Köyün toplumsal yaşamına etkili olmak özelliği: Medeni kanunun köyde uygulanması ve onun kurallarının ailede, köy görgü kurallarında, toplum ve uygarlık esaslarında yerleşmesi,*
- *Köyün maddi ve ekonomik alanında etkili olabilme özelliği: Köye bilimsel tarım yöntemlerini, geniş mal alışverişini ve düzenli pazar ilişkilerini sokabilmek yeteneği,*
- *Aydın olma özelliği: İyi ve yetişmiş okul öğretmeni olmak, öğretmenlik mesleğinin bütün yeteneklerini kazanmış olmak (Tonguç, 1947, 419).*

Komisyonun üzerinde durduğu konulardan biride öğretmenlerin maaş durumları oldu. Maaşları çok düşük olan öğretmenler, geçim sıkıntısı ile uğraştığından bu durum ister istemez eğitimi aksatmaktaydı. Öte yandan maaşlarını zamanında alamayan öğretmenler bu durumdan memnun değildi. Maaşı zamanında alamayan öğretmenlerde istek kaybı ve eğitim kapasitelerinde düşüş meydana geldiği için Dr. Reşit Galip, öğretmenlerin maaş sıkıntısı üzerinde ısrarla durarak, bu sıkıntıyı gidermeye çalıştı. Dr. Reşit Galip'in ilgilendiği diğer bir konu da emeklilik meselesi oldu. Bu doğrultuda öğretmenlerin emekli olmaları ve emekli maaşlarının bağlanması ilgili düzenlemeler yapıldı. Ayrıca 14 Ocak 1933'de vilayet-i hususi idarelerinden maaş alan memur öğretmenlerin tekaüt maaşları hakkında kanun çıkarılarak,

ardından vilayet hususi idareleri tekaüt sandığı kuruldu. Bu sandığın ilköğretim öğretmenlerinin emekliliğiyle ilgili işlerden sorumlu tutulmasına karar verildi (Oruç, 2008,104).

Dr. Reşit Galip'in köy çocuklarının eğitimi ile ilgili diğer bir girişimi de aşiretlerin okul çağındaki çocuklarının eğitim alması için seyyar aşiret muallimliği oluşturulmasıydı. Bu konuda Milli Talim ve Terbiye Heyeti 13 Mayıs 1933 tarihinde seyyar aşiret muallimliği teşkili hakkında kanun layihası onaylanmışsa da TBMM'den geçmedi (Talim ve Terbiye Heyeti, 17.09.1932). Bu layihada seyyar aşiret muallimliğine atanmış olanların mevcut maaş derecelerinin bir üstünde maaşlarını almaları durumunda üç yılda bir terfi etmeleri gibi özendirici bazı tedbirler vardı.

Köydeki eğitim ve öğretim faaliyetlerini yükselterek köy çocuklarının eğitim seviyesinin artması için köy mekteplerinin üç sınıftan beş sınıfa çıkarılması düşünüldü. Dr. Reşit Galip, mecliste yaptığı konuşmalarda köy mekteplerinin sayısının beş sınıfa çıkarılması gerektiğini fakat maddi olanaksızlıklar yüzünden köy mekteplerini beş sınıfa çıkarmak yerine merkezi köylerde yatılı mekteplerin sayısının artırılması gerektiğini ifade etti. Ayrıca köy yatılı mekteplerinde eğitim alan öğrencilerin köyüne döndüğü zaman eski muhitini yadırgamamaları için kendi işlerini kendileri yaptılar. Köy yatılı mekteplerinin açıldığı köylere bir canlılık geldi. (TBMM Zabıt Ceridesi, Tarih yok, XV, 146). Köy ilköğretimlerine ziraat dersi konuldu. Bu şekilde çocukların ilerdeki hayatlarında da faydalı olması amaçlandı. (Talim ve Terbiye Heyeti, Karar No: 123, 29.06.1933).

Bu dönemde yapılan yeniliklerden biride köycülük ve köy eğitimi esasları için Amerika'ya on öğretmen gönderilmesiydi (Talim ve Terbiye Heyeti, Karar No: 123, 29.06.1933). Öğretmenlerin Amerika'ya gönderilmesindeki amaç ise eğitim ve bilim alanındaki gelişmeleri yakından takip etmektir. Amerika'da köy olmadığı şeklinde eleştiride bulunanların olmasına rağmen Kazım Nami, Çığır dergisine yazdığı yazıda Amerika'nın bilimde dünyada önde gelen ülkelerden biri olduğunu ifade etti. (Oruç, 2008, 60; İnan, 2009, 272)³.

4. Dr. Reşit Galip'in İlköğretim ve Ortaöğretim Alanındaki Faaliyetleri

Dr. Reşit Galip, ilköğretim alanında duyarlı olmasına rağmen istediği sayısal büyümeyi gerçekleştirilemedi. Zaman zaman okul kapanması ile ilgili sorunlar da gündeme geldi. 1932-33 öğretim yılında 6773 olan ilköğretim sayısı 1933-34 öğretim yılında 6345'e düştü. Bu durum dünyada baş gösteren ekonomik bunalımdan Türkiye'nin de etkilenmesi sonucu il hususi idarelerinin, ilköğretim giderlerini ve öğretmenlerin maaşlarını ödemekte karşılaştıkları güçlükten de kaynaklanmaktaydı.

Dr. Reşit Galip, Milli Eğitim Bakanlığı döneminden itibaren ilköğretimden başlayarak vatan millet sevgisinin verilmesinden yana bir politika izledi. Bu amaçla 23 Nisan 1933'de yazdığı "Andımız" uzun yıllar okullarda okutuldu (İnan, 2009,272).

³ Köycülük çalışmaları kapsamında ABD'ye giden öğretmenler şunlardır: Sivas Erkek Muallim Mektebinden Fevzi Bey, Denizli Köy Muallim Mektebinden Şazi Bey, Ankara İlk Tedrisat Müfettişi Avni Bey, Elazığ Orta Mektep Müdürü Naşit Bey, Eskişehir İlk Tedrisat Müfettişi Mehmet Ali Bey, İzmir Erkek Muallim Mektebinden İbrahim Yasa Bey, Çorum Merkez Albayrak Mektebinden İbrahim Bey, Isparta İstiklal Mektebinden Bilal Rıza Bey, Erzurum Merkez Gazi Mektebinden Ömer Bey, Ankara Bala Merkez Mektebinden Bilal Rıza Bey'dir.(Yener Oruç, **Atatürk'ün Fikir Fedaisi, Dr. Reşit Galip, Günümüz Gözüyle**, Gürer Yayınları, İstanbul, 2008, s.60; Afet İnan, **Atatürk'ün Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009,s.272.

Dr. Reşit Galip'in bakanlığı sırasında ortaöğretim kurumlarında da birçok sorun yaşanmaktaydı. Orta öğretimdeki öğrencilerin iyi bir eğitim almaları için öncelikle var olan en önemli problem derslerin içeriği ve eğitim sisteminin yetersizliği idi. Bu sorunların çözümü için Dr. Reşit Galip birçok teşebbüste bulundu.

Okullarda okutulan kitaplar konusunda sıkıntılar mevcuttu. Kitaplarda gözlenen farklılık, eğitimde farklılaşmaya ve tutarsızlığa neden oluyordu. Mecliste bu konuyla ilgili durum dile getirildi. Maarif vekilliği tarafından mekteplerde okutulacak ders kitaplarının basılması ve dağıtılması için mektep kitapları sandığı kurulması hakkında kanun teklifi sunuldu. Konuşmalar esnasında Giresun Milletvekili Hakkı Tarık Bey, kitapların basılması ve satış işlerinin ayrı işler olduğunu bakanlığın bu konuda ne düşündüğünü sorması üzerine maarif vekili Dr. Reşit Galip Bey, basım ve satış işlerinin ayrı işler olduğunu bunları ayrı basabileceklerini ifade etti. Ardından İstanbul'da devlet kitapları yazmak ve basmakla meşgul olan öğretmenler ve kitapçılarla görüşülerek, İlk mektep talebeleri için basılacak kitapların pahalı olmalarının söz konusu olmadığı, bunun için gerekli tedbirlerin alınacağını söyledi (TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, XVI. Cilt, 65. Birleşim, 3.6.1933,9). Mecliste bu konuşmalardan iki gün sonra 03 Haziran 1933'te yapılan konuşmalarda Maarif vekilliğine bağlı mekteplerde okutulacak kitaplar hakkında kanun çıkarıldı. Aynı zamanda bütün bu işlerle ilgilenmesi için Milli Eğitim Bakanlığı görevlendirildi. Milli Eğitim Bakanlığı da bu kanunun üzerine bir talimatname yayınladı ve okullarda okutulmak üzere tek kitap sistemine geçildiği duyuruldu. Böylece öğrenciler istedikleri kitapları zamanında ve uygun fiyata alabildi. Bu şekilde tüm kitapların ve basım dağıtım işlerinin tek bir kol tarafından gerçekleştirilmesi sağlandı.

Dr. Reşit Galip'in mecliste konuştuğu konulardan biride tarih kitaplarının içeriği oldu. Orta öğretimde okutulan bu kitapların liseler için yazıldığı, ortaokullar için ağır olmasına rağmen milli tezi müdafaa ettiği için okutulmalarının gerekli olduğu dile getirildi. Bir sonraki ders yılında kitapların içerik yönünden ağır olması sebebiyle orta mektepler için yeni tarih kitabı yazıldı (TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, XV. Cilt, 52. Birleşim, 17.05.1933,146).

Dr. Reşit Galip, orta mekteplerin artırılması gerektiğini ifade etti ve “ orta mektepte sonuna kadar tahsil görmemiş bir genç ilk tahsilini tam yapmış sayılmaz” diyerek orta mekteplerin memleketin her yerinde çoğaltılması gerektiğini belirtti. Bu konuda ilk kademedeki orta mektep ihtiyacı olan şehir ve kasabaların hangileri olduğu tespit edildi. Ardından kırk sekiz şehrin orta mektep ihtiyacı olduğu ortaya konuldu ve bu doğrultuda çalışmalar başlatıldı (TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, XV. Cilt, 52. Birleşim, 17.05.1933, 146) .

Meclis konuşmaları sırasında söz alan Refik Şevket Beyefendi ilk mekteplerin beş yıldan altı yıla çıkarılmasını söyledi. Bunun üzerine Dr.Reşit Galip, mekteplerin beş yıldan altı yıla çıkarılmasını istediklerini fakat bu durumun şimdilik mümkün olmadığını çünkü vilayet bütçelerini yeteriz olduğu ve vilayetlere şimdilik ek külfet getirmek istemediklerini belirtti. Akabinde tatil günlerini biraz daha kısıtlamak ve milli bayramlar haricindeki tatil günlerinden biraz daha tasarruf edilerek yoğun olan tedrisat programının daha geniş ve kolay verilmesinin gerektiğini ifade etti. Dahası okullarda okutulan askerlik dersleri için öğretmenlere ödenecek ücretle ilgili 20 Mayıs 1933 yılında mecliste kanun teklifinde bulunuldu. Bu konuda söz alan Dr. Reşit Galip, askerlik eğitiminin orta mekteplerde faydalı olduğunu söyledikten sonra gerekli olan paranın maarif bütçesi tarafından verilebileceği, ayrıca bu kanuna lise derecesinde meslek

mektepleri kaydının da ilavesini istedi (TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, XV. Cilt, 52. Birleşim, 17.05.1933,145).

Dr. Reşit Galip dil eğitimine de ayrı bir önem verdi. Özellikle Maarif vekilliği sırasında okullarda dil eğitiminin gelişmesi için ayrı bir çaba sarf etti. Mesela Ankara Lisesi için hazırlık yaptıkları dönemde dil konusuna büyük önem verdi. Yeteri derecede yabancı dil eğitimi veren öğretmenlerin getirilmesi için çalışmalar başlatıldı. Ayrıca bütün vilayetlerde ecnebi lisan mektebinin açılması düşünüldü. Dil derslerinin önemli olduğu ve öğrencilerin yabancı dil bilgisini geliştirmeleri gerektiği üzerinde durdu. Dahası mekteplerde dil derslerini veren öğretmenlerin rastgele atandığı ve bu konuda uzman kişilerin eğitim vermeleri gerektiği ifade edilmesinin ardından dil derslerini verecek öğretmenlerin hem alan bilgisinin hem de pedagojik formasyon bilgisinin iyi olması gerektiği ifade etti. Ayrıca Gazi Terbiye Enstitüsünde bir lisan muallim mektebi açılarak burada bir yıl kurs aldıktan sonra öğretmen yetkilerinin verilmesi istendi (TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, XV. Cilt, 52. Birleşim, 17.05.1933,146).

Çocukların eğitim almalarının gerekliliğini her fırsatta dile getiren Dr. Reşit Galip, küçük yaştaki çocukların ağır hizmetlerde kullanılmamasıyla ilgili sıhhat kanunu görüşmelerinde Maarif Vekâleti olarak gerekli çalışmaların yapılacağını ifade etti. Ağır şartlarda çalışan çocukların eğitimlerinde aksaklıklar meydana gelmemesi ve okul yaşı geçmiş çocukların eğitim alabilmeleri için başta İstanbul olmak üzere sanat yurdu müesseselerinin açılacağını belirtti. İlerde açılacak bu sanat müesseselerinde çocuklara ilk tahsilin yanı sıra barınacakları bir yerde temin edilmeye çalışıldı.

5.Reşit Galip'in Yüksek Öğretim ile İlgili Çalışmaları

Yüksek öğrenim ile ilgili ilk çalışmalar 1845'lerde bir yüksek öğretim kurumu açılmasıyla başladı. Bu kurumun fazla rağbet görmemesi üzerine Darülfünun yolunda ilk adım olarak görülen Darülmâarif açıldı. 1874'te ise Darülfünun açma girişimleri Galatasaray Lisesinde başladı ve daha sonra eski Harbiye Nezareti Darülfünun haline getirildi (Elman, 1955, 155). 1915 yılında eğitim kalitesini arttırmak amacıyla Almanya ve Avusturya'dan öğretim elemanı getirildi. Fakat dil sorunu sebebiyle kaliteli bir eğitim verilemedi. Cumhuriyet ilan edildikten sonra 1925 yılında Darülfünun'da istihdam etmek üzere 13 yabancı profesör ve üç teknisyen istihdam edilmesi düşünüldü. Fakat tüm bu çabalara rağmen Darülfünun kendinden beklenen performansı gösteremedi ve her kesimden ağır eleştiriler gelmeye başladı. Hatta bu durum basında geniş bir şekilde yer almış İnkılâplara ilgisizlik olarak gösterildi. Bu durum karşısında hükümet 1930 yılında Darülfünunda ıslahat yapılmasına karar verdi ve bu işle ilgili olarak Milli Eğitim Bakanlığı görevlendirildi (Turgut, 2007, 72).

Darülfünun ıslahat meselesi 1932 yılında mecliste görüşüldü. Bütçe görüşmeleri esnasında Dr. Reşit Galip'in çabaları sonucunda yabancı uzman getirildi ve kurumun temelden düzeltilmesi şartıyla ödenek ayrılacağı kabul edildi. Bunun üzerine yabancı uzman olarak Cenevre Üniversitesi Öğretim Üyesi Albert Malche Türkiye'ye davet edildi (Akyüz, 2015, 358). Malche, İstanbul'daki yüksek mektepleri belli başlı liseleri fakültelerin Darülfünun hakkında ve fakülteler hakkında hazırlanan raporları inceledi. Bu kurum ve kişilerle yaptığı görüşmelerin sonuçlarını bir rapor halinde Milli Eğitim Bakanlığına sundu (Güven, 2013, 358). Bu rapor incelendiği esnada Milli Eğitim Bakanı Esat Bey'in görevden ayrılması sonucunda incelenmeler tamamlanmadan görev Dr. Reşit Galip'e verildi. Dr. Reşit Galip Albert Malche'in raporunu bizzat inceledi. Köklü bir değişime gitmeden iyileşmenin olanaksız olduğu vurgulanan raporda, Malche'nin tenkitlerini öğretim programları ve metotları üzerine yoğunlaştırdığı görüldü.

Ayrıca Malche, ders programlarının hem fazla yüklü hem de ansiklopedik mahiyette olduklarını, ders notlarının hiç değiştirilmeden ve geliştirilmeden uzun yıllardan beri aynen okutulduğunu, şahsi çalışma ve araştırmalara düşünme ve konuşmaya yer vermeyen bir metodun kullanıldığını ısrarla belirtti (Tekin, 1992, 179-213).

Dr. Reşit Galip, üniversite reformunun temsilcilerindendir. Gerek kendi incelemelerini gerek Malche'in raporunu ve bilhassa Atatürk'ün raporla ilgili görüşlerini dikkate alarak Darülfünun'u kaldırıp yerine yeni bir üniversitenin kurulmasına karar verdi (Turgut, 2007, 74; Kuruyazıcı, 1999, 40-76)⁴. Dr. Reşit Galip'e göre İstanbul Üniversitesi yeni bir üniversitedir. Darülfünun ile hiçbir münasebeti yoktur. Dr.Reşit Galip, Albert Malche ile Darülfünun ıslahı konusunda bakanlığın emrinde çalışması ve kendisine verilecek maaşla ilgili bir sözleşme yapılmasının ardından bir an önce çalışmalara başlandı. Malche görevi esnasında teknik danışman olarak görev yaptı. İslahat konusunda Malche'ye yardımcı olabilmek adına bir ıslahat komitesi kuruldu. Bu komitede Talim ve Terbiye Dairesi üyeleri Avni Başman, Rüştü Üzel, Mühendis Mektebi Müdürü Kerim Erim, Ankara Lisesi Müdürü Osman Horasanlı yer aldı. Bu

⁴ Reşit Galip'e göre Darülfünun eksikleri şunlardır: a- Darülfünun'un fakülte ve müesseseleri arasında ilmi mesai teşriki temin edecek bir irtibat bulunamaması, b- Bazı fakültelerin münhasıran tedarit ile alakadar olarak bir meslek mektebi vaziyetinde kalmaları, c- Tedris heyetinin, ekseriyet itibariyle, kendisini yalnız muayyen saatlerdeki derslerden mesul sayarak ilmi tetkik ve taharriden uzak kalması, d- Talebe ile tedris heyeti arasındaki münasebetlerin dersane hududunun dâhilinde kalarak, bunun haricinde talebenin her türlü rehberlikten uzak, kendi başına kalması, e- Tedrisatın gene ekseriyet itibariyle müderris takririne inhisar etmesi, talebenin öğrenme mesuliyetinin de muayyen bir kitabın sayfeleri veya müderrisin takririnde tutulan notlar dâhilinde kalması, f- Seminerlerin ekseriyetle, lâfzî murat bir halde kalması, g- Laboratuvarlarda ekseriya, ziyade demonstrasyonla iktifa edilerek talebenin şahsi faaliyette bulunması ve tetkik usullerine alışması imkânlarının asgari hale indirilmesi, a- Darülfünun'un fakülte ve müesseseleri arasında ilmi mesai teşriki temin edecek bir irtibat bulunamaması, b- Bazı fakültelerin münhasıran tedarit ile alakadar olarak bir meslek mektebi vaziyetinde kalmaları, c- Tedris heyetinin, ekseriyet itibariyle, kendisini yalnız muayyen saatlerdeki derslerden mesul sayarak ilmi tetkik ve taharriden uzak kalması, d- Talebe ile tedris heyeti arasındaki münasebetlerin dersane hududunu dâhilinde kalarak, bunun haricinde talebenin her türlü rehberlikten uzak, kendi başına kalması, e- Tedrisatın gene ekseriyet itibariyle müderris takririne inhisar etmesi, talebenin öğrenme mesuliyetinin de muayyen bir kitabın sayfeleri veya müderrisin takririnde tutulan notlar dâhilinde kalması, f- Seminerlerin ekseriyetle, lâfzî murat bir halde kalması, g- Laboratuvarlarda ekseriya, ziyade demonstrasyonla iktifa edilerek talebenin şahsi faaliyette bulunması ve tetkik usullerine alışması imkânlarının asgari hale indirilmesi, h- Telifat ve neşriyatın yok denecek derecede azlığı, i- Ekseri müderris ve muallimlerin harici iş ve alakalarının çokluğu yüzünden Darülfünun'daki vazifelerinin ikinci derecede sayacak kadar müessese ile ilişkilerini azaltmaları, j- Darülfünun tedrisatının memleketin hayat ve faaliyetleri ile temasını kayıp ederek nazari bir tecerrüt halinde kalması, k- Haydarpaşa'da kendi halinde kalan Tıp Fakültesi'nin şehrin hastaneleri ile temas edememesi yüzünden Tıp Tahsil ve terbiyesinde birinci derecede ehemmiyeti olan klinik tedrisatını pek mahdut bir sahaya münhasır kalması, l- Bir kısım müderris ve muallimlerin yıllardan beri Darülfünun'da çalıştıkları halde ortaya henüz ilmi kıymeti haiz belli başlığı bir eser çıkaramamaları, m- Basit bir tecrübenin bile tez olarak kabul edilmesi ve bu yüzden şahsi tetkik ve telifin hiçe indirilmesi, n- Aynı fakülte dâhilindeki müderris ve muallimler arasında bile mesut semereli bir fikir ve ideal birliği, ilmi mesai teşriki yerine ziddiyet ve münafetler hüküm sürmesi, o- Eminlik, reislik, divan azalıkları gibi vazifelerin, sadece bazı müderrisler arasında ihtiras ve haset doğuran birer mansıp ve makam halini alması, p- Darülfünun muhtariyetinin yalnız mevki ve makam ihtirasları kaynaştıran menfi bir amil derecesine inmesidir. h- Telifat ve neşriyatın yok denecek derecede azlığı, i- Ekseri müderris ve muallimlerin harici iş ve alakalarının çokluğu yüzünden Darülfünun'daki vazifelerinin ikinci derecede sayacak kadar müessese ile ilişkilerini azaltmaları, j- Darülfünun tedrisatının memleketin hayat ve faaliyetleri ile temasını kayıp ederek nazari bir tecerrüt halinde kalması, k- Haydarpaşa'da kendi halinde kalan Tıp Fakültesi'nin şehrin hastaneleri ile temas edememesi yüzünden Tıp Tahsil ve terbiyesinde birinci derecede ehemmiyeti olan klinik tedrisatını pek mahdut bir sahaya münhasır kalması, l- Bir kısım müderris ve muallimlerin yıllardan beri Darülfünun'da çalıştıkları halde ortaya henüz ilmi kıymeti haiz belli başlığı bir eser çıkaramamaları, m- Basit bir tecrübenin bile tez olarak kabul edilmesi ve bu yüzden şahsi tetkik ve telifin hiçe indirilmesi, n- Aynı fakülte dâhilindeki müderris ve muallimler arasında bile mesut semereli bir fikir ve ideal birliği, ilmi mesai teşriki yerine ziddiyet ve münafetler hüküm sürmesi, o- Eminlik, reislik, divan azalıkları gibi vazifelerin, sadece bazı müderrisler arasında ihtiras ve haset doğuran birer mansıp ve makam halini alması, p- Darülfünun muhtariyetinin yalnız mevki ve makam ihtirasları kaynaştıran menfi bir amil derecesine inmesidir. (Turgut, **Reşit Galip'in Milli Eğitim Bakanlığı ve Milli Eğitim Düşüncesi**, s.74; Nilüfer Kuruyazıcı, "Farklı Bir Sürgün: 1933 Türkiye Üniversite Reformu ve Alman Bilim Adamları", **Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi**, XI, İstanbul, 1999, s.40- 76)

komite, Tıp Fakültesinin Beyazıt'a nakli, fakülte mektep ve enstitülerin yeniden belirlenmesi, Üniversiteye alınacak hocaların tespit edilmesi gibi konularda hazırlık yaparak Milli Eğitim Bakanlığını bilgilendirdikten sonra bakanlığın onayladığı maddeleri uygulamaya koydu (Tekin, 1992, 179-213).

Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Bey, 7-9 Mayıs 1933'te fakülte reislerinin (dekanlar), eski milli eğitim bakanları, memurları ve Malche'nin katıldığı bir dizi toplantı düzenledi. Üniversite reformu için yapılacak işler layiha haline getirildi. Kanun tasarısı hükümetin incelemesinden sonra TBMM'ye sunuldu. TBMM'de yapılan görüşmelerden sonra yeni bir üniversitenin kurulmasına dair kanun 6 Haziran 1933'te yayınlanarak yürürlüğe girdi.

Yeni kurulacak üniversitenin kadrosu için araştırmalar yapıldı. Mustafa Kemal Atatürk, kadronun belirlenmesi işini büyük ölçüde Dr. Reşit Galip'e bıraktı. Belirlenen kadro Atatürk'e gösterildi. Bu hususta Tevfik Salim Paşa, kadronun son derece gizli tutulduğunu Dr. Reşit Galip'in bu işle bizzat ilgilendiğini söyledi. İsviçre'nin Zürih şehrinde bulunan beynelmilel profesörler cemiyetinin başkanı olan Schwartz, Dr. Reşit Galip'e uluslar arası alanda ün yapan profesörlerin listesini sunduktan sonraki aşamalarda bilim adamlarının Türkiye'ye getirilip anlaşma yapılması konusunda Dr. Reşit Galip şunları söyledi:

"Beş yüz yıl kadar önce İstanbul kuşatıldığı zaman Bizanslı bilginler İtalya'ya göç etmişler ve buna engel olamamışlardır. Bunun sonucu Rönesans oldu. Bugün Avrupa'da bunun karşılığını alıyoruz. Bilim ve yöntemlerinizi getirin, gençlerimize bilginin yollarını gösterin"(Turgut, 2007, 72).

Üniversite reformuyla ilgili yapılan çalışmalardan sonra otuz yabancı öğretim üyesi ile sözleşme yapıldı. 31 Temmuz 1933'te İstanbul Üniversitesi Dr. Reşit Galip'in katıldığı bir törenle açıldı. Aynı gün üniversite kadrosu açıklandı. Kadro düzenlemesine göre Darülfünun kadrosundaki hocaların büyük kısmı kadro dışı bırakılarak yerine yabancı profesörlerle anlaşma yapıldı (Özgedik, 2014, 169). Darülfünunun kapatılıp İstanbul üniversitesinin açılışını halkın çoğu tarafından onaylanmasına rağmen yeni üniversitenin kadrosuna alınmayıp işsiz kalanlar tarafından yapılan düzenleme ağır bir şekilde eleştirildi.

Dr. Galip, 1 Ağustos'ta basına verdiği demeçte Darülfünun 1922'den 1932'ye kadar geçen süre içinde kendini yenileyemediğini belirterek düşüncelerini şu şekilde ifade etti:

"Memlekette sosyal, siyasal büyük devrimler oldu. Darülfünun gözlemci olarak kaldı. Ekonomik alanda esaslı hareketler oldu. Darülfünun yalnız yeni kanunları öğretim programına aldı. Harf devrimi oldu. Darülfünun tanımadı" (Tekin, 1992, 179-213; Kuruyazıcı, 1999, 40-76).

Ayrıca konuşmasında İstanbul Üniversitesinin adının aslındaki anlamı gereğince toparlayıcı ve birleştirici bir müessese olacaktır. Diyerek konuşmasını sürdürdü.

Yeni kurulan İstanbul Üniversitesi tıp, hukuk, edebiyat fakülteleri ve sekiz enstitüden meydana geliyordu. Ayrıca Türk İnkılabı ideolojisini incelemek üzere Türk İnkılabı Enstitüsü kuruldu. Reşit Galip, İnkılap Tarihi Enstitüsü ile ilgili notlarında; *"Enstitü üniversitenin en önemli organıdır. Türk üniversitesinde İnkılâp Tarihi Enstitüsü üniversitenin olmazsa olmazıdır"* (İnan, 2009, 283). Şeklinde düşüncelerini ifade etti. Dr. Reşit Galip'in ömrü bu enstitünün işleyişini görmeye yetmedi. Diğer taraftan, yeni üniversite düzeninde yarım gün ders işleme metodundan tüm gün eğitime geçildi. Profesörlere üniversite dışında çalışmaları ve muayenehane açmaları yasaktı. Darülfünundan ayrılan hocalara Telif ve Tercüme Heyetinde çalışma fırsatı verildi. Fakat bu sırada üniversite kurma çalışmalarında aksaklıklar meydana

gelmeye başladı. Aksaklıkların ardından önce Üniversite Emni ve Fen Edebiyat Fakültesi başkanları, ardından da sağlık sorunları nedeniyle Dr. Reşit Galip istifasını verdi.

Dr. Reşit Galip'in istifasının ardında farklı sebeplerin olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan gerçeklik boyutu en yüksek olanı İnkılâp Tarihi Enstitüsünün hocalığının Dr. Reşit Galip'e verilmesidir.

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsünün hocalığı Dr. Reşit Galip'e verileceği Mustafa Kemal Atatürk'e bildirilmedi. Mustafa Kemal, üniversite emini Neşet Ömer Bey'e ve Edebiyat Fakültesi Reisi Fuat Köprülüye kendisine durumun neden haber verilmediğini sorması üzerine onların sizin emriniz değil mi? Dr. Reşit Galip sizin emriniz olduğunu söyledi şeklindeki ifadeleri üzerine Mustafa Kemal sinirlendi. Bundan sonraki süreçte ikili arasındaki ilişkilerin bozulmasının ardından Dr. Reşit Galip, İsmet İnönü'ye mektup yazarak istifasını verdi (Turgut, 2007, 74).

Sonuç

Milliyetçi ve hırslı bir genç olan Reşit Galip, II. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra daha lise yıllarında Ferday-ı Temmuz adlı bir gazete, 1911 yılında İstanbul Tıbbiye Mektebinde eğitim aldığı dönemde ise arkadaşlarıyla beraber Hakikat isimli bir gazete ile Sivrisinek isimli bir karikatür dergisi çıkardı. Ayrıca o dönem İstanbul'da çıkan çeşitli gazetelerde yazılar yazdı ve Tıbbiye Mektebinde Türk Ocaklarının bir şubasını açtı. Vatanperver olan Dr. Reşit Galip, Tıbbiye Mektebinde öğrenci iken I. Dünya Savaşının patlak verdiği sırada eğitimini yarıda bırakıp gönüllü olarak cepheye gitti. Cepheden döndükten sonra Tıbbiyeyi bitirip aynı fakültede asistan olarak çalışmaya başladı. Daha sonra üniversitedeki durumu eleştirip buradan ayrıldı ve hekim olarak çalışmaya başladı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Mersin ziyareti Dr. Reşit Galip için dönüm noktasını oluşturdu. Çünkü Mustafa Kemal'in ziyareti sırasında yaptığı konuşma Paşanın dikkatini çekti ve seçimlerde vekil adayı olarak gösterilmesine neden oldu. 1925 yılında vekil olarak meclise giren Reşit Galip, 1930 yılında Türk Tarih heyetine seçildi. Aynı yıllarda Mustafa Kemal'in isteği ile Serbest Cumhuriyet firkasına katıldı.

Türk ocaklarının kapatılıp halkevlerinin açılmasında aktif görev aldı. Türk tarihini ve medeniyetini araştırmak, Türk tarihi ve inkılâplarını belgelere dayandırarak yazmanın gereğini vurgulayan Dr. Reşit Galip, Türk tarihi çalışmalarında görüşlerini ifade etti. Hatta Dr. Reşit Galip, Mehmet Saffet Beyle birlikte "Türk Tarihinin Ana Hatları" isimli eserin Etiler bölümünü kaleme aldı. Türk dil kurumu başkanlığına getirilen ve Türk dilinin incelenmesi ve özleştirilmesi için çalışmalar yaptı.

İlkokul ve ortaokul eğitiminin önemini vurgulayan Dr. Reşit Galip, okullarda okutulan özellikle tarih kitaplarının içeriğinin geniş kapsamlı olduğunu belirterek içeriğin sadeleşmesi gerektiğini vurguladı. Ayrıca çağdaş medeniyetlerin seviyesine ulaşmak için yabancı dil bilgisinin gerekli olduğu üzerinde durarak bu konuyla ilgili çalışmalar yaptı. Ayrıca Dr. Reşit Galip, Darülfünun yetersiz olduğu ve çağın şartlarına uyum sağlayamadığını bildiği için bu konuda yapılan çalışmalarda da yer aldı. Dr. Reşit Galip, yabancı devletlerden gelen uzmanlarında görüşünü aldıktan sonra köklü bir değişme gitmeden iyileştirmenin mümkün olmadığını farkındaydı. Yapılan görüşmeler neticesinde Darülfünun kapatılarak yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu.

Milliyetçi ve hırslı bir vatanperver olan Dr. Reşit Galip, gerek inkılâplar ve meclis hayatında gerekse ilmi alanda gösterdiği başarılarından dolayı Gazi Mustafa Kemal'in yanında yer aldı.

Yaptığı çalışmalarla hem eğitim hem de siyasi alanda Cumhuriyet hükümetinin ilerlemesine katkıda bulundu.

Kaynakça

- Akyüz, Y.(2015). **Türk Eğitim Tarihi**. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Arıkan, Z. (1990). Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, **Atatürk Yolu Dergisi**, 6(23), 1-21.
- Binbaşıoğlu, C. (2009). **Türk Eğitim Tarihi**. Ankara: Anı yayıncılık.
- Çanak, E. (2013). Çukurova Adana Halkevi Dergisi. **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 22(1), 139-156.
- Demirtaş, B. (2008). Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler, **Akademik Bakış**, 1 (2), 1-22.
- Elman, A. Ş.(1955). **Dr. Reşit Galip**. Ankara: Yeni Matbaa.
- Güven, İ. (2013). **Türk Eğitim Tarihi**. Edirne: Paradigma Akademi Yayınları.
- İnan, A. (2009). **Atatürk'ün Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası, İstanbul:Kültür Yayınları.
- Kapluhan, E. (2012). Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri, **Marmara Coğrafya Dergisi**, S.26, 172-194.
- Kirby, F.(2015).**Türkiye'de Köy Enstitüleri**, İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Koçer, H. A.(1970). **Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kuruyazıcı, N. (1999). Farklı Bir Sürgün: 1933 Türkiye Üniversite Reformu ve Alman Bilim Adamları, Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi XI, Cumhuriyetin 75.Yılına Armağan Sayısı, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Oruç, Y. (2008). **Atatürk'ün Fikir Fedaisi, Dr. Reşit Galip, Günümüz Gözüyle**, İstanbul:Gürer Yayınları.
- Örnek Büken, N. (2013). Andımızın yazarı Reşit Galip Kimdir? Atatürk'ün Sofrası Mı Milletin Sofrası mı?. 13.01.2017 tarihinde Sağlığın Sesi.com. adresinden alınmıştır.
- Özgedik, M. (2014). **Türk Eğitim Tarihi**, İstanbul: Ülke Eğitim Yayınları.
- Talim ve Terbiye Heyeti, No:167,17.09.1932.
- Talim ve Terbiye Heyeti, Karar No:123, 29.6.1933.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, XV. Cilt, 52. Birleşim, 17.05.1933.
- TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, XVI. Cilt, 65. Birleşim, 3.6.1933.
- Tekin, S. (1992). Dr. Reşit Galip ve Üniversite Reformu. **Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp tarihi Enstitü Dergisi**, 1(2), 179-213.
- Toksoy, N.(2007). Bir Kültürel Kalkınma Modeli olarak Halkevleri, Orion Yayıncılık.
- Tonguç, İ. H. (1947). **Canlandırılacak Köy**, İstanbul: Remzi Kitabevi,

Turan, Ş. (2006). Reşit Galip'in Atatürk'e Yakınmaları,

Turgut, E.(2007). Reşit Galip'in Milli Eğitim Bakanlığı ve Milli Eğitim Düşüncesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Zeyrek, Ş. (2006). **Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları**. Ankara: Anı yayıncılık.

www.ttk.gov.tr. adresinden 11.02.2017 tarihinde edinilmiştir.

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRENEN ÖĞRENCİLERİN YAZDIKLARI ÖYKÜLEYİCİ METİNLERDEKİ YAZIM SORUNLARI: BİR HATA ANALİZİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Başak KARAKOÇ ÖZTÜRK

Çukurova Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. B. Erdem DAĞISTANLIOĞLU

Çukurova Üniversitesi

Öz

Yazma becerisi hem ana dili hem de yabancı dil öğretimi sürecinde kazandırılması en zor beceri olarak kabul edilmekte, bu durum geliştirilmesi için çok fazla çaba harcamayı gerekli kılmaktadır. Yazma becerisi öğrenciler tarafından da zor bir beceri olarak algılanmakta, bu algı öğrenci metninin yeterince yetkin ve yeterli bir seviyeye ulaşmasını güçleştirmektedir. Bu bağlamda yapılacak araştırmanın amacı yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin yazdıkları öyküleyici metinlerdeki yazım sorunlarını belirlemek ve söz konusu sorunları hata analizi bağlamında sınıflandırmaktır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmış, Çukurova Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi ile Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezinde öğrenim görmekte olan B1 düzeyindeki 60 öğrencinin yazdığı öyküleyici metinler değerlendirilmiştir. Çalışma grubunun B1 düzeyinden seçilmesinin nedeni, bu düzeydeki öğrencilerin hedef dilde nitelikli bir yazılı anlatım seviyesine ulaşmış olduklarının varsayılmasıdır. Elde edilen veriler içerik analizi yapılarak analiz edilmiş, saptanan hatalar ortak kullanımlardan yola çıkarak sınıflandırılmıştır. Araştırma sonucunda Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin benzer şekilde yaptıkları hatalar tespit edilmiştir. Böylece dil öğreticilerinin en çok yapılan hatalar üzerinde durabilecekleri ve yazma becerisinin geliştirilmesi sürecinde daha etkili uygulamalar yapabilecekleri düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, yazma becerisi, yazım sorunları, hata analizi.

Abstract

Writing skill is considered to be the most difficult to acquire in the course of both mother tongue and foreign language teaching. This situation requires a lot of effort to develop. Writing skill is also perceived as a difficult skill by students. This perception makes it difficult for students' texts to gain a sufficiently competent and sufficient level. In this context, purpose of the research is to identify the writing problems in narrative texts written by learners who are learning turkish language as a foreign language and to classify the related problems in the context of errors. In the research, document review which is deal with qualitative research methods is used. Narrative texts written by the 60 students at the B1 level in Çukurova

University Turkish Language Teaching Research and Application Center and Adana Science and Technology University Turkish Language Teaching Research and Application Center were evaluated. The reason for choosing the study group at level B1 is to assume that the students at this level have reached the level of written expression on the target language. Obtained data contents are analyzed by content analysis and the faults detected are classified by way of common use. As a result of the research, similar mistakes made by students learning Turkish language as a foreign language were identified and their reasons were discussed. Hence, it is thought that language tutors will be able to lay emphasis on the most common mistakes and make more effective practices on the period of the development of writing skills.

Keywords: Turkish language teaching as a foreign language, writing skills, misspelling, error analysis.

GİRİŞ

Anlatmaya dayalı bir dil becerisi olarak yazma; duygu, düşünce, hayal ve izlenimlerin yazılı olarak ifade edilmesidir. Yazma becerisi ifadenin kalıcılığını sağlaması nedeniyle insanlık tarihine katkı sağlayarak geçmişten günümüze kadar en önemli iletişim aracı olma rolünü üstlenmiş, bazı tarihçiler tarafından uygarlığın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu önemli ve büyük rolüne rağmen, ihtiyaç olarak görülmesi gerekirken, yazma becerisinin kullanılma oranının oldukça düşük olduğu saptanmıştır. Hatta dil becerileri arasında en az yazma becerisine zaman ayrılmaktadır. Günlük yaşamda insanlar dinlemeye .40, konuşmaya .35, okumaya .16 yer verirken, yazmaya sadece . 9 oranında zaman ayırmaktadırlar (Yılmaz, 2006). Bu sonucun ortaya çıkmasında yazma becerisinin doğasından kaynaklanan özelliklerinin de etkili olduğu söylenebilir. Çünkü yazma becerisi, dil becerileri arasında en karmaşık olanı ve en zor kazanılanıdır (Byrne, 1988; Demirel, 1999).

Byrne'a (1988) göre yazma becerisinin zorluğu yazma sürecinde yaşanan psikolojik, dilbilgisel ve bilişsel sorunlardan kaynaklanmaktadır. Yazma sırasında konuşmada olduğu gibi etkileşimde bulunulacak birilerinin olmaması; bu durumun kişiyi psikolojik olarak zorlaması yazma sürecindeki psikolojik sorunlardır. Konuşma sırasında dilbilgisi açısından yapılabilecek yanlışlıkların daha az fark edilmesi, bu yanlışlara yazıdaki kadar önem verilmemesi ve bu yanlışların kimi zaman dinleyicinin yardımıyla giderilebilmesi söz konusuysen, yazma sürecinde yazının kalıcılığı ve hataların okurun gözü önünde olması yazma becerisini dilbilgisel açıdan zor bir beceri haline getirmektedir. Bilişsel açıdan yazma sürecindeki zorluk ise yazma becerisinin konuşma becerisi gibi okul öncesinde ve doğal bir şekilde kazanılmayıp okulla kazanılmasından kaynaklanmaktadır (Akt. Maltepe, 2006). Bu nedenlerle hem ana dilin edinilmesi hem de ikinci bir dilin öğrenilmesi sürecinde yazma becerisi geliştirilmesi en zor beceridir.

Yazma becerisi okuma ile birlikte yabancı dil eğitiminin temelini oluşturmaktadır. Ancak yazma becerisini geliştirmek hem bilişsel açıdan belli bir aşamaya gelmeyi hem de hedef dili iyi öğrenmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle yabancı bir dilde yazma becerisinin gelişmesi kolay değildir. Barın'a (2009: 21) göre kişinin yazı ile verdiği iletinin okuyan tarafından doğru ve eksiksiz anlaşılması için iletini hangi kelimelerle ifade edeceğini, cümleyi nasıl düzenleyeceğini ve yazım kurallarına uygun bir şekilde nasıl yazacağını bilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla yazma becerisi diğer dil becerilerine oranla daha yavaş gelişmektedir. Dil öğretiminde dil becerileri zincirinin son halkası olarak görüldüğünden ise geliştirilmesi sona bırakılmaktadır.

Yazma becerisi ikinci bir dili öğrenirken sadece o dilde iletişim kurmaya katkı sağlamamakta, önemli bir görevi daha üstlenmektedir. Yani ikinci dilde yazmayı öğrenmenin tek amacı insanlarla iletişim kurmayı öğrenmek değildir. Yazma öğrencilere dil bilimsel yapıları, deyimleri, sözcükleri doğru öğrenip öğrenmediklerini kontrol etme şansı vermektedir (Raimes, 1983: 3, Akt. Selvikavak, 2006: 15). Bu nedenle yazma becerisi aslında dil öğretim sürecinin niteliğinin somut bir göstergesi olmaktadır ve hedef dildeki bireysel gelişimi net olarak göstermesi bakımından diğer dil becerilerinden farklılık arz etmektedir. Bu yönüyle de dil öğretimine katkısı büyüktür.

Yazma Becerisi ve Hata Analizi

Yabancı bir dil öğrenen kişi ilk aşamada öğrendiği dil ile ana dili arasında benzerlikler kurmaya çalışmaktadır. Lado'ya (1957: 2) göre, bireyler kendi kültürlerindeki, dillerindeki biçimleri ve anlamları, yabancı dil ve kültüre aktarma eğilimindedir. Bu olay gerek üretici olarak, konuşmaya ve yeni kültürde edimde bulunmaya çalıştıkları zaman, gerekse alıcı olarak hedef dili ana dili olarak konuşan insanları anlamaya çalıştıkları zaman gerçekleşir. Yabancı dil öğrenen öğrenciye bu dilin kendi ana diline benzeyen yönleri kolay, benzemeyen yönleri ise zor gelmektedir. Lado'nun bu görüşü, karşıtsal çözümleme ile ilgili ortaya konulan güçlü görüştür. Güçlü görüşe göre, ikinci dil öğrenirken yapılan yanlışların nedeni, ana dilinden yapılan olumsuz aktarımlardır. Hedef dil ile ana dili arasında karşıtsal çözümleme yapılarak öğrencilerin yapacakları olası yanlışlar önceden kestirilip ona göre önlemler alınabilir (Akt. Bölükbaş, 2011: 1358).

Zayıf görüş ise karşıtsal dilbilim alanında ortaya çıkan diğer görüştür. Zayıf görüş, karşıtsal çözümleme yoluyla ana dili ve hedef dilin karşılaştırılmasının yalnızca öğrencilerin yaptıkları yanlışların açıklanmasını mümkün kılabileceğini (Çetinkaya, 2015), ancak dil binlerce öğeden oluşan bir bütün olduğundan karşıtsal çözümleme ile öğrencilerin tüm yanlışlarını kestirmenin mümkün olmayacağını (Wardhaugh, 1970) savunmaktadır. Boss'a (2005) göre öğrenci yanlışlarının nedenlerinden biri ana dili girişimidir. Bu durum ana dili ve hedef dil arasındaki olumsuz ve olumlu aktarımdan kaynaklanmaktadır. Ana dilinin ve hedef dilin yapılarının birbirinden farklı olduğu durumlarda olumsuz aktarım, benzer olduğunda ise olumlu aktarım gerçekleşmektedir (Akt. Çetinkaya, 2015: 168).

Hata analizi yazma eylemini gerçekleştirirken yapılan tüm hataların ana dili girişiminden kaynaklanmadığını savunur. Bu bağlamda yabancı bir dili öğrenenlerin yazdıkları metinlerdeki hataların karşıtsal çözümlemeyle açıklanmasının yeterli olmadığına dair düşünceler yazma becerisinin hata analizi yoluyla incelenmesi yaklaşımını doğurmuştur.

Sridhar (1976) hata analizinin hedef dilin kurallarının gözden geçirilmesini sağlayarak gerçek ve varsayımsal olmayan problemlerden veri sağladığını ifade etmiştir (Akt. Büyükkiz ve Hasırcı, 2013: 53). Böylece hata analizi hem diller arası girişimi hem de dil içi gelişimi öğrenmek için yanlışların kaynağını belirlemeyi amaçlamaktadır (McLaughlin, 1987). Corder (1973) hata analizinin aşamalarını beşe ayırmıştır. Bunlar öğrenilen dilde verilerin toplanması, yanlışların belirlenmesi, yanlışların tanımlanması, yanlışların açıklanması ve yanlışların değerlendirilmesidir (Akt. Ellis, 1994: 48). Hata analizi çalışmaları yabancı bir dili öğrenme sürecinde, öğrencilerin yaptıkları yaygın hataları tespit ederek ve sınıflandırarak dil öğreticilerine yol göstermektedir. Böylece dil öğretimi sürecinin planlayıcısı olan öğreticilere yazma becerisine dair geri bildirim sunarak daha etkili bir yazma eğitiminin tasarlanmasında önemli rol oynamaktadır.

Bu önemden yola çıkarak yapılan araştırmanın amacı yabancı dil olarak Türkçe öğrenen B1 düzeyindeki öğrencilerin yazdıkları öyküleyici metinlerdeki yazım sorunlarını hata analizi yoluyla incelemektir. Bu genel amaç çerçevesinde şu sorulara yanıt aranmıştır:

- Öğrencilerin yazdıkları öyküleyici metinlerdeki sistemli/tekrarlı hatalar nelerdir?
  - Kelime/ek yazımı kapsamındaki hatalar nelerdir?
  - Ses/ses olayı kapsamındaki hatalar nelerdir?
- Öğrencilerin yazdıkları öyküleyici metinlerdeki yazma sürecinden kaynaklanan harf unutmaya dayalı hatalar nelerdir?
- Öğrencilerin yazdıkları öyküleyici metinlerdeki noktalama hataları nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma desenlerinden durum çalışması olarak desenlenmiştir. Veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 187). Bu bağlamda araştırmada temel veriler yabancı dil olarak Türkçe öğrenen B1 düzeyindeki öğrencilerin yazdıkları öyküleyici metinlerdir ve araştırma kapsamında söz konusu yazılı dokümanlar incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubu belirlenirken ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmış, ölçüt olarak B1 düzeyi belirlenmiş, B1 düzeyindeki öğrencilere öyküleyici metin yazdırılmasına karar verilmiştir. Çalışma grubunu B1 düzeyindeki 60 öğrenci oluşturmuştur. B1 düzeyinin ölçüt olarak belirlenmesinde öncelikle Avrupa Ortak Dil Kriterleri dikkate alınmıştır.

Avrupa Ortak Dil Kriterlerinin belirlediği 6 dil düzeyi A1, A2, B1, B2, C1 ve C2'dir. Bu dil düzeylerinden B1 düzeyinin yazılı anlatıma yönelik yetkinlik açıklaması şöyledir: *“Uzun tasvirler yapabilir, geçmiş deneyimlerinden bahsedebilir, gelecekle ilgili projelerini anlatabilir, çevresindeki hayvanları ve nesnelere betimleyebilir”* (Pillieux, 2005, Akt. Ada ve Şahenk, 2010: 73). Ayrıca Avrupa Dil Portfolyosunda yer alan Kendini Değerlendirme Tablosunda B1 düzeyindeki öğrencilerin yazma becerisi açısından yapabilecekleri şöyle belirtilmiştir: *“Bildik ya da ilgi alanına giren konularla bağlantılı basit bir metin yazabilirim. Deneyim ve izlenimlerimi betimleyen kişisel mektuplar yazabilirim”* (Council of Europa, 2007, Akt. Ada ve Şahenk, 2010: 78).

Bu yeterlilik ölçütlerinden yola çıkarak araştırmacılar tarafından B1 düzeyindeki öğrencilerin öyküleyici bir metin yazabilmek için uygun olduğuna dair görüş birliğine varılmıştır. Çukurova Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi ile Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezinden B1 yeterlilik düzeyinde olan öğrencilerden gönüllük esasına dayalı olarak seçilen 60 öğrenci çalışma grubunu oluşturmuştur.

Çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin kişisel bilgileri Tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Çalışma Grubunu Oluşturan Öğrencilerin Kişisel Bilgileri

	f	%
Cinsiyet Erkek	32	53,3

	Kadın	28	46,7	
Yaş Aralığı	19-24	32	53,3	
	25-30	25	41,7	
	31-34	3	5	
	Suriye	34	56,6	
Ülke	Irak	6	10	
	Benin	2	3,3	
	İran	2	3,3	
	Kazakistan	2	3,3	
	Orta Afrika Cumhuriyeti	2	3,3	
	Bangladeş	1	1,7	
	Belarus	1	1,7	
	Botsvana Cumhuriyeti	1	1,7	
	Cezayir	1	1,7	
	Cibuti	1	1,7	
	Çin	1	1,7	
	Filipinler	1	1,7	
	Komorlar	1	1,7	
	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	1	1,7	
	Kırgızistan	1	1,7	
	Mali	1	1,7	
	Yemen	1	1,7	
	Ana Dili	Arapça	43	71,6
		Fransızca	4	6,6
		Farsça	2	3,3
Azerbaycan Türkçesi		1	1,7	
Bengali		1	1,7	
Filipino		1	1,7	
Kazakça		1	1,7	
Komorca		1	1,7	
Lingala		1	1,7	
Özbekçe		1	1,7	
Rusça		1	1,7	
Sango		1	1,7	
Setsvana		1	1,7	
Uygurca		1	1,7	
Hangi Dil Becerisi Daha Zor		Yazma	38	63,3
		Dinleme	15	25
		Konuşma	4	6,7
		Okuma	3	5

Tablo 1’de görüldüğü gibi çalışma grubunda yer alan öğrencilerin 32 (.53,3)’si erkek, 28 (.46,7)’i kadındır. Tablo 1’de yer aldığı biçimde yaş aralığı bakımından 19-30 yaş arası, çalışma grubunun .95’ini oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki 3 (.5) öğrenci ise 30-34 yaş aralığındadır. Çalışma gurubunu oluşturan öğrencilere ülkeleri sorulduğunda, 34 (.56) öğrencinin Suriyeli, 6 (.10) öğrencinin de Iraklı olduğu; ikişer öğrencinin Benin, İran, Kazakistan, Orta Afrika Cumhuriyeti, birer öğrencinin de Bangladeş, Belarus, Botsvana Cumhuriyeti, Cezayir, Cibuti, Çin, Filipinler, Komorlar, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Kırgızistan, Mali ve Yemen menşeli olduğu görülmüştür. Öğrencilere ana dilleri sorulduğunda 43 (.71,6) öğrenci Arapça yanıtı vermiştir. Çalışma grubundaki 4 öğrenci Fransızca, 2 öğrenci Farsça, birer öğrenci de Azerbaycan Türkçesi, Bengali, Filipino, Kazakça, Komorca, Lingala, Özbekçe, Rusça, Sango, Setsvana, Uygurca yanıtını vermiştir.

Çalışma grubunu oluşturan öğrencilere Türkçeyi öğrenirken en çok zorlandıkları dil becerisi sorulduğunda 38 (.63,3) öğrenci yazma, 15 (.25) öğrenci dinleme, 4 (.6,7) öğrenci konuşma, 3 (.5) öğrenci de okuma yanıtını vermiştir.

Verilerin Toplanması

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen B1 düzeyindeki öğrencilerin yazdıkları öyküleyici metinlerde yazmaya yönelik ne tür hatalar yaptıklarını saptamak için öğrencilere öykü tamamlama etkinliği yaptırılmıştır. B1 düzeyindeki öğrencilerin aldıkları eğitim göz önünde bulundurularak deneyim ve izlenimlerini yansıtabilecekleri, betimlemeler yapabilecekleri bir olay metni yazabilecekleri varsayılmıştır. Bu varsayımdan hareketle öncelikle A1, A2 ve B1 düzeyinde hazırlanmış ders kitaplarında bulunan metinler ve yazma becerisini geliştirmeye yönelik etkinlikler incelenmiş, bu doğrultuda çeşitli yazma konuları belirlenmiştir. Daha sonra bu konular uzman görüşüne sunulmuş, ana dili ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanında görev yapan uzman kişilerin görüşleri alınmıştır. Bu doğrultuda öğrencilerden başlatıcı olayın verildiği bir öyküyü tamamlayarak en az 550-700 sözcükten oluşan bir öykü yazmaları istenmiştir. Uygulama 2016-2017 öğretim yılının mart ayında yapılmış, öğrencilere yazmaları için 40 dakika süre verilmiştir.

Verilerin Analiz Edilmesi

Öğrencilerin yazdıkları öyküleyici metinler içerik analizi yapılarak analiz edilmiştir. Yazma sorunlarına yönelik olarak alan yazınında yapılan sınıflandırmalar ve Türk Dil Kurumunun yazım kılavuzu incelenmiş, hata türlerini içeren bir değerlendirme formu oluşturulmuştur. Bunun için her metin iki araştırmacı tarafından da ayrı ayrı okunmuş, metinler yapılan hataları saptamaya yönelik olarak değerlendirilmiştir. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen her bir öğrencinin yazdığı metinlerde yapılan hatalar sınıflandırılmış ve bu hataların ne sıklıkla yapıldıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmacılar bu formda yer alan hata türlerini dikkate alarak hataların yapılma sıklığını kaydetmişler, formda yer almayan ancak metinlerde rastlanan hata türlerini de eklemişlerdir. Tüm metinlerin analiz edilmesi sonucunda yapılan hatalardan yola çıkarak sistemli/tekrarlı hatalar ile yazma sürecinde oluşan harf unutmaya bağlı hatalar olmak üzere iki ana tema belirlenmiştir. Böylece bu temalar altında yapılan hatalar ve hataların sıklıkları saptanmıştır. Sistemli/tekrarlı hatalar temasına yönelik kelime/ ek yazımı kapsamındaki hatalar ile ses / ses olayı kapsamındaki hatalar iki alt temayı oluşturmuştur. Daha sonra bu temalara yönelik olası kodlar tespit edilmiştir. Öğrenci metinlerinde saptanan bazı hatalara metinlerden doğrudan alıntılar yapılarak yer verilmiştir. Metinlerdeki noktalama hatalarına ise yazıma yönelik hatalar başlığında ayrı olarak yer verilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlilik

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen B1 düzeyindeki öğrenciler tarafından yazılan bir metnin sahip olması gereken niteliklerin saptanması amacıyla öncelikle ilgili alan yazını taranmış, yazma sorunlarına ilişkin sınıflandırmalar incelenmiş ve öğrenci metinlerinde aranacak hata türlerini içeren bir değerlendirme formu oluşturulmuştur. Bu form, araştırmacıların değerlendirmelerini yani söz konusu hataların yapılma sıklığını yazdıkları bir form olup ilgili alan yazınındaki kuramsal bilgilere dayanmaktadır. Bu bağlamda elde edilen bulguların alan yazınıyla uyumlu olup olmadığı, oluşturulan kavramsal çerçevenin veri analizinde rehber olup olmadığı (Yıldırım ve Şimşek, 2005) sorularına yanıt verecek nitelikte bir yol izlenmiş, bu

sürecin iç ve dış geçerliğe katkı sağlayacağı umulmuştur. Bununla birlikte çalışma grubu bir kurumdan seçilmemiş, iki farklı kurumdan seçilerek çeşitlendirilmiştir.

Nitel araştırmalarda güvenilirliği sağlamak için verilerin analiz edilmesi sürecinde başka bir araştırmacının da görüşünü alma oldukça önemlidir. Söz konusu olan yazma becerisinin değerlendirilmesiyse bu daha da önem taşıyan bir duruma dönüşmektedir. Bu araştırma kapsamında güvenilirliği sağlamak için her bir öğrenci metni iki araştırmacı tarafından da ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Bu incelemede araştırmacılar hem hataları tespit etmiş, hem de öğrenci metinlerindeki çeşitli hataları not almışlardır. Daha sonra iki araştırmacının yaptıkları değerlendirmeler karşılaştırılmış, yapılan saptamalarda uyum sağlanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Öğrencilerin yazdıkları metinlerde tespit edilen yazım hataları “sistemli / tekrarlı hatalar” ve “yazma sürecinde oluşan harf unutmaya bağlı hatalar” olarak iki ana tema altında ele alınmıştır. Bu çalışmada noktalama hataları, yazıma yönelik hatalar başlığından ayrı olarak değerlendirilmiştir.

Yazım Hatalarına Yönelik Bulgular

Tablo 2. Yazıma Yönelik Hatalar

		f	%	%
Kelime / Ek Yazımı	Büyük / Küçük Harf Kullanımı	94	.31,43	
	Noktadan Sonraki Kullanım Hataları	48	.16,05	
Kapsamındaki Hatalar	Özel Adların Yazımındaki Hatalar	73	.24,41	
	Birleşik Kelimelerin Yazımı	51	.17,05	
	Alıntı Kelimelerin Yazımı	14	.4,68	
	Bağlaç Olan “de”nin Yazımı	12	.4,01	.97,10
	Soru Eki {-mX}’nin Yazımı	7	.2,34	
	Bağlaç Olan “ki”nin Yazımı	42	.30,90	
SİSTEMLİ / TEKRARLI HATALAR	Dil Uyumu	35	.25,74	
	Ana Dili (veya Lehçe Farklılığı) veya Bilinen Diğer Yabancı Dil Nedeniyle Oluşan Hatalar	14	.10,30	
	Ses / Ses Olayı Kapsamındaki Hatalar	9	.6,62	
	Düzeltilme İşareti	8	.5,88	
	Ötüm Benzeşmesi	6	.4,41	
	Ünlü Benzeşmesi	6	.4,41	
	Ünlü Benzeşmesi	6	.4,41	
	Süreklileşme / Süreksizleşme	5	.3,67	
	Ünlü Düşmesi	5	.3,67	
	Hedef Dilde, Konuşma Dilinden Yazı Diline Aktarılanlar	5	.3,67	
	Ünlü Daralması	3	.2,20	
	Göçüşme	2	.1,47	
	Uzun Ünlü	1	.0,73	
	Dudak Uyumu	1	.0,73	
YAZMA SÜRECİNDE OLUŞAN HARF UNUTMA		13	100	.2,90
TOPLAM		448	100	100

Tablo 2’de görüldüğü üzere yapılan hatalar genel olarak iki tema altında sınıflandırılmıştır: sistemli / tekrarlı hatalar, yazma sürecinde oluşan harf unutmaya. Sistemli / tekrarlı hatalar, bir dil

bilgisi verisine dayandırılabilen hatalardır ve öğrencilerin yazdıkları öyküleyici metinlerdeki hataların .97,10'unu oluşturmaktadır. Sistemli / tekrarlı hatalar Türk Dil Kurumunun Yazım Kılavuzunda da değinildiği üzere kelime / ek yazımı kapsamındaki hatalar ve ses / ses olayı kapsamındaki hatalar olmak üzere iki tema altında ele alınmıştır. Kelime / ek yazımı kapsamındaki hataların oranı .68,74 iken ses / ses olayı kapsamındaki hataların oranı .31,26'dır.

İlgili alan yazımı incelendiğinde bazı araştırma sonuçlarının da bu araştırma sonucunda elde edilen bulguları destekler nitelikte olduğu görülmüştür. Örneğin, Masorong (2010)'un çalışmasında yabancı dil olarak İngilizce öğrenen 230 öğrencinin 678 yanlısının .83,2'sinin bölümsel hata olduğu, bunun çoğunluğunun da *yazımla* ilgili olduğu saptanmıştır (Akt. Çetinkaya, 2015). Bölükbaş (2011) tarafından yapılan araştırmada, ana dili Arapça olan 20 öğrencinin yaptığı 372 yanlısın .55'inin *yazım ve noktalama* alanında olduğu saptanmıştır. Bu çalışmadan elde edilen bulgularda, özellikle ana dilinde olmayan bazı seslerin Türkçedeki varlığından kaynaklanan hatalar üzerinde durulmuştur. Benzer şekilde, Büyükkiz ve Hasırcı (2013)'nin çalışmasında da 42 öğrenciden elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucunda .44,46 oranında *yazım ve noktalama* hatası saptanmıştır. Ak Başoğul ve Can (2014), Balkan ülkelerinden gelen Türkçe öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasından elde edilen verilerde yazımdan kaynaklı hataların çoğunluğunun *ses ve sözcük temelli* olduğunu saptamışlardır.

Yılmaz ve Bircan (2015) ise A2 seviyesindeki 22 öğrenciyle gerçekleştirdikleri çalışmalarında *dil bilgisi hataları, sözcük seçiminden kaynaklanan hatalar, söz dizimi hataları ve yazım-noktalama hataları* başlıkları altında öğrencilerin en çok .64,1 ile *yazım ve noktalama hatası* yaptıklarını tespit etmişlerdir. Çetinkaya (2015)'nin B2 düzeyinde 50 öğrenci ile gerçekleştirdiği çalışmasında ise öğrenci hatalarının .15,73'ünün yazım hatası olduğu tespiti yer almaktadır.

Tablo 2'de görüldüğü gibi yapılan araştırmada kelime / ek yazımı kapsamında dil öğrencilerinin en çok yaptıkları hata, .47,48 ile büyük / küçük harf kullanımına yöneliktir. Bu kategorideki hatalar noktadan sonra küçük harf kullanımına yönelik ve özel adların yazımına yönelik hatalar olarak tasnif edilmiştir. Öğrencilerin yazdıkları öyküleyici metinlerde bu iki kategorinin dışında, bazı tanıklarda vurgulama, bazılarında ise belirli bir harfin tekrarlı olarak metin genelinde büyük yazımından kaynaklanan hatalar olduğu tespit edilmiştir. Örneğin bir öğrencinin metninin genelinde "T"nin genellikle büyük olarak yazıldığı saptanmıştır:

Ö.8 "*Biliyormusun keşke Tatilde gelme şansım olsaydı.*"

Farklı öğrencilerin öykülerinde belirli bir ifadeyi vurgulamak için cümle içinde büyük harf kullanıldığı örnekler de mevcuttur:

Ö.1 "...çok Akıllı ve Zeki bir öğrencidi."

Ö.8 "Bu savaş Bitsin Artık.";

Ö.50 "*Bu zaman Korkmaya Başladım.*" vd.

Büyük / küçük harf kullanımına yönelik hataların .31,43'ü noktadan sonraki kullanıma, .16,05'i özel adların yazımına dairdir. Noktadan sonra küçük harfle cümleye başlanan örneklerden bazıları şunlardır:

Ö.4 "...canımı çok acıtıyor. yolu [Yolu] yarılmış..."

Ö.7 “...sakallı bir adamdı. yaşı [Yaşı] altmışlarda...”

Ö.9 “Anneannemler evdeler, onlarda [Onlarda] kalırız. [...] biz kuzenlerimle evde yalnız kalmıştık. sohbet [Sohbet] ediyorduk. sonra [Sonra] en büyük kuzenim korku hikayeleri anlattı.”

Ö.18 “...kendime sordum. kütüphanede [Kütüphanede] klima yokmu acaba?”

Ö.26 “Bu yangının manfaati [menfaati] bize var. halbuki [Hâlbuki] ...”

Ö.48 “İlk defa konuşan bir hayvan ile karşılaşıyorum! hem [Hem] çok ilginç...”

Ö.54 “...bol bol ders çalışırlar, en [En] son sınava gelmeden...”

Ö.59 “...onu yedi. biraz [Biraz] sonra...” vd.

Öğrencilerin metinlerinde büyük / küçük harf kullanımına yönelik hatalardan bir diğeri, özel adların yazımı ile ilgili olanlardır. Kişi ve kurum adlarının yazımında birer örnekle tanıklanan bu hata türü bilhassa ülke, şehir adlarında tespit edilmiştir:

Ö.1 “musul’da [Musul’da] üniversiteye bitirdiler.”

Ö.2 “türkiyede [Türkiye’de]”

Ö.3 “londra’ya [Londra’ya] gitti.”

Ö.10 “türkçe [Türkçe] dil”

Ö.20 “...türkiye’de [Türkiye’de] yaşıyorum.”

Ö.30 “murat [Murat] 20 yaşında, süriyeli [Suriyeli], uzun boylu, çukurova üniversitesinde [Çukurova Üniversitesinde] makine mühendisliği okuyor.”

Ö.42 “türkçe [Türkçe] kitabımı”

Ö.54 “...her günde en az 5 saat türkçe [Türkçe] okur.” vd.

Birleşik kelimelerin yazımıyla ilgili tespit edilen hatalar, kelime / ek yazımına yönelik hataların .24,41’idir. Bu kategoride; birleşik isimlerin, tasvirî birleşik fiillerin, bağlaçların ve ikilemelerin yazımına yönelik hatalar tespit edilmiştir:

Ö.5 “...bir az [biraz] durdum”

Ö.14 “gire bilir [girebilir]”

Ö.26 “...sınavın bir kaç [birkaç] gün yada bir kaç [birkaç] hafta ertelenbileceğini...”

Ö.28 “Aniden her kes [herkes] sustu ve...”

Ö.29 “herşey”

Ö.33 “bem beyaz” vd.

Kelime / ek yazımına yönelik hatalar başlığı altındaki diğeri bir kategori olan alıntı kelimelerin yazımına yönelik hataların oranı .17,05’tir. Türkçeye yabancı dillerden giren kelimelerin yer aldığı bu kategorideki tanıklar, öyküleri yazan öğrencilerin ana dilleri veya bildikleri diğeri yabancı dillerden taşıdıkları kodlar olarak da değerlendirilebilir:

Ö.15 “...attak [atak] seslerini duymayı başladım.”

Ö.15 “babama mesaj [mesaj] atıp”

Ö.21 “...bize okul lağzım [lazım]...”

Ö.29 “enternet [internet]”

Ö.29 “teknology [teknoloji]”

Ö.35 “...bağzen [bazen] oluyor dedi...”

Ö.47 “inşa Allah (Ar. inşāʿe Allāh)”

Ö.48 “çok interesan [Fr. enteresan]”

Ö.54 “en son sınava gelmeden önce kendisi positive [pozitif] hissetti.” vd.

Soru ekinin yazımıyla ilgili hataların oranı .4,01, bağlaç olan “de”nin yazımıyla ilgili hataların oranı .4,68, bağlaç olan “ki”ninki .2,34’tür. Metinlerin genelinde öğrencilerin “de” ve “ki” kullanımını ifade aracı olarak tercih ettikleri görülürken hata oranının oldukça düşük olması dikkat çekicidir. Öğrencilerin yazıkları metinlerde soru ekinin yazımına yönelik hatalardan bazıları şunlardır:

Ö.8 “Biliyormusun [Biliyor musun] keşke Tatilde gelme şansım olsaydı.”

Ö.18 “...kendime sordum. kütüphanede klima yokmu [yok mu] acaba?”

Ö.31 “Siz gelirmisiniz [gelir misiniz]?”

Ö.31 “...bene gelebilirmi [gelebilir mi]?” vd.

Öykülerde bağlaç olan “de”nin yazımına yönelik hataların yanı sıra bulunma durumunun yazımında da hatalar tespit edilmiştir:

Ö.15 “ya öleceğiz yada [ya da] öleceğiz”

Ö.21 “...onlarda [onlar da] çok üzgündü.”

Ö.36 “Bende [Ben de] merakle ondan sordum.”

Ö.56 “...tatil yapmak için zamanımızde [zamanımız da] yok.”

Ö.59 “...oda [o da] bana bakarak...”

Ö.11 “...sınav da [sınavda] nasıl başarılı olacağım...”

Ö.52 “...kütüphane de [kütüphanede] kimse yoktu”. vd.

Öykülerde bağlaç olan “ki”nin yazımına yönelik tespit edilen hatalardan bazıları şunlardır:

Ö.14 “demekki [demek ki]”

Ö.21 “...dediki [dedi ki] üniversite kapanacak.” vd.

Ses / ses olayı kapsamında en çok görülen hata, dil uyumuna yönelik olanlardır: .30,89. Bu kategorideki hataların özellikle isim işletme eklerinin ulanmasında yaşandığı saptanmıştır. Ayrıca yönelme durumu eki alan kişi zamirlerinin ünlülerinde art sıraya geçmeme kaynaklı hatalar tespit edilmiştir. İnan (2014) tarafından yapılan araştırma bulguları da bu araştırma sonucuyla benzerlik göstermektedir ve İnan (2014) yazım, noktalama ve ses bilgisi hatalarını incelediği B2 düzeyindeki 71 öğrencinin metninde en çok dil uyumuna yönelik hataların varlığını tespit etmiştir.

Araştırma kapsamında öğrenci metinlerinde bu kategoride tespit edilen hata örnekleri şunlardır:

Ö.58 “bena [bana]”

Ö.6 “...arkadaşım [arkadaşım] gitti. [...] süriyedayken [Suriye’deyken]”

Ö.22 “...zehir vücuttan [vücuttan] çıktı”

Ö.25 “Türkçe öğranyorum.”

Ö.33 “Ben senin şans meleğünim [meleğünim].”

Ö.36 “Bende merakle [merakla] ondan sordum. [...] öyle ki kitabın [kitabın] neresinden geleceğini söylemiş. [...] mutluluğu arttırdı.”

Ö.39 “...kitabımı [kitabımı] masada koydum.” [...] Cakıt giymaktansa [giymektense]...”

Ö.40 “Bu zaman onunle [onunla] çalışıyorduk”

Ö. 44 “gerekirsa [gerekirse]”

Ö.52 “...gözlerinin onunde [önünde] [...] görduktan [gördükten] sonra [...] kütüphaneden [kütüphaneden] arkadaşımle [arkadaşımle]”

Ö.56 “...tatil yapmak için zamanımızda [zamanımız da] yok.” vd.

Ana dili (veya lehçe farklılığı) veya bilinen diğer yabancı dil nedeniyle oluşan hatalar, ses / ses olayı kapsamındaki öğrenci hatalarının .25,74’üdür. Bu kapsamdaki hataların çokluğu, hedef dilin öğretiminde, bu dil dışındaki etkenleri arındırmadaki yetersizliği göstermesi bakımından ilgi çekicidir:

Ö.9 “el fenelerimizi alib dışarı çıktık.”

Ö. 43 “bu messajda [mesajda]”

Ö.15 “...attak [atak] seslerini duymayı başladım.”

Ö.18 “uç [üç] saat sonra”

Ö.30 “murat 20 yaşında, süriyeli, uzun boylu, çukurova üniversitesinde makine mühendisliği okuyor.”

Ö.31 “...bene [bana] gelebilirmi?”

Ö.32 “ekonomik kris [kriz]”

Ö.33 “Sonra hemen yüzümü yıkap [yıkayıp] çalışmaya devam ettim.”

Ö.39 “Cakıt [ceket] giymaktansa...”

Ö.39 “gramar [gramer]”

Ö.39 “u [o] saat”

Ö.40 “Çünkü [Çünkü] bu bizim sınav olacaktı.”

Ö.42 “kutuphana [kütüphane]”

Ö.44 “Nihayat [Nihayet] sınavlar zor olmalarına rağman [rağmen] ...”

Ö.46 “fotokopy [fotokopi]”

Ö.46 “İki [İki] dakika düşündükten sonra...”

Ö.47 “*inşa Allah [Ar. inşā'e Allāh]*”

Ö.48 “*çok interesan [Fr. enteresan]*”

Ö.49 “*Hanı eğitilmiş misin...*”

Ö.51 “*çöp kutusuna atti.*” vd.

Ses / ses olayı kapsamında düzeltme işareti kullanımına yönelik hataların oranı .10,30'dur:

Ö.47, Ö.11, Ö.37, Ö.40 *kağıt [kâğıt]*; Ö.49, Ö.8, Ö.9, Ö.28, Ö.2 *hikaye [hikâye]*; Ö.9 *hala [hâlâ]*; Ö.59, Ö.10 *rüzgar [rüzgâr]*; Ö.7 *aşık [âşik] olmak*; Ö.11 *hal [hâl]* vd.

Ötüm benzeşmesine yönelik hatalar .6,62 oranındadır. Bu kategorideki hataların, ekleri tek şekilli olarak kullanmanın yanı sıra fiil kök ve gövdelerine getirilen eklerde son ses ünsüzünün ötümlüleştirilmesi veya ötümsüz olarak korunmasından kaynaklandığı da görülmektedir:

Ö.4 “*...bir yere geciyorum [geçiyorum].*”

Ö.6 “*...hem sapırlı [sabırlı] hem de iyi kalpli.*”

Ö.9 “*...neyse olaya geceyim [geçeyim] en iyisi... [...] Arabça [Arapça]*”

Ö.13 “*...çıkıldı [çıkıldı].*”

Ö.20 “*...cevap vermişdim [vermiştim].*”

Ö.30 “*murat 20 yaşında, süriyeli [Suriyeli], uzun boylu, çukurova üniversitesinde makine mühendisliği okuyor.*”

Ö.53 “*...dışarı gitince [gidince]*”

Ö.56 “*...çocukluğumdan beri beraber büyütük [büydük].*”

Öğrencilerin yazdıkları öyküleyici metinlerde tespit edilen bir diğer yazım hatası ünlü benzeşmesine yöneliktir. Bu kategorideki hatalar, sistemli / tekrarlı hataların .5,88'idir.

Ö.9 “*kızarırlardı [kızarırlardı]*”

Ö.10 “*sınavdayken [sınavdayken]*”

Ö.14 “*atasozu [atasözü]*”

Ö.15 “*Havaya ataş sıktılar.*”

Ö.26 “*Ben yoldaykan [yoldayken]... [...] Bu yangının manfaati [menfaati] bize var.*”

Ö.45 “*Ben kütüphaneye girir [girer] girmez...*”

Ö.48 “*değer [diğer] günlerde*”

Öğrenci metinlerinde tespit edilen diğer bir yazım hatası ünlü düşmesine yöneliktir: .4,41. Metinlerde ünlü düşmesine yönelik iki hata saptanmıştır. Bunlar, orta hecedeki ön sıradan düz geniş ünlünün düşürüldüğü tanıklardır:

Ö.5 “*...bu ses nerden [nereden] geldi?”*

Ö.26 “*Aslında hebri [haberi] duyarken...*”

Öğrenci metinlerinde ayrıca orta hecenin dar ünlüsünün düşürülmemesinden kaynaklanan dört hata tespit edilmiştir:

Ö.24 “...bir şey omuzuma [omzuma] dokunmuş.”

Ö.31 “Bir arkadaşım başka şehire [şehre] gidip...”

Ö.38 “birinci oğulu [oğlu]”

Ö.46 “Gelecek gün şehire [şehre] gidip...”

Metinlerde kelime başı, iç ve son seste ünsüzlerin süreklileşme veya süreksizleşmesine yönelik tespit edilen hataların oranı .4,41’dir. Aşağıda kelime başı, iç ve son seste süreklileşmenin olduğu tanıklar verilmiştir:

Ö.10 “...kaş [kaç] puan alacağım...”

Ö.26 “...hiş [hiç] almadan...”

Ö.51 “buğüne kadar”

Ö.52 “O benim şok [çok] eski arkadaşım.”

İki öğrencinin metinlerde ise /ğ/ sesinin süreksizleştirilmesinden kaynaklanan hatalar saptanmıştır:

Ö.8 “...kimseye Boyun egmedik [eğmedik]. [...] dağların [dağların] yamaçlarındaki... büyük agaçlar [ağaçlar] ...”

Ö.20 “öğretmenlik [öğretmenlik] [...] öğrenci [öğrenci]”

Öğrencilerin yazdıkları metinlerde hem kök ünlüsünde hem ekin ünlüsünde hem de bağlayıcı ünlüde daralmanın yaşandığı ya da ölçünlü dile aykırı biçimde yaşanmadığı tanıklar saptanmıştır. Bu hataların sistemli / tekrarlı hatalar içindeki oranı .3,67’dir:

Ö.10 “...aynı mahallede yaşayordum [yaşıyordum].”

Ö.20 “O didi [dedi] selamun aleykum.”

Ö.29 “...küçük kız ağlıyor [ağlıyor] ...”

Ö.47 “Hocam bu neye [niye] diye sordum.”

Ö.52 “yardım ediceğni [edeceğini]”

Hedef dilde konuşma dilinden yazı diline aktarımdan kaynaklanan hataların oranı .3,67’dir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazı dili ile konuşma dili arasındaki farkların öğrenci metinlerinde tespit edilen bu örnekleri, öğretim sürecinde bu iki kategori arasındaki farklılığın tam olarak yansıtılması ihtiyacının önemini göstermesi bakımından kıymetlidir:

Ö.7 “...kapının çarpma sesiymiş meyer [meğer].”

Ö.8 “Bir hikaye yazım [yazayım].”

Ö.20 “...bir şey diyl [değil].”

Ö.38 “...bir yer var bilyon [biliyorsun]”

Ö.47 “elektirik [elektrik]”

Metinlerde göçüşmeye yönelik üç hata tespit edilmiştir. Bunların sistemli / tekrarlı hatalardaki oranı .2,20’dir:

Ö.6 “Bir de yanlızdayken [yalnızken] ...”

Ö.9 “Biz kuzenlerimle evde yanlız [yalnız] kalmıştık.”

Ö.15 “Ben titirmeyi [titremeye] başladım.”

Öğrenci metinlerinde Arapça alıntı olan iki kelimedede uzun ünlüden kaynaklanan yazım hatası tespit edilmiştir. Bu hataların oranı .1,47’dir.

Ö.21 “...bize okul lağzım /la:zım/...”

Ö.35 “...bağzen /ba:zen/ oluyor dedi...”

Öğrencilerin yazdıkları öyküleyici metinlerde dudak uyumuna yönelik hataların oranı .0,73’tür. Tespit edilen tek tanıkta ünlü daralmasının yuvarlak değil düz sıradan olması sonucunda gerçekleşen bir dudak uyumu aykırılığı olduğu görülmektedir.

Ö.28 “...diye söylüyorlardı [söylüyorlardı].”

Tablo 2’de görüldüğü gibi yazma sürecinde oluşan harf unutmaya bağlı hatalar, metinlerdeki hataların .2,90’ıdır. Bunlar, yazarken unutmaya bağlı oluşan tesadüfi hatalardır. Bu tür hatalara yönelik örnekler şunlardır:

Ö.9 “el fenelerimizi [fenerlerimizi] alıb dışarı çıktık.”

Ö.15 “Adam öğrenileri [öğrencileri] topladıktan sonra...”

Ö.15 “...cesur bir öğrenci bir adamın silahına almaya dendi [denedi].” vd.

Bu hataların geneli herhangi dil bilgisel nedene bağlanılamaz nitelikte olmakla birlikte {- (X)yor} ekinin bağlayıcı ünlüsünün yazılmasının unutulmasından kaynaklanan iki örneğin tespiti ilgi çekicidir. Söz konusu ekin bağlayıcı ünlüsü yokmuş gibi kullanan üç öğrencinin ana dilinin Arapça olduğu görülmektedir.

Ö.42 “...başlar başlamaz cevap veryorum [veriyorum].”

Ö.59 “...onu göryorum [görüyorum].”

Bir örnekte ise olumsuzluk ekinin ardından kullanılan {- (X)yor} ekinden önce daralan ünlüsü yazılmamıştır:

Ö.3 “...tanımıyordum [tanımıyordum].”

Noktalama Hatalarına Yönelik Bulgular

Öğrencilerin yazdıkları öyküleyici metinler incelendiğinde noktalama işaretlerinden nokta, virgül, soru işareti ve ünlem işaretinin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Öğrencilerin 139 cümleyi nokta kullanmadan sonlandığı saptanmıştır:

Ö.1 “çok Akıllı ve zeki bir öğrencidi”

Ö.5 “...bir az [biraz] durdum”

Ö.25 “...başarılı olabileceğimizi düşünmeyi başladım”

Ö.33 “Sonra kamera şakası sandım Sonra o benim geçmişimi hepsini bana söyledi”

Ö.50 “...beraber eve gittim”

Ö.52 “...kütüphane de kimse yoktu”

Ö.53 “Eğer korkuyorsan daha zor oluyor” vd.

Öğrenci öykülerinde soru işareti ve ünlem işareti kullanımı ile ilgili herhangi bir hata tespit edilmemiştir:

Ö.15 “*Ne oluyor? Kimler onlar? Ne istiyorlar? Nasıl buraya geldiler?*”

Ö.31 “*Siz gelirmisiniz?*”

Ö.39 “*Ne yapacağım?*”

Ö.48 “*İlk defa konuşan bir hayvan ile karşılaşıyorum!*” vd.

Virgül kullanımından kaçınma söz konusu olabileceği için bu hususta kesin bir yargıyı belirtmek mümkün değildir. Ancak virgülün kullanıldığı örneklerle ilgili herhangi bir hata saptanmamıştır:

Ö.1 “*Erkek uzun boylu, sarı saçlı, mavi gözlü, otuz yaşında görünüyordu.*”

Ö.30 “*Murat 20 yaşında, süriyeli, uzun boylu, çukurova üniversitesinde makine mühendisliği okuyor.*”

Ö.56 “*...selamlaştık ve evime gittik, yemek yedik, sohbet ettik.*”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yazma becerisi hem ana dili hem de yabancı dil öğretimi sürecinde hem dil öğrencisi hem de dil öğreticisi açısından geliştirilmesi zor bir beceri olarak algılanmaktadır. Nitekim araştırma kapsamında öğrencilere Türkçe öğrenirken en çok zorlandıkları dil becerisinin hangisi olduğu sorulduğunda öğrencilerin yarısından fazlası yazma becerisi olduğunu belirtmiştir. Yazma becerisi, sözlü iletişim becerisine göre daha çok söz varlığına sahip olmayı gerektirmekte ve aktaranı esas alan bir yön taşıması ile dil öğrencisi tarafından daha zor olarak algılanmaktadır. Sözlü iletişimdeki tonlama, vurgu, jest, mimik vb. araçların yerini yazılı iletişimde yazım ve noktalama almaktadır. Bunlar, sağlıklı bir yazılı iletişim için ihtiyaç duyulan birimlerdir ve doğaldır ki yabancı dil öğrencisi, öğrendiği yeni özellikleri, ana dilindekilerle kıyaslamakta, benzerlikleri ve farklılıkları idrak ile öğrenmeyi gerçekleştirmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulgular doğrultusunda, yabancı dil olarak Türkçe öğreniminde yazıma yönelik daha etkili uygulamalar yapılabilmesi için şu önerilerde bulunulmuştur:

- Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde, yazım ve noktalama bilgisi, temel seviyedeysen öğrencilere en doğru şekilde aktarılmalıdır. Yazım ve noktalamaya dair hataların ileri seviyelere taşınmasının ve kalıcı hatalara dönüşmesinin önüne geçilmelidir.
- Yazım açısından yaygın olarak yapılan hataları ihtiva eden metinler sunulmalı, dil öğrencisinin bunlar üzerindeki yazım hatalarını bulabilecekleri etkinlikler tekrarlı olarak yaptırılmalıdır.
- Öğretim ortamında hedef dilin ölçünlü bir biçimde kullanılması ve ölçünlü dilin yazıya aktarılması konusunda dil öğrencileri bilinçlendirilmelidir.
- Ana dilinden veya bilinen diğer yabancı dilden getirilenler, Türkçenin yazımında çeşitli hataları doğurmaktadır. Hedef dile getirilen bu unsurların tespiti ve tasnifi, Türkçe öğretiminde yazıma dair hataları azaltacak ve öğretimi kolaylaştıracaktır.
- Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yazma becerisini geliştirirken geri bildirim çok önemli olduğu göz önünde bulundurularak öğrenci metinlerine geri bildirim verilmelidir. Dil

öğreticileri yapılan yanlışlara daha etkili geri bildirim verebilmek için yapılan hataları iyi analiz etmeli, hata türlerine yönelik etkinlikler tasarlamalıdır.

- Yazma etkinliklerinde öğrencilere yeterli zaman verilmeli, öğrenciler kısa olarak algıladıkları bir süre içinde yazmaya çalışmamalı, zaten zor olarak algılanan yazma becerisine yönelik olumsuz tutumların oluşmasının önüne geçilmelidir.

Kaynakça

Ada, S. ve Şahenk, S. S. (2010). Avrupa dil portfolyosu ve Türkiye’de yabancı dil eğitimi. Avrupa Araştırmaları Dergisi, 18 (1-2), 63-88.

Ak Başoğlu, D. ve Can F.S. (2014). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Balkanlı öğrencilerin yazılı anlatımda yaptıkları hatalar üzerine tespitler. Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 10, 100-119.

Barın, E. (2009). Yurtdışındaki Türk çocuklarına Türkçe öğretiminde dikte ve yazılı anlatımın önemi. TDAY Belleten, 2006 (1), 21-32, TDK Yayınları: Ankara.

Bölükbaş, F. (2011). Arap öğrencilerin Türkçe yazılı anlatım becerilerinin değerlendirilmesi. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 6(3), 1357-1367.

Büyükkız, K.K. ve Hasırcı, S. (2013). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen öğrencilerin yazılı anlatımlarının yanlış çözümleme yaklaşımına göre değerlendirilmesi. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 1(4), 51-62.

Byrne, D. (1988). Teaching writing skills. Longman.

Çetinkaya, G. (2015). Yanlış çözümleme: yabancı dil olarak Türkçe öğrenen B2 düzeyindeki öğrencilerin yazılı metinlerine ilişkin görünüm. IJLET,3(1), 164-178.

Demirel, Ö. (1999). İlköğretim okullarında Türkçe öğretimi. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Ellis, R. (1994). The Study of Second Language Acquisition. UK: Oxford University Press.

İnan, K. (2014). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen İranlıların yazılı anlatımlarının hata analizi bağlamında değerlendirilmesi. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 9(9), 619-649.

Maltepe, S. (2006). Yaratıcı yazma yaklaşımı açısından Türkçe derslerindeki yazma süreçlerinin ve ürünlerinin değerlendirilmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Masorong, S. K. (2010). An Error Analysis Performed on English 230 Students’ ELPT Compositions: A Basis for a Proposed Intensive Grammar Enrichment. Unpublished Master’s Thesis. Mindanao State University –Marawi.

Selvikavak, E. (2006). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde ileri düzeydeki öğrencilerin paragraf yazma becerilerini geliştirme üzerine bir uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Wardhaugh, R. (1970). “The Contrastive Analysis Hypothesis”, TESOL Quarterly, 2,124.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (5. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, Y. (2006). Yazma öğretimi. C. Yıldız (Ed.), Yeni öğretim programına göre kuramdan uygulamaya Türkçe öğretimi içinde (s. 203-276). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Yılmaz, F. ve Bircan, D. (2015). Türkçe öğretim merkezi'nde okuyan yabancı öğrencilerin yazılı kompozisyonlarının “yanlış çözümleme yöntemi”ne göre değerlendirilmesi. International Journal of Language Academy. 3(1), 113-126.

TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ ELEŞTİREL OKUMA ÖZ YETERLİK ALGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Berna ÜRÜN KARAHAN

Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

Öz

Eleştirel okuma; okunan metinde geçen ifadelerin çıkarım yapma amacıyla anlamaya çalışılmasıdır. Burada asıl amaç, yazarın anlattıklarını derinlemesine, sorgulayarak ve bir amaç doğrultusunda değerlendirmektir. Bu bağlamda literatürde eleştirel okuma daha ziyade mantıklı ve değerlendirerek sonuca ulaşma olarak adlandırılır. Öz yeterlik algısı ise davranış üzerinde etkisi olduğu düşünülen bir durumdur. Daha ziyade bireyin bir işi yapabilme potansiyelidir. Zira bireyin yapacağı ya da yapmak istediği işlerle ilgili bir ön hazırlığı ve kendini tanıması söz konusudur. Öz yeterlik algısı da bireyin bu işlerle ilgili kendine olan inancıdır. Bu çalışmada amaç Türkçe öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlik algısı düzeylerini tespit etmektir. Bu amaçla Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Türkçe Öğretmenliği Ana Bilim Dalı öğrencileri ile çalışılmıştır. Veriler Karabay (2013) tarafından geliştirilen “Eleştirel Okuma Öz Yeterlik Algısı” ölçeği ile toplanmıştır. Çalışmaya 110 öğrenci katılmıştır. Bunlardan 61’i kız, 49’u erkek öğrencidir. Elde edilen bulgulara göre ölçeğin “görsel” ve “değerlendirme” alt boyutlarında Türkçe Öğretmeni adaylarının eleştirel okuma öz yeterlik algılarının “cinsiyet” değişkeni bakımından anlamlı bir farklılık olduğu, ancak “araştırma-inceleme” alt boyutunda ise herhangi anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. Bunlara ek olarak Türkçe Öğretmeni adaylarının eleştirel okuma öz yeterlik algılarının; yaş, sınıf ve mezun olunan lise türü değişkenlerine göre herhangi anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel okuma, öz yeterlik, Türkçe öğretmeni adayı.

ANALYZING THE SELF EFFICACY PERCEPTION LEVELS OF TURKISH TEACHER CANDIDATES FOR CRITICAL READING

Abstract

Critical reading is the act of trying to understand the expressions in the text read by making inferences. Here the main purpose is to evaluate what the author narrates deeply through questioning and in accordance with a particular aim. In this regard, critical reading is rather called as coming to the conclusion by evaluating with a logical approach in the literature. On the other hand, self-efficacy perception is a condition considered to have an effect on the behavior. Rather, it is the potential of individual to carry out a task. Because an individual makes a preliminary preparation and knows himself/herself pertaining to the tasks he/she is going to do or wants to do. Self-efficacy perception is then the individual’s belief in himself/herself concerning these tasks. The purpose of this study is to determine the self-efficacy perception levels of Turkish teacher candidates for critical reading. For this purpose, the study was

conducted with the students of Turkish Teaching Department of Social Sciences and Turkish Education Division, Faculty of Education, Kafkas University. The data were collected using “Critical Reading Self-efficacy Perception Scale developed by Karabay (2013). 110 students participated in the study. 61 of these students were female and 49 were male. According to the results, it was found that there was a significant difference for the critical reading self-sufficiency perceptions of Turkish Teacher candidates in the subscales of “visual” and “evaluation” of the scale in terms of the “gender” variable; however, there was no significant difference in the subscale of “research-investigation”. Additionally, it was found that the critical reading self-efficacy perceptions of the Turkish Teacher candidates did not exhibit any significant difference based on the variables of age, class, and the type of high school they graduated from.

Keywords: Critical reading, self-efficacy, Turkish teacher candidate.

Giriş

Dilin dört temel becerisinden olan okuma, bireyin bilgiyi edinme için en kolay ve ekonomik yoldur. Eğitim-öğretim süreçlerinin ve sonrasında bireylerin hayatı boyunca ihtiyaç duyduğu bu becerinin işlevi anlama ve anlamlandırma. “Yalın bir tanımla okuma, basılı ya da yazılı sözcükleri duyu organlarımız yoluyla algılama, bunları anlamlandırıp kavrama, yorumlamadır. Zihinsel ve düşünsel bir edimdir. Basılı ve yazılı simgelerle iletişimsel bir etkinlik içine girmez” (Özdemir, 2011 : 11).

Okumanın kendine özgü tür, yöntem ve teknikleri vardır. Kimi zaman sesli ya da sessiz okuma olarak, kimi zamanda eleştirel okuma olarak karşımıza çıkar. Okumanın olması gereken sonucu anlama ve anlamlandırma süreçlerini bir nevi renklendiren bu tür, yöntem ve teknikler bireysel farklılıklara ve eğitim yapısına, aile ve topluma göre değişir. Anlama ve anlamlandırma sürecine katkı sağlayan ve bireylerin ulaştığı sonuçları birbirinden farklı kılan bu süreçler dikkate alınmalıdır.

Eleştirel okuma, eleştirel düşünme ile birbirini besler. Okuduğunu anlama zihinsel süreçlerden oluşur. Bu nedenle bireyde eleştirel düşünme becerisi ne denli gelişmişse eleştirel okuma becerisi de o denli başarılı olacaktır. Eleştirel okuma bireyin önceden edindiği bilgi ve tecrübeler ışığında okuduğunu anlama sürecinde yazılanlarla ilgili farklı durumları dikkate almaz. Bu bağlamda eleştirel okuma denince akla; “mantıklı, mantıksallaştırmak, yansıtıcı, yargılayıcı, varsayımların test edilmesi, şüphelerin ve karışıklıkların çözümü, verilerin değerlendirilmesi, gerçek ile fikir olamı ayırt etme, düşüncenin esnekliği, etik ve dürüstlüktür” (Brookfield, 1987; akt. Karabay, 2013 : 1108) terimleri gelmektedir. “Bu terimler göz önüne alındığında eleştirel okur, yazar bir konu hakkında tez ortaya atarken alakalı olan ile olmayan bilgiyi ayırt etmeye çalışır ve yazarın konu dışında söylediklerini dikkate almamaya özen gösterir. Bu yolla okur, yazarın o konuda söylediklerini, yeterliliğini değerlendirebilir ve tarafsızlığını, net olmayan, zıt olan yönlerini fark eder. Metindeki bilgiler ve kendi zihnindeki var olan bilgiler arasında yeni bağlar kuran kişiler eleştirel okuma yapıyorlardır. Bu bağlamda eleştirel okumada bilişsel değerlendirmeler ve analizler yapıldığı söylenebilir. Örneğin; eleştirel okur, yazarın yorumlarının ilginç veya etkileyici olup olmadığına, edebi niteliklerinin ve eksenin durumuna karar verir. Yazarın gerçeklerinin kendi zihnindeki önbilgilerle ne derecede uyumlu ya da karşıt olduğuna dikkat eder. Yazarın yorumlarının kendi beklenti ve tahminlerini ne ölçüde karşıladığına karar verir. Yazarın yazısıyla ilgili amaçlarının neler olduğu konusunda sonuçlar çıkarır” (Karabay, 2013 : 1108).

“Eleştirel okuyan bireyler daha seçici davranırlar, problemleri fark eder, önerilen çözümlerin doğru olup olmadığını, başka alternatiflerin varlığını tartışırlar” (Karasakaloğlu, Saracaloğlu ve Y. Özelçi, 2012 : 407).

“Eleştirel okumanın gerçekleşebilmesinde temel faktörlerden birisi bireyin bu duruma ilişkin öz-yeterlik algısıdır. Genel anlamda bakıldığında öz-yeterlik, bireylerin belli bir performansa ulaşabilmelerini sağlayacak eylemleri örgütleme ve sergileme becerileri ile ilgili yargılarıdır” (Bandura, 1986, akt. Karasakaloğlu, Saracaloğlu ve Y. Özelçi, 2012 : 407).

Öz yeterlik bireyin beceri edinimi ve bu süreç içindeki yaşantıları etkiler. Bu nedenle herhangi bir durumla ilgili öz yeterliğin yüksek olması başarıyı da getirir. Zira yüksek öz yeterliği olan bireyler daha fazla başarılı olma eğiliminde olacaklarından öğrenme için daha çok çaba ve zaman harcayacaklardır (Saracaloğlu, Yenice, Karasakaloğlu ve Gencel, 2008).

Tüm bunlar dikkate alındığında eleştirel okuma bağlamında öz yeterliği yüksek olan bireylerin okuduğunu anlama sürecinde de daha başarılı olacaklardır. Zira öz yeterliği yüksek bireyler eleştirel okumanın zor ya da sıkıcı anlarında vazgeçmeyip okuma ve öğrenme çabasını devam ettireceklerdir.

“Düşük öz-yeterlik algısı ise karşılaşılan ilk karmaşık metin sonrasında okuma eyleminden vazgeçilmesine ve başarısızlık hissine sebep olacaktır. Bu bağlamda bireylere önce eleştirel okuma becerisinin kazandırılması ve daha sonra sahip olunan bu beceriye ilişkin öz-yeterlik algılarının geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Okuma becerisinin ilköğretimin ilk yılında kazandırıldığı düşünüldüğünde araştırmanın konusunu oluşturan eleştirel okuma ve eleştirel okumaya ilişkin öz-yeterlik algısının da bu dönemde kazandırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır” (Karasakaloğlu, Saracaloğlu ve Y. Özelçi, 2012 : 407). Özellikle 5. sınıf itibarıyla ortaokulda öğrencilere eğitim verecek olan Türkçe öğretmenlerinin bu alanda kendilerini yetiştirebilmeleri ve öğrencilerine bu tavırla yaklaşmaları oldukça önemlidir. Zira öğrencilere eleştirel okuma ile ilgili becerileri öğretecek öğretmenlerin öncelikle kendileri bu becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Beceriye ve bilgiye sahip olma düzeyi güdülenme düzeyini de etkileyecektir. Bu anlamda düşünüldüğünde Türkçe öğretmeni adaylarının eleştirel okuma öz yeterlik algılarının dikkate alınması ve incelenmesinin bir ihtiyaç olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Bu araştırma, Türkçe öğretmenliği bölümü öğrencileri ile Türk Dili ve Edebiyatı bölümü öğrencilerinin ders çalışma yaklaşımlarının karşılaştırılmasına yönelik olarak tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. “Tarama araştırmalarında amaç; çok sayıda katılımcının görüş ya da özelliklerinin belirlenmesidir” (Büyüköztürk, 2008:248).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini; 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümü 3. ve 4. sınıflarda öğrenim öğrenciler oluşturmaktadır.

Tablo 1. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin demografik özellikleri

Demografik Özellikler	Frekans (f)	Yüzde (%)

Cinsiyet	Kız	61	55,5
	Erkek	49	44,5
	Toplam	110	100,0
Yaş	1(19,20)	99	17,3
	2(21,22)	67	60,9
	3(23, 24)	20	18,2
	4(25 ve üstü)	4	3,6
	Toplam	110	100,0
Mezun olunan lise türü	1(Düz lise)	74	67,3
	2(Anadolu lisesi)	36	32,7
	Toplam	110	100,0
Sınıf	1(4. sınıf)	52	47,3
	2(3. sınıf)	58	52,7
	Toplam	110	100,0

Veri Toplama Araçları

Veriler Karabay (2013) tarafından geliştirilen “Eleştirel Okuma Öz Yeterlik Algı” ölçeği ile toplanmıştır. Ölçek 58 maddeden oluşmuştur. Ölçek maddeleri; beşli likert tipinde düzenlenmiştir. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışması için Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nin çeşitli ana bilim dallarının ve bölümlerinin birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfta öğrenim gören 650 öğretmen adayından veriler toplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği faktör analizi ile ortaya konmuştur. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla faktör yükü .40' ın altında olan maddeler atılmış ve geriye 41 madde kalmıştır. Geçerlik çalışmaları kapsamında açımlayıcı faktör analizi ile ölçek üç faktöre indirgenmiş, doğrulayıcı faktör analizi ile de üç faktörlü yapı sınanmıştır. Ölçek, “değerlendirme, araştırma-inceleme ve görsel” olmak üzere üç faktörden oluşmaktadır. Bu faktörlerin faktör yükleri sırasıyla .68 ile .44.; .68 ile .45; 75 ile .48; arasında değişmektedir. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayıları sırasıyla, .69, .78 ve .91 iken, ölçeğin bütünü için .91'dir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin iyi uyum değerlerine sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin güvenirliği için madde analizi, Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları, maddeler ve alt ölçekler arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Güvenirlik ve geçerlik çalışmaları, ölçeğin kullanılabilir özelliklere sahip olduğunu göstermektedir.

Bulgular

Çalışmada öncelikli olarak Türkçe Öğretmenliği bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma öz yeterlik algı düzeylerini tespit edebilmek amacıyla ortalamalara bakılmıştır. Elde edilen veriler tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Ortalamalar

Değişkenler	Alt Boyutlar	N	$\bar{X}$	Ss
Türkçe Öğretmenliği	Görsel	110	20,43	3,24
	Araştırma İnceleme	110	28,91	6,23
	Değerl.	110	109,3	14,8

Tablo 2 incelendiğinde ölçeğin “görsel” alt boyutundan alınabilecek en düşük puanın 5, en yüksek puanın ise 25’tir. Buna göre öğrencilerin bu alt boyut için ortalamalarının oldukça iyi olduğu söylenebilir. “Araştırma/inceleme” alt boyutunda ise alınabilecek en düşük puan 9, en yüksek puan ise 45’tir. Buna göre öğrencilerin bu alt boyut için ortalamalarının iyi olduğu söylenebilir. Ölçeğin “değerlendirme” alt boyutunda ise alınabilecek en düşük puan 27, en yüksek puan ise 135’tir. Buna göre öğrencilerin bu alt boyut için ortalamalarının iyi olduğu söylenebilir.

Çalışmada bir diğer değişken olan yaş değişkeni ile ilgili herhangi bir fark olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla Anova testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Yaş değişkenine göre Anova testi sonuçları

	Yaş	N	$\bar{X}$	S	F	p
Görsel	1(19,20)	19	20,9	3,61	,71	,54
	2(21,22)	67	20,4	3,30		
	3(23,24)	20	19,7	2,69		
	4(25 ve üstü)	4	21,7	3,30		
Araştırma İnceleme	1(19,20)	19	30,4	6,52	,74	,52
	2(21,22)	67	28,8	6,18		
	3(23,24)	20	27,5	5,87		
	4(25 ve üstü)	4	29,5	8,18		
Değerlendirme	1(19,20)	19	115,5	13,2	1,28	,28
	2(21,22)	67	109,3	14,8		
	3(23,24)	20	107,5	11,7		
	4(25 ve üstü)	4	113,2	16,4		

$p > 0,05$

Tablo 3 incelendiğinde Türkçe Öğretmenliği bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma öz yeterlik algılarının “yaş” değişkenine göre herhangi bir anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Çalışmada “mezun olunan lise türü” değişkeni ile ilgili bulgular tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Mezun olunan lise türü değişkenine göre t testi sonuçları

	Mezun olunan lise türü	N	$\bar{X}$	S	F	p
Görsel	1(Düz lise)	74	20,2	3,28	,103	,408
	2(Anadolu lis)	36	20,8	3,19		,405
Araştırma İnceleme	1(Düz lise)	74	28,7	6,29	,028	,748
	2(Anadolu lis)	36	29,1	6,19		,747

Değerlendirme	1(Düz lise)	74	108,5	14,5	,025	,174
	2(Anadolu lis)	36	112,4	13,2		,162

$p > 0,05$

Tablo 4 incelendiğinde Türkçe Öğretmenliği bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma öz yeterlik algılarının “mezun olunan lise türü” değişkenine göre herhangi bir anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Cinsiyet değişkeni ile ilgili bir farklılık olup olmadığı ile ilgili t testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyet değişkeni t testi sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	Sd	t	p
Görsel	Kız	61	21,32	2,84	93,4	3,35	,001
	Erkek	49	19,32	3,40		3,29	,001
Araştırma İnceleme	Kız	61	29,00	6,78	107,9	,15	0,87
	Erkek	49	28,81	5,54		,15	0,87
Değerlendirme	Kız	61	113,7	13,7	102,7	2,62	,010
	Erkek	49	106,9	13,8		2,61	,010

$p < 0,05$

Tablo 5’e bakıldığında Türkçe Öğretmenliği bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma öz yeterlik algılarının “cinsiyet” değişkenine göre “görsel” ve “değerlendirme” alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Ortalamalara bakıldığında bu farkın az farkla da olsa kız öğrencilerin lehine olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda ölçeğin “araştırma-inceleme” alt boyutunda “cinsiyet” değişkeni ile ilgili herhangi anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Çalışmada değişkenlerden bir diğeri olan “sınıf” ile ilgili bir farklılık olup olmadığının tespiti için t testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Sınıf değişkeni t testi sonuçları

	Sınıf	N	$\bar{X}$	S	Sd	t	p
Görsel	1(4. Sınıf)	52	20,40	3,21	107,3	-,099	,92
	2(3. Sınıf)	58	20,46	3,30		-,099	,92
Araştırma	1(4. Sınıf)	52	29,69	6,38		1,23	,21

İnceleme	2(3. Sınıf)	58	28,22	6,07	105,3	1,23	,22
Değerlendirme	1(4. Sınıf)	52	110,1	13,9		,290	,77
	2(3. Sınıf)	58	109,8	14,5	107,4	,291	,77

$p>0,05$

Tablo 6 incelendiğine Türkçe Öğretmenliği bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma öz yeterlik algılarının “sınıf” değişkenine göre herhangi bir anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Çalışmada Türkçe Öğretmenliği bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma öz yeterlik algı düzeyleri ve bu düzeyin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla toplanan verilerden elde edilen bulgular ışığında öğrencilerin; ölçeğin “görsel” alt boyutunda oldukça iyi bir ortalamaya sahip olduğu, “araştırma/inceleme” ve “değerlendirme” alt boyutlarında ortalamalarının iyi düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Literatürde bu sonucu destekleyen bir çalışmaya rastlanmıştır (Aktaş, 2016; Aydın, Haşiloğlu ve Kunduracı, 2016; Gündüz, 2015). Aynı zamanda aksi sonuçlara da rastlanmıştır (Karacakaloğlu, Saracaloğlu ve Özelçi, 2012; Yalınkılıç ve Çelik, 2011). Çalışmada öğrencilerin ortalamalarının genel anlamda iyi olduğu ve ölçeğin “görsel” alt boyutunda daha iyi olduğu tespit edilmiştir. Bu durum öğrencilerin görsel zeka yapıları ve sözel alanda olmalarıyla açıklanabilir.

Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç ise Türkçe Öğretmenliği bölümü 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin eleştirel okuma öz yeterlik algılarının “yaş” değişkenine göre herhangi bir anlamlı farklılık göstermediğidir. Literatürde bulgumuzu destekleyen bir sonuca rastlanmıştır (Aktaş, 2016). Aydın, Haşiloğlu ve Kunduracı (2016) tarafından yapılan çalışmada ise “yaş” değişkeninin anlamlı farklılık gösterdiği ve bu farkın yaş arttıkça azaldığı tespit edilmiştir.

Bir diğer değişken olan “mezun olunan lise türü” için elde edilen sonuçlara göre; ölçeğin tüm alt boyutlarında herhangi bir anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Literatürde bu bulguyu destekleyen çalışmalara rastlanmıştır (Aktaş, 2016; Kurudayıoğlu ve Çelik, 2013).

Çalışmadan elde edilen bir diğer bulgu, öğrencilerin eleştirel okuma öz yeterlik algılarının “cinsiyet” değişkenine göre “görsel” ve “değerlendirme” alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu ve bu farkın olsa kız öğrencilerin lehine olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda ölçeğin “araştırma-inceleme” alt boyutunda “cinsiyet” değişkeni ile ilgili herhangi anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Literatürde bu bulguyu destekleyen bir çalışmaya rastlanmıştır (Şahin, Kurudayıoğlu, Tunçel ve Öztürk, 2013). Kurudayıoğlu ve Çelik (2013) ise yaptıkları benzer bir çalışmada cinsiyet ile ilgili herhangi anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmişlerdir. Cinsiyet değişkeni ile ilgili herhangi anlamlı bir farklılığın olmadığı başka çalışmalar da mevcuttur (Gündüz, 2015; Gülten ve Soy Türk, 2013; Aktaş, 2016; Aybek ve Aslan, 2015; Aydın, Haşiloğlu ve Kunduracı, 2016).

Çalışmadan elde edilen son bulgu öğrencilerin eleştirel okuma öz yeterlik algılarının “sınıf” değişkenine göre herhangi bir anlamlı farklılık göstermediğidir. Bu sonucu destekleyen bir çalışmaya rastlanmıştır (Aybek ve Aslan, 2015). Bu sonuçtan farklı olarak sınıf düzeyinin

eleştirel okuma öz yeterlik algı üzerinde anlamlı bir farklılık gösterdiği çalışmalara da rastlanmıştır (Şahin, Kurudayıoğlu, Tunçel ve Öztürk, 2013; Kurudayıoğlu ve Çelik, 2013). Bu çalışmalarda ortak bir sonuç dikkat çekmektedir. Anlamlı farklılığın 4. Sınıflar lehine olduğu, bunun da alınan eğitmeden sonra duygu ve düşüncelerin değişmesine yorulduğu görülmüştür.

Kaynaklar

Aktaş, B. Ç. (2016). Pedagojik formasyon programı öğrencilerinin eleştirel okuma özyeterlik algısı ve yansıtıcı düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1186-1202.

Aybek, B., ve Aslan, S. (2015). Öğretmen adaylarının eleştirel okuma öz yeterlik algılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(4), 1672-1683.

Aydın, S., Haşiloğlu, M. A., ve Kunduracı, A. (2016). Fen bilimleri öğretmenlerinin ders dışı etkinlikleri kullanmada öz yeterlik algılarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Eğitim, Bilim ve Teknoloji Dergisi*. 2/2, 94-103.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Büyüköztürk, Ş. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Brookfield, S. D. (1987). *Developing Critical Thinking*. San Francisco: Jossey- Bass.

Gülten, D. Ç., ve Soytürk, İ. (2013). İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin geometri öz-yeterliklerinin akademik başarı not ortalamaları ile ilişkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi dergisi*, 13(25).55-70.

Gündüz, B. (2015). *Üniversite 1. sınıf öğrencilerinin kitap okuma alışkanlıkları ve eleştirel okuma becerileri üzerine bir durum çalışması*. Bilkent Üniversitesi, Eğitim Programları ve Öğretim Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi. Ankara.

Karabay, A., (2013). Eleştirel okuma öz yeterlik algı ölçeğinin geliştirilmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/13*. 1107-1122.

Karasakaloğlu, N., Saracaloğlu, A. S., ve Özelçi, S. Y. (2012). Sınıf öğretmeni adaylarının eleştirel okuma öz yeterliklerine ilişkin algıları/Primary School Teachers' Critical Reading Self-Efficacy Perceptions. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19). 405-422.

Kurudayıoğlu, M., & Çelik, G. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının okumaya ve okuma eğitimine ilişkin öz yeterlik algıları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013(16).109-138.

Özdemir, E. (2011). *Eleştirel okuma*. Bilgi yayınevi, Ankara.

Saracaloğlu A.S. ,Yenice N., Karasakaloğlu N. ve Gencel İ.E. (2008). *Türkçe ve Fen Bilgisi Öğretmenlerinin Öğrenme Stilleri, Öğrenme Stratejileri ve Duyuşsal Özellikleri ile Tercih Edilen Öğretme Strateji, Yöntem ve Teknikleri Arasındaki İlişki*. Yayımlanmamış Araştırma Raporu, A.D.Ü. BAP Saymanlığı, Aydın.

Şahin, Ç., Kurudayıoğlu, M., Tunçel, H., & Öztürk, Y. A. (2013). Türkçe öğretmeni adaylarının lisans düzeyinde verilen yabancılara Türkçe öğretimi (YTÖ) dersine yönelik özyeterlik algıları. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 1(2), 36-45.

Yalınkılıç, K. ve Çelik, M. E. (2011). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Ayrı Değişkenler Bağlamında Eleştirel Okuma Becerilerine Ait Görünümleri. 4. *Uluslararası Türkçenin Eğitimi- Öğretimi Kurultayı*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ MEDYA OKURYAZARLIĞI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Berna ÜRÜN KARAHAN

Kafkas Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı

Öz

Hızla gelişen teknoloji ve ona ayak uydurmak isteyen insan için bilgi edinmenin ve hatta eğlenmenin yolu bu teknolojinin ürünleri olmuştur. Bu ürünler arasında en kolay ulaşılabilir durumda olan medya ve internet gelmektedir. Bu süreçte önemli olan bir diğer husus ise bireylerin medyadan edindikleri bilgileri nasıl algıladıkları, doğru ve yanlış olanı ayırt edebilmeleri ve anlatılanları tarafsız idrak edebilmeleridir. Bu nedenle medya okuryazarlığı ile ilgili çalışmalar yapılmalıdır. Bu çalışmada amaç Türkçe öğretmen adaylarının medya okuryazarlığı düzeylerini tespit etmektir. Bu amaçla Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü, Türkçe Öğretmenliği Ana Bilim Dalı öğrencileri ile çalışılmıştır. Veriler Korkmaz ve Yeşil (2011) tarafından geliştirilen “Medya ve Televizyon Okuryazarlık Düzeyleri” ölçeği ile toplanmıştır. Çalışmaya 115 öğrenci katılmıştır. Bunlardan 64’ü kız, 51’i erkek öğrencidir. Elde edilen sonuçlara göre öğretmen adaylarının medya okur yazarlıklarının iyi düzeyde olduğu, cinsiyet, internet ve gazete kullanımı sıklıklarının medya okur yazarlık düzeylerini etkilemediği ve yaş değişkeni bakımından ölçeğin bağımlılık alt boyutunda anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medya, okur yazarlık, Türkçe öğretmeni.

EXAMINING THE MEDIA LITERACY LEVELS OF THE TURKISH TEACHER CANDIDATES

Abstract

For the ever rapidly growing technology and human who would like to keep up with it, the way to obtain information and even to have fun even is products of these technology. The media and the internet are the most accessible ones among these products. During this process, another important matter is how the individuals perceive the information they obtain from the media, that they can differentiate the right and wrong ones, or that they can comprehend what is being told objectively. Therefore, it is required to conduct studies on media literacy. The purpose of this study is to determine the media literacy levels of the Turkish teacher candidates. For this purpose, the study was conducted with the students of Turkish Teaching Department of Social Sciences and Turkish Education Division, Faculty of Education, Kafkas University. The data were collected by using the “Media and Television Literacy Levels Scale” developed by Korkmaz and Yeşil (2011). 115 students participated in the study. 64 of these students were female and 51 were male. According to the results obtained, it was found that the teacher candidates had a high level of media literacy, and that gender and frequency of using internet or

reading a newspaper did not affect the media literacy levels, and there was a significant difference in the subscale of addiction in terms of the variable of age.

Keywords: Media, literacy, Turkish teacher.

Giriş

İnsanın öğrenme ve bilme ihtiyacı varolduğundan günümüze sürmektedir. Elbette zaman içerisinde öğrenme ve bilgiye ulaşma yöntemleri değişmiş ve gelişmiştir. Özellikle içinde bulunduğumuz teknoloji çağı bilgiye ulaşmayı hem kolay hem de hızlı hale getirmiştir. Elbette bunu faydaları olduğu kadar bireylerin olumsuz etkilenebilecekleri zararları da vardır. Bu nedenle medya doğru anlaşılmalı ve gereği kadar kullanılmalıdır. “Teknolojinin ilerlemesi, haberleşme kanallarının artması ile bilgi de çok hızlı ve kolay iletilir olmuştur. Bu açıdan bakıldığında bir bilgiye kolay ulaşmak oldukça güzeldir. Ancak bilgiyi ileten kanalların artması ile bilgi kirliliği de ortaya çıkmıştır. İnsanların birbirleri ile çok ciddi konularda çok bilgili görünümüne sahip biçimde konuştuğu durumlara hemen hemen her ortamda rastlamak mümkündür. Uzmanlık isteyen pek çok konuda konunun uzmanı olmayan kişilerin de çok rahatlıkla demeç verdikleri görülmektedir. Dolayısı ile artık ulaşılan her bilginin doğruluğu sorgulanmalı, dayandığı kaynaklar iyi araştırılmalıdır. Bu noktada seçici ve bilinçli davranma becerisi ön plana çıkmaktadır. Günümüzde medya bilgiyi ileten en önemli kanallardan biridir. Medya deyince akla ilk gelen medya araçları televizyon, gazete, dergiler, internet ve bilgisayardır. Bir konu hakkında bir bilgi tüm bu kanallar yardımıyla çok kolay dağıtılır. Özellikle de güncel bir konu gündeme geldiğinde bu konu ile ilgili pek çok bilgi medya araçlarında dolaşmaya başlar. Ancak medyada çıkan her bilgi olduğu gibi alınmamalı, süzgeçten geçirilmeli, doğruluğu teyit edilmelidir” (Güven, 2014:788).

Medya ve televizyon, internet kullanımı ve bilgi edinme süreçleri “medya okur yazarlığı” kavramını doğurmuştur. “Okur yazarlık kavramı geleneksel anlamının dışında farklı bağlamlarda bilgi okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, bilgisayar okuryazarlığı, internet okuryazarlığı gibi çok sayıda farklı ortam ve araçlarla birlikte ele alınmış, bu okuryazarlıklar kimi zaman aynı anlamda birbirinin yerine, kimi zaman da farklı kavramları temsil edecek şekilde kullanılmıştır” (Karaman, 2010:52).

“21. yüzyılda medya tüm araçlarıyla dört bir yanımızı sarmış bulunmaktadır. Medyanın önüne geçilemez etkilerinin farkında olan araştırmacılar medyayı anlayabilmek, çözümleyebilmek ve değerlendirebilmek için medya okur yazarlığının önemine sıkça vurgu yapmaktadır. Medyayı yorumlama, kavrama, eleştirme ve düzenleme yeteneği gerektiren medya okur yazarlığı; özellikle eleştirel düşünme becerilerini gerektirir. Bununla beraber bireyin bu becerileri göstermeye yönelik tutum ve eğilimlere sahip olması araştırmacılar tarafından önemli görülmektedir. Unutulmamalıdır ki birey, problemler üzerine üretken ve ciddi bir biçimde düşünebilme eğilimine sahip olmadığı takdirde ne kadar beceri sahibi olursa olsun bu beceriyi tam olarak edinemeyecektir” (Yiğit, 2015:7).

“Medya Okuryazarlığı; yazılı ve yazılı olmayan, büyük çeşitlilik gösteren formatlardaki (televizyon, video, sinema, reklâmlar, internet v.s.) mesajlara ulaşma, bunları çözümüleme, değerlendirme ve iletme yeteneği kazanabilmek olarak tanımlanmaktadır. İzleyicinin medyayı bilinçli okumasına katkı yapmakta, kendini rahat ifade edebilmesi, toplumsal hayata daha aktif ve yapıcı katılımı sağlanmaktadır. Medya okuryazarlığı, medya iletilerini doğru algılayabilecek donanıma sahip olma ve zamanla iletiler üretebilme yeteneğini kazanmaktır. Medya

okuryazarlığının önemi şüphesiz ki hedef kitleye gönderilen mesajlar üzerinde daha fazla kontrol sağlamasından kaynaklanmaktadır. Çocuklar başta olmak üzere toplumun diğer kesimleri medya okuryazarlığı konusunda ne kadar bilgiye sahip olurlarsa gerçek dünya ile medya tarafından kurulan dünya arasındaki sınırı o denli kolay fark edebilir ve medyadan bilgi alırlarken zararlı etkilerinden kendilerini koruyabilir”(Solmaz ve Yılmaz, 2012:55).

“Medyanın farklı araçlar ve kanallar aracılığıyla toplumlar üzerindeki yoğun ve hızlı etkileri, bilinçli medya okuryazarı bireylerin yetiştirilmesini gerektirmektedir. Yapılan çalışmalara göre, medya okuryazarlığı ile bireyin medya mesajlarını doğru anlayabilmesine olanak sağlayacak bir medya bilincinin oluşturulması ve eleştirel bir bakışla medya kültürünü çözümleyen bireylerin yetiştirilmesi amaçlanmaktadır”(Kurt ve Kürüm, 2010:20).

Teknoloji çağı olan günümüzde çocuk denecek yaşta bireylerin her türlü medya ve sosyal medya diye nitelendirilen kaynaklara ulaşması oldukça kolaydır. Bunu yaparken olumlu ya da olumsuz durumlarla karşılaşma oranları yüksek olan bu bireyleri doğru yönlendirmek ve medya ve televizyon okur yazarlığı ile ilgili doğru bilinçlendirme oldukça önemlidir. Bunu yaparken bireylerin medyayı takip etme durumları, medya ve internet kullanımında bilinçli olmaları ve edindikleri bilgileri doğru anlama ve algılama düzeylerinin oluşturulması gerekir. Bu doğrultuda aile ve öğretmenlere oldukça büyük roller düşmektedir. Ancak belki de dili öğreten ve bu dil ile anlama, anlatma ve iletişim kurma becerilerini kazandıracak olan Türkçe öğretmenleri ile çalışmanın daha faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Türkçe Öğretmen adaylarının medya okur yazarlık düzeyleri ve bu düzeyin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi üzerinde durulmuştur.

Yöntem

Bu araştırma, Türkçe öğretmenliği bölümü öğrencilerinin medya okur yazarlık düzeylerini incelemeye yönelik olarak tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. “Tarama araştırmalarında amaç; çok sayıda katılımcının görüş ya da özelliklerinin belirlenmesidir” (Büyüköztürk, 2008:248).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın örneklemini; 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümü öğrencileri oluşturmaktadır.

Tablo 1. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin demografik özellikleri

Demografik Özellikler	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kız 64	55,7
	Erkek 51	44,3
	Toplam 115	100,0
Yaş	1(19,21) 72	62,6
	2(22,24) 43	37,4

Toplam	115	100,0

Veri Toplama Araçları

Çalışmada veriler; Korkmaz ve Yeşil (2011) tarafından geliştirilen “Medya ve Televizyon Okuryazarlık Düzeyleri” ölçeği ile toplanmıştır. Ölçek 5’li likert yapıda olup maddeler “asla”, “nadiren”, “bazen”, “genellikle” ve “her zaman” şeklinde kodlanmıştır. Ölçeğin örneklemini 2009-2010 eğitim-öğretim yılında Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi 1. sınıflarda öğrenim gören 509 öğrenci oluşturmuştur. Ölçek 18 maddeden ve 2 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar “okuryazarlık” 13 madde ve “bağımlılık” 5 maddeden oluşmaktadır. Yapılan analizler sonucunda “okur-yazarlık” alt boyutunda cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,91, “bağımlılık” alt boyutunda ise cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0,85 olarak tespit edilmiştir. Bu haliyle ölçek geçerli ve güvenilir kabul edilmiştir.

Bulgular

Çalışmada öncelikli olarak Türkçe Öğretmenliği Ana Bilim Dalı öğrencilerinin medya okur yazarlığı düzeylerini tespit edebilmek amacıyla ortalamalara bakılmıştır. Elde edilen veriler tablo 2’de görülmektedir.

Tablo 2. Ortalamalar

Değişkenler	Alt N	Boyutlar	$\bar{X}$	Ss
Türkçe Öğretmenliği	Bağımlılık 115		17,26	3,46
	Okur 115	yazarlık	47,82	5,11

Tablo 2 incelendiğinde ölçeğin “bağımlılık” alt boyutundan alınabilecek en düşük puanın 5, en yüksek puanın ise 25’tir. Buna göre öğrencilerin bu alt boyut için ortalamalarının iyi olduğu söylenebilir. “Okur yazarlık” alt boyutunda ise alınabilecek en düşük puan 13, en yüksek puan ise 65’tir. Buna göre öğrencilerin bu alt boyut için ortalamalarının iyi olduğu söylenebilir.

Çalışmada öğrencilerin 1 günde televizyon izleme süreleri ile ilgili herhangi bir fark olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla Anova testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Televizyon izleme süreleri Anova testi sonuçları

	Süre	N	$\bar{x}$	S	F	p
Bağımlılık	1(2 saate kadar)	92	17,31	3,61		

	2(2 saatten 4 13 saate kadar)	17,84	3,30	,75	,47
	3(4 saatten 10 fazla)	16,10	2,69		
Okur yazarlık	1(2 saate 92 kadar)	48,17	6,52	1,25	,29
	2(2 saatten 4 13 saate kadar)	47,00	6,18		
	3(4 saatten 10 fazla)	45,70	5,87		

$p>0,05$

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin televizyon izleme sürelerine göre herhangi bir anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Çalışmada öğrencilerin 1 günde internette geçirdiği süre ile ilgili herhangi bir fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla Anova testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. İnternette geçirilen süre ile ilgili Anova testi sonuçları

	Süre	N	$\bar{x}$	S	F	p
Bağımlılık	1(2 saate 32 kadar)	32	17,46	3,61	,48	,61
	2(2 saatten 4 35 saate kadar)	35	17,60	3,30		
	3(4 saatten 48 fazla)	48	16,89	2,69		
Okur yazarlık	1(2 saate 32 kadar)	32	47,43	6,52	,15	,85
	2(2 saatten 4 35 saate kadar)	35	48,14	6,18		
	3(4 saatten 48 fazla)	48	47,85	5,87		

$p>0,05$

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin internette geçirdikleri süre bakımından herhangi bir anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Cinsiyet değişkeni ile ilgili bir farklılık olup olmadığı ile ilgili t testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Cinsiyet değişkeni t testi sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	S	Sd	t	p
Bağımlılık	Kız	64	17,54	3,55	109,7	,96	,33
	Erkek	51	16,92	3,35		,96	,33
Okur yazarlık	Kız	64	48,17	4,73	98,3	,81	,41
	Erkek	51	47,39	5,56		,79	,42

$p > 0,05$

Tablo 5’e bakıldığında öğrencilerin medya okur yazarlık düzeylerinin “cinsiyet” değişkeni bakımında herhangi anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Çalışmada değişkenlerden bir diğeri olan “yaş” ile ilgili bir farklılık olup olmadığının tespiti için t testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Yaş değişkeni t testi sonuçları

	Yaş	N	$\bar{x}$	S	Sd	t	p
Bağımlılık	1(19-21)	72	17,95	3,20	72,9	2,84	,00
	2(2-24)	43	16,11	3,85		2,67	,00
Okur yazarlık	1(19-21)	72	47,66	4,94	81,8	-,43	,66
	2(2-24)	43	48,00	5,43		-,42	,67

$p < 0,05$

Tablo 6 incelendiğine öğrencilerin medya okur yazarlıklarının yaş değişkeni bakımından ölçeğin bağımlılık alt boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ortalamalara bakıldığında bu farkın 1(19-21) yaşları adına olduğu görülmektedir. Ölçeğin okuma okur yazarlık alt boyutunda ise “yaş” değişkenine göre herhangi bir anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Çalışmada öğrencilerin 1 haftada hangi sıklıkla gazete okuduklarına yönelik internette geçirdiği süre ile ilgili herhangi bir fark olup olmadığını tespit etmek amacıyla Anova testi yapılmıştır. Elde edilen bulgular tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. 1 haftada gazete okuma sıklığı ile ilgili Anova testi sonuçları

	Süre	N	$\bar{X}$	S	F	p
Bağımlılık	1(Nadiren)	100	17,32	3,61	1,17	,31
	2(Sıklıkla)	10	16,00	3,30		
	3(Her gün)	5	18,80	2,69		
Okur yazarlık	1(Nadiren)	100	47,97	6,52	1,22	,29
	2(Sıklıkla)	10	45,60	6,18		
	3(Her gün)	5	49,40	5,87		

$p > 0,05$

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin gazete okuma sıklıkları ile ilgili herhangi anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Sonuç ve Tartışma

Çalışmada Türkçe öğretmen adaylarının medya okur yazarlık düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda toplanan verilerden elde edilen bulgulara göre öğretmen adaylarının; ölçeğin “bağımlılık” ve “okur yazarlık” alt boyutlarında ortalamalarının iyi düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç oldukça önemlidir. Zira teknolojinin hızla geliştiği ve sosyal medya ağları olmak üzere insanların bilgiye ulaşmalarının en kolay ve hızlı yolu internet ve medyadır. Bu anlamda bu hıza ayak uydurabilen ve medyayı doğru okuyup anlayabilen öğretmenlerin doğru bir rehber olacağı düşünülmektedir. Karaman ve Karataş (2009) yaptıkları çalışmada bu sonucu destekler nitelikte öğretmen adaylarının medya okur yazarlık düzeylerinin yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Som ve Kurt (2015) ise BÖTE öğrencileri ile yaptıkları bir çalışma sonucunda öğrencilerin medya okur yazarlık düzeylerinin orta düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir.

Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç ise öğrencilerin medya okur yazarlık düzeylerinin televizyon izleme sürelerine göre herhangi bir anlamlı farklılık göstermediğidir. Bu bulguyu destekleyen bir sonuca Som ve Kurt (2015) yaptıkları çalışmada ulaşmışlardır. Ancak literatürde bunun aksi sonuçlarına rastlanmıştır. Karaman ve Karataş (2009) yaptıkları çalışmada öğrencilerin haftada ortalama 10-20 saat TV izleme sürelerinin medya okuryazarlık düzeyini olumlu bir şekilde etkilediğini tespit etmişlerdir. Aynı şekilde Yılmaz ve Özkan (2013) yaptıkları çalışmada öğrencilerin TV izleme sıklıklarının arttıkça medya okur yazarlık puanlarının da arttığını tespit etmişlerdir.

Öğrencilerin internette geçirdikleri süre bakımından medya okur yazarlık düzeyleri ile ilgili herhangi bir anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonuç öğrencilerin internette geçirdikleri sürenin medya okur yazarlıkları ile ilişkili olmadığını göstermektedir. Ancak Karaman ve Karataş (2009) yaptıkları çalışma sonucunda öğrencilerin internet kullanım

sıklıkları arttıkça medya okur yazarlık düzeylerinin de arttığını tespit etmişlerdir. Benzer bir şekilde Som ve Kurt (2015)'de yaptıkları çalışmada öğrencilerin internette geçirdikleri zaman ile medya okur yazarlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olduğunu bu farklılığın internet kullanım sıklıkları fazla olan öğrencilerin lehine olduğunu ve medya okur yazarlık düzeylerinin bu öğrencilerde daha iyi olduğunu tespit etmişlerdir.

Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç ise öğrencilerin medya okur yazarlık düzeylerinin “cinsiyet” değişkeni bakımından herhangi anlamlı bir farklılık göstermediğidir. Sarsar ve Engin (2015) yaptıkları çalışmada benzer bir sonuca ulaşmışlardır. Bu durum erkek ve kız öğrencilerin medya okur yazarlık düzeylerinin benzer olduğunu göstergesidir. Benzer bir sonuçta Som ve Kurt (2015)'in yaptığı çalışma ile ortaya koyulmuştur. Yılmaz ve Aladağ (2015) ise bayan öğretmen adaylarının erkek öğretmen adaylarına oranla medya okur yazarlıklarının daha olumlu olduğunu tespit etmişlerdir.

Çalışmada dikkate alınan bir diğer konu ise öğrencilerin medya okur yazarlıklarının “yaş” değişkeni bakımından anlamlı bir fark gösterip göstermediğini tespit etmektir. Elde edilen sonuçlara göre ölçeğin bağımlılık alt boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Ortalamalara bakıldığında bu farkın 1(19-21) yaşları adına olduğu görülmektedir. Ölçeğin okuma okur yazarlık alt boyutunda ise “yaş” değişkenine göre herhangi bir anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonuca göre yaş düzeyi arttıkça medya okur yazarlık düzeyi azalmaktadır. Ancak literatürde yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlara bakıldığında yaş ve sınıf düzeyi arttıkça medya okur yazarlık düzeyinin de arttığı tespit edilmiştir (Yılmaz ve Aladağ, 2015; Güven, 2014; Som ve Kurt, 2015; Sarsar ve Engin, 2015).

Çalışmada öğrencilerin medya okur yazarlıkları ile gazete okuma sıklıkları arasında herhangi anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Ancak, Sarsar ve Engin (2015) yaptıkları çalışma sonucunda öğrencilerin gazete takibi ile ilgili ölçeğin “okur yazarlık” alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğunu tespit etmişlerdir. Yılmaz ve Aladağ (2015) yaptıkları çalışma sonucunda öğretmen adaylarının gazete takip etme alışkanlıkları ile medya okuryazarlık düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu ve gazete takip etme alışkanlıklarının medya okuryazarlık düzeylerini yordadığını tespit etmişlerdir. Karaman ve Karataş (2009) yaptıkları çalışma sonucunda düzenli gazete takip etmenin medya okuryazarlık düzeyini anlamlı ve olumlu bir şekilde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Kaynaklar

- Büyüköztürk, Ş. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Güven, İ. (2014). Fen ve teknoloji öğretmen adaylarının bilgi okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı düzeylerinin incelenmesi. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 787-800.
- Karaman, M. K., & Karataş, A. (2009). Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri. *İlköğretim Online*, 8(3), 798-808,
- Karaman, M. K. (2010). Öğretmen adaylarının TV ve internet teknolojilerini kullanma amaç ve beklentilerinin medya okuryazarlığı bağlamında değerlendirilmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3/2, 51-62.

Korkmaz, Ö., & Yeşil, R. (2011). Medya ve televizyon okuryazarlık düzeyleri ölçeği geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 110-126.

Kurt, A. A., ve Kürüm, D. (2010). Medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme arasındaki ilişki: Kavramsal bir bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 20-34.

Sarsar, F., & Engin, G. (2015). Sınıf Öğretmeni adaylarının medya okur-yazarlık düzeylerinin incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 16(1), 165-176.

Solmaz, B., ve Yılmaz, R. A. (2012). Medya okuryazarlığı araştırması ve Selçuk Üniversitesi'nde bir uygulama. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 7(3), 55-61.

Som, S., & Kurt, A. A. (2015). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi bölümü öğrencilerinin medya okuryazarlık düzeyleri. 2/1 104-119

Yılmaz, E., ve Aladağ, S. (2015). Sınıf öğretmeni adaylarının gazete ve dergi takip etme alışkanlıkları ile medya okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişki. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8/4 1-16.

Yılmaz, Ö., ve Özkan, B. (2013). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri ve okul öncesi öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeylerinin karşılaştırılması. *EJOVOC: Electronic Journal of Vocational Colleges*, 3(1).178-183

Yiğit, Z. (2015). Sınıf öğretmenlerinin medya ve televizyon okur yazarlık düzeyleri ile eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Bilim Dalı. Çanakkale.*

OKUL ÖNCESİ EĞİTİMİ ÖĞRETMENLERİNİN ÇALIŞMA SÜRESİNE VE ÇALIŞMA ZAMANINA YÖNELİK METAFORİK ALGILARI

Yrd. Doç. Dr. İbrahim Yaşar KAZU

Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

Mesut YILMAZ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Öz

Bu çalışma, Türkiye'deki okul öncesi eğitim sisteminde okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin çalışma süresine ve çalışma zamanına yönelik algılarını öğrenmeyi amaçlamakta ve bu algıların değerlendirmesini içermektedir. Araştırmanın örneklemini 42 okul öncesi eğitimi öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırma nitel yöntemlerden olan tarama modeliyle hazırlanmıştır. Veri toplama aracı olarak üç kısımlı bir form hazırlanmıştır. Bu formun birinci kısmı öğretmenlerin kişisel bilgilerini, ikinci kısmı öğretmenlerin okul öncesi eğitim kurumundaki eğitimin günlük süresine, haftalık süresine ve ara tatiline dair algılarını, üçüncü kısmı da ikinci kısma yönelik önerileri içermektedir. Öğretmenler tarafından oluşturulan metaforlar ikinci kısımda içerik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda okul öncesi eğitim kurumunda eğitim süresinin ve çalışma zamanının (ikili eğitim) yeniden düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi Eğitimi, Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenliği, Metafor, Çalışma Süresi, Çalışma Zamanı

Abstract

This study aims to explain how preschool education teachers evaluate the working time and the working hours in Turkish preschool education system. The sample of the research consists of 42 preschool teachers. The research was prepared by a screening model which is a qualitative method. A three-part form was prepared as a data collection tool. The first part of this form contains the personal information of the teachers; the second part contains the teachers' perception related to the day-to-day, weekly and interim vacation in the preschool education institutions; the third part contains suggestions that are related to the second part. The metaphors created by the teachers were evaluated by content analysis method in the second part. In the direction of the data obtained from the study, it was concluded that the working hours and the working time (dual training) should be reorganized in the preschool education institutions.

Keywords: Preschool Education, Preschool teaching, Metaphor, Working Time, Working hours

GİRİŞ

Okul öncesi eğitimin çocuk üzerindeki olumlu etkisi tartışılmaz bir gerçektir. Okul öncesi eğitim, bireyin yaşamındaki ilk altı yılını kapsayan; bilişsel, dil, sosyal-duygusal, motor ve öz bakım becerilerinin önemli ölçüde geliştiği zaman dilimidir (Aral, Kandır ve Can Yaşar, 2002). Yapılan çalışmalarda, bireyin gelişiminde büyük öneme sahip olan bu zaman dilimi eğitsel

açından da kritik görülmektedir (Önder, 2011). Okul öncesi eğitim kurumlarını bir çeşit çocuk bakım evi gibi değerlendirmek yanlıştır (Yörükoğlu, 1992). Okul öncesi eğitim kurumlarının, eğitim temelli olması gerektiği adından da anlaşıldığı üzere görülmektedir. Bireyin gelişiminde kritik dönemin okul öncesi dönemde olması, okul öncesi eğitim kurumlarını bakımevi olmanın ötesine taşımıştır (Metin vd., 1993).

Okul öncesi eğitimin süresi, Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumlar Yönetmeliğinde (2014);

- *Okul öncesi eğitim ve ilköğretim kurumlarında ders yılı süresinin 180 iş gününden az olmaması esastır.*

- *Okul öncesi eğitim kurumlarında günde ellişer dakikalık aralıksız 6 etkinlik saati süre ile ikili eğitim yapılır. Ancak, ana sınıflarında kayıt alanındaki tüm çocukların kayıtlarının yapılmasına rağmen, ikili eğitim için grup oluşturacak sayıda çocuk bulunmadığı takdirde okulun öğretim şekline uygun olarak normal eğitim de yapılabilir, şeklinde ifade edilmiştir.*

Buna göre okul öncesi eğitimin günlük süresi beş saat yani 300 dakikadır. İkili eğitim uygulandığından dolayı eğitim zamanı, sabah zamanı ve öğlen zamanı olmak üzere iki dilime ayrılmıştır. Öğretmenler ya sabah zamanı ya da öğlen zamanında görev almaktadır. Genel itibarıyla eğitimin sabah zamanı, saat yedi ile on iki arasında; öğlen zamanı saat on iki ile on yedi arasında yapılmaktadır. Diğer eğitim kademeleriyle benzer olarak okul öncesi eğitim, haftanın beş iş gününde yapılır. Ara tatil, ilköğretim ve ortaöğretim kademelerindeki gibi 15 gündür (MEB, 2016).

Eğitim üzerine yapılan birçok tanım mevcuttur. Bu tanımlarda geçen ortak öğelerden biri eğitimin bir süreç işi olduğudur. Süreç içerisinde kritik kişi öğretmendir. Öğretmenin algıları, duyguları ve düşünceleri sürecin başarısını etkileyecektir (Çapa ve Çil, 2000). Eğitimde uygulayıcı konumunda bulunan öğretmenlerin, eğitim öğretim sürecine dair algılarını ölçecek birçok yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlerden biride metafordur. Eğitimde uygulanma boyutuyla metafor, soyut kavramları somutlaştırmaya çalışmak şeklinde ifade edilebilir (Singh, 2010). Genellikle benzetme, çağrışım kavramlarıyla ifade edilen metafor, bir kavramı, onunla ilişkilendirilen bir başka kavram aracılığıyla daha anlaşılır hale getirmektir (Ocak ve Gündüz, 2006; Yıldırım ve Şimşek, 2011: 207).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Okul öncesi eğitimi öğretmenleri, okul öncesi eğitim kurumunda çalışma süresinin çok olduğuna ve mola olmadığına dair şikayetlerde bulunmaktadır (Bay, 2014). Çalışma süresi kapsamında okul öncesi eğitim kurumundaki günlük eğitim süresine, haftalık eğitim süresine ve ara tatil süresine; çalışma zamanı kapsamında ikili eğitimin sabah-öğlen zamanına ilişkin öğretmenlerin algılarını öğrenmek amaçlanmıştır. Öğretmenlerin çalışma süresine ve çalışma zamanına yönelik önerileri almak ikinci bir amaç edinilmiştir. Eğitim sürelerine ve eğitim zamanına yönelik algılar öğrenilirken metafor yönteminden yararlanılmıştır.

Okul öncesi eğitim kurumunda ya da okul öncesi eğitimin gerçekleştirildiği sınıflarda eğitim sürelerine dair algıların öğrenilmesi, eğitim sürecinin daha verimli hale getirilmesini sağlayacak bir veri olacaktır. Bu verilerde okul öncesi eğitim kurumlarında ya da okul öncesi eğitimin gerçekleştirildiği sınıflarda eğitim sürelerinin ve/veya eğitim zamanının düzenlenmesinin gerekli olup olmadığını ortaya çıkaracağından önemlidir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin, çalışma süresine ve çalışma zamanına yönelik algılarını ve önerilerini içermektedir. Öğretmenlerin algılarını metafor yoluyla araştırdığından nitel bir çalışma olup olgu bilim desenindedir.

Örneklem

Araştırmamızın örneklemini Diyarbakır'ın Ergani ilçesindeki müstakil anaokulları ve ilköğretim-ortaöğretim bünyesinde bulunan anasınıflarında çalışan 42 okul öncesi eğitimi öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenlerin demografik özellikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Öğretmenlerin demografik özellikleri

Cinsiyet	f	%	Yaş	f	%	Medeni Durum	f	%
Bay	16	38,1	20-24 arası	7	16,7	Evli	25	59,5
Bayan	26	61,9	25-29 arası	21	50,0	Bekar	17	40,5
Toplam	42	100	30-34 arası	9	21,4	Toplam	42	100,0
			35-39 arası	4	9,5			
			40 ve üstü	1	2,4			
			Toplam	42	100,0			
Kurumdaki İstihdam Durumu	f	%	Eğitim Durumu	f	%	Meslekteki Görev Süresi	f	%
Kadrolu	34	81,0	Ön lisans	5	11,9	1-2 yıl	7	16,7
Sözleşmeli	3	7,1	Lisans	34	81,0	3-5 yıl	20	47,6
Ücretli	5	11,9	Yüksek lisans	3	7,1	6-10 yıl	11	26,2
Toplam	42	100,0	Toplam	42	100,0	11-19 yıl	4	9,5
						Toplam	42	100,0
Çalıştığı Kurum	f	%	Kurumdaki Durum	f	%	Yaş Grubu	f	%
Anaokulu	33	78,6	İdareci	6	14,3	36-47 Ay	4	9,5
Anasınıfı	9	21,4	Öğretmen	36	85,7	48-59 Ay	28	66,7
Toplam	42	100,	Toplam	42	100,	60+ Ay	4	9,5

	0		0	Toplam (*)	36	85,7
Eğitim Zamanı	f			%		
Sabahçı	16			38,1		
Öğlenci		20		47,6		
Toplam (**)		36			85,7	

(*) 6 idareci derse girmediğinden yaş grubu seçeneğini işaretlememiştir.
(**) 6 idareci derse girmeyip tüm gün okulda bulunduğundan eğitim zamanı seçeneğini işaretlememiştir.

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere katılımcıların yaklaşık %60'ı bayan, %40'ı erkek öğretmenlerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaklaşık %50'si 25-29 yaş aralığındadır. Katılımcıların %80'i kadrolu pozisyonda istihdam edilmektedir. Katılımcıların %80'i müstakil anaokullarında görev yapmaktadır. Katılımcıların %50'sinin mesleki görev süresi 3-5 yıl arasındadır. Katılımcıların %55'i ikili eğitimin sabah zamanında %45'i ikili eğitimin öğlen zamanında görev yapmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin çalışma süresine ve çalışma zamanına yönelik algılarını ortaya çıkartacak; çalışma süresine ve çalışma zamanına yönelik önerilerini ortaya koyabilecekleri bir form uygulanmıştır. Bu formun ilk kısmını araştırmaya katılan öğretmenlerin kişisel bilgilerini; ikinci kısmı, çalışma süresi ve çalışma zamanına yönelik öğretmenlerin oluşturduğu metaforları içermektedir. Son kısımda ise çalışma süresi ve çalışma zamanına yönelik öğretmenlerin önerileri oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Veriler analiz edilirken EXCEL 2007 programı kullanılmıştır. Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin metafor gerekçeleri dikkate alınarak birbiriyle ilgili olanlar aynı tema altında toplanmıştır. Kategorize edilen metaforların güvenilirlik ve geçerliliğini incelemek için uzman görüşüne başvurulmuştur. Formun güvenilirlik hesabında Miles ve Huberman'ın (1994) formülü kullanılmıştır. Bu formüle göre araştırmalarda, araştırmacı ve uzman değerlendirmeleri arasındaki oran %90 ve üzeri olduğu durumlarda güvenilirlik sağlanmış olmaktadır.

$$\text{Güvenirlik} = \text{Görüş Birliği} / (\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı})$$

Öğretmenlerin, eğitimin günlük süresine yönelik ürettiği 36 adet metafordan 2 tanesinde (Bitmeyen spor, Zürafa) uzmanla araştırmacı arasında görüş ayrılığı olmuştur. Miles ve Huberman'nın güvenilirlik formülüne göre güvenilirlik %95 bulunmuştur.

Öğretmenlerin, eğitimin haftalık süresine yönelik ürettiği 28 adet metafordan 1 tanesinde (Bir kaşık bal) uzmanla araştırmacı arasında görüş ayrılığı olmuştur. Dolayısıyla güvenilirlik %97 bulunmuştur.

Öğretmenlerin, ara tatile dair ürettikleri 33 adet metafordan 1 tanesinde (Telefonsuz plajda uyumak) araştırmacıyla uzman görüş ayrılığı yaşamıştır. Dolayısıyla güvenilirlik %97 bulunmuştur.

Öğretmenlerin eğitimin sabah zamanına dair ürettikleri 28 adet metafordan 1 tanesinde (Erzurum kışı) araştırmacıyla uzman arasında görüş ayrılığı yaşanmıştır. Dolayısıyla güvenilirlik %97 bulunmuştur.

Öğretmenlerin eğitimin öğlen zamanına yönelik ürettikleri 33 adet metafordan 2 tanesinde (Yorucu, delik bir kumbara) araştırmacıyla uzman arasında görüş ayrılığı yaşanmıştır. Dolayısıyla güvenilirlik %94 bulunmuştur.

Bu sonuçlardan görüldüğü üzere hazırlanan formun toplam güvenilirliği yaklaşık olarak $(\%95+\%97+\%97+\%97+\%94)/5=\%96$ olup yeterli düzeydedir.

BULGULAR

Bu bölümde okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin, okul öncesi eğitimin günlük, haftalık ve ara tatil süresine ilişkin oluşturduğu metaforlar ile eğitim zamanının sabah-öğlen bölümüne dair oluşturduğu metaforlar tablolar halinde sunulmuştur. Öğretmenlerin eğitim sürelerine ve eğitim zamanına ilişkin önerileri grafikler halinde verilmiştir.

Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin, okul öncesi eğitimin günlük süresine ilişkin oluşturduğu metaforlar gerekçeleriyle beraber Tablo 2’de, öğretmenlerin eğitimin günlük süresine ilişkin önerileri de Grafik 1’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Günlük eğitim süresine ilişkin metaforlar

Metafor kategorileri	Metaforlar	f	Metaforların Gerekçeleri
Günlük eğitim süresinin uzun oluşuyla ilgili metaforlar	Bitmeyen spor	1	Gereğinden fazlası kötüdür.
	Kağınyla yolculuk	1	Zaman geçmiyor
	Tren	2	Zaman geçmiyor ve çok yoruyor. Peş peşe hızlıca geçer.
	Yol çalışmaları	2	Bir türlü bitmiyor. Bitmek bilmez
	Zürafa	1	Eğitimin sonu gelmez
	Kabak	1	Ne kadar uzarsa o kadar kabak tadı verir
	Bitmeyen bir film	2	Çok uzundur. Çok uzundur ve sıkıcıdır
	Kendi çalıp oynayan davulcu	1	Çocuğun dikkat süresi kısadır ve süre uzundur
	Zulüm	1	Çocuğun 300 dakika eğitim alması
	Asal sayı	1	
Deve	1		

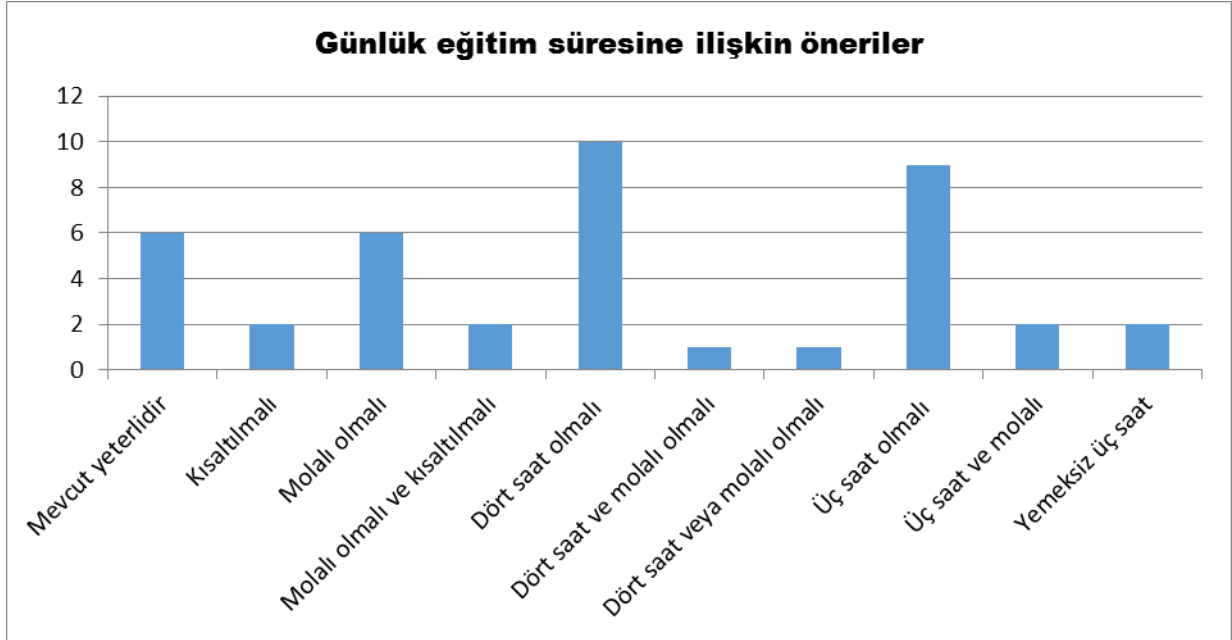
	Zamansız Erimeyen şekerler Zürafa	1 1 1	doğru değil Yazıyorsun yazıyorsun bitmiyor Çok uzun ve gereksiz bir süre Zaman geçmek bilmiyor Bir türlü bitmiyor Çok uzun ve aralıksız
Günlük eğitim süresinin aralıksız oluşuyla ilgili metaforlar	Makine Patlamış mısır Sonsuzluk Havasız kalmaktır Kapalı bir oda da saatlerce kalmak Durmadan çalışan motor İşkence Maraton	1 2 1 1 1 1 3 1	Sürekli çalışıyoruz ara yok. Teneffüs olmadığı için patlıyoruz Aralıksız devam eden bir süreç Hiç ara yok Mola yok Çok yorucu Çok fazladır. Süre çok, öğretmenin teneffüsü yok. Ara vermeden 300 dakika ver Süre çok uzun ve dinlenme vakti yok
Günlük eğitim süresinin yeterli oluşuyla ilgili metaforlar	Nehir Ana renkler Hayatın gerçeğidir Su Ekmek su Çocuk Bebek bakıcılığı	1 1 1 2 1 1 1	Normal şekilde akar gider Konuların özü verilir Sınıfta gerçekler yaşanır. Yemek, temizlik sınıf içinde yapılıyor ve bunlar uzun sürüyor. Çok eğlencelidir. Zaman yeterlidir istediklerimizi uygulayabiliyoruz Hareketli olmak zorundayız Sorumluluk ister

Tablo 2’de görüldüğü üzere öğretmenler tarafından okul öncesi eğitimin günlük süresine ilişkin 36 adet metafor üretilmiştir. En fazla kullanılan metafor üç adetle ‘işkence’ olmuştur. Öğretmenler bu metaforların gerekçesi olarak günlük eğitim süresinin uzun olmasını ve aralıksız (teneffüssüz/molasız) olmasını göstermişlerdir. Sürenin uzun olması ve aralıksız olması başlığında iki alt kategori oluşturulmuştur. Ayrıca günlük eğitim süresi denince

doğrudan süreye yönelik olmayan metaforlar üretilmiştir ve bu metaforlarla da günlük eğitim süresinin yeterli oluşuyla ilgili üçüncü bir alt kategori oluşturulmuştur. Öğretmenlerinin yaklaşık %22'si mevcut süreyi yeterli bulan metaforlar, yaklaşık %47'si sürenin uzun oluşuyla ilgili metaforlar ve yaklaşık %31'i sürenin aralıksız oluşuyla ilgili metaforlar üretmiştir.

Grafik 1: Günlük eğitim süresine ilişkin öneriler

Grafik 1'den görüldüğü üzere 41 öğretmenin %15'i mevcut süreyi yeterli bulmaktadır. Diğer % 85'lik kesim sürenin azaltılmasını ve/veya ara olması halinde veriminin artacağını ifade etmektedir. Öğretmenlerin % 24'ü eğitim süresinin doğrudan 4 saat, % 22'si eğitim süresinin doğrudan üç saat olmasını önermiştir.

Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin, okul öncesi eğitimin haftalık süresine ilişkin oluşturduğu metaforlar gerekçeleriyle beraber Tablo 3'te, öğretmenlerin eğitimin haftalık süresine ilişkin önerileri de Grafik 2'de gösterilmiştir.

Tablo 3: Haftalık eğitim süresine ilişkin metaforlar

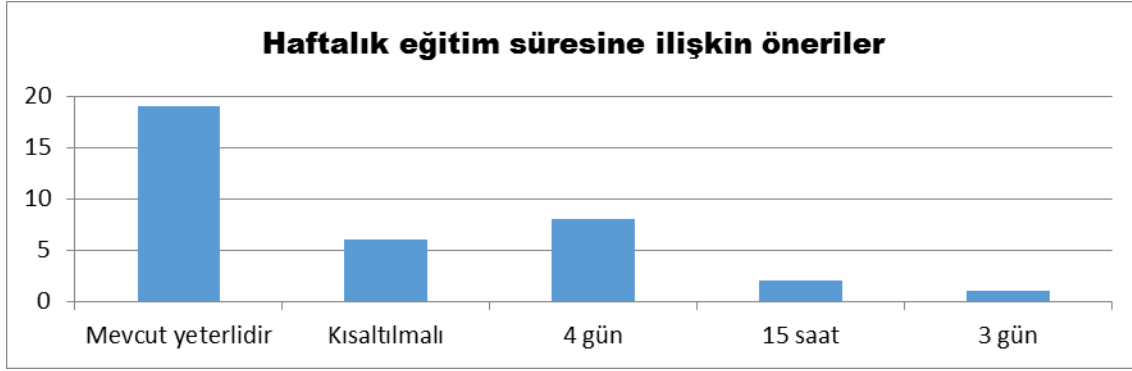
Metafor kategorileri	Metaforlar	f	Metaforların Gerekçeleri
Haftalık eğitim süresinin uzun oluşuyla ilgili metaforlar	Kavak ağacı	1	Tırman tırman sonu gelmez
	Yorgunluk	1	Süre uzun çok zor
	Kadro lu bebek bakıcılığı	2	Bitmek bilmez
	Askerlik	1	Şafak sayarsın
	Eziyet	1	Çok uzun
	Hayal	1	Sonu gelmiyor
	Çin işkencesi	1	Çocuğu haftalık 25 saat okula bağlamak

	99'luk teşbih	1	işkencedir
	Aşırı sıcak çay	1	Çekmek sabır ister
	Şehir içi servisi	1	Aşırı sıcak kötüdür
	Kaplumbağa	1	Çok duraklar ilerlemek bilmiyor
	Bitmeyen yol	1	Çok yavaş ilerler
			Sonu yok
Haftalık eğitim süresinin yoğun oluşuyla ilgili metaforlar	Sınav haftası	1	Çok yoğundur
	Öğrencilik	1	Haftanın her günü bir ödevin/işin olur
	Yarışa hızlı başlamak	1	Son günlerde enerji bitiyor
	Dolmalık biber	2	Hafta boyunca öğrenci, veli, idare gelir gider doldurur
	Biber	2	Başta yakmıyor sonuncu gün mahvediyor
	Pili bitmiş kumanda	1	Hafta sonu pert oluyorsun
Haftalık eğitim süresinin yeterli oluşuyla ilgili metaforlar	Şehir içi servisi	1	Normaldir
	Ekmek fiyatı	1	Normaldir
	Bir kaşık bal	1	Günlük süre uzun ancak haftalık süre gerektiği gibidir
	Hızlı tren	1	Çok hızlı geçer
	Hayal bulutu	1	Erkenden bitiyor
	Hayatın basamağıdır	1	Aşama aşama gelişim gözlenir
	Ara renkler	1	Konuların birbirleriyle bağlantıları kurulur

Tablo 3'te görüldüğü üzere okul öncesi eğitimin haftalık süresiyle ilgili öğretmenler tarafından 28 adet metafor oluşturulmuştur. En fazla oluşturulan metaforlar ikişer adetle 'kadrolu bebek bakıcılığı, dolmalık biber, biber' olmuştur. Öğretmenler bu metaforların gerekçesi olarak haftalık eğitim süresinin uzun oluşunu ve yoğun oluşunu göstermişlerdir. Sürenin uzun ve yoğun oluşuyla ilgili iki alt kategori oluşturulmuştur. Haftalık eğitim süresinin yeterli görüldüğü de olmuştur. Ayrıca haftalık eğitim süresi denince doğrudan süre ile ilgili olmayan metaforlarda eğitimdeki haftalık sürenin yeterli olduğu şeklinde kabul edilerek haftalık eğitim süresinin yeterli oluşuyla ilgili üçüncü bir alt kategori oluşturulmuştur. Öğretmenlerinin yaklaşık %25'i mevcut süreyi yeterli bulan metaforlar, yaklaşık %46'sı mevcut süreyi uzun bulan metaforlar ve yaklaşık %29'u mevcut süreyi yoğun bulan metaforlar üretmiştir.

Grafik 2: Haftalık eğitim süresine ilişkin öneriler

Grafik 2’den görüldüğü üzere 36 öğretmenin 19’u yani yaklaşık %53’ü haftalık eğitim süresini yeterli bulmaktadır. Kalan %47’lik kesim haftalık eğitim süresini uzun bulmaktadır.

Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin, okul öncesi eğitimin ara tatil süresine ilişkin oluşturduğu metaforlar gerekçeleriyle beraber Tablo 4’de, öğretmenlerin eğitimin ara tatil süresine ilişkin önerileri de Grafik 3’te gösterilmiştir.

Tablo 4: Ara tatil süresine ilişkin metaforlar

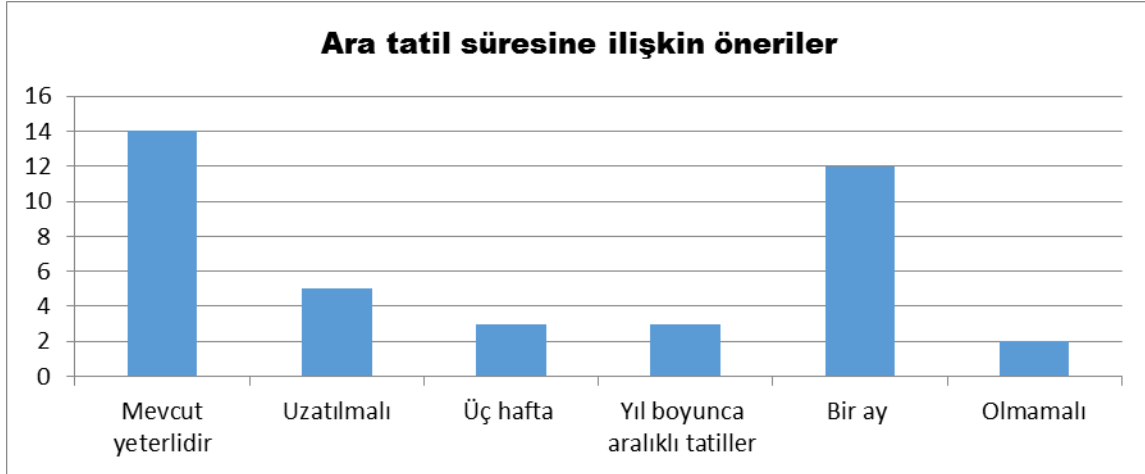
Metafor kategorileri	Metaforlar	f	Metaforların Gerekçeleri
Ara tatil süresinin kısa oluşuna dair metaforlar	Buza yazı yazmak	1	Göz açıp kapayıncaya kadar geçer
	Göz açıp kapatmak	2	Vakit yetmiyor. Hayalde gibisindir
	Sinemadaki ara	1	Kıscık bir mola
	Elma şekeri verilmiş çocuk	1	Dinlenmeye çok ihtiyacımız var
	Çabuk biten ve dinlenilemeyen uyku	2	Tatile uyum sağlanıp dinlenmeden okul açılıyor
	Telefonsuz plajda uyumak	1	Veliler aramaz
	Bayram	1	Çok erken biter
	Karadelik	1	Veliye uzun öğretmene kısa gelir
	Dondurma	1	Bitirmemek için uğraşsan da erir gider
	Kısa film	1	Dinlenmek için daha çok zamana ihtiyaç vardır
	Rüya	2	Çabuk geçer
	Rüyanın en güzel yerinde uyanmak	2	Kıscaktır. Kısa ve çabuk geçiyor
	Bir gün	1	Yetersizdir. Çok hızlı bitiyor
	Fiber internet	1	Çok hızlı geçer
	Reklam	1	Kıscaktır çabuk geçer

	Anlık sürpriz	1	Göz açıp kapayınca kadar geçer
	Mutluluktur	1	Kısa sürer
	Yaprak düşmesi	1	Çabucak biter
	Çikolata		Hiç bitmemesini istiyorum ama çabucak bitiyor
	Film izlerken elektrik gitmesi		Çok kısadır
Ara tatil süresinin yeterli oluşuna dair metaforlar	Şeker	1	Öğretmene ve öğrenciye okulu özleme süresini fazlasıyla tanır.
	Kıvamında hamur	1	Daha uzun olursa çocuklar uzaklaşır daha kısa olursa çocuklar dinlenmemiş olur
	Ay çekirdeği	1	Tatilde insanın içi açılır, rahat nefes alır ve dinlenir
	Kebap	1	Tatil hem bizler hem çocuklar için iyidir
	Yazın içilen soğuk naneli ayran	1	Dinleniyorum
	Sıcak bir günde içilen soğuk limonata	1	Sıcak günde soğuk limonata iyidir
	Piyangodan kazanmak	1	Kafa rahatlıyor
	Uyku saati		Dinlenip eğitime ara verilir
	Duvar örmek		Öğrenilenler birbirinin üzerine konarak şekillendirilir

Tablo 4’de görüldüğü üzere okul öncesi eğitimin ara tatil süresine yönelik olarak öğretmenler tarafından 33 adet metafor üretilmiştir. En fazla oluşturulan metaforlar ikişer adetle ‘göz açıp kapatmak, telefonsuz plajda uyumak, rüyanın en güzel yerinde uyanmak’ olmuştur. Öğretmenler bu metaforların gerekçesi olarak ara tatil süresinin kısa oluşunu göstermişlerdir. Ayrıca doğrudan ara tatil süresiyle ilgili olmayan metaforlarda ara tatil süresinin yeterli olduğu şeklinde kabul edilerek, ara tatil süresinin metaforlarıyla ilgili olarak sürenin kısa ve yeterli oluşu şeklinde iki alt kategori oluşturulmuştur. Öğretmenlerin yaklaşık %27’si mevcut süreyi yeterli bulan metaforlar, yaklaşık %73’ü mevcut süreyi kısa bulan metaforlar üretmişlerdir.

Grafik 3: Ara tatil süresine ilişkin öneriler

Grafik 3'te görüldüğü üzere 39 öğretmenin %36'sı mevcut süreyi uygun bulmuştur. Öğretmenlerin %64'ü sürede değişiklik önermiştir.

Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin, ikili eğitimin sabah zamanına ilişkin oluşturduğu metaforlar gerekçeleriyle beraber Tablo 5'de, öğretmenlerin eğitimin sabah zamanına ilişkin önerileri de Grafik 4'de gösterilmiştir.

Tablo 5: İkili eğitimin sabah zamanına(bölümüne) ilişkin metaforlar

Metafor kategorileri	Metaforlar	f	Metaforların Gerekçeleri
Öğrencilere dair metaforlar	Şeker	1	Öğrenci sayısı az verim fazla
	Lokum	2	Öğrenci sayısı az, çalışma saati az. Öğrenci geç geliyor
	Rahatlık	1	Sabah fazla öğrenci olmuyor
	Daha dinlendiricidir	1	Çocuklar geç geliyor
	Kebap	1	Öğrenci az
Zamana dair metaforlar	Kek	2	Sabah zaman daha hızlı geçer. Çocuk okula gelip aylana kadar okul biter
	Otomobil yerine uçakla seyahat	1	Zaman daha akıcı
	Dört ayak üstüne düşmek	1	Az çalışırsın
	Diyet yapmak	1	Hiç çalışmıyor gibisin tıpkı diyetle hiç başlamadığın gibi
	Günü kurtarmak	1	Öğleden sonra her şey yapılabilir
	Fırından çıkmış sıcak ekmek	1	Günün her saati size kalıyor
	Klasik müzik eşliğinde	1	

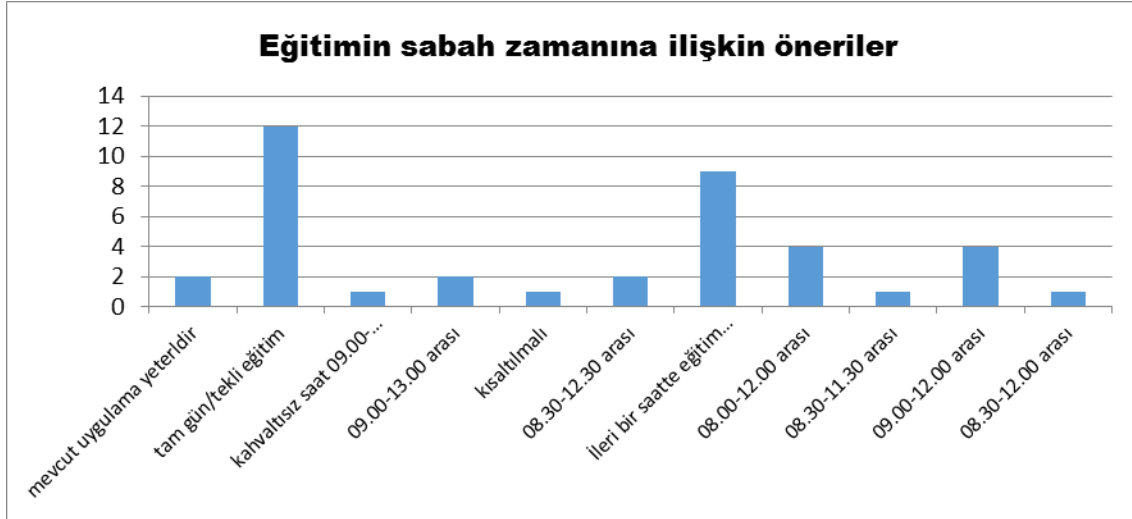

	kitap okumak Özgür olmak		Kendine vakit ayırabiliyorsun Kendime vakit ayırabiliyorum
Erken uyanmaya dair metaforlar	Eziyet	1	Sabahın köründe uyanırsın
	Erzurum kışı	1	Çok soğuk geçer, geçmek bilmez
	Güne depresif başlamak	1	Uyanmak zaman alır
	Belediye işçisi	1	Çok erken uyanırsın, sokakta bir sen varsın
	Askerlik yapmak	1	Uykuya hasret kalırsın
	Uykusunu alamayan çocuk	1	Bazen bütün gün huysuz olabiliyorsun
	Derin dondurucu	1	Yüzler asıktır
	Karanlıkta uyanmaktır	1	Çok erken kalkarız
	Çalar saat	2	Sabah erken saatte uyanmak insanda gerginlik ve negatif etkiler bırakır. Sabah çok erken kalkıp okulda olmak zorundasın
	Güneşin doğuşunu izleyememek	1	Çok erken okula gelinir
	İlk işin okul olmasıdır	1	Gözümüzü okulda açarız
	Kahvaltı	1	Gün ağarmadan yollara düşüyorsun ama kendine zaman ayırabiliyorsun

Tablo 5’de görüldüğü üzere eğitimin sabah zamanına ilişkin öğretmenler tarafından 28 adet metafor oluşturulmuştur. En fazla oluşturulan metaforlar ikişer adetle ‘lokum, kek, çalar saat’ olmuştur. Metaforların gerekçelerine bakıldığında öğrenci sayısının az olması, zamanın çabuk geçmesi, öğretmenin kendine zaman ayırabilmesi ve erken uyanmak olduğu görülmektedir. Böylelikle öğrencilere dair, zamana dair ve erken uyanmaya dair üç adet alt kategori oluşturulmuştur. Öğretmenlerin yaklaşık %46’sı erken uyanmakla ilgili metaforlar, yaklaşık %32’si zamana dair metaforlar ve yaklaşık %22’si öğrencilere dair metaforlar üretmiştir. Bu metaforlar incelendiğinde erken uyanmakla ilgili olanların olumsuz algılardan kaynaklı olduğu görülmektedir. Öğrencilere dair metaforların olumlu algılardan kaynaklı olduğu -öğrenci sayısının az olması ve geç gelmeleri görülmektedir. Zamana dair metaforların olumlu algılardan kaynaklı olduğu zamanın daha akıcı olması, öğleden sonra kendine zaman ayırabilme görülmektedir.

Grafik 4: Sabah zamanına ilişkin öneriler

Grafik 4’de görüldüğü üzere 39 öğretmenin yaklaşık %95’i bir kesimi eğitimin sabah zamanında değişiklik olmasını önermiştir. Bu %95’lik kesimin temel ortak önerisi, derse başlama saatinin daha ileri bir saatte olmasıdır.

Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin, ikili eğitimin öğlen zamanına ilişkin oluşturduğu metaforlar gerekçeleriyle beraber Tablo 6’da, öğretmenlerin eğitimin öğlen zamanına ilişkin önerileri de Grafik 5’de gösterilmiştir.

Tablo 6: İkili eğitimin öğlen zamanına(bölümüne) ilişkin metaforlar

Metafor kategorileri	Metaforlar	f	Metaforların Gerekçeleri
Zamanla ilgili metaforlar	İşkence	3	Zaman geçmek bilmiyor, etkinlikler iki katına çıkıyor yine de zaman geçmiyor. Çok çalışırsın
	Günü takip edememek	1	Kendine zaman ayıramıyorsun
	Sıkıcı	1	Zaman geçmiyor
	Güne karanlıkta başlamak	1	Günümüz akşam başlar
	Cezaevindeki mahkum	1	Sadece okula gider gelirsın başka bir şey yapmaya zamanın olmaz
	Trenle yolculuk	1	Nedense zaman ağır geçiyor
	Karanlıkta eve gitmek	1	Gün biter akşam başlar
	Biletini aldığı trenle yetişememek	1	Geç uyanıyorsun, okula geç gidiyorsun, okuldan sonra günün bitiyor
	Tutsak olmak	1	Bütün zamanın okulda geçiyor hiçbir şey yapamıyorsun
	Çuvala konulup bağlanmış kedicik	1	Hayatında okul dışında hiçbir şey yok ve

	Günün bitmiş zamanıdır Günü ortalamaktır Robot Karınca Yorucu Hantal ve bitkin Ağustos böceği Delik bir kumbara Zevkli	1 2 1 1 1 1 1 1	kendine zaman ayıramıyorsun Güne geç başlarsın Gün ortasında işin başlar akşamına biter Gün bittiğinde eve gidince her şeyin yeniden başlaması gerekiyor Gün boyu çalışıyorsun. Gün boyu durmadan çalışıyorsun Çocuk sayısı fazla zaman geçmek bilmiyor Öğlene kadar uyursun ve sonra okula gidersin Tembellik bağımlılık yapar Bereketsizdir Uykunu alıp öyle okula geliyorsun
Öğrencilerle ilgili metaforlar	Hamallık Günah keçisi Kardan sonraki buz Çok şişmiş patlamaya hazır balon Yağmur bulutu	1 1 1 1 1	Kalabalık sınıflar çok olur Çocukların en hareketli en kalabalık olduğu zamandır, bütün sıkıntıyı öğlenci öğretmenler çeker Çocuklar dinlenmiş ve aşırı hareketli bir şekilde okula gelir Stresli ve kalabalık Bulutun neme doyduğu gibi çocuklarda bilgiye doyar
Velilerle ilgili metaforlar	Zor Biber Köle	1 2 3	Veliler okulu bakımevi gibi gördükleri için öğleyi tercih ediyorlar Öğrenci çok, veli memnuniyetsiz Mevcutlar, çalışma süresi ve sorunlu veliler fazladır

Tablo 6’da görüldüğü üzere eğitimin öğlen zamanına ilişkin 33 adet metafor üretilmiştir. En fazla oluşturulan metaforlar üçer adetle ‘ışkence ve köle’ olmuştur. Burada zamanla, öğrencilerle ve velilerle ilgili üç alt kategori oluşturulmuştur. Öğretmenlerinin yaklaşık %61’i zamanla ilgili metafor, yaklaşık %24’ü öğrencilerle ilgili metafor ve yaklaşık %15’i velilerle ilgili metafor üretmiştir. Zamanla ilgili metaforların genellikle olumsuz algılardan kaynaklı olduğu zamanın geçmemesi, kendine zaman ayıramamak, günün okulda geçmesi görülmektedir.

Öğrencilerle ilgili metaforların genellikle olumsuz algılardan kaynaklı olduğu kalabalık sınıflar, hareketli çocuklar görülmektedir. Velilerle ilgili metaforların olumsuz algılardan kaynaklı olduğu velinin okulu bakımevi gibi görmesi, veli memnuniyetsizliği olarak görülmektedir.

Grafik 4: Öğlen zamanına ilişkin öneriler

Grafik 5'te görüldüğü üzere 37 öğretmenin yaklaşık % 92'si eğitimin öğlen zamanında değişiklik olmasını önermiştir. Bu % 92'lik kesimin ortak önerisi dersin daha erken bitmesidir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışma kapsamındaki öğretmenlerin yaklaşık %85'i, günlük eğitim süresinin azaltılması ya da aralıklı olmasını önermekte ve sürenin azalması ve aralıklı olması halinde verimin artacağını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu noktada okul öncesi eğitim kurumlarında eğitimin günlük süresinin kısaltılması ya da mevcut süre içinde ara olması gerekmektedir. Bay'ın 2014 yılında yaptığı çalışmada; Çalışma saatlerinin aralıksız olması nedeniyle yemek yeme takibi vb. konularda sıkıntılar yaşanması, ders saatlerinin 40 dakikaya düşürülmesi, eğitimin kesintisiz olması gibi görüşleri önerilerimizi destekler niteliktedir.

Eğitimin sabah zamanına ilişkin öğretmenler tarafından oluşturulan metaforların gerekçeleri incelendiğinde, sabah erken uyanıp okula gelmek öğretmenler tarafından olumsuz; sabah zamanında öğrencilerin geç gelmesi, sınıf mevcutlarının az olması olumlu bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sabah zamanında eğitimin başlama saatinin ileriye alınması hem bu olumsuz durumu ortadan kaldıracaktır hem de eğitimin günlük süresini kısaltmış olacaktır.

Sınıfların kalabalık oluşu, öğretmenlerin kendine zaman ayıramaması ve veliye dair algısal sorunlar olumsuz bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla öğlen zamanında eğitimin bitiş zamanının erkene alınması ve sınıf mevcutlarının düşürülmesi hem bu olumsuz durumu ortadan kaldıracaktır hem de eğitimin günlük süresini kısaltmış olacaktır.

Mevcut durum göstermektedir ki öğlen zamanında çalışan öğretmenler sabah zamanında çalışan öğretmenlere göre daha olumsuz algılara sahiptir. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu eğitimin sabah zamanında görev almak isteyeceği muhtemeldir. Bu durum öğretmen-öğretmen ilişkisinde ve öğretmen-okul idaresi ilişkisinde çatışma riski taşımaktadır ve bu risk okul iklimini olumsuz etkileyecektir, eğitim sürecinin başarısına da olumsuz yansıtacaktır. Bu durumu ortadan kaldırmanın yolu da tekli eğitimden geçmektedir.

Okullaşma oranı, öğretmen sayısı ve sınıf sayısı baz alındığında şu aşamada doğrudan tekli eğitime geçmek mümkün görünmemektedir. 2015-2016 yıllarına ait Milli Eğitim Örgün İstatistiklerinden görüldüğü üzere,

- Okul öncesine en yüksek katılımın olduğu ve ilköğretimden hemen öncesi yaş grubu olan 5 yaş grubunda (60 ay ve üzeri) okullaşma oranı brüt %70,19, net %55,48'dir. Yaş grubu aşağı düşükçe bu oran azalmaktadır.
- Okul öncesi kurumlarındaki toplam öğrenci sayısı: 1.209.106
- Okul öncesi kurumlarındaki toplam öğretmen sayısı: 72.228
- Okul öncesi kurumlarındaki toplam derslik sayısı: 58.26'dir.

Okullaşma oranının %100'e çıkması halinde gerekli olan öğretmen sayısı ve derslik ihtiyacının artacağı ve tekli eğitimden dolayı derslik ihtiyacının daha da artacağı görülmektedir. Dolayısıyla tekli eğitime öğretmen ihtiyacı ve derslik ihtiyacı giderilerek kademeli olarak geçilmelidir ancak bu süre zarfında eğitimin günlük süresi muhakkak azaltılmalıdır. Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin önerilerinden görülmektedir ki, okul öncesi eğitim kurumlarında sınıf mevcutları düşürülmeli ve günlük eğitim süresi kısaltılarak tekli eğitime geçilmelidir.

Kaynakça

Aral, N., Kandır, A., ve Can Yaşar, M. (2002). *Okul öncesi eğitim ve okul öncesi eğitim programı*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Bay, A. (2014). *Eskişehir İli Bağımsız Kamu Anaokulları Yönetici ve Öğretmenlerinin Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliğini Benimseme ve Uygulanabilir Bulma Düzeyleri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Çapa, Y., ve Çil, N. (2000). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(18).

Kalkınma Bakanlığı. (2017). [http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/OrtaVadeliProgramlar/Attachments/13/Orta%20Vadeli%20Program%20\(2017-2019\).pdf](mailto:http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/OrtaVadeliProgramlar/Attachments/13/Orta%20Vadeli%20Program%20(2017-2019).pdf) (Son Erişim Tarihi:01.03.2017)

Metin, N., Arı, M., Güneysu, S., Dikmen, B., Atik, B., Aydın, Ç., ve ark. (1993). Ana-Babaların Anaokulundan Beklentileri. 9. *Ya-Pa Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri*. İstanbul: Ya-Pa Yayınları. 96-106.

Miles, M. B., ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded source book*. Thousand Oaks: Sage Publications.

MEB. (2014). *Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumlar Yönetmeliği*. Ankara.

MEB. (2017). *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2015/2016*. ISSN 1300-0993, 49. Ankara.

MEB.(2016).<http://www.meb.gov.tr/2016-2017-yili-calisma-takvimi-yayimlandi/haber/11213/tr> adresinden erişildi. Erişim tarihi: 10.02.2017

Ocak, G. ve Gündüz, M. (2006). Eğitim fakültesini yeni kazanan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine giriş dersini almadan önce ve aldıktan sonra öğretmenlik mesleği hakkındaki metaforlarının karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 293-309.

Önder, M. (2011). Okul öncesi dönem çocuklarının aile eğitimi. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 377-386.

Singh, K. (2010). Metaphor as a tool in educational leadership classrooms. *Management in Education*, 24 (3), 127–131.

Şimşek, H., ve Yıldırım, A. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yörükoğlu, A.(1992). *Çocuk Ruh Sağlığı*. İstanbul: Özgür Yayıncılık.

THE IMPORTANCE OF LINGUISTICS IN THE PROCESSES OF LANGUAGE LEARNING AND TEACHING

Yrd. Doç. Dr. İrfan TOSUNCUOĞLU

Karabuk University

Abstract

The language teaching process is very important, and it is not a set of easy steps. Each language has its own structure, pronunciation and spelling. Linguistics should play a very important role in the language teaching process because linguistics informs the language teaching process. Linguistics illuminates and diagnoses difficulties in this process and these problems can be dealt with phonetically, morphologically, syntactically and semantically including similarities and differences. The linguistic structures of first language (L1) affect the second/foreign language learning process. Thus, this paper is about how linguistics may reveal and remedy problems in teaching a second or other additional language.

Keywords: Linguistics, phonetics, morphology, semantics.

INTRODUCTION

Why is language teaching a difficult process? To answer the question, one can begin by taking a closer look at language. Dash describes the language thusly “Language is the divine gift of God” (Dash, 2007:1). Behaviourist approach supporters define language as a learned behaviour involving stimuli and a response, (Ormrod, 1995). They often describe language as verbal behaviour as well as gestures, mimes and other body movements. (Pierce & Eplin,1999)

According to linguists, there are more than six thousand languages spoken by people in the world. Languages that derive from the same origin are a *family* of languages, and are diagrammed in a *tree*. In other words, family trees show how languages were related. The main language families include Ural-Altai, Indo-European and Ethiopic. The Indo-European languages form a very large and diverse group with several sub-groups that are comprised of famous languages:

- Germanic (German, Dutch, English and others.)
- Romance (French, Italian, Spanish and others.)
- Slav (Polish, Czech, Russian and others.)

Language learning and teaching are very important issues all over the world. It is generally agreed today people became interested in second language learning for several reasons. Today’s world is getting globalized all the more. That is to say, many people are interacting with other cultures in a way they have never done before. In such economic conditions, the importance of learning a second or foreign language becomes very important.

There is another important reason to learn a second or foreign language. Scientific research has been showing to us that learning a second/foreign language improves brain functions and its creativity. When a person learns a new language, she or he begins to notice new relationships

because every language sees the world in a different way. Such a person steps beyond the borders of his or her native language and reaches into a new language, a new culture and society, a new way of thinking and comparing (Alvarez-Sandoval,2005).

Language learning is very important and complex process. There are several studies and research about language and language learning. Researchers sometimes deal with the influence of age on the efforts of learners. Some think that children are born with an innate language “device” for understanding the principles and theories which are common to all languages in the world. According to this theory, the brain’s “language module” is programmed to process the grammar features of the language that the child is exposed to early in life by means. The language rules and grammar of the language children use in their speech generally exceed the input from the environment.

Here the theory of universal grammar appears. This theory suggests that all of the languages have the same main structural pattern. Some linguists believe that universal grammar (UG) and its interaction with the brain is a mechanism that lets children become fluent in any language in his or her early years of life. For scientists, childhood is an early critical period for the acquisition of language abilities. Some scientists say that if a person does not acquire any of the language before the teenage years, they will probably never communicate in it at a desired level.

At the Beckman Institute, the areas of linguistics and language learning cut across many disciplines and can encompass fields diverse as language processing, psycholinguistics (the study of language and psychology), speech and hearing science, neuroscience, engineering, and kinesiology. Beckman researchers studying language investigate topics such as the role phonemes play in becoming fluent, develop new theories of how language is learned, create computational models of speech, and build databases of recorded speech for a number of applications. Linguistics research at Beckman is intimately bound with technology, both in the use of state-of-the-art equipment like a 3-D articulograph for increasing our knowledge of the acquisition and use of language, and the development of applications such as automatic speech recognizers, computer-generated avatars and software programs for learning a second language.

Linguistics investigates similarities and differences among languages, and these kind of studies help us in language learning and teaching. Languages from the same family tree may be learned easily because they belong to the same language family; therefore they prompt each other. For example, if a learner knows French, she or he should learn Italian or Spanish more easily in a learning process. French and Italian have about an 89% overlap in their lexicons. That is to say, both French and Italian words have a huge number of very similar words. Additionally, Spanish and Portuguese languages have a 89% lexical overlap, and so a lot of words are similar and shared by recognized languages. A third example is the similarity of the German, English and Russian languages:

GERMAN	ENGLISH	RUSSIAN
Kino	Cinema	Кино/ kino
Schüler	Student	Студент/ student

Alt	Old	Старый / stariy
Arm	Arm	Рука/ ruka
Nashorn	Rhino	Носорог/nasorog

The table given above proves that there are several similar words in English and German. Cognates are words, that in different languages, share similar meaning spelling, and pronunciation. Examples in Italian French and Spanish are in the following:

a) FEVER

Italian: la febbre

French: la fièvre

Spanish: la fiebre

b) ARM

Italian: il braccio

French: le bras

Spanish: el brazo

As a result of this comparative study, it was realized that similar structures have to be studied initially in order to switch between two languages in a language teaching process. Because these similarities are very important in the learning process, accurate transfers may be done between two languages by learners.

The following table shows some lexical similarities for pairs of selected Romance, Germanic, and Slavonic languages.

<http://www.fluentu.com/blog/learning-multiple-languages-at-once/>

Lang. code	Lang. 1 ↓	Lexical similarity coefficients										
		Catalan	English	French	German	Italian	Portuguese	Romanian	Romansh	Russian	Sardinian	Spanish
cat	<u>Catalan</u>	1	-	-	-	0.87	0.85	0.73	0.76	-	0.75	0.85
eng	<u>English</u>	-	1	0.27	0.60	-	-	-	-	0.24	-	-
fra	<u>French</u>	-	0.27	1	0.29	0.89	0.75	0.75	0.78	-	0.80	0.75
deu	<u>German</u>	-	0.60	0.29	1	-	-	-	-	-	-	-
ita	<u>Italian</u>	0.87	-	0.89	-	1	-	0.77	0.78	-	0.85	0.82

por	<u>Portuguese</u>	0.85	-	0.75	-	-	1	0.72	0.74	-	-	0.89
ron	<u>Romanian</u>	0.73	-	0.75	-	0.77	0.72	1	0.72	-	0.74	0.71
roh	<u>Romansh</u>	0.76	-	0.78	-	0.78	0.74	0.72	1	-	0.74	0.74
rus	<u>Russian</u>	-	0.24	-	-	-	-	-	-	1	-	-
srd	<u>Sardinian</u>	0.75	-	0.80	-	0.85	-	0.74	0.74	-	1	0.76
spa	<u>Spanish</u>	0.85	-	0.75	-	0.82	0.89	0.71	0.74	-	0.76	1
		Catalan	English	French	German	Italian	Portuguese	Romanian	Romansh	Russian	Sardinian	Spanish

Each person has a native tongue. If a learner wants to learn a new language, this targeted new language should be suitable to the rules of his or her native language. Similarities help an easy learning and motivate the student in the language learning process. The aforementioned examples support this idea.

Language learners transfer the similarities and dissimilarities of the mother tongue into second or foreign language. Learners sometimes apply some knowledge from their mother tongue to learn the additional language. That may help in understanding the target language. That may also help in internalizing the proper rules of the target language. Moreover, linguistic transference may facilitate correct language production when the mother tongue and the target language have many similar linguistic features. However, when both languages differ, the transfer can result in errors, sometimes to a great extent.

Discussion and Conclusions

When the work of linguistic researchers are investigated, it can be seen that questions are raised by the everyday use of language too, besides similarities among language. For example, Can you speak in the same way with your parents as you do with your friends? Could you write on paper in the same way you would punch in a message on the phone? Does the way people speak influence other people?

On the other hand, teaching and learning are very important parts of human life. In teaching and learning, several methods or techniques had been used from the past to the present. Linguists have contributed a great deal of information about teaching and learning methods. All of their studies include several aims such as rendering language teaching or learning strategies more effective.

The language teaching process must incorporate the findings of linguistics to help this process become more successful. Linguistics must be used to produce several facilities in teaching process. This study has shown that linguistics is the most important part of language teaching and learning through its analysis of the importance of linguistics in teaching and learning. Language as a whole includes teaching and learning.

In conclusion, on the whole, this paper has explored language learning process -similarity rates too, besides importance of language knowledge was asserted. By examining these difficulties and linguistics in the field of language teaching and learning, one can hope to produce a more complete understanding of the language learning process to eradicate some of the problems.

REFERENCES

Alvarez-Sandoval, E. (2005). *The Importance of Learning a Foreign Language in a Changing Society*. Pp.16. USA:Lincoln.

Dash,N.& Dash,M. (2007). *Teaching English as an Additional Language*. Atlantic:India

219

Goldstein,E.B. (2008). *Cognitive Psychology:Connecting Mind,Research and Everyday Experience*,(2nd ed.) ,Wadsworth Publishing.

Kıran,Z.(2001). *Dilbilime Giriş*. Ankara:Seçkin.

McGregor,W.B. (2009). *Linguistics: An Introduction*,(2nd ed.).

Meng, J. (2009). *Relationship between Linguistics and Language Teaching*, Asian Social Science, Vol.5, No.12, December, 2009.

Ormrod, J.E.(1995). *Human Learning*. Pearson.

Pierce & Eplin, (1999). *Journal of English for Academic Purposes: Language Definition*.

Soner, O. (2007). *Türkiye’de Yabancı Dil Eğitiminin Dünü Bugünü*.

<http://www.fluentu.com/blog/learning-multiple-languages-at-once/>

The 5 Big Advantages to Learning Multiple Languages at Once, From the following World Web Site: <http://www.fluentu.com/blog/learning-multiple-languages-at-once/>. Retrieved, May 14, 2016

Importance of Learning a Second Language. from the following World Web Site: <http://www.bloomsbury-international.com/blog/2016/06/13/importance-of-learning-a-second-language/>, Retrieved, May 20, 2016

https://www.nsf.gov/news/special_reports/linguistics/learn.jsp. Retrieved, August 25, 2016

Linguistics and Language Learning. from the following World Web Site: <http://beckman.illinois.edu/content/uploads/files/research-topics/linguistics-and-language-learning>. Retrieved, February 22, 2017

ELEKTRİK EĞİTİMİNDE OKUL SANAYİ İŞBİRLİĞİNİN ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. İsmail BECENEN

Trakya Üniversitesi, Edirne Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu

Öz

Günümüzde bilimsel ve teknolojik gelişmeler dünyanın her yerine yayılarak dünya çapında bilgi toplumu oluşmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin verimli bir şekilde eğitimi büyük önem taşımaktadır. Teorik bilgilerden oluşan tek yönlü elektrik eğitimi, mesleki anlamda yeterlilik kazandıramamaktadır. Mesleki eğitimin amacı, bir meslek için gerekli teorik bilginin yanında gençleri eğitime katarak mesleki beceri, tutum ve alışkanlıkları kazanmasını sağlamaktır.

Ülkemiz de, dinamik bir iş piyasasının gerektirdiği bilgi ve beceriler ile uyuşan, kaliteli eğitim ve öğretimi destekleyecek mesleki ve teknik eğitimde bir reform çabası içindedir. Bu anlamda gençlerin dinamik ve değişen iş piyasasında istihdam edilebilmeleri için nitelik kazanmaya, bu niteliklerini sürekli olarak geliştirmeye ve yenilemeye ihtiyaçları vardır. Elektrik teknikeri adayı gençlere mesleki ve teknik alanda teknoloji kültürü vermek ve endüstriyel uygulamalara katılmalarını sağlamak eğitimin ana hedefi olmalıdır. Elektrik eğitiminde güncel uygulamalara ağırlık verilerek, gerçek teknolojiler ile öğrenciler karşı karşıya getirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Elektrik eğitimi, meslek eğitimi, okul sanayi işbirliği, teknoloji

IMPORTANCE OF SCHOOL INDUSTRY COOPERATION IN ELECTRICAL EDUCATION

Abstract

It is necessary that schools which have been educated levels of both high school and faculty must cooperate with Industry during the training. Unilateral electrical education consists of theoretical knowledge cannot gain sufficiency in the professional sense. The purpose of vocational education is making the youths acquire vocational skills; attitudes and habits by incorporate them into the education alongside with theoretical knowledge required for profession.

Our country is in a struggle as well for a reform in vocational and technical education which is suitable to the knowledge required by dynamic labor market and skills and support the quality education and training. In this sense, young people need to gain qualifications and improve and renew this qualification constantly for being employed in a dynamic and changing labor market. Main object of education should be to give Electrical technician candidate young people technology culture in vocational and technical field and ensure their participation in industrial applications. Electrical education should be subjected to real technologies with an emphasis on current practices in education.

Keywords: Electricity education, Vocational education, School industry cooperation, technology

1.Giriş

Günümüzde, dünyada ülkeler artık güçlerini yalnız yeraltı, yerüstü zenginlikleri, nüfusları, sanayileri vb. kaynaklardan değil aynı zamanda yetişmiş, nitelikli ve kaliteli insan gücünden de almaktadırlar.

Gelişmiş ülkelerde eğitimde, düşünen, araştırabilen, sanatsal duyarlılığı olan, öz güvene sahip, girişimci bir genç kitlenin eğitilmesi amaçlanmaktadır. Sistemin diploma ve değişik sertifikalarla geniş bir alana oturacak şekilde düzenlenmesi gereği vardır. Sistemin yürütülmesinde yönetim, finansman, program geliştirme, uygulama ve değerlendirmeye kadar her safhada işveren ve işçi kuruluşları, akademik kurumlar, meslek kuruluşları, öğrenci, öğretmen ve velilerle birlikte gönüllü kuruluşların katkılarının sağlanması gerekir (Hızlan, 1997a).

Dünya çapındaki büyük firmalar güçlerinin büyük bir kısmını çalıştırdıkları nitelikli, kaliteli teknik elemanlardan almaktadırlar. Bu özelliklere sahip insanlarda ancak iyi bir mesleki ve teknik eğitimle yetiştirilir.

Eğitim en yakın tanımıyla hayatın başlangıcı ile başlayan ve hayat boyunca devam eden bir bilgilendirme sürecidir olarak değerlendirilir (Fındıkcı, 2001). Mesleki ve teknik eğitim en genel anlamda, bireysel ve toplumsal yaşam için zorunlu olan bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri, tavır ve meslek alışkanlıkları kazandırarak bireyi zihinsel, duygusal, sosyal, ekonomik ve kişisel yönleriyle dengeli biçimde geliştirme sürecidir (Binici ve Necdet, 2004).

Mesleki ve teknik eğitimin yeniden yapılandırılmasında temel amaç, her düzeydeki genç ve yetişkinlerin kişisel gelişimlerini sağlayarak saptanan hedeflerin gerçekleştirilmesinde, onların azami katkılarına sağlayacak şekilde genç ve yetişkinleri gerekli bilgi ve becerilerle donatmaktır. Amaç, çalışan ve çalışmaya hazırlanan tüm nüfusun beceri düzeyini yükseltmek olmalıdır (Hızlan,1997b).

Diğer Mesleklerde olduğu gibi Elektrik alanında da öğrenciler okullardan mezun olurken meslekleri ile ilgili yeterli bilgiyi öğrenerek, işletmelerin, sanayinin ihtiyaç duyduğu özelliklere sahip bir teknik eleman olarak mezun olamamaktadırlar.

Bu çalışmada Mesleki ve teknik eğitim içerisinde önemli olan Elektrik eğitiminde; mesleki yönden donanımlı, iyi yetişmiş, kaliteli, vasıflı bir eleman yetiştirmek için nasıl bir eğitim yapılması, neler yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Mesleki eğitim yalnız okullarda yapıldığında tam olarak amacına ulaşamamaktadır, okulların yanı sıra işletmelerde, sanayi kuruluşlarının da eğitimin bir parçası olması gerekmektedir. Okullar ve işletmeler mesleki eğitimi birlikte, işgücü piyasasının ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde hazırlamalıdır.

Ülkemizin 10.Kalkınma planı Türkiye Mesleki ve Eğitim Strateji Belgesi ve Eylem planı (2014-2018) ve Hükümet Programları gibi üst politika bölgelerinde mesleki ve teknik öğretimde yerel yönetimler ve sektör temsilcilerinizde içine alacak şekilde yönetimi esas alan yeni okul modelinin oluşturulması ön görülmüştür. Yerel yönetimler, meslek kuruluşları ve yerel sektörle işbirliğinin artırılması planlanmıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2013).

Mesleki eğitimde istenilen, arzu edilen düzeye ulaşılabilmesi için, okul öncesinden başlanarak lise sonuna kadar öğrencilerin yeteneklerine, ilgi alanlarına, başarılı oldukları alanlara göre ayırt edilmesi gerekmektedir

Sanayi kuruluşları öğrencilerden üretim bilgisi ve becerisi, teknolojinin yakın takibi gibi konuların önceden bilinmesini temel istek olarak bildirmektedirler.

Sağlam bir ekonomiye ve iyi bir yaşam seviyesine ulaşmak isteyen ülkeler nitelikli, kaliteli meslek elemanı yetiştirmek zorundadırlar.

Mesleki ve teknik eğitimin önemi ekonomik gelişme ile birlikte artmaktadır. Ekonomik gelişme daha çok işletme, daha çok iş ve daha çok meslek anlamına gelmektedir. Mesleki ve teknik eğitim bir anlamda ekonomik gelişmenin hızlandırıcısıdır (Özsoy, 2015).

2. Öneriler

Üniversitelerde Meslek Yüksekokulları Elektrik programları açılırken her okulda elektrik programının farklı dallarda açılması gerekir, öğrenciler tercih yaparken bu dallara bakarak tercih yapmalı, yani dallardan bir tanesi üzerine mesleki eğitim yapmalı, bu dallar;

Proje çizimi,

Orta ve yüksek gerilim,

Otomatik kontrol,

Arıza, bakım ve onarım,

Bobinaj,

Güneş enerjisi santralleri,

Rüzgâr enerjisi santralleri,

Doğalgaz çevrim santralleri vb. olmalıdır.

Bu şekilde öğrenciler tercih yaparken ilgi duydukları, çalışmak istedikleri meslek dallarını seçerek gerek okul hayatında gerekse iş hayatında daha başarılı olacaklardır.

Üniversite içerisinde elektrik programlarında farklı alt dalların açılması ile okullar hem Atölye, laboratuvar gibi donanımlar yönünden hem de öğretim elemanı yönünden daha güçlü olacaklardır,

Programların müfredatları teknolojik gelişmelere paralel olarak sürekli güncellenmeli,

Mesleki yabancı dil dersleri muhakkak programda okutulmalı, çünkü öğrencilerin meslekleri ile ilgili katalogları okuması, yeni teknolojileri takip edebilmesi için yeterli teknik yabancı dil bilgisine sahip olması gerekmektedir,

Öğrenciye mezun olurken okuduğu dal, alan ile ilgili yetki belgesi verilmeli, yetki belgesi olmayanlar elektriğin ilgili alanında çalıştırılmamalı, işyeri açamamalı,

Alanla, dalla ilgili yetki belgeleri yalnız okullardan tarafından verilmeli, daha sonradan kurs, seminer vb. düzenlenerek verilmemeli,

Elektriğin alanları ile ilgili programlar açılırken, okulun bulunduğu bölgedeki işletmelerin ihtiyaçları göz önüne alınmalı, üretimleri, çalışma alanları dikkate alınmalı. Okul sanayi

işbirliğinde bu çok önemli, çünkü elektrik programının alanı işletmelere uymuyorsa öğrencilerin mesleki uygulamalar için işletmelere gitmesi zorlaşmaktadır,

Meslek Yüksekokulunun öğrencileri bulunduğu bölgedeki işletmelere, sanayi kuruluşlarına mesleki uygulamalar için muhakkak gitmeli,

Mesleki eğitimde öğrencilere alanıyla ilgili projeler verilmeli, bu projeler mesleki uygulamaların yapıldığı işletmelere yönelik olmalı,

Alanlarda eğitim yapılırken teorik eğitimin yanı sıra uygulamalı eğitime de önem verilmeli, yalnız teori ile kaliteli, bilgili, becerili, alanında iyi bir teknik eleman yetişmesi mümkün değildir,

Öğrencilerin kullanımı için Elektrik programının alanı ile ilgili ders kitapları ders notları hazırlanmalı,

Meslek dersleri ile ilgili kitaplar okul veya bölüm kütüphanelerinde bulunmalı,

Teknoloji değişikçe kitaplar ve ders notları sürekli güncellenmeli,

Alanla ilgili açılan fuar ve sergilere teknik geziler düzenlenmeli, bu şekilde öğrenciler meslekleri ile ilgili yenilikleri görmüş, tanımış olacaklardır,

Öğrenciler meslekleri ile ilgili alanda ilgili işletmelerde mesleki uygulamalar yaptıklarında yetkili uzman kişiler tarafından eğitileceklerinden dolayı, iş güvenliği konularında bilgili olacaklar, dolayısıyla iş kazalarına uğrama riskleri azalacaktır,

İşletmelerde, sanayide yapılacak olan mesleki uygulamalar ile okullar ile sanayi kuruluşları arasındaki işbirliği gelişmiş olacak, işletmeler okulun bir bölümü haline dönüşmüş olacaktır,

3. Sonuç

Sonuç olarak yukarıda yazıldığı, anlatıldığı şekilde elektrik ile ilgili bir mesleki ve teknik eğitim aldıklarında öğrenciler meslekleri ile ilgili bir alanda mesleki yönden tam olarak yetişmiş olacak, mesleklerinin gerektirdiği bilgi, beceri ve donanıma sahip olacaklar dolayısıyla da iş yaşamında mesleki yönden sıkıntı yaşamayacaklar çok kolay uyum sağlayacaklardır.

Ayrıca, mezun öğrenci işsiz kalmayacak, mezunlar sanayi kuruluşlarının istediği özelliklere sahip olarak yetiştiklerinden dolayı işveren işe aldığı teknik elemanı yetiştirmek için zaman harcamayacak, mezun öğrenciler işe başladığı gibi üretime katkıda bulunacaklardır. Hem mezun öğrenci hem işveren hem de ülkemiz ekonomik olarak kazanç sağlamış olacaktır.

Kaynakça

Binici Hanifi ve Necdet, A. R. I. (2004). Mesleki ve teknik eğitimde arayışlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24/3, 383-396.

Fındıkçı, İ.(2001).*İnsan Kaynakları Yönetimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Hızlan, D. (1997a). *Okul-Sanayi İlişkileri*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Hızlan, D. (1997b). Mesleki ve Teknik Eğitimin Yeniden Yapılandırılması. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 30/1, 1-26.

M.E.B. (2013). Türkiye Mesleki ve Teknik Eğitim Strateji Belgesi ve Eylem Planı. (2014-2108). http://mtegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar adresinden erişildi (E.T:20.04.2017).

Özsoy, C.A. (2015). Mesleki eğitim istihdam ilişkisi: Türkiye’de mesleki eğitimin kalite ve kontitesi üzerine düşünceler. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4,173-181.

MESLEK YÜKSEKOKULLARINDA UYGULAMALI EĞİTİMİN ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. İsmail Becenen

Trakya Üniversitesi, Edirne Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu

Öz

Meslek Yüksekokulları, ülkelerin kalkınmasında etkili olan, üretimde ihtiyaç duyulan teknik insan gücünü karşılayan önemli okullardır. Meslek Yüksekokulları iş dünyası için, iş dünyası da Meslek Yüksekokulları için önemlidir. Çünkü iş dünyası Meslek Yüksekokulları mezunlarına istihdam olanakları sağlar, Meslek Yüksekokulları da iş dünyasının ihtiyacı olan meslek elemanlarını yetiştirir. Sanayi kuruluşlarının, işletmelerin nitelikli, mesleki yönden iyi yetişmiş teknik eleman ihtiyacının sürekli artması Meslek Yüksekokullarının önemini daha da arttırmaktadır.

Dolayısıyla iş dünyası ile Meslek Yüksekokulları arasındaki işbirliğinin çok sıkı olması gerekmektedir. Sürekli olarak bu işbirliğinin dile getirilmesine rağmen maalesef istenilen düzeye ulaşamamıştır. İstenilen düzeye ulaşabilmesi için okullardaki derslerin uygulamalarının muhakkak ilgili sanayi kuruluşlarında, işletmelerde yapılması gerekmektedir. Okul sanayi işbirliğinin sürdürülebilir kalıcı olması için, hem okulları hem de ilgili işletmeyi kapsayacak şekilde yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Eğitim ve öğretim programları düzenlenirken işletmelerin, ilgili sanayi kuruluşlarının da görüşleri alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Meslek Yüksekokulu, Sanayi, İşletme, Kalite, Meslek Elemanı

THE IMPORTANCE OF APPLIED EDUCATION IN VOCATIONAL COLLEGES

Abstract

The vocational colleges are important schools that provide technical manpower needed in production. The vocational colleges are important for the business world, and the business world is also important for the vocational colleges. Because, the business world provides employment possibilities for the graduated from vocational colleges, and the vocational colleges teach professional staff for business world. The continuous increase in the needs of qualified and well-trained technical staff for industrial establishments, and enterprises increases the importance of vocational colleges. Therefore, the cooperation between the business world and the Vocational Schools must be very strict. Despite the constant expression of this cooperation, unfortunately the desired level has not been reached. In order to reach the desired level, the practices of the courses in the schools must be done in the related industrial establishments and enterprises. In order for school industry cooperation to be sustainable and lasting, legal arrangements should be made to cover both school and related businesses. While education and training programs are being organized, opinions of enterprises and related industrial organizations should be taken.

Keywords: Vocational School, Industry, Business, Quality, Occupational Staff

1.Giriş

Günümüzde sanayileşmenin temel unsuru olan bilgi, beceri ve yetkinliklere sahip nitelikli insan gücü ihtiyacı son derece önemlidir. Meslekî ve teknik eğitim, toplumsal hayatın her alanında ihtiyaç duyulan mesleklerde istihdam edilecek nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi için gerekli bilgi, beceri ve yetkinliklerin sistemli olarak verildiği eğitim türüdür. Bu amaçla, meslekî ve teknik eğitim, ekonominin hedefleri ve iş dünyasının talepleri doğrultusunda bireylere bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve yetkinlikleri kazandırmalıdır (Milli Eğitim Bakanlığı, 2013).

Teknolojideki hızlı değişimler, insan nüfusunun artışı ile birlikte çeşitlenen ilgi ve gereksinimler, iş dünyasındaki artan rekabet de dikkate alındığında, ekonomik gelişim ve kalkınma için gerekli olan nitelikli insan gücü gereksiniminin önümüzdeki süreçte daha yoğun bir şekilde devam edeceği kolaylıkla söylenebilir. Bu kapsamda özellikle iş dünyasının ihtiyaç duyduğu iş gücünün eğitimi ve yetiştirilmesinde mesleki ve teknik eğitim büyük ve önemli bir yer tutmaktadır (Alkan, vd., 2014).

Eğitimde etkinlik ve verimliliğin temel kıstası sanayi ile okul arasında işbirliğidir. Çünkü eğitimin asıl amacı, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmenin yanında fertleri mutlu, huzurlu kılmaktır. Gelişmiş ülkelerde eğitimde düşünen, araştırabilen, sanatsal duyarlılığı olan, öz güvene sahip, girişimci bir genç kitlenin eğitilmesi amaçlanmaktadır. Sistemin diploma ve değişik sertifikalarla geniş bir alana oturacak şekilde düzenlenmesi gereği vardır. Sistemin yürütülmesinde yönetim, sanayiciler, program geliştirme, uygulama ve değerlendirmeye kadar her safhada işveren ve işçi kuruluşları, akademik kurumlar, meslek kuruluşları, öğrenci, öğretmen ve velilerle birlikte gönüllü kuruluşlarında katkılarının sağlanması gerekir (Binici ve Necdet, 2004).

Mesleki eğitim, bireye iş hayatında belirli bir meslekle ilgili bilgi, beceri ve iş alışkanlıkları kazandıran ve bireyin yeteneklerini çeşitli yönleriyle geliştiren eğitimidir. Teknik eğitim, ileri düzeyde fen ve matematik bilgisi ile uygulamalı teknik yetenekleri gerektiren, meslek hiyerarşisinde orta ve yüksek kademeler arası düzey için gerekli bilgi, beceri ve iş alışkanlıkları kazandıran ileri düzeyde bir eğitimidir. Genel anlamda kullanılan mesleki ve teknik eğitim ise tanım olarak, “bireysel ve toplumsal yaşam için zorunlu olan belirli bir mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve pratik uygulama yeteneklerini kazandırarak bireyi zihinsel, duygusal, kişisel, sosyal ve ekonomik yönleriyle dengeli bir biçimde geliştirme sürecidir” (Özsoy, 2015).

Mesleki ve teknik eğitim; iş piyasasında insanlara belirli bir işi yapmak veya bir mesleği yerine getirmek için gerekli olan bilgi, beceri ve yetkinlikleri kazandırmayı amaçlar. Mesleki ve teknik eğitim bireyler, işletmeler ve toplumlar açısından çok yönlü işleve sahiptir. Birey açısından mesleki eğitim; teorik eğitim ile işyeri ortamı arasında köprü kurarak bireyi işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda yetiştirir, mesleki yönden istihdam edilebilecek konuma getirir ve çalışma hayatına hazırlar, grup çalışmasını öğretir. Çalışma hayatının ötesinde hayatın diğer yönlerinde de bireylerin gelişimini ve sosyal hayatta aktif vatandaşlık becerilerini destekler. İşletmeler açısından mesleki ve teknik eğitim; işletmelerin verimliliğini, performansını, rekabet yeteneğini, araştırma yönünü güçlendirir. İş kalitesi ve çalışan verimliliğinin artırılmasında mesleki eğitimin rolü büyüktür. Toplum açısından mesleki ve teknik eğitim, ekonomik gelişme, refah, sosyal uyum ve sosyal içermeyi, ekonomiyi güçlendirir. Yaşadığımız ortamların ve

şehirlerimizin düzenli işlemesi ve değerli olmasına katkıda bulunarak yaşam kalitesini artırır. Ayrıca, mesleki ve teknik eğitim, istihdam ve sosyal politikaların merkezinde yer alır ve yaşam boyu öğrenme stratejilerinin anahtar unsurudur (Kenar,2009).

Meslek Yüksekokulları da iş dünyasının ihtiyacı olan meslek elemanlarını yetiştirirler. Sanayi kuruluşlarının, işletmelerin nitelikli, mesleki yönden iyi yetişmiş teknik eleman ihtiyacının sürekli artması Meslek Yüksekokullarının önemini daha da arttırmaktadır.

Sanayi ve işletmelerin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücünü yetiştiren en önemli kaynaklardan biri de Meslek Yüksekokullarıdır. Gelişen, büyüyen Türkiye Ekonomisinin uluslararası pazarlarda rekabet gücünün yükseltilmesi ancak Meslek Yüksekokullarında yetişen nitelikli, kaliteli elemanlarla üretilen mal ve hizmetlerle mümkün olabilecektir (Sarıbiyık,2013).

Meslek Yüksekokulları ülkelerin kalkınmasında etkili olan, üretimde ihtiyaç duyulan teknik insan gücünü karşılayan önemli okullardır. İş dünyası ile Meslek Yüksekokulları arasındaki işbirliğinin çok sıkı olması gerekmektedir.

2. Öneriler

Müfredatlar, iş dünyasının mezun öğrencilerde aradığı mesleki bilgi ve becerilere göre yeniden düzenlenmeli, bu düzenlemeyi okullar ile iş dünyasından meslekleri ile ilgili konularda uzman kişiler birlikte yapmalı,

Okullarda programlar açılırken bölgedeki sanayi kuruluşlarının çalışma alanları dikkate alınmalı, ayrıca sanayi kuruluşlarının ilgili işletmeleri ile okul arasında mesleki uygulamaların işletmelerde yapılacağına dair protokol yapma zorunluluğu getirilmeli,

Öğrenciler stajlarını da mesleki uygulamaların hemen ardından aynı veya benzeri işyerlerinde yapmalı ve staj sonunda mezun öğrencilerden isteyenlerin bu işyerlerinde çalışmaya başlamaları sağlanmalı,

Öğrenciler mesleki uygulamalar için işyerlerine dağılımları yapılırken, öğrencilerin meslekleri ile ilgili ilgi duyduğu alanlar dikkate alınmalı. Bunu yaparken de işletmelerin üretim alanlarını, özelliklerini belirtir dokümanlar dijital ortamda hazırlanarak öğrencilerin, öğretim elemanlarının incelemesine sunulmalı, öğrenciler uygulama yapacağı işletmeyi öğretim elemanının danışmanlığında seçmeli,

Mesleki uygulamalar için işletmelere gitmeden önce öğrencilere uygulama alanı ile ilgili gerekli olan teorik bilgiler okulda verilmeli,

Yükseköğretim Kurulu ile İstanbul Sanayi Odası Vakfı arasında 1997 yılında imzalanan protokol ile gerçekleştirilen öğretim elemanlarının Endüstri Deneyimini Arttırma(EDA) programı tekrar uygulanmalı,

İşletmelerin yapmış oldukları üretimlerden okulların Atölye ve laboratuvarlarda yapılabilecek olanlar döner sermaye kapsamında okullarda yapılmalı,

İşletmelerde uygulamalı eğitim yapılırken, bu uygulamada görevli olan okul ve işletme görevlileri aralarında toplantı yapılarak, değerlendirmeler yapılmalı sorunlar varsa hemen çözüm yoluna gidilmeli,

Aynı programlara sahip Meslek Yüksekokulları kendi aralarında toplantılar yaparak, işletmelerdeki uygulamalar ile ilgili bilgi, birikim ve deneyimlerini birbirleri ile paylaşmalıdırlar,

İşletmelerde uygulamalı eğitim sonucu aynı veya benzeri işletmelerde çalışmaya başlayan ve özellikle yönetici pozisyonundaki mezunlarda bu uygulamaya dâhil edilerek onların bilgi ve deneyimlerinden faydalanılmalı,

İşletmelerde uygulamalı eğitim sonucu çalışmaya başlayan öğrenci sayıları, bu öğrencilerle yapılan anket çalışmaları sonucu elde edilen istatistiki bilgiler değerlendirilip kamuoyu ile paylaşılıp Meslek Yüksekokulları daha cazip hale getirilmeli,

Üniversitelerde her yıl uygulamalı eğitimin konuşulduğu, tartışıldığı paneller düzenlenmeli,

İşletmelerde öğrencileri meslekleri ile ilgili konularda araştırmaya, denemeler yapmaya yöneltmek, motive etmek amacıyla proje, imalat, üretim vb. konularda yarışmalar düzenlenmeli, dereceye girenlere ödüller verilmeli, yarışmacıların ürünleri sergilenmeli,

İşletmelerde uygulamalı eğitim, işletmede konusunda uzman kişiler tarafından yapılmalı ve bu kişilerin işletmelerdeki pozisyonları isimleri önceden belirlenmeli,

İşletmelerdeki uygulamalı eğitim için, okul sanayi işbirliğini kurumsal bir yapıya kavuşturmak gerekir, bunun içinde okulların bulunduğu şehirlerdeki ilgili sanayi kuruluşları, sektörler, meslek odaları vb. kurumlar ile okullar arasında koordinasyonu sağlayacak birimler kurulmalı, bu birimlerde okullardan ve iş dünyasından konusunda uzman kişiler görev almalı.

3. Sonuç

Uygulamalı eğitim için önerilenler yapıldığında;

Öğrenciler işletmelere gidip meslekleri ile ilgili yenilikleri, yeni teknolojileri öğrendiklerinde, mesleklerine karşı motivasyonları, ilgileri artacak,

Mezunlar iş dünyasının istediği, beklediği mesleki özelliklere sahip, deneyimli, yeterli mesleki bilgiye sahip olacaklar,

Öğrenciler mesleklerini daha iyi tanıma fırsatı bulacaklar, mesleklerinin hangi alanında daha başarılı olacaklarını tespit etme şansını bulup, mesleklerinde kendilerini daha iyi yetiştirip daha başarılı olacaklar,

Meslek Yüksekokullarındaki müfredatlar uygulamalı eğitimin gerekliliğine göre yeniden düzenlenip güncellenmiş olunacak,

İşletmelerde uygulamalı eğitim yapıldığında, öğrencilerin yanı sıra öğretim elemanları da iş hayatını tanıyacaklar, işletmelerin okullardan beklentilerini öğrenecekler meslekleri ile ilgili yeni teknolojileri tanıma fırsatı bulacaklar,

Öğrenciler işletmelerin işleyiş şeklini, yönetim şeklini, kendi yetki ve sorumluluklarını öğrenecekler, iş hayatına atıldıklarında işe adapte olmada uyum sağlamada sorun yaşamayacaklar,

Meslek Yüksekokulları ile işletmeler işbirliği yaptığında öğretim elemanlarının mesleki bilgi ve becerileri işletmeler de değerlendirilecek, işletmelerde problemlerin çözümüne katkıda bulunacaklar,

Taraflar yaptıkları toplantılar sonucunda hem aksaklıklar giderilecek hem de uygulamalı eğitimin amacına ulaşmış olup olmadığı tespit edilecek, amacına ulaşmamışsa nedenleri araştırılıp çözüm yolu bulunarak amacına ulaşması sağlanacak,

Uygulamalı eğitim sonucunda öğrencilerin aynı işletmelerde işe alınmaları meslek ve teknik eğitim veren liselere olan ilgiyi de arttıracak,

Uygulamalı eğitim sonucu mesleki eğitimle ilgili kazanılacak deneyimler, mesleki öğretimde yeni yöntemlerin, tekniklerin geliştirilmesini sağlayacak,

Öğretim elemanları var olan mesleki bilgi ve becerilerini işletmelerde pekiştirme, geliştirme fırsatı bulacaklar,

İşletmelerin, sanayinin yürütmekte olduğu AR-GE çalışmalarına öğretim elemanlarının katkıda bulunması sağlanacak,

Uygulamalı eğitim sonucunda mesleki ve teknik eğitime ait programlar daha iyi tanıtılmış olunacak, Meslek Yüksekokullarının önemi daha da anlaşılacak, Meslek Yüksekokullarına olan ilgide artacak,

Uygulamalı eğitim kapsamında okullarda üretim yapıldığında, hem öğrenciler mesleki yönden uygulama becerisi kazanacak, hem ücret alacaklar hem de okulların giderlerinin bir kısmı buradan karşılanmış olunacak,

Panellerde konuşmacılar deneyimlerini, mesleki birikimlerini meslektaşlarıyla paylaşma fırsatı bulacak dolayısıyla da mesleki eğitimin gelişmesine katkıda bulunacaktır,

İşletmelerdeki uygulamalı eğitim sonucunda; İşletmelerin, sanayinin, kısacası iş dünyasının ihtiyaç duyduğu, değişen teknolojik gelişmelere çabuk uyum sağlayabilen, problemleri çözebilen, çalışanlarla kolay iletişim kurabilen, grup çalışmalarına uyum sağlayabilen, sorumluluk alabilen, yapacağı iş için yeterli mesleki bilgi ve beceriye sahip olan teknik elemanlar yetiştirilecek,

Sonuç olarak; okul sanayi işbirliği ile işletmelerde yapılacak uygulamalı eğitimden, hem sanayiciler hem öğrenciler mutlu olacak hem de okullar da yapılmakta olan mesleki eğitim amacına ulaşmış olacaktır.

Kaynakça

Alkan, R. vd. (2014). Meslek yüksekokullarındaki mevcut durum: Sorunlar ve bazı çözüm önerileri. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 4/3, 133-140.

Binici Hanifi ve Necdet, A. R. I. (2004). Mesleki ve teknik eğitimde arayışlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24/3,383-396

Kenar, N. (2009). Yaygın eğitim kapsamında mesleki eğitim sistemi. *Mercek Dergisi Ekim Sayısı*.

M.E.B. Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü, Mesleki ve Teknik Eğitim Strateji Belgesi ve Eylem Planı.(Taslak)(2013-2017).www.kso.org.tr adresinden erişildi.(E.T.22.04.2017)

Özsoy, C.A. (2015). Mesleki eğitim istihdam ilişkisi: Türkiye’de mesleki eğitimin kalite ve kontitesi üzerine düşünceler. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4,173-181.

Sarıbıyık, M. (2013). Meslek yüksekokullarında nitelikli işgücü yetiştirmek için 3+ 1 eğitim modeli. *Academic Platform Journal of Engineering and Science*, 1/1, 39-41.

MESLEKI VE TEKNİK ANADOLU LİSESİ ÖĞRENCİLERİNİN DEVAMSIZLIK NEDENLERİ

Yrd. Doç. Dr. Özgür ÖNEN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Öğretmen Abdullah KAYAOĞLU

Burdur Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Öz

Bu çalışmanın amacı kamuoyunda 4+4+4 şeklinde bilinen eğitim reformu sonrasında meslek lisesi olarak tanımlanan ortaöğretim kurumlarındaki öğrenci devamsızlık nedenlerinin saptamaktır. Reform sonrasında kesintisiz ve zorunlu olan sekiz yıllık temel eğitim, ortaöğretim sürecini de kapsayacak şekilde 12 yıla çıkarılmış ve zorunlu hale getirilmiştir. Bu reform sonucunda, 2012-2013 eğitim öğretim döneminden itibaren daha önce başarısızlık ve benzeri nedenlerle eğitim sistemi dışına çıkan öğrenciler, eğitim sisteminde zorunlu olarak kalmaya devam etmişlerdir. Sistem değişikliği öğrenci sayılarında ciddi artışlara sebep olmuştur. Bu durumdan meslek liselerinin de etkilenmesi beklendik bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Öğrenci sayılarının artması ve zorunlu eğitim kapsamında olmadığı zaman sistemden çıkmayı tercih edecek öğrencilerin eğitim sistemi içinde kalmaya devam etmelerinin, öğrenci davranışlarında değişikliklere sebep olabileceği düşünülebilir. Bu noktada, özellikle meslek liselerinde hali hazırda reform öncesinde yüksek olan devamsızlık düzeylerinin, reform sonrasında artması, devamsızlık nedenlerinin değişmesi beklenebilir. Bu çalışmada, Burdur il merkezinde yer alan meslek liselerindeki öğrencilerin devamsızlık nedenlerini saptamaya çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda, aşağıdaki alt problemlere cevap aranmaya çalışılmıştır; 1. Okuldan kaynaklanan nedenler 2. Aileden kaynaklanan nedenler 3. Öğretmen ve derslerden kaynaklanan nedenler 4. Sosyal ve ekonomik nedenler 5. Fiziksel, fizyolojik ve psikolojik nedenler Veriler anket tekniği ile toplanmış olup anket formu toplamda 20 sorudan oluşmaktadır. İlk üç soru öğrencilerin yaş, cinsiyet ve buldukları eğitim düzeyini belirlemeye yönelik demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik iken, diğer 17 soru devamsızlık nedenlerini belirlemeye yöneliktir. Araştırmada kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Toplamda 131 öğrenci çalışmaya katılmıştır. Öğrenciler Tesisat Teknolojisi ve İklimlendirme, Motorlu Araçlar Teknolojisi, Elektrik-Elektronik Teknolojisi, Bilişim Teknolojileri ve İtfaiyecilik-Yangın Güvenliği Alanlarında 9. 10. 11. ve 12. sınıflarda öğrenim görmektedirler. Veriler tekrarlanma sıklığına göre frekans ve yüzde kullanılarak excel programına işlenmiş, istenen grafik ve tablolar oluşturulmuştur. Frekans sayılarına uygun olarak devamsızlık sebepleriyle ilgili her madde ayrı ayrı ve daha önceden gruplanmış beş alt problem temel alınarak oluşturulan grafikler ışığında yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Devamsızlık, Meslek Lisesi, Devamsızlık Nedenleri

CAUSES FOR STUDENT ABSENTEEISM IN ANATOLIAN VOCATIONAL SCHOOLS

Abstract

The purpose of this study is to understand student absenteeism in vocational schools. Vocational schools traditionally least preferred educational organizations in Turkish educational context. For that reason generally students with low academic achievement levels prefer these schools and there were already high student absenteeism rates in these schools. Due to the educational reform that put into action in 2012-2013 these schools faced with the increased number of students who would possibly leave the schools. As the 12 years of education was not compulsory up to that time. Since it can be assumed that students who would normally leave the school if it would be not compulsory may have an effect on school culture and student behaviors, this change is the base rational for investigation of student absenteeism in vocational school which was investigated in some studies before the reform. In this study, five sub-questions were developed "what are the reasons for school absenteeism arise from school? What are the reasons for school absenteeism arise from family? What are the reasons for school absenteeism arise from teacher and lessons? What are the reasons for school absenteeism arise from students' social and economic conditions? And what are the reasons for school absenteeism arise from physical and psychological condition of the students?" Data gathered by questionnaire, that is consist of 20 questions, three of them are asking for demographic information and 17 of them are about absenteeism reasons. In total 131 vocational school students from different departments participated in study. As a descriptive research, results are given by frequencies, percentages and for the sake of simplicity by pie cart diagrams. Finally results were discussed, according to the five sub-questions.

Keywords: Absenteeism, Vocational School, Causes for Absenteeism

Giriş

Eğitimi "kişinin toplumsal becerilerinin en iyi seviyeye getirilmesi, bireyin gelişiminin sağlanması için, seçkin kontrollü bir çevreyi ve okul etkinliklerini de içine alan bir süreç" olarak tanımlamak mümkündür (Poyraz, 1996). Bu tanımdan yola çıkarak, okul eğitim sisteminin önemli bir ögesi olarak belirtilebilir (Açıklım, 1995). Her ne kadar eğitim, sadece okullarda yapılan bir faaliyet değilse de, okul, eğitim vermek için oluşturulmuş özel bir alandır (Bursalıoğlu, 1987). Eğitim sisteminin çıktısı amaçlı gerçek örgütlenmesi olan okulu diğer eğitim kurumlarından ayıran en temel özellik, tamamen insan üzerinde çalışması ve onu farklılaştırma yeteneğidir (Açıklım, 1995). Okul, eğitim sisteminde ulaşılması gereken amaçlar ve temel ilkeler ışığında öğrenciye gerekli bilgi, beceri ve davranışların planlı bir şekilde ve bilimsel yöntemlerle kazandırıldığı eğitim örgütüdür (Demirtaş ve Güneş, 2003).

Bütün toplumlar da okullara değişik işlevler yüklenmekte ve devletler okullar aracılığıyla ulaşmak istedikleri beklentilerini ve hedeflerini, eğitimle ilgili yasalarında belirtmektedirler (Aydın, 2003). Bununla beraber okulların temel amacı toplumun devamlılığını sağlayacak nesiller yetiştirmektir (Kıncal, 1993). Bu amaca ulaşabilmesi için, okullarda zamanın randımanlı kullanılması gerekmele beraber, öğrenme için tahsis edilen süre sarfında öğrencinin devamlı katılmadığı bir öğretim faaliyeti, onun oluşturacağı öğrenme deneyimlerinin aksak olmasına neden olmaktadır ve bu durumun oluşmasındaki en önemli sebeplerden biri olarak devamsızlık gösterilebilir (Taymaz, 2000).

Devamsızlık, sadece öğrencinin okula karşı olumsuz duygular beslemesi sebebi ile değil çok fazla nedenin beraber ya da tek başına bulunması ile ortaya çıkarak, öğrencinin eğitim sürecini aksatmasına veya devamsızlık yapmasına neden olabilmektedir (Pehlivan, 2006). Okula devamsızlık fiziksel, psikolojik ve toplumsal birçok sebepten kaynaklanabilen ve öğrencinin başarısını olumsuz yönde etkileyebileceği düşünülen istenmeyen bir öğrenci davranışıdır (Altınkurt, 2008). Bu amaçla Türk Milli Eğitim sisteminde devamsızlığa ilişkin bir takım düzenlemelerden bahsetmek mümkündür. Millî Eğitim Temel Kanununun "okul yöneticileri, millî eğitim müdürleri ve mahalli mülkî idare amirleri öğrencilerin okula kayıt ve devamıyla ilgili gerekli tedbirleri alırlar." şeklindeki 26. Maddesi bu bağlamda devamsızlığın önlenmesi ile ilgili olarak yerel görevlileri tanımlamaktadır. Ortaöğretim kurumları yönetmeliğinde ise "Devamsızlık süresi özürsüz 10 günü, toplamda 30 günü aşan öğrenciler, ders puanları ne olursa olsun başarısız sayılır ve durumları yazılı olarak velilerine bildirilir." şeklinde bir düzenleme söz konusudur. Yönetmeliğin 36. maddesi devam-devamsızlık durumunu düzenlemektedir ve buna göre okula devam zorunlu olmakla beraber veliler, öğrencilerinin okula devamını sağlamakla yükümlüdürler. Görüldüğü üzere devamsızlık konusu okulların işleyişi açısından ciddi bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda Türkiye’de 2012 yılında gerçekleştirilmiş olan eğitim reformu ile birlikte, ortaöğretim kurumları zorunlu eğitim kapsamında değerlendirilmeye başlandığı ve genel olarak ülke çapında gerçekleştirilen orta öğretime geçiş sınavlarında en düşük başarıyı sergileyen öğrencilerin meslek liselerini tercih ettiği ve bakanlık yetkililerinin sistem değişikliği ile bu okulların tercih edilme oranını arttırmayı hedefledikleri bilinmektedir (Meslek liseleri en çok tercih edilen okul olacak, 2012).

Ancak son yıllarda okullarda öğrenci devamsızlığı en büyük sorunlardan biri haline gelmektedir (Öztekin, 2013). OECD tarafından yayımlanan Bir Bakışta Eğitim 2015 isimli raporda yer alan verilere göre Türkiye’de 15-19 yaş aralığında eğitime katılan öğrenci oranı %69 dur. Tüm katılımcı ülkeler ortalaması ise %84 tür (OECD, 2015). OECD tarafından PISA verileri kullanılarak yapılan araştırmada, PISA 2012 uygulamasından önceki iki hafta boyunca, en az bir defa tüm gün okula gitmeyen öğrenci oranları incelendiğinde Türkiye için sorunun büyüklüğü daha net ortaya çıkmaktadır. Bu oran Türkiye’de %54 iken, OECD ülkelerinde sadece %14’tür (OECD, 2013). Bu durum özellikle tercih edilme oranlarının artırılması hedeflenen meslek liselerinde daha yüksektir. Bu çalışmanın gerçekleştirildiği meslek lisesinde 2015-2016 eğitim öğretim yılında öğrenimine devam eden öğrencilerin devamsızlıktan kalanlar ve sadece 2 tam gün daha okula devam etmediği takdirde sınıf tekrarı yaşayacak olan öğrencilerin oranları 9. sınıflarda %23,7, 10. sınıflarda %12,87, 11. sınıflarda %22,9, 12. sınıflarda ise %9,1 oranındadır.

Sonuç olarak, özellikle tercih edilme açısından en son sıralarda yer alan meslek liselerinde reformla beraber yaşanan öğrenci sayılarındaki artış, ve yine reformun bir etkisi olarak normal koşullarda akademik başarısızlık ve benzeri nedenlerle sistem dışında kalacak olanların sistem içinde kendilerine en çok meslek liselerinde yer bulabilme imkanına sahip olmaları, bununla beraber tüm dünyada yaşanan hızlı sosyo-ekonomik değişiklikler göz önüne alındığında meslek liselerinde devamsızlık nedenlerinin incelenmesi bu çalışma açısından önemli görülmüştür.

Bu doğrultuda aşağıdaki araştırma soruları geliştirilmiştir;

1. Okuldan kaynaklanan devamsızlık nedenleri nelerdir?
2. Aileden kaynaklanan devamsızlık nedenleri nelerdir?
3. Öğretmen ve derslerden kaynaklanan devamsızlık nedenleri nelerdir?
4. Sosyal ve ekonomik sorunlardan kaynaklanan devamsızlık nedenleri nelerdir?
5. Fiziksel, fizyolojik ve psikolojik devamsızlık nedenleri nelerdir?

Yöntem

Nicel araştırma yöntemlerinden, tarama desenine uygun olarak tasarlanmış olan bu çalışmada (Karasar, 2002) veri toplama aracı olarak öğrenciler hakkında genel bilgiler de içeren, devamsızlık sebeplerini belirleme amacıyla Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanan öğrenci devamsızlık anketinden yararlanılarak oluşturulan anket formu kullanılmıştır. Ankette toplam 20 soru yer almıştır. Toplamda 131 öğrenci araştırmaya katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrenciler Tesisat Teknolojisi ve İklimlendirme, Motorlu Araçlar Teknolojisi, Elektrik-Elektronik Teknolojisi, Bilişim Teknolojileri ve İtfaiyecilik-Yangın Güvenliği Alanlarında 9. 10. 11. ve 12. sınıflarda öğrenim görmektedir

Varsayım ve Sınırlılıklar

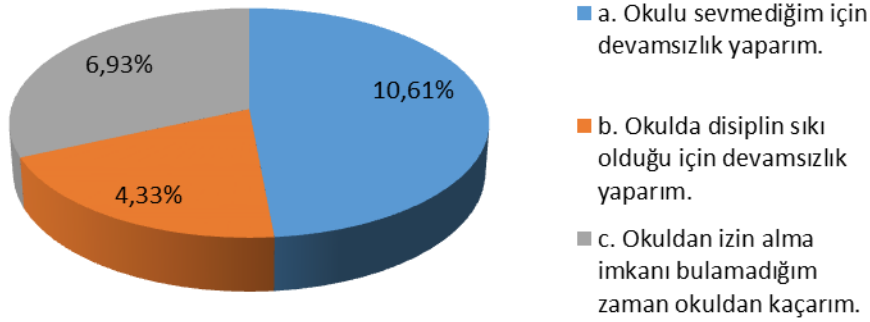
Araştırmaya katılan öğrencilerin yapılan araştırmanın önemine ve gerekliliğine inandıkları her hangi bir etki altında kalmadan doğru ve gerçekçi olarak anket sorularını cevaplandırdıkları kabul edilmiş ve bu şartlara göre sonuçlar yorumlanmıştır. Bununla beraber, hali hazırda araştırmanın yapıldığı günlerde okulda olmayan hedef kitleye ulaşılamamış, var olan öğrencilerle araştırma gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın alt problemlerini yanıtlamak amacıyla elde edilen verilere dayanarak ortaya çıkan bulgulara ve bu bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir.

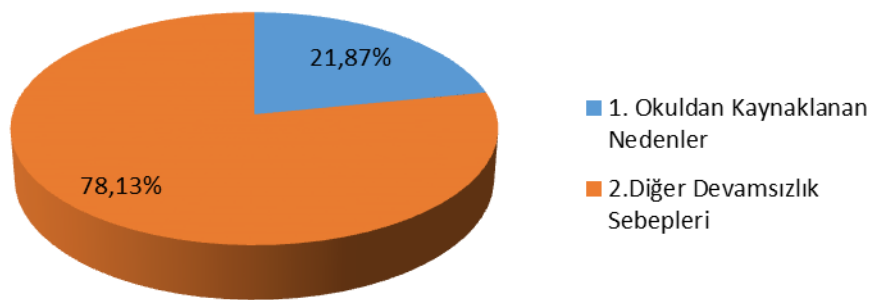
Birinci alt problemi oluşturan okuldan kaynaklanan nedenler ile ilgili olarak; Okulu sevmediğim için devamsızlık yaparım, Okulda disiplin sıkı olduğu için devamsızlık yaparım, Okuldan izin alma imkânı bulamadığım zaman okuldan kaçırım şeklinde yöneltilen sorulara verilen cevaplar incelendiğinde ortaya çıkan devamsızlık durumu oranları aşağıda Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Okuldan kaynaklanan nedenleri oluşturan faktörler

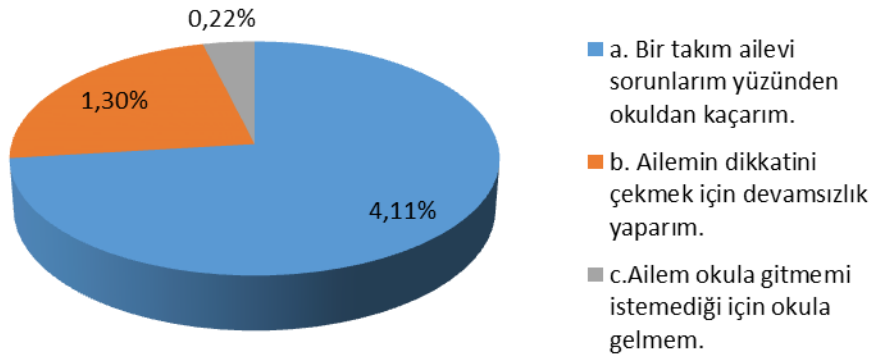
Şekil 1’de görüldüğü gibi Devamsızlığın okuldan kaynaklanan nedenleri arasından; Okulu sevmediğim için devamsızlık yaparım %10,61, Okulda disiplin sıkı olduğu için devamsızlık yaparım %4,33, okuldan izin alma imkanı bulamadığım zaman okuldan kaçırım %6,93 lük oranlara sahiptir.

Şekil 2. Okuldan kaynaklanan nedenler.

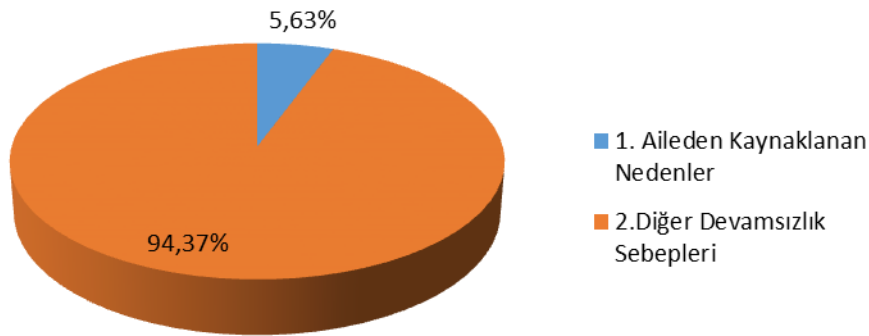
Devamsızlık sebeplerinden, okuldan kaynaklanan nedenler Diğer Devamsızlık Nedenleri arasında %21,87 lik kısmı oluşturmaktadır. İkinci alt problemi oluşturan aileden kaynaklanan nedenlere dair oranlar aşağıda Şekil 3’de verilmiştir.

Şekil 3. Aileden kaynaklanan nedenleri oluşturan faktörler.

Şekil 3'te görüldüğü üzere, devamsızlığın aileden kaynaklanan nedenleri arasında; Bir takım ailevi sorunlarım yüzünden okuldan kaçırım %4,11, Ailemin dikkatini çekmek için devamsızlık yaparım %1,30, Ailem okula gitmemi istemediği için okula gelmem %0,22'lik dilimi oluşturmaktadır. Devamsızlık sebeplerinden, aileden kaynaklanan nedenler Diğer Devamsızlık Nedenleri arasında %5,63' lük kısmı oluşturmaktadır (Şekil 4).

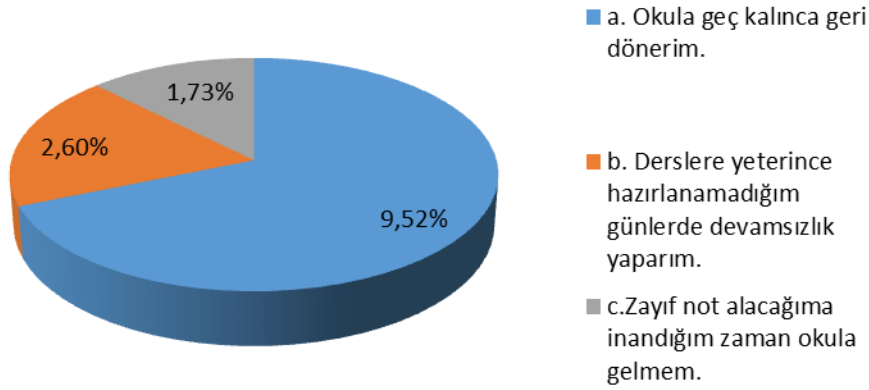

Şekil 4. Aileden kaynaklanan nedenler.

Üçüncü alt problemi oluşturan öğretmen ve derslerden kaynaklanan nedenlere dair sorulara verilen cevaplar aşağıda Şekil 5' de verilmiştir.

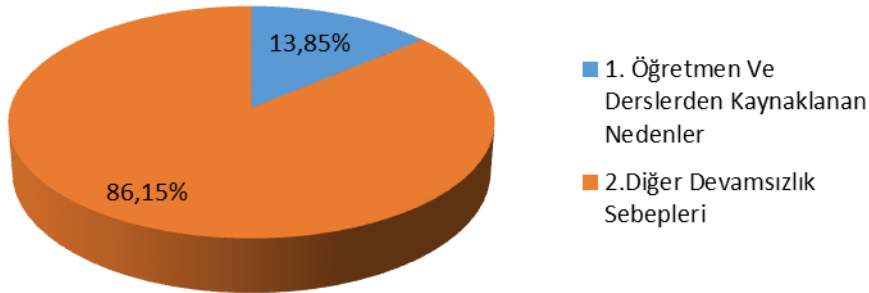

Şekil 5. Öğretmen ve derslerden kaynaklanan nedenleri oluşturan faktörler

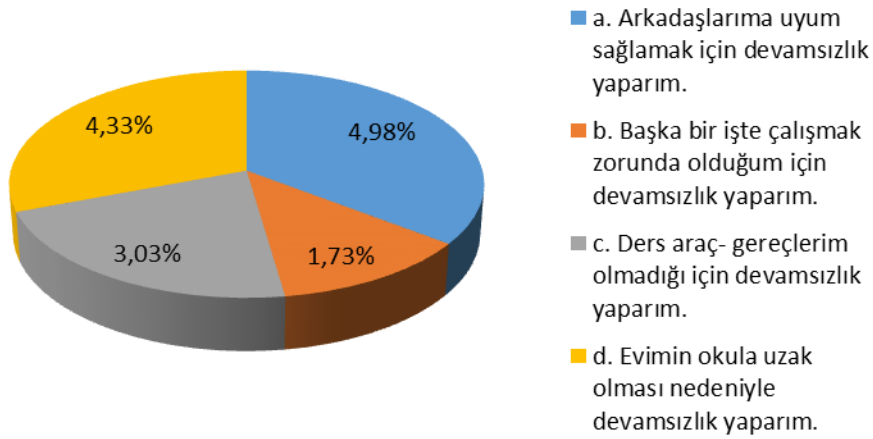
Şekil 5'te devamsızlığın öğretmen ve derslerden kaynaklanan nedenleri; Okula geç kalınca geri dönerim %9,52, derslere yeterince hazırlanamadığım günlerde devamsızlık yaparım %2,60, zayıf not alacağıma inandığım zaman okula gelmem %1,73 oranında oluşmuştur. Devamsızlıkla ilgili olarak öğretmen ve derslerden kaynaklanan nedenler, diğer devamsızlık nedenleri arasında %13,85'lik kısmı oluşturmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Öğretmen ve derslerden kaynaklanan nedenler.

Dördüncü alt problemi oluşturan sosyal ve ekonomik sebeplerden kaynaklanan nedenlere ait oranlar aşağıda Şekil 7'de verilmiştir.

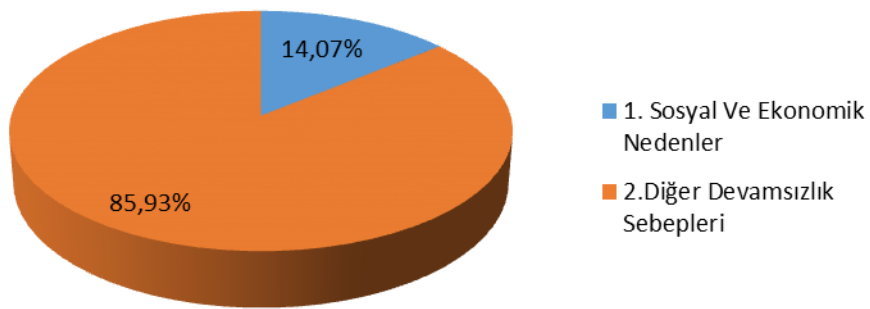

Şekil 7. Sosyal ve ekonomik nedenleri oluşturan faktörler.

Şekil 7’de görüldüğü gibi devamsızlığın sosyal ve ekonomik nedenleri arasından; arkadaşlarıma uyum sağlamak için devamsızlık yaparım %4,98, başka bir işte çalışmak zorunda olduğum için devamsızlık yaparım %1,73, ders araç ve gereçlerim olmadığı için devamsızlık yaparım %3.03, evimin okula uzak olması nedeniyle devamsızlık yaparım %4,33'lük dilimi oluşturmuştur.

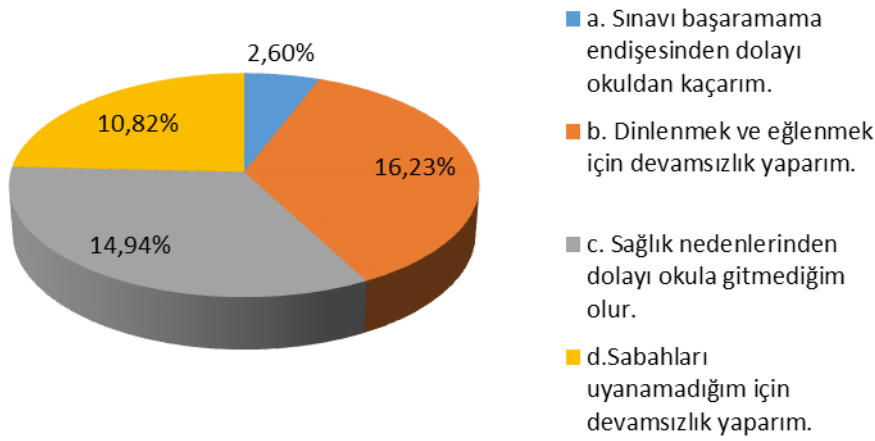
Şekil 8’de görüleceği üzere devamsızlığın sosyal ve ekonomik nedenleri, öğrencinin devamsızlık sebepleri arasından %14,07’ lik kısmı oluşturmaktadır.

Şekil 8. Sosyal ve ekonomik nedenler.

Beşinci alt problemi oluşturan fiziksel, fizyolojik ve psikolojik sebeplerden kaynaklanan nedenlere dair bulgular aşağıda verilmiştir (Şekil 9).

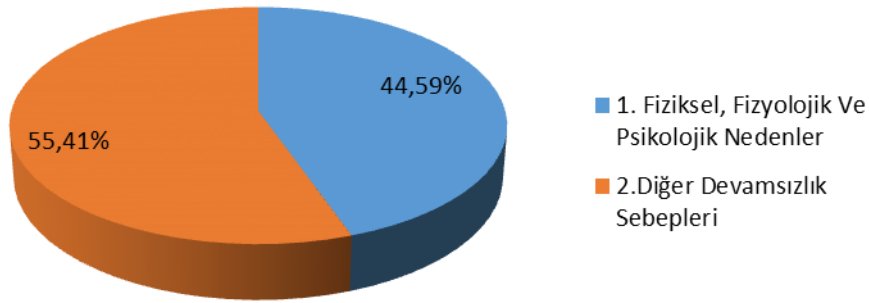

Şekil 9. Fiziksel, fizyolojik ve psikolojik nedenleri oluşturan faktörler.

Şekil 9'da belirtilen devamsızlığın fiziksel, fizyolojik ve psikolojik nedenleri arasında; Sınavı başaramama endişesinden dolayı okuldan kaçırım %2,60, Dinlenmek ve eğlenmek için devamsızlık yaparım %16,23, Sağlık nedenlerinden dolayı okula gitmediğim olur %14,94, Sabahları uyanamadığım için devamsızlık yaparım %10,82'lik dilimi oluşturmuştur.

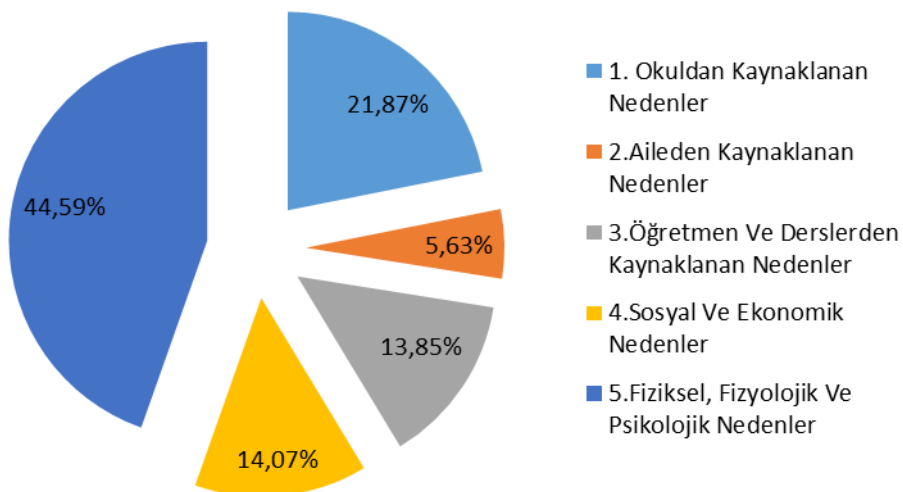
Şekil 10'a bakıldığında devamsızlığın Fiziksel, Fizyolojik Ve Psikolojik nedenleri, öğrencinin devamsızlık sebepleri arasından %55,41' lik kısmı oluşturduğu gözükmektedir.

Şekil 10. Fiziksel, fizyolojik ve psikolojik nedenler.

Genel olarak incelendiğinde devamsızlığın okuldan kaynaklanan nedenleri %21,87, aileden kaynaklanan nedenleri %5,63, öğretmen ve derslerden kaynaklanan nedenleri %13,85, Fiziksel, sosyal ve ekonomik nedenleri %14,07, Fizyolojik Ve Psikolojik nedenleri %44,59'luk kısmı oluşturmaktadır (Şekil 11).

Şekil 11. Devamsızlığın temel nedenleri.

Sonuç ve Tartışma

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin çoğunlukla fiziksel, fizyolojik ve psikolojik nedenler ile devamsızlık yaptıkları tespit edilmiştir. Bunlar arasında en dikkat çeken ve en yüksek devamsızlık oranına sahip olan ise dinlenmek ve eğlenmek için devamsızlık yaparım şeklindeki cevaplarıdır. Yani öğrenciler eğitim kurumlarında bireysel gelişimlerini sürdürmek yerine aslında birçok aile ve öğretmen açısından geçerli kabul edilemeyecek olan bir sebeple devamsızlık yapabilmekte olduklarını beyan etmişlerdir. Eğitim yöneticilerinin ve ailelerin belki de üzerinde en fazla durması gereken faktör bu olarak değerlendirilebilir. Yine bu boyutta bir diğer dikkat çeken olgu ise sağlık sebeplerinden dolayı okula gitmediklerini beyan etmiş olmalarıdır. Bir diğer dikkat çekici olgu ise, öğrencilerin sabah uyanamadıkları için devamsızlık yapmış olmalarıdır. Okula başlama saatleri bir çok ortaöğretim kurumunda aslında makul kabul edilebilecek düzeyde olmasına rağmen, özellikle araştırmanın yapıldığı Burdur ilinin çok büyük olmaması ve fazla yoğun bir trafiğe de sahip olmadığı düşünüldüğünde öğrencilerin uyanıp okula yetişememesi şaşırtıcı olarak algılanabilir. Öğrencilerin, uyku düzenlerinde bir takım sorunlar olduğu bu çalışma verilerine göre düşünülebilir. Bu durumda gelecek çalışmalarda, öğrencilerin uyku düzeni ve bu düzeni etkileyen olumsuz faktörlerin incelenmesi önerilebilir. Yine bu bulguya paralel olarak öğrencilerin derse geç kaldıklarında devamsızlık yaptıkları görülmüştür. Hatta öğretmen ve dersten kaynaklanan sebepler arasında en fazla yoğunluğa sahip devamsızlık nedenidir. Bu doğrultuda, uygulama açısından sadece sabah tek bir derse geç gelince yarım gün devamsız olarak öğrenciyi değerlendirmek yerine, ders bazında devamsızlık takibi gerçekleştirilmesi önerilebilir. Öğrencilerin, bir kısmının ise diğer faktörlere oranla kısmen biraz daha fazla oranla okulu sevmedikleri için devamsızlık yaptıkları tespit edilmiştir. Öncelikli olarak öğrenciler açısından daha eğlenceli bir okul ortamı algısının nasıl olduğunun tespit edilmesi bu noktada yararlı olacaktır. Öğrencilerin okulu sevmesini sağlamak amacıyla neler yapılabileceğinin araştırılması, ve bunun yerel bazda gerçekleştirilmesi önemlidir. Bir takım okul imkanlarının, (spor tesisleri vb.) geliştirilmesi belki yararlı olabilir, ancak bu noktada asıl olarak öğrenci düşüncelerinin tespit edilmesinin daha yararlı olabileceği unutulmamalıdır. Ulusal düzeyde ise müfredatın, öğrencilerin sosyal ve fizyolojik ihtiyaçları doğrultusunda düzenlenmesi tavsiye edilebilir. Yaş gruplarına uygun olarak, daha fazla beden eğitimi dersi veya diğer sanatsal faaliyetlerin artırılması önerilebilir. Diğer devamsızlık sebeplerinin ise genel olarak benzer ve düşük oranlarda dağıldığı görülmüştür. Öncelikli olarak yukarıda belirtilen konularda çalışmaların yürütülmesi tavsiye edilebilir.

Kaynakça

Açıkalın, A. (1995). *Toplumsal, Kurumsal ve Teknik Yönleriyle Okul Yöneticiliği* (2. Basım).

Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Altinkurt, Y. (2008). Öğrenci devamsızlıklarının nedenleri ve devamsızlığın akademik başarıya olan etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 129-142.

Aydın, İ. (2003). *Eğitim ve öğretimde etik*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Bursalıoğlu, Z. (1987). *Okul yönetiminde yeni yapı ve davranış*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayını, 154.

Demirtaş, H. ve Güneş, H. (2003). *Eğitim yönetimi ve denetimi sözlüğü*. Ankara: Anı Yayıncılık

Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi: kavramlar, ilkeler, teknikler*. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.

Kıncal, R. (1993). Okul ve Eğitim. *Eğitim Dergisi*, 4, 10-15.

“Meslek liseleri en çok tercih edilen okul olacak.” *Sabah*, 18.04.2012.

<http://www.sabah.com.tr/egitim/2012/04/18/meslek-liseleri-en-cok-tercih-edilen-okul-olacak>, adresinden erişildi, (E.T. 17.03.2017)

Milli Eğitim Bakanlığı, (1/7/2015). Resmi gazete ortaöğretim kurumları yönetmeliği. Sayı: 29403. <http://ogm.meb.gov.tr/www/mill-egitim-bakanligi-ortaogretim-kurumlari-yonetmeliği/icerik/504> adresinden erişildi (E.T. 19.06.2017)

Milli Eğitim Temel Kanunu (1973, 2014). Kanun No 1739.

OECD (2015). *Education at a glance 2015: OECD Indicators*. Paris: Organization for Economic Cooperation and Development, <http://www.oecd.org/edu/education-at-a-glance-2015.htm> adresinden erişilmiştir (E.T. 19.06.2017)

OECD. (2013). PISA 2012 Results: ready to learn students' engagement, drive and self-beliefs. Volume III. Paris: OECD <https://www.oecd.org/pisa/keyfindings/PISA-2012-results-volume-III.pdf> adresinden erişilmiştir (E.T. 19.06.2017)

Öztekin, Ö. (2013). *Lise öğrencilerinin devamsızlık nedenlerinin incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi, ESOGÜ, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Pehlivan, Z. (2006). *Resmi genel liselerde öğrenci devamsızlığı ve buna dönük okul yönetimi politikaları (Ankara ili örneği)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Taymaz, H. (2000). *İlköğretim ve Ortaöğretim Okul Müdürleri İçin Okul Yönetimi, Okul Yöneticisinin İş Alanları, Alanlara Giren İşler, İşlerin İşlemleri İşlem Basamakları*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Poyraz, C. (1996). *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Çantay Sanayi ve Tic. Ltd. Şti

KUR'ÂN VE SÜNNET AÇISINDAN MÛSİKÎ

Yavuz DEMİRTAŞ

Fırat Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müdürlüğü

Öz

“İslâm’da Mûsikînin Hükümü" konusu, dün olduğu gibi bugün de en önemli tartışma konuları arasında yer almaktadır. Hadîs kaynaklarında, mûsikînin lehinde olduğu gibi aleyhinde de hadîslerin yer almasından kaynaklanan bu tartışmanın, toplumumuzun hemen her kesiminde sürekli olarak meydana geldiği bilinmektedir. Ancak bunun, geleceğimizi şekillendirecek olan üniversite gençleri, özellikle de derslerine girdiğimiz ve meslekleri gereği tam da bu tartışmanın merkezinde bulunan İlahiyat Fakültesi ile Devlet Konservatuvarı öğrencileri arasında cereyan ettiğine bizzat şahit oluşumuz, konuyla ilgili ayrıntılı bir çalışma yapılmasının gerekli olduğu kanaatini bizde uyandırarak harekete geçirmiş ve neticede bu makalenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mûsikînin helallığı-haramlığını konu edinen bu çalışmamız, mûsikîyle ilgili âyet ve hadîslerin hemen tamamını içine alması; anlaşılır ve akıcı bir üslûba sahip olması; özellikle de mûsikînin hükümü konusundaki kararsızlığı giderecek kesin ve net ifadeler içermesi bakımından, konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan farklılık arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mûsikî, Kur'ân, Sünnet, Helal, Haram..

MUSIC FROM THE PERSPECTIVE OF THE QURAN AND SUNNAH

Abstract

Provision of music in islam has been one of the most important discussions today as it was in the past. This discussion is not only for the favorable music but is also against it deriving from sources of the hadiths and is known to have come from almost every segment of society. This discussion's taking place among university students who will shape the future of the human but especially among students of Theology Faculty and Conservatory, where I am myself an associate professor, made me involve in this matter in detail and provided this article's appearance. This study that is based on the halal and illegitimate of music is different from the other studies held in the past as it has definite and plain expressions and including nearly all verses of the Koran and hadiths and being understood easily, having a streamlined style.

Keywords: Music, The Koran, Circumcision, Halal, İllicit.

Giriş

Asıl konumuzla ilgili bilgilere geçmeden önce çalışmamızın amacı, önemi, kapsamı, yöntemi ve kaynakları hakkında bilgiler vermek istiyoruz:

Amaç: Çalışmamız, “Asr-ı Saadet” hariç, İslâm Tarihi boyunca tartışılan “İslâm’da Mûsikînin Hükümü" konusundaki kararsızlığı gidermeyi amaçlamaktadır.

Önem: Çalışmamız, mûsikîyle ilgili âyet ve hadîslerin hemen tamamını içine alması, anlaşılır ve akıcı bir üslûba sahip olması ve özellikle de mûsikînin hükmü konusundaki kararsızlığı giderecek kesin ve net ifadeler içermesi bakımından konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalardan farklılık arz etmektedir.

Kapsam: Çalışmamız, yalnızca mûsikîyle ilgili âyet ve hadîsleri kapsamaktadır.

Yöntem: Çalışmamızda, âlimlerin görüşleri ile fikhî tartışmalar bir kenara bırakılarak, mûsikîyle ilgili âyet ve hadîsler akıl ve mantık dairesi içerisinde yorumlanmıştır.

Kaynaklar: Çalışmamıza konu olan âyetlerin meâli için daha ziyade, Diyânet İşleri Başkanlığı'nca görevlendirilen komisyon tarafından hazırlanan ve Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları'nca 1993 yılında Ankara'da yayınlanan "Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli" adlı eser kaynak olarak kullanılmıştır.

Çalışmamıza konu olan hadîsler için ise şu eserler kaynak olarak kullanılmıştır:

- 1-) İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*, C. I-XVIII, Akçağ Yayınları, Ankara 1988.
- 2-) Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1976.
- 3-) Nebi Bozkurt, *Hadîs'te Folklor Eğlence*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.
- 4-) İmâm-ı Gazâlî, *İhyâ u Ulûmi'd-Dîn*, C. I-IV, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1992.

Konuyla ilgili şu önemli hususun altını çizmek istiyoruz: Kur'ân-ı Kerîm Meâli'ne kolaylıkla ulaşıldığı için âyetlerin kaynağı noktasında herhangi bir sıkıntı yaşanmamakla birlikte, hadîslerin alındığı kaynaklar konusunda ciddi manada sıkıntılı bir durumla karşılaşmaktadır. Zira, mûsikîyle ilgili rivayet olunan onlarca hadîsi, ulaşılması oldukça zor yüzlerce ciltlik onlarca eserde arayıp-bulma ve bulunan bu hadîslerin sıhhat derecelerini sorgulama, bu makalenin haddi olmayıp, yüksek lisanstan öte doktora seviyesinde bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu noktadan hareketle, ilmî bakımdan her biri sahasının en önemli kaynakları arasında yer alan yukarıdaki eserlerin makalemizin kaynaklarını teşkil etmelerinin akademik çevrelerce anlayışla karşılanacağını ümit ediyoruz.

Makalemizin sıhhati açısından önemli gördüğümüz bu hususları vurguladıktan sonra şimdi esas konumuza geçiyoruz:

İnsanoğlu, güzel sanatların başında yer alan ve "kulağa hoş gelen sesler dizisi" demek olan mûsikîye karşı her zaman büyük ilgi duymuş ve ondan, doğum, evlenme, ölüm vs. gibi hayatının her önemli dönüm noktasında bolca istifade etmiştir. İnsanın mûsikîye olan bu düşkünlüğü birçok düşünürün ilgisini çekmiş ve onları konuyla ilgili birtakım görüşler ileri sürmeye sevk etmiştir. Hiç şüphesiz bu görüşlerin içerisinde en ilginç olanı da, Hz. Mevlânâ (ö. 1273)'nın ileri sürmüş olduğu, "Mûsikî, Elest Bezmi'nin avâzesidir" görüşü olmuştur ki, bu ifade; "Mûsikînin âşıklara hoş gelmesinin sebebi, onların Elest Bezmi'nde güzel ve ruhanî seslere alışmış ve o seslerle beslenmiş olmalarındandır. Vücûd âlemine geldikten sonra o rûhanî âlemden uzak düştüklerinden dolayı, âşıklar her ne zaman güzel bir ses veya nağme işitseler

mahzun gönülleri zevk ve şevkten çırpınmaya ve coşmaya başlar, buna uygun olarak da bedenleri harekete geçerek semâ' etmeye koyulur" şeklinde açıklanmaktadır.¹

Konuyla ilgili ayrıca şu önemli hatırlatmayı da yapmak istiyoruz: Son yıllarda yapılan araştırmalar, mûsikî duygusunun sadece insanoğluna özgü olmadığını, hayvan ve bitkilerde, hatta ve hatta “cemâdât” adı verilen su, taş, maden vs. gibi - cansız kabul edilen! - elementlerde de bulunduğunu göstermektedir. Henüz hiç bir eğitimin verilmediği yeni doğmuş bir bebeğin dinlediği ninnilerle sakinleşip huzur bulması; develerin, sürücülerinin nağmeleriyle şevke gelip süratlerini artırmaları²; su moleküllerinin, dinletilen mûsikî ile rengârenk ve çok estetik şekiller alması gibi harikulâde olaylar³ bu tespiti destekleyen örneklerden yalnızca birkaçını teşkil etmektedir.

Mûsikî konusunda tüm canlıların durumu bu iken ne yazık ki, “yaradılışa en uygun ve en mükemmel din” olduğunda şüphe bulunmayan İslâm’ın mûsikîye karşı olduğu ve onu yasakladığı iddia edilmiş, bu iddiayı yapanlar ile buna karşı olanlar arasında da maalesef hemen her zaman diliminde şiddetli tartışmalar meydana gelmiştir. Radyo ve televizyon yayınlarının süratle çoğalması, özellikle de İslâmî prensiplere ve gelenek-göreneklere bağlı yayıncılığın gündemde tutulması, günümüzde bu tartışmaların şiddetini daha da artırmıştır. Müslümanlardan bazıları her türlü mûsikîye karşı olup ona tamamen sırt çevirirken, bazıları da mûsikî dinlemede herhangi bir sakınca görmemekte ve mûsikîyi “helal” fiillerden saymaktadırlar. Bir diğer grup ise, mûsikî konusunda yapılan net ve kesin olmayan açıklamalar dolayısıyla tereddüt ve ikilemden kurtulamadıklarından ne yapacaklarını bilememekte, toplum içindeyken - ayıplanmamak için - mûsikîye karşıymış gibi görünmekte, ancak evlerinde radyo ve televizyonlarıyla baş başa kaldıklarında ise yayınlanan mûsikî programlarında yer alan hemen her tür mûsikîyi dinlemekten çekinmemektedirler.

Müslümanlar arasında mûsikî konusunda görülen bu görüş farklılığı, İslâm’ın mûsikîyle ilgili kesin bir hükmünün olmadığı yönünde bir anlayış oluşturmaktadır ki, bu da her şeyi en ince ayrıntısına kadar ele alıp inceleyen ve hakkında mutlaka bir hüküm veren, en son ve en mükemmel din olan İslâmiyet hakkında düşünülebilecek veya söylenebilecek bir şey olmasa gerektir. İslâmın genel prensiplerini ve dünya görüşünü hakkıyla kavrayan herkesin, “İslâmiyetin, yaratılıştan kaynaklanan tüm özellikler gibi mûsikî duygusunu da tam kemalde ortaya çıkarmayı ve ondan azamî derecede istifade etmeyi gaye edindiğini” çok iyi bildiğini düşünmekteyiz.

Giriş mahiyetindeki bu bilgilerden sonra şimdi mûsikîyle ilgili olduğu iddia edilen Kur’ân âyetleri ile mûsikîyi konu edinen Sünnet delillerine ve bunlara yapılan açıklamalara geçiyoruz.

A - Mûsikîyle İlgili Olduğu İddia Edilen Âyet-i Kerimeler ve Açıklamaları

Kur’ân-ı Kerim’de mûsikîyi yasaklayan herhangi bir âyet-i kerîme bulunmadığı gibi, “lahn, ğınâ, nağm, tarab, azf, melâhî vs.” gibi fasîh Arapça’da mûsikî manasına gelen herhangi bir ibare de

¹ Mevlânâ, *Mesnevî*, C. I-VI, (Çev.: Veled İzbudak), M.E.B. Yay., İstanbul 1990, C. IV, s. 60-61.

² Bayram Akdoğan, “Câhiz ve Mûsikînin Tesiri Hakkındaki Makalesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2001, C. 42. S. 1, s. 249.

³ Ahmet Şahin Ak, *Türk Din Müsikisi*, Akçağ Yay., Ankara 2011, s. 233-234.

bulunmamaktadır. Buna rağmen yine de aşağıya alınan âyetlerin mûsikî ile ilgili olduğu ve bu güzel sanat dalını haram veya helal kıldığı iddia edilmektedir.

a-) Mûsikîyi Haram Kıldığı İddia Edilen Âyetler

1-) “İnsanlardan öylesi var ki, herhangi bir ilmî delile dayanmadan Allah (c.c.) yolundan saptırma ve onunla alay etmek için eğlencelik söz satın alır. İşte alçaltıcı azap onlar içindir.”⁴

Açıklama: Mûsikînin haram olduğunu iddia edenler, âyette geçen “eğlencelik söz (lehve’l-hadîs)”den kastın mûsikî olduğunu, dolayısıyla da bu âyetin mûsikîyi yasakladığını söylemektedirler. Ancak aşağıdaki hususlar göz önünde bulundurulduğunda, bu âyetin mûsikîyle herhangi bir ilgisinin bulunmadığı, dolayısıyla da mûsikîyi yasaklamak için delil olarak gösterilmesinin mümkün olmadığı görülmektedir:

* Genel bir kavram olan “eğlencelik söz” ibaresinin yalnızca mûsikîyi değil, şiir, destan, masal, hikaye vs. gibi kavramları da içine alıyor olması.⁵ Bu âyeti ileri sürerek millî kimliğin en önemli unsurlarından biri olan folklorun eğlence kısmının yasak olduğunu iddia etmek, başta Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şiir ve mûsikîyle ilgili onlarca hadîsini inkar etmek anlamına geleceği gibi insana ve insanî değerlere son derece kıymet veren İslâm’a yapılabilecek en büyük kötülüklerden biri de olacaktır.

* Her “eğlencelik” sözün, “Allah (c.c.) yolundan saptırma” ve “dinî değerleri alaya alma” gibi insanı dinden çıkararak gayeler içermemesi.⁶ Buna göre, İslâmî değerleri kültür haline getirerek yaşayan milletimizin icra ettiği sözlü mûsikî eserlerinin güftelerinde hak ve hakikatten saptıran veya dinî öğretilerle dalga geçen ifadelerle rastlamak pek mümkün olmadığına göre, Türk Mûsikîsi eserlerinin tamamına yakın bir kısmının “helal” olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.⁷

⁴ Lokmân Sûresi: 31/6.

⁵ Bu âyetin sırf “eğlencelik” vasfından dolayı mûsikîyi haram kıldığını iddia etmek, şiir sanatını da haram kıldığını iddia etmek demek olacaktır ki, bu da gerek “Kimi şiir vardır ki, hikmettir” hadîsine ve gerekse Hz. Peygamber (s.a.v.)’in, şâir Hassân b. Sâbit (r.a.)’e (Mekkelî müşrikleri kastederek), “Hicvet (eleştir) onları! Allah (c.c.)’a yemin ederim ki, senin hicvinin onlar üzerindeki etkisi, gece karanlığındaki okların etkisinden daha şiddetlidir. Hicvet onları! Rûhu’l-Kudûs olan Cibril (a.s.) de seninle beraberdir” hadîsine göre mümkün görülmemektedir. (Mehmet Yalar, “İslâmî Arap Şiiri ve Hz. Peygamber” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2009, C. XVIII, S. 1, ss. 61-88.)

⁶ İmâm-ı Gazâlî, âyette geçen “eğlendirici sözün”, halkın dinini satın aldığı ve insanları Allah (c.c.) yolundan saptırdığı için kınandığını, ancak her mûsikî nağmesinin kendisiyle din satın alınan bir akçe veya insanları doğru yoldan saptırma vasıtası olmadığını, bu âyetin sadece mûsikîyi değil, “Allah (c.c.) yolundan saptırmayı gaye edinen” her türlü eylemi içine aldığı, bu konuda zâten herhangi bir ihtilafın bulunmadığını, dinî değerleri alaya alan ve insanları bu değerlerden alıkoyan her şeyin, hatta bu maksatla okunan Kur’ân-ı Kerim’in dahi haram olduğunu belirtmekte ve bu konuda “Hz. Ömer (r.a.)’in, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e duyulan sevgi ve saygıyı gidermek amacıyla, içinde Hz. Peygamber (s.a.v.)’i uyaran âyetlerin bulunduğu Abese Sûresi’ni sürekli okuyarak namaz kıldıran bir imâmın boynunu vurma istemesini” örnek olarak vermektedir. (İmâm-ı Gazâlî, *İhyâ u Ulûmi’ d-Dîn*, C. I-IV, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1992, C. II, s. 642.)

⁷ Bazı Bektaşî Nefesleri’nde söz konusu içerikte güftelere rastlansa da, bu eserler geniş halk kitlelerince genel kabul görmemiştir.

* Bu âyetin, “şarap içme” ve “domuz eti yeme” gibi “büyük günahlar” sınıfına giren fiillerin henüz daha yasaklanmadığı Mekke Devri’nde indirilmiş olması.⁸ Söz konusu fiillerin bile henüz haram kılınmadığı bu dönemde inen bu âyetin mûsikîyi yasakladığını iddia etmek, akl-ı selîm ile bağdaşmamaktadır.

* Sebeb-i Nüzûl’ün, yani âyetin inişine sebep olan olayın mûsikîyle uzaktan-yakından herhangi bir ilgisinin bulunmaması.⁹ Bir âyetin kemâlde anlaşılmasında ve ondan hüküm çıkarılmasında çok büyük bir rol oynayan nüzûl sebeplerini görmezden gelerek bir konu hakkında hüküm vermek, tek taraflı bir değerlendirmenin ürünü olup, gerçek manada İslâm’a inanan bir kişinin işi olmasa gerektir.

2-) “Onlar bir ticaret veya bir oyun ve eğlence gördükleri zaman hemen dağılıp ona koşular ve seni ayakta bıraktılar. De ki: "Allah (c.c.)'in yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah (c.c.), rızık verenlerin en hayırlısıdır.”¹⁰

Açıklama: Âyette kınanan eğlence mûsikî olarak kabul edilse bile, bu mûsikî, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in anlatımlarını engellediği ve O’nun, yalnız başına ve ayakta kalmasına sebebiyet verdiği için kınanmıştır¹¹ ki, “doğruların anlatılmasını engelleyen ve edebe aykırı fiillerin işlenmesine sebep olan her şey gibi mûsikînin de İslâm Dini tarafından kınanarak yasaklandığı” konusunda İslâm âlimleri arasında herhangi bir görüş ayrılığı mevcut değildir. Ayrıca sırf bu âyete dayanarak mûsikîyi haram kabul etmek, aynı oranda kınanan ticaretin de haram kılındığı sonucunu doğuracaktır ki, âyet ve hadislerle helallığı tescillenmiş ve sosyal hayatın vazgeçilmez unsuru olan bu eylemi haram kabul etmek, akıl ve vicdan sahibi bir Müslüman’ın kabul edebileceği bir şey değildir.

3-) “Bu söze mi taaccüb ediyor, gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz?! Siz, cidden çok dik başlısınız.”¹²

Açıklama: Âyette geçen ve “dik başlılar” anlamına gelen “sâmidûn” kelimesinin bazı Arap lehçelerinde “teğannî edenler (şarkı söyleyenler)” manasına gelmesinin yanı sıra nüzûl sebebinin de mûsikîyle ilgili olmasından hareketle bu âyet de mûsikînin haram olduğu noktasında delil olarak gösterilmektedir. Ancak, aşağıda belirtilen hususlar göz önünde bulundurulduğunda, bu âyetin tehdidinden sadece haram olan mûsikînin nasip aldığı, helal olan mûsikînin ise bu kapsamın dışında tutulması gerektiği görülmektedir:

⁸ Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Müsiki ve Semâ*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1976, s. 40.

⁹ Âyetin inişine sebep olan olayın özeti şudur: “Azılı müşrik Nadr b. el- Hâris, ticaret maksadıyla gitmiş olduğu İran’da okunan destan ve masalları satın alarak Mekke’ye dönmüş ve; “Ey Kureyşliler! Muhammed size Âd ve Semûd kavminden bahsediyor, ben ise size Rüstem, İsfendiyar ve Kısraların hayat hikayelerinden bahsediyorum” diyerek bunları Kureyşlilere anlatmaya başlamış, bu anlatılanlar onlara daha eğlendirici geldiği için de Kur’ân dinlemeyi bırakıp Nadr’ı dinlemeye başlamışlardır. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.v.)’i son derece üzmüş, bunun üzerine bu âyet indirilerek Hz. Peygamber (s.a.v.) teskin ve teselli edilmiştir.” (Uludağ, *a.g.e.*, ss. 39-40.)

¹⁰ Cum’a Süresi: 62/11.

¹¹ Âyet, yaşanan bir kıtlık döneminde yiyecek yüklü bir kervanın Medine’ye gelişini görmek ve bu sevindirici olayı haber vermek üzere çalınan defî dinlemek için Hz. Peygamber (s.a.v.)’in okumuş olduğu cum’a hutbesini dinlemeyi terk edenler için inmiştir. (Nebi Bozkurt, *Hadis’te Folklor Eğlence*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 7-8.)

¹² Necm Süresi: 53/59-61.

* Âyetin, Kur'ân-ı Kerîm'i dinlememek için teğannî eden müşrikler hakkında indirilmiş olması.¹³ Kur'ân'ı dinlememek ve dinletmemek adına yapılan her şey gibi mûsikînin de haram olduğunu yukarıda belirtmiştik.

* “Samede” fiilinin, helal-haram ayırımı yapılmadan sırf “teğannî etmek” manasında kullanılmasının, - İslâm hukukundaki “Mefhûmu'l-Muhâlefe” kuralı¹⁴ gereği - âyette aynı tarzda eleştirilen “gülme” ve “ağlamama” fiillerini de haram kıldığı sonucunu doğuruyor olması. Yaradılıştan gelen “gülme” ve “ağlamama” fiillerini dünya üzerindeki hiç bir din yasaklamamışken, fitrî ve hak din olduğunda şüphe olmayan İslâmiyet'in yasaklamış olduğunu, değil iddia etmek, düşünmek dahi bu dine yapılabilecek en büyük hakaret olacaktır.

* Bu âyetin de, “içki içmek” ve “domuz eti yemek” gibi büyük günahların henüz haram kılınmadığı Mekke Devri'nde indirilmiş olması.¹⁵

4-) "Güç yetirebildiklerini, sesinle zillete ve meskenete düşür!"¹⁶

Açıklama: Allah (c.c.)'ın, Şeytan'ı huzurundan kovarken söylediği bu âyetin içerisinde yer alan "sesinle" ibaresinin “Şeytan'ın iğvâ ve vesvesesi” anlamına geldiği ve mûsikîyle hiçbir ilgisinin bulunmadığı gün gibi ortada iken bunun mûsikîye yorumlanması, şahsî anlayışların genel kabul görmesi adına yapılan Kur'ân'dan delil getirme çabalarının ve zorlama yorumlamaların bir göstergesidir. Ayrıca âyetteki "sesinle" ibaresiyle mûsikî kastedilmiş olsa bile, bu mûsikî, “Allah (c.c.) yolundan uzaklaştırıp, aşağılık ve miskinliğe sebebiyet verdiği için” kınanmaktadır ki, bu konuda zaten tam bir görüş birliği mevcuttur.

5-) "Müşriklerin namazı, Ka'be civarında ıslık çalmak ve el çırpıktan ibarettir."¹⁷

Açıklama: Âyetten, Allah (c.c.)'a yaklaşmak amacıyla “ıslık çalma” ile “el çırpma” şeklinde gerçekleştirilen müşriklerin bir namazlarının olduğu, ancak bu namazın Allah (c.c.)'inde hiçbir değerinin olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca âyette, müşriklerin yapmış oldukları fiillerin namaz olarak adlandırılmasının altında yatan şu ince ayrıntıyı da vurgulamakta yarar görüyoruz:

“Nasıl ki namaz müminlerin mi'râcı ise, yani onları iman bakımından yüceltiyorsa, müşriklerin bu yaptıkları (namazları) da onların mi'râcıdır, yani küfür ve şirkte onları zirveye çıkarmaktadır.”

6-) "Onlar ki, boş laf işittikleri zaman yüz çevirirler ve "sizin ameliniz size, bizim amelimiz de bize" derler."¹⁸

Açıklama: Bu âyetin bir benzeri de; "Onlar ki, yalan-dolan bulunan yerde durmazlar, lüzumsuz şeyler konuşulan bir yere uğradıklarında, oradan savuşup gitmek suretiyle kendilerine iyilik ve

¹³ Uludağ, a.g.e., s. 42.

¹⁴ **Mefhûmu'l-Muhâlefe:** Kelime olarak “zıt (karşıt) anlam” manasına gelen bu kavram, “lafızda zikredilmeyen mananın, bizzat zikredilen manaya, hükümde zıt olmasıdır.” Şâfiî Mezhebi'ne göre, hüküm için sahih ve muteber bir delildir. (Geniş bilgi için Bkz. Fatma Hazar, *İslâm Hukuk Usûlünde Mefhûmu'l-Muhâlefe'nin Mâhiyeti Ve Delil Oluşu*, (Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2014.)

¹⁵ Uludağ, a.g.e., a.y.

¹⁶ İsrâ Sûresi: 17/64.

¹⁷ Enfâl Sûresi: 8/35.

¹⁸ Kasas Sûresi: 28/55.

ikramda bulunurlar"¹⁹ âyetidir. Bu âyetlerde geçen “lüzumsuz” ve “boş laf” ibarelerini yalnızca mûsikîye yorumlamak, başta Allah (c.c.) ve Resûlü (s.a.v.) olmak üzere, dinî öğretilerin konu olduğu mûsikî eserlerini de bu sıfatlarla tanımlamak anlamına gelecektir ki, bunu Müslüman olduğunu iddia eden bir kişinin kabul etmesi mümkün değildir. Tüm bu anlatılanlara rağmen ısrarla, “İslâmiyet, mûsikîyi yasaklamaktadır” diyenlere de söylenecek en güzel sözün, bu âyette geçen ifadenin bir benzeri, yani “sizin düşünceniz size, bizim düşüncemiz de bize!” cümlesi olduğunu düşünmekteyiz.

Mûsikîyi haram kıldığı iddia edilen, ancak - açıklamalarda da görüldüğü üzere - mûsikîyi yasaklamak şöyle dursun mûsikî kelimesinin bile geçmediği bu âyetlerden sonra şimdi “mûsikîyi helal kıldığı iddia edilen âyetlerin” yer aldığı kısma geçiyoruz.

b-) Mûsikîyi Helal Kıldığı İddia Edilen Âyetler

1-) "Onlar ki, söz dinlerler ve onun en güzeline tâbi olurlar. İşte, Allah (c.c.)'ın hidayete erdirdiği kimseler ile idrak ve insaf sahibi olanlar bunlardır."²⁰

Açıklama: Genel bir kavram olan “sözün en güzel” ibaresinden Allah (c.c.) ve Resûlü (s.a.v)’nün sözleri, yani âyet ve hadîsler anlaşılabilir gibi, âyet ve hadîslerde anlatılan öğretilerin en güzel şekilde ifade edildiği mensûr veya manzûm şiirler de anlaşılmaktadır. Bu noktadan hareketle, söz konusu şiirlerin en güzel seslerle, yani mûsikîyle ifade edildiği Mevlid, Na’t, İlâhî, Tevşih vs. gibi Dinî Mûsikî eserlerinin de bu âyette övülmüş olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu durumu kısaca şu cümleyle ifade etmek mümkündür: “Güzel sözleri yalnız halde dinlemek günah olmadığına göre, bu sözlerin ölçülü ve âhenkli bir hale getirildiği şiir ve mûsikîyi dinlemek neden günah olsun?!”

2-) "Allah (c.c.), onlar için hoş olan şeyleri helal, pis olan şeyleri de haram kılmaktadır."²¹

Açıklama: Âyette geçen ve genel bir kavram olan "hoş olan şeyler", zevk ve lezzet veren her şeyi kapsadığından, zevk ve lezzet veren şeylerin başında gelen mûsikînin de helal olduğu hükmünü bu âyetten çıkarmak mümkündür.

3-) "De ki; "Allah (c.c.)'ın kulları için var ettiği zînetleri (süsleri) haram kılan kimdir?" Bunlar dünyada, özellikle de kıyâmet gününde iman edenler içindir. Bilen kavimler için âyetlerimizi böylece açıklıyoruz."²²

Açıklama: Birçok nimet gibi âhenkli ve ölçülü seslerden oluşan mûsikî olgusunun da insana verilmiş bir zînet (süs) olduğu gerçeğinden hareketle, mûsikînin de helal olduğunu ve onu haram kılmanın kimsenin hakkı olmadığını bu âyetten anlamak mümkündür.

4-) "Ey iman edenler! Allah (c.c.)'ın sizin için helal kıldığı güzel şeyleri haram kılmayın ve haddi aşmayın! Şüphesiz ki Allah (c.c.), haddi aşanları sevmez."²³

¹⁹ Furkân Sûresi: 25/72.

²⁰ Zümer Sûresi: 39/18.

²¹ A'râf Sûresi: 7/157.

²² A'râf Sûresi: 7/32.

²³ Mâide Sûresi: 5/87.

Açıklama: "Kitapta hiç bir şeyi ihmal etmedik"²⁴ , "Yaş ve kuru her şey Kitâb-ı Mübîn (Kur'ân)'de vardır"²⁵ ve "Biz sana her şeyi apaçık beyân eden Kitâb'ı indirdik"²⁶ gibi âyetlerden hareketle, Kur'ân-ı Kerîm tarafından asla haram kılınmayan mûsikîyi haram kılmanın haddi aşmak olduğunu, helal olan mûsikîyi haram kılmak suretiyle haddi aşanları da Allah (c.c.)'ın sevmediğini bu âyet açıkça beyân etmektedir.

5-) "Yürüyüşünde mütevazî ol, sesini alçalt! Çünkü seslerin en çirkinî, eşeklerin sesidir."²⁷

Açıklama: Âyet-i kerîmede, çirkin ve rahatsız edici bir ses olan eşek sesinin kötülenmesi, İslâm Hukuku'ndaki "Mefhûmu'l- Muhâlefe" kaidesi gereğince, "çirkin olmayan güzel sesler de vardır" anlayışını doğurmakta, dolayısıyla da kınanmayan güzel seslerin ve bu seslerin bir araya ahenkli ve ölçülü bir şekilde bir araya gelmesiyle oluşan mûsikî eserlerinin de helal kabul edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

6-) "Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve ona yaklaşmaya vesile arayın!"²⁸

Açıklama: Âyette geçen ve genel bir kavram olan "vesile", Allah (c.c.)'a yaklaşımda âdetâ bir lokomotif görevi gören aşkı ve bu aşkı temin etmede en önemli etken olan mûsikîyi de içermektedir. Bu noktadan hareketle âyetten, dinî emir ve yasakların hayata geçirilmesinde en önemli etken olan aşkı artırıcı özelliğinden dolayı "vesîle" hükmünde olan mûsikîyi de emrettiği sonucuna ulaşmamız mümkündür.

7-) "İman edip sâlih amel işleyenler, cennet bahçelerinde neşelendirileceklerdir."²⁹

Açıklama: Âyette "neşelendirilecekler" manasına gelen "yuhberûn" kelimesi, aynı zamanda "(onlara) mûsikî dinletilecektir" anlamını da içerdiğinden, bu âyetin mûsikîyi cennet nimetleri arasında saydığı, dolayısıyla da mûsikîyi helal kıldığı iddia edilmektedir. Ayrıca âyette geçen "sâlih amel işleyenler" ibaresi genel bir mana içerdiğinden, güftesini dinî öğretilerin oluşturduğu Dinî Mûsikî'yi icra eden mûsikîşinasların da sâlih amel işlediklerini, dolayısıyla da onlara cennet bahçelerinde mûsikî dinletileceğini de bu âyet-i kerimeden çıkarmak mümkündür.

8-) "Yerleri ve gökleri yaratan, melekleri elçi olarak gönderen ve onları ikişer, üçer ve dörder kanatlara malik kılan Allah (c.c.)'a hamdolsun! Halkta, dilediğini ziyâde eder. Şüphesiz ki, Allah (c.c.), her şeye kadirdir."³⁰

Açıklama: Bu âyette geçen "halkta, dilediğini ziyade eder" ibaresi, "dilediğine yaradılış güzelliğine ilaveten ses güzelliği de verir" şeklinde yorumlanmakta, dolayısıyla da bu âyetin mûsikîyi helal kıldığı iddia edilmektedir.

9-) "Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken Allah (c.c.)'ı zikrederler."³¹

²⁴ En'am Sûresi: 6/38.

²⁵ En'am Sûresi: 6/59.

²⁶ Nahl Sûresi. 16/89.

²⁷ Lokman Sûresi: 31/19.

²⁸ Mâide Sûresi: 5/35.

²⁹ Rûm Sûresi: 30/15.

³⁰ Fâtır Sûresi: 35/1.

³¹ Âl-i İmrân Sûresi: 3/191.

Açıklama: En büyük ibadet olan zikir³² ile zikrin türlerini açıklayan bu âyet ile “*Meleklerin, Rableri (c.c.)’nin yüceliğini hamd ile andıklarını ve arşın çevresinde dönmekte olduklarını görürsün.*”³³ âyeti, aynı zamanda tarikatlarda sesli (cehrî) olarak icra edilen “kıyâmî (ayakta durarak)”, “devrânî (dönerek)” ve “kuûdî (oturarak) zikirler” için delil olarak kabul edilmektedir. Bu noktadan hareketle, söz konusu zikirlerle delil olan bu âyet-i kerîmeler, sesli zikirlerin vaz geçilmez unsuru olan mûsikînin helallığı konusunda da delil olarak kabul edilmektedir.

10-) “*Biz, dağları onun emrine vermiştik. Akşam-sabah onunla birlikte tespih ederlerdi. Kuşları da toplu olarak onun emrine vermiştik. Hepsi de ona uyarak zikir ve tespih ederlerdi.*”³⁴

Açıklama: Hz. Davud (a.s.)’un, mucize kabilinden çok güzel bir sese sahip olduğu, dağlar ve kuşların onunla beraber tespih ettikleri, güzel sesiyle okumuş olduğu Mezmûrları (İlâhîleri) dinleyen insan, cin ve hayvanların kendinden geçerek öldükleri ve meclisinden 400 kadar cenazenin kalktığı³⁵ rivayet edilmekte ve bu rivayetler, mûsikînin helal olduğunu savunan âlimlerin dayandıkları en kuvvetli deliller arasında yer almaktadır.

11-) “*Kıyâmet gününde, “biz bundan habersizdik” demeyesiniz diye Rabbin (c.c.), Âdem oğullarının bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” Onlar da; “Evet (buna) şahit olduk” dediler.*”³⁶

Açıklama: Yüce Allah (c.c.), ruhları ilk defa yarattığı zaman onlara; “Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sorduğunda onlar da; “Belâ (Evet)” diye cevap vermişlerdi. Mutasavvıflara göre, ruhlar âleminde duyulan bu tarifi imkansız hoş, ahenkli ve tatlı lâhûtî ses, dünyadaki nağmelerin özünü teşkil etmekte, dolayısıyla da bir "nağmeler bütünü" olan mûsikî, bu âyet gereğince helal telakki edilmektedir. Şefik Can, telif etmiş olduğu "Mevlânâ: Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi" adlı eserinde konuyla ilgili şunları söylemektedir:

"Mîsâk Âyeti'nde anlatıldığı üzere Cenâb-ı Hakk (c.c.) ruhlara; “Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?” diye nidâ buyurdu. Sonradan teecessüm edecek bütün ruhlar “Belâ (Evet)” diye cevap verdiler. İşte bu hitâbın manevî hazzının hiçbir zaman yok olmadığını, bâkî kaldığını söyleyen Mevlânâ, cisimlenen ruh sahiplerinin dünyaya indirildikten sonra her ne zaman güzel bir ses işitseler, o ezeldeki Yaradan (c.c.) ile buluşmada geçen konuşmanın lezzetini hatırladıklarını bildirir. Hakikatte müzikten zevk almanın sırrı da, ezeldeki bu ilk vuslatta aranmalıdır.”³⁷

Mûsikîyle ilgili olduğu iddia edilen, ancak iyice tedkik edildiğinde mûsikî aleyhtârlarını değil de mûsikî taraftarlarını görüşlerinde daha haklı çıkaran bu âyetlerden sonra şimdi de mûsikîyle ilgili hadîsler ve açıklamalarının yer aldığı kısma geçiyoruz.

B - Mûsikîyle İlgili Hadîs-i Şerîfler ve Açıklamaları

³² Ankebût Sûresi: 29/45.

³³ Zümer Sûresi: 39/75.

³⁴ Sa’d Sûresi: 38/18-19; Enbiyâ Sûresi: 21/79; Sebe Sûresi: 34/10.

³⁵ Gazâlî, *İhyâ*, C. II, s. 618.

³⁶ A’râf Sûresi: 7/172.

³⁷ Şefik Can, *Mevlânâ: Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, C. I-VI, Ötüken Yay., İstanbul 2002, C. IV, s. 436.

Mûsikîyle ilgili âyetlerden delil ileri sürenler hadîslerden de birçok delil ileri sürmüşlerdir ki, hadîs kaynaklarında bu sayının yaklaşık elli adet olduğu belirtilmektedir.³⁸ Ancak biz bu sayının, mana itibariyle birbirine yakın fakat bazı kelime farklılıklarına sahip olan hadîslerle beraber çok daha fazla olduğu kanaatindeyiz. Şimdi mûsikîyle ilgili rivayet edilen bu hadîsleri³⁹, açıklamalarıyla beraber aşağıya alıyoruz:

a-) Mûsikîyi Haram Kıldığı İddia Edilen Hadîsler

1-) "Ebû Amr el-Eş'arî (r.a.), "Nebî (s.a.v.)'in şöyle dediğini işittim" demiştir: "Ümmetimin içinde zina yapmayı, ipekli giyinmeyi, içki içmeyi ve mûsikî dinlemeyi helal sayan kimseler türeyecektir. Bunlardan bazıları dağların kenarına, mesirelik yerlere (zevk u safa sürmek için) çekileceklerdir. Çobanları, sahip buldukları sürüleri (mezelik yapmak için) akşam yanlarına getirecek, sabah tekrar gütmeye götürecek. İhtiyaç içinde bulunan bir kimse (yardım istemek için) yanlarına gelecek, (zina, içki ve mûsikî ile sermest olan bu sefîh ve hissiz insanlar) ona; "Bugün git, yarın gelirsin" diyeceklerdir. Şüphesiz ki, işte bundan dolayı Allah (c.c.) onların başına daha sabah olmadan bir bela verecek ve (eteklerinde eğlendikleri) dağı başlarına yıkacaktır. Bu musibetten geriye kalanlar ise, ta kıyamet gününe kadar maymun ve domuz suretinde oldukları halde kalacaklardır."⁴⁰

³⁸ Bayram Akdoğan, "Bazı Âyet ve Hadîsler Doğrultusunda, İslâm Açısından Mûsikî Sanatının Değerlendirilmesi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1999, C. 39, S. 1, s. 385.

³⁹ Konuyla ilgili zikrolunan hadîslerin alındığı kaynaklar şunlardır: İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı, Tercüme ve Şerhi*, C. I-XVIII, Akçağ Yayınları, Ankara 1988; Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ'*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1976; Nebi Bozkurt, *Hadîs'te Folklor Eğlence*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997; İmâm-ı Gazâlî, *İhyâ u Ulûmi'd-Dîn*, C. I-IV, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1992.

⁴⁰ Mûsikîyi haram telakkî edenlerin, görüşlerini ispat etmek için ileri sürmüş oldukları bu hadîse muhtevâ bakımından benzeyen diğer hadîs-i şerîfler de şunlardır:

* "Bu ümmetten bir topluluk sabahlara kadar yiyip-içip eğlenecekler, sabaha ise domuz olarak çıkacaklardır. Orada birtakım kabile ve yerleşim yerleri sabaha kadar darmadağın edilecek ve sonra da; "Bu gece falancalar, falancaların evleri târumar edilmiş" denilecektir. Onların üzerine Lût kavminin üzerine gönderildiği gibi taş yağdırılacak ve köklerini kesen rüzgar gönderilecektir. İçki içmeleri, fâiz yemeleri, ipek giymeleri, muğanniye (dansöz şarkıcı kadınlar) edinmeleri ve akraba ile ilişkileri kesmelerinden ötürü bu rüzgar, öncekileri köklerinden söküp attığı gibi onları da köklerinden söküp atacaktır."

* "Ümmetinden bir gurup insan içki içecek, fakat içtikleri içkiye başka ad takacaklardır. Başlarının ucunda def-dönbelek çalınacaktır. Allah (c.c.) bunları yerin dibine geçirecek ve bunlardan bir kısmını maymun, diğer kısmını domuz suretine sokacaktır."

* "Resûlullah (s.a.v.): "Bu ümmetin başına yerin dibine batma, sürgün ve suret değişmesi gibi arzî ve semavî belalar gelecektir" diye buyurunca orada bulunanlardan biri: "Bunlar ne zaman olacak?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.): "Muğanniyeler ve def-dönbelek ortaya çıkıp, içki içildiğinde" diye cevap verdi."

* "Ümmetinden bir gurup insan yemek, içmek, oynamak ve eğlenmek suretiyle bir gece geçirir, fakat maymun ve domuz suretine girdikleri halde sabahlarlar. Bunların gurubuna mensup olan bir bölük için, kendilerinden evvelki ümmetlere gönderildiği gibi bir kasırga gönderilir ve bu kasırga onları karar geçirir. Bunların başına bu âfetin gelmesinin sebebi; şarap içmeyi, def çalmayı ve muğanniye câriyeler edinmeyi helâl saymış olmalarıdır."

* "Savaşta elde edilen ganimet, şahsî mal sayılır; emanet olarak bırakılan eşya, adam soymak içi fırsat biliniz; zekât ve sadaka, borç para vermek zannedilir; dindışı gayeler için eğitim yapılır; kişi karısına itaat ederken annesine saygısızlık eder; arkadaşına yaklaşırken babasından uzaklaşır; câmilerde yüksek sesler zuhur eder; bir kabileyi o kabilenin en fâsiki idare eder; en rezil kimse kabilenin lideri olur; şerri dokunmasın diye bir kimseye iyilik edilir; muğanniler ve def-dönbelek zuhur eder; içki içilir ve bu ümmetin sonra gelenleri önde gelenlerine lanet eder ise o zaman kıp-kızıl bir rüzgâr, bir zelzele, yere batma, şekil değişme, sürgün gibi felaketlerin, ipliği kopmuş boncuğun peşpeşe düşmesi gibi birbirini kovalamasını bekleyiniz!"

* "Resûlullah (s.a.v.) buyurdu ki: "Nefsim yed-i kudretinde bulunan Allah (c.c.)'a yemin olsun ki, ümmetinden bazıları gecelerini şımararak ve böbürlenerek oyun ve eğlence ile geçirecekler, fakat sabah olunca domuz ve

Açıklama: Mûsikî karşıtlarının en önemli delillerinden birini teşkil eden bu ve buna benzer hadîslerde anlatılan ve kınanan mûsikî; “Mûsikî, âşğın aşkını, fâsğın (günahkârın) da fîskını (günahını) artırır” hadîsinde anlatılan “fâsıkların fîskını artıran” mûsikîdir ki, bu tür mûsikînin haram olduğu konusunda Müslümanlar arasında zaten bir görüş birliği mevcuttur.

Ayrıca bu hadîste, - dolaylı da olsa - “işret meclislerinde icra edilen mûsikînin haram olduğuna ve bu tür mûsikîyi helal sayanların da azabı hak edecek derecede büyük bir günah işlediklerine” de vurgu yapılmaktadır diye düşünüyoruz.

Yine bu ve benzeri hadîslerin, “zayıf” veya “uydurma hadîs” olma ihtimallerinin çok yüksek olduğunu özellikle vurgulamak istiyoruz. Zira bu hadîslerde, mûsikînin, âyet ve hadîslerle haramlığı sâbit olan zina etme ve içki içme gibi büyük günahlarla aynı kefeye konulması insanı düşündürmekte ve “böylesine büyük bir günah nasıl olur da, “Biz Kitap’ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık”⁴¹ âyeti gereğince Kur’ân-ı Kerîm’de zikredilmez?!” diye akıllarda soru işareti bırakmaktadır. Kaldı ki, Resûlullah (s.a.v.) mûsikîyi dinlemiş, onaylamış, teşvik ve tavsiye etmiştir. Buna rağmen mûsikîyi haram edenlere sorulacak soru; “O’nun helal kabul ettiğini haram kılan kimdir?!” olacaktır ki, gerçek manada inanan bir kişinin bu soru karşısında ürpermemesi mümkün değildir.

2-) “Mûsikî dinlemek, günahdır. Mûsikî dinlemek için toplanmak, fâsıklıktır. Mûsikîden zevk almak, küfürdür.”⁴²

Açıklama: İleride, “Mûsikîyi Helal Kıldığı İddia Edilen Hadîsler” başlığı altında zikredilecek hadîsler arasında yer alan “Peygamberimiz (s.a.v.)’in mûsikî icra eden kadınları (muğanniyeleri) dinlediğiyle ilgili rivayetler” göz önünde bulundurulduğunda, mûsikî dinlenmesini yasaklayan hadîslerin birçoğunun zayıf veya uydurma olduğunu, geriye kalanlarının da yoruma tâbi tutulmaları gerektiğinin altını özellikle çizmek istiyoruz. Zira “Kanun Koyucu” Hz. Peygamber (s.a.v.), insanların en müttakîsi olduğu halde muğanniyelerin icra etmiş olduğu mûsikîyi dinlemiş ve buna haram dememişse, ondan başka hiç kimsenin bunu haram kılma yetkisi yoktur. Bu noktadan hareketle, zayıf veya uydurma olmayan sahîh hadîslerde kastedilen ve

---

maymun suretine sokulacaklar. Cezaları; haram kılınan hususları helâl sayma, şarkıcı câriyeler edinme, içki içme, fâiz yeme ve ipekli giyinmedir.”

⁴¹ En’am Sûresi: 6/38.

⁴² Mûsikî ve mûsikî icra eden bayan sanatçılar (muğanniyeler) hakkında rivayet olunan diğer hadîs-i şerîfler de şunlardır:

* “Muğanniyeden ve muğanniyeyi dinlemekten, kovuculuktan ve kovuculuğu dinlemekten, gıybetten ve gıybeti dinlemekten, mûsikîden ve mûsikîyi dinlemekten nehy olunmuştur.”

* “Mûsikî (veya muğanniye) dinleyenlere, cennette ruhanîleri dinlemek için izin verilmez.”

* “Mûsikî dinleyen ve dinletenin kazancı haramdır.”

* “Bir kimse ses sanatkârı câriye dinlerse, kıyâmet günü iki kulağına eritilmiş kurşun dökülür.”

* “Allah (c.c.), mûsikî söyleyene de dinleyene de lanet eylesin!”

* “Dünya ve ahrette mel’ûn iki ses vardır: Nimet ve refah zamanında duyulan çalgı sesi ile musibet zamanında koparılan feryâd u figân!”

* “Bir kimse terennüm ederek sesini yükseltirse Allah (c.c.) ona iki şeytan gönderir. Gelen şeytanlar bu adamın omuzlarına oturur ve susuncaya kadar topuklarıyla adamın göğsünü döverler.”

* “Gece teğanni yapan bir adamın sesini işiten Nebî (s.a.v.); “Bu adamın kıldığı namazın hükmü yoktur” buyurdu.”

kınanan mûsikînin, sahip olduğu etkileme gücünden dolayı, içki, kumar ve zina gibi haram fiillerin işlenmesinde tetikleyici rol oynayan mûsikî olduğunu özellikle belirtmek istiyoruz.

Ayrıca, “mûsikîden zevk almanın küfür olduğu” ibaresini doğru kabul etmek, evladını kaybeden bir anneye, sırf yakılan ağıttan zevk aldığı için kâfir denmesini gerektirecektir ki, bu durumun İslâm’ın genel prensipleriyle bağdaşması mümkün değildir.

Anlam bakımından birçok sahîh hadîse de zıt olan bu hadîsin mûsikîye karşı olanlar tarafından uydurulduğunu veya bu ibarenin sonradan eklendiğini düşünmekteyiz. Haramlığı âyet ve hadîslerle sâbit olan ve sırf zevk için işlenen içki içme ve zina etme fiillerini işleyenleri bile kâfir olarak tanımlamak doğru değilken, hakkında haram olduğuna dair herhangi bir delil bulunmayan ve tüm yaratılmışların fitratında potansiyel halde mevcut bulunduğu için kendisinden zevk alınmaması mümkün olmayan mûsikîden zevk alanlar için “kâfir” tanımını kullanmanın din ve vicdan ile asla bağdaşamayacağını vurgulamak istiyoruz.

3-) “Resûlullah (s.a.v.), muğanniyelerin alım ve satımını, bunların kazancını, getirdikleri para ve kârı nehyetti.”⁴³

Açıklama: “İçki, kumar ve zina gibi büyük günahların işlenmesinde tetikleyici bir rol oynayan” mûsikîyi icra eden muğanniyelerin (bayan ses sanatkârlarının) alım-satımının kınandığı bu ve benzeri hadîslerin, muğanniyelerin alım-satımı suretiyle oluşacak olan ticarî sektörün, söz konusu fiillerin daha rahat bir şekilde işlenip-yayılmaya yol açacağını vurgulamak ve toplumların felaketine sebep olacak bu tür organizasyonların önüne geçmek için vârid olduklarını söylememiz mümkündür.

4-) “Ben, çalgı âletlerini kırmak için gönderildim.”⁴⁴

Açıklama: “Güzel ahlakı tamamlamak için gönderildiğini” söyleyen bir Peygamber (s.a.v.)’i, “çalgı âletlerini kırmak için gönderilmiş” gibi göstermek, hiç şüphesiz onun yüce gayesini küçültmek ve basitleştirmek olacaktır. O, ne bu âletleri imal etmek, ne de imha etmek için gönderilmiştir. Hayatı boyunca onun herhangi bir çalgı âletini kırdığı veya kırdırdığı görülmemiştir. Oyun oynayan Habeşlileri teşvik ederek; “Göreyim sizi Erfide Oğulları! Yahudî

⁴³ Muğanniye ve mûsikîşinas câriyelerin alım-satımı ile ilgili rivayet olunan diğer hadîsler de şunlardır:

* “Allah Teâlâ (c.c.), muğanniyelerin satulmasını, satın alınmasını, para kazanmasını ve eğitilmesini haram kılmıştır.”

* “Muğanniye ve muğanninin kazancı, haramdır.”

* “Ses sanatkârı câriyelerin kazancı haramdır.”

* “Muğanniyenin satulmasına karşılık alınan bedel zehir ve katrandır. Muğanniyenin mûsikîsini dinlemek haramdır. Ona bakmak yasaktır. Ses sanatkârından sağlanan kâr, köpektan temin edilen kazanç gibidir. Köpeğin satulmasına bedel olarak alınan para, haramdır. Haramla beslenen bir kimse için en uygun yer, cehennemdir.”

* “Resûlullah (s.a.v.), kendisinden def eşliğinde türkî söyleyerek kazanç elde etmek için kendisinden izin isteyen Amr b. Mürre (r.a.)’ye izin vermemiş ve onu bu işi yapmaması konusunda uyarmıştır.”

* “Mûsikî bilen câriyeleri satmayınız, satın almayınız, eğitmeyiniz! Bunlarla ilgili olarak yapılan ticarete hayır yoktur.”

⁴⁴ Çalgı âletleriyle ilgili rivayet edilen diğer hadîsler de şunlardır:

* “Şarabı ve mûsikî âletlerini Rabbim bana haram kıldı.”

* “Ben, çalgı âletlerini kırmak ve domuzu öldürmek için gönderildim.”

ve Hıristiyanlar dinimizde ne kadar genişlik olduğunu görsünler” demesi bile O’nun ne büyük bir hoşgörü sahibi Peygamber (s.a.v.) olduğunu göstermeye kâfidir. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda zayıf veya uydurma olduğu kuvvetle muhtemel olan bu ve buna benzer hadislerle Hz. Peygamber (s.a.v.)’i kültür ve sanat düşmanı gibi göstermek, İslâm’a yapılabilecek kötülüklerin başında yer alacaktır.

Ayrıca bu hadis sahih olarak kabul edilse bile, burada anlatılan çalgı âletlerinin, bar, pavyon veya içkili dost meclislerini çağrıştıran enstrümanlar olduğunu anlamak gerekmektedir. Zira içki, kumar ve zina gibi büyük günahlara sebebiyet veren her şey gibi bu enstrümanlar da haram kılınmış, dolayısıyla da bu hadisle bunların kırılmaları gerektiği vurgulanmıştır.

5-) “Nâfi (r.a.) anlatıyor: Bir gün Abdullah b. Ömer (r.a.) beni terkisine aldı. Yolda giderken bir çobanın çaldığı kaval sesini işitti. Bu sesi işitir işitmez parmaklarıyla kulaklarını tıkadı ve yoldan uzaklaştı. Bir müddet gittikten sonra bana: “Kaval sesi hâlâ geliyor mu?” diye sordu. “Hayır” demem üzerine parmaklarını kulaklarından ayırdı ve: “Bir kere Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte bulunuyordum. Böyle bir ses işitmişler ve aynen benim yaptığım gibi yapmışlardı” dedi.”

Açıklama: Mûsikî karşıtları, bu hadisi delil göstererek Kaval sesinin, dolayısıyla da mûsikînin günah olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak, aşağıya maddeler halinde aldığımız açıklamalarda da görüleceği üzere bu iddia doğruyla kesinlikle bağdaşmamaktadır:

* Kaval sesi günah olsaydı, ilâhî emir ve yasakları apaçık bildirmekle görevli Resûlullah (s.a.v.)’ın İbn-i Ömer (r.a.)’i, İbn-i Ömer (r.a.)’in de Nâfi (r.a.)’yi Kaval dinlemekten kesin ve net bir şekilde sakındırması gerekirdi.

* Kaval’dan çıkan nağmeler, o an içinde bulunulan manevî hale zarar verici bir nitelik arz ettiği için Hz. Peygamber (s.a.v.) böyle bir davranışı sergilemiş olabilir.

* “Su, kabın rengini alır” vecizesinde de olduğu gibi, çobanın o an içinde bulunduğu ruh halinin Kaval’dan çıkan nağmelere yansımından dolayı Hz. Peygamber (s.a.v.) rahatsız olmuş ve söz konusu davranışı sergilemiş olabilir.

* Konuyla ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.)’in herhangi bir şey söylememiş olması, bu davranışının tamamen kişisel olduğunu, dolayısıyla da insanları bu konuda serbest bıraktığını göstermektedir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisi yemediği halde keler (kertenkele) etini haram kılmamıştır.

* Güzel sese çok büyük önem veren Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’e dinlemiş olduğu bu Kaval sesi müzikal açıdan çirkin geldiği için bu davranışı sergilemiş olabilir. Nitekim devamlı mûsikîyle meşgul olan insanların bile kulaklarına hoş gelmeyen bir nağmeyi duyunca yüzlerini ekşitip kulaklarını tıkadıkları bilinmektedir.

6 -) “İlk ağıt söyleyen ve ilk teğanni eden İblîs’tir.”

Açıklama: İlk olarak İblîs (Şeytan)’in nağmelerle ağıt söylemesinden hareketle tüm ağıtların haram kılındığını iddia etmek, Hz. Dâvud (a.s.)’un, gür ve etkileyici sesiyle söylemiş olduğu “günahlara tövbe ve Allah (c.c.)’tan bağışlanma” içeren ağıtlarını, Hz. Hüseyin (r.a.)’in Kerbelâ’da hunharca şehit edilmesini anlatan mersiyeleri ve yavrusunu kaybeden annelerin evlat acısıyla yakmış oldukları ağıtları da haram kabul etmek demek olacaktır ki, bu da İslâmiyet’in, yaradılıştan gelen beşerî özellikleri görmezden gelen ve baskı altına alan bir din olduğunu iddia etmekle aynı anlama gelecektir ki, bu da bir Müslüman’ın bilerek yapabileceği bir şey değildir.

Ayrıca, “İblis’in yaptığı veya söylediği her şeyin haram olduğu” yönündeki anlayışın doğru olmadığını da bu vesileyle vurgulamak istiyoruz. Zira bunun böyle kabul edilmesi demek, uzun yıllar meleklere imamlık yapan İblis’in, bu süre zarfında söylediği iyiden ve güzelden yana ne varsa - ki bunların başında Allah (c.c.)’ın birliğini ve kudretini ifade eden sözler gelmektedir - onların da haram kabul edilmesi anlamına gelecektir ki, bu da akıl sahibi bir Müslüman’ın kabul edebileceği bir şey olmasa gerektir.

7-) “Şüphesiz ki mûsikî kalpte nifak (iki yüzlülük) meydana getirir.”⁴⁵

Açıklama: Bu hadîste anlatılan kalp, nefsanî arzuların galebe çaldığı kalptir ve burada kınanan mûsikî de, İslâm tarafından kınanıp yasaklanan nefsanî arzuları harekete geçirerek zirveye çıkaran mûsikîdir. “Mûsikî, âşığın aşkını, fâsığın da fışkını artırır” hadîsi gibi konuyla ilgili daha kapsamlı bir ifade gücüne sahip olan bir hadîs mevcutken, onun yerine daha dar kapsamlı bu hadîsi doğru kabul edip delil olarak ileri sürmek, mûsikî karşıtlarının, görüşlerini haklı çıkarmak için her yola başvurduklarını ve konuyla ilgili değerlendirmelerinde objektiflikten çok uzak olduklarını göstermektedir.

8-) “Oyun ve eğlence benden değildir. Ben de oyun ve eğlenceden değilim.”

Açıklama: Eğer bu hadîsi yorumlamadan olduğu gibi kabul edersek, “Bu dünya hayatı, ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir”⁴⁶ meâlindeki âyetin “oyun” olarak nitelendirdiği dünya hayatının da Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kınandığını kabul etmemiz gerekecektir ki, bunun böyle olmadığını, O’nun dünya hayatına son derece değer verdiğini ve bunu da, “Dünya, âhiretin tarlasıdır” hadîsiyle ifade ettiğini vurgulamak gerekmektedir.

Ayrıca O’nun, ruhen rahatlama maksadıyla Kur’ân ve Ezân dinlediğini, düğün, bayram ve sefer dönüşü vs. gibi önemli zamanlarda icra edilen mûsikîyi dinlediğini, raks eden insanları izlediğini ve Hz. Âişe (r.a.)’ye de izlettiğini, güreş tuttuğunu, şiir dinlediğini, eşiyile koşu yaptığını, at yarışlarına katıldığını ve dereceye giren atlara ödül verdiğini, avlanma ve yüzme gibi eğlenceleri tasvip, teşvik ve tavsiye ettiğini⁴⁷ göz önünde bulundurduğumuzda bu hadîsin yorumlanması kaçınılmaz olmaktadır. Burada kınanan oyun ve eğlencenin, “kişiyi Hak’tan alıkoyan oyun ve eğlence” olduğunu, bu fikir üzerinde zaten herhangi bir görüş ayrılığının bulunmadığını da tekrar vurgulamak istiyoruz.

9-) “Müslüman bir adamın, yayı ile ok atması, atına eğitim yaptırması ve hanımı ile sevişmesi müstesnâ, bütün eğlenceleri bâtıldır.”

Açıklama: Bu içerikteki hadîsler, “Kütüb-i Sitte” gibi sağlam ve güvenilir hadîs kitaplarında da yer almakta, ancak onların hiçbirinde, “bunların dışında kalan eğlence çeşitleri bâtıldır” diye bir ifadeye rastlanmamaktadır ki bu da, hadîsin “zayıf” olduğuna dair ileri sürülen görüşleri doğrular mahiyettedir.⁴⁸ Ayrıca, “Münafığın alameti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler,

⁴⁵ Bu hadîsin içeriği şu hadîslerde de görülmektedir:

* “Mûsikî, suyun otu bitirdiği gibi nifak bitirir.”

⁴⁶ Ankebût Sûresi: 29/64.

⁴⁷ Nebi Bozkurt, *Hadîs’te Folklor Eğlence*, ss. 56-131; Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ*, s. 129-130.

⁴⁸ Uludağ, *a.g.e.*, s. 127-128.

kendisine bir emanet bırakıldığı zaman ona ihanet eder ve söz verdiği zaman sözünde durmaz.” mealindeki hadîsten nasıl ki, “münafığın bunlardan başka alameti yoktur” manası anlaşılıyorsa, bu hadîsten de, “zikrolunan üç eğlencenin dışında kalan eğlencelerin hepsi bâtıldır” hükmünü çıkarmanın doğru olmadığını düşünüyörüz.

Yine bu hadîsin “sahîh” olduğu kabul edilse bile mûsikîyi haram kıldığını kabul etmek doğru değildir. Zira bu hadîsin, zikrolunan üç eğlencenin dışındaki eğlenceleri haram kıldığını kabul etmek, yukarıda belirtmiş olduğumuz Peygamberimiz (s.a.v.)’in bizzat yaptığı, onayladığı ve yapılmasını istediği tüm eğlenceleri bâtıl görmek olacaktır ki, bu da; “*Ey iman edenler! Allah (c.c.)’ın ve Resûlü (s.a.v.)’nün önüne geçmeyin! Allah (c.c.)’tan korkun! Şüphesiz Allah (c.c.), işitendir, bilendir*”⁴⁹ ilâhî hitabına muhatap olmayı, dolayısıyla da azabı gerektiren bir anlayış olacaktır diye düşünmekteyiz.

Mûsikîyi haram kıldığı iddia edilen bu hadîslerden sonra şimdi de mûsikîyi helal kıldığı iddia edilen hadîslerin yer aldığı bölüme geçiyoruz.

b-) Mûsikîyi Helal Kıldığı İddia Edilen Hadîsler

1-) “Şüphesiz ki; Allah (c.c.) güzeldir, güzeli sever.”

Açıklama: Müslüman sanatkârların düstûr olarak kabul ettikleri bu hadîs-i şerîf, tezhipten mimârîye, hat sanatından minyatüre ve edebiyattan mûsikîye kadar tüm İslâm Sanatları’nın gelişip-yayılmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Başta mutasavvıf-sanatkârlar olmak üzere tüm Müslüman sanatkârların sanatlarını icra etmede en büyük destekçisi ve teşvikçisi olan bu hadîs olmasaydı, İslâm Kültür ve Medeniyeti sahip olduğu muhteşem konumuna gelemeyecek, belki de böyle bir olgudan bahsedilmeyecekti diye düşünmekteyiz.

2-) “Hz. Âişe (r.a)‘den rivayet edilmiştir: “Hz. Âişe, aynı zamanda yanında büyüttüğü akrabası da olan bir kadını Ensâr‘dan bir adamla evlendirmişti. Düğünden dönen Hz. Âişe‘ye Peygamberimiz (s.a.v.); “Yanızda sizi eğlendirecek (mûsikî) yok muydu? Şüphesiz ki, Ensâr (kadınları mûsikî ve) eğlenceyi severler.” diye buyurmuştur.”

Açıklama: Bu ve buna benzer birçok hadîsten⁵⁰ hareket eden âlimler, düğünlerde def çalıp şarkı söylemenin câiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu ittifak bile mûsikînin, saz, ses ve raks unsurlarıyla beraber İslâm‘da kesinlikle helal olduğunu göstermektedir. Ancak buna rağmen yine de subjektif değer yargısından kurtulamamış âlimler, mûsikînin İslâm‘da haram olduğunu iddia edebilmişlerdir.

3-) “Muavviz b. Afrâ‘nın kızı Rübeyyi (r.a.), Hâlid b. Zekvân (r.a.)‘a anlatıyor: “Zifafa girdiğim gecenin sabahı Resûlullah (s.a.v.) yanına geldi ve şimdi senin oturduğun gibi yatağıma oturdu. Bu sırada kızlar, Bedir Savaşı‘nda ölen babalarımız hakkında söylenen hamasî şiirleri def çalarak söylemeye başladılar. Bu arada kızcağızlardan birisi; “İçimizde yarın ne olacağını

⁴⁹ Hucûrât Sûresi: 49/1.

⁵⁰ * “Helâl nikâh ile haram arasındaki fark, (helâl olanda) def çalınmış, türkü söylenmesidir.”

* “Nikâhı def çalarak ilan ediniz.”

* "Nikahı ilan ediniz, mescitlerde kıyımız ve nikahta def çalınız!"

* "Nebî (s.a.v.), gizli yapılan ve def eşliğinde; "Size geldik, size geldik, bizi selamlayınız, sizi selamlayalım" türküsü söylenmeyen nikahlardan hiç hoşlanmazlardı."

bilen bir Nebî vardır." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona; "Bunu bırak da, evvelce söylediğin gibi söyle!" diye buyurdu."

Açıklama: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, içinde bulunulan ortama uygun olan sözlerin güfte olarak yer aldığı mûsikî eserlerini dinlediğine dair rivayet olunan hadîslere rağmen mûsikîyi haram kabul edenlerin, O'nun bayan ses sanatkârlarından mûsikî dinlediğini bildiren bu ve benzeri hadîsleri inkar edecekleri muhakkaktır. Ancak hiç kimse Hz. Peygamber (s.a.v.)'den daha müttakî olmadığına göre, mûsikîyi haram kabul eden bu kişilerin dinde aşırıya gittiklerini, dolayısıyla da "Yiyin, için, ancak israf etmeyin (aşırıya gitmeyin)! Zira Allah (c.c.), mûsrifleri (aşırıya gidenleri) sevmez!"⁵¹ ile, "Size karşı savaş açanlara, siz de Allah (c.c.) yolunda savaş açın! Sakın aşırı gitmeyin! Çünkü Allah (c.c.) aşırıya gidenleri sevmez!"⁵² gibi ilâhî hitaplara muhatap olduklarını, dolayısıyla da Allah (c.c.)'ın azabıyla karşı karşıya kalabileceklerini belirtmekte yarar görmekteyiz.

4-) "Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor: "Bir kere Resûlullah (s.a.v.) yanıma gelmişti. Yanımda "Büas Hadîsesi" ile ilgili olarak söylenmiş olan hamasî şiirleri def çalarak terennüm eden iki câriye bulunuyordu. Resûlullah (s.a.v.) yatağına yatıp yüzünü öbür tarafa çevirdi. Sonra Hz. Ebûbekir (r.a.) içeri girdi ve; "Bu ne hal? Resûlullah (s.a.v.)'ın huzurunda şeytanın mizmârı (düdüğü ve sesi) ne gezer? diye beni azarladı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) ona dönüp; "Bırak, onlara ilişme! Her milletin bir bayramı vardır ve bugün de bizim bayramımızdır" diye buyurdu. Babam başka şeyle meşgul olunca câriyelere işaret ettim, dışarı çıktılar."

Açıklama: Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kahramanlık ve sevinç içerikli şiirlerin güftesini teşkil ettiği mûsikî eserlerini dinlediğine dair rivayet olunan bu ve buna benzer birçok hadîsten hareketle Kahramanlık Türküleri ile savaşlarda orduyu cesaretlendirmek için söylenen eserlerin (Mehter Marşları'nın) helal olduğu noktasında görüş birliğine varılmıştır.

Ayrıca bu hadîslerde şu ayrıntıya da dikkat çekmek istiyoruz: Mûsikî icra edenler karşı cins (kızlar ile câriyeler) olmasına rağmen Resûlullah (s.a.v.) onları dinlemekte bir sakınca görmemiştir. Bu noktadan hareketle, mûsikî eserlerini bayanlardan dinlemenin genel hüküm olarak helal olduğunu, ancak bu helallığın kişiden kişiye değişebileceğini, nefsanî arzularına hâkim olanlar için helal, olamayanlar için ise haram olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

Yine bu hadîste iki farklı görüşten bahsedildiğini, gerçek bir Müslüman'ın yapması gereken şeyin, Hz. Ebûbekir (r.a.)'in değil de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in görüşünü tercih edip temel esas kabul etmek olduğunu özellikle vurgulamamız gerekmektedir.

5-) "Amr b. Sa'd diyor ki: "Bir düğün münasebetiyle Kurza b. Ka'b ve Ebû Mes'ûd el-Ensârî'nin yanına gitmiştim. Bu iki sahabenin yanlarında türkû söyleyen muğanniye kızların bulunduğunu görünce; "Siz, Resûlullah (s.a.v.)'ın sahabelerisiniz, aynı zamanda Bedir Savaşı'nda bulunma faziletine ve şerefine de sahipsiniz. Buna rağmen huzurunuzda böyle işler nasıl yapılıyor?" diye sordum. Dediler ki; "İstersen buyur, otur ve bizimle birlikte sen de dinle! İstersen geç git! Fakat şunu bil ki; düğünde mûsikî (lehv) dinlemek için bize ruhsat verilmiştir."

Açıklama: Bu ve buna benzer birçok hadîs-i şerîf, düğünlerde mûsikî icra etmenin ve dinlemenin helal olduğunun en kuvvetli delilleridir. Bu hadîste farklı görüşlere sahip iki gruptan

⁵¹ A'râf Sûresi: 7/31.

⁵² Bakara Sûresi: 2/190.

bahsedilmekte, helal olan mûsikîyi haram kabul etmenin müttakîliğinin bir gereği olduğuna inanan grubun mûsikî dinleyenleri kınadıkları ve onlara sataştıkları, ancak mûsikîyi helal görenlerin ise kendilerini kınayan insanların fikirlerini anlayışla karşıladıkları ve onlara karşı hoşgörüyü davrandıkları görülmektedir. Bu hadîste anlatılan olayın benzerleri maalesef tarih boyunca devam etmiş, hemen her zaman diliminde mûsikî karşıtları mûsikîşinaslara sataşmış ve onlara çok büyük sıkıntılar yaşatmışlardır. Bu da, mûsikîşinasların ahlaken Hz. Peygamber (s.a.v.)'e daha yakın olduklarını, dolayısıyla da görüşlerinde isabet etme ihtimalinin diğerlerine göre daha yüksek olabileceğine işaret etmektedir.

6-) *“Hz. Âişe (r.a.)’dan rivayet edilmiştir: “Bir bayram günü idi. Sudan’dan gelen siyahîler Mescid-i Nebevî’de ve Peygamber (s.a.v.)’in huzurunda kalkan-mızrak oyunu oynuyor ve böylece rakediyorlardı. Pek iyi hatırlayamıyorum ama, ya ben oyunu seyretmek için Resûlullah (s.a.v.)’dan izin istemiştım de O muvafakat buyurmuşlardı veya hiçbir şey söylemediğim halde O bana; “Ya Hümejrâ (penbe yanaklım)! Oyunu seyretmek ister misin?” diye sormuşlardı da ben; “Evet” demiştım. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) beni arkasında, yanağım yanağına degecek şekilde durdurdu ve ridâsıyla beni örttü. Başımı mübarek omuzuna koydum ve oyunu seyretmeye başladım. Resûlullah (s.a.v.); “Haydi bakalım Erfide Oğulları! Keyfinize bakınız ve oyuna devam ediniz.” buyurdu. Nihâyet seyretmekten usandığımda; “Artık yeter mi, doydun mu?” diye sordu. “Evet” demem üzerine; “Öyleyse haydi git!” dedi.”*

Açıklama: Bu ve bunun benzeri birçok hadîs⁵³, en sağlam kaynaklar tarafından, az-çok farklı rivayet şekilleriyle nakledilmekte, mûsikî ve mûsikî eşliğinde oyunun helal olduğunu açıkça beyân etmektedir. Konuyla ilgili durum bu iken hâlâ daha oyun ve mûsikî gibi eğlence türlerini haram kabul edenler için söylenecek sözün, daha önce de zikretmiş olduğumuz, “Allah (c.c.) ve Resûlü (s.a.v.)’nün önüne geçmeyin!” meâlindeki âyet olacağını bir kez daha belirtmek istiyoruz.

Bu hadîsler, aynı zamanda şu ruhsatları da içermektedir:

* Peygamberimiz (s.a.v.) ile Hz. Âişe (r.a.)’nin, oyun oynamakta, eğlenmekte ve şarkı söylemekte olan Habeşlileri seyretmesi, ara sıra oyun ve eğlence seyretmenin haram olmadığına bir delildir.

* Kadın ve çocukların oynanan oyunu seyretmelerini temin etmek suretiyle onların gönüllerini hoş etmek, ham sofuluk ve kaba zâhitlik yaparak onları bu gibi şeylerden menetmekten daha efaldir.

⁵³ Bu hadîsin benzerlerini aşağıya alıyoruz:

* Hz. Âişe (r.a.) diyor ki; *“Vallahi Resûlullah (s.a.v.)’ı hücremin kapısının yanında duruyorken gördüm. Habeşliler, Mescid-i Nebevî’de kılıç-kalkan oyunu oynuyorlardı. Oyunu seyredilemem için Hz. Peygamber (s.a.v.) ayakta durdu ve ridâsıyla beni örttü. Bu hal, ben seyretmekten usanana kadar devam etti. Düşünün ki, o zamanlar ben yeni yetişmiş ve oyun seyretmeye düşkün genç bir kızdım!”*

* Yine, Hz. Âişe (r.a.)’dan rivayet edilmiştir: *“Resûlullah (s.a.v.), oturmakta idi. Bir gürültü ve çocuk sesleri işittik. Hz. Peygamber (s.a.v.) ayağa kalktı ve bir de baktı ki, Habeşli bir kadın raks etmekte ve etrafında çocuklar toplanmış bulunmakta. Bana, “Bunu seyretmek ister misin?” diye sordu. “Evet” demem üzerine beni usanana kadar seyrettirdi.”*

* Resûlullah (s.a.v.)'in, "Haydi bakalım Erfide Oğulları!" demesi, oyun oynamak için verilen bir emir ve isteği göstermektedir. Buna göre mûsikî eşliğinde oynanan oyunun haram olduğunu iddia etmek mümkün değildir.

* Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ilk olarak Hz. Âişe (r.a.)'ye, "Oyunu seyretmek ister misin?" diye teklifte bulunması, "gönlü mahzûn olmasın diye Hz. Âişe (r.a.)'ye seslenmemiş olabilir" denmesini imkansız kılmakta, dolayısıyla da bu tür eylemlerin asla haram olmadıklarını vurgulamaktadır."⁵⁴

7-) "Hz. Peygamber (s.a.v.) ilk defa Medine'yi şereflendirdikleri zaman kadınlar def çalarak ve müzikli olarak şu meşhur beyitleri okumuşlardı: "Talaal-bedru aleynâ min seniyyâtî'l-vedâ'..."⁵⁵

Açıklama: Hadîste geçen ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'i konu edindiği için Türk Din Mûsikîsi'nin İlâhî Formu'na ait olan bu eser, nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelmiş ve özellikle de işitsel ve görsel iletişim vasıtaları aracılığıyla hemen herkesin bildiği ve dilinden düşürmediği bir eser hüviyetini kazanmıştır. Sevinç ve mutluluğun bir tezahürü olarak ortaya konan ve birçok kişinin iştirakiyle söylenen bu eseri Resûlullah (s.a.v.)'in dinleyerek onaylaması, sevinç ve mutluluk zamanlarında icra edilen mûsikînin helal olduğunun en büyük göstergesidir.

8-) "Resûlullah (s.a.v.) gaza maksadıyla Medine'den ayrılmışlardı. Medine'ye dönünce siyah bir câriye huzuruna gelerek; " Ya Resûlallah (s.a.v.)! Allah (c.c.) seni sağ-salim ve muzaffer olarak döndürürse huzurunuzda def çalacağım ve türkû söyleyeceğim diye nezretmişim. Şimdi ne yapmamı emir buyurursunuz?" diye sordu. Resûlullah (s.a.v.): "Eğer böyle bir adak adadıysan adağını yerine getir, aksi halde yapma!" diye buyurdu. Bunun üzerine câriye çalgı çalmaya başladı. Bu sırada Hz. Ebûbekir (r.a.) geldi. O, çalmaya devam ediyordu. Sonra Hz. Osman (r.a.) geldi. Câriye yine çalmaya devam etti. Daha sonra Hz. Ali (r.a.) geldi. O, yine çalıyordu. En sonunda Hz. Ömer (r.a.) geldi. Câriye onun geldiğini görünce defî altına aldı ve üstüne oturdu. Bunu gören Resûlullah (s.a.v.): "Ya Ömer! Şüphesiz ki şeytan seni görünce girmeye delik arıyor" buyurdu ve durumu Hz. Ömer (r.a.)'e hikaye etti."

Açıklama: Bu hadîste, mûsikînin yanı sıra adanan adağın yerine getirilmesinin gerekliliği ile Hz. Ömer (r.a.)'in katı ve sert mizacına da vurgu yapılmaktadır. Ayrıca, Peygamberimiz (s.a.v.) ve dört halîfeden üçünün def eşliğinde icra edilen mûsikîye karşı takınmış oldukları hoşgörüyü örnek alıp mûsikîyi helal kabul etmek yerine, Hz. Ömer (r.a.)'in mûsikîye karşı sert ve katı tutumunu örnek alarak mûsikînin haram olduğuna hükmetmek doğru bir değerlendirme olmadığı gibi gerçek inanç ile de bağdaşmamaktadır. Zira, Allah Resûlü (s.a.v.)'nün ahlakının

⁵⁴ Gazâlî, *İhyâ*, C. II, s. 630.

⁵⁵ Bu hadîsin içeriğine benzer hadîsleri de aşağıya alıyoruz:

* Hâkim (r.a.)'in rivayeti de şöyledir: "Hz. Peygamber (s.a.v.) Medine'yi şereflendirdikleri zaman Benî Neccâr kızları onu karşılamaya çıktılar. Kızlar, def çalarak şiir ve türküler okumuşlardı."

* İbn-i Azib (r.a.) diyor ki: "'Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldikleri zaman, bura halkının duymuş oldukları derin sevinci başka bir zamanda duyduklarını hiç görmedim. Câriyeler; "Allah Resûlü (s.a.v.) şehrimize teşrif etmiş bulunmaktadırlar" diye nidâ ediyorlardı."

* Hz. Enes (r.a.)'ten rivayet edilmiştir: "Resûlullah (s.a.v.) Medine'ye teşrif ettikleri zaman, onun gelişinden duydukları memnuniyeti ve sevinci ifade etmek için Habeşliler harbeleriyle oynamışlardı."

dışında hiç kimsenin ahlakî örnek alınmaz ve O'nun uygun görüp onayladığı bir fiil, “gökteki yıldızlar” hükmünde olan çok kıymetli ashâbî tarafından hoş karşılanmasa bile asla haram kabul edilemez diye düşünmekteyiz.

9-) “Hz. Enes (r.a.)’den rivayet edilmiştir: “Resûlullah (s.a.v.)’ın Enceşe adında güzel sesli bir deve sürücüsü vardı. Nebî (s.a.v.), hanımlarının yanına gelmişti. Kadınların bindikleri develer, Enceşe tarafından sevkedilmekte idi. (Develerin, ses ve nağmelerin tesiriyle hanımları rahatsız edecek kadar hızlandıklarını gören Hz. Peygamber (s.a.v.): “Aman Enceşe! Cam (gibi nazik olan kadın)ları ağır sevket!” buyurdu.”

Açıklama: Bu hadîs, - dolaylı da olsa - mûsikî olgusunun tüm canlılarda, hatta ve hatta en kaba hayvanlardan biri kabul edilen develerde bile mevcut olduğuna işaret etmektedir. İranlı Mutasavvıf-Şâir Sa’di-i Şîrâzî (ö. 1291)’nin aşağıya alınan şu sözleri, bu konuda fazla söz söylemeye gerek bırakmamaktadır:

“Cihân mûsikîyle, mestlikle ve cezbeyle doludur. Ancak kör olanlar aynada neyi görürler ki?! Arab’ın şarkısıyla şevke gelen develerin nasıl oynadıklarını bilmez misin? Devenin başında dahi aşk ve cezbe varken, bunlar insanoğlunda bulunmazsa, o, insan değil, eşektir!”⁵⁶

10-) “Seleme b. El-Ekva’ (r.a.) anlatıyor: “Hayber fethi münasebetiyle Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte gecedan yola çıkmıştık. İçimizden biri, şâir bir zât olan Âmir b. el-Ekva’ (r.a.)’a; “Bize biraz nağme ile şiir okumaz mısın?” diye ricada bulundu. Bunun üzerine Âmir nağme ile şiir okumaya ve develeri sürmeye başladı. Âmir: “Ey Allahım! Sen olmasaydın biz hidâyete ermez, sadaka vermez, namaz kalmazdık” beyti ile başlayan şiiri nağme ile okumaya koyuldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sesi işitince; “Bu sürücü kimdir?” diye sordu. “Âmir” diye cevap verilince, “Allah (c.c.) onu rahmetine kavuştursun” diye dua buyurdu...”

Açıklama: Mûsikînin helallığı hususunda çok kuvvetli delillerden biri olan bu hadîs, aynı zamanda dinî içerikli mûsikî icra etmenin, Allah (c.c.) ve Resûlü (s.a.v.)’nün rızasının kazanılmasına vesile olabilecek eylemlerden biri olduğuna da işaret etmektedir.

11-) “Şüphesiz ki bu Kur’ân hüznle nâzil oldu. Onu okuduğunuz zaman ağlayınız! Eğer ağlamazsanız ağlar görününüz! Onunla teğannî ediniz! Kur’ân’ı teğannî ile okumayan bizden değildir.”⁵⁷

Açıklama: Kur’ân-ı Kerîm’i teğannî (mûsikî) ile okumanın gerekliliğini vurgulayan bu hadîs, başta imam ve müezzinler olmak üzere müzikal manada tüm sesi güzel Müslümanların teşvikçisi olarak onları büyük bir gayret ve çaba içerisine sevk etmiş, bu gayret ve çabalar

⁵⁶ Sa’dî, *Bostan*, (Çev. Hikmet İlaydın), MEB Yayınları, İstanbul 1992, s. 169.

⁵⁷ Bu hadîsin benzeri olan diğer hadîsler de şunlardır:

* “Cenab-ı Hak, güzel sesiyle cehren ve teğannî ile Kur’ân okuyan bir peygambere kulak verdiği kadar hiç bir şeye kulak vermemiştir.”

* “Allah Teâla; güzel sesiyle cehren Kur’ân okuyan bir adamı, muğanniye bir câriyeye sahip bulunan bir kimsenin câriyesini dinlemesinden daha fazla bir istekle dinler.”

* “Kur’ân’ı seslerinizle süsleyiniz!”

* “Her şeyin bir süsü vardır, Kur’ân’ın süsü ise güzel sestir.”

neticesinde de İslâm Sanatları'nın en önemli şubelerinden biri olan Dinî Mûsikî'nin ortaya çıkmasında ve gelişip-yaygınlaşmasında öncü bir rol oynamıştır.

Ayrıca dolaylı da olsa bu hadîste vurgulanan güzel Kur'ân-ı Kerîm okumanın, Kur'ân öğretilerinin manzûm olarak dile getirildiği İlahîleri mûsikî eşliğinde okumayı da kapsadığını düşünmekteyiz.

12-) "Resûlullah (s.a.v.) bir defasında Ebû Mûsâ'l- Eş'arî (r.a.)'nin okuduğu Kur'ân'ı dinledi ve ona; "Ey Ebû Mûsâ! Sana Dâvûd (a.s.)'a verilen mizmârlardan bir mizmâr verilmiştir" diye buyurdu."

Açıklama: Güzel sesle Kur'ân-ı Kerîm okumanın Allah (c.c.) ve Resûlü (s.a.v.)'nün rızasına ve övgüsüne vesile olacağını ifade eden bu hadîs-i şerîf, aynı zamanda çalgı âletlerinin meşrû olduğunun da bir kanıtı niteliğindedir ve bir önceki hadîsin açıklamasında da belirttiğimiz gibi Dinî Mûsikî'nin zirveye çıkmasına öncülük etmiştir.

13-) "Peygamberimiz (s.a.v.), Hz. Bilâl (r.a.)'e; "Kalk ey Bilâl! Bizi (Ezân ile) ferahlat, dinlendir!" diye buyururdu."

Açıklama: Resûlullah (s.a.v.)'ın, etrafında birçok sahabe olmasına rağmen Ezân okumasını Hz. Bilâl (r.a.)'den istemesi, dinî samimiyetten öte, onun "dâvûdî (gür ve müzikal)" bir sese sahip olmasından dolayıdır. Zira, "incelik-kalınlık yönünden, tenor, bariton ve bas gibi sınıflara ayrılan erkek seslerinde tercih gerektiren yegâne özellik, onun müzikal bir özelliğe sahip olmasıdır. Şayet bu özellik aranmasaydı, samimiyetlerinde hiç kimsenin şüphesi olmayacağı sahabeden herhangi birine de Peygamberimiz (s.a.v.) bu Ezânı okutabilirdi diye düşünmekteyiz.

Bu hadîs-i şerîf de, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in rızasını kazanmak isteyen güzel sesli imam ve müezzinlerin düstûru olmuş, en güzel Ezân okuma konusunda onları âdeta bir yarış içerisine sokmuş, dolayısıyla da Dinî Mûsikîmizin gelişip-yaygınlaşmasında çok önemli bir rol oynamıştır.

14-) "Cenâb-ı Hak (c.c.) hiçbir peygamber göndermemiştir ki, güzel sesli olmasın. Peygamberiniz (s.a.v.)'in sesi de güzeldir, yüzü de!"⁵⁸

Açıklama: Bu ve buna benzer hadîslerden, başta Peygamberimiz (s.a.v.) olmak üzere bütün Peygamberler (a.s.)'in müzikal (melodik) manada güzel sese sahip olduklarını anlamamız mümkündür. Zira bir sesin "güzellik" vasfıyla vasıflandırılabilmesi, ancak onun kulağa hoş gelen nağmelerden müteşekkil melodik bir sese sahip olmasına bağlıdır. Melodiden uzak yalın haldeki bir sesin "ince-kalın" veya "kadın-erkek" gibi sıfatların dışında sıfatlandırılması mümkün değil iken, "cevâmîu'l-kelim (az sözle çok mana anlatan)" olan Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu tür sesleri "güzel" olarak nitelendirebileceğini, değil söylemek, düşünmek dahi doğru olmaz kanaatindeyiz.

15-) "Semâ' ve onda okunan şiirlerden, bahar ve onun çiçeğinden, Ud ve onun titreyen sesinden kim zevk almıyorsa mizâcî (karakteri) bozuktur."⁵⁹

⁵⁸ Bu hadîsin bir benzeri de şu hadîs-i şerîftir:

* "Hz. Berâe (r.a.) diyor ki; "Bir akşam Resûlullah (s.a.v.)'ı Tîn Sûresi'ni okurken dinlemiştim. Sesi ondan daha güzel olan birini görmemişim."

Açıklama: Hadîsin bu tür insanları “mizâcî bozuk” olarak nitelendirmesi, bu gibi insanların psikolojik bakımdan hasta olduklarına, dolayısıyla da uygulanması düşünülen herhangi bir tedaviye olumlu cevap vermelerinin mümkün olmadığına vurgu yapmak içindir.

Ayrıca mûsikî karşıtlarının bu hadîsi, “Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında Ud sazı mı vardı?” diyerek “uydurma” olarak niteleyip inkar edecekleri de kuvvetle muhtemeldir. Ancak biz böyle bir tutumun asla doğru olmayacağını vurguladıktan sonra sordukları soruyu da şu şekilde cevaplamak istiyoruz: “Evet, o dönemde de Ud ve Ud’a benzeyen Barbat, Sanc, Mizher, Ven, Kınnîn ve Kirân adlı telli sazlar vardır ve Arap asıllı bilim ve sanat adamı Mufaddal b. Seleme, “Kitâbu’l- Melâhî ve Esmâuhâ” adlı risâlesini, “Araplar’ın udu bilmediği” iddiaları üzerine kaleme almıştır.”⁶⁰

16-) "Semâ", bir cemaat için farz, bir cemaat için sünnet, bir cemaat için de bid'attır.”⁶¹

Açıklama: Konuyla ilgili en ilginç delillerden biri olan ve “Ameller, niyetlere göredir” hadîsinin bir nevi açılımı olan bu hadîse istinaden, Allah (c.c.) ve Resûlü (s.a.v.)’nün yapılmasını zorunlu kıldığı farz ibadetlerin yerine getirilmesinde teşvik edici rol üstlenen mûsikînin “Farz”; Hz. Peygamber (s.a.v.)’in, “dügün ve bayramlarda mûsikî icra etme vs. gibi” sünnetlerini teşvik ve tavsiye eden mûsikînin “Sünnet”; câhilliklerinden dolayı helal ile haram mûsikîyi ayırt edemeyenler ile sorumlu oldukları kişilerin geçimlerini sağlamakla meşgul olmayıp tüm zamanlarını mûsikîye harcayanlar için ise “Bid’at” olduğu hükmünün çıkarılması mümkündür.

17-) "Mûsikî; âşîğın aşkını, fâsîğın da fîskını artırır."

Açıklama: Bu hadîs-i şerîf, objektif bir değerlendirme yapılmak istenirse mûsikînin hükmü konusundaki tartışmaları bitirecek niteliktedir ve suyun, topraktaki tohumu harekete geçirmesi gibi mûsikînin de, insanın, iradesine göre tercih ettiği iyi ya da kötü yönünü harekete geçirdiğini özlü bir şekilde açıklamaktadır. Ayrıca bu konuyu çok güzel açıkladığına inandığımız Abdulkadir Geylânî (ö. 1166)’nin şu sözlerini de aşığaya alıyoruz:

“Vecdi olmayanın dini zevki yoktur!” hadîs-i şerîfi de beyan etmektedir ki, vecd ve semâ’, âşıkların ve irfan sahiplerinin kalbini tahrik eden iki âlet olup, aynı zamanda sevenlerin gıdası ve hakkı arayanların da güç kaynağıdır.”⁶²

Sonuç

⁵⁹ Abdulkadir Geylânî, *Sırru’l- Esrâr: Ötelerden Haber*, (Çev. Abdulkadir Akçiçek), Bahar Yayınevi, İstanbul 1986, s. 103.

⁶⁰ Nebi Bozkurt, *Hadîs’te Folklor Eğlence*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 43-45.

⁶¹ Geylânî, *a.g.e.*, a.y.

⁶² Geylânî, *a.g.e.*, a.y.

Mûsikînin haram veya helal olduğuna dair ileri sürülen âyet ve hadîsler ile onlara yapılan açıklamaları konu alan bu çalışmamızdan elde edilen sonuçları, daha akıcı ve daha anlaşılır olması için maddeler halinde aşağıya alıyoruz:

a-) Çalışmadan çıkarılan sonuçlara, ilk olarak, “mûsikî konusunda Müslümanlar arasında görülen görüş ayrılığının, mûsikînin helal olduğunu gösteren delillerin - özellikle de Sünnet delillerinin - iyi anlaşılabilmesi veya anlaşılacak istenmemesi; bu konuda Hz. Peygamber (s.a.v.)’in uygulamasından çok, sahâbe sözü ve ictihâdına dayanılması; mûsikînin cinsi, okuyanın durumu, meclisin hali, sözlerin (güfthenin) niteliği, icra yeri ve zamanı gibi hususların göz önünde bulundurulmaması gibi durumlardan kaynaklandığını” belirtmekle başlamak istiyoruz. Bu önemli hususu vurguladıktan sonra şimdi diğer sonuçlara geçiyoruz:

b-) Mûsikî veya onun eş anlamlısı olan herhangi bir kelimeye Kur’ân-ı Kerîm’de rastlanmadığı için, mûsikîyi haram kabul edenler ile helal kabul edenlerin Kur’ân karşısında durumlarının eşit olduğu görülmektedir. Ancak konuyla ilgili âyetler ve bunlara yapılan açıklamalarda da görüldüğü üzere, mûsikî taraftarlarının delillerinin daha sağlam, görüşlerinin ise daha ma’kûl ve mantıklı olduğu görülmektedir.

c-) Kur’ân açısından bakıldığında, lehte ve aleyhte herhangi bir âyetin bulunmayışı, mûsikînin de, haklarında herhangi bir hüküm bulunmayan, “yeme-içme, oturma-kalkma, uyuma-uyanma, ağlama-gülme vb.” mübâh fiiller gibi “Mübâh (Helal)” olduğuna işaret etmektedir.

ç-) Mübâh, yani helal olan mûsikî sanatı, “niyete, söyleyene, dinleyene, sözlere, çalgı âletlerine göre” olmak üzere beş durumda harama dönüşebilmektedir. Yani icra edilen mûsikî kötü niyetle icra ediliyorsa, söyleyen kişi duygularını veya cinselliğini ön plana çıkarıyorsa, dinleyicilerde duygularına hâkim olacak irade yoksa ve icra edilen mûsikîye eşlik eden çalgı âletleri işret meclislerini çağrıştırıyorsa, bu mûsikî, ya bizzat haramın içinde olduğu için ya da harama sebebiyet verdiği için harama dönüşmektedir.

d-) Konuya Sünnet açısından bakıldığında ise, kaynaklarda mûsikîyle ilgili ellinin üzerinde hadîs-i şerîfe rastlanmakta, bunların büyük bir çoğunluğunun mûsikîyi tasvip, teşvik ve tavsiye ettiği görülmektedir. “Mûsikînin lehinde” ve “aleyhinde” olmak üzere iki grupta tasnif edilen bu hadîslerden “mûsikînin lehinde” olanların daha net, rivayet bakımından daha sağlam, İslâm’ın genel prensiplerine ve dünya görüşüne daha uygun olduğu, “mûsikînin aleyhinde” olanların ise, büyük bir çoğunluğunun zayıf, uydurma veya sahabe sözü olduğu görülmektedir.

e-) Mûsikîyi haram kıldığı iddia edilen hadîslerde anlatılan mûsikînin, “Hak’tan ve hakikatten alıkoyan, Şeytan’ın insanoğlunu saptırmada basamak olarak kullandığı nefsanî arzuları kabartan” mûsikî şeklinde yorumlanması gerekmektedir. Aksi takdirde Peygamberimiz (s.a.v.)’in, Kur’ân-ı Kerîm ve Ezân’ı büyük bir zevkle dinlediğine ve güzel okunmalarını tavsiye ettiğine, bayram ve düğünlerde icra edilen mûsikîyi tasvip ve teşvik ettiğine dair rivayet edilen onlarca hadîsin yorumlanması mümkün olmayacak, dolayısıyla da bu hadîsler, “zayıf” veya “uydurma” şeklinde tasnif edilerek inkar edilme yoluna gidilecektir. Bu tutum ve davranış da, İslâm Dini’nin ikinci ana kaynağı Sünnet’in devreden çıkarılması anlamına gelecektir ki, böyle bir şeyi Müslüman’ım diyen bir kişinin kabul etmesi asla mümkün değildir. Sayfalarca sürebilecek olan bu türden cümleleri şu fikhî kural ile noktalamak istiyoruz:

“Bir tek yerde, bir şeyin câiz olduğu tespit edildi mi, bu tespit artık onun mübâh⁶³ olduğuna dâir bir nastır (yani âyet veya hadîsten bir delildir). Bin yerdeki yasak ise yorumlamaya ve başka bir manaya hamletmeye (taşımaya) ihtimali olan bir yasaktır.”⁶⁴

f-) Birçok hadîste mûsikînin, zina, içki ve kumar gibi toplumları helake götüren büyük günahlarla birlikte zikredilmesi, “Mûsikî, âşığın aşkını, fâsığın da fışkını artırır” hadîsinde de belirtildiği gibi, bu tür büyük günahların işlenmesinde mûsikînin oynadığı rolün önemini vurgulamak ve bu özelliğinden dolayı mûsikîyi söz konusu günahları işlerken ayrılmaz bir enstrüman olarak kullanan topluluklara benzemekten Müslümanları sakındırmak içindir.

g-) Mûsikî karşıtları, kendi görüşlerini haklı çıkarmak adına âyet ve hadîsleri subjektif bir yaklaşımla olmayacak şekillerde yorumlayarak, Kur’ân ve Sünnet ile helal olduğu tespit edilen mûsikîyi tamamen haram kabul etmiş, zayıf ve uydurma hadîslere dört elle sarılarak onları delil olarak ileri sürmekten çekinmemişlerdir. Hatta bu konuda o kadar ileriye gitmişlerdir ki, “Kim bana yalan bir söz atfederse, cehennemdeki yerine hazırlansın!” hadîsinin tehdidinde rağmen, “Sevaba teşvik etmek ve cehennemle korkutmak için hadîs uydurmak câizdir” diye bir kaide ortaya atarak hadîs uydurma cüretini dahi gösterebilmişlerdir.⁶⁵

⁶³ **Mübâh:** “Helâl” veya “Câiz” manasına da gelen bu kelime; “Herhangi bir emrin ya da nehyin kendisine bizzât taalluk etmediği şey” demektir. Mübâh olan bir şey, mübâhlik niteliğini sürdürdüğü sürece hakkında herhangi bir sevap veya ceza söz konusu olmaz. Ramazan gecelerinde yemek yemek gibi. (İbn Useymin, *Fıkıh Usûlüne Giriş*, (Çev.: M. Beşir Eryarsoy), Guraba Yay., İstanbul (Tarihsiz), ss. 7-8).

⁶⁴ Gazâlî, *a.g.e.*, C. II, s. 643.

⁶⁵ İstiklâl Marşı Şâirimiz M. Âkif Ersoy’un şu dizeleri bu konuyu çok güzel dile getirmektedir:

“Bakın ne hale getirmiş ki cehlimiz dini
Hurafeler bürümüş en temiz menâbiini
Değil hakâik-i şerrin bugün bedihiyyât
Bilâ münakaşa inkar olunuyor.. Heyhât
Kitabı, sünneti, icmâi kaldırıp attık
Havassı maskara yaptık, avâmı aldattık
Yıkıp şeriatı bambaşka bir bina kurduk
Nebî’ye atf ile binlerce herze uydurduk”
O hali buldu ki cür’eti: “Yecüzü fi’t-terğib”
Kararı ezeli fetvâ kesildi, hem de ne ğarib
Hadîs vaz’ ediyorken sevâb uman bile var
Sevâbı var mı imiş bir zaman gelir anlar
Cihâni titretiyorken nidây-ı “Men kezzeb”
İşitmiyor mu, bir bakın şu bî-edeb
Lisân-ı Pâk-i Nebî’den yalanlar uyduruyor
Sıklımadan da “sevâb işledim” deyip duruyor
Düşünmedin mi girerken şeriatın kanına
Cinâyetin kalacak zanneder misin yanına!”

(Mehmet Âkif Ersoy, *Safahat, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2011, s. 274.*)

Uydurulan bu hadîslerle, güzeli seven, kulağa hoş gelen nağmelerle okunan Kur’ân-ı Kerîm ve Ezân’dan çok büyük haz duyan, evinde def çalınıp türkü söylenen, düğünlerde def çalınıp türkü söylenmesini isteyen, hoşgörülü, güler yüzlü ve içinde yaşadığı toplumun ruh halini dikkate alan son derece sosyal bir Peygamber (s.a.v.) yerine, sırtına cübbe giydirilmiş, hep zikirle meşgul olsun diye bir eline tespih, diğer eline de, oynayan, şarkı ve türkü söyleyenleri haşlasın diye bir sopa verilmiş, halktan tecrit edilmiş, riyazet ve mücahede ile benzi soldurulmuş ve takatsız hale getirilmiş bir Peygamber (s.a.v.) meydana getirmişlerdir.⁶⁶

Ancak her ne sebeple olursa olsun, - harama dönüştüren haller müstesnâ - Resûlullah (s.a.v.)’ın helal saydığı mûsikîyi haram kabul etmek, Hz. Peygamber (s.a.v.)’den öte bir dindarlığı dava etmek ve O’nun Sünneti’ni değil de, kişisel duygu ve düşünceleri rehber edinmek demek olacaktır ki, bu da, farkında olmadan bir Müslüman’ın İslâm dairesinden çıkmasına yol açacaktır.

ğ-) Bir kısmı “yorum gerektiren”, bir kısmı “zayıf” ve bir kısmı da “uydurma” olan hadîslerle dayanılarak mûsikî sanatını, “zina etmek” ve “içki içmek” gibi büyük günahlarla aynı kefeyle koyan, mûsikîşinasları da bu günahları işleyenlerle eşdeğer gören bir anlayış İslâm Hukuku’nda, ortaya konmuş ve mûsikî ile mûsikîşinaslar hakkında ne yazık ki, son derece insafsızca birtakım hukûkî sonuçlar çıkarılmıştır.⁶⁷

Kur’ân ve Sünnet’te mûsikîyi kesin ve net bir şekilde yasaklayan bir delil bulunmamasına rağmen güzel sanatların başında gelen mûsikîyi, zina etmek ve içki içmek gibi Kur’ân ve Sünnet tarafından açıkça yasaklanan büyük günahlarla bir tutan böylesine bir anlayışın kesinlikle taraflı (subjektif) bir değerlendirmeden kaynaklandığını ve bu anlayışı savunanların da, “Allah (c.c.)’ın helâl kıldığını haram kılacak kimdir?!” âyetinin tehdidine muhatap olduklarını özellikle vurgularken konuyla ilgili son olarak şunları söylemek istiyoruz:

“Allah (c.c.), güzeldir, güzeli sever” hadîsini kendilerine düstûr edindiklerinde şüphe olmayan mezhep imamaları ile büyük müctehidlerin mûsikî ile ilgili kanaatlerinin bu kadar olumsuz olamayacağını, dolayısıyla bu hükümlerin, kendi şahsî görüşlerini Kur’ân ve Sünnet’in üstünde gören ve bu konuda gerekirse hadîs uydurmaktan bile çekinmeyen sözde âlimler tarafından sonradan kendilerine atfedilmiş olabileceğini düşünüyoruz.”

h-) Mûsikînin helallığı-haramlığı konusundaki tartışmaların, “Kur’ân-ı Kerîm, Ezân vs.” gibi Dinî Mûsikî Formları’ndan ziyade, “Şarkı, Türkü, Oyun Havası vs.” gibi Lâ-Dinî (Dinî

⁶⁶ Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Mûsikî ve Semâ’*, s. 157.

⁶⁷ Bu hukûkî sonuçlardan bazıları şunlardır:

* İslâm Hukûku’na göre câriyenin bedenî güzellikleri, sanat maharetleri, zihnî kabiliyetleri ve kültürü ona değer verip kıymetini meşru bir şekilde yükseltirken, sesinin güzel olması, mûsikî bilgisi ve kültürüne sahip bulunması ise değerini düşürmekte ve onun için kusur sayılmaktadır.

* Bu sonuçlardan biri de mesken dokunulmazlığını ortadan kaldıran, “mûsikî ve çalgı sesleri gelen bir eve - kötülükten sakındırmak (nehy-i ani’l-münker) amacıyla - sahibinin izni olmadan girilir, bu fiili işlemede ısrar edenler hapsedilir, kırbaça dövülür ve sürgün edilir” hükmü olmuştur.

* Diğer bir sonuç da güzel ses ve mûsikî bilgisiyle geçim temin edilmesi meşrû kabul edilmediğinden, mûsikî eğitim ve öğretiminin yapıldığı Bando, Mehterhâne, Konservatuvar gibi yerlerde görev alan mûsikîşinaslara ücret ve maaş ödenmesi uygun görülmemiştir. (Uludağ, *a.g.e.*, s. 144-146.)

Olmayan) Mûsikî Formları üzerinde gerçekleştiği görülmektedir.⁶⁸ Ancak, rivayet olunan onlarca hadîsin delaletinde şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki; “İslâm’ın emir ve yasaklarının anlatılmasını engelleme, Allah (c.c.) yolundan saptırma ve dini alaya alma vb. gibi İslâm’ın yasakladığı amaçlar dışında icra edilen Şarkı, Türkü, Oyun Havaları da “Mübâh” cinsinden bir helaldir ve bazen bu hüküm, Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından şiddetle tavsiye edilen “dügünlerde def çalma” fiilinde olduğu gibi “Sünnet-i Müekkede (Vurgulanmış Sünnet)” cinsinden bir helaldir.”

1-) Mûsikînin gelişip-yaygınlaşmasında, - sanılanın aksine - Sünnet delillerinin çok büyük etkisi olmuştur. Örneğin; “Allah (c.c.), güzeldir, güzeli sever” hadîsini düstûr edinen bir mimar, nasıl ki Allah (c.c.)’ın sevgisini kazanmak için en güzel eserleri meydana getirmek için olağanüstü bir çaba içerisine girmişse, bu anlayıştaki bir mûsikîşinas da yine aynı gayeye ulaşmak için en güzel mûsikî eserlerini vücûda getirmek için öylece bir gayret içerisine girmiştir. Kur’ân-ı Kerîm ve Ezân’ın güzel okunması ile ilgili hadîslerde de durum bu minval üzere olmuş, mûsikîşinas imam ve müezzinler, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hoşnutluğunu kazanmak için Kur’ân-ı Kerîm ve Ezân’ı en güzel icra edebilmek için âdeta birbirleriyle yarışmışlardır. Tüm bu gayret ve çabalar neticesinde, diğer İslâm Sanatları gibi İslâm Mûsikî Sanatı da gelişip-yaygınlaşarak tüm haşmetiyle dünya medeniyetleri arasında hak ettiği saygın yerini almıştır.

Kaynakça

Ak, A. Ş. (2011). *Türk Din Mûsikîsi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Akdoğan, B. (2001). Câhiz ve mûsikînin tesiri hakkındaki makalesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, 42/1, 247-256.

Akdoğan, B. (1999). Bazı âyet ve hadîsler doğrultusunda, İslâm açısından mûsikî sanatının değerlendirilmesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, 39/1, 379-392.

Bozkurt, N. (1997). *Hadîs’te folklor eğlence*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Can, Ş. (2002). *Mevlânâ: Konularına göre açıklamalı Mesnevî tercümesi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Canan, İ. (1988). *Kütüb-i Sitte muhtasarı, tercüme ve şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ersoy, M. A. (2011). *Safahat*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Geylânî, A. (1986). *Sırru’l- Esrâr: Ötelerden haber* (A. Akçiçek, çev.). İstanbul: Bahar Yayınevi.

İbn Useymîn. (Tarihsiz). *Fıkıh Usûlü’ne giriş* (M. B. Eryarsoy, çev.). İstanbul: Guraba Yayınları.

İmâm-ı Gazâlî. (1992). *İhyâ u Ulûmi’ d-Dîn* (A. F. Yavuz, çev.). İstanbul: Tuğra Neşriyat.

⁶⁸ Türk Mûsikîsi Formları hakkında geniş bilgi için Bkz. Suphi Ezgi, *Nazarî ve Amelî Türk Mûsikîsi*, C. I-V, İstanbul Belediyesi Konservatuvarı Yay., İstanbul 1933-1953; Ekrem Karadeniz, *Türk Mûsikîsi Nazariye ve Esasları*, İş Bankası Yay., Ankara (Tarihsiz); Onur Akdoğu, *Türk Müziğinde Türler ve Biçimler*, İzmir 1996; Yavuz Demirtaş, “Türk Din Mûsikîsi Formları”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 14:1, Elazığ 2009, ss.213-227.

- Kaplan, Z. (1991). *Dinî Mûsikî dersleri*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Komisyon. (1993). *Kur'ân-ı Kerîm ve açıklamalı meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mevlânâ. (1990). *Mesnevî* (V. İzbudak, çev.). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Uludağ, S. (1976). *İslâm açısından mûsikî ve semâ'*. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Yalar, M. (2009). İslâmî Arap Şiiri ve Hz. Peygamber. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi*, 18/1, 61-88.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN ÖZEL GEREKSİNİMİ OLAN ÇOCUKLA ÇALIŞMA KONUSUNDAKİ GÖRÜŞLERİ

Yrd. Doç. Dr. Zeynep KURTULMUŞ

Yrd. Doç. Dr. Özlem ERSOY

Arş. Gör. K. Büşra KAYNAK EKİCİ

Arş. Gör. H. Kübra ÖZKAN

Gazi Üniversitesi

Öz

Özel gereksinimi olan bireyler, eğitimlerinin hangi basamağında olurlarsa olsunlar kendilerini en az kısıtlayan bir çevrede eğitim alma temel hakkına sahiptirler. Bireyin ailesi ve akranlarıyla en fazla birlikte olabileceği ve aynı zamanda eğitim gereksinimlerinin en iyi şekilde karşılanabileceği ortam, o birey için en az kısıtlayıcı çevreyi ifade etmektedir. En az kısıtlayıcı çevre ise anlamını en iyi şekilde koşulları iyi düzenlenmiş kaynaştırma ortamında bulmaktadır. Bu ortamın önemli bir parçası olan okul öncesi öğretmenleri ise kaynaştırmada olumlu sınıf atmosferi oluşturma açısından sınıfa dahil edilen çocuklar ile diğer çocuklar arasında arabulucu rolü üstlenmektedirler. Dolayısı ile başarılı bir kaynaştırma eğitimi için okul öncesi öğretmenin, özel gereksinimi olan çocuklar ve kaynaştırmaya ilişkin olumlu tutum, bilgi, beceriye sahip olması ve bu konuda istek duyması önemlidir. Nitel araştırma yöntemi kullanılarak gerçekleştirilen bu çalışmada okul öncesi eğitim alanında çalışan öğretmenlerin özel gereksinimi olan çocuk ile çalışma konusundaki görüşlerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla araştırmanın çalışma grubuna Ankara'daki okul öncesi eğitim kurumlarında çalışmakta olan 20 okul öncesi öğretmeni dahil edilmiştir. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme yöntemi kullanılmış ve çalışma süresi içerisinde en az bir kere özel gereksinimi olan çocuk ile çalışmış olma durumu temel kriter olarak belirlenmiştir. Ayrıca araştırmaya dahil edilme sürecinde gönüllülük esas alınmıştır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda özel gereksinimi olan çocukla çalışma konusunda öğretmenler daha çok eğitim öğretimde yaşanan sorunlara vurgu yapmışlardır. Bu noktada ise yaşanan güçlükler çoğunlukla eğitim öğretimde yaşanan güçlükler kategorisinde olmuştur. Öğretmenler özel gereksinimli çocukla çalışırken bireysel destek vermeye özen gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin 2013 MEB Okul Öncesi Eğitim Programında yer alan uyarılma bölümüne ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde yeterli bilgiye sahip olmadıkları saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi öğretmenlerinin görüşleri, kaynaştırma eğitimi

GİRİŞ

Özel gereksinimli bireyler bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal özellikleri yönünden akranlarından farklı gereksinimlere sahiptirler (Kargın, 2004). Özel gereksinimli bireylerin topluma kazandırılması ve üretken bireyler haline gelmeleri onlara sağlanan eğitim hizmetleri ile mümkün olmaktadır. Bu noktada bu çocuklara verilecek özel eğitim hizmetlerinin en az kısıtlayıcı ortamda gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bireyin ailesi ve akranları ile en fazla birlikte olabileceği, eğitim gereksinimlerinin en iyi şekilde karşılanabileceği ortam olarak tanımlanabilen “en az kısıtlayıcı çevre” anlamını en iyi şekilde koşulları iyi düzenlenmiş kaynaştırma ortamında bulmaktadır. En az kısıtlayıcı eğitim ortamının en üst seviyesinde yer alan kaynaştırma uygulamaları, özel gereksinimli çocuklara gerekli destek hizmetlerinin sağlanarak normal eğitim sürecine dahil edilmesidir (Gözün ve Yıkılmış, 2004).

31.05.2006 tarih ve 26184 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği kaynaştırmayı; “özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimlerini, destek eğitim hizmetleri de sağlanarak yetersizliği olmayan akranları ile birlikte resmî ve özel; okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yaygın eğitim kurumlarında sürdürmeleri esasına dayanan özel eğitim uygulamalarıdır.” şeklinde ifade etmektedir. Bu noktada kaynaştırma uygulamalarının başarısı üzerinde yöneticiler, öğretmenler, aileler, kaynaştırma çocuğunun özellikleri, normal gelişim gösteren çocuklar ve eğitim ortamının özellikleri gibi pek çok değişkenin etkili olduğu bilinmektedir (Gözün ve Yıkılmış, 2004). Tüm bu değişkenler birlikte ele alındığında kaynaştırmanın başarısı üzerinde en etkili olan faktörün öğretmen olduğu ifade edilmektedir (Aral ve Gürsoy, 2009). Nitekim başarılı bir kaynaştırma eğitimi için, öğretmenin özel gereksinimli çocuklar ve entegrasyonları ile ilgili olumlu tutum, bilgi ve beceriye sahip olması ön plana çıkmaktadır (Yıldırım Doğru ve Durmuşoğlu Saltalı, 2011). Ayrıca öğretmenin aynı zamanda sınıfın ve fiziksel çevrenin, programın, öğretim yöntem ve tekniklerinin özel gereksinimli çocuğa uyarlanması açısından da gerekli bilgiye ve beceriye sahip olması beklenmektedir (Vural ve Yıkılmış, 2008).

Kaynaştırma ortamının önemli bir parçası olan öğretmenlerin, kaynaştırmada olumlu sınıf atmosferi oluşturma açısından sınıfta arabulucu rolü üstelendiği bilinmektedir. Nitekim öğretmenlerin özel gereksinimli çocuğu kabul eden bir tutum içinde olması, sınıftaki normal gelişim gösteren çocukların da özel gereksinimli akranlarına karşı tutumlarını etkilemektedir (Aral ve Gürsoy, 2009). Bu bağlamda başarılı bir kaynaştırma eğitimi için öğretmenin özel gereksinimli çocuklar ve kaynaştırmaya ilişkin olumlu tutum, bilgi ve beceriye sahip olması ve bu konuda istek duyması gerekmektedir (Yıldırım Doğru ve Durmuşoğlu Saltalı, 2011). Gök ve Erbaş (2011), okul öncesi eğitim öğretmenlerinin kaynaştırma sürecinde çocukların genelde bazı etkinliklere dahil etmede zorlandıklarını belirtmektedir. Doğan ve Tatık (2014), yaptıkları araştırmalarında öğretmenlerin en çok özel eğitime gereksinim duyan çocuklar ve onların özellikleri konusunda hizmet içi eğitim almak istediklerini saptamıştır. Bu araştırmada ise okul öncesi eğitim öğretmenlerinin özel gereksinimi olan çocuk ile çalışma konusundaki görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları ve verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma modelinde durum desen olarak tasarlanmıştır. Durum deseninde bir veya birkaç durumun detaylı bir şekilde incelenmesi amaçlanır. Bu çalışmalar, gerçek yaşam bağlamında bir bütün içerisindeki bir durumu içerir (Johnson ve Christensen, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada durum çalışması kapsamında, okul öncesi öğretmenlerinin kaynaştırmaya yönelik görüşleri incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Ankara'nın Altındağ (2), Çankaya (3), Etimesgut (4), Keçiören (3) ve Yenimahalle (8) İlçe Milli Eğitim Müdürlükleri'ne bağlı anaokulu ve anasınıflarında görev yapan 20 okul öncesi eğitim öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun örnekleme yöntemi kullanılmış ve çalışma süresi içerisinde en az bir kere özel gereksinimi olan çocuk ile çalışmış olma durumu temel kriter olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin tamamı kadındır ve yaş ortalaması 34.35'tir. Aşağıdaki tabloda çalışma grubunun sosyo-demografik özelliklerine dair veriler sunulmaktadır:

Tablo 1. Çalışma Grubunun Sosyo-Demografik Özellikleri

Sosyo-Demografik Özellikler	n	
Çalıştıkları Yaş Grubu	4 Yaş	2
	5 Yaş	13
	6 Yaş	5
	Toplam	20
Hizmet Süresi	1-5 Yıl	5
	6-10 Yıl	8
	11-19 Yıl	3
	20 Yıl ve Üzeri	4
	Toplam	20
Çalıştıkları Özel Gereksinim Türleri*	Hafif Derecede Zihinsel Engel	8
	İşitme Engeli	8
	Ortopedik Engel	6
	Konuşma Problemleri	5
	Otizm Spektrum Bozukluğu	5
	DEHB	2
	Gelişim Geriliği	2
	Serebral Palsi	1

*Katılımcıların birden fazla özel gereksinimli çocukla çalışmış olmaları nedeniyle toplam verilmemiştir.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde araştırmaya katılan okul öncesi öğretmenlerinin 13'ünün 5 yaş grubu ile 5'inin ise 6 yaş grubu ile çalıştıkları görülmektedir. Öğretmenlerin 8'i 6-10 yıl arasında, 5'i 1-5 yıl arasında, 4'ü 20 yılın üzerinde ve 3'ü ise 11-19 yıl arasında çalışmaktadır. Öğretmenlerin hizmet süresi ortalamasının ise 8.65 yıl olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğretmenlerin pek çok farklı özel gereksinim türünde çocuk ile çalıştıkları tespit edilmiştir.

Veri Toplam Araçları

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Görüşme, araştırmacıların direkt gözlemleyemediği olayları, bireylerin dış dünyayı nasıl anlamlandırdıklarını belirlemek amacı ile sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bir veri toplama yoludur (Merriam, 2013). Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile okul

öncesi eğitim öğretmenlerinin, özel gereksinimi olan çocuk ile çalışma konusundaki görüşleri incelenmiştir. Kapsam geçerliği için hazırlanan form kaynaştırma konusunda deneyime sahip üç öğretim elemanının görüşlerine sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda düzenlenen formda dört soru yer almaktadır. Sorular aşağıda sıralanmaktadır:

- Özel gereksinimli çocuklarla çalışmak hakkında neler düşünüyorsunuz?
- Özel gereksinimli çocukla çalışırken karşılaştığınız ya da karşılaşılabileceğinizi düşündüğünüz güçlükler nelerdir?
- Özel gereksinimli çocuklar ile çalışırken nelere dikkat ediyorsunuz?
- MEB (2013) Okul Öncesi Eğitim Programı'nda yer alan uyarılama bölümü ile ilgili görüşleriniz nelerdir?

Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri toplanırken ilk olarak uygun örnekleme metoduna göre araştırmaya katılmaya gönüllü öğretmenler belirlenmiştir. Belirlenen bu öğretmenler arasında görüşme esnasında ses kaydı alınmasına izin vermeyen ve daha önce özel gereksinimli çocukla çalışmamış olan öğretmenler çalışma dışında tutulmuştur. Görüşmeye başlamadan önce öğretmenlerden yazılı izinleri alınmıştır. Yaklaşık olarak bir görüşme 15 dakika sürmüştür. Çalışmada öğretmenlerin isimleri yerine A1, A2 şeklinde kodlamalar kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Veri analizine başlamadan önce ses olarak kaydedilen görüşmeler yazıya dökülerek düzenlenmiştir. Araştırmanın verileri betimsel analiz yöntemine göre analiz edilmiştir. Betimsel analiz, verilerin daha önceden belirlenen temalara göre sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu bağlamda veriler soruların ortaya koyduğu temalara göre düzenlenmiştir. Araştırmada geçerlik ve güvenilirliği sağlamak amacı ile şu işlemler yapılmıştır.

- İki ya da daha fazla kişinin aynı nitel veriyi analiz etmesi şeklinde ifade edilen analizi üçgenlemesi (Patton, 2014) kullanılmıştır.
- Elde edilen kod ve kategorilere göre görüşme verileri sistematik bir şekilde düzenlenmiş; bulgular okuyuculara mümkün olduğu kadar tanımlayıcı bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu amaçla öğretmenlerin görüşlerini en iyi şekilde ortaya koyan alıntılara yer verilmiştir.
- Verilerin analizi sürecinde araştırmacılar kavramsal kategoriler altında toplanan kodların doğruluğunu tespit etmek amacı ile verileri ayrı ayrı kodlamıştır. Daha sonra yapılan analizin güvenilirliği için Miles ve Huberman (1994)'ın [Görüş birliği/(Görüş birliği + Görüş ayrılığı) x 100] formülü kullanılmıştır. Buna göre kodlayıcılar arasındaki güvenilirlik 0.94 olarak hesaplanmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Araştırmanın bu bölümünde okul öncesi öğretmenlerinin özel gereksinimli çocuk ile çalışma konusundaki görüşlerine dair bulgulara yer verilmektedir.

Tablo 2. Öğretmenlerin Özel Gereksinimli Çocukla Çalışma Hakkındaki Görüşleri

Kategoriler	Kodlar	f
Özel Gereksinimli Çocuk	Bireysel eğitim gereklidir (A9, A16, A20)	3
	Eğitim almaya hakları vardır (A10, A14, A16)	3
	Davranış problemlerine sahip olan çocukların eğitimleri	1

	daha zordur (A11)	
	Sınıftaki çocukların onları kabullenmesi zordur (A11)	1
	<i>Toplam</i>	8
Eğitim Öğretim	Zor bir iştir, çok emek ister (A1, A2, A7, A8, A10, A13, A15, A16, A17)	9
	Kaynaştırma sınıfındaki çocuklara katkı sağlar (A3, A5, A12, A20)	4
	Eğitim sürecinde aileler sorun yaratır (A6, A16, A19)	3
	Kalabalık sınıflarda problem olur (A4, A11, A18)	3
	Eğitimleri aile ile ortaklaşa yürütülmelidir (A2, 13)	2
	Öğretmenlere hizmet içi eğitim verilmelidir (A19)	1
	Ek materyaller gerektirir (A9)	1
	Öğretmenler için çok keyiflidir (A10)	1
	Öğretmenlere katkı sağlar (A12)	1
	Sorumluluk ister (A15)	1
	<i>Toplam</i>	26
	<i>Genel toplam</i>	34

Aşağıda her iki kategoriden örnek görüşlere yer verilmektedir:

“Öğretmenlere yeterli seminerlerin verilmemesinden dolayı hangi konuda nasıl davranacağımız konusunda sıkıntı yaşıyabiliyoruz...” (A19)

“... Çoğu öğretmen arkadaşşıma nazaran sınıfta özel gereksinimli bir öğrenci bulunmasının diğer öğrenciler adına da faydalı olduğunu; yardımlaşmayı, ilişkileri güçlendirdiğini düşünüyorum.” (A3)

“... Okul öncesi dönemde bulunan çocuklarla çalışmak oldukça özveri isteyen bir iş ama özel gereksinimli öğrenciniz varsa bu özverinizin çok daha fazla olması gerekiyor...” (A17)

“...Diğer çocuklar gibi onların da eğitim almaya hakkı var diye düşünüyorum. Onlara da bir şeyler öğretmek çok keyifli. Özellikle bir şeyler öğrendiklerini gördüğüm zaman çok çok mutlu oluyorum.” (A10)

“Kalabalık sınıflarda zorlandığımız zamanlar oluyor... Diğer çocukların kabullenmesi sürecinde de zorlandığım zamanlar oldu.” (A11)

Tablo 2’de okul öncesi öğretmenlerinin özel gereksinimli çocukla çalışma konusundaki görüşleri “Özel Gereksinimli Çocuk (f=8)” ve “Eğitim-Öğretim (f=26)” olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır. Öğretmenler çoğunlukla eğitim öğretimle ilişkili olarak özel gereksinimli çocukla çalışma konusunda görüşlerini açıklamışlar ve yaşanan sorunlara vurgu yapmışlardır. Genel olarak tablo incelendiğinde, öğretmenlerin özel gereksinimli çocuğa olumlu baktıkları düşünülebilir ancak detaylara bakıldığında öğretmenlerden sadece 6’sının çocukla çalışma konusundaki görüşlerinin olumlu özellikler içerdiği görülmektedir (Kaynaştırma sınıfındaki çocuklara katkı sağlar f=4, Öğretmenlere katkı sağlar f=1 ve Öğretmenler için çok keyiflidir f=1). Bunun yanı sıra özel gereksinimli çocuk kategorisinde 3 öğretmen bu çocukların eğitim almaya haklarının olduğunu belirtmişlerdir. Oysaki kaynaştırmanın temeli bu düşünceye dayanır. Öğretmenlerin bu temel özelliğe dikkat çekmemeleri ve özel gereksinimi olan çocukla çalışmada yaşanan sorunlara daha çok vurgu yapmaları kaynaştırma hakkında yeterli donanıma sahip olmamalarından kaynaklanıyor olabilir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Özel Gereksinimli Çocukla Çalışmanın Güçlükleri Hakkındaki Görüşleri

Kategoriler	Kodlar	f
Çocukları Kabullenme Kaynaklı Güçlükler	Ailelerin kabullenememesi (A2, A6, A16)	3
	Sınıftaki çocukların kabullenememesi (A11, A20)	2
	Öğretmenin kabullenememesi (A16)	1
	<i>Toplam</i>	<i>6</i>
Aile Kaynaklı Güçlükler	Ailelerin istememesi (A1, A6)	2
	Ailelerin özel gereksinimli çocuktan beklentilerinin fazla olması (A5, A13, A19)	3
	<i>Toplam</i>	<i>5</i>
Eğitim Öğretim Kaynaklı Güçlükler	İletişimde engellerin çıkması (A4, A5, A13, A15, A19)	5
	Özel eğitim kurumları ile işbirliğinde sıkıntıların çıkması (A6)	1
	Etkinlik planlama ve uygulamada zorluk yaşanması (A6, A7, A9, A14, A15, A19)	6
	Sınıfların kalabalık olması nedeni ile sınıf yönteminin zor olması (A10, A12, A18)	3
	<i>Toplam</i>	<i>15</i>
Çocuk Kaynaklı Güçlükler	Çocuğun özel gereksinimi (A3, A9, A13, A15, A20)	5
	Arkadaşlarına ve kendisine zarar vermesi (A8, A13)	2
	<i>Toplam</i>	<i>7</i>
	<i>Genel toplam</i>	<i>33</i>

* A17 kodlu katılımcı özel gereksinimli çocuk ile çalışmanın herhangi bir güçlüğüne bulunmadığını belirtmiştir.

Aşağıda her kategoriye en iyi yansıtan örnek görüşlere yer verilmiştir:

“Anasınıfı öğretmenleri yalnız çalıştıkları için diğer çocuklar problem oluyor, etkinlikler aksıyor. Birebir özel gereksinimi olan çocuk ile ilgilenmek zorlaşıyor.” (A9)

“Öğretmenliğimin ilk senesiydi özel gereksinimli öğrencim olduğunda. Bilmek ile uygulamanın çok farklı olduğunu gördüm. Tecrübesizliği yaşadım zamanla yaşayarak öğrendim.” (A14)

“...Fiziksel anlamda çok güçlü çocuklar oluyor. Kendisini korumak zor oluyor. Hiçbir şey yokken birden kafasını masaya vuruyor...” (A13)

“... Ailenin beklentisi çok farklı. Öğretmeni de kendine göre değerlendirmeye çalışıyor...” (A5)

“... Bir çok sorunla karşılaşıyoruz. Bunlardan en büyüğü de diğer çocukların aileleri. Çok sıkıntı yaratabiliyorlar. Bir de genelde özel gereksinimli çocukların aileleri sıkıntı yaratacaklarını düşünürler. Öğretmen benim çocuğuma iyi davranır mı kötülük yapar mı diye düşünür. Çocuk boyutunda çok bir sorun yaşamıyoruz aslında. Genelde aileleri ile mücadele ediyoruz.” (A6)

“Karşılaştığımız en önemli güçlüklerden birisi veli problemi. Hani velinin kabullenme ve uygulama aşamasında bizimle dirsek teması kurması gerekiyor. Ama özellikle zihinsel engelli çocuklarda kabullenme aşamasında ve veliler ile çalışma aşamasında sıkıntılar oluyor.” (A16)

“Özel gereksinimli çocuğun sınıf ortamına ve sınıftaki arkadaşlarına uyum sağlayamaması.” (A20)

Tablo 3'te okul öncesi öğretmenlerinin özel gereksinimli çocukla çalışmanın güçlükleri konusundaki görüşleri verilmiştir. Buna göre öğretmenlerin görüşlerinin “Çocukları Kabullenme Kaynaklı Güçlükler (f=6)”, “Aile Kaynaklı Güçlükler (f=4)”, “Eğitim-Öğretim Kaynaklı Güçlükler (f=15)” ve “Çocuk Kaynaklı Güçlükler (f=7)” olmak üzere dört kategoride toplandığı görülmüştür. Öğretmenlerden biri (A17) ise özel gereksinimli çocuk ile çalışmanın herhangi bir güçlüğünün bulunmadığını belirtmiştir. Öğretmenlerin çoğunlukla eğitim öğretim kaynaklı güçlükleri ifade etmeleri ve bu güçlüklerin aslında kaynaştırmada yapılması gereken düzenlemelerle ilişkili olması öğretmenlerin kaynaştırma hakkındaki yetersizlikleri ile açıklanabilir. Sadece bir öğretmenin güçlük belirtmemesi de dikkate değer bir diğer bulgudur. Öğretmenin ne yapacağını biliyor olması yaşananların güçlük olarak algılanmamasını sağlamış olabilir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Özel Gereksinimli Çocukla Çalışırken Dikkat Ettikleri Noktalara İlişkin Görüşleri

Kategoriler	Kodlar	f
Programda Uyarılama Yapma	Etkinlik planlarında özel gereksinime göre uyarlamalar yapma (A2, A4, A5, A9, A10, A11, A12, A13, A19)	9
	Eğitimde fırsat eşitliğini benimseme (A12, A17, A19)	3
	Ailelerin programa katılımını destekleme (A3, A13, A16)	3
	<i>Toplam</i>	<i>15</i>
Bireysel Destek	Yalnız kalmamasına dikkat etme (A1)	1
	İhtiyacı olduğu için diğer çocuklara oranla daha fazla ilgilenme (A1)	1
	Mümkün olduğunca diğer çocuklarla kaynaştırma (A2, A4, A5, A6, A14, A15, A16, A20)	8
	Fiziksel olarak zarar görmemesine özen gösterme (A3, A8, A13, A16, A18, A20)	6
	Öz bakımı konusunda destek olma (A3, A20)	2
	Tanı aldırılmaya dikkat etme (A6, A9)	2
	İstenmeyen davranışlar sergilediğinde çevresine zarar vermesini engelleme (A1, A7, A16, A18, A20)	5
	<i>Toplam</i>	<i>25</i>
	<i>Genel toplam</i>	<i>40</i>

Aşağıda kategorileri en iyi yansıttığı düşünülen örnek görüşlere yer verilmektedir:

“... O'nun gelişim düzeyine göre veya özel eğitimine göre sınıfın düzenlenmesi, planların ona göre düzenlenmesi benim için öncelikli olanlar.” (A19)

“Öncelikle çocuğun ve kendimin güvenliğine dikkat ediyorum. Çocuk farkında olmadan kendine zarar verir. Bu tür çocuklarda acı eşiği de çok yüksek olduğu için hani kendilerinin bir darbe alması durumunda canı acımasa bir zarar verebilir. Arkadaşlarına zarar verebilir.” (A13)

“Çocuk rencide edilmemeli. Diğer çocukların o çocuğu kendi içlerindeymiş gibi benimsemesine dikkat ediyorum” (A5)

“Raporsuz bir şekilde eğitim alamayan çocuğumuz oluyor. Rapor olmadığı için o çocuğa bireysel eğitim verilemiyor.” (A6)

“Kaynaştırma öğrencilerini sınıfa adapte etmede çok güçlük yaşadım. Çocukların kabul etmeleri zaman alıyor. Kaynaştırma öğrencisi ile sınıftaki çocukların uyumunu sağlamak ciddi anlamda büyük bir çaba istiyor. Bunun için uğraşıyorum.” (A15)

“Diğer çocuklara ve kendisine zarar vermemesine dikkat ediyoruz.” (A18)

Yukarıdaki tabloda okul öncesi öğretmenlerinin özel gereksinimli çocukla çalışırken nelere dikkat ettiklerine ilişkin görüşlerine yer verilmiştir. Buna göre öğretmenlerin görüşlerinin “Programda Uyarılama Yapma (f=15)” ve “Bireysel Destek (f=25)” olmak üzere iki kategoride toplandığı görülmektedir. Öğretmenler daha çok çocuğa bireysel destek vermeye yönelmektedirler. Bu noktada ise özellikle çocukların zarar görmemesi ve güvenli bir ortam oluşturulması için çabaladıkları saptanmıştır. En az kısıtlayıcı ortam düzenlemeleri bu konuda önemli bir destek olarak düşünülebilir. Öğretmenlerin bu konudaki yetersizlikleri bu tablonun ortaya çıkmasının nedeni olabilir.

Tablo 5. Öğretmenlerin 2013 MEB Okul Öncesi Eğitim Programı’ndaki Uyarılama ile İlgili Görüşleri

Kategoriler	Kodlar	F
Zorlukları	Uyarlamaları planlamak ve uygulamak zor (A4, A6, A9, 10)	4
	Çocukları kaynaştırmak zor (A6)	1
	Uygulamada pratik değil (A8, A15, A18)	3
	<i>Toplam</i>	8
Yetersizlikleri	Hazırlanışı yetersiz (A3, A13, A17)	3
	Öğretmenlere uyarılama yapmak için yeterli donanım sağlamakta yetersiz (A10, A14, A18)	3
	<i>Toplam</i>	6
Avantajları	Her çocuğun gelişim farklılıklarına göre düzenleme yapma imkanı sağlamakta (A2, A6, A7, A17)	4
	Özel gereksinimli çocuklara ilişkin farkındalığın gelişmesine katkı sağlamakta (A5, A12, A19, A20)	4
	<i>Toplam</i>	8
Bilgi Sahibi Olmama	Konu hakkında bilgi sahibi değilim (A1, A11, 16)	3
	<i>Toplam</i>	3
	<i>Genel toplam</i>	25

Aşağıda kategorileri en iyi yansıttığı düşünülen örnek görüşlere yer verilmektedir:

“Uyarlanabilir düzeyde yazmaya çalışıyoruz ancak zor oluyor uygulamayı. Bire bir uygulamak zor oluyor ama çaba gösteriyoruz uygulamak için.” (A4)

“Teoride güzel ama pratikte uygun değil. Çoğunu uygulayamıyorsunuz sadece çocukların birbirlerine zarar vermesini engellemeye çabalyorsunuz.” (A8)

“Şimdiki program bir öncekine göre geliştirilmiş, güzel ama hala yeterli olduğunu düşünmüyorum. Açıkçası ben uyarılama kısımlarını yazarken program bana çok yardımcı olmadı. Ben daha önce özel eğitimde de çalıştığım için orada belirlenen gösterge davranışlara baktım adım adım be yapabilirim diye...” (A13)

“Uyarılama bölümü iyi çünkü her çocuğun gelişim özellikleri ya da gelişim geriliği farklı olduğu için bu esnekliği sağlıyor. Bizim için de kolay oluyor öğrencimiz için de.” (A2)

“Programda yer alan uyarlama bölümü şöyle bir baktığımızda aslında şunu vurguluyor: Her çocuğa eşit fırsat ilkesi. Bu çocuklar için güzel bir ilerleme tabii doğru kullanılırsa. Bu konuda bilgilendirme ve değerlendirme yapılması gerekiyor. Çünkü öğretmenlerin genelde programlarını incelediğimizde hepsi tek tip cümleler yazıyorlar.” (A17)

“Uyarlama bölümünün özelliklerini tam bilmiyorum. O konuda ayrı bir çalışma yapmak gerekiyor. O konuda uzman değilim.” (A16)

Tablo 5’te okul öncesi öğretmenlerinin 2013 MEB Okul Öncesi Eğitim Programı’nda yer verilen uyarlama bölümü ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Öğretmenlerin görüşlerinin “Uyarlamanın Zorlukları (f=8)”, “Uyarlamanın Yetersizlikleri (f=6)”, “Uyarlamanın Avantajları (f=8)” ve “Uyarlama Hakkında Bilgi Sahibi Olmama (f=3)” olmak üzere 4 kategoride toplandığı görülmektedir. Belirtilen zorluk ve yetersizlikler öğretmenlerin programdaki uyarlama bölümüne ilişkin bilgilerinin yetersizliğinden kaynaklanabilir. Hazırlanan bu bölüm kılavuz niteliğindedir ve örneklerle öğretmene uyarlama yapabilmeye becerisi kazandırmayı amaçlamaktadır. Ancak öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin temel bilgi ve becerilerinin yetersiz olması bu bölümün de amacına uygun olarak kullanımını engelleyen bir unsur olarak düşünülebilir. Bununla birlikte 3 öğretmenin konu hakkında bilgi sahibi olmaması da dikkate değer bir bulgudur. Bu durum kaynaştırma uygulamalarının amacına uygun olarak yürütülmemesinin bir sonucu olabilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla 20 okulöncesi öğretmeni ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular incelendiğinde, özel gereksinimi olan çocukla çalışma konusunda öğretmenler daha çok eğitim öğretimde yaşanan sorunlara vurgu yapmışlardır. Bu noktada ise yaşanan güçlükler çoğunlukla eğitim öğretimde yaşanan güçlükler kategorisinde olmuştur. Öğretmenler özel gereksinimli çocukla çalışırken bireysel destek vermeye özen gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra öğretmenlerin 2013 MEB Okul Öncesi Eğitim Programında yer alan uyarlama bölümüne ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde yeterli bilgiye sahip olmadıkları saptanmıştır. Sonuç olarak, öğretmenlerin kaynaştırma konusunda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadıkları söylenebilir. Bu noktada ise öğretmen eğitimi kaçınılmaz görülmektedir. Hizmet içi eğitim, iş başında eğitim ve gezici öğretmen uygulaması gibi uygulamalarla öğretmenlerin gereksinimlerinin karşılanması sorunun çözümünde etkili olabilir. Ayrıca başarılı bir kaynaştırma uygulaması için özel gereksinimli çocuğa ve öğretmene danışmanlık yapılması, çocuğa gerekli durumda kaynak odada veya sınıf içi yardım gibi ek eğitim verilmesi, kaynaştırma sınıfına yardımcı öğretmen sağlanması gibi destek hizmetleri sağlanması önerilmektedir. İlaveten; kaynaştırma eğitiminin başarıya ulaşması için normal gelişim gösteren çocukların, ebeveynlerin ve okul personelinin kaynaştırmaya hazırlanması önerilmektedir.

Kaynakça

Aral, N., & Gürsoy, F. (2009). *Özel Eğitim Gerektiren Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Morpa.

Doğan, B., & Tatık, R. Ş. (2014). Okul öncesi öğretmenlerinin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 27, 521-539.

Gök, G., & Erbaş, D. (2014). Okulöncesi eğitimi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri ve önerileri. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 3(1), 66-87.

- Gözün, Ö., & Yıkılmış, A. (2004). Öğretmen adaylarının kaynaştırma konusunda bilgilendirilmelerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının değişimindeki etkililiği, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 65-77.
- Johnson, B. ve Christensen, L. (2014). *Eğitim Araştırmaları*. (Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: Tanımı, gelişimi ve ilkeleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 1-13.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel Araştırma* (Çev. Ed. Selahattin Turan). Ankara: Nobel.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. California: Sage.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2006). T. C. Resmi Gazete, 26184, 31.05.2006
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. (Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, Çev Edt.). Ankara: Pegem Akademi.
- Vural, M., & Yıkılmış, A. (2008). Kaynaştırma sınıfı öğretmenlerinin öğretimin uyarlanmasına ilişkin yaptıkları çalışmaların belirlenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 141-159.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım Doğru, S., & Durmuşoğlu Saltalı, N. (2011). *Erken Çocukluk Döneminde Özel Eğitim*. Ankara: Maya Akademi.

MESLEK YÜKSEKOKULUNDA OKUYAN KIZ ÖĞRENCİLERİN TÜKETİCİ HAKLARI FARKINDALIK DÜZEYİ

Öğr.Görv.Gül den GÖK

Doç.Dr. Mustafa SEMİZ

Öğr.Görv. Erdal YÖRÜK

Öz

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler tüketicilere bazı ayrıcalıklar getirmiş olsa da üreticilerin haksız ticari uygulamaları tüketicilerin zarar görmesine, ayıplı ve sağlığa zararlı ürünleri satın almalarına neden olmaktadır. Tüketicinin bu tip uygulamalara karşı korunması amacıyla yürürlüğe konulan yasalardan tüketicilerin haberi olmamakta ve bilinç eksikliğinden ötürü mağduriyet yaşamaktadır. Çalışmanın amacı, geleceğin aile yönetiminde yer alacak kız öğrencilerin tüketici hakları farkındalık düzeylerinin belirlenmesine yöneliktir. Çalışmanın evrenini Selçuk Üniversitesi Kampüs alanı içinde bulunan Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda okuyan toplamda 2818 kız öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemi ise, evreni temsil edebilecek güce sahip 250 kız öğrencidir. Çalışmada kız öğrencilerin yaş guruplarına, ailesinin yaşadığı yere için frekans dağılımı, Anova analizi yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kız öğrenciler, tüketici, tüketici bilinci, tüketici farkındalığı

A STUDY ON CONSUMER RIGHTS AWARENESS LEVEL OF VOCATIONAL HIGH SCHOOL FEMALE STUDENTS: AN EXAMPLE OF SELÇUK UNIVERSITY IN KONYA IN TURKEY

Abstract

Nowadays, technological developments brought many advantages to consumer for easy shopping but consumer awareness gained more importance than before at the same time. The objectives of this study is to determine knowledge and awareness level of vocational high school female students who accepted family leaders of the future.

In this study, to decide consumer knowledge and awareness, a questionnaire was fulfilled with 250 female consumers of vocational high schools in Selçuk University in Konya representing 2818 female students of all vocational high school students in campus area.

In this study, data collected with face to face method was analysed SPSS 15.0 program by using frequency tables and One-way Anova test. Differences as to age groups, family living city, income level, department of the students were also searched in the study

Keywords: Consumer awareness, Female consumers, Consumer conscious

I. GİRİŞ

İnsanoğlu günlük hayatta yaşamını devam ettirmek ve ihtiyaçlarını gidermek için çeşitli türde mal ve hizmet satın almakta bazen de satın aldığı bu mallarla ilgili çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Mal hizmet satın alarak ihtiyaçlarını karşılayan kişiler hukuki anlamda tüketici kabul edildiğine göre tüketici haklarının ne ölçüde bilindiğinin araştırılması günümüzde de önemli bir konu olmaya devam etmektedir(Aydoğdu:2). Bu yönde yapılan araştırmalarda genelde tüketici hakları bilgi düzeyinin düşük olduğu görülmektedir. (Gök,2015).

Son yıllarda ekonomik hayatta yaşanan gelişmeler,iletişim olanaklarının artması,her tüketici gurubuna yönelik bir takım malların piyasaya sunulduğu gözlemlenmektedir. Aldatıcı ve yanıltıcı reklamlar, abartılı reklam teknikleri tüketicilerin rasyonel ve bilinçli bir tüketici olarak mal ve hizmet seçimini gittikçe güçleştirmektedir. (Bayazıt:52).

Piyasa şartlarından kaynaklanan olumsuzluklar, tam rekabet koşullarının tam olarak işleyememesi, tekelleşme, üreticilerin gittikçe güç kazanmasına neden olmaktadır. Mal ve hizmet satımında yeni satış yöntemlerinin uygulamaya konulması; kapıdan satışlar, internetten satışlar,paket tur ve abonelik sözleşmeleri, tüketici kredisi gibi sözleşmelerde giderek tüketicilerin aleyhine işlemekte ve tüketicileri mağdur etmekte ve üreticiler karşısında güçsüz bırakmaktadır (Aydoğdu:2).

Yaşananbu gelişmeler karşısında tüketicinin korunması gereği sadece modern çağa özgü bir akım (consumerism)olmayıp, eski dönemlerden beri önemini koruyan bir konu olamaya devam etmiştir (Deryal; Korkmaz,2015:1). Bu yönde tarihin ilk dönemlerinde Babil’de eski Yunan’da, Roma İmparatorluğu’nda , Osmanlı’da , İngiltere’de ve Fransa’da tüketimle ilgili çeşitli hukuki düzenlemelere rastlanılmaktadır(Mucuk:9-10).

Antik Mısır’da Firavunlar, ekonomik hayatın örgütlenmesi ve özellikle ağırlık ve uzunluk ölçülerinin kontrolü için yaşamın her yerinde yönetici sınıfına müdahale etmişler, malın ağırlığında bir hile yapılmışsa bunun hem bu dünyada hem de öbür dünyada büyük cezasının olduğunu söylemişlerdir (Poroy,1978:518).

Mezopotamya Krallığında, Babil’de Kral Hammurabi Kanunlarında, ister para bazında ister buğday arpa gibi bir başka ürünlere göre fiyatları tespit etmek için bazı metodlar kullanılarak tüketiciler korunmaya çalışılmıştır. Malların fiyatlarına tavan koyma, kalite, ağırlık ve ölçü denetlenmesi gibi uygulamalarla, ihmalkârlıkla suçlanan üreticilere her türlü ceza uygun görülmüş ve üretimden kaynaklanan nedenler yüzünden ölüm meydana gelmişse her türlü ceza uygulanmıştır. (Poroy,1978:518).

Aynı şekilde, Sümerlerde, Hititlerde ve Mısır’ da ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde de tüketici haklarının korunmasına yönelik uygulamalara rastlanılmaktadır. O dönemlerde karışık, hileli ve sağlığa zararlı mal satmak yasaklanmış ve bunları satanlar çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır (Bayhan,24).

Roma hukuku, ekonomiyi denetlemeye ve satıcılar ve tüketiciler tarafından işlenen her türlü kanunsuzluğu cezalandırmaya önem vermiştir. Bunu uygularken en sert cezadan başlayarak, ticaret mesleğinden men etme dahil, ürünlere el koyma ve bazı durumlarda ölüm cezası vermeye kadar gitmiştir.(May,2012:12).

16.yüzyılın başlarından itibaren Fransa’da maksimum fiyatının üstünde bir mal alan her şahıs için tutanak tutma kararı gibi tüketiciyi koruma metinleri ilân edilmiştir. 1789 Fransız Devrimi, elinde gerekli ürün bulunduran ve onu satmaktan uzak duran her şahıs için ölüm cezası getirilmiştir. Ayrıca 1810 yılında Fransa’da fiyatlar ve değerler üzerinde spekülasyonu ve düşük kaliteli mal ihracatını yasaklayan Fransız Ceza Yasası bulunuyordu(May; 2012:15).

İngiltere’de de tüketicilerin korunmasına önem verilmiştir. 1215 tarihinde imzalanan ve İngiliz tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen, “Magna Carta’ ile şarap, mısır, bira ve kumaş gibi ürünlerin ölçü birimlerine standart getirilmiştir. 1266 yılında ”Assize of Bread and Ale” ismi ile çıkarılan bir yasada ekmek, bira ve ölçü fiyatlarının nasıl belirleneceğine dair kurallar konulmuştur. 1321 yılında Londra bölge başkanı tarafından çıkarılan bir yasayla, hatalı ölçü ve tartı aletleri kullananlarla ilgili kurallar konulmuştur(Akipek,1999:80).

Osmanlı Devleti’nde tüketiciyi korumaya yönelik muhtelif mekanizmalar bulunmaktaydı. Bu konuda bazı kurum ve kuruluşlar oluşturularak ,üretici, dağıtıcı, tüketici dengesinin sağlanması için üçlü bir sistemle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu üçlü sistemin temel unsurlarını devlet, esnaf temsilcileri olarak loncalar ve tüketicileri temsil eden şehrin ileri gelenleri teşkil etmekteydi (Aydoğdu,1998:3). Şehirlerdeki esnaf da kendi aralarında örgütlenmeye giderek, “Ahilik” denilen birlikler oluşturmuşlardı. Ahilik denilen ve günümüz esnaf odalarına bezeyen bu birlikler, XIII. Yüzyılda Anadolu Selçuklular zamanında Anadolu’da, Anadolu’nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında,Türk kültür ve medeniyetinin gelişmesinde ve Türk sanat ve ticaret ahlâkının yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. (Bayram, 1991:2).

Arapça bir kelime olan fütüvvet, eli açıklık,gözü tokluk,yiğitlik,olgun kişilik demektir. Kelime olarak da, misafirperverlik, cömertlik,mala cana, onura dil uzatmayan, haksızlığı önleyen demektir.(Bayram;12 Anadol:1).Fütüvvet teşkilatları Anadolu’da ahi örgütlerinin kurulup gelişmesinde, gerekli fikri ortamın ve ahilik ahlâki yapısının hazırlanmasında, önemli ölçüde etkili olmuştur (Çağatay,1981:4; Anadol,1991:54).

Ortaçağda Osmanlı’da kentlerde bulunan her esnaf gurupları kendi aralarında "lonca¹" adı verilen guruplara ayrılmıştı. Kendi aralarında sıkı kurallarla birbirine bağlı olan bu kuruluşlar XIX. yüzyıla kadar varlığını korumuştur. (Çadırcı,1991:123;Ekinci,1990). Loncalar daha çok dini temellere dayanan meslek örgütleridir ve amacı üyelerinin dini inanç, ahlak, meslek

---

¹Osmanlı Devletinde esnaf loncaları XIII. yüzyılda ortaya çıkan ahilik teşkilatının bir devamı, ticarî hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

kuralları ve gelenekler doğrultusunda dürüst bir şekilde çalışmasını sağlamak, üyesi olan meslek ve sanat erbablarının çıkarlarını korumaktır(Deryal ve Korkmaz,2015:2). Bunun yanında loncalar, üyelerinin mesleki menfaatlerini korurken aynı zamanda üretilen malların lonca standartlarına uygun olup olmadığını, imalatın kalitesini, tüketiciler için adil fiyat kontrolü gibi hususları gözetirler ve dolaylı olarak da tüketicilerin korunmasına katkı sağlarlardı(Göle,1983: 9).

1.1.19.Yüzyıldan Sonra Yaşanan Gelişmeler

Çağdaş anlamda tüketicinin korunmasıyla ilgili ilk gelişmeler 19.yüzyıldan sonra başlamaktadır. Bu gelişmelerden en önemlisi ABD’de çıkarılan bir yasa ile işletmelerin posta idaresini kullanarak tüketicileri aldatmalarının suç kabul edilmesidir.Bir diğeri ise, 1833 yılında ABD’de sağlığa zararlı çayların ve kalitesi düşük gıda maddelerinin ithalinin yasaklanması ile 1890 yılında ticarete rekabeti engelleyici anlaşma ve birleşmeleri önlemek amacıyla, önemli bir yasa olan,” Sherman Antitröst Yasası”nın çıkarılmış olmasıdır. Çıkarılan bu yasa günümüzde halen yürürlükte bulunmaktadır (Akipek,1999:85).

Tüketici hakkı kavramını ilk ortaya atan ABD başkanı J. Kennedy olmuştur. Kennedy,15 mart 1962 tarihinde, ABD Temsilciler Meclisi’nde yaptığı tarihi konuşmada tüketicinin de bir hakkı olduğunu, devlet tarafından mutlaka korunması gerektiğini ifade etmiştir(Ede ve Calcich, 1999;113-122)²

Kennedy,konuşmasında ” *Tüketiciler en önemli ekonomik guruptur, fakat bu grup yeteri şekilde örgütlenmemişler ve bu yüzden de oldukça bilgisiz kalmışlardır. Eğer kalite, fiyat ve seçme olanakları uygun değil ise tüketicilerin parası havaya gider, sağlığı ve güvenliği tehlikeye girer, ulusal çıkarları zedelenir. Tüketicinin bazı görevleri vardır; fakat gözden uzak tutulmaması gereken güvenlik hakkı, bilgi sahibi olma hakkı, seçme hakkı ve sesini duyurma(haberdar olma) hakkı gibi haklardır*” (Day ve Aaker,1997:44-48;Ede ve Calcich, 1999: 113-217). <http://www.eurocoop.org/en/publications/position-papers/consumer-policy><http://www.consumersinternational.org/who-we-are/consumer-rights/>

J.Kennedy’in bu konuşmasından sonra tüketici hakları başta ABD’de olmak üzere Fransa gibi tüm Avrupa ülkelerinde kabul görmüştür.İsviçre’de Kennedy’nin ilan ettiği tüketici hakları FRC tarafından ele alınarak öncelikle sosyal Hıristiyanlığa bağlı bir feminizm hareketi olarak kabul edilmiş bu durum savaş sonrasına kadar bu şekilde devam etmiştir (Chessel & Cochoy 2004:3)

Kennedy’in tüketicinin korunmasına yönelik girişiminden sonra, ABD’de tüketici haklarına olan ilgi giderek artmıştır. Devlet tüketicinin korunması yönünde yüksek kamuoyu potansiyeli oluşturarak bu yönde bir çok kanunlar çıkarmıştır. Bunlardan en önemlisi 1969 yılında çıkarılan “Truth in Leading Act, (TILA)”dır. Bu kanunla tüketiciler ilk kez dava açarak mağduriyetlerini giderebilme haklarını elde etme imkânına kavuşmuşlardır (Aslan,2015:38).

²<https://docassas.u-paris2.fr/nuxeo/site/esupversions/b5f38345-d5aa-4a52-8a5d-09f9d98511fc>

Kennedy'nin ABD Kongresinde yaptığı konuşmada dört önemli tüketici hakkından bahsetmiştir. Bu haklar:

- Tüketicinin güvenliği ve sağlığının korunması hakkı,
- Tüketicinin bilgilendirilmesi hakkı,
- Tercih etme, seçme hakkı,
- Sorgulama ve sesini duyurma hakkıdır”

(Ede ve Calcich,1999: 113-122;Skinner,1990 : 673).

Kennedy'in ilan ettiği bu dört temel tüketici hakkı, 14 Nisan 1975 tarihinde Avrupa Topluluğunca da benimsenerek kabul görmüştür. 1981 yılında Avrupa Birliği Bakanlar Konseyince kabul edilen 2.”Tüketici Enformasyon ve Koruma Programı” ile 1986 yılında kabul edilen “Tüketiciyi Koruma Politikasını Hızlandırma Programı” nda, tüketicinin korunması için önemli ilkeler benimsenerek tavsiyelerde bulunulmuştur(Deryal;Korkmaz2015: 11). Kennedy'in dört temel tüketici hakkı , Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi'ince de geliştirilerek beş temel tüketici haklarına ulaşılmıştır:

- Sağlık ve Güvenliğin Korunması Hakkı,
- Ekonomik Menfaatlerin Korunması Hakkı,
- Tazmin Edilme Hakkı,
- Bilgilendirme ve Eğitim Hakkı,
- Temsil Edilme Hakkıdır(Tupadem).

Avrupa Birliği Bakanlar Konseyince oluşturulan bu beş temel tüketici hakları 1985 yılında ABD, İngiltere, Belçika, Hollanda, ve Avustralya tüketici birliklerince kurulan ve merkezi Londra'da bulunan ve dünyanın en üst düzeyi konumundaki Uluslararası Tüketici Birlikleri Örgütü “ IOCU” tarafından yeniden gözden geçirilerek bugünkü evrensel nitelikteki tüketici haklarına ulaşılmıştır. Bu haklar Birleşmiş Milletler tarafından da benimsenerek kabul görülmüş ve sekiz temel tüketici hakları olarak Birleşmiş Milletler Deklerasyonu olarak ilan edilmiştir. Bu 8 temel tüketici haklarına daha sonradan 9. hak olarak “Şikayet Hakkı”da eklenmiştir.Bu gün tüm dünya ülkelerince de benimsenen ve kabul gören Evrensel nitelikteki temel tüketici hakları şunlardır :

- Temel İhtiyaçların Karşılanması Hakkı
- Sağlık ve Güvenliğin Korunması Hakkı
- Ekonomik Çıkarların Korunması Hakkı
- Bilgi Edinme(Bilgilendirme)Hakkı,
- Eğitilme Hakkı
- Zararların Tazmin Edilmesi Hakkı
- Örgütlenme, Sesini Duyurma ve Temsil Edilme Hakkı
- Sağlıklı Bir Çevreye Sahip Olma(Yaşama)Hakkı
- Şikayet Hakkıdır.(Tupadem; Akipek,1999;Aslan,2015:44).

1.2. Türkiye’de Yaşanan Gelişmeler

Ülkemizde Cumhuriyetten önceki dönemde tüketicinin korunması ile ilgili bir yasal düzenleme bulunmamaktaydı. Bu yönde yapılan yasal düzenlemelerin çoğu Cumhuriyetten sonraki yapılan düzenlemelerdir. Bu dönemde yapılan düzenlemeler daha ziyade tüketicinin dolaylı olarak korunmasını sağlayan kanunlardır. Örnek olarak, 1930 tarihli “Hıfzı Sıhha Kanunu” 1931 tarihli “Ölçü ve Ayarlar Kanunu” 1936 tarihli “Endüstriyel Mamulatin Maliyet ve Satış Fiyatlarının Kontrolü ve Tespiti Hakkında Kanun” ile Türk Standartları Enstitüsünün Kuruluşuna Dair Kanun” gibi kanunlardır.

Çağdaş anlamda tüketicinin korunması ile ilgili bir yasanın çıkarılması ancak 1982 yılında Anayasasının kabulünden sonra olmuştur. 1982 Anayasasının 172. Maddesinde “Devlet, tüketicileri koruyucu ve aydınlatıcı tedbirler alır, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini teşvik eder” denilmektedir. Bu maddeden hareketle 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun 1995 yılında kabul edilerek yürürlüğe girmiştir³. Bu kanunun bazı eksiklikleri olsa da tüketicinin korunması amacıyla çıkarılan ilk kanun olması bakımından önemlidir. Kanunun getirdiği en önemli yenilik, yapımcının sorumluluğunun getirilmiş olması ile tüketicinin kısa zamanda ve masrafsız olarak kişisel haklarını talep ve dava hakkını elde etmiş olmasıdır.

Diğer bir kanun ise 2013 yılında çıkarılan 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’undur. Bu kanunda tüketici hakları daha düzenli ve ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Kanunla bankacılık hizmetleri alanında yeni ve önemli düzenlemeler getirilmiştir (Aslan:63).

2. METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Araştırmanın amacı; Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu’nda okuyan kız öğrencilerin tüketici hakları farkındalık düzeyini (TFD) belirlemek, tüketici davranışlarını incelemek olarak belirlenmiştir. Araştırmanın bu amaçlarına ulaşmak için aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

Kız öğrencilerin tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında

H1. Yaşa göre farklılaşma vardır.

H2. Öğrenim gördükleri bölümlere göre farklılaşma vardır.

---

³Kanun No: 4077; Kabul Tarihi : 23/2/1995; Yayımlandığı R. Gazete : Tarih :8/3/1995; Sayı : 22221, Yayımlandığı Düstur : Tertip : 5 Cilt : 34

H4. Ailesinin yaşadığı yere göre farklılaşma vardır.

H5. Ailesinin aylık gelir düzeyine göre farklılaşmakta vardır

H6. Satın alma kararını etkileyen en önemli faktöre göre farklılaşmakta vardır

H7. Tüketici hak ve sorumlulukları ile ilgili bilgileri daha çok öğrendikleri kaynağa göre farklılaşma vardır.

2.2. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın evreni Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda okuyan **2818** kız öğrenciden oluşmaktadır. Büyük ölçekteki bir veriye kolay ve hızlı bir ulaşım için ankete katılımcılar basit tesadüfi örnekleme metodu ile seçilmiştir. (Cui vd., 2003; Zhou, 2004), (Nakip, 2003). Verilerin toplanması yüz yüze olarak yapılmış, veriler ayıklanarak 250 geçerli ankete ulaşılmış, örneklem evrenin %9 una yakın öğrenciden oluşturulmuştur.

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Anketi oluşturan 25 maddelik Doğru-Yanlış (EVET-HAYIR) ölçeği ile öğrencilerin Tüketici Farkındalık Düzeyi (TFD) belirlenmiştir.

TFD puanı 25 soruya verilen doğru cevapların (doğru cevaplar 1 puan) toplamının (enk:0 ve enb:25) 5'e bölünmesiyle 0-5 skalasına ayarlanmıştır. Bu skalada değerlendirme aşağıdaki gibi uygulanmıştır.

0-1 : TFD çok düşük

1-2 : TFD düşük

2-3 : TFD orta

3-4 : TFD iyi

4-5 : TFD yüksek

Yapılan analizlerde TFD ölçümleri normal dağılıma sahip olduğundan parametrik istatistik yöntemler kullanılmıştır.

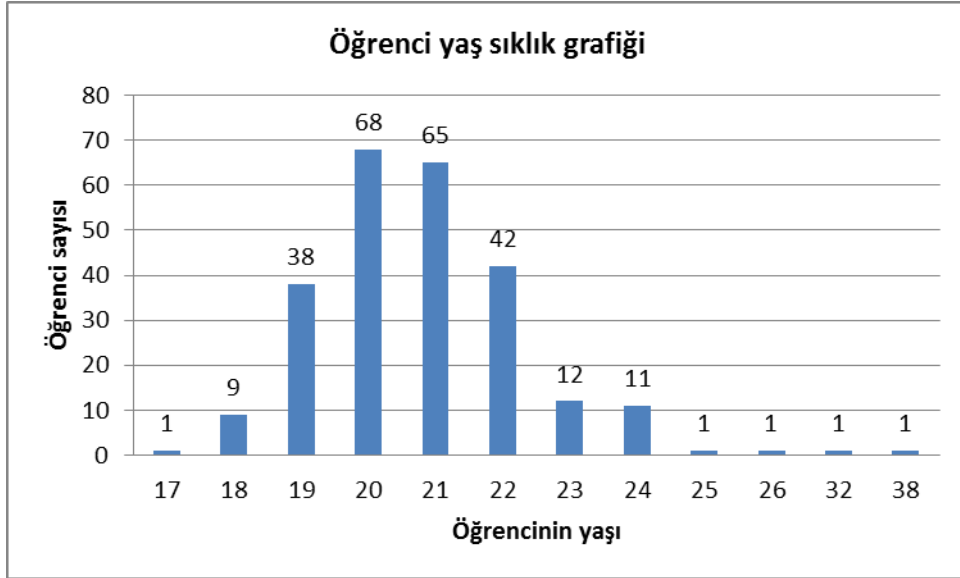
TFD ölçümlerini etkileyen ya da ilişkili olan faktörlerin düzeylerinin karşılaştırılmasında ikiden fazla olduğu için ve ölçümler normal dağıldığı için tek-yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Anlamlı faktörlerin düzey karşılaştırmalarında Tukey yöntemi tercih edilmiştir. İstatistik analizlerinin değerlendirilmesinde anlamlılık düzeyi 0,05 olarak seçilmiştir. Analizler SPSS 15.0 istatistik paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3. BULGULAR

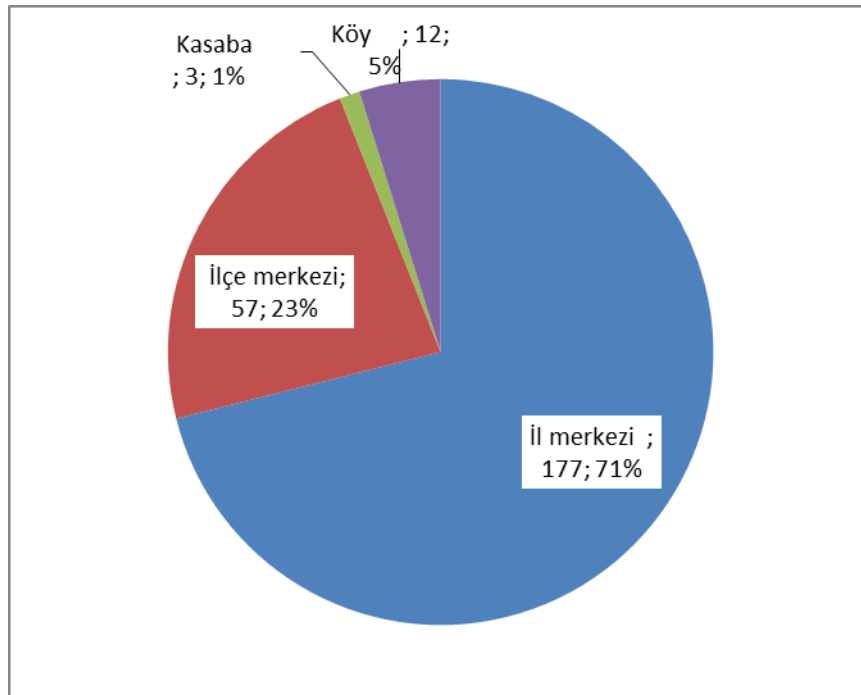
3.1. Örnek Kütleye İlişkin Demografik Özellikler

Ankete dahil edilen 250 meslek yüksek okulu kız öğrencilerinin yaş ortalaması 20,84 tür. Öğrencilerin yaş gruplarına göre sayıları aşağıdaki grafikte görülmektedir.

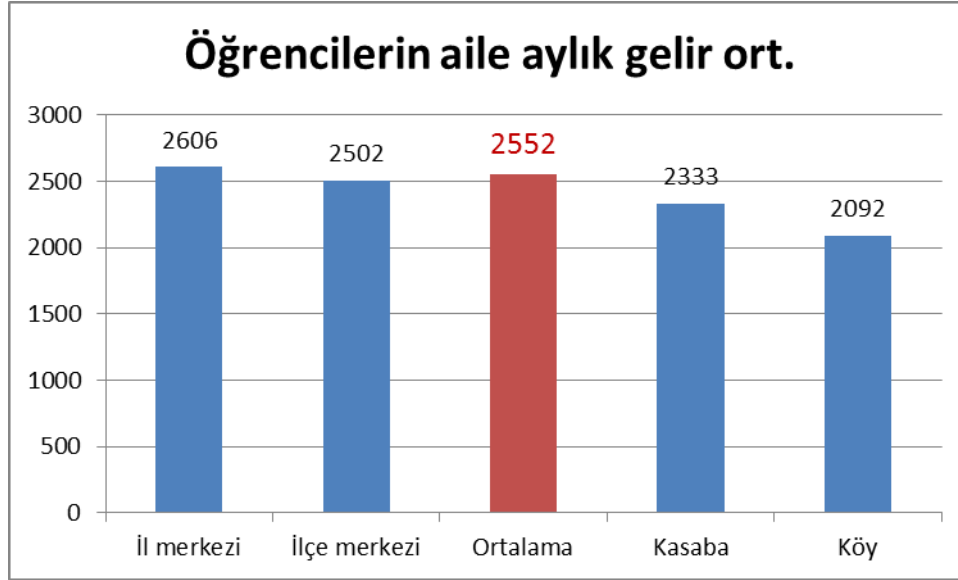
Grafik incelenerek öğrenciler yaş gruplarına göre 17-19 yaş, 20-22 yaş ve 23 yaş ve üstü olmak üzere 3 bağımsız gruba ayrılmıştır. Katılımcıların ailesinin yaşadığı yere göre dağılımı ise aşağıdaki grafikte görülmektedir. Ailesi il merkezlerinde olan öğrenciler örnekleme çoğunluktadır. Köy ve kasabada ailesi yaşayan öğrenciler örneklemin %6 sını oluşturmaktadır.

Öğrencilerin aile aylık gelir ortalaması 2552 TL olarak bulunmuştur. Ailelerin yaşadığı yere göre aylık gelir ortalamaları aşağıdaki tabloda görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi ailesi il merkezlerinde olan öğrencilerin aylık gelir ortalamaları 250 öğrencinin ortalamasından yüksek

olduğu ve köy ve kasabada ailesi yaşayan öğrencilerin ise aylık geliri en düşük olan gruplar olduğu görülmüştür.

3.2. Verilerin Analizi

Araştırmada ilk önce ölçeğin iç güvenilirliği Cronbach alfa (KR20-21) ile hesaplanmış ve 0,710 olarak bulunmuştur. Bu veri iç tutarlılık için yeterli olduğundan diğer analizlere geçilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygunluğu için öğrenci puanları Kolmogorov-Smirnov testiyle sınanmıştır.

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test

Normallik testi		TFD
N		250
Normal Parameters(a,b)	Mean	1,9424
	Std. Deviation	,69320
Most Extreme Differences	Absolute	,079
	Positive	,079
	Negative	-,061
Kolmogorov-Smirnov Z		1,251
Asymp. Sig. (2-tailed)		,088

a Test distribution is Normal.

b Calculated from data.

Kolmogorov-Smirnov Testinde çift kuyruklu Asymp. Sig. değeri 0,05 ten büyük olduğu için verilerin normal dağıldığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle analizler parametrik testler kullanılarak yapılmıştır. Ankete katılan kız öğrencilerin ölçekten elde ettikleri TFD leri

puanlarının dağılımı, bu puanlar için belirlenen ölçüğe göre yorumu aşağıdaki tabloda görülmektedir.

TFD	TFD nin yorumu	N	Oran (%)	Birikimli oran (%)
0<TFD<=1	Çok düşük	29	11,6	11,6
1<TFD<=2	Düşük	120	48,0	59,6
2<TFD<=3	Orta	89	35,6	95,2
3<TFD<=4	İyi	11	4,4	99,6
4<TFD<=5	Yüksek	1	0,4	100,0
		250	100,0	

Yapılan analizde, öğrencilerin yaklaşık %60'ının TFD düşük ya da çok düşük olarak bulunmuştur. Öğrencilerin, yaklaşık %40'ının ise TFD orta ve üstün düzeyde bulunmuştur. TFD iyi ya da çok iyi olanların oranı ise yaklaşık %5 civarındadır. Bu veriler bize Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulunda okuyan kız öğrencilerin tüketici hakları bilgi düzeylerinin eksikliği olduğunu, farkındalık düzeylerinin de istenilen seviyede olmadığını göstermektedir.

Öğrenciler yaş gruplarına göre yapılan analizde, öğrenciler yaş guruplarına göre, 3 bağımsız gruba ayrılmış,ve grupların ortalamaları arasında anlamlı farklılık olup olmadığı Tek yönlü varyans analiz testiyle araştırılmıştır.

YAŞ GRUBU	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	Enk	Enb	Test	p değeri
17-19	48	1,8875	,65221	,09414	,20	3,40	F=0,532	0,588
20-22	175	1,9714	,70718	,05346	,40	4,20		
23-	27	1,8519	,68296	,13144	,60	3,00		

Yaş gruplarına göre yapılan analizde $p>0,05$ olarak bulunduğundan araştırmada belirlenen “Kız öğrencilerin tüketici hakları farkındalık düzeyleri” (TFD) arasında yaşa göre, farklılaşma var mıdır? sorusunun yanıtının olumsuz olduğu, yaş gruplarına göre MYO kız öğrencilerinin TFD ni gösteren ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı olacak düzeyde fark olmadığı görülmüştür. Öğrenciler devam ettikleri bölümlere göre 10 bağımsız gruba ayrılmış, grupların ortalamaları arasında anlamlı farklılık olup olmadığı tek yönlü varyans analizi testiyle araştırılmıştır.

BÖLÜM	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	Enk	Enb	Test	p değeri
Bankacılık & Sigortacılık	11	1,9273	,63418	,19121	,80	2,80	F=0,928	0,501
Turizm	15	2,0133	,58293	,15051	1,00	3,00		
Halkla ilişkiler	28	1,8143	,66651	,12596	,80	3,40		
Pazarlama	50	2,0840	,73744	,10429	,60	4,20		
Muhasebe	48	2,0500	,67477	,09740	,20	3,40		
Dış ticaret	9	2,0000	,62450	,20817	1,40	2,80		
Lojistik	17	1,9412	,79926	,19385	,40	3,00		
Büro yönetimi	46	1,7870	,81476	,12013	,40	3,40		
Çağrı merkezi	9	1,6444	,39721	,13240	1,20	2,20		
İşletme	16	1,9500	,38297	,09574	1,40	2,40		

Bölmelerine göre yapılan analizde $p > 0,05$ olarak bulunduğundan araştırmada belirlenen “Kız öğrencilerin tüketici hakları farkındalık düzeyleri (TFD) arasında bölümlere göre, farklılaşma var mıdır? sorusunun yanıtının olumsuz olduğu ve bölümlere göre MYO kız öğrencilerinin TFD ni gösteren ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı olacak düzeyde fark olmadığı görülmüştür.

Öğrenciler aile gelir düzeylerine göre 4 bağımsız gruba ayrılmış, grupların ortalamaları arasında anlamlı farklılık olup olmadığı Tek yönlü varyans analizi testiyle araştırılmıştır.

293

AİLE GELİR DÜZEYİ	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	Enk	Enb	Test	p değeri
1501 den az	48	1,6792(b)	,64675	,09335	,20	3,20	F=3,406	0,018
1501-3000	161	1,9876(a,b)	,68033	,05362	,40	4,20		
3001-4500	21	2,1714 (a)	,69076	,15074	,40	3,00		
4501 den fazla	20	1,9700(a,b)	,78210	,17488	,80	3,60		

Aile gelirlerine göre yapılan analizde $p < 0,05$ olarak bulunmuş ve araştırmada belirlenen “Kız öğrencilerin tüketici hakları farkındalık düzeyleri” (TFD) arasında aile gelirlerine göre, farklılaşma var mıdır? sorusunun yanıtının olumlu olduğu, aile gelirlerine göre MYO kız öğrencilerinin TFD ni gösteren ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı olacak düzeyde fark olduğu, geliri 3001-4500 arasında olan ailelerden gelen öğrencilerin diğerlerine göre anlamlı olacak düzeyde yüksek TFD lerine sahip olduğu görülmüştür. Öğrenciler ailenin yaşadığı yere göre 3 bağımsız gruba ayrılmış, grupların ortalamaları arasında anlamlı farklılık olup olmadığı Tek yönlü varyans analizi testiyle araştırılmıştır.

AİLE YAŞAM YERİ	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	Enk	Enb	Test	p değeri
İL	177	1,9559	,71421	,05368	,20	4,20	F=0,125	0,883
İLCE	57	1,9193	,64127	,08494	,60	3,40		

KASABA&KOY	15	1,8800	,69200	,17867	,60	3,00		

Aile yaşam yerine göre yapılan analizde $p>0,05$ çıktığı için araştırmada belirlenen “Kız öğrencilerin tüketici hakları farkındalık düzeyleri (TFD) arasında aile yaşam yerine göre farklılaşma var mıdır? sorusunun yanıtının olumsuz olduğu, aile yaşam yerine göre MYO kız öğrencilerinin TFD ni gösteren ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı olacak düzeyde fark olmadığı görülmüştür.

Öğrencilerin, “Satın alma kararınızı etkileyen en önemli faktör nedir? (Sadece birini işaretleyiniz.)” sorusuna verdikleri yanıtı göre 4 bağımsız gruba ayrılmış, grupların ortalamaları arasında anlamlı farklılık olup olmadığı Tek yönlü Anova testiyle araştırılmıştır.

SATIN ALMA KARARI	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	Enk	Enb	Test	p değeri
Fiyatı	48	2,0417(a,b)	,66006	,09527	,80	3,60	F=2,773	0,028
Markası	36	2,1667(a)	,59233	,09872	1,20	3,00		
Kalitesi	70	1,7400(b)	,65705	,07853	,20	3,40		
İhtiyaç olması	90	1,9533(a,b)	,74173	,07818	,40	4,20		
Diğer	6	2,0000(a,b)	,76942	,31411	1,00	2,80		

Öğrencilerin satın alma kararını etkileyen faktöre göre oluşturduğu gruplar arasında yapılan analizde $p<0,05$ olarak bulunduğu için, araştırmada belirlenen “Kız öğrencilerin tüketici hakları farkındalık düzeyleri (TFD) arasında satın alma kararını etkileyen faktöre göre farklılaşma var mıdır? sorusunun yanıtının olumlu olduğu, satın alma kararını etkileyen faktöre göre MYO kız öğrencilerinin TFD ni gösteren ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı olacak düzeyde fark olduğu, satın alma kararını etkileyen faktörün ürünün markası olduğunu belirten kız öğrencilerin diğerlerine göre anlamlı olacak düzeyde yüksek TFD lerine sahip olduğu görülmüştür. Öğrenciler anketin “Tüketici hak ve sorumlulukları ile ilgili bilgileri daha çok nereden öğreniyorsunuz? (Sadece birini işaretleyiniz.)” sorusuna verdikleri yanıtı göre 5 bağımsız gruba ayrılmış, grupların ortalamaları arasında anlamlı farklılık olup olmadığı Tek yönlü varyans analizi testiyle araştırılmıştır.

BİLGİ KAYNAĞI	N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	Enk	Enb	Test	p değeri
TV veya Radyo	70	1,8400(a,b)	,71716	,08572	,20	3,40	F=2,679	0,032
Gazete, Broşür veya Afis	33	2,0424(a,b)	,46572	,08107	1,00	3,00		
Okulda derste	33	2,1455(a)	,82655	,14388	,80	4,20		
Aile veya Arkadaş	22	1,6273(b)	,49874	,10633	,40	2,40		
Konferans veya Seminer	89	2,0090(a,b)	,70059	,07426	,40	3,40		

Öğrencilerin tüketici hak ve sorumluluklarını öğrendikleri kaynağa göre oluşturduğu gruplar arasında yapılan analizde $p<0,05$ olarak bulunmuş ve araştırmada belirlenen “Kız öğrencilerin tüketici hakları farkındalık düzeyleri (TFD) arasında tüketici hak ve sorumluluklarını öğrendikleri kaynağa göre farklılaşma var mıdır? sorusunun yanıtı olumlu bulunmuştur. Buna göre MYO kız öğrencilerinin TFD ni gösteren ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı olacak düzeyde fark olduğu, tüketici hak ve sorumluluklarını öğrendikleri kaynağı “Okulda

derste “ olarak belirten kız öğrencilerin diğerlerine göre anlamlı olacak düzeyde yüksek TFD lerine sahip olduğu görülmüştür.

3.3. Hipotezler

Yapılan analizde, kız öğrencilerin tüketici hakları farkındalık düzeyleri arasında;

H1.Yaşa göre farklılaşma vardır, hipotezi reddedilmiştir.

H2. Öğrenim gördükleri bölümlere göre farklılaşma vardır, hipotezi reddedilmiştir.

H4. Ailesinin yaşadığı yere göre farklılaşma vardır, hipotezi reddedilmiştir.

H5.Ailesinin aylık gelir düzeyine göre farklılaşmakta vardır, hipotezi kabul edilmiştir.

H6. Satın alma kararını etkileyen en önemli faktöre göre farklılaşmakta vardır hipotezi kabul edilmiştir.

H7. Tüketici hak ve sorumlulukları ile ilgili bilgileri daha çok öğrendikleri kaynağa göre farklılaşma vardır, hipotezi kabul edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda okuyan kız öğrencilerinin tüketici hakları farkındalık düzeylerinin belirlenmesine yönelik yapılan çalışmada, kız öğrencilerin tüketici hakları konusundaki bilgi ve farkındalık düzeylerinin genelde yetersiz olduğu, örneklemin % 40 ını oluşturan kız öğrencilerinTFD'i orta ve üstünde bir düzey olduğu belirlenmiştir. Araştırmada öğrencilerin yaşlarının, öğrenim gördükleri bölümlerin, ailesinin yaşadığı yerin il, ilçe, kasaba ya da köy olmasının tüketici farkındalık düzeyine anlamlı olarak bir etki etmediği görülmüştür. Kız öğrencilerin, TFD üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkili olan üç faktörün Aile gelir düzeyi, satın alma kararını etkileyen en önemli faktör ve tüketici hak ve sorumlulukları ile ilgili bilgi edinme kaynağı olduğu ortaya çıkmıştır. Aile gelir düzeyi yükselmesi TFD ni artırmakta, en yüksek TFD olan grubun 3001-4500 olanlar olduğu, aile gelir düzeyi 4501 TL ve üstüne çıkınca TFD nin yeniden düştüğü görülmüştür.Bu durum öğrencilerin gelir düzeyi arttıkça tüketim artması yaşamaları, böylelikle TFD lerini artırma fırsatı bulmaları, yani tükettikçe öğrenme yaşadıkları şeklinde yorumlanabilir. Yüksek gelir grubuna ait öğrencilerin ise ekonomik olarak rahatlamaları sonucunda Tüketici hakları konusundaki koulara karşı duyarlılıklarının azalması olarak yorumlanabilir. Satın alma kararını etkileyen en önemli faktörü ürünün markası olarak belirten öğrencilerin daha yüksek TFD olması pazarda iyi marka olmuş satıcıların tüketicileri bilgilendirme çalışmalarına daha fazla önem verdiklerinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Tüketici hak ve sorumluluklarını okulda derste öğrendiklerini belirten öğrencilerin diğerlerinden anlamlı olarak yüksek TFD puanı elde etmeleri ise okulda öğrenilen bilgilerin daha kalıcı olduğunun, daha sistemli bir öğrenme getirdiğinin göstergesi olarak düşünülmeli, tüketici hakları konularında yapılacak bilgilendirme çalışmalarının okul müfredatlarına dahil edilmesinin daha etkili sonuçlar üreteceğinin istatistiksel delili olduğu göz önüne alınmalıdır.

Kaynakça

Akipek,Ş.,(1999); “ Türk Hukuku ve Mukayeseli Hukuk Açısından Tüketici Kredisi, Seçkin Yayınları, Ankara

Anadol,C.,(1991). Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler,Kültür Bakanlığı, Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları:150,Gelenek-Görenek ve İnançlar Dizisi,Ahilik Kültürünü Araştırma Yarışması İkincisi, Ankara.

Aslan,Y.,(2015). 6502 Sayılı Kanuna Göre Tüketici Hukuku, Ekin Yayınevi,5. Baskı, Bursa

Aydoğdu, M.,(2014). 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un Getirdiği Yeniliklere Genel Bakış, Sözleşmeye Aykırılık, Ayıplı İfa Kavramlarına Getirdiği Farklı Yaklaşım ve Bu Konudaki Önerilerimiz, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Dergisi, C.15.S.2<http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/handle/12345/18> E.T.17.01.2017

Bayazıt, Ateş. (2004). Tüketicinin Korunması. Standart Ekonomik ve Teknik Dergi, 43(507): 54.

Bayram, M.,(1991). "Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu, Konya

Çağatay,N.,(1981). Bir Türk Kurumu Olan Ahilik,Selçuk Üniversitesi Basımevi,2. Baskı,Konya

Chessel, M.E. et F. Cochoy (2004). Autour de la consommation engagée : enjeux historiques et politiques. *Sciences de la Société*, 62 : 3-14. Consulté le 9 novembre 2011 sur http://hal.archivesouvertes.fr/docs/00/18/90/93/PDF/Sciences_de_la_societe_autour_de_la_consommation_engagee_.pdf

<https://halshs.archives-ouvertes.fr/hal-00189093/document> 2..03.2017

Cui, C.C., Lewis, B.R. Ve Park, W. (2003) "Service Quality Measurement in The Banking Sector in South Korea", International Journal of Bank Marketing, 21(4), s. 191-201.

Day, S.G. & Aaker, D.A.,(1997). A Guide to Consumerism: What is it, where did come from, and where is it going? Marketing Management, 6(1).

Deryal,Y.,(2004),Tüketici Hukuku,Seçkin Yayınları,Ankara.

Deryal,Y.,ve Korkmaz,Y.,(2015). Tüketici Hukuku,Ders Kitabı,Adalet Yayınevi,3.Baskı,Ankara.

Ede, F.O. ve Calcich, S.E. (1999). "African American Consumerism: An Exploratory Analysis and Clasification", American Business Review, 17 (1):113-122.

Gök,G.,v& Özen,U.,& Yörük.E.,(2013). "Knowledge and attitudes of university students on consumer rights", Procedia-Social and Behavioral Sciences, 4th International Conference on New Horizons in Education, Volume 106,10 December 2013, Pages:1656-1668 <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042813048118> 2.03.2017

Göle,C., (1983). Ticaret Hukuku Açısından Aldatıcı Reklâmlara Karşı Tüketicinin Korunması, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Mucuk,İ.,(1990). AT'de Tüketiciyi Koruma Politikaları ve Türkiye'de Durum, TUSİAD Yayınları, İstanbul.

Nakip, M. (2003). Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar, Seçkin Yayıncılık, Ankara

Poroy, R., (1979)."Tüketicinin Korunmasına İlişkin Bazı Özel Hukuk Sorunları" Arslanlı'ya Armağan.

Skinner, J.S., (1990). Marketing, Houghton Mifflin Company.

TÜPADEM, www.tupadem.hacettepe.edu.tr/.../tuketicinin_korunmasi_bilinc_duzeyi7.3.2017

Tüketici Gazetesi, <http://www.unalan.net/bt/tuketici5.pdf> 12.04.2017

<http://www.consumersinternational.org/who-we-are/annual-reports/> 15.03.2017

Zhou, L. (2004), “A Dimension-Specific Analysis of Performance only Measurement of Service Quality and Satisfaction in China’s Retail Banking”, Journal of Services Marketing, 18(7), s.534-546

KKTC VE TÜRKİYE DERS KİTAPLARINDA ORTAK TARİH: ORTAÖĞRETİM TARİH DERS KİTAPLARININ KARŞILAŞTIRMALI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Namık ÇENÇEN

Gazi Üniversitesi

Yrd. Doç.Dr. Neval AKÇA BERK

Çukurova Üniversitesi

Öz

Tarih eğitimi aracılığıyla öğrencilerin dolaylı olarak kişisel ve ulusal bir kimlik kazanmaları beklenmektedir. Ders kitaplarının eğitim-öğretim sürecinde sınıf içinde sık kullanılan bir materyal olarak kullanıldığı dikkate alındığında, tarih ders kitaplarının bilgi aktarmanın yanı sıra bir toplumun siyasal ve toplumsal normlarını da belleklere kazımaya yardımcı olan önemli bir materyallerden biri olduğu düşünülebilir. Ortak tarih bilinci oluşturmada; ortak geçmişin bireylerini ortak davranışlar sergilemesine ve benzer değerleri kabul etmesine zemin hazırlamada ders kitapları önemli bir araç olabilirler. Bu araştırmanın amacı ortak geçmişe sahip KKTC ve Türkiye’de ortaöğretim tarih ders kitaplarında yer alan konuların ortak tarih bağlamında değerlendirmektir. Nitel araştırma deseninde tasarlanan bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılacak olan konu ile ilgili basılı materyallerin incelenmesi gerektirir. Bu amaçla her iki ülkenin ortaöğretim tarih ders kitapları incelenerek, ortak geçmişe ilişkin hangi konuların ele alındığı, ne oranda ele alındığı ve ders kitaplarında konuların işlenişinde kullanılan yardımcı öğelerin neler olduğu analiz edilmektedir. Elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim 9. Sınıf ve 11. Sınıf tarih ders kitaplarında ortak olarak yer alan herhangi bir konu yer almamaktadır. Tarih 10.sınıf ders kitabında 5 ünite içerisinde 3 ortak konu, 11. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük kitabında 7 ünite içerisinde 4 ortak konu, Çağdaş Türk Tarihi ve Dünya Tarihi kitabında 5 ünite içerisinde 2 ortak konu yer almaktadır. İncelenen KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Kıbrıs Türk Tarihi 9. sınıf ders kitabında 5 ünite içerisinde 8 ortak konu bulunmaktadır. Kıbrıs Türk Tarihi 10. sınıf ders kitabında 6 ünite içerisinde 2 konunun ortak tarih bağlamında ele alındığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortaöğretim, tarih ders kitapları, ortak tarih ve tarih bilinci.

COMMON HISTORY IN THE TRNC AND TURKEY COURSE BOOKS COMPARATIVE EVALUATION OF SECONDARY EDUCATION HISTORY TEXTBOOKS

Abstract

Through history education, students are expected to acquire a personal and national identity indirectly. Considering that textbooks are used as a frequently used material in the classroom during the education period, it can be considered that history course books are one of the important materials that help to instill political and social norms of a society as well as to transfer information. Textbooks can be an important tool in establishing common history consciousness, providing a basis for people of common past exhibiting common behaviors and accepting similar values. The aim of this research is to evaluate the subjects in the secondary school history textbooks in terms of common history in the TRNC and Turkey, which have a common background. In this research designed in the qualitative research design, document analysis is used as data collection method. The analysis of the document requires examination of the printed materials related to the subject to be investigated. For this purpose, the history textbooks of the secondary education of the two countries are examined, and the styles used in the discussion of the issues related to the common past, the way they are handled. There are no subjects that are common in the analyzed textbooks of 9th and 11th grade history of the Republic of Turkey. 3 common subjects in 5 units in the 10th grade history textbook, 4 common subjects in 7 units in 11th grade Turkish Republic History of Revolution and Kemalism book and 2 common subjects in 5 units in Contemporary Turkish History and World History book are included. In the examined TRNC Ministry of National Education and Culture Turkish Cypriot History book, there are 8 common subjects within 5 units. There are 2 common subjects in 6 units in the 10th grade course book of Turkish Cypriot History.

Keywords: Secondary education, history textbooks, common history and history consciousness.

Giriş

Sosyal psikolojik açıdan büyük grubun en güçlü dayanışma unsurlarından biri, grubu oluşturan her bir bireyin zihnindeki ortak tarih tasavvurudur. Bu bilinç olmaksızın insanların, geniş soyutlamalara bağlılık göstermeleri yolundaki taleplerinin kabul görmediği söylenebilir. Modern tarihte; grupla özdeşleşme süreçlerinin en güçlüsü olan ulus bilincini düşündüğünde, bu durumun geçerliliği daha da belirginleşmektedir. Bu açıdan bakıldığında tarihin işlevlerinden biri; ulusa ortak bir geçmiş kazandırarak bu uzak geçmiş bağlamında kolektif kimlik oluşturmaktır. Tarih insanlara kimlik duygusu vererek, bireylerin kendilerinin, üyesi oldukları toplumların ve insanoğlunun kültürel köklerini ve devraldığı mirası anlamasına yardımcı olmaktadır(Aslan, 2006: 169). Dolayısıyla tarih, hem bireysel hem de kolektif kimliğin kaynağıdır.

Tarih öğrenimi, entelektüel bir eğitim sağlamakla kalmaz; tarih araştırması, doruğuna vardığında, bireye kendi anlık deneyimlerini aşarak kendine ilişkin belli bir bilinç düzeyine erişmesini sağlayan kişisel bir çabadır (Tosh, 2005: 24). Tarihin çocukların kültürel geçmişlerini ve ortak miraslarını anlamaya yardım ettiğinden hareketle, günümüz tarih öğretiminin de ulusal kimlik ve benlik gelişimi ile iyi vatandaş yetiştirmek amaçladığı ifade edilebilir. Tarih öğretimi gelecek nesillerin hayata hazırlanmasında önemli bir rol üstlenmekle birlikte, insanların kimlik bilincini ve aidiyet duygusunu pekiştirmede de önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Demircioğlu, 2005; Köstüklü, 2001).

Tarihi öğrenmek sadece içinde yaşanılan ülkenin geçmişini öğrenmek için değil, aynı zamanda diğer ülkelerin de tarihini öğrenmek için gereklidir. Buradan hareketle yaşanılan ülkenin

komşuları ve aynı kültürü paylaşan insanların yaşadığı ülkelerin tarihini öğrenmek ayrı bir önem kazanmaktadır. Bu bakımdan Türkiye ile Türk Dünyası'nın tarihsel süreç içinde birbirleriyle olan tarihsel ilişkilerini nesnel bir görüşle ele almak zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Alpargu, 2007). Ortak kültür, ortak dil ve ortak tarih oluşturma çabaları toplumun homojenleşmesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda ortak kültür, ortak dil ve ortak tarih oluşturma sürecinde tarih ve coğrafya ders kitapları da önemli araçlardan biri olarak kabul edilebilir. Ders kitaplarının eğitim-öğretim sürecinde sınıf içinde sık kullanılan bir materyal olarak kullanıldığı dikkate alındığında, tarih ders kitaplarının bilgi aktarmanın yanı sıra bir toplumun siyasal ve toplumsal normlarını da belleklere kazımaya yardımcı olan önemli bir materyallerden biri olduğu düşünülebilir. Tarih ders kitapları, tarih öğretiminin kazanımlarını gerçekleştirmek için öğrencilere kaynaklık ve rehberlik eden öğretim materyalidir.

Ders kitaplarının sınıf içinde sık kullanılan bir materyal olmasının ortak kültür, dil ve tarih oluşturma çabasına katkı sağlaması düşüncesi; Türk tarihinin tamamını içerecek bir tarih anlayışı içinde Türkiye ve Türk topluluklarının eğitim-öğretim programlarına girecek olan tarih kitaplarının yazılması süreciyle birlikte, 26 Kasım-3 Aralık 1992 tarihinde Yalova'da ortak tarih komisyonu çalışmalarıyla başlamıştır. 26 Kasım 1992 tarihinde Yalova'da Türk Dünyasında Tarih ve Edebiyat Ortak Programı Hazırlama Komisyon Toplantısının açılış konuşmasında dönemin Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan ortak ders kitabı yazımının önemi şu şekilde ifade etmiştir:

“Ortak bir tarih, ortak bir edebiyat... Kuşkusuz bunu gerçekleştirebilecek olan ortak bir dil bizim önümüzde mutlaka çözmemiz gereken önemli sorunlardır. İstiyoruz ki çok kısa bir süre içerisinde Alma-Ata'da Türk tarihini orada liseye giden bir çocuğumuz nasıl okuyorsa, İstanbul'da liseye giden çocuğumuz da aynı şekilde okusun. İstiyoruz ki Kırgızistan'da Manas'ı dinlerken Kırgız gençleri nasıl heyecan duyuyorlarsa, Ankara'da bizim çocuklarımız da Manas'ı okurken öyle heyecan duysun. Bunu anlasın bilsin... Bunu gerçekleştirdiğimiz takdirde önümüzdeki yıllarda çocuklarımız, yeni yetişen gençlerimiz ortak bir dil kullanmak suretiyle, ortak bir Türk tarihini, Türk edebiyatını okuyabildiği takdirde 21. asır gerçek anlamda bir Türk asrı olacaktır... İstiyoruz ki Türklerin kurduğu şu 16 imparatorluğun tarihini bizim çocuklarımız hep aynı dille okusun, aynı duyguyla okusun. Bunu gerçekleştirebilen bir çalışma büyük çalışmadır, takdire değer bir çalışmadır. Bunu gerçekleştiren insanlar da Türk tarihinin, Türkiye geleceğinin uluları arasına girecektir...” (Turan, 2015: 63).

Türk dünyası ortak tarih dersi programı geliştirilmesi ve ders kitabı yazımı girişimi 1992 yılından günümüze kadar süreçte gündemdeki yerini korumuştur. 2013 yılında Avrasya'da Türk dili ve Tarih Eğitimi Uluslararası Sempozyumda ortak tarih ders kitabı yazılmasının amacı; ortaöğretim seviyesindeki öğrencilere ortak Türk tarihi ve kültürü bilincini aşlamak, tarih mirası ve kültür eserlerini öğretmek ve Türklerin evrensel bağlamda uygarlığa yaptığı katkıları yeni nesillere aktarmak olarak ifade edilmiştir (Kydyrali, 2013:341).

İlgili alan yazın incelendiğinde Kıbrıs tarihinin ders kitaplarında işlenişi, Kıbrıs'ta tarih öğretimi ve Kıbrıs tarih ders kitaplarına yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Bu anlamda yapılan çalışmalardan biri Kıbrıs Tarihi ve önemi konusunun İlköğretim Sosyal Bilgiler (6 ve 7) ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük eğitim programında ve ders kitaplarında ne kadar yer verildiğini ortaya koyan çalışmadır (Şimşir, 2014).

Bir diğer çalışma ise Kıbrıs'ta değişen dengeler sonrası 2004 yılından sonra yeni öğretim programlarının yapılandırıcılık kuramına dayandığını, etkin öğretim ilkeleri yaşama

geçirilerek, geçmişten bugüne süregelen gelenekselleşmiş öğretmen merkezli eğitim yerine, öğrenci merkezli eğitim uygulamasına geçildiğini dolayısıyla KKTC’de eskiden ‘tarih’ ve ‘tarih eğitimi’; savaş, düşmanlık, katılık, baskı ve bağınazlık şeklinde kullanılırken, bundan sonra ‘barış için tarih’ anlayışına dönüştüğü ele alan çalışmadır (Tamçelik, 2009).

Alan yazında bulunan çalışmalardan bir diğeri ise Kıbrıs Türk Tarihi ders kitapları üzerinden yapılan kimlik kavgasını ortaya koymaya çalışan çalışmadır (Erdönmez, 2011). Latif (2010) ise “Çatışma Sonrası Toplumlarında Tarih Kitaplarının Yeniden Yazılması: Kuzey Kıbrıs’ta Barış Eğitimi Deneyimi” adlı çalışmasında adada kalıcı bir barış için karşılıklı olarak daha az ön yargılı daha uzlaştırıcı bir tarih öğretimine ve genel eğitim sistemine ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir.

Özter (2006) ise 2004 yılında Kıbrıs tarihi kitaplarının AB istekleri doğrultusunda değiştirildiğini ve kitaplarının içerisinde eksik ve yanlış bilgi verildiğini vurgu yapmıştır. Ülvey (2014) ise “Kıbrıs Tarihi 1. Kitap” ve “Kıbrıs Türk Tarihi 6. Sınıf” ders kitaplarında tarih öncesi devirlerini içeren ünitelerin içeriğini öğretmen görüşleri doğrultusunda karşılaştırarak değerlendirmiştir.

Araştırma bağlamında incelenen alan yazın genel olarak Kıbrıs’ta tarih öğretimi, Kıbrıs tarih ders kitaplarının analizi ve değerlendirilmesi konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ortak tarih bağlamında; Türkiye ve Kıbrıs Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarının Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesine ilişkin herhangi bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Bu bağlamda araştırma kuramsal anlamda Türk tarihinin tamamını içerecek bir tarih anlayışı içinde Türk Dünyası ortak tarih ders kitabı yazımı açısından, Türkiye ve Türk dünyası ülkeleri ders kitaplarının ortak tarih bağlamında karşılaştırılmasına kaynaklık etmesi bakımından önem arz etmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı ortak geçmişe sahip KKTC ve Türkiye’de ortaöğretim tarih ders kitaplarında yer alan konuların ortak tarih bağlamında değerlendirmektir. KKTC ve Türkiye’de ortaöğretim tarih ders kitaplarında yer alan konuların ortak tarih bağlamında nasıl ele alındığını ortaya koymaktır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Her iki ülkenin ortaöğretim tarih ders kitaplarında ortak olarak yer alan konular nelerdir?
2. Her iki ülkenin ortaöğretim tarih ders kitaplarında ortak olarak yer alan konular nasıl ele alınmaktadır?

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma deseninde tasarlanmış olup, betimsel içerik analizi ve doküman incelemesi kullanılmıştır. İçerik analizleri; araştırılan bilginin yaygınlaştırılması ve gelecek araştırmaların, politikaların, uygulamaların ve kamu algısının şekillendirilmesinde önemli bir role sahip araştırma sentezlerdir (Çalık ve Sözbilir, 2014: 34). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Eğitim ile ilgili araştırmada ders kitapları, program, okul içi ve dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, ders ve ünite planları gibi materyaller doküman olarak kullanılabilirler (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 141).

Bu çalışmada da doküman incelemesinde öncelikle Türkiye Cumhuriyeti ve KKTC ortaöğretim okullarında okutulan tarih ders kitapları temin edilmiştir. Çalışmanın alt problemleri doğrultusunda her iki ülkenin öğretim programları ve ders kitapları incelenerek söz konusu ülkelerin ortak tarih konusu olarak ele aldıkları konuların Türkiye’de okutulan “Tarih 10.Sınıf, T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı(11. Sınıf) ve Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi” ders kitapları ile KKTC ortaöğretim okullarında okutulan «Kıbrıs Türk Tarihi 9.Sınıf, Kıbrıs Türk Tarihi 10.Sınıf, Kıbrıs Tarihi (1878-1960) ve Kıbrıs Tarihi (1968-2005)» ders kitapları betimsel olarak analiz edilmiştir.

Bulgular ve Yorum

İncelenen her iki ülkenin ortaöğretim tarih ders kitaplarında, kronolojik ve ünite bazlı bir yaklaşım izlendiği görülmektedir. Her iki ülkenin tarih ders kitabında yer alan konuların; kendi ülkelerini ilgilendiren ve dünya tarihindeki önemli olayları göz önünde bulundurularak işlendiği ifade edilebilir.

Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın birinci alt probleminin analizinde Türkiye Cumhuriyeti ve KKTC Ortaöğretim Tarih ders kitaplarında yer alan ortak konular incelenmiştir. Bu bağlamda betimsel analiz sonucu elde edilen bulgular aşağıda Tablo 1’de verilmiştir:

Tablo 1: KKTC ve Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Yer Alan Ortak Konular

Türkiye Cumhuriyeti Tarih Ders Kitaplarında Kıbrıs Tarihine İlişkin Yer Alan Konular	Sınıf Düzeyi		KKTC Tarih Ders Kitaplarında Türkiye Cumhuriyeti Tarihine İlişkin Yer Alan Konular
	Türkiye Cumhuriyeti	KKTC	
Kıbrıs’ın Fethi	10. sınıf	9. sınıf	Kıbrıs’ın Osmanlı Devleti Tarafından Fethi, Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1571-1878)
İnebahtı Deniz Savaşı	10. sınıf	9. sınıf	İnebahtı Deniz Savaşı
Ayastefanos-Berlin Antlaşması	10. sınıf	9. sınıf	Kıbrıs’ta İngiliz Sömürge Yönetimi
Birinci Dünya Savaşı	11. Sınıf	9. sınıf	Birinci Dünya Savaşı ve Kıbrıs
Lozan Barış Antlaşması	11. sınıf	9. sınıf	Lozan Barış Antlaşmasına Göre Kıbrıs’ın Durumu
Kurtuluş Savaşı	11. sınıf	9. sınıf	Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Döneminde Anadolu İle Kıbrıs Türk Halkı Arasındaki İlişkiler
Türk İnkılabı	11. sınıf	9. sınıf	İnkılaplar ve Kıbrıs Türkleri
Kıbrıs Meselesi	12. sınıf	10. sınıf	Kıbrıs’ta İngiliz Sömürge Yönetimi Dönemi (178-1960)

Her iki ülkenin ortaöğretim tarih ders kitaplarında ortak konular; Kıbrıs’ın Osmanlı Devleti tarafından fethi ile başlayıp, Kıbrıs barış harekâtı ve sonrasındaki gelişmeleri arasındaki süreci kapsamaktadır.

İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Araştırmanın ikinci alt probleminin analizinde Türkiye Cumhuriyeti ve KKTC Ortaöğretim tarih ders kitaplarında ortak olarak yer alan konular nasıl işlendiği analiz edilmiştir.

Kıbrıs'ın fethi konusu Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim Tarih 10.sınıf ders kitabında yer alan ikinci ünite olan «Kanuni Dönemi Denizlerdeki Gelişmeler» başlığı altında ele alınmaktadır. Kıbrıs'ın fethi, incelenen ders kitabında yalnızca; «Akdeniz'de Kanuni döneminde tam bir üstünlük sağlanamadı. Ancak Kanuni'den sonra 1571 yılında Kıbrıs'ın feth edilmesiyle Doğu Akdeniz'de üstünlük kesin olarak sağlanmış oldu.» ifadesiyle kısa bir şekilde yer almaktadır (Cazgır ve diğerleri, 2011: 73).

KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı yayını Kıbrıs Türk Tarihi 9. sınıf ders kitabında Kıbrıs'ın fethi, ikinci üniteye yer alan «Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti Tarafından Fethi» başlığı altında ele alınmaktadır. Bu konu Kıbrıs ders kitabında, Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı Fetih Nedenleri, Osmanlı Devleti'nin Fetih Hazırlıkları, Venediklilerin Hazırlıkları, Fethin Başlaması, Fetihler alt başlıklarında incelenmektedir. Kıbrıs'ın Fethi ile ilgili olarak; «Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı Fethi sırasında dünya siyasetindeki yerini araştırınız. Kıbrıs'ın jeopolitik ve jeostratejik önemini araştırınız. Osmanlı'nın Kıbrıs'ı fethi sırasında ada halkının tutumunu araştırınız.» hazırlık çalışma soruları, Kıbrıs Adasının Konumu, Osmanlı Donanmasının Fetih Güzergahı, Lefkoşa'nın Fethi, Mağusa'nın Fethini gösteren haritalar, Sokullu Mehmet Paşa'nın Sefere Bakışı ve tarihin düştüğü notta ise Mağusa Kalesinin fethini anlatan kısa okuma parçaları yer almaktadır (Kortmaz ve diğerleri, 2016: 10-17).

İncelenen Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim Tarih 10.sınıf kitabında ders kitabında İnebahtı Deniz Savaşı ikinci üniteye; «1571 yılında Osmanlı donanması İnebahtı'da yenildi ve donanmanın büyük bir kısmı yakıldı. Kısa sürede yenilenen donanmayla Akdeniz'deki fetihlere devam edildi.» ifadesiyle yer almaktadır (Cazgır ve diğerleri, 2011: 73).

KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Kıbrıs Türk Tarihi 9. sınıf kitabında ise İnebahtı Deniz Savaşı başlığı altında savaşın sebep ve sonuçları ele alınarak işlenmiştir. Konuyla ilgili incelenen ders kitabında İnebahtı Deniz Savaşını ve adanın fethinden sonra Anadolu'dan adaya göçleri gösteren temsili resim yer almaktadır. Ayrıca incelenen kitabın ünite sonunda ölçme ve değerlendirme kısmında dokuz soru yer almaktadır (Kortmaz ve diğerleri, 2016: 17).

Ayastefanos- Berlin Antlaşması konusu Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim Tarih 10.sınıf kitabında beşinci üniteye «1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı» başlığı altında ele alınmıştır. İncelenen kitapta Berlin Kongresi ve sonrasındaki gelişmelere değinilmiş, Kıbrıs'ın İngiltere yönetimine bırakılması alt başlıkta ele alınmış ve İngilizlerle yapılan antlaşmanın maddelerine yer verilmiştir (Cazgır ve diğerleri, 2011: 176-177).

KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Kıbrıs Türk Tarihi 9. sınıf kitabında ise konu dördüncü üniteye «Kıbrıs'ta İngiliz Sömürge Yönetimi Dönemi» başlığı altında ele alınmıştır. İncelenen kitapta; Kıbrıs'ın İngiltere'ye devredilmesinin nedenleri, 4 Haziran ve 1 Haziran 1878 Antlaşmaları ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye Devri konularına değinilmiştir. Ayrıca kitapta II. Abdülhamit ve Kıbrıs semalarına İngiliz bayrağının çekildiğini gösteren temsili resim yer almaktadır (Kortmaz ve diğerleri, 2016: 70-75).

Birinci Dünya Savaşı konusu Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük kitabında ikinci üniteye; XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nin Durumu, I. Dünya Savaşı, I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti, 1915 Ermeni Olayları ve I. Dünya Savaşının Sonuçları başlıkları altında işlenmiştir. Ayrıca incelenen kitabın ünite sonunda «Almanya'nın Osmanlı

Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na yanında katılmasını istemesinin sebepleri nelerdir?», «I. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya barışını sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler kurulmuştur (Doğru-Yanlış)» soruları yer almaktadır (Komisyon, 2013: 20-44).

KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Kıbrıs Türk Tarihi 9. sınıf kitabında ise konu dördüncü ünite «Birinci Dünya Savaşı ve Kıbrıs» başlığı altında ele alınmıştır. İncelenen kitapta; İngiltere'nin Kıbrıs'ı tek yanlı ilhak etmesi, I. Dünya Savaşının Kıbrıs'a etkileri konularına değinilmiştir. Ayrıca kitapta I. Dünya Savaşını gösteren temsili resim ve «Osmanlı İmparatorluğunun Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na katılmasının nedenlerini öğreniniz», «Birinci Dünya Savaşında askeri grupları ve bu grupların hangi devletlerden oluştuğunu araştırınız» araştırma soruları yer almaktadır (Kortmaz ve diğerleri, 2016: 75-77).

KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Kıbrıs Türk Tarihi 9. sınıf kitabında ise Lozan Barış Antlaşması konusu, Lozan Barış Antlaşmasına göre Kıbrıs'ın Durumu başlığı altında; Sevr sonrası ve Lozan antlaşması süreci ve antlaşmanın Kıbrıs ile ilgili maddeleri ve Lozan Antlaşmasının önemi şeklinde işlenmiştir. İncelenen kitapta Lozan Konferansı Türkiye'nin baş delegesi İsmet Paşa'nın resmi yer almaktadır (Kortmaz ve diğerleri, 2016: 77).

Kurtuluş Savaşı konusu Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim 11. sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük kitabında Millî Mücadelenin Hazırlık Dönemi ve Kurtuluş Savaşında Cepheler ünitelerinde işlenmiştir. İncelenen kitapta bu bölüm detaylı bir şekilde ele alınmakta, ders kitabında görsellere sıkça yer verilmektedir. «Barış Antlaşması» başlığı altında Lozan konferansının toplanması, görüşmelerin kesilmesi, antlaşma maddeleri, antlaşmanın önemi ve sonuçlarına değinilmiştir (Komisyon, 2013: 20-66).

Lozan Barış Antlaşması konusu Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük kitabında dördüncü ünite «Lozan Barış Antlaşması» başlığı altında Lozan konferansının toplanması, görüşmelerin kesilmesi, antlaşma maddeleri, antlaşmanın önemi ve sonuçlarına değinilmiştir. İncelenen kitapta konuyla ilgili olarak Sevr ve Lozan Antlaşması'na göre Türkiye'yi gösteren harita, Lozan Antlaşmasında İsmet Paşa ve Türk Delegasyonu ile İsmet Paşa'nın Lozan Delegasyonu ile çektiği resimler ve «Lozan Barış Antlaşması'nın Türk tarihi açısından önemini araştırınız», «Lozan Barış Antlaşması ile ilgili görüşmelerin uzamasının nedenleri nelerdir?» ölçme ve değerlendirme soruları yer almaktadır (Komisyon, 2013: 72-75).

KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Kıbrıs Türk Tarihi 9. sınıf kitabında ise Kurtuluş Savaşı konusu dördüncü ünite «Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Döneminde Anadolu ile Kıbrıs Türk Halkı Arasındaki İlişkiler» başlığı altında, Kurtuluş Savaşına Kıbrıs Türk'ünün yaptığı katkıların yansımaları şeklinde yer almaktadır. İncelenen kitapta Gazi Mustafa Kemal'in resmi ve Anadolu'daki Millî mücadeleye destek amacıyla atını satan İbrahim Ali'nin atı ile olan resmi yer almaktadır (Kortmaz ve diğerleri, 2016: 81-83).

Türk İnkılabı konusu Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük kitabında dördüncü ünite; Türk İnkılabının Genel Özellikleri, Siyasi Alanda Yapılan İnkılaplar, Medeni Kanununun Kabulü ve Hukuk Alanında Yapılan İnkılaplar, Eğitim ve Kültür Alanında Yapılan İnkılaplar, Toplumsal Alanda Yapılan İnkılaplar, Ekonomi Alanında Yapılan İnkılaplar, Sosyal ve Sağlık Alanında Yapılan İnkılaplar, Türk Kadınına Sağlanan Haklar, Atatürk Dönemi Kültür ve Sanat Alanında Yapılan Çalışmalar, Atatürk'ün Geleceğe Yönelik Hedefleri ve Büyük Nutuk başlıkları altında ele alınmıştır. İncelenen kitapta bu bölüm detaylı bir

şekilde ele alınmakta, ders kitabında görsellere sıkça yer verilmekte ve ünite sonunda ölçme ve değerlendirme soruları yer almaktadır (Komisyon, 2013: 70-108).

KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Kıbrıs Türk Tarihi 9. sınıf kitabında ise Türk İnkılabı konusu dördüncü ünite de İnkılaplar ve Kıbrıs Türkleri başlığı altında inkılapların Kıbrıs'taki yansımaları kısaca özetlenmiştir. Ayrıca incelenen kitapta Asteğmen Kubilay'ın resmi ve «Kıbrıs Türkleri Kurtuluş Savaşı'na katkı koymak için ne gibi faaliyetlerde bulunmuştur?» ölçme ve değerlendirme sorusu yer almaktadır (Kortmaz ve diğerleri, 2016: 82-84).

Kıbrıs Meselesi konusu Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim Çağdaş Türk Tarihi ve Dünya Tarihi kitabında dördüncü ünite de «Türk Dış Politikası» başlığı altında ele alınmıştır. İncelenen kitapta Kıbrıs Meselesinin tarihi süreci, II. Dünya Savaşı sonrası Kıbrıs sorunu, 1960 sonrası yaşanan gelişmeler yer almaktadır. İncelenen kitapta konu ile ilgili olarak; 1954'te İstanbul'da düzenlenen Kıbrıs mitingi, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş antlaşması imzalanmasını, ABD başkanı Lyndon B. Johnson'ın, Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel'in 19-29 Eylül 1967'de SSCB ziyaretini gösteren resimler, Enosis, Eoka, Fazıl Küçük, Kıbrıs Cumhuriyet anayasası metni, Makarios'un Anayasa Değişikliği Önerisi, ABD başkanı Lyndon B. Johnson'ın İnönü'ye Mektubu, İsmet İnönü'nün ABD başkanı Johnson'a yazdığı mektup, Rauf Denktaş'ın İnönü'ye Mektubu, 1964-1974 Döneminde Türk halkının Yaşantısı Nasıldı?, Akritas Planının yer aldığı okuma parçaları ve 30 Aralık 1967 tarihli gazete manşetinin yer aldığı resim ve konuyla ilgili bir değerlendirme sorusu da yer almaktadır (Okur ve diğerleri, 2013: 148).

KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Kıbrıs Türk Tarihi 10. sınıf kitabında ise Kıbrıs Meselesi konusu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşu, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Aralık 1963 Tarihine Kadar Geçen Süreç, Rumların Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Yıkma Faaliyetleri, Kıbrıs Türklerinin Direnişi ve Siyasi Gelişmeler (1963-1967), 1963-1974 Döneminde Siyasi Gelişmeler ve Kıbrıs Türklerinin Sosyal Yaşantısı başlıkları altında Kıbrıs Meselesi konusu kapsamlı bir şekilde işlenmiştir. İncelenen kitapta Kıbrıs Meselesi ile ilgili olarak Cumhuriyetinin kuruluşundan 1974 Barış Harekâtına kadar olan sürece ilişkin çok sayıda resim, gazete manşeti, hazırlık ve araştırma soruları yer almaktadır (Kortmaz ve diğerleri, 2010).

Kıbrıs Barış Harekâtı konusu Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim Çağdaş Türk Tarihi ve Dünya Tarihi kitabında dördüncü ünite de Barış Harekâtı Öncesi Gelişmeler ve Sonrası yaşananlar kısaca özetlenmiştir. İncelenen kitapta 20 Temmuz'da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çıkartma yaptığı bölgeyi gösteren resim ile Rauf Raif Denktaş'ın fotoğrafı yer almaktadır (Okur ve diğerleri, 2013: 148-155).

KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Kıbrıs Türk Tarihi 10. sınıf kitabında ise Kıbrıs Barış Harekâtı konusu beşinci ünite de 1974 Barış Harekâtı, Nedenleri ve Sonuçları başlığı altında barış harekâtı kapsamlı bir şekilde işlenmiştir. İncelenen kitapta Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili olarak çok sayıda resim, gazete manşeti, hazırlık ve araştırma soruları ile anılar yer almaktadır (Kortmaz ve diğerleri, 2010).

Sonuç ve Öneriler

İncelenen Türkiye Cumhuriyeti Ortaöğretim 9. Sınıf ve 11. Sınıf tarih ders kitaplarında ortak tarih unsuru bağlamında yer alan ortak herhangi bir konu yer almamaktadır. Tarih 10.sınıf ders kitabında 5 ünite içerisinde 3 ortak konu, 11. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük kitabında 7 ünite içerisinde 4 ortak konu, Çağdaş Türk Tarihi ve Dünya Tarihi kitabında 5 ünite içerisinde 2 ortak konu yer almaktadır. İncelenen KKTC Milli Eğitim ve

Kültür Bakanlığı Kıbrıs Türk Tarihi 9. sınıf ders kitabında 5 ünite içerisinde 8 ortak konu yer almaktadır. Kıbrıs Türk Tarihi 10. sınıf ders kitabında 6 ünite içerisinde 2 ortak konu yer almaktadır.

Türk Dünyası için ortak tarih dersi programı ve ders kitabı hazırlama projesi 1992 yılında başlamış günümüze kadar önemli mesafeler kat etmiştir. Bugün Türk tarihinin tamamını kapsayacak bir anlayış içinde Türkiye ve Türk Topuluklarının eğitim-öğretim programlarına girecek tarih kitaplarının yazılması gerekmekte veya devam eden yazma işleminin acilen tamamlanması gerektiği düşünülmektedir. Buna öneri olarak her ülkenin belirli gün ve haftalar doğrultusunda Türk tarihinde ortak olan tarihi olaylar, şahsiyetler, kurum, kuruluş, eser, olay vb. içinden bir seçki oluşturularak bir adım atılabilir. Atılacak olan bu adımların, özellikle genç nesil arasında ortak tarih bilincinin yerleşmesini ve Türk dünyasının geleceğine daha güvenle bakmamızı sağlayacağı düşünülmektedir.

Safran (2006) ortak bir tarih öğretimine geçmek amacıyla ortak bir tarih ders kitabı hazırlamanın yahut ayrı ayrı da olsa okutulan ders kitaplarının ortak bir anlayış çerçevesinde düzenlenmenin yeni bir sorun olmadığını ifade etmiştir. Ortak kimlik oluşumunu sağlayacak nitelikte tarihi bilgiyi edinebilmenin ne kadar geriye giderek, hangi derinliğe inerek mümkün olabileceği noktasında birleşilmesi gerekmektedir. Demircioğlu ve Demircioğlu (2015) da hazırlanacak Türk dünyası ortak tarih ders kitabının siyasi ve askeri konulardan ziyade ekonomik, kültürel ve toplumsal yapıyla ilgili temalara dayalı olarak hazırlanmasına işaret etmektedir. Ders kitapları içeriğinin yapılandırılmasında içeriğin belli temalar esas alınarak yapılandırılmasının vurgu yapmaktadır.

Kaynakça

- Alpargu, M. (2007). Türkiye Azerbaycan tarih ders kitapları üzerine bazı gözlemler. *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü Atatürk Dergisi*, C(3), 1-13.
- Aslan, E. (2006). Neden tarih öğretiyoruz?. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 162-174.
- Cazgır, V. vd. (2011). *Ortaöğretim Tarih 10*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çalık, M., Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 39/ 174, 33-38.
- Demircioğlu, İ.H. (2005). *Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar*, Ankara: Anı Yayıncılık, s.14-23.
- Demircioğlu, İ.H., Demircioğlu, E. (2015). Türk Dünyası ortak tarih ders kitabı nasıl yazılmalıdır?, *Türk Yurdu Dergisi*, Eylül 337, 50-54.
- Erdönmez, C. (2011). Tarih eğitimi ve kimlik: Kuzey Kıbrıs örneği, *Türk Yurdu Dergisi*, Kasım 291, 50-58.
- Komasyon. (2013). *Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*, Ankara: Saray Matbaacılık.
- Kortmaz, M. vd. (2016). *Kıbrıs Türk Tarihi 10. Sınıf*, Lefkoşe: KKTC. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayını.

- Kortmaz, M. vd. (2016). *Kıbrıs Türk Tarihi 9. Sınıf*, Lefkoşe: KKTC. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayını.
- Kydyrali, D. (2013). Türk Dünyası ortak tarih ders kitabının yazılması projesi hakkında. *Avrasya'da Türk Dili Ve Tarih Eğitimi Uluslararası Sempozyum Bildiriler*, İstanbul: Şenyıldız Yayıncılık, 339-343.
- Köstüklü, N. (2001). *Sosyal bilimler ve tarih öğretimi*. Konya: Günay Ofset, 18-19.
- Latif, D. (2010). Çatışma sonrası toplumlarda tarih kitaplarının yeniden yazılması: Kuzey Kıbrıs'ta barış eğitimi deneyimi, *Eğitimde Çatışma ve Toplumsal Barış: Türkiye'den ve Dünyadan Örnekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Okur, Y. vd. (2013). *Ortaöğretim Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi*, Ankara: Saray Matbaacılık.
- Özter, B. (2006). *Gerçekler Işığında Kıbrıs Tarihi Ders Kitapları*, Lefkoşe.
- Safran, M. (2006). Ders kitaplarımızdaki "Türk Dünyası" konularına ilişkin bir çalışma, *Tarih Eğitimi Makale ve Bildiriler*, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Şimşir, Ö. K. (2014). Kıbrıs tarihi ve önemi konusunun sosyal bilgiler ders kitaplarındaki yeri ile ilgili analiz çalışması, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Muğla.
- Tamçelik, S. (2009). Kıbrıs Türk eğitim sisteminde tarih bilinci ve ahlaki değerlerin kazandırılması, *Turkish Studies*, 4/8 .
- Tosh, J. (2005). *Tarihin Peşinde*, (Özden Arıkan, çev.), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Turan, R. (2015). Türk Dünyası için ortak tarih ders kitabı yazımı meselesi, *Türk Yurdu Dergisi*, Nisan 332, 62-66.
- Ülvay, G. F. (2014). *Kıbrıs tarihi ve Kıbrıs Türk tarihi ders kitaplarının "tarih öncesi çağlar" ünitelerinin incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Kıbrıs.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.

OKUMAYA ADANMIŞLIK MODELİ İLE 8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN OKUDUĞUNU ANLAMA DÜZEYLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

Dr. Gülşah METE

MEB

Prof. Dr. Nesrin SİS

İnönü Üniversitesi

Öz

Bu araştırmada 8. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeylerinin Okumaya Adanmışlık Modeli ile nasıl geliştirilebileceği ortaya konulmuştur. Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması ile desenlenmiştir. Çalışma grubunun oluşturulması için amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma, MEB'e bağlı Malatya ili Battalgazi ilçesi Tevfik Memnune Gültekin Ortaokulu 8/A sınıfında Türkçe dersinde yapılmıştır. Bu sınıfta 35 öğrenci vardır. Araştırmada Okumaya Adanmışlık Modeli'nden yararlanılmıştır. Araştırma verileri okumaya adanmışlık endeksi ve okuduğunu anlama başarı testi ile toplanmıştır. Araştırma sürecinde (başlangıcında, ortasında ve sonunda olmak üzere) toplam 3 test uygulanmıştır. Her testte hem bilgilendirici hem de öyküleyici metinler uygulanmış ve test sonuçları metin türlerine göre analiz edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS for Windows paket programından yararlanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğrencilere uygulanan Okumaya Adanmışlık Modelinin öğrencilerin okuduğunu anlama düzeylerinin gelişmesinde etkili olduğu bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen sonuçlara dayalı olarak çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Okumaya Adanmışlık Modeli, okuduğunu anlama düzeyi, eylem araştırması.

DEVELOPING COMPREHENSION LEVELS OF THE 8TH GRADE STUDENTS BY READING ENGAGEMENT MODEL

Abstract

In this study, it was examined how the comprehension levels of the eighth grade students, could be improved by Reading Engagement Model. The study was conducted through action research among the qualitative research methods. In order to choose the study group, criterion sampling, one of the purpose ful sampling methods, was used. The research was carried out in the 8/A Turkish Lesson in Tevfik Memnune Gültekin secondary school which belongs to Ministry of National Education, in the district of Battalgazi in the province of Malatya. There were 35 students in class. In the study Reading Engagement Model was used. The data of the study were collected through reading engagement index and reading comprehension tests. . A total of three tests were applied in the study process (in the beginning, in the middle and in the end). Both

expository and narrative texts were used in each test and the test results were analyzed according to the text types. In the analysis of quantitative data, the SPSS for Windows package program was used. According to the study results, it was found out that the Reading Engagement Model applied to the students were effective in developing reading comprehension levels of the students. There are several suggestions in parallel with the results that gained from the study.

Keywords: Reading Engagement Model, reading comprehension levels, , actionresearch,

1. Giriş

Anlama becerisi olan okuma ile ilgili pek çok tanım vardır ve ortak bir tanımdan söz etmek mümkün değildir. Okuma:

TDK (2005) yazıya geçirilmiş bir metne bakarak bunu sessizce çözümleyip anlamak veya aynı zamanda seslere çevirmek, Göğüş (1978), bir yazının harflerini, sözcüklerini, imlerini tanımak ve bunların anlamlarını kavramak, Özbay (2009) gördüğünü anlama faaliyeti olup fiziksel ve zihinsel öğelerin birlikte kullanıldığı karmaşık bir dil becerisi olarak tanımlanmıştır.

Bu tanımlardan hareketle okuma, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal, sosyal ve psikolojik gelişimlerinde etkili olan ve anlam kurma, düşünme, değerlendirme, ilişki kurma gibi çeşitli öğelerden oluşan karmaşık bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu sürecin özünde ise okuduğunu anlama vardır. Anlama burada anahtar kavram durumundadır.

Okuma ve okuduğunu anlama, insanların ömür boyu kullanacakları ve sürekli geliştirilmesi gereken temel becerilerdir. Yapılan araştırmalar, bu becerilerini kullanmayan ve geliştirmeyen bireylerin yaşam boyu her alanda diğer bireylere oranla başarısız olduğunu ortaya koymuştur. Okuma ve okuduğunu anlamamanın üst düzeyde gerçekleşmesi için öğretmenin öğrenciyi iyi tanınması, anlatacağı konuyu iyi bilmesi, farklı stratejileri kullanması, övgü ve ödülleri yerinde vermesi önemli olduğu gibi öğrencinin nitelikli katılımı da önemlidir.

Bu çalışmada öğrencilerin okuduğunu anlama düzeylerini geliştirmek için Okumaya Adanmışlık Modeli uygulanmıştır. Okuma gelişiminde Adanmışlık Modeli'ne (Guthrie ve Wigfield, 2000, Akt. Yıldız, 2010) göre okumaya adanmışlığı yüksek olan okuyucular hem okumaya içsel olarak motive olmuştur hem de okuma sürecinde daha fazla strateji kullanırlar. Okumaya adanmışlığı düşük olan okuyucular daha az motive olmuştur ve metni anlamak için daha az strateji kullanırlar. Okumaya adanmışlığı yüksek olan okurlar, okuma sürecinde kendilerini etkileyen bilişsel ve dilsel süreçlerin farkındadır. Bu modelin yurt dışında yapılan çalışmalarda okuduğunu anlamayı geliştirdiği kanıtlanmıştır (Guthrie, Schafer ve Huang, 2001, Yıldız, 2010).

1.1. Araştırmanın Amacı

Yapılan araştırmanın amacı, sekizinci sınıf öğrencilerinin Okumaya Adanmışlık Modeli ile okuduğunu anlama düzeylerini geliştirmektir. Bu amaca yönelik olarak şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Öğrencilerin bilgilendirici metinde okuduğunu anlama başarıları nasıldır?
2. Öğrencilerin öyküleyici metinde okuduğunu anlama başarıları nasıldır?

3. Öğrenciler okuduğunu anlama testinde Bloom Taksonomisi'ne göre hangi düzeylerde başarısız olmaktadır?
4. Öğrencilerin Okumaya Adanmışlık Modeli'nin uygulanmasından önce ve sonra okumaya adanmışlıkları ne durumdadır?
5. Öğrencilerin okumaya adanmışlıklarındaki gelişme okuduğunu anlama başarılarını arttırmakta mıdır?

1.2. Varsayımlar

Araştırmada aşağıda yer alan varsayımlardan hareket edilmiştir:

1. Araştırma öncesinde okuduğunu anlamada başarısız sekizinci sınıf öğrencilerinin varlığı ve öğrencilerdeki bu problemin Okumaya Adanmışlık Modeli ile aşılabileceği varsayılmıştır.
2. Bu araştırmada yapılacak uygulamaya ilişkin bulgular, yalnızca uygulamanın gerçekleştirileceği sınıfta yer alan öğrencilerle sınırlıdır. Uygulamadan elde edilecek bulguların herhangi bir evrene genellemesi söz konusu değildir.
3. Öğrencilerin uygulama yapılacak derslere istekli bir şekilde katılacakları ve veri toplama araçlarını hiçbir etki altında kalmadan ve istekli bir şekilde dolduracakları kabul edilmiştir.
4. Araştırmacı tarafsız olarak uygulamaları gerçekleştirmiştir.

1.3. Sınırlılıklar

Bu araştırma;

1. 2014-2015 eğitim- öğretim yılı ile
2. Malatya Battalgazi ilçesinde yer alan Tefvik Memnune Gültekin Ortaokulu 8/A sınıfının öğrencileriyle,
3. Okumaya Adanmışlık Modeli ve MEB'de uygulanan metinlerle,
4. Çalışma kapsamında uygulanacak başarı testlerinin geçerliği görüşlerine başvurulacak uzmanlarla sınırlıdır.
5. Bu araştırmada uygulamadan elde edilen bulguların herhangi bir evrene genellemesi söz konusu değildir.

2. Yöntem

Bu bölümde, araştırmanın modeli, araştırmanın katılımcıları, veri toplama araçları, modelin uygulanma süreci, verilerin analizi üzerinde durulmuştur.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma eylem araştırması biçiminde desenlenmiştir. Bu modelin tercih edilmesinde bir yandan araştırmacının uygulamada değişiklik yaparak çözüm üretme arayışı içerisinde olması diğer yandan da eylem araştırmasının araştırmacıyı da sürece dâhil eden, süreç içerisinde araştırmacının kendisini geliştirmesine fırsat sağlayan yapısı etkili olmuştur. Bu araştırma eylem araştırması türlerinden katılımcı eylem araştırması türüne girmektedir. Katılımcı eylem araştırmaları, sosyal ve iş birliğine dayalı araştırma süreçleridir. Değiştirilebilecek gerçeğin geniş tabanlı bir kuramsal değerlendirme sonucu ortaya atıldığı genellikle yeni bir uygulamanın

denendiği eylem araştırması türüdür. Bu tür eylem araştırmaları hem eğitimi geliştirmeyi hem de üniversite tabanlı çalışmalarını geniş eğitimci gruplarına yaymayı kendine hedef edinmektedir (James ve diğ., 2008, Akt. Çuhadar, 2008).

2.2. Araştırmanın Katılımcıları

Bu araştırmanın katılımcıları 8/A sınıfı öğrencileri, geçerlik komitesi üyeleri ve araştırmacının kendisidir. Araştırma konusu ve ilgili alan yazın araştırıldıktan sonra araştırmacı Tefrik Memnune Gültekin Ortaokulu 8/A sınıfını odak alan olarak belirlemiştir. Araştırmanın yapıldığı okulda 8/A, 8/B, 8/C sınıfları yer almaktadır. Bu sınıfların 2014-2015 Güz dönemi yılsonu Türkçe dersi başarı ortalaması 8/A 65.71, 8/B 71.13 ve 8/C 71.86'dır. Bu başarı ortalamaları e okul kayıtlarından alınarak tespit edilmiştir. Bu sınıflardan 8/A 2014-2015 Güz dönemi yılsonu Türkçe dersi başarı ortalamasına göre en başarısız sınıftır. Bu araştırmada çalışma grubu "sekizinci sınıf öğrencisi olması, okuduğunu anlamada sorunları olması, okuduğunu anlama düzeylerinde benzerlikler olması ve okumaya adanmışlık düzeylerinin düşük olması gibi ölçütlerle oluşturulmuştur. Belirlenen ölçütlerin araştırmacı tarafından seçilen 8/A sınıfında olup olmadığını tespit etmek için geçerlik ve güvenilirliği yapılmış veri toplama araçları uygulanmıştır. Öğrencilere okuduğunu anlama başarı testi ve okumaya adanmışlık endeksi araştırmacı tarafından uygulanmıştır Testlerin sonucuna göre 8/A sınıfının araştırmanın çalışma grubu ölçütlerine uygun olduğu tespit edilmiş ve araştırma süreci bu sınıfın öğrencileriyle başlatılmıştır. Bu araştırma Mete (2016)'nin çalışmasının nicel verilerine dayandığından çalışmanın nitel verileri bu araştırmada yer almamaktadır.

Araştırmanın uygulama aşaması boyunca; verileri kontrol etmek, araştırma sürecinin üstün ve eksik yanlarını görmek, yeni bakış açıları getirmek, ortaya çıkan sorunları tartışmak ve yol gösterici önerilerde bulunmak amacıyla Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'ndan iki alan uzmanı, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı'ndan iki alan uzmanı araştırmanın verilerinin izlenmesinde geçerlik komitesi olarak yer almışlardır. Geçerlik komitesinin belirlenmesinde uzmanların lisansüstü düzeyde nitel ve nicel araştırma yöntemlerine yönelik çalışmalarının olması ölçütü göz önünde bulundurulmuştur.

Araştırma süresince geçerlik komitesiyle ilk dört tanesi uygulama öncesinde; sekiz tanesi ise uygulama sırasında olmak üzere on iki toplantı gerçekleştirilmiştir. Genellikle haftalık olarak gerçekleştirilen geçerlik komitesi toplantılarında araştırmacı, o haftanın uygulamalarını, ders planlarını, varsa öğrenci çalışmalarını, video kayıtlarını hazır bulundurmuştur. Bir önceki derste karşılaşılan zorluklar, uygulamada aksayan durumlar ve işleyen stratejiler dile getirilmiştir. Sorunlara öneriler getirilmiş ve izleyen derslerde bu konulara özen gösterilmesine yönelik kararlar alınmıştır.

Bu çalışma kapsamında araştırmacı uygulamalarda katılımcı, uygulayıcı ve gözlemci rolündedir. Uygulamalarda bizzat kendisi yer almıştır. Ayrıca araştırmacı dersin uygulamaya hazırlanması, ders araç gereçlerinin hazırlanması, uygulamaların gerçekleştirilmesi, uygulamaların değerlendirilmesi, eylem planlarının hazırlanması ve bunların uygulamaya konulmasından sorumlu olmuştur.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama araçları, okuduğunu anlama başarı testi, okumaya adanmışlık endeksi ve etkinlik kâğıtlarıdır. Araştırma sürecinde öğrencilere beş okuduğunu anlama stratejisi uygulanmıştır. İTS, TİÖD, RIPS, REAP, Multipass okuduğunu anlama stratejilerinin temel

ilkeleri ve aşamaları belirlenerek, bu ilkeler ve aşamalar doğrultusunda bir öğretim planı, akış şeması oluşturulmuştur. Araştırmanın amacına uygun olarak derslerde hikâye edici ve bilgilendirici metinler kullanılmış; metinler grafik, şema ve resimlerle desteklenen, okuduğunu anlama stratejilerine göre tasarlanan etkinlik kâğıtları aracılığıyla öğrencilere sunulmuştur. Etkinlik kâğıtları öğretilen beş stratejiye göre araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan, bu kâğıtlara geçerlik komitesi toplantısında uzman görüşü alınarak son şekli verilmiştir. Her stratejiden 2 öyküleyici metinde, 2 bilgilendirici metinde olmak üzere 4, toplam 20 etkinlik kâğıdı hazırlanmıştır. Bu kâğıtlar hazırlanırken öncelikle öğrencilerin dikkatlerini çekecek 20 metin belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan bütün metinler Türkçe Öğretim Programı'na uygun olan, Talim ve Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı onayı alan ders kitaplarından alınmış, uzman görüşleri doğrultusunda kullanılmıştır. Özellikle hikâye edici metinler için hikâye unsurları ve bir ana fikri barındırması; bilgilendirici metinler için ise tanımlama, karşılaştırma ve sebep-sonuç vb. gibi metin yapısında olması gereken temel özellikler dikkate alınmıştır. Bu metinlerin düzeyine göre uygun stratejiler belirlenmiştir. Bu metinlerle ilgili hazırlanacak okuduğunu anlama sorularının kapsam geçerliği için belirtke tablosu hazırlanmıştır. Bu tablo Türkçe Öğretim Programı okuduğunu anlama kazanımları ile yenilenmiş BloomTaksonomisi'ne göre hazırlanmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan bu tablo daha sonra uzman görüşüne sunulmuş ve tabloya son hali verilmiştir.

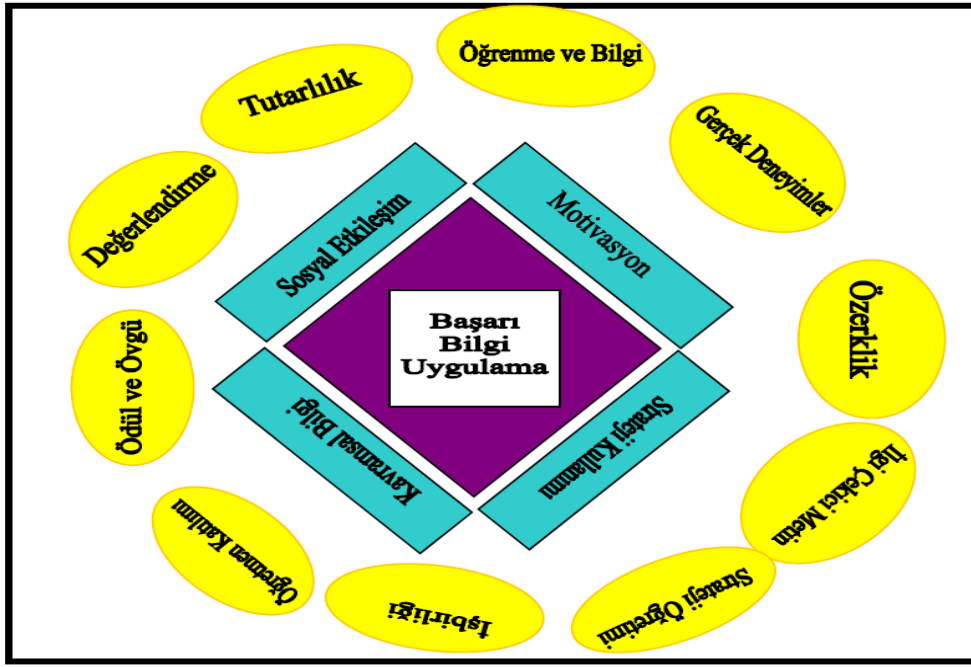
Öğrencilere sorulan sorular altı düzeyde toplanmıştır. Bu düzeyler de kendi içinde farklı şekilde puanlandırılmıştır. Hatırlamak basamağındaki sorular 10 puan, anlamak basamağındaki sorular 15 puan, uygulamak basamağındaki sorular 15 puan, analiz etmek basamağındaki sorular 20 puan, değerlendirmek basamağındaki sorular 20 puan ve yaratmak basamağındaki sorular 20 puan olarak değerlendirilmiştir. Sorulara doğru cevap verilmemiş ya da hiç cevap verilmemişse o soru için öğrenciye 0 puan verilmiştir. Bu değerlendirme şekli alan uzmanlarına ve geçerlik komitesine danışılarak oluşturulmuştur. Okuduğunu anlama başarı testinden alınan puanlar için 0-39 arası puanlar (düşük düzeyde anlama), 40-69 arası puanlar (orta düzeyde anlama), 70 ve üzeri puanlar (iyi düzeyde anlama) olmak üzere 3 aralık belirlenmiştir. Bu puan aralığı alan uzmanlarına ve geçerlik komitesine danışılarak oluşturulmuştur.

Okumaya Adanmışlık Endeksi, Wigfield, Guthrie, Perencevich, Taboada, Klauda, McRae ve Barbosa (2008) tarafından geliştirilmiştir. Okumaya Adanmışlık Endeksi Yıldız (2010) tarafından doktora tez çalışmaları sırasında aracı geliştiren araştırmacılardan temin edilerek Türkçeye uyarlanmıştır. Yıldız (2010) aracın dilsel eşdeğerlik işlemlerinin ardından geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını da yapmıştır. Okumaya Adanmışlık Endeksi'nin güvenilirlik düzeyine karar vermek için, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı (α) .94 olarak tespit edilmiştir.

2.4. Okumaya Adanmışlık Modeli

Guthrie ve Wigfield (2000) tarafından önerilen model, okuma eğitimine özgü bir modeldir. Okuma eğitiminin temelini oluşturan modelin Yıldız (2010) tarafından uyarlanan görsel sunumu şekil 1'de görülmektedir.

Şekil 1. Okumaya Adanmışlık Modeli

Şeklin en merkezinde bulunan kutuda başarı, bilgi ve okuma etkinlikleri yer almaktadır. Kutunun dışındaki karenin dört tarafı okumaya adanmışlık süreçlerini temsil etmektedir. Okumaya adanmışlığa ulaşmayı sağlayan dört temel etken motivasyon, strateji kullanımı, kavramsal bilgi ve sosyal etkileşimdir. Bunlardan motivasyon okumada başarılı olmada içsel ve dışsal motivasyona sahip olmayı ifade eder. Strateji okuma esnasında bilişsel stratejileri kullanmaktır. Kavramsal bilgi, bilgi edinmek için okumayı ve okuma sırasında ön bilgileri kullanmayı ifade etmektedir. Sosyal etkileşim okuma yazma etkinliklerinde diğer öğrencilerle ve öğretmenle olan etkileşimi ifade etmektedir (Guthrie, 2004). Okumaya adanmışlığı sağlayan bu etkenler metni daha iyi anlamlandırmayı sağlamaktadır.

2.5. Modelin Uygulanma Süreci

Bu çalışmada Okumaya Adanmışlık Modelinin öğretim süreci öğeleri açıklanmış, bu öğelere göre bir eylem planı hazırlanmış ve uygulanmıştır:

Modelin ilk ögesi öğrenme ve bilgi amaçlarıdır. Modele göre öğretmenler öğrencilerini, konuyu öğrenmelerinin doğru cevap vermelerinden daha önemli olduğu şeklinde yönlendirilirse öğrenciler kapasitelerine daha fazla güvenerek daha zor konularda daha iyi çalışmaktadırlar. Okumaya Adanmışlık Modeline göre yapılan uygulamalar araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Uygulamaya başlamadan önce öğrencilere yapılacak çalışma ve etkinlikler hakkında bilgi verilmiştir. Öğrenciler, araştırmacı tarafından konuyu öğrenmelerinin doğru cevap vermelerinden daha önemli olduğu şeklinde yönlendirilmiştir. Öğrenciler yapılan etkinliklerde not verilmeyeceğini ve değişik konularda bilgi sahibi olacaklarını öğrenince bu durumdan memnun olmuşlardır. Modele göre öğretim sürecinde yalnızca ders kitaplarına ve ders kitaplarındaki soruların cevaplanmasına yönelik etkinliklere odaklanılırsa öğrenme istenen düzeyde gerçekleşmeyeceği için (Yıldız, 2010), araştırma farklı türlerde metinler (hikâye, deneme, efsane, makale, fabl vs.), farklı stratejiler (İTS, TİÖD, RIPS, REAP, Multipass) ve

farklı düzeylerde (hatırlamak, anlamak, uygulamak, analiz etmek, değerlendirmek, yaratmak) sorular içermektedir.

Modelin ikinci ögesi gerçek yaşam deneyimleridir. Bu öge ile desteklenen öğretim sürecinin öğrencileri metni derinlemesine okumaya yönlendirerek okuduğunu anlama düzeylerini arttırdığı belirtilmektedir (Guthrie ve Wigfield, 2000: 411). Araştırmacı tarafından seçilen metinler ve bu metinlerle ilgili hazırlanan sorular ve etkinliklerde, bu öge dikkate alınmış, öğrencilerin gerçek yaşam deneyimlerini sürece dâhil etmeleri sağlanmıştır.

Modelin üçüncü ögesi özerkliğin desteklenmesidir. Bu öge, öğrenme amaçlarına ulaşmak için öğrencilerin alternatif etkinlikler arasında tercih etmelerinde öğretmenlerin öğrencilere rehberlik etmesidir (Guthrie ve Wigfield, 2000: 411). Modeli uygulama sürecinde öğrencilere katılmak istedikleri etkinliklerde, okumak istedikleri kitabı belirlemelerinde, değişik etkinliklere katılmalarında ve sesli ya da sessiz okuma yapmaları konularında istediklerini seçme şansı verilmiştir. Öğrenciler haftalık Türkçe dersinin 4 saatinde stratejileri uygularken 1 saatinde ise serbest okuma çalışmaları, kitaplık oluşturma, pano ve afiş hazırlama, kitap tanıtımı gibi farklı etkinlikler yapmışlardır. Öğrencilerin tanıtacakları kitapları kendileri belirlemeleri istenmiştir. Pano ya da afiş hazırlarken araştırmacı rehberliğinde serbest konular üzerinde çalışmışlardır. Kitaplık oluşturmada gönüllü öğrenciler kitapları temin etmişler ve sınıf kitaplığı oluşturmuşlardır. Serbest okuma çalışmalarında öğrenciler istedikleri türden yayını okuma fırsatı bulmuşlardır.

Modelin dördüncü ögesi ilgi çekici metinlerdir. Çalışmada kullanılan bütün metinler İlköğretim Türkçe Programı'na uygun olan, Talim ve Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı onayı alan ders kitaplarından alınmış, uzman görüşleri doğrultusunda kullanılmıştır. Seçilen öyküleyici metinlerde öğrencilerin gerçek yaşamlarında örneklerini bulacakları konular vardır. Bilgilendirici metinlerde ise konular ilginç ve farklı bilgileri içermektedir. Metinlerin sözcük sayısına ve dilinin sade olmasına dikkat edilmiştir. Sınıf kitaplığı öğrencilerin ilgilendikleri kitaplardan oluşturulduğundan serbest okuma saatlerinde öğrenciler bu kitaplıktan faydalanmışlardır.

Modelin beşinci ögesi strateji öğretimidir. Strateji öğretimi, metinden öğrenmeyi sağlayan uygulamaları içerir. Okuma eğitiminde strateji öğretimi doğrudan olabileceği gibi örtük olarak da öğretilebilir (Guthrie ve Wigfield, 2000: 413). Uygulama sürecinde öğrencilere İTS, TİÖD, RIPS, REAP, Multipass okuduğunu anlama stratejileri doğrudan öğretilmiştir. Bu stratejilerin seçilme nedeni okuduğunu anlamada başarı sağladığını gösteren çalışmaların varlığıdır (Collins ve Cheek 1999; Rotruck 2001; Hollingsead ve Ostrander 2006; Epçaçan 2009; Top 2014). Stratejileri öğretmek için her bir strateji için öyküleyici ve bilgilendirici metinlerde çalışma kâğıtları hazırlanmıştır. Modelde okumada stratejilerin öğrenilmesi ve kullanılması kolay olmadığından strateji öğretimine uzun zaman ayrılması gerektiği belirtilmektedir. Bunun için strateji öğretme ve öğrencilerle öğretilen stratejileri uygulama 10 hafta toplam 50 ders saati sürmüştür. Her hafta bir strateji bilgilendirici ve öyküleyici metinde öğrencilere öğretilmiştir. Öğretme çalışması 5 hafta sürmüştür. Geriye kalan 5 haftada da öğrenciler öğrendikleri stratejileri etkinlik kâğıtları ile uygulamışlardır. Strateji öğretimi sürecinde küçük grup tartışmaları, akran desteği ve bireysel dönütlerle öğrenciler desteklenmiştir. Öğrencilerin becerileri uygulamalarına yardımcı olunmuş, gerekli yönlendirmeler yapılmış, eksiklikler tamamlanıp varsa yanlışlar düzeltilmiştir. Yerine göre yeterince anlaşılmadığı veya beceriye

dönüşmediği düşünülen stratejiler yeniden araştırmacı tarafından gösterilmiştir. Doğru yapılan çalışmaların neden doğru olduğu tüm sınıfa açıklanmıştır.

Modelin altıncı ögesi iş birliğidir. Araştırmacı çalışmanın bütün öğrencileri kapsadığını herkesin uygulamalara katılacağını ve gerekli çalışmalarda sınıfın başarılı öğrencilerinden destek alacağını öğrencilere bildirmiştir. Öğrenciler uygulama süresince araştırmacıya gerek veri toplamada gerekse derslere devam devamsızlık konusunda yardımcı olmuşlar ve çalışmalarını büyük bir istekle yerine getirmişlerdir. Araştırmacı modelin bu ögesi için etkinliklere grup çalışması olan İTS stratejisini eklemiş, bu stratejiyi uygularken heterojen gruplar oluşturmuş, öğrencilerin hem birbirlerinin eksikliğini gidermelerini hem de iş birliğinin önemini kavramalarını sağlamıştır. Bu stratejinin yanı sıra gönüllü öğrenciler iş birliği içinde kitap temin etmişler ve sınıf kitaplığı oluşturmuşlardır. Pano ve afiş hazırlamada öğrenciler hem bilgi hem de malzeme alışverişinde bulunmuşlar, yaptıkları ürünleri sınıf ve okul panosunda sergilemişler ve sosyal anlamda kendilerini tanıtmışlardır.

Modelin yedinci ögesi övgü ve ödüllerdir. Çalışma süresi boyunca araştırmacı tarafından öğrencilere yaptıkları etkinliklerdeki başarıları ile ilgili bilgi verilmiştir. Öğrenciler durumlarının iyileştiğini, süreçte gelişme gösterdiklerini öğrenince yapabildiklerinin farkına varmışlardır. Öğrencilerin çalışmalara olan istekleri daha da artmıştır. Araştırmacı bu sınıfın derslerine giren diğer öğretmenlere de bu gelişmeden bahsetmiş, öğretmenlerin verdikleri olumlu tepkiler öğrencilerin yaptıklarından gurur duymasını sağlamıştır. Grup çalışmalarında en başarılı grubun adının tahtaya yazılması ve araştırmacının ve diğer öğrencilerin grubu tebrik etmeleri öğrencileri motive etmiştir. Etkinliklerdeki soruların cevaplarında en iyi çözüm ya da sloganı bulan öğrencilere araştırmacı tarafından verilen küçük ödüller de öğrencilerin öz yeterlik algısını arttırmıştır.

Modelin sekizinci ögesi değerlendirmedir. Modele göre değerlendirme etkinlikleri objektif ve standart (yani standart testler) olmanın yanı sıra öğrenci merkezli ve kişiye özgü (yani portfolyo) olmalıdır (Guthrie ve Wigfield, 2000: 415). Araştırmada süreci değerlendirmek için nitel ve nicel veri kaynaklarından yararlanılmıştır ancak bu çalışmada sadece nicel verilere yer verilmiştir.

Modelin dokuzuncu ögesi öğretmen ilgisidir. Çalışmayı yürüten araştırmacı aynı zamanda bu sınıfın Türkçe öğretmenidir. Öğrencilerinde okuduğunu anlamada sorunlar yaşadığından ve bu sorunu çözmeye istekli olduğundan bu modeli eylem araştırması olarak bu sınıfta uygulamak istemiştir. Bu çalışma hakkında öğrencilere bilgi verildiğinde öğrenciler mutlu olmuş, kendilerinin başarısız olduğu halde öğretmenleri tarafından önemsendiklerini belirtmişlerdir. Öğrenciler kendilerine tanınan öğrenme özerkliği sayesinde sürece motive olmuşlar ve okuduğunu anlama çalışmalarına istekli katılmışlardır.

Modelin onuncu ögesi öğretim sürecinin tutarlılığıdır. Sınıfta uygulanan öğretim süreçlerinin yüksek düzeyde tutarlı olması öğrencilerin okumaya adanmışlıklarını artırır (Guthrie ve Wigfield, 2000: 416). Araştırmanın öğretim sürecinde tutarlılık ve uyum sağlanmıştır. 16 hafta süren çalışmada Okumaya Adanmışlık Modeli kapsamında öğrencilerle etkinlikler yapılmış, gerekli sınıf ortamı oluşturulmuş ve çalışma sonunda öğrencilerin okuduğunu anlama başarıları artmıştır.

2.6. Verilerin Analizi

Araştırmada “Öğrencilerin okuduğunu anlama başarıları nasıldır?” sorusuna cevap aramak için “Okuduğunu Anlama Başarı Testi”, “Öğrencilerin Okumaya Adanmışlık Modeli”nin uygulanmasından önce, sonra ve uygulandığı sırasında okumaya adanmışlıkları nasıldır?” sorusuna cevap aramak için “Okumaya Adanmışlık Endeksi” kullanılmıştır. Ön test, ara test ve son test şeklinde uygulanan ölçme araçlarından elde edilen verilerin analizi SPSS 20.0 programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini bulmak için Kolmogorov - Smirnov Testi değerleri incelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda verilerin normal dağılım gösterdiği belirlendiğinden istatistikî analizlerde parametrik testler kullanılmıştır. Okuduğunu Anlama Başarı Testi’ nin ön test ve son test puanlarını karşılaştırmak için Paired Samples t Testi ile uygulanmıştır.

3. Bulgular ve Yorum

3.1. Birinci ve İkinci Soruya Ait Bulgular ve Yorum

Araştırmanın “Öğrencilerin bilgilendirici metinde okuduğunu anlama başarıları nasıldır?” ve “Öğrencilerin öyküleyici metinde okuduğunu anlama başarıları nasıldır?” birinci ve ikinci sorusuna yönelik öğrencilerin okuduğunu anlama başarı puanlarının düşük, orta ve iyi düzeyde anlama frekans ve yüzde dağılımları tablo 1’de sunulmuştur:

Tablo 1. Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Başarı Düzeyi Dağılımı

Öğrencilerin Okuduğunu Anlama Başarı Testi			f	%
Ön Test	Öyküleyici metin	0-49 düşük	24	68,6
		50-69 orta	9	25,7
		70-100 iyi	2	5,7
Ara Test	Bilgilendirici metin	0-49 düşük	30	85,7
		50-69 orta	4	11,4
		70-100 iyi	1	2,9
Son Test	Öyküleyici metin	0-49 düşük	6	17,1
		50-69 orta	11	31,4
		70-100 iyi	18	51,4
Son Test	Bilgilendirici metin	0-49 düşük	4	11,4
		50-69 orta	18	51,4
		70-100 iyi	13	37,1
Son Test	Öyküleyici metin	70-100 iyi	35	100,0
		Bilgilendirici metin	35	100,0

n=35

Okuduğunu Anlama Başarı testinden alınan puanların anlama düzeyleri dağılımına göre ön testte öyküleyici metinde; öğrencilerin %68,6’sının okuduğunu anlama başarı seviyesi düşük düzeyde, %25,7’sinin orta düzeyde ve %5,7’sinin ise iyi düzeydedir. Bilgilendirici metinde ise öğrencilerin %85,7’sinin okuduğunu anlama başarı seviyesi düşük düzeyde, %11,4’ünün orta düzeyde ve %2,9’unun ise iyi düzeydedir.

Okuduğunu Anlama Başarı testinden alınan puanların anlama düzeyleri dağılımına göre ara testte öyküleyici metinde öğrencilerin %17,1’inin okuduğunu anlama başarı seviyesi düşük düzeyde, %31,4’ünün orta düzeyde ve %51,4’ünün ise iyi düzeydedir. Bilgilendirici metinde ise öğrencilerin %11,4’ünün okuduğunu anlama başarı seviyesi düşük düzeyde, %51,4’ünün orta düzeyde ve %37,1’inin ise iyi düzeydedir.

Okuduğunu Anlama Başarı testinden alınan puanların anlama düzeyleri dağılımına göre son testte öyküleyici metinde öğrencilerin %100'ünün okuduğunu anlama başarı seviyesi iyi düzeydedir. Bilgilendirici metinde ise öğrencilerin %100'ü okuduğunu anlama başarı seviyesi iyi düzeydedir.

Öğrencilerin okuduğunu anlama başarı düzeyleri öyküleyici ve bilgilendirici metinde en fazla düşük ve orta düzeydedir. İyi düzeyde çok az öğrenci vardır. Öğretim sürecinin sonunda düşük ve orta düzeyde hiçbir öğrenci kalmamıştır. Öğrencilerin tamamının okuduğunu anlama başarıları iyi düzeydedir.

3.2. Üçüncü Soruya Ait Bulgular ve Yorum

Araştırmanın “Öğrenciler okuduğunu anlama testinde Bloom Taksonomisi’ne göre hangi düzeylerde başarısız olmaktadır?” beşinci sorusundan hareketle, öğrencilerin okuduğunu anlama başarı testi (öyküleyici metin) ön test - ara test ve ön test - son testlerinden aldıkları puanlarda Bloom Taksonomisi’nin hangi bilişsel düzeyinde başarısız olduğunu incelemek için bu testlerin arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmış. Bunun için bu testler arasında paired samples t testi yapılmıştır. Bu testin sonuçları tablo 2’de sunulmuştur:

Tablo 2. Okuduğunu Anlama Başarı Testi (Öyküleyici Metin) Paired Samples t Testi Analizi

Okuduğunu Anlama Başarı Testi (Öyküleyici Metin)		$\bar{X}$	Ss	t	p
Hatırlamak	Ön Test	4,83	2,73	-8,968	0,000**
	Ara Test	8,34	1,94		
Anlamak	Ön Test	4,83	2,73	-11,125	0,000**
	Son Test	9,97	0,17		
	Ön Test	6,26	4,65		
	Ara Test	8,20	5,09		
Uygulamak	Ön Test	6,26	4,65	-11,112	0,000**
	Son Test	15,00	0,00		
	Ön Test	7,91	4,82		
	Ara Test	12,77	3,31		
Analiz Etmek	Ön Test	7,91	4,82	-8,663	0,000**
	Son Test	15,00	0,00		
	Ön Test	6,91	5,00		
	Ara Test	13,57	5,68		
Değerlendirmek	Ön Test	6,91	5,00	-7,389	0,000**
	Son Test	20,00	0,00		
	Ön Test	6,97	4,13		
	Ara Test	12,40	3,38		
Yaratmak	Ön Test	6,97	4,13	-9,175	0,000**
	Son Test	19,49	0,92		
	Ön Test	3,14	3,85		
	Ara Test	12,80	3,93		
Genel Puan	Ön Test	3,14	3,85	-12,739	0,000**
	Son Test	19,23	1,17		
	Ön Test	36,03	17,95		
	Ara Test	68,09	14,86		
	Ön Test	36,03	17,98	-25,685	0,000**
	Son Test	98,69	2,01		
				-22,143	0,000**

** p<0,05, n=35

Okuduğunu anlama başarı testi (öyküleyici metin) ve alt boyutları tablo 2’de görüldüğü üzere, hatırlamak düzeyinde öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 4,83$) ile ara test puanlarının ($\bar{X} = 8,34$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t = -8,968$ $p < 0,05$). Hatırlamak düzeyi öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 4,83$) ile son test puanlarının ($\bar{X} = 9,97$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t = -11,125$ $p < 0,05$).

Anlamak düzeyi öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 6,26$) ile ara test puanlarının ($\bar{X} = 8,20$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($t = -1,906$ $p > 0,05$). Anlamak düzeyi öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 6,26$) ile son test puanlarının ($\bar{X} = 15,00$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t = -11,112$ $p < 0,05$).

Uygulamak düzeyi öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 7,91$) ile ara test puanlarının ($\bar{X} = 12,77$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t = -6,663$ $p < 0,05$). Uygulamak düzeyi öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 7,91$) ile son test puanlarının ($\bar{X} = 15,00$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t = -8,692$ $p < 0,05$).

Analiz etmek düzeyi öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 6,91$) ile ara test puanlarının ($\bar{X} = 13,57$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t = -7,389$ $p < 0,05$). Analiz etmek düzeyi öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 6,91$) ile son test puanlarının ($\bar{X} = 20,00$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t = -15,476$ $p < 0,05$).

Değerlendirmek düzeyi öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 6,97$) ile ara test puanlarının ($\bar{X} = 12,40$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t = -9,175$ $p < 0,05$). Değerlendirmek düzeyi öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 6,97$) ile son test puanlarının ($\bar{X} = 19,49$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t = -20,068$ $p < 0,05$).

Yaratmak düzeyi öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 3,14$) ile ara test puanlarının ($\bar{X} = 12,80$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t = -12,739$ $p < 0,05$). Yaratmak düzeyi öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 3,14$) ile son test puanlarının ($\bar{X} = 19,23$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t = -25,685$ $p < 0,05$).

Okuduğunu anlama başarı testinin öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 36,03$) ile ara test puanlarının ($\bar{X} = 68,09$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t = -14,788$ $p < 0,05$). Okuduğunu anlama başarı testinin öyküleyici metin ön test puanları ($\bar{X} = 36,03$) ile son test puanlarının ($\bar{X} = 98,69$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t = -22,143$ $p < 0,05$).

Aritmetik ortalamaları dikkate alındığında uygulanan öğretim sürecinin öğrencilerin okuduğunu anlama başarı testinin öyküleyici metin bilişsel düzeylerinde önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

3.2.1. Okuduğunu Anlama Başarı Testi (Bilgilendirici Metin) Paired Samples t Testi Analizi

Öğrencilerin okuduğunu anlama başarı testi (bilgilendirici metin) ön test - ara test ve ön test - son testlerinden aldıkları puanlara göre Bloom Taksonomisi'nin hangi bilişsel düzeyinde başarısız olduğunu incelemek için bu testlerin arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmış. Bunun için bu testler arasında paired samples t testi yapılmıştır. Bu testin sonuçları tablo 3'te sunulmuştur:

Tablo 3. Okuduğunu Anlama Başarı Testi (Bilgilendirici Metin) Paired Samples t Testi Analizi

Okuduğunu Anlama Başarı Testi (Bilgilendirici Metin)		$\bar{X}$	Ss	t	p
Hatırlamak	Ön Test	3,69	2,25	-16,631	0,000**
	Ara Test	7,51	1,62		
	Son Test	10,00	0,00		
Anlamak	Ön Test	4,00	3,18	-20,459	0,000**
	Ara Test	8,97	3,05		
	Son Test	15,00	0,00		
Uygulamak	Ön Test	8,51	4,74	-8,101	0,000**
	Ara Test	13,51	3,12		
	Son Test	15,00	0,00		
Analiz Etmek	Ön Test	8,51	4,74	-6,765	0,000**
	Ara Test	13,91	4,83		
	Son Test	20,00	0,00		
Değerlendirmek	Ön Test	8,06	5,26	-13,453	0,000**
	Ara Test	13,91	4,83		
	Son Test	20,00	0,00		
Yaratmak	Ön Test	6,37	3,75	-18,242	0,000**
	Ara Test	11,89	3,80		
	Son Test	19,11	1,84		
Genel Puan	Ön Test	6,37	3,75	-6,799	0,000**
	Ara Test	10,11	4,49		
	Son Test	18,57	1,87		
Genel Puan	Ön Test	37,37	16,95	-13,833	0,000**
	Ara Test	65,91	12,71		
	Son Test	97,69	3,36		

**p<0,05, n=35

Okuduğunu anlama başarı testi (bilgilendirici metin) ve alt boyutları tablo 3'te görüldüğü üzere, hatırlamak düzeyi bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}$ = 3,69) ile ara test puanlarının ($\bar{X}$ = 7,51) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (t=-16,631 p<0,05). Hatırlamak düzeyi bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}$ = 3,69) ile son test puanlarının ($\bar{X}$ = 10,00) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (t=-11,203 p<0,05).

Anlamak düzeyi bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}$ = 4,00) ile ara test puanlarının ($\bar{X}$ = 8,97) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (t=-20,459 p<0,05). Anlamak düzeyi bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}$ = 6,26) ile son test puanlarının ($\bar{X}$ = 15,00) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (t=-8,398 p<0,05).

Uygulamak düzeyi bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}= 8,51$) ile ara test puanlarının ($\bar{X}= 13,51$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=-8,101$ $p<0,05$). Uygulamak düzeyi bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}= 8,51$) ile son test puanlarının ($\bar{X}= 15,00$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=-6,765$ $p<0,05$).

Analiz etmek düzeyi bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}= 8,06$) ile ara test puanlarının ($\bar{X}= 13,91$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=-13,453$ $p<0,05$). Analiz etmek düzeyi bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}= 8,06$) ile son test puanlarının ($\bar{X}= 20,00$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=-5,446$ $p<0,05$).

Değerlendirmek düzeyi bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}= 6,37$) ile ara test puanlarının ($\bar{X}= 11,89$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=-18,242$ $p<0,05$). Değerlendirmek düzeyi bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}= 6,37$) ile son test puanlarının ($\bar{X}= 19,11$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=-6,799$ $p<0,05$).

Yaratmak düzeyi bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}= 6,74$) ile ara test puanlarının ($\bar{X}= 10,11$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=-23,443$ $p<0,05$). Yaratmak düzeyi bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}= 6,74$) ile son test puanlarının ($\bar{X}= 18,57$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=-5,200$ $p<0,05$).

Okuduğunu anlama başarı testinin bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}= 37,37$) ile ara test puanlarının ($\bar{X}= 65,91$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=-13,833$ $p<0,05$). Okuduğunu anlama başarı testinin bilgilendirici metin ön test puanları ($\bar{X}= 37,37$) ile son test puanlarının ($\bar{X}= 97,69$) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($t=-22,403$ $p<0,05$).

Aritmetik ortalamaları dikkate alındığında uygulanan öğretim sürecinin öğrencilerin okuduğunu anlama başarı testinin bilgilendirici metin seviyelerinde önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

3.3. Dördüncü Soruya Ait Bulgular ve Yorum

Araştırmanın “Öğrencilerin Okumaya Adanmışlık Modelinin uygulanmasından önce ve sonra okumaya adanmışlıkları ne durumdadır?” dördüncü sorusundan hareketle öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksine göre adanmışlık durumlarının dağılımları ve öğrencilerin durumlarına göre okumaya adanmışlık endeksinin ifadelerinin frekans ve yüzde dağılımları tablo 4’te verilmiştir:

3.3.1. Okumaya Adanmışlık Endeksine Göre Dağılımı

Öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksine göre puanlarının frekans ve yüzde dağılımları tablo 4’te sunulmuştur:

Tablo 4. Öğrencilerin Okumaya Adanmışlık Endeksine Göre Dağılımı

Okumaya Adanmışlık Endeksi	f	%
Ön Test	0-19 Düşük	29
	20-27 Orta	6
Ara Test	0-19 Düşük	9
	20-27 Orta	16
	28-40 İyi	10

Son Test	28-40 İyi	35	100,0

n=35

Öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksi ön testinde aldıkları puanlara göre düzeylerinin dağılımı incelendiğinde; öğrencilerin %82,9'unun okumaya adanmışlıkları düşük düzeyde, %17,1'i ise orta düzeydedir.

Ara testte aldıkları puanlara göre düzeylerinin dağılımı incelendiğinde; öğrencilerin %25,7'sinin okumaya adanmışlıkları düşük düzeyde, %45,7'sinin okumaya adanmışlıkları orta düzeyde ve %28,6'sının ise okumaya adanmışlıkları iyi düzeydedir.

Son testte aldıkları puanlara göre düzeylerinin dağılımı incelendiğinde; öğrencilerin %100,0'ünün okumaya adanmışlıklarının iyi düzeyde olduğu görülmektedir.

Okumaya adanmışlık endeksinin puanlarının aritmetik ortalamaları dikkate alındığında uygulanan öğretim sürecinin öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksi puanlarında önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksi ön test - ara test ve ön test - son testlerinden aldıkları puanların paired samples t testi sonuçları tablo 5'te sunulmuştur:

Tablo 5. Öğrencilerin Okumaya Adanmışlık Endeksi Puanı Paired Samples t Testi Analizi

		$\bar{X}$	Ss	t	p
Okumaya Adanmışlık Endeksi	Ön Test	13,83	5,94	-23,845	0,000**
	Ara Test	24,89	5,50		
Okumaya Adanmışlık Endeksi	Ön Test	13,83	5,94	-31,312	0,000**
	Son Test	36,17	3,38		

** p<0,05

Tablo 5'te görüldüğü üzere, okumaya adanmışlık endeksi ön test puanları ($\bar{X}$ = 13,83) ile ara test puanlarının ($\bar{X}$ = 24,89) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (t=-23,845 p<0,05). Okumaya adanmışlık endeksi ön test puanları ($\bar{X}$ = 13,83) ile son test puanlarının ($\bar{X}$ = 36,17) aritmetik ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (t=-31,312 p<0,05).

Aritmetik ortalamaları dikkate alındığında uygulanan öğretim sürecinin öğrencilerin okumaya adanmışlık endeksi puanlarında önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

3.4. Beşinci Soruya Ait Bulgular ve Yorum

Araştırmanın “Öğrencilerin okumaya adanmışlıklarındaki gelişme okuduğunu anlama başarılarını arttırmakta mıdır?” sorusundan hareketle öğrencilerin öyküleyici metinde okuduğunu anlama başarıları ile okumaya adanmışlık endeks seviyeleri arasında fark olup olmadığını değerlendirmek için paired samples t testi ve korelasyon analizi yapılmıştır, sonuçları tablo 6'da gösterilmiştir:

Tablo 6. Öyküleyici Metinde Okuduğunu Anlama Başarısı ile Okumaya Adanmışlık Endeksi Arasındaki Paired Samples t Testi Analizi

$\bar{X}$	Ss

				r	p	t	p
Ön test	Okuduğunu anlama	36,03	17,95	0,752	0,000**	9,356	0,000**
	Adanmışlık Endeksi	13,83	5,94				
Ara test	Okuduğunu anlama	68,29	14,86	0,633	0,000**	21,038	0,000**
	Adanmışlık Endeksi	24,89	5,50				
Son test	Okuduğunu anlama	98,69	2,01	0,505	0,000**	126,040	0,000**
	Adanmışlık Endeksi	36,17	3,38				

** p<0,05

Tablo 6 incelendiğinde öyküleyici metin ön testte, okuduğunu anlama başarısı (36,03) ile okumaya adanmışlık endeksi (13,83) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır (t = 9,356 p<0,05). Okumaya adanmışlık endeksi ile okuduğunu anlama başarıları düzeyleri arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r = 0,752 p<0,05). Buna göre, okuduğunu anlama başarısı arttıkça okumaya adanmışlık endeks düzeyinin de artacağı ya da benzer şekilde okumaya adanmışlık endeksi düzeyi azaldıkça okuduğunu anlama düzeyinin de azalacağı söylenebilir.

Ara testte, okuduğunu anlama başarısı (68,29) ile okumaya adanmışlık endeksi (24,89) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır (t = 21,038 p<0,05). Okumaya adanmışlık endeksi ile okuduğunu anlama başarıları düzeyleri arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r = 0,633 p<0,05). Buna göre, okuduğunu anlama seviyesi arttıkça okumaya adanmışlık endeks düzeyinin de artacağı ya da benzer şekilde okumaya adanmışlık endeksi düzeyi azaldıkça okuduğunu anlama düzeyinin de azalacağı söylenebilir.

Son testte, okuduğunu anlama başarısı (98,69) ile okumaya adanmışlık endeksi (36,17) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır (t = 126,040 p<0,05). Okumaya adanmışlık endeksi ile okuduğunu anlama başarıları düzeyleri arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r = 0,505 p<0,05). Buna göre, okuduğunu anlama seviyesi arttıkça okumaya adanmışlık endeks düzeyinin de artacağı ya da benzer şekilde okumaya adanmışlık endeksi düzeyi azaldıkça okuduğunu anlama düzeyinin de azalacağı söylenebilir.

3.4.1. Bilgilendirici Metin Okuduğunu Anlama Başarısı ile Okumaya Adanmışlık Endeksinin Karşılaştırılması

Öğrencilerin bilgilendirici metinde okuduğunu anlama başarıları ile okumaya adanmışlık endeks seviyeleri arasındaki fark olup olmadığını değerlendirmek için paired samples t testi ve korelasyon analizi yapılmıştır, sonuçları tablo 7’de gösterilmiştir:

Tablo 7. Bilgilendirici Metinde Okuduğunu Anlama Başarısı ile Okumaya Adanmışlık Endeksinin Arasındaki Paired Samples t Testi Analizi

		$\bar{x}$	Ss	r	p	t	p
Ön test	Okuduğunu anlama	37,37	16,95	0,715	0,000**	10,422	0,000**
	Adanmışlık Endeksi	13,83	5,94				
Ara test	Okuduğunu anlama	65,91	12,71	0,594	0,002**	23,271	0,000**
	Adanmışlık Endeksi	24,89	5,50				
Son test	Okuduğunu anlama	97,68	3,36	0,417	0,013**	99,951	0,000**
	Adanmışlık Endeksi	36,17	3,38				

** p<0,01 *p<0,05

Tablo 7 incelendiğinde bilgilendirici metin ön testte, okuduğunu anlama başarısı (37,37) ile okumaya adanmışlık endeksi (13,83) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t = 10,422$ $p < 0,01$). Okumaya adanmışlık endeksi ile okuduğunu anlama başarıları düzeyleri arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = 0,715$ $p < 0,01$). Buna göre, okuduğunu anlama başarısı arttıkça okumaya adanmışlık endeks düzeyinin de artacağı ya da benzer şekilde okumaya adanmışlık endeksi düzeyi azaldıkça okuduğunu anlama başarısının azalacağı söylenebilir.

Ara testte, okuduğunu anlama başarısı (65,91) ile okumaya adanmışlık endeksi (24,89) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t = 23,271$ $p < 0,01$). Okumaya adanmışlık endeksi ile okuduğunu anlama başarısı arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = 0,594$ $p < 0,01$). Buna göre, okuduğunu anlama başarısı arttıkça okumaya adanmışlık endeks düzeyinin de artacağı ya da benzer şekilde okumaya adanmışlık endeksi düzeyi azaldıkça okuduğunu anlama düzeyinin de azalacağı söylenebilir.

Son testte, okuduğunu anlama başarısı (97,68) ile okumaya adanmışlık endeksi (36,17) arasında anlamlı bir fark bulunmaktadır ($t = 99,951$ $p < 0,01$). Okumaya adanmışlık endeksi ile okuduğunu anlama başarısı arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = 0,417$ $p < 0,01$). Buna göre, okuduğunu anlama başarısı arttıkça okumaya adanmışlık endeks düzeyinin de artacağı ya da benzer şekilde okumaya adanmışlık endeksi düzeyi azaldıkça okuduğunu anlama başarısının da azalacağı söylenebilir.

4. Tartışma ve Sonuç

Bu bölümde sekizinci sınıf öğrencilerinin Okumaya Adanmışlık Modeli ile okuduğunu anlama düzeylerini geliştirmek için yapılan araştırmanın sonuçları, kuramsal bilgiler ve benzer araştırma sonuçlarıyla kıyaslanarak tartışılmıştır.

Öğrencilerin çoğunun sürecin başında bilgilendirici metinde okuduğunu anlama başarıları düşüktür, bir kısmı ise orta düzeydedir. İyi düzeyde ise bir öğrenci vardır. Sürecin ortasında okuduğunu anlama başarılarında gelişme olmuştur. Düşük düzeydeki öğrencilerin bir kısmının orta düzeye yükseldiği belirlenmiştir. Sürecin sonunda ise bilgilendirici metinde öğrencilerin tamamının okuduğunu anlama başarıları iyi düzeye yükselmiştir. Düşük ve orta düzeyde öğrenci kalmamıştır.

Öğrencilerin çoğunun sürecin başında öyküleyici metinde okuduğunu anlama başarıları düşüktür, bir kısmı ise orta düzeydedir. İyi düzeyde ise iki öğrenci vardır. Sürecin ortasında okuduğunu anlama başarılarında gelişme olmuştur. Düşük düzeydeki öğrencilerin bir kısmının orta düzeye yükseldiği belirlenmiştir. Sürecin sonunda ise öyküleyici metinde öğrencilerin tamamının okuduğunu anlama başarıları iyi düzeye yükselmiştir. Düşük ve orta düzeyde öğrenci kalmamıştır.

Sürecin başında öğrencilerin en fazla bilgilendirici metinde düşük düzeyde oldukları tespit edilmiştir. Bu durum öğrencilerin öyküleyici metinlere göre bilgilendirici metinlerde zorlandıklarını göstermektedir. Sürecin sonunda öğrencilerin tamamının her iki metin türünde de okuduğunu anlama başarıları iyi düzeye yükselmiştir. Uygulanan öğretim sürecinin her iki metin türünde de okuduğunu anlamada başarı sağladığı tespit edilmiştir. Bu sonuç Anderson (1998)'un araştırmasındaki “gerçek yaşam deneyimleriyle desteklenen öğretim sürecinin öğrencileri metni derinlemesine okumaya yönlendirerek okuduğunu anlama düzeylerini arttırdığı” sonucuyla benzerlik göstermektedir.

Sürecin başında öğrencilerin öyküleyici metin okuduğunu anlama başarı testinde en fazla “anlama, değerlendirme ve yaratma” düzeylerinde başarısız oldukları tespit edilmiştir. Sürecin ortasında “anlama” düzeyi hariç diğer düzeylerde başarı artmaya başlamıştır. Öğrencilerde sürecin başında okuduğunu anlamada en fazla yaşanan sorunlardan biri metnin konu ve ana fikrini bulma ile cümlelerin bağlamından hareketle kelime ve kelime gruplarının anlamını çıkarmaydı. Testlerde anlama düzeyi soruları bu becerileri kapsamaktadır. Öğrencilerde anlama düzeyinde bu becerilerdeki eksiklik sürecin ortasında gelişme gösterse de anlamlı değildir. Bu eksiklikler sürecin sonunda tamamen ortadan kalkmıştır. Öğrencilerin en fazla değerlendirme ve yaratma düzeylerinde görülen başarısızlık ise bu düzeylerin üst düzey bilişsel beceriler olması ile ilgilidir. Öğrenciler sürecin başında herhangi bir durum ya da olayı belirli ölçütlerde değerlendiremiyor, yaşanan sorunlara farklı çözümler üretmiyor, yeni, orijinal ürünler ortaya koyamıyordu. Sürecin ortasında bu düzeylerdeki gelişim anlamlıdır. Sürecin sonunda ise öğrencilerin tamamında bütün düzeylerde başarı sağlanmıştır. Bu sonuçlara göre uygulanan öğretim sürecinin öğrencilerin okuduğunu anlama başarı testinin öyküleyici metin bilişsel düzeylerinde önemli bir etkisi olmuştur.

Sürecin başında öğrencilerin bilgilendirici metin okuduğunu anlama başarı testinde hemen hemen bütün düzeylerde başarısız oldukları tespit edilmiştir. Bu durumu öğrencilerin bilgilendirici metinde öyküleyici metne göre daha fazla zorlanmaları ile açıklayabiliriz. Sürecin ortasında bütün düzeylerde başarı artmaya başlamıştır. Sürecin sonunda ise bütün düzeylerde başarı sağlanmıştır. Bu sonuçlara göre uygulanan öğretim sürecinin öğrencilerin okuduğunu anlama başarı testinin bilgilendirici metin bilişsel düzeylerinde önemli bir etkisi olmuştur. Yapılan araştırmalarda stratejilerin ön bilgileri kullanmayı, bilgiye ulaşmayı (Guthrie ve diğ.,1997), bilgi verici metinleri anlamayı (Dole, Duffy, Rohler ve Pearson, 1991), okuduğunu anlamayı (Collins ve Cheek 1999; Rotruck 2001; Hollingsead ve Ostrander 2006; Epçaçan 2009; Top 2014) ve kendini izlemeyi (Baker ve Brown, 1984; Zimmerman, 1989) geliştirdiği belirtilmektedir. Araştırmanın sonucu da bu araştırmaların sonuçları ile desteklenmektedir.

Sürecin başında öğrencilerin çoğunun okumaya adanmışlıkları, düşük düzeyde iken sürecin ortasında orta düzeye, sürecin sonunda ise iyi düzeye yükselmiştir. Bu sonuca göre öğrencilerin çoğu sürecin başında okumaya adanmamıştır. Sürecin ortasında uygulanan öğretim süreci ile öğrencilerin okumaya adanmışlıkları gelişme göstermiş, sürecin sonunda ise öğrencilerin tamamı okumaya adanmış duruma gelmiştir. Uygulanan öğretim süreci öğrencilerin okumaya adanmışlıklarını geliştirmiştir.

Öyküleyici metinde sürecin başı, ortası ve sonunda öğrencilerin okumaya adanmışlıklarındaki gelişme ile okuduğunu anlama başarıları arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre, öğrencilerin okuduğunu anlama başarıları arttıkça okumaya adanmışlıkları da artmış ya da benzer şekilde okumaya adanmışlıkları azaldıkça okuduğunu anlama başarıları da azalmıştır.

Bilgilendirici metinde sürecin başı, ortası ve sonunda öğrencilerin okumaya adanmışlıklarındaki gelişme ile okuduğunu anlama başarıları arasında orta düzeyde, pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Buna göre, öğrencilerin okuduğunu anlama başarıları arttıkça okumaya adanmışlıkları da artmış ya da benzer şekilde okumaya adanmışlıkları azaldıkça okuduğunu anlama başarıları da azalmıştır.

Uygulanan öğretim süreci ile öğrencilerin okumaya adanmışlıkları artmış buna bağlı olarak okuduğunu anlama başarıları da artmıştır. Bu sonuç ile Okumaya Adanmışlık Modeli

çerçevesinde yürütülen etkinliklerin öğrencilerin okuma becerilerini, okuduğunu anlama başarılarını geliştirdiğine yönelik (Guthrie ve diğ., 1997 ve Guthrie ve diğ., 1998) yapılan çalışmaların sonucu paraleldir. Okumaya adanmışlığın okuma başarısını, okuma sıklığını ve kitap paylaşımı gibi okuma etkinliklerini artırdığı da belirtilmektedir (Guthrie ve Wigfield, 2000).

5. Öneriler

Öğretim sürecinin amaçları öğrenmeye yönelik olabilir ve öğrenci ile öğretmenler tarafından birlikte geliştirilebilir. Uygulanacak sınıfın düzeyine göre belirlenmiş, öğrenci özerkliğini destekleyen ve gerçek yaşam deneyimlerini de kapsayan bir öğretim programı hazırlanabilir.

Öğretmenler öğretim programlarını ilgi çekici metinlerle uygulayıp öğrencilerin dikkatlerini ve öğrenme isteklerini arttırabilirler.

Türkçe ders kitaplarındaki metinler okuduğunu anlama stratejilerinin ve etkinliklerinin uygulanmasına imkân sağlayacak şekilde uzunluk, dil bilgisi, görsel öğeler ve metin yapısı bakımından düzenlenebilir.

Okuduğunu anlamanın öğretilmesinde öğretmenlere materyaller hazırlanabilir, öğrencilere okuma ve okuduğunu anlama stratejilerini nasıl kullanacakları öğretilir.

Öğrenciler arasında iş birliğinin olması için gerekli ortam yaratılabilir. Öğretmenler öğrencileri okuma konusunda yaptıkları çalışmalarını arkadaşları ve aileleriyle paylaşmaya yönlendirebilir.

Öğretim sürecinde öğrenciye verilen ödüller çabaya ve başarıya bağlı olarak, başarının özel bir yanını vurgulamak için, doğal bir biçimde, öğrenciyi çalışması üzerinde daha iyi deneyim kazanmaya yöneltecek şekilde verilebilir.

Okuduğunu anlamayı geliştirmede etkili bulunan Okumaya Adanmışlık Modeli 8. sınıf Türkçe derslerinin işlenmesinde öğretmenler tarafından kullanılabilir. Ortaokullarda çalışan Türkçe öğretmenlerine hizmet içi kapsamında, Okumaya Adanmışlık Modelini etkili bir biçimde nasıl kullanabilecekleri konusunda eğitim verilmesi yararlı olabilir. Üniversitelerde eğitim gören Türkçe öğretmeni adaylarına Okumaya Adanmışlık Modelini etkili bir biçimde nasıl kullanabilecekleri konusunda eğitim verilmesi yararlı olabilir. Türkçe öğretim programına uygun olarak hazırlanacak olan Türkçe ders kitaplarındaki etkinlikler Okumaya Adanmışlık Modeli dikkate alınarak düzenlenebilir.

Bu araştırmada Okumaya Adanmışlık Modeli 8. sınıflara uygulanmıştır. Araştırma farklı sınıf düzeyindeki öğrencilerle gerçekleştirilebilir. Bu araştırmada Okumaya Adanmışlık Modeli eylem araştırması deseninde uygulanmıştır. Bu model farklı araştırma desenlerinde uygulanabilir.

Kaynakça

Anderson, E. (1998). *Motivational and cognitive influences on conceptual knowledge acquisition: The combination of science observation and interesting texts*. Unpublished doctoral dissertation, University of Maryland, College Park.

Baker, L. ve Brown, A.L. (1984). Metacognitive skills and reading. P.D. Pearson, R.Barr, M.L., Kamil ve P. Mosenthal. (Eds). *Handbook of reading research* (353-395). New York: Longman.

Collins, M. D. and Cheek, E. H. (1999). *Assessing&guiding reading instruction*. New York: The McGrawHill Companies, Inc.

Çuhadar, C. (2008). *Oluşturmacılığa dayalı öğretimde etkileşimin blog aracılığı ile geliştirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Dole, J.A., Duffy, G.G., Rohler, L.R. ve Pearson, P.D.(1991). Moving from the old to the new: Research on reading comprehension instruction. *Review of Educational Research*, 61, 239-264.

Epçaçan, C. (2009). Okuduğunu anlama stratejilerine genel bir bakış, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(6), 207-223.

Göğüş, B. (1978). *Orta dereceli okullarımızda Türkçe ve yazın eğitimi*. Ankara: Gül Yayınevi.

Guthrie, J. T.(2004). Teaching for literacy engagement. *Journal of Literacy Research*, 36,1-29.

Guthrie, J. T., Schafer, W. D., & Huang, C. W. (2001). Benefits of opportunity to read and balanced instruction on the NAEP. *Journal of Educational Research*, 94, 145-162.

Guthrie, J. T., & Wigfield, A. (2000). Engagement and motivation in reading. In M. L. Kamil, P. B. Mosenthal, P. D. Pearson, & R. Barr (Eds.), *Handbook of reading research* (3rd ed., pp. 403 – 422). New York: Longman.

Guthrie, J. T., and Cox, K. (1998). Portrait of an engaging classroom: Principles of concept-oriented reading instruction for diverse students. Harris,K. (Ed.), *Teaching every child every day; Learning in diverse schools and classrooms (70-130)*, Cambridge, MA: Brookline.

Guthrie, J.T. ve Alao, S. (1997). Designing contexts to increase motivations for reading. *Educational Psychologist*, 32(2), 95- 105.

Hollingsead,C.ve Ostrander, R. (2006), How Can I Help My Students Who Struggle With Reading Comprehension?, *Journal Of Adventist Education*, April / May, page 15 -20. Hootstein, E.W. (1995). Motivational strategies of middle school social studies teachers. *Social Education*, 59, 23-26.

Logan, S.,Medford, E. (2011). Genderdifferences in thestrength of associationbetween motivation, competencybeliefsandreadingskill. *EducationalResearch*, 53, 85-94.

Mete, G. (2016). *Okumaya adanmışlık modeli ile 8. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama düzeyleri ve okuma motivasyonlarının geliştirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Özby, M. (2009). *Okuma eğitimi*. Ankara: Öncü Kitap.

Rotruck, K. H. (2001) A Study of the Effects of the POSSE Technique on the Perceptions of Pre-service Teachers in Teaching Learning Disabled Students, Unpublished Doctoral Dissertation West Virginia University Morgantown, West Virginia: <http://www.proquestcompany.com>.

Top, M. B. (2014). *İşbirlikli tartışma sorgulama (İTS) stratejisinin ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama başarılarına etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

TDK (2015); <http://www.tdkterim.gov.tr> (Erişim Tarihi: 25.12.2015).

Wigfield, A. (1997). Reading motivation: A domain-specific approach to motivation, *Educational Psychologist*, 32(2), 59-68.

Wigfield, A., Guthrie, J.T., Perencevich, K. C., Taboada, A., Klauda, S.L., McRae, A., & Barbosa, P. (2008). Role of reading engagement in mediating the effects of reading comprehension instruction on reading outcomes. *Psychology in the Schools*, 45, 432-445.

Yıldız, M. (2010). *İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin okuduğunu anlama, okuma motivasyonu ve okuma alışkanlıkları arasındaki ilişki*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Zimmerman, B.J. (1989). A social cognitive view of self-regulated learning. *Journal of Educational Psychology*,81, 329-339.

ORTAOKUL SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMININ DİSİPLİNLER ARASI AÇIDAN İNCELENMESİ

Dr. Hüseyin EROL

Milli Eğitim Bakanlığı

Öz

Bu araştırmanın amacı ortaokul sosyal bilgiler ders programında yer alan kazanımların hangi disiplinlerle ilişkili olduğunu ortaya çıkarmak ve elde edilen bulgulardan hareketle ortaokul sosyal bilgiler programının “disiplinler arası” olma özelliğini yerine getirip getirmediği konusunda bir durum tespiti yapmaktır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Her sınıf düzeyinde yer alan kazanımlar ilişkili oldukları düşünülen disiplinlerle birlikte tablolar halinde sunulmuştur. Araştırma sonucunda 5.,6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersi kazanımlarının programın öngördüğü disiplinlerarası yaklaşım temel alınarak hazırlandığı tespit edilmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler kazanımlarının önceki sosyal bilgiler programında (1998 programı) yer alan tarih, coğrafya ve vatandaşlık ve insan hakları eğitiminin yoğunluğundan kurtulduğu yeni sosyal bilgiler anlayışına paralel disiplinler arası yaklaşımın benimsendiği ortaya çıkmıştır. 6. sınıf sosyal bilgiler programında yer alan kazanımların dağılımı disiplinler açısından değerlendirildiğinde en fazla tarih (%34.88) ile ilgili kazanımların yer aldığı daha sonra coğrafya (%27.90) ve vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ile ilişkili kazanımların (%20.93) programda önemli bir yer kapladığı tespit edilmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler dersi kazanımlarının da eski sosyal bilgiler program anlayışında yer alan tarih, coğrafya ve vatandaşlık ve insan hakları eğitimi disiplinlerinin yoğunluğundan tam olarak kurtulamadığı ortaya çıkmıştır. Özellikle 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler kazanımlarının disiplinler açısından dengeli bir dağılım göstermediği ortaya çıkmıştır. Ortaokul Sosyal Bilgiler öğretim programı disiplinlerarası bakış gözetilerek tekrar gözden geçirilebilir. Sosyal bilgileri oluşturan disiplinlerle ilgili kazanımların sayısı artırılabilir. Tarih ve coğrafyanın ağırlığı 7. sınıf düzeyinde dengeli hale getirilebilir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin programda yer alan kazanımların kazandırılmasını sağlayacak disiplinlerarası bilgi birikimine sahip olup olmadıkları ile ilgili çalışmalar yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, Disiplinler arası, Ortaokul, Kazanım.

EXAMINATION OF THE CURRICULUM OF SOCIAL STUDIES FOR SECONDARY SCHOOL IN TERMS OF INTERDISCIPLINARY PERSPECTIVE

Abstract

The aim of this research is to reveal with which disciplines the acquisitions in the curriculum of social studies for secondary school are associated and, based on the obtained findings, to determine the state of whether the curriculum of social studies for secondary school achieved to

be “interdisciplinary”. Of the qualitative research methods, the document analysis technique was employed for this research. The acquisitions for each grade were presented in tabular form with the disciplines they were thought to be associated with. It was found out at the end of the research that the acquisitions of social studies for the 5th graders, the 6th-graders and the 7th graders were prepared based on the interdisciplinary approach the curriculum demanded. It was revealed that the acquisitions of social studies for the 5th graders got rid of intensity of history, geography and education of citizenship and human rights included in the previous curriculum of social studies (the curriculum in 1998) and that the interdisciplinary approach parallel to the new social studies perspective was adopted. When the distribution of acquisitions in the curriculum of social studies for the 6th graders were considered in terms of disciplines, it was found out that the acquisitions for history (34.88%) ranked first, and then came the acquisitions for geography (27.90%) and education of citizenship and human rights (20.93%). The acquisitions of social studies for the 7th graders were found out not to get rid of intensity of disciplines of history, geography and education of citizenship and human rights included in the old curriculum-perspective of social studies completely. It was revealed that particularly the acquisitions of social studies for the 6th graders and the 7th graders did not have a balanced distribution in terms of disciplines. The curriculum of social studies for secondary school can be revised pursuing interdisciplinary perspective. The number of acquisitions related to disciplines constituting social studies can be increased. The importance of history and geography for the 7th graders can be balanced. Studies on whether social studies teachers have enough interdisciplinary knowledge to get acquisitions in the curriculum acquired can be done.

Keywords: Social studies, Interdisciplinary, Secondary school, Acquisition.

Giriş

Günümüz dünyasında hayatımızdaki her şey teknolojinin gelişmesine paralel olarak değişime uğramaktadır. Tüm dünyada siyasal, toplumsal, teknolojik ve ekonomik alanda yaşanmakta olan değişimi ve gelişimi ülkemizde ailenin niteliğinde, üretim ve tüketim kalıplarında, bilimsel alanda ve toplumsal cinsiyet alanında, bilgi teknolojisinde, iş ilişkileri ve iş gücünün niteliğinde, yerleşme ve küreselleşme süreçlerinde görebilmekteyiz. Hayata bakış açımız bu değişimden etkilenmektedir (Ambarlı, 2010). Yaşadığımız yüzyılda insanların temel problemleri belirli bilim alanları ile sınırlı kalmamakta, bunların analizi ve çözümü çoğu zaman farklı disiplinlerin işbirliğini gerektirmektedir. Küreselleşme, bilgi toplumuna geçiş, ekolojik ve sosyal gelişmeler pek çok sorunu disiplinlerarası yaklaşımla çözülebilir hale getirmiştir. Bu nedenle çeşitli şekillerde ortaya çıkan bireysel ve toplumsal sorunların çözümünde farklı alan bilgilerini birleştirerek kullanabilen, farklı alanlar arasında ilişkili kurabilen, problemleri farklı bakış açılarıyla görüp değerlendiren insanlara olan ihtiyaçta artmaktadır (Dervişoğlu ve Soran, 2003). Disiplinler arası bakış kendisini öğretim programlarında da göstermektedir. Disiplinler arası öğretim özellikle öğrenmede etkililiği ve anlamlılığı sağlama açısından günümüzde gerek literatürde gerekse okullardaki uygulamalarda üzerinde tartışılan bir konu haline gelmiştir. ABD’de akademik okullarda, mesleki okullarda ve öğretmen yetiştirme programlarında bu yaklaşım belirgin bir şekilde uygulanmaktadır (Duman ve Aybek, 2003). Toplumsal olay ve olguların tek bir disiplinle açıklanması yeterli olmadığından, çocuğun toplumsallaşması ve iyi bir vatandaş olmasını amaç edinen, toplumsal olayları bir bütün olarak kavramasını sağlamak

amacıyla ilköğretim okullarında farklı sosyal bilim disiplinlerinden seçilmiş sosyal bilgiler dersine yer verilmiştir (Akar, 2001).

Öğretim programları içerisinde ilkokul 4. sınıf ve ortaokul 5.,6. ve 7. sınıfta disiplinlerarası yaklaşıma en uygun derslerden birisi sosyal bilgiler dersidir. Bireyin kendini tanıması, etkin ve bilinçli bir vatandaş olabilmesi sosyal bilgiler eğitiminin öğrenciye içselleştirebileceği bir boyutta verilmesine bağlıdır (Balcı, 2008). Bu ders “bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimlere ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersi” olarak ifade edilmektedir (MEB, 2005). Bir diğer deyişle sosyal bilgiler içeriğinin büyük bir bölümünü sosyal ve beşeri bilimlerden oluşturan entegre bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Burada vurgulanan entegrasyon, sosyal bilgilerin doğasındaki en belirleyici özelliktir. Sosyal bilgiler, tarih, psikoloji, edebiyat, coğrafya, folklor ve felsefeden farklı olarak, bulguları ve sosyal bilimlerden elde edilen içerikleri belli başlı bir amaçla entegre etmeye çalışan tek derstir (Ersoy, 2009). Sosyal bilgiler ile ilgili yapılan tüm tanımlarda, bireyin toplumsallaşması, etkin bir vatandaş olarak yetişmesi, disiplinlerarası bir alan olması ortak noktalardır (Örs, 2007). Sosyal bilgiler dersi bireye geçmişini hatırlatarak bugünü yaşamasını ve yarını da kucaklamasını öğreten bir disiplinler topluluğudur. Günümüzde hem disiplinler arası hem de sosyal bilimler yaklaşımının farklı şekillerde yer aldığı görülmektedir. Etkin vatandaşlık için disiplinler arası sosyal bilgiler anlayışının savunucularından Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyine (NCSS) göre sosyal bilgiler sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde sosyal bilgiler, sosyal bilim dalları, matematik ve doğa bilimlerinden kendisine uygun ve ilgili içeriklerden ortaya çıkan sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma alanı sağlar (NCSS, 1993). Milli Eğitim Bakanlığı ve Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi'nin yaptığı yeni tanımlamada ortak nokta sosyal bilgilerin geçmişte olduğu gibi sadece tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgileriyle sınırlı kalmadığı bünyesinde barındırdığı diğer disiplinlerle kendine özgü oluşturduğu içerik ile düzenli ve birbiriyle uyumlu bir çalışma alanı sağladığı anlaşılmaktadır (Öztürk, 2007). Sosyal bilgiler bir çalışma alanı olarak kabul edildiği için kendi bilgisini kendisi üretmez. Bunun yerine amaçlarına hizmet edici nitelikte bulunan ilke, genelleme ve kuramları sosyal bilimlerden alır (Tanrıöğren, 2006). Sosyal bilgilerin bir diğer özelliği ise bireyin temel yaşam unsurlarını merkeze alan bütüncül bir ders olmasıdır (Doğanay, 2002). Bu ders, hayat bilgisi dersinin bütüncül ve disiplinlerarası yaklaşımının devamı olarak sosyal bilimler çerçevesinde vatandaşlık, sosyalleşme ve insan ilişkilerini geliştirme yönünden ilköğretimde önemli bir yere sahiptir (Paykoç, 2005).

Ortaokul 5., 6. ve 7. sınıflarda okutulan sosyal bilgiler dersi programında yer alan kazanımların hangi disiplinlerle ilişkili olduğunun ortaya konulması düşüncesinden hareketle bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir. Bu çalışma ile birlikte sosyal bilgiler programının disiplinler arası olma özelliğini yerine getirip getirmediği konusunda bir durum tespiti yapılmış olacaktır. Elde edilen veriler ışığında sosyal bilgiler ders programının ileriye yönelik yenilenme sürecine pozitif katkı sunmak amaç edinilmiştir.

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve şimşek, 2013). Doküman analizi yöntemi, araştırmanın amacına yönelik kaynaklara ulaşmada ve elde edilecek verilerin tespit edilmesinde kullanılır (Çepni, 2007). Çalışmada ilk olarak ilköğretim 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders programı incelenmiş, ders programında yer alan kazanımlar ilişkili oldukları disiplinlere göre tablolar halinde gösterilmiştir. Elde edilen bulgularla ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders programının disiplinler arası olma özelliğini yerine getirip getirmediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde araştırmadan elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 1. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Kazanımlarının Diğer Disiplinlerle İlişkisi

Kazanım No	Kazanım	Ünite	Konu	İlişkili Olduğu Disiplin
1	Bulunduğu çeşitli grup ve kurumlar içindeki yerini belirler	Haklarımı Öğreniyorum	Gruptaki Yerim	Sosyoloji
2	İçinde bulunduğu gruplar ile gruplara ait rolleri ilişkilendirir	Haklarımı Öğreniyorum	Gruplardaki Rollerimiz	Sosyoloji
3	Katıldığı gruplarda aldığı roller ile rollerin gerektirdiği hak ve sorumlulukları ilişkilendirir	Haklarımı Öğreniyorum	Hak ve Sorumluluk	Sosyoloji
4	Çocuk olarak haklarını fark eder	Haklarımı Öğreniyorum	Çocuk Olarak Haklarımız	Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi
1	Çevresindeki ve ülkemizin çeşitli yerlerindeki doğal varlıklar ile tarihi mekânları, nesnelere ve yapıtları tanıır	Adım Türkiye	Doğal Varlıklar, Tarihi Mekânlar, Yapıtlar ve Nesnelere	Coğrafya-Tarih
2	Ülkemizin çeşitli yerlerindeki kültürel özelliklere örnekler verir	Adım Türkiye	Kültürel Özelliklerimiz	Sosyoloji-Halk Bilimi
3	Ülkemizin çeşitli yerleri ile kendi çevresinin kültürel özelliklerini benzerlikler ve farklılıklar açısından karşılaştırır	Adım Türkiye	Kültürel Özelliklerimiz	Sosyoloji-Halk Bilimi
4	Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki önemini açıklar	Adım Türkiye	Atatürkçülüğü ve Atatürk İnkılaplarını Öğreniyorum	Sosyoloji
5	Kanıt kullanarak Atatürk inkılaplarının öncesi ile sonrasındaki günlük yaşamı karşılaştırır	Adım Türkiye	Atatürkçülüğü ve Atatürk İnkılaplarını Öğreniyorum	Tarih-Sosyoloji
6	Atatürk inkılaplarıyla ilkelerini ilişkilendirir	Adım Türkiye	Atatürk İlke ve İnkılapları	Tarih
1	Türkiye'nin kabartma haritası üzerinde, yaşadığı bölgenin yüzey şekillerini genel olarak tanıır	Bölgemizi Tanıyalım	Yüzey Şekilleri	Coğrafya
2	Yaşadığı bölgede görülen iklimin, insan faaliyetlerine etkisini, günlük yaşantısından örnekler vererek açıklar	Bölgemizi Tanıyalım	İklimin İnsan Faaliyetlerine Etkisi	Coğrafya
3	Yaşadığı bölgedeki insanların yoğun olarak	Bölgemizi	Yaşadığımız Bölgede Nüfus ve Coğrafi	Coğrafya

	yaşadıkları yerlerle coğrafi özellikleri ilişkilendirir	Tanıyalım	Özellikler	
4	Yaşadığı bölgedeki insanların doğal ortamı değiştirme ve ondan yararlanma şekillerine kanıtlar gösterir	Bölgemizi Tanıyalım	Doğal Ortamı Değiştirmek ve Ondan Yararlanmak	Coğrafya
5	Yaşadığı bölgede görülen bir afet ile bölgenin coğrafi özelliklerini ilişkilendirir	Bölgemizi Tanıyalım	Doğal Afetler ve Coğrafi Özellikleri	Coğrafya
6	Kültürümüzün sözlü ve yazılı öğelerinden yola çıkarak, doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklendirir	Bölgemizi Tanıyalım	Doğal Afetler ve Toplum Hayatı	Coğrafya-Edebiyat
7	Yaşadığı bölgede doğal afetlerin zararlarını artıran insan faaliyetlerini fark eder	Bölgemizi Tanıyalım	Doğal Afetlere Neden Olan Uygulamalar	Coğrafya
1	Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetleri fark eder	Ürettiklerimiz	Ekonomik Faaliyetler	Coğrafya-Ekonomi
2	Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetler ile coğrafi özellikleri ilişkilendirir	Ürettiklerimiz	Ekonomik Faaliyetler ve Coğrafi Özellikler	Coğrafya-Ekonomi
3	Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlere ilişkin meslekleri belirler	Ürettiklerimiz	Yaşadığı Bölgedeki Meslekler	Coğrafya-Ekonomi
4	Yaşadığı bölgedeki ekonomik faaliyetlerin ülke ekonomisindeki yerini değerlendirir	Ürettiklerimiz	Ekonomik Faaliyetlerin Ülke Ekonomisindeki Yeri	Ekonomi
5	Ekonomideki insan etkisini fark eder	Ürettiklerimiz	Ekonomi ve İnsan	Ekonomi
6	Üretime katkıda bulunma konusunda görüş oluşturur	Ürettiklerimiz	Üretime Katkı ve Görüşlerimiz	Ekonomi
7	İş birliği yaparak üretime dayalı yeni fikirler geliştirir	Ürettiklerimiz	Ürün Tasarlama Çalışmalarımız	Ekonomi
1	Buluşlarla teknolojik gelişmeleri ilişkilendirir	Gerçekleşen Düşler	Teknolojik Ürünler ve Toplum Hayatımız	Fen Bilimleri
2	Buluşların ve teknolojik ürünlerin toplum hayatımıza etkilerini tartışır	Gerçekleşen Düşler	Teknolojik Ürünler ve Toplum Hayatımız	Fen Bilimleri
3	Buluş yapanların ve bilim insanlarının ortak özelliklerinin farkına varır	Gerçekleşen Düşler	Buluş Yapanlar ve Bilim İnsanları	Fen Bilimleri
4	Kanıtlara dayanarak, Atatürk'ün bilim ve teknolojiye verdiği önemi gösterir	Gerçekleşen Düşler	Atatürk ve Bilim	Tarih
5	Bilim ve teknoloji ile ilgili, düzeyine uygun süreli yayınları tanıtır ve izler	Gerçekleşen Düşler	Süreli Yayınları İzliyorum	İletişim
6	Yaptığı çalışmalarda yararlandığı kaynakları gösterir	Gerçekleşen Düşler	Çalışmalarımıza İlgili Kaynak Gösteriyoruz	Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi

1	Toplumun temel ihtiyaçlarıyla bu ihtiyaçlara hizmet eden kurumları ilişkilendirir	Toplum İçin Çalışanlar	Kurumlar ve toplumun Temel ihtiyaçları	Sosyoloji
2	Kurumların insan yaşamındaki yeri konusunda görüş oluşturur	Toplum İçin Çalışanlar	Kurumların insan Yaşamındaki yeri	Sosyoloji
3	Sivil toplum kuruluşlarının etkinlik alanlarına göre sınıflandırır	Toplum İçin Çalışanlar	Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinlik Alanları	Sosyoloji
4	Sivil toplum kuruluşlarının etkinliklerinin sonuçlarını değerlendirir	Toplum İçin Çalışanlar	Sivil Toplum Kuruluşlarının Etkinlikleri	Sosyoloji
5	Bireylerin rolleri açısından sivil toplum kuruluşlarını resmî kurum ve kuruluşlarla karşılaştırır	Toplum İçin Çalışanlar	Sivil Toplum Kuruluşları Ne Yapar?- Sivil Toplum Kuruluşları ve Resmi Kurumlar	Sosyoloji
1	Toplumsal yaşamı düzenleyen yasaların varlığını ve önemini fark eder	Bir Ülke Bir Bayrak	Toplumsal Yaşam ve Yasalar	Sosyoloji
2	Yaşadığı yerdeki merkeze bağlı yönetim birimleri ile bu birimlerin temel görevlerini ilişkilendirir	Bir Ülke Bir Bayrak	Merkeze bağlı yönetim Birimlerinin Temel Görevleri	Hukuk
3	Merkezî yönetim birimlerini tanıyarak bu birimleri temel görevleriyle ilişkilendirir	Bir Ülke Bir Bayrak	Merkezî Yönetim Birimlerinin Temel Görevleri	Hukuk
4	Demokratik yönetim birimlerindeki yetki ile ulusal egemenlik arasındaki ilişkiyi açıklar	Bir Ülke Bir Bayrak	Demokratik Yönetim Birimleri ve Ulusal Egemenlik	Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi
5	Ulusal egemenlik ve bağımsızlık sembollerine değer verir	Bir Ülke Bir Bayrak	Ulusal Egemenlik ve Bağımsızlığımızın Sembolleri	Sosyoloji
1	Dünya çocuklarının ortak yönlerini ve ilgi alanlarını fark eder	Hepimizin Dünyası	Dünya çocuklarının Ortak Yönleri ve İlgi Alanları	Sosyoloji
2	Ülkeler arasında ekonomik alışveriş olduğunu fark eder	Hepimizin Dünyası	Ülkeler ve ekonomik Alışveriş	Ekonomi-Matematik
3	Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde iletişim ve ulaşım teknolojisinin etkisini tartışır	Hepimizin Dünyası	Ekonomik İlişkiler, Ulaşım ve İletişim	Ekonomi
4	Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir	Hepimizin Dünyası	Ülkelerin Ortak Miras Öğeleri	Sosyoloji-Turizm
5	Ortak mirasın tanınmasında turizmin yerini fark eder	Hepimizin Dünyası	Turizm Ortak Miras ve Uluslararası İlişkiler	Turizm
6	Turizmin uluslararası ilişkilerdeki yeri konusunda bakış açısı geliştirir	Hepimizin Dünyası	Turizm Ortak Miras ve Uluslararası İlişkiler	Turizm

Tablo 1’de ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan kazanımların ilişkili oldukları disiplinlere ait veriler yer almaktadır. Bu sınıf düzeyinde yer alan toplam 46 kazanımdan 16 kazanımın (%34.77) sosyoloji, 4 kazanımın (%8.69) tarih, 11 kazanımın

(%23.91) coğrafya, 9 kazanımın (%19.56) ekonomi, 3 kazanımın (%6.52) vatandaşlık ve insan hakları eğitimi, 3 kazanımın (%6.52) fen bilimleri, 1 kazanımın (%2.17) iletişim, 1 kazanımın Edebiyat (%2.17), 1 kazanımın Matematik (%2.17), 2 kazanımın (%4.34) hukuk, 2 kazanımın halk bilimi (%4.34), 3 kazanımın (%6.52) ise turizm ile ilişkili olduğu görülmektedir. 5. Sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan kazanımların büyük ölçüde (%93.47) sosyal bilgileri oluşturan disiplinlerle ilişkili olduğu görülmektedir. 10 kazanımın birden fazla disiplinle ilişki olduğu görülmektedir. Ders programında en fazla sosyoloji (16 kazanım) ile ilişkili kazanımların yer aldığı görülmektedir. Sosyal bilgiler alanını oluşturan disiplinler arasında kazanımlar açısından dengeli bir dağılımın olmadığı belirlenmiştir. Sosyal bilgiler alanını oluşturmeyen fen bilimleri ve matematik alanı ile ilişkilendirilebilecek kazanımlara yer verilmesi okullarda zümreler arası işbirliğini artırması yönüyle önemlidir. Hepimizin Dünyası ve Bir Ülke Bir Bayrak ünitelerinin diğer ünitelere göre daha fazla disiplinle ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Kazanım No	Kazanım	Ünite	Konu	İlişkili Olduğu Disiplin
1	Yakın çevresindeki bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu fark eder	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	Yeni Evimiz	Psikoloji
2	Olgu ve görüşü ayırt eder	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	Olgu-Görüş	Mantık
3	Bilimsel araştırma basamaklarını kullanarak araştırma yapar	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	Araştırma Yapıyorum	Tüm bilim dalları
4	Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	Özgürlüğün Sınırı	Vatandaşlık ve İHE
5	Sosyal bilgilerin, Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak gelişimine katkısını fark eder	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	Sosyal Bilgilerin Bize Katkısı	Vatandaşlık ve İHE
6	Atatürk'ün ülkemizde sosyal bilimlerin geliştirilmesi için yaptığı uygulamalara örnekler verir	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	Atatürk ve Sosyal Bilimler	Tarih
1	Farklı ölçeklerde çizilmiş haritalardan yararlanarak ölçek değiştiğinde haritanın değişen özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur	Yeryüzünde Yaşam	Dünya Kâğıt Üzerinde	Coğrafya-Matematik
2	Konum ile ilgili kavramları kullanarak kıtaların, okyanusların ve ülkemizin coğrafi konumunu tanımlar	Yeryüzünde Yaşam	Dünya Kâğıt Üzerinde	Coğrafya
3	Dünyanın farklı doğal ortamlarındaki insan yaşantılarından yola çıkarak iklim özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur	Yeryüzünde Yaşam	İklimler ve İnsan Yaşantılar	Coğrafya
4	Haritalardan ve görsel materyallerden yararlanarak Türkiye'de görülen iklim	Yeryüzünde Yaşam	Ülkemizde İklim	Coğrafya

	türlerinin özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur			
5	Haritalardan ve görsel materyallerden yararlanarak Türkiye'deki iklim tiplerinin dağılışı, konumun ve yeryüzü şekillerinin rolünü açıklar	Yeryüzünde Yaşam	Ülkemizde İklim	Coğrafya
6	Örnek incelemeler yoluyla tarih öncesindeki ilk yerleşmelerden günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur	Yeryüzünde Yaşam	Tarih Boyunca Yerleşme	Coğrafya-Tarih
7	Anadolu ve Mezopotamya' da yaşamış ilk uygarlıkların yerleşme ve ekonomik faaliyetleri ile sosyal yapıları arasındaki etkileşimi fark eder	Yeryüzünde Yaşam	Uygarlıklar Beşiği Anadolu ve Mezopotamya	Coğrafya-Tarih-Sosyoloji-Ekonomi
1	Destan, yazıt ve diğer belgelerden yararlanarak, Orta Asya ilk Türk devletlerinin siyasal, ekonomik ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur	İpek Yolunda Türkler	Orta Asya'da Türk Devletleri	Tarih-Edebiyat
2	Orta Asya ilk Türk devletlerinin kültürel özellikleriyle yaşadıkları yerlerin coğrafi özelliklerini ilişkilendirir	İpek Yolunda Türkler	Türk Yurdu Orta Asya	Tarih-Coğrafya-Sosyoloji
3	Günümüz Türk Silahlı Kuvvetlerini ilk Türk devletlerinin ordusu ile ilişkilendirerek, Türk Silahlı Kuvvetlerinin önemini ve görevlerini kavrar	İpek Yolunda Türkler	Geçmişten Bugüne Türk Ordusu	Tarih
4	İpek Yolu'nun toplumlar arası siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü fark eder	İpek Yolunda Türkler	Kültürler Arası Köprü: İpek Yolu	Sosyoloji-Tarih-Ekonomi
5	Görsel ve yazılı materyallerden yararlanarak İslamiyet'in ortaya çıkışı ve yayılışını inceler	İpek Yolunda Türkler	Yeni Bir Din Doğuyor İslamiyet ve Türkler	Tarih-Coğrafya
6	Türklerin İslamiyet'i kabulleri ile birlikte siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda meydana gelen değişimleri fark eder	İpek Yolunda Türkler	Yeni Bir Din Doğuyor İslamiyet ve Türkler	Din-Tarih-Sosyoloji
6	Görsel ve yazılı materyallerden yararlanarak İslamiyet'in ortaya çıkışı ve yayılışını inceler.	İpek Yolunda Türkler	Yeni Bir Din Doğuyor İslamiyet ve Türkler	Tarih-Sosyoloji
7	Dönemin devlet adamları ve Türk büyüklerinin hayatından yararlanarak ilk Türk- İslam devletlerinin siyasal, sosyal ve kültürel özelliklerine ilişkin çıkarımlarda bulunur	İpek Yolunda Türkler	Türk Büyükleri	Tarih-Sosyoloji
8	Örnek incelemeler yoluyla kutlama ve törenlerimizdeki	İpek Yolunda Türkler	Geçmişten Günümüze	Sosyoloji

	uygulamaların kültürümüzü oluşturan unsurlarla ilişkisini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir		Kutlamalarımız	
9	Orta Asya ilk Türk devletleri ve Türk-İslam devletlerinin Türk kültür, sanat ve estetik anlayışına katkılarına kanıtlar gösterir	İpek Yolunda Türkler	Geleneksel Türk sanatları	Tarih- Sanat
1	Ülkemizin kaynaklarıyla ekonomik faaliyetlerini ilişkilendirerek bunların ülke ekonomisindeki yerini ve önemini değerlendirir	Ülkemizin Kaynakları	Ülkemizde Kaynaklar ve Ekonomik Faaliyetler	Coğrafya-Ekonomi
2	Türkiye'nin coğrafi özelliklerini dikkate alarak, yatırım ve pazarlama proje önerileri tasarlar	Ülkemizin Kaynakları	Güneş Enerjisi	Coğrafya-Ekonomi
3	Vatandaşlık sorumluluğu ve ülke ekonomisine katkısı açısından vergi vermenin gereğini ve önemini savunur	Ülkemizin Kaynakları	Vergim Bana Dönüyor	Vatandaşlık ve İHE
4	Doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin insan yaşamına etkilerini tartışır	Ülkemizin Kaynakları	Doğal Kaynaklar ve Bilinç	Coğrafya
5	İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği eğitim, beceri ve kişilik özelliklerini araştırır	Ülkemizin Kaynakları	Nitelikli İnsan Gücü	Ekonomi
6	İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği eğitim, beceri ve kişilik özelliklerini araştırır	Ülkemizin Kaynakları	Nitelikli İnsan Gücü	Psikoloji
1	Görsel materyalleri ve verileri kullanarak dünyada nüfus ve ekonomik faaliyetlerin dağılışının nedenleri hakkında çıkarımlarda bulunur	Ülkemiz ve Dünya	Nüfus Ekonomik Faaliyetler ve	Coğrafya-Ekonomi-Matematik
2	Ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini, kaynaklar ve ihtiyaçlar açısından değerlendirir	Ülkemiz ve Dünya	Ekonomik Alışveriş	Ekonomi
3	Türk Cumhuriyetleri komşu ve diğer ülkelerle olan kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkilerimizi Atatürk'ün milli dış politika anlayışı açısından değerlendirir	Ülkemiz ve Dünya	Devletler Arası İlişkiler	Siyaset
4	Ülkemizin diğer ülkelerle doğal afetlerde ve çevre sorunlarında dayanışma ve iş birliği içinde olmasının önemini fark eder	Ülkemiz ve Dünya	Bütün Dünya El Ele	Sosyoloji-Coğrafya
5	Uluslararası kültür, sanat, fuar ve spor etkinliklerinin toplumlar arası etkileşimdeki rolünü değerlendirir	Ülkemiz ve Dünya	Toplumlar Arası Etkileşim	Sosyoloji
1	Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır	Demokrasinin Serüveni	Yönetim Biçimleri	Siyaset

2	Değişik dönem ve kültürlerde demokratik yönetim anlayışının tarihsel gelişimini tartışır	Demokrasinin Serüveni	Demokrasinin yol Haritası	Siyaset-Tarih
3	Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur	Demokrasinin Serüveni	İnsan Olarak Haklarımız	Vatandaşlık ve İHE
4	Tarihsel belgelerden yola çıkarak insan haklarının gelişim sürecini analiz eder	Demokrasinin Serüveni	İnsan Olarak Haklarımız	Tarih-Vatandaşlık ve İHE
5	Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar	Demokrasinin Serüveni	Türk Kadını ve Hakları	Vatandaşlık ve İHE-Tarih
1	Sosyal bilimlerdeki çalışma ve bulgulardan hareketle sosyal bilimlerin toplum hayatına etkisine örnekler verir	Elektronik Yüzyıl	Sosyal Bilimler ve Toplum	Sosyoloji
2	Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin yaratıcı fikirler ileri sürer	Elektronik Yüzyıl	Gelecekteki Dünyamız	Fen Bilimleri Alanı
3	Tıp alanındaki buluş ve gelişmelerle insan hayatı ve toplumsal dayanışma arasındaki ilişkiyi fark eder	Elektronik Yüzyıl	Sağlıklı Yaşam İçin Yardımlaşalım	Fen Bilimleri – Sosyoloji
4	Telif ve patent hakları saklı ürünlerin yasal yollardan temin edilmesinin gerekliliğini savunur	Elektronik Yüzyıl	Korsanla Mücadele	Vatandaşlık ve İHE
5	Uygulama ve eserlerinden yola çıkarak Atatürk'ün akılcılığa ve bilime verdiği önemi fark eder	Elektronik Yüzyıl	Atatürk ve Bilim	Tarih

Tablo 2. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Kazanımlarının Diğer Disiplinlerle İlişkisi

Tablo 2’de ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan kazanımların ilişkili oldukları disiplin dallarına ait veriler yer almaktadır. 16 kazanımın (%37,20) tarih, 13 kazanımın (%30,23) coğrafya, 11 kazanımın (%25,58) sosyoloji ile 7 kazanımın (%16,27) ekonomi, 7 kazanımın (%16,27) vatandaşlık ve insan hakları eğitimi, 3 kazanımın (%6,52), siyaset, 2 kazanımın (%4,65) psikoloji, 2 kazanımın (%6,52) fen bilimleri, 1 kazanımın Matematik (%2.17), 1 kazanımın (%2,32) mantık, 1 kazanımın (%2,32) tüm bilim dalları, 1 kazanımın matematik, 1 kazanımın din, 1 kazanımın ise edebiyat ile ilişkili olduğu görülmektedir. 6. Sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan 43 kazanımın büyük ölçüde (%95,34) sosyal bilgileri oluşturan disiplinlerle ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. En fazla tarih (16 kazanım) disiplini ile ilişkili kazanımların yer aldığı görülmektedir. Ders programı içerisinde sosyal bilgiler alanını oluşturan disiplinler açısından dengeli bir dağılımın olmadığı tespit edilmiştir. 2004 yılı öncesi sosyal bilgiler dersini oluşturan tarih ve coğrafya disiplinine

benzer bir yaklaşımın 6. Sınıf ders programında da görüldüğü belirlenmiştir. Bu iki disiplin ile ilişkili kazanımların ders programını oluşturan toplam 43 kazanım içerisindeki oranının %67,43 olduğu görülmektedir. Sosyal bilgileri oluşturan diğer disiplinlerle ilişkili kazanımlara yeterli derecede yer verilmediği tespit edilmiştir. Bazı kazanımların birden fazla disiplin ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. 6. Sınıf sosyal bilgiler ders programında psikoloji, felsefe, turizm, ticaret, antropoloji vb. disiplinlere yer verilmediği görülmektedir. Üniteler içerisinde İpek Yolunda Türkler Ünitesindeki kazanımların diğer ünitelere göre daha fazla disiplinle (tarih-sosyoloji-sanat-ekonomi-coğrafya) ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Kazanımlarının Diğer Disiplinlerle İlişkisi

Kazanım No	Kazanım	Ünite	Konu	İlişkili olduğu disiplin
1	İletişimi, olumlu olumsuz etkileyen tutum ve davranışları fark ederek kendi tutum ve davranışlarıyla karşılaştırır	İletişim ve İnsan İlişkileri	İletişim Sanatı	İletişim
2	İnsanlar arasında kurulan olumlu ilişkilerde iletişimin önemini fark eder	İletişim ve İnsan İlişkileri	İletişim Sanatı	İletişim
3	İnsanlar arası etkileşimde kitle iletişim araçlarının rolünü tartışır	İletişim ve İnsan İlişkileri	Kitle İletişimi ve Etkileşim	İletişim
4	Doğru bilgi alma hakkı, düşüncüyü açıklama özgürlüğü ve kitle iletişim özgürlüğü arasındaki bağlantıyı fark eder	İletişim ve İnsan İlişkileri	Düşüncüyü Açıklama Özgürlüğü ve Kitle İletişimi	Vatandaşlık ve İHE-İletişim
5	Kitle iletişim özgürlüğü ve özel hayatın gizliliği kavramlarını, birbiriyle ilişkileri çerçevesinde yorumlar	İletişim ve İnsan İlişkileri	Özel Hayatın Sınırları	Vatandaşlık ve İHE
6	Atatürk'ün iletişime verdiği öneme kanıtlar gösterir	İletişim ve İnsan İlişkileri	Atatürk ve İletişim	Tarih- Vatandaşlık ve İHE
1	Görsel materyaller ve verilerden yararlanarak Türkiye'de nüfusun dağılımının neden ve sonuçlarını tartışır	Ülkemizde Nüfus	Nüfus Dağılımı	Coğrafya
2	Tablo ve grafiklerden yararlanarak, ülkemiz nüfusunun özellikleri ile ilgili verileri	Ülkemizde Nüfus	Ülkemizde Nüfus	Coğrafya-Matematik

	yorumlar			
3	Eğitim ve çalışma hakkının kullanılması ile devletin ve vatandaşın bu konudaki sorumluluklarını ilişkilendirir	Ülkemizde Nüfus	Haklarımız, Özgürlüklerimiz	Vatandaşlık ve İHE
4	Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır	Ülkemizde Nüfus	Sıldan Gurbete	Coğrafya
5	Eğitim ve çalışma hakkının kullanılması ile devletin ve vatandaşın bu konudaki sorumluluklarını ilişkilendirir	Ülkemizde Nüfus	Haklarımız, Özgürlüklerimiz	Vatandaşlık ve İHE
1	Türkiye Selçukluları döneminde Türklerin siyasal mücadeleleri ve kültürel faaliyetlerinin Anadolu'nun Türkleşme sürecine katkılarını değerlendirir	Türk Tarihinde Yolculuk	Anadolu Nasıl Türkleşti?	Tarih
2	Kanıtlara dayanarak Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkışını etkileyen faktörleri açıklar	Türk Tarihinde Yolculuk	Bir Devlet Doğuyor	Tarih
3	Osmanlı Devleti'nin fetih ve mücadelelerini, Osmanlı'da ticaretin ve denizlerin önemi açısından değerlendirir	Türk Tarihinde Yolculuk	Osmanlının Yükselişi	Tarih
4	Osmanlı Devleti'nin fetih ve mücadelelerini, Osmanlı'da ticaretin ve denizlerin önemi açısından değerlendirir	Türk Tarihinde Yolculuk	Denizlerde Osmanlı	Tarih
5	Şehir incelemesi yoluyla, Türk kültür, sanat ve estetik anlayışındaki değişim ve sürekliliğe ilişkin kanıtlar gösterir	Türk Tarihinde Yolculuk	Sınırdaki Bir Eski Başkent: Edirne	Tarih
6	Osmanlı- Avrupa ilişkileri çerçevesinde kültür, sanat ve estetik anlayışındaki	Türk Tarihinde Yolculuk	Kültürler Tanışıyor	Tarih-Sanat

	etkileşimi fark eder			
7	Seyahatnamelerden hareketle Türk kültürüne ait unsurları örneklendirir	Türk Tarihinde Yolculuk	Seyahatnamelerdeki Kültür İzlerimiz	Tarih-Edebiyat
8	Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketleri sonucu ortaya çıkan kurumlardan hareketle toplumsal ve ekonomik değişim hakkında çıkarımlarda bulunur	Türk Tarihinde Yolculuk	Osmanlı Kurumları	Tarih
1	İlk uygarlıkların bilimsel ve teknolojik gelişmelere katkılarını örnekler verir	Zaman İçinde Bilim	Teknolojinin Öncüleri	Tarih
2	İlk yazı örneklerinden yola çıkarak yazının kullanım alanlarını ve bilgi aktarımındaki önemini fark eder	Zaman İçinde Bilim	Tarihi Başlatan Çizgi: Yazı	Tarih
3	Türk ve İslam devletlerinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını değerlendirir	Zaman İçinde Bilim	Bilimin Doğudan Yükselen Işığı	Tarih
4	15 ve 19. yüzyıllar arasında Avrupa'da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkilerini fark eder	Zaman İçinde Bilim	Orta Çağdan Yeni Çağa Avrupa	Tarih
5	Tarihsel süreçte düşünceyi ifade etme ve bilim özgürlüklerini bilimsel gelişmelerle ilişkilendirir	Zaman İçinde Bilim	Orta Çağdan Yeni Çağa Avrupa	Tarih- Vatandaşlık ve İHE
1	Üretimde ve yönetimde toprağın önemini tarihten örneklerle açıklar	Ekonomi ve Sosyal Hayat	Tarih Boyunca Toprak	Tarih- Ekonomi
2	Kaynakların, ürünlerin ve ticaret yollarının devletlerin gelişmesindeki önemine tarihten ve günümüzden örnekler verir	Ekonomi ve Sosyal Hayat	Ülkelerin Zenginlikleri	Tarih- Ekonomi
3	Tarihten örnekler vererek üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve	Ekonomi ve Sosyal Hayat	Üretimde Gelişmeler	Tarih- Ekonomi

	ekonomik hayata etkilerini değerlendirir			
4	Vakıfların çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rolüne tarihten ve günümüzden örnekler verir	Ekonomi ve Sosyal Hayat	Vakıf Medeniyeti	Tarih
5	Tarih boyunca Türklerde meslek edinme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumları tanıtır	Ekonomi ve Sosyal Hayat	Türklerde Meslek Edinme	Tarih- Ekonomi
6	Eğitimin meslek edinme hedefini kavrayarak ilgi ve yetenekleri doğrultusunda meslekî tercihlerine yönelik planlama yapar	Ekonomi ve Sosyal Hayat	Hangi Meslek, Hangi Okul	Psikoloji
1	Tarihsel süreçte Türk devletlerinde yönetim şekli ve egemenlik anlayışındaki değişim ve sürekliliği fark eder	Yaşayan Demokrasi	Türklerde Devlet Yönetimi	Tarih
2	Anayasamızın 2. maddesinde yer alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin nitelikleri ile ilgili uygulamalara toplum hayatından örnekler verir	Yaşayan Demokrasi	Devletimizin Nitelikleri ve Yönetim Yapısı	Vatandaşlık ve İHE
3	Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yönetim yapısını yasama, yürütme ve yargı kavramları çerçevesinde analiz eder	Yaşayan Demokrasi	Devletimizin Nitelikleri ve Yönetim Yapısı	Vatandaşlık ve İHE
4	Siyasî partilerin, sivil toplum örgütlerinin, medyanın ve bireylerin, gündemi ve yönetimin karar alma süreçlerini ne şekilde etkilediğini örnekler üzerinden tartışır	Yaşayan Demokrasi	Gündemi Belirleyenler ve Yönetimi Etkileyenler	Vatandaşlık ve İHE
5	İçinde bulunduğu eğitsel ve sosyal faaliyetlerde işleyen süreçleri demokrasinin ilkeleri açısından analiz eder	Yaşayan Demokrasi	Sosyal Kulüplerde Demokrasi	Vatandaşlık ve İHE

1	20. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkelerinin siyasî ve ekonomik yapısıyla I. Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını ilişkilendirir	Ülkeler Arası Köprüler	20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ve Dünya	Tarih- Siyaset
2	Küresel sorunlarla uluslararası kuruluşların kuruluş amaçlarını ilişkilendirir	Ülkeler Arası Köprüler	Başka Dünya Yok!	Tarih
3	Küresel sorunların çözümlerinin yaşama geçirilmesinde kişisel sorumluluğunu fark eder	Ülkeler Arası Köprüler	Başka Dünya Yok!	Sosyoloji
4	Düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihi çevrelerin ortak miras ögesi olarak yaşatılmasında insanlığın sorumluluğunun farkına varır	Ülkeler Arası Köprüler	Geçmişin Mirası, Geleceğin Emaneti	Sosyoloji

Tablo 3'te ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan kazanımların ilişkili oldukları disiplin dallarına ait veriler yer almaktadır. 22 kazanımın (%46,80) tarih, 10 kazanımın (%21,27) vatandaşlık ve insan hakları eğitimi, 4 kazanımın (%8,51) ekonomi, 3 kazanımın (%6,38) coğrafya, 1 kazanımın (%2,12) psikoloji ile, 3 kazanımın (%6,38) iletişim, 2 kazanımın (%4,25) sosyoloji, 1 kazanımın (%2,12) siyaset, 1 kazanımın sanat, 1 kazanımın edebiyat, 1 kazanımın matematik ile ilişkili olduğu görülmektedir. 7. Sınıf sosyal bilgiler ders programında yer alan 47 kazanımın tamamının sosyal bilgileri oluşturan disiplinlerle ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. En fazla tarih (22 kazanım) disiplini ile ilişkili kazanımların yer aldığı görülmektedir. Tarih disiplininden sonra ikinci sırada vatandaşlık ve insan hakları (10 kazanım) ile ilgili kazanımların yer aldığı görülmektedir. Ders programı içerisinde sosyal bilgiler alanını oluşturan disiplinler açısından dengeli bir dağılımın olmadığı tespit edilmiştir. Bu iki disiplin ile ilişkili kazanımların ders programını oluşturan toplam 47 kazanım içerisindeki oranının %68,08 olduğu ortaya çıkmıştır. Sosyal bilgileri oluşturan diğer disiplinlerle ilişkili kazanımlara yeterli derecede yer verilmediği tespit edilmiştir. 7. Sınıf sosyal bilgiler ders programında felsefe, turizm, antropoloji, mantık vb. disiplinlere yer verilmediği görülmektedir. Üniteler içerisinde en fazla disiplinle ilişkili ünitelerin İletişim ve İnsan İlişkileri, Ülkeler Arası Köprüler, Ekonomi ve Sosyal Hayat üniteleri olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmanın temel problemine yönelik elde edilen bulgulardan hareketle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler programında yer alan kazanımların programın öngördüğü disiplinler arası yaklaşım temel alınarak hazırlandığı söylenebilir. 5. sınıf programında yer alan toplam 46 kazanımın disiplinlerle olan ilişkisi değerlendirildiğinde en fazla sosyoloji (%34.77) ile ilgili kazanımların yer aldığı ortaya çıkmıştır. Diğer disiplinlerle ilgili olarak 11 kazanımın (%23.91) coğrafya, 3 kazanımın (%6.52) tarih, 6 kazanımın (%13.04) ekonomi, 4 kazanımın (%8.69) vatandaşlık ve insan hakları eğitimi, 3 kazanımın (%6.52) fen bilimleri, 1 kazanımın (%2.17) iletişim, 1 kazanımın Edebiyat (%2.17), 2 kazanımın (%4.34) hukuk, 2 kazanımın (%4.34) ise turizm ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Kazanımların disiplinler açısından dengeli bir dağılım göstermediği ortaya çıkmıştır. 5. sınıf sosyal bilgiler kazanımlarının eski sosyal bilgiler programında (1998 programı) yer alan tarih, coğrafya ve vatandaşlık ve insan hakları eğitiminin yoğunluğundan kurtulduğu yeni sosyal bilgiler anlayışına paralel disiplinler arası yaklaşımın benimsendiği söylenebilir. 5. sınıf programında sosyal bilgiler alanını oluşturmeyen fen bilimleri ve matematik alanı ile ilişkilendirilebilecek kazanımlara yer verilmesi okullarda zümreler arası işbirliğini artırması yönüyle önemlidir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin akademik bilgilerinin de sürekli canlı tutarak geliştirmelerinin dersin amacına ulaşmasında olumlu katkıları olacağı söylenebilir. Paykoç (2005), 5.sınıf programında 6 kazanımın Matematik, 4 kazanımın Türkçe ile, 1 kazanımın Fen ve Teknoloji dersi ile ve bir üniteye 4 kazanımın Rehberlik Servisi ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Keçe ve Merey (2011), yaptıkları çalışmalarında 5. programında siyaset, sosyoloji ve coğrafya ile ilişkili kazanımların sayıca fazla olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışmada “Hepimizin Dünyası” ve “Bir Ülke Bir Bayrak” ünitelerinin diğer ünitelere göre daha fazla disiplinle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ambarlı (2010), Türkiye’de cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler programlarını incelediği çalışmasında 2005 sosyal bilgiler programının 5. sınıf ünite ve kazanımlarının ve konuların 4. sınıf ile bağlantılı olarak devam ettiğini tespit etmiştir. Araştırmacı konuların genel olarak belirlendiğini, öğrencilere çok bilgi yüklemek yerine daha çok sosyal hayata dair bilgilendirmeye yönelik olduğunu, henüz somut işlemler döneminde olan öğrenciyi bilgi yığını altında zorlamak yerine, hayata hazırlayıcı nitelikte ünitelerin hazırlandığı sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada 5. Sınıf programında yer alan 10 kazanımın birden fazla disiplinle ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler programında yer alan 43 kazanımdan %95.34’ünün sosyal bilgileri oluşturan disiplinlerle ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Ders programında yer alan kazanımların disiplinler arası bir şekilde hazırlandığı söylenebilir. Ancak 6. sınıf sosyal bilgiler programında yer alan kazanımların dağılımı disiplinler açısından değerlendirildiğinde en fazla tarih (%34.88) ile ilgili kazanımların yer aldığı daha sonra coğrafya (%27.90) üçüncü olarak da vatandaşlık ve insan hakları eğitimi ile ilişkili kazanımların (%20.93) programda önemli bir yer kapladığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada diğer disiplinlerle ilgili duruma değerlendirildiğinde 10 kazanımın (%23.25) sosyoloji, 7 kazanımın (%16.27) ekonomi, 2 kazanımın (%4.65) psikoloji, 1 kazanımın (%2.32) mantık, 1 kazanımın (%2.32) tüm bilim dalları ile, 1 kazanımın (%2.32) siyaset, 2 kazanımın (%4.34) ise fen bilimleri ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Kazanımların disiplinler açısından dengeli bir dağılım göstermediği belirlenmiştir. Sosyal bilgiler programını konuları açısından inceleyen Yaşar (2005), 2004 sosyal bilgiler programının ünite ve konuları incelendiğinde tarih, coğrafya, sosyoloji, vatandaşlık ve insan hakları eğitimi, ekonomi psikoloji, antropoloji ve hukuk konularının önceki programa göre daha dengeli bir dağılım gösterdiğini belirtmektedir. 6. sınıf sosyal bilgiler dersi kazanımlarının eski sosyal bilgiler program anlayışında yer alan tarih, coğrafya ve vatandaşlık ve insan hakları eğitiminin yoğunluğundan tam olarak kurtulamadığı

soylenbilir. Keçe ve Merey (2011), yaptıkları çalışmalarında 6. programında tarih ve coğrafya ile ilişkili kazanımların sayıca fazla olduğunu tespit etmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler programında olduğu gibi 6.sınıf sosyal bilgiler programında da sosyal bilim alanını oluşturmeyen fen bilimleri alanı ile ilişkilendirilebilecek kazanımlara yer verildiği tespit edilmiştir. Çalışmadan çıkan bu sonucu destekleyen bazı araştırmalar mevcuttur. Ata (2010), yaptığı çalışmada programda Matematik, Türkçe, Fen ve Teknoloji Eğitimi programları ile yatay ilişkilendirmelerin yapıldığını tespit etmiştir. Araştırmada programda sosyal bilgiler kazanımlarıyla ara disiplin kazanımları eşleştirilmiştir. Diğer bir ifade ile sosyal bilgiler kazanımı gerçekleştirildiğinde, ara disiplin kazanımına da ulaşılmış olmaktadır. Ambarlı (2010), 2005 sosyal bilgiler programına ait 6. sınıf ünite ve kazanımlarını incelediği çalışmasında 6. sınıfta öğrenciler somut işlemler döneminden soyut işlemler dönemine geçtikleri için sosyal bilgiler konularının daha ayrıntılı olarak verildiğini belirtmektedir. Ünitelerde tarihten coğrafyaya, teknolojiden günlük yaşama kadar pek çok konuya değinildiği sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada 6. sınıf programında yer alan kazanımlardan 20 tanesinin birden fazla disiplinle ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca 6. sınıf sosyal bilgiler ders programında psikoloji, felsefe, turizm, din, ticaret, antropoloji vb. sosyal bilgileri oluşturan disiplinlere yer verilmediği tespit edilmiş, üniteler içerisinde “İpek Yolunda Türkler Ünitesi”ndeki kazanımların diğer ünitelere göre daha fazla disiplinle (tarih-sosyoloji-sanat-ekonomi-coğrafya) ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır.

Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler programında yer alan 39 kazanımın büyük ölçüde disiplinler arası yaklaşım gözetilerek hazırlandığı ortaya çıkmıştır. 7. sınıf sosyal bilgiler programında yer alan kazanımların dağılımı disiplinler arası açıdan değerlendirildiğinde en fazla tarih (%46.80) ile ilgili kazanımların yer aldığı tespit edilmiştir. Bu disiplini takip eden vatandaşlık ve insan hakları eğitimi (%23.40) ikinci sırada yer almaktadır. Coğrafya (%6.38) ile ilgili kazanımlarında azımsanmayacak sayıda yer aldığı tespit edilmiştir. Bu üç disiplinin 7. sınıf programında önemli bir ağırlığı (%76.62) olduğu belirlenmiştir. Diğer disiplinler açısından durum değerlendirildiğinde 5 kazanımın ekonomi, 4 kazanımın iletişim, 4 kazanımın sosyoloji, 1 kazanımın sanat, 1 kazanımın edebiyat, 1 kazanımın psikoloji, 1 kazanımın ise siyaset ile ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. 7. sınıf sosyal bilgiler dersi kazanımlarının önceki sosyal bilgiler program anlayışında yer alan tarih, coğrafya ve vatandaşlık ve insan hakları eğitimi disiplinlerinin yoğunluğundan tam olarak kurtulamadığı anlaşılmaktadır. Tonga (2012), Sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programını değerlendirdiği çalışmasında yeni sosyal bilgiler programında her disipline ait bir derse yer verilirken tarih ve coğrafya derslerine daha çok ağırlık verildiği sonucuna ulaşmıştır. Keçe ve Merey (2011), yaptıkları çalışmalarında 6. programında tarih ve coğrafya ile ilişkili kazanımların sayıca fazla olduğunu tespit etmiştir. Çalışmalar bu yönüyle birbirini desteklemektedir. Kazanımların disiplinler arası açıdan dengeli bir dağılım göstermediği belirlenmiştir. 5. sınıf sosyal bilgiler programında olduğu gibi 7. sınıf sosyal bilgiler programında da sosyal bilim alanını oluşturmeyen fen bilimleri alanı ile ilişkilendirilebilecek kazanımlara yer verildiği tespit edilmiştir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders programında psikoloji, felsefe, din, turizm, ticaret, antropoloji vb. disiplinlere yer verilmediği ortaya çıkmıştır. Üniteler içerisinde “İpek Yolunda Türkler Ünitesi”ndeki kazanımların diğer ünitelere göre daha fazla disiplinle (tarih-sosyoloji-sanat-ekonomi-coğrafya) ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır. Programda yer alan kazanımlardan 14 tanesinin birden fazla disiplinle ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Her üç sınıf düzeyindeki kazanımlar genel olarak değerlendirildiğinde programın temel felsefesinde yer alan disiplinlerarası bakış açısının hakimiyeti göze çarpmaktadır. Programda, söz konusu öğrenme alanlarından farklı disiplinlere ait hangi kavramların geliştirilmesinin hedeflendiği de belirtilmiştir. Bu bakımdan 2005 programının, sosyal bilgiler program geleneğinin iki değişmez unsuru olan disiplinlerarasılık ve bütünlüğe vurgu yaptığı söylenebilir. Sosyal bilgilerin kapsamına giren konular, başka program yaklaşımları ile de yapılandırılabilir. Bunlar, tek disiplinli ve çok disiplinli program yaklaşımlarıdır. Tek disiplinli program yaklaşımına göre, konular dayandıkları disiplinlere göre tarih, coğrafya ve ekonomi gibi adlar altında ayrı dersler olarak yapılandırılır (Ersoy, 2009). Yeni sosyal bilgiler programı anlayış olarak çağdaş sosyal bilgiler kavramını genel özellikleriyle yansıtmaktadır. Yeni sosyal bilgiler programı bilgi, beceri ve değer boyutlarına dayalı disiplinlerarası bir yaklaşımla tasarlanmıştır (Doğanay ve Sarı, 2009). Sosyal bilgiler programı NCSS tarafından önerilen program standartlarını büyük ölçüde taşımaktadır (Doğanay, 2008). Araştırmadan elde edilen bulgulardan yola çıkılarak birtakım önerilerde bulunulmuştur: Ortaokul Sosyal Bilgiler öğretim programı disiplinlerarası bakış gözetilerek tekrar gözden geçirilebilir. Sosyal bilgileri oluşturan disiplinlerle ilgili kazanımların sayısı artırılabilir. Tarih ve coğrafyanın ağırlığı sınıf düzeyinde dengeli hale getirilebilir. Öğretmenlere disiplinlerarası eğitimle ilgili hizmet içi eğitimler verilebilir. Eğitim fakültelerinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarına disiplinlerarası eğitimle ilgili dersler verilebilir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin programda yer alan kazanımların kazandırılmasını sağlayacak disiplinlerarası bilgi birikimine sahip olup olmadıkları ile ilgili çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Akar, C. (2001). *İlköğretim sosyal bilgiler programının değerlendirilmesi, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Ambarlı, A. (2010). *Türkiye’de cumhuriyetten günümüze sosyal bilgiler programları değişiklikler, düzenlemeler, güncellemeler*, Selçuk Üniversitesi, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Konya.
- Ata, B. (2010). *Sosyal bilgiler öğretim programı*. C. Öztürk (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi: Demokratik Vatandaşlık Eğitimi*. (ss. 33-47). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Balcı, N. (2008). *İlköğretim 6. sınıf sosyal bilgiler dersinde değer eğitiminin etkililiği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Çepni, S. (2007). *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş* (3.Baskı). Trabzon: Pegem A Yayıncılık.
- Dervişoğlu, S. ve Soran, H. (2003). Orta öğretim biyoloji eğitiminde disiplinlerarası öğretim yaklaşımının değerlendirilmesi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 48-57.
- Doğanay, A. (2008). Çağdaş Sosyal Bilgiler Anlayışı Işığında Yeni Sosyal Bilgiler Programının Değerlendirilmesi, *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 2, s.77-96.
- Doğanay, A. (2002). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*. C. Öztürk ve D. Dilek (Ed.) *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. 15-46. Ankara: PegemA Yayıncılık.

Doğanay, A. ve Sarı, M. (2009). Öğretmen gözüyle yeni sosyal bilgiler programı: adana ilinde bir araştırma, *İlköğretim Online*, 7(2), 468-484.

Duman, B. ve Aybek, B. (2003). Süreç-temelli ve disiplinlerarası öğretim yaklaşımlarının karşılaştırılması, *Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 1-112.

Ersoy, F. G. (2009). *Yeni ilköğretim sosyal bilgiler programının uygulanması ile ilgili değerlendirmeler (Konya İli Örneği)*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Keçe, M. ve Merey, Z. (2011). İlköğretim Sosyal Bilgiler Kazanımlarının Sosyal Bilimler Disiplinlerine ve Disiplinlerarası Anlayışa Uygunluğunun Belirlenmesi, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt: VIII, Sayı: I, 110-139.

MEB. (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 4-5. Sınıflar öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

NCSS. (1993). *The Social Studies Professional*. Washington DC: National Council for the Social Studies.

Örs, H. (2007). *İlköğretim okullarında 6. sınıf sosyal bilgiler dersi coğrafya konularının program yönünden incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Öztürk, C. (2007). *Coğrafya: Gelişimi, içeriği, eğitimi*. S. Karabağ ve S. Şahin, (Ed.), *Kuram ve uygulamada coğrafya eğitimi* (1-51). Ankara: Gazi Kitabevi.

Paykoç, F. (2005). Yeni öğretim programlarını inceleme ve değerlendirme raporu. [http://ilkogretimonline.org.tr/vol5say1/yenimufredat_raporu\[1\].pdf](http://ilkogretimonline.org.tr/vol5say1/yenimufredat_raporu[1].pdf) adresinden 04.04.2017 tarihinde alınmıştır.

Tanrıöğren, A. (2006). *Hayat ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Etkili Vatandaş Yetiştirme, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Abdurrahman Tanrıöğren (Ed), İstanbul: Lisans Yayıncılık.

Tonga, D. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programının Değerlendirilmesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 10 (4), 780-803.

Yaşar, Ş. (2005). Sosyal bilgiler programı ve öğretimi. Yeni ilköğretim programlarını değerlendirme sempozyumu bildiriler kitabı, 329-342. Ankara: Sim Matbaası.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN TANILAMA SÜRECİNE YÖNELİK YÖNETİCİ GÖRÜŞLERİ.

Dr. Muhammed ZİNCİRLİ

MEB

Öz

Özel yetenekli öğrencilerin tanınması ve eğitimi uzun gelecek politikalarının şekillendiği günümüz şartlarında gayet önemlidir. Ülkemizde de özel yeteneklilerin belirlenmesi üzerinde durulan konuların başındadır. Bu amaçla ülkemizde 1993 yılından itibaren bilim ve sanat merkezleri kurulmaya başlanmış olan bu okulların sayısı her geçen yıl artmaya devam etmektedir. Bilim ve sanat merkezleri öğrenci tanılama sürecinin değerlendirilmesine dair yöneticilerin görüşlerini tespit etmeyi amaçlayan bu araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseni kullanılmıştır. Çalışma grubunu, seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun/kazara örnekleme yöntemi ile tanılama sürecinde görev almış olan 11 yönetici (Müdür ve müdür yard.) oluşturmaktadır. Katılımcıların görüşleri dikkate alınarak elde edilen verilerin analizinde nitel araştırmaların çözümlenmesinde en fazla başvurulan içerik analizi kullanılmıştır. Sonuç olarak Yöneticilere göre öğrencilerin tarafsız bir yaklaşımla seçilmesi tanılama sınavının objektifliği açısından gayet önemlidir. Ayrıca son iki yıldır uygulamaya başlanılan tablet uygulaması da tanılama sürecine dair görülen olumlu yönlerdendir. Ayrıca öğrencilerin belirlenmesinde kullanılan materyallerin içeriklerinin de önemli bir unsur olduğu ulaşılan bir başka sonuçtur.

Anahtar Kelimeler: Özel Yetenek, Öğrenci, Yönetici Görüşleri.

ADMINISTRATORS' OPINIONS ON THE IDENTIFICATION PROCESS OF SPECIAL TALENTED STUDENTS.

Abstract

The identification and training of special talented students is very important in today's conditions where long-term future policies are shaped. The determination of special talents in our country is one of the most important topics emphasized. For this purpose, science and art centers started to be established in our country as of 1993, and the number of these schools continues to increase every passing year. The phenomenology design, one of qualitative research methods, was used in this research aiming to determine the opinions of the administrators on the evaluation of the process of student identification in science and art centers. 11 administrators (Principal and Deputy principal) who participated in the identification process with the appropriate/accidental sampling method, one of non-random sampling methods, constituted the study group. In the analysis of the data obtained by taking into account the opinions of the participants, the content analysis was most frequently used in the analysis of qualitative researches. In conclusion, according to administrators, the selection of students with an objective approach is very important in terms of the objectivity of the identification

examination. In addition, the tablet application which has started to be applied in the last two years is a positive aspect of the identification process. Furthermore, the fact that the content of the materials used in the identification of students is also an important element is another conclusion reached.

Keywords: Special Talent, Student, Administrator's Opinions.

Giriş

Üstün yetenekli tanımları literatürde bir çok bilim adamı tarafından farklı felsefe ve yaklaşımlar göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Bunlarda birine göre; Kirk ve Gallagher (1989) entelektüel, yaratıcı, sanat veya liderlik gibi alanlarda yüksek performans gösteren ve bu kapasitelerini tamamen geliştirmek için özel akademik alanlarda okulunda elde edemediği etkinliklere ihtiyaç duyan çocuklar üstün ve özel yetenekli çocuklardır (akt. Yılmaz ve Çaylak, 2009). Üstün yetenekli öğrencilerin tespiti ve eğitimleri hemen hemen tüm dünya ülkelerinde önemli bir konu olmuştur. Toplumun yaklaşık yüzde 3'lük kısmını oluşturan bu kesim uzun gelecek politikalarının şekillendiği günümüz şartlarında gayet stratejik bir başlık olarak kabul edilmektedir. Üstün zekâlı ve yetenekli bireylerin topluma en iyi şekilde kazandırılabilmesi için çocukluk dönemlerinde uygun şartlarda ve seviyelerine uygun olarak eğitim almaları gerekmektedir. Ülkemizde de üstün zekâlıların ve yeteneklilerin eğitimi cumhuriyetten bu yana üzerinde durulan konuların başındadır. Literatür ışığında üstün yetenekli tanımlarına bakacak olursak; Zekâ, yaratıcılık, liderlik kapasitesi veya özel alanlarda yaşıtlarına göre yüksek düzeyde performans gösterdiği uzmanlar tarafından belirlenen IQ puanı130 ve üstü olan öğrencilerdir (MEB, 2007). Üstün yeteneklilik, yeteneklerin sonucu olarak ortaya çıkan performans ve üretkenliktir (Tannenbaum, 2003). Üstün yetenekli çocuklar yeni bilgiler öğrenmeye yaşıtlarına göre daha açık ve oldukça sorumluluk sahibidir. Kendilerine güvenleri yüksek, yarışmaktan ve mücadeleden zevk alan çocuklardır. Yaşıtlarına göre hayal ile gerçek arasında farkı çok daha önce ayırt edebilirler, estetik zevkleri oldukça gelişmiştir (Çağlar, 2004). Bir başka tanıma göre de üstün yetenekli öğrenci, kendi yaş düzeyinde beklenen davranışlardan daha üst düzey davranışlar sergileyendir (Sak, 2010). Üstün yetenekli öğrenciler, ortalama üstü bir yeteneğe sahip, yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerine sahip, problem çözme yetenekleri gelişmiş, yaşıtlarına göre yüksek düzeyde muhakeme yapma, problem çözme ve planlama becerisi gösterebilen bireylerdir (Sak, 2010; Gallagher, 2008; Gagné, 2004; Renzulli, 1999). Üstün özellik gösterdikleri alanda yüksek düzeyde görev sorumluluğu, ortalamanın üzerinde bir yetenek düzeyi, yüksek düzeyde motivasyon ve yüksek düzeyde yaratıcılık gibi dört temel özelliğin etkileşiminden kaynaklanan özel bir niteliğe sahiptirler (Pehlivan, 2010, Akt. Hırça, 2012).

Üstün yetenekli öğrencilerin bahsedilen özellikleri sebebiyle gelişimleri açısından, önceden belirlenmiş planlı ve programlı bir eğitim almaları son derece önemlidir (Eraslan-Çapan, 2010; Sak, 2010; Davaslıgil, 1990; Akt. Kunt ve Tortop, 2013). Bu doğrultuda 1993 yılı itibariyle modern ilke ve yöntemlerle üstün yetenekli öğrencilere hizmet vermek amacıyla ilk olarak Ankara, İstanbul, İzmir, Denizli ve Bayburt illerinde "*Bilim ve Sanat Merkezleri (BİLSEM)*" adı altında yetenek geliştirme merkezleri kurulmuştur (Gökdere & Küçük 2003).

Bilim ve Sanat Merkezleri, okul öncesi eğitim, ilkökul, ortaokul ve lise çağındaki özel yetenekli öğrencilerin (resim, müzik ve genel zihinsel yetenek) örgün eğitim kurumlarındaki eğitimlerini

aksatmayacak şekilde bireysel yeteneklerinin farkında olmalarını ve kapasitelerini geliştirerek en üst düzeyde kullanmalarını sağlamak amacıyla açılmış olan bağımsız özel eğitim kurumlarıdır. Bu merkezlerde öğrenciler uyum, destek eğitimi, bireysel yetenekleri fark ettirme, özel yetenekleri geliştirme ve proje üretimi/yönetimi alanlarında düzenlenmiş eğitim programlarına alınırlar. Ülkemizde 1993 yılından itibaren kurulmaya başlanılmış olan Bilim ve Sanat Merkezleri'nin sayısı 83'e ulaşmış olup, her geçen yıl sayıları artmaya devam etmektedir (MEB, 2015). .Bilim ve Sanat Merkezleri'nde verilen eğitim 5 aşamada tamamlanmaktadır. İlk olarak öğrenciler uyum dönemine alınmaktadır. Bu dönemde öğrencilere Bilim ve sanat Merkezi, çevresi ve fiziksel ortamıyla birlikte tanıtılır; bu eğitim kurumunun amacı hakkında öğrenciler bilgilendirilir. Buna bağlı olarak merkezin eğitim modeli ve çalışması hakkında bilgi verilir. Daha sonra destek eğitim döneminde öğrenciyi iletişim becerilerine sahip, çevresi ve kendisiyle barışık, takım ruhunu yaşama geçirebilen, karşılaştığı problemleri çözebilen, paylaşımcı, araştırma yapmasını bilen, proje üretebilmek için temel alt yapısını öğrenme stratejileri, bilimsel araştırma teknikleri ve bilimsel çalışma yöntemleriyle pekiştiren ve uygulayan bir kişiliğe götürebilmek amaçlanır. Bireysel yetenekleri fark ettirici programda ise çeşitli etkinliklerle öğrencinin de kendi yeteneklerini keşfetmesi hedef alınır. Özel yetenekleri geliştirici programlarda öğrencilere disiplinler ve disiplinler arası ilişkiler dikkate alınarak herhangi bir disiplinde derinlemesine veya ileri düzeyde bilgi, beceri ve davranış kazanmaları sağlanır. Son olarak proje döneminde ise proje hazırlama ve geliştirme konularında bilgi ve beceri kazandırmak üzere kurumdaki danışman öğretmenler aracılığıyla gerekli ön öğrenmeler sağlanır ve proje yönergeleri hazırlanıp örnekler sunulur (Bildiren, 2011).

Öğrenci Tanılama Süreci

Bilim ve sanat merkezlerine öğrenci seçimi Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından her yıl belirlenen sınıf seviyesine ve uygulama takvimine göre yapılmaktadır. 2014-2015 eğitim öğretim yılında ilk defa merkezi sınavla 2, 3 ve 4. sınıf seviyelerinden öğrenci seçimi yapılmış yeterli performans gösteren öğrenciler bireysel değerlendirmeye alınmışlardır. 2015-2016 eğitim öğretim yılında Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından bilim ve sanat merkezlerine öğrenci seçimi 1, 2, 3 ve 4. sınıf seviyelerinden olacaktır. Ancak bu yıl ilk defa 1. ve 2. sınıflar ile 3. ve 4. Sınıflar için merkezi sınavlar farklı tarihlerde yapılacaktır (MEB, 2015).

Bilim ve Sanat Merkezlerine alınacak özel yetenekli öğrencileri belirlemek amacıyla her yıl Bakanlıkça belirlenen tanılama takvimi çerçevesinde, Bakanlıkça belirlenen sınıf seviyelerinden öğrenciler, Bakanlıkça hazırlanan Gözlem Formları kullanılarak e-okul üzerinden sınıf öğretmenlerince genel zihinsel yetenek, resim veya müzik alanında özel yetenekli aday olarak gösterilir. Aday olarak gösterilen öğrenciler, Bakanlıkça belirlenen bir tarihte, tüm Türkiye'de eş zamanlı olarak Bakanlıkça hazırlanan grup tarama sınavına(Merkezi Sınav) alınır. Grup tarama sınavı sonuçlarına göre Türkiye genelinde her yıl Bakanlıkça belirlenen baraj puanını geçen öğrenciler sertifikalı uzmanlar tarafından bireysel değerlendirmeye alınır. Bireysel değerlendirmede öğrencilere (Wechsler Nonverbal (WNV), Kaufman Brief Intelligence Test, Second Edition (KBIT-2), gibi Zekâ/Yetenek Testi uygulanır. Sınıf öğretmenleri tarafından resim ve/veya müzik yetenek alanında aday gösterilen öğrencilerin tamamı sınav sonuçlarına bakılarak, yine baraj puanını geçen öğrenciler, İl Tanılama Komisyonu tarafından resim ve/veya müzik yetenek alanında bireysel değerlendirmeye alınır. Her üç alanda yapılan bireysel

değerlendirme sonuçlarına göre büyükten küçüğe sıralı öğrenci listesi İl Tanılama Komisyonu tarafından Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne gönderilir. Genel Müdürlükçe her yetenek alanı için belirlenen Türkiye barajını geçen öğrencilerin Bilim ve Sanat Merkezine kayıtları yapılır (MEB, 2015).

Yurt içi ve yurt dışı yapılan yayınlar incelendiğinde yapılan çalışmalarda öğretmenlerin üstün yetenekliler konusunda bilgi eksiklerinin olduğu göze çarpmaktadır. Bu eksiklik üstün yetenekli öğrencilerin belirlenemeyerek mağdur olmasına sebep olabilecek toplumsal bir sorundur. Öğretmenlerin üstün yetenekliler konusunun önemini bilmelerine rağmen bilgi eksiklikleri onların bu öğrencileri fark etmelerini engelleyen bir unsur niteliği taşımaktadır. Yapılan çalışmalara göre öğretmenlerdeki bilgi eksikliği aşılamayacak bir engel değildir. Nitekim öğretmenlere üstün yetenekliler konusunda verilen eğitimler sonuçsuz kalmamış ve öğretmenlerin bilgi seviyelerinde artış sağlanmıştır. Çalışmalarda daha çok ilköğretim ve okul öncesi öğretmenleri ile ağırlıklı olarak çalışılmıştır. Bu durum üstün yetenekli öğrencilerin erken belirlenmesinin önemini göstermektedir (Alkan, 2015).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Üstün yetenekli öğrencilerin eğitimi ve tanılama süreci, günümüzde her geçen gün daha da önemli hale gelmiştir. Bu araştırmanın amacı bilim ve sanat merkezleri öğrenci tanılama sürecinin değerlendirilmesine dair yönetici görüşlerini tespit etmektir. Literatürde özellikle öğrenci tanılama sürecine yönelik konu ile ilgili çalışma sınırlı sayıdadır. Araştırmacının bu amaçla yaptığı bir diğer çalışmada öğretmenlerin görüşlerini yansıtır iken bu çalışma ise yöneticilerin görüşleri ışığında şekillenmiştir. Bu anlamda araştırma önem arz etmektedir ve alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Katılımcılara yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla şu sorular sorulmuştur;

1. Öğrenci tanılama sürecindeki aşamaları (Sınıf Öğretmeninin yönlendirmesi, Bakanlık merkezi sınavı ve Zeka Testleri/Yetenek sınavları) değerlendirecek olursanız, nasıl bir değerlendirme yapıldığını düşünüyor musunuz?
  2. Size göre, öğrenci tanılama sürecinin daha etkin hale getirilebilmesi için neler yapılmalıdır? Bu doğrultuda önerileriniz nelerdir?
- Şeklinde 2 soru sorulmuştur. Burada verilen cevaplar doğrultusunda uygun veri analizi yöntemleri ile değerlendirmeler yapılmıştır.

Yöntem

Bilim ve sanat merkezleri öğrenci tanılama sürecinin değerlendirilmesine dair yöneticilerin görüşlerini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim “fenomoloji” deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseni, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanır. Ayrıca bize tamamen yabancı olmayan ancak tam olarak derinliğini kavrayamadığımız olguları çalışmada uygun bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Olgu bilim çalışmaları belli bir olaya ya da olguya farklı açılardan yaklaşmayı sağlamaktadır.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunun belirlenmesinde seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun/kazara örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme, Zaman, para ve işgücü açısından var olan

sınırlılıklar nedeniyle örneklemin kolay ulaşılabilir ve uygulama yapılabilir birimlerden seçilmesidir sınırları belirlenmiş bir evrende alt tabakalar veya alt birim gruplarının var olduğu durumlarda kullanılır. (Büyüköztürk, 2012). Araştırmanın çalışma grubunu Elâzığ ili merkezinde bulunup, öğrenci tanılama sürecinde halen veya daha önceden görev yapmış olan (Elazığ bilim ve sanat Merkezinde veya Elazığ rehberlik ve araştırma merkezinde görev yapmış olan) toplam 11 yönetici oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan çalışma grubunun demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişkenler n=11		f	%
Cinsiyet	Kadın	2	18.2
	Erkek	9	81.8
Branşınız	Sosyal Bilimler	4	36.4
	Fen Bilimleri	6	54.5
	Güzel sanatlar/Özel Yetenek	1	9.1
Öğrenim Durumu	Lisans	2	18.2
	Yüksek lisans	9	81.8
Mesleki Kıdem	6-15 Yıl	5	45.5
	16-25 Yıl	5	45.5
	25 Yıl ve üstü	1	9.1

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmanın çalışma grubunu 11 kişi oluşturmaktadır. Katılımcılardan 2 kişi bayan, 9 kişi ise erkektir. Katılımcıların eğitim kurumlarındaki branşları incelendiğinde 4 kişi Sosyal bilimler, 6 kişi Fen Bilimleri ve 1 kişi de Görsel Sanatlar/Özel yetenek branşlarından oldukları görülmektedir. Öğrenim durumlarında ise 2 kişi lisans mezunu iken ve 9 kişi yüksek lisans mezunudur. Mesleki kıdemlerine göre incelendiğinde 5 kişi “6-15 yıl” arasında, 5 kişi “16-25 yıl” arasında ve 1 kişi ise 25 yıl ve üstü kıdeme sahip olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Aracı

Bilim ve sanat merkezleri öğrenci tanılama sürecinin değerlendirilmesine dair yöneticilerin görüşlerinin belirlenmesi için yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Bu teknik ile araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren protokolünü hazırlar. Yarı

yapılandırılmış görüşme tekniği sahip olduğu belirli düzeyde standartlık ve aynı zamanda esneklik nedeniyle eğitimbilim araştırmalarına daha uygun teknik olarak görünmektedir (Türnüklü, 2000). Formun ilk kısmında çalışma grubunun demografik özellikleri ile ilgili bilgiler, ikinci kısmında ise 2 adet açık uçlu soru hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme formu alan uzmanı iki akademisyen tarafından incelenmiş, son şekli verildikten sonra araştırmaya katılan katılımcılara ulaştırılmıştır. Görüşme formu çalışma grubundaki kişilere araştırmacı tarafından yüz yüze görüşülerek uygulanmış ve soruların anlaşılabilirliği sağlanmıştır. Öğretmenler tarafından doldurulan bu görüşme formları araştırmanın temel veri kaynağı olarak kabul edilmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcıların görüşleri dikkate alınarak elde edilen verilerin analizinde nitel araştırmaların çözümlenmesinde en fazla başvurulan içerik analizi kullanılmıştır. Nitel araştırma yapılırken, toplanan verilerin ayrıntılı bir şekilde rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığının detaylı bir şekilde açıklanması geçerliliğin önemli ölçütleri arasında yer almaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2008). Bu sebeple araştırmada kullanılan bu kavramsal kategorilere nasıl ulaşıldığı çalışmanın geçerliliği adına ayrıntılı bir şekilde anlatılarak yer verilmiştir. Katılımcıların görüşlerinin analizinde, kullandıkları ifadelerin benzerliğine göre gruplamalar yapılmıştır. Araştırmada geçerliliği sağlamak için, katılımcıların konu ile ilgili görüşleri öncelikle olarak kodlanmış, (Y1, Y2, Y3..) elde edilen veriler sayısallaştırılarak frekans olarak ifade edilmiştir. Katılımcıların kullandıkları benzer ifadeler gruplandırılmış ve gruba uygun olarak temalar oluşturulmuştur. Temalar oluşturulur iken benzer özellikle verilen cevapların fazla olması nedeni ile ilk iki soru ortak tema altında analiz edilmiştir. Temalara uygun katılımcı görüşleri tabloların altında doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Bulguların anlamlılığını ve bütünlüğü araştırmacı tarafından sürekli olarak test edilmiştir. Bulguların konu ile ilgili daha önce yapılan araştırmalarla uygunluğu karşılaştırılmıştır. Araştırmacının da Bilim ve sanat merkezinde görev yapıyor olması bulguların anlamlılığını ve bütünlüğünün kontrolünde kolaylık sağlamıştır. Ayrıca veri toplama aracı ile ilgili bilgiler, araştırmanın uygulanması ve analiz aşaması detaylarıyla açıklanmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini ölçmek için katılımcı görüşlerinden elde edilen yanıtların yerleştirildiği temayı temsil edip etmediğini belirleyebilmek için uzman görüşüne başvurulmuştur. Alan uzmanı bir araştırmacıdan, hiçbir cevap dışında kalmayacak şekilde belirlenen kategorilere yerleştirmesi istenmiştir. Ardından alan uzmanın yapmış olduğu eşleştirmeler ile araştırmacıların yapmış olduğu eşleştirmeler karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda, karşılaştırma işlemine ait görüş birliği ve görüş ayrılığı sayıları tespit edilmiştir. Araştırmanın güvenilirliği Miles & Huberman' ın(1994) Güvenirlik= görüş birliği/ görüş birliği + görüş ayrılığı formülü kullanılarak hesaplanmıştır. Uzman ve araştırmacılar arasındaki uyumun % 90 ve üzeri olduğu durumlarda güvenilirlik sağlanacağı dikkate alınarak çalışmaya özgü olarak gerçekleştirilen güvenilirlik çalışmasında % 95 oranında bir uzlaşma sağlanmış olması, çalışmanın güvenilirliği açısından yeterli olarak görülebilir. Bu sayede araştırmanın iç geçerliliği sağlanmıştır. Araştırmanın dış geçerliliğinin sağlanması için ise araştırmanın örnekleme genellemeye izin verecek şekilde seçilmiştir.

BULGULAR

Katılımcılara “Öğrenci tanılama sürecindeki aşamaları (Sınıf Öğretmeninin yönlendirmesi, Bakanlık merkezi sınavı ve Zeka Testleri/Yetenek sınavları) değerlendirecek olursanız, nasıl bir

değerlendirme yapıldığını düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltilmişti. Tablo 2’de katılımcıların belirttiği görüşlere göre oluşturulan tematik kodlar verilmiştir.

Tablo 2. Öğrenci Tanılama Sürecinin Geneline Ve Aşamalarına Dair Düşünceler

Alt Temalar		f
A. Olumlu Görüşlere göre oluşan alt temalar	1. Objektif bir değerlendirme yapılması	9
	2. Tablet Uygulaması	6
	3. Uygulamaya Katılan Öğrenci sayısı	6
B. Olumsuz Görüşlere göre oluşan alt temalar	1. Yönlendirme yapan öğretmenlerin sürece dair bilgi yetersizliği	10
	2. Ölçme araçlarının alana uygun olmayışı	10
	3. Ölçme uzmanlarının sayısının eksikliği	8
	4. Bireysel farklılıkları dikkate alınamaması	2

Tablo 2’de görüldüğü üzere “Öğrenci Tanılama Sürecinin Geneline Ve Aşamalarına Dair Düşünceler” temasına ait 7 adet alt tema belirlenmiştir. Olumlu düşüncelere göre oluşan alt temalar tekrar sıklığına göre şöyle sıralanmıştır; objektif değerlendirme yapılması (9), tablet uygulaması (6), uygulamaya katılan öğrenci sayısı (6). Olumsuz düşüncelere göre oluşan alt temalar ise tekrar sıklığına göre şöyle sıralanmıştır; Yönlendirme yapan öğretmenlerin sürece dair bilgi yetersizliği (10), Ölçme araçlarının alana uygun olmayışı (10), Ölçme uzmanlarının sayısının eksikliği (8), Bireysel farklılıkları dikkate alınamaması (2). Bu temalar ile ilgili katılımcı görüşlerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

“Öğrenci seçme sürecinin her aşamasının tarafsız bir şekilde yapılması bu sürecin en önemli olumlu tarafıdır. Hiç kimse bunun aksini iddia edecek herhangi bir düşünceye sahip değildir (Y6).”

“Öğrencilerimizi seçerken son derece objektif bir seçim yapıyoruz. Özellikle tablet uygulamasının son yıllarda kullanılıyor olması da bunun bir ispatıdır (Y1).”

“Bu yıl tanılama sürecine birçok öğrenci katıldı. Bu çok önemli ve güzel bir durum. Ancak bu sayıya paralel olarak yeterli ölçme uzmanımızın olmaması bir sorun. Tabii sayının fazla olması yönlendirmelerin tamamen doğru yapıldığı anlamına da gelmiyor. (Y10).”

“Yapılan tablet uygulamaları son derece olumlu bir sonuç doğurdu. Ancak sonrasındaki süreç olan bireysel incelemelerde yaşanan problemler bence tanılama sürecinin en önemli aksayan yönü. Özellikle bireysel farklılıkların dikkate alınmadı, birden çok alanı kapsayamayan ölçme araçları ve dahi ölçme araçları kullanacak uzmanların eksikliği gibi bir çok problem süreçte yaşadığımız olumsuzluklardandır (Y2).”

Tablo 3. Öğrenci Tanılama Sürecinin Daha Etkin Hale Getirilebilmesi İçin Öneriler

Alt Temalar		f
Önerilere göre oluşan alt temalar	1. Yönlendirme yapacak öğretmenlere eğitim verilmeli	10
	2. Daha fazla ölçme uzmanı yetiştirilmeli	9
	3. Farklı alanları birden kapsayacak testler kullanılmalı	9
	4. Bireysel farklılıklar daha fazla dikkate alınmalı	2

Tablo 3’de görüldüğü üzere *öğrenci tanılama sürecinin daha etkin hale getirilebilmesi için öneriler* temasına ait 4 adet alt tema belirlenmiştir. Bu oluşan alt temalar tekrar sıklığına göre şöyle sıralanmıştır; Yönlendirme yapacak öğretmenlere eğitim verilmeli (10), Daha fazla ölçme uzmanı yetiştirilmeli (9), Farklı alanları birden kapsayacak testler kullanılmalı (9), Bireysel farklılıklar daha fazla dikkate alınmalı (2). Bu temalar ile ilgili katılımcı görüşlerinden bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

“Öğrencilerin tanınması sürecinde ilk aşama olan öğretmen yönlendirmesi bu sürecin sağlıklı yürütülebilmesi için olmazsa olmazı. Özellikle bu yönlendirmeyi yapacak öğretmenlere üstün yetenekli öğrencilerin özellikleri ve belirlenmesi hakkında eğitimler verilmeli. (Y5).”

“Tablet uygulamasını geçen öğrenciler sürecin takvimi doğrultusunda bireysel inceleme için zeka testine tabi tutuluyor. Ancak bu zekâ testlerini uygulayabilecek ölçme uzmanı sayısı yetersiz. Özellikle bu yıl ilk defa kullanılan yerli zekâ testinin bilinmezliği bu duruma katkı sağladı (Y11).”

“Öğrencilerin bireysel incelemeleri onların bireysel farklılıklarını dikkate alacak ölçme araçları ile yapılmalı. Ancak kullanılan ölçeklerin bazıları sözel zekaya hitap ederken bazıları sayısal yeteneğe veya görsel zekaya hitap etmekte. Her alana hitap edecek bir ölçme aracının olması gerekli (Y7).”

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma sonucunda bilim ve sanat merkezine öğrenci seçiminin değerlendirmesine yönelik kapsamlı bir çalışma ortaya çıkmıştır. Araştırma sonuçları göstermektedir ki bilim ve sanat merkezi öğrenci tanılama sürecine dair hem olumlu hem de olumsuz bazı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Yöneticilere göre tanılama sürecine dair olumlu sonuçlardan; tanınma sürecinin tarafsız bir şekilde yapılması en sık tekrarlananıdır. Bu durum öğrenciler açısından gayet olumludur. Bu durum toplumda bilim ve sanat merkezi öğrenci seçimi uygulamasına dair olumlu yönde bir algı oluşmasına neden olacaktır. Bu tarafsızlıkla ilişkili de olarak yapılan tablet uygulama sınavı da bir diğer olumlu görüş bildirilmesine neden olan faktördür. Eğitimde fırsat eşitliği ilkesinin göz önünde bulundurulması ile beraber bu sınavlara maksimum öğrenci katılımının sağlanması için alınan önlemlerde bu tanılama sürecinin bir diğer olumlu yanı olarak gösterilmiştir. Bunlarla beraber yöneticilerin sürece dair yapılan olumsuz değerlendirmeleri de mevcuttur. Bunlardan biri öğretmenlerin öğrenci tanılama sürecine aday göstermede yeterli olmadıkları kanaatidir. Öğrenci yönlendirmelerin ilkökul 1,2,3,4 sınıflarda yapıldığı düşünülürse bu durumda en önemli sorumluluk sınıf öğretmenlerindedir. Ayrıca bu sınıflarda eğitim veren branş öğretmenleri de sınıf öğretmenleri kadar sorumlulardır. Bir başka sonuç ise kullanılan ölçme araçlarına dair öğretmenlerin düşüncelerinin çoğunlukla yetersiz yönde olduğudur. Kullanılan ölçme araçları (ki bunlar bireysel incelemede kullanılmakta olan zekâ

testleri) zekayı çok boyutlu ölçememektedir. Bir test ağırlıklı olarak sayısal- uzamsal zekâyı ölçme yeterliliklerine sahip iken bir başka test sözel zekayı ölçme yeterliliklerine sahip olabilmektedir. Tanılama sürecine yönelik olumsuz yönde görüşlerden biri de ölçme uzmanlarının sayısının yetersizliğidir. Özellikle bu yıl yerli zeka testi olarak kullanılmaya başlanmış olan ASİS zeka testini uygulayacak uzman sayısının yetersizliği sürece dair bir negatif durum meydana getirmiştir. Elbette zaman için de ölçme uzmanı yetiştirmede yeterli düzeye ulaşılabilecek ve bu sıkıntının aşılabileceği düşünülebilir.

Yöneticiler öğrenci tanılama sürecinin daha etkin hale gelebilmesi için araştırma sonuçlarına göre şu önerilerde bulunmak mümkündür;

- ✓ Öğrencilerin belirlenme aşamasının ilk basamağı olan öğretmen yönlendirmelerinin daha hedefe yönelik olması adına sınıf öğretmenlerine bu konu ile ilgili eğitimler verilmelidir. Örneğin özel yetenekli öğrencilerin özellikleri ve bunları tanıma yöntemleri konulu eğitimler sürecin daha sağlıklı işlemesi adına faydalı olacaktır.
- ✓ Bireysel inceleme aşamasında kullanılacak ölçekler zaman içinde güncellenebilir. Tanılama sürecinden öğrencilerin bireysel incelemeleri sırasında kullanılacak zeka testleri, ölçme uzmanları tarafından ve de bilim ve sanat merkezi öğretmenlerinin de görüşü alınarak belirlenmelidir. Özellikle farklı alanlara da hitap edebilecek ölçme araçlarının geliştirilmesi bu konuda çok faydalı olacaktır.
- ✓ Ölçme araçlarının uygulanma aşamasında daha hızlı ve sorunsuz bir sürecin işleyebilmesi adına yeni ölçme uzmanları yetiştirilmelidir.

Kaynakça

- Alkan, A. (2015). Öğretmenlerin Üstün Yetenekli Öğrencileri Belirlemeleri Üzerine Yapılan Çalışmaların İncelenmesi. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2015, 3(1), 54-65
- Bildiren, A. (2011). *Üstün Yetenekli Çocuklar*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. (17.Baskı). Ankara: Pegem Akademi
- Davashgil, Ü. (1990). Üstün Çocuklar, *Yaşadıkça Eğitim*, 13, 17-22.
- Eraslan-Çapan, B. (2010). Öğretmen Adaylarının Üstün Yetenekli Öğrencilere Yönelik Metaforik Algıları. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 3(12), 140-154.
- Gagné, F. (2004). Transforming Gifts Into Talents: The DMGT As a Developmental Model. *High Ability Studies*, 15(2), 119-147.
- Gallagher, J., F. (2008). *Psychology, Psychologists and Gifted Students*. <http://www.springerlink.com/content/978-0-387-74399-8/#section=135371&page=5&locus=26>

Gökdere, M. & Küçük, M. (2003). “Zihinsel Alanda Üstün Yetenekli Öğrencilerin Fen Eğitimindeki Durumları: Bilim Sanat Merkezleri Örnekleme”. *Kuramda ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 3(1), 101-124.

Hırça, N. (2012). Bilim Ve Sanat Merkezi Öğretmenlerinin Üstün Ve Özel Yetenekli Öğrenciler İçin Tasarlanan Doğa Ve Bilim Kampı Hakkında Görüşleri. *Türk Üstün Zekâ Ve Eğitim Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 60-76

Kirk, S., A. & Gallagher, J. (1989). *Educating Exceptional Children*, USA: Houghton Mifflin Company.

Kunt, K., Tortop, H.S.(2013). Türkiye’deki Üstün Yetenekli Öğrencilerin Bilim Ve Sanat Merkezlerine İlişkin Metaforik Algıları *Üstün Yetenekli Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2013, 1(2), Özel Sayı, 117-127

MEB, (2007). Bilim ve Sanat Merkezi Yönergesi. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/2593_0.html

MEB, (2015). Bilim ve Sanat Merkezi Öğrenci Tanılama Kılavuzu. (http://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2015_11/19105341_rencitanlamaklavuzu.pdf)

Miles, M.B.,&Huberman, A.M. (1994). *Qualitivedataanalysis*. ThousandOaks, CA: Sage.

Özsoy, Y. (2014). Bilim ve Sanat Merkezi Öğrenci, Öğretmen ve Velilerinin Üstün Yetenekli Öğrenci Kavramına İlişkin Metaforları. *Üstün Yetenekliler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2014, 2(1), 74-87.

Pehlivan, H. (2010). Ankara fen lisesi öğrencilerinin matematik dersine yönelik tutumları ile akademik benlik tasarımlarının bazı ailesel faktörler açısından incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(3), 805-818.

Renzulli, J., S. (1999). What Is Thing Called Giftedness And How Do We Develop It? A Twenty- five Year Perspective. *Journal for the Eucation of Gifted*, 23(1), 3-54.

Sak, U.(2010). *Üstün Zekâlılar*, Ankara:Maya Akademi.

Tannenbaum, J. A. (2003). Nature and Nurture of Giftedness, the Handbook of Gifted Education (3rd ed.), N. Colangelo ve G. Davis (Eds.), Allyn ve Bacon, Boston. (45)

Türnüklü, A(2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, Sayı: 24, s.s 543- 560

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 5. Baskı, Ankara: Seçkin yayıncılık.

Yılmaz, M. ve Çaylak, B. (2009). Bilim Sanat Merkezinin öğrencilerin fen ve teknoloji dersindeki başarılarına sağladığı katkılara ilişkin velilerin görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11), 368-383.

POZİTİF PSİKOLOJİ BAĞLAMINDA ÖZNEL İYİ OLUŞ VE SPOR İLİŞKİSİ: ERGENLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Gülden ÖZTÜRK SERTER

Hitit Üniversitesi, Sungurlu MYO, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü

Okutman Emre YAMANER

Hitit Üniversitesi, Sungurlu MYO, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü

Öz

Amaç: Psikolojide mutluluğu ele almanın tarihi oldukça yenidir. Seksenli yıllardan sonra pozitif psikolojinin gelişimi ile birlikte mutluluk konusunda yapılan çalışmalar giderek artmıştır. Diener'e (1984) göre öznel iyi oluş, bireylerin yaşam doyumlarına ve olumlu-olumsuz duygulanımlarına ilişkin genel bir değerlendirmedir. Sporun insan metabolizması, sinir sistemi ve psikolojik sağlığı için önemli oranda faydasının olduğu bilinmektedir. Sporun duyu durumsal yararlarının olduğu, olumlu kendilik kavramını geliştirdiği, özsaygı ve özyeterlikte artışlara neden olduğu, olumlu beden imgesini beslediği, fizyolojik ve psikolojik stresi azalttığı, hoşlanma ve eğlenme duygularını geliştirdiği belirtilmektedir. Hoşlanılan ve haz alınan etkinlik olarak sporun, öznel iyi olmayı artırmakta olduğu bilinmektedir. Ancak alan yazında spor ile uğraşan ergenlerin öznel iyi oluşlarının incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı sporla uğraşan ve sporla uğraşmayan ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerini incelemektir. **Yöntem:** Çalışmaya Çorum'da yaşayan 111 kız ve 97 erkek ergen olmak üzere toplam 208 ergen dahil edilmiştir. Çalışmada Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde t testi, Kruskal Wallis-H testi ve Pearson Momentler Çarpım Korelasyon analizi kullanılmıştır. **Bulgular:** Analiz sonuçlarına göre ergenlerin öznel iyi oluşlarının yaş ve cinsiyet değişkenine göre bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen diğer bir bulgu olarak spor yapan ergenlerin öznel iyi oluşlarının spor yapmayan ergenlere göre anlamlı derecede farklı olduğu belirlenmiştir. Çalışmada aynı zamanda ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerinin spor yapma sürelerine göre anlamlı derecede farklılaştığı belirlenmiştir. **Sonuç:** Spor yapmak ergenlerin öznel iyi oluşlarını artırmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öznel İyi Oluş, Spor, Ergen

Abstract

Objective: The history of dealing with happiness in psychology is quite new. After eighties, studies on happiness increased with the development of positive psychology. According to Diener (1984), subjective well-being is a general assessment of the individual's life satisfaction and positive-negative effects. It is known that the sport is beneficial for human metabolism, nervous system and psychological health. It is stated that the sport develops emotional situational benefits, develops the concept of positive self, causes increases in self-esteem and self-efficacy, feeds positive body image, reduces physiological and psychological stress, as well as improves enjoyment and entertainment. It is known that sport as a pleasing and enjoyable activity increases subjective well being. However, no research has been found in the literature to examine subjective well-being of adolescents engaged in sports. The purpose of this study is to

examine the subjective well-being of adolescents who are engaged in sports and do not engage in sports. **Method:** A total of 208 adolescents (111 girls and 97 male teenagers) living in Çorum, participated in the study. The Adolescent Subjective Well Being Scale has been used in the study. In the analysis of the data, t test, Kruskal Wallis-H test and Pearson Moments Product Correlation analysis have been used. **Results:** According to the results of analysis, it has been determined that subjective well-being of adolescents does not differ according to age and gender. As another finding in the study, it was determined that the subjective well-being of the adolescents performing sports differ significantly from those who are not engaged in sports activities. In the study, it was also determined that subjective well-being levels of adolescents differed significantly compared to duration of doing sports. **Conclusion:** Doing sports increases the subjective well-being of adolescents.

Keywords: Subjective Well being, Sports, Adolescent

1. GİRİŞ

Mutluluğu ele almanın tarihi çok eskiye dayanır. Aristo'dan günümüze kadar "İnsan nasıl mutlu olur?" sorusu akılları kurcalamıştır. Psikoloji açısından bakıldığında ise mutluluğu ele almanın tarihi oldukça yenidir. Seksenli yıllardan sonra pozitif psikolojinin gelişimi ile birlikte mutluluk konusunda yapılan çalışmalar giderek artmıştır (Eryılmaz, 2009). Pozitif psikoloji, bireyin yaşamda karşılaştığı olumsuz durumları (hastalık gibi) iyileştirmenin yeterli olmadığı ve sahip olduğu olumlu özellikleri (sevgi, duyarlılık, yetenek, özgünlük vb.) geliştirmenin de önemli olduğu yönündeki bir anlayışı savunmaktadır (Seligman, 2002). Bu anlayışta, bireyin eksik ya da zayıf yönlerini gidermekten çok, güçlü yönlerini geliştirmeye dönük çabalar ön plana çıkmakta ve bu yönelimin psikopatolojiyi önlemede daha etkili olacağı vurgulanmaktadır (Suldo ve Huebner, 2004). Pozitif psikolojide mutluluğun terimsel karşılığı olarak genellikle "öznel iyi-oluş" (subjective well-being) kavramı kullanılmaktadır. Diener ve Suh'e (1997) göre öznel iyi-oluş, birbiriyle ilişkili üç unsuru kapsamaktadır: Olumlu duygulanım, olumsuz duygulanım ve yaşam doyumu. Olumlu ve olumsuz duygulanım, hoşça giden ve gitmeyen duygulardan oluşmakta iken, yaşam doyumu bireyin yaşamına ilişkin bilişsel değerlendirmelerini içermektedir (Akt. Çivitçi, 2012).

Mutlu olmak, insanlar için önemli ve ulaşılmak istenen bir amaçtır (Eryılmaz, 2011). İnsanlar, birçok hoş ve çok az hoş olmayan duygular hissettiklerinde, ilgi çekici aktivitelerde bulduklarında, birçok sevinç ve çok az acı yaşadıklarında ve yaşamlarından memnun olduklarında yüksek bir öznel iyi oluş yaşamaktadırlar (Tuzgöl Dost, 2004).

Son yıllarda spor etkinliklerinin öznel iyi oluş üzerindeki etkileri çok yönlü ele alınmaktadır. Etkinliklerle, bedensel zindelle, enerji ile dolu yaşamın, olumlu duyguları besleyeceği, bireyin yaşamını doyumlu hissetmesini sağlayacağı, genel kabul gören bir düşüncedir. Bu bakımdan spor etkinliklerinin duygu durumsal yararlarının olduğu, olumlu kendilik kavramını geliştirdiği, özsaygı ve özyeterlikte artışlara neden olduğu, olumlu beden imgesini beslediği, fizyolojik ve psikolojik stresi azalttığı, hoşlanma ve eğlenme duygularını geliştirdiği belirtilmektedir. Hoşlanılan ve haz alınan etkinlik olarak spor, öznel iyi olmayı artırmakta olduğu bilinmektedir (Yetim, 2001). Bu doğrultuda ergen bireylerin spor yapmalarının öznel iyi oluşları üzerinde önemli etkisi olduğu söylenebilir. Çocukluk ile erişkinlik arasında bir geçiş dönemi olarak tanımlanan ergenlik, Latince büyüme, olgunluğa erişme (adolescence) anlamına gelen biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimin hızlandığı ve birbirleri ile yoğun etkileşim içine girdiği bir yaşam evresini tanımlamaktadır (Aydın, 2015).

Sporun ve fiziksel aktivitenin beden sağlığı üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra ruh sağlığı açısından yararları da bilinmektedir. Ergenin yer aldığı aktiviteler, ergenin ortamını oluşturmada önemli birer faktördür. Araştırmalar; yapılandırılmış ortam ve programlar doğrultusunda, belli bir amaca yönelik aktivitelere katılmanın ergenin benliğinin ve kimliğinin oluşmasında olumlu etkilerinin olduğunu göstermektedir. Mathey'e (1969) göre spor; bireysel ya da takım olarak, belirlenmiş kural, yer, zaman ve alanda; değişiklikleri gözlenebilen, seriler halinde gerçekleştirilen ve bir amaç doğrultusunda yapılan organize insan davranışlar olarak tanımlanabilir (Akt. Alpaslan, 2012).

Ülkemizde gerçekleştirilen bir araştırmada spor etkinliklerinin çocuk ve ergenlerde davranış ve sosyal gelişim üzerine etkileri araştırılmış olup 6–15 yaş aralığında 26 kız ve 25 erkek araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmaya katılan çocuk ve ergenlere 2 ay aralıkla H. J. Eysenck Glenn Wilson'un sosyal gelişim envanteri uygulanmış ve spor etkinliklerine katılımın sosyal gelişimleri üzerine belirgin derecede olumlu katkıda bulunduğu saptanmıştır (Er ve ark., 1999). Doğan ve arkadaşları (1994) 697 üniversite öğrencisinin aktif sosyal etkinliklere katılma oranlarını ve benlik saygısı düzeylerini belirledikleri araştırmalarında, spor yapan öğrencilerde beden imgesi değerlendirmesinin spor yapmayanlara göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gür (1996), değişik yaş gruplarından oluşan örnekleme, ergenlerde depresyon ve benlik saygısı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulmuştur. Field ve arkadaşları (2001) 89 lise öğrencisi ile gerçekleştirdikleri bir araştırmada düzenli egzersiz yapan ergenlerin anne-babalarıyla daha az çatışma yaşadığını, daha az depresif belirti ve madde kullanımı tanımladıklarını ve akademik başarılarının ortalamasının üstünde olduğunu belirlemişlerdir (Field ve ark. 2001).

Ülkemizde sporla ilgili birçok araştırma yapılmış olmasına; spor ve fiziksel etkinliklerle stres, kaygı ve depresyon düzeyi arasında ters orantı; benlik saygısı ve kendilik algısı ile doğru orantılı bir ilişki olduğu birçok çalışmada saptanmasına karşın alan yazında spor ile uğraşan ergenlerin öznel iyi oluşlarının incelendiği bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda bu çalışma sporla uğraşan ve sporla uğraşmayan ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, Çorum ilinde, 2016-2017 öğretim yılında Atatürk Anadolu Lisesi, Eti Anadolu Lisesi, Çorum Spor Lisesinde öğrenim gören ve yaşları 13-17 arasında değişen 111 kız (53.8 %), 97 (46.2 %) erkek olmak üzere toplam 208 ortaöğretim öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada Kullanılan Ölçme Araçları

Bu çalışmada Eryılmaz (2009) tarafından geliştirilen Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği ve araştırmacılar tarafından hazırlanan Soru Bilgi Formu Kullanılmıştır.

Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği: Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği Eryılmaz tarafından (2009) geliştirilmiştir. Ölçek, yaşamın çeşitli alanlarındaki doyum düzeylerini ve olumlu duygulanımı içeren maddelerden oluşmaktadır. Ölçek, dörtlü likert tipindedir ve 15 maddeden oluşmaktadır. Ergen Öznel İyi Oluş Ölçeği, aile ilişkilerinde doyum, yaşam doyumunu, olumlu duygular ve önemli kişilerle ilişkilerde doyum olmak üzere dört alt faktörden oluşmaktadır. Bu dört boyutun açıklanan varyansı 61,64'tür. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı .87,

Sperman–Brown değeri ise .83'tür. Ölçeğin uyum geçerliliği bu çalışma grubunda da yaşam doyumu ölçeği ile değerlendirilmiştir. Yapılan analizlerin sonucunda, ölçeğin 0.47 düzeyinde uyum geçerliliğine sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bu çalışma grubunda ölçeğin açıklanan varyansı 63,24 ve iç tutarlık katsayısı 0.91 olarak bulunmuştur.

3. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmada elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS 22 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde Kruskal Wallis-H testi, t-Testi ve Pearson Momentler Çarpım Korelasyon analizi kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin öznel iyi oluş düzeylerinin yaşa göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı Kruskal Wallis-H analizi ile test edilmiştir.

Tablo 1. Yaşa Göre Öznel İyi Oluş Üzerinde Uygulanan Kruskal Wallis-H Analizi Sonuçları

	Yaş	N	X	X ²	df	p
	13	30	120.93			
Öznel İyi Oluş Puanları	14	59	92.96			
	15	60	112.82	6.030	4	.197
	16	29	100.00			
	17	30	98.48			

Ergenlerin öznel iyi oluş puanları yaşlarına göre incelendiğinde, puanların normal dağılım göstermemesi sebebiyle Kruskal Wallis-H testi yapılmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde 13 yaş ergenlerin öznel iyi oluş ortamları puanlarının 120.93; 14 yaş ergenlerin öznel iyi oluş ortamları puanlarının 92.96; 15 yaş ergenlerin öznel iyi oluş ortamları puanlarının 112.82, 16 yaş ergenlerin öznel iyi oluş ortamları puanlarının 100.00 ve 17 yaş ergenlerin öznel iyi oluş ortamları puanlarının 98.48 olduğu görülmektedir. Yapılan Kruskal Wallis-H testi sonucuna göre ergenlerin yaşlarına göre öznel iyi oluş puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı belirlenmiştir. ($X^2= 6.030$; $p>0.05$). Benzer sonuç Balcı Çelik ve Öztürk Serter (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da elde edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarının aile fonksiyonları ile ilişkisinin incelendiği araştırmada öğrencilerin öznel iyi oluş düzeylerinin yaşa göre farklılaşmadığı belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin öznel iyi oluş düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşıp farklılaşmadığı t-testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Öznel İyi Oluş Üzerinde Uygulanan t-testi Sonuçları

CİNSİYET	N	X	SD	f	p
Kız	111	50.0360	8.31530		
Erkek	97	50.5773	6.83410	-.508	.372

Ergenlerin öznel iyi oluş puanları cinsiyetlerine göre incelendiğinde puanlar normal dağılım gösterdiği için aralarındaki farkı tespit etmek amacıyla bağımsız gruplar t-testi yapılmıştır.

Yapılan t-testi sonucuna göre ergenlerin cinsiyetlerine göre öznel iyi oluş puanlarının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir. Erkek ergenlerin öznel iyi oluş ortalama puanlarının ($X = 50.57 \pm 8.31$), kız ergenlere göre ($X = 50.04 \pm 6.83$) daha yüksek olduğu ancak gruplar arasındaki puan farkının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($t = -.508$; $p > .05$) belirlenmiştir. Benzer sonuç Eryılmaz (2011) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada da elde edilmiştir. Ergen öznel iyi oluşu ile olumlu gelecek beklentisi arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmaya 233 ergen dâhil edilmiş olup ergen öznel iyi oluşunun cinsiyete göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Diğer bir benzer sonuç Atasoy ve arkadaşları (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da elde edilmiştir. Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu öğrencilerinde öznel iyi oluşun çeşitli değişkenlere göre incelendiği araştırmada öğrencilerin öznel iyi oluş düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşmadığı belirlenmiştir.

Tablo 3. Spor Yapma ve Yapmama Durumuna Göre Öznel İyi Oluş Üzerinde t-Testi Sonuçları

		N	X	SD	<i>t Testi</i>		
					t	df	p
Öznel İyi oluş	Spor Yapıyor	101	51.5248	8.0580	2.288	208	0.02
	Spor Yapmıyor	107	49.1215	7.0786			

Ergenlerin spor yapma ve yapmama durumlarına göre öznel iyi oluş puanları incelendiğinde puanlar normal dağılım ($p < 0.05$) gösterdiği için aralarındaki farkı tespit etmek amacıyla bağımsız gruplar t-testi yapılmıştır. Yapılan t-testi analizi sonuçlarına göre, spor yapan bireylerin öznel iyi oluş puanları 51.52 ve spor yapmayan bireylerin öznel iyi oluş puanları ise 49.12 olarak belirlenmiştir. Ergenlerin öznel iyi oluş ortalama puanlarının spor yapıp yapmama durumuna göre farklılıklaştığı görülmektedir ($p < 0.05$). Bu bilgi doğrultusunda spor yapmanın ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerini artırdığı söylenebilir. Benzer sonuç Yazıcı, Caz ve Tunçkol (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da elde edilmiştir. Öznel İyi oluş düzeylerinin incelendiği araştırmada spor yapan personelin öznel mutluluk düzeyi spor yapmayan personele göre daha yüksek bulunmuş olup aralarında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4. Ergenlerin Düzenli Olarak Spor Yapma Sürelerine Göre Öznel İyi Oluş Üzerinde Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

	Aile ilişkilerde doyum	ile	Olumlu duygular	Yaşam doyumu	Önemli diğerleri ile ilişkilerde doyum	Öznel oluş	İyi oluş
Bireylerin spora devam süreleri	$r = .123^*$		$r = .121^*$	$r = .219^{**}$	$r = .085^*$	$r = .169^*$	

* $p < 0.05$; ** $p < 0.01$

Ergenlerin öznel iyi oluş puanları spor yapma sürelerine göre incelendiğinde puanlar normal dağılım ($p < 0.05$) gösterdiğinden, aralarındaki ilişkiyi istatistiksel olarak ifade etmek amacıyla Pearson Korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ergenlerin spor yapmaya devam süreleri arttıkça öznel iyi oluş puanları ve öznel iyi oluş ölçeği alt boyutlarından aile ile ilişkilerde doyum ($r = .123$; $p < 0.05$), olumlu duygular ($r = .121$; $p < 0.05$), yaşam doyumu

($r=.219;p<0.01$) ve önemli diğerleri ile ilişkilerde doyum ($r=.085;p<0.05$) puanları arasında pozitif doğrusal ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre ergenlerin spora devam süresinin artması, onların öznel iyi oluşlarını, aile ile ilişkilerini, kendileri ile ilgili olumlu duygularını, yaşam doyumlarını ve önem verdikleri diğer bireylerle olan ilişkilerinin artmasını sağladığı söylenebilir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma sporla uğraşan ve sporla uğraşmayan ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerinin yaş ve cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen bu bulguları ulusal literatürde Balcı Çelik ve Öztürk Serter (2016), Atasoy ve diğerleri (2016), Eryılmaz (2011) ve Tuzgöl- Dost (2004) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar desteklemektedir.

Çalışmamızda erkek ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerinin kız ergenlerden daha yüksek çıkması kültürel etkiler ile açıklanabilir. Toplumumuzda erkek çocuklarına kız çocuklarından daha fazla değer verildiği görülebilmektedir. Erkek çocukların üzerinde, kız çocukları kadar kısıtlamalar bulunmamaktadır. Bu nedenle erkeklerin öznel iyi oluş düzeylerinin kız ergenlerden daha yüksek olması beklenebilir (Tuzgöl Dost, 2004).

Bradburn ve Caplovitz, 1965, Gurin, Veroff ve Feld (1960) tarafından gerçekleştirilen ve öznel iyi oluş ile yaş ilişkisini inceleyen ilk çalışmalarda gençlerin yaşlılardan daha mutlu olduğu bulunmasına karşın; son yıllarda yapılan çalışmalar (Alsto ve ark., 1974; Andrews ve Withey, 1976; Cameron, 1975; Sauer, 1977) mutluluk ile yaş arasında bir ilişkinin olmadığını göstermiştir (Akt. Yetim, 2001).

Çalışmada elde edilen bulgularda yaş değişkenine göre fark bulunmaması örnekleme dahil edilen yaş grupları arasındaki farkın dar olması ile açıklanabilir. Cinsiyet değişkenine göre anlamlı fark bulunmamasının nedeni kültürel etkilerden kaynaklanmış olabilir. Ayrıca günümüzde kadınlar üzerinde eskisi kadar baskı bulunmamaktadır. Günümüzde kız ergenlerin okutulması ve meslek sahibi olması yönünde toplumuz eskisine göre çok daha fazla olumlu düşünceye sahiptir. Dolayısı ile kadınlar okumakta, meslek sahibi olabilmekte ve çalışma hayatında yer alabilmektedirler. Tüm bu değişimlerden dolayı kız ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerinin yükselerek erkeklerin öznel iyi oluş düzeyine yaklaşmış olması muhtemeldir. Dolayısıyla bu durum cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık oluşmasının önüne geçmesine sebebiyet vermiş olabilir.

Çalışmada elde edilen diğer bir bulgu da ergenlerin öznel iyi oluş düzeylerinin spor yapma ve yapmama durumuna göre farklılaştığıdır. Ulusal literatürde ergenlerin öznel iyi oluşları ile spor yapma ve yapmama durumuna göre incelendiği bir çalışmaya rastlanmazken yetişkinlerde spor yapmanın öznel mutluluğu artırdığı bulgusuna ulaşan bir çalışmaya ulaşılmıştır. Literatürde sporla uğraşmanın öznel iyi oluşu artırdığı bilgisine sıklıkla rastlanmaktadır. İlimli düzeyde, düzenli ve en az yirmi-otuz dakika yapılan egzersizin öznel iyi olmayı ve zihin sağlığını artırdığı gözlenmiştir. Egzersizin kendilik kavramına ve özsaygıya olumlu etkileri vardır. Egzersiz yapanların, yapmayanlara göre daha olumlu global özsaygıya sahip oldukları bulunmuştur. Sporun geleneksel stres azaltma yaklaşımları kadar sıkıntıyı, gerilimi, depresyonu ve öfkeyi azalttığı bulunmuştur. Bununla birlikte çoğu araştırmada özsaygı, kendine güven ve egzersiz parametreleri arasında anlamlı ilişki belirlenmemiştir (Akt.

Yetim, 2001). Sonuç olarak literatürde sıklıkla rastlanılan bilgi alışkanlık haline getirilmiş sporun öznel iyi oluşu artırmaktadır.

Literatürdeki çalışmaların bazılarında spor yapma süresine göre öznel iyi oluş düzeyinin incelenmesi önerisine rastlanmaktadır. Bu doğrultuda çalışmada ergenlerin öznel iyi oluş düzeyleri spor yapma sürelerine göre incelenmiş ve ergenlerin spor yapma süreleri arttıkça öznel iyi oluş düzeylerinin arttığı belirlenmiştir.

Ulusal literatürde, ergen öznel iyi oluşu ile spor arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmaların olmadığı görülmektedir. Oysaki ergenlik, bedensel, bilişsel, toplumsal ve ahlakî açıdan çeşitli değişikliklerin yaşandığı aynı zamanda ergenin beden imgesini yeniden yapılandığı ve yaşam amaçlarını oluşturduğu bir dönemdir. Bu dönemde ergenin edindiği yaşam alışkanlıklarının tüm yaşamı boyunca sürdürmesi muhtemeldir. Literatürdeki veriler doğrultusunda ergenin alışkanlık ve amaç edindiği sporun öznel iyi oluş üzerindeki etkisinin incelenmesi önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda ileride gerçekleştirilecek çalışmalarda ergen öznel iyi oluşu ve spor ilişkisinin daha geniş örneklerde, profesyonel olarak spor yapan ergenlerde, çeşitli spor alanları ve çeşitli spor yaşantıları açısından incelenmesi önerilebilir.

6. Kaynakça

- Alpaslan, A.H. (2012). Ergen ruh sağlığı ve spor. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 13: 181-185.
- Atasoy, M., Şahin, M., Altun, M. (2016). Türk üniversitelerinde beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinde öznel iyi oluşun çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *International Journal of Science Culture and Sport*, 2016; 4:(SI 1): 100-110.
- Aydın, B. (2015). *Çocuk ve ergen psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Balcı Çelik, S. Öztürk Serter, G. (2016). Üniversite öğrencilerinde öznel iyi oluşun aile fonksiyonlarına göre incelenmesi. *Hedefe Doğru İnsan Psikolojik Danışma ve Rehberlik. Canik Belediyesi Kültür Yayınları*. Yayın No: 55-17-01.
- Çivitçi, A. (2012). *Üniversite öğrencilerinde genel yaşam doyumu ve psikolojik ihtiyaçlar arasındaki ilişkiler*. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 21, Sayı2, 2012, Sayfa 321-336.
- Dilmaç, B. & Bozgeyikli, H. (2009) Öğretmen adaylarının öznel iyi olma ve karar verme stillerinin incelenmesi. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt-Sayı: 11-1 Yıl: 2009 171-187.
- Doğan, O., Doğan, S., Çorapçıoğlu, A., ve Çelik G. (1994). Aktif ve sosyal etkinliklere katılmanın beden imgesi ve benlik saygısına etkisi. *Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji (3P) Dergisi*, 1994; 2:33-8.
- Er, G., Çamlıyer, H., Çobanoğlu, G., Er N. (1999). Spor etkinliklerinin çocuk ve ergenlerde davranış ve sosyal gelişim üzerine etkileri. *BESBD* 1999; 3: 29-38.
- Eryılmaz, A. (2009) *Başarıya çıkma stratejilerinin kişilik özellikleriyle ergen öznel iyi oluşu arasındaki aracı rolü*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Eryılmaz, A. (2011). Ergen öznel iyi oluşu ile olumlu gelecek beklentisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi* 2011;24:209-215.
- Eryılmaz, A. (2011) Ergenlerin öznel iyi oluşlarıyla aile ortamları arasındaki ilişki. *Aile ve Toplum Dergisi* Yıl:11 Cilt: 6 Sayı:21, 93-101.

Field T., Diego, M., Sender C.E. (2001). Exercise is positively related to adolescents' relationships and academics. *Adolescence* 2001; 36:105-10.

Gür, A. (1996). *Ergenlerde depresyon ve benlik saygısı arasındaki ilişki*.Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Myers, D.G. & Diener, E. (1995), Who is happy?, *Psychological Science*, 6, 1, 10-17.

Seligman, M. E. (2002). Positive psychology, positive prevention, and positive therapy. (In Snyder, C.R. ; S. J. Lopez) (Eds.). *Handbook of Positive Psychology* (pp. 3-9). New York: Oxford University Press. [Electronic version]. April 04, 2017.

Suldo, S. M. & Huebner, E.S. (2004). Does life satisfaction moderate the effects of stressful life events on psychopathological behavior during adolescence? *School Psychology Quarterly*, 19 (2), 93-105.

Tuzgöl Dost, M. (2004) *Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri*. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Yetim, Ü. (2001) *Toplumdan bireye mutluluk resimleri*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Yazıcı, Ö.F., , Caz, Ç. ve Tunçkol, H. M. (2016). Spor genel müdürlüğü taşra teşkilatında çalışan personelin öznel mutluluk düzeyleri. *International Journal of Sports, Exercise and Training Science*. Cilt 2, Sayı 1, 1-7.

EBEVEYNLERİN OKUL ÖNCESİ ÇOCUKLARIN BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR ETKİNLİKLERİNE KATILIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Bilm. Uzm. Öğr. Gör. N. Ferah YAVUZ

Bilm.Uzm. Öğr.Gör., Karabük Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu

Doç. Dr. Arzu ÖZYÜREK

Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü.

Öz

Bu çalışmada, okul öncesi çocukların beden eğitimi ve spor etkinliklerine katılımına ilişkin ebeveyn görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma grubunu, çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 20 anne ve 20 baba olmak üzere 40 ebeveyn oluşturmuştur. Verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeler not tutularak kaydedilmiş ve içerik analizi yapılarak analiz edilmiştir. Elde edilen bilgiler, kodlanarak gruplanmış ve temalar halinde ele alınarak tartışılmıştır. Sonuç olarak; ebeveynlerin genellikle çocukların okul öncesi dönemden itibaren beden eğitimi ve spor etkinlikleri yapması gerektiği görüşünde oldukları belirlenmiştir. Beden eğitimi ve spor etkinliklerinin çocukların özellikle bedensel ve sosyal gelişimlerine katkı sağladığı, çocukların spora teşvik edilmesinde öncelikle anne-babaların model olmaları gerektiği görüşünde oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Beden Eğitimi ve Spor, Hareket Becerileri, Okul Öncesi Dönem.

367

*Bu çalışma N. Ferah Yavuz tarafından Doç.Dr.Arzu Özyürek danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans tez çalışmasının bir bölümünü kapsamaktadır.

Giriş

Oyun ve spor çalışmaları, çocukların gelişme sürecinde önemli rol oynar. Çocuklar hareketleri öğrenmek için çok isteklidirler ve bunları denedikçe mutlu olurlar. Bedenlerini kontrol edebildikçe kendilerini başarılı bularak güven duyarlar. Oynamak ve becerilerini geliştirmek için gereken motivasyon, çocukta vardır. Bu nedenle, çocuklara spor uygulamaları düzenlenirken fiziksel becerilerini öğrenebilecekleri uygun ortamlar sunulmalı ve kesinlikle üst düzeyde sportif performans için zorlanmamalıdır (Karaman vd., 2012). Hareket, çocuğun fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişiminin önemli bir parçasıdır (Kerkez, 2012). Erken çocukluk dönemi, diğer gelişim alanlarıyla olduğu kadar lokomotor ve nesne kontrol becerilerini içeren motor gelişim için de kritik bir dönemdir. Motor beceriler oyuna katılım ve daha sonraki çocukluk döneminde sportif hareketlerin gelişiminde temel oluşturmaktadır. Aynı zamanda motor gelişim ve kavram gelişimi arasında bir bağlantı olduğu bilinmektedir (Draper, Achmat, Forbes & Lambert, 2012).

Günümüz çocuklarının apartman yaşamı, oyun alanlarının yetersizliği, televizyon ve bilgisayar karşısında geçirilen zaman, abur cubur yeme gibi çeşitli nedenlerle daha hareketsiz ve daha kilolu oldukları görülmektedir. Oysa beden eğitimi ve spor etkinlikleri, çocukların özellikle

hareket gereksinimlerini karşılayarak onlara aktif bir yaşam fırsatı sunmaktadır. Okula başlamadan önce, çocuğun birçok motor aktivitesi desteklene de çocuklar hareket potansiyeli ve bedenleri hakkında çok az bilgiye sahiptirler (Özer ve Özer, 2012). Bu konuda ailelerin çocuklarına fırsat sunmaları ve okul kurumlarında gerekli tedbirlerin alınarak çocukların desteklenmesi önemli görünmektedir. Oyun ve harekete karşı çocukta ilgi uyandırabilme, çocuğu düzenli sportif katılıma hazırlayabilme, çocukları ülkenin gelenek, görenek ve adetlerine göre, kendi ayakları üzerinde durabilen, yaratıcı ve işbirliğine yatkın birey olarak olarak yetiştirebilmede beden eğitimi ve sporun önemli bir yeri vardır. Hareketsiz bir yaşam, çocuklarda başta obezite riski olmak üzere birçok sağlık problemi riskini artırmaktadır. Çocukluk döneminde yapılan düzenli hareket ve fiziksel aktivitelerin hem çocuğun fizyolojik, bilişsel ve psikososyal gelişimi üzerine olumlu etkisi bulunmakta hem de yetişkinlikte hastalıklardan korumada yardımcıdır (Kayapınar, 2007; Kerkez, 2012).

Tüm bunların yanında, ülkemizde sporun gelişerek dünya standartlarını yakalayabilmesi için başta anne ve babalar olmak üzere toplumun büyük bir kesiminin desteğine ihtiyaç vardır. Bu nedenle, beden eğitimi ve spor alanında çalışan bilim insanı ve yöneticilerin öncelikli olarak sporu halkın tutumlarıyla bütünleştirmeye yönelik çalışmalar yapması gerekmektedir (Öncü ve Güven, 2011). Yapılan çalışmalar incelendiğinde, okul öncesi çocuklarla uygulanan beden eğitimi ve spor etkinliklerinin çocukların gelişim alanları üzerine etkisi (Arıkan, 2002; Dursun, 2004; Altınkök, 2006; Kırıcı, 2008; Çelebi, 2010; Yavuz, 2016), okul öncesi öğretmenlerin hareket eğitimi ve oyun konusundaki yaklaşımlarını (Demirdalç, 2003; Dursun, 2004; Özmen, 2004) inceleyen çalışmalara rastlamak mümkündür. Okul öncesinde oyun ve hareket eğitimi konusunda ebeveyn görüşlerini inceleyen sınırlı sayıda çalışmaya (Aytekin, 2001; Kerkez, 2004; Ulutaş, 2011) rastlanmıştır Bu nedenle bu çalışmada, okul öncesi çocuklara sahip ebeveynlerin çocukların beden eğitimi ve spor etkinliklerine katılımlarına yönelik görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bulgular ışığında öneriler geliştirilmesi ile alana önemli katkı sağlanacağı öngörülmüştür.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, eğitimde alanında en yaygın araştırma biçimi olan temel nitel araştırma deseni kullanılmıştır (Merriam, 2013). Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunda 2015-2016 eğitim öğretim yılında 4-5 yaşındaki çocuğu bir okul öncesi eğitim kurumuna devam eden, çalışmaya katılmaya gönüllü olan 20 anne ve 20 baba olmak üzere 40 ebeveyn yer almıştır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından çalışmanın amaçları ve alt amaçları doğrultusunda hazırlanan 12 açık uçlu sorunun yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular amaca uygunluk, anlaşılabilirlik ve yazım kurallarına uygunluk bakımından değerlendirilmek üzere üç alan uzmanını görüşüne sunulmuştur. Uzman önerileri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra iki ebeveyn

ile ön görüşme yapılmıştır. Bu ön görüşmenin ardından, anlaşılabilirliği güç olduğu belirlenen sorularda bazı değişiklikler yapılarak görüşme formuna son şekli verilmiştir. Bu şekilde, kapsam ve görünüş geçerliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Ebeveynlerle görüşmeler, öğretim yılının ikinci yarısında çocuklarını okula bırakma ve alma saatlerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler not tutularak kaydedilmiş, görüşme tamamlandıktan sonra katılımcılara verdikleri bazı cevaplar okunarak ifade etmek istediğini doğrulaması istenmiştir.

Ebeveynlerden elde edilen bilgilerin analizinden önce, her bir katılımcıya bir kod verilmiştir. Örneğin; A-1 1 numaralı anneyi, B1 1 numaralı babayı temsil etmektedir. Verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi yapılmıştır (Creswell, 2016). Görüşme içeriği yazılı kayıtlar gözden geçirilerek kodlanmıştır. Görünüşte aynı olan veriler bir araya getirilerek kategoriler oluşturulmuştur. Daha sonra bu kategorilerden ilgili olanlar birleştirilerek temalar halinde ele alınmıştır (Ekiz, 2003). Ayrıca bulgular sunulurken katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilerek yorumlanmıştır. Böylece geçerliğin sağlanmasına çalışılmıştır (Merriam, 2013).

Bulgular

Bu bölümde, ebeveynlerin sorulan sorulara verdikleri cevaplardan elde edilen bilgiler temalar halinde verilmiştir. Bu temalar “Ebeveynlerin Sportif Faaliyetleri”, “Ebeveynlerin Spor Yapmasına Engel Olan Durumlar”, “Ebeveynlerin Çocukların Spor Yapmasına İlişkin Görüşleri”, “Ebeveynlerin Beden Eğitimi ve Spor Etkinliklerinin Çocuklara Faydalarına İlişkin Görüşleri” ve “Okul Öncesi Çocuklarla Beden Eğitimi ve Spor Etkinliklerinin Uygulanmasına İlişkin Görüşler” olarak ele alınmıştır.

Tema 1: Ebeveynlerin Sportif Faaliyetleri

Bu tema başlığı altında, çalışma grubunda yer alan ebeveynlerin günlük yaşamlarında sportif faaliyetlerde bulunup bulunmadıkları, sportif bir faaliyette bulunuyorlarsa nasıl bir faaliyette buldukları ele alınmıştır.

Konuya ilişkin olarak ebeveynlerden 11’i düzenli olarak sportif faaliyette bulunduğunu, bunlardan 5 anne yürüyüş yaptığını, 3 anne hem yürüyüş hem de egzersiz yaptığını ve 3 baba yürüyüş egzersiz yaptığını belirtmiştir. Fırsat buldukça sportif faaliyette bulunduğunu söyleyen 5 ebeveyn 2 baba halı sahada maç yaptığını, bir baba voleybol ve masa tenisi oynadığını, bir anne yüzdüğünü ve basketbol oynadığını, bir anne de hem yüzdüğünü hem de plates sporuyla ilgilendiğini belirtmiştir. Buna göre ebeveynlerin genel olarak günlük hayatta düzenli olarak sportif faaliyetlerle ilgilenmedikleri, zaman buldukça bazı spor dalları ile ilgilendikleri söylenebilir.

Tema 2: Ebeveynlerin Spor Yapmasına Engel Olan Durumlar

Bu tema başlığı altında, çalışma grubunda yer alan ebeveynlerin günlük yaşamlarında sportif faaliyetlerde bulunmalarına engel olan durumların neler olduğu ele alınmıştır.

Spor yapmama nedenini ebeveynlerden 18’i zaman bulamadığı için, 1’i sağlık sorunu nedeniyle spor yapmadığını belirtmiştir. Bu durumu A-5 “Zamanım olmadığı için spor yapamıyorum.

Aslında çok da istemiyoruz galiba. İstese vakit yaratırız.”, B-20 “Zamanımın olmamasından ziyade bilinçsizlik ve önemsememek nedeniyle spora zaman ayırmıyorum” Şeklinde dile getirmişlerdir. Spor yaptığını belirten ebeveynler ise rahatlamak, sağlıklı olmak ve kendini daha dinç ve iyi hissetmek için spor yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu durumu B-11 “Vücut sağlığını korumak ve günlük işlerimi yaparken daha dirençli ve huzurlu hissetmek için spor yapıyorum.” Şeklinde ifade etmiştir. Buna göre, ebeveynlerin genel olarak spor yapmama nedeninin spor yapmak için zaman bulamamaları olduğu söylenebilir.

Tema 3: Ebeveynlerin Çocukların Spor Yapmasına İlişkin Görüşleri

Bu tema başlığı altında, çalışma grubunda yer alan ebeveynlerin çocukların spora başlama yaşları, hangi tür spor yapmalarının uygun olacağı ve spor yapmada kimleri model alacağına ilişkin görüşleri ele alınmıştır.

Çocukların spora başlama yaşı ile ilgili olarak ebeveynlerden 5’i çocuk doğduğu andan itibaren, 4’ü erken yaşlarda/çocuk yürümeye başladığı andan itibaren, 6’sı 2-3 yaşlarında, 20’si 3-5 yaşlarından itibaren, 2’si 6-7 yaşında, 1’i 9-10 yaşlarında, 2’si çocuk sporla ilgilenmeye başladığı ve hazır olduğu andan itibaren spora başlayabileceğini belirtmişlerdir. Bu konuda A-9 “Kızıma 3-4 aylıkken kol ve bacak hareketleri yaptırırdım. Düzenli egzersizleri ise çocuk yürümeye başladığı andan itibaren yapması uygun olur.” Şeklinde görüşünü belirtmiştir. Buna göre, ebeveynlerin çocukların genel olarak çocukların 3-5 yaş civarında spora başlamalarını uygun gördükleri söylenebilir.

Çocukların hangi spor dalları ile ilgilenmelerinin uygun olduğuna ilişkin olarak ebeveynlerden 5’i soruyu sadece cimnastik şeklinde cevaplarırken, diğer ebeveynler çoğunlukla cimnastikle başlayıp ileriki dönemlerde yüzme, bale, basketbol, futbol, voleybol, tenis, atletizm, badminton sporlarıyla ilgilenmelerinin uygun olacağını belirtmişlerdir. Buna göre, ebeveynlerin okul öncesi dönemdeki çocukların özellikle cimnastik yapmalarının daha uygun olacağı görüşünde oldukları söylenebilir.

Çocukların spor yapma konusunda kimlerden etkilendikleri, kimleri model aldıklarına ilişkin olarak ebeveynler, çocukların ilk etkilendikleri ve örnek aldıkları kişilerin anne-babalar olduğunu, daha sonra sırasıyla okul, öğretmen, arkadaş ve televizyon, internet gibi unsurların etkili olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre, ebeveynlerin çocukların spor yapmalarında anne-babalar başta olmak üzere okul, öğretmen, arkadaş ve televizyon-internet gibi unsurların etkisi olduğu görüşünde oldukları söylenebilir.

Tema 4: Ebeveynlerin Beden Eğitimi ve Spor Etkinliklerinin Çocuklara Faydalarına İlişkin Görüşleri

Bu tema başlığı altında, çalışma grubunda yer alan ebeveynlerin beden eğitimi ve spor etkinliklerinin çocuklar üzerinde nasıl bir etkisi olduğuna ilişkin görüşleri ele alınmıştır. Ebeveynlerin, konuya ilişkin görüşleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Beden Eğitimi ve Sporun Etkileri Konusunda Ebeveynlerin Görüşleri*

Beden Eğitimi ve Sporun Faydaları	f	%	Beden Eğitimi ve Sporun	f	%

		Faydaları			
Bedensel gelişimi sağlar	25	62,50	Doğru alışkanlıklar kazanır.	4	10,00
Sosyalleşmeyi sağlar.	17	42,50	Duyuşsal gelişimini sağlar.	3	7,50
Arkadaşlık ilişkilerinin gelişmesini sağlar.	13	32,50	Yeni ve farklı şeyler öğrenmeyi sağlar.	3	7,50
Zihinsel gelişimi sağlar.	10	25,00	Kendine güvenir.	3	7,50
Ruhsal olarak iyi hissetmesini, mutlu olmasını sağlar.	8	20,00	Disiplinli ve düzenli olmayı öğrenir.	3	7,50
Enerjisini doğru yöne kanalize etmesini sağlar.	8	20,00	Estetik becerileri gelişir.	3	7,50
Dengeli ve sağlıklı büyümesini sağlar.	8	20,00	Dil gelişimi sağlar.	2	8,00
Motor gelişim sağlar.	5	12,50	Hormonal sistemi düzenler.	1	2,50

*Birden fazla görüş belirtilmiştir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi beden eğitimi ve sporun faydaları konusunda ebeveynler sporun ilk sırada bedensel gelişime fayda sağladığı (%52,50) yönünde görüş bildirmişlerdir. Bunu sırası ile sosyalleşmeyi sağlaması (%42,5) ve arkadaş ilişkilerinin gelişmesi (%32,50), zihinsel gelişimi sağlaması (%25), çocuğun ruhsal olarak iyi hissetmesi ve mutlu olması, enerjisini doğru yöne kanalize etmesi, dengeli ve sağlıklı büyümesi (%20) izlemiştir. Bu durumu B-4 “*Faydası çok var, çocuğun enerjisini doğru yönde kanalize etmesini, dengeli ve sağlıklı büyümesini sağlar, diğer çocuklarla işbirliği yapmayı, yeni farklı şeyleri öğrenir.*” ve A-9 “*Gücünün üzerinde bir şeyler yaptırılırsa zararlı olabilir. Yanlış bir şeyler öğretilirse vücut pozisyonunda bozukluklar olabilir. Kas ve eklemlerinde sorunlar oluşabilir. Faydaları ise çocuk yürüme, koşma, özellikle denge konusundaki becerilerinde, kas kuvvetlerinde artış olur. Vücudunu esnek kullanabilme becerisi gelişir. Neleri yapıp yapamayacağı hakkında fikir sahibi olur. Kelime dağarcığı gelişir. Sporla ilgili terimleri, kullanılan aletlerin isimlerini öğrenir. Zihinsel ve sosyal açıdan hem hocasının yönergelerini anlayıp yerine getirecek hem de gruba dahil olacaktır.*”, B-11 “*Bilinçsizce yapılırsa zararı olabilir. Beden eğitimi ve sporun amacı sadece iyi vücut geliştirmek, kasları güçlendirmek, iyi koşturmak, atlamak, dengeli, hızlı öğrenci yetiştirmek değil, bunları araç olarak kullanıp iyi insan yetiştirmektir. Ayrıca çocuğun duyuşsal gelişimini de sağlamak önemli yani düzenli olmayı, insanlara saygılı olmayı, kurallara uymayı, takım arkadaşlarıyla dayanışmayı, kaynaşmayı, işbirliğini, yenilmeyi kabullenme kazanani tebrik etme gibi değerleri vermeyi de amaçlar.*”, B-16 “*Öncelikle bedensel olarak yani kasları gelişir, disiplinli olmayı, arkadaşlarıyla yardımlaşmayı işbirliğini öğrenir, enerjisini atar, mutlu olur.*”, B-18 “*Abartılı bir yüklemeye olmadıkça zararı yok. Faydaları ise çocuk kendini zinde hisseder, vücut gelişimi açısından mesafe kaydeder, özellikle ayak kasları çok güçlü oluyor, akranları arasında ezilme ve mağdur olma durumu kapanıyor.*”, B-19 “*Çocuğun bedensel rahatsızlığı varsa zararlıdır, kas gelişimini sağlar, otomatik kontrolü geliştirir, koordinasyonunu geliştirir, hormonal sistemini düzenler, büyümesine yardımcı olur, zihinsel becerilerini geliştirir, sosyal çevreye adapte olur, arkadaş çevresi genişler, konuşma becerisine yansır.*”, B-20 “*Disiplinli olmayı, kazanmayı kaybetmeyi, sorumluluk almayı, arkadaşlık kurmayı öğrenir. Kas ve kemik gelişimine faydaları var.*” ve A-20 “*Kemik, kas ve zihinsel gelişimine faydası var. Ayrıca sosyal olarak farklı çevrelere girer, farklı insanlarla tanışır, duygusal olarak mutlu olur, kendine güven duygusu gelişir, başarıya duygusunu tadar.*” Şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Buna göre, ebeveynlerin beden eğitimi ve spor etkinliklerinin çocukların özellikle bedensel gelişime ve daha sonra sosyal gelişimlerine etkisi olduğu görüşünde oldukları söylenebilir.

Tema 5: Okul Öncesi Çocuklarla Beden Eğitimi ve Spor Etkinliklerinin Uygulanmasına İlişkin Görüşler

Bu tema başlığı altında, ebeveynlerin okul öncesi eğitim kurumlarında çocukların beden eğitimi ve spor etkinliklerine katılımı, bu konuda neler yapılabileceğine ilişkin görüşleri ve çocukların spora teşvik edilmesinde neler yapılabileceğine ilişkin görüşleri ele alınmıştır.

Okul öncesi eğitim kurumlarında çocuklarla beden eğitimi ve spor etkinliklerinin yürütülmesi ile ilgili olarak ebeveynler, genel olarak okulda beden eğitimi ve spor çalışmaları yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. A-1 “*Kesinlikle okulda bu tür çalışmalar yapılmalı, çünkü çocuklar hep evde ya da okul da yani kapalı alanda çok kalıyorlar, o yüzden bu tür çalışmalar çok önemli*” A-3 “*Okulda bu tür çalışmaların yapılması güzel olur, çünkü spor, müzik, resim bunlar çocukların hem beden hem de ruhen gelişimlerini etkiliyor.*” B-6 “*Olumlu etkileri için okulda sportif çalışmaların yapılması ve devam edilmesi gerekir.*” A-8 “*Kesinlikle çocuğun gelişimi için okulda sportif faaliyetlerin sürekli yapılması gerekir. Okul da sadece sınıftaki etkinlikler bir yere kadar. Ama beden eğitimi ve sportif çalışmalar, becerilerini geliştirmede destek sağlıyor.*” A-9 “*Bence düzenli bir şekilde hafta da 2-3 gün yapılmalı, sabahları veya dinlenme saatlerinden önce egzersiz yapmaları onları rahatlatıyor, enerjilerini atmalarına ihtiyaçları var.*”, B-11 “*Çocuklarla beden eğitimi yapılmalı, çok faydalı olacağını düşünüyorum.*”, A-12 “*Yapılsın, çocuklar daha ilgili olur, sosyalleşmeleri daha kolay olur.*”, B-13 “*Kesinlikle okul öncesinde spor eğitimi başlamalı*” A-14 “*Çocukların keyifli vakit geçirmesi, okulun eğlenceli hale gelmesi için yapılması iyi olur.*” A-15 “*Evet yapılsın, çocuğun sosyal aktivitesinin genişlemesi açısından önemli.*” A-17 “*Çok güzel olur. Çocuğun okul içinde ve dışında da sporla ilgilenmesi gerek çünkü evde kapalı alanlar onlara yetmiyor.*”, A-18 “*Kesinlikle yapılmalı, çocuk küçük yaşta sporla tanışır, kendini daha iyi ifade eder.*” A-19 “*Kesinlikle yapılmalı. Geç bile kalındığını düşünüyorum. Yabancı ülkelerde doğar doğmaz spora başlıyorlar.*” B-20 “*Hem geleceğe yatırım hem de faydalarından yararlanması için kesinlikle yapılmalı.*” ve A-20 “*Yapılmalı çünkü çocuklar sağlıklı oluyor, başarılı olunca özgüvenleri gelişiyor.*” Şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Çocuklarla beden eğitimi ve spor etkinlikleri uygulamalarının yürütülmesine ilişkin önerileri sorulduğunda ebeveynlerden A-2 “*Okul saatleri içinde temel cimnastik hareketleri yaptırılabilir.*” B-4 ve A-10 “*Yüzme dersleri verilebilir.*” B-6, A-7, A-8 ve B-18 “*Uzman kişiler tarafından diğer spor dalları ile ilgili çalışmalar olabilir.*” A-9 “*Beden eğitimi ve spor çalışmaları standart hale gelmeli, düzenli olarak yapılmalı, eğitimcilerin gün içerisinde mutlaka bir egzersiz programı olmalı*” B-11 “*Bu yaş grubu çocuklar için matematik, mantık, müzik, ritim gibi birçok unsuru barındıran çoklu zekaya yönelik çalışmalar olabilir.*” B-15 “*Sporla birlikte dans ve halkoyunları çalışmaları yapılabilir.*”, B-16 “*Hocanın eşliğinde cimnastik dersleri olabilir.*” B-19 “*Ailelerin de içinde olacağı çalışmalar yapılmasını isterim.*” B-23 “*Küçük ve zevkli oyunlarla başlayıp cimnastikle desteklenen, eğitsel oyunlarla birlikte kullanılacak basit aletlerin dahil olduğu oyunlar oynanabilir.*” A-17 “*Okulda uygun bir alan yok, ama badminton gibi raketli sporlar yaptırılabilir.*” A-18 “*Milli Eğitim’in bu tür çalışmaların yapılabilmesini sağlayacak ortamlar yaratmak gerek, sınıf içinde yapılabilecek etkinlikler kısıtlı oluyor.*” A-19 (A) “*Alan kısıtlı olduğu için, okuldan sonraki saatlerde çeşitli spor dallarına yönelik çalışma yapılabilir.*” Şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Çocukların spora teşvik edilmesi konusunda ise ebeveynlerden A-1, A-2, A-3, A-5, A-12, B-3, B-7, B-8, B-10 “*Anne baba olarak biz onlara örnek olup onları destekleyebiliriz.*” B-4 ve B-6 “*Sporla ilgili kurslara yönlendirmek ve birlikte spor yapmak olabilir.*” A-9 “*Öncelikle bizim*

de spor yapmamız. Ayrıca çocukların en büyük sorunu hareketsizlik, o yüzden kilo alıyorlar. En azından hareket etmeleri sağlanır ve yeteneği var mı yok mu bakmadan, bu tarz kurslar varsa oralara götürmek. Eğer devam etmek istemiyorsa başka alanlara yönlendirmek, ama en azından çocuğa böyle bir fırsat verilmesi gerekir.” B-1 “Birlikte spor yapılabilir ya da spor bilincini oluşturacak ortam ve imkânlar sunulabilir.” A-13 “Kişinin kendi spor yapmalı, çünkü anne babadan etkilenip çocuk da yapmaya çalışıyor.” A-14 “Çocuğu yönlendirmek lazım ama burada öyle imkân ve ortam yok.” B-5 “Örnek olmak gerekir, ilgisini çekebilecek sportif yerlere götürmek gerekir.” B-9 “Beraber spor yapıp özendirmek, imkân varsa spor karşılaşmalarına götürmek, tanıtmak bilgi verip ne kadar faydalı olduğunu çocuklara anlatmak gerekir.” B-11, A-15, B-16, B-18 ve A-18 “Sporun önemini anlatmalı ve örnek olmalıyız.” B-13 ve A-12 “Önce okulda spor eğitimi başlamalı, anne babaları bilinçlendirmek de bu konuda katkı sağlar. En önemlisi beden eğitiminin okul öncesinde zorunlu olması.” A-19 “Evde düzenli şekilde spor yapılmalı, biz evde belli hareketleri yapıyoruz, çok daha mutlu oluyorlar. Ayrıca anne baba olarak çocuğu desteklemeli, gerekli ortamı oluşturmak gerek.” B-20 “Okul yönetimi ile işbirliği yapmak, çocuklara destek olmak gerekir.” A-17 ve A-20 (A) “Fikrim yok, bilmiyorum.” Şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Tüm bu bulgulardan hareketle, genel olarak ebeveynlerin, okul öncesi dönem çocukları ile beden eğitimi ve spor etkinliklerinin çocuklarının gelişimlerine olumlu katkı sağladığı ve düzenli olarak uygulanmasını gerekli gördükleri söylenebilir. Ayrıca ebeveynlerin çocukların spora teşvik edilmesi konusunda anne-baba olarak öncelikle kendilerinin model olmaları gerektiği bilincinde oldukları söylenebilir.

Tartışma

Ebeveynlerle yapılan görüşmelerde, ebeveynlerin genel olarak günlük hayatta düzenli olarak sportif faaliyetlerle ilgilenmedikleri, bunun nedeni olarak spor yapmak için zaman bulamadıklarını belirttikleri saptanmıştır. Yapılan çalışmalar, sportif faaliyetlerin her yaşta bireyin sağlığı için gerekli olduğunu göstermektedir. Saka ve arkadaşları (2008), yaptıkları çalışmada altı haftalık spor okulu eğitim programının genç erkeklerin bazı fiziksel özellikleri üzerinde olumlu etkisi olduğunu saptamışlardır.

Ebeveynlerin çocukların spor yapmasına ilişkin olarak çocukların 3-5 yaş civarında spora başlamalarını uygun gördükleri, cimnastik yapmalarının daha uygun olacağı, çocukların spor yapmalarında anne-babalar başta olmak üzere okul, öğretmen, arkadaş ve televizyon-internet gibi unsurların etkisi olduğu görüşünde oldukları belirlenmiştir. Tüfekçioğlu (2008), çalışmasında, okul öncesi 4-6 yaş grubu çocuklarla yaptığı çalışmada, algısal motor gelişim aktiviteleri uygulamalarının çocukların motor performansları üzerinde olumlu etkisi olduğunu saptamıştır. Düzenli hareket ve fiziksel aktivite alışkanlığı, okul öncesi dönemde kazandırılmalıdır. Çünkü okul öncesi dönemdeki çocukların hareket etmesini sağlamak daha büyük çocuklara göre çok daha kolay olmaktadır ve öğrenilen beceriler yaşam boyu kalıcı olacak, yeni beceriler için temel oluşturacaktır (Kerkez, 2012). Dinç, Uluöz ve Sevimli (2011), çalışmalarında sportif aktiviteye yönelmede çocuğun istekli olmasının yanında ailenin de ilgili ve destekleyici olmasının önem taşıdığını ortaya koymuşlardır. Bu bulgular, çalışma bulgularını destekler niteliktedir.

Ebeveynlerin çocukların spora teşvik edilmesi konusunda anne-baba olarak öncelikle kendilerinin model olmaları gerektiği bilincinde oldukları saptanmıştır. Hareket becerilerinin

desteklenmesinde, anne-baba başta olmak üzere çevresindeki diğer yetişkinler, akranlar, televizyon ve internet gibi unsurların çocuğa model olması oldukça önemlidir. Sosyal öğrenme kuramının öncülerinden Bandura, çocukların çevrelerindeki her türlü olayı gözlemleyerek öğrendiklerini ileri sürmektedir İnsanların davranışları sadece klasik ve edimsel şartlanma yoluyla değil modelleme ya da gözlem yoluyla da öğrenebilmektedirler. Bandura'ya göre bireysel faktörler, bireyin davranışı ve çevre, karşılıklı olarak birbirlerini etkilemekte ve bu etkileşimler bireyin sonraki davranışını belirlemektedir (Akt.: Aydoğan, Özyürek ve Gültekin Akduman, 2015). Ana-babalarının çocuklarının beden eğitimi dersine katılımına yönelik tutumların olumlu olması, çocuklara spor yapma alışkanlığının kazandırılması ve spor kültürünün gelecek nesillere aktarımı açısından oldukça önemlidir (Öncü ve Güven, 2011). Kotan, Hergüner ve Yaman (2009), yaptıkları çalışmada ilköğretim okullarında okuyan sporcu öğrencilerin spor yapmalarında özellikle ailenin spora ilgisinin çocuğun spora karşı tutumunu olumlu yönde etkilediğini saptamışlardır.

Ebeveynlerin beden eğitimi ve spor etkinliklerinin çocukların özellikle bedensel gelişime ve daha sonra sosyal gelişimlerine etkisi olduğu görüşünde oldukları belirlenmiştir. Sportif çalışmaların, bireylerin çeşitli gelişim alanlarını desteklediğini ortaya koyan çalışmalar mevcuttur. Şarvan Cengiz ve Pulur (2008), uygulanan futbol eğitim programının 8-10 yaş grubundaki çocukların fiziksel ve fizyolojik gelişimi yanında bedensel-kinestetik ve müzik zeka alanı gelişimi alanına olumlu katkıları olduğunu saptamışlardır. Kırımoğlu, Filazoğlu Çokluk ve Yıldırım (2013), çocuk ve ergen sporcuların benlik saygılarının anlamlı ölçüde yüksek olduğunu saptamışlardır. Çalışmada, benlik saygısının yükseltilmesinde ve geliştirilmesinde sporun önemli bir araç olarak kullanılması ve ailelerin çocukları spora teşvik etmelerinin sağlanmasının önemi vurgulanmıştır.

Ebeveynlerin, okul öncesi dönem çocukları ile beden eğitimi ve spor etkinliklerinin çocuklarının gelişimlerine olumlu katkı sağladığı ve düzenli olarak uygulanmasını gerekli gördükleri belirlenmiştir. Psikomotor davranışların gelişmesi, yaşam boyu devam etmektedir. Çocuk doğduğu andan itibaren bazı hareket becerilerine sahiptir ve bu beceriler doğumdan sonra hızla gelişmektedir. Özellikle 2-6 yaş dönemi, çocukların koşma, atlama, sıçrama, sekme, yakalama, fırlatma, topa ayakla vurma gibi temel hareket becerilerinin kazanıldığı bir dönemdir ve 5-6 yaşlarında temel beceriler olgunlaşmış olarak görülür. Yapılan hareketlerin oyun temelli olarak ele alınması gereken bu süreçte, çocuğa becerilerin doğru olarak öğretilmesi, yapabileceği hareket becerilerini yapma konusunda cesaretlendirilmesi ve çocuğa hareket becerilerini kazanma ortamı, araç ve zaman sunarak alıştırmaya yapmasını sağlamak önemlidir (MEGEP, 2007; Özbayraktar, 2012). Çocuklar için en iyi egzersiz, düzenli olarak yaptıkları en az günde 30 dakika, haftada 3-4 kez katıldıkları fiziksel aktivitelerdir. Çocuklar yürüme, ip atlama, sıçrama gibi eğlendiren ve güvenle yapılan tüm aktivitelere katılabilirler (Baltacı, 2008). Sonuç olarak; çocuğu okul öncesi eğitim kurumuna devam eden ebeveynlerin, çocukların beden eğitimi ve spor etkinliklerine katılımlarına yönelik olumlu görüşler beyan ettikleri belirlenmiştir. Anne babaların çocukların erken yaşlardan itibaren beden eğitimi ve spor yapması gerektiğini düşündükleri fakat bu konuda etkili bir rol model olmada yetersiz kaldıkları söylenebilir. Beden eğitimi ve spor etkinliklerine, okul öncesi eğitim programından itibaren eğitimin her kademesinde düzenli ve sistemli bir şekilde yer verilmesiyle çocukların yaşam boyu spor yapma alışkanlıkları kazanmalarına ilişkin gerekli uyarıcı adımlar atılmış olacağı söylenebilir.

Kaynaklar

- Altinkök, M. (2006). *Temel motor hareketlerin geliştirilmesini içeren özel beden eğitimi program tasarısının 5-6 yaş çocukların temel motor hareketlerinin gelişimine etkisinin araştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Arıkan, T. T. (2002). *Temel motor hareketlerin geliştirilmesini içeren beden eğitimi program tasarısının 5-6 yaş çocukların temel motor hareketlerinin gelişimine etkisinin araştırılması*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Aydoğan, Y., Özyürek, A. ve Gültekin Akduman, G. (2015). *Erken çocukluk döneminde gelişim*. Ankara: Vize Yayıncılık.
- Aytekin, H. (2001). *Okul öncesi eğitim programları içinde oyunun çocuğun gelişimine olan etkileri*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Baltacı, G. (2008). *Çocuk ve spor*, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 730. Ankara: Klas Matbaacılık.
- Creswell, J. W. (2016). *Research design qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (Çev. Bursal, M.) *Nicel yöntemler, araştırma deseni nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*, ss. 155-181., 4.Baskıdan Çeviri (2.baskı) (Çev. Ed. Selçuk Beşir Demir). Ankara: Eğiten Kitap.
- Çelebi, B. (2010). *Hareket eğitiminin okul öncesi eğitim kurumlarındaki 5-6 yaş grubu çocuklarda fiziksel ve motor gelişime etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla.
- Demirdalç, A. (2003). *Çorum il merkezinde okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin oyun etkinliklerini planlama, uygulama ve oyuncak seçimi kullanımı becerilerinin incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Draper, C. E., Achmat, M., Forbes, J. & Lambert, E. V. (2012). Impact of a community-based programme for motor development on gross motor skills and cognitive function in preschool children from disadvantaged settings, *Early Child Development and Care*, 182 (1), 137-152.
- Dursun, Z. (2004). *Temel becerileri içeren özel beden eğitimi program tasarısının okul öncesi 6 yaş çocukların motor beceri erişileri üzerine etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metodlarına giriş*, Nitel, Nicel ve Eleştirel Kuram Metodolojileri, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karaman, Ç., Son, M., Bayazıt, B., Dinçer, Ö. ve Çolak, E. (2012). Spor yapan ve yapmayan 10-12 yaş grubu çocuklarda benlik saygısının incelenmesi, *I.Rekreasyon Araştırmaları Kongresi*: 431-438, 12-15 Nisan, Kemer/Antalya.
- Kayapınar, F.Ç. (2007). *Örnek pilot çalışma programının okul öncesi çocuklarının antropometrik, postür ve fiziksel uygunluk düzeylerine olan etkisinin araştırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kerkez, F. İ. (2012). Sağlıklı Büyüme için Okul Öncesi Dönemdeki Çocuklarda Hareket ve Fiziksel Aktivite, *Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 23(1), 34-42.
- Kerkez, F. İ. (2004). Geliştirilmiş Oyun-Egzersiz Programının Anaokulu Çocuklarında Lokomotor Becerilere Etkisi, *Spor Bilimleri Dergisi*, 15(2), 76-90.

Kırıcı, H. M. (2008). *Okul öncesi eğitim kurumlarındaki 4-6 yaş grubu çocuklarda 8 haftalık hareket eğitiminin motor performansına etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Muğla Üniversitesi, Muğla.

Kırımoğlu, H., Filazoğlu Çokluk, G. ve Yıldırım, Y. (2013). Evaluation of self-esteem of the children and adolescents in terms of participation in sports, *Nigde University of Physical Education and Sport Science*, 7(3), 248-259.

Kotan, Ç., Hergüner, G. ve Yaman, Ç. (2009). İlköğretim okullarından okuyan sporcu öğrencilerin spor yapmalarında okul ve aile faktörünün etkisi (Sakarya il örneği), *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 49-58.

MEGEP. (2007). *Psikomotor gelişim, çocuk gelişimi ve eğitimi*, Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi.

Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma, desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. Ed. Selahattin Turan) *Qualitative reseach, a guide to design and implementation-3.baskıdan çeviri*, Ankara: Nobel Yayınevi.

Öncü, E. ve Güven, Ö. (2011). Beden eğitimi dersine yönelik ana-baba tutum ölçeğinin geliştirilmesi, *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3),184-195.

Özbayraktar, F., Kurt, T., Yücel, E., Kıvanç, C., Han, A. ve Kılıç, M. (2012). *Beden eğitimi bilimine giriş* (3.baskı), Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, no:4754.

Özer, D.S. ve Özer, K. (2012). *Çocuklarda motor gelişim*. 7.baskı, Nobel Yayınları, Ankara.

Özmen, A. (2004). *Okul öncesi eğitimde hareket eğitimi uygulamalarının değerlendirilmesi (Eskişehir ili örneği)*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Saka, T., Yıldız, Y., Tekbaş, Ö. F. ve Aydın, T. (2008). Genç erkeklerde spor okulu eğitim programının bazı antropometrik ve fonksiyonel testler üzerine etkisi, *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2(1), 1-8.

Sevinç, Z. F., Uluöz, E. ve Sevimli, D. (2011). Ailelerin çocukların spor ve fiziksel aktiviteye yönlendirmelerine ilişkin görüşleri, *E-Journal of New World Sciences Academy*, 6(2), 93-102.

Tüfekçioğlu, E (2008). Okul öncesi 4-6 yaş çocuklarında algısal motor gelişim programlarının denge ve çabukluk üzerine etkisi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-11.

Ulutaş, A. (2011). *Okul öncesi dönemde (6 yaş) belli başlı oyunların çocukların psikomotor gelişimine etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Şarvan Cengiz, Ş. ve Pular, A. (2008). 12 haftalık futbol eğitiminin 8-10 yaş grubu çocukların bedensel-kinestetik ve müzik zekâ gelişimi üzerine etkisi, *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 2(3), 165-173.

Yavuz, N. F. (2016). Okul öncesi dönemde beden eğitimi ve spor etkinliklerinin çocukların hareket becerileri üzerine etkisinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Karabük Üniversitesi, Karabük.

Yıldırım A, Şimşek H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

L.TOLSTOY'UN PEDAGOJİK ÇALIŞMALARI: YASNAYA POLYANA OKULU, YASNAYA POLYANA DERGİSİ VE AZBUKA

Arş. Gör. Çağlar DANACI

Erciyes Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi

Öz

Rusya'da 18.yüzyıldan –I.Petro'dan– itibaren Batılılaşma amacıyla köklü reformlar yapılır. Bu reformlardan birisi de eğitim sisteminin Alman ekolüne göre düzenlenmesidir. Batılı anlayışa uygun olarak geliştirilen bu eğitim sisteminde amaç, dönemin askerî ve iktisadi alanlarında gereken nitelikli insan gücünü karşılamaktır. Ancak, bu sadece Rus soylu sınıfının yararlanabildiği bir sistem olmakla sınırlı kalır ve 19.yüzyılda mevcut eğitim anlayışı, Rusya'nın o dönem karşılaştığı en önemli toplumsal sorunlardan biri haline gelir. Eserlerinde toplumsal sorunları sıkça dile getiren ünlü yazar Lev Tolstoy'un, J.J. Rousseau'nun eğitim alanındaki felsefi anlayışından etkilenir ve dönemin Rusya'sında benzer çalışmalar gerçekleştirir. Çalışma, yazarın hayatında önemli bir yer tutan pedagojik çalışmalarını kendi görüşlerinin yanı sıra Türk ve yabancı kaynakların araştırılıp incelenmesi ve edinilen bilgilerin irdelenmesi sonucu ortaya çıkarmayı hedefler. Ayrıca, 19.yüzyıl Rusya'sında Lev Tolstoy tarafından gerçekleştirilen çalışmalar, günümüzde önemi iyice artan pedagoji alanı için ilgi çekici bir konu olmasıyla da önem arz eder.

Anahtar Kelimeler: Tolstoy, Pedagoji, Yasnaya Polyana, Azbuka, Eğitim

L. TOLSTOY'S PEDAGOGICAL STUDIES: YASNAYA POLYANA SCHOOL, YASNAYA POLYANA JOURNAL AND AZBUKA

Abstract

In Russia, many radical reforms were made in order to be “westernized” in 18th century –after Peter I. One of these reforms was in education system to be regulated by German norms. Main purpose of this system regulated by the “western thought” is to meet the requirement of qualified human resources needed in the areas of finance and military. Nevertheless, as only the Russian nobility could benefit from it and existing education system in the 19th century became one of the most important national problems in Russia during this period. Lev Tolstoy, who often reflected national problems in his works, was impressed by J.J. Rousseau and his philosophical understanding in the field of education and conducted similar studies in Russia during this period. The aim of this study is to reveal Lev Tolstoy's pedagogical studies by examining not only the opinions of the author himself but also the sources both in Turkish and foreign languages and analyzing the information gained. Besides, studies conducted by Lev Tolstoy in 19th century are critical for the field of pedagogy, importance of which is gradually increasing.

Keywords: Tolstoy, Pedagogy, Yasnaya Polyana, Azbuka, Education

1. GİRİŞ

Savaş ve Barış, *Anna Karenina* ve *Diriliş* gibi eserleriyle hem ülkemizde hem de dünyada büyük üne ve okuyucu kitlesine sahip olan Lev Tolstoy (1828-1910), adı kendisiyle özdeşleşen Rusya'nın Tula eyaletine bağlı Yasnaya Polyana köyünde, soylu Tolstoy ailesinin dördüncü çocuğu olarak 28 Ağustos 1828'de doğar. Tolstoy henüz iki yaşında bile değilken annesi Mariya Nikolayevna'yı, dokuz yaşında ise babası Nikolay İlyiç'yi kaybeder.

Öksüz kalan Lev ve kardeşlerinin bakımlarından, eğitim-öğretimlerinden Aleksandra İliniçna Osten-Saken (Aline Hala), Tatyana Aleksandrovna Yergolskaya (Tatyana Hala) ve özel öğretmenleri Alman asıllı Fyodor İvanoviç Russel ile Fransız St. Thomas Prosper ilgilenir. Tolstoy ailesinin eğitim-öğretime önem vermesiyle Lev ve kardeşleri erken yaşta okuma-yazma, yabancı dilleri öğrenir, kendilerini geliştirirler. 1841 yılında Aline Hala'nın ölümüyle Tolstoy kardeşlerin vasisi konumuna gelen Aline Hala'nın kız kardeşi Pelageya İliniçna Yuşkova onları yaşadığı şehir olan Kazan'a götürür ve Lev Tolstoy Kazan Üniversitesi'nin Doğu Dilleri Fakültesi'nde eğitimine başlar.

Kazan'daki ilk yılında Tolstoy zamanının çoğunu Yuşkov ailesinin yaşam tarzına uygun olarak sosyete toplantılarında, balolarda, dans gecelerinde ve konserlerde geçirir. Bu yeni yaşam tarzı vs. yüzünden derslerinde başarılı olamayan Lev'in üniversite yönetim kurulunun "Tarih derslerine devamsızlığı ve derslerindeki başarısızlığı sebebiyle" şeklindeki kararıyla onun ikinci sınıfa geçiş sınavına katılmasına izin verilmez. Bu durum karşısında Tolstoy fakültesini değiştirme kararı alır ve 25-28 Ağustos 1845 tarihli Tatyana Hala'sına yazdığı mektupta planlarını şöyle açıklar: "*Bilmem tasvip eder misiniz ama fakültemi değiştirdim ve Hukuk Fakültesi'ne kayıt oldum. Düşünüyorum ki bu bilimi öğrenmek daha kolay ve münferit hayatımız için diğerlerinden daha uygun. Ve ben bu sebeple yaptığım değişiklikten memnunum. Şimdi size planlarımdan ve hayatımı nasıl bir niyetle devam ettireceğimi yazacağım. Artık sosyeteye dâhil olmayacağım. Bunun yerine, müzikle, resimle, yabancı dillerle ve üniversitedeki derslerimle meşgul olacağım.*"¹

Hukuk Fakültesi'ndeki ilk senesinde pek başarı gösteremeyen genç Kont Lev Tolstoy, gösterişli bir hayat sürmeye devam eder ve tüm vaktini okumaya, bilimsel incelemelere ayırır. Gogol, Rousseau, Puşkin, Goethe gibi yazar ve düşünürlerin eserlerini okur ve ayrıntılı olarak inceler. *J.J. Rousseau Düşünceleri Üzerine Felsefi Yorumlar* (Философические замечания на речи Ж.Ж. Руссо), *Felsefenin Amacı Hakkında* (О цели философии) gibi onun felsefi heyecanına hitap eden makaleleri o dönemde yazar. 17 Mart 1847 tarihinde kısa aralıklarla tüm hayatı boyunca yazacağı günlüğünün ilkyazıyla gelecekteki akılcılık üzerine düşüncelerinin tohumlarını atmış olur: "*Aklı serbest bırak, o sana gerektiği zamanı gösterecektir, akıl seni cesurca halka götüren doğruları verecektir. İnsanın kabiliyetinin önceliğine göre her şey akılla bir olacaktır; her bireyin akli var olan bütünü bir parçasıdır ve bu parça var olan bütünü düzenini bozamaz. Bütün parçayı yok edebilir. Bunun için parçalar halinde değil, toplumdaki insanlarla, her şeyle, bir bütün halinde sen kendi aklını ortaya koy, o zaman senin aklın bu*

¹ Толстой, Л.Н. (1935). *Полное собрание сочинений. Том 59. Письма 1844-1855*. Москва: Государственное издательство <<Художественная литература>>, 11.

bütünle tek vücut olacak ve tek vücut olduğunda da toplum, parçalarda olduğu gibi, bir parça olarak, seni etkisi altına almayacaktır.”²

J.J. Rousseau'nun etkisinde kaldığını gördüğümüz Tolstoy, Kazan'daki eğitimini yarıda bırakır ve on dokuz yaşında kendisine miras kalan ve adıyla özdeşleşen Yasnaya Polyana'ya döner. Köyünde geçirdiği zamanlarda kendini geliştirme fırsatı yakalayan yazar, St.Petersburg'a gidip eğitimini tamamlamak istese de bunda başarılı olamaz. 1851 yılında hem ağabeyi Nikolay ve Tatyana Hala'sının telkinleri hem de kendini kumar gibi kötü alışkanlıklarından arındırmak amacıyla orduya yazılır ve Kafkasya'nın yolunu tutar. 1851-1855 yıllarını orduda subay olarak geçiren, savaflara ve çatışmalara katılan Tolstoy, o dönemde hem ilk edebi eserlerini yazma ve yayımlama hem de kendi düşünce gelişimini perçinleyen pek çok eseri okuma, inceleme fırsatı yakalar. Platon'un *Politika*, J.J. Rousseau'nun *Emilie*, Aleksandr İvanoviç Mihailovski-Danilevski'nin *1812 Anayurt Savaşı'ndan Notlar* (Описание Отечественной войны 1812 года) kitaplarını okuduğu bilinen yazarın, *Çocukluğum* (Детство), *Baskın* (Набер), *Sivastopol Öyküleri* (Севастопольские Рассказы) öyküleri de o dönemde yayımlanır. 1855 yılında ordudan ayrılınca St. Petersburg'da İ.S. Turgenyev'in yanında kalan Lev Tolstoy, A.İ. Maykov (1821-1897), A.V. Drujinin (1824-1864), A.F. Pisemski (1821-1881), İ.A. Gonçarov (1812-1891), İ.İ. Panayev (1812-1862), P.V. Annenkov (1813-1887), A.A. Fet (1820-1892), N.A. Nekrasov (1821-1878) gibi edebiyat çevresince bilinen dönemin önemli isimleriyle tanışma fırsatı bulur ve felsefi düşüncelerini perçinleştirme fırsatı yakalar.

Tolstoy felsefi düşüncelerini o dönem Rusya'sında şiddetle tartışılan bir konu olan mujiklerin özgürlüğüyle uygulamak ister. Bunun için bir proje hazırlığına girer. Tolstoy, toprak köleliği ile ilgili çalışmalarını tamamlayıp bir süre Moskova'da vakit geçirdikten sonra Mayıs ayının sonunda Yasnaya Polyana'ya döner. Konuyla ilgili görüşlerini 28 Mayıs'ta günlüğüne şu şekilde aktarır: *“Yasnaya mahzun, hoş ancak benim ruh halime göre değil. Bununla beraber kendimi geçmişteki düşüncelerimle kıyaslırsam, pek çok kişi gibi ben de kendimi liberal düşüncede geliştirdiğimi hissediyorum. Tatyana Aleksandrovna (Tatyana Hala) bile bu durumumdan hoşnut değil. Toprak köleliğinin adaletsizliği ona yüz yıl anlatılsa da kafası almayacak. Bugün (köylülerle) bir toplantı yapıp, bu konuyu konuşacağım.”³*

Tüm çabaları başarısızlıkla sonuçlanan Lev Tolstoy ilk yurtdışı seyahatine 1857 yılında çıkar ve Fransa, İsviçre, İtalya ve Almanya'da bulunur. Köylü çocukların eğitim-öğretimi için bu okulun amacını ve önemini *İtiraflarım*'da (Исповедь): *“Yurtdışından döndükten sonra köye yerleştim ve aklıma köy okulu ile meşgul olmak geldi. (...) Yüksek zümrede, literatürde neyi öğreteceğini bilmeden öğretmenin mümkün olmadığını fark etmiştim, çünkü görüyordum ki herkes farklı şekilde öğretiyor ve kendi bilgisizliğini tartışmalarla birbirinden saklıyordu; burada ise köylü çocuklarıyla birlikte onların istedikleri şeyleri öğretmekle bu sorunu aşabilmenin mümkün olduğunu düşünüyordum.”⁴* sözleriyle açıklar. Temmuz ayında Rusya'ya dönen Tolstoy'un pedagojik çalışmaları o dönemde başlar.

2. YASNAYA POLYANA OKULU, YASNAYA POLYANA DERGİSİ ve AZBUKA

² Проект <<Весь Толстой в один клик>> (2013). Жизнь / биография <http://tolstoy.ru/life/biography/?df=&dt=&q=&page=3> adresinden erişildi. (ET: 11.02.2017)

³ Толстой, Л.Н. (1937). *Полное собрание сочинений. Том 47.Дневники и записные книжки 1854-1857*. Москва: Государственное издательство <<Художественная литература>>, 77.

⁴ Толстой, Л.Н. (1957). *Полное собрание сочинений. Том 23.Произведения 1879-1884*. Москва: Государственное издательство <<Художественная литература>>, 9.

Yasnaya Polyana’da Tolstoy’un üzerinde çalıştığı okul projesi mujiklerden destek görmez, çocuklarını okula göndermektense, büyüdüklerinde çarın hizmetine girmesini, askere gitmesini isterler. Mujiklerin düşüncelerine ve kuşkularına rağmen, okul açılır ve Yasnaya Polyana’nın müstemilatında Tolstoy’un köylü çocuklarıyla ilk dersi başlar. 3-4 ay sonra okulda yaklaşık 50 öğrenci eğitim görür. Tolstoy, halk eğitimini yaygınlaştırmak için Tolstoy “Selskiy uçitel” (Сельский учитель) adında bir dergi çıkarmayı düşünür. Bunun yanı sıra, kendi görüşlerine uygun Milli Eğitim Cemiyeti projesi hazırlar ve bu projeye göre okullar açılacak, pedagojik dergiler yayımlanacak ve insanların kurs almaları sağlanacaktır.⁵

1860 yılında zamanını köylü çocuklarının eğitime ve okumaya ayıran Lev Tolstoy burada edindiği tecrübe ve bilgilerini *Pedagojik Notlar ve Materyaller* (Педагогические заметки и материалы) adında bir çalışmada toplar ve konuyla ilgili görüşlerini geçmişte Milli Eğitim Bakanlığı görevini yürütmüş olan Yevgeni P. Kovalevski’nin kardeşine bir mektup ile gönderir. Beklediği desteği ve ilerlemeyi⁶ göremeyen Lev Tolstoy bu projesini Haziran ayında rafa kaldırır, nedenini ise *İtirafLARım*’da “*Ruhumun derinliklerinde çok iyi biliyor olmama rağmen olması gerektiği gibi hiçbir şeyi öğretmiyordum, çünkü kendim de olması gereken şeyi bilmiyordum. Okulla geçen bir yılın ardından olması gerekeni öğrenmek, kendimin de hiçbir şey bilmediği şeyi başkalarına öğretmek kabiliyetine sahip olmak için bir kez daha yurtdışına çıktım.*”⁷ sözleriyle anlatır ve 2 Temmuz 1860’da ikinci kez yurtdışı seyahatine çıkar.

Tolstoy’un Avrupa’daki bu gezisi pedagojik açıdan oldukça verimli geçer. Seyahati boyunca Almanya, İsviçre ve Fransa’daki okulları gezer, incelemelerde bulunur. O dönemde günlüğüne düştüğü notlardan bazıları şu şekildedir: “16 Temmuz 1860. Küçük çocukların eğitim gördüğü bir okuldaydım. Okul, yine korkunç bir halde! Lautier-methode.”, “17 Temmuz. Bir okula gittim. Korkunçtu! Kralları için dua ettiriliyor, dayak atılıyor ve her şey ezberletiliyordu. Öğrenciler korkmuş ve şiddet görmüşlerdi.”, “5 Ağustos. Montaigne özgür eğitim görüşüne değinen ilk kişi. Eğitimde –yine– en önemli şey eşitlik ve özgürlük.”, “13 Ekim 1860. (...) Cenevre’de bir kolej. Eğitim geçmişin gölgesinde ve birisinin kontrolünde. Öğretmen sarhoş. Yetimhanedeki çocuklar şiddet görmüş. (...) Marsilya. Okul, binayla sınırlı değildir, okul dergilerde ve kafelerdedir.”, “15 Nisan 1861. Viyana. Eğitim ve öğretim arasındaki farkı çözümleyemiyorum, ancak Alman eğitimine daha sıcağım.”, “16 Nisan. Weimar. Öğretmenlik semineri müthiş geçti. Hesap çubuklarla ve ölçüm sayılarla yapılmalı, coğrafya dersi ölçü aletleriyle işlenmelidir. (Dil eğitimi kötüydü, dil öğretiminin belirli tanımlarla yapılması boşuna bir çabadır.). Yüksek mercilerin sebep olduğu en aptalca okul. Grignon buna örnektir.”, “19 Nisan. Okullar berbat. Disiplinsizlik ve ahlaksızlık var.”⁸

1861 yılı Nisan ayında Rusya’ya dönen Lev Tolstoy, ülkesinde de bazı okulları inceledikten sonra Yasnaya Polyana’ya gider. Bir yandan sanatsal çalışmalarına devam ederken diğer yandan pedagoji çalışmalarına hız veren Tolstoy okulunu yeniden açar. Makalelerinde ve okuldaki uygulamalarında Tolstoy, her şeyden önce, çocuklara öğretilen olan dersin içeriğinin, metodunun ve şeklinin öğrencilerin öğrenme seviyeleriyle aynı olmasının dersin sadece

⁵ Индюшкина, О.Н., (2005). Работа Л.Н. Толстого в яснополянской школе. *Начальная школа*. No 12, 80.

⁶ Lev Tolstoy *İtirafLARım*’da bu süreci anlatırken *ilerleme, gelişim* anlamlarına gelen “прогресс” sözcüğüyle ifade etmektedir. (Y.N.)

⁷ Толстой, 1957, 9.

⁸ Толстой, Л.Н. (1952). *Полное собрание сочинений. Том 48. Дневники и записные книжки 1858-1880*. Москва: Государственное издательство <<Художественная литература>>, 26-27, 30, 33, 35.

anlaşılabilir değil, aynı zamanda çocukları öğrenme sevgisiyle dolduracağını ve kendilerini geliştirebilmelerine imkân sağlayacağını altını çizer.⁹

Öğrenci merkezli ve özgür eğitimin temel alındığı bu okulda, öğrenciler 3 sınıfa ayrılır: *küçükler*, *ortancılar*, *büyükler*. Çocuklar sabah saat 8’de okula gelir, istedikleri yere, peykeye, masanın üzerine veya pencere kenarına oturur, öğretmen ise odanın tam ortasında durur. Sınıfın *küçükleri* ve *ortancıları* aynı odada, *büyükler* ise ayrı bir odadır ve her sınıfın günlük ders programı 5 ile 8 dersten oluşur. Yasnaya Polyana Okulu’nda öğrencilerin derslere gitme, kitap ve defter götürme zorunluluğu yoktur, ancak hepsi okula gelir ve nadiren de olsa ev ve toprak işleri yüzünden devamsızlık yapar.¹⁰ Köylü çocuklarının eğitim gördüğü bu okulda, öğrencilerin özgürlüğünü derslerin işlenişinde de görmek mümkündür. Yasnaya Polyana Okulu’nda bir gün öğrencilerin ilgilerine göre kitapları seçmesiyle başlar, daha sonra git gide çocuğun yeteneğinin, eğiliminin olduğu bir eğitim planı ve ders içerikleriyle şekillenir, çocukların beden ve zihinsel durumları dikkate alınarak dersin süresi azaltılır veya tam tersi şekilde uzatılır.¹¹

Okuma, güzel yazı, matematik, resim, tarih, din ve ahlak gibi pek çok dersin olduğu bu okulda öğrencilerin dersleri işleyişi onların kendi gelişimleriyle alakalı olarak gerçekleşir. Örneğin Yasnaya Polyana Okulu’nun temelini oluşturan kademeli okuma dersleri bir öğrencinin okuması, geriye kalanların da onu takip etmesi ve okuyucunun yaptığı hatayı düzeltmesiyle başlar. Ardından öğrenciler 2-3 kitap alır ve ikişerli, üçerli gruplar halinde bu kitapları okur. Sonunda da öğrenciler öğretmenlerinin yanına giderek kendilerini dinlemelerini veya kitapları birlikte okumalarını talep ederler. Okuma dersi sayesinde öğrenciler aynı zamanda harfleri ezberler ve yazmayı öğrenir, harfleri bir araya getirerek kelimeleri yazmaya başlar. Öğrenciler kendilerini okuma dersiyle geliştirirken güzel yazı dersi de görmeye başlar. Bu dersin işleyişi de okuma dersinin gibidir: Bir çocuk herhangi bir şeyi dikte eder, diğerleri ise tahtada kendilerine ayrılmış bölümde bunları yazar. Dikte bitince de öğrenciler birbirlerinin hatalarını düzeltirler.¹²

Lev Tolstoy’un okulunda öğrencilere teorik dersler gösterilmez, uygulamalı dersler de önemli bir yer tutar. Okul sınırları dışında gerçekleşen bu uygulamalı derslerde öğrencilere tarımla alakalı pek çok şey öğretilir. Ayrıca kış aylarında, bazen Tolstoy’la birlikte, öğrenciler gölette buz pateni yarışmaları yapar, yarışma sonucunda da Kont Tolstoy onları ödüllendirir. Okulda düzenli olarak bayramlar kutlanır ve piyesler düzenlenir. Teorik derslerle öğrencilerin zihinsel gelişimi sağlanırken, uygulamalı derslerle de çocukların ahlaki ve fiziksel gelişmeleri sağlanır. Tolstoy pedagojik çalışmaların temelinde her bir öğrenci ve öğretmenin bireysel ve yaratıcılığın gelişimden ibaret olduğunun altını çizer ve bunu sağlayan en önemli şey ise “özgürlük”tür.¹³ Tolstoy’un okulunda öğretmen-öğrenci arasındaki ilişki de bu özgürlük üzerine kuruludur. Öğretmen, eğitimde başarının esas şartı olan bu bağımsızlık ve özgürlük nereye varırsa varsın, öğrencilere karışmaktan ve onları baskı altına almaktan sakınmalıdır. O, çocukların

⁹ Индюшкина, 2015, 80.

¹⁰ Латышина, Д.И. (2008). Л.Н.Толстой-народный учитель. *Начальная школа*. No 8, 3.

¹¹ Индюшкина, 2015, 80-81.

¹² Латышина, 2008, 4.

¹³ Латышина, 2008, 5.

kendiliğinden susmalarını, derslerine ve çalışmalarına yine kendiliğinden başlamalarını sağlamalıdır.¹⁴

Yasnaya Polyana Okulu sayesinde edindiği başarılı tecrübeyle Yasnaya Polyana'nın taşralarında da yeni okullar açan Lev Tolsoy, ayrıca, 1862 yılında Yasnaya Polyana Dergisi'ni çıkarmaya başlar ve "köylü çocuklarının eğitiminde eşitlik olmadığı sürece daha iyi bir devlet inşa edilemez" diye yazar.¹⁵ Dergi, Tolstoy'un görüşlerinin ve okuldaki çalışmalarının daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlar. Dönemin önemli yazar ve edebiyat eleştirmenlerinden biri olan N.G. Çernişevski Yasnaya Polyana Dergisi'nin içeriğini incelediğinde, derginin en güzel bölümünü sıradan okuyucular için küçük bir kitap, içerisinde güzel metinlerin olduğu, anlatımı basit, dili ağdasız ve anlaşılır diyerek Tolstoy'un Rusya'daki halk eğitiminin gelişmesi için yaptığı bu işin önemini ve yarattığı etkiye vurgu yapar.¹⁶

Tolstoy, 12 Mayıs-20 Temmuz 1862 arasında öğrencileri ve uşağı ile birlikte Samara kırsalına, uygulamalı ders maksadıyla gider. 6-7 Temmuz'da jandarma Yasnaya Polyana Malikânesinde gizli bir matbaa ve öğrencilere, Tolstoy okullarında çalışan öğretmenlere verilmek üzere hazırlanmış çarlık otoritesi ve itibarını zedeleyen belge maksadıyla evine baskın yapar. Bu durum Tolstoy'un oldukça canını sıkarak ve Çar II. Nikolay'a durumla ilgili rahatsızlığını dile getirdiği bir mektup yazar. Ayrıca, aynı yıl Sofiya Bers ile evlenme kararı alan Tolstoy, Yasnaya Polyana'dan kısa süreli de olsa ayrılmak zorunda kalır. 1862 yılının Aralık ayında Moskova'ya taşınan yazar, hem yönetimin baskısı hem de mevcut durum yüzünden 1863 Şubat ayında Yasnaya Polyana Dergisi'nin yayım hayatına son verdiğini duyurur.

Yaklaşık 10 yıllık aradan sonra, 70'li yıllar Lev Tolstoy'un yoğun olarak pedagojik çalışmalar içinde bulunduğu yıllardır ve köylü çocuklarıyla yeniden derslere başlara başlar, makaleler yazar. Ancak, o yılları pedagojik çalışmaları önemli kılan 1872 yılında yayımlanan *Azbuka* (Азбука)'dır. Sözlük karşılığı "alfabe, alfabe kitabı" olan *Azbuka*, Lev Tolstoy'u heyecanlandıran ve üzerinde çokça durduğu bir pedagojik kitap olma özelliğine sahip bir çalışmadır. Eseri üzerinde çalıştığı zamanda halası A.A. Tolstoy'a yazdığı bir mektubunda duygularını şu sözlerle dile getirir: "Benim 'Azbuka' ile ilgili gurur duyduğum hayallerim var. İşte bunlar: Bu 'Azbuka', çarlardan köylülere iki sınıfın da tüm Rus çocukları tarafından okunacak bir eser olacak ve 'Azbuka'yı yazdıktan sonra gelecek ilk lirikal izlenimler, benim belki de huzurlu bir şekilde ölmemi sağlayacak."¹⁷ Mektuptan anlaşılacağı üzere Tolstoy *Azbuka* ile sadece köylü çocukların eğitimi için değil, ayrıca dvoryan sınıfının çocuklarının da kapsayan bir hazırlık içerisindeydi.

Toplamda 4 kitaptan oluşan *Azbuka*'nın öğretmenler için ayrılmış bölümüyle birlikte ilk kitabı 5, diğerleri 4 bölüme sahiptir. Birinci kitabın ilk bölümü resimlerle alfabe öğretimi ve hece çalışmasını kapsar, ikinci bölüm ise içerisinde Tolstoy'un bizzat yazdığı kısa öykülerinin yanı sıra eski Yunan masalcısı Ezop'un masallarının olduğu, hem Rus hem de Hint, Arap gibi başka halklara ait okuma parçalarını içerir. Üçüncü bölüm Rus tarihine ait, eski Slavca yazılmış eserlere o dönemki Rusça ile bakışımı olarak yer vermesi bakımından dikkat çekicidir.

¹⁴ Kansu, N.A. (2016). *Bir eğitimcinin kaleminden öğretmen Tolstoy* (M.A. Kansu, sadeleştiren ve haz.). Ankara: Telgrafhane yayınları, 86.

¹⁵ Индюшкина, 2015, 81.

¹⁶ Индюшкина, 2015, 81.

¹⁷ Толстой, Л.Н. (1953). *Полное собрание сочинений. Том 61. Письма 1863-1872*. Москва: Государственное издательство <<Художественная литература>>, 269.

Dördüncü bölüm ise temel matematikle, sayılar öğretmek başlar. Öğretmenler için olan bölümde ise Tolstoy tarafından metodik öğütleri içeren yazılar bulunur ve birinci kitap biter. *Azbuka*'nın diğer kitapları da aynı doğrultudadır. Temel eğitimden başlayarak, ilerleyerek devam eden bu kitaplarda öğrenciler okuma, yazma, dilbilgisi, eski Slavca, matematik bilgilerini geliştirir ve öğretmenlere yönelik pedagojik bilgiler içerir. *Azbuka* dönemin Rusya'sında ses getiren bir eser olur. 28'i Tolstoy hayattayken 30.baskısını yapan bu eser, 2 milyon adet kopyaya ulaşır. Tolstoy tarafından yazılan pek çok eser çocuk okuyucular tarafından kabul görür ve günümüzde dahi güncelliğini korur.¹⁸

3. SONUÇ

Lev Tolstoy'un pedagojik çalışmalarında bu denli başarılı olmasının sebebi, küçük yaşlarda öksüz kalmasına rağmen, soylu bir aileden gelmesi sayesinde iyi bir ev eğitimi almış olması ve gençlik dönemlerinde bulunduğu Kazan'daki üniversite döneminde inceleme fırsatı bulduğu özellikle de J.J. Rousseau'nun felsefi görüşünün etkisinde kalmasındandır. O, edindiği bu görüşlerini yaşamının geri kalanında da bu görüşlerini geliştirmiş ve o dönem Rusya'sının önemli sorunlarından biri olan eğitim üzerine kendi görüşlerini ortaya koymuştur.

Kendisi soylu bir aileye mensup olsa da Rusya'da mujiklerin sorunlarına sırtını dönmeyen, yakından ilgilenen Tolstoy 1859 yılında, henüz otuz bir yaşındayken kendi mülkünde mujik çocukları için açtığı Yasnaya Polyana Okulu ile teorik eğitimin yanı sıra pratik eğitimi ilke edinmiş, yaratıcılığın ve özgürlüğün ön planda tutulduğu, ücretsiz eğitim veren adeta laboratuvar görevi üstlenmiş bir kurum halini almasını sağlamıştır. Pedagoji alanında kendisini sürekli geliştiren, bunun için yurtdışına seyahat gerçekleştirip okulları inceleyen Lev Tolstoy, kurmuş olduğu okulu ile aynı zamanda çıkardığı Yasnaya Polyana Dergisi sayesinde görüşlerini geniş kitlelere ulaştırmayı da başarmış ve pek çok kimsenin takdirini toplamıştır.

1870li yıllara gelinde Rusya'da adından söz ettirmeyi başarmış bir yazar olan Lev Tolstoy, ara verdiği pedagojik çalışmalarına yeniden başlayarak günlüğünde ve mektuplarında sıkça dile getirdiği kendisi için özel bir yere sahip olduğunu söylediği *Azbuka*'yı çıkarır. *Azbuka*'yı farklı kılan özelliği onun sadece mujiklerin çocuklarına değil, tüm sınıftan çocuklara hitap etmeyi hedeflemesidir. Tolstoy'un tüm pedagojik çalışmalarında onun çocukların gelişimlerini ve özgürlüğünü ön plana çıkardığını ve çocuklara duyduğu sevgiyi görmek mümkündür. Lev Tolstoy'un pedagojik çalışmaları ve bu alandaki başarıları onu çok yönlü bir yazar olarak değerlendirmemizi, onu bir pedagoğ olarak görmemizi sağlar.

Кайнакча

Kansu, N.A. (2016). *Bir eğitimcinin kaleminden öğretmen Tolstoy* (M.A. Kansu, sadeleştiren ve haz.). Ankara: Telgrafhane Yayınları.

Индюшкина, О.Н. (2005). Работа Л.Н. Толстого в яснополянской школе. *Начальная школа*. No 12, 80-81.

Латышина, Д.И. (2008). Л.Н.Толстой-народный учитель. *Начальная школа*. No 8, 3-6.

Проект <<Весь Толстой в один клик>>. (2013). Жизнь / биография <http://tolstoy.ru/life/biography/?df=&dt=&q=&page=3> adresinden erişildi. (ET: 11.02.2017)

¹⁸ Латышина, 2008, 5.

Толстой, Л.Н. (1935). *Полное собрание сочинений. Том 59. Письма 1844-1855*. Москва: Государственное издательство <<Художественная литература>>.

Толстой, Л.Н. (1937). *Полное собрание сочинений. Том 47. Дневники и записные книжки 1854-1857*. Москва: Государственное издательство <<Художественная литература>>.

Толстой, Л.Н. (1952). *Полное собрание сочинений. Том 48. Дневники и записные книжки 1858-1880*. Москва: Государственное издательство <<Художественная литература>>.

Толстой, Л.Н. (1953). *Полное собрание сочинений. Том 61. Письма 1863-1872*. Москва: Государственное издательство <<Художественная литература>>.

Толстой, Л.Н. (1957). *Полное собрание сочинений. Том 23. Произведения 1879-1884*. Москва: Государственное издательство <<Художественная литература>>.

ÖĞRETMENLERİN ETKİLİ KAYNAŞTIRMA UYGULAMALARI İLE İLGİLİ GÖRÜŞ VE ÖNERİLERİ

Yahya ÇIKILI

Necmettin Erbakan Üniversitesi

Deniz Ayşegül SÖĞÜT

Özel Eğitim Öğretmeni, MEB, KAVAKLIDERE-MUĞLA

Emel ÖZDEMİR

Özel Eğitim Öğretmeni

Öz

Özel eğitim gerektiren bireyler yapılan tanılama ve eğitsel değerlendirme süreci sonunda uygun eğitim ortamlarına yerleştirilmektedirler. 1997 yılında yayınlanan 573 sayılı kanun hükmünde kararname ve bu düzenlemeye bağlı olarak çıkarılan özel eğitim hizmetleri yönetmeliğine göre ise özel eğitim gerektiren bireylerin eğitim ortamlarına yerleştirilmelerinde en az sınırlandırılmış eğitim ortamlarından başlanarak yerleştirilmeleri benimsenmiştir. En az sınırlandırılmış eğitim ortamlarının başında ise kaynaştırma eğitimi gelmektedir. Kaynaştırma eğitimi, özel eğitim gerektiren bireylerin, yetersizliği olmayan akranları ile birlikte eğitim ve öğretimlerini resmî ve özel okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yaygın eğitim kurumlarında sürdürmeleri esasına dayanan destek eğitim hizmetlerinin sağlandığı özel eğitim uygulamalarını ifade eder şeklindedir. Ülkemizde kaynaştırma eğitimine devam eden öğrenci sayısı önemli derecede artış göstermiştir. 2015-2016 öğretim yılı Milli Eğitim Bakanlığı örgün eğitim istatistiklerine göre 173.392 öğrenci kaynaştırma eğitimine devam etmiştir. Kaynaştırma eğitimi ile ilgili yapılan birçok araştırmada kaynaştırma eğitimi ile ilgili öğretmen tutumları, bireyselleştirilmiş eğitim programlarının hazırlanması, öğretim süreçleri konusunda problemler olduğu belirlenmiştir. Bu araştırmanın amacı ise, kaynaştırma eğitimi yürüten öğretmenlerin etkili kaynaştırma uygulamaları ile ilgili görüş ve önerilerini belirlemektir. Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Bulgular; araştırmaya katılan öğretmenlerin mevzuat hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları ve mevzuatta belirtilen kaynaştırma öğrencisinin olduğu sınıfların mevcudunun azaltılması gerektiğini; rehberlik araştırma merkezlerinin nitelikli tanılama yapmadıklarını, öğretmenler ile iletişim halinde olmaları gerektiğini; öğretmenlerin BEP hazırlamada zorlandıklarını ve BEP birimlerinin aktif olması gerektiğini; etkili sınıf yönetiminde sıkıntı yaşadıkları ve akran eğitiminin işe yaradığını; ailelerin çocukları hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları ve kabullenmediklerini bu sebeple aileye eğitimler verilmesi gerektiğini; okul yönetiminin pasif olduğu ve öğretmen-aile ve çalışanlar arasında işbirliği sağlaması ve materyal sıkıntılarını gidermesi gerektiği sonuçları bulunmuştur.

Anahtar kavramlar: özel eğitim gerektiren birey, özel eğitim, kaynaştırma eğitimi, öğretmen görüşleri

OPINIONS AND SUGGESTIONS OF TEACHERS ABOUT EFFECTIVE INCLUSIVE PRACTICES

Abstract

As a result of diagnosis and pedagogical evaluations of individuals who require exclusive education, are placed in necessary educational environments. Decree in the power of law number 573 revealed in 1997 and private educational service regulations related with this law had been adopted that individuals who require private education should be placed starting from least limited educational environment. One of the first least limited educational environment is 'inclusion education' which simply means that private educational applications which combine both peer individuals who need private education and individuals who don't need any supportive education at the places of both official and private pre- schools, primary schools and middle schools with additional educational assistance. In other words, it is explained as a inclusion of children who need private education and children who make ordinary development placed at the same class. In our country, the number of children who need private education increased considerably. According to formal education statistics of the Ministry of Education in 2015-2016 , 173.392 children continued inclusion education. Research made about inclusion education reveals that there are problems about attitudes of teachers, preparations of individual education programs and teaching process. The aim of this study is to specify views and offers of teachers about effective inclusion education. Data has been obtained via semi-structured interview form in the research. Findings; Participant teachers have not enough information about the legislation and the size of the classes in which there is a cohesion student stated in the legislation needed to be reduced, Counselling and Research Center does not do qualified diagnosis, they should be in touch with teachers, their IEP Units should be active and teachers have difficulty in preparing IEP, teachers have trouble in effective classroom management and peer education is working well, parents do not have enough information about their children and they bury their head in the sand so parents needed to be provided education, school management is thought to be passive and there should be co-operation between teacher,parents and school personnel, they should solve problems about material .According to the research,these results have been found.

Keywords: inclusion education, student with special needs, opinions of teachers.

GİRİŞ

Ülkemizde farklı özellik ve gereksinimleri olan bireyler için uygun eğitim ortamları düzenlenmiş ve bu bireyler gereksinimleri doğrultusunda bu eğitim ortamlarına yönlendirilmiştir. Özel gereksinimli bielerin uygun eğitim ortamlarına yerleştirme sürecinde ise en az sınırlandırılmış eğitim ortamı yaklaşımı benimsenmiş ve asal düzenlemelerle güvence alınmıştır. 573 sayılı kanun hükmünde kararname, özel eğitim hizmetleri yönetmeliği bu alandaki asal düzenlemeler alanında yer almaktadır.

En az kısıtlayıcı eğitim ortamı, öğrencinin bireysel özelliklerine bağlı olarak kendi yakınları ve akranlarıyla mümkün olan en fazla düzeyde bir arada olabileceği; yine bireysel özellikleri göz önünde bulundurularak, eğitsel gereksinimlerinin en yüksek oranda

karşılanabileceği eğitim ortamı olarak açıklanabilmektedir (Turnbull, Turnbull, Shank, Smith ve Leal, 2002; akt. Batu 2015). En az kısıtlayıcı ortam özel eğitim gerektiren bireylerin en üst düzeyde performansını sergileyeceği ortamdır ve bu ortam belirlenirken öncelikle normal gelişim gösteren akranlarıyla bir arada bulunmasına özen gösterilir (Kargın, 2007). En az kısıtlayıcı eğitim ortamı, öğrencilerin özelliklerine ve gereksinimlerine göre bireysellik gösterebilir. Bir birey için en az kısıtlayıcı eğitim ortamı sayılabilecek bir ortam, bir diğer birey için daha kısıtlayıcı olma özelliği gösterebilmektedir (Batu, Kırcaali-İftar, 2006).

Kaynaştırma ise; gerektiğinde sınıf öğretmenine ve/veya yetersizliği olan öğrenciye destek özel eğitim hizmetleri sağlanması koşulu ile yetersizliği olan öğrencilerin normal eğitim ortamlarında eğitilmesidir (Kırcaali-İftar, 1992). Özel Eğitim Hizmetler Yönetmeliğinde (2000) kaynaştırma özel eğitim gerektiren bireylerin, yetersizliği olmayan akranları ile birlikte eğitim ve öğretimlerini resmî ve özel okul öncesi, ilköğretim, orta öğretim ve yaygın eğitim kurumlarında sürdürmeleri esasına dayanan destek eğitim hizmetlerinin sağlandığı özel eğitim uygulamalarını ifade eder şeklindedir (MEB,2000). Kaynaştırma özel gereksinimli bireyler için eğitim sisteminin temel taşını oluşturur ve yetersizlikten etkilenmenin en az olduğu, farklılıkların hoşgörüle karşılandığı ve özel gereksinimli bireyin eğitimden maksimum faydalandığı ortamdır (Baldiris, Zervas, Fabregat & Sampson, 2016).

Başarılı kaynaştırma ilkelerini Kargın (2004); ‘Okul yönetimini ve diğer tüm çalışanların, özel gereksinimli öğrencilere karşı kabul edici ve destekleyici tutumlar sergilemeleri; sınıf öğretmenlerinin tutumu; sınıf ortamının tüm öğrencilerin gereksinimlerini karşılayacak şekilde düzenlenmesi; tüm öğrencilerin, birlikte öğrenme, oynama, eğitimsel ve sosyal etkinliklere katılma fırsatlarına sahip olmaları; diğer öğrencilerin özel gereksinimli öğrenci ile ilgili bilgilendirilmesi; destekleyici özel eğitim hizmetleri sağlanması; tüm öğrenci velileri ile işbirliği içinde olunması’ şeklinde tanımlamıştır. Ayrıca; okul yönetimi ve diğer okul personeli, öğretmenler, rehber öğretmenler, fiziksel düzenlemeler ve eğitim ortamı, kaynaştırma öğrencisi, kaynaştırma öğrencisinin ailesi, normal gelişim gösteren öğrenciler, normal gelişim gösteren öğrencilerin aileleri, uygulanan bireysel eğitim programları ve yapılan öğretimsel uyarlamalar, destekleyici özel eğitim hizmetleri ve ek hizmetler, kaynaştırma öğrencisinin sistemli ve kapsamlı bir öğretim programı içinde tüm paydaşların hazırlandığı ve işbirliği içinde çalıştığı bir eğitim ortamı, tüm ebeveynlerin, yöneticilerin, kanun koyucuların iş ve toplum liderlerinin yani toplumun farkındalığının olması kaynaştırmayı başarıya ulaştıran etmenler arasında sayılmaktadır (Aral ve Gürsoy, 2007; Allen & Cowdery, 2015; Batu ve Kırcaali-İftar 2011; Lewis & Doorlag, 2011; MEB 2010; Odluyurt ve Batu, 2012). Bunlara ek olarak kaynaştırmanın etkin olabilmesi için BEP’in (bireyselleştirilmiş eğitim programı) işlevselliğinin kontrolü açısından değerlendirmelerde bulunmak, bu değerlendirmeleri kaydetmek aileye, öğrenciye ve öğrenci ile çalışan öğretmenlere geri bildirimlerde bulunmak da ilave edilebilir.

Alan yazında etkili kaynaştırma eğitimi, öğrencilerin bireysel farklılıklarının göz önüne alındığı, kabul edici ve kaynaştırıcı eğitim-öğretim uygulamalarını işaret etmektedir (Diken ve Batu, 2010). Yapılan araştırmalarda öğretmenlerin bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlamadıkları (Sanır, 2009; Bilen, 2007), BEP hazırlarken sorun yaşadıkları (Şekercioğlu, 2010); BEP hazırlarken öğrencilerin durumunun detaylı araştırılması ve gözlemleri somut hale getirmek gerektiği (Kartal, 2016), öğrencilerinin başarılarını değerlendirmeye yönelik uygun yöntem teknik ve araçları hazırlama ve kullanmada yeterli olmadıkları (Sanır, 2009), okulların fiziki durumlarının yetersizliği, öğrencilerin gereksinim duydukları kaynak ve araç gereçlerin olmayışı (Kartal, 2016); ve sınıfların kalabalık olmasından dolayı öğretmenlerin yeterince

zaman ayıramaması bu yüzden kaynaştırma uygulamalarının yerine getirilmediği (Kartal, 2016; Saraç ve Çolak, 2012; Şekercioğlu, 2010; Bilen, 2007), öğretmenlerin kaynaştırma eğitimine yönelik uzman desteği görmediği (Kanat, 2015; Gündüz, 2015; Güven, 2009; Bilen, 2007), bir kısmının rehber öğretmenden destek gördüğü (Kanat, 2015), bir kısmının kendi kendine destek olduğu (Sadioğlu ve ark., 2012), öğrencilerin engel türlerini bildikleri (Şekercioğlu, 2010; Sanır, 2009), en çok zihinsel engelli öğrenci ile karşılaştıklarında zorlandıkları (Bilen, 2007), bilgi eksiklerinin olduğu ve uzmanlarla desteklenmeleri gerektiği (Zeybek, 2015; Gündüz, 2015; İlk, 2014; Sadioğlu ve ark. 2012; Şekercioğlu, 2010; Sanır, 2009); bilgi eksikliği olmadığı ama bilginin güncellenmesi gerektiği (Yılmaz, 2015), uygulamalı hizmet içi kurslara gereksinim duydukları (Yılmaz, 2015; Şekercioğlu, 2010), okuldaki diğer personelden yardım almasına karşın yapılan yardımların yeterli ve işlevsel olmadığı (Saraç ve Çolak, 2012), okul müdüründen ve rehber öğretmenlerden yeterli destek alamadıkları (Sadioğlu ve ark. 2012; Bilen, 2007), özel gereksinimli öğrencileriyle yoğun olarak öğretimle ilgili sorunlar yaşadıklarını ve bu süreçten duygusal olarak olumsuz etkilendikleri (Sadioğlu ve ark.,2012), kaynaştırma öğrencisini sınıfa kendi istekleriyle almadıkları, bu çocuklarla eğitim yapmanın zor olduğu (Sanır, 2009), öğretmenlerin isteklerinin göz ardı edildiği (Saraç ve Çolak, 2012), kaynaştırma öğrencilerinin akademik olarak akranlarına göre geride kaldığı, akademik başarısızlığının engellerinden kaynaklandığını, akademik başarılarının artırılması için özel eğitim kurumunda eğitim almaları gerektiğini (Sanır, 2009; Güven, 2009), öğrencilerinin sayısal derslerde ve sözel derslerde yeterli başarıyı gösteremediklerini (Sanır, 2009), sınıf içi iletişim ve etkileşimlerinin yetersiz olduğu (Sanır, 2009; Güven, 2009), öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi konusunda olumsuz görüşe sahip olduğu (Gündüz, 2015; İlk, 2014), deneyimsiz öğretmenlerin olumlu görüşe sahip olduğu (Gündüz, 2015), özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırma eğitimi sürecinde akademik ve sosyal olarak geliştikleri (Sadioğlu ve ark.2012); genel eğitimde görevli öğretmenlerin ve yöneticilerin özel gereksinimli öğrencilere karşı olumlu tutum içinde olmaları, ilgi göstermeleri ve kabullenmeleri, sınıf öğretmenlerinin çalıştığı okullardaki yöneticiler de dahil olmak üzere öğretmenlerin diğer kurumlarla etkin işbirliği içerisinde olması gerektiği (Kartal, 2016;), yasal düzenlemelerin genel olarak olumlu ve yeterli olup, uygulamada problem olduğu (Yılmaz, 2015), ailelerin çocuklarıyla ilgilenmedikleri (Sadioğlu ve ark., 2012), aile ile işbirliğinin yeterli düzeyde olmadığı (Bilen, 2007), çocuklarının farklı olduğunu kabul etmeleri gerektiği ve onlara gereken destekle kaynaştırma eğitiminde çok başarılı olunacağı (Gündüz, 2015), başta sınıf öğretmeni olmak üzere bütün personelin kaynaştırma uygulamaları konusunda bilinçlendirilmesi gerektiği (Saraç ve Çolak, 2012) sonuçlarına ulaşılmıştır.

Kaynaştırma eğitiminin etkili olarak gerçekleşmesi birçok faktörün bir arada devamlılığını ve işleyişini gerektirmektedir. Bu faktörler belirleyerek etkili kaynaştırma eğitimi uygulamaları soruları hazırlanmıştır. Bu sayede kaynaştırma uygulamalarının etkinliği tespit edilecek hem de uygulamaların gerçekleşmesini sağlayacak öneriler belirlenecektir. durum tespit edilebilecek hem de etkili hareketle sınıflarında kaynaştırma öğrencisi bulunan öğretmenlerin görüş ve önerilerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışma; kaynaştırma eğitiminin kalitesini artırmaya yönelik katkı sağlaması ve sunulan önerilerle eksiklerin giderilmesi ve yapılması gereken çalışmalara yol gösterici olması bakımından önem teşkil etmektedir.

Bu araştırmanın genel amacı; etkili kaynaştırma uygulamaları ile ilgili öğretmenlerin görüş ve önerilerini belirlemektir. Bu bağlamda;

1. Öğretmenlerin etkili kaynaştırma uygulamaları ile ilgili Kaynaştırma Eğitimi mevzuatına dönük görüş ve önerileri nelerdir?

2. Öğretmenlerin etkili kaynaştırma uygulamaları ile ilgili Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinden beklentileri, görüş ve önerileri nelerdir?
3. Öğretmenlerin etkili kaynaştırma uygulamaları ile ilgili BEP hazırlama süreci ile ilgili görüş ve önerileri nelerdir?
4. Öğretmenlerin etkili kaynaştırma uygulamaları ile ilgili sınıf içi davranış yönetimi görüş ve önerileri nelerdir?
5. Öğretmenlerin etkili kaynaştırma uygulamaları ile ilgili ailelere yönelik görüş ve önerileri nelerdir?
6. Öğretmenlerin etkili kaynaştırma uygulamaları ile ilgili okul yönetiminden beklentileri, görüş ve önerileri nelerdir?

sorularına cevap aranmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, öğretmenlerin etkili kaynaştırma uygulamaları ile ilgili görüş ve önerilerini belirlemeye dönük nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma, belli bir nokta üzerinde odaklanmada çok metotlu; araştırma problemine yorumlamacı yaklaşımı benimseyen bir yöntemdir (Lincoln, 1994: 15). Bunun anlamı nitel araştırmacıların araştırma konusu olan fenomenleri kendi doğal ortamlarında ele almalıdır. Dolayısıyla, her bir fenomen insanların (ya da araştırmacının) ona yüklediği anlam açısından yorumlanırlar. Nitel araştırmada çeşitli ampirik araçların (örnek olay, kişisel deneyim, hayat hikayesi, mülakat, gözlemsel, tarihsel, etkileşimsel ve görsel metinler gibi) kullanılması bireylerin hayatlarındaki önemli anların ve anlamlarının tanımlanmasıdır (Altunışık ve ark., 2012). Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Görüşmeler uygulanan kuralların katılığına göre; yapılanmış, yarı yapılanmış ve yapılanmamış olarak üçe ayrılır. Yapılanmış görüşme; önceden yapılan ve ne tür soruların ne şekilde sorulup, hangi verilerin toplanacağını en ayrıntılı biçimde saptayan 'görüşme planı'nın aynen uygulandığı görüşmedir ve hareket özgürlüğü en düşük düzeyde tutulur. Yapılanmamış görüşme, görüşmeciyeye büyük hareket ve yargı serbestliği veren, esnek, kişisel görüş ve yargıların kökenlerine inmeyi sağlayan bir görüşme şeklidir. Görüşmeler, çoğunlukla bu iki uç ortamda yapılır ki, bunlara da 'Yarı yapılanmış' görüşme denir (Karasar, 2014).

Çalışma Grubu

Araştırma, 2016-2017 eğitim öğretim yılı Muğla ili Kavaklıdere İlçesinde görev yapan ve sınıflarında kaynaştırma öğrencisi bulunan on sınıf öğretmeni, on branş öğretmeni ile gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Görüşme formu hazırlama aşamasında, alanyazında yapılan araştırmalar, kaynaştırma eğitimi ile ilgili mevzuat ve kaynaştırma eğitim ile ilgili uygulamalar taranmıştır. Yapılan tarama sonucunda araştırma amaçları ile ilgili soru havuzu oluşturulmuştur. Soru havuzundan seçilen sorularla ilgili özel eğitim alanında çalışan üç uzmanın görüşü alınmıştır. Uzmanlardan gelen görüşlere bağlı olarak, yedi soru belirlenmiştir. Hazırlanan görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kişisel bilgiler ve kaynaştırma eğitimine devam

eden öğrencilere ait bilgiler, ikinci bölümde ise kaynaştırma eğitimi ile ilgili sorular yer almaktadır. Görüşmeler, öğretmenlerin uygun olduğu gün ve saatte gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, görüşmeye katılan kişilerin izni doğrultusunda ses kaydı ile gerçekleştirilmiştir. Elde edilen ses kayıtları yazılı doküman haline getirilerek analiz edilmiştir. Görüşme sırasında aşağıdaki sorulara yer verilmiştir;

1. Etkili kaynaştırma eğitimi uygulamaları ile ilgili “Kaynaştırma eğitimi” mevzuatına dönük görüş ve önerileriniz nedir?
2. Etkili kaynaştırma eğitimi uygulamaları ile ilgili rehberlik ve araştırma merkezlerinden beklentileriniz ile ilgili görüş ve önerileriniz nedir?
3. Etkili kaynaştırma eğitimi uygulamaları ile ilgili BEP hazırlama süreci ile ilgili (BEP birimi, üyeler, toplantı vb.) görüş ve önerileriniz nedir?
4. Etkili kaynaştırma eğitimi uygulamaları ile ilgili sınıf içi davranış yönetimi ile ilgili görüş ve önerileriniz nedir?
5. Etkili kaynaştırma eğitimi uygulamaları ile ilgili ailelere yönelik görüş ve önerileriniz nedir?
6. Etkili kaynaştırma eğitimi uygulamaları ile ilgili okul yönetiminden beklentileriniz ile ilgili görüş ve önerileriniz nedir?
7. Eklemek istediğiniz diğer konular

Verilerin Toplanması ve Analizi

Öğretmenlerle yapılan görüşmeler ortalama 6 dakika sürmüştür, yirmi öğretmenle toplam 132 dakikalık görüşme kaydı yapılmıştır, bu görüşmelerin dökümünden toplam 32 sayfalık veri dosyası elde edilmiştir.

Elde edilen veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. Betimsel analizde, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen başlıklar altında özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularına göre sınıflandırılabilir gibi veri toplama aşamalarında elde edilen ön bilgiler ışığında da düzenlenebilir. Bu analiz türünde, daha önce de belirtildiği üzere veri kaynaklarından bazı alıntılar yapmak, çalışmanın güvenilirliği ve sıhhati açısından yararlı olabilir. Bu şekilde çarpıcı görüşlerin yansıtılması da sağlanmış olacaktır. Bu analizin amacı, ham haldeki verilerin okuyucuların anlayabileceği ve isterlerse kullanabileceği bir şekle sokulmasıdır. Bu amaçla elde edilen veriler önce mantıklı bir sıraya konulur. Daha sonra yapılan bu sınıflandırmalar yorumlanır ve sonuçlara ulaşılır. Son aşamada ise, araştırmacı yorumların ışığında gelecekte ilgili tahminlerde bulunarak yeni açılımlara ulaşmaya çalışır. özetleyecek olursak betimsel analiz dört aşamadan oluşur: 1. çerçeve oluşturmak; 2. tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi; 3. bulguların tanımlanması; 4. bulguların yorumlanması (Altunışık ve ark., 2012).

Tablo 1: Görüşmeye katılan kişilerin cinsiyet dağılımı

cinsiyet	f	%
Kadın	12	60

Erkek	8	40
Toplam	20	100

Tablo 1'e göre görüşmeye katılan öğretmenlerin %60'ı kadın, %40'ı ise erkek öğretmendir.

Tablo2: Öğretmenlerin mezun oldukları alanlara göre dağılımı

mezun olunan alan	f	%
Sınıf Öğretmenliği	9	45
İngilizce Öğretmenliği	1	5
Matematik Öğretmenliği	2	10
Görsel Sanatlar Öğretmenliği	1	5
Türkçe Öğretmenliği	1	5
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği	1	5
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	3	15
Fen Bilimleri Öğretmenliği	1	5
Teknoloji Tasarım Öğretmenliği	1	5
toplam	20	100

Araştırmaya katılan öğretmenlerin mezun olduğu alana göre %45'i sınıf (9 kişi), %5'i İngilizce (1 kişi), %5'i görsel sanatlar (1 kişi), %5'i Türkçe (1 kişi), %5'i din kültürü ve ahlak bilgisi (1 kişi), %5'i teknoloji tasarım (1 kişi); %10'u matematik (2 kişi), %15'i sosyal bilgiler (3 kişi) ve %5'i fen bilgisi (1 kişi) öğretmendir.

Tablo 3. Öğretmenlerin sınıflarında bulunan kaynaştırma öğrencilerinin engel türleri

	f	%
Bedensel Engel	1	5

Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite	1	5
Özel Öğrenme Güçlüğü	6	30
Zihinsel Engelli	10	50
Bedensel Engel Ve Öğrenme Güçlüğü	2	10
Toplam	20	100

Araştırmaya katılan öğretmenlerin, engel durumuna göre 1 tane bedensel engelli, 1 tane dikkat eksikliği ve hiperaktivite, 6 tane öğrenme güçlüğü, 10 tane zihin engelli ve 2 tane bedensel engel ve öğrenme güçlüğü olan kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencileri bulunmaktadır.

BULGULAR

Tablo 4. Öğretmenlerin kaynaştırma eğitimi ‘Mevzuatına Dönük’ görüş ve önerileri

<i>Mevzuata ile İlgili Görüşler</i>	f	%
Mevzuatın yeterli olduğu yönünde görüş bildirenler	3	15
Mevzuatın yetersiz olduğu yönünde görüş bildirenler	7	35
Mevzuat hakkında yeterince bilgisi olmadığı yönünde görüş bildirenler	10	50
<i>mevzuata dönük öneriler</i>		
Sınıf mevcudunun azaltılması	2	10
Ayrı eğitim ortamlarında eğitim verilmesi	4	20
Mevzuatın açık ve anlaşılır olması yönünde görüş bildirenler	2	10
Öneri sunmayan	11	55
Sınıf mevcudunun az olması ve sınıflara yardımcı öğretmen verilmesi	1	5

Etkili kaynaştırma uygulamaları ile ilgili mevzuata yönelik alınan görüşlerden öğretmenlerin %15'i mevzuat ile aynı doğrultuda olan görüşler; Ö6,Ö8, Ö9, mevzuatın kaynaştırma eğitimi için yaptığı düzenlemelerin yerinde olduğunu düşünüyorum şeklinde; %35'i mevzuat ile aynı doğrultuda olmayan görüşler; Ö2, Ö3, Ö5, yönetmelikte geçtiği gibi bir kaynaştırma öğrencisi olan sınıfların otuz beş mevcudu olmamalı, sınıflar kalabalık olmamalıdır şeklinde ve geriye kalan öğretmenler ise mevzuat ile ilgili bilgilerinin olmadığı görüşlerini bildirmişlerdir. Mevzuata yönelik alınan önerilerde öğretmenlerin %10'u kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıf mevcutlarının daha az sayıda olması gerektiğini, %20'si ayrı eğitim ortamlarının kaynaştırma öğrencisi için daha uygun olacağını, (Ö11, şuan ki uygulamalarda çocuklar mağdur oluyor; çünkü bu konu hakkında yani özel eğitim hakkında bir şey bilmiyoruz ondan dolayı da onlara vakit ayıramıyoruz yani kendi eğitim zamanımız dışında onlar için zaman yok, onlara has eğitim verilmeli) ; %10'u mevzuatın daha sade ve anlaşılır bir dille ifade edilmesi önerilerini vermiştir. Sınıf mevcutlarının sayısının azaltılması gerektiğini söyleyen öğretmenlerden Ö5 aynı zamanda sınıflarda sınıf öğretmeni dışında yardımcı öğretmenin olması (ek bir öğretmen olmalı ve sadece onlarla ilgilenmeli çünkü evet sınıf ortamında arkadaşlarıyla olması bazen iyi geliyor ama ders anlamında akademik anlamda tam anlamıyla bir şeyleri tamamlayamıyor) şeklinde öneride bulunmuş ve mevzuata eklenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Öğretmenlerin %55'i ise herhangi bir öneri vermemiştir.

Tablo 5. Öğretmenlerin Etkili Kaynaştırma Uygulamaları ile ilgili RAM'lardan Beklenti, Görüş ve Önerileri

<i>RAM'lara görüşler</i>	<i>dönük</i>	<i>f</i>	<i>%</i>
Eksik tanılama		4	20
Öğretmen ile iletişimde eksiklik		3	15
Yeterli olduğu yönünde görüş bildirenler		1	5
Görüş belirtmeyen		12	60
<i>RAM'lara öneriler</i>	<i>dönük</i>		
Nitelikli tanılama		6	30
Değerlendirmelerin devamlılığı ve kontrolü		3	15
Öğretmen ile etkili iletişim		10	50
Öneri bildirmeyen		1	5

Etkili kaynaştırma eğitimi uygulamalarında RAM'lar ile ilgili öğretmenlerin %40'ı görüş bildirmiştir. Öğretmenlerin %20'si rehberlik araştırma merkezlerinin öğrencileri tanılamada hata olduğunu (Ö1, RAM'ların çocukları iyi bir şekilde değerlendirmedeği, yeteri kadar çocukları tanımaya yönelik çalışma yapmadıklarını düşünüyorum. Ö2, onlar benim öğrencimin raporunu yanlış yazmışlardı, sonradan değişmişti tekrar. Nasıl yaptıklarını bilmiyorum, çocuklar yeterince değerlendirilmiyor), %15'i öğretmen RAM ile hiç görüşme yapmadıklarını, iletişim halinde olmadıklarını, (Ö9, bize yönelik seminerler verebilirler, RAM'da çalışan arkadaşım var buraya geldiklerini söylediler ama ben hiç görmedim), %5'i RAM'ın çalışmalarının yeterli olduğunu söylemiş ve %60'ı ise bir görüş bildirmemiştir.

Öğretmenlerin %30'u tanılamanın daha ayrıntılı ve hassas yapılmasını (Ö5, tanılama sürecinde biraz daha hassas davranılabilir, bazı tanılar tam oturmuyor, okuma yazma bilmeyen çocuğa bizim daha farklı şeyler yapmamız bekleniyor), öğretmenlerin %50'si RAM'ların öğretmen ile daha sık görüşmesi ve işbirliği içinde olması gerektiğini (Ö6, rehberlik merkezlerinin sık sık öğretmen ile iletişim halinde olmalı, raporu vermeden önce birebir öğretmen ile görüşmesinin daha etkili olacağını düşünüyorum; Ö1, benimle daha fazla iletişim halinde olmalı, o zaman çocuğun ihtiyaçlarını gerçekten belirleyebiliriz) önerilerini vermiş, öğretmenlerin %5'i bir önerisinin bulunmadığını söylemiştir.

Tablo 6. Öğretmenlerin Etkili Kaynaştırma Uygulamaları ile ilgili BEP Hazırlama Sürecine Dönük Görüş ve Önerileri

<i>BEP sürecine görüşler</i>	<i>hazırlama dönük</i>	f	%
Yardımla belirtenler	hazırladığını	17	85
Zorlandıklarını belirtenler		2	10
Nitelikli hazırladığını belirtenler	şekilde	1	5
BEP'e dönük öneriler			
İşlevsel ve etkili birimi olmalı		8	40
Öneri belirtmeyen		12	60

Öğretmenlerin %85'i BEP'ini internette, okul rehber öğretmeninden ve özel eğitim öğretmenlerinden yararlanarak yaptığını, %10'u hazırlamanın güç ve uzun süre aldığını ve %5'i ise BEP'i kendinin sorunsuzca yaptığı görüşlerini bildirdi. Öğretmenlerin %40'ı BEP birimlerinin daha sık toplantı yapmasının, kağıt üzerinde kalmayıp, işbirliği içinde olması gerektiğini yine bu birimin ailenin ihtiyaçlarını gözardı etmemesi gerektiği önerilerini vermiş,%60'ı ise herhangi bir öneri verebilecek bilgilerinin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 7: Öğretmenlerin Etkili Kaynaştırma Uygulamaları ile ilgili Sınıf İçi Davranış Yönetimine Dönük Görüş ve Önerileri

<i>sınıf içi davranış yönetimine dönük görüşler</i>	f	%
Etkili sınıf yönetimi olmadığı yönünde görüş bildirenler	9	45
Etkili olmayan sınıf yönetimi yönünde görüş bildirenler	11	55
<i>sınıf içi davranış yönetimine dönük öneriler</i>		
Öğrenciye aktif rol verilmeli	7	35
Akran desteği sağlanmalı	7	35
Pekiştireç kullanılmalı	2	10
Hizmet içi eğitim verilmeli	4	20

Öğretmenlerin %45'i sınıflarında kaynaştırma öğrencisi ile sorun yaşamadığını (*Ö5, çok uyumsuz bir davranışı yok, Ö17, sınıfımızda kaynaştırma öğrencimiz sayesinde sınıf kuralları daha etkili uygulandı, diğer öğrenciler olumlu etkilendiler.*) %55'i ise zorlandıklarını yönetimi tam sağlayamadıkları görüşünü bildirdi. Öğretmenlerin %35'i öğrencinin yapabildiği beceriler ile aktif olarak sınıfa katılmaları,%35'i diğer sınıf arkadaşlarından yardım alınmasını,%10'u öğrencinin olumlu davranışlarını pekiştireçle ödüllendirilmesini ve %20'sinin de öğretmenlerin sınıf yönetimi ile hizmet içi eğitim almaları gerektiği önerilerini vermişlerdir.

Tablo 8: Öğretmenlerin Etkili Kaynaştırma Uygulamaları ile ilgili Aileye Dönük Görüş ve Önerileri

<i>aileye dönük görüşler</i>	f	%
Ailelerin çocuklarının yetersizliğini kabullenememeleri	7	35
Ailelerin öğretmenlere yeterli destek vermedikleri	6	30

Çocuklarının yetersizliği hakkında farkındalığın yetersizliği	7	35
<i>aileye dönük öneriler</i>		
Aileler bilinçlendirilmeli	15	75
Ailelerin eğitime desteği sağlanmalı	5	25

Öğretmenlerin %35'i ailelerin çocuklarının özür durumunu kabullenmediklerini (*ö8 aileler zor bir süreçten geçiyor daha kendileri bu süreci kabullenmemiş oluyorlar zor bir durum evet, kabullendikten sonra biz gelişme sağlıyoruz.*), %30'u ailenin öğretmene destek vermediklerini, %35 ise ailelerin çocuklarının engel durumunun farkında olmadıkları görüşlerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin %75'i ailelerin çocukları ile ilgili bilinçlendirilmesinin ve %25'i de okulda verilen eğitime destek olmaları gerektiği önerilerini vermişlerdir.

Tablo 9: Öğretmenlerin Etkili Kaynaştırma Uygulamaları ile ilgili Okul Yönetimine Dönük Görüş ve Önerileri

<i>okul yönetimine dönük görüşler</i>	f	%
Okul yönetiminin aktif olduğunu belirtenler	5	25
Okul yönetiminin pasif olduğunu belirtenler	15	75
<i>okul yönetimine dönük öneriler</i>		
Fiziki ve sosyal eğitim ortamları sağlamalı	9	45
Yönetim okul-aile-öğretmen işbirliği sağlamalı	9	45
Yönetim destek eğitim ortamları sağlamalı	2	10

Öğretmenlerin %25'i okul yönetiminin kaynaştırma eğitimi uygulamaları ile görevlerini yerine getirdiğini, %75'i ise yönetimin yeterince aktif rol oynamadığı görüşlerini vermişlerdir (*Ö7, okullarda kaynaştırma eğitimi ile ilgili donanımlar yetersiz ve okul yönetimi bu konuda ilgisiz.*)

Öğretmenlerin %45'i okul yönetiminin fiziksel-sosyal ve materyal ihtiyacını gidermesi gerektiği, %45'i yönetiminin çalışanlarda dahil herkesi işbirliği ve iletişim halinde tutması gerektiği ve %10 da yönetimin okullarda destek eğitim odaları açılması önerilerini vermişlerdir.

TARTIŞMA

Nitel bir durum çalışması olan bu araştırmada sınıfta kaynaştırma öğrencisi olan öğretmenlerin etkili kaynaştırma uygulamaları ile ilgili görüş ve önerilerini belirlenmesi amaçlanmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Mevzuat ile ilgili görüş ve önerilerin belirlendiği soruda; öğretmenlerin çoğunun mevzuatı bilmediği, bazıları da yasal düzenlemeleri bilmekle beraber, sınıf mevcudunun öğrenci için uygun olmadığını kaynaştırma öğrencisi bulunan sınıfların daha az mevcutla olması, mevzuatın daha anlaşılır olması ve mevzuatta ayrı eğitim ortamları olması gerektiğini belirtmişlerdir. Mevzuatın açık, anlaşılır ve detaylı bilgi vermesi nedeniyle, mevzuatın öğretmenler tarafından incelenmediğini, mevzuatta öğrencilerin engel türü ve derecesine göre tanılama ve yerleştirme, sınıf mevcutlarının özel gereksinimli öğrenciye göre düzenlenmesi gerektiği konusu da yasalarda açık ve net bir şekilde olmasına rağmen yapılan uygulamalarda aksaklıklar olması nedeniyle bu ifadelerin kullanıldığı ve sonuç olarak yasal düzenlemelerin uygulanmasında sıkıntı olduğu görülmektedir. Özel gereksinimli öğrencilerin eğitim hakkı kanunlar ile belirlenmesine rağmen öğretmenlerin ayrı eğitim ortamları ifadesini kullanmaları da öğretmenlerin kaynaştırma ile ilgili yeterli bilgi desteği almadıklarını göstermektedir. Alanyazında sınıfların kalabalık olması nedeniyle problem yaşandığı (Kartal, 2016; Zeybek, 2015; Kara, 2015; Yılmaz, 2015), tam tersi sınıfların kalabalık olmasının bir sorun oluşturmadığı (Pamuk, 2016) ayrı sınıf ortamlarının olması gerektiği (İlk, 2014; Gök, 2009) sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Rehberlik araştırma merkezleri ile ilgili görüş ve önerilerin alındığı soruda öğretmenlerin çoğu görüş belirtmemiştir. Bunun sebebi olarak RAM ile öğretmen arasında etkili bir iletişim ağının kurulamaması düşünülebilir. Öğretmenlerin bir kısmı RAM'ların öğrenciyi tanılamada eksiklerinin olduğu görüşünü belirtmiş, buna sebep olarak da RAM'ların tanılamada yaptıkları değerlendirmeleri belli aralıklarla yinelenmemesi düşünülebilir. Yeterince gözlem yapılmadan rapor verilmesi alanyazında yapılan diğer araştırmalar ile paralellik göstermektedir (Pamuk, 2016).

Bireyselleştirilmiş eğitim programı ile ilgili görüş ve önerilerin alındığı soruda öğretmenlerin çoğu yardım alarak (yardımların çoğunlukla internet sonra rehber öğretmen ve özel eğitim öğretmeni) yaptıklarını yani hazırlamada zorlandıklarını belirtmişlerdir. Alanyazına bakıldığında Şekercioğlu (2010) ve Sanır (2009) öğretmenlerin bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlamada sıkıntı ve problem yaşadıkları sonucuyla paralellik göstermektedir. Bununla ilgili özel eğitim yönetmeliğinde değerlendirmelerin nasıl olacağı belirtilmiştir, yapılan hizmet içi eğitim kurslarında ve MEB'in öğretmenler için hazırladığı kitapçıklarda BEP ile ilgili her türlü bilgi verilmektedir; ancak öğretmenlerin etkin BEP birimi olması gerekir önerilerinden de yola çıkarak bu görüşleri belirtmeleri okullardaki BEP biriminin görev ve sorumlulukları uygulanmasında yaşanan sıkıntılardan ve yönetmeliği bilmiyor olmalarından kaynaklanmış olabilir.

Sınıf içi davranış yönetimi ile ilgili görüş ve önerilerin alındığı soruda öğretmenler sınıf yönetimi konusunda öğrencilerin sınıf kurallarına uymaması, ayrıcalıklı davranış düşüncesinden

dolayı da diğer sınıf öğrencileri ile problem yaşandığını belirtmişlerdir. Alanyazında özel gereksinimli olan ve olmayan tüm öğrencilerin hem olumlu hem de olumsuz davranışlarının öğretmenlerin davranışları ile doğrudan ilişkili olduğunu (Greenwood ve Carta, 1987) ve öğretmenin sınıfını etkili bir şekilde yönetmesiyle ve davranışlarını değiştirmesiyle öğrenci davranışlarının da değişebileceğini göstermektedir (Marzano ve Marzano, 2003). Yapılan çalışmalar, sınıftaki tüm öğrencilerin akademik başarıları ve davranışları üzerinde etkili olan en önemli etmenin sınıf yönetimi olduğunu göstermektedir (Marzano, Marzano, 2003; Stage ve Quiroz, 1997; Wang ve diğ., 1993). Öğretmenlerin bu şekilde görüş bildirmelerine sebep olarak görülen öğretmenlerin en az 5 senelik çalışma şartı aranması yani üniversitede özel eğitim dersi almaması düşünülebilir. Pekiştirme yöntemlerini etkili bir şekilde kullanmaktan ziyade ceza kullanıldığında da benzer problemler yaşanmaktadır. Alan yazında da bu sonuçla paralellik gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Akalin, 2015). Öğretmenlerin birçoğu akran desteğinin işe yaradığını ve kullandıklarını belirtmiştir. Akran eğitimi sınıf öğretmenliği bölümü Birleştirilmiş Sınıflar dersinin içeriğinde çok geniş kapsamlı bir konu olması nedeniyle öğretmenlerin bu yöntemi seçmelerinin nedeni olarak düşünülebilir.

Aileye dönük görüş ve önerilerin alındığı soruda öğretmenlerin bir kısmı ailelerin öğrencinin özel gereksinimli olduğunu kabullenemedikleri, bir kısmı ailelerin kendilerine destek vermedikleri, bir kısmı ise ailelerin çocukların özel gereksinimlerinin neler olduğunu bilmedikleri görüşlerini bildirmiştir. Alan yazında ailelerin yeterli desteği vermediği ile ilgili paralellik gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Pamuk, 2016). Önerilerden yola çıkarak ailelerin bilinçlendirilmediği, kabul için herhangi bir psikolojik destek ve hazırlama süreci geçirmediği, verilen desteklerin ve eğitimlerin yetersiz olduğu düşünülerek bu görüşleri bildirdikleri söylenebilir.

Okul yönetimine dönük görüş ve önerilerin alındığı soruda, BEP birimi toplantılarının yapılmadığı ve genel olarak problemleri kendileri çözmeye çalıştıkları, görev ve sorumlulukların uygulamada yerine getirilmediği görüşlerini bildirmişlerdir. Buradan yola çıkarak BEP birimi ile ilgili açıklamalar mevzuatta da açıkça belirtilmesine rağmen uygulamada sıkıntı yaşandığını göstermektedir. Ayrıca öğretmenler okul ve sınıflarında gerekli materyal desteği alamadıklarını ve fiziki düzenlemelerin yapılmadığını belirtmiştir. Alanyazında okulların materyal ile desteklenip fiziksel düzenlemeler yapmaları gerektiği araştırmanın sonucu ile paralellik göstermektedir (Kartal, 2016; Denizli, 2015; Kara, 2015; Zeybek, 2015; Şekercioğlu, 2010). Okul yönetiminden fiziksel ortam düzenlemesi ve materyal desteği beklentileri verilen ödeneklerin yetersiz olmasından kaynaklanıyor olabilir.

ÖNERİLER

Araştırma sonucu elde edilen bulgulara bağlı olarak aşağıdaki önerilere yer verilmiştir.

1. Öğretimsel düzenlemeler ve sınıf yönetimi ile ilgili öğretmenlere hizmetiçi eğitim verilmeli.
2. Kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin ailelerinin ihtiyaç analizi yapılarak uygun aile eğitim programlarına yer verilmeli.
3. Eğitsel değerlendirme süreci ile ilgili rehberlik ve araştırma merkezleri ile öğretmenler arasında işlevsel işbirliğini sağlayıcı uygulamalara yer verilmeli.

4. Kaynaştırma eğitiminin verimliliğinin artırılması için okul yöneticilerine dönük hizmetiçi eğitim verilmeli.

Kaynakça

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya Yayıncılık, 9(7), 7-303, Adapazarı.

Baldiris Navarro, S., Zervas, P., Fabregat Gesa, R. & Sampson, D. G. (2016). Developing teachers' competences for designing inclusive learning experiences. *Educational Technology & Society*, 19 (1), 17–27.

Batu, S., Kırcaali-İftar, G. (2006). *Kaynaştırma*. Kök Yayıncılık, 7(1), 7-21, Ankara

Bilen, E., (2007). *Sınıf Öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarında karşılaştıkları sorunlarla ilgili görüşleri ve çözüm önerileri*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Denzin, N.& Lincoln, Y. (1994). *Hanbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Diken, İ. H., & Batu, S. (2010). *Kaynaştırmaya giriş*. İ. H. Diken (Ed.), İlköğretimde kaynaştıma içinde (ss. 2- 25). Ankara: Pegem Akademi (1. baskı).

Gök, G. (2009). *Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri ve önerileri*. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.

Gündüz, A. (2015). *Özel ve devlet ilkokullarındaki birinci sınıf yaynaştırma öğrencilerinin akademik başarılarına ilişkin öğretmen görüşleri*. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

Güven, D. (2009). *İlköğretimde kaynaştırma uygulamalarına katılan zihinsel yetersizliği olan öğrencilerin başarılarının değerlendirilmesine ilişkin öğretmen görüşleri*. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

Kanat, H. (2015). *Kaynaştırma öğrencisi olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin yaptıkları eğitim-öğretim faaliyetlerine ilişkin görüş ve önerileri*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans, Ankara.

Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel yayıncılık, 27. Basım, 4 (2), 165-175. Ankara.

Kargın, T. (2004). Kaynaştırma: tanımı, gelişimi ve ilkeleri. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi ÖZELEĞİTİMDEFOKUSGRUP Özel Eğitim Dergisi 5 (2) 1-13.

Kargın, T. (2007). Eğitsel değerlendirme ve bireyselleştirilmiş eğitim programı hazırlama süreci. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Özel Eğitim Dergisi, 8 (1), 1-13.

Kartal, M. (2016). *İlkokullardaki kaynaştırma uygulamalarının niteliğinin artırılmasıyla ilgili öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Kırcaali- İftar, G. (1992). *Özel eğitimde kaynaştırma*. Eğitim ve Bilim,16, 45-50 Lontos.

İlk, G., (2014), *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına yönelik görüşlerinin ve deneyimlerinin incelenmesi*. İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage Publications.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2012). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*. Milli Eğitim Basımevi. Ankara

Milli Eğitim Strateji Geliştirme Bakanlığı Örgün Eğitim İstatistikleri (2015-2016). http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_03/30044345_meb_istatistikleri_orgun_egitim_2_015_2016.pdf adresinden erişildi.

Sadioğlu, Ö. vd. (2013.) Sınıf öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin sorunları, beklentileri ve önerileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri.Educational Sciences: Theory & Practice* - 13(3) ,1743-1765

Sanır, H. (2009). *Kaynaştırma eğitimine devam eden öğrencilerin akademik öğrenme ile ilgili karşılaştıkları sorunların öğretmen ve aile görüşleri açısından değerlendirilmesi*, selçuk üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Saraç, T., Çolak, A. (2012). Kaynaştırma uygulamaları sürecinde ilköğretim sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüş ve önerileri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (8) 1, 13-28.

Şekercioğlu, B. (2010). *İlköğretim ii. kademe branş öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarında karşılaştıkları sorunlar ile ilgili görüşleri*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Turnbull, A.vd. (2002). *Exceptional lives: Special education in today's schools* (3rd ed). New Jersey: Merrill.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık. Ankara.

Yılmaz, E. (2015). *Bir ilkokuldaki öğretmenlerin kaynaştırma uygulamaları hakkındaki görüşleri*. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

Zeybek, Ö. (2015). *İlköğretim okullarındaki ingilizce öğretmenlerinin kaynaştırma uygulamalarına ilişkin görüş ve önerileri*. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM FAKÜLTESİNDE ÖĞRENİM GÖREN SON SINIF ÖĞRETMEN ADAYLARININ KAMU PERSONELİ SEÇME SINAVINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Deniz Ayşegül SÖĞÜT

Öğretmen, Cumhuriyet İlkokulu, Kavaklıdere-MUĞLA

Mehmet ABİR

Adalet Bakanlığı

Öz

Bu çalışmada öğretmen adaylarının KPSS ile ilgili görüşleri araştırılmıştır. Araştırmada betimsel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Veri toplamak amacıyla Gündoğdu ve ark. (2008) tarafından geliştirilen Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) İlişkin Görüşler anketi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören 363 tane 4. Sınıf öğretmen adayı (Almanca Öğretmenliği, Fen Bilgisi Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği, Müzik Öğretmenliği, Okul Öncesi Öğretmenliği, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Resim Öğretmenliği, Sınıf Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Türkçe Öğretmenliği) oluşturmaktadır. Araştırmadan elde edilen veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) programı ile değerlendirilmiştir. Veriler çözümlenirken frekans tablosu ve frekans yüzdeleri, t testi ve tek yönlü varyans analizi ANOVA kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları; öğretmen adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavına İlişkin görüşlerinin okunan bölüm ve yaş değişkeni açısından anlamlı farklılık oluşturduğu; cinsiyet, anne-baba eğitim düzeyi, ağırlıklı not ortalaması değişkenleri için anlamlı farklılığın olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca değişken ayrımı yapılmaksızın öğretmen adaylarının KPSS'nin geleceklerini etkilediği, kaygı ve stres yaşattığı da bir diğer araştırma sonucudur. Araştırmanın bulgularından yola çıkarak öğretmen adaylarının yaşadıkları kaygı ile başa çıkma yöntemleri üniversitelerin eğitim fakültelerine ders olarak konmalı ve bölümler arasındaki öğretmen atamalarının eşitsizliği ile ilgili Milli Eğitim Bakanlığına talepte bulunulmalıdır önerileri getirilebilir.

Anahtar Kelimeler: KPSS, Öğretmen Görüşleri, Öğretmen Adayları, Öğretmenlik Mesleği, Öğretmen Atamaları

Abstract

In the research; scanning method has been used which is one of the descriptive research methods. In order to gather data, opinions survey related to Public Personnel Selection Examination (PPSE), which is developed by Gundogdu and Ark.(2008), has been used. Population of the research is constituted by 363 teacher candidates who are senior students studying at Mugla Sıtkı Kocman University Education Faculty (German Teaching, Science Teaching, English Teaching, Music Teaching, Preschool Teaching, Psychological Counseling and Guidance, Art Teaching, Primary School Teaching, Social Sciences Teaching, Turkish Teaching). Collected datas were analyzed through the package program, SPSS for Windows by

the methods of frequency distribution, percentage, T-Test, one way analysis of variance. Findings of the research; Views related to Public Personnel Selection Examination shows meaningful difference with regards to studied department and age variables, there is no meaningful difference between variables about gender, parent's level of education and grade point average. Without making variable discrimination; another finding of the research is that Public Personnel Selection Examination affects the future teacher candidates, causes anxiety and stress. According to research findings, following recommendations underlined: Coping strategies with anxiety should be taught at the schools of educational in the universities, and a requisition should be presented to the Ministry of National Education focusing on the inequality of interdisciplinary teacher appointments.

Keywords: Public Personnel Selection Exam (PPSE), Teacher Candidates, Teacher Comments, Teaching Profession, Teacher Recruiting.

In This Study; Views of the Preservice Teachers who are senior students studying at Mugla Sıtkı Kocman University Education Faculty About Public Personnel Selection Examination Have Been Researched

Giriş

Öğretmene, en yalın haliyle öğreten, yol gösteren günümüzde rehber olan, yönlendiren kişi diyebiliriz. Öğretmenlik mesleği 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasasında, Devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan, özel ihtisas mesleği olarak tanımlanmaktadır. Bilinen en eski mesleklerden biri olduğu düşünülse de öğretmenliğin gerçek anlamda mesleki özelliklerine kavuşması 20. yüzyılda gerçekleşmiştir. 3 Mart 1924 tarih ve 430 Sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler kapatılmış, ulusal ve laik eğitimin temelleri atılmıştır. Yine 439 Sayılı Kanunun 1. Maddesi ile öğretmenliğin bir meslek olduğu kanunla belirlenmiştir. Öğretmenlik mesleğinin meslek olma ölçütlerinin sağlanması, mesleğin saygı görmesi ve daha etkili hale gelmesine yol açmıştır (Erden, 2005).

Ülkemizde 1848 de Darülmüallimin-i Ruşdiye ve 1868 yılında da Darümuallimin-i Sıbyan'ın kuruluşu Milli Eğitim Sistemimizin iyileştirilmesi çalışmalarında ilk önemli adımdır (Akyüz, 1993; Koçer, 1992). Cumhuriyetle birlikte öğretmen yetiştirme alanında önemli adımlar atılmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin Kurucusu Büyük Atatürk "*Öğretmenler yeni nesil en büyük Cumhuriyetçilik dersini sizden ve sizin yetiştireceğiniz öğretmenlerden alacaktır. Cumhuriyet, fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli koruyucular ister. Yeni nesli bu özellik ve kabiliyetlerle yetiştirmek sizin elinizdedir.*" derken Türk insanının eğitiminde en önemli ve kritik rolü öğretmenlere yüklemiştir. 1924 yılında öğretmen yetiştirme ile ilgili ilk kanunun çıkması, daha sonraki yıllarda öğretmenlik mesleğinin niteliğinin artırılmasına yönelik yapılan çalışmalara öncü olmuştur. Bunun yanında, 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ise bugünkü anlamda öğretmenlik mesleğinin çerçevesini çizmiştir. Bu kanun, öğretmen eğitimini yüksek öğretim kapsamına alınması ve öğretmen yetiştirmede akreditasyon sürecini içeren ilerlemelerin kapısını aralaması bakımından önemlidir (Semerci ve Özer, 2005).

Öğretmen yetiştirme ile ilgili olarak Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak gerek kurumsal düzeyde, gerekse programlar düzeyinde çeşitli denemelere girişilmiş; bu denemelerden bir kısmı başarılı olamazken, diğerleri sistemde iz bırakan girişimler olarak tarihe geçmiştir. Bu

çalışmalara yön veren ve denemelerin başarısını belirleyen etkenler; temelde öğretmen ihtiyacı ve zorunlu eğitim alanındaki gelişmeler olmuştur (YÖK, 1998).

Tarihsel bir yaklaşımla, öğretmen yetiştiren kurumlar iki ana kısımda ele alınabilir. Türk eğitim sistemi, 1950'lerden 8 yıllık zorunlu eğitime geçilen 1997 yılına kadar, ilköğretim (5 yıllık ilkokullar) ve ortaöğretim (ortaokul ve liseler) olarak yapılandırılmıştır. 1997'den sonra bu yapılandırma, yerini, ilköğretim (8 yıllık okullar) ve ortaöğretim (liseler) olmak üzere, ortaokul dönemini ilkokullarda birleştiren bir yapıya bırakmıştır. Bu nedenle değişik kademelere öğretmen yetiştirme zaman içinde değişerek, değişik tip ve düzeydeki eğitim kurumları tarafından yürütülmüştür (Baskan, 2001).

İlkokul Öğretmenlik Mesleğinin Tarihsel Süreci

Köy Enstitüleri; Bu kurumların Türkiye'nin 1930'lu yıllardaki kültürel ve sosyo-ekonomik gerçeğinden doğmuştur. Köy Enstitüleri'nin öğretim süresi ilkokul dan sonra 5 yıl idi, ve temel amaçlarında yalnız öğretmen değil, köy kalkınmasını sağlayacak diğer meslek elemanlarını da yetiştirmek de yer almaktaydı. Köy Enstitüleri 1954 yılında tümüyle kapatılmış ve 6 yıllık 'ilk öğretmen okulu' adı altında yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile köy ve şehir ilkokullarına farklı kaynaktan öğretmen yetiştirme uygulaması sona ermiş, ilkokul öğretmeni yetiştiren kurumların yapı ve programlarında bir standartlaşma sağlanmış ve ilk öğretmen okulu mezunlarının hem köy hem de şehirlerde görev yapabilecek şekilde yetiştirilmeleri öngörülmüştür (YÖK,1998a).

İlk öğretmen okulları 1974 yılına kadar ilkokullara öğretmen yetiştirme işlevini sürdürmüşlerdir. Bu okulların süresi, 1924'de 5 yıl, 1932- 33 öğretim yılında ise, ilk üç yıl ortaokul, ikinci üç yıl mesleki eğitim programı olmak üzere 6 yıla çıkarılmıştır. Daha sonra, 1970-71 yılında 7 yıla (ilkokul üzeri 7 yıl, ortaokul üzeri 4 yıl) çıkarılmış ve ilk öğretmen okulu mezunları lise mezunlarına denk sayılmışlardır: 1974-75 öğretim yılında, köklü bir geçmişe ve deneyime sahip ilk öğretmen okullarının bir kısmı, öğretmen yetiştirme işlevini kaybederek 'öğretmen lisesi' ne dönüşmüş, bir kısmı ise kapatılarak yerlerine, 1739 sayılı yasa çerçevesinde, yine ilkokullara öğretmen yetiştirmek üzere 2 yıllık eğitim enstitüleri açılmıştır.

İki Yıllık Eğitim Enstitüleri; 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanununda yer alan her düzeydeki öğretmenlerin yükseköğrenim yoluyla yetiştirilmeleri ilkesi çerçevesinde, ilkokula öğretmen yetiştirmek üzere, 1974 yılında İki Yıllık Eğitim Enstitüleri açılmıştır. Böylece, öğretmenin niteliği yükseköğrenim düzeyinde ele alınmaya başlamış ve 1982 yılında tüm yükseköğretim kurumları gibi eğitim enstitüleri de 'Eğitim Yüksek Okulları' adı ile üniversitelerin çatısı altına alınmışlardır.

Eğitim Yüksek Okulları; sayıları 1982 yılında 17, 1990 yılında ise 24'e ulaşmıştır. Tüm seviyelerdeki öğretmenlerin en az lisans düzeyinde öğrenim görmelerini öngören Yükseköğretim Kurulu Kararıyla Eğitim Yüksek Okullarının öğrenim süreleri 1989-90 öğretim yılından itibaren 4 yıla çıkarılmıştır. (YÖK,1998a).Bu karar öğretmen yetiştirmede her kademedeki öğretmenlerin aynı derece (lisans) ile mesleğe başlamayı sağlanması açısından çok önemlidir. Daha sonra 1992-93 öğretim yılından itibaren 'Eğitim Fakülteleri' sınıf öğretmenliği bölümü bünyesine aktarılmıştır.

Eğitim Fakülteleri (ilköğretim Öğretmenliği Programları); 1982 yılında sınıf öğretmeni yetiştiren programlar yeniden düzenlenmiş ve gerek alan dersleri gerekse öğretmenlik mesleğine hazırlayıcı derslerin içerik ve çeşitleri ile öğretim- eğitim yılı da arttırılmıştır. Öte yandan,

değişikler nedeniyle hemen mezun verememe gibi bir durum ortaya çıkmış, bu da öğretmen ihtiyacının karşılanması konusunda önemli bir soruna yol açmış ve MEB'nin sınıf

öğretmeni açığını karşılanmasında, branş öğretmeni olarak yetişen veya diğer üniversite mezunlarını sınıf öğretmeni olarak ataması gibi pedagojik yönden uygun olmayan önlemlere zorlamıştır. (YÖK,1998a).

Orta Okul ve Lise Öğretmenlik Mesleğinin Tarihsel Süreci

Eğitim Enstitüleri (3 yıllık); Ortaokullara öğretmen yetiştirme işlevini 1982 yılına kadar büyük ölçüde eğitim enstitüleri üstlenmişlerdir. Bu tür öğretmen okullarının kaynağı, Türkçe öğretmeni yetiştirmek amacıyla 1926-27 öğretim yılında Konya' da açılan "Gazi Orta Muallim Mektebi" olmuştur. Başlangıçta sadece Türkçe öğretmeni yetiştirmeye yönelik olan okul, 1940' lardan itibaren tüm ortaokul dersleri için öğretmen yetiştirir hale gelmiştir. (YÖK,1998a). 1970'li yıllarda 2 yıllık eğitim enstitüleri karıştırılmaması için bu enstitüler 3 yıllık Eğitim Enstitüleri olarak anılmışlar ve 1978-79 öğretim yılında önemli bir değişim geçirerek eğitim süreleri 4 yıla çıkarılmış ve Yüksek Öğretmen Okuluna dönüştürülmüşlerdir. Bu dönüşüm sürecinde bölümlerde ihtisaslaşmaya yönelik (fizik- kimya, tarih-coğrafya, Türk dili ve Edebiyatı vb.) yeniden yapılanmalara gidilmiş ve amaç, hem ortaokullara hem de liselere öğretmen yetiştirmeye dönüşmüştür. Ne var ki yetişen öğretmenlerin ortaokuldan çok liseye yönelmeleri Yüksek Öğretmen Okulu mezunlarının statüsü ile üniversitelerin fen-edebiyat fakültesi mezunları ile paralel hale gelmiş ve ortaokula özgü öğretmen yetiştirme (fen bilgisi, Türkçe vb.) ihmal edilmiştir (YÖK,1998a). Nihayet, tüm yüksek öğretmen okulları, eğitim fakültelerine dönüştürülerek mevcut veya yeni kurulan üniversitelere bağlanmışlardır.

Cumhuriyet döneminde ortaöğretim öğretmenlerinin, özellikle lise ve dengi okulların genel kültür dersleri öğretmenlerinin yetiştirilmesinde önemli katkıda bulunmuş Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan bir rapor sonucu 1978 yılında kapatılmıştır. (Özyar, 1999) Süreç incelendiğinde öğretmen yetiştirme, Türkiye’de sürekli değişikliğe gidilen ve sorun yaşanan bir alan olmuştur. Günümüzde de bu sorun çözülmüş değildir. Liseden başlayarak üniversiteye kadar öğretmen yetiştirmek sistematikleştirilememiştir. 2014-2015 eğitim- öğretim yılında öğretmen liseleri de kapatılarak, ‘Fen liseleri, Sosyal Bilimler liseleri ve Anadolu liselerine’ dönüştürülmüştür.

Ülkemizde öğretmen yetiştirme, yerleştirme, atama, istihdam sorunları hala devam etmekte hala güncelliğini korumaktadır. Öğretmen istihdamına yönelik eğitim politikaları irdelenirken öncelikle üzerinde durulması gereken kavram eğitim planlamasıdır. (Aydın,2014) Eğitim planlaması, gelecekte ortaya çıkabilecek birçok seçeneği araştırmak, eğitim sisteminin hedeflerini ve değişen sorumluluklarını belirlemek, bazı sorunlara dikkat çekmek ve ortaya çıkabilecek sorunlar için çözüm öngörmektir (Adem, 1981).

Türkiye’de öğretmen seçme ve yetiştirme YÖK ve üniversiteler bünyesinde toplanmıştır. 1981 yılında çıkarılan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu gereği daha önce Millî Eğitim Bakanlığı ve üniversitelere bağlı olarak faaliyetini sürdüren yüksekokul, enstitü, akademi ve fakülteler, 1982’de Yükseköğretim Kurulu (YÖK) çatısı altında üniversiteler bünyesinde toplanmıştır. 1989-1990 öğretim yılından itibaren öğretmen yetiştiren bütün yükseköğretim kurumlarının öğretim süresi en az dört yıllık lisans düzeyine çıkarılmıştır. 1985 yılına kadar yapılan öğretmen atamalarında, 1739 sayılı kanun çerçevesinde daha önce alınmış karar gereği yapılması düşünülen öğretmenlikte atanma sınavı yapılmamıştır. İlk defa bu tarihte getirilen ve öğretmen yetiştirmede nitelik sorununa yönelik atılan bu adımla 1992 yılından 2001 yılına kadar öğretmenlerin sınav sonucunda atanmalarına ara verilmiştir. Dolayısıyla bu

tarih aralığındaki öğretmenlerin atanması sınavsız yapılmıştır. Bu arada, Talim Terbiye Kurulu'nun 1991 yıl ve 37' nolu kararıyla, öğretmen atamalarında yapılacak sınavın içeriği de %15 genel kültür, %25 pedagojik formasyon ve %60 alan bilgisi olarak belirlenmiştir (Dilaver, 1996). 1999 yılında ÖSYM tarafından ilk defa Devlet Memuru Olarak Atanacaklar İçin Seçme Sınavı (DMS) yapılmıştır. Bu sınavda başarılı olanlar kamu kurum ve kuruluşlarının kendileri tarafından yapılacak sınava katılmak hakkını elde etmiş olacaktı. Devlet Memuru Olarak Atanacaklar İçin Seçme Sınavı (DMS) 2001 yılında Kurumlar için Merkezi Eleme Sınavı (KMS) haline dönüştürülmüştür. KMS bir yıl sonra 03.05.2002 tarihli ve 24744 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış olan "Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik" le, daha önce kamu kurum ve kuruluşlarına personel seçimi ve ataması ile ilgili yönetmelikler yürürlükten kaldırmıştır. Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) tarafından 1999 yılında yapılan Devlet Memurluğu Sınavı (DMS) ile 2001 yılında yapılmış olan Kurumlar İçin Merkezi Eleme Sınavını (KMS) birleştirerek, 2002 yılından başlayarak, öğretmen adaylarının da gireceği Kamu Personel Seçme Sınavı (KPSS) adı altında bir sınavın yapılmasını öngörmüştür. Türkiye'de öğretmen olmak isteyen tüm öğretmen adayları en az dört yıllık bir üniversite eğitimi ardından, KPSS-öğretmenlik olarak da adlandırılan bu sınava girmek durumundadırlar. (OSYM, 2007).

Ülkemizde öğretmen atamalarında başvuru Kamusal Personeli Seçme Sınavı (KPSS) benzeri sınavlar Almanya, Avusturya, Fransa, İspanya ve Lüksemburg ve ABD'nin kimi eyaletlerinde görülmektedir. Bu sınavlar kağıt-kalem testi şeklinde olabildiği gibi Belçika, Yunanistan, Hollanda ve Portekiz'de görüldüğü üzere görüşmeleri de (mülakat) içermektedir. Dünyada eğitim sistemi olarak en iyi derecelere sahip Finlandiya da ise öğretmen olmak için lisans programını bitirmek yeterli değildir. Bundan sonra sınıf öğretmeni (1 ile 6. sınıflar) adayları eğitim bilimlerinden branş öğretmeni (7 ile 12. sınıflar) adayları ise kendi alanıyla ilgili tezli-yüksek lisans derecesine sahip olmak zorundadır (Simola, 2005; Sahlberg, 2007).

Kamusal Personeli Seçme Sınavının, öğretmen olmak için iyi bir ölçüt olup olmadığı hala tartışılmaktadır. Atanamayan öğretmenlerin artması ile birlikte yığılmalar olmakta, eğitim fakültesinden mezun olup, başka meslek gruplarını tercih eden kişi sayısı her geçen gün artmaktadır. Öğretmen açığını kapatmak için üniversitelerin, fen edebiyat mezunlarına pedagojik formasyon açması ve bu kadar eğitim fakültesi mezunu öğretmen adayının açıkta kalması da ayrı bir tartışma konusudur. Öğretmenlik Alan sınavları ve mülakat sisteminin atama, yerleştirme ve istihdam konusunda olumlu bir adım olduğu düşünülmektedir.

Alan yazında Kamusal Personeli Seçme Sınavı (KPSS) ile ilgili yapılan araştırmalarda KPSS'nin öğretmenlik yeterliliğini yeterince ölçmediği (Yüksel, 2004; Gündoğdu ve ark., 2008; Duran, 2011; Tösten, Elçiçek ve Kılıç 2012; Karataş ve Güleş, 2012; Atav ve Sönmez, 2013; Şimşek ve Akgün, 2014; Demir ve Bütüner, 2014), eğitim fakülteleri derslerinde yer almayan Genel Kültür ve Genel Yetenek konularının yer aldığı (Yüksel, 2004; Okçu ve Çelik, 2009; Çimen ve Yılmaz, 2011; Atav ve Sönmez, 2013), KPSS'nin kaygı ve stresi artırdığı bundan dolayı düşük özgüven ve beklenti oluşturduğu (Uras ve Kunt, 2005; Gündoğdu ve ark., 2008; Okçu ve Çelik, 2009; Temur ve ark., 2011; Sezgin ve Duran, 2011; Karataş ve Güleş, 2012; Tösten ve ark., 2012), okunan bölümler arasında farklılık yarattığı (Bulut ve Doğar, 2006; Yeşil ve ark. 2009; Temur ve ark., 2011) sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bu araştırma, eğitim fakültelerinde uygulanan programlardan mezun olan adaylara ait bulgulara dayanılarak gelecekte izlenebilecek alternatif projeksiyonlara dikkat çekilmesi açısından

önemlidir. Bu araştırma ile amaçlanan, öğretmen adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavına ilişkin görüşlerini tespit etmektir. Bu amaçla şu sorulara yanıt aranmaktadır.

1. Bölüm değişkenine göre Öğretmen adaylarının KPSS'na ilişkin görüşleri farklılık göstermekte midir?
2. Öğretmen adaylarının KPSS' ye ilişkin görüşleri, yaş, cinsiyet, değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3. Öğretmen adaylarının anne-baba eğitim düzeyleri değişkenleri açısından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4. Ağırlıklı Genel Not ortalamalarına göre KPSS' ye ilişkin görüşleri farklılık göstermekte midir?
5. Öğretmen adaylarının KPSS' ye ilişkin genel görüşleri nedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada öğretmen adaylarının KPSS ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etiketleme çabası gösterilmez. Önemli olan, varolanı değiştirmeye kalkmadan araştırmanın konusunun kendi koşulları içinde olduğu gibi ele almasıdır (Karasar, 2014).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın evrenini 2014-2015 akademik yılında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi 4. Sınıf öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Almanca Öğretmenliği, Fen Bilgisi Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği, Müzik Öğretmenliği, Okul Öncesi Öğretmenliği, Psikolojik Danışma ve Rehberlik, Resim Öğretmenliği, Sınıf Öğretmenliği, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği, Türkçe Öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören 363 son sınıf öğrencisinden oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı, Verilerin Toplanması ve Yorumlanması

Veri toplamak amacıyla kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde demografik bilgiler, ikinci bölümde öğretmen adaylarına “Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) İlişkin Görüşlerini saptamak amacıyla geçerliliği ve güvenilirliği Gündoğdu ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen ‘Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) İlişkin Görüşleri Anketi’ yer almaktadır. Anket 5’li Likert tipi ve 28 sorudan oluşmaktadır. Anket değerleri;

1. Tamamen Katılıyorum
2. Katılıyorum
3. Kararsızım
4. Katılmıyorum
5. Hiç Katılmıyorum şeklinde düzenlenmiştir.

Araştırmada verilerin çözümlenmesi için SPSS 16 paket programı kullanılmıştır. KPSS görüşleri anketinin güvenilirlik katsayısı (Cronbach Alpha) 0,70 değeri ile yeterli düzeyde güvenilir çıkmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma soruları bağlamında öğretmen adaylarının KPSS'na ilişkin görüşleri ile ilgili bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

Birinci Alt Probleme İlgili Bulgular ve Yorum

Birinci alt problemde öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölümlere göre KPSS'na ilişkin görüşlerinin farklılık gösterip göstermediği araştırılmak istenmiştir. Bunun için tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) yapılmış ve elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Sınıf düzeyine göre görüşler arasındaki farklılıklara ilişkin varyans analizi değerleri

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	3968,935	9	440,993	1,929	,047
Gruplar içi	80719,990	353	228,669		
Toplam kareler	84688,926	362			

Bölüm değişkeni göre öğretmen adaylarının görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmış ve analizler sonucunda gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır ($p < 0.05$).

İkinci Alt Probleme İlgili Bulgular ve Yorum

Bu alt problemde öğretmen adaylarının cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre görüşlerinin farklılık gösterip göstermediği belirlenmek istenmiştir.

Bunun cinsiyet değişkeni için “t” testi yapılmış ve bulgular aşağıda Tablo 2’de verilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre, öğretmen adaylarının KPSS'na ilişkin görüşleri ile ilgili tablodaki değerler incelendiğinde bayan öğretmen adaylarının görüşlerinin ortalamasının 86,94, erkek öğretmen adaylarının ise 87,94 olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Cinsiyet değişkenine göre KPSS'na ilişkin görüşlerle ilgili ortalama, standart sapma ve “t” değerleri

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	s	t	p
Kız	209	86,94	14,62	0,414	$p > 0,05$
Erkek	154	87,94	16,21		

Toplam puanlar ve cinsiyet arası “t” testi ile analiz edilmiş ve bulgulara göre ($p > 0,05$) istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Yaş değişkeni için tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) yapılmış ve elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3: Yaş değişkenine göre görüşler arasındaki farklılıklara ilişkin varyans analizi değerleri

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	4173,800	4	1043,450	4,640	,001
Gruplar içi	80515,125	358	224,903		
Toplam kareler	84688,926	362			

Yaş değişkeni göre öğretmen adaylarının görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmış ve analizler sonucunda gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır.

Üçüncü Alt Problemlerle İlgili Bulgular ve Yorum

Üçüncü alt problemde öğretmen adaylarının anne-baba eğitim durumlarına göre KPSS'ne ilişkin görüşlerinin farklılık gösterip göstermediği araştırılmak istenmiştir. Bunun için tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) yapılmış ve elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4: Anne eğitim düzeyine göre görüşler arasındaki farklılıklara ilişkin varyans analizi değerleri

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	1987,367	4	496,842	2,151	,074
Gruplar içi	82701,558	358	231,010		
Toplam kareler	84688,926	362			

Anne eğitim düzeyi değişkeni göre öğretmen adaylarının görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmış ve analizler sonucunda gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

Tablo 5: Baba eğitim düzeyine göre görüşler arasındaki farklılıklara ilişkin varyans analizi değerleri

Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p
Gruplar arası	1033,412	4	258,353	1,106	,354
Gruplar içi	83655,513	358	233,675		
Toplam kareler	84688,926	362			

Baba eğitim düzeyi değişkeni göre öğretmen adaylarının görüşleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizi yapılmış ve analizler sonucunda gruplar arasında anlamlı bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

Dördüncü Alt Problemlerle İlgili Bulgular ve Yorum

Dördüncü alt problemde öğretmen adaylarının ağırlıklı genel not ortalamalarına göre KPSS'ne ilişkin görüşlerinin farklılık gösterip göstermediği araştırılmak istenmiştir. Bunun için "t" testi yapılmış ve elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6: Ağırlıklı not ortalamaları değişkenine göre KPSS'ne ilişkin görüşlerle ilgili ortalama, standart sapma ve "t" değerleri

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	s	t	p
<2	208	87,48	15,99	0,371	0,711
>3	155	86,88	14,36		

Toplam puanlar ve ağırlıklı not ortalaması “t” testi ile analiz edilmiş ve bulgulara göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Bu bulguya göre öğretmen adaylarının ağırlıklı not ortalamalarına göre görüşlerinin farklılaşmadığı söylenebilir.

Beşinci Alt Problemlerle İlgili Bulgular ve Yorum

Bu alt problemde değişken ayrımı yapılmaksızın öğretmen adaylarının KPSS’na ilişkin görüşleri belirlenmek istenmiştir. Bunun için anket sonuçları ile ilgili frekans ve yüzde değerleri ile her bir maddenin ortalama değerleri hesaplanmıştır ve bunlar Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Öğretmen adaylarının KPSS ilişkin görüşleriyle ilgili frekans, yüzde ve ortalama değerleri

	Tamamen Katılıyorum		Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum		Hiç Katılmıyorum		X
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1.Sınav sonucunun geleceğimi etkileyeceğini düşünüyorum.	190	52,3	126	34,7	15	4,1	19	5,2	13	3,6	4,27
2.KPSS’ye hazırlanmak beni ruhen yıpratıyor.	168	46,3	139	38,3	20	5,5	23	6,3	13	3,6	4,17
3.KPSS’yi kazanabileceğime inanıyorum.	58	16,0	134	36,9	128	35,3	20	5,5	23	6,3	3,51
4.KPSS benim için önemlidir.	130	35,8	168	46,3	34	9,4	16	4,4	15	4,1	4,05
5.Atanacak öğretmen sayısının azlığı sınava hazırlanmamı olumsuz yönde etkiliyor.	133	36,6	118	32,5	30	8,3	65	17,9	17	4,7	3,79
6.KPSS sonucunda atanamama kaygısı taşıyorum	134	36,9	128	35,3	55	15,2	35	9,6	11	3,0	3,93
7.KPSS Türkiye’de öğretmen açığını	109	30,0	111	30,6	86	23,7	42	11,6	15	4,1	3,71

artırıyor.												
8.KPSS'ye hazırlanmak beni ekonomik olarak yıpratıyor.	154	42,4	133	36,6	34	9,4	29	8,0	13	3,6	4,06	
9.KPSS okulda sosyal etkinliklere katılmamı olumsuz yönde etkiliyor.	164	45,2	112	30,9	33	9,1	38	10,5	16	4,4	4,02	
10.Okuldaki arkadaşlarımın KPSS yüzünden dersleri aksattığımı düşünüyorum.	100	27,5	139	38,3	51	14,0	50	13,8	23	6,3	3,67	
11.Ders aldığımız öğretim elemanları bizim KPSS kaygımızı anlaktan uzaktırlar.	130	35,8	115	31,7	57	15,7	44	12,1	17	4,7	3,82	
12.Sınav sonucunda atanamazsam, ailemden ve çevreden baskı geleceğini düşünüyorum.	93	25,6	112	30,9	55	15,2	64	17,6	39	10,7	3,43	
13.Sınav sonucunda atanamazsam, ailemden ve çevreden baskı geleceğinden çekiniyorum.	83	22,9	116	32,0	56	15,4	67	18,5	41	11,3	3,37	
14.KPSS okuldaki arkadaşlarımla olan ilişkilerimi bozuyor.	47	12,9	73	20,1	77	21,2	109	30,0	57	15,7	2,85	
15.KPSS öğretmen olabilmem için gereklidir.	84	23,1	115	31,7	37	10,2	62	17,1	65	17,9	3,25	
16.KPSS'ye sıkı bir şekilde hazırlanıyorum.	30	8,3	78	21,5	97	26,7	96	26,4	62	17,1	2,78	

17.Öğretim elemanları, derslerimizde KPSS'ye yönelik açıklayıcı bilgiler vermektedirler.	25	6,9	58	16,0	83	22,9	116	32,0	81	22,3	2,53
18.KPSS'yi kazanamazsam kendime olan güvenimi yitiririm.	38	10,5	59	16,3	75	20,7	120	33,1	71	19,6	2,65
19.KPSS deneme sınavları gerçek bir KPSS başarısının göstergesidir.	18	5,0	41	11,3	100	27,5	116	32,0	88	24,2	2,41
20.Derslerimizde sadece KPSS'ye yönelik öğretim yapılmalıdır.	51	14,0	52	14,3	66	18,2	133	36,6	61	16,8	2,72
21.KPSS'yi kazanamazsam öğretmen olabileceğime inanmıyorum.	33	9,1	61	16,8	52	14,3	130	35,8	87	24,0	2,51
22.Ders aldığımız öğretim elemanları bizi KPSS'ye hazırlama konusunda yeterlidir.	22	6,1	60	16,5	87	24,0	113	31,1	81	22,3	2,53
23.Bu tür sınavlar, atandıktan sonra da belli aralıklarla tekrarlanmalıdır.	30	8,3	75	20,7	65	17,9	85	23,4	108	29,8	2,54
24.Öğretim elemanları derslerimizde KPSS'ye yönelik sorular çözmektedir.	17	4,7	51	14,0	47	12,9	124	34,2	124	34,2	2,21
25.KPSS deneme sınavlarına daha önce girdim ve başarılı oldum.	21	5,8	49	13,5	61	16,8	109	30,0	123	33,9	2,27

26.KPSS'yi kazanmak öğretmen olmak için yeterlidir.	30	8,3	41	11,3	44	12,1	109	30,0	139	38,3	2,21
27.KPSS iyi öğretmen seçen bir sistemdir.	24	6,6	29	8,0	32	8,8	94	25,9	184	50,7	1,94
28.KPSS deneme sınavlarına daha önce girdim fakat başarılı olmadım.	18	5,0	32	8,8	44	12,1	117	32,2	152	41,9	2,03

Tablodaki bulgular incelendiğinde, “sınav sonucunun geleceğimi etkileyeceğini düşünüyorum” ifadesinin ortalama puanının (X=4,27); “KPSS'na hazırlanmak beni ruhen yıpratıyor” ifadesinin ortalama puanının (X=4,17); “KPSS'ni kazanabileceğime inanıyorum” ifadesinin ortalama puanının (X=3,51;9 “KPSS benim için önemlidir” ifadesinin ortalama puanının (X=4,05); “Atanacak öğretmen sayısının azlığı sınava hazırlanmamı olumsuz yönde etkiliyor” ifadesinin ortalama puanının (X=3,79); “KPSS sonucunda atanamama kaygısı taşıyorum” ifadesinin ortalama puanının (X=3,93); “KPSS Türkiye’de öğretmen açığını artırıyor” ifadesinin ortalama puanının (X=3,71); “KPSS'na hazırlanmak beni ekonomik olarak yıpratıyor” ifadesinin ortalama puanının (X=4,06); “KPSS okulda sosyal etkinliklere katılmamı olumsuz yönde etkiliyor” ifadesinin ortalama puanının (X=4,02); “Okuldaki arkadaşlarımın KPSS yüzünden dersleri aksattığını düşünüyorum” ifadesinin ortalama puanının (X=3,67); “Ders aldığımız öğretim elemanları bizim KPSS kaygımızı anlaktan uzaktırlar” ifadesinin ortalama puanının (X=3,82); “Sınav sonucunda atanamazsam, ailemden ve çevreden baskı geleceğini düşünüyorum” ifadesinin ortalama puanının (X=3,43); “Sınav sonucunda atanamazsam, ailemden ve çevreden baskı geleceğinden çekiniyorum” ifadesinin ortalama puanının (X=3,37); “KPSS okuldaki arkadaşlarımla olan ilişkilerimi bozuyor” ifadesinin ortalama puanının (X=2,85); “KPSS öğretmen olabilmem için gereklidir” ifadesinin ortalama puanlarının (X=3,25); “KPSS'na sıkı bir şekilde hazırlanıyorum” ifadesinin ortalama puanlarının (X=2,78); “Öğretim elemanları, derslerimizde KPSS'na yönelik açıklayıcı bilgiler vermektedirler” ifadesinin ortalama puanlarının (X=2,53); “KPSS'ni kazanamazsam kendime olan güvenimi yitirim” ifadesinin ortalama puanlarının (X=2,65); “KPSS deneme sınavları gerçek bir KPSS başarısının göstergesidir” ifadesinin ortalama puanlarının (X=2,41); “Derslerimizde sadece KPSS'na yönelik öğretim yapılmalıdır” ifadesinin ortalama puanlarının (X=2,72); “KPSS'ni kazanamazsam öğretmen olabileceğime inanmıyorum” ifadesinin ortalama puanlarının (X=2,51); “Ders aldığımız öğretim elemanları bizi KPSS'na hazırlama konusunda yeterlidir” ifadesinin ortalama puanlarının (X=2,53); “Bu tür sınavlar, atandıktan sonra da belli aralıklarla tekrarlanmalıdır” ifadesinin ortalama puanlarının (X=2,54); “Öğretim elemanları derslerimizde KPSS'na yönelik sorular çözmektedir” ifadesinin ortalama puanlarının (X=2,21); “KPSS deneme sınavlarına daha önce girdim ve başarılı oldum” ifadesinin ortalama puanlarının (X=2,27); “KPSS'ni kazanmak öğretmen olmak için yeterlidir” ifadesinin ortalama puanlarının (X=2,21); “KPSS iyi öğretmen seçen bir sistemdir” ifadesinin ortalama puanlarının (X=1,94) ve “KPSS deneme sınavlarına daha önce girdim fakat başarılı olmadım” ifadesinin ortalama puanlarının (X=2,03) olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmanın amacı Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğretmen adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavına ilişkin görüşlerini tespit etmek için yapılmıştır. Araştırmanın problemi ışığında oluşturulan alt problemlerle cevap aranmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Öğretmen adaylarının bölüm değişimine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmış; yapılan istatistiksel işlemlerde anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi olarak Kamu Personeli Seçme Sınavında öğretmen adaylarının belli branşlarda atama sayısının fazla olduğu düşünülmektedir. Bu bulgu literatürdeki pek çok çalışma tarafından desteklenmektedir. Bulut ve Doğar (2006); Okçu ve Çelik (2009); Yeşil ve ark. (2009); Temur ve ark. (2011).

Öğretmen adaylarının yaş ve cinsiyet değişimine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı bakılmış, öğretmen adaylarına cinsiyet değişkenine göre bir farklılık bulunmamıştır. Bu bulgu literatürdeki pek çok çalışma tarafından desteklenmektedir. (Çapa ve Çil (2000); Çeliköz ve Çetin (2004); Alım ve Bekdemir (2006); Bulut ve Doğar (2006); Çapri ve Çelikkaleli (2008); Gündoğdu ve ark. (2008); Temur ve ark. (2011); Şimşek ve Akgün (2014)); Yaş değişkeni açısından anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Yaş değişkeni açısından çıkan anlamlı farklılığın; öğretmen adaylarının yaş ilerlemesiyle iş bulamama kaygılarının fazla olabileceği düşüncesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışmamızın aksine Temur ve ark.(2011) kamu personeli seçme sınavı ile ilgili kaygı düzeylerine etki eden faktörlerin belirlenmesi araştırmasında yaş değişkeni açısından anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Öğretmen adaylarının anne-baba eğitim düzeyleri değişimine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmış ancak yapılan istatistiksel işlemler sonucunda anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgu literatürdeki Şimşek ve Akgün (2014)'nün bulguları tarafından desteklenmektedir.

Öğretmen adaylarının akademik başarılarının göstergesi olan ağırlıklı not ortalamalarına göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına bakılmış ancak anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Çalışmamızın aksine Yeşil ve ark.(2009); Temur ve ark. (2011) not ortalamalarının kamu personeli seçme sınav puanları ile ilgili anlamlı farklılık bulmuştur.

Değişken ayrımı yapılmaksızın öğretmen adaylarının KPSS'na ilişkin görüşleri incelendiğinde öğretmen adaylarının KPSS'nin geleceklerini etkilediğini, kendilerinin bu süreçte yıprandıklarını atanamama kaygısı taşıdıkları ortaya çıkmıştır. Bu nedenle öğretmen adaylarının sosyal yaşamalarının aksadığı ve ekonomik olarak yıprandıkları ortaya çıkmıştır. Bu bulgu literatürdeki pek çok çalışma tarafından desteklenmektedir. (Uras ve Kunt (2005); Gündoğdu ve ark. (2008); Okçu ve Çelik (2009); Temur ve ark. (2011); Sezgin ve Duran (2011); Karataş ve Güleş (2012); Tösten ve ark. (2012)).

ÖNERİLER

1. Araştırmanın bulguları doğrultusunda öğretmen adaylarının sınav kaygılarını azaltmak için stres ve kaygı ile başa çıkma yöntemleri üniversitede ders olarak konulmalıdır.
2. Bölümler arasındaki öğretmen atamalarının eşitsizliği ile ilgili Milli Eğitim Bakanlığına eşitsizliği gidermek adına talepte bulunulmalıdır.

Kaynakça

- Adem, M. (1981). *Eğitim Planlaması II.Baskı*. Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi Eğitim Fakültesi.
- Aydın, A. vd. (2014). Türkiye’de öğretmen istihdamı politikalarının değerlendirilmesi. *Educational Administration: Theory and Practice*. 20(4), 397-420. doi: 10.14527/kuey.2014.016
- Atav, E. ve Sönmez, S. (2013). Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavı (KPSS)’na ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) Özel Sayı*, (1), 01-13.
- Baskan, G. (2001). Öğretmenlik mesleği ve öğretmen yetiştirmede yeniden yapılanma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20: 16–25.
- Çimen, O. ve Yılmaz, M. (2011). Biyoloji öğretmen adaylarının kpss ile ilgili görüşleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 4, 159-162.
- Demir, S.B ve Bütüner, K. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının alan sınavına yönelik görüşlerinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (10) 2, 113- 128.
- Dilaver, H. (1996). *Türkiye’de öğretmen istihdamının dünü, bugünü ve yarını: eğitimimize bakışlar*. İstanbul: Kültür Koleji Eğitim Vakfı Yayınları.
- Eraslan, A. (2009). Finlandiya’nın PISA’ daki başarısının nedenleri: Türkiye için alınacak dersler. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, 3 (2), 238-248.
- Erden, M. (2005). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Gündoğdu, K. Çimen, N. ,Turan, S. (2008). Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavına (KPSS) ilişkin görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 9 (2), 35-43.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık
- Karataş, S. ve Güleş, H. (2012). Öğretmen atamalarında esas alınan merkezi sınavın (KPSS) öğretmen adaylarının görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi (AKU)*, 6(1), 102-119.
- Keskin Demirer, D. (2012). Eğitimde piyasalaşma ve öğretmen emeğinde dönüşüm. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1, 167-185.
- Kiraz, E. (2003). Öğretmen adaylarının yetiştirilmesi üzerine görüşler. <http://www.herseyegitim.com/guncel/yazilar/kiraz.asp>.
- Oğuzkan, F. (1983). *Orta dereceli okul öğretmenlerinin yetiştirilmesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Okçu, V. ve Çelik, H.Ç. (2009). Öğretmen adaylarının kpss’ye ilişkin görüşlerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarına etkisi. <http://coskunc.siirt.edu.tr/files/Bildiriler/KPSS.PDF>
- Öztürk, C. (1998). *Cumhuriyet döneminde öğretmen yetiştirme, 75 yılda eğitim*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Özyar, A. (1999). *Cumhuriyetin yetmiş beşinci yılında öğretmen yetiştirme*. Ankara: Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü.

Sahlberg, P. (2007). Education policies for raising student learning, the finnish approach. *Journal of Education Policy*, 22 (2), 147-171.

Semerci, N. ve Özer, B. (2005). Tezsiz yüksek lisans ve üniversite son sınıf öğrencilerinin KPSS sınavına yönelik algıları. XIV. Eğitim Bilimleri Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildiri. 28-30 Eylül 2005 (Poster Bildirisi). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

Sezgin, F. ve Duran, E. (2011). Kamu personeli seçme sınavı'nın (kpss) öğretmen adaylarının akademik ve sosyal yaşantılarına yansımaları. 5. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi 13-16 Ekim 2011. Düzce: Düzce Üniversitesi.

Simola, H. (2005). The finnish miracle of PISA: historical and sociological remarks on teaching and teacher education. *Comparative Education*, 41 (4), 455-470.

Şimşek, N. ve Akgün, H.İ. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kpss öğretmenlik alan bilgisi sınavına (öabs) yönelik görüşleri. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 15, ss: (82-100).

Temur, B. vd. (2011). Yüzüncü yıl üniversitesi eğitim fakültesi son sınıf öğrencilerinin kamu personeli seçme sınavı ile ilgili kaygı düzeylerine etki eden faktörlerin belirlenmesi. *Ulusal Beden Eğitimi ve Spor Öğrt. Kongresi 25-27 Mayıs 2011, VAN/YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi Özel Sayısı*, 154-168

Tösten, R. Elçiçek, Z. Kılıç, M. (2012). İlköğretim öğretmenlerinin kamu personeli seçme sınavına (kpss) yönelik görüşlerinin belirlenmesi (Kars ili örneği). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (4) 7, 109-123. www.e-dusbed.com.

TÜBİTAK (2005). Vizyon 2023 teknoloji öngörü projesi, eğitim ve insan kaynakları sonuç raporu ve strateji belgesi, Ankara.

Uras, M. ve Kunt, M. (2005). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğinden beklentileri ve beklentilerinin karşılanmasını umma düzeyleri. XIV Eğitim Bilimleri Kongresi 28-30 Eylül 2005. Denizli.

Yeşil, R., Korkmaz, Ö. ve Kaya, S. (2009). Eğitim fakültesindeki akademik başarının kamu personeli seçme sınavındaki başarı üzerinde etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19/2.

Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı (1998). Cumhuriyet döneminde öğretmen yetiştirmenin tarihi gelişimi: Eğitim fakülteleri öğretmen yetiştirme programlarının yeniden düzenlenmesi ile ilgili rapor, Ankara. Erişim Tarihi: 19.01.2007, www.yok.gov.tr/egitim/raporlar/mart98/bolum6.html

Yükseköğretim Kurulu (1998a). Eğitim Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme Programlarının Yeniden Düzenlenmesi. Ankara.

Yüksel, S. (2004). Öğretmen atamalarında merkezi sınav uygulamasının (kpss) değerlendirilmesi. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ OKUL DENEYİMİ DERSİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Seda ALPASLAN

Doç. Dr. Yüksel KAŞTAN

Akdeniz Üniversitesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, Sosyal Bilgiler Eğitimi bölümünde öğrenim gören öğretmen adaylarının Okul Deneyimi dersine yönelik görüşlerini tespit etmektir. Araştırma 2016-2017 eğitim öğretim yılı güz döneminde Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi bölümünde 4. sınıfta okuyan 56 öğretmen adayı üzerinden yapılmıştır. Araştırmada nicel araştırma modeli benimsenerek, veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen kişisel bilgiler ve ifadelerin yer aldığı “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Okul Deneyimi Dersine Yönelik Görüşleri” adlı anket kullanılmıştır. Araştırma verileri IBM SPSS 20.0 programı ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak Sosyal Bilgiler Eğitimi programında öğrenim gören öğretmen adaylarının dersin uygulanmasının gerekli ve önemli olduğu, ancak uygulama öğretmeni ve uygulama öğretim elemanının dersin uygulanmasında isteksiz oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler, öğretmen adayları, okul deneyimi.

Abstract

The purpose of this study is to determine the opinions of the teacher candidates who are studying in the Social Studies Education section towards the School Experience lesson. The research was carried out in the fall semester of 2016-2017 academic year through 56 teacher candidates in the 4th grade in the Department of Social Studies Education of Akdeniz University. A quantitative research model was adopted in the research, and a questionnaire including personal information and expressions developed by the researcher was used as a data collection tool. The study data were analyzed with the IBM SPSS 20.0 program. As a result, it has been reached that it is necessary and important for the teacher candidates who are studying in Social Studies Education program to be applied but they are reluctant to apply the course.

Keywords: Social Studies, prospective teachers, school experience.

1.Giriş

Öğretmenlik bir milletin geleceğini teşkil eden nesilleri yetiştirdiği için önemli meslektir. Türkiye gibi gelişmekte olan toplumların, hedefine ulaşabilmelerinde gerekli olan etkenlerden biri de eğitilmiş ve donanımlı insan kaynağıdır. Bu sebeple ülkemizde nitelikli öğretmenler yetiştirilmesinin önemi su götürmez bir gerçektir (Üstün vd. 2004).

Eğitim sisteminde başarıyı temin etmek ve bunu sürekli kılmak açısından, kaliteli bir öğretme-öğrenme sürecinin gerçekleştirilmesi, nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesi ile doğru orantılıdır

(Kasap, G., 2015). Bundan dolayı bir okulun ne kadar iyi olduğu, içindeki öğretmenlerle ilgilidir demek yanlış olmayacaktır (Kavcar, 2002).

Öğretmen yetiştirme kapsamlı bir iştir. Eğitim sistemi içindeki en önemli unsurun öğretmenlik mesleği olduğu düşünülürse öğretmen yetiştirme programının kaliteli olması gerektiği açıktır. Eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarına, deneyim kazanmak, okul ortamını bir öğretmen gözüyle değerlendirmek, öğretmenlik mesleğini yakından tanıyarak, hizmet öncesinde uygulama imkânı bulabilmeleri amacıyla öğretmenlik uygulaması dersleri verilmektedir.

1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, 3797 sayılı Milli Eğitim bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ve 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanun'un ilgili hükümlerine dayanılarak hazırlanan yönergeye göre (MEB,1998), “Okul Deneyimi dersi öğretmen adayının uygulama yapacağı okulda, öğrenme-öğretme sürecinde gözlem, uygulama ve değerlendirme yapmak amacıyla planlanan bir derstir”. Okul Deneyimi dersi bir dönem boyunca ve haftada bir gün olmak üzere öğretmen adayının öğretim faaliyetlerine planlı bir şekilde katılmasını amaçlamaktadır. Böylelikle öğretmen adaylarına öğrencilerle bireysel olarak ve küçük gruplar halinde çalışma, öğretmenlik deneyimi kazanma fırsatı sağlanacaktır. Sonuç olarak, Okul Deneyimi dersi bittiğinde öğretmen adayları, sınıf içi öğretim de kullanılacak kısa süreli etkinlikler planlayabilme ve uygulayabilme, öğrenme ve gelişme açısından öğrenciler arasındaki bireysel farklılıkları tanıyabilme, okulda diğer öğretilenlerle verimli ve uyumlu çalışabilmek için gerekli becerileri kazanmış olmalıdır. (YÖK/Dünya Bankası, 1998).

Okul deneyimi dersi ile öğretmen adaylarından mesleki anlamda kendilerini yetiştirebilmeleri ve sonuç olarak edindikleri deneyimi uygulama öğretmeni, uygulama öğretim elemanı ve diğer öğretmen adayı arkadaşlarıyla paylaşarak kendilerini geliştirmeleri beklenmektedir (Sarıçoban, A. 2008).

Yapılan bir çalışmada, öğrencilerin eğitim süreçlerinde, öğretim uygulamasının teorik olarak verilen derslerden çok daha yararlı olduğu sonucuna varılmıştır (Yılmaz, Y. ve Koç, F., 2012). Topkaya ve Yalın (2005), Okul Deneyimi derslerini öğretmen adayı için kişisel ve mesleki bir gelişim süreci olarak ifade etmişlerdir. Yine bu alanda yapılan başka bir çalışma olarak, Kudu ve diğerleri (2006) yaptıkları araştırmalarında öğretmen adaylarının okul deneyimi uygulamalarının yetersiz olduğu sonucunu elde etmişlerdir. Bütün bu çalışmalara bakıldığında şu sonuca varmak mümkündür ki o da Okul Deneyimi dersinin yapılmasının gerekli ve yararlı olduğudur. Bununla birlikte dersin uygulanmasında bazı olumsuzluklar karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma ile öğretmen adaylarının okul deneyimi dersi ile ilgili görüşlerini, uygulama öğretmeni, uygulama öğretim elemanı, okul ortamı ve okul idaresi çerçevesinde tespit ederek söz konusu olumsuzluklar ile ilgili çözüm önerileri sunmaktır.

2.Kuramsal Bilgiler Ve Kaynak Taramaları

İlgili literatür incelendiğinde, İlköğretim Matematik öğretmenliği, Sosyal bilgiler Öğretmenliği, Fen bilimleri, Sosyal bilimler ve diğer öğretmenlik bölümlerinde eğitim gören öğretmen adaylarının okul deneyimi dersine yönelik görüşlerini ortaya koyan birçok araştırma yapıldığı görülmüştür. Bunlardan bazıları; Sarıçoban'nın (2008) “Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması Derslerine İlişkin Uygulama Öğretmenleri Ve Öğretmen Adaylarının Görüşleri”, Kudu vd.'nin (2006) “Okul Deneyimi- I Uygulamasına İlişkin Öğrenci Algıları”, Demir'in (2012) “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Okul Deneyimi Dersi Kapsamında Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Aytaçlı'nın (2012) “İlköğretim Matematik Öğretmenliği Lisans

Programında Yer Alan Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması Derslerinin Değerlendirilmesi”, Kasap’ın (2015) “Öğretmen Adaylarının Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması Derslerine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi”, Demircan’ın (2007) “Okul Deneyimi II Dersine Yönelik Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi (Mersin Üniversitesi Örneği)”, Yapıcı ve Yapıcı’nın (2004) “Öğretmen Adaylarının Okul Deneyimi-I Dersine İlişkin Görüşleri”, Yılmaz ve Koç’un “Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulamasına İlişkin Öğretmen Adaylarının Tutumları”, Turgut vd.’nin “Okul Deneyimi Uygulama Sürecinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma” şeklinde yapılan çalışmalardır.

2.1.Problem ve Alt Problemler

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul Deneyimi dersine yönelik görüşleri nelerdir?

- 1-Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul Deneyimi dersi ile ilgili görüşleri nelerdir?
- 2-Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul Deneyimi dersinde uygulama öğretmeni ile ilgili görüşleri nelerdir?
- 3- Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul Deneyimi dersinde uygulama öğretim elemanı ile ilgili görüşleri nelerdir?
- 4- Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul Deneyimi dersinde uygulama okulu ile ilgili görüşleri nelerdir?
- 5- Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul Deneyimi dersinde okul idaresi ile ilgili görüşleri nelerdir?

2.2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul Deneyimi dersine yönelik görüşlerini, ders, uygulama öğretmeni, uygulama öğretim elemanı, uygulama okulu ve okul idaresi çerçevesinde tespit etmektir.

2.3.Araştırmanın Önemi

Okul deneyimi dersinin öğretmen adayları tarafından değerlendirilmesi açısından doğrudan sosyal bilgiler öğretmen adaylarının bu derse yönelik görüşleri konusunda çok fazla çalışma yapılmadığını görülmüştür. Sosyal Bilgiler dersini verecek olan öğretmen adaylarının kendilerini bu iş için hazırlamakta önemli bir rolü olan okul deneyimi dersi ile ilgili görüşlerinin ne olduğunu tespit etmek ve bu araştırmanın sonuçları doğrultusunda uygulamanın artıları ve eksikleri ortaya koyarak, eksiklikler için çözüm üretmek adına araştırma önem taşımaktadır. Bu anlamda araştırmanın literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

2.4.Sayıtlar

- 1-Katılımcılar araştırmaya gönüllü olarak dâhil olmuşlardır.
- 2-Katılımcılar anket sorularını samimiyetle cevaplamıştır.
- 3-Araştırmanın örneklemini evreni temsil edecek niteliktedir.

2.5.Sınırlılıklar

Çalışma, Akdeniz Üniversitesi 2016-2017 eğitim-öğretim yılı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği 4. sınıfta okuyan 56 öğretmen adayı ile sınırlıdır.

3.Yöntem

3.1.Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nicel araştırma yöntemiyle hazırlanmıştır. Araştırma betimsel nitelikli tarama modeli (survey) benimsenerek yürütülmüştür. Tarama modeli, bireylerin tutum, fikir, inanç, görüş, değer vb. bilgilere ulaşmayı hedefleyen araştırma türlerinde kullanılır (McMillan ve Schumacher, 2001).

3.2.Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Akdeniz Üniversitesi 2016-2017 eğitim-öğretim yılı Sosyal Bilgiler Eğitimi bölümü 4. sınıfta okuyan öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise evren kapsamında gönüllülük esasına göre araştırmaya katılan 34 erkek (%60,7), 24 kadın (%39,3) olmak üzere toplam 56 öğretmen adaydır.

3.3.Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri öğretmen adaylarının okul deneyimi dersi ile ilgili görüşlerini saptamak üzere araştırmacı tarafından geliştirilen “sosyal bilgiler öğretmen adaylarının okul deneyimi dersine yönelik görüşleri” anketinden yararlanılarak toplanmıştır. Anket öğretmen adaylarının kendileri (27), uygulama öğretmeni (7), uygulama öğretim elemanı (7), uygulama okulu (3), okul idaresi (5) olmak üzere toplamda 49 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerin dört tanesi olumsuz köklüdür.

Anket maddeleri belirlendikten sonra uzman görüşüne başvurulmuş ve maddeler uzman tarafından incelendikten sonra başlangıçta 50 maddeden oluşan anketten 1 madde çıkarılmıştır. 49 maddelik anket ile Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilgiler Eğitimi bölümünden 4. sınıftan 10 öğretmen adayı üzerinde pilot bir çalışma yapılmıştır. Sonuç olarak anketin istenileni saptamakta yeterli olduğu görülmüştür.

Öğretmen adaylarının okul deneyimi dersi ile ilgili görüşlerini belirlemeyi amaçlayan beşli likert tipi ölçek kullanılmıştır. Buna göre hiç katılmıyorum 1, katılmıyorum 2, kısmen katılıyorum 3, katılıyorum 4, tamamen katılıyorum 5 olarak puanlanmıştır. Olumsuz olan 2, 28, 29 ve 30. maddeler tersten (1=5, 2=4, 3=3, 4=2, 5=1) puanlanmıştır.

3.4.Verilerin Analizi

Araştırmada anket ile toplanan veriler SPSS 20.0 istatistik programı kullanılarak bilgisayara girişleri yapılmıştır. Burada betimsel istatistik tekniklerinden frekans ve yüzde değerleri bulunarak bunlar tablo haline getirilmiştir. Ayrıca güvenilirlik analizi yapmak için Alpha modeli kullanılmıştır. Cronbach's Alpha değeri 0,70 ve üstü bir değer olarak bulunduğu ölçüğün güvenilir olduğu kabul edilir (Durmuş vd. 2013). Analiz sonucunda Cronbach's Alpha değeri 0,887 bulunmuş olup bu değer ölçüğün güvenilirliğini ispatlamaktadır.

3.5.Bulgular ve Yorum

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgular, araştırma problemlerine uygun olarak verilmiştir.

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul deneyimi dersi ile ilgili görüşleri Tablo 1'de verilmiştir. Öğretmen adaylarının % 73,2'sinin “Okul Deneyimi dersinin gerekli olduğunu düşünüyorum”; % 44,6'sının “Okul Deneyimi dersi ile öğrenciyi yakından tanıma ve

gözlemlene fırsatı buldum”; % 50’sinin “Okul Deneyimi dersi ile bir öğretmenin alanındaki yeniliklere açık olması gerektiğini anladım”; % 50’sinin “Okul Deneyimi dersi ile bir öğretmenin alanındaki yenilikleri takip etmesi gerektiğini anladım”; % 50’sinin “Okul Deneyimi dersi ile bir öğretmenin teknolojik gelişmelerden haberdar olması gerektiğini anladım” ifadelerine “tamamen katılıyorum”; % 30,4’ünün “Okul Deneyimi dersi saatini-süresini yetersiz buluyorum”; % 42,9’unun “Okul Deneyimi dersi sayesinde doğru bir meslek seçimi yaptığımı gördüm”; % 41,1’inin “Okul Denetimi dersi ile mesleki becerilerimin geliştiğini hissettim”; % 41,1’inin “Okul Deneyimi dersi sayesinde kendimi ifade edebilme ve iletişim kurabilme becerilerimin geliştiğini fark ettim”; % 41,1’inin “Okul Deneyimi dersinde mikro öğretim tekniğinin uygulanması gerektiğini düşünüyorum”; % 42,9’unun “Okul Deneyimi dersi ile hangi öğretim yöntemlerinin öğrencinin derse aktif olarak katılmasını sağladığını gördüm”; % 46,4’ünün “Okul Deneyimi dersi ile ölçme ve değerlendirme yapabilme konusunda deneyim edindim”; % 53,6’sının “Okul Deneyimi dersi ile sınıfa nasıl hakim olmam gerektiğini gördüm”; % 50’sinin “Okul Deneyimi dersi sayesinde demokratik bir sınıf ortamını nasıl oluşturabileceğimi gördüm”; % 35,7’sinin “Okul Deneyimi dersi esnasında öğrencilerden olumsuz bir tepki almadım”; %37,5’inin “Okul Deneyimi dersi süresince en az bir defa uygulama öğretmenin eşliğinde, alana yönelik bir okul gezisi düzenlenmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum”; % 46,6’sının “Okul Deneyimi dersi ile uygulama öğretmenin deneyimlerinden yararlanma fırsatı buldum”; % 57,1’inin “Okul Deneyimi dersi esnasında okul ortamını bir öğretmen gözüyle değerlendirme fırsatı buldum”; % 46,6’sının “Okul Deneyimi dersi sayesinde nöbetçi öğretmenin görev ve sorumluluklarının neler olduğunu gördüm”; % 33,9’unun “Okul Deneyimi dersi sayesinde okul idaresinin nasıl yapıldığını gözlemlene fırsatı buldum” ifadelerine “katılıyorum”; % 42,9’unun “Okul Deneyimi dersi sayesinde heyecanımı yendim”; % 32,1’inin “Okul Deneyimi için gittiğim okulda kendimi oranın bir parçası gibi hissediyorum ve yabancılaşmıyorum” ifadelerine “kısmen katılıyorum”; % 30,4’ünün “Okul Deneyimi dersi sayesinde eğitsel kol çalışmalarında hangi etkinliklerin yapıldığını görme fırsatı buldum”; % 32,1’inin “Okul Deneyimi dersi ile okul idaresi-öğretmen-veli koordinasyonunun nasıl sağlandığını gözlemlendim” ifadelerine “katılmıyorum” şeklinde yanıt verdikleri tespit edilmiştir. Bununla beraber ilgili kısımda alınan yanıtlara göre en düşük aritmetik ortalamanın 2,57 olduğu, en yüksek aritmetik ortalamanın ise 4,57 olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul deneyimi dersi ile ilgili görüşleri

İfade	Hiç		Kısmen		Tamamen		X
	Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Katılıyorum	Katılıyorum	Katılıyorum	
	f	%f	%f	%	f%	f	%
1	1	1,81	1,84	7,1	916,1	41	73,24,57
2*	8	14,310	17,912	21,4	1730,4	9	16,13,16
3	2	3,65	8,910	17,9	2442,9	15	28,83,80
4	1	1,86	10,724	42,9	1730,4	8	14,33,78
5	-	-3	5,418	32,1	1933,9	16	28,63,44
6	1	1,86	10,715	26,8	2341,1	11	19,63,85
7	1	1,87	12,516	28,6	2341,1	9	16,13,57
8	3	5,43	5,414	25,0	2137,5	15	26,83,75
9	6	10,73	5,417	30,4	2341,1	7	12,53,39
10	-	-1	1,87	12,5	2341,1	25	44,64,28
11	1	1,81	1,815	26,8	2442,9	15	26,83,91
12	1	1,87	12,515	26,8	2646,4	7	12,54,10

	13	2	3,62	3,65	8,9	3053,6	17	30,44,03	
	14	4	7,13	5,412	21,4	2850,0	9	16,13,62	
	15	1	1,85	8,914	25,0	2035,7	16	28,63,80	
	16	-	-2	3,63	5,4	2341,1	28	50,04,37	
	17	1	1,8-	-4	7,1	2341,1	28	50,04,32	
	18	1	1,82	3,63	5,4	2239,3	28	50,04,08	
	19	1	1,8	1	1,8	10	17,9	24	42,9
20	35,7	3,83							
	20	2	3,6	4	7,1	12	21,4	21	37,5
17	30,4	4,57							
	21	-	-	3	5,4	10	17,9	25	44,6
18	32,1	4,03							
	36	-	-	4	7,1	7	12,5	32	57,1
13	23,2	3,96							
	37	4	7,1	6	10,7	11	19,6	25	44,6
10	17,9	3,55							
	38	7	12,5	17	30,4	13	23,2	15	26,8
4	7,1	2,85							
	41	4	7,1	13	23,2	18	32,1	12	21,4
9	16,1	3,16							
	43	12	21,4	18	32,1	11	19,6	12	21,4
3	5,4	2,57							
	44	10	17,9	13	23,2	12	21,4	19	33,9
2	3,6	2,82							

Not: * ile gösterilen maddeler ters puanlanmıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul deneyimi dersinde uygulama öğretmeni ile ilgili görüşleri Tablo 2’de verilmiştir. Öğretmen adaylarının % 41,1’inin “uygulama öğretmenin okul deneyimi dersinin yapılmasından hoşnut olmadığını düşünüyorum”; %50’sinin “uygulama öğretmenin bana katkı sağladığını düşünüyorum”; % 42,9’unun “uygulama öğretmenin alan bilgisi konusunda yeterli olduğunu düşünüyorum”; % 50’sinin “uygulama öğretmenin derse hazırlıklı geldiğini düşünüyorum”; % 41,1’inin “uygulama öğretmenin ders planına uygun hareket ettiğini gördüm”; % 37,5’inin “uygulama öğretmenin bu mesleği sevmemde katkısı olduğunu düşünüyorum” ifadelerine “katılıyorum”; “uygulama öğretmenin derste birden çok materyal kullandığını gördüm” ifadesine % 25’inin “kısmen katılıyorum”; % 23,2’sinin “katılıyorum”; % 14,3’ünün “tamamen katılıyorum”; % 13,2’sinin “katılmıyorum”; % 14,3’ünün “hiç katılmıyorum” şeklinde yanıt verdikleri bulunmuştur. Ayrıca ilgili kısımda öğretmen adaylarının verdikleri yanıtlara göre en düşük aritmetik ortalamının 3,00 olduğu, en yüksek aritmetik ortalamının ise 4,05 olduğu saptanmıştır.

Tablo 2: Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul deneyimi dersinde uygulama öğretmeni ile ilgili görüşleri

İfade	Hiç katılmıyorum		Katılmıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum		X
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
22	-	-	1	1,8	11	19,6	28	50,0	16	28,6	4,05
23	5	8,9	7	12,5	15	26,8	21	37,5	8	14,3	3,35
24	1	1,8	4	7,1	12	21,4	24	42,9	15	26,8	3,85
25	1	1,8	3	5,4	9	16,1	28	50,0	15	26,8	3,94
26	4	7,1	5	8,9	13	23,2	23	41,1	11	19,6	3,57
27	8	14,3	13	13,2	14	25,0	13	23,2	8	14,3	3,00
28*	5	8,9	6	10,7	10	17,9	12	21,4	23	41,1	3,75

Not: * ile gösterilen maddeler ters puanlanmıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul deneyimi dersinde uygulama öğretim elemanı (danışman) ile ilgili görüşleri Tablo 3'te verilmiştir. Öğretmen adaylarının % 42,9'unun "uygulama öğretim elemanının okul deneyimi dersinin yapılmasından hoşnut olmadığını düşünüyorum" ifadesine "tamamen katılıyorum"; "uygulama öğretim elemanı başına düşen öğrenci sayısının fazla olduğunu düşünüyorum" ifadesine % 28,6'sının "katılmıyorum"; % 19,6'sının "hiç katılmıyorum"; % 25'inin "kısmen katılıyorum"; % 14,3'ünün "tamamen katılıyorum"; % 12,5'inin "katılıyorum"; % 33,9'unun "uygulama öğretim elemanı program ile ilgili beni bilgilendirdi"; % 37,5'inin "uygulama öğretim elemanı ile Okul Deneyimi dersi çerçevesinde düzenli olarak görüşmeler yaptık"; % 35,7'sinin "uygulama öğretim elemanı bana yazılı ve sözlü dönütler verdi"; % 33,9'unun "uygulama öğretim elemanı uygulama öğretmeni ile görüşüp, benim başarıyı arttıracak ve beni geliştirecek tavsiyelerde bulundu" ifadelerine "katılıyorum"; "uygulama öğretim elemanı Okul Deneyimi dersindeki etkinlikler ile ilgili bana tavsiyeler verdi" % 28,6'sının "katılıyorum"; % 26,8'inin "tamamen katılıyorum"; % 19,6'sının "kısmen katılıyorum"; % 16,1'inin "katılmıyorum"; % 8,9'unun "hiç katılmıyorum" şeklinde yanıtlar verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca ilgili kısımda alınan yanıtlara bakıldığında en düşük aritmetik ortalamının 1,98 olduğu ve en yüksek aritmetik ortalamının da 3,76 olduğu görülmüştür.

Tablo 3: Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul deneyimi dersinde uygulama öğretim elemanı (danışman) ile ilgili görüşleri

İfade	Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum		X
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	

29*	8	14,3	7	12,5	14	25,0	16	28,6	11	19,6	2,73
30*	3	5,4	4	7,1	6	10,7	19	33,9	24	42,9	1,98
31	2	3,6	6	10,7	12	21,4	19	33,9	17	30,4	3,76
32	5	8,9	9	16,1	11	19,6	16	28,6	15	26,8	3,48
33	7	12,5	9	16,1	12	21,4	21	37,5	7	12,5	3,21
34	4	7,1	8	14,3	15	26,8	20	35,7	9	16,1	3,39
35	4	7,1	12	21,4	14	25,0	19	33,9	7	12,5	3,23

Not: * ile gösterilen maddeler ters puanlanmıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul deneyimi dersinde uygulama okul idaresi ile ilgili görüşleri Tablo 4'te verilmiştir. Öğretmen adaylarının “okul idaresi beni diğer öğretmenlerden ayırmadığını düşünüyorum” ifadesine %25’inin “katılıyorum”; % 23,2’sinin “kısmen katılıyorum”; % 23,2’sinin “katılmıyorum”; % 19,6’sının “hiç katılmıyorum” şeklinde yanıt verdikleri görülmüştür. Adayların %32,1’i “okul idaresinin resmi evraklar ve öğrenci dosyaları ile ilgili nasıl bir düzen oluşturduğunu gözlemledim”; % 41,1’i “okul idaresinin okul temizliği ve güvenliği ile ilgili gerekli önlemleri aldığını düşünüyorum” ifadelerine “katılıyorum” şeklinde yanıt verirken; “okul idaresinin öğrenci kıyafetine özen gösterdiğini düşünüyorum” ifadesine adayların % 28,6’sının “katılıyorum”; % 25’inin “kısmen katılıyorum”; % 23,2’sinin “hiç katılmıyorum”; % 8,9’unun “tamamen katılıyorum” şeklinde yanıt verdikleri tespit edilmiştir. “Okul idaresi farklı öğretmen adaylarını gözlemleyebilmem için bana fırsat verdi” ifadesine ise adaylar % 33,9’unun “hiç katılmıyorum” şeklinde yanıt vermişlerdir. Verilen yanıtlar doğrultusunda en düşük aritmetik ortalamanın 2,48, en yüksek aritmetik ortalamanın 3,48 olduğu saptanmıştır.

Tablo 4: Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul deneyimi dersinde uygulama okul idaresi ile ilgili görüşleri

İfade	Hiç Katılmıyorum		Kısmen Katılmıyorum		Kısmen Katılıyorum		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum		X
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
40	11	19,6	13	23,2	13	23,2	14	25,0	5	8,9	2,80
42	19	33,9	11	19,6	9	16,1	14	25,0	3	5,4	2,48
45	9	16,1	11	19,6	11	19,6	18	32,1	7	12,5	3,05
46	3	5,4	6	10,7	16	28,6	23	41,1	8	14,3	3,48
47	13	23,2	8	14,3	14	25,0	16	28,6	5	8,9	2,85

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul deneyimi dersinde uygulama okulu ile ilgili görüşleri Tablo 5'te verilmiştir. Öğretmen adaylarının “uygulama okulunda uygulama öğretmeninden başka diğer öğretmenlerin de bana destek olduklarını düşünüyorum” ifadesine % 30,4’ünün

“katılıyorum”; % 30,4’ünde “katılmıyorum”; “uygulama okulundaki kütüphanenin yeterli olduğunu düşünüyorum” ifadesine % 30,4’ünün “katılmıyorum”; % 28,6’sının “kısmen katılıyorum”; % 19,6’sının “hiç katılmıyorum”; % 14,3’ünün “katılıyorum”; % 7,1’inin de “tamamen katılıyorum”; “uygulama okulunda kantinde bulunan yiyecek ve içeceklerin öğrencilerin gelişimi ve sağlığı açısından denetlenmesi gerektiğini düşünüyorum” ifadesine % 48,2’sinin “tamamen katılıyorum” şeklinde yanıt verdikleri tespit edilmiştir. Buna ilaveten, elde edilen veriler sonucunda en düşük aritmetik ortalamanın 2,58 olduğu ve en yüksek aritmetik ortalamanın da 3,91 olduğu bulunmuştur.

Tablo 5: Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Okul deneyimi dersinde uygulama okulu ile ilgili görüşleri

İfade	Hiç Katılmıyorum		Kısmen Katılmıyorum		Kısmen Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum		X		
	f	%	f	%	f	%	f	%			
39	9	16,1	17	30,4	8	14,3	17	30,4	5	8,9	2,85
48	11	19,6	17	30,4	16	28,6	8	14,3	4	7,1	2,58
49	4	7,1	4	7,1	12	21,4	9	16,1	27	48,2	3,91

4. Sonuç Ve Tartışma

Bu araştırma sonucunda elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgulara göre, Okul Deneyimi dersinin yapılması gerekli ve yararlı olmakla beraber sürenin yetersiz bulunmaktadır. Ulaşılan bu bulgular, Demircan (2007); Turgut vd. (2006); Kasap (2015); Yapıcılar ve Yapıcılar (2004); Yılmaz ve Koç’un (2012) çalışmalarıyla paralellik göstermektedir. İlgili araştırmalarda da Okul Deneyimi dersinin yapılmasının gerekli ve önemli olduğu sonucunun çıkması, öğretmen adaylarının bu dersi önemli bulduklarının bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Araştırma bulgularından bir diğeri adayların Okul Deneyimi dersi ile ilgili kendine yönelik görüşleri ile alakalıdır. Buna göre adaylar, dersin mesleki deneyim ve tecrübe kazanmaları, kendilerini geliştirmeleri, iletişim becerilerini arttırmaları, mesleki anlamda kendilerine olan güvenlerini arttırmaları, öğrenciyi yakından tanımaları ve onları derse nasıl katacaklarına dair fikir edinmeleri, eğitimde teknoloji kullanımının faydasını ve önemini anlamalarına imkân sağladığı düşünülmektedir. Araştırmanın bu bulgusu, Demir (2012); Kasap (2015); Ayaçlı (2012); Demircan (2007); Turgut vd. (2006); Yılmaz ve Koç (2012); Yapıcılar ve Yapıcılar’ın (2004) araştırmalarıyla paralellik göstermektedir.

Araştırma bulgularından uygulama öğretmeni ile ilgili olan kısmına bakıldığında, adaylar uygulama öğretmenin Okul Deneyimi dersinin uygulanması ile ilgili hoşnut olmadığı görüşüne büyük oranda katılmışlardır. Araştırmanın bu bulgusu, Demircan (2007); Ayaçlı (2012); Kasap’ın (2015) araştırmalarıyla da tutarlılık göstermektedir. Bununla beraber adaylar, uygulama öğretmenin öğretmenlik mesleğini sevmelerinde katkı yaptığını da ifade etmişlerdir. Bu bulgu da Turgut vd.’nin (2006) araştırması ile paraleldir.

Araştırma bulgularının uygulama öğretim elemanına (danışman) yönelik kısmına göre, öğretmen adayları, uygulama öğretim elemanının dersin uygulanması ile ilgili olarak hoşnut olmadığını bununla beraber ders ile ilgili yardımcı olduğunu ve dönüt verdiğini ifade etmektedirler. Araştırmanın bu bulgusu Oral ve Dağlı (2006); Kasap (2015) ve Demircan'ın (2007) elde ettiği bulgular ile paralellik göstermektedir.

Araştırma bulgularından okul idaresi ile ilgili sonuçlara baktığımızda, burada adaylardan yarıya yakınının okul idaresinin kendilerini diğer öğretmenler gibi görmediğini belirttiği görülmektedir. Ayrıca başka uygulama öğretmenlerini gözlemlemek için idarenin kendilerine fırsat vermediklerini ifade etmektedirler. Bu bulgular, Demircan (2007); Aytaçlı (2012); Yılmaz ve Koç'un (2012) araştırmalarıyla örtüşmektedir.

Son olarak okul ortamı ile ilgili bulgulardan yola çıkarak, adayların, uygulama okulundaki kütüphaneyi yetersiz bulduğu ve kantinde satılan yiyecek ve içeceklerin denetime tabi tutulması gerektiğini düşündükleri sonucuna ulaşılmaktadır.

5. Öneriler

Okul Deneyimi dersi, şüphesiz bir şekilde, öğretmen adaylarını öğretmenlik mesleğine hazırlamak açısından gerekli ve önemlidir. Dersin süresi ise genel olarak yetersiz bulunduğundan bu konuyla ilgili gerekli çalışmalar yapılmalı ve adayların mesleki deneyim kazanmalarına imkân veren bu dersin süresi arttırılmalıdır. Yine bu araştırma sonucunda elde ettiğimiz verilerde adaylar uygulama öğretmeni ve uygulama öğretim elemanının dersin uygulanması ile ilgili hoşnut olmadığı algısını taşımaktadırlar. Bu bakımdan hem uygulama

Öğretmeninin hem uygulama öğretim elemanının seçiminde, dersin uygulanmasında ve adaya rehberlik etmekte istekli ve öğretmen adayına yardımcı olup, mesleği sevdirecek, mesleği, okul ortamını, sınıf ortamını vs. ona tanıtmaya gönüllü kimseler olmalarına dikkat edilmelidir.

Okul idaresinin de öğretmen adaylarının yabancılik çekmemeleri ve okul ortamına çabuk adapte olmaları bakımından adaylar ile daha yakından ilgilenmeleri ve onları okulun en az bir kadrolu öğretmeni kadar benimsemeleri bunu da adaylara hissettirmeleri faydalı olacaktır.

Kaynakça

AYTAÇLI, B. (2012). “İlköğretim Matematik Öğretmenliği Lisans Programında Yer Alan Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması Derslerinin Değerlendirilmesi”. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

DEMİR, Y. (2012). “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Okul Deneyimi Dersi Kapsamında Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

DEMİRCAN, C. (2007). “Okul Deneyimi II Dersine Yönelik Öğrenci Görüşlerinin İncelenmesi (Mersin Üniversitesi Örneği)”. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, Mersin.

DURMUŞ, B. vd. (2013). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul, Beta Yayıncılık: 5.Baskı. s. 89.

KASAP, G. (2015) “Öğretmen Adaylarının Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması Derslerine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi”. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Giresun.

KUDU, M. vd. (2006). “Okul Deneyimi- I Uygulamasına İlişkin Öğrenci Algıları (Dicle Üniversitesi Örneği)”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (15), 99-109.)

MCMİLLAN, J. H. ve S. Schumacher. (2001). *Research in Education: A Conceptual Introduction (5th ed.)*. New York: Longman. s.395.

MEB (1998). Öğretmen Adaylarının Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okullarda Yapacakları Öğretmenlik Uygulamasına İlişkin Yönerge, *Tebliğler Dergisi*, 2493.

ORAL, B. ve A. Dağlı. (1999). “Öğretmen Adaylarının Okul Deneyimine İlişkin Algıları”. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 254, 18- 24.

SARIÇOBAN, A. (2008). Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması Derslerine İlişkin Uygulama Öğretmenleri Ve Öğretmen Adaylarının Görüşleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 (3), 31-55.

TOPKAYA, E. Z. ve M. Yalın. (2005). “Uygulama Öğretmenliğine İlişkin Tutum Ölçeği Geliştirilmesi”. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 1(1-2), 14-24.

TURGUT, M. vd. (2008). “Okul Deneyimi Uygulama Sürecinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma”. *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*, 8(2), 1-26.

ÜSTÜN, E. vd. (2004). “Türkiye’de Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi”. *Manas Dergisi*, 10, s.129.

http://journals.manas.edu.kg/mjsr/oldarchives/Vol05_Issue10_2004/355.pdf (ET: 09.03.2017).

YAPICI, Ş. ve M. Yapıcı. (2004), “Öğretmen adaylarının Okul Deneyimi I Dersine İlişkin Görüşleri”. *İlköğretim-Online*, 3(2).

YILMAZ Y. ve F. Koç. “Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulamasına İlişkin Öğretmen Adaylarının Tutumları”. s.3. <http://www.academia.edu/3405173> (ET:16.04.2017).

YÖK/Dünya Bankası (1998). *Fakülte-Okul İşbirliği*, Ankara: Milli Eğitimi Geliştirme Projesi Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi.

7. EKLER

EK1. SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ OKUL DENEYİMİ DERSİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Kişisel Bilgiler
Cinsiyet: Kız ( ) Erkek ( )
Yaş: _____
Gelir Durumu: KYK Bursu ( ) Anne-Baba Desteği ( ) Kendim ( ) Diğer ( )

Bu anket, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının okul deneyimi dersine yönelik görüşlerini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Okul deneyimi dersi, öğretmen adaylarının mesleki deneyim kazanması ve okul ortamını analiz etmesinde önemli bir aşamadır.

Ankette yer alan ifadeye hiç katılmıyorsanız 1, katılmıyorsanız 2, kısmen katılıyorsanız 3, katılıyorsanız 4, tamamen katılıyorsanız 5'i işaretleyiniz.

Bu anket yalnızca bilimsel amaçlar için kullanılacak başka kişiler ya da kurumlar ile paylaşılmayacaktır.

Araştırmanın sonucunun sağlıklı olabilmesi için anketi özenle ve samimiyetle doldurmanız ve boş bırakmamanız oldukça önemlidir.

Desteğiniz için şimdiden teşekkür ederim.

Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Seda ALPASLAN

İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Okul deneyimi;					
1. Dersinin gerekli olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
2. Dersinin saatini-süresini yetersiz buluyorum.	1	2	3	4	5
3. Dersi sayesinde doğru bir meslek seçtiğimi gördüm.	1	2	3	4	5
4. Dersi sayesinde heyecanımı yendim.	1	2	3	4	5
5. Dersi ile bu mesleği yapabileceğime dair kendime güvenim geldi.	1	2	3	4	5
6. Dersi ile mesleki becerilerimin geliştiğini hissettim	1	2	3	4	5
7. Dersi sayesinde kendimi ifade edebilme ve iletişim kurabilme becerilerimin geliştiğini fark ettim.	1	2	3	4	5
8. Dersi ile alanımda eksiklerim olduğunu fark ettim.	1	2	3	4	5
9. Dersinde mikro öğretim tekniğinin uygulanması gerektiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
10. Dersi ile öğrenciyi yakından tanıma ve gözlemleme fırsatı buldum.	1	2	3	4	5
11. Dersi ile hangi öğretim yöntemlerinin öğrencinin derse aktif olarak katılmasını sağladığını gördüm.	1	2	3	4	5
	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
12. Dersi ile ölçme ve değerlendirme yapabilme konusunda deneyim edindim.	1	2	3	4	5
13. Dersi ile sınıfa nasıl hâkim olmam gerektiğini gördüm.	1	2	3	4	5
14. Dersi sayesinde demokratik bir sınıf ortamını nasıl oluşturabileceğimi gördüm.	1	2	3	4	5
15. Dersi esnasında öğrencilerden olumsuz bir dönüt almadım.	1	2	3	4	5
16. Dersi ile bir öğretmenin alanındaki yeniliklere açık olması	1	2	3	4	5

gerektiğini anladım.					
17. Dersi ile yenilikleri yakından takip etmesi gerektiğini anladım.	1	2	3	4	5
18. Dersi ile bir öğretmenin teknolojik gelişmelerden haberdar olması gerektiğini anladım.	1	2	3	4	5
19. Dersi ile eğitimde teknoloji kullanımının faydasını ve önemini anladım.	1	2	3	4	5
20. Dersi süresince en az bir defa uygulama öğretmeninin eşliğinde, alana yönelik bir okul gezisi düzenlenmesinin gerekli olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
21. Dersi ile uygulama okulundaki öğretmenin deneyimlerinden faydalanma fırsatı buldum.	1	2	3	4	5
Uygulama öğretmenin;					
22. Bana katkı sağladığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
23. Bu mesleği sevmemde katkısı olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
24. Alan bilgisi konusunda yeterli olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
25. Derse hazırlıklı geldiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
26. Ders planına uygun hareket ettiğini gördüm.	1	2	3	4	5
27. Derste birden çok materyal kullandığını gördüm.	1	2	3	4	5
28. Okul deneyimi dersinin yapılmasından hoşnut olmadığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
Uygulama öğretmeni(danışmanınız);					
29. Başına düşen öğrenci sayısının fazla olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
30. Okul deneyimi dersinin yapılmasından hoşnut olmadığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
31.Uygulama programı ile ilgili beni bilgilendirdi.	1	2	3	4	5
32. Okul deneyimi dersindeki etkinlikler ile ilgili bana tavsiyeler verdi.	1	2	3	4	5
	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum

33. İle okul deneyimi dersi çerçevesinde düzenli olarak görüşmeler yaptık.	1	2	3	4	5
34. Bana yazılı ve sözlü olarak dönütler verdi.	1	2	3	4	5
35. Uygulama öğretmeni ile görüşüp benim başarıyı arttıracak ve beni geliştirecek tavsiyelerde bulundu.	1	2	3	4	5
36. Okul deneyimi dersi esnasında okul ortamını bir öğretmen gözüyle değerlendirme fırsatı buldum.	1	2	3	4	5
37. Okul deneyimi dersi sayesinde nöbetçi öğretmenin görev ve sorumluluklarının neler olduğunu gördüm.	1	2	3	4	5
38. Okul deneyimi dersi sayesinde eğitsel kol çalışmalarında hangi etkinliklerin yapıldığını görme fırsatı buldum.	1	2	3	4	5
39. Uygulama okulunda, uygulama öğretmeninden başka, diğer öğretmenlerin de bana destek olduğunu ve bana katkı sağladıklarını söyleyebilirim.	1	2	3	4	5
40. Okul idaresinin beni diğer öğretmenlerden ayırmadığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
41. Okul deneyimi için gittiğim okulda kendimi oranın bir parçası olarak hissediyor ve yabancılık çekmiyorum.	1	2	3	4	5
42. Okul idaresi benim farklı uygulama öğretmenlerini gözlemleyebilmem için bana fırsat verdi.	1	2	3	4	5
43. Okul deneyimi dersi ile okul idaresi-öğretmen-veli koordinasyonunun nasıl sağlandığını gözlemledim.	1	2	3	4	5
44. Okul deneyimi dersi sayesinde okul idaresinin nasıl yapıldığını gözleme fırsatı buldum.	1	2	3	4	5
45. Okul idaresinin resmi evraklar ve öğrenci dosyaları ile ilgili bir düzen oluşturduğunu gözlemledim.	1	2	3	4	5
46. Okul idaresinin okulun temizliği ve güvenliği ile ilgili gerekli önlemleri aldığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5

47. Okul idaresinin öğrenci kıyafetine özen gösterdiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5
48. Uygulama okulundaki kütüphanenin yeterli olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
49. Uygulama okulunda kantinde bulunan yiyecek ve içeceklerin öğrencinin gelişimi ve sağlığı açısından denetlenmesi gerektiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5

YÜKSEKÖĞRETİMDE KALİTE UYGULAMALARININ İŞ TATMİNİ ÜZERİNE ETKİLERİ *

Sedat ÇAVLI

Mersin Üniversitesi, Veri Hazırlama ve Kontrol İşletmeni

Doç.Dr. Murat KOÇ

Çağ Üniversitesi, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı

Öz

Bu araştırma, Mersin ve Sakarya Üniversitesindeki kalite uygulamalarının pratik sonuçları ile iş tatmini arasındaki ilişki düzeyini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda analiz birimine, iki ayrı üniversitede görev yapan akademik ve idari personelin tutumları konu edinilmiştir. Likert tipindeki 20 soruluk minnesota iş tatmin ölçeği ve 32 soruluk toplam kalite yönetimi ölçeği kullanılarak personel tutumları hakkında sayısal değerler elde edilmiştir. Toplanan veriler daha sonra SPSS20 istatistik programına işlenerek analiz edilmiştir. Çalışmada, verilerin normal dağılımdan farklılaştığı görüldüğünden parametrik olmayan testler kullanılmış olup ayrıca üniversite, cinsiyet, unvan, çalışma süresi ve aylık gelir gibi değişkenlerin standart sapmaları ve aritmetik ortalamaları bulunmaktadır. Spearman's Rho Korelasyon analizi sonucunda da kalite uygulamaları değişkenleri ile iş tatmini arasında pozitif yönde ilişki olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim, Toplam Kalite Yönetimi, İş Tatmini

THE IMPACTS OF QUALITY APPLICATIONS ON JOB SATISFACTION IN HIGHER EDUCATION

Abstract

This study aims to reveal the relationship level between the practical results of quality applications and job satisfaction in Mersin and Sakarya Universities. In this study, the attitudes of academics and employees of these universities were addressed. Numerical values of employee attitudes were obtained through Likert-type *Minnesota* Satisfaction Questionnaire with 20 questions and Total Quality Management Scale with 32 questions. The collected data were analyzed through SPSS20 statistical program. In this study, nonparametric tests were used as the data differed from normal distribution. Also, the research includes standard deviations and arithmetic means of variables such as university, gender, title, duration of work and monthly income. At the end of Spearman's Rho Correlation Analysis, a positive correlation exists between quality applications variables and job satisfaction.

Keywords: Higher Education, Total Quality Management, Job Satisfaction

* Bu bildiri, "Yükseköğretimde Kalite Uygulamalarının İş Tatminine Etkisinin Karşılaştırmalı Bir Analizi: Mersin-Sakarya Üniversitesi Uygulamaları" isimli yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

1. Giriş

Çağdaş yönetim anlayışları arasında yer alan Toplam Kalite Yönetimi kavramına günümüz işletmeleri tarafından önemli derecede rağbet gösterilmektedir. Dünya da yaklaşık bir asırlık geçmişi bulunan kalite yönetim felsefesi ilk olarak özel sektörde ortaya çıkmış, başarılı sonuçlar elde edilmesinin ardından kamu kurum ve kuruluşları da kavramın getirdiği düşünce yapısını benimsemeye başlamıştır. Bilindiği üzere, kalite felsefesini benimseyen kurum ve kuruluşların amaçlarına ve hedeflerine ulaşmada daha başarılı oldukları aynı zamanda paydaşların tatmin oranının arttığı savunulmaktadır. Bu düşünceden hareketle, felsefeyi benimseyip uygulamaya geçen yükseköğretim kurumlarında iç paydaş olarak çalışanların tatmin düzeyinin ve kalite felsefesi algı düzeyinin belirlenmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Kalite uygulamaları ile iş tatmin düzeyi arasında ilişki var mıdır?
- Kalite uygulamaları içerisinde akademik ve idari personelin iş tatmin düzeyini etkileyen faktörler nelerdir?

Bugün eğitimin temel sorunları arasında insan unsuru ve eğitimin niteliği bulunmaktadır. Eğitim sorunlarının çözümünde olumlu insan ilişkileri üzerine şekillenmemiş hiçbir kurum verimli olamayacaktır (Başkan ve Aydın, 2000:54). Eğitim kurumları mevcut eğitim kalitesini iyileştirmek, geliştirmek ya da yeni kalite hedefleri ortaya koymak istiyorsa iş ve işlemlerinde personel katılımını mutlaka gerçekleştirmelidir (Yıldız ve Ardıç, 1999:79).

2. Kuramsal Çerçeve

Kalite yolculuğu, 20.yüzyılın başında bilimsel yönetim anlayışını geliştirip uygulayan Amerikalı mühendis Fredrik Winslow Taylor ile başlamıştır. 1932 yılında aynı kökenli matematikçi Walter Shewhart tarafından kalitenin istatistiksel olarak ölçülmesinin geliştirilmesi, kalite güvence sisteminin temelini oluşturmuştur. Kalite felsefesinin doğuş yeri ABD olmasına rağmen, Japon iş adamları bu düşünce yapısını daha çok istediklerinden dolayı kavrama sahip çıkmış ve bu alandaki Amerikalı bilim insanlarını ülkelerine getirterek ABD'den daha iyi geliştirmiştir. Japonya'daki bu çalışmalar kalite felsefesinin gurularından Edward Deming'in seminerleri ile başlamıştır. Deming (1993), problemlerin %94'lük kısmının operatör hatasından değil, sistem hatalarından kaynaklandığını öne sürer ve bu durumun anlaşılması yönetim ile çalışanlar arasındaki ilişkileri etkileyeceğini belirtir. Yönetimin kendi denetiminde olan olaylar için çalışanları sorumlu tuttuğunu ancak asıl gereken şeyin, yönetim şeklinin değiştirilmesi olduğunu ifade etmektedir (Ardıç ve Günaydın, 1997:1329). Ona göre kalite uygulamaları ile beraber üretim artmakta ve buna bağlı olarak işi yeniden yapma oranında azalma meydana gelmektedir. Bu uygulamalar sonucunda iş görenin performansı kendisini tatmin eder ve ona iş yapma gururu aşılmasını sağlar (Deming, 1986:1). Kalite gelişimine sistematik bir yaklaşım getiren Deming, gelişen kalite ile pazar payının arttığını, geri dönüşlerin azaldığını ve kurumun çalışanlarını daha iyi motive ve tatmin ettiğini savunur (Kölük vd., 2010:54). Deming'in çalışmalarını Joseph Moses Juran, Armand Feigenbaum, Philip Crosby, Kauro İshikawa ve Masaaki İmai gibi kalite mimarlarının çalışmaları izlemektedir.

TKY felsefesini uygulayan işletmelerin başarılı olması için uyması gereken sekiz temel prensip bulunmaktadır: Paydaş odaklılık, liderlik, kararlara katılım, süreç yaklaşımı, yönetimde sistem yaklaşımı, sürekli iyileştirme, karar vermede gerçekçi yaklaşım ve karşılıklı yarara dayalı tedarikçi ilişkileri'dir.

Joseph Moses Juran göre, şartnamelere, prosedürlere ve ihtiyaçlara uygunluk organizasyonun kalite sorumluluklarını yeterli olarak tanımlamaz. Organizasyon için, paydaş ihtiyaçlarının karşılanması ve hatalardan arınmışlık kalitenin tanımı olarak belirtilmelidir (Tetik, 2010:13). Ürün ve hizmetleri satın alan dış paydaşların yanı sıra, kuruluş içinde birbirine hizmet veren bölümler ve kişiler de bugünün işletme ortamında iç paydaş olarak tanımlanmalıdır (Yılmaz, 2008:191).

TKY anlayışı yalnızca belli bir kişi ya da grubun gayret ve faaliyeti ile değil, mükemmel bir liderlik ve yönetim becerisiyle başarılı olacaktır. Bunun için üst yönetimin konuya verdiği önem ve yaptığı liderlik çok önemlidir (Serin ve AYTEKİN, 2009:92). Üst yönetim, kalite politikasını oluşturmak, kalite sistemini başlatmak, geliştirmek, uygulamak ve sürekliliğini sağlamakla ilgili kararlardan sorumludur (ŞİMŞEK, 2001:133-134). Yönetim, işgörenlere yaptıkları işler ile ilgili karar verme yetkisi verdiğinde, işgörenler kendilerini daha fazla motive edilmiş hissederler. İşgörenleri karar almaları için cesaretlendirmenin yollarını bulmak ve işlerini yapabilmeleri için gerekli olan desteği ve araç gereci sağlamak üst yönetimin görevidir (Baltaş, 2005:198).

TKY felsefesini uygulamaya başlamadan önce bu düşünce yapısının tüm çalışanlarca önemsenmesi gerekir. Kalite uygulamalarının başarısında örgüt kültürünün, süreç yaklaşımının, üst yönetimin, yöneticilerin desteğinin ve örgüt yapısının önemli bir etkisi bulunmaktadır. (KıNGIR vd., 2009). Kalite felsefesinde çalışanların yönetime katılımının sağlanması uygulamaların başarısında önemli yer tutar. Çalışanların kararlara katılımı, iş tatmini ve kendine güven duygusunun artması, işe yabancılaşmanın ve işle ilgili korkuların en az düzeyde görülmesi gibi olumlu tepkiler ortaya çıkarır. Bununla beraber, işgörende hem yüksek verimlilik meydana getirir hem de bağlılık duygusunu geliştirir (Sabuncuoğlu, 1987:100).

Proses yaklaşımı, organizasyonun anahtar proseslerine dayalı olarak görülmesi ve yönetilmesidir. Bu anahtar prosesler birçok bölüm ve birden çok süreçten oluşur. Süreç yönetimi fonksiyonel organizasyonun çöpe atılması değildir. Fonksiyonel organizasyon yapısında dahi anahtar prosesler ve proses sahipleri belirlenebilir (Baş, 2002:235). Armand Feigenbaum'a göre (1951), kalite anlayışı üretim bittikten sonra yapılan işlem olmamalı, ürün daha hammaddesinin tedariki aşamasından başlayarak tüm süreçleri kapsamalıdır (Bozkurt, 2010:25). Eğer süreçler kontrol altında tutulursa sonuçta karşılaşılabilecek muhtemel hataların önceden görülmesi ve engellenmesi söz konusu olacak böylelikle verimlilik artacaktır (Kumbasar, 2009:33).

Toplam Kalite Yönetiminde kararlar büyük ölçüde rutin, tekrarlanan, karar süreci içinde prosedürleri belirlenebilen, kişiden ziyade sistemi vurgulayan özellikteki programlanabilen karar süreçlerine dayanmaktadır (Koçel, 2011:112). Sistemi yerleştirmek, geliştirmek için üst yönetimin çaba sarf ederek diğer çalışanlara örnek teşkil etmesi ve onları motive etmesi gerekmektedir (ŞİMŞEK, 2001:133-134).

Philip Crosby (1988), hataların %80'inin yönetimden %20'si ise çalışanlardan kaynaklandığı savunmaktadır (Buzlu, 2011:49). Masaaki İmai'ye göre (1986), Japonya ekonomik mucizesinin ardında yatan basit gerçek "sürekli değişim" faktörüdür. Bu faktörün pek çok uygulama alanında oynadığı rolleri şöyle açıklamaktadır: "kârlılık planlaması, müşteri tatmini, toplam kalite kontrol programları, öneri sistemleri, grup çalışmaları, tam zamanında üretim, sistem yerleştirme, toplam üretken bakım, tedarikçi ilişkileri, üst yönetimin katılımı, işçi-işveren ilişkileri" (ŞİMŞEK, 2001:123). Sürekli iyileştirme kapsamında yapılan iç ve dış denetimler eğitilmiş ve tarafsız bir tetkik heyet nezdinde, faaliyetleri uluslararası kabul görmüş bir

standarda uygun olarak yapılır. Gerek iç gerekse dış denetimlerde, düzeltici/önleyici faaliyetler ve iyileştirme çalışmalarının girdisi olacak uygunsuzluklar aranır. Kuruluş bu şekilde, hangi fonksiyonların olması gerektiği gibi ve hangilerinin de çalışmadığını öğrenir (Baş, 2002:236).

Geleneksel yönetim anlayışının aksine TKY felsefesi, kendisine girdi sağlayan diğer kurum ve kuruluşlar ile sıkı bir işbirliği de öngörmektedir (Yıldız ve Ardıç, 1999:76). Ülkemizde yükseköğretim kurumları üniversite-sanayi işbirliği gibi uygulamalar ile dış paydaşlarla ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Öte yandan kurum içinde de birbirine girdi sağlayan farklı bölümler veya birimler arasında ortak çalışmalar yapılmaktadır. Ayrıca uluslararası ortak projeler yapılmaktadır. TKY felsefesi bu çalışmaların sistemli bir şekilde yerine getirilmesini şart koşmaktadır. Bunun sonucunda ürün veya hizmetin alındığı veya verildiği yer ile karşılıklı çıkar amaçlı ilişkiler çerçevesinde rekabet avantajı elde edilmesi amaçlanır.

Literatürde, toplam kalite yönetimi uygulamaları ile işgören motivasyonu arasındaki ilişkinin incelendiği bir araştırmada üst yönetimin desteği, çalışanların önerileri ve bilgi kullanımı motivasyonu olumlu yönde etkilediği görülmektedir (Eker, 2012). Karagöz vd. tarafından (2009) yılında İzzet Baysal Kadın Doğum ve Çocuk Hastalıkları Hastanesinde yapılan bir araştırmada ise toplam kalite yönetimi uygulamalarının hasta memnuniyetine etkisi araştırılmaktadır. Araştırma sonucunda hastaların verilen hizmetlerden memnuniyet derecesinin %80 olduğu görülmektedir.

2.1. Yükseköğretimde Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları

Avrupa’da yükseköğretim alanında kalite güvence sistemleri konusundaki ortak birikime ve anlayışa dayalı bir sistem oluşturma çabaları doğrultusunda “Yükseköğretimde Avrupa Kalite Güvencesi Birliği” 1990’lı yıllarda kurulmuştur. Daha sonra Lizbon ve Bologna deklarasyonları ile bu süreç desteklenmiştir. Bologna deklarasyonu, tüm Avrupa’da yükseköğretim ve akademik konularda standartlar geliştirmek ve ayrılıkları en aza indirgeyerek eğitim sistemlerini bağdaştırmak ve Avrupa da birbiriyle tam uyumlu bir yükseköğretim alanı yaratmak amacıyla 1999 yılında oluşturulmuş bir programdır. Türkiye yükseköğretim kurumu 2001 yılında Bologna programına dahil olmuş ve o tarihten itibaren süreç içerisindeki çalışmalarda aktif olarak yer almaktadır. Yükseköğretim kurumlarımızda kalite güvence standartlarının oluşturulması amacıyla “Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme” yönetmeliği 2005 yılında resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik doğrultusunda kalite çalışmalarının yürütülmesi ve koordinasyonundan sorumlu organlar olarak, yükseköğretim boyutunda Yükseköğretim Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Komisyonu (YÖDEK), üniversiteler boyutunda ise Yükseköğretim Kurumu Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme Kurulları (ADEK) oluşturulmuştur. Fakat “Yükseköğretim Kurumlarında Akademik Değerlendirme ve Kalite Geliştirme” yönetmeliği 2015 yılında kaldırılarak yerine “Kalite Güvence Sistemi” yönetmeliği getirilmiştir (YÖK, 2016, www.yok.gov.tr).

Yurt içinde ve dışında eğitimde TKY uygulamalarına ilişkin yapılan bazı araştırmalardan elde edilen sonuçlar şöyledir: İlk ve orta dereceli kamu okullarında kalite uygulamalarını benimseyen ve benimsemeyen iki ayrı grupta toplanan okullar üzerinden yapılan bir araştırmada öğretmenlerin iş tatmin düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmektedir. Araştırma sonucunda kalite uygulamalarını benimseyen okullarda öğretmenlerin iş tatmin düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Cura, 2008). Zonguldak Karaelmas Üniversitesinde sadece akademik personeli kapsayan bir araştırmada işgörenlerin tatmin düzeyini en çok

etkileyen faktörler arasında yönetim ve örgüt yapısı olduğu görülmektedir. Bunu sırasıyla eğitim faktörü, akademik faaliyetler faktörü, fiziksel ve teknik şartlar faktörü, sosyo-kültürel ve sağlık faktörü ve iletişim faktörü izlemektedir. Kötü davranış gösteren işgörenlerin genellikle işinden memnun olmayanlar olduğu sonucuna varılmaktadır (Murat ve Çevik, 2008). Düzce Üniversitesinde, akademik ve idari personelin TKY ile ilgili uygulamalara katılım düzeylerinin belirlenmesine yönelik yapılan bir araştırmada, çalışanların demografik özelliklerine göre katılım düzeylerinin farklı olduğu görülmektedir (Kıngır vd., 2009). Sakarya Üniversitesinde, kütüphanelerde sorun yaratan süreçlerin esas kaynağını bulmak, duruma uygun iyileştirmeler yapmak ve olası sorunları engellemek amacıyla kuramsal nitelikte yapılan bir çalışmada, sürekli iyileştirmenin ancak çalışanların kalite bilincine sahip olmasına, katılımcı destekleyici bir yönetim ve ekip ruhuyla gerçekleştirilmesine ve çalışanların bu işe gönüllü olarak katılmasına bağlı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca çalışanların çabalarının farkında olunmadığı ve takdir edilmediği, etkili bir ödül sisteminin oluşturulmadığı kurumlarda sürekli iyileştirmeden yeteri kadar verim alınamayacağı vurgulanmaktadır (Kesim, 2011). EFQM mükemmellik modelini uygulayan Rusya'nın Stavropol Devlet Tarım Üniversitesinin (SSAU) 2012 yılı açıklamasına göre, son beş yılda tüm çalışanlarının %98'i işinden memnun olduklarını ve gelecekte de bu oranın yüksek olacağı iddia edilmektedir (EFQM, 30.01.2014, www.efqm.org).

2.2. İş Tatmini

Tatmin, kişinin içinden, ruhundan gelen bir duygudur. Kişi, kendisiyle ilgili beklentileri karşıladığını ya da aştığını bilmenin verdiği bir doyum ve hoşnutluk hissiyle dolması demektir (Carter-Scott, 1999:8). Çalışma yaşamının en temel ögesi olan insandan etkin bir şekilde yararlanmak örgütler için hayati önem taşır. Yeterli niteliklere sahip olanların işe alınması, tatmin edilerek işlerinde verimli olmalarının sağlanması yönetim kademesinin temel amaçlarından biri haline gelmiştir (Güney, 2011:11). Toplam kalite yolculuğunda, organizasyonların iç ve dış paydaşlarının ve her seviyedeki yöneticilerinin mutlu olduğu dinamik yönetim sistemini yaratmak temel hedeftir (Koca, 2008:192). TKY daha çok insancıl bir yönetim felsefesi olup çalışanların iş doyumunu, örgütsel etkililik ve mutluluk, yüksek kalite standartları ve sürekli gelişme kavramlarıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Başkan ve Aydın, 2000:53). Bununla beraber örgütlerin daha ileriye yakalamasını ve kurumsallaşmasını sağlayan kalite felsefesi, çalışanların kendi kendisini kontrolünü ve yönetmesini vurgulayarak çalışanların daha aktif olmasını ister (Ersen, 1997:25).

Günümüz çalkantılı çevre koşullarında, örgütsel etkinlik ve verimlilik, müşteri değerini anlama ve bu değer oluşmasını sağlayan tatmin düzeyi yüksek çalışanlara bağlıdır. Çünkü iş tatmini düzeyi yüksek işgörenlerin, iş tatmini düşük olan işgörelere oranla daha fazla başarı sağlama güdüsü olduğu göz ardı edilemez (Akıncı, 2002:8). Bazı araştırmalarda da müşteri tatmininin çalışanların tutum ve davranışıyla ilişkili olduğu net bir şekilde gözle çarpılmaktadır. İş tatmini, işletmede sinerji yaratarak müşteri tatmin düzeyinin artmasına yol açar (Naktiyok ve Küçük, 2003:228). İş tatminsizliğinin yaşanmasında ise sadece bireysel anlamda olumsuz sonuçlar doğurmayacak, olayın örgütsel boyutunda iş görende işe gitmede isteksizlik, örgütten ayrılma, yetersizlik duygusu, işbirliği sağlayamama, işte hata yapma, işten uzaklaşma isteği, isabetsiz kararlar verme ile nitelik ve nicelik düşmesi sonuçları görülebilecektir. (Ardıç ve Baş, 2001).

Frederick Herzberg, 1950’li yıllarda 200 mühendis ve muhasebeci üzerinde yaptığı çift-faktör araştırmalarında “işinizde ne zaman kendinizi son derece iyi, ne zaman son derece kötü hissettiğinizi ayrıntılı olarak açıklayınız?” sorusunu sormuştur. Araştırmacı bu sorudan aldığı cevaplar ile katılımcıların davranışlarını etkileyen faktörleri içsel ve dışsal faktörler olmak üzere iki grupta toplamıştır (Şimşek vd. 2001:138; Koçel 2011:626). İş tatminini etkileyen kişisel (içsel) faktörler; bireylerin farklı düzeyde tatmin elde etmelerini sağlayan etkenlerdir. Örgütsel (dışsal) faktörler ise; işin niteliği, yönetim tarzı ve denetim biçimi, güvenlik duygusu, iletişim, ücret, gelişme ve yükselme imkanları, rekabet, çalışma şartları, birlikte çalışan kişiler ve örgütsel ortam olarak gruplandırılmaktadır (Serinkan ve Bardakçı, 2007:153-154). İş tatminine farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, tüm yaklaşımların ortak noktası, iş tatmini kavramının çok boyutlu olarak ele alınmasıdır. Yükseköğretimde iş tatminiyle ilgili incelemelerde genel olarak konunun iki boyutlu içsel ve dışsal olarak ele alındığı görülmektedir (Bayrak Kök, 2006:301). Bu bilgilerden ve literatürden yararlanılarak iş tatminini etkileyen örgütsel faktörler: ücret, işin kendisi, çalışma ortamı, yönetim tarzı, yükselme olanakları, iletişim ve kadro türü; kişisel faktörler ise yaş, cinsiyet, eğitim ve çalışma süresi olduğunu söyleyebiliriz.

3. Metodoloji

3.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezler

Çalışmanın temel amacı, araştırmaya konu olan yükseköğretim kurumlarının kalite uygulamalarının pratik sonuçları ile iş tatmini arasındaki ilişkinin belirlenerek kurum başarısı açısından ortaya koymaktır. Bu kapsamda yükseköğretim kurumlarının etkinliğini artırmak, toplumdaki kabul görülebilirlik destek düzeyini yükseltmek, eğitim, araştırma ve diğer akademik faaliyetlerde başarı ve saygınlık düzeyini yükseltmek için çeşitli görüş, öneri ve uyum sağlayabilirlik şartları ortaya konulacaktır. Bu amaçlar ile araştırmanın hipotezleri:

Hipotez 1: Bir yükseköğretim kurumunda uygulanan kalite uygulamaları ile çalışanların iş tatmin düzeyi arasında ilişki vardır.

Hipotez 2: Farklı yükseköğretim kurumlarında uygulanan kalite uygulamaları ile çalışanların iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 3a: Çalışanların kadro türüne göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 3b: Çalışanların kadro türüne göre kalite algısı farklılık gösterir.

Hipotez 4a: Çalışanların cinsiyetine göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 4b: Çalışanların cinsiyetine göre kalite algısı farklılık gösterir.

Hipotez 5a: Çalışanların unvanına göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 5b: Çalışanların unvanına göre kalite algısı farklılık gösterir.

Hipotez 6a: Çalışanların yaşına göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 6b: Çalışanların yaşına göre kalite algısı farklılık gösterir.

Hipotez 7a: Çalışanların çalışma süresine göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 7b: Çalışanların çalışma süresine göre kalite algısı farklılık gösterir.

Hipotez 8a: Çalışanların aylık gelirine göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 8b: Çalışanların aylık gelirine göre kalite algısı farklılık gösterir.

Hipotez 9a: Çalışanların eğitim düzeyine göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 9b: Çalışanların eğitim düzeyine göre kalite algısı farklılık gösterir.

3.2. Çalışma Grubu ve Yöntem

Araştırmanın evreni, Mart 2014 döneminde Mersin ve Sakarya Üniversitesinde görev yapan akademik ve idari personelin tümüdür. Evreni temsilen örneklem grubu, kurum verilerinden hareketle %95 güven aralığında olacak şekilde, Mersin Üniversitesinde ve Sakarya Üniversitesinde görevli 288 akademik ile 179 idari personelden oluşmaktadır. Çalışmada, evrende ulaşılması gereken birim sayısı belirlendikten sonra tabakalı örnekleme yöntemi kullanılarak akademik ve idari personel unvanlarına göre alt gruplara ayrıldı. Daha sonra örnekleme yer alan her gruptan orantılı olarak basit rassal örnekleme yöntemiyle birim seçimi yapıldı.

3.3. Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizi

Kalite uygulamaları ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışmada, iki ayrı ölçek kullanılmıştır. Katılımcıların kalite uygulamalarına ilişkin tutumunu ölçmek için Zeitz ve arkadaşlarının 1997 yılında geliştirdiği Kalite Uygulamaları Ölçeğinden, iş tatminini ölçmek için ise Minnesota İş Tatmin Ölçeğinden yararlanılmıştır. Ölçeklerdeki ifadelerin iç tutarlılığı, Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı yöntemi ile analiz edilmiştir. İş tatmin ölçeğine ilişkin Alpha katsayısı 0,920 ve kalite uygulamaları ölçeğine ilişkin Alpha katsayısı ise 0,954 olarak bulunmuştur. Cronbach alfa katsayısı 1,000'e yaklaştıkça güvenilirliğinin arttığını göz önünde bulundurursak her iki ölçeğinde yüksek derecede güvenilirliğe sahip olduğu söylenebilir.

İş tatmini ölçeğinin güvenilirlik ve geçerlilik çalışması Baycan tarafından 1985 yılında yapılmış ve halen literatürde birçok çalışmada kullanılmaktadır. Kalite uygulamaları ölçeğinin yapı geçerliliği analizinden önce KMO ve Bartlett's Testi'ne tabi tutularak uygunluğu test edilmiştir. Yapılan inceleme neticesinde, 0,936 KMO değeri ile Kalite Uygulamaları Ölçeğinin faktör analizinin yapılmasına uygun olduğu görülmektedir.

Tablo 1. KMO ve Bartlett's Testi

Kaiser-Meyer-Olkin Yeterlilik Ölçümü		,936
Ki-kare		10980,460
Bartlett's Küresellik Testi	Df	496
	Sig.	,000

Tablo 2. Kalite Uygulamaları Ölçeği Faktör Analizi

	Faktör Yükleri						
	1	2	3	4	5	6	7
Üst Yönetim Desteği 2	,822						
Üst Yönetim Desteği 3	,812						
Üst Yönetim Desteği 1	,797						
Üst Yönetim Desteği 4	,769						
Üst Yönetim Desteği 5	,752						
Üst Yönetim Desteği 6	,747						

Üst Yönetim Desteği 7	,624						,361
Üst Yönetim Desteği 8	,556		,468				
Denetim 2	,529						,487
Çalışan Önerileri 3	,504			,381	,458		,350
Çalışan Önerileri 2	,479			,341	,473		,397
Bilgi Kullanımı 2		,840					
Bilgi Kullanımı 3		,829					
Bilgi Kullanımı 1		,746					
Bilgi Kullanımı 4		,743					
Bilgi Kullanımı 5		,613				,367	
Sürekli İyileştirme 1			,827				
Sürekli İyileştirme 2			,766				
Sürekli İyileştirme 3			,759			,354	
Paydaş Odaklılık 1			,606			,502	
Tedarikçiler ile İlişkiler 2				,826			
Tedarikçiler ile İlişkiler 4				,808			
Tedarikçiler ile İlişkiler 3				,756			
Tedarikçiler ile İlişkiler 1				,710			
Çalışan Önerileri 4					,802		
Çalışan Önerileri 5					,787		
Çalışan Önerileri 1					,729		
Paydaş Odaklılık 2						,756	
Paydaş Odaklılık 4			,421			,708	
Paydaş Odaklılık 3			,457			,708	
Denetim 3							,782
Denetim 1	,435						,483
Öz Değer	6,177	3,730	3,370	2,268	2,777	2,320	1,865
Açıklanan Varyans	19,304	11,656	10,532	10,213	8,679	7,249	5,827
Cronbach Alfa	,938	,867	,902	,872	,732	,870	,867
Açıklanan Toplam Varyans							73,461

Otuz iki maddeden oluşan Kalite Uygulamaları Ölçeğinin yapı geçerliliğini incelemek için açımlayıcı faktör analizi yöntemi kullanılmıştır. Varimax döndürmesiyle yürütülen temel bileşenler analizinde özdeğeri (eigenvalues) 1'in üzerinde olan altı faktörlük bir yapının toplam varyansın %67,63'ünü açıkladığı tespit edilmiştir. Zeitz ve arkadaşları (1997) ölçeğin yapı geçerliliğini incelemiş ve ölçeğin yedi faktörden oluştuğu gözlemlemiştir. Zeitz ve arkadaşlarını (1997) takip ederek, faktör analizinde yedi faktörlük çözümleme yapılmış ve özdeğeri 1,865 olan yedinci faktörün toplam varyansın %5,827'sini açıkladığı görülmüştür. Bunun üzerine, analizlere yedi faktörlü çözümleme ile devam edilmesine karar verilmiştir.

Varimax döndürmesiyle elde edilen faktör yükleri incelendiğinde özdeğeri 6,177 olan birinci faktörün toplam varyansın %19,304'ünü açıkladığı ve bu faktör altında 11 maddenin toplandığı görülmüştür. Söz konusu maddeler incelendiğinde Üst Yönetim Desteği ile ilgili sekiz maddenin bu faktör altında toplandığı gözlenmiştir (Örn. "Kurumun tüm yönetim kademelerinde kalite büyük ölçüde önemsenmektedir"). Ancak, "Çalışan Önerileri 2" ve "Çalışan Önerileri 3" maddelerinin birinci faktörle birlikte beşinci faktörde de yüklendikleri tespit edilmiştir. Söz konusu maddelerin her iki faktördeki yükleri birbirine çok yakın olduğundan kuramsal olarak ilgili olduğu beşinci faktöre yerleştirilmesine karar verilmiştir. Benzer şekilde, "Denetim 2" maddesinin de yedinci faktörde de yüklendiği ve bu iki faktördeki yüklerinin birbirine çok yakın oldukları tespit edilmiş, bu nedenle de "Denetim 2" maddesinin ilgili olduğu yedinci faktöre yerleştirilmesine karar verilmiştir. Böylece, elde edilen 8 maddelik alt ölçek için Cronbach alfa katsayısı ".938" olarak hesaplanmış ve Üst Yönetim Desteği alt ölçeğinin iç tutarlılığının kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür.

Özdeğeri 3,730 olan ikinci faktörün toplam varyansın %11,656'sını açıkladığı ve bu faktör altında Bilgi Kullanımı ile ilgili beş madde toplanmıştır (Örn. “Birimimde iş veya hizmetlerin kalitesi ile ilgili veri toplar”). Elde edilen ikinci faktör alt ölçeğin iç tutarlılığının kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\alpha = ,867$).

Özdeğeri 3,370 olan üçüncü faktörün toplam varyansın %10,532'sini açıkladığı ve bu faktör altında 4 maddenin toplandığı görülmüştür. Söz konusu maddeler incelendiğinde Sürekli İyileştirme ile ilgili üç maddenin bu faktör altında toplandığı gözlenmiştir (Örn. “Çalışma arkadaşlarım yaptıkları işin kalitesini iyileştirmek için çaba sarfederler”). Ancak, “Paydaş Odaklılık 1” maddesi üçüncü faktöre yüklendiği tespit edilmiştir. Bu maddenin faktördeki yükleri birbirine çok yakın olduğundan kuramsal olarak ilgili olduğu altıncı faktöre yerleştirilmesine karar verilmiştir ($\alpha = ,902$).

Özdeğeri 2,268 olan dördüncü faktör toplam varyansın %10,213'ünü açıkladığı ve bu faktör altında Tedarikçiler ile İlişkiler ile ilgili dört madde toplanmıştır. (Örn. “Bu kurum dışından aldığım araçlar, gereçler veya hizmetler iş ihtiyacımı karşılar”). Elde edilen alt ölçeğin iç tutarlılığının kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\alpha = ,872$).

Beşinci faktör altında 2,277 özdeğer ile toplam varyansın %8,679'unu açıkladığı ve bu faktör altında Çalışan Önerileri ile ilgili üç madde toplanmıştır (Örn. “Yönetime yaptığımız işi geliştirmek için yöneticilere sıklıkla öneride bulunurum”). Elde edilen alt ölçeğin iç tutarlılığının kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\alpha = ,732$).

Altıncı faktör altında 2,320 özdeğer ile toplam varyansın %7,249'unu açıkladığı ve bu faktör altında Paydaş Odaklılık ile ilgili üç madde toplanmıştır (Örn. “İşimi yaparken paydaşlarımı düşünürüm”). Elde edilen alt ölçeğin iç tutarlılığının kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\alpha = ,870$).

Yedinci faktör altında ise 1,865 özdeğer ile toplam varyansın %5,827'sini açıkladığı ve bu faktör altında Denetim ile ilgili iki madde toplanmıştır. (Örn. “Yönetim yaptığım iş ile ilgili bana geri bildirim vermede başarısız oluyor”). Elde edilen alt ölçeğin iç tutarlılığının kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmüştür ($\alpha = ,867$).

3.4. Bulgular

Araştırmaya katılanların kişisel ve kurumsal özelliklerine göre frekans ve yüzde dağılımlarına ilişkin bilgileri Tablo 3'te verilmektedir.

Tablo 3. Kişisel-Kurumsal Özelliklere Göre Dağılımlar

Özellikler		f	%	Özellikler		f	%
Üniversite	Mersin	255	54,6	Cinsiyet	Kadın	191	40,9
	Sakarya	212	45,4		Erkek	276	59,1
	Toplam	467	100		Toplam	467	100
Kadro Türü	Akademik	288	61,7	Çalışma Süresi	0-1	48	10,3
	İdari	179	38,3		2-4	95	20,3

	Toplam	467	100		5-9	92	19,7
Unvan	Prof.Dr.	28	6,0	Aylık Gelir Durumu	10-14	82	17,6
	Doç.Dr.	36	7,7		15-19	61	13,1
	Yrd.Doç.Dr	66	14,1		20-24	60	12,8
	Öğr.Gör.	37	7,9		25+	29	6,2
	Arş.Gör.	84	18,0		Toplam	467	100
	Okutman	22	4,7		0-1999	34	7,3
	Uzman	15	3,2		2000-2499	163	34,9
	Şube Müd.	13	2,8		2500-3499	159	34,0
	Fak.Sek.	15	3,2		3500-4499	60	12,8
	Memur	151	32,3		4500+	51	10,9
Toplam	467	100	Toplam	467	100		
Yaş	20-29	113	24,2	Eğitim Durumu	Doktora	190	40,7
	30-34	93	19,9		Yüksek Lisans	107	22,9
	35-44	154	33,0		Lisans	108	23,1
	45+	107	22,9		Ön Lisans	44	9,4
	Toplam	467	100		Lise-İlköğr.	18	3,9
						Toplam	467

Tablo 3'te görüldüğü üzere araştırmaya Mersin Üniversitesinden 255 (%54,6), Sakarya Üniversitesinden ise 212 (%45,4) kişi katılmıştır. Kadro türü açısından katılımcıların 288'i (%61,7) akademik, 179'u (%38,3) idari personelden oluşmaktadır. Unvan olarak 28'si (%6,0) Profesör Doktor, 36'sı (%7,7) Doçent Doktor, 66'sı (%14,1) Yardımcı Doçent Doktor, 37'si (%7,9) Öğretim Görevlisi, 84'ü (%18,0) Araştırma Görevlisi, 22'si (%4,7) Okutman, 15'i (%3,2) Uzman, 15'i (%3,2) Fakülte Sekreteri, 13'si (%2,8) Şube Müdürü ve 151'i (%32,3) Memurdan oluşmaktadır. Katılımcıların 113'ü (%24,2) 20-29, 93'ü (%19,9) 30-34, 154'ü (%33,0) 35-44 ve 107'si (%22,9) 45 ve üstü yaşlarda olduğu görülmektedir. Katılımcıların 191'i (%40,9) kadın ve 276'sı (%59,1) erkektir. Katılımcıların 48'i (%10,3) 0-1 yıl, 95'i (%20,3) 2-4 yıl, 92'si (%19,7) 5-9 yıl, 82'si (%17,6) 10-14 yıl, 61'i (%13,1) 15-19 yıl, 60'ı (%12,8) 20-24 yıl arasında ve 29'uda (%6,2) 25 yıl ve üstü yüksek öğretimde çalışmaktadır. Söz konusu katılımcıların 34'ü (%7,3) 0-1999 TL, 163'ü (%34,9) 2000-2499 TL, 159'u (%34,0) 2500-3499

TL, 60'ı (%12,8) 3500-4499 TL ve 51'i (%10,9) 4500 TL ve üstü gelire sahip olduğu görülmektedir. Son olarak katılımcıların eğitim durumu, 190'ı (%40,7) doktora, 107'si (%22,9) yüksek lisans, 108'i (%23,1) lisans, 44'ü (%9,4) ön lisans ve 18'i (%3,9) lise-ilköğretim olduğu görülmektedir.

Kolmogorov-Smirnov Normallik testi ile evrenin normal dağılımdan farklılaştığı görüldüğü için hipotezler parametrik olmayan testler ile analiz edilmiştir. Bunlardan Mann-Whitney U testi kullanılarak aşağıdaki hipotezler analiz edilmiştir:

Hipotez 2: Farklı yükseköğretim kurumlarında uygulanan kalite uygulamaları ile çalışanların iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 3a: Çalışanların kadro türüne göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 3b: Çalışanların kadro türüne göre kalite algısı farklılık gösterir.

Hipotez 4a: Çalışanların cinsiyetine göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 4b: Çalışanların cinsiyetine göre kalite algısı farklılık gösterir.

Parametrik olan t-testlerinin karşılığı olarak da bilinen Mann-Whitney U testine göre yükseköğretim kurumu ile iş tatmini ($0,000 < 0,05$) ve kalite uygulamaları ($0,000 < 0,05$) puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark elde edilmiştir. Bu sonuçla Hipotez 2 kabul edilmiştir. Ancak kadro türü bakımından iş tatmini ($0,352 > 0,05$) ve kalite uygulamaları ($0,207 > 0,05$) puanlarında herhangi bir farklılık bulunmamıştır. Hipotez 3a ve Hipotez 3b reddedilmiştir. Cinsiyet değişkeninde ise cinsiyet ile iş tatmini puanında anlamlı farklılık görülmüş ($0,036 < 0,05$) ve böylece Hipotez 4a kabul edilmiş ancak kalite uygulamalarında anlamlı bir fark görülmemiştir ($p > 0,05$). Hipotez 4b reddedilmiştir.

Tablo 4. Üniversiteye ve Cinsiyete Göre İş Tatmini ile Kalite Algısı Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	Üniversite		Cinsiyet	
	Mersin	Sakarya	Kadın	Erkek
İş Tatmini	3,5376 *(,68)	3,7623 *(,59)	3,5523 *(,71)	3,7000 *(,60)
Kalite Uygulamaları	3,2338 *(,66)	3,5459 *(,63)	3,3732 *(,65)	3,3771 *(,67)

*Standart Sapma

Tablo 4'e göre Sakarya Üniversitesi işgörenlerinin iş tatmin ($\bar{x} = 3,7623$, $SS = ,59$) ve kalite uygulamaları ($\bar{x} = 3,5459$, $SS = ,63$) ortalamaları Mersin Üniversitesinin iş tatmin ($\bar{x} = 3,5376$, $SS = ,68$) ve kalite uygulamaları ($\bar{x} = 3,2338$, $SS = ,66$) ortalamasından daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca, cinsiyet açısından sadece iş tatmininde farklılık gözlenmiş ve erkeklerin iş tatmin puanlarının ($\bar{x} = 3,7000$, $SS = ,60$) ortalama ile kadınlardan ($\bar{x} = 3,5523$, $SS = ,60$) daha yüksek olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki hipotezler ise Kruskal Wallis H Test'i ile analiz edilmiştir:

Hipotez 5a: Çalışanların unvanına göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 5b: Çalışanların unvanına göre kalite algısı farklılık gösterir.

Hipotez 6a: Çalışanların yaşına göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 6b: Çalışanların yaşına göre kalite algısı farklılık gösterir.

Hipotez 7a: Çalışanların çalışma süresine göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 7b: Çalışanların çalışma süresine göre kalite algısı farklılık gösterir.

Hipotez 8a: Çalışanların aylık gelirine göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 8b: Çalışanların aylık gelirine göre kalite algısı farklılık gösterir.

Hipotez 9a: Çalışanların eğitim düzeyine göre iş tatmin düzeyi farklılık gösterir.

Hipotez 9b: Çalışanların eğitim düzeyine göre kalite algısı farklılık gösterir.

Parametrik testlerde kullanılan tek yönlü varyans analizinin karşılığı olarak da bilinen Kruskal Wallis H Test'i sonuçlarına göre unvan, çalışma süresi ve gelir düzeyi bakımından iş tatmini ve kalite uygulamaları puanlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($p < 0,05$). Böylece Hipotez 5a, Hipotez 5b, Hipotez 7a, Hipotez 7b, Hipotez 8a ve Hipotez 8b kabul edilmiştir. Yaş ve eğitim durumu bakımından ise herhangi bir fark bulunmamıştır ($p > 0,05$). Bu sonuç ile Hipotez 6a, Hipotez 6b, Hipotez 9a ve Hipotez 9b reddedilmiştir.

Kruskal Wallis H Test'i sonucunda unvan, çalışma süresi ve gelir düzeyinde farklılaşmaya neden olan etkinin kaynağını incelemek için Mann-Whitney U testi ile ikili karşılaştırmalar yapılmıştır. Mann-Whitney U testi ile yapılan karşılaştırmalar neticesinde, unvan bakımından profesörlerin iş tatmin puanlarının uzmanlardan istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür ($0,005 < 0,05$). Doçentlerin iş tatmin puanlarının uzmanlardan ($0,004 < 0,05$), kalite uygulamaları puanlarının ise öğretim görevlilerinden ($0,027 < 0,05$) ve araştırma görevlilerinden ($0,002 < 0,05$) farklı olduğu gözlenmiştir. Yardımcı doçentlerinde sadece iş tatmin puanlarının uzmanlardan farklı olduğu görülmüştür ($0,023 < 0,05$). İdari kadrolarda bulunan fakülte sekreterlerinin iş tatmin puanlarının memurlardan farklı olduğu görülmüştür ($0,028 < 0,05$). Şube müdürlerinin ise iş tatmin ($0,027 < 0,05$) puanları ile kalite uygulamaları ($0,027 < 0,05$) puanlarının memurlardan farklı olduğu görülmüştür.

Çalışma süresi grupları bakımından, 0-1 yıl arasında görev yapan işgörenler ile 20-24 ($0,005 < 0,05$) ve 25 yıl ve üstü ($0,005 < 0,05$) görev yapanların kalite uygulamaları puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu gözlenmiştir. 2-4 yıl arasında görev yapan işgörenler ile 20-24 yıl arasında çalışanların iş tatmini ve kalite uygulamaları puanları arasında anlamlı bir fark olduğu gözlenmiştir. 5-9 yıl arasında çalışan işgörenler ile 10-14 yıl görev arasında sadece iş tatmini, 20-24 ve 25 yıl ve üstü görev yapanlar ile hem iş tatmini hem de kalite uygulamaları puanları arasında anlamlı bir fark olduğu gözlenmiştir. 15-19 yıl arasında çalışan işgörenler ile 25 yıl ve üstü görev yapanlar arasında sadece iş tatmini, 20-24 ve 25 yıl ve üstü görev yapanlar ile hem iş tatmini hem de kalite puanları arasında anlamlı bir fark olduğu gözlenmiştir.

Gelir düzeyi grupları bakımından, 0-1999 TL aylık gelire sahip olan işgörenler ile 2500-3499 ve 4500 TL ve üstü gelire sahip olan işgörenler arasında sadece iş tatmini puanlarında anlamlı bir

fark olduğu görülmüştür. 2000-2499 TL aylık gelire sahip olan işgörenler ile 2500-3499, 3500-4499 ve 4500 ve üstü gelire sahip olan işgörenler arasında hem iş tatmini hem de kalite uygulamaları puanlarında anlamlı bir fark olduğu gözlenmiştir.

Unvanın iş tatmini ve kalite algısı üzerindeki etkisini incelemek için Kruskal Wallis H Test'i uygulanmıştır. Test sonuçları incelendiğinde iş tatmini ($\chi^2=17,093$, $p<0,05$) ve kalite uygulamaları ($\chi^2=30,861$, $p<0,05$) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir. Farklılaşmanın kaynağını incelemek için yürütülen Mann-Whitney U testlerinde farklılığın olduğu gruplardan, profesörlerin ($\bar{x}=3,7979$, $SS=,48$) ortalama ile uzmanlardan ($\bar{x}=3,2933$, $SS=,48$) daha yüksek iş tatmini puanlarının olduğu gözlenmektedir. Doçent kadrosunda bulunanların ($\bar{x}=3,5331$, $SS=,75$) ortalama ile öğretim görevlisi ($\bar{x}=3,3046$, $SS=,59$) ve araştırma görevlisi ($\bar{x}=3,2333$, $SS=,55$) kadrosunda olanlara göre kalite uygulamaları puanları daha yüksek olduğu ayrıca doçentlerin ($\bar{x}=3,8183$, $SS=,63$) ortalama ile de iş tatmin puanlarının uzman kadrosunda ($\bar{x}=3,2933$, $SS=,62$) olanlardan daha yüksek olduğu görülmektedir. Akademik personel arasında iş tatmin ve kalite uygulamaları puanlarında en yüksek $\bar{x}=3,8183$ ve $\bar{x}=3,5331$ ortalamalar ile doçentlerin sahip olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Unvana Göre İş Tatmini ile Kalite Algısı Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	Akademik							İdari		
	Prof.Dr.	Doç.Dr.	Yrd.Doç.Dr.	Öğr.Gör.	Arş.Gör.	Okutman	Uzman	Şube Müd.	Fak.Sek.	Memur
İş Tatmini	3,7979 *(,48)	3,8183 *(,63)	3,7317 *(,48)	3,5527 *(,75)	3,6160 *(,70)	3,7018 *(,36)	3,2933 *(,62)	3,9438 *(,40)	3,9113 *(,61)	3,5340 *(,72)
Kalite Uyg.	3,4729 *(,62)	3,5331 *(,75)	3,4255 *(,62)	3,3046 *(,59)	3,2333 *(,55)	3,3141 *(,67)	3,2647 *(,63)	3,9831 *(,30)	3,7127 *(,70)	3,3287 *(,73)

*Standart Sapma

Tablo 5'e göre fakülte sekreterlerinin ($\bar{x}=3,9113$, $SS=61$) ortalama ile memurlardan ($\bar{x}=3,5340$, $SS=,72$) daha yüksek işlerinde tatmin oldukları görülmektedir. Benzer şekilde şube müdürleri de ($\bar{x}=3,9438$, $SS=,40$) ortalama ile memurlardan ($\bar{x}=3,5340$, $SS=,72$) daha yüksek işlerinde tatmin oldukları görülmektedir. Ayrıca şube müdürleri ($\bar{x}=3,9831$, $SS=,30$) ortalama ile memurlardan ($\bar{x}=3,3287$, $SS=,73$) daha yüksek kalite uygulamaları puanlarına sahip oldukları görülmektedir. İdari personel arasında iş tatmin ve kalite uygulamaları puanlarında en yüksek $\bar{x}=3,9438$ ve $\bar{x}=3,9831$ ortalamalar ile şube müdürlerinin sahip

olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Çalışma Süresine Göre İş Tatmini ile Kalite Algısı Aritmetik Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	Çalışma Süresi Grup						
	0-1 Yıl	2-4 Yıl	5-9 Yıl	10-14 Yıl	15-19 Yıl	20-24 Yıl	25+
İş Tatmini	3,7721 *(,59)	3,6004 *(,62)	3,4807 *(,71)	3,6804 *(,66)	3,5572 *(,62)	3,7778 *(,70)	3,8252 *(,40)
Kalite Uygulamaları	3,3208 *(,63)	3,3862 *(,55)	3,2864 *(,65)	3,3962 *(,72)	3,1820 *(,80)	3,6038 *(,66)	3,5897 *(,55)

*Standart Sapma

Çalışma süresinin iş tatmini ve kalite algısı üzerindeki etkisini incelemek için Kruskal Wallis H Test'i uygulanmıştır. Test sonuçları incelendiğinde iş tatmini ($\chi^2=13,981$, $p<0,05$) ve kalite uygulamaları ($\chi^2=17,847$, $p<0,05$) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir. Farklılaşmanın kaynağını incelemek için yürütülen Mann-Whitney U testlerinde farklılığın olduğu gruplardan, 0-1 yıl arasında çalışanların kalite uygulamaları puanları ($\bar{x}=3,3208$, $SS=,63$) ortalama ile 20-24 ($\bar{x}=3,6038$, $SS=,66$) ve 25 yıl ve üstü ($\bar{x}=3,5897$, $SS=,55$) görev yapan işgörenlere göre daha düşük olduğu görülmektedir. 2-4 yıl arasında görev yapan işgörenlerin iş tatmini puanları ($\bar{x}=3,6004$, $SS=,62$) ve kalite uygulamaları puanları ($\bar{x}=3,3862$, $SS=,55$) ortalamalar ile 20-24 yıl ($\bar{x}=3,6038$, $SS=,66$ - $\bar{x}=3,7778$, $SS=,70$) arasında çalışanlara göre daha düşük olduğu gözlenmektedir. 5-9 yıl arasında görev yapan işgörenlerin ($\bar{x}=3,4807$, $SS=,71$ - $\bar{x}=3,2864$, $SS=,65$) ortalamalar ile 10-14 yıl arasında görev yapan işgörenlere göre sadece iş tatmin ($\bar{x}=3,6804$, $SS=,72$), 20-24 ($\bar{x}=3,7778$, $SS=,70$ - $\bar{x}=3,6038$, $SS=,66$) ve 25 yıl ve üstü ($\bar{x}=3,8252$, $SS=,40$ - $\bar{x}=3,5897$, $SS=,55$) görev yapanlara göre hem iş tatmini hem de kalite uygulamaları puanları daha düşük olduğu gözlenmektedir. 15-19 yıl arasında çalışan işgörenlerin ($\bar{x}=3,5572$, $SS=,62$ - $\bar{x}=3,1820$, $SS=,80$) ortalamalar ile 20-24 yıl ($\bar{x}=3,7778$, $SS=,70$ - $\bar{x}=3,6038$, $SS=,66$) arasında çalışanlara göre hem iş tatmini hemde kalite uygulamaları puanları bakımından, 25 yıl ve üstü ($\bar{x}=3,5897$, $SS=,55$) görev yapan işgörenlere göre de sadece kalite uygulamaları puanlarının daha düşük olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 6).

Tablo 7. Aylık Gelir Düzeyine Göre İş Tatmini ile Kalite Algısı Ortalamaları ve Standart Sapmaları

	Gelir Grup				
	0-1999	2000-2499	2500-3499	3500-4499	4500+
İş Tatmini	3,5162 *(,68)	3,4665 *(,67)	3,7526 *(,67)	3,7217 *(,55)	3,8263 *(,48)

Kalite Uygulamaları	3,3118 *(,79)	3,2705 *(,60)	3,4269 *(,69)	3,4572 *(,61)	3,4973 *(,74)

*Standart Sapma

Aylık gelir düzeyinin iş tatmini ve kalite algısı üzerindeki etkisini incelemek için Kruskal Wallis H Test'i uygulanmıştır. Test sonuçları incelendiğinde iş tatmini ($\chi^2=27,974$, $p<0,05$) ve kalite uygulamaları ($\chi^2=12,891$, $p<0,05$) üzerinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık görülmektedir. Farklılaşmanın kaynağını incelemek için yürütülen Mann-Whitney U testlerinde farklılığın olduğu gruplardan, 0-1999 TL aylık gelire sahip olan işgörenlerin ($\bar{x}=3,5162$, $SS=,68$) ortalama ile 2500-3499 TL ($\bar{x}=3,7526$, $SS=,67$) ve 4500 TL ve üstü ($\bar{x}=3,8263$, $SS=,48$) gelire sahip işgörenlerden daha düşük iştatmini puanlarının olduğu görülmektedir. 2000-2499 TL aylık gelire sahip olan işgörenlerin iş tatmin puanları ($\bar{x}=3,4665$, $SS=,67$) ve kalite uygulamaları puanları ($\bar{x}=3,2705$, $SS=,60$) ortalamalar ile 2500-3499 TL ($\bar{x}=3,7526$, $SS=,67$ - $\bar{x}=3,4269$, $SS=,69$), 3500-4499 TL ($\bar{x}=3,7217$, $SS=,55$ - $\bar{x}=3,4572$, $SS=,61$) ve 4500 TL ve üstü ($\bar{x}=3,8263$, $SS=,48$ - $\bar{x}=3,4973$, $SS=,74$) gelire sahip olan işgörelere göre daha düşük olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 7).

Tablo 8. Spearman's Rho Korelasyon Testi

	İş tatmini	Üst Yönetim Desteği	Çalışan Önerileri	Bilgi Kullanımı	Tedarikçiler İle İlişkiler	Denetim	Sürekli İyileştirme
Kalite Uygulamaları	,648**						
Üst Yönetim Desteği	,625**						
Çalışan Önerileri	,521**	,633**					
Bilgi Kullanımı	,431**	,564**	,509**				
Tedarikçiler İle İlişkiler	,454**	,505**	,527**	,513**			
Denetim	,544**	,695**	,503**	,491**	,485**		
Sürekli İyileştirme	,399**	,460**	,387**	,412**	,297**	,386**	
Paydaş Odaklılık	,347**	,418**	,397**	,412**	,362**	,384**	,665**

*İlişki 0,01 düzeyinde anlamlıdır.

Kalite uygulamaları ile iş tatmini düzeyi arasındaki ilişkinin derecesini öğrenmek için Spearman's Rho korelasyon testi kullanılmıştır. Tablo 8'de yer alan Spearman's rho korelasyon analizine göre kalite uygulamaları ile iş tatmini arasında pozitif bir ilişki vardır, ($r(467)=0,648$,

$p < 0,01$) düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu bulgu ile araştırmanın ana hipotezi olan Hipotez 1 kabul edilmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Mersin ve Sakarya Üniversitesinde görev yapan bir grup akademik ve idari personelden elde edilen bilgilerden hareketle, yükseköğretim kurumlarının yönetim sistemi uygulamalarına ilişkin bazı görüşler belirlenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda üniversite bağımsız değişkeni ile iş tatmini ve kalite uygulamaları maddeleri arasında farklılaşma olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, Sakarya Üniversitesinde maddelere verilen cevaplar daha olumlu olduğu görülmektedir. Kişisel-kurumsal özellikler ile iş tatmini ve kalite uygulamaları değişkenleri arasında elde edilen sonuçlar şunlardır:

- Kadro türüne (akademik-idari) göre iş tatmin ve kalite uygulamaları puanlarında istatistiksel olarak herhangi bir farklılaşmaya rastlanılmamaktadır.
- Cinsiyete göre iş tatmin düzeyinde istatistiksel olarak farklılaşmaya rastlanılmakta ancak kalite uygulamaları değişkeninde herhangi bir farklılaşmaya rastlanılmamaktadır. Farklılaşmanın rastlandığı iş tatmin değişkeninde erkeklerin kadınlardan daha yüksek iş tatmin düzeyine sahip olduğu görülmektedir.
- Unvana göre iş tatmin ve kalite uygulamaları puanlarında farklılaşmaya rastlanılmaktadır. Farklılaşmanın rastlandığı gruplardan akademik personelin, iş tatmin düzeyi en yüksek doçentler daha sonra sırasıyla profesörler, yardımcı doçentler, okutmanlar, araştırma görevlileri, öğretim görevlileri ve son sırada uzmanlar olduğu görülmektedir. Kalite uygulamaları puanlarında sıralama benzer olmakla beraber farklı olarak sadece araştırma görevlileri son sıraya yerleştiği gözlenmektedir. İdari personelin ise iş tatmin ve kalite puanları sırasıyla en yüksek şube müdürleri daha sonra fakülte sekreterleri ve son sırada memurlar olduğu görülmektedir.
- Yaşa göre iş tatmin ve kalite uygulamaları değişkeninde herhangi bir farklılaşmaya rastlanılmamaktadır.
- Çalışma süresine göre iş tatmin düzeyi ve kalite uygulamaları puanlarında farklılaşmaya rastlanılmaktadır. Farklılaşmanın rastlandığı gruplardan çalışma süresi 25 yıl ve üstü olan grubun iş tatmin düzeyi en yüksek daha sonra sırasıyla 20-24, 0-1, 10-14, 2-4, 15-19 yıl ve son sırada 5-9 yıl arası çalışan işgörenlerin olduğu görülmektedir. Kalite uygulamalarında ise çalışma süresi 20-24 yıl arası olan grubun puanları en yüksek daha sonra sırasıyla 25 ve üstü, 10-14, 2-4, 0-1, 5-9 yıl ve son sırada 15-19 yıl arası çalışan işgörenler olduğu görülmektedir.
- Aylık gelire göre iş tatmin ve kalite uygulamaları puanlarında farklılaşmaya rastlanılmaktadır. Farklılaşmanın rastlandığı gruplardan geliri 4500 lira ve üstü olan grubun hem iş tatmin hem de kalite uygulamaları puanlarının en yüksek olduğu görülmektedir. Geliri 0-1999 ile 2000-2499 lira arası olan iki grubun ise hem iş tatmin hem de kalite uygulamaları puanlarının diğer gruplara göre daha düşük olduğu görülmektedir.
- Eğitim durumuna göre iş tatmin ve kalite uygulamaları değişkeninde istatistiksel olarak herhangi bir farklılaşmaya rastlanılmamaktadır.
- Araştırmanın evrenini oluşturan her iki yükseköğretim kurumunda da uygulanan kalite uygulamaları ile işgörenlerin iş tatmin düzeyi arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=0,648$). İş tatmini ile kalite uygulamaları faktörleri arasında ilişkinin en yüksek olduğu faktör ise “üst yönetim desteği” ($r=0,623$) olduğu görülmektedir. Çalışmanın analizlerinde de görüldüğü üzere kalite uygulamaları değişkenleri ile iş tatmini

arasında doğrusal ve pozitif yönde ilişki vardır. Şöyle ki, tatmin düzeyi arttıkça kalite uygulamalarına katılım düzeyi de artmaktadır. Yani tatmin düzeyi yüksek olan işgörenlerin düşük olan işgörenlere oranla yönetim uygulamalarına katılım düzeyi daha yüksektir.

Küresel rekabet ortamında gerek devletler gerekse işletmeler farklılaşmayı insan unsuruyla veya insanın ürettiği bilgiyle sağlamaktadır. Bilindiği üzere bilgi, objeyle veya nesneyle etkileşim içinde olan kişide oluşur. Dolayısıyla çalışan bilgisinden yararlanmak için onun yönetime katılımının sağlanması önem taşımaktadır. Bu kapsamda yükseköğretimde ya da diğer kurumlarda yapılan iş ve işlemlerde kaliteli ürün veya hizmet ortaya konulmak isteniliyorsa iç paydaş olarak çalışanların dilek, eleştiri, fikir, öneri gibi duygu ve düşüncelerinin dikkate alınması gerekir. Zira bu yaklaşım tarzıyla üretilen ürün veya hizmetler işgörenlerin görüşleri doğrultusunda şekilleneceği için onların memnuniyet düzeylerine olumlu yansıtacaktır. Buna paralel olarak işgörenlerin, kuruma bağlılık düzeyi gelişir ve zamanla bütünsel bir sisteme dönüşür. Paydaşlarıyla bütünleşen bir sistem ile bütünleşemeyen bir sistemin etkinlik ve verimlilik düzeyi aynı olamaz. Paydaşlarıyla bütünleşen bir sistem kaynaklarını daha etkin ve verimli kullanır.

5. Kaynakça

Akıncı, Z. (2002). Turizm sektöründe işgören iş tatminini etkileyen faktörler: Beş yıldızlı konaklama işletmelerinde bir uygulama, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 4, 1-25.

Ardıç, K. ve Baş, T. (2001). Kamu ve vakıf üniversitelerindeki akademik personelin iş tatmin düzeyinin karşılaştırılması, 9.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 24-26 Mayıs 2001, (s.479-484). İstanbul.

Ardıtı, D. ve Günaydın, H.M. (1997). İnşaat sektöründe toplam kalite yönetimi, *İMO Teknik Dergisi*, 98, 1327-1342.

Baltaş, A. (2005). *Ekip çalışması ve liderlik*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Bayrak Kök, S. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılığın incelenmesine yönelik bir araştırma, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20/1, 291-310.

Baş, T. (2002). Öğretim üyelerinin iş tatmin profillerinin belirlenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi*, 17/2, 19-37.

Başkan G.A. ve Aydın A. (2000). Eğitim sisteminde insan unsuru ve toplam kalite yönetimi anlayışı, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 51-55.

Bozkurt, R. (2010). *Kalite iyileştirme araç ve yöntemleri*. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.

Buzlu, B. H. (2011). *Kalite yönetim sistemleri*. İzmir: Zeus Kitabevi.

Cura, H. (2008). *Toplam kalite yönetimi uygulamalarının öğretmenlerin iş tatmini üzerine etkileri ve ankara ilinde bir uygulama*, yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Turizm Eğitimciliği Bilimleri ABD, Ankara.

Cherie, Carter-Scott, (1999). *If success is a game, these are the rules*, (Deniz, E.,çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.

Deming, E.,W. (1986). *Out of the crisis*, (Akaş, C., çev.). İstanbul: Arçelik A,Ş. Dağıtım.

- Eker, A. (2012). *Toplam kalite yönetimi uygulamalarının iş motivasyonuna etkisi*, yüksek lisans tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme ABD, Gebze.
- Ersen, H. (1997). *Toplam kalite ve insan kaynakları yönetimi ilişkisi*, Ankara: Yön Matbaası.
- Güney, S. (2011). *Örgütsel davranış*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Karagöz, Y., Karagöz, İ. ve Demirel, M., (2009). Non-parametrik bağımsız çoklu karşılaştırma testlerinin irdelenmesi ve hastanede uygulanan toplam kalite yönetimi uygulamasının hasta memnuniyetine etkisi, *Ekev Akademi Dergisi*, 40, 383-406.
- Kesim, Ş. (2011). *Üniversite kütüphanelerinde sürekli iyileştirme felsefesinin uygulanması: sakarya üniversitesi kütüphanesi örneği*, yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, Bilgi ve Belge Yönetimi ABD, İstanbul.
- Kıngır, S. vd. (2009). Toplam kalite yönetimi ile ilgili çalışmalara katılım düzeyinin belirlenmesine yönelik bir araştırma, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13/2, 255-278.
- Koca, H. (2008). *İnsan kaynakları yönetimi*. İstanbul: Kumsaati Yayınları.
- Koçel, T. (2011). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayın.
- Kölük, N., Dilsiz, İ. ve Kartal, S. C. (2010). *Kalite güvencesi ve standartları*. Ankara: Detay Yayıncılık,
- Kumbasar, C. (2009). *ISO:9001:2008 kalite yönetim sistemi*. İstanbul: Ares Kitap.
- Murat, P., ve Çevik, E.İ. (2008), İç paydaş olarak akademik personel memnuniyetini etkileyen faktörlerin analizi: Zonguldak karaelmas üniversitesi örneği, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/8, 1-18.
- Naktiyok, A. ve Küçük, O. (2003). İşgören (iç müşteri) ve müşteri (dış müşteri) tatmini, işgören tatmininin müşteri tatmini üzerine etkileri: ampirik bir değerlendirme, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17/1-2, 225-243.
- Tetik, S. (2010). Yönetimde başarının yeni yolu: toplam kalite yönetimi, *Dayanışma Dergisi*, 109, 7-26.
- Yıldız, G. ve Ardıç, K. (1999). Eğitimde toplam kalite yönetimi, *Bilgi Dergisi*, 1, 73-82.
- Yılmaz, E. (2008). Toplam kalite yönetimi ve insan merkezli kütüphanecilik, Bilimsel İletişim ve Bilgi Yönetimi Sempozyumu: Bildiriler ÜNAK'06, 12-14 Eylül 2006, (s. 185-211). Ankara.
- Sabuncuoğlu, Z. (1987). *Çalışma psikolojisi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Serinkan C. ve Bardakçı, A. (2007). Pamukkale üniversitesi'nde çalışan öğretim elemanlarının iş tatminlerine ilişkin bir araştırma, *Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 12, 152-163.
- Serin H. ve Aytekin E. (2009). Yüksek öğretimde toplam kalite yönetimi, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 11/15, 83-93.
- Şimşek, M. (2001). *Toplam kalite yönetimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Zeitz, Gerald; Johannesson Russell, J.Ritchie Edgar, (1997). An employee survey measuring total quality management practices and culture: development and validation, Group &

Organization Management, 22/4, 414-444.

EFQM. (2014). <http://www.efqm.org/success-stories/creativity-and-innovation>, adresinden erişildi. (ET:30.01.2014)

YÖK. (2016). <http://www.yok.gov.tr>, adresinden erişildi. (ET:25.12.2016)

TAM METİN KİTABI

ASOSCONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

FİLOLOJİ *Philology*

18-19-20 MAYIS/MAY
2017 ALANYA
ALAADDIN KEYKUBAT UNIVERSITY

ISBN: 978-605-2132-02-9

İÇİNDEKİLER

Filoloji	3
Yabancı Dilde Okumada Eleştirel Düşüncenin Önemi	5
Bursalı Lamiî Çelebi'nin Münşeât'ında Arapça Manzum Ve Mensur Sözler	9
18. Ve 19. Yüzyıl Rusya'sında Sosyalleşme Mekânları: Kadın Edebiyat Salonları	21
Türkçeden Özbekçeye Çeviri Meseleleri: R.N.Güntekin'in 'Dudaktan Kalbe' Romanının Özbekçe Tercümesinde Çevirmen Mahareti	31
Yolsuzluk Ve Hukuksuzluk Algısı Oluşturulmasına Yönelik Bir Söylem Analizi	43
Musa Hornasi (Musa Horanî)'Nin Tarih-İ Ermenistan Adlı Eseri	53
Barbara Kingsolver'in <i>Hayvan Düşleri</i> (Animal Dreams) Ve <i>Uçuş Davranışı</i> (Flight Behaviour) Adlı Romanlarında Çevre Eleştirel Yaklaşımlar Ve Endişeler	65
The Portrait Of A Lady And The Wings Of Dove: Lies And Deceit	71
Bir Vicdan Romanı: <i>Kusma Kulübü</i>	79
Umberto Eco'nun "Yorum Ve Aşırı Yorum" Anlayışına Göre Bazı Klâsik Şiir Şerhlerinin Değerlendirilmesi	89
İngilizceyi Özel Amaç Olarak Öğrenen Türk Öğrenciler Tarafından Kullanılan Okuma Stratejilerine İlişkin Bir Araştırma	97
Sait Faik Abasıyanık'ın Medarı Maişet Motoru Romanında Ütopya	111
Nature, Co-Authorship And Metapoetry: <i>Tintern Abbey</i> As A Bildungsgedicht	119
Göçmen Şair Raisa Bloh Ve Şiirlerinde Peterburg İmgesi	131
Vedat Özdemiroğlu'nun Eserlerinde Otoritenin Güç Kaynakları	139
Anadolu'da Xvi. Asra Kadar Türkçe Ve Türk İmajı	145
İtalyan Gerçekçi Yazar Giovanni Verga'nın <i>Malavoglia'lar</i> Adlı Romanında Nesil Farkları Ve Aile Kavramının Önemi	155
Klasik Türk Ve Fars Edebiyatlarında Çocuğun Eğitilebilirliği Ve Gülistan Örneği	161
Âşık Kul Ahmet'in Şiirlerinde Türk Halk Kültürü Unsurları	169
Mai Ve Siyah'ta Melankolik Erkeklik: Duyumsanmaktan Vazgeçilmeyen Kayıp	187
Kur'an'da Lisan Kavramı Ve Lisanın Kökeni	197
Zileli Ceyhuni'nin Bilinmeyen Dîvânı	209
Başlangıçtan 1917 Yılına Kadar Rusya'da Slavca Dilbilim Tarihine Genel Bir Bakış	225
Murathan Mungan'ın Dokuz Anahtarlı Kırk Oda Eserinde Masal İzlekleri	239
Saray Şairi Mesture Mahşerefer Hanım (1804-1847)	247
Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Hikâyelerinde Karakterler	255
İtalyancada Türkçenin Seyri	273
Mütercim-Tercümanlık Bölümlerinde Tıp Çevirisi Eğitiminin Değerlendirilmesi: Hacettepe Üniversitesi'nde Okutulan Tıp Çevirisi Dersleri Örnekleme	281
Trabzon Yöresi Geleneksel Çocuk Oyunlarının Halk Bilimsel Çözümlemesi	289
(U)Mutsuz Bir Kadın Olarak Edith Hope	305
Edebi Eserlere Yansıması Eşliğinde Yenidünya Amerika Algısı: "Franz Kafka - Amerika, Demir Özlü - Amerika 1954"	311
Arapça Türkçe Karşılıklı Çevirilerde Eşdizim Yapılarının Önemi	323

Postmodern Dil Felsefesinin Edebiyat Kuramındaki Yansımaları, Çok Dillilik Ve Kültürlülük: <i>Fındık Sekiz Örneği</i>	335
Son Dönem Türk Öykücülüğünde Mekân Algısı	347
Ömer Seyfettin'in Mensur Şiirleri Üzerine	361
Ömer Polat'ın Romanlarında Kadının Konumu	369
Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Kalemde Ahlak Kavramı	385
Orhan Pamuk'un "Kırmızı Saçlı Kadın" Adlı Romanının Sosyo-Psikolojik Açından İncelenmesi	397
Yesevî'nin Fakr-Nâmesindeki Deyim Filler Üzerine	407
Italo Calvino'nun Edebiyatta Hafiflik Kuramının Emlak Vurgunu Hikâyesi Üzerinden İncelemesi ...	437
Tarihi Roman Ve Karakterleştirme Üzerine: Hilâl Görünüşü'nden Gözyaşı Çeşmesi'ne Bir İnceleme	445
Maksim Gorki'nin "Ayaktakımı Arasında" İsimli Oyununda Hümanizm	451
Çin Kaynaklarına Göre Türk Devlet İdaresinde Kullanılan Unvanlar	457
Kur'an Tercümelemindeki Dinî Terim Çevirilerinin Buldukları Dönemin Söz Varlığına Yansımaları	465
V. M. Şukşin'in "Kızıl Kartopu" Adlı Eserinde Sovyet Rejiminin İzleri	483
Behçetü'l- Hadâyık'ta –Daç Eki Ve Kullanımı	491
Osip İvanoviç Senkovski'nin Dergicilik Faaliyetleri	497
Kelile Ve Dimne' De Kullanılan Arkaik Kelimeler Ve Bazı Çift Dilli Kullanımlar	505
The Irony Of Social Realism: Sots-Art As An Early Stage Of Russian Postmodernism	517
Two Women İn One Soul: Nilgün Marmara And Sylvia Plath	525
Kadın Halk Şairlerinin Şiirlerindeki Mizahi Unsurlar	535
Kötü Son'la Neticelenen Tahkiyevî Metinlerde Kelebek Etkisi -Yaprak Dökümü Örneği-	555
Rusçadaki İncil Kaynaklı Deyimlerin Oluşumları Üzerine Bir Değerlendirme	567
Olga Berggolts'un Şiirlerinde Leningrad Kuşatması	577
Tanzimat'ta Çocuk Kütüphanesi Oluşumu Ekseninde Ahmet Mithat Efendi'nin Bilinmeyen Bir Antolojisi: <i>Çiçekler</i>	585
İlk Edebî Roman İntibah'taki Ebedî Çatışma: Babanın Kaybı, Annedden Kopma Ve Oğlun Bireyleşme Mücadelesi	605
Edebî Roman: Çalıkuşu Ve Popüler Roman: Piraye'nin Sosyal Psikolojik Açından Karşılaştırılması .	615
Klasik Türk Edebiyatında "Tatar"	631
Osman Cemal Kaygılı'nın "Çingeneler" Romanında Çingenelerin Art Zamanlı Olarak Toplum Dilbilimsel Durumları	645
Mustafa Fevzi Bin Numan'ın Mi'râcnamesinde Motifler	660

FILOLOJİ

3

II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 18-19-20 Mayıs 2017

Alanya

YABANCI DİLDE OKUMADA ELEŞTİREL DÜŞÜNCENİN ÖNEMİ

Prof. Dr. Leyla HARPUTLU

Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Chimedkhalam ERBATUR

Öz

Günümüzde üniversitelerin en önemli amaçlarından biri öğrencilerinin kendi alanlarında eleştirel düşünme ve okuma becerilerini geliştirmelerini sağlamaktır. Eleştirel düşünce öğrenme sürecinin önemli bir parçasıdır. Eleştirel düşüncenin özellikle okuma yaparken öğrencilerin kavramları analiz etmelerini, değerlendirmelerini ve açıklamalarını sağladığı kabul edilmektedir.

Eleştirel düşünce kavramının ilk olarak M.Ö. 600 yılında ilk kez Socrates tarafından kullanıldığı ve “Bir şeyi iyi ya da kötü yanlarıyla değerlendirme” olarak tanımladığı bilinmektedir. Sokrates eleştirel düşünceyi tüm dünyaya bir sorgulama yöntemi olarak tanıtmıştır. Sokrates için eleştirel düşünce otoriteye olduğu gibi inanmanın yanlış olmasıdır.

Eleştirel düşüncenin tanımı, önemi, teknikleri, öz yeterlilikleri, tutumları da dahil ilgili pek çok konu, felsefe ve psikoloji bilimleri temel alınarak yapılmış pek çok çalışmaya konu olmuştur. Tanımda ya da teknik konusunda bilim adamları arasında farklılıklar olsa bile, önem konusu tartışılmazdır.

Bu çalışmada Eleştirel Düşüncenin Önemi Yabancı Dilde Okuma açısından ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel düşünme, okuma stratejileri, eleştirel okuma.

Yabancı Dilde Okumada Eleştirel Düşüncenin Önemi

Eleştirel düşüncenin çıkış noktası, günlük hayat içerisinde yaşadığımız veya karşılaştığımız basit ve sıradan zannettiğimiz hiçbir olayın görüldüğü kadar basit ve yüzeysel olmadığına dair olan inançtır. Yüzeysel ve basit görünen konuların arkasında ulaşılması gereken derinlik ve karmaşıklık, merak edilmesi ve sorgulanması gereken noktalar vardır. Yüzeysel ve basit görünen konulara anlam yüklemek, sınıflandırmak ve bir kimlik kazandırmak gerekir.

Düşüncede basitten karmaşığa gidişi Bloom (1956) “bilgi edinme, kavrama, uygulama, analiz, sentez ve değerlendirme” olmak üzere altı düzeyde gerçekleşen bir eylem olarak tanımlar. Özellikle günümüzde bilgi akışının inanılmaz bir hızda ve çeşitlilikte olduğunu düşünürsek artık sunulanı değerlendirebilmek, eksiksiz, geniş bakış açısıyla ve farklı boyutlarıyla görebilmek çok daha fazla önem kazanmıştır. Günümüz bilgi akışı, Ferrett’in (1997) eleştirel düşünce tanımına uygun olarak günümüz insanının gelişmiş soru sorma becerilerine sahip, durum ve tartışmaları değerlendirebilen, bilgi ya da kavrama eksikliği olduğunda kabul eden, çözüm yolları bulmaya istekli, düşüncüyü çözümleyebilmek için ölçütlerden, kanıtlardan ve karşılaştırmalardan

yararlanmaya çalışan dinleyen ve dönüt veren ve bu süreçleri geçirmeden karar vermeyen olmasını gerektirmektedir.

King (1995), kritik bir düşünürün ayırt edici özelliğinin araştırmacı bir zekaya sahip olduğuna inanmaktadır; İyi eleştirel düşünürler aslında iyi sorular soran kişilerdir. Paul ve ark. (1997), öz değerlendirmenin eleştirel düşünme için çok önemli bir faktör olduğunu ve yalnızca kendi düşüncelerini değerlendirmeyi öğrenen öğrencilerin eleştirel düşünür olduğunu savunuyorlar. Eleştirel düşünür, düşüncelerini yansıtabilir, keşfedebilir ve analiz edebilir ve bu gelişmiş, karmaşık yollarla düşünmeyi seçebilir. Eleştirel düşünür olmak, gerçek ve zekamızı duygularımıza, tutumlarımıza ve haklara göre ilan etmektir. Buna ek olarak, Paul ve Elder (2002), eleştirel düşünce geliştirmenin sıkı bir çalışma gerektiren ilerici bir süreç olduğunu ve mükemmel bir düşünür haline gelmenin yalnızca bir başlangıç dersi olarak mümkün olmadığını belirtti. Bu nedenle, eleştirel düşünürlerin kritik özellikleri uzun süren bir kalkınma dönemi talep etmektedir. Eleştirel düşünme ve öğrenme arasındaki ilişkiyi gösteren çalışmalar vardır (örneğin, Paul ve Elder (2005). Paul ve Elder (2005)' e göre insan düşüncesi, öğrenmek için kullanılan tek kapasitedir. Brown ve Freeman (2000), öğrenmenin eleştirel düşünme için gerekli olan bir iş birliği aracı ve bir bağlantı aracı olduğunu belirtmektedir. Zaten Piaget eğitimin en önemli amacının yeni şeyler yapabilen, üretebilen insanlar yetiştirmek olduğunu söylemektedir. Ona göre eğitim kendine hazır verileni kabul etmeyip, sorgulayabilen, eleştirebilen, üretebilen bireyler yetiştirebilmelidir. Perkins (1987) eleştirel düşünce gelişiminin üç aşamalı olduğunu, birinci aşama edinme, ikincisi otomatik kullanabilme durumuna gelme, üçüncü ise hayatın geneline aktarabilmedir, der.

Kısaca özetleyecek olursak, eleştirel düşünen bireyin aktarılabilen önemli becerileri vardır, örneğin,

- ✚ İddiaları veya kanıtları analiz edilme
- ✚ Endüktif veya tümdengelimli akıl kullanan çıkarımlar yapabilme
- ✚ Değerlendirebilme
- ✚ Karar verebilme veya problemleri çözebilme
- ✚ Açıklama amacıyla sorular sorabilme ve cevaplayabilme
- ✚ Terimleri tanımlayabilme
- ✚ Varsayımları tanımlayabilme
- ✚ Yorumlama ve açıklayabilme
- ✚ Tahmin edebilme
- ✚ Bir konuyu farklı açılardan ve taraflardan görebilme
- ✚ Açık ve adil fikirli olma
- ✚ Sebep arama eğiliminde olma
- ✚ Meraklı olma
- ✚ Bilinçli olma isteği

- ✚ Esneklik
- ✚ Başkalarının görüşlerine saygı duyma

Eleştirel düşünce nitelikli düşüncedir ve insanlar karşı tarafla sağlıklı iletişim yolları bulduklarında, yeni bilgi, beceri edindiklerinde ve yeni inançlar, tavırlar, düşünce sistemleri ile karşılaştıklarında eleştirel düşünce zaten doğal sürecinde gelişmeye başlar. Üstelik, iletişim kurulan dil bir ikinci dil ise, öğrenilen yeni bilgi, beceri, inançlar, tavırlar, düşünce sistemleri başka bir dile veya kültüre ait ise bireyin çok daha fazla eleştirel düşünme niteliklerine sahip olması gerekir. Dil değişince kültür değişir, her yeni kültür olaylar, kavramlar, inançlar, bakış açıları arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları görmeye, esnek olmaya, başka kültürlerle saygılı olmaya yönlendirir. İkinci bir dilde iletişim öğrencinin veya bireyin kendisi ile ilgili bilinçlenmesini, yeteneklerini keşfetmesini açık ve adil fikirli olmasını ve kendini yenilemesini sağlayabilir.

Dil öğrenme ve eleştirel düşünce birbirine benzer biçimde aktif katılım ve kullanma gerektirir. Her ikisi de zamanla gelişir, bir süre sonra otomatik kullanılmaya başlanır. Sonuçta, her ikisinde de kazanılan bilgi ve becerileri hayatın geneline aktarabilme fırsatı vardır.

Bütün bu nedenlerle, yabancı dil öğrenmeye bilim adamları bir de eleştirel düşüncenin gelişmesi gibi bireyin gelecek yaşamında ona çok faydalı olacak olan eleştirel düşüncenin kazandırılmasına sunabileceği fırsatlar açısından bakmaktadırlar. Kısaca, eleştirel düşünme becerilerinin kazandırılmasında, yani sorgulayabilen, eleştirebilen, üretebilen, düşüncelerini yansıtabilen, keşfedebilen, analiz edebilen birey yetiştirilmesinde aslında yabancı dil öğrenme ortamı sayısız fırsatlar sunmaktadır.

Kaynakça

Perkins, D.N. (1987). "Thinking Frames: An Integrative Perspective on Teaching Cognitive Skills." Teaching Thinking Skills: Theory and Practice. Eds. J.B. Baron & R.J.

Bloom, B.S. (Ed.). Engelhart, M.D., Furst, E.J., Hill, W.H., Krathwohl, D.R. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives, Handbook I: The Cognitive Domain*. New York: David McKay Co Inc.

Ferrett, S. K. (1997), Peak Performance: Success in College and Beyond. (2nd Ed.) New York: Glencoe McGraw-Hill.

King, A. (1995). Designing the instructional process to enhance critical thinking across the curriculum: Inquiring minds really do want to know: Using questioning to teach critical thinking. Teaching of Psychology, 22 (1), 13-17.

Paul, R., Elder, L. & Bartell, T. (1997). California teacher preparation for instruction in critical thinking: Research findings and policy recommendations. The Foundation for Critical Thinking: Dillon Beach, CA

Paul, R. & Elder, L. (2005). The miniature guide to understanding the foundations of ethical reasoning. Dillon Beach CA: The Foundation for Critical Thinking.

Browne, M. N. Ve Freeman, K. (2000). Distinguishing features of critical thinking classrooms. Teaching in Higher Education, 5 (3), 301-309.

BURSALI LAMİÎ ÇELEBİ'NİN MÜNŞEÂT'INDA ARAPÇA MANZUM VE MENSUR SÖZLER

Prof. Dr. Hasan Ali ESİR

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Rize.

Öz

Bursalı Lamiî Çelebi (öl. 1532) XVI. yüzyılda yaşamış bir şair ve yazardır. Klasik Türk edebiyatının önde gelen temsilcileri arasındadır. Manzum ve mensur 40 civarında eseri bulunmaktadır. Bunlardan biri de *Münşeât*'ıdır. Lamiî, *Münşeât*'ını hicri 938'de (1532) tamalamıştır. Bu tarih aynı zamanda onun vefat yılıdır. Bu bilgilerden, *Münşeât*'ın onun son eseri olduğu hükmü çıkarılabilir.

Münşeâtların dilleri karmaşıktır. Ayrıca çok sayıda Arapça ve Farsça söz barındırırlar. Münşeât yazarları Arapça ve Farsça sözleri seçerken büyük titizlik göstermişlerdir. Bu sözler anlam derinliği olan, konuyu açıklayıcı, üsluba sürükleyicilik kazandıran özellikler taşırlar.

Lamiî'nin *Münşeât*'ında Arapça manzum ve mensur çok sayıda söz bulunmaktadır. Bunlar ayetler, hadisler, dualar, hikmetli sözler, kelimikibarlar, tasavvuf adap ve erkânına dair sözler şeklinde sıralanabilir.

Aşağıda künyesini verdiğimiz daha önceki bir çalışmamızda Lamiî Çelebi'nin klasik Türk edebiyatındaki yerini ve *Münşeât*'ındaki Farsça şiirlerini değerlendirmiştik. Bu çalışmada *Münşeât*'taki Arapça manzum ve mensur sözler çeşitli yönleri ile ele alınacaktır. Çalışmada elde edilen bulgular sonuç bölümünde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Bursalı Lamiî Çelebi, Münşeât, Arapça şiirler, ayetler, hadisler.

ARABIC POETIC AND PROSE STATEMENTS IN MÜNSHEAT OF LAMİÎ CHELEBİ FROM BURSA

Abstract

Lamiî Chelebi from Bursa (dth. 1532) is a poet and author who lived in XVI. century. He is one of the prominent representatives of Classical Turkish literature. He has about 40 works of art both poetical and prosaic one of which is Münsheat. He completed his Münsheat in hijri 938 (1532). This is also his date of death. According to these information, it is possible to make a deduction that this was his last work.

Münsheats have complicated language. Besides, they include lots of Arabic and Persian statements. Münsheat writers had taken great care to choose Arabic and Persian statements. These statements have the characteristics of having deep meaning, explaining the subject and having fastmoving wording.

In Munsheat of Lamiî, there are a great number of poetic and prose Arabic statements. These can be sorted as versicles, hadiths, prays, erudite words, kalamikibars, words about sufistic customs and dignitaries.

We have had evaluated Lamiî Chelebi's place in Classical Turkish literature and Persian poems in his Munsheat in one of our previous study of which details are provided below. In this work, Arabic poetic and prose statements is going to be handled with various aspects. The obtained finding is going to be evaluated in conclusion.

Keywords: Classical Turkish Literature, Lamiî Chelebi from Bursa, Munsheat, Arabic poems verses, traditions.

1. Giriş

Daha önce Bursalı Lamiî Çelebi'nin *Münşeât*'indeki Farsça sözler üzerinde bir çalışmamız olmuştur.¹ Bu çalışmamız da onun devamı mahiyetinde olacaktır. Orada Lamiî Çelebi ve *Münşeât*'i ile ilgili bilgi vermiştik. Bu bilgileri burada tekrar etmeden *Münşeât*'teki Arapça sözler üzerinde duracağız. *Münşeât*'ta manzum ve mensur farklı yapılarda 1598 Arapça ve Farsça söz tespit ettik (*Münşeât*, 2006, 490 s.).² Bunlardan 1004'ü Arapçadır. *Münşeât*'in hemen her sayfasında Arapça söze rastlamak mümkündür. Arapça mensur sözler Arapça manzum olanlara göre daha çoktur. Bu sözlerden bir kısmı aynen ya da bazı farklarla eser boyunca tekrar edilmiştir. *Münşeât*'ta Türkçe-Arapça 3³, Arapça-Farsça 15⁴, Arapça 121⁵, toplamda da 139 manzum söz bulunmaktadır. Eserde Arapça sözlerin tamamının 1004 olduğunu düşünürsek 139 manzum sözü çıkardığımızda geriye 865 mensur söz kaldığı görülür.

1.1. *Münşeât*'ta Arapça Manzumeler

Farsça manzumelerde olduğu gibi Arapçalarda da konuya göre bazı şekil değişiklikleri görülür. Mesela Sa'dî-i Şîrâzî'ye (öl. 1292) ait olan "Ve li'r-Rahmâni eltâfun hafiyetün."⁶ sözü eserde cümle, mısra ve beyit şeklinde farklı yerlerde geçmektedir (*Münşeât*, 2006, s. 146, 262, 333). *Münşeât*'ta birkaçı dışında, Arapça manzumelerde vezin yoktur.

1.1.1. Mısralar: Lamiî, *Münşeât*'inde kendisine ait Arapça mısraların yanında başkalarından alıntılar da yapmıştır. Tespit ettiğimiz 21 mısra bulunmaktadır. Birinde "mısrâ' li-mü'ellifihî" olmak üzere diğerlerinin başında "mısra" ifadesi geçmektedir. Mısralardan bazıları eser boyunca tekrar edilmiştir. Bir mısranın başındaki "çün" sözü ona Farsça-Arapça mülemma özelliği kazandırmıştır (*Münşeât*, 2006, s. 193). Bir mısrada da Bakara suresi 2/189. ayetinin

¹ Esir, Hasan Ali, Bursalı Lamiî Çelebi'nin Klasik Türk Edebiyatındaki Yeri ve *Münşeât*'indeki Farsça Şiirler, International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS), August, 2016; 2(SI 1): 25-42.

² Esir, *agm.*, s. 28. // Bu sayıya tamamı Farsça ve Arapça olan mektuplar dâhil değildir.

³ Giriş/1, 137; LXVIII/1 (*Münşeât*, 2006, 490 s.).

⁴ Giriş/2, 52; XVIII/1; XXIII/20; XXIV/45, 59; XXXI/2; XXXVI/8; XXXVII/3, 8, 12,14, 17, 19, 26, 29; XL/2; XLI/1; XLII/5; XLIII/6, 18; XLIV/7; XLV/11; XLVIII/2; XLIX/8; L/2, 12; LI/2, 7; LII/5, 6; LIII/1, 3, 9; LX/1, 22; LXVIII/14; LXXIV/6; LXXV/15; LXXVIII/1, 3 (*Münşeât*, 2006, 490 s.).

⁵ Giriş/20, 37, 38, 41, 92, 107, 108, 115, 118, 119, 125, 130, 136, 150; I/22; II/7; VI/2, 5; VII/7; IX/12; X/17; XI/3; XV/1, 10; XVI/9, 12, 17; XX/4, 18; XXII/20, 23, 63, 64, 67, 70; XXIII/13, 14; XXIV/4, 8, 51, 54, 63; XXV/2, 3, 4; XXVI/9; XXVII/16, 17; XXIX/1, 10, 12; XXXII/6, 14, 17, 20, 22; XXXIV/10; XXXVI/8; XXXVII/3, 8, 12, 14, 17, 19, 26, 29; XL/2; XLI/1; XLII/5; XLIII/6, 18; XLIV/7; XLV/11; XLVIII/2; XLIX/8; L/2, 12; LI/2, 7; LII/5, 6; LIII/1, 3, 9; LIV/13; LV/13, 19, 23, 25, 29, 32, 33, 51; LVII/21, 40; LIX/1, 5, 7; LX/2; LXI/2; LXII/17; LXIII/14; LXIV/2; LXV/8; LXVI/10, 17, 25; LXVII/1, 4, 5, 8, 11, 13; LXVIII/30, 38, 40, 41; LXX/10; LXXI/4; LXXIII/2; LXXVIII/8 (*Münşeât*, 2006, 490 s.).

⁶ Allah'ın gizli lütufları vardır.

“evlere kapılarından giriniz” mealindeki “ve’tu’l-buyûte min-ebvâbihâ” kısmı mısra olarak, “Fe’dhulü’l-ebÿate min ebvâbihâ” (Münşeât, 2006, s. 96) şeklinde geçmektedir. Müellife ait olmayan mısraların kaynakları belirtilmemiştir.

1.1.2. Beyitler: Eserde 77 Arapça beyit bulunmaktadır. Bunlardan birinin başlığı “beytün li-müellifihî”dir. Üç tanesinin “dîger”, bir tanesinin “li-kâ’ilihî”dir. Bir tanesinde “Şeyh Şihâbü’l-dîn es-Sühreverdi”, bir tanesinde “Şeyh” denilerek kimlerden alındıkları belirtmiştir. Dört tanesinde başlık yoktur.

1.1.3. Kıt’alar: *Münşeât*’ta 16 Arapça kıta bulunmaktadır. On üçü 2 beyit, üçü 3 beyittir. Kıtalardan on ikisi xa xa, iki kıta ab ab şeklinde kafiyelidir. İki de kıtalarda görülmeyen kafiye örgüsüne sahiptir. Bunlardan biri xa aa, diğeri de ax aa xx şeklindedir. Kıtalardan birinde “li-kâ’ilihî”, dokuzunda “nazm”, birinde “nazmun li-müellifihî”, ikisinde “şiiir” başlıkları bulunmaktadır. Üç kıtada başlık yoktur. Bu durumda nazm ve şiiirin de kıta yerinde kullanıldığını görüyoruz. Bu tasarruf klasik edebiyatta başka eserlerde de görülür. Bunun, yanlışlıktan değil de şiiir ve nazmın kıtaya benzemesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. *Münşeât*’ta kıta terimi geçmez.

1.1.4. Nazmlar: *Münşeât*’ta 18 Arapça nazm bulunmaktadır. Bunlardan biri 3 mısra, on dört tanesi 2 beyit, biri 3 beyit, ikisi de 4 beyittir. Nazmlardan yedi tanesi aa xa, dört tanesi mesnevi tarzında aa bb biçiminde beş tanesi aa aa şeklinde her beyti aynı kafiyelidir. Bir tanesi aa ba ba, bir tanesi de aa xa aa aa, biçiminden kafiyelidir. Nazımlardan ikisinde ‘Şeyh’ ve ‘Şeyh Şihâbüddîn’ başlıkları kullanılarak kimlerden alındıkları belirtilmiş; birinde “li-kâ’ilihî”, birinde “li-müellifihî”, birinde “beytün li-müellifihî”, ikisinde “şiiir”, sekizinde “nazm” başlıkları bulunmaktadır. Üçünde ise başlık yoktur. Kıtalarda olduğu gibi “beyit” ve “şiiir” terimlerinin nazmda da kullanıldığı görülür.

1.2. *Münşeât*’ta Arapça Mensur Sözcükler

Münşeât’ta mensur sözlerin 865 olduğunu yukarıda söyledik. Bunlar ayetler, hadisler, dualar, hikmetli sözler, kelimakibarlar, tasavvuf adap ve erkânına dair sözler şeklinde sıralanabilir. Bunlardan bazıları Farsça sözler arasında geçmektedir. Bu konuda yukarıda sözünü ettiğimiz önceki çalışmamızda bilgi vermiştik.

1.2.1. Arapça Mensur Sözcüklerin Tasnifi

1. 1.2.1.1 Ayetler: Lâmiî anlattığı konuya göre ayetlerden alıntılar yapmıştır. *Münşeât*’ta 265 ayet alıntısı bulunmaktadır. Bunlardan 40’ı nakıstır. Lâmiî eserine “Bi’smi’llâhî’r-rahmâni’r-rahîm” (Neml, 27/ 30) ayeti ile başlamıştır. Daha sonra eserinin dibacesinde Allah’ın kâinatı yaratışı, bağışlayıcılığı, nimetleri, inkârcıların durumu, şiiir ve şairler, evlenme, Allah’ın rahmetinden ümit kesmeme vb. konularını anlatırken ayetlerden iktibaslar yapmıştır. Mesela şiiirin İslam’daki yeri konusunda iktibas ettiği ayetler arasında, “E-lem-tere ennehüm fi külli vâdin yehîmüne?”⁷ “Ve ennehüm yekûlûne mâ lâ yef’alûne?”⁸ (Münşeât, 2006, s. 88) ayetleri de bulunmaktadır. Müelîf bu ayetleri alıntılar yaparak şiiirde yalan yanlış şeylerin olmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Evlenmenin gerekli olduğunu anlatırken de, “Hünne libâsun le-

⁷ Onların her vadiye başıboş dolaştıklarını (görmedin mi)? Şu’arâ, 26/ 225.

⁸ Ve gerçekte onlar yapmadıkları şeyleri söylerler. Şu’arâ, 26/ 226.

küm.”⁹ (Münşeât, 2006, s. 94) ayetini alıntılanmış ve günahattan korunmak için evlenmek gerektiğini belirtmiştir.

2. 1.2.1.2. Hadisler: *Münşeât*'ta 39 hadis iktibası tespit edebildik. Ayrıca zayıf hadisler, hadis bilinen sözler, anlamca hadislerle benzeyen sözler de vardır. Lâmiî şiirle ilgili görüşlerini anlatırken ayet iktibaslarına ilave olarak hadisler de alıntılanmıştır. “İnne min e’ş-şi’ri le-hikmeten ve inne min e’s-sihri le-beyânen.”¹⁰ (Münşeât, 2006, s. 84) (Keşfü’l-Hafâ, C 1, s. 254/785). “E’ş-şi’rü kelâmun fe hasenühü hasenün ve kabîhühü kabîhün.”¹¹ (Münşeât, 2006, s. 84) (Câmi’ü’s-Sagîr, s. 304/4939) hadislerinin işaretiyle şiir yazmanın dinen hiçbir sakıncasının olmadığını söylemiştir. Yine nikâh ve evlilik konusunda “E’n-nikâhu sünnetü fe men ragibe ‘an sünnetü fe leyse minnî.”¹² (Münşeât, 2006, s. 93) (Keşfü’l-Hafâ, C 2, s. 324/2833) hadisini alıntılanmıştır. Fitne ile ilgili olarak da, “El-fitnetü nâ’imetün le’ane’llâhü men eykazahâ.”¹³ (Münşeât, 2006, s. 173) (Keşfü’l-Hafâ, C 2, s. 83/1817) hadisini iktibas etmiştir. Eserde başka hadisler de alıntılanmıştır. Mesela “El-ervâhu cünûdun mücennedetün.”¹⁴ (Münşeât, 2006, s. 210) (Keşfü’l-Hafâ, C 1, s. 111/315), “El-mü’minü mir’atü’l-mü’mini.”¹⁵ (Münşeât, 2006, s. 271) (Keşfü’l-Hafâ, C 2, s. 294/2687), “E’d-dünyâ sicnû’l-mü’mini ve cennetü’l-kâfirî.”¹⁶ (Münşeât, 2006, s. 333) (Keşfü’l-Hafâ, C 1, s. 410/1318) gibi. Sahih hadis kaynaklarında olmayan ve hadis olmamakla birlikte manasının doğru olduğu konusunda görüşler ileri sürülen “Hubbû’l-vatan mine’l-îmân.”¹⁷ (Münşeât, 2006, s. 152) (Keşfü’l-Hafâ, C 1, s. 345, 346/1817) sözünü alıntılanmıştır. Lâmiî, bazı hadisleri ravileri ile birlikte zikretmiştir. Altmış sekizinci mektup, zamanın kıymetli kişilerinden birinin felektan yakınması üzerine yazılmış bir cevap-nâmedir. Lâmiî, mektubunda muhatabını teselli edici sözler söyledikten sonra naklettiği hadisleri ravileri ile vermiştir: “Ene fi’l-münkesireti kulûbuhum ve’l-münderiseti kubûruhum. Kâle Süfyânü, radiya’llâhü ‘anhü: Emâ tera’n-ni’ame ke-ennehâ magzûbun ‘aleyhâ ve kad vuzî’at fi gayri ehlihâ ve mahallihâ. Kâle İbnü ‘Abbâsin, radiya’llâhü ‘anhümâ: İnne’llâhe te’âlâ ce’ale’d-dünyâ selâsete eczâ’in: Cüz’ün li’l-mü’mini ve cüz’ün li’l-münâfıkı ve cüz’ün li’l-kâfirî; fe’l-mü’minü yetezvedü ve’l-münâfıkı yetezeyyenü ve’l-kâfirü yetemette’ü.”¹⁸ (Münşeât, 2006, s. 330, 331). Lâmiî, aynı mektubun devamında alıntılanmış sözlerin hadis olduklarını söyler: “Hadîs-i Nebevîde, sallû ‘alâ kâ’ilihî ve sellimû: *Sâfirû, tesîhhü, tegnamû*¹⁹ buyrulmuşdur.” (Münşeât, 2006, s. 331). “Nitekim hadîs-i Nebevîde ve kelâm-ı Mustafavîde vâriddür, ‘alâ kâ’ilihâ tühafü’t-tehâyâ ve turafü’s-senâyâ: *Ehibb habîbeke hevnen mâ, ‘asâ en yekûne bagîzake yevmen mâ.*”²⁰ (Münşeât, 2006, s. 331). *Münşeât*'ta hadislerin ravileri ile alıntılanmış başka örnekler de vardır (Münşeât, 2006, s. 163).

⁹ Onlar sizin için birer elbisedir. Bakara, 2/ 187.

¹⁰ Şüphesiz ki şiirde hikmet, sihirden söz vardır.

¹¹ Şiir bir sözdür ki güzeli güzel, çirkini de çirkindir.

¹² Nikâh benim sünnetimdir. Kim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir.

¹³ Fitne uykudadır, onu uyandırana Allah lanet etsin!

¹⁴ Ruhlar sıralanmış askerler gibidir.

¹⁵ Mümin müminin aynasıdır.

¹⁶ Dünya mümin için zindan, kâfir için cennettir.

¹⁷ Fitne uykudadır, onu uyandırana Allah lanet etsin!

¹⁸ Ben kalpleri kırılanlar ve kabirleri çiğnenenler arasındayım. Süfyan, Allah ondan razı olsun, dedi: “Görmüyor musun nimetler sanki lânetlenmiş gibidir; ehil olmayanlara ve sahibi olmayanlara verilmişlerdir.” İbni Abbas, Allah o ikisinden razı olsun, dedi: “Allah dünyayı üç kısım üzere yaratmıştır: Bir kısmını mümin için, bir kısmını münafık için, bir kısmını da kâfir için; mümin istifade eder, münafık süslenir, kâfir de zevk alır.”

¹⁹ Onu rivayet edene dua ve selam edin: Sefere çıkınız, sağlıklı ve zengin olunuz.

²⁰ Söyleyeni üzerine selamlar ve övgüler olsun: Sevdiğini ölçülü bir şekilde sev, belki günün birinde sana düşmanlık besler.

3. 1.2.1.3. Kelamıkibarlar: Eserde kelamıkibar ve hikmetli sözler çoktur. Lâmiî; Hz. Ömer'den, Hz. Ali'den, İbn-i Abbas'tan, İmam Sâdık'tan sözler alıntılanmıştır. Hz. Ömer'e ait olan, “Yâ Sâriye, el-cebel!”²¹ (Keşfü'l-Hafâ, C 2, s. 380/3172). Hz. Ali'den, “Cevâbü'l ahmakı sükûtün.”²², “Lâ tenzur ilâ men kâle ve'nzur ilâ mâ kâle.”²³, “Küllü mürrin devâ'un ve li-küllü mükedderin safâ'un.”²⁴, “Va'dü'l-mü'mini deynün ve hulfuhü şeynün.”²⁵ (Münşeât, 2006, s. 283, 266, 288, 353) (Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri, 2006, s. 487/78, 473/11, 507/334, 491/125). Eserde ayrıca atasözü ve sosyolojik gerçekleri yansıtan sözler de mevcuttur: “El-'abdu yüdebbirü va'llâhu yukaddirü.”²⁶ “Evvelü'n-nâsî evvelü'n-nâsî.”²⁷ “Mâ lâ yüdreku küllühü lâ yütrecü küllühü.”²⁸ “İnne min 'âdâti's-sâdâti sâdâtu'l-'âdâti.”²⁹ “E'ş-şey'u izâ câveze haddehü in'akese zıddehü.”³⁰ “El-hayrû mâ-ihâtârahü'llâhü.”³¹ “Ebdânuhum fi'd-dünyâ ve kulûbuhum fi'l-âhireti.”³² “Hayrû'l-ke'lâmi mâ kalle ve delle ve şe'nü'l-'ışkı te'âlâ 'ani'l-beyâni ve celle; ve'l-kalîlü yedüllü 'ale'l-kesîri ve'l-katretü tünbi'ü 'ani'l-gadîri.”³³ “Hamlü'l-mü'mini 'ale's-salâhi.”³⁴ “E'ş-şerî'atü ve't-tarîkatü ve'l-hakîkâtü küllühâ âdâbün.”³⁵ “Rücû'un mine'l-Hakkı ile'l-halkı.”³⁶ (Münşeât, 2006, s. 92, 104, 142, 145, 151, 153, 162, 255, 276, 280). Yaygın olarak kullanılan sözler vardır: “El-'ilmü 'ilmâni; 'ilmü'l-ebdâni, sümme 'ilmü'l-edyâni.”³⁷ “İzâ câ'e'l-kazâ' zâka'l-fezâ'.”³⁸ “Fe eyne's-semâ'u ve eyne'l-arzu?”³⁹ Hayru't-ta'âmı mâ hazara.”⁴⁰ (Münşeât, 2006, s. 83, 103, 115, 296).

1.2.1.4. Diğer Arapça sözler: *Münşeât*'ta başka Arapça sözler de bulunmaktadır. Bunlar genel ifadeler, müellifin adı ve sanı, eserin bitirilişi ve tarihi, dualar ve selamlar şeklinde özetlenebilir.

1.2.1.4.1. Genel ifadeler: *Münşeât*'taki bazı mektuplar Arapça sözlerle başlar. Mesela sekizinci mektup saygın kişilere yazılmış bir iltimas-nâmedir. Mektup şu sözlerle başlar: “Ba'de takdîmi merâsimi'l-ed'iyeti'l-lâyikati'l-mesbûketi fi kavâlibi'l-icâbeti ve levâzımı'l-esniyeti's-sâdikati'l-meskûbeti fi meşâribi'l itâbeti ilâ a'zamı e'âzımı'l-mevâlî fi'd-dehri ve efhami efâhimi'l-e'âlî fi'l-kasrı; muhakkıki'l-'ulûmi mine'l-usûli ve'l-fürû'i, müdekkiki edilleti'l-ma'küli ve'l-meşrû'i, ellezî yeteşebbesü ekâbirü'l-'ulemâ'i bi-zeyli müşâyâ'atihi ve yeftehirü efâhirü'l-fuzalâ'i bi-izâfetihi ve mutâba'atihi ve ya'terîfüne bi-fazâyilîhi ve mahâmidîhi, mugterifen min enhâri ma'ârifîhi. Fe li-hazâ elsinetü'l-e'âlî ve'l-efâzıl müttefikaten 'alâ zikri ma'âlîhi ve me'âsirihi ve efîdetü'l-e'âlî muntabikatun ilâ nesri ma'âlimîhi ve mefâhirihi. Lâ zâle

²¹ Cahilin cevabı susmaktır

²² Ey Sâriye, dağa (bak)!

²³ Söyleyene bakma, ne söylediğine bak.

²⁴ Her acının devası, her kederin safası vardır.

²⁵ Müminin sözü borçtur, sözünden dönmesi ayıptır.

²⁶ Kul tedbir alır, Allah takdir eder.

²⁷ İlk insan, ilk unuttur.

²⁸ Tamamı anlaşılmayan şey, bütünüyle terk edilmez!

²⁹ Büyüklerin âdetleri de büyük olur.

³⁰ Bir şey haddini aşarsa tersine döner.

³¹ Hayır, Allah'ın seçtiği şeydir.

³² Onların bedenleri dünyada, kalpleri âhirettedir.

³³ Sözün iyisi az ve öz olanıdır; aşkın durumu açıklanmaktan daha yüce ve üstündür; az olan çok olana delalet eder; damla da çokluğu haber verir.

³⁴ Müminin iyilik üzere olduğunu düşünmek.

³⁵ Şeriat, tarikat, hakikat, hepsi edeptir.

³⁶ Hakk'tan halka dönmek.

³⁷ İlim iki çeşittir: (Önce) beden bilgisi (tıp), sonra da dinler bilgisi.

³⁸ Kaza gelince gök insanın başına yıkılır.

³⁹ Gök nerede, yer nerede?...

⁴⁰ Yemeğin iyisi hazır olanıdır.

muvaZZihan li-rumûzi'l-'ulûmi'l-'akliyyeti ve mâ beriha muzhiran li-nûketi'l-ma'ârifi'n-nakliyyeti.”⁴¹ (Münşeât, 2006, s. 123).

1.2.1.4.2. Müellifin adı ve sanı: Müellif, adını ve sanını Arapça verir ve bazı temennilerde bulunur: “El-muhtâcu ilâ rahmeti'llâhi'l-meliki'l-'aliyyi, Mahmûd bin 'Osmân bin 'Alî eş-şehîr bi'l-Lâmî'î, veffakahu'llâhu te'âlâ bi-hüsni's-sedâdi ve mezîdi'r-reşâdi. Li-mâ yuhibbu ve yezâhu fi'l-kavli ve'l-'ameli ve'l-'itikâdi. Ve gafera'llâhu le-hu ve li-vâlideyhi ve âhsene ileyhimâ ve ileyhi.”⁴² (Münşeât, 2006, s. 80).

1.2.1.4.3. Münşeât'ın bitirilişi ve tarihi: Eserin bitirilişi ve tarihi Arapça-Farsça karışıktır: “El-hamduli'llâhi Rabbi'l-'âlemîne ve's-salâtü 'alâ seyyidi'l-mürselîne ve âlihi ecma'îne! Hemân Hudâ-yı te'âlâ mâ-râ vu dostân-ı mâ-râ ez-se'âmet-i yârân-ı mezemmet-gûy ve şe'âmet-i hemkârân-ı mankasat-cûy nigâh dâred! Rahime'llâhü imre'en izâ nazara 'aybehü asleha ev setere ev bi-igmâzi'l-'ayni ve'l-'afvi 'abere ve yekûlü: Yâ Rabb, irhem kâyilehü ve evfer nâyilehü bi-fazlike. Temme 'abduhü'l-fakîr Mahmûd bin 'Osmân. Sene 938.”⁴³ (Münşeât, 2006, s. 366).

1.2.1.4.4. Dualar: *Münşeât*'ta çok sayıda hamt, dua ve övgü sözleri bulunmaktadır. Ayrıca Allah'ı tesbih eden, onun yüceliğini öven dualar da çoktur. Mesela *Münşeât*'ın girişinde Lâmiî Allah'a şöyle yakarıшта bulunur: “Sübhâneke innî tübtü ileyke; ve lâ uhsî senâ'en 'aleyke te'âlâ şânuke 'ammâ yekûlü'zzâlîmüne 'ulüvven kebîrâ; ve bi-'izzeti men âteytechu cevâmi'a'l-kelimi ve fasla'l-hitâbi; ve şerreftehu bi-mevâhibi envâ'l-'hikemi ve inzâli'l-kitâbi.”⁴⁴ (Münşeât, 2006, s. 79). Bu yakarıştan sonra Hz Peygamber'e salat ve selam eder: “Allahumme sallî 'alâ Muhammedin seyyidil-enbiyâ'î, ve 'alâ âlihi ve ashâbihi'l-atkıyâ'î, ve sellim teslîmen kesîrâ.”⁴⁵ (Münşeât, 2006, s. 80). Kişilere yönelik dualarda dua edilen kişinin özellikleri öne çıkarılır ve yüceliği vurgulanır. Tarikat önderi, Ahmed Buhârî (öl. 1516) için, “Hazret-i Emîr Şemsü'd-dîn Ahmed el-Buhârî en-Nakş-bendî, “kerreme'llâhü te'âlâ sırrahü'l-'azîze bi-teşrifâti eltâfi's-Samediyi.”⁴⁶ (Münşeât, 2006, s. 90) biçiminde dua ederek yüceliğini belirtir. Yine Osmanlı şeyhülislamlarından tarihçi Kemal Paşa-zâde'nin (öl. 1534) değerini, “Yessera'llâhu te'âlâ mâ

⁴¹ Yapılan uygun duaların resmî muamelelerini gerektiği gibi, sadıkane övgüler içerisinde zamanın önde gelen âlimlerinin en büyüğüne ve devlet sarayının ileri gelenlerinin en değerlisine temiz maşrapalar içerisinde sunduktan sonra; usul ve fûru ilimlerini araştıran, makul ve meşru delilleri inceleyen en büyük âlimler onun dostluğunun eteğine teşebbüs ediyorlar, en faziletli kimseler ona uyup tâbi olmakla övünüyorlar, faziletlerini ve iyiliklerini itiraf ediyorlar, onun bilgi nehirlerinden avuç avuç içiyorlar. İşte bundan dolayıdır ki, yüce kişilerin ve faziletli insanların lisanları onun üstünlüğü ve güzel eserlerini anlatmak konusunda birleşiyor ve büyük zatların kalpleri de onun nişanelerini ve övgüye değer eserlerini yaymak hususunda birleşiyorlar. (O), aklî ilimlerin rumuzlarını ayrıntılı olarak açıklamaya ve naklî ilimlerin marifetlerinin nüktelerini de ortaya koymaya devam edecektir.

⁴² Yüce melik olan Allah'ın rahmetine muhtaç, Lâmiî diye meşhur Ali oğlu Osman oğlu Mahmud'u Allah doğruluğun güzelliği ile ve hak yolunda yürümekle; söz, çalışma, itikat açısından seveceği ve razı olacağı güzel bir şekilde başarılı kılsın ve onu, anne babasını bağışlasın; Allah her ikisine ve ona ihsanda bulunsun.

⁴³ Hamt âlemlerin Rabbine, dua resullerin efendisine, ailesine ve bütün dostlarıdır. Her zaman yüce Allah, bizi ve bizim dostlarımızı, kınayan dostların uğursuzluğundan ve kusur arayan meslektaşların kötülüğünden korusun. Allah, onun (bu kitabın) ayıbını görüp de düzelte veya örtene ya da göz ucuyla bakıp, affedip geçip gidene ve “Ey Allah'ım! Faziletinle onu (bu kitaptaki sözleri) söyleyene merhamet et, isteğini çoğalt!” diyene de merhamet etsin! Bitti. Allah'ın âciz kulu Osman oğlu Mahmud. Sene 938.

⁴⁴ Seni tesbih ederim, gerçekten ben sana tövbe ettim; sana olan övgüyü saymam; senin şanın yücelik ve büyüklük yönünden zalimlerin dediğinden beridir (müstağnidir); ve Hz. Muhammed'e cevâmi'ül-kelim (az sözle çok şey ifade etmek) ve faslül-hitap (kimsenin reddedemeyeceği son söz) vererek onu izzetli kıydın; ve hikmet çeşitlerini vermek ve Kur'an'ı indirmekle de onu şereflendirdin.

⁴⁵ Ey Allah'ım! Nebilerin efendisi Muhammed'e, ailesine, nezih arkadaşlarına çokça salat ve selam olsun.

⁴⁶ Allah onun yüce sırrını yücelik lütufları bahşederek daha da yüce kılsın.

yeşâ'u, saka'llâhu safâyiha sahâyifi'l- fazli fi eyyâmihi bi-reşehâti zülâli feyezânî aklâmîhi."⁴⁷ (Münşeât, 2006, s. 98) sözleriyle dile getirir. *Münşeât*'taki beşinci mektup "Besmele" ile başlar ve Allah'a hamt, Peygamber'e, ailesine, dostlarına, ona tâbi olanlara, arkadaşlarına dua ile devam eder: "Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm. El-hamdu li-veliyihi ve's-salâtü 'alâ Nebiyyihi ve 'alâ âlihi ve ashâbihi ve etbâ'ihî ve ehîbbâ'ihî."⁴⁸ (Münşeât, 2006, s. 112). Alaşehir'de müderris olan Rüşenî-zâde'ye yazdığı mektubunda Rüşenî-zâde'nin cömertliğinden söz eder ve ömrünün uzun olması için duada bulunur: "Rabbi, ke mâ ce'alte senâbile 'avâyidi keremihi evfere min en yukâse bi-suvâ'i'l-bedri ve's-şemsi, ic'al müddete tûli bekâ'ihî eksere min en yu'adde bi-zirâ'i'l-yevmi ve'l-emsî."⁴⁹ (Münşeât, 2006, s. 304). *Münşeât*'ta altmış altıncı mektup Semaniyye Medresesi'ne atanan İshâk Çelebi'ye yazılmış bir tehniyet-nâmedir. Mektup, İshâk Çelebi'ye yönelik şu dua sözleri ile başlar: "Hüve'l-cenâbü'l-lezî yestehikku en-yektübe aklâmü'l-ahdâbi nu'ûte tab'ihî'l-feyyâzi bi-midâdi sevâdi'l-'uyûni 'alâ safâyihi'l-beyâzi! Ce'ale'llâhu suvere murâdâtihi meşhûreten fi merâtibi'l-âfâki, bi-hürmeti semiyihi'n-Nebiyyi'l-mufazzali'l-mükerremi İshâk!"⁵⁰ (Münşeât, 2006, s. 319). Bazı mektuplar dua-nâmedir. *Münşeât*'ta kırkıncı mektup Rum ili kazaskeri Muhyiddin Efendi'ye yazılmış bir dua-nâmedir. Uzunca bir övgü, saygı, dua ve selam sözleri ile başlar: "El-kerîmü ibnü'l-kerîmi ibnü'l-kerîmi ibnü'l-kerîmi; ellezî yetemennâ bihi'l-eflâke en tekbele kîdemen ve yested'i'n-neyyirâtu fi inkîyâdi'l-evâmiri en yekûne lehü hademen. Ve yeltemisü'l-gamâmu en yüşebbihe bihi himemen. Ve yeveddü'l-kamkâmu en yümessile bihi keremen. A'la'llâhu te'âlâ şe'nehü ve sânehü, 'ammâ şe'nühü, bi-hürmeti'n-Nebiyyi ve ashâbihi ve bi-'izzeti âlihi ve evlâdihi ve ehîbbâ'ihî. Selâmün kavlen min Rabbin rahîmin ve tahiyetün fazlen 'an berrin kerîmin ilâ men hüve menba'ü'l-fazâyili ve mecma'ü'l-efâzılı a'nîbihi Mısra': Li enne selâmî lâ yelîku bi-bâbihi."⁵¹ (Münşeât, 2006, s.224). Mektup yine bir dua ve onu takiben imza ile tamamlanmıştır: "İnne min de'bi'l-kerîm e'r-re'fetü li-men kâne kerîm. Ve'l-emrû küllühü mufavvazun ilâ re'yikümü'l-münîri ve cenâbükümü'l-hatîri. Yâ Rabbi'c'al semerete şecereti ravzati ikbâlihi ve şecerete semereti cenneti ifdâlihi dâyime'n-neşvi ve'n-nemâ'i. Hattâ yukâle fi hakkîhâ aslühâ sâbitün ve fer'uhâ fi's-semâ'i. Bi-hürmeti seyyidi'l-enbiyâ'i ve senedi'l-asfiyâ'i. E'd-dâ'iyü'l-fakîr Lâmi'iyü'l-hakîr."⁵² (Münşeât, 2006, s. 225). Ayrıca kısa dualar da eserde çoktur.

1.2.1.4.5. Selamlar: *Münşeât*'ta dua vasfında pek çok selam ve övgü sözü geçer. Lâmiî, eserindeki birinci mektubu Bursa'dan, şeyhi ve önderi Emîr Ahmedü'l-Buhârî'ye yazmıştır.

⁴⁷ Allah onun dileğini kolaylaştırsın! Allah, kalemlerinin temiz ve coşkun suyunun damlaları ile onun bütün günlerini huzur ve saadet içerisinde geçirsin!

⁴⁸ Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla. Hamt onun (Allah'ın) sevdiği kuluna, dua peygamberine, ailesine, dostlarına, ona tâbi olanlara ve arkadaşlarına.

⁴⁹ Allah'ım, onun cömertlik gelirlerinin başaklarını ay ve güneşin su kabı (ölçüsü) ile kıyaslamaktan daha çok kıldığın gibi, ömrünün uzunluğunu da bugünün ve dünün ölçüsüyle sayılandan daha çok kıl!

⁵⁰ Keskin kalemlerle, feyizli tabiatının vasıflarını, göz karası mürekkeple beyaz sayfalara yazmaya lâyık bir zat! İshak adı verilen faziletli, cömert ve yüce nebi hürmetine, Allah onun isteklerinin şekillerini ufuklar mertebesince meşhur kılsın!

⁵¹ Sülalesi cömert olan kişi, kendisi ile feleklerin kıdemi kabul etmelerini temenni eder ve kendisine hizmetçi olsunlar diye güneşleri emirlere boyun eğmeye çağırır. Ayrıca bulutun himmet bakımından kendisine benzemesini ister. Şanı yüce kişi, cömertlikte kendisinin temsil edilmesini ister. Allah onun şan ve makamını Nebi ve arkadaşları hürmetine; ailesi, çocukları ve sevenleri saygısına yüceltsin. Yani bu dua ile, faziletli kişilerin kaynağı ve değerli insanların üzerinde birleştiği kişiye *onlara merhametli Rabbin söylediği selam vardır* (Yâsîn, 36/ 58) ve cömert ve iyilik sahibinden bir fazilet olarak hayır dua vardır (müjdesini iletiyoruz).

⁵² Cömert insandan beklenen âdet, cömert insana merhamet etmektir. Bütün işler senin parlak görüşüne ve önemli kişiliğine havale edilmiştir. Ey Allah'ım! Ağacının meyvesini ikbalinin bahçesinde olgunlaştır ve meyvesinin ağacını da faziletlerinin bahçesinde yetiştir ki, daima gelişsin ve büyüsün. Hatta o ağaç hakkında, *kökü yerde (sabit), dalları gökte* (İbrâhim, 14/ 24) densin. Nebilerin efendisi ve günahattan sakınanların dayanağı hürmetine! Fakir duacı, kimsesiz Lâmiî.

Mektup şu selam sözleriyle başlar: “‘Aleyküm selâmu'llâhi mâ hebbeti's-sabâ kable ibtisâmi's-subhi fi tâli'i sa'din. Ba'de ta'firi'l-vechi fi süddeti's-seniyyeti's-sâmiyeti ve takbîli'l-'atabeti'l-'aliyyeti'l-'âliyeti, lâ zâlet sicâlû ifâdetihi ve irşâdihî memlû'eten bi-zülâlî'l-'irfâni ve'l-ihsâni. Ve mâ berihat zılâlû sa'âdetihi ve imdâdihî memdûdeten 'alâ mefârîki tullâbi'z-zemâni.”⁵³ (Münşeât, 2006, s. 102). Yine eserdeki kırk üçüncü mektup, bazı erkâna Rûşenî-zâde'nin sıkıntılarıyla ilgili yazılmıştır: “Allahümme ente's-selâm ve min ke's-selâm. Selâmü'llâhi te'âlâ ve rahmetühü ve berekâtühü 'aleyküm fi'd-dünyâ ve'l-âhireti min el-cenneti'l-bâtineti ve'z-zâhireti. İz hüve selâmün lâ idbâre li-mukbilihî ve lâ i'zâre li-mürsilihî. Rabbi ke mâ refa'te binâ'e devletihî bi-ziyâdeti'l-kadri, nevvir semâ'e rif'atihî bi-envâri's-sa'âdeti ke'l-bedri.”⁵⁴ (Münşeât, 2006, s. 231). Kırk sekizinci mektup Urum İli kadı askeri Muhyiddin el-Fenari'ye yazılmış bir ubudiyet-nâmedir. Mektup şu selamlama sözleri ile başlar: “Selâmü'llâhi te'âlâ ve rahmetühü ve berekâtühü 'alâ cenâbikümü'l-lezî tehakkâka bi-merâsimi'l-fazâyili haseben ve neseben; ve tehallaka bi-mekârîmi'l-ahlâki ve's-şemâyili fazlen ve edeben.”⁵⁵ (Münşeât, 2006, s. 244).

1.3. Münşeât'ta Arapça Sözlerin Seçimi, Alınış Biçimleri, Sebepleri, Metindeki Yerleri, Cümledeki Yerleri ve Görevleri

1.3.1. Konuya uygun sözler

Müellif, eserini uygun yerlerde Arapça sözlerle zenginleştirmiştir. Arapça sözleri titizlikle seçmiştir. Bu sözlerin pek çoğu örnekleme niteliğindedir. Mesela ilk yazılarını zamanının üstatları ile tartışmış, onların tavsiyelerini almıştır. Bu dönemde sürekli onlarla birlikte olmuştur. Bu birlikteliği, “teraki'l-'ukalâ'i bi-mücâleseti'l-ezkiyâ'i.”⁵⁶ sözüyle dile getirmiştir (Münşeât, 2006, s. 81). Eserindeki ikinci mektubu Moton Gazâsı'ndan tarikat önderi, Ahmed Buhari'ye yazmıştır. Mektubuna Farsça bir rubaî ile başlamış ve sağlığının yerinde olduğunu, fırsat buldukça kendisine duacı olduğunu yazmıştır: “El-hamdul'llâhi 'ale's-sıhhati'l-bedeniyyeti ve 'alâ sâyiri'n-ni'ami's-seniyyeti...”⁵⁷. “‘Alâ kadri't-tâkati ve fırsatî'l-ifâkati.”⁵⁸ (Münşeât, 2006, s. 106). Münşeât'taki kırk birinci mektup Anadolu Kazaskeri Kadri Efendi'ye yazılan bir dua-nâmedir. Padişah, Lâmiî'den “Kıssa-i Vâmık u 'Azrânuş Türkî 'ibârâtla ve hoş-âyende isti'ârâtla” nazmedilmesini istemiştir. O da, “Etî'ü'llâhe ve etî'ü'r-Resûle ve üli'l-emri min küm.”⁵⁹ ayeti uyarınca bu emri yerine getirmiştir (Münşeât, 2006, s. 226).

1.3.2. Arapça Sözlerin Alınış Biçimleri

Arapça sözlerden bazıları “muktezâsınca”, “mübtegâsınca”, “mücibince”, “fehvâsınca”, “kazıyyesine”, “vefkince”, “in'ikâsınca”, “kabîlinden”, “sebîline” gibi ifadelerle Türkçe sözlere

⁵³ Uğurlu doğuş sabahının gülümsemesinden önce, saba rüzgârının getirdikleri ile birlikte Allah'ın selamı üzerinize olsun! Yüceler yücesi eşiğe yüz sürdükten ve kıymetli eşiği öptükten sonra, onun ifade ve irşat kovaları yok olmasın ve irfan ve ihsanın berrak sularıyla dolup taşsın. Saadet ve yardım gölgesi de kaybolmasın ve zamanın öğrencilerinin başlarında uzasın dursun.

⁵⁴ Allah'ım, sen ebedîsin, kurtuluş da sendendir. Yüce Allah'ın selamı, rahmeti, bereketi dünyada ve ahirette gizli ve açık cennetten üzerinize olsun. O öyle bir selamdır ki, alan talihsiz olmaz, gönderen de özür dilemez. Ey Allah'ım! Onun değerini artırmakla devlet binasını yücelttiğin gibi, dolunay gibi de saadet nurları ile onun yücelik göğünü nurlandır!

⁵⁵ Yüce Allah'ın rahmet ve bereketleri üzerinize olsun ki, (siz) soy bakımından faziletlerin resmiyetiyle sağlaştınız; huy ve edep olarak da ahlak ve dış görünüşün en güzeliyle ahlaklandınız.

⁵⁶ Akıllı kişilerin ilerlemesi zekilerle oturarak olur.

⁵⁷ Beden sağlığından ve diğer yüce nimetlerden dolayı Allah'a hamt olsun.

⁵⁸ Güç yettikçe ve iyi oldukça...

⁵⁹ Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan idarecilere de itaat edin. Nisâ, 4/ 59.

bağlanmıştı. Lâmiî, önderine yazdığı *Münşeât*'ın birinci mektubunda ondan uzakta olmanın kaderde olduğunu, kadere de rıza göstermek gerektiğini söylemiş: “Pes bülbül-i cân ‘özü-künân, ‘izâ câ'e'l-kazâ' zâka'l-fezâ”⁶⁰ muktezâsınca, “el-mukadderü kâyinün lâ yerüddühü ‘ademü’r-rızâ”⁶¹ mübteğâsınca zârîliğ idüp...”(Münşeât, 2006, s. 103). Yirmi ikinci mektup bazı kimselerin Ahmed Buharî hakkındaki yersiz ve incitici eleştirilerine Lâmiî'nin cevabıdır. Lâmiî, tarikat şeyhi mürşitlerin vasıflarını anlatırken Arapça sözleri aynı yöntemle almıştır: “Ve kimi, ve *emmâ bi-ni'meti Rabbike fe haddis*⁶² mücibince kendünün ve hâlâtından ve mevârid ü kemâlâtından söyler ve kimi, *men samete necâ ve men sekete selime*⁶³ fehvâsınca agyârdan setri ahvâl ve ketm-i ef'âl eyler.” “*Ebdânuhum fi'd-dünyâ ve kulûbuhum fi'l-âhireti*⁶⁴ kazıyyesine mâ-sadak olmuşlardır.” (Münşeât, 2006, s. 161, 162). *Münşeât*'ta yirmi üçüncü mektup, Emîr Buharî'nin vefatı dolayısıyla, Anadolu müftüsü Ahmed Paşa'nın oğlu Hızır Bey Çelebi'ye yazdığı taziyet-nâmedir. Mektupta, “*Fî mak'adi sıdkın 'inde melîkin muktedirin*⁶⁵ vefkince” ölüm gerçeğini anlatmıştır (Münşeât, 2006, s. 166). Elli beşinci mektup Lâmiî'nin kendisi ve eserleri hakkında haksız eleştirilerde bulunanlara cevap olup, “*El-keîlâmu sıfatü'l-mütekellimi*⁶⁶ in'ikâsınca” (Münşeât, 2006, s. 271) kötü sözün sahibini bağlayacağını söylemiştir. Arapça sözler “itmeyeler ki”, gerekdür ki” gibi sözlerden sonra da gelebilmektedir: “İtmeyeler ki, *min şe'ni'l-miski en yefûha ve min resmi'l-kameri en yelûha*.”⁶⁷ “Gerekdür ki, *hubbü'l-vatan mine'l-îmân*”⁶⁸ (Münşeât, 2006, s. 105, 152). Arapça sözler, bağımsız cümleler şeklinde arka arkaya sıralanabilmektedir. Nitekim otuz dördüncü mektup Hızır Bey Çelebi'nin oğlu Celal Çelebi'nin vefatı dolayısıyla Celal Çelebi'nin kardeşlerine yazılan taziyet-nâmedir. Mektupta ölüm haberinden duyulan teessür dile getirilmiş ve konuya uygun ayet ve teselli edici sözler sıralanmıştır: “Celâl Çelebi Hizmetleri bu külhan-ı fenâdan ol gülşen-i bekâya ve işbu teng-nây-ı ‘anâdan ol sarây-ı safâyâ rihlet itmiş. İnnâ li'llâhi ve innâ ileyhi râci'üne.”⁶⁹ “Ve küllü'l-eviddâ'i ve'l-a'dâ'i minhü mütefecci'üne.”⁷⁰ “Ve'l-hükmü li'llâhi'l-'aliyyi'l-kebîri.”⁷¹ “Ve ileyhi'l-merci' ü ve'l-masîrû.”⁷² (Münşeât, 2006, s. 207).

1.3.3. Arapça Sözlerin Alınış Sebepleri

Arapça sözler çoğu anlatılan konuyu örneklendirme amacını taşır: “Nitekim *el-fâlû 'alâ mâ cerâ*⁷³ hükmince....”, “Zîrâ her zemânda tâyife-i fesâd ve şîrzime-i 'inâd, *şeyâtine'l-insi ve'l-cinni yûhâ ba'zuhüm ilâ ba'zın*⁷⁴ kabîlinden olup kazıyye-i *haletü a'mâlen sâlihan ve âhere seyyi'en*...⁷⁵, “‘unvân-ı nâme-i beyânlarıdır ve her diyârda erbâb-ı mekr ü huda' ve ashâb-ı hîle

⁶⁰ Kaza gelince gök insanın başına yıkılır.

⁶¹ Kader yerine gelir, ona razı olmamak onu geri çevirmez.

⁶² Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an. Duhâ, 93/ 11.

⁶³ Susan kurtulur ve gene susan kurtulur.

⁶⁴ Onların bedenleri dünyada, kalpleri âhirettedir.

⁶⁵ Güçlü ve yüce Allah'ın huzurunda hak meclisindedirler. Kamer, 54/ 55.

⁶⁶ Sözün yansımaları, konuşanını vasıflandırır.

⁶⁷ Miskin özelliği hoş koku saçması, ayıncı de görünmesidir.

⁶⁸ Vatan sevgisi imandan gelir.

⁶⁹ Biz Allah'ın kullarıyız ve biz ona döneceğiz. Bakara, 2/ 156.

⁷⁰ Bütün dostlar ve düşmanlar ona üzüldü.

⁷¹ Artık hüküm, yücelerin yücesi Allah'ındır. Mü'min, 40/ 12.

⁷² Dönüp dolaşılıp varılacak yer onun katıdır.

⁷³ Şans olduğu gibidir.

⁷⁴ Allah bildi. Bakara, 2/ 187, 235; Enfâl, 8/ 23.

⁷⁵ İyi bir ameli, diğer kötü bir amelle karıştırdılar. Tevbe, 9/ 102.

vü bida' el-fitnetü nâ'imetün le'ane'llâhü men eykazahâ⁷⁶ sebiline zehâb idüp, kıssa-i haletu't-tarîka li-men lâ yefiku⁷⁷ fihrist-i tezkire-i tibyânlarıdır.” (Münşeât, 2006, s. 172-174). Alınan sözlerde seciler bulunabilmektedir. Seciler Arapça sözlerde olabildiği gibi Arapça-Farsça sözler arasında da olabilmektedir: “Gâh hevâ-yı eş'âr-ı 'âr-encâm u mezemmet-şi'ârla inkılâb idersin, ke-rîşetin fi'l-feyâfi yukallibuha'r-rîhü'l-'âsıfu.”⁷⁸ “Ve gâh nevâ-yı inşâ'-i 'uyûb-ifşâ' vu dehşet-iş'ârla ıztırâb eylersin, ke-sahretin 'ale'r-revâsî yuhaddiruha's-seylü'l-kâsıfu.”⁷⁹ (Münşeât, 2006, s. 365). “Bâkî siyâdet-i dü cihânî be- envâ'-ı sa'âdet-i kâmurânî ânen fe ânen der-terakkî bâd! Bi'n-nûn ve's-sâd ve bi-hürmeti men nataka bi'd-dâd, âmîn yâ Rabbe'l- 'ibâd.”⁸⁰ (Münşeât, 2006, s. 291).

1.3.4. Arapça Sözlerin Metindeki Yerleri

Münşeât giriş (dibace) ve sonuç bölümleri ile 78 türkçe mektuptan oluşmaktadır. Arapça sözler mektupların başında ve sonunda daha sık olmak üzere metinlerin her yerinde bulunabilmektedir. Yukarıda verdiğimiz örnekler aynı zamanda bu konuyu da kapsar. Mektup giriş ve sonuçları, özellikleri itibarıyla selam ve dua sözlerini içerir. Münşeât'taki yedinci mektup bazı dostlara yazılan cevap-nâmedir. Mektup şu dua cümleleriyle başlar: “El-hamdulî'llâhî'l-lezî enzele 'alâ 'abdihi'l-Kitâbe, ve's-salâtü 'alâ Resûlihi'l-lezî tekelleme bi-faslı'l-hitâbi.Tebâşirü's-subhi vukîbet şerren tebella min deyâcîri'z-zulâmi. Le-kad 'atafa'l-'inâne ileyye bahtun ve velle'l-hemmü münhalî'a'l-licâmi.”⁸¹ (Münşeât, 2006, s. 119). Az da olsa manzum sözlerle başlayan mektuplar vardır. Münşeât'taki kırk birinci mektup Anadolu Kazaskeri Kadri Efendi'ye yazılmıştır. Mektup Kadri Efendi'nin övüldüğü şu beyitle başlar:

“Hüve's-şemsü kadren ve'l-'izâmü kevâkib

Hüve'l-bahru fazlen ve'l-kirâmü cedâvil⁸²” (Münşeât, 2006, s. 226).

Bazen mektupların taleb / haber bölümlerinde de dua ve temenniler bulunabiliyor. Münşeât'taki on birinci mektup muhabbet-nâmedir. Mektup Türkçe cümlelerle başlayıp devam ettikten sonra: “Bâkî lâ yezâlû 'inâyet-i İlâhî karîn ve sa'âdet-i nâ-mütenâhî hem-nişîn-i ân zât-ı melekîyyü's-sıfât bâd! Bi'n-nûn ve's-sâd.”⁸³ cümleleriyle muhataba dua ediliyor (Münşeât, 2006, s. 129). Mektuplardaki intiha ve dua bölümleri pek çok mektupta Arapçadır: “Bi'n-nûn ve's-sâd ve bi-Muhammedin ve âlihi'l-emcâd.”⁸⁴ “Ve's-selâmu 'alâ men ittebe'a'l-hüdâ ilâ yevmi'l-bekâ'.”⁸⁵ “Bi-hürmeti'n-Nebîyyi ve âlihi'l-emcâd. İnnihü ra'ûfun bi'l-'ibâdi.”⁸⁶ “Bi-hürmeti'l-aktâbi ve'l-efrâdi.”⁸⁷ (Münşeât, 2006, s. 118, 164, 168, 178). Mektupların en sonunda imza bölümü yer alır. İmza bölümleri de Arapçadır. Lâmiî'nin mektuplarında birbirine benzeyen birkaç çeşit

⁷⁶ Fitne uykudadır, onu uyandıranı Allah lânet etsin!

⁷⁷ Ayık olmayan için yolu karıştırdılar.

⁷⁸ Esen rüzgârın çöllerde sürüklediği tüy gibidir.

⁷⁹ Azgın sel tarafından yuvarlanan büyük dağlar üzerindeki kayalar gibidir.

⁸⁰ İki dünyanın hükümdarı, hükümdarlık saadetinin her çeşidiyle (onu) her zaman başarılı kılsın! “Nûn” ve “sâd” hakkı için ve “dâd” harfi ile konuşanın (Hz. Muhammed'in) hürmetine Allah'ım duamızı kabul et!

⁸¹ Hamt olsun Allah'a ki o, kuluna Kitab'ı indirdi (Kehf, 18/ 1); dua da, güzel bir dille konuşan Resul'üne olsun. Kopkoyu karanlık tarafından âciz bırakılan kötülük, sabahın aydınlığı tarafından yok edildi. Kader bana yönelme dizginini (verdi de), düşünce yularını çıkarmış olarak gittim (düşünce yularından kurtuldum).

⁸² O, değer bakımından güneş, büyükler de yıldızlardır; o, fazilet bakımından deniz, cömertler de derelerdir.

⁸³ Nebi ve yüce ailesi hürmetine! Allah'ım bitip tükenmeyen yardımını sürekli yanında, sonsuz mutluluk da o melek sıfatlı ile birlikte olsun! “Nûn” ve “sâd” hakkı için!

⁸⁴ “Nûn” ve “sâd” hakkı için! Muhammed ve yüce ailesi hakkı için!

⁸⁵ Selam kıyamete kadar hidayete tâbi olanların üzerine olsun!

⁸⁶ Nebi ve yüce ailesi hürmetine! Muhakkak ki o, kullarına şefkatlidir. (Bu nakıs iktibas Kur'anikerim'de: *Va'llâhü ra'ûfun bi'l-'ibâdi*. Bakara, 2/ 207, Âl-i İmrân, 3/ 30 şeklindedir.).

⁸⁷ Aziz ve ulu kimseler hürmetine!

imzası bulunmaktadır: “E’-d-dâ’iyü’l-fakîr Lâmi’iyü’l-hakîr”, “El-’abdü’-d-dâ’î Mahmûd el-Lâmi’î”, “Efkârü’l-’ibâd Lâmi’iyü’l-münkâd”, “Ed’afü’l-’ibâd fülânü’l-münkâd”, “Zerre-i bî-mikdâr Lâmi’î-i hâksâr”, “Ahkarü’l-’ibâdu’-d-dâ’î Mahmûd bin ‘Osmân el-Lâmi’î”, “El-hakîrü’-d-dâ’î Mahmûd el-Lâmi’î.”⁸⁸ (Münşeât, 2006, s. 118, 168, 226; 105; 188; 241; 291; 318; 337). Arapça ifadeler mektupların dua ve imza bölümlerinde Farsça cümle yapısında da olabilmektedir: “Bâkî sa’âdet-i dünyâ ve âhîret bâ-kemâl-i huzûr-ı cem’iyyet fî külli hînin ü ânin ilâ âhiri’z-zemâni der-terakkî bâd! Bi’n-nûn ve’s-sâd! Efkârü’l-’ibâd Lâmi’iyü’l-münkâd.”⁸⁹ (Münşeât, 2006, s. 188).

1.3.5. Arapça Sözlere Cümledeki Yerleri ve Görevleri

Arapça sözcükler ki’li cümlelerde yer alabiliyor. Bu durumda cümle yapısındadırlar: “*El-hamdü’l-llâhi hamden kesîrâ*⁹⁰ ki, mesned-i saltanat-ı cihânbanî, hâk-i pâ-yı kîmiyâ’-âsarına yüz sürmekle mânend-i ‘Arş u Kürsî büle’nd-pâye oldı.” (Münşeât, 2006, s. 187). Ki ile başlayan ara cümlelerde bulunabiliyor. Bu durumda da cümle yapısındadır: “‘Aceb budur ki cevâb-ı ye’s virmezler, ki *el-ye’sü ihda’r-râhateyni*.”⁹¹ (Münşeât, 2006, s. 189, 190). Dualar en sık olarak ara cümlelerde geçer. Ara cümlelerdeki dualar kısadır. Bunlardan bazıları eser boyunca tekrarlanmaktadır. Mesela *bi-hamdi’l-llâhi ve’l-minnehü*⁹² on dört yerde geçer. Yirmi ikinci mektup yukarıda da söylediğimiz gibi Seyyid Ahmed Buhârî hakkında yersiz ve incitici eleştirilere Lâmi’î’nin cevabıdır. Mektupta ara cümlelerde geçen dualardan bazıları şöyledir: “‘Aşere-i Mübeşşereden ‘Abdu’r-rahman bin el-’Avf, *ridvânü’l-llâhi ‘aleyhim ecma’îne*,⁹³ ashâbu’ mütemevvillerindendir ve Emîrü’l-Mü’minîn ‘Osmân-ı Zi’n-nûreyn, *radîya’l-llâhi ‘anhü*,⁹⁴ nün bir rivâyetde dört yüz memlûki var idi. Ve hulefâdan niçeler dahî mâldârdı ve soğlarında niçe niçe mâl ü menâl kodılar ve enbiyâdan, *salavâtu’r-Rahmâni ‘aleyhim*,⁹⁵ niçeler saltanat suveri üzerine oldılar. Şeyh Mecdü’d-dîn el-Bagdâdî, *kuddise sırruhü’l-’azîzü*,⁹⁶ her yıl hânekahu’ sofrasına iki biş dînâr-ı sürh harc eylerdi. Ve Şeyh Rükne’d-dîn ‘Alâü’d-devliti’s-Simmânî, *kuddiset esrâruhu*,⁹⁷ buyurmuşdur ki, ben kendü tarikatında olan sûfiyye tâyifesine yüz biş dînârlık emlak vakf idüp-dururum ve ol sultân-ı dünyâ vu ‘ukbâ, *‘aleyhi mine’s-salavâti evfâhâ*,⁹⁸ buyurmuşdur ki... (Münşeât, 2006, s. 159). Arapça sözcükler cümlede zarf grubu görevinde olabiliyor. *Münşeât*’ta yirmi yedinci mektup Uzun Kuyu Vakfı’nın Lâmi’î’den habersizce alınması üzerine ileri gelenlerden bazılarına yazılan arzihâldır: “Zirâ çün ol tâyifenün muhtâcun ileyhleri ellerine gire ve zarûretle göjüllerinün ta’allük itdügi esbâb el vire, girü hâllerine *ke-mâ hüve’l-evvelü*⁹⁹ rücû iderler ve ‘ibâdetlerinde, *‘ale’l-vechi’l-etemmi ve’l-ekmeli*,¹⁰⁰ huzû’ u huşû’ eylerler (Münşeât, 2006, s. 185).

⁸⁸ Fakir duacı, kimsesiz Lâmiî; Duacı kulunuz Mahmud Lâmiî; Kulların en zavallısı, boynu bükük Lâmiî; Kulların en zavallısı, boynu bükük kişi; Değersiz toz zerresi, hâli perişan Lâmiî; Duacılarımızın en zavallısı, Osman oğlu Mahmud Lâmiî; Değersiz duacımız Mahmud Lâmiî.

⁸⁹ Dünya ve ahiret saadeti, toplumun huzurlu gelişmesi ile, sürekli olarak kıyamete kadar ilerlemeye devam etsin! “Nûn” ve “sâd” hakkı için! Kulların en zavallısı, boynu bükük Lâmiî.

⁹⁰ Allah’a hamt ve çokça şükürler olsun.

⁹¹ Ümitsizlik iki rahattan biridir.

⁹² Allah’a hamt ve ona minnetle.

⁹³ Allah onların hepsinden razı olsun!

⁹⁴ Allah ondan razı olsun!

⁹⁵ Allah’ın yardımı üzerlerine olsun!

⁹⁶ Sırrı mukaddes olsun!

⁹⁷ Sırrı mukaddes olsun!

⁹⁸ Ona çok çok salât olsun!

⁹⁹ Önceki gibi...

¹⁰⁰ En iyi şekilde...

2. Sonuç

Münşeât'ta 1598 Arapça ve Farsça söz bulunmaktadır. Bunlardan 1004'ü Arapça olup 139'u manzumdur. Arapça sözler çeşitli şekillerde tasnif ve değerlendirmeye tabi tutulabilir. *Münşeât*'ta Arapça 21 mısra, 77 beyit, 16 kıta, 18 nazm; 40'ı nakıs olmak üzere 266 ayet, tespit edebildiğimiz 39 kadar da hadis iktibas edilmiştir.

Münşeât'ta Farsça manzumelerin aksine Arapça manzumeler azdır ve pek çoğunun vezni yoktur. Mektuplar değişik zamanlarda farklı kişilere yazıldıkları için Arapça bazı sözlerin Farsça sözlerde olduğu gibi tekrar edildiği görülür. Arapça sözler de Farsça sözlerde olduğu gibi metinlerin her yerinde bulunmaktadır. Mektuplardaki üslup muhataba göre değişmektedir. Yüksek makamdaki birine yazılan mektuplarda Türkçe sözlerin yanında Arapça sözler de daha sanatlı ve uzundur.

3. Kaynakça

- Ceyhan A (2006). *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri*. Ankara: Öncü Kitap.
- Esir HA (2006). *Münşeât-ı Lamiî (Lamiî Çelebi'nin Mektupları) -İnceleme-Metin-İndeks-Sözlük-*. Trabzon: KTÜ Yayınları.
- İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî (1988). *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*. C I-II, Beyrut.
- Lamiî Çelebi. *Münşeât*. Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi No: 2733.
- Özek A, Karaman H, Turgut A, Çağrırcı M, Dönmez İ K, Sadrettin G (1997), *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/ 86.
- Sarı, M (1982). *El-Mevârid (ArapçaTürkçe Lügat)*. İstanbul: Bahar Yayınları.
- Şemseddin Sâmî (1317). *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet.
- İmam Celâleddin bin Ebi Bekr e's-Süyûtî (1990). *Câmi'ü's-Sagîr*, C I-II, Beyrut.

18. VE 19. YÜZYIL RUSYA’SINDA SOSYALLEŞME MEKÂNLARI: KADIN EDEBİYAT SALONLARI

Prof.Dr. Sevinç Üçgül

Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öz

İmparatoriçelerin yönettiği 18. yüzyıl Rusya’ında sosyo-kültürel yaşamda kadınlar açısından bir hareketlenme izlenmektedir. Kadının imparatoriçe konumuna gelmesi toplumun genelinde kadınlara cesaret verir. Ev ortamında yüksek düzeyde eğitim almış, yabancı dillere hâkim, Avrupalı yazarları orijinalden okuyarak onların düşünceleriyle tanışmış Rus soylu kadınları edebiyat ve sanat dünyasına katılarak Rusya’nın kültür başkentleri Moskova ve Peterburg’da edebiyat gecelerinde fikirlerini aktarma, kendilerini tanıtmaya fırsatları bulurlar. Bu edebiyat salonlarının kültürel ilişkileri geliştirmekte ve toplumda sosyal ilişkileri artırmakta rolü büyüktür. 18. yy başlarında ilk olarak I Petro’nun kız kardeşi Natalya Alekseyevna’nın isteğiyle açılan kadın edebiyat salonu büyük rağbet görür ve kısa sürede bu türden salonlar yaygınlaşır. Ev sahipliğini kadınların yaptığı, dönemin edebiyat ve sanat dünyasından tanınmış kişilerinin katıldıkları bu edebiyat salonları entelektüel diyalogların yuvası niteliğindeki kültürel paylaşım mekânları olarak tanımlanabilir. Bu bildiride Rusya’da kadın edebiyat salonlarının oluşum ve gelişim süreci kronolojik olarak takip edilerek bu salonların toplumun sosyo-kültürel gelişiminde rolü üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rus kadın edebiyat salonları, Rusya’da sosyalleşme mekânı, Moskova edebiyat Salonları, Peterburg Edebiyat Salonları.

RUSSIAN WOMEN’S LITERARY SALONS AS SOCIALIZATION AREAS IN 18TH -19TH CENTURIES

Abstract

The 18th century Russia in which empresses were in power created a rich social-cultural life for women. At the beginning of the eighteenth century, a literary saloon for women had been opened by Petro’s sister Natalya Aleksyeuna and it had been greatly in demand, so, in a short time, similar saloons were spread in Moscow and Petersburg, the cultural capitals of Russia. These literary organizations whose hosting had been done by women, and that were organized by the contributions of the well-known people of the artistic world may be defined as the nest of intellectual dialogues, local cultural communion localities. In the report, the formation and development process of the women literary saloons will be chronologically analyzed and the socio-cultural role of these saloons will be emphasized.

Keywords: The Russian Women’s Literary Salons, Literary Salons as Socialization Areas, Moscow literary Salons, Peterburg Literary Salon.

Günümüzde ailenin önemli saydığı ve herkesin çeşitli vesilelerle bir araya geldiği büyük oda, misafir kabul odası anlamında kullanılan salon kelimesinin çıkış yerinin İtalya olduğu varsayılmaktadır. Bu kelime, daha sonraları Fransa’da, misafirlerin ağırklanmasının yanı sıra kültür, sanat, siyaset, bilim gibi konuların konuşulup paylaşıldığı, güncel konu, yenilik ve gelişmelerden bahsedilen mekân anlamını kazanmıştır. Edebiyat ve sanat konularının yanı sıra siyaset, yönetim, felsefe ve din gibi çeşitli konuların da gündeme alınmasıyla Fransa’daki bu salonların yaygınlaştığı, sayı ve coğrafi alan olarak genişleyerek bir kültür fenomenine dönüştüğü görülmektedir. Salonun tanımı “Sovyet Ansiklopedisi”nde: “Bir hayırsever, siyaset adamı veya ayrıcalıklı konumdaki kişinin evinde bir araya gelen seçkin yüksek sosyetenin siyaset, edebiyat ve sanat topluluğu”¹ olarak açıklanmaktadır.

17. yy. itibariyle Fransa’da ortaya çıkan ve kısa sürede Avrupa’ya yayılan, soylu kadınların özgür, bağımsız ve gönüllülük esasında yürüttükleri edebiyat ve siyaset salonları, kültürel ve manevi merkezler niteliğinde Avrupa tarihinde yeni bir fenomen haline gelmiş ve özellikle Almanya ve Rusya’da etkili olmuşlardır. Rusya’da başkentlerde olduğu gibi taşrada da rağbet görmüştür. Soylu ve aydınların bir araya gelerek siyasi, entelektüel ve sanatsal değişimleri paylaştıkları bu salonlar müdavimleri için bir “kültür ve sanat üniversitesi” ve “canlı kütüphane” niteliğine bürünmüştür.

I. Petro’nun 1717 yılındaki Fransa ziyaretinden sonra, Rusya’da *assamblee* (toplantı) düzenlenmesi düşüncesinden yola çıkılarak evlerde kültür ve sanat toplantıları yapılmaya başlanır. Bu toplantıların en belirgin özelliklerinden birisi de bütün organizasyonun ev sahibesi tarafından yapılmasıdır. Balo ve diğer saray etkinliklerinden farklı bir içeriğe sahip olan bu toplantılar Fransa salon kültürünü taklit ederek başlasa da kısa sürede yerel kimliğiyle kendini toplumun soylu kısmına kabullendirir. I. Petro’nun bizzat belirlediği kurallar çerçevesinde kız kardeşi Natalya Alekseyevna tarafından yürütülen bu salon etkinlikleri saray erkânı ve soyluların katılımıyla başlar. İmparator ailesi, seçkin soylu aileler, devlet erkânı, askeri üst düzey kişiler, varlıklı tüccar ve zanaatkarların eşleriyle katıldıkları bu davetler kabul, balo veya maskeli balo şeklinde düzenlenir. Akşam 18.00 civarında İmparator’un gelmesiyle başlayan etkinliğe katılmada belirli bir saat sınırı yoktur. Etkinliğin en önemli bölümü dans merasimidir. Etkinlikte dans için belirlenmiş alana, katılanlar arasından bir hanımefendi bu alana davet edilerek ona altın kaplamalı asa ve eldiven takdim edilir ve o etkinliğin “çariçesi” ilan edilir. “Çariçe” kendisine bir kavalie seçer ve onu balonun “idarecisi - mareşali” ilan eder. Böylece dans başlar. Misafirlerin daveti ve ağırklanması bir kaide olarak evdeki erkeğin önceliğinde olduğundan kadının yönetimindeki bu organizasyon alışıl gelen düzeni değiştirir ve soylu toplum tarafından kabullenilir. Konukların bütün isteklerini yerine getirmek ve etkinlik boyunca hizmetin sürmesini sağlamak ev sahibelerinin bu toplantılardaki zor işlerinin başında gelir.

I. Petro’nun “assamblee” olarak adlandırdığı bu etkinlik, bir süre sonra içerik itibariyle değişime uğrar ve ağırlıklı olarak edebiyat ve sanat ağırlıklı bir yapıya döner. Etkinliğin içeriğinin yanı sıra mekânın tasarımı, misafirlerin bu süre içerisinde eğlenmesi ve sıkılmaması için hazırlıkların oldukça özenle yapılmasına dikkat edilir. Salonlarda mobilya ve dekora dikkat

¹Советская энциклопедия, Москва, 1966 s. 968

edilir, duvarlar tablolarla donatılır, çeşitli sanat eserleri sergilenir ve mutlaka bir piyano bulundurulur.

Daha sonraki yıllarda, tiyatro gösterileri için sahne yapılan salonların da olduğunu görürüz. İlk yıllarda edebiyat, müzik ve genel olarak sanatla ilgili konulardan bahsedilen bu salonlarda zamanla siyasi konulara da değinilir. Katılımcılar Dünya ve Rus edebiyatından örnekler okur, dinleyenler onu yorumlar, sahneye konan eserler izlenir, müzik dinlenirdi.

Peterburg ve Moskova’da kısa sürede salonların sayısı artar ve her salon, ev sahibinin edebiyat ve sanat zevkine göre içeriğe bürünerek belirli bir katılımcı potansiyeli kazanır. Müzik bu etkinliklerin vazgeçilmez bir parçası olur. Bu salonlar Rusya’nın kültür ve sanat alanındaki en önemli gelişmelerine ev sahipliği yaparak önemli katkılarda bulunurlar. Aynı zamanda sanat ve edebiyat, genel kültür alanında üretilen eserlerin soylular arasında yaygınlaşmasına dolayısıyla da sanata ve sanatçıya destek sağlanmasının yolunu açarlar. Bu salonlar Rusya’nın kültür-sanat alanındaki en önemli gelişmelere ev sahipliği yapmakla bu alana önemli katkı sağlamakta aynı zamanda zengin soylular arasında sanat ve edebiyat, genel kültür alanında üretilen eserlerin yayılmasında büyük ölçüde etkili olurlar; sanata ve sanatçıya büyük destekler vermesiyle de önemli bir görev yaparlar. Örneğin, 1820 yılında, genç ve yetenekli M.i. Glinka’nın bu salonlardan birinde müziğini icra etmesi onun tanınmasını kolaylaştırır. Peterburg ve Moskova gibi başkent konumundaki şehirlerde düzenlenen bu etkinlikler, Çar’ın ve soyluların sanatı ve sanatçıyı destekleme ve koruma çabaları planlı şekilde olmasa da kültür ve sanatın, toplumun üst kesimindeki daha geniş çevrelere yayılmasına aracılık ederler.

Edebiyat salonları alanında çok sayıda çalışmalarıyla tanınan Ye. Paliy salonların, edebiyatın gelişiminde büyük rol oynadığını vurgular. Paliy’e göre bu salonlar, Rus edebi dilinin şekillenmesine, birçok edebiyat derneklerinin ve cemiyetlerinin kurulmasına, şair, yazar, besteci, editör, eleştirmen ve yayıncıların yetişmesine, çeşitli edebiyat türlerinin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Edebiyat eserlerinin yazar ve şairler tarafından okunması, okunan metne dair yorum, tartışma ve eleştirilerin yapılması, okur ve yazar ilişkilerinin şekillenmesi, dünya edebiyatı örnekleriyle tanışma, dönemin önemli kültürel olayları sayılabilir. Ayrıca müzik konusunda da benzeri etkiden bahsedilebilir. Avrupa ve Rus bestecilerinin eserlerinin dinletisi, romans türünün popülerleşmesi, Rus halk türkülerinin salonlarda seslendirilmesi, Rus toplumunun üst katmanlarında sanat zevkinin şekillenmesine katkı sağlar. Bu salonlar kültür ve sanat camiasındaki insanların tanınırlığının yanı sıra onların eserlerinin yaygınlaşmasına da yardım eder. Bu salonlara gelenlerin, etkinlikler sayesinde gerek dünya ve gerekse Rusya’daki kültürel gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmaları toplumdaki genel kültür gelişimine de önemli katkı yapar.

Osmanlı tarihçisi Suraiya Faroqhi’nin tabiriyle “sadece birkaç kişiyi ilgilendiren “yüksek kültür”² etkinliği gibi tanımlayabileceğimiz edebiyat salonları, sosyo-kültürel açıdan kişilerin eğlenme ve kültürel gelişmesini sağlamayı hedefleyen bir faaliyet şeklidir. Ataerki bir toplum olan Rusya’da erkeklerin aile ve toplum içindeki konumlarının bu salonların kadınlar tarafından yönetilmesini engellememesi de ayrıca önemlidir.

Z. Volkonskaya, Ye. Rostopçina, A. Smirnova-Rosset ve çok sayıda soylu kadının yönettikleri edebiyat salonları kadınların aile ve toplumdaki konumunda ilerici bir adım sayılmaktadır.

² Suraiya Faroqhi Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam. Ortaçağdan Yürmüncü Yüzyıla, Çeviren Elif Kılıç, Tarih Kurumu Yurt yayınları, yedinci basım, 2011, s.4

Fransa’da feminizme basamak olan bu salonlar, Rusya’da kadının sosyal hakları ve toplumdaki yeri gibi konular tartışılmadığı için başka bir gelişme yönü buldu. Ancak yine de Rus soylu yaşamında estetik ve manevi değerlerin kazanılması ve yaygınlaşmasına katkı sağlayan bu salonlarda kadınların rolü ön planda tutuldu. Bu durum ise dolaylı olarak kadınların sosyo-kültürel gelişimini ve toplumda belirli bir konuma yükselmesini sağladı.

Edebiyat ve sanatın konuşulduğu bu salonların kendisi de dönemin yazarlarının eserlerine konu olmuştur. Örneğin L. Tolstoy’un “Savaş ve Barış” romanı, Anna Pavlovna Şerer’in salon toplantısıyla başlar. Eserin kahramanlarından birçoğuyla tanıştığımız bu salonda romanda gelecekte konuların tomurcukları da okura aktarılır. Okur; aşk, savaş, vatan sevgisi, güzellik, yapay davranışlar, Fransız etkisi, savaş ve barış konuların yer aldığı soylu toplumun gündemiyle tanışır. Salon sahibesi Anna Pavlovna Şerer’i Tolstoy, yapay davranışlarıyla anlatsa da onun akıllı, misafirlerini eğlendirmesini bilen, soylu etiketlerine cidden riayet eden birisi olarak betimler. Romanın tüm karakterlerinin bu veya diğer özelliğinin tanıtılması için L.Tolstoy’un romanın kurgusunda bir salon toplantısını seçmesi, soylu kesimin hepsini bir arada göstermesi anlamında maharetli bir manevra sayılabilir. Soyluların hepsinin kendilerini tanıtması, hal ve davranış, ilgi ve meraklarını ifade etmeleri anlamında salon iyi bir mekândır. İ.Turgenyev’in “Babalar ve Oğullar” ve “Rudin” romanlarında edebiyat salonlarından bahsedilmektedir. Taşradaki salonları tanıma anlamında “Rudin” önemli bir eserdir. A. Puşkin’in “Yevgeni Onegin”inde Sankt-Petersburg salonlarından sıkılan Onegin taşraya gitse de eserin el yazmasında Karamzinlerin salonundan bahsettiği notlar ilgi çekicidir.

Edebiyat salonları diye tabir edilen etkinliklerde ev sahibi olan kadın toplantının gündemini belirler, davetli listesini oluşturur, ikramlar ve diğer davet ritüellerinin uygulanmasına dikkat eder. Bu kadınlar sahip oldukları eğitim ve kültür düzeyleriyle etkinliğin içeriğinin dolu olmasını sağlamaya özen gösterirler. Bu nedenle Avrupa ve dünyadaki siyasi ve kültürel gelişmeleri takip eder, dönemin modasını, müzik, edebiyat ve sanatın diğer türlerindeki eserler hakkında bilgi edinip onları tartışmaya açarlar. Rusya’da 18. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan Fransız etkisi, bu salonların iç tasarımından başlayıp katılımcıların davranış, süs ve ziynet eşyaları, saç ve giysilerinde de izlenir. Salondaki mobilyaların simetrik olarak yerleştirilmemesi, orta alanın daha rahat bırakılması, ayakta dolaşan misafirlerin daha rahat birbirleriyle sohbet etmeleri, kimi zaman belirli bir aksesuarlara ilgi göstermeleri adına hediyelik eşyaların onlara elle dokunulur şekilde bazı mobilyaların üzerlerine yerleştirilmesi gibi Hususlar katılımcıların rahatlamasını sağlar ve ilgilerini konuya yönlentmelerine yardımcı olurdu. Karamzina’nın salonu dışında bu salonlarda iletişim dilinin de Fransızca olduğunu eklememiz gerekir. Eğitim ve kültür düzeyleri yüksek olan bu kadınların nasıl yetiştirildiklerine de yani Rus soylu ailelerdeki kızların eğitimi konusuna da kısaca değinmek isabetli olur.

Kadınların ağırlıklı olarak evde eğitim gördüğü Rusya’da 18. yüzyıl sonlarından başlayarak kadınların eğitim göreceği kurumların açılması önemli bir gelişmedir. 1764 yılında açılan Smolnı Enstitüsü, 19. yüzyıl başlarından itibaren İmparatoriçe Mariya Fedorovna desteğiyle faaliyete başlayan özel eğitim kurumları ve 1800 yılından başlayarak kadın jimnazyumlarının açılmasıyla kızlar aile dışında eğitim almaya başlar. 1764 yılında Sankt-Petersburg’da II. Yekaterina’nın hamiliğinde özel kalem müdürü İ.İ.Betskoy (1704-1795)’un girişimiyle açılan Smolnı Novodeviçye Monastırı bünyesinde Soylu Kızların Eğitim Kurumu adıyla açılan daha sonraları Smolnı Enstitüsü ve Eğitim Evi olarak adlandırılan özel okul soylu ailelerin kızlarına eğitim veriyordu. 6 yaşından 18 yaşına dek ortalama 6-9 yıl eğitim görülen bu okulda bu süre içerisinde öğrencilere seviyeleri takip edilerek iki yabancı dil, Rus dili, matematik, resim, dans,

müzik, el sanatları, coğrafya, tarih, edebiyat ve mimari gibi dersler okutuluyor, soylu davranış ve etiketleri öğretiliyordu. Dini eğitim özel bir yer tutuyordu. 1785 yılından itibaren faaliyet gösteren daha fazla ev işleri ve el sanatlarına ağırlık verilen özel kız pansiyonlarında ise zengin ailelerin kızları okumaktaydı. Bu eğitim kurumlarında kızlara aile ve çocuk yetiştirme, en önemlisi iyi bir eş olma ve kocasına saygıyla hizmet etme gibi bir müfredat aslında eğitimin belirli bir amaca yönelik olduğunu, yani ataerkil toplumdan yana olduğunu göstermekteydi. Maalesef bu eğitimlerin devamında üniversite ve benzeri bir olanak yoktu. Bu anlamda edebiyat salonlarının kadınların yönetiminde düzenlenmesi onların kendilerini kanıtlama, toplumda yer edinme ve ilgi çekme adına önemli sayılabilir.

Rus kültürbilimci Yu. Lotman Rus toplumunda, özellikle başkentlerdeki eğitilmiş kadın tipininin 18. yüzyılın 30'lu yıllarında oluştuğunu ve bunda, II. Yekaterina ve onun müttefiki Yekaterina Daşkova'nın kültürel yatırımlarının rolünün büyük olduğunu yazar ve entelektüel kadınların yine de dönemin edebiyat ve bu kültürüyle şekillendiğini vurgular.³ Kadınların yazarlığının Avrupa'da olduğu gibi Rusya'da da rağbet görmemesine ve eleştirilmesine karşın Yu. Lotman kadının "erkek dünyasına" girişinin edebiyatla başladığını yazar. Lotman'a göre Petro dönemi, kadınları eğitime, yazma ve okumaya yönlendirdiği için 19. yüzyılda eğitilmiş kadınlara edebiyat salonlarının havasını belirleme hakkı verdi. "Kadının toplumda çalışmıyor olması onun konumunun önemini etkilemekteydi. Dolayısıyla toplumda ve kültüründe kadının rolü bu yıllarda bilakis ön plana çıkmaktaydı. Kadın çalışmıyor ve devlet yönetiminde yer almıyordu, fakat kültür tümüyle kadının ellerine bırakılmıştı."⁴

Edebiyat salonlarının kadınların kültürel gelişimlerine etkisiyle kısa süre sonra kadın yazarlar, edebiyat eserleri, anıları, mektupları ve çevirileriyle gündemi oluştururlar. Ye. Paliy "18. yüzyıl Rusyası'nda kadın yazarların olmayışı, yetişmekte olan genç heveskâr kadınlara olumlu etki yapıyordu. Bu etki kendisini 19. yüzyıl başlarında göstermeye başlar,"⁵ diye yazar. Fakat yine de soylu bir dünyada kadının eğitilmiş olması istense de onun erkeklerle birlikte edebiyat ve sanattan bahsetmesi bir şaşkınlık yaratmaktaydı. Salon yöneticileri olan kadınların kültür düzeyi ve eğitim düzeyleri dikkatleri üzerine çekse de konuların içeriği yine de erkek yazarlar ve onların ürünleri olmuştur. Kimi zaman kadın yazar ve şairlerin eserleri yer alsa da şiddetli eleştirilere maruz kalmalarıyla yaygın rastlanan bir durum halini almamış, kadınların çeviri faaliyeti de çok ilgi görmemiştir. Bütün bu olumsuzluklara karşın bu edebiyat salonları zaman içerisinde kadın edebiyatçıları için bir beşik olmuştur. "Kültür ihracını Yolları: 18. yüzyıl Rus Edebiyatı Çalışmaları" adlı kitabında İ. Kleyn "Salon misafirsevenliğin ağır bastığı bir mekân olsa da ev sahibesinin konumunu ve kültürünü yansıttığı bir yerdir. Bu anlamda salon bir türlü kadın kültürü ürünüydü,"⁶ der.

³ Ю.М.Лотман Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII-начало XIX века) Санкт-Петербург «Искусство-СПб» 2008, с.88

⁴ A.g.e., s.48

⁵Палий, Елена Николаевна, *Салон как феномен культуры России XIX века: традиции и современность*. 2008. <http://cheloveknauka.com/dissearch?q=литературные+салоны>. (e.t. 31.03.2017)

⁶ Иоахим Клейн, *Пути культурного импорта: Труды по русской литературе XVIII века* – Москва. Языки славянской культуры, 2005. с. 468

Her hangi bir salona davetli olma kişiye saygın ortama girme, sayılma ve tanınma olanağı sağlıyordu. İ. Turgenev'in "Babalar ve Oğullar" adlı romanındaki Matvey İliç'in başkentte saygınlığını göstermek için onun Rus mistik yazar Sofya Petrovna Sveçina (1782-1859)'nın salonuna gittiğinden bahsedilmesi bu anlamda söylediklerimizi desteklemektedir. "İşin aslında Matvey İlyiç, o zamanlar Petersburg'da yaşayan Bayan Sveçina'nın akşam toplantılarına katılmak için hazırlanan ve bu yüzden o sabah birkaç sayfa Condillac okuyan Aleksandr döneminin devlet adamlarından bir adım bile ileri gitmiş değildi ancak onun usulleri başka ve daha moderndi."⁷

Davetlerin sürekliliği, toplumun ilgi alanına bir sosyalleşme etkinliği olarak girer ve dönemin sosyo-kültürel paylaşım aracı olarak şekillenir. Edebiyat, sanat, müzik gibi konularda entelektüel tartışma ve konuşmalarla dönemin önemli paylaşım merkezleridir. 19. yüzyıl Rus demokratik çevrelerinde ve basınında "Salon kültürü" ifadesi yapaylığı, toplumdan kopukluğu, eğlence içeriğinin ağırlığı itibarıyla kimi zaman eleştirilse de edebiyat ve sanatın çerçevesinin geliştiği ve yaygınlaştığı dönemlerde toplumsal düşüncenin şekillenmesi açısından büyük rol oynamıştır. Soyluların belirlenmiş ritüellerle bir araya geldikleri etkinliklerden farklı bir konumda olan salonlarda kadınların erkeklerle belirli konularda daha rahat ve serbestçe ortak fikir mübadelesi yapmaları, özellikle de programın yürütücü konumunda kadınların olmaları ve bunun toplumun üst düzeyinde kabullenilmesi çok önemli bir husus idi. Ye. Paliy'e göre salon kültürü Rus toplumuna entelektüel iletişim, sanatsal zevki geliştirme ve eğitime anlamında çok önemli katkı sağladı.⁸

Fransız salonlarında farklı olarak Rusya'daki salonların edebiyat ve musikiye ağırlık verdiği görülür. Seçkin soylu ailelerinin katılımına başlayan salon faaliyetleri bir anlamda kapalılığını uzun yıllar sürdüremedi, zamanla yazar ve şairlerin, farklı sosyal sınıflardan olan kişilerin katılımıyla faaliyet gösteren salonların sosyal anlamda türleri ve katılım profili farklılaştı. Sosyete salonlarının yanı sıra edebiyat, tiyatro, bilim, eğitim gibi konular üzerine raznoçin diye tanımlanan çeşitli sosyal sınıftan insanların bir araya geldikleri salonlar, dernek ve topluluklar ortaya çıkmaya başlar. Bu anlamda salonların soylu ve raznoçin olarak iki grup şeklinde tasnif edildiği görülür. Soylu salonlarına ilerleyen yıllarda yüksek eğitim ve kültür düzeyinde olan *raznoçinlerin* katılımı görülmektedir. Rusya'nın siyasi, kültürel ve toplumsal gelişimi salonlara yansımaktaydı.

Salonları diğer topluluk ve derneklerden farklı kılan en önemli özellik, etkinliğin bir aile tarafından düzenlenmesi ve bu davette önemli rolü evin hanımının üstlenmesiydi. Bu anlamda salonların ismi de çoğu zaman evin hanımının, kimi zaman ise her iki eşin isim ve soyadı ile adlandırılırdı. Salon faaliyeti o ailelerin toplumda saygın konumunu sabitleyen bir husus olarak da görülmekteydi. Salonların belirli konulara yönelimi davetlilerin ilgisi göz önünde bulundurularak salon sahibinin inisiyatifinde olurdu. Burada aile yakınları ve önceden belirlenmiş davetli misafirler olurdu. Her salon belirli kişileri bir kez davet eder, devamında o

⁷ Тургенев, И.С. (1981) Сочинения в двенадцати томах, том седьмой. Москва: Издательство «Наука». http://rvb.ru/turgenev/tocvol_07.htm adresinden erişildi. _ (Çeviri Uğur Büke'ye aittir.)

⁸ Палий Е.Н. Типы и виды салонов в России XVIII—XIX вв. <http://research-journal.org/hist/typy-i-vidy-salono-v-rossii-xviii-xix-vv/> (e.t.31.03.2017)

kişiler her daim o salondaki etkinliklere davet beklemeksizin katılırdı. Yani salon davetlileri belirli kişilerin sürekli katılımıyla faaliyetini sürdürür, kimi zaman ise yeni isimler de davet edilirdi.

Faaliyetlere gelince, her salonun edebiyat başta olmakla müzik, kimi zaman siyasi ve bilimsel konularda özenli bir hazırlıkla program yapılırdı. Solonlardaki etkinlik takvimi çok değişmezdi. Örneğin, Karamzina her akşam, Yelagina Pazar günleri, Odoyevskiler cumartesi günleri davetlileri ağırlardı. Bu salonlara katılmak da davetlilerin kendi tercihleri doğrultusunda olurdu, salondaki konuların etkili ve ilginç olması davetlilerin bir sonraki ziyaretini belirlerdi. Genel bir özet yaparsak katılımcılar dünyada ve Rusya'daki son durum, edebiyat, sanat ve diğer gelişmeler gibi konularda konuşur, müzik dinler, eserlerin yazar ve şairler tarafından dinletisi yapılır, katılımcıların söz konusu konularda fikir ve düşünceleri dinlenirdi. Salonlara katılım 5-6 kişiden başlayarak 300-400 kişiye dek değişiklik gösterirdi.

Katılımcıların iletişimi salon sahibesinin yönetimindeki bir düzenle sağlanır, soylu davranış etiketleri çerçevesinde edebiyat, felsefe, müzik konularında herkes fikrini söyleyebilir, herhangi bir tartışma veya hoş olmayan bir durum söz konusu olmazdı.

Salon etkinliklerinde dans edilmez, yemek ziyafeti verilmez, oyun oynanmaz, içki içilmezdi. Ev sahibesinin çay ve kurabiye şeklinde belirli bir mütevazı ikramları olurdu. Salonlarda masa arkasına oturulmaz, genelde ayakta dolaşarak sohbet edilir, koltuk ve kanepeler şeklinde az sayıda oturmak için yerler olurdu.

Elit kesimin sosyal iletişim mekânı olan salonlar müdavimlerinin saygınlık konumunu belirtme özellikleriyle de dikkatleri çekmektedir. Salonlarda en önemli rolü evin hanımı üstlenmekteydi. Salon sahipliğini üstlenen hanımefendi entelektüel kapasitesi, edebiyat ve sanat bilgisi, genel kültürü, güzel hitabeti ve üstün aklıyla bu etkinliklerin sürekliliğini ve çekiciliğini sürdürmek zorundaydı. Burada ev sahibesinin gelen her misafire ilgilenmesi, katılımcıları ilgisiyle hoş tutması, onların sıkılmaması için konunun cazip, güncel ve ilgi çekici olmasında büyük etkisi olurdu. Elit tabaka davranış ölçütleri gereği katılımcıların her birisini ilgiyle dinleme, söylediklerine önem verme, asla sözünü yarıda bırakmama, olumsuz yaklaşım sezdirmeme, tartışılan konuya ilgisiz tavır takınma, konuşan olduğunda farklı dar çevrede başka konuların konuşulması veya oturarak dinleme gibi davranış kurallarına aykırılığa özen gösterilirdi. Bu salonlarda hüküm süren karşılıklı saygı ve hoşgörü ön planda yer almaktaydı. Akşam geç saatlerde başlayan bu etkinlikler gece yarısına dek uzar, bu süre içerisinde ana konu olarak belirlenen içeriğin yanı sıra sosyetenin gündemindeki diğer konular da yer alırdı. Salonlarda katılımcıların kişisel sorunlarından, hastalık ve benzeri olumsuz durumlarından bahsetmeleri hoş karşılanmazdı. Sanat ve kültür konularını yanı sıra bu salonlarda sosyete dedikoduları da yer almaktaydı. A.Tyutçeva'nın anılarında şu satırları okuyoruz: "Karamzina'nın salonunda sadece felsefi konular değil, Peterburg'un anlamsız dedikodularını da duymak mümkündü. Rus ve Dünya edebiyatı, bizler için önemli olan dünyadaki gelişmeler sohbetlerimizin içeriğini oluşturuyordu. Bu sohbetler gecenin geç saatlerine dek uzar, aklımızı ve ruhumuzu beslerdi, o yılların Peterburg ortamı için son derece faydalı ve etkili sayılırdı."⁹ Ancak edebiyat ve kültür konularının ağırlıklı olmasına karşın doğrudan yönetici sınıfın hamiliğinde olan salonlarda siyasetin de önemli bir yeri vardır. Örneğin, Peterburg'un en saygın salonlarından birine ev sahipliği yapan I. Nikolay'ın kardeşi Mihail Pavloviç'in eşi Grandüşes Yelena Pavlovna

⁹ Тютчева А. Ф. При дворе двух императоров. Воспоминания и фрагменты дневников фрейлины двора Николая I и Александра II. М., 1990. С. 13.

(Prenses Friederike Charlotte Marie Prinzessin von Württemberg) (1807-1873) yetenekli sanat insanlarına sağladığı desteklerle tanınmaktadır. Grandüşes kültürel bir faaliyet yürütme amacıyla düzenlediği edebiyat salonunda aslında sadece eğlence amaçlı olmayıp iktidarı destekleme misyonunun ön planda olmasıyla dikkatleri çekmektedir. İmparator'un yönetimine destek sağlamak, onun faaliyetlerinin soylular arasında olumlu yönleriyle tebliğ edilmesi, bilim, kültür ve sanat çevrelerince hemfikirlerin oluşması gibi açık olmayan bir siyasi güdümlü faaliyeti üstlenen Grandüşes, bilm insanları, siyasetçiler ve diplomatlardan oluşan başkentin en akıllı insanlarını salonunda ağırlamaktaydı. İmparator II. Aleksandr ve İmparatoriçe Mariya Aleksandrovna ve Çar ailesinin diğer üyelerinin katılımı bu salonu farklı kılardı. Devlet erkânı ve diplomatik çevreden çok sayıda kişinin katıldığı bu salon siyasi içerikli gündemiyle Çar II. Aleksandr'ın reformlarına büyük katkı sağlamıştır. Salondaki faaliyetiyle yönetimi desteklemeye katkı sağlayan Pavlovna aynı zamanda sarayda da kendi saygınlığını sürdürmüştür.

Rus soylu toplumunda 18. yüzyıl ortalarından başlayan salon etkinlikleri 19. Yüzyıl ortalarına dek bir moda halinde yoğun ilgi gördü ve sayı itibarıyla artış gösterdi. 1820-1830'larda özellikle büyük şehirlerde artış gösteren salonlar taşraya da yayılır.

Salonlar çok fonksiyonlu bir faaliyet türü olup dönemin soylu insanların entelektüel iletişim, sosyo-kültürel ve birçok açıdan manevi ihtiyaçlarını belirli ölçüde tatmin etmiştir. Salonların genel anlamda belirli bir kesime hitap etmesi, etik, estetik, felsefi içeriği, seçkinliği, sanat yoluyla kendini geliştirme ve kendini gerçekleştirme olanakları sunması anlamında önemli rolü olmuştur.

Rusyada edebiyat ve müziğin gelişmesi ile doğrudan ilintili olan bu salonlar, Rus elit kesiminin kültürel birikim ve paylaşım yoluyla sosyo-kültürel gelişimlerini sağladı. Salonları toplumun temelindeki kesin bir ihtiyacın tatmin olunduğu mekân olarak görebiliriz. Salon kültürünün sosyal fonksiyonunun temelinde soylu sınıfının kültürel kimlik ve farklılıkları pekiştirmesine olan ihtiyaç giderdi. Bu da edebiyat, müzik, tiyatro alanlarında faaliyetlerin gelişmesine ve genel olarak sanat estetiği ve zevkinin oluşmasına katkı sağladı.

Günümüzde araştırmacıların salonları soylu salonları ve demokratik salonlar diye iki grupta ele alarak incelemekteler. Soylu salonlarında toplumun üst kesimlerinin aristokratların demokratik salonlarda ise raznoçin aydınların yer almakta olduğu görülür. Aslında bu sınıflandırmanın göreceli olduğu, çünkü her iki tür salonlara soylu veya raznoçin olmayan şair, yazar, ressamın davet edildiği bilinmektedir. Faaliyete başladığı ilk yıllarda salonların tamamının soylu kesimden davetlisi olsa da bir süre sonra özellikle de 19. yüzyılın birinci yarısı itibarıyla ağırlığın raznoçinlerden oluştuğu görülmektedir. Ayrıca Knyaz V.F.Odoyevski (1804 - 1869)'nin ev sahipliğini yaptığı hem soylu hem de demokratik salonun faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Araştırmacılar salonları içeriği itibarıyla edebiyat, müzik ve felsefe adı altında türlere ayırmaktalar. Fakat çok sayıda faaliyet gösteren salonlarda bu denli bir tasnif yapılamamaktadır, zira bu faaliyetlerin hepsinin yer aldığı salonlar vardır. Edebiyat-müzik, sanat ve felsefe vs. Örneğin, Kont A.P.Şuvalov (1744-1789)'un salonu edebiyat salonu, Saray haznedarı M.Yu.Vielgorski (1788 -1856)'nin ise sadece müzik salonuydu. Sankt-Petersburg'da olan Şahovskoy'un ünlü "Çardak" denilen tiyatro salonu evinin son katındaki sahnesiyle faaliyet gösteriyordu. Bir tiyatro aşığı olan Şahovskoy genç yetenekli oyuncularla bir araya gelir ve edebiyatçı, gazeteci ve oyuncularla temelde tiyatro konuşulan sohbetler yapılıyordu. Moskova edebiyat salonlarında 1830-1840'lı yıllarda dönemin iki temel öncü

düşünce yanlıları Batıcılar ve Slavyanofiller önemli rol oynamaktaydı. Edebiyat, bilim ve felsefi konuların tartışıldığı bu salonlarda Yelaginalar, Sverneyevler, Pavlovlar Rus toplumsal düşüncesinin gelişimine önemli katkı sağlamışlardır.

Rus milliyetçiliği ve Batılı yandaşların düşünceleri birbirine karşıt olarak görülse de muhalif görüşlerin gelişmesinde ve bir diğerini etki altında bırakma yönündeki zenginleşmesinde bu mücadelenin de kendine özgü rolü vardır. Ulusal yaşamın temelleri sorunlarına yaklaşım konusunda Slavyanofilçiler ve Batıcılar arasındaki polemikler karşılıklı fikirlerin zenginleşmesine katkıda bulunmuştur.

Soylu salonlarının çeşitli çevrelerce her ne kadar kendi içlerinde bir eğlence biçimi olduğu, toplumdaki soyutlanmışlığı, ülkenin genelinde eğitim, sosyal haklar, demokratik düşünceye destek, kadın hakları gibi sorunları gündeme almayı eleştirilir. Bu bağlamda Edebiyat bilimcisi N.L. Brodski (1881-1951)'nin editörlüğünü yaptığı "Edebiyat Salonları ve Dernekleri" adlı kitapta K.D. Kavelin (1818-1885)'in "Seçilmiş Eserleri"nden alıntılanmış aşağıdaki paragraf bir hayli ilginçtir: "Eğitimin, aydınlanmanın tüm değerlerini derinden anlayan bu insanlar, okullar açıp aralarında yaşadıkları muşikleri eğitmeyi düşünmediler; hümanizm ve gerçekten yana olma düşünceleriyle dolu bu insanlar, sıradan halkı baskı altında tutan, canlısını ve hatta ölüsünü polisiye, memuruyla, cahil ilçe, il ve diğer yönetim birimleri yöneticileriyle soyup soğana çeviren kişilere karşı anlaşılabilir bir iğrenme ve tikslenmeyle yaklaştılar ancak o insanları destekleyecek, onları bu pis gerçeklikten çekip çıkaracak, karanlık dünyalarını bir nebze olsun aydınlatacak hiçbir şey yapmadılar."¹⁰ diye yazar.

Bu salonların çarlığın doğrudan olmasa da dolaylı denetiminde olduğunun bir göstergesi de 14 Aralık 1825'teki Dekabristler ayaklanması sonrası salonlar ve birçok dernek ve toplulukların faaliyetlerinin durdurulmasıdır. Siyasi içerikli her türlü faaliyetlerin sıkı takibe alındığı bu yıllardan başlayarak 1850'li yıllara dek siyasi baskılar, yürütülen savaşlar ve ülke içerisindeki sorunlar dolayısıyla sanat ve kültür faaliyetleri yürüten salonlar kapandı.

Sonuç olarak, özellikle 19. yüzyılın 20'li yıllarında çağın değerler sistemi edebiyatta samimi ciddi bir profesyonelliğe, edebiyat otoritelerinin ortaya çıkmasına edebiyat ve sanatın yüksek değerler sisteminde yer edinmesine katkı sağlamasına, özellikle de soylu kadınlar arasında farklı bir yapılaşmaya ön ayak olmasına ve bir örgütlenme modeli olmasına karşın bu salonlar soylu, zengin ve aydın kesimin dışına çıkamamış, toplumun diğer kesimlerinin gerek kültürel ve gerekse sosyal ekonomik sorunlarına el uzatmamıştır. Aslında kurgulanışları açısından bakıldığında bu salonlardan böyle bir yaklaşım beklenmemesi gerektiği de ortadadır. Ne olursa olsun bu salonlar, soylu ve küçük burjuva kadınların kültürel gelişimine çok önemli katkıda bulunmuşlardır.

Kaynakça

Faroqhi, S. (2011). *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam. Ortaçağdan yirminci yüzyıla*, (Elif Kılıç çev.). İstanbul:Tarih Kurumu Yurt yayınları, yedinci basım.

Бродский, Н.Л. (Ed) (2001). *Литературные салоны и кружки: Первая половина XIX века*. Москва:«Аграф».

Гоголь, Н. В. Полное собрание сочинений в 14 томах. Москва: Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1937—1952. С.58 www.rvb.ru (Çeviri Uğur Bük'e aittir.)

¹⁰ Собрание сочинений К.Д.Кавелина. том 3. СПб., 1899, с. 1129-1131. См.: Литературные салоны и кружки: Первая половина XIX века (Под ред. Н.Л. Бродского). Москва,«Аграф», 2001 с.19-20

- Клейн, И. (2005). Пути культурного импорта: Труды по русской литературе XVIII века. Москва: Языки славянской культуры.
- Лотман, Ю.М. (2008). *Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII-начало XIX века)*. Санкт-Петербург: «Искусство-СПБ».
- Палий Е.Н. Типы и виды салонов в России XVIII—XIX вв. adresinden erişildi. (ET: 31.03.2017) <http://research-journal.org/hist/tipy-i-vidy-salnov-v-rossii-xviii-xix-vv/> (e.t.31.03.2017)
- Палий, Е. Н. Салон как феномен культуры России XIX века: традиции и современность. 2008. <http://cheloveknauka.com/dissearch?q=литературные+салоны> adresinden erişildi. (ET: 31.03.2017)
- Советская энциклопедия, Москва 1966, s. 968
- Тургенев, И.С. (1981) Сочинения в двенадцати томах, том седьмой. Москва: Издательство «Наука». http://rvb.ru/turgenev/tocvol_07.htm adresinden erişildi. (ET: 31.03.2017)
- Тютчева, А. Ф. (1990). *При дворе двух императоров. Воспоминания и фрагменты дневников фрейлины двора Николая I и Александра II*. Москва: «Мысль».

TÜRKÇEDEN ÖZBEKÇEYE ÇEVİRİ MESELELERİ: R.N.GÜNTEKİN'İN 'DUDAKTAN KALBE' ROMANININ ÖZBEKÇE TERCÜMESİNDE ÇEVİRMEN MAHARETİ

Dr.Prof. Zilola KHUDOYBERGENOVA

Taşkent Devlet Şarkışmaslık Enstitüsü

Öz

İşbu bildiriye 'Dudaktan Kalbe' romanının Türk ve Özbek Dillerindeki nüshaları mukayese edilerek incelenilir. Bildiriye R.N.Güntekin'in eserinin estetik güzelliğini sağlayan yazarın kendine özgü üslubunun çeviride verilmesi meseleleri ve yolları araştırılır, eşdeğeri olmayan kelimelerin tercümede denkliğini bulma ve kullanmasındaki tercüman maharetinden bahsedilir. Bununla birlikte 'Dudaktan Kalbe' romanındaki kelimelerin gerçek anlamı, yan anlamı, mecaz anlamının romanın Özbekçe nüshasında nasıl bir şekilde, hangi yollarla gerçekleştirildiği ortaya çıkarılır. Miraziz Azzam R.N.Güntekin'in romanının Özbekçe tercümesinde ulaştığı başarılar tespit edilir ve yaptığı hatalar tahlili neticesinde çıkarılan sonuçlar sunulur.

Anahtar kelimeler: Türkçe, Özbekçe, çeviri, eşdeğeri olmayan kelimeler, gerçek anlam, yan anlam, mecaz anlam

Giriş

Özbekistan bağımsızlığa kavuştuktan sonra dünyanın ileri gelen devletlerinden ilk olarak Türkiye Cumhuriyetiyle siyasi-içtimai, iktisadi ve kültürel ilişkileri kurdu. Bu dostluk ilişkilerini daha da kuvvetlendirici yollarından biri olarak Özbekçeden Türkçeye, Türkçeden Özbekçeye çeviri işleri meydana çıktı. Nitekim edebi eser insan kalbi üzerinde güçlü etki yapmak, gerçek güzelliği hissetmeyi öğretmekle birlikte, okuyucuda kötülüğe karşı nefret, iyiliğe karşı sevgi duygularını aşılır. Bununla birlikte edebi eserlerin yabancı dillere tercüme edilmesi sonucunda her ulusun milli karakteri, kültürü, gelenek ve görenekleri, genel olarak kendisine özgü özellikleri dünyanın diğer uluslarına sunulur.

Tarihten ve bilimin bugünkü gelişmesinden dolayı belli olmaktadır: ilerlemekte olan her toplum çevirme işleri için elverişli koşulları yaratmak, bu alanın genişlemesi için gereken ortamı oluşturmak zorundadır. Zira bilim, teknik ve kültürün zenginleşmesi ve yükselmesi tercüme işlerinin gelişimiyle yakinen ilgilidir.

Dünyanın çeşitli dillerleride yazılmış olan edebi eserler tercüme edilirken çevirilerin milli edebiyatların zenginleşmesi için yol açacağına hiç bir kuşku yok. Aynı zamanda bu türdeki işleri değerlendirmek, tercüman maharetini takdir etmek, çeviri sürecinde kullanılan usulleri belirtmek, çevirmenin dikkatinden kaçan kimi kusurları tayin etmek, tercüme sorunlarını halletmek boyunca tavsiyelerde bulunmak önem taşımaktadır.

Özbekistan bağımsızlığa kavuştuktan sonraki zamanlarda Özbek çevirmenleri tarafından Türk edebiyatının en güzel örneklerini Özbekçeye çevirmesi yönünde birçok işler uygulanmıştır. Özellikle ünlü Türk yazarı, Özbek okuyucuları tarafından 'Çalığışu' romanı vesilesiyle çok

sevilen R.N.Güntekin'in 'Dudaktan Kalbe' romanı Özbek yazarı Miraziz Azzam tarafından çevilerek 'Muhabbat Simfoniyası' adıyla yayınlanmıştır.

'Dudaktan Kalbe' romanının Türk ve Özbek Dillerindeki nüshalarını mukayese etmek, R.N.Güntekin'in eserinin estetik güzelliğini sağlayan yazarın kendine özgü üslubunun çeviride verilmesi yollarını araştırmak, yanısıra tercüman maharetini incelemek çeviribiliminin aktuel sorunlarından biri sayılır. Bununla birlikte 'Dudaktan Kalbe' romanındaki kelimelerin gerçek anlamı, yan anlamı, mecaz anlamının romanın Özbekçe nüshasında nasıl bir şekilde, hangi yollarla gerçekleştirildiğini belirtmek, Miraziz Azzam romanının tercümesinde ulaştığı başarıları tespit etmek ve yaptığı hatalar tahlilini uygulamak da bu yöntemdeki işler için tavsiye olabilir diyebiliriz .

1. Dilbiliminde metafor kavramı ve onun tercümede kullanım meselesi

Dilbiliminde geleneksel olarak tercüme diller arası değişim süreci, bir dildeki metnin başka bir dile dönüşümü, bir dildeki metnin ikinci bir dildeki eşdeğer metin ile değişimi, bir dilde verilen düşünceleri başka bir dil araçları ile iletme süreçleri olarak algılanır. Dilbiliminde kognitif ve psikolinguistik sahaların gelişmesi sonucunda çevirinin eşdeğer, asıl nüshasına uygun olması, ilk önce, diller arasındaki ayırımları anlamaya değil, belki de yazarın metnin mahiyetini anlama, kavramsal sistemler kapsamındaki ayırımlar, kognitif yapıların uygun olmaması ile belirlenen iletişimcilerin beyninin yani milli kendine özgü öğelerin bir birine ayak uydurmadıklarını anlamak ile açıklanır.

Tercüme teorisinde meforların çevirisine güçlendirici meselelerden biri olarak yaklaşılır. Bu meseleyi konu eden işler her zaman güncelliğini sağlamıştır, zira edebi eser tercümanları çoğunlukla metaforların tercümesinde tıpatıp karşılığını verme konusunda zorluklarla karşılaşır. Kaliteli bir tercüme yapmak için tercüman çeviri teorisi boyunca gereken bilime, pratik çeviri becerilerine bir de aktarılmakta olan eser halkının kültürü hakkında da bilgiye sahip olmalı.

Metaforda dilin ait olduğu milli kültürü doğrudan yansıtan ekstralingvistik kapsam bulunur. Milli-kültürel parçayı içeren birim sayılan metaforu çevirmek tercümandan folklor bilimleri araştırma, Türk dili sahipleri dünya manzaralarının kendine özgü özelliklerini belirleyen kültürel, bağliklı çağrışım gibi katmanları derin öğrenmesi talep edilir.

A.N. Baranov mecazı böyle tanımlar: "iki anlamsal kompleks – kapsam /fokus/ kaynak ve kabuk/yapı/hedefin karşılıklı sonucu ortaya çıkan girift kognitiv fenomen" (Baranov-1991). Bu tanım M.Blek terminolojisine dayanır, ona göre de "fokus" (focus) cümlede mecaz anlamda, yani metafor anlamda kullanılan bir kelime, "rama" (frame) – "fokus" ün çevresinde gerçek anlamda kullanılan kelimeler sayılır.

Çağdaş kognitiv dilbilimi mecaza yukarıda verilen tariftten vazgeçer. Yani onlar mecazı mukayese yöntemi, nutkun süsleme usulü denen tanımı reddederler. Bununla birlikte generatif dilbiliminde mecaza verilmiş olan tanım – iki derin esas yapıların karşılıklı etkisi hakkındaki tanımı da desteklemiyorlar. (N. Xomskiy, L.N. Murzin ve b.). Çağdaş kognitiv dilbilimi temsilcileri (J. Lakoff, M. Johnson, N.D. Arutyunova, A.N. Baranov, Yu.N. Karaulov, V.Z. Demyankov, Ye.S. Kubryakova ve b.) mecazı dünyayı anlamak, dünyanın bünyesini kurma ve anlatma usulü olan genel zihinsel işlem diye incelerler. Böylece, iki kelimenin anlamını bağlayan tasviri araç değil, belki de iki anlamsal sferi birleştirici ve varlığı kavramsallaştırmada

kaynak – sferin yapısını geliştirebilen beynin ana uygulaması (süreci) olarak kabul edilir. Demek ki, metafor –bu varlığın spesifik kavramsallaşması, birey gözleminin analogik koşullarının zuhuru. İnsan sadece metaforlar üzerine düşünmüyor, belki de metaforlar aracılığıyla kendi dünyasını oluşturur.

Geleneksel olarak söylersek, metafor varlığın objelerini anlamanın genel yöntemlerinden biri, kelimelerin yeni anlamlarının oluşturduğu kaynak, imgeli konuşma ya da şiirsel konuşmanın sabit kaynağıdır, demek ki, metafor için kognitiv, nominatif, karakterleyici ve edebi vazifeler vardır.

Araştırmacıların birçoğu lisani ve imgeli (şiirsel, edebi, bireysel yazarlık) metaforları anlambilimsel ve stilistik araştırmaların muhtelif objeleri olarak tanımlarlar. G.N. Sklyarevkaya vurguluyor ki, söz konusu araştırmalarda metaforun iki türü – edebi metafor ve lisani metaforu dilin diğer durumlarından ayırarak tanımlandığında, hemen onun ikili özelliği – dil aracı ve şiirsel figür olduğu hakkındaki mesele meydana gelir¹.

Lisani metafor, öyle bir metafor çeşidi ki, çoğunlukla onları basit kelimelerin figürlü bir anlama sahip olduğunu aklımızda tutmasak da konuşmada kullanırız². Edebi metafor da yazarın bireysel dünyagörüşünün sonucudur. Lisani ve edebi metaforlar arasındaki bağlantıyı muhtelif tanımlarlar. Kimi araştırmacılar onları birbirine karşı koyar, kimisi de onları doğrudan alakadaki birim olarak açıklarlar.

Edebi ve lisani metaforların bağlantılı olup olmadığı konusu iki şekilde halledilebilir: onlar bir obje olarak incelenebilir ya da onların arasında öyle bir büyük fark var ki, onların ikisini de ayrı obje olarak incelenmelidir. Lisani metafor ve edebi metaforun anlam süreçleri ilkeleri açısından benzer oldukları, onların kullanım alanı birbiriyle kesişici oldukları ve bu iki metaforun arasında geçilemeyecek kadar sınırın olmadığından dolayı onları bir obje olarak incelenebileceğini gösterir³.

Lisani ve edebi metaforları karşı karşıya koyma durumunda şu görülebilir, lisani metaforda ilişkisel bağlantılar nesnedir ve konuşmacının bireysel dünya görüşünü ve dildeki tecrübelerini yansıtır, o yüzden onlar “öznel ve genel bilgiye göre de raslantısal”dır⁴.

Edebi ve lisani metaforların sözel yerlerine dikkat edersek, onların arasında büyük bir ayırım var. Lisani metafor – rahatça anlamsal ilişki kurabilen sözel birimdir, edebi metafor da her zaman kontekste bağlı olarak sözel egemenliğe sahip değildir⁵.

Bunun yanı sıra lisani ve edebi metafor arasındaki fark mecazi anlamın semantik yapısı düzeyinde de görülür. Lisani metaforun sözel anlamı tipik şemalarını dizebilir ve yapılandırabilir, aynı zamanda her edebi metafor yegane ve eşsizdir.

Çeşitli dillerdeki görüntüler (tipler) sistemindeki benzerlikler, yazarın mecazi ifadelerinin tıpatıp verebilme olanağının var olması çevirmen işlerini bayağı hafifletir. Bununla birlikte, aynı zamanda eserin mecazi ifadeler kısmı tercümanı zorlayıcı alan olarak çevirinin ne kadar kaliteli

¹ Sklyarevskaya, G. (1993). *Metafora v Sisteme Yazıka*. (s. 30). Moskova: Nauka yayınları.

² Sklyarevskaya, G. (1993). *Metafora v Sisteme Yazıka*. (s. 31).

³ Arutyunova, N. (1999). *Yazık i Mir Çeloveka*. (s. 147-174). Moskova: *Yazıkı russkoy kulturu yayınları*.

⁴ Teliya, V. (1977). O nominativnom aspekte leksiçeskoy semantiki. *Problemi znaçeniya v sovremennoy lingvistike*, Nauka yayınları, 192-194.

⁵ Sklyarevskaya, G. (1993). *Metafora v Sisteme Yazıka*. (s. 35).

olup olmaması çevirmenin hissetme, sezme yeteneğiyle tamamen ilgilidir. Her görüntü bireysel, eşsiz, kendine özgü olduğundan dolayı ayrı bir yaklaşım ister. Tercümanın bu görevi bir de metaforun aslında dilin dışında mevcut olan, sadece iletişimde gerçekleşen dil sahiplerinin kavramsal sistemi, onların sınırlı bakışları, tasavvurları, değerlendirme ayarları ile doğrudan ilgili olduğu için güçleşir. Metafor – ilk önce, varlık hakkındaki tartışmanın kelime görünüşü, dilin sözlük dağarcığını zenginleştirme usulüdür.

Asıl metin ve çeviri dilleri arasındaki gramatik ve sözel farklar, çeviri dilinin belli ayarlara uyması gereksinimi çoğu zaman tercümanın asıl metindeki öğelerden vaz geçerek onlara uygun birimleri aramaya mecbur bırakır. Bu iş, eğer her iki dildeki biçimlerin işlevsel karakterleri bir birine uyarsa, yapılabilir. O zaman imajlı ifadeyi tercümede bu şekilde yaşatabilme olanağı vardır ve bu doğrudur. Fakat çoğunlukla dil ayarları “yazılmamış sınırlar”ı çizer. Genelde, bu durum, imajlı cümleyi başka bir dilde tekrar yaratmada, bilişsel yönü anlamlı duygusal veya direktif görevi uygun gelmediği takdirde ortaya çıkar. Böyle bir uyumsuzluk meydana geldiğinde, imajlı birimi, özellikle metaforu dönüşüme geçirme ya da onların görevlerinden birini gözden çıkarma zorunda kalınır. Demek ki, çevirmenin görevi analize aşamasında biçimin işlevsel dominantını doğru belirleme ve çeviride onu aktarmaya çalışmaktan ibarettir.

Tercüme sürecinde metaforu anlama sorunu muhakkak ortaya çıkar, buna şüphe yoktur. Çünkü çevirmen doğru anladığı düşünceyi çeviride doğru aktarması, yabancı dildeki yazarın metnini aynen algılayarak, yazarın fikrini iletmelidir. Geleneksel olarak tercümeyle bilişsel ve psikolinvistik yaklaşımlar açısından incelemek, onun bir dil birimlerini başka bir dil birimlerine “öylesine” aktarmak, değiştirmek değil, belki de nutki etkinliğin, düşünce tekrar canlandırmanın ayrı bir türü olduğunu gösterdi. Böylece de tercüme ana metni anlamaya dayalı bilişsel etkinlik olarak ortaya çıkar. Bundan dolayı, kanımızca, diller semantiğindeki kendine özgülüğü değil, belki de anlama sürecinde metnin milli özgürlüğünü belirlemek büyük önem taşır. Okur adam tercüme sürecinde onun kavramsal sistemi için önemli olan öğeleri ayırabilir.

2. Reşat Nuri Güntekin’in “Dudaktan kalbe” eserinde metaforların tercümesi

Ünlü Türk yazarı Reşat Nuri Güntekin Özbek okurlarına “Çalığışu” eseriyle tanınmıştır. Sevdiği adamın ihaneti yüzünden, tekrar bahtına kavuşmasına dek serserilikte ömrünü sürdürdüğü Feride olayı Özbek okurlarının kalbinde derin yer almıştır. Bunun yanı sıra, “Yaprak dökümü”, “Yeşil gece”, “Damga” eserleri de Özbekçeye çevrilmiştir. Bağımsızlık döneminde Özbek tercümeciliği daha da ilerledi, Özbek edebiyatını değerli eserlerini yabancı dillere çevirme, dünya, örneğin, Türk edebiyatın güzel örneklerini Özbekçeye çevirmek güncel bir duruma geldi. Söz konusu işlerin sonucu olarak Reşat Nuri Güntekin’in “Dudaktan kalbe” eseri Miraziz Azzam tarafından çevrilerek “Muhabbat simfoniyası” adıyla yayınlandı ve okurlara sunuldu⁶.

Özbek tercümeciliğinde edebi tercümenin muhtelif yönleri J. Şaripov, G. S. Salamov, N. K. Kamilov, N. Vladimirova, M. Halbekov, Z. İsamiddinov, A. Umarov, E. Açilov, Y. Egamova, K. Musaev, E. Narmamedov, U. Satimov, Z. Kasimov, R. Fayzullayeva, N. Giyasov, G.

⁶ Güntekin, R. (2011). *Muhabbat simfoniyası* (M. Azzam çev.). Taşkent: Şarqziyokori yayınları.

Hocayev, N. İsamuhamedova, N. Ormanova gibi bilgin ve araştırmacıların monografi, tez ve yazılarında açıklanmıştır. C. Şaripov, G. Salamov, N. Kamilov, N. Vladimirova araştırmalarında Özbekistan’da tercümeçiliğin genel meseleleri, çevirmen mahareti, bazı eserlerin tercümelemleri bilimsel-teorik açıdan çözümlenmiştir.

Rus edebiyatından Özbekçeye çevrilen eserler S. Adilova, R. Abdiyev, Almandan Özbekçeye çevrilen eserler G.Mahmudov, S. Açilov, R. Abdullayeva, U. Satimov, Y. Egamova, İngiliz edebiyatından Özbekçeye çeviriler H. Umarov, E. Normamedov, K. Musaev, N. İsamuhamedova, N. Giyasov, Farsça-Tacikçeden Özbekçeye tercümelemler N. Kamilov, S. Alimov, A.Kuranbekov, E. Açilov, Kırgız ve Kazakçadan Özbekçeye Z.İsamiddinov, M. Karimov, Karakalpakçadan Özbekçeye çeviriler Ş. Abdullayev diğerlerin makalelerinde incelenmiştir vs. Son dönemlerde Özbek edebiyatı örneklerini yabancı dillere, söz gelimi Fransızçaya (H.K.Hamrayev, N.M.Ormanova’nın bilimsel çalışmaları), Türkçeye (H.Hamidov, Z. Hudayberganova, Ş. İbrahimova) çevirmenin bazı yönleri ile ilgili araştırmalar yapıldı⁷.

Söz gelişi ünlü yazar A. Yakubov’un eserlerini Türkçeye çevirme ve bu tercümelemlerde milliliğin yansımaları meselesi özellikle incelenmiştir⁸. Türk bilgini Orhan Söylemez’in “Türk dünyası edebiyatları: roman” adlı araştırmasında ve Tahir Kahhar’ın makalesinde A. Yakubov eserlerinin Türkçe tercümesi üzerine bazı dikkate değer düşünceler söylenmiştir⁹. Türk edebiyatının büyük temsilcisi Reşat Nuri Güntekin’in yapıtlarını Özbekistan’da incelemeye ilgili çalışmalar genellikle onun “Çalığışu” eseri üzerinde olup “Dudaktan kalbe” şimdilik ayrı bir şekilde ele alınmamış, nitekim, bu roman tercümesi, ondaki çevirmen mahareti meseleleri daha tahlil edilmemiştir.

Yazımızda R.N. Güntekin eserlerindeki edebi metaforların çeviride kullanma meselelerini inceleriz:

Reşat Nuri Güntekin’in incelediğimiz eserinde üzüm konusuna çok rastlanır. Yazar eser kahramanlarının görünüşünü tasvir ederken Lamia’ya ayrı bir sevgiyle özen gösterdiği sezilir. Bu kızın güzelliğinin yanı sıra “şirin” olduğunu da tanımlamak amacıyla Lamia’ya karşı bir üzüm adı – “Kınalı Yapıncak” (metaforu) tamlamasını kullanır. R.N.Güntekin Nimet Hanım’ın dilinden Lamia’ya neden “Kınalı Yapıncak” demesini açıklar:

“Bu küçük İstanbul kızına bayılıyorum, Kenan Bey... Ne şirin değil mi? Niçin ona Kınalı Yapıncak dediğimi tabii anladınız? (Parmağıyla gözlerinin altına, kirpiklerine dokunuyordu). Şu çillere bakın... Kadınlar bundan ölüm gibi korkar... Halbuki Lâmia’nın yanaklarına ne kadar

⁷ Bkz.: Badiiy tarcima dostlik quroli (1974). Taşkent: Oqituvçi yayınlari; Badiiy tarcimaning aktual masalalari (1977). Taşkent: Fan yayınlari; Ormanova, N. (2008). *Tarcimada tarixiy-arkhaik leksikani aks ettirish prinsiplari va tarcima anikligi*. Yayınlanmamış doktora tezi özeti, Taşkent; İsamuhamedova, N. (2007). *Stilistiçeskaya adekvatnost’ perezoda hudojestvennogo teksta*. Yayınlanmamış doktora tezi özeti, Taşkent; Abdullayev, Ş. (2006). *Tarcima asarlarda frazeologizmlar semantikasi*. Yayınlanmamış doktora tezi özeti, Taşkent; İsomiddinov, Z. (1980). Aldoqçı sozlar bilan bahs. *Tarcima sanati*, Kitap V, 85-98; Khudoyberganova, Z. (1999). Har sozning oz ornı bor. *Yoşlik*, № 6, 36; Khudoyberganova, Z. (2001). Tarcima mahorati. *Yoşlik*, № 5-6, 34.

⁸ İbrohimova, Ş. (2010). *Odil Yakubov romanlaridagi milliylikning turkça tarcimalarda aks etishi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Taşkent.

⁹Bkz.: Söylemez, O. (2005). *Türk Dünyası Edebiyatları: Roman*. (s. 170-181). Ankara: Akçağ yayınlari; Kahhar, T. (2009). Türkçe’den Özbekçe’ye ve Özbekçe’den Türkçe’ye çeviri meseleleri. *Kardeş kalemler*, № 33 Eylül, 88-92.

yaşıyor, İstanbul'un şeffaf derileri kırmızımsı beneklerle lekeli kınalı yapıncıklarına benziyor...”

Özbekçe tercümesinde çevirmen “Kınalı Yapıncak” üzüm çeşidi ve Lamia'nın lakabı için “Charos” (Çaras) kelimesini kullanmayı tercih eder:

“– Bu kichik Istanbul qiziga qarang, odam degan ham shunchalik chiroyli bo‘ladimi, Kanonbey... Judayam shirin-a, to‘g‘rimi? Nega uni **Charos** deganimni tushungan bo‘lsangiz kerak? (Barmog‘ini ko‘zlarini ostiga, kiprigiga tekkizardi). Mana bu sepkillarga qarang... Xotinlar bundan o‘limdan qo‘rqqanday qo‘rqadilar... Holbuki Lamianing yanoqlariga shunchalik yarashganki... Istanbulning shaffof terili, qoraga yaqin qizg‘imtir xolli **charoslariga** o‘xshaydi...”

Özbekçede “charos” kelimesi yazın olgunlaşan siyah, yuvarlak yüzüm çeşidi için kullanılır. Bununla birlikte “charos ko‘z” kara göz anlamına da gelmektedir. Bunun dışında Özbekçede “Charos” kızlara verilen özel isim olarak da bilinmektedir. Yazar ifadesine göre Lamia sarışın bir kızdır, çünkü eserde Lamia'nın kalın, sıkı örülmüş olan sarı saçları, güneşte yanmış olan açık alnı vurgulanır. Çevirmen asıl metindeki söz oyununu çeviride de yansıtır, yani Türkçedeki yüzüm çeşidi adını Özbekçede mevcut olan yüzüm çeşidiyle ifade eder. Zira çevirmen, Güntekin'in söz konusu romanının başından sonuna kadar maharetle tasvir edilen yüzüm çeşidi ile ilgili söz oyununu devam ettirir. Fakat burada, Lamia'nın dış görüntüsüne göre seçilen söz oyunu cazibesini kaybeder. Çünkü Özbeklerde “Charos” büyük kara gözlü kız demektir, yani kara saçlı, kara kaşlı kız anlamını verir. Oysa Lamia, yeşil gözlü sarışın bir kız. Demek ki Miraziz Azzam burada kapsam bakımından eşdeğer bir kelime bulabilmiş olsa da, kelime tam anlamı verememektedir. Balki de bu cümlede transliterasyonu kullanmak, Özbekçeye de “xinoli yopinchiq” şeklinde çevirmek daha uygun olacaktır.

Güntekin mahareti karakterler görünüşü, durumunu çizerken kendine özgü biçimdeki metaforları kullanabilmesinde zuhur etmektedir. Sözelimi, aşağıdaki parçada yazar Lamia'yi çiçeğe, taze yüzüme benzetir. Kenan Lamia'ya, yaşlandıklarında birbirini, maceralarını hatırlatırken, kendisinin de çiçeği, taze yüzümü koklamış gibi olacağımı itiraf eder:

“İhtiyarlığımızın tesellisiz günlerinde bu eski sergüzeşti hatırlayacağız... Senin kulağına on altı yaşının yazından bir hazin keman sesi gelecek... Ben, **karakış** ortasında bir **çiçeği** daha iyisi, ter ü taze bir **Kınalı Yapıncak** koklamış gibi olacağım...”

Yazar, Kenan diliyle karakterin yaşlandığı döneme karşı “karakış” – çok soğuk kış metaforunu kollar, çevirmen de bir taraftan bakılırsa transliterasyon usulünü, diğer taraftan da Özbekçedeki “kara” sözcüğünün metaforik olanaklarını kollar. Çünkü “kara” kelimesi mecaz anlamda “azaplı, zor, vahim, işkenceli” anlamlarına gelebilir ve çeviride ihtiyarlığın ağır, zor dönemine işaret eder:

“Qariligimizning tasallisiz kunlarida bu eski sarguzashtimizni xotirlayajakmiz... Sening qulog‘ingga o‘n olti yoshingning yozidan bir hazin kamon sadosi kelajak... Men **qoraqish** o‘rtasida bir yoz **chetchagi**... boshqacha aytganda, taru toza **Charosni** hidlaganday bo‘laman...” Bir de “koklamak” fiili yeni – hatırlamak anlamını da taşımaktadır.

Yazar eser karakterlerinin dış görünüşünü çizerken metaforları çok kullar. Örneğin, sevgililer buluşması anında Kenan'ın gözlerinin Lamia gözlerine derin bakışını “mavi zehrini dökme”ye benzetir:

“Genç kızın ateş gibi yanan yanaklarını avuçları içine alıyor, yüzünü yaklaştırıyor, onun derin bir ıstırap ile büyümüş gözbebeklerine ateşli gözlerinin mavi zehirini dökmekte devam ederken söylüyor.”

“Yosh qiz olovday yongan yonoqlarini hovuchlari ichiga olar, yuzini yuziga yaqinlashtirar, yigit uning chuqur bir iztirob ila kattaygan yashil ko‘z qorachiqlariga otashli ko‘zlarining moviy zaharini to‘kishda davom etib so‘zlardi”.

Yazarın Lamia’yi hayran eden Kenan’ın mavi gözleri olduğunu vurgulama, tam bu dik bakan gözlerin kız başını döndürdüğünü, büyülediğini canlı, güzel bir dille ifade etmek amacıyla kızın yeşil gözlerine delikanlı gözlerinin mavi zehri döküldüğünü benzetir. Burada yazarın metaforik özgü bir denestirmesine rastlamaktayız. Çevirmen bu metaforu Özbekçeye aynen çevirir ve bu hâl Özbek okuyucusu tarafından yazar düşüncesinin anlaşılması için yeterlidir.

Sıradaki parçaya dikkatimizi çevirelim. Duyguların “doğuşu” ve “ölüşü” gibi metaforik benzetme Türkçede olduğu gibi Özbekçe için de hastır. Dolayısıyla çevirmen bu konuda yazar metaforu ifadesinde bir sorun yaşamamıştır. Fakat aşkın **dudaklarda doğup yaşayışı, dudaktan kalbe zehir gibi etki göstermesi** yazarın edebi maharetini yansıtır. Çevirmen Özbekçenin olanaklarını kullanarak yazar düşüncesini tercümede doğru vermektedir. Aynı parçada yazar çiçekleri “toprağın aşkı”na benzetir, çiçeklerin toprakta büyüyüp, az süre çiçeklenmesini de toprağın dudağında birer öpüş olarak açılıp tekrar sönüşüne kıyaslar. Çiçeklerin toprak içine girmeyişini de “toprağın kalbine girmek” diye tarif eder:

“Aşkı size kalpte **doğup ölen** bir şey diye öğretiyorlar Kınalı Yapıncak... Ne fena, ne yanlış bir fikir... Aşkın kalple hiç bir alâkası yok... Aşk, yalnız dudaklarda doğup yaşadıkça bir saadet olur... Onun dudaktan kalbe zehir gibi işlemesine meydan vermemeli... Ben çiçeklere «**toprağın aşkı**» derim Kınalı Yapıncak... Onlar da **toprağın dudağında** birer **öpüş** olarak açılıp sönüyorlar... Hangisi **toprağın kalbine** girmeyi düşünüyor?”

Metaforlarla dolu söz konusu roman parçasını çevirirken tercüman Özbekçedeki eşdeğer kelimeleri yerli kullanır, yani Türkçede metaforik anlamda kullanılan kelimelerden özbekçe karşılıklarını metaforik anlamda yararlanma yoluyla onların yeni olanaklarını ve Türk yazarının maharetini gösterir:

" Savdoni sizlarga qalbda tug‘ilib o‘lgan bir narsa deya o‘rgatadilar, Charos... Qanday yomon, qanday yanglish fikr... Savdoning qalbga hech bir aloqasi yo‘q... Savdo yolg‘iz dudoqlarda tug‘ilib yashaganda saodat bo‘ladi... Uning dudoqdan qalbga zahar kabi ta’sir ko‘rsatishiga yo‘l qo‘ymaslik kerak... Men gullarnigina "tuproqning savdosi" deyman, Charos... Ular **ham tuproqning dudog‘ida** biror **bo’sa sifatida** ochilib so‘nadilar... Qani, qaysi biri **tuproqning qalbiga** singishini o‘ylaydi?

Duyguların insanlar gibi “yaşlanması”, “ölmesi” söz konusu olurken, yazar erkek karamanın diliyle Kenan ve Lamia arasındaki aşka “macera” adını verir ve bu mecarayı hayatta çok şeyi görmeden, sevgilisinin visalina doymadan genç gömülen “naaş”lara kıyaslar. Yani Kenan’ın kısa bir fırsat devam etmesini planladığı ilişkisini daha göremediği rüyasının kalan kısmını, öpülmedik buseleri kendisiyle götürmüş genç bir delikanlıya benzetir. Bu konuda çevirmenin kullandığı “yosh o‘lik” (genç ölü) tamlamasını başarılı çeviri diyemeyiz. Tabii ki, yazarın kullandığı metaforu korumak önemli, fakat burada tercümanın kullandığı ifade Özbekçe için kaba sayılır:

“Duyguların da insanlar gibi renksiz, asık yüzlü **ihhtiyarlıkları**, sefil **ölümleri** var... Bizim masum sergüzeştimiz **ihhtiyarlamadan ölecek** Kınalı Yapıncak...” Mezarına gözünde doyulmamış bir rüyanın artığını, dudaklarında yarım kalmış bir öpüşün titremesini götüren **genç ölümlere** benzeyecek...”

“Hisrlarning ham insonlar kabi rangsiz, yoqimsiz **qartayishlari**, alamli **o’limlari** bor... Bizning ma’sum sarguzashtimiz **qarimasdan o’ladi**, Charos... Mozorlariga ko’zlarida to’yinmagan bir ro’yoning manguligini, dudoqlarida yarim-yorti qolgan bo’saning titrog’ini olib borgan **yosh o’liklarga** o’xshayajak...” Belki burada “genç ölü” benzetmesi için “yosh oshiqqlar” (genç sevgililer/ aşıklar)ifadesi kullanılsaydı, daha da mantıklı olurdu. Bununla birlikte tercümede cümle kurumunu değiştirirse, yazar düşüncesi Özbekçede tam olarak ifadesini bulmuş olurdu: “Ko’zlarida ko’rib to’yinagan ro’yoning davomi bilan erta ketgan, mozorlariga dudoqlarida yarim-yorti qolgan bo’saning titrog’i bilan ko’milgan yosh oshiqqlarga o’xshayajak...”

Türkçede “sevda” kelimesi aşk anlamında gelir, ama Özbekçede “savdo” sözcüğü genelde “oldi-sotdi” (alım satım) işleri için kullanılır. Şifahi konuşmada bu kelime başa gelen ağır sorunlar, durumlar için kullanılır. Bazen “muhabbat savdosi” şeklinde kullanılır. Fakat sözcüğün tek hali “aşk” anlamında geniş kapsamda kullanılmıyor. Tercüman bu romanda “savdo” (sevda) sözcüğünü sevginin, aşkın eşanlamı olarak kullandığına rastgeliriz ve bu durumu olumlu değerlendiririz. Çünkü sonuçta metin tamamen Özbekçe düşünce aktarma usulüne geçmemiş, belli bir anlamda Türkçe ruh ortaya çıkmıştır. İkinciden “savdo” kelimesinin metaforik anlamda kullanılması olanağı genişlemiştir. Mukayese edin:

“**Sevdayı** size ne fena, ne yanlış öğretiyorlar? Biz birbirimizi seviyoruz sanma Kınalı Yapıncak...”

“**Sevgi savdosini** sizlarga naqadar yomon, naqadar yanglish anglatadilar. Biz bir-birimizni sevamiz deb o’ylama, Charos...”

“**Aşkı** size kalpte doğup ölen bir şey diye öğretiyorlar Kınalı Yapıncak...”

“**Savdoni** sizlarga qalbdada tug’ilib o’lgan bir narsa deya o’rgatadilar, Charos...”

Türkçede zamanı hoş, eğlenceli geçirmek anlamında “eğlenmek” fiili kullanılır. Bu fiilden türemiş “eğlence” sözcüğü de zamanı neşeli, sevinçle geçirmeye yarayan şey veya yer, toplantı, ziyafeti anlatmak için kullanılır. R.N.Güntekin “gönül eğlencesi” ifadesini erkek ile kız arasındaki ilişki, aşıklığı anlatmak için kullanır. Tercüman burada Özbekçenin söz dağarcığından yararlanarak “ermak” sözcüğünü kullar. “ermak” da zamanı eğlenceli, usanmadan geçirmek için yarayan her türlü şey, etkinlikleri anlatmak için kullanılır. Ama sonuçta Özbekçedeki “ermak” kelimesinin de yeni metaforik anlamı şekillenir. Çünkü aslında Özbekçede aşkla ilgili bu gibi ilişkiler “öyin” (oyun) kelimesi ile verilir ki, tercüman bu sözcükten de verimli kullanır. Karşılaştırın:

“Bu aşk değil Kınalı Yapıncak... Biraz ince bir **gönül eğlencesi**, bir **heyecan oyuncağı**...”

“Bu sevgi emas, bu savdo emas, Charos... Bir oz nozik bir **ko’ngil ermagi**, bir **hayajon o’yinchog’i**...”

“Bu üç aylık küçük **eğlence** bütün bir hayatı baştan başa kaplayan uzun, derin aşklardan daha tatlıdır...”

“Lamia... Lekin bu **ko‘ngil o‘yinlari** butun bir yoz bo‘yi bizni sevgidan ham ziyoda mas‘ud etdi.”

R.N.Güntekin aşıklık ilişkisi anlamında, duruma uygun olarak “Heyecan oyuncağı” metaforuna başvuruyor. Yani erkek ile kız arasındaki yakın ilişki heyecan uyandırmasını göze alıp, bununla birlikte bu ilişkinin yüzeysel, sahte olduğuna okuyucunun dikkatini çekmek için “heyecan oyuncağı” gibi değerlendirir. Aynı zamanda “oyuncak” sözcüğünün Özbekçede de yan anlamda kullanılmasından dolayı çevirmenin tercümesi yazarın fikrini tam olarak ifade etmiştir diyebiliriz.

Çevirmen “gönül eğlencesi” anlamında “köngil xursandchiligi” ifadesini kullanıyor ki, bu kullanımı da tercümanın mahareti olarak değerlendirebiliriz. Çünkü Türkçenin üslûbi olanağı “masum bir gönül eğlencesi” (ma’sum, beayb, pok ko‘ngilxushlik) ifadesinin kullanımına izin verir. Ama Özbekçede kelime kelime çevirmede üslûbi eksiklik oluşur. Bu yüzden tercüman bu metaforu “ma’sum köngil xursandchiligi” biçiminde çevirerek doğru yol seçiyor:

“Şimdi kendi dudaklarınla bana cevap ver... Beni sevmiyorsun değil mi? Bu, sadece masum bir **gönül eğlencesinden** ibaret”.

“Endi o‘z dudoqlaringla menga javob ber... Meni sevmaysan, shunday emasmi, Lamia? Bu shunchaki ma’sum bir **ko‘ngil xursandchiligidan** iborat...”

Sonuçlar

Metaforda dilin ait olduğu milli kültürü dolaysız tarzda yansıtan ekstralingvistik kapsam mevcuttur. Milli-kültürel öğeyi kapsayan birim sayılan metaforu çevirme işi tercümandan fon bilimlerini araştırma, Türk dili sahipleri dünyası görünüşünün kendine özgü özelliklerini belirleyen kültürel, bağlantılı çağrışımları gibi sferleri derinlemesine incelemeyi ister.

Geleneksel olarak söylersek, metafor olay nesnelere algılamının genel usullerinden biri, kelimelerin yeni anlamlarını oluşturma kaynağı, imgesel nutuk veya manzum nutkun sabit zahiresidir. Demek ki metafor için bilişsel, nominatif, niteleyici ve edebi görevler vardır.

Edebi metaforla lisani metaforun uygunluğu sorunu ikileme yolla çözülebilir: onların ikisi bir nesne olarak incelenebilir ya da ikisinin arasında o kadar büyük bir fark vardır ki, ikisi ayrı bağımsız nesnelere ele alınabilir. Dildeki metafor ve edebi metaforun semantik işlevleri ilkeleri bakımından benzer olduğu, ikisinin kullanım çerçevesi kendi aralarında kesişici olduğu, bir de iki metafor arasında geçilemeyen bir sınırın olmadığı onları bir nesne olarak inceleme olanağını göstermektedir.

Farklı dillerdeki imgeler dizimindeki benzerlikler, yazarın canlı ifadeleri, okkazyonal kelime kullanımının motomot verebilme imkanının olduğu çevirmen işini iyice hafifletir. Bununla birlikte aynı anda eserin imgeli ifadeleri dizimi çevirmene en çok zorluk yaşatan alan aralık çeviri kalitesi tercümanın hissteme ve hayal etme yeteneğine tamamen bağlıdır. Her imge birey, eşsiz, özgü olduğu nedeniyle ayrı bir yaklaşım ister. Çevirmenin bu vazifesi tekrar metaforun aslında dilin dışında mevcut olan, fakat irtibat sırasında gerçekleşen dil sahiplerinin kavramsal sistemi, onların normatif bakışları, hayal gücü, değerlendirme ölçüleri ile ilgili olmasıyla güçleşir. Metafor, öncelikle dünya hakkındaki düşüncelerin sözcük şekli olarak til kelime dağarcığını zenginleştirme usulü sayılır.

Çeviri sürecinde metaforu algılama sorunu meydana geleceğine hiçbir kuşku yoktur. Çünkü çevirmen, doğru anladığı düşünceyi tecümede doğru anlatabilmesi, yaabncı dildeki yazar metnini aynen algılayıp onun fikrini iletmelidir. Geleneksel tarzda çeviriyi bilişsel ve psikolingvistik yaklaşımlar bakımından inceleme onun bir dil belirtilerinden diğer dil belirtilerine “öylesine” geçirme veya dönüştürme değil, belki de konuşma faaliyetinin, düşünceyi yeniden oluşturmanın ayrı bir şekli olduğunu gösterir. Böylece çeviri, ana metni anlamaya dayalı bilişsel etkenlik olarak meydana gelir. Dolayısıyla, kanımızca, diller semantiğindeki özellikleri incelemek değil, algılama sürecinde metnin milli özelliklerini tespit etmek önem taşımaktadır. Okuyucu tercüme sırasında onun kavramsal dizimi için ehemmiyetli olan öğeleri ayırır eder.

Deneyimli çevirmen görevi yazar fikrini, yazarın reallık parçasını görüşündeki kişisel özelliklerini, metaforik tasavvurunu yeniden oluşturmadan ibarettir. Bu amaca ulaşmak için ana metindeki tüm öğelerin yapımsal-mantiki irtibatını anlamak ve tercümede onları yansıtmak büyük bir önem taşımaktadır. Tecrübeli çevirmen yazar amacını olduğu gibi yansıtmaya çalışmalı, demek ki metnin yapımsal-mantiki ilişksşşş ve bilinçselkapsamını güncellemeye çabalaması lazım.

Genel olarak Reşat Nuri Güntekin romanlarındaki metaforları Özbekçeye çevirmede aşağıdaki usuller kullanılmıştır:

1. Metafor Özbekçeye motomot çevrilmiş, Özbek okuyucu bakışı ve Türk yazarı ifadesi burada tamamıyla uygun olduğu sebebiyle metafor korunmuştur.
2. Eserdeki metafor Özbekeye çevrildiğinde metaforluk özelliğini kaybetmiş, bu durum da Özbekçenin özellikleriyle ilgili tarzda ortaya çıkmıştır.
3. Eserdeki metafor için çevirmen Özbekçedeki eşdeğer diğer bir dil birimini kullanmıştır.
4. Türkçedeki metaforik anlama gelen sözcüğün fonetik karşılığından yararlanırken yazarın amacı ve fikri tercümede başarılı bir şekilde meydana gelmiştir.
5. Türkçedeki metaforik anlam taşıyan kelimenin fonetik karşılığı kullanılırken yazar amacı ve fikri çeviride başarı kazanamamıştır çünkü Özbekçe fonetik eşdeğer kelime Türkçe sözcükten tamamen farklı anlam taşımaktadır.

Genel olarak Miraziz Azzam tarafından yapılan roman çevirisini Özbek-Türk edebi ilişkilerini sağlamlaştırma yolunda atılan büyük bir adım olarak iyi yönden değerlendirmek mümkündür. Çevirmen, Reşat Nuri Güntekin romanını çevirirken kendi maharetini gösterebilmiş, aynı anda tartışmaya neden olan çeviriler de meydana gelmiştir.

Kaynakça

- Abdullayev, Ş. (2006). *Tarcima asarlarda frazeologizmlar semantikasi*. Yayınlanmamış doktora tezi özeti, Taşkent.
- Arutyunova, N. (1999). *Yazik i Mir Çeloveka*. (s. 147-174). Moskova: Yaziki russkoy kulturu yayınları.
- Badiiy tarcima dostlik qurolı (1974). Taşkent: Oqituvçi yayınları.
- Badiiy tarcimaning aktual masalaları (1977). Taşkent: Fan yayınları.

- Güntekin, R. (2011). *Muhabbat simfoniyasi* (M. Azzam çev.). Taşkent: Şarqziyokori yayınlari.
- İbrohimova, Ş. (2010). *Odil Yakubov romanlaridagi milliylıknıng turkça tarcımalarda aks etışı*. Yayınlanmamış doktora tezi, Taşkent.
- İsamuhamedova, N. (2007). *Stilistiçeskaya adekvatnost' perezoda hudojestvennogo teksta*. Yayınlanmamış doktora tezi özetı, Taşkent.
- İsomiddinov, Z. (1980). Aldoqı sozlar bılan bahs. *Tarcıma sanatı*, Kitap V, 85-98.
- Kahhar, T. (2009). Türkçe'den Özbekçe'ye ve Özbekçe'den Türkçe'ye çeviri meseleleri. *Kardeş kalemler*, № 33 Eylül, 88-92.
- Khudoyberganova, Z. (1999). Har sozning oz ornı bor. *Yoşlık*, № 6, 36.
- Khudoyberganova, Z. (2001). Tarcıma mahoratı. *Yoşlık*, № 5-6, 34.
- Ormanova, N. (2008). *Tarcımada tarihiy-arkhaik leksikani aks ettiriş prinsipları va tarcıma anıklıgi*. Yayınlanmamış doktora tezi özetı, Taşkent.
- Sklyarevskaya, G. (1993). *Metafora v Sisteme Yazıka*. Moskova: Nauka yayınlari.
- Söylemez, O. (2005). *Türk Dünyası Edebiyatları: Roman*. (s. 170-181). Ankara: Akçağ yayınlari.
- Teliya, V. (1977). O nominativnom aspekte leksiçeskoy semantiki. *Problemi znaçeniya v sovremennoy lingvistike*, Nauka yayınlari, 192-194.

YOLSUZLUK VE HUKUKSUZLUK ALGISI OLUŞTURULMASINA YÖNELİK BİR SÖYLEM ANALİZİ

Doç. Dr. Akif ARSLAN

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öz

Yolsuzluk ve hukuksuzluk kavramı çerçevesinde zaman zaman birçok ülkede hükümetlere veya hükümet yetkililerine karşı ciddi güven bunalımları yaşanabilmekte hatta güven duygusunda oluşan sarsıntı sonucunda devletlerden bile nefret edilebilmektedir. Toplumlardaki yolsuzluk ve hukuksuzluk hassasiyetinden dolayı dördüncü kuvvet olarak kabul edilen basın, sanal bazı yolsuzlukları ve hukuksuzlukları bile kendi amaçları/ideolojileri doğrultusunda kullanıp post modern darbeler yapabilmekte ve bu darbelerle gerçek darbelere zemin hazırlayabilmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın temel amacı bir haber sitesindeki (Zaman Gazetesi) yolsuzluk/hukuksuzluk konulu haber başlıklarını analiz etmektir. Bu bağlamda bu araştırmada öncelikle ilgili haber sitesinin özellikle yolsuzlukla/hukuksuzlukla (!) ilgili haber başlıkları incelenmiş ve incelenen bu başlıkların bir kısmı random yöntemiyle seçilmiş ve örneklem olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın sonunda ilgili haber sitesinin (Bakan Onayıyla Verilen Taltiflere Algı Operasyonu, Saray Hala Kaçak, Saray TV Kuruluyor, Erdoğan'ı Eleştirince Fahri Hemşerilik Gitti, MHP Afişleri Toplatılıyor gibi haber başlıklarını kullanarak) adlandırma-tanımlama, dışlama, farklılıkları reddetme, kontrol, baskılama ve cezalandırma stratejileri ile toplumda yolsuzluk/hukuksuzluk algısı oluşturma, hükümet ve devlet yetkililerini cezalandırma ve yok etme gibi amaçlarla dili kullandığı ve böylece bir suç söylemi oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada incelenen haber sitesinin incelenmesinden elde edilen bir diğer sonuç ise bu haber sitesinin 17/25 Aralık 2013 öncesi ve sonrasındaki haber başlıklarında objektif olmayan ciddi ideolojik söylem farklılıkları olduğudur. Diğer bir ifadeyle Zaman Gazetesi 17/25 Aralık 2013 sonrasındaki haberlerde ima gibi gramatik dil unsurlarını kullanarak çok önemli gelişmeleri bile ideolojik amaçlarla servis etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, hukuksuzluk, basın, söylem analizi

A DISCOURSE ANALYSIS OF THE FORMATION OF CORRUPTION AND UNLAWFULNESS PERCEPTIONS

Abstract

Within the concepts of corruption and unlawfulness, at times there may be serious confidence crises against governments or government officials in many countries, even as a result of the shock occurred in the sense of security, even the states can be hated. The press, which is regarded as the fourth force because of the vulnerability to corruption and unlawfulness in the

communities, is being able to make postmodern coups even by using some virtual corruption and unlawfulness in the direction of its own aims / ideologies. In this respect, the main purpose of this study is to analyze news headlines on corruption/unlawfulness in a news site (Zaman Newspaper). In this context, in this study, firstly news titles related to corruption/unlawfulness (!) in relevant news sites were examined and analyzed and some of these titles were chosen randomly and accepted as sample. At the end of the study, it was found that the relevant news site used language with the aim of creating corruption/unlawfulness in the society, punishing and destroying the government and state authorities through naming-defining, excluding, discerning, controlling, suppressing, and punishing strategies (by using the titles such as Perception Operation to the Awards Given by Minister's Approval, The Palace is Still Fugitive, When Erdogan was Criticized The Honorary Citizenship Was Lost, MHP's Posters have been collected and etc). Another result of the study of the news site examined in the survey is that these news site have serious non-objective ideological discrepancies in the headlines before and after 17/25 December 2013. In other words, the news site related to the post-17/25 December 2013 news served ideological purposes for even very important developments by using grammatical language elements such as implication.

Keywords: Corruption, Unlawfulness, The press, Discourse Analysis

Giriş

Günlük yaşamda ‘söz’, ‘söylenen şey’, ‘bir kişiye ait sözler’ gibi anlamlarda kullanılan ‘Söylem’ sosyoloji ve dilbilim gibi pek çok disiplinde ‘ait olduğu toplumsal kesimin ideolojisini yansıtan, toplumsal yapı içerisindeki güç ilişkileri tarafından belirlenen ve aynı zamanda toplumsal yapıyı şekillendiren pratikler’ biçiminde tanımlanmaktadır. Toplumun belli bir kesimince yerine getirilen bu toplumsal pratiklerden biri de sözlü ya da yazılı metinlerdir. Diğer bir ifadeyle gerek sözlü gerekse yazılı metinler söylemin somut ürünleridir. Metinlerden yola çıkarak, üretildiği toplumsal kesimin ideolojisini ve bu toplumsal kesimin toplumsal yapı içerisindeki gücünü, diğer bir deyişle, konumunu saptamak mümkündür. Çünkü dil kullanımı, yani toplumsal düzenin öngördüğü biçimde yapılan dilsel seçimler bir birey ya da topluluğun ait olduğu kesimin ideolojik görüşünü ve amaçlarını yansıtmaktadır. Dil dizgesi içerisinde yapılan maksatlı ve sistematik seçimlerin incelenmesi sonucunda söz konusu ideoloji ve amaçların ortaya çıkarılması mümkün olmaktadır (Sargın, 2010, 64; Sargın, 2014, 352-353). Dil dizgelerini ve dilin gramatik özelliklerini kullanarak yazılı ve sözlü metinler oluşturan bir kitle de basındır. Basın yayın kuruluşları belirli sosyal ve kültürel çevreleri etkileyebilmek için dili çeşitli amaçlarla kullanabilmekte, dile çeşitli anlamlar yükleyebilmekte ve bu anlamlar doğrultusunda kendi gerçekliklerini yaratabilmektedir. Diğer bir ifadeyle her ne kadar nesnellik iddiasında bulunsalar da haber amaçlı yazılar nesnellikten uzaklaşabilmekte ve taraflı olabilmektedir. Bu bağlamda bir metinde nelerin söylendiği/söylenmediği, örtük biçimde kullanılan sözcükler, anlatımı güçlendirecek ifadeler, okuyucu da oluşturulan soru ifadeleri, haberdeki aktörlere verilen ve bir kişilik özelliği oluşturabilen nitelemeler, cümlelerin etken veya edilgen yapısı, alternatif söylemler, nesnel olma/olmama vb. hususlar okuyucunun duruma ilişkin olarak yönlendirildiği belirleyiciler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kurtoğlu, 145-156). Kısacası medya, haberleri kendi ideolojik görüşünün etkisinde kalarak inşa etmektedir (Bilişli, 2016, 92). Tam da bu noktada bir haberin başlığını, içeriğini ve haberle ilgili kullanılan

görselleri söylem analizi ile çözümlemek önem kazanmaktadır. Medya metinlerinin incelendiği, eleştirel haber araştırmalarının yapıldığı alanlardan biri olan Eleştirel Söylem Çözümlemesi, dilsel yapıları dilbilim yöntemlerinden faydalanarak sistemli bir şekilde açıklamayı amaçlamaktadır “Bakmak ve görmek arasındaki farkın bilimsel yöntemleştirilmesi” olarak da düşünülebilecek Eleştirel Söylem Çözümlemesi, haberde yer alan ideolojik unsurların seçilen dil formları içerisinde yerleştirildiği ve kolayca görünemeyeceği noktasından hareket etmekte ve haber söylemine yerleşmiş ideolojik unsurların ancak eleştirel söylem çözümlemesi ile ortaya konabileceğini vurgulamaktadır (Büyükkantarcıoğlu, 2012’den aktaran Bilişli, 2016, 92).

Söylem analizi konuşma ve metinler aracılığıyla oluşan anlam ürünleri ile ilgilenen geniş kapsamlı sosyal ve kültürel araştırmalar içinde kullanılan bir araştırma yöntemidir. Siyasal parti, sosyal gruplar, alt ve üst kimlikler gibi kişi ve kurumların belirli sosyal ve kültürel çevrelerde dili nasıl kullandıklarını, dile nasıl anlam yüklediklerini ve bu anlam doğrultusunda kendi gerçekliklerini nasıl yarattıklarını ele alan ve tercih edilen iletişim yapılarının sosyokültürel normlar, tercihler ve beklentilerle olan ilişkisi araştıran söylem analizindeki temel vurgu söz konusu konuşmaların ve/veya yazılı iletişimin yapıldığı sosyal çevrenin, normların, güç ilişkilerinin özelliklerinin tanıtılması ve değerlendirilmesidir. Diğer bir ifadeyle söylem araştırmaları; sadece söylenenler bazında cümleyi temel alan dar kapsamlı dil analizi değildir. Dilin sosyal çevreyi, sosyal çevrenin de/dil kullanıcılarının da dili nasıl yapılandırdığını ele alan ve tüm bunlara dayalı olarak oluşturulan anlam inşasının nasıl gerçekleştiğine dair üst düzey bir yorumlama imkânı sağlayan ve sosyal bilimler alanına geniş kapsamlı bir bakış açısı sunan bir nitel araştırma yöntemi olarak değerlendirilebilir. Söylem analizi pozitivist düşüncenin egemenliği altında kalan bilim anlayışına ve dünya görüşüne alternatif bir bakış açısı olarak görülebilir. Pozitivist yaklaşım içinde yaşanan sosyal dünyanın karmaşık ilişkilerini açıklayabilecek güçte olmadığı iddia edildiği için, içinde yaşanan dünyanın açıklanmasına yönelik sayısal verilerden elde edilen bilgilerden ziyade, derinlemesine yorumlamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Söylem analizi bu noktada sosyal bilimler araştırmalarında çok önemli bir yer tutabilir (Çelik ve Ekşi, 2008, 99-115).

Van Dijk’ın eleştirel söylem modelinde çözümlemenin yapıldığı bir bölüm mikro yapıdır. Mikro yapı çözümlemesinde; sentaktik çözümleme, bölgesel uyum, sözcük seçimleri ve retorik çözümlenmeleri yapılmaktadır. Sentaktik çözümlemede, cümlelerin basit/ karmaşık, aktif/pasif yapılarına bakılarak bir analiz yapılmaktadır. Haber metninde kullanılan sözcükler de ideolojik yapılanmanın anlaşılması açısından mikro yapı içinde analiz edilmektedir. Sözcük seçimlerine bakılarak sosyal aktörler hakkındaki temel inanç ve ideolojiler ortaya konmaktadır. Bölgesel uyum olarak adlandırılan çözümlemede ise haber metninde ardı ardına gelen cümleler arasında oluşturulmaya çalışılan nedensel, işlevsel ve referansa dayalı ilişkiler ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır (Bilişli, 2016, 93)

Dijk (1997) söylem analizinin bazı ilkelerini şöyle açıklamaktadır (Akt: Barker ve Galasinski, 2001, 63-64):

- Söylem analizi yazılı ve sözlü metinlerdeki söylemlere odaklanır.

- Söylem, yer ve zaman, taraflar ve bu tarafların iletişimleri ve sosyal roller, konuyla ilişkili sosyal bilgiler, normlar ve değerler, kurumsal ve örgütsel yapılar gibi söylemin yerel ve genel bağlamı içinde incelenir.
- Söylemde, dil kullanıcıları bireylerden soyutlanmaz, grupların, kurumların ya da kültürlerin bir üyesi olarak iletişim faaliyetlerinde birbirleriyle ilişki kurarlar.
- Dil kullanıcıları ve analistler anlamla ilgilenir ve “Bu durumda bunun anlamı ne?”, “Neden bunu söyledi ya da bu durumda aslında kastettiği şey ne?” soruları üzerine odaklanırlar.

Kısacası söylem analizinin söylemlerdeki derin yapıyı, derin yapıdaki suç söylemini ve bu yapıda kullanılan stratejileri belirleyerek anlamı ortaya çıkardığı ifade edilebilir. Belli bir iktidar mekanizması kurarak suç söylemi oluşturmada adlandırma ve tanımlama, dışlama, farklılıkları reddetme, kontrol, baskılama, cezalandırma stratejileri de kullanılabilir. (Arslan, 2001, 101). Medya siyasal hayata ilişkin maddesel ya da kültürel inşa sürecinde, dil yetisini kullanarak kendi gerçekliğine dair her türlü olay hakkında anlamlandırma ve yeniden üretme kudretine sahiptir. Medya, dilerse var olan sistemin sürdürülmesi amacıyla toplum üzerindeki etkileme gücünü yoğun bir şekilde kullanabilmektedir. Bu bağlamda, medya organlarının kullandığı dil ideolojik bir arka planı yansıtacağı gibi, haber sunma üslubundaki farklılıklar farklı iktidar ilişkilerini de gün yüzüne çıkaracaktır. Yanlı haber sunumu gerçekleştiren medya organları, oynadığı doğrudan ya da dolaylı roller vasıtasıyla ideolojik yanılsamalara sebep olmakta ve toplumun zihinsel yönlendirilmesi hususunda kilit rol üstlenebilmektedir (Durmaz, 2015, 258).

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı doküman incelemesi yöntemini kullanarak bazı haber sitelerinin haber başlıklarında adlandırma-tanımlama, dışlama, farklılıkları reddetme, kontrol, baskılama ve cezalandırma stratejilerini kullanarak suç söylemi oluşturup oluşturmadığını, oluşturduysa nasıl bir suç söylemi meydana getirdiğini belirlemek, kullanılan haber başlıklarının söylemini analiz etmek ve incelenen haber sitesinin 17/25 Aralık sonrasındaki haber başlıklarında söylem farklılıkları olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda çalışmanın bu aşamaya gelmesinde aşağıdaki süreç izlenmiştir:

1. Çalışmada öncelikle hükümet karşıtı olarak değerlendirilebilecek bazı haber siteleri, çalışma kapsamına alınmış fakat verilerin değerlendirilme aşamasında 15 Temmuz darbe girişiminin olması ve darbedeki rollerinin ortaya net olarak ortaya çıkmasından dolayı iki haber sitesinin (Aktifhaber ve Zaman Gazetesi) yeterli olacağı düşünülmüştür. Buna rağmen bulguların tam metin haline getirilmesi/raporlaştırılması aşamasında, daha önce çalışmaya ciddi anlamda katkı sunabileceği yapılan fişlemelerle belirlenmiş olan Aktifhaber sitesinin hiçbir verisine internette ulaşılamadığı, bu durumun kaynak gösterme sıkıntısına yol açtığı düşünülmüş ve bu sebeple bu sitenin de çalışma kapsamından çıkarılmasına karar verilmiştir.
2. Örneklem olarak kabul edilen Zaman Gazetesi adlı internet sitesinin 17-25 Aralık 2013 öncesi ve sonrasındaki çeşitli haber başlıkları random yöntemiyle seçilmiş ve örneklem olarak kabul edilmiştir. Örneklem manşetler seçilirken eğitim, spor gibi alanlarla ilgili başlıklar değil özellikle yolsuzluk ve hukuksuzlukla (!) ilgili (veya bu imaya sahip) manşetler dikkate alınmış ve bunlarla ilgili fişleme yapılmış, ardından elde edilen fişler çalışmanın amaçları doğrultusunda incelenmiştir. Bu aşamada ilgili internet sitesinin daha önce fişlendiği halde internette

hâlihazırda ulaşılamayan manşetleri çalışma kapsamından çıkarılmış ve halen internette var olan manşetler çalışmaya dâhil edilmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Bir suç söylemi oluşturmanın ilk basamağı adlandırma ve tanımlamadır. İlgili haber sitesi “Bakan Onayıyla Verilen Taltiflere Algi Operasyonu”, “Cemaatler Yeniden İç Düşman Oluyor, Yolsuzlukları Ortaya Çıkararak Polisleri Sahur Baskını: 100 Gözaltı, Reza’lar Dışarıda Yakalayanlar İçeride” gibi haber başlıklarını kullanarak kendi mensuplarının dürüst, çalışkan, devlet malına el uzatanlarla mücadele eden, cemaat ehli vb. olarak adlandırılmasını ve tanımlanmasını amaçlamıştır. Fetö’ye bağlı olduğu devletin ilgili kurumlarınca ispatlanan araştırma kapsamındaki haber sitesi 17/25 Aralık 2013’ten sonraki bazı haberlerde ise “AKP’li Vatandaş Erdoğan’ın Damadına Patladı: Hırsızları Savunmuyoruz”, “AKP 17/25 Aralık İddialarını Araştırılsın Teklifini Reddedti”, “AKP’liler Kazanamıyor, KPSS Kaldırılmalı”, “Liyakat Gitti, Mülakat Geldi”, “Parti Referansı Yoksa Memurluk Hayal, “ 8 Bin Kişinin Çalıştığı Kaynak Holdinge Gasp: Zencani’nin Arkadaşı Kayyım Atandı” gibi başlıkları kullanarak iktidardaki bireylerin yolsuzluk yapan, kanunsuz işlerle uğraşan, haksızlık yapan vb. olarak adlandırılması ve tanımlanmasına sebep olabilecek başlıklar kullanmıştır. Bu durum, aynı zamanda, ‘dışlama’ olarak görülebilir ki hem taraftarlarını çoğaltmayı hem de bir düşman belirleyerek kendi aralarındaki bağın kuvvetlenmesini sağlamayı amaçlamaktadır (Söylemez, 2016,113). Diğer bir ifadeyle ilgili haber sitesi bir suç söylemi oluşturmanın bir parçası olan ‘dışlama’yı da kendi amaçları doğrultusunda kullanmıştır. Yani araştırma kapsamındaki haber sitesi kendilerini vatansever, milliyetperver, vatani/milleti için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan ve yolsuzluk/hukuksuzlukla mücadele eden tanımlamasını haber başlıklarıyla vermeye çalışırken diğer yandan kendileriyle mücadele ederek görevlerini yapmaya çalışan çeşitli devlet organlarını yolsuzluk/hukuksuzluk yaptıkları imajını vererek milletin gözünden düşürmeye, yetkililerin millet tarafından dışlanmasına yol açabilecek “Yandaş Elektrik Şirketleri 420 Milyon Borç Taktı, Ağır Yaralı İşçi Kepçeyle Taşındı, Erdoğan’ı Eleştirince Fahri Hemşerilik Gitti, Saray Hala Kaçak, KPSS Kumpasına Devam, 15 Bin Üniversiteliye İETT Zülmü, Saray TV Kuruluyor” gibi haber başlıklarını kullanmıştır. Hall ve arkadaşlarına göre (1994), adlandırma her zaman adlandırılan olayı veya suçu izlemez. Bazı durumlarda tam tersine önce bazı tanımlar kamuoyunda dolaşıma sokulur, sonra bu tanımların gönderimleri bulunur (Akt.:Arslan, 2001, 102-103). Diğer bir ifadeyle ilgili haber sitesinin gönderimde bulunduğu kendi mensuplarıyla ilgili dürüst, çalışkan tanımlamaları ile kendi karşılarında bulunan devlet ve hükümet yetkililerine ilişkin hırsız vb. adlandırmaların önceden kendi müntesipleri tarafından dolaşıma sokulduğu, ardından çeşitli basın organları kullanılarak bu tanımlama ve adlandırmalara gönderimde bulunulduğu veya kuvvet verildiği ifade edilebilir.

Fetö’ye bağlı haber sitesi yıllarca “GYV: Kimsenin Dışlanmadığı ve Ayıplanmadığı Bir Ülke Hayal Ediyoruz” gibi manşetlerle demokratik, farklılıklara saygılı olduğu imajını vermesine rağmen kurban derilerinin bile başka vakıflar ve cemaatler tarafından toplanabilmesini görmezden gelerek “Yıllar Sonra Yine Halkın Kurbanına Musallat Oldular” başlığını kullanmış ve kurban derilerinin yasal olmayan kurumlarca toplatılması yasağının hukuksuz olduğu izlenimini vermiştir. Diğer bir ifadeyle FETÖ haber sitesi, kullandığı haber başlıklarıyla, terör örgütlerine yasaklanan kurban derisi toplama iznine kendilerine aitmiş imajını vermiş ve farklı

cemaatlerin/vakıfların varlığını yani farklılıkları reddetmiştir. Diğer bir ifadeyle örgütsel yapı, altın nesli (!) yetiştirmeye çalışırken bunun dışındakilere karşı da bir toplumsal tepkiyi tetiklemek için söylem oluşturmuştur (Söylemez, 2016, 111). Bu yapının hiçbir farklılığı kabul etmediği ve reddettiği, emir-komuta zincirinde ilerlediği, kendi içindeki muhalifleri bile kabul etmediği 15 Temmuz darbe girişimiyle ortaya çıkmıştır.

Bir suç söylemi oluşturmanın bir diğer aşaması toplumsal kontrol basamağıdır. İlgili internet sitesi “Cemaatler Yeniden Düşman Oluyor, Başlı Sıkışan Paralele Bağlıyor: Paranoyada Zirve, Öğretmenler ve Ev Hanımlarının Tutuklanmasında Skandal, Öğretmenler Gününde Şok: 7 Öğretmene Gözaltı, Babacan Yok Damat Var ” gibi haber başlıklarıyla bir yandan karşı görüşleri, bir yandan yargı/emniyet yetkililerini, bir yandan kendilerinin gerçek yüzünü görmeye başlayarak cemaatten (!) kopmaya çalışanları, bir yandan da diğer cemaat mensuplarını kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Diğer bir ifadeyle bu yapı kendince basını da kullanarak bir çerçeve çizmiş ve bu çerçeveyi korumaya çalışmıştır. Koruma çabası toplumsal bir kontrol de sağlar. Kendini doğru ve iyi olarak konumlandıran bir grup toplumsal hafızada düşmanlarını da zıt yerde ve yönde sınıflandırma imkânına ulaşabilir (Söylemez, 2016,111).

Bir diğer basamak olan baskılama aslında diğer basamakların içerisinde açık ve öncelikli olarak vardır. Bu basamağı ayıran ise fiili baskıların varlığıdır. Bir yandan hem mensuplarına hem topluma kendilerine yakın görüşleri kitap, gazete, televizyon ve internet gibi kanallardan ulaştırırken diğer yandan farklı görüşteki fikirleri kesmeye çalışmanın gayreti içerisindeyler (Hall, 1999’dan aktaran Söylemez, 2016, 111). Fetö ile ilişkili internet haber sitesi, bu doğrultuda, kullandıkları haberler ve haber başlıkları ile kamuoyu oluşturmaya çalışmış ve ardından 15 Temmuz darbe girişimiyle fiili olarak da kendine karşı duranları baskı altına almaya çalışmıştır. İlgili haber sitesi “Bölgenin Feryadı, Beytüşşebap Savcısının İsyanı: Bölge Adete Açık Cezaevi, Tek Odada 15 Kişi, Suriye’ye Giden TIR’da Mühimmat Bulundu” gibi başlıkları kullanarak hem destek verdikleri terörle, mücadele edilmesine engel olmuş hem de ülkenin hukuksuzluk ve kaos ortamında olduğu imajını vererek 15 Temmuz darbe girişimine zemin hazırlamıştır. Kısacası Fetö’ye ait olduğu ispatlanan ilgili haber sitesi, baskılama stratejisini kullanmıştır.

Bir suç söylemi oluşturmanın son aşaması cezalandırma basamağıdır. İlgili internet sitesi “Öğretmenler ve Ev Hanımlarının Tutuklanmasında Skandal, Yedi Öğretmene Öğrencilerinin Önünde Gözaltı, Üç Öğretmen ve Bir Öğrenciye Erdoğan’a Hakaretten Hapis, İzmir Valiliği Protestoyu Yasakladı, Haram Yemedike İntikam Operasyonu, Rıza Zarrap Soruşturmasını da Kapatacaklar” başlıklarını atarak kendi yargı mensuplarının elini güçlendirecek, devlet ve hukuk taraftarı yargı mensuplarını zan altında bırakacak böylece kendi mensuplarının kurtulmasına, kendilerine muhalif olanların da yargı önünde cezalandırılmasına yol açabilecek haber başlıklarını kullanmışlardır. Diğer bir ifadeyle paralel haber sitesi kendi muhaliflerini cezalandırmaya çalışan yargı içindeki FETÖ mensuplarının elini güçlendirmeye ve muhalifleri kanuni olarak zor durumda bırakmaya çalışmıştır.

Yukarıdaki verilere rağmen ilgili haber sitesinin, 17/25 Aralık 2013'ten önce, iktidar veya iktidardaki bireylerle ilgili haberlerinin olumlu veya destek niteliğinde olduğu birçok haber başlığında (Dünya Akparti'nin Zaferini Konuşuyor, Gümrüklerdeki Türklerden Akparti'ye Büyük Destek, Yüzde 50 Oyla İstikrara Güçlü Destek, Maliye Bakanlığı Kredi Kartıyla Tefecilik Yapanların Peşine Düşecek, Kürt Açılımında Yeni Adım, Adalet Bakanı Şahin: Yargı Darbe Yapmaz, Darbeye Teşebbüs Edenleri Yargılar, Başbakan Erdoğan'ın Anne Acısı, 'Deniz Baykal'a Atfen' Eleştirdiği Kürt Açılımını 20 Yıl Önce Yaptı) görülmektedir. Fakat haberlerdeki bu olumlu tavrın 17-25 Aralık 2013'ten sonra değiştiği ve neredeyse tamamen olumsuz bir hal aldığı söylem analizi yapılan çeşitli örneklerde ortaya çıkmaktadır: Örneğin "Yedi Öğretmene Öğrencilerinin Önünde Gözaltı" gibi haber başlıklarında paralel, Fetö gibi kelimeleri değil öğretmen, polis, savcı gibi kelimeleri kullanmayı tercih etmiştir. Diğer bir ifadeyle yapılan operasyonların sanki çeşitli meslekleri itibarsız duruma düşürme, bu mesleklerle ilgili kurumları sindirme amacıyla yapıldığı intibasını veren kelimeler özellikle başlıklarda kullanılmıştır. "Yolsuzluk Delilleri Mecliste, Emniyet'in Hazırladığı İstihbarat Değil İftira Raporu, Anayasa Askıda" gibi çeşitli haber başlıklarında ise kesin yargı ifadeleri kullanılmış ve böylece inandırıcılık artırılmaya çalışılmıştır. "AKP'li Vatandaş Erdoğan'ın Damadına Patladı: Hırsızları Savunmuyoruz" cümlesi ile direk olarak Cumhurbaşkanı kendi zihinlerindeki gibi hırsızlıkla suçlanmamış, diğer bir ifadeyle ilgili basın kuruluşları bu cümleyi Cumhurbaşkanı'na değil damadına yöneltmiş, muhtemelen kendi mensuplarının söylediği bir cümle vatandaşın ağızından çıkmış gibi lanse edilerek haber değeri kazandırılmış, böylece kanuni sorumluluktan da kurtulma yoluna gidilmiştir. Yine aynı başlıkta AKP'li vatandaş denilerek aslında AKPARTİ'ye oy verenlerin dürüst olduğu, asıl sorunun bu partiyi yöneteler olduğu, kendilerinin halkla değil yönetenlerle sorunları olduğu iletisi sunulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu ve benzeri başlıklarda AKPARTİ değil AKP ifadesi kullanılarak AKPARTİ'ye muhalif oldukları sezdirilmiştir. Örgüte hizmet eden basın kuruluşları haber başlıklarında sıklıkla yolsuzluk/hırsızlık gibi kelimeleri kullanarak bu konularda mesajlar dizini oluşturmuştur. "Parti Referansı Yoksa Memurluk Hayal" başlığı da dikkat çeken haber başlıklarından biridir. Başlıkta parti ismi verilmemesine rağmen, haber içeriği hiç okunmasa bile iktidarda olan partinin kastedildiği anlaşılmakta ve ilgili parti cezalandırılmaya çalışılmaktadır. "Cemaatler Yeniden Düşman Oluyor" cümlesinde ise öznede bir belirsizlik oluşturularak hükümet töhmet altında bırakılıyor ve bir art gönderimde bulunuyor. Yine aynı başlıkta kendilerinden hareketle bir genelleştirme ve kurgulama yapılıyor. Diğer bir ifadeyle devletin zamanla kendileriyle uğraştığı gibi başka cemaatlerle de uğraşacağı mesajını verip destekçilerini arttırmaya çalışıyor. Yine ilgili haber sitesi haber kiplerini de başlıklarda ustaca kullanarak çeşitli mesajları cümlelere yüklemiştir: Örneğin "Liyakat Gitti, Mülakat Geldi" başlığında geçmiş zaman ekini kullanarak şimdiye kadar liyakatın olduğunu, bundan sonra olmayacağını iddia ediyor. "Öğretmenler ve Ev Hanımlarının Tutuklanmasında Skandal" cümlesinde ise tutuklananların suçları değil meslekleri ön plana çıkarılarak bir mağduriyet psikolojisi oluşturulmaya çalışılmıştır. Yine "Öğretmenler Gününde Şok: 7 Öğretmene Gözaltı" başlığını kullanarak sanki suçluların gözaltına alınması için belli bir gün beklenmiş veya suçlu olan insanlar bazı özel günlerde kanun önüne çıkarılamazmış gibi bir izlenim veriliyor. "Saray Hala Kaçak" başlığında ise devletin kullanmayı tercih ettiği Külliye yerine özellikle Saray kelimesi kullanılarak olumsuz çağrışımlar oluşturuluyor ve Sayın Cumhurbaşkanı'nın kanunsuz işler yaptığı/yaptırdığı, halkın parasıyla sarayda yaşadığı imajı veriliyor. Aynı başlıkta hala kelimesi bilinçli bir biçimde kullanılarak devleti yönetenlerin külliyeyi kaçak inşa ettiği ve bu kanunsuzluğu ısrarla devam ettirdiği iddiası zihinlere yerleştirilme çalışılıyor. Yine ilgili haber başlıkları incelendiğinde olayların

sebepleri gibi haberlerle ilgili çeşitli bilgilerin eksiltilecek verildiği de görülüyor. Örneğin “Öğretmenler ve Ev Hanımlarının Tutuklanmasında Skandal” başlığında tutuklanmaların sebebi üzerinde özellikle durulmamıştır. Çünkü başlıklar haberi özetler ve okuyucunun dikkatini haber üzerine toplar; bu aşamadan sonra okuyucu istekli ise ve vakti varsa haberin tamamını okumaktadır (Bilişli, 2006, 95). Yine ilgili haber sitesi seçim dönemlerinde “MHP Afişleri Toplatılıyor” gibi manşetleri kullanarak yapılacak seçimlerin güvenilirliğini gölgede bırakacak, seçim sonuçlarıyla ilgili şaibe hissini verecek ve muhalefet partilerini mağdur konuma düşürecek başlıkları kullanmıştır. Ayrıca ilgili site seçim dönemlerinde “Kılıçdaroğlu’na Çirkin Saldırı” gibi haber başlıklarıyla kendilerine bağlı bireyleri seçimde hangi partilere oy vermeleri konusunda yönlendirici bir dil kullanmıştır. İlgili haber sitesinin “Haram Yemedike İntikam Operasyonu” gibi çeşitli başlıklarla yoruma açık olmayan ifadeler kullandığı, kesin yargı anlamına gelen cümleleri ve kelimeleri seçerek kendilerinin haram yemediğini, devlet yetkililerinin ise harama bulaştığını, haramla mücadele ettikleri için kendilerinden intikam alındığını ifade etmeye çalışmışlardır. Yine bu internet sitesi “Gezi Yıldönümüm” gibi haber başlıklarını kullanarak Gezi eylemleri içinde olan insanlara bir art gönderimde bulunarak bir ittifak arayışına girmiş ve ortak düşmanlarına bir örtük mesaj atmıştır.

İlgili haber sitesinin genel olarak hemen hemen bütün haber başlıklarında (34 Kişinin Öldüğü Uludere Faciası 4 Yıldır Aydınlatılmadı, AKP’li Vatandaş Erdoğan’ın Damadına Patladı: Hırsızları Savunmuyoruz”, “AKP 17/25 Aralık İddialarını Araştırılsın Teklifini Reddedti”, “AKP’liler Kazanamıyor KPSS Kaldırılmalı, Anayasayı Askıya Aldılar) hükümet ve devlet yetkililerinin yolsuzluk ve hukuksuzluk yaptığını, devletin malını çaldığını, devletin malının çalınması karşısında hukuk yollarını kapattığını, devletin imkânlarının hukuksuz yollarla yandaşlara (!) peşkeş çekildiğini, devlette liyakatin kaldırıldığını, torpilin ve adam kayırmanın yaygınlaştırıldığını gerek açıkça gerekse dili ustaca kullanarak dile getirdiği böylece 15 Temmuz darbe girişimine zemin hazırladığı sonucuna ulaşılabilir.

Sonuç ve Öneriler

Medya, kullandığı ideolojik dil ile dilerse egemen siyasal otoritenin her gün tekrar kurulmasını ve kurulduktan sonra da devam etmesini sağlayabilecek kudrete sahiptir. Bu bağlamda, medya organlarının kullandığı dil ideolojik bir arka planı yansıtabileceği gibi, haber sunma üslubundaki farklılıklar farklı iktidar ilişkilerini de gün yüzüne çıkarabilmektedir. Yanlı haber sunumu gerçekleştiren medya organları, oynadığı doğrudan ya da dolaylı roller vasıtasıyla ideolojik yanlısamlara sebep olmakta ve toplumların zihinsel yönlendirilmeleri hususunda kilit rol üstlenmektedir. Yanlılığa ilişkin süreç, medyanın olayları yorumlayarak yeniden üretmesi ile başlamaktadır. Bu kapsamda medya organları haber olarak sunulacak olayı egemen dil ile kurgulayarak, topluma enformasyon olarak sunmaktadır. Çok çeşitli enformasyon kaynaklarının nüfuzu altında kalan kitleler, farkında olmaksızın kurgulanmış haberlerle ile belli bir ideoloji çerçevesinde güdülenmekte ve hem medya hem de siyasal aktörler üzerindeki denetleyici rolünü kaybederek, edilgen bir konuma sürüklenmektedir (Durmaz, 2015, 93). Bu doğrultuda bu çalışmanın sonunda FETÖ’nün emrindeki haber sitesinin çeşitli haber başlıklarını kullanarak adlandırma-tanımlama, dışlama, farklılıkları reddetme, kontrol, baskılama ve cezalandırma stratejileri ile toplumda yolsuzluk/hukuksuzluk algısı oluşturma, hükümet ve devlet yetkililerini cezalandırma ve yok etme gibi amaçlarla dili kullandığı belirlenmiştir. Araştırmada haber

sitesinin bütüncül olarak incelenmesinden elde edilen bir diğer sonuç ise ilgili haber sitesinin 17/25 Aralık 2013 öncesi ve sonrasındaki haber başlıklarında objektif olmayan ciddi ideolojik söylem farklılıkları olduğudur. Yapılan bir çalışmada “Zaman Gazetesi’nin haber söylemini, iktidarla olan ilişkilerine göre şekillendirdiği ve değiştirdiği, toplumda yaşanan olayları habere dönüştürürken, kendi ideolojik yaklaşımına göre yeniden ürettiği ve haber üretim sürecinde habere konu olan olgu veya olayın gerçekliğinden ziyade iktidar mücadelesi içerisinde bağlamından kopararak bir araç gibi kullandığı” sonucuna ulaşılmıştır (Zaimoğlu, 2016: 105). Diğer bir ifadeyle Zaman Gazetesi’nde 17-25 Aralık 2013 öncesi ve sonrasında yayımlanan iktidarla ilgili haberlerdeki söylemin değiştiği dile getirilmiştir. Bu çalışmada da ilgili haber sitesinin, 17/25 Aralık 2013’ten önce, iktidarla ilgili haberlerinin olumlu olduğu veya hükümete destek niteliğinde olduğu; 17/25 Aralık 2013 sonrasındaki haber başlıklarında ise ima etme, kesin yargılar kullanma, verilecek mesajı uygun kelime seçme, haber kiplerinden faydalanma, olumsuz çağrışımlar yapan sözcükler kullanma gibi dil unsurlarını kullanarak çok önemli gelişmeleri bile ideolojik amaçlarla servis ettiği ortaya çıkmıştır. Özellikle 15 Temmuz darbe girişiminin ardından, devlet kurumları tarafından da delillendirilen birçok belgenin de ilgili haber sitesinin ideolojik amaçlarla haber sunduğunu ortaya çıkarması, bu çalışmanın verilerini destekler nitelikte görülebilir.

Yapılan bir araştırmadan hareketle (Arslan, 2013) ilgili haber sitesinin 17/25 Aralık 2013’ten önceki haberlerde kültür, sanat, eğitim konulu birçok yayın yapmasına rağmen bu haberlerin oranının bu tarihlerden sonraki yayınlarda azaltıldığı ve ideolojik haberlere öncelik verildiği de gözlemlenmiştir.

Çalışmanın sonucundan hareketle çeşitli yayın organlarıyla ilgili suç, hukuksuzluk, yolsuzluk konulu yüksek lisans/doktora/makale çalışması yapılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, araştırmanın verileri doğrultusunda basının vatan ve millet aleyhinde olan yayınlarının engellenmesi, vatan/millet karşıtı oluşumlarla kol kola giren basın kuruluşlarına izin verilmemesi gerektiği de dile getirilebilir.

Kaynakça

- Arslan, A. (2013). *Basında Türkçe okuma, dinleme, konuşma, yazma, söz varlığı, Türkçenin diğer meseleleri*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Arslan, Z. (2001). *Televizyonda suç söylemi ve ideoloji, hegemonya, iktidar ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Barker, C. and Galasinski, D. (2001). *Cultural studies and discourse analysis: a dialogue on language and identity*. London: Sage.
- Bilişli, Y. (2016). Ermenek maden kazasının yazılı basında yansımaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 91-104.
- Çelik, H. ve Ekşi, H. (2008). Söylem analizi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27 (27), 115.
- Durmaz, G. (2015). *İktidar ve kitle iletişim araçları üzerinden rıza üretimi: bir söylem analizi uygulaması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kurtoğlu, S. (2003). Haber söylemini çözümlmek. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 17, 145-156.
- Sargın, M. (2010). *Türkçede tanıtlama belirticilerinin işlevleri*, Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Sargın, M. (2014). Gazete köşe yazılarında kullanılan dilsel stratejilere ilişkin bir çözümleme örneği. *International Journal of Social Science*, 29, 352, 353.
- Söylemez, Y. (2016). 15 Temmuz darbe girişimi gecesini TRT’de okutulan darbe bildirisi metninin söylem çözümlemesi. *Turan Uluslar Arası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi (2. Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Özel Sayısı)*, Cilt:8, 111-113.
- Zaimoğlu, G. (2016). *Hegemonya ve ideoloji bağlamında basının rolü: Zaman Gazetesi’nde 17-25 Aralık öncesi ve sonrasında yayımlanan iktidarla ilgili haberlerdeki söylem değişimi üzerine bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Web Kaynakları

http://www.tarihbugun.org/gazeteler/zaman_gazetesi.html (ET: 17.06.2017)

<http://odatv.com/zamanin-unutulmaz-mansetleri-0703161200.html> (ET: 17.06.2017)

<https://www.google.com.tr/search?q=zaman+gazetesi+g%C3%B6rseller&tbm=isch&tbo=u&source=univ&sa=X&ved=0ahUKEwiXgci9kIPUAhVKEIAKHSSeAM4QsAQIIA&biw=1366&bih=662> (ET: 17.06.2017)

MUSA HORNASI (MUSA HORANÎ)'NİN TARİH-İ ERMENİSTAN ADLI ESERİ

Doç. Dr. Ali CİN

Akdeniz Üniversitesi

Öz

Ermeni tarihi üzerine bilinen en eski eser Musa Hornasi'nin Tarih-i Ermenistan adlı eseridir. Eserin yazarı olan Musa Hornasi hakkında yazılı kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bilim adamları onun yazdıklarına dayanarak Yunan, Süryani ve Pehlevi dillerini iyi bildiğini ve Mısır, Şam ve İran gibi geniş bir coğrafyada 5. yüzyılda yaşadığını söylemektedirler. Eserin önemli hususiyetlerinden biri Ermeni tarihini milattan önceki dönemlerden efsanelerle başlatması ve eserin eski Ermeni diliyle yani Grabarca ile yazılmış olmasıdır. Eser Ermeni tarihi ile ilgili bilgi bilgilerin yanı sıra tarih boyunca Ermenilerin ve Ermenilerle ilişkide olan milletlerin tarihi hakkında da bilgiler vermiştir. Hornasi'nin eseri üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ermenistan'ın tarihi büyük şahsiyetlerinin şeceresi, Ermenilerin büyük dedesi I. Haik'ten Makedonyalı İskender'e kadar geçen olaylar anlatılır. İkinci bölümde Ermenistan'ın tarihi şahsiyetleri, Ermenistan'da Arşakoni Hükümetinin kurulmasını ve üçüncü Tirdad (M.S. 318) hükümdarına kadarki dönem anlatır. Üçüncü ve son bölümde ise Ermenistan'ın Tarihî büyük şahsiyetlerinin sonu, III. Tirdad döneminden Arşakoni hükümdarlığı (M.S. 428) ve Gerigor'un soyunun ve saltanatının sona ermesine kadar olan dönem detaylı bir biçimde anlatılır.

Anahtar Kelimeler: Ermenistan Tarihi, Musa Horani, Musa Hornasi, Ermeni, Tarih

TARİH-İ ERMENİSTAN (HISTORY OF ARMENIA), WORK OF MUSA HORNASI

Abstract

The oldest work on the history of the Armenia is undoubtedly work of Musa Hornasî called as Tarih-i Ermenistan (History of Armenia). There is no information about Musa Hornasi, the author of work, in any written sources. However scientists are saying that he was knowing Greek, Syriac and Pahlavi languages well and lived in a wide geography comprised countries such as Iran, Egypt and Damascus in 5th century. One of the important characteristics of the work is that work was starting the Armanian history before the Christ and was written in Grabar which is old Armenian Language. Author has given information about history about nations which had relationship with Armenians throughout history as well as information about Armenian history. Hornas's work consists of three main sections. In the first part, of the genealogy of the greatest men in the history of Armenia and events from Haik I, the Armenians' great-grandfather, to Alexander of Macedon. In the second part consists historical figures of Armenia, establishment of the Government Arşako and the perion untill Tirdad III The Ruler (AD 318). In the third and last part, the ending of great figures of historical Armenia, from third

period of tirdad to Arşako descedants (AD 428) and period which is descendants of Gerigor and the their era up to the end is described in detail.

Keywords: history of Armenia, Musa Hornasi, Musa Horani, Armenia, History

Türkiyede Ermeni tarihi üzerine elimizde pek fazla kaynak bulunmamaktadır. Ermeniler ise kendi tarihlerini, Musa Hornasi (Musa Horani/Horenli)'nin efsanelerinin geçtiği Tarih-i Ermenistan adlı çalışmasına dayandırır. Hornasi, Ermeni tarihini milattan önceki dönemden başlatır. Dünya tarih literatüründe Hornasi'nin bu eseri, Rusça, Latince, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Macarca ve İngilizce gibi dillere çevrilmesinden dolayı yabancı tarihçilerin bu eseri geniş bir biçimde kullandıkları görülmektedir. Bu eser, Türk tarihçileri tarafından da kullanılmakla birlikte henüz Türkçeye çevirisi yapılmamıştır. Söz konusu çalışmamızda Musa Hornasi'nin *Tarih-i Ermenistan* (Nalbandiyan 1984) adlı eserini 1984 yılında Farsça'ya yapılan tercümesi üzerinden tanıtmaya çalışacağız.

Eserin tercümesini yapan Geogori Nalbandiyan'ın verdiği bilgilere göre Hornasi (Musa Horani/Horenli) Tarih-i Ermenistan'ını eski Ermeni diliyle yani Grabarca yazmıştır. Hornasi'nin eserinin, 1913 yılında Tiflis'te, Abkıyan ve Harutunyan tarafından tenkitli bir basımı yapılmıştır. Ayrıca eser, St. Petersburg'da, Horen Estepena tarafından 1898 yılında, Malhasiyan tarafından 1961 yılında Erivan'da basılmıştır. Eser, M. Amin tarafından 1893 yılında Moskova'da Rusça'ya tercüme edilmiştir. Geogori Nalbandiyan Ermenice'den çevirdiği eserini, daha önce basılan eserlerle karşılaştırmasını yaparak hazırlamıştır.

Musa Hornasi'nin eseri Ermeni tarihi literatüründe önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple onun eserinin birçok dile çevirisi yapılmıştır.

Geogori Nalbandiyan eserin mukaddimesinde, Hornasi ile ilgili olarak onun Tarih-i Ermenistan adlı bu eserinin V. yüzyılın dünya tarihinin fikrî tekamülünün yeni bir merhalesi olduğunu ve Hornasi'nin dünyanın önde gelen tarih yazıcıları arasında önemli yere sahip olduğunu bu sebeple de ona “tarihin babası” unvanı verildiğini belirtir. (Nalbandiyan, 1984, 8).

Nalbandiyan eserin önemi üzerinde dururken, Hornasi'nin Tarih-i Ermenistan'ının derin tarihi bilgilerin bulunduğu bir hazine olduğunu, bu eserin yalnız eski milletlerin gelenekleri ile Ermenilerin ve komşularının tarihi hakkında bilgi vermekle kalmayıp, tarih boyunca Ermenilerin ve Ermenilerle ilişkide olan milletlerin tarihi hakkında da bilgiler verdiğini, Ermeni ve İranlıların tarihin başlangıcından itibaren ilişkilerinin olduğunu bunun da tarihî ve kültürel bir zenginlik olduğunu söyler. (Nalbandiyan, 1984, 8).

Nalbandiyan eseri Farsçaya çevirmesinin sebebini, Ermenilerle İranlıların ortak bir tarihe sahip olmalarına ve İran tarihindeki bazı eksiklerin giderilmesi noktasında Hornasi'nin eserinin büyük bir rol oynayabileceğine bağlar.

Yine Nalbandiyan'a göre Hornasi, bu tarihî eserini yazabilmek için kırktan fazla kaynağa müracaat etmiştir. Hornasi'yi diğer yazarlardan ayıran önemli özellik, onun Yunan, Süryani, Pehlevî dillerini bilmesi ve hatta yazarı belli olmayan ve aslı bulunmayan doğu kaynaklarından bile istifade etmesidir. (Nalbandiyan, 1984, 5). Hornasi, eski milletlerin bilinen yazarların içerisinde çabucak fark edilebilecek bir bilgi düzeyine sahiptir. Doğu milletlerinin eski tarihinde, önemli bir kaynak kişi olarak gösterilmesi, onun güvenilir bir kişi olduğunun apaçık göstergesidir. Hiçbir Ermeni yazar onun seviyesine ulaşamamıştır. (Nalbandiyan, 1984, 6).

Hornasi'nin şahsî yaşamı hakkında yazılı bir bilgi yoktur. Hornasi'nin doğumu belli olmadığı için araştırmalarda ve kaynaklarda bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Ancak bilim adamları onun yazdıklarından yola çıkarak onun doğum tarihi hakkında tahminlerde bulunmuşlardır. Hornasi, Taron ilinin Khoren (Horen) köyünde dünyaya geldiği için Horenî olarak adlandırılmıştır. Bazı yazarlar onu Taronî diye adlandırmıştır.

Hornasi, öğrenim hayatının başlangıcında Ermeni Dil ve Edebiyatını öğrenirken, Yunanca, Süryanice ve Pehlevice'yi de öğrenmiş, ayrıca Mısır, Şam ve Rumların büyük kütüphanelerinde araştırmalar yapmıştır. Yunan dil ve edebiyatını iyice öğrenerek Platonizm (Eflatun'un yeni felsefesi) hakkındaki bilgilerini tamamlamıştır. (Nalbandiyan, 1984, 7).

Hornasi, genç yaşta ülkelerarası yaptığı yolculuklar esnasında ünlü bilim adamları ve filozoflarla tanışmıştır. (Nalbandiyan, 1984, 8). Hornasi'nin eserine göre, Hornasi bu eserini Sahak Bakratoni'nin emriyle yaklaşık olarak 65 ile 70 yaşlarında, milattan sonra 475 ile 480 yıllarında yazmıştır. (Nalbandiyan, 1984, 9). Hornasi'nin ölüm tarihi tam olarak bilinmemektedir. Rivayetlere göre kabri de, Taron Ermeni Kilisesi'nin yakınlarında bir yerdedir. (Nalbandiyan, 1984, 9).

Hornasi'nin Tarih-i Ermenistan adlı eseri üç bölümden oluşmaktadır.

1. Bölüm (Birinci Kitap)

Ermenistan'ın Büyüklerinin Şeceresi:

Bu bölümde Ermenilerin menşei ile ilgili problemler, efsanelere göre insanın yaratılışı, İncil'e göre insanın ve değişik milletlerin yaratılışı onların dili ile, Babil'in inşa edildiği zamandan sonraki dönem anlatılır. Aynı bölümde Ermenilerin tarihini Ermenilerin büyük dedesi ilk Haik'ten başlayarak Makedonyalı İskender'e (M.Ö 330) kadar geçen olaylar anlatır. Ayrıca bu bölümün sonunda iki parça halinde İran Pers efsanelerinden Edehak (Zahak) ve Feridun'un efsaneleri de anlatılır.

Birinci Kitabın Fihristi:

Ermenistan Büyüklerinin Şeceresi (Tarihî Şahsiyetleri)

1. Sehak'ın Cevap Yazısı ve Onun İstediklerini Yapmasını Söz Vermesi
2. Matikan Kelde ve Aşur Kaynaklarında Bizimle İlgili Daha Fazla Bilgi Olmasına Rağmen Biz Niçin Ülkemizin Tarihini Anlatmak İçin Yunan Kaynaklarını Seçtik
3. Bizim İlk Padişah ve Emirlerimizin Marifetsizliği ve Eğitimsizliği
4. Hz. Adem ve Diğer Peygamberler Hakkında Başka Tarih Yazarlarının Farklılıkları
5. Nuh'un Çocuklarının İbrahim Ninus ve Aram'a kadar Şecere Uyumu; Ninus ne Bel'dir ne de Bel'in Çocuğudur
6. Bazı Arkeologlar'ın Kendi Zihinlerindeki Hz. Musa İle Uyumu ya da Uyumsuzlukları ve Filozof Olempiyodres'in Sözlü Hikayeleri
7. "Bel Adı Müşrik Yazarlara Göre Aslında Kitab-ı Mukaddes'te Geçen Nebrut'un Adıdır" Biçimde Kısa Bir Açıklama
8. Bu hikayeler Kimin Emeğiyle ve Nereden Bulunmuştur?
9. Ermenistan'ın Vagarşak Şahının İran'ın Büyük Arşak Şahına Gönderdiği Mektup

10. Hayk'ın İsyanı
11. Hayk ile Bel Savaşı ve Bu Savaşta Bel'in Ölümü
12. Hayk'ın Nesli ve Halefleri ve Onların Her Birinin Faaliyetleri
13. Doğulularla Aram'ın Savaşı ve Onun Zaferi, Niyukarmades'in Ölümü
14. Aşurlularla Aram Savaşı, Aram ile Payapıs Kaagya Zaferi, Kisarya, Birinci Hayk'ın ve Ermenistan'ın Başka Bölgeleri
15. Aram ve Onun Şamiram İle Yapılan Savaşta Ölümü
- 16 Şamiram, Aram'ın Ölümünden Sonra Şehir, Saray ve Setleri Nasıl Yaptığı
- 17 Şamiram Niçin Kendi Oğlanlarını katletti? Şamiram'ın Zerdüşmak'ın Elinden Ermenistan'a Kaçışı ve Kendi Oğlu (Ninvas) Tarafından Öldürülmesi
18. Şamiram'ın Hindistan'daki Savaşı ve Ermenistan'da Ölümü
19. Şamiram'ın Ölümünden Sonra Çıkan Olaylar
20. Ara Bin Ara ve Sasanur Lakaplı Anuşavan'ın Oğlu Olduğu
21. Ermenistan'ın İlk Hükümdarı Pavir İbni Sekayi Erdi'nin Sardanapal Hükümdarlığını Gaspemek Amacıyla Varbaksmadi'ye Yardımı
22. Hükümdarlarımızın Babadan Oğula Sıralanışı
23. Senekerim'in Oğulları (Artsruni, Gnuniler ve Bedşehr Aktezniler Aşiretleri Onun Soyundadır. Yine Angek Aşireti Onun Soyundandır)
- 24 Tigran Hakkındaki Detaylar
- 25 Kuruş ile Tigran'ın İttihat ve İttifaklarının Ajdehak'ın Korkmasına Sebep Olması
- 26 Tedirgin Ajdehak, Şüpheli Geleceğini Rüyasında Mucize Gibi Görmesi
- 27 Ajdahak'ın Danışmanların Görüşleri ve Daha Sonra Kendi Fikirleri ve Uygulamaları
- 28 Ajdahak'ın Mektubu, Tigran'ın Onaylaması ve Tigranuhi'yu Med'e Göndermesi
- 29 Hiyanetin Ortaya Çıkması, Tigran ile Ajdehak Savaşı ve Ajdehak'ın Ölümü
- 30 Tigran'ın Kendi kızkardeşini (Tigranuhi) Betigranakurt'a Göndermesi, Ajdehak'ın ilk eşi (Anush) ve Esirlerin Yerleşmeleri
- 31 Tigran'ın Nesli ve Ondan Gelen Kavimler
- 32 Tevtamos Zamanında İlyas Savaşı, Zarmair ve Ordusunun Habeşi Çetelerine Katılması ve Onun Ölümü

Fars Efsanelerinden:

Biyoreseb Ajdehak (Zahhak)

II. Bölüm (İkinci Kitap)

Ermenistan'ın Büyüklerinin Tarihi:

Hornasi bu bölümde, o dönemdeki Ermenistan'ın uluslararası durumunu anlatır. Part Arşakoni silsilesinin başlangıcını, Pers Arşak'ın kardeşi Birinci Vagarşak'ı, Ermenistan'a hükümdar

olarak gönderilmesini, Ermenistan'da Arşakoni Hükümetinin kurulmasını ve üçüncü Tirdad (M.S. 318) hükümdarına kadarki dönem anlatır.

İkinci Kitabın Konu Fihristi

1. İkinci Kitaba Giriş
2. Arşak Hükümdarlığı ve Çocukları, Makedonyalılarla Savaşı, Rumlarla Anlaşması
3. Vagarşak'ın Ermenistan Hükümdarlığına Geçmesi
4. Vagarşak'ın Cesur Ermenileri Bir Araya Getirmesi
5. Morpugikos İle Savaş Morpugikos ve Mızrap Yarası İle Ölümü
6. Vagarşak'ın Kuzey ve Batı Ermenistanı Dize Getirmesi
7. Devlet Kurumları ve Naharariler'in Yayılması
8. Med Hükümdarı Ajdehak'ın Soyundan Birinin Devletin İkinci Makamına Gelmesi
9. Birinci Arşak ve Hükümdar Olması
10. Katina Mar Abbas Kitabından Sonra Kendi Tarihini Yazmak İçin Kaynaklarını Nereden Buldu?
11. Birinci Arteşes ve Arşedit'in Alınması
12. Arteşes'in Batıya Askeri Seferi, Kresos'un Yakalanışı ve Putlarının Ganimet olarak Alınıp Ermenistan'a Gönderilmesi
13. Vakanüvistlerin Eserlerinde Arteşes'in Dünya Hükümdarı Olması ve Kresos'u Zincire Vurması
14. İkinci Tigran Hükümdarlığı, Yunan Askerlerinin Püskürtülmesi, Çok Tanrılı İnanç
15. Rum Komutanı Pempeos'un Ermenistan'a Askeri Seferi, Majak'ın Ele Geçirilmesi ve Mihrdad'ın Ölümü
16. Tigran'ın Rum Askerlerine Saldırması, Gabianos'un Kaçması ve Tigran'ın Genç Mihrdad'ı Kurtarması
17. Kresos ile Tigran Savaşı ve Kresos'un Ölmesi
18. Kassios'un Tigran'a Karşı Çıkması, Genç Mihrdad'ın Ayaklanması ve Kesaria Şehrini Yapımı
19. Tigran ile Arteşes'in İttifakı, Filistin'e Askeri Seferleri, Hurkanos ve Çok Sayıda Yahudi'nin Esir Edilmesi
20. Ermenilerle Rumların İkinci Savaşı, Sigon ile Bendidios'un Yenilmeleri
21. Antoniyos'un Bizzat Ermeni Ordusuna Saldırması ve Shamshat Şehrini Ele Geçirmesi
22. Artavazd'ın Hükümdarlığı ve Rumlarla Savaşı
23. Antoniyos'un Artavazd'ı Esir Alması
24. Arşam'ın Hükümdarlığı, İlk Kez Rumlar'ın Ermenistan'ı Kısmen Haraca Bağlaması, Hiyurkanos'un Kurtulması ve Bagratoniler Kavminin Tehlike ile Karşılaşması

25. Arşam ve Heredos'un Münakaşaları ve Arşam'ın Herdos'a Boyun Eğmesi
26. Abgar'ın Hükümdarlığı, Rumlar'ın Ermenistan'ı Tamamen Haraca Bağlaması, Heredos Ordusuyla Savaş ve Heredos'un Kardeşinin Oğlu Yusuf'un Ölmesi
27. Yedesia Şehrinin İnşası
28. Abgar'ın Doğu Seferi, Arteşes'i Hükümdarlığa Getirmesi ve Artaşes'in Kardeşleri Arasında Barışı Sağlaması
29. Abgar'ın Doğu Seferinden Dönüşü ve Aret'e Heredosla yaptığı Savaşta Yardım Etmesi
30. Abgar'ın Emirlerini Sabinos'un Yanına Göndermesi, Emirlerin İsa ile Karşılaşmaları, Abgar'ın İsa'ya İman Etmesi
31. Abgar'ın İsa Mesih'e Mektubu
32. Abgar'ın Mektubuna Karşılık İsa'nın Havarilerinden (Tovmas)'a Emrederek Cevap Yazdırması
33. Havari Tadius'un Yedesia'da Vaaz Etmesi ve Abgar'ın Beş Mektubunun Tekrar Yazılması
  - Abgar'ın Tiberios'a Gönderdiği Mektup
  - Tiberios'un Abgar'a Cevabı
  - Abgar'ın Tiberios'a Gönderdiği II. Mektup
  - Abgar'ın Nerse'ye Gönderdiği Mektup
  - Abgar'ın Arteşes'e Gönderdiği Mektup
34. Havarilerinin Şehit Olması
35. Sanatörük'ün Hükümdarlığı, Abgar'ın Çocuklarını Katletmesi ve Kraliçe Hagine
36. Mütesebin Şehrinin Yeniden İnşası, Sanatörük'ün Nasıl Adlandırıldığı ve Onun Ölümü
37. Yervand'ın Hükümdarlığı, Sanatörük'ün Çocuklarını Katletmesi, Artaşes'in Kaçması ve Kurtulması
38. Yervand'ın Artaşes'i Ele Geçirebilme Çabaları ve Maveraünnehr'in Elinden Çıkması
39. Yervandashat Şehrinin İnşası
40. Yervand'ın Bagaran Şehrinin Putlarını Yapması
41. Dznendots Ormanı'nın Yapılması
42. Yervandakert Sarayı
43. Artaşes'in Hükümdar Olması İçin Senbat ile İran Hükümdarlarının Çalışmaları
44. Artaşes'in Yervand'a Karşı Sefere Çıkması ve Yervand'ın Asker Toplaması
45. Artaşes'in Ermenistan'a Girer Girmez Başarılı Olması
46. Yervand ile Artaşes Savaşı, Yervand'ın Kaçması, Şehrini Ele Geçirmesi ve Yervand'ın Ölümü
47. Artaşes'in Hükümdarlığı ve Taraftarlarının Hakşinaslığı

48. Yervaz'ın Katledilmesi, Başka Bir Bagaran Şehri Yapılması ve Artaşas'ın Rumlara Haraç Vermesi
49. Artaşat Şehrinin İnşası
50. Alanlar'ın Emenistan'a Saldırıları ve Yenilmeleri, Alanların Artaşas'la Akraba Olmaları
51. Argam ve Oğullarının Katledilmesi
52. Senbat ve Alanların Ülkesindeki Çalışmaları, Artaz'ın Şehirleşmesi
53. Kaspların Ülkesinin Dağılması ve Artaşes'in Oğlanları ile Senbat'ın Arasının Bozulması
54. Mityanus Ordusuyla Basian'da Savaş
55. Trayanos ve Yaptıkları, Majan'ın Kardeş Eliyle Katledilmesi
56. Artaşes'in Ermenistan Nüfusunu Arttırması, Şehirler ve Bölge Sınırlarını Çizmesi
57. Amatonilerin Asilzadeligi
58. Arevegian Aşireti ve Şeceresi
59. Artaşes Zamanında Bilim ve Fen
60. Artaşes'in Ölümü
61. Artavazd'ın Hükümdarlığı, Kardeşlerine Karşı Yaptığı Baskı ve Onun Belirsiz Şaşırtıcı Ölüm Hikayesi
- 62 Tiran
63. Tirdad Bagratoni ve Onun Kavminin Eski Adları
64. Son Tigran ve Onun Yaptıkları
65. Vagarsh'ın Hükümdarlığı, Basen Kasabasının İnşası ve Etrafına Sur Yapılması, Khazir'larla Savaşı ve Ölümü
66. Vagarsh'ın Yaşantısıyla İlgili Kaynaklar
67. Agatangegos'un Anlattığı Küçük Bir Rivayet
68. Part Kavimlerinden Ayrılan Saltanat Ailesi
69. İran Hükümdarı Artaşes'in Nesli ve Halefleri
70. Pehlevilerin Bilinen Efsaneleri
71. Birinci Hüsrev'in Bardavan'a Yardım Etmek İçin Aşur'a Askerî Seferi
72. Hüsrev'in Pilipos'tan Yardım Alarak Erdeşir'le Savaşması
73. Hüsrev'in Rumlardan Yardım Almaksızın Erdeşir'le İkinci Savaşı
74. Anak'ın Ermensitan'a Gelmesi ve Kutsal Gerigor'un (Ruşenger) Doğumu
75. Kapadokya Kiserya Baş Papazı Permelianos
76. Erdeşir'in Ermenistan'a Askerî Seferi, Erdeşir'in Kayser Takitos'u Yenmesi
77. İranlılar İle Romalılar Arasındaki Barış Antlaşması, Erdeşir'in Ermeni Hâkimiyetinin Olmadığı Yıllarda Ermenistan'da Düzen Kurması

78. Erdeşir'in Mandakuni Kavmini Katliamı
79. Ermenistan'da Ermeni Hâkimiyetinin Olmadığı Yıllarda Tirdad'ın Şecaatleri
80. Baş Papaz Artites'in İnzivada Olan Makos'a Yazdığı Mektupta geçen Kutsal Gerigor'un (Roşenger) ve Çocuklarının Dünyaya Gelişi Hakkında Malumat
81. Mamikonianlar Kavminin Ortaya Çıkması
82. Tirdad'ın Hristiyan Olmadan Önceki Şecaatleri
83. Tirdad'ın Ashkhen İle Evlenmesi, Kostantin ve Maksimina ile Evlenmesi, Kostantin'in Hristiyan Olması
84. Mamgun Çen Nejat'ın Selkoniler Kavmini Katliamı
85. Tirdad'ın Akvan Bölgesindeki Savaşlardaki Kahramanlıkları ve Basiller'in Çarını İkiye Bölmesi
86. Mesut Nune ve Onun Vasıtasıyla Gürcülerin Hristiyan Olması
87. Şapur'un Yenilmesi ve Kostandiyanos'a İtaat Etmesi, Tirdad'ın Ekbatan'ı Ele Geçirerek Akrabalarını Getirmesi, Kurtarıcı Haçın Bulunması
88. Likianos'un Zincire Vurulması, Rum İmparatorluğunun Merkezinin Değiştirilmesi ve Kostantiniye'nin İnşası
89. Mülhit (Zındık) Arios ve Nikia'da Gerigoryos'un Mucizesi Hakkında Yapılan Ruhani Toplantı
90. Arsitakos'un Nikia'dan Geri Dönmesi, Akrabalarının Hristiyan Olması, Garni Kalesini İnşa Etmesi
91. Gerigor ile Artikos'un Ölümü, Manya Airk Dağının Adlandırılması
92. Tirdad Şah'ın Ölümü

III. Bölüm (Üçüncü Kitap)

Ermenistan'ın Tarihi Büyük Şahsiyetlerinin Sonu:

Bu bölümde Üçüncü Tirdad döneminden Arşakoni hükümdarlığı (M.S. 428) ve Gerigor'un soyunun saltanatının sona ermesine kadar olan dönem anlatılır. Hornasi, 5. yüzyılda yaşadığı için ve kaynakların bu dönemde daha fazla olması dolayısıyla üçüncü bölümü daha detaylı bir biçimde yazmıştır.

1. Üçüncü Kitaba Giriş
2. Tirdad'ın Ölümünden Sonra Büyük Vertans ile Üç Asilzadenin Başından Geçen Olaylar
3. Kutsal Gerigoris'in Vahşi Kabilerler Tarafından Öldürülmesi
4. Bedşah Bakur'un Ermeni Birliğinden Ayrılması ve Asilzadelerin Hüsrev'i Hükümdar Yapmak İstemeleri
5. Ermenilerin ve Kestand'ın Mektubu
6. Antiyokos'un Gelmesi ve Onun Yaptıkları
7. Büyük Hakob'un Karşısında Menuçer'in Yaptığı Hatalar ve Ölümü

8. Kısaboşlu Hüsrev'in Hükümdarlığı, Ormanlık Alanın İçerisine Sarayını Nakletmesi
9. Hüsrev Zamanında Kuzey Ermenistan'ın Ele Geçirilmesi ve Vahan Amatoni'nin Şecaatleri
10. Hüsrev'in Ölümü ve İranlılarla Ermenilerin Savaşı
11. Tiran'ın Hükümdarlığı, Büyük Vertans'ın Göç Etmesi (Ölmesi)'yle Kutsal Husik'in Onun Yerine Geçmesi
12. Kestand ile Şapur'un Savaşı
13. Culyanos'un Tiran'ı Karşılamaaya Gitmesi ve Ona Rehine Vermesi
14. Danial ve Kutsal Husik'in Öldürülmesi
15. Zora ve Ermeni Ordusunun Bir Kısımının Culyanus'tan Ayrılması ve Culyanus'un Zora ve Kabilesini Katletmesi; Culyanus'un Tiran'a Yazdığı Mektup
16. Husik'in Oğullarının Ölümü ve Parneseh'in Tahta Oturması
17. Şapur'un Tiran'ı Aldatarak Yanına Çağırması ve Onu Kör Etmesi; Şapur'un Tiran'a Gönderdiği Mektup
18. Şapur'un Arşak'ı Tahta Oturtması ve Yunan'a Sefere Çıkması
19. Arşak'ın Yunan Hükümdarını Aşağılaması; Valentianos'un Arşak'a Yazdığı Mektup
20. Kutsal Nerses ve Yararlılıkları
21. Arşak'ın Kardeşi Tirdad'ın Öldürülmesi, Kutsal Nerses'in Bizans'a Yolculuğu ve Rehineleri Geri Alması
22. Arşak ve Genel Arasındaki Nifak ve Tiran'ın Ölümü
23. Arşak'ın Genel'i Kıskanması ve Onu Öldürmesi; Arşak'ın Genel'e Mektubu
24. Arşak'ın Küstahça Genel'in Eşiyle Evlenmesi ve Ondan Pap'ın Doğumu
25. Tirit'in Katledilmesi
26. Şapur'un Tigranakert'e Yenilmesi; Şapur'un Tigranakert'e Mektup Göndermesi
27. Arşakavan Şehrinin İnşası ve Viran Olması ve Ani Şehrinin Ele Geçirilmesi
28. Tigranakert'in Ele Geçirilmesi ve Tamamen Viran Edilmesi
29. Arşak'ın Kendi Asilzadeleriyle Savaşı ve Pap'ın Rehine Gönderilmesi; Arşak'ın Valsa Gönderdiği Mektup
30. Büyük Nerses'in İssız Bir Adaya Sürgün Edilmesi ve Sürgündekilerin İlahî Güçten Yararlanmaları
31. Arşak'ın Asilzadeleri Katletmesi ve Khad Baş Papaz'a Yaptıkları
32. Mesut Khad'ın Arşak'a Hatalarını Söylemesi ve Arşak'ın Onu Recmetmeyi Düşünmesi
33. Büyük Teodos Hükümdarlığı, Kutsal Ruh'un Aleyhine Mücadele Edenlere Karşı Yapılan Toplantı
34. Arşak'ın İsteksizce Şapur'un Yanına Gitmesi ve Bir Daha Geri Dönmemesi
35. Şapur'un Ermenistan'a Musibetleri ve Arşak'ın Ölümü

36. Mihrvejan'ın Ermenistan'a Musibetleri ve Pap'ın Ermenistan'a Hükümdar Olması
37. Büyük Dzirav Savaşı ve Mülhit (Zındık) Mihrvejan'ın Ölmesi
38. Pap'ın Nerses'e Zehir Vererek Öldürmesi
39. Sahak'ın Baş Papaz Olması ve Teodos'un Pap'ı Öldürmesi
40. Varazdat'ın Hükümdarlığı ve Onun Hapsedilmesi
41. Arşak ve Vagarşak'ın Hükümdarlığı
42. İran ve Yunan Hâkimiyetinde Olan Ermenistan'ın İki Arşakuni Padişahının Arasında Bölüşülmesi; Şapur'un Asilzadelere Gönderdiği Mektup
43. Ermeni Asilzadelerinin Kendi Topraklarına Geri Dönmeleri ve Kendi Padişahlarının Hizmetine Girmesi
44. Husrev'in Sahak'la Gurur Duyması, Sahak'ın Vanandiler Kabilesinin Eşkoyalıklarına Karşı Şecaatleri
45. Soren, Ahan, Aşhadar'ın Arşak'ın Hazinerleriyle Hüsrev'e Gelmeleri
46. Arşak'ın Hüsrev ile Yapılan Savaşta Yenilmesi ve Arşak'ın Hastalıktan Ölmesi
47. Mesut Mesrop
48. Arşak'ın Yanındaki Asilzadelerin Hüsrev'in Yanına Dönmeleri; Asilzadelerin Hüsrev'e Yazdığı Mektup; Hüsrev'in Asilzadelere Yazdığı Mektup
49. Hüsrev'in Ermenistan'a Mutlak Hâkimiyeti ve Büyük Sahak'ın Baş Papazlığa Yükselmesi
50. Hüsrev'in Zincire Vurulması ve Kardeşi Vramshapur'un Hükümdar Olması
51. Büyük Sahak'ın Tisfun'a Yolculuğu; Erdeşir'in Vramshapur'a Yazdığı mektup
52. Daniyal Alfabeti¹
53. Mesropi Alfabetinin Bir Nimet Olarak Allah tarafından Verilmesi
54. Ermeni, Gürcü ve Akvanilerin Alfabeleri
55. Hüsrev'in İkinci Kez Hükümdar Olması ve Ondan Sonra İranlı Şapur'un Hükümdar Olması
56. Ermenistan'dan Şapur'un Ayrılmasından Sonra Çıkan Olaylar ve Hâkimiyetsizlik Dönemi
57. Mesrop'un Bizans'a gönderilmesi ve Beş Mektubun Yazılması
Sahak'ın Teodos'a Yazdığı Mektup
Sahak'ın Antikos'a Yazdığı Mektup
Sahak'ın Anatolyos'a Yazdığı Mektup
Teodos'un Sahak'a Yazdığı Mektup
Teodos'un Antikos'a Yazdığı Mektup
58. Doğu Ermenistan Bölgelerinde Eğitim, Genel Barış Anlaşması ve Erdeşir'in Hükümdarlığı

¹ Eser içerisinde dikkat çeken önemli bölümlerden biridir. Dil adlandırmalarının peygamberlerle ilişkilendirilmesine adına bir örnek teşkil etmektedir.

59. Karın Şehri'nin (Teodupolis) İnşa Edilmesi
60. Mesrop'un Tekrar Vaaz Etmesi ve Bizans'a Tercümanların Gitmesi
61. Mülhit (Zındık) Nestor için Yepesos Toplantısının Düzenlenmesi
62. İrfan Tahsili İçin Yolculuğa Çıkış
63. Ermenilerin Uğursuz Birleşmelerinden Dolayı Kendi Huylarını Yok Etmesi
64. Ermenilerin Saltanatının Kendi İstekleriyle Yok Olması ve Başpapazlık Makamının Aşağılanması
65. Büyük Sahak'ın Serbest Bırakılması ve Kendi Yerine Geçen Shamuel İle birlikte İran'dan Ayrılıp Ermenistan'a Gitmesi
66. Büyük Sahak'a Layık Olmayan Shamuel'in Yaptıkları
67. Büyük Sahak ve Mesut Mesrop Dünyaya Veda Etiler
68. Ermenilerin Arşakoni Kabilesinin Hükümdarlığının Yok Olmasına Ağıt ve Kutsal Gerigor'un Ruhanî Liderliğinin Sona Ermesi

SONUÇ

Hornasi'nin eseri yukarıda da görüldüğü üzere üç bölüm ve 192 başlıktan oluşmaktadır. Hornasi, Ermeni tarihini milattan önceki dönemlerden kendi yaşadığı döneme kadar efsaneler, savaşlar ve mektuplar üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Hornasi'nin yaşadığı yüzyılın 5. yüzyıl mı yoksa 8. yüzyıl mı olduğuyla ilgili tartışmalar hala devam etmektedir. Hornasi'nin eserinde bazı konular ayrıntılı bir biçimde anlatılmamış hatta birkaç cümle ile geçiştirilmiştir. Bugünkü Ermeni tarihçileri Hornasi'nin eserinde geçen bilgileri tarihî realiteler olarak değerlendirip modern tarihçilik anlayışını bu yapı üzerinde temellendirmeye çalışmışlardır. Bu arada Hornasi'nin eserinde yer alan bilgilerin yer yer çarpıtıldığı da görülmektedir. İkinci kitap 65 numaralı (Vagarsh'ın Hükümdarlığı, Basen Kasabasının İnşası ve Etrafına Sur Yapılması, Khazir'larla Savaşı ve Ölümü) bölümde Hazar ve Basiller'le ilgili şu bilgiler yer almaktadır: *Vagarsh yirmi yıl hükümdarlık yaptıktan sonra öldü. Onun zamanında Hazar ve Basil gibi dağ halklarının birleşmiş orduları, Vnesep Surhap adlı birisi olan çarlarının önderliğinde (Jora) kapısından çıkarak Kür nehri üzerinden sudan fırlar gibi çıktılar.* (Nalbandiyan, 1984,166). Nalbandiyan, söz konusu bu bilgileri kitabının 286 nolu dipnotunda "Eserde yer alan Hazar adlı Türk soylu kavmin adının metin aktarılırken tesadüfen metne giren kelime ve cümleciktir" şeklinde açıklayarak bilgiyi nasıl çarpıtığına şahit oluyoruz. Eserin ikinci kitap 9 numaralı bölümünde Bulgar Türkleriyle ilgili olarak şu bilgiler yer almaktadır: *"Arşak zamanında büyük Kafkasya Dağları silsilesinde, Bulgarlar'ın ülkesinde büyük karışıklıklar çıktı; bunlardan pek çoğu buradan ayrılarak bizim ülkeye geldiler ve uzun süre Kol'un güneyine, bereketli topraklara, ekmeği bol yerlere yerleştiler.* (Nalbandiyan, 1984,101). Eserin ikinci kitap 8, 22, 27, 85 numaralı bölümlerinde de Bulgar, Hazar ve Hun Türkleriyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. (Attar, 2007, 8).

Hornasi, eserinin üçüncü kitap 52 numaralı bölümünde Danyal peygamberi, Ermeni dili (Grabarca) ile ilişkilendirerek Grabarca'ya bir kutsiyet kazandırmaya çalışmıştır. Dil

adlandırmalarının peygamberlerle ilişkilendirilmesi tarihte bilinen ve kullanılan yöntemdir. (Tökel, 2002).

Hornasi'nin bu eseri dışında Ermeniler tarafından yazılmış ve Farsçaya tercüme edilmiş iki kitap daha vardır. Bunlardan birincisi, akademisyenler grubu tarafından hazırlanan ve 1981 yılında Farsçaya çevrilen *Tarih-i Ermenistan* adlı eserdir. (Sargisyan vd. 1981) Bu eserin I. cildi Ermeni tarihini başlangıcından 18. yüzyıla kadar anlatır. II. cilt ise 18. yüzyıldan günümüze kadar olan dönemi anlatır.

İkinci eser ise Hırand Pasdırmacıyan tarafından ilk defa Fransa'da basılan *Ermenistan Tarihi* (Pastırmacıyan, 1987) adlı eserdir. Bu eserde Ermeni Tarihi, başlangıcından 20. yüzyılın başına kadar anlatılmıştır.

Hornasi, *Tarih-i Ermenistan* adlı bu eserini Eski Ermeni dili olan Grabarca ile yazmıştır. Eserin bir başka dil üzerinden değil de, Ermenice üzerinden yapılacak bir çevirisinin bu alanda çalışma yapanlar için daha yararlı olacağı kanaatindeyim.

Kaynakça

- Attar A. (2007) "Ermeni Tarih Yazıcılığı", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt/Volume XXII, 1, 1-18.
- Gedikli Yusuf. (2007) "*Hun Türkçesi Üzerine Araştırma ve İncelemler- 3: Yabgu Unvanının Mana ve Menşeyi*" YOM Türk Dünyası Medeniyet Dergisi, 8,18.
- Ercilasun A. (2008). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyula Türk Tarihi*, Ankara: Akçağ Yayınları
- Keçiş M. (2008). *Ortaçağ Türk Tarihi Ana Kaynakları*, "Ermeni Kaynakları", İstanbul: Kriter Yayınları, 146-151.
- Kurat A.N. (1972). *IV-XVIII Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları
- Sargisyan G.H., Hakubiyani, Abrahamiyan, S.T. Yermiyan, Nersisyan, Dr. K.S.Hodaverdiyan, *Tarih-i Ermenistan I, II.*, (Tercüme: A. Germanik) Hicri Şemsi 1360 (M. 1981) Tahran.
- Pastırmacıyan H. (1949). *Ermeni Tarihi*, (ilk baskı) 1949 Fransa., (Tercüme: Muhammed Gazi) 1987, İran.
- Üren U. (2012). "Kafkasyalı Eski Türk Kavimlerinden: Burcanlar", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 24, 47-65.
- Üren U. (2010). İrnek'in Hunları ve Bulgarlaşma Hadisesi, *Tarih Okulu Dergisi*, VII, 39-46.
- Tökel, A. D., (2002). "Alfabeden Simgeye, Simgeden Şifreye: Kadim Milletlerin Alfabelerine Dair Arapça Bir Risale" Nüsha, 6, 169-174.
- Budagova Z.İ. ve Gukasyan, V.L. (2011). "Azerbaycan-Ermeni Dil Temasları Üzerine" (Çev: Sevinç Üçgül) *Karadeniz* 12, 197-211.

BARBARA KINGSOLVER'İN *HAYVAN DÜŞLERİ* (ANİMAL DREAMS) VE *UÇUŞ DAVRANIŞI* (FLİGHT BEHAVIOUR) ADLI ROMANLARINDA ÇEVRE ELEŞTİREL YAKLAŞIMLAR VE ENDİŞELER

Doç. Dr. Bülent Cercis TANRITANIR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Öz

Barbara Kingsolver'ın romanları akademik anlamda çok popüler olmuş ve büyük başarı kazanmıştır. Bunun en büyük nedeni kuşkusuz ki onun eğlenceli, olay örgüsü ağırlıklı sembollerle dolu öyküler yazması kadar, edebi anlamda yenilikçi ve toplumsal konulara ince ve anlamlı dokunuşlarıdır. *Hayvan Düşleri* ve *Uçuş Davranışı* adlı romanlarında ekoloji ve şirketlerin atıklarıyla zehirlediği ve kirlettiği suların daha asitli hale gelmesiyle başta ağaçlar olmak üzere bütün doğaya ne denli büyük ve ölçsüz zarar verdiğini dile getirme çabasıdır. Özellikle *Uçuş Davranışı*'nda bir kelebek grubunun ekosistemdeki yerlerinin ve rollerinin değişmesinden kaynaklı saldırılarının nedeninin de aynı ekosistemin bozulmasından kaynaklı davranış bozulmasına bağlar. Bu çalışmada Barbara Kingsolver'ın *Hayvan Düşleri* ve *Uçuş Davranışı* adlı romanlarında bir postmodern çevre eleştirisi bağlamında okuyucularında çevre farkındalığı uyandırma çabasını ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Postmodernizm, Kelebek, İnsan, Hayvan

Barbara Kingsolver 20 yüzyılın en önemli Eko kurgu yazarlarından biridir. Romanlarında toplum insan ve çevre iletişiminin çevre bazlı olarak en etkili şekilde okuyucularına iletme derdindedir. Bunu yaparken mutlak surette kurgusal öğeleri de en etkili şekilde kullanmak ister. Yaklaşık 30 yıl önce bu türden herhangi bir kurgusal eser tamamen hayal ürünü sayılabilecek ken, günümüzde doğa artık kendini en etkili şekilde insanların ilgi alanına soktuğu için artık oldukça gerçekçi bir zemine oturtuluyor. Yaşadığımız gezegende yüzyıllar boyu insanlar diğer canlılarla yaşamak ve bir şeyler paylaşmak durumunda olmuştur. İnsanları diğer yaratıklardan bağlantılandıran çok sayıda farklı iletişim şekilleri var. Bunlardan en önemlisi ve bütün ilişkileri kapsayan ilişkiler ağına çevre diyoruz. Çevre terimi daha çok hava su ve toprakta ilişkilendiriyor. Bütün bunlar ortak bir potada eritilip ve hepimizin onu koruması ve saygı duyması bağlamında çevre bütün branşlarda kapsayan adeta bir şemsiye terimdir. Edebiyatta çevre çok geniş ve önemli bir yer tutar ve eko eleştiri adı çalışmaları konu olur ve edebiyatta bir disiplin haline gelir. Eko eleştiri edebiyat çalışması ve fiziksel çevre terimlerinin birleşmesinden oluşan çalışma alanı anlamına da gelir Yani bu alan yeni bir disiplindir görece. Bir terim olarak 1991 yılında adı konmuş olmasına rağmen kökeni 1970'lere kadar uzanır Cheryll Glotfelty bu teorinin öncülerinden biridir ve edebiyat eleştirisi fikri bir şekilde çok sayıda yazar ve şairin ilgi alanına girmesine rağmen hala yenidir.

Barbara Kingsolver çağdaş Amerikalı romancı. Kısa öykücü, şair ve toplumsal alana edebi katkılarıyla bilinen bir figür olarak kurmacanın korku veren iklim değişikliği ve dramatic sonuçlarının sözcüsü durumundadır Bu konu ile ilgili 6 romanı olan Kingsolver iki tane de

kurgusal olmayan esere imza atmıştır 2012 yılında yazdığı *Uçuş Davranışı* adlı en son romanı, birçok insanı büyük ölçüde etkileyebilecek ve çevresel bir felakete neden olacağı korkusunu dile getirdiği açık bir çağrıdır. Bunun ötesinde roman aynı zamanda kimlik, iletişim, sınıf, yoksulluk, toplum gibi muhtelif temaları da ele alır. Rachel Carson'ın *Sessiz Bahar* Maggie Gee'nin *The Flood* (2005) ve *The Ice People* (1998), ve Jeanette Winterson'ın *The Stone Gods* (2008) adlı geçmişte yazılan aksiyon romanlarının aksine *Uçuş Davranışı* romanı herhangi bir küresel felaketten sonrasına yoğunlaşmadan daha çok doğayla bir bağ kurulması ihtiyacının artmakta olan aciliyetine yoğunlaşır

Kingsolver'ın diğer bir ses getiren romanı da *Hayvan Düşleri* adlı romanıdır Roman çok sayıda ödülle layık görülmüştür 1990 yılı Eylül ayında basımı tamamlanan Roman Eko kurgu alanı dahil olmak üzere birçok alanda dikkate değer görülmüş *Washington Post* ve *USA Today* tarafından yılın kitabı seçilmiştir.

Çevre Duyarlılığı

Hayvan Düşleri romanı düşünce tarzında bir sorun yaşayan ve hafızası sıkıntılı bir insanın öyküsünü anlatır. Bu adam hem öğretmenin hem de yakınlarındaki nehrin suları ile ilgili bilimsel bir çalışma yapan öğrencilerin öyküsünü dile getirir. Davranışını bir kasabanın yaşadığı soruna odaklar. Romanda binlerce kelebeğin bir kasabayı altını üstüne getirmesi mısırları tahrip etmesi ve bir kaos oluşturması anlatılır ve bir tartışma açılır bu tartışmada kelebeklerin tanrının bir lütfu bu yoksa yeni bir bilimsel durumu olduğu soruşturma konusu oldu Daha sonra bir karara varırlar ve kelebekler de kasabayı terk eder.

Çevre kirliliği birçok yönüyle tıpkı *Hayvan Düşleri* romanındaki gibi örneklerin örneklenebilir. Nehir suyu öğretmenin konuşmasında da görüldü de görülebildiği gibi kirletilmiştir.

Öğrencilerim de ben nehir suyunun mikroskop altında incelenidik. Ve bir nehirde yaşaması gereken canlıların orada yaşamadığını fark etti Daha sonra nehrin dehasını Test ettik ve gördük ki nehrin suyu çok fazla asitli çevre koruma örgütü de test etti ve bizimle aynı görüşte olduğunu söylüyor. Fakat ağaçlarımız Biz bunu yapmadan önce bütün Olan biteni biliyor. Eğer farkındaysanız nehirde alınan suyla onları sulamak Tıpkı onların üzerine yağ Asit yağmuru gibidir. Buradaki yani batıdaki Asit yağmuru sorunu büyük ölçüde Maden tasfiye fırınlarından kaynaklı rüyada bu şekilde aynı asit. Yani Sülfirik asit. Bir an konuya hâkimiyetini kaybettiğimden korktum fakat öğrenciler hala dinliyorlardı. (Kingsolver, *Animal Dreams* 132)

Bu konuşmada açıkça görülebildiği gibi nehir suyu kirletilir ve suyun ph sı aşırı derecede asitli olduğunu gösterdi mikroskopla incelenmesinden sonrada bu suyun içeriğinin sağlıklı olmadığı sonucuna varılır. Neyi suyunda doğal haliyle yaşanması beklenen çok sayıda küçük yaratığın Artık Yaşamadığı görülür. Bu yaratıkların ölümünün onların ölmesinden ziyade ciddi bir çevre sorunu olduğuna delalet eder çünkü su zehirlidir ve doğal var çevrenin en önemli unsuru olan canlıların ihtiyacını karşılama karşılamaktan uzaktır. Ama bu, asitli bir su aynı zamanda tarım sulamasında kullanılmadığı ve insan sağlığı için büyük bir tehlike olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu durum öte yandan başka bir gerçeğin daha tezahürünü gösterir; şirketlerin çıkardığı zehirli gazlar atmosfere karışır bulutlarla birleşir sonunda asit yağmuru olarak yeryüzüne geri döner Bu zararlı dönüşümü çok sayıda yan etkisi de mevcut kirliliğin sonuçları ağaçlarda ve çimenlerde çok net ortaya konur ve bu doğal döngünün bir şekilde tahrip edilmiş olması buna bağlı olarak zincirde ya da yer alan bütün halkalarının zarar göreceği anlamına

geliyor. Büyük çevresel sorunlardan biri de iklim değişikliği ve onun çoğu kez öngörülemez zararlıdır. Günümüzde iklim değişikliği bir dünya sorunudur ve bu sorunu çözmek adına dünya çapında çok sayıda konferans kongre ve bilimsel toplantılar düzenlenmektedir. *Uçuş Davranışı*'nda bu çözüm arayışları şöyle ifade edilir;

Yani şimdi bu iklim değişikliğinden emin olmadığımız anlamına mı geliyor? Çok şaşırtıcı... Bu durumda her çevresel etki öyküsü başka bir ölçüğe dönüşmeli. Mümkünse bu konuyu yeniden ele almalı yani bu siz, insanların dışarıda bize getirdiği bir konu ve oldukça dikkat çekiyor. Tanrı aşkına dostum! diye bağırdı o kahrolası küre ateş yakıyor Ve bunun kanıtı insanların yüzlerine güneş gibi yansıyor (Kingsolver, *Animal Dreams* 133)

Bu bir iklim değişikliğinin mutlaka gerçekleşeceğini ve bu değişikliklerden doğacak sonuçlardan korku duyulduğunu ifade eder ibilim insanının sözkonusu gelişmelerle ilgili yaptığı konuşmasından alınmıştır ve o iklim değişikliğinin atmosferin ortalama sıcaklığını özellikle yükseldiği anda gerçekleşeceğini herkesin bilmesi de gerçek olarak kabul etmesini öngörür. Bu değişikliğin zararlarının diğer bir tezahürü de şüphesiz çevreye yönelik olandır, yani ekolojik dengenin bir yerde ortaya çıkan iklim değişikliklerinden dolayı bozulduğu açık bir gerçektir. Bu durumda hayvanlar toplu halde göç edeceklerdir. Bu romanda kelebek sorunu tartışılırken bu durumu iklim değişikliğinden kaynaklı olduğunu düşünürler ve bu konuyu daha fazla üstelemezler. Odiy “Allah aşkına dostum yeter artık” demeden önce bu durum Pete’in dilinde resmi Temel demografik bir görüşü yansıtan konuşma olarak kayıtlara geçer ve o iklim değişikliğini ve sonuçlarını betimlenmiş olur ama bu onları kızdırır ve yeryüzünün Aslında günah işlediğini dışarıda ateş yakarak havamızı daha da ısıttığımızı ifade ederek kızgınlıklarını nedenlerini ortaya koyarlar. Bazen çevre kirliliğinin sonucu kimi zaman da *Hayvan Düşleri*'nde olduğu gibi suyun kirletilmesi suretiyle özellikle suda yaşayan çok sayıda canlının yok edilmesi ve ortadan kaldırılması şeklinde görünür:

Balıklar değil dedim Onlar hala canlı fakat suda yaşayan daha küçük canlıları kastediyorum bunu başka nasıl ifade edebilirim diye düşündüm ve yeniden başladım.” genellikle bir nehirde, kirin pisliğin içinde ve havada yaşayan mikroskobik canlılardan oluşan bir dünya var. Eğer bir uçakla uçuk şehrin üstünden aşağıya baktığınızda hiçbir şeyin hareket etmediğini görürseniz, Aşağıda bir şeyler olduğunu anlarsınız. İşte bir nehrin sağlıklı olup olmadığını da Tıpkı bu şekilde söyleyebilirsiniz onları göremezsiniz fakat orada olduklarını bilirsiniz. (Kingsolver, *Animal Dreams*, 133)

Gözlüklü yaşlı bir kadının söylediği bu sözler, öncelikle sudaki bu asit oranından dolayı nehirdeki balıkların ölmesinden korktuğunu ifade eder ve daha sonra sadece balıkların değil tüm canlıların yok edildiğini, suyun canlılar için büyük bir yaşam alanı olduğumu ve sadece suya bakarak onları göremeyeceğiniz ama yine de içinde çok büyük sayıda canlının yaşadığını bildiğimizi iddia eder. Bu durumda bu yaşam alanının kirlenmesiyle bu canlıların ölmesinin normal karşılanması gerektiği sonucuna varılır. Mikroskopik incelemenin kirliliğin küçük canlıların yaşamasına imkân vermemesinden dolayı canlıların başka bir yere göç etmek durumunda kaldığını gösterir;

Donna, ailesinin gringolar bu toprakları işgal edip adına Amerika demeye başlamalarının önce burada yaşamış olduklarını dair bir şeyler söyledi. Keşif görevlilerinin gelip kahrolası altın madeni çıkardılar ve Black Mountain şirketi de kahrolası bakırı çıkardı, daha sonrada bütün çalışanları kovdu, onları ağaç dikmeleri için evlerine yolladı, nehri kirlittiler ve orkideleri zehirlediler. (Kingsolver, *Animal Dreams* 201)

Çevre kirliliği bu gezegende insan faaliyetlerinden kaynaklanan ve yaratıkları Hem ben gibi yer yaratıkları dikkate almaksızın kendi çıkarına çevreyi kullanmasından dolayı oluşan kirlilik ilgili herkese adeta mesaj niteliğindedir. Öncelikle çok sayıda şirketi devreye sokmaya başladı kendi çıkarları için kullandılar Nehirdeki doğal zinciri ve denizlerdeki Doğal dengeyi değiştirdi. Bununla birlikte Deniz dibini yaşayan çok sayıda canlının bir tür minyatürü olduğunun farkına vardılar. Ve tabii biz insanoğlu olarak Doğal dengeyi korumakla yükümlüyüz. Madenciler Yani insan olduğu kendisi Kaleiçi madenler ve altında bakır çıkarılır bu eylemi gerçekleştirmek için asit gibi bazı kimyasallar kullanır Nehir kirlenir balıklarla birlikte çok sayıda diğer canlılara kurur gider daha sonra o kirlerini nehrin suyu Tarlalarda kullanılır insanlar bitkilerini bağışlarımızı suyuyla sularla ve işler Gittikçe daha da içinden çıkılmaz bir hal alır ve bu en hafif benimle insanoğlunun bencilliğin en net ve açık göstergesidir:

Pete, son yıllarda yaptığı çalışmaların bu kirletilmiş alanın kuzeye doğru genişlediğini ortaya koyduğunu açıkladı, yani kelebek nesilleri mutluluğu bulmak için Kanada'ya doğru içerilere hiç inmek zorunda kaldı. (...Bu göç nasıl oldu anlamak çok kolay değildi. Yüzlerce faktör devreye girdi. Mesela Kızıl karıncalar şah kelebeklerin saldırıya açık oldukları Teksas'a girmişti. Karıncalar tırtılları yedi ve tarım kimyasalları sütlüce bitkilerini öldürüyordu. (Kingsolver, *Fight Behaviour* 102)

Bir öğrenci ile öğretmen arasında geçen konuşma iklim ve bebeklerin arasındaki ilişkiyi açıklamaya yeter. İklimin değişmesiyle çok sayıda kelebeğin kırsalında yer değiştirmek zorunda kaldıklarını ve bu durumun ekolojik dengeden bozulmaya neden olduğunu ifade ederler: Bir yerdeki bir tür canlının belli bir sayıda olması doğal dengenin gereğidir. Öğretmenler ve öğrenciler bu konuyu tartışıyor derken sorunu insan faaliyetlerinden ve devamında şirketlerin neden olduğu çok sayıda karınca ve diğer canlıların yer değiştirmesinden kaynaklandığına peynirli onlara göre bu sorunların en temel nedeni ilk gün değişikliği ilk din değişince çok sayıda hayvan bulunduğu yeri değiştirilir çekmek zorunda kalır ve bu göç eylemiş Daha uzun ya da daha kısa sürelerde konuşunca hayvanlar eski yerlerine dönmekte güçlük çekiyorlar. Ve bir daha eski yerlerine dönemiyorum Bu da ekolojik dengenin hasar görmesine neden oluyor iklim değişikliği yeryüzünün daha sıcak ve yaşanması zor bir hale getirirken büyük şirketlerin bu çöküşün en büyük etkenlerinden biri olduğu artık kaçınılmaz bir gerçektir Bu şirketler atıklarını yakıyorlar. Dün yangının dumanları ve zararlı çıktıkları havaya, toprağa ve suya karışarak hem insan sağlığını hem de dünyanın geleceğini tehlike yatmış oluyor.

Uçuş Davranışı romanı iklim değişikliğinin çevresel sorunlara nasıl neden olduğunu şöyle açıklar;

Söyle dedi sonra önceleri ortaya konan değişmez yapının çok hoyratça değiştirildiğini görüyoruz. Küresel eko sistem bozuluyor. Büyük olasılıkla bunun nedeni iklim değişikliğidir. Çünkü son zamanlarda bütün bireylerin ortak laştığı bir görüş şudur ki, bu durum ciddi ulusal sorunlardan biridir ve hükümetler bu sorunu ortadan kaldırmaya ve etkilerinin yok etmeye çalışıyorlar. Bu iki romanda insanlar dua ilişkilerini bozulmasının muhtemel sonuçlarını gözlerine sevmeye çalıştım ve her ikisinde de bir grup insan bu soruna dikkat çekmeye çalışır ve muhtemel sonuçlarını insanların dikkatine sınav eğitilmiş olanlarını özellikle çevre kirliliği ve iklim değişikliği sorununa bakışı okulun geri kalanlarını ikna etmeye yöneliktir. (157)

Sonuç

Postmodern dünyada bir postmodern Amerikalı yazar olarak Barbara Kingsolver'ın yazdığı öyküler felaket senaryoları gibi algılanabilecek türden öykülerken, yaşamın hızlı ekolojik değişiklikler ve sistemdeki bozulmalardan dolayı artık eskisi kadar kurgusal nitelikte görünmemektedir. *Hayvan Düşleri*'nde su kirliliğini olası çevresel zararlarından söz ederken, *Uçuş Davranışı* ekosistemin bozulması ile doğal dengenin iletişimini ya da ilişkisini inceler. *Hayvan Düşleri*'nde küçük canlıların yok olmasıdır bir felaketin başlangıç izleri gibi görünürken *Uçuş Davranışı*'nda olağanüstü sayıda kelebek topluluğunun olağan dışı şekilde bir kasabayı işgalini yine aynı nedenlere bağlar. *Hayvan Düşleri*'nde gerçek bir kirlenmeden zehirlenme ve ölüm korkusundan söz etmek mümkün iken *Hayvan Düşleri*'nde bütün korkuların yerini eko sistemdeki bozulmanın muhtemel sonuçları alır. Kirlilik günümüz dünyasının musdarip olduğu en ciddi sorunlardan biridir savaşlardan sonraki insanların rahatlama sürecinin Sanayi devrimiyle ve onun sonuçlarıyla birlikte ekonomik anlamda büyük kara dönüşmesinden sonra modern zamanların insanların yaşadığı gerçek bir sorundur çeviri Üstelik çevresel zararlar bağlamında düşünüldüğünde çok ciddi sayıda zararlı yan etkisi de vardır. Amerikan romanını postmodern dönemdeki en dikkate değer yazarlarından biri olan Barbara Kingsolver eko sistemin bozulması çevre kirliliği ve olası yan etkilerinin Yaşanacak bir dünya bırakma idealin de olan insanların birinci önceliği olması gerektiğini ortaya koymuştur ister canlıların yok edilmesi olsun isterse iklim değişikliğinin canlıların doğal olmayan davranışlara yönelmesi olsun her durumda zararlı çıkacak olan doğa ve insandır. gelecek kuşaklara yaşanılabilir bir dünya bırakmak adına insanlarda çevre bilinci ve farkındalığı oluşturmak adına bu türden endişeleri olan yazarların insanları bilinçlendirmek adına daha büyük sorumluluk alınmaları gereği kaçınılmaz bir gerçektir.

Kaynakça

- Deborah Lilley, (2014) "Editorial: Critical Environments," *Alluvium*, Cilt 3, No. 1.
- Barbara Kingsolver , (2010) "Book Review: "Animal Dreams" *Pajiba*.
- Edwards, T. S. (2000) "Writing The Environment: Ecocriticism and Literature". *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* (7.1), 223-224.
- Hesse, Monica. (2016) "Novelist Barbara Kingsolver Urges Readers To Emphasize Prose Over Politics". Washingtonpost.com adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2016)
- Jaggi, Maya. (2010) "A Life In Writing: Barbara Kingsolver". <https://www.theguardian.com/books/2010/jun/12/life-in-writing-barbara-kingsolver> adresinden erişildi, (E.T. 31 May 2016)
- Jungius, Hartmut. (2016) "Ecological Balance". Wwf.panda.org. adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 30 May 2016)
- Kingsolver, Barbara. (1990) *Animal Dreams*. New York, NY: Harper Collins.
- (2012) *Flight Behaviour*. London: Faber and Faber.

Walsh, Bryan. (2012) "Barbara Kingsolver On Flight Behavior And Why Climate Change Is Part Of Her Story". *TIME.com* adresinden erişildi (Erişim Tarihi: 31 Mayıs 2016)

Weeks, Jennifer. (2012) "Barbara Kingsolver *Flight Behavior*; Brilliantly Weaves Fiction and the Climate Change Crisis". *Alternet* adresinden erişildi, (E.T. 31 Mayıs 2016.)

THE PORTRAIT OF A LADY AND THE WINGS OF DOVE: LIES AND DECEIT

Doç. Dr. Bülent Cercis TANRITANIR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Abstract

Lies and deceit are one of the apparent themes Henry James emphasizes in two novels. This study seeks to stake out lies and deceptions in both novels. Henry James is an international novelist. He portrays the situation of American young girls in Europe because he has an experience in two countries. His novels give rise to making American people move to Europe. In both *portrait* and *wings*, James shows the world is dividing between honesty and deceiving people. The two protagonists are deceived by Europe people. In *The Portrait*, Isabel is deceived by her husband because the base of their marriage is money. In *The Wings of Dove*, Milly lies and is deceived by her lover because Merton pretends to love her by heart but he attempts to get her money. He asserts that under no circumstances do lies and deceptions or manipulating people's desires and imaginations give way to happiness and prosperity in American society.

Keywords: American, Europe, Money, Lie, Deceit, Honest

Introduction

Given the cosmopolitan upbringing, James accepted the charm of Europe and made it on purpose to realize that he could live in the U. S. Living in Boston and in Europe for a two-year successive period, primarily Rome, and a never-ending winter in New York made him sure that winter would make him better able to write and reside cheaper abroad. Thus, long-term started abroad; in 1875 the Roderick Hudson novel was published. The history of the artistic enthusiasm of an American sculptor's struggle over Tiber; The first collection of travel articles, the Transatlantic Sketches; and a fairy tale collection. With these three big books, it has started a career of about 100 volumes over the next 40 years.

He felt like he loved France, and at the end of 1876 and went to Europe, London. There, under hard conditions in Piccadilly, he produced his middle ages significant fiction. In 1878, Daisy Miller, who described an American story in Rome, became known internationally and progressed with the Europeans in the same year. Alfred Tennyson, William Gladstone, Robert Browning and other collaborators Lord Houghton were immediately invited to England by Victoria leaders for breakfast. James dined 140 times between 1878 and 1879 and visited Victoria's many home and country seats.

James's reputation was based on multi-faceted work on "American girl". Wise tales portrayed the 'innocent and brave American innocent' 'young woman' who insisted on American life criteria and standards in European community. *The Portrait of a Lady* (1881) symbolizes the first stage of his writing career, his masterpiece which brought not only the narrow wit and assertions he made to the work of a young woman from Albany, but also his sense of self-control to Europe. Free spirit, "refused to be treated as a marriageable object in the world of

Victoria, and as an official figure of Americans wandering in England and Italy's expatriates, this novel is not equalized in the history of modern fiction, while making a cunning evaluation of the American character, (1881) at the same time, a story of a young American hero who refused an overly opportunistic rejection of his father's love and marriage prospects, appeared on Washington Square (1881).

The second of this novel series, in 1902, *Dove's Wings of the Wings (Pigeon Wings)* was written. This novel, which is a successor to death with melodramatic big bosses, avoids stereotypes by concentrating on the characters around the unlucky young woman. They set up tricks to inherit their millions. In London and Venice as they have been said, people are also pleased with honors and wit at the same time. After the melodrama has changed and changed its perspective, the *Pigeon Wings* showed James the skill that a tawdry concealment would be able to meet and glorify. The last novel was the *Golden Bowl* (1904), which contains four basic characters on adultery. The first part of the story is seen by the noble husband, the latter by the progressing conscious about the wife.

While his most short stories are potboilers for the journals, they are fictitious, especially *The Turn of the Screw* (1898) and "*The Aspern Papers*" (1888) and "*Monster in the Jungle*" (1903) A predictive image of a man disappeared in a city heap. Henry James tended critically to inquire into the nature and psychology traits that authors had in their creations; the series is a brilliant series, spiritual portrait from the most well-known writers of the century like Balzac and Edwardian realists. *Traveling in English* (1905), *Italian Time* (1909) and *Small Tour in France* (1884) depicts the pasts employed in his fiction.

The Portrait of a Lady in 1881 becomes a perfect novel by Europe and American society. James, who lived in Paris between 1875-76, wrote literary and topical letters for the New York Tribune and worked on his novel *The American* (1877) in his novel; The story of a unique American millionaire, arrogant and outspoken character arrogant And the daughter of a cunning French aristocrat who attempted to marry unsuccessfully. It gives the real meaning of American young girls in Europe. Isabel is a mirror of American young girls living in European society. She portrays an independence to live as an excellent example. She has not experienced life in Europe, even though, she makes an adventure to get her dreams. She is afraid of deceiving and losing her desire. Osmond can deceive Isabel for the sake her money. She believes love is a medicine of happiness. She is intelligent and sensitive, but she cannot check and analyze her suitor's mind. Lies and deceit are causes for termination of happiness of many people in Europe's society. *The Wings of a Dove* in 1902 are the story of a rich American young girl that comes from New York to Europe to get a happy life. However, she discovers that she is only being deceived. This is the second novel to portray the image of American girls to move Europe. Milly is the protagonist in *the Wings of Dove*. She is rich but unhappy and that wealth causes Kate and Merton's lives to be destructed.

The Portrait of a Lady

Henry James portrays the life of an American girl who decides to go the Europe for her dreams. Isabel decides to come for Europe until she lives in a comfortable and an independent life. She does not share in her life, but she comes to Europe and she makes an adventure. She has many dreams in her life, such as independence and can see the world. She has many suitors but she

refuses them and justifies losing her liberty, independence. She is sometimes exposed to deceit with her suitors because she does not have any intention of marriage. Madame is a first marriage of Osmond, but she is divorced by him. When she meets Osmond, she changes her idea about the process of marriage. She thinks that she can find the husband of her dreaming. She decides to marry and help him. He is a handsome man and lady killer. She unfortunately kills her dream because she soon feels that he does not love her by heart. He entirely shows the opposite of his promise to give to her. She feels that she is being deceived by Madame Merle in order to tell an untrue topic about their previous lives. Both of them hide this information. She is a real deceiver. Osmond marries Isabel only for her wealth got from her aunt. She is deceived by Osmond. Critics think that Ralph in *The Portrait of a Lady* presents the personality of the writer and refers to his idea about sacrifice for society. The relationship between Ralph and his cousin, Isabel Archer are referred to James loves for his cousin Minny Temple. He finds that her image in the thinking of Isabel and notices the same beauty in her face. Henry wants to show a real picture of an American young girl in his time.

The Wings of Dove

James goes on talking about the fate of the American girl in Europe. He wants to portray the images of American girl as innocent in Europe. They leave their countries for the purpose of the better life. Milly is a good sample of American society leaving her country for the sake of independence and a new life. She does not achieve love and life. She is on the brink of getting love and life, but she discovers that she is deceived for the sake of money. Milly is the protagonist in the book. Kate loves Merton because she makes her decision in favor of secret engagement. Her family is against her marriage and they tell his husband's poverty. Merton returns to New York and he meets with Milly. Kate knows that Milly has a fatal disease because she wants to manipulate this opportunity to get her money. She shows that she does not have any relation to Merton until deceiving Milly. Merton pretends to love Milly just for getting her money. She loves him intensely and passionately. She fails to understand his poison nature. When Milly feels this game, she immediately tells Merton to leave from Venice. She is too honest and simple because that is why she is deceived by Kate and Merton. Kate suffers from egotism and this is clear her callous treatment of Merton and Milly. Kate perverts her love for Merton and she sells it for money. She wants to get a money while she was knowing the money relates to her friend. She is responsible for abortion Milly's dreaming. She finally shows the height of her moral degradation and perversion. Love in this novel is neither pleasant nor attraction. Milly thinks that Merton loves her, but she is not so intellectual for recognizing him. She later falls in love with Merton and deceived by him. The relationship of Milly and Merton prove an utter failure because the base of their love is money. He attempts to deceive her because he wants to get rid of poverty and to marry with Kate because her family rejects to allow their marriage.

Mr. Touchett tries to become a conventional aunt to Isabel just because she has a professional skill of understanding the reality of life. She does not pay attention her aunt more for fear of life. She wants to choose an initial step to get independence and also she thinks to supply a nice life for herself. She feels that she deserves a better life standard. The advice is the key to happiness, because James reveals about the hard life like the following quotation "But for me, there are only two classes:... you belong to the first" (James, *The Portrait of a Lady* 97).

Mr. Touchett advises Isabel to be aware of the world distinguishing between honest and deceptive people, but Isabel does not understand it. She only thinks about her dreams without thinking the side effects of independence. Experience is a key to success of the dreaming and happiness. She has not experienced in how to evaluate and analyze of her suitor's mind. We obviously see the damage of her life when she decides to choose Osmond as a husband. She thinks to lose her dreams and gets addict to her dream. On the brink of her dreams, she has respects to her thoughts.

Osmond marries to Isabel who wants to have financial support. Both of them are not attracted by each other. In fact, they deceive each other because they show a mutual interest. James wants to show honesty is a type of problem with *the Portrait of a Lady* and tells that life needs awareness and experience in order to avail their dreams and desires "He was not changed; and yet in spite of this she had mistaken a part for the whole" (759). She feels an unhappiness after she is engaged to Osmond. She soon realizes that Osmond has not loved her by heart because of insincerity. She understands her decision to choose her husband is one of the worst decisions in her life because she loses her dreams. She really does the same to him and she does not behave sincerely.

Milly intends to hide her secret until she shows that she has a vigorous life. She is an intellectual girl because she does not take things into account. She thinks that lying is a solution to avoid the nature of life, but on the other hand, she becomes a victim of a lie because Kate finds the weak point of her personality and finally she can deceive her. Also, James wants to reveal human beings do everything for the sake their own purpose until to succeed their aims "Ah, I shan't perhaps come up with your ideas. It is only to deceive Susan Shepherd" (James, *The Wings of Dove* 24). Milly thinks that she makes a new way until showing she is better than she appears. She asks to help in order to cover her secret. She does not trust Kate but she wants to cover her a fatal illness. Both of them try to deceive Susan in order not to know her illness. This action for Kate is nonsense, but since Milly presents the glorious and powerful personality. She pretends that if Susan knows her secret, she destroys all plans for life. Kate finds the gap to cheat on her and she can achieve her aim by deceiving Milly.

Milly starts to deceive people around her because she does not want anyone to know about her illness and also she does not like to stay under control of her aunt. James tells us Milly is a symbol of the American society and she is innocent, sophisticated and honest. "But Milly's answer had prepared itself while Aunt Maud was on the stair... dear lady, he's here" (23). Milly seeks for independence and she does not care about the price. She attends to deceive all the people around her for the sake of her glorious heritage. When she knows about her illness, she shows that she does not lose her personality. She knows about Merton who returns from London, but she does not tell reality. She psychologically feels anxious in order to publish her secret information about a fatal illness. She resents her aunt in order to encroach her and cannot do whatever she desires. She tries to answer in a tricky way.

Kate Croy falls in love with a journalist, Merton Densher and she will not marry him until he can get a financially security. When she becomes acquainted with Milly Theale, she learns that an illness from which Milly is suffering dooms her to an early death. Kate makes a fantastic scheme and she tells Densher to take an interest in Milly, who quickly falls in love with him and tries to obtain all her money. Sometimes people obligate to do a bad action, but if they do not have optional "You know what I mean... have told no-one!" (59-60). Kate attempts to implicate

Merton for all her lies she has told, but Merton refuses and focuses on to avoid himself from her bad scheme and he makes a different situation. In fact, he is seldom person in the text because of he does not make lie in a direct way. He goes to make Milly happy for her death bed so as to feel guilty psychologically. Though, it's questionable for Merton's strict honesty is goodness or selfishness.

The deceased writer Minny, the deceased father of the pigeon, proposed the death of Mary Temple. She had charm, beauty, money and love. He had as much as he said, and everything was for him. James wrote 'haunted' from tuberculosis in 1870 after his death, as he later wrote, in every tragedy. (1880-1881) and Milly Theale. Isabel's Lady Portraits Archer (1880-1881) and Milly Theale.

As you know that Milly numbers the days of her life, the life she has done on her own, the abyss is both grand and terrible. From the beginning, he recognizes the influence of the money to the company, which is reported by the shepherd; so if he is unintentionally privatized by the corrupt Lord Mark, which, graphically, leads him to see the Bronzino portraits like himself. But most curiously, Milly paid attention to the "dead, dead, dead" feeling. Even before hearing his cries, he heard his punishment pronounced by Sir Luke Strett, who delayed a decision not to limit or suppress others' honesty and experience. Later, this trend blooms in the form of divine hypocrisy, a double opposite, which is the fact that everyone is hiding it, but Mrs. Stringham is dying. After a certain point, he inevitably sees everybody who is aware of the border future, but he does not act to defend himself, but he is simple, deeply trusting. In short, it acts as a pigeon for sacrifice, a gesture that allows others to be willing to sacrifice their designs to others. All his companions, on behalf of his happiness, deceive himself for his own good. Milly will not deceive herself. The surrender is intentional. That is, he is the supreme artist; she makes her life a tool for Mrs. Stringham's enlightenment of Kate and for Danceher's salvation to satisfy for the highest level of creative behavior.

Henry James wrote three of his best novels shortly after 1900. At the beginning of the new century, Pigeon Wings (1902) produced the Ambassadors (1903) and the Golden Globes (1904). According to James's earlier works, "American sincerity and roughness, European deception and culture, contradictory realities of life and art, and the opposite of psychological change for good measure and moral measurement of evil."

James catches these characters in the novel as well as gestures within the boundaries of the suitability, invitation, beginning or disappearance, acceptance or rejection, with a few literal words that have burned ordinary bad hits. This is the assessment of the strength of the jungle instincts shown in the attitude of the hall, ultimately less than a less repressed narrative. Kate Croy is proud to be a member of the Catholic Church. Kate is a member of the Croydon Foundation. Kate is a member of the Croydon Foundation.

Conclusion

James is an intellectual writer to consider the situation of expatriate American society in those days. He struggles to find a mutual understanding between the cultures of American and European societies. He attempts to reduce the pessimism of the American society about the meaningless life in Europe for American citizens. James portrays American society in the eyes of Isabel and Milly striving to make themselves real and recognizable by European people. He tends to decrease the lies and deceits, therefore; its leads to divide the cultures of two continents.

He aims to debunk the idea of ‘American’ for lives in Europe. In *The Portrait of A Lady*, she departs for Europe under the auspices of her wealthy aunt for the sake of her dreams such as freedom and seeing the world alone. Milly, in the same manner in *The Wings of Dove* leaves for Europe for a new life’s sake and she gets what she desires. She has a fantastic life in her country and is rich. Isabel in *The Portrait of a Lady* is deceived by her husband because he does not love by heart, but he wants to marry her for the sake of her money. Similarly, Milly is deceived by her lover because Merton appears to love her, but he makes trick for the sake of her money.

Isabel in *The Portrait of a Lady* has many suitors and she refuses most of them and finally she is engaged in Osmond. On the other hand, Milly in *The Wings of the Dove* has no suitor and she remains as single. Isabel is the same until the end of the novel, but on the other hand, Milly dies of a fatal disease. James wants to reveal lies and deceits are two fatal illnesses to terminate happiness in people lives and he presents us a realistic picture of the society of the time of himself. At the end, we can tell that truth and honesty are the keys of happiness of family and country as a whole at any expense.

Works Cited

Auchincloss, Louis, and Henry James. (1975). *Reading Henry James*. Minneapolis: U of Minnesota PR.

Berland, Alwyn. (1981). *Culture and Conduct in the Novels of Henry James*. Cambridge: Cambridge UP, 1981. Print

Blair (1996). *Henry James and the Writing of Race and Nation*, Cambridge Univ. Press, 61. Print.

Bell, Millicent. (1991). *Meaning in Henry James*. Cambridge, Mass.: Harvard U, Print.

Cole, Michael, and Sylvia Scribner. (1974). *Culture and Thought: A Psychological Introduction*. New York: Wiley, Print.

Edgar, Pelham. (1927). *Henry James, Man and Author*. Boston: Houghton Mifflin, 1927. Print.

Fowler, Virginia C. (1984). *Henry James's American Girl: The Embroidery on the Canvas*. Madison, WI: U of Wisconsin. Print.

James, Henry. (1881). *The Portrait of a Lady*. London: Macmillan. Print.

----- (1989) *The Great Short Novels of Henry James*, (with introductions and comments by Philip Rahv.) Robinson Publishing, London, (E.T. 11 Nov. 2013. Web. 04 Dec. 2016.)

Leon Edel. (1975). *"The Letters of Henry James, Volume I: 1843-1875."* Cambridge, USA, (E.T. Web. 04 Dec. 2016.)

LeClair, Robert C. (1949) "Henry James and Minny Temple." *American Literature* 21.1 (35-48).

Philip Vitale. (1973). *Barron’s Book Notes on, James: The Portrait of a Lady*, Woodbury, New York.

Sandeen, Ernest. (1954). *"The Wings of the Dove and The Portrait of a Lady: A study of Henry James's later phase."* Publications of the Modern Language Association of America: 1060-1075.

Tanner, Tony. (1985). *Henry James: The Writer and His Work*. Amherst: U of Massachusetts.

Wegelin, Christof. (1958). *The Image of Europe in Henry James*. Dallas: Southern Methodist UP.

Williams, Raymond. (1958). *Culture and Society, 1780-1950*. New York: Columbia UP.

BİR VİCDAN ROMANI: *KUSMA KULÜBÜ*

Doç. Dr. Hasan YÜREK

Mersin Üniversitesi

Öz

Mehmet Eroğlu, 1970'lerde roman yazmaya başlamış ve günümüz itibarıyla roman yazmaya devam eden yazarlarımızdandır. İlk romanı *İssizliğin Ortasında'yı* 1984'te yayımlayan yazar, 2017 itibarıyla toplamda 14 romana ulaşmıştır. Bu romanlardan biri de 2004 yılında yayımlanan *Kusma Kulübü'dür*. *Kusma Kulübü* yazarın sekizinci romanıdır. Başkişi olan Umut'un yaşadıkları neticesinde aşama aşama vicdanının hayatın merkezine koyan bir insana nasıl dönüştüğü anlatılmaktadır. Bir başka ifadeyle bu roman, insanın en önemli değerinin vicdan olduğu üzerinde duran ve insanın vicdanlı olması gerektiğini vurgulayan bir eserdir. Buradan hareketle bu çalışmada roman içerik özellikleri öncelenecek ve değerlendirilecektir. Romanın teması, temanın nasıl aktarıldığı verilmek istenen mesajlar kapsamlı olarak değerlendirilecektir. Böylece romanın yazılış amacı ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Eroğlu, Roman, Kusma Kulübü.

A CONSCIENCE NOVEL: *KUSMA KULÜBÜ*

79

Abstracat

Mehmet Eroğlu is a writer who started writing novels in the 1970s and continues to write novels as of today. The author, who published the middle of the first novel in 1984, reached 14 novels in total in 2017. One of these novels was the *Kusma Kulübü*, which was published in 2004. *Kusma Kulübü* is the author's eighth novel. As a result of the life of Umut, who is the boss, he gradually tells how his conscience is transformed into a man who centers his life. In other words, this novel is a work emphasizing that the most important value of man is conscience and that man should be conscientious. From this point of view, novel content features will be discussed and evaluated in this study. The subject of the novel will be evaluated in a comprehensive manner. Thus the purpose of the novel's writing will be revealed.

Keywords: Mehmet Eroğlu, Novel. Kusma Kulübü.

Giriş

Mehmet Eroğlu, 02.08.1948'de İzmir'in Karşıyaka ilçesinde doğar. Eroğlu, iki kardeşin büyüğüdür. Eroğlu çocukluğunu babasının memuriyeti sebebiyle Osmaniye, Aydın, Uşak ve Edremit'te geçirir. Uşak'ta başlayan ilköğrenimini kısa bir süre Edremit'te devam ettiren Eroğlu, 1960'ta babasının Kıbrıs'taki bir göreve atanması üzerine İzmir'de tamamlar. Eğitimi sebebiyle ailesinden ayrılan ve doğduğu yer olan İzmir'e geri dönen Eroğlu, burada dedesi Ziya Solakoğlu ve anneanesi Vahide Solakoğlu'nun yanında kalmaya başlar. Eroğlu, 1960'ta

İzmir'deki Ankara İlkokulu'ndan mezun olur. Onun bundan sonraki eğitimi yatılı olarak devam eder. Eroğlu şu anki adı İzmir Bornova Anadolu Lisesi olan İzmir Maarif Koleji'nde, 1967'ye kadar bir senesi hazırlık olmak üzere yatılı olarak okur. Yatılı okulun bitişiyile Eroğlu'nun hayatında üniversite yılları başlar. O, 1968-1972 yılları arasında Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ndedir. Eroğlu, burada inşaat mühendisliği okur. Üniversitede 68 kuşağı içerisinde yer alan yazar, 1971'deki 12 Mart darbesi sürecinde üniversitede öğrenci derneği başkanlığı yaptığı için yargılanır. Sekiz yıla mahkûm olan yazar, 1974'te çıkan afa bu cezadan kurtulur.

Mezun olduktan sonra önce Matematik ve Fizik dersleri vererek hayatını sürdürmeye çalışan Eroğlu, 1972'de 1968'den beri tanıdığı İnci Ertaş ile evlenir. Bu dönemde yazı hayatına atılır ve ilk romanını yazmaya başlar. 1975'te de askerliğini kısa dönem olarak İskenderun'da yapar.

Yazar, askerliğinden önce bir süre de Devlet Su İşleri'nde çalışır. Askerliğinden sonraysa İnşaat Mühendisleri Odası'nda çalışmaya başlar. Buradan da istifa eden yazar, sözleşmeli olarak Turizm Bakanlığı'nda görev alır. Bu görevi de 1980'deki askeri darbe sonrasında son bulur. Yazar bu süreci şöyle anlatır: “12 Eylül'de kamuda çalışıyordum. O sırada Bilar (Bilim ve Araştırma) hareketi vardı Aziz Nesin'in, Yalçın Küçük'ün organize ettiği. Yalçın Küçük, 'Birikmiş paran var mı, Bilar'a ortak ol' dedi. Biz kırk kişi Bilar'ı kurmuş olduk. 12 Eylül dönemine ilk muhalefetti bu. Böyle bir dönemde tabii hemen komünistler ayaklanıyor diye başladılar. Tercüman gazetesi komünistlerin tam listesi diye sürmanşet attı. Ve aralarında kamuda çalışan bir tek ben varım. (...) Komünistler ayaklanıyor diye beni de yazınca kamudaki mühendislik işinden atıldım.” (Oğuz, 2005: 5)

Yazar, kamu kurumundaki işinden sonra bir özel şirkette çalışmaya başlar. 1984'te başladığı bu işi, 1999'a kadar devam eder. Eroğlu, 1980'lerde bir yandan mesleğini sürdürürken bir yandan da yazmayı devam eder.

Yazar, doksanlı yılların sonuna geldiğinde daha önceden kendi kendine verdiği sözü gerçekleştirir ve meslekî hayatını sonlandırır. Bu önceden kararlaştırılmış, bilinçli bir tercihtir. Bunun sebebi sevilen işlerle yani sanatla edebiyatla daha fazla uğraşma isteğidir. “25'ime girdiğimde, 48'inde ölen babamı hatırlayıp, 50 yaşına geldiğimde ne olursa olsun işi bırakacağım ve sevdiğim şeyleri yapacağım, diye kendime söz vermiştim.” (Yedig, 2000:7), diyen Eroğlu mesleğini terk ediş sürecini açıklar.

Yazar, yıllar önce aldığı ve zamanı geldiğinde uygulamaya başladığı bu kararla birlikte hayatında köklü değişiklikler gerçekleştirir. Eroğlu'nun bundan sonraki faaliyetleri sadece sanat üzerine yoğunlaşır.

Eroğlu'nun 2000'den sonraki bir diğer edebî faaliyeti Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı'nda yazma üzerine verdiği derslerdir. 1998'den itibaren Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı'nda dersler vermeye başlayan yazar hâlen bu faaliyetini sürdürmektedir.

Mehmet Eroğlu'nun romancılık serüveni 1970'li yıllarda başlar ve günümüze kadar devam eder. Mehmet Eroğlu'nun şu ana kadar yayımlanmış eserleri şöyle sıralanabilir. *İssizliğin Ortası* (1984), *Geç Kalmış Ölü* (1984), *Yarım Kalan Yürüyüş* (1986), *Adını Unutan Adam* (1989), *Yürek Sürgünü* (1994), *Yüz:1981* (2000), *Zamanın Manzarası* (2002), *Kusma Kulübü* (2004), *Düş Kırgınları* (2005), *Belleğin Kış Uykusu* (2006), *Fay Kırığı-I: Mehmet* (2009), *Fay Kırığı-II: Emine* (2011), *Fay Kırığı-II: Rojin* (2013), *9,75 Santimetre* (2014) adlarını taşıyan on dört

romanı; Sızı, Issızlığın Ortası, 80. Adım, Solgun Bir Sarı Gül, Tutku Çemberi adlı beş senaryosu vardır. Bunların yanında kaleme aldığı romanlardaki aforizmalardan oluşturulmuş Edebi Aforizmalar (2010) başlıklı bir eseri vardır. Yazar, romanlarında bireysel gerçekliği ön plana çıkararak 1970'lerden günümüze kadarki süreci anlatmaya çalışmaktadır.

Roman İncelemesi

Kusma Kulübü, Mehmet Eroğlu'nun, 2017 itibarıyla, sekizinci romanıdır. 2004'te yayımlanan romanda 358 sayfa ve on bir bölüm bulunmaktadır. Eser, 2004 yılında yayımlanmıştır. Eroğlu romanı yazdıran sebebi şu cümlelerle açıklar: “*İpin ucu elime, gazetelerde açlıktan ölen bebeklerle ilgili ölüm haberlerine 15 günde bir rastlamamla geldi. Ben de ucunu kaçırmadan çektim. Romanda anlatılan her şey gözlerimin önünde olup bitti. Ama nedense toplum olarak bakışlarımızı o yöne çevirecek kadar cömert davranmadık.*” (Yüksel, 2004: 86) demektir. Eroğlu, tanık olduğu duyarsızlıklar karşısında bu romanı yazdığını ifade etmektedir.

Romanın başında yer aklan epigraf romanın amacını ele vermektedir. İngiliz romancı Graham Greene'in *Sessiz Amerikalı* adlı eserinden alınan “*insan, eğer insan kalacaksa, taraf tutmak zorundadır...*” (Eroğlu, 2004: 1) şeklindeki cümlesi bu romanın bakış açısını içerir. Yazarın bu epigrafı kastettiği taraf insani değerlerin, yoksul insanların tarafıdır. Romanda başkişi Umut'un duyarsız biri iken üye olduğu kusma kulübü aracılığıyla nasıl duyarlı, vicdanlı biri olduğu anlatılır. Mehmet Eroğlu romanının ne anlattığıyla ilgili ilgili *Radikal Kitap*'ta şu değerlendirmeleri yapar: “*Değişim için vicdanımızla umutlarımızı akraba kılmalıyız. Kusma Kulübü'nün kahramanı Umut'un magazin dünyasında başladığı yolculuğu, vicdanını tutkularının tanrısı kıldığı yeni bir kimlikle tamamlıyor; kesintisiz, sürekli bir acıma yeteneği elde ettiği bir durakta... Kitap kısaca bunu anlatıyor.*” (Radikal Kitap)

Romandaki olaylar kısaca şöyle özetlenebilir: Otuzlu yaşlardaki olan Umut, bir türlü tutunamadığı İstanbul'dan ayrılmak üzereyken evine daha önce görmediği Nihan gelir. Nihan, Umut'un komşusu Kadir'in düşüp başını çarptığını söyleyerek yardım ister ve ikisi Kadir'i hastaneye götürürler. Umut ve Nihan arasında kurulan diyalogtan sonra Nihan, Umut'a iş bulabileceğini söyler. Bunun üzerine Umut İstanbul'dan ayrılmaktan vazgeçer.

Nihan, Umut'a 'Kusma Kulübü', adlı bir örgüte mensup olduğunu söyleyerek gayelerini Hayalet lakaplı birini bulmak şeklinde açıklar. Nihan, örgütü tanıması için Umut'u bir eylemlerine katar. Bu eylemde küçük bir kıza tecavüz etmek isteyen adam cezalandırılır. Bu eylemden sonra Umut artık 'Kusma Kulübü'nün bir üyesidir.

'Kusma Kulübü' üyelerinden Zeynep, Umut'a kendisine aradıkları bulduklarını söyler. Umut, sorunlu çocuklarla ilgilenen bir tıp merkezinde çalışmaya başlar. Nihan, Umut'a bu işin verilmesinin asıl sebebinin açıklar. Umut, sorunlu çocuğunu oraya gönderen Betül ve sevgilisiERCÜMENT hakkında bilgi toplayacaktır; çünkü Nihan bu kişiler üzerinden Hayalet'e ulaşabileceklerini düşünmektedir. Bir sonraki gün Umut işini yapabilmek için çocuk pedagojisi hakkında ders almaya başlar. Bunun yanında Betül'ün sorunlu çocuğuyla ilgilenir. Betül'ün evine gider ve bir süre çocukla zaman geçirir. Umut, oradan ayrıldıktan sonra kulüp üyelerinden Vahit'le karşılaşır. Vahit, Nihan'ın eylemlerinin kendisini ölüme sürüklediğini, onlardan ayrılmazsa kendisinin de aynı akibete uğrayacağını söyler. Vahit'e göre kulübün aradığı Hayalet de bir uydurmadır. Kafası karışan Umut, Nihan'ın evine gider; ondan örgütün

asıl amacını öğrenir. Nihan, zeki insanları toplayıp eğiten ve onlar aracılığıyla her şeyi kontrol eden vakfın yöneticisi olduğu için Hayalet'i aradığını anlatır. O, Hayalet'i ortadan kaldırmak amacındadır. Çünkü Hayalet, zenginliği tarafındadır ve yoksulluğa yol açmaktadır.

Betül, Umud'u erkek dadı adı altında haber yapar ve Umud bir anda popüler biri hâline gelir. Umud, dadı Deniz olarak ünlenmiştir. Ertesi gün, dadı Deniz olarak ünlenen Umud'u Dilek diye biri arar; görüşmek ister. Dilek popüler olmak için her yolu deneyen biridir. Umud'u da popüler olduğu için aramıştır. Ondan sonra da ortak tanıdıkları olan Betül'ün sevgilisi Ercüment'ten bahsederler. Dilek, Ercüment'in yurt dışında yüzü lekeli biriyle görüştüğünü, ondan para aldığını söyler. Umud, bu adamın Hayalet olabileceğini düşünür. Umud, bu durumu Nihan'a anlatır; Nihan'da bu konuda bilgi toplamasını ister.

Nihan, bulduğu iki fotoğrafı gösterip bunlardan birinin Hayalet olduğunu söyler. Umud'tan bu fotoğrafları Dilek'e göstermesini ister. Umud, oradan ayrılır. Umud'un evine gelen Betül ve Aysel öfkeli. Çünkü gazetelerde Umud'un Dilek'le çekilmiş fotoğrafları çıkmış ve bu sebeple artık onun bir gizemi kalmamıştır. Bu durum dadı haberlerine olan ilgiyi yok edeceği için kendisini gözden çıkardıklarını söyleyip oradan ayrılırlar.

Umud, Nihan'ın verdiği fotoğrafları Dilek'e gösterir ve Hayalet'in kim olduğunu tespit eder. Daha sonra Nihan'a uğrayıp Hayalet'in fotoğrafını sunar. Nihan ise çeteyle yollarını ayırdığını dile getirir; ikisi vedalaşır. Dışarı çıkan Umud, Zeynep'le karşılaşır. Zeynep, Nihan'ı tek bırakmalarını gerektiğini ifade eder.

Sonra Umud, annesinin hastalığı sebebiyle İznik'e gider. Ardından dışarıda rastladığı milletvekili adayının üzerine kusar. Çünkü o, çocukluğunda kendisini haksız yere tokatlamıştır. Umud, vicdanının emrine girmeye, haksızlık yapanlara kismaya başlamıştır. Annesinin yanında kalıp aralarındaki manevi uzaklığı gidermeye çalışır

Umud, evine dönünce apartmanı yıkmak için anlaşılan mal sahiplerinin üzerine kusar. Betül, Umud'u arayıp görüşmek istediğini söyler. Umud; Betül, Ercüment ve bir paşanın bulunduğu yemeğe katılır. Ercüment, bir dolandırıcılığı anlatınca da onun üzerine kusar ve oradan ayrılır. Apartmana döndüğünde kulüp üyelerinden Orhan'ı görür. Orhan, Nihan'ı ölü bulduklarını söyler. Umud, Nihan'ı öldüren Hayalet'in ismini, onu bulduğu zaman kendisine teslim etmesi koşuluyla Orhan'a iletir.

Umud, Orhan'ın Hayalet'i bulduğu haberini alır ve Zeynep'le birlikte Hayalet'in bulunduğu kulübeye gider. İkisi kulübeye girer ve adamla konuşur. Hayalet'in vakfından, bu vakfın amaçlarından, Nihan'dan bahsederler. Umud, Zeynep'i dışarı çıkartır; adamın yüzüne kusup onu baltayla öldürür. Umud eve döner ve ara ara karşılaştığı Vahit'i bir daha görür. Umud, Vahit'in kendini vicdana yönlendirmeye çalışan 'öteki ben' olduğunu anlar. Umud, yaşadıklarından sonra değişmiş; vicdanıyla hareket eden biri olmaya karar vermiştir.

Yukarıda kısaca özetlediğimiz gelişmelerden de anlaşılacağı üzere Umud'un değişimi, dönüşümü üzerinden "vicdan" hususuna dikkat çekilmektedir Dolayısıyla Umud'un üzerinde ayrıntılı bir şekilde durmak gerekir. O olayların merkezindeki kişi yani romanın başkişisidir. Onun tam adı Umud Çinici'dir. 32 yaşındaki Umud, "İznik'li bir işçinin, orta oyuncusu" (Eroğlu, 2004: 34) oğludur.

Umud'un hayatındaki en önemli kırılma noktası kulüp üyeliğidir. Dolayısıyla onun hayatını kulüp öncesi ve kulüp sonrası olmak üzere iki evrede değerlendirmek mümkündür. Birinci evre Umud'un çocukluğundan kulübe giriş anına kadar geçen süreci içerir. Umud, çocukluk ve

gençlik yıllarında mutsuz biridir. Bunun sebebi yoksulluktur. Umut'un babası işçidir; dolayısıyla yoksul olduğu için ona refah içerisinde bir hayat sunamamıştır. Bu sebeple Umut babasını pek sevmemiştir. Çünkü ona göre bir baba oğluna rahat bir hayat sunmalıdır.

Bu evrede Umut'un ilk aşkı ortaya çıkar. O, İznik malmüdürünün kızı Aylin'e âşık olur. Ancak bu aşk, olumsuz biter. Kendisi malmüdüründen dayak yer, babası da azar işitir. Sonuçta da Aylin, bir binbaşının oğlunu tercih eder ve Umut'u bırakır. Umut'un yer yer hatırladığı bu ilişki ve buna bağlı olarak yaşadıkları, mutsuz hayatının bir parçası olarak romandaki yerini alır.

Umut, bu aşktan sonra Şeyda'yla olan ilişkisinde de mutsuz olur. Yıllar sonra söylediği “*hep el altında tuttu; tıpkı elini sildiği bir havlu gibi. Görünüşte dört yıl boyunca kesintisiz sevgiliydik, ama hiç birlikte yaşamadık. Buluşur, gezer, sevişirdik; sonra o evine giderdi... Beşinci yılın başında -tiyatrodan atıldığım güm- ayrıldık. Babası onu evlatlıktan reddetmekle tehdit ettiği için beni terk ediverdi.*” (Eroğlu, 2004: 33-34) şeklindeki sözler bu ilişkide yaşanan mutsuzluğun ifadeleridir. Bu ilişki burada da bitmez Şeyda bir başkasıyla evlenmesine rağmen tekrar Umut'la birlikte olur. Umut, ona kocasından ayrılıp resmen bir araya gelme teklifi yapar; ancak Şeyda bu teklifi reddeder. Umut, bunun üzerine onu terk eder. Bu gelişme üzerine Şeyda, denize atlayarak intihar eder. Umut, onu kurtarmaya çalışsa da başarılı olamaz. İntihar olayında Umut suçlu bulunur ve Şeyda'yı ittiği düşünülerek hapis cezası alır. Bir süre hapis yattıktan sonra da çıkan afila serbest kalır.

Belirtilenlerden anlaşılacağı üzere Umut gerek çocukluğunda gerekse gençliğinde yaşadıklarından dolayı mutsuz, yaşama arzusunu kaybetmiş biridir. Bu evrenin sonu itibarıyla otuzlu yaşlarda olan Umut, o ana kadar yaşadıklarının etkisiyle bulunduğu İstanbul'u terk etmek ve baba ocağı olan İznik'e dönmek niyetindedir. Bunun sebebi de yeni bir başlangıç değildir; o oraya ölümü beklemek için dönmeyi düşünmektedir. Netice itibarıyla bu evrede Umut, hayatta mutsuz olmuş, düşlerini gerçekleştirememiş, kendine acıyan, hayat yenilmiş biridir.

İkinci evre Nihan'ın Umut'un evine gelmesiyle başlar ve romanın sonuna kadar devam eder. Bu evrenini temel özelliği Umut'un değişmeye, dönüşmeye başlaması; vicdanını ön plana çıkarmasıdır.

Umut, Nihan'ın bulunduğu işe bağlı olarak medya dünyasına ve zenginlere yakın olur. Aslında bu Umut'un ilk evrede gelmeye çalıştığı noktadır. Ancak Umut'un değişmeye başlaması onun bu dünyada mutlu olmasını engeller. Belirtilen kesimle zaman geçirmeye başlayan Umut aracılığıyla zenginlik, zenginler ve medya eleştirilir. Medyanın magazin sel yönü ve zenginlerin yozluğu üzerinde durulur. Anlatıcı, Umut üzerinde tarafını da belli ederek bu kesimleri eleştirir.

Umut'un dönüşüm süreci çok da kolay olmaz. O, bu aşamada sürekli gelgitler yaşar. Umut, henüz tam anlamıyla vicdana dayanan bir hayat yaşamayı düşünmemektedir. Umut, kulübe girer girmez vicdanına teslim olmaz. O, Nihan'ın bulunduğu iş sayesinde para kazanma niyetindedir.

Umut'un yaşadığı gelgitler 'öteki ben' olan V (Vahit) ve iç sesle belirginleştirilir. Umut, sık sık iç sesini duymaktadır. Bu iç ses, onu vicdandan uzaklaştırmaya çalışmaktadır. Bir bakıma iç ses şeytanı temsil etmektedir. Bu iç sesin karşındaysa V yani Vahit vardır. Vahit acımayı, vicdanı temsil etmektedir. Dolayısıyla Umut, vicdanlı olup olmama arasında kalır. Bu ikilem onun şu sözleriyle ifade edilir: “*Ne çevremde zenginlik ve güzel kadınlarla birlikte akıp giden gecenin, ne de -işsizlik, açlık, geri dönme korkusu çekmeden geçecek- yeni hayatımın keyfini çıkarabiliyordum. Süt içmeden ölen, adlarını hatırlamadığım o bebekler her şeyin tadını kaçırmıştı. Oysa kentin geniş, ıslak rahmi beni içinde tutmaya niyetliydi, ama bu kez de ben*

kenti kusup atmak istiyordum içimden...” (Eroğlu, 2004: 161) Görüldüğü üzere Umut, bu evrenin başında alışmaya başladığı rahat hayatta kalmayı istemektedir.

Umut, gelgitler yaşasa da sonunda vicdana yönelir. O, toplumdaki olumsuzluklar karşısında duyarsız kalmaz ve yoksulluktan yana taraf alır. Çünkü ona göre vicdan bunu gerektirmektedir. Umut, dönüşümünü anlatırken Franz Kafka'nın Gregor Samsa karakterine gönderme yapar ve şöyle der: “Yavaş yavaş fark ettim: Gregor Samsa'ya dönüşmüştüm. Bir sürü bacağım olmasa da değiştiğim kesindi: Soluksuz kalmamamın yanı sıra midem daha önce hiç hissetmediğim bir bulantıyla alt üsttü; karnımıysa doğum yapmamın eşiğindeymişim gibi şişmiş hissediyordum. Bir süre kımldamaya çalıştım, o sırada gördüm: Karnım dünkü kadar düzdü. Ancak yine de garip bir ağırlığın altında eziliyor, kesik kesik soluyordum. Sonunda yan dönmeyi başarınca gizemli ağırlığın karnımda değil, göğsümde toplandığını anladım. Sanki Tanrı görünmez dev parmağını göğsüme bastırıyordu. Beni ezerek başka bir varlığa dönüştüren bu gizemli ağırlıkla, midemdeki bulantı arasında bir bağ olduğu açıldı.” (Eroğlu, 2004: 291-292)

Umut, anlattığı bu değişim sonucunda acıma duygusuna sahip vicdanlı biri haline gelir. Onun bu değişimi, çevresindeki olumsuzluklara kusarak tepki verme sonucunu doğurur. Nitekim kusma kelimesi romanın adında da kullanılmıştır. Bu eylem aracılığıyla insani değerler dışına çıkan durum ve kişilere olan tepki vurgulanmaktadır. O, yozlaşmış zenginlerin, medyayı magazine çeviren kişilerin, ün kazanabilmek için her şeyi göze alanların; daha genel bir ifadeyle vicdanıyla hareket etmeyenlerin üzerine kusar. Bu eylem tepkiyi ifade etmektedir. Umut, bu eylemle bir bakıma ruhunu temizlemekte, arınmaktadır.

Umut, bu evrede, vicdanıyla hareket eden biri olmasına bağlı olarak, hayatının birinci evresindeki duyarsızlıklarını, acımasızlıklarını da düzeltmeye çalışır. İznik'e yaptığı yolculuk da bu sebeptendir. O, İznik'e gidişini hac yolculuğuna benzetir. Çünkü İznik'e gidiş sebebi azaplarından kurtulma isteğidir. Umut, çocukluk ve gençlik yıllarında yoksullukları sebebiyle benimseyemediği anne ve babasına karşı duyduğu vicdan azabını gidermek için hasta annesine şefkat gösterir.

Onun bu evrede ulaştığı nokta kendi cümleleriyle açıklanır: “Göğsüme, V'den bana miras kalan, artık korkmadığım vicdanıma dokundum. Önünde eğilebileceğim, uğruna adaklar sunabileceğim insancıl bir efendinin kulu olmuştum. Vicdanımı tutkularımın Tanrı'sı kılıp, 'Kusacağım,' dedim. 'yapmak istediğim bu.’” (Eroğlu, 2004: 358)

Sonuç olarak başkahraman Umut'taki değişimle vicdan, vicdanlı olma kavramlarının sorgulandığı ve bunların en önemli insani unsur olarak sunulduğu söylenebilir. Umut, bir değişim süreci yaşamıştır. Bu süreç amaçsız, boş, sıradan, duyarsız, acıma duygusunun olmadığı bir hayattan belli amaçlara, değerlere bağlanmış, vicdanı kendine rehber alan bir hayata geçmiştir. Anlatılan bu değişim süreci vicdanın önemini vurgulama amacı taşımaktadır. (Yürek, 2012: 202)

Umut üzerinden vicdan teması üzerinde duran roman, daha öncede belirtildiği gibi, Umut ve 'Kusma Kulübü' üyelerinin Hayalet'i bulup cezalandırması ve Umut'un, en insani değer olarak görülen vicdanın önemini anlamasıyla son bulur. Romanda ön plana çıkarılan vicdan roman kişilerinden olan Kadir tarafından “vicdan acımak demektir ya da acıyabilmek...” (Eroğlu, 2014: 76) vicdanlılar ise “adaleti tutkularının Tanrı'sı yapanlar.” (Eroğlu, 2004: 176) şeklinde tanımlanır. Anlatıcı, romanda vicdanı acıma duygusuyla hareket etme, duyarlı ve adaletli olma olarak sunmaktadır. 'Kusma Kulübü' kendince bu adaleti sağlamak için kurulmuştur. Onlar

adaletsiz durumların ve kişilerin, vicdansızların üzerine kasmaktadır. Bu kulübe göre “*akıl kılavuzu vicdan ve merhamet olmalı. (...) Acımayı öğrenememiş, merhametsiz akıl, korkutucudur.*” (Eroğlu, 2004: 352)

Romanda vicdanı savunmak için her yolun mübah görüldüğü gözlemlenmektedir. Bir başka ifadeyle romanda vicdanı savunmak adına şiddet uygulama meşru görülmektedir. Nitekim Umut “*şiddet, bazen adaletin ve yasaların temeli olur.*” (Eroğlu, 2004: 355) demektedir. Burada adaleti sağlamak için şiddete de başvurulabileceği söz konusu edilmektedir. Cezalandırma amacıyla kimi insanların üzerine kusulması, Hayalet’in Umut tarafından öldürülmesi bu düşüncenin en belirgin somut kanıtlarıdır.

Bu husus romanla ilgili yapılan bir değerlendirmede de söz konusu edilir. Buket Öktülmüş tarafından yapılan bu değerlendirmede Mehmet Eroğlu’nun vicdan kavramını ele alışı eleştirilmektedir. Yazıda öne sürülen görüşe göre vicdan adına şiddete başvurulmakta ve bu da vicdan kavramıyla örtüşmemektedir. Umut’un vicdan adına şiddete başvurup birini öldürmesi eleştirilir. Yazıya göre vicdan ve öldürme yan yana gelemeyecek kavramlardır. Bu görüşlerin ardından romanın bir intikam projesi olduğu belirtilir. Yazıda kastedilen intikam, romandan alıntılanan “*zenginlik mide bulandırıcı. Başkası pahasına edinilen her şey gibi. Birileri aptallarla güçsüzleri korumalı*” (Eroğlu, 2004: 97) sözüne dayandırılmaktadır. Başka bir deyişle başkası pahasına edinenler diye tarif edilen zenginlikten intikam alma amacı söz konusudur. Bu değerlendirmelerden sonra eleştiriler Mehmet Eroğlu’na yöneltilir ve onun bu romanla kendini farklı bir yazar olarak göstermek istediği dile getirilir. (Öktülmüş, 2004: 46)

Vicdanın önemi üzerinde yoğunlaşan romanda vicdani bir bakış açısıyla çeşitli hususların değerlendirilmesi söz konusudur. Bunlar zenginlik, medya ve savaş ortamıdır.

Zenginliğe “*bu gezegenin üstündeki en tehlikeli hastalık, mutlaka yok edilmeli.*” (Eroğlu, 2004: 354) cümlelerinde olduğu gibi eleştirel bir yaklaşım vardır. Bu yaklaşım, zenginliğin olumsuzlukların temel sebebi olarak görülmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Romanda geçen bütün zengin kişiler sahtekâr, ikiyüzlü, dolandırıcı ve vicdansız olarak sunulur.

Hayalet’in başkanı olduğu vakıf, akli kullanarak her şeyi idare etmek ve zenginliği, zenginleri korumak amacındadır. Dolayısıyla Hayalet’in peşine düşülmesi ve sonunda Umut tarafından öldürülmesi, zenginliğin nasıl olursa olsun ortadan kaldırılması gerektiğini alegorik tarzda ifade etmektedir. Zenginliğe ortadan kaldırılması gereken bir durum olarak bakılmasının sebebi, romandaki bakış açısına göre, yoksulluğa ve dolayısıyla adaletsizliğe, vicdansızlığa yol açmasıdır.

Roman boyunca zenginlik eleştirilir. Sonuçta da Umut’un “*zenginlikten nefret etmek! Bundan daha kutsal bir inanç olamaz.*” (Eroğlu, 2004: 355) cümlesiyle ifade ettiği düşünceye varılır. Özetle romanda zenginliğe bir hastalık, ortadan kaldırılması gereken bir durum olarak bakılmaktadır. İnsanların arasındaki eşitliğin zenginliğin yok edilmesiyle sağlanabileceği düşüncesi romana egemendir. Bu düşünce vicdanlı olmanın bir gereği olarak sunulur.

Vicdana bağlı olarak üzerinde durulan bir başka husus medyadır. Bu da zenginlik gibi eleştirel bir bakış açısıyla ele alınır. Medyanın magazine yönelmesine yoğun eleştiriler yapılır. Çünkü bu tarz medya olaylar karşısında duyarsızlık, vicdansızlık sergilemektedir. Bunun yanında medyanın egemen güçlerin hâkimiyeti altında olması da söz konusu edilmektedir. Yurt içinden zenginler, yurt dışından Amerika medyanın üzerindeki etkin güç olarak sunulmaktadır.

Üzerinde durulan hususlar aracılığıyla medyanın, zenginlik gibi, eleştirilmesi söz konusudur. Özetle medyanın, vicdanın olmadığı alanlardan biri olarak görüldüğü söylenebilir.

Vicdani bir bakış açısıyla irdelenen son husus savaş ortamıdır. Bu ortam doğuda yaşanmaktadır. Romanda yer verilen kimi kişiler aracılığıyla bu ortamın her iki taraf üzerindeki olumsuz etkisi irdelenir. Savaşın Türk ve Kürtlerin daha genel bir ifadeyle insanlar üzerinde yarattığı tahribat ele alınır.

Sonuç olarak bu romanda Umut'un değişimi aracılığıyla vicdan temasının işlendiği ve bu tema aracılığıyla çeşitli hususlara değinildiği söylenebilir.

Sonuç

Kusma Kulübü belli bir düşünceyi, kurgusal düzlemde ele almaktadır. Mehmet Eroğlu, bu romanında anlattığı dönemde (2000'li yılların başı) yaşanan olumsuzlukları ele almaktadır. Romandaki temel düşünceye göre haksızlık, yolsuzluk karşısında insanın sessiz kalmamalı ve bir şekilde tepki vermelidir. Yazara göre haksızlıklara, yolsuzluklara seyirci kalınmamalıdır. Yazar, belirtilen anlayışla romanını kaleme almış ve vicdanın önemini, gerekliliğini ön plana çıkarmıştır. Ona göre olumsuzlukların sebebi vicdansızlıktır. Eroğlu, toplumda bir kirlenme, vicdansızlığa doğru gitme, duyarsızlık olduğunu düşünmekte ve bunu ifade etmektedir. Bunun sebebiyse zenginliktir. Ona göre zenginlik; yoksulluğu, duyarsızlığı, vicdansızlığı ortaya çıkarmaktadır. Bunu da “yoksulluğun nedeni aslında tüm insanlığa ait olması gereken zenginliğin az sayıdaki elde toplanması değil mi?” (Kilimci, 2005: 214) diyerek ifade eder. Bu bağlamda vicdan en önemli insani unsur olarak görülmektedir. Vicdanlı olmak demek adaletli olmak demektir. Romanda adaletin olmazsa olmaz bir husus olduğu ve bu adaletin zenginliğin ortadan kalkmasıyla mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. Bu temayı aktarabilmek için romandaki başkişinin yani Umut'un serüveni üzerinden gidilmiştir. Umut'un duyarsız, vicdani değerleri eksik bir kişi olmasından duyarlı vicdanlı biri olmaya dönüşmesi süreci aktararak vicdan ön plana çıkartılır. Vicdanı temel alan, acımayı en insani erdem olarak gören bu romanda dikkat çekici bir durum ise bu bağlamda şiddetin meşru görülmesidir. Bir başka ifadeyle romanda acıma ve vicdan hususları duyarsız, zalim, zengin, vicdansız insanlar için işletilmemekte; tam tersine onlara acımasız bir şekilde yaklaşmaktadır. Dolayısıyla romanın açık bir şekilde yoksulların, duyarlı insanların tarafında durduğu, zenginlere ve duyarsız insanlara karşı durduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Akpınar, E. ve Göktürk, Y. (2004). *Kusma Kulübü: Mehmet Eroğlu'ya sorular. Postexpress.*
- Eroğlu, M. (2004). *Kusma Kulübü.* İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Kafaoğlu-Büke, A. (2004). 2004 romanları 2. *Cumhuriyet Kitap.*
- Kilimci, S. Vicdan bulantısı. (2005). *Cosmopolitan*, 45.
- Oğuz, K. (2005). Hakkında söylenen hiçbir şeyin saçma olmadığı tek konudur aşk. *Pazarvatan*, 5.
- Öktülmüş, B. (2004). Bir 'Dövüş Kulübü' çeşitlemesi, *E.*

Radikal Kitap. Vicdan aklımızın efendisidir. <http://www.radikal.com.tr> adresinden ulaşıldı. (ET: 03.04.2017)

Türkeş, A. Ö. Kusma Kulübü. <http://www.pandora.com.tr> adresinden erişildi. (ET: 20.04.2017)

Uludağ, S. (2004). Vicdan aklımızın efendisidir. *Radikal Kitap*.

Ülker, Ç. (2004). Patronu akıl, şoförü vicdan olan Kusma Kulübü. *Hürriyet Gösteri*, 256.

Yedig, S. (2000). Kariyerini terk etti. *Hürriyet Pazar*, 7.

Yüksel, G. (2004). Vicdanın romanını yazdı. *Nokta*, 1083.

Yürek, H. (2012). *İnsan manzaralarının ressamı: Mehmet Eroğlu'nun romancılığı*. Ankara: Otorite Yayınları.

UMBERTO ECO'NUN “YORUM VE AŞIRI YORUM” ANLAYIŞINA GÖRE BAZI KLÂSİK ŞİİR ŞERHLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. İsrail BABACAN

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü

Öz

Günümüzde, şiir şerhlerinin klâsik ya da modern usullerle yapılması konusu giderek alevlenen bir tartışmadır. Her iki usulün savunucularının kendilerine göre doğru kabul edilebilecek iddiaları ve delilleri vardır. Ancak hangi yöntemle yapılmış olursa olsun şerhin gerçekte bir “yorum” meselesi olduğu açıktır. Yorumun sınırlı olup olmadığı ve eğer sınırlıysa nerede başlayıp bitmesi gerektiği, çağdaş metin bilimcisi Umberto Eco tarafından türlü yönleriyle ele alınmıştır. Bizim çalışmamızda Eco'nun görüşleri, bir “şerh” yöntemi problemi olarak değil “yorum” meselesi olarak değerlendirilmiştir. Bu görüşler bakımından geleneksel şerhlerimizin “sınırsız ve yer yer kuralsız” yorumlar içerebileceği iddia edilmiştir. Geleneksel şerhlerimizin daha çok tasavvufî metinler olmasının, bu “sınırsız ve yer yer kuralsız” yorum anlayışının ortaya çıkmasında en önemli etken olabileceği öne sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Umberto Eco, Şerh, Gelenek ve Modernizm, Klâsik Edebiyat

THE ASSESSMENT OF SOME CLASSICAL POETRY COMMENTARIES BASED ON UMBERTO ECO'S “INTERPRETATION AND OVERINTERPRETATION”

Abstract

The issue of poetry commentary style (modern or classical) an increasingly fierce debate nowadays. Supporters of both methods have assertions and proofs that can be accepted according to their own point of view. However, it's not important what method is being used, it is open that the “comment” is real matter of commentaries. It has been discussed in various ways by the contemporary text scientist Umberto Eco Whether the interpretation is limited or not, and if it is limited, what's the limits of beginning and end. In our study, Eco's views were not considered as a "commentary" method problem but as a "comment" issue. With regards to these views, it is stated that our traditional commentaries may contain “unlimited and partly irregular” interpretations. It's been asserted that it may be the most important factor in the emergence of that “unlimited and partly irregular” commentary style, in fact classical commentary texts are mostly sufistic texts.

Keywords: Umberto Eco, Commentary, Tradition and Modernism, Classical Literature

Giriş

Günümüzde, şiir şerhlerinin klâsik ya da modern usullerle yapılması konusu giderek alevlenen bir tartışmadır. Klâsik usulün savunucularının elindeki en önemli argüman, geleneksel bir metnin ancak klâsik metotlarla doğru anlaşılabilir olduğu, modern usullerin savunucuları ise, günümüz insanın anlayış ve kavrayış seviyesine göre kullanılacak metotlarla, metinlerin tekrar yorumlanıp yaşayabilir metinler haline gelebileceğini ileri sürmektedirler.

Aslında hangi açıdan bakılırsa bakılsın meselenin odak noktası temelde şerhin bir “yorum” meselesi olup olamayacağıdır. Gerçekte, metnin yazarı da dâhil olmak üzere, metnin kendi maddî varlığı (kelimeleri, cümleleri ve ifade tarzı) dışında söylenen her şeyin esasen bir “yorum” olduğudur. Çünkü literatüre giren her metin, belirli bir yazarın kaleminden çıkmış olsa dahi artık alıcılar tarafından, farklı göndergeler ve anlam dünyasıyla kurgulanmaktadır. Bu yüzden her “anlam kurgusu ve algısı” aslında bir “yorum”dur.

Klâsik ve modern şerh çizgisini iyi anlamış bilim adamlarından Tunca Kortantamer, şerhin bir tür “yorum” olduğunu kabul eden çarpıcı bir örnek verdikten sonra, “şerh” ile “yorum” arasındaki ince çizgiyi şöyle izah eder:

“Aslı aranırsa şerhi, en geniş anlamıyla ele alır ve iyice soyutlaştırarak ifade edecek olursak, hayatın iletişim söz konusu olan her alanında karşımıza çıkar. Bu anlamda, bir futbol maçında bile maçın hakemi futbol kuralları metnini şerh etmekte, bunu da seyirci ve oyunculara düdüğü ve el kol hareketleriyle ifade etmektedir... Burada şerhle yorum iç içe geçmişlerdir; ancak yorumun da temelde yatan bir şerh vasıtasıyla mümkün olabileceğini, şerhin ise açıklanacak metne ait ufuk, perspektif ve bilgileri gerektirdiğini hatırlatalım”¹.

Metin şerhi meselesine teori zemininde bakan bir diğer bilim insanı Mine Mengi de, “Konunun açılıp genişletilmesi, şârihin, bilgi ve anlayışı doğrultusunda yorumunu da beraberinde getirir”² diyerek şerhin, şârih tarafından “bilgi ve anlayış” kapasitesi doğrultusunda yapılan bir “yorum” olmasına dikkat çeker.

Bu noktada, yani şerhin kaçınılmaz bir şekilde “yorum” olduğunu kabul ettikten sonra, bu “yorum”un geleneksel veya modern usullerle yapılıp yapılmayacağı meselesi, bir metot sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Biz, her medeniyet ve kültür sahasının, kendi ürünlerini kendi yöntemleriyle verdiklerini kabul etmekle birlikte, edebî bir metnin, tüm insanlar tarafından, en azından temel sâiklerce geliştirilen tepkiler bakımından, benzer yansımalarla algılanabileceğini düşünmekteyiz. Yani insanların bazı temel algılarının ortak olabileceğini söyleyebiliriz.

Elbette günümüzde klâsik metinleri anlamaktan uzaklaşan nesilleri kendi kaynaklarına döndürmek maksadıyla, A. Atilla Şentürk’ün vurguladığı gibi, önce “dizimizi kırarak” eski metinleri tarihî bir bakış açısıyla okumamız gerekiyor. Yine Şentürk’ün söylediği, “gençlerimizin yeni yeni tarihleri ve eski kültürleriyle barışıp tanışmaya başladıkları, onu anlamaya çalıştıkları bir dönemde; zaten oldukça zor ve girift olan bu konuları ilgisiz birtakım

¹ Kortantamer, T. (1994). “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, S. VIII, s. 1.

² Mengi, M. (2010). “Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine”, *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 79.

kuramlarla içinden çıkılmaz ve hiç anlaşılmaz hale getirmek”³ düşüncelerine katılmamak mümkün değildir. Öte yandan Şentürk’ün şu tespitleri de bir gerçektir: “Konuya profesyonel olmaktan çok bir hobi olarak yaklaşan yabancı meslektaşlarımız, bu şiiri yeniden keşfetmek için yapıbozma kabilinden garip teşebbüslere girişerek zaten anlayamadıkları metinleri iyice içinden çıkılmaz hallere sokuyorlar”⁴. Bu doğrultuda yine aynı araştırmacının, eski edebiyatımız üzerine çalışan yabancı akademisyenlerin, “Osmanlı şiirinin iç dünyasına gerçekten girebilmeleri için kendi edebiyat kuramlarını bir tarafa bırakıp, öncelikle bu şiirin dil ve düşünce yapısını keşfetmeleri gerektiği”⁵ savı da temel bir prensip olarak ele alınabilir. Ancak, klâsik usulleri ana hatlarıyla anlayan ve uygulayan bir metin araştırmacının, esası “yorum” a dayalı olan şerh anlayışını modern bir yöntemle eleştirmesinde –modern metotla şerh etmesinde demiyoruz- ne gibi bir ilmî sakınca olabilir?

Esasında bizim burada tartışmak istediğimiz konu, şerhlerin klâsik ya da modern usullerle yapılıp yapılamayacağı meselesi de değildir. Asıl tartışmak istediğimiz şey, hangi usulle yapılırsa yapılsın, gerçekte bir tür “yorum” olan şerhin belirli maksatlar açısından yönlendirmeli olarak veya zevk ile şahsî beğeniye istinâden sınırsız bir yoruma tabi tutulup tutulamayacağı meselesidir. Zira klâsik şerh metinlerine ya da klâsik usullerle yapılan şerhlere âşinâ olanlar şunu bilir ki; ister Türkçe, ister Farsça, ister Arapça bir metne yapılan geleneksel bir şerhte temel düstur, tasavvufî yorumu olabildiğince yoğun bir şekilde kullanmaktır. Üstelik bu yorumda tasavvufî derinlikte sınır tanınmaz. Oysa bir metin tasavvufî dahi olsa, şârihlerin izah ettikleri oranda tasavvufî bir derinliğe sahip midir? Hatta bazı durumlarda metnin gerçekten tasavvufî bir göndergesi var mıdır? Bu konuda Su Kasidesi şârihi Metin Akar, geleneksel şerh edebiyatımızda uygulana gelen tasavvuf esaslî yöntemin aşırı uygulamalarına dikkat çekerek şöyle demektedir:

“Her şiire tasavvuf gözlüğü ile bakma alışkanlığında olanlar edebiyatımızı bilinmezliğe, sanatçıları da unutmaya, anlaşılmazlığa mahkum etmişlerdir. Bu konuda o kadar ileri gidilmiş ki Nasreddin Hoca fıkraları dahi tasavvufa göre şerh edilmiş, böylece mizahta bile Hoca’nın önüne geçilmiştir. Yanlış anlaşılma istemeyiz, evet, her metin tasavvufa göre şerh edilebilir; nitekim edilmiştir de. Ancak metin şerhi yapanın vazîfesi –bize göre-, öncelikle sanatçı “Ne söylüyor?”, “Nasıl söylüyor?” sorularını cevaplandırmak, çeşitli sebeplerle anlaşılması zor olan metni anlaşılır hale sokmak, okuyucu ile sanatçı arasında dürüst tercüman olmaktır. Öncelikle bunlar yapılmadan, eseri sadece tasavvufa göre yorumlayıp “sâhil-i selamete çıkmak” mümkün olur, ama zannımızca bu iş abdestsiz namaz gibi olur”⁶.

Elbette bizim şerh literatürümüzün büyük oranda mutasavvıf şahsiyetlerin eserleri çerçevesinde oluşturulduğunu ve bunun da tasavvufî yorumu kaçınılmaz kıldığını bilmekteyiz. Ancak, bu bakış açısı tek ve uygulanması her durumda zorunlu bir kural kabul edildiğinde, eser eşittir yazarın inanç dünyası gibi edebiyatta asla bire bir gerçekleşemeyecek bir öneri öne sürülmektedir.

Öte yandan geçmişte, tasavvufî bakış açısında bazı ortaklıklar söz konusu olsa da, dilde her tasavvufî kavramın, aynı göndergede bulunduğunu iddia etmek ne kadar doğrudur? Halil

³ Şentürk, Ahmet A. (2005). Ahmet Atilla Şentürk ile Söyleşi, (Haz. Nilay Özer), *Yasak Meyve*, S. 12, s. 51.

⁴ Şentürk, Ahmet A. (2005). *a.g.s.*, s. 51.

⁵ Şentürk, Ahmet A. (2005). *a.g.s.*, s. 51.

⁶ Akar, M. (1994). *Su Kasidesi Şerhi*, Ankara: TDV Yayınları, s. 15.

İnalçık'ın söylediği üzere, “*anlamı kesin sınırlarıyla belli bir ifade içinde aktarılmamış bir fikir yorumlanamaz. Sözcük, bir toplumda herkesin aynı içerik ve anlam verdiği bir sembol, sosyolojik bir olgudur. Kelime toplumda herkeste aynı düşünceyi çağrıştırdığı takdirde, ancak o zaman, bir iletişim aracı niteliğini kazanır*”⁷. Oysa bizim klâsik şair ve şârihlerimizin tamamının tasavvufi kavramlara ittifakla aynı manaları verdikleri ve bu manalara belirli sınırlar çizdiklerini söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla geleneksel şerhlerimizde, en azından tasavvufi şerhlerde/yorumlarda, aşırıya kaçıldığı vakidir.

Bir kez daha vurgulayalım ki bizim bu araştırmamız kesinlikle, şerhlerin modern veya geleneksel usullere dayanıp dayanmaması ekseninde kurgulanmamıştır. Bu çalışmadaki asıl irdelenen sorun, şerhin nasıl ve ne oranda “yorum”a tabi tutulabileceğidir.

Umberto Eco'nun Temel Yorum İlkeleri

Geçen yıl 84 yaşında hayata veda eden Umberto Eco, İtalyan düşünür, akademisyen ve “edebiyat bilimci edip” diyebileceğimiz bir şahsiyettir. Felsefenden edebiyata, eleştirmenlikten sosyo-psikolojik çözümlenmeciliğe kadar pek çok alanda yazıp konuşmuş bir kimsedir. Onun bir grup akademisyenle, 1990 yılında “Tanner Konferansları”nda, temelde Eco'nun “Yorum ve Aşırı Yorum” teorisi çerçevesinde sundukları bildiriler kitaplaştırılmış ve 2012 yılında Kemal Atakay tarafından Türkçeye çevrilerek Can Yayınları tarafından basılmıştır. Eco, burada sunduğu üç bildiriye, birçok teori ve öneri öne sürmüştür. Bunlardan, ayrıntısına girmeden, aşağıya aldığımız bazıları dikkatle incelendiğinde, bizdeki şerh geleneğini de yakından ilgilendirdikleri görülecektir. Bahsedilen teori ve önerilerin en özlü olanları şunlardır:

1. Yorumun (göstergenin temel özelliği biçiminde), potansiyel olarak sınırsız olması, yorumun bir amacının bulunmadığı ve kendi başına buyruk “akıp gittiği” anlamına gelmez. Bir metnin potansiyel olarak sonunun olmadığını söylemek, her yorum ediminin mutlu sonla biteceği anlamına gelmez⁸.

2. Hermetik düşünce, dilimiz ne denli belirsiz ve çokanlamlı olursa, ne denli çok simge ve eğretileme kullanırsa, o denli karşıtlar buluşmasının gerçekleştiği bir Birlik'i adlandırmaya uygun hale geldiğini belirtir. ... Bunun sonucu olarak, yorum belirsizdir. Nihâî, ulaşılamaz bir anlamı arama girişimi, anlamın hiç sona ermeyen yer değiştirmesini ya da kaymasını kabul etmeye götürür⁹.

3. İpuçlarına gereğinden çok önem verme, çoğunlukla çok belirgin öğeleri önemli olarak değerlendirme eğiliminden kaynaklanır; oysa, bu ipuçlarının belirgin olması gerçeği, bize onların çok daha iktisadî olarak açıklanabileceğini göstermelidir....Hermetik semiosis, bu geleneğin bütün metinlerinde karşılaştığımız kolaylık ilkelerine bağlı olarak, kuşkucu yorum uygulamalarında tıpkı yukarıdaki örnek gibi aşırıya gitmektedir. Her şeyden önce, aşırı bir merak, başka yollardan açıklanabilecek rastlantıların önemini gereğinden çok abartmaya yol açmaktadır. Rönesans hermetizmi. “belirtgeler” (signaturae) yani ökölt ilişkileri açığa çıkaran görünür ipuçları arıyordu¹⁰.

⁷ İnalçık, H. (2012). “Hermetik, Oryantalizm, Türkoloji”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, S. 20, s. 57.

⁸ Eco, U. (2013). “Yorum ve Tarih”, *Yorum ve Aşırı Yorum*, (Çev. Kemal Atakay), İstanbul: Can Yayınları, s. 40.

⁹ Eco, U. (2013). “Yorum ve Tarih”, *a.g.e.*, s. 49.

¹⁰ Eco, U. (2013). “Metinleri Aşırı Yorumlama”, *a.g.e.*, s. 68.

4. Bir metin belirli bir kültür açısından “kutsal” hale gelir gelmez, kuşkulu okuma sürecine ve bunun sonucu olarak hiç kuşkusuz bir aşırı yorum durumuna tabi olur. ...Ancak kutsal metinler söz konusu olduğunda, doğruyu söylemek gerekirse, insan kendine çok fazla özgürlük tanıyamaz. Çünkü çoğunlukla bu tür metinlerin yorum anahtarlarını ellerinde tuttuğunu iddia eden bir dinsel otorite ve gelenek vardır. Örneğin, Ortaçağ kültürü, zaman açısından sonsuz, buna karşın seçenekler açısından sınırlı bir yorumu teşvik etmek için elinden geleni yapmıştır¹¹.
5. Klâsik tartışma, bir metinde ya o metnin yazarının söylemek istediği şeyi ya da metnin yazarının niyetlerinden bağımsız olarak metnin ne söylediğini bulmayı amaçlıyordu. Ancak ikilemin ikinci kısmını kabul ettikten sonra, kişi şunu sorabilir: Bulunan şey, metnin metinsel tutarlılığına ve bunun ardındaki özgün bir anlam sistemine bağlı olarak söylediği şey midir, yoksa alıcıların kendi beklenti sistemine bağlı olarak buldukları şey midir?¹².
6. Bir metnin belli bir bölümünün belirli herhangi bir yorumu, ancak metnin bir başka bölümünce doğrulandığında kabul edilebilir; metnin başka bir bölümünce çürütüldüğünde ise reddedilmelidir¹³.
7. Son olarak, yazarın da bir metin kuramcısı olduğu bir sunum söz konusu olabilir. Bu durumda ondan iki farklı tür tepki almak mümkün olur. Bazı durumlarda, “Hayır, ben bunu kastetmedim, ancak metnin bunu söylediğini kabul etmek durumundayım ve okura bana bunu gösterdiği için teşekkür ederim” diyebilir. Ya da şöyle diyebilir: “Bunu kastetmemden bağımsız olarak, iktisadî görünmediği için makul bir okurun böyle bir yorumu kabul etmemesi gerektiğini düşünüyorum”. Böyle bir yöntem risklidir ve ben kişisel olarak bunu yorumla ilgili bir denemede kullanmazdım¹⁴.

Zikredilen bu tespit ve ilkeler açısından klâsik şerhlerimizi çok ayrıntılı olarak incelemek mümkündür. Ancak bizim burada maksadımız, sadece ilk bakışta göze çarpan basit birkaç örnekle konunun önemine dikkat çekmektir. Şimdi, yukarıda bahsedilen maddeleri iyi düşünüp akılda tutarak, klâsik şerhlerimizde, herkesçe “aşırı yorum” kabul edilmese de, “tartışılabilir yorum” kabul edilebilecek bazı örnekleri ele alalım:

Klâsik Veya Klâsik Metotlara Dayalı Bazı Şerhlerden “Tartışılabilir Yorum” Örnekleri

1. Vereceğimiz örneklerden ilki bir Yunus Emre metni şerhinin, Şeyhzâde nüshasına aittir. Şârih, beytin şerhine şu beyitle başlamaktadır: “*Çıkıdum erik dalına dirdüm anda üzümü/Öküz ıssı bana dir niçün silkdün kozumu*”. Devamında ise şöyle demektedir: “*didügi rivâyet-i âhardan bir gökçek ma’ni dahı zâhir oldı. Ve ol ma’ni-i latifleri sizlere ber-vech-i vechile beyân idelüm. Tâ ol âşık-ı sâdik olan aziz karındaşlar ve ârifler göreler ve bileler ki ol deryâ-yı hakikatdan bu ma’ârif sadefinün dürr-i latîfi ne vechile alınmışdur bileler*”¹⁵. Burada açıkça görülmektedir ki şârihin asıl maksadı, metni kendi içinde değerlendirmek değil onu, tasavvufî bir gaye için kullanmaktır. Bu da Eco’nun, yukarıda zikrettiğimiz, “*Klâsik tartışma, bir metinde ya o metnin yazarının söylemek istediği şeyi ya da metnin yazarının niyetlerinden bağımsız olarak metnin ne söylediğini bulmayı amaçlıyordu. Ancak ikilemin ikinci kısmını kabul ettikten sonra, kişi şunu sorabilir: Bulunan şey, metnin metinsel tutarlılığına ve bunun ardındaki özgün bir anlam*

¹¹ Eco, U. (2013). “Metinleri Aşırı Yorumlama”, *a.g.e.*, s. 71.

¹² Eco, U. (2013). “Metinleri Aşırı Yorumlama”, *a.g.e.*, s. 83-84.

¹³ Eco, U. (2013). “Metinleri Aşırı Yorumlama”, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁴ Eco, U. (2013). “Yazar İle Metin Arasında”, *a.g.e.*, s. 93-94.

¹⁵ Pekolcay N. ve Sevim E. (1991). *Yunus Emre Şerhleri*, Ankara: KBY, s. 86.

sistemine bağlı olarak söylediği şey midir, yoksa alıcıların kendi beklenti sistemine bağlı olarak buldukları şey midir?” tespitini akla getirmektedir.

2. Fenâyi'nin, “Şerh-i Ma'nevî-i Şerîf” adlı 16.yüzyıla ait şerhinde, “Sâz-ı ney ez-sûz-ı aşk âred nevâ/K'ez nevâ zevkî dehed uşşâkrâ” beytinde, “nevâ, maķâm ma'nâsına olduğu zamânda 'âlem Küntü kenzen mahfiyyen (Ben gizli bir hazine idim) de fe-ağyeyte sırrı kendiniñ zuhûrını murâd eyleyüb zât kendi zâtına tecelli eylemek ile haķâyıķ-ı esmâ vü şıfat ta 'ayyün bulur”¹⁶ şeklinde bir açıklama vardır. Oysa beytin ikinci mısraında, “nevâ” kelimesi melodi anlamındadır ve her iki mısradaki “nevâ” kelimeleri arasında cinas ilişkisi olduğu açıktır. Acaba bu şerhte/yorumda, elest bezmine mutlak bir göndergede bulunmak isteyen şarih, ikinci mısradaki nevâ kelimesinin birinci mısradaki ile cinas ilişkisini, belirli bir maksatla göz ardı mı etmiştir? Dolayısıyla bu şerhte “nevâ” kelimesine mutlak dinî/tasavvufî arka plan vermek isteyen şârihin tavrıyla, Eco'nun “Bir metin belirli bir kültür açısından “kutsal” hale gelir gelmez, kuşku okuma sürecine ve bunun sonucu olarak hiç kuşkusuz bir aşırı yorum durumuna tabi olur. ...Ancak kutsal metinler söz konusu olduğunda, doğruyu söylemek gerekirse, insan kendine çok fazla özgürlük tanıyamaz. Çünkü çoğunlukla bu tür metinlerin yorum anahtarlarını ellerinde tuttuğunu iddia eden bir dinsel otorite ve gelenek vardır. Örneğin, Ortaçağ kültürü, zaman açısından sonsuz, buna karşın seçenekler açısından sınırlı bir yorumu teşvik etmek için elinden geleni yapmıştır” ilkesi göz ardı edilmemiş midir?

3. Üçüncü örnek, XIX. asrın büyük şârihlerinden Molla Murad Nakşibendî'nin Şevket-i Buharî'nin bir kasidesine yaptığı beyit şerhindedir. Bu beyit ve ilgili gördüğümüz yerin şerhi şöyledir:

“Rûyem be-sû-yı gurbet ü dil cânib-i vatan

Üftâde-gâh-ı men be-miyân-ı do güher-bâ

...gâhdan murâd nâzımın vücûdudur. Kehrübânın hali sâ mâni kendiye cezb eder. Bu cihetten gâh vücudunu kehrübâ vechi gurbet tarafına ve kehrübâ kalbi vatan tarafına cezb itmekle gurbetle vatan beyninde mütereddid olmasına sebep olmalarıyla mu'azzeb itmişleridir”¹⁷

Bu beytin şerhinde, “gâh”tan murad nazımın vücududur denmesi, ister istemez Eco'nun, yukarıda zikrettiğimiz, “Bir metnin belli bir bölümünün belirli herhangi bir yorumu, ancak metnin bir başka bölümünce doğrulandığında kabul edilebilir; metnin başka bir bölümünce çürütüldüğünde ise reddedilmelidir” savını akla getirmektedir. Çünkü şârihin böyle bir yorumda bulunması için “gâh/geh” kelimesinin farklı yerlerde de benzer anlamda kullanıldığını örneklemesi gerekmektedir.

¹⁶ Özenç, S. (2008). *Şeyh Mehmed Le'ali Fenaî'nin Şerh-i Ma'nevî-i Şerîfinin Transkripsiyonlu Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Sakarya, s. 27.

¹⁷ Başçetin, Mustafa Y. (2014). *Şerh-i Kasaid-i Mevlana Şevket ve Sistematik Sözlüğü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AYBÜSBE, Ankara, s. 89.

4. Dördüncü örneğimiz, tarihsel olarak klâsik şerh olmamakla birlikte, ülkemizde şerh araştırmalarında bilhassa geleneksel şerhlerin anahtarı kabul edilen, Ali Nihat Tarlan'ın Fuzulî Divanı Şerhi'ndendir. Bu kitapta 27. gazel olarak yer alan gazelin 6. beytinin (Düzaha girmez siteminden yanar/Kâbil-i cennet degül ehl-i azâb) şerhinde, “*Senin zulmünden yanar, cehenneme girmez. Çünkü onlar esasen cehennem azabını çekmiş ve bunu hak etmiş insanlardır. Cennete giremezler*” biçiminde anlam verildikten sonra şerh kısmında şöyle denmiştir:

“*Âşıklar aşk ateşi içinde yanarlar. Sevgili onlara azap verecektir. Çünkü bu ateş içinde eriyip saf altın –kal- hâline geleceklerdir, visâle ereceklerdir. Onların kaderi budur. Onların yandığı âteş yanında cehennem cennet gibi kalır. Onun için âşıklar cehenneme giremez. Cennette sadece masivaya ait zevkler vardır. Âşıklar masivadan feragat etmişlerdir*”¹⁸.

Öncelikle beyte dikkatle baktığımızda, âşıkları ateş içinde eriyip “saf altın” haline geleceklerine dair bir gönderge var mıdır? Ayrıca onların yani âşıkların yandığı ateş yanında “cehennemden cennet gibi kalacağı”na dair bir ima var mıdır? Daha da önemlisi, “cennette sadece masivaya ait zevklerin olacağı ve âşıkların masivadan feragat ettikleri” sonucu neye göre çıkarılmıştır. Elde buna dair bir karine yoksa bu Eco'nun bahsettiği, “*Klâsik tartışma, bir metinde ya o metnin yazarının söylemek istediği şeyi ya da metnin yazarının niyetlerinden bağımsız olarak metnin ne söylediğini bulmayı amaçlıyordu*” yargısını akla getirmektedir. Bütün bunlar tartışmaya açık konulardır. Çünkü beyte dikkatle bakıldığında aslında klâsik şiirimizde genel bir anlayış olan “âşıkların deliliği”, hem “cehenneme girmemeleri” hem de “kâbil-i cennet” olmamaları yönüyle hatırlatılmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak günümüz şerh çalışmalarında, şerhin klâsik ya da modern usullerle yapılmasından önce, özel bir yorum türü olan şerhin sınırları, metnin şairle/şiirle ilişkisi ve bu ilişkide şârihlerin oynayacağı asgarî ve azamî sınırların tartışılması, daha elzem görünmektedir.

Batılı ve modern yöntemlerin şerhlerde kullanılmasından önce, şerhi bir “yorum” meselesi olarak ele alıp geleneksel şerhlerimizin zayıf ve kuvvetli yönlerinin eleştiriye tabi tutulması, modern yöntemlerle şerh yapmak anlamına gelmez. Yoksa modern usullerle klâsik bir metnin şerh edilmesinin ciddî sakıncaları olduğu ortadadır.

Kaynakça

Akar, M. (1994). *Su Kasidesi Şerhi*. Ankara: TDV Yayınları.

¹⁸ Tarlan, Ali N. (1998). *Fuzulî Divanı Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 97.

- Başçetin, Mustafa Y. (2014). *Şerh-i Kasaid-i Mevlana Şevket ve Sistemik Sözlüğü*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- Eco, U. (2013). “Yorum ve Tarih”, *Yorum ve Aşırı Yorum* (K. Atakay). İstanbul: Can Yayınları.
- İnalçık, H. (2012). Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 20, 37-67.
- Kortantamer, T. (1994). Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, VIII, 1-10.
- Özenç, S. (2008). *Şeyh Mehmed Le’ali Fenaî’nin Şerh-i Ma’nevî-i Şerifinin Transkripsiyonlu Metni*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Pekolcay N. ve Sevim E. (1991). *Yunus Emre Şerhleri*. Ankara: KBY.
- Şentürk, Ahmet A. (2005). Ahmet Atilla Şentürkle Söyleşi (Haz. Nilay Özer). *Yasak Meyve*, 12 (Şubat-Mart), 37-54.
- Tarlan, Ali N. (1998). *Fuzûlî Divanı Şerhi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

İNGİLİZCEYİ ÖZEL AMAÇ OLARAK ÖĞRENEN TÜRK ÖĞRENCİLER TARAFINDAN KULLANILAN OKUMA STRATEJİLERİNE İLİŞKİN BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr.Murat HIŞMANOĞLU

Uşak Üniversitesi

Dr.Raşit ÇOLAK

Uşak Üniversitesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, İngilizceyi Özel Amaç olarak öğrenen Türk öğrencilerin akademik metinleri İngilizce okuduklarındaki okuma stratejilerini araştırmaktır. Bu amaca ulaşmak için, Türkiye'nin batısındaki bir devlet üniversitesinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Ekonomi, İşletme, Kamu Yönetimi, Maliye, Ekonometri okuyan 286 üniversite öğrencisi araştırmaya katıldı. Bu çalışmada Okuma Stratejileri Anketi (SORS) (Mokhtari&Sheorey, 2002) kullanılmıştır. Bulgular, katılımcıların yüksek düzeyde okuma stratejileri kullanıcıları olduklarını ortaya koydu. Elde edilen bulgular ayrıca yaş, cinsiyet, akademik alan, başarı gibi bireysel değişkenler ve öğrencilerin okuma stratejilerini kullanması arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ortaya koymuştur. Son olarak, ÖAI öğretme / öğrenme alanında ÖAI öğrencileri, öğretmenler ve materyal geliştiriciler için bazı pedagojik sonuçlar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: okuma stratejisi; global okuma stratejileri; destekleyici okuma stratejileri; problem çözme stratejileri; ÖAI öğrencileri

A STUDY ON READING STRATEGIES USED BY TURKISH ESP STUDENTS

Abstract

The purpose of the present study was to investigate the reading strategies of Turkish ESP students when they read academic texts in English. To achieve this purpose, 286 university sophomore students studying Economics, Business Administration, Public Administration, Finance, Econometrics at the Economics and Administrative Sciences Faculty of a state university located in the West part of Turkey participated in the study. The Survey of Reading Strategies (SORS) (Mokhtari&Sheorey, 2002) was used in this study. The findings revealed that the participants were high level users of reading strategies. The findings also revealed a statistically significant relationship between individual variables such as age, gender, academic field, success and students' use of reading strategies. Lastly, some pedagogical implications were made for ESP students, teachers and materials developers in the field of ESP teaching/learning.

Keywords: reading strategy; global reading strategies; support reading strategies; problem solving strategies; ESP students

1. Introduction

It is a fact that reading is a significant factor in foreign language learning (Grabe, 2004). Since effective reading is crucial for success in learning a foreign language (Mikulecky, 2008), foreign language learners should give prominence to improving their second language (L2) / foreign language (FL) reading skills. As Goodman (1995, p.11) indicates, reading is ‘a communication between the reader and the writer.’ Readers employ a number of strategies to sort out the problems experienced when reading target language texts, cope with comprehension failures and hence improve their reading comprehension (Alderson, 2000; Carrell 1998; Saengpakdeejit&Intaraprasert, 2014).

Reading strategies are defined as “generally deliberate, planned activities undertaken by active learners, many times to remedy perceived cognitive failure” (Garner, 1987, p.5). O’Malley &Chamot (1990) stated that L2 reading strategies are conscious or unconscious tactics or behaviors and that readers deploy these strategies to solve problems with their comprehension and interpretation. As Akarsu&Harputlu (2014) states, every EFL learner uses reading strategies either intentionally or unintentionally when pronouncing English words, identifying words and getting their meaning and bringing meaning to a text to get meaning from it.

In our country, reading strategies used by Turkish ESP students have been disregarded by EFL teachers who teach L2 reading to these students in universities. Pressley &Afflerback (1995) state that language teachers introduce key vocabulary to students and activate students’ prior knowledge in the pre-reading stage of reading lessons. In the while-reading stage of reading lessons, they teach essential content knowledge to their students. In the post-reading stage of reading lessons, language teachers teach students (a) to think about what they have read, (b) to summarize what they have read and (c) to think about how they can utilize the information in the future. However, they do not provide their students with explicit instruction as to the use of effective reading strategies before reading, during reading and after reading. This situation brings about students’ experiencing problems when trying to comprehend the academic texts that they read in ESP classes.

Hence, the purpose of the present study is to investigate the reading strategies of Turkish ESP students when they read academic texts in English and find out the relationship between some individual variables such as age, gender, academic field, success and students’ use of reading strategies. After presenting the related literature on reading strategies, it displays the results of a research study.

2. Literature Review

During the past twenty years, research studies on L2 and FL reading have centered on the strategies that readers utilize in processing written input (Zhang & Wu, 2009). Readers utilize a number of reading strategies including skimming, scanning, paraphrasing, previewing, summarizing, predicting, guessing from context during the act of reading. As Yigiter, Saricoban&Gurses (2005) indicate, EFL learners can be good and mature readers by utilizing reading strategies. Reading strategies enable readers to analyze the text actively, to monitor their understanding, and to link what they are reading to their own knowledge and to other parts of the texts.

After realizing the basic role of reading strategies in reading comprehension, different researchers (e.g. Anderson, 1991; Poole, 2010; Rice, 2009; Sheorey&Mokhtari, 2001; Zhang, 1993) have tried to categorize reading strategies in different ways (Anderson, 1991; Block, 1986; Zhang &Wu, 2009). Anderson (1991) proposed a detailed categorization of reading strategies covering five main groups: supervising strategies, support strategies, paraphrase strategies, coherence strategies and test-taking strategies. Sheorey and Mokhtari (2001) categorized ESL/EFL reading strategies into three categories: metacognitive, cognitive, and support. Metacognitive strategies indicate deliberately and cautiously planned techniques utilized by learners to observe or direct their reading. Cognitive strategies refer to specific tactics used by learners while working directly with the text. Support strategies indicate readers' tools to understand the text (e.g. using a dictionary).

In recent years, the relationship between various variables (e.g. age, gender, academic field, success, reading strategy instruction) and L2 reading strategies has also been the primary concern of research studies. Regarding learners' age, Baker (2008) unearthed that skilled adult readers concentrate on cognitive and metacognitive strategies more often than younger readers. Yang (2016) found that the younger students preferred using the cognitive reading strategies, while the older students preferred utilizing metacognitive and social/affective reading strategies.

Relevant to learners's gender, the literature on gender differences in the use of L2 reading strategies is limited, and its results are not consistent. In some studies, gender differences were not unearthed. Young and Oxford (1997) found no significant overall differences in the use of reading strategies between males and females. Other studies revealed that females outperformed males. Sheorey and Mokhtari (2001) found that females report significantly higher frequency of strategy use. Poole (2009) revealed that female students utilize reading strategies more than male students do.

Related to learners' academic field, Peacock (2001) unearthed that physics students use fewer cognitive strategies than mathematics and engineering students do and that mathematics students use fewer metacognitive strategies than physics and engineering students do. Zare&Maftoon (2015) revealed that power engineering, physics and communication students were more inclined to utilizing problem solving strategies than global or support strategies.

Regarding learners' success, some studies (e.g., Uzuncakmak, 2005) revealed that there were no significant differences between successful and unsuccessful readers in using reading strategies and recalling strategy instruction. However, some other studies (e.g., Dhieb-Henia, 2003; Yin and Agnes, 2001; Zhang, 2001) indicated that successful readers used metacognitive strategies as they read more than unsuccessful readers did.

In the related literature, the relationship between reading-strategy instruction and L2 learners' reading improvement was also examined by various research studies (e.g. Peacock, 2001; Zare&Maftoon, 2015). Carrell (1998) and Zhang (2008) have revealed that students can become better readers when their metacognitive knowledge about reading strategies and strategy use is enhanced. Further, Hamp-Lyons (1985) and Kern (1989) indicated that students getting strategy training did better in reading than those not getting strategy training.

3. Methodology

3.1. Sample characteristics

Two hundred eighty-six Turkish ESP students from the Economics and Administrative Sciences Faculty of a state university located in the West part of Turkey participated in this study. The selection of the subjects was done in random regardless of gender and race. The students ranged in age from 18 to 25, and 129 of the 286 students were male. These two hundred eighty-six students took the course entitled *English Reading and Writing* in the undergraduate programs of five different departments (Economics, Public Administration, Business Administration, Finance and Econometrics) of the above mentioned Faculty in the Fall Semester of 2015-2016 Academic Year. Demographic characteristics of the participants are displayed in Table 1.

Table 1. Demographic Characteristics of the Participants

		Frequency	Percentage (%)
Age	18-20	134	47
	21-23	142	50
	24-24+	10	3
Gender	Male	129	45
	Female	157	55
Department	Economics	60	21
	Public Administration	45	16
	Business Administration	66	23
	Finance	54	19
	Econometrics	61	21
Year	Junior	286	100
Total		286	100

3.2. Instrument and data collection

To investigate strategies that Turkish ESP students (i.e. students of Faculty of Economics and Administrative Sciences) use when reading academic texts and to compare the results according to the independent variables, the researchers utilized KouiderMokhtari& Ravi Sheorey's (2002) *Survey of Reading Strategies (SORS)* consisting of 30 items presented on a five-point Likert scale, ranging from '1=I never or almost never do this', '2= I do this only occasionally', '3= I sometimes do this', '4= I usually do this' to '5= I always or almost always do this'. The students were given 10-15 minutes to complete the questionnaire and they were asked to give answer to each item of the SORS relying on their strategy use when they read the academic text. Cronbach's alpha coefficient of .93 was reported for the SORS by Mokhtari&Sheorey (2002) and the reliability of the same scale for this study was found to be .83 by the researchers.

3.3. Data analysis

Data collected were analyzed quantitatively. To identify what reading strategies Turkish ESP students utilized, SORS scores for each subscale were calculated by utilizing scoring guidelines prepared by Mokhtari and Sheorey (2002). To reveal whether there was a significant relationship (a) between age and students' use of reading strategies and (b) between academic field and students' use of reading strategies, the ANOVA tests were applied. To reveal whether there was a significant relationship (a) between gender and students' use of reading strategies and (b) between success and students' use of reading strategies, a series of independent samples t-tests were performed. The Statistical Package for Social Sciences (SPSS), version 16.0 was used to compute the analytical procedures employed to investigate the research questions.

4. Findings

4.1. *Strategies Turkish ESP students utilize when reading academic texts*

Of three main types of reading strategies, namely *global reading strategies*, *support reading strategies* and *problem solving strategies*, the majority of the participants indicated that they utilized problem solving strategies when reading academic texts with a mean score of 3.95 (SD=1.03). Of eight sub-categories of problem solving strategies, reading slowly and carefully (M=4.21, SD=1.00), trying to stay focused on reading when losing concentration (M=4.13, SD=0.96) and re-reading to increase understanding (M=4.01, SD=1.02) were three most frequently used reading strategies by Turkish ESP students. The following table shows the distribution of mean scores of problem solving strategies used by Turkish ESP students

Table 2. Distribution of Mean Scores of Problem Solving Strategies Used by Turkish ESP Students

Problem Solving Strategies	Mean	SD
7. Reading slowly and carefully	4.21	1.00
9. Trying to stay focused on reading when losing concentration	4.13	0.96
11. Adjusting reading speed	3.88	1.09
14. Paying closer attention to reading	3.96	0.99
16. Pausing and thinking about reading	3.68	1.08
19. Visualizing information read	4.00	1.05
25. Re-reading to increase understanding	4.01	1.02
28. Guessing the meaning of unknown words and phrases	3.70	1.06
Overall	3.95	1.03

Another significant finding in this section was that a great number of participants indicated that they used global reading strategies when reading academic texts with a mean score of 3.79 (SD=1.48). Of thirteen sub-categories of global reading strategies, using tables, figures, and pictures in text (M=4.06, SD=1.02), having a purpose in mind (M=4.05, SD=0.94) and using context clues (M=4.05, SD=0.97) were three most frequently used reading strategies by Turkish ESP students. The following table shows the distribution of mean scores of global reading strategies used by Turkish ESP students.

Table 3. Distribution of Mean Scores of Global Reading Strategies Used by Turkish ESP Students

Global Reading Strategies	Mean	SD
1. Having a purpose in mind	4.05	0.94
3. Using prior knowledge	3.81	1.00
4. Taking an overall view of the text before reading it	4.04	0.97
6. Thinking about if the content of the text fits purpose	3.41	1.23
8. Reviewing the text by noting length and organization	3.39	1.23
12. Deciding what to read closely and what to ignore	3.84	3.18
15. Using tables, figures, and pictures in text	4.06	1.02
17. Using context clues	4.05	0.97
20. Using typographical features (e.g. bold face and italics)	3.53	1.29
21. Critically analyzing and evaluating the information	3.37	1.16
23. Checking understanding when coming across new information	3.93	0.95
24. Trying to guess what the content is about	4.00	2.57
27. Checking to see if guesses about the text are right or wrong	3.80	2.69
Overall	3.79	1.48

Lastly, a great number of participants indicated that they used support reading strategies when reading academic texts with a mean score of 3.67 (SD=1.17). Of nine sub-categories of support reading strategies, underlining or circling information in the text (M=4.28, SD=1.03), taking notes while reading (M=3.98, SD=1.11), paraphrasing to better understand the text (M=3.86, SD=1.10) were three most frequently used reading strategies by Turkish ESP students. The following table shows the distribution of mean scores of support reading strategies used by Turkish ESP students.

102

Table 4. Distribution of Mean Scores of Support Reading Strategies Used by Turkish ESP Students

Support Reading Strategies	Mean	SD
2. Taking notes while reading	3.98	1.11
5. Reading aloud when text becomes difficult	3.05	1.38
10. Underlining or circling information in the text	4.28	1.03
13. Using reference materials (e.g. a dictionary) to understand the text	3.65	1.22
18. Paraphrasing to better understand the text	3.86	1.10
22. Going back and forth in the text to find relationships among ideas	3.73	1.02
26. Asking myself questions I like to have answered in the text	3.27	1.23
29. Translating from English into Turkish when reading a text	3.80	1.20
30. Thinking in both English and Turkish when reading a text	3.46	1.28
Overall	3.67	1.17

Among the 30 strategies, 24 strategies (80%) fell into the high-usage level ($M \geq 3.5$) and 6 strategies (20%) went to the medium level ($M \geq 2.5$). No strategy was reported at the low-usage level ($M \leq 2.4$). Relevant to three main types of reading strategies, students reported that they

used problem solving strategies the most ($M=3.95$, $SD=1.03$), global reading strategies the second most ($M=3.79$, $SD=1.48$) and support reading strategies the least ($M=3.67$, $SD=1.17$).

4.2. Age and students' use of reading strategies

To reveal whether there was a significant relationship between age and students' use of reading strategies, the ANOVA tests were applied. The results of the ANOVA tests indicated that there was a significant relationship between age and students' use of reading strategies with respect to strategies numbered 8 ($F= 4.209$, $p= .016$) and 29 ($F= 3.318$, $p= .038$). To illustrate, students at the age group of 18-20 ($F=3.318$, $p= .038$) translated from English into Turkish when reading a text more than students at the age group of 21-23. Similarly, they translated from English into Turkish when reading a text more than students at the age group of 24-24+. Table 5 shows the results of these tests.

Table 5. One way analysis of variance (ANOVA) for students' use of reading strategies with respect to age

Strategies	(1)18-20 (n=134) (Mean, SD)	(2)21-23 (n=142) (Mean, SD)	(3)24-24 (n=10) (Mean, SD)	F(ANOVA)	p
8	3.26 (1.26)	3.56 (1.14)	2.60 (1.50)	4.209	.016*
29	3.94 (1.12)	3.73 (1.25)	3.00 (1.33)	3.318	.038*

* $p < 0.05$

After the ANOVA tests, a series of post hoc tests (Scheffe tests) were performed to make multiple comparisons among three groups of age. However, these post hoc tests revealed no significant relationship between age and students' using reading strategies.

4.3. Gender and students' use of reading strategies

To reveal whether there was a significant relationship between gender and students' use of reading strategies, a series of independent samples t-tests were performed, and male students' mean scores for reading strategies were compared with female students' mean scores for reading strategies. The results of the independent samples t-tests indicated that there were significant differences between male students' mean scores and female students' mean scores with respect to strategies numbered 2 [$t(284) = -5.450$, $p = .000$, $p < 0.05$], 5 [$t(284) = -3.793$, $p = .000$, $p < 0.05$], 10 [$t(284) = -6.806$, $p = .000$, $p < 0.05$], 11 [$t(284) = -3.035$, $p = .003$, $p < 0.05$], 13 [$t(284) = -3.239$, $p = .001$, $p < 0.05$], 15 [$t(284) = -2.934$, $p = .004$, $p < 0.05$], 16 [$t(284) = -2.183$, $p = .030$, $p < 0.05$], 18 [$t(284) = -2.049$, $p = .041$, $p < 0.05$], 19 [$t(284) = -2.710$, $p = .007$, $p < 0.05$], 20 [$t(284) = -5.240$, $p = .000$, $p < 0.05$]. That is to state that female students had higher level of using reading strategies than male students with respect to the above mentioned reading strategies numbered 2, 5, 10, 11, 13, 15, 16, 18, 19 and 20. To illustrate, female students ($M=4.29$, $SD=0.90$) took notes while reading more than male students ($M=3.61$, $SD=1.22$) did.

Table 6. Mean differences between male and female students' mean scores with respect to reading strategies

Strategies	Subscale (M, SD)	Male (n=129) (M, SD)	Female (n=157) (M, SD)	t-value	p
2	Support	3.61 (1.22)	4.29 (0.90)	-5.450	.000*
5	Support	2.72 (1.43)	3.33 (1.28)	-3.793	.000*
10	Support	3.86 (1.17)	4.63 (0.74)	-6.806	.000*
11	Problem	3.66 (1.21)	4.05 (0.96)	-3.035	.003*
13	Support	3.39 (1.33)	3.85 (1.09)	-3.239	.001*
15	Global	3.87 (1.11)	4.22 (0.92)	-2.934	.004*
16	Problem	3.53 (1.19)	3.81 (0.97)	-2.183	.030*
18	Support	3.72 (1.21)	3.98 (0.98)	-2.049	.041*
19	Problem	3.82 (1.14)	4.15 (0.95)	-2.710	.007*
20	Global	3.11 (1.29)	3.88 (1.18)	-5.240	.000*

* $p < 0.05$

4.4. Academic field and students' use of reading strategies

To reveal whether there was a significant relationship between academic field and students' use of reading strategies, the ANOVA tests were applied. The results of the ANOVA tests indicated that there was a significant relationship between department and students' use of reading strategies with respect to strategies numbered 4 ($F = 2.453, p = .046$), 13 ($F = 2.941, p = .021$), 25 ($F = 3.795, p = .005$), 30 ($F = 4.234, p = .002$). To illustrate, there was a significant relationship between department and students' using reference materials (e.g. a dictionary) to understand the text (strategy 13, $F = 2.941, p = .021$). Table 6 shows the results of these tests.

104

Table 6. One way analysis of variance (ANOVA) for students' use of reading strategies with respect to department

St	(1)E p (n=60) (Mean, SD)	(2)P (n=45) (Mean, SD)	(3)B (n=66) (Mean, SD)	(4)F (n=54) (Mean, SD)	(5)Ec (n=61) (Mean, SD)	F(ANOVA)
4	4.21(0.90)	4.33(0.79)	3.92(1.07)	3.96(0.98)	3.85(0.98)	2.453
.046*						
13	3.60(1.16)	3.80(1.15)	3.30(1.28)	4.03(1.11)	3.62(1.28)	2.941
.021*						
25	4.18(0.91)	4.22(0.95)	3.92(1.05)	4.20(0.89)	3.62(1.17)	3.795
.005*						
30	3.56(1.19)	3.68(1.20)	3.65(1.24)	3.59(1.32)	2.88(1.27)	4.234
.002*						

E=Economics, P=Public Administration, B=Business Administration, F=Finance, E=Econometrics

* $p < 0.05$

After the ANOVA tests, a series of post hoc tests (Scheffe tests) were performed to make multiple comparisons among five groups of departments. These post hoc tests revealed that (a) students at Finance Department (M= 4.03, S.D= 1.11) used reference materials (e.g. a dictionary) to understand the text more than students at Business Administration Department did (M= 3.30, S.D= 1.28) (strategy 13, $p = .030$, $p < 0.05$), (b) students at Public Administration Department (M= 3.68, S.D= 1.20) thought in both English and Turkish when reading a text more than students at Econometrics Department did (M= 2.88, S.D= 1.27) (strategy 30, $p = .002$, $p < 0.05$) and (c) students at Business Administration Department (M= 3.65, S.D= 1.24) thought in both English and Turkish when reading a text more than students at Econometrics Department did (M= 2.88, S.D= 1.27) (strategy 30, $p = .020$, $p < 0.05$).

4.5. Success and students' use of reading strategies

To reveal whether there was a significant relationship between successful and unsuccessful students' use of reading strategies, a series of independent samples t-tests were performed, and successful students' mean scores for reading strategies were compared with unsuccessful students' mean scores for reading strategies. The results of the independent samples t-tests indicated that there were significant differences between successful students' mean scores and unsuccessful students' mean scores with respect to strategies numbered 11 [$t(284) = -2.554$, $p = .011$, $p < 0.05$], 12 [$t(284) = -2.766$, $p = .006$, $p < 0.05$] and 24 [$t(284) = -2.130$, $p = .034$, $p < 0.05$]. However, as opposed to our expectations, unsuccessful students were found to have higher level of using reading strategies than successful students with respect to the above mentioned subscales numbered 11, 12 and 24. To illustrate, it was revealed in this study that unsuccessful students (M=4.19, SD=0.89) adjusted reading speed more than successful students (M=3.79, SD=1.13) did when reading academic texts [subscale 11, $t(284) = -2.554$, $p = .011$, $p < 0.05$].

Table 7. Mean differences between successful and unsuccessful students' mean scores with respect to reading strategies

Strategies (M, SD)	Subscale (n= (M, SD)	Successful	Unsuccessful	t-value	p
11	Problem	3.79 (1.13)	4.19 (0.89)	-2.554	.011
12	Global	3.57 (1.17)	4.83 (6.47)	-2.766	.006
24	Global	3.83 (1.01)	4.62 (5.21)	-2.130	.034

5. Discussion and Conclusion

The findings of this study revealed that Turkish ESP students were high level strategy users (M=3.80, SD=1.23), which provided evidence in support of some of the earlier research studies conducted in various EFL/ESL/ESP learning contexts (e.g. Chen & Chen, 2015; Gonen, 2015; Malcolm, 2009; Park, 2010). However, some previous studies, including Jafari&Shokrpour

(2012) and Hsu (2010) unearthed dissimilar findings to the current study. For instance, Jafari&Shokrpour (2012) investigated 81 Iranian ESP students' use of reading strategies and reported moderate usage of the reading strategies (M=3.36). Hsu (2010) studied Taiwanese technical college students' use of reading strategies and found moderate usage of the reading strategies (M=3.16).

Regarding the relationship between learners' age and their use of reading strategies, this study found that there was a significant relationship between age and students' use of reading strategies. In this study, it was found that younger students used support reading strategies (e.g. translating from English into Turkish when reading a text) more than older students. This finding is contrary to the finding of Baker (2008) who revealed that skilled adult readers concentrate on reading strategies more than younger readers do.

With respect to the relationship between learners' gender and their use of reading strategies, this study found that there was a significant relationship between gender and students' use of reading strategies. To be more specific, female students employed reading strategies more than male students did. These findings are consistent with those of studies done by Poole (2009) and Sheorey and Mokhtari (2001). For instance, Poole (2009) reported that female students outperformed male students in terms of using reading strategies. However, these findings are contrary to those of studies conducted by some other researchers (e.g. Young & Oxford, 1997) who revealed that there were no statistically significant differences between males and females with respect to using reading strategies.

Relevant to the relationship between learners' academic field and their use of reading strategies, this study revealed that there was a significant relationship between academic field and students' use of reading strategies. More specifically, students at Finance Department reported using support reading strategies (e.g. using reference materials) more than students at Business Administration Department did. Students at Public Administration Department reported using support reading strategies (e.g. thinking in both English and Turkish when reading an academic text) more than students at Econometrics Department did. Students at Business Administration Department reported using the same support reading strategies (e.g. thinking in both English and Turkish when reading an academic text) more than students at Econometrics Department did. In the literature, we found no research study related to Faculty of Economics and Administrative Sciences students' use of reading strategies when reading academic texts. In this vein, the findings of the present study contributes to the related field.

Related to the relationship between learners' success and their use of reading strategies, this study found that there was a significant relationship between success and students' use of reading strategies. However, contrary to what is expected, unsuccessful students reported using problem solving (cognitive) reading strategies (e.g. Adjusting reading speed) and global (metacognitive) reading strategies (e.g. Deciding what to read closely and what to ignore) more than successful students did. These findings are contrary to the findings of the studies done by some other researchers (e.g. Dhieb-Henia, 2003; Yin & Agnes, 2001; Zhang, 2001) who revealed that successful readers' deploy global (metacognitive) reading strategies more than unsuccessful readers do.

Finally, the findings of this study have some implications for ESP students, teachers and materials designers. Now, ESP teachers can better understand which reading strategies (global reading strategies, support reading strategies and problem solving strategies) are utilized by

Turkish ESP students. They can evaluate their current teaching method, materials and assessment tools and they can develop them by infusing reading strategies into their teaching. They can give give students a variety of reading tasks both within and beyond the classroom context so that students can find the chance to practice reading strategies and discuss them with their peers. As for EFL/ESL reading materials designers, they can develop suitable and well-qualified reading books for EFL learners by integrating reading strategies into their content (Demiroz, 2010; Ghafoori, Eslami&Bagheri, 2016; Jafari&Shokrpour, 2014; Qanwal& Karim, 2014).

References

- Akarsu, O. &Harputlu, L. (2014). Perceptions of EFL students toward academic reading. *The Reading Matrix*, 14(1), 61-75.
- Alderson, J. C. (2000). *Assessing reading*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Anderson, N.J. (1991). Individual differences in strategy use in second language reading and testing. *The Modern Language Journal*,75(4), 460-472.
- Baker, L. (2008). Metacognitive development in reading: Contributors and consequences. In K. Mokhtari& R. Sheorey (Eds.), *Reading strategies of first and second – language learners: See how they read* (pp. 25-42). Norwood, MA: Christopher-Gordon.
- Block, E. (1986). The comprehension strategies of second language readers. *TESOL Quarterly*, 20(3), 463-494.
- Carrell, P.L. (1998). Can reading strategies be successfully taught? <http://www.jalt-publications.org/tlt/files/98/mar/carrell.html>. (Accessed 15/1/2017).
- Chen, K.T.C. & Chen, S.C. (2015). The use of EFL reading strategies among high school students in Taiwan. *The Reading Matrix*, 15(2), 156-166.
- Demiröz, H. (2010). Reading strategies employed by ESL/EFL learners. *Cumhuriyet University Social Sciences Journal*, 34(2), 81-86.
- Dhieb-Henia, N. (2003). Evaluating the effectiveness of metacognitive strategy training for reading research articles in an ESP context. *English for Specific Purposes*, 22(4), 387-417.
- Garner, R. (1987). *Metacognition and reading comprehension*. Cognition and literacy series. Norwood, NJ: Albex.
- Ghafoori, N., Eslami, H. &Bagheri, L. (2016). The effect of strategy instruction on the frequency of reading strategy use by Iranian EFL learners. *International Journal of English Language Teaching*, 3(2), 37-45.
- Gonen, İ.K. (2015). The relationship between FL reading strategies and FL reading proficiency: A study on Turkish EFL learners. *Educational Research and Reviews*, 10(24), 2924-2936.
- Goodman, K. (1995). The Reading Processes. Carrell, Patricia L., and Eskey, David E., (eds.). *Interactive approaches to second language reading* (pp.11-12). Cambridge: Cambridge University Press.

- Grabe, W. (2004). Research on teaching reading. *Annual Review of Applied Linguistics*, 24, 44–69.
- Hamp-Lyons, L. (1985). Two approaches to teaching reading: A classroom-based study. *Reading in a Foreign Language*, 3, 363-373.
- Hsu, Ch.Y. (2010). The effects of collaborative strategic reading on EFL students' reading comprehension and learning interest. Unpublished M.A Thesis. Daulin, Ynlin, Taiwan: National Yunlin University
- Jafari, S. M. &Shokrpour, N. (2012). The reading strategies used by Iranian ESP students to comprehend authentic expository texts in English. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*, 1(4), 102-113.
- Kern, R. G. (1989). Second language reading instruction: Its effects on comprehension and word inference ability. *Modern Language Journal*, 73, 135-149.
- Malcolm, D. (2009). Reading strategy awareness of Arabic-speaking medical students studying in English. *System*, 37, 640-651.
- Mikulecky, B. (2008). Teaching reading in a second language. <http://www.longmanhomeusa.com/content/FINAL-LO%20RES-Mikulecky> (accessed 20/01/2017).
- Mokhtari, K., &Sheorey, R. (2002). Measuring ESL Students' awareness of reading strategies. *Journal of Developmental Education*, 25(3), 2-10.
- O'Malley, J. M., &Chamot, A. U. (1990). *Learning strategies in second language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Park, Y.H. (2010). Korean EFL College Students' Reading Strategy Use to Comprehend Authentic Expository/Technical Texts in English. Unpublished Doctoral Dissertation. Kansas: Department of Curriculum and Teaching, University of Kansas.
- Peacock, M. (2001). Language learning strategies and EAP proficiency: Teacher views, student views, and test results. In J. Flowerdew& M. Peacock (Eds.), *Research Perspectives on English for Academic Purposes* (pp. 268–285). Cambridge: Cambridge University Press.
- Poole, A. (2009). The reading strategies used by male and female Colombian university students. *Issues in teachers' professional Development*, 11(1), 29-40.
- Poole, A. (2010). The reading strategies used by male and female English language learners: A study of Colombian high school students. *New England Reading AssociationJournal*, 46(1), 55-63.
- Pressley, M., &Afflerbach, P. (1995). *Verbal protocols of reading: The nature of constructively responsive reading*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Qanwal, S. & Karim, S. (2014). Identifying correlation between reading strategies instruction and L2 text comprehension. *Journal of Language Teaching and Research*, 5(5), 1019-1032.
- Rice, M. (2009). Research-Based Reading Instruction: Reading Comprehension Skills and Strategies. Florida Center for Reading Research: Making Connections. Educators Publishing Service. <http://www.fcrr.org/FCRRREPORTS> (Accessed10/02/2017).

- Saengpakdeejit, R. &Intaraprasert, C. (2014). Reading Strategies in Foreign Language Academic Reading: A Qualitative Investigation. *Theory and Practice in Language Studies*, 4(12), 2599-2608.
- Shoery, R. &Mokhtari, K. (2001). Differences in the metacognitive awareness of reading strategies among native and non-native readers. *System*, 29(4), 431-449.
- Uzuncakmak, P. (2005). Successful and Unsuccessful Readers' Use of Reading Strategies. Unpublished M.A Thesis. Department of Teaching English as a Foreign Language. Ankara: Bilkent University.
- Yang, Y. (2016). A research on reading strategies among non-English major postgraduates. *English language teaching*, 9(8), 204-212.
- Yigiter, K., Saricoban, A., &Gurses, T. (2005). Reading strategies employed by ELT learners at the advanced level. *The Reading Matrix*, 5(1), 124-139.
- Yin, W. M., & Agnes, C. S. C. (2001). Knowledge and use of metacognitive strategies. <http://www.aare.edu.au/01pap/won01419.htm> (accessed 25/01/2017).
- Young, D. J., & Oxford, R. (1997). A gender-related analysis of strategies used to process written input in the native language and a foreign language. *Applied Language Learning*, 8, 43-73.
- Zhang, L. J. (2001). Awareness in reading: EFL students' metacognitive knowledge of reading strategies in an acquisition-poor environment. *Language Awareness*, 10, 268-288.
- Zhang, L. J. (2008). Constructivist pedagogy in strategic reading instruction: Exploring pathways to learner development in the English as a second language (ESL) classroom. *Instructional Science*, 36(2), 89-116.
- Zare, J. &Maftoon, P. (2015). Reading strategy use and field of study: A mixed-method study. *Iranian Journal of Applied Language Studies*, 7(1), 171-196.
- Zhang, L. J., & Wu, A. (2009). Chinese senior high school EFL students' metacognitive awareness and reading-strategy use. *Reading in a Foreign Language*, 21, 37-59.
- Zhang, Z. (1993). Literature Review on Reading Strategy Research. A Paper presented at the Annual Meeting of the Mid-South Educational Research Association. New Orleans, LA, November, 10-12. Sumaira.

SAİT FAİK ABASIYANIK'IN MEDARI MAİŞET MOTORU ROMANINDA ÜTOPYA

Doç. Dr. Nazmi ÖZEROL

Adıyaman Üniversitesi

Dr. Necla DAĞ

Öz

Bu çalışmada Sait Faik'in *Medarı Maişet Motoru* adlı romanından hareketle ütopya konusu üzerinde durulacaktır. *Medarı Maişet Motoru*'nda yazar, özellikle yoksul insanların yaşadıkları karşısında yılmayıp umuda sarılmalarını, emeklerini, yeni bir dünya için yeniden çabalamalarını işler. Toplumsal sınıfların birey hayatında yol açtığı problemleri, yoksul insanların hayatlarından örneklerle irdeleyen yazar, kahramanları aracılığıyla insanların yaşama tutunma çabalarını, hayallerini ve umutlarını dile getirir. Haksızlık ve dolandırıcılıktan, işsizlik ile dilencilikten arınmış bir dünya isteyen Sait Faik'in özlem duyduğu dünya; eşit, adil, özgür bir dünyadır. Sait Faik, *Medarı Maişet Motoru*'nda Hikmet, Fahrettin Asım ve Fahri isimli üç kahramanın ideal bir dünyaya dair ütöpik özelemlerine yer verir. Bu kahramanların insanlardan kaçma isteği arttıkça ideal bir toplum kurmak için çabaladıkları görülür. Fahri, mütevazı bir çiftlik hayatı kurarak ortak yaşam alanı yaratmaya çalışırken Fahrettin Asım, herkesin eşit kazanca sahip olduğu adaletli bir dünya kurmak ister. Sait Faik'in alternatif bir dünya olarak sunduğu bu toplum tasarıları, ideal toplum düşüne dair ayrıntıları içerir.

Anahtar Kelimeler: Sait Faik, Medarı Maişet Motoru, ütopya, ideal toplum.

UTOPIA IN THE NOVEL OF MEDARI MAİŞET MOTORU BY SAİT FAİK ABASIYANIK

Abstract

In this study, the topic of utopia will be discussed from Sait Faik's novel called *Medarı Maişet Motoru*. In *Medarı Maişet Motoru*, the author deals especially with that the poor people do not despair in the face of what they have lived without losing their hope, their labor and their effort for a new world again. The author examines the problems caused by the social classes in the individual life with examples from the lives of poor people, and expresses the efforts, dreams and hopes of people to hold on to life through heroes. Sait Faik who asking for a world free from injustice and fraud, unemployment and begging, longs for an equal, fair and free world. Sait Faik presents utopian aspirations of the three heroes named *Hikmet*, *Fahrettin Asım* and *Fahri* for an ideal world in *Medarı Maişet Motoru*. It seems that these heroes are struggling to build an ideal society as the desire to escape from human increases. Fahri tries to create a common living space by building an honest, modest farm life and Fahrettin Asım wants to

establish a fair world in which everyone has an equal earnings. Sait Faik's social designs, presented as an alternative world, include details about the dream of an ideal society.

Keywords: Sait Faik, Medarı Maişet Motoru, utopia, ideal society.

Makale Metni

Medarı Maişet Motoru, 1940-1941 yılları arasında *Yeni Mecmua*'da tefrika edilir. Yazar, romanını bastırmak ister; ancak kitabı bastırarak bir yayınevi bulamaz. Bunun üzerine annesinin yardımıyla 1944'te Sait Faik, ilk romanı olarak *Medarı Maişet Motoru*'nu bastırır. Roman, Ahmet İhsan Basımevi tarafından yayımlandıktan sonra hapishaneyi övdüğü yolundaki bir ihbar üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla toplatılır (Kudret, 2009: 107). Sakıncalı bulunan bazı yerleri çıkarılarak 1952'de *Birtakım İnsanlar* adıyla, 1970'ten sonra ise asıl ismiyle yayımlanır. Romanın İş Bankası Yayınları'ndan çıkan baskısında, daha önce sansürlenerek çıkarılan cümle ve paragrafları koyu şekilde yazılarak yayımlanır. "Romandan çıkarılan (sansürlenmiş) cümle ve paragraflar incelendiğinde, bunların çoğunun sosyal adaletin sağlanması, yoksulluğun azaltılması gibi eşitlikçi ve özgürlükçü düşünceler içeren cümleler olduğu görülür" (Soyşekerci, 2015: parag. 5). Dört bölümden oluşan ve birbirine bağlanan hikâyeler şeklinde oluşturulan roman, bazı edebiyat araştırmacıları tarafından dikkatsiz bir üslubun ürünü olarak kabul edilir. Yazarın anlatımından kaynaklanan savruklu ve romandaki bazı hikâyelerin romanla hiçbir ilgisinin olmayışı Sait Faik'in eleştirilmesine neden olur.

Sait Faik, Burgazada'daki yaşamında tanık olduğu hayatları, balıkçıların yaşantılarını, insanların umutlarını, adayı, denizi, kısacası sade yaşamları, romanında aktarır. Yazar, özellikle yoksul insanların yaşadıkları karşısında yılmayıp umuda sarılmalarını, yorgunluklarını, emeklerini, yeni bir dünya için yeniden kollarını sıvamalarını, büyük bir duyarlılıkla işler. Yazar, düşlediği dünyaya ait ayrıntıları *Havada Bulut* adlı kitabında dile getirir. Sait Faik'in dünyası haksızlıkların olmadığı, insanların hepsinin mesut olduğu ve herkesin iş bulduğu, doyduğu bir dünyadır. Yazar, hırsızlıkların, başkalarının hakkına tecavüz etmelerin sokaklarda sefillerin bulunmadığı bir dünya ister. Sait Faik, *Havada Bulut* adlı kitabında açıkladığı yeni dünya düşüne ait eşit, adil ve özgür dünyanın izlerini *Medarı Maişet Motoru* romanında Fahrettin Asım ve diğer kahramanların aydınlık dünyası olarak işler.

Burgazada'da Kir Dimitro'nun berber dükkânının tasviri ile başlayan olaylar, Dimitro hakkında verilen bilgilerle devam eder. Dimitro, İstanbul'un yerli azınlıklarındandır. Patrikhanede kâtiplik yapan babasını kaybedince, bir berberin yanında çırak olarak işe başlamış daha sonra ise ünlü bir berber olmuştur. Yanlış evlilikler yapması nedeniyle sıkıntılı günler yaşadıkten sonra Dimitro, kendisi hakkında söylenenlere dayanamayıp İstanbul'u terk eder. Uzun zaman farklı yerlerde çalıştıktan sonra Burgazada'ya yerleşip bir dükkân açar. Adada herkes tarafından tanınan Dimitro, adanın yerlisi olup çıkar. Ada'da "Kondos" lakabıyla bilinen Ali Rıza; Melek, Hikmet isimli çocukları ile yaşamaktadır. Daha önceleri küçük bir kasabada istasyon şefliği yapan Ali Rıza, geçirdiği bir rahatsızlık sonucunda işinden olur. Eşini de kaybedince kızı Melek ve yolda bulup evlatlık olarak aldığı Hikmet ile birlikte Burgazada'ya yerleşir. Çalışmayan, sarhoş ve serseri olan Ali Rıza, adadakiler tarafından hiç sevilmez. Melek'i Kir Dimitro'nun yanına berber çırağı olarak verir. Ali Rıza ve çocukları çok zor şartlarda yaşamaktadırlar. Yaşadıkları bodrum katı, rutubetli, karanlık, dağınıktır. Hikmet'in *Medarı Maişet* adlı motorda muavin çalışıp kazandığı parayı da Ali Rıza elinden alarak içkiye vermektedir.

Romanın ilk kısmından sonra bir başka hikâyeye geçen yazar, evin tek çocuğu olan Fahri'nin hayatını anlatmaya başlar. İstanbul Maçka'da zengin ailesiyle birlikte oturan üniversite öğrencisi Fahri, evin hizmetçisiyle aralarında bir gönül ilişkisi olması nedeniyle ailesi tarafından İzmit'e amcasının yanına tatile gönderilir. İzmit'te su kenarında kitap okuyarak günlerini geçiren Fahri, Fahrettin Asım ile tanışır. Fahrettin Asım ile yaz boyunca arkadaşlık ederler. Bu arada Ali Rıza Melek'ten parasını alıp içkiye vermeye devam eder. Melek, babasından saklayıp biriktirdiği paralarıyla bir berber dükkânı açar.

İkinci bölümde tifoya yakalanan Fahri, hava değişikliği için Ada'ya gönderilir. Melek'in Fahri'yi dükkâna çekmek için onun yoluna çıkmasıyla ikisinin yakınlaşmaları başlar. Fahri, hastalığı ilerleyince görünmez olur. Melek onu merak eder ve hasta olduğunu görünce bütün gece onun yanında kalır. Bunun üzerine dedikodular çıkar ve Melek babasından dayak yer. Melek'in babasına kendisine karışması durumunda bir daha para vermeyeceğini söylemesi üzerine Ali Rıza'nın sesi çıkmaz. Kısa bir süre sonra Fahri ölür. Melek, dükkân ile artık ilgilenecek durumda değildir. İşlerin bozulmasına ve kızının adının çıkmasına sinirlenen Ali Rıza dükkânındaki her şeyi kırar. Bunun üzerine Melek, Ada'yı terk eder. Beyoğlu'na yerleşip kendisine orada iş bulur. Burada da kendisini bulup para isteyen ve onu rahatsız eden Ali Rıza'ya izini kaybettirmek için uğraşan Melek, evlenir bir çocuğu olur ve ortadan kaybolur. Hikmet ise Melek'in gitmesiyle artık eve uğramaz. Kaşık Adası'na bekçi olunca Mustafa, Recep, Hasan adlı arkadaşlarının yokluk içinde olmalarına acıyıp onları yanına alır. Ancak onlar adadaki köşkleri soyunca Hikmet de onlarla beraber suçlu bulunarak hapse atılır. Hikmet, hapishanede Ali Rıza ile karşılaşır. Ali Rıza içki içip camları kırdığı için içeri atılmıştır. Ona göre bedava ekme bir tek hapishanede vardır. Baba oğul esrarlı sigara içip hayallere dalar. Hikmet Medarı Maişet motorunun battığını görür ve böylece roman biter.

Yazar, *Medarı Maişet Motoru*'nda üç kahramanın ütöpik özlemine yer verir. Kavaz'a göre (1990: 136), Sait Faik'in son dönem eserlerinde kahramanların birlikte yaşadıkları insanlardan kaçma arzuları baskındır. "Bu kaçış kendinden kurtulma şeklinde değil, hayat tarzlarına intibak edemediği insanlardan uzaklaşıp idealindeki toplumda yaşama biçimini almıştır." Yeni bir yaşam kurma, bulunduğu ortamdan kaçıp bir adaya sığınma hayalini kuran Hikmet ve ortak bir yaşam, herkesin eşit kazanca sahip olduğu adaletli bir dünya kurmak isteyen Fahrettin Asım'ın ütopyası, Sait Faik'in adaletsiz dünyaya çözüm olarak sunduğu alternatif dünyalardır.

Hikmet, daha önce Kaşık Adası'nda kurmayı planladığı yaşam için arkadaşları ile yer seçtiklerini hatırlar. Bu adaya yerleşmeyi ve Robenson Crusoe gibi tek başına bir yaşam kurmayı hedeflemektedir. Adada çalışanların çoğu 14-15 yaşlarında işe başlayan çocuklardır. Hikmet, Melek ve diğer çocuklar genellikle zor şartlarda çalışırlar ve çocukluklarını yaşayamadan hayatın zorluklarıyla mücadele etmek zorunda kalırlar. Hikmet'in çocukluğundan beri tek düşüncesi, Robenson gibi ıssız bir adada kulübesini yaparak birkaç kişilik komün kurmak ve yoksulluktan kurtulmaktır.

"Buraya geçiyorduk. Hepimizin içinde bir Robenson havası esiyordu: Gemi batmıştı. Bir sal parçasının üstünde idik. Hali bir adaya çıkacaktık. Bir kulübe yapacaktık, keçiler yetiştirecektik..."(MMM, 44)

Hikmet'in kurduğu ıssız bir adada Robenson tarzında bir yaşam kurmak diğer arkadaşlarının da hayalidir. Ancak adaya gittiklerinde bu büyülü hayalin bozulmaması için kimse diğeri ile tasarısını paylaşmaz. Herkes kendi kulübesini yapacağı yerin hayalini kurmaya

devam eder. Hikmet'e göre yedi kişinin hepsi de Robenson olmanın ve yeni bir yaşam kurmanın peşindedir.

“Bu güzel hayalleri bozmamak; herkes, kendi Robensonluğunu diğerleriyle paylaşmamak için konuşmuyorduk. Çünkü yedi kişinin yedisi de Robenson'du.” (MMM, 45)

Sait Faik, Hikmet'in adadaki hayali dünyasının çok fazla ayrıntısını vermeden bir düşün halinde arzuladığı yaşama değinerek bir başka hayatı yazmak için kalemine sarılır. Yazar, alt sınıfa mensup insanların isteklerinin gerçekleştiği ve insana yaraşır bir hayat için sefalet ve yoksulluğun ortadan kaldırıldığı bir düzen gerektiğinden bahseder. Kahramanların insanca bir yaşam sürmek için özel mülkiyetin kaldırılması ya da egemen sınıfın sahip olduklarına sahip olma isteğinde oldukları görülür. Özel mülkiyete bir çözüm olarak Sait Faik kahramanlarını kimsenin mülkiyetinde olmayan denizlere yönlendirir. Deniz, sadece özel mülkiyet olmayan bir alan olduğu için değil, aynı zamanda özgürlüğü de temsil ettiği için kahramanlar yeni yaşamlarını orada kurmak ister. Hikmet, ıssız bir adada kuracağı yeni yaşamında keçilerini besleyip kendisinin belirlediği şekilde bir yaşam sürecektir, kimseye hesap vermeyecek, geçim derdine düşmeden huzurlu bir yaşam kuracaktır. Kahramanların denizi tercih etmesinin sebebi, denizin kimsenin özel mülkü olmaması ve özgürlüğün mekânı olması nedeniyle yeni bir yaşam kurmak için en uygun yer olmasıdır.

“İşte niyetim o vergili, kırağılı, tohumu çürüklü topraktan çok denizle uğraşmak. Ne tohumu var ne kırağısı. (...) Ne de sınır “benim malım” demek kaygısı...”(MMM, 81)

Sait Faik, her kahramanın hayatından parça parça yeni yaşam hayalleri aktararak kurduğu yeni dünya düzenini tanıtır. Fahri'nin düşlediği mütevazı ama ideal yaşamı kız arkadaşına gönderdiği mektup ile ortaya koyar. Denizde özgürce, kimseye hesap vermeden kendilerine yetecek kadar küçük bir dünya isteyen Hikmet ve Ragıp'ın aksine Fahri toprakla haşır neşir olacağı, küçük bir çiftlik kurarak çocuklarını ve başka insanları yetiştireceği bir hayat arzular. Yeni çiftlikte kimsenin hakkına girmeden, kimsenin toprağına el koymadan arazileri sahipsiz ya da devlete ait olan ama herkesin eşit olarak faydalanabileceği toprakların ekilmesini planlar. Bütün toplumun faydalanabileceği koyun ve hayvanların bu topraklarda beslenmesi ile kurulacak yeni düzende kimsenin kötülük yapmayacağına inanır. Fahri'ye göre böyle bir düzen kurulur, zenginler başkalarının hakkını elinden almazsa, yeni doğacak çocukları ağalık sistemine karşı bir anlayışla yetiştirilirlerse dünyanın en güzel köşesini kurulmuş olur. İlk ütopyaların birçoğunda işlenen önceleri adil, eşit bir dünyanın var olduğu ancak zamanla toprak zenginlerinin, ağaların toprak hâkimiyetine dayalı güçleri sayesinde insanı köleleştirdikleri, özgürlüklerini ellerinden aldıkları şeklindeki düşünce, Fahri'nin kurmak istediği yeni dünyada da eleştirdiği durumdur. Fahri'ye göre önceleri insanın ihtiyacını karşılayacak kadar toprağı vardır ve insanoğlu mutludur. Dünya üzerindeki anlaşmazlıkların, yoksullukların ve adaletsizliğin kökeni kuvvetlinin zayıftan toprağına almasına kadar dayanmaktadır.

Fahri, kız arkadaşına yazdığı mektupta daha önce beraber düşledikleri yaşamı uygulamaya geçirebilirlerse geçim kaynaklarının neler olacağını açıklar. En ideal ve en basit geçim kaynağının toprak olacağına karar verir. Kız arkadaşından mektubuna olumlu cevap gelirse babasından kendisi için iki yüz dönüm arazi almasını isteyecek bu topraklar üzerine bir çiftlik kurmak için uğraşacaktır. Kuracağı çiftlik için bütün memleketin etrafını dolaşarak en uygun alanı belirlemeye çalışan Fahri, duvarı kireçle sıvanmış toprak odalar, yeşermiş arpa tarlaları, kiraz ve vişne ağaçları ile rengârenk görünen tarlalar, bu tarlalarda çalışan mahalle kızlarının patates toplamalarına kadar her durumu hayal eder. Herkesin dost olduğu,

yardımlaştığı, eşit olduğu küçük, sessiz ama tertemiz bir dünya hayali kurar. Bu yeni dünyada kimsenin kimseye bir üstünlüğü yoktur; çünkü herkes eşit imkânlarla sahip olacaktır. O ise herkesle dost geçinen, çalışanların hakkını fazlasıyla veren sessiz, iyi bir insan olacaktır.

Türkçe bilmez bir Boşnak kadın, çınara bağlanmış onu görünce kişneyen bir at, filiz vermiş patates, dalgalanan arpa tarlası, vişne, kiraz ağaçları... Beride bir çit, ağzına kadar dolu öküz arabaları... O herkesle dost, iyi, sessiz bir üç yüz dönüm sahibi adamdır.” (MMM, 105)

Kız arkadaşına evlilik teklifinde bulunan Fahri, onun için kurmayı düşündüğü yeni dünyada beraber toprağı kalkındırarak tüm güzellikleri elde etmeyi teklif eder. Kız arkadaşını üniversitedeki tahsil hayatını sonlandırarak kendisiyle birlikte bu küçük köye yerleşmeyi kabul ederse daha önce hayal ettikleri türlü türlü mesleklerin hepsini bir kenara iterek hem toprakla hem de hayvanlarla iç içe olacakları bir hayata başlayacaklardır. Fahri’ye göre en basit ve en temiz yaşama yolu toprakla iç içe olmaktır.

İnsanoğlunun en basit, en temiz geçinme yolu, en büyük, en şerefli işi toprak kalmış. Kendi emeğiyle toprağı ekip biçerek yahut kendinden başka türlü görmediği insanlarla ekip biçerek yaşama tarzı en namuskâr bir çalışma tarzı olduğu bence muhakkak. (MMM, 103)

Fahri, kuracağı çiftlik hayatında zenginliğe, sınıf ayrımına yol açacak ağalık, çiftlik sahibi gibi imtiyaz belirden unvanlara yer olmayacağını açıklar. Fahri; toprağı, hayvanları, insanları seven kız arkadaşına ideal bir iş olarak çobanlığı önerir. Bereketli topraklarda yetiştirecekleri hayvanlar sayesinde sadece kendilerine değil başkalarına da kazanç yolu sağlamış olacaklardır. Besledikleri sürü ortak olacak, bütün çevre köylerden insanlar bu sürüden faydalanacaktır. Zengin olmadan, kimseden bir şey çalmadan kuracakları bu hayatta hem Allah’a karşı hem de insanlığa karşı hiçbir suç işlememiş olacakları günün hayalini kurar.

Ben sana ideal bir çobanlık teklif edeceğim. Burada küçük, miri tepeler var. Otları, yoncaları dizlerime çıkıyor. Evet, sürü bizim ama etraf köyler de bizim sürüden istifade edebilecek vaziyette. Hiçbir şey çalmış olmayacağız. Allah’a karşı değil, insanlara karşı en az günah işleyen biz olacağız, bu muhakkak! (MMM, 104)

Giyim kuşam konusuna açıklık getiren Fahri, diğer insanlarla eşit olduğunu göstermek için çuhadan elbiseler giyeceğini, herkesin çalıştığının hakkını tam olarak alacağını belirtir. Kız arkadaşından olumlu bir cevap gelmezse evlenip çocuk sahibi olacağı bir Boşnak kadını hayalini kurar. Çiftlikte kendisiyle beraber her işe koşan, sahip olacağı iki çocuğunun annesi olan bu kadını babası ölmüş, annesi ile yalnız kalmış biri olarak hayal eder. Ancak bu hayalde melankolik bir taraf olduğunun kendisi de farkındadır. Kurduğu hayalin gerçekleşme ihtimalinin zayıf olduğunu bilmektedir.

Bu kadın, burada yaşamaya karar verdiği, ötekenden hiçbir haber çıkmadığı zaman, babası yeni ölmüş, dul anasının yanında kara gözleri, tombul vücudu, pamuk elleriyle, “Sana aliverelim onu!” dedikleri bir kızdır. Bu çocuklar kendi çocuklarıdır. (MMM, 105)

Fahri’nin beklediği cevap bir türlü gelmez ve o artık kız arkadaşıyla daha önce kurduğu bu hayalin samimiyetinden şüphe eder. Kız arkadaşına istediği bu hayatı sunduğu halde, cevap alamayan Fahri, sevdiğinin düşlerini şairlerin yalnızca bir arzudan ibaret olan düşlerine benzetir. Mektuplarına cevap alamayan Fahri, okulu tamamen bırakır ve memlekete kesin olarak yerleşmeye karar verir. Herkesten uzakta su kıyısında eline ne geçerse okumakla zaman geçirir.

Fahri, akarsu kenarında garip bir adam olan Fahrettin Asım'la karşılaşır. Aralarında kitaplar, insanlar, toplum hakkında çeşitli konuşmalar geçer. Fahrettin Asım'la olan dostlukları ilerleyince Fahrettin Asım, aslında bir köyde öğretmen olduğunu, yazları akarsuyun kenarına gelerek burada özgürce yaşadığını anlatır. Fahrettin Asım toplumdaki eşitsizlikten, aksaklıklardan, sömürden rahatsızdır. Bu nedenle birçok durumu sorgulayan, toplumdaki aksaklıklarının giderilmesini isteyen bu adam, diğer insanlardan farklı düşüncelere sahiptir. Fahrettin Asım'ın adalet, eşitlik, eşit kazanç, güzel bir dünya ile ilgili düşünceleri Fahri'nin hoşuna gider. *Medarı Maişet Motoru*'nun yasaklanarak toplatılmasına neden olan cümleler de Fahrettin Asım'a aittir. Fahrettin Asım, ekonomik gelirin sadece belli bir kesimin elinde toplanmasına karşıdır. Çünkü bütün toplumu doyuracak kadar ürünün tek bir elde toplanması, toplumun diğer üyelerinin hak ettiği kazancı elde edememesine neden olmaktadır.

Kendi kendine dersin ki: “Yarabbim! Bir insana, bir senede şu verdiğin buğday, mısır, patatesi, yirmi beş köylü bir kasabaya versen o kasaba da köyleri de doyar! (...) Akşamları yarım lirasını almış giden, boynum kalınlığında bilekli çocukların feragati beni kıvrandırır, kahvelerinde oturur, önüme gelenle kavga ederim. Bana toprak sahibi olmaktan bahsetme arkadaş! (MMM, 107)

Fahrettin Asım her cümlesinde haksızlığa karşı direndiğini, toprak sahibi olmakla insanlığını kaybedenlere karşı isyanda olduğunu anlatır. Ona göre toprağın asıl sahibi toprakla dövüşendir. Arabayla, kırbaçla, yağız atla mağrur bir şekilde gezinip harman savrulurken seyreden, sigara yakan, çalışan kadınlara daha da gayretli olmaları konusunda sürekli uyarıda bulunan adamın bir değeri yoktur. Fahrettin Asım kullanmadığı, boş kalan arazide yetişen sazlıkları, gölü, hatta kurumuş gereksiz dalları bile insanlardan saklayan böylesine adamların daima zararda olduğuna inanır. Çünkü onun gibileri toprak sahibi olsalar da ihtiyaç sahibi olanlarla hiçbir şeylerini paylaşmazlar. Eşitsizliğin yarattığı bu durum insanı çalmaya, zarar vermeye yöneltir. Bu durumda insan, kendisinden üstün olan her ne varsa hepsini alaşağı edecek işlere girişmeye başlar. Böylece bireyler kendisine üstün olan güçle aynı imkânlarla sahip olmak ya da o güce sahip olanların kendi seviyelerine düşmesini dilerler.

Ormandan çingeneler her sene dünya kadar ağaç devirirler. Ne yapsınlar? Hâlbuki çingenelere sepet örmek için, beş on dal lazımdır. Hem de en deli, en işe yaramaz dallar. Vermez beyim! Bedava vermez, parayla da... Onlar da bilerek, zulüm olsun diye, gider, koca ağacı devirirler. Yakın köyün halkı, bu tembel adama diş biler. Koyunlarını çalarlar. (MMM, 108)

Toprak sahiplerinden daha zengin olduğuna inanan Fahrettin Asım'ın dünyasında her şey herkese aittir. Su, balıklar, kuşlar yani dünyadaki bütün varlıklar insanın hizmetindedir. Karnını doyurup huzurlu uyuyabildiği su kıyısı onun bütün dünyasını oluşturmaktadır. Fahrettin Asım'ın ütöpik dünyasında çalışma ilişkileri de bir düzene bağlanmıştır. O, hiçbir insanı köle ya da uşak gibi çalıştırmayacak bir sistemin varlığını onaylar. İnsanların bütününün yaratılışında özgürlük ve sevgi olduğunu belirten Fahrettin Asım'a göre eğer toprağa bağlı bir düzen kurulacaksa da iş bölümü yapılmalı, bütün insanlar aynı işte sıra ile çalışmalıdır. Köylülerle harman yapılacaksa bütün insanlar hatta toprak sahibi de sıra ile aynı işte çalışmalıdır.

Bir insanı yanında uşak gibi kullandıracak her işten sakın! İnsanoğlu birbirinin uşağı değildir, olamıyor. Hem bizim yaratılışımızdaki insanlar birbirine sevgi için doğmuştur. Harmanını köylülerle beraber yap. Bir gün o harmanda çalışırsın, ertesi gün, öteki köylünün harmanına gidersin.” (MMM, 109)

Fahrettin Asım kendisinin bile tahmin edemeyeceği bir şekilde dünyanın düzeleceğine ve insanların daha mutlu olacaklarına inanır. Ona göre o gün geldiğinde sömürü düzeni son bulacak, kimsenin kimseye uşaklık etmediği bir dünya düzeni kurulacaktır. Bu düzenin sürekliliği için Fahrettin Asım, üstüne düşen görevi layıkıyla yerine getireceğini ifade eder. Asım, Fahri'ye kendisinin asla uşak olamayacağını, tüccar da olamayacağını anlatır. Çünkü ticarete dürüst bir şekilde mal alıp vermenin mümkün olmayacağına inanır.

Fahrettin Asım, kurduğu dünyada mutludur; ancak insanın var olanla yetinmeme, eriştiği hayalin daha ötesine gitme arzusu onda da görülür. “Daha iyi bir dünyanın kurulması ne kadar mümkündür” sorusuna cevap arayan ve kendisini filozof olarak gören bu adamın dünyasının oldukça ilginç kuralları vardır. Onun deyimiyle “onun dünyasında hiç kimse şaraplar içip etli yemekler, meyveler yedikten sonra kimsenin yüzüne ağız kokusunu üfleyemez”. Onlarla aynı kıyafetleri giyip evine diğerlerinden daha fazla yiyecek yığarak refah içinde yaşayamaz. Hangi yemek yenilecekse o dünyadaki bütün insanlar bu yemekten yiyecektir. Birisi refah içinde çeşitli lezzetleri tadarken diğeri açlıktan kıvrınmayacaktır. Ayrıca her şehir birbirinin aynısı olmalıdır. Hiçbir şehir bir başka özelliği için özlenmemelidir. Onun şehrinin sokaklarda serseriler değil şairler gezer. Her şehirde deniz vardır, deniz seyretmeye gidilir. Çalışma saatlerinin uzun olmadığı bu yeni dünyada her şey hesaplıdır. Ekilmeyen tarla, boş ormanlar, kullanılmayan göller yoktur.

“Yozgat’a deniz, İstanbul’a Yozgat gündüzleri karışmıştır. Memleketler şu veya bu avantajından dolayı özlenilmez. Deniz seyretmeye gidilebilir. Çalışmak hesaplıdır.” (MMM, 112)

Sait Faik, romanında belli bir düzen ve disiplin olmasa da farklı kişilerin dünyalarından yola çıkarak kurmaya çalıştığı ütopyanın esaslarını ortaya koymaktadır. “O, toplumun yansıması olarak bireyi seçer. Yani Sait’in kafasında, bir toplum imajı vardır ve imajı bireye yansıtarak eserine sokar” (Tanyeri, 2016: 90). Sait Faik bireyden yola çıkarak hayal ettiği topluma ulaşmanın yollarını arar. Ekonomik eşitsizliklerin birey hayatında yarattığı olumsuzluklardan duyduğu rahatsızlığa bir çözüm olarak görüşlerini dile getirip kurulması muhtemel olan yeni toplumda insanca, her imkândan faydalanılan bir yaşam düşler. Ütopyanın yapısında bulunan “insanın adil bir toplumsal düzende yaşamaya layık olduğu inancı” (Sevinç: 2004: 34), Sait Faik’in ütopyasında da mevcuttur. Hikmet’in adalarda kurmayı düşlediği ada yaşamı, hayatındaki yoksulluğu ve sefillikleri temizleyecek, kendisine ve topluma adil bir yeni yaşam alanı yaratacaktır. Aynı şekilde Fahri’nin kız arkadaşıyla beraber kurmayı tasarladığı dünyada eşitlik, sosyal adalet ve eşit kazanç fikri öne çıkmaktadır. Fahrettin Asım’ın ütopyasında ise kıyafeti, yiyeceği, evleri, gelirleri ile herkes birbirine eşit olduğu için kimsenin kimseye uşaklık etmediği, geçim sıkıntısı çekmediği bir dünya tasarımı mevcuttur. Bütün bu tasarımlar, toplumdaki aksaklıkları eleştirmekle kalmaz aynı zamanda soruna çözüm olarak alternatif bir yaşam ve toplum projesi önermektedir. Bu toplum projelerinde deniz, göl, orman, ağaçlar, balıklar, evler yani kısacası yeryüzündeki her şey insanlar içindir. Bütün insanlar bunlardan yararlanma hakkına sahiptir. Sınıf farklarının ve gelir uçurumunun olmadığı bir toplum, roman kahramanlarının olduğu kadar Sait Faik’in de arzuladığı bir düşür.

Kahramanların çoğu, yalnız olacakları ya da küçük bir dünyaya sığacak kadar insanın olduğu bir yaşam istemektedir. “Bu yalnızlık onu “yapma cennetlere” yöneltecek, kendi cennetini kimi zaman kendisi yaratacak, kimi zaman tabiatın insanlardan uzak bir yerinde,

insani zaafıların olmadığı, kavgasız, gürültüsüz, hırssız bir dünyada bulacaktır. Bu dünyada deniz vardır. Balıklar, balıkçılar, ağaçlar, kuşlar, böcekler vardır” (Aslan, 2012: 158).

Romanda Hikmet’in düş adasıyla başlayan özlem bir deniz ütopyasıdır. Ada şartlarını yaşanabilecek seviyeye getirmek ve denizden olabildiğince faydalanarak kimseye muhtaç olmadan geçinmek, onun için yaşanabilecek en güzel yaşamdır. Fahrettin Asım ve Fahri’nin dünyası ise daha çok toprağa bağlı bir ütopyaya işaret eder. Ancak onların da özellikle ifade ettiği husus, kimseye ait olmayan toprak, deniz ve orman gibi alanlardan eşit şekilde faydalanmayı sağlayacak bir sistemin kurulmasının gerekliliğidir. Dünyadaki yapay cennetlerin peşine düşen her insan gibi Sait Faik ve kahramanlarının çabaları da sonuçsuz kalır. Hikmet, arkadaşlarının hırssızlık yapması sonucunda işbirlikçi olarak suçlanarak hapse düşecek, Fahri, yağmurlu günlerin başlaması üzerine su kıyısındaki arkadaşının çoktan öğretmenlik yaptığı köye doğru habersizce çıkıp gittiğini öğrenecektir. Tamamen yalnız kalan Fahri, kurduğu düşü gerçekleştirilmeden hastalığına yenik düşecek ve hayatını kaybedecektir. Böylece kurmak istedikleri kavgasız, kinsiz, hırssız dünya sadece bir düş olarak kalır.

Kaynakça

- Abasıyanık, S. F. (2016). *Medarı maişet motoru*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aslan, B. (2012). *Günebakan yeni Türk edebiyatı değerlendirmeleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kavaz, İ. (1990). *Sait Faik Abasıyanık yazar ve eser*. Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Kudret, C. (2009). *Türk edebiyatında hikâye ve roman III*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Sevinç, A. (2004b). *Ütopya: hayali ahali projesi*. İstanbul: Okuyanıs Yayınları.
- Soyşekerci, H. (2015). “Sait Faik’in yasaklı romanı “Medarı Maişet Motoru”. Erişim tarihi:10 Aralık 2015. k24 Bağımsız İnternet Gazetesi: <http://www.t24.com.tr/k24/yazi/sait-faikin-yasakli-romani-medari-maiset-motoru485>.
- Tanyeri, K. (2016). Toplumcu gerçeğin kararsız ismi: Sait Faik. *Kasaba’dan Esinti Dergisi*, (9), 88-90.

NATURE, CO-AUTHORSHIP AND METAPOETRY: *TINTERN ABBEY* AS A BILDUNGSGEDICHT

Doç. Dr. Petru GOLBAN

Araş. Gör. Derya BENLİ

Namık Kemal Üniversitesi

Abstract

In the Bildungsroman development history, Goethe is generally accredited for having introduced *Bildung*, making formation or becoming a fictional reality with regard to character representation strategies, in his *Wilhelm Meisters Lehrjahre*, but the importance of romanticism is no less significant. Romantics in their literary concern with the development of an individual subject already had thematically treated the formative principle and used it in a very similar to the Bildungsroman way of thematic representation. *Tintern Abbey* by William Wordsworth shows an individual in his early adulthood corresponding to the moment in the Bildungsroman of the character entering upon maturity. The principle of formation here is conceived as interrelated with nature and rural setting, and nature, in particular, is the source of formation and of becoming not simply of a mature personality but of a poet. In the process of development of a poetic mind from youth to maturity, concerning the formation as a poet, nature co-participates – in matters of “emotion recollected in tranquillity” – in the process of literary composition. As a result, in a kind of co-authorship, the poem is being written by the assistance of nature which means that the poet achieves formation. To disclose this interpretative aspect is the aim of our study as it is out attempt to show how the poem deconstructs its own process of composition, the way in which it is actually being written, and hence the *Tintern Abbey*, besides being a *Bildungsgedicht* or *Lehrgedicht*, is also a self-reflexive poem, a metapoem.

Keywords: Romanticism, nature, deconstruction, formation, Bildungsroman, Bildungsgedicht.

DOĞA, EŞYAZARLIK VE META-ŞİİR: TINTERN ABBEY’İ BILDUNGSGEDICHT (GELİŞİM ŞİİRİ) OLARAK OKUMAK

Öz

Bildungsroman’ın gelişim tarihinde Goethe Bildung terimini ilk ortaya atan kişi olarak kabul edilir ve Wilhelm Meister’in Çıraklık Yılları adlı eserinde gelişim veya olgunlaşma olgusunu bir kurgusal gerçeklik yoluyla yansıtır; yine de Romantik akımın varlığı ve önemi inkâr edilemez. Romantiklerin bireyin kişisel gelişimine olan edebi yaklaşımları zaten önceden beri “olgunlaşma” temeli üzerine kuruluydu ve bu temayı Bildungsroman geleneğine çok benzer bir şekilde kullandılar. William Wordsworth Tintern Abbey adlı şiirinde kişinin ilk gençlik yıllarını bir Bildungsroman karakterinin olgunluğa geçiş süreciyle eşdeğer bir biçimde anlatır. Buradaki olgunlaşma teması doğa ve kırsal yaşamla iç içedir ve özellikle doğa bu olgunlaşmanın ve şairliğin kaynağı olarak yansıtılır. Şairin gençlikten olgunluğa geçiş ve edebi yapıtı oluşturma

sürecinde doğa önemli bir destekçidir. Neticede, bir çeşit ortak çalışma içerisinde doğa şiirin ortaya çıkış sürecinde şairin yardımcısı rolündedir. Bu da şairin gelişimini tamamladığı anlamına gelir. Çalışmamızın amacı, bu şiirin kendi oluşum ve yazım aşamasını nasıl tersyüz ettiğini ve doğa temasının şairin gelişim sürecindeki önemli rolünü ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Romantizm, doğa, yapısöküm, olgunlaşma, Bildungsroman, Bildungsgedicht

Introduction

The neoclassical period in English literature which dominated the eighteenth century had settled a literary atmosphere of strict order ruled by didactic and political writings to establish an authority based on reason. In the second part of the eighteenth century, which is also called as pre-romantic period, a reaction against neoclassical mentality emerged by offering new approach to literature which diverted the focus from prose writing to poetry while at the same time foregrounding the theme of nature and sentimentalism. The concern with nature and countryside consisted of the physical world of nature being a matter of poetic contemplation and description, as well as a mirror of human life and a spiritual healer. The writers of pre-romanticism are thus poets of transition, expressing in their writings characteristics of both neoclassicism (which was coming to its end) and romanticism (which was coming to its beginnings), and in this transition, nature springs as a concern to flourish in all its complexity.

Romanticism as a movement is essentially considered to have flourished with Goethe and his “Sturm und Drang” movement, which expressed a strong inclination toward individualism, emotions, and nature. With other prominent German writers and theorists including Schiller, Herder, Schlegel, Kant, Schleiermacher, Fichte, Schelling, and Hegel, who contributed with their own distinct ideas about subjectivity, idealism, consciousness, nature and art, the movement gained its influential power through all Europe, especially in England. The notions of individual experience, feelings, nature and landscape were adopted by the eminent English poets such as Wordsworth, Shelley, Keats, Coleridge, Byron, Blake and others, and they became the founders and the leaders of the Romantic Movement in English literature. Their poems reflected their own emotional and individual states co-existing with nature and its inspirational power. William Blake in his famous collection of *Songs of Innocence and of Experience* (1794) brings together the concepts of childhood and individual experience in which he stands against certain restrictive social institutions while emphasizing the innocence of childhood, imagination, and individualism in a pastoral atmosphere. With its strong references to nature and supernatural elements, Coleridge’s *The Rime of the Ancient Mariner* is another representative romantic text of the period. The intense description of the natural environment consisting of storms, sea, ice, and the albatross reveals romantic ideas along with the spiritual and melancholic nature of the poem.

The romantic endeavours of expressing individual experience and the poet’s sentimental condition always go hand in hand with the existence of nature. Natural environment becomes the source of inspiration for the poet by opening a passage for his feelings to come out. Thus, although individualism and sentimentalism seem to be the major components of the romantic

literature, nature by itself stands as the main provider behind all other romantic elements. Above all, nature depicts and expounds the construction of the *dualism of existence* in romantic literature, which is another essential feature of the movement, particularly with regards to the romantic self-indulging experience of escapism, which represents a defining aspect of the romantic rise of individualism. Dualism of existence refers to binary oppositions within the thematic context of the poem such as soul – body, reality – non-reality, or individual – society, which is related to the idea of individual experience. In *To a Skylark*, Shelley juxtaposes reality and non-reality by referring to skylark’s song and skylark’s divine existence which is unreal and dominates the real world of human beings. As well as the dualism of existence, the idea of escapism manifests itself with the co-existence of nature, in which the romantic person avoids reality and attempts to find an alternative *topos*. Romantic escapism is possible by means of imagination and inspiration into a non-real world that displays a complex typology (dream, art, myth, past, nature, etc.), where non-reality itself, or rather some of its elements, especially nature, is actually the main source of inspiration. Nature has a generating role in the emergence of individual experience as a source of emotions, knowledge, escapism, and so on, and even assists the poet in the creative process of the poem by which nature also receives the role of a co-author.

The romantic period did not end at any specific point and its influences on Victorian period’s realistic disposition survived. Especially with the decline of poetry and the development of the novel genre, romanticism appeared to lose power; however, the leading romantic poets continued to produce their works during this transition period. The novels of Jane Austen, Henry Fielding, Dickens or Bronte sisters manifested social realism while they were embedded with certain romantic principles and impulses such as the focus on individual experience, the theme of childhood, and individual psychology. Particularly, the Bildungsroman tradition, or the novel of formation which has been perceived as the substantial representative of the realist fiction of the nineteenth century, maintains a number of thematic elements of romanticism. The English novels which are classified as Bildungsroman or novel of formation, embody especially the theme of childhood by presenting the child protagonist’s physical and internal development until he reaches adulthood. The tradition of the Bildungsroman roots back to the end of the eighteenth century which coincides with the emergence of the Romantic Movement, and Goethe’s notable novel *Wilhelm Meister’s Apprenticeship* is accepted as the first representative of the Bildungsroman tradition with its demonstration of the protagonist’s personality formation. By sharing the same source of emergence with the Romantic Movement, the Bildungsroman tradition undeniably preserves peculiar aspects of romanticism, or vice versa, and this interrelation provides us in this study the starting point to analyse William Wordsworth’s famous poem *Tintern Abbey* as the manifestation of romantic principles, which at the same time reveals the poet’s formation and maturation process by making it a “poem of formation” or *Bildungsgedicht*.

1. The Bildungsroman and Its Thematic Pattern

“Bildungsroman” as a literary term labels a novel type that exposes the development of the hero both physically and mentally starting from his childhood to his adulthood while depicting the social background which has an impact on the formation of the character, where “the image of

man in the process of becoming” (Bakhtin, 1986, 19) constitutes the thematic essence of the Bildungsroman tradition.

The evolution and emergence of this literary pattern and its acceptance by the English authors occurred within a long process; for, if the diachronic analysis of the pattern is needed to mention, one should refer to other types of fiction that influenced the Bildungsroman tradition as well as the Romantic influence. Bakhtin claims that three types of fiction basically lead up to the emergence of the Bildungsroman and the hero, which are the travel novel, the novel of ordeal, and the biographical novel, by stating that “all these principles for the formulation of the hero paved the way for the development of synthetic forms of the novel in the nineteenth century, and above all for the realistic novel. (...) But of special importance for the realistic novel (and to some extent for the historical novel) is the *Bildungsroman*, which appeared in Germany in the second half of the eighteenth century” (1986, 19).

The term *Bildungsroman* was introduced and used by scholars such as Karl Morgenstern and Wilhelm Dilthey in the nineteenth century, who critically analysed Goethe’s second novel *Wilhelm Meister’s Apprenticeship* (1795) in which the young protagonist Wilhelm accomplishes his self-education and development within an adventurous journey, and completes his apprenticeship by experiencing and learning through painful stages of formation. The reception of the tradition by the English writers was first initiated by Thomas Carlyle who translated Goethe’s *Wilhelm Meister* in 1827. Carlyle was a great admirer of Goethe, and he became very influential in changing the perspective of the English intellectuals toward German literature and introducing Goethe and the Bildungsroman tradition into English literature. His own novel *Sartor Resartus* that he wrote in 1831 also represents the beginnings of a new literary tradition in England, which would later be called as the Victorian Bildungsroman. *David Copperfield*, *Great Expectations*, *Pendennis*, *Jane Eyre*, *Wuthering Heights* and other prominent novels written in the Victorian era are the major representatives of the Victorian Bildungsroman, which reveal the maturation and formation process of the protagonist’s identity.

The Bildungsroman tradition was re-shaped by the Victorian writers who adopted realism as their major way of representation of the individual and society. Thus, thematic patterns of the Victorian Bildungsroman are generally considered within a realistic and social context. The story usually starts with a child protagonist’s leaving his limited environment for a bigger one, triggered by an educational intention, search for a profession or a social conflict. The hero is mostly a male orphan and reflects the certain points of the author’s life and identity, which reveals the autobiographical aspect of the Bildungsroman. The first steps of the development of the protagonist are taken when he receives education, generally institutionalized, such as a boarding school education. As he grows up, he develops social relationships and seeks for a social accomplishment. He is tested through social ordeals, as well as through an emotional one which will determine his success or fail in developing a socially and individually accomplished identity. Upon sufferings and pains caused by these ordeals, he reaches a self-realization which again accompanies him towards his complete formation or failure.

The concept of formation constitutes the basic part of the thematic structure of the Bildungsroman, as the term *bildung* means formation. By focusing on the psychology and inner life of the hero, the Victorian Bildungsroman reveals the stages of his personality formation. This formation paves the way for “becoming a new person” as Bakhtin asserts:

He [the hero] emerges *along with the world* and he reflects the historical emergence of the world itself. He is no longer within an epoch, but on the border between two epochs, at the transition point from one to the other. This transition is accomplished in him and through him. He is forced to become a new, unprecedented type of human being. What is happening here is precisely the emergence of a new man. (1986, 23)

Although it became popular among realists, one should not forget that Bildungsroman has also romantic or pre-romantic origins and that its thematic elements can be detected in the literature of the romantic period standing between Goethe's canonical Bildungsroman and later Victorian authors of the Bildungsromane. Among such romantic texts would be William Wordsworth's magnum opus *The Prelude* and its shorter version which is *Tintern Abbey*.

2. *Tintern Abbey* and the Concern with Nature and the Formation of a Poetic Mind

Though Wordsworth claimed that poetry's concern should be simple, rustic existence, his best literary production centres on the development and workings of his own mind, the complexity of his own personality, with pregnant autobiographical allusions, rendering the principles governing the formation of individuality, especially as in *The Prelude*, which is actually the major concern in the Bildungsromane.

The Prelude, like *Tintern Abbey*, could be considered as a proto-Bildungsroman, or rather *Bildungsgedicht* or *Lehrgedicht*, of the age of romanticism just like *Tom Jones* is in the context of the rise of the English novel in the eighteenth century. The poem, written between 1798 and 1805, representing the first major version that Wordsworth refused to publish, was continually revised during several decades, culminating in the 1850 version, published posthumously. It is viewed as a surviving fragment of imposing magnitude of a *magnum opus* that was to be *The Recluse*, which Wordsworth started planning in 1798, along with the first book, called *The Recluse* (1800), and *The Excursion* (composed between 1797 and 1814). *The Recluse*, "a philosophical poem containing views of Man, Nature and society (...) having for its principal subject the sensations and opinions of a poet living in retirement", and with admiration anticipated by Coleridge as "the great philosophical poem in existence", was to employ Wordsworth's energies for the next 17 years, but it was never completed.

The Prelude renders the growth of the poet's own consciousness, and its subtitle clearly indicates this: *Growth of a Poet's Mind. An Autobiographical Poem*. One can say that Wordsworth began modern poetry, the poetry of the growing inner self, for after him, the poets' main subject was their own subjectivity.

Wordsworth himself, speaking of *The Prelude* on its completion in a letter of May 1, 1805, declared that it was "a thing unprecedented in literary history that a man should talk so much about himself. It is not self-conceit that has induced me to do this, but real humility. I began the work because I was unprepared to treat any more arduous subject, and diffident of my own powers". The introduction to Book I probes the diffidence in some detail, the ambition to produce a great epic, the fear of confusing the grand and the grandiose, and the too easy rationalizing of inactivity; also the object of the poem is soon made explicit: "to fix the wavering balance of my mind" by reviewing the whole past, its defeats and merits, disappointments and moments of exaltation. By the end of Book XII in the earliest version,

Wordsworth had achieved, partly in the actual process of writing, the “healthy” imagination of his maturity and was ready to begin his epic. That is at the time he could hardly have suspected that *The Prelude* was actually already that major work, not merely a preliminary exercise but itself a deed accomplished.

The poem follows the main events of the poet’s life: Book First and Second describe his childhood and school-time, and the next books successively trace his residence at Cambridge, a Summer Vacation, the return to Cambridge and his Alpine tour, his residence in London, his stay in France and his experience of the French Revolution, the disillusionment and final restoration.

The poem is thus a highly personal work, an extended confession or apology, and as such indeed “a thing unprecedented” in English poetry. *The Prelude* contains most of the romantic thematic concerns and characteristic features, including individualism, emotional experience, imaginative flight, focus on nature and countryside, and so on.

The concern with nature in romantic poetry receives a very complex thematic expression also in Wordsworth’s *Tintern Abbey*, a poem whose representation of natural world transforms the tradition of the topographical and locodescriptive genres, and is also quite different from modern ecological perspectives on physical nature. Wordsworth “is, on the whole, far more interested in the relationship of non-human nature to the human mind than he is in nature in and for itself. (...) Wordsworth spends rather little time describing nature, and rather a lot reflecting upon his own and other people’s response to it” (Garrard, 2012, 47-48).

Nature is here neither linked to an elegiac sense, nor alluded to classical values, nor personified, nor presented as “a token of the social values of order and prosperity”, but “the presentation of nature is structured according to the inward motions and transitions of the observing consciousness” (Day, 1995, 60). Following an established critical tradition, *Tintern Abbey* is regarded as dealing with the theme of nature, memory and the growing human/poetic mind; it is accepted that the main theme and subject are the individual subjectivity, the poet’s mind with all its range of thoughts and memories, and the nature is a token of all these abstract manifestations of the mind; but a more attentive consideration of the expression of nature in the poem along with Wordsworth’s theory of the origin of poetry from his “Preface” to *Lyrical Ballads* would provide alternative interpretations to the poem.

In the poem, nature is not just a token but becomes a source of feelings in youth (“sensations sweet, / Felt in the blood, and felt along the heart”); a source of knowledge (“the burthen of the mystery” and “the heavy and the weary weight / Of all this unintelligible world” are “lightened”) and at the same time of spiritual existence as a distinct version of romantic escapism or Descartes’s dualist theory of the separation of body and spirit (when “the breath of this corporeal frame / And even the motion of our human blood” are “Almost suspended” and “we are laid asleep / In body, and become a living soul”) as to be able to “see into the life of things”. In childhood, the human being is a part of nature discovering the world through senses. Five years ago, in his youth, when the poet first visited the place, nature and all its elements, such as “the tall rock, / The mountain, and the deep and gloomy wood, / Their colours and their forms”, were then to him “An appetite; a feeling and a love”.

That time has passed; the poet is now – in the present of this poem’s moment of composition – in his stage of maturity and realizes that all those feelings “are now no more”, they can be only

remembered or recollected, as the “picture of the mind revives again”. But for this loss he neither faints, nor mourns nor murmurs, since other gifts have followed offering “Abundant recompense”, namely the joy of “elevated thoughts”, for he has learned “To look on nature, not as in the hour / Of thoughtless youth”. The idea that in maturity the mind is “lord and power” responsible for the process of thinking and nature is the source of elevated thoughts is emphasised a few lines later by the use of alliteration regarding the sound “th” alluding to “thought” and “thinking”: “All thinking things, all objects of all thought, / And rolls through all things”. The notion of formation which has resulted with maturity of the poet along with his reflected emotions, subjective condition, and individual experience reveal the reciprocal relation between the idea of self-development of the Bildungsroman tradition and the romantic idea of subjectivity. Thus, the poem gains a different dimension by foregrounding two levels of maturation process, which are youth and adulthood, and evolves into a “poem of formation” or *Bildungsgedicht*, besides its romantic manifestation.

For the reason of nature being the origin of so many “gifts”, the lyrical I declares that he remains a lover of “the meadows and the woods”, which is increased by the idea of nature being the source of moral improvement (nature is “The anchor of my purest thoughts, the nurse, / The guide, the guardian of my heart, and soul / Of all my moral being”), and ultimately a “worshiper of nature”, where nature is now ranked to divinity as expression of pantheism. Spinoza coexists in Wordsworth’s poem with Descartes, and, given the expression of the stages of human development through sense in childhood, feeling in youth, and thought in maturity, also with Locke.

Tintern Abbey refers explicitly to youth and maturity, whereas childhood is only mentioned in two lines (“The coarser pleasures of my boyish days, / And their glad animal movements all gone by”) pointing to the idea that in childhood the human being is part of nature given the sensory experience which precedes emotional and rational responses that denote the often painful to the poet separation between man and nature. *The Prelude* dedicates its first two books to the happy season of childhood, recollections of which begin the tracing of the growth of a poet’s mind from infantile phase through adolescence and youth to maturity. In his poetry, Wordsworth recurrently alludes to nature as “she”, and nature’s role “sounds like that of the pre-Oedipal phase called ‘primary narcissism’, the first differentiation from the mother” (Chase, 1993, 9) and “the effect and function of the topos of the sublime or the ‘analogy’ between ‘the mind’ and ‘nature’ is to establish a coherent image of the mind or the self, one that can be invested in, loved” (Chase, 1993, 8).

Keats truly calls Wordsworth’s poetry “egotistical sublime”, for he writes constantly himself into it and his apprehension of the universe is purely subjective, based on the assumption that “The Child is father of the Man”, where a return through memory to childhood experience would link present and past, natural world and individual experience, keep the balance of the insight, and provide stability to the troubled process of maturation. Likewise, the anxious to be a part of nature lyrical I in *Ode to the West Wind*, apart from claiming escapism and immortality by entering the natural cycle, nostalgically wishes a return to childhood as a period of inseparability between man and nature: “If even / I were as in my boyhood, and could be / The comrade of thy wanderings over Heaven”.

The lyrical I in *Tintern Abbey* is a mature subject accompanied in his tour by his sister who is what he was five years ago, that is, a young person. The poet, as a worshiper of nature, prays

nature to be his sister's friend, guide and supporter, as it has been his, in the turbulent process of maturation of the individual mind. As in *The Prelude*, here Wordsworth encompasses lyrically his individual experience but makes it representative for the human condition in general, offers to it universal resonance; moreover, both individual subjectivity and nature are "transcendentalized: they are attributed a spiritual dimension that is greater than the merely individual and the material" (Day, 1995, 60).

As poetically treated in the text of *Tintern Abbey*, nature is a formative principle in the process of growing of an individual's mind, but nature is also a creative principle in the process of becoming of a poet, because nature is also a source of tranquillity that represents a distinct poetic mood, a state necessary to the process of poetic creation. In this process, nature is a kind of co-author, since it is responsible for the two out of the three elements in Wordsworth's theory of the origin of poetry from the "Preface", namely "emotion recollected in tranquillity". Nature is the source of (1) the "spontaneous overflow of powerful feelings", of emerging in youth emotion, and (2) of the tranquillity in which they are later recollected.

Tintern Abbey materializes the idea of "emotion recollected in tranquillity" by expressing this instance of literary theory rather than nature, memory and the growing human/poetic mind as a major theme, and the poem emerges as a text that discloses or deconstructs its own process of composition. In the process of reading, the poem reveals, or rather represents in itself, the poetic activity in progress, and can be called a self-reflexive poem or a poem about writing a poem.

Five years ago, the poet visited for the first time the beautiful place near Tintern Abbey, where he experienced those powerful feelings because he was in his youth in which everything was to him "an appetite; a feeling and a love". Now, revisiting the place after five years, which is the moment of the composition of the poem, the poet is in his maturity in which "mind is lord and master" and he has lost the ability to experience powerful feelings but has acquired the one of thinking. At the present moment, governed by mind and thoughts not emotions, and receiving from nature and countryside that special poetic state of tranquillity, the poet's "picture of the mind revives again" and the emotion experienced five years ago is now recollected, remembered, re-experienced, leading to the act of poetic creation, that is, to the actual composition of the poem during a tour in countryside. Memory serves as a bridge between the stages of maturation, is an agent of integration of past and present experiences, where a past emotion intensely remembered works for a present purpose.

Nature is for that reason and above all the poet's co-author, and the idea of co-authorship emerges from the poem materializing in literary practice the theory of the origin of poetry as developed by the author in the "Preface" to *Lyrical Ballads*. Its full title – "Lines Composed a Few Miles above Tintern Abbey on Revisiting the Banks of the Wye during a Tour. July 13, 1798" – apart from its content, clearly points to the poem being a kind of metapoem, a self-reflexive text, a discourse disclosing its own process of composition, a type of writing about the ways in which it is being written.

The truth in the poem and in Wordsworth's poetry in general "is not a truth about objects in nature but a truth about the self" (De Man, 1993, 72), the self of an individual in the process of formation and acquiring of the authority of authorship, the process of self-discovery and self-knowledge through imagination, memory, and natural world. In this process, the individual is an isolated subject, despite being accompanied by his sister, as Wordsworth himself, "the most

isolated figure among the great English poets”, “can turn to no one in his desire to save nature for the human imagination” (Hartman, 1970, 305).

Conclusion

In the history of literature, in general, the importance of romanticism emerges from breaking the linearity of literary development dominated by classical principles, and from reviving the spirit of originality in literature, which resulted in the co-existence of both innovative and traditional trends in Victorian age, the twentieth century, and contemporary period.

In the Bildungsroman development history, the importance of romanticism is no less significant. Although Goethe is generally accredited for having introduced *Bildung*, making formation or becoming a fictional reality with regard to character representation strategies, romantics in their literary concern with the development of an individual subject introduced the formative principle and used it in a very similar to the Bildungsroman way of thematic representation. *Tintern Abbey* shows an individual in his early adulthood corresponding to the moment in the Bildungsroman of the character entering upon maturity. Wordsworth poem can be therefore viewed as a short proto-Bildungsroman in verse form, or even can be called as a *Bildungsgedicht* or *Lehrgedicht*. The principle of formation here is conceived as interrelated with nature and rural setting, and nature, in particular, is the source of formation and of becoming not simply of a mature personality but of a poet. In the process of development of a poetic mind from youth to maturity, concerning the formation as a poet, nature co-participates – in matters of “emotion recollected in tranquillity” – in the process of literary composition. As a result, in a kind of co-authorship, the poem is being written by the assistance of nature which means that the poet achieves formation, and the poem deconstructs its own process of composition, the way in which it is actually being written, and hence the poem, besides being a proto-Bildungsroman or rather *Bildungsgedicht* or *Lehrgedicht*, is also a self-reflexive poem, a metapoem.

Nature is a parental figure, a formative principle offering, to be more precise, a *guided formation*, which in romanticism, besides nature, could be offered by the experience of childhood or a particular type of relationship with reality and human community. Such a guided formation is common to the Bildungsroman in general and could be of other various kinds, as in the Victorian realist Bildungsroman, for instance, in which society rather than nature is a formative principle providing a special type of guided formation which we may call as *determined formation*.

Nurturing the rise of the literary system of the Bildungsroman in the nineteenth century English literature, romanticism contributes to this process by its both fiction and poetry. Above all, the romantic contribution encapsulates its concern with personal, private, inner, individual experience and all its related thematic perspectives – including childhood, nature, rustic life, pantheism, dualism of existence, escapism, rebelliousness, and a certain social attitude – which the Victorian writer of the novel of formation will add to those – social concern, moral didacticism, picaresque elements, and others – already provided by the rise of the eighteenth century English novel.

A Victorian novel of formation such as *Sartor Resartus*, claimed to be the first English Bildungsroman, relies heavily on these romantic aspects; others, like the more avant-garde *Marius the Epicurean*, reshape them; but more often they are incorporated to a greater and lesser extent in various realist novels such as in *Jane Eyre*, *Great Expectations*, and *The Mill on the Floss*.

As a final remark with regard to *Tintern Abbey*, and as revealed in the process of our thematological approach to its text, the poem, through its materialization of the theory of “emotions recollected in tranquillity” as the origin of poetry, discloses the process of maturation of the poet in that this particular act of poetic creation signifies by its accomplishment (i.e. the text of *Tintern Abbey*), the becoming, *Bildung*, formation of a mature poetic subject. Likewise important is to see that both the materialization of a theory and the process of formation are textualized in a discourse representing a metapoem, a self-reflexive poem, a poem deconstructing its own process of composition. Therefore, we would be entitled to label *Tintern Abbey* as a *Bildungsgedicht* focused in romantic terms on an individual experience, the complex range of personal emotional and psychological states, the concern with nature and its relation to the human being, the human subjective response to external phenomena, and so on, where these thematic perspectives are to be found in later, Victorian Bildungsromane, even if of realist essence.

References

- Bakhtin, M.M. (1986). *Speech Genres and Other Late Essays*, Austin: University of Texas Press.
- Bloom, H. (1970). The Unpastured Sea: An Introduction to Shelley, in Bloom, 374-401.
- Bloom, H. (ed.) (1970). *Romanticism and Consciousness: Essays in Criticism*, New York, W. W. Norton and Company.
- Butler, M. (1981). *Romantics, Rebels and Reactionaries: English Literature and its Background 1760-1830*, Oxford, Oxford University Press.
- Chase, C. (1993). Introduction to *Romanticism*, edited by Cynthia Chase, (pp. 1-42), London, Longman.
- Chase, C. (ed.) (1993). *Romanticism*, London, Longman.
- Day, A. (1995). *Romanticism*, Florence, Routledge.
- De Man, P. (1993). Time and History in Wordsworth, in Chase, (pp. 55-77).
- Esterhammer, A. (2002). *Romantic Poetry*, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Freydberg, B. (2008). *SUNY Series in Contemporary Continental Philosophy: Schelling's Dialogical Freedom Essay: Provocative Philosophy Then and Now*, Ithaca, SUNY Press.
- Garrard, G. (2012). *Ecocriticism*, London, Routledge.
- Hart, K. (2004). *Postmodernism: A Beginner's Guide*, Oxford, Oneworld Publications.

- Hartman, Geoffrey H. (1970). The Romance of Nature and the Negative Way, in Bloom, (pp. 287-305).
- Hartman, Geoffrey H. (1987). *Unremarkable Wordsworth*, Minneapolis, University of Minnesota Press.
- Holub, R. C. (1992). *Crossing Borders: Reception Theory, Poststructuralism, Deconstruction*, Madison, The University of Wisconsin Press.
- Kneale, J. (1998). *Romantic Aversions: Aftermaths of Classicism in Wordsworth and Coleridge*, Montreal, McGill-Queen's University Press.
- Levine, Michael P. (1994). *Pantheism: A Non-Theistic Concept of Deity*, London, Routledge.
- Murphy, Peter, and David Roberts (2005). *Dialectic of Romanticism: A Critique of Modernism*, London, Continuum International Publishing.
- Quinn, V. (2012). *Pre-Romantic Poetry*, Tavistock, Northcote House Publishers.
- Schor, E. (1994). *Bearing the Dead: The British Culture of Mourning from the Enlightenment to Victoria*, Princeton, Princeton University Press.
- Richardson, A. (2001). *Romanticism and the Science of the Mind*, Port Chester, Cambridge University Press.
- Wimsatt, Jr., William K. (1970). "The Structure of Romantic Nature Imagery" in Bloom, (pp. 77-88).

GÖÇMEN ŞAİR RAİSA BLOH VE ŞİİRLERİNDE PETERBURG İMGESİ

Doç.Dr. Reyhan ÇELİK

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öz

Rus Göçmen edebiyatı, yirminci yüzyıl Rus edebi sürecinin bir kolu olarak tanımlanabilir. Tarihi ve toplumsal olaylarla paralel olarak gelişen üç dönemden oluşur. Her dönemde birçok yazar ve şair bulunur. Bunlar arasında N.Teffi, İ.Bunin, A.Ahmatova, M.Tsvetayeva, A.Soljenitsın vb. birçoğu yer alır.

Yahudi bir aileden gelen Raisa Noevna Bloh da birinci dalga Rus göçmen şairleri arasındadır. 1921 yılında Rusya'dan ayrılmak zorunda kalan şair, önce Berlin'de ardından da Paris'de yaşar. Özellikle ortaçağ tarihi ve çeviri üzerine eğitim aldığı için bu alanlardaki çalışmaları oldukça beğenilir. Kaleme aldığı şiirlerinde ise vatan düşüncesi, özellikle de doğduğu şehir olan Peterburg'a olan özlemi dikkat çeker.

Bu çalışmada, şairin zorlu yaşamı ve bununla birlikte şiirlerinde Peterburg imgesinin nasıl yansıtıldığını ortaya çıkarmak amaçlanmaktadır. Çalışmada çoğulcu yöntem kullanılacaktır.

Giriş

Göç neredeyse tüm toplumları etkileyen, insanlığın tarihiyle özdeş bir olgudur. Tarih boyunca var olan göç olgusunu irdelediğimizde göçlerin üç farklı boyutu olduğu dikkat çeker. Bunlar, göçmenler, göçmenleri uğurlayanlar ve göçmenleri kabul edenlerdir. Göçler gruplar halinde yapılmış olsa da her bireyin kendi yaşanmış gerçekleri vardır. Bu gerçekler bazen kendi dünyalarının ya da yakın çevresinin dışına çıkamasa da bazen de bir edebiyatçının ya da sanatçının elinde yarattığı eserlerle kalıcı hale gelir.

20.yüzyıl Rus tarihine baktığımızda da 1917 yılında ülkedeki siyasi rejim değişikliğinden dolayı başlayan kitlesel göçler dikkat çeker. Bolşevik devrimi ya da Ekim devrimi olarak tarihe geçen bu süreçteki göçler, periyodik olarak birbirini takip eder. Devrimin ardından, aralarında Rus aristokrasisine mensup aydınların da bulunduğu, yeni siyasi sistemle uyuşmayan kişiler, ülkelerini terk etmek zorunda kalırlar ya da terk etmeye zorlanırlar. Aralarında dünya edebiyatında adını duyurmuş, bilinen ortalama 300'e yakın yazar ve şair bulunur.¹

Aydınların ülkelerinden göç etmeleri farklı dönemlerde üç grup halinde gerçekleşir ve Rus edebiyatında bu göçleri tanımlamak için Birinci dalga (1920), ikinci dalga (1943-44-45) ve üçüncü dalga (1953'den sonra yani Stalin'in ölümünden sonra ilan edilen ottepel dönemi) terimleri kullanılır. Ayrıca total olarak ve yapılan faaliyetler açısından değerlendirildiğinde Avrupa'daki göç merkezleri Berlin ve Paris olarak kabul edilir.

Belirtildiği gibi göçmenler arasında pek çok tanınmış yazarlar ve şairler de yer alır. Bunin, Erenburg, Kuprin vb. bunlardan sadece birkaçıdır. Ancak ülkemizde adları yeteri kadar

¹ Bkz.B. Karaca,2009,s.29-35

duyulmamış yazar ve şairler de vardır. Birinci dalgada ülkesini terk etmek zorunda kalan şair Raisa Noevna Bloh da bunlar arasında yer alır.

Yahudi asıllı olan şair, oldukça zengin bir ailenin çocuğu olarak 1899'da Peterburg'da doğar.

Ailenin yakın dostu olan gazeteci ve eleştirmen Yevgeni Konnak'ın sözlerine göre dokuz yaşına kadar ciddi bir şey öğrenmez hatta kitap bile okumaz sadece yabancı dillere çocukça bir ilgisi vardır. Konnak bu durumu "Bir çoğumuz ona acıyorduk ve onunla ilgili hiçbir umudumuz yoktu"² diyerek ifade eder. Bu durum uzun sürmez ve Tagantsev lisesine kabul edilip öğrenimine başladığında özellikle edebiyata ve tarihe yöneldiği görülür.

1912'de babasının ölümünün ardından annesi ile birlikte 1918 yılında Peterburg'da Petropolis yayın evinin sorumlusu, yayıncı, eleştirmen, tiyatrocü ve çevirmen olan abisinin yanına giderler. Abisinin, kardeşine karşı ilgisi oldukça fazladır. Bloh'un, tiyatroya, edebiyata, özellikle de İtalyan edebiyatına ilgisinin gelişmesinde önemli rol oynar.

1919-1920 yılında Peterburg üniversitesinde tarih eğitimi almaya başlar. Ünlü rusistlerden biri olan Olga Antonovna Dobias Rojdestvenski'nin yanında eğitim alır. Diğer öğrencilerle birlikte Orta çağ el yazmaları üzerine çalışmalara katılır.

Üniversite eğitimine paralel olarak şiire de yönelir. Şiir denemelerinde bulunur. Aynı zamanda da Mihail Lozinski'nin çeviri stüdyosunda şiir çevirisi üzerine eğitim görür. Tüm öğrenciler "Trofei" adında çeviri kitabını "Vsemirnaya literatura" adlı yayın evinde yayınlarlar. Raisa Bloh'un yaptığı "Yerediya" şiirinin çevirisi de bu güne kadar yapılan en iyi çeviri olarak kabul edilir.

Üniversitede teorik kursun bitiminde M.L.Loizinski'nin de desteği ile halk kütüphanesine müracaat eder ve aynı gün kabul edilir. Kabul edilmesinde şairi Almanca, Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Latince ve Yunanca bilmesi en büyük etkindir.

Şair, 15 Aralık 1920'de yaşamının önemli dönüm noktaları arasında yer alan bir olay yaşar. Loizinski'nin tavsiyesi üzerine, A.Blok'un, N.Gumilyov'un, M.A.Kuzmin'in desteği ile Rus Şairler Birliği'nin Peterburg'daki merkezine kabul edilir. Bu gelişme, gelecekteki edebi yaşamına tamamı ile yön verecektir.

22 Eylül 1921'de abisinin karısı Yelana İsaakovna ile birlikte, sisteme karşı gelmekle suçlanarak tutuklanır. İki ay sonra, 25 Kasım'da her ikisi de serbest bırakılır. Yazar ve şairlerin sıkı bir denetim içinde olduğu aynı dönemde Gumilyov'un, Tagantsev'in ve diğerlerinin idamlarının kesinleştiği görülür.

Bloh, bu olumsuz gelişmelerin ardından tarih enstitüsünde uzman olarak çalışmaya başlar. Bu süreçte N.Gumilyov'un kurşuna dizilmesi şairi çok etkiler. Haziran 1922'de "Petropolis" yayınevini Berlin'deki şubesinin kurulacağını öğrendiğinde, bilim işleri ile ilgilenen memur görevini yürütmek için ülkesinden ayrılmaya karar verir. Bu arada Almanya'daki arşivlerde ve kütüphanelerde çalışmak için Peterburg üniversitesinden gereken izni de almıştır. Dolayısıyla Bloh, 1922 yılının sonunda çok sevdiği şehri Peterburg'dan ve ülkesinden bir daha geri dönmek üzere ayrılır.

Loizinski, Bloh ve abisinin de yardımları ile 1923-1924 yıllarında bazı çeviri kitapları yayınlar. Bloh, göçmenlik yıllarında her ne kadar yoğun çalışma sürecinde olsa da vatanından uzak

²R.N.Bloh, s.9

olması onu ruhsal olarak çok sarsar. Bir yandan vatan özlemi diğer yandan da, mezarı bile bilinmeyen N.Gumilyov'un, mezarına saygı duymanın yasak olduğu ülkesine geri dönmek dayanılmaz gelir.

1919-1920 yıllarında Rusya'dayken kaleme alınan ve değerlendirme komisyonuna verilen şiirleri ancak 1928 yılında "Moi gorod" toplu eserleri adı altında Berlin'de yayınlanır. Peterburg'da iken bu şiirleri ile ilgili olarak, komisyon üyelerinden Lozinski "Ben kabul ettiğimi belirttim. R.Bloh'un şiirlerinde lirizm var. Şüphesiz ki onun şiirleri ezgisel bir yapıya sahip" diyerek beğenisini kabul komisyonunda belirttiği bilinir. Ünlü Akmeist şair N. Gumilyov da Lozinski ile aynı fikirdeyim diyerek onun düşüncesini onaylar. A. Blok ve Kuzmin de aynı fikirde olduklarını ve bütün şiirlerinin birbirine benzeyeceğini ancak onların da insanlar gibi farklı duyguları, farklı özellikleri olacağını belirtirler. Dolayısıyla, onun şiirlerinin belirgin, belli başlı içeriklere ve temalara sahip olmadığını düşünürler.³ Nitekim, edebi sanatındaki farklılığından dolayı devlet şairleri arasına kabul edilmiştir.

Belirtildiği gibi, 1928 yılında şair Berlin'de iken yayınlanabilen şiir derlemesi, göçmen yazar V.Nabokov tarafından çok beğenilir. V.Nabokov'un mükemmel olarak yorumladığı "Vorobei" (Serçe) şiirinden sonra da herkesin onu serçe olarak adlandırmaya başladığı görülür. Dolayısıyla "Serçe" şiirinin Bloh'un edebi sanatında önemli bir adım olduğu görülür.

Hepimiz kuşlarız, hepimiz şarkı söylemeyi seviyoruz,

Sadece şarkılarımız farklı

Biri, yeni ayda şarkı söyler

Diğeri ise şafak vaktinde.

Biri gökyüzünün maviliğine ve şana,

Genç olan atılır uçmak için,

Diğeri ise paslanmış kanalda

Tanrının verdiklerini toplar.

Şiirin ilk kısmında Bloh, kendisi gibi vatanından uzak yaşamak zorunda olan arkadaşlarını kuşlara benzetir. Edebiyat sanatlarını dile getirme farklılığını da *Sadece şarkılarımız farklı* diyerek ifade eder. Nasıl ki her kuş kendine özgü özelliklere sahipse ülkelerinden uzak yaşamak zorunda kalan yazar ve şairler de kendi tema, motif ya da üslup özellikleri ile kendilerini anlatmaya çalışırlar.

Ben ise minicik bir serçe

Çitin üzerinde az sayıda değiliz.

Beni sapanınla öldürme

Şarkımı sonuna kadar söylememe izin ver,

³ Bkz. Age.,s.10

Şiirin ikinci kısmında ise bütün bu kuşlar arasında, kendisinin sadece sıradan, minicik bir serçe olduğunu belirtir. Diğerleri gibi farklı özelliklere sahip değildir sadece minicik bir serçedir ve kendisi gibi olanlarla birlikte özel zamanlara ya da mekânlara ihtiyaç duymadan yaşamaktadır.

Şarkım, tanrının yolundaki bütün su birikintileri hakkında

Bulutların ötesindeki ülkelerin tohumları hakkında

Bugün bana,

Sessiz olana, ses verildi.

Şiirin son dört dizesinde hemen hemen bütün şiirlerinde dikkat çeken “tanrı” motifinin yer aldığı görülür. Yaşam içinde katlanmak zorunda olduğu sıkıntılara dayanma gücü veren tanrıdır. Bir kuş için de küçük su birikintileri ve yemesi için küçük tanecikler yaşam kaynağıdır.

“Bugün bana/ sessiz olana ses verildi” derken de ötüşü ile hayran bırakmayan, sıradan bir kuş olan kendisine, tanrı tarafından ses verildiğini ve şarkısını sonuna kadar söylemek istediğini ifade eder.

Dolayısıyla ülkesinin şartları gereği göçmen olmak zorunda kalır ve bu zorunlu göçmenliğin acılarını da şiirinde dile getirdiği görülür.

Geride kalan annesine ithaf ettiği ilk şiir kitabı “Moi gorod” genel olarak değerlendirildiğinde Peterburg’a ve vatanına hasretini dile getirir. Kitaba adını veren “Şehrim” şiiri de bunun en güzel örneklerindedir.

Beyaz şehir benim vatanımdı

Bayrağını rüzgarın dalgalandırdığı

Bağıra çağıra şarkılar söylediğim

Ve kaygısızca yaşadığım.

İlk dizelerde geride kalan şehrinin ona neler ifade ettiğini yani kaygısızlığını, özgürlüğünü ve oradaki mutluluğunu “Bağıra çağıra şarkı söylediğim” dizelerinde ifade eder. Ardından da ilk dizesinde “beyaz şehir” olarak tanımladığı Peterburg’un, geniş karlı yollarını ne kadar sevdiğini ve her şeyiyle iyi tanıdığını dile getirir.

Geniş kar benim için yoldu

Sessizlikten daha sessiz ve daha aydın,

Ve bu nedenle biliyordum bütün dönemlerini

Irmakları, güneşi ve baharı.

Şiirin ikinci kısmına geldiğimizde “Benim için yıldızdı, bu altın sarısı gemi/ İnce direk üzerinde yükselen/ Ve çok sesli mavilikler içinde yüzen” dizelerinde Peterburg’daki denizcilik binasının tepesindeki simgeyi tarif ettiği görülür. Altın sarısı gemiyi adeta yönünü bulmasına yarayan, yolunu aydınlatan, ona umut veren bir simge olarak görür.

Benim için yıldızdı bu altın sarısı gemi

İnce direk üzerinde yükselen

Ve çok sesli mavilikler içinde yüzen

.....

Son dizelerde ise dünyanın her neresinde olursa olsun bir vatan olarak gördüğü şehrindeki o solmayan yıldız, hayallerinden çıkmaz. Dolayısıyla şiirin genelinde doğduğu, yaşadığı ancak ayrılmak zorunda kaldığı şehrine olan özlemi doğa imgeleri kullanılarak dile getirilmeye çalışılmıştır.

Bu nedenle nereye gidersem gideyim

Herhangi bir gün, herhangi bir yıl,

Solmayan altın yıldız

Gözümün önünde durur. (1926)

Nabokov “Şehrim” şiiri ve genel olarak toplu eserleri üzerine yazdığı eleştiri yazısında Raisa Bloh’un şiirlerinde Akmeist şair Ahmatova’nın “soğuk ruhunu” hissettiğini söylerken aynı zamanda da belirli kelimeler üzerine yoğunlaştığını da ekler. Özellikle “güneş”, “kar”, “dağlar”, “şarkılar”, “cennet” “tanrı”, “şehir”, “vatan” kelimeleri üzerine vurgu yapar.⁴ Gerçekten de şiirlerinde bu kelimelerin kullanımı oldukça fazladır.

Bununla birlikte eleştirmen K.V.Moçulski de şiir kitabının tamamen Peterburg’a ithaf edildiğini düşünür. Yeni başlayan bir şair için şaşırtıcı derecede dekordan uzak şiirler kaleme aldığı söylerken, hem şiirin adından hem de yayın evinin adından bunun anlaşılacağını, ayrıca şiirlerin temalarının ve lirizmle kurulmuş olmalarının da düşüncesini desteklediğini belirtir. Moçulski’ye göre “Beyaz şehir benim vatanımdı / Bayrağını rüzgârın dalgalandırdığı” dizeleri “büyüleyici Peterburg okulu dünyasını” okuyucunun önüne serer.⁵

Az önce de belirtildiği gibi şairin, Ahmatova, Gumilyov, Mandelştam, Kuzmin, Lozinski gibi şairlerin eşliğinde edebi sanatını geliştirdiği görülür. Nitekim güçlü ve ölçülü üslubun, basit ifadelerin ve klasik özgür ritmin onun şiir sanatının belli başlı özellikleri olarak değerlendirildiği görülür.

Yine aynı şiir kitabında yer alan “Vatan” adlı şiirinde *Sıcak kanatlarla/ sana gelmek için can atıyorum/ vatanım*” dizeleri Rusya’ya olan özlemini dile getirir. Ayrıca bu şiirinde de, “Serçe”

⁴ [http:// www.rulit.me/outhors/bloh-raisa-noevna](http://www.rulit.me/outhors/bloh-raisa-noevna)

⁵ A.g.e.

şiiirindeki gibi, kendisini bir kuşa benzetir ve uçmaktan yorulmuş ve terlemiş olsa da vatanına geri dönmek ister.

Şair bu yıllarda, maddi olarak da sorunlar yaşadığı için çok çalışmak zorunda kalır. Geçimini sağlayabilmek için işinin dışında, öğrencilere özel dersler de verir. Bu yılların zorluğunu 28 Mart 1928 yılında arkadaşına yazdığı mektubunda “Çok yoruldum ve çok yoğun çalışıyorum. Derslerde kısa sürelerle uyuyorum, otobüslerde bile uyuyorum....”⁶ Diye bahseder. Ayrıca Rusça’dan Almanca’ya da şiir ve öyküler çevirir. Şiirleri, Berlin’de yayınlanan “Roşça” ve “Novosele” adlı Rus şairlerin antolojilerinde 1931-1932 yıllarında yayınlanır.

1935 yılında ise Berlin’de “Petropolis” yayın evinde “Tışına”(Sessizlik) adlı ikinci toplu eseri yayınlanır. Bu eser, şairin adının daha fazla duyulmasını sağlarken edebi sanatında da daha net çizgilere sahip olduğu görülür.

V.Hodaseviç, M.Tsetlin, E.Bazilevskaya gibi şairler, bu eserden övgü dolu sözlerle bahsederler. Göçmen edebiyatının büyük eleştirmenlerinden Georgi Adamoviç de, Raisa Bloh’un şiirlerinde çok basit ve duru kelimelerle kendi üzüntülerini, umutlarını, hayal kırıklıklarını anlattığını söyler. Hatta onu, yaşadığı şeyleri yazan, yazdığı şeyleri de yaşayan şairlerden olduğunu dolayısıyla da onun yaşamını ve edebi sanatını birbirinden ayıramayacağımızı belirtir.⁷

Raisa Bloh ve eşi şair Mihail Gorlin ile yakın ilişkiler içinde olan ünlü göçmen şair Hodaseviç de Çağdaş Rus şairlerle ilgili yazısında Bloh’un az kelime ile pek çok şeyi ifade eden bir şair olduğunu, bu kitabının birinci kitabından biraz daha farklı olduğunu ama şairin şiirlerindeki temel duygunun onu heyecanlandıran ya da hüznülendiren değişmeyen temasının, “Peterburg” olduğunu belirtir. Ayrıca Hodaseviç, şairin daha öncekilere kıyasla 30’lu yıllardaki şiirlerinin daha özgün ve etkiden uzak olduğunu da dile getirir.⁸

Dolayısıyla gerek ilk yıllarında gerekse yaşamının son yılı olan 1943 yılına kadar şiirlerindeki hüznü de heyecanı da veren duygunun vatan kelimesi ile eş tuttuğu Peterburg özlemi olduğunu söyleyebiliriz. Bu özlemi dile getirirken de daha çok “gorod”,(şehir) “zvezda”,(yıldız) “nebesa”(gökyüzü), “kamen”(taş) (Mandelştam’da olduğu gibi), “Neva”, “ptitsi”(kuşlar), “sneg” (kar), “şçaste”(mutluluk) , “dom” (ev),“bog”(tanrı) gibi kelimeleri kullandığı görülür.

Şairin dostlarına yazdığı mektupları da göç yıllarında vatanına, Peterburg’a olan özlemi dile getiren şiirlerdir adeta.

14 Mart 1928’de yazdığı mektubunda “Gözümde canlandırıyorum tanıdık kavşakları, ormanları, kiliseleri, akşam neminden kararmış Arnavut kaldırımlarını. Ne zaman göreceğim bütün bunları? Yoksa hiç mi göremeyeceğim?

14 Nisan 1928’de “Paskalya öncesinde içine paskalya çöreği olan peçeteli insanlarla dolu “şehrimi” hayal ediyorum”⁹ diye yazar arkadaşına.

Şair Berlin’de Paris’te oldukça zorlu yıllar geçirir. Bu zorluk, sadece maddi imkânsızlıklar ya da vatan hasreti değildir. Özellikle 30’lu yılların sonuna gelindiğinde

⁶ [http:// www.rulit.me/outhors/bloh-raisa-noevna](http://www.rulit.me/outhors/bloh-raisa-noevna)

⁷ A.g.e.

⁸ http://hodasevich.lit_info.ru/hodasevich/

⁹ R.N.Bloh, s.12

Almanya’da başlayan siyasi gerginlik şairi de etkiler. Yahudi olan şair Paris’de iken Fransa’nın işgali üzerine ailesi ile birlikte gizlenmek zorunda kalır. Ancak Hitler tarafından İkinci Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında etkin olan Yahudi düşmanlığından kaçamaz. Öncelikle kendisi gibi bir şair olan eşi Mihail Gorlin esir kampında öldürülür. Ardından altı yaşındaki küçük kızı hastalıktan ölür. Tek çareyi başka ülkeye kaçmakta bulsa da İsveç’e kaçarken yakalanarak Alman esir kampına gönderilir. Şairin ölüm tarihi de tam olarak bilinmemekle birlikte kampa gönderildiği 1943 tarihi olduğu düşünülür.

Bazı kaynaklarda şairin esir kampına gönderildiği trenin vagonundan fırlattığı küçük notta bahsedilir. O notta “*Her şey hakkında iyimser düşünüyorum ve sizlere yeniden kavuşmak istiyorum*”¹⁰ Derken insanlara karşı sevgisi ve yaşamın kendisine getirdiklerine karşı kabulleniş duygusu belirgindir.

Dolayısıyla 20.yüzyıl Rus tarihinde yaşanan gelişmelerin ve değişimlerin edebiyat tarihini de değiştirdiği görülür. Rus göçmen edebiyatı sürecine dahil pek çok yazar ve şair gibi R.Bloh da ölümüne kadar vatan özlemi çeker, çaresizliğini dile getirmeye çalışır ve bu duyguları edebi sanatının en belirgin teması haline getirir. Göçmen şair B.Poplavski de “*Göçte çaresizliğe alışmayı doya doya yaşamak zorundasın. Göçmen edebiyatının özü budur.*”¹¹ derken bu çaresizliğin kaçınılmazlığını ifade eder.

Kaynakça:

- 1-Bloh,Raisa Noevna, “Zdes şumyat çujiye goroda”,sobranie stihotvorenii”, <http://litresp.ru/chitat/ru/bloh-raisa-noevna>(14.02.2017)
- 2- Fenomen Yuriya Drujnikova,(2000) “Rossiya i Polşa na poroge XXI veka.Varşava,Moskva,Ryazan
- 3-Karaca, Birsen, (2009),Kültür ve Edebiyatta Göç ve Göçmenlik,”Göç Olgusu ve Göçmenlik”, XVI. Uluslararası Kıbatak Edebiyat Sempozyumu,4-8-Mayıs 2009, (29-36),Hamburg-Almanya <http://www.rulit.me/authors/bloh-raisa-noevna>(14.02.2017)
- <http://russkayarech.ru/files/issues/2000/6/05-granovskaya.pdf>(15.02.2017)

¹⁰ <http://russkaya.ru/files/issues/2000/6/05-granovskaya.pdf>

¹¹ Drujnikova,(2000),s.167

VEDAT ÖZDEMİROĞLU'NUN ESERLERİNDE OTORİTENİN GÜÇ KAYNAKLARI

Doç. Dr. Uğur KESKİN
Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi

Öz

Bu çalışmada, Vedat Özdemiroğlu tarafından kaleme alınan eserler, yönetim bilimleri bakış açısıyla incelenmiştir. Özdemiroğlu, mizah yazarı olmasına karşın, eserlerinde yönetim bilimlerinin çeşitli alanlarına konu olabilecek anlatımlar yapmıştır. Bu çalışmada; yazarın özellikle otorite, otoritenin kullanımı ve otoriteyi tesis etmek üzere başvurulan güç kaynaklarını ne şekilde ele aldığı üzerinde yoğunlaşmıştır.

Mizah yazarları sahip olmuş buldukları farklı bakış açıları sayesinde, olay ve durumlara ilişkin çarpıcı bazı saptamalarda bulunabilmektedirler. Bu tarz bakış açısı, çarpıcı tespitler ve öznelci yorumlar, Özdemiroğlu'nun eserlerinde belirgin bir şekilde ön plana çıkmakta olduğu için yazara ait eserler incelemeye değer bulunmuştur. Bu çalışmada, Özdemiroğlu'nun otorite konusu özelinde yapmış olduğu kişisel yorum ve değerlendirmeler aktarılarak söz konusu anlatımlara çerçeve teşkil eden kavramsal ve kuramsal arka plan açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vedat Özdemiroğlu, Otorite, Mizah, Yönetim.

POWER RESOURCES OF AUTHORITY IN THE WORKS OF VEDAT ÖZDEMİROĞLU

Abstract

This study deals with the issues encountered in the works of Vedat Özdemiroğlu in terms of management sciences. Although Özdemiroğlu is a humorist, he mentioned about the issues related to various fields of management sciences. This study focuses on how he dealt with power resources applied to establish and use authority.

Due to different points of view they have, humorists have striking touches on events and situations. Since Özdemiroğlu has a noticeable perspective, striking findings and subjective comments, his works were considered to be worth studying. This study presents his personal comments and evaluations concerning authority and explains the theoretical and conceptual backgrounds that form a framework for the issues mentioned.

Keywords: Vedat Özdemiroğlu, Authority, Humour, Management.

Giriş

Özdemiroğlu, mizahi bir yaklaşımla eserlerine konu ettiği anlatımlarında yönetim bilimleri alanına giren birçok hususu işlediği için, yazar ile ilgili olarak yapılacak mikroanalitik nitelikteki bilimsel makale veya bildirilerde, yönetim bilimlerinin alt alanları kapsamına girecek şekilde incelemelerin daraltılması gerekmektedir. Özdemiroğlu, eserlerindeki anlatımları sayesinde betimlemiş olduğu karakterler aracılığıyla birçok konuyu işlemiş mizah yazarı olarak, eserlerinde yönetim bilimine ilişkin konuları da işlemiştir. Çoğunlukla kendine has edebi bir üslupla kaleme aldığı eserlerinde, yönetim bilimleri ile ancak dolaylı olarak ilişki kurulabileceği düşünülen Özdemiroğlu, daha yakından ve dikkatli okumalarla incelendiğinde eserlerinin genelinde kurumların (siyaset kurumu, emniyet ve güvenlik kurumları ile diğer resmi kurumlar) bireylere ve toplum geneline yansıttıkları formal bürokrasi veya vesayet kaynaklı gündelik konuları ele aldığı görülmektedir.

1. Çalışmanın Amacı ve Yöntem

Bu çalışmada, Özdemiroğlu'nun kitaplarında ele almış olduğu farklı konular arasından yönetim bilimlerinde “otorite” alanı içine giren unsurlar belirlenmiş, kavramsal ve kuramsal dayanakları doğrultusunda açıklanmıştır. Çalışmada, nitel analiz yöntemi benimsenmiş olup; doküman, kayıt veya arşiv gibi materyalin incelenmesinde başvurulan tekniklerinden olan içerik analizi kullanılmıştır. Analizin kapsamını teşkil eden ve yazara ait birincil kaynak eserleri oluşturan “kitaplar” incelenmiştir. Yazara ait köşe yazıları ve makaleler kapsam dışında tutulmuştur. İlave araştırma olarak ise yazara ilişkin olarak yapılmayan¹ akademik çalışmalara kısaca değinilmiştir.

2. Çalışmanın Kavramsal ve Kuramsal Çerçevesi

Bu çalışma kapsamında ele alınan kuramsal konu olan otorite ve onun alt konu başlıkları sırasıyla açıklanmıştır.

2.1. Dayandırıldığı Güç Kaynaklarına Göre Otoritenin Türlerine Ayrılması

4. Kadim bir olgu olmasına karşın otoriteyi bilimsel bir kavram olarak literatüre kazandıran bilim insanı Max Weber olmuştur. Weber'in otorite konusundaki çalışmaları, zaman içinde genel kabul görerek kendi alanındaki çalışmalara kaynaklık etme bakımından bir “otorite” hâline gelmiş ve sayısız bilimsel çalışmaya temel teşkil etmiştir. Weber, *Bürokrasi ve Otorite* adlı eserinde otoriteyi başlıca üç türe ayırmış ve her bir otorite türünün meşruiyet kaynağını açıklamıştır. Yani, aşağıda türleri açıklanan her bir otorite türünün temel dayanağını, güç kaynağını açıklamıştır (Weber, 2011: 54).

5. **Karizmatik Otorite:** Otoriteyi kullanmanın ilk biçimi, liderin kişisel niteliklerine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Weber; insanüstü ya da en azından istisnai güç ve nitelikler bahsedildiği için sıradan insanlardan ayrılan bu tür otorite sahibi kişileri tanımlayabilmek için Yunanca “karizma” terimini kullanmıştır (Saruhan ve Yıldız, 2013: 148). Karizmatik otorite, bir kişiye duyulan mutlak bağlılık ve güvene, onun kahramanlığına ve başka niteliklerine inanmaya dayanan otoritedir. Bu tür otoriteye sahip kişiler, olağanüstü yetenekleri sayesinde, diğer

¹ Vedat Özdemiroğlu'nun eserlerine yönelik akademik çalışma yayımlanmamış olup, Emine Duygu Dölek (2009) tarafından yazılan “Yeni Orta Sınıfın Geçirdiği Değişim Paralelinde Haftalık Türk Mizah Dergileri” (İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında, Özdemiroğlu'nun ‘Ortalama Bir Entelin Evinde Olması Gerekenler’ isimli yazısı ile ilgili açıklamalara verilmiştir.

biyeyleri etkileme niteliği taşıyan karizmatik özelliklere (Tanrı vergisi kişiliğe) sahip oldukları inancını uyandırmaktadırlar (Eryılmaz, 2002: 207-208).

6. **Geleneksel Otorite:** Güç kullanımına yönelik olarak ortaya çıkan meşruiyet biçimlerinden biri olarak geleneklere bağlı olarak temellendirilen otorite türü, geleneksel otorite olarak tanımlanmaktadır. Bu otorite türünde lider kişinin yapmış olduğu eylemlerin meşruiyet kaynağı, elde edilişı ve ne şekilde değişıceği, geçmişteki uygulamalar tarafından belirlenmektedir (Dalay, 2001: 108).

7. **Yasal Otorite:** Ussal dayanaklara doğrultusunda hareket edilerek aklın buyruklarına, objektif kriterlere, rasyonel verilere ve kamu vicdanına uygun olacak şekilde tesis edilen bu tür otoritenin sınırları, kurumsal nitelik taşıyan kurallar bütünü olarak belirlenmektedir. Yetki ve sorumluluklar, bu kurallar çerçevesinde kullanılmaktadır. Otorite, belirlenmiş bulunan bu meşruiyet zemininin dışına çıkmamaktadır.

3. Özdemiroğlu'nun Eserlerinde Otorite Unsurunun Ele Alınışı

1968 doğumlu olan Vedat Özdemiroğlu, 1988 yılından itibaren mizah dergilerinde köşe yazarı olarak çalışmaya başlamıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda mizah dergilerinin sıklıkla el değiştirmeye başlaması nedeniyle Özdemiroğlu da çeşitli mizah dergilerinde yazarlık yapmayı sürdürmüştür. Okurları tarafından genellikle V.Ö. rumuzuyla tanınmakta olan yazar, 1990 yılından itibaren dergilerde yayınlamış olduğu yazılarını da kapsayan kitaplarını yayınlamaya başlamıştır (Özdemiroğlu, 1990: 1).

Bu çalışmada, Özdemiroğlu'nun yayınlamış olduğu bütün kitaplar eleştirel kaynak incelemesine tabi tutularak eserlerindeki kahramanların ya da anlatım çerçevesinin, otorite unsurunu hangi meşruiyet zemini üzerine kurmakta, kullanmakta veya sürdürülebilir kılmaya çalıştığı izah edilmiştir.

3.1. Özdemiroğlu'nun Eserlerinde Karizmatik Otorite Unsuruna İlişkin Anlatımlar

Özdemiroğlu'nun *Vedat Bey'in Görkemli Hayatı* adlı kitabı, ütopyacı literatür geleneğinde yazılmış bir kitap olarak dikkat çekmektedir. Bu kitaptaki anlatımlarda karakterize edilen yönetici, sahip bulunduğu nitelikler bakımından, hiçbir şüpheye yer vermeyecek şekilde karizmatik otorite unsurlarını taşımaktadır. Özdemiroğlu'nun bu eserinde, aşağıdaki aktarıma benzer türden birçok anlatım yer almaktadır. Bu anlatımlar, "Vedat Bey" karakteri olarak tasvir edilen şahsiyetin sahip bulunduğu nitelikleri açıklamaktadır. Mizahi eserlerde sıkça rastlanılan abartılı anlatım biçimine burada da karşılaşılmakla birlikte, Vedat Bey karakterinin karizmasını besleyen doğuştan gelen insanüstü özelliklerin bir kısmını açıklaması bakımından aşağıdaki aktarımlar fikir verici nitelikler taşımaktadır:

Vedat Bey bir dönem futbol oynamıştır. Onun gibisi görülmemiştir. Arka direkte topa yükselişı dillere destan olmuş, attığı röveşatalar infial yaratmış, ilk derinlemesine pası o atmıştır. Pas verirken takım arkadaşına o kadife sesiyle "al da at" dediğini kaç kaleci işitmiştir, son bir buçuk dakikada oyuna girip üç ya da dört gol attığını (üstelik bir-iki tane de kaçıracak) kaç yüz bin canlı hayretle izlemiştir, kim bilir. Kafayla penaltı atan ilk profesyonel oyuncu yine Vedat Bey'dir. Bir yandan top oynarken, bir yandan "sahalarımızda görmek istemediğimiz hareketler" olmasın diye didinir, gerektiğinde hakemin yetkilerini alır, oyunu idare ederdi (Özdemiroğlu: 1997: 12).

Yukarıda aktarılan anlatımlar abartı da olsa, Vedat Bey karakteri, insanlar üzerinde otorite tesis ederken bu inşa sürecini, sahip bulunduğu kişisel özellikler sayesinde sağlamaktadır. İnsanlar üzerinde otorite sağlamanın başlıca yolları, yukarıdaki kuramsal anlatımlarda Weberyan tipoloji ekseninde aktarılmıştır. Weber'in tipolojisi açıklayıcı olmakla birlikte, tarih boyunca oluşturulmuş bulunan bütün otorite biçimlerini izah etmeye yetemeyebilmektedir. Örneğin, bilgiye, görgüye, tecrübeye, yaşa ve benzeri birçok faktöre bağlı olarak insanlar üzerinde oluşturulan etki doğrultusunda otorite tesis edilebilmektedir. Vedat Bey karakteri de kendine has olağanüstü özellikleri sayesinde etki ve ilgi alanındaki bireyleri tesir altına alarak bireysel otoritesini onlara kabul ettirmektedir. Otoriteyi sağlamaya yönelik özel bir çaba sarf ettiğine dair kitapta özel bir anlatım veya ima yer almamasına karşın, sahip olduğu özelliklerin, diğer insanları etkileyerek bağlılık ve itaat gibi davranışsal boyutlara dönüştüğü kitapta sıkça ifade edilmektedir (Vedat Bey karakterinin karizmatik özelliklerinden etkilenen insanların söz, tutum ve davranışlarına ilişkin örnekler için Bkz. Özdemiroğlu, 1997: 37-124).

Özdemiroğlu, *Deniz Tarafındaki Kale* adlı kitabının yazımına esin kaynağı olan olayı şu şekilde nakletmektedir (2016: 9): İlk şiiri kuruluşunun 100. yılında Beşiktaş'ı şampiyon yapan teknik direktör Mircea Lucescu için yazdım. İmajına özen göstermediği için eleştirirlerdi, saçının dağınıklığı ve pardösüsünün buruşukluğu, duayen olarak nitelendirilenlerin dilindeydi. Lucescu, o buruşuk pardesüyü maç sonrası röportaj yapan terli oyuncusunun sırtına attığında kalbimde şiir hissi oluştu, Lucescu şiirini yazdım ve çalıştığım mizah dergisinde yayınladım. Hiç ummadığım bir ilgi gördü. Meğer çok seveni varmış kurt hocanın...

Otorite konusu, özellikle "liderlik" literatüründe sıkça üzerinde durulan bir konu olarak göze çarpmaktadır. Yukarıdaki anlatımda da görüldüğü üzere, özellikle spor takımı çalıştırıcılığı gibi liderlik özellikleri gerektiren çalışma alanlarında, takım çalıştırıcılarının, sporculara otoritesini kabul ettirmesi önemli bir etken olarak belirmektedir. Mircea Lucescu'nun takım sporcuları üzerinde sağladığı otoritenin kaynağı Weber'in çizmiş olduğu çerçevenin ötesine geçmiş görünmektedir. Dolayısıyla bu ve benzeri durumları karizma, gelenek veya yasa gibi kavramlarla açıklayabilmek mümkün olamamaktadır. "Kuramla açıklanan dünyada anlam eksiktir" sözünde de ifade edildiği üzere ve yukarıdaki örnekten de görüldüğü üzere, kuramsal sınırların ötesine geçen birçok durum ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca, kuramda yer verilen bütün unsurlarla karşılaşmamak gibi durumlar da gündeme gelebilmektedir (bu çalışmada, Özdemiroğlu'nun eserlerinde geleneksel otorite unsuruna ilişkin bir anlatıma yer verilmemesi gibi).

3.2. Özdemiroğlu'nun Eserlerinde Yasal Otorite Unsuruna İlişkin Anlatımlar

Kuramsal anlatımlarda yasal otorite; ussal dayanaklara dayandırıldığı, aklın buyrukları, objektif ve rasyonel kriterlere uygun nitelikteki meşru kurallar bütünü olarak tanımlanmıştır. Buna karşın, uygulamada söz konusu meşru zeminin dışına hangi şekillerde çıkılmakta olduğu konusu, Özdemiroğlu'nun eserlerine sıkça konu olmuştur. Otorite türleri arasında yer alan yasal otorite unsuruna ilişkin hususlar, Özdemiroğlu'nun eserlerinde daha çok askeri yönetim biçimine ve iç siyasette etkin olan parti liderlerine yöneltilen eleştirel ve mizahi (bazen kara mizah veya hicviye şeklinde) biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu konulara ilişkin olarak yazarın kitaplarında yer verilen anlatımlar aşağıda aktarılmıştır.

Özdemiroğlu'nun *Tracy Chiller* adlı kitabı, dönemin başbakanına yönelik olarak yazılmış politik mizah olarak kaleme alınmış bir hicviye (yergi) niteliği taşımaktadır. Kitaptaki anlatımlarda birçok yönetsel unsurlara yer verilmiştir. Otorite konusuna ilişkin kitapta yer

verilen hususlar incelendiğinde, kitabın genelinde olduğu gibi, dönemin başbakanına yönelik şiirsel anlatımlara yer verildiği görülmektedir. Söz konusu şiirsel anlatımlara örnek teşkil eden bazı örnekler aşağıda sırasıyla aktarılmıştır:

Yetki Koçaklaması

Bir sürü adamın içinde
Otoriter bir kadını ben
Fransa, Arjantin ve Çin’de
Konuşulan bir kadını ben!...

Tracy der, ben yetkiliyim
Lobilerde ben etkiliyim
Bill Clinton’un vekiliyim
Çok karizmatik kadını ben!.. (Özdemiroğlu, 1994: 10)

Sade Bir Kadın Olamam!..

yurdu için çalışan,
yönetmeye ve emretmeye alışan
çağdaş bir kadını!..
yürürlüğe giremez benim imzam olmadan
en ufak bir kararname,
ne diyecek diye dudaklarıma bakarlar
en azılı maço papazları
gerisi nane!.. (Özdemiroğlu, 1994: 22-23)

Sonuç ve Tartışma

Mizah yazarı Vedat Özdemiroğlu’nun eserlerinde yer verdiği yönetsel konular tek bir kitabında toplanmamıştır. Yayınlamış olduğu çeşitli kitaplarının içeriğinde dağınık olarak işlenen yönetsel konular arasında yer alan otorite konusu bu çalışmada ele alınmıştır. Özdemiroğlu, otorite konusunda daha çok karizmatik otorite ve yasal otorite biçimleri ile ilişki kurulabilecek yazılar yazmıştır. Özdemiroğlu’nun yönetsel konularda yazmış olduğu otorite dışındaki hususlarla ilgili yazıları, bu çalışmanın hacminden daha kapsamlı ilave çalışmalar yapmayı gerekli kılmaktadır.

Özdemiroğlu gibi mizah yazarlarının eserlerine yansıyan yönetsel konuların, bilimsel bir disiplin altında ele alınarak sistematik bir şekilde işlenmesi, bu çalışma ve benzeri türden çalışmaların katkısıyla gerçekleştirilebilir (Bkz. Keskin, 2016: 282).

Birçok mizah çizeri ve yazarında olduğu gibi Özdemiroğlu'nun eserlerinde de vesayet karşıtlığı konusu dikkat çekici bir yere sahip bulunmaktadır. Özdemiroğlu'nun eserlerindeki vesayet (resmi kurumları veya küresel güçlerin kaynaklık ettiği) karşıtlığı konusu bile ayrıca ele alınarak incelemeyi gerektirecek bir kapsama sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla, Özdemiroğlu'nun eserlerine konu olan ve yönetim bilimleri alanına giren otorite dışındaki ilave konulara yönelik çalışmaların yapılabilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu çalışmanın devamı niteliğindeki çalışmalara yönelmek bir zorunluluk gibi ortaya çıkmaktadır çünkü yazarın otorite dışındaki yönetsel konulardaki yazı içerikleri, bu çalışmanın hacmini aşmakta ve yeni incelemelere davet niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

- Dalay, İ. (2001). *Yönetim ve organizasyon*, Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Eryılmaz, B. (2002). *Kamu yönetimi*, İstanbul: Erkam Matbaası.
- Genç, Nurullah ve Osman Demirdöğen (2000). *Yönetim el kitabı*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Özdemiroğlu, V. (1990). *Kaldırım yazıları*, 2. Baskı, İstanbul: Cep Kitapları.
- Özdemiroğlu, V. (1994). *Tracy chiller*, 1. Baskı, İstanbul: LM Basım Yayın.
- Özdemiroğlu, V. (1997). *Vedat bey'in görkemli hayatı*, 1. Baskı, İstanbul: Çınar Yayınları.
- Özdemiroğlu, V. (2016). *Deniz tarafındaki kale (Beşiktaş şiirleri)*, İstanbul: GOA Yayınevi.
- Saruhan, S. C. ve Yıldız M. L. (2013). *Çağdaş yönetim bilimi*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Keskin, Uğur 2016. Otoriter yönetimlere özgü uygulamaların eleştirisi: necdet şen'in eserleri üzerine bir inceleme, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kongresi, 03-06 Kasım 2016 (s. 276-282). Antalya.
- Weber, M. (2011). *Bürokrasi ve otorite*, Çev. H. Bahadır Akın, Ankara: Adres Yayınları.

ANADOLU'DA XVI. ASRA KADAR TÜRKÇE VE TÜRK İMAJI

Yrd. Doç. Dr. Adnan OKTAY

Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öz

Türkçe yazmanın serüveni çok eski dönemlere kadar gitmektedir. Türklerin kullandığı Göktürk alfabesi, Türkçeye son derece uygun olup olgunluk seviyesine ulaşmış bir alfabedir. Fakat özellikle Türklerin Anadolu'ya gelmesinden sonra edebî fetret denebilecek bir dönem yaşanmıştır. Bu dönemde Anadolu'da eser veren bazı şair ve yazarlar, Türkçe yazdıkları için özürlerini, mahcubiyetlerini dile getirmiştir. Bu kişilerin Türkçeden uzak durması, Türkçeyi avamın dili olarak görmesi, Türkçeye ilgili dönemsel bazı negatif yaklaşımların varlığına işaret etmektedir.

Ömrünün uzun bir kısmını XIII. yüzyılda yaşamış olan Âşık Paşa, Garîbnâme adlı eserinde Türk diline kimsenin itibar etmediğinden yakınmıştır. Bunun yanında Çağatay sahasının XV. asır şairlerinden Ali Şîr Nevâî, Türkçe yazma gayretini ömrünün sonuna kadar bilinçli ve şuurlu bir dava adamı olarak sürdürmüştür. Muhâkemetü'l-lügâteyn gibi büyük bir eseri yazması, onun Türkçe için çırpınışlarını göstermektedir. Bu bilinçte olan bir aydına bile Hüseyin Baykara ya da Molla Abdurrahman Câmî gibi büyük şairlerin Farsça yazması için ısrarcı olması ya da telkinde bulunması, aydın üzerinde çevre ya da entelektüel faktörün ne denli baskın olduğunu göstermektedir. Bu dönemde Hindistan'dan Mısır'a; Orta Asya'dan Anadolu'nun batısına ve hatta Balkanlara kadar geniş bir coğrafyaya dağılıp küçük ya da büyük gruplar halinde yaşamlarını sürdüren Türklerin dilinin bu şekilde, tabir yerindeyse ötekileştirilmesinin, yeteri kadar rağbet görmemesinin temelinde acaba hangi sebepler yatmaktadır? Şair ve yazarlar neden böyle bir yaklaşım içindedir? Böyle bir düşünüş aslında neye işaret etmektedir? İşte bu çalışmada bahsedilen bütün bu sorulara cevaplar aranmıştır.

Çalışmada metinlerarası okuma metodu uygulanmış, başlangıçtan XVI. yüzyıla kadarki dönemde yazılmış klasik eserler ve yazma metinler incelenmeye çalışılmıştır. Tespit edilen ilgili örneklerden hareketle belirtilen sorulara cevaplar bulunmuştur. Neticede görülmüştür ki, dönemsel siyasî ve politik olaylar, Arapça ve Farsçanın edebiyat ve bilim mahfillerindeki aktüel gücü, Türklerin yaşam şekilleri gibi sebepler, bahsedilen imaj ve yaklaşımların oluşmasında etkili olmuştur. Bütün bu sebepler, hevesli olsalar bile şair ve yazarların Türkçe eser yazmasını maalesef geciktirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eski Türk edebiyatı, Türkçe, Türk, Ali Şîr Nevâî, Âşık Paşa, Yûnus Emre.

THE IMAGE OF TURKISH LANGUAGE AND TURK IN ANATOLIA UNTIL 16TH CENTURY

Abstract

The adventure of writing in Turkish language is going up to very old eras. Gokturk alphabet is highly appropriate for Turkish language and it reach to saturation. However, there was an period which called *literary fatrat* (weakness or numbness of Turkish language) especially after coming of the Turks to Anatolia. In this period, some poets and writers who worked in Anatolia, expressed their apologies and embarrassment for producing Turkish texts. Staying away of these people from the Turkish language and their approach which Turkish seen as a language of ordinary people are sings of existence of periodical and historical negative approaches.

Ashiq Pasha who lived most of his life in the 13th century, complained about lack of interest of people to Turkish language on his work entitled *Garib-nama*. Also, Ali Sheer Nawai continued his life as a man with a cause and conscious until the end of his life with the efforts of writing in Turkish language Chagatay area in 15th century. He wrote a great manuscript entitled *Muhakamatu'l-lugatayn*. So this can be seen his efforts for Turkish language. He was an awareness man and some great poets like Husain Bayqara or Molla Abdurrahman Cami tried to even insist him on the matter of writing poets with Persian language. This shows how the environment and intellectual factors were dominant on the poets.

Turks have continued their lives with small or large groups in a wide geographical area began from India to Egypt; from Central Asia to the west of Anatolia and even up to the Balkans on this period. However, why their language was on the spot of the exclusiveness and exclusion on this way? Why poets and writers had such these perceptions? What such these thoughts signs for? In this study these questions will be answered.

Intertextual reading method was used in this study. The classics and manuscript texts of the period from beginning until the end of the 15th century were examined. Stated questions were answered from these detected relevant examples. Therefore, there has been seen such reasons like seasonal political events, the actual power of Arabic and Persian literature in the literacy places and science, the forms of the life of the Turks etc. These reasons were effective on the formation of these thoughts. So, even though enthusiastic poets and writers, it is delayed to write their works in Turkish language.

Keywords: Old Turkish literature, Turkish language, Turk, Ali Sheer Nawai, Ashiq Pasha, Yunus Emre.

Giriş

Dil, duygu ve düşüncelerin ifade edilmesi için bir araçtır. Bu araç, fikirlerin ve duyguların ifadesi olmanın yanında adeta his ve düşüncelerin ete ve kemiğe büründüğü bir alan olarak değerlendirilebilir. Heidegger dili "*varlığın evi*" olarak ifade ederken Yûnus Emre, "*hikmetin yolu*" şeklinde izah etmiştir. Bundan hareketle dilin sınırı, düşünce ve duyguların sınırı olarak değerlendirilmiştir (Gündoğan, 1997: 10).

Serüveninden Anadolu sahasında Türkçenin bir süre merkezin dili kimliğine bürünmediği anlaşılmaktadır. Bunun sebepleri arasında bu topraklarda yönetimi elinde bulunduran kesimlerin Türkçe ile olan ilişkilerinin yanında kırsal hayatın ya da taşranın egemen unsurlarının yaşam biçimleri zikredilebilir. Anadolu'da uzun bir süre göçebe ya da yarı göçebe bir şekilde yaşayan Türkmenlerin yerleşik hayata geç bir dönemde geçmeleri Türkçenin de ister istemez şehirde ya da merkezde kullanılmasını geciktirmiştir. Görkem'in Yıldırım'dan aktardığına göre XVIII. yüzyılda üç büyük kültür dairesinden bahsedilebilir. Bunlardan *geçiş* veya *tekke-tarikat kültürü*

kavramı özgün olarak değerlendirilmiştir (2001: 7-8). Özgünlüğünü koruması bu geçişin uzun zamana yayıldığına işaret etmektedir.

Türk devlet geleneğinde “yönetici-halk” ya da “merkez-çevre” ikileminin Anadolu’da da meydana geldiği görülmüştür. Buna göre merkezde XI.-XII. asırlarda Selçukluyu, XIII. asırdan XX. asırda I. Dünya savaşına kadar Osmanlıyı görmek mümkündür. Anadolu’daki Türk ve Müslüman yaşantının başlangıcında “Sözlü kültürü dolu dolu yaşayan ve iletişimde “yazı”nın ikinci derecede rol oynadığı bir kültürün mensupları olan “çevre”deki konar-göçer bir hayat yaşayanlar, merkezdeki Selçuklu ve Osmanlı tarafından, “yerleşik düzene” sokulmak ve “muzafferiyet kazanan Sünnî İslâm’ın yayılmasını sağlamak” maksadıyla, mecburî iskâna ve “Sünnileşme biçiminde telâkki edilen İslâmlaşmaya tâbi tutulur (Vergin’den alıntılanan Görkem, 2001: 2).” Ancak bütün bu izahatın yanında “Osmanlı Devleti’nin merkezinin dili Türkçedir ve merkeze doğru yaklaşan her birey bu dili edinmek zorundadır (Ungan, 2008: 313).” ifadesi, Osmanlıda merkez dili olan Türkçenin gücüne işaret etmektedir.

Türkler ve Türk Diliyle İlgili Düşünceler

Bu çalışmanın esas konusuyla ilgili olarak sorulması gereken bazı sorular vardır. Bunlar arasında özellikle Türkçe eserler neden yazılmadı, sorusu oldukça önemlidir. Bu soruyu doğru yanıtlayabilmek için tarihte çeşitli zamanlarda Türk ve Türkçe ile ilgili ifade edilmiş olan bazı düşünce ve yaklaşımları dikkate almak gerekir. XVI. yüzyıl gibi Osmanlı’nın şanlı bir dönem yaşadığı bir yüzyılda bile şairlerin Türkçe yazmayı teşvik etmeye yönelik görüşler beyan ettikleri görülmüştür. Bu yüzyılın şairlerinden Nakşî Alî Akkirmânî, *Gavriyye* adlı eserinde tüm dillerin aslında bir olduğunu, Allah’ın tüm dilleri bildiğini, dört kutsal kitabın dilinin farklı olduğunu, Türkçenin de sarıh bir lisan olduğunu beyan etmiştir (Ulaş’tan aktaran Ungan, 2008: 311-12).”

XVII. yüzyıl Anadolu şâirlerinden olan Âşık Ömer, Türk’e minnet edilmeyeceğini; Türk’ün nasihat dinlemediğini, şaşkın ve utanmaz olduğunu ve ağzına gelen her şeyi söylediğini vurgulamıştır (Eyüboğlu’ndan aktaran Görkem, 2001: 6).” Yine XVII. yüzyıl şair ve münşîlerinden Nâbî, Münşeât adlı eserindeki bir mektubunda “*Cenâb-ı Hak, ol Müselmânı bu şehâdetden şermende eylemeye! Hele âsitâne-i devlet görmeyen ba’z-ı yârân-ı sâde-dil, iki kirli Türk oğlanı ile üç bâr-gîr, dört re’s topal ve sakat katırı, esbâb-ı devlet kıyâs itseler ba’id degüldür* (Oktay, 2014: 498).” şeklindeki hezlâmiz ve istihza içeren ifadelere yer vermiştir. Burada şairin “Türk”ü kirli olarak vasfemesi manidardır.

Köprülü, Alî Şîr Nevâî’nin kendi eserlerinde Türk kelimesini taşralı; Türkâne kelimesini de kaba saba anlamında kullandığını beyan etmiştir. Ayrıca Çağatay şâirlerinden İsmet-i Buhârî’nin de benzer görüşler beyan ettiğini belirtmiştir (Köprülü’den aktaran Görkem, 2001: 6).

Anadolu ve Orta Asya’da farklı zamanlarda yetişmiş bazı fikir ve sanat adamlarının Türk ve Türkçe ile ilgili görüşleri dikkat çekicidir. Görkem, bu hususla ilgili yaklaşımları “yazılı kültür”ü idrak edenlerin “sözlü kültür”ü yaşayan ve yaşatanlara bir bakışı olarak değerlendirmektedir. Buna göre “Türk” merkezden uzakta yaşamaktadır (Görkem, 2001: 6).

Divan şairlerinden Atâyî, Türk’ü anlatırken “*Türk’ün asılmak olur mi’râcı*” ifadelerini kullanmıştır (Eyüboğlu’ndan aktaran Görkem, 2001: 6). A. Vefik Paşa (1823-1891) “*Türk’e şehir içi zindan gelir.*” atasözü çerçevesinde “*Türk kelimesinin kaba, köylü manasında*

müsta'mel olduğunu” iddia etmiştir. Abdülhak Hâmid Tarhan (1852-1937)’ın bu minvaldeki ifadeleri ise edep sınırlarını aşmıştır (Tunç’tan aktaran Görkem, 2001: 6).

XVI. yüzyıl şairlerinden Bâkî’nin “*Türk ehlinün ey hâce biraz başı kabâdur*” (Bâkî) şeklindeki ifadeleri, belki bu dönemde “Türk” için söylenebilecek en hafif ifadeler olarak değerlendirilebilir. Nefî’nin (ö. 1635) “*Türk’e Hak çeşme-i irfânı harâm etmişdür / Eylese her ne kadar sözlerini sihr-i helâl* (Kalpaklı, 1997: 8)” ifadeleri, muhatap olarak alınan Türk’e irfanın Allah tarafından yasaklandığına delalet etmektedir ki, bu ifadeler, dinî literatür kullanılarak söylendiğinden tesirinin daha etkili olabileceği unutulmamalıdır. II. Murad¹ devrinde yazılmış olan iki fıkıh kitabının müellifi Türkçe yazdıkları için özür dilemektedir (Şentürk; Kartal, 2009: 204).

XVI. asır şairlerinden Fuzûlî, *Hadîkatu's-su'edâ* adlı eserinin girişinde Türkçe konuşanlara özel önem vermiştir (Levend, 1960: 9). “*Nazm-ı nâziük Türk lafzıyla iken düşvâr olur / Lehçe-i Türkî kabûl-i nazm ü terkîb itmeyüp / Ekser-i elfâzı nâ-merbût ü nâ-hemvâr olur* (Akyüz, 1990: 303).”

Kapsam

Bu çalışmada Türklerin yoğun bir şekilde Anadolu’ya geldiği XI. yüzyıldan başlayarak XVI. yüzyıla kadar geçen süre içinde şair ve yazarların gözüyle Türk ve Türk dili imajı işlenmiştir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, XI. yüzyıldan başlayarak XVI. yüzyıla kadar geçen süre içinde şair, yazarların Türk ve Türk dili ile ilgili yaklaşımlarını ve bunun eserlerine yansımalarını tespit etmektir. Bunun yanında özellikle XVI. yüzyıla kadar olan dönemde birçok Türkçe eser verilmesine rağmen bu kavramlarla ilgili negatif algının değişip değişmediği sebepleriyle beraber tespit edilecektir.

XVI. Yüzyıla Kadar Türk ve Türk Dili İmajı

Türk ve Türk dili ile ilgili olarak çeşitli zamanlarda yazılmış eserlerde olumlu, olumsuz değerlendirmeler mevcuttur. Burada söz konusu yargılardan tespit edilmiş olanlar hakkında bilgi verilecektir. Bağdat’ta “*El-Câhiz, Türklerin faziletlerini anlattığı ve onları övdüğü Fezâ’ülü'l-Etrâk* (859) adlı eserini yazmıştır (Ungan, 2008: 306)” Bu eser için Şeşen “*İslâm âleminde Türklere dair yazılan en eski eserdir* (1993: 23).” ifadesini kullanmıştır.

Kaşgarlı Mahmûd’un 1072-74 yıllarında bütün Türk illerini dolaşarak, notlar tutarak kaleme aldığı *Dîvânü Lügâti't-Türk* adlı hazine niteliğindeki eser, Türklerle ilgili birçok veriyi sunması bakımından önemlidir (Şentürk; Kartal, 2009: 33). Bu dönemde yazılmış Türkçe eserlerin genelinde Türklük ve bununla ilgili kavramların yazar ve şairleri tarafından içselleştirilmiş bir şekilde pozitif manalarla dolu kavramlar olarak işlendiği görülmüştür. XI. yüzyıl Gazneliler devri şairlerinden olan Minûçehr’in Türk ve Oğuz şiirini birbirinden ayrı olarak ve pozitif bir yaklaşımla değerlendirmesi buna örnek olarak verilebilir (Özkan, 2014: 56).

¹ Murat II’nin saltanatında 1. dönem 26 Mayıs 1421 - Ağustos 1444, 2. dönem ise Eylül 1446 - 3 Şubat 1451 tarihleri arasındadır.

Eserlerini Türkçe yazmasalar bile Türk ve Türk diline bazı şairlerin yakın ilgisinin olduğunun izlerine rastlanmıştır. Karahanlı sahası XII. asır şairlerinden Sûzenî-i Semerkandî'nin (ö. 1173) *Dîvân*'ında bazı Türkçe kelimeler kullanmıştır (Şentürk; Kartal, 2009: 43) Bu çabayı Akün, "*Farsça'nın içinden yavaş yavaş Türkçe'yi de hissettirme* (1994: 392)" olarak değerlendirmiştir.

Anadolu dışında Türkçe eser vermiş olan şairlerden biri de Fahreddîn Mübârek Şâh'tır. Fahreddîn Mübârek Şâh, 1205'te Lahor sultanı Kutbeddîn Aybey'e sunduğu *Şecere-i Ensâb*'ına önsöz olarak yazdığı Farsça kısımda *Arapçadan sonra Türkçeden daha iyi ve daha heybetli bir dil olmadığını* kaydetmiştir (Levend, 1960: 11).

Şirvanşah Hükümdarı, 1188'de Nizâmî'den Leylâ ve Mecnûn'un macerasını kendi adına yazmasını istemiştir. Ona gönderdiği bir mektupta "*Türklerin sıfatı bizim uyabileceğimiz bir sıfat değildir. Türklere yaraşır söz söylemek bize yakışmaz, zira yüksek soydan bir kimseye yakışacak olan öylece yüksek söz olmalıdır.*" ifadelerine yer vermiştir. Nizâmî de bu isteğe karşılık yazdığı eserde "*Bizim vefamız Türklerinki gibi değil, ahdimiz Türk Sultanı Mahmûd'un ki gibi de değil ki, kırılınsın* (Akün, 1994: 392)" ifadelerine yer vermiştir.

Anadolu'da yazılı edebiyatın ne zaman başladığıyla ilgili olarak delil teşkil edebilecek metinler bugün için mevcut değildir (Özkan, 2014: 54)." Taneri, bir çalışmasında Mevlânâ, Sultan Veled ve Yûnus Emre'nin dönemlerinde Türkçenin Orta Anadolu halkının ana lisanı olduğunu belirtmiştir. Sonraki dönemlerde Türkmen boylarının yoğunluğu Türkçeyle eser verilmesi için kuvvetli bir zemin hazırlamıştır (Taneri'den aktaran Günsen, 2003: 5).

Akün, Anadolu'daki Türkçe yazılı edebiyatın serüveni için "... *doğrudan doğruya Farsça bilmeyen bir kitleyi irşâd gayesini güden Türkçe dinî-tasavvufî bir edebiyatın doğuşuna şahit olunur* (1994: 393)." demiştir. Bundan hareketle Akün, Anadolu'daki ilk Türkçe edebiyata katkılarını kanıtlamak amacıyla Ahmed Fakih'i "Horasanlı" vurgusuyla tanıtmıştır.

Özkan, XIII. yüzyılı hazırlayan sebeplerin XI. ve VII. yüzyıllarda hazırlandığına işaret etmektedir (Özkan, 2014: 57). Tarihler 15 Mayıs 1277'yi gösterirken Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından "*Hîç kes ba'de'l-yevm der-dîvân ü dergâh ü bârgâh ü meclîs ü meydân cüz bezbân-ı Türkî sühan ne-gûyed* (Özkan, 2014: 58)" şeklinde bir ferman yayınlamıştır. Öyleyse Türklükle ilgili bu kazanımı, hazırlıkları önceki yüzyıllara dayanan önemli bir gelişme olarak değerlendirmek gerekir.

Yûnus Emre'nin "*Bu halk öğüt işitmez ne sarp zamân olısar* (Akdemir; Kavruk, 2012: 117)" dizesini Türkçe konuşan bir halk için söylemiş olduğu farz edilirse bu yaklaşımın dönem itibarıyla Türklerin genel karakteristiğini yansıttığı söylenebilir. Öte yandan XIII. yüzyılın bir diğer şair ve mutasavvıflarından olan Elvân Çelebi'nin şu ifadeleri, Türkçe ile ilgili söylenmiş övgü ifadeleridir: "*Dili Türkçe tolu ki ya'nî pür / İşk ü şevk ü muhabbet u ikbâl* (Ocak 1996'dan aktaran Görkem, 2001: 6)³."

XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın birinci yarısında yaşamış olan Âşık Paşa'nın halkın karşısına Türk dili ile çıktığı görülmektedir: "*Gerçi kim söylendi bunda Türk dili / İlle ma'lûm oldu ma'nâ menzili* (Levend, 1960: 8)."

² Fermanın günümüz Türkçesi: *Bugünden sonra hiç kimse dergâhta, divanda, mecliste ve meydanda Türkçeden başka bir dil kullanmayacaktır.*

³ Manzumenin günümüz Türkçesi: *(Öyle ki, bunların dili Türkçe (ile) dolu idi. Yani, (bunların dili) aşk, şevk, muhabbet ve güzel talih dolu (idi).*

“İzzeddîn Ahmed, *Süheyl ü Nevbahâr*’da halkın Türkçeye olan eğilimini şu mısralarla anlatmıştır: “*Cihânda bugün resm eyle gider / Ki ögüş kişi Türkiye meylider / Bu hikmetdürür kişi ger eyleye / Ki dilince her kavm ile söyleye* (Levend, 1960: 8)⁴.” Hoca Mes’ûd Türkçe için “*Bu bir nice beyti düzünce benim / Hacâletden eridi yarı tenüm* ⁵ (Ungan, 2008: 307)” mısralarına yer vermiştir. “*Bu arada özrüm hemîn nenkdürür / Ki Türk’ün dili gen degil tenkdürür*” mısralarında Türkçe yazmanın yorucu ve Türkçenin dar bir dil olduğunu belirtmiştir (Levend’den aktaran Görkem, 2001: 7).

Azîz b. Erdeşîr-i Esterâbâdî (ö. 1398’den sonra), *Bezm ü Rezm* adlı tarih eserini Arapça yazmayı dilemiştir. Halkın Farsçaya meyli ve devlet dairelerinde bütün resmî yazıların Farsça ile yazılıyor olması sebebiyle eserini Farsça yazdığını ifade etmiştir (Özkan, 2014: 57).⁶ Oysaki Hoca Mes’ûd, “*Ki ögüş kişi Türkiye meylider*”⁷ ifadelerini kullanmıştır. Bu durum bir çelişkidir zira farklı alanlarda yani Esterâbâdî’nin de belirttiği gibi resmî alanlarda Farsçanın gücünü bu dönemde henüz koruduğunu göstermektedir.

XIV. yüzyılda Erzurum’dan Mısır’a gitmiş olan Kâdî Darîr, *Sîretü’n-nebî* adlı Arapça eseri Türkçeye tercüme etmiştir. Kâdî Darîr, bu eserini Sultanın emri ile Türkçe yazdığını beyan etmiştir (Ungan, 2008: 302).

Öte taraftan Şeyhoğlu Mustafa 1387’de tamamladığı *Hûşîd-nâme* isimli eserinde baştanbaşa Rum ilinde halkın Türkçe konuştuğunu, her halk ile kendi diliyle söyleşmek gerektiğini beyan etmiştir (Ungan, 2008: 305).

XV. yüzyıl Çağatay sahasının büyük şairi Alî Şîr “*Nevâî, Muhâkemetü’l-lügateyn adını verdiği eserinde Türk ile Farsçayı kıyaslayarak Türkçenin Farsçadan daha zengin bir dil olduğunu örneklerle...* (Levend, 1960: 11)” göstermiştir. Öyleyse bu çabayı Türkçenin kültür merkezlerinde, edebiyat mahfillerinde ispatının mücadelesi olarak görmek gerekir.

Kaygusuz Abdâl (ö. 1444), *Gülistân* adlı eserinde Tanrı’yı, Cebrail’i ve Hz. Âdem’i Türkçe şöyle konuşturmakta: “*Türk dilin Tanrı buyurdu Cebrâ’îl / Türk dilince söylegil dur git digil / Türk dilince Cebrâ’îl hey dur, didi / Duru-gel Uçmag’ın terkin ur didi* (Bilginer, 2003: 430).” Ayrıca Kaygusuz Abdâl, *Dil-güşâ* “*Kaygusuz yine “Ey dervîş “mî-dânî mî-dânî”⁸ dir durursun. Sen hiç Türkîce bilmez misin?” diyerek Türkçe konusundaki duyarlılığını ortaya koyuyor* (Güzel’den alıntılan Görkem, 2001: 9)” Yine aynı eserinde Abdâl, “*biz dillerden Türk dilin biliriz, bu dil dünya durdukça duracaktır ve bu dili herkes öğrenecektir* (Ungan, 2008: 311)” şeklindeki düşüncelerini beyan etmiştir.

Alî Şîr ile Kaygusuz’un Türkçe için bu denli şuurlu bir şekilde duruşlarına karşılık, Tokatlı Leâlî ile Sarıca Kemal’in aynı düşüncede olmadıkları anlaşılmaktadır. XV. asır şairlerinden Tokatlı Leâlî’nin Mesihî’ye hitaben söylediği şu mısralar, Türkçeyi konuşan Türklerin imajına işaret etmektedir: “*Mesihî gökden insan sana yer yok / Yürü var gel Arabdan yâ Acemden* (Levend, 1960: 14)” Aynı şair, Lâtîfî Tezkiresi’nde kayıtlı bir manzumesinde itibarlı olmak

⁴ Manzumenin günümüz Türkçesi: *Bugün dünyada usul öyle gitmektedir ki, çok kişi Türkçeye meyletmektedir. Eğer kişi kendi dilince her topluluk ile söyleşirse (bu durum) hikmet gereğidir.*

⁵ Manzumenin günümüz Türkçesi: *Bu kadar beyti yazınca biri kusur bulur korkusu ile utancımın yarısını eridi.*

⁶ Ayrıca detaylı bilgi için bkz. Yazıcı, Tahsin. (1995). "Esterâbâdî, Azîz b. Erdeşîr". TDVİA. c. XI. s. 438. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

⁷ Mısranın günümüz Türkçesi: *Çok kişi Türkçeye meyl eder.*

⁸ *Biliyorsun, biliyorsun.*

isteyen kişinin Arap ya da Acem tarafından gelmesi gerektiğini belirtmiştir: “*Olmak istersen i'tibâra mahâl / Ya Arap'dan yâhut Acem'den gel* (Görkem, 2001: 7).”

XV. yüzyıl şairlerinden Devletoğlu Yûsuf, *Vikâye* adlı eserin mukaddimesinde Türkçe yazdığı için kendisinin ayıplanmamasını, birçok âlimin Türkçe eser yazdığını, ancak âlimlerin bile kendisinin yazdığı bu Türkçe eserden çekindiğini (Levend'den aktaran Görkem, 2001: 7), önemli olan esas şeyin mana olduğunu, Türkçenin müderrisler ve müfessirlerce kullanıldığını, Farsçanın namazda okunduğunu, bu yüzden Türkçenin de okunabileceğini, çünkü lafzın alet, mananın ise daha muteber olduğunu beyan etmiştir (Ungan, 2008: 310).

XV. yüzyıl Anadolu şairlerinden Sarıca Kemal Türkçe için; “*Bu Türki dil be-gâyet sert dildir / Söz ehli işbu dilden key hacıldür*” ifadelerini kullanmıştır. Bu ifadelerle “*dilin sanat dili olarak gelişmediğini, bu yüzden de şair ve yazarların bu dili kullanmakta hem zorluk çektiklerini hem de utandıklarını dile getirmiştir* (Ungan, 2008: 308).”

Divan edebiyatının Adlî mahlûslı şairi II. Bâyezid'in (1442-1512) Türkler hakkında pek olumlu bir düşünceye sahip olmadığı tespit edilmiştir: “*Degme Etrâk ne bilsün gam-ı aşkı Adlî / Sırr-ı aşk anlamağa haylice idrâk gerek*⁹ (Eyüboğlu'ndan aktaran Görkem, 2001: 6).

SONUÇ

Bu çalışmada özellikle Anadolu'da Türk varlığının hissedilmeye başladığı dönemden XVI. yüzyılın başına kadar geçen süre zarfında “Türk, Türkçe” kavramlarıyla ilgili olarak yaklaşımlar tespit edilmiştir. Bu yaklaşımlardan hareketle bu dönemdeki Türk ve Türkçe imajına ulaşılmıştır.

Şairler, XIII-XVI. asırda devlet adamlarının ve beylerin doğrudan doğruya Türkçeyi koruma isteklerinden dolayı Türkçe yazmaya zorlanmışlardır. Tarikat büyüklerinin halkı irşat için Türkçe yazıp konuşması, Türkçeyi pozitif yönde etkilemiştir. Şairler, Türkçe eser vermekle mensubu buldukları millete ilim yönünden hizmet etmek ve onların hayır dualarını alarak geleceğe bir isim bırakmak düşüncesini taşımıştır.

Bu dönemde çeşitli tercüme faaliyetleri yapılmıştır. Bunlardan bazıları Tatarca ve Kırım Türkçesinden Anadolu Türkçesine yapılmış olan tercümelerdir. Anadolu Türkçesine çeviri yapılması, burada konuşulan Türkçenin artık yazılı olarak da belli bir ihtiyaç seviyesine ulaştığına işaret etmektedir.

Anadolu dışında Türk, Türkçe kavramları ile ilgili görüş beyan eden şahsiyetler olmuştur. IX. yüzyılda Câhız, Türkleri övmüş, XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmûd ise Türkçe eser yazma derdine düşmüştür. Ünlü Gazneli şair Minûcehr, Türk ve Oğuz kavramlarını bir arada kullanmış, Türkçeye önem verdiğini belli etmiştir. XII. yüzyıl şairlerinden Nizâmî ise Türkçeye itibar etmediğini ifade etmiştir. Fakat sonraki yüzyılın başında yaşayan Fahreddin Mübârek Şâh'ın Türkçeyi övdüğü görülmüştür.

⁹ Adlî'nin Etrâk ile ilgili bu beytinde bazı hususlara dikkat etmek gerekir. Adlî'nin kendi dili Türkçedir. Öyleyse buradaki “etrâk” kavramını irdelemek lazımdır. Adlî belki burada bir ironi yapmaktadır. “Etrâk” dediğinde acaba kimler anlaşılacaktır? Burada Türkün “köylü, taşralı, kırsalda yaşayan” anlamlarıyla ilgili olduğu düşünülebilir. Ayrıca “degme” kelimesi “her” manasına da gelmektedir. “Her Türk anlamaz” demek, bazı Türkler de anlar anlamına gelmektedir.

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Sultan Veled ve Yûnus Emre'nin dönemlerinde Türkçe, Orta Anadolu halkının ana lisanı haline gelmiştir. Yunus Emre, kendi döneminde Türkçe olarak hitap ettiği halkın öğüt dinlemediğine işaret ederken Elvân Çelebi de Türkçeyi aşk ve muhabbet dolu bir dil olarak tanıtmıştır.

Tasavvuf ve tarikat çevreleri için Türkçenin araçsallaştırılmış bir tarafı vardır. Dolayısıyla Türkçenin yazılı hayata geçmesinde Farsça bilmeyen halk kitlelerinin irşad edilmesi etkili olmuştur.

XIV. yüzyılda İzzeddîn Ahmed, *Süheyl ü Nevbahâr*'da Türkçeye genel olarak bir meylin olduğundan bahsetmiştir. Ancak aynı eserde Hoca Mes'ud, Türkçenin şiire uygun olmadığına vurgu yapmıştır. Öte yandan aynı yüzyılda İzzeddîn Ahmed'in yaklaşımına yakın bir şekilde Şeyhoğlu Mustafa *Hûrşîd-nâme*'sinde Anadolu'nun Türkleştiğini pozitif bir bakış açısıyla belirtmiştir.

Kaygusuz Abdâl için Türkçe Allah'ın ve meleklerin dilidir. Ayrıca o, okuyucuyu Türkçe öğrenmeye teşvik etmiştir. Ancak XV. yüzyıl Anadolu şairlerinden Sarıca Kemal, Türkçe için olumsuz düşünmektedir. Öte taraftan Türk ile ilgili olarak XV. yüzyılda Tokatlı Leâlî, şair Mesîhî'ye Arap ve Acemin üstünlüğünü izaha kalkışmıştır. Ayrıca Divan edebiyatının Adlî mahlâslı şairi Sultan II. Bâyezid, Türkler ile ilgili negatif bir yaklaşım sergilemiştir.

XV. yüzyıl şairlerinden Devletoğlu Yûsuf, *Vikâye* adlı eserin mukaddimesinde Türkçe yazdığı için kendisinin ayıplanmamasını, birçok âlimin Türkçe eser yazdığını, ancak âlimlerin bile kendi yazdığı bu Türkçe eserden çekindiğini, önemli olanın mana olduğunu, Türkçenin müderrisler ve müfessirlerce kullanıldığını, Farsçanın namazda okunduğunu, bu yüzden Türkçenin de okunabileceğini, çünkü lafzın alet, mananın ise daha muteber olduğunu belirtmiştir.

Şairlik ya da yazarlığı meslek olarak yürüten bazı şahsiyetler, meslekî bir gayret olarak Türkçe yazmaya yönelmişlerdir. Böylece çeşitli meselelerde Türkçe düşünüş ortaya çıkmıştır. Bütün bunların ötesinde Osmanlı devleti döneminde Türkçe, taşranın dili olmaktan çıkmış, merkezin dili hüviyetine bürünmüştür. Bu da Türk diline oldukça ileri derecede bir saygınlık kazandırmıştır.

XVI. yüzyıl şairi Nakşî Alî Akkirmânî, Türkçe ile ilgili pozitif düşünenlerdendir. Fuzûlî için Türk dili, nazma ve terkibe uymayan bir dildir. Sultan II. Murad devrinde yazılmış olan iki fıkıh kitabının müellifi Türkçe yazdıkları için okuyucudan özür dilemişlerdir. XVI. yüzyıl şairi Bâkî ile XVII. yüzyıl şairlerinden Nef'î ve Âşık Ömer ise Türk kavramına negatif bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır.

Alî Şîr Nevâî'nin "Türk"ü taşralı olarak; "Türkâne"yi de kaba saba olarak değerlendirdiği, İsmet-i Buhârî'nin de bu görüşte olduğu tespit edilmiştir. Asıl ilginç olan şey, XIX. yüzyıl paşalarından A. Vefik'in de "Türk"ü kaba, köylü olarak anlamlandırmış olmasıdır. XX. yüzyıla ulaşmış şairlerden Abdülhak Hâmid Tarhan ise "Türk"ü tavsif ederken terbiye sınırlarını aşmıştır.

Sonuç itibariyle Anadolu'da ve Anadolu dışında geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Türkler ve Türk dili ile ilgili çeşitli yüzyıllarda çeşitli pozitif ve negatif portreler çizilmiştir. Bu yargıların Türklerin yaşam şekilleri, sosyal hayatları, medeniyetleri ve diğer kültürel kodları ile yakından ilgisi vardır.

Kaynakça

- Akdemir, Y., ve Kavruk, H. (2012). Yûnus Emre'de Türkçe. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, VII (3).
- Akün, Ö. F. (1994). "Divan edebiyatı". *TDVİA*, IX, 389-427.
- Akyüz, K. vd. (1990). *Fuzûlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bilginer, O. (2003). Dîvânü Lügâti't-Türk'ün dil öğretim yöntemleri ve dünya filolojisine katkıları bakımından bir değerlendirmesi. *Gazi Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. TÜBAR*, XIII, 425-445.
- Görkem, İ. (2001). Selçuklu'dan Cumhuriyet'e: Halk şâirlerinde Türkçe sevgisi. *Türk Yurdu: Türkçeye Saygı Özel Sayısı*, XXI (162-163), 155-161.
- Gündoğan, A. O. (1997: Nisan). Bilim dili olarak Türkçe. *Bilim Dili Olarak Türkçe Paneli*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü.
- Günşen, A. (2003). Çağlar üstü kimliği ve Türkçesiyle Yûnus Emre. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* (28), 1-15.
- Kalpaklı, M. (1997). Osmanlı edebî metinlerine göre Türklük ve Osmanlılık. *I. Tarih Kongresi*. Mersin Üniversitesi.
- Levend, A. S. (1960). *Türk dilinde gelişme ve sadeleşme evreleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Oktay, A. (2014). *Nâbî'nin Münşeât'ı: İnceleme-Metin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Dicle Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Diyarbakır.
- Özkan, M. (2014). Türkçenin Anadolu'da yazı dili olarak gelişmesi. *Türkiyat Mecmuası*, XXIV, 53-73.
- Sâmî, Ş. (2007). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Steingass, F. J. (2005). *A Comprehensive Persian-English dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2009). *Eski Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Şeşen, R. (1993). "Câhız". *TDVİA*, VII, 20-24.
- Ungan, S. (2008). Türkçenin yazı dili oluşum sürecinde karşılaştığı bazı tutumlar. *Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi* (20), 299-316.

İTALYAN GERÇEKÇİ YAZAR GIOVANNI VERGA'NIN *MALAVOGLIA*'LAR ADLI ROMANINDA NESİL FARKLARI VE AİLE KAVRAMININ ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Ebru BALAMİR

Ankara Üniversitesi (DTCF)

Öz

19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk yıllarında İtalyan Edebiyatında Gerçekçilik akımı olarak ortaya çıkan Verizm akımının en önemli temsilcilerinden biri olan Giovanni Verga'nın görüşlerini en iyi yansıttığı romanı *Malavoglia*'lardır. Roman yoksul balıkçı bir ailenin yaşam mücadelesi üzerine kuruludur. Aile dededen toruna birkaç neslin bir arada yaşadığı kalabalık bir ailedir. Bu nedendir ki, nesiller arası farklar oldukça çoktur. Dedenin ailenin bir arada tutulması konusuna verdiği önem, torunun ise özgürlüğüne ve zengin olmaya olan düşkünlüğü, ailenin diğer fertlerinin dedenin sözünden çıkmak istemeyişi, diğer yandan genç neslin modern yaşama olan merakı, geleneklerden uzaklaşma arzuları, aile içerisinde bir sürü çatışmanın çıkmasına neden olur. Bu çalışmada Giovanni Verga'nın temsilcisi olduğu Verizm akımının romandaki yansımaları ve bunun yanı sıra eserde ön plana çıkan aile kavramı, ailenin önemi, aile içerisinde nesiller, nesillerle birlikte değişen zamanın neden olduğu farklılıklar ve çatışmalar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Verizm, roman, aile, nesil, İtalya, Verga

19. yüzyıl İtalyan edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Giovanni Verga 2 Eylül 1840 yılında Catania'da dünyaya geldi. İlköğrenimini tamamladıktan sonra Antonio Abate'nin okuluna gönderildi. Abate gerçek bir cumhuriyetçi ve ulus sevdalısıydı. Öğrencilerine Dante, Petrarca, Ariosto, Tasso ve Manzoni gibi önemli İtalyan yazarları öğretiyor, okutuyordu. Bu vesileyle Verga ileride kaleme alacağı birçok eserine esin kaynağı olacak yazarları öğrenme imkanı bulmuştur. 1854 yılında meydana gelen kolera salgını nedeniyle ailesi ile birlikte Sicilya adasında Vizzini'de sahip oldukları topraklara taşınmak zorunda kaldılar. İşte burada Verga köylülerle ve yoksul insanlarla tanışma fırsatını bulmuştur. Bu bölge insanlarını, bu yerleri konu edindiği romanı *I Malavoglia* (Malavoglia'lar)'nın çevirmeni Edoardo Rod'a bizzat şunları söylemiştir:

Böylece onlara karıştım, köylülerin yaşamına: kendi yaşıtlarımdan arkadaşlarım oldu, hayatımı ve karakterimi etkilediler, yoksulluklarının ya da tutkularının dramlarına doğrudan tanık oldum; her gün gördüğüm çalışkan insanlara sevgi duyuyordum, tüm hislerimle onları anlamaya çabalıyordum. Bir süre sonra tüm bu gençlik deneyimleri capcanlı bir güçle bana geri döndüler, işte o gün bugündür onları bir araya getirmeye çalışıyorum. (Öncel, 1971: 48)

Verga ilk romanını 18 yaşında kaleme almıştır. Roman *Amore e Patria* (Aşk ve Memleket) adını taşıyordu. Öğretmeni Abate romanı beğenmişti çünkü eser tam anlamıyla ülke değerlerinin bir yansımasıydı.

1858 yılında Catania Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydolan yazar, asker olarak görev yapmak için eğitimini yarım bırakmıştır. Zaten hukuk okumayı da hiç istememiştir. Asker

olarak görev yapmak da ona uygun gelmemiş 1861 yılında bu görevden de ayrılarak kendini edebiyat çalışmalarına adanmıştır.

Verga İtalya'nın paramparça, dışa bağımlı ve özgür olmayan bir dönemden, birleşik, bağımsız, özgür bir ulus haline geçiş döneminde yani *Risorgimento* (Yeniden doğuş) denilen dönemde yaşamıştır. Risorgimento dönemi İtalyan toplumunun tamamen ulusallaşma bilincinin geliştiği dönemde gerçekleşir. Gioacchino Volpe Risorgimento için şunu söyler: “*Risorgimento İtalyanların yabancı uluslar tarafından değil, kendi kendilerini işgal etmeleri demektir*”. (Volpe, 1948: 4)

Elbette ki, bu ulusal bilincin oluşması için edebiyat bir araç, edebiyatçılar da en etkin katkı sağlayan kişiler olacaktır. Bunu yaparken eski zaferlerin övüldüğü, İtalyan uygarlığının temelinde bulunan ahlaki değerlerin yeniden ortaya koyulduğu görülmektedir.

Giovanni Verga da bu Risorgimento dönemini yaşamış bir yazar olarak olanlara kayıtsız kalmazdı. “‘48’den ‘70’e kadar bizzat ülkesindeki tüm çabaların, fedakârlıkların, kahramanlıkların, acıların tanığı oldu” (Perroni, 1919: 11)

Böylelikle edebiyat aracılığıyla kendini bu ulusal mücadelenin içinde bulan yazar *Amore e Patria*'nın ardından *I Carbonari della montagna* adlı ikinci romanını kaleme alır. Foscolo'dan esinlenir, Fransız işgali ve Napolyon karşıtı olarak yazdığı eserde İtalya'ya olan sevgisini de dile getirmeyi ihmal etmez. Bu romanın ardından 1861'de üçüncü romanı *Sulle Lagune*'yi yayımlar. Roman o dönemde halen Avusturya hâkimiyetinde olan Venedik'in tarihini de anlatan bir aşk romanıdır.

Gençlik yıllarında yazılan bu romanlar Verga'nın vatan sevgisi üzerine yazdığı ve edebi kimliğini geliştirmeye yönelik olan romanlarıdır.

Duyduğu acı ve sürekli endişe büyük, birliğini sağlamış bir İtalya binasının çöküşünü görme korkusundandı. Öyle ki bu bina yüzyıllar süren bölünmüşlük ve köleliğin sonrasında onca fedakârlıkla inşa edilmiş ve edilmeye devam ediyordu. Tüm derdi ülkenin her bir köşesindeki binlerce ölünün eserine duyduğu o saygı ve tutkuda yer almak istemesindeydi. Bu birleşme onun için tam anlamıyla kutsal bir şeydi. (Perroni, 1919: 12-13)

Tüm önemli aydınların ve yazarların bulunduğu Floransa kentine bir süreliğine yerleşen Verga orada önemli kişilerle tanışma olanağı bulur ve fikir alışverişi yapar. Bu kişilerden en önemlisi, kendisinin de temsilcisi olacağı Verizm (Gerçekçilik) akımının kurucusu Luigi Capuana'dır. Capuana onun edebi yönelimlerinde en etkin kişi olmuştur. Orada kaldığı sürede *Storia di una capinera* adlı romanını kaleme alır. 1872 yılında Milano'ya yerleşir, 1893 yılına kadar da orada kalır. Milano'da geçirdiği süreç içerisinde Kuzey İtalya'da 1860'lı yıllarda gelişen bir edebiyat ve sanat akımı olan Scapigliatura ve onun temsilcileri ile tanışır. Konu ve stil açısından birçok Fransız yazara da yakınlık duymaya başlar. Bunlardan en önemlileri Emile Zola, Flaubert, Balzac ve Maupassant'dır. Yine aynı yıllarda başyapıtı olarak bilinen, Verizm akımının tüm niteliklerini bulabildiğimiz, ailenin öneminin ve nesil farklılıklarının da en yoğun rastlandığı eseri *I Malavoglia* (Malavoglialar)'yı yazmaya başlar. Milano'da geçirdiği yıllar Verga'nın en verimli yılları sayılabilir. 1873'te *Eva*, 1874'te *Nedda*, 1875'te *Eros e Tigre reale* adlı eserlerini yayımlar.

Bu saydığımız eserler içerisinde *Nedda*'nın ayrı bir yeri bulunmaktadır. En büyük temsilcisi olacağı Verizm akımının habercisi olarak kabul edilen bu öykü yazara büyük başarı getirmiştir. Capuana, *Nedda* için şunları söyler: “*Verga Nedda*'yı yazdığında, belki de *İtalyan romanı adına el değmemiş bir madende yepyeni bir akım bulmuş olduğunu bilmiyordu.*” (Capuana, 1972: 22)

1881 yılında yazımını tamamladığı *I Malavoglia* adlı romanı da yayımlanır. Eser hakkındaki eleştiriler çok olumsuzdur, her ne kadar bu yazarı üzse de, eserin değeri zamanla anlaşılacak, İtalya'da *Risorgimento* döneminde, tam birliğin sağlanması esnasında Güney İtalya'nın gerçek yüzünü ortaya koyması açısından değerli bulunacaktır.

19. yüzyılın ikinci yarısında, Romantizm akımının ilk çıkışındaki coşkusunu yitirmesi, kendini yineleyen tutumu, İtalyan siyasetine kayıtsız kalışı, akımın giderek İtalya'da yok olmasına neden oluyordu. Her ne kadar ikinci Romantizm ve başka akımlar altında romantik ruh yaşamaya devam etse de, ilk heyecanından ve etkisinden eser kalmamıştı. Verizm akımı da gerek edebi yenilik arayışı, gerekse İtalyan toplumunun sosyolojik ve felsefi ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan akımlardan biri olmuştur. Aslında Fransa'da doğmuş olan Naturalizm akımından esinlenerek ortaya çıkmıştır. Fransız Naturalizmi öncelikle Balzac ve George Sand'ın eserlerinde belirmeye başlamış; Emile Zola ve Flaubert'in eserlerinde de hayat bulmuştur.

Fransa'da doğup gelişen Naturalizm, endüstriyel gelişmeler sayesinde güç ve zenginlik elde eden sermaye sınıfına karşı sosyalist fikirleri ve öğretileri önemser. Bu nedenledir ki, temel ilke olarak insanın içinde bulunduğu çevre ve toplum ile olan ilişkisini, toplum yasalarını ve yaşamın doğrudan yansıtılması fikirlerini benimser. Birey-toplum ilişkisi, toplum kurallarının doğruluğu ya da yanlışlığı yazarlar tarafından ortaya kondukça halk daha çok bilinçlenme imkânı bulacak ve kendisine uygulanan baskı ve zulmü kabullenmeyerek başkaldırabilecek, kendi haklarını savunabilecekti. Bu doğrultuda akımın en büyük temsilcileri olan Zola, Flaubert ve Maupassant'ın toplumsal sorunları eserleri vasıtasıyla öne sürerek dönemin edebi ve sanatsal akımlarına da farklı bir yön verdikleri ortadadır. Naturalizmin ilkeleri arasında nesnellik, doğallık, halkın anlayacağı bir dil kullanımı da yer almaktaydı.

İtalya'da Naturalizmin yansıması daha önce de belirttiğimiz gibi Verizm (Gerçekçilik) akımıyla olmuştur. Verizm oldukça zor bir ortamda ortaya çıkmıştır. Birliğini yeni sağlamakta olan bir İtalya'da, özellikle de Güney İtalya'daki bilinçsiz ve yoksul halk Verizmin ortaya çıktığı anda yansıtmak istediği tablodur. Fransız Naturalizmi kendi içinde zaten bütün olan bir toplumu gözlemleyebilmekteyken, İtalyan toplumunu tek bir açıdan, tek bir yerden bakarak değerlendirmek hiç de mümkün değildi. İtalya bölgesel farklılıklara sahipti. Zaten henüz tam bir ulus da olamamıştı. Bu nedenledir ki, Verist yazarlar özellikle gelişmemiş, yoksul, İtalya'nın bütününden farklı ve uzak, kendi içine dönük Güney İtalya ve Sicilya adası gerçeğine çevirir gözlerini. Bu bölgedeki saf, yoksul yaşamı anlatmayı tercih ederler. Verist yazarlar Fransız Naturalist yazarlara göre daha karamsar, umutsuz ve şüphecidir.

Fransız toplumu haklarını savunan, bilinçli bir halk kitlesine sahip olduğundan Naturalist yazarlar, İtalyan Verist yazarlara göre fikirlerini daha kolay aktarabilmekteydiler. Oysa Güney İtalya'daki yoksul halk daima yazgısına boyun eğmiş, gelecek kaygısı duymayacak kaderini değiştirme gereksinimi bile duymamıştı. Verist yazarlar ise aristokrat kesimden gelip aslında halka oldukça uzak, onların yaşantısından kopuk yazarlardı, dolayısıyla halkın gerçek sorunlarını, tarafsız gözle yansıtmakta çok zorlanmışlar, yazar-toplum bağını Fransa'da olduğu

biçimde kuramamışlardır. İtalyan Verist yazarlar daha çok İtalya'nın belli bölgelerini gözlemleme yoluna gitmişlerdir. Özellikle de Güney İtalya'yı mercek altına almışlardır. “*Sicilya Luigi Capuana ve Giovanni Verga, Sardunya adası Grazia Deledda, Napoli Salvatore di Giacomo ve Matilde Serao, Toscana bölgesi ise Fucini ve Pratesi tarafından ele alınmıştır*”. (Öncel, 1971: 28)

Bölgenin kusurlarını ortaya koymanın yanı sıra iyi yanlarını da övmek istemişlerdir. İtalyan birliğinin kurulması aşamasında o bölgedeki halkın duruma ne kadar kayıtsız kaldığını, kendi gerçeklerine ve yoksulluklarına ne denli gömüldüklerini, ahlaki değerlerini ne denli koruduklarını gözler önüne sermek istemişlerdir.

Yaşamının bir kısmını Sicilya'da geçirerek, onları daha yakından gözlemleyip tanıma fırsatını bulan Verga'nın Güney İtalya sorunsalını ortaya koyduğu en önemli eseri *I Malavoglia* (Malavoglia'lar)'dır. Roman, Sicilya'nın Acı Trezza kasabasında balıkçılıkla geçimlerini sağlayan yoksul ve kalabalık bir ailenin dramını anlatır. Özellikle de genç 'Ntoni'nin dramını. Genç 'Ntoni, ailenin küçüklerinden, en güçsüz ve diğerlerine göre en bencil üyesidir. Malavoglia ailesinin hikâyesine kasaba sakinlerinin adeta bir koro halindeki kalabalık ve sesli görüntüsü de eşlik eder. Roman kahramanları son derece basit bir dille yani tam balıkçılara özgü bir biçimde konuşurlar. Aile, 'Ntoni Reis, yani dede, oğlu Bastianazzo, karısı Longa olarak çağrılan Maruzza, ve çocukları 'Ntoni, Luca, Mena, Lia ve Alessi'den oluşmaktadır. Avludaki muşmula ağacından ötürü “Muşmula ev” diye adlandırdıkları evde oturmakta, dedenin *Provvidenza* adını vermiş olduğu tekneleri ile balıkçılık yaparak hayatlarını kazanmaktadırlar. Ancak balıkçılığın yeterli olmadığı bir noktada bakla ticareti yaparken Bastianazzo'nun bir deniz kazasında talihsizce ölümü ve o dönem zorunlu olan askerlik görevini yaptığı sırada yepyeni ufuklar keşfeden genç 'Ntoni'nin ailesiyle birlikte kendisinin de yaşam koşullarını sorgulamaya ve şikâyet etmeye başlaması sonucunda ailenin huzuru, birbirlerine olan güven ve bağlılıkları sarsılmaya başlar.

'Ntoni Reis bu konuda birçok atasözünü sürekli yinelemeyi alışkanlık edinmiştir. Örneğin; “Kaptanı olmayan tekne yürümez”, “Papalık yapmak için kilise hademeliğini bilmek gerekir” ya da “Bildiğin mesleği yap, zengin olmasan da geçinirsin”, “Babanın senin için yaptığından memnun ol, yoksa işe yaramaz biri olur çıkarsın”.

O güne dek yoksulluk içerisinde ama mağrur bir biçimde yaşanan bu aile içi denge sarsılmıştır. Fakat yine de dedenin özverileri sayesinde aile ruhunu ayakta tutmak için birbirlerine kenetlenmeye çalışırlar, onlar öylesine güçlüdürler ki, Russo kitabında bu kişileri şöyle değerlendirir: “onlar kahramanca davranmazlar, onlar zaten kahramandır, sessiz görev kahramanları, aile onurunu, meslek gücünü ve sadakati yücelten kahramanlar”.

Diğer Malavoglia'ları oradan oraya savuran fırtınalar, muşmula evine ve çamaşırhanenin altında kıyıya çekilmiş teknelerine zarar vermeden geçip gitmişlerdi ve 'Ntoni Reis bu mucizeyi açıklamak için ceviz ağacı kadar sert yumruğunu sıkarak “Küreği çekmek için beş parmağın birbirine yardım etmesi gerekir” demeyi alışkanlık edinmişti: şunu da söylerdi: “İnsanlar bir elin beş parmakları gibidir: Başparmak başparmaklığını, serçe parmak serçe parmaklığını bilmeli”. (Verga, 2015: 8)

Tek yenilgi, ailenin diğer üyeleri, yani güçlüler, bir sürü olay karşısında, tüm fırtınalara dayanarak o mütevazı yuvalarını ayakta tutmayı başarırken, kaderine karşı gelerek zenginlik arayışına düşen genç 'Ntoni'ye aittir.

Romanın temel motiflerinden ilki ve en önemlisi aile kavramıdır. Verga, romanda Sicilya'ya özgü aile yapısını ve görüşlerini yansıtır: aile reisi olan dede 'Ntoni ailenin yöneticisi konumundadır: "Evin yükü kimdeyse istediği an uyuyamaz çünkü yönetenin hesap vermesi gerekir". (Verga, 2015: 8) Onun daima ailenin merkezinde, her şeyin idaresini yapan kişi olarak ortaya çıkması, büyüğünden en küçüğüne ailenin tüm fertlerinin dedenin bu otoritesine sorgusuz itaat etmesi romanda sürekli vurgulanmaktadır. Öyle ki, oğlu Bastianazzo onun her söylediğini bir emir olarak kabul eder ve yerine getirir: "Babası ona 'burnunu sümkür' demedikçe burnunu sümkürmezdi, zira 'al onu' dediğinde Longa'yı kendine eş aldı". (Verga, 2015: 8)

Romanda ayrıca nesiller arası farklılıklara ve çatışmalara da çok sık rastlamaktayız. Yaşlıların zihniyetine, yoksulluğa karşı kendince ve amatör tutarsızlıklarıyla karşı gelen tek kişi yine genç torun 'Ntoni olacaktır. "Gençlerin hafızaları kısıydı, gözleri hep doğuyu görüyor, birçok defa güneşin battığını gören yaşlılar dışında hiçbiri batıya dönüp bakmıyordu". (Verga, 2015: 94)

Genç 'Ntoni'nin bu çıkışları roman boyu devam eder:

"Ben de onu alacağım o zaman" dedi 'Ntoni.

"Alacak mısın?" diye bağırdı dede, "Peki ya ben kimim? Ya annenin hiç önemi yok mu? Senin baban işte orada gördüğün kadınla evlenirken bu isteğini ilk önce bana söylettirdi... Artık bu yöntemler kullanılmıyor, yaşlılar bir işe yaramıyor, bir zamanlar büyükleri dinle, hata yapmazsın denilirdi...

Saçını yolup ayaklarını vuran 'Ntoni "Ah benim talihsiz başım!" diye bağırdı, "Bütün gün çalışıyorum! Meyhaneye gitmiyorum! Cebimde bir kuruş param yok! Tam da beni seven bir kız buluyorum, alamıyorum! Neden askerden döndüm ki?" (Verga, 2015: 111)

Tüm sıkıntılarına, ölümlere ve acılara rağmen aile dağılmamış, muşmula ev yuvaları olmaktan çıkmamış ve yine en küçük torun olan Alessi, ki romanda "tıpkı dedesi" diye anlatılır, evin baştan yaratıcısı, ailenin birliğini yeniden sağlayan kişi olacaktır. Alessi aslında Verga'nın ülkesi İtalya'yı ve o günkü birlik mücadelesini anlatmak için kullandığı bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Muşmula evin kaderini aile üyelerinin birbirlerine olan bağlılıkları, sevgileri ve çalışmaya olan aşkları kurtaracaktır. Tıpkı İtalya'nın kaderinin de bir arada olma ve çok çalışmayla kurtulabileceği gibi.

I Malavoglia öylesine zengin bir kültüre sahip bir bölgenin Verga sayesinde İtalyanlarca yeniden keşfedilmesini sağlamış, günümüze dek sürüklenen Güney İtalya sorunsalı gözler önüne serilmiş, yazar bir balıkçı ailesinin hikâyesi aracılığıyla o bölgenin insanının dramını irdelenmiş, son derece gerçekçi bir gözle yansıtmayı başarmış, aile bağlarının gücünün toplumu ayakta tutabileceğinden, çağ değişse de bazı kültürel ve toplumsal değerlerin unutulmaması ve bozulmaması gerektiğinden de söz etmiştir.

Kaynakça

CAPUANA, L. (1972). *Verga e d'Annunzio*. Bologna: Edizioni Cappelli.

ÖNCEL, S. (1971). *Aspetto sociale ed umano dell'arte verghiana*. Ankara: Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınları.

PERRONI, L. (1919). *Attualità politica di Giovanni Verga*. Floransa: Edizioni Bemporad.

VERGA, G. (1991). *I Malavoglia, Mastro Don Gesualdo*. Roma: Grandi Tascabili Economici Newton.

VERGA, G. (2015). *Malavoglia'lar* (Ebru Balamir, çev.). İstanbul: Fabula Yayınları.

VOLPE, G. (1948). *Italia moderna. Vol.1.* Floransa: Edizioni Sansoni.

KLASİK TÜRK VE FARS EDEBİYATLARINDA ÇOCUĞUN EĞİTİLEBİLİRLİĞİ VE GÜLİSTAN ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Emrullah YAKUT

Mardin Artuklu Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada kendisi de aynı zamanda bir eğitimci olan Sâdî-i Şîrâzî'nin *Gülîstan* adlı eserindeki bir hikâyede ortaya konulan eğitime dair iki farklı anlayıştan yola çıkılarak klasik Türk ve Fars edebiyatında bu meselenin tezahürleri ele alınacaktır.

Bildirinin amacı eğitimle ilgili her hangi bir yaklaşımın doğruluğunu ya da yanlışlığını savunmak veya ispatlamak değil, konunun klasik edebiyattaki bazı yansımalarının tespit edilmesidir.

Bu çerçevede Klasik Fars ve Türk edebiyatlarından örneklere yer verilerek *Gülîstan*'daki yaklaşımla meselenin mukayeseli bir okuması ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk ve Fars Edebiyatında Eğitim, Gülîstan, Çocuk eğitimi.

EDUCABILITY OF THE CHILD IN CLASSICAL TURKISH AND PERSIAN LITERATURE AND GÜLİSTAN EXAMPLE

161

Abstract

This study is going to discuss two different approaches to education in a certain parable in *Golestan* of Saadi Shirazi, who was an educator himself, and its manifestations in Turkish and Persian literatures.

The aim of this paper is not to prove a certain educational perspective right or wrong, but to point out some manifestations of the subject in classical literature.

Within this frame, a comparative reading will be carried out from the perspective of the aforementioned parable in *Golestan* through examples from Classical Turkish and Persian literatures.

Keywords: Education in Classical Turkish and Persian Literatures, Golestan, children's education

Giriş

Günümüzde eğitimle ilgili geliştirilmiş birçok teori mevcuttur. Ancak bu pek çok teoriden büyük kısmının Antik dönemden gelen iki temel yaklaşımın devamı niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar doğacı (doğuştan gelen yetenekler) ve yetiştirmeci (çevre etkisi ve deneyimler) yaklaşımlardır. Yetiştirmeci yaklaşıma göre her insan eğitim sayesinde kendini

zihnen ve ruhen geliştirebilir. Doğayı veya yaratılışı esas alan yaklaşıma göre ise doğuştan getirilen kabiliyetler belirleyici ve esastır ve bunlar eğitim yoluyla değiştirilemez. Bir fert eğer doğuştan bu kabiliyete sahip değilse eğitilmesi kabil değildir (Akyüz, 1969: 76; Demirci, 2007: 105).

1928'e kadar mektep ve medreselerde ders kitabı olarak okutulan, dolayısıyla Türk eğitim ve toplum hayatında önemli bir yere sahip olan *Gülistan*'ın bir babı eğitimin fertler üzerindeki tesirini konu almaktadır. Eserin diğer baplarında da eğitime dair bahisler yer almaktadır. Bunlardan biri de eğitime dair yukarıda zikredilen birbirine zıt iki temel yaklaşımın tartışıldığı birinci bapta dördüncü hikâyedir.

Edebî bir metin olmasının yanı sıra bir terbiye ve nasihat kitabı olma hususiyeti de arz eden bu eserin, yüzyıllar boyunca okunagelmiş olması hasebiyle gerek devlet adamlarının gerekse toplumun terbiye anlayışının şekillenmesinde rol oynayan temel kurucu metinlerden biri olduğu söylenebilir (Akyüz, 1969). Diğer yandan bu tür eserlerin tesirlerini ele alırken, aynı zamanda içinde buldukları devrin ve toplumun genel algısının bir yansıması mahiyetinde olduklarını unutmamak gerekir.

Gülistan'ın eğitimle ilişkisini Türkiye'de tedkik eden ilk çalışma İbrahim Alaaddin (Gövsâ) (1925) tarafından Tedrisat Mecmuası'nda yayımlanan "Terbiye Nokta-i Nazarından Gülistân" başlıklı yazısıdır¹. Bir diğer önemli çalışma ise Akyüz (1969) tarafından "Sâdî'nin Eğitimsel Görüşleri" başlıklı makalesidir. Zavotçu (2009) "Sa'dî, Düşüncesi ve Etkileri" başlıklı çalışmada *Bostan* ve *Gülistan*'ın eğitim açısından önemine değinmiştir. Ahmet Zeki Güven (2014) "Gülistan ve Bostan Adlı Eserlerin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi" adlı makalesinde söz konusu eserleri değerler eğitimi bakımından tahlil etmiştir. Söz konusu çalışmalarda ortaya konan

Amaç

Bu çalışmada, yaratılıştan gelen özellikler ile çevre etkisinin irdelendiği söz konusu hikâye, özet olarak aktarıldıktan sonra meselenin klâsik edebiyat metinlerindeki izdüşümü ortaya konulacaktır.

Yöntem

Çalışmada Sâdî-i Şîrâzî'nin *Gülistan* adlı eserinde bir hikâye esas alınmış, ayrıca Klasik Türk ve Fars şiirinden de örnekler verilerek *mukayese* yöntemi kullanılmıştır.

Padişah ve Vezir Hikâyesi

Gülistan'da insanın eğitilebilirliğine dair birbirini nakzeden iki farklı yaklaşımın padişah ve vezir diyalogu üzerinden ele alındığı hikâye (1. bap, 4. hikâye) özetle şöyledir: Bir eşkıya topluluğu ele geçirilir. Padişah bütün esirlerin öldürülmesini emreder. Vezirlerden biri, esirler arasında yer alan bir çocuğun kendisine verilmesi durumunda onu iyi ve faydalı bir insan olarak yetiştireceğini söyler. Padişah onun bu görüşüne katılmaz ve şöyle der:

"**Soysuz** kimse iyilerin terbiyesini alamaz. **Kabiliyetsiz** kimseyi terbiyeye çalışmak, kubbe üzerinde ceviz durdurmak gibidir. ... Ateşi söndürüp korunu bırakmak, yılanı öldürüp yavrusunu

¹ Yazı, 2007 yılında Adem Ceyhan tarafından Latin harflerine aktarılmış ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

muhafaza etmek akıllıların işi değildir. Bulutlar Âb-ı Hayât yağdırsa dahi söğüt dalından asla meyve yiyemezsin. Soysuz kimse ile vaktini geçirme; çünkü hasır kamışından şeker yiyemezsin.”

Bunun üzerine vezir çocuğun henüz küçük olduğunu, onların terbiyesini almadığını ve düzeltilebileceğini iddia eder. Peygamberimizin “Her çocuk İslâm fıtratı üzerine doğar.” hadisini hatırlatır ve kendi kanaatini destekleyen deliller ileri sürer:

“Hz. Lut’un zevcesi kötülerle arkadaş olduğu için hânedân-ı nübüvvetten olmak şerefini kaybetti. Hâlbuki Ashâb-ı Kehf’in köpeği birkaç gün iyilerin arkasına düştü, insan şerefi kazandı.”

Padişah, “Düşmanı ehemmiyetsiz, âciz saymak doğru değildir; çünkü çok gördük ki, küçük bir kaynağın suyu çoğaldıkça deveyi yüküyle beraber almış götürmüştür.” der. Ancak hemfikir olmamakla birlikte çocuğu affeder.

Çocuk senelerce vezirin yanında talim ve terbiye görür ve zamanla herkesin teveccühünü kazanır. Vezirin bir gün padişaha “Akıllı insanların terbiyesi ona tesir etmiş, eski cehaleti tabiatından zail olmuştur.” demesi üzerine padişah gülümseyerek “Kurt yavrusu, insanlar arasında büyüye de sonunda kurt olur.” der.

Bir süre sonra delikanlı, mahallenin serserileriyle birlik olarak bir çete kurar. Bir fırsatını bulup veziri iki oğlu ile birlikte öldürür. Vezirin servetini de çalarak babası gibi dağa çıkar ve eşkıyalığa başlar. Padişah bütün bu olup bitenlerden sonra şöyle der: “İnsan kötü demirden nasıl iyi kılıç yapar? Ey akıllı zat, bilmiş ol ki, alçak kimse terbiye ile adam olmaz. Misal istersen yağmura bak ki, yağmurun tabiatı lâtif, temiz olduğundan ihtilâf yoktur. Böyle olmakla beraber yağın yağmurun tesiriyle bahçede lâle, çorak yerde çerçöp biter. Çorak yer sümbül bitirmez. Boş yere orada ümit tohumu ekip zayi etme. Kötülere iyilik etmek, iyilere kötülük etmek gibidir (Sâdi, 1980: 326-329).”

Padişahın savunduğu görüşe göre insan yaradılıştan gelen özelliklerinin, istidat ve kabiliyetlerinin esiridir, bunlardan kurtulamaz. Vezir ise iyi bir eğitim verilmesi durumunda insanın iyiye ve doğruya yönelebileceğini savunur. Hikâyenin sonunda eğitimin “kötü yaratılışlı” kimselere tesir etmeyeceği yönünde düşüncesini belirten padişah haklı çıkmaktadır. Sâdi, eserinin diğer bölümlerinde de insan tabiatının doğuştan gelen özelliklerinin eğitimle değiştirilemeyeceği yönündeki kanaati pekiştiren diyaloglara ve ifadelere yer vermiştir.

Eğitimin Tesiri

Tasavvuf öğretisini, ahlâk ve terbiyesini insanlara aktarmaya çalışan ve bu yönüyle başlı başına bir eğitim kitabı olarak değerlendirilebilecek olan Mevlânâ’nın *Mesnevi*’sinde kabiliyet ve yaratılış esas olarak alınmıştır. “Eğer yay kötüyse ok eğri gider (Mevlânâ, C. IV / b. 3406).”² Diğer bir yerde yer alan “Terbiyeli de olsa köpek yine köpektir (Mevlânâ, C. VI / b. 4856)” gibi ifadeler, Sâdi’nin görüşleriyle benzerlik arz etmektedir.

Mevlânâ’ya göre sûrette güzeller arasında fark olduğu gibi akılda da insanlar arasında fark vardır. Mevlânâ meseleyi **fıtrat** (yaratılış) ve **cehd** (çalışma) kavramları çerçevesinde ele alır. İnsanların akıl yönünden yaratılıştaki eşit olduğunu ve bu yüzden farklılıkların eğitim ve çevresel

² Metinde Kullanılan Kısaltmalar: Metinde Cilt için C.; gazel g.; rubâi r.; kasîde k.; beyit için b. kullanılmıştır.

faktörlerle sonradan ortaya çıktığını savunan Mu'tezilî görüşü eleştirir. Ona göre yaratılıştan (fitrat) gelen üstünlük, çalışma (cehd) ve tefekkürle tahsil edilenden daha üstün ve iyidir. Allah vergisi olmaksızın gösterilen çaba, total kimsenin rahvân yürümeye çalışmasına benzer (Mevlânâ, C. III / b. 1536-1544).

İstidat kavramını tercih eden Sâdî ise terbiyenin müsavi, **istidâd**'ın ise muhtelif olduğunu dile getirir ve bu görüşü öne sürdüğü şu örneklerle savunur:

“Altın, gümüş her ne kadar topraktan çıkıyorsa da her taşta altın, gümüş bulunmaz. Süheyl yıldızı, âlemin her tarafına ziyâ verir. Fakat bir deriden, bir yerde dağarcık, bir yerde sahtiyan yaparlar; her deri süheylden kendi istidadına göre renk alır (Sâdî, 1980: 475).

Klasik Fars edebiyatında Sebk-i Hindî ekolü şairlerinden Sâib-i Tebrîzî'nin bir gazelinde yaratılıştan gelen hususiyetlerin değiştirilemeyeceği anlayışı hâkimdir. “Kötü fiilli nefis, ta'lîm edilebilir değildir, bu dîvâne (kuduz) köpeği bu kadar zincire vurmak neden?” şeklinde Türkçeye çevrilebilecek beyit şöyledir:

Nefs-i bed-kirdâr kâbil-i ta'lîm nîst

În seg-i dîvâne râ çendîn meres kerdn çe râ (Sâib, 1383: 22)

Nusret Efendi tarafından yapılan şerhte ise söz konusu beyit, “...asl, bed olunca terbiye kabûl itmedigini cünûna haml eyledi ki kudurmuş köpek (14) dimekdir ve nefsin kendi kendinden olmayınca taşradan terbiyenin (15) fâ'idesi yokdur” (Yakut, 2008: 19) şeklinde yorumlanmıştır. Yani şârihe göre Sâib, bir kimsenin aslı kötüyse terbiye kabul etmez demektedir. Terbiye kabul etmeyen bu kötü hâli cünûna yani deliliğe benzetmiştir. Asl kelimesinin “temel, kök ve soy, sop” gibi anlamları düşünüldüğünde Nusret Efendi'nin yorumu *Gülîstan*'daki yaklaşımla büyük ölçüde örtüşmektedir. Ancak farklı olarak dıştan gelen terbiyenin etkili olmayacağını, değişimin kendi kendinden, yani içerden gelmesi durumunda değişimin ve islâhın mümkün olduğunu belirterek Sâib'in beytine daha esnek bir bakış açısı kazandırmıştır.

Edirneli Nazmî, baba ve dede her ne kadar çabalasa da eğer bir kimsede kabiliyet yoksa onun terbiye edilemeyeceğini belirtmiştir:

Terbiyet kâbil olmaya nâ-kâbile

Her ne ikdâm vecd itse eb birle ced (E. Nazmi, g.1437/4)

Edirneli Nazmî'nin, bir başka beyti vardır ki, Sâdî'nin padişah ve vezir kıssasındaki aldığı iyi eğitime rağmen sonunda aslına rücû ederek eşkıya olan çocuğun hikâyesini akla getirmektedir:

Şakî olunca bir oğlan kesilmez ol şerden

Ne deñlü terbiyet eylerse ata ana aña (E. Nazmi, g.571/3)

Nâbî ise alışkanlık (mu'tâd) kavramını kullanır ve “dünyanın (sürekli) aynı yönde hareket etmesinden, kimsenin alışkanlıklarını terk etmeye alışık olmadığını anladım” meâlinde şöyle der:

Anladım cünbiş-i yek-tavr-ı cihândan bunu kim

Kimse terk itmege mu'tâd değil mu'tâdın (Nâbî, g.580/2)

Karamanlı Nizâmî bir kasidesinde memdûhu olan kişiyi yüceltmek için “Ey padişah! Eğer terbiye eden bakışın taşa erişse ne kadar imkânsız da olsa mermerde nergis yetiştirir.” anlamındaki beyti şöyledir:

Husrevâ ger nazar-ı terbiyetüñ taşa ire

Nice nâ-kâbil ise bitüre mermer nergis (K. Nizami, k.5/42)

Şair, burada övdüğü kişiyi yüceltmek maksadıyla, onun yapılamayacak bir şeyi yapabileceğini söylemek istemektedir. Nizâmî'nin burada mübalağa yaptığı açıktır. Dolayısıyla şairin bu yaklaşımı aslında terbiye hususunda kabiliyeti esas alan anlayıştan beslenmektedir.

Eğer kişide istidat ve kabiliyet varsa o zaman terbiyenin tesiri söz konusu olabilir. *Gülistan*'da kabiliyet ve istidatın belirleyiciliğine vurgu yapılırken eğitim tamamen tesirsiz veya gereksiz bir çaba olarak görülmez. Ancak eğitimin beklenen neticeyi vermesi için eğitilen kişinin istidat ve kabiliyeti olması şarttır:

“Eğer bir şeyin aslı/cevheri kabiliyetli olursa terbiyenin tesiri olur. Cevheri kötü bir demiri hiç bir cilâ iyi yapamaz. Köpeği yedi denizin suyu ile yıkasan ısladıkça daha pis olur (Sâdî, 1980: 470).”

Klasik Türk şiirinde yukarıdaki bakış açısının paylaşıldığını gösteren örneklere rastlanmıştır. Bu cümleden olmak üzere Hâlet Efendi'nin “Kâbiliyeti olanları terbiyede gönlü saf bir mürşit gerekir. Gül, nisan (yağmurunun) damlasını sadefin yaptığı gibi inci tanesi yapmaya kabiliyetli değildir.” şeklinde günümüz Türkçesine çevrilebilecek beyti şöyledir:

Kâbilâmı terbiyetde pîr-i sâfi-dil gerek

Katre-i nîsânı itmez çün sadef dür-dâne gül (Halet E. g.15/4)

Bu beyitten yola çıkarak eğitimin (talim, terbiye) tamamen gereksiz ve beyhude bir çaba olarak görülmediği söylenebilir. Ancak terbiyeden istenen neticenin temin edilebilmesi için öncelikle eğitilecek kişinin kabiliyet sahibi olması (*katre-i nîsân*) gerekir. İkinci olarak ise terbiye veren kişinin *sâfi-dil* (gönlü saf) olması gerekir. Sâfi-dil kavramını biraz daha anlaşılır kılmak için *güle* bakılabilir. Gül, kesreti (çokluk) temsil eder. Gönül ise bir ayna gibi tasavvur edilir. Gönül tozdan ve pastan yani kesretten (masivadan yani Allah'tan gayri her şeyden) arındığı ölçüde vahdetin tecelligâhı olur. Pîr, sâfi-dil ve terbiye kavramları bir araya geldiğinde tûtî-ayna mazmununu akla getirir. Aynada kendi aksini gören papağan, ustasının söylediklerini aynaya akseden papağanın çıkardığı sesler sanarak taklit eder ve böylelikle konuşmayı öğrenir (Doğan, 2011: 165-166; Mevlânâ: C.V/b.1430-1444).

Gülistan'da geçen şu ifade, kabiliyet sahibi kişilerin nasıl eğitilmesi gerektiği ve hocanın nitelikleri konusunda ipuçları verir: “Muallim, kendini saydırmayı, sırasında azarlamayı bilmezse çocuklar pazarda uzuneşek oynarlar. ... Hocanın eziyeti, cefâsı, babanın muhabbetinden iyidir” (Sâdî, 1980: 472).

Seyyit Câzim'in “Meşakkatsiz kemâl tahsili zordur. Okul hocasız çocukların oyun sahası olur.” mealindeki beyti *Gülistan*'da dile getirilen bu yaklaşımı desteklemektedir:

Bî-ta'ab sa'bdur âgâze-i tahsîl-i kemâl

Hâcesüz mekteb olur mel'abe-gâh-ı etfâl (Seyyid Câzim g.203/1)

Hocanın niteliği kadar, bu eğitimin ne zaman verileceği de önemlidir. *Gülistan*'ın yedinci babında bir hikâyede “Ağaç yaşken eğilir.” atasözünü hatırlatan şu ifade yer almaktadır: “Her kim küçüklükte terbiye olmazsa büyüdüğü zaman hiç olmaz. Yaş çubuğu nasıl istersen bük; fakat kuru çubuğu doğrultmak için ateşe tutmak lâzımdır. Taze çubukları doğrultmak istersen doğrulur; fakat kuru ağaçları doğrultmak için uğraşmak boştur (Sâdî, 1980: 471).”

Sâdî'nin öne sürdüğü “çocuğun küçük yaşta eğitilmesi gerektiği” yönündeki görüşünün, eğitimde soy ve kabiliyeti mutlaklaştırdığı görüşüyle çeliştiği düşünülebilir. Ancak bunu kabiliyetli çocukların küçük yaşta eğitilmesi gerektiği şeklinde yorumlamak mümkündür. Yani soy ve kabiliyet gerekli bir şart olsa da tek başına yeterli değildir.

Tıpkı Sâdî gibi Asaf da bir rubaisinde insan terbiyesinin çocuklukta yapılması gerektiğini söyler ve “Demir tavında dövülür.” darb-ı meseliyle bu görüşünü destekler:

Hep terbiye-i beşer çocuklukda gerek

Kızgın demiri tavında ister dögmek (Asaf, r.73)

Sâdî, insan davranışlarında çevrenin etkisini inkâr etmez ve şu örneği verir: “Kâbe'nin örtüsünü görüyorsun ki halk onu öpüyorlar. Onun meşhûr olması ipek olmasından değildir. O örtü birkaç gün bir aziz ile beraber bulundu (yani Kâbe duvarına yazıldı.) Bundan dolayı şüphesiz o da Kâbe gibi aziz oldu” (Sâdî, 1980: 476).

Sâdî'nin bu tür ifadeleri insanın tabiatının değişmeyeceği yönündeki savunduğu fikirlerle çelişkili bulunmuş ve eleştirilmiştir.

Gülistân'da dikkat çeken bir diğer husus ise eserde geçen bazı ifadelerin, atasözleriyle benzerlikler göstermesidir. Aşağıdaki tabloda bazıları şaşırtıcı ölçüde benzer olan bu ifadelerden bir kısmı görülebilir:

Gülistân	Atasözü
“Düşmanı ehemmiyetsiz, âciz saymak doğru değildir; çünkü çok gördük ki, küçük bir kaynağın suyu çoğaldıkça deveyi yüküyle beraber almış götürmüştür (Sâdî, 1980: 328).”	Yılanın başı küçükken ezilir.
“Kurt yavrusu, insanlar arasında büyüye de sonunda kurt olur” (Sâdî, 1980: 329)	Kurdun oğlu akıbet kurt olur.
“Muallim, kendini saydırmayı, sırasında azarlamayı bilmezse, çocuklar pazarda uzuneşek oynarlar. ... Hocanın eziyeti, cefâsı, babanın muhabbetinden iyidir (Sâdî, 1980: 472).”	Eti senin kemiği benim.
“Her kim küçüklükte terbiye olmazsa büyüdüğü zaman hiç olmaz. Yaş çubuğu nasıl istersen bük; fakat kuru çubuğu doğrultmak için ateşe tutmak lâzımdır. Taze çubukları doğrultmak istersen doğrulur; fakat kuru ağaçları doğrultmak için uğraşmak boştur (Sâdî, 1980: 471).”	Ağaç yaşken eğilir. Demir tavında dövülür.
“Kâbe'nin örtüsünü görüyorsun ki, halk onu öpüyorlar. Onun meşhur olması ipek olmasından değildir. O örtü birkaç gün bir aziz ile beraber bulundu (yani Kâbe duvarına yazıldı). Bundan dolayı şüphesiz o da Kâbe gibi aziz oldu (Sâdî, 1980: 476).”	Arkadaşını söyle, kim olduğunu söyleyeyim. Kişi arkadaşından bellidir.

Tabloda yer alan ifadelerdeki benzerliklere bakarak Sâdî'nin yukarıdaki atasözlerini gördüğü ve bildiği, bunlardan esinlendiği sonucunu çıkarmak mümkün olmadığı gibi, söz konusu atasözlerinin Sâdî'nin eserlerinden neş'et ettiğini söylemek de güçtür. Sâdî'nin eserinde birçok ayet, hadis ve kelâm-ı kibârdan istifade ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla yüzyıllar boyu başta Kur'ân ve hadis olmak üzere ortak kaynaklardan beslenen Türk, Fars ve Arap kültür havzasında ortaya çıkan birçok eser gibi *Gülistân* da hem çevresini etkilemiş hem de ondan etkilenmiştir.

Sonuç

Geleneksel eğitim hayatının müfredatı içerisinde önemli bir yeri olan ve dil öğretimi için istifade edilen bir eser olmasının yanı sıra, bir terbiye ve nasihat kitabı hüviyeti de taşıyan *Gülistan*'ın sistematik olmasa da bir eğitim metodu veya anlayışı ortaya koyduğu söylenebilir.

Türk edebî geleneğinde ve kültür dünyasında önemli bir yer tutan Mevlânâ'nın *Mesnevî* adlı eserinin ve *Gülistan*'ın eğitim meselesine yaklaşım bakımından örtüştüğü en temel husus kabiliyet ve yaratılışın esas kabul edilmesidir. Klasik Türk edebiyatında da bu anlayışı destekleyen ifadeler gözlemlenmektedir. Bu yaklaşım tarzına göre eğitimi belirleyen ve etkileyen hususlar özetle şunlardır:

- 1- Öğrencinin kabiliyet, istidat, soy ve yaratılışı (fitrat)
- 2- Hocanın yetkin bir kişi olması (sâfi-dil)
- 3- Hocanın çok mülâyim olmaması (disiplin)
- 4- Eğitimin küçük yaşta başlaması

Bu anlayışın günümüzde tamamen değiştiğini söylemek mümkün değildir. Eğitimin küçük yaşta başlaması, eğitimcinin meslekî ve pedagojik yeterliliği, kabiliyetin önemi, eğitim açısından bugün için de kabul gören hususlardır. Fakat burada özellikle iki hususta geleneksel ve modern yaklaşımlar arasında belirgin bir farklılıktan söz edilebilir. Yukarıdaki örneklerden yola çıkılarak tasvir edilmeye çalışılan geleneksel bakış açısında kabiliyet ve istidatın belirleyiciliği neredeyse mutlaklaştırılmıştır. Bir diğer önemli fark ise disiplin anlayışının günümüzde daha farklı yorumlanıyor olmasıdır. Eserin bakış açısı ve yaklaşım tarzıyla klasik Türk ve Fars edebiyatındaki benzerlikler görülmüştür. Elbette bütün bu benzerliklerin *Gülistan*'dan kaynaklandığını söylemek böyle sınırlı bir çalışma için fazlasıyla iddialı bir ifade olacaktır. Bu ortak ve benzer noktaların, geleneksel bakış açısı içerisinde yaygın bir yaklaşım biçiminin tezahürü olabileceğini de gözardı etmemek gerekir. Edebî eserler ile içinde doğdukları toplumsal hayat ve zihniyet arasında tek taraflı bir etkiden ziyade karşılıklı etkileşim ve alış-verişten söz etmek daha isabetli ve insafli bir yaklaşım tarzı olacaktır. Bu meyanda *Gülistan*'da ortaya konan bakış açısıyla aynı minvaldeki atasözleri, Sâdî'nin de bir ölçüde şark irfanından istifade ettiğinin dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Kaynakça

- Akyüz, Y. (1969). Sadi'nin eğitimsel görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 73-82.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Divânı*. İstanbul: M.E.B.
- Ceylan, Ö. (2003). *Asaf Divanı: Hânedanda Bir Âsi*. Ankara: Akçağ.

- Derdiyok, İ. Ç. (2005). *Hâlet Efendi Divançesi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Doğan, M. N. (2011). *Eski Şiirin Bahçesinde* (5. b.). İstanbul: Yelkenli.
- Gövsa, İ. A. (1925). Terbiye Nokta-i Nazarından Gülistan. *Tedrisat* (64), 67-81.
- İpekten, H. (1974). *Karamanlı Nizâmî: Hayatı, Edebî Kişili ve Dîvânı*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Mevlânâ, C. M. (2007). *Mesnevî-i Ma'nevî*. (A. Karaismailoğlu, & D. Örs, Dü) Ankara: Akçağ.
- Özbek, A. (2000). *Câzîm Divanı (Edisyon Kritik-inceleme)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sâdî. (1980). *Bostan ve Gülistan Tercümesi*. (R. K. Bilge, Çev.) İstanbul: Meram.
- Tebrîzî, S. (1383). *Dîvân-ı Sâib-i Tebrîzî* (Cilt I). (C. Mansûr, Dü.) Tahran: Nigâh.
- Üst, S. (2012). *Edirneli Nazmî Dîvânı*. 5 8, 2017 tarihinde T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10604,edirneli-nazmi-divani-sayfa-1-1989pdf.pdf?0> adresinden alındı
- Yakut, E. (2008). *Sâib-i Tebrîzî Divanı Şerhi'nin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış YLT). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÂŞIK KUL AHMET'İN ŞİİRLERİNDE TÜRK HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

Yrd. Doç. Dr. Erol EROĞLU

Yrd. Doç. Dr. Yavuz KÖKTAN

Sakarya Üniversitesi

Öz

Bu çalışma; Hayrettin İVGİN tarafından “Bir Şah Olsam Hükmeyleşem Cihana, Âşık Kul Ahmet Hayatı ve Şiirleri” adıyla 1997 yılında yayımlanan eserle sınırlıdır. Bu eser; tamamen Kul Ahmet’in şiirlerinden oluşan ve kapsamlı bir çalışma olduğu için seçilmiştir. Ozanm eserlerinde yer alan deyimler, atasözleri, yerel ifadeler, eşya adları, bitki ve hayvan isimleri, hastalık ve ilaçlar, dinî öğeler, masal-hikâye motifleri, müzik aletleri, etnik kimlikler, giysiler, argo kullanımlar, şairler ve ozanlar tablolar halinde gösterilmiştir. Âşık Kul Ahmet 1932 yılında Maraş’ın Pazarcık ilçesine bağlı Bozlar Köyünde doğmuştur. Adı Ahmet, soyadı Kartalkanat’tır. Kul Ahmet mahlasıdır. “Kul Ahmet ile Şah Zeynep”, “Zalimin Zulmüne Ha Dayan”, “Gelin Dostlar Bir Olalım”, “Güzel Anadolu”, “Gelin Dostlar Barışalım”, “Dünyanın Sesi”, “Atatürk’ün İzindeyiz”, “Gelin Atatürk’ün Yoluna Dostlar”, “Bir Şah Olsam Hükmeyleşem Cihana”, “Benim Kâbem İnsandır” Âşık Kul Ahmet’in kitaplarından bazılarıdır. Kul Ahmet’in yetiştirdiği âşıklar arasında; Âşık Kul Mehmet, Âşık Kul Kenan, Âşık Coşkun Gönüllü, Âşık Süleyman Demir, Âşık Garip Bektaş, Âşık Biçari gibi isimler yer almaktadır. Üretken bir âşık olan Kul Ahmet, eserlerinde Anadolu insanının günlük konuşma dilini kullanarak eserler verir.

Anahtar Kelimeler: Âşık, Kul Ahmet, Halk Kültürü.

169

TURKISH FOLK CULTURE ELEMENTS IN MINSTREL KUL AHMET'S POEMS

Abstract

This study; Hayrettin İVGİN is limited to the works published in 1997 in the name of "Şah Olsam Hükmeyleşem Cihana, Aşık Kul Ahmet Hayatı and Şiirleri". This work; it was chosen because it is a comprehensive study of Kul Ahmet's poems. The poems and proverbs used in the works of the poet are presented in the form of idioms, proverbs, local expressions, names of things, names of plants and animals, diseases and medicines, religious items, fairy tale-story motifs, musical instruments, ethnic identities, clothes, poetry and poets. Aşık Kul Ahmet was born in 1932 in Bozlar village of Pazarcık district of Maraş. His name is Ahmet, his last name is Kartalkanat. Kul Ahmet is a mahlas. “Kul Ahmet ile Şah Zeynep”, “Zalimin Zulmüne Ha Dayan”, “Gelin Dostlar Bir Olalım”, “Güzel Anadolu”, “Gelin Dostlar Barışalım”, “Dünyanın Sesi”, “Atatürk’ün İzindeyiz”, “Gelin Atatürk’ün Yoluna Dostlar”, “Bir Şah Olsam Hükmeyleşem Cihana”, “Benim Kâbem İnsandır” are some of the books of Aşık Kul Ahmet.

Among the lovers whom Kul Ahmet raised; there are names like Aşık Kul Mehmet, Aşık Kul Kenan, Aşık Coşkun Volunteer, Aşık Süleyman Demir, Aşık Garip Bektaş, Aşık Biçari. Kul Ahmet, a productive lover, gives works in his poems using the daily speech language of Anatolian people.

Keywords: Minstrel, Kul Ahmet, Folk Culture.

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Âşık Kul Ahmet'in şiirlerinde yer alan Türk halk kültürü öğeleri çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada aşığın şiirlerinde yoğun olarak kullandığı halk kültürü öğeleri üzerinde özellikle durulmuş ve örnekler verilmiştir.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu çalışmanın evreni olarak Hayrettin İVGİN tarafından “Bir Şah Olsam Hükmeylesem Cihana, Âşık Kul Ahmet Hayatı ve Şiirleri” adıyla 1997 yılında yayımlanan eser seçilmiştir. Bu eser; tamamen Kul Ahmet'in şiirlerinden oluşan ve kapsamlı bir çalışma olduğu için seçilmiştir. Çalışmanın örnekleme olarak adı geçen eserin birinci bölümünü oluşturan 232 adet şiir seçilip incelenmiştir.

Ozanın eserlerinde yer alan deyimler, atasözleri, yerel ifadeler, eşya adları, bitki ve hayvan isimleri, hastalık ve ilaçlar, dinî öğeler, masal-hikâye motifleri, müzik aletleri, etnik kimlikler, giysiler, argo kullanımlar, şairler ve ozanlar tablolar halinde gösterilmiştir. Ayrıca tablolarda gösterilen kelimelerin şiirlerde kullanımına dair örnekler de verilmiştir.

Âşık Kul Ahmet'in Hayatı

Âşık Kul Ahmet 1932 yılında Maraş'ın Pazarcık ilçesine bağlı Bozlar Köyünde doğmuştur. Adı Ahmet, soyadı Kartalkanat'tır. Kul Ahmet mahlasıdır.

Kul Ahmet bir yaşında babasını kaybetmiş, iki kız kardeşiyle birlikte öksüz kalmıştır. 15 yaşında sazla deyişler söylemeye başlayan Kul Ahmet, aynı yaşlarda gurbete çıkmıştır. 1960 yılında geldiği Ankara'da dost meclislerine katılarak, kendini kabul ettirmiş, Ankara Radyosu'nda programlar yapmıştır. 1963 yılında annesi Satiha Hanım'ın vefatının ardından evlenir. Ancak hem eşini ve kızını trafik kazasında kaybeder. Bir süre sonra tekrar evlendi. 1971 yılında ikinci eşinin vefatının ardından iki oğlunu çocuk yuvasına bırakarak tekrar gurbete çıkar.

Âşık Kul Ahmet 16 Temmuz 1996 tarihinde hayata veda eder. 2013 yılında memleketi Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesine heykeli dikilmiştir.

Kul Ahmet döneminin ünlü ozanları Âşık Veysel ve Mahzunî ile uzun yıllar arkadaşlık yapmış, aynı sahneyi paylaşmıştır.

“Kul Ahmet ile Şah Zeynep”, “Zalimin Zulmüne Ha Dayan”, “Gelin Dostlar Bir Olalım”, “Güzel Anadolu”, “Gelin Dostlar Barışalım”, “Dünyanın Sesi”, “Atatürk’ün İzindeyiz”, “Gelin Atatürk’ün Yoluna Dostlar”, “Bir Şah Olsam Hükmeysem Cihana”, “Benim Kâbem İnsandır” Âşık Kul Ahmet’in kitaplarından bazılarıdır.

Kul Ahmet’in yetiştirdiği âşıklar arasında; Âşık Kul Mehmet, Âşık Kul Kenan, Âşık Coşkun Gönüllü, Âşık Süleyman Demir, Âşık Garip Bektaş, Âşık Biçarı gibi isimler yer almaktadır.

Âşık Kul Ahmet’in Şiirlerinin İçerik İncelemesi

1. Masal – Hikâye Motifleri

Levla (9)	Arzu ile Kamber	Mem-Zin
Mecnun (8)	Aslı	Sirin
Ferhat (6)	Hürşit-Mahmiri	Tahir- Zöhre
Kerem (4)	Kavs	Yusuf- Zülevha
Abu Havat	Mahmut- Elif	

Kul Ahmet’in şiirlerinde kullanılan masal hikâye motifleri genel olarak anonim halk edebiyatında yer alan motiflerdir. Şiirlerde en sık tekrarlanan isimler Leyla, Mecnun, Ferhat ve Kerem’dir. Örneklerde görüldüğü gibi âşık ile maşukun isimleri bir arada kullanılmaktadır.

Arzu ile Kamber aşkı bilerek
Mahmut da Elif’e koştı gülerek

Hürşit yatmış Mahmiri’nin dizinde
Kerem yanmış Aslı Hanın közünde
Mecnun Tanrı görmüş Leyla yüzünde
Onun için yanar bekler pınarı

Mem ile Zin olmuş dağ gülü yaban
Tahir’in Zöhre’si hoş dilber huban
Yusuf Züleyhası bir mahi taban
Ona mesken olmuş zindan duvarı (Şairname, s.55)

2. Giyim Kuşam İle İlgili Unsurlar

Don(3)	Kemer (2)	Ceket	Gömlek	Küpe
Aba (2)	Libas (2)	Cüpe (Cüppe)	Kaftan	Sarık
Hırka (2)	Sal (2)	Düğme	Kusak	Tac

Şiirlerde sık tekrarlanan giyim kuşam eşyaları arasında; aba, don, hırka, kemer, libas ve şal almaktadır.

Karışmadık şu batılın dinine
Ne dediysek giremedi beynine
Kumaş olduk eller giydi eynine
Hırka olduk aba olduk şal olduk (Yol Olduk; s.89)

Kaç bin defa aşkın atına bindim

Yüksekten uçarken engine indim

Bazı üryan, bazı libas giyindim

Hırka oldum, aba oldum, don oldum (Han Oldum; s.104)

Örneklere görüldüğü gibi farklı şiirlerinde olsa da hırka ve aba birlikte kullanılmaktadır. Ceket, cüppe, düğme, gömlek, kaftan, kuşak, küpe, sarık ve taç şiirlerde geçen diğer giyim kuşam ile ilgili unsurlardır.

3. Meslek Adları

Tabip (10)	Şair (4)	İmam (2)	Cambaz	Kaptan
Hoca (7)	Yazar (4)	Mimar (2)	Cellât	Köçek
Zindancı (6)	Çiftçi (3)	Polis (2)	Cerrah	Profesör
Çoban (5)	Asker (2)	Avcı	Doktor	Savcı
Hâkim (4)	Düşünür (2)	Bahçıvan	Hekim	Tüccar
Kâtip (4)	Hamal (2)	Bakkal	Hemşire	Vali

Şiirlerde meslek adı olarak en sık tabip geçmektedir. Örneklere de görüldüğü gibi tabip, cerrah, doktor, hekim ve hemşire gibi özellikle sağlık alanına ait isimlerin fazla sayıda kullanıldığı görülmektedir.

Gene yanlış ilaç verdi hekimler

Nerde kaldı gerçek doğru hükümler

Filozoflar, düşünürler, hâkimler

Ezilib gitmişler hızar içinde (Pazar İçinde, s.44)

Dünyayı var eden settara kurban

Bize bir su veren yâre kurban

Bir yanda hemşire doktora kurban

Yaramıza merhem çalanlara bak (Gelenlere Bak, s.91)

Kul Ahmet'in şiirlerinde geçen meslekler belirli bir eğitim süreci gerektirmektedir. Halkı okumaya, öğrenmeye yönlendirme, teşvik etme gayreti birçok şiirinde kendini belli etmektedir.

Kanun yasa bilen insan olursun

Her dertlere şifa Lokman olursun

Memlekete layık uzman olursun

Gel ilime çalış oku evladım (Oku Evladım, s.121)

Ya bir yazar ya bir şair ol

Damla isen bir nehir ol

Her sanatta gel mahir ol

Oku evladım başa geç (Çocukları Okumaya Teşvik,s.41)

4. Akrabalık Adları

Kardeş (49)	Baba (17)	Kız (8)	Karı (2)
Ana (31)	Oğul (17)	Ata (5)	Bacı
Evlad (22)	Eş (11)	Dede (3)	Dayı

Kul Ahmet'in şiirlerinde görüldüğü gibi akrabalık adları sıklıkla kullanılmaktadır. En sık kullanılan "kardeş" sözcüğü kan akrabalığını ifade etmekten ziyade, birlik ve beraberliği nitelemek amacıyla hitap olarak kullanılmıştır.

Gelin âşıklar bir yere

Kardeş olalım hep birlikte (Olalım Birlikte, s.42)

Gel kendini ayrı tutma kardeşim

Birdir hep soyumuz elimiz bizim (Bizim, s.109)

Kul Ahmet "Köy Kadını" isimli şiirinde annesini anlatmaktadır.

Satiye derler anama

Benim anam köy kadını

O mimar oldu binama

Benim anam köy kadını (Köy Kadını, s.71)

"Evlad" sözcüğü gençleri ve halkı okumaya öğrenmeye teşvik eden "oku evladım" ve "çocukları okumaya teşvik" isimli şiirlerin her dizesinde geçmektedir.

Bu tembellik sana yaralar açar

Gel ilime çalış oku evladım

Her mesleğin başı bilimden geçer

Gel ilimle çalış oku evladım (Oku Evladım, s.121)

Sana nasihatim olsun

Oku evladım başa geç

Gönlün ilim ile dolsun

Oku evladım başa geç (Çocukları Okumaya Teşvik, s.41)

Kardeş, ana, evlat, baba, oğul, eş, kız, ata ve dede; Kul Ahmet'in şiirlerinde sıklıkla kullanılan diğer akrabalık isimleridir. Türk kültüründe insan ilişkilerinde akrabalık bağları büyük önem taşır. Kul Ahmet'in şiirlerinde bu isimlerin sıklıkla kullanılması yöre kültüründe de akrabalık bağlarının önemini ortaya koymaktadır.

5. Yer Adları

Vatan (22)	Sokak (6)	Sırat Köprüsü (3)	Bakırköy
Cennet 20	Dergâh (5)	Yayla (3)	Berlin
Köy (13)	Kerbela (5)	Ankara (2)	İran
Bahçe (12)	Öte Dünya (5)	Cami (2)	Kâinat
Zindan (12)	Avrupa (4)	Çanakkale (2)	Mina
Pazar (10)	Kilise (4)	Sivas (2)	Niksar
Ülke (9)	Cehennem (3)	Tımarhane (2)	Nişabur
Anadolu (7)	Maraş (3)	Tur Dağı (2)	Şam
Kâbe (7)	Meyhane (3)	Yurt (2)	Yemen

Yukarıdaki tabloda; aynı zamanda dinî unsurlar tablosunda da gösterilen cami, Kâbe, Cehennem gibi isimlere yer verilmiştir. Dinî özellik taşıyan yer adları dışında ülke, şehir, kıta gibi yer adlarına da rastlanmaktadır. En fazla sayıda vatan ismi ve sonrasında köy adı geçmektedir.

Sözümü tutmazsan utan

Neler çekti anan atan

İlimle yükselir vatan

Oku evladım başa geç (Çocukları Okumaya Teşvik, s.41)

Bir zamanlar yaylalara göçerdik

Katar çeken mayalarım nerede

Dost elinden dolu bade içerdik

Mor koyunum yaylalarım nerede (Nerede, s.44)

6. Bitki - Çiçek Adları

Gül (43)	Diken (6)	Çimen (2)
Yaprak (7)	Ağaç (4)	Gonca (2)

Kul Ahmet'in şiirlerinde çiçek adı olarak en sık "gül" kullanılmıştır. Gül sözcüğü bazı şiirlerde "bülül" ile bazılarında ise "gonca" ile birlikte geçmektedir.

Bülbüller gülüne hep hasret gitti

Dünyanın kargası kaz tükenmedi (Tükenmedi, s.81)

Bülbül değil isen güle

Ötmenin bir faydası yok (Faydası Yok, s.86)

Açılmış goncandan reyhan saçılınsın

Kokusu olmayan güle sarılma (Sarılma, s.27)

Şiirlerde gülden başka yaprak, diken, ağaç, çimen ve gonca isimleri de kullanıldığı görülmektedir.

7. Müzik Aletleri

Saz (23)	Ney (2)	Kaval
Davul (3)	Dümbelek	Cümbüş

Kul Ahmet'in şiirlerinde en sık adı geçen müzik aleti âşıkların vazgeçilmezi olan sazdır.

Musa Eroğlu'nun şirin avazı

Arif Sağ da solak ağılatır sazı (Şairname, s.63)

Nice âşıklardan sözler dinledim

Türlü türlü çalan sazlar dinledim (Üzdü Beni, s.76)

Ozanlar yürüsün türküyle sazla

Köylüler yürüsün gelinle kızla (Çıkalım Dostlar, s.170)

Davul, ney, dümbelek, kaval ve cümbüş şiirlerde geçen diğer müzik aletleridir.

8.Dini Unsurlar ve İnançlar

Hak (66)	Helâl (11)	Kerbela (5)	Namaz (3)	Nuh (2)
Tanrı (60)	İsa (11)	Kuran (5)	Rahmet (3)	Sure (2)
Allah (32)	Yaradan (11)	Kurban (5)	Secde (3)	Sünni (2)
Arif (29)	Ayet (9)	Öte dünya (5)	Sevap (3)	Tur Dağı (2)
Şeytan (25)	Dört kitap (9)	Zülfikar (5)	Sırat (3)	Adem
Dede (22)	Huri (9)	Hadis (4)	Alevi (2)	İncil
Cennet (20)	Dua (8)	Kilise (4)	Cami (2)	Kefen
Ali (18)	Musa (8)	Muhammed (4)	Cin (2)	Melek
Eren (18)	Tapmak (8)	Müslüman (4)	Cüz (2)	Mina
Menzil (15)	Hoca (7)	Nur (4)	Davut 2	Oruç
Post (14)	Kâbe (7)	Sofu (4)	Hac (2)	On iki imam
Haram (13)	Pir (7)	Cehennem (3)	Hacı (2)	Tevrat
Nefs (13)	Softa (7)	Ehlibeyt (3)	Havva (2)	Vahdet
Mevla (12)	Rahman (6)	Enel hak (3)	Meryem (2)	Yunus

Settar (12)	Dergâh (5)	Gılman (3)	Mezhep (2)	Zebur
Cem (11)	Günah (5)	Muska (3)	Miraç (2)	

Kul Ahmet'in şiirlerinde dinî öğeleri yoğun olarak görmek mümkündür. Dinî öğeler arasında Hak, Tanrı, Allah isimleri sıklıkla kullanılmıştır. Ayrıca İncil, Tevrat, Zebur, İsa gibi diğer ilahi dinlere ait unsurların da kullanılması dikkat çekicidir. Alevî-Bektaşî geleneği içinde yetişmiş bir âşık olarak yetişen Kul Ahmet'in şiirlerinde Ali, Dede, Eren, Cem, oniki imam, Zülfikar gibi isimler de karşımıza çıkmaktadır. Çeşitli dinî motifleri bu kadar yoğun olarak kullanması, onun yetiştiği inanç atmosferi hakkında ipuçları vermektedir.

Hakka varan insan yakan can değil

Aydın vurmak şeref değil şan değil

Hakkın yolu kavga ile kin değil

Barış getirelim bütün cihana (Divana, s.33)

İsa'sı Musa'sı Muhammed ile

Dört kitabı Kuran cüz de bizimdir (Saz da Bizimdir, s.148)

9.Dua- Beddua

Tu lanet okurum yalancılara	Dilerim sevdiğim bahtın açılsın
Ayrılık vermesin uçan kuşuna	O Yezide lanet okur dilimiz
Lanet kötünün kemine	Boşa geçmesin emekler
Lanet kıldım şikârını görünce	Kabul olsun hep dilekler
Dilerim yıkılsın yalancı evi	Senden arzum budur Mevla'm

Şu kahpe dünyaya geldim geleli

Tu lanet okurum yalancılara

Ben kendimi az çok bildim bileli

Tu lanet okurum yalancılara (Yalancılara, s.25)

Kabul olsun hep dilekler

Boşa geçmesin emekler (Çocukları Okumaya Teşvik, s.41)

İncelendiğimiz şiirlerde “Yalancılara” adlı şiirde “Tu lanet okurum yalancılara” sözü nakarat olarak geçmektedir. “Dilerim yıkılsın yalancı evi” sözü de dikkate alındığında yalancılığa karşı şiddetli bir tepkinin olduğu göze çarpar.

10. Deyimler

Gurbet el (13)	El atmak (2)	Göz gezdirmek

Başa geçmek (11)	Hile katmak (2)	Göz koymak
Çile çekmek (8)	İkiyüzlü (2)	Hak yemek
Üç günlük dünya (8)	Kuyu eşmek (2)	Hesap sormak
Boyun bükmek (6)	Nazar etmek (2)	Hırsa bürünmek
Yüze gülmek (6)	Nazar eylemek (2)	İki kolu bağlı
Bir tutmak (5)	Nutuk çekmek (2)	İşine sarılmak
Birlik olmak (5)	Tepe takla gitmek (2)	Kan kusmak
Boyun bükmek (4)	Acı haber salmak	Kem basmak
Hasret çekmek (4)	Acı söz	Kemale ermek
Sefa sürmek (4)	Ayrı telden çalmak	Kör nefis
Dert dökmek (3)	Başka kakmak	Kuru laf
Yâd el (3)	Bela kesilmek	Nifak sokmak
Başkaldırmak (2)	Boyun eğmek	Öğüt almak
Cana kıymak (2)	Darda kalmak	Surat asmak
Candan bezmek (2)	Dert çekmek (3)	Taşa tutmak
Canından geçmek (2)	Dert deşmek	Tatlı söz
Ciğeri dağlamak (2)	Dertler deryası	Tuzağa düşürmek
Dara düşmek (2)	Doğru söz	Yollara düşmek
Dem sürmek (2)	Doğru yoldan sapmak (3)	Yüz tutmak
Derde dert katmak (2)	Dünyaya kazık çakmak	Yüzünü çevirmek
Dert üstüne dert (2)	El pençe divan durmak	

Kimi çile ile dertten yüzerken

Kimi dertler ile yaşlar süzerken (Divana, s.33)

Kimimiz ölürüz kan kusa kusa

Murat alan gelin kız da bizimdir (Saz da Bizimdir, s.148)

Şiirlerde geçen deyimler arasında dert dökmek, derde dert katmak, dert üstüne dert, dertler deryası, dert deşmek gibi özellikle içinde dert geçen deyimlerin çeşitliliği göze çarpmaktadır.

11. Şair ve Ozanlar

Pir Sultan (7)	Bülent Bakiler	Musa Eroğlu
Âşık Veysel (2)	Cahit Külebi	Musa Merdanoğlu
Daimi (2)	Coşkun Gönüllü	Nafiz Çamlıbel
Köroğlu (2)	Çırakman	Namık Kemal
Nesimi (2)	Dadaloğlu	Nazım Hikmet
Neyzen Tefik (2)	Davut Sularî	Neşet Ertaş

Ömer Hayyam (2)	Deli Boran	Nihaî Baba
Sürmeli (2)	Demircioğlu	Noksani
Abdal Musa	Dertli Divani	Nuri Çırağı
Adil Çiçek	Develi Seyrani	Nursen Özdoğan
Ahmet Arif	Dilhuni	Olguni
Ahmet Mortaş	Edip Harabi	Onguni
Ahmet Poyrazoğlu	Emekçi	Orhan Veli
Ali Baba	Emini	Osman Dağlı
Ali Gürbüz	Erzurumlu Emrah	Ozan Serabi
Ali İzzet	Fermani	Pir Derviş Kemal
Arap Ali	Feryadî	Pir Mehmet
Arif Sağ	Feyzi Halıcı	Rahmani
Artvinli Huzuri	Fuzuli	Reyhani
Âşık Bektaş Kaymaz	Garip Bektaşî	Ruhsati
Âşık Devranî	Garip Firaki	Sadık
Âşık Durmuş	Garip Mihmani	Sağlami
Âşık Feymanî	Hasret Gültekin	Selmani
Âşık Firganî	Haşimi	Settari
Âşık Garip Şah	Hayrettin İvgin	Seyit Nesimi
Âşık Gufrani	Hüseyin Korkmazgil	Seyit Nizamoglu
Âşık Gülhani	İhsani	Sıtkı Baba
Âşık Hacı	Karacaoğlan	Sun'î
Âşık Hüdayi	Karakoç	Süleyman Demir
Âşık Kâtip Ali	Kastamonulu Hakkı	Sümmani
Âşık Kul Hasan	Kaygusuz Abdal	Sürmeli Can
Âşık Meculi	Kul Himmet	Şah Müslüm
Âşık Mesleki	Kul Hüseyin	Şah Turna
Âşık Mihneti	Kul İsmail	Şair Eşref
Âşık Nişani	Kul Kenan	Şekip Şahadoğlu
Âşık Ruhşani	Kul Mehmet	Şeref Taşlıova
Âşık Şenlik	Kul Mustafa	Talibi Çoşgun
Âşık Turabi	Kul Rabiye	Tapdık Baba
Âşık Yanguni	Kul Sabri	Tüfekçi Ahmet
Âşık Zamani	Kul Semayi	Vahap Kocaman
Atalay	Kul Seyhani	Virani
Aziz Kızıltürk	Mahmut Erdal	Yahya Kemal
Bakî	Mahsuni	Yavuz Top
Balım Sultan	Mehmet Akif Ersoy	Yazıcıoğlu
Bedri Noyan	Meraki	Yoksul Derviş

Behçet Kemal	Metini	Yunus Emrah
Bektaşî	Muhlis Akarsu	Zebuni
Beyhanî	Murat Çobanoğlu	Ziya Paşa
Bolulu Dertli	Murtaza Yalçın	Zevraki

Kul Ahmet'in şiirlerinde Ömer Hayyam'dan Mehmet Akif Ersoy'a, Yahya Kemal'den Murat Çobanoğlu'na kadar çok sayıda şair ve ozanın adı yer almaktadır. Şair ve ozanlar "Şairname" ve Dostlar" isimli şiirlerinde sayılmaktadır. Şairname eserde yer alan en uzun şiirdir.

Köroğlu dağlarda nara atardı

Âşık Bektaş Kaymaz keçi satardı

Feryadî günbegün derde batardı

Sıtkı Baba sever idi hünkârı

Kul İsmail çiftçi vardır bağları

Kul Himmet ağlarmış seher çağları

Erzurumlu Emrah gezmiş dağları

Ölmek için gelmiş seçmiş Niksar'ı (Şairname, s.56-57)

Âşık Veysel'e yoldaştım

Daimi'ye arkadaştım

Sularî ile sırdaştım

Nerde kaldı eski dostlar (Dostlar, s.170)

12. Hayvan Adları

Kuş (19)	Yılan (5)	Şahin (3)	Keçi (2)	Fil	Öküz
Bülbül(13)	Arı (4)	Bit (2)	Tazı (2)	Karınca	Sığır
Köpek(12)	Aslan (4)	Davar (2)	Andelib	Katır	Sinek
At (12)	Akrep (3)	Domuz (2)	Balık	Koç	Tavuk
Karga (10)	Çakal (3)	İnek (2)	Bocu	Kuzgun	Tay
Eşek (9)	Koyun (3)	Kartal (2)	Deve	Leylek	Tilki
Kuzu (5)	Kurt (3)	Kaz (2)	Eşek arısı	Maymun	Turna

İyi denilir mi akrep yılana

İnsan isen el at yolda kalana (Durma, s.39)

Bir kuş gibi hür olayım

Bülbül gibi konam güle (İstiyorum, s.118)

Arı gibi kaç kovanda çalıştım

Arı benim ama bal benim değil (Benim Değil, s.95)

Kul Ahmet'in şiirlerinde akrep ve yılan kötülüğü, arı çalışkanlığı, kuş özgürlüğü ifade edecek şekilde kullanılmaktadır. Şiirlerde geçen hayvan isimlerinin çeşitliliği âşığın köyde büyümüş olmasının etkisi olarak görülebilir. Ayrıca gerek evcil gerekse yabanî hayvanlar halkın duygu ve düşüncesinde algılanış biçimini yansıtacak biçimde kullanılmıştır.

13.Renk Adları

Kara (25)	Boz (2)	Sarı
Yeşil (5)	Al	Mor
Ak (3)	Beyaz	

Gene kara duman dağları tuttu

Kalkmaz oldu bizim elin dumanı (Dumanı, s.65)

Çeşit çeşit meyve yeşil yaprağı

İnsan hizmetinde dallara vermiş (Kullara Vermiş, s.184)

Şiirlerde renk olarak en fazla “kara” kullanılmıştır. Renkler hususunda dikkat çeken husus; diğer konularda oldukça zengin bir kelime dağarcığı kullanılmasına rağmen, sınırlı sayıda rengin aynı zamanda çok az kullanılmasıdır.

14.Eşya Adları

Kitap (14)	Kalem (4)	Elek (2)	Bardak	Mobilya
Tel (11)	Perde (4)	İnci (2)	Cüzdan	Sedir
Kapı (10)	Dolap (3)	İpek (2)	Çapa	Silah
Çul (9)	Hançer (3)	Kaşık (2)	Halı	Soba
Tencere (7)	Tüfek (3)	Kovan (2)	Kâğıt	Şişe
Desti (5)	Zincir (3)	Semer (2)	Kaset	Tımar
Döşek (5)	Ayna (2)	Top (2)	Kilit	Tırpan
Kılıç (5)	Bıçak (2)	Yorgan (2)	Koltuk	Yay
Bayrak (4)	Çarmıh (2)	Asa	Mermi	Zil

Nice maşukları saran da vardır

Hak için kendini yoran da vardır

İncil, Zebur, Tevrat, Kuran da vardır

Okumadım kitap sözünden başka (Başka, s.39)

Dünyam sensin elim sensin

Sedam sensin dilim sensin

Perdem sensin telim sensin

Ben bulmuşum sazdan seni (Özden Seni, s.77)

Şiirlerde en fazla sayıda kitap adı geçmektedir. Kitap olarak genellikle dört büyük kitaba (Kur'an-ı Kerim, İncil, Tevrat, Zebur) vurgu yapılmaktadır. Kitaptan sonra bir âşık için gayet normal bir husus olarak teli kullanılmaktadır.

15.Yiyecek İçecek Adları

Su (25)	Şarap (5)	Tuz (2)	Kaymak	Şerbet
Bal (10)	Bade (4)	Zemzem (2)	Kelek	Turşu
Ekmek (9)	Yağ (3)	Ayva	Nar	
Maya (5)	Bostan (2)	Havyar	Petek	
Mey (5)	Şeker (2)	Hıyar	Rakı	

Dilerim sevdiğim bahtın açılısın

Ellerinden dolu bade içilsin (Sarılma, s.27)

Bal diyerek nice agular içtim

Aydın olanlara sırrımı açtım (Aşına, s.28)

Onlar sofrasında havyarla kaymak

Fakir sofrasında ekmek görmedim (Köçek Görmedim, s.112)

İncelediğimiz şiirlerde yiyecek içecek olarak en fazla su kullanılmıştır. Dikkat çeken bir husus; bade, mey, şarap gibi aşkla özdeşleşmiş içeceklerin yoğun olarak kullanılmasıdır. Ekmeğin kullanılış biçiminde ise yoksulluğa vurgu yapılmakta, yer yer hiciv için kullanılmaktadır.

16.Hastalık ve İlaç Adları

Kör (22)	Kuduz (2)	Felç
Deli (11)	Lâl (2)	Kel
Merhem/Melhem (6)	Verem (2)	Sağır
Kanser (2)	Âmâ	Uyuz

Helali haramı ne bulsa yerler

Hakikati bilmez köroğlu körler

Nerde zengin varsa gel beri derler

Garip fukaraya rağbet kalmadı (Hürmet Kalmadı, s.67)

Verem, kanser dertten derde bulaştık

Yoksul kaldık acı güne alıştık

Zonguldak'ta ocaklarda çalıştık

Ceset çıktı kömürlerimiz

Bizim halimizi bilen kalmadı

Tabip yaramıza merhem çalmadı (Semerlerimiz, s.198)

Şiirlerde en sık “kör” adı geçmektedir. Ancak kör hastalıktan ziyade gerçeği göremeyenler, hakikati bilmeyenler için kullanılmaktadır. Hastalık adı olarak verem, kanser adları geçerken, ilaç adı olarak sadece merhem geçmektedir.

17.Zaman Unsurları

Gün (48)	Bahar (14)	Akşam (3)	Sabah (2)
Kış (18)	Yaz (13)	Çağ (3)	Ay
Gündüz (17)	Gece (12)	Dün (2)	

Gel sevdiğim murat alak dünyada

Bir gün olur gençlik çağı geçer dost

Eloğludur yara açar sinende

Gözlerinden abu kanlar saçar dost (Geçer Dost, s.185)

Şu dünyada sefa süreyim dedim

Dünya saltanatı boş geldi bana

Dostun bir gülünü dereyim

Ben bahar isterken kış geldi bana (Boş Geldi Bana, s.24)

İncelediğimiz şiirlerde zaman ismi olarak en fazla gün, gündüz kullanılmaktadır. Mevsim isimlerinin ise beklenti, arzu ve isteklerin gerçekleşme durumu ile benzeterek kullanılması dikkat çekicidir.

18. İnsan Vücuduna Dair Unsurlar

Gönül (95)	Dil (18)	Beyin (5)	Diz (3)	Surat (2)	Omuz
Yüz (35)	Kol (12)	Ciğer (5)	Kulak (3)	Diş	Parmak
Baş (29)	Bağır (8)	Bel (4)	Saç (3)	Dudak	Sima
Göz (26)	Boyun (7)	Kaş (4)	Beniz (2)	Gerdan	Yürek
El (24)	Kalp (7)	Sırt (4)	Göğüs (2)	Göbek	
Akil (21)	Ayak (6)	Damar (3)	Kemik (2)	Kafa	

Vahdet âlemine erem
İnsanlığa gönül verem
Kâinatı kardeş görem
Doğru bakan göz ver bana (Bana, s.21)

Karanlık hücrede bağlıdır kolum
Derdimi dökmeye tutmuyor dilim (Zindancı, s.73)

İnsan vücuduna dair unsurlar arasında en fazla sayıda kalp, yürek anlamında gönül kullanılmaktadır. Ancak insan vücuduna dair kullanılan isimlerin çeşitliliği de dikkate şayandır.

19. Geçiş Dönemleri

Ölmek (24)	Gelin (3)	Makber
Doğmak (7)	Dirilmek	Meyit
Mezar (7)	Düğün	Mezarlık
Sağ (7)		

İnsanoğlu ölür geri dirilmez
Ölü bir insandan sual sorulmaz
Şeytan diye hiçbir mahlûk görülmez
Şeytanı taşlama kendini taşla (Kendini Taşla, s.35)

Hepimizde vardır dert ile tasa
İnsanı bir bilir hep anayasa
Kimimiz ölürüz kan kusa kusa
Murat alan gelin kız da bizimdir (Saz da Bizimdir, s.148)

Şiirlerde geçiş dönemi isimlerinin ölmek, mezar, makber, meyit gibi ağırlıklı olarak ölüm ile ilgili olduğu görülmektedir.

20.Etnik Kimlik

Arap (4)	Afrikalı	Gürcü	Laz
Türk (4)	Ermeni	İngiliz	
Yahudi (2)	Fransız	Kürt	

Kul Ahmet'im hep bir soydan gelmişiz

Beraber yaşayıp birlik ölmüşüz

Biz bütün insanı kardeş bilmişiz

Türkü'müz, Kürdü'müz, Laz'da bizimdir (Saz da Bizimdir, s.148)

Şiirlerde görülen etnik kimlik adları çeşitli olmasına rağmen örnek metinde de görüldüğü gibi; şiirlerde kardeşlik vurgusu dikkat çekmektedir. Asıl önemli olanın etnik ve dini kimlikten ziyade insanlık olduğu vurgulanmaktadır.

21.Hitap

Dost (157)	Sevdiğim (12)	Yaren (4)
Kardeş (49)	Bey (10)	Sultanım (3)
Âşık (24)	Efendim (8)	Ahbap (2)
Ozan (23)	Hünkâr (6)	Arkadaş (2)
Eren (18)	Oğul (6)	Kral (2)
Yoldaş (13)	Canan (4)	Hanım

Bizi ayrı görme dostum

Her milletin kardeşiyiz

Dünyada insanız ama

Sevenlerin yoldaşınız (Kardeşiyiz, s.202)

Ne yatarsın gönül kalk kendine gel

Mademki ozansın gir şu meydana

Ozan olan asla tanımaz engel

Mademki ozansın gir şu meydana (Meydana, s.32)

İncelenen şiirlerde en sık tekrarlanan hitap “dost”tur. Bunun dışında eren, yoldaş gibi Alevî – Bektaşî geleneğini çağrıştıran hitapların yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca birliğe ve kardeşliğe verdiği önemin bir işareti olarak dosttan sonra en yoğun olarak kardeş adı kullanılmıştır.

22.Tabiat Unsurları

Dünya (164)	Su (13)	Yeryüzü (7)	Yayla (3)
Dağ (56)	Bağ (11)	Gökyüzü (6)	Çayır (2)
Güneş (29)	Ay (10)	Mah (6)	Dere (2)
Toprak (29)	Deniz (10)	Nehir (5)	Kamer (2)
Derya (28)	Hava (9)	Yel (5)	Çay
Gök (24)	Yıldız (8)	Bulut (3)	Poyraz
Taş (22)	Rüzgâr (7)	İrmak (3)	

Çöl (14)	Yağmur (7)	Şimşek (3)	

Dağ içinde kömür biziz

Türlü maden demir biziz

Güneş ile kamer biziz

Yeryüzünün turabiyiz (Sahibiyiz, s.201)

İlim bir deryadır bilgi bir ırmak

Gel de bu deryaya dal da ilim yaz (İlim Yaz, 192)

Şiirlerde tabiata dair unsurların çok çeşitli ve yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca gökyüzü, gök, hava örneğinde olduğu gibi aynı unsur birden fazla şekilde isimlendirilerek kullanılmıştır.

23.Araç İsimleri

Füze (7)	Gemi	Traktör
Araba	Kayık	

Elin füzeleri çıktı fezaya

Sen daha çöllerde dolaşıp durma (Durma, s.39)

Şiirlerde araç ismi olarak füze adının en sık kullanılan isim olması dikkate şayândır. Seçilen örnekte de görüldüğü gibi füze adı ilerlemenin, bilim ve teknolojiye gelişmenin sembolü olarak kullanılmaktadır.

Sonuç

Kul Ahmet; zengin bir söz dağarcığına sahiptir. Şiirlerinde yaşayan Türkçe'yi kullanmış, duygu ve düşüncelerini yalın bir dille anlatmaya çalışmıştır.

İncelediğimiz şiirlerde; kullanılan kelimelerin çeşitliliği ve yoğunluğu, Aşığın Alevî-Bektaşî geleneğinden beslendiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca; dini unsur olarak ilahî dinlere ve sembollerine sıklıkla vurgu yapılmaktadır.

Masal hikâye motifi olarak; Türk halk edebiyatında çok bilinen Leyla-Mecnun, Ferhat-Şirin, Kerem-Aslı gibi halk hikâyelerine dair unsurlar kullanılmıştır.

Giyim kuşam unsurlarından özellikle aba, hırka, cüppe gibi kullanımlar tasavvufa çağrışım yapmaktadır.

Meslek adları söz konusu olduğunda; hekim, doktor, tabib, cerrah, hemşire gibi sağlık alana dair isimlerin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca mesleklerin çeşitliliğine bakıldığında halkı okumaya, öğrenmeye teşvik edildiği dikkat çekmektedir.

Akraba olarak ana, evlat, oğul, dede gibi ailevi unsurlar yoğun olarak kullanılmaktadır. Ayrıca birlik ve beraberliği ifade etmek için “kardeş” kelimesi sık olarak yer almıştır.

Bitki adı olarak; en sık kullanılan isim “gül”dür. Hem divan edebiyatında hem de halk edebiyatında yoğun olarak kullanılan “gül-bülbül” teması Aşığın şiirlerinde de görülmektedir.

Müzik aleti olarak en sık kullanılan “saz”; hem aşıklık hem de Alevî-Bektaşî geleneğinin önemli unsurlarından birisidir.

İncelediğimiz eserde; Şairname ve Dostlar adlı şiirlerinde Ömer Hayyam’dan Mehmet Akif Ersoy’a, Yahya Kemal’dan Murat Çobanoğlu’na kadar onlarca şair ve ozan adı yer almaktadır.

Şiirlerde geçen hayvan isimlerinin çeşitliliği âşığın köyde büyümüş olmasının etkisi olarak görülebilir. Ayrıca gerek evcil gerekse yabanî hayvanlar çalışkanlık, kurnazlık, özgürlük gibi halkın duygu ve düşüncesinde algılanış biçimini yansıtacak biçimde kullanılmıştır.

Yiyecek içecek isimlerinde mey, şarap, bade gibi kelimeler tasavvufu çağrıştırmaktadır. Ayrıca ekmek yoksulluğu, yokluğu anlatmak amacıyla kullanılmıştır.

İnsan vücuduna dair unsurlar arasında gönül, kalp, yürek gibi isimler birliği, beraberliği, sevgiyi, kardeşliği teşvik edecek şekilde kullanılmıştır.

Yirmi üç başlık altında incelediğimiz Âşık Kul Ahmet’in şiirlerinde Türk halk kültürüne dair pek çok unsurun yoğun şekilde kullanıldığı, ayrıca pek çok unsurun birden fazla kelime ile ifade edildiği görülmektedir. Bu durum; Aşığın Türk dilini kullanmadaki başarısını ve dile hâkimiyetini göstermesi açısından önemlidir.

Yapılan bu çalışmanın amacı; sadece âşıkların şiirlerinde kullanılan halk kültürü unsurlarını tespit etmek değildir. Bu tarz çalışmaların yaygınlaşarak pek çok âşığın şiirleri üzerine yapılması, ileriki dönemlerde, âşıkların ve eserlerinin söz unsuru bakımından mukayese edilebilmesi, genellemelere varılabilmesi gibi sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

Kaynak

İvgin, H. (1993). *Âşık Kul Ahmet Bir Şah Olsam Hükmeyleşem Cihana*. Ankara: Erek Ofset.

MAİ VE SİYAH'TA MELANKOLİK ERKEKLİK: DUYUMSANMAKTAN VAZGEÇİLMEYEN KAYIP

Yrd. Doç. Dr. Ferda ZAMBAK

Iğdır Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öz

Halid Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* adlı romanında, hem anlatıcı hem de ana karakter konumundaki Ahmet Cemil, şimdiye kadar okuru pek de alışkın olmadığı bir erkeklik inşası ile karşı karşıya bırakır. Romantik ve sessizliği ile dikkat çeken ana karakter Ahmet Cemil'in yüksek ideallerin peşinde olan zengin düş dünyası ile hayatın katı gerçekleri ile yüzleşmek zorunda kalan içe dönük mizacı, gerek kurgusal gerek toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında yeni bir erkeklik deneyimini ortaya çıkarır.

Ahmet Cemil'in bireyleşme serüveninde şiir ve aşk söz konusu olduğunda romantik ve idealist olan erkeklik deneyimi, yaşanan hakikatlerin trajedisi ile yerini sürekli yoksunluk çeken ve mücadele etmek için kendisine bir neden bulamayan melankolik erkeklik bilincine bırakacaktır. Çalışmada, toplumsal cinsiyet çalışmaları etrafında çok karşılaşılmayan melankolik erkekliğin nedenleri, böyle bir erkeklik bilincinin yaşam pratiklerine getirdiği özellikler, sanatla ve ona dair yaratıcılıkla olan ilişkisi, *Mai ve Siyah* romanı etrafında çözümlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Halid Ziya Uşaklıgil, Mai ve Siyah, Melankolik Erkeklik, Sanat.

MELANCHOLIC MASCULINITY IN MAİ VE SİYAH: THE LOSS THAT HAS NOT BEEN GIVEN UP TO BE FELT

Abstract

Ahmet Cemil, who is both in the position of narrator and the protagonist in Halid Ziya Uşaklıgil's *Mai ve Siyah*, confronts the reader with the construction of melancholic masculinity with which the reader has not been familiar so far. Drawing attention through his romantic and reticent characteristic, protagonist Ahmet Cemil's wealthy imagination that is in the pursuit of high aspirations and his introvert temperament that has to face with the tough realities of life reveal a novel kind of masculinity experience both in the context of fictional and social gender roles.

When poetry and love are at the stake of Ahmet Cemil's adventure of individuation process, by the tragedy of the experienced realities, masculinity experience, which are romantic and idealist, will lend its place to melancholic masculine conscious which is afflicted permanently with deprivation and cannot find a reason for himself to struggle. In the study, the reasons of melancholic masculinity, which cannot be encountered abundantly within the context of social gender studies, the features that such a masculinity consciousness brings to practices of life, art

and its relationship with creativity will be investigated and analyzed in relation to the novel, *Mai ve Siyah*.

Keywords: Halid Ziya Uşaklıgil, *Mai ve Siyah*, Melancholic Masculinity, Art.

Giriş

Servet-i Fünûn döneminin önemli romancılarından biri olan Halid Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* adlı romanı, şimdiye kadar yapılan çalışmalarda romanın da adıyla örtüşen bir şekilde hayal ve hakikat çatışması etrafında incelenmiştir. Romanın ana karakteri olan Ahmet Cemil'in içe dönük mizacı ve sessizliğinin arkasındaki yoğun duygulanımları, beşer olanın şiirini yeni bir dille yazmak, babanın kaybından sonra aileyi geçindirmek ve düşsel evrenindekilere hakiki yaşamda sahip olmak kaygıları etrafında şekillenir. Babanın kaybı ile başlayan bu kaygı, romanın sonuna kadar çeşitli derecelerde artarak ve azalarak fakat etkisini yitirmeden Ahmet Cemil'in hayatına yön verir. Bu noktada kaygı, ana karakterin hayatında yaşadığı travmatik deneyim anlarında huzursuzluğu arttırıcı bir fonksiyon üstlenir ve hayaller, buna dair beklenti ufukları kararır.

Romanın kaderini belirleyen Ahmet Cemil, okurun şimdiye kadar alışkın olmadığı bir salınımla dışarıda sessiz, içeride alabildiğine yoğun bir duygu ve düşünce farkındalığıyla okurun karşısına çıkar. *Mai ve Siyah*, bu haliyle iç görüsü, duygu ve fikir yoğunluğu fazla olan Ahmet Cemil'in kendi karanlık sonunu adım adım hazırlayan erkeklik deneyiminin suskunluğunun ve gecikmişliğinin âdeta altını çizer.

Dışarıdan zayıflık ve çaresizlik olarak okunabilecek Ahmet Cemil'in suskunluğu içeride güçlü bir fark ediş, köklü duygu ve tutkuları barındıran bir varoluşla bir aradadır. Birbirleriyle paradoks oluşturacak şekilde sesli bir şekilde dile gelmek istemeyen zengin ve coşkulu iç ses, dışarıda iç dünyasının kaynaklarına ters bir şekilde pasif ve onu hüzne itecek şekilde davranmaya iter. Duyguları arasında bir uçtan bir uca kolaylıkla savrulabilen, karar vermekte çoğunlukla zorlanan ve geciken Ahmet Cemil'in roman boyunca sergilediği bu ruh hali, aslında tam anlamıyla melankolik bir mizaca denk gelir. Nitekim melankolinin kavramsal çerçevesine bakıldığında, melankolinin özellikle toplumsal huzursuzlukların arttığı dönemlerde yaşanan güvensizlik ortamlarında sıklıkla sözü edilmeye başlanan bir yaşam tarzı, bir ruhsal durum, bir kişilik tipi olduğu görülür. İçinde bulunduğu ortamlar, diğer insanlar ve kurumlarla pek anlaşamayan, özcesi toplumsallaşamayan melankolik kişiliklerin ilk örneklerinin ozanca betimlenişi Homeros destanlarına kadar uzanır. Örneğin, Sisyphos'un torunu, Bellorophontes, olasılıkla yazılı tarihin tespit edebildiği ilk melankolik kişiliktir. Ayrıca, Troya savaşlarının ünlü komutanlarından Aias, sonu intiharla biten hezeyanlı (paranoid) melankolinin gene ilk örneklerinden biri olarak bilinir. Agememnon, kimi zaman coşup köpüren, ortalığı kasıp kavuran, kimi zaman da hüzünlenip köşesine çekilen, kendisine yöneltilen en ağır eleştirileri bile ses çıkarmadan dinleyen, duygulanım (affektion) dalgalanmaları sergiler" (Teber, 2009: 9).

Melankolinin, insan olma hâline derinden kök salmış bir şeyle alakası vardır. Melankolik deneyim, insan olma halindeki baş döndürücü dengesizliğin en aşikâr deneyimidir. Orada hayat ve hüznün bir bütün olarak yaşanır. Sadece bir ruh hali olarak değil, başkalık ve yaklaşılmazlık özelliklerini ihtiva eden melankolinin parçalanmış ve olağandışı yönlerini bir anda yakalamak ve çözümlenmek kolay değildir (Borgna 2014: 43). Kaygılı bir varoluştan bağımsız bir şekilde incelenemeyecek olan melankolinin oluşum aşamasında kayba dair bir deneyimin izlerini aramak gerekir. Bu noktada Sigmund Freud'un yas ve melankoli ayırımına bakmak,

melankolinin kayıp olan özne ile kurduğu ilişkiyi anlamak büyük önem taşır. Eugenio Borgna'ya göre, Sigmund Freud'un klinik değerlendirmeleri bağlamında, yas ve melankoli arasında yaptığı ayırım ve bu konudaki söyleminin içeriksel süreci, her türlü tarihsel çerçevenin ve kuramsal konumlanmanın ötesine geçer. Yas, kaçınılmaz olarak sevilen bir kişinin ya da onun yerine geçen bir şeyin, örneğin vatanın, özgürlüğün, bir idealin vb. soyut bir şeyin kaybına yönelik bir tepkidir. Psikotik bir deneyim olarak melankoli ise psişik olarak derin ve acılı bir yılgınlık, dış dünyaya yönelik ilgi kaybı, sevme yetisini yitirme, herhangi bir etkinlik karşısında tutukluk duyma, kendini azarlama ya da kendine hakaret etmeyle nihai noktada ise cezaya dair hezeyanlı beklentiyle ifade bulan kendini küçümseme özellikleri gösterir (Borgna 2014: 44-45). Oysa öz saygının bozulması yas durumunda bulunmaz (Freud, 2011: 15). Yas sürecinde sevilen nesnenin artık olmadığı gerçeğine karşı geliştirilen bir razı oluş ve ondan kopuş sancılı ve zor da olsa gerçekleşir. Yas sürecinin tamamlanmasından sonra Ben yeniden özgür olur. Fakat bu durum kimi zaman kişinin bağlanabileceği başka bir nesne ya da özne olsa bile isteyerek ondan vazgeçmemeleri yani gerçek bir razı oluş ve kopuşu yaşayamamaları şeklinde de ortaya çıkabilir. Bu noktada kayıp özne ya da nesne yaşamının geri kalan safhalarında duyumsamaya devam eder. Melankoli ile yas durumunun en belirgin farklılığı melankolide neyin yitirildiği açıkça anlaşılabilir, çünkü kişi kimi yitirdiğini bilmesine karşın onda neyi yitirdiğini bilemez. Bu, yitilikte hiçbir şeyin bilinçsiz olmadığını fakat herhangi bir şekilde bilinçten çekilen bir nesne yitiminin söz konusu olduğunu belirtmek gerekir (Freud, 2011: 17). Bu halleriyle melankoli, kayba dair deneyime daha çok “varoluşsal yitmişlik hissi” (Borgna, 2014: 75) nin eşlik ettiği bir süreci işaret eder. *Mai ve Siyah*'ta Ahmet Cemil'in yitirilmişlik hissini ilk darbesini baba kaybıyla aldığını ve ondaki melankolik sürecin ilk adımının yitirilmiş babayla başladığını belirtmek gerekir.

1. Kaybedilmiş Babanın Ardından Yaşanan Yoksunluklar

Romanda Ahmet Cemil henüz mektep sürecinde iken vefat eden baba, ailenin geçimini sağlayan, onların maddi ve duygusal ihtiyaçlarını sağlayarak çocuklarının geleceğe güvenle ve umutla bakabilmelerini sağlayan bir görevle okurun karşısına çıkar. Babaya atfedilen bu görevler geleneksel aile düzeni ve erkeklik anlayışıyla çelişmez. Çünkü “Toplumsal kalıp yargılara göre, herhangi bir insanla ilgili beklentilerin neler olacağı doğrudan cinsiyete bağlıdır. Söz gelimi erkeklerden güçlü olmaları, ailelerini geçindirmeleri, çevre üzerinde belirli bir etkinlik ve kontrol sağlamaları; kadınlardan ise sabırlı, anlayışlı olmaları, evi çekip çevirmeleri, insan ilişkilerini düzenlemeleri beklenir. Geleneksel aile düzeninde kadın ve erkek rolleri bu beklentilere göre ayrılmış; ekonomik gücü temsil eden erkeğe aktif ve belirleyici, kadına ise erkeğe bağımlı ve düzenleyici bir rol yüklenmiştir”(İmamoğlu, 1991: 832). Ataerkil toplumlarda erkeğin görevleri dahilinde işaret edilen ailenin reisi olma, evin geçimini sağlama gibi daha çok maddi referanslarla tanımlanmış baba olma görevi, Servet-i Fünûn romanı olan *Mai ve Siyah*'ta Ahmet Cemil'in babası ekseninde varlığını devam ettirmesine rağmen, babanın kaybedildiği noktada oğul, kendini bu rol ve maddi sorumluluklar üzerinden inşa etmeye çalışsa da tam anlamıyla başarılı olamaz. Bunda çocuk yaşta kaybedilen babanın yerine geçememe ve baba üzerinden temellendirilen güvenlik ve güç alanlarının beklenmedik bir zamanda yarılmaya uğraması etkilidir.

Romanda babanın ölümünden duyulan acı, öncelikle onunla kurulan duygusal bağ ve onun evdeki yokluğuna alışamama süreci şeklinde belirir: “Kaç sabah Ahmet Cemil yatağından, göğsünde bir ateş ile kalktıktan sonra, sanki korkunç bir rüyadan uyanmış da sabahleyin o rüyanın altından mesut bir hakikat çıkacakmışçasına odasından yavaşça yürüyerek babasının

odasına gitmiş; onu henüz yatağın içinde, sakin bir uyku ile uyuyor görecekmış ümidiyle titremiştii” (Uşaklıgil, 2005: 47). Bu sürecin ardından başlayan geçim mücadelesi içerisinde, Ahmet Cemil için baş edilebilmesi gereken babanın yokluğu, hayatının ilerleyen süreçlerinde yaşayacağı diğer kayıplarla birlikte dönüp dönüp bakılacak öz sorgulama ve öz suçlamalara neden olacak melankolinin ana referans noktası olacaktır. Küçük yaşta kaybedilen babanın yerini alamama, kendisine emanet gördüğü annesini ve kızkardeşini mutlu edememe gibi nedenler, bu kaybın giderek daha derinden duyumsanmasına neden olur. Ahmet Cemil’in kaybedilen babanın görevlerini üstlenme deneyiminin çok erken yaşlarda başlaması, kendi hayal ve amaçları için çalışmak yerine evin geçimini sağlamak zorunda oluşu onun hayal ve beklenti ufuklarının en baştan gölgelenmesine sebep olur. Erken yaşanan kayıp, oğulda gelecek ufkunun tamamen kararmasına yol açmasa bile, arzulara hep geç kalınacağı hissini yerleşmesine neden olur. Nitekim şiirle uğraşmayı ve okumayı çok seven Ahmet Cemil’in yeni bir dille yazmaya çalıştığı şiirlerle meşhur olma, matbaa sahibi olma ve sevdiği kız Lâmia’ya kavuşma hayallerinin en baştan yara aldığı görülür. Roman boyunca Ahmet Cemil’in yaşadıkları ve yaşayacaklarına dair aldığı tavrın pasif ve suskun olması ancak böyle bir yaralanmışlığın ortaya çıkardığı melankolik erkeklik deneyimiyle ilişkilendirilebilir.

Romanda mektepten yakın arkadaşı Hüseyin Nazmi’nin zenginliğini ve rahat yaşamını gördükçe ona imrenen ve onun geleceğine güvenle bakan halleri karşısında Ahmet Cemil, kendisini daima eksik ve yoksun hisseder: “Ah! O da zengin olsaydı. Hüseyin Nazmi ne kadar mesuttu [mutluydu]! Servet ve haysiyet [onur] sahibi bir babanın oğlu, bugün düşünmeye mecbur olmadığı gibi yarın da maişet [geçim] endişesi henüz saadet revnakıyla [mutluluk ışığıyla] parlayan alınını elem [sıkıntı] çizgileriyle bozmayacak” (Uşaklıgil, 2005: 69). Hüseyin Nazmi’nin hayatıyla karşılaştırıldığında, Ahmet Cemil’in arzuları ile hakikatlerin zorluğu arasındaki uzak mesafe, ikisi arasında kaybın neden olduğu yarılma, melankoliyi şiddetlendiren bir diğer durum olarak okurun karşısına çıkar. Kimi zaman vazgeçiş kimi zaman mücadele süreklilik arzetmeyen, inişli çıkışlı, kaygılı, hüzünlü bir parçalılık halinde roman boyunca seyrine devam eder. Romanda Ahmet Cemil’i kaygı, korku, kararsızlık ve gecikmişlik kıskacında bırakan ana etkenin babanın kaybı olduğuna dair düşünce, hiçbir zaman itiraf edilmeyecek olsa bile romanın alt metnindeki çekingen ve suskun hal, okuru alışkın olmadığı bir erkeklik haliyle karşı karşıya bırakır. Oysa geleneksel erkeklik anlayışında babayı iktidar noktasına taşıyan evin geçimini sağlama, namusunu koruma, çocuklarından sorumlu olma gibi özellikler, babanın dolayısıyla erkeğin gerek toplumda gerekse aile içinde etkin, ihtiyaç duyulan bir güç merkezi haline getirir. Bu yüzden akılcı eylemler daha çok erkeğe atfedilir. Nitekim eski felsefecilerin çoğu kadınları erkeklere göre daha az rasyonel bulmuşlar, rasyoneliteni erkek paradigması çerçevesinde formüle etmişlerdir. Buna göre, erkeklik ve kadınlık meselesi hakimiyet, üstünlük, olumlu-olumsuz, özsel olan ve tamamlayıcı olan ikilikler arasında tartışılmıştır (Lloyd, 1996: 132). Bu yüzden melankoli gibi duygu alanından beslenen olguların ortaya çıkardığı pasif, içe dönük, geleceğin babalarını inşa edemeyecek dolayısıyla otoriteni devam ettiremeyecek özellikler dışarıda bırakılmıştır.

2. Yas Sürecini Tamamlayamayan Oğulun Melankoliye Teslimiyeti

Servet-i Fünûn döneminin sanat ve yazın dünyasına yansıyan içe dönük, etkin olmaktan öte suskun fakat duygularını olabildiğince yoğun yaşamayı tercih eden erkeklik deneyimi, *Mai ve Siyah* romanında babasını yani rol modelini erken yaşta kaybeden oğul üzerinden kurgulanır ki bu tesadüf değildir. Aile içinde güç ve otorite kaybını çocukluk döneminde kaybeden Ahmet Cemil, bireysel anlatısını kurarken en başından yitlik ve yoksun bırakılır. Babaya duyulan

ihtiyaç, kendini en belirgin biçimde yas sürecini tamamlayamayan oğulun melankoliye teslim oluşuyla resmedilir. Bu aynı zamanda dönemin yazarlarının onlara güvenli bir alan tesellisi verecek olan simgesel babaya duydukları ihtiyacın devam etmesiyle de ilişkilidir. Tanzimat döneminde padişahın ve önde gelen siyasi kurumların Batı kural ve kurumlarına yenik düşebilme olasılıkları ilk romancıları ve onların metinlerini baba otoritesinin koruyuculuğundan yoksun bırakır (Parla, 2011: 15). Buna bağlı olarak Servet-i Fünûn döneminde hızını artıran batılılaşma hareketleri etrafında bu yoksunluğun ve hissedilen yitikliğin birdenbire kaybolduğunu düşünmek yanlış olur. Babasız resmedilen oğulun bireysel serüveninde, içinden çıkamadığı melankoli ve ardı ardına yaşanan kayıplar, sığınmayı arzu ettiği simgesel babaya duyduğu ihtiyaçla da ilişkili düşünülmelidir. Çünkü otorite, kavramsal olarak somut bir şeyin katılığını arayan bir yorum süreci olduğu gibi onda gerçekte zamanın asla izin vermediği bir tesellinin arandığı (Sennet, 2011: 29-30) ve onun bu dünyaya yöneltilen hayal gücüne dayalı bir talep (Sennet, 2011: 198) olduğu göz ardı edilmemelidir.

Romanda kayıp özne babaya rağmen, asıl neyin yitirildiğini anlayamayacak olan Ahmet Cemil, hayat mücadelesi boyunca eksikliğini duyumsadığı öznenin yokluğu üzerinden yaşamına devam eder. Kendisi gibi şiirle ve kitaplarla ilgilenen Hüseyin Nazmi'nin güzel köşkü, kitaplarla dolu kütüphanesi, kendisi gibi geçim derdine sahip olmadan istediği şeylere gönül rahatlığıyla vakit ayırabilmesi gibi en yakın arkadaş üzerinden yapılan kıyaslamalar, bu yoksunluğun duyumsandığına dair işaretler olarak okurun karşısına çıkar. Bu durumun babayla ilişkili olduğuna dair satırlar ise şöyledir: “Şu dakikada duyduğu cesaretsizlik bir türlü elindeki zili çekmeye iktidar [güç] bırakmamıştı. Geri dönmek, buradan, bu güzel köşkün, gözlerinin önünde servetin bir timsali [örneği] gibi yükselen bu binanın kapısından kaçmak, avdet etmek [dönmek] ta o Süleymaniye'deki evceğizin kucağına atılmak, babasının henüz hayalini gördüğü o köşeciğe kadar giderek: ‘Baba! Sen bizi bırakmamalıydın!...’ demek istedi”(Uşaklıgil, 2005: 70).

Romanda baba kaybedilmeden önce Ahmet Cemil için okumak, bir edebiyatçı olarak şöhret bulmak ve böylece Hüseyin Nazmi'nin sahip olabildiklerine ulaşmak uzak bir hayal değildir. Bu süreci kesintiye uğratan, çocukluk döneminde kaybedilen baba ve onun varlığına atfedilen güvenli alan tesellisidir. Ailesinin gerekli maddi ve manevî ihtiyaçlarını karşılayarak onların geleceğe güvenle ve umutla bakabilmelerini sağlayan babayla birlikte kaybedilen güvenlik tesellisi, oğulun atlamadığı uzayan yas sürecinin yerini melankoliye terk etmesiyle yeniden inşa edilemez. Kaybın her seferinde duyumsanan bir durum olarak ortaya çıkması, inşa edilmek istenen geleceğin zeminini de kayganlaştırır.

Ahmet Cemil, hayallerinin kendisinden uzaklaştığını hissetmesine rağmen, okulunu bırakmadan hem ailesini geçindirmek hem de uzak geleceğe dair isteklerini gerçekleştirmek ümidiyle çalışmayı elden bırakmaz. Bu konuda Hüseyin Nazmi'nin telkinleri onu hayallerinden vazgeçmemesi konusunda güdüleyen önemli bir dış ses olur: “-Hem ne için emellerine [arzularına] bitmiş nazarıyla bakıyorsun? Seni meslek ihtiyarından menedecek [seçiminden engelleyecek] bir sebep görmüyorum... Mektepte yalnız bir senen daha var, onun için mektebi bırakmak bir deliliktir. Geçinmek için de geceler var, sabahlar var, akşamlar var. Senin gibi bir adam her işi yapabilir. Sanki ne için mütercimlik etmeyesin [çevirmenlik yapmayasın], hatta hocalık...” (Uşaklıgil, 2005: 75)

Hüseyin Nazmi'nin Ahmet Cemil'in hayatı üzerindeki tesiri roman boyunca hep olumlu seyretmesine rağmen, Ahmet Cemil'in bezginliği, umutsuzluğu, isyanı ve melankolisi kendisini

Hüseyin Nazmi ile karşılaştırdığı zamanlarda şiddetlenir: “Ah! Hüseyin Nazmi’nin kütüphanesinin penceresi, o güneşle dolu bahçe, o ziya telatumu [o ışık dalgalanması], o sahra kokusu, orada duyulan fikir hazzı... Bu, kafesinin boyası solmuş pencere, şu güneşin kifayetsizliğinden [yetersizliğinden] toprağı yosunlanmış bahçe... Şu dakikada bütün geçmiş saadetinin [mutluluğunun] güzel yuvası olan bu evceğiz sanki bir işkence zindanı gibi Ahmet Cemil’i eziyordu. Burada yaşamaya mecbur olmak; burada, şu basma perdeli, tek pencereli dar odacıkta yazın şu bunaltan sıcaklarıyla çalışmak... Ah! Ahmet Cemil zengin olaydı, evet zengin olaydı. Onun da Erenköyü’nde bir köşkü, köşkte müzeyyen [süslü] bir kütüphanesi, kütüphanenin önünde latif [güzel] bahçesi olaydı; Lamartine’i, Musset’yi orada okuyaydı, fakat on altı sahifesini kırk kuruşa tercüme etmek için değil, yalnız kendi zevki, kendi saadeti için...” (Uşaklıgil, 2005: 79) Ahmet Cemil’in kendisine bir karşılaştırma öznesi olarak seçtiği Hüseyin Nazmi ve onun zengin hayatı Lâmia’ya aşkını itiraf edebilmesi için bir engel olarak görülür ve sürekli ertelenir. Bu durumda Lâmia’nın Hüseyin Nazmi’nin kızkardeşi olması dolayısıyla zengin ve müreffeh bir yaşamın Lâmia’ya kavuşmak için gerekli bir şart olarak görülmesi etkindir. Bu engel aslında sadece Ahmet Cemil’in kendi düşüncesinde yarattığı bir kaygıdır. Onun varolan şartları dâhilinde, Hüseyin Nazmi ve Lâmia tarafından istenmeyeceğine dair herhangi bir belirti söz konusu değilken duyduğu kaygı ve korku atılacak en küçük adımın roman boyunca ertelenmesine yol açar. Varoluşsal olarak hissedilen yitlilik, aşk söz konusu olduğunda duyguların sevilen özneye aktarılmasına engeldir. Oysa Ahmet Cemil, okuldan mezun olup matbaada çalışmaya başladığı, şiirle, edebiyat okumalarıyla daha fazla meşgul olma fırsatlarını yakaladığı zamanlarda da suskunluğundan ve kaygılarından kendini kurtarmayı başaramaz. Bunun yerine Lâmia’nın da kendisine ilgi duyduğunu anlamlandırmak için yoğun bir çaba gösterir: “Niçin onun benimle izdivacını [evlenmesini] istemesinler? diyordu. O da kendisini sevmiyor mu? Bir saat evvel o kendisine tebessüm eden gözlerde bir gizli incizap [aşk] manası hiss olunmuyor muydu?”(Uşaklıgil, 2005: 207) Lâmia’ya dair en ufak hareketleri, beklenti ve imajinasyon dünyasında süsleyerek pekiştirmeye çalışan Ahmet Cemil ancak onun nişanladığını öğrendiğinde hayaller ve hakikatler arasındaki ayrımın farkına varır: “Lâmia’nın son kayıtsız, fütursuz nazarı [umursamaz bakışı] olmasaydı şu dakikada hepsini itiraf edecekti. ‘Ben fakirim, fakat bekleyiniz!’ diyecekti. Lakin bu son nazar ona şimdiye kadar aldandığını, beş dakika evvel kavi bir muhabbet bürhanları hükmünde [kuvvetli bir aşkın delilleri değerinde] olan bütün o hatıraların manasız şeyler olduğunu, bu aşkı yalnız kendisi icat ve tezyin ettiğini [bu aşkı yalnız kendisinin oluşturduğunu ve süslediğini] anlatmıştı. Evet Lâmia kendisini sevmiyor ve hiçbir vakit sevmemişti. O şimdi mürebbiyesinin yanında belki nişanlısını görmek emeliyle koşarak yürüyordu”(Uşaklıgil, 2005: 368). Ahmet Cemil’in Lâmia ile ilgili aşka dair hiçbir diyalogda bulunmadan ürettiği hayaller, karşılıklı zannettiği aşk, onun varoluşunun bir kez daha kayıp üzerinden değerlendirmesine yol açar. Çünkü kaybedilen Lâmia, kaybetmeye babasıyla başlamış oğul için tek dönüş yeri, melankolinin sığınağı anlamına gelir: “Ah! Lâmia!... Sahi Lâmia’yı da kaybediyor mu? Hayatında dün gece bir fena rüya değil miydi? O vakit hakikatin bütün acısı tekrar uyandı; bu kabir ziyaretinin sükûn hediyesi, o tokadın itminan ve tesliyeti [güven ve tesellisi] birden silindi; artık burada, gülmek için sebepleri olmayan arkadaşların arasında duramadı; şimdi evine, o matemlerinin mültecasına [yaslarının sığınağına] koşmak için çıktı”(Uşaklıgil, 2005: 378). Burada dikkat çeken en önemli husus, kayıplar arasında varlığını devam ettirmeye ve kendi hayalleri arasında umudunu diri tutmaya çalışan oğulun aslında yas sürecini hiçbir zaman tamamlayamamasıdır. Nitekim Freud’un yas tutanı da ve melankoliği de kaybı inkâr ederler. Her ikisi de durumu kabullenmek istemez. Ancak çok geçmeden, patolojik olmayan bir tavır içinde yas tutan kişi, farkına vardığı gerçeğin çağrısına

kulak verir ve yitirdiği nesneyi serbest bırakır, libidinal arzuyu özgürleştirir. Oysa yitirdiklerinin içine saplanıp kalan kayıp nesneye yıkıcı sadakatten kopması gerektiğini kabul edemeyen ve bunu içselleştiren melankolikte kayıp nesne, kederli öznenin bir parçası olarak var olmaya devam eder. Melankoli ve yasın ayırımını yapan Freud'un aksine Walter Benjamin, Freud'a meydan okuyan bir tavırla melankolinin üstesinden gelinmesi ya da iyileştirilmesi gereken bir hastalık olarak görmez, daha ziyade dünyaya yönelik bir ruh hali ya da bir eğilim olarak görür. His, bir ruh haline dönüşür, böylece Freud'daki felsefi açıdan sorunlu libidinal nesnenin üstesinden gelerek onu patolojiden ziyade dünyaya yönelik bir tavra dönüştürür (Ferber, 2016: 1). *Mai ve Siyah*'ta Ahmet Cemil'in hayatına yön veren ve onu sanatsal bakımdan da besleyerek şiir yaratım sürecine aktarılan his ancak bu türden yani melankolik bir varoluş üzerinden açıklanabilir.

3.Kaybın Gölgesinde Zayıflayan Mücadele, Güçlenen Sanat

Freud'un ifade ettiği patolojik tavrın ötesinde melankoli, hayatın her alanında karşılaşılan durum ve olaylara karşılık gelen bir ruh hali, onu değerlendirme ve içselleştirme biçimi olarak romanda okurun karşısına çıkar. Bu aslında hayatı sanatsal yaratıma zemin hazırlayan yoğun, suskun ve beklenti ufuklarını tamamen öldürmeyen bir ikilik içerisinden yaşamak gibidir. Duygu yoğunluğunun fazla olduğu bu süreç içerisinde gözlemlenen her şeye dair hakikatlerin daha kesin ve net yakalandığını bu yüzden duygusal bağlanışların sanatsal yaratım sürecinde birinci derecede önemli olduğunu belirtmek gerekir. Bir başka deyişle us, duygulanımların varlığı halinde daha iyi çalışır; kişi duygulanımlara bağlanmışken daha kesin ve net görebilir. Gerçekten de, bir nesneyi ona duygulanımsal bir bağlanış olmadan görmek mümkün değildir. Bu gerekçe en iyi biçimde vecd durumunda geçerli olabilir (May, 2016: 72). Bu yüzden hakikatleri sezen keskin algı gücü, âdeta kendine bir diğer kaybı daha yaşatmak istemişçesine eylemsel yitikliğe kapılarını her zaman açık, duygu ve fikir yoğunluğunu ise sevilen öznelere paylaşımına kapalı tutarak âdeta kendini sanatsal yaratım sürecine hazırlar.

Ahmet Cemil'in kızkardeşi İkbâl'in Vehbi Bey ile yaptığı evlilikten sonraki sessizliğini, gündün güne sararıp solmasını görmesine, kardeşinin mutsuzluğundan emin olmasına ve üzüntü duymasına rağmen, İkbâl ile konuşmaya ve çözüm aramaya hiçbir zaman cesaret edememesi, onun melankolisini pekiştiren ve pasifliğini arttıran bir diğer durum olarak okurun karşısına çıkar. Ataerkil anlayışın erkeğe uygun gördüğü aile reisliği, otorite, erkek akıl, hayat rehberliği gibi daha çok maddi alana ait olan vasıfların erkeğe yüklenmesi hususlarının aksine Ahmet Cemil'in duygu alanındaki yoğunluğu ve bunun sadece sanata dönüşen eylemsel tarafı, melankolinin içeride yoğun şekilde yaşandığının romandaki önemli bir göstergesidir. İçerideki üzüntünün ve endişenin, dışarıdaki kaybı önleyebilecek somut adımlara dönüşemeyen hâli, zaman zaman bütün isyanlarına ve öfkelerine rağmen kendi kabuğunda yaşamayı kanıksamış ruh hali, Lâmia'ya kavuşmasına engel olduğu gibi kardeşi İkbâl'in mutsuzluğuna müdahale edecek cesaret ve güçten de onu yoksun bırakır. Oysa romanda, İkbâl evlendikten sonra evde yaşanan değişimlere birebir şahitlik eden anlatıcı ve ana karakter konumundaki Ahmet Cemil, İkbâl'in değişen çehresini tasvir ederek okura hakikatlere yabancı olmadığını sezdirir: "Ahmet Cemil pek iyi hissetmişti ki kardeşi mesut değildir. İzdivacından beri İkbâl'in çehresinde dikkate çarpan bir hüznün rengi her türlü şikâyet lisanından daha belîğ idi [her türlü şikâyet ifadesinden daha etkiliydi]"(Uşaklıgil, 2005: 192). Kardeşinin çehresindeki hüznün rengini okuyabilen Ahmet Cemil, onun derdini dinlemek isteğinde bulunurken bile sessiz bir dili tercih eder. "İkbâl, artık seni hiç göremiyorum. Hiç olmazsa bazı sabahlar odama uğrasan ne olur?..."(Uşaklıgil, 2005: 194) derken aslında onunla dertleşmek isteğini dile getirmek ister

fakat bunu açıktan değil gizli bir davet şeklinde yapmayı tercih eder. Kardeşinin mutsuzluğunu hissettikçe üzülen ve onun dertleriyle ağlayabileceğini ifade eden Ahmet Cemil, bunu açık bir şekilde İkbâl'le konuşmak ve paylaşmak yerine yine sessiz kalmayı tercih eder: “Demek istiyordu ki: “Evet ne olur? Orada seninle beraber ağlayacak birisini bulurdun... Sen bahtiyar değil misin, kardeşim? Bak senin bahtiyar olmadığını düşündükçe benim ta şuramdan, ciğerimin ta ortasından bir acı şeyin aktığını hissetmiyor musun? O küçük odada senin bütün gizlenmiş dertlerini istiaba kifayet edecek [dertlerini içine almaya yetecek] kadar geniş bir yer bulurdun. Neden gizli ağlıyorsun? Mademki senin ağlanacak şeyin var, niçin beraber ağlamayalım? Evet ne olur, ara sıra kalbinin üzerinde bir sakil [ağır] yük hissedip de onu atmaya muhtaç olduğun zamanlar odama uğrasan ne olur?..” (Uşaklıgil, 2005: 194-195) Kardeşinin durumuna dair hissiyatını paylaşan Ahmet Cemil, roman boyunca yoğun duygu ve fikir dünyasını sadece okurla paylaşmayı tercih edecek ve İkbâl'in ölümüne kadar onu mutsuzluğundan kurtarabilecek bir eylem ve paylaşımda bulunmayacaktır. Bu aslında bir nevi dış dünyanın gerçekliklerine karşı kendini engelleme ve onlarla mücadele etme yetisinin ilk kayıptan sonra zayıflaması çerçevesinde değerlendirilebilir. Nitekim kız kardeşinin dertleriyle ağlayabileceğini onunla aynı ruh iklimini paylaşabileceğini belirten Ahmet Cemil'in roman boyunca bu mutsuzluğa bir çözüm ya da son vermek adına herhangi bir fikirden bahsetmemesi ve bunu hayatî bir hakikatmiş gibi okura sunması, romanın mahkûm edildiği melankolik acı ile ilintilidir. Kayba aşinalığın, onun oluşturduğu yoksunluğun romanda âdeta kadersel bir mahkûmiyet gibi işlenmesi, bir kaybın onunla ilgili yeni kayıpların yaşanmasına müsaade eden tarafı, içerde devam eden kesintisiz acının ve yoksunluğun izleri etrafında düşünülmelidir. Yasın diğer ucunda duran melankolide yitime karşı gösterilen ağır ve yoğun bağlılık, hatıraların bile yetersiz kaldığı yokluğun yerine hiçbir şeyin konulamaz oluşu, kişiyi dış dünyadan vazgeçişe ve parçalanmış iç dünyası tarafından yıkıcı bir şekilde tatmin (Ferber, 2016: 23) edilmeye sevk eder. Melankoliğin görüldüğü üzere, kendini yıkıcı olarak inşa etmeyi tercih etmesi, kazanılmak istenilenlerin en baştan aslında kayıp olarak işaretlendiğinin göstergesidir. Bu yüzden hayallerini gerçekleştirmek için çabalayan biri olarak tasvir edilen Ahmet Cemil, bütün çabalarına rağmen durağanlığını, hüznünü sadece kendi içinde yoğun bir duygu seli halinde yaşama alışkanlığından kendini kurtaramaz. Hayatının en kritik dönemlerinde, kayıtsız şartsız teslimiyeti kabul ederek kayıplara yol açan oğulun edilgenliği romanı, Zeynep Uysal'ın ifadesiyle melodramatik bir metnin sınırları içerisine taşır. Uysal, Peter Brooks'tan alıntıladığı melodramatik metinlere özgü olan dilsizliğin, suskunluğun bir başka deyişle kelimelerin, konuşmaların yerine geçen bakışların ve jestlerin *Mai ve Siyah* romanına karşılık geldiğini ve benzer bir şekilde konuşamama hallerinin, yoğun suskunlukların, nazarlara yüklenen duyguların yoğunluğu açısından romanın 'suskunluk metni' kavramsallaştırması üzerinden tartışılması gerektiğini (Uysal, 2014: 237) ifade eder. Ahmet Cemil'in gerek hayalleri gerekse yaşadığı hakikatler ekseninde gösterdiği suskunluğun kökenlerinin Ahmet Cemil'in hassas ruhunu tarif etmek için kullanılan “lisana dökülemeyen şiir” imgesi ile anlamlandırılmaya çalışılması (Uysal, 2014: 235) metnin edebî açıdan melodramatik bir kurgu üzerine inşa edilmek istendiğine dair önemli bir tespittir. Fakat romanda Ahmet Cemil'in karakterizasyonunda dikkati çeken suskunluğun içerisine gizlenmiş olan kimi zaman coşkulu kimi zaman kederli ve isyankâr duygu hâllerinin yanında, tüm hakikatlere vâkıf fakat bütün bunları görmezden gelen tavır, romanı melankolinin de metni haline getirmiştir.

Roman boyunca hayal ve hakikat arasında yaşanan melankolinin son safhası sevilen her şeyi yitiren öznenin babanın kaybıyla yaşadığı matem yerine yeniden geri dönmesidir. Aslında bu

alan hiçbir zaman terkedilmemiş olmasına rağmen, öznenin geleceğe dair beklenti ufuklarını tamamen karartmasıyla daha belirgin bir hâle gelir: “İşte, işte, görüyor, gözlerinin önünden yağın bu siyahlıklar, denize döküldükçe bir bir sekerat zemzemesiyle [son nefes ezgisiyle] boğulan bu zulmetler, işte bunlar o hülya hayatının üzerine çekilen bir matem kefeni değil miydi? O vakit denize baktı: Siyah bir deniz. Karanlığın içinde geminin kenarından esmer bir köpükle kaynaşarak firar eden o siyahlıkları görüyor, altında mahuf, muhiş [korkunç], adem vehmi [yokluk düşüncesi] veren siyahlıktan başka bir şey görmüyordu”(Uşaklıgil, 2005: 398-399). Ahmet Cemil’in bitiremediği yas sürecinin bir sonucu olarak görülen melankoli, hayata dair her türlü hakikatin karanlıklar yani siyahlıklar içerisinde kalmasına neden olur. O, âdeta ancak melankolisini arttıracak matemlerin, ona sonsuz yokluk ve yitklik duygusunu verecek karanlıkların içerisinde mutlu olabileceğini düşünerek intiharın eşiğine kadar gelir: “O zaman kendini bu dalgaların arasında süzülüp latif bir gâsiy [hoş bir kendinden geçiş] ile mest olarak, sınırları uyuşarak denizin o dipsiz uçurumlarına doğru iniyor vehmetti [hayal etti]. İniyor, bitmeyen bir sukût [düşüş] ile, zulmetleri tabaka tabaka yararak, şu siyah dalgaları kütle kütle sırtına alarak, yavaş yavaş, muntazam bir ahenkle [düzenli bir uyumla], ademe [yokluğa] tam bir teslimiyetle iniyordu”(Uşaklıgil, 2005: 399). Babanın yitirilişiyle başlayan yokluk duygusu ve onun doğurduğu yitiriler, duyumsanmaktan vazgeçilemeyen kaybın referans noktasına ulaşamamak çaresizliğini ortaya çıkarır. Melankoliğe göre bu çaresizlik ile baş edilebilecek en son nokta, âdeta kaybın kendisinde kaybolmayı imleyen yokluğa yani intihara sürüklenmektir. Melankolinin neden olduğu intiharda genel bir çökkünlük ve üzgün olma durumu söz konusudur. Üzüntü o dereceye varmıştır ki, artık kişi çevresindeki kişi ve nesnelere arasındaki ilişkileri sağlıklı biçimde değerlendiremez. Hazzın onun için bir çekiciliği kalmamıştır. Her şeyi kara görür. Yaşam ona sıkıcı ve acılı gelir”(Durkheim, 2013: 26). İntiharın eşiğine gelen Ahmet Cemil’in bezginliği, çökkünlüğü ve gördüğü manzarayı siyah rengin hâkimiyeti altında tasvir etmesi bu bağlamda tesadüf değildir. Kurtarıcısı annesinin sesi olacaktır fakat o, “mevcudiyetini [varlığını] daha kuvvetle çeken bu sese” (Uşaklıgil, 2005: 400) yönelerek matemini yaşamaya devam edecektir.

Sonuç

Sonuç olarak *Mai ve Siyah*'ta ana karakter Ahmet Cemil merkezinde romana hâkim olan melankoli, romanın sonuna kadar yaşanan kayıplarla artarak devam eder. Çocukluk döneminde kaybedilen babayla yerleşen yoksunluk duygusu, oğulun karşısına çıkan durumları kimi zaman suskun kimi zaman kendi hayal dünyasına sığınarak karşılmasına neden olur. Dışarıdan sessiz görünen melankoliğin her şeyi fark eden fakat kendini yoksun bıraktığı öznenin özgürleştiremeyen hâli, içerde yoğun duyguların eşlik ettiği zengin bir imajın oluşmasına neden olur. Ahmet Cemil, yoksunluğun getirdiği fark edişlerle varlığını yıkıcı bir şekilde inşa etmeyi roman boyunca devam ettirir. Hüseyin Nazmi'nin zengin ve müreffeh hayatı ile kendi hayatını sık sık karşılaştırdığı durumlarda Lâmia'ya olan aşkını itiraf etme süresi ertelenir ve sonunda karşılıklı olduğu zannedilen aşk dile gelemeden yitikleşir. Ahmet Cemil'in babasından emanet olarak gördüğü kız kardeşi İkbâl'in ölümüyle sonuçlanan mutsuz evliliğine karşı takınılan suskun ve pasif tavır da melankolik oğulun kendini âdeta tamamen yitikleştirme ve böylece kayıp olanla özdeşleşme çabası gibidir. Babanın yerine konulamayan, varolduğu evrelerde oğula verdiği güvenli beklenti ufku, melankolik acı ile gölgelenir, girişilen her mücadele ve yaşanan her deneyim duyumsanmaktan vazgeçilmeyen kaybın gölgesiyle yaranılır ve kararır. Romanda melankolinin erkek karakter üzerinden kurgulanması, ortaya ataerkil cinsiyet rejimlerinin alışkın olmadığı bir erkeklik deneyimini çıkarır. Erkekliğin daha çok akıl,

irade, güç ve otorite üzerinden tanımlanan hâli, onda duygusallığa yer açan ve kendisini somut olarak ortaya koymaktan çekinmeyen eylemi engelleyen her tür durumu olumsuzlar. Dolayısıyla romanda melankolinin erkeklik üzerinden yaşanması, süregelen geleneksel erkeklik rolüne bir karşı duruş gibidir. Ayrıca roman, dışarıdan pasif ve kaygılı duran erkeklik hâlinin içerideki derin nazarına ve yoğun hissiyatına işaret ederek bunu sanatsal yaratı sürecinin bir değeri olarak okurda konular. Bu yüzden melankolik erkeklik, geleneksel normlar etrafında bir kaybın peşinden sürüp giden yitik erkeklik olarak tanımlanmaya müsaitmiş gibi dursa da özünde sanata dair olanı güdüleyen, onun inşa edilmesini sağlayan, bireysel ve toplumsal hakikatleri daha net bir şekilde idrak edebilen bir erkeklik deneyimi olarak romandaki yerini alır.

Kaynakça

- Durkheim, E. (2013). *İntihar*. (Zühre İlkelen çev.). İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Eugenio, B. (2014). *Melankoli*. (Meryem Mine Çilingiroğlu, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ferber, I. (2016). *Melankoli Felsefesi: Sigmund Freud-Walter Benjamin*. (Burcu Denizci çev.). İstanbul: Sub Yayınları.
- Freud, S. (2011). *Yas ve Melankoli Haz İlkesinin Ötesinde Metapsikoloji-3*. (Aziz Yardımlı, çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- İmamoğlu, E. O., “Aile İçinde Kadın-Erkek Rollerini”, Türk Aile Ansiklopedisi, C. 3, TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 832-835.
- Lloyd, G. (1996). *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde Erkek ve Kadın*. (Muttalip Özcan, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- May, R. (2016). *Yaratma Cesareti*. (Alper Oysal çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Parla, J. (2011), *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sennet, R. (2011). *Otorite*. (Kamil Durand, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Teber, S. (2009). *Melankoli “Normal bir Anomali”*. İstanbul: Say Yayınları.
- Uşaklıgil, H. Z. (2005). *Mai ve Siyah*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Uysal, Z. (2014). *Metruk Ev Halit Ziya Romanında Modern Osmanlı Bireyi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

KUR'AN'DA LİSAN KAVRAMI VE LİSANIN KÖKENİ

Yrd. Doç. Dr. Hacı ÖNEN

Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Dil, insanlar arasındaki iletişimi sağlayan temel unsurdur. Zira insanlar ancak dil sayesinde anlaşılabilir ve iletişim içinde olabilirler. Dil anlamındaki lisan kavramı, farklı münasebetlerle Kur'an'da kullanılmıştır. Kur'an'da dil kavramına en yakın kavram olan lisan dil, luğat, mesaj gibi farklı anlamlara gelmektedir.

Farklı toplumlarda dil, dilin tanımı ve kökeni gibi hususlar ile ilgili farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Dilin kaynağı meselesi de her toplumda merak konusu olmuş ve bu konu çerçevesinde tartışmalar yapılmıştır. Kur'an'da ise dilin kökeni meselesi, Hz. Adem'e isimlerin öğretilmesi çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çalışmamızda lisan kavramı ve lisanın kökeni ile ilgili görüşler ele alınmıştır. Ayrıca çalışmamızda Kur'an perspektifinden lisan kavramının semantik tahlili ve dilin kökeni meselesi de inceleme konusu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Dil, Dilin Kökeni, Adem, Ayet

THE CONCEPT OF LANGUAGE AND ORIGIN OF LANGUAGE IN THE QURAN

197

Abstract

The language is the basic element of communication among people. Because people can only compromise and communicate through language. The concept of language is used in the Qur'an in different ways. The closest concept to the language in the Qur'an is Lisan and it has different meanings such as language, lugat and message.

Different opinions have emerged in different societies about language, definition of language and source. The issue of the source of language has also become a curiosity in every society, and discussions have been made within this context. The issue of the root of the language, in the Qur'an has been taken into consideration teaching names of Hz. Adam. The concept of language and opinions about the root of language are discussed in this paper. Furthermore, the semantic analysis of the concept of language from the Qur'anic perspective and the issue of the root of the language were discussed in the paper.

Keywords: Quran, Language, The Origin of Language, Adem, Versus

Giriş

Tarih boyunca her toplum, kendine özgü bir dil ile konuşmuş ve birbiri ile iletişim kurmuştur. Esasen insanı, diğer canlılardan ayıran en temel özelliği bir dile sahip olup, bir dil ile konuşmasıdır. Zira yaratılmış canlı türleri içerisinde konuşabilme özelliğine sahip olan tek canlı türü insandır. İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel insanî vasıf, onun düşüncelerini konuşma

yoluyla aktarabilme özelliğidir. İnsan açısından bakılınca, onun dünyadaki yerini ve değerini belirleyen dildir.¹

İnsan, tabiatı icabı düşünen bir varlık olduğu gibi, tabiatı icabı konuşan bir varlıktır da.² Düşüncelerin aktarımı da dille yapıldığı için, dil ile düşünce arasında bir ilişki vardır. Dil düşünme eylemi ve düşünce açısından ele alındığında insanı insan yapan her şeyin büyük ölçüde dilde yer aldığı veya dile yansıdığı görülür.³

Dil, her şeyden önce anlaşma sağlayan bir düzen, bir araçtır.⁴ Her toplumda konuşulan bir dilin var olması, her insan topluluğunun iletişim için bir dile ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. İnsan topluluklarının farklı dillere sahip olması, insanî sahada farklı ve zengin bir kültür ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmamızda öncelikle lisan kavramının semantik tahlilini ve bu kelimenin Kur'an'daki kullanımlarını ele almaya çalışacağız. Daha sonra dilin kökeni ile ilgili görüşleri ve Hz. Adem'e isimlerin öğretilmesi meselesini dilin kökeni ile ilişkili olarak incelemeye çalışacağız.

A-LİSAN KAVRAMININ SEMANTİK TAHLİLİ

Lisan kelimesi, Arapça l-s-n (لسن) kökünden türemiş olup, dil anlamına gelmektedir. Lisan kelimesinin çoğulu ise elsine (السنة) şeklinde kullanılmaktadır. Nitekim şu ayette lisan kelimesi çoğul haliyle kullanılmıştır: (وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ اللَّسَانِ وَاللُّغَاتِ) “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır.”⁵

Lisan, lügat anlamına da gelmektedir.⁶ “Falan, kendi kavminin lisanıyla konuşuyor.” cümlesinde lisan kelimesi, lügat anlamında kullanılmıştır.⁷ Şu ayetlerde de lisan, lügat anlamında kullanılmıştır: (عَٰی مُهَمَّمَّ! بِنَايَا بِلْسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا) “Ey Muhammed! Biz, Allah'a karşı gelmekten sakınanları Kur'an ile müjdeleyesin, inat eden bir topluluğu da uyarasın diye, onu senin dilin ile (indirip) kolaylaştırdık.”⁸ (عَرَبِيٌّ مُبِينٌ) “Uyarıcılardan olası diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir.”⁹

Ragıb el-İsfahanî'ye göre lisan kelimesi, yaralayıcı ve onun kuvveti anlamına gelmektedir. İsfahanî, (وَإِخْلَلْ عُنُقَهُ مِّنْ لِّسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي) “Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar.”¹⁰ ayetini şöyle açıklamıştır: Bu ayetle kast edilen dilin kuvvetidir. Zira tutukluk yaralayıcı olan dilde değildir. Ayette geçen (عُنُقَهُ) kelimesi ile dilin kuvvetindeki tutukluk kast edilmektedir ki, o da konuşma yeteneğidir.¹¹ İbn Manzur'a göre de lisan, yaralayıcı ve incitici söz anlamına da gelmektedir. Bu durumda kinaye yoluyla söz ile kelime kast edilmektedir.¹²

¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara 1998, s. 11.

² Ernest Renan, *Dilin Kökeni Üzerine*, Çev. Atakan Altınörs, Bilge Sanat Köktür Yay., İstanbul 2011, s. 67.

³ Berke Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, Multilingual Yay., 2001 İstanbul, s. 12.

⁴ Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, s. 15.

⁵ Rum, 30/22.

⁶ Ragıb el-İsfahanî, *el-Mufredat fi Ğaribi'l-Kur'an, Daru'l-Ma'rife, Beyrut 2005*, s. 453.

⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, VII, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut, b.t.y, s. 968.

⁸ Meryem, 19/97.

⁹ Şuara, 26/193, 194, 195.

¹⁰ Taha, 20/27, 28.

¹¹ İsfahanî, *el-Mufredat*, s. 453.

¹² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, VII, s. 967.

Lisan kelimesi, tebliğ etmek, bildirmek anlamına da gelmektedir¹³ Lesene ve lasene fiilleri konuşmak anlamına gelir.¹⁴ Lisan kelimesi, mesaj, kelim, söz ve mektup gibi anlamlara da gelmektedir.¹⁵ Lisan, sena, yani övgü anlamında da kullanılmaktadır. Şu ayette bu kullanım vardır: (وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ) “Sonra gelecekler arasında beni doğrulukla anılanlardan kıl.”¹⁶ Bu ayetin anlamı şöyledir: “Benim için zamanın sonuna dek güzel bir övgü kıl.”¹⁷

Sonuç olarak lisan kelimesi, dil, lügat, mesaj, kelim, dilin kuvveti, yaralayıcı kelim, övgü, söz, mektup, tebliğ etmek, bildirmek, konuşmak gibi anlamlara gelmektedir.

İstilahî anlamda ise, dil farklı şekillerde tarif edilmiştir. Lisan veya dil, bir milletin konuştuğu ve iletişim için kullandığı araç anlamına gelmektedir. Önemli dilcilerden biri olan İbn Cinnî (ö. 392/1001) dili şöyle tarif etmiştir: “Dil, her toplumun kendi maksadını ifade etmek için kullandığı seslerdir.”¹⁸ Bir başka anlatımla dil şöyle tarif edilebilir: “Dil, düşünce, duyu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir.”¹⁹

B-KUR’AN AÇISINDAN LİSAN KAVRAMININ ANLAMI

Lisan, Kur’an’da farklı anlamlarda kullanılan önemli kavramlardan biridir. Kur’an’da lisan, temelde şu iki anlamda kullanılmıştır: İnsanın bir uzvu olarak dil, iletişim aracı olarak dil. Kur’an’da bu iki temel anlam dışında ise lisan, övgü ve beyan gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Kur’an’da lisan kavramı, zahirî anlamında, yani bir uzuv olarak dil anlamında şöyle kullanılmıştır: (أَلَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ) “Biz ona iki göz, bir dil, iki dudak vermedik mi; iki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) göstermedik mi?”²⁰ (لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ) (Ey Muhammed!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma.”²¹ (وَإِخْلَعْ عَقْدَةً مِّنْ لِّسَانِي) (بِقَوْلِي) “Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar.”²² (كَأَنَّهُمْ يَوْمَئِذٍ يُعْمَلُونَ) “O gün, kendi dilleri, elleri ve ayakları aleyhlerinde yaptıklarına dair şahitlikte bulunacaklardır.”²³

Kur’an’da lisan kavramı, bir iletişim aracı olarak konuşulan dil anlamında şöyle kullanılmıştır: (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ) “Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah’ın emirlerini) iyice açıklasın. Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. O mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²⁴ (وَلَقَدْ نَعَلْنَا أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ) “And olsun ki biz onların, ‘Ku’an’ı ona bir insan öğretiyor.’ dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur’an ise gayet açık bir Arapça’dır.”²⁵ (فَإِنَّمَا يَسَّرْنَا بِلِسَانِكَ لِتُبَيِّنَ بِهِ) (Ey Muhammed! Biz, Allah’a karşı gelmekten sakınanları Kur’an ile

¹³ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, VII, s. 968.

¹⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, VII, s. 968.

¹⁵ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, VII, s. 968.

¹⁶ Şuara, 26/84

¹⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, VII, s. 968.

¹⁸ Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî, , el-Hasâis, I, Heyetu'l-Mısriyye, b.t.y., b.y.y., 34.

¹⁹ Aksan, *Her Yönüyle Dil*, Ana Çizgileriyle Dilbilim, I, 141.

²⁰ Beled, 90/8, 9, 10.

²¹ Kiyame, 75/16.

²² Taha, 20/27, 28.

²³ Nur Suresi, 24/24.

²⁴ İbrahim, 14/4.

²⁵ Nahl, 16, 103.

müjdeleyesin, inat eden bir topluluğu da uyarasın diye, onu senin dilin ile (indirip) kolaylaştırdık.”²⁶ (نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ) “Uyarıcılardan olasın diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir.”²⁷ Bu ayetlerde lisan lügat, yani konuşma ve iletişim aracı anlamında kullanılmıştır.

Kur’an’da her toplumun farklı bir dili olduğu anlatılırken, lisan kavramı iletişim aracı anlamında kullanılmıştır. Kur’an’da insanların farklı dillere sahip olduğu şöyle ifade edilmiştir: (وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَاللُّغَاتِ لَأَيَاتٍ لِلْعَالَمِينَ) “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır.”²⁸ Dillerin farklı olması, lügatlerin farklı olması anlamındadır. Dillerin farklı olması, insanların farklı ses ve ses tonuna sahip olması anlamına da gelir. Her insana ait farklı bir ses var olup, bu işitme yoluyla anlaşılır.²⁹

Lisan kavramı Kur’an’da sena, yani övgü anlamında da kullanılmıştır. Söz gelimi şu ayette lisan, güzel sena (övgü) anlamında kullanılmıştır.³⁰ (وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا) “Onlara rahmetimizden bağışta bulunduk. Onlar için yüce bir doğruluk dili var ettik (güzel bir söz ile anılmalarını temin ettik).”³¹ Taberî, bu ayeti şöyle tefsir etmiştir: Biz onları, güzel övgü ve insanlar tarafından güzel zikredilme nimetiyle rızıklandırdık. Araplarda lisan, sena (övgü) veya zem (yergi) anlamında kullanılmaktadır.³² Buna göre (لِسَانَ صِدْقٍ) ifadesi, güzel övgü ve insanlar tarafından güzel zikredilmek anlamını ifade etmektedir. Yine bir başka ayette de lisan, güzel sena anlamında kullanılmıştır: (وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ) “Sonra gelecekler arasında beni doğrulukla anılana kadar kıl.”³³ Bu ayette de lisan, doğrulukla anılan, övülen anlamında kullanılmıştır.

Kur’an’da dil beyan anlamında da kullanılmıştır. Dil, şu ayette beyan anlamında kullanılmıştır: (وَإِخِي هَارُونَ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُون) “Kardeşim Hârûn’un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da benimle birlikte, beni doğrulayan bir yardımcı olarak gönder. Çünkü ben, onların beni yalanlamalarından korkuyorum.”³⁴ Ayette de ifade edildiği gibi Hz. Musa, anlaşılmamaktan çekindiği için, kardeşi Hârûn’un kendisine yardımcı olmasını talep etmiştir. Bir başka ayette Hz. Musa, Allah’ın gönderdiği mesajı tam olarak aktaramayacağını ifade etmiştir:³⁵ (وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي فَأَرْسِلْ إِلَى هَارُونَ) “Göğsüm daralır. Akıcı konuşamam. Onun için, Hârûn’a da peygamberlik ver (ve onu bana yardımcı yap).”³⁶ Ayetlerden de anlaşıldığı gibi Hz. Musa’nın anlatmak istediği şeyi kardeşi, muhataplara açıklayabilirdi.³⁷ Bu durum lisanın beyan anlamında kullanıldığını göstermektedir.

C-KUR’AN’DA LİSAN KAVRAMININ FARKLI KULLANIMLARI

²⁶ Meryem, 19/97.

²⁷ Şuara, 26/193, 194, 195.

²⁸ Rum, 30/22.

²⁹ İsfahanî, *el-Mufredat*, s. 453.

³⁰ İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, V, Daru Tayyibetu’n-Neşr., b.y.y., 1999, s. 237.

³¹ Meryem, 19/50.

³² Muhammed b. İbn Cerir Taberî, *Camiu’l-Beyan A’n Te’vili Ayi’l-Kur’an*, XVI, Daru’l-İhya, Beyrut, try., s. 109.

³³ Şuara, 26/84

³⁴ Kasas, 28/34.

³⁵ Taberî, *Camiu’l-Beyan*, XIX, s. 76.

³⁶ Şuara, 26/13.

³⁷ Taberî, *Camiu’l-Beyan*, XX, s. 88.

Lisan kavramının Kur'an'da farklı şekillerde kullanıldığını görmek mümkündür. Kur'an'da lisan kelimesi mecazî anlamda kullanılmıştır. Kur'an'da Yahudilerin farklı Peygamberlerin lisanı ile lanetlendiği ifade edilirken, mecazî bir anlatım kullanılmıştır: (لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşıyor olmalarından ötürüydü.”³⁸

Taberî, Yahudilerin Hz. Davud ve Hz. İsa'nın dili ile lanetlendiğini ifade etmektedir. İbn Abbas bu lanetin tüm diller ile olduğunu belirtir. Buna göre onlar Tevrat, İncil ve Zebur'da lanetlenmiştir.³⁹ Zikri geçen ayette Yahudilerin Hz. Davud ve Hz. İsa'nın diliyle lanetlendiği ifade edilmiştir. Bahsi geçen lanetleme, zikredilen peygamberler tarafından onlara beddua okunduğu anlamına gelmektedir.⁴⁰

Bazen Kur'an'da lisan kelimesi, deyimsel anlamda kullanılmaktadır. Kur'an'da lisan, kötülük için kullanılan bir uzuv olarak da mecazî anlam ifade edecek şekilde şöyle kullanılmıştır: (إِن يَبْقُوكُمْ بِكُنُوفِكُمْ لَكُمُ أَعدَاءُ وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتُهُم بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ “Eğer sizi ele geçirecek olurlarsa, size düşman kesilirler, ellerini ve dillerini kötülükle size uzatırlar. Onlar sizin inkar etmenizi içten arzu etmişlerdir.”⁴¹ Bu ayette dilin kötülükle uzatılması mecazî bir anlamda kullanılmıştır. Dilin kötülükle uzatılmasından maksat, dil ile kötülüğün yapılmasıdır.

Kur'an'da bazı kişilerin dillerini kitaba doğru eğdikleri anlatılırken lisan kelimesi, mecazî anlamda kullanılmıştır. (وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُؤُونَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ) (وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ “Onlardan öyleleri vardır ki, dillerini kitaba doğru eğip bukerler, siz onu (bu okur gördüklerini) kitaptan sanasınız diye. Oysa o kitaptan değildir. "Bu Allah katındandır" derler. Oysa o, Allah katından değildir. Kendileri de bildikleri halde Allah'a karşı (böyle) yalan söylerler.”⁴²

Ayette geçen “dillerini kitaba doğru eğip bukerler.” İfadesinde Yahudilerden söz edilmektedir. Buna göre dilini bukmek, ilahî kitabı tahrif etmek ve kitaba ziyade bir şey eklemek anlamına gelmektedir. Nitekim Katade'den aktarılan bir rivayete göre, Yahudiler, kitabı tahrif edip, kitaba eklemeler yapıyorlardı ve bunu Allah'tan geldiğini zan ediyorlardı.⁴³

Kur'an'da dilin bir şeyi vasıflandırması ifadesi deyimsel bir anlamda kullanılmıştır: (وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتُكُمُ الْكُذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لَتَقْتُلُوا عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ لَا يَخْلُفُونَ “Dillerinizin yalan yere nitelendirilmesi dolayısıyla şuna helal, buna haram demeyin. Çünkü Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Şüphesiz Allah'a karşı yalan uyduranlar kurtuluşa ermezler.”⁴⁴

Ayette “dillerinizin yalanı vasıflandırması” ifadesi, dil ile yalan söylemek anlamında kullanılmıştır. Buna göre zikri geçen ayet şu anlama gelmektedir: Dilinizle yalan söyleyerek “Şunlar haramdır veya helaldir.” demeyin.”⁴⁵

Kur'an'a dil, keskin dil şeklinde deyimsel bir anlamı ifade edecek şekilde kullanılmıştır: (أَشِحَّةً عَلَيْكُمْ فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغَسِّى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَفُوكُمْ بِأَلْسِنَةٍ) (جَدَادِ أَشِحَّةً عَلَى الْخَيْرِ أُولَئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَخْبَطَ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا “(Geldiklerinde de) Size karşı

³⁸ Maide, 5/78.

³⁹ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, VI, s. 376.

⁴⁰ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, VI, s. 376.

⁴¹ Mümtetine, 60/2.

⁴² Al-i İmran Suresi, 2/78.

⁴³ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, VI, s. 377.

⁴⁴ Nahl Suresi, 16/116.

⁴⁵ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, XIV, s. 223.

‘cimri ve bencildirler.’ Şayet korku gelecek olsa, ölümden dolayı üstüne baygınlık çökmüş kimseler gibi gözleri dönerek sana bakmakta olduklarını görürsün. Korku gidince, hayra karşı oldukça düşkünlük göstererek sizi keskin dilleriyle (eleştirip inciterek) karşılarlar. İşte onlar iman etmemişlerdir; böylece Allah onların yaptıklarını boşa çıkarmıştır. Bu Allah’a göre pek kolaydır.”⁴⁶

Ayette münafıkların mü’minleri “keskin dilleriyle (eleştirip inciterek) karşıladıkları” ifade edilmektedir. Ayette geçen (بِالسِّنَّةِ جَدِيدٍ) ifadesi keskin ve yaralayıcı dil anlamına gelmektedir.⁴⁷ Yaralayıcı dilden maksat, dil ile aşırı eleştirinin yapılmasıdır. Buna göre münafıklar, Müslümanları eleştirme konusunda aşırıya gittikleri için bu ifade kullanılmıştır.

D-LİSANIN KÖKENİ

Dilin kökeni meselesi, asırlar boyunca insanların ilgisini çeken bir mesele olmuştur. Her toplumda dilin kaynağı meselesi merak konusu olmuş ve bu konu çerçevesinde tartışmalar yapılmıştır. Dilin kökeni ile ilgili ilk tartışmalar, milattan önce beşinci yüzyıla kadar uzanmaktadır.

Dilin kaynağı meselesi İslam düşüncesinde olduğu kadar Hint ve Yunan düşüncesinde de bahse konu olmuştur.⁴⁸ Hint gramercilerin bir kısmı biçimle anlam arasında zorunlu ve doğal bir ilişki bulunduğunu savunurken, bir kısmı da kelimenin toplumsal nitelikli ve anlaşma ürünü olduğunu savunmuştur.⁴⁹

Eflatun, dilin doğallığı ve uzlaşsallığı sorununu ele almış ve adların ifade ettikleri mana ile ilişkisinin doğal bir ilişki olduğu sonucuna varmıştır.⁵⁰ Buna göre nesnelere adlandırmak için onları özellikleriyle tanımak gerekir. Eflatun’a göre düşünce dilden doğmaz, dil düşünceden doğar.⁵¹

Aristo ise, dilin toplumsal bir ilişkinin sonucu olduğunu ve lafız ile manası arasındaki ilişkinin uzlaşmaya dayalı bir ilişki olduğunu belirtmiştir.⁵² Aristo’ya göre, kelimeler doğal bir olgu değil, toplumsal bir uzlaşma ürünüdür.⁵³

“Hıristiyan-Batı dünyasındaki değerlendirmeler ise Eski Ahit’te ‘Adem’in mahlukata isim verdiğini’ ve ‘Babil ahalisinin dağılması sırasında dillerin farklılaştığını’ ifade eden metinlerin tefsiri meyanında gündeme gelmiş, dolayısıyla da Hıristiyan kilisesinin teşekkülü sonrasında hemen hemen bütün kilise mensupları, dili beşer ürünü bir olgu olarak telakki etmiş iken sonraları, dilin ilahî kaynaklı bir olgu olduğu yönündeki anlayış ağırlık kazanmıştır.”⁵⁴

Çağdaş düşünürler arasında da dilin kökeni ile ilgili farklı anlayışlar ortaya çıkmıştır. Kimi düşünürlere göre dil, insanlar tarafından ortaya konmuş bir olgudur. “Dil, insan tarafından hayat için zorunlu bir araç olarak yaratılmıştır.”⁵⁵ Buna göre dil, insanın ürettiği bir eserdir.⁵⁶ Bu

⁴⁶ Ahzab Suresi, 33/19

⁴⁷ Taberî, *Camii’l-Beyan*, XXI, s. 158.

⁴⁸ Ahmed Muhtar Ömer, *İlmud-Delale*, Alemu’l-Kutub, Kahire 1988, s. 18.

⁴⁹ Joseph Vendryes, *Dil ve Düşünce*, Çev. Berke Vardar, İst. 2011, s. 48.

⁵⁰ Ahmed Muhtar Ömer, *el-Bahsu’l-Luğavî İ’nde’l-E’reb*, Kahire 1988, s. 61; Ahmed Muhtar, *İlmud-Delale*, s. 18.

⁵¹ Berke Vardar, *Dilbilim Yazıları*, Multilingual, 2001 İstanbul, s. 26.

⁵² Vendryes, *Dil ve Düşünce*, s. 49; Ahmed Muhtar, *İlmud-Delale*, s. 18.

⁵³ Vardar, *Dilbilim Yazıları*, s. 26.

⁵⁴ Mehmet Emin Maşalı, *Kur’ân’ın Metin Yapısı*, Otto Yay., Ankara 2015, s. 21, 22.

⁵⁵ Vendryes, *Dil ve Düşünce*, s. 17.

⁵⁶ Merritt Ruhlen, *Dilin Kökeni Ana Dilin Evriminin İzinde*, Hece, Yay. Ankara 2006, s. 10.

düşünceyi savunan düşünürlere göre dili ortaya çıkaran birey değil, toplumdur. “Halklar, dillerin hakiki sanatkârlarıdır.”⁵⁷

Kimi düşünürlere göre dilin kaynağı evrimdir. Biyolojik senaryo olarak adlandırılan bu görüşe göre, insan dili uzun bir gelişme devresi sonucu ortaya çıkmıştır.⁵⁸ “Dil ve toplum, başlangıç noktası bizce bilinmeyen bir evrimin sonucudur.”⁵⁹ Joseph Vendryes’e göre, hem hareketleri hem de sesleri kapsayan, sonra seslere ve hareketlere ayrı ayrı görevler veren, çeşitli sesleri ve hareketleri kesin bir anlamda donatan bir dil doğmuş olmalıdır. Sonunda, gitgide artan bir ayrılaşmalarla olan üstü bir araç olan sözlü dil kurulmuştur. Joseph Vendryes’e göre, insan dilinin oluşumunu canlı varlıkların genel evriminden ayırmamak gerekir.⁶⁰

Dilin menşei meselesi, dillerin bir asıldan mı geldikleri, yoksa ayrı ayrı teşekkül etmiş oldukları meselesi ile sıkı sıkıya bağlıdır. Birçok bilgin, dillerin bir asıldan geldiği fikrinde ısrar etmişlerdir ki, bunlara monogenist’ler denmektedir.⁶¹ Bu yaklaşıma göre, insan dili bir defada ortaya çıkmış, var olan tüm diller bu ilk dilin gelişmiş şekilleridir.⁶² İlk dilin Frikyaca veya İbranice olduğuna dair görüşler ifade edilmiştir.

Poligenistler ise, dillerin ayrı ayrı kaynaklardan çıktığı fikrini ileri sürmüştür.⁶³ Dillerin tek bir kökenden türediği fikri kabul edilirse, hangi dilin en eski ve öncelikli olduğu sorunu ortaya çıkar ki, bu sorun ile ilgili bir çözümün ortaya konması mümkün görünmemektedir.

1-Lisannın Kökeniyle İlgili İslam Düşünürlerinin Görüşleri

İslam kültüründe de dilin kökeni ile ilgili farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. İslam kültüründe bu konu Kur’ân merkezli bir yaklaşımla ele alındığı için, Müslüman toplumlarda dilin kaynağı ile ilgili ortaya konan düşünceler aklî ve dînî temele dayanmaktadır. “İslam kültürü içinde dilin menşei ile ilgili temel tartışma onun Allah’ın öğretmesi ile mi yoksa insanların uzlaşması sonucu mu meydana geldiği şeklindedir.”⁶⁴

İslam alimleri arasında dilin kaynağı çerçevesinde dilin tevkifi veya beşerî olduğu olduğu yönünde iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Gerek dilbilimci âlimler, gerekse usûl âlimleri, gerekse kelimî ekoller dilin kökeninin tevkifi olup olmadığını tartışmıştır. Nitekim ünlü dil felsefecisi Ahmet b. Faris, (ö.395/1004) Arap dilinin tevkifi olduğunu ifade etmiş ve bu düşüncesini şu âyet ile delillendirmiştir: (وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا) “Allah, Adem’e bütün varlıkların isimlerini öğretti.”⁶⁵ İbn Faris, görüşünü pekiştirmek için İbn Abbas’tan şu rivâyeti de nakletmiştir: “Allah Adem’e bütün isimleri öğretti.”⁶⁶

Mutezilî bir dil bilimci olan Ebu’l-Feth Osman b. Cinnî (ö.392/1002) ise, dilin kökeninin tevkifi olmadığını, söz konusu âyetin ise dilin tevkifiliğine delil teşkil etmediğini belirtir.⁶⁷

⁵⁷ Ernest Renan, *Dilin Kökeni Üzerine*, Çev. Atakan Altınörs, Bilge Sanat Köktür Yay., İstanbul 2011, s. 69.

⁵⁸ Ruhlen, *Dilin Kökeni*, s. 10.

⁵⁹ Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, s. 15..

⁶⁰ Vendryes, *Dil ve Düşünce*, s. 17.

⁶¹ Necip Üçok, *Genel Dilbilim Lengüistik*, Multilingual, 2004 İstanbul, s. 54.

⁶² Ruhlen, *Dilin Kökeni*, s. 11.

⁶³ Üçok, *Genel Dilbilim Lengüistik*, s. 54.

⁶⁴ İsmail Aydın, Kur’an Perspektifinden Dillerin Kökeni Meselesi, *Din Bilimleri Dergisi*, c. 11, s. 3, 2011, s. 98.

⁶⁵ Bakara, 2/31.

⁶⁶ Ebu’l-Huseyn Ahmet b. Faris b. Zekeriyya, *es-Sahibi fi fihhi’l-Luğe*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1997, s. 13.

⁶⁷ Ebu’l-Feth U’sman b. Cinnî el-Mevsilî, *el-Hasais*, I, Heyetu’l-Misriyye, b.t.y., b.y.y., s. 41

Kelam ekolleri de dilin kaynağı hususunda iki farklı görüş ifade etmiştir. Zahirîler ve bir yönüyle Eşâ'rîler, dilin kaynağının tevkifi olduğunu savunmuştur.⁶⁸ Mutezile ise dilin kökeninin beşerî olduğunu savunmuştur.⁶⁹ Esasen dilin ilahî veya beşerî bir kaynağa dayandırılması yönünde görüş belirten kesimlerin, bu yöndeki eğilimleri onların bilginin kaynağı hususundaki telakkilerinden kaynaklanmıştır. Zira Mutezile, bilgiye kaynaklık etmesi bakımından aklın nakle önceliği bulunduğunu savunurken, Zahirîler ise bilginin kaynağının vahiy olduğunu savunmuştur. Eşâ'rîler ise, bu konuda orta bir yol takip ederek, nakil ile aklın ikisinin de bilgi için kaynak değeri taşıdığını kabul etmiştir.⁷⁰ Bilginin kaynağı ile ilgili ortaya çıkan söz konusu yaklaşımlar, anılan kesimlerin kelam-ı ilahî tasavvuruyla da ilgili olduğu söylenebilir. Nitekim Eşâ'rîler ve Zahirîler, Allah'ın ezeli kelamı ve ezeli zatına ait bir sıfat olma vasfını taşımasından ötürü kelam-ı ilahînin kadim olduğu fikrini savunmuştur. Mutezile ise, zat-ı ilahînin kendisiyle nitelenmesi caiz olmayan sesler, söz ve ontolojik düzlemde ortaya çıkmış bir dilden müteşekkil olması hasebiyle muhdes ve mahlûk sıfatını taşıdığı, dolayısıyla da kelam-ı ilahînin Allah'ın zafî sıfatları değil, fiilî sıfatları arasında yer aldığını savunmuştur.⁷¹

Sonuç olarak İslam düşünürlerinin dilin kaynağıyla ilgili düşüncelerinin bilginin kaynağı ile ilgili telakkilerinden ileri gelmiştir. İslam düşünürlerinin, bilginin kaynağı ile ilgili tasavvurlarının da kelam-ı ilahî'nin tabiatına dair düşüncelerinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

2-Kur'an'da Hz. Adem'e İsimlerin Öğretilmesi

İnsanlar, düşüncelerini dil vasıtasıyla ifade etmiştir. Dil de temelde varlıkları isimlendirmeye dayalı bir olgudur. İnsan nesnelerin varlığını ancak onları adlandırarak kavrayabilmiştir. Görüldüğü gibi düşünce dille bütünleşerek görevini yapabilir. Çünkü dil basit bir yardımcı değil, düşüncenin vaz geçilmez ortağıdır.⁷² Düşünce dille dayanarak, daha doğrusu dille kaynaşarak görevini yapabilir. İnsan beyninde kelimeler, nesnelerin imgeleriyle birlikte ortaya çıkmıştır.⁷³

Varlıkları isimlendirmek, ya da varlıkların isimlerini bilmek dilin kökeni ile ilgili bir konudur. Kur'an'da dilin kökeni ile ilgili konular genellikle "Allah Âdem'e bütün isimleri, öğretti."⁷⁴ mealindeki ayet ile ilgili ele alınmaktadır.

İslam bilginleri, aşağıdaki ayet çerçevesinde Kur'an'da dilin kökeni meselesini tartışmıştır: "وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ" "Allah Âdem'e bütün isimleri, öğretti. Sonra onları önce meleklerle arz edip: 'Eğer siz sözünüzde sadık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin.' dedi."⁷⁵ Bu ayet ile ilgili müfessirlerin görüşleri ni ele almaya çalışacağız.

Kurtubî'ye göre ayette geçen "isimler", ifade ve ibareler anlamındadır. Zira bazen isim ile musemma kastedilebilir. Bazen de isimle, adlandırmanın kendisi kastedilmektedir. Birincisi durumda isim ile musemma kastedilir. İkinci durumda ise isim ile musemma kast edilmez.

⁶⁸ Ebû Muhammed Ali b. Hazm, *el-İhkam fi Usûli'l-Ahkam*, I, Daru'l-Afak, Beyrut, b.t.y., s. 29; Ebû'l-Hasan Ali b. Ebî Ali b. Muhammed el-Amidî, *el-İhkam fi Usûli'l-ahkam*, I, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2005, s. 67.

⁶⁹ Fahrüddin er-Razî, *el-Mehsul fi İlmi Usûli'l-Fikh*, I, Muessesetu'r-Risale, b.y.y., b.t.y., s. 182.

⁷⁰ Nasr Hamit Ebû Zeyd, *İşkalyatu'l-Kirae ve Aliyatü't-Te'vil*, Daru'l-Beyda, Beyrut 1996, s. 123.

⁷¹ Nasr Hamid Ebû Zeyd, *İlahî Hitabın Tabiatı*, Kitabiyat Yay. Ankara 2006, s. 9; Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, s. 23.

⁷² Vardar, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, s. 13.

⁷³ Vendryes, *Dil ve Düşünce*, s. 21.

⁷⁴ Bakara, 2/31.

⁷⁵ Bakara, 2/31.

Dilde ismin bizzat ibareler yerine kullanıldığı da olur. Genel kullanım bu şekilde olup, “Âdem’e bütün isimleri öğretti.” ayetinde de bu anlam kast edilmiştir. İsim, kişinin zatı yerine de kullanılır. Sözelimi zat, nefis, ayn ve isim kelimeleri aynı anlamda kullanılır.⁷⁶

Taberî, tefsirinde zikri geçen ayetin tefsiri ile ilgili farklı görüşleri şöyle aktarmıştır:

a-İbn Abbastan aktarılan bir rivayete göre, bu ayet ile Hz. Ademe tüm isimlerin öğretilmesi kast edilmiştir. Bu isimler ile insanlar anlaşabilmektedir. Bu isimler insan, hayvan yeryüzü, ova, deniz, dağ, merkep vb. bazı adlardır. Yine Mücahid’e göre de: “Allah Adem’e her şeyin ismini öğretmiştir.”

b- Rebi’ b. Enes’e göre, Hz. Âdeme öğretilen isimlerden maksat, meleklerin isimleridir.

c- İbn-i Zeyd’e göre ise, Allah’ın Hz. Âdeme öğrettiği isimlerden maksat, Âdemin zürriyetinin isimleridir.⁷⁷

Taberî’ye göre Allah’ın Hz. Âdeme öğrettiği isimler, meleklerin isimleri ile Âdem soyunun isimleridir. Taberî, bu görüşünü âyet-i kerimede geçen ve onlar anlamına gelen *hum* zamirini delil olarak kullanmaktadır. Ona göre Araplar arasında bu zamir, sadece insanlar ve melekler için kullanılmaktadır. Dolayısıyla buradaki isimlerden maksadın, meleklerin ve Âdem soyunun isimleri olduğunu söylemenin daha doğru olacağını ifade etmiştir.⁷⁸

Kurtubî, tefsirinde zikri geçen ayetin tefsiri ile ilgili farklı iki görüşü şöyle aktarmıştır:

a-İbn Abbas, İkrime, Katade, Mücahid ve İbn Cübeyr’e göre Allah, Hz. Âdem’e önemli önemsiz bütün eşyanın isimlerini öğretmiştir. İbn Abbas şöyle demiştir: Allah, ona tencereye, süt sağılan kaba varıncaya kadar her şeyin ismini öğretmiştir.

b-Taberî’ye göre Allah, Hz.Âdem’e meleklerin ve onun soyundan gelecek olanların isimlerini öğretmiştir. İbn Zeyd’e göre Allah, Hz. Âdem’e bütün soyundan gelecek olanların isimlerini öğretmiştir. er-Rabî b. Huseym’e göre Allah, yalnızca meleklerin isimlerini ona öğretmiştir.

Kurtubî’ye göre birinci görüş daha isabetlidir. Zira Kurtubî’ye göre ayette geçen “kull” ifadesi kuşatıcılık ve genellik ifade etmektedir.⁷⁹

İbn Kesir, tefsirinde zikri geçen ayetin tefsiri ile ilgili olarak İbn Abbas’ın görüşünü kabul etmiştir. İbn Kesir’e göre Allah, Hz. Adem’e tüm isimleri öğretmiştir.⁸⁰

İbn Huveyzimendad bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir: “Bu âyet, dilin tevkifi olarak öğrenildiğinin delilidir. Yani Allah tarafından vahiy yoluyla öğretildiği gösterilmektedir. Ve aynı şekilde yüce Allah’ın bu dili Âdem’e geneliyle özeliyle bütün teferruatıyla öğrettiğini göstermektedir.”⁸¹

Bize göre de “Allah Âdem’e bütün isimleri, öğretti.” ayeti ile Hz. Adem’e Allah’ın tüm isimleri öğrettiği kast edilmektedir. Ayette geçen hepsi anlamındaki *kull* kelimesi de bunu göstermektedir. Ayrıca ayetteki isimler kelimesi, Kurtubî’nin de ifade ettiği gibi, ifadeler ve ibareler anlamında da kullanılmaktadır.⁸² Bu durum Hz. Adem’e dilin öğretildiği anlamına geldiğini söylemek mümkündür.

⁷⁶ Kurtubî, *el-Camiu'l-Ahkami'l-Kur'ân*, I, Müessetu'r-Risale, Beyrut, s. 420.

⁷⁷ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, I, s. 246, 247.

⁷⁸ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, I, s. 248.

⁷⁹ Kurtubî, *el-Camiu'l-Ahkam*, I, 421.

⁸⁰ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, I, s. 93.

⁸¹ Kurtubî, *el-Camiu'l-Ahkam*, I, 421.

⁸² Kurtubî, *el-Camiu'l-Ahkam*, I, 420.

Dilin kökeni ile ilgili ele alınan diğer bir ayet ise Rahman sûresinde geçen şu ayettir: (الرَّحْمَنُ عَلَّمَ) (الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنْسَانَ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ) “Rahmân Kur’an’ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona açıklamayı öğretti.”⁸³

Taberî, ‘Allah, insanlara beyanı öğretti.’ ayetiyle ilgili farklı görüşleri şöyle aktarmıştır:

a- Ayet ile kast edilen, helal ve haramın insanlara öğretilmesidir. Katade’ye göre, ayet ile kast edilen, dünya ile âhiretin, helal ile haramın insana öğretilmesidir.

b- Ayette zikredilen beyan, konuşma anlamındadır. Buna göre Allah, insanlara konuşmayı Öğretmiştir

Taberî, ayeti genel bir ifade olarak yorumlayarak, beyan ile helal haram, geçim ve konuşma gibi insanın ihtiyacı olan bütün şeylerin kast edildiğini ifade etmiştir.⁸⁴ Esasen Taberî de beyanın kelimeler, yani konuşma anlamında kullanıldığını kabul etmiştir. Bize göre de zikri geçen ayet ile kast edilen Allah’ın insanlara konuşmayı öğretmesidir. Çünkü ayette ‘Allah, insanlara beyanı öğretti.’ denilmektedir. Beyan kelimesi ise açıklama, konuşma gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Dilin kökeni ile ilgili ele alınan diğer bir ayet ise şudur: (وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ) (الْأَلْسِنَتِكُمْ وَاللُّغَاتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ) “Göklerin ve yerin yaratılması, dillerinizin ve renklerin farklı olması da onun (varlığının ve kudretinin) delillerindedir. Şüphesiz bunda bilenler için elbette ibretler vardır.”⁸⁵

İbn Kesir, ayette kullanılan lisan kelimesinin lügat anlamında olduğunu ifade ettikten sonra, ayette Arapların, Rumların, Kürtlerin vb. kavimlerin dillerinin farklı olmasının kast edildiğini ifade etmektedir.⁸⁶

Taberî, zikri geçen ayette (وَإِخْتِلَافُ الْأَلْسِنَتِكُمْ) “dillerinizin farklı olması” ifadesinin konuşmada lisanların ve lugatların farklı olması anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁸⁷ Buna göre Allah’ın, insanların dillerini farklı yaratmış olması Allah’ın kuvvet ve kudretini gösteren delillerindedir. Sonuç olarak dilin, Allah tarafından yaratıldığını ve ilk insan Hz. Adem’e dilin öğretildiğinin söylemek mümkündür. Ancak tüm dillerin Hz. Adem’e öğretildiğini söylemek mümkün değildir. Ancak ayette Allah’ın farklı dilleri yarattığı ifade edilmektedir. Bu durum zaman içinde farklı dillerin ortaya çıktığını göstermektedir.

SONUÇ

Tarih boyunca her toplum, kendine özgü bir dil ile konuşmuştur. İnsanlar, dil vasıtasıyla düşünür ve konuşurlar. Esasen insanı, diğer canlılardan ayıran en temel özelliği bir dil ile konuşmasıdır. Zira Yarattılmış canlı türleri içerisinde konuşabilme özelliğine sahip olan tek canlı türü insandır.

Düşüncelerin aktarımı da dille yapıldığı için, dil ile düşünce arasında bir ilişki vardır. Dil düşünme eylemi ve düşünce açısından ele alındığında insanı insan yapan her şeyin büyük ölçüde dilde yer aldığı veya dile yansıdığı görülür.

Arapçada lisan kelimesi, dil, lugat, mesaj, dilin kuvveti, yaralayıcı kelimeler, övgü, söz, mektup, tebliğ etmek, bildirmek, kelimeler, konuşmak gibi anlamlara gelmektedir. İstilahî anlamda ise, lisan veya dil, bir milletin konuştuğu ve iletişim için kullandığı araç anlamına gelmektedir.

Kur’an’da lisan, temelde şu iki anlamda kullanılmıştır: İnsanın bir uzvu olarak dil, iletişim aracı olarak dil. Bu iki temel anlam dışında ise lisan, övgü, beyan gibi bazı anlamlarda da kullanılmıştır.

⁸³ Rahman, 55/1-4.

⁸⁴ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, XXVII, s. 134.

⁸⁵ Rum, 30/22.

⁸⁶ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur’ani'l-Azim*, III, Daru Tayyibetu’n-Neşr, b.y.y., 1999, s. 1795.

⁸⁷ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, XXI, s. 38.

Dil ile ilgili önemli konulardan biri de dilin kökeni meselesidir. Dilin kökeni meselesi, asırlar boyunca insanların ilgisini çeken bir mesele olmuştur. Dilin kaynağı meselesi İslam düşüncesinde olduğu kadar Hint ve Yunan düşüncesinde de bahse konu olmuştur.

Kimi düşünürlere göre dil, insanlar tarafından ortaya çıkarılmıştır. Buna göre dil, insanın ürettiği bir eserdir. Bu düşünceyi savunan düşünürlere göre dili ortaya koyan birey değil, toplumdur. Kimi düşünürlere göre dilin kaynağı evrimdir. Biyolojik senaryo olarak adlandırılan bu görüşe göre, insan dili uzun bir gelişme devresi sonucu ortaya çıkmıştır. Dilin tek bir kökenden türeyen bir başka yaklaşıma göre, bütün diller tek bir dilden gelmiştir. Bu yaklaşıma göre, insan dili bir defada ortaya çıkmış, var olan tüm diller bu ilk dilden gelişmiş şekillerdir.

İslam kültürü içinde dilin menşei ile ilgili temel tartışma onun Allah'ın öğretmesi ile mi yoksa insanların uzlaşması sonucu mu meydana geldiği şeklindedir. İslam alimleri arasında dilin kaynağı çerçevesinde dilin tevkifi veya beşerî olduğu yönünde iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Ünlü dil felsefecisi Ahmet b. Faris, Arap dilinin tevkifi olduğunu ifade etmiştir. Mutezili bir dil bilimci olan Ebu'l-Feth U'sman b. Cinnî (ö.392/1002) ise, dilin kökeninin tevkifi olmadığını ifade etmiştir.

Kur'an'da dilin kökeni ile ilgili konular genellikle "Allah Âdem'e bütün isimleri, öğretti." mealindeki ayet ile ilgili ele alınmaktadır. İbn Abbas'tan aktarılan bir rivayet göre, bu ayet ile Hz. Ademe tüm isimlerin öğretilmesi kast edilmiştir. Bu isimler ile insanlar anlaşabilmektedir.

Allah, Hz. Adem'e tüm isimleri öğrettiğini söylemek mümkündür. Esasen isim kelimesi, ifade ve ibare anlamında kullanıldığı için, konuyla ilgili ayette Hz. Adem'e konuşmanın öğretildiği anlaşılmaktadır.

Dilin kökeni ile ilgili ele alınan diğer bir ayet ise Rahman sûresinde geçen şu ayettir: "Rahmân Kur'an'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona açıklamayı öğretti." Beyan kelam, yani konuşma anlamındadır. Bize göre de zikri geçen ayet ile kast edilen Allah'ın insanlara konuşmayı öğretmesidir. Çünkü ayette 'Allah, insanlara beyanı öğretti.' denilmektedir. Beyan, açıklama, konuşma gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Kaynakça

Doğan, A. (1998). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

el-Amidî, E. (2005). *el-İhkam fî Usûli'l-Ahkam*. I, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

Aydın, İ. (2011). Kur'an Perspektifinden Dillerin Kökeni Meselesi. *Din Bilimleri Dergisi*, 11, 95-115.

Birişik, A. (2004). *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları.

Buharî, M. (1421). *el-Camiu's-Sahih*. Dimeşk: Daru's-Selam.

Draz, A. (2010). *Kur'ân'a Giriş*. Ankara: Otto Yayınları.

Ebi Talib, M. el-İbane a'n Mea'ni'l-Kur'ân. Mısır: Daru'n-Nehda.

Ebu Şame, Ş. (1975). *el-Murşidu'l-Veciz*. Beyrut: Daru's-Sadr.

Ebû Zeyd, N. (1996). *İşkaliyatü'l-Kirae ve Aliyatü't-Te'vil*. Beyrut: Daru'l-Beyda,

Ebû Zeyd, N. (2006). *İlahî Hitabın Tabiatı*. Ankara: Kitabiyat Yayınları.

- el-Kurtubî, A. (2013). *el-Camiu'l-Ahkami'l-Kur'ân*. I, Beyrut: Müessesetu'r-Risale.
- İbn Hacer, A. (2000). *Fethu'l-Barî*. Beyrut: Daru's-Selam.
- İbn Hazm, E. *el-İhkam fi Usûli'l-Ahkam*. I, Beyrut: Daru'l-Afak.
- İbn Kesir, İ. (1999). *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*. Daru Tayyibetu'n-Neşr.
- İbn Manzur. *Lisanu'l-Arab*. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- İbn Zekerriyya, E. (1997). *es-Sahibi fi Fikhi'l-Luğ*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- el-İsfahanî, R. (2005). *el-Mufredat fi Ğaribi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife.
- İtr, H. (1998). *el-Ahrufy's-Seb'a*. Beyrut: Daru'l-Beşairu'l-İslamiyye.
- Maşalı, M. (2015). *Kur'ân'ın Metin Yapısı*. Ankara: Otto Yayınları.
- el-Mevsilî, E. *el-Hasais*. I, Heyetu'l-Mısriyye.
- er-Razî, F. *el-Mehsul fi İlmi Usûli'l-Fikh*. I, Muessesetu'r-Risale.
- Renan, E. (2011). *Dilin Kökeni Üzerine*. (Atakan A. Çev.) İstanbul: Bilge Sanat Köktür Yayınları.
- Ruhlen, M. (2006). *Dilin Kökeni Ana Dilin Evriminin İzinde*. Ankara: Hece Yayınları.
- Taberî, M. *Camiu'l-Beyan A'n Te'vili Ayi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-İhya.
- Ömer, A. (1988). *İlmud-Delale*. Kahire: Alemu'l-Kutub.
- Ömer, A. (1988). *el-Bahsu'l-Luğavî İ'nde'l-E'reb*. Kahire: Alemu'l-Kutub.
- Üçok, N. (2004). *Genel Dilbilim Lengüistik*. İstanbul: Multilingual.
- Vardar, B. (2001). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları
- Vardar, B. (2001). *Dilbilim Yazıları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Vendryes, J. (2011). *Dil ve Düşünce*, (Berke V. Çev.) İstanbul: Multilingual Yayınları.
- ez-Zerkanî, M. (1990). *Menahilu'l-İrfan fi U'lum'l-Kur'ân*, Beyrut: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî.
- ez-Zerkeşî, M. (1998). *El-Burhan fi Ulumi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî.

ZİLELİ CEYHUNÎ'NİN BİLİNMEYEN DÎVÂNİ

Yrd. Doç. Dr. Kadir GÜLER

Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öz

Türk halk şiiri geleneği, Türkistan'dan Anadolu'ya getirdiğimiz en önemli kültür kodlarımızdan biridir. İslamiyetten önce Türkistan coğrafyasında şaman ve kam tarafından kopuz eşliğinde okunan koşuk dediğimiz Türk kügleri Anadolu'ya taşınmış ve Anadolu'da ozanlar tarafından söylenmeye devam edilmiştir.

Anadolu'da geleneksel tasavvuf inancının etkisiyle âşık adını alan Yesevî Türkmenler belirli bölgelere yerleştiler ve bu geleneklerini geliştirerek günümüze taşıdılar. Bu âşıkların bir kesimi onaltıncı asırdan itibaren yeniçeri ocaklarında yetişti. Önemli bir kısmı köy ve oymaklarda ortaya çıktı. Atalık ve dedelik geleneğini devam ettiren bir bölümü de tasavvufi inançla birlikte tekke çevrelerinde yer aldı.

On beşinci asırdan itibaren kopuz eşliğinde halk ve tasavvuf şiir geleneğine ait koşmalar ve nefesler okuyan bu şâirlerin Doğu'da Kars ve Erzurum, Orta Anadolu'da Sivas ve Tokat çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir. On sekizinci asırdan itibaren şehirleşen halk şiirine aruzla şiir yazma geleneği eklendi. Bu gelenek on dokuzuncu asırda yoğunlaştı ve çoğu halk şiiri hecenin yanında aruzu da kullanmaya başladı.

On dokuzuncu asırda hem hece hem de aruzla şiir yazan usta şairlerimizden biri de Zileli Ceyhunî'dir. Hayatı ve şiirleriyle ilgili çeşitli yayınlar yapılan Ceyhunî'nin bilinen ama bulunamayan divanı tarafımızdan ortaya çıkarıldı. Ceyhunî Divanı'nda hem koşma ve destanlardan oluşan halk şiiri gelenekleriyle yazılmış şiirler olduğu gibi aruzla yazılan halk şiiri nazım şekillerinden de çok sayıda şiir ihtiva etmektedir. Bu şiirler, Ceyhunî'nin yaşadığı asra ve yöresinin halk şiirine katkılarına yeni bakış açıları getirecektir.

Bu bildiri on dokuzuncu asırda yaşayan halk şiirimizin usta şairlerinden Ceyhunî'nin Âşık Ceyhunî Baba Sakin-i Zile adlı yazma Divânı tanıtılacak ve koşma, destan, dîvân, semâî, kalendâr ve satranç türündeki şiirlerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Halk şiiri, âşıklık geleneği, on dokuzuncu asır, Zile, Ceyhunî

CEYHUNÎ OF ZILE AND HIS UNKNOWN DÎVÂN

Abstract

The tradition of Turkish Folk Poetry, one of the most important cultural codes brought from Turkistan to Anatolia. Before Islam, in the Turkistan landscape the ballads, also known as Küg, sang by Shaman and Kam accompanied by kopuz (a lute-like instrument) has been carried over to Anatolia and continued to be sang by poets in Anatolia.

In our geography, with the influence of traditional sufism beliefs, Turkmen poets have been renamed âşık and developed the traditions further to create new genres. A part of these poets brought up in Janissary Corps. An important part have appeared in villages and tribes. Another part who have been carrying on ancestral traditions, with sufi belief have taken part around dervish convents. Following 17th century, these poets also have existed in cities.

These poets who have been singing ballads accompanied with kopuz which belong to folk and sufi traditions, were observed to be frequented around Kars and Erzurum in the East, Sivas and Tokat in Central Anatolia. After the 17th century, the tradition of prosodic writing has been accrued to the urbanizing folk poetry. After the 18th Century, many folk poets started to use prosody along with syllabic meter. One of the master poets of this tradition is Ceyhunî Baba from Zile.

In this study, the Divân of Ceyhunî, one of the master poets of the 19th century titled “Âşık Ceyhunî Baba Sakin-i Zile” will be introduced, and samples of koşma, destan, kalendâr/kalenderî dîvân, müseddes semâî, kalendâr, and satraç will be presented. In this divan of Ceyhunî, who is one of our master poets who utilized both prosody and syllabic meter, that we examine today; besides his poetry, the epics of Meftûnî, Mir’atî, Perverî, Tahir Baba, Tâlibî Baba were included. These poems that will be first introduced to the scientific world, are expected to bring new perspectives on the century that Ceyhunî of Zile have lived and also on the folk poetry.

Keywords: 19th Century, Âşık, Dîvân, Zile, Ceyhunî Baba

GİRİŞ

Asırlardır sürdürülen bir gelenek olan âşıklık, Türk edebiyatında çok önemli bir yere sahiptir. Türklerin Anadolu’yu yurt edinmesinden sonra edebiyatımız iki koldan gelişimini sürdürmüştür. Birincisi; Orta Asya Türk kültürünün ve ona bağlı ozan–bahşi geleneğinin devamı mahiyetinde olan şifâhî; yani halk edebiyatı tarzı. İkincisi ise; medeniyet değişikliği nedeniyle Doğu kültürüyle oluşan, eğitilmiş zümreye hitap eden klasik edebiyat tarzıdır.

Türklerin İslamiyet’i kabul etmesi, her alanda olduğu gibi edebî alanda da yeni ifadeler getirmiştir. Türkler arasında İslamiyet’in kabulü sadece inanç boyutunda kalmamış; bu dinin beraberinde getirdiği kültür ve medeniyette benimsenmiştir. Türk-İslam medeniyeti diye geniş anlamda isimlendirdiğimiz bu alan her asırda kendi değerlerini üretmiştir.

Âşıklık geleneği İslamiyetten önce Türkistan’da “şaman, baksı, kam” isimleriyle anılırdı ve bu insanlara kutsiyet atfedilirdi. Düğün törenlerinden cenaze merasimlerine bunlar aktif rol oynarlardı. Türklerin İslamiyet’le tanışmaları ve bu dinin beraberinde getirmiş olduğu medeniyet dairesine girmesiyle birlikte bu insanların faaliyet sahalarında bir daralma meydana geldi. Şamanlar Anadolu coğrafyasında “ozan” ismiyle anılmaya başladılar. Özellikle tasavvuf çevresinde gelişen düşünce sistemi ve edebî gelenekten etkilenme dolayısıyla, 16. yüzyıldan itibaren “âşık” ismiyle anılmaya başladılar. (Güzel-Torun, 2005:465)

Âşıklar, usta- çırak ilişkisine bağlı bir gelenekle yetişmektedirler. Bu geleneğe göre; her âşık olmak isteyen, öyle istediği gibi âşık olma hakkına sahip değildir. Öncelikle bir ustanın yanında

bulunması, onun tedrisinden geçmesi gerekir. Burada ustasından bu işin inceliklerini, daha çok pratik yaparak öğrenmek mecburiyeti vardır.

Saz ile âşık arasında çok önemli bir bağ vardır. Saz, âşığın dostudur. Saz, âşık için bazen neşe ve kederlerini haykırdığı, bazen kendini teselli etmeye çalıştığı, bazen de ekmek parası kazandığı canından bir parçadır.

Gurbete çıkma motifi de âşıklığın temel vasıflarındandır. Bu olay daha çok görülen rüya sonucunda gerçekleşir. Âşık, rüya sonucu yola çıkar. Gurbet, ana baba hasreti, sıla özlemi, yarın hayalden çıkmaması gibi duygular; acıklı, samimi şiirlerin yazılmasını sağlar.

Halk şairleri çoğu zaman irticalen şiir söylerler. Bu söyleyiş, usta halk şairi ile çırak âşığı birbirinden ayıran en mühim özelliktir.

Halk şiirinde rüyada âşık olmak dolu içmekle mümkündür. Er dolusunu yudumlayan âşıklar; artık zorlu savaflara ve mücadelelere başlarlar. Bu âşıklar şiirlerinde yiğitlik ve kahramanlık temaları işlerler. Pir badesi/dolusu içenler ise, çaresiz bir sevdanın pençesine düşerler. Böylece rüyada gördükleri güzelin peşinden belki bir ömür sürecek koşuşturmaya başlarlar.

Âşık edebiyatının başlangıcı, kendine özgü müstakil yapısını kazandığı 16. yüzyıl olarak kabul edilmektedir. Eserlerinde halkın kendisini yansıtan tema ve üslup özelliklerini kullanan bu asır şâirleri; asrın sonuna doğru divan edebiyatı tarzından etkilenmeye başlamışlardır. Bu yüzyılda âşıkların çoğu asker kökenli, dolayısıyla yeniçeri ocağına mensup şâirlerdir. Bu şâirlerde Yesevîlik etkisi yoğun bir şekilde hissedilir. Bu asrın başlıca şâirleri Bahşî, Çırpanlı, Kul Mehmet, Öksüz Dede, Köroğlu'dur.

17.yüzyılda âşık tarzı şiir geleneğinin çok büyük ilerlemeler kaydettiğini, zirve şahsiyetlerin yetiştirdiğini ve bu asırda yetişen şâirlerin, divan şiiri nazım şekilleriyle şiirler yazdığını görmekteyiz. Bu dönem şâirlerinin bir başka özelliği ise; saz şairi dışında daha çok kalem şâiri olmalarıdır. Belli başlı şâirlere örnek olarak Karacaoğlan, Gevherî, Âşık Ömer, Katibî, Kayıkcı Kul Mustafa, Ercişli Emrah'ı gösterebiliriz.

18. yüzyıl ise âşık edebiyatı için pek parlak bir zaman dilimi değildir. Bu asırda şâir sayısı artmış olmakla birlikte, kalite ve orijinalite kaybolmuştur. Daha çok aruzu kusurlu kullanan şâirler çoğalmıştır. Kütahyalı Âşık Sırrı, Âşık Kâmilî, Âşık Şükrî dikkat çeken ozanlardandır.

Görüldüğü gibi Türk edebiyatı Yûnus'tan Âşık Paşa'ya, Şeyhoğlu'ndan Ahmedî'ye, Şeyhi'den Necâtî Bey'e, Fuzûlî'den Bâkî'ye, Karacaoğlan'dan Köroğlu'na, Nef'î'den Nabî'ye, Gevherî'den Ecişli Emrah'a bu yapı dilden dile sazdan saza kalemden kaleme 19. asra kadar önemli eserler üreterek gelmiştir.

19.yüzyılda ise, âşık edebiyatı büyük önem kazanmıştır. Geleneği, güncel olanla birleştirip; dönemin şartları içinde şiirler söyleyen âşık sayısı artmıştır. Bu yüzyılda âşık edebiyatı geleneği, aslı kaynaklarından uzaklaşmaya başlamıştır. Klasik edebiyat tarzı içerisinde değerlendirilen, muhteva ve şekle dayalı nazım özelliklerinin âşıklar tarafından kullanılması yaygınlaşmıştır. Âşık tarzı şiir geleneğinde meydana gelen bu değişim, şâirlerin çoğunun örgün eğitimden geçmesi ile açıklanabilir. Zira bu asır âşıklarının ekseriyeti medrese eğitimi görmüş şâirlerdir.

Bu yüzyıl içerisinde değerlendirilmesi gereken bir hususta; yeniçeri ocağının ve Bektaşî dergâhının kapatılmasıdır. Bu olaylar toplumsal düzen içinde çok büyük değişiklikler meydana getirdiği gibi, âşıkları da etkilemiştir. Zira âşıkların çoğu, Bektâşîliğe bağlı ve bu gelenekle

beraber yetişen insanlardı. Bu dergâhın kapatılması, âşıkların gelenek damarlarının birinin kesilmesi demek olmuştur. Bu sebeple âşıklar başka mecralara yönelmişlerdir. Abdülaziz döneminde Bektaşî dergâhları tekrar açılmıştır. Bu sayede bir canlılık oluşmuştur. Fakat eski hava bir daha yakalanamamıştır.

19 yüzyılda değişen devlet ve toplum yapısı âşıkları da etkilemiştir. Matbaanın ve iletişim vasıtalarının gelişmesi, âşıkları farklı statülere kavuşturmuştur. Mesele bazı şâirler saray tarafından korunmuş ve propaganda amacıyla kendilerinden istifade edilmiştir. Özellikle 2.Mahmud, âşıkları himaye etmiş, onları saraya davet ederek hünerlerini göstermelerini sağlamıştır.

Bu yıllarda divan edebiyatından etkilenmiş ve aruzla şiirler yazmış şâir çoktur. Ancak hiç bir zaman aruzu kullanmayan, sadece heceyle şiir yazan âşıklarda mevcuttur. Dadaloğlu, Gündeşlioğlu, Deli Boran gibi halk şâirleri böyledir. Bu âşıklar Karacaoğlu ve Köroğlu tarzını devam ettirmişlerdir.

Aruzla yazan ve çalan bazı âşıkların isimleri şöyledir. “ Kütahyalı Ârifî, Kütahyalı Pesendî, Âşık Şem’î, Âşık Şenlik, Bayburtlu Zihnî, Zileli Âşık Ceyhunî, Dadaloğlu, Dertli, Erzurumlu Emrah, Tokatlı Nuri” örneklerini verebiliriz. (Artun, 2002:593)

Zileli Ceyhunî¹

Zileli Ceyhunî’nin yaşamış olduğu Tokat ili ve çevresi geçmişten günümüze önemli bir kültür merkezidir. Âşıklık geleneği Tokat için önemlidir. Gedâî, Nuri, Seyhunî başta olmak üzere çok sayıda âşık yetiştirmiş bir merkezdir Tokat. (Kaya, 2014:76-79)

Çördükoğlu Ömer olarak bilinen Âşık Ceyhunî Baba, Tokat’ın önemli bir âşık merkezi olan Zile ilçesi Çıkrıkçı mahallesinde doğmuştur. Babası Çördükoğulları sülalesinden Ahmet Efendi’dir. Doğum tarihi tartışmalı olsa da 1847 yılında doğduğu kabul görmektedir. 1912 yılında / H.1328 Çorum Alaca’nın İsa Hacılı köyünde vefat etmiştir. (İvgin, H. ve Yardımcı, M., 1996:7)

Ceyhunî, küçük yaşta saza ve şiire merak salmıştır. Bu merakı babası tarafında hoş görülmeven Ceyhunî evden ayrılmak zorunda kalmıştır. Ceyhunî, genç yaşta hayatını sazı ile kazanmak zorunda kalmıştır. Köy köy, kasaba kasaba dolaşmış ve şiirlerini söylemiştir. Bu sayede hayata tutunmaya çalışmıştır. Ceyhunî, Tokatlı Âşık Bedri’den ve Erzurumlu Emrah’ın çırağı olan Tokatlı Âşık Nuri’den ders almıştır. Döneminin halk şâirleriyle atışmalara katılmış ve ismini duyurmuştur.

Ceyhunî, hayatı boyunca iki evlilik yapmıştır. Birinci evliliğini Zile’de Şakire Hanımla yapmıştır. İkinci evliliğini ise Çorum’da, Kayhâoğullarından bir zatın kızı olan Meryem ile gerçekleştirmiştir. Bu evlilik yüzünden Çorumlu olduğu ileri sürülmüştür. Her iki evlilik sonucunda da çocuğu olmadığı söylenmektedir.(Ozankan, 1995:130)

Kaynaklara göre Ceyhunî sesi güzel, uzun boylu ve yakışıklı bir ozandır. Düşünlerle ve kıraathanelerde çöğür denen on iki telli sazını ustalıkla çalar, Tokat, Çorum, Amasya ve Merzifon köylerini gezermiş.

¹ Zileli Ceyhunî’nin Mecmuâ Divânını Çorum-Merzifon coğrafyasında bularak kütüphanemize bağışlayan Kıymetli Meslektaşım Murat Bey’e teşekkür ederim.

Bu yıllarda Sivas, Ankara ve İstanbul'a kadar gitmiş, Çayır atışmalarına katılmış, semâî kahvelerinde saz çalmış ve karşılaştırmalarda yer almıştır. Cahit Öztelli'ye göre Kadiri Şeyhi Balak Baba'ya intisaplıdır. (Öztelli, 1944)

Yaşlılık dönemlerinde Bektaşî Külahı taktığı da rivayet edilmektedir. Ankara'da iken Vali Faik Memduh Paşa, Âşık Cemalî ile onu konağına çağırılmış, saz çaldırıp bağışta bulunmuştur.

Ceyhunî mahlasını Tokatlı Âşık Nuri'den almıştır. Ceyhunî bir mısrasında “ Ceyhunî'yim lakin akamaz oldum” demektedir. Mahlasın şiirindeki coşkunluğa nispetle verildiği görülmektedir.

Ceyhunî'nin ölümüyle alakalı da kesin bilgilere sahip değiliz. Ceyhunî'nin, 1912 yılında Alaca'ya bağlı İsa Hacı Köyü ve Dolaman Köyü arasındaki tahta köprüyü geçerken hayvandan düşerek kalp krizi geçirdiği, bu rahatsızlandığından dolayı İsa Hacı Köyüne getirildiği ve bir kaç saat sonra öldüğü yazılmaktadır. (İvgin-Yardımcı, 1996:10)

Ceyhunî'de Konular

Bilindiği üzere 19.yüzyılda, medrese tahsili gören âşıkların sayısında bir artış gözlenmektedir. Bu da halk âşıklarının, divan edebiyatına yaklaşmasına ve bu edebiyatın kullandığı şekil ve mazmunları kullanmaya başlamalarına sebep olmuştur.

Ceyhunî de şiirlerinde klasik edebiyat terminolojisinden; özellikle de bu terminolojinin dinî tasavvufî özelliklerinden oldukça faydalanmıştır.

Ceyhunî burada tasavvufî unsurlara değinmiştir. Bunlardan birincisi ise, bu dünyanın bir mihnet yurdu olduğu; yani gelip geçici olduğudur. Bu dünyaya bel bağlamamak gerekir; çünkü her fani şey gibi, bu dünyada fanidir ve bir gün yok olup gidecektir. Daha sonra Allah(c.c)'ın Tur Dağı'nda, Musa peygamberle olan muhaveresine telmihte bulunmuştur. İnsanın kendini tanıması veya tanımaya çalışması hakka ulaşmada en önemli yoldur. Şiirde de “Nefsini bilen, rabbini bilir.” kaidesi gereğince bu gerçeğe temas edilmiştir.

Ceyhunî, aşağıdaki koşmasında da klasik edebiyatta önemli bir yer tutan “seven, sevilen ve rakip üçlüsünü, halk edebiyatı geleneği içerisinde, sade bir dille anlatmıştır.

Ceyhunî divanında azda olsa , halk edebiyatı geleneği içerisinde diğer türler kadar çok kullanılmayan, “dedim- dedi” türünde de şiirler yazmıştır. Aşağıdaki semâî onun bu konudaki başarısını göstermesi bakımından önemlidir.

Didim ey nâzenînim cevri ile dil nâre yanmaz mı

Didi kim cevri-yâre olanlar yâ dayanmaz mı

Yukarıdaki semâîde kullanılan dil biraz ağırdır. Bu durum, Ceyhunî'nin 19.yüzyılda yaşamış bir âşık olması ve medrese tahsili görmesinden kaynaklanmaktadır.

Ceyhunî şiirlerinde, İslam tarihinin en hazin olaylarından biri olan Kerbelâ faciasını da işlemiştir. Bazı araştırmacılar bu sebeple, onun Bektaşî olabileceği hükmüne varmışlardır.

Ceyhunî Dîvânı'nın Özellikleri

Ceyhunî Dîvânı'nın yer aldığı bu mecmua ebruli bir karton cilt içerisinde yer almaktadır. Üst kapak kopuktur. Mecmua yaklaşık 14x21 ebatlarındadır. Aharlı sarıya çalan düz çizgisiz bir kağıd kullanılmıştır. Divân'nda varak numaraları yoktur. Kendi verdiğimiz numaralara göre doksan dokuz kanat/varaktır. Üst kapak alt yaprağı yırtıktır. Yaprakta rik'a yazıyla notlar görülmektedir. Bu sayfada “bazar-i İran”, “oğlu Ali oğlanı vefâtına” gibi anlamlandırılmayan

birkaç kelime yer almaktadır. 1b'nin ve 2a'nın yer aldığı yapraklar yırttık. Bu kanatlarda iki gazel divana yer verildiği görülmektedir. Beyitleri tam okunamayan bu divanlar metne eklenmedi. (Güler, Ceyhuni Divânı)

Divân Mecmua'nın müstensahi ve istinsah tarihi belli değil. İlk sayfadan itibaren şiirler harekeli nesih bir yazıyla kaleme alınmıştır.

Elimizdeki Dîvân doksan dokuz kanat/varaktır. Müstensahi ve istinsah tarihi belli değildir. Yirmi yedinci varakta yer alan Âşık Ceyhunî Baba Sakin-i Zile yazısı Divanın kime ait olduğunu açıkça göstermektedir.

2b'den itibaren divân başlığı altında aruzla yazılmış beş beyitlik bir gazelle mecmua devam etmektedir. Gazel beyitleri altında Arapça rakamlarla beyit sırası numaralandırılmıştır.

2. sayfadan 8.sayfaya kadar divân başlığı altında biri mütekerrir muhammes dîvân, 11'i gazel dîvân olmak üzere on iki şiir yer almaktadır. 8. sayfanın sonunda Çifteler redifli gazelin kenarında silik bir 1244 rakamı okunmaktadır. H.1244/M.1828 yılının doğum tarihi olabileceği tartışılabilir.

Mecmua Dîvânda yer alan bütün şiirlerin sırasını değiştirmeden ilk mısraları şöyledir:

DÎVÂN

fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

1. Kimdir ol sâkî elinden destimi yâd eyleyen/5 beyit
2. İstemem yâr-i vefâdâr çeşm-i cellâdım yeter/5 beyit
3. Kaldı kesret-hânede bu gönlümüz bîdârî âh/5 beyit
- 4'Arz-ı da'vâm bil göñülden ahvali agyârî hû/5 beyit
5. Bezm-i hakka ben kadem basdım bu 'aşk oldu nasîb/5 beyti
6. Bunca 'âlem evliyâlar serverisiñ yâ Hüseyñ/5 beyit
7. Çağrışur bunca veliler şâhî sensin yâ Habîb/ 5 beyit
8. 'Âlem-i mihnette kalma ey göñül bî-gâne tur/Mütekerrir Muhammes Dîvân/5 bend
9. Ey meded ebrûlarıñ ezder midir bilmem ne bu/ 5 beyit
10. Var mıdır şâhım cihânda 'aşkı idrâk eyleyen/ 5 beyit
11. Sevdigim hüsnîñ sıfât-ı pertevi bir mâh çeker/5 beyit
12. Nâle kıl ey dil bugün ehl-i safâdır Çifteler/5 beyit

9. kanat/varaktan sonra ilk sayfa boş, farklı renkte bir kâğıt eklenmiş, sayfada rik'a yazıyla koşma adı altında 1.koşmanın ilk mısrası olan "Ey nûr-ı nübüvvet zât-ı sıfâtîñ" mısrası yer almaktadır. Sayfanın arkasında koşmalara geçilmektedir. Mecmua Dîvânda hepsi 3 dörtlükten oluşan 18 koşma yer almaktadır. Koşmalar 11'li heceyle yazılmış olup dörtlük sayısı ve dörtlüklerin ilk mısraları şöyledir:

KOŞMA

6+5=11'li Hece Ölçüsü

1. Ey nûr-1 nübüvvet zât-1 sıfâtın/3 dörtlük
2. Ahsen-i takvîmde ‘aşkı sevdâyı/3 dörtlük
3. Sorma bu sevdâyı bizlere ey dil/3 dörtlük
4. Kâinâtı sırr-1 hâtem-i ahyâ/3 dörtlük
5. Ey bende esîrem dur itme ey yâr/3 dörtlük
6. Bir şûh-1 nevreste âfet-i devrân/3 dörtlük
7. Derd-i firâkıñla lülü-i cevher/3 dörtlük
8. Nice tahrîk iden ‘âleme seni/3 dörtlük
9. Bu nasıl istignâ bu nasıl edâ/3 dörtlük
10. Kışver-i ‘aşkıñla ey burc-1 ahter/3 dörtlük
11. Râh-1 hakîkate kadem basalı/3 dörtlük
12. Varlığım terk idüp sevdâyâ düşdim/3 dörtlük
13. Kahr-1 kurbet vatan bana yetişür/3 dörtlük
14. Çîn-i hitâdan mı hurûş eylemiş/3 dörtlük
15. Ey güzeller şâhı bu cevr elinden/3 dörtlük
16. Mu’cizâtın her kim görse ‘âlemde/3 dörtlük
17. Dest-i dâmânım tut ey şâh-1 cihân/3 dörtlük
18. Evvelâ bir deyüp eyledim ikrâr/3 dörtlük

Koşmalardan sonra gelen sayfada sonradan çizildiği anlaşılan kale veya saat kulesi denilebilecek iki resim yer almaktadır.

Resimlerin ardından Semâî başlığı altında bir başka bölüme geçilmektedir. Biri sekiz diğerleri beş beyitlik gazel semâî tarzda on yedi şiirden oluşan bu bölümde yer alan manzumelerin ilk mısraları şöyledir:

SEMÂÎ

Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün

1. Yetiş imdâdına ey mâh cebînim âh efendim âh/5 beyit
2. Sabâ var söyle ol yâr-i musaffâyı tutuşdurdım/5 beyit
3. Dilâ ol bî-vefâlar ehl-i uşşâkı revân tutmuş/8 beyit
4. Şehâ ‘âlemde sevdim sevdiğim mehpârelendikce/5 beyit
5. Bana bu ‘aşkı sevdâ tâ ezel kâlû belâdandır/5 beyit
6. Firâkım gûş idenler cümlesi ehl-i safâdarlar/5 beyit
7. Muhabbet şîsesinden nûş idenler buldı sahbâyı/5 beyit
8. Efendim rahm kıl ol rûy-1 aşkın nâbeki mahbûb/5 beyit

9. Dil-ârâ meclis-i uşşâka bugün ‘âlîşân geldi/5 beyit
10. Salâ eylen bugün ol hublarıñ serverleri geldi/5 beyit
11. İrişmiş bâg-ı dehre nevcivânım pek edâlanmış/5 beyit
12. Didim ey nâzenînim cevır ile dil nâre yanmaz mı/ 5 beyit
13. İrişdikde bu bezme sevdiğim ehl-i safâ titrer/5 beyit
14. İrişdi sâkî destinde tutulmuş erguvân aglar/5 beyit
15. Sana gel sevdiğim yâri vefâlarda geçer kalmaz/5 beyit
16. Nevâsı yakdı cânım ey gül-i ra’nâ gülistânın/5 beyit
17. Yetiş feryâdına zülf-i siyâhım âh efendim âh/ 5 beyit

SATRANÇ/VEZN-İ ÂHER

müstef’ilâtün müstef’ilâtün müstef’ilâtün müstef’ilâtün

1. Ey şâh-ı kevnin bâg-ı risâlet sende hidâyet gördüm hakikat/3 mısra-5 bend
2. Ey bâd-ı serser cân içre cânsın vay kaddi ‘ar’ar gonca dehânsın/3 mısra-5bnd
3. Ey bâd-ı vuslat var söyle yâre rahm idüp bulsun derdime çâre/3 mısra-5 bend
4. Hâlim di yâre ey bâd-ı serser eylerseñ ‘arız ol kaddi ‘ar’ar/3 mısra-5 bend
5. Ey kadd-i kâmet bâg-ı bekâsın gel sırr-ı hikmet nûr-ı ziyâsın/3 mısra 6 bend
6. Ey ehl-i elfâz ‘işve-yi cânsın tîr-i sühânsın kâş-ı kemânsın/3 mısra 4 bend
7. Ey vâ-ı ‘âlem ey çeşm-i şehîlâ ey kadd-i mümtâz ey gül-i ra’nâ/3 mısra-5bnd
8. Gel dest-i sâkî sun bize demler eyleyen bâkî gonca femler/3 mısra 4 bend
9. Ey cân-ı sahbâ ey vasl-ı cennet ey ‘aşk-ı hemtâ ey kadd-i kâmet/3 mısra5bnd
10. Gel bezme ey yâr peymâneler var ey çeşm-i gaddâr mestâneler var/3msr5bn

KALENDÂR/KALENDERÎ

mefûlü mefâîlü mefâîlü feûlün

1. Kabz etmege geldikde melek cânımı yârab/5 beyit
2. Al bâd-ı sabâ nâmemi sultâna okunsun/5 beyit
3. Gam çekme gönül mevloku ugrar бүkilürsîñ/5 beyit
4. Kuşandı gönül ‘aşk-ı hakikat kemerinden/5 beyit
5. Bir şûh-ı sitem ‘aklımı başdan alıvirdi/5 beyit
6. ‘Aklım tagıdır âfet-i devrân küçücekden/5 beyit
7. Pes geçdi bugün dilber-i ra’na gülerekten/5 beyit
8. . Ey şâh-ı keremkâni yetiş râh-ı mecâzım/5 beyit
9. Ey sâki-i dem-sâz yüri humâra dokunma/5 beyit
10. El çekdi fenâ üzre bu dîl yâri görünce/5 beyit

11. Ey zülf-i siyâh kâkül-i dil-bendeleriñ var/5 beyit
12. Ey zâg-ı siyâh gülşen-i dehrîñ gelemes mi/5 beyit
13. Rahm eyle benim hâlîme ey nûr-ı nübüvvet/5 beyit
14. Ey şâh-ı cihân âfet-i devrânîña yandım/5 beyit
15. ‘Aklım tağılır âfet-i devrânî görünce/5 beyit
16. ‘Âlemde benim vuslatı sükker- feşânım var/6 beyit
17. Ey bâd-ı sabâ vuslat-ı dildâre tolaş var/5 beyit
18. Âh eyleyerek zârımı bülbülden alurlar/5 beyit

MÜSTEZÂD KALENDÂR/KALENDERİ

1. Ey nûr-ı bekâ gamze-i hûnhârîñ elinden/5 beyit
2. Ey şehl-i dîlâvân boyı gayet küçiceksin/5 beyit
3. Cismimde dönen zülf-i siyâhîñ eserdir/5 beyit
4. ‘Aşkın esemî âşık ol nûr-ı bekâdır/5 beyit
5. Feryâdımı gördiñde benim ey gül-i ra’nâ/5 beyit
6. Ey serv-i sehî ben tîg-i mücgânîña düşdüm/5 beyit
7. Ey nûr-ı basar sen geleli bezm-i visâle/5 beyit
8. Ey mazhar-ı nûrî bu ne agyâr-ı melâmet/5 beyit
9. Ey hüsn-i melek ‘âlemi hülyâlara saldıñ/5 beyit
10. Zâhid bizi gel mihnet-i zulmetde bırakma/5 beyit
11. Ey gonca dehân bülbül-i gülzâra mı geldiñ/5 beyit
12. Dökmiş ne güzel perçemi cebkânına ‘attâr/5 beyit
13. Dökmiş yine gerdânına geysüleri bezzâz/5 beyit
14. Vermiş yine agyâra o dâmânını berber/9 beyit

MÜSEDDES KALENDÂR/KALENDERİ²

1. Biñ serv-i hırâmân ola göñlüm seni ister/5 mısralık-5 bend
2. Berbâdına her şebde sebep âh-ı enînim/4 mısralık-5 bend
3. Gel şâh-ı cihân bizleri âteşlere yakdın/4 mısralık-5 bend-mütekerrir
4. Gel bezme buyur sevdiceğim şâh-ı levendim/4 mısralık-5 bend- son mısra mütekerrir
5. Sun sâkî getir câmî o ebrârî ki yandım/6 mısralık-5 bend- son iki mısra mütekerrir
6. Ey bâd-ı sabâ dehrîde gülşâne tokunma/6 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir

² Yazma başlıkta müseddes kalendâr yazan başlığı aynen aldık fakat metinlerin muhammes ve murabba kalendâr olduğu görülmektedir. Müseddesin altılı, altı mısralı anlamı dışında makamla ilgili bir manada kullanıldığı anlaşılmaktadır.

7. Ey vâ-ı Hüdâ rahmı bahş it sakaleyne/5 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir

MÜSEDDES SEMÂÎ

1. Terahhum kıl yetiş imdâdına zülf-i siyâhım gel/5 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir
2. Te'âlallah sana kılınmış kudretinden güzellik cem/5 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir
3. Çıkup turdı vücûdında idüp hakka ibâdâtım/6 mısralık-4 bend-son iki mısra mütekerrir
4. Gel ey âfet beni 'aşkıñla ugratdıñ yeni derde/5 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir
5. İrişdi nevbahâr eyyâm-ı bülbüller kılar zârı/5 mısralık -5 bend- son iki mısra mütekerrir
6. Seniñ ey çeşm-i câdû cevri derdiñ var devâsızdır./6 mısralık-5 bend- son iki mısra mütekerrir
7. Hakikat râhısın ey şâh-ı server pür-ziyâsın sen/5 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir
8. Meded mâh-ı muharrem irdi kan aglar ne firkatdir/6 mısralık-4 bend-son iki mısra mütekerrir
9. Tahammül kalmadı şâh-ı meded ey nevcîvân gel/6 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir
10. Bilemez 'aşkı olmayan Mecnûn niçün aradı Leylâyı/6 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir
11. Dilâ gel olma gâfil fehm kıl nutkımda ma'nâyı/6 mısralık-5 bend-son iki mısra mütekerrir
12. Tefekkür kıl dilâ esrâr-ı sırrı pür binâdandır/6 mısralık-7 bend-son iki mısra mütekerrir
13. Sorıñ pervâneye gizli muhabbetle yanan kimdir/6 mısralık-7 bend-son iki mısra mütekerrir

DESTANLAR

Mecmua Divanda yer alan destanların başlıkları ve ilk ve son dördlükleri şöyledir:

1. DÂSTÂN-I ÂHÛ/11 heceli 15 dördlük

Birinci dördlük

İslâm padişâhı çıkdı gazâyâ

Evliyâlar itdi ikrâr öñünce

Sadır 'azam çekdi gayret kılıncın

Bir şecâ'at itdi izhâr öñünce

Son dördlük

Âhû der ki bu yerleriñ harâbın

Şühedâyâ sunar Kevser şarâbın

Bir zaman yaslandık taşın turâbın

Bir yedi bir sâkî ar var öñünce³

2. DÂSTÂN-I YİR GÖK/11 heceli 15 dördlük⁴

Birinci dördlük

³ Destan hayatı hakkında bir bilgiye ulaşamadığımız Ahû adlı bir şâire aittir.

⁴ Mahlasa göre destan Tâlibî Baba'nındır.

Yeriñ gögiñ birbiyile bahsi var
Gök der ki ‘âlemde seyrân bendedir
Yir der ki gör bende ne var âşikâr
Yedi iklim çâr gûşe meydân bendedir

Son dörtlük

Tâlibî ‘ârif ol seyr it her yane
Hakkı zikr it fikriñ olsun ezgâne
Muhabbet nüshasın yazdım ‘irfâne
‘Arz-ı hâl etmege nâlân bendedir

3. DÂSTÂN-I MEFTÛNÎ/11 heceli 8 dörtlük

Birinci dörtlük

Kudret-i Hallâka bir nazar kıldım
Ruhları kandîl-i zî-şâne virmiş
‘Arşî kürsi levhi kalem yaratmış
Yeriñ gögiñ ismin beyâne virmiş

Son dörtlük

Asiler, Kıbtîler, Yezîdi Mervân
Hakkı bilmeyenler cümlesi bî-an
Anda beyân itmiş Hazret-i Kur’an
Yedi cehennemi nasrâne vermiş⁵

4. DÂSTÂN-I BABA TÂHİR/11 heceli 11 dörtlük

Birinci dörtlük

Emr-i Hudâ ile bezm-i imdâde
Nebîler ‘atâsı safıda geldi
Ashâbımı aldı yetişdi dâde
Hâtemü’l mürselîn nebî de geldi

Son dörtlük

Nâre peydâ oldı kalbi derinden
Hücûm eylediler bahri berinden
Velî Dede kalkdı Cezzâr elinden
Kimi berri kimi gemide geldi⁶

⁵ Sahife başı kelimenin “Dünyânım” olması gerekirken bir diğêr destana geçilmektedir. Sahifenin eksik/kopuk olduğu anlaşılmaktadır.

5. MİR'ATÎ DESTANI⁷ 11 heceli-36 dörtlük-ilk iki dörtlük eksik
Üçüncü dörtlük/ son ik mısra / ilk iki mısra eksik

.....
.....

Nûr-ı Mustafâyı kıldı mükerrem
Ol sebep var itdi kevni mekânı

Son dörtlük

Mir'atî böyledir bizlerde 'âdet
Peygamber dostına okuruz rahmet
Düşmânına olsun sad hezâr la'net
Zîrâ terk itmeyüz yolu erkânı

6. PERVERÎ DESTANI- 11 hece- 34 dörtlük-ilk altı dörtlük eksik⁸

Yedinci dörtlük

Mevlâ şâd eylesün dil nâşâdını
Bağışlasıñ anıñ Hakk evlâdını
Sevinçle unuttı Hakkıñ va'dini
Geldi rü'yâsında Hakdan bir figân

Son dörtlük

Perverîm der böyle kudret-i mevlâ
Öñi harâb soñı Hakk ider a'lâ
'İbret alsun deyû bu fânî dünyâ
Anlarıñ hâlini eyledim dâstân

7. DASTÂN-I TÂLİBÎ BABA/11 heceli 14 dörtlük

Birinci dörtlük

'Âlemi yaradan ol kadr-i kayyûm
Gör neler yaratmış kuşları çağı
Cümleniñ derûni kendüye ma'lûm

⁶Sahife başı kelimenin “Kâfirin” olduğu görülmesine rağmen destânın diğer dörtlükleri ve mahlas dörtlüğü eksiktir. Başlığa göre destan Tahir Baba'ya aittir.

⁷ Destan dörtlük altı rakamlara göre üçüncü dörtlüğün son iki mısrasıyla başlamaktadır Diğer sahifeler eksiktir. Son dörtlüğe göre Mir'atî'nin Kerbelâ Destanı olduğu anlaşılmaktadır.

⁸ Dörtlük altı rakamlara göre destan yedinci dörtlükle başlamaktadır. Metinde 28 dörtlük var. Toplam 34 dörtlük olmalıdır. Başlık ve ilk altı dörtlük eksiktir. Mahlasa göre destan Perveri'nindir.

Görinür zâhirde karası ağı

Son dörtlük

Tâlibî her hâlden tuyayım derseñ

Hak bilür sayusın bileyim derseñ

Anlarıñ sırrına ireyim derseñ

Hicret it seherle kaldır o tağı

8. DÂSTÂN-I HÜDÂYÎ/11 heceli 21 dörtlük

İlk dörtlük

Küçicekden çıkdım gurbet eline

Hakikat râhına düşdüm giderken

Eski sözler gelür gönül diline

‘Aşk atına bindim yayan giderken

Son dörtlük

Ben anlarıñ cümlesini tolaşdım⁹

Tekrâr geldim şâ’irlige bulaşdım

Hüdâyî ‘aşkıla odlare düşdüm

‘Âkıbet nârına düşdüm giderken

Sonuç

Edebiyat ve kültür coğrafyamızda henüz ortaya çıkmamış yüzlerce eserden biri de Zileli Âşık Ceyhunî Baba’nın Dîvânı idi. Bu bildiriyle elimizde bulunan Dîvânı ilim âlemine duyurmaktan ve içeriği hakkında bilgi vermekten dolayı mutluyuz. Dîvânla ilgili şu genel değerlendirmelerde bulunabiliriz:

Elimizdeki Dîvân bir Mecmuadır. Mecmuanın sekiz destan hariç diğer şiirleri Ceyhunî’ye ait olduğu için Mecmuayı Dîvân olarak Ceyhunî’ye isnat ettik ve Ceyhuni Dîvânı diye isimlendirdik.

Mecmua’nın ne zaman düzenlendiğini bilmiyoruz. Eserde konuyla ilgili bir tarih yer almaktadır. Divânda yer alan ve rika yazıyla sonradan kaleme alınmış Cethuni’ye ait Hz. Hüseyine ve Kerbâlâ’ya yönelik bir Mersiye’den sonra şu ifadede geçen tarih bir bilgi verebilir: “Bin üçyüz ondokuz senesi şehr-i mayısın altıncı günü ceharşenbe gicesi saat iki raddelerinde mezkûr mersiye diğeri ol babda emr-iferman men lehül emrindir Fi Mayıs 311” Yazının Ceyhunî’ye ait olabileceği kanaatindeyiz.

Hicri 1319 tarihi Miladi 1901 tarihini veya Rumi1319/M.1903 tarihini göstermektedir.

⁹ Metinde tolaşdımdan önce silik bir yazıyla bir kelimesi okunsa da vezni bozduğu için silinmiş olabileceği düşünülmektedir.

Mecmuâ Divanda Ceyhuni'nin şiirlerini iki bölümde inceledik:

1.Halk şiiri nazım şekilleri

a.Koşma nazım şekli olarak kaleme aldığı şiir sayısı 18'dir. Koşmalarda 11'li hece kullanılmış olup hepsi üç dördlüktür.

b. Halk Şiiri olarak Koşmalar dışında destanlar yer almaktadır ama Ceyhuni'ye ait bir destan yoktur.Sekiz Destan şöyledir: Destan-1 Ahu/15 dördlük, Tâlibî'ye Ait Destan-1 Yir Gök/15 dördlük, Destan-1 Meftunî/8 dördlük, Destân-1 Baba Tahir/11 dördlük, Mir'atî Destanı/34 dördlük, Perverî Destanı/28 dördlük, Destan-1 Talibi Baba/14 dördlük ve Destan-1 Hüdâyî/21 dördlük...

Mecmuada Ceyhuni'ye ait bir destanın olmaması, destan bölümünün kağıtlarının farklılığı bize bu bölümün sonradan mecmuaya eklenmiş olabileceğini düşündürmektedir.

2. Aruzla Yazılan Halk Şiiri Nazım Şekilleri: Divan şiirinde Musammatlar olarak adlandırılan nazım şekillerinin fazla olduğu görülmektedir. Mecmua bir nevi Ceyhuni'nin Aruzla kaleme aldığı bu musammatlardan oluşmuştur. Bu anlamıyla Satrançlar hariç Ceyhuni'nin Musammatları diye nitelendirilebilir. Divânda toplam 12D+30S+10VA+39K=91 Musammat yer almaktadır.

Divân: **fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün** vezninde öncelikle Musammat Divan dediğimiz türden 12 Divan yer almaktadır. Divanlar beşer beyittir ve sadece biri mütekerrir muhammes divandır.

Semâî: Dîvânda **mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün** vezninde biri sekiz beyit diğerleri beş beyitten meydana gelen 17 Divân semâî ve beş bentten meydana gelen 13 Mütekerrir müseddes Semâî yer almaktadır.

Satranç/Vezn-î Âher: **müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün müstef'ilâtün** vezninde kaleme alınan ve Satranç diye adlandırılan 10 nazım şekli vardır. Bu Satrançlar Vezn-i Aher kabul edilebilir.Satranç/Vezn-i âherler 3 mısralık 4-6 bentten oluşmuştur.

Kalendâr/Kalenderî: Divânda **mefûlü mefâilü mefâilü feûlün** vezninde ve gazel nazım şeklinde kaleme alınan Divân Kalenderilerden biri altı diğerleri beş beyitlik 18 Divân Kalenderî, biri dokuz diğerleri beş beyitlik 14 Mütezâd Kalenderî ve beş bendlik beş, mütekerrir 7 Müseddes Kalenderî yer almaktadır.

Sonuç olarak bilim dünyasına tanıttığımız Zileli Ceyhunî Baba'nın bu Mecmua Divânı'nın hem halk şiirine hem de Zile kültür ve edebiyatına önemli katkılar sağlayacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

Artun, E. (2002). *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara. Yeni Türkiye Yayınları.

Ceyhunî Divânı, Kadir Güler Özel Kütüphanesi. vr.2a-99b

Güzel, A. ve Torun, A. (2005). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara:Akçağ Yayınları.

İmlâ Kılavuzu (2000). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

İvgin, H. ve Yardımcı, M. (1996). *Zileli Âşık Ceyhunî, Hayatı, Sanatı, Şiirleri ve Diğer Ceyhunîler*. Ankara. Ürün Yayınları.

Kaya, D. (2014). Zileli Sefil Necmi'nin Bilinmeyen Şiirleri, *Zile Kültür Dergisi*, Zile.

Ozankan. C. (1995). *Kırk Halk Şairi*. İstanbul. İnkılap Kitapevi.

Öztelli, H.C. (1944). *Zileli Şairler*. Samsun. Vilâyet Matbaası.

BAŞLANGIÇTAN 1917 YILINA KADAR RUSYA'DA SLAVCA DİLBİLİM TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Yrd.Doç.Dr. Leyla ŞENER

Anadolu Üniversitesi

ÖZ

Rusya'da Slavca Dilbilim tarihini belli başlı birkaç dönem altında inceleyebiliriz. Söz konusu bu dönemler araştırma konusu ve kapsamı açısından olduğu kadar, kullanılan yöntemler açısından farklılık göstermektedir. Erken olarak nitelendirilebileceğimiz XVI-XVII Yüzyılları arasında kapsayan dönemin ana araştırma konusu Eski Slavcadır. XVIII. Yüzyılda edebi Rusça araştırmalarına ağırlık verilmiştir. Rusya'da Slavistik çalışmaları içerisinde ayrı bir araştırma alanı olarak Slavca Dilbilimi XIX. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. XIX. Yüzyılın Altmışlı-Yetmişli Yıllarına kadar süren ilk dönemde Slavca Dilbilimi alanında önemli çalışmalar ortaya konulmuş, kıyaslamalı Slavca dilbiliminin temelleri atılmıştır. Bu zamandan 1917 Ekim Devrimine kadar süren Slavca Dilbilim tarihinin ikinci dönemine Moskova, Kazan ve Harkov üniversitelerinde yürütülen çalışmalar damgasını vurmuştur. Rusya'da ilk Slavca Dilbilimi incelemelerinin yapıldığı XVI. Yüzyıldan itibaren, 1917 Ekim devrimine kadar söz konusu alanda yaşanan gelişmeleri ana hatlarıyla ortaya koymayı amaçlayan çalışmamızda Rusya'da Slavca Dilbilim tarihinin belli başlı dönemleri ve bu dönemlerde öne çıkan önemli dilbilimciler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Slavistik, Dilbilim, Slavca Dilbilim.

Giriş

Slavca Dilbilim, Slavları dil, edebiyat, folklor, tarih, kültür bakımından inceleyen kompleks bilim dalı olan Slavistik'in önemli bir alanıdır. Başlıca inceleme konusu Eski Slavca ya da Kilise Slavcası'nın yanı sıra Eski ile Yeni Güney ve Batı Slav Dilleridir.¹

Rusya'da (ve bununla birlikte Belarus ve Ukrayna'da) Slavistik çalışmaları içerisinde ayrı bir araştırma alanı olarak Slavca Dilbiliminin tarihi bir kaç yüzyıl öncesine dayanmaktadır.

XVI.-XVII. Yüzyılları arasında Slavca Dilbilim tarihinin Erken Dönemi olarak nitelendirebiliriz. Bu dönemde birçok Slav ülkesinde Eski ya da Kilise Slavcası din ve kültür alanında büyük rol oynadığı için söz konusu yüzyıllarda başlıca inceleme konusu Eski Slavca olmuştur.

İlgili incelemelerde XVIII. Yüzyıl, Slavca Dilbilim tarihinde ayrı bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde I.Petro'nun gerçekleştirdiği reformlar ışığında Rusça, dilbilimcilerin başlıca uğraşı haline gelmiştir.

¹ Волков, В. К. (2003). *Место славяноведения в системе гуманитарных знаний*, Славянский альманах, 4-22.

Rusya’da Slavistik çalışmaları içerisinde ayrı bir araştırma alanı olarak Slavca Dilbilimi XIX. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Slavca Dilbilimi tarihinde XIX. Yüzyılı iki dönem altında incelenebilir. İlk dönem XIX. Yüzyılın başından Altmışlı-Yetmişli Yıllara kadar, İkinci Dönem ise Altmışlı-Yetmişli Yıllardan 1917 Ekim Devrimine kadar sürmüştür. Söz konusu dönemler araştırma konusu ve kapsamı açısından olduğu kadar kullanılan yöntemler açısından da farklılık göstermektedir.²

I. XVI.-XVII. Yüzyılları arası Rusya’da Slavca Dilbilim

Eski ya da Kilise Slavcası XVI.-XVII. Yüzyıla kadar birçok Slav ülkesinde önemli dini ve kültürel rol oynamıştır. Dolayısıyla belirtilen tarihe kadar Slavca Dilbilim çalışmalarının başlıca inceleme konusu de Eski Slavca olmuştur.

Söz konusu dönemde Eski Slavca’yı bir bütün olarak ya da bazı dilbilgisi yapılarını inceleyen çalışmalar mevcuttur. Johannes Damascenus’un “Dilin Sekiz Birimi” (*О восьми частях слова*) başlıklı eseri; Dmitriy Gerasimov’un (1465-1535/1536) çevirdiği, Romalı düşünür Donat’ın “Dilbilgisi”; ilk Rus ve Ukraynalı matbaacı İvan Fyodorov’un (1520-1583) 1874 yılında Lvov’da bastırıldığı “Dilbilgisi” (*Грамматика, Азбука*); anonim bir yazarın 1586 yılında Vilnius’da çıkardığı “Slavca Dilbilgisi” (*Словенская грамматика*) başlıklı ders kitapları söz konusu dönemde Eski Slavca’yı konu alan en önemli kitaplardır.

XVI. Yüzyılın Seksenli Yıllarında Ukraynalı Ortodoks din adamları bir araya gelerek Lvov Cemiyetini (Львовское братство) oluşturmuştur. Cemiyetin matbaasında 1691 yılında “Kulağa Hoş Gelen Grek-Slav Dilin Dilbilgisi” (*Грамматика доброглаголивого эллинословенского языка*) Grekçe ders kitabı basılmıştır. Kitap her ne kadar Grekçe’yi öğretmek amacıyla yazılmış olsa da, Grekçe ve Eski Slavca yazıların yan yana verilmesi okura bu diller arasında fonetik ve dilbilgisi yapılarını karşılaştırma olanağı sağlamıştır.³

XVI. Yüzyılın sonlarından itibaren Rus, Belarus ve Ukraynalı filologlar Eski Slavcanın yanı sıra Eski Rusça, Belarusça, Ukraynaca, Lehçe ve Latince dilbilgisi konularına da değinerek, çalışmalarının kapsamlarını genişlettikleri dikkat çeker. Bu tür çalışmalara örnek olarak dilbilimci, yazar, çevirmen, din adamı Lavrentiy Zizaniy’in (doğum yılı 1560 civarı - ölüm 1633 yılından sonra) “Slavca Dilbilgisi” (1596) ve “Alfabe” (*Наука к чтанию и розумению писма словенскаго*) kitaplarını verebiliriz. Ayrıca yazar, filolog, din adamı Meletiy Smotritskiy’nin (doğum yılı 1577 civarı) 1618-1619 yılları arasında çıkardığı “Eski Slavca Dilbilgisi” (*Грамматіки Славѣнскія прѣвилное Сѣнтагма*) eseri da dönemin önemli çalışmalarından biridir.

² Bu konuda bkz.: Колесов, В.В., (1983) *К принципам периодизации истории русского языкознания*, Учёные записки Тартуского государственного университета. Выпуск 649, Из истории славяноведения в России, II, Тарту, 122-136; Дьяков В.А. ,Мильников А.С. (1979). *Об основных этапах истории славяноведения в дореволюционной России* //Славяноведение в дореволюционной России. Библиографический словарь, М.:Издательство "Наука", 11-47.

³ Bu konuda bkz.: Булахов, М. Г. (1978). *Основные этапы развития славянского языкознания в России (до 1917 г.)*, 57-59.

XVII. Yüzyılda da Eski Slavca, dilbilimcilerin başlıca konusudur. Söz konusu yüzyılda yazılan en önemli eserlerden biri İvan Ujeviç'in (1610- 1645'den sonra) "Eski Slavca Dilbilgisi" (*Граматика словенська*)'dir. 1643-1745 yılı tarihli Latince yazmalarıyla bilinen eseriyle Ujeviç'in amacı Batı okuruna Eski Slavca'yı tanıtmaktır.

Hırvat asıllı ilahiyatçı ve tarihçi Yuriy Krijaniç'in (1618 -1683) 1666 yılında Sibiry'a da yazdığı "Rusça Dilbilgisi" (*Грамматическое изыскание о русском языке*) Slav halklarının birleşmesi gerektiği fikriyle kaleme alınan eseri, Slav halkları için ortak bir Slav dili yaratma çabası olarak karşımıza çıkar.

XVI.-XVII. Yüzyılları arası Rusya'da Eski Slavca sözlük çalışmaları da dikkat çekmektedir. Dönemin en önemli leksikografya çalışmalarından biri L. Zizaniy'in 1596 yılında Vilnius'da çıkardığı sözlüktür: "Eski Slavca-Rusça Küçük Sözlük" (*Лексис, сиречь речения вкратце собранны и из словенского языка на просты русский диалект истолкованы*). Sözlükte, Eski Slavca ve Batı dillerinden geçen sözcükler dönemin Belarusça, Ukraynaca ve Rusça karşılıklarıyla verilmektedir. Bunun yanı sıra yukarıda adı geçen "Slavca Dilbilgisi" kitabına ilave edilen, 1061 sözcük içeren bu sözlük Rusya'da basılan ilk sözlük özelliğini taşımaktadır. Zizaniy'in bu sözlüğü 1627 yılında Ukraynalı filolog Pamva Berinda'nın Kiev'de yayımladığı, yaklaşık 7000 sözcük içeren "Eski Slavca-Rusça Sözlük"üğüne (*Лексикон славено-росский и имен толкование*) önemli bir kaynak niteliğindedir.

Rus ilahiyatçı, çevirmen Epifaniy Slavinetski'nin (doğum tarihi 1600 civarı-ölüm tarihi 1682) XVII. Yüzyılın ortalarında kaleme aldığı "Latince Sözlük" (*Лексикон латинский*) ile "Grekçe-Slavca- Latince Sözlük" (*Лексикон греко-славяно-латинский*), ayrıca ilahiyatçı ve yazar Arseniy Koretski-Satanovski ile birlikte kaleme aldıkları "Grekçe-Latince Sözlük" (*Лексикон славяно-латинский*) dönemin en önemli leksikografya çalışmaları arasında yer almaktadır.

İlgili incelemelerde, yukarıda adı geçen sözlüklerde yer alan Eski Slavca sözcüklerin sayısı olarak yetersiz olduğunun altı çizilmektedir. Ayrıca sözlüklerde yer verilen sözcüklerin belirli dilbilimsel ölçütlere göre seçilmediği de belirtilmektedir. Yine de XVI.-XVII. Yüzyılları arası Rusya'da çıkan sözlükler Slavca sözcük biliminin gelişmesine önemli katkıları olmuştur.

XVI.-XVII. Yüzyılları arası Rusya'da Eski Slavca ve diğer Slav dilleri içerisinde özel adlar ve kişi adlarına duyulan ilgi, başka bir deyişle onomastik konusunda yapılan çalışmalar dikkat çekmektedir. Kişi adlarından birçoğu başka dillerden geçtiği için dönemin sözlük bilimcileri isimlerin geçtikleri dillerdeki ilk anlamlarını belirlemeye gayret ederek etimolojik çalışmaların temelini atmıştır. Rusya'daki ilk onomastikçilerden biri ilahiyatçı yazar ve çevirmen Maksim Grek'tir. Grek'in çalışmalarının Rusya'da dilbilimin gelişimine katkısı büyüktür. Özel ve birkaç cins isme yer verdiği "Alfabetik Olarak İsimlerin Yorumu" (*Толкование именам по алфавиту*) sözlüğünü kaleme almıştır. Çoğunlukla Grekçe isimlere yer verdiği bu çalışmasında Latince ve İbranice isimler de vardır.⁴

XVI.-XVII. Yüzyılları arası Rusya, Belarus ve Ukrayna'da Slavca Dilbiliminin gelişmesinin erken döneminde Eski Slavca ya da Kilise Slavcası başlıca inceleme konusudur. Dönemin bilim

⁴ Bkz.: Şener, L. (2016). *Başlangıçtan 1917 Yılına Kadar Rus Slavistik Tarihine Kısa Bir Bakış*. International Academic Research Congress Full Text, Ankara, Aralık 2016, 625-630.

adamları ve yazarlarının Eski Slavcanın yapısı ve onun diğer Slav dilleriyle ilişkileri hakkında yazıp çizdikleri Slavca Dilbilgisinin gelişmesi için önemlidir.

II. XVIII. Yüzyıl Rusya'sında Slavca Dilbilim

XVIII. Yüzyılın başlangıcı Rusya Tarihinde Büyük Petro Dönemi olarak bilinmektedir. Petro'nun yirmi beş yıldan uzun süren iktidarı sırasında gerçekleştirdiği reformlar, Slavistik ve dilbilim alanını da kapsamıştır. I.Petro'nun gerçekleştirdiği reformlar ışığında Rusça, dilbilimcilerin başlıca uğraşı haline gelmiştir.

XVIII. Yüzyılın ilk çeyreğinde Eski Slavca ders kitapları yazma geleneği devam ettirilmiştir. Bunların arasında yazar, yayıncı, çevirmen İta Fyodoroviç Kopieviç'in (1651-1714) 1706 yılında Hollanda'da yayımladığı "Eski Slavca Dilbilgisi" (*Руководение в грамматику во славянороссийскую, Lat. Anuductio in grammaticam in sclavonico Rosseanam seu Moscoviticam*) ve Fyodor Maksimov'un, M.Smotritski'nin dilbilgisi kitabından yararlanarak oluşturduğu ve 1723 yılında Petersburg'da yayımladığı "Kısa Slavca Dilbilgisi" (*Грамматика славянская, вкратце собранная в греко-славянской школе*) kitapları dikkat çekmektedir.⁵

Rus yazar, çevirmen ve yayıncı Fyodor Polikarpoviç'in (ölüm yılı 1731) 1705 yılında Moskova'da yayımladığı "Üç Dilli Sözlük"ü" (*Лексикон трехязычный, сиречь речений славенских, еллиногреческих и латинских сокровище*), Eski Slavca'nın sözcük hazinesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Eski Slavca sözcükler klasik Avrupa dillerinin sözcükleri ile kıyaslamalı olarak veren sözlük, dönemin en önemli çalışmaları arasında yer almaktadır.

Yukarıda da bahsedildiği gibi XVIII. Yüzyıl Rusya'sında dilbilimciler Eski Slavca'nın yerine araştırmaların merkezine Rusça'yı yerleştirmiştir. XVIII. Yüzyılın Otuzlu-Kırkklı Yıllarında bilim adamları çalışmalarında yaşadıkları dönemin Rusça'sının sistemi üzerine yoğunlaşmıştır. Buna en iyi örnek dahi Rus bilim adamı Mihail Vasilyeviç Lomonosov'un (1711-1765) "Rusça Dilbilgisi" (*Российская грамматика*) kitabıdır. Lomonosov, Eski Slavca (Kilise Slavcası) ve Rusça'yı kesin çizgilerle ayırmış ve Eski Slavca'yı ancak taşıdığı tarihsel önem, başka bir deyişle ancak Rusça'nın gelişmesi, zenginleşmesi açısından önemli bir kaynak olması sebebiyle incelenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında din adamı Pyotr Alekseyeviç Alekseyev'in (1731-1801) "Kilise Sözlüğü" (*Церковный словарь или истолкование речений древних, також иноязычных, без перевода положенных, в священном писании и других церковных книгах*), Eski Slavca'yı konu alan önemli çalışmaları arasında yer alır. Bu sözlük ayrıca dönemin sosyal bilimlerinin bir ansiklopedisi olarak kabul edilmektedir.

II.Ekaterina'nın başlattığı ve Alman asıllı bilim adamı Peter Simon Pallas'ın(1741–1811) tamamladığı "Dillerin Kıyaslamalı Sözlülüğü" (*Сравнительный словарь всех языков*) ilk defa diğer Slav dillerinden de örnekler vermesi açısından kayda değer. St. Petersburg'da 1787 ve 1789 yıllarında iki cilt halinde yayımlanan bu sözlük önemli bir Slavistik çalışmadır.

⁵ Bu konuda bkz.:Булахов, М. Г. (1978). *Основные этапы развития славянского языкознания в России (до 1917 г.)*, 60-62.

XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Rusya’da ilk Lehçe dilbilgisi ders kitabı yayımlanmıştır. Yazar, çevirmen, filolog Kiryak Andreyeviç Kondratoviç’in (1703-1788) St.Petersburg’da 1775 yılında yayımladığı “Lehçe Sözlük” (*Польский общий словарь и библейный, с польскою, латинскою и российскою новоисправленною библиями смечиван...*) dönemin önemli çalışmaları arasında yer alır.

Yukarıda belirtilenlerden de görüldüğü gibi XVIII. Yüzyıl Rusya’sında ilk başta Eski Slavca konulu çalışmalar yapılmaya devam edilmiş ancak zamanla dilbilimciler dikkatini Rusça’ya yöneltmiştir. Söz konusu dönemde Slavca Dilbilgisi alanında sistematik çalışmalar ortaya konulmamış, alan çalışmaları genellikle sözlük yapımı ile sınırlandırılmıştır.

III. XIX. Yüzyıl Rusya’sında Slavca Dilbilim

III.1. XIX. Yüzyılın başı- XIX. Yüzyılın Altmışlı-Yetmişli Yıllara dek Rusya’da Slavca Dilbilim

Rusya’da Slavistik çalışmaları içerisinde ayrı bir araştırma alanı olarak Slavca Dilbilimi XIX. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. XIX. Yüzyılın Altmışlı-Yetmişli Yıllarına kadar süren ilk dönemde Slavca Dilbilimi alanında önemli çalışmalar ortaya konulmuş, kıyaslamalı Slavca dilbiliminin temelleri atılmıştır. Söz konusu dönemde Rusya’nın diğer Slav ülkeleriyle ilişkilerinin genişlemesi bu ülkelerin dil ve kültürlerine ilgiyi de beraberinde getirmiştir. XIX. Yüzyılın ilk çeyreğinde kurulan Harkov, Kazan, Kiev Üniversitelerinde filoloji fakülteleri ve Slavistik kürsüleri açılmıştır. Buna bağlı olarak Slav dilleri ve edebiyatları alanında uzmanlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacı gidermek amacıyla akademisyenler staj yapmak üzere belli başlı Slavistik merkezlerine gönderilmiştir.⁶

Bu amaçla yurtdışına ilk gönderilen bilim adamı Belarus asıllı Slavist Mihail KirilloviçBobrovski’dir (1784-1848). Slavistik tarihine ismini X. Yüzyıla ait Eski (Kilise) Slavcasıyla yazılmış Suprasl Elyazmasını bulan kişi olarak yazdıran Bobrovski1824 yılında “Dalmaçya Vakaniyınamesi’nin Slavca Elyazması” (*О старинной славянской рукописи Хроники Далматской*) başlıklı bir çalışma ve Leh filolojisi konulu birkaç makale de yayımlamıştır.⁷

XIX. Yüzyılın Yirmili-Otuzlu Yıllarında Rus filolog ve arkeolog Konstantin Fyodoroviç Kalaydoviç (1792-1832) 1822 yılında yayımladığı “Kadim Kilise Slavcası Hakkında” (*О древнем церковном языке славянском*), 1823 yılında yayımladığı “Kutsal Kitabımızın Çevrildiği Zaman” (*О времени перевода нашей Библии*) ve “V.V.Kapnist’in Rusça’nın Slavca’dan Daha Eski Olması Hakkında Yazdıklarına Cevap Olarak” (*В ответ на замечания В. В. Капниста о древности языка русского перед славянским*) ve vb. çalışmaları ile karşımıza önemli bir Slavca dilbilimcisi olarak çıkmaktadır.

⁶ Bu konuda bkz.: Лаптева Л. П., (2005). *История славяноведения в России в XIX веке*. Москва: Институт славяноведения РАН.

⁷ Bu konuda bkz.:Булахов, М. Г. (1978). *Основные этапы развития славянского языкознания в России (до 1917 г.)*, 61-72.

Yunan asıllı yazar ve din adamı K.Ekonomid'in (1780-1857) 1828 yılında St. Petersburg'da yayımladığı "Slavca ve Rusçanın Yakınlığı Hakkında" (*Опыт о ближайшем сродстве языка славяно-российскаго с греческим*) dönemin en çok okunan bilimsel çalışmalarıdır.

XIX. Yüzyılın başında Slavca dilbilgisi alanında çalışan en önemli bilim adamlarından biri Bilimler Akademisi üyesi Pyotr İvanoviç Sokolov'dur (1764-1835). 1818 yılında yayımladığı "Rusça Elyazmaları Kataloğu" (*Каталог обстоятельный росийским рукописным книгам*), 1832 yılında yayımladığı "Dini Kitaplar Kataloğu" (*Каталог обстоятельный книгам богословским*) ve 1834 yılında yayımladığı "Kilise Slavcası ve Rusça Ortak Sözlük" (*Общий церковно-славяно-российский словарь*) dönemin en önemli çalışmaları arasında yer almaktadır. İlgili incelemelerde Sokolov'un 80.000 sözcük içeren "Sözlüğü'nün" Slavca ve Eski Rusça'nın sözcük hazinelerini, ayrıca Eski ve Yeni Rusça'yı bağıntılı olarak inceleme açısından değerli bir kaynak olduğunu altı çizilmektedir.

1843 yılından itibaren Petersburg Üniversitesi Slavistik kürsünün başına geçen Pyotr İvanoviç Preys (1810-1846) Batı ve Güney Slav Dillerini inceleyen önemli bir bilim adamıdır ancak erken ölümü çalışmalarını yarıda bırakmıştır.

XIX. Yüzyılın ilk yarısında Rusya'da Slavca Dilbilimi alanında dikkat çeken en önemli isimlerden biri kuşkusuz Aleksandr Hristoforoviç Vostokov'dur (1781-1864). Ünlü filoloğun 1820 yılında yazdığı "Slav Dili Hakkında Düşünceler" (*Рассуждение о славянском языке, служащее введением к Грамматике сего языка, составляемой по древнейшим оного письменным памятникам*) Avrupa'da geniş yankılar bulmuştur.⁸ Eski Slavca elyazmalarının ve yaşadığı dönemin Slav dillerinin fonetik, dilbilimsel ve leksik özelliklerini temel alarak Vostokov Eski Slavca ve Eski Rusça elyazmalarını birbirinden ayırt etmiş, Slav dillerinin tarihsel gelişimini belirleyen etkenleri tespit etmiş ve böylece Karşılaştırmalı Slav Dilleri çalışmalarını başlatmıştır. Bilim adamı 1842 tarihli "Rumyantsev Müzesinde Bulunan Eski Slavca ve Rusça Elyazmaları" (*Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музея*) çalışması 473 Rusça, Bulgarca ve Sırpça elyazmasını lengüistik, paleografik ve tekstolojik incelemesini yaparak Rusça Slavistik çalışmaları tarihinde yeni bir sayfa açmıştır. Bu çalışmasıyla Vostokov Eski Slav Edebiyatları Tarihi, Eski Rus Edebiyatı Tarihi, Rus Dili Tarihi gibi Slavistik'in önemli disiplinlerinin oluşmasının önünü açmıştır.⁹

Rusya'da Karşılaştırmalı Slav Dilleri çalışmalarına yönelen ilk bilim adamlarından biri İvan Nikolaeviç Loboyko'dur (1786-1861). Loboyko, 1824 yılından itibaren Vilensk Üniversitesinde Rusça, Lehçe ve Eski Slavca karşılaştırmalı gramer derslerini yürütmeye başlamıştır.

Vostokov ile aynı dönemde Moskova Üniversitesi profesörlerinden Osip Maksimoviç Bodyanski (1808-1877) Eski Slavca elyazmalarının lengüistik ve paleografik özelliklerini incelemiştir. Bilim adamı 1843 tarihli "Kilise Slavcasının Eski Bulgarca İle Aynı Dil Olduğuna Dair Eski Bir Delile Dair" (*О древнейшем свидетельстве, что церковно-книжный язык есть славяно-българский*); 1848 tarihli "İ.N.Tsarski'nin Derlemesinde Yer Alan Eski Rusça Elyazmaları" (*Славяно-русские сочинения в пергаменном сборнике И. Н. Царского*); 1863-1866 yılları arasında yayımladığı "Kiril ve Metodiy" (*Кирилл и Мефодий: собрание*

⁸ Bkz.: Şener, L. (2016). *Başlangıçtan 1917 Yılına Kadar Rus Slavistik Tarihine Kısa Bir Bakış*. International Academic Research Congress Full Text, Ankara, Aralık 2016, 625-630).

⁹ Bu konuda bkz.: Дуличенко А.Д. (2015). *Введение в славянскую филологию*, Москва. "Флинта".

памятников, до деятельности святых первоучителей и просветителей славянских племен...) ve başka birçok makalesinde Eski Slavca hakkındaki görüşlerini ortaya koymuştur.

Kazan ve Novorosiysk Üniversitesi profesörlerinden Viktor İvanoviç Grigoroviç (1815-1876) yirmi yıl boyunca Eski Slavca elyazmalarını incelemiştir. 1842 yılında “Slav Edebiyatlarının Belli-Başlı Dönemleri” (*Опыт изложения литературы словен в её главнейших эпохах*) başlıklı master tezinde, 1851 yılı tarihli “Eski Slav Edebiyatına Dair Birkaç Bilgi” (*Предварительные сведения, касающихся литературы церковнославянской. О древней письменности славян*); 1852 tarihli “Eski Slavca Üzerine Makaleler” (*Статьи, касающиеся древнего славянского языка*) başlıklı makaleleri bu konuda yaptığı önemli çalışmalardan bazılarıdır.

Yine yüzyılın ilk yarısında, 1847 ve 1848 yılları tarihli iki ciltlik “Kilise Slavcasının Kaderi” (*Судьбы церковного языка*) monografisinin yazarı Rus Slavist Pyotr Spiridonoviç Bilyarski (1819-1867) ile önde gelen Rus dilbilimci Fyodor İvanoviç Buslaev (1818-1897) Eski Slavca elyazmalarının lengüistik özellikleri konusunda faaliyet gösteren bilim adamlarıdır.

XIX. Yüzyılın Kırklı Yıllarından itibaren önemli Rus dilbilimci İzmail İvanoviç Sreznevski (1812-1880) Slav dilbilim konularını yoğun bir şekilde ele almıştır. 1839-1842 yılları arasında Slav ülkelerinde dört yıllık bir staj yapan Sreznevski, dönüşünde Petersburg Üniversitesinde Slavistik kürsüsünün başına geçmiştir. 1846 yılında Slavistik konulu araştırmaları için Slav-Rus Filoloji Doktoru unvanını almıştır. Rusya’da ilk defa bir bilim adamı böyle bir unvana layık görülmüştür. Sreznevski’nin ağırlıklı Eski Slavca elyazmalarının dilbilimsel özelliklerini incelediği çalışmalardan bazıları: “Reism İncili Yayınları” (*Издания Реймского евангелия, 1840*); “Güney-Batı Slav Halklarının Eski Slavca Elyazmaları” (*Древние памятники письма и языка юго-западных славян, 1865*); “Slavca-Rusça Paleografya Araştırmaları” (*Обзор материалов для изучения славяно-русской палеографии, 1867*); “Slavca Çevirilerde Deccal Efsanesi” (*Сказания об Антхристе в славянских переводах, 1874*)’dir.

Harkov Üniversitesi profesörlerinden Pyotr Alekseyeviç Lavrovski (1827-1886) Güney Slavca elyazmalarının dilbilimsel özellikleri ve Slav dillerinin kıyaslamalı incelenmesi konusunda önemli çalışmalara imza atmıştır. “Reims İncili” (*О Реймском Евангелии, 1852*), “Slavlarda Akrabalık İsimleri Kökenleri” (*Коренное значение в названиях родства у славян, 1867*), “Slav Dillerinin Tasnifinde Fiillerinin Şimdiki Zamanının Önemi” (*Значение настоящего имени (praesentis) в классификации славянских глаголов и образование его сравнительно с родственными языками, 1873*) bu çalışmalardan bazılarıdır.

Slavyanofil düşüncenin taraftarlarından, Slavistik’in birçok alanında faaliyet gösteren Aleksandr Fedoroviç Gilferding (1831-1872) Slavca dilbilim konularını da ele almıştır. Güney Slavca elyazmaları ve Slav dillerinin kıyaslamalı incelenmesi konusunda yazdığı makalelerden bazıları: “Slav ve Sanskrit Dillerinin Akrabalığı” (*О родстве языка славянского с санскритским, 1853*), “Slavcanın Diğer Akraba Dilleriyle Bağıntısı” (*Об отношениях языка славянского к другим родственным, 1853*), “Kiril ve Metodiy” (*О Кирилле и Мефодии 1862, 1865*).

Mihail Nikiforoviç Katkov’un (1817-1887) “Slavca-Rusça’nın Biçim ve Öğeleri” (*Об элементах и формах славяно-русского языка, 1845*) kitabı; Moskova Üniversitesi profesörlerinden Aleksandr Lvoviç Dyubernua’nın (1840-1886) “Slav Alfabesinin Yazıldığı Yıllar” (*О годе изобретения славянских письмен*); Aleksandr Aleksandroviç Koçubinski’nin (1845-1907) “Slav Lehçeleri ve Karşılaştırmalı Dilbilim” (*Славянские наречия*

и сравнительное языкознание, Odesa 1872)); Vikentiy İvanoviç Şerts'l'in (1843-1906) “Slav ve Diğer Akraba Dillerin Kıyaslamalı Grameri” (*Сравнительная грамматика славянских и других родственных языков, Harkov, 1871- 1873*) çalışmaları söz konusu dönemde Rusya’da Slavca dilbilimi konusunda kayda değer eserler arasındadır.

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden Rusya’da Slavca Dilbilimin XIX. Yüzyılın başlarından Altmışlı-Yetmişli Yıllarına kadar süren bu ilk döneminde Rus Slavistler Slavca dilbilimle ilgili yeni kaynaklar bulmaya, bu kaynakların dilbilimsel ve paleyografik özelliklerini incelemeye, Eski Slavca’nın tarihsel gelişim evrelerini tespit etmeye, Eski Slavca’nın Eski Rusça, Eski Bulgarca, Eski Sırpça ile ilgili bağlantılarını belirlemeye odaklandıkları sonucuna varabiliriz.

III.2. XIX. Yüzyılın Altmışlı-Yetmişli Yıllarından 1917 Yılına dek Rusya’da Slavca Dilbilim

Rus Slavistik tarihinin ikinci dönemi XIX. Yüzyılın Altmışlı-Yetmişli Yıllarından 1917 Ekim Devrimine kadar sürmüştür. XX. Yüzyılın başlangıcına kadar süren yıllarda filoloji çalışmaları öncül bir rol oynamıştır. XIX. Yüzyılın başı- XIX. Yüzyılın Altmışlı-Yetmişli Yıllara dek süren bir önceki dönemin edinimlerinin yanı sıra, Sloven ve Avusturyalı dilbilimci Franz Mikloşić (1813-1891) ve Alman dilbilimci Arthur Schleicher’in (1821–1868) yaptığı çalışmalar Rusya’da Slav Dilleri araştırmalarını hızlandırmış, dünya dilbilim tarihine geçen okulların yaratılmasına temel sağlamıştır. Bunlar Filip Fedoroviç Fortunatov’un (1848-1914) Moskova Lengüistik; Aleksandr Afanasyiveç Potebnya’nın (1836-1891) Harkov Lengüistik ve Rus/ Leh Lengüistik Boduen de Kurtene’in (Lehçe Baudouin de Courtenay) (1845-1929) Kazan Lengüistik Okulları’dır.¹⁰

Harkov Üniversitesi profesörlerinden A.A.Potebnya (1836-1891) Harkov Lengüistik Okulu’nun kurucusudur. Edebiyat teorisi alanında önemi çalışmalara imza atan Potebnya (*Dil ve Düşünce*, Rusça: *Мысль и язык*, 1862) dil felsefesi ve dil psikolojisi alanlarında da çalışmıştır. Bilim adamı ayrıca tarihsel diyalektoloji olarak anılan bir disiplinin temelini atmıştır. Dört ciltlik “Rus Grameri Üzerine Notlardan Alıntılar” (*Из записок по русской грамматике, 1873-1883*) monografisi kendisine uluslararası bir üne kavuşturmuş, dünya Slavistik tarihinde ayrıcalıklı bir yer edinmesini sağlamıştır. Bu çalışmasında Potebnya Slav dillerini fonetik, gramer, kelime hazinesi bakımından incelemiştir. Slav dillerinin özellikle vurgu sistemlerinin karşılaştırmalı olarak inceleyen bilim adamı bu incelemesinin sonuçlarını uzun yıllar boyunca arşivlerde kalan ve ancak 1973 yılında Kiev’de yayımlanan “Vurgu” (*Ударение*) kitabında yer vermiştir.

Roman Fedoroviç Brandt (1853-1920) vurgubilim alanında çalışmalar ortaya koyan başka bir Rus bilim adamıdır. Petersburg Üniversitesi’nde savunduğu “Slav Dillerinde Vurgu” (*Начертание славянской акцентологии*, 1880) master tezi, alanın kayda değer çalışmaları arasında yer almaktadır. Öğrencileri arasında A.A.Şahmatov (1864-1920), N.N.Durnovo (1876-1937), M.M.Pokrovski (1868/9-1942), D.N.Uşakov (1873-1942) gibi önemli Rus dilbilimciler vardır.¹¹

¹⁰ Şener, L. (2016). *Başlangıçtan 1917 Yılına Kadar Rus Slavistik Tarihine Kısa Bir Bakış*. International Academic Research Congress Full Text, Ankara, Aralık 2016, 625-630.

¹¹ Bu konuda bkz.:Булахов, М. Г. (1978). *Основные этапы развития славянского языкознания в России (до 1917 г.)*, 62-85.

XIX. Yüzyılın en önemli Slavistlerinden biri Petersburg Bilimler Akademisi Üyesi, Hırvat asıllı bilim adamı Vatroslav İgnatyeviç Yağış (1838-1923) özellikle güney Slav Dilleri konusuna yoğunlaşmıştır. “Eski Glagolik ve Kirilik Elyazmalarında Kilise Slavcası” (*Образцы языка церковнославянского по древнейшим памятникам глаголической и кирилловской письменности*, 1882); “Slav Lehçelerinin Kilise Slavcası ile İlişkisi” (*Отношение славянских наречий к церковнославянскому языку*, 1885) bu konuda yazdığı belli başlı çalışmalardan bazılarıdır. Yağış’ın inisiyatifıyla 1875 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan “Slav Filolojisi Ansiklopedisi” (*Энциклопедии славянской филологии*) başlıklı uluslararası dergi, Slavca dilbilim alanında Slavistlerin kat ettiği yola dikkat çekmiştir.

Slav Dilleri Dilbilimi konulu çalışmaların yanı sıra söz konusu dönemde ayrı ayrı Batı ve Güney Slav dillerini inceleyen çalışmalar da ortaya konulmuştur. İ.İ.Sreznevski, A.F.Gilferding, V.İ.Lamanski, İ.A.Boduen de Kurtene, A.A.Koçubinski, N.P.Nekrasov (1828-1914), V.A.Frantsev (1867-1942), S.M.Kulbakin (1873-1941) gibi Slavist dilbilimcilerin çalışmaları dikkat çeker. Bunlar Lehçe, Çekçe ve Sorb dillerini çeşitli açılardan incelemiştir. XX. Yüzyılın başında G.A.İlinski (1876-1937), Sırp Dili konusunda araştırmaları ile öne çıkar. Aleksandr Mitrofanovi Lukyanenko (1880-1974), Vladimir İvanoviç Lamanski (1833-1914), N.S.Derjavin’in (1877-1953) çalışmalarında Güney ve Batı Slav dillerinin gramer, fonetik, morfoloji, diyalektoloji sorunları ele alınmıştır. Söz konusu dönemde ayrıca Slavca leksikografyaya da ilgi büyümeye başlamıştır. R.F.Brandt ve A.L.Dyubernua bu alanda çalışan önemli isimler olarak karşımıza çıkmaktadır. XIX. Yüzyılın Seksenli Yıllarında P.A.Lavrovski Rusça-Hırvatça-Sırpça sözlükler yayımlamıştır. A.A.Şahmatov’ın inisiyatifıyla Bilimler Akademisi birkaç Slav dili sözlüğü yayımlamıştır.

XIX. Yüzyılın ikinci yarısı-XX. Yüzyılın başlarında Rusya’da Slav dillerinin vurgu sistemi ile ilgili yeni buluşlar ortaya konmuştur. 1895 yılında Moskova Üniversitesi profesörü Filip Fedoroviç Fortunatov’un (1848-1914) “Hint-Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı Fonetigi” (*Краткий очерк сравнительной фонетики индоевропейских языков*) ve “Eski Slavca (Kilise Slavcası) Fonetigi” (*Лекции по фонетике старославянского (церковнославянского) языка*) kitaplarında Slav dillerindeki vurgu ile ilgili olguları açıklayan önemli bir kuralı ortaya koymuştur. Fortunatov’un yaratıcısı olduğu Moskova Lengüistik Okulu gramer -özellikle fonetik- formların incelemesine odaklandığı için “formel” olarak da bilinir.

Söz konusu dönemde Rus dilbilimciler Slav dillerinin yapısını karşılaştırmalı olarak incelemeye yönelmiştir. Fortunatov’un “Karşılaştırmalı Dilbilim” (*Сравнительное языковедение*) ile “Hint-Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı Fonetigi” (*Сравнительная морфология индоевропейских языков*) kitapları konuyla ilgili kayda değer çalışmaları arasında yer almaktadır.

Profesör R.F.Brandt’ın Slav dillerinin fonetiği, grameri ve sözcük yapımını konu alan çalışmaları da dikkate değer. “Slav Dilleri Morfolojisi” (*Некоторые вопросы славянской орфологии*, 1881), “Slav Dillerinde Fillerin Morfolojisi” (*Морфология славянского глагола*, 1896, 1899), “Gramer Notları” (*Грамматические заметки*, 1886), “Slav Dillerini Grameri, Hakkında Bazı Notlar” (*Несколько замечаний по грамматике славянских языков*, 1887) Brandt’ın bu konuda yazdığı kitaplardan bazılarıdır.

Slavca Dilbilim tarihin bu ikinci döneminde Rus/Leh Lengüist Boduen de Kurtene birçok önemli çalışmalara imza atmıştır. Bilim hayatına Sreznevski'nin öğrencisi olarak adım atan Kurtene fonolojinin kurucusu, dilbilimde deneysel fonetik alanının önünü açan bilim adamıdır. "Fonetik Sıralanmalar" (*Опыт фонетических чередований*), "Rus Dilinin Fonetigi ve Morfolojisi Dersi Notları" (*Отрывки из лекций по фонетике и морфологии русского языка*), "Rusça ve Eski Slavca ile Kıyasla Lehçe" (*Польский язык в сравнении с русским и древнецерковнославянским*) vb. çalışmaları Slavca dilbilim alanında kayda değer çalışmalardır. 1874-1883 yılında Kazan Lengüistik Okulunu kuran Kurtene, Vasiliy Alekseyeviç Bogoroditski (1857-1941), Lev Vladmiroviç Şerba (1880-1944), Evgeniy Dmitriyeviç Polivanov (1891-1938) gibi dilbilimcileri etrafında toplamıştır.

XIX. Yüzyılın sonlarında Stepan Mihayloviç Kulbakin'in (1873-1941) Güney ve Batı Slav Dilleriyle ilgili makale ve ders kitapları yayımlanır. "Leh Dilinin Tarihi Gelişimi ve Diyalektolojisi" (*К истории и диалектологии польского языка, 1903*), iki ciltlik "Eski Kilise Slavcası" (*Древнецерковнославянский язык, 1911-1912*), "Ruslar İçin Kısa Sırpça Gramer" (*Краткой сербской грамматике для русских, 1922*) dönemin kayda değer dilbilimsel çalışmaları arasında yer almaktadır.

Yine XIX. Yüzyılın sonlarında Belarus filolojisinin kurucusu Evfimiy Fedoroviç Karski'nin (1860/1861-1931) çalışmaları göze çarpmaktadır. Yıllarca Eski Slavca dersi veren Karski, "Rusça ve Kilise Slavcası Karşılaştırmalı Grameri" (*Грамматика древнегоцерковнославянского языка сравнительно с русским, 1888*), "Slavca Paleografi Yazıları" (*Очерк славянской кирилловской палеографии, 1901*), "Belarusça ve Diğer Slav Dilleri" (*Труды по белорусскому и другим славянским языкам*) vb. kitaplar yayımlamıştır. Bilim adamı özellikle 1903-1922 yılları arasında üç cilt halinde yayımladığı, sistematik bir şekilde Belarusçayı diğer Slav dilleriyle karşılaştırdığı "Belaruslar" (*Белорусы*) monografisiyle Slavca dilbilimi alanına önemli katkılar yapmıştır.¹²

Söz konusu dönemde Rus Slavist Boris Mihayloviç Lyapunov'un (1862-1943) faaliyetleri Rusya ve Ukrayna'da Slavca dilbiliminin gelişmesi açısından önemlidir. "Eski Slavcada Çekimler" (*Формысклонения в старославянском языке, 1905*), "Eski Rusça ve Eski Slavca Elyazmalarının Dilsel Özellikleri Üzerine Notlar" (*Из наблюдений над языком древнерусских и старославянских памятников, 1906*) gibi Eski Slavca morfoloji ve karşılaştırmalı Slav dilleri konulu çalışmaları kayda değerdir.

XIX. Yüzyılın Seksenli yıllarından itibaren Kurtene'nin öğrencilerinden V. A. Bogoroditski, Slavca dilbilim konusunda kayda değer çalışmalara imza atar. Kazan üniversitesi karşılaştırmalı dilbilim profesörü olan Bogoroditski, Rusya'da ilk fonetik laboratuvarını kurmuş ve yönetmiştir. "Avrupa Aryan Dilleri Karşılaştırmalı Gramer Ders Notları" (*Из чтений по сравнительной грамматике ариоевропейски хязыков*), "Deneysel Fonetik" (*Заметки по экспериментальной фонетике*), "Genel Dilbilim Ders Notları" (*Лекции по общему языковедению*) bu alanda yaptığı çalışmalardandır.

¹² Bu konuda bkz.:Булахов, М. Г. (1978). *Основные этапы развития славянского языкознания в России (до 1917 г.)*, 62-85.

XX. Yüzyılın başında Saratov Üniversitesi profesörü A. M.Lukyanenko, Slavca dilbilim konulu önemli birkaç çalışmasını yayımlar: “*Genel Olarak Dilbilimin ve Özellikle Hint Avrupa Dilleriyle İlgili Slavca Dilbilimin Temel Yöntem ve Yönelimler, Kiev, 1909*” (*Основные методы и направления в области славянского языкознания в связи с историческим ходом науки языкознания вообще, индоевропейского в частности. Киев, 1909*), “*Bulgar Dilinde Nazal Ünlüler, Kiev, 1910*” (*Носовые гласные в болгарском языке. Киев, 1910*), “*Eski Slavca (Kilise Slavcası) ve Filoloji ile İlahiyat Bilimleri İçerisindeki Önemi, Kiev, 1912*” (*Древний церковнославянский язык, его значение в цикле нау кфилологических и богословских, Киев, 1912*).

Vyaçeslav Nikolayeviç Şepkin (1862-1920) dönemin önemli Rus Slavistleri arasında yer almaktadır. Şepkin’in “*Bulgar Dili Ders Kitabı*”, (*Учебник болгарского языка, 1909*), “*Paleografya*” (*Русская палеография, 1913*), “*Slav Filolojisine Giriş*” (*Введение в славяноведение, 1914*) kitapları önemlidir.

XIX. Yüzyılın sonu-XX. Yüzyılın başında, Eski Slavca elyazmaları konusunda çalışan Nikolay Kuzmiç Grunskiy (1872-1951); Güney ve Batı Slav dilleriyle ilgilenen Petr Alekseeviç Lavrov (1856-1929); Kıyaslamalı dilbilim çalışmaları alanında önemli çalışmaları olan Dmitriy Nikolayeviç Kudryavski (1867-1920); Varşova, Harkov ve Belgrad Üniversitelerinde ders veren Profesör Aleksandr Lvoviç Pogodin (1872-1947); Fortunatov’un öğrencisi, Slavca sentaks alanında çalışan Aleksandr İvanoviç Tomson (1860-1935) gibi Rus Slavistler Slavca Dilbilimi konusunda faaliyet göstermiştir.

XX. Yüzyılın başında Kurtene’in öğrencilerinden, Petersburg Fonetik Okulunun kurucularından L.V.Şerba, “*Rus Dilinin Öğeleri*” (*О частях речи в русском языке, 1928*), “*Genel Leksikografya Teori Çalışması*” (*Опыт общей теории лексикографии, 1940*), “*Dilbilim Sorunları*” (*Очередные проблемы языковедения*) gibi Genel dilbilim ve Slavca Dilbilimi konusunda önemli çalışmalara imza atmıştır.

Yine XX. Yüzyılın başında Kiev Üniversitesi profesörlerinden Timofey Dmitriyeviç Florinski (1854-1919) Slavca dilbilgisi konusunda yazdığı iki ciltlik “*Slavca Dilbilgisi Ders Kitabı*” (*Лекции по славянскому языкознанию 1895, 1897*) ve “*Slav Filolojisine Giriş*” (*Славяноведение, 1911*) kitapları bu konuda dönemin kayda değer çalışmaları arasında yer almaktadır.

XIX. Yüzyılın Altmışlı-Yetmişli yıllarından 1917 Yılına kadar süren dönemde Slavca Dilbilimi çalışmaları birkaç yönde ilerlemiştir. İlk olarak Slav dillerinin fonetik, gramer ve leksik öğelerini karşılaştırmak üzere prensipler geliştirilmeye çalışılmış; ikinci olarak Slav Dillerinin Hint-Avrupa dilleriyle yakınlığı konusu yoğun bir şekilde işlenmiş; üçüncü olarak ise ayrı ayrı Slav Dilleri tarihsel veya eşzamanlı olarak ele alınarak incelenmiştir.¹³

SONUÇ

¹³ Bu konuda bkz.: Лаптева Л. П., (2005). *История славяноведения в России в XIX веке*. Москва: Институт славяноведения РАН.

Başlangıçtan 1917 yılına kadar Rusya’da Slavca Dilbilim tarihinin, araştırma konusu ve kapsamı açısından olduğu kadar kullanılan yöntemler açısından da birbirinden farklılık gösteren birkaç döneme ayrıldığı sonucuna varabiliriz.

Erken olarak nitelendirebileceğimiz XVI.-XVII. Yüzyılları arasını kapsayan dönemin başlıca araştırma konusu Eski Slavca ya da Kilise Slavcasıdır. M.Grek, P. Berinda, L. Zizaniy, M. Smotritskiy, İ. Ujeviç, E.Slavinetski, Y. Krijaniç gibi bilim adamları, Eski Slavca elyazmaları incelemelerine dayanarak ders kitapları ve leksikografya çalışmalarında dilin gramer özelliklerini ele almaktadır. Dönemin bilim adamları ve yazarlarının Eski Slavcanın yapısı ve onun diğer Slav dilleriyle ilişkileri hakkında yazıp çizdikleri Slavca Dilbilimin gelişmesi için önemlidir.

XVIII. Yüzyılın ilk çeyreğinde İ. F. Kopieviç, F. Maksimov, F. Polikarpoviç, M. V. Lomonosov, P. A. Alekseyev Eski Slavca ders kitapları ve sözlük yazma geleneğini devam ettirmiştir. I. Petro’nun gerçekleştirdiği reformlar ışığında zamanla Eski Slavca konusuna artık daha az değinilmeye başlanmış; Rusça, dilbilimcilerin başlıca uğraşı haline gelmiştir. Bunun yanı sıra dönemin sosyal ve tarihsel değişmelerine bağlı olarak Lehçeye ilgi artmıştır.

Rusya’da Slavistik çalışmaları içerisinde ayrı bir araştırma alanı olarak Slavca Dilbilimi XIX. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. Bunda Yüzyılın ilk çeyreğinde Harkov, Kazan, Kiev Üniversitelerinde filoloji fakültelerinin kurulması ve Slavistik kürsülerin açılmasının payı büyüktür. Yirmili Yıllarda A.X.Vostokov’un karşılaştırmalı-tarihsel yöntemi kullanmaya başlaması, Slavca dilbilimin tarihinde önemli bir gelişmedir. Otuzlu–Yetmişli Yıllarda P.İ. Preys, V.İ. Grigoroviç, İ.İ. Sreznevski, F.M. Buslaev, O.M. Bodyanski, A.F. Gilferding, İ.A. Boduen de Kurtene gibi dilbilimcilerin sistematik çalışmaları neticesinde, Slavca Dilbilim alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Söz konusu dönemde yapılan çalışmaları göz önünde bulundurarak, Slavca Dilbilim tarihinin XIX. Yüzyılın Altmışlı–Yetmişli Yıllarına kadar süren ilk döneminde alanda kayda değer çalışmalar ortaya konulduğu, kıyaslamalı Slavca dilbiliminin temellerinin atıldığı sonucuna varabiliriz.

Slavca Dilbilim tarihinin XIX. Yüzyılın Altmışlı–Yetmişli Yıllarından 1917 Ekim Devrimine kadar süren ikinci dönemine Moskova, Kazan ve Harkov üniversitelerinde yürütülen çalışmalar damgasını vurmuştur. Yetmişli Yıllardan itibaren Rusya ve Ukrayna’da Slavistik araştırmaların kapsamı bir hayli genişlemiş, Slav Dilleri fonetik, gramer ve sözcük hazinesi bakımından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. XIX. Yüzyılın sonu–XX. Yüzyılın başında Eski ve yeni Slav Dillerinin vurgu sistemine dair önemli tespitler yapılmıştır. Bunun yanı sıra Slav dillerini fonetik, morfoloji, sentaks ve leksik bakımından inceleyen monografiler yayımlanmıştır. Bu dönemde A.A.Potebnya, İ.A.Boduen de Kurtene, İ.V. Yagiç, F.F.Fortunatov, A.A. Şahmatov, R.F. Brandt, E.F. Karski, L.V.Şerba gibi bilim adamların isimleri öne çıkmaktadır.

Görüldüğü gibi XVIII. Yüzyıldan XX. Yüzyılın başına kadar Rusya’da Slavca Dilbilim tarihi uzun bir gelişme yolu izlemiştir. 1917 Ekim Devrimi yaklaşırken Rusya’da kompleks bir bilim dalı olarak gelişen Slavistik’in içinde Slavca Dilbilimi belirleyici bir yer edinmiştir.

Kaynakça

Булахов, М. Г. (1978). *Основные этапы развития славянского языкознания в России (до 1917 г.)* Методологические проблемы истории славистики / Институт славяноведения и балканистики; Советский комитет славистов, М.: "Наука".

Волков, В. К. (2003). *Место славяноведения в системе гуманитарных знаний*, Славянский альманах.

Дьяков В.А., Мыльников А.С. (1979). *Об основных этапах истории славяноведения в дореволюционной России* //Славяноведение в дореволюционной России. Библиографический словарь, М.:Издательство "Наука".

Дуличенко А.Д. (2015). *Введение в славянскую филологию*, Москва. "Флинта".

Колесов, В. В., (1983) *К принципам периодизации истории русского языкознания*, Учёные записки Тартуского государственного университета. Выпуск 649, Из истории славяноведения в России, II, Тарту.

Лаптева Л. П.,(2005). *История славяноведения в России в XIX веке*. Москва: Институт славяноведения РАН.

Şener, L. (2016). *Başlangıçtan 1917 Yılına Kadar Rus Slavistik Tarihine Kısa Bir Bakış*. International Academic Research Congress Full Text, Ankara, Aralık 2016.

MURATHAN MUNGAN'IN DOKUZ ANAHTARLI KIRK ODA ESERİNDE MASAL İZLEKLERİ

Yrd. Doç. Dr. M. Abdulbasit SEZER

Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi

Arş. Gör. Fırat TAŞ

Muş Alparslan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi

Öz

Çağdaş Türk edebiyatının üretken, özgün ve renkli simalarından Murathan Mungan'ın yazarlık hayatı boyunca tamamlamaya çalıştığı "kırk oda" serisinin dördüncü kitabı "Dokuz Anahtarlı Kırk Oda" Şubat 2017'de okurlarıyla buluşur.

Kırk oda dizisini, kendisinin binbir gece masalları olarak değerlendiren yazar, daha önce yayınlanan *Kırk Oda*, *Üç Aynalı Kırk Oda*, *Yedi Kapılı Kırk Oda* eserlerinde halk biliminin önemli konusu olan masallar hakkında önemli tespitlerde bulunur. Kurmaca masal kavramının edebiyatımızdaki en etkili ve özgün örneklerini sunan *Lal Masallar*'ın yazarı; *Yedi Cücesi Olmayan Pamuk Prenses*, *Zamanımızın Bir Külkedisi* gibi öykülerde, okuyucunun hayal dünyasında arketip'e dönüşen önemli masal kahramanlarını yepyeni kimlik ve değer yargularıyla kurmaca evreninde tekrar tasarlar.

Dokuz Anahtarlı Kırk Oda'da, önemli masalları, masal kahramanlarını ve masal motiflerini yeni bakış açısıyla çağımıza taşıyan Mungan, edebiyatta neden böyle bir yol izlediğini şu şekilde açıklar: *Yalnızca tipolojik anlamda bir arketip'ten söz etmekle yetinmeyiz; ilişki biçimlerinin, değer dizgelerinin, yanılığın da bir arketipi var. Ve bunlar çok büyük ölçüde ideolojik belirlemeler ve belirlenmelerle çağdan çağa toplumdaki topluma kılık değiştirerek sürüyorlar* (Mungan, 1996: 114)

Bu çalışmada Murathan Mungan'ın *Dokuz Anahtarlı Kırk Oda* eserinde kurguladığı öykülerdeki masal izlekleri ve motifleri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelime: Murathan MUNGAN, Masal, İzlek, Mekân.

MURATHAN MUNGAN'S TALE THEMES OF THE NINE-KEYED FORTY ROOMS

Abstract

Murathan Mungan is one of the most productive, original and colorful writers of contemporary Turkish literature. *Forty-Room With Nine Keys*, the fourth book of the "forty-room" series, which Mungan seeks to complete throughout his life, meets with his readers in February 2017. Regarding the "forty-room" series as his own one-thousand-one night tale, the author makes important observations about tales, which are essential themes of folklore, in the

previously published *Forty-room*, *Three-Mirrored Forty-room* and *Forty-room With Seven Doors*. The writer of Lal Masallar, which presents the most effective and unique examples of the fictional fairy tale concept in our literature, redesigns the important fairy-tale heroes which are archetypes in readers' imagination with brand-new identity and value judgments in his fictional universe of his narratives like *Cotton Princess Without Seven-dwarf* or *A Cinderella Of Our Era*. In his *Forty-room With Nine Keys*, Mungan, who carries important tales, heroes and fairy tale motifs to present with a new perspective, explains why he follows such a path in literature: “We can not just talk about an archetype in typological sense; the relationship forms, the value registers, and the wrongs have also archetypes. And these are generally ideological determinations which keep to exist by changing form in different societies and different centuries” (Mungan, 1996: 114)

In this study, themes and motifs of tales in Murathan Mungan's *Forty-room With Nine Keys* will be evaluated.

Keywords: Murathan Mungan, Themes, Tale, Place.

Giriş

Çağdaş edebiyatımızın önemli temsilcilerinden biri olan Murathan Mungan, halk edebiyatının temel konularından masalı ve masallara bağlı motifleri modern edebiyatın anlatı türleri içerisinde yaygın olarak kullanır. Kahramanlarının olağanüstü donanımlara sahip olduğu, iyilerin kazanıp kötülerin cezalandırıldığı, zaman ve mekan kavramlarının belirsizleştirildiği, bir takım formel kalıpların kullanıldığı, eğitimsel yönü ağır basan sözlü halk edebiyatı ürünlerinden olan masal, Mungan'ın neredeyse bütün eserlerinde karşımıza çıkar. Yazarın masallara yaklaşımını ortaya koymasından kendisinin bütün yazarlık serüveni boyunca ilke olarak benimsediği değerlerin, tasarıların yer aldığı *Murathan 95* adlı eserinde yer alan; masal sandıklarını karıştıran, masal diyarlarında yolculuklar yapan ve bu yolculuktan yeni metinler oluşturan şu ifadeler önemlidir: *Tarihin kilerlerine meraklı olduğum masal sandıklarını karıştırmayı sevdiğim, gelenekselin çarşılarında gezinmekten keyif aldığım beni izleyenler tarafından bilinen bir şeydir. Ne var ki tüm bunları yaparken çağımızın sokaklarını ve kitaplarını aklımdan çıkarmamaya çalışırım. Geçmişle ilişkilenenin bir eskiler alırmacılığına dönüşmemesinin en sağlam güvencesidir bu. Geçmişten taşıdığım herhangi bir şey, bir eşya, bir anı, bir tema, bir olay, bir büyü; bugüne, bugünün insanının dünyasına katlanmıyorsa eğer, benim için hiçbir anlam taşımaz* (Mungan, 1996:179).

Yazarlık serüveni boyunca yeni ve özgün metin ve imgeler peşinde koşan Murathan Mungan, özellikle masallar etrafında gezinerek masal arketiplerini çağdaş anlatı teknik ve kuramlarıyla yeniden yorumlamak istediğini ifade eder: *Kendi payıma bir yazın türü olarak hikâyenin içinden geçtiği bütün evrelerden nasiplenmeye çalışıyorum. Çevresinde en çok gezindiğim şey kuşkusuz masallar, arketipler, metaforlar* (Mungan, 1996:358).

Yazarın masal yaklaşımını irdelendiğinde edebi bakımdan özgün ve kurgusal bir bakış açısıyla karşılaşılır. Masala düz bir mantıkla bakmadığı gibi ona modernizm anlamında yeni yorumlar kazandırır. Sentetik masallar, çağını şaşırılmış masallar, insanın kendi masalı vb. kavramların yerinde kullanımı, kurmaca masal kavramını uygulayan yazarın bu alandaki başarısı olarak değerlendirilebilir. Toplumsal duyarlılığa sahip olan Mungan, anlatı kahramanlarının ağzından,

masalların tıpkı insanların içi gibi yapaylaştığını ya da yapaylaştırıldığını ifade ederken, masalı oyun kavramıyla bağdaştırıp uzamsal bir eleştiri yapar (Sezer, 2009: 117-118).

Mungan, masal kavramının içinde yer alan abartı ve olağanüstü gibi özellikleri gündelik yaşamla bağdaştırırken kendine has üslubuyla bir takım mesajlar verir: “Okuma uzaklığından bakıldığında her hayat gerçeküstü bir masal gibi gelir insana (Mungan, 2017: 71). Masala inanmayan gerçeğe inanır mı? (2017: 140). Masallar, bu zorluğu insan zihni için kolaylaştıran hayallerin doymak bilmez ihtiyacıyla uydurulup hayatımıza dâhil olurlar ya da olmadıklarıyla kalırlar. Ne masal, ne hayat olmadıklarıyla...Araf dediğimiz hayatta aslında (Mungan, 2017: 12).

Masalların özellikle büyükler için önemine dikkat çeken yazar, çocukların yaşamları boyunca etkisi altında kaldıkları masalları hayatlarının her anında hatırlayabileceklerini düşünür. Herkesin aklına kendi çocukluğundan kulağında kalmış masallar geliyordu. BİRİ, imdadına çağırarak istediğinde ona sakalından verdiği üç teli yakmasını tembihleyen kutlu ihtiyarları hatırlıyor; BİR DİĞERİ, kapısını üç başlı köpeklerin beklediği karanlık mağara ağızlarında imdada yetişen perileri. Bir örtüyü üç kere çırpıp büyümlü sözlerle bulunduğu yere serdiğinde, üstünde birdenbire beliren türlü çeşitli yiyecekleri, içecekleri hatırlıyor BİR BAŞKASI. Çırpılırken havada dalgalanan örtünün kelimelerin gücünü harekete geçirdiğini hayal ediyor onu dinleyen BAŞKA BİR KİŞİ (Mungan, 2017: 91).

Bulgular ve Tartışmalar

Murathan Mungan’ın eserlerinde sıklıkla yer verdiği *kırk oda* kavramı Naki Tezel’in hazırladığı *Türk Masalları 1* kitabında yer alan “Kırkıncı Oda” masalının adıdır. Bu masalda, padişah çıkacağı bir seyahat öncesinde güvenini kazanmış Kaplan Adama sarayın kırk sihirli kapısına ait kırk anahtarı bırakır. Kendisinden otuz dokuz kapıyı açabileceğini ancak kırkıncı odanın kapısını açmaması gerektiği isteğinde bulunur. Kaplan Adam, merakına yenik düşer ve önce otuz dokuz odanın kapısını açar, kırkıncı odanın kapısına geldiğinde heyecanı büsbütün artar. Çünkü daha önce açtığı kapılarda olağanüstü güzelliklerle karşılaşır. Bu heyecanla kırkıncı odanın kapısını açar. Masalda “kırkıncı odanın kapısının açılması”, anlatıda yaşanacak entrik olaylara ivme kazandırır. Kırkıncı odada daha önce işlediği bir suçtan dolayı tutsak olan “Arap”, anlattığı yalan bir hikâye ile “Kaplan Adam” tarafından serbest bırakılır. Masalda yaşanan sonraki olağanüstü olaylar, Arap’ın tekrar yakalanmaya çalışılması ekseninde gelişir.

Kırk oda dizisini, kendisinin *binbir gece masalları* olarak değerlendiren Mungan, daha önce yayınlanan *Kırk Oda*, *Üç Aynalı Kırk Oda*, *Yedi Kapılı Kırk Oda* eserlerinde masal kahramanları, masal mekânları ve masal motifleri hakkında bir takım tespitlerde bulunur. Bu serinin ilk kitabı 1987 yılında yayımlanan *Kırk Oda* adlı eserdir. Kitap çeşitli isimler adı altında dokuz bağımsız öyküden oluşur. Burada kurgulanan metinlerin çoğu, öyküden ziyade masal türüne yakındır. Kül kedisi, Pamuk Prenses, Rapunzel gibi arketipler Mungan’ın kurmacasında tekrar değerlendirilir. İkinci kitabı, 1999 yılında yayımlanan ve üç uzun öyküden oluşan *Üç Aynalı Kırk Oda* adlı eserdir. Bu eserde de Mungan, masalların kurgusal yapılarını ve kahramanlarını değiştirerek okuru masal diyarlarında heyecanlı yolculuklara çıkarır. Serinin üçüncü kitabı, 2007’de yayımlanan *Yedi Kapılı Kırk Oda* adlı eserde, kişinin varoluşunun kendini yeniden var etmenin yedi kapısına işaret edilirken, Hamlet, Dumrul gibi popüler anlatı kahramanlarını günümüz insanıyla tekrar yüzleştirir. Değişik tarihlerde yayımlanan bu üç eserde sık sık *Kırk Oda* kavramını kullanan yazarın, masalların entrik kurguyu oluşturan kırkıncı oda üzerine şu ifadeleri önemli ipucu niteliğindedir: “Bir de kırk odam var. Evrensel masallara yer

verdim bu çalışmamda. Pamuk Prenses, Antigone, Superman, Prenses Gradisca, Kırmızı Başlıklı Kız, Külkedisi, Hamlet, Veronica Voss, Rabia, Hedda Gabler, Deli Dumrul, Alice ve daha niceleri kırk odayı havalandırıyorlar. Bu masalların benim söylemeye elverdiğ şu: yalnızca tipolojik anlamda bir “arketip”ten söz etmekle yetinmeyiz; ilişki biçimlerinin, değer dizgelerinin, yanılıkların da bir arketipi var. Ve bunlar çok büyük ölçüde ideolojik belirlemeler ve belirlenmelerle çağdan çağa, toplumdaki topluma kılık değiştirerek sürüyorlar. Her yeniden yazılmış masal, arketipiyle şimdiki çağ arasındaki ilişkiyi göstermek içindir (Mungan, 1996: 114).

Bu kitap, Murathan Mungan’ın otuz yıl önce başladığı kırk oda serisinin son kitabıdır. 2017 yılında okurla buluşan bu eserde, serinin daha önce yayımlanan üç kitabıyla güçlü bir bağlantısı olduğu okur tarafından ilk bakışta hissedilir. Gerek eser isimlerinde yer verilen kırk oda gerekse serinin bütün hikâyelerinde yer verilen kahramanların birbirleriyle olan akrabalık ilişkileri bu kitapta da devam eder. Eser, birbirinden bağımsız dokuz öyküden oluşur. Bütün öykülerde anahtar imgesinin kullanılması, yazarın kırkıncı odada sır olarak saklanan izleklerin peşine düşerek onları tekrar çağımız insanı ile yüzleştirme çabası olarak görülebilir.

Kitabın arka kapağında yazarın ağzından dökülen şu ifadeler, yazarlık serüveni boyunca yazarın peşine düştüğü kırk masalın sonuna yaklaştığının işaretidir. Murathan Mungan, serinin son kitabının, *Sonuncu Oda* isimli bir kitap olacağını işaretlerini de verir. “*Kırk Oda, Üç Aynalı Kırk Oda ve Yedi Kapılı Kırk Oda’dan sonra bu kez gene aynı akrabalık, komşuluk ilişkilerini sürdüren, benzer yapıda çatılmış, ortak merkezli dokuz hikâyeden oluşan Dokuz Anahtarlı Kırk Oda ile devam ediyorum yıllar önce çıktığım yola, yolculuğa. Yıllar önce söylediğim ve söz verdiğim gibi kırk odalı bu dizinin son kitabı olacak. Sonuncu odanın sonuna kadar izini süreceğim kırk masal*” (Mungan, 2017: arka kapak).

Murathan Mungan, masal izleklerinin peşine düştüğü kırk oda serisinin son kitabında doğu ve batı masallarının önemli masal kahramanlarını ve onların bütünleştikleri nesnelere, kurguladığı öykülerde işlevsel bir biçimde kullanarak masallara göndermelerde bulunur. Binbir Gece Masalları’ndan biri olan Aleaddin’in Sihirli Lambası Mungan’ın bu eserinde en çok sorgulanan masaldır. Masalın kendisinde önemli bir nesne olan ve Aleaddin’in bütün isteklerinin yerine gelmesinde araç olarak kullanılan lamba figürü Mungan’ın kurmacasında bir imgeye dönüşür. Lamba Aleaddin’in masalında entrik kurgunun merkezindeyken Mungan’ın anlatılarında tozlanmış, büyüsünü yitirmiş bir nesneye dönüşür. *Bazen Aleaddin’in sihirli masalında olduğu gibi, kendi hikmetinin bile kuyusunda kalmış, tozunun silinmesini bekleyen gösterişsiz bir lamba! Bu masalı önceden bilenler nedense kendilerinde masaldaki gibi tozlanmış bir lambanın seçilmiş olabileceğine inanmak istemez, kaderleri için akıl etmesi daha zor, kıymeti farklı bir eşya aramaları gerektiğini düşünürler. Dilde tekrarlananın, hayatta tekrarlanmayacağını sanırlar. Bunlar masalları bir seferlik zannedenlerdir. Oysa ister manalar âlemi deyin, ister işaretler evreni, orada her nesne birdir: anahtar, lamba, bazen kutsal kâse, gömülü kılıç; bazen tükenmez kalem, bir gözlük, bir saat, bir elbise askısı, herhangi bir şey işte* (Mungan, 2017: 11-12).

Masalların zamanı ve kahramanların klişeleşen yapılarıyla oynayan Mungan bazı masalların büyümlü nesnelere çağımızın değerleriyle bağdaştırarak önemsizleştirir. Bir masalda çatışma unsurlarının odağında bulunan bir eşya veya kişi yazarın kurmacasında sıradanlaştırılabilir. Aleaddin’in lambadaki cini bütün istekleri yerine getiren ve betimlemesi tam bir masal kahramanına yakışır olağanüstü bir cin iken Mungan’ın kaleminde başka bir kimlikle okurla

yzleştirilir: *Bir kere lambasından çıktıktan sonra bir daha kimsenin yakalayıp yeniden lambasına sokamadığı cin tam da o sırada zuhur etti birden, apaçık göründü mağara ağzında bekleyenlere. Bir cin gibi değil de, saklambaç oynarken sobelenmemek için birdenbire ortaya çıkan muzip bir çocuk gibi belirdi orta yerde. Bir masalda büyüdü olan kelime, bir diğerinde büyüünü yitirebilir, dedi yumuşak, yatıştırıcı bir sesle. Gerçek büyü hangi kelimelerin nerede, nasıl kullanılacağını bilmektir. Onun birdenbire karşılarında belirmesi yetmiyormuş gibi şu tuhaf sözleri de iyice sersemletmişti bekleşenleri. Ne gösterişli bir edayla sisler dumanlar içinde ortaya çıkmıştı, ne bir dudağı yerde bir dudağı gökтейdi, ne de başı sarıklı gece karası bir siyahiydi. Mücevher yeşili gözleri, su mavisini elbisesi, toprak rengi ince harmanisi, kömür karası ayakkabıları vardı. Kaç yüzyılın sihirli lambasının cini, her zaman sokakta karşınıza çıkabilecek, çıktığındaysa dikkatinizi bile çekemeyecek sıradan biriydi. Belli ki görünmezliğini insanlara benzerliğinden alıyor(Mungan, 2017: 89- 90).*

Masal izleklerini eserlerinde işlevsel olarak kullanan yazar, bu izlekler üzerinden günümüz değerlerine, çağımız insanına ironik mesajlar verir: *Cin lambadan çıktı bir kere, dedi, eşyanın âlemini terk etti, kim bilir nerededir o lamba şimdi, hem bulsan bile kimsenin işine yaramaz, yalnızca tozlu bir eşyadır artık o. Kabuk değiştiren hayvanları, gömlek değiştiren yılanları, kendini ararken kaybolduğun yolları düşün. Her birinin hatırası kalır geçmişte bir yerlerde. Hatırlamaktan başka gücü yoktur insanın olan biten karşısında. Karşımdaki kalabalığa az önce havanın boşluğunda açtığı perdedeki gibi ikinci bir büyüdü gösteri sunarak dikkatlerini yeniden toplamak aklından geçtiyse de Lamba Cini'nin, hemen vazgeçti bu düşüncesinden. Değmezdi. Şaşırmaları çok kısa sürüyor, çok hızlı unutup, bellekleri geniş gözenekli tane tutmaz bir eleğe benziyordu (Mungan, 2017: 92-93).*

Murathan Mungan, birbirinden bağımsız olan masal kahramanlarını bazen aynı eylemlerde bütünleştirir. Alice Harikalar Diyarında masalının kahramanı ile bir Grimm masalı olan Rapunzel'i, kendi öykülerinde kurguladığı ve yarattığı kahraman Asiye ile bütünleştiren yazar, bu üç kahramanı kilitli odalarda ve esaret temasında buluşturur. Rapunzel'in masalıyla bütünleşen uzun saçları, Alice'nin rüyası ve Asiye'nin hapisane hayatı bu üç kahramanın evreninde dönüştürülür: *Hem Alice, hem Rapunzel, hem Asiye. Nicedir kilit altında tutuluyor odaların birinde (Mungan, 2017: 72). Kimsin sen? dedi hem Alice, hem Rapunzel, hem Asiye. Nasıl aştın engelleri, nasıl turmandın kulelerin duvarlarına, nasıl girdin buraya? Nasıl? Rüyadaydım dedi genç prens. Rüya görüyorum. Rüyam taşıdı beni buraya (Mungan, 2017: 81). Bekledikçe uzayan, uzadıkça odasını dolduran, doldurdukça kendi varlığına yer bırakmayan saçlarını kulesinden sarkıtarak beklemek kalmış Alice'e, Rapunzel'e, Asiye'ye. Kulenin penceresinden sarkıtığı saçlarının altın ve gümüş ışıltısı, parıltısı, mknatısı millerce öteden görülmeye başlamış herkesçe (Mungan, 2017: 83).*

Yazar, kurguladığı çağdaş öykülerde masalların önemli nesne ve eylemlerini çağrışımsal olarak kullanır: Cam tabut, kurbağaya dönüşme, ayna, elma gibi masalların çağrışımı yüksek öğelerine bazen işlevsel bazen de yüzeysel olarak yer verir: *Bakılmaya, seyredilmeye, beklemeye koşullandırılmış cam tabutun uykusu...dondurulmuş öpücük...çirkini güzele, kurbağayı prense, ölümü hayata, kötüyü iyiye, bir şeyi başka bir şeye dönüştürmeye yeminli büyü...kaderin vaat ettiği prens...Elinden aynayı düşürmeyen kadınlığın çalılara takılan etekleri...yerde ekmek kırıntıları, ten ürperten soluğu ensede, zehri hafızaya dönüştüren elma sepeti hepsi bir odanın içinde. Oda dediğin kristal küre. Nice genç kız kadın olur bir gecede. Sadece anlamayla, görmeye, bilmeye!.. Belki ormanda kaybolmuş Alice, Kırmızı Başlıklı Beyaz Kraliçenin eline düşmüştür. Ya da kendisi Kırmızı Başlıklı Beyaz Kraliçeye dönüşmüştür ileride bir yerlerde.*

Yakutını tüketmiş sistemin küllerinden Vampirella olarak yeniden doğmuştur Sindarella (Mungan, 2017: 109).

Masallarda olağanüstü ihtişamlara sahip saraylar, şatolar, kuleler yazarın anlatılarında aynı ihtişamlarını korur. *Perili ev sanma bunu, hem perili ev diye bir şey yoktur; her ev perilidir çünkü. Bir evin anahtarını ele geçirdiğinde eski kaderi de elimize geçmiş sayılır, perisiyle birlikte. (Mungan, 2017: 30)* Masalın tanımında yer alan mekan ve zaman belirsizliği kavramları yazarın kaleminde ironik bir söylemle ifade edilir: *Olaylar, çok bilindiği halde hiç bilinmeyen bir ülkede geçer. Hem akıl uzağı, hem masal sisine gömülü bir ülke. Bir o kadar da tanıdık, kâğıt üstünde (Mungan: 2017: 71).*

Rapunzel masalında önemli bir işleve sahip kule, Mungan'ın anlatılarında masaldakine benzer bir korunma mekanıdır. Yazar, bu tip mekanları kullanırken okurlarının hafızalarını masalsı bir yolculuğa çıkarır: *Asıl korkuları: Kızlarının kalbini okuyamamak. Çünkü onca şeyi bilen kralla kraliçe bir kalbin nasıl okunacağını bilmiyorlarmış. Kızlarını bir kuleye kapatarak, atalarından devraldıkları yazısız, sözsüz bir sözleşmenin kalıcı hükmünü yerine getiriyorlarmış (Mungan, 2017: 77).* Masalların ulaşılması ve aşılması zor mekanları ile masal kişileri üzerine yazarın şu tespitleri, okurun masallarla tekrar yüzleşmesini ve onları farklı bir bakış açısıyla tekrar okuması gerektiğini düşündürür. *Yüksek bir dağın yüksek bir yerine kurulmuş, yüksek surlar, yüksek burçlar, yüksek kulelerle çevrili saraylarının yedi kat altındaki mahzenlerde kraliyet ailesinin soy ağacı, yüksek duvarlara çakılmış denir kalplere nakşedilmiş. Her ölen kralın ya da kraliçenin defnedilmeden önce göğüs kafesi açılır, yuvasından sökülüp alınan demirden kalbi soyağacında hangi dala düşüyorsa oraya törenle çakılmış. Yüzlerce yıldır süren bir gelenekmiş bu. O yüksek kulelerde, yüksek burçlarda dalgalanan üstünde buram buram kan, post, zift, kara buğu tüten bayrakların tam ortasındaki demir kalp sembolü, kudretini bu duvardan ve ardındaki yüzyıllardan almış. Dünya tarihiyle zulmün tarihi adaşmış. Demir kalbe saplanan demir kılıcı kimse çıkaramamış (Mungan, 2017: 76).*

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünyada tartışılmaya başlanan “uzay-zaman” bükülmesi konusu, sinema ve edebiyatta oldukça popüler bir hale gelmiştir. Durmaksızın ilerleyen ve geri dönüşü olmayan, tekrarlanmayan nitelikleriyle klasik zaman anlayışı sanatçı açısından pek cazip sayılamaz. Zamanı olağan akışının dışında değerlendiren yazar, farklı zaman dilimlerinde ve coğrafyalarda ortaya çıkan farklı birçok olguyu, olayı ve kişiyi bir araya getirip ortaya çok daha renkli ve üretken bir sonuca ulaşır. Mungan, “*Belki zaman bükülüp geçit verdi ortak rüyamıza*” (Mungan, 2017: 81) derken gelmiş geçmiş tüm insanlarla, belki de bir masal kahramanı ile aynı rüyayı görebileceği bir “zaman” a işaret eder. Yazar, öykünün devamında asıl merakını dile getirmekte biraz daha açık sözlü davranır: “*Hani şu her şeyin mümkün olduğu, bize yeni bir uzay-zaman vaat eden masallar...(Mungan, 2017: 103).* Yazarın zamana ilişkin temel problemi, zamanı masallardaki hızıyla ya da değişkenliğiyle ilgilidir. Mungan'ın eserlerinde göze çarpan başat unsur olarak masalın etkisinin sebebini burada aramak gerekir. Kimi zaman Kırmızı Başlıklı Kız'ı, kimi zaman lambadaki cini getirip gündelik hayatımızın sıradanlığında var ediyor olması yazarın bükülen zamana dair ilgisinden ileri gelir. Bu ilginin sebebi ise geçmişle geleceğiyle bir bütün olarak insanın tüm zamanlara ve coğrafyalara etki edebilen evrensel duygulanımının altını çizmektir. Yazarın masalı, “*varoluş dejavusu*” (Mungan, 2017: 100) olarak nitelendirmesi bu evrensellik fikrinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Geçmiş, geçmişin sesini modern edebiyatın imkânlarıyla anlatan Mungan, hayata zamanın çatlaklarından bakmayı tercih eder: “*Zaman kırıldı bir yerinden, izini bıraktı geride. Cam odalarda bir çitt! Hayat sızdı içeriye*” (Mungan, 2017: 116).

Yazarın zamana ilişkin bir diğer vurgusu ise masal ve gerçek hayatın iç içe geçmişliği içerisinde kendini gösteren uyumsuzlukların anlatımıdır: *“Anlatmak gerekir ona: Eşyayı tanımadan dünyaya açılmak tehlikelidir. Masalın söylemeden bıraktığı şeyler hızla karışır hayatına. Hız aklını karıştırır. Gençken geceleri sokağa çıkarken baktığın aynalar uçucudur periler kadar...masallarda çabuk geçen zaman burada yüzyıllar...”*(Mungan, 2017: 100).

Yazar, masala ya da diğer sözlü kültür ürünlerine yaklaşırken tarihin herhangi bir yerinden okuruna seslenebilmektedir. Bu özellik, zamanın bükülmesi ya da kırılması olarak adlandırılan fiziksel bir teoremin sanattaki karşılığıdır. Zamanın bu şekilde kavranması ya da yansıtılması, bir yazar açısından oldukça farklı seçenekler sunarken yaratımın sınırlarını genişleten bir etkide bulunur.

Masalların bünyesinde bulunan ve kalıplaşmış ifadeler olarak kabul edilen formeller, aslında masalların estetik unsurlarından biridir. Masalları dinleyen kişilerin merakını canlı tutan ve kulağa hoş gelen söylemleri içeren bu kalıp ifadeler anlatıcının niteliğine göre de çeşitlilik arz eder. Murathan Mungan, masal motiflerine yer verdiği diğer eserlerinde olduğu gibi *Dokuz Anahtarlı Kırk Oda* eserinde de bu tip formellere yer verir. *Kırk odadan, üç aynadan, yedi kapıdan geçerek varmış buraya anahtarı elinde tutan, anlatmanın anahtarını... Evvela bir “Huu” çekelim buna. İlk vela, desek kimse anlamaz, ama hatırlamak, hatırlatmak gerekir: dilin anahtarı oyunda...Gene de dil vururken yaşadıklarımıza çok oyalanmayalım sözcüklerin çelik-çomak oyunlarıyla...Eyvallah diyelim başlangıç bildiren evvela’ya...Çünkü her şey evvel zaman içinde, kalbur saman içinde...İnsanın bütün sırları olayları ve olanları zamansızlaştırmanın ilminde...* (Mungan: 2017: 27)

Bir varmış bir yokmuş, uzak ülkelerin birinde bir kral yaşarmış, gibi hepimizin aşına olduğu ifadelerle başlayan klasik masalları Mungan’ın şu ifadeleri ile başlatmak okurun masallarla, masal mekânlarıyla, masal zamanıyla yüzleşmeye hazırlıklı olması gerektiğinin ipuçlarını verir.

*“Ben diyeyim denizle dağ arasında
Siz deyin ormanla çöl arasında
Başkaları desin şu ile bu arasında
Çok ile az arasında
Bir diyar...
diyelim, öyle bir diyarda geçiyor geçmiş, gelecek bütün olaylar,
diyelim,
demekle olur bazı hikâyeler, bazı masallar,
bu sefer de öyle olsun!
Sonra, masal bu ya....diye başlamak...
anlatmaya:
göz önünde olup görünmeyeni
görünür kılmak anlatmanın simasıyla
dinleyenin, okuyanın zihninin kilidini döndürmek dilinin ucunda*

anlatmanın anahtarı

üç duvarlı oda” (2017: 99-100).

Sonuç

Halk edebiyatının önemli konularından biri olan masal, Murathan Mungan’ın birçok eserinde farklı özellikleriyle ortaya konur. Dokuz Anahtarlı Kırk Oda eserinde Özellikle son dönemlerde kullanılan masallaştırma tekniğini başarıyla uygulayan Kırk Oda’nın yazarı, okurlarına yepyeni masallar sunarken onları uzak ile yakın arasında fantastik yolculuklara çıkarır (Sezer, 2009:122)

Masalların kurgusal yapılarıyla oynamayı seven Lal Masalların yazarı, bunu yaparken ironik yaklaşımlar sergiler ve mesajlarını okurlarıyla paylaşır.

Mungan’ın eserlerinde yer verdiği Rapunzel, Alice, lamba cini gibi masal kahramanları değişim ve dönüşüme uğrayarak eski ve yeni kimlikleri arasında bir bunalım yaşarlar.

Kırk oda serisi boyunca hayatları masalla, masalları hayatla bütünleştiren, kurmaca masal mantığıyla ve ironik yaklaşımlarla, okurların hafızalarında hayatın masalları, masalların hayatına dair soru işaretleri oluşturur. Bu soru işaretlerini oluştururken kendi teorisini ortaya koyan Mungan, ucu açık metinlerle okurları ile masallar arasında yeni hayatlar kurar.

Dokuz Anahtarlı Kırk Oda’da özellikle Rapunzel, Aleaddin’in Sihirli Lambası ile Alice Harikalar Diyarında masallarından motif ve izlekler yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

Kaynakça

Binbir Gece Masalları. (2001), (çev: Âlim Şerif Onaran), YKY: İstanbul.

Mungan, M. (1996). *Murathan 95*. Metis yayınları: İstanbul

Mungan, M. (1998). *Üç Aynalı Kırk Oda*. Metis Yayınları: İstanbul.

Mungan, M. (2002). *Kırk Oda*. 11. Basım, Metis Yayınları: İstanbul.

Mungan, M. (2007). *Yedi Kapılı Kırk Oda*. Metis Yayınları: İstanbul.

Mungan, M. (2017). *Dokuz Anahtarlı Kırk Oda*. Metis Yayınları: İstanbul.

Propp, V. (1985). *Masalın Biçimbilimi*. (çev. Mehmet Rıfat, Sema Rıfat), BFS Yayınları: İstanbul.

Sezer, A. (2009). *Murathan Mungan’da Masal Motifleri*. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi (Motif Academy FolkloreJournal), Prof. Dr. Muhan Bali’ye Armağan, Nesil Matbaacılık: İstanbul.

Sezer, A. (2010). *Murathan Mungan ve Halkbilimi*. Maya Akademi Yayınları: Ankara.

Thompson, S. (1955-1958). *Motif, Index Of Folk Literature*. Indiana Univ.

SARAY ŞAİRİ MESTURE MAHŞEREFER HANIM (1804-1847)

Yrd. Doç. Dr. Nesim SÖNMEZ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yaşayan Diller Enstitüsü

Öz

Mesture Mahşerefer Hanım, Senence (Sine) şehri ve civarında uzun sayılabilecek bir sürede hüküm süren Erdelan Hanedanlığı'nın beylerinden olan Hüsrev Han'ın hanımıdır. Kendisinin içinde doğup büyüdüğü aile söz konusu Erdelan Hanedanlığı'nın hazine nazırlığını yapmış olan bir ailedir. Dolayısıyla Mesture Mahşerefer Hanım, Erdelan Hanlığı içinde doğup büyümüş bir kadın saray şairidir. Ortadoğu ve Anadolu coğrafyasında bu dönemlerde kadın şair ve edebiyatçıların sayısının azlığı göz önünde bulundurulduğunda Mesture Mahşerefer Hanım'ın önemi bir kat daha artmaktadır. Kendisi, sadece şairliği ile değil ayı zamanda tarihçiliği ile de birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Mesture Mahşerefer Hanım, 43 yıllık kısa denilebilecek ömründe kendisinden söz ettirmeyi başarmış ender kadın edip, şair ve tarihçilerdendir.

Bu tebliğimizde Mesture Mahşerefer Hanımın edebi kişiliği üzerinde durup Farsça yazdığı divanının tanıtımını yapacağız.

Anahtar Kelimeler: Mesture Mahşerefer Hanım, Divan, Kadın Şairler, Erdelan, Mecmau'l-Udeba.

LADY MESTURE MAHŞEREFER, A POET OF PALACE (1804-1847)

Abstract

Lady Mesture Mahşerefer was Khan Hüsrev's wise, who was one of the chiefs of Erdelan Nobility, a government administering for a long time around Senence city. Her family was responsible for this Erdelan Nobility financial bussinnes. That's why she grew up in the medium of the palace, so called palace peot as well. When considering the fact that through that period there were few woman poets, the crucility of this poet naturally increase and refold twice. Not also with her poetry, but also with her works of history she has taken researchers' attention. During her short life of 43- yeared, she was a rare and important woman due to her sides of literary and historianship...

Through this presentation, I will discuss her literary character and introduce her persian divan.

Keywords: Lady Mesture Mahşerefer, Divan, Woman Poets, Erdelan, Mecmau'l- Udeba

1. Giriş

Mesture Mahşerefer Hanım, Senence (Sine) şehri ve civarında uzun sayılabilecek bir sürede hüküm süren Erdelan Hanedanlığı'nın beylerinden olan Hüsrev Han'ın hanımıdır. Kendisinin içinde doğup büyüdüğü aile söz konusu Erdelan Hanedanlığı'nın hazine nazırlığını yapmış bir

ailelidir. Dolayısıyla Mesture Mahşerefer Hanım, Erdelan Hanlığı içinde doğup büyümüş bir kadın saray şairidir. Ortadoğu ve Anadolu coğrafyasında bu dönemlerde kadın şair, tarihçi, fakih ve edebiyatçıların sayısının azlığı göz önünde bulundurulduğunda Mesture Mahşerefer Hanım'ın önemi bir kat daha artmaktadır. Kendisi, sadece şairliği ile değil ayı zamanda tarihçiliği ile de birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Mesture Mahşerefer Hanım, 43 yıllık kısa denilebilecek ömründe kendisinden söz ettirmeyi başarmış ender kadın edip, şair ve tarihçilerdendir.

Mesture Mahşerefer Hanım'ın hayatını ve edebi kişiliğini ele almadan önce konunun anlaşılması açısından onun yaşadığı Erdelan Beyliği hakkında bilgi vermenin yararlı olacağı kanaatini taşımaktayız. Erdelan Beyliği, Abbasilerin son dönemlerinde ve 1220'li yıllarda Cengiz Han'ın Bağdat'ı işgal etmesine müteakip bir hükümet olarak tanınmıştır. Erdelan Beyliği, kurulduğu günden itibaren Safevi Devletinin kurulduğu 16. Yüzyıla kadar geçen süre içerisinde yaklaşık olarak 200 yıl bağımsız bir hükümet olarak yaşamıştır. Daha sonraki dönemlerde ise Safevilere bağlı bir beylik olarak hayatını devam ettirmiş, nihayet 1867 yılında tamamen ortadan kalkmıştır. Bu beylik kuruluşundan itibaren yıkıldığı 1867 yılına kadar yaklaşık olarak 7 asır ayakta kalmayı başarmıştır.¹ Bu beyliğin kurucusu olan Baba Erdelan Diyarbakır bölgesinde hüküm sürmekte olan Mervani devletinin kurucusu Ahmet b. Mervan'ın torunlarından olduğu ilgili kaynaklarda zikredilmektedir. Kendisi, Goran aşiretine iltisak etmiş ve Cengizhan İmparatorluğunun son dönemlerinde şu anda Irak Kürdistanı sınırları içerisinde yer alan Şehrezor mıntikasını kendi topraklarına katmış daha sonra bu bölgede bağımsızlığını ilan etmiş ve kendisi de hükümetin başına geçmiştir.² Rich'e göre ise Erdelan ailesi Goran Kürtlerinin Mamoyan koluna mensupturlar.³

Mesture Hanım'ın yaşadığı dönem Erdelan Beyliğinin yıkılmaya başladığı dönemdir. Mahşerefer Hanım doğduğunda bu emirliğin başında Emanullah Han vardı. Emanullah Han 1799-1824 yılları arasında hüküm sürmüştür. Emanullah Han ilmi ve âlimleri seven bir yapıya sahipti. Yaşadığı Sine şehrini mamur hale getirir ve adeta bir ilim merkezine dönüştürür. Çeşitli bölgelerden bilgin, edebiyatçı ve şairleri yaşadığı Sine şehrine davet eder onları himaye eder ve böylece onların ilim ve irfanla uğraşmalarına katkıda bulunur. Batılı seyyahlardan olan J. Malcolm ve Rich'in Emanullah Han'a misafir oldukları ve onun misafirperverliğinden ve beyliği yönetme tarzından oldukça memnun olduklarını ifade etmektedirler. Senendec şehri en parlak dönemini I. Hüsrev Han döneminde yaşamaya başlamış ve bu yükselişini Emanullah Han döneminde de devam ettirmiştir. Emanullah Han'ın 1824 yılında vefat etmesiyle tahta oğlu II. Hüsrev Han geçmiş ve 1834 yılına kadar yaklaşık olarak 10 yıl hüküm sürmüştür.⁴ Tebliğimizin konusu olan Mesture Mahşerefer Hanım, II. Hüsrev Han'ın eşidir.

2. Mesture Mahşerefer Hanım'ın Hayatı

Mesture Mahşerefer Hanım, 1804-1805 yılında Sine (Senendec) şehrinde gözlerini dünyaya açmıştır. Asıl adı Mahşerefer'dir, şiirlerinde daha çok Mesture mahlasını kullanmıştır. Ancak kendisi Mesture Mahşerefer Hanım Kürdistanlı olarak tanınmaktadır. Mesture'nin dedesi olan

¹ M. Emin Zeki Beg, *Dîroka Kurd û Kurdistan*, (Çev.: Ziya Avcı), Avesta Yay., İkinci Baskı, İstanbul 2012, s.489-499.

² Şerefhan Bedlisi, *Şerefname*, (Çev.: Ziya Avcı), Azad Yay. Özel Baskı, İstanbul 2014, s. 133-138

³ M. Emin Zeki Beg, *Dîroka Kurd û Kurdistan*, s.489-499.

⁴ V. Minorsky, "Sinne", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay., X, İstanbul 1979, s. 683; Mesture Erdelani, *Bir Kürt Alimenin Fıkıh Kitabı*, (Farsçadan Çev. Hatice Yılmaz Aslan), Nubihar Yay., 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 22.

Muhammed Ağa, Erdelan beyliğinin hazine nazırı olarak görev yapmıştır. Dedesinin vefatı üzerine Babası Ebu'l-Hasan el-Kadiri'de aynı şekilde bu beyliğin hazine nazırlığı görevini uzun yıllar üstlenir. Ebu'l-Hasan el-Kadiri bilgin ve edip bir kişidir. Erdelen Beylerinin dostluğunu kazanan ve dönemin saygın şahsiyetlerinden birisidir. Mesture'nin annesi Erdelan beylerinin soyundan gelmektedir. Mesture'nin ailesinin büyük bir kısmı Erdelan Beyliğinde çeşitli görevler ifa etmişlerdir. Ayrıca bu ünlü şairin ailesi yaşadıkları bölgede ehli tarikat olarak tanınmakta ve Kadiri tarikatına mensup olarak bilinmektedir.⁵

Mesture Mahşeref Hanım, kendisi gibi edip ve şair olan Erdelan Beyi şiirlerinde “Nakam” mahlasını kullanan II. Hüsrev ile evlenir. Mesture, evliliği ile alakalı olarak *Erdelan Tarihi* adlı eserinde şu bilgileri vermektedir:

“1831 yılında Sine şehrinde veba hastalığı yayıldı ve içerisinde bazı meşhur kişilerin de bulunduğu pek çok kişi vefat etti. Bir yıl sonra bu müzmin hastalık yok oldu ve Sine'yi terk edenler geri döndüler. O sırada Rusya İran'ı işgal etmek için hazırlıklar yapıyordu. O dönemde Azerbaycan'ın bir bölümü onların işgali altındaydı. Hüsrev Han tarafında yönetime getirilen bazı Kürtler Ruslarla işbirliği yapma yoluna gittiler. Bu esnada Eswend Awa'nın yöneticiliği elinden alınmış olan babamın dayısı Hüseyin Qulixan babama ihanet ederek Ruslarla anlaştı. Babam da o tarihte Hüsrev Han'ın hazine nazırı olarak görev yapıyordu. Aradan birkaç gün geçtikten sonra Hüsrev Han yapılan bu plandan haberdar oldu ve işin içinde olan herkesi zindana attı. Suçlular cezalandırıldı. Babam ve amcamın suçsuzluğu ortaya çıkınca onları serbest bıraktılar ve ödüllendirdiler. Hüsrev Han, ailemize olan saygınlığını ispat etmek maksadıyla benimle evlendi ve dillere destan bir düğün yaptı. Ben bu şekilde Hüsrev Han ile evlenerek bu büyük ailenin bireyleri arasına girmiş oldum.”⁶

Yukarıda geçen ifadelerden de anlaşılıyor ki Hüsrev Han 1824 yılında tahta geçtikten dört yıl sonra 1828 yılında Mesture Mahşeref Hanım ile evlenir. Mesture Hanım, Hüsrev Han'ın ikinci eşidir ve onunla 6 yıl evli kaldıktan sonra kocası 1834 yılında vefat etmesiyle dul kalır.⁷

Kendisi gibi kocası da şair olan bu çiftin aşkı dillere destan olmuştur. Adeta hangisinin âşık hangisinin maşuk olduğunu anlamanın imkânsız olduğu bir hal almıştır. Her ikisi de şair olan bu çift bir birlerine olan aşklarını ifade etmek maksadıyla şiirler yazmıştır.⁸

Mesture Mahşeref Hanım, evliliğinin akabinde Erdelan Beylerinin yaşadığı saraya taşınır ve orada yaşamaya başlar. *“Erdelan Beylerinin sarayları şehrin ortasında yükselen 20 metrelik tepenin üzerinde bulunur. Şehir I. Hüsrev Han ve I. Amanullah Han tarafından imar edilerek mamur hale getirilmiştir. Malcolm, Rich ve Çirikov vilayet konağının tasvirlerini vermişlerdir. Amanullah Han'ın şeref salonu (Talar) şeffaf mermer kaplı idi ve birçok şekil ve 1233-1817 tarihli kitabeleri mevcut idi. İçerisinde eskiden dünyanın başlıca hükümdarlarının (Napolion II, Alexander I) vb. meşhurların savaşlarını tasvir eden bir resim odası vardı. Bir başka oda da 1918'de vali ve vezirin resimleri ile süslüydü. Bugün tahrip edilmiş olan “talar”dan Qışlaq vadisini Legağ (Yaylaq) ovasından ayıran dağa doğru güzel bir manzara görülür.”⁹*

⁵ M. Emin Zeki Beg, *Meşahirê Kurd û Kurdistan*, Öz-Ge Yay. 3. Baskı, Ankara 2005, s. 54-55; Hamdi Abdulmecid es-Selefi, Tahsin İbrahim ed-Doski, *Mu'cemu's-Şu'era'i'l-Kurd*, Sıpirêz Yay. 1. Baskı, Duhok 2008, s. 176-177.

⁶ Feqi Hüseyin Sağnıç, *Dîroka Wêjeya Kurdî*, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul 2002 s. 173.

⁷ Mesture Erdelani, *Bir Kürt Alimenin Fıkıh Kitabı*, s. 22.

⁸ Feqi Hüseyin Sağnıç, s.173.

⁹ V. Minorsky, s. 681.

Erdelan Beyi ve Mesture Mahşeref Hanım'ın eşi Hüsrev Han 1834 yılında vefatıyla birlikte oğlu Rıza Kuli Han döneminde hanedanlar arasında taht kavgaları başlar ve Rıza Kuli Han 16 yıl Tahran'da hapsedilir. Kardeşi Emanullah Han II, 1848-1867 yıllarında hüküm sürer ve Erdelan Beyliğinin son yöneticisi olur.¹⁰

Hüsrev Han'ın vefatıyla iç karışıklıklar başlar. Bu nedenle Mesture Mahşeref Hanım 1843 yılında amcası Revnak ve amcaoğlu Hüseyin Kuli Han ile beraber Süleymaniye şehrine göç eder ve oraya yerleşir. Süleymaniye'ye gidişinden bir yıl sonra 1844 yılında da vefat eder ve Girdi Seyvan mezarlığına defnedilir.¹¹

Mesture Mahşeref Hanım, Süleymaniye de bulunduğu süre içerisinde amcası Mirza Abdullah Revnak'a Farsça bir mektup göndererek gurbetin iç âleminde meydana getirdiği olumsuz psikolojik durumu ifade etmiştir.¹²

2.1. Eserleri

Mesture Mahşeref Hanım'ın başlıca 4 eseri bulunmaktadır. Aşağıda bu eserlerle alakalı olarak teferruatlı bilgiler verilecektir.

2.1.1. Farsça Divanı

Mesture Mahşeref Hanım'ın yazmış olduğu Farsça Divanıyla alakalı kaynaklara baktığımızda Mesture'nin aynı zamanda amcası olan Mirza Abdullah Senendeci'nin tezkirelerinden olan ve "Hadika-i Emanullahi" ismiyle miladi 1853 yılında tedvin edilen ve 1965 yılında Dr. Abdurrahman Hayyam Pur tarafından tashihi yapıp yayınlanan eserde geniş bilgilere yer verilmektedir. Bu kitap 21 sayfadan oluşmakta ve tamamı Mesture Mahşeref Hanım'a nispet edilmektedir. Bu eserde yer alan şiirler; 48 gazel, 1 müntahip gazel, 6 rubai, müstakil bir beyit ve konusu tarih olan ve "Ağa Yusuf Zübey-i Erbabi Zaman" ile başlayan bir kasidedir.

250

Divan le ilgili bilgiler veren ikinci kaynak da Mesture Mahşeref Hanım'ın amcasının oğlu Mirza Ali Ekber İngiltere deki "British Library" kütüphanesinde 14108 numarada kayıtlı olan ve dördüncü bölümü 336 sayfadan oluşan ve Erdelan Beyliği'nin tarihi hakkında bilgiler içeren "Hadika-i Nasırıyye" adlı eseridir. Bu eserin ikinci bölümü Mirza Ali Ekber'in el yazmasından oluşmakta ve tamamı 25 sayfadır. Eserin ikinci bölümünde Mesture Mahşeref Hanım'a ait 41 gazel, 1 müntahip gazel ve 6 rubai yer almaktadır. Bu eserde Mesture'ye ait 2000'e yakın beyti içeren bir divanın bulunduğunu ancak Mesture'nin vefatıyla birlikte bölgede meydana gelen karışıklıklar neticesinde bu divanın büyük bir bölümünün kayıp olduğunu ifade etmektedir.¹³

1877 yılında Şeyh Yahya Marifet Farsça gazel ve kasidelerinden bulabildiklerini bir araya getirmiş ve Divanı Mesture Mahşeref Hanım Kürdistanı adıyla Tahran'da yayınlamıştır.¹⁴

Mesture Mahşeref Hanım'ın Farsça Divanı 1906 tarihinde Senendec'te yeniden yayına hazırlanarak basılmıştır. Basılan bu divanda yaklaşık olarak 2000 civarında beyit bulunmakta, bunlar da 178 gazel, 29 rubai, 5 tarih manzumesi, 2 mersiye 1 terki-i bend ve şaire aidiyeti kesin olarak tespit edilemeyen 2 şiirden oluşmaktadır.

¹⁰ M. Emin Zeki Beg, s. 498.

¹¹ Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Tahsin İbrahim ed-Doski, *Mu'cemu 'ş-Su'era'i'l-Kurd*, s. 177; Feqi Hüseyin Sağnıç, s.179

¹² Baba Şeyh Merduh, *Méjüyê Navdaranê Kurd*, (Çev: Macit Merduh Ruhani-II, Kürt Akademi Yay. 2011 Erbil, I, 367.

¹³ Mesture Mahşeref Hanım, *Divan*, (Haz. Macit Merduh Ruhani), Senendec, 2011, s. Dibace, 1-4

¹⁴ Adak, Abdurrahman, "Erdelanlı Bir Kadın Saray Şairi", *Uluslararası Kürt Kadın Kongresi (1-5) Ekim 2009*, Hakkâri Üniversitesi Yayınları, s. 136.

Aşağıda Mesture Mahşeref Hanım'ın Farsça Şiir örnekleri verilmiştir:

Ez Hal-ı dıl Hûn Şudem Key Haberiş Hest¹⁵

Ez hal-ı dıl hûn şudem key haberiş hest
Yare ke be ağyar cefa cû nazariş hest
Rahm ez çe be men, Ân bıt bî rahm neyâder
În nâle eger zan-ı dıl sengiyn eseriş hest
Dıldar ez ân bâ men dil dâde cefâ kerd
Bes âşık sergeşteyî hûnîn cigeriş hest
Hak-i kadim dûst berûbîm be müjgân
Ger canıb mihnetkede-y ma guzereş hest
Mesture! Her ânkes be deleş mehr negârîst
Ez dîde rewan eşk çû rahşân gehreş hest

2.1.2. Erdelan Tarihi

Mesture Mahşeref Hanım, kuruluşundan yaşadığı döneme kadar Erdelan beyliğinin yöneticilerini konu aldığı bir tarih kitabıdır. Mesture, bu kitabı Farsça olarak telif etmiştir. Kitabın orijinal adı “Tarih-i Erdelan”dır. Bu kitap 1920 yılında Nâsır Azadpûr tarafında bir mukaddime ve önsöz ilave edilerek Senenedec de Behram matbaasında bastırılmıştır.¹⁶

2.1.3. Şeriyat Risalesi

Şeriyat Risalesi genel itibarıyla İslam Dininin akaid ve ibadet konularını ele alan küçük bir risaledir. Risalede derin konulara girilmemiş sathi bilgiler verilmiştir. Mesture, Şafii mezhebine mensup olması nedeniyle bu küçük risaleyi şafii ekoluna göre telif etmiştir. Kitabın telif ediliş tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber Mesture'nin bu eseri ömrünün son dönemlerinde yazdığı anlaşılmaktadır. Nitekim konu ile alakalı olarak kendisi şu bilgiyi vermektedir:

“Hayatımın zamanının vefasızlığından darmadağın, dönemin musibet taşıyla kudret ve itibarım bir cam gibi kırılmış, günüm iyilerin zülfü gibi perişan, rüzgârın kendi zamanı gibi düzensiz, gönlüm felek okunun ucuyla kanlı ve bahtım felek tarafından alt üst.”¹⁷

Risale üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde akaid konularından Zat, Sıfat, Mebde' ve nübüvvet konularını; ikinci bölümde ibadet konularından olan namaz, temizlik, abdestin şartları ve bozulma sebepleri ile abdesti bozan halleri; üçüncü ve son bölümde ise hayattakilerin guslü ile ölü yıkama konularını ele almaktadır.¹⁸

2.1.4. Mecmau'l-Udeba

¹⁵ Mesture Mahşeref Hanım, *Divan*, s. 43

¹⁶ Baba Şeyh Merduh, s. 368.

¹⁷ Mesture Erdelani, *Bir Kürt Alimenin Fıkıh Kitabı*, s. 9.

¹⁸ Mesture Erdelani, *Bir Kürt Alimenin Fıkıh Kitabı*, s. 41-71

Eserin adından da anlaşılacağı üzere ele aldığı konu edebiyatçı ve şairlerin hayat hikâyeleridir. Baba Merduh Ruhani, Mêjûyê Navdaranê Kurd adlı eserinde Mesture'nin Mecmau'l-Udeba adlı eserini Süleymaniye de bir kişinin elinde bulduğunu ifade etmektedir.¹⁹

Kürtçe Şiirleri

Mesture Mahşeref Hanım'ın Farsça yazdığı şiirlerinin yanı sıra Kürtçenin Gorani ve Sorani lehçeleriyle yazdığı bir takım şiirleri de bulunmaktadır.

Nasır Azatpûr Mesture'nin Kürtçenin Goranice lehçesiyle yazdığı bir mesnevisinden bahsetmekte ve bu mersiyeyi eşi Husrev Han'ın vefatı üzerine söylediği dile getirmektedir.²⁰ Mesnevinin ilk beyti şöyledir:

Husrevem! Êşım, Husrevem! Êşım

Çı cevr-i felek nâsoren 'eşım.

Mesture Mahşeref Hanım'ın Kürtçenin Soranice lehçesiyle yazdığı şiirlerden birinin ilk beyti şöyledir:²¹

Gıriftarım be nazê çavekani mestî fetanet

Bırındarım be tîrî sînesûzî nîşî mujganet

3. Diğer Şairlerle Mukayesesi

Mesture Mahşeref Hanım, kendi döneminde oldukça aktif sayılan bir kadındır. Kendisi gibi şair olan ve divanı bulunan eşi Hüsrev Han ile arasında muâşere türünden şiirler bulunmaktadır.

Mesture Mahşeref Hanım, Xanaye Qubadi ve Mirza Şerifi gibi şairleri takip etmiştir.²² Kürtçe divanı bulunan Molla Hıdır ve Nali ile ayrıca farsça şiir yazar Yağmay-ı Cundek-i gibi asrının şairleri ile irtibatı olmuştur. Hatta şiirlerinde bu şairlerden olan Yağmay-ı Cundek-i yi övmüştür.²³

Döneminin şairleri olan Xanaye Qubadi ve Mirza Şerifi ile kıyaslandığında Mesture'nin onlardan geri kalan yanının olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Nali, hayatının son demlerinde Mesture Mahşeref Hanım ile alakalı bir şiiri kaleme almıştır. Bu şiirin ilk beyti şöyledir:²⁴

Mesture ke hesna û edîb e be hîsabê

Hate Xewem em şev be çî nazêk ve îtabê.

Kaynaklarda Mevlevî'nin de Mesture hakkında bir methiye yazdığı bilgisi bulunmaktadır. Bu methiyenin ilk beyti şöyledir.²⁵

Hurşîdekey naz ewc burc sewr

¹⁹ Baba Şeyh Merduh, 368.

²⁰ Mesture Mahşeref Hanım, *Divan*, Dibace, s. 3.

²¹ Mesture Mahşeref Hanım, *Divan*, Dibace, s. 3.

²² Baba Şeyh Merduh, s. 369.

²³ Baba Şeyh Merduh, s. 369; Feqi Hüseyin Sağnıç, s.174.

²⁴ Nali, *Divan*, (Yayına Hazırlayan: Mela Abdulkerimi Muderris ve Fatih Mela Kerim, Kurdish Academy Press Yay., İkinci Baskı, Bağdat 1976 s. 501.

²⁵ Feqi Hüseyin Sağnıç, s.173.

Sertuxray defter mehbûban dewr

Ha ne yanekey burc şerefdar da

Nû efşanişen we her teref da

4. Sonuç

Mesture Mahşeref Hanım, ilim ve irfan bakımından döneminin en aktif kadınlarından. 43 yıl kadar kısa bir hayat sürmesine rağmen bu kısacık ömründe oldukça önemli eserler telif etmiştir.

Yaptığımız araştırmalardan çıkarttığımız sonuçlara göre Mesture Hanım, İslam Âlemindeki ilk tarihçi kadındır. O, Farsça telif ettiği “Tarihu Erdelan” adlı eseriyle bölgenin 1800’lü yıllardaki tarihine ışık tutmuştur. Bu kitabını yazarken olayların vuku bulduğu yerleri bizzat gidip görerek ve ilgili eserleri araştırarak yazmıştır. Kısaca ifade etmek gerekirse masa başı tarihini yapmamıştır.

Bu âlime hanım Farsça olarak ele aldığı ve içerisinde Kürtçenin Sorani ve Gorani lehçeleriyle de şiirlerin bulunduğu bir divana sahiptir. Yaklaşık 20000 beyitten oluşan bu eşsiz divanın bugün elimizde ne yazık ki 2000 beyti bulunmaktadır. Kayıp olan şiirlerin bulunması için günümüz araştırmacılarının ilgisini beklemektedir.

Yine Mesture Mahşeref Hanım’ın çok önemli eserlerinden biri olan Şeriyat risalesidir ki bu eserin amacı müellifin kendi ifadesi ile dönemin kadınlarının karşılaştıkları dini soruları cevaplandırmak üzere telif edilmiştir. Mesture Hanım bu eseri Şafii mezhebinin fıkıh kaynaklarını tarayarak yazmıştır. Yani Şafii mezhebine intisablı olanlar için yazılmıştır.

Mesture Mahşeref Hanım, kendi dönemindeki kadınlarla oranla iyi yetişmiş, bölgedeki âlimlerle ilmi tartışmalara girmiş Arapça, Farsça ve Kürtçeyi iyi derecede bilen âlime kadınlardandır. Sonuç olarak ilim dünyasına tanıtılması için üzerinde düşünülüp ve hakkında derinlemesine araştırma yapılması gereken eşsiz âlime Kürt kadınlarından birisidir.

Kaynakça

Adak, Abdurrahman, (2011), “Erdelanlı Bir kadın Saray Şairi”, *Uluslararası Kürt Kadın Kongresi (1-5) Ekim 2009*, Hakkâri Üniversitesi Yayınları.

Baba Şeyh Merduh, (2011), *Mêjûyê Navdaranê Kurd*, (Çev: Macit Merduh Ruhani), I-II, Kürt Akademi Yay. Erbil.

Feqi Hüseyin Sağınç, (2002), *Dîroka Wêjeya Kurdî*, İstanbul Kürt Enstitüsü Yayınları, İstanbul.

Hamdi Abdulmecid es-Selefi, Tahsin İbrahim ed-Doski, (2008), *Mu’cemu’s-Şu’erai’l-Kurd*, Sıpirêz Yay. 1. Baskı, Duhok.

M. Emin Zeki Beg, (2012), *Dîroka Kurd û Kurdistan*, (Çev.: Ziya Avcı), Avesta Yay., İkinci Baskı, İstanbul.

M. Emin Zeki Beg, (2005), *Meşahirê Kurd û Kurdistan*, Öz-Ge Yay. 3. Baskı, Ankara.

Mesture Erdelani, (2014), *Şeriyat Risalesi, (Bir Kürt Alimenin Fıkıh Kitabı)*, (Farsçadan Çev. Hatice Yılmaz Aslan), Nubihar, 1. Baskı, İstanbul.

Mesture Mahşeref Hanım, (2011), *Divan*, (Haz. Macit Merduh Ruhani), Senendec.

Nali, (1976), *Divan*, (Yayına Hazırlayan: Mela Abdulkerimi Muderris ve Fatih Mela Kerim, Kurdish Academy Press Yay., İkinci Baskı, Bağdat.

Şerefhan Bedlisi, (2014), *Şerefname*, (Çev.: Ziya Avcı), Azad Yay. Özel Baskı, İstanbul.

V. Minorsky, “Sinne”, İA, X, İstanbul, 1979, s. 681.

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU'NUN HİKÂYELERİNDE KARAKTERLER

Yard. Doç. Dr. Özlem KAYABAŞI

Dumlupınar Üniversitesi

Öz

Yakup Kadri Karaoğmanoğlu, siyasî ve sosyal pek çok değişimin yaşandığı bir dönemde yetişmiş ve bu dönemin içinde hem yazar hem siyasetçi olarak yer almıştır. Yaşadığı farklı coğrafyalar da yazarın meslek hayatındaki birikimin ve çeşitliliğin sebebi olarak gösterilebilir. Dolayısıyla Yakup Kadri zengin bir gözlem şansına sahip olmuş ve bu gözlemlerini romanlarında, hikâyelerinde ve anılarında anlatma şansı bulmuştur. Bu bildiri de Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Bir Serencam, Hikâyeler ve Millî Savaş Hikâyeleri başlıkları altında kitaplaşmış olan hikâyeleri incelenecektir. Gençlik yıllarında yazdığı hikâyeleri Bir Serencam, Kurtuluş Savaşı yılları hikâyeleri Millî Savaş Hikâyeleri, diğerlerini Hikâyeler adlarıyla yayımlanmıştır. Yazıldıkları döneme ışık tutan bu hikâyelerde, özellikle karakterler üzerine yoğunlaşılacaktır. Böylece yazarın romanlarında ele aldığı konuların nasıl bir gelişim ve değişim sürecinden geçtiği de açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hikâye, Karakter.

CHARACTERS IN THE STORIES OF YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU

Abstract

Yakup Kadri Karaosmanoğlu was trained in a period of many political and social changes, and was involved in both writers and politicians during this period. The different geographies inhabited can also be attributed to the accumulation and diversity of the author's professional life. Therefore, Yakup Kadri had a chance to observe richly and he was able to tell these observations in his novels, stories and memoirs. In this report, the stories that Yakup Kadri Karaosmanoğlu has written under the titles of Bir Serencam, Hikâyeler and Millî Savaş Hikâyeleri will be examined. The stories he wrote in his youth were published by Bir Serencam, the stories of the years of the War of Independence in Millî Savaş Hikâyeleri, and others in the name of Hikâyeler. These stories, which shed light on what they write, will focus on characters in particular. In this way, it will try to explain how the subjects discussed in the author's novels go through the process of development and change.

Key Words: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Story, Character.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, bir devletin yıkılışı ve yeni bir devletin kuruluşuna şahit olmuş ve bu tanıklığı romanlar, hikâyeler, gazete yazıları ve hatıralar şeklinde kaleme almış bir yazardır. Yakup Kadri'nin yazarlık serüveni hikâyeler ile başlar. Hikâyelerini 1919-1922 yılları arasında yazar, bu tarihten sonra hikâye yazmayı bırakır ve hikâyelerinden hareketle ve belki de ilhamla

romanlar yazmaya devam eder. Yakup Kadri Cumhuriyet devrini anlattığı gibi Osmanlı Devleti'nin son devrine de ışık tutan romanlar yazar. Hatta romanlarına kronolojik olarak bakıldığında Meşrutiyet yıllarından Mütareke yıllarına, Kurtuluş Savaşı'na, Cumhuriyet'in kuruluşuna hatta Cumhuriyet'in 10. yılına kadar devam eden bir zaman çizgisini takip ettiği görülür. Bu kadar uzun, sosyal ve siyasi bakımdan hareketli zamanları işleyen yazar, romanlarına kaynaklık edecek mekân, olay ve karakterleri öncelikle hikâyelerinde ele alır. Denilebilir ki Yakup Kadri, acemilik döneminde hikâyelerini kaleme almış, zamanla geliştirip değiştirdiği karakterleri, zamanı ve olayları uygun şekilde romanlarında da işlemiştir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde Yakup Kadri'nin roman dünyasını anlayabilmek için öncelikle hikâyelerine bakmakta yarar olduğu ortadadır. Bu bildiride yalnızca karakterler ele alınacaktır. Bu karakterlerin yapısı ve çeşitliliği ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışılacaktır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun hikâyeleri Bir Serencâm(1913), Hikâyeler(1923) ve Millî Savaş Hikâyeleri(1947) başlıklarıyla üç kitapta toplanmıştır. Bu hikâyeler Servet-i Fünun, Yeni Mecmua, İkdâm, Rûbab, Dergâh dergilerinde yayımlanmıştır.¹ Bu kitaplardaki hikâyelerin özel bir başlık altında toplandıkları Millî Savaş Hikâyeleri dışında söylenemez. Sadece bu kitapta Kurtuluş mücadelesi veren bir milletin yaşadıklarının hikâyeleştirdiği görülür. Diğer kitaplarda da farklı zamanlar ve insanlar anlatılmıştır.

Yakup Kadri'nin üslûp itibariyle Fransız yazarları örnek aldığı ve onlarla benzerlikler taşıdığı Mehmet Rauf tarafından şöyle ifade edilir: “Tarz-ı tahkiye itibariyle Mopasana belki daha ziyade Flober'e merbut olan Yakup Kadri üslup itibariyle Edebiyat-ı Cedide'nin bir zade-i muvaffakiyetidir” (Mehmet Rauf, 1914: 32). Aynı meseleye Şerif Aktaş da şu şekilde değinir: “Hayatın özellikle de taşra hayatının “kusurlu ve elemli taraflarına bakış” aksaklıklar üzerinde dikkatlerin yoğunlaşması, içgüdülerin şekillendirdiği hayat tabloları Maupassant'ın hikâyelerinde esas unsur durumundadır. Bunları toplumumuzda gözlemek imkânı bulan Yakup Kadri, Maupassant tarzını benimser” (Aktaş, 1987: 59).

Yakup Kadri'nin örnek aldığı yazarlardan söz eden bir diğer isim Ömer Faruk Huyugüzel'dir. “Refik Halit ile ben Maupassant'ın tesiri ile şehir içindeki tiplerden ayrılarak mevzularımızı köylerden, çobanlardan ve halkın arasından seçmeye başladık” (Tökin, 1942: sayfa no yok; Akt.: Huyugüzel, 1989: 100).

Yazarın hikâyeleri incelendiğinde en dikkat çekici husus yazarın da karakterlerden biri olması, hatta hâkim anlatıcı olarak bütün hikâyelerde yer almasıdır. Bunda yadırganacak bir taraf yoktur çünkü Yakup Kadri, Tetkik-i Mezalim Komisyonunda görevlidir ve bu komisyondaki vazifesi gereğince özellikle Batı Anadolu civarında görev yapmış, köylere ve kasabalara varıncaya kadar buralardaki halkı, işgalci düşman kuvvetlerini ve onların yaptıkları zulümleri gözleme fırsatı bulmuştur. Dolayısıyla yazdıklarına anıların derlenmesiyle kurgusal bir zemine oturtulmuş hikâyeler diyebilmek de mümkündür. Yazar, Millî Savaş Hikâyeleri'nin sonuna eklediği haşiyede bizzat şunları söyler: “Küçük hikâye adı altında neşrettiğim bu yazılar gerçek vak'alara müstenittir. Bunlar, açıktan açığa, doğrudan doğruya “Anadolu Hatıraları” serlevhasıyla çıkabilirdi. Fakat, ben, onların bazılarını kendi arzu ve muhayyileme göre değiştirmek ve canlandırmak zorunda kaldığım için hepsinin birden tamamıyla edebiyata malolmalarını müreccah buldum” (Karaosmanoğlu, 2013: 126). Bu bilgidен hareketle Yakup

¹ Bu hikâyelerin ayrıntılı künyeleri için bkz. Niyazi Akı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu İnsan-Eser-Fikir-Üslûp, İletişim Yayınları, 2011, İstanbul.

Kadri'nin yazdıklarının gerçek hayattan alındığı söylenebilir. Dolayısıyla hikâyelerde anlatılan ya da sözü edilen karakterlerin gerçek hayatta karşılıkları vardır.

Hikâyelerdeki karakterler değerlendirilirken yazarın da hayatına yön veren dönemler ön planda tutulacaktır. Bu dönemler, Niyazi Akı tarafından yazarın dünya görüşü başlığı altında sıralanır. Bunlar iki ana kolda 1909-1914 inkârlar ve tereddütler devresi ve 1914-1922 hal ve cemiyetle barışma yolunda olarak değerlendirilir (Akı, 2001: 30-46). Sözü edilen tarihler yazarın hikâye yazdığı dönemler olduğu için böyle bir sınıflandırma karakterleri anlamaya yardımcı olacaktır. Ancak diğer konularda ön plana çıkan karakterler ve bu sınıflamaya dahil edilmeyen hikâyelerdeki karakterler de incelemeye dahil edilecektir. İncelemedeki ilk iki başlık ve onların alt başlıkları Niyazi Akı'dan alınmıştır. Üçüncü başlık olan aşk, evlilik, ihanet; dördüncü başlık millî dava, kurtuluş mücadelesi ve en sondaki sınıflandırmamayan karakterler başlıkları bana aittir.

1. 1909-1914 İnkârlar ve Tereddütler Devresi:

1. 1. Hayatın Değersizliği:

Yakup Kadri Batı edebiyatından eserler okumaya başladığı yıllarda oldukça bedbin, kötümser, çevresini, içinde yaşadığı toplumu beğenmeyen, adeta onlara üstten bakan bir dönem yaşamıştır. Karaosmanoğlu bu dönemi şöyle anlatır: “Yirmi yaşımıza girdiğimiz zaman, artık hiçbir şeye, hiçbir kimseye inanmıyorduk... Şahsî hayatımızda olduğu kadar millet ve memleket meselelerinde de tamamiyle reybileşmiştik ve birçok Frenkçe kitapların yardımıyla bu ruh ve iman iflâsını bir nevi ilmî fikir sistemi haline sokmaya çabalıyorduk... On dokuzuncu asır sonu Avrupa'da bir büyük inkâr -Dissociation- devridir. Bütün kıymet hükümlerinin bâtil ve bütün ölçülerin bozuk olduğunu ispat yolunda birbiriyle müsabaka eden muharrir ve mütefekkirlerin adedi, o devirde, sayılmıyacak kadar çoktu. Bunlar birtakım kötü gençlik arkadaşları gibi bizi baştan çıkarır, bizi maceradan maceraya sürüklerken kafamızda yükseklere dolaşan kimselerin sarhoşluğunu hissederdik. O Frenk üstatlarından ödünç aldığımız inkâr ve istihza kanatlarıyla, sanki muhitimizin üstüne çıkmış, sanki mensup bulunduğumuz cemiyetin perişanlıklarına, âdilıklarına, yalanlarına ve şarlatanlıklarına yukarıdan, bir hakaretle yabancı gözüyle bakmış gibi olurduk” (Akı, 2001: 24). Özellikle Schopenhauer ve Nietzsche gibi filozoflar ondaki bu yokluk ve hiçlik duygusunun sebebi olarak gösterilebilir. Yazar bu döneminin etkisiyle karakterlerini de bu şekilde düşünen insanlar olarak ortaya çıkarır.

Hasretten Hasrete isimli hikâyenin baş karakteri olan Namık da otuzuna yaklaştığı halde esareten döndükten sonra karşılaştığı çevreden, arkadaşlarından kimseyi beğenemez. Gördüklerinden sürekli şikâyet eder: “Otuzuna yaklaşmış bir adam olmasına rağmen ana ve kardeş muhabbetini henüz diğer bütün muhabbetlere üstün tutanlardandı. Bütün varlığını feci bir boşluk sarmıştı. Ne isteyeceğini, ne istemeyeceğini, ne yapacağını biliyor. Ömrünün hiçbir devresinde, ne harpte, ne esarete kalbi bu kadar müthiş bir ümitsizliğe düşmemişti... Fakat yavaş yavaş, kendini ve etrafını tahlil ede ede nihayet müthiş hakikate erdi ve hayal kırıklığı denilen korkunç elem onda şuurî bir hale girdi” (Karaosmanoğlu, 2015: 192). Savaştan ve esareten dönüp de İstanbul'daki hayatın bu durumdan pek etkilenmeden devam ediyor oluşu karakterlerin bedbinliğinin en önemli sebeplerinden biridir.

Dokunma Belki Bir Kahramandır'da anlatıcının arkadaşı yaşadıkları muhitten, insanlardan hatta kendilerinden bile memnun olmadıklarını şöyle dile getirir: “Biz bugün otuz beş yaşında olanlar vatana ve halka karşı inkâr ve ilhadın en asil bir medeniyet felsefesi, âdetâ bir teselli telâkkî olunduğu bir devirde doğduk, yaşadık ve okuduk. Onun için biz bütün bir nesil hâlâ bedbin ve hodbiniz. Galatasaray Sultanisi'nin sıralarından bugüne kadar, on beş senedir, kana kana içtiğim medeniyet iksiriyle, dudaklarım merareten buruşuk, beynimde ağır, kurşunî, bir türlü erimeyen bir mahmurlukla bu şehrin en uzak bir sayfiyesi olan Yakacık'a çekilmiş, hattâ, orada bile köyden ayrı rüstai bir evde münzevi, yalnız kendim için yaşıyorum. Bedbin bir felsefeyle yıllarca bedmest kafam bu yalnızlıktan bir büyüklük hazzı duyuyordu.

Garbın bir filozofundan diğer filozofuna geçtikçe, yollarında yürüdüğüm karanlık biraz daha kesifleşiyor, tabiatan, hayattan, insanlardan bir merhale daha uzaklaşıyordum. Nereye gidiyordum, bilmem” (Karaosmanoğlu, 2007: 62).

Bir Yurt Yergisi'nde “devrinin bütün okumuş yazmış gençleri gibi kendi kendini tahlil etmek illetine müptelâ”(Karaosmanoğlu; 2013: 154) olan Namık Cemil'in on sene Avrupa'da gezip dolaştıktan sonra İstanbul'da içine düştüğü boşluk anlatılır.

1. 2. Ölüm:

Yazarın hayat görüşünü belirleyen unsurlardan biri de ölüm karşısında alınan tavırda görülür. Sürdürülen hayatın içinde mutlu olmak mümkün değildir. Zevk alınamayan bir hayattan kurtulmanın tek yolu da ölümdür. Yakup Kadri'nin hayata karşı aldığı bu menfi tavırda Schopenhauer tesiri görülür.

O Kadın'da Ziya Bey isimdeki karakterin hayat karşısında sadece kendini düşünen tavrı dikkat çekicidir. Hayattan beklentisi kalmayınca da kendi elleriyle ölümü seçeceğini açıkça ifade eder: “...Azizim ben hayata hür yaşamak için geldim. Babamdan biraz servet kalmıştı; bu servetten küçük bir para ayırdım, işe yarayacak kadar morfin, bir de mini mini bir şırınga aldım. Param bittiği gün ölüm uykusuna huzur içinde gireceğim. İşte hayatta, çalışmak, para kazanmak ve evlenmek hakkındaki nazariyelerimin hepsi bundadır.” (Karaosmanoğlu, 2007: 31) Hayatta istediklerini elde etmiş bir adamın bile böyle menfi bir tavır içinde tasvir edilmesi bu meselenin sadece varlık-yokluk problemi olmadına işaret eder.

1. 3. Altın Çağ Peşinde:

Niyazi Akı'nın değerlendirmesine göre Yakup Kadri'nin üzerinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın yarattığı yıkıcı etki ve Nietzsche etkisi birleşince hâlden memnun olmak mümkün değildir. Bu da yazarı geçmişe ve geçmişin altın çağlarına yöneltir. Eski Yunan ve Latin çağlarını sevmesine ve beğenmesine sebep olan bu durum hikâyelerinde kullandığı benzetmelerde ve yaptığı tasvirlerde ortaya çıkar. *Rahmet(Merhamet)* hikâyesinde Emin adında bir karakterin hayatına giren bir kadının varlığıyla değişen hayatı anlatılır. Kadının kendisini aldattığını öğrenince kendini dışarıya atar ve bozgun dan gelen askerleri görünce yaşadığı hayatın ne kadar boş olduğunu anlar. Bu hikâyede adamın kadına olan aşkı ve hayata bakış açısı

dikkat çekicidir: “Masalların en civanmert, en ihtiraslı ilâhları denizden doğmadı mı? Akilos’un anası bir deniz kıızıydı.” (Karaosmanoğlu, 2015: 169) “Ne eski Yunan’ın mermerlerinde, ne Yehuda’nın hâkim mesellerinde, ne Dante’nin Cehennem’inde buna benzer bir timsal görmedim.” (Karaosmanoğlu, 2015: 188)

Issız Köy ve Dilsiz Kız hikâyesinde dilsiz kız ve kızın tavırları şöyle tasvir edilir: “... Bu yüz Ehlamları bekleyen İsfenks’in yüzü kadar kilitlidir. Bu yüz, Roma katakomb’larının duvarlarındaki iptidaî Meryem Ana tasvirleri gibi ifadesizdir. Yalnız paçavraların tamamıyla örtemediği sincabî vücudunda on altı yaşındaki bir köylü kızın yarı hayvanî, yarı insanî tendürüstlüğü hissediliyor ve zannedirim ki, kapıdan giren aydınlığa çevrilmiş gözleri iri, koyu ve güzeldi.” (Karaosmanoğlu, 2013: 34)

Hüseyin Çavuş hikâyesinde Hüseyin Çavuş’un anlattıklarını dinleyenler ondan çok etkilenirler: “Bize bu sırrı öğreten Çavuş’u, o gece saatlerce Mesih’e müritlik eden balıkçılar gibi hüşû ve inkiyât içinde dinledik” (Karaosmanoğlu, 2013: 79).

1. 4. Realiteden Nefret:

Siyasi ve sosyal hayatta yaşanan hareketlilik Yakup Kadri gibi düşünen yazarlar için bir tür medeniyet buhranına yol açmıştır. Bu durumdan kaçış yolu aramak zorunda kalan insanlar daha büyük problemlerle karşılaşır. Sonuç olarak da yaşadıkları çevreden, insanlardan maddî ve manevî bütün değerlerden nefret eder hale gelirler. “Bugün, insiyak refülmanlarına sebebiyet veren sosyal tazyik eskiden dışarıya açık bulunan insanı içine çevirerek hasta etmiştir. İşte bütün bu kıymetler nizamsızlığı içinde ve sosyal baskılar altında, neşeden ve realiteden kaçan mustaripi dejenere, hayatı inkâr ederek ademi özleyen bedbin bir beşeriyet doğmuştur.”(Lichtenberger, tarih yok: 101-150; Akt.: Akı, 2001: 36) Yakup Kadri’nin hikâyelerindeki karakterlerde bu karamsar ruh halini farklı boyutlarıyla görmek mümkündür.

Baskın’da Tahrirat başkatibi Hilmi Efendi İstanbul’da iş ararken utanç verici manzaralarla karşılaşır. Çevresindeki kimseyi beğenmeyen bir tavırla yaşamaya alışkındır: “Mahalle kahvelerinde vaktinden evvel ihtiyarlamış, ağzı daima ya soğan ya sarmısak kokan kahve arkadaşları..” (Karaosmanoğlu, 2015: 57)

O Kadın hikâyesinde ise Pertev Necati Beyin sürdürülen hayatı genel olarak beğenmediği görülür: “Okuduğu şeyler Frankçe’den mütercem olduğu için Osmanlı hayatını, hakikati, feci, muzik buluyor ve geniş, merakâver tesadüfat-ı garibe ile malâmal olan hayatları ancak, Avrupa ve Amerika muhitlerinde tahayyülün sevkiyle Garba karşı bir meyl-i mahsusu vardı. Her ne kadar Frankçeye aşına değilse de, tab’an, ruhen alafrangaydı. Mütefekkiresi pek durgundu; mevcudiyetinde yalnız bir hareket vardı: Alafranga ve moda...” (Karaosmanoğlu, 2007: 24)

Bir Aşk Cilvesi’nde Hulûsi Bey kendini beğenmiş, menfaatperest ve duygusuz bir adam olarak anlatılır. Aşka inanmaz. Avrupa’dan döndüğünde ruhu bile olmayan dine, millete dair her değerden nefret eden bilhassa Türk kadınına “beş para etmez” bulan biridir. Günün birinde on sekiz yaşında bir kızla evlenir. Zamanla küçük gördüğü herşey karısının istekleri doğrultusunda evine girmeye başlar. Bir süre sonra da herkesten daha fazla etkilenir ve yalnız başına kalır.

1. 5. Boşluk Duygusu:

Realiteden nefret bireyin yalnızlaşmasına ve bu yalnızlık hissi de onun boşluğa düşmesine sebep olur. Hikâyelerde bu yalnızlığı ve boşluk duygusunu yaşayan karakterler bu durumdan kurtulmak için Avrupa'ya gitmeyi öncelikli çözüm olarak görürler. Ancak bu seyahatler de onların eksik kalan dünyalarını tamamlamaya yetmez. Böylece hem içinde yaşadığı topluma hem de kendisine yabancılaşan ve ne istediğini kendisi de bilemeyen karakterler ortaya çıkar. Karaosmanoğlu hikâyelerinde karakterlerin yaşadığı bunalımlı psikolojiyi ayrıntılı şekilde tasvir eder. Burada dikkat edilmesi gereken nokta Avrupa'ya giden insanların kendilerini sanatla meşgul etmeye çalışmalarıdır.

Yalnız Kalmak Korkusu başlıklı hikâyede Macit karakteri genç, zengin ve yakışıklı olmasına rağmen yokluk hissiyle gittiği Paris'te ahlaksız bir kadınla birlikte olur ve onunla İstanbul'a gelir. Arkadaşlarının anlam veremediği ve yadırgadığı bu birliktelik karakterin ruh dünyasındaki boşluk ve karanlıkla ifade edilir. "O gün bana bir adem hissi geldi, etrafımda bir boşluk açıldı: Derin, siyah bir boşluk... Ve ben bundan tecerrüt etmedim" (Karaosmanoğlu, 2015: 100). İçinde varolan boşluk hissini yaşadığı şehirden ayrılmakla doldurmak ister fakat ayrılık fikri bile onu memnun edemez: "Halbuki bu gurbet ve iftirak hissi, bu o kadar âdi bir şeydir ve o kadar umumdur ki, onu sahibinden ayrılan bir köpek bile duyar... Halbuki, ben, bunların hiçbirini duymadım; ne kalbim burkuldu, ne gözlerim yaşardı, ne hatırıma evim, kütüphanemin koltuğu, dostlarımla siması geldi" (Karaosmanoğlu, 2015: 100).

Gizli Bir Posta II hikâyesinde İstanbul'daki hayatlarında aradıklarını bulamayan iki arkadaşın birinin Paris'e diğerinin Roma'ya gittikleri halde içlerindeki boşluğu dolduramayışları anlatılır: "İki kişi başbaşa kaldığımız zaman, halimizden şikâyet ediyorduk ve başka bir hayatın hasretini çekiyorduk. En ziyade, muhitimiz ve görüştüğümüz kimseler ve sevdiğimiz kadınlar bize kâfi gelmiyordu" (Karaosmanoğlu, 2013: 144). Gittikleri sanat çevreleri de onları mutlu etmez: "Ne sen Sixtin Müzesi'nde, ne ben Louvre'da mesuttuk... Ruhuma sanat heyecanları kâfi gelmiyor. Mikael Angello'nun, Rafael'in fırça sürdüğü duvarlar arasında, tavanlar altındayım; bununla beraber, bir zindanda, bir mahpus, kasvetin manâsını benden daha iyi bilemez! Ne istiyorum? Neyi arıyorum?" (Karaosmanoğlu, 2013: 144) Arkadaşlardan biri yaşadıkları kasvetten kurtulmanın yolunu bir köyde çiftlikte çalışarak ve üreterek bulur.

1. 6. Ferdîyetin Tanrılaştırılması:

"Yakup Kadri'yi benliğin yıkılmaz bir mabet olduğu kanaatine götüren Maurice Barres'tir" (Akı, 2001: 38). Kendi benliğimizden olmayan herşey yalancıdır düşüncesi bir kaçış duygusuna işaret eder. Bu kaçışın nedenleri dağılmakta olan bir devletin çektiği sıkıntılar, ekonomik bunalım, farklı cephelerde devam eden savaşlar gibi dış etkenler olduğu kadar yazarın iç dünyası olarak da ifade edilebilir. Şerif Aktaş Yakup Kadri'nin hikâyeciliğini iki dönemde incelerken "birinci dönemi, Edebiyat-ı Cedîde zevkini, yeni şartlar içerisinde devam ettiren hikâyelere ayırmak yerinde olur"(Aktaş, 1987: 57) der ve bu dönemdeki hikâyelerde

“Yakup Kadri’nin ferdiyetçi olduğu döneme ait hikâyelerde sosyal baskı-fert çatışması asıl unsur olarak karşımıza çıkar”(Aktaş, 1987: 58) tespitinde bulunur.

O Kadın başlıklı hikâyede Pertev Necati Bey tamamen kendi zevkleri ve istekleri doğrultusunda yaşama arzusunda olan bir adamdır. Boyunbağları, düğmeleri, kostümlerine özel bir itina gösterir. Dönemin modasına göre sadece kılık-kıyafetini değil bakışımı, duruşunu ve tavrını bile değiştirir. “Yirmi sene evvel kadınlar nezdinden solgun benizli, baygın nazarlı, bıyıklarının ucu iki kere bükülmüş, saçları uzunca simâlar mevki-i revaçta idi.; sonra sevda yolunda teverrüm edenlere dair romanlar yazılan bir devirdi. O zaman baygın bakar, ince bıyıklarının ucunu iki kere bükür, kendine bir hasta tavrı verirdi. Sonra İmparator Wilhelm’in İstanbul’a seyahatini müteakip Alman imtiyazlarıyla beraber İstanbul’a bir Alman modası girivermiş, bıyıklar olduğu gibi tersine dönmüş, nazarlara gurur gelmiş ve başlar yakalar üstünde dimdik olmuştu” (Karaosmanoğlu, 2007: 21-22).

Beyhude Bir İntihar hikâyesinde Âdil Paşazade Ekrem Bey adındaki kendini beğenmiş bir gencin trajik hayatı anlatılır. Hayatındaki tek isteği herkesin kendisinden bahsetmesini sağlamaktır: “Şöhret sahibi olmanın sırrı nedir? Senelerden beri bunu keşfetmeye uğraşıyorum. Dünyada hiçbir şey şöhret kadar lezzetli olmasa gerektir. Çocukluğumda cihangir bir serdar olmak yegâne emelimdi, sonra şair ve muharrir olmak istedim; şimdi yegâne emelim ne türlü olursa olsun herkese kendimden bahsettirmek, gazetelerde ismimin geçtiğini görmek, bilmediğim, tanımadığım birçok kişinin hâtırasında uzaktan uzağa yaşadığımı hissettirmektir. Beni tanıyanların adedini düşündükçe kendimden nefret ediyorum” (Karaosmanoğlu, 2007: 125-126) diyerek intihar eder. Ancak ailesi böyle bir olayla anılmak istemedikleri için olayı örtbas ederler.

Bir Beyoğlu Dönüşü’nde Mütarekeden sonra Beyoğlu’ndaki hayattan manzaralar anlatılır. Görülen herşey değişmeye başlamıştır, insanlar da bu duruma kolaylıkla uyum sağlamış gibi görünürler. Hikâyenin karakterlerinden olan Mantar Avni ise yaşanan onca şeye rağmen yine de değişmemeyi başarmıştır: “...İşgal ve istilâ felaketlerinden sonra hâlâ aynı yalakalık, aynı boyun bağı, aynı bakış, aynı gülüşle aynı noktada dolaşmak mucizesini gösterirken...”(Karaosmanoğlu, 2013: 135) görülebilmesi dikkati çeker.

Bu bahis altında olumlu sayılabilecek bir örnek *Gizli Posta I* hikâyesindedir. İstanbul’un farklılaşan ortamından memnun olmayan bir genç kız arkadaşına yazdığı mektupta nasıl bir koca istediğini anlatır. Maneviyatı kuvvetli ve millî değerlere bağlı bir adamla evlenmenin tek arzusu olduğunu anlatır. Bu sırada İstanbul’daki erkeklerin genel yapılarını da ortaya koyar: “Kehribar ağızlıkları bir yeni zenginle mi? Yapmacıklı bir genç şairle mi? Kılıçsız bir zâbitle mi? Sapı gümüşlü gül bastonlu bir memurla mı? Yoksa paçaları kıvrık bir kısa pantolonu tâ göğsüne kadar çekmiş, fesini yan tarafa yıkmış şımarık bir aile çocuğu ile mi” (Karaosmanoğlu, 2013: 139). Bunların durumları yabancılara iltifat etmekten ileri geçemez: “... şişman karınlı adam kehribar ağızlık ucunda sigarasını içsin, bu iğreti nazarlı şairler küçücük sevdalarını terennüm etsin, bu gül bostanlı memurlar maaş günlerini beklesin, bu şımarık aile çocukları, Beyoğlu sokaklarında, Odesa’nın ipek çoraplı, kürklü, incili, lavantalı muhacir kızlarına Fransızca sözler atsin diye mi” (Karaosmanoğlu, 2013: 140).

Sikkenin Tersini hikâyesinde sadece kendi arzu ve isteklerinin yerine gelmesini isteyen hırslı iki kadın anlatılır. Faika ve kocası Necip evliliklerinin ilk senesinde gayet mutludurlar, zamanla davetlere katılmaya ve evlerinde davetler vermeye başlarlar. Ancak kıskançlık Naciye Hanım ve eşi Fuat Beyin davetleriyle başlar. Evlerindeki şatafat ve renkli hayat Faika’nın canını

sıkar. Hatta bu yüzden kocası ile arası bile açılır. Ancak aynı kıskançlık karşı taraf için de geçerlidir. Naciye Hanım da evlerinde verdikleri davete bile gelmeyen kocasına kızar. Faika ve onunla ilgilenen kocası Necip'i, onların birbirleriyle ilgili oluşlarını kıskanır.

1. 7. Sanatkâr Aristokratlığı:

Yazarlık hayatında Yakup Kadri'nin eleştirilerle karşılaşmasına sebep olacak bir husus olan aristokratlık öncelikle hikâyelerinde ortaya çıkar. “Okuduğu bedbin filozoflar, romantikler, parnasyen ve sembolist şairler, hayatı yalanlayan ve yarattıkları hayalî âlem önünde hayatı değerden düşüren eserler, idealizm ve spiritüalizm gibi sistemler, istibdat yılları, cemiyetimizde, hiç değilse Yakup Kadri'nin de dahil bulunduğu münevver zümrede zaten bir nevi kolektif bovarsme yaratmış bulunuyordu” (Akı, 2001: 41) diyen Akı'ya göre bu kaçış maziye, ütopyik diyarlara ve kendi içine olmak üzere üç şekilde gerçekleşir. Özellikle Avrupa şehirleri ile İstanbul arasında ya da İstanbul ile Anadolu şehirleri, köyleri arasında yapılan karşılaştırmalar dikkat çekicidir. Bu düşüncelerin tohumları hikâyelerinde atılır ancak en çarpıcı örneğini *Yaban(1932)* romanında verecektir.

Gizli Posta II hikâyesinde yaşadıkları bunalımdan kurtulmak isteyen iki arkadaşın İstanbul'dan uzaklaşmak isteğiyle başladıkları yolculuk anlatılır. Arkadaşlardan şair olan Paris'e, diğeri Roma'ya gider. Ancak ikisi de aradıklarını orada da bulamazlar. Sonunda şair olan bir çiftliğe yerleşmeye karar verir ve arkadaşına yazdığı mektupta şöyle der: “... Saadet ne şöhrette, ne sefahatta, ne de uzlettedir. Saadet toprağını ve iklimini bulmaktadır. Eğer sen hâlâ bıraktığım karanlık ve dar yerde isen bil ki, müsbet sâyin dışında herşey boş ve meyva vermeyen her faaliyet bir ıstırap kaynağıdır” (Karaosmanoğlu, 2013: 146).

Bir Yurt Yergisi'nde Avrupa'da on sene yaşadktan sonra İstanbul'a dönen ancak gördükleri karşısında tiksinti duyan Namık Cemil'in yeniden Avrupa'ya gitme kararı anlatılır. “Bazı kimseler, diyordu! yalnız uzaktan sevmek kabiliyetindedirler. Ben de hiç şüphesiz onlardanım” (Karaosmanoğlu; 2013: 155) der ve henüz görmediği ve bilmediği memleketlere doğru yola çıkar. Avrupa'dayken memleket hasreti çektikten sonra memleketine döndüğünde yaşayamaması dönemin aydınlarında görülen bir özelliktir.

1. 8. Hadiselerin Tazyiki:

“Yakup Kadri'nin bu devredeki yazılarında sosyal meselelere uğrayışlar varsa da bunun sebeplerini bir fikir sisteminde, bir inanışta, bir içtimaî endişede değil, aktüalite tazyikinden doğan ıstırapta, İbsen ve Maupassant gibi natüralist yazarların tesirinde aramak gerekir”(Akı, 2001: 43). Toplumda yaşanan hadiseler zamanla Yakup Kadri'nin de fikirlerini değiştirmesine sebep olur. “Yazar dikkatini kendi “ben”i dışına, toplumun problemlerine yöneltir” (Aktaş, 1987: 58). Bu başlığı yazarın ferdiyet ve toplum arasındaki geçiş dönemi olarak adlandırmak da mümkündür. Zira dışarıdan gelen baskılara, toplumdaki acılara daha fazla duyarsız kalması, kendi ferdiyetini anlatması mümkün olmayacaktır.

Bir Aşk Cilvesi'nde yazar “her şeyi inkâr eden bir asırdayız. Esasen son devir edebiyatları aşkı tahlile başladıkları günden itibaren herkesin nazarında onun manevî ve sırf kıymeti azaldı, biçare aşk “apandis” gibi “romatizma” gibi “cinnet” veya sara gibi artık tıp sahasına girdi” (Karaosmanoğlu, 2007: 99) diyerek yaşanan hayatın insanları getirdiği noktalardan birini tespit eder.

2. 1914-1922 Hal ve Cemiyetle Barışma Yolunda:

Yakup Kadri 1919'da İsviçre'deki tedavisinden döndükten sonra yavaş yavaş toplumun içinde bulunduğu durumu daha net görme şansı yakalar. Böylece sanatkar aristokratlığı yerini halkın içinde, onların ihtiyaçlarını gören, bilen ve onlar yararına hareket etmeye gayret eden bir ruh haline bırakır.

Bir Serencam'daki *Rahmet(Merhamet)* hikâyesinde hayatındaki kadına verdiği değerle ruhundaki bütün boşlukları doldurduğuna inanır ve kadına büyük bir bağlılık gösterir. Ancak kadının kendisini aldattığı yönündeki söylentiler üzerine yolunu tamamen başka tarafa çevirir: “Emin, çok kereler içinde ilâhi birşey var sandı, çünkü Allah'ın rakibini taşıyordu... Çözülen cemiyetlerin çocuğu bu nevi edebiyatlar, Emin gibi yalnız münferit ruhlardan doğuyor. Emin, ne vakit ki şefkat bağının meyvasından tattı, dünyaya yeni gelen çocuk gibi gülerken ağladı. Çünkü ikinci defa olarak doğru ve hakikî dünyaya doğdu. Her güç beğenen gibi bilmiyerek kendi kendine zindancılık etti” (Karaosmanoğlu, 2015: 189). Yazar bu hikâyenin sonunda ifade ettiği cümlelerle hikâyelerinde olduğu kadar romanlarında da ele alacağı bir karakter hakkında ipucu vermiş gibidir: “Genç okuyucu! Daha ziyade söylemeğe hacet yok. Hep anladın, sanırım. Bununla beraber, ömrüm vefa ederse çok kereler bu müthiş mevzua dönmek istiyorum. Bendeki bu müz'îç tecessüsü ve bu ısrarlı niyeti mazur gör” (Karaosmanoğlu, 2015: 190).

Küçük Zabit, yirmi iki yaşında hayatının en büyük zevki Beyoğlu'na gitmek, ve Fransız bir arkadaşıyla sohbet etmek olan bir genç adamın hayatının dönüm noktasını anlatır. Bu kibar beyefendi kendini birden asker olarak bulur. Gelibolu'da ilk defa düşman askerleriyle karşılaşınca ve bu askerlerden birinin sevdiği Fransız arkadaşı olduğunu görünce yaşadığı değişimin ne kadar önemli olduğunu anlar. Silahını doğrultur ve arkadaşını öldürür. Böylece bu durumu yaşamasa asıl benliğine kavuşamayacağını anlamış olur.

Masum Katiller hikâyesinde Necip Beyefendi Şuray-ı Devlet âzâsından emekli olmuş, felçli olarak yaşamaya mahkum biridir. Kızı, damadı ve üç torununa söz geçiremez. Bir paravanın arkasında bir Ramazan ayında oruçluyken hayatını kaybeder. Kızı hiçbir değere kıymet vermeyen biridir. “...Torunlarına gelince -iki kız ve bir oğlandan ibarettir- bunlar son devrin yetiştirdiği gençlerin en fenalarındadı. Birer maymun gibi mukallit, sahte ve birer maymun kadar seyyiata fezayihe münhemiktiler, hiç kimseye, hiçbir şeye hürmet etmemeyi, herkesle ve her şeyle alay edip geçmeyi asil bir terbiyenin esas düsturlarından biri telakkî ediyorlardı; kızlar dudaklarını boyuyorlar, erkek çocuk tırnaklarını parlatıyor ve üçü birden biraraya gelip büyükbabalarının önünde Fransızlar'ın zinâ edebiyatından öğrenilmiş sözlerle acayip bir mükâlemeye dalıyorlardı” (Karaosmanoğlu, 2007: 104-105). Damadı ise içki ve kumara düşkün, çocukları konusunda kendisini uyarayan kayınpederine karşı da zamanın bunu gerektirdiğini söyleyecek kadar rahat bir adamdır. Bu hikâyenin de 1920'de İkdâm gazetesinde tefrikasına başlanan *Kiralık Konak* romanının bir nüvesi olduğu söylenebilir.

Bir Şehit Mezadı'nda Mülazım Sani Cevdet Efendinin şehit olduktan sonra kalan eşyalarının mezada çıkartılması anlatılır. Bu şehitin eşyaları satılacak ve elde edilen para askerin ailesine gönderilecektir. Şehitin eşyaları arasında pek çok kitap çıkar: Marcel Prevost'un Kadın Mektupları, Bourget, Hervieu'nün eserleri, Tevfik Fikret'in Rübab-ı Şikeste'si, Zavallı Necdet, Eylül gibi eserler. Cevdet Efendinin bir süre bu hayal dünyasında yaşadığı ancak sonunda ülkenin gerçekleriyle yüzleşip şehit olduğu gerçeği mektuplarının satılmasına razı olmayan arkadaşı tarafından da söylenir.

3. Aşk, Evlilik ve İhanet:

Yakup Kadri bu başlık altında değerlendirilecek hikâyelerinde kadın-erkek ilişkilerini temel alır ve bunlar üzerinde değerlendirmeler yapar. Karşılıksız aşk yaşayanlar, yasak aşkın peşinden koşanlar, kötü kadınların ağına düşenler özellikle kıskançlık teması ile birlikte verilir.

Bir Serencâm isimli hikâyede Mısır'da yaşanan bir aşk macerası anlatılır. Mısır'a cariyeye olarak satılan bir kadına aşık olan anlatıcının başından geçenlerin aktarıldığı bu hikâye cariyelik meselesi ve kadınlar üzerine eğilmesi ile dikkati çeker.

Baskın hikâyesinde de bir katibin yaşadığı aşk macerası anlatılır. Dul bir kadın olan Esma Hanım'la yaptığı kaçamak Hilmi Efendinin hayatını kaybetmesine sebep olur.

Şapka'da Fazıl Bey ile nişanlısı Madmazel Claire Cortiso arasında başlayan ilişkinin zamanla evliliğe gitmesi anlatılır. Fazıl Bey vatansever bir genç olmasına rağmen nişanlısı ve ailesinin isteklerine uyararak İzmir gibi bir şehirde şapka giyerek halkın arasında karışmaktan çekinmez. Dışarı çıktıklarında karşılaştıkları rahatsız edici bakışlara rağmen yollarından dönmezler. Hatta Fazıl Bey kendilerini takip eden iki gençle dövüşür. Bu hikâyede evlilik vasıtasıyla kurulacak birlikten hareketle Türklerin mutassıplıkları, İtalyanlar karşısındaki medeni durumları tartışılır. İtalyanların bakış açısıyla Türklerin geleneklerine bağlılıkları ifade edilir.

Karşılıksız bir aşkın anlatıldığı *Bir Ölüünün Mektupları*, Prenses Beyza Hanımefendiye aşık olan meczup bir adamın yazdığı mektuplardan oluşur. Mısır'da geçen hikâye, mektuplarına karşılık alamayan adamın ağacın dalına kendisini asması ile son bulur.

Sarıoğlu Veli Beyin kendi gençlik maceralarını anlattığı bir hikâye olan *Bir Kadın Meselesi*, kırk beş sene evvel ailesinden kalan serveti kadınlarla harcamasını anlatır. İzmir'de tanıştığı Cemile adlı bir kızla yaşadığı gönül macerası yeğeni Ali'den Cemile'yi kıskanması yüzünden facia ile sonuçlanır. Kızı öldürür ve üç yıl hapis yatar. Cemile 17 yaşında güzel Şamlı bir genç kız olarak tasvir edilir. Bu kadının dans edişi ve şarkı söyleyişi detaylı biçimde anlatılır. Köylüler için gökten inmiş bir melek olarak tasvir edilir. Ancak kıskançlık hayatının sonunu getirir.

Rahmet(Merhamet), Emin adında genç bir adamın bir süredir beraber olduğu kadını aldatıldığı söylentileri çıkınca kıskanması ve sevgilisi tarafından terk edilince de maneviyatı güçlenmiş bir şekilde yeniden hayata tutunmasını anlatır. Delice bir tutku ve şehvetle başlayan bir ilişkinin nasıl sona geldiği görülür. Kadına bakış açısı ve verilen değer dikkat çekicidir: "Doğuran karın gibi seven kalp de onda, alınmıza bahtımızı yazan el de ondadır diye düşündü. Kendi kendine, nasıl olmuş da Zeus'tan Yehuda'ya kadar en büyük ilâhlar dışı değil derdi ve

ilâhların asıl cinslerini insanlardan böyle saklamış olmalarındaki sırra şaşardı. Emin, sevgide hakikî ibadetin lezzetini duydu.” (Karaosmanoğlu, 2015: 170)

Dramatik bir aşkın söz konusu edildiği *Kör Göz, Kör Gönül* anadan doğma görmeyen Züleyha adlı bir kızın karşılıksız aşkını anlatır. Bu kız aşık olduğu Şeref’in oğlu Hafız Şerif’in peşinden her yere gider. Ancak Şerif bu aşk karşısında o kadar duyarsızdır ki imamlık vazifesiyle gittiği uzak memleketlerden birinde caminin önünde sekiz aydır onu bekleyen Züleyha’ya yardım etmek yerine ailesinin onu götürmesi gerektiğini mektupla bildirir.

O Kadın hikâyesinde, zengin babasının evinden kovulduktan sonra sefil bir hayat sürdüren ama bir şekilde zengin bir kadınla evlenip hayatını içgüveysi olarak sürdüren Raif karakteri vardır. Bu hikâyedeki erkek karakterlerin hepsi zengin kadınlarla evlenmek ve kısa yoldan zengin olmak istemektedirler. Hatta baş karakter Pertev Necati Bey on beş senedir böyle hayırlı bir kısmet beklemektedir. Gerçekleşmeyeceğini anladığı her an da büyük bir hayal kırıklığına uğrar.

Döşeli Oda, İstanbul’a okumaya gelmiş Rıza Efendi’nin Beyoğlu ve çevresini tanıma süreciyle başlar. Arkadaşlarından duyduğu Beyoğlu ile kendi gördükleri arasında fark vardır. Taşındığı bir apartman dairesindeki komşuları onun hayatını değiştirir. Komşularından birinin karısını seyretmek en büyük zevki olur. Ancak bu kadının kocasını aldatan hem de Rıza Efendi’nin dairesinde aldatan bir kadın olması Rıza Efendi’nin hayali bir aşka kapılmasına sebep olur. İki aşığın gizli buluşmalarını gizlice gözler. Felaket sonra gelir. Kadın evinde kanlar içinde yatmaktadır ve suçlu olarak Rıza Efendi’yi götürürler.

Zor Talâk hikâyesinde Aziz Ağa’nın İstanbullu bir kadınla evlenmek istemesiyle olaylar başlar. Salime Hanım Aziz Ağadan genç olmasına rağmen İstanbul’da olsa pek de dikkat çekmeyecek biridir. Evlilik ağanın çocuklarının kıskançlığına sebep olur. Başka bir yere taşınırlar, dönünce de çiftliğe yerleşirler ancak çocuklar kıskançlığa devam eder ve kadının namusuyla ilgili dedikodular çıkartırlar. Sonunda buna kendileri de inanır ve babalarının boşanmasına sebep olurlar.

Kadın ve Ukubet’te Cennet adında bir kadının evlilikleri üzerinde cemiyetin kadın üzerindeki yargıları değerlendirilir. Cennet on dokuz yaşında olmasına rağmen üç evlilik yaşamış, en son evliliğini ise iki eşli bir adamla yapmıştır. Kocasını askere gidince kocasının çocukları tarafından ihanet iddiası ortaya atılır. Bir gün Ömer ustanın oğluyla yakalanır ve köylülerden dayak yer. Bunun üzerine dağa çıkar ve ortadan kaybolur.

Bir Aşk ve İhtiras Faciası hikâyesinde Gaffar Ağa’nın kötü sonlanan evliliği anlatılır. Kırk yaşında Necibe adında çok namuslu olmayan bir kadınla ikinci evliliğini yapınca çocuklarını evden gönderir, akrabalarından kimseyi tanımaz, huysuz bir adam olur. Köyde çıkan dedikodulara yüzünden karısını döver, o da evden kaçır. Karısını dövmekle iyi yaptığını söyleyen ilk eşinin teyzesine de vurur, kadın da ona beddua eder. Ancak bu durum Gaffar Ağanın daha da kötü olmasına, içine kapanmasına yol açar. Köylüler bu durumu düzeltmek için karısıyla onu birleştirmeye çalışırlar. Kadını bir viranede ölü bulurlar, Gaffar Ağa da evinden ayrılır ve bir daha dönmez.

4. Millî Dava, Kurtuluş Mücadelesi:

Bu hikâyelerdeki karakterler Kurtuluş Savaşı yıllarının canlı tanıkları oldukları düşünülecek kadar canlı anlatılırlar. İşgal yılları, düşmanın acımasızlığı ve zalimliği, Türk insanının mücadele azmi ve kararlılığı vurgulanır.

Hicap hikâyesinde Ödemişli bir kadının düşman işgalinde tecavüze uğraması ve kocasının da bu utanca dayanamayıp onu terk etmesi anlatılır. Kadın kucağında küçük kız çocuğuyla her yerde kocasını arar. Kadının hiç günahı yokken kocasının herşeyi geride bırakıp gitmesi geride çaresiz ve parçalanmış bir aile bırakır.

Köyünü Kaybeden Kadın hikâyesinde de işgalden kaçtıktan sonra bir daha yolunu bulamadığı için köyüne dönemeyen bir kadının yaşadıkları anlatılır. Düşman oğlu Osman'ı alıp götürür. Ancak derdini anlatmak için geldiği resmi dairede de ona yardımcı olamazlar. Çünkü köyü hala işgal altındadır ve günler geçtikçe kadının artan feryatlarına karşı ona cevap verememek daha ağır ve zor olmaktadır.

Bulgar Köyünde Bir Gece'de, yaşlı bir jandarma olan Şaban Ağanın yardımıyla köyleri dolaşan bir heyetin yaşadıklarını anlatır. Konukları evlerinde ağırlayan muhtardır. Köylüler ortalıkta görünmezler, papaz da onların nerede olduklarını bilmez. Köyde konakladıkları gece misafirlerin yanına bir kadın gönderirler. Şaban Ağa da bu kadınla birlikte olur ve sonra pişmanlık duyar. Köylülerin Türklerin geleceği haberi üzerine saklanıp ortaya çıkmamaları dikkat çekicidir.

Silada hikâyesinde aynı köyden askere giden Emin, Osman, Ahmet'in iki yıl sonra köye dönüşleri ve yaşadıkları olaylar anlatılır. Herkes onları sevinçle karşılar ancak bir müddet sonra yeniden cepheye dönecekleri günü sayıklamaya başlarlar. Eşleri bile onların bu durumunu tuhaf karşılar. Ancak üç asker de cepheye geri döner.

Bir Yüzkarası'nda Bakırlı Şaban Efe isminde eskiden Aydın dağlarında dolaşan ve fakirlere yardım eden bir adamdır. Tövbe ettikten sonra evlenir ve Mustafa adında bir oğlu olur. Oğlu askerden kaçır ve ordunun silahıyla dağa çıkar. Babası onun bu durumundan utanç duyar, ona dersini kendi eliyle vermek ister ancak yaşlandığı için bunu yapamayacağını da anlar.

Altıpatlar hikâyesinde mahalle kahvesinde oturan adamların sohbetleri söz konusu edilir. Murat Beyin Avrupa'dan getirdiği silahın nasıl bir etki yarattığı, insanların ona nasıl saygıyla yaklaştığı anlatılır. Savaşlarda insanların değil bilimin yarıştığı söylenir. Yazarın tespiti ise durumu özetler: “Beşeriyetin en büyük destanlarını yapan şeylerde sınaî anâsır aramayınız! Böyle bir milletin orduları belki arasına mağlûp olabilir, fakat bir mağlubiyeti bin galibiyete değer.” (Karaosmanoğlu, 2007: 92)

Zeynep Kadın, oğlu ve geliniyle yaşayan bir kadındır. Oğlu Hasan'ın cepheden gelen şehadet haberini gelini hamile olduğu için saklamak zorunda kalan cesur ve dirayetli bir Anadolu kadınıdır. Gerçeği ancak gelini doğum yaptıktan sonra oğlu için ağlayarak açığa vuracaktır.

İstanbul'da Üç Gece'de İstiklâl Harbi'nin başlangıcından itibaren büyük işler yapmış bir zabitanın gizli bir görevle Tranzon'dan geldiği ve ailesi, nişanlısıyla görüşmek için İstanbul'da kaldığı üç gün anlatılır. Kimse ailesinin nerede olduğunu ve ne yaptığını söylemez. Sonunda nişanlısının evlendiğini, teyzesinin de vefat ettiğini öğrenir. Çaresiz şekilde görevine devam etmek için Tranzon'a doğru yola çıkar.

Ses Duyan Kız, köyün genç ve güzel kızlarından Emine'nin Rumeli Harbi'ne giden nişanlısının şehit haberi geldikten sonra sürekli sesler duyduğunu söyleyerek kendini dağlara vurması ve ölü olarak bulunmasının hikâyesidir. Kızın ölü bulunduğu yer, askere gidecek delikanlıların ve genç kızların uğrak yeri olur. Halk arasında bilinen efsaneler gibi bir durumun anlatılması da yazarın dünya görüşünün değişmesi ile açıklanabilir.

Dünya Gözü İle Ahiret Sesleri, Hacı Arif Efendinin ömrünün sonlarına doğru Türk askerlerinin gelişini beklemesini anlatır. Çevresinde olup biten herşeyi gözleyen bu ihtiyar adam istasyona gelenlerin düşman askerleri olduğunu üzüntüyle görür. Kalabalığın içinden kurtulup kaçar, Salihli'ye girerken askerler onu can çekişirken bulurlar. Askerin düşmanı uzaklaştırdığını anlayamadan son nefesini verir.

Teslim! Teslim!, son derece dramatik bir hikâyedir. Şevki Efendi düşman işgali sırasında gördükleri karşısında akıl sağlığını kaybeden ama gördüklerini detaylarıyla hatırlayan bir adamdır. Tetkik komisyonu bilgi almak için ona başvurduğunda düşmandan kaçarken bir bağ evine saklandığını, pencerenin dibine kadar gelen insanlara yardım etmek için bile dışarı çıkmadığını anlatır. Bunlardan biri de 8-9 yaşlarında küçük bir kız çocuğudur. Düşmana teslim olduklarını söylemelerine rağmen acımasızca öldürülürler.

Issız Köy ve Dilsiz Kız, Sart Harabeleri'nden Alaşehir'e gitmekten olan yol üzerindeki köylerden birinde yaşayan kız viranelerin arasında iyice vahşileşmiştir. Yaşadıklarının kötülüğü onu bu duruma düşürür.

Küçük Neron hikâyesinde Manisa mevki kumandanı Vasilaki'nin askerlerine herşeyi yakıp yıkmaya emri vermesi ve Yunan ordusunun yaptığı mezalim anlatılır. Türk askerlerinin geldiğini öğrenen Yunan askerleri Manisa'yı kısa zamanda yangın yerine çevirirler.

Bir Meczip'ta, bir hamam viranesi içinde yaşayan Hamdi adında bir meczubun insanların hayatlarındaki değişiklikleri hissetmesi anlatılır. Bir gün kendini yaşadığı viraneye kapatır. Bağına zehirli bir ok saplandığını söyler. İzmir'in işgalini hissetmesi üzerine bu kadar kötü olduğu anlaşılır ve harabenin duvarları yıkılınca da altından kimse çıkmaz.

Hem Katil Hem Müttehim isimli hikâyede Akhisar'dan İzmir'e giden bir trendeki iki arkadaşın başından geçen macera anlatılır. Vagona karşılaştıkları bir Rum yolcu, Rum kondüktör sınırlarını bozar. Mola verdikleri bir istasyondaki Türk düşmanı bir lokantacı Pavlo'nun tavrı bardağı taşıran son damla olur. Trendeki Rum yolcuyla kavga ederler, Rum adam Hüseyin Beyi vurur, suç ise arkadaşının üzerine kalır. Osmanlı zamanındaki Rumların durumu ve Rumların işgal yıllarında takındıkları tavır üzerinde durulur: "Askere giden Türk, birçok tekâlif altında ezilen Türk'tü. Siz, bir cebinizde Osmanlı nüfus tezkeresi, diğer cebinizde Yunan pasaportu her türlü kayıt ve tekâliften âzâde istediğiniz gibi yaşıyor; para kazanıyor, her tarafta meyhaneler, kerhaneler, kumarhaneler açarak; bir taraftan da kanımızı emiyordunuz... Düşmanlar, İzmir'i işgal etmediler, tıkadılar, boğdular. Emin ol ki bundan en çok zarar görececek yerli Rumlardır." (Karaosmanoğlu, 2013: 53)

Güvercin Avı'nda, Yunan işgali sırasında çiftliğine baskın yaptıkları ve ele geçirdikleri Kuşbaz Hüseyin Bey anlatılır. Otuz senedir güvercinlerle ilgilenen, ailesini bile arka plana atan bu güvercinleri Yunan askerleri gözleri önünde öldürürler. Beş sene önce yanında çalışan İspiro da işgalcilere katılmış ve onun da tavırlarında bir değişiklik olmuştur. Kuşların kanlı gövdelerini beyaz sakalına bastıran Hüseyin Beyin gözlerinde sadece kin vardır.

Hüseyin Çavuş hikâyesinde, Eskişehir'in işgali sırasında Hüseyin Çavuş'un hanında konaklamak durumunda kalan tetkik heyetinin yaşadıkları anlatılır. İşgalin haberini bile duymak istemeyen bu adam, senelerce Urumeli'nde, Yemen'de, Girit'te savaşmış bu adama işgal haberini veremezler ancak onun ruhundaki mukavemet herkesi etkiler.

Muhacir Kerim Ağa, zengin bir insanken ailesiyle birlikte sürekli göç etmek zorunda kalırlar. Rumeli istilaya uğrayınca İstanbul'a, oradan İzmir'e, Manisa'ya, Balıkesir'e ve Bursa'ya göç ederler. İki oğlu şehit olur. Karısı ve torunları çalışırken, kızı yaşadıklarının etkisiyle hasta yatmaktadır. Düşman işgalde herşeylerini yakıp yıktıkları için viran bir haneye sığınmak zorunda kalırlar. Birinci Dünya Savaşı yılları ve İzmir'in işgali bir ailenin daha çöküşüne sebep olmuştur.

Katmerli Bir İhanet, Harbiyumum yıllarındaki işgallerin trajik sonuçlarına işaret eden bir örnek olarak sayılabilir. Veznedar Nuri Efendi, Rum bir kadının evinde kalmaktadır. Zamanla bu kadına aşık olur ve kazandığı bütün parayı bu kadın için harcamaya başlar. Dışarıda yaşanan mücadele ikisini de ilgilendirmez. Hastanenin işgaline karşı sorumluluk verilen Nuri Efendi hastanede kaldığı günler boyunca sevgilisi Despino'yu bekler ama kadın gelmez. Despino'nun evine gittiğinde ise evine misafir aldığını görür. Despino onu da kapı dışarı eder.

Düşmana İltihak hikâyesinde düşman işgalinden sonra cephe gerisine aileleriyle birlikte çekilmek durumunda kalan ama bu durumdan hiç hoşlanmayan birlik kumandanı Ziver Beyin yaşadıkları anlatılır. Düşman Ziver Beyin çiftliğini işgal etmiştir, hatta çiftlik gözle görülebilecek kadar yakınlarındadır. Ziver Bey sık sık bir baskın yapıp çiftliği ger almayı düşünür ancak çevresindekiler buna mani olur. Birkaç gün sonra Ziver Bey çiftliğe girmeyi başarır. Askerler onun bir hain olduğunu düşünürken on gün sonra şehadet haberi gelir. Düşman onu uyurken öldürmüştür.

Ceviz hikâyesinde ise elindekini son damlasına kadar harcayabilen ve fedakâr Anadolu insanı görülür. İşgal edilen bir köyün yıkıntıları arasında görülen bir çocuk yaşadıkları felaketin ve sefaletin boyutunu düşünmeden gelenlere küçük avucunda ceviz ikram eder. Ablası kötürüm kalan ve ihtiyar dedesinden başka kimsesi olmayan bu çocuk millî davanın zor şartlarda kazanıldığını gösterir.

Küçük bir çocuğun zor şartlar altında ne kadar cesur olabileceğinin bir diğer hikâyesi de *On Dört Yaşında Bir Adam*'dir. Babası seferberlikte hayatını kaybetmiş, annesi ev işlerini bile yapamaz haldedir. Ablası nişanlıdır, dolayısıyla evin bütün işleri küçük çocuğa kalır. O da yemiş satar, karşılığında evin ihtiyaçlarını alır ve evine döner. Kendisi de 14 yaşında olmasına rağmen nişanlanmıştır ancak işgal sırasında nişanlısına tecavüz edilince evlilik hayalleri suya düşer.

Garip Bir Benzeyiş hikâyesinde facia sahasında tespit yapmak için Amerikalı iki kadınla buluşmaya giden iki arkadaşın yolda karşılaştıkları bir kadın anlatılır. Bu kadın iki yıldır yüzünü görmediği oğlu Vasıf'ı aramaktadır. Gelenlerden birini oğluna benzetir ve onun yanında kalmaları için yalvarır. Ancak bu gözü yaşlı kadını arkalarında bırakıp yollarına devam etmek zorunda kalırlar.

Bir Hastahane Koğuşunda hikâyesinde cephede kurulan seyyar hastanelerden birinde yaralanan askerlerin durumları anlatılır. Askerlerin yaşadıkları yanında istekleri o kadar küçüktür ki bu durum karşısında herkes duygulanır. Küçük bir çocuğun konuşmaya başladığında isteği ise üzüm olur.

Gizli Posta III hikâyesinde iki yol önce cepheye gönderdiği sevdiği delikanlının geri döndüğü halde kızla bir türlü görüşmemesi anlatılır. Delikanlı İstanbul'un içindeki insanlarla birlikte değiştiğini düşünür ve bu yargısına sevdiği kızı da dahil eder. Ancak kızın bunu şiddetle reddettiği ve İstanbul'un bir panoramasını çizdiği görülür: “Sizin hatıralarınız üstünden evvelâ vurguncular ile görgüsüzlerin arabaları; sonra dünya hâkimlerinin küstah alayları geçti... Frenk bezirgânlarının buraya yığıldıkları kumaş ve koku sandıklarının etrafına üşüşen kuş beyinli, içi boş kızlardan değilim... Bu yeni hayatın iki yüzü var. Bir yüzü dediğin gibi çok sevimsizdir; fakat öbür yüzü sabrı, tahammülü, mukavemeti ve çalışkanlığı gösteriyor. İstanbul'un bu yüzünü neden görmedin?... Burada bizim için dört yıl evvel başlayan kahramanlık dolu büyük hayat sona ermedi” (Karaosmanoğlu; 2013: 150).

5. Sınıflandırılmayan Karakterler:

Bu hikâyelerde genelde bir şahsın başından geçen olaylardan bir kesit ele alınıp anlatılır. Ferdin yaşadığı tecrübelerden dersler çıkarılması mümkündür. Zorlu hayat şartlarında varolma mücadelesi veren bu insanlar genelde olumsuz ya da trajik sonlarla karşılaşılır.

Bir Tercümeihal hikâyesinde Müderriszade Elhac Necdet Efendi, annesini doğum yaparken kaybeden, babasının da görevinden azlinden sonra ailesi tarafından uğursuz sayılan bir çocuk olarak yetişir. Hayatı boyunca sürekli mücadele etmek zorunda kalır. Amcasının kızı ile yasak bir ilişkisi olur. İstanbul'a gönderilir. Evlenir ama hemen ayrılır ve Hicaz'a gider. Memleketine dönünce amcasıyla problem yaşar. Merkez vilayete gider, din alimi olarak geri döner. İhsan Bey adında bir avukatla okul açarlar ancak okuldaki dersler yüzünden halkın tepkisini çekerler. Okul yakılınca beraber bir dergi çıkarırlar. Dergideki bir yazı yüzünden sürgüne gönderilirler. Döndüğünde belediye reisi seçilir ancak orada da işler yolunda gitmez, görevi bırakmak istemeyince dövülerek makamından indirilir ve hayatını kaybeder. Bu hikâyede karakterler oldukça fazladır. Üvey anneden, amcaya, amca çocuklarına, uzak akrabalarından, din alimi hocalara, nüfuzlu adamlara, Fransızca hocalarına, dönemin sözü geçen esnaflarına kadar pek çok kişi vardır.

Nebbaş'da ise Bakırsakal Deli Mehmet'in hikâyesi anlatılır. Bu, yarı meczup bir adamdır ve arabacı Rüstem'in yanında çalışıp para kazandıkça daha da çalışıp daha çok kazanmak ister. Ancak yaptığı hırsızlıklar neticesinde işinden kovulur. Onun kovulmasına sebep olan konağın kızı Sabiha Hanımın doğum yaparken ölmesi üzerine mezarlığa gider ve herkes gittikten sonra kadının mezarını açar ve ilk defa olmayarak bir mezarı daha soyar.

İki Meçhul Şahıs hikâyesinde bir kasabaya gelen ve etraflarındaki kimseyle görüşmeden münzevi bir hayat sürdüren iki kişiden söz edilir. Kasabalı onların durumunu önce turist zannettikleri için önemsemez ama zamanla herkesin dikkatini çekmeye başlarlar. Onları en çok merak eden kasabanın eczacısıdır. Onları takip ettiği bir gece birisini öldürdüklerini öğrenir ancak ertesi gün kaldıkları evde kimseyi bulamazlar.

Mehdi Efendi'nin Keşfi'nde deli filozof olarak tanınan meczup bir adamın kardeşinin kızını öldürmesine kadar geçen süreç anlatılır. Bu kimsesiz kıza yanında yer verip iyi bakarken kafasını fikir cereyanlarına verir. Bütün dünyanın ortak bir fikir etrafında toplanabileceğine inandığını söyler. Ama kendisiyle dalga geçtiğini düşündüğü yeğenini öldürür. Yaptığı keşfin bir kurbanının olmasında daha doğal birşey olmadığını söyleyerek kendini avutur.

Oruç Keyfi başlıklı hikâyede emektar Bahçıvan Recep Ağaya çocukların yaptıkları oyunlar anlatılır. Huysuz bir adam olan Recep Ağa Ramazan ayında daha da aksi bir adam olur. Adamın ağlayacak kadar üzülmesiyle çocukların oyunu da sona erer.

Perili Köşk hikâyesinde Necip isimli otuz yaşına geldiği halde hala mahçup, hayal kurmaya uygun tabiatı olan bir genç adamın ailesinden dinlediği peri masallarından nasıl korktuğu anlatılır. Ahbablarının evine gider. Orada komşu kızı Belkis Necip'in odasına gelir ancak Necip onu peri zanneder ve korkudan bayılır.

Talih hikâyesinde bir gecede gülen talihin yine bir gecede nasıl tersine döndüğü anlatılır. Zeki ve çalışkan olmasına rağmen istediği okullara gidemeyen Mehmet Necip Hacı Halim Paşanın konağının yanında bir eczanede çalışmaktadır. Paşanın bir hastalığını iyileştirince aileye yakın olur, kızı ile evlenmesi bile söz konusu edilir. Ancak bunu kutlamak isteyen arkadaşları onu eğlenceye götürür, Eğlencenin olduğu gece paşa yeniden hastalanır. Ancak Necip kendi gideceği yerde başkasını gönderir ve talihi olumsuz şekilde etkilenir. Hayatı altüst olur ve Kahire'ye gider.

Sonuç:

Yakup Kadri Karaosmanoğlu hikâyeciliğini bireysel ve toplumsal olarak iki ana eksende incelemek mümkündür. Bu iki eksene şekil ve yön veren unsurların da yazarın yaşadığı dönemin siyasi, sosyal, kültürel özellikleri ile yaşadığı şahsi değişimin olduğu açıkça görülmektedir. 1914'e kadar yazdığı hikâyelerde bireyin yaşadığı buhranı, kaçıışı, etrafından ve kendinden memnun olmayan tavrını ve düşüncesini görmek mümkündür. 1914 sonrasında yazdığı hikâyelerin ise yönü tamamen topluma ve toplumsal olana çevrilmiştir. Bu değişim onun *Millî Savaş Hikâyeleri* başlığı altında topladığı hikâyelerde ortaya konulur. Yaşadığı topluma karşı duyduğu sorumluluk hissi de böylece anlaşılır. Bu başlıklar altında dahil edilemeyen hikâyelerde de genelde bireyin ön planda olduğu görülür. Bunda bireyin hayat mücadelesi ve varolma gayretini görmek de kurtuluş mücadelesi veren bir milletin parçası olmaya çalışan ve hayatını bu yolda feda eden bir neslin örneği görmek de mümkündür.

Hikâyelerin temalar etrafında toplanması uygun görülmüştür. Çünkü yazar bir kişiyi ön plana çıkarmak yerine onu içinde bulunduğu şartlara göre değerlendirmeyi, onu hareket içinde göstermek yerine bir oluş ya da durum karşısındaki tavrıyla anlatmayı, dış dünyanın etkilerini yadsınamakla beraber iç dünyalarına ışık tutmayı da tercih eder. Bu sebeple karakterler kadın-erkek, genç-yaşlı gibi kriterlere göre değerlendirilmemiştir. Bu şekilde yazarın ve toplumun yaşadığı değişimin edebiyat dünyasında nasıl bir yansıması olduğu da aktarılmış olur. Yazarın yaşadıkları ve düşündükleri zamanla ve olayların değişimiyle nasıl değişikliğe uğradığı edebî metinler üzerinden açıklanmıştır.

İnceleme kullanılan başlıklardan inkârlar ve tereddütler devresi ve hal ve cemiyetle barışma yolunda Niyazi Akı'nın kitabından alınmıştır. Aşk, evlilik ve ihanet; millî dava, kurtuluş mücadelesi; sınıflandırılmayan karakterler başlıkları ise bana aittir. Yapılan bu değerlendirmelerin ışığında Yakup Kadri'nin içinde yaşadığı cemiyetin gerçeklerine ve problemlerine yazı hayatının başlangıcında ilgisiz kaldığını söylemek mümkündür. Ancak yaşanan gelişmeler ve değişimler sonrasında o da bunlara kayıtsız kalamaz ve kalemini yaşanan bu gerçekleri anlatmak amacıyla kullanır. Bireyi anlatmaktan vazgeçmez ancak toplumsal olana karşı kayıtsız tavrı da tamamen ortadan kalkar. Böylece yaşadığı dönemin önemli bir temsilcisi

olmakla kalmaz aynı zamanda dönemin özelliklerini de yansıtan bir yazar konumuna yükselir. Siyasi olarak aldığı görevlerin bu değişimde etkisi olduğu görülür.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu 1909-1922 yılları arasında yazdığı hikâyelerinde önce bireyi sonra da toplumu anlatmış, sosyal ve kültürel alandaki gelişimi ve değişimi hikâyeleri vasıtasıyla göstermiştir. Hikâyelerine önem atfedilmesine bir sebep de 1920'den sonra ilgileneceği tür olan romanlarının çekirdeğini bu hikâyelerden almış olmasıdır. Hikâyelerindeki karakterleri ve olayları biraz daha detaylı ele alarak romanlarında da işlemiştir. Bu bakımdan hikâyeler Yakup Kadri'nin romancılığını anlamaya da kaynaklık etmeleri bakımından kıymetli edebî metinlerdir.

Kaynakça

Akı, Niyazi. (2011). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu İnsan-Eser-Fikir-Üslup*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aktaş, Şerif. (1987). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Huyugüzel vd. (1989). *Doğumunun 100. Yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. (2013). *Millî Savaş Hikâyeleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. (2015). *Bir Serencam*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. (2007). *Hikâyeler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

İTALYANCADA TÜRKÇENİN SEYRİ

Yrd. Doç. Dr. Perihan Ölker

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Doç. Dr. Gökhan Ölker

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi

Öz

Türkçe, tarihi boyunca aynı dil ailesinden olsun ya da olmasın gerek sözcük gerekse şekil açısından pek çok dille alışverişte bulunmuştur. Coğrafi, dinî, siyasi, ticari etmenlerin sözcük alışverişinde etkili olduğu genel kabul görmüştür. Şimdiye kadar hem Batı kökenli dillerden hem de Doğu kökenli dillerden Türkçeye yerleşen sözcük ve şekiller hususunda pek çok çalışma yapılmıştır. Aynı şekilde Türkçeden bu dillere de sözcük ve şekillerin yerleştiği ve bunlar üzerinde de çeşitli çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. İtalyanlar İstanbul'a hem ticaret hem de misyonerlik faaliyetleri için X. yüzyılda gelmiştir. İtalyanca en azından XVIII. yüzyıla kadar Osmanlı'da taltif edilmiş ve öğrenilmiş ve Türkiye Türkçesinin tarihî gelişim sürecinde yer almıştır. İtalyanların Osmanlı sınırlarında İtalyancayı öğretmek için Dil Oğlanları Okulu sistemini oluşturduğu bilinmektedir. Bu çalışmada, Türkçe Verintiler Sözlüğü'nden hareketle, Türkçeden İtalyancaya geçmiş kelimelerin, Türkçe üzerinden, hangi dönemde geçmiş olabileceğine ve seyrine ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İtalyanca, Osmanlı Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Anadolu Ağızları

SITUATION OF TURKISH IN ITALIAN

Abstract

Turkish has been in interaction with various languages throughout history, be they are of same the language family or not, in terms of vocabulary and form. It is generally acknowledged that geographical, religious, political and commercial factors have been influential in the exchange of vocabulary. Numerous studies have so far been conducted with respect to words and forms that have entered Turkish from both Western and Eastern languages. Similarly, it is known that words and forms from Turkish have entered those languages and that various studies have been implemented in this regard. Italians came to Istanbul in the 10th century for both trade and missionary activities. The Italian language was praised and learned in the Ottoman state at least until the 18th century and took its place in the historical process of development of the Turkish language. It is known that Italians established the system Dil Oğlanları Okulu (Language Boys School) to teach Italian within the borders of the Ottoman state. In this study, an attempt will be made, on the basis of Turkish Loan Words, to shed light on in what periods words that had entered Italian from Turkish had done so and their journey and process in the course of time.

Keywords: Italian, Ottoman Turkish, Old Anatolian Turkish, Anatolian Dialects

Osmanlı İmparatorluğu döneminden önce İstanbul'a gelen ilk Avrupalılar İtalyanlardır. İtalyanların İstanbul'a gelişleri en geç X. yüzyılda olmuştur (Bizans İmparatorluğu zamanında). Çünkü X. yüzyıl sonlarına doğru İstanbul'da Venedik ticaret kolonisinin kurulması sırasında 991 yılından başlayarak Bizans imparatorları II. Vasiliyos ve IX. Konstantinos'un Venediklilere bazı ticari haklar tanıırken, Venediklilerin İstanbul'da bulunan Amalfililerin ve Lombardların İstanbul'a gelmiş olduklarını göstermektedir (Polat, 1989: 563).

Tanpınar, Malazgirt zaferini kazandığımız yıllarda Venediklilerin Doğu Akdeniz ticaretinde aktif olduklarını, 1270'te Sivas'ta, 1304'te de Tebriz'de ticaret konsolosluklarının bulunduğunu belirtir. Fatih dönemi ise İtalyan-Osmanlı ticarî ilişkileri açısından en parlak yıllar olmuştur. Şinasi Tekin'in verdiği bilgiye göre Türkiye'de gayrimüslimler için tanzim edilmiş ve Fatih Sultan Mehmet tuğrasını taşıyan ilk pasaportlardan, o dönemdeki adıyla il-can mektubu ya da il-can-namelerden birinin, Mahmut Paşa tarafından Venedik'ten gelecek olan elçilere verilmiş olması da bu ilişkinin boyutlarını daha iyi ortaya koymaktadır. Kuşkusuz İtalyanlar da bu ticarî ilişkiden memnundular. Bu sebeple de, Kudret Altun'un verdiği bilgiye göre, Osmanlı tüccarları için Venedik'te büyük kanalın üzerinde bir han tahsis etmişlerdi. Bugün bu han Fontega dei Turchi adıyla hâlâ mevcuttur (Sarı, 2008: 34-35).

Hint-Avrupa dil ailesinde yer alan İtalyanca Altay dil ailesindeki Türkçe ile çok eski zamanlarda tanışmıştır. Türkçe ilk yoğun ilişkiyi Batı dillerinden İtalyanca ile yaşar. Türkçe ve İtalyanca arasındaki ilişkiler 12. ve 13. yüzyıllara kadar gitmektedir. Türklerin savaşlar dışında İtalyanlarla ilişkileri, daha çok Venedikliler ve Cenovalılar ile olduğu için, Türkçenin de genellikle Venedik ve Cenova lehçeleriyle ilişkisi olmuştur (Karaağaç, 2008: L). Misyonerlik faaliyetleri ve ticarî ilişkiler bu tanışıklığı derinleştirmiştir. Pietro Lupis Valentiano'nun 16. yüzyıla ait İtalyanca-Türkçe Sözlüğü (Yağmur, 2015), Filippo Argentini'nin 1533'te hazırladığı "Türkçenin Konuşma Kuralları", Pietro Ferraguto'nun 1611'de yayımladığı "Türkçe Gramer" (Yağmur 2014), Bernardo da Parigi 'nin 1665'te yayımladığı üç ciltlik İtalyanca-Türkçe sözlüğü (Kartallıoğlu, 2015), F. Meninski'nin 1680'de yayımladığı "Thesaurus Linguarum Orientalium" bu ilişkinin tanığı ve delili konumundadırlar¹.

Durdu Kundakçı Türkçedeki İtalyanca kelimeleri üç ana başlık hâlinde inceler:

1. Ticaret, giyim, kuşam, siyaset, toplumsal yaşam sözcükleri: acenta, alaturka, madalya, sigorta, senato vb.
2. Denizcilik terimleri: alabanda, bandıra, filika vb.
3. Müzik terimleri: bando, konçerto, soprano vb. (Sarı, 2008: 44-45)

Türkçede yer alan İtalyanca kelimelerin geçiş yolları açısından kaynaklarda çoklukla ticaret vurgusu yapılsa da İtalyanların yapmış oldukları Türkoloji çalışmalarında misyonerlik faaliyetlerini öne çıkardıklarını görmekteyiz. Bernardo da Parigi bu tutumu açık bir şekilde ifade etmektedir:

¹ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Yağmur (2014); Erken Dönem Türkçe Transkripsiyon Metinleri ve Bunların Dil Araştırmaları Açısından Önemi

Elinizdeki bu sözlük, tarafımdan İtalyanca ve Türkçe olarak yazılmış, ruhanî bir amaç için, hazretlerinizden gelen emir üzerine yayımlanmıştır. Bu kitabın, misyonerlerin ruhlara hitap işini kolaylaştırıp (iki dil bilmeleri), Katoliklerin dinimize bağlı kalmaları sağlanırken tövbe etmiş ruhlara kurtarıcının (İsa) kanı ile geçmesi umulur; gün ışığına çıkması beklenmeyen bu kitap, hazretlerinizin istemesi sayesinde basılmıştır. Amacı Hristiyanlık propagandası yapmak olan bu kitap, prensliğe ithaf edilmiş ve dünya üzerinde Hristiyanlığa inananların sayısını arttırmak gibi şanlı, şerefli, ilahi ve yüce bir göreve hizmet etmek için kontrol edilmek üzere hazretlerinize sunulmuştur (Kartallıoğlu, 2015: 26).

Günay Karaağaç hazırlamış olduğu Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde İtalyancadaki Türkçe kelimeler için pek çok kaynak kullanmıştır (2008).² Biz de bu çalışmamızda Karaağaç'ın yapmış olduğu çalışmayı esas alarak İtalyancadaki Türkçe kelimelerin durumu hakkında bir değerlendirme yapmaya gayret edeceğiz.

Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde Türkçeden İtalyancaya geçmiş olduğu belirtilen tespit edebildiğimiz 179 sözcük yer almaktadır. Bu sözcüklerin hepsi Türkçe kökenli değildir ancak İtalyancaya Türkçe aracılığıyla geçmiş olması da büyük önem arz etmektedir. Verintiler Sözlüğü'nde Türkçeden İtalyancaya geçmiş olarak gösterilen 179 kelimedenden sadece 73'ü Türkçe kökenlidir. Diğer kelimeler Batı yahut Doğu dilleri kaynaklıdır. Türkçe bu kelimeler için taşıyıcı bir rol üstlenmiştir.

Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde Türkçeden İtalyancaya geçmiş olarak gösterilen 179 sözcükten sadece 32 kelime Bernardo da Parigi'nin sözlüğünde, aynen olmasa da, karşılık bulmaktadır:

Karaağaç, sözlüğünde Türkçe *ağıl* kelimesinin İtalyancaya *aula* şeklinde geçtiğini (2008: 11) göstermiş olmakla birlikte Parigi'nin sözlüğünde kelime İtalyancada *ovile* (Kartallıoğlu, 2015: 145) şeklinde geçiyordur. Bu vb. örnekleri aşağıdaki tabloda görüyoruz:

Türkçe Verintiler Sözlüğü

(Türkçe > İtalyanca)

ağıl > aula

balsam (Fr.) > balsama

boğası (İsp)> boccaccino/bocassino

bostan (Far.) > bottana/bostangi

çember (Far.) > ciamber/ciambella

Söz Kitabı/Türkçe-İtalyanca Sözlük

ovile

balsamina

bocassino

bakgia (bakca < bağçe/bahçe)

cember/ciambella

² Günay Karaağaç Türkçe Verintiler Sözlüğü'nde A. Mehmed Çalışkan (1996); İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca ve Portekizcede Arapça, Farsça ve Türkçe Asıllı Kelimeler, İstanbul., Durdu Kundakçı (1978) İtalyancadan Türkçeye, Türkçeden İtalyancaya Geçmiş Sözcükler Üstüne İtalyan Filolojisi, X., s. 11, 135-153., Asım Tanış (1986); İtalyanca-Türkçe Sözlük, Dizionario Italiano/Turco, İnkılap Yayınları, İstanbul., A Magyar nyelv történeti-etimológiái szótora I-IV. (1967-1976); (Yay.: Benkö Loránd, Kiss Lajos, Papp László), Budapest.

defter (Ar.) > defterdaro/tefterdar	defterdar
derviş (Far.) > dervis	deurisc, devriş
dirhem (Ar.) > drano	dramma
divan (Ar.) > dogana/dovane/daduana	dogana
haraç(Ar.)> caràgio/carazo/carazzo/ charazo	charegz (harec/haraç)
hindiba(Ar.) > endivia	endivia erba/indivia/endivia
ibrik (Ar.) > bricco	mescirobba (maşrapa)
kazak (Fr.)> casacca/casacchino	casacca
kırbaç > kurbascio/curbasc/courbache/ curbasçi	kırbagz (kırbac)
kırmız (Ar.) > cremisi/chermissi	cremesino
koçu (Mac.) > cocchio	cocchio
kova > coffa	coffa
limon (Rum) > limone	limone
oda > oda	oda
okka (Ar.) > occa/oca	occa
pala (İt.) > palá	pala
para (Far.)> pará	pāre
sancak > sangiacco/sangiaco/ sangiacato	sangiak (sancak)
saray (Far.)> saraio/seraglio/serraglio	serreglio
sultan (Ar.) > sultano	soldano
tas(Ar.) > tazza	tazza
tirkeş (Far.)> turkasso	turcasso
tiryak (Ar.) > triaca	teriaca/triaca
Türk > Turco	Turco
yağmurluk > giamberluccho/giamurlazo/	yağmurluk, yapunca

zamberluccho

Yukarıdaki tabloda verilen bu 32 kelimenin 17. yüzyıl Türkçe-İtalyanca sözlüğünde de yer alıyor olması bu sözcüklerin kullanım sıklığının döneminde epeyce yoğun olduğunu da göstermektedir. Öte yandan Türkçe kökenli sadece yedi kelimenin yer alması da dikkati çeken bir durumdur. Diğer kelimeler ya Doğu dilleri ya da Batı dilleri kaynaklıdır.

Ağıl kelimesinin Tarama Sözlüğü ve 17. yüzyıl Türkçesinin söz varlığında (Tulum, 2011) yer almaması kelimenin 17. yüzyıldan sonra geliştiğini ortaya koymaktadır. İtalyancaya da bu yüzyıldan sonra geçmiş olmalıdır. Ancak kelime ağızlarında karşımıza çıkmaktadır (DS I, 1993: 90)

Bazı ilaçların yapımında kullanılan Türkçe Sözlük'te *Fransızca* olarak belirtilen ağaç reçinesini **balsam**ın Alm. *balsam*, İt. *balsamo*, Lat. *balsamum*, Yun. *balsamon*, İbranicede *basam* olarak yer alışı (Tietze, 2002: 273) kelimenin İtalyancaya Türkçeden geçtiği hususunda tereddüt yaratmaktadır. Üstelik kelime ne Tarama Sözlüğü ve Derleme Sözlüğü'nde ne de 17. yüzyıl Türkçesinin sözlüğünde yer almaktadır. Anlaşıyor ki bizim dilimize de geç girmiştir veyahut taşıyıcılığını yapabileceğimiz, sözlüklerde yer verebileceğimiz, kullanım sıklığına sahip olamamıştır. Bu da bizden İtalyancaya geçmiş olduğuna dair bilgiyi tereddütlü hâle getirmektedir.

Türkçe Sözlük'te her ne kadar İspanyolca olarak belirtilse de **boğası** kelimesinin *kalın çulha bezi* anlamıyla aynen 15. yüzyılda Türkçede mevcut oluşu (TS I, 2009: 627), aynı şekilde 17. yüzyılda *Musul bezi*, *tela* anlamıyla günlük dilde kullanıldığı, yani yaygın olduğu, (Tulum, 2011: 447) görülmektedir. Bu durumda kelimenin taşıyıcılığını Türkçenin yapmış olabileceği kabul görür.

Arapçadan geçen **İbrik** kelimesi **bricco** şeklinde İtalyancaya geçmiş görünmektedir. Ancak Parisi'nin sözlüğünde **ibrik** kelimesinin karşılığı olarak verilen **maşrapanın** İtalyancada kullanıldığı belirtilmektedir.

Kazak kelimesi Türkçe Sözlük'te Fransızca olarak belirtilmiştir. Dikkat çekici olan kelimenin Tarama sözlüğünde de Derleme sözlüğünde de bulunmamasıdır. 17. yüzyılda **kazâkend**: fistan (tunica) (Tulum, 2011: 1118) kelimesi görülmektedir. Bu durumda bu kelime Türkçe kökenli olmadığı gibi taşıyıcılığını yapmış olma ihtimali de zayıftır.

Koçu kelimesi Macarca olarak belirtilmekte İtalyancaya **cocchio** şeklinde geçmiş olduğu anlaşılmaktadır. *Vaktiyle kullanılan süslü, kapalı araba* anlamında Tarama Sözlüğü'nde (TS IV, 2009: 2597) 15. yüzyılda dahi kullanıldığının görülmesi, 17. yüzyılda **koçi** şeklinde *araba* anlamında yer alması (Tulum, 2011: 1134), *gelin arabası* anlamında **İzmir, Bursa, Mersin** ve **Niğde** ağızlarında (DS VIII 1993: 2895) kullanılıyor olması kelimenin Batı dillerine taşıyıcılığını Türkçenin yapmış olduğu ihtimalini çok güçlü tutmaktadır.

Verintiler Sözlüğü'nde Türkçeden İtalyancaya geçmiş olarak gösterilen **pala** Türkçe Sözlük'te de İtalyancadan Türkçeye geçmiş olarak gösterilmektedir. Nitekim Hasan Eren pala kelimesi için "Akdeniz dilleri yoluyla Latince kürek olarak *paladan* alınmıştır. Latince *pala* Akdeniz dillerinde 'küreğin yassı bölümü' olarak kullanılır. Port. *pala*; İsp. *pala*; Fr. *pale*; İt. *pala*; Ar. KAfrika *pala*" şeklinde kullanıldığını belirtmektedir (Eren, 1999: 321). Tarama Sözlüğü ve Ağızlar Sözlüğü'nde yer almayan *pala* 17. yüzyılda *palaçka* şeklinde kürek anlamında (Tulum,

2011: 1440) geçmektedir. Bu da kelimenin halihazırda Türkçe olmamakla birlikte taşıyıcılığını da Türkçenin yapmış olduğu ihtimalini zayıf tutmaktadır.

Sonuç olarak Arapça ve Farsça kelimeler için Türkçenin taşıyıcı olduğunu kabul ederek kaynaklarda Türkçeden geçmiş olarak gösterilen bahsi geçen türde kelimelerin pek çok yeni kaynak ve çalışmalar ışığında tekrar değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kısaltmalar

Alm.	Almanca
Ar.	Arapça
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
İsp.	İspanyolca
İt.	İtalyanca
Lat.	Latince
Mac.	Macarca
Por.	Portekizce
Rum.	Rumca
Yun.	Yunanca

Kaynakça

Çalışkan, A. Mehmed (1996). İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca ve Portekizcede Arapça, Farsça ve Türkçe Asıllı Kelimeler. İstanbul: Yenidoğan Yayın Dağıtım.

[DS] Derleme Sözlüğü (1993) Türk Dil Kurumu Yayınları C. I-XII. Ankara

Eren, Hasan (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. Ankara: TDK Yay.

Karaağaç, Günay (2008). Türkçe Verintiler Sözlüğü. Ankara: TDK Yay.

Kartallıoğlu, Yavuz (2015). Söz Kitabı Türkçe-İtalyanca Sözlük, Bernardo da PARIGI. Ankara: TDK Yay.

Kundakçı, Durdu (1978). İtalyancadan Türkçeye, Türkçeden İtalyancaya Geçmiş Sözcükler Üstüne. *İtalyan Filolojisi*, X.,S. 11, s. 135-153.

A Magyar nyelv történeti-etimológiai szótora I-IV. (1967-1976). (Yay.: Benkö Loránd, Kiss Lajos, Papp László). Budapest.

Polat, İlknur (1989). Türk-İtalyan İlişkileri Çerçevesinde İtalyan Okulları. Ankara Üniversitesi, *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi*, S. 4, s. 563-575.

Tanış, Asım (1986). İtalyanca-Türkçe Sözlük, Dizionario Italiano/Turco. İstanbul: İnkılap Yay.

[TS] Tarama Sözlüğü (2009) Türk Dil Kurumu Yayınları, C. I-VIII, Ankara

Tietze, Andreas (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı C. I, A-E. İstanbul: Simurg Yay.

Tulum, Mertol (2011). 17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı. Ankara: TDK Yay.

Yağmur, Ömer (2014). Erken Dönem Türkçe Transkripsiyon Metinleri ve Bunların Dil Araştırmaları Açısından Önemi. *FSM İlmî Araştırmalar, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 4, s. 201-217.

Yağmur, Ömer (2015). Pietro Lupis Valentiano'nun İtalyanca-Türkçe Çeviri Yazılı Sözlüğünde Ses Olayları (1520-1527). *FSM İlmî Araştırmalar, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 6, s. 243-278.

MÜTERCİM-TERCÜMANLIK BÖLÜMLERİNDE TIP ÇEVİRİSİ EĞİTİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ'NDE OKUTULAN TIP ÇEVİRİSİ DERSLERİ ÖRNEKLEMİ

Yrd. Doç. Dr. Sezai ARUSOĞLU

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü

Fransızca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Öz

Üniversitelerimizin Mütercim-Tercümanlık ya da Çeviribilim Bölümlerinde okutulan çeşitli alan derslerinin yanı sıra Çevirmenler İçin Tıp, Tıbbi Çeviri ve Tıp Terminolojisi derslerinde, daha ilgili ve yetkin çevirmen adayları yetiştirerek eğitimin kalitesini artırmak için aşağıda belirtilen belli başlı hususları tıp çevirisi eğitimine entegre etmek kaçınılmaz olarak gereklidir: Fransızca temelinde, “adli tıp” gibi, tıp alanının doğrudan ya da dolaylı ilişkide olduğu diğer alanları tanıtmak, tıp dilinin özelliklerinden hareketle, öğrencilere tıp alanında metin türlerinin çeşitliliğini anlatmak, dil kullanımı açısından çeşitli metin türlerinin çeşitli çeviri yöntemleri ile ele alınabileceğini öğretmek ve mutlak surette alanda sözcük üretmede kullanılan, çoğu Latince ve Yunancadan gelen örnek ve sonekleri vermektен geçmek...

Çalışmamızın amacı, gittikçe küçülen dünyamızda, farklı dilleri konuşan toplumlar arasında özellikle tıp özel uzmanlık alanında iletişimi sağlamak için tıp çevirisi eğitiminde temel koşulları eğitimbilimsel çerçevede değerlendirmek ve açığa çıkarmaktır. Kuşkusuz çeviri eğitimi alan öğrencilere çeşitli alanların tanıtılması büyük bir zorunluluktur. Tıp alanında çeviri ihtiyacının karşılanması için tıp çevirisi eğitimindeki temel koşullar nelerdir? Tıp alanında çeviri yapacak öğrencilere verilecek tıbbi bilginin sınırları nasıl çizilebilir? Hacettepe Üniversitesi Fransızca Mütercim-Tercümanlık Anabilim Dalı'nda, Anabilim Dalı'nın kuruluş yılı olan 1993 yılından bu yana; bu çalışmanın araştırmacısı tarafından sürdürülmekte olan Tıp Alanında Çeviri, Tıp Terminolojisi ve Çevirmenler İçin Tıp derslerinden doğan deneyimlere ve gözlemlere dayanan bu değerlendirme, sayılan bölümlerin öğrencilerinin başarılarını artırmak için çeşitli öneriler sunmaktadır. Eğitimbilimsel yöntemlere ve Fransızca Türkçe çeviri örneklerine dayanan bu çalışma, çeviri açısından, birbirinin dilini bilmeyen uzmanlar arasında etkili iletişimi ve bilgi alışverişini sağlamaya olanak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler : Tıp dili, Fransızca-Türkçe Tıp Çevirisi, Tıbbi Terminoloji, Çeviri Eğitimi Açısından Tıp

Giriş

Mütercim-Tercümanlık Bölümlerinde genelde ilk sene pekiştirme eğitimi verilmektedir. Kültür dersleri ağırlıklıdır. Hazırlık eğitimini tamamlayan öğrenciler ilk sene Bölümlerle tanışmakta ve Bölümlerin yapısını öğrenmektedir. Yabancı dillerini pekiştirebilecekleri dersler arasında, Yazma Becerisi, Okuma Becerisi, Dilbilgisi, Duyduğunu Anlama, Yazılı Çeviriye Giriş, Uygarlık Tarihi gibi dersler sayılabilir. Sayılan derslerin verilmesinde temel amaç öğrenciyi çeviriye hazırlamaktır. Öğrenciler “Metin Türleri”, “Bağlam” gibi kavramlarla karşılaşmakta,

bunlarla ilgili alıştırmalar yapmaktadırlar. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümünde ikinci seneden itibaren öğrenciler, Tıp Alanında Çeviri, Hukuk Alanında Çeviri, Basın Dili Çevirisi, Edebi Çeviri, Bilimsel ve Teknik Metinler Çevirisi gibi özel uzmanlık dersleri ile karşılaşmaktadırlar. Bunun yanı sıra, üçüncü sınıf bahar yarıyılından itibaren sözlü çeviri grubuna ayrılan öğrenciler eğitimlerini sözlü çeviri alanında uzmanlaşarak sürdürmektedirler. Sözlü çeviri alanında Ardıl Çeviri, Andaş Çeviri, Konferans Çevirmenliği gibi derslerde, öğrenciler, heyetler arası görüşmelerde, konferanslarda, bilimsel etkinliklerde, Cumhurbaşkanlığı ve Bakanlıklar gibi kurum ve kuruluşların temsilcilerinin yurt dışı gezilerinde iletişimi sağlamada uzmanlaşmaktadır.

Tıp Çevirisi ile ilgili dersler, Hacettepe Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümü'ne bağılı, Almanca, Fransızca ve İngilizce Mütercim-Tercümanlık olmak üzere üç Anabilim Dalı'nda ikinci sene bahar yarıyılında “Çevirmenler İçin Tıp” (seçmeli ders) ve üçüncü sınıf güz yarıyılında “Tıp Çevirisi” (zorunlu ders) adı altında okutulmaktadır. Bu derslerin içerikleri, amaçları, işleniş yöntemleri, kur tanımlarında; “Bu dersin amacı öğrencilerin tıp dilini tanımalarını sağlamaktır” şeklinde belirtilmiştir. Öğrenme dönütleri ise; “Öğrenci bu dersin sonunda tıp dilini tanır, tıp alanında yazılmış metinleri anlar, tıp literatürünü izler, bu alanda çeviriye hazır hale gelir” şeklinde belirtilmiştir. (www.hacettepe.edu.tr AKTS Bilgi paketi).

Amacından da anlaşılacağı üzere, alanında uzman çevirmen eksikliğini gidermek üzere tasarlanmış Tıp alanında çeviri dersleri, Mütercim-Tercümanlık Bölümü öğrencilerine tıp dilini tanıtmaya, tıp alanında karşılaşabilecekleri metinlerden örnekler vermeye yöneliktir. Tıp dili kendine özgü özellikleri barındıran, kendine ait bir terminolojisi olan teknik bir özel alan dilidir. “Constipation” (kabızlık), “médicaments de cancer” (kanseri ilaçları), “oreillette gauche” (sol kulakçık) gibi terimler gündelik hayatta ve diğer alanlarda pek kullanılmaz. Tıp dili, diğer bütün alanlarda olduğu gibi, araştırmalar ve gelişmelerle beslenir, zenginleşir. Tıp dilinin gelişmesinde, bugünkü halini almasında Yunanca ve Latince kökenli önek ve soneklerin önemli bir yeri vardır. Yunanca ve Latince gelen önek ve sonekler bazen kök görevindedirler, yalnız başlarına bir kelime oluştururlar, bazen de doğrudan önek ve sonek görevini görerek içinde buldukları terimin oluşmasına, kullanılmasına yardımcı olurlar. Bazen de “encéphalite” ve “encéphalographie” örneklerinde olduğu gibi diğer önek ve soneklerle birleşerek yeni bir terim oluştururlar. (“en-” içi, içinde, “céphal” kafa, baş, “-ite” soneki de yangı, iltihaplanma, hastalıklı durum anlamında kullanılmaktadır, dolayısıyla “encéphalite” için Saraç'ın önerdiği “kafaiçi yangısı” ve “encéphalographie” için kafaiçi filmi alma karşılıklarını kullanmak yanlış olmaz. (Saraç, 2015: 504) Aşağıda örneklerini verdiğimiz önek ve sonekler çoğunlukla Türkçeleşmişlerdir. Yangı, iltihaplanma, hastalıklı durum anlamındaki “-ite” soneki Türkçede “faranjit”, “menenjit”, “hepatit” gibi kelimelerde varlığını sürdürmektedir. “Kalp” anlamına gelen “card, cardio-” öneki Türkçede “kardiyoloji”, “kardiovasküler” gibi kelimelerde varlığını ortaya koymaktadır. Özellikle Mütercim-Tercümanlık Bölümleri öğrencilerine verilecek tıp dili, tıbbi terminoloji ve sonrasında tıp alanında çeviri eğitiminde önek ve soneklerin anlamlarının bilinmesinin, metin türleri bağlamında hedef kitleye göre çeviriyi büyük ölçüde kolaylaştıracağı düşüncesindeyiz. Kaynakçamızda da yer alan, *Tıp Alanında Fransızca-Türkçe Çeviri Kılavuzu* adlı yayımlarımızda ayrıntılı bir şekilde listelenmiş yaklaşık 180 kadar önek ve sonek Fransızca temel başvuru kaynakları Petit Larousse ve Petit Robert sözlüklerinden derlenmişlerdir,

örnekleri de araştırmalarımız sırasında karşılaşılan metinlerden alınmıştır . (Arusoğlu 2013: 154-158)

Yunanca ve Latince kökenli önek ve sonekler

FRANSIZCA ÖNEKLER PRÉFIXES	ANLAMLARI SENS (FR ET TURC)	ÖRNEKLER EXEMPLES
a-	privation, manque (eksiklik, yokluk)	arythmie, anémie,
anti-	contre, opposé (karşı)	antialcoolique,
apo-	hors de, à partir de (dışında)	apophyse, apoplexie
artério-	artère (damar, atardamar)	artériosclérose,
arthr(o)-	articulation (eklem)	arthrite, arthralgie
bléphar(o)-	paupière (gözkapağı)	blépharite
bronch(o)-	gorge (boğaz)	bronche, bronchite,
cardio-	coeur (kalp)	cardiopathie
cata-	de haut en bas, (yukarıdan aşağıya)	cataracte
céphal(o)-	tête (baş)	céphalalgie,
dys-	avec difficulté (zorlukla)	dysenterie, dyspepsie,
gastro-	ventre (karın)	gastrite,
gyn(eco)-	femme (kadın)	gynécologue
hémat(o)-,hémo	sang (kan)	hémorragie,
hépat(o)-	foie (karaciğer)	hépatique, hépatite,
leuco-	blanc (beyaz, ak)	leucocyte
nécro-	mort (ölu, ölüm)	nécrose, nécrophobe
néphr(o)-	rein (böbrek)	néphrite, néphrologie
odonto-	dent (diş)	odontologie
olig(o)-	peu nombreux (az sayıda)	oligospermie
ortho-	droit (doğru, düzgün)	orthopédie, orthodontiste
osté(o)-	os (kemik)	ostéite, ostéomyélite
ot(o)-	oreille (kulak)	otalgie, otite
par(a)	près de, à côté, contre (yanın- da, yakınında, -e karşı)	paratyphoïde, paradonte,
path(o)	souffrance (acı, ağrı, hastalık)	parasite
péd-, pédo-	enfant (çocuk)	pathogène, pathologie
péri-	autour (çevresinde, çevresi)	pédiatrie, pédophilie
pharmaco-	médicament (ilaç)	péricarde, péritonéal,e
pneumo-	poumon (akciğer)	pharmaceutique
poly-	nombreux (çok sayıda)	pneumonie,
tachy-	rapide (hızlı)	polygamie
ultra-	au-delà de (ötesinde)	tachycardie, [k]
		ultrasonographie
SONEKLER SUFFIXES	ANLAMLARI SENS	ÖRNEKLER EXEMPLES
-algie	douleur (ağrı)	gastralgie, hépatalgie,
-arthro	articulation (eklem)	hydarthrose
-asthénie	faiblesse (zayıflık)	neurasthénie
-atre, iatre,	qui soigne (iyileştiren)	pédiatre, psychiatre
-atrie	médecine (tıp)	pédiatrie, psychiatrie
-céphale	tête (baş)	dolichocéphale,

-gène	qui engendre (üreten)	hydrogène, anxiogène,
-gramme	un écrit (yazı, döküm)	cardiogramme,
-graphie	qui écrit (yazan)	cardiographie
-hydre	eau (su)	anhydre
-ique	qui a rapport à (...ile ilgili)	gastrique, syphilitique,
-ite	état maladif, inflammation	
	(hastalıklı durum, yangı)	gastrite, méningite,
-logie	science (bilim)	histologie, cardiologie,
-mane	fou, malade, dépendant (deli, hasta, bağımlı)	mégalomane,
		toxicomane
-pathe	malade de (...hastası)	névropathe, psychopathe
-pathie	maladie (hastalık)	cardiopathie, psycho- pathie, ostéopathie
		claustrophobie,
-phobie	peur, crainte (korku, yığı)	microscope,
-scope	qui voit (gören)	radioscopie
-scopie	vision (görme, görüş)	hélio thérapie,
-thérapie	traitement médical (tıbbi tedavi)	narcothérapie
		gastrotomie,
-tome, tomie	couper, découper (kesme, parçalara ayırma)	artériotomie

Önek ve soneklerin kullanıldığı cümlelere örnekler ve Türkçe çevirileri

1-L'orbite comprend quatre parois **osseuses**.

(Göz yuvası dört kemiksel duvar içerir).

2-La conjonctiv**ite** est l'inflammation de la conjonctive.

(Konjonktivit (gözde) katılgan zar yangısıdır).

3-On peut décrire de dehors en dedans: 1) la membrane de soutien ou squelett**ique**...

(Dışarıdan içeriye doğru; 1) destek zarı veya iskelet zarı... şeklinde tanımlanabilir...)

4-Parmi les nerfs qui se détachent du cerveau, on peut citer, les nerfs olfactifs, les nerfs optiques, les nerfs auditifs, les nerfs moteurs oculaires et les nerfs **pneumogastriques**.

(Beyinden ayrılan sinirler arasında, koku alma sinirlerini, görme sinirlerini, duyma sinirlerini, göz boşluklarını harekete geçiren sinirleri ve ciğer-karın bölgesi sinirlerini sayabiliriz.)

5-Les sensations de l'**arythmie** cardiaque, les signes avant coureurs d'un infarctus du myocarde sont souvent baptisés "maux d'estomac" par des patients non avertis.

(Kalp ritmi düzensizliği duyguları, kalp krizi öncü belirtileri sıklıkla uyarılmamış hastalar tarafından "mide ağrıları" olarak adlandırılır.

Tanımdan hareketle kavramın bulunmasına yönelik alıştırmalar

Çalışmamızda, tıp terimlerinin kullanılması yoluyla, öğrenende belli bir duyarlılığın yaratılması önerilmektedir. Ezber yerine boşluk doldurma esasına dayalı alıştırmaların öğrenenler tarafından tercih edildiği bir gerçektir. Burada kullanılan alıştırtma türleri, tanımdan hareketle terimin bulunması ve yazılması olabileceği gibi, eşleştirme, Türkçe veya Fransızca karşılıkların

bulunması da olabilir. Hastalık adları, ameliyat araç gereci, hastanelerde bölümlerin adları veya benzeri adlandırmalar eş değerleriyle birlikte verildiğinde öğrenenin ilgisini çekmektedir.

TROUVEZ LA NOTION À PARTIR DE LA DÉFINITION I

Envie de vomir, sensation de dégoût insurmontable, avoir mal au cœur.	.....
Cavité osseuse dans laquelle se trouvent placés l'œil et ses annexes.	.....
Structure organique contractile qui assure les mouvements.	.....
Nom générique des inflammations aiguës ou chroniques des méninges, par infection microbienne, virale ou intoxication.	.....
Modification des réactions d'un organisme à un agent pathogène lorsque cet organisme a été l'objet d'une atteinte antérieure par le même agent.	.....
Diminution du nombre des globules rouges du sang et de leur teneur en hémoglobine.	.....
Science qui a pour objet l'étude des maladies, des effets qu'elles provoquent (lésions, troubles)	.....
Anomalie de la vision, dans laquelle l'image d'un objet éloigné se forme en avant de la rétine en raison d'un allongement de l'axe antéro-postérieur de l'œil.	.....
Substance grasse qui se trouve dans la plupart des tissus et humeurs de l'organisme provenant des aliments et synthétisée par l'organisme.	.....
Ensemble des moyens employés pour provoquer l'infécondité chez la femme ou chez l'homme.	.....

allergie, anémie, muscle, orbite, nausée, méningite, pathologie, contraception, cholestérol, myopie

VOCABULAIRE FRANÇAIS - TURC

ASSOCIEZ (FRANÇAIS - TURC) I

pharyngite anémie narcolepsie gonococcie fièvre jaune hématurie épidémie dermatite cornée atavisme		deri iltihabı soyaçekim yutak yangısı, farenjit salgın, salgın hastalık kansızlık saydam tabaka uykudan bayılma belsoğukluğu kan işeme hastalığı sarılık hastalığı

Tıp alanında çeviride karşılaşılan metin türleri

Tıp alanı insanın sağlıklı olmasını amaçlayan, doktorlarımız aracılığıyla hastalıklarla baş etmede en büyük yardımcımız, doğmadan önceden öldükten sonraya kadar bile insanlığın hizmetinde, tarih içerisinde neredeyse sınırsız gelişme kaydetmiş bir bilim dalıdır. Tıbbın ilgili olmadığı alan yok gibidir. Radyoloji alanında fizik ile, ışınlarla, kas eklem iskelet alanında yine fizik ve kinetikle, adli tıp alanında hukuk ile, ilaçların hazırlanmasında kimya ile ruhsal davranış bozukluklarının tedavisinde psikoloji ile, halk sağlığı alanında, salgın hastalıklarla baş etmede toplumsal refah, huzur ve sağlık açısından sosyoloji ile yakından ilgilidir. Tıbbın gerek kendi içinde gelişmesi ve ilerlemesinde gerekse sayılan bilim dallarıyla ilişkisinde dilin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Dil bir yandan aynı çağda aynı toplum içerisinde iletişim, anlaşma ve eğitim görevlerini üstlenen araçtır, bir yandan da birikimlerimizi geçmişten getirip, zenginleştirip geleceğe taşıyan unsurdur. Bu nedenle dili bu karmaşık yapının temelinde oturtmakta bir beis görmüyoruz. Bütün bilim dalları dil ile gelişir, dil ile ilerler. Bilgi alışverişi dil ile gerçekleşir. Çeviriye gelince, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla gittikçe küçülen dünyamızda bu aktarım ve bilgi paylaşımının, sağlıklı bir şekilde farklı dilleri konuşan toplumlarla, başka kültürlerle gerçekleştirilmesi zorunluluğu ve ihtiyacı kuşkusuz çevirinin önemini ortaya koymaktadır. “Çeviri, ölçmek tartmaktır, karşılaştırmaktır – iki dil sisteminin karşılaştırılması, yani yalnızca iki sözcük dağarcığının değil, iki farklı sözdiziminin, iki farklı yapının, iki farklı hayat anlayışının, iki farklı dehanın karşılaştırılmasıdır.” (Hoof, 1986: 7) Bu yönüyle çeviri bir meslek, ve aynı zamanda bir bilimdir.

Tıp alanında karşılaşılan metinler genelde “bilgilendirici metinler”dir. (Göktürk, 1994: 27) Tıp ile ilgili metinler okura bilgi vermeyi amaçlarlar, anlatımcı metin türü ile karşılaştırdıklarında nesnelirler, güzel ifade etme, uzun, süslü cümleler kullanma, duygulara seslenme, üslup gibi kaygıları yoktur, dolayısıyla sağlık ile ilgili metinlerde tıp dilinin yalın ve amaca uygun kullanıldığına tanık olunur. İlaç kullanım kılavuzları bunun çarpıcı örnekleridir. İlaç kullanım kılavuzlarında ilacın terkibi, hangi rahatsızlıklarda ve nasıl kullanılması gerektiği (dozaj) belirtilir. Basında yer alan sağlığa ilişkin metinlerde bilgi paylaşımı amaçlanır, okur kitlesinin anlayabileceği bir dil kullanılır, sağlık uzmanlarının, doktorların tavsiyelerine yer verilir. Tıp Fakültelerinde okutulan anatomi, histoloji, patoloji gibi derslerde, Tıp Fakülteleri öncülüğünde gerçekleştirilen ulusal ve uluslararası etkinliklerde tıp dili ile eğitim amaçlanır, bilgi aktarımı ve paylaşımı başlıca gayedir. Sağlık raporlarında, tutanaklarda, dökümlerde, örneğin hastalığın belirtileri anlatılır, durum tespiti yapılır, nesnel olgulara, uygulanan tedaviye ve sonuçlarına yer verilir... Kısaca özetlemek gerekirse, temelde bilgi paylaşım özelliğindeki tıbbi metin türleri olarak, kabaca bir sınıflama ile, sağlık raporlarının, ilaç kullanım kılavuzlarının, tıp kitaplarının, alanda sempozyum, seminer, konferans, kolokyum gibi bilimsel etkinliklerin, kan grubu belgelerinin, sigorta poliçelerinin, basında yer alan ve genel okura seslenen metinlerin dilsel özelliklerinin tanınması, kullanılan terminolojinin iyi bilinmesi, önceden bu konularda örneklerle karşılaşılmış ve çalışma yapılmış olması çevirmen adaylarının işini kolaylaştıracaktır.

Sağlıkla ilgili karikatürlere iki örnek:

Tıbbi terminoloji ve tıp çevirisi eğitiminde karikatürlere yer verilmesinde amaç tıp alanının ağır, zorlu, karmaşık yapısından uzaklaşma ve gülmece unsurlarının öğrenmede kullanılmasına örnek vermektir. Sunulan iki örnekten birincisinde yaşlılarda ortaya çıkan çeşitli rahatsızlıklarının adlarının yanı sıra, tıbbın yaşlılıkla ilgili alanı olan “geriatri”ye de atıfta bulunmaktadır (Fr. gériatrie). İkinci karikatürde ise, karikatürden yola çıkılarak “doktora muayene olmak”, “doktor muayenehanesi” “sağlıklı olmak” gibi kavramlar, bunların Fransızca ları işlenmektedir.

Sonuç

Kuşkusuz her dil bilen çeviri yapamayacağı gerçeğinden hareketle, tıp alanında başarılı çevirinin, hareket ve varış dillerinin iyi bilinmesi, alana ait terimlerin tanınması, alanın yakından izlenmesi, alan ile ilgilenilmesi, gerektiğinde eğitimbilimsel açıdan, zaman zaman tıbbın ağır, zor karmaşık yapısının hafifletilmesi için karikatürlere yer verilmesi, (mizah da bir eğitim aracıdır), adli tıp raporları gibi öğrenenlerin ilgisini çekecek örnekler getirilmesi ve hedef kitleye uygun bir dil kullanılmasına bağlı olduğu belirtilebilir. Sunumuzun sonuç bölümünde, Hacettepe Üniversitesi Mütercim-Tercümanlık Bölümünde uygulandığı gibi, ikinci sınıfta tıp dili ve tıbbi terminoloji; üçüncü sınıfta da çeviri ve uygulama ağırlıklı bir eğitim önerilmektedir. Mütercim-Tercümanlık Bölümleri öğrencilerinde alana yönelik belli bir ilginin yaratılması, örneğin hastanelerin ziyaret edilmesi, öğrenme ortamına doktorların davet edilmesi, hemşire, eczacı, hastabakıcı ve benzeri uzmanlara söz verilmesi gibi yöntemler önerilebilir. Ayrıca, telafisi çok güç sağlık kayıplarına, bazen de insan yaşamının yitimine yol açabileceğinden, tıp alanında çevirinin önemini ve hassasiyetinin vurgulanması, örneğin ilaç kullanım kılavuzlarında günlük alım miktarlarının çeviri yapılan dilde mutlaka doğru olarak verilmesi, hasta tercümanlığında şikayetlerin eksiksiz ve doğru verilmesi, bütün rahatsızlıklarda, doktor hasta iletişimde özellikle farklı diller söz konusu olduğunda hastalığın seyri ve hastalığın geçmişi konularında azami özenin gösterilmesi, üzerinde önemle durulması gereken konulardır.

Kaynakça

- Albek Suzan. (1982) *Tıp öğrencileri için Fransızca*, İstanbul: İstanbul Üniv.Yay.
- Arusoğlu Sezai. (2013) *Tıp alanında Fransızca-Türkçe çeviri kılavuzu*, Ankara: Odak Ofset Matbaacılık.
- Arusoğlu Sezai. (2014) *Français pour les professionnels de la santé*, Ankara: Hacettepe Üniv. Yayınları.
- Erten Asalet. (2007) *Tıp terminolojisi ve tıp metinleri çevirisi*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Göktürk Akşit. (1994) *Çeviri: Dillerin dili*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Hekimlik ve Türkçe. (2003) *Türkçe tıp terimleri çalıştayı*, Abant İ.Baysal Üni. Bolu 26-27 Aralık 2003 Tüba Yayınları.
- Hoof Henri Van. (1986) *Précis pratique de traduction médicale*, Paris: Maloine. Larousse Médical. *Fransızca tıp terimleri sözlüğü*
- Petit Larousse. (1972) *Dictionnaire encyclopédique pour tous*, Paris: Librairie Larousse.
- Petit Larousse de la médecine. (1989) Ed. Larousse.
- Petit Robert. (1987) *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue Française*, Paris: Les Dictionnaires Robert.
- Saraç Tahsin. (2015) *Büyük Fransızca-Türkçe sözlük*, İstanbul: Saraç Yayınları
- Törel Sedat.(2003) *Tıp sözlüğü*, Palme Yayıncılık
- Turan Dilek. (2016) *Sağlık hizmetlerinde sözlü çeviri*, Ankara: Grafiker Yay.
- Unat E. Kadri. (1981) *Türkçe tıp terimleri toplantısı*, İst. Üni. Cerr. Tıp Fak.
- Unat E. Kadri, ve diğerleri. (2004) *Osmanlıca tıp terimleri sözlüğü*, Ankara: TTK Yayınları.

TRABZON YÖRESİ GELENEKSEL ÇOCUK OYUNLARININ HALK BİLİMSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Yrd. Doç. Dr. Turgay KABAK

Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü-Bayburt

Dr. Mustafa AÇA

Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-
Trabzon

Öz

Trabzon ili, genelde ülkemizin özelde de Doğu Karadeniz bölgesinin tarihsel ve kültürel süreçleri açısından önemli illerinden birisidir. Doğu Karadeniz bölgesi sözlü kültürünün ve etnografyasının temsili noktasında Trabzon'un önemli bir yeri vardır. Bu konumu elde etmesindeki en önemli sebeplerden birisi, yüzyıllardır bölgenin kültür merkezi olmasından kaynaklanmaktadır. İl, hem köklü geçmişi hem işlek bir liman kenti olması hem de bölgenin ekonomik olarak en gelişmiş ili olması sebebiyle daima bir kültür merkezi olmayı başarmıştır.

Türk halkbilimi araştırmalarının kapsamına giren konulardan biri olarak 1990'ların başlarından itibaren daha çok ilgi gösterilmeye başlanan çocuk folklorunun kapsamı ve bu kapsama dâhil türlerin inceleme biçim ve tekniklerine dönük ortak ve bütüncül bir yaklaşım henüz ortaya konulabilmiş değildir. Yapılan öncü çalışmalarda da, inceleme yöntem ve teknikleri açısından benzer karakterli müteakip çalışmalarda da çocuk oyunlarının, çoğunlukla karakteristik özellikler ve materyaller bağlamında incelendiği görülmektedir.

Çalışmada, geleneksel çocuk oyunları daha önce bütüncül biçimde çalışılmayan Trabzon yöresi örneklem sahası olarak belirlenmiştir. Yörede alan araştırmaları ile tespit edilen çocuk oyunları tarihsel ve kültürel süreçleri, karakteristik özellikleri, işlevleri ve popüler kültür karşısındaki süreklilik potansiyelleri gibi açılardan çok yönlü olarak değerlendirilecektir. Çocuk folklorunun önemli temsil alanlarından biri olan çocuk oyunlarının modern halk bilimi yaklaşımları çerçevesinde incelenmesine dönük teklif ve öneriler ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, çocuk folkloru, halk bilimi, çocuk oyunları.

A FOLKLORIC ANALYSIS OF TRADITIONAL CHILDREN'S GAMES OF TRABZON TERRITORY

Abstract

The province of Trabzon is one of the important cities of our country in general and specifically in Eastern Black Sea region in terms of historical and cultural processes. Trabzon has an important place at the point of representing the ethnographical and oral cultural aspects of the Eastern Black Sea region. One of the most important reasons for achieving this position is that it has been the cultural center of the region for centuries. The province has always been a cultural

center because it has both a well-established history and is a busy seaport and because it is the most economically developed province of the region.

A common and holistic approach towards the research-based forms and techniques of the scope of child folklore and the types included within this scope has not been put forth as one of the topics covered by Turkish folklore research which has become popular since the early 1990s. In the pioneer studies and in latter studies with similar characteristics in terms of examination methods and techniques, it is seen that children's games are mostly examined in terms of characteristic features and materials.

In this study, Trabzon region has been determined as the sample area for traditional children's games, which has not been studied holistically before. Children's games determined through field research in the region will be evaluated in a multifaceted way in terms of historical and cultural processes, characteristic features, functions and continuity potentials with popular culture. Proposals and suggestions for the examination of children's games, one of the important representations of children's folklore, in the context of modern folklore approaches will be put forward.

Keywords: Trabzon, children's folklore, folklore, children's games.

Çocuk folkloru araştırmaları, kùltür bilimlerinin önemli bir kolu olan halk biliminin diğer araştırma kadroları gibi kademeli bir gelişme göstermiştir. Çocuk folklorunun kapsamı yakın dönemlere kadar çoğu zaman yalnızca çocuk oyunları ile sınırlı tutulmuştur. Türk halk bilimi araştırmalarında da benzer bir anlayışla araştırmacıları en çok meşgul eden başlıklardan biri çocuk oyunları olmuştur. Oysa çocuk folkloru araştırmalarının kapsamında doğrudan doğruya çocuk etrafında oluşan veya amaç ya da sonuçları çocuğu etkileyecek olan tüm inanış ve uygulamalarla çocuğun kendi duygu, düşünce ve hayal dünyasında kurduğu, yarattığı, şekillendirerek veya somutlaştırarak çeşitli şekillerde sunduğu bedensel, sözsöl ve ritmik davranış biçimlerinin ve ürünlerinin tümü yer almaktadır (Yaşar, 2008: 15).

Türk halk bilimi araştırmacıları, çocuk folkloru kapsamında yer alan konuları çoğu zaman bağımsız unsurlar olarak değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Tekerlemeler, ninniler, masallar, oyunlar vs. çocuk folkloru sistematığı içinde bütüncül şekilde nadiren değerlendirilebilmiştir. 1990'ların ortalarından itibaren kadın folkloru, meslek folkloru ve aile folkloru gibi araştırma şubelerinin, kapsam ve yöntem bakımından Kuzey Amerika ve Batı Avrupa merkezli halk bilimi araştırmalarının yöntem ve teknikleri bağlamında da olsa, adeta yeniden keşfeden Türk halk bilimi araştırmacıları, kapsamla uyumlu bütüncül çalışmalara yönelmeye başlamışlardır. Konuya çocuk oyunları özelinde ilgi gösteren araştırmacıların antropoloji, etnoloji, pedagoji, psikoloji, psikiyatri ve iletişim alanlarının çoklu bakış açılarıyla tanışmaları da bu süreçte gerçekleştirmiştir. Söz konusu bilgi kollarının en genel anlamıyla halk bilimi araştırmalarına önemli veriler sağladığının kabullenilmesi ve halk bilimini homojenize eden klasik/gelenekçi bakışın değişmeye başlaması, bu farkındalığın en önemli motivasyon unsuru olmuştur. Çocuk oyunlarının halk bilimsel açıdan incelenmesi süreçlerinde verilerinden yararlanan bu bilgi kollarının ulaştığı sonuçlara göre oyun, çocuğun en önemli işi, oyuncakları da en önemli araçlarıdır. Oyun, çocuklar arasında ortak bir anlaşma yoludur. Oyun, çocuğun zihinsel, fiziksel ve zihinsel yapısını geliştiren, nesnel dünyasıyla ilişki kurmasını, özgürlük ve bireysellik kazanmasını sağlayan ve sonra da toplumsallaşmasına büyük ölçüde yardımcı olan çok önemli

bir etkinliktir. Oyun, çocuğun özgürlüğüdür. Oyun, çocuktaki tüm yetenekleri uyandıran, serpilip açılmasına yarayan bir dürtüdür. Oyun, belli bir amaca yönelik olan veya olmayan, kurallı ya da kuralsız gerçekleştirilen fakat her durumda çocuğun isteyerek ve hoşlanarak yer aldığı, fiziksel, bilişsel, dilsel, duygusal ve sosyal gelişiminin temeli olan, gerçek hayatın bir parçası ve çocuk için en etkin öğrenme sürecidir (Özdemir, 2006: 29-30).

Alfred R. Radcliffe -Brown ve Bronislaw Malinowski gibi kültür bilimciler tarafından, farklı bakış açıları ile de olsa esasları belirlenen ve bugün de etkin biçimde sürdürülen işlevselci yaklaşımlar, çocuk oyunlarını işlevleri ile değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Yukarıda belirtilen hususlar da bu bağlamda değerlendirilmelidir¹.

Çocuk oyunlarını kültür teorileri çerçevesinde değerlendiren isimler arasında yer alan Johan Huizinga, oyunun işlevselliğinin yalnızca eğlenmek ve hoşça vakit geçirmekle sınırlanamayacağını bazı öncülleri gibi tekrarlayarak oyunun aslında toplumsal ve kültürel süreçlerde pek çok işlevi bünyesinde barındırarak köklü bir ritüel olduğunu ifade etmiştir. Oyunun kültürden daha eski olduğunu savunan araştırmacı, kültürün esasında oyunsal bir karakter taşıdığı tezini ileri sürmüştür (Huizinga, 2013: 16-17).

Çalışmanın başlığından ve esas amacından uzaklaşmamak amacıyla çocuk oyunlarına dönük yaklaşımları tek tek ele almayacak, antropolog Helen B. Schwartzman'ın gruplaştırdığı yaklaşımları belirtmekle yetineceğiz. Schwartzman, çocuk oyunları özelinde 1979 yılına kadar ortaya konulan yaklaşımları *temsil eden oyun* (evrimci ve gelişimci incelemeler), *koruyan oyun* (diffüzyonistler ve partikularistler-kendini belirli bir fikre adayanlar), *sosyalleştiren oyun* (fonksiyonalist çözümler), *tasarlanan oyun* (kültür ve kişilik), *konusulan oyun*, (iletişimsel incelemeler), *bilinen/hatırlanan oyun* (yapısal ve bilişsel araştırmalar), *tanımlanan oyun* (ekoloji, etnoloji ve tecrübeler) başlıkları altında toplamıştır (Schwartzman, 1979'dan naklen Özdemir, 2006: 42).

Çocuk oyunlarının sınıflandırılması yolundaki tecrübelerle bakıldığında da çeşitli tekliflerle karşılaşmaktadır. Halk bilimi de dâhil olmak üzere farklı bilgi kollarında yapılan sınıflandırma tecrübeleri Serpil Cengiz (1996) tarafından derlenmiştir. Türk çocuk oyunları özelinde yapılan sınıflandırma tecrübeleri incelendiğinde oyun alanı, oynanma biçimi, oyun zamanı, oyun katılımcıları ve yaş grupları, oyun aletleri, oyun takvimleri vb. ayırt edici unsurların dikkate alındığı görülmektedir². Araştırmacılar sınıflandırmaya dönük tekliflerde bulunurken daha çok tespit ettikleri oyunların karakteristik özelliklerini merkeze almışlardır. Nebi Özdemir, Türkiye çocuk oyunları ve oyuncaklarını sınıflandırma sorununun “oynanma biçimi”nin esas alındığı bir sınıflandırma sistemiyle çözülebileceğini ifade etmiştir (Özdemir, 2006: 98-100).

Bu çalışmada, Trabzon yöresinde çoğunluğu alan araştırmaları tespit edilen ve genellikle açık alanlarda oynanan oyunlar, Nebi Özdemir'in (2006) aşağıdaki sınıflandırmasıyla uyumlu biçimde oyun araçları esas alınarak değerlendirilmiştir:

1. Taşla Oynanan Oyunlar

¹ Bu iki araştırmacının kültürel işlevselciliğin referansları arasında kabul edilen çalışmalarından bazıları için bk. (Radcliffe-Brown, 1931; 1951; Malinowski, 1944/1992; 1945).

² Türk çocuk oyunlarının tasnifi yolunda en kapsamlı tekliflerden birini sunan Pertev Naili Boratav, oyunları oyuncunun davranışları ve başardığı baskın işler; anlatım biçimleri (tekerleme, uyaklı sözler, önceden belirlenmiş hareketler, ezgiler, dramatik sahneler, geometrik çizgiler veya biçimler, jestler, güç gösterileri, törelik anlatımlar ve sözler); oyunun amaçları ve işlevleri: oyunun yararlandığı maddeler, oyunun yeri, zamanı ve kişileri olarak belirttiği ilkelere göre sınıflandırma yoluna gitmiştir (Boratav, 1973: 235-237).

2. Topla Oynanan Oyunlar
3. İple Oynanan Oyunlar
4. Özel Oyun Aracıyla Oynanan Oyunlar

1. Taşla Oynanan Oyunlar

a. Esir/Yesir Oyunu³: En az üçer kişiden oluşan iki grup arasında oynanan bir oyundur. Grup üyelerinin seçiminden sonra oynanacak alanın bir ucuna bir taş, diğer ucuna ise başka bir taş konulur. Bu taşlar grupların kalesi (ebesı) olur ve ayaklarını kalelerine koyarak beklerler. Rakip takım, karşı takımın kalesini almak için saldırıya geçer. Ebeyi koruyanlar ayaklarını taşlarına değdirerek karşı saldırıya geçerler, çünkü ebeye en son değen kişinin esir alma hakkı vardır. Saldıran grup esir düşmemek için kendi kalelerine sığınır. Esir alma hakkı olan bir kişi, karşı gruptan birini yakaladığında oyun durur. Esir alınan kişi rakip takımın kalesinden beş adım uzağa koyulur. Bu seferde oyuncuları esir alınan grup, arkadaşlarını kurtarmaya çalışır. Esir alınan arkadaşına kimseye yakalanmadan dokunan kişi, esiri kurtarıp kalesine döner. Grup üyeleri esir olan arkadaşlarını kurtarmak için başka bir yönteme daha başvururlar. Gruptan bir kişi ayağını taşın üstüne koyar ve bacaklarını olabildiğince açar, diğer grup arkadaşının elini tutar. Elini tuttuğu arkadaşı da bacaklarını açarak başka bir grup üyesinin elini tutar bu yöntemle esir düşen arkadaşlarına ulaşmaya çalışırlar. Bu esnada karşı grup onlara dokunup esir alamaz. Çünkü en baştaki kişinin ayağı taşdadır, bu dokunulmazlık el ele tutuşan diğer üyelere de geçer. İki gruptaki oyunculardan herhangi biri, karşı grubun kalesine, esir düşmeden dokunursa 1-0 öne geçmiş olur. Oyunun biteceği skoru gruplar belirler ve o sayıya ulaşan galip gelir.

Oyunda belli başlı kurallar vardır. Örneğin kaleden ilk çıkıldığında koşmak yasaktır. Kişiler beş adım attıktan sonra koşmaya başlarlar. Bu sınırdan önce kaleden koşarak çıkan kişi oyun dışı edilir. Diğer bir kurala göre de esir alma hakkı sadece kaleye en son basıp çıkan kişidedir. Çünkü kaleye en son değen kişi odur. (KK-1, KK-5)

b. Cıngılıs Oyunu⁴: Genellikle kız çocukları tarafından oynanan oyunda üç oyuncu bulunur. Oyuncular aynı boylarda taşlar toplayıp bunları üst üste dizerler. Taşın sağına ve soluna 2-2,5 metre uzunluğunda çizgi çekilir. Ebe, kurayla veya tekerlemeyle belirlendikten sonra taşların başına geçer. Bir oyuncu sağ çizginin sonuna, diğeri ise sol çizginin sonunda yerlerini alır. İki uçtaki oyuncuların amacı, topla ortadaki taşları devirmektir. Oyunculardan biri topla ortadaki taşları devirdiğinde ebe hemen taşları dizmeye çalışır, ebe taşları dizmeden deviren kişi yetiştirse ebe olmaktan kurtulur, eğer ebe taşları dizerse ebe o oyuncu olur. Oyuncular ortadaki taşları devirmek için topu atarken, top çizginin yarısında kalırsa, ebe oyuncuyu yakalamadan, oyuncu topu almalıdır aksi halde ebe o oyuncu olur. (KK-2)

Oyun, araştırma sahasında “*Kale Oyunu*” adıyla da bilinmektedir. Ancak “*Kale Oyunu*”nu “*Cıngılıs*”tan ayıran birkaç nokta vardır: Kale oyunu da üç kişi ile oynanır. Etraftan eşit büyüklükte taşlar toplanır ve üst üste dizilir. Oyuncular tarafından bir mesafe belirlenir, kalenin sağ ve sol tarafına (belirlenen mesafeye) oyuncular geçer. Ebe kurayla belirlenir. Genellikle top saydırılır ve en az topu saydıran kişi ebe olur. Seçilen ebe, taşların başına geçer ve atışlar başlar. Oyuncular taşları devirmek için atış yaparken ede de “*Ortada kuyu var yandan geç*” tekerlemesini söyler. Oyunculardan biri taşları devirirse, ebe hemen taşları dizmeye çalışır. O

³ Akçaabat ve Maçka havalisinde tespit edilmiştir.

⁴ Akçaabat havalisinde tespit edilmiştir.

sırada oyuncu, topu alıp ebeyi vurmaya çalışır, ebe de taş dizmeyi bırakıp kaçar. Oyuncu, ebeyi vurmaya başarsa yeni ebe o olur. Eğer başaramaz ve ebe, taşları dizerse yine aynı kişi ebe olur. (KK-1)

c. Kopça (Düğme) Oyunu⁵: Oyuncu sayısında sınırlaması olmayan oyun en az iki oyuncu tarafından oynanır. Toprak zemine tahminen 1-2 m aralıklarla toplanan düğmeler yıkılmayacak şekilde, dikey olarak yerleştirilir. Oyuncular silviri (başlangıç noktası) kendileri belirlerler. Silviride ilk atış atacaklar, kura ile belirlenir. Oyuncular topladıkları taşlarla, toprağa dikey olarak yerleştirdikleri düğmeleri yıkmaya çalışırlar. Her oyuncunun iki atış hakkı vardır. İkisinde de başarısız olursa bir dahaki tura kadar atış hakkı kalmaz. Oyunda tek kural vardır, başlangıç çizgisini geçen oyuncunun atışı kabul edilmez ve sıra diğer oyuncuya geçer. (KK-3)

Araklı ve Sürmene havalisinde gün boyunca kumsalda oyunlar oynayan çocuklar oyun için ihtiyaç duydukları düğmeleri bulamadıkları taktirde kumsaldan topladıkları beyaz istiridye kabuklarını düğme yerine kullanmışlardır. Çocuklar bu istiridye kabuklarına “Cici” dedikleri için oyuna “Cici Oyunu” da denilmektedir (Karabacak, 2005: 20).

d. Tumbula Oyunu⁶: Oyuncu sayısında sınırlaması olmayan oyun en az iki oyuncu tarafından oynanır. Oyuncular iki grup oluştururlar. Etraftan yassı taşlar bulunur ve taşlar, üst üste, büyükten küçüğe doğru dizilir. Dizilen yerden, yaklaşık 4-5 m geriye bir başlangıç çizgisi çizilir. Bir grup taşların başında beklerken, diğer grupta çizilen başlangıç çizgisinde yerlerini alır. Başlangıç çizgisindeki grup, topla taşları devirmeye çalışır, devirdiği zaman taşların başındaki grup da tekrar taşları dizmeye koyulur. Bu sırada diğer grup, taşların dizimini engellemek için dizen oyuncuyu topla vurmaya çalışır, vurulan oyuncu oyundan çıkar. Amaç ortadaki taşların tekrar dizilmesini engellemektir. Eğer ortadaki taşlar dizilirse, dizen grup bir puan kazanmış olur. Oyun sonunda en fazla puan biriktiren grup kazanır. (KK-5)

e. Kuyu (Lüç) Oyunu⁷: En az iki, en çok dört kişiyle oynanan bir oyundur. Genellikle sahile yakın alanlarda kumsallarda oynanırdı. Her oyuncu avuç içi kadar üçer kuyu açar içerisine altışar adet mile (bilye) büyüklüğünde çakıl taşı koyardı. Oyuna başlamak için bir koşul yoktur. Herhangi bir oyuncu sağdan sola doğru kendi kuyularından herhangi birinden başlayarak taşları birer birer kuyulara dağıtır. Sağ taraftaki iki oyuncu da istediği kendi kuyusundaki taşlardan başlamak üzere yine sağdan sola birer birer dağıtır. Sıra üçüncü ve dördüncü oyuncuya gelince tıpkı birinci ve ikinci oyuncunun oynadığı gibi aynı işlemi yapar. Bu arada taş dağıtılırken kuyuların herhangi birisinde bir, üç, beş taş yakalanınca son konulan taşla çift hale gelince bunlar o oyuncu tarafından kazanılmış kabul edilir. Sağdan sola devamındaki kuyulardaki taşlarda altı sayıya kadar çift ise onlar da alınır. Bu durum, her kuyu için geçerlidir. Yalnızca lüç edilmiş⁸ kuyu bu akışı bozar. Yani oradan ileriye geçilemez. Oyun, kuyulardaki taşlar bitinceye kadar devam eder. Oyun sonunda üç taştan az taşı olan oyuncu oyun dışı kalır. Geriye kalan üç oyuncu, geriye tek bir oyuncu kalıncaya kadar aynı şekilde oyuna devam eder. (Karabacak, 2005: 21).

⁵ Akçaabat, Araklı ve Sürmene havalilerinde tespit edilmiştir.

⁶ Akçaabat havalisinde tespit edilmiştir.

⁷ Sürmene havalisinde tespit edilmiştir.

⁸ Lüç, herhangi bir oyuncunun taşları sırayla kuyulara dağıtması esnasında elindeki en son taşın koyulacağı kuyuda iki taşla buluşmasıyla meydana gelir. Lüç edilen kuyunun bütün taşları oyun sonunda lüç eden tarafından kazanılır. Oyuncu kendi kuyularında lüç etme hakkına sahip değildir.

f. Cüz Oyunu⁹: İki oyuncunun katılımıyla toplamda yirmi dört adet çakıl taşıyla ve ayrıca bir oyun tahtası veya yere çizilerek yapılan bir desenle oynanır. Oyun tahtası iç içe geçmiş üç adet dikdörtgenden oluşur; ayrıca dikdörtgenlerin tam ortalarında da hepsi aynı hizaya gelecek şekilde birer nokta bulunur. Oyuncular ellerine aldıkları on ikişer taşla oyuna başlar ve bir oyuncu noktalardan birine bir taş koyarak oyunu başlatır. Oyunda amaç oyuncunun kendi taşlarından üç tanesini düz veya çapraz biçimde yan yana getirmesidir. Bu esnada rakip oyuncu da bunu engellemeye çalışırken kendisi de aynı işlemi yapar. Üç tane taşı yan yana gelip cüz yapan oyuncu rakibin oyun sahasına koyduğu taşlardan bir tanesini alır. Oyun rakip oyuncunun elinde taş kalmayınca kadar devam eder ve elinde üç taştan az kalan oyuncu oyunu kaybeder (Yılmaz, 2014: 399).

g. Pokuç Oyunu¹⁰: Birkaç farklı şekilde oynanan oyunun ilk versiyonunda en az 4 oyuncuya ihtiyaç vardır. Halka şeklinde dizilen oyuncular halkanın ortasına yumruk büyüklüğünde bir taş koyarlar. Sırayla bir kişi ortadaki taşı elindeki taşı atıp vurmaya çalışırken diğer oyuncular onu engellemeye çalışır. Eğer ortadaki taşı vuramaz veya engellenirse taşı vurana kadar ceza olarak dayak yer.

Oyunun ikinci versiyonunda oyuncular yine bir kişiyi ebe seçerler. Ebe seçilen kişi ortaya konulan taşın yanında durur. Diğer oyuncular taşın diğer tarafına geçerek bu kez halka şeklinde değil de direkt karşıdan taşı sırayla vurmaya çalışırlar. Oyunculardan biri ortadaki taşı vuramaz, kendi taşı arkaya doğru giderse o oyuncu bir başka oyuncunun ortadaki taşı vurmasını bekler. Ortadaki taş vurulduğu anda ebe olan oyuncu taşı bulup yerine dikmek zorundadır. Ortadaki taşı vuramayıp taşları arkaya giden oyuncular ise bu sürede kendi taşlarını alıp atış yapılan alandan çıkmak zorundadırlar yoksa ebe olan oyuncu ortadaki taşı yerine bulup koyduğunda atış alanındaki oyunculara vurma hakkına sahiptir. Bu esnada taşı halen elinde olan atış yapmamış oyuncular ise “*pokçu dayı pokunu dik, pokun yoksa donunu dik*” şeklinde tekerleme söyleyip ortadaki ebeyi daha da kızdırmaya çalışır. Oyun ebenin yakaladığı oyunculardan birini ebe seçmesiyle devam eder (Yılmaz, 2014: 401).

2. Topla Oynanan Oyunlar

a. Tombala Oyunu¹¹: Oyun en az 4 oyuncu ile oynanır. Oyuncular iki grup oluştururlar. Oyun alanının ortasına büyükçe bir daire çizilir. Çatıdaki briketler kırılarak üst üste gelecek şekilde, dairenin tam ortasına koyulur. Daireye 4 m mesafede bir çizgi çizilir. Oyuncular, bu çizgiyi aşmayacak şekilde topla briketleri devirmeye çalışırlar. En fazla briket deviren grup oyunun galibi olur. Kaybeden gruba, kazanan grup istediği cezayı verir. Mesela; iki tur mahallenin etrafını koşturma, kaybeden grup üyelerinin yere yatması ve kazanan grup üyelerinin havluyla vurması vb. (KK-4)

b. Tombis Oyunu¹²: Her biri beş oyuncudan oluşan iki grup oluşturulduktan sonra kalebodur parçaları, taşlar, mermer parçaları ortada üst üste dizilir. Oyuncuların toplu halde durdukları yerde (emen) bulunan grup dizilen parçaları topla düşürmeye çalışır. Eğer emende bulunan grup taşları düşürürse karşı grup kaçmaya başlar. Emen grubu da onları topla vurmaya çalışır. O esnada karşı grup vurulmadan parçaları tekrar dizerse tombis olur ve böylece oyunu kazanır. (KK-5)

⁹ Maçka havalisinde tespit edilmiştir.

¹⁰ Maçka havalisinde tespit edilmiştir.

¹¹ Akçaabat, Düzköy ve Çarşıbaşı havalisinde tespit edilmiştir.

¹² Akçaabat ve Çarşıbaşı havalilerinde tespit edilmiştir.

c. Zifir Oyunu¹³: Oyun sahasına toplanan çocuklardan ikisi seçilir. Yazı-tura atışını kazanan oyuncu, oyuncu seçme hakkına sahip olur. Bu iki oyuncu arasında:

- *Ben benim*

- *Ben de benim*

- *Bana bir eş bul*

- *Al beğendiğini*

konuşmalar geçer ve takımlar bu şekilde oluşturulur. Takımlar oluşturulduktan sonra, oyun sahasının tam ortasına büyükçe bir daire çizilir. Oyunda kullanılacak olan top, bez parçalarına, ipin sarılmasıyla elde edilir. Takımlardan birer kişi oyun sahasına gelir. Oyunculardan biri dairenin içine girer, diğeri de elinde topla dairenin dışında bekler. Başlama işaretiyle, elinde top olan oyuncu, daire içindeki oyuncuyu vurmaya çalışır. Daire içindeki oyuncuda vurulmamak için daire içinde sürekli yer değiştirir. Daire içindeki oyuncu, daire dışına çıktığı zaman yanar. Aynı şekilde daire dışındaki oyuncu da daire içine girdiği zaman yanar. Top atan oyuncunun üç tane atış hakkı vardır, eğer başarısız olursa atış hakkı, daire içindeki oyuncuya geçer. Eğer atışlarında başarılı olursa, karşı gruptan bir oyuncu oyuna girer. Oyuna devam edecek oyuncusu olmayan grup oyunu kaybeder. Oyunu kaybeden takıma çeşitli cezalar verilir. Oyuncular kendi etraflarında yirmi kez dönerler ya da kaybeden grup, kazanan grubu sırtında taşır. (KK-7)

3. İple Oynanan Oyunlar

a. İp Atlama Oyunu¹⁴: Tek kişi ile oynanabildiği gibi birden çok oyuncunun katılımıyla da oynanabilmektedir. Tek kişilik versiyonunda amaç ipe basmadan ve olabildiğince hızlıca ip atlamaktır. Oyuncu ip atarken aşağıdaki belirtilen türde tekerlemeler söyler:

Laleli Belkıs İçeri gel kız

İpten tut dışarı çık

Çık çık çık

Laleli bir yerin dibine gir

Laleli iki ormandaki tilki

Laleli üç atlaması güç

Laleli dört eteğini ört

Kedi damdan atladı, apandisti patladı

Kedi damdan atladı apandisti patladı

Bisiklete bindim

Karıncayı ezdim

Afedersin karınca

¹³ Akçaabat havalisinde tespit edilmiştir.

¹⁴ Akçaabat ve Düzköy havalisinde tespit edilen bu oyun, “tekerlemeli oyunlar” kategorisinde de değerlendirilebilir.

Seni maymun zannettim

Birden çok kişinin oynadığı ip atlama oyununda en az üç oyuncu bulunur. Oyunculardan ikisi ipi uç tarafından tutarak çevirirken, diğer oyuncu da ortada ipe değmeden atlamaya çalışır. Ortaya geçecek oyuncu, kura ile belirlenir. İp atlayan oyuncu, ipe değdiği veya bastığı zaman yanmış kabul edilir ve yerine ipi çeviren oyunculardan biri geçer. İp atlarken ortadaki oyuncu şu tekerlemeyi söyler:

Soğanla sarımsak otur da kalk

Sigaramı yak keyfine bak

Sigaramı yaktım keyfime baktım

Yatmadan önce kaç göbek atayım?

Ortada ip atlayan oyuncu bu tekerlemeyi söylediği zaman, ipi çeviren kişilerden biri bir sayı söyler, ortadaki oyuncu o sayıyı atlarsa ortada olmaya devam eder. Eğer sayıyı tamamlayamadan ipe basarsa atlama sırası, sayıyı söyleyen oyuncuya geçer.

- *Komşu komşu bahçene gireyim mi?*

- *Gir*

- *Elmanı alayım mı?*

- *Al*

- *Kaç tane?*

- *5 (İstedığı sayıyı söyleyebilir.)*

- *Yerden mi gökten mi?*

- *Yerden ("Gökten" de diyebilir.)*

Bu tekerlemede de ortadaki oyuncu, kaç kere atlaması gerektiğini diğer oyunculara sorar. Sayıyı tamamlayamadan ipe basarsa yanmış kabul edilir, sıra diğer oyuncuya geçer. Tekerlemedeki yerden mi, gökten mi sorusuna diğer oyuncuların vereceği cevap önemlidir. Oyuncular, gökten derse, ortadaki oyuncu ellerini havaya kaldırarak atlamak; yerden derse yere eğilerek atlamak zorundadır. Ortadaki oyuncu, bu bölümü de yanmadan geçerse oyun başa döner. Ne zaman ipe basarsa ortaya, ipi sallayan oyunculardan biri geçer ve yeni oyun başlar. Oyun sonunda, ipe basmadan en çok atlayan kişi oyunun kazananı olur. (KK-5)

4. Özel Oyun Aracıyla Oynanan Oyunlar

a. Bayrak Oyunu¹⁵: En az iki kişi ile oynanan oyunda oyuncu sınırlaması yoktur. Bayrağı koymak için bir hedef belirlenir, bu hedeften 30 metre geriye gelinerek bir çizgi çizilir. Oyuncular bu çizginin gerisine gelerek beklerler. Bayrağı ilk kimin tutacağı kurayla ya da bir tekerlemeyle belirlenir. Seçilen oyuncu diğer oyunculardan birkaç adım öne geçer. Üçten geri sayıldığında elinde bayrak olan oyuncu, belirlenen hedefe doğru koşmaya başlar. Diğer oyuncular da elinde bayrak olan oyuncuyu yakalayıp elinden bayrağı almaya çalışırlar. Bayrağı alıp hedefe ilk ulaştıran oyuncu oyunu kazanır ve ortaya koyulan ödülü alır. Ödül genellikle bir yiyecek ya da misket olur. (KK-1)

¹⁵ Akçaabat, Çarşıbaşı ve Düzköy havalilerinde tespit edilmiştir.

b. Yağlı Kayış Oyunu¹⁶: Oyun için en az 5 oyuncuya ihtiyaç vardır. Oyuncular bir alanda toplanır, kura çekilir ve kurada çıkan kişi ebe olarak belirlenir. Ebeye bir kayış verilir, ebe elindeki kayışı kimseye göstermeden saklar. Bu sırada diğer oyuncuların sırtı ebeye dönüktür. Ebe kayışı saklayınca oyunculara haber verir, onlar da kayışı aramaya koyulurlar. Kayışı bulan kişi, önüne gelene vurmaya başlar, diğerleri de bu kayıştan kaçmaya çalışır. Oyunculardan biri, kayışı almayı başarırsa yeni ebe o olur. Eğer kayışı alamazlarsa bu kovalamaca yaklaşık beş dakika sürer. Kayışı tutan kişi yeni ebe olur, bu sefer de kayışı o saklar. Oyun böyle devam eder. Oyuncular istedikleri zaman oyunu bitirebilirler. (KK-1)

c. Fırar Oyunu¹⁷: Oyuncu sınırlaması olmayan oyunda oyuncular iki gruba ayrılır. Bir kale belirlenir, gruplardan biri kaleyi korumaya çalışırken, diğeri ise kaleyi işgal etmeye çalışır. Kaleyi işgal etmeye çalışan grup, kaleyi almak için saklanır, bir süre sonra “Fırar” diye bağırlar. Bağırma için kaleye belli bir mesafede olmaları zorunludur. Bu mesafe oyun başında belirlenir. Bunun üzerine kaleyi koruyan grup, kaleden ayrılarak karşı grubu yakalamaya çalışır, bu esnada kaleyi korumak için de bir arkadaşlarını kalede bırakırlar. Kalede kalan kişi, kaleyi almaya gelenleri kovalar. Eğer başaramazsa kale karşı takımın olur, bu sefer de kaleyi o takım korur. Oyunun kuralı gereği kaleyi üç kez ele geçiren grup oyunu kazanır. (KK-2)

d. Bacak Arası Oyunu¹⁸: Oyuncu sınırlaması olmayan oyunda ilk önce kura çekerek ya da tekerlemeyle ebe belirlenir. Ebe oyun alanının tam ortasına gelerek 10’a kadar sayar. O sırada, diğer oyuncular da kaçarlar. Ebe, kaçan oyuncuları yakalamaya çalışır. Yakaladığı oyuncuyu, daha önceden belirlenen bir duvarın dibine götürür. Yakalanan oyuncu, bacaklarını ve kollarını açarak orada bekler. Yakalanmayan oyunculardan biri, yakalanan oyuncunun, bacak arasından geçerse, o oyuncu tekrar oyuna girer. Ebe, tüm oyuncuları yakaladığında oyun biter, ebenin seçtiği kişi yeni ebe olur ve oyun yeniden başlar. (KK-5)

e. Mendil Kapmaca Oyunu¹⁹: İki gruba ayrılan oyuncular arasında oynanır. 40 metre mesafeli iki çizgi çizilir. Gruplar çizgilerin gerisinde geniş kolda sıralanırlar. Her bir gruba kendi içinde sağ baştan numara verilir. İki grubun tam orta yerinde bulunan hakem elinde bir mendil tutar. Mendil tutan kişi bir sayı söyler ve gruplardaki söylenen sayıya sahip olan kişiler mendili kapmak için koşar. Mendili kapamayan oyuncu diğer grubun oyuncusuna yakalanmadan kendi grubunun çizgisini geçmeye çalışır. Geçerse takımına puan kazandırır. Eğer yakalanırsa diğer grup puan alır. Bütün oyuncular bu şekilde yarıştırdıktan sonra en fazla puan kazanan grup oyunu kazanmış olur. Mendilin yanında beklerken mendile oyuncunun biri dokunur, ona da rakibi dokunursa mendile dokunan oyuncu kaybetmiş sayılır. (KK-5)

f. Ok-Yay Savaşı Oyunu²⁰: Fındık ağacının taze ve esnek dalı (eşkin) yay şekline getirilir, iki ucuna ip bağlanıp birleştirilir ve yay yapılır. Daha küçük ve ince fındık eşkinlerinin uçları, bıçakla sivriltilip ok yapılır. Okun arka kısmı hafif, oyularak yaya takma yeri yapılarak ok ve yay hazırlanır. Oyuncular, geniş bir alanı oyun alanı olarak seçerler. Kaç kişi varsa ayrılıp, iki grup oluşturulur. Gruplar, oyun alanına dağılırlar. Oyuncular, oklarını rakip takımın oyuncularına atarlar. Vurulan oyuncu, oyundan çıkar. En son vurulan oyuncu hangi gruptansa, oyunun kazananı o grup olur. Ödül olarak da, karşı grubun ok ve yayları alınır. (KK-6) Oyunun

¹⁶ Akçaabat havalisinde tespit edilmiştir.

¹⁷ Akçaabat havalisinde tespit edilmiştir.

¹⁸ Akçaabat havalisinde tespit edilmiştir.

¹⁹ Akçaabat havalisinde tespit edilmiştir.

²⁰ Akçaabat havalisinde tespit edilmiştir.

bir başka biçimde oyuncular yine iki grup yaparlar. Oyun alanının yaklaşık 10 metre ilerisine bir bayrak dikilir. Gruplar vurulmadan bu bayrağı almaya çalışırlar. Vurulan oyuncular oyundan çıkar. Bayrağı alan grup oyunun kazananı olur. (KK-8)

g. Viya Koşma Oyunu²¹: Sahile yakın yerleşimlerde çocuklar ve gençler tarafından oynanan bireysel bir oyundur. Sıhlık alanlarda ve kumsal sahillerde denizin kabarmaya başlaması ile oynanır. Aletli ve aletsiz biçimleri vardır. Aletli biçimi deniz sörfüyle benzerlikler taşır. Her bir katılımcının 1-1,5 metre uzunluğunda ve 30-40 cm genişliğinde bir tahtası vardır. Tahtası ile dalgalara karşı yüzen oyuncu dalgaların kabarak kıyıya vurmasını beklemeye başlar. Dalgayı yakalayan oyuncu dalganın üzerinde veya önünde hızla kaymaya başlar. Aletsiz biçiminde tahta olmaksızın dalgaya karşı yüzen oyuncu, dalgayı yakalayınca yüzükoyun yatar halde ellerini öne uzatır ve kafası suyun içinde, ayaklarını pervane gibi kullanarak kendini dalgaya bırakarak kumsala kadar ulaşmaya çalışır²² (KK-12).

h. Geri Atma Oyunu: Oyun çoğunlukla çobanlık yapan erkek çocukları tarafından yaylalarda oynanır. Oyunculardan biri, oyundaki bütün değnekleri kucağına alır ve arkasına doğru fırlatır. Yerdeki değneklerin aralıkları birer ayak basacak şekilde aralanır. Bu işlem sırasında değneklerin sıraları bozulmaz. En uzaktaki oyuncu, değneğini alma hakkına sahiptir. Değneğine en yakın bulunan oyuncu, değneğini alarak, diğer değneklerin aralarına basarak ilerler. Herhangi bir değneğin üzerine basan oyuncu, değneğini nişan olarak diker. Diğer oyuncular da değneklerini alarak, atış çizgisine giderler ve sırayla nişana atış yaparlar. Nişana isabetli atış yapan oyuncu, oyundan çıkar. Nişanı vuran diğer oyuncular da sırayla oyundan çıkar. En sona kalan oyuncu, (nişanı vuramayan oyuncu), tek ayak üzerinde nişana doğru koşmaya başlar, nişanın sahibi, koşan oyuncuyu yakalarsa yeni ebe o olur ve nişan sahibinden dayak yer. Eğer yakalayamazsa ebe yine o olur. (KK-9)

ı. Gındırlama Oyunu²³: Evde veya dışarıda oynanan bir oyundur. Birden fazla oyuncu ile ceviz, fındık bilye gibi yuvarlanabilen nesnelere oynanır. Herhangi bir duvarda yaklaşık 30 cm. yükseklikte bir yer işaretlenir. Oyuncular önceden belirlenen sıraya göre, belirlenen yerden cevizi veya fındığı duvardaki işaretli alana atmaya çalışır. Oyuncu, duvardaki işaretli alanı vuramazsa, attığı nesne ortada kalır. Cevizi, fındığı veya bilyesi biten oyuncu, oyun dışı kalır. Oyun sonunda noktaya en çok isabet ettiren oyuncu, oyunun kazananı olur ve ortadaki cevizin, fındığın ve bilyenin sahibi olur. (KK-9)

i. Patapat Oyunu²⁴: Teneke salça kutusunun kapalı olan alt tarafı açılır. Yerde, küçük bir kuyu eşilir ve salça tenekesi kuyuya konulur. Kutunun içine su ve karpit atılır. Karpitin yanıcı özelliği vardır. Açılan kuyunun üstü toprak ile örtülür böylece toprağın altında bir basınç olur. 2 metre uzunluğundaki ipin ucuna bir kağıt parçası koyulur ve yakılır; toprağa doğru uzatılır. Toprağın altında hava sıkışması olduğu için, toprak birden patlar. Bu patlama, yaklaşık 50 metreye kadar çıkar. (KK-4)

²¹ Sürmene, Araklı, Akçaabat ve Çarşıbaşı havalilerinde tespit edilmiştir.

²² Oyun için denizin kabarmasına ihtiyaç duyulduğundan oynamak için sabırsızlanan çocuklar, fırtına çıkması beklentisiyle inanış temelli bir uygulamaya başvururlar. Mezarların kenarındaki taşları avuçlarında biriktiren çocuklar denize atıldığında fırtına çıkardığına inanılan bu taşları denize fırlatırlar. Karadeniz sahil yolunun inşasından sonra kumsal alanların ortadan kalkmasıyla bu oyun büyük oranda oynanamaz olmuştur.

²³ Akçaabat ve Düzköy havalisinde tespit edilmiştir.

²⁴ Çarşıbaşı ve Akçaabat havalilerinde tespit edilmiştir.

j. Sivi Sivi (Zimi Zimi/Siviş/Kulbaç-Kırbaç) Oyunu²⁵: Bu oyun daha çok kız çocukları tarafından oynanır. Oyunda kişi sınırlaması yoktur, tek kişi bile oynayabilir. Köylerde mısır zamanı kadınlar mısırları toplayıp, imece usulü ile soyarlar. Çıkan koçanları bir yere, kabukları ise ayrı bir yere yığarlar. Çıkan kabuk yığınının altına bir topaç gizlenir. Bu topaç genellikle bir ebe tarafından koyulur. Diğer oyuncularda kendilerine mendilden ya da ipten birer tokmak yaparlar. Yaptıkları tokmakla, mısır kabuğu yığınını dögmeye başlarlar. Yığının altındaki topacı ilk bulan oyunun galibi olur. Yeni ebe de topacı bulan kişi olur. Oyun böyle devam eder, oyuncuların isteğiyle oyun bitirilebilir. (KK-2)

Maçka havalisinde “Zimi Zimi” adıyla oynanan oyun yine mısır soyma imeceleri sonrasında oynanmaktadır. Mısırların dış yaprakları ayrıldıktan sonra koçanlarının ucunda kalan püsküller çocuklar tarafından toplanır ve örülmek suretiyle ip haline getirilir. Bir kişi ebe olarak seçilir. Daha sonra oyuncular geniş bir halka şeklinde yere oturur ve oyun başlar. Anadolu’da pek çok yerde “yağ satarım bal satarım” şeklinde oynanan bu oyunda amaç halkanın arkasında tur atarken eldeki ipin bir kişinin arkasına gizlice bırakılmasıdır. Yağ satarım bal satarım oyunu mendille oynanırken bu oyunda fark eğer arkasına ip bırakılan oyuncu ipi fark etmezse ipi bırakan ebe bir sonraki turda ipi yerden alarak ipi fark etmeyen oyuncuya vurmaya başlar. Eğer arkasına ip bırakılan oyuncu ipi fark ederse ipi yerden alır ve çemberin etrafında koşacak şekilde ebeyi yakalamaya çalışır. Ebe yakalanmadan yerinden kalkan oyuncunun yerine oturmayı başarırsa ayakta kalan oyuncu ebe olur ve oyun böyle devam eder (Yılmaz, 2014: 403).

Oyunun Çarşıbaşı havalisinde “Siviş” adıyla oynanan versiyonu da şu şekildedir: Mısır soyma işlemi bittikten sonra imeceye katılanlar tarafından oynanır. Oyun aracına (yüzük, para vs.) karar verildikten ve ebe seçildikten sonra oyuncular ebenin etrafında halka oluştururlar. Birbirlerine sıkışık şekilde oturan oyuncular, arkalarından ebenin göremeyeceği şekilde hızlı olarak yüzüğü diğer oyuncuya verirler. Sürekli yüzük el değiştirir ve en son birisinin elinde kalır. Daha sonra tüm oyuncular avuçları kapalı halde ellerini öne uzatır. Ebenin yüzüğü bulmak için bir hakkı vardır. Oyundakiler ebeyi şaşırtmak için “yüzük bende, ha undadı, la ha urda “ gibi kelimeler söylerler. Ebe biraz dolaştıktan sonra yüzüğü elinde olduğunu hissettiği kişiye “Ver yüzüğü! Yüzük sende.” Der. Eğer yüzük o kişide ise “kulbaç (kırbaç)” adı verilen havluyla yüzüğü saklayan kişinin avuç içlerine sertçe vurulur ve ebe olur. Eğer yüzük onda değilse kulbaç ebenin avuç içlerine vurulur. Vurulan kulbaç sayısı o ebenin yüzüğü bulmaya çalıştığı kişi tarafından söylenilir. Ve en az on kulbaç vurulur. (KK-10)

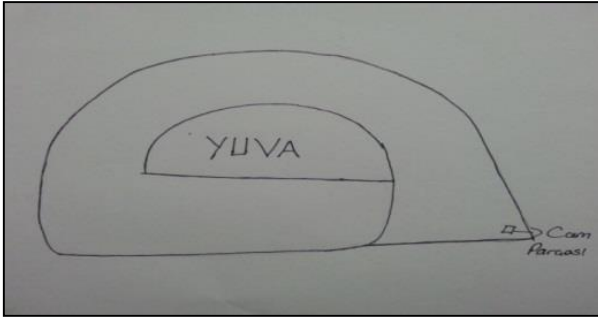
Akçaabat havalisinde “Tura Oyunu” adıyla oynanan oyun da Sivi Sivi Oyunu ile benzerlikler gösterir. Her iki oyun da mısır hasatı zamanı oynanır, her iki oyunun amacı da saklı olan turayı bulmaktır. Tura Oyunu da mısır zamanı oynanan bir oyundur. Mısırlardan çıkan püsküller bir yere yığılır. Mendil ya da yazmadan bir tura yapılır ve bir ebe seçilir. Ebe genellikle tekerlemelerle belirlenir. Diğer oyuncular yapılan turayı mısır yığınlarının altından elden ele dolaştırmaya başlarlar. Ancak turanın kimde olduğu belli olmaz. Bu sırada ebe, diğer oyuncuları izler, onların tavırlarına göre turanın kimde olduğunu tahmin etmeye çalışır. Ebe, turanın kimde olduğunu tahmin ederse, yeni ebe o olur. Eğer doğru tahmin edemezse turayı bulana kadar ebe değişmez. (KK-1)

²⁵ Çarşıbaşı, Akçaabat ve Maçka havalisinde tespit edilmiştir.

k. Dalgalarla Dalga Geçme Oyunu²⁶: Sahili yakın yerleşimler arasında özellikle Sürmene’de kuşaklarca oynanmıştır. Oyuna başlamak için çocuklar ve gençler fırtınalı havaları beklerler. Fırtınanın kopmasıyla birlikte deniz dalgaları kabardığından sahilde duran oyuncular dalgalara kafa tutarcasına sahile vuran dalgaların önünde bekler ve suya yakalanmadan kumsalın uç kısımlarına kaçmaya başlarlar. Oyuncular koşarken ayrıca “Dalga beni tutamaz!” diye bağırlar. Dalgalara yakalanıp sırsıklam olan oyuncular hem elenmiş olur hem de diğer oyuncular tarafından alaylı şekilde eleştirilirler. (Karabacak, 2005: 18-22).

l. Goglez Oyunu²⁷: En az iki, en fazla dört oyuncu ile oynanır. Kağıda veya herhangi bir yüzeye goglez (salyangoz) şekli çizilir. Goglezin en uç kısmına kırık cam parçası koyulur ve elle atılarak salyangozun ortasındaki şeklin içine girmesi sağlanır. Cam parçası atıldığında, şeklin dışına çıktığında o kişi oyun dışı kalır ve sıra rakip oyuncuya geçer. Şekle girdiğinde, dış bölümlerden oyuncular ev alırlar. Ev salyangoz şeklinin içindeki boş yerlerdir ve her biri yaklaşık 1x1 cm kadardır. Oyun sonunda kimin daha çok evi olursa oyunu o oyuncu kazanır. (KK-2)

Goglez Oyunundaki Çizim

m. Kurt Baba Oyunu²⁸

Evlerde veya belirli bir kapalı mekânda oynanan oyunda oyunculardan biri anne, biri de Kurt Baba rolünü üstlenir. Anne olan kişinin farklı renklerde yumurtaları vardır. Bu yumurtaların her biri diğer oyuncuları temsil eder. Her oyuncu için bir renk belirlenir. Kurt Baba seçilen kişi gelip kapıyı çalar. Anne, kapıyı açmadan Kurt Baba’ya ne istediği sorar. Kurt Baba yumurta istediğini söyler. Anne, Kurt Baba’ya hangi renkte istersin diye sorunca Kurt Baba bir renk söyler. Eğer o renk mevcut yumurtalar arasında yoksa başka bir renk söylemesi istenir. Başka bir rengin söylenmesinden sonra o renkteki yumurtanın temsil ettiği oyuncu kaçmaya başlar. Kaçarken Kurt Baba oyuncuyu yakalarsa onu temsil eden yumurtayı yer. Böylece o oyuncu elenir. Oyun Kurt Baba’nın tüm yumurtaları yemesi ile sonuçlanır (Keleş, 2015: 138).

n. Aç Kapıyı Bezirgân/Patirkan Başı Oyunu²⁹: Oyuncu sayısı 8 ile 10 kişi arasında değişir. Oyuncuklardan ikisi kapıcı seçilir. Bunlar kendilerine birer lakap seçerler. Bu lakabı diğer oyuncular bilmez. Karşılıklı geçerek ellerini köprü gibi tutarlar. Bezirgân başı önde olmak üzere kuyruk olurlar. Geçmek için “Aç kapıyı bezirgân başı.” Derler. Kapıcılar, “Kapı hakkı ne verirsin?” diye sorarlar. Bezirgân Başı “Arkamdaki yadigar olsun.” Der. Kapıcıların kolları

²⁶ Sürmene, Araklı, Of havalilerinde tespit edilmiştir.

²⁷ Akçaabat havalisinde tespit edilmiştir. Havalide kara salyangozuna, Rumca olduğu düşünülen “gohle, kohlis, goglez vb.” adları verilmektedir.

²⁸ Çarşıbaşı havalisinde tespit edilmiştir.

²⁹ Çarşıbaşı, Vakfikebir ve Beşikdüzü havalisinde tespit edilmiştir.

yukarı kalkar ve oyuncular sırayla altından geçerler. Kapıcılar en sona kalan kişiyi kollarını indirerek geçmesine izin vermezler. Oyuncunun kulağına sessizce seçtikleri lakaptan birisini seçmesini isterler. Çocuk kapıcılardan hangisinin adını söylerse onun arkasına geçer. Oyun kuyruktaki oyuncuların hepsi seçilene kadar devam eder. En sonunda ortaya bir çizgi çekilir. İki grup birbirinin bellerinden tutarak karşılıklı çekişirler. Çizgiyi geçen grup oyunu kaybeder. (KK-11)

Değerlendirmeler:

Oyunun kültürel kaynakları üzerine yapılan araştırmalarda zaman zaman dile getirildiği gibi oyunlar, toplumun medeni ve kültürel gelişim süreçlerinin arka planını oluşturan inanış ve düşünüş kalıplarına dönük unsurlar içerirler. Öte yandan oyunlar yetişkin yaşamında var olan sosyo-kültürel düzene karşı çıkma ve bu düzeni gülünç bir şekilde taklit etme (Özdemir, 2006: 45) gibi bir işleve de sahip olabilmektedirler³⁰. Tespit edilen oyunlar içinde düzene karşı çıkma temayülü tespit edilememiş olsa da gerçek hayatı, özellikle de geçmiş dönem Türk toplum hayatını taklit eden pek çok oyun olduğu anlaşılmıştır. Trabzon yöresi çocuk oyunları, Türk kültür coğrafyasının diğer alanlarındaki çocuk oyunlarında olduğu gibi Türk kültürünün, mitolojisinin, gündelik hayatının ve inançlarının çeşitli unsurlarının sembol değer taşıyan sözler, eylemler ve araçlar üzerinden takibine katkı sağlar niteliktedir.

Türk mitolojisi, Türklerin geleneksel dünya görüşüne de yansıyan zengin bir içeriğe sahiptir. Türk mitolojisine göre Türklerin geleneksel dünya anlayışında evren üç katmandan oluşur. Bu aşamalar “Üst dünya, Orta Dünya ve Alt Dünya” (Lvova vd., 2013: 57)’dir. Bu dünyalar arasında geçiş yapabilmek için belli şartları yerine getirmek ve en önemlisi “Şaman/Kam” olmak gerekir. Çocukların geleneksel oyunlarına bakıldığında bu geleneksel dünya görüşünün izlerini görmek mümkündür. Bazı oyunlarda çizilen daireler aslında mitolojide yer alan dünyalar ve bunlar arasındaki çizgileri ifade etmektedir. Örneğin “Zifir Oyunu”nda takımlar oluşturulduktan sonra ortaya büyük bir daire çizilmekte ve ebe olan kişi dairenin içinde bekleyip dışarıya çıkamamaktadır. Eğer dışarı çıkarsa ceza almaktadır. Buradaki dairenin çizgisi aslında diğer oyuncular ile onun evrenini ayıran çizgidir ve ebenin bu çizgiyi aşması için atılan üç topa da vurulmadan ebelikten kurtulması gerekmektedir. Yani istediği gibi bulunduğu evreni değiştirememektedir. Ayrıca “Bacak Arası” oyununda yakalanmayan oyunculardan birisinin yakalanan oyuncunun bacak arasından geçerek onu oyuna sokması da dünya değiştirmeye bir örnek olarak verilebilir. Bu bacak arasından geçme ritüelinin benzeri Anadolu’da yaygın olan “Delikli taştan geçme/geçirme” uygulamasında da görülmektedir.

Mitolojilerde en önemli kavramlardan birisi “tabu” kavramıdır. Tabu kısaca kutsal kabul edilen varlıklara karşı yapılması yasak olan davranışlar olarak tarif edilebilir. Örneğin bir toteme dokunmak, yaklaşmak veya onun yanında bulunmak gibi durumlar totem inancına sahip toplumlarda yasaklanmıştır. Bu yasaklar da zamanla tabu olarak bütün topluma yerleşmiştir. Oyunlarda da buna benzer durumlar mevcuttur. Örneğin “Mendil Kapmaca” oyununda mendile dokunan kişiye dokunan rakibin oyunu kaybetmesi durumu buna örnek gösterilebilir. Mitolojinin semboller üzerinden ifade edilmesine bakıldığında “mendil” kutsal nesnedir. Ona dokunan kişi de mendilin kutsallığından temas yoluyla bir kutsallık kazanmıştır ve ona dokunan rakip tabuyu çiğnemiştir. Bu da onun oyundan çıkarılmasına sebep olur. Yine aynı şekilde diğer birçok oyundaki ebeyle dokunma yasağı da tabu inancı ile ilişkilendirilebilir.

³⁰ Çocuk oyunlarının işlevleri hakkında kısa bir değerlendirme için ayrıca bk. (Aksoy, 2014).

“Tumbula Oyunu”nda da mitolojik düşüncenin merkezinde yer alan “kaos” ve “kozmos” düşüncelerinin izleri görülebilmektedir. Mitolojik düşünceye göre önce kaos vardır ve kaostan kozmos yani düzen doğar ve bu doğuş anlatılarda genelde bir kahraman eliyle olur. Tumbula Oyunu’nda da aslında bir anlamda kaos ile kozmosun rekabeti vardır. Kaos, taşların dağılması, kozmos ise taşların tekrar dizilerek düzenin sağlanmaya çalışılmasıdır. İki rakip takımdan birisi kaos birisi de kozmos için mücadele etmekte ve taşlar dizildikçe yani kozmos sağlandıkça kozmosu sağlayan grup puan alarak oyunu kazanmaktadır.

Türk mitolojisine göre Şaman/Kam’ın en büyük görevlerinden birisi hastalanan yani ruhu kötü varlıklar tarafından çalınan kişinin ruhunu, yaptığı zorlu yolculuklar ile bulup getirmesidir. Mitolojik düşünceye göre insanın tını yani ruhu bedenden ayrılıp bağımsız olarak dolaşabilmektedir. Bu dolaşma esnasında kişi ölmekte ama yarı canlı olmaktadır. Çalışmada yer verilen “Can Oyunu”nda da ruhun dolaşma, bedenden ayrılma, tekrar geri kazanılabilmesi gibi durumlara benzer unsurlara rastlanmaktadır. Örneğin oyun esnasında ortadaki oyunculardan birisi top yere değmeden topu tutarsa “can” kazanabilmektedir. Bu canla da daha önce vurulmuş olan yani canını kaybetmiş olan bir arkadaşını oyuna sokabilmektedir. Burada da can/ruhun bedenden ayrılabilmesi, kaybedilip tekrar kazanılabileceği inancının izleri bulunmaktadır.

“Esir Oyunu”, bütünüyle askeri mücadele üzerinden kurgulanmıştır. Güce, zekaya, dayanışmaya ve rekabete dayalı olan bu oyun, bir yandan çocukların bedensel gelişimlerine, toplumsallaşmalarına, grup halinde hareket etmelerine, birlikte mücadele etme eğilim ve yeteneklerine katkı sunmakta, diğer yandan da psikolojik anlamda rahatlamalarına, üstünlük kurmalarına hizmet etmektedir. Söz konusu oyunun uzun bir geçmişe sahip olabileceği dikkate alınacak olursa, geleceğin mücadelecisi savaşçıların (çocukların) bu oyun üzerinden savaşmayı öğrenmekte olduklarını söyleyebiliriz. Oyun, düşmana esir düşen askeri (arkadaşı) mutlaka kurtarmak, onu düşman elinde bırakmamak, dayanışmayı sonuna kadar sürdürmek gerektiğini öğretmektedir.

“Cıngılıs Oyunu”, topu ustaca kullanma, hedefi vurma becerisi ve el çabukluğu üzerine kuruludur. Üst üste konulan ve atılan topla yıkılan taşlar bir kaleyi simgelemektedir. Taşlar ya da kale yıkıldığında kaleyi bekleyen hızlı bir şekilde kaleyi yeniden inşa etmesi gerekmektedir. Atıcılık ya da hedefi vurma, bozulan bir şeyi el çabukluğu ile kısa sürede yeniden inşa etme ve hızlı hareket etme becerisini geliştirmeyi amaçlayan oyun yarış (rekabet), kazanma, üstünlük kurma ve psikolojik tatmin üzerine inşa edilmiştir. Oyun aynı zamanda kazanan ya da kazananların akranları arasında beceri ve üstünlük üzerinden belli bir statüye sahip olmasına da imkân vermektedir.

“Kurt Baba Oyunu”, bir kurdun bir hayvan sürüsüne saldırarak sürüdekileri yemesini taklit etmektedir. Oyun, aile kavramı üzerine inşa edilmiş olup, çocukların aileyi ya da aile bireylerini kaybetmemek için mücadele etmeleri gerektiğini öğrenmelerini sağlamaktadır. Oyunun olumlu işlevleri olduğu gibi, olumsuz işlevleri de vardır. Örneğin çocukları tehdit eden varlık bir erkektir. Bu durum, çocuklarda tehditlerin genellikle baba rolünü de üstlenen erkeklerden geleceğine dair bir düşüncenin doğmasına neden olabilmektedir. Oyundaki anne, çocuklarını doğrudan savunamamakta, çocuklar kurt babadan kendi çabaları ile kurtulmaya çalışmaktadırlar. Bu durum, çocuklara, belli bir dönemden itibaren mücadelelerini kendi başlarına vermeleri gerektiğini, mücadele edebilmek için de güçlü ve hızlı olmaları gerektiğini öğretmekle birlikte annelerin, özellikle de kadınların erkekler karşısında zayıf kaldıklarını göstermektedir. Hızlı ve çevik olmayı gerektiren oyun çocukların fiziksel gelişimlerine katkıda

bulunmanın yanı sıra kendilerini ispatlayarak/göstererek üstünlük sağlamalarına da imkân vermektedir. Oyundaki yumurta insan varlığını simgelemektedir. Oyunun, kümeşe musallat olan ve tavuk ya da civciv bulamadığında yumurtalara musallat olan tilki olgusundan da esinlenmiş olabileceğini de söylemek mümkündür. Çocukların başındaki anneyi bu yumurtalar üzerine yatan tavuk olarak değerlendirmek de mümkündür. Oyun, çocuklara kurt babanın şahsında her zaman varlıklarını tehdit edebilecek varlıkların olabileceğini, güçlü ve hızlı oldukları takdirde hayatta kalabileceklerini öğretmesi bakımından ayrıca önemlidir.

Kaynakça

Yazılı Kaynaklar

Aksoy, H. (2014). Çocuk oyunlarının işlevleri: Sarıkeçili Yörük çocuk oyunları. *Millî Folklor*, S. 101, 265-276.

Boratav, P. N. (1973). *100 soruda Türk folkloru*. 2. b., İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Cengiz S. (1996). Çocuk oyunlarının sınıflandırılması. *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 38 (1-2), 287-300.

Huizinga, J. (2013). *Homo ludens: Oyunun toplumsal işlevi üzerine bir deneme*. Kılıçbay, M. A. (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Karabacak, R. (2005). Deniz ve kumsal oyunları. *Tekne Kültür Sanat Dergisi*, S. 4, 18-22.

Keleş, İ. (2015). Trabzon Çarşıbaşı yöresi oyun folkloru. *Uluslararası Karadeniz havzası Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 132-147.

Lvova, E. L. ve diğerleri (2013). *Güney Sibirya Türklerinin geleneksel dünya görüşleri-Kainat ve zaman*. Nesnelere dünyası. Ergun, M. (Çev.), Konya: Kömen Yayınları.

Malinowski, B. (1945). *The dynamics of culture change*. New Haven: Yale University Press.

Malinowski, B. (1992). *Bilimsel bir kültür teorisi*. Saadet Ö. (Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Özdemir, N. (2006). *Türk çocuk oyunları*. C.1, Ankara: Akçağ Yayınları.

Radcliffe-Brown, A. R. (1931), *Social organization of Australian tribes*. London: Macmillan & Co. Limited.

Radcliffe-Brown, A. R. (1951). The comparative method in social anthropology. *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, Vol. 81, No.1/2, pp. 15-22.

Yaşar, H. (2008). *Balıkesir ve yöresinde çocuk folkloru ürünleri üzerine derlemeler ve incelemeler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Yılmaz, B. (2014). *Trabzon İli Maçka İlçesinin Sözlü ve Maddi Kültür Kadrolarının Derlenmesi, Tasnifi ve Halkbilimsel Açından İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Neşet Kara, Trabzon 1985, Lise, Duvarcı Ustas.

KK-2: Mehmet Salih Köse, Trabzon 1951, Üniversite, Öğretmen.

- KK-3: Muharrem İpek, Trabzon 1947, Lise, Değirmenci.
KK-4: Tayyar Akyıldız, Trabzon 1956, İlkokul, İnşaat Ustası.
KK-5: Murat Şahinbaş, Trabzon 1975, İlkokul, Kasap.
KK-6: Selim Kunduz, Trabzon 1971, Lise, Elektrikçi.
KK-7: Sevil Kuzur, Trabzon 1983, Lise, Ev Hanımı.
KK-8: Emrah İleli, Trabzon 1989, Üniversite, İşsiz.
KK-9: Muammer Presoğlu, Trabzon 1954, Lise, Şoför.
KK-10: Ali Usta, Trabzon/Çarşıbaşı 1942, İlkokul, İnşaatçı.
KK-11: Sezer Usta, Trabzon/Çarşıbaşı 1991, Üniversite, İşsiz.
KK-12: Rıfat Karabacak, Trabzon/Sürmene 1955, Lise, Muhtar.

(U)MUTSUZ BİR KADIN OLARAK EDİTH HOPE

Yrd. Doç. Dr. Yıldırım ÖZSEVGİÇ
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi

Öz

Anita Brookner, 1984 yılında yayınladığı ve Booker ödülünü kazandığı başyapıtı *Hotel du Lac*'da orta yaşlı, yalnız, zeki, bazen sorgulayan, zarif fakat ilgiye muhtaç kadınları kahramanı olarak seçer. Ataerkil toplum tarafından hoş karşılanmayan bu kadınlar genellikle mutluluğu ve sevgiyi arayan tiplerdir. *Hotel du Lac*'ın ana kahramanı olan Edith Hope, Brookner'in geleneksel kadın karakterine uyum gösterir. Edith 39 yaşındadır ve *Hotel du Lac*'a son romanını bitirmek ve aynı zamanda duygusal sorunlarını aşmak için gelmiştir. Oldukça ilginç bir karaktere sahip olduğu izlenimi veren Edith, evli bir adama âşık olmasıyla tamamen '(u)mutsuz' bir kadına dönüşür. Bu sebepten dolayı da kendisini mantık evliliği yapmaya zorlar. Çünkü kendisinden beklenen *Hotel du Lac*'a giderek başarı hikâyesi yazması ve sorunlarından kurtulmasıdır. Bu çalışmada kadının toplumdaki yeri tartışılacak, erkek egemen toplumu ters düze etmeye çalışan Edith'in zaman içerisinde geçirdiği dönüşüm ele alınacak ve kapitalist sistem eleştirisi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Anita Brookner, ataerkil, mutsuzluk, cinsiyet, Marksizm

EDİTH HOPE AS AN UNHAPPY WOMAN

Abstract

Anita Brookner chooses middle-aged, lonely, intelligent, sometimes interrogating, elegant but desperate women as heroes in her masterpiece *Hotel du Lac*, which she published in 1984 and won the Booker Prize. These women, who are not welcomed by the patriarchal society, are often the ones who seek happiness and love. *Hotel du Lac's* main heroine, Edith Hope, adapts to Brookner's traditional female character. Brookner's narrator Edith is 39 and she comes to *Hotel du Lac* to finish her latest novel and at the same time to overcome her emotional problems. Giving the impression that she has a very interesting character, Edith turns into an 'unhappy' woman, who is in love with a married man. She is expected to go to *Hotel du Lac* to write a success story and get rid of her problems. In this study, the place of woman in society will be discussed and the transformation of Edith, who has been working to reverse the male dominated society over time and the criticism of the capitalist system, will be dealt with.

Keywords: Anita Brookner, patriarchy, unhappiness, gender, Marxism

Giriş

İngiliz sanat tarihçisi ve yazar Anita Brookner 16 Temmuz 1928 yılında Yahudi bir ailenin kızı olarak Londra’da dünyaya gelir. Ailesinin eğitime verdiği önemden dolayı erken yaşlarda kendisini okumaya veren Brookner, Charles Dickens, Emile Zola, Stendhal ve G. Flaubert gibi yazarlardan oldukça etkilenir. İlk romanı *A Start in Life*’ı 1980 yılında yayımlar. Romanlarında yalnız yaşayan orta yaş kadın imgesinin altını özellikle çizen Brookner, seçtiği kahramanların toplumda kimlik edinme mücadelesini okura aktarır (Britannica Dictionary, 2017). Yarattığı kahramanların detaylı tasvirini eserlerine yansıtmaktan kaçınmayan yazar, bu yönüyle Jane Austen’a benzetilir. Austen’ın Elinor ve Elizabeth karakterlerinin yaşamış olduğu bazen komik bazen de üzücü olayları *Hotel du Lac*’ta okura Edith Hope üzerinden benzer örneklerle aktarır (<http://www.catholicherald.co.uk/commentandblogs/2016/03/17/the-tragedy-of-anita-brookners-novels/>). Austen’ın aksine Brookner, kapitalist sistemin yanılması kanmış kadınların toplumda yalnızlaşmasını konu alır. Gerçek hayatta hiç evlenmeyen Brookner, romanlarına kendinden özellikler katmakta bir çekince görmemiştir. Örneğin kendi kızıl saçları seçmiş olduğu bütün kahramanların göze çarpan ilk özelliğidir (Guppy, 2011).

Hotel du Lac 1984 yılında yayımlanan ve Man Booker Ödülü kazanan bir romandır. 39 yaşındaki Edith Hope’un hikâyesinin anlatıldığı roman, İsviçre yakınlarında romanla aynı adı taşıyan bir otelde geçer. Evli bir adam olan David’le aşk yaşayan Edith’in tek amacı sevdiği erkekle yaşlanmaktır. Seçmiş olduğu bu yaşam biçimi erkek egemen toplum tarafından kabul görmeyen Edith, David’i unutması için *Hotel du Lac*’a yakın arkadaşı Penelope tarafından gönderilir. Edith’in erkek egemen bir toplumda var olma savaşı hemcinsi tarafından bile hoş karşılanmamış ve Edith adeta cezalandırılmıştır.

1- Sanayi Devrimi ve Kadının Toplumdaki Rolü

Kadının toplumdaki yeri her zaman değişkenlik göstermiştir. İnsanlığın ilk yaratılışından bu zamana kadın; anne, kız kardeş, eş, sevgili veya arkadaş gibi çeşitli rollerde karşımıza çıkar. Toplumda kadına olan bakış on dokuzuncu yüzyıl sonları ve yirminci yüzyıl başlarında hızla değişmeye başlamıştır (Cruea, 2005: 187-190). Endüstri Devrimiyle başlayan en hızlı değişim tekstil üretiminin evden fabrikaya kayması idi. Ev endüstrisi olarak adlandırılan önceki sistemde “ip eğirme ve dokuma” işleri kadınların ve çocukların yardımıyla yapılıyordu (Hessen, 2004: 141-145). Wanda Neft bu durumu “sosyal bir ünite olan evin parçalanmasına” yol açtığı için eleştirir (1929: 51). 1850’li yıllarda zina ve fahişelik gibi toplumsal sıkıntıların artmaya başlamasının sorumlusu olarak fabrikalar gösteriliyordu. Fakat bu eleştirinin temelinde yatan asıl sebep “kadının yerinin evi olduğu ve ona uygun tek rolün kocası için evi yönetmek” ve “onun çocuklarını büyütme” (Neff, 1929: 50-53) fikridir. Yirminci yüzyıla gelindiğinde, toplumlar İki Büyük Dünya Savaşıyla yıkılmış ve yüz milyona yakın insan hayatını kaybetmişti. Bu durum kadınların kamusal hayattaki varlığını güçlendirmiş, bunun sonucu olarak da kadınların seçme ve seçilme hakkının kabulü gerçekleşmiştir. Kapitalist üretim sistemine uyum sağlayan kadınlar, ekonomik özgürlüklerini elde etmelerine karşın, Neff’in de ifade ettiği üzere, aile yapısını kaybetmeye başlamışlardı: “*Fakat fabrika sisteminde aile üyelerinin hepsi kendilerine ait kazançlara sahip oluyordu, fabrikanın farklı bölümlerinde yaşıyorlar ve eve sadece uyku ve yemek için geliyorlardı. Ev bir barınaktan başka pek bir şey değildi*” (1929: 51-53). Kadının ekonomik olarak özgürleşmesi ataerkil düzenin çıkarlarına ters düşmüş, kadın evde oturur ve bebek bakar olgusu 1984’li yıllara gelindiğinde bile dayatılmaya çalışılmıştır.

2- Edith Hope ve Ataerkil Toplumun Kurgusal Düzlemde Temsilcileri: David Simmons, Geoffrey Long ve Bay Neville

Ataerki kavramı soyda temel olarak babayı alan ve ailede çocukları, baba soyuna mal eden topluluk düzenine verilen addır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, 2011). Bu bağlamda feministler tarafından olumlu mana yüklenmeyen terim, soyun ve bütün hakların erkek çocuğa atfedilmesinden rahatsız olur ve bu çerçevede eser veren yazalar da bu rahatsızlığı okura aktarır. Friedrich Engels ataerki düzende aileyi şöyle ifade eder: “*burjuva ailesi karı-koca arasındaki maddi eşitsizlik temelinde yükselir, kadın yalnızca beslenme ve barınma karşılığında mülkiyetin aktarımı için çocuk doğurur. Engels çıkara dayalı burjuva evlilik ilişkisini fuhuşun bir biçimi olarak tanımlar*” (Marksist Düşünce Sözlüğü, 2012: 17). Kadının toplumdaki rolü sık sık sorgulanır ve ona uygun davranışın ne olacağı ataerki düzen tarafından kararlaştırılır.

Bu bağlamda Brookner kadına hangi davranışın yakışacağı sorusuna tam anlamıyla bir cevap bulamamıştır. Kurgusal düzleme tekrar dönüldüğünde aynı sorunu Edith’in de yaşadığı göze çarpar: “Bir erkek kendini bir rahibe hücrelerinde rahat hissedemez. Gereksinimlerini öğrenmelisin onun” demişti Penelope (Brookner, 1992: 110).

Evlili bir erkek olan David’le aşk yaşayan Edith bu seçimi sonucunda geleneksel söylemler tarafından hapsedilir. David’in ataerki sistemde doğuştan kazandığı “cinsiyet üstünlüğünden” dolayı Edith’le aşk yaşamasının suçlusu ilan edilmez. Aksine iki kadın arasında kalmış zavallı bir ‘Kurban’dır. Bu süreçte, ataerki toplumun ideolojik aygıtı haline gelen Penelope’un “nerede akşam orada sabah” yaşantı tarzı Edith tarafından hoş görülmesine rağmen, Edith’in David’e olan duyguları aynı ölçüde hemcinsleri tarafından da hoş karşılanmaz. Edith’in maruz kaldığı bu baskı, hayatının başkaları tarafından ele geçirilmesi ihtimalini beraberinde getirmiştir.

Fransız düşünür Louis Althusser’e göre devlet, yönetici sınıfların artık değer ve emeğin zorla ele geçirilmesi sürecinde işçi sınıfının boyun eğmesini sağlayan bir baskı makinesidir (Althusser, 2000: 27). *Hotel du Lac*’ta ataerki düzen, kadınlar üzerine Devletin İdeolojik Aygıtlarını yönlendirir. Althusser’e göre *kapitalist düzende bireyin üzerine kurulan baskıcı siyaset ‘Devletin İdeolojik Aygıtları’ (DİA) vasıtasıyla da özel hayata kadar indirgenir. DİA’lar şu şekildedir: Dini DİA, Öğretimsel DİA (özel ve devlet okulları), Aile DİA’sı, Hukuki DİA, Siyasal DİA, Sendikal DİA, Haberleşme DİA’sı (basın-radyo-televizyon) ve Kültürel DİA’dır. DİA’ların çoğunluğu özel hayatın içerisinde yer alırlar. Kiliseler, partiler, sendikalar, aileler, bazı okullar özeldir. İdeolojiyle kendisine toplumda ilerleme alanı bulan DİA’ların (2000: 30-35) kurgusal düzleme yansması Edith’in yakın arkadaşları vasıtasıyla olmuştur. Toplum, Edith üzerinde kurmak istediği baskıyı ve kontrolü romandaki diğer kadınlar üzerinden gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda toplumun statü evliliği yapması için baskısını kıran Edith için artık yaşadığı şehir Londra güvenli olmaktan çıkmıştır. Aileyle başlayan baskı, kültürel anlamda devam etmiş ve yozlaşan sistemin sahiplerinden Geoffrey Long Edith’in karşısına müstakbel eş olarak çıkarılmıştır: “Edith bu durumu uzun uzun düşündü.” O zaman yazmıyor olacaktı artık. Öteki kadınların yaşadıklarını düşündüğü o hayatı yaşayacaktı: Alışveriş, yemek, akşam partileri...” (Brookner, 1992: 110-111).*

Erkek egemen ideolojiye göre ahlaklı bir kadın olması beklenen Edith, Geoffrey’i nikâh masasında bırakmasının cezası olarak *Hotel du Lac*’a gitmeyi kabul eder: “Edith Hope *Hotel du Lac*’a zorla gider: “Buraya çok kötü koşullarda geldim. Penelope, sanki bir tutsağa mahkeme salonunda eşlik ediyormuşçasına, arabasını hızla sürüyordu” (Brookner, 1992: 10). Otelin misafirleri Brookner romanlarının vazgeçilmezleri olan orta yaş bunalımına girmiş kadınlar, aldatılmış eşler ve kocalarından yüklü miras kalan yaşlı hanımefendilerdir. Otelin konumu göz önüne alındığında sadece zenginlerin gidebileceği bir yer olması, bireyin topluma

yabancılaşmasının ve kapitalist düzenden kaçışın olmamasını göstermesi açısından önem arz eder. Son kertede ataerkil düzen tarafından kullanılan kadınlar, güce ve paraya boyun eğen sistemin metalaştırdığı birer robota dönüşürler. Zenginliğe dayalı bu düzene karşı çıkanların, tedavi olunması için otele gönderilmesi oldukça ironiktir.

Das Kapital'de Karl Marks tarihin ekonomik koşullarla belirlendiğini ve kamu hizmetlerinin, ulaşım ve üretim araçlarının özel mülkiyetine bir son verilmesi gerektiğini belirtir (akt. Dobie, 80). Çünkü burjuva sınıfının hayatta kalabilmesi ve egemenliğini sürdürebilmesi için gerekli olan şey, servetin özel ellerde birikmesi, bunun sonucunda da sermayenin oluşması ve artmasıdır (Marks, 2014: 52-54).

Kurgusal düzleme tekrar dönüldüğünde, Marks'ın altını çizdiği sermayenin yegâne temsilcileri olarak Iris Pusey, kızı Jennifer ve köpekli kadın olarak bilinen Monica göze çarpar. Bu kadınların hepsinin ortak özelliği çok güzel olmaları ve eşlerinden kalan veya kalacak olan yüklü miktarda mirasa sahip olmalarıdır. Dişilikleriyle ön planda olan bu kadınları doğa metaforuyla tasvir eden Brookner, ortamın güzelliğinden övgü dolu sözlerle bahsederken, aynı sözleri otelin sakinleri için kullanmaktan çekinir. Edith'e göre kadınların hepsi ruhunu kaybetmiş, marka tutkunu, erkeklerin sadece koynuna giren, onlar için çocuk doğuran metalaşmış kölelerden başka bir şey değildir. Oysa Edith'in aradığı sevgiden başka bir şey değildir: *"David için kendi eliyle pişirdiği şu hoş yemekler, David'in hep de yataktan çıktıklarında, hem de geceyarısı gibi en münasebetsiz vakitlerde ister gözüktüğü şu kızartmalar... Böyle şeyleri evde hiç yemiyorum"* derdi David. ... *"tam da kahramanlara göre bir yemek"* derdi David (Brookner, 1992: 26).

Burjuva ailesinin karı-koca arasında eşitsizlik üzerine sağladığı zenginlik, Edith için inzivadan başka bir şey ifade etmemektedir (Brookner, 1992: 40). *"Bayan Pusey ve kızı Jennifer yurtdışını da esas olarak bir lüks mal ambarı gibi görüyorlardı"* (Brookner, 1992: 37). Bu bağlamda Brookner, özel mülkiyetin kadınların ruhsal olarak içi boş, düşünmeyen sadece lüks için yaşayan 'meta'lar haline geldiğini okura sunar. Kadın bedeninin ve aynı zamanda ruhunun erkekler tarafından sömürülmesine bir son verilmesi gerekmektedir. Marks'ın da ifade ettiği üzere, 'özel mülkiyet', bazılarının başkaları tarafından sömürülmesine dayalı üretim ve ürünleri mülk edinme düzeninin en son ve en eksiksiz ifadesidir. Bu sebeple özel mülkiyete son verilmesi gerekmektedir" (2014: 54). Brookner, kadın bedeninin sömürülmesini romanda şu sözlerle ifade etmiştir: *"Güzellik, güzellikle birlikte gelen zayıflık ve gençlik feminen olmanın ön koşullarıdır: "Monica İngilizdi. Ve olağanüstü bir vücudu vardı", Monica çocuk sahibi olamayacak kadar güzeldi: Çok güzel, çok zayıf, çok kibar. Kalçası tıpkı bir lades kemiği gibi* (Brookner, 1992: 15,72.) Gücünü tamamen zenginlikten alan erkekler, Monica gibi güzel bir kadına sahip olmayı, hatta çocuk doğurmamayı reddeden bu kadının cezasını çekmesi için Hotel du Lac'a gönderilmesine haklı gerekçeler sıralayabilmektedir. Bu mücadele sadece kadınlar tarafından ataerkil düzene değil, aynı zamanda doğaya da karşıdır.

Henri Lefebvre insanın doğaya karşı vermiş olduğu büyük savaşın Sanayi Devrimiyle giderek arttığına vurgu yaparken, Marks ve Friedrich Engels'in tarihsel maddecilik (*historical materialism*) kuramına atıfta bulunur (Lefebvre, 2007: 15-16). Berna Moran, tarihsel maddeciliğin ilkel toplumlar, kölelik üzerine kurulmuş toplumlar, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm ve komünizmde görüldüğünü ifade eder. Tarihsel maddeciliğe göre:

"Üretim güçleri ve üretimi yapan sosyal grupların birbirleriyle ilişkisi o toplumun ekonomik yapısını meydana getirir ve 'altyapı' denilen bu ekonomik yapı, o toplumun 'üstyapısı' denilen

ahlaki, hukuki, dini görüşlerini ve sanat anlayışını belirler. ... Sınıflara ayrılmış bir toplumda, üstyapı, ekonomik bakımdan egemen durumda olan sınıfın görüşlerini, isteklerini yansıtır. Sanat da üstyapının bir parçası olduğuna göre, o da dönemin ideolojisini yansıtacak, bilinçli ya da bilinçsiz olarak egemen sınıfın çıkarlarına hizmet edecektir.” (akt. Moran, 2005: 43-44).

Kurgusal düzleme tekrar dönüldüğünde, farklı sosyal gruplara ait bireylerin birbirleriyle olan ilişkisinin ekonomik temeller üzerine kurulduğu gerçeği akıldan çıkarılmamalıdır. Ne var ki Edith bu dünyada kendisine bir yer edinmemiştir. Gittiği her yer, konuştuğu her birey egemen toplumun izlerini taşımakta ve her geçen gün David’e olan özlemi artmaktadır. Bu arada, kapitalist sistemin temsilcileri olan ataerkil düzene biat etmiş otel sakinleri kendi aralarında ekonomik konular dışında pek bir şey konuşmazlar: *“Monica, Jennifer ve Bayan Pusey’in ünlü terzilerle yakın muhabbetleri vardı. Gucci, Hermes, Chanel, ‘The White House’, ‘Old England’ bu otelde kalan kadınların ortak zevkiydi. Güzelliklerini bu markalarla süslüyorlardı.”* (Brookner, 1992: 98). Marks’ın da ifade ettiği üzere “üretim güçlerini ellerinde bulunduran ataerkil zengin erkeklerin etkisi altında kalan kadınların sömürülmekten başka çıkar yolu kalmayacaktır” (akt. Moran, 2005: 43-44).

Otel’in belki de tek erkek müşterisi olan Bay Philip Neville okurun karşısına ‘aldatılmış bir erkek’ rolünde çıkar. Bay Neville sosyal statünün önemini her konuşmasında vurgulayan, akşam partilerinin aranan erkeğidir. Kapitalist toplum Edith üzerinde hegemonya kurmak için Bay Neville’i kullanır: “Sizin gereksinim duyduğunuz şey, Edith, aşk değil. Toplumsal konum, gereksinim duyduğunuz şey evlilik” (Brookner, 1992: 91). Kadını statü meraklısı bir obje olarak gören Neville bu cesaretini oteldeki diğer kadınların ‘zenginliğe’ olan zafiyetlerinden alır. Oteldeki diğer kadınlara göre Edith’e olan ilgisi tam bir talihtir. Hatta hem zengin hem de beyefendidir (Brookner, 1992: 88-95). Aslında bu sahne Edith’e arkadaşı Penelope’u hatırlatır. Geoffrey için sarf edilen sözlerin aynıları Bay Neville için de söylenmektedir. Müstakbel eşi Bay Neville oldukça açık sözlüdür hatta Edith’e bencil olması gerektiğini açıkça ifade eder: *“Bencilliğin kötü olduğu hakkında ne demişlerse hepsi yanlış. Bu tür dersler köleler içindir, insanı boyun eğmeye götürür. Benim yaşam politikam size istediğiniz kadar dost sağlayacak. İnsanlar düşük ahlak ölçüleri karşısında kendilerini rahat hissediyorlar. İnsanların cesaretini kıran, ahlaksal kaygılar.”* (Brookner, 1992: 87). Bunların hepsi birer yanılsamadır ve okur romanın sonunda Bay Neville’in gerçek yüzünü görecektir. Fakat Edith, Bay Neville evlenerek toplumun kendisinden istediğini gerçekleştirmeye ve üzerindeki baskıyı bir nebze olsun azaltmaya oldukça yakındır. Bay Neville’in, Bayan Pusey’in kızı Jennifer’la ilişkisi vardır ve Edith otelden ayrılacağı gece bu durumu öğrenir ve belki de ‘güvenilir’ tek erkek olan David’e döner.

Sonuç

Sonuç olarak Anita Brookner’in ana kahramanlarının yalnız, yaşlı (klişeleşmiş) tipler olduğu gerçeği Edith Hope üzerinden can bulur. Romanda kimse Edith’e ne istediğini sormamıştır. Fakat Edith toplumsal baskılara rağmen romanın sonunda verdiği kararlarla okuru şaşırtmıştır. Sadece toplumsal statü için evlenmeye karşı çıkmış ve erkek egemen toplumu ters düze etmeyi başarmıştır. Brookner kalbinin sesini dinleyen karakterler seçmiş, ne pahasına olursa olsun, kadınların sadece erkeklerin istekleri için yaşamamaları gerektiğinin altını çizmiştir. Kadının varoluşundan bu yana gözlem altına alınan davranışları, disipline edilmeye çalışılmaları ataerkil düzenin özelliklerindedir. *Hotel du Lac*’ta Adeta kafese kapatılan kadınlar ya dayatılan düzene boyun eğmiş, ya da Edith gibi çareyi kaçmakta bulmuştur. Yalnızlaştırılan birey modern

toplumun çarpıklığını gösterirken, aynı zamanda modern kültürün içinin boşluğu vurgulanır. Yaşadığı yüzyılın psikolojik olarak sorunlu ama umut dolu bireylerini okura aktaran Brookner, Edith'in kaderine isyan etmesine rağmen aslında modern toplumda kadınların bu kadar şanslı olmadıklarını ve kaybeden tarafın genellikle kadın olduğunun altını çizerek Brookner, Edith'in toplumdaki konumunu muhafaza ederek, ataerkil düzenin dayatmaya çalıştığı kadın evde oturur olgusunu yıkar. Kadının statü evliliği yapmaması ve kapitalist düzenin kuklası haline gelmemesi önem arz eder.

Kaynakça

Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Yusuf Alp, Mahmut Özışık, çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Bottomore, T. (2012), *Marksist Düşünce Sözlüğü*, (M. Tunçay, çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Brookner, A. (1992). *Hotel Du Lac*, (Serdar Rıfat Kırkoğlu çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Cruea, Susan M. (2005) Changing Ideals of Womanhood During the Nineteenth-Century Woman Movement, *General Studies Writing Faculty Publications*, Paper 1. http://scholarworks.bgsu.edu/gsw_pub/1, s.187- 190.

Dobie, Ann B. *Theory into Practice An Introduction to Literary Criticism*, 79. http://www.cengagebrain.com/content/dobie02330_0495902330_01.01_toc.pdf, (E. T: 04.01.2016).

Guppy, S. (2011). Anita Brookner, The Art of Fiction No. 98. *The Paris Review* [online] <http://www.theparisreview.org/interviews/2630/the-art-of-fiction-no-98-anita-brookner>, (E. T: 23.05.2017).

Hessen, R. (2004). Ayn Rand, *Kapitalizm: Bilinmeyen İdeal*, (Nejdet Kandemir, çev.), İstanbul: Plato Yayınları.

<https://www.britannica.com/biography/Anita-Brookner>, (E. T: 06.04.2017).

Karl, M. (2014). *Komünist Manifesto*, (Nail Satlıgan, çev.), İstanbul: Yordam Yayınları.

Lefebvre H. (2007). *Bilimsel Sosyalist Dünya Görüşü Marksizm*, İstanbul: Yordam Kitap Basın ve Yayın.

Moran, B. (2005). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, (21.bs.), İstanbul: Cem Yayınevi.

Neff, W. (1929). *Victoria Döneminin Çalışan Kadınları (Victorian Working Women)*, New York: Columbia University Press.

The tragedy of Anita Brookner's novels <http://www.catholicherald.co.uk/commentandblogs/2016/03/17/the-tragedy-of-anita-brookners-novels/> (E. T: 23.05.2017).

Türkçe Sözlük (2011), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

EDEBİ ESERLERE YANSIMASI EŞLİĞİNDE YENİDÜNYA AMERİKA ALGISI: “FRANZ KAFKA - AMERİKA, DEMİR ÖZLÜ - AMERİKA 1954”

Yard. Doç. Dr. Yüksel ERSAN

Uşak Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Alman
Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Öz

Bu çalışmada Alman Edebiyatından Franz Kafka'nın Amerika'sı ve Türk Edebiyatından Demir Özlü'nün Amerika 1954 adlı eserleri karşılaştırılacaktır. Çalışmada konu, kahramanlar, yazarların Amerika'ya karşı bakış açıları, eserlerdeki Amerika algısı, kahramanların yenedünyada karşılaştıkları sorunlar, bunalımlar, kültür farklılıkları, eserlerdeki otobiyografik unsurlar ele alınacaktır.

Sonuç bölümünde eserlerdeki durum tespiti yapıldıktan sonra yeni bir ülke, yeni bir dünya, orada yaşanan farklı tarihsel olaylar ve anlatıcının çizdiği atmosferden geniş bir değerlendirmeye gidilecektir.

Anahtar Kelimeler: Alman Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat, Amerika Algısı, Franz Kafka, Demir Özlü,

THE PERCEPTION OF THE NEW WORLD AMERICA THROUGH LİTERARY WORKS: : "FRANZ KAFKA-AMERİKA, DEMİR ÖZLÜ- AMERİKA 1954"

311

Abstract

In this paper, Franz Kafka's Amerika, from German Literature is compared with Demir Özlü's Amerika 1954, from Turkish Literature. In this study, subject, hero's, authors' points of views towards America, the perception of America in these books, the problems that the hero's encounter in the new world, crisis, cultural differences and lastly autobiographic elements are handled.

In the conclusion part, after making a situational recognition, a wide range of evaluations are to be carried out including a new country, a new world, the different historical events lived there and the atmosphere drawn by the narrators.

Keywords: German Literature, Comparative Literature, The Perception of America, Franz Kafka, Demir Özlü

1. GİRİŞ

Göç, günümüzde olduğu gibi daha önceki çağlarda da zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın gündemdedi ve edebiyatta birçok yazar tarafından konu edilip dile getirilmiştir. Özellikle 19.y.y.'da göçün yönü Avrupa'dan dışarıya doğruydı ve sebepleri çok farklıydı. Avrupa sisteminden memnuniyetsizlik, fakirlik, savaşlar, fırsat eşitsizliği ve geleceğe dönük umutların yok olması başlıca sebepler arasında gösterilmektedir. Avrupalıların ki buna Türkiye de dâhildir, kitlesel olarak belli bir ülkenin çekim gücünde olması, edebiyatta Amerikan rüyası şeklinde konu olan bu durum, eskiden olduğu gibi günümüzde de baskın bir motiftir.

Günümüzde gerek Türkiye'de gerekse Almanya'da Amerika denilince akla siyasal, kültürel, ekonomik birçok imge gelmektedir. Yabancılar için, süresiz çalışma ve oturma belgesi anlamı taşıyan “Yeşil Kart” ve “taşı toprağı altın” fırsatlar ülkesidir Amerika. Her yıl çekiliş yoluyla yaklaşık 50.000 kişi Amerika'ya Yeşil kart vizesi alarak kabul edilmektedir.¹ Türkiye'den de 3000 civarında başvuru kabul edilmektedir. Ancak yıllara göre değişen bu 3000 kişilik kabul için yaklaşık:

Yılı	Başvuru Sayısı	Kazanan
2007	68 bin 763	1418
2008	77 bin 538	2188
2009	77 bin 156	2331
2010	90 bin 643	2826
2011	115 bin 474	2266
2012	108 bin 015	3077
2013	138 bin 832	1807

başvuru olmaktadır. Başka bir çalışmada 2016 yılı için Almanya'dan başvurusu kabul edilenlerin sayısının 1227 olduğu görülmektedir.²

Green Card Çıkma Olasılığı Geçen Yıllık Çekilişte Ülke Başına Kazanan Sayısı

¹Bkz. <https://travel.state.gov/content/dam/visas/Diversity-Visa/DV-Instructions-Translations/DV-2017-Instructions-Translations/DV%202017%20Turkish%20Translations.pdf> 03.05.2017

² Bkz. <https://www.greencarddv.com/green-card-cikma-olasiligi/> 03.05.2017

Ülkeler	Kazanan Kişi Sayısı
Türkiye	2343
Bulgaristan	3482
Avusturya	64
Belçika	46
Fransa	313
Kazakistan	451
İspanya	62
Rusya	2600
İsviçre	183
Özbekistan	1819
Tacikistan	105
Almanya	1227
Azerbeycan	338
Türkmenistan	95

Bütün bu çabaların merkezinde ABD'nin hem bir "fırsatlar ülkesi" hem de teknoloji ve eğitim düzeyinin en üst noktaya ulaştığı "Batı Uygarlığı" temsil etmesi bulunmaktadır. (Bali 2011: 20) Bunun dışında ABD'ye göç 20.y.y. başlarında Osmanlı vatandaşları arasında da görülmektedir. Sebepleri arasında Balkan Savaşları ve 1. Dünya Savaşının yarattığı ekonomik, toplumsal ve siyasi yıkım gösterilebilir. Türk insanı bir yandan askerlikten kurtulmak diğer yandan kendilerine yeni bir gelecek hazırlamak için sevdiklerini ve ailelerini geride bırakarak bu maceraya atılmaktadırlar. Almanlarda da durum farklı değildir. Almanya'dan ABD'ye ilk göç 1683 yılında olmuştur. O yıllar Avrupa ABD'den daha gelişmiş durumdaydı. Ancak Katolik ve Protestan mezhebi dışında kalan mezhep mensubu kişilerin dini baskılardan dolayı ülkelerini terk etmek zorunda kaldıkları görülmektedir. Amerika'da ilk kâğıt fabrikasını bir Alman göçmeni olan Williams Rittenhausen 1690 yılında German Town'da, ilk cam fabrikasını 1784 yılında Braunschweig'ten göç eden Friedrich Amelung kurmuştur. 1790 yılında yapılan nüfus sayımına göre her 12 Amerikalıdan birisi Alman kökenliydi, hatta bu oran Pennsylvania'da üçte birdi. (Özdemir 2011: 2) Günümüzde ise değişik kaynaklara göre Amerika'daki Alman sayısı 6 milyon olarak ifade edilmektedir, hatta şu an Amerikan başkanı seçilen Donald Trump'ın dedesi Friedrich Trump Almanya'da askerlik görevini yapmadan 1885'te Amerika'ya göç etmiştir. 1905 yılında zengin biri olarak memleketine dönerek, tekrar Alman vatandaşlığına başvurmuştur. Friedrich Trump 1901'de, memleketi Almanya'yı ziyarete

gelmiş, memleketinde Elizabeth'e âşık olup evlenmiştir. Evlilikten sonra Friedrich Trump tekrar Amerika'ya dönmüş, ama karısı Elizabeth Almanya'da kalmıştır. Dede Trump Almanya'ya geri gelince Elizabeth'le birlikte tekrar Almanya'ya yerleşmek istemiş, ama tüm çabalarına rağmen bu isteği reddedilmiştir. 1 Temmuz 1905'te hamile karısı Elizabeth'le birlikte Almanya'yı terk etmek zorunda kalmış, Elizabeth Trump, Amerika'ya döndükten üç ay sonra Donald Trump'ın babasını dünyaya getirmiştir.³ Ülkelerini terk edip Yeni Dünyaya gidenlerin birçoğu artık geri gelmeyecek, o topluma uyum sağlayacak ve geleceklerini orada kuracaklardır.

Biz de bu çalışmamızda Amerika'ya göçü konu alan, Türk edebiyatından Demir Özlü'nün "Amerika 1954" adlı eseri ile Alman edebiyatından Franz Kafka'nın "Amerika" adlı eserini temel alarak karşılaştırmalı bir çalışma yapmaktayız.

Çalışmada konu, kahramanlar, yazarların Amerika'ya bakış açıları, eserlerdeki Amerika algısı, kahramanların Amerika'da karşılaştıkları sorunlar, bunalımlar, kültür farklılıkları ele alınacaktır. Sonuç bölümünde ise eserlerdeki anlatıcıların çizdiği atmosferden yola çıkarak geniş bir değerlendirme yapılacaktır.

2. AMERİKA'YA GÖÇÜN CAZİBESİ

Amerika'ya göçün ilk ve en önemli sebebi, göçmenlerin hayalindeki "fırsatlar ülkesi, taş toprağı altın" kavramı altında aramak gerekmektedir. Kişileri bu duruma iten sebep te Avrupa'daki ve dünyadaki ekonomik durgunluktur. Bu göçün yaygınlaşmasındaki en önemli etmen ise "gezi rehberi, kişisel anlatılar, ilanlar ve Amerika'ya yerleşen göçmenlerin geride bıraktıkları yakınlarına yolladıkları Amerika mektuplarıdır. (Bali 2011: 23) Ayrıca basında ve kitle iletişim araçlarında yer alan reklamlar ve haberleri de buraya dâhil edebiliriz. Gazete ve dergilerin sayfalarında Amerika'ya gidecek olanlara pratik bilgiler verilmekte, mevcut olan fırsatlar sıralanmakta, ülkenin büyüklüğü ve yeniliği de ön plana çıkarılmaktadır. Tarihi açıdan bakıldığında göçün hızlanmasının nedenlerinden ilk sıralarda teknolojinin gelişmesiyle birlikte artık Yeni Dünyanın daha kısa zamanda ulaşılır olması da sayılabilir, çünkü artık Avrupa'dan Yeni Dünyaya ulaşım buharlı gemilerin kullanılmasıyla daha kısa sürede sağlanmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte Amerika'ya öğrenci ve eğitimli insan göçü de başlamıştır. Türkiye'de kendini geliştirme fırsatı bulamayan kişiler Amerika'da alanlarında geniş imkânlar içinde çalışmalarını sürdürebilmektedirler. Birçok bilim adamı günümüzde Amerika'da çalışmaktadır ki buna Biyokimya ve Moleküler biyoloji alanındaki çalışmalarıyla Nobel ödülü alan Prof. Dr. Aziz Sancar örnek gösterilebilir.

3. ESERLERİN KONU OLARAK KARŞILAŞTIRILMALARI

Çalışmamıza konu olan eserler Franz Kafka'nın "Amerika diğer adıyla Kayıp" ve Demir Özlü'nün "Amerika 1954" adlı kitabıdır. "Amerika" Franz Kafka'nın ölümünden üç yıl sonra

³ Bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/iste-donald-trumpin-dedesinin-almanya-macerasi-40284121>
11.05.2017

1927 yılında diğer eserleri gibi arkadaşı Max Brod tarafından yayımlanmış bir romandır. Eser, Kafka'nın diğer çalışmalarından farklı olarak akıcı, umutlu, aydınlık ve ferah bir anlatıya sahiptir ve kendisi de severek yazdığını söylemiştir. (Aytaç 1990: 297) Kafka hayatı boyunca hiç gitmediği, bütünüyle hayalinde canlandırdığı hayal ürünü Amerika'ya anlatmaktadır. Eser renk katan onun gözlemleri değil, hayal gücüdür. (Aytaç 1990: 298) Bunu Demir Özlü'nün anlatımından da öğrenebiliyoruz. “Kafka Amerika'ya hiç gitmemişti, orayı sadece okumalarından tanıyordu. Bu romanda kendi ailesinin gerçek yaşamından izler de vardır.” (Özlü 2006: 145) Eserde Karl Rossmann'ın Almanya'dan baba evinden bir anlamda kovulup, Amerika'ya sürgün edilişi ve Amerika'daki maceraları anlatılır.

Demir Özlü'nün kitabı “Amerika 1954” ise 2004 yılında yazılmış ve yazarının Sedat Simavi Edebiyat Ödülü almasına vesile olmuştur. Eserde 19 yaşındaki Harun'un Amerika'ya vardikten sonraki yaşamı anlatılır. Ancak Özlü bir söyleşisinde: “Kendini eğlendirmek için Amerika 1954'ü yazmaya başladım. İddialı bir roman değildir. (...) parça parça orada burada yazıldı.(...) O romanda Amerikan roman teknikleri, o küçük tasvirler, küçük paragraflarla yapılan tasvirler vs. vs., (...) genç yaştan beri bir sürü Amerikan romancısını okudum. Bir de mutluluk romanı yazmak istedim (...) neden böyle hep böyle bunaltılar, sanrılar, cinayetler, yalnızlıklar falan anlatıyorsun? Bir de başka şey anlat, yani New York'un güzel kaldırımlarını, ağaçlarını, kaldırımda giderken, lokallerin iç görüntülerini vs. vs. anlat diye. Onun için yazdım, Amerika 1954'ü.” (Öztürk 2011: 12-13)

Görüldüğü gibi her iki eserin konusu Amerika. Ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla iki yazar da Amerika'ya gitmemiş, önceden okudukları Amerika algısı üzerinden yazmışlardır kitapları. Hatta Özlü Kafka'nın daha önce yazılmış olan eserini okumuş, kitaptan alıntılar bile yapmıştır. Her iki kitapta da Amerika'ya giden iki genç – Karl ve Harun – anlatılmaktadır, ancak Kafka da vahşi Kapitalizm ve Amerika'nın fakir tarafı göz önündeyken, Özlü de kapitalizmin zengin, rahat tarafı dile getirilmektedir. Her iki eserde de Amerika “fırsatlar ülkesi, özgürlükler ülkesi” biçiminde anlatılmaktadır.

4. KAHRAMANLAR

Kafka'da ana karakter Karl Rossmann'dır. Rossmann 16 yaşındadır ve kendisini baştan çıkaran hizmetçi kadını hamile bıraktığı için ailesi tarafından apar topar Amerika'ya postalanmıştır. Rossmann uzun bir gemi yolculuğundan sonra Amerika'ya varır ve kendini anlamsız olayların ortasında bulur. Daha gemiden inmeden yıllar önce Amerika'ya göç etmiş, orada hem senatör hem de zengin bir iş adamı olan dayısıyla karşılaşır. Dayısı onu himayesi altına almaya çalışır. Fakat önceleri işler gayet yolunda giderken birden anlamsız bir nedenden ötürü dayısının koruması biter ve Karl Rossmann ülkesinden geldiği gibi biraz para ve bavuluyla ortada kalır. Başının çaresine bakmak zorunda kalır, iş aramaya başlar. Fakat bu fırsatlar ülkesinde her şey umduğu gibi gitmez, yolu serseri, kurnaz, kendisi gibi göçmen olan, İrlandalı Robinson ve Fransız Delamarche ile kesişir. Karl 16 yaşın verdiği bir saflıkla hareket eder, ancak aptal da değildir bu kişilere karşı. Kendisine zarar vereceklerini anlayınca derhal onlardan ayrılır ve bir otele asansörcü olarak çalışmaya başlar. Ancak orada da barındırılmaz, bu yabancı, büyük ve emin olmayan ülkede tek başına hayat mücadelesini sürdürür.

Kafka'nın diğer eserlerinde de gördüğümüz otorite burada da görülmektedir. Geldiği gemideki kaptan, karaya ayak bastığında Senatör ve işadamı dayısı, çalıştığı oteledeki personel müdürü

devamlı Karl'ı baskı altında tutmaktadır ya da Karl kendini böyle hissetmektedir. 16 yaşındaki Karl'ın cesaretsizliğini, haksızlığa teslim oluşunu, pes ettiğini görmekteyiz. Kısaca Karl'ın var olma mücadelesine tanık oluyoruz. Başta da belirttiğimiz gibi absürtlükler de yok değil eserde. Karl'ın haberi olmamasına rağmen dayısının gemiyi beklemesi, onu karşılaması, Karl'ın bu durumu gayet olağan görmesi, dayısının bir süre sonra sudan sebeplerle tek başına bırakıp başının çaresine bakmasını söylemesi, Karl'ın bu durumu sakın bir şekilde yaban ellerde kabul etmesi gibi.

Demir Özlü'nün "Amerika 1954" adlı eserinin kahramanı ise 19 yaşındaki Harun'dur. Kafka'da olduğu gibi Özlü'de de kahramanlar yazarın gerçek yaşamından izler taşımaktadır. Özlü eserin geçtiği zaman olan 1954'te başkahraman Harun gibi 19 yaşındadır. Eserde geçen Dr. N. gerçek hayatta var olan Dr. Nevzat'ın esere yansımalarıdır. Demir Özlüyle yapılmış olan bir söyleşide bunu görebilmekteyiz. "Dr. Nevzat. Gerede de. Yazları oraya giderdik. Gerede de kısa boylu, ama gayet yakışıklı bir doktor." (Özlü 2006: 13)

Aynı, kitapta olduğu gibi gerçek hayatta da Dr. Nevzat Türkiye'de istediği başarıyı elde edemeyince Amerika'ya gitmiştir. Hatta bir süre sonra Özlü'nün de okulu bırakıp Amerika'ya gelmesini ister, ama yazar bu teklifi reddeder ve Amerika'ya gitmez.

"Bana kararını bildirdi. "Demir ben Amerika'ya gidiyorum." Gitti. Sonra ben Beyazıt'ta fakültede birinci sınıfta okurken, bir haber gönderdi bana, Demir New York'a gel, hukuk tahsilini falan boş ver, burada o kadar çok imkânlar var ki." (Özlü 2006: 13)

Kitabın başka bir kahramanı Hidayet dayı ise, yine gerçek hayatta Özlü'nün dayılarından birisidir. Gerçek hayatta romanda olduğu gibi, gemiyle 1927'de 15 yaşındayken kaçak olarak Amerika'ya gitmek istemiş, ancak eserden farklı olarak Galata' da gemiden atılmış, Amerika'ya gidememiştir.

"Hidayet ise, o da gerçek bir tip, o benim dayılarımdan biridir. 1927'de herhalde 15 yaşındayken falan Amerika'ya kaçmak için burada bir gemide saklanmış, fakat yakalanarak Galata'ya atılmıştı. Hidayet'te oradan geliyor. Bir İstanbul çocuğu." (Özlü 2006: 14)

Eserde başkahraman Harun'un Amerika'daki sevgilisi olan Penelope'nin ise gerçek hayatta bir karşılığı bulunmuyor. Tamamen kurmaca bir karakter. Ancak yine de Özlü bu karakterin Odysseus'ün karısı Penelope' den geldiğini belirtiyor.

"Harun Amerika'ya gidiyor, orada Penelope diye bir kadınla yaşamaya başlıyor, o da tabii Odysseus'ün karısı adı oradan geliyor. (...) Penelope ise hiç tanımadığım biri." (Özlü 2006: 13-14)

Harun'un bir Kulüpte tanıştığı Mr. Jack eserde, İstanbul'dan geldiğini belirtiyor. Harun'a zaman zaman yardım ediyor, bir araya geldiklerinde İstanbul'un mekânlarını yâd ediyorlar. Bu karakterin de gerçek hayatta bir karşılığı bulunmuyor ve kurmaca bir karakterdir.

"M.Ö.: Bir de Mr. Jack vardı. Kuledibi'nden, Pera'dan oraya gitmiş bir tip gibi duruyor.

D.Ö.: Kuledip’li Yahudi. O da hiç tanımadığım, uydurduğum bir karakterdir. Çünkü New York’ta var olmuş mafyalardan, en büyüklerinden biri de Yahudi mafyasıdır, çok sert bir mafyaymış.”⁴

Eserdeki diğer kahramanları da televizyonlardaki filmlerden aldığını söylüyor yazar. Tamamı uydurma kişilikler.

5. ESERLERDEKİ AMERİKA ALGISI

Her iki eserde kahramanlar Karl Rossmann ve Harun ülkelerinden ayrılınca Amerika’ya gitmeyi tercih ediyorlar. Gerçi Karl Rossmann ailesinin zorlamasıyla bir anlamda zorla evini terk etmek zorunda bırakılıyor. Kafka’nın eseri her ne kadar Amerika’nın fakir alt tabakasını yansıtıyor olsa da burada bile Karl’ın dayısı daha önce Amerika’ya göç etmiş, işadamı hatta senatör olmuştur. Bu da toplum içinde yükselebileceğinin bir işaretidir. Karl’da buna benzer bir fırsat yakalamış dayısının yardımıyla yükselebilecekken bir anda işler tersine dönmüş ve temelden, sıfırdan başlamak zorunda kalmıştır.

Kafka’nın eserinde bir anlamda Kapitalizmin temellerinin nasıl atıldığı da görülmektedir. Karl hangi işe başlarsa başlasın sıfırdan başlamak zorunda ve eğer düzenli ve amaçlı bir şekilde çalışmaya devam ederse en kötü durumda bile olsa yükselmesi ve bir üst tabakaya çıkması mümkün görünüyor.

Aynı durumu biz Demir Özlünün eseri “Amerika 1954” de Harun ve dayısında da görmekteyiz. Harun’un dayısı da New York’a göçmen işçi olarak gelmiş, alt tabakalarda küçük işlerde çalışmış, fakat bir süre sonra aynı işyerinin ortakları arasına girmiş ve kazancı fevkalade olan işveren durumuna yükselmiştir. Bu iki kahraman da gösteriyor ki, kişi Protestan etiğine göre çalışılırsa, toplumun en alt kesiminden en üst kesimine yükselmek mümkündür. Bu umut herkese vaat ediliyor.

Amerika coğrafi olarak çok geniş bir ülke. Bu genişlik eserlerde insanların yaşamlarına da bir anlamda yansımış durumdadır. Biz bunu, Karl’ın dayısının çok geniş olan malikânesinde, Özlü’nün kahramanı Harun’un yaşamında bariz bir şekilde görebilmekteyiz. Harun New York’u geniş sokakları, caddeleri, kaldıkları ve yaşadıkları evleri oldukça büyük ve geniş tasvir etmektedir. İlk Amerika’ya geldiğinde ev sahibesinin kendisine gösterdiği ev hayalindeki ve kitaplardaki tasvir edilen evlere çok benziyor:

“Yaşlı kadın koridorun sonunda yakın bir yerdeki kapıyı anahtarıyla açtı. (...) Genç adamın sevdiği tarzda bir daireydi bu. Çok geniş bir odaydı.” (Özlü 2006: 11)

“Ne kadar büyük bir eviniz var, dedi Harun.

Annemle babamın evi.

Mutfak da bir daire kadar büyüktü. Zaten Harun New York’a geleli her şeyin geride bıraktığı dünyaya göre, çok daha büyük olduğunu biraz şaşırarak, biraz da zevk alarak izliyordu.” (Özlü 2006: 43)

⁴ Öztürk - Uygun 2011: Kendi Evine Varamamak: Demir Özlü’yle Söyleşi, (http://www.mavimelek.com/demir_ozlu-soylesi.htm 10.04.2017)

Harun henüz Amerika'ya gitmeden İstanbul'da üniversite eğitimi görürken, üniversite kantininde idare hukuku konusunda master yapmak için gelen Amerikalı Frank'la tanışır. Frank güzel Türkçe öğrenmiştir. Harun ve arkadaşlarıyla ilişki kurmaya çalışır. Harun o dönemin siyasi yapılanmasına uygun görüştedir. Tarafsızlık politikası yanlısıdır. Ancak Frank Harun'a "Tam bir Amerikan yanlılığı varken! Özgürlükle demokrasiyi onun ülkesi simgelemiyor muydu?" kendi ülkesi taraftarı olmayı öneriyor. (Özlu 2006: 36) Burada Frank'ın düşüncelerinden Amerika'nın özgürlük ve demokrasi sembolü bir ülke olarak yansıtıldığını görüyoruz.

Ayrıca Harun, Dr. N'nin kendisini Amerika'ya davetini hatırlar ve gönderilen mesajda "Harun hiç de düşünmesin. New York'a gelsin. Burada onun için de o kadar çok olanaklar var ki" diyordu. (Özlu 2006: 41) Buradan da Amerika'nın fırsatlar ülkesi şeklinde algılanmasını görmekteyiz.

Kafka'nın kahramanı Karl Rossmann iki hayta arkadaşından ayrılır ve kendine bir iş bulur. Bir otelde asansörcülük yapacaktır ki bu işi ona kendisi gibi Alman olan otelin aşçıbaşısı, Viyanalı kadın bulmuştu ve sıfırdan başlıyordu. Çevresinde hep otelde çalışanlar bulunuyordu ve onlar için kendilerince değişik lüks hayat vardı. Karl'da bunlara katılıp hemen uyum sağladı.

"Hemen her oğlanın bir piposu vardı, pipo içilerek bir çeşit lüks hayat yaşanıyordu; Karl'da bir pipo almış ve kısa bir süre sonra pipo içmekten zevk duymaya başlamıştı." (Kafka 2006: 153)

Amerika, gerek Karl Rossmann gerekse Harun için ultra modern bir ülkedir. Bu konu her iki eserde de okuyucuya sunulmaktadır. Karl Rossmann ve Harun Amerika'ya ilk geldiklerinde onları karşılayan gökdelenleri, makinaları, büyük servet ve aşırı yoksulluk arasındaki tezatla, dev binalar karşısında küçülen, adeta cüceleşen insanların büyük bir verimlilik talebine maruz kaldığı bir medeniyetle karşılaşmışlardır.

Amerika'daki yaşam şekli öğrenciler için hem çalışıp hem de öğrenimlerine devam etmeleri şeklindedir. Karl otelde öğrenci bir komşusuyla tanışır ki bu kişi hem çalışıp hem de okumaktadır. Çalışma ortamı ve hayat oldukça zordur. Öğrenci gece bir şişeye doldurduğu siyah kahveyi içmekte, gece geç vakitlere kadar çalışıp gündüz de işe gitmektedir. Başka şekilde hayatta kalması ve okuması zordur ki bu öğrenci Karl'a öğütler vermektedir; ona göre iş bulmak zordur, haline şükretmesini ve kaldığı yerden şikâyet etmemesini öğütler.

Harun'un arkadaşları da öğrencidir. Buna, gruptaki Larry örnek gösterilebilir. "Çok vaktim var, dedi sonra. Okul içinde, kütüphanede de, evde de okumam için. Her gece sürtenlerden değilim ki ben." (Özlu 2006: 58)

Karl daha gemiden inmeden Ateşçiyle sohbetlerinde, Ateşçi ona okuması gerektiğini, Amerika'daki üniversitelerin Avrupa'ya oranla daha iyi olduğunu söylüyor.

"Amerika'daki üniversiteler Avrupa'dakilerle kıyaslanamayacak kadar iyidir. Neden olmasın! Dedi Karl. Ama okumak için hemen hiç param yok. Hani biriyle ilgili olarak bir yerde gözüme çarpmıştı, gündüzleri bir mağazada çalışmış da, gece okumuş, sonunda da doktorasını verip sanırım belediye başkanı olmuş. Ama ne bileyim enikonu sabretmek, yılmamak gerekiyor bu iş de." (Kafka 2006: 9)

6. KAHRAMANLARIN KARŞILAŞTIĞI SORUNLAR

Genel olarak bakıldığında iki eser birbirinin tersi gibi görünmektedir. Başlangıçta her iki kahraman da geldikleri ülkelerde ekonomik olarak çok da iyi durumda değildir. Karl Rossmann, 16 yaşında ailesinden ayrılır, Amerika'ya gönderilir, ancak kaderi değişmez, başlangıçta dayısı ona iyi bir imkân sunar, ancak bir süre sonra oradan ayrılmak zorunda kalınca yine fakirliğin, mücadelenin içinde bulur kendini.

Harun ise başlangıçta İstanbul'da üniversite öğrencisidir, ancak bir sebeple Amerika'ya gelince kaderi değişir. Karl'ın tersine ona Amerika'da tanıdıkları ve dayısı sahip çıkar. İstanbul'dan tanıdığı Dr. N ona geniş imkânlar sunar ve onu bu yaban ellerde kaderiyle baş başa bırakmaz. Dr. N ona İstanbul'da borç aldığı paraya karşılık yüklü bir miktarda banka cüzdanı verir. Kader yardım etmiş Dr. N Amerika'ya gelince lotaryadan yüklü para kazanmış ve Harun'a ayırdığı payını vermiştir. Ayrıca dayısı da ona sıkılma der ve harçlık olarak 40.000 dolarlık bir çek verir. Harun'un eğitim seviyesi yüksek bir çevresi oluşur, rahat bir şekilde arkadaş çevresine girer.

Bu durum okuyucu için biraz hayalî görünmektedir. Karl Rossmann hayatın daha içindedir. Dayısının evini terk etmek zorunda kaldığından beri yine fakirlik içinde, üstelik iki kötü arkadaşla birlikte yola devam etmek zorunda kalmıştır. Üstelik bu kişiler de göçmendir ve Karl evde bir kitapta okumuştur. Amerika'da İrlandalılardan sakınılması gerektiği. Tesadüf Robinson İrlandalı ve Delamarche Fransız uyrukludur. Karl küçük yaşta olması dolayısıyla bu iki arkadaşı tarafından defalarca kandırılır ve zor durumda bırakılır. Önceleri onlardan kopamaz ancak bavlulundan ailesinin resmi kaybolunca onları terk eder ve bir otelde çalışmaya başlar. Ve her defasında her türlü zorlukla karşılaşır ama pes etmez. Çünkü Amerikan rüyasında mutlaka düzlüğe çıkacak toplumda iyi bir yer edinecektir. Her iki eserde de bu durum simge olarak okuyucuya verilmektedir.

Karl'ın, zamanında beş parasız bu ülkeye göç eden, gemiden iner inmez bir milyoner senatör olarak karşısına çıkan dayısı ve Harun'un da gemide kaçak olarak Amerika'ya gelen dayısı Hidayetin New York'ta iyi bir işi vardır. Her iki karakter de sıfırdan başlayıp servete kavuşma mit'inin birer simgesidirler.

Demir Özlü'nün "Amerika 1954" romanında Harun umutsuz, mutsuz ve melankolik ruh halinden kurtulmuş, toplumsal değerlerin bazılarını karşı durabilmiş toplum içerisinde mutlu olabilmiştir. Kafka'nın "Amerika'sında" Karl Rossmann ne kadar dürüst, çalışkan olsa da layık olduğu şekilde yaşayamamış okuyucunun hayal ettiği mutlu sona ulaşamamıştır – gerçi kısa bir süre dayısı umut olmuştur - bu yönüyle Kafka'nın Amerika'sı gerçek hayattan kopmuş - tamamen ütöpik - değildir. Kafka bu kitabını "en ışıklı kitabı"⁵ olarak okuyucuya sunmuştur.

Bilindiği gibi "Amerika" romanı, Kafka'nın bitiremediği ve arkadaşı Max Brod'un onun ölümünden sonra yayınladığı bir eserdir. Brod eserin ilk baskısı için yazdığı önsözde Karl Rossmann için:

"Amerika'da kahramanın o çocuksu masumluluğu ve insanı duygulandıracak kadar saf temizliği sayesinde, kötü akıbet zar zor dizginlenir. Bir anda bütün sevgimizi kazanan Karl Rossmann

⁵ Bkz. Brod, Max: İlk baskı için önsöz (içinde. Kafka, Franz(1983): Amerika, Cem Yay., İstanbul) s.331-334

adındaki bu iyi gencin, düzmece dostluklara ve hain düşmanlıklara karşın, eninde sonunda dürüst bir yaşamı sürdürüp, er geç annesi ve babasıyla uzlaşacağı hissedilir romanda.”⁶

7. SONUÇ

Çalışmamıza konu olan Kafka ve Demir Özlü, öğrenim hayatlarında ikisi de hukuk tahsili görmüşlerdir. Her ne kadar iki yazar da aynı dönemde yaşamamışlarsa da eserler konu, motif, kahramanlar, Amerika algısı ve eserlerdeki otobiyografik unsurlar bakımından birbirine benzemektedir. Demir Özlü, romanının sonlarında Kafka'nın eseri “Amerika'yı” bildiğini, hatta başkahraman Harun'un ağzından kitap hakkında geniş bilgi vermekte, bize Kafka'yı okuduğunu bildirmektedir.

Kafka edebi bir konu olarak bu esere başlamadan çok önce Amerika'yla uğraşmıştır. Günce'sinde: “Bir keresinde, birbirleriyle kavga eden ve birinin Amerika'ya gittiği, diğerinin Avrupa'da bir ceza evinde kaldığı iki kardeşin olduğu bir roman tasarlamıştım”(Kafka 1976: 25) demektedir. Günceden yapılan bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere Kafka'nın her iki ülke–Almanya, Amerika – ve her iki kıta - Avrupa, Amerika – üzerine bir karşılaştırma yapacağı görülmektedir. Amerika'ya hiç gitmemiş bir yazarın böyle bir çalışma yapmasına yardımcı olacak kaynaklar ancak seyahatnameler ve tanıdıkların bu ülke üzerine mektupları olabilir. Kafka'nın üç yeğeni de Amerika'ya gitmişler ve Kafka bunlardan Amerika'yı birinci ağızdan dinleme fırsatı bulmuştur. Kafka'nın da gerçekten Amerika'daki kişilerle ilişkisi vardı ve geri kalanı da yazarın yaratıcılığı ve kurmacayla birlikte hayallerinden oluşuyordu. Eserde Amerika'daki işçi ve iş dünyası detaylı bir şekilde işleniyor, buradaki hiyerarşi, işleyişi ve topluma etkileri somut bir şekilde analiz ediliyor. Bu düzenin, ana kahraman Karl Rossmann üzerine etkileri okuyucuya sezdiriliyor.

Demir Özlü'nün eserinde ise Kafka'nın eserinin ters yönü, yani insanların mutlu, sanatla uğraşmaları gösterilmektedir. Hayattan pes etmeyen Harun uğraşır, çabalar ve Amerika'daki çevresinin de yardımıyla olumsuz durumları aşar ve mutlu olmayı başarır.

Her iki romanda da okuyucuya Amerikan rüyası gerçeklikleriyle anlatılmaya çalışılmıştır. Bu anlatı sağlanırken ara sıra abartı da söz konusudur. Kafka'nın Amerika'sında Amerikan rüyasını temsil eden dayısıdır, Demir Özlü'nün Amerika 1954'ünde ise Dr. N ve dayısı Hidayet'tir. Bunlar toplumda disiplinli, çalışmayla ve kendine güvenle en alttan başlayarak en üste çıkabilmiş kişilerdir. Karl dayısının yanından ve babasının evinden bu katı disipline, gelenek ve göreneklere uyamadığı için “baba evinden zayıf disiplini yüzünden bir kedinin kapıya konulduğu gibi” (Kafka 1983: 30) yollanmıştır.

Disiplin ve hiyerarşik sisteme uyum eserin ana fikrini oluşturmaktadır ki bunun tersi de anarşiye doğurur kanımca.

Her iki eserde de Amerikan miti en alttan üste çıkış, - bulaşıkçılıktan milyonerliğe –sekteye uğramıştır. Tabakalar arasındaki geçiş normal şartlar altında çabanın ve başarının sonucudur, ancak Karl ve Harun bunun dışındadır, çünkü piramidin en üstüne Amerika'daki yaşama dâhil olmuşlardır. Bunun sebebi her iki eser kahramanının da ailevi bağları sebebiyle piramidin üzerine çıkmış olmalarıdır ki, bu normal şartlarda neredeyse imkânsız gibi görünmektedir.

⁶ Bkz. Brod, Max: İlk baskı için önsöz (içinde. Kafka, Franz(1983): Amerika, Cem Yay., İstanbul) s.333

Yeni Kıta Amerika ile yaşlı Kıta Avrupa arasında birçok ortak yön de bulunmaktadır. Amerika, Avrupa'dan gelen göçmenler tarafından kurulmuş bir yerdir. Günümüzde hala buraya göç devam etmektedir. İnsanlık tarihinde "Amerikan rüyası" olduğu sürece bu tür yer değiştirmeler ne ilk ne de son olacaktır.

8. Kaynakça

Andaç, Feridun (2011): *Demir Özlü: Kuşağının Sürgün(deki) Dili*, Kitap-lık Yapı Kredi Yay., İstanbul, Sayı 153 (5-12)

Arak, Hüseyin (2012): *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, Hacettepe Yayınları, Ankara

Aytaç, Gürsel (1990): *Çağdaş Alman Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara

Bali, Rifat N. (2011): *Anadolu'dan Yeni Dünya'ya*, İletişim Yayınları, İstanbul

Duru, Sezer (2014): *Bir Karşılaştırma: Franz Kafka / İlk Metinler – Robert Walser / Öyküler*, Kitap-lık Yapı Kredi Yay., İstanbul, Sayı 174 (16-35)

Gabrielle, Sophia: *Franz Kafkas Der Verschollene- Zur literarischen (De-) Konstruktion Amerikas*, (<https://www.uibk.ac.at/germanistik/igel/2014/gabrielli.pdf> 10.05.2017)

Kafka, Franz (1976): *Tagebücher 1910-1923*, Fischer Taschenbuch Verlag, München

Kafka, Franz (1983): *Amerika*, Çev. Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul

Lau, Edmond (2001): *Franz Kafka's Amerika: The Amerikan Dream*, (<http://people.csail.mit.edu/edmond/writings/amerikan-dream.pdf> 04.05.2017)

Özdemir Yücel: *Yeni Dünya'ya Alman Göçü* 1, (<http://www.yenihayat.de/2011/01/25/%E2%80%98yeni-dunya%E2%80%99ya-alman-gocu-1/> 04.04.2017)

Özlü, Demir (2006): *Amerika 1954*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

Öztürk, Melek- Hasan Uygun (2011): *"Kendi Evine Varamamak: Demir Özlü'yle Söyleşi"*, (http://www.mavimelek.com/demir_ozlu-soylesi.htm 04.05.2017)

Santoni, Laura: *Die Funktion Amerikas in Kafkas Roman Der Verschollene*, (http://www.academia.edu/24369822/Die_Funktion_Amerikas_in_Kafkas_Roman_Der_Verschollene 10.05.2017)

Sezer, Sennur: *Demir Özlü Bir Olay Öykücüsü Değil, Bir Durum Öykücüsüdür*, (<http://www.edebiyathaber.net/oykudeki-ayrintilar/> 12.04.2017)

Türkeş, A. Ömer: *Kafka'yı nasıl okumalı?*, (<http://www.milliyet.com.tr/ozel/kitap/021006/1.html> 10.05.2017)

ARAPÇA TÜRKÇE KARŞILIKLI ÇEVİRİLERDE EŞDİZİM YAPILARININ ÖNEMİ

Yaşar DAŞKIRAN

Yrd. Doç.. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Dil, çevre, kültür ve toplumun ortak ürünü olarak coğrafyanın, milletlerin maddi ve manevi varlıklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Dile zenginlik katan sözcük, tabir, deyim atasözü gibi unsurlar geçmişten miras kalan zenginliklerdir. Dilin evi olan sözcükler ne kadar yerinde kullanılırsa evin dizaynı o kadar başarılı olur. Sözcüklerin anlamlarını kullandıkları kelime birliktelikleri, bağlam ve gramatik yapıların belirlediği gerçeği dilbilimin ulaştığı ilkeler arasındadır. Birkaç hususla özetlenen bu temel ilkeler son dönem dil çalışmalarında çokça üzerinde durulan noktalardır. Sözcüklerin birlikteliklerinden doğan eşdizim konusu anadil kullanıcıları dahil yabancılar içinde önem arz eden bir durumdur. Arap dili çalışmalarının tarihine bakıldığında dilin doğru kullanımına dikkat çekmek, bu konuda bir anlamda kılavuz olabilecek sözlük örnekleri vardır. Günümüz önemli Arap dilcilerinden, dünya dilleri arasında yaygın kullanılmasının bir sonucu olarak yabancılar için bu tür sözlüklerin hazırlanması gerekliliğine işaret eder. Müstakil Mütercim Tercüme bölümlerinin kurulduğu günümüzde, çeviri alanına ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Hedef dil ve çeviri dil arasında başarılı çeviri yapılabilmesinin şartlarından biri de eşdizim yapılarının iyi bilinmesi ve doğru kullanılmasıdır.

323

Anahtar Kelimeler: Arapça, Türkçe, eşdizim, çeviri, hedef dil.

1.Giriş

Sözcük, daha doğrusu *sözlükbirim* (lexeme) anlamının anlaşılmasında kullanılan kavramlardan birisi de *içlem* (sense) kavramıdır. Gönderim kavramına karşıt olarak içlem, sözcüklerin dilin iç dizgesindeki bağıntılarının açıklanmasında kullanılmaktadır. Bu bağıntılar eşanlamlılık, zıtanamlılık, üstanamlılık gibi *dizisel* (paradigmatic) ya da *birliktelik* (collocation) gibi dizimsel düzlemde olabilmektedir. Yapısal dilbilim açısından düşünüldüğünde sözcüklerin dil içi bağıntılarını bilmeden, anlamı kavramanın olanaksızlığı görülmektedir. Sözcük anlamının bir boyutu da sözcüğün öteki sözcüklerle anlam ilişkisi sonucu ortaya çıkar.

Dil içi dizgelerin aralarındaki ilişkilerden kurulu bağlantının en çok gerçekleştiği yapılar olan birliktelik kullanımı (cooccurrence/ coocurrence) ile eşdizimlilik (collocation), dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüklerinde birbirlerine yakın birer kavram alanı olarak karşımıza çıkar. Birliktelik kullanımı (co-occurrence) için, kaynakların ortaya koyduğu kavramlaştırma, aynı sözcüde iki ya da daha çok sayıda dil biriminin bir arada bulunması şeklindedir. Bu durum sözcüksel bağdaşıklıkla ilgilidir. Yani dilde seçme ve birleştirme ilkelerinin kuralları çerçevesinde, herhangi birden fazla dil birimi anlamsal olarak bir araya gelebilmektedir (Özkan, 2007:31).

2.Eşdizim Kavramı

Eşdizimlilik olgusu, yapısal dilbilim ya da üretimsel dilbilimde var olamamışken, İngiliz dilbilimciler Firth, Halliday ve Sinclair ile çokça bahsedilir hale gelmiştir. Eşdizimli sözcük,

yani ‘collocation’ terimi, ilk olarak 1957 yılında Firth tarafından kullanılmıştır. Firth, eşdizimliliği, sözcüğün kullanıldığı alışlagelmiş yerlerin olduğu düztümce olarak tanımlamıştır. Sonrasında ise eşdizimli sözcük farklı şekillerde de tanımlanmıştır ve henüz üzerinde uzlaşılmış bir tanım yoktur. Nesselhauf (2005), sıklık temelli yaklaşım (frequency-based approach) ve sözcük seçimi ile ilgili olan yaklaşım (phraseological approach) olmak üzere başlıca iki yaklaşımdan bahsetmiştir.

Önce Firth ve sonrasında Halliday ve Sinclair tarafından geliştirilen sıklık temelli yaklaşımda (frequency-based approach) eşdizimlilik, sözcüklerin belirli bir uzaklıkta karşılıklı oluşumları biçiminde kabul edilmiştir. Firth, geliştirdiği Dil Betimleme Modelini (Model of Language Description), sesbilgisel, biçimbilgisel, sözdizimsel ve sözlüksel katmanlardan oluşan dilsel bağlama (linguistic contexte dayandırmıştır. Bu katmanların her birinde bağlamsal olarak betimleyici iki eksen, yatay ve dikey eksen vardır. Yatay eksenindeki sözcükler, somut mentinsel bir yapı oluştururken dikey ekseninde bu sözcüklerin başka sözcüklerle başka metinlerde kullanım olasılığı gösterilmektedir. Örneğin, “John ate the apple” tümcesinde *apple* sözcüğü *orange, sandwich, steak, chocolate, cake, vb* sözcüklerle dizisel ilişki içindeyken *ate* ve *John* sözcükleriyle dizimsel ilişki içindedir. Eşdizimli sözcükler ise dikey eksenindeki oluşumları yani dizisel ilişkiyi temsil etmektedir (Öztuna, 2014: 31).

Sözcükler dil bilgisi kurallarına göre dizimlense de her zaman rastgele birliktelikler göstermezler, bazı sözcükler bir dizimde birbiriyle daha sıklıkla kullanılırlar ve diğerlerine göre ayrıcalıklı bir konuma yükselirler. Dil biliminde bir sözcüğün başka sözcüklerle kullanım sıklığı göstermesi ve ayrıcalıklı bir birleşim sergilemesi eşdizimlilik kavramıyla açıklanır. Eşdizimlilik bir dilde bir sözcüğün diğer belirli sözcüklerle ya da sınırlı bir sözcük setiyle alışlagelmiş kullanımını ifade eder. Mantıksal ve anlam bilimsel seçme kuralları zemininde bir araya gelen iki veya daha fazla sözcüğün eşdizimsel kullanımında dil bilgisi ve söz diziminin dışında sözcüklerin sıklıkla birlikte kullanımları sonucu oluşan eşdizimsel sınırlılıkların (collocation restrictions), başka bir deyişle bazı kullanım normlarının belirleyici olduğu söylenebilir.

Eşdizimsel sınırlılıklar ya da kullanım normlarının Firth’de *eşdizimsel düzey* (collocational level), Halliday’da *sözcüksel düzey* (lexis), Allerton’te *deyişsel birliktelik sınırlılıkları* düzeyi (locutional cooccurrence restrictions) olarak anılan, dilin söz dizimi ve anlam bilimi gibi temel düzeyleri dışında ayrı bir dil düzeyinde gerçekleştiği kabul edilir. Dilin bu düzeyinde Firth’de eşdizimsel anlam (meaning by collocation), Mel’cuk’de *sözcüksel işlev* (lexical function) adı verilen, eşdizimleyenin mecazi anlamda kullanıldığı anlam bilimsel bir süreç yaşanır. Bu süreç sözcük biliminde sözcükleştirmeden (lexicalization) bir önceki safha olup özelleşme (institutionalization) olarak adlandırılır. Özelleşme eşdizimsel yapıların en başat özelliklerinden biridir.

Eşdizimsel yapılar bir sözcük birleşmesi türü ve deyimleşme sürecinde bir evre olarak ele alınır. Deyimleşme ekseninde sıralanan sözcük benzeri birleşmeler Cowie tarafından dört ayrı sınıfta değerlendirilir: *açık eşdizimliler* (free collocations), *sınırlı eşdizimliler* (restricted collocations), *değişmeceli deyimler* (figurative idioms), *yalın deyimler* (pure idioms).

Açık eşdizimliler (open collocations) dilin genel dil bilgisi, söz dizimi kurallarına ve seçme sınırlılıklarına göre birliktelik sergileyen sözcük dizimleridir. Açık eşdizimler, unsurlarının özgürce yer değiştirebildiği, donuk olmayan *açık sözcük birleşmelerinden* (open combinations) doğal ve yaygın kullanımı olması dolayısıyla ayrışır. Unsurlarının birbirine en az yapışık ya da birleşik olduğu bu sözcük birleşmeleri, her bir unsurunun başka sözcük ya da sözcüklerle

birlikteliğe açık oluşuyla dikkat çekerler. Bununla birlikte *el kaldırmak, parmak kaldırmak* gibi belirli bağlama özgü kullanımı olan ve başka sözcüklerle birleşime kapalı olan açık eşdizim türleri de vardır. Bütün açık eşdizimler, anlamsal şeffaflık ölçütü açısından her bir unsurunun gerçek anlamda kullanıldığı sözcük birleşmeleridir. Açık eşdizimlerin anlamına, birleşimi oluşturan unsurların ilk ya da gerçek anlamlarından hareketle ulaşılabilir: Ör. *çay/kahve/su/ayran* vs. *içmek*; *yemeğe, çaya, iftara, kahvaltıya* vs. *çağırarak*.

Sınırlı eşdizimlilik (restricted collocation) çoğunlukla yarı donuk ya da kalıplaşmış, birlikte kullanım sıklığı yüksek, anlamsal açıdan kısmen şeffaf yani unsurlarından birinin mecazi anlamda kullanıldığı sözcük birleşmelerini ifade eder. Sınırlı eşdizimsel yapının mecazi anlamda kullanılan unsuru *eşdizimleyen* (collocator), gerçek anlamıyla kullanılan unsuru *eşdizimlenen* terimiyle (bases) anılır. Açık birleşmelerin unsurları özgür biçimde değiştirilebilirken sınırlı eşdizimsel yapılarda unsurların söz dizimsel açıdan değiştirilebilirliği kısmen mümkündür. Bileşenlerinin değiştirilebilirliği sınırlıdır ve bir derecesi vardır. Sınırlı eşdizimsel yapıda unsurların birliktelik sınırlılıkları keyfi (arbitrary) gerçekleşir. Eşdizimsel düzeyde oluşan bu kısıtlamalar, sözcüklerin birlikte kullanım sıklığından ileri gelen sözcüksel bir sınırlılıktır: *göbek atmamak* yapısındaki *göbek* ismi *sallamak* ya da *oyunlatmak* fiilleriyle *göbek sallamak* ya da *göbek oyunlatmak* biçiminde kullanımı anlamsal bağdaşma olsa bile kabul edilebilir değildir. Bir ifade ya da birlikteliğin kabul edilebilir olması için sözcüklerin dil bilgisi ve söz dizimi kurallarına, mantıksal ve anlam bilimsel seçme kurallarına göre birliktelik göstermesi tek başına yeterli olmaz, eşdizimsel sınırlılıkların da dikkate alınması gerekir. Eşdizimsel sınırlılıklar ihlal edildiğinde niyet edilen anlam sözcüklerin ayrı ayrı anlamlarından anlaşılabilir zayıf, kulak tırmalayıcı ve kullanımı olmayan yapıların ortaya çıkmasına yol açar.

Değişmeceli deyimlerin mecazi bir anlamı vardır; ancak gerçek anlamlarını da muhafaza ederler. *Köşeyi dönmek* yapısı “hiçbir çaba göstermeden kısa sürede zengin olmak” anlamını ifade etmekle birlikte yapının unsurlarının anlamından çıkarılabilecek gerçek bir yorum da elde edilebilir.

Yalın deyimler, anlamının yapıyı oluşturan sözcüklerin anlamından elde edilemediği sözcük birleşmeleridir. Dolayısıyla bu birleşmeler bileşenlerinin anlamsal şeffaflığının olmadığı, anlamsal olarak analiz edilemeyen, tek bir sözcük gibi davranan kalıplaşmış ya da donuk sözcük birleşmeleridir (Doğan, 2016: 269-270).

Eşdizimsel anlam ise eşdizimlilik kavramından türemiştir. Eşdizimsel anlam, bir ifadeye düz anlamının ötesinde, yaygın kullanılan bir öbek oluşturmak üzere birlikte bulunduğu başka bir ifadenin anlamı tarafından kazandırılan anlamdır. Buna örnek olarak “intercourse” (ilişki) sözcüğü verilebilir. Bu sözcük modern İngilizcede kullanımdan büyük ölçüde düşmüştür, çünkü yaygın bir eşdizimlilik olan “sexual intercourse” (cinsel ilişki) öbeğinden dolayı tamamen yan anlamlı cinsellikle çağrışımlar kurulmaktadır.

Eşdizimsel anlam, belli bir sözcükbirimin öncesinde sonrasında gelmesini beklediğimiz başka sözcük ve ifadelerle meydana gelen sınırlamalarla ortaya çıkar. Örneğin “çalışkan” dendiğinde canlı varlıklarla ilgili bir sıfat akla gelmektedir: “Çalışkan öğrenci”, “karınca gibi çalışkan”, “çalışkan çiftçi”. Bu ve benzer sınırlandırmalar keyfi olmayan, eşyanın tabiatından kaynaklanan sınırlandırmalardır (Suçin, 2007: 80).

3.Arapçada Eşdizimler

Eşdizim terimi İngilizcede *collocation* terimiyle ifade edilirken Arapçada ilgili terimin karşılığı noktasında bir birlik yoktur. Arapçada eşdizimin karşılığı olarak *مصاحبة*, *تلازم*, *تضام*, *فيود التوارد*, *فيود التوارد*, *تضام*, *تلازم*, *مصاحبة* terimleri kullanılmaktadır. Sayılan terimler içerisinde *مصاحبة* teriminin daha doğru bir kullanım olduğu söylenebilir. Arapça kaynaklarda bu terim öne çıkar (Ebu'l-Ferec, 1966: 111). *Musahabe* kelimesinin, eşlik etmek, birbirini gerektirmek anlamları vardır. Terimsel olarak eşdizim, dilde farklı bağlamlarda sürekli birlikte kullanılan iki veya daha fazla kelimeden oluşan daimi birlikteliktir. Genellikle **isim sıfat** (ثقة عمياء – blind confidence – aşırı güven), **fiil isim** (يسئل سيفاً – draw a sword – kılıç çekti), **tamlama** (هجرة العقول – brain drain – beyin göçü) gibi yapılarda gelir.

Eşdizimlerde sözcüklerin birlikteliği kadar dizilişleri de önemlidir. Öyle ki sözcüklerin dizilişi bozulduğunda anadil kullanıcılarına doğal gelmeyecektir. Türkçede *gece gündüz çalışıyorum* cümlesindeki “gece gündüz”, Arapçada *ليلا ونهار*, İngilizcede “day and night” şeklinde kullanılmaktadır (Suçin, 2007: 127). Gramer dışında sözcüğü tanımayı ve tanımlamayı sağlayan eşdizim yapılarıdır (Ebu'l-Ferec, 1966: 111). Arapçada eşdizimli sözcükler isim+fiil, fiil+fiil, fiil+isim, isim+isim, isim+sıfat, fiil+ilgeç, fiil+zarf, isim+ilgeç+isim, sıfat+zarf, girişik tamlama ve cümle gibi çeşitli dilbilgisel konumlarda kullanılabilir. Dilde akıcı konuşmak ve yazıda doğru şekilde kullanmak için sözcük kombinasyonlarını iyi bilmek gerekir (Benson, 1997: ix).

Fiil+isim birlikteliği: Bu dizilişte isim, fâil veya mef'ul bih olarak gelir. اشتد عوده (gücü arttı), شوهت شوهت (haberler ifade etti), انخفض السعر (fiyat düştü), تبادل الأعمال (işleri birlikte yaptı), أحرز تقدما (barışı sağladı), أكل سلامة (vaatlerde bulundu), قدمت وعودا (imajı zedelendi), انتهز الفرصة (belirsizliğe büründü), اكتنف الغموض (savaşa girdi), خاض المعركة (ilerleme sağladı), يبذل جهدا (fırsatı iyi değerlendirdi), يسن قانونا (kanun koydu), يكتف الثقة (güven kazandı), يلقن درسا (ders verdi), يسل سيفاً (kılıç çekti), شن هجوما (saldırı düzenledi), حزم أمره (kararını netleştirdi), يسجل رقما قياسيا (yeşil ışık yaktı), أعطى الضوء الأخضر (ışık tuttu), ألقى الضوء عليه (pazarlık yaptı), يعقد صفقة (uyuşturucu kullandı) örnek olarak verilebilir.

Fiil+fiil: أقبل ينادي (seslenmek üzere yöneldi), جعل يقول (söylemeye başladı) örneklerinde fiillerin birlikte kullanıldığı görülür.

İsim+isim: صندوق الاقتراع (seçim sandığı), قائمة المنتجات (ürün listesi), تسلسل الأحداث (olayların bağlantısallığı), اراقه الدماء (kan dönmek), حقن الدماء (kan dökülmesini engellemek), سفك الدماء (kan dönmek), حرمة الدماء (can emniyeti), خيبة الأمل (hayal kırıklığı), هجرة الأدمغة (beyin göçü), بنك محكمة الاستئناف (bilgi bankası), أمير الشعراء (şairlerin prensi), فقدان الذاكرة (hafıza kaybı), محكمة الاستئناف (istinaf mahkemesi), جوهر الأشياء (varlıkların özü), حلقة بحث (seminer) bu yapıda gelen eşdizim örnekleridir.

İsim+sıfat birlikteliği: الاكتفاء الذاتي (kişisel yeterlilik), أغلبية مطلقة (salt çoğunluk), علاقات قوية (sağlam, güçlü ilişkiler), قضايا ملحة (hayati meseleler), صناعة ثقيلة (ağır sanayi), جهد دائم (sürekli çalışma), جهود جبارة (büyük çabalar), بيان ختامي (sonuç bildirgesi), جامعة حكومية (devlet üniversitesi), الوضع الراهن (anlık durum), حاج ماسة (zaruri ihtiyaç) yapılarını örnekler olarak sıralayabiliriz.

Fiil+ilgeç birlikteliği: نفذ بالدقة (dikkatlice uyguladı), اتصل هاتفيا (telefon görüşmesi yaptı), تعرض للشدة (şiddete maruz kaldı), اعتقد فاهما (bilinçli inandı), علم يقينا (yakinen bildi), وقع على العقد (anlaşmayı imzaladı) örnekler çokça kullanılan eşdizim örnekleri arasındadır.

İsim+ilgeç+isim birlikteliği: خطر على الاستقرار (istikrar için tehlike), الصراع على السلطة (iktidar mücadelesi), أسلوب في التفكير (düşünme tarzı), التعليم عن بعد (uzaktan eğitim), الأخذ بالأسباب (sebeplere)

sarılmak), الالتفات إلى الأسباب (sebeplere yönelmek), الأخذ بالشبهات (şüpheyle hüküm vermek) örneklerini verebiliriz.

Girişik tamlama: قرض قصير الأجل (kısa vadeli borç), بيان شديد اللهجة (sert açıklama), قوات متعددة (çok uluslu güçler), علاقة حسن الجوار (iyi komşuluk ilişkileri), مسؤول رفيع المستوى (üst düzey yetkili) bu yapıda gelen kalıp ifadelerden bazılarıdır.

İsim+bağlaç+isim birlikteliği: yazılı metinlerde عزم واصرار (azim ve ısrar), الأخذ والرد (diyalog) gibi örneklere rastlamak mümkündür.

Fiil+bağlaç+ fiil birlikteliği: طار وحلق (kanatlandı ve uçtu) örneği verilebilir.

Cümlelerin tamamının birlikteliği: سجل رقما قياسيا (rekor kırdı), خاض غمار المعركة (savaşa girdi), يفتح صفحة (savaş sona erdi), وضع الحرب أوزارها (önemli aşama kaydetti), قطع شوطا كبيرا في التقدم (yürürlüğe girdi) (iş mecrasını buldu), أخذ الأمر مجراه (yeni bir başlangıç yaptı), دخل حيز التنفيذ (yürürlüğe girdi) cümlelerini bütünlük içinde anlamının önemi ortaya çıkar.

Arap grameri açısından telazümün çeşitleri üzerinde duran Amâyire, ayrılmazlık duruma göre telazümü ayrılan ve ayrılmayan olarak ikiye ayırır. Fiil – fail- mef'ul sıralamasına sahip cümle yapısında öğeler arasında bazen yer değiştirme olabilir. Bunu ayrılabilen telazüm olarak adlandırır. İsim tamlaması, sıfat tamlaması, sıra cümlesi gibi yapılarda ise sıralama kesinlikle değişmez ('Amâyira, 1984:198). Morton Benson ve Evelyn Benson, İngilizcede eşdizimleri gramatik (grammatical collocatons) ve sözcüksel (lexical collocations) olarak ikiye ayırır. Gramatik yapıli eşdizimler fiil ve isimlerin yanısıra edatlı kullanımları da içerir. Sözcüksel yapılarda isim, fiil, sıfat olmakla beraber edatlı ve ing'li kullanımlar yoktur (Benson, 2009: 13). Arapça açısından cümle ve şibh cümle yapısında kalıplar gramatik yapıli eşdizimler; sıfat tamlaması, isim tamlaması gibi yapılar sözcüksel yapılar olarak adlandırılabilir. Arapçadaki eşdizimler daha çok sözcüksel türdedir.

Arapça eşdizim açısından zengin bir dildir. Örneğin İngilizcede *bright* (parlak) sözcüğüyle oluşan eşdizimlerin Arapça karşılıkları şöyledir; *bright face-parlak çehre* (وجه وضاء), *bright future –parlak gelecek* (مستقبل زاهر), *bright idea – parlak düşünce* (فكرة براقية), *bright light – parlak ışık* (نور وضاء), *bright sky – açık hava* (سماء صافية), *bright sun –güneşli* (سמש مشقة / ساطعة), *bright victory – parlak zafer* (انتصار باهر), *bright voice – net ses* (صوت رخيم / عذبي). İngilizce *bright* sözcüğüyle oluşturulan kelime birlikteliklerinin karşılıkları Arapçada daha zengin ifade edildiği görülmektedir. Dile zamanla yeni eşdizimler eklenirken daha önce kullanılan bazı eşdizimler unutulabilir. Böyle olmakla birlikte bazı ifadeler uzun zaman varlığını korumaktadır. Bu da kullanılan ifadenin gücü ve toplumun dile etkisinin bir sonucudur.

Firth'e göre, düzenli birliktelik/eşdizim adını verdiği bu birlikte oluş, bir kelimenin anlamının sadece bir kısmını oluşturmaktadır. Anlam durum bağlamının yanı sıra diğer tüm analiz düzeylerinde de bulunacaktır. Firth toplam dağılım ile değil, daha açık ve daha ilginç olan birlikte vuku bulma şeklindeki dağılım ile –onun kendi deyimiyle “kelimelerin karşılıklı beklentileri'yle” – ilgilenmektedir. Çoğu zaman biz, kelimelerin dilsel bağlarına bakmak suretiyle farklı anlamlar arasında ayırım yapabilmekteyiz. Örneğin Nida, *chair* kelimesinin aşağıdaki farklı kullanımlarını ele alıp tartışır:

- 1) bir sandelyeye oturdu (*sat in a chair*)
- 2) bebeğin mama imkemlesi (*high chair*)
- 3) felsefe bölüm başkanı (*chair of philosophy*)

- 4) üniversitede bir kürsüyü kabul etti (*university chair*)
- 5) oturum başkanı (*chairman of meeting*)
- 6) oturum başkanlık edecek (*will chair the meeting*)
- 7) elektrikli sandelye (*the electric chair*)
- 8) elektrikli sandelyeye mahkum edildi (*condemned to the chair*)

Bunlar, kelimenin dört farklı anlamını veren cümle çiftleridir. Fakat bu, anlam farklılıklarını açıkladığı ölçüde, onları tespit edip yerleştiriyor değildir. Sözcükler, özellikle de büyük sözcükler, gayet haklı olarak bu tür bağlamsallaştırmaları oldukça iyi kullanırlar.

Ancak, (he ne kadar bazı dilbilimciler düzenli birliktelik terimini, birlikte bulunan kelimelerin anlamlarından tahmin edilemeyen türden düzenli birlikteliklerle sınırlandırmak istemişlerse de), kelimelerin anlamından tahmin edilebilen düzenli birliktelikler ile tahmin edilemeyen düzenli birliktelikler arasına ayırıcı net bir çizgi çekmeye kalkışmak yanlış olacaktır. Metinlerdeki düzenli birliktelik konusunda geniş çaplı araştırmalar yapılmıştır ve sonuçlar göstermektedir ki, düzenli birliktelikler hem tek tek kelimelerin anlamları tarafından hem de (daha az ölçüde olmakla birlikte) kelimelerin düzenli birliktelik konusunda âdet ve gelenekler tarafından belirlenmektedir.

Düzenli kelime birlikteliğiyle ilgili üç tür sınıflandırmayı görebilmekteyiz. İlk olarak, bunlardan bir kısmı tamamen söz konusu unsurun anlamı üzerine temellendirilir; tıpkı olası olmayan *yeşil inek* terimindeki gibi. İkinci olarak, bir kısmı ise söz sınıflandırılması üzerine temellendirilir – bir kelime, ortak bazı semantik özelliklere sahip olan bir kelime kümesi ile birlikte kullanılabilir. Bu durum, *pass away* (öldü) teriminin *rhododendron* (bir bitki türü) kelimesiyle, *pretty* (güzel) teriminin de *boy* (erkek çocuk) kelimesiyle kullanılmasının niçin olanaksız olduğunu açıklamaktadır (pretty terimi bayanlara atıf yapan kelimelerle birlikte kullanılmaktadır). Üçüncü olarak bazı sınırlamalar, kelimenin en sıkı anlamında olmak üzere, düzenli birliktelik türündendirler; bunlar ne anlamı ne de söz sınıflandırmasını içerirler; örneğin *addled* (çürümek, kokuşmak, cılkı çıkmak) teriminin daima *yumurta* ve *beyin* kelimeleriyle birlikte kullanılması, bu tür bir sınırlamadır. Kuşkusuz, tam sınır çizgisinde bulunan durumlar olabilecektir. *Rancid* (kokmuş, ekşimiş) teriminin, belli türden olan hayvansal ürünlerle birlikte kullanıldığı düşünülebilir –*tereyağı* ve *pastırmanın* belki de ortak bir yanı vardır. Fakat *rancid* terimi *peynir* ve *süt* ile niçin kullanılmasın ki? (Palmer, 2001:113-114)

Dili ses, kelime ve terkip (gramer) düzeylerinde sınıflandıran çalışmalar yapılmaktadır. Dilin bu temel unsurları birbirlerine tamamlayan öğelerdir. Eşdizim çalışmaları dilin sınırlarını genişletir. Dili sınırlı kurallar dairesinden çıkarır. Eşdizim düşüncesi sözcük araştırmalarında çok önemli bir yere sahiptir. Kelimeler arasında bu ilişki şeklidir. Bu ilişkinin kendine ait bir takım kuralları vardır. ثور، لبوة، قطة، نمره gibi kelimeleriyle ilişkili olup onu لبن، حلوب، يحلب، بقره kelimelerden ayırır. Konuyla ilgili bazı terimlerin açıklanmasında fayda vardır. Bunlar *odak sözcük*, *eş sözcük* ve *eşdizim aralığı*. Odak Sözcük (اللفظ المحوري - node, nodal item): بقره örneğinde olduğu gibi eşdizimin odak sözcüğüdür. Eş Sözcük (اللفظ المصاحب - collocate): odak sözcüğe eşlik eden sözcükleri ifade eder. لبن örneğinde حلوب، حلوب، يحلب sözcükleri eşdizimi tamamlayan sözcüklerdir. Eşdizim Aralığı (المدى التصاحبي - collocational range) ise kelimenin oluşturduğu eşdizim sayısı ile ilgilidir. Bazı kelimeler geniş bir eşdizim aralığına sahiptir. Örneğin Arapçada أخذ kelimesi أخذ الحمية (*taassup*), أخذته العزة بالأثم (inatlaşmak), أخذته بحذافيره (bütün yönleriyle ele almak), أخذ علما (ilim öğrenmek), أخذ مكانه (yerini almak), أخذ الرأية (görev

üstlenmek), أخذ بعين الاعتبار (ciddiye almak), أخذ بيد فلان (yardım etmek), أخذ حذره (tedbir almak), أخذ حقه (hakkını almak), أخذ موقفاً (tavır almak), أخذ على يده (engellemek) gibi bir takım dizimler oluşturur. Arapça bunun gibi çok sayıda kelime vardır. كسر fiili bunlardan biridir. كسر fiili, كسر كسر (gücünü kırmak), كسر الجمود (durgunluğa son vermek), كسر الحصار (kuşatmayı, ambargoyu kırmak), كسر الصمت (sessizliği bozmak), كسر القاعدة (kanun tanımamak, sınırı aşmak), كسر حاجز (engel tanımamak), كسر خاطره (kalbini kırmak), كسر شوكته (gücünü kırmak), كسر عينه (gözünü boyamak) gibi kullanımlarla yeni anlamlar kazanır

Kalıplamış sözleri oluşturan kelimeler gerçek anlamlarının dışında mecazi bir anlam kazanır. كسر (bilge), كسر (cesur), كسر (yolcu), كسر (sefere çıktı), كسر (ضرب في الأرض - سافر) gibi ifadelerde sözcükler ilk anlamlarından uzaklaşarak, yeni anlamlar yüklenmiştir. Bu durum sözcüklerdeki anlam genişlemesinin sonucudur.

4. Türkçede Eşdizimler

Bir dilin temel söz varlığını derlemek sözlükbilimin (lexicology) çalışmalarının ana amaçlarından biridir. Sözlükbilim sadece ana dilin kullanıcıları için genel amaçlı bir sözlük değil belirgin amaçlar doğrultusunda hazırlanmış özel amaçlı sözlükler (atasözleri ve deyimler sözlüğü, terim sözlükleri, eş anlamlı sözcükler sözlüğü, zıt anlamlı sözcükler sözlüğü, eşdizim sözlüğü vb.) oluşturmakla da ilgilenir.

Bugün, Türkiye Türkçesinin söz varlığı üzerine yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde genel amaçlı sözlük çalışmalarının yanında özel amaçlı sözlük çalışmalarının yetersizliği ve sınırlılığı açıkça gözlemlenmektedir. Sözlükbilimde özel amaçlı çalışmaların bir ürünü olan eşdizim sözlüğü Türkiye Türkçesinin söz varlığı çalışmalarında üzerinde durulmayan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, eşdizimlilik literatürde, özellikle de *derlem dilbilim* (corpus linguistics) alanındaki çalışmalarda, sözlükbilimde dil öğretimi alanında önceliklerin belirlenmesi aşamasında çokça başvurulan bir yöntem olarak yerini almıştır.

Genellikle eşdizimlilik, dizgede yer alan birimlerin aynılığına dayanır. Diğer bir ifadeyle eşdizimlilik dizgede değişmeyen bir dizim ile var olur. Örneğin *nevîr* sözcüğü Türkçede tek başına kullanılmaz, dön- fiili ile birlikte *nevîr dön-* biçiminde bir eşdizimlilik oluşturur. Aynı durum diğer bir dil kullanımı olan belirteçler için de geçerlidir. Eşdizimlilik kavramı içerisinde yer alan dilbilgisel sözcük birtelklerini şöyle sıralayabiliriz:

belirteç+fiil (açıkça söylemek, acı acı gülmek, açık konuşmak)

sıfat+ad (güzel sanatlar, derin uyku)

niteleyici söz+ad (bir güzel, bir ara, bir yana)

fiil+ad (bilir kişi, çıkmaz sokak, koşar adım)

fiil+fiil (dönüp bakmak, yakıp yıkmak, vurup devirmek)

ad+ilgeç (bana göre, senin gibi, dünya kadar) (Özkan, 2007: 33).

5. Çeviride Eşdizim Yapılarının Önemi

Hedef dildeki zenginliğin çeviriye yansıtılması bağlamında, eşdizim ifadelerinin mütercim tarafından tespit edilmesi çoğu zaman zor bir süreçtir. Eşdizim kullanımları çevirinin başarısında önemli bir etkidir. Bu tür kullanımları içeren tek dilli ve çok dilli sözlüklere ihtiyaç vardır. Ortalama kültürel dilin % 40'a yakın oranı bir eşdizim türü olan deyimssel

ifadelerden oluşur. Kültürel geçmişin mirası olan eşdizim, kalıp ifade ve deyimlere sözlüklerde verilmesi gerekir. Arapça konusunda, Batı dilleri dahil yazılan sözlüklerin sistematik olarak düzenlendiğini söylemek zordur.

Arapça يد (el) kelimesinin diğer kelimelerle birlikte kullanımına bakıldığında şu yapılar karşımıza çıkar:

- 1.İsim+isim: يد الثوب (elbisenin kolu), يد الإحسان (iyilik eli), يد الرحي (değirmenin kolu), يد الريح (rüzgarın gücü), يد الدهر (zamanın eli), يد الفأس (baltanın sapı), يد القدرة (kudret eli), يد السلطة (devlet gücü), يد النعمة (mal gücü).
2. İsim + sıfat: يد أمينة (güvenilir el), يد بيضاء (temiz el), يد قصيرة (kısa el), يد طويلة (uzun el), ثوب يدوي (elişi elbise), رجل يدوي (işçi)
3. İsim cümlesi: الأمر بيده (karar sahibidir), الأمر بيد فلان (karar filanın elindedir), الأمر بيد أيديكم (karar sizin uhdenizdedir).
- 4.Fiil cümlesi: خرج من تحت يده (elinden/yetkisinden çıktı), ضرب على يده (engelledi), كتب بخط يده (eliyle yazdı), ليس بيده حيلة (elinde bir güç yoktur) (Şıdyak ve Bustânî, 1986: 368-369).

Dickins ve bşk'nin ifade ettiği gibi çeviride kayıplar, mühendislik alanındaki “enerji kaybı”na benzetilebilir. Makinalar üretilirken kaçınılmaz olarak meydana gelen enerji kayıpları da hesaba katılır ve enerji kaybını aza indirmek için çaba gösterilir. Ancak çeviri kaybı ile enerji kaybı arasında önemli bir fark söz konusudur. Enerji kaybı gerçekten bir kayıp olmasına karşılık çeviri kaybı çeviri süreci içinde yaşanan bir kayıptır ve “metnin etkisi”de kayıp meydana gelir, çevirinin kendisinde doğrudan bir kayıp söz konusu değildir. Bir örnek verecek olursak; birçok bağlamda “köpek” ile “kelb” diller arası eşanlamlı sözcükler olmasına rağmen fonetik bakımdan farklıdırlar. Bu da biri Türkçe diğeri Arapça olan bu iki sözcük arasında ses düzeyinde bir çeviri kaybını kaçınılmaz hale getirir. Veterinerlikle ilgili bir metinde ses düzeyinde bir eşdeğerlik sorunu yaratmaz, ama aynı sözcük bir şiirde uyak durumundaysa veya edebi bir sanatı ifade ediyorsa bu durumda meydana gelen bir kayıp kritik önem taşır. (Şuçin, 2007: 167).

Çeviri alanında önemli veri sağlayan derlem çalışmaları bu noktada üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) Tanıtım Sürümü, 1990-2009 yıllarını kapsayan 4438 veri kaynağından seçilen, 9 konu alanını ve 34 dilsel türü içeren metin örneklerinden oluşmaktadır. Yaklaşık 48 milyon sözcük içeren TUD-Tanıtım Sürümü, Türkçenin son yirmi yıldaki kullanımını temsil edecek kapsama ve dengeye sahip genel amaçlı bir derlemidir (ET: 05.06.2017).

Yazılı Türkçenin Sözcük Sıklığı Sözlüğü, Brown Derlemi örnek alınarak oluşturulan 1 milyon sözcüklük, 1995-2000 yıllarını kapsayan, 470 metinden alınan örnekleri içeren genel Türkçenin kullanımını yansıtan bir veritabanı kullanılarak hazırlanmıştır. Bir başka çalışmada ise, Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) veritabanları kullanılarak hazırlanan ve belli bir dil kesitini temsil eden Türkçe Kurgusal Metinler Derlemi (1 milyon sözcük) ve Türkçe Süreli Yayınlar Derlemi (1 milyon sözcük) üzerinden kesitlere özel sözcük sıklığı listeleri oluşturulmuş; adından bu sıklık listeleri ve bu listeler üzerinden saptanan sözcük türleri karşılaştırılmıştır. Yine TUD veritabanlarını kullanan bir başka çalışmada ise, özel amaçlı Türkçe Ders Kitapları Derlemi'nden elde edilen sözcük sıklığı listeleri TUD örnekleminde oluşturulan bir genel derleme karşılaştırılarak Türkçe ders kitaplarındaki sözvarlığının genel dil kullanımını ne kadar yansıttığı belirlenmeye çalışılmıştır (Aksan, 2012:.2-3).

Bilgisayarların yaygınlaşmasından sonra, İngilizce için pek çok derlem-temelli sözcük sıklığı listeleri hazırlanmıştır. Bunlardan ilki 1milyon sözcükten oluşan ve 15 farklı dilsel türden örneklerin alındığı 500 metni içeren Brown Corpus (Brown Derlemi) kullanılarak hazırlanan Computational Analysis of Present Day American English'dir. Word Frequencies in Written and Spoken English (Leech, Rayson & Wilson, 2001) British National Corpus'tan (İngiliz Ulusal Derlemi) elde edilen sıklık verilerini içermektedir. Kitap 1980'ler ve 1990'larda İngiliz İngilizcesini esas alan, % 90'ı yazılı, % 10'u sözlü metinlere dayanan 100 milyon sözcüklük İngiliz Ulusal Derlemi'nden elde edilen sözlü ve yazılı İngilizcenin hem başsözcük (lemma) hem de tür (type) olarak sıklık listelerinden oluşmaktadır. Contemporary Corpus of American English (Çağdaş Amerikan İngilizcesi Derlemi), 400 milyondan fazla sözcükten oluşmakta ve bu derlem temelinde yayımlanan sıklık sözlüğü Frequency Dictionary of American English (Davies & Gardner 2010) kapsamlı sözcük listeleri sunmaktadır.

Arapça için de derlem temelli sözlük sıklığı listeleri hazırlanmıştır. İngilizceye oranla bu çalışmaların daha az olduğu görülmektedir. International Corpus of Arabic (ICA) veritabanında 1milyondan fazla sözcük sıklık listeleri oluşturulmuştur. Derlem çalışmaları sözcüğün sözlüklerin almadığı anlamlara sahip olduğunu ortaya koymuştur.

6.Sözlüğün İşlevleri ve Eşdizimsel Yapılar

Sözlüğün çözümlenme (decoding) ve oluşturma (encoding) olmak üzere iki temel işlevi vardır. Çözümlenme okuma ve dinleme; oluşturma ise yazma ve konuşma gibi becerileri kapsayan dil bilimsel etkinlikleri ifade eder. Bir metin okurken karşılaşılan sınırlı eşdizimsel yapının anlamının öğrenilmesi bir çözümlenme etkinliğidir. Metin üretmek istendiğinde bir kavramı ifade etmek için bir eşdizimsel yapının kullanılması ise metin oluşturma etkinliğini ifade eder. Metin çözümlenme ve metin oluşturma sürecinde gerek duyulan ancak söz dizimsel ve anlam bilimsel özellikleri bileşenleri aracılığıyla tümüyle tahmin edilemeyen eşdizimsel yapılara nasıl ulaşılabileceği önemli bir problemidir. Eşdizimsel yapıların anlaşılması genellikle oldukça kolay; üretilmesi ise zordur. Bu yüzden özellikle sınırlı eşdizimsel yapılar sözlüklerin kullanımı ve düzenini etkileyen çok önemli bir etkidir. Hausmann, metin oluşturma etkinliği için hazırlanan bir sözlükte eşdizimsel yapının gerçek anlamda kullanılan eşdizimlenenin madde başı yapıldığı yerde sunulması gerektiğini ifade eder, çünkü fiisel eşdizimli bir yapıda metinler mecazi anlamıyla kullanılan fiillerden hareketle değil isimlerden hareketle üretilir. Eşdizimsel yapının anlam yükü mecazi anlamda kullanılan fiil üzerinde değil gerçek anlamıyla kullanılan isim üzerindedir. Metin üretiminde biçimden değil niyet edilen bir anlam ve içerikten hareket edileceğinden eşdizimsel yapı ve anlamın edizimlenenin yani ismin madde başı yapıldığı yerde verilmesi beklenir.

Metin çözümlenme etkinliğinde metin üretmenin aksine içerikten değil biçimden hareket edilir. Metin çözümlenme sürecinde eşdizimsel yapının bileşenlerinden eşdizimlenen gerçek anlamıyla, eşdizimleyen ise mecazi anlamıyla kullanıldığından eşdizimlenenin anlamı genellikle herhangi bir problem yaratmaz. Ancak eşdizimleyenin anlamının bilinmesi dolayısıyla sözlüğün bunu özel olarak belirtmesi gerekir. Metin çözümlenmede sözlük kullanıcısı eşdizimsel yapıyı ve eşdizimsel anlamı öğrenmek istediğinde bu bilgiyi eşdizimleyenin madde başı yapıldığı yerde görmek ister (Doğan, 2016: 271).Çeşitli dillerde hazırlanan sözlükler arasında, en sık rastlanılan iki dilli çeviri sözlükleridir. Çeviri sözlüklerinin yabancı dil öğrenmede, o dilin söz varlığına hakim olmada ve yabancı dille yazılmış kaynaklardan yararlanmada önemli bir görevi vardır (Ahanov, 2008: 210).

7.Değerlendirme ve Sonuç

Eşdizimsel yapıların dil öğretiminde önemli bir yeri bulunur. Yabancı dil öğrencilerinin yaptığı hatalar genellikle iki birimden birinin daha önce hiç gerçekleşmemiş biçimde bir arada kullanılmasından kaynaklanmaktadır. İngilizce için yapılmış eşdizim sözlükleri yanında ileri düzey öğrenci sözlüklerinde eşdizimli yapılara ayrı bölümler ayrılmakta ya da madde içinde belirtilmektedir. Bu kısmen sezgisel bir biçimde Türkçe sözlükler için de ortaya konulmuştur. Ancak asla yeterli değildir. Kaldı ki, sadece ana dili olarak Türkçenin öğretimi için değil ikinci dil olarak Türkçenin öğretimi için ayrı ayrı modellenmiş sözlüklerin hazırlanmasında derlem tabanlı uygulamaların yapılması önemli bir zorunluluktur. Bu masa başı, sezgisel sözlükçülük geleneğinin dışında bir çalışma gerektirmektedir. Bu da derlem denetli bir çalışma olmalıdır (Özkan, 2007: 37)

Eşdizimli sözcüklerin öğreniminin daha hızlı düşünme, daha etkili iletişim kurma ve akıcılık anlamında getirileri olduğu bilinmektedir. Schmitt, çok sözcüklü birimlerin (multiword units) bütün parçalar halinde belleğe alındığında akıcı dil kullanımına katkı sağlayacağını belirtmiştir. Benzer şekilde, Hill de eşdizimli sözcük bilgisinin öğrencilerin orta dil düzeyi eşliğinin (intermediate plateau) ötesine geçebilmelerine ve daha geniş çapta okumalarına, daha hızlı anlamalarına ve daha akıcı konuşmalarına yardımcı olduğunu savunmuştur (Öztuna, 2014: 5).

Sözcüğün kullanımdan kaynaklanan anlam değişmelerini tespit etmek önemlidir. ضرب ve حصر fiillerinin farklı kullanımlarla kazandığı anlamlar tabloda yansıtılmıştır

Kral, para basılmasını <u>onayladı</u> .	ضربَ الملكَ عملةَ بلاده
Argümanını <u>boşa çıkardı</u> .	ضربَ كلامه عرض الحائط
Kasırga Asya kıtasını <u>vurdu</u>	ضربَ إعصار منطقة آسيا
Öğretmen adalet konusunda <u>atasözünü örnekleri verdi</u> .	ضربَ المعلم أمثالا عدة في العدل
Öğretmen açık <u>örnekler verdi</u> .	ضربَ المعلم أمثلة توضيحية
İbn Batuta yıllarca <u>dünyayı dolaştı</u> .	ضربَ ابن بطوطة في الأرض سنينا طويلا

332

Zeyd kardeşini odaya <u>kilitledi</u> .	حصرَ زيد أخاه في الغرفة
Krallık ülkede nüfus <u>sayımı yaptı</u>	حصرت المملكة عدد سكانها
Sembölünü <u>parentez içine aldı</u> .	حصرَ الرمز بين القوسين
Soruların sayısını üçle <u>sınırladı</u>	حصرَ عدد الأسئلة بثلاثة فقط
Araştırmasını bir kelimeyle <u>özetledi</u> .	حصرَ بحثه في كلمة دالة واحدة
Sınav anında çocuk idrarını <u>tuttu</u> .	حصرَ التلميذ بوله أثناء الامتحان
Erzak dağıtımını fakirlerle <u>sınırlandırdı</u> .	حصرَ التوزيع بالفقراء

Berrak bir zihinle Kur'an mealleri okunduğunda, Arapça metinde olduğu gibi bir his uyandırmamasının sebeplerinde biri de çeviri boyutundaki yetersizliklerdir. Çeviride bağlamın etkisi inkar edilemez. Kelimenin ve cümlenin anlamı bağlamdan hareketle belirlenir. Fetih Suresi 25. ayette, ليُدخل الله في رحمته rahmet kelimesine mealler *rahmet* olarak aynen çevirirken, ayetin bağlamına göre, *din* olarak çevrilmesi daha doğrudur. Rahmet kelimesi Nisa suresi 175. ayette *cennet*, A'raf suresi 57. ayette ise *yağmur* anlamında kullanılmıştır. Aynı kelime Kur'an'da *nübüvvet* (Zuhuruf, 32), *nimet* (Nisa, 83), *yardım* (Ahzab, 17) ve *iman* (Hud, 28) anlamalarında kullanılmıştır (Ebû Cenâh,1998:222).

Çeviri yapana katkı sağlayacak yöntemler geliştirilmelidir. Örneğin, sözlükte birden çok anlamda kullanılan kelimenin kullanıldığı yerlerin belirtilmesi bunlardan biridir. بث (yaymak) kelimesi: بث الرعب (korku yayma), بث الألغام (mayın döşemek), بث الأسرار (sırları ifşa etmek), بث الخبر (haber yayınlamak), بث المعرفة (bilgiyi yaymak), بث التلفزيون (televizyon yayını), بث الإذاعي (radyo yayını), بث حزن شديد (üzüntüye sebep olmak) gibi kullanımları vardır (Hilmi Halil, 2000:243). Düşünce ve duyguları ifade ederken, eşdizim ifadeleriyle ortak kullanımlardan hareketle ortalama bir anlatım tarzı ortaya çıkar. Eğer kişi bu yapıları tercih etmeyecek olursa, sözü uzatacak ve hata yapma ihtimali artacaktır.

Eşdizim yapıları, sözcüğün mecaz dahil farklı kullanımlar sonucu kazandığı anlamları yansıtmaları açısından önemlidir. Çeviri esnasında sözcüğün kazandığı yeni anlamların farkına varmak önemlidir. Örneğin دخل (girdi), دخلت الثورة عامها الرابع (devrim dördüncü yılına girdi), دخل الجامعة (üniversiteye başladı) örneklerinde yeni anlamlar kazanmıştır. Eşdizim yapılarında, eşdizimi oluşturan sözcüklerin anlamında bir değişme gözlemlenir. Örneğin *to pay attention* (dikkat çekmek) kalıbında *pay* fiilinin anlamında bir değişme olmuştur. Fakat *to buy a hat* (bir şapka satın almak) cümlesinde bu etkilenmeden bahsedilmez (Peter, 2001:114). Eşdizimler, dilde gramerin dışında sözcük dizimini ifade eder. Çeviren hedef dilde karşılığı varsa, başarılı çevirinin esaslarından olan eşdizimsel yapıyı kullanması bir gereklilik arzeder.

Günümüzde dilbilim çalışmalarında önemli bir yere sahip olan eşdizim konusu, derlem çalışmalarının ilk örneklerini oluşturur. Çeviri alanında önemli bir yere sahip olan eşdizim yapılarının anadil sahibi ve ikinci dil öğrenenler için kolaylıkla tespit edilmesi için tek veya iki dilli yazılmış eşdizim sözlüklerine ihtiyaç gün geçtikçe daha fazla hissedilmektedir. Gramer çalışmaları kadar önemli olan bu türden sözlük çalışmaları ikinci dil öğretimi sorununda önemli bir kolaylık sağlayacaktır.

Kaynakça

- ‘Amâyira, H. A. (1984). *fi nahvi’l –luga ve terâkibi (menhec ve tatbîk)*. Cidde: Alemu’l – Marife.
- Ahanov, K. (2008). *Dilbilimin esasları* (M. Ceritoğlu, çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, Y. Ve Aksan, M. (2012). *Türkçe ulusal derlemi (tud) tanıtım sürümü sözcük sıklığı listeleri raporu teknik rapor-1*. Mersin: Mersin Üniversitesi.
- Benson, M., Benson, E., & Ilson, R. (1997). *The BBI combinatory dictionary of English: A guide to word combinations*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamin Publishing Company.
- Doğan, N. (2016). Türkçe öğrenci sözlüklerinde eşdizim bilgisi. *International Language Journal of Language Academy*, 4/1, 267-282.
- Ebü Cenâh, S. (1998). *Dirâsât fi nazariyyeti’n-Nahvi’l-‘arabî tatbik*. Amman: Dâru’l-Fikr.
- Ebu’l-Ferec, M. (1966). *el-Me‘acimu’l- ‘arabiyye fi davi’d- dirasaati ilmi’l-luga*. Beyrut: Daru’n-Nahdati’l-Arabiyye.
- Hilmi Halil, M. (2000). *fi Tavri’t-Tenfîz: mu‘cem cedîd li’t-terceme mine’l-‘arabiyye ile’l- inciliziyye*. *Alemu’l-fikr*, XXVIII (4), 224-247.
- Özkan, B. (2007). *Türkiye türkçesinde belirteçlerin fiillerle birlikte kullanımları ve eşdizimliliği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Öztuna, S. (2014). *Katılım yükü varsayımının yabancı dilde eşdizimli sözcük öğretimindeki yeri: ingilizceyi yabancı dil olarak öğrenen üniversite hazırlık öğrencileri üzerine bir çalışma*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Palmer, F.R. (2001). *Semantik yeni bir anlam projesi* (R. Ertürk, çev.). Ankara: Kitâbiyat.

Peter, N. (2001). *Approaches to translation*. Shanghai Foreign Language Education Press.

Suçin, H. (2007). *Çeviri bilim öteki dilde var olmak*. İstanbul: Multilingual.

Şidyak, A.F ve Bustânî, B. (1986), *fi'l-Mu'cemiyeti'l-'rabiyyeti'l-muâ'sıra*. Tunus: Dâru'l-Garîbi'l-İslâmî.

http://www.tudweb.org/frequency_list.pdf adresinden erişildi. (ET: 05.06.2017)

<http://www.bibalex.org/ica/ar/About.aspx> (ET: 05.06.2017)

POSTMODERN DİL FELSEFESİNİN EDEBİYAT KURAMINDAKİ YANSIMALARI, ÇOK DİLLİLİK VE KÜLTÜRLÜLÜK: *FINDIK SEKİZ* ÖRNEĞİ¹

Arş. Gör. Dr. Ahmet EVİS

Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Dr. Mustafa KARADENİZ

Batman Üniversitesi, Bölümler Koordinatörlüğü, İletişim

Öz

Postmodernizm felsefe ve edebiyat alanında boy gösterdiği ilk andan günümüze dek etkilerini gittikçe arttırarak devam ettirmektedir. Postmodernistler, özellikle modernist eleştiri merkezinde rasyonel gerçekliği, tekeli kültür ve dil anlayışını hiçbir şekilde kabul etmeyen radikal söylemlerde bulunurlar. Bu doğrultuda, kuramsal yönden dilin odağa alındığı ve alımlama estetiğine dayanan yeni fakat orijinallikten uzak çok katmanlı bir dil anlayışı geliştirirler. Zira sosyal medya, televizyon, internet gibi kitle iletişim araçlarıyla evrenselleşen, kültürel yönden sınırların kalktığı günümüz dünyasında postmodernist düşüncenin savunduğu çoğulcu anlayışa paralel biçimde dil ve kültürlerde bir melezleşme, zenginleşme görülür. Bu durum doğal olarak kısa süre içerisinde postmodern edebî eserlere de yansiyarak çok dilli ve kültürlerin iç içe girdiği bir yapı ortaya çıkarır.

Yapılan bu çalışmayla postmodern felsefe ile belirginleşen çok kültürlü ve çok dilli anlayışın kültürel, sosyal ve edebî yönü *Fındık Sekiz* eseri üzerinden açıklanmaya ve örneklenmeye çalışılmıştır. Küreselleşen dünyanın ortak değer ve dil anlayışı karşısında postmodernistlerin ortaya attıkları çoğulcu düşünce biçimi, pratik ve teoride tartışılmıştır. Postmodern edebiyat kuramının her türden sınırlandırmayı ve tasnifi reddeden tavrı nedeniyle inceleme esnasında bazen yazar bazen okur bazen de metin odaklı analizlere başvurulmuştur.

İncelemeye esas olan *Fındık Sekiz* romanına yapılan göndermelerle, dil-kültür anlayışında postmodernist tavrın belirgin yönleri vurgulanmış ve elde edilen bulgular ışığında çok kültürlülüğün ve çoğul dilsel kullanımın postmodernist düşünceye büyük oranda uygun olarak eserde tatbik edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Böylece postmodernizmin Türk toplumu ve edebiyatında dil-kültür ilişkisi bakımından ne şekilde ve derecede yer ettiği söz konusu eser etrafında açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Çok Dillilik, Çok Kültürlülük, Edebiyat, *Fındık Sekiz*

¹ Bu çalışma, "Türk Edebiyatında Postmodernist Dönüşümün Roman Unsurlarına Yansımaları" adlı doktora tezinin bir bölümünden hareketle oluşturulmuştur.

REFLECTIONS OF POSTMODERN LANGUAGE PHILOSOPHY ON LITERATURE THEORY, MULTILINGUALISM AND MULTICULTURALISM: THE EXAMPLE OF *FINDIK SEKİZ*

Abstract

Postmodernism has continued to increase its effects in the fields of philosophy and literature from the first day of its appearance till today. Postmodernists radically refuse rational reality, monopolistic culture and language especially in the center of modernist criticism. Accordingly, they develop a new multi-layered understanding of language that is based on reception aesthetics and theoretically language-centered but far from being original. Because, in today's world where the cultural boundaries are universalized by means of mass media such as social media, television, internet, a hybridization, and enrichment in language and culture can be seen parallel to the pluralistic concept defended by postmodernist thinkers. This situation creates a multilingual and culturally intertwined structure by reflecting in postmodern literary works in a short time.

This study aimed at explaining and exemplifying the cultural, social and literary direction of the multicultural and multilingual understanding which became evident with the postmodern philosophy through the *Fındık Sekiz*. The pluralistic way of thought, which postmodernists put forward against to common sense of value and language of the globalizing world, is discussed in practical theory. Due to the attitude of refusing to any kind of classification and sorting that postmodernist literature theory has, sometimes the writer sometimes reader and sometimes the text-oriented analyses are applied.

The significant aspects of postmodernist attitude have been emphasized in the concept of language-culture understanding through the references to *Fındık Sekiz*. In the light of the findings obtained, it is found that the use of multiculturalism and plurilingual is applied to the work substantially appropriate to postmodernist understanding. Thereby, the way and the extent to which postmodernism has taken place in terms of language-culture relation in Turkish society and literature has been explained through the *Fındık Sekiz*.

Keywords: Postmodernism, Multilingualism, Multiculturalism, Literature, *Fındık Sekiz*

Giriş

Postmodernizm ilkin mimari alanında boy göstermiş daha sonra sanatın hemen her alanında etkinliğini arttırarak günümüze dek varlığını devam ettirmiştir. Antimodernist tavırla genel kabullerini oluşturan postmodernistler, öncelikle septik ve daha çok reddiyeci tutumlarıyla seslerini duyurmaya çalışırlar. Modernleşme sürecinde, “özellikle kültüre dönük eleştirel okumalar yapılır. Bir yandan Freud’la gelişen psikanaliz, bir yandan Marx’ın kapitalist ilişkileri kritiği, bir yandan Weber’in rasyonelleşme olarak toplumsallaşma tezi, bir yandan da Aydınlanma’da ve Marksizm’de içkin ütopyik gayeler ön plana çıkartılarak mevcut toplum yeniden onarılmaya çalışılır” (Eliuz, 2015: 29). Ne var ki bu hususlar modernizmin uzun vadede etkinliğinde yeterli olmayacaktır. Pozitivist düşüncenin güç kaybetmesi, Dünya Savaşlarının yol açtığı ölümler, yoksulluk ve bezginlik hissi, postmodernistlerin savunularını kabullendirip yaygınlaştırmada ellerini güçlendiren etmenlere dönüşür. Ayrıca modern çağın biricik kıldığı

insan, mekanikleşen toplumsal düzen içerisinde içe kapanarak çevresine ve kendisine yabancılaşır. Modernleşme projesinin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla postmodernistler, modernistlere yönelik eleştirel tutumlarında kendilerini haklı göstererek artık mutlak varlığın ne insanda ne tanrıda ne de bilimde saklı olduğunu ifade ederler. Postmodernizmin önde gelen düşünürlerinden Nietzsche mottolaşan (2000: 6) “*Tanrılar dahi çürürler. Tanrı öldü, tanrı ölü duruyor. Hem onu biz öldürdük*” ifadesiyle dinsel kabullerin tümünün reddedildiğini ilan etmiş olur. Bununla birlikte bilimselliğin neden-sonuç ilişkisine dayanan kesinlik anlayışının tamamen ötelenmesiyle postmodernistler, pozitivist düşüncenin de işlevsel olamayacağını belirtirler. Rönesans ve Reform hareketiyle başlayıp Hümanist anlayışla zirveye çıkan insanın mutlaklaştırılması; Frankfurt Okulu, komünist hareket gibi modernitenin başarısız deneyimleriyle sadece bir ideadan ibaret kalmasına yol açar.

Postmodernistler tüm bu reddiyeler karşısında yeni bir çözüm reçetesi sunmaz. Mevcut olanı genellikle modernizm üzerinden kritize ederek gerçekliğin kurmaca içerisinde saklı olduğu sanal bir evren yaratırlar. Yine de bu yaratım, gerçek dünyayla bağlarını tamamen koparmaz. Mevcut bağ, özellikle dil ve kurgu ile sağlanır, melezleşmiş kaotik bir dünya algısı üzerine inşa edilir. Söz konusu melezlik ve anarşik yapı, çoğulcu dil ve kültürle ilişkilendirilerek açıklanır.

Postmodern felsefenin dil-kültür ilişkisine bakıldığında her iki unsurun birbirlerine sıkıca düğümlendiği görülür. İçinde bulunduğumuz postmodern çağda, özellikle internet, televizyon, yazılı ve görsel medya gibi sınırları kaldıran iletişim araçlarıyla kültürlerin iç içe geçtiği bir dünya meydana çıkar. Postmodernizmin öncelediği çoğulcu anlayış için bulunmaz bir nimete dönüşen bu unsurlar, dil ve kültürde yeni ve fakat özgünlükten uzak bir yapının ortaya çıkmasına vesile olur. Gerek ticari ve siyasi gerekse de kültürel yönden anlık etkileşime geçen toplumlar ister istemez birbirinden etkilenerek çağın gerektirdiği yeni bir kimlik kazanırlar. Ancak bu yeni kimlik millî değerler çerçevesinde her topluma göre evrilerek kimi ortak noktaların bulunduğu şahsi bir hüviyet kazanır. Çoğulluk kazanan ve yerellikten kısmen uzaklaşan milli kültür, kitsch kültürüne dönüşür. Aynı mekânda, aynı millette mensup fakat kıyafetten konuşmaya dek birbiriyle tamamen zıt insan tiplerinin mevcudiyeti söz konusu kültürel zenginliği/farklılığı örneklendirmede yeterli olacaktır.

Postmodernizmin dilsel yönden çoğulluğu savunan yönü ise -postmodern dönemin doğal bir tezahürü olarak- yine kültürle bağlantılı şekilde görünürlük kazanır. Öznellikten uzak, demode, bazen bayağı bazen de elitist dil kullanımları aslında içinde bulunduğumuz postmodern çağın insan tiplerinin yansımalarıdır. Postmodernistlere göre rasyonaliteden uzak, kurmacanın öncelendiği, hipergerçekliğin savunulduğu sanal bir evren içerisinde artık ne birey ne de fayda odaktadır. Mutlak olan dilin kendisidir. Ontik bir problem olarak dil, metnin başat ögesi konumuna taşınsa da alımlamaya dayanması ve okurun birikimine göre değişen bir yapı arz etmesiyle asla çözüme kavuşturulamaz. Her okuma farklı anlamlar ortaya çıkarır. Bu açıdan bakıldığında postmodern anlatılar “açık yapıt” olarak sonsuz kez okumaya müsait, şahsi fakat öznellikten uzak hüviyettir. Özellikle dilsel oyunlarla söz konusu çok anlamlılık sağlanır.

Türk edebiyatı özelinde postmodern dil felsefesinin dil-kültür bağlamında çoğulcu yönünü örnekleyen nitelikli eserler, özellikle 1970’li yılların sonundan itibaren kaleme alınır. Oğuz Atay ile başlayıp Orhan Pamuk’la devam eden postmodernleşme hareketi, Nazlı Eray, Bilge Karasu, Metin Kaçan, Murat Gülsoy, İhsan Oktay Anar gibi yazarların kaleme aldığı postmodern anlatıya yakın duran geçiş dönemi eserleriyle hız kazanır. Hasan Ali Toptaş’ın *Bin Hüzünlü Haz*’ı ile Türk edebiyatı çağdaşlarını yakalayan hatta geçen bir eser vermiş olur.

***Fındık Sekiz*'de Çok Dilli ve Kültürlü Yapı**

*Fındık Sekiz*², Türk edebiyatında postmodern felsefenin dil anlayışını ontik ve kültürel yönüyle örnekleyen, teoriyi doğrudan söylemlerle pekiştiren başarılı eserlerdendir. Dil oyunları, yazının önemi, metinlerarasılığın önemine yönelik doğrudan ifadeler ve üsluptaki çoğulluk postmodern edebiyat teorisinde eseri önemli kılar. Belirtilen özelliklerin yanında romandaki postmodern dil anlayışındaki tek eksiklik gramatolojik yönden düzenli bir yapı arz etmesidir. Üslupsal çeşitlilik, kurgusal karmaşa, pastiş tekniğinin kullanımı eseri anlamsal yapı sökümü uğratmada başarıyla uygulanır. Gramatolojik ve şekilsel yapı sökümün yeterince başarıyla uygulanamaması ise dilsel yönden eserin tek zayıf noktasıdır. Bu nedenle eseri tam anlamıyla postmodern anlatı olarak kabul etmek yerinde olmayacaktır. Başka bir deyişle *Fındık Sekiz* daha çok anlatıya yakın duran modernizmden postmodernizme geçiş dönemini örnekleyen bir metindir.

Eser, Meto isimli bir gencin İstanbul'un arka sokaklarındaki yaşantısı ve bunun modernizm bağlamında eleştirisi üzerine kurgulanmıştır. Eserde, dünyevi zevkler içerisinde kaybolan modern insanın maneviyattan uzaklaşması, uyuşturucu kullanılan ortamlar, şehir hayatının insanı tüketen yönleri eleştirilerek kaleme alınır. Karakter ve düşünce bakımından birbirine taban tabana zıt kişilerin iletişimde olduğu ortak zaman ve mekânlar yaratılır. Metnin kişi kadrosundaki çeşitlilik, dilsel ve kültürel yönden bir çoğulluğa kapı aralar. Modern romanın elitist dil ve kişi tercihlerinin ötelenmesi ve sıradan insan tiplerinin esere dâhil edilmesiyle eserdeki atmosfer postmodern anlayışa olabildiğince yaklaşır.

Kişi kadrosuna bağlı dilsel kullanımlarla farklı söylem tipleri çoğu zaman iç içe verilir. Bayağı söylemlerle dini söylemler, günlük konuşma ile akademik üslubun birbirinin peşi sıra verilmesi, metinlerarası yöntemlerle şiir ve şarkı sözlerinin birlikteliği eseri postmodern anlayışın çoğulcu dil kullanımına uygun hâle getirir. Reel gerçekliğin askıya alınması ve gerçeğin oyunlaştırılması eserde kendini açıkça hissettirir. Şöyle ki roman bir dil oyunuyla başlar ve başka bir dil oyunuyla devam eder:

Kulaktan kulağa oynanıyordu. Cümle, İstiklal Caddesi'nde bir kafede kuruluyor, Balat'ta, Nişantaşı'nda ya da Bebek'te veya Hisar'da, Arnavutköy'de sona eriyordu. Oynayanlar, mesleklerinde profesyoneldi. Mimarlar, bankacılar, tornacılar, borsacılar, karikatüristler, nihilistler, fütüristler, mankenler, canlı ve cansız şekiller, gölgeler, buğular...

Oyun güzeldi; oturarak ve yatarak ya da yaslanarak oynanıyordu. Rahattı, yorucu değildi. Eğlendirici, eğitici ve sinir bozucuydu. Mistik ve egzotik olması için de çaba harcanıyordu. Oyuna yeni katılanlar fal, büyü, sibernetik ve göstergebilim okuyor, insanlığın doğuş bilgisine ulaşmak için oynanan bu muhteşem oyunda kendilerini göstermek istiyorlardı (FS: 1).

(...)

'Anne-Makas-Su böreği-Köpek' – 'Annem makasla şakalaşırken su böreği köpeğe evlenme teklif etti...' Kelimelerle oynanıyor, anlamlar değiştiriliyor, halk teba, yani kul, bu düzmece oyunlarla bir kez daha, bin kez daha kandırılıyordu (FS: 2).

Postmodernistlerin dil oyunlarına verdikleri önem dikkate alındığında eserin hemen başında böyle bir kullanımın olması dikkate değerdir. Anlamsal yönden kapalılığın sağlanması ve

² Yapılacak alıntılarda eser isminin kısaltması (FS) ve sayfa numarasına yer verilecektir.

anlamın yapısöküme uğratılmasının yanında oyunun kurmacaya tercih edilmesiyle okur, romanın henüz başında şaşkınlık yaşayarak aktif olma gereksinimi duyar. Dil oyunları ile kastedilenin ne olduğu, okuduğunun tür olarak roman mı masal mı yoksa başka bir forma mı ait olduğu soruları daha ilk cümleden başlayarak okurun zihninde belirsizlikler ortaya çıkarır. İşte tüm bu belirsizlikler, dil-anlam ilişkisi yönüyle kapalılığı gerçekleştirip eseri postmodernistlerin hedefledikleri açık yapıt kimliğine yaklaştırır. Yani bir yerde, dilsel oyunlarla anlam yapısöküme uğratılarak eser çoğul okumalara müsait hâle getirir. Zira “metni bir bilmeceyi çözmeye çalışır gibi anlamlandırmaya çalışan okur, bu şekilde bir yandan yazma sürecine aktif olarak dâhil olurken bir yandan da metnin çok katmanlı ve çok sesli yapısına katkıda bulunur” (Yılmaz, 2014: 134).

Eserde masalsı anlatımı andıran kısım, romanın hemen başında önceki örneklerdeki gibi bir düşünce/dil oyunuyla ortaya çıkar:

Bir yelkenli gemide giden kader yolcularıydık. Arkamıza bir ülkeyi bağlamıştık. Ansızın hareket etmiştik ve ilk rüzgâr darbesinde yelkenimiz yırtılmıştı. Yelken, rüzgâr ve gemiydik. Kaptan Meto'nun bildiği tek gerçek sözcük vardı. Aşk. Yine aşk.

İnançlı insanların bildiği o yıldız var ya, işte o yıldızla yemin ederim ki: Aşk. Üstelik milyon kere baharın yanında aşk.

Semer kand'da siyah giyen, Sina'da beyaz giyen ve dört elementi birleştiren, anlamlı kılan, kırmızıdan pembeye dönüşebilen, daha da ötesi dokuzken sekiz olabilen aşk. Bu sözcük kaptanı kurtarabilir!

Esmer Meto fısıldamıştır o güzel sözcüğü bir kulun, kölenin kulağına. Köle cariye olmuştur. Beyninin loplarda, gönlünün cirloplarında. Dönüşü olmayan yolda yırtılmış yelkenle gidiliyordu. Tan yerinin ağarması, rüzgârın yunuslara musiki oluşturması hep o gönlün sezgisel terazisinin hünerleriydi.

Kimi zaman yükselen, asileşen sosyolojik dalgalar geminin gidişini engelliyordu. O vakit forsalar devreye giriyordu, güzel mankenlere ve şımarık tiyatroculara gümüş saplı yılan derisi kırbaçlar bir iniyor bir kalkıyordu.

Okyanus en ilkel dönemlerde olduğu gibi can istiyordu. Gemi, bilinmeyen noktaya gitmek için adak bırakmalıydı (FS: 2).

Tercih edilen bu masalsı üsluptan hemen sonra âni bir şekilde romanın olağan kurgusuna uygun bir üsluba geçilir:

Beyaz perdelerle örtülü ranzasında mutluydu, nevresimler temiz, çarşafklar ütülüydü. Bedeni tutsak, ruhu her zamanki gibi özgürdü. Yatmakta olduğu ranzada da özgürlüğünün ‘kefareti’ ödüyordu.

Gasptan, darptan, dolandırıcılıktan, hırsızlıktan ve uyuşturucudan yatanlar bile bu yeni tutsağa hayretle bakıyorlardı. Mahrem bir suçlamayla içeri gelmişti ve tek kelime konuşmuyordu, gerek de yoktu. Zaten üç ana sözcük ve türevleri konuşuluyordu: ‘Para, gardiyan ve dışarı’ (FS: 3-4).

Bu sahnenin devamında hapisane ortamının atmosferine has bir üslubun kullanıldığı dikkatten kaçmaz:

Koğuştta lambalar ansızın söndü. Arama vardı.

Koğuştaki tutuklular sadece ceketlerini alıp koridora tek sıra halinde dizilmişti. Sevgili Meto, uykucu Meto, düş ile rüya arasında hayal kurabilen Meto.

Şiş, bıçak, tabanca, esrar, eroin, kokain ve hap, sahiplerinden habersiz saklanmışlardı. Esrar Abi ve arkadaşları saklambaç oynuyorlardı. Gardiyanlar ise hep oynadıkları körebe oyununu sürdürüyorlardı.

"Başefendi gerçekten hiçbir şey yok", "Ciddi misin?", "Evet ciddiym, sen de ciddiysen çıkalım."

Üç yüz yıllık espri işe yararıdır; çıkar giderler, yine geleceklerdir; üstelik daha kalabalık, daha bilgili ve çok daha fazla kurnazcasına düşlerin arasına, düşmüşlerin arasına' (FS: 4-5).

Eserin sonlarına doğru Kuran-ı Kerim üslubunu andıran söylem tarzı dikkat çeker. Sadece Meto'nun duyduğu sesin verdiği nasihat, Kuran'da geçen ayetleri andırır:

Sızdığı yerde doğrulurken açılan bir sustalının uyarısıyla bir süre kendini rüyasına teslim ediyor. "Unutma!" diyor.

"Bil ki, benim âlemleri düzene koyan, nurlandıran, terbiye eden, tüm oluşları sağlayan" (FS: 103).

Allah'ın kimi isimleri ve Fâtiha Sûresi'nin 2. ayeti olan "El hamdu lillâhi rabbil âlemîn" Kuran tefsircilerince açıklanırken eserdeki kullanım tarzıyla büyük oranda benzeştiği görülür:

Abdullah Parlıyan: Eksiksiz tüm övgüler; tüm varolanları yaratıp düzene koyan ve koyduğu düzeni işleten, hayatlarını devam ettiren...

Ahmet Tekin: Sınırsız Rahmeti ve engin merhameti ile hayat veren, yaşatan, koruyan, rahmetine, merhametine, lütfuna, ihsanına, hayırlara mazhar eden, Rahmân ve rahîm olan Allah'a hamdolsun.

Ali Fikri Yavuz: (Ezelden ebede kadar) bütün olmuş ve olacak hamd ve sena (övgü) tam ve kemaliyle âlemlerin (yegâne) yaratıcısı, besleyip kemale erdiricisi olan Allah'adır.

http://www.kuranmeali.org/1/fatiha_suresi/2.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx (14.03.2017).

Böylesi birbirinden çok farklı kullanımların mevcudiyeti dil kurgusundaki düzenli yapının ortadan kalkmasına yol açarak eserin, postmodern dil anlayışının genel yapısına uygunluk göstermesine vesile olur.

Fındık Sekiz'i postmodern dil anlayışının çoğulcu yapısına uygun kılan bir diğer nokta, farklı türden edebî değer taşıyan-taşımayan birçok formun metinlerarası tekniklerle metne eklenmesidir. Çoğu montajı andıran kullanımlarla yazar, akademik üsluptan argo söylemlere kadar farklı tercihlere başvurur. Örneğin; yazar, kaynağını dipnot vererek metne yerleştirdiği akademik iki yazıyı neredeyse aynen metne ekler:

'Fizikteki tüm Nobel ödüllülerinin ağızından maddenin öldüğü, nedenselliğin öldüğü, determinizmin öldüğü haberlerini duyageldik. Öyleyse bırakın hepsi için elektronik müziğin ritimleri arasında kibar bir cenaze töreni düzenleyelim. Artık yirminci yüzyıl postmekanistik biliminden ders çıkarmanın ve on dokuzuncu yüzyıl materyalizminin felsefi bakış açımıza giydirdiği deli gömleğini üzerimizden atmanın zamanı geldi. Gariptir ki, bu bakış açısı, modern bilimin, bir yüzyıl gerisinde değil de, onunla çağdaş olmuş olsaydı, bu deli gömleğini çok daha önce üzerimizden atmış olacaktık... fakat, bunun farkına varır varmaz, ağırlığımızı tek yanlı

olarak fizik bilimine vermemiz yüzünden görmediğimiz çevremizdeki olaylara daha duyarlı olacağız; nedensellik anıtının çatlakları arasından esip geçen rüzgârları duyabileceğiz; birliktelik içinde yürüyen olaylara daha çok dikkat edeceğiz; paranormal olayları da normalite kavramımız içine sokacağız; ve ‘Körler Ülkesi’nde yaşıyor olduğumuzu fark edeceğiz’ (FS: 83).

Yazar, düşülen dipnotla romana eklediği metin kaynağını açıklayarak verir: “Rüzgârın yazara getirdiği bir bilim kitabının sayfısından esinlenilmiştir. Kitabın adı ve yazarı bilinmemektedir” (FS: 83).

Benzer bir kullanımla yine dipnot verilerek bilimsel yazı özelliği gösteren başka bir yazı metne yerleştirilir:

‘Kumsalda çıplak ayakla gezerken, dalgaların milyonlarca yıldır oradan oraya savurduğu, üzerinde kalbini sağ eliyle tutan çıplak bir maymun figürünün bulunduğu siyah bir taşta rastlar.

Meto taşta dokunduğu anda vücudunda birikmiş olan enerji dışarı akar; onu ayakta tutan bu pis, sihirli, zakkumlu irinin dışarı fırlaması Meto’yu ansızın kumların üzerine yapaştırır.

Kendine geldiğinde dolunay üzerine resmi, güneşin kızarıklığına gölgesi düşmekteydi.’ (FS: 93).

Yazar, alıntı yaptığı eserin kaynağı yine dipnotla açıkça belirtilir: “*Türk Kültür Tarihinde Maji*, Manfred Ullmann, Çev.: Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, 1984 (esinlenen kaynak)”.

Her iki alıntıda romanın olağan akışının birden kesilerek akademik bir üslubun kullanımıyla üslupta bilinçli olarak kesinti yaratılır, akışkanlık bozulur; böylece postmodern dil anlayışın savunduğu çoğulcu ve belirsiz yapı metinlerarası kullanımla sağlanmış olur.

Eserde metinlerarasılıkla dil ve üslupta çoğulluğun sağlandığı diğer kullanımlar şiir ve şarkı sözleriyle gerçekleştirilir. Yazar, kaynağını dipnotla verdiği Adnan Özer’in “Kine Ez” isimli şiirini (FS: 35-36) montajlar. Şarkı sözlerini ise bazen değiştirerek bazen de olduğu gibi metne ekler: “Bana kaderimin bir oyunu mu bu?/ Aldı sevgilimi verdi zulümünü/ Bıktım artık yaşamaktan/ Çekmekle biter mi hayat yolu?/ Ahh!” (FS: 83).

Metne montajlanan şiir ve sıkça tekrarlanan şarkı sözleri üslupta tekdüzeliğin önüne geçtiği gibi tematik yönden de eseri modernist eleştiri bağlamında daha anlamlı hâle getirir. Bu yönleriyle postmodern özellik gösteren *Fındık Sekiz*, postmodern felsefenin antimodernist anlayışını hem dil düzleminde yadsımış olur hem de kurgu ve üslupta kesintiler yaratarak postmodern anlatıların kaotik yapısını örneklemiş olur.

Postmodern dil anlayışının en bariz hususlarından olan dilin ontik yönü ve önemi, *Fındık Sekiz* içerisinde doğrudan söylemlerle vurgulanarak örneklendirilir:

Kâinata âşık olabilen sekiz dokuz adet kadın vardır, onlar da efsane olmuştur. Âşık olmak evrende yeryüzüne uzanan eli öpmek gibidir, cesaret ister, yürek ister, inanç ister. Küçük bir kısmı hariç, bu kadınlarda olmayan bir ruh halidir. Onlar için isterseniz dünyadaki sistemi yeniden tasarlayın, doymazlar. Yeni bir dil, hiç denenmemiş bir medeniyet tasarlayın, yine iflah olmazlar. Tüm insanların yararına bir aşı bulsan bile "duvara çivi çakamadın" diye seninle tartışırlar... (FS: 11).

(...)

‘Bugün konuşulan üç bin dile bir dil daha eklenecekti. Bir dil yaratmak ve o dilin edebiyatını oluşturmak için tüm malzemeler tamamlanmıştı. Belki bu yazıya geçmeyecekti ama, oluşturan grubun belleğinde sonsuza kadar kalacaktı.

Teknolojik artıkların bıraktığı bir sistî dil! Sanskritçe, Klasik Arapça, Klasik İbranice ve Klasik Çince gibi konuşma dilinden kopuk olmayan, nesneyi, hareket halini ve kullanma biçimini hatta o anın modasını bile aynı anda anlatabilen bir dil’ (FS: 55).

(...)

Nasıl da yalancısınız!

Bu işler böyle olmaz! Olmadığını da pek iyi bilmenize rağmen sistemin yönlendirdiğine kürek çekmede üzerinize yok.

Özgürlük ha... Palavra!

Demokrasi mi? Alo hadi canım geç!

Bu martavalları külahıma anlatın!

Uzaklardan bir ses "Dil" dedi. Evet tek fark tarz!

Tenten'in tarzı güzeldi, o dünyada kullanılan dil'in üreticilerindendi (FS: 71).

Örneklerden anlaşılacağı üzere her şey aslında dilin merkezde olduğu ve ölçüt olarak belirlendiği düzlemedir. Aşk, hayat, modernist eleştiri dilin teorik yönden postmodern anlayışa uygun şekilde kullanımıyla sağlanmıştır.

Eserde postmodern düzlemede dil-kültür ilişkisini en iyi şekilde yansıtan kısımlar kişiler aracılığıyla sunulur. Farklı düşünce ve yaşayış biçiminden kişilerin birlikte verilmeleriyle postmodern edebî anlayışın savunduğu çoğulcu ve kaotik düzen dil-kültür ekseninde pratiğe dökülmüş olur:

Dudaklar kıpırdar, iki ağız “*Bismillahirrahmanirrahim*” der (FS: 14).

(...)

Bir tek Fahri Baba bu grubu dışarıdan izler, yapılan işleri tasvip etmeyen hareketler sergiler. "Boş bunlar boş, gerçeği yanlış damarda arıyorsunuz," der gibi gezinir.

Taze bir yüz Dolarlık rulo edilir. Çizgi sağ baştan çekilir, tabak elden ele itina ile gezer. Fahri Baba “Allah hepinize iman versin” diye hiddetlenir. Zaman onlar için durmuştur, hayatın karşısına geçip tüm varlık âleminin devinimini izlerler. Para ve menkul değer işinde basan sağlamış bir tip Fahri Baba'ya: “*Boş ver bunları, bu söylediklerin eskilerin anlattıkları masallar!*” der.

Yüzyıllık cümle nasıl da fırlar dudaklardan. İmansız, bilgisiz ve ruhsuz bu bedenlerin terminolojisi neden asırlardır hep aynı!

Fahri Baba, Meto'yla bakışır, Malibu'nun anahtarları Fahri Baba'ya uçar. Meto'yu alüminyum âlemde yalnız bırakmak için Fahri Baba “*Selamünaleyküm*” diyerek sır olur (FS: 45).

Çoğu açıdan karşıt insan tiplerinin aynı ortamda yer almaları, eserin dil anlayışına da yansiyarak bünyesinde karşıtlıklara dayanan, postmodern kurama uygun üslupsal zenginliğin oluşmasını

sağlar. Böylesi bir çeşitlilikle romanda dilsel yönden -Bakhtin'in ifadesiyle- âdeta bir *karnaval* havası oluşur.

Dil-kültür yönünden eseri postmodern bağlamda farklı kılan noktalardan biri postmodern anlayışın dini öteleyen yönüne zıt şekilde dini öne çıkartmasıdır. Buna rağmen söz konusu kullanım tam anlamıyla postmodern anlayıştan uzak değildir. Yazar, pastiş tekniğine başvurarak bazen kutsal kitaplara bazen de insan yaratımı inançlara göndermelerde bulunur. Bu kullanım, söylemde çoğulluk sağladığı gibi dil aracılığıyla kültürel manada dinin postmodern anlayıştaki yerine de örnek olur. Her ne kadar postmodernistler, “postmodern dünyada din[in], paylaşılan belli bir hayat tarzı, bir kültür olmaktan çok, bireyselleşmiş bir davranış kodu olarak işlevi” (Sarıbay, 2005: 176) taşıdığını savunsalar da yine de gündelik hayatta dinin reddedilemeyeceğinin farkındadırlar.

Bu nedenle postmodernistler meta-anlatıları ve dinin dogmatik, sorgulanamaz yönünü reddederek konuyu şahsileştirirler. Dil anlayışlarına uygun biçimde kutsallığın; maneviyata dayalı, şahsi düşünceye yani yoruma açık şekilde ele alınması gerektiği üzerinde dururlar. Bu durum, eserde dil-kültür ilişkisinde dinin postmodern anlayışa uygun şekilde ele alındığını gösterir. Aslında dine yönelik bu yaklaşım, postmodernistlerin her türden tekil düşünceyi yok saymalarından kaynaklanır. Kısacası postmodernistler, ortadan kaldırılması pek mümkün görülmeyen dini algının olabildiğince pasifize edilerek şahsileştirilmesini amaçlarlar. Meta-anlatıların, genel dinî kabullerin reddi de hep bu nedendir.

Fındık Sekiz'de yazar, şahsi değerlendirmeler odağında mutlak dinden ziyade maneviyata yönelir. Bunu yaparken bazen ilahi dinlere bazen de insan yaratımı inançlara metinlerarası kullanımlarla göndermelerde bulunur. Romanda tasavvufî anlayışa bağlı olarak ilahî dinlerin değerlerine atıf yapılır:

Uçak Atlas Okyanusu'nun üzerinde on üç bin feet'te tam gaz sekiz motor on-on iki havariyle gidiyordu (FS: 8).

(...)

Sağımdaki solumdaki melekler şahidimdir, karnımdaki çocuk alnımın yazısı, Yaratanın, Rabbimin armağanı!

Peki Meryem söyle, bu çocuk nereden? Bu rızıklar kimden? (FS: 38).

(...)

Ressam masadan kalkar, giderken Meto'nun kulağına:

“Adım Ali, karşına her şekilde, her kılıkta, çeşitli mesleklerde, olmadık tarihlerde, farklı insanların aracılığıyla çıkarım! Dediğimi sakın unutma, haydi dön artık!” (FS: 96).

Pastiş tekniği ile hem Müslümanlık hem de Hristiyanlık inancına ait değer ve inançlara yönelik ifadelere yer verilmesi, düşüncenin pekiştirilmesinde ve söylemin çeşitlilik kazanmasında etkili olur. Yazar dini, postmodern düşüncenin ilahî dinlerin mutlak yönünü reddeden anlayışıyla sınırlamaz. Bunların yanında insan yaratımı inançlara da göndermelerde bulunarak kültürel yönden din-toplum-birey ilişkisi odağında mutlak din yerine şahsi inançları öne çıkarır:

O kafasında eski Mısır medeniyetinde yaşamış Meritetis'i, Keops'u, Ra'yı düşünüyor, o dalmanların keyfini İnka dönemine kaçıp yaşıyordu. Harut ve Marut'a verilen bilginin çeperlerinde dolaşıyor, fakat o bilgiyi kullanmıyordu (FS: 4).

(...)

Kader çarkı çıkmıştı bir kere tarot kartlarında ve Nemesis gibi harmaniye bürünmüş kadın.

O kadın! (FS: 7).

(...)

Pembe bir ışık sızdı! Dünyanın çatısına. Daha önce Hermes'in korosunda bulunan deniz kızları istirdiyelerin içinden deniz kabuklarının içine, oradan da tüm evrene yayılan bir şarkıyı dalgaların ritmiyle seslendirmeye başladılar (FS: 94).

Yazar, hem ilahi dinlere hem de insan yaratımı inançlara yönelik yaptığı göndermelerle dinin postmodern düşüncede nasıllığına yönelik özgün bir değerlendirmeye gitmiş olur. Bu kullanımlar kültürel manada dinin ne ölçüde idrak edildiğini örneklendirdiği gibi metinlerarası tekniklerle dil ve üslupta çok sesli bir yapının ortaya çıkmasına imkân tanır. Kısaca; eserde, tasavvuf anlayışı sayesinde dinin yoruma açık yönü ve dolayısıyla çok kültürlü yapı postmodern anlayışa uygun şekilde örneklendirildiği görülür.

Sonuç

Fındık Sekiz'de postmodernistlerin dil-kültür anlayışına yönelik kullanımların iki noktada toplandığı görülür. Bunlardan ilki dil yönünden çoğulcu ve pastiş tekniğiyle farklı üslupların adeta kolajlanmasıdır. Diğeri ise kültürel yönden din ve modern dünya eleştirisinin postmodern düzlemde işlenmesidir. Eserde metinlerarası kullanımlarla farklı üsluplar estetik kaygı güdülmeyen bir araya getirilir. Montaj ve pastiş teknikleriyle üslubun tek düzelikten kurtarılması ve postmodern üsluba uygun şekilde tertip edilmesi, dil yönünden çok sesli bir yapı ortaya çıkarır. Kurguya eklenen farklı metinlerle hem şekilsel hem de anlamsal karmaşa yaratılarak okur aktif konuma getirilir. Böylesi bir uygulamayla anlamsal yapı-söküm tezi doğrulanmış ve örneklenmiş olur.

Postmodern edebiyat kuramında dilin gramer yönüyle bilinçli olarak bozulması gerekliliği, eserin postmodern dil hususundaki tek eksikliğidir. Dilde gramatolojik açıdan düzenli bir yapı vardır. Yazım ve noktalama neredeyse tüm kurallarına uygun şekilde kullanılır. Yani dilsel yapı-söküm yönüyle eser yeterince başarılı değildir. Belirtilen eksiklik, *Fındık Sekiz*'in Türk edebiyatında postmodernizme geçiş eseri olarak değerlendirilmesi sebebiyle normal karşılanabilir.

Fındık Sekiz'de postmodern dil anlayışına uygunluk gösteren yerler daha çok üslupsal farklılıklar ve dil kavramına yönelik doğrudan göndermeler ile sağlanır. Eserde dinî söylemlerle argo ifadelerin iç içe verilmesi, masalsı bir anlatım tekniğiyle realist anlatımın art arda kullanımı üslupta çoğul fakat özgünlükten uzak bir yapı ortaya çıkarır. Ayrıca somut yazar olan anlatıcı, dil üzerine görüşlerini belirtirken onun hemen her şey üstünde olduğunu sıkça vurgular. Böylece dilin ontik yönü öne çıkartılmış olur. Nitekim dil oyunlarının mevcudiyeti, salt dilin önemine işaret etmek için özellikle tercih edildiğini düşündürür. *Fındık Sekiz*'de dil ve üslup kullanımı; metinlerarasılığın kimi yöntemlerinden faydalanılması ve dil kavramının öne çıkartılmasıyla klasik ve modern romanlardakinden büyük oranda farklılaşır. Eserdeki kişi kadrosu, dilsel kullanımlar ve tematik yapı ise postmodern felsefenin önemli parçalarından olan çok dilli ve kültürlü yapıyı başarıyla örnekler.

Kaynakça

Eliuz, Ü. (2015). *Oyunda oyun -postmodern roman-*. Trabzon: Serander Yayınevi.

FÂTİHA Suresi 2. ayet meali.
http://www.kuranmeali.org/1/fatiha_suresi/2.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx adresinden erişildi. (ET: 14.03.2017).

Kaçan, M. (2012). *Fındık sekiz*, İstanbul: Everest Yayınları.

Koçakoğlu, B. “Eski Köye Yeni İmam: Postmodernizm ve İslam”. Bartın Üniversitesi Uluslararası Edebiyat ve Toplum Sempozyumu, 28-30 Nisan 2016 (s. 143-161). Bartın: Bartın Üniversitesi.

Nietzsche, F. (2000). *Böyle buyurdu zerdüşt* (T. Oflazoğlu, çev). İstanbul: Cem Yayınları.

Sarıbay, A. Y. (2005). Dinin postmodernleşmesi”. *Düşünen Siyaset Postmodernizm Özel Sayısı*, 21, 175-184.

Yılmaz Burcu, E. (2014). Bilge Karasu'nun göçmüş kediler bahçesinde postmodern yansılar. *Türk Edebiyatına Açılan Pencere –İnci Enginün Armağanı*, 14, 125-137.

SON DÖNEM TÜRK ÖYKÜCÜLÜĞÜNDE MEKÂN ALGISI

Dr. Ahmet USLU

Dumlupınar Üniversitesi, Türk Dili Bölümü

Öz

Değişik açılımlara, yorumlara imkân tanıyan mekân, insanla arasında kurulan bağ ile özellikle üzerinde durulması gereken bir yapıdır. Toplumsal olaylara, insan hallerine sahne olması, onları barındırması, bu olaylara yön ve şekil vermesi bakımından sosyolojik bir gerçekliğe de sahiptir. Son dönem Türk öykücülüğünde mekân bu önemini devam ettirir. Özellikle 1980 sonrası ülkede yaşanan gerek siyasî gerekse toplumsal olaylar nedeniyle Türk öykücülüğünde mekân ayrı bir öneme sahiptir. Bunalan, sıkılan, yalnız kalan, tutunamayan birey, mekânla bütünleşir, kendisini mekânla birlikte ifade eder. Çocukluğunun geçtiği mekânlar, birey için içinde bulunduğu psikolojik durumdan bir çıkış noktasıdır. Bazen bir nefes alma, bazen yüzleşme bazen de değişimin en açık şekilde görüldüğü mekân, son dönem Türk öyküsünde canlı bir işlevsellikle yer alır. Bazı öykülerde sentezi hızlandıran bir katalizör olarak da kullanılan mekân, öykü kişilerinin hayatı sorguladığı, anlayış farklılıklarını ortaya koyduğu bir araç olarak kullanılır. Kapalı mekânların sıklıkla tercih edildiği son dönem Türk öyküsünde, öykülerin yazıldığı dönemin insan yapısını görmek mümkündür. Bu çalışmada 1980 sonrası Türk öyküsünde mekânın işlevsel özellikleri, mekân – insan, mekân – toplum, mekân – hayat gibi açılardan ele alınarak Türk öykücülüğünün mekân algısı ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmada bu dönemde kitap olarak yayımlanan öykü kitaplarından özellikle öne çıkan öykücülerden yola çıkılarak, mekânın kurguya olan etkisi üzerinde durulacaktır. Çalışma sonucunda Türkiye'nin siyasî ve toplumsal yaşantısında mekânın etkisi, öyküler üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Öykü, Kurgu, Son Dönem Türk Öykücülüğü, Öyküde Mekân Algısı.

SPACE PERCEPTION IN THE RECENT YEARS OF TURKISH SHORT STORIES

Abstract

Space, which enables different thoughts and comments, is a structure to be cared about in terms of especially its connection with human beings. It has a sociological authenticity with respect to the fact that it witnesses social events and human nature and directs them. Space holds its importance in the recent years of Turkish short stories. Especially after 1980s, because of not only social but also political events, space has a key position in the history of Turkish stories. Bored and lonely individual becomes integrated with space and express himself with it. Places in which their childhood has passed are point of origin for individuals to get rid of their current psychological situation. Sometimes as a relief, sometimes as a facedown and sometimes as an indication of change, space animately takes place in recent years of Turkish short stories. For some stories as a catalyst to accelerate synthesis, space is used as a tool where individuals

investigate their own lives and reveal intellection differences. It is possible to witness individuals of their period since enclosed spaces are generally preferred in recent years of Turkish short stories. In the present study, the relationships between space and individual, society and life are investigated with regard to the recent years of Turkish short stories and space perception in those stories is put forward. Based on the most prominent short stories in the period, the impact of space on fiction is dwelled on. At the end of the analysis, the effect of space on Turkey's social and political life is explained in terms of those stories.

Keywords: Space, Short stories, Fiction, Space Perception in the recent years of Turkish Short Stories

Giriş

Kurmaca dünyayı oluşturan unsurların konumlandığı gerçek ya da hayali sahneler, mekânı oluşturur. Kurmaca kişilikler arasında geçen her türlü ilişki, ancak mekânla birlikte somutluk kazanır. İnsan karakterini belirleyen en temel faktörlerden birisinin de mekân olması dolayısıyla insan-mekân ilişkisinin incelenmesi önem arz etmektedir. İsmail Çetişli bu bağı “Mekânın ayrıntılı tasviri bize o mekânda yaşayan insanın karakteri, sosyal ve kültürel kimliği ile ilgili pek çok ipuçları verir.” (2004: s. 18) şeklinde açıklamaktadır. Bu nedenle öyküleme içerisinde mekânın konumlanışının incelenmesi, üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur.

Öyküleme mekânın başarılı bir şekilde çizilmesi aksiyon ve mekân arasında kurulan ilişkiye bağlıdır. Öyküde “nerede, nereden, nereye” (Apaydın, 2003: 98) sorularının cevabı olan mekân, modern öyküde sadece bir sahne olmaktan çok daha fazla işlevselliğe sahiptir. Modern öykülerde mekân çoğu zaman, öykü kahramanının görünen iç yüzüdür. Bu nedenle de kahramanlarla mekânı ayrı değerlendirmek pek mümkün görünmemektedir.

Son Dönem Türk Öykücülüğünde Mekân Algısı

1980 sonrası Türk öykücülüğünde mekân algısı, toplumun içinde bulunduğu sosyal ve siyasi yapının anlaşılmasında önemli ipuçlarını barındırır. Öyküler, siyasî şartların da etkisiyle açık bir ideoloji savunuculuğundan uzaklaşır. Ancak gerek sahip olunan ideoloji gerekse siyasî ortamın eleştirisi kahramanlar ve özellikle de mekân tasvirleri ile üstü örtülü bir şekilde devam eder. Bu öykülerde mekân; bellek, aidiyet, toplumsal ilişkiler, statü gibi insan kimliğini oluşturacak faktörlerle birlikte ele alınır ve değerlendirilir.

1980 sonrası Türk öyküsünde ilk dikkat çeken, öykücülerin doğdukları, yaşadıkları yerleri öyküleştirmesi ile karşımıza çıkar. Necati Mert, Adapazarlı olup öykülerinde mekân olarak da Adapazarı'nı kullanır. Tahsin Yücel, Elbistanlı olup Elbistan'ı ve İstanbul'u, Cemil Kavukçu, İnegöl/Bursalı olup öykülerinde İnegöl'ü çıkış noktası olarak kullanır. Demir Özlü ise mekân olarak hayatının on yılını geçirdiği İsveç'i mekân olarak tercih eder. Mekân, öyküde aksiyonun devamını sağlayan bir unsur olarak ele alınır. Özellikle geçmişle yüzleşmek isteyen kahramanların ilk başvurduğu yer, çocukluk mekânlarıdır. Çocukluğun geçtiği, köy, kasaba, mahalle, sokak ve ev kahramanlar için ayna görevi görür. Vüs'at Bener'in *Siyah-Beyaz* (1993) kitabındaki öykülerinde, Ferit Edgü'nün *Perisiz Ev* (1999) öyküsünde, Jale Sancak, Oktay Akbal, Tezer Özlü, Ayşe Kulin, Erendiz Atasü gibi yazarların çoğu öyküsünde yüzleşme unsuru olarak mekânın kullanımına şahit oluruz.

Geçmişe özlemle dönen kahramanlar, bu mekânlarda kaybettiklerini ararlar. O günler mutlu günlerdir, mekânlar da bu mutlulukların şahidi olarak dururlar. Ancak her şey gibi mekânlar da değişir. Jale Sancak'ın *Bir Yorgunluktan Nicedir* (1999) öyküsünde geçmişe dönük yaşayan kahramanın geçmişle yüzleşmesi söz konusu edilir:

Kalbinde gençliğinin ölüsüyle döndü sokağa. Kalbinde arkadaşının yitik yüzü.

Neyse ki iskele oradaydı hâlâ, sokağın sonunda, uçlarına doğru denizin. Garipseneceğini bilse de umursamıyor. Eskiden olduğu gibi yaralarına sürecek lekeleri, iyileşecek;

Deniz lekelerini (s. 79).

Mekânlar eski görünümünü sürdürse de bireylere eskiden verdiği huzuru vermez. Geçmişe dönen kahramanlar mekânın ortasında bazen hayranlıkla bazen de hayal kırıklıkları ile gerçekle yüzleşirler.

Son dönem Türk öyküsünde mekân, aynı zamanda öyküleme sırasında gerilimi artıran bir unsur olarak kullanılır. Toplumsal ve siyasî yapıdan kaynaklanan iletişimsizlik ve suskunluk bireyler arasında doğrudan bir çatışma meydana getirmez. İnsanlar çatışamayacak kadar içe kapanıktır. Dönem öykülerinde sokaklar genellikle boştur, dolu olduğu zaman bile insanlar, sokakları sadece geçiş yeri olarak kullanırlar. Bu açıdan bakıldığında kalabalık sokaklar da gerçekte boştur. Cemil Kavukçu'nun *Avludaki Tren* (1999) hikâyesinde pencereden dışarıyı seyreden anlatıcı, kardeşi ve annesi dışarı çıkmazlar, sadece dışarıyı seyrederek:

Annem, kardeşim ve ben avluya açılan pencerenin ardından bakıyorduk. Duvarı delmiş gibi dışarı fırlayan soba borusundan savrulmuş uçuyordu dumanlar. Kardeşim daha iyi görebilmek için alnını cama dayamıştı. Ezik, düz düzdü alnının o bölümü. Soluğundan cam buğulanmıştı. (...)

Annem bir süre daha ayrılmadı pencerenin başından; bomboş sokağa, kaldırım taşlarındaki erimemiş karlara baktı. Sonra da parmak uçlarını ısırarak sessizce ağladı (s. 14).

Öykü kişilerinin nefes alabildikleri bir mekân balkondur. Balkon, kadın-erkek ilişkilerinin, evliliklerin sorgulanabildiği, kahramanların başka balkonlarla/insanlarla iletişim kurabildiği, bomboş sokağa baktıkları bir yerdir. Evin dışarıya açılan tek alanıdır. Balkon ne içeridedir ne de dışarıda. Kişilerin durduğu yeri anlatması bakımından da metaforik olarak kullanışlı bir kelimedir. Balkon içerisi ile dışarı arasında âdeta bir eşittir. Ayhan Bozfirat'ın *Balkon* (1999) öyküsünde annesi evde sıkılan genç kıza, balkona çıkması için izin vermez. Hatta balkon kapısını ördürür. Çünkü kendisi dışarıda yenilmiştir. Kızının da aynı kaderi yaşamasını istemez. Genç kızın tek isteği evden çıkabilmektir: “Her dışarı çıkmak, evden, çevremden uzaklaşmak istedim. Her istediğim, evin, mahallenin dışındaymış gibi... neydi istediklerim? Onu da bilmezdim ya!... Gene bir şeyler istedim işte.” (s. 23)

Kapalı Mekânlar

80 sonrası öykülerde özellikle kapalı mekânlar ağırlıktadır. Oda, ev, otel, hapisane, meyhaneler ve birahaneler bu mekânların başında gelir. Kahramanlar, sokağı evlerinin penceresinden seyrederek. Sokağa çıkamayan kahramanlar âdeta evde hapis hayatı yaşarlar. Dışarı çıkamayan öykü kahramanları odada dolaşarak dururlar. Başka şehirlere gittiklerinde de ev olarak kullandıkları yer, otellerdir. Kapalı mekân, dönem öykülerinde kahramanların kendilerini güvende hissettikleri sığınak, aynı zamanda bir kaçış noktasıdır.

Genel olarak bakıldığında kapalı- iç mekânların tercih edildiği öykülerde evler, odalar, meyhaneler ve birahaneler öykü kişilerinin kendilerine özgü dünyalarını, yaşamışlıklarını vermede, bir iç mahrem oluşturmada işlevselliğe sahiptir. “Ev, düşlemi barındırır, düş kuramı korur; ev, huzur içinde düş kurmamızı sağlar” (Bachelard, 2008: 41).

Kapalı mekân olarak “ev” sıklıkla tercih edilen bir alandır. Ev, sokaktan soyutlanmış olması, insanları saklaması, koruması, ailenin bir araya gelebildiği bir mekân olması, kadın erkek ilişkilerinde mahremiyetin sağlandığı yer olması gibi özellikleriyle işlevsel olarak kurgulanır. Evin anaç bir görev üstlendiğinden bahseden Bachelard: “İnsan, doğduğu evi düşlediğinde düşlemin en derin yerinde o ilk sıcaklığa geri döner, maddi cennetin o ılık maddesinin ilk sıcaklığının bir parçası olup çıkar.” (2008: s. 42) der. Öykü kişileri evlerine çekilerek evin koruyucu, anaç yapısına sınırlar ve dışarıyı buradan seyrederek. Ev, kahramanlar için güvenli bir sığınak olması yanında kopuk aile ilişkilerinin anlatımında da fonksiyondur. Ev genellikle bireysel amaçlar için kullanılırken bazen de toplumsal amaçlı olarak da tercih edilir. Evin apartman, köşk gibi çeşitlerinin kullanılması değişen yaşam tarzının gösterilmesi, modernizmin eleştirisinin yapılabilmesi için de uygun bir zemin oluşturur. Dost Körpe, Murat Gülsoy, Mahir Öztaş ve Kâmuran Şipal’in kahramanlarının vakit geçirdiği tek yer evdir.

Gelenekçi öykülerde mekân olarak eve bakış farklılık gösterir. Aile kurumunun önemine odaklanan öykülerde ev, kişilerin sokakların karmaşasından kaçıp huzur buldukları bir mekândır. Çocukların eğitildiği, gelenek ve göreneklerin yaşandığı, ritüellerin geçmişteki gibi devam ettirildiği bir mekân olarak ev, öykülerde önemli bir yere sahiptir. Anne ve baba ile birlikte geleneksel geniş ailenin de görüldüğü evlerde hala, dede ve nineler çocuklara yön veren kişilerdir. Kentin sıkıcı ve bunaltıcı yapısından kaçan bireyler eve sınırlar. Ev, kişiler için yalnızlıklarını en az hissettikleri yerdir. Özellikle anne, her şeye rağmen çocuklarını burada beklemektedir. Bazen de ev, kahramanlar için aydınlanma mekânı olarak kullanılır. Hüseyin Su’nun *Ana Üşümesi* (1999) hikâyesinde ailenin sonu gözükmeyen yoksulluktan kurtuluşu, yolun sonunda ihtiyaç duyulan una ve sıcak, güvenli bir eve varmakla sağlanacaktır. Kar ve kışın zorlukları ile geçen yolculuk, hikâyenin merkez kişisi olan anaya geçmişi hatırlatır. Bilinç akışı, özet ve hatırlama biçiminde geriye dönüş tekniği ile okurun bilgilendirildiği hikâyede, hikâye kahramanı yol aracılığıyla şekillendirilir.

Meyhaneler ve birahaneler, öykülerde kapalı mekân olarak görülen önemli alanlardır. Buralar özellikle erkeklerin, dertlerini unutmak, yalnızlıklarını gidermek ya da unutmak, nefes almak için bir araya geldikleri yerler olarak dikkat çeker. Erkek kahramanlar için meyhaneler, birahaneler hayatta bir durak yeridir. Karanlık, izbe yapıları, masaları, sandalyeleri ile dağınık bir görünüm arz eden bu yerler, kahramanların ruh hâlini yansıtan vazgeçilmez mekânlardır. Kahramanlar buraya artlarında yenik bir hayat, pişmanlıklar ve sıkıntılarla gelirler. Birden geldikleri bu yerler tünel gibidir. Burada karanlık ve alkol kahramanlara her şeyi unutturur. Ancak bu dehlizden çıkıldığında hayatın bütün gerçekliği ile devam ettiğinin de farkına varırlar. Edebiyat, sanat ve hayata dair konuşmalar yaptıkları bu yerlerde karşılıklı birden çıkan kadınlar, sadece cinselliği çağırırlar. Alkol ve cinsellik kahramanlar için bir çıkış noktasıdır. Erkekler için meyhane, birahane ve kahvehaneler bir rahatlama, bir iç dökme mekânı gibidir. Öykü kahramanları burada istedikleri gibi hareket ederler, konuşurlar. Bu mekânlar âdeta şehirde üçüncü boyutta bulunan serbest konuşma kürsüsü gibidir. Kişiler burada yaptıklarından, söylediklerinden sorumlu değildir. O nedenle de alkolle birlikte meyhaneler, birçok öyküde öznedir. Öykülerinde mekân olarak meyhanelere sıkça yer veren öykücü Cemil Kavukçu’dur.

Öykülerinde içkiyi özne haline getiren Kavukçu, meyhaneleri tercih etmesinin nedenini şöyle açıklamaktadır:

Dış mekânlar olduğu kadar kapalı alanlar da ilgimi çeker. Özellikle de erkeklerin sıkıntılarını, yalnızlıklarını gidermek, sorunlarını ertelemek ya da unutmak için bir araya geldikleri birahaneler, meyhanelerdir buraları. Salaş yapısı, masaları, iskemleleri, kirli duvarları, sararmış perdeleri, uğultusu, yanık yağ-sigara dumanı-alkolle ağırlaşmış havasıyla önce o mekân şekillenir gözümün önünde. Sonra kahramanlarım birer birer gelip yerlerini alırlar ve ardından öykü başlar (2006: s. 114).

Seksen sonrası öykülerde dönemin siyasî yapısı nedeniyle kullanılan diğer bir kapalı mekân hapishanelerdir. Siyasî güç, çoğu zaman suç kavramını kendisine göre şekillendirir. Dolayısıyla suç olarak gördüğü söylemleri, eylemleri cezalandırma yoluna gider. Modern çağın ise cezalandırma yöntemi olarak “hapsetme”, hemen her toplumda görülen genel kabul görmüş bir uygulamadır. Seksen ihtilalinden sonra askeri yönetimin başa geçmesi ile birlikte suç ve ceza kavramı da yeniden şekillenir. Askeri iktidar kendisine tehdit olarak algıladığı her türlü görüş, düşünce ve eylemleri en sert şekilde cezalandırır. Bu yapıdan en çok zarar gören ise bir zamanların idealist insanları ve aydınlardır. Aydınlr, hapis cezasından paylarına düşeni tüm ağırlığıyla yaşarlar. Bu dönemde görülen hapishane öykülerinde anlatıcı, uslanması için atıldığı hapishanede iç dünyası ile baş başa kalır. Ancak hapishane, kendisinden beklenen amacı bu kişiler üzerinde sağlayamaz. Hapse giren aydınlr, dar mekânda daha geniş düşüncelerle ve ideallerle dışarı çıkarlar. Sadece düşüncenin ve eylemin şekli değişir. Seksen sonrası öykü sayısının önceki dönemlere göre birden artmasının altında bu düşünce yatmaktadır. Özcan Karabulut, Oktay Akbal, Demirtaş Ceyhun, İnci Aral, Osman Şahin, Hasan Kıyafet, Feride Çiçekoğlu gibi birçok yazar, mekân olarak hapishaneyi özne olarak kullanır.

Hapishane öykülerinde sıkça rastlanılan bir husus, yaşananların bütün ayrıntıları ile aktarılmasıdır. Hapishanede duran zaman, özgürlük beklentisi, işkenceler öykülemenin akışını oluşturur. Hapishanelerin saf mekân olarak ele alındığı öykülerde, labirent mekân özellikleri ağır basar. Dört duvar, karanlık ortam, sıkıcılık ve boğuculuk, çıkışsızlık bu öykülerin iskeletini oluşturur. Biyografik gerçeklerle de uyuşan öykülerde hapishane hem bir mekân olarak hem de baskının, işkencenin görüldüğü bir yer olarak tasvir edilir. Burada Demirtaş Ceyhun’un ‘*Yok Gençlikli’lerden Biri* (1987) öyküsünden bir bölümü örnek olarak almak istiyoruz:

Gene, her günkü gibi saat on ikide, koğuşun önünde, koridorda, ikişerle kol sıraya girmişler. Gardiyan yoklama yapmış, bağıra bağıra saymışlar birden elli altıya kadar. Sonra da uygun adım inmişler yemekhaneye ve hep bir ağızdan, ayakta, ‘Tanrının adıyla...’ diye bağırarak yemeğe oturmuşlar. Gardiyan çavuşun yemeği de bitince, gene hep birlikte ayağa kalkmış, ‘Afiyet olsun!..’ demişler ve geldikleri gibi, uygun adım dönmüşler koğuşa. Sonra da herkes çekilmiş ranzasına (s. 28)...

Açık Mekânlar

Açık mekânlar genellikle toplumsal yapının eleştirildiği, mekânın ve toplumun değişimi karşısında bunalan insanın söz konusu olduğu öykülerde tercih edilir. Özellikle kentlerde yozlaşma ve değişimin hızlı gerçekleşmesi, öykülerin de ilgilendiği bir konudur. Turgut Cansever, mekân olarak şehri şu şekilde tanımlamaktadır:

Şehir, insanın, hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli en büyük fizikî ürün ve insan hayatını yönelten, çevreleyen yapıdır; toplumsal hayata insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği, bu ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yerdir (1996: s. 125).

Modernizmin en büyük etkisi mekânlar üzerinde gerçekleşir. Eskinin ve klasik olanın terk edildiği modern anlayışta şehirler yeniden inşa edilir. Bu yeniden inşa sürecinde ise elit kesim ile köyden, kasabadan gelmiş insanlar arasında fark oluşur. Biri lüks apartmanlarda otururken diğeri gecekonduda hayat bulmaya çalışır. Bu yeni mekânlar, kendi insanını da oluşturur. Urry, modern şehirle insan ilişkileri hakkında şöyle der:

Kent kişiliği, çekingen, mesafeli ve bıkkındır. İkincisi, aynı zamanda kent, bireylere farklı bir tür kişisel özgürlük sağlamaktadır. Son derece geniş ilişkiler yayılımı içine yerleştirilen bireylerin benzersiz gelişimlerine izin veren de büyük kentin mekânsal biçimidir. Üçüncüsü, kent, kentin rasyonalitesi ve entelektüalizmin kaynağı ve ifadesi olan para ekonomisine dayanmaktadır. Dördüncüsü, özellikle modern yaşamda yansıtıldığı gibi para ekonomisi, insanları, etkinlik ve ilişkileriyle ilgili olarak daha hesapçı yapar (1999: s. 20).

Adalet Ağaoğlu da insan ve kent ilişkisini şöyle açıklar: “Bir kentin, insan ruhundaki izleri asıl sanat eserlerinde görülür. Bir romanın, şiirin ya da bir öykünün sayfalarına kentin ışığını tuttuğunuzda, kentin insan kılığına bürünmüş filigranı da görünür” (1997: s. 75). Ağaoğlu’nun *Ooof! Ohhh!..* (1982) öyküsünde köyden kente gelen Hüsrev ve ailesinin hayatı anlatılırken bir taraftan da mekân olarak şehrin çıkmazlığı anlatılır. Huzursuzluğun temelinde kent yatmaktadır. Hüsrev, köyden geldikten sonra, oğlu ve gelininin yanına yerleşir. Eve destek olmak ve gelininin istediği televizyonu alabilmek için belediye çöpçüsü olarak işe başlar. Yerleri süpürürken de kendisi ile hesaplaşır. Alt metinde ise kent eleştirisi yapılır. Hüsrev kentle köy arasında sıkışıp kalır. Ne kentli olabilir ne de köye geri dönebilir:

Kentte gençlerin sınırları ne kadar bozuk. Çabuk öfkeleniyorlar. Hiçbir şeyden kolay hoşnut olmuyorlar.

(...) Evi satsa? Sat gitsin. İçinde tek başına öleceğine, sat işte, sat anasını!.. Süpürgeyi bir iki, çabucak çırpıştırıyor. Ya buralarda hiç olamazsan? Bu bungunluğa dayanamazsan? Bıçak kemiğe dayanırsa? Dayanabilir. Gine de başını sokabileceğin bir yer. Baktın olmuyor, çeker gidersin! Dede, bana ne getirdin? Sana getirdim oğlusunu, üzüm, şeker, oyuncak, fıstık (s. 73-74)...

Peride Celal’in *Bir Hanımefendinin Ölümü* (1995) öyküsünde konaktan apartmana, kent hayatına geçen bir hanımefendinin yitip gidişi anlatılır. Hanımefendinin oğulları, damatları kent hayatının zorunluluklarını yerine getirirken hanımefendi ile birlikte geçmişin de sonunu getirir. Şehir hayatına adapte edilmeye çalışılan Hanımefendi’nin durumu ironik bir anlatımla verilir: “Apartmanın iki kapısı vardı. Bir konuklar, bir de hizmetçiler, satıcılar için. Büyük kapının üzerindeki kabartmalı tunç levhada ‘Hayruş’ diye yazıyordu. Altında daha büyük, oyulmuş, kara bir yazı ile ‘Hanımefendi’” (s. 7).

Hanımefendi, yeni hayata ayak uydurmaya çalışır. Geçmiş, doğayı hatırlatan her şeye önem verir. Ancak geçmişin şimdi de yaşama ihtimali yoktur: “Hanımefendi’nin doğa tutkusunun simgesiydi bu yarı ölmüş bitkiler. Birçoğunu konaktan getirmişti. Bahçıvan elinden uzak kaldıkları, çoğunca unutulup sulanmadıkları için, balkonlar kırık saksılar, yarı ölmüş bitkilerle doluydu” (s. 32).

Hanımefendiyi intihara sürükleyen ise kentteki dedikodulardır. Kent yaşamı, başta çocuklar olmak üzere Hanımefendi'yi de değiştirir. Kent, yeni yaşam biçimi, alışkanlıkları, kültürü, ahlakî yapısı ile geçmişe ait ne varsa değişime tabi tutar. Açık mekân olarak öykülerde kentin kullanımı sosyolojik bir eleştiriyi de beraberinde getirir.

Öykülerde açık mekân olarak tercih edilen köy, kasaba ve şehir toplumsal sorunların dile getirildiği mekânlardır. Şehir, yapısı itibarıyla karmaşık, boğucu, sıkıcıdır. Kahramanların huzursuzluklarının temelinde şehir hayatı yatmaktadır. Köy ve kasabanın saf, el değmemiş ortamından kente gelen kahramanlar, buraya ayak uyduramazlar. Değiştiremedikleri bu mekânda kendileri değişmek zorunda kalırlar. Bu değişim de ister istemez bir uyumsuzluk, iletişimsizlik ve mutsuzluk getirir. Köy ve kasaba ise şehir hayatından kaçış yeri olarak kullanılır. Mekân, öykülerde modernizmin eleştirisi için elverişli bir alan olarak işlevseldir.

Seksen sonrası toplumcu gerçekçi öykülerde kırsal alana bakış, önceki bakış açılarından oldukça farklılık gösterir. Dönem öykücülerinden Dursun Akçam, Ümit Kaftancıoğlu ve Faruk Duman doğayı sadece bir fon olarak kullanmaz. Doğa, imgesel anlatımın bir parçasıdır. Bu nedenle de betimlemeler nesnelere tanımlama için değil nesnelere yeniden yorumlanması için kullanılan bir araçtır. Doğa el değmemiş yapısıyla bir anlamda kent yaşamına, modernizmin getirdiklerine bir başkaldırıdır, bir yaşam biçimi teklifi olarak karşımıza çıkar. Kırsal alanın destanları, masalları, halk hikâyeleri modern zamanın anlaşılmasında bir araç olarak kullanılır. Kırsal alan çokselleşen evrenselleştirilerek sunulur.

Faruk Duman'ın *Av Dönüşleri* (1999) adlı öyküsünde “av” olgusu bu dönüşümün tipik bir örneğidir. Ortada bir av yoktur; ancak üç arkadaş avdadır. Öykü kahramanı “Avcılar için avı ille de vurmak önemli değildir.” (s. 59) diyerek farklı bir bakış açısı getirmektedir. Bir sesin peşine düşen avcılar, sesi tanımlayamazlar. Herkes kendine göre yorumlar. Ses ve doğadaki nesnelere yorumu üzerinden insanlık durumları dile getirilir.

Öykülerinde çocuk bakış açısından yararlanan Duman, geçmişe giderek doğayı yeniden yorumlar. Mekân olarak doğa içerdiği nesnelere, seslerle şimdiki zamanla bir bağ kurar. Geçmiş ve şimdi arasındaki bağ, bu seslerle sağlanır. Simgesel değeri olan bu ses bazen yağmur, şimşek bazen de dereler, balıklar, kuşlar ya da bir köpeğin sesi bazen de duvarlardan gelen bir sestir. Kendi doğallığı içinde öykülerde yer alan bu sesler bugün farklı amaçlarla seslenmektedir. *Sevgilimin Kır Atı* (1997) öyküsünde guggu kuşu, her yerde öter. Kahramanın annesi bu ötüşleri “Bahar geldi, çiçek böcek hep açtı, daha benim başım kadar bile yağ yapmadınız, diyor.” (s. 9) şeklinde anlamlandırır. Guggu kuşunun ötüşü kendi doğallığından çıkıp bugünün üreticisine eleştiri getiren bir sestir.

Mekânı farklılaştıran, bir fon olmaktan çıkartarak her şeyin izahının yapıldığı bir özne haline getiren diğer bir yazar Necati Mert'tir. Necati Mert, hayatı kavrama, yansıtma ve yüzleşme düzlemi olarak şehri tercih eder. Faruk Duman, Dursun Akçam ve Ümit Kaftancıoğlu'nun kırsal alan için yaptığı dönüşümü Necati Mert şehirde gerçekleştirir. Şehrin ekonomik ve kültürel yanına dair pek çok gönderme yapar. Şehirli olmanın ne anlama geldiğini farklı kesimden insanlar üzerinden anlatır. Mekân olarak şehir, kahramanların karakterlerinin oluşumunda önemli bir rol oynar. Sürekli şehir fotoğraflarının yer aldığı öykülerde bazen şehir tek özne olarak kalır. Anlatıcı şehirde gezdiği yerlerde anlarına, yenilgilerine, yanlışlarına rastlar. Değişen sokak adları, değişen, kaybolan mekânların peşine düşer. Zihninde ise Esendal'ın, Sait Faik'in bir hikâyesi ya da bir hikâye kahramanı ona eşlik eder. Şehirde yaşamının zorlukları, şehirli olabilmenin güçlükleri üzerinde durulur. *Minnacık Bir Uçurum* (1994)'un ilk öykülerinde

benzetmeler, göndermeler, deyişler, Anadolu insanına ait söyleyişlerle gittikçe kasaba, köy diline evrilen bir dille bir halk anlatıcısı yaklaşımı vardır. *Geceye Uçurulan Güvercinler* (1996)'de de şehir ön plandadır. Şehirden her kesimden insanlar yanlışları, yenilgileri ile yüzleşir. Ancak tüm sorunların temel nedeni şehirdir. Şehir, insanların kendi olmasına izin vermez. Kahramanlar, hayata bir şekilde geç kalmış, hep kaybetmiş insanlardır. Konu sürekli değişse de ana eksen şehirdir. Önemli olanın kaçmak değil, şehirde yaşamak olduğu vurgusu yapılır. İnsanları yeniden oluşturan, dönüştüren şehirdir.

Nalan Barbarosoğlu'nun, *Ne Kadar da Güzeldir Gitmek* (1996)'teki öykülerinde değişim, mekân üzerinden kurgulanır. Öykülerdeki kadın kahramanlar, mutlaka buldukları yerden az ya da çok ayrılıp giderler. Değişimin en büyük göstergesi bulunulan mekândan ayrılıp gitmektir. Bu gidişlerin bazen hiçbir sebebi yokken bazen de sebep bir arayıştır. *Her Ses Bir Renk* öyküsünde seslerin farklı renklerinden bahseden kahramanın “Söylediğin hiçbir şey kulaklarıma ulaşmıyor, sesimin bütün renkleri ve ufak çantamla çekip gidiyorum... Sesimin renklerini her zaman dinleyebileceğim bir yere.” (s. 74) ifadeleri arayışın gerektirdiği bir gidiştir. *Susam Kokusu*'nda fırında çalışan babanın, üzerindeki susam kokusu ile idealleştirilmesine tanık oluruz. Çalışılan mekân ve birey arasında kurulan ilişki, emeği yüceltir.

Mekân kullanımında dikkat çeken bir özellik de “buğulu cam” simgesidir. Kişiler “camların buğusunun içinde” belli belirsiz bir görünümle ortaya çıkarlar. Olayın belli belirsiz yer aldığı öykülerde durumun mekânla birlikte bir fotoğrafı çekilir. Görüntü yavaş yavaş ortaya çıkar. Öykünün bütün yapı taşları belirip olaya geçileceği noktada öykü son bulur. Bundan sonrası okura bırakılır. Dönemin birçok öyküsünde kullanılan “buğulu cam” imgesine Faruk Duman'ın *Camların Buğusunun İçinde* (1999) öyküsünü örnek olarak gösterebiliriz. Camları buğulu bir kahvede ocağcı, garson, kadın müşteri (Belma) ve şef başlıkları altında insanlık durumları kendi bakış açılarından aktarılır. Bu fotoğrafı birleştirip görünür kılacak olan okurdur.

Gelenekçi öykülerde mekân, modern anlatılarda kullanıldığı şekli ile olayların geçtiği yer olmaktan başka anlamlarıyla da işlevseldir. Sevinç Çokum'un öykülerinde kişiler huzuru, mutluluğu mekân değiştirmekte ararlar. Kent hayatında bunalan öykü kişileri, doğdukları büyüdükleri kasabalara, köylere dönerek çocukluklarının güzelliklerini ararlar. Ancak değişimden bu mekânlar da nasibini almıştır. Çokum'un öykülerinde sokaklar, bir medeniyet taşıyıcısıdır. Gelenekler sokaklarda sürdürülür. Sokak, insanlarıyla ve mekânlarıyla değişime direnir. Tabiat da Çokum'un öykülerinde kötülüklerin, yanlışların, ihanetlerin karşısına tüm saflığı ve bozulmamışlığı ile çıkar. Bu mekânlardan kopmak bu medeniyetten de kopmak demektir. Mekân, gelenekçi öykülerde kalıcılığın bir simgesi görevinde kullanılır.

Gelenekçi öykü çizgisinde eser veren Cemal Şakar tabiatı ön plana çıkartır. Rüzgâr, gökyüzü, güneş, toprak, tohum Şakar'ın öykülerinde önemli fonksiyonlar üstlenir. Doğanın insan yaşamından çıkışı, büyük bir kayıp olarak gösterilir. Doğadaki her şey, hayatı, hayattaki ritmi, düzeni sağlayan gerekli şeylerdir. Bu nedenle de öykülerde tabiatın varoluş sıraları çözülmeye çalışılır.

Gelenekçi öykülerde şehir ve insan birlikte ele alınır. İnsanlar yaşadığı mekânı da inançlarına göre dizayn eder. Bu nedenle de şehir canlıdır. Şehir, okunan ezanlarla yıkanır, insanlar şehre uygun bir çehre taşır. Cemal Şakar, öykülerinde şehri canlı bir varlık olarak görür. Şehir ve insan onun öykülerinde birbirini tamamlayan iki unsur olarak yer alır. Ancak zamanla bu ikili yapı bozulur. Şehrin yüksek yapıları, aldaticı aydınlığı, doğanın doğal güzelliğini örter. Etraftaki her şeyin başka bir şeye dönüştüğü şehirlerde baharın gelişi bile anlaşılmaz. Şehir, güzel olan ne

varsa alıp götürür. Bu ortamda da Şakar'ın kahramanları, yüksek binalardan, alış veriş merkezlerinden kurtulmak ve uçsuz bucaksız gökyüzüne kavuşmak isterler. Bir zamanlar Hacı Bayram Veli'nin talebeleriyle ekip biçtiği düzlükler, şimdi beton binalarla doludur. Şehir, artık sadece uğultusu ile vardır. İnsanı tanımlayan, ona şekil veren şehrin değişimi, insanı yabancılaştırır.

Doğanın tüm saflığı, el değmemişliği ile şehir hayatı karşısında varlığını devam ettirmesi öykülerde şehir ve taşra karşıtlığını oluşturur. Modernizmin açmazları bu iki mekân üzerinden anlatılır. Taşra, tarıma dayalı, doğayla iç içe yaşamı, sıcak insani ilişkileri, gelenek ve inançlara bağlılığı ile özlenen bir mekândır. Kent ise bütün bunları dışlayan insan fitratına aykırı bir mekânı temsil eder. Taşradan kente göç ise sorunları beraberinde getirir. Mustafa Kutlu'nun *Sır* (1990) öyküsünde müritlerin isteği ile köyden kente göç eden ve orada yeni bir tekkeye kavuşan şeyh, şehir hayatı içinde tekke geleneği ile birlikte insanların yozlaşmasına şahit olur. Kent, her şeyi ile tahrip etmeye uygun bir yapıya sahiptir.

Ali Haydar Haksal'ın öykülerinde kent, olumsuz bir mekân olarak tasvir edilir. *Evdeki Yabancı* (1986) kitabında büyükşehirde sıkışıp kalmış bireylerin dünyası anlatılır. İnsanları yalnızlaştıran, bunaltan kentin uğultusu, iletişimsizliğidir. Büyükşehre çalışmak için gelen birey, buraya ayak uyduramaz. Mekân, kişiyi bitiren, köksüzleştiren bir unsur olarak işlenir. Tüm kötülükleri üreten de yine mekândır. Burada geleneğe ait ne varsa unutulur.

Postmodern anlatıların, sistemli olan her yapıyı reddeden anlayışı mekân konusunda da görülür. Modern anlatılarla postmodern anlatıların arasındaki en belirgin fark mekânın kurgulanmasında ortaya çıkar. Postmodern anlatılarda diğer kurgu öğelerinde olduğu gibi mekân da belirsizdir. Uzun uzadıya bir mekân tasviri yapıldığını görmek de mümkün değildir. Mekâna ait genel özelliklerden bahsedilir ve geri kalanını okurun kendi zihninde oluşturması beklenir.

Postmodern olarak tanımlanan metinlerde genellikle yer ve zaman belirlemeleri, karakter tanımları, olaylar arasındaki neden sonuç ilişkilerin verilmesi yer almaz. Postmodern yazarın amacı, bir şekilde metinde anlamsal boşluklar, "suskunluklar" oluşturmak ve bu şekilde asıl gerçek olanı yani değişkenliği okura aktarmaktır. (bkz. Doltaş, 2003: 102) Öykülerde mekân konusundaki belirsizlik, mekânı silikleştirir. Somut mekânlarla birlikte soyut mekânlar da yer alır. Masal mekânları ya da başka bir öyküde kullanılan mekânlar da tercih edilir. Mekân da postmodern öykülerde, gerçeklik algısının sorgulandığı bir unsurdur.

İnsandan ve toplumdan soyutlanmış bir mekân düşünülemez. Mekân, insan ve toplum için bir yaşam alanı olmakla birlikte var oluşun da hissedildiği bir alandır. Küçürek öykülerde uzun mekân tasvirleri yer almaz. Mekân fiziksel özelliklerinden çok insan ve toplumun iç dünyasının bir algılaması olarak kullanılır. Genellikle bunaltı, yurtsuzluk, zamansızlık ve yalnızlık gibi izlekleri esas alan küçürek öykülerde mekân büyük bir ağırlıkla labirentleşen kapalı ve dar mekânlardır. (bkz. Korkmaz, 2007: 399, 401) Mekânlar fiziksel olarak ne kadar geniş zeminlerden oluşsa da öykülerde insanı yutan, kaybeden bir özelliğe sahiptir. Öykü kişileri bu geniş mekânlarda yaşamak için kendilerine yer bulamazlar.

Yıkılmış

Yıkılmış köy. Öldürülmüş insanlar, atlar, köpekler.

- Bunlar Tanrı'dan korkmaz mı? diye bağırdım.
- Bekledim.
- Sesimin yankısı yok.

- Burası ne biçim bir yer Tanrım! diye ekledim.
  - Tanrı'nın bu dağ başında işi ne? diye yanıtladı yanımdaki adını bilmediğim köylü. Biz burda işimizi kendi aramızda görüyoruz.
- Sustuk.

Sonra uzaktan bir köpek havladı (1995: s. 61)

Ferit Edgü'nün *Yıkılmış* (1995) öyküsünde köy, ölümün, unutulmanın ve ihmalin mekânıdır. İnsanlar, atlar, köpekler öldürülmüş, her yer ölümü hatırlatmaktadır. Ölümle iç içe geçmiş bu yeri Tanrı bile terk etmiştir. Tanrı'nın bile bakmadığı bu yerde köylüler, kendi kendilerine bir yaşam sürerler. İnsanla bağlarını kopartan mekân, umutsuzluğun, çıkışsızlığın da kaynağıdır. Tanrı'nın bile terk ettiği bu mekânda kalanlar, burayı terk edemezler, onların kaderi bu mekânda kendi kendilerine yetebilmektir. Mekân, bireylerin kaderinde belirleyici bir role sahiptir.

“Küçürek öyküler, çoğu kez kendisi konu ettiği çoğunluğun belki uzun zamanlar sonra bile farkına varamayacağı mutlak tükenişin öyküsüdür.” (Korkmaz, 2007: 31) Hayatın bir gün sona ereceği düşüncesi, insanları çaresizliğe sürükler. İnsanlar, çaresizlik karşısında yaşamı, dünyayı ve kendini oluşturan değerleri hiçe sayarak bu çaresizlikle çatışma yoluna girer. Bu çatışmanın verilebilmesi için öykülerde yol ve yolcu kavramları simgesel olarak kullanılır. İnsan, isteklerini gerçekleştirebilmek için sonsuzluk arzusu içindedir. Bunu gerçekleştiremeyeceğini fark ettiğinde ise ruhu bedenine sığmayan bir hal alır. Bu durum ise modern insanın varoluşsal sorunsalı ve bunaltısına dönüşür. Ferit Edgü, insanın çaresizliğe karşı mücadelesini yol ve yolcu simgeleriyle anlatır. *Yolda* (1999), bir arayış öyküsüdür:

Yola çıktım.

Ama çok geçmeden gördüm ki, yol yoktu. Yol silinmişti.

Ne yapabilirdim?

Geri dönemeyeceğime göre bir yol açıp orada ilerlemem gerekiyordu.

Ben de öyle yaptım.

Aradan ne kadar zaman geçti bilmiyorum.

Hâlâ yoldayım.

Ama bu yol hangi yol ve beni nereye götürecektir, bilmiyorum (s. 60).

İnsan, kendisini için elan bu dünyada yitip gitmemek için devamlı yol almak ister. Bu içsel bir dürtüdür. Öyküde yol, anlatıcıyı belirsizliğe sürükleyen bir nesne olarak kullanılır. Anlatıcının çıktığı yol, gerçekte var olan bir yol değildir. Anlatıcı bu yolu kendisi oluşturmak zorundadır. Simgesel anlamıyla yaşam yolculuğu anlatılan öyküde yolun nereye götüreceği de belli değildir. Bachelard, “Ölüm bir yolculuktur ve yolculuk da bir ölümdür. Gitmek, ölmek, ölmek biraz...” (2008: 88) diyerek bütün yolların, yolculukların gidiş istikametini belirtir. Öyküde de anlatıcının anlam veremediği bu yolun sonu da ölümdür.

Soyutlaştırılan ve bireyin varoluşunu hissettiği yere dönüşen mekân, bireyin yalnızlığı (iletişimsizliği) bağlamında izlenerek algısal anlamda mekânı darlaştırır. (bkz. Korkmaz, 2011: 49) Ferit Edgü'nün *Karakış* (1995) öyküsünde de fiziksel mekân soyutlaşır. Mekânın

daralıp insanı çıkışsızlığa sürüklediği noktada açılım iç dünyada gerçekleşir. Çıkışsız mekânlardan çıkış bireyin iç dünyası ile sağlanır:

- Göz gözü görmüyor Halit, bu ne mene bahar karı?
- Az sonra açılır Hocam.
- Sonra?
- Sonra kurtlar iner. İşte o zaman yeniden karakış.
- Peki, o zaman ne yapacağız?
- O zaman kendi içimize döneceğiz Hocam (1995: s. 70).

Küçürek öykülerde mekân aynı zamanda klasik işlevi ile öykü kişilerine, olaylara ya da durumlara bir sahne görevi ile de kullanılır. Küçürek öykünün hacim sıkıntısı nedeniyle mekân için kullanılan her sözcük ayrı bir öneme sahiptir. Necati Tosuner'in *Verim* (1983) öyküsü fiziksel mekân üzerine kurgulanan bir öyküdür:

Verim

Pencere önündeyim. Tül perde ardındayım. Balkon, yerden yalandan yüksek bir balkon. Kış balkonunda yaz kalabalığı. Sandalyeler masasız ve üst üste. Kovalanmayan bir kedi ve kuyruğu çiçeği solmuş üç saksı arasında.

Karşı cam gölgesinde yağmur.

Çocuk sesi yok, yağmur var (s. 38)

Tosuner'in tasvir ettiği mekân, fiziksel varlığı ile yalnızlığı simgeler. Çaresizlik ve umutsuzluğun yaşam yeri olan mekân öykü kurgusunu tamamlar niteliktedir.

Küçürek öykülerde mekân, öykünün diğer unsurları ile birlikte yazar-anlatıcının asıl amacına hizmet eder. Modern öykünün insan-mekân ilişkisi küçürek öykülerin odak noktasını oluşturur. Bireyin diğer insanlarla olan ilişkilerinde benliğini gösterdiği, ortaya koyduğu bir alan olarak kurgulanan mekân, varoluş sancısı çeken kişilerin varoluş durumlarını yansıtan bir ayna niteliğindedir. Mekân tasvirleri, küçürek öykünün hacim sıkıntısı nedeni ile ayrıntılı verilmez. Bu nedenle de betimlemeler öykünün ana izleğine hizmet eden kelimelerle yapılır. Ayrıntılı betimleme yerine mekânın simgesel değeri üzerinde durulur.

SONUÇ

1980 sonrası Türk öykücülüğünde mekân ve mekânın öykülerdeki işlevi ön plana çıkar. Dönemin sosyal ve siyasi şartlarının da etkisiyle öykülerin toplumu yansıtmaya çabası mekânın kurgulanmasını daha da önemli hale getirir. Gerek 12 Eylül 1980 askeri darbesinin toplumu yeniden dizayn edişi gerekse modernizmin bu yıllarda ivme kazanması öykülerde mekânın sosyolojik bir anlam kazanmasına yol açar. Öykülerde kapalı mekân olarak tercih edilen yerlerin isimleri değişse de işlevsel olarak benzerdir. Hapishanelerin zorunlu girilen yerler olduğu göz ardı edilirse, ev, kahvehane, meyhaneler ve birahaneler de modernizmin hapishaneleridir.

12 Eylül askeri darbesinden sonra toplumda oluşturulan korku, yalnızlık ve bunalım öykülerde mekânlar üzerinden verilir. Evden çıkamayan ve odada bir aşağı bir yukarı dolaşan öykü kahramanları dışarıyı ancak balkondan ya da pencereden seyretmekle yetinirler. Anne

babalar, sokakların acısını yaşamış, bu nedenle de çocukların aynı acıyı yaşamamasını istemezler. Dış mekân sadece korkulacak ve kaçılacak bir mekândır. Ancak gelenekçi öyküde kapalı mekân olarak ev, ailenin bir araya gelebildiği, kültür, ahlak gibi manevi değerlerin yoğun olduğu bir alan olarak işlenir.

Kapalı mekân olarak kullanılan hapisaneler de dönemin en çok kullanılan mekânları arasındadır. Toplumun içinde bulunduğu siyasi şartlar nedeniyle insanların değişik suçlardan ya da suç olmadığı halde korku duygusunu kalıcı hale getirmek için siyasi yapının hapisaneyi kullanması buraların öykü mekânı olarak kullanılmasında etkilidir. Hapishane, öykü kahramanlarını fiziki olarak kısıtlasa da düşünce dünyalarının gelişmesinde bir aydınlanma mekânı gibidir.

Meyhaneler, birahaneler de bir dertleşme mekânı olarak işlevseldir. Kahramanlar burada gerek kendileri ile gerekse etrafındakilerle edebiyat, sanat, toplum ve siyaset gibi konuları konuşurlar. Buralar kahramanlar için bir nefes alma yeri, sığınılacak bir limandır.

Açık mekân olarak köy, kasaba ve şehir karşılaştırma mekânı olarak kullanılır. Modernizmin kalesi olarak görülen şehir, insanları yalnızlaştırır, bunaltır ve içinde eritir, yok eder. Şehrin bu yapısından kaçan kahramanlar köy ve kasabalara doğdukları yerlere geri dönerek geçmişlerini ve kaybettiklerini buralarda ararlar.

Postmodern öykülerde ise mekân belirsizdir. Somut ve soyut mekânların bir arada verildiği postmodern öykülerde mekân, gerçeklik algısının sorgulandığı bir unsur olarak kullanılır.

1980 sonrası Türk öykücülüğünde mekân algısı, öykülerin anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Öykülerde mekân okumasının yapılması kahramanların ruh hallerinin anlaşılmasında ve toplumun karakteristik özelliğinin çıkartılmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, A. (1982). *Hadi Gidelim*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Apaydın, M. (2003). *Osman Cemal Kaygılı'nın Hikâyeleri Üzerinde Bir İnceleme*. Adana: Baki Kitabevi.
- Bachelard, G.(2008). *Uzamanın Poetikası*, İstanbul: İthaki.
- Barbarosoğlu, N. (1996). *Ne Kadar da Güzeldir Gitmek*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Bener, V. O. (1993). *Siyah-Beyaz*, İstanbul: YKY.
- Bozfirat, A. (1999). *Bütün Hikâyeleri*, İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Cansever, T.(1996). *Şehir. Cogito*, S.8, Yaz.
- Celal, P. (1995). *Bir Hanımefendinin Ölümü*. İstanbul: Can Yayınları.
- Ceyhun, D. (1987). *Eylül Öyküleri*. İstanbul: Cem Yayınevi.
8. Çetişli, İ. (2004). *Memduh Şevket Esendal*. (1. Baskı). İstanbul: Akçağ.
- Doltaş, D. (2003). *Postmodernizm ve Eleştirisi*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Duman, F. (1999). *Av Dönüşleri*. İstanbul: Can Yayınları.

- Edgü, F. (1995). *Doğu Öyküleri*. İstanbul: YKY.
- Edgü, F. (1999). *İşte Deniz, Maria*, İstanbul: YKY.
- Haksal, A. H. (1986). *Evdaki Yabancı*. İstanbul: Akabe Yayınları.
9. Kavukçu, C. (2006). Öyküde Mekân, *Hece Öykü*, Aralık-Ocak, S. 18.
- Kavukçu, C. (1999). *Dört Duvar Beş Pencere*. İstanbul: Can Yayınları.
10. Korkmaz, R. (2007). Romanda Mekânın Poetiği. *Edebiyat ve Dil Yazıları (Mustafa İsen Armağanı)*. Ankara: Grafiker Yayınları. (Editörler: Ayşenur Külahlıoğlu İslam – Süer Eker).
- Korkmaz, R. ve Deveci M. (2011). *Türk Edebiyatında Yeni Bir Tür Küçürek Öykü*. Ankara: Grafiker Yay.
- Kutlu, M. (1990). *Sır*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Mert, N. (1994). *Minnacık Bir Uçurum*. Adapazarı: Çaraksuyu Yayınları.
- Mert, N. (1996). *Geceye Uçurulan Güvercinler*. Adapazarı: Çaraksuyu Yayınları.
- Sancak, J. (1999). *Hayatın Bu Yakası*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Su, H. (1999). *Ana Üşümesi*. Ankara: Hece Yayınları.
- Tosuner, N. (1983). *Necati Tosuner Sokağı*. İstanbul: Derinlik Yayınları.
- Urry, J. (1999). *Mekânları Tüketmek*. (Çev. Ögdül R.G.). İstanbul: Cem Yayınları.

ÖMER SEYFETTİN'İN MENSUR ŞİİRLERİ ÜZERİNE

Dr. Fikri AYDEMİR

Görece 13 Şubat MTAL

Öz

Mensur şiirin 19. yüzyıl ortalarında Fransa'da ortaya çıktığı ve Baudelaire'in eserleriyle bir tür haline geldiği kabul edilmektedir. Türün edebiyatımıza gelişi ise Tanzimat dönemi ile olmuştur. Kaplan ve Tansel'in görüşleri doğrultusunda, Sinan Paşa'nın *Tazarru'namesi* bizdeki ilk mensur şiir örneği olarak kabul edilmektedir. Ardından Ekrem ve Hamid'le birlikte hem teoride hem de pratikte örnekleri verilmeye başlanır. Servet-i Fünun dönemiyle birlikte ise Halid Ziya'nın Mensur şiirleri türün gelişimine önemli katkı vermiştir.

Ömer Seyfettin, edebiyatımızda *Yeni Lisan* makalesi ve hikâyeleri ile tanınmış bir şahsiyettir. Hikâyelerinin dışında şiir, mensur şiir, fıkra ve hatıra türlerinde de eserler kaleme almıştır. Edebiyata meylectiği yıllarda Namık Kemal'in şiirlerini ezberlediğini söyleyen Seyfettin'in şiirlerinde, Servet-i Fünun ve Fikret'in etkisi vardır. Şiirleri dışında yine bu etkiyle Mensur şiir örnekleri vermiştir. Ömer Seyfettin, ilki 1902 yılı, sonuncusu da 1919 yılında olmak üzere yirmi beş mensur şiir yazmıştır. Bu çalışmada Ömer Seyfettin'in mensur şiirleri üzerine bir değerlendirme yapmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ömer Seyfettin, Şiir, Mensur Şiir

ONTO THE ÖMER SEYFETTİN'S PROSE POEMS

Abstract

It is acknowledged that the Prose Poetry emerged in France in the mid 19th century and became a species by the poems of Baudelaire. This type of poetry came to our Literature in Tanzimat term. In the direction of Kaplan and Tansel's views, Sinan Pasha's Tazarru'names is regarded as the first example of the Prose Poem. Then, with both Ekrem and Hamid, both theoretical and practical examples are started to be given. With the Servet-i Fünun period, Halid Ziya's Prose poems contributed significantly to the development of the poetry.

Ömer Seyfettin is a well-known figure in our Literature with the *Yeni Lisan* article and his stories. In addition to his stories, he has also given poems, prose poems, anecdotes and memories. In the poems of Seyfettin, who says that he has memorized the poems of Namık Kemal in the years when he was inclined to literature, there is the effect of Servet-i Fünun poems and Fikret. In addition to his poetry, he gave prose poems with the same effect too. Ömer Seyfettin wrote twenty-five prose poems, the first in 1902 and the last in 1919. In this study, it was aimed to make an evaluation onto Ömer Seyfettin's prose poems.

Anahtar Kelimeler: Ömer Seyfettin, Poetry, Prose Poetry

Giriş

Mensur Şiir, XIX. Yüzyılda Fransa’da ortaya çıkmış ve yayılmış bir edebi türdür. XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren yüzünü batı edebiyatlarına ve özellikle Fransız edebiyatına çeviren Tanzimat nesli ve sonrasındakiler ilk ürünleri tercüme yoluyla elde etmişlerdir. Sinan Paşa’nın Tazarrunname’si ile Hamid’in Makber mukaddimesi bu türün müjdeleyicisi olarak görülür.(Enginün 2009: 131) Ekrem’in meşhur “Her mevzun ve mukaffa lakırdı şiir olmak lazım gelmez. Her şiir mevzun ve mukaffa olmadığı gibi” sözüyle mensur şiire giden yolda önemli bir aşama kaydedilmiş olur. Nazmı nesre yaklaştırma eğilimindeki Servet-i Fünun sanatçıları ile türün olgun örnekleri verilmeye başlanır. Çetişli (2007: 348), türün yaygın kabul edilen adı olan *Mensur Şiir*’in Halit Ziya tarafından ortaya atıldığını söyler. Samsakçı da bu görüşü *Türk edebiyatında mensur şiir, Halid Ziya ile başlamıyorsa da bu türde ilk ve çarpıcı örnekler vermek, bu türün çığını açmak, dönemde büyük ses getiren ve sonraki yazarlara cesaret ve ufuk veren Mensur Şiirler ve Mezardan Sesler isimli eserleriyle Halid Ziya’ya nasip olmuştur* sözleriyle destekler.(Samsakçı 2012: 2721)

Mensur şiirin farklı adlarla anılmasının Ara Nesil döneminde gerçekleştiğinden bahseden Gariper de türün Halid Ziya ile ismini bulduğunu belirtir. “*Recaizade Mahmut Ekrem’in nesr-i muhayyel dediği mensur şiir başlangıçta Türkçede, özellikle Ara Nesil döneminde, Fransızca “poeme en prose” karşılığı olarak “nesr-i muhayyel”, “nesr-i şairane”, nesr-i ş’ir-âmiz”, “nesr-i nazm-âmiz”, “measure”, “nesr-i hayali”, “nesrâ-i şiir-amiz”, “nesr-i hayali” gibi birbirine benzer kelime gruplarıyla karşılaşılır.*” Mensur şiir adı ancak Halid Ziya’nın *Hizmet* gazetesinde yazdığı ve daha sonra *Mensur Şiirler* adıyla topladığı örneklerle karşımıza çıkacaktır.(Gariper 2006: 365)Bu adlandırma Servet-i Fünunun diğer sanatçıları tarafından da kabul görmüş ve türün ismi olarak yaygınlaşmıştır.

Ömer Seyfettin, edebiyatımızda Milli Edebiyat Akımını doğuran Genç kalemler dergisinde yayınladığı Yeni Lisan makalesi ve milliyetçi unsurları ön plana çıkaran hikâyeleriyle tanınmaktadır. Dönemin diğer edebiyatçıları gibi o da ilk kalem denemelerini şiir alanında yapmıştır. Edebiyata meylettği dönemler itibariyle divan edebiyatının etkisi altındadır.

Daha ben çocukken evimizde birçok divanlar vardı. Onları okuya okuya edebiyata heves ettim. Fakat eski edebiyatın çeşnisini, zevkini tattığımı iddia edemem. Çünkü bunun için başka bir ilim başka bir tahsil ister. Pek gençken gazeller falan da yazdım fakat bunlar saçma şeylerdi. (Ünaydın 1972: 220)

Devamında Namık Kemal’i tanıyan Seyfettin, “*Namık Kemal’i çok sevdim. Evrak-ı Perişan’dan sahifeler ezberledim. Bana canlılık zevkini veren; beni iyiye, doğruya güzele samimiyetle alakadar eden Namık Kemal’dir sanıyorum*” diyerek kendisinin üzerindeki tesirini anlatır. (Ünaydın 1972: 220)

Lise dönemlerinde ise Servet-i Fünun’la tanışan Ömer Seyfettin, sürekli *Rübab*’ı okuduğunu, Halid Ziya’yı ilk üstadı olarak gördüğünü ancak Fikret ve arkadaşlarının tabii dili kavrayamadıklarını ifade eder. Ayrıca Hamid’den Milli Edebiyata kadarki şairleri de Acem aruzunda birleştikleri sebebiyle aynı sınıfta değerlendirir. (Seyfettin 1990: 126)

İlk gazel denemelerinin ardından dergilerde şiirleri yayımlanmaya başlar. Burada Seyfettin'in yayımlanan ilk şiiri için Argunşah 1898 tarihini verirken, Polat ilk şiirinin yayım tarihini 1900; Tansel ise 1901 olarak vermiştir. (Tansel 1972: 7; Argunşah 2000: 21; Polat 2014: 35,)

Tansel, Seyfettin'in şiirlerini 1901-1908 arası 1908-1914 ve 1914 sonrası olmak üzere üçe ayırır. İlk dönemde şiirlerin konuları aşktır. İkinci dönemde ise aşkın yanında tabiat ve toplumsal konular şiirine girerken son dönemde ise birkaçı dışında şiirlerde milli ve toplumsal konular yer alır.

Polat, Seyfettin'in ilk şiirinin 1900 yılında yayımlandığını ve takdir aldığını belirterek, bu durumun genç harbiye öğrencisinin dönemin şiir anlayışına uygun şiirler yazdığının delili olarak değerlendirir.

Ömer Seyfettin'in Mensur Şiire ilgi duymasında Servet-i Fünun sanatkarlarının etkisi olduğu muhakkaktır. Halit Ziya ve Mehmet Rauf'un mensur şiirleri ile şiirdeki nazmı nesre yaklaştırma denemeleri Seyfettin için örnek teşkil etmiştir.

1911 yılından itibaren balkan savaşlarının etkilerinin görülmesi ve imparatorluğun dağılma sürecine girişle birlikte çeşitli kurtuluş çareleri aranır. Bu fikirlerden birisi de Türkçülük düşüncesi olur. Ömer Seyfettin, Genç Kalemler dergisindeki yazıları ile hem dil bahsinde hem de Türkçülük akımının yayılmasında önemli katkı sağlamıştır. Fakat bu katkının ortaya çıkışında en önemli tür, yazarın hikâyeleri olmuştur. Bu hikâyeler ve dil görüşleri aynı zamanda onun tanınması ve fikirlerinin taraftar bulmasında önemli etkiye sahiptir. Dolayısıyla bu dönemden itibaren yazar Mensur Şiir denemelerinden vazgeçer ve 1919 da yazacağı iki metin haricinde mensur şiir yazmaz.

Ömer Seyfettin'in Mensur Şiirleri

Ömer Seyfettin, asıl şöhretini hikâye alanındaki eserleriyle yapmış olsa da uzun sayılamayacak bir edebiyat serüveninde hemen her türde eser kaleme almıştır. (Argunşah 2000, Polat 2016) Bu sahalardan birisi de Mensur Şiir olur. Edebiyata şiirle başladığını belirttiğimiz Seyfettin, aynı dönemde Servet-i Fünun etkisinde mensur şiirler de kaleme almıştır. Yazarın mensur şiirlerinin sayısına dair farklı görüşler olsa da yirmi civarında eser verdiği ortaya çıkmaktadır. (Argunşah 2000: 13; Polat 2014: 78) Bu çalışmada ise Argunşah'ın belirttiği, tamamını yazılış tarihleri ve yerleriyle birlikte gösterdiği yirmi beş mensur şiir incelenecektir.

Bu şiirlerden ilki 1902 yılında yayımlanan *Çizgili Kâğıt*; sonuncusu ise 1919 yılında yayımlanan *Harabeler* adlı eserdir. Seyfettin'in mensur şiirlerinin son ikisi 1919 yılında yayımlanmış olsa da bundan önceki mensur şiiri 1909 yılında yayımlanan *Pervanelerin Ölümü* olur. Yazarın diğer eserleri 1902-1908 yılları arasında, özellikle 1907-1908 yıllarında İzmir'de yayımlanmıştır. Özellikle 1911 yılından itibaren yönünü hikâyeden yana değiştiren Seyfettin, Mensur şiir türünde son iki eseri haricinde bu türde eser yayınlamamıştır. Mensur şiirlerin yayım yeri ve tarihi şu şekildedir:

Mensur Şiir	Yayın Yılı	Yayın Yeri
Çizgili Kağıt	1902	Mecmua-İ Edebiye
Neşide-i Garam	1902	Mecmua-İ Edebiye

Kır Sineği	1902	İrtika
Buse-i Mader	1903	Malumat
İcâb-ı Sevda	1903	Malumat
Hediye	1904	İrtika
Pembe Menekşe	1904	İrtika
Sakız	1907	Haftalık İzmir
Bir Kemik Parçası	1907	Haftalık İzmir
Duba	1907	Haftalık İzmir
Piyano	1907	Haftalık İzmir
Papağan	1907	Haftalık İzmir
Otomobil	1908	Haftalık İzmir
Sonbahar	1908	Haftalık İzmir
Camekânlar	1908	Haftalık İzmir
Kurşun Kalem	1908	Haftalık İzmir
Sansar	1908	Haftalık İzmir
İlkbahar	1908	Haftalık İzmir
Kumrular	1908	Haftalık İzmir
Çember	1908	Haftalık İzmir
Nüks-i Şâiriyet	1908	Haftalık İzmir
İnkısâr-ı Hayal	1908	Haftalık İzmir
Pervanelerin Ölümü	1909	Bahçe
Ölüm Sahili	1919	Diken
Harabeler	1919	Diken

Seyfettin'in mensur şiirleri bireysel duyguların ön planda olduğu çoğunlukla karamsarlık yüklü metinlerdir. Hayvanlar, eşyalar, nesnelere, Seyfettin'in eserine konu olarak seçtiği unsurlardandır. Bu itibarla Servet-i Fünunun etkilerinin edebiyat sahasına yön verdiği dönemde, Ömer Seyfettin de bu etkiden payına düşeni almıştır. Pek fazla bilinip kullanılmayan Arapça, farsça kelimeler ve terkipler Servet-i Fünunda olduğu gibi Ömer Seyfettin'in mensur şiirlerinde de ilk göze çarpan unsurlardır.

Bu mensurelerin en dikkati çeken yanı Seyfettin'in tasvirleridir. Servet-i Fünunun etkisi olduğu görülen bu tasvirler hemen bütün şiirlerde görülür. Ayrıca bu tasvirler yukarıda bahsedilen dil özelliklerinin görülmesi açısından da dikkate değerdir.

Mirvaha-i bad-ı nisan, nagamat-ı rizanıyla onun saçlarını yüzüme dolaştırır(Neşide-i Garam)

Sahifenin arasında mai, şeffaf kanatlı, incecik –öyle ki kumral bir saç teli kadar ince- zayıf, mini mini bir kır sineği (Kır Sineği)

Nazik dişlerinin teressüm-i Nermin ü tesirkarıyla zi-hayat ve habide duran bu çiğnenmiş sakız beyaz nur parçası (Sakız)

Kalın ve koyu fes rengi perdeleri daima yarım kapalı duran bu zarif salonun içinde sonbahar şafaklarının intiha-yı sincabisini silen o esmer ve serair-perver gecelerden kalmış na-meri bir gölge dalgalanır. (Piyano)

Yukarıda verilen örneklerde hem terkipler hem de kullanılan kelimeler bakımından Servet-i Fünun etkisi dikkati çekmektedir. Çetişli'nin Seyfettin'in sekiz şiirine ilişkin yaptığı kelime analizi de Arapça ve Farsça kaidelere uygun kelimelerin çokluğuna işaret eder. (Çetişli 2011: 69) Dervişoğlu da Ömer Seyfettin'in mensur şiirlerinde kullandığı dili değerlendirirken, bu dilin hikâyelerdekinden oldukça farklı olduğuna vurgu yapar: *Ömer Seyfettin'in mensur şiirleri, isim ve sıfat tamlamalarının sıkça yer aldığı uzun cümlelerden meydana gelmiştir. Bu şiirlerde kullandığı dil, yazarın daha sonra yazacak olduğu hikâyelerdeki sade dilden çok uzaktır.*(Dervişoğlu 1995: 150)

Ömer Seyfettin, yazdığı metinlerin Mensur Şiir türünde olduğunu işaret eden alt başlıklar da kullanmıştır. Yazarın *İcab-ı Sevda* ve *Hediye* adlı mensur şiirleri *Asar-ı Mensure* alt başlığı taşırken; son iki şiir olan *Ölüm Sahili* ve *Harabeler* ise *Mensur Şiirler: 1* ve *Mensur Şiirler: 2* alt başlığı ile yayımlanmıştır. Mensur şiirle ilgili bir ibare diğer şiirlerde yoktur. Ayrıca çizgili kâğıt, *metruk bir defterden*; Sakız, *Şahab'a*; Duba, *Sembolik Yazılar*; Kumrular, *Hatem Sermet Bey'e*; Çember, *Necip Bey'e*; Nüks-i Şairiyet, *Yaz Geceleri:2*; İnkisar-ı Hayal, *Yaz Geceleri:3* alt başlıklarıyla yayımlanmıştır.

Mensur şiirin ana unsurlarından biri de duygu yoğunluğudur. (Çetişli 2007: 350) Karamsarlık ve yalnızlık hemen bütün metinlerde göze çarpan duygulardır. *Sonbahar*'da “*Bu hali ve metruk sokağın, tenhaî-yi hâbidesi içinde tannan ve kirli kaldırımların üzerinden okçelerimin çıkardığı seda-yı yetim-i tesadümü işiterek geçiyorum.*” Cümlesi şairane bir yalnızlık imajı yaratır. *Nüks-i Şairiyet*'te *mai ve sıcak bir yaz gecesinde önünde giden gölgesini takip ve taklit* etmektedir. Devamında ise *küçük ve avare bir yetim gibi yapyalnız* kaldığını anlatır. Ölüm Sahili'nde Kalamış koyunda bir bataklığa tek başına saplanmış halde bir manzara çıkarır okuyucunun karşısına.

Aşk temasının ayrılık ekseninde işlendiği iki mensur şiirden birincisi *Neşide-i Garam* ikincisi ise *İcab-ı Sevda*'dır. İlkinde Servet-i Fünun şairlerinin kullandığı aşk sahnelerinde benzer şekilde sarı saçlarını sevgilinin yüzünde dolaştıran rüzgârı tahayyül eden bir âşık vardır. Divan şiirinin başta gelen mazmunlarından “*bülbül*”ün ağladığı metinde âşık, *beyaz ve hârim bir gecede* sevgilisini aramaktadır.

İcab-ı Sevda şiirinde ise ayrılık sonrası perişanlığı ve kızgınlığı ile evine dönen âşık, sevgiliye ait ne varsa yırtmaktadır. Bunlara onun resimleri de dâhildir. Fakat birlikte geçen mesut anların tahayyülü sonrası resimleri yırtmaktan ağlamaklı bir vaziyette vazgeçer.

Ömer Seyfettin'in mensur şiirlerinde kullandığı bir diğer unsur hayvanlardır. *Kır Sineği*, *Papağan*, *Sansar*, *Kumrular*, *Pervanelerin Ölümü* metinlerinde adlarından da anlaşıldığı üzere başlıktaki hayvandan bahsedilir. Fakat yine servet-i Fünun etkisiyle bu hayvanların kullanımı tasvirler yardımıyla şairane bir üslupla olur.

Kır Sineği'nde bahsedilen havyan şu şekilde anlatılır: “*Sahifenin arasında mai, şeffaf kanatlı, incecik –öyle ki kumral bir saç teli kadar ince- zayıf minimini bir kır sineği, kendisine sarılan pembe bir kır çiçeğiyle beraber kurumuş duruyordu.*”

Papağan'da yine benzer bir betimleme yapılır. *Yeşil ve necip başı, kül rengi mantosuyla o kadar âlî bir aheng-i latif-i asaletle imtizac eder ki kırmızı kuyruğunun biraz fazla hoppa uzunluğu vaz-ı Nermin-i kibaranesini asla ihlal edemez. Sansar, Kumrular ve Pervanelerin Ölümü*'nde de yukarıdaki tasvirlerle benzer şekilde adı geçen hayvanlar anlatılmıştır.

Mensur şiirlerde kullanılan nesnelere de çeşitli tasvirlerle şiirlerin konusunu oluşturur. *Çizgili Kâğıt, Pembe Menekşe, Hediye, Sakız, Bir Kemik Parçası, Duba, Piyano, Otomobil, Camekânlar, Kuşun Kalem* ve *Çember* adlı metinler mensur şiirlerin en çok basit ve çeşitli nesnelere hakkında yazıldığına işaret eder. Kaplan'ın ara nesil için kullandığı *küçük ve hassasiyetler devri* ifadesi Ömer Seyfettin'in yukarıdaki mensur şiirlerinde karşılığını bulmuş gibidir. Çiğnenmiş ve bir masanın kenarına bırakılmış sakız, denizde yalnız ve kıskanç bir halde resmedilen duba, kullanıldıktan sonra *her şeyin gittiği ve kat'iyen aynı şekilde avdet etmediği yere, meçhuliyet-i inkılâb u tebeddüle* giden kurşun kalem gibi basit nesnelere mensur şiirlerin konusu olur.

Mensur şiirler içerisinde Ömer Seyfettin'in milliyetçilik düşüncesine yakın bir ifadeye İnkisar-ı Hayal'de rastlanır. Fakat bu açık bir düşünceden ziyade anlık bir manzara karşısındaki tavır vasıtasıyla gösterilir: "... *Sanki rıhtım kalabalıklaşıyor, velespitler geçiyor, birbirleriyle itişen sarhoş tayfalar, hasır şapkalı gençler, siyah esvaplı ihtiyarlar, gülüşen ve fısıldaşan kaba ve geniş kalçalı Yunanlılar peyda oluyor... Ve ben yine oraya bu rüzgârsız, nefhasız, ızdırab-bahş, muciz gecenin tahammülsüz sıkıntılarıyla, Paris Kahvesi'nin tazib ve tebhim eden Rum kalabalıklığına dönüyor ve mendilimle alnımın nemmek hararetlerini siliyorum!*" hem Yunanlıların tasviri hem de Rum kalabalığının verdiği eziyet sonucu terlemesi dikkat çekici bir manzara oluşturur.

Sonuç

Ömer Seyfettin, edebiyata heves ettiği dönemler itibarıyla, evinde bulunan divanlardan beyitler okumuş, Namık Kemal ve sonrasında Tevfik Fikret'ten etkilenmiştir. İlk edebi ürünlerini şiir alanında veren Seyfettin, dönem itibarıyla Servet-i Fünun topluluğunun edebiyat sahasına yön verdiği yıllarda eser yayımlamaya başlar. Fikret'in kendisine mükemmellik şevki verdiğini, Halid Ziya'yı ilk üstadı olarak belirten, Eylül'den eşi benzeri olmayan bir roman olarak bahsederek öven Seyfettin'in şiirleri ve Mensur Şiirlerinde dönemin tesirinin olması kaçınılmazdır. Yeni lisan makalesi ile başlayan şiirden ve mensur şiir türünden uzaklaşp düşüncelerini hikâye şekliyle aktarmayı seçen yazar, 1919 yılında yazdığı iki Mensur şiir haricinde 1911 sonrası Mensur şiir yazmamıştır. Eserlerin konuları ve yazarın üslubu göz önüne alındığında bu durumun doğal bir sonuç olduğu görülür. Özellikle basit nesnelere, yalnızlık, karamsarlık, çiçekler ve hayvanlardan bahseden Mensur Şiirlerin, Ömer Seyfettin'in dilde sadeleşme hareketi ve Türkçülük cereyanı açısından bir katkısı olmayacaktır. Dolayısıyla Mensur şiir türü Ömer Seyfettin için ilk kalem denemelerine giriştiği dönem çerçevesinde Servet-i Fünun etkisiyle kaleme aldığı metinler olarak kalmıştır.

Kaynakça

- Argunşah, H. (2000). *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri, Şiirler, Mensur Şiirler, Fıkralar, Hatıralar, Mektuplar*. İstanbul. Dergâh Yayınları
- Çetişli, İ. (1986). *Servet-i Fünun'da Mensur Şiir*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi. Elazığ.
- Çetişli, İ. (2007). Mensur Şiir. T.S. Halman (Ed). *Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt:3*. Ankara. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları

- Çetişli, İ. (2011). Ömer Seyfettin'in Şiir ve Mensur Şiirleri Örneğinde Yeni Lisan ve/veya Milli Edebiyat Hareketinin Sonuçları. *100. Yılında Yeni Lisan Hareketi ve Milli Edebiyat Çalıştayı Bildirileri*. H. Argunşah (Yay. Haz.) İstanbul. Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Dervişoğlu, E. (1995). Türk Edebiyatında Mensur Şiir. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara
- Enginün, İ. (2009). *Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul. Dergâh Yayınları.
- Gariper, C. (2006). Türk Edebiyatında Mensur Şiir Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 4, sayı 7, 361-409
- Polat, N.H. (2014). *Şair Ömer Seyfettin, Bütün Şiirleriyle*. Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Polat, N.H. (2016). *Ömer Seyfettin, Bütün Nesirleri (Fıkralar, Makaleler, Mektuplar Ve Çeviriler)* Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Samsakçı, M. (2012). “Şiir Nesir Olmayan Söz müdür?” Nazım-Nesir Farkı, Şiirde Nesirleşme ve Mensur Şiirin İmkânı Üzerine. *Turkish Studies*, Volume 7/4, 2709-2724.
- Seyfettin. Ö. (1990). *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri 14, Sanat ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul. Bilgi Yayınevi.
- Tansel, F.A. (1972). *Ömer Seyfettin'in Şiirleri*. Ankara. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Yardım, M.N. (1972). *Diyor Ki*. İstanbul. Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları.

ÖMER POLAT'IN ROMANLARINDA KADININ KONUMU

Dr. Mustafa YİĞİTOĞLU

Öz

Köy ya da kasaba yaşamı, 1950'li yıllardan sonra Türk romanında muhteva olarak daha çok yer edinmeye başlar. Ömer Polat da 1970'li yıllardan sonra yayımladığı romanlarında taşrayı, köyü, kasabayı ele alır. Yazar, kendine özgü kuralların hüküm sürdüğü taşra düzeninde kadınların konumunu anlatmayı ihmal etmez. Bir “kişi”den ziyade bir “dişi” olarak algılanan kadın, Polat’ın ilk romanlarından itibaren işlenegelir. Romancı, kendi yaşam serüveninden de istifade ederek taşradaki kadını anlatır. Bu açıdan kurgusal dünya ile gerçek dünya arasında bir paralellik söz konusudur. Yani romandaki kadınlar, ilgili dönemlerde gözlemlenebilen kadınlardır. Bu durumun bugün bile, sınırlı da olsa, geçerli olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada Ömer Polat’ın yayımlanan beş romanı incelenmiş ve kadının konumuyla ilişkilendirilebilecek hususlar tespit edilmiştir. Bir taraftan kadının toplumsal statüsü değerlendirilmiş diğer taraftan birey olarak kadın anlatılmaya çalışılmıştır. Yazarın özellikle ilk üç romanı, kadına dair zengin izlekler taşır.

Anahtar Kelimeler: Ömer Polat, Kadın, Roman, Çok Eşlilik, Taşra.

POSITION OF WOMEN IN THE NOVELS OF ÖMER POLAT

Abstract

The village or town life begins to gain more space as a content in the Turkish novel after 1950s. Ömer Polat also touches on the country, villages and towns in his novels published after 1970s. The author does not neglect to describe the position of women in the provincial order ruled by its own rules. The woman, perceived as a “female” rather than a “person” is processed from Polat’s first novels. The novelist narrates the woman in the country, taking advantage of his own life adventure. In this respect, there is a parallelism between the fictional world and the real world. In other words, the women in the novel are those who can be observed in the related periods. It is said that this still holds true even today, limited though.

In this paper, five published novels of Ömer Polat have been examined and the aspects that could be associated with the position of woman have been established. On the one hand, the social status of the woman has been evaluated and on the other hand the woman has been narrated as an individual. Particularly, the first three novels of the author carries rich themes about women.

Keywords: Ömer Polat, Woman, Novel, Polygamy, Country.

Giriş

Osmanlı Devleti, sosyal ve siyasal birçok yeniliğe Tanzimat Dönemi'yle adım atar. İdari ve malî yeniliklerin yanında düşünce ve fikir alanında da değişiklikler olur. Bunun edebî eserlere de yansıdığı görülür. Daha önce işlenmeyen konular, olaylar, fikirler edebî eserlerde yer bulmaya başlar. Bunlardan biri de kadının toplum içerisindeki yeri ve durumudur.

Tanzimat Dönemi romanında görücü usulüyle ya da aile baskısıyla yapılan evlilikler, kadın hakları, kadının eğitimi ve meslek sahibi olamayışı gibi konular işlenir. Ancak bu eserlerde kadın birey olarak değil ailenin, toplumun bir parçası olarak ele alınır (Kırtıl, 1999: 127). Bu dönemde İbrahim Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat, Şemsettin Sami ve Samipaşazade Sezai'nin; evlenme usulü, kadına karşı tutum, cariyelik kurumu gibi konuları eleştirdiği görülür (Moran, 2004: 19). Sonraki dönemlerde de kadının mevcut durumuna dair eserler kaleme alınır. Okay, Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* oyununda, bir komedi atmosferinde, görmeden evlenmenin tenkit edilmiş olduğunu belirtir ve ekler: “Diğer yazarların bunu takip eden roman-hikâye ve tiyatro eserlerinde de ya eserin esas tezi olarak veya ikinci, üçüncü planda gelişen bir olay olarak aile konusunun ele alınmadığı hemen yok gibidir” (Okay, 2013: 241). Enginün, cumhuriyetten sonra köy ve kadın konusunun en önemli konular olduğunu ve bunun edebiyatta işlendiğini belirtir (Enginün, 2012: 316). Enver Okur, Türk kadınının aydın ve çağdaş olmak için verdiği mücadele, kadının kendini gerçekleştirme sorunu, ekonomik bağımsızlığı, kadın erkek münasebetleri, kadının aile ve toplum içindeki yeri ve önemi, kadının cinsel yönden uğradığı baskılar gibi konuların 1946-1980 dönemleri arası romanlarda ele alındığını belirtir (Okur, 2010: 81). İlk eserlerden yaklaşık yüz yıl sonra Kemal Karpat, kadının edebî eserlerdeki süregelen durumuna dair şu eleştiri yapıyor:

“Edebiyatımızda kadın hâlen ikinci sınıf bir yaratık durumundadır. Onun erkek ayarında ve erkeğe eşit olarak hayata katıldığını görmüyoruz. Bunun için de edebiyatımızda, ancak eşit insanlar arasından doğabilecek olgun bir sevgi hikâyesini okuyamıyoruz. Aşk romanlarında kadına verilen baş kahraman rolü, onun romantik fonksiyonunu belirtmek içindir. O, halen hislere hitap etmek ve erkeği harekete getirmek için, yaratılmış gözükür. Erkeğin hayatını tamamlayan küçük bir vasıta. Yoksa kendi başına bir varlık göstererek hayatın gidişini değiştirecek, bu arada erkeğe de etki yapacak bir kabiliyette değildir. Gerçek hayatta ise bazı çevrelerde, kadının, hayatın zoru ile erkek kadar kabiliyetli olduğunu ispat ederek, onun kadar sorumluluk yüklediğini görüyoruz. Kendi hayatını ve kurduğu aileyi serbest iradesiyle tayin edebilmektedir. Toplumumuz durmadan değişmektedir ve değiştikçe cinsiyet farkı gözetmeksizin, her kişiyi çalışarak müstahsil bir duruma girmeye zorlamaktadır” (Karpat, 1971: 21-22).

Yukarıdaki tespit ve eleştiriler 1959 yılında kaleme alınmıştır. Argunşah, Türk edebiyatında özellikle 1970'ler sonrasında roman ve hikâye alanında başlayan kadın yazar sayısındaki artış sayesinde yazar olarak kadın, okur olarak kadın, kadın yazar, edebiyatta kadın, kadın edebiyatı, yaratılan kadın kahramanlar gibi kadının varlığını çağrıştıran konuların, edebiyatta yer aldığını belirtir (Argunşah, 2016: 15). Aytaç ise ilk basımı 1990'da yayımlanan eserinde 1980 sonrası romanlardaki ana konulardan birinin aydın kadın sorunu olduğunu belirtir ve ekler: “Kadının kendini gerçekleştirme sorunudur bu. Cumhuriyet romanında okumuş kadının bir konu olarak ele alınışı, Atatürk devrimleri Türkiye'sinin sosyal yapısı sonucudur” (Aytaç, 2012: 36). Kabaklı, son yıllarda bazı erkek ve kadın romancıların sanat sınırlarını aşarak kadın-erkek ilişkilerini pazarladığını, bazı edebî romanlarda yatak odalarının baş tacı edildiğini belirtir. Attilâ İlhan'ın, Erhan Bener'in, Adalet Ağaoğlu'nun, Pınar Kür'ün romanlarında cinsellik; bilinçaltı meselesi, ekonomik bağımlılık, cinsel yasaklar gibi kaba izahlar altında boca edilir

(Kabaklı, 1997: 64-65). Bu bağlamda Kabaklı'nın, kadının istismar edilmesini eleştirdiği söylenebilir.

Sibel Bayram, cumhuriyet dönemi sonrasındaki ve yakın dönemdeki kadının, romanlarda hangi yönleriyle ele alındığına dair şu tespitleri yapar:

“Cumhuriyetin ilk yıllarında birey olamamış sönük bir kadınla karşılaşırken son yıllarda daha birey-toplum çatışması içinde kalan, kendisini sorgulayan, ayakları üzerinde durmaya kararlı bir kadın vardır. Özellikle 1980 sonrası toplumdaki hızlı değişim ile bu kadın imajı daha çok yaygınlaşmıştır. Bu durum 1980 sonrası yazılan romanlardaki kadın profilini bambaşka yapmıştır. Ancak bu değişen kadın profilinde, kadının artık iyi bir anne ya da iyi bir eş olma düşüncesi kaybolmuştur. Bu da toplum içindeki erkek-kadın ilişkisinin boyutunu değiştirmiş, toplumdaki aile kavramını etkilemiştir” (Bayram, 2011).

1950'li yıllardan sonra gelişen köy romancılığında kadının, doğrudan ele alınıp her yönüyle işlendiği söylenemez. Köy romancılığının esas konusu ekonomik ve sosyal problemlerdir. Kaplan'a göre köy romanları, cumhuriyet döneminin ilk yıllarından başlayarak gittikçe artan bir oranda ekonomik problemleri ele alır ve insanları ekonomik perspektiften görür. Sosyal meseleler üzerinde durulurken bile aynı tutumu sergiler (Kaplan, 1988: 316).

1970'li yıllardan sonra yayımladığı eserlerde Ömer Polat, genellikle Ağrı'nın Tutak ilçesi ve civarını mekân olarak seçer. Bu bölgede Kürt nüfusu daha yoğundur. Yazar, eserlerinde doğrudan kadını konu edinmez. Kadının konu edinildiği roman olarak *Dilan* öne çıksa da bu eserdeki kurgu, taşra düzenindeki ağalık sistemiyle ilgilidir. İlerleyen sayfalarda buna değinilecektir. Yazarın eserlerinde ana konuların yanında kadının genel durumuna dair çeşitli çıkarımlarda bulunulabilir. Bu bağlamda eserlerinin kronolojik olarak incelenmesi isabetli olacaktır.

Romanlarda Kadının Konumu

Ömer Polat'ın ilk eseri *Mahmudo ile Hazel* romanında, taşra düzeninin küçük bir panoraması çıkartılır. Romancı, esas izlekle birlikte taşrada mevcut olan birçok soruna değinir. Bunlardan biri de kadının toplum içerisindeki konumu ve yaşamıdır. Romanın başından sonuna kadar, bu konuyla alakalı bilgilere satır aralarında ulaşılabilir. Polat, sosyal çevreyi anlatırken kadını ihmal etmez. O, kadının durumunu göstererek okurun bazı çıkarımlarda bulunmasını sağlar. Eserin on ikinci bölümünde Aladağlar ve Saragöl'deki insanların ahvali anlatıldıktan sonra kadınların genel durumu özetlenir. Aladağlar'da kadın insandan sayılmaz. Saragöl'de ise kadınlar hayatın zorluklarını sineye çeker (Polat, 2013a: 85). Yani iki bölgede de kadın hak ettiği yerde değildir, hayat onlar için zor ve ağırdır. Bayrak'ın tespitlerine göre, üretim ilişkilerine ve içinde bulunulan etnik ve etik özelliklere göre değişik oranlardaki kadın özgürlüğüne rağmen Kürt toplumunda kadın hâlen ezilir ve kimlik sorunu yaşar (Bayrak 2002: 49). Romanda da durum buna benzerdir. Polat, eserinde kadının genel durumunu izah ettikten sonra ayrıntıları, roman boyunca kurgusal yapıya dâhil eder. Romanda kadınla ilgili olarak dikkatleri çeken ilk husus çok eşlilik. Romancı, birçok romanında olduğu gibi bu romanında da çok eşlilik meselesine dolaylı olarak eleştiri getirir.

E.B. Soanne, XX. Yüzyılın başında Kürtlerin tek eşliliği korumakta olduğunu belirtir. Yalnızca bazı aşiret reislerinin birkaç karısı olabilir (Menteşavili, 2004: 55). *Mahmudo ile Hazel* romanında da ağalar, beyler çok eşlidir. Misto Ağa, Resul Ağa ve Cımşid Ağa çok eşlidir.

Cımşid Ağa, kendisinin üç dört kadınla yetinemediğini buna karşın kaymakam beyin kadınsız nasıl durabildiğine şaşıtığını şöyle ifade eder:

“ ‘Yau keymakam beg hela aylesini getirmede mi? Yau şaşıyorum bu ohumuşlara. Bize üç dürt kari idare etmir, o koskoca bir keymakam nasıl edir karisiz.’

‘Herkes sen mi Cımşid ağa! Getirsin de ne etsin kaymakam bey karıyı?’

‘Nasıl ne etsin İbrahim beg. Biz nasıl edirik.’

‘İyi ama senin karı ahırda da yatar, ya onunki? Sinema ister, apartman ister, tiyatro ister. Var mı bunlar bizim kasabada. Doktor bey karısını getirdi de ne oldu. Kadıncağz bir ay duramadı. Bir günde kaçıp gitti. İzini bulamadı zavallı doktor. Şimdi de ver rakıya ediyor.’ ‘Sen de heklisin begim. Bizim karilerin ögünü İslak tuttun mi tamam. Ema onnarınki ele değil’ ” (Polat, 2013a: 57).

İbrahim Bey’in sözleri, taşradaki düzende kadının genel durumunu gösterir. Kadın için yatacak bir yer ve yiyecek bir şeyler kâfidir. Kendi kaderine razı olan kadının entelektüel bir boyutu yoktur. Cımşid Ağa’nın algısı da bu yöndedir. Ağanın nezdinde kadın, daha çok cinselliğiyle ön plana çıkar.

Çok eşlilik, roman kahramanlarından sadece ağalarda ve beylerde görülür. Romandaki ağalardan olan Mısto Ağa da çok eşlidir. Hizmetkâr Feyzo onun hakkında “*Mısto ağa bu dünyada iki şeyi sever; bir malı, iki uçkurunu. O her şeyi bunlara göre sever.*” sözünü sarf eder (Polat, 2013a: 108-109). Bunun diğer ağalar için de geçerli olduğu söylenebilir. Ağaların, beylerin genel olarak çok eşli olması bu durumu teyit eder.

Çok eşliliğin çeşitli sebepleri olabilir. Toplumun hayat tarzı, gelenekleri, kültürü, erkek- kadın nüfus oranı, ekonomik ihtiyaç ve imkânlar, sosyal statü, bölgesel şartlar gibi faktörler bunlardan bazılarıdır (Ali ve Ögüt, 1993: 365). *Mahmudo ile Hazel* romanında bunlar ikinci plana bırakılır ve esas konu yani kumalar anlatılır. Yapılan araştırmalar çok eşliliğin kadınlardaki etkisini şöyle gösterir:

“*Kadınlar arasında kıskançlık, rekabet, öfke yaşanabilir. Bazen bu sorunların üzerine aile içi şiddet eklenebilir. Bütün bunlar üst üste eklendiğinde somatizasyon ve depresyon başta olmak üzere ruhsal rahatsızlıklar ve belirtiler, evlilik ve yaşam doyumunda azalma, düşük benlik saygısı poligamik evliliklerdeki kadınlarda daha sık görülmektedir*” (Yılmaz vd., 2015: 225).

Romanda kumaların durumunu gösteren en iyi örnek, Mısto Ağa’nın üçüncü karısı Zeyno’nun yaşadığı trajedidir. Dört kadınla evli olan Mısto Ağa, çocuk sahibi olamaz ve bunun sebebini kadınlarda görür. Ona göre aldığı dört kadın da kısır çıkmıştır. Sonrasında iki evlilik daha yapacaktır. Mısto Ağa on dört yaşında yeni bir kadınla evlenince Zeyno Hanım, itibarını kaybeder ve kabuğuna çekilir. Yeni kadının gelmesiyle Zeyno Hanım’ın hanımlığı kalmaz. O da diğer kumalar gibi sıradan olur. Bununla beraber romanda Zeyno’nun farkına da dikkat çekilir. Ağanın diğer kadınları, ırgatlara ve çobanlara uçkur açıp onlarla birlikte olurken Zeyno böyle bir şey yapmaz. O, uzaktan uzağa Mahmudo’ya tutulur. Mahmudo’nun ağanın evine yerleşmesiyle Zeyno, ona yakınlık gösterir. Hizmetkâr Feyzo, bu hususta Mahmudo’dan habersiz Zeyno Hanım’a umut verir. Tutkularının önüne geçemeyen Zeyno bir gece Mahmudo’nun koynuna girmek ister. Fakat Mahmudo onu, “*Ben Mısto ağanın ekmeğini yiyorum bir kıştır. Onun helalına el atmak yakışır mı bana. Hem bekleyenim var Aladağlar’ın*

ardında” diyerek reddeder (Polat, 2013a: 112). Neticede Zeyno yaşadıklarını sineye çekemez ve intihar eder.

Zeyno'nun trajedisi, çok eşlilikte kadınların akıbetinin ne şekilde sonuçlanabileceğini gösterir. Mısto Ağa'nın gözünden düşen Zeyno, bir eşkıyaya gönül verir. Romanda Zeyno'nun hissiyatı yeterince anlatılmadığı için onun tutkusunun boyutunu tespit etmek güçtür. Ancak reddedildikten sonra intihar etmesi, Zeyno'nun tutkusunun sadece cinsellikten ibaret olmadığını gösterir. Onun bu davranışı, sevgisinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Romanda Mısto Ağa'nın bu durum karşısındaki tavrı, kadının düzendeki yerini göstermesi açısından önemlidir. Ağa, intiharı şeref ve onur meselesi yapar. Zeyno'yu lanetleyen Mısto Ağa, mevtanın yüzüne tükürür ve onu bir mezara gömmek yerine ibret olsun diye bir çukura attırıp gömer.

Çok eşlilikte kumaların birbiriyle olan ilişkisine de romanda zaman zaman yer verilir. Bunun en iyi örneği Zeyno'nun intiharı sonrasında görülür. Kumaların en büyüğü intihar sonrasında ağıtlar yakar: “Ulaşın analar, ulaşın. Bu ne afattı başımıza gelen. Uuuuuuy, uuy. Uuuuyyy ben öleydim Zeyno. Nasıl kıydın bu genç canına” (Polat, 2013a: 133). Bu ağıtta herhangi bir yapmacıklık ya da sahtelik yoktur. Çünkü Zeyno en büyük kumanın çocuğu yaşındadır ve birbirlerine ana-kız gibi davranırlar. Bu durum, aslında kumaların kader birliğinin bir yansıması olarak yorumlanabilir. Vaktizamanında en büyük kadının yaşadıklarını sırasıyla diğer kumalar da yaşar. Dolayısıyla hepsinin yazgısı birbirine benzer. Romanda Zeyno nezdinde ağanın karılarının durumunu, hizmetkâr Feyzo atıyla dertleşip şöyle özetler:

“Ya, işte böyle kır atım. Gitti Zeyno hanım. Gitti. İyi etti belki de. Her gün bin kere ölmektense bir kere öldü kurtuldu. Biz kaldık iyi mi oldu? Her gün azap, çile. Her gün öbüründen daha bir afat, daha bir zulüm... O da öbür karıları gibi çobana, bulama uçkur açaydı iyi olurdu. Geçinir giderdi ölümlü dünyada. O ağaya boynuz taktırmadı. Yatmadı çobanın hizmetkârın altına. Bir eşkıya sevdi. Adı çıksaydı bile yüzü kararmazdı Mısto ağanın. Ne ettiyse kendine etti. Yazık etti. Kendi kurtuldu, kurtuldu ama beni yaktı gitti Zeyno bacım” (Polat, 2013a: 136).

Romanda köylü erkeklerin kadınlar hakkındaki yorumlarına da dikkat etmek gerekir. Köy yerinde sadece kendi kadınlarını gören ahali, şehirden gelen bir kadınla karşılaşınca kadının cinselliğini ön plana çıkarıp kendi aralarında bununla eğlenirler. Benzer durum kadınlar için de geçerlidir. Mahmudo'yu köyde gören kadınlar cinsel içerikli şakalar yapar. Erkekler için ise mevzubahis Saragöl'deki ağanın kızıdır. Saragöl, Aladağlar'a göre zamana daha çok uyum sağlamıştır. Burada ağanın kızı, şehirde okuyan ve modern giyimli bir kızıdır. Aladağlar'dan Kerimo dayı, buğday alımında ağanın kızına dair izlenimlerini Mısto Ağa'ya ve ahaliye şöyle anlatır:

“Ağanın bir kızı var, meğer şehirde okuyormuş. Öğretmen olacakmış. Vay ocağın batsın kız! Kız değil su sunası. Beyim kızda bir göt var, iki kolum sarmaz. Nasıl diyem, sizin bu kapıdan sığmaz. Yanaklar kırmızı kırmızı. Kaşlar çatma. Sufat sufat değil mübarek, sanırsın Aladağlar'ın beyaz karı. Entarisi, dizinden yukarı. Tuman muman yok. Baldırlar şöve (kehribar) gibi, parlıyor. Ağanın hizmetkârı bizim çuvala buğday dolduruyor, dolduruyor ema, benim gözüm hiç buğdayı görür mü! Gözümü hiç ayıramıyorum kızdan. Kız? Kız, hiç oralı değil. Ha ben, ha bir it... Mısto ağa, bir el işaretiyle kesti dengbej Miho'nun sesini.

‘He he itoğlit. Kes hele. -Kerimo dayıya döndü- Yau peki, kızın her yeri görünüyor mi?..’

‘Yok. Tam dibi görünmüyor. Ora karanlık. Sonra eğilemiyorum ki, bir iyi bakam. Çünkü ayakta çuvalın ağzını tutuyorum’ ” (Polat, 2013a: 87-88).

Mevzubahis kız Cemile Hanım'dır. O, romanda okuyan ve tahsil gören kadın olarak dikkatleri çeker. Kendisine talip olan bir bey oğlunu reddeden Cemile Hanım, tahsil görmeyen biriyle evlenmek istemez. Romanın kurgusunda yer almayan Cemile Hanım, sembolik olarak sadece bir bölümde geçer. Mısto Ağa ise Cemile Hanım'ı düşünüp onu arzular.

Romanda İbrahim Başçavuş'un Hazel'e işkence esnasında sarf ettiği sözler de kadının cinsel bir obje olarak algılandığını gösterir. Başçavuş fiziki şiddetin yanında "kaltak, orospu" gibi aşağılayıcı sözler söyler (Polat, 2013a: 69). Bu, kadına fiziki şiddetin yetmediğini onu cinsel olarak da aşağılamanın gerektiğini gösterir. Kadının cinsel olarak aşağılanması sadece taşra düzeninde görülmez. Birçok kadın bu hususta mağduriyet yaşayabilir.

Romanda kadınların küçük yaşta evlendiğine satır aralarında değinilir. Bu husus, etraflıca ele alınmamıştır. Mısto Ağa'nın son karısının on dört yaşında olduğu belirtilir. Ayrıca kız çocuklarının durumu da pek işlenmemiştir. Kadim zamanlardan süregelen erkek evlat tercihi Kürtlerde de kısmen geçerlidir. Budak'a göre erkeklerin siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve askerî yapıların kontrolünü tek başına elinde tuttuğu toplumlar ataerkil bir özellik taşır. Her toplum değişen ölçülerde ataerkil bir yapıdadır (Budak, 2009: 93). Yine Fransız antropolog Ernest Chantre, Kürt ailelerinde erkek çocukların doğumunun sevinçle karşılandığına, aynı şeyin kız çocuklar için söylenemeyeceğine dikkat çeker (Bayrak, 2002: 25). Romanda bu hususa dair doğrudan bir hadise yoktur. Yine de konuya dair Mahmudo'nun, doğumda ölen bebeğin kız olduğunu öğrenince hissettikleri örnek verilebilir: "*Bir sevinç dalgası Mahmudo'nun içini yaladı geçti. Ardından da sevinç, acı, birbirine karıştı*" (Polat, 2013a: 147).

Mahmudo ile Hazel'de kadının durumunu incelenirken dikkatleri çeken diğer bir husus da kadının intikam aracı olarak kullanılmasıdır. Kaplan'ın tespitlerine göre bazı köy romanlarında bir öç alma yolu olarak ırza geçme söz konusu olur (Kaplan, 1988: 285). Mahmudo ve Feyzo, Mısto Ağa'nın evinden ayrıldıktan sonra ağa, onlardan intikam alacağına dair yeminler eder. Ancak bu intikamın şekli sadece onları öldürmekle sınırlı değildir. Ağa, onların kadınlarına da sahip olarak Mahmudo ve Feyzo'nun canını daha da acıtmak ister. Ağanın düşüncesi şöyledir: "*Önce Feyzo namussuzunun Zerosunu sokmalı yatağa. Duymalı Feyzo. Ciğerinin başı sızlamalı. Sonra da Mahmudo'yu kollamalı... Ulan Mahmudo... Ulan eğer ben senin dul kalan karını sokmazsam koynuma*" (Polat, 2013a: 162)... Nitekim ağa, Feyzo'nun sevdiği Zero'yu istetir ve alır ancak Hazel'e ulaşamaz. İlerleyen bölümlerde Zero'nun öldürüldüğü belirtilir fakat hadisenin ayrıntıları belli değildir. Burada, evlilik asıl amaca ulaşmak için istismar edilir. Kadının bu şekilde intikam aracı olarak kullanılması, taşradaki düzende kadının yerini tayin etmede önemlidir. Kadın, birey olarak değil, araç olarak vardır. İlerleyen bölümlerde kadının araç olduğuna dair küçük bir örnekle de karşılaşılır. Yaşlı bir köylü, ağaya olan borcunu ödememesi durumunda ağanın, gelinini alacağını belirtir (Polat, 2013a: 213). Kadının borç karşılığı alınması, yine onun konumunun pek iyi olmadığını gösterir.

Eserde, kadın bir eşkıya olan Hazel'in kadınlığını ve konumunu incelemek de faydalı olacaktır. Eşkıyalığa yeni başlayan Mahmudo ve Hazel arasında yaşanan nöbet meselesi kadının yerini gösterir. Mahmudo, kendisinin ve Feyzo'nun nöbet tutmasını ister fakat Hazel, "*Beni adam yerine koymuyor musunuz?*" diyerek buna tepki gösterir (Polat, 2013a: 178). Netice de o da nöbet listesine dâhil olur. İlerleyen bölümlerde Hazel'in yine Mahmudo'dan talebi olur. O, dişlerini altınla kaplamak ister. Mahmudo bunu kabul eder. Bu hadise, eşkıya bile olsa kadının, estetiğe ve güzelliğe verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir. Romanın başlarında sadık iki eş olan Mahmudo ve Hazel, eşkıyalıktan sonra başka kadınlarla ve erkeklerle birlikte olurlar.

Mahmudo, bey karılarına Hazel ise çobanlara meyleder. İki de birbirlerini aldatur. Böyle bir hadise kadını yaraladığı gibi erkeği de yaralar. Ancak onlar, birlikte olmaya devam ederler. Mahmudo, jandarmalarla çatışma anında bile Hazel için endişe duyar.

Romanda diğer kadınların Hazel'e duyduğu kıskançlık ve imrenmeden de bahsedilir. Köy yerinde kadınlar, eşkıya Hazel'i görünce onun iktidarını ve kadınlığını haset ederler. Yine Mahmudo ve Hazel, Silo'nun evinde kalınca Silo'nun karısı şunları hisseder: *“Entarilerin altından iri göğüsleri çıktı meydana. Silonun karısı Hazel'in iri memelerini, sırtını döven kara saçlarını, geniş kalçalarını hayranlıkla seyretti. Elinde olmadan eli kendi göğüslerine gitti. Körleşmiş, cıvımsız memesinin ucunu göbeğinin üstünde buldu ancak”* (Polat, 2013a: 230). Bütün bunlar, taşrada bile olsa kadının güzel olma arzusunun mevcut olduğunu ispatlar.

Mahmudo ile Hazel romanında mevcut taşra düzeninde kadının konumunun pek iyi olmadığı söylenebilir. Sıradan köylüler için kadın birey olarak değil daha çok cinsel bir obje olarak vardır ve ikinci sınıf insan olarak görülür. Hayatın zorluklarını daha çok kadınlar çeker. Romanda ağaların, beylerin çok eşli olması eleştirilir. Polat, kumaların yaşamlarından örnekler vererek çok eşliliğin sonuçlarını gösterir. Bunlarla beraber, kadının doğal yapısına da değinilir. Köy yerinde de olsa kadın, güzelliğine ve alımına önem verir.

Polat'ın sonraki romanı *Saragöl*'ün olay örgüsü, feodal düzende beylerin iktidarları ve köylülerin buna karşı mücadelesi üzerine kurulur. Bununla birlikte romanın dokusunda çeşitli konulara da temas edilir. Kadının düzendeki yeri eleştirilen konular arasında yer alır. Bu bağlamda çok eşlilik, dikkatleri çeken ilk eleştiri olur. Romanın daha ilk bölümünde, bir beyin yeni bir güne uyanması ve yanındaki karısından tiksinişi anlatır. Hâlihazırda üç eşi olan Dılo Bey, yataktan uyanırken son karısı Seyro'ya dair şunları hisseder:

“Seyro'nun kofli başı göründü kapıda. Dılo Bey'in kıllı kaşları çatıldı, dumanı yorganın üstüne boşalttı. Seyro ürkek ürkek yanaştı yatağın yanına. Boyun büktü, el bağladı. Dılo Bey'in gözleri kofisinden, kara pürçeklerinden, aralı ince dudaklarından başlayıp halhallı ayaklarına kadar süzdü yeni karısını. Süzdükçe yüzü buruştu, kaşları çatıldı. Bir bedlik geldi kıllı yüzüne. Tiksindi ince yapılı, kara gözlü, kuğu boyunlu Seyro Hanım'dan” (Polat, 2011a: 8).

Bir zamanlar beğenerek aldığı Seyro, Dılo Bey için artık varlığına tahammül edilemeyecek biridir. Zayıf ve çelimsiz olan Seyro, bir yılda Dılo Bey nezdinde bütün cazibesini kaybetmiştir. Artık diğer kadınlar gibi onun da beyin yatağından çıkıp hizmetkârların yanına atılma vakti gelmiştir. *“Anlaşılan bunun da cılkı çıktı. Şimdi bunu da yollamalı öbürlerinin yanına, yardıma. İşi bundan sonra koyun sağmak, buğday elemek olsun. Hem bizim, öbür karılar da sevinir”* (Polat, 2011a: 9). Romanın bu aşamasında Seyro'nun genç kızlık dönemleri hakkında bilgi verilir. Yoksul ve çok çocuklu bir ailede yaşayan Seyro, istemeye istemeye Dılo Bey'e verilir. Her ne kadar kendisine danışılrsa da Seyro'nun fikrinin bir ehemmiyeti yoktur. Babası, kendi yoksulluklarını göz önünde bulundurur ve kızını evlenmeye ikna eder. Gelen elçilere de *“Bir kızdır Dılo Bey'e kurban...”* der (Polat, 2011a: 10).

Mesud Fâni'ye göre, Kürtlerde beylere saygı gösterilir. Aşiretler, beylerine asla karşı çıkmazlar. Sonuncu cemaate kadar sosyal hiyerarşi, ırk ahenginin başlıca özelliğidir (Süslü, 1993: 44). Bu özelliği ekonomik ve sosyal durumdan bağımsız düşünmek doğru olmaz. Seyro'nun babasının sözlerinde sevgi ya da saygıdan ziyade çaresizlik vardır. Alınacak başlık parası, aile için önemlidir. Seyro ailesini düşünerek başlık parasının fazla olmasını ister. Neticede Seyro, babası yaşadığı Dılo Bey'in dördüncü karısı olur ve yavuklusuna kötü haberi gönderir.

Dılo Bey, ilk zamanlarda yeni karısına aşırı bir şekilde düşkündür. Kasabadan döndüğünde Seyro için çeşitli hediyeler getirir ancak bir müddet sonra eli boş dönmeye başlar. Birlikte yapılan kahvaltılar, artık yapılmaz olur. Bir zamanlar kendilerine hizmet eden üçüncü kadının yerini artık Seyro almıştır. Dılo Bey tek başına kahvaltı yaparken Seyro ayakta bekler ve zamanında diğer kadınların ne hissettiğini anlar. Kendisine gösterilen ilginin azaldığını fark eden Seyro, kendi bakımına özen gösterir, muska yaptırır. Ancak bu çabalar nafiledir. Diğer üç kadın gibi Seyro'nun da vakti tamamlanmıştır. O da çeşitli hakaretlere maruz kalarak geri plana düşer. Cinselliği tek taraflı yaşayan Dılo Bey'in kişiliği Seyro nezdinde hain, zalim ve uçkur düşkün olarak belirtilir (Polat, 2011a: 10). Bu adam, şehvet düşkünlüğünün esiri olur ve yeni bir kadın daha almak ister.

Saragöl romanında çok eşlilik, Dılo Bey'in yaşamı ön plana konularak eleştirilmiştir. Dört kadına sahip olan bu bey, tüm kadınlarla birlikte olur ve zamanı geldiğinde onları dışlar. Kadınlar, birey olmaktan uzak bir şekilde kendi kaderlerine razı olurlar. Ayrıca kadınların her biri diğerini teselli ederek düzende kendilerine verilen rolün devamını sağlarlar. Öyle ki bu kadınların arasındaki hukuk, kuma olmaktan ziyade anne-kız gibidir. Seyro, kendisini teselli eden birinci kadına şöyle hitap eder:

“ ‘Dayanamıyorum ana, gücüm kalmadı artık,’ dedi hıçkırıkları arasında. ‘Dayan,’ dedi kuması, ‘dayan kızım. Bu bizim kaderimiz. Bıktı kâfir senden de. Dayan... Bak biz nasıl dayanıyoruz. Ben de bu eve ilk gelin geldiğimde *Saragöl*'ün en güzel kızıydım. Ama hele şimdi bir bak yüzüme neyim kaldı. Biz Dılo Bey'in şehirden aldığı elbise gibiyiz. Eskiince bir yenisini alır. Olur ya bazen de eskimeden çıkarır atar senin gibi. Ağlama... Hadi kalk yüzünü yıka, açılırsın’ ” (Polat, 2011a: 12).

Dılo Bey'in ilk eşinin yukarıdaki sözleri, feodal düzende kadının yerini göstermede önemlidir. Özellikle beylerin yaşamında kadın, bir hevesten ibarettir ve çoğunlukla bu heves geçicidir. Bir beyin çok eşli olması normal, tek eşli olması anormaldir. Romanda da bu durum açıkça görülür. Dördüncü eşinden de bıkan Dılo Bey, Cımsıd Bey'in kızı Dilan'ı arzular. Bu duruma dava vekili Mecit Bey şaşırılmaz. Çünkü o, beylerin çok eşliliğinin feodal düzende sıradan bir vaka olduğunu bilir.

Dılo Bey'in Dilan tutkusunun temelinde cinsel arzuların yattığı söylenebilir. O, hayallerinde Dilan'la birlikte seviştiğini düşünür ve kendini rahatlatır. Romanda bu duruma örnek olarak şu cümleler geçer: “*Nar memeleri inip kalkmakta nefesiyle birlik. İçi içine sığmadı... Sonunda tatlı düşler içinde, tepede yeşil otların arasında, eli donunun içinde karı etti Dilan'ı kendisine. Ardında da uyustu kaldı*” (Polat, 2011a: 123). Bu ifadeler, kadının cinsel bir obje olarak görüldüğünü belirtir.

Dilan'a tutkun olan Dılo Bey, Mecit Bey'i ve Kemalettin Bey'i elçi olarak Cımsıd Bey'e gönderir. Romanın bu aşamasında Cımsıd Bey feodal düzenin dışına çıkarak kızını Dılo Bey'e vermek istemez. O, kızını okumuş birine verme niyetindedir. Ayrıca dört kadın üzerine kızını kuma vermeyi Cımsıd Bey tasvip etmez. Bütün bunlarla birlikte Dılo Bey'in yaşlılığı da engeldir. Köy yerinde bu fikirlere sahip olan Cımsıd Bey, diğerlerine göre törenin dışına çıkmıştır. Neticede elden bir şey gelmez ve Dılo Bey, intikam fikriyle kalır. Mecit Bey ise Cımsıd Bey'i yadırgar. Onun “*Bir kız altı üstü. Bizim gibi dostlar kırılır, senin gibi bir beyden damat çevrilir miydi geri!*” sözü, kadının bir meta olarak algılandığını gösterir (Polat, 2011a: 125).

Polat'ın taşra düzenini ele aldığı romanlarda *cinsiyete bağlı ayrışma, erkeklik-kadınlık rolleri bağlamında kadının köy yaşamındaki rolü ve evlilik gibi meselelerin* ele alınışında beylerin egemenliği belirleyicidir (Aslan vd., 2008: 482). Bu tespitler, iktidar sahiplerinin egemenlik alanlarına işaret eder. Kadın ve evlilik meselesinde de düzen kendi kurallarını koyar. Cımşid Bey, sistemin dışına çıkmaya teşebbüs eder fakat başarılı olamaz. Romanın olay örgüsü dâhilinde gelişen hadiseler Cımşid Bey'i Dılo Bey'e muhtaç eder. Cımşid Bey, Ziro köylülerine karşı Dılo Bey'i kendi safına çekmek zorundadır. Bu aşamada yine kadın kullanılır. Yazdığı bir mektupta Cımşid Bey, Dılo Bey'e "*Bir kızdır sana kurban olsun.*" der ve kendi kızı Dilan'ı bir nevi rüşvet olarak sunar (Polat, 2011a: 194). Dılo Bey de bunu kabul eder ve Cımşid Bey'e yardımcı olur. Düzendeki birçok kadın gibi Dilan da kendi sevdiğine varamaz ve babası yaşındaki birine beşinci eş olarak düğünsüz derneksiz gider. Bu adaletsiz düzeni Dılo Bey'in adamlarından biri şöyle özetler: "*Saragöl'de onbeş-yirmi yaşlarında gençler kadınsızlıktan kırılır, evlenemez. Ama elli yaşındaki bey senede bir karı eskitir. Saragöl'ün yasası bu*" (Polat, 2011a: 212).

Feodal düzende iktidar sahipleri, iktidarlarını kadınlar üzerinde de uygular. Dılo Bey, iktidarını dolaylı olarak kullanmış ve Mirzo'nun sevdiği Dilan'ı elde etmiştir. Mirzo'nun ise elinden bir şey gelmez. O, beylere ve düzene şöyle isyan eder: "*'Kan emenler,' diye söyleniyordu, 'şimdilik devran sizin. Sürün devranınızı. Ama unutmayın bu devran bir gün de bize dönecek'*" (Polat, 2011a: 223)!

Romanda beylerin, ağaların eşlerinin yanında diğer kadınları da incelemek gerekir. "*Kürd kadını esasen özgürdür, evinin hâkimidir; örtünmenin Müslümanlığın belirleyici gelenekleri dışındaki gereksiz bağlarından özgürdür; erkeklerin de içinde bulunduğu sosyal yaşama, saygın bir konuma sahip olarak karışmıştır*" (Bayrak, 2002: 195). M. C. Selimbegî, bu sözleri 1919 yılında sarf etmiştir. *Saragöl* romanında ise zaman, 1950'li yıllardır. Yani toplumsal değişim açısından düşünüldüğünde aradaki zaman kısa bir süredir. Selimbegî'nin sözleriyle eserdeki durumun örtüşmediği görülür. Romanın genelinde kadının saygınlığı değil mağduriyeti ve değersizliği öne çıkar. Bu bağlamda Ziro köylülerinin yaptığı planda kadına verilen vazifeden yola çıkılarak, kadının statüsü hakkında fikir edinilebilir. Plana göre Cımşid Bey'in toprağı sürmek üzere gönderdiği adamlara, ilk önce Ziro köyünün kadınları karşı koyacaktır. Bu durum köyün yaşlıları tarafından kabul görmez ve eleştirilir. Diğer taraftan Kazo kadınlarla konuşur. Kazo, Apo Mikko'ya hadiseyi şöyle özetler:

"*'Bak Apo Mikko,' dedi, 'bil ki kadınlarımız da bizim kadar yüreklidir. Zaten yürekli olmasalardı bunca yıl bizim kahrımıza dayanmazlardı... Bizden çektikleri ölümden beterdir Saragöl kadınlarının. Hem sonra bu topraklar yalnız biz erkeklerin değil, hepimizin. İki gecede hepsiyle tek tek konuştum. Korkmak yerine sevindiler. Çünkü ömürleri boyunca ilk kez insan yerine koyuluyorlardı. Canla başla sarıldılar işe. Göreceksin, yüzlerinin akıyla dönecekler geri. Hem Cımşid'in anasını ağlatarak. Sonra ne olacak? Cımşid gibi sözümona ünlü bir bey oturup birkaç kanayakla mı mahkemeleşecek? Şanına nasıl yakıştıracak? Bütün Saragöl'ü güldürmez mi üstüne? Bu da Cımşid'in işine gelmez. Kadınlarımızın yaptığı da kâr kalacak yanlarına. Sonra iş bize düşecek. Bunun için öyle ekmek sacı gibi tez kızma.'* Apo Mikko bastonunu dizleri araşma aldı. Sakalını kaşdı" (Polat, 2011a: 141).

Kazo'nun yukarıdaki sözleri, Saragöl'deki kadınların ahvalini birçok yönden açığa çıkarır. Öncelikle kadınlar, erkeklere göre daha zor bir hayat sürer. Ömürleri erkeklerin dertlerini çekmekle geçer ve onlardan sıkça dayak yerler. Diğer taraftan kendileri hiçbir zaman insan

yerine koyulmamıştır ve bu sebeple plan dâhilinde kendilerinden isteneni sevinerek kabul ederler. Kadınlar, birey olarak var olmanın mutluluğunu yaşar. Plana göre Cımşid Bey, kadınlarla muhatap olmamak ve adına hâle getirmemek için onları mahkemeye vermeyecektir. Nitekim öyle olur. Bu da, Saragöl’de kadının muhatap alınmayacak bir seviyede olduğunu gösterir. Bütün bunlarla birlikte namus kavramına da vurgu yapılır. Kadının dövüşmeye gönderilmesi köyün yaşlıları tarafından namus davası gibi algılanır. Bu hususta Kazo, “*Asıl namussuz kadınlarımızla dövüş eden namussuzlardır.*” der (Polat, 2011a: 142). Kadınlar dövüşteyken onların işini yapmak da erkeklere düşer. Bu da erkeklerin empati kurması açısından önemlidir.

Romanda, kadınların Cımşid Bey’in adamları karşısında elde ettikleri başarı onlar açısından bir milat kabul edilebilir. Çünkü kadınlar, erkeklere beylerin de yenilebileceğini göstermiştir. Erkekler ise böyle kadınlara sahip oldukları için gururlanmıştır.

Romanda, kadının durumunu değerlendirirken töre ve dini de gözden kaçırmamak gerekir. Töre veya din, bazı kısıtlamalarıyla kadını sosyal hayata dâhil etmeyebilir. Kaynaklarda Kürt kadınının aile içerisinde özgür olduğu, ev alışverişlerini kendisinin yaptığı belirtilir. Thomas Bois bu husustaki tespitlerine şunları ekler: “...bir yabancı eve geldiğinde kadın topluluğa rahatlıkla girebilir ve kimseyi gücendirmeksizin bazı konuşmalara katılabilir” (Arfa vd.,1991: 89). Romanda ise durum biraz farklıdır. Örneğin köy yerinde bir genç kadının, köyün ileri gelen erkekleri ile konuşması pek tasvip edilmez. Nitekim Apo Mıkko, köydeki bir geline şunları söyler: “*Bugünlük konuş benimle. Şimdi törenin sırası değil*” (Polat, 2011a: 102). Yine Apo Mıkko, kadının düzendeki yerini “*İyi kadın kocasını yalnız bırakmayandır. Uyanın.*” sözleriyle ifade eder (Polat, 2011a: 100). Bütün bunlar, kadının dar dünyasını okuyucuya gösterir.

Saragöl romanı, feodal düzende kadının yerini örnekleyen bir romandır. Kadın, bu düzen de ikinci sınıfa mensuptur. Kendi kararlarını verip istediği gibi bir yaşam sürmek, onlar için pek mümkün değildir. Ömrü çileyle geçer. Bir yandan beylerin zulmü bir yandan diğer erkeklerin eziyetleri kadınların kaderi gibidir. Romanda Ziro köylüleri bu kaderi değiştirme teşebbüsünde bulunurlar ve birey olma yolundaki kadınlar onlara yardım eder.

Yazarın üçüncü romanı *Dilan*, feodal düzende bir bey oğlunun, iktidarını kullanıp bir kadına sahip olmasını ele alır. Paşo, Dilan’ı elde etmek için Mirkan’ı öldürür ve emeline ulaşır. Ancak Dilan, gerdek gecesi Paşo’yu öldürüp bir nevi intikam alır. Dilan’ın ölümle biten serüveni taşra düzeniyle ilişkilendirilmiş ve romanın kurgusuna dâhil edilmiştir.

“*Beğin egemenlik alanı köylünün karısını bile kapsıyordu*” (Menteşavili, 2004: 227). Bu genel tespit üzerine kurulu olan *Dilan* romanı, Dilan nezdinde taşradaki bir genç kızın akıbetini anlatır. Ancak Dilan, kaderine razı olmaz ve Paşo’yu öldürerek kendi ölümünü hazırlar. Paşo’nun öldürülmesi sembolik manada, mevcut düzene bir isyan niteliğindedir. Bir ağanın ya da beyin oğlunun öldürülmesi bütün sisteme karşı gelmek manasındadır. Eserde bunu Dilan gerçekleştirmiştir ve babası kızıyla gurur duymaktadır. Bu durum şöyle ifade edilir: “*Apo Eho’nun gözlerine ışık geldi. Gururla dört bir yanına bakındı*” (Polat, 2011b: 154)... Burada romancı, bir kadının yiğitliğini de öne çıkarır. Ziya Gökalp, Kürtlerde bazen kadınların da erkekler kadar yiğit olduğunu belirtir ve şu Kürt atasözünü örnek gösterir: Arslan arslandır, ister dişi ister erkek olsun (Gökalp, 1992: 38). Köydeki yiğitler değil de Apo Eho’nun kızı Dilan, Paşo’yu öldürür.

Dilan romanının merkezinde Dilan olsa da köydeki diğer kadınlar hakkında da bilgi edinilir. Polat, romanında feodal düzende kadının genel durumunu da izah etmeye çalışır. Bu noktada dikkatleri çeken ilk öge namus kavramıdır. Thomas Bois, Kürtlerde kadının suçlu olması durumunda, namusu için kadını öldüren erkeğin herkes tarafından korunduğuna dikkat çeker (Arfa vd.,1991: 89). Burada *suçlu olma durumunu* da düşünmek gerekir. Kadının hangi davranışı suç kabul edilir? Romanda bunun asgari düzeyde olduğu ve en sıradan şeylerin bile suç kabul edilebildiği görülür. Dilan'a sevdalı iki gencin olması buna örnektir. Bir kadının iki erkekle anılması düzende olağan bir şey değildir. Nitekim köyde bunun dedikodusu baş gösterir. Dilan'ın annesi Heco, bu hususta kızını şöyle uyarır:

“Benim bütün istediğim senin iyiliğin kızım. Eğer bir gün kötülüğünü istediysen aha bu iki göziim avucuma gelsin. Bugün kapımızın önünü süpürürken Bitli Hazo bana dediklerini bir ite söyleseydi it kudururdu valla. Biz yoksuluz, kimsesiz kızım. Namusumuzdan başka neyiz var bu dünya yüzünde. Ya o ihtiyar baban duysa bu olanları? İnme iner de ortalıkta kor gider bizi” (Polat, 2011b: 22).

Yukarıdaki sözlerde bir köy ortamında namus kavramının önemi vurgulanır. Ancak burada namusun yoksullukla ilişkisini de ele almak gerekir. Yapılan incelemelerde namus kavramının yoksullukla paralel olduğu belirtilir. Erkek faillerin ve kadın mağdurların ortak özelliği, çoğunun yoksul olmasıdır (Sever ve Yurdakul, 2001: 986). Namus, eğer aşırı önem verilen bir unursa bunun sadece yoksullar için geçerli olmaması gerekir. Romandaki ifadelerle namus kavramının daha çok yoksullar için söz konusu olduğu söylenebilir. *“Biz yoksuluz, kimsesiz kızım. Namusumuzdan başka neyiz var bu dünya yüzünde”* ifadesi doğrudan bu hususa dikkat çeker (Polat, 2011b:22). Ayrıca yukarıdaki sözler, sosyal baskıyı da dile getirir. Köydeki dedikodunun babanın kulağına gitmesi felaketle sonuçlanabilir. Polat, eserinde bu durumu dolaylı olarak eleştirir. Romanın ilerleyen bölümlerinde Dilan, bir divane gibi Mirkan'ın yolunu gözler. Onun bu hâli, köyde söz olmasına sebep olur. Nitekim Zır Şemo, kızını arayan Apo Eho'ya şunları söyler: *“Eğer aradığın kızınsa dama çık. Dağlarda bir şey arar durur gün doğandan bu yana. Sevdasını yitirenlerin hali var üstünde. Başı açık, üstü çıplak. Ar hayayı atmış. Çık da sahip ol maralına’ ”* (Polat, 2011b: 91). Bu sözler, namus üzerinden yapılan sosyal baskıyı gösterir. Bir baba olarak Apo Eho, namus davasıyla karşı karşıya kalmaktan büyük üzüntü duyar. Aynı durum Dilan'ın annesi için de geçerlidir. O da kızının divane bir şekilde Mirkan'ı beklemesinden ve köydeki dedikodudan rahatsızdır. Bu noktada tekrar namus kavramı ön plana atılır ve Dilan'ın annesi, *“O yaşlı babanı da düşün. Namusumuzdan başka neyiz var bu dünyada. Hiç değilse ona leke getirme”* sözleriyle kızını tekrar ikaz eder (Polat, 2011b: 93). Esasında Dilan'ın yanlış bir davranışı söz konusu değildir. O, endişeli bir şekilde sözlüsü Mirkan'ın yolunu gözlemektedir. Ancak töre gereği, kadının duygularını dışa vurması pek tasvip edilmez. Bu sebeple de Dilan yadırganır ve baba, köydeki söylentilere tahammül edemeyerek kızına çıkarır:

“ ‘Bu ne hal kızım?’ dedi ardından. ‘Bütün köye rezil ettin bizi. Senin yol beklediğini duymayan kalmamış. Bu son çağımızda rezil ettin bizi... Mirkan gelir elbet. Su yolu değil ki tez gidip gelsin. Bunun burası İran kızım! Kolay mı tez gidip gelmek. Hem gelmezse de gelmez. Senin gibi kızım olsun dünya yüzünde. Elimi öpene veririm’ ” (Polat, 2011b: 108).

İlerleyen bölümlerde baba Apo Eho, kızının Paşo'yla evlenmek istemesini yine namusla ilişkilendirir. Mirkan'ın ölümünden birkaç ay geçmesine rağmen Dilan'ın evlenme isteği ona göre namussuzluktur. Romanın sonunda Paşo'yu öldüren Dilan, Zübet Bey'in adamları

tarafından bulunduktan sonra tecavüze uğrar ve sonra öldürülür. Bu davranışı yorumlarken yine namus kavramına değinmek gerekir. Zübet Bey'in adamları, Dilan'a tecavüz ederek onu, bir nevi daha aşağılık kılmayı amaçlamışlardır. Çünkü bu şekilde o, namuslu bir kadın olarak değil tecavüze uğramış namussuz bir kadın olarak anılacaktır.

Romanda kadının evliliği üzerine tespitler de yapmak mümkündür. Dilan ve annesinin yaşamından yola çıkarak kadının, evleneceği kişiyi seçme özgürlüğünün kısıtlı olduğu anlaşılır. Bir kadın, kendisinin beğendiği kişiyi değil kendisini beğenenler arasından seçim yapabilir. Polat bir röportajında bölgedeki ve romanlarındaki kadınlara dair, *“Kadınların sevdalarını seçme özgürlüğü yok. Üstelik bu, yalnız köleler için değil ağa çocukları için de böyle. Saragöl'de ağa kızı da sevdiğine varamaz nitekim.”* ifadelerini kullanır (Özer, 1977: 7). Dilan romanında ise görünürde bir tercih söz konusu olur. Nitekim kız isteme esnasında babası, Dilan'a fikrini sorar ve Dilan Mirkan'ı seçer. Bu seçimde değişik kaygılar söz konusudur. Bunlardan biri de Dilan'ın annesinin bahsettiği *bey sevdası*dır. Köydeki sıradan bir kadın, bir beyle evlenirse birkaç yıl içinde beyin sevdası tükenir ve kadın, o evde artık bir hizmetçi olur. Beylerin birden fazla kadınla evli olması, romanın bu kısmında dolaylı olarak eleştirilir. Her ne kadar Dilan bir tercih yapmış olsa da ağalık düzeninde bunun bir geçerliliği olmaz ve ilerleyen bölümlerde Paşo, Dilan'ı elde etmek için Mirkan'ı öldürür.

Dilan romanında kadının yazgısı kimi yerlerde birkaç cümleyle özetlenir. Polat, Dilan'ın annesi nezdinde birçok kadının ortak kaderini şu cümleyle ifade eder: *“Baba başıyla karısına bir işaret verdi. Ana usulca yekindi, dizlerine dayandı, kalktı. Elleri koynunda, başı önünde, yazgısına yüzyılların baş eğişliği içinde ahırın deliğinden girdi”* (Polat, 2011b: 30). Bu yazgı, feodal düzende kadının kendine yeterince yer bulamadığını gösterir. Birey olarak kadın, ikinci plandadır. Kendisine verilen rolü üstlenir, rolünün dışına çıkması pek mümkün görünmez. Öyle ki Dilan'ın annesi Heco'nun *“Ne bileyim herif. Senin aklının ermediği işe benim aklım nasıl ersin?”* sözü, onun birey olamadığını gösterir. Yine, Dilan'ı isteme esnasında annesinin kızına söylediği sözler köy ortamında, feodal düzende kadının yazgısına ve bunun algısına işaret eder:

“Kadın olmak hem iyi, hem kötü kızım. İyisi o ki bir daim olur, bir sahibin olur. Çocukların olur. Kötüsünü ise Allah sana göstermesin kızım. Ne bileyim kocan üstüne karı getirir. Seni döver, söver, bakmaz. Daim çıplak, karnın da aç olur. Yüzüne gülmez, iğrenir gibi bakar. Madem gönlünde ere gitmek var, Paşo'dansa Mirkan hayırlıdır kızım. Belki iyi bakamaz, ama üstüne yar da sevmez. Belki daim çıplak olur, ama namusuna leke getirmez” (Polat, 2011b: 36).

Yukarıdaki ifadeler, kadının çaresizliğini gösterir. Kadının birey olarak hayatını idame etmesi oldukça zordur. Yapılan incelemelerde kadın ve çocukların, bölgeye özel problemleri erkeklerden daha fazla yaşadıkları; fakirlik, çaresizlik ve işe yaramazlık duygularının kadınların genel kaderi olduğu; töreler, cinsel istismarlar ve ahlaki yozlaşmanın kadınlar ve çocukların yaşadığı travmayı artırdığı belirtilir (Bilgiç vd., 2012: 24). Tek başına hayatını sürdüremeyen kadın, kendine bir *sahip* bulmak zorundadır. Hayatının akıbeti ise bahtının açık ya da kara olmasına bağlıdır. Yani hayat, bir ihtimal üzerine kuruludur. Burada kadının algısını da yorumlamak gerekir. Kadının bir sahibinin ve çocuklarının olması, kadının mutluluğu için kâfi görünür. Açlık ve namus, endişe edilen hususlardır. Diğer taraftan kuma getirme ihtimali, kadının eş seçimine tesir eder. Mirkan'ın kuma getirme ihtimali daha zayıf görünür. Dolayısıyla anne, kızına bu doğrultuda tavsiyede bulunur. Bütün bunlar, roman düzleminde taşradaki kadının hayatının zorluğunu gösterir.

Kadının kendi algısının yanında, köyün ahalisinin kadını nasıl algıladığına dair örnekler de romanda işlenir. Köyün gençlerinden Şafo, kadınlar hakkındaki genel yargısını şöyle ifade eder: “ *Karı milleti değil mi, en iyisinin dinini imanını* ” (Polat, 2011b: 140)... Arkadaşı Mısto da onu onaylar: “ *Valla öyle. Anam olsa aklım ererdi, ama bu Dilan’a aklım ermedi* ” (Polat, 2011b: 140). Yine Apo Eho, Dilan’ı Paşo’nun annesine verirken öz kızını bir mal olarak niteler: “ *Kız bundan sonra sizin malınız Cemile hanım. Ne yaparsanız yapın. Biz işin o tarafına karışmayız artık* ” (Polat, 2011b: 142)...

Romanda, feodal düzeninde ağanın ya da beyin nezdinde kadının yerini gösteren unsurlar da mevcuttur. Öncelikle *bey sevdası* ifadesi dikkat çeker. Bey sevdası yaz yağmuruna benzetilir, gelip geçicidir (Polat, 2011b: 24). Dolayısıyla beylere, ağalara eş olan sıradan kadınlar, birkaç yıl sonra bir kenara itilmeyi göze almalıdır. Bey, kadına doymaz ve kuma getirir. Ancak kadın bir bey kızı ise daha avantajlı olur. Ayrıca beylerin istedikleri kadını alma güçleri vardır. Yani bir beyin gönlü bir kadına düşerse o kadını almak için şiddet dâhil birçok yola başvurulabilir. Yazar, bu hususları anlatarak sınıfsal yapıyı eleştirir. Diğer taraftan bu sistemi devam ettiren yine kadınlardır. Paşo’nun annesi, oğlunun Dilan’la evlenme arzusu karşısında şunları söyler:

“ *Akşam da iki adam yollar söz keserim. Bir haftaya da kalmaz kıızı koynunda bil. Koy bütün dertlerin böyle olsun. Bir iki senede keyfini çıkarırsın kızdan. Sonra canın istediği, babanın onurlanacağı bir bey kıızı alırsın.* ’

‘Yok ana,’ dedi Paşo. ‘Şunu bil ki ben Dilan’ın üstüne yar sevmem.’

‘Seversin Paşo’m seversin,’ dedi. ‘Baban da bir zamanlar bana öyle demişti. Ne zaman ki dalını kızdıramaz oldum, o zaman bir değil iki yar sevdi üstüme. Yarın o kız da öyle olur. Sen de bıkarsın. Neyse şimdilik senin dediğin olsun’ ” (Polat, 2011b: 46).

Paşo’nun annesinin sözleri ağılık düzeninde kadının durumunu gösterir. Özellikle sıradan kadınlar, ağa ya da bey hevesini aldıktan sonra eski önemini kaybeder ve bu kadınların üzerlerine kuma getirilir. Ne ağanın kadınları ne de köydeki diğer kadınlar bu düzene itiraz eder. Dolayısıyla kadınlar, kendi kaderlerini tayin etmek için bir çabada bulunmaz. Onlar, bilerek ya da bilmeyerek düzeni sürdürürler. Bu bağlamda Dilan’ı ayrı bir kefeye koymak gerekir. Çünkü o, düzene isyan etmiştir.

Dilan romanı, feodal düzende kadının hayatını anlatan bir eserdir. Düzenin erkleri, otoritelerini kullanarak sıradan köylülerin kadınlarını, kızlarını elde edebilirler. Eserde taşradaki kadınların çaresizliği ve umutsuzluğu yer yer dile getirilir. Töre, namus, ekonomik sebepler ve sosyal baskı, kadını bireysellikten uzaklaştırmış ve edilgen hâle getirmiştir. Kendi kaderini tayin edemeyen kadın, kendisine biçilen hayatı yaşamak zorunda bırakılır.

Adı Duman romanında Ömer Polat, kadının sosyal durumunu doğrudan ele almaz. Ancak romanın olay örgüsü ve şahıs kadrosu dikkate alındığında kadınlarla ilgili bazı çıkarımlarda bulunulabilir.

Romanın kahramanlarından Güller, on üç yaşında gençlik dönemine yeni giren bir kızdır. O, babasının kadın algısını ironik bir dille şöyle anlatır:

“*Babam bu. Eve iyi not getirince onun kıızı olurum, yanlış bir iş yapınca da, örneğin, o gün sevdiğim bir film var, biraz televizyonun önüne oturdum, ne bileyim yine matematikten (bir türlü sevedim, oysa öğretmeni de çok tatlı) eve kötü not getirdim, o zaman da annemin kıızı olurum. Anlayacağınız, babama göre bir türlü ‘kızımız’ olamadım* ” (Polat, 2013b: 37).

Yukarıdaki ifadelerde erkeklerin, başarısızlıkları kadına yormayla ilgi alışkanlıklarına vurgu yapılır. Uzun yıllardan beri süregelen bu husus, özellikle taşrada daha yaygındır. Romanda da bu alışkanlık kısaca, ayrıntısız bir şekilde dile getirilmiştir.

Eserde fakirlikle bağlantılı olarak kadınların zor yaşam koşulları da dikkatleri çeker. Ali'nin annesi evlere temizliğe gider. Yusuf'un annesi de pansiyonun temizliğinden sorumludur. Diğer kadınlar da çeşitli işlerde çalışır. Kadının iş dünyasında yer alması esasında olumlu bir durumdur. Ancak ekonomik şartlardan dolayı gereğinden fazla çalışması, kadın için hayatı zorlaştırabilir. Bütün bunlarla birlikte, romandaki kadın karakterlerin işbirliği yaparak Ali'nin babası için para toplaması, kadınların sağduyusunu ve fedakârlığını gözler önüne serer.

Romanda kadına dair çıkarımlar yukarıda belirtilmiştir. Polat, çocukların masum dünyasını ele aldığı için diğer sosyal temalar ikinci plana düşmüştür. Eserde kadının sosyal durumuna dair birkaç örnek mevcuttur.

Üçünü de Sevdim romanı, bir ilk gençlik romanıdır. Roman kahramanları, çocukluktan gençliğe geçiş aşamasındadır. Bununla beraber eserde ikincil öneme sahip kişilerden yola çıkarak kadının mevcut düzendeki yerine dair bazı tespitler yapmak mümkündür.

Eserin hemen başında Murat'ın aile ortamına dair bilgiler verilir. Aloş adı verilen tayın getirilmesinden sonra evde kısa bir tartışma yaşanır. Anne, maddi imkânsızlıkları ön plana atıp tayın beslenemeyeceğinden bahseder. Baba ise aksi fikirdedir. Neticede tay evde kalır. Sonrasında baba evin sobasını yakar. Bu hadise karşısında Murat'ın şaşkınlığı şöyledir: “*Şaşıryorum. Babam soba yakacak. Soba yakmanın kadın işi olduğunu söyleyen babam, soba yakacak*” (Polat, 2013c: 14)! Sonrasında baba, anneye yardım etmeye devam eder. Bu defa çay dolduran babası, Murat'ı yine şaşırtır: “*Babam ömründe ilk kez çayları dolduruyor. Babam? Babam çay dolduruyor bardaklarımıza. İnanamıyorum. Anam gülüyor babamın bu haline*” (Polat, 2013c: 18). Bu iki hadise, evdeki iş bölümünde erkeğin kadına pek yardım etmediğini gösterir. Murat'ın babası ise taydan dolayı eşine yardım eder.

İlerleyen bölümlerde Murat'ın kasabaya gelişyle köylü kadın ve şehirli kadın arasındaki fark daha belirgin olur. O, hayatında başı açık, kısa etekli kadınları sadece ders kitaplarında görmüştür. Şehirde böyle kadınlarla karşılaşınca hayret eder: “*Kadınların bacakları dizlerine kadar açık. Bembeyaz, kılsız. Başları da açık çoğunun. Aynen 5. sınıf Türkçe kitabımızdaki kadın resimleri gibi*” (Polat, 2013c: 30). Bu örnek de taşradaki kadının giyim konusunda sınırlarını belli eder. Bunun olumlu ya da olumsuz olduğuna dair bir yorum yapmak yersiz olur. Zira doğa şartları, töre, din gibi unsurlar kadının ne giyeceğini tayin eder. Burada önemli olan zorlamanın olmamasıdır. Romanda da böyle bir durum söz konusu değildir.

Romanda, şehirli ve köylü kadının karşılaştırılması Zehra Teyze ve Murat'ın annesi nezdinde kısmen yapılır. Bakımlı bir kadın olan Zehra Teyze şehir hayatına uyum sağlamış ve şehrin nimetlerinden kendi imkânlarına göre istifade etmiştir. Murat annesi ise akrabası gibi şanslı değildir. O, çetin köy şartları ve fakirlik içinde bir yaşam sürmeye gayret eder.

Eserde kadının konumunu belirleyen sadece birkaç örnek verilmiştir. *Üçünü de Sevdim* romanı bu bakımdan kadını, onun yaşamını, statüsünü, etkinliğini ele alan bir roman değildir.

Sonuç

Ömer Polat'ın özellikle ilk romanlarında kadının sosyal ve bireysel konumu, eleştirilen hususların arasında yer alır. *Mahmudo ile Hazel*'de kadının hayatının zorluğu, ağaların veya

beylerin çok eşliliği, kumaların birbirleriyle ilişkileri ve çaresizliği, kadının cinsel bir obje olarak görülmesi, erken yaşta evlilik, kız çocuklarının durumu, kadının intikam aracı olarak kullanılması, verilen borçların bedeli olarak kadının görülmesi, kadının ikinci sınıf olarak algılanması anlatılarak kadının mağduriyeti dile getirilmiştir. *Saragöl*'de ağaların veya beylerin çok eşliliği, kumaların birbirleriyle ilişkisi ve çaresizliği, kadının rüşvet olarak verilmesi, kadının ikinci sınıf olarak görülmesi, hayatın kadınlar için zorluğu ele alınarak kadının sosyal ve bireysel konumunun iyi olmadığı gösterilmiştir. Bununla beraber kadının toplumsal olaylarda öne çıktığına dair örnekler de verilmiştir. *Dilan* romanında genç bir kızın, ölümle sonuçlanan kötü talihi anlatılarak kadının sistem içerisindeki mağduriyeti ele alınmıştır. Kendi hayatına yön veremeyen kadın, kendine biçilen hayatı yaşamak zorunda bırakılır. Romanda ağaların veya beylerin çok eşliliği, kadının genel yazgısı, namus endişesi, eş seçiminin kısıtlı olması, kadının kişiliğiz kabul edilmesi eleştirilen hususlardır. *Adı Duman* romanında erkeklerin namus endişesi, başarısızlıklarda kadının suçlu bulunması, kadınların fakirlikle gelen zor yaşam koşulları satır aralarında değinilen hususlardır. *Üçünü de Sevdim*'de kadının maddi imkânlar sonucu zor bir yaşam sürmesi, kadının ev yaşamı, köylü ve şehirli kadının yaşamları arasındaki farklar sınırlı olarak romana dâhil edilmiştir. Bütün bunlar, genel olarak kadının bireysel ve sosyal konumunun iyi olmadığını öne çıkarmıştır.

Kaynakça

- Ali, K. K. ve Öğüt, S. (1993). "Çok Evlilik", *İslâm Ansiklopedisi*, C: 8, s.: 365-369. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Arfa, H. vd. (1991). *Kürtler Üzerine (Tarih ve Folklor Yazıları)*. Ankara: Öz-ge Yayınları.
- Argunşah, H. (2016). *Kadın ve Edebiyat Kendini Yazmak...* İstanbul: Kesit Yayınları.
- Aslan, C. vd. (2008). "Ömer Polat'ın Romanlarında Taşra Düzeni". *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, s.: 479-487.
- Aytaç, G. (2012). *Çağdaş Türk Romanına Genel Bakış*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Bayrak, M. (2002). *Geçmişten Günümüze Kürt Kadını*. Ankara: Özge Yayınları.
- Bayram, S. (2011). "Tarih Boyunca Kadın ve Türk Edebiyatında Değişen Kadın İmgesi". *Köprü*, S:113, www.koprudergisi.com (E.T. 19 Nisan 2017).
- Bilgiç, M. S. vd. (2012). *Türkiye 'de Kürtler ve Toplumsal Algılar*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- Budak, S. (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim Sanat Yayınları.
- Enginün, İ. (2012). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gökalp, Z. (1992). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Kabaklı, A. (1997). *Türk Edebiyatı*, C: 5. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Kaplan, R. (1988). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Karpat, K. (1971). *Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kırtıl, O. (1999). "Türk Romanında Kadın ve Bir Tereddüdün Romanı". *Kadın Araştırmaları Dergisi*, S: 1, s.: 127-142.

- Menteşaşvili, A. M. (2004). *Dünden Bugüne Kürtler* (çev. Ayşe Hacıhasanoğlu), İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Moran, B. (2004). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okay, M. O. (2013). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Okur, E. (2010). “Çok Partili Demokrasi Dönemi Türk Romanı”. *Hece Türk romanı Özel Sayısı*, S: 65/66/67, s.: 74-88.
- Özer, K. (1977). “Ömer Polat Kendini Köy Romancısı Saymadığını Söylüyor”. *Cumhuriyet* (tar. 23 Nisan 1977), s.: 7.
- Polat, Ö. (2011b). *Dilan*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Polat, Ö. (2011a). *Saragöl*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Polat, Ö. (2013b). *Adı Duman*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Polat, Ö. (2013a). *Mahmudo ile Hazel*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Polat, Ö. (2013c). *Üçünü de Sevdim*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Sever, A. ve Yurdakul, G. (2001). “Culture of Honor, Culture of Change A Feminist Analysis of Honor Killings in Rural Turkey”. *Violence Against Women*, S: 7/9, s.: 964-998.
- Süslü, A. (1993). *Mesud Fâni Bilgili'ye Göre Kürtler ve Sosyal Gelişimleri*. Ankara: Odak Ofset.
- Yılmaz, E. vd. (2015). “Poligami ve Ruh Sağlığına Etkileri”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, C: 7, S: 2, s.: 221-228.

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR'IN KALEMİNDE AHLAK KAVRAMI

Okt. Ece Serrican KABALCI

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Rektörlük Merkezi Türk Dili Bölümü

Öz

“Halk için sanat” anlayışına bağlı kalan Hüseyin Rahmi Gürpınar, doğal ve gerçekçi üslubuyları Türk romanının önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilir. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde 1888’de tefrika edilen ilk romanından, hayata gözlerini yumduğu 1944 yılına dek roman ağırlıkta olmak üzere farklı türlerde eserler verir. Romanlarında Batılılaşma, kadın-erkek ilişkileri, evlilik, aldatma, batıl inançlar, hayat mücadelesi, toplumsal düzen, ahlaki değerler ve bu değerlerin yozlaşması gibi konular ön planda yer alır. Bu konular içerisinde yer alan ahlak kavramı ve onun etrafında şekillenen değerler; Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın özellikle üzerinde durduğu, romanlarında farklı olaylar üzerinden işlediği unsurlardandır.

Tüm romanlarında takip edilebilen bu izlekleri en iyi yansıtan eserleri: *Kokotlar Mektebi* (1929), *Gönül Bir Yeldeğirmenidir Sevda Öğütür* (1943), *Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı?* (1948), *Kaderin Cilvesi* (1964), *Can Pazarı* (1968) ve *Namuslu Kokotlar* (1973)dır. Çalışmamızda Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın, bu romanlarda ahlak kavramını nasıl ele aldığı ve ahlakın bozulmasına yol açan etmenleri nasıl sınıflandırdığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Rahmi Gürpınar, roman, ahlak.

HÜSEYİN RAHMİ GÜRPINAR’S APPROACH TO MORAL CONCEPT

Abstract

Hüseyin Rahmi Gürpınar is one of the leading names of Turkish literature. Hüseyin Rahmi Gürpınar’s first novel, published in 1877, released in *Tercüman-ı Ahval* newspaper. Male-female relationships in the works, marriage, infidelity, superstition, struggle for life, social order, moral values and issues such as corruption which takes place in the foreground. The concept of ethics and values contained in these subjects formed around, Hüseyin Rahmi Gürpınar on which particular one of the elements that work through different events in the novel.

This works best reflects themes that can be followed in all novels are: *Kokotlar Mektebi* (1929), *Gönül Bir Yeldeğirmenidir Sevda Öğütür* (1943), *Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı?* (1948), *Kaderin Cilvesi* (1964), *Can Pazarı* (1968) and *Namuslu Kokotlar* (1973). In our study, Hüseyin Rahmi Gürpınar, in this novel that treats the concept of ethics and morality of the factors that led to the deterioration will examine how to classify them.

Keywords: Hüseyin Rahmi Gürpınar, novel, morality.

Giriş

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı toplumuna giren roman, Tanzimat anlatılarıyla temellerini oluşturmuştur. Batı romanından çeviriler ve taklitlerle başlayan bu tür; Şemsettin Sami, Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi gibi yazarlar tarafından ilk örneklerini vermiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile hızlanan Batı medeniyetine geçişte; hayatın her aşamasında yaşanan maddi ve manevi buhranlar, bu medeniyet krizinin fertler üzerinde oluşturduğu olumsuz etkilerin yansımaları eserlerde de yer bulmuştur.

İlk dönem anlatılarındaki yazarlar için eski hikâyeden romana geçiş; hayalcilikten akılcılığa, çocukluktan olgunluğa, ilkelikten uygarlığa geçiştir. Bu nedenle de roman türü, uygarlığa götüreceği yollardan biri olarak kabul edilmiştir (Moran 2008: 11).

Tanzimat romanının ilk örneklerinde eserin ele aldığı konu kadar, yazarın metni oluşturma yöntemi de önemlidir. Bu dönemde, okuyucuya doğrudan hitap eden, kendi fikirlerini ve yorumunu iletmek isteyen bir yazar profili ile karşılaşılır. Yazarın ön planda olmasının en önemli nedeni; tür olarak Batı'dan alınan romanın, teknik olarak meddah hikâyelerinin etkisinde kalmasıdır. Okuyucuya seslenme, kıssadan hisse çıkarma meddah hikâyelerinin izleridir (Esen 2012: 104).

Bu izleri gerçekçi bir bakış açısıyla irdeleyen Jale Parla, Tanzimat dönemi Türk romanının doğuşunda ve ilerlemesinde etkili olan özellikleri maddeler halinde şu şekilde sıralamaktadır:

1. Tanzimat romanında gerçekçilik İslam felsefesince içerilmiş mutlakçı ve apriorist bir gerçekçilik anlayışıdır.
2. Roman kişileri, toplumsal törelere sıkı sıkıya bağlı bir kültürün üyeleridir ve aksine davrananların ibret verici öykülerine yer verilir. Kişileştirmeler kültürel tiplere ve alegorik modellere göre yapılır.
3. Romanlarda egemen olan izlek, iyiyle kötünün çatıştığı bir dünya görüşünde hep kötüyü temsil eder ve teknik amaçlarla değil (anlatım, imgelem, kişilik betimlemesi gibi) ahlaksal amaçlarla kullanılır.
4. Anlatı açısından Türk romanındaki müdahil yazar, Batı romanındaki müdahil yazara göre, metne çok daha egemendir. Müdahale uğruna kendi roman kurgusu ve kişileştirmeleriyle çelişkiye düşebilir (Parla 2008: 21).

Görüldüğü gibi ilk dönem anlatıları aslında yazarların kendi ifade güçlerini kazandıkları; eserler aracılığıyla okurların, roman türüne dair algılarının geliştiği bir dönemi ifade etmektedir. Meddah hikâyelerinden romana, hayalden gerçekliğe geçiş sürecinde roman türü; halkı eğitme ve onlara bir mesaj verme görevini de üstlenmiştir. Yazarın metin üzerinde kurduğu hâkimiyet, bu mesajları iletmeye belli bir şahsı kullanmak ya da doğrudan bunu dile getirmek şeklinde ortaya çıkmıştır.

Bu geçiş dönemini izleyen dönemde yazı hayatına başlayan Hüseyin Rahmi Gürpınar, tıpkı öncülleri gibi eserleri aracılığıyla okura seslenir. İlk dönem romanlarında görülen geleneksel Türk temaşa sanatlarının özelliklerinden yararlanır. Eserlerinde İstanbul'un köşe bucağını - doğal güzelliği ve tarihî ihtişamı ile değil- ihtirasları, adilikleri ve kimi zaman budalalıklarıyla bir anlatır. Karagöz ve orta oyununda olduğu gibi, azınlıkları, ecnepleri, taşrahlıları ve kalem efendilerini, kendilerine has davranışları ve konuşmalarıyla canlandırır (Kaplan 2006: 47).

Eserlerindeki gülünç yön, kişilerin karşılıklı konuşmalarıyla gerçekleşir. Özellikle mahalledeki kadınları konuşturduğu bölümler, onların hayata bakış açılarını, kültür ve sosyal durumlarını

ortaya koyar. Onları konuştururken, meddah veya orta oyuncularını gibi onların kelime ve cümlelerini taklit eder. Bu taklidî üslup ile sadece mahalledeki kadınları canlandırma maksadı gütmeyiz, onları gülünç göstermeye de çalışır. Kullandığı çeşitli ifade oyunları, gerçeklik ile gülünçlük arasındaki dengeyi kurar, fakat ağırlık merkezi her zaman gülünçlükten yanadır (Kaplan 2002: 34).

Hüseyin Rahmi'nin romanlarındaki şahıslar, çoğunlukla “mizaç, ahlak ve kültür seviyesi” bakımlarından normal değildir. Kahramanlarının bir kısmı aptallık, cinsî sapıklık, aşırı ihtiras, şöret düşkünlüğü gibi yaradılışlarındaki anormallikle; bir kısmı aşırı menfaat düşkünlüğü, iffet düşmanlığı, gayr-ı meşru kazanç peşinde koşma gibi ahlaklarındaki anormallikle; bir kısmı da ümmilik, cahillik, aşırı dinî taassup, batıl inanışlara bağlılık, Batı medeniyetinin sahte taklitçiliği yani züppelik gibi kültürel seviyelerindeki anormallikle gülünçtürler. Romancı bütün bu değişik tipleri, kendi psikolojik muhtevaları ve toplumsal çevreleriyle birlikte ve en ince teferruatına kadar canlandırmakta büyük başarı gösterir (Akyüz 1995: 142).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında yer alan şahıs kadrosuna bakıldığında, açlık ve sefalet içinde bulunanlar arasında cinsî arzularına göre hareket edenler olduğu gibi, çok ahlaklılar, bu yüzden intihara kalkanlar da vardır. Hüseyin Rahmi, sosyal sefalet meselesini, bir sınıf meselesi olmasının dışında bir ahlak meselesi olarak ele alır. Bazı romanlarında zenginler, ahlak prensiplerini maske gibi kullanan dejenere insanlar şeklinde gösterilmişlerdir. Fiziksel ihtiyaçları bakımından açlar, bu maskeleri yırtarlar ve ahlaksızlıklarını içgüdüleriyle mazur göstermeyi amaçlarlar. Bu nedenle Hüseyin Rahmi'nin romanlarında emekçilerin haklarına dayanan, namuslu çalışmayı ahlak prensibi haline getiren ve bu değerler adına isyan eden bir şahsa rastlanılmaz. Hüseyin Rahmi'nin romanlarındaki şahısları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür: 1. Alafrangalar ve onları istismar eden Fransız fahişeleri. 2. Batıl inanca göre hareket edenler ve onları çeşitli bakımlardan istismar eden şahıslar. 3. Ahlak ve namusa büyük değer verenlerle içgüdülerine göre hareket eden ve bunu hayat felsefesi haline getirenler (Kaplan 2009: 403).

Türkçe Sözlük'te yer alan “ahlak” maddesine bakıldığında: “1. Bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları. 2. İyi nitelikler, güzel huylar.” (s. 43) şeklindeki açıklamalarla karşılaşılır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eserlerinde daha çok ilk maddede yer alan ahlak kavramı ve bunun etrafında şekillenen nitelikler göze çarpar. Onun şahıslarının çoğunluğu genel ahlaka aykırı düşmüş ve tasvip edilmeyen davranışlara sahip kişilerdir. Merkeze alınan ahlak kavramına yaklaşımları da bu nedenle birbirinden farklıdır.

Para ve geçim derdi yüzünden düşmüş kadınlar, aşırı menfaat, haksız kazanç, aile içerisinde çevrilen dolaplar; ahlak kavramı merkeze alınarak işlenir. İnsanların bu duruma düşmelerinin sebep ve sonuçları irdelenir fakat bir çözüm getirilmez. Açlık ve yoksulluk sonucu ortaya çıkan ahlak değişimi, ilişkilerde ve evlilikte sadakatsizliğin neden olduğu ahlak bozukluğu en çok işlenen konulardır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın farklı derecelerde de olsa, her romanında ele aldığı bu konuların ana izlek olarak işlendiği altı roman ön plana çıkar. Bunlar yazılış tarihlerine göre: *Kokotlar Mektebi* (1929), *Gönül Bir Yeldeğirmenidir Sevda Öğütür* (1943), *Dünyanın Mihveri Kadın mı Para mı?* (1949), *Kaderin Cilvesi* (1964), *Can Pazarı* (1968), *Namuslu Kokotlar* (1973)dır. *Kaderin Cilvesi* ve *Can Pazarı* adlı romanları geçim sıkıntısının sürüklediği ahlak bozukluğunu; *Kokotlar Mektebi*, *Gönül Bir Yeldeğirmenidir Sevda Öğütür* ve *Namuslu Kokotlar* adlı romanları kadın-erkek ilişkilerinin ahlaka yansımalarını; *Dünyanın Mihveri Kadın mı Para mı?* adlı romanı ise her iki durumu karşılaştırmalı olarak ele alır.

1. Geçim Sıkıntısı Sonucu Kaybolan Değerler

*Kaderin Cilvesi*¹ ve *Can Pazarı*² romanları, yoksulluğun ve açlığın insanlar üzerindeki etkilerini konu alır. Hayatın bir cilvesi olarak görülen hayat kavgası ve can pazarına dönen ekmek bulma derdi, romanlardaki şahısları da değiştirir hatta kimi zaman ahlaksızlıklarına yeni ahlaksızlıklar ekler. İnsanların ahlaklı olmasının çok zor olduğu, ahlaksızların her zaman kazandığına dair örneklere yer verilir.

Kaderin Cilvesi adlı romanda, geçim derdiyle savaşmayı bilmeyen, zamanla ahlaksızlığa sürüklenen bir ailenin başından geçenler anlatılır. Salâh Efendi ve ailesinin ahlak anlayışı açlıkla sınanmış, bu sınanma sonucunda sahip olunan değerler kaybedilmiştir. Açlık, yoksulluk ve sefaletin sadece miskinlere yapışan bir hastalık olduğunu telkin eden kişilerin yıkıcı etkilerine dikkat çekilir. Sefaleti, namus kayıtsızlığı ile değiştiren Salâh Efendi'nin aldığı ilk ders şudur:

“Aç kalanlar daima aldananlardır. Yaşamak için kesin aldatmak gerekir. Sanayide, ticarete, bütün alışverişlerde, politikada, aşta, muhabbetinde, felsefede, hatta ahlak ile ilgili konularda bile bu böyledir. Aldatmak bir rahvana biner gibi âlemin üstüne çıkmak; aldanmak, altta kalarak dünya sıkıntılarını, dertlerini taşıyıp ezilmektir. Aldanmanın ahrete bir yararı olduğunu sanmak da büyük hatadır. Sana bunu böyle söyleyenler seni aldatıyorlar demektir.” (s. 205)

Geçim derdine düşen Salâh Efendi, ailesini geçindirebilmek için harap evlerini kiracıya verir. Şemi Efendi, başlangıçta iyi bir kiracı gibi görünse de, bu evi fuhuş ve kumar için kullanmaya başlar. Muhabbet tellalı olan Şemi Efendi için:

“Nikâhlı kadın her gün yine bala benzer. Hele bu bal yılların geçmesiyle petekleşirse... Nikâhsız ilişkilerin tadını size anlatmaya hacet yok. Çünkü meşru evlenmede nikâhınızı imam kıyar. Meşru olmayı da şeytan. İnsanları sakındırmak için her tatlı şeye şeytan sokarlar. Fakat bu tedbir ters etki yapar. (...) Sürdüğün ömürden sonsuzluğa götüreceğin saatler ancak zevk dakikalarıdır. Aşkın gazalini nerede görürsen hemen silahını doğrult. Avla. Dimağında değil, ruhunda doğacak bu lezzet, işte bu haz sonsuzluğa kadar seninle beraberdir.” (s. 328)

Aile içine düşen bu ateş, her yeri yakmaya başladığında; Şemi Efendi'nin kira karşılığı ödediği para geri verilemeyeceğinden duruma ayak uydurulmaya çalışılır. Namussuzluk, namus sessizliği altında sürmeye başlar. “Serbest evlenme” ya da “Bolşevik usulü evlenme” adı altında çiftler başlangıçta namuslu olan Salâh Efendi'nin evinde buluşur. Bu fuhuş gribi her yere yayılır, şehir dışına çıkan Şemi Efendi'nin vekili olarak Salâh Efendi bırakılır. Ailesi dağılan Salâh Efendi kendi kendisine sorar:

“Aman Allah'ım, bu kara toprak ne kadar cifeleri yutup hazmediyor. Şu hesapsız taşların altında sonsuz bir sessizlik, sonsuz bir eşitlik hüküm sürüyor. Suçlu, suçsuz hepsi de tabiatın aynı kanununa tabi. Şimdi sevap işleyenle günah işleyenleri nasıl ayıracağız?” (s. 378)

Sözlerinin devamında: “Aman Tanrım, samimiliğimden kabaran bir soru dudaklarımı yakıyor. Ama sorsam da yine vicdanımın yankısından gayri kimden cevap alacağım? Bu hayat ilahi bir latifeden başka bir şey değil. Fazla sevinçlere, şikâyetlere, gururlara, yerinmelere değer yeri yok...” (s. 378) diyerek kendisini de bu düzene uydurur.

¹ Alıntılar Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Kaderin Cilvesi*, Özgür Yayınları, 2005 baskısındanadır.

² Alıntılar Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Can Pazarı*, Özgür Yayınları, 2000 baskısındanadır.

Can Pazarı adlı romanda toplum içindeki insanların durumu en ince ayrıntısına kadar incelenir. Özellikle yoksulluğun sürüklediği hırsızlık, yozlaşma ve dolandırıcılık konuları üzerinde durulur. “En büyük kazançlar en ziyade alın teriyle elde edilenler değildir.” (s. 89) sözünden hareketle ceplerini doldurmayı amaçlayan bir grup dolandırıcı, bir “aşk dörtgeni” merkeze alınarak anlatılır. Toplumun değerlerine ve ahlaka aykırı durumlar vurgunculuk üzerinden işlenir. Nâsîh ile evli olan Nâfia ve İrfan ile evli olan Halâvet arasında geçen olaylar, kocalarını değiştirmekle son bulur. Aradan geçen bir yıl, bu eski karı-koca, yeni sevgilileri birbirine doyurur. Bu aşamada kendilerine “Yavuzlar Çetesi” adını veren bir grup hırsız ve şantajcı, bu olaya dâhil olur. Hırsızlar kendi ceplerini doldururken; İrfan, Halâvet’i; Nâsîh ise Nâfia’yı tekrar nikâhına alır. Nâsîh Bey-Halâvet Hanım ve İrfan-Nâfia Hanım arasındaki çapraz aşk hakkında şu açıklama yapılır:

“İstanbul’un yüksek cemiyetinde ve fikir bakımından yükselmiş ince, zarif, zengin hayatını yaşayan, Şişli’de oturan iki dost ailenin genç erkekleri birbirinin karılarına göz atmışlardı. (...) Bu gönül pazarında kârlı çıkanlar bekârlardı. Evli olanlar kendi karılarını başka birinin kollarına bırakmadıkça öteki bir kadının vuslatına erişemiyordu. Bu da o âlemlerde erkeklerin alışması gereken medeni bir trampaydı.” (s. 316)

Serbest fikirli bir kadın olarak tanıtılan Nâfia’nın düşüncesine göre tüm kadınlar, evlilik çağına geldikleri zaman bir kocanın himayesinde yaşamaya mahkûm olur. Gelenek-görenek işkencesi olan bu durumu bir çeşit esirlik olarak görür. Nâfia Hanım için çok sevilen sevilmez, üzümler, ezilir: “(...) Hiç koca sevilir mi? Kocasını seven işte böyle olur, inleye inleye ölür. (...) Evlenme demek bir acı, bir azap çıkırgıdır. Onun uğursuz ipliği ya erkeğin boynuna dolandır, ya kadınının. Fakat kocalar hemen daima bu bağ ile kadınları köstekleyip kendileri serbest yaşamaya uğraşırlar. Çok defa da bu işi becerirler. Bir erkek sevildiğini anladı mı iş bitti demektir. Karı gözünden düşer, hiç olur. Onlar için, zorluklar içinde elde edilen aşklar makbuldür. Artık zavallı kadın evinde, her zaman bir yanı boş kalan döşeğinde acı içinde kıvrılsın dursun.” (s. 165-166)

Romanın “aşk dörtgeni” oluşturan çiftlerinin yanında temel şahıs kadrosunu “Yavuzlar Çetesi” oluşturur. “Yavuzlar Çetesi” adındaki hırsızlar için dünya, aldatan ve aldanan insanlardan oluşur. İnsan, hak ettiğini almak için gözü karartmalı, çalmaktan korkmamalıdır. Sürekli nasibini beklemeyi, hiçbir şey yapmadan hayattan alacaklı olmayı doğru bulmazlar. Fakat bu çalışma gayretini doğru yola değil, dolandırıcılığa harcamayı görev bilirler: “Ahmaklarla miskinler kismet beklerler. Akıllılarla cerbezeli, başkalarının kismetlerini yoldan çevirirler.” (s. 243) diyerek kendi hayat felsefelerini ortaya koyarlar. “Hak” ve “adalet” sözcüklerinin içi boşaltılmış kavramlar olduğunu vurgulayarak şu sözleri sarf ederler:

“Bırak sen de... Mademki bu andavallı herif cebinde birkaç yüz lira ve bu akılsız kafasıyla buralarda dolaşıyor, nasıl olsa o, soyulmaya mahkûmdur. Şimdi bu dünyada aldanana, soyulana, yanana, ölene acıyan kaldı mı? Şimdi, herkes ne şekilde olursa olsun her gördüğü maceradan kendine bir pay çıkarma yoluna bakıyor. Adaletçilik sana, bana mı kaldı? Böyle davalara bakmak için kanunlar yapılmış, daireler açılmış, nazırlar, memurlar tayin olunmuş. Buralarda tavgıçlar, mantarcılar sürü ile kol geziyorlar. Bunları çarşı polisleri de tanıyor, bekçileri de, esnafı da... Merkezlerin, müdürlüklerin, hapishanelerin bir kapısından girip öbüründen çıkıyorlar. Bu da hatırı sayılır bir meslek şekline girdi. Herifler büsbütün serbest işlerini görmek için neredeyse esnaf tezkeresi alacaklar.” (s. 68)

“Yavuzlar Çetesi”nin üyeleri, hırsızlığı da kendi içerisinde sınıflandırır. Dünyada beceriklilerin, her zaman için beceriksizlerin zararına yaşadığı belirtilerek; kimi zaman kaba kuvvetin, vurgunculuğun anahtarı olduğu şu satırlarla dile getirilir:

“Bütün piyasada spekülasyon ile milyonlar kazanan birisi, binlerce açın nafakasını kasasına çekiyor. Buna insanlık vicdanı da, kanun da seyirci kalmaktan başka bir şey yapamıyor. Bu açık bir çalma işi. Bunun kapalı ve gizli hırsızlıklarla farkı var. Birincisi için sermaye, paraca meşhur olmak ve beceriklilik lazım. Bu şartlar kendisinde bulunan çok kimse bulunamıyor. İkinci çalma için, çalma cesaretinden başka bir şey lazım değil. Onun için bu ikinci yolun heveslileri o kadar çok ki, kanun biraz göz yumarsa yumruğuna güvenemeyenler güvenenlerin haracına bağlanır, hayatta güven ve düzen kalmaz.” (s. 89-90)

Roman yazarı kişiler hakkında bilgi verebilir, onların ağzından konuşabilir, bunun yanında kendi kendilerine konuştukları zaman okuyucunun onları dinlemesini sağlayabilir. Elinde kişilerin aklından geçen düşünceleri gösterme olanağı vardır, dilerse düşünce düzeyinden daha derinlere inerek bilinçaltına da bakabilir (Forster 2016: 126). Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın kişilerine bakıldığında, özellikle diyaloglarda canlı bir anlatımın yanında gevezeliğe varan söylemlere bile rastlanır. Bunun yanında kimi zaman anlatımda şahıslar üzerinden kendi düşüncelerini de onlara söyler. Bu durum *Can Pazarı* romanında da görülür. İkincil şahıslardan kabul edilebilecek olan Rüstem, yer aldığı sınırlı diyaloglarda sanki Hüseyin Rahmi’nin sözcüsü konumuna geçer. Tabiatın emirlerini yerine getiren insanoğlunun, fiziksel ihtiyaçlarını karşılamak adına ahlak kavramını terk ettiği şu satırlarda vurgulanır:

“Zaman değişiyor diyorlar, zaman bizi kapladığı için içinde tabii biz de değişiyoruz. Ama nasıl? Kirli çamaşır değiştirir gibi eski âdetlerimizden, ahlaklarımızdan soyunuyoruz. Fakat onların yerine giyecek temiz bir şey bulamayarak tığ-i teber şehlevent cascavlak kalıyoruz. Bir milletin hayatının gidişi terbiyesine, ahlakına bağlıdır. Fakat ahlakın varlığı bazı şartlara bağlı kalıyor. Mesela ahlak, açlıkla bağdaşamıyor. Aç adamın kafasından her şeye karşı bir isyan fişkırıyor. Ya kendini öldürüyor ya başkasını. Rızkını tedarik için yavaş yavaş ilk zamanların vahşetine, hayvanlığına düşüyor.” (s. 308)

2. Kadın-Erkek İlişkilerinde Ahlak

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın romanlarında işlediği değer değişikliği, kendisinden öncekilerden daha köklüdür. Politika, ahlak ve din konusunda halkın genel görüşünden farklı fikirler besler. Eski zihniyet yerine Batı’nın akla ve bilime dayalı pozitivist zihniyetini yerleştirmeye çalışır. Tarafsız ve akılcı bir tutumla yaklaşılmasını istediği konuların başında da kadın-erkek ilişkisi gelir. Amacı yeni bir ahlak anlayışı getirmekten ziyade toplumdaki yasaların, törelerin ve ahlak anlayışının kadınlar aleyhine işlediğini göstermektir. Kadın eşini seçemez, istediği zaman ondan boşanamaz kısacası onunla eşit değildir. Kocanın aldatması da namusunu temizlemesi de hep hoş görülür. Bu konuyu işleyen yazarlar içerisinde Hüseyin Rahmi Gürpınar, gerek aşk felsefesi gerekse evlilik kurumunun kendisini kuşkuyla karşılaması ve namus kavramına yaklaşımı bakımından diğerlerinden ayrılır. Onun düşüncesinde aşk, çılgınlık sayılabilecek bir cinsel tutkudur. Bu nedenle de eserlerinde, karşılıklı derin sevgiye dayanan ve uzun süre devam eden bir ilişki ya da evlilik işlenmez (Moran: 2008: 113-123).

Kadın-erkek ilişkileri ve evlilikteki sadakatsizlik; Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın, romanlarında yer verdiği konulardandır. Kadın ve erkeğin konumundan söz ederken; aralarındaki eşitsizliğe,

birbirine denk olmayan birlikteliklere, yaşça uygun olmayan kişilerin evliliklerindeki sorunlara özellikle dikkat çeker. Düşüncelerini romanlara yansıtırken kimi zaman ana olay kimi zaman da ara olay olarak bu konuları işler. Bu konuların temel alındığı ve farklı kişiler üzerinden işlendiği romanları içerisinde özellikle *Gönül Bir Yeldeğirmenidir Sevda Öğütür*³, *Namuslu Kokotlar*⁴ ve *Kokotlar Mektebi*⁵ adlı eserleri ön planda yer alır.

Gönül Bir Yel Değirmenidir Sevda Öğütür romanı, birbirini aldattıktan sonra kanuna uygun döşeklerine dönen karı-kocanın hikâyesidir. Eserin başında evlilik kurumunu sorgulayan bir bakış açısıyla birlikte, evlilikte herkesin karısını aldattığı ve bunun doğal olduğu vurgulanır:

“(…) Kaç yaşındasınız? Evli misiniz? Evlenmeden önce sevda günahlarından uzak bir melek hayatı mı yaşadınız? Evlendikten sonra karınıza karşı dümdüz bir doğrulukla bağlı kalabildiniz mi? Dışarıda güzel kadınlar gördüğünüz zaman bunlardan bazılarını içiniz çekmez mi? Evlenme kanununda adına hıyanet denilen kaçamaklardan sonra pişmanlık duyar mısınız? Yoksa bu gibi halleri kanıksadınız mı? Olanaklar elverişli olsa karılarınızın üzerine evlenmek veya metres tutmak istemez misiniz?” (s. 108)

Bu soruları soran Şadan, çapkınlıkta uçarı düzeye gelmiş, gizli hastalıklara uğramış, ahlakı bozuk bir genç olarak tanıtılır. Ailesi tarafından bu bataktan kurtulması için evlendirilmiştir. Şadan, kendisini, düzelmesi olanaksız ruhlardan ve uslanamayacak kişilerden kabul eder. Karısı Sabiha Hanım’ı sever fakat çapkınlığından da geri durmaz. Komşu köşke filozof tabiatlı Hurrem Bey ile genç, oynak bir kadın olan karısı Cevher Hanım taşınır. Eşlerinden his ve zevkçe uzak olan Şadan ve Cevher Hanım, birbirlerine çabuk ısınırlar. Hurrem ve Sabiha Hanım da yakınlaştıklarında şartlar değişir:

“Kendi karımı ona bırakmak şartıyla bilginin karısına sahip olmak, gelenek ve göreneklerimize sığmayan bu trampa ruhumu eziyordu. (...) Hurrem Bey’in karımın yanına gitmemesi şartıyla ben gidip Cevher’le eğlenmeyi çok zevkli buluyordum. (...) Allâme ile aramızda geçen macerayı hiç olmamış hükmünde tutmak olacak şey değildi. Ben onun karısıyla bulunmuştum, o da benimkiyle. Bu karşı karşıya geliş başka bir hususta olsa insan fit olduk der, işin içinden çıkar. Ama nikâhlı kadın maddesinde bu değiş tokuşu bir türlü zihnim kabul etmiyordu.” (s. 312-313)

Şadan bu takasta baştan vicdanen bir iğrenme hissetse de, sonrasında Hurrem ile yüzleştğinde bu fikri değişir. Kocalı bir kadını ayartırken, bu durumu, insanın kendi nefsiyle ölçmesi gerektiğini düşünerek karısının sevgiliyle dost olarak ayrılır: “Hurrem bu gece bana karımı geri vermek cömertliğinde bulundu. Benim gibi günahlı birine karşı bu olağanüstü bir lütfedicilikti. Bu ağır namus meselesi iyi ahlaklı çevremizde her zaman rastlanamayacak yüksek bir görüşle halledildi. Bu bir tür sosyal hülle oldu.” (s. 319)

Bu hülle sonucunda karısına yeniden kavuşan Şadan, içini rahatlatmakta da çok zorlanmaz. Şadan’ın karısını affetmesiyle ilgili kendini savunduğu satırlarda şunlar dile getirilir: “Belki bu her şeyi olduğu gibi açık açık söylememe gülenler, beni ahlaksızlıkla suçlayanlar olur. Bazı özelliklerinden ayırt edilirse bu macera sosyal hayatımız içinde az görülen bir olay sayılmaz. Yalnız bu serüvenimde, Doğu’nun geleneksel namusunu, temizliğini sonsuzluğa kadar lekeleyecek, ayıplanan bir yön var. Bu da, karımın gözlerimle gördüğüm o korkunç

³ Alıntılar Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Gönül Bir Yeldeğirmenidir Sevda Öğütür*, Özgür Yayınları, 1995 baskısındanadır.

⁴ Alıntılar Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Namuslu Kokotlar*, Özgür Yayınları, 2006 baskısındanadır.

⁵ Alıntılar Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Kokotlar Mektebi*, Atlas Yayınevi, 1982 baskısındanadır.

rezaletini, kendimin yine o türden günahımla karşılaştırarak affetmiş olmamdır. Bile bile bu hıyanete katlanmak her havsalaya sığmaz. Ama bu hususta size vicdanımı söyleyeyim mi? Ben karılarının sadakatsizliklerine bilmeye bilmeye tahammül edenlere daha çok acırım. Çünkü bu ikinci tür zavallılar, birincilerden çok daha fazladır.” (s. 321-322)

Namuslu Kokotlar romanı, yaşlı erkek-geç kadın evliliğinin sonuçlarını irdeleyen bir konuya sahiptir. “Namuslu kokot” tabiri, hafifmeşrep kadın anlamında kullanır. Tıpkı *Gönül Bir Yel Değirmenidir Seveda Öğütür* romanında olduğu gibi, bu romanda da hiçbir şeyden haberi olmadan aldatılan kocalarsa, haberli aldatılanların daha şanslı olduğu savunulur.

Hüsrev Nizami Bey ile evli olan Şehnaz Hanım; çapkınlıktan geri durmayan, aynı anda birden çok sevgiliye sahip, ihtiraslarıyla ortalığı kavuran bir kadındır. Tabiata esir olan Şehnaz Hanım, ihanetin sınırlarını gittikçe genişletir. Bilip de aldanmış görünmek istemeyen Hüsrev Nizami Bey’in, karısı Şehnaz’a yönelik sözlerinde kocalık anlayışı da dile gelir: “Seviş yavrum, ama benim bu iznimdeki gönül yüceliğini değerlendir; beni daha çok ve saygıyla sev. Dışarıda da seveceğin adamı iyi seç. (Boğulur gibi) Aile namusumuzu, haysiyetimizi korumayı bilen edepli, terbiyeli, tedbirli, ağırbaşlı bir delikanlıyla... Yabancıya verdiğin bu ince vücudu ben yalnız karşıdan seyretmekle yetineceğim. Bana bu göz zevki de yetişir. Seni büsbütün kaybetmemek için bu acılara katlanırım. Vücudun başkasının, ruhun benim olsun... Bu çok medeni ve insanca iznime karşı, senden böyle bir iyilik isteyebilirim, değil mi? Bu hakkımı geri çevirmezsin...” (s. 86)

Kocalık görevinde vekil kullanmayı tercih eden Hüsrev Nizami Bey’i bu duruma sokan onun genç bir kadınla evlenmiş yaşlı bir erkek olmasıdır. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın hemen hemen her eserinde üzerinde durduğu konulardan biri olan yaşlı erkeklerin genç kızlarla evlenmesi ve bu evliliğin doğurduğu sonuçlar, bu eserde de ele alınır. Hüsrev Nizami Bey, bu konuda seçilmiş bir savunucudur. Yaşlarına uygun bir delikanlı arayan evli genç kadınları mazur görür. Namus uğruna katledilmelerinin yanlışlığını vurgular:

“O başkasının değil, hep sizindir. Sizinle bir evde oturuyor. Belki bir döşekte yatıyor... Öteki ile olduğu saatler sınırlıdır. Genç sevgilisiyle kaçak yoldan birleşiyor. İnsafla düşünersek, bu onda iki hisse-i şayia bile değil. En büyük pay, sizin elinizde. Öldürürseniz ne olacak? Ondan bütün bütün yoksun kalacaksınız. Bu öldürmenin hayali, uzaklaştırılması imkânsız bir kâbus gibi bütün ömrünüzce sizi tedirgin edecektir. Benim vicdani yargıma göre, kadın suçsuzdur. Katil olmak, bir kadını başka bir erkekle paylaşmaktan daha iyi bir davranış mıdır?” (s. 220)

Karısı tarafından aldatılan bir koca olan Hüsrev Nizami Bey, bu durumu kabullenmiş ve kendisince karısının davranışına yönelik sebepler bulmuştur. Eşler arasındaki yaş farkının bir uçurum olduğunu ve her yaştaki erkeğin bir olmayacağını kendisi gibi aldatılan yaşlı bir koca olan Mazlum Ulvi Bey’e de anlatır. Mazlum Ulvi Bey ile Hüsrev Nizami Bey arasında evliliğe yönelik geçen konuşmalarda; Mazlum Ulvi Bey, kendisini aldatan karısını öldürmeyi düşünür. Hüsrev Nizami Bey kendi felsefesince açıklama yapar:

“(...) Biz yaştakilerin aşk sahnesinde böyle kahramanlıklara çıkmaları çok mevsimsiz ve gülünç olur. Öldürmek neye gerek, kadının bağıni çözünüz, gitsin. Öldürmek de bize insanlığın tarih öncesi barbarlığından kalma bir vahşiliktir. Kadını öldürüyorsunuz. Niçin? Çünkü gönlünün isteğine uyarak, size değil bir başkasına bağlanmış... Bunda lanetlenecek biri varsa, ne zina yapan kadındır, ne de zina yapan erkek. O da ancak doğadır. Bu hal de, iki karı kocanın

durumudur. Yaşlı bir adamla bir genç arasında olursa, o zaman kadının mazereti daha çok artar. Bu iddiamı aydınlatmak için, konuyu ters yönden ele alalım. Mesela, şimdi siz pek genç olsanız ve aynı zamanda yaşlı bir kadınla evlenmiş bulsanız, tazecik bir kıza tutulup da geçkin karınıza sadakatsizlik etmiş olduğunuzdan dolayı, öldürülmeniz mi gerekir?” (s. 218)

Kokotlar Mektebi romanında, “zinayı namuslandırmak” ilkesini savunan Ulviye Melek’in kokotluk okulu ve burada yaşayanların başlarından geçen olaylar anlatılır. Ekonomik yönden çekilen sıkıntıların, babasız doğmuş çocukların bu yolu tuttukları ifade edilir. “Ücretli sevişmelere zina, parasızlarına aşk” (s. 48) denilmesine karşı çıkan Ulviye Melek, kokotluğa mahkûm kızları, işleriyle ilgili eğitim vererek eğitmeyi amaçlar. Bu eğitim sonunda yıllık, aylık ve haftalık metresler yetişir. Mezun olan kızların kazanacağı “meşru metres” unvanıyla kötü kadınların alnından rezillik boyası ve yüz karası silinecektir.

Ulviye Melek’in “zinayı namuslandırmak”taki amacı, hayatını bu şekilde kazananlar için yeni bir yaşam tarzı ortaya koymaktır. Sözü sohbeti yerinde, davranışları yüksek, aşırı harcamalardan kaçınan, can sıkımayan ev hanımları olan metresler yetiştirerek bu amacını gerçekleştirir. Ulviye Melek’in başarı diye kabul ettiği, bir süre için tek erkeğe kendini adanmış gibi görünen kadınlar yetiştirmektir. Bu kızların toplum üzerindeki etkisi ise şu şekilde anlatılır:

“Kokotlar Mektebi mezunları İstanbul’u kaygı verici bir sevda salgınına attılar. Cüzdanları dolu, kafaları boş aile babaları, toy mirasyediler, ticaretlerde vurgun yapanlar, piyangoda talih çekenler paralarını götürüp bu gönül bankasının etten kasalarına yatırıyorlar. Her türlü ticaretin durgunluk, kesat zamanları olur. Ama bu sevda alışverişi durmaz, işler. Hatta savaş zamanlarında bile. Ve asıl sürekli savaş bunun için yapılır.” (s. 178)

Gönül Bir Yeldeğirmenidir Sevda Öğütür ve *Namuslu Kokotlar* romanlarında evlilik kurumundaki değerlerin kaybı ve aile içinde görülen ahlaksızlıklar çerçevesinde ele alınan kadın-erkek ilişkileri; bu romanda farklı bir bakış açısı ile işlenir. Evliliği ya da iki kişinin birlikteliğini bir şirkete benzeten düşünce yapısında, olası çeşitlemeler anlatılırken üç örnek verilir:

“Komandit Şirket: Üç dört kişinin ortak evlenmesiyle kurulacak ailenin resmî olarak onaylanmasıyla kurulabilir. Örneğin gerek vücutça gerek paraca karınızın isteklerini yerine getirebilmek gücünden yoksunsunuz. O halde şirket ortaklarından birini bu görevi yapması için vekil yaparsınız. Aynı özürler karınız tarafında olursa kadın da size aynı müsaadede bulunur. Böylece ortak dostlar arasında ihtiyaca göre karıların değiştirilmesi şeklinde kapalı bir daire meydana gelmiş olur.

Anonim Şirket: Bu komandit şirketin genişletilmişidir. Koca, kurulmuş haklarıyla beraber bir miktar hisse muhafaza eder. Kadın da kocasına karşı aynı harekette bulunur. Hisselerin öteki kısımları oy birliğiyle dostlar arasında dağılır. Bunun örneklerini toplum içinde her gün görüp durmuyor muyuz? Mösyönün metresleri, madamın amanları vardır. Yalnız şekilce sosyal haklar korunuyormuş gibi gösterilir.

Kooperatif: Biri erkeklerden, öteki kadınlardan meydana gelen iki topluluk alalım. Bir, hepsi için, hepsi, bir için. Şirketin sembolü budur. Bir merkez bürosu, her topluluktaki ihtiyaç ve arzuları tespit etmek, bağlantıları sağlamakla kontrat çekirdeği meydana gelmiş bulunacaktır.” (s. 182-183)

3. Ahlakı Merkez Almayan Bir Soru : Dünyanın Mihveri Kadın mı Para mı?

*Dünyanın Mihveri Kadın mı Para mı?*⁶ adlı roman, ahlakın kaybedilmesinde para ve kadın olgusunun neden olduğu olayları işler. Özellikle de paranın varlığının ya da yokluğunun ahlak anlayışını değiştirdiği vurgulanır. Fiziksel ihtiyaçların temelini oluşturan beslenme güdüsünün, insanların tüm değerlerinin üzerinde yer aldığı ve bu ihtiyacı gidermenin maddiyata bağlı olduğu belirtilir. “Metafizikle toklar uğraşırlar. Günlük hayatta çalışanlar açlardır.” (s. 167) sözü, eserin odak noktasıdır. Bu anlayışı benimseyen Edip Münir, paraya ulaşmak adına her türlü işe girer. Dolandırıcılık, şantaj ve hırsızlıkla hayatını geçiren Edip Münir; birbirini tutmaz sözler ve müstehcen ifadelerle dolu tuhaf makaleler yazıp gazetelerde yayınlattır. Hayat felsefesini şu sözlerle ortaya koyar:

“Hırsızlık, yankesicilik, dolandırıcılık istenir hallerden değildir ama her yanı nimet dolu koca bir şehir içinde açlıktan ölmek de o fenalıkları yapmaktan elbette daha korkunçtur. (...) Hayat kavgasının en son sınırlarına gelince ahlakla ilişki kesilir. Yaşamak ihtiyacı her şeye üstün gelir. Hiçbir hırsız, hiçbir dolandırıcı, yani namuslu adamların emeklerinden çalarak yaşayanların hiçbiri, bu çalıp çırpma kötülüklerini ahlak yasalarıyla karşılaştırarak bir bağış dileme noktası aramaya kalkışmaz.” (s.176-177)

“Ahlaksızlığın korkuluğunu yıkan” (s. 180) Edip Münir için öldürme ve yağma, açlığın bir sonucudur: “Bizimkisi ‘açlık’ cinayetleri serisindedir. Bu açlık sosyal mazeretlerin büyüğüdür. Aç olmayanların başka insanları daha fazla soymak için sebep oldukları ölümler, sosyal kanunların, durumların, çözümlenemeyen zorlayıcı muammasına karışarak bugünkü bizim cinayetimiz gibi sonsuzluğa kadar gizli kalır. En korkuncu da işte bu ikinci tür cinayetlerdir.” (s. 234)

Medeni bir haydut olan Edip Münir için: “Açlık fena öğütçüdür” (s. 257), bu nedenle kendi çıkarlarından başka ahlak ilkesi kabul etmez. Bu yönüyle hem paraya hem de kadına sahip olmak ister. İkisinin birlikte mutluluk getireceğine inanır. Hedeflerine ulaşmak için ahlakın sınırlarını kolay bir şekilde aşar:

“Edip Münir ahlaksızdı. Ahmak değildi. Kendi teorisince ahmaklığın en ziyade ahlaklılar arasında yer bulduğuna inanmıştı. Çünkü bütün halkın iki tarafı yüksek ahlak duvarıyla örtülü yoldan yürütülmesi, bu engeller dışındaki seçkinlere alanı geniş bıraktırmak içindir, diyordu.” (s. 282)

Dünyanın Mihveri Kadın mı Para mı?, maddi konularda görülen ahlaksızlıkların dışında, kadınlarla ve evlilikle ilgili konularda yaşanan ahlaksızlıkları da dile getirir. Eser içerisinde farklı kadın hikâyelerine ve bu kişilerin yaşadığı ahlak dışı hayata yer verilir. İhtiyar kocasını defalarca aldatan ve çocuklarının babaları bile farklı kişiler olan Semahat Hanım’ın hayatı ayrıntılı olarak işlenir. Edip Münir’in de hayatına dâhil olduğu bu kadının durumu başta mazur görülür. İhtiyar kocanın suçlandığı satırlar şu şekildedir:

“(…) Kabahat hep gençlikte, gençlerde değildir. Paralarına, zenginliklerine güvenip de cinsel arzularını karşılayamayacakları genç kadınlarla evlenen ihtiyarlardadır.” (s. 199)

⁶ Alıntılar Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Dünyanın Mihveri Kadın mı Para mı?*, Özgür Yayınları, 1998 baskısından.

“İhtiyar nasıl tabiatın bir genç kadınla evlenmek zevkine direnemediyse, genç kadın da kendi gibi kaynar kanlının kolları arasına atılmak ateşinden nefsinin kurtaramadı.” (s. 204)

Suçun tabiata atıldığı bu satırlar sonrasında ise Edip Münir kendisini kurtarmak ve haklı göstermek adına tam tersi bir söyleme geçer: “Beğendiği genç erkeklere vücudunu, başka bir ihtiyaçla değil, yalnız kadınlık zevkini doyurmak için peşkeş çeken bu kızgın karı yoksulluk yüzünden namus ticareti yapanlardan daha rezil ve günahlıdır.” (s. 213) demekten kendisini alamaz. Fakat daha sonra kadın eksenindeki paranın cezbedici gücüne karşı koyamayarak, Semahat Hanım’ın başından geçen olaylı aşk maceralarının ardından kendisini “kızmaz, kıskanmaz, utanmaz, kapı mandalı bir koca” (s. 350) olarak gösterip onunla evlenir ve zenginliğe kavuşur.

Sonuç

Hüseyin Rahmi Gürpınar, bağlı olduğu gerçekçilik ve natüralist ekoller ışığında, zararlı gördüğü yüzeysel Batı hayranlığını ve taklitçiliğini, olumsuz Batılı tiplerin toplum hayatında özendirildiği köksüz, örf ve adetlere aykırı, kimi zaman ahlaksız davranışları komik olaylar aracılığıyla işler. Batıl inançları kullanarak halkı aldatan cahil ve menfaat düşkünü din adamlarını eleştirir. Ortaya çıkan karmaşık olayları güldürü ögesiyle harmanlar. Toplumu bilinçlendirmek, aydınlatmak ve doğru yolu göstermek ister. (Kerman 2009: 155-156).

Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın eserlerinde işlediği konuları örf ve adetler, cehalet, batıl inançlar, alafangalık, ahlak ve geçim sıkıntısı arasında çatışma, evlilik hayatı ve çiftler arasındaki anlaşmazlıklar, yoksulluk şeklinde sıralamak mümkündür. Bu konuları çoğu zaman bir arada işleyerek anlatım zenginliğine ulaşmış, kişileri buldukları sosyal çevre, sahip oldukları karakter çerçevesinde konuşurarak gerçekçi bir anlatım örneği sunmuştur. Özellikle kadınlar arasında oluşturduğu eğlenceli diyaloglar ve karikatürize ettiği şahıslarla okuyucuyu güldürmeyi başarmıştır.

Bu konular içerisinde en çok kadın-erkek ilişkileri ve geçim sıkıntısını işlemiş; ikisinin de ahlak kavramı üzerindeki yansımalarını ele almıştır. Ahlak kavramının değişmesinde etkili olan iki unsurun para ve kadın olduğuna dikkat çekmiş, dünyanın dönmesinin bile bu ikiliye bağlı olduğunu belirtmiştir. Özellikle kadının toplum içerisindeki yeri söz konusu olduğunda ya da kadınlar suçlamalarla karşılaştığında; tabiatı öne sürmüş ve sorumluluğun tabiata olduğunu dile getirmiştir. Fizyolojik ihtiyaçların ilk basamağını oluşturan beslenme ihtiyacı için hırsızlık yapan, dolandıran, şantajla para kazanan kişilerin; kendi hayat felsefelerini ve haklarını nasıl savduğunu romanlarında açıklamıştır.

Romanlarda dikkati çeken bir diğer unsur; ahlaklı olmayı, manevi değerlerini korumayı görev edinmiş bir şahsın olmamasıdır. Kötü işlerle uğraşanların düzelmiş, doğru yolu bulmuş olarak okuyucu karşısına çıkmadığı görülür. Aynı durum evlilik kurumunun devamlılığı için de geçerlidir. Aşk, tabiatın insanlar üzerinde oynadığı bir oyun; tabiat ise, insanların boyun eğmek zorunda olduğu bir güç olarak anlatılır. Bu nedenle eserlerde, karşılıklı sevgiye ya da uzun süren birlikteliklere rastlanmaz.

Hüseyin Rahmi Gürpınar, hayatın tüm güzelliklerini hatta ondan daha çok kötülüklerini sergilemiş, tahlil etmiş, sebep-sonuç ilgisi kurmuş fakat çıkış yolu göstermemiştir. Bu gözlemlerini de en çok ahlak ve onun çevresinde şekillenen değerler söz konusu olduğunda yoğunlaştırmıştır.

Kaynakça

- Akyüz, K. (1995). *Modern Türk edebiyatının ana çizgileri*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Esen, N. (2012). *Modern Türk edebiyatı üzerine okumalar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Forster, E. M. (2016). *Roman sanatı* (Ü. Aytür, çev.). İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Kaplan, M. (2009). *Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2006). *Türk edebiyatı üzerinde araştırmalar II*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2002). *Hikâye tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kerman, Z. (2009). *Yeni Türk edebiyatı incelemeleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Moran, B. (2008). *Türk edebiyatına eleştirel bir bakış*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, J. (2008). *Babalar ve oğullar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gürpınar, H. R. (1982). *Kokotlar mektebi*. İstanbul: Atlas Yayınevi.
- Gürpınar, H. R. (1995). *Gönül bir yel değirmenidir*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Gürpınar, H. R. (1998). *Dünyanın mihveri kadın mı, para mı?*, İstanbul: Özgür Yayınları.
- Gürpınar, H. R. (2000). *Can pazarı*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Gürpınar, H. R. (2005). *Kaderin cilvesi*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Gürpınar, H. R. (2006). *Namuslu kokotlar*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ORHAN PAMUK'UN “KIRMIZI SAÇLI KADIN” ADLI ROMANININ SOSYO-PSİKOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Okt. Dr. Gökşen YILDIRIM

Fırat Üniversitesi

Öz

İnsan, sosyal bir varlıktır ve ontolojik gelişimini bir toplum içerisinde sürdürmektedir. Bu açıdan insan ile toplum arasında karşılıklı dinamik bir ilişki bulunmaktadır. Nasıl ki toplumsal bir davranışın oluşumu insandan bağımsız değilse aynı şekilde insan davranışı da toplumsal olgu, olay ve ortamdan bağımsız değildir. Yani, psikolojik bir varlık olarak insan (birey psikolojisi), toplumdan daha doğru bir ifade ile toplum psikolojisinden ayrı düşünülemez. Orhan Pamuk'un son romanı “Kırmızı Saçlı Kadın” da bu açıdan birey psikolojisi ile toplum psikolojisinin etkileşimini ilginç bir şekilde gözler önüne sermektedir. Romanda sevgi, aşk ve en önemlisi baba-oğul ilişkisi sosyo-psikolojik bir odaklanma ile işlenmektedir. Romanda bireyin toplumla ilişkisine değinilmekle birlikte esas olarak bir davranışın oluşumundaki sosyo-psikolojik etkiler/itkiler ön plandadır. Bireysel korkuların sosyal kılığa bürünerek açığa çıktığı romanda toplumsal koşulların ve toplumların psikolojik yapılanmalarının bireysel korkuların oluşumundaki etkisi yoğun olarak işlenir; Kral Oidipus ile Rüstem ve Sührab anlatıları üzerinden Batı ve Doğu medeniyetlerinin kendine özgü sosyo-psikolojik yapılanmaları sorgulanır; tarihsel bir varlık olarak insanın medeniyet ile ilişkisi bir “yineleyiş” olarak değerlendirilir ve sosyo-psikolojik veraset, içgüdüleri harekete geçirmede etkili olarak kullanılır. Yine romanda başkarakter Cem'in ve oğlu Enver'in neredeyse bütün davranışları toplumsal olay ve olgulara bağlı olarak şekillendirilir ve bu ilişkinin sağlam temellere oturtulması uğruna yer yer bazı kurgusal kusurlar baş gösterir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal psikoloji, birey psikolojisi, baba-oğul ilişkisi, insan, toplum.

Giriş

İnsan, sosyal bir varlıktır ve ontolojik gelişimini bir toplum içerisinde sürdürmektedir. Bu açıdan insan ile toplum arasında karşılıklı dinamik bir ilişki bulunmaktadır. Nasıl ki toplumsal bir davranışın oluşumu, insandan bağımsız değilse aynı şekilde insan davranışı da toplumsal olgu, olay ve ortamdan bağımsız değildir. Yani, psikolojik bir varlık olarak insan (birey psikolojisi), toplumdan daha doğru bir ifade ile toplum psikolojisinden ayrı düşünülemez. Sosyal psikoloji; kişilerin/bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarının nelerden, ne şekilde etkilendiğini açıklayan bir bilim dalı olmakla birlikte “bireyin grup içindeki etkileşimlerini ve bu etkileşimlerin psikolojik nedenlerini sistematik olarak ele almaktadır” (Güney, 2009: 4). Sosyal psikoloji tanımı, bu açıdan sosyoloji ve psikoloji bilimini içermekle birlikte genel olarak insan davranışını sosyoloji ve psikolojiden bağımsız olarak değerlendirmektedir. Sosyoloji ve psikolojinin değerlendirmede eksik kaldığı durumlarda devreye giren sosyal psikoloji, insan davranışını toplumsal etkileşim açısından incelemektedir. Bireysel psikolojinin bir parçası olmakla ve psikolojiye yaklaşmakla birlikte bireyin, çevresindekilerle ve diğerleriyle olan

ilişkinini ve davranışlarını da incelemekte (Allport, 2003: 11) ve bu açıdan da sosyolojiye yaklaşmaktadır.

Temel konusu toplum ve birey olan, daha çok toplumsal davranışa odaklanan sosyal psikoloji, sadece davranışlarla/eylemlerle değil duygu, düşünce, tutum ve niyetlerle de ilgilenir. İnsan davranışının diğer insanların varlığından nasıl etkilendiğini aydınlatmaya çalışan sosyal psikoloji (Silah, 2005: 45) insan etkileşiminin olduğu her konuyu; tutumlar, etkileşim, saldırganlık, iletişim ve propaganda, grup yapısı ve dinamiği, kalabalıklar, sosyalleşme, kişilik ve kültür, liderlik vs. gibi konuları incelemektedir (Gedikli, 2011: 11).

Sosyologların sosyal psikoloji tanımları ile psikologların sosyal psikoloji tanımları arasında merkez noktaları açısından önemli bir farklılık bulunmaktadır. Sosyologlar sosyal psikoloji tanımlarında (sosyolojik sosyal psikoloji) dıştan içe/çevreden bireye doğru yönelirken psikologların yaptığı tanımlamada (psikolojik sosyal psikoloji) içten dışa/ bireyden çevreye yönelen bir etkileşim söz konusudur (Kağıtçıbaşı, 1977: 2-3). Ancak her iki yaklaşımda da sosyal psikolojinin konusu toplum ve birey olarak şekillenmektedir.

Gelişme

Orhan Pamuk'un son romanı "Kırmızı Saçlı Kadın" da bu açıdan birey psikolojisi ile toplum psikolojisinin etkileşimini ilginç bir şekilde gözler önüne sermektedir. Romanda sevgi, aşk ve en önemlisi baba-oğul ilişkisi sosyo-psikolojik bir odaklanma ile işlenmektedir. Romanda bireyin toplumla ilişkisine değinilmekle birlikte esas olarak bir davranışın oluşumundaki sosyo-psikolojik etkiler/itkiler ön plandadır. Bireysel korkuların sosyal kılığa bürünerek açığa çıktığı romanda toplumsal koşulların ve toplumların psikolojik yapılanmalarının bireysel korkuların oluşumundaki etkisi yoğun olarak işlenir; Kral Oidipus ile Rüstem ve Sührab anlatıları üzerinden Batı ve Doğu medeniyetlerinin kendine özgü sosyo-psikolojik yapılanmaları sorgulanır; tarihsel bir varlık olarak insanın medeniyet ile ilişkisi bir "yineleyiş" olarak değerlendirilir ve sosyo-psikolojik veraset, içgüdüleri harekete geçirmede etkili olarak kullanılır. Yine romanda başkarakter Cem'in ve oğlu Enver'in neredeyse bütün davranışları toplumsal olay ve olgulara bağlı olarak şekillendirilir ve bu ilişkinin sağlam temellere oturtulması uğruna yer yer bazı kurgusal kusurlar baş gösterir.

Romanın merkezinde iki ayrı öykü bulunur. Bu öyküler de tema, aynı olmakla birlikte sonuçlar nitelik açısından olmasa da görüntü açısından farklıdır. Kral Oedipus'un hikâyesinde öldürülen baba iken Rüstem ile Sührab hikâyesinde öldürülen oğuldur. Kral Oedipus Batı, Rüstem ile Sührab ise Doğu medeniyetinin öngörüleridir. İki ayrı medeniyet dairesine ait bu iki hikâyede şüphesiz ki farklı sosyal ilişkiler ve sosyal durumlar mevcuttur. Görüldüğü üzere sosyal etkiler, iki ayrı hikâyede sosyal durumun niteliğine göre de değişmiştir. Yazarın tek hikâye ile yetinmeyerek hem Doğudan hem Batıdan iki ayrı hikâyeye sunması da bu sosyal farklılığın ortaya konması içindir. Yazar, bu farklılığı okuyucunun tespit etmesine bırakmadan sayfalarca kendisi açıklamaktan da çekinmemiştir.

Öykünün başkarakteri Cem'in özellikle babası ile çok da sağlam temellere sahip olmayan bir ilişkisi vardır. Babası, onu ve annesini terk etmiş ve bu terk ediş, gerek maddi gerekse manevi bazı sorunların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sorunlu diyebileceğimiz bir evliliğin çocuğu olan Cem, babasının evi terk etmesi üzerine annesi ile çok daha iyi arkadaş olur. Annesi ile birlikte babasından hiç söz etmeyerek onun hayalini bile zihinlerinden silerler (12). Cem,

babasının yokluğundaki ekonomik sıkıntılarla baş edebilmek için önce Deniz adlı bir kitapçıda tezgâhtarlık yapar ve burada birçok kitap okuma fırsatı yakalar:

“Pek çok kitap okudum o yaz; çocuk romanları, Jules Verne’den Arzın Merkezine Seyahat, Edgar Allan Poe’dan seçme hikâyeler, şiir kitapları, Osmanlı cengâverlerinin maceralarını anlatan tarihi romanlar ve bir de rüyalar üzerine bir derleme. Bu derlemedeki bir yazı bütün hayatımı değiştirecekti” (11).

Cem’in okuduğu bu kitaplar, onu entelektüel olarak yaşama hazırlarken bazıları doğrudan onun yaşamını etkiler. Özellikle “Arzın Merkezine Seyahat” onun kuyuculuğa ilgisini artırıp jeoloji mühendisi olmasına vesile olacakken rüyalar üzerine derlemede okuduğu Kral Oedipus’un kısa öyküsü, hayatını tamamen değiştirecektir. Daha sonradan Mahmut Usta’ya da anlatacağı bu öykü, onun için oldukça önemli bir uyarandır. Okuma, kişinin düşünce dünyasını geliştirmesini ve kendini fark etmesini sağlayan maddi bir pratiktir; ancak bu maddi pratik, yaşama mal edildiği ve deneyimle birleştiği zaman maddi olmaktan çıkarak manevi bir pratiğe dönüşecektir. Madam Bovary’yi baştan çıkararak aşk romanları gibi bu öykü de Cem’i baştan çıkarmış ve onun davranışlarını tahakkümü altına almıştır. Bu öykü “arzunun dolayımlayıcısı” (Girard, 2007: 23)’dir. Yalnızca bu hikâyeler değil ustasının anlattığı hikâyeler de onun hayatını derinden etkilemiştir: *“Yıllar sonra Mahmut Usta’nın bana anlattığı hikâyelerin hayatımı kaçınılmaz bir şekilde belirlediğine karar verince, pek çok kitap okuyup onların kaynaklarını araştırdım”* (33).

Babasının yokluğu sebebi ile çalışmak zorunda kalan ve annesinden ayrılarak, anavatanından koparılıp kuyucu çırağı olarak çalışmaya başlayan Cem, babasına karşı öfkeli. Babasına karşı öfkesi, bu çalışma zamanında körüklenmiştir. Simgesel baba arayışında Mahmut Usta’yı kendine baba olarak seçen Cem, ustasına karşın bir yandan kastrasyon ve yok edilme korkusu olarak açıklayabileceğimiz bir korkuya sahipken diğer yandan otoritenin gücü olarak gördüğü bu adama itaatsizlik etmektedir.

Aslında buradaki baba figürü simgeseldir. Baba; devleti, düzeni, otoriteyi, dini ve bu manaya gelecek birçok unsuru (yazar bunu Devlet baba, Allah baba, paşa baba, mafya babası olarak ifade eder) simgelemektedir. Cem, babaya başkaldırdıkça kendisi olmaya başlar ve bireyliğini duyumsar. Kırmızı Saçlı Kadın’la, Gülcihan’la (Babasının eski sevgilisidir, Mahmut Usta ile gizemli bir ilişkisi bulunmaktadır.), cinsel olarak birlikte olduğu gece, kendisinin ilk defa var olduğunu hisseder ve sonradan yıldızlara bakarak hatırlamaya çalıştığı anılar arasında “Ben varım” diye düşünür:

“Bir yıldız daha kaydı. Belki de o yıldız bir tek ben görmüştüm. Ben varım diye düşündüm. Bu güzel bir duyguydu. Ağustos böceklerinin ‘tık-cık-tık-cık’ları gibi yıldızları da sayabilirim. Ben buradayım: 1, 2, 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23, 29, 31...”

Sırtımda, ensemdede otları hissediyor, tenimde Kırmızı Saçlı Kadın’ın dokunuşlarını hatırlıyordum” (73).

Bu satırlardaki benliği duyumsayıp, benzer olarak Cem ile Gülcihan’ın ilk karşılaşmalarında da kendini hissettirir. Cem, Kırmızı Saçlı Kadın’ı –Gülcihan- görür görmez ondan büyülenir. Onda tanıdık bir şeyler bulur ve Gülcihan’ın onu tanıyormuş gibi bakışını bir türlü unutamaz. Ancak asıl önemli olan Gülcihan’ı gördükten sonra Cem’in hissettikleridir. Gülcihan’ı gördükten sonra kasabadan dönerken çevreyi algılayışı Cem’in kendini/benliğini duyumsadığını, fark ettiğini gösterir. Bu fark etme, bireyselliğin, özgürlüğün keşfidir:

“Bulutlar dağılmış, güneş çıkmış, bizim otsuz yarı kıraç topraklar bile renklenmişti. Yolun aralarından kıvrılarak geçtiği mısır tarlalarının içinden gürültücü kara kargalar sıçraya sıçraya yola çıkıyor, bizi görünce kanatlarını açıp bir anda uçuyorlardı. Karadeniz yönündeki mor yükseltelerin tuhaf bir mavi renge büründüğünü, arkasındaki düzlükteki boz ve sarımsı arsalar arasındaki seyrek ağaç kümelerinin yeşilliğini fark ettim. Kuyu kazdığımız bizim yukarı düzlük, bütün âlem, uzaktaki soluk renkli evler, titrek kavaklar, kıvrılan tren yolu, her şey güzeldi ve bu hoş duyguya evinin kapısında az önce gördüğüm kırmızı saçlı kadın sayesinde kapıldığımı ruhumun bir yanıyla hissediyordum” (23).

Sosyal psikoloji açısından önemli olan, Cem’in Gülcihan’a olan aşkının kişisel bir tercihe mi yoksa önceden belirlenmiş bir arzuya mı dayandığıdır. Cem’in Gülcihan’a daha ilk görüşte âşık olması bile bu sosyal uyaranların etkisiyledir. Gülcihan’ı görür görmez büyülenmişçesine ona hayranlık duyan Cem, aslında onu tam olarak görememiştir ve akşam onu düşündüğünde aslında onu (kırmızı saçları ve edası dışında) tam olarak hatırlayamamaktadır. O, reel bir varlıktan ziyade sosyal uyaranların telkin ettiği muhayyel bir varlığa âşık olmuştur. Hatta denebilir ki Gülcihan’ı sevmeyi o seçmemiş onun adına Oedipus seçmiştir.

“Aslında yüzünü tam görememiştin. ... Edası etkilemişti beni. ...Bir an bana eskiden tanıdığını biriymişim gibi, burada ne işin var diye sorar gibi bakmış, tam o sırada göz göze gelmiştik. Sanki ikimiz de bir hatırayı arar, hatta sorgular gibi bakmıştık birbirimize” (23).

Babasının eski sevgilisi olan ve Mahmut Usta ile aralarında gizemli bir ilişki bulunan bu kadın ile birlikte olmak, Cem için cinselliği babanın tahakkümünden/tekeline kurtarmak ve aslında “ben varım” demektir. O hem Gülcihan ile birlikte olarak hem de ustasına itaatsizlik ederek var olmanın tatlı hafifliğini duyumsar. Seneler sonra olanlar üzerinde düşündüğünde de kendisini asıl var eden şeyin bu itaatsizlik olduğunu kabul eder:

“Babamın yanındayken o bana hiç karışmadığı, bana sürekli güven aşıladığı halde kendim olmakta zorlanırdım. Mahmut Usta’nın yanında yalnızca bir ay geçirmiş olmama rağmen, ona karşı çıktığım için kendim olduğuma inanıyorum” (s.100).

Öykünün merkezi usta-çırak/baba-oğul çatışmasında kendini hissettiren bu benlik daha doğru bir ifade ile iktidar mücadelesidir. Çünkü babanın varlığı oğulun kendisi olmasının önündeki en büyük engeldir.

“O zamanlar ‘ben, beni kimse görmediği zaman en çok kendim oluyorum’ diye düşünürdüm. Yeni keşfediyorum bu düşünceyi. Kimse sizi gözlemiyorsa, içinizdeki gizli ikinci kişi dışarı çıkıp dilediği şeyleri yapabilir. Yakınlarda bir babanız varsa ve sizi görüyorsa içinizdeki kişi içinize saklanır” (52).

Alıntıdan da anlaşıldığı üzere yazar, kişinin duygularını dışa vurmada, davranışlarında ve kendisi olma noktasında en önemli şeyin gözetlenme, yutulma korkusu olduğunu ifade eder. Bu açıdan oğul için kişilik ve kimlik oluşumunda aile bireyleri ile özellikle baba ile etkileşim oldukça önemlidir.

Cem’in bu ilk aşk deneyimindeki ve daha sonraki davranışlarındaki sosyal etki kendisinden de oğluna tevarüs edecek, bu etki böylece süreklilik de kazanmış olacaktır. Orhan Pamuk bu şekilde, sosyal etkiyi insanlığın bir yazgısı olarak okuyucuya sunmaktadır.

Cem’in kendisi de Mahmut Usta konusunda bir ikilemedir. Bir yandan onun tarafından korunmak ve kollanmak arzusundadır ve bu arzusunun Mahmut Usta tarafından giderildiği

izlenimindedir, diğer taraftan telkinleri ve baskısı ile onun, özgürlüğüne tehdit oluşturduğunun farkındadır. Korunmak/sevilmek ihtiyacı ile özgür olmak arzuları arasında sıkışan Cem, özgürlüğünü tercih ederek, babanın hâkimiyetine son vermek isteyecektir. Ancak bu tercih bile onu bireyselliğine kavuşturamaz. Ustasını ölüme terk ettiği kuyudan ve Öngören kasabasından koşarak uzaklaşan Cem, aslında kendini bu kuyunun içinde bulacaktır. Ustası ve ustasından dinledikleri, onun peşini bırakmayacak hayatını belirleyecektir.

Cem ile Mahmut Usta arasında anlatılan öyküler üzerinden bir iktidar mücadelesi verilir. Cem, Mahmut Usta'nın baskısından ötürü kendini aşağılanmış hisseder ve rencide olur. Mahmut Usta'ya karşı hınç dolmasının sebebi de Mahmut Usta'nın sürekli olarak onu baskı altında tutmak istemesidir. Mahmut Usta ile Cem'in geçmişe dayanan bir birliktelikleri yoktur ve tanışalı çok kısa bir zaman olmuştur. Babasının yerine koyduğu Mahmut Usta, bu kısa sürede Cem için bir baskı unsuruna dönüştüğü, benliğini tehdit altında hissettiği için Cem ona hınç duyar. Bu hınç da sosyal bir tepkiyi açığa çıkarır: oğulun başkaldırışı. Ustasının anlattığı her hikâyeyi dikkatle dinleyen ve genellikle karşılık vermeyen Cem, bu baskıya karşı kendini tutamadığı bir akşam ona "Kral Oedipus"un hikâyesini anlatır ve bu hikâye ile ustasına meydan okur, başkaldırır. Böylece Cem, baba otoritesinin karşısına özgürlük/bireysellik düşüncesini çıkarır.

Mahmut Usta ile Cem arasında statülerin (Usta/baba-çırak/oğul) belli olduğu ve bazı sosyal normların bulunduğu mikro ölçekli bir grup mantığı vardır. Mahmut Usta, bu grubun lideri ve temel otoritesidir. Bu otorite gerek kuyuculuk gerekse yaşam ile ilgili direktifler vererek bir standart oluşturmaya, otoritesini güçlendirmeye çalışır. İş ile ilgili olarak sürekli olarak kurallardan bahseder ve bunların hayatiyetini de ekler. Kuralları oluştururken işlerin yürümesini sağladığı gibi statüsünü de belirlemiş ve sağlamlaştırmış olur. Bu nokta da üslubu da bir lidere yaraşır emrediciliktedir.

"Oradan tut, buradan değil" (15). "Hadi çay yap bakalım bana" (16).

"Toplumsal düzeyde işyeri, bireyi toplumsal bir birey olarak eğitmeye ve 'toplumsallaştırma'ya yarayan temel ortamı sunar. Orası itaat ve otoriteye saygı erdemlerinin, öz disiplin alışkanlıklarının ve kabul edilebilir davranış standartlarının öğretildiği yerdir" (Bauman, 2016: 99). Mahmut Usta işe ve hayata dair söylemlerinde bu şekilde Cem'i yetiştirmeyi düşünmektedir; ancak Mahmut Usta'nın Cem'e sunduğu kurallar ve verdiği direktifler aslında bir sınırdır da, otorite tarafından hangi davranışların kabul edilebilir, hangilerinin kabul edilemez olması Cem'i sınırlandırmak, ilişkilerine sınır koymaktır. Mahmut Usta'nın bu otoriter tutumu, babanın sosyokültürel gücünden gelmekte yazar bu konuyu da sosyal etki ile açıklamaktadır:

"Mahmut Ustaya göre usta-çırak ilişkisinin sırrı, baba-oğul ilişkisine benzemesiydi. Her usta, bir baba gibi çırağını sevmek, korumak ve eğitmekle yükümlüydü. Çünkü işi sonra çırağına miras kalacaktı. Bunun karşılığında çırağın görevi de ustasının işini öğrenmek, onu dinlemek ve ona itaat etmektir. Usta ile çırak arasına sevgisizlik ve isyankârlık girerse, tıpkı bir baba oğula olacağı gibi ikisi de biter, iş de yarıda kalırdı" (34).

Cem, bu kuralların büyük bir kısmını kabul etmekle birlikte bu kuralların ona "doğru" olarak dayatılmasına tepkilidir. Genel olarak ustasını sevmesine ve ona hayranlık duymasına rağmen bu noktada ondan rahatsız olmaktadır. Onun bireyselliğinin görülmemesi ve bu otoriter doğru'nun ona dayatılması, Cem'i başkaldırıya zorlayan bir iktidar mücadelesini başlatır.

Mahmut Usta ile Cem arasındaki ilişkinin nitelikleri Gustave Le Bon'un "Kitleler Psikolojisi"nde tanımladığı dini hisler¹ ile örtüşmektedir. "Üstün sanılan bir kimseye fazla sevgi, onda bulunduğu farz olunan kuvvetten korkmak, emirlerine körü körüne itaat etmek, inançlarını tartışma imkânsızlığı, onları etrafa yayma isteği, bu inançları kabul etmeyenleri düşman görmek gibi... Böyle bir his ister gözle görülemeyen bir Allah'a, ister taştan yapılmış bir puta, bir kahraman yahut bir siyasi fikre bağlı olsun, aslında hep dini içeriktedir. Onda aynı zamanda doğaüstü ve fevkaladelik nitelikleri de vardır. Kitleler bir siyasi düstura veya onları geçici bir zaman için tutucu yapan muzaffer bir lidere sihirli bir güç yakıştırırlar" (Le Bon, 2015: 72). Romadaki muzaffer lider Mahmut Usta'dır, Cem'in üzerinde önemli bir gücü vardır (19). Cem, ustasını sevmekle birlikte ona zaman zaman kızar da, ona hayranlık duymakla birlikte ondan korkar da.

"Gözlerimin içine şefkatle bakıp bana öğretici, korkutucu hikâyeler anlatmasından çok hoşlanıyordum. Ustam dikkatsiz çırağın neler yaptığını tutkuyla anlatırken, onun kafasında yeraltı âlemiyle, ölülerin dünyası ve toprağın derinlikleriyle, cennetin ve cehennemün unutulmaz köşeleri arasında bir ilişki olduğunu hisseder, ürperirdim" (29).

Ancak Mahmut Usta onu korkutsa ya da kızdırsa da genel olarak Cem'de saygınlık uyandırmaktadır. "Saygınlık (ise) üzerimizde bir birey, bir iş ya da bir fikir tarafından gösterilen bir çeşit hâkimiyettir" (Freud, 2014: 20).

Ustasının her cümlesini dikkatle dinleyen ve bu cümlelere çeşitli anlamlar yükleyen Cem, ilk görüşünden itibaren her fırsatta babası ile ustası arasında bir ilişki kurar ve onda babalık bulur. Ancak tüm bunlara rağmen karşısındakinin "usta" olması, yani sosyal statüsü çok samimi olmalarına izin vermez:

*"Mahmut Usta yere bir kazık çakmıştı. Arazide o kadar yürüdükten, düşündükten sonra niye bu yeri seçmişti? Bu yerin ötekilerden farkı neydi? Bu kazığı durmadan yere çaksak, bir yerde mutlaka su çıkacak mıydı? Bu soruları Mahmut Usta'ya sormak istiyordum, ama sormayacağımı da anlıyordum. Çocuktum; o benim arkadaşım, hatta babam değil, **ustamdı**. Onda babalık bulan bendim"* (19).

*"Daha ilk günün ilk saatlerinde, biz iki çırak işimizin ustamızın süratine yetişmek, onun her yaptığı şeyi dikkatle gözleyip ona göre davranmak, hızla emre uymak, **itaat etmek** olduğunu anlamıştık"* (20).

Mahmut Usta daha çok "korku" unsurunu öne çıkaran öyküler anlatarak Cem'i etki altına almayı, babanın otoritesini sağlamlaştırmayı amaçlamaktadır.

Cem, Mahmut Usta'nın yanında kuyucu çıraklığına başladıktan sonraki günleri anlattığı satırlarda şöyle der: "İstanbul'dan, herkesten uzakta burada olmaktan, kendi hayatımı kendim kazanıyor olmaktan memnundum" (16). Bu memnuniyet, aslında özgür olduğunu duyumsamaktan, hayatını inşa ediyor olmaktan kaynaklanmaktadır. "Hayatını kazanmak" ifadesi ise konumuz itibarı ile ironiktir. Hayatını kazanmayı uman ve ustasının yanında hayatını kazandığını düşünen Cem, hayatı hiç onun olmadan sosyal bir belirlenim ile yok olacaktır.

İnsanlar duygu, düşünce ve davranışlarını şekillendirirken birçok farklı kaynaktan esinlenirler. Romanda insan davranışının büyük oranda dış olaylardan etkilendiği varsayımına dayanan

¹ Buradaki "dini his" ya da "dini içerik" kavramı, doğrudan doğruya din ile ilgili değildir, dolaylı olarak bağlanma duygusunun kuvvetliliğine işaret etmektedir.

davranışçı bakış açısı da etkili iken insan davranışlarını içselleştirilmiş kurallara ve günlük hayatta oynanan rollere bağlı olarak açıklayan “roller ve kurallara dayalı bakış açısı” hâkimdir.

“Kırmızı Saçlı Kadın”; duygu ve düşüncelerin şekillenmesinde, insan davranışının oluşumunda, sosyal etkinin varlığını öne çıkaran sosyo-psikolojik göndermeler üzerine kurulan önemli bir romandır. İnsanın kendini inşa ederken, kişilik ve kimlik kazanırken onu sosyal bir etkiden bağımsız olarak düşünmek neredeyse mümkün değildir. Ancak bahsi geçen roman, doğrudan bu sosyal etki üzerine odaklanmaktadır. Bu açıdan romanda insan ile toplum, insan ile medeniyet arasında sosyal bir takasın varlığı etkindir. Başkarakter Cem’in bazı bilişsel ve sosyal süreçler aracılığıyla gerçekliği biçimlendirdiği, kişiliğini inşa ettiği görülmektedir. Romanda özellikle insanların farklı toplumsal özgeçmişlerinin davranışlar üzerinde etkisini açıklayan sosyokültürel kuramın hâkim olduğu görülür.

Bireyin davranışını anlamak için yalnızca kültürel ya da sosyal etkiler tek başına yeterli değildir. Kişinin bu sosyal etkiden kendine mal ettikleri ya da bu etkinin dışına çıkıp taşmaları da şüphesiz ki davranışın oluşmasında etkilidir. Ancak yazar, tekrar ve tekrar aynı kurguyu farklı kişiler üzerinden yorumlamıştır. Önce Cem ve Mahmut Usta, ardından Cem ve Enver. Yazar bu tavrı ile örtük bir şekilde çevrenizden, kültürünüzden ve mitlerden kaçamazsınız vurgusu yapar. Kişinin bu etki karşısında kişisel algı ve kapasitesi adeta dumura uğramıştır. Kişi; kendisi, davranışları ve yazgısı karşısında etkisiz bir elemandır. Cem’in Mahmut Usta ile karşılaşması, Gülcihan ile tanışması hepsi tesadüflerle izah edilecek kadar basittir. Tüm bunlarla birlikte Cem, kaçmak istedikçe bu sosyal etkiyle donanmaktadır.

Cem’in hayatındaki tüm tercihler bu sosyokültürel etki ile önceden belirlenmiştir. Jeoloji mühendisi olmayı Mahmut Usta yüzünden tercih eder. Kaçarken bile bu sosyal etkiye koşar. Bu sosyal etki daha romanın ilk cümlesi ile ortaya konulur. Cem aslında yazar olmak istediğini ancak yaşadıklarından sonra jeoloji mühendisi ve müteahhit olduğunu ifade eder. Niyet ve eylem ya da düşünce ile davranış arasındaki fark, bu sosyal dayatmadan kaynaklanmaktadır. Yazar olmak ve çok daha farklı bir hayat yaşamak isteyen Cem, okudukları, dinledikleri, tesadüf ettikleri özetle yaşadıkları ile bambaşka bir hayata atılacaktır, jeoloji mühendisi ve müteahhit olacaktır. Ki bu işler öylesine seçilmiş ve sadece maddi kazanç sağlamasına ve yaşamını devam ettirmesine yarayan sıradan meslekler değildir. Yaşadıkları ile doğrudan ilişkilidir ve sosyal etkinin bir sonucudur. Yine bunlarla birlikte yaşamının geri kalanını da doğrudan etkileyecektir. Cem’in meslek seçimi yaşadıklarının etkisi ile gerçekleşmekle birlikte bu işler, ilerde Cem’in duygu ve ruh dünyasını da etkileyecektir. Özetle Cem’in ilk aşkı/gençlik aşkı kelebek etkisi gibi bütün yaşamını etkileyecektir.

Kuyucu çırağı Cem; Mahmut Usta ile kuyu kazdıkları İstanbul’un dışındaki ıssız, sessiz ve kimsesiz bu yerde yaşam alanı daraldıkça, içine çekilir ve içgüdülerine odaklanarak bildiği belli başlı bazı metinler onu davranışlarını motive eder. Annesinden uzak Cem, ustasının sert ve soğuk davranışları ile anne özlemine derinden hisseder ve sık sık babası üzerinde düşünür. Kavramları ve ilişkileri sorgulayan Cem, özellikle babası ile Mahmut Usta’yı kıyaslar. Burada klasik bir koşullanma ile birlikte sosyo-psikolojik öğrenme metotlarından taklit ve pekiştirmenin ön planda olduğunu görmekteyiz. İş adamı Cem Çelik’e dönüştüğünde ise kuyucu çırağı olarak çalıştığı bu dar alandaki deneyimleri onun yaşamına yön vermeyi sürdürür. Özetle mekânın ve çağrışımlarının da onun davranışları üzerinde yoğun etkisi bulunmaktadır.

Tüm durumların sonucu neredeyse önceden belirlenmiştir. Okuyucu Mahmut Usta’nın Cem tarafından öldürülmeye kalkışılacağını nasıl önceden tahmin ediyorsa Enver’in de babasını

öldüreceğini az çok tahmin eder. Ancak bu tahmin, yazarlık kusurunun bir sonucu değil, mitlerin sosyokültürel determinizmidir. Ne yazık ki böylesi bir yaklaşım, mitlerin gücünü ortaya koymakla birlikte her şeyin önceden tahmin edilebilir olduğunu ve sosyal tutumların egemen bir baskısının olduğunu gösterir. Sosyokültürel etkilerin insan düşünce ve davranışlarının oluşumundaki etkisi muhakkaktır; ancak bu etkinin bir baskıya dönüşmesi ya da sonuçların her zaman tahmin edilebilir olması, çok da mümkün gözükmemektedir. Böylesi bir yaklaşım, seçim ve kararlarda bireysel düşünüşü ve sorumluluğu reddetmekle birlikte bireysel farklılıkları öteleyerek aynı kültürdeki insanların her zaman birbiri ile aynı şekilde davranmaları gerektiğini varsaymak olacaktır. Böylesi bir kitle psikolojisinde ise bilinçli kişilik kaybolur, irade yeteneği kalmaz (Le Bon, 2015: 31). Bu sebeple romanın önemli zaaflarından birisi de bu noktadır. Romanda sosyokültürel bir dayatma söz konusudur ve Orhan Pamuk, bu sosyal etkiyi oluşturmak adına metni oldukça zorlamıştır.

Roman boyunca davranışın oluşumunda bireyin kendisinden kaynaklanan etkiler neredeyse yok gibidir. Enver'in milliyetçi gruplara katılması bile bir grubun parçası olmayı istemesi ya da babasına tezat oluşturmak amacıyla olması ile izah edilebilir. Bilinçli bireysel bir tercihten ziyade sosyal etkinin egemenliği söz konusudur. Sosyal uyaranların egemenliği sadece karakterlerin değil romanın da kaderini belirlemiştir.

Yine yazar olmak isteyen Enver'e annesi Gülcihan “*Unutma, aslında baban da yazar olmak istemişti*” (195) der. Gülcihan'ın bu ifadesi, romanın son cümlesidir. Gülcihan'ın bu cümlesi bile bir davranışın oluşumundaki determinist etkiyi aşikâr kılmaktadır. Keza bu cümle, romanın en önemli cümlelerinden biridir ve romanın ilk cümlesi de düşünüldüğünde romana ait bu iki cümlelerin (ilk ve son cümleler) romanın açar cümleleri olduğu görülecektir. Romanın ilk cümlesi de şu şekildedir: “*Aslında yazar olmak istiyordum*” (9). Bu cümle başkarakter Cem'e aittir. İlk ve son cümleler peş peşe sıralandığında ise anlamlı bir bütün oluşturmaktadır: “*Aslında yazar olmak istiyordum/Unutma, aslında baban da yazar olmak istemişti.*” İki cümlelerin oluşturduğu anlamlı bütünde -romanın ana konusu olan baba-oğul ilişkisi bağlamında- düşünce ve davranışın oluşumunda determinist sosyal etki varlığını ortaya koymaktadır.

Romanda kişilik ile birlikte yazarın vurgu yaptığı ikinci bir konu da “sosyal kimlik”tir. Sosyal kimlik, bireylerin kendilerini kendi sosyal gruplarının üyelik şartları altında tanımlamaları ile gelişir. Gerek Cem, gerek babası Akın, gerekse oğlu Enver, belli bir sosyal grubun etkisi ile davranışlarını şekillendiren, belli sosyal kimlikleri olan kişiler olarak öne çıkarlar. Kişilerin sosyal gruplarında edindiği tecrübeler, onların sosyal kimliklerinin temelini oluşturur. Bununla birlikte sosyal grupların bir üst düzlemi olarak değerlendirebileceğimiz medeniyet ya da kültürel aidiyet de sosyal kimliğin oluşumunda etkilidir. Romanda önemli vurgulamalardan biri de bu sosyal aidiyet düşüncesidir. Doğu ve Batı medeniyetlerini iki ayrı sosyal kimlik içerisinde oturtan yazar, bu farklılığı da aynı çatışmaya odaklanan iki ayrı metin üzerinden yapar. Bu çatışmada babalık ve oğulluk gibi toplumsal roller kadar, kadınlık ve erkeklik, yani cinsiyet de etkilidir.

Roman, yayınlanmasından sonra özellikle muhafazakâr camia tarafından enstest vurgusu sebebiyle oldukça olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Orhan Pamuk, şüphesiz ki bu eleştirileri önceden tahmin ederek Oedipus'un hikâyesini değişikliğe uğratarak anne ve oğulun cinsel birlikteliğinde değişiklik yapmış, anne yerine babanın eski sevgilisini koymuştur. Bu şekilde Pamuk'un kendisinin de yazma eylemini sosyal etkilerle ancak sosyal durumun niteliğine bağlı olarak şekillendirdiğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Orhan Pamuk'un onuncu romanı olan "Kırmızı Saçlı Kadın" özellikle psikolojik içerikli baba oğul ilişkisinin Doğu ve Batı mitleri üzerinden kurgulandığı sosyo-psikolojik içerikli bir romandır. Metinlerarası ilişki bağlamında da değerlendirilebilecek iki metin (Sophocles'in Kral Oedipus'u ve Firdevsi'nin Şehname'si) romana yön verir. Kral Oedipus'taki Oedipus ile Şehname'deki Rüstem ve Sührab, romanın imkânları içerisinde ve Cem ile oğlu Enver arasındaki ilişkide yeniden yorumlanır. Yazarın kendisinin de uzun uzadıya yorumlarda bulunduğu bu bölümler, sosyal ve kültürel ortamdaki bireyin davranışının özelliklerinin ve nedenlerinin belirlenmesinde oldukça önemlidir. Doğu ve Batı mitlerindeki baba ve oğul katlinin yer verildiği romanda Akın (baba), Cem (oğul) ve Enver (oğul-torun) arasındaki ilişki ile bu iki mitin birleştirilmeye daha doğru bir ifade ile birbirinin içine yerleştirilmeye çalışılarak yeniden üretildiği söylenebilir. Akın'ın rolü romanda kısıtlı iken baba figürü ile özdeşleşen kuyu ustası Mahmut'un da bu ilişki de oldukça önemli bir yeri vardır. Buradaki baba oğul çatışması ile iktidar ile özne, devlet ile vatandaş arasındaki çatışmaya gönderme yapılır.

Orhan Pamuk, diğer romanlarında olduğu gibi bu romanında da baba oğul çatışmasını gelenek ile modernizm, Doğu ile Batı karşıtlığı etrafında çözümlemeye çalışır; özne ile iktidar/otorite, devlet ile vatandaş, itaat ile itaatsizlik arasındaki karşıtlık örtük olarak sunulur. Orhan Pamuk, iki merkez öyküyü detayları ile anlatır, kıyaslar, açıklar, doğulu ve batılı bakışı ayrıntılarıyla verir. Bununla birlikte yalnızca iki metinle yetinmez arkaik örneklerine de yer verir: Hz. İbrahim ile İsmail, Hz. Yusuf ile kardeşleri gibi. Romanın bir yerinde "Doğulu babayı kimse cezalandırmayacak mıydı?" (112) diye sorar ve aslında kendisi bu işe soyunarak bu romanı yazar.

Doğu ve Batı mitlerindeki baba-oğul çatışmasının sosyal bir travmaya dönüştüğü romanda "kuyu" metaforu başarılı olarak kullanılmakla beraber yazarın konuyu oldukça zorladığı, bireyi pasif bir örgü ile aldığı, bazı çözümsüz noktaları tesadüflere bağlayarak geçiştirdiği, anne kadın ile birlikte romana ismini veren Kırmızı Saçlı Kadın'ın geçiştirildiği, bölümler arasında anlatıcının değişmesine rağmen üslubun aynı kaldığı gibi teknik kusurlar da roman boyunca dikkati çekmektedir.

Kaynakça

- Allport, F. H. (2003). *Sosyal Psikoloji*. (Birsen Yalçın çev.). Ankara: Yeryüzü Yayınevi.
- Bauman, Z. (2016). *Özgürlük*. (Kübra Eren çev.). İstanbul : Ayrıntı Yayınları.
- Freud, S. (2014). *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi*. (Mehmet Ökten çev.) Ankara: Tutku Yayınevi.
- Gedikli, F. (2011). *Sosyo Psikolojik Boyutları Açısından Kur'an Kısaları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Girard, R. (2007). *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat: Edebi Yapıda Ben ve Öteki*. (Arzu Etensel İldem çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Güney, S. (2009). *Sosyal Psikoloji*, Ankara: Nobel Yayınları.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1977). *İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Duran Ofset.
- Le Bon, G. (2015). *Kitleler Psikolojisi*. (Hasan Can çev.).Ankara: Tutku Yayınevi.
- Pamuk, O. (2016). *Kırmızı Saçlı Kadın*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Silah, M. (2005). *Sosyal Psikoloji Davranış Bilimi*. Ankara: Seçkin Yayınları.

YESEVÎ'NİN FAKR-NÂMESİNDEKİ DEYİM FİLLER ÜZERİNE

Arş. Gör. Aybüke Betül DOĞAN

Düzce Üniversitesi

Öz

Bu araştırmada, ilk olarak ilgili inceleme metni olan Fakr-nâme dolayısıyla "fakr" kelimesinin sözlüksel anlamı ve tasavvuftaki karşılığı verilmiştir. Daha sonra bu eser üzerinde kimlerin çalışmış olduğuna değinilerek eserin muhteviyatı hakkında bilgi verilmiştir. Her ne kadar eser, Ahmet Yesevi'ye atfedilse de aslında eserin daha sonradan Ahmed Yesevi'nin müritleri tarafından yazılmış olduğu gerçeği kaynaklarda belirtilmiştir. Bu nedenle, Yesevi'nin adı belirtilmesine rağmen, eserin dilinin 16. yüzyıl olmasına şaşırılmamalıdır. Eserle ilgili gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra deyim ve deyim fiilin ne demek olduğu üzerinde durulmuştur. Farklı araştırmacıların deyim fiil için nasıl açıklamalar getirdiği dile getirilmiş ve devamında Fakr-nâmede geçen deyim fiiller tespit edilmiştir. Fakr-nâmede hangi yardımcı fiillerle deyim fiillerin kurulduğu alt başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Çok zengin bir hacme sahip olmamakla beraber, Fakr-nâme ile 16. yüzyıl Orta Türkçesinin bir kolu olan Çağatay Türkçesi metinlerinde isim+yardımcı fiil kuruluşunda hangi deyim fiillerin var olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Deyim fiil kuruluşunda hangi fiillerden sıklıkla veya daha az yararlanılmıştır? Deyim fiil içerisinde bir defa geçtiği gözlemlenen fiiller hangileridir? Söz dizimsel açıdan bakıldığında fiil yanında tek mi yoksa daha fazla unsurlu kuruluşlar mı bulunmaktadır? Bu gibi sorulara yanıt verilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca bu dil birliklerindeki isim unsurlarının dili incelenmiş; Türkçe, Arapça, Farsça oluşuna göre sınıflandırılmıştır. Çalışmanın son konu başlığı ise eserde yer alan deyim fiil kuruluşlarının günümüz Türkçesindeki yansımalarıdır. İncelemede izlenen yöntem ise şu şekildedir: Deyim fiiller transkripsiyonlu metin incelenerek fişlenmiş; kullanılan fiillerin alt başlığında ilgili deyim fiiller örneklendirilmiştir. Neticede, Türk dilinin zengin ifade gücünü yansıtan deyim fiillerin Orta Türkçe dönem metinlerinden Fakr-nâmedeki karşılıkları ve bunların kaç unsurdan oluştukları gösterilerek söz varlığı ve söz dizim çalışmalarına küçük de olsa katkı sağlanmıştır.

Abstract

In this study, due to fakr-name which is examination text, firstly lexical meaning of "fakr" word was meant. And this word's the sense of mysticism was mentioned. It was focused on who worked on this work. Further information was given about the content of the work. Although the work is dedicated to Ahmed Yesevi, the work was written by Ahmed Yesevi's follower. This is the case with the sources. Therefore it should not be surprised that the work was in the 16th century. After making the necessary explanations about the work, it was emphasized that what is the expression and what is the phrase. The explanations of the idioms of different researchers have been addressed. After that idioms at work have been found. It is classified under the subheadings n which the verb phrases are established. In the 16th century Turkish, the idioms of the name+ auxiliary verb were revealed. For this purpose, it is aimed to make a contribution to the examination of the vocabulary related to the idiomatic acts in the Middle Turkic. What is the idiom verb more or less beneficial than the ones in the establishment? What

are the actions that once passed within the phrase? What examined syntactically, is there more than one thing in addition to the verb? It has tried to provide answers to questions like these. Also examined was the language of name elements in this linguistic unity. It is classified according to Turkish, Arabic, Persian. The final topic of the work is the reflections of the idiomatic institutions in the present day in Turkish. The method followed in the investigation are as follows: The idiomatic verb forms are separated by examining the transcriptional text and the idiomatic verbs in the subheadings are exemplified. After all, the idiosyncratic forms of the Turkish language's rich expression power were found in the middle Turkish text. By showing how many elements and deeds are formed by idioms, they have contributed to speech existence and syntax studies in a small way.

Makale Metni

Bu çalışmada, Ahmet Yesevi'nin Fakr-nâmesinde geçen anlamca kaynaşmış birleşik fiillere diğer bir adıyla deyim fiillere değinilmiştir. Böylece dönemin söz varlığı içerisinde önemli bir yeri olan deyim fiiller tespit edilerek bu yapıların Çağatay Türkçesindeki kullanım şekli verilerek ve günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Ayrıca bu dil birliklerinde yardımcı fiille birlikte yer alan isim unsurları söz dizimsel açıdan sınıflandırılmıştır.

Çalışmanın ana hatlarına değinmeden önce, inceleme metni olan Ahmet Yesevi'nin Fakr-nâmesinin muhtevası ve bu eser üzerine yapılan çalışmalardan kısaca söz etmek gerekmektedir.

Ahmet Yesevi'nin Fakr-nâmesi Divan-ı Hikmet'in bir önsözü niteliğindedir. Bu durumu, Fakr-nâmenin Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet nüshaları içinde bulunmaması destekler. Önsöz niteliğindeki bu kısmın daha sonradan Yesevi'nin takipçileri tarafından eklenmiş olduğu fikri baskındır. Fuad Köprülü ise eserde yer alan Fakr-nâme kısmının Hazîni'nin Cevâhirü'l-ibrâr min emvâci'l-bihâr adlı eserinden çıkarıldığını ifade etmiştir (Eraslan, 2016: 11). Bu iki eser içerik yönünden benzerlik göstermekle birlikte, tertip açısından farklılıklar arz etmektedir (Eraslan, 2016: 12). Çağatay Türkçesi ile yazılmış olan bu önsöz, Divan-ı Hikmet'in bazı taş baskı nüshalarının başında Arap harfli olarak yayınlanmıştır.

Önsöz niteliğinde olan Fakr-nâmenin Taşkent nüshası on dört sayfa kadardır. Ele aldığımız çalışma metninde Taşkent baskısı esas alınmakla birlikte kimi yerlerde Kazan baskısından yararlanılmıştır (Eraslan, 2016: 12). Taşkent ve Kazan nüshaları yanı sıra Millet Kütüphanesi Şer'îye 1017 numaralı kayıtlı bir yazması daha mevcuttur.

Fakr-nâme, 1977 yılında Kemal Eraslan tarafından transkribe edilmiş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi'nin 22. sayısında uzunca bir makale olarak yayınlanmıştır. Bu çalışmada yararlanılan metin ise Kemal Eraslan'ın bu makalesinin geniş kitlelere yayılmasını sağlayan Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı tarafından yayınlanan Yesevî'nin Fakr-nâme'si adlı kitaptır.

Fakr-nâmelerin işlediği konular ise tasavvufun incelikleri, âdâb ve erkânıdır. Bu gibi öğretici metinler vasıtasıyla İslamiyetle karşılaşan Türklerin manevi hayatlarının gelişimine destek olunması amaçlanmıştır. "Dört Kapı Kırk Makam" olarak özetlenen bu gelenek Ebu'l Hasan Harakanî ile başlamış ve Ahmed Yesevi ve Âşık Paşa ile devam etmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makalatında, Yunus Emre'nin Divanında ve daha pek çok mutasavvıf erinin eserlerinde bu destur kendini belli etmiştir. Dolayısıyla eser içerisinde ya da bizatihi kendisi tek bir eser olan

fakr-nâmeler İslamî Türk edebiyatı metinleri içinde mevcuttur. İncelediğimiz Fakr-nâme ise hususi bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Güncel Türkçe Sözlükte yoksulluk, fakirlik anlamına gelen *fakr* kelimesi tasavvufî mânâda Allah'a muhtaç olduğunun farkında olmak, dervişlik, sûfilik mânâsına gelmektedir. Nitekim Hz. Muhammed'in "el-Fakru fahrî" yönündeki hadis-i şerifi de dervişler için bu noktada yol gösterici olmuştur. Kamus-ı Türkî'de ise El-Fakr, yoksulluk manasındadır, gınâ (zenginlik) mukabilidir şeklinde geçmektedir. Sofiyye istilahında ise *fakr*, mefhum olan varlıktan kurtulmak, fenafillaha mazhar olmak yerinde kullanılan bir tabirdir (Eraslan, 1977: 46). Hoca Ahmed Yesevi'ye atfedilen bu eser de dervişliğin kurallarını içermektedir. Şeriat, tarikat, marifet ve hakikatın on makamı; fakirlik makamının on makamı, on nuru, on yolu, on orunu; fakrın altı adabı, sekiz makamı ve yedi mertebesi ifade edilmiştir.

Abdurrahman Güzel de yazısında (Güzel,1995) *fakr* kelimesinin çeşitli kaynaklardaki karşılığını verdikten sonra; *fakr* ve Fakr-nâme üzerine şu çıkarımda bulunmuştur:

"Görüldüğü gibi fakr'lık zahiri olarak yoksul bir hayat sürmek olduğu kadar, kişinin fenafî'llah'a ulaşmak için yapacağı bir takım mücahadelere ve geçeceği makamları ifade eden tasavvufî bir istilahtır. Bu makamları anlatan eserlere Fakr-nâme denir. Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nda; fakr'ı ve makamlarını anlatan Aşık Paşa'nın Fakr-Nâme adlı mesnevisinde olduğu gibi müstakil eserler olmakla birlikte, çeşitli tasavvuf ve tabakat kitaplarında da muhtelif bölümler hâlinde fakr-nâmeler ele alınmıştır." (Güzel, 1995: 3).

Tebliğ konusunun deyim fiiller ekseninde olması sebebiyle deyim ve deyim fiilin kastettiği anlam üzerinde de kısaca durmak gerekmektedir.

Bir dilin ifade gücünü, estetik zevkini yansıtmaya açısından büyük bir önem arz eden yapılar mevcuttur. Atasözleri, deyimler ve özdeyişler gibi bu dil birlikleri bir milletin duyuş ve düşünüş dünyasını estetik bir şekilde ifade etme gücüne sahiptir. İnceleme alanımız ise isim + yardımcı fiil kuruluşunda olan, iki veya daha fazla unsurdan oluşan birleşik fiil yapılarıdır. Deyim, TDK'nın Güncel Türkçe sözlüğünde "Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir" şeklinde geçmektedir. Dolayısıyla kalıp öğelerin anlamları ayrı ayrı taşıdıkları anlamdan az ya da çok ayrı bir anlama gönderme yapmaktadır. Bu nedenle yeni bir kavram türetme yolu ile karşılaşılmaktadır.

Ömer Asım Aksoy'un "Atasözü ve Deyimlerimiz" adlı çalışmasında da "deyim bir kavramı anlatmak için bulunmuş özel bir anlatım kalıbıdır, destur niteliğinde bir söz değildir. Deyimi atasözünden ayıran en önemli vasıf budur" diye açıklama yer alır (Aksoy, 1988: 142). Aksoy yine bu yazısında deyimlerin sözcüklerinin değiştirilip yerine aynı veya yakın anlama gelen bir sözcük gelemeyeceğini dile getirilir. Şekil bakımından üç bölükten oluştuklarını belirtir. Bunlar; ekli sözcük kılığında deyimler, sözcük topluluğu şeklinde deyimler ve cümle hâlinde deyimlerdir. Göz yummak, gönül almak, dirsek çevirmek gibi birleşik mastar halinde bulunan veya bir mastarla sona eren deyimlerin, çekimlerinde bir fiil ile biten cümle kılığına gireceğini dolayısıyla cümle hâlindeki deyim olarak değerlendirileceğini açıklar (Aksoy, 1988: 142). Aksoy'un deyimlerle ilgili şu açıklaması da dilin zengin anlatım gücü açısından deyimlerin önemini vurgulamaktadır: "Deyimler de ulusal damga taşıyan dil varlıklarıdır. Ulusun söz yaratma gücünden doğar. Her deyim hoş bir buluştur. Bir küçücük söz dağarcığına koca bir âlem sığdırılmıştır. En uçucu kavramlar, en ince hayaller, en güzel benzetmeler, çeşit çeşit

mecazlar ve söz ustalıkları mini mini bir deyim yapı harçları arasında parlar (Aksoy, 1988: 146).

Vecihe Hatipoğlu, deyim “anlatım gücünü artırmak için, az çok mantık dışına kayan bazı sözcükleri değişmediği hâlde bazı sözcükleri değişip çekimlere giren yapılar” olarak açıklar (Hatipoğlu, 1982: 194).

Ekrem Demir’in, Atabetü’l Hakayık’ta geçen deyimler adlı makalesinde de Ömer Asım Aksoy’un deyim için verdiği tanımdan hareketle şu açıklama yer almaktadır: “Bir kavramı, bir durumu ya etkileyici bir anlatımla ya da kendine has bir yapı içinde belirten ve çoğunda mecaz anlam bulunan kalıplaşmış sözcük grubudur” (Demir, 2013: 39).

Celal Demir, deyim söylemek, dile getirmek, açık etmek anlamlarına gelen de- fiilinden türeyen bir isim olduğunu ve ilk defa dilbilgisi terimi olarak “Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzunda” Osmanlıca tabir kelimesinin yerine kullanılmış olduğunu dile getirmiştir (Demir, 2008: 428). Kaynakların çoğunda deyimlerin “temel anlamından az ya da çok uzaklaşmış mecazî bir anlam kazanmış söz kalıbı olarak” geçtiğini ifade etmiştir (Demir, 2008: 428). Türk dilinde deyim özelliği gösteren üç ana yapının mevcut olduğunu açıklayan Demir, başlıkları alt gruplara ayırmıştır (Demir, 2008: 431-442):

a. Bir fiil ya da fiilimsi üzerinde oluşan deyimler

a.1. Birleşik fiil yapısında olan deyimler

a.2. Bir fiilimsi üzerinde oluşan deyimler

a.3. Cümle yapısında olan deyimler

b. Fiilsiz oluşan deyimler

b.1. İsim tamlaması yapısında olan deyimler

b.2. Sıfat tamlaması yapısında olan deyimler

b.3. Kurallı birleşik sıfat yapısında olan deyimler

b.4. Edat grubu yapısında olan deyimler

b.5. Bağlama grubu yapısında olan deyimler

b.6. İsnat grubu yapısında olan deyimler

b.7. Yönelme grubu yapısında olan deyimler

b.8. Bulunma grubu yapısında olan deyimler

b.9. Ayrılma grubu yapısında olan deyimler

b.10. İkileme (tekrar grubu) yapısında olan deyimler

c. Tek sözcükten oluşan deyimler

Şükrü Elçin ise deyimlerle ilgili olarak şu açıklamada bulunmuştur:

“Deyimler asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözlerdir. İki ya da daha çok kelimedenden kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler duygu ve düşünceleri, dikkatimizi çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır” (Elçin, 1986: 482).

Leyla Karahan, bir dilde kavramların genellikle kavramlarla karşılandığını ancak tek kelime ile anlatılamayan veya anlamı pekiştirilerek, nitelenerek, belirtilerek anlatılmak istenen kavramlar için kelime gruplarına başvurulduğunu; bu tarz kavramları karşılama yöntemlerinden birinin de deyimler olduğuna dikkat çeker (Karahan, 2001: 157-159).

Zeynep Korkmaz, gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime veya kelime grubu olarak deyim açıklamıştır (Korkmaz, 2010: 66).

Talat Tekin ise deyimlerin anlamca karşıt iki isimle ya da bir benzetme veya bir mecazla kurulmuş isim+yardımcı fiil yapısıyla gerçekleştiğine dikkat çekmiştir (Tekin, 1957: 372). Anlamca karşıt iki isimle kurulmuş deyim örneklerinde az çok, biraz, birkaç ve birçok örneklerini veren Tekin, bu deyimlerin içindeki iki isim unsurunun iki ayrı ögesinin kalıp içinde yeni bir anlam türettiğine işaret eder. Ancak dilin estetik gücünü zorlayan ve sözün anlatım gücünü artıran, dili zenginleştiren kullanımın ağız açtırmamak, çanına ot tıkmak kalıp örneklerindeki gibi isim+yardımcı fiil unsurlarından ortaya çıktığını belirtir (Tekin, 1957: 372). Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine 1-2 makalelerinde Talat Tekin, Köktürk Yazıtlarından derlediği on iki deyimın anlamsal karşılıklarını açıklamış, daha çok mecaz ve benzetme yoluyla kurulan deyimleri ele aldığını belirtmiştir (Tekin, 1957/2: 426).

Muna Yüceol Özezen ise deyimleri, biçimleri açısından üç başlıkta değerlendirmiştir (Yüceol, 2001: 872):

1. İki ya da daha fazla sözcüğün bir araya geldiği ve herhangi bir öbek türünde (ad tamlaması, sıfat tamlaması, edat öbeği) olanlar.
2. Sonu mastarla bitenler. Bu gruba giren örnekler için deyimli ifadesini kullanır ve çekime girebileceklerini ifade eder: hafife al-, göze bat- gibi.
3. Cümle biçiminde olanlar. Bu tür deyimlerde, sözcükler genellikle tek tek sözlük anlamını karşıladığı gibi yapı içerisinde kastettiği bütün anlamın mecazî olduğuna işaret eder: buyrun cenaze namazına örneğinde olduğu gibi.

Bunun yanı sıra Dilek Erenoğlu'nun Güvahi'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler adlı makalesinde deyimleri anlam ve yapılarına göre iki başlıkta incelemiştir. Buna göre deyimler yapı bakımından dört grupta değerlendirilmiştir: mastar hâlinde olanlar, cümle hâlinde bulunanlar (genellikle atasözleri ile karıştırılanlar), fiil kipleriyle kullanılanlar, isim veya fiil çekimine girenler. Dilek Erenoğlu ayrıca deyimlerin kalıplaşmış yapılar olduğunu ve bu yapıları oluşturan sözlerin kimi ağız özellikleri dışında değiştirilemeyeceğini belirtmiştir (Erenoğlu, 2007: 1152).

Tahir Nejat Gencan, Dil Bilgisi adlı kitabında deyimleri şu şekilde açıklamış ve sınıflandırmıştır:

“Konuluş yapılaş anlamlarından az çok kayan, sözlük anlamlarını düşündürmeden klişeleşmiş pek çok söz öbeklerimiz vardır. Bunlara deyim adı veriliyor. Bu klişeleşmiş öbekleri (deyimleri) kuran sözcüklerden her birini ayrı ayrı incelemek doğru değildir; tümünü birden değerlendirmek, bir bütün saymak gerekir.” (Gencan, 1983: 319-320).

1. Ad olan deyimler: üst baş (giysi), ayak teri (ücret)
2. Sıfat görevli olan deyimler: eli uzun, ağır başlı, kulağı delik
3. Belirteç olan deyimler: körü körüne, üç aşağı beş yukarı
4. Eylem görevli deyimler: gönül vermek, diş bilemek, gökte arayıp yerde bulmak, ön ayak olmak
5. Eylem türevlerinin birkaç sözcükle değişik biçimlerde kaynaştığı deyimler
- 5.1. İyelik takılı tümlenenlerle kalıplaşan eylemler: yüzü gülmek, kafası kızmış, sabrım tükenince, kanımız kaynar
- 5.2. İyelik takısı aldıktan sonra tümlenilen sözcüklerle kalıplaşan eylemler: tadını kaçırmak, hoşuna gitmek, çığırında çıkmak
- 5.3. Kendi tümlenileriyle kalıplaşan eylemler: dile düşmek, yaka silmek

6. Durum takısı almış olumsuz eylem türevleri ile öbeksleşmiş deyimler: anlamazlıktan gelmek, işitmemişliğe vurmak.

Ayrıca Tahir Nejat Gencan, bu yapıların değiştirilemeyen kalıplaşmış söz öbekleri olduğunu belirtmiştir. Bu noktada Ahmet Turan Sinan, Tahir Nejat Gencan'ın fikrini doğru bulmaz. "Deyim Kavramı Üzerine Notlar:1" adlı makalesinde de bu düşüncelerini belirtir (Sinan, 2008: 93). Hatta bu karşıt görüşünü doktora tezi olan "Türkiye Türkçesinde Deyimler Üzerine Bir Dil İncelemesi" ile de kapsamlı bir biçimde açıklamıştır. Ahmet Turan Sinan ayrıca deyim oluşturulan sözlerin yerinin değişip değişmeyeceği ile ilgili görüşünü "Deyimlerin Yapısı Değişir Mi?" adlı makalesiyle de cevaplamıştır:

"Kısa yapılar olan deyimler, insanın en az kelime ile anlamı iletme eğiliminin işaretleridir aynı zamanda. Dilin yaratıcılık özelliği sonucunda yan yana gelen ve deyim oluşturulan göstergeler bir bütün olarak anlamlandırılırlar. Kelimeler birbiriyle ekli ya da eksiz kalıplaşırlar. Ortaya deyimlere mahsus söz dizimsel bir yapı çıkar. Bu kalıplaşma yüzünden çoklukla deyim oluşturulan unsurlar değiştirilemez. Ancak dilin doğası gereği kimi deyimlerde başta ve ortada kelime değişmelerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Deyimler kalıplaşmış yapılar ise de kimilerinde kelime başında, ortasında veya sonunda bir takım kelimelerin kendisine yakın anlamda bir başka kelime ile yer değiştirdiği görülür. Masterla biten deyimlerde fiil unsuru dışındaki kelimelerin değişebildiği görülmektedir." (Sinan, 2009: 1996).

Sonuç olarak, değişen ve gelişen toplum yapısı ile birlikte kalıp ifadelerde bile değişimin kaçınılmaz olduğuna vurgu yapmıştır. Değişen kısımların bir kısmında ayıp ifadeler yerine onlardan daha hafif anlam taşıyan kelimelerin getirilmesi etkili olmuşken, bir kısmında da deyim kullanıcısının sosyal düzeyi ve eğitim durumu belli başlı sebep olarak gösterilmiştir (Sinan, 2009: 2008). Kalıplaşmış söz kalıplarındaki değişimin, şekil ve zaman eklerinde ayrıca kelime başında, ortasında ve sonunda bir takım kelimelerin kendisine benzer veya yakın anlamda bir başka kelime ile yer değiştirmesi şeklinde görüldüğünü açıklamıştır (Sinan, 2009: 2000).

Talat Dinar da "Türkçede Bir Deyimleşme Örneği: Gibime Gelmek" adlı makalesinde gibime gelmek deyiminin deyimleşme sürecini açıklarken deyimlerin canlı bir varlık olarak geçmişten günümüze kadar değişiklik gösterebileceğini dile getirmiş ve bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalara da atıfta bulunmuştur (Dinar, 2016: 146).

Bayram Çetinkaya ise deyimlerdeki değişimle ilgili olarak dört başlık belirtmiştir (Çetinkaya, 2011: 291) bunlar: a. Biçimbirimlerde değişim, b. Yer değiştirme, c. Eksiltme, d. Ekleme.

Deyim fiiller ise iki veya daha fazla unsurdan meydana gelen ve bu unsurlar arasında anlam birliği olup daha yeni bir anlam kazanmış olan birleşik fiillerdir. Bu bakımdan yeni bir anlam türetme yoludur ve dilimizin ifade kabiliyetini göstermektedir. Ögeler arasında anlamsal bir bağ kurulmakta ve anlamca kaynaşmış bir yapı oluşmaktadır. Ömer Asım Aksoy'un deyimlerin üçüncü bölümünde yer alan yapılarıdır: "cümle hâlinde olan deyimler" (Aksoy, 1988: 144). Deyim fiiller anlatıma kattıkları güç ve kıvraklıktan dolayı hemen hemen bütün Türk dillerinde sıklıkla başvurulan bir ifade yolu olmuştur (Ertane Baydar, 2009: 1).

Zeynep Korkmaz, birleşik fiilleri iki ana başlıkta ele almış ve deyim-fiilleri deyimleşmiş birleşik fiil olarak değerlendirmiştir. (Korkmaz, 2003: 791-810):

"I. Esas anlamını korumuş veya işlev incelikleri kazanmış olan birleşik fiiller

1. Bir yanı ad bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller

2. Bir yanı sıfat fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller (karmaşık fiiller)
II. Anlam kaymasına uğramış ve deyimleşmiş olan birleşik fiiller”

Ayrıca Gramer Terimleri Sözlüğü’nde de birleşik fiiller içerisinde deyimleşmiş birleşik fiilleri şu şekilde açıklayıp örneklendirmiştir:

“Ad soylu bir kelimeyle etmek, eylemek, olmak yardımcı fiillerinin birleşmesinden veya birer sıfat-fiil ya da zarf-fiil ekleriyle birbirine bağlanmış iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşmasından oluşmuş fiil türü... Birleşik fiillerin kalıplaşma yoluyla anlam değiştirerek deyimleşmiş olan türleri de vardır: bel bağla-, dizini döv-, yerin dibine bat-, can çekiş-” (Korkmaz, 2010: 46)

Cengiz Alyılmaz ise deyim fiiller ile ilgili şu açıklamada bulunur (Alyılmaz, 2003: 149):

“Türkçe’nin hem yapısı hem sosyokültürel boyutu hakkında önemli bilgiler veren deyim fiilleri tıpkı dualar (alkışlar), beddualar (kargışlar), yeminler (andlar), övgüler ve sövgüler gibi kalıplaşmış dil öğeleridir. Geçmişten günümüze kadar çok az değişikliğe uğramış olan bu kalıplaşmış dil öğeleriyle (deyim fiillerle) Türkçenin hem yazılı hem sözlü kaynaklarında iki şekilde karşılanmaktadır.” Dolayısıyla deyim fiilleri söz dizimsel açıdan iki başlıkta ele almıştır:

- a. Zarf+Fiilden oluşan deyim fiiller
b. Nesne+Fiilden oluşan deyim fiiller

Sevinç Yakut’un Garip-nâme’de Deyimler adlı yazısında (Yakut, 2015/1) deyimler iki ana başlık altında değerlendirilmiştir. Çalışma konumuzla ilgili olması sebebiyle söz dizimsel açıdan incelenen başlıkları belirtmemiz gerekir (Yakut, 2015/1: 1925-1932):

1. İsim ve Fiil
2. İsim+İyelik Eki ve Fiil
3. İsim+Belirtme Eki ve Fiil
4. İsim+İyelik Eki+Belirtme Eki ve Fiil
5. İsim+Yönelme Hâli Eki ve Fiil
6. İsim+İyelik Eki+Yönelme Hâli Eki ve Fiil
7. İsim+Ayrılma Eki ve Fiil
8. İsim+Vasıta Hâli Eki ve Fiil
9. İsim+İsim ve Fiil (İkilemeler)

Neticede Çağatay Türkçesi dönemi içerisinde tasavvufî Türk edebiyatı örneklerinden olan Fakr-nâmedeki deyim fiiller tespit edilmiş ve çeşitli açılardan incelenmiştir. Bu yolla Çağatay Türkçesinde deyim fiil kullanımında daha çok hangi yardımcı fiilden yararlanıldığı; bu yapıların kaç unsurdan oluştuğu, deyim fiillerin dili ve günümüzdeki kullanımının nasıl bir seyir gösterdiği ortaya konulmuştur. Yapılan incelemeler ile Türk dilinin Çağatay Türkçesi kolunda deyim fiil kullanımının nasıl olduğu gözler önüne serilerek Türkçenin söz varlığı ve söz dizimi çalışmalarına az da olsa katkı sağlanması hedeflenmiştir.

A. Yardımcı Fiile Göre Fakr-Nâmede Geçen Deyim Fiillerin Sınıflandırılması

Anlamca kaynaşmış birleşik fiillerinden olan deyim fiillerin hangi yardımcı fiil unsurlarıyla kurulduğu incelenmiş ve alt başlıklar altında bu bölümde sınıflandırılmıştır.

Örnek cümlelerin numaralandırılmasında, Ahmet Yesevî Üniversitesinin Mütevelli Heyet Başkanlığınca hazırlanan Yesevînin Fakr-nâme'sinin transkribe edilmiş kısmından yararlanılmıştır. İlk numara, sayfa sayısını; ikinci numara ise satır sayısını göstermektedir.

Bol- fiili ile kurulan deyim fiiller

Peydâ bol-: Ortaya çıkmak.

meşâyıhlar peydâ bolğay 1/4: şeyhler ortaya çıkar; kendini şeyh zanneden kimi insanların ortaya çıkar.

vaki' peydâ bolsa 2/16-17: bir hal meydana gelse.

fesâdlar peydâ bolur 10/8: fesad işler ortaya çıkar.

Çara yüzlüğ bol-: Ayıpları yüzüne vurulmak.

Kıyâmet küni çara yüzlüğ bolup 3/15: kıyamet günü günahları yüzüne vurulup.

Zabıt bol-: Zabıt; zapt, tutanak anlamına gelir. (Bir şeye) söz geçirmek demektir. Eserde söz geçirmek, zabt etmek anlamında geçmiştir.

Öz nefsimge zabıt boldım 3/27: kendi nefsimi zabtettim, nefsime söz geçirdim.

Hâk-râh bol-: Toprak olmak; alçakgönüllü davranmak.

Evvel hâk-râh bolmağ turur 5/30: toprak olmak; ölmeden önce nefsini öldürmek.

Köngli savuk bol-: Gönlü soğumak; bir şeye karşı meyilli olmamak, uzak durmak.

Barça işlerdin köngli savuk bolsa 9/6: bütün işlerden gönlü soğuk olsa; bütün işleri bir kenara bırakıp ilgilenmese (gerek).

Közi iki dünyâdın dühte bol-: Gözü iki dünyaya kapalı olmak; hem dünya hem ahiret menfaatlerinden sıyrılmak.

Közi iki dünyâdın dühte bolsa 9/7: gözü iki dünyaya kapalı olsa, dünyevi ve uhrevi emeller beslemese (gerek).

Efruchte bol-: (Bir durum) açığa çıkmak.

Sırrı efruchte bolsa 9/8: sırrı aydınlanmış olsa, sırrı açığa çıksa.

İki cihanda sultan bol-: İki dünyada da mutlu olmak.

İki cihanda sultan boldı 9/22: iki cihanda da gerçek saadeti yakaladı.

Vücutı altun bol-: Vücudu sıhhat bulmak.

Vücutı altun boldı 9/24: vücudu sıhhat buldu, mutluluğu yakaladı.

Pest-likây bol-: Alçakgönüllü olmak.

Sufi pest-likây bolsa, Hak Ta ‘âlanı tapkay: Sufi alçakgönüllü olursa Hakkı bulur.

Açıg bolma-: Arası açık olmamak; birbirleriyle dargın olmamak.

Kişi birle açıg bolmamak 10/4-5: kişi ile arası açık olmamak, dargın olmamak.

- murdâr ét yemiş dék bolğay 2/7: ölü eti yemiş gibi olur.
  - Huda-yi Ta ‘alâning şevkıda su dék bolup 8/28: Hüdayı Taalaning şevkinde su gibi olup; nefsinı yok edip alçakgönüllü olup.
  - Eyyüp dek bolmış turur 6/32: Eyyüp gibi olmuştur.
- örneklerinde ise benzetme edatı olan teg>teğ>dek edatından yararlanılarak benzetme yapılmıştır. Ömer Asım Aksoy, bu tür yapıların deyim sayılamayacağını benzetme olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Aksoy, 1988: 145-146).

Al- fiili ile kurulan deyim fiiller

Sebak al-: Haber almak.

Alardın sebak algay 1/5: onlardan ders alır.

Baskara al-: İdare etmek, yönetmek.

Müridlerini baskara’l-mağaylar < baskara almağaylar 1/6: müridlerini idare edemezler; yönetip, çekip çeviremezler.

Niyâz al-: Niyazın kelime anlamı; yalvarma-yakarma, dua, istek-arzudur. Eserde ise yardım almak anlamında yer alır.

Müridleridin niyâz algaylar 2/4: müridlerinden yardım alırlar.

Şeyh oldur ki niyâz alsa 2/6: şeyh odur ki yardım alsa.

Ber- fiili ile kurulan deyim fiiller

Nezr ü niyâz ber-: bağışta ve yardımda bulunmak.

Müridleri nezr ü niyâz bermese 2/4: müridleri bağış ve yardımda bulunmasa.

Müstahaklara ber-: Karşılığını vermek, hak ettiklerine vermek.

Müstahaklara bergeyler 2/6: hak etmiş olanlara verirler.

Kol ber-: (Birine) el vermek.

Pirge kol ber-gil2/13-15, 5/17: pire el ver, pirin yolundan git, pirine mürit ol.

Azar berme-: (Birini) azarlamamak, karşıdakini rencide etmemek.

Kişini azar bermegey 5/32: kimseyi incitme, kırma.

Nefsni ârzüsını ber-: Nefsin isteklerine uymak.

Nefsini ârzüsını bermegey 8/1-2: nefesine istediğini vermesin, karşı dursun.

Köngül ber-: (Bir şeye) gönül vermek; bir şeyi sevmeye, istemeye veya yapmaya içten yönelmek, meyletmek.

Köngülni Haknı rızasıga berse kerek 8/29: gönlünü Hak rızasına vermesi gerek; Haknı razı olduğu işlerle gönlünü doldurması gerek.

Ferzendiga ve mālīga köngül bermese kerek 8/29: çocuklarına ve malına gönül vermemesi gerek.

Cānını ber-: canını vermek; kendini feda etmek; ölmek.

Cānını bermegey 9/4: canını vermesin.

Kıl- fiili ile kurulan deyim fiiller

Peydā kıl-: Ortaya çıkmak.

Marifetde cezbe-i Hāk peydā kıldurğay 2/18: Marifette ilahi cezbe ortaya çıkarsın, meydana getirsin.

Perhîz kıl-: (Bir şeyden) uzak durmak.

Bâtıl işlerdin ve bid'at işlerdin perhîz kılğay 2/25-26: kötü ve fesat işlerden uzak durur.

Pey-revlik kıl-: (Bir şeyin) izinden gitmek.

Sözleriğā pey-revlik kılıp 3/10: sözlerinin izinden gidip, sözlerine uyup.

Sebîl-rāh kıl-: (Bir şeyi) Allah yolunda harcamak, malını mülkünü Allah yolunda sarf etmek.

Lokmasını sebîl-rāh kılmak 5/32: Allah yolunda lokmasını harcamak.

Sal- fiili ile kurulan deyim fiiller

Köz sal-: (Bir şeye) bakmak.

Nā-mahremlerğā köz salğaylar 1/9: Na-mahremlere bakarlar.

Yolğā sal-: Bir amaç uğruna harekete geçirmek.

Tarikat 'ilmi birlen yolğā sal- 2/17: tarikat ilmi ile yola salsın; tarikat yolculuğuna, seyr ü sülûka çıkarsın.

Hızır Babam meni saldı yolğā 4/15: Hızır (A.S.) beni doğru yoldan gitmem için teşvik etti, doğru yola yönlendirdi.

Kol salma-: El uzatmamak.

Burun lokmage kol salması 5/31: Bir parça lokmaya el uzatmamak.

Özini sal-: Kendini bırakmak, kendini bir şeye adanmak.

Özini teslimğā cān u dil birle sal- 8/5: kendini can ve gönülden teslime salmak, kendini koşulsuz adanmak.

Tut- fiili ile kurulan deyim fiiller

Ümîd tut-: (Bir şeyden) ümitli olmak.

Allah u Teālāning rahmetidin ümîd tut- 1/10: Allah'ın rahmetinden ümitli olmak.

Rûze tut-: Oruç tutmak, oruç ibadetini yerine getirmek

Üçünçi rûze tutmak turur 5/12: üçüncü oruç tutmaktır.

Ber-pāy tut-: Ayakta tutmak, (O şeyin) sürekliliğini sağlamak.

Şerî'at ve tarîkatnı ber-pāy tutmak turur 5/27: şeriat ve tarikatı ayakta tutmaktır, sürekli yaşamasını sağlamaktır.

Kör- / Körün- /Körset- fiilleri ile kurulan deyim fiiller

Hor kör-: Küçük görmek, bir kimseye değersiz gözle bakmak.

Meşâyih işlerini hor körgöyler 2/2: Şeyhlerin işine değersiz gözle bakarlar.

Yol körset-: kılavuzluk etmek, yolu bilmeyene anlatmak, tarif etmek.

Haķîkat sarıdın mürîdge yol körsetkey 2/17-18: hakikat yönünden müride yol göstereyin; müridin tarikat yolculuğunda yardımcı olsun.

Haķîr kör-: Küçük görmek.

Faķîrni haķîr körse 5/2: Fakiri küçük görmek.

Özige kör-: Kendine revâ görmek.

Mihnet ü renc ü belânı özige körse kerek 7/28: zahmet, sıkıntı ve belayı kendine reva görmek.

Közige körünme-: Kendi derdi dolayısıyla hiçbir şeye değer verememek.

Barça behiştning ni 'metleri közige körünmes 8/27: bütün cennetlerin nimetleri gözüne görünmemek.

Āhır demide cāyını körüp 10/25: son anda yerini gör-; öbür dünyası bildirilmek.

Koy- fiili ile kurulan deyim fiiller

Ādem koymak: Ayak basmak; bir yere varmak; bir yere bağlanmak.

Sūfî yolğa rāstlık birle kadem koyğay 8/15: sufi yola doğruluk ile ayak koyar; sufi doğru yola yönelir.

Başığa koymak: (Bir şeyi) memnunlukla karşılamak, saygıyla karşılamak.

Faķr, bir tac-ı devlet turur, her kim başığa koydı 9/22: devlet tacı olan fakirliği kim başa koydu; saygıyla kabul etti.

Yür- / Yürge- fiili ile kurulan deyim fiiller

Ēşikide yürge-: Eşiğinde yürümek; işini yaptırmak için bir yere çok gidip gelmek. Bu deyim, günümüz Türkçesinde eşiğini aşındırmak deyiminde yaşamaktadır.

Yene hārlık zārlık birle mürîdlerining eşiğinde yürgeyler 2/3: Yine değersiz bir şekilde ve inleyerek müritlerinin eşiğinde dolaşırlar.

Hizmetde yür-: Hizmet etmek.

Ārık yıl tā pirining hızmıetide yürmeğünçe 2/22-23: uzun süreler pirine hizmet etmedikçe.

Yolğa yür-: Yola girmek; bir amaç uğruna bir şeye yönelmek.

Şerî'at emri birle yolğa yürgey 2/25: şeriat emri ile yola girer.

Keltür- fiili ile kurulan deyim fiiller

Becāy keltür-: Yerine getirmek; istenileni, gerekeni yapmak.

Emrlerini becāy keltürse 3/13: emirlerini yerine getirir.

Resul-i Ekrem sünentlerini becây keltürmak turur 5/15: Peygamberimizin sünnetlerini yerine getirmektir.

Tokuzınçı emr-i ma 'rufnı becay keltürmak turur 5/15: dokuzuncu emri marufu yerine getirmektir.

Beşinci vird-i evkatnı becay keltürmak turur 5/19: beşinci vird-i evkatı yerine getirmektir.

Îmān keltür-: İman getirmek.

Evvel îmān keltürmek Hak Ta 'ālāning birlikige ve barlıkıga ve sıfatıga ve zatıga 5/10: evvel Hak Talaning birliğine, varlığına, sıfatlarına ve zatına iman getirmektir.

Tüş- fiili ile kurulan deyim fiiller

Yêrge tüş-: güçsüz kalmak.

'aqlım şaştı yêrge tüşüm 3/22: güçsüz ve dermansız kaldım.

Şübhege tüş-: Şüpheye düşmek, şüphelenmek.

Şüfi helal yemaqdın tevbe kılsa kerek tâ şübhege tüşmegey 7/32: Sufi helal bile olsa fazla yemekten kaçınmalıdır, tâ (ki) şüpheye düşmesin.

Köngüle / könglige tüş-: Gönle düşmek; gönlünü bir şeye kaptırmak.

Fakr bir ot turur, her kimning könglige tüşti 9/24: Fakir olmak bir ateştir, bu ateş kimin gönlüne düştü (ise).

Āftāb-ı haqîkat tüş-: Hakikat güneşi düşmek; hakikî mutluluğa ulaşmak.

Āftāb-ı haqîkat anga tüşkey 10/2: hakikat güneşi ona vurur; gerçek saadeti yaşar.

Kêt- fiili ile kurulan deyim fiiller

Ömür kêt-: Ömür tamam olmak.

Ömrüm ketti 3/21: ömrüm bitti, sonuna erdi.

Akıl kêt-: Akıl gitmek; mecnun olmak; delirmek.

Aqlım ketti 4/4: aklımı kaybettim, mecnun oldum.

'Akl u hüşumdın kêt-: Aklı başından gitmek; hayret duyarak kendini kaybetmek.

Ol ne şüret erdi ki kördüm, 'akl u hüşumdın kettim 6/7-8: O ne suret idi ki gördüm, aklım (başımdan) gitti.

Kêl- fiili ile kurulan deyim fiiller

Hüşumğa / Hüşlarığa kêt-: Aklı başına gelmek, kendine gelmek.

Hüşlarığa keldiler 6/7: Akılları başlarına geldi, kendilerine gelmek.

Hüşumğa keldi 6/22: Aklım başıma geldi

Başığa kêt-: Kötü bir durumla baş başa kalmak; (Bela ve üzüntü) başına gelmek; sıkıcı ve üzüntü verici bir durumla karşılaşmak.

Belâ ve miñnet başığa kelse 8/5: başına bela ve zahmet gelse; sıkıntıyla karşılaşsa.

Tart- fiili ile kurulan deyim fiiller

H‘arlık tart-: Küçük görülmek.

Tofrağ-sıfat h‘arlık tarttım 4/5: toprak gibi hakir görüldüm, önemsenmedim, değersiz oldum.

Riyāzet tart-: Riyazet çekmek, nefsin isteklerini kırmak.

Riyāzet tartkıl 6/10: riyazet çek

Sat- fiili ile kurulan deyim fiiller

Birge sat-: Hiçe satmak; değerinin altında bir karşılığa vermek.

Ming altunluk kıymetini birge sattım 4/7: Bin altın değerini bir uğruna hiçe sattım, değerini azalttım.

Zerre-i ta ‘amga sat-: Bir zerre yiyeceğe satmak; değerinin çok altında vermek.

Ellig yıllık tā‘atını zerre-i ta‘amga satğay 8/13: elli yıl yiyeceğini bir zerre yiyeceğe satar.

Kayt- fiili ile kurulan deyim fiil

Yazuklardın kayt-: Günahlardan dönmek, günahı işlemeyi bırakmak.

İkinci yazuklardın kaytmak turur 7/7: ikinci günahlardan dönmektir.

Bar- fiili ile kurulan deyim fiil

Dünyādın bar-: Dünyadan göçmek, ölmek.

Tevbe kılmay dünyādın barsa 2/28: tevbe etmeden dünyadan göçüp gitse, vefat etse.

Çık- fiili ile kurulan deyim fiil

Emirdin çık-: Emri yerine getirmemek.

Şeriat emridin çiksa mürted turur 2/27: şeriatin dediklerini yerine getirmese dinden çıkmış olur.

Ayır- fiili ile kurulan deyim fiil

Cānını ayırma-: (O şeyden) kendini uzak tutamamak.

Cānını küfr ü delāletdin ayırmağay 1/7-8: canını küfr ve delaletten ayırmamak.

Köydür- fiili ile kurulan deyim fiil

Nefsini köydür-: Nefsini öldürmek; nefsinin isteklerini yapmamak.

Sufi nefsini köydürüp fena kılsa kerek 8/16: sūfînin nefsini yakması gerek; nefsini öldürüp, nefsinin dediklerini yapmasa gerek.

Ak- fiili ile kurulan deyim fiil

Erip ak-: Eriyip akmak; bir şey uğruna yok olmak.

Huda-yi Taalaning şevkida erip aksa kerek 8/28: Hüdayı Taalanın şevkinde eriyip akmak gerek; nefsini hiçe sayıp yok olmak gerek.

Sun- fiili ile kurulan deyim fiil

Boyun sun-: İtaat etmek

Hak emrine boyun sunup 2/24-25: Hak’ın emrine itaat edip.

Hak'ka boyun sunup keldim 4/11: Hak'a boyun verip geldim.

Sındur- fiili ile kurulan deyim fiil

Nefsni sındurmak: Nefsini öldürmek.

Nefsni mücâhede yayı birlen sındurup 3/11: nefsini mücâhede yaparak kırıp, nefsini mücâhede yaparak yok edip.

İN- fiili ile kurulan deyim fiil

Köküdin yerge in-: Gökten yere inmek; görünür hâle gelmek.

Fakîrlık şüreti kökde erdi, köküdin yerge indi 6/12: fakirlik sureti gökte idi, gökten yere indi; görünür oldu.

Sağla- fiili ile kurulan deyim fiil

Sırrın sakla-: Sırrını saklamak; sırrını tutmak.

Her kimdin sırrın saklamak 5/33: herkesten sırrını saklamak, gizli bilgileri başkalarıyla paylaşmamak.

Yan- fiili ile kurulan deyim fiil

Yaman yollardın yan-: Kötü yoldan dönmek; yanlış bir hareketi yapacakken ondan yüz çevirmek.

Yetinçi yaman yollardın yanmak turur 7/10: Yedincisi kötü yollardan dönmektir; kötü hal ve hareketlerden vazgeçmektir.

Dê- fiili ile kurulan deyim fiil

Âh vâh dê-: Pişman olmak.

Şüfîğa belâ kelse, âh vâh demes 7/35: Sûfiye sıkıntı gelirse hayıflanmaz, pişman olmaz.

Ye- fiili ile kurulan deyim fiil

Meyvesidin ye-: Meyvesini yemek; bir şeyin imkânlarından yararlanmak.

Fakr Hak Ta'âlânın bâğ-i vaslıdın dırahtî turur... Her kim meyvésidin yedi, hayât-i câvidâne taptı 9/35: Fakr Hak Taâlâ'nın vuslat bağından bir ağaçtır... Kim meyvésinden yedi ise ebedî hayat buldu.

Uç- fiili ile kurulan deyim fiil

Kökke uç-: Göğü uçmak; ölmek.

Kökke uçtum 3/21: göğü uçtum, ömrüm bitti.

Taş- fiili kurulan deyim fiil

Bağır taş-: Coşmak, galeyana gelmek.

Bağırım taştı 3/22: Bağırım taştı, coştum.

Kat- fiili ile kurulan deyim fiiller:

Tünler kat-: Geceyi gündüze katmak; geceler geçirmek.

Hü hü tēju başım birlen tünler kattım 4/6: Hü hü deyip gözyaşım ile geceleri (birbirine) kattım.

Kaç- fiili ile kurulan deyim fiil

Yazukdın kaç-: Günahtan kaçmak; uzak durmak.

Yazuklardın kaçtım 4/12: günahlardan uzak durdum.

Sığ- fiili ile kurulan deyim fiil

Yer ve kökke sığma-: Yere göğe sığmamak; târif edilmesi mümkün olmamak.

Anıng şerhi yer ve kökke sığmas 6/6: onun tarifi yere göğe sığmaz; ne kadar tarif edilse de eksik kalır.

B. Taşdıkları Unsurlara Göre Fakr-Nâmede Geçen Deyim Fiiller

B.1. Tek Unsurlu Deyim Fiiller

Yardımcı fiille birlikte yer alan isim unsurundan oluşan birleşik fiil yapısı tek unsur olarak çalışmamızda ele alınmıştır. Buna göre isim ögesi tek bir kelime olabilmekle birlikte sözcük grubu olarak da görülebilmektedir. Yardımcı fiilin yanındaki isim unsurunun örnekleri sınıflandırılarak ne gibi yapılardan oluştuğu gözlenmiştir. Aşağıdaki örneklerden de görüleceği üzere, deyim-fiillerin büyük bir çoğunluğunda isim unsurunun nesne olduğu, bunların da yoğunluklu olarak belirtisiz nesne özelliği gösterdiği tespit edilmiştir. Bu oranı yer tamlayıcısı+yardımcı fiil kuruluşundaki yapılar takip etmiştir. Bu yapılarda, isim unsurunun aldığı eke göre yapılan tasnifte fazladan aza doğru sırasıyla yönelme, ayrılma ve bulunma ekli kullanımların mevcut olduğu görülmüştür. Tek unsur grubunda zarf fiil+yardımcı fiilden ve özne+yardımcı fiilden oluşan birleşik fiil grubuyla da karşılaşılma birlikte sayısı çok azdır. Özne+yardımcı fiil yapısı ise dört, Zarf+yardımcı fiil yapısı ise bir yerde örneklenmiştir.

B.1.1. Nesne + Yardımcı Fiil Kuruluşunda Tek Unsurlu Deyim Fiiller

B.1.1.1. Belirtisiz Nesne+Yardımcı Fiil

peydā bol-
zabıt bol-
kara yüzlüg bol-
hak-rāh bol-
pest-likāy bol-
açıg bolma-
efruhte bol-
sebak al-
niyāz al-
baskara al-
nezz ü niyaz ber-
kol ber-
azar berme-
köngül ber-
peydā kııl-
perhız kııl-
pey-revlık kııl-
sebil-rāh kııl-
köz sal-

kol salma-
ümîd tut-
rûze tut-
hor kör-
yol körset-
hakîr kör-
kadem koy-
tünler kat-
âh vâh dè-
boyun sun-
îmân keltür-
riyâzet tart-
h'ârlık tart-
êşik aç-

becây keltür->yerine getirmek ve berpây tut->ayakta tutmak; sürekliliğini devam ettirmek örnekleri de yapı itibariyle bu grupta değerlendirilmiştir. Ancak anlam karşılığı dikkate alınırsa yer tamlayıcısı + yardımcı fiil özelliği gösterdiği görülür.

B.1.1.2. Belirtili Nesne+ Yardımcı Fiil

nefsni arzusını ber-
özini sal-
cânını ber-
cânını ayırma-
nefsini köydür-
sırrın sakla-
nefsni öltür-
nefsni sındur-

B.1.2. Yer Tamlayıcısı + Yardımcı Fiil Kuruluşunda Olan Tek Unsurlu Deyim Fiiller

B.1.2.1. Yönelme Hâli Eki Almış Yer Tamlayıcısı + Yardımcı Fiil

müstahaklarğa ber-
yolğa sal-
özige kör-
közige körünme-
başığa koy-
başığa kël-
yolğa yür-
hüşumğa/hüşlarığa kël-
yerge tüş-
şüphege tüş-
köngüle tüş-
kökke uç-
yer ve kökke sığma-
birge sat-
zerre-i ta'âmğa sat-

B.1.2.2. Bulunma Hâli Eki Almış Yer Tamlayıcısı + Yardımcı Fiil

êşikide yürge-

hizmetde yür-

B.1.2.3. Ayrılma Hâli Eki Almış Yer Tamlayıcısı + Yardımcı Fiil

yazuklardın kayt-

dünyâdın bar-

yazukdın kaç-

aklı u hüşumdın kêt-

yaman yollardın yan-

emirdin çık-

meyvesidin ye-

B.1.3. Zarf-Fiil + Yardımcı Fiil Kuruluşunda Tek Unsur Olan Deyim Fiil

erip / ak-

B.1.4. Özne + Yardımcı Fiil Kuruluşunda Tek Unsur Olan Deyim Fiiller

ömür kêt-

akıl kêt-

bağır taş-

âftâb-ı hakîkat tüş-

B.2. Çift Unsurlu Deyim Fiiller: İsim veya isim unsuru ile yardımcı fiil kuruluşundan oluşan yapı anlamca kaynaşmış birleşik fiildir ve bu durum söz dizimsel açıdan tek unsur olarak değerlendirilmiştir. Çift unsurlu yapılarda ise birleşik fiil grubunun anlamını ve işlevini bir kademe daha açıklayan bir isim unsuru daha yer alır.

B.2.1. Özne + Birleşik Fiil < Belirtisiz Nesne + Yardımcı Fiil

köngli / savuk bol-

vücutı / altun bol-

B.2.2. Yer Tamlayıcısı + Birleşik Fiil < Belirtisiz Nesne + Yardımcı Fiil

iki cihanda / sultan bol-

köküdin / yerge in-

B.3. Üç Unsurlu Deyim Fiiller: Birleşik fiili tamamlayan özne, nesne, zarf veya yer tamlayıcısı gibi söz gruplarından herhangi ikisini daha alan yapılardır. Bu eserde sadece bir örneğine rastlanmıştır.

B.3.1. Özne + Yer Tamlayıcısı + Birleşik Fiil < Belirtisiz Nesne + Yardımcı Fiil

közi / iki dünyâdın / dühte bolmak

Taşıdıkları unsurlara göre deyim fiiller incelendiğinde tek unsurdan oluşan deyim fiillerin sıklıkla kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır (72 örnek). Bu durumu ise çift unsurlu deyim fiil yapılarının takip ettiği gözlenmiştir (4 örnek). Metinde sadece bir örnekte üç unsurdan oluşmuş deyim fiile rastlanmıştır.

C. İsim Unsurlarının Diline Göre Deyim Fiiller

C.1. Tek Unsurlu Deyim Fiillerin İsim Unsurunun Dili

C.1.1. İsim Unsurunun Türkçe Olduğu Deyim Fiiller

Açıg bol-

Baskara al-

Kol ber-

Köngül ber-

Yazuklardın kayt-
Köz sal-
Yolğa sal-
Kol salma-
Özini sal-
Yol körset-
Özige kör-
Közige körünme-
Başığa koy-
Erip ak-
Êşikide yürge-
Êşik aç-
Yolğa yür-
Yazukdın kaç-
Yaman yollardın yan-
Yer ve kökke sığma-
Boyun sun-
Yerge tüş-
Köngüle tüş-
Kökke uç-
Bağır taş-
Birge sat-
Kara yüzlüg bol-
Tünler kat-
Başığa kel-

C.1.2. İsim Unsurunun Arapça Olduğu Deyim Fiiller

Peydā bol-
Zabıt bol-
Müstahaklarğa ber-
Azar ber-
Peydā kııl-
Dünyādın bar-
Emirdin çık-
Hakîr kör-
Kadem koy-
Nefsini köydür-
Hizmetde yür-
Ömür kêt-
Akıl kêt-
Sırrın sakla-
Riyazet tart-
Nefsni öltür-
Nefsni sındur-
İmān keltür-
Şüphege tüş-

Zerre-i ta 'āmğa sat-

C.1.3. İsim Unsurunun Farsça Olduğu Deyim Fiiller

Hāk-rāh bol-

Sebak al-

Efruchte bol-

Niyāz al-

Cānını ber-

Perhîz kııl-

Ümîd tut-

Rûze tut-

Ber-pā tut- / *ber-pāy* tut-

Cānını ayırma-

Hor kör-

Hūşumğa / *hūşlarığa* kël-

H'ārlik tart-

Peyrev-lik kııl-

Meyvesidin yè-

Becā / *becāy* keltür-

C.1.4. İsim Unsurunun Dilinin Karışık Olduğu Deyim Fiiller

C.1.4.1. Farsça - Arapça Tamlamalı İsim Unsurlu Deyim Fiiller

Pest-likāy bolmak

Āftāb-ı haqîkat tüş-

C.1.4.2. Arapça-Farsça Tamlamalı İsim Unsurlu Deyim Fiiller

Nefsni arzūsını ber-

Sebîl-rāh kııl-

Akl u hūşumdın kêt-

C.1.4.3. Arapça - Farsça İsim Unsurlu Deyim Fiil

Nezr ü niyāz ber-

C.1.4.4. Müşterek Kelime - Arapça Nida İsim Unsurlu Deyim Fiil

Āh vāh dè-

C.2. Çift Unsurlu Deyim Fiillerin İsim Unsurunun Dili

Birleşik fiilin anlamını tamamlayan ögenin isim veya isim unsurunun diline göre yapılan değerlendirme içerir.

C.2.1. İsim veya İsim Unsurunun Türkçe Olduğu Deyim Fiiller

Köngli / savuk bol-

Kökdin / yerge in-

C.2.2. İsim veya İsim Unsurunun Arapça Olduğu Deyim Fiiller

Vücutı / altın bol-

C.2.3. İsim veya İsim Unsurunun Dilinin Karışık Olduğu Deyim Fiiller

İki cihānda /sultan bol-

C.3. Üç Unsurlu Deyim Fiilin İsim Unsurunun Dili

İncelediğimiz metinde üç unsurlu deyim fiille sadece bir örnekte karşılaşılmıştır. İsim + Yardımcı Fiil yapısındaki birleşik fiilde ismin Farsça, diğer tamamlayıcı unsurların dilinin ise karışık olduğu (Türkçe-Arapça) gözlenmiştir.

Közi / iki dünyādın / dühte bolmak

D. Fakr-Nâmedeki Deyim Fiillerin Günümüz Türkçesindeki Karşılığı

Eserde geçen deyimlerin günümüzle kıyaslanması noktasında Türk Dil Kurumu'nun Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü'nden yararlanılmıştır. Sözlükte yer almayan ama halk kullanımında olanlar da ayrıca belirtilmiştir.

peydâ bolmak: Bu deyim fiil günümüzde de peyda olmak şeklindedir. Çıkmak, oluşturmak, ortaya çıkmak, edinmek anlamlarına gelmektedir.

zabıt bolmak: Günümüz Türkçesinde bu kullanımda doğrudan bir deyim yer almamaktadır. Eserde söz geçirmek, sözünü geçirmek anlamlarıdır. Sözlükte zabıt ile birlikte sadece zabıt tutmak deyimini yaşamaktadır.

hak-râh bolmak: Hak-râh kelimesinin tam karşılığı yol toprağı olmak demektir. Ancak metin içinde kastedilen manası alçakgönüllü olmaktır. Ancak günümüz Türkçesinde toprak olmak deyimini yaşasa da eserdeki anlamından farklı bir kullanımı söz konusudur. Şimdi bu deyim anlamları ölümünün üzerinden çok zaman geçip çürümüş olmak; ölmektir.

pest-likây bolmak: Alçak olmak kelime karşılığında alçakgönüllü olmak kastedilmiştir. Sözlükte benzer bir kullanım yoktur.

açığ bolmak: Günümüz Türkçesinde arası (araları) açılmak deyiminde yaşamaktadır.

sebak almak: Bu deyim haber almak deyimini olarak günümüzde de yer almaktadır. Kendisine bildirilmek, öğrenmek, bilgi edinmek anlamındadır.

sebak almak: Bu deyim fiil şimdi aynı anlamla haber almak şeklinde kullanımdadır.

niyâz almak: Yardım görmek deyimini eserdeki bu deyim anlam karşılığıyla birebir uyuşmaktadır. Buna göre destek elde etmek, bağış görmek anlamlarıdır.

baskara almak: Günümüzde idare etmek olarak geçmektedir. Yönetmek, çekip çevirmek anlamına gelmektedir.

nevr ü niyâz bermek: Yardımda bulunmak ve yardımına koşmak deyimleriyle anlamsal açıdan ilişkilidir.

kol bermek: Günümüz Türkçesinde el vermek deyimini mevcuttur. Yardım etmek yahut tarikatlarda başkasına yol gösterme gibi anlamlarıyla eserdeki karşılığı aynıdır.

azar bermek: Azarlamak anlamındadır. Günümüz Türkçesinde azar vermek deyimini yoktur. Ancak anlam bakımından azarlamanın edilgeni için azar işitmek deyimini mevcuttur.

köngül bermek: Sevmek, âşık olmak; bir şeyi sevmeye ve istemeye içten yönelmek; düşkün olmak anlamlarıyla aynı deyim günümüzde de kullanımdadır.

cânını bermek: Kendini feda etmek, hiçbir şeyi esirgememek; bir şeye çok düşkün olmak anlamlarıyla aynı şekliyle şimdi de yaşamaktadır.

peydâ kılmak: Peyda olmak deyimleriyle aynı anlamdadır. Günümüz Türkçesinde ise peyda ismi kıl- fiiliyle birlikte deyim halinde bulunmamaktadır.

perhîz kılmak: Eserde uzak durmak anlamıyla kullanılan bir deyim iken günümüzde sağlığı korumak veya düzeltmek amacıyla özel bir beslenme düzeni geliştirmek anlamı kazanmıştır.

pey-revlik kılmak: İzinden gitmek, uymak manasıyla eserde yer almaktadır. Birebir bu deyim günümüzde bulunmasa da anlam benzerliği olan deyim mevcuttur: izine uymak

sebil-râh kılmak: Eserde, Allah yolunda harcamak şeklinde karşılık verilmiştir. Nitekim günümüzde de bu anlamda deyim fiil kullanılmaktadır.

köz salmak: Bakmak anlamındadır. Sözlükte nam salmak, şöhret salmak, suya salmak, salma salmak, kuşun kanadıyla haber salmak, ün salmak, kök salmak, haber salmak, dal budak salmak, selam salmak, korku salmak gibi kullanımlar mevcut olsa da köz salmak deyimini mevcut değildir.

ümîd tutmak: Ümitlenmek anlamına gelen bu deyim bir birebir böyle bir kullanımı şimdi yoktur. Ancak anlam benzerliği olan ümit bağlamak ve ümit beslemek, ümide düşmek, ümide kapılmak deyimleri mevcuttur.

rûze tutmak: Bu deyim şimdiki karşılığı oruç tutmaktır. Anlamı oruç ibadetini yerine getirmektir.

ber-pây tutmak: Ayakta tutmak, sürekliliğini sağlamak anlamına gelen bu deyim şimdiki kullanımı da (bir şeyi) ayakta tutmak'tır.

hor körmek: (birini, bir şeyi) hor görmek deyimini günümüzde de bu şekilde yaşamaktadır. Bir kimseye değersiz göze bakmak anlamına gelmektedir. Bu deyim yanı sıra, (birine) hor bakmak deyimini de kullanımdadır. Hor görmek gibi değersiz saymak anlamına gelmektedir.

yol körsetmek: Şimdi bu deyim yol göstermek olarak aynı şekilde karşılık bulmaktadır. Kılavuzluk etmek; ne yapılacağını, nasıl yapılacağını öğretmek gibi anlamlara sahiptir.

hakîr körmek: önemsememek, değer vermemek, küçük görmek, hor görmek gibi anlamları olan bu deyim hakir görmek şekliyle günümüz Türkçesinde de mevcuttur.

ka-dem koymak: Bu deyim şimdi ayak basmak olarak kullanılmaktadır. TDK Sözlüğünde bir yere varmak, ulaşmak; mesleğe girmek; bir yere bağlanmak; girmek, gelmek, uğramak anlamlarına geldiği belirtilir. Eserdeki anlamı ise tasavvufi yola bağlanmak anlamıyla geçmektedir.

tünler katmak: Metindeki anlamı geceleri (birbirine) katmak anlamındadır. Günümüz Türkçesinde geceyi gündüze katmak deyimindeki anlamla benzerlik gösterir. Geceyi gündüze katmak; aralıksız, gece gündüz çalışmak gibi anlama sahiptir. Eserde ise geceler boyu bir hali yaşamak anlamı verilmiştir. Dolayısıyla tam olarak benzerlik göstermemekle birlikte deyimler arası ilişki mevcuttur.

ah vâh demek: Günümüz Türkçesinde de ah vah etmek (demek) deyimini pişman olmak anlamıyla yaşamaktadır. .

ömür kêtme: Ömrün bitmesi manasına gelen bu deyim TDK Sözlüğünde birebir karşılığı yoktur. Ömrü vefa etmemek, ömür çürütmek deyimleri yer alsada anlamca benzerlik göstermemektedirler.

akıl kêtme: TDK Sözlüğünde akılı gitmek deyimini vardır ancak ele alınan eserdeki anlamdan farklıdır. Eserde aklını kaybetmek manasındadır ama TDK'nın sözlüğünde şaşırma, korkma; çok beğenme, bayılmak anlamları mevcuttur.

becây keltürme: TDK Sözlüğünde bu deyim şimdiki karşılığı yerine getirmek deyimidir.

îmân keltürme: Bu deyim şimdiki karşılığı sözlükte yine iman getirmek olarak geçmektedir.

bağır taşmak: Eserde coşma, galeyana gelme manasında geçmiştir. TDK Sözlüğünde böyle bir kullanım mevcut olmamakla beraber halk arasında bu tarz bir ifade söz konusudur.

riyâzet tartma: Eserde riyazet çekme; tasavvufi yolda makam geçme için bazı şeylerden kendini yoksun bırakma anlamındadır. Bu kullanım TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde geçmemektedir. Ancak tasavvufi terminolojide bu deyim kullanılmaktadır.

h'arlık tartma: Küçük görülmek demektir. Küçük görmek ve hor görmek deyimlerinin edilgen anlamlısıdır.

nefsni arzusını bermek: Nefsinin isteklerine uymak anlamında olan bu deyimün günümüzdeki karşılığı nefesine uymak, şeytana uymak deyimidir. Bu deyimün anlamı da bedenün isteklerine uymak, günah işlemektir.

özini salmak: Kendini bırakmak, kendini bir şeye adanmak anlamına gelen bu deyimün TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde (*birine, bir şeye*) *kendini adamak* “kendini vermek”, *kendini bırakmak* “kendine özen göstermemek, çevre ile ilgisini keserek yalnız bir konuyla uğraşmak”, *kendini koyuvermek* “kendine özen göstermemek, *kendini dağıtmak* “farklı işlerle aynı anda uğraşmaktan kötü durumda olmak”, *kendini harap etmek* “sıkıntı veya üzüntüden pişman olmak” özünü salmak deyimüyle bağlantılı olduğu gözükür. Ancak içlerinde eserdeki anlamıyla en çok (*birine, bir şeye*) kendini adamak deyimüyle ilişkilidir.

cânını ayırmamak: (O şeyden) kendini uzak tutmamak anlamında eserde yer almıştır. TDK Sözlüğünde ise bu deyimün kullanımıyla karşılaşmamaktadır.

nefsini köydürmek: Nefsine uymak, nefsinü köreltmek, nefesine yedirememek deyimlerine TDK’nın Sözlüğünde yer verilmemiştir. Ancak tasavvufi terminolojide nefsinü öldürmek gibi bir kullanım mevcuttur. Nefsinü yakmak olarak çevrilen bu deyim de nefsinü yok etmek anlamındadır.

ëşik açmak: Eserde manevi bir makamı aşmak anlamında kullanılmıştır. TDK’nın Sözlüğünde (*bir şeyden*) *kapı açmak* “bir şeyin sözünü etmek veya bir işe başlamak” deyimü yer almaktadır. Bir işe başlamak anlamının eserde yeni bir tasavvufi mertebeye geçmek, yeni bir hal kazanmak anlamıyla bağlantılı olduğu gözükür.

sırrın saklamak: Günümüz Türkçesinde sır tutmak ve sır saklama deyimleri mevcuttur.

nefsni öltürmek: TDK’nın Sözlüğünde yer almayıp tasavvufi terminolojide günümüzde nefsinü öldürmek şekliyle yaşayan bir deyimdir.

nefsni sındurmak: Nefsinü kırmak olarak çevrilen bu deyimün anlamı nefsinü yok etmek manasındadır. Sözlükte yoktur.

müstahaklerğa bermek: Müstehakını vermek anlamına gelen bu deyimün günümüz Türkçesindeki karşılığı Allah müstehakanı versin “yaptığın kötülöklere karşı Allah lâyıkını versin” deyimünde yaşamaktadır.

yołğa salmak: Bir amaç uğruna harekete geçirmek anlamında eserde geçmektedir. TDK Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğünde ise bu deyim fiile yer verilmemiştir.

özige körmek: (Bir davranışı, birine) reva görmek deyimü günümüzde de kullanılan bir deyimdir. Eserde ise kendine bir şeyi reva görmek anlamlı deyim fiil yer almaktadır.

köziğe körünmemek: TDK’nın Sözlüğünde *gözüne hiçbir şey görünmemek* “kendi derdi dolayısıyla hiçbir şey değeri verememek” anlamıyla günümüzde de bu deyim yaşamaktadır.

başığe koymak: Bir şeyi memnurlukla karşılamak, saygı duymak anlamıyla günümüz Türkçesinde *öpüp başına koymak* deyimü içerisinde bu anlam kendini korumaktadır.

yołğa yürmek: Yola girmek, bir amaç uğruna bir şeye yönelmek demektir. TDK’nın Sözlüğünde dönüşü olmayan yola girmek deyimü mevcuttur. Ancak birebir yola girmek deyimü ile sözlükte karşılaşmamıştır.

hüşümđe/hüşlarığe kèlmek: Günümüz Türkçesinde akla gelmek deyimü eserdeki karşılığıyla hatırlamak anlamıyla yaşamaktadır.

yèrđe tüşmek: Eserde güçsüz kalmak anlamında geçer. Sözlükte ise bu deyim fiil doğrudan tanıklanmamakla beraber benzer kullanımlar vardır: Mecalsiz düşmek, zayıf düşmek, güçsüz düşmek gibi.

şüpheğe tüşmek: Günümüz Türkçesinde de kuşkulananmak anlamıyla şüpheye düşmek deyimü bulunmaktadır.

köngüle tüşmek: Eserde gönlünü bir şeye kaptırmak anlamı görülür. TDK'nın Sözlüğünde gönlü düşmek deyimiyile karşılaşılr ancak âşık olmak anlamındadır.

kökke uçmak: Eserde ölmek, hayatın sona ermesi anlamına gelmektedir. Havalara uçmak “çok sevinmek”, havaya uçmak “patlama dolayısıyla zarar görmek, havaya gitmek” deyimlerinin kökke uçmak deyimiyile anlam bakımından farklı olduğu açıktır. Ancak yapısı farklı olup anlamca benzer olan günümüz Türkçesinde kuş gibi uçup gitmek deyimiyile mevcuttur.

yer ve kökke sığmamak: TDK Sözlüğü'nde yere göğe sığmamak deyimiyile yer almamaktadır. Sözlükte yer ve kökke sığmamak deyimiyile olmasa da günümüzde konuşma dili içinde “heyecanından yerinde duramamak” anlamıyla yere göğe sığmamak deyimiyile karşılaşılr. Sözlükte ise *yere göğe koyamamak* deyimiyile nasıl ağırlayacağını, nasıl memnun edeceğini bilememek; çok önem vermek anlamıyla karşılık bulmaktadır. Bu nedenle eserdeki anlamının tarif etmenin mümkün olmaması dolayısıyla günümüzdeki kullanımının değıştiği görülür.

birge satmak: (Birini) bir pula satmak “bir kimseyi bir çıkar uğruna satmak”. Değerinin altında bir karşılığa vermek, hiçe satmak anlamlarıyla eserde anlam bulan bu deyimün günümüz Türkçesindeki karşılığı olarak (birini) bir pula satmak “bir kimseyi bir çıkar uğruna satmak” ya da hiçe saymak “önemsememek” deyimleri gösterilebilir. Ancak metinde *ming altunluk kıymetini birge sattım 4/7*: Bin altın değerini bir uğruna hiçe sattım, değerini azalttım örneğine göre hiçe saymak deyimiyile daha çok ilişkili olduğu gözükmektedir.

zerre-i ta'âmğa satmak: Bir zerre yiyeceğe satmak, değerinin çok altında bir karşılığa vermek anlamlarıyla eserde geçen bu deyim de *birge satmak* deyimiyile anlam bakımından benzerlik göstermektedir. Günümüz Türkçesinde zerre kelimesinden oluşan bir tek *zerresi kalmamak* deyimiyile TDK Sözlüğünde tanıklanmıştır. Anlamının tükenmek olması dolayısıyla ele alınan deyimden tamamen farklıdır. Dolayısıyla doğrudan benzer yapıda bir kullanımı günümüzde mevcut değildir.

ëşikide yürgemek: Eşiginde dolaşmak, bir şey yaptırmak uğruna yanına gidip gelmek gibi anlamlarla eserde geçen bu deyimün günümüzdeki kullanımı eşiginin aşındırmak deyimidir.

hizmetde yürmek: Hizmet etmek anlamındadır. TDK Sözlüğünde çalışmak, iş görmek; birinin amaçlarının gerçekleşmesini sağlamak gibi anlamlarıyla hizmet etmek deyimiyile yer almaktadır. Kırk yıl tā pining hizmetide yürmeğünçe 2/22-23: uzun süreler pirine hizmet etmedikçe örneğine göre hizmetde yür- deyimiyile aynı zamanda; hizmetini görmek “birisine yardım etmek”, hizmetinde olmak “birinin yanında çalışmak”, hizmeti dokunmak “görevde bulunmak, iş yapmak”, hizmete girmek “çalışmaya başlamak” deyimleriyle de anlamca uyumlu olduğu görülür.

yazukların kaytmak: Günahtan dönmek demektir. TDK Sözlüğü'nde bu deyim gösterilmemiştir.

dünyâdın barmak: Dünyadan göçmek, ölmek anlamına gelen deyimün anlamsal karşılığı benzer olan göçüp gitmek “ölmek” deyimiyile mevcuttur. Dünyadan el etek çekmek “bir kenara çekilip çevreyle ilgisini kesmek”, dünyadan geçmek “bir kenara çekilip toplum yaşamına karışmamak” gibi deyimler olmakla birlikte anlam bakımından eserdeki karşılığı vermemektedir.

yazukdın kaçmak: Günahtan kaçmak anlamındadır. TDK Sözlüğünde tanıklanmamaktadır. Ancak bu anlamda günahtan dönmek bulunmaktadır.

aklı u hüşumdın kêtmeđ: Aklı başından gitmek, hayret duyarak kendini kaybetmek anlamıyla deyim eserde anlam kazanmıştır. Günümüz Türkçesinde akli başından gitmek “çok sevinçten veya çok korkudan ne yapacağını şaşırarak” şeklinde karşılık bulmaktadır.

yaman yolların yanmak: Kötü yola sapmak, kötü yola saptırmak, kötü yola sürüklemek, yoldan çıkmak, yolunu sapıtmak gibi kullanımlar TDK Sözlüğünde mevcuttur ancak anlam itibarıyla *yaman yoldın dönmek* deyimıyla anlamca tezat deyimlerdir. Yola gelmek “istenilen biçimde davranışı kabullenmek, düzelmek, uslanmak” deyimini ise yapıca benzemeyip anlamca ele alınan deyim benzemektedir.

emirdin çıkmak: Emri yerine getirmemek anlamına gelen bu deyim fiilin TDK Sözlüğünde bire bir kullanımıyla karşılaşılmamıştır.

meyvesidin yemek: Bir şeyin imkânlarından yararlanmak anlamındadır. Şimdi ise bunun karşılığında meyve almak deyim fiili yer alır. TDK Sözlüğünde ürün elde etmek; yarar sağlamak anlamlarıyla verilen bu deyim ikinci anlamı doğrultusunda benzer oldukları görülür.

erip akmak: Bir şey uğruna yok olmak anlamındadır. TDK Sözlüğünde ise yok olmak anlamıyla *eriyip gitmek* deyimini mevcuttur.

kara yüzlük bolmak: İçi kararmak, yüreği kararmak, kalbi kararmak gibi deyimler günümüz Türkçesinde kullanımdadır. Daha çok sıkılmak gibi anlamıyla kullanılmıştır. Ancak doğrudan kara yüzlük olmak şeklinde bir deyim yer almamaktadır. Yüzünü kara çıkartmak “birini utandırmak” ve yüzünü karartmak “birine sinirlenerek somurtmak” deyimleri olsa da anlam bakımından eserdeki karşılığıyla uyum göstermemektedir. Çünkü eserde ayıbın yüzüne vurulmasından bahsedilmektedir. Ancak bir halk kullanımı olan ahirette yüzü kara çıkmak deyimini ile benzerlik taşımaktadır. Deyimler içerisinde böyle bir yapıyla karşılaşılmasa da atasözleri içinde yüzü kara olsun kalıbına rastlanmaktadır: arife günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara çıkar, kadının yüzünün karası erkeğin elinin kınası, isteyen bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara, ramazanda yalan söyleyenin bayramda yüzü kara olsun, tencere tencereye yüzün kara demiş, çömlek utancından yere geçmiş.

köngli savuk bolmak: kişinin bir şeye karşı ilgi duymaması anlamındadır. Gönlü varmamak deyiminin anlamının istememek, istek duymamak anlamları dolayısıyla ikisi arasında bir ilişki söz konusu olabilmektedir. Ayrıca (birinden) buz gibi soğumak “birinden tiksirmek” deyiminin de *köngli savuk bolmak* deyimini anlamsal bağlantısı söz konudur. Yüreği soğumak “düşmanın bir felaketine sevinmek” deyiminde ise birebir karşılıyor gibi görünse de anlam bakımından farklılık göze çarpmaktadır.

efruhte bolmak: Metinde aydınlanmak, açığa çıkmak olarak tercüme edilen deyim manası gizli şeylerin ortaya çıkmasıdır. (Bir durum) açığa çıkmak şeklinde günümüz Türkçesinde de bu deyim karşılığının mevcut olduğu görülür. Belli olmak, anlaşılacak anlamına gelen bu deyim, eserdeki kullanımla benzerdir.

vücutu altın bolmak: Vücudu sıhhat bulmak, mutluluğu yakalamak anlamlarıyla eserde geçen bu deyim günümüzdeki benzer bir kullanımı dua anlamı tuttuğu altın olsun “her işin olumlu gitsin, refah içinde yaşa” deyimini içerisinde yer almaktadır.

başığa kelmek: Günümüz Türkçesinde *başına (...)* gelmek “kötü bir durumla karşı karşıya kalmak” deyimini geçmektedir. Ayrıca *başına gelmek* deyimini de kötü bir durumla karşılaşmak anlamındadır.

iki cihanda sultan bolmak: Günümüz Türkçesinde doğru yaşayıp dünya ve ahirette iyi karşılığını almak anlamında iki cihanda yüzü ak olmak deyimini mevcuttur. İki deyim arasında anlam ve yapı benzerliği dikkat çeker.

kol salmak: Eserde el uzatmak anlamında geçmektedir. Başkasına malına veya herhangi bir şeyine el uzatmamak kastedilmiştir. Sözlükte el uzatmak deyim fiili yer almaktadır ve birinden bir hakkı almaya çalışmak anlamı verilmiştir. Dolayısıyla anlam yaşamaktadır ancak deyim değişmiştir.

boyun sunmak: Metinde itaat etmek anlamındadır. TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde ise aynı anlamda boyun vermek deyiimi mevcuttur.

kökün yerge inmek: Eserde görünür hâle gelmek anlamıyla yer almaktadır. TDK Sözlüğünde bu yapı içerisinde aynı anlama gelen bir deyimle karşılaşılmalıdır. Gökten zembille mi indi “uğraşmadan kendiliğinden türemek”, kısmet gökten zembille inmez “çalışmayanın kısmeti olmaz” örneklerinde eserde geçen anlamın olmadığı görülür. *Gözüne çarpmak* ve *su yüzüne (üstüne) çıkmak* deyimlerinde görünür olmak anlamı mevcut olsa da anlam tam olarak aynı olmamaktadır.

közi / iki dünyadın / dühte bolmak: Gözünü iki dünyaya kapamak, dünyevi ve uhrevi menfaatlerden sıyrılmak anlamındadır. Bu anlamda, gözü kapalı olmak “çevresinde olup bitenin farkında olmamak, ilgisiz kalmak” deyiimiyle anlamca benzer özellik gösterdiği açıktır.

âftâb-ı hakikat tüşmek: Hakikat güneşi düşmek; hakikî mutluluğa ulaşmak. Günümüz Türkçesinde ruhunda güneş açmak deyiimi yaşamaktadır. Anlam boyutuna bakıldığında bu iki deyim birbiri ile benzerlik gösterdiği açıktır.

Sonuç olarak;

Metinde 77 deyim fiil tespit edilmiştir. Bunlardan 72'si yüzdeler olarak %93,5'i, tek unsurdan oluşan deyim fiilleridir. %5,2'si 4 örnekle çift unsurludur ve sadece 1 kere geçen üç unsurlu yapı ise metinde %1,3'e denk gelmektedir.

Sayı itibariyle en fazla deyim fiil kuran yardımcı fiil bol- fiilidir (11 örnek deyim fiil). Bu yardımcı fiili 7 örnekle ber-, 5 örnekle kör-, 4 örnekle tüş-, kıl-, kél- ve sal- fiilleri, 3 örnekle de al-, kêt-, tut- ve yür- fiilleri takip etmektedir. Sat-, tart-, keltür, koy- fiilleri ise ikişer örnekte görülmüştür. Diğer yardımcı fiiller; bar-, çık-, ayırma-, tur-, ak-, köy-, kayt-, sun-, sındur-, öltür-, uç-, yè-, kaç-, kat-, sığma-, de-, yan-, sakla-, çom- metinde sadece birer kere deyim fiil oluşturmuşlardır.

Deyim fiillerin taşıdığı unsurlara göre 72 örnekte deyim fiil tek unsurdur. Nesne + Yardımcı Fiil, Zarf +Yardımcı Fiil, Özne + Yardımcı Fiil, Yer Tamlayıcısı + Yardımcı Fiil kuruluşunda tek unsurlu deyim fiiller mevcuttur. Nesne + Yardımcı Fiil unsurunun 35'i belirtisiz nesne, 8'i ise belirtili nesne hâlinindedir. Belirtme fonksiyonu sağlayan ekler ise 5 örnekte +ni, 2 örnekte +nı, 1 örnekte ise +n şeklinde görülmüştür. Yer Tamlayıcısı + Yardımcı Fiil yapısı 15 örnek ile en fazla yönelme hâli eki sağlanmıştır. +ğa (7 örnek), +ge (5 örnek), +ke (2 örnek), +e (1 örnek) ekleri tespit edilmiştir. Yönelme hâli ekini, ayrılma hâli eki 7 örnekle takip eder: +dın (5 örnek), +din (2 örnek) ekleri ayrılma hâli ekini karşılamıştır. Bulunma hâli eki ile birlikte kullanılan isim unsuru ise sadece 2 örnekte yer almıştır. Bunlar, +de eklidir. Zarf + Yardımcı fiil bünyesindeki deyim fiillerde zarf unsuru -(I)p zarf fiil eki ile gerçekleşmiştir ve sadece bir örneği tanıklanmıştır. Dolayısıyla bu metinde tek unsurdan oluşan deyim fiillerin ağırlık noktasını belirtisiz nesne + yardımcı fiil oluşturmuştur. Tek unsurlu deyim fiillerin %48,6'sı belirtisiz nesne + yardımcı fiil kuruluşundadır. %11,1'ini belirtili nesne + yardımcı fiil meydana getirmiştir. %33,3'ü yer tamlayıcısı + yardımcı fiil şeklindedir. %5,5'ini özne + yardımcı fiil oluşturmaktadır. En az oran ise %1,3 ile zarf + yardımcı fiil olarak gözükmektedir.

Çift ve üç unsur taşıyan deyim fiiller ise tek unsurlu deyim fiillere göre çok azdır. Üç unsurlu deyim fiille sadece bir yerde karşılaşılmalıdır. Çift unsurlu deyim fiillerin söz dizimsel sıralamasına bakıldığında iki örnekle özne + birleşik fiil, iki örnekle de yer tamlayıcısı + birleşik fiil yapısı bulunmaktadır.

Metinde tek unsurlu deyim fiillerin dili incelendiğinde isim unsurunun 29 örnekle en fazla Türkçe olduğu gözlenmiştir. Arapça ise 20 isim unsurunda kayda alınmıştır. Türkçe ve Arapça kullanımına göre Farsça 16 örnek daha az tercih edilmiştir. Ayrıca isim unsurunun dilinin karışık olduğu 7 deyim fiille karşılaşılmıştır. Dolayısıyla tek unsurlu yapıların %40,2'si Türkçe, %27,8'i Arapça, %22,2'si Farsça, %9,7'sinin dili ise karışıktır.

İki ve üç unsurlu deyim fiillerde de tamamlayıcı unsurların dili değişkenlik göstermiştir. İki örnekte tamamlayıcı isim unsurunun Türkçe olduğu gözlenir: *köngli /savuk* bolmak, *kökdin / yerge in-*. İki unsurlu deyim fiillerde tamamlayıcı unsurun Farsça olduğu örneğe rastlanmamıştır. Arapça ise bir örnek vardır: *vücutı / altun* bolmak. Karışık dilli isim unsuruyla da sadece bir örnekte karşılaşılmıştır: *iki cihanda / sultan* bolmak. Üç unsurlu deyim fiil olan tek örnek *Közi iki dünyādın / dühte* bolmak örneğinde ise isim unsurunun dilinin yine karışık olduğu görülür.

Çalışmada diğer bir inceleme alanı metindeki deyim fiillerin günümüzdeki kullanımına dairdir. Bu noktada ise ses değişikliği olmakla beraber birebir benzer kullanımlar, unsurlardan birinin farklı olması yanı sıra anlamı benzer olan kullanımlar, anlam aynı veya yakın olup birbirine benzemeyen kullanımlar, yapı itibariyle benzer olup aynı anlama gelmeyen kullanımlar tespit edilmiştir. Buna göre;

1. Ses veya morfolojik değişikliği olup anlamı birebir benzer kullanımlar:

- Peydā bolmak>peyda olmak
- Köngül bermek>gönül vermek
- Yol körsetmek>yol göstermek
- Cānını bermek>canını vermek
- Açığ bolmak>(arası) açık olmak
- Meyvesidin yemek>meyvesini yemek
- Hakir körmek>hakir görmek
- Āh vāh demek>âh vâh demek
- Közige körünmemek>közüne görünmemek
- Emirdin çıkmak>emirden çıkmak/emrinden çıkmak
- Köngüle tüşmek>gönle düşmek/gönlüne düşmek
- Şüphege tüşmek>şüpheyeye düşmek
- Akıl kêtmeğ>aklı gitmek/aklı başından gitmek
- Cānını ayırmamak>canını ayırmamak
- Sırrın saklamak>sır saklamak/sırrını saklamak
- Yolğa salmak>yola salmak
- Hor körmek>hor görmek
- Köngli savuk bolmak>gönlü soğumak/yüreği soğumak
- Közige körünmemek>gözüne (hiçbir şey) görünmemek
- Müstehaklarğa bermek>müstehakını vermek
- Nefsni öltürmek>nefsini öldürmek
- Sırrın saklamak>sır saklamak
- İmān keltürmek>iman getirmek
- Başığa kelmek> başına (...) gelmek

2. Unsurlardan birinin ya da birkaçının farklı olması yanı sıra anlamı benzer olan kullanımlar:

Közi iki dünyādın duhte bolmak>gözü iki dünyaya kapalı olmak

İki cihanda sultan bolmak>iki cihanda yüzü ak olmak
Niyâz almak>yardım almak
Nezr ü niyâz bermek>yardımda bulunmak
Perhîz kılmak>perhiz etmek
Peydâ kılmak>peyda olmak
Boyun sunmak>boyun vermek
Rûze tutmak>oruç tutmak
Efruchte bolmak> (...) açığa çıkmak
Erip akmak>eriyip gitmek
Kara yüzlüg bolmak>yüzü kara çıkmak
Yaman yolların yanmak>kötü yoldan dönmek
Akl u hüşumdın kêtme>aklım başımdan gitmek
Hüşumğa kelme>akla gelmek/aklıma gelmek
Kol bermek>el vermek
Yazukdın kaçmak>günahtan dönmek
Yazuklardın kaytmaq>günahtan dönmek
Hizmetde yürme>hizmet etmek
Eşikide yürge>eşiğinde dolaşmak
Ümîd tutmak>ümit beslemek, ümide düşme, ümide kapılmak
Yerge tüşme>güçsüz düşme, mecalsiz düşme, zayıf düşme
Başığa koymak>öpüp başına koymak
Yolğa yürme>yola girmek
Özige körme>(kendine bir şeyi) reva görme
Eşik açmak>(bir şeyden) kapı açmak
Nefsni sındurmak>nefsini kırmak
Nefsini köydürme>nefsini öldürme (nefsini yakmak)
Özini salmak>kendini adamak, kendini bırakmak
Riyâzet tartmak>riyazet çekme
Becây keltürme>yerine getirme
Ömrü kêtme>ömrü tükenme, ömrü vefa etmemek
Tünler katmak>geceyi gündüze katmak
Zabıt bolmak>söz geçirme
Pest-likây bolmak>alçakgönüllü olmak
Hâk-râh bolmak>toprak olmak
Baskara almak>idare etmek
Peyrev-lık kılmak>izinden gitme
Sebil-râh kılmak>Allah yolunda harcamak
Köz salmak>bakmak
Yolğa salmak>harekete geçirme
3. Anlam aynı veya yakın olup birbirine benzemeyen kullanımlar:
Kol salmak>el uzatmak
Kökün yerge inme>gözüne çarpmak, su yüzüne çıkmak
Vücutı altın bolmak>tuttuğu altın olmak
Birge satmak>bir pula satmak
Dünyâdın barmak>göçüp gitme
Zerre-i ta ‘âmğa satmak>bir pula satmak

Nefsni arzusını bermek>şeytana uymak, nefsine uymak
H'ârlık tartmak>küçük görülmek
Bağır taşmak>galeyana gelmek
Âftâb-ı haqîkat tüşmek>ruhunda güneş açmak
4. Yapı itibarıyla benzer olup aynı anlama gelmeyen kullanımlar:
Yer ve kökke sığmamak>yere göğe sığmamak
Kökke uçmak (ölmek)>göklere uçmak (sevincinden yerinde duramamak)

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri, deyimler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı 1962*, S.217, 140-147.
- Alyılmaz, C. (2003). Türkçede fiil deyimleri ve öğretimi üzerine. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C:LXXXVI (620), 148-156.
- Demir, C. (2008). Türkçede deyimlerin dizimsel özellikleri. C: XCV (677), 428-444.
- Çetinkaya, B. (2011). Esnek yapılı deyimler üzerine. III. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu 16-18 Aralık 2010 içinde (s.290-294). İzmir.
- Demir, C. (2008). Türkçede deyimlerin dizimsel özellikleri, C.XCV (677), 428-444.
- Demir, E. (2013). Atabetü'l Hakâyık'ta geçen deyimler, atasözleri ve özdeyişler. *Türkiyat Mecmuası*, C.23, 37-52.
- Dinar, T. (2016). Türkçede bir deyimleşme örneği: gibime gelmek. *Türkbilig*, S.31, 145-152.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Eraslan, K. (1977). "Yesevi'nin Fakr-nâmesi" L.Ü.T.D. ve E. Dergisi, XXII, İst. 1977, s. 46.
- Eraslan, K. (2016). Yesevinin Fakrnamesi ve iki Farsça risalesi (2016). Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Erenoğlu, D. (2007). Güvahi'den günümüze atasözleri ve deyimler. *Turkish Studies*, Volume 2/4, 1150-1167.
- Ertane Baydar, A. S. (2009). Kırım Tatar Türkçesinde al- fiili ile yapılan deyimfiiller. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, 1-32.
- Gencan, T. N. (1983), *Dil bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Güzel, A. (1995). Ahmet Yesevi'nin Fakr-nâmesi ile Hacı Bektaş'ın Makalatı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 2.
- Hatipoğlu, V. (1982). *Türkçenin sözdizimi*, Ankara: DTCF Yay.
- Karahan, L. (2001). Dil içinde deyimlerin yeri nedir? *Türk Kültürü*, 157-159.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Sinan, A. T. (2008). Deyim kavramı üzerine notlar-1, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18 (2), 91-98.

- Sinan, A. T. (2009). Deyimlerin yapısı değişir mi?. *Turkish Studies*, Volume 4/8, 1996-2009.
- Tekin, T. (1957). Köktürk yazıtlarındaki deyimler üzerine 1. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. VI (67), 372-374.
- Tekin, T. (1957/2). Köktürk yazıtlarındaki deyimler üzerine 2. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C. VI (68), 423-426.
- Yakut, S. (2015). Garip-nâme'de Deyimler. <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YAKUT-Sevinç-GARİB-NÂME'DE-DEYİMLER> adlı internet adresinden erişildi. (E.T. 10.05.2017)
- Yüceol Özezen, M. (2001). Türkçe deyimler üzerine birkaç söz. *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C:2000/II (600), 869-879.

ITALO CALVINO'NUN EDEBİYATTA HAFİFLİK KURAMININ EMLAK VURGUNU HİKÂYESİ ÜZERİNDEN İNCELEMESİ

Arş. Gör. Barış YÜCESAN

Ankara Üniversitesi-Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi

Öz

Italo Calvino İtalyan edebiyatının XX. yüzyılda yetiştirdiği en önemli yazarlardan biridir. Türkçe'ye de pek çok yapıtı çevrilen yazar, edebiyat dünyasına Neorealizmden Postmodernizme farklı kuramlar içeren yapıtlar kazandırır. Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu, Görünmez Kentler, Marcovaldo ya da Kentte Mevsimler en çok tanınan yapıtlarındandır. Ölümünden sonra 1988 yılında ilk basımı yapılan Amerika Dersleri adlı denemesinde İtalyan yazar, sanayi sonrası teknolojik çağda edebiyatın ve kitabın yazgısıyla ilgili sorgulamaların sıklık kazanması üzerine edebiyatın geleceğine olan güvenini altı başlık altında açıklamaktadır. Gelecek bin yıl için edebiyatın gelişimi açısından altı önerisini sunduğu Amerika Dersleri adlı denemesinde, ilk başlık olan hafiflik konusu, Calvino'nun 1963 yılında yayımlanan Emlak Vurgunu adlı öyküsü üzerinden bu bildiride açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Italo Calvino, Emlak Vurgunu, Hafiflik kuramı, İtalyan edebiyatı

AN ANALYSIS OF ITALO CALVINO'S LIGHTNESS THEORY IN LITERATURE THROUGH A PLUNGE INTO REAL ESTATE

Abstract

Italo Calvino is one of the most important authors in the 20th Century Italian Literature. The author, whose many works was translated into Turkish, brought in many works containing many different from Neorealism to Postmodernism. If on a winter's night a traveler, Invisible Cities, Marcovaldo or The Seasons in the City are his the most popular works. In his Six Memos for the Next Millennium that was first published after his death in 1988, Italian author explains the faith on the future of literature under six titles on the frequent inquiries about the destiny of literature and book in the post-industrial technologic era. In this study, Lightness, which is the first title in Six Memos for the Next Millennium in which he presents six proposals about the development literature in the next thousand years, is tried to explain through Calvino's story called A Plunge into Real Estate that was published in 1963.

Keywords: Italo Calvino, A Plunge into Real Estate, Lightness theory, Italian literature

1. GİRİŞ

1.1.Yaşamı

Italo Calvino 1923 yılında Havana’da dünyaya gelir. Ailesi 1925 yılında İtalya’ya döner. Ailesi İtalya’ya dönünce ülkenin kuzeyinde bulunan San Remo’ya yerleşmeye karar verir. Kentin Calvino üzerinde bıraktığı etki, yazarın *Emlak Vurgunu* gibi bazı yapıtlarında ortaya çıkar.

Calvino’nun çocukluğu diğer çocuklarınkine nazaran farklı bir ruh hali içinde geçer. Örneğin, kuralları belirlenmiş olan oyunlardan hoşlanmaz, bunun aksine kuralları kendisinin belirlediği oyunları oynamayı tercih eder. Nitekim, bu durum Calvino’nun doğuştan gelen yaratıcılık yeteneğine örnek olarak gösterilebilir.

Yazar, gençlik dönemindeyken *Corriere dei Piccoli*’de¹ yer alan çizgi romanları büyük bir ilgiyle okur. Kendisi de küçük yaşlarda çizgi roman çizme ve yazma denemelerine başlar. Çizgi romanların onun yaratıcılığının gelişimine sağladığı katkılardan ilerleyen bölümlerde bahsedilecektir. *Bir Kış Gecesi Eğer Bir Yolcu* adlı yapıtı burada bahsedilen yaratıcılığının en üst noktaya ulaştığı eserlerinden biridir.

Calvino küçüklüğünde Corriere dei Piccoli’deki figürleri görerek büyür. Bu onun hayal dünyasının zenginleşmesine neden olur. Ayrıca, stil açısından net bir zevk sahibi olur. Dünyayı daha basite indirgeyen bir imge kazanır. Ve geometri, genç Calvino’nun en çok kullandığı stil karikatürdür. Bunların ötesinde, Montale’nin şiirleri, Romano Bilenci’nin hikâyeleri ve Giorgio Morandi’nin tuvali onun gelişimine katkı sağlar. Kafka’nın Amerika’sı ile Pinokyo onun için aşılması imkânsız bir anlatım modeli olarak kalır (Perrella,2001:6).

II. Dünya Savaşı’nın başladığı yıllarda kardeşi ile birlikte Mussolini rejimine karşı *Direnış Hareketi*’ne katılır ve ayrımcı yasalara tepkilerini koyar. II. Dünya Savaşı bittikten hemen sonra, çok istediği edebiyat fakültesine kaydolar. Bu yıllarda İtalyan edebiyatının önemli isimlerinden olan ve ilk yapıtlarını göstereceği Natalia Ginzburg ve Cesare Pavese ile ilişki kurar. Aynı dönemde *L’Unità* gazetesi ve bir diğer önemli İtalyan yazar Elio Vittorini’nin kurduğu *Il Politecnico* dergisinde çalışmaya başlar.

Dergi ve gazetede başarılı geçen bir çalışma sürecinin ardından, savaş sonrası dönemde Einaudi Yayınevi ile anlaşır ve 1947 yılında yayınlanan *Örümceklerin Yuvalandığı Patika* isimli yapıtıyla 1947 yılında Riccione² edebiyat ödülünü kazanır.

1950 yılında Einaudi yayınevinde redaktörlük görevine getirilir. Bu görev onun sonraki yıllarda yazacağı eserlerinde ortaya koyacağı kültürel birikimin temelini inşa etmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ölümünden sonra yayınlanan *Amerika Dersleri* adlı yapıtında gelecek bin yıl için edebiyatın içinde olması gerektiğine inandığı değerleri savunurken, klasiklerin, dönemin diğer önemli yazar ve şairlerinin eserlerinden örnekler vererek, düşüncelerini bir temele oturtmaya çalışır. Nihayetinde bu kültürel temeli Einaudi’de redaktörlük yaparken kazandığını söylemek mümkündür.

¹ Corriere dei Piccoli 1908-1995 yılları arasında haftalık yayınlanan çizgi roman dergisidir.

² Riccione tiyatro ve roman alanlarında özellikle genç yazarları teşvik etmek amacıyla 70 yıldır verilen bir ödüdür.

Başarı ile sürdürdüğü redaktörlük görevinden sonra, 1955 yılında aynı yayınevinin yöneticisi konumuna getirilir. 1972 yılında en ünlü yapıtlarından biri olan *Görünmez Kentleri* yayınlayan Calvino, bu dönemde bir yandan edebi nitelikli eserler vermeye devam ederken diğer yandan yürüttüğü diğer idari görevleri de başarıyla yerine getirir.

1985 yılında edebiyata ilişkin konferanslar vermek üzere davet edildiği Harvard Üniversitesi'nde katılacağı bir dizi konferans için hazırlanmaktayken, aynı yılın Eylül ayında Siena'da geçirdiği beyin kanaması sonucu hayatını kaybeder.

Altmış iki yıllık hayatına birçok eser ve edebi çalışma sığdırmayı başarabilen yazar, iyi bir eser verebilmek için üretken olmakla beraber, iyi de bir edebiyat okuru olunması gerektiğini savunur. “*Calvino, her şeyden önce iyi bir okur olmayı unutmayan bir yazardır. Okumayla nasıl oynanabileceğini bilir. Okuyucu kimliğiyle de oynamayı bilir*” (Perrella,2001:18). Hem çok iyi bir yazar hem de aynı nitelikte bir okur olan İtalyan yazara göre, yazım tekniklerini bilmek iyi bir yapıtın oluşturulmasındaki en önemli etkenlerden biridir. Bu sebeple Calvino yazım tekniklerini en iyi şekilde yansıtan klasik eserlerin çok iyi bilinmesi gerektiğine vurgu yapar. “*Bir yandan yazma sanatına büyük önem verirken diğer bir yandan yazmada kullanılan tekniklerin, dil ve zaman gibi teknik araçların yazarların yapıtlarını mükemmelleştirmesine büyük önem verir. Teknik araçları kullanmaksızın yapılanın, mumun ateşiyle metali oksitlemeye çalışan bir işçinin eylemine benzeceğini savunur*” (Perrella,2001:26).

2. CALVINO’NUN “HAFİFLİK” KURAMI

“*Paul Velry’in dediği gibi: ‘Kuş gibi hafif olmalı tüy gibi değil’*” (Calvino,2013:29).

Italo Calvino Harvard Üniversitesi’nde vereceği konferanslar için edebiyat üzerine bir çalışma kaleme almak ister. Başlangıçta altı öneri olarak düşündüğü bu çalışma, daha sonraları “Amerika Dersleri” adı altında toplanır. *Amerika Dersleri* olarak adlandırılan bu çalışmalar Hafiflik, Hızlılık, Kesinlik, Görünürlük, Çokluk başlıklı beş başlıktan ve bir ek bölümden oluşur. Ancak, altıncı öneriyi yazmadan hayata veda eder. Calvino’nun yazmayı planladığı altıncı öneri olması öngörülen Tutarlılık yerine ek bir bölüm ilave edilerek, yayınlanır. Calvino’nun ortaya koyduğu bu altı öneri aslında kendisine göre klasik ve modern edebiyatın içlerinde barındırdığı ortak özelliklerdir.

Amerika Dersleri hakkında dönemin pek çok ünlü yazarı ve eleştirmeni değerlendirmelerde bulunur. Konferansta anlatılmak istenilen konu temel olarak edebiyatın sonraki binyılda da taşıyacağı değerler, geniş bir düzlemde söylenebilecek çok sözün olduğu bir alandır. Lakin Calvino çok fazla bilginin ve görüşün aktarılacağı bir konuyu kısaca diğer bir deyişle öz olarak anlatmayı tercih ederek bir anlamda yapıtının ilk konusu olan hafiflik kuramını uygulamaya çalışır. Konferans başlıklarının konu itibari ile üzerinde çok fazla yazılabileceğinin göstergesi olarak Alberto Moravia’nın şu söylediklerine bakılabilir: “*Amerika Dersleri daha yazacak çok şeyi olan bir yetişkinin eseri gibidir*” (Mirisola,2015:11). Calvino’nun konferansları hakkında görüş bildiren bir diğer eleştirmen Ugo Maria Olivieri’ye göre, “*Amerika Dersleri Calvino’yu edebiyat ve politika arasındaki ilişkiyi eleştirel olarak incelemeye sevk eden uzun bir entelektüel sürecin son eylemidir*” (Modena,2008:42).

Yazar, *Amerika Dersleri*’ndeki ilk önerisi olan “hafiflik” olgusunu tanımlarken yerçekimi kuvvetinden kurtulmanın gerekliliğini dile getirir. Bu noktada akla ilk gelen şey ise Ay’dır.

Bilindiği üzere Ay'da yerçekimi kuvveti dünyanın altıda biridir. Nitekim, Ay, olgu olarak İtalyan edebiyatında önemli yer tutar. Örneğin, İtalyan edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Leopardi de Ay imgesini kullanarak eserlerine hafiflik ögesini katmıştır. İyi bir okuyucu olarak bunun farkına varan Calvino, Ay'ın şairler için önemini şu sözcüklerle açıklar: “Ay, şairler için dizelerinde görüldüğü andan başlayarak, hep bir hafiflik, askıda kalmışlık, sessiz ve sakin büyü duygusu iletme gücüne sahip olmuştur.” (Calvino,2013:37).

Eserlerde hafiflik ile anlatılmak istenen insanın doğayı çözümleyebilmesi ve yaşamın ağırlığından kurtulabilmesi gerekliliğidir. Çünkü doğa çözüldükçe evrenin en küçük parçaları yani atomları hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür ve bu bilgiler ışığında hayat daha kolay hale gelmektedir. Calvino bunu Lucretius'un *De Rerum Natura*'sından örnek vererek açıklar: “Bu eser dünyaya ilişkin bilginin, dünyanın yoğunluğunun çözülmesine, sonsuz küçüklük, hareketlilik ve hafiflikteki şeylerin algılanmasına dönüştüğü ilk büyük şiir yapıtıdır” (Calvino,2013:22).

Hafiflik ögesi ile, bir yandan yaşamın ağırlığının azaltılmasına, diğer yandan dilde sadeliğin gerekliliğine vurgu yapılır. Yalın bir dil kullanımı ile aktarılmak istenen derin anlamların okuyucuya iletilebileceğini düşünen Calvino, edebiyatın gelecek binyılda da bu sadeliği koruması gerektiğini şu sözlerle savunur: “Italo Calvino, ‘Hafiflik’ kavramı aracılığıyla, dilin sadeliğinin önemine vurgu yapar: ‘Dili hafifletirme; böylece anlamlar, adeta ağırlıksız bir sözel örgü üzerinden aktarılmış, sonunda dilde aynı seyreltilmiş yapıya kavuşmuş olur.’ Bu sözlerle Calvino bizlere dilin, sadelikle en derin anlamları verebileceğini anlatır” (Ayyıldız,2014:3).

Calvino'nun hafiflik ile vurgulamak istediği bir diğer husus da modern değerlerin yok olmaya yüz tuttuğu; yerleşik geleneksel değerlerin, kurumların ve hayat biçimlerinin sonuna geldiği fikridir. Bu nedenle Calvino'nu yaklaşımı bir karşı duruş sergiler. Böylelikle hafiflik ile geçmişin ağırlığına bir alternatif oluşturma fikri de ortaya atılmış olur. Bununla birlikte, hafiflik ortaya yeni çıkan bir kuram değildir: antik dönem eserlerinden beri insanoğlunun edebiyatta kullandığı bir değerdir. Bu durumu okuyucuya açıklayabilmek için Calvino hafiflik bölümüne başlarken şu örneği verir:

Medusa'nın başını kesecek güçteki tek kahraman, kanatlı sandallarıyla uçan Perseus'tur. [...] Perseus, taşlaşmadan Medusa'nın başını kesebilmek için var olan en hafif şeyden, rüzgarla bulutlardan destek alır ve bakışını, ancak dolaylı bir görüntü, bir aynanın yakaladığı imge içinde kendini ona gösterebilecek olan şeye çevirir. Bir anda bu mitte şairin dünyayla ilişkisinin bir alegorisini, yazı yazarken izlenecek yönetime ilişkin bir dersi bulmanın çekiciliğine kapılabileceğimi hissediyorum. [...] (Calvino,2013:18).

Bu öge, yazara göre bir edebi eserin içerisinde yaşamın ağırlığına karşı bir antitez olarak konumlandırılmaktadır. Söz konusu ögenin Calvino'nun düşünce dünyasındaki yeri şu şekilde açıklanabilir: “Calvino, insani yaşam alanının ağırlığa mahkûm edildiğini hissettiği anlarda, Perseus gibi bir başka mekana uçmayı düşündüğünü dile getirir.” (Soyşekerci,2009:78).

Calvino hafiflik bölümünün başında kendisinin çalışma yöntemiyle ilgili şu değerli bilgiyi verir: “Çalışma yöntemim çoğunlukla ağırlığı azaltma yönünde oldu. Ağırlığı kaldırmaya çalıştım, kimi zaman insanlardan, kimi zaman gök cisimlerinden, kimi zaman kentlerden, özellikle de öykünün yapısından ve dilden.” (Calvino,2013:17).

İnsanlığın ahlak, vicdan yoksunluğu ve şiddetin her türlüsünü yaşadığı II. Dünya Savaşı sonrası başta Avrupa toplumu olmak üzere dünyanın karşı karşıya kaldığı yeni ekonomik, politik ve sosyal durum oldukça ağır sonuçların yaşandığı bir dönemi beraberinde getirir. Savaş sonrası oluşturulan yeni kurumlar, yeni dünya düzeni ve çağdaşlaşma yolunda atılan adımlar insanlığın artık eskisi gibi olamayacağını ve yeniyeye uyum sağlanması gerekliliğini ortaya koyar. Dünyada edebiyattan sanata, teknolojiden politikaya oldukça hızlı gelişmeler yaşanırken savaşın yıkıcılığını üzerinden atamamış kesimler geçmişin ağırlığını üzerlerinde taşıdıklarını hissederek. Nitekim, Calvino da *Amerika Dersleri*'nde ortaya koyduğu hafiflik kuramıyla klasiklerden günümüze örnekler de vererek, hafifliğin önemini ve sonraki bin yılda da varlığını koruyacak değerlerden biri olduğunu savunur. Sunduğu kurama ilişkin örnekler "*Emlak Vurgunu*" hikâyesinde yansımalarını bulur.

3. EMLAK VURGUNU VE HAFİFLİK

"Sonsuza kadar yinelenme yüklerin en ağırıysa, bizim yaşamlarımız bu ağırlığın karşısında göz kamaştırıcı bir hafiflik içinde belirmektedir." (Kundera,2016:13).

Emlak Vurgunu öyküsü 1956 yılında yazılır ve ilk defa 1957 yılında yayınlanır. Italo Calvino bu öyküsüyle şehirlerin nasıl hızlı bir değişime girdiğini ve plansız yapılaşmanın şehirlerin karakteristik özelliğini yerle bir ettiğini okuyucuya göstermektedir. Temel olarak öyküde insanların para için birçok değerinden vazgeçebileceği ve insanların açgözlülüğü gözler önüne serilmektedir. Calvino'nun *Amerika Dersleri*'nde açıkladığı hafiflik kuramının incelenmesi açısından bu öykü iyi bir örnek oluşturur. Örneğin; öykünün kahramanlarından biri olan Quinto'nun doğduğu şehrine dönüş anındaki gözlemleri ile başlayan öyküde, Calvino şehrin büyük değişimini "hafiflik" ögesinden yararlanarak detaylı bir anlatımla açıklamaya çalışır: "[...] kazmalar iki katlı müstakil evleri yıkıyor ve balta, Washington palmiyelerinin yelpaze yapraklarını, orada yükselecek olan geleceğin güneşli, üç odalı, mufak ve banyolu evlerine yer açmak için, bir kâğıt hışırtısıyla gökten yere iniyordu" (Calvino,2017:449).

Yazar, balta ile kestiği palmye yapraklarının düşüşünü kâğıt hışırtısına benzeterek şehrin geçirdiği büyük değişimi "hafiflik" ögesi ile imgeler. Bu sayede okuyucu vurgulanmak istenen tahribatı zihninde zıt bir görsel algı ile bağdaştırarak gerçekçi ve kalıcı hale dönüştürür.

"Hafiflik bir eleme veya elemeler silsilesinden oluşmuştur. Calvino'nun ağırlığa veda etmesi gerekliydi ve bu hafifliğin son amacıyla açıklanır." Eleme ile anlatılmak istenen şu şekilde açıklanabilir: "Ağırlıksız atomlardan oluşan bir dünya fikrinin bize çarpıcı gelmesinin nedeni, nesnelerin ağırlığı ile ilgili deneyimimiz olmasındandır; benzeri biçimde, ağırlıkla donanmış dile olan hayranlık duymasını bilmesek, dilin hafifliğine hayranlık duyamazdık" (Perrella,2001:171).

Calvino, yaşamın birey üzerindeki ağırlığını yukarıda verilen örnekteki gibi hafife indirgeyerek edebiyatın daha anlaşılır ve anlatılmak istenenin daha belirgin hale gelmesini hedeflemektedir.

Hikâyede Quinto ve Caisotti'nin yani arsa sahibi ve müteahhitin konuşmaları sırasında Calvino'nun çizdiği tablo anlaşma sağlanması zor görünen bir sorunun tartışılması sırasında dış etmenlerin ağırlığını hafifleterek, herhangi bir başka sorunu veya çerçeveyi daha belirgin hale getirerek dikkatlerin konuşmaya verilmesini sağlar. "*Yolu dolduran renkli, telaşlı kalabalık ayaklarının üzerinden atlayıp yolunu sürdürüyordu*" (Calvino,2017:507).

Caisotti, külünü tablaya düşürmek için parmaklarını sigaranın üzerinde hafifçe gezdirdi, geçmişte yaşadığı bir duyguyu uzaklaştırmak için uzaklara bakan kişi gibi gözleri sulanmış, ama aynı zamanda keskinleşmiş, gözkapaklarının köşelerindeki kırışıklıklar yoğunlaşmıştı. (Calvino,2017:489)

Yazar, bu öyküde yalnızca kullandığı hafiflik ögesiyle hayatın içinde var olan ağır durumları sadeleştirmeye çalışmaz, aynı zamanda öyküdeki karakterlerin de ruh hallerini hafifletecek kelimeleri bilinçli olarak kullanır. Yazarın aktarmaya çalıştığı çerçeve hafiflik ögesinden de yararlanılarak oluşturulan karakterlerle, olayın geçtiği yerle ve anlatılmak istenen ana temanın belirgin hale getirilmesiyle çizilmeye çalışılır. Nihayetinde, bu noktada kişilerin sıfatları veya bir olgu karşısındaki tutumları hikâyenin veya anlatımın daha sade, anlaşılır, güçlü olmasını sağlar. Örneğin öyküde müteahhit ve mühendisin arazinin satılabilmesi için pazarlık aşamasında geçen diyaloglarında sorunun daha da büyümesine karşılık Calvino karakterlerinden biri için hafiflik ögesini çağrıştıran bir sıfat kullanma gereğini duyar. “-Yo, yo, Caisotti, dinleyen biraz...- diyordu mühendis, görmüş geçirmiş ve işleri olurluna bırakmak gerektiğini bilen kişinin hafif, yarı uyukulu gülümsemesiyle” (Calvino,2017:499).

Öykünün genelinde okuyucuya vermek isteği mesajın üzerinde durmak gerekirse, insanoğlunun yeniyi oluşturmak için doğaya yaptığı tahribatın ne denli olumsuz sonuçları olduğu ve bu süreçleri anlamamızı sağlayan bir sadelikle ele alındığı anlaşılacaktır. Öykü yalın bir dille yazılmış postmodern toplumun şehirleri inşasındaki geri dönüşü olmayan değişim sürecine vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda postmodern akımın temsilcilerinden biri olan yazarın, günümüzden yaklaşık altmış yıl önce şehirlerin yapılaşması ile ilgili anlattıklarının halen geçerliliğini koruması yazarın halen güncel kalabilmesinin en belirgin örneklerinden biridir. Bu noktadan hareketle, *Amerika Dersleri*'ne bakacak olursak edebiyatın gelecek binyılı için sunulan önerilerin kalıcılığı veya geçerliliği hususunda ne kadar tutarlı olduğunu ortaya çıkartır.

Calvino'nun da bir temsilcisi olduğu Postmodern akımda anlamın görüntülerine önem verilir. Postmodern akımın edebiyattaki örneklerinden biri olan *Görünmez Kentler* anlatısında imgelerin önemi üzerinde durulmaktadır. Calvino'nun bu anlatıda dilde seçtiği sadelik, hafiflik kuramının anlamın görüntüleriyle de ilgili olduğu şu şekilde açıklanabilir: “*Calvino'nun gelecek bin yıla bırakılmasını istediği bir değer olan hafifliğin ve hafiflik/hafifleşme imgelerinin edebî metinlerde hem dilin kullanımı hem de anlamın görüntüleriyle ilgili olduğu açıktır. Hafiflik değerinin karşıtı ise ağırlık değeridir*” (Kacıroğlu,2016:236). *Emlak Vurgunu* hikâyesinde bu duruma örnek olarak şu cümle gösterilebilir: “*[...] İdeoloji, iğne batırılıp sıraya dizilen kelebekler gibi sıraya dizer senin hayallerini...*” (Calvino,2017:478). Bu örnekte Calvino keskin ve kökten fikirlerin ağırlığını kelebek benzetmesiyle hafifletmeye çalışmaktadır. Bu durumu Calvino'nun pek çok yapıtında görmek mümkündür.

Hafiflik ile birlikte *Amerika Dersleri*'nde dile getirilen diğer öneriler de tesadüfi olarak sıralanmamışlardır. Örneğin ikinci başlık olan hızlılık bir anlamda ilk başlık olan hafifliği tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır. Hafifliğin simgesi Ay iken hızlılığın simgesi ise attır. Fiziksel anlamda hafifliğin hız getirdiği bir gerçektir. O halde zamanın da hızlı geçmesi veya zamansal anlatımın kısa ve hafif cümlelerle aktarılması yapıtta verilmek istenilen mesajın daha fazla ön plana çıkmasına olanak tanır. Tıpkı şu cümlelerde görüldüğü gibi... “*Quinto dışarı çıktı. Günler kısalmaya başlıyordu. Hava çoktan kararmıştı*” (Calvino,2017:537).

Hafifliğin beraberinde getirdiği hızlılığa örnek olarak öyküde geçen şu bölüm gösterilebilir:

Ama araziyi satın almak isteyen bir müteahhit bulmak kolay olmadı. İnşaatçılar, denize doğru, önü açık olan yeni bölgeler arıyorlardı; oralarda zaten çok fazla bina vardı ve şehirde küçük bir daire edinmek isteyen Biellalı ve Milanolu alıcılara o deliğe tıklmalarını önermek neredeyse olanaksızdı. Kadı ki, inşaat piyasası doygunluk işaretleri veriyordu, o yaz taleplerde şimdiden bir düşüş öngörülüyordu, çok açılan iki üç şirket boğazına kadar senetlere batmış ve iflas etmişti. Saksılık arsası için belirlenen ilk fiyatı indirmeleri gerekti. Aylar geçmiş, bir yıl olmuş, henüz alıcı bulunamamıştı. Banka artık vergi taksitleri için kredi vermek istemiyor ve ipotek tehdidinde bulunuyordu. Sonunda, Caisotti çıkageldi (Calvino,2017:464).

Emlak Vurgunu hikâyesi Calvino'nun pek çok yapıtında olduğu gibi hafiflik ögesinin örneklerini barındırmaktadır. Buna ek olarak; söz konusu öyküde konferanslarının konularından biri olan hızlılığın hafiflikle iç içe geçtiği örnekler de mevcuttur. Öyküde değinilmek istenilen ana temanın *Amerika Dersleri*'ndeki altı önerinin daha iyi anlaşılabilir olmasına olanak sağladığı görülmektedir. Calvino'yu bu noktada değerli kılan noktalardan biri de edebiyata olan hakimiyetini yazınsal süreçlerde de gerçekleştirebilmiş olmasıdır.

4. SONUÇ

Nihayetinde, Italo Calvino iyi bir yazar olduğu kadar iyi bir okuyucudur da. Bu özelliği onun klasikleri okumuş olması ve dünya edebiyatına ilişkin geniş bilgi birikimine sahip olmasının bir sonucudur. Yazar, *Amerika Dersleri*'nde savunduğu kuramları açıklarken sürekli olarak dünya edebiyatının tanınmış yapıtları üzerinden incelemelerde bulunmuş ve bunlardan örnekler vererek altı ortak noktayı belirli temellere oturtmaya çalışmıştır. Üstelik yaşamının son dönemine denk gelen yapıtında açıkladığı kuramları yaşamı boyunca ürettiği yapıtlarında uygulamıştır. Kısacası, Calvino sadece iyi bir kuramcı değil aynı zamanda iyi bir kuram uygulayıcısıdır.

Emlak Vurgunu hikâyesi ve hafiflik kuramının kesiştiği en önemli nokta Calvino'nun anlatımındaki sadelik ve ağır sonuçları olan gelişmeleri olabildiğince açık ifadelerin, hafif sözcüklerin seçildiği ve yalın manzaraların oluşturulduğu bir biçimde okuyucuya aktarmaktır. Hikâyenin tamamı çağımızın en büyük sorunlarından biriyle ilgilidir: kentsel çarpık yapılaşma. Calvino'nun o dönemlerde yeni yeni oluşan bu sorunu hikâyesinde konu edinmesi ve bu konunun günümüzde de geçerliliğini koruması, yazarın savunduğu kuramın gelecek binyıl için de üzerinde düşünülebilecek öğelerden biri olabileceğini gösterir.

Yapıtta aydın bir karakterin yaşamdaki gerçeklerin olumsuzluklarına karşı tavrını ortaya koyduğu ve yalın bir dil ile yazılmış bir hikâyede topluma verilmek istenen mesaj açık bir şekilde dile getirilmiştir. Zira Calvino hikâyelerini derlediği *Öyküler* kitabını kısa yazdığı ama içine çok şey sığdırdığı eserler olarak nitelendirmektedir. Bu cümle ile anlatılmak istenen *Emlak Vurgunu*'nda yalnızca toplumsal yapının ve şehirleşmenin anlatılmadığını aynı zamanda "boom economico"³ olarak adlandırılan ve İtalya'nın olumlu anlamda ekonomik patlama yaşadığı bir dönemin tarihi gerçeklerini de yansıtan bir yapıt olarak düşünülebileceğini belirtmekte yarar vardır.

Ayrıca, Calvino *Emlak Vurgunu* hikâyesi ile savaş sonrası dönemde İtalyan toplumunun karşı karşıya kaldığı değerler krizini de aktarmaya çalışır. Bu dönemde ortaya çıkan siyasi ve ekonomik düzensizliklerin toplum üzerinde yarattığı olumsuz etki – arsalarını müteahhite verip

³Boom economico: II. Dünya Savaşı sonrasında İtalya'nın endüstriyel, ekonomik ve sosyal anlamda hızlı gelişmeler yaşadığı ve refahın arttığı kalkınma dönemidir.

yeni bir bina yaptırmaya çalışan aile gibi – kentin çarpık yapılaşması gibi insanların da birbiriyle olan ilişkilerini farklı veya olumsuz denilebilecek bir düzleme taşır. İnsani değerlerin önemini yitirdiği bu süreçte Calvino'nun aktardıkları dönemin sosyolojik ve psikolojik yönlerini oldukça iyi bir şekilde yansıtır.

Kaynakça

Ayyıldız, B. (2014). Carlo Cassola'nın minimalizmi ya da Çorak Yürek'te hafiflik. *Roman Kahramanları*, (no. 23), 21–25.

Best, S. ve Kellner, D. (2016). *Postmodern teori* (M. Küçük, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Calligaris, C. (1985). *Italo Calvino*. Milano: Mursia.

Calvino, I. (2013). *Amerika Dersleri* (K. Atakay, çev.). İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Calvino, I. (2017). *Öyküler* (K. Atakay, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kundera, M. (2016). *Varolmanın dayanılmaz hafifliği* (F. Özgüven, çev.). İstanbul: Can Yayınları.

Mirisola, B. (2015). *Lezioni di caos: Forme della leggerezza tra Calvino, Nietzsche e Moresco*. Venedik, Edizioni Ca' Foscari.

Modena, L. (2008). Italo Calvino e la saggistica del magma: verso un'altra genealogia della "leggerezza". *MLN*, 123(n. 1), 40-55.

Perrella, S. (2001). *Calvino*. Bari: Editori Laterza.

Soyşekerci, H. (2009). Calvino'yu niçin okumalı? A. Şimşek (Yay. Haz.)”*Bir kış gecesi eğer bir yolcu*” ile okuma yolculuğuna çıkınca... (s. 77-99). Ankara: Kanguru Yayınları.

TARİHİ ROMAN VE KARAKTERLEŞTİRME ÜZERİNE: HİLÂL GÖRÜNÜNCE'DEN GÖZYAŞI ÇEŞMESİ'NE BİR İNCELEME

Arş. Gör. Duygu OYLUBAŞ

Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öz

Tarihi roman kurgulanırken daha önceden kurgulanmış bir tarihe ihtiyaç vardır. Bu tarih gerçeklikle, bıraktığı boşluklarla yazar ve okuyucu arasında oluşacak meselesini çözmüş olmalıdır. Tarihçi tarihi roman yazarından daha büyük bir sorumluluğa sahiptir. Aynı olayı pek çok tarihçi anlatır; ancak hiçbir tarihçi aynı olayı tam olarak anlatamaz. Bu durum da metin karşısındaki okuyucuyu bazı anlatılar konusunda şüpheye düşürür. Tarihi roman yazarı işte bu kısımdan hareket ederek kendi tezi doğrultusunda kurguya katılır. Yani tarihin bıraktığı boşlukları yaratıcılığıyla doldurur. Tarihle ve tarihi kişilerle çelişmez.

Tarihçinin bıraktığı boşluklar öznedir. Bütün mesele anlatı hâline gelen ve gelmeyen kısımlar ile olayların oluş hâli arasındaki ön yargılardır. Lukacs bunu 'olgular tapıncı' kavramıyla karşılar. Tarihi roman bu 'olgular tapıncı'ndan hareketle 'yeniden' kurulur.

Sevinç Çokum'un *Hilâl Görününce* ve bu eserden otuz iki yıl sonra yayımlanan *Gözyaşı Çeşmesi* romanı Kırım Türklerini anlatmaktadır. Çalışma tarihi roman ve karakterleştirme bakımından değerlendirilecek, iki roman arasındaki motif ve kahramanların sunumu arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tespit edilecektir. Böylece tarihin kurguda yazara sunduğu olanaklar, yazarın da roman kahramanlarına ve okuyucuya yaklaşımı değerlendirilmiş olacak ve tarihi romanın kanon karşısındaki durumu sorgulanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: tarihi roman, karakterleştirme, kanon.

HİSTORİCAL NOVEL AND CHARACTERİZATION: RESEARCH ABOUT HİLÂL GÖRÜNÜNCE AND GÖZYAŞI ÇEŞMESİ NOVELS

Abstract

While historical novels are be fictionalised, history knowledge is necessary. Also history is a fiction. Writer and reader are searching for truth in this information. The historian has a greater responsibility than the historical novel author. Many historians tell the same story. But no historian can tell exactly the same thing. This situation raises doubt to the reader. Historical novel writer creates thesis with this suspicion and fictions.

The historian leaves a blank in the narrative. These blanks are subjective. So the readers approach the narrative with suspicion. Lukacs says this is a phenomenon of reification. Historical novel is constructed from here.

Sevinç Çokum's *Hilâl Görününce* and *Gözyaşı Çeşmesi* novels are about Crimean Turks. This study will be evaluated in terms of historical novel and characterization. The status of the historical novel in the canon will be questioned.

Key words: historical novels, characterization, canon.

Giriş

Sevinç Çokum'un Kırım tarihini anlatan iki romanı vardır. İlk yazılan *Hilâl Görününce* 1853-1856 yılları Kırım Savaşını (Osmanlı-Rus Savaşı) anlatır. 1980-83 yılları arasında kaleme alınmıştır.¹ 1984'te de ilk baskısını yapmıştır. *Gözyaşı Çeşmesi* ise 18. yy'da (1768-1774) Kırım hanlığı zamanını ele alır. 2015-2016 yılları arasında yazılan bir romandır.² 2016 yılında yayımlanmıştır. Çokum'un bu konuya değinmesinde iki sebep vardır. Birincisi Bilge Ercilasun'un *Türk Roman ve Hikâyesi Üzerine* adlı kitabında da belirttiği gibi 1970'ten sonra dünya siyasetinde bir yumuşama vardır.³ 80'lerden sonra göçmenlerin yerleşim ve konut sorunlarına yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Yine bu yıllarda Kırım'a kesin dönüşü engellemek adına Slavlar iskân ettirilmiştir. *Gözyaşı Çeşmesi*'nin yazılma zamanında da 2014 yılında Kırım krizi yaşanmıştır. Rusya Kırım'ı egemenliği altına almıştır. Yazarın bu olayların etkisiyle dikkatini Kırım konusuna çekmiş olması muhtemeldir. Bu sebeplerin dışında yazarı bu konuya yönelten diğer bir sebep ise eşinin ailesinin Kırımlı olması ve onlardan edindiği kültürel birikimdir. Yazar bunu bir röportajında ilan etmiştir. "*Hilâl Görününce* romanımda ise dış Türkler'i anlattım. Bu romanı da eşimin ailesinden yola çıkarak yazdım. Eşimin ailesi Kırımlıdır."⁴ Sevinç Çokum'a hikâye olarak katkı sağlayan bilgiler otuz iki yıl sonra *Gözyaşı Çeşmesi*'nin yazımında da kurguya dâhil olmuştur.

İki roman da klasik tarihi roman anlayışıyla örtüşmektedir. Çünkü tarihi romanlar toplumda kritik meseleler gündeme geldiğinde ortak hafızayı harekete geçirerek milli birliği sağlamada rol oynarlar. "Tarihi romanların kolektif şuuraltının inşa yolu olarak görülmeleri ve ideolojik bir derinliğe sahip olmaları, bu tür romanlarda kişilerin inşasını önemli hâle getirir."⁵ Bu sebeple karakterlerin tarihi romanda nasıl kurgulandığı ele alınmalıdır.

Hilâl Görününce ve *Gözyaşı Çeşmesi*'nde Roman Sözcüleri

Sevinç Çokum her iki romanda da karakterleştirme tekniklerini kullanarak romanın sözcüleriyle mesajlarını ulaştırır. *Gözyaşı Çeşmesi*'nde geçen "... İstanbul'dan hanın ordusuna yardım gelmiyordu. Sıkıştığı zaman Kırım ordusunu savaşa süren İstanbul suskundu..."⁷ cümlesi bir nevi günümüzde Türkiye'nin Kırım'ın arkasında durmadığı yorumlarına benzer bir eleştiridir. *Gözyaşı Çeşmesi*'nde baskın olarak Türk birliğinin kurulamama eleştirisi ve bu birliği inşa etme vurgusu sözcüler üzerinden verilmiştir. Kırım Giray'ın İstanbul'un desteğini alamaması, Prut Savaşı'nda Devlet Giray'a Osmanlının inanmaması, Sadrazam Baltacı Mehmet

¹ Yazar romanının sonunda yazılış tarihi hakkında bilgi vermektedir: Sevinç Çokum, *Hilâl Görününce*, 3. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul 2016a, s. 369.

² Yazar romanının sonunda yazılış tarihi hakkında bilgi vermektedir: Sevinç Çokum, *Gözyaşı Çeşmesi-Kırım'da Son Düşün*, 1. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul 2016b, s. 460.

³ Bilge Ercilasun, *Türk Roman ve Hikâyesi Üzerine*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 331.

⁴ www.yayim.meb.gov.tr/ dergiler, 08.09. 2011 (Aktaran: İlknur Ay, *Sevinç Çokum'un Roman Tekniği*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Doktora Tezi, Danışman: Şeyma Büyükkavas Kuran, Samsun 2014, s. 73)

⁵ Hülya Arğunşah, *Tarih ve Roman*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016, s. 133.

⁶ Yazarın sözünü emanet ettiği şahıs. (Bakınız: Hakan Sazyek, *Roman Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Hece Yayınları, Ankara 2015, s. 295)

⁷ Sevinç Çokum, *Gözyaşı Çeşmesi-Kırım'da Son Düşün*, 1. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul 2016b, s. 101.

Paşa'nın Tuna'yı geçip geçmeme konusunda kararsız kalmasında Tatar'a güven olmayacağını düşünmesi anlatıya dâhil olan fikirlendir.

Osmanlı'ya yönelik eleştiriler *Gözyaşı Çeşmesi*'ne göre *Hilâl Görününce* romanında az da olsa vurgulanır. Çerçeve anlatıyı oluşturan Felekzede Arif Çelebi'nin Türk birliği ile ilgili kurduğu cümleler, Şirin'in annesi Zehra Ana'nın "Onlar da Türk biz de Türküz"⁸ demesi, Molla Mübarek'in İngiliz ve Fransızların Osmanlı'nın yanındaymış gibi davrandıkları ve bunun sebebinin Rusya'nın büyümesinden korkmuş oldukları konusunda yorum yapması romanın sözcülerine işaret eder.

Yazarın Sorumluluğu

Roman sözcülerinin iletileri üzerinden düşünüldüğünde tarihi roman kurulurken yazarın sorumluluğu önem kazanır. Yazar gerçek bilgilerden hareket ederek tarihi kişiliklerin kimliklerini zedeleyecek davranışlarda bulunmaz. Ancak yazarın tüm karakterlerin bilgisine sahip olması da mümkün değildir. Bu nedenle yazar tarihteki boşlukları doldurmak için yaratıcılığını kullanır. Bu boşluklar ortak geçmişi kuran unsurlar, karakterlerin ruh hâli ve diyalogları hakkındadır. Sevinç Çokum her iki romanda da dipnotlar kullanarak Kırım ağız özellikleriyle yemek, giysi âdetlerinden yaşam alanına dair pek çok bilgiyi paylaşır. Böylece sözlü kültürde kalan şeyleri yazıya döker. Çünkü klasik tarihi romanda amaç tarihi yeniden canlandırmaktır ve Çokum'un bu iki romanı da aynı amacı taşır.

Tarihi romanı tarih olmaktan uzaklaştıran, kurguya yaklaştıran diğer boşluklar ise karakterler hakkındadır. Mesela *Gözyaşı Çeşmesi*'nde Dilara'nın menekşeleri sevmesi gibi anlatıyı hareketlendiren yaratıcılıklara da ihtiyaç olur. Tarihi roman bu görevini olayların arkasındaki düşünceleri ortaya çıkararak sürdürebilir. Bu da karakterleştirme ile mümkündür. İki romanda da Kırım Türklüğü nazarında Türk birliğini daim edecek karakterler gerçekçi olarak ortaya konulur ve bu karakterlerle ilgili boşluklar onların kimliklerini zedelemeyecek şekilde kurgulanır.

Tarihi romanlar tezlidir ve sanatsal açıdan diğer romanlara göre daha kısırdır. Ancak Sevinç Çokum'un romanları sanat kaygısı taşır. *Gözyaşı Çeşmesi* karakterlerin iç dünyasının yansıtılması bakımından *Hilâl Görününce*'ye göre daha çok sanat kaygısı taşıyan bir roman olduğunu gösterir. Hatta tarihi romanın bu eserle hem teknik hem de tematik bakımdan gelişim gösterdiği bir örnek olduğunu söylemek mümkündür.

Karakterleştirme

Klasik tarihi romanda tarihi kişiler ve kurmaca kişiler bir arada yer alabilir. Ancak yazar, tarihi kişilerle ilgili okuyucunun zihninde kalıplaşmış 'mitleşmiş bir kimlik'le çelişme kaygısı taşıyabilir. Çünkü "Collingwood'un tarihsel olmayan insan eylemleri⁹/Lukacs'ın aydınlatılmamış ayrımı¹⁰" olarak adlandırdığı kesin olarak kaydedilemeyen insana has özellikler tipleşme eğilimiyle okuyucu ve yazar arasında çelişkiye neden olur. Bu sebeple Lukacs'ın da

⁸ Sevinç Çokum, *Hilâl Görününce*, 3. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul 2016a, s. 44.

⁹ R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, Çev. Kurtuluş Dinçer, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s. 259. (Aktaran: Hülya Argunşah, *Tarih ve Roman*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016, s. 134)

¹⁰ Lukacs, *Tarihsel Roman*, Çev. İsmail Doğan, Epos Yayınları, İstanbul 2008, s. 36. (Aktaran: Hülya Argunşah, *Tarih ve Roman*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016, s. 134)

belirttiği gibi tarihi romanda tarihi kişiler birinci dereceden anlatılmazlar. Çünkü kahramanın yazarı ele geçirme tehlikesi söz konusu olabilir.

Hilâl Görününce romanında tarihi kişiler tarihi olayların anlatımında dekordur. (Fatih Sultan Mehmet, Mengli Giray, Katerina, Bora Gazi Giray, Kırım Giray, Şahin Giray, Abdülmecid Han). Tarihi bir kimlik olmayan Arslan Bey başkişi, Nizam Dede de yönlendirici karakterdir.

Romanda olay odaklı karakterleştirme hâkimdir yani figürler eylem gücüne göre karakterleştirilmiştir. Nizam Dede, Arslan Bey ve Giray destan kahramanlarına yaklaşır. Arslan Bey ilk başta tasvir edildiği hâlden daha büyük bir gelişme gösterir. Dışa dönük bir kişiliğe sahip olur. “Yazar onu Kırmımlı mücahit Mustafa Cemiloğlu’nun devamı olarak yaratır.”¹¹ Arslan Bey ve Giray’ın çocukları Bahadır ve Emircan’ın, Giray’ın atı Dilara’nın yavrusunun hayatta kalması mücadele mirasını üstlenen figürler olarak sembolik anlam taşımaktadır.

Hilâl Görününce romanında tiipleşen figürler de vardır. “Emin hoca bir âlimi,... Seyyid Ali Çavuş ise bir dervişi temsil eder.”¹² Kahramanlık vasıflarının temsili de destan kahramanlarındaki mistik öğelerle öne çıkarılır. Arslan Bey’in insanüstü bir güçle güreşmesi, Nizam Dede’nin savaşı hissederek mağarada demir eritip silah yaparak yeniden doğuşa hazırlanması, hastalandığında atın üzerinde ortadan kaybolup geri döndüğünde iyileşmiş olması bu unsurlardandır.

Gözyaşı Çeşmesi’nde ise baş figür olan Kırım Giray tarihi bir kişiliktir ve iç konuşmaları, ruhsal özellikleriyle *Hilâl Görününce* romanındaki figürlerden farklılık gösterir. O, küçükken sütannesinden terlik yiyen, zaman zaman kaygılanan, korkabilen, zaafı olan ve bunları kabul eden, hayvanlarla, toprakla uğraşan, sarayın mutfağına giren kanlı canlı bir karakterdir: Kırım Giray Tuvuş’u Maria’dan (Dilara Bikeç) kıskanır. Gelgitleri, öfkesi, iç çatışmalarından bahseder. Anne hasreti çeker. Birinin gönüllendirici sözlerine ihtiyaç duyar. Yazar anlatıcı, Tefek Hanım ve kendisi tarafından karakterleştirildiğinde insani özelliklerin dışında destanlardan gelen kahramanlar gibi korkusuz, yenilmez özellikleri vurgulanmaz.

Tarihi romanlarda genellikle yüceltilen tiipleşme eğilimi olan figürler romana girer. *Gözyaşı Çeşmesi*’nde ise tarihsel olgu ile psikolojik derinlik, insanın oluşum ve değişimi aynı anda ilerler. Bu romanda karakterler toplumsal olaylara bağımlı tipler değil tarihi olgu içindeki gerçekliklerin temsilidir. Gerçek insan boyutu kazanan bu temsiller tarihi romanlar sayesinde milletlerin tarihini de değiştirebilecektir. Bu bakımdan bu iki roman karakterleştirme yönünden yazarın yazma uğraşındaki gelişimini de göstermektedir.

Sonuç: Karşılaştırma

Gözyaşı Çeşmesi romanı epigraf (başsöz) ile başlar ve burada kahramanın ruhsal durumu tanımlanır; karakter anlatıcının iç konuşması görülür. Anlatıcı Kırım Giray kendini ve ailesini kişileştirir. Yöntem olarak blok tanıtma uygulanmıştır. *Hilâl Görününce*’de de blok tanıtma görülmektedir. Ancak *Gözyaşı Çeşmesi*’ni bu romandan ayıran unsur sanatçı imgesindeki dönüşümün karakterler üzerinden gerçekleşmesidir. Hatta romanda yazar anlatıcıdan başka karakter anlatıcıların (Kırım Giray ve Tefek Hanım) da yer alması bu romanı *Hilâl Görününce*’den ayırır. *Hilâl Görününce*’de Felekzede yaratıcı süreç imgesini oluşturur; başka bir ifadeyle eserin yaratımını sağlar. Tarihi bir üslup kurar. Çerçeve anlatımın dışında iç

¹¹ Hülya Argunşah, *Tarih ve Roman*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016, s. 471.

¹² İlknur Ay, *Sevinç Çokum’un Roman Tekniği*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Doktora Tezi, Danışman: Şeyma Büyükkavas Kuran, Samsun 2014, s. 181.

hikâyede de karakterler ya anlatıcı ya da diğer bir karakter tarafından kişileştirilir. Çerçeve anlatı da karakter anlatıcıdır. Ancak iç konuşmalar sadece karakterin davranışlarıyla ilgili ipuçları verir. *Gözyaşı Çeşmesi*'nde ise anlatıcı karakterlerle ilgili öznel yorumlar yapar. Anlatıcı ile karakter kaynaşmış gibidir. Serbest dolaylı söylem örneği görülmektedir.

Hilâl Görününce'de diyaloglar fazladır; ancak karakterin kendi özbenliği ile ilgili bir çözümleme yoktur. *Gözyaşı Çeşmesi*'nde iç monolog, iç çözümleme, diyalog yoluyla tanıtmaya, dinamik tanıtmaya yolları figürlerin sunulduğunda gerçekçidir. Bu romandaki figürler idealize edilmemiş, insanüstü özellikleri yoktur. Hatta büyük tarihi şahsiyet bile olsa karakterlerin olumsuz özelliklerine de yer verilmiştir. Bu özellikler klasik tarihi roman tanımına ters düşecek karakterleştirme örneği göstermez. Yazar yarattığı karaktere bunun eleştirisini dahi yaptırır: “Bir sultan kusamaz. Onların nazarında ben ulu devletimin ulu hakanı ve böyle sırtı yere gelmez, cengâver biriyimdir.”¹³

Gözyaşı Çeşmesi'nde Tefek Hanım ve Kırım Giray'ın anlatıya katıldığı yerler önemlidir. Çünkü bu kısımlar bakış açısı ve ses arasındaki farkı kapatmaktadır. Konuşan, gören, eyleyen birbirine yaklaşır. Hatta iç konuşma sayesinde karakterin bilinçaltı yansıtılır. *Gözyaşı Çeşmesi*'nde gösterim yoluyla karakterleştirme hâkimdir. Böylece hayatın sırrını çözebilecek, iradesi ve zaaflarıyla karakterler çizilmiştir.

Hilâl Görününce'de anlatım yoluyla karakterleştirme söz konusudur. Bu romandaki karakterleştirmenin önemi Nizam Dede karakterinin birliği sembolize etmesi örneğinde olduğu gibi karakterlerin bir imge veya sembolle tanıtılmış olmasıdır. *Hilâl Görününce*'de tarihi şahsiyetler psikolojik değil objektif, toplumsal-tarihsel vasıflıdır. Yani tarihsel görevini yerine getirir. *Gözyaşı Çeşmesi*'nde Kırım Giray hem merkezdedir hem insani özellikleriyle romanda baskındır. Bu durum Sevinç Çokum'un tarihi romana bakışıyla alakalıdır. Çünkü tarihi roman da bir romandır ve bu mesele romanın gelişim süreci içerisinde tarihsel unsurun ve tarihi taşıyıcı bireyin derinden kavranmasıyla ilgili bir tercihtir.

Hilâl Görününce'deki diyaloglar olay örgüsüne, temaların tartışılmasına; *Gözyaşı Çeşmesi*'ndeki diyaloglar ve iç konuşmalar ise karakterin gelişimine, dramatik unsurun tanıtımına katkı sağlamaktadır. Yazar dramatik olarak sunulan karakterin derinliğini ne kadar ince ayrıntılarla tasarlırsa o kadar dolaysız bir etki bırakır. Çünkü “romanın asıl amacı toplumun hareket yönünün tasviridir.”¹⁴ Özellikle yeni tarihselci romanların arttığı dönemde pek çok yazar ve okuyucu tarafından tecrübe edilmiş romanlardan sonra yazılmış bu klasik tarihi romanlardaki tarihi karakterler dekoratif tasvirlerle abartılmamış, gerçek temsiline uygun kurgulanmıştır.

Hilâl Görününce romanı dış dünyadaki toplumsal olaylara yoğunlaşmış, *Gözyaşı Çeşmesi* de bu olayların karakterlerinin bilincindeki yansımalarına odaklanmıştır. Bir romanda tarihsel olaylar anlatılırsa bu kurgu tarihin kurgusu olur. Roman için insan gerekir ve tarihi romanlar tarihin insanlar üzerindeki etkilerine odaklanır. Tarihsel unsurun anlatım gelişimi zincir gibi düşünülmelidir. Sevinç Çokum *Hilâl Görününce* ile kendinden önce yazılanlara eklenerek milli hafızaya uygun karakterler yaratmıştır. *Gözyaşı Çeşmesi* ile de bu karakterlerin iç dünyalarını ortaya koyarak okuyucuya daha yakın, samimi, gerçekçi bir anlatı sunmuştur. Çünkü kapalı yani dramatik karakterleştirme karakterin düşüncelerinde okuyucuyu aktif kılar. Karakterin

¹³ Sevinç Çokum, *Gözyaşı Çeşmesi-Kırım*'da Son Düğün, 1. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul 2016b, s. 182.

¹⁴ Lukacs, *Tarihsel Roman*, Çev. İsmail Doğan, Epos Yayınları, İstanbul 2008, s. 181.

davranışlarından yola çıkarak onu tanıyan okuyucu metne güvenle yaklaşır. Ayrıca otokarakterleştirme ile de dolaysız söylem okuyucuya güvenilir anlatıcılığı sunar.

Tarihi romanda karakterleştirmedeki edimsel amaç okuyucunun dünyayı algılayışında etkili olmaktır. Her iki romandaki karşıt figürler Türk kimliğine ters düşen milletler ve karakterlerdir. Kırım'dan sürülerek yok edilmeye çalışılan Kırım Türklüğünü devam ettirecek eserler yazmak 'modern destan' yani tarihi romanlarla mümkündür. Tarihi romanda en önemli unsur ise karakterdir. Karakterin bu derece önemini kavramak için olay örgüsü etrafındaki karakter değil karakter etrafındaki olay örgüsü ele alınmalıdır. Metne yaklaşırken mesleklere, cinsiyetlere göre sınıflandırmalar yerine karakter sunumuyla ilgili sorular belirlenmelidir. Roman incelemelerinde özellikle tarihi romanlarda karakterleştirme teknikleri üzerinden değerlendirme yapılacak çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Kaynakça

- Argunşah, H. (2016). *Tarih ve Roman*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ay, İ. (2014). *Sevinç Çokum'un Roman Tekniği*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Çokum, S. (2016a). *Hilâl Görününce*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çokum, S. (2016b). *Gözyaşı Çeşmesi-Kırım'da Son Düğün*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ercilasun, B. (2013). *Türk Roman ve Hikâyesi Üzerine*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Lukacs, G. (2008). *Tarihsel Roman*. İstanbul: Epos Yayınları.

MAKSİM GORKİ’NİN “AYAKTAKIMI ARASINDA” İSİMLİ OYUNUNDA HÜMANİZM

Arş.Gör. Esra ELMACIOĞLU

Öz

Maksim Gorki, 1902 yılında kaleme aldığı “Ayaktakımı Arasında” isimli oyunu ile edebiyat dünyasında ün kazanır. Yazar, sanat hayatına toplumun en alt tabakasındaki insanları betimleyerek girer. Gorki’den daha önce Dostoyevski ve Gogol’ün de ele aldığı bu insanlar, yazarın kendine özgü kalemde hayat bulur. Yazar, herhangi bir kahramanına hakkındaki kişisel fikrini ortaya koymadan, onların yaşamını iki farklı yaklaşımla ortaya koyar. İnsanın kaderini belirleyen iki gerçeği, eserdeki Satin ve Yaşlı Luka karakterleri üzerinden aktarır. Devlet düzeninin çöküşe geçtiği 1900’lü yılların başında, toplumun en dibindeki, umudunu kaybetmiş bu insanların hayatlarına karşı farklı bir bakış açısı ortaya koyulur. Çalışmamızda, Maksim Gorki’nin ilk eserlerinden biri olan “Ayaktakımı Arasında” oyunu insani değerler açısından incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ayaktakımı, Maksim Gorki, Piyes, Hümanizm

HUMANISM IN “THE LOWER DEPTHS” PLAY OF MAXIM GORKY

451

Abstract

Maxim Gorky becomes famous in literature for this play “The Lower Depths”, written in 1902. He enters into the world of art, describing the people in the rabble. This people, put forward by Dostoyevsky and Gogol before Gorky, come to light through original style of the writer. He objectively puts forward his characters, and shows their life thorough two different approaches. He shows the reality, determining destiny of individual, by means of the characters Satin and Old Luka. A different point of view is revealed towards the people of the rabble, living in the beginning of 1900’s, when the government started to fall down. In our study, “The Lower Depths” play, one of the first works of Maxim Gorky, will be examined with regards to human values.

Keywords: The Lower Depths, Maxim Gorky, play, humanism.

(ALEKSEY MAKSİMOVİÇ PEŞKOV)

MAKSİM GORKİ

(1868-1936)

Yazarın sanat yolculuğu, "Makar Çudra" (Макар Чудра) isimli öyküsünün 1892 yılı eylül ayında “Kafkas” (Кавказ) gazetesinde yayınlanmasıyla başlar. Sonrasında Aleksey

Maksimoviç Peşkov, takma adı ‘Maksim Gorki’ ile edebiyat sahnesindeki yerini alır. 1895 yılı nisan ayında ise "Samarskaya Gazeta" (Самарская газета) ve “Nijegorodskiy Listok” (Нижегородский листок) gazetelerinde "Yaşlı kadın İzergil" (Старуха Изергиль) isimli öyküsü yayınlanır. Bu eserlere gösterilen ilgi edebiyatta yeni bir ismin ortaya çıktığını gösterir (Dementyev, 1970: 13).

Gorki'nin hayatı, zorluklarla doludur. Yazarın kendisi tarafından seçilen takma isim, sonraki yaşamında da hissedileceği üzere çocukluğunun ve gençliğinin izlerini taşımaktadır. (Gorki (горкий) kelimesi Rusça’ da acı anlamına gelmektedir).1868 yılında Nijniy Novgorod şehrinde doğan yazarın marangoz olan babası Maksim Savvatiyeviç Peşkov öldüğü zaman, boya atölyesi sahibi Vasiliy Vasilyeviç Kaşirin'in kızı olan annesi Varvara Vasilyevna üç yaşında olan Alyoşa'yla (Aleksey isminin kısaltması) babasının evine döner. Geleceğin büyük yazarının çocukluğu büyük annesi ve büyük babası ile birlikte geçer. Büyük babasının evinde yaşadıkları, otobiyografik üçlemesinin ilk kısmı olan "Çocukluğum" (Детство) romanına yansır. 1876 yılında Kaşirin ailesi iflas eder, Aleksey, on bir yaşında öksüz kalır ve "insanlar arasında" yaşamı baslar. Ayakkabı dükkânlarında çırak, "Dobryy" (Добрый) ve "Perm" (Перм) gemilerinde bulaşıkçı, inşaatlarda ustabaşı olarak çalışır. 1884 yılında Kazan'a gider, jandarma kayıtlarında gençlerin toplandığı şüpheli mekân olarak adı geçen A. C. Derenkov'un fırınında işe girer. Kazan’da yaşadığı yıllar Gorki için, aktif olarak kendini yetiştirme ve Marksist fikirlerle tanışma dönemidir. Aynı yıllarda, devrimci ve Marksist kuramcı olan Georgiy Valentinoviç Plehanov'un çalışmalarıyla tanışır. 1888 yılında Rusya üzerinde ilk uzun süreli yolculuğuna çıkmaya karar verir. 1891 yılında bir avukatın yanında kâtip olarak çalıştığı Nijniy Novgorod’tan ayrılır. Kendisine gelişiminin kritik, buhranlı döneminde Rus yaşantısını anlama ve tanıma deneyimi sağlayan ikinci seyahatine çıkar.

İnce bir kemerle bağlı koyu renk gömleli, kendinden taviz vermeyen edayla yanan gözlerin belirgin olduğu köşeli yüzlü genç yazar edebiyatta yeni bir dünyanın habercisi olarak öne çıkar. İlk başlarda kendisi de bu dünyanın tam olarak ne olacağı bilincinde olmasa da eserlerinin her satırıyla okuyucuları ‘hayatın iğrençliklerine karşı’ mücadeleye çağırır. Edebi kariyerine yeni başlayan yazarın Rusya’daki ve Rusya’nın çok ötesindeki olağanüstü popülerliği esas olarak, erken dönemdeki eserlerindeki mücadelecilik ve isyancı kahramanların ortaya çıkması ile açıklanmaktadır.

Genç Gorki’nin eserlerine, hayata karşı mücadelecilik bir kahramanlık arayışı özgüdür; “Yaşlı Kadın İzergil” (Старуха Изергиль), “Doğan Kuşunun Şarkısı” (Песня о Соколе), “Fırtına Habercisi (Fırtına Kuşunun Şarkısı)” (Песня о Буревестнике), “İnsan” (Человек) eserleri buna birer örnektir. Kendisini ulvi bir amaç uğruna feda edebilen insana sonsuz ve gururlu bir inanç, yazarın hümanizma anlayışındaki başlıca özelliklerden biridir.

1892-1895 yılları arasında, halkın içinden gelen insanları çizerek, onların hayattan memnuniyetsizliğini ve hayatı değiştirmeye yönelik bilinçsiz emellerini “Çelkaş” (Челкаш), “Orlov’un Eşleri” (Супруги Орловы), “Ebegümesi” (Мальва), “Konovalov” (Коновалов) isimli öykülerine yansıtır (Dementyev, 1970: 14).

1902 yılında “Ayaktakımı Arasında” (На дне) isimli oyunu yazar. Bu eser, kapitalist toplum düzenine karşı protesto, adil ve özgür hayata ateşli bir çağrıdır. Oyunu Moskova Sanat Tiyatrosunda sahneye koyan K.S. Stanislavskiy eserin fikrini; “*Ne pahasına olursa olsun özgürlük! – oyunun manevi özü budur*” diye tanımlar. Yazar, Kostilyev’in gecekonduundaki karanlık yaşamı, toplumsal kötülüğün cisimleşmesi olarak ortaya çıkarır. “Ayaktakımı Arasında”

şakinlerinin kaderi, kapitalist sisteme karşı sergilenen ciddi bir ithamnamedir. Bir mağaraya benzeyen bu bodrumda yaşayan insanlar, insanın insanlıktan çıktığı ve sürünmeye mecbur bırakıldığı iğrenç ve gaddar düzenin birer kurbanıdır. Toplumda hüküm süren kurt kanunlarından dolayı hayattan dışarı atılan bu insanlar ayakları tökezlediğinde, kulvardan çıkıp ‘ayaktakımına’ düşme tehlikesi içerisinde. Bu tehlike bazen manevi, bazen de fiziksel ölümdür. Anna ölür, oyuncu intihar eder, diğerleri de hayat tarafından incinmiş ve çarpılmış bir haldedirler. Ancak bu gecekondunun karanlık ve boğucu çatısı altında, talihsiz ve evsiz serseriler arasında insanın varoluş amacı, gücü ve güzelliği üzerine kelimeler heybetli bir marş olarak seslendirilir: “İnsan – gerçek budur işte! Her şey insanda, her şey insan içindedir! Var olan sadece insandır, diğer kalan her şey, onun ellerinin ve onun beyninin eseridir! İnsan! Bu – muhteşemdir! Bu... gurur vericidir!” İnsan kendi doğası gereği muhteşem yaratılmıştır. Ancak burjuva sistemi insanı sefil duruma düşürmektedir. Bu bağlamda bu sistemi devrim aracılığı ile yok etmek ve insanın gerçekten özgür, muhteşem olacağı koşulların yaratılması için her şey yapılmalıdır (Kutukov, 2008: 108).

Rus düşünür Sergey Çahotin (1183-1973) 20. Yüzyılın ilk yıllarını savaş ve mücadele içerisinde geçiren Rusya’yı hastalıklı bir ülke olarak tanımlar (Bugrov, 2000:120). Ülkenin yaşadığı sorunlara paralel olarak, halk ve aydın kesim de büyük bir çıkmaz ve ikilem içerisinde. Halk sefil bir yaşam sürerken, ülkenin beyni olarak kabul edilen aydın kesimin yaşananları kenardan izlemesi beklenemez. Maksim Gorki, çocukluğunu ve gençliğini halkın en alt tabakasında geçirmiş bir bireydir. Bunun yanı sıra kendini büyük bir aydın olarak yetiştirir ve Rusya’nın eski gücüne kavuşması için kalemi ve düşünceleri ile mücadele verir. Toplumsal yaşamdaki karışıklık ve ikilemleri yansıtarak, toplumun ezilen ve dışlanmış en alt katmanını gözler önüne sermeyi kendine görev edinir. Evsiz, yurtsuz ve toplumdaki kopuk bir şekilde yaşayan insanların konu edildiği “Ayaktakımı Arasında” adlı toplumsal-felsefi piyesi yazarın sanatının zirvesi olarak kabul edilir.

Tüm hikâye, büyük ve kirlili bir mahzene benzeyen Mihail Kostilyev’in işlettiği pansiyonda geçer. Bu yarı bodrumu andıran pansiyonda her taraf kir, pas içinde umutsuz bir havayı resmeder. Pansiyonda yaşayanların durumu da binanın fiziki şartlarından farklı değildir. Eserde ele alınan karakterlerin ortak özelliği hayallerini hiçbir zaman gerçekleştiremeyecek güçte olmalarıdır. Yaşadıkları dünyada mutsuz ve geleceğe dair hiçbir beklentileri yoktur. Ancak genel olarak can alıcı nokta şudur ki hepsi geçmiş yaşamlarına dair küçük anılarında, bugünkü geldikleri durumu anlayamamaktadır. Toplumdaki adaletsiz düzen, eserdeki karakterleri ahlaki ve yaşamsal anlamda toplumun dışına itmiştir. Pansiyondaki yaşam şartlarının zorluğu, insanlara kötülüğü aşılar. Toplumun değişmez ve en kutsal birliği sayılan aile kavramını değersizleştirir. Pansiyon sakinleri sürekli olarak hayatlarının daha farklı olabileceğini dile getirirler, ancak bu farkı yaratmaya iradeleri ve sosyal düzen izin vermez. Pansiyon sakinleri hayatlarından memnun değildirler, hepsi en azından kendilerine saygı duyabilmek adına farklı bir yaşam isteği içerisinde. Hiçbiri iş bulamaz ve borç içerisinde, daha iyi bir yaşam sadece hayal olarak kalır. Hayatın dibindeki bu yaşam, insanları yoksulluk ve aşağılanmışlığın girdabına çeken, kaçışın mümkün olmadığı bir cehennem demektir. Bu cehennemde yaşayan zavallı insanların, toplumsal düzen içerisinde harekete geçmelerini ya da kendilerini sorgulamalarını ortaya çıkaran en önemli olay, Yaşlı Gezgin Luka’nın pansiyona gelişi. Piyeste ortaya koyulan en ciddi sorun; gerçeğin olduğu gibi kabul edilmesi mi yoksa acıma, acı çekme ve yalanın mı daha iyi olduğudur. Bu sorunu yansıtan başlıca iki karakter: Yalanlarla insanların hayatına dokunmaya çalışan Luka ve gerçeğin acı da olsa kabullenilmesi gerektiğini

savunan Satin. Yaşlı Luka, pansiyon sakinleri için yol gösterici bir rol oynar. Kendisi inançsız biri olmasına rağmen, inancın yitirilmemesi gerektiği konusunda telkinleri ile pansiyon sakinlerinin içine umut tohumları serper. Bu iyi kalpli yaşlı adam, ölüm döşeğindeki Anna'ya ölümden sonra, onu cennette bir hayatın beklediğini söyleyerek, huzur içinde ölmesine yardımcı olur ve Anna'nın içinde daha fazla yaşama isteği uyandırır. Alkolik aktöre, alkolden kurtulması için ücretsiz tedavi görebileceği bir merkez olduğunu söyler. Alkol bağımlılığından kurtulursa, yeniden kendine olan güvenini ve yeteneğini kazanabileceğini belirtir. Aktör büyük bir umutla böyle bir yer arayışına girer. Böyle bir yer var olmasa da, hayalleri sayesinde aktör bir şekilde hayata yeniden başlama gücünü kendinde bulur. Genç kız Nastya, romantik bir melankoli içerisinde, romanlardan okuduğu hayali kahramanlarla uydurma aşklar yaşamaktadır. Luka, Nastya'yı gerçekten aşkın var olduğuna inandığında gerçek bir aşkı yaşayabileceğine ikna eder. Nastya'nın "gerçekten Tanrı var mı?" sorusuna: "eğer inanıyorsan, var demektir!" diye cevap vererek, bir kez daha inanmanın önemini vurgular. Toplumun en dibindeki bu insanlar için gerçek mi yoksa yalan mı daha iyidir sorusunun önemi, Luka'nın bu telkinleri ile ortaya çıkar. Anna'ya öleceğini söylemiş olsaydı, onun huzura kavuşmadan ölmesine neden olacaktı, aktöre bir inanç aşılmasıydı, aktör daha fazla ayyaş biri olacaktı (Bogdanova, 2016: 73).

Luka'nın küçük yalanlar ile insanlara umut aşılama çabalarına karşın, Satin karakteri ise tüm zalimliklere karşı gerçeği olduğu gibi kabul etme çabasındadır. Satin, eğitilmiş bir insan olarak, insanlara saygı gösterilmesi, onlara küçümsemekten yaklaşılmaması gerektiğini savunur. Satin, yalan vaatlere yer vermeden, umut aşılama, gerçekleri tüm çıplaklığı ile insanların gözlerinin önüne serer. Satin'in "Yalanın- köle ve sahiplerin inancı, gerçeğin ise özgür insanın Tanrısı olduğu görüşü" Luka'nın iyi niyet aşılama felsefesine zıt bir şekilde yansıtılır. Satin, diğerlerinin gözüne gerçeği gösterme konusunda başarılıdır. Ancak tatmin edici değildir. Maksim Gorki, eserde bu sorunsala fiili bir cevap ortaya koymaz. İnsanların kurtuluşu için yalan bazen gereklidir elbette. Luka'nın insanlara küçük de olsa bir ümit aşılama gayreti içerisinde olması Satin'e göre bir çözüm değildir. Maksim Gorki'nin ortaya koymak isteği hümanist yaklaşım, kendi belirlediği bu iyi niyetli umut çerçevesinin daha üzerine çıkar. Gorki, Luka'yı zeki ve insanların güvenini kazanabilen kurnaz biri olarak betimler. Luka karakteri, Satin'in ateşli ve gerçekçi söylemleri karşısında daha insancıl ve daha ebedi bir karakter olarak yansıtılır.

Luka ve Satin karakteri aslında birbirini tamamlar niteliktedir. İkisi bir bütünün parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. İkisi de haklıdır ve ikisi de gerçeği tam olarak yansıtmaz. İnsanların çoğu acı gerçeklerle yüzleşmek yerine, sıcak bir teselli ile avunmayı tercih eder. İnsanın, herhangi bir hakkı olmadan yaşadığı bir toplumda, doğruları söylüyor olması onu özgür kılmaz. İnsan, hakikatin kendisidir. İnsanın ihtiyaç duyduğu tek şey umuttur. Umudu da gerçeklerle birleştirmek gerekir.

Kaynakça

Bogdanova, O.V. (2016). Obraz startsa Luka v piyese M. Gorkovo "Na dne". Vestnik VGU. Seriya: Filologiya. Jurnalistika. No:2, 22-26

Bugrov, B. S.: Golubkov, M. M. (2000). Russkaya literatura XIX-XX vekov. Moskva: Aspekt Press

Dementyev, A.; Naumov, Ye.; Plotkin, L. (1970). *Russkaya sovetskaya literatura*. Moskva: İzdatelstvo Prosveşeniya

Juravleva, A. A. (1988). *Russkaya sovetsykaya literatura*. Leningrad: Prosveşçeniye, leningradskoye otdeleniye

Kutukov, L. V. (2008). *İstoriya russkoy literaturı XX veka (20-90-e godı): Osnovniye imena*. Moskva: İzdatelstvo Moskovskogo universiteta.

ÇİN KAYNAKLARINA GÖRE TÜRK DEVLET İDARESİNDE KULLANILAN UNVANLAR

Arş. Gör. Gökçen KAPUSUZOĞLU

A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Sinoloji Anabilim Dalı.

Öz

Türk tarihinin erken dönemleri hakkında bilgi edinmek için kullanılan Çince kaynaklardan Türklerin; gelenekleri, ceza uygulamaları, askerî sistemleri ve sosyal hayatlarına dair pek çok bilgi elde edilmektedir. Resmî Tarihler'in tamamında Türklere ait unvanların yirmi sekiz kademe olduğu bilgisi kaydedilmiştir. Fakat Harici Tarihler'den Cefu Yuangui, Taiping Huanyu Ji, Tongdian ve Tong Zhi'ya göre, kağanlığın kurulduğu ilk yıllarda Türklerin kullandığı unvanlar on kademe olarak belirlenmiş, daha sonra yirmi sekiz kademeye yükseltilmiştir. Türklerin bu unvanları adlandırırken nelere dikkat ettikleri, hangi durumları göz önüne alarak unvan verdikleri kaynaklarda belirtilmiştir. Kaynaklarda görüldüğü kadarıyla, metinlerde geçen unvanların çoğu eski Türkçeden Çinceye ses çevrimidir. Eldeki veriler sayesinde bazıları Türkçe açıklanabilen sözcüklerin, bazıları için ileri düzey eski Türkçe bilgisi gerekmektedir. Bu çalışmada alanın ilgili veri tabanları kullanılarak, hali hazırda bilinen "Erkin, İlteber, Şad" gibi unvanların dışında kalan unvanların Türkçe karşılıkları aranarak, sesletim önerileri getirilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Unvanları, Türk Kağanlığı, Çin Kaynakları.

TITLES USED IN TURKIC STATE ADMINISTRATION ACCORDING TO CHINESE SOURCES

Abstract

From Chinese Sources used for getting information about early periods of Turkic history, we can learn traditions, punishments, military systems and social life of Turkic people. In all of the official history books, it was recorded that level of Turkic titles was twenty eight. But according to Cefu Yuangui, Taiping Huanyu Ji, Tongdian and Tong Zhi, which are unofficial history books, when Turkic Khaganate was founded, Turkic titles were defined as ten levels, and then raised twenty eight levels. While Turkic people named these titles what they pay attention and which circumstances they take into consideration, pointed out in the sources. As seen in the sources, most of the titles in the texts are voice conversions from old Turkish language to Chinese. Thanks to the available data, some words can be explained in Turkish but for some of them advanced old Turkish language knowledge is required. In this study, it is tried to suggest pronunciation by using the related databases, and find out Turkish equivalents of titles, except the titles such as "Erkin, İlteber, Şad" which are already known.

Keywords: Turkic Titles, Turkic Khaganate, Chinese Sources.

Giriş

Türk tarihinin ilk dönemleri hakkında bilgi edinmek için kullanılan Çin kaynaklarında, öncelikle “Türkler Monografisi” başlığı altında bilgilerin bir bütün halinde yer aldığı kaynaklar dikkat çekmektedir. Ardından bağlamından kopuk gibi görünen parça parça bilgilerin yer aldığı diğer kaynaklar göze çarpmaktadır. Bu kaynaklar aracılığıyla Türklerin; gelenekleri, ceza sistemleri, askerî sistemleri ve sosyal hayatlarına dair pek çok bilgi elde edilmektedir. Bu çalışmada Resmî Tarihler’den Eski Tang Kayıtları,¹ Yeni Tang Kayıtları,² Zhou Kayıtları,³ Sui Kayıtları⁴ ve Kuzey Tarihi⁵ adlı kaynaklar; Harici Tarihler’den ise Cefu Yuangui,⁶ Tongdian,⁷ Tong Zhi⁸ ve Taiping Huanyu Ji⁹ adlı kaynaklar kullanılmıştır. Metinlerin çoğunda örtüşmeler olması ve önce yazılan kaynağın diğerleri tarafından kopya edilmiş olması sebebiyle önce

¹ Eski Tang Kayıtları (舊唐書), “Hükümdar Kayıtları”, “Biyografiler” ve “Diğer Kayıtlar” olmak üzere üç bölümden ve iki yüz tomardan oluşmaktadır. Resmî olarak 941 yılında düzenlenmeye başlanmış ve 945 yılında tamamlanmıştır. Yazarı Liu Xun (劉詢887-946)’dür. (JTS: I) İçerisinde Türkler için ayrılmış bir monografi bulunmaktadır.

² Yeni Tang Kayıtları (新唐書), Kuzey Song Hanedanı (960-1127) döneminde düzenlenmiştir ve toplam iki yüz yirmi beş tomardan oluşmaktadır. Eserin yazarı Ouyang Xiu (歐陽修1007-1072)’dur. Yeni Tang Kayıtları içerisinde Türkler için ayrılmış bir monografi bulunmaktadır.

³ Zhou Kayıtları (周書), Tang dönemi tarihçilerinden Linghu Defen (令狐德棻 583-666) tarafından kaleme alınmıştır. Sekiz toman “Hanedan Kayıtları”, kırk iki toman “Biyografiler” olmak üzere toplam elli tomardan oluşan eserde, Kuzey Zhou Hanedanı’nın 557-581 yıllarındaki tarihî olayları kaydedilmiştir.

⁴ Sui Kayıtları (隋書), beş toman “Hanedan Kayıtları”, elli toman “Biyografiler” ve on toman “Diğer Kayıtlar” olmak üzere toplam seksen beş tomardan oluşmaktadır. Eserin tek bir yazarı yoktur, pek çok kişi bir araya gelerek tamamlamışlardır. Eser bu dönemde Göktürklerle yakın temaslar kurulması sebebiyle kayda değer niteliktedir.

⁵ Kuzey Tarihi (北史), Li Dashi (李大师) tarafından kaleme alınmış, ancak yazar eserini sonlandıramadan ölmüştür. Bunun üzerine oğlu Li Yanshou (李延寿) eseri tamamlamıştır. Çin’in parçalanma dönemlerinden biri olan Güney - Kuzey Hanedanları (南北朝) çağındaki, Kuzey Hanedanlarının 386-618 yılları arasındaki tarihî olaylarını kapsayan eser, toplam yüz tomardan oluşmaktadır. Doksan dokuzuncu tomanında yer alan Göktürkler/Tölesler bölümünde; Türkler, türeyiş efsaneleri, âdetleri ve dönemin Çin-Türk ilişkileri hakkında değerli bilgiler verilmektedir.

⁶ Cefu Yuangui (冊府元龜), Kuzey Song döneminin dört büyük tarih ansiklopedisinden biridir. Diğer üçüne (Taiping Guang Ji太平廣記, Taiping Yulan太平御覽, Wenyan Yinghua文苑英華) göre daha fazla itibar gören Cefu Yuangui, 1005 yılında Wang Qinruo (王欽若962-1025) tarafından yazılmıştır. Toplam bin toman ve otuz bir bölümden oluşmaktadır. (CFYG: I)

⁷ Du You (杜佑735-812) tarafından kaleme alınan Tongdian (通典), toplam iki yüz tomardan oluşmaktadır. Tang döneminin yasaları, ekonomisi, askerî sistemi ve siyasî yapısı hakkında bilgiler içermektedir.

⁸ Tong Zhi (通志), Güney Song Hanedanı (1127-1279) döneminde Zheng Qiao (鄭樵1104 - 1162) tarafından derlenmiş tarihî bir kitaptır. Çin tarihinde rol oynamış kişilerin biyografilerini merkeze alan eser, toplam iki yüz tomardan oluşmaktadır.

⁹ Taiping Huanyu Ji (太平寰宇記), Song dönemi yazarlarından Le Shi (乐史930 – 1007) tarafından derlenmiştir. Toplam iki yüz tomardan oluşan eser, Song Dönemi’nin (960- 1279) coğrafi konumu ve sınırları tarihini ele almaktadır.

yazılan kaynak temel alınmış, diğer kaynaklardaki farklılıklar dipnotlarda açıklanmıştır. Resmî Tarihler içerisinde Sui Kayıtları; Harici Tarihler'den ise Tongdian temel alınmıştır.

Bu kaynaklardaki bilgilere göre, Türklerin devlet idaresinde kullandıkları unvanlar, kağanlığın başlangıç yıllarında on kademe olarak kurulmuş, daha sonra yirmi sekize kademeye yükseltilmiştir. (Lin 1989: 86) Kaynaklarda Eski Türkçede kullanılan sözcüklerin Çince ses çevrimleri verilmiştir. Bazılarının Türkçe okunuşları için öneri sunulan sözcüklerin bazıları ise ileri düzey Eski Türk dili bilgisi gerektirdiği için alanın ilgili veri tabanlarından Baxter&Sagart Rekonstrüksiyon Tablosu¹⁰ kullanılarak bu sözcüklerin dönemin Çincesi olan “Orta Çince” okunuşları ve Çinli Dilbilimci Wang Li'ye göre okunuşları verilmiştir.

Resmî Tarihler

Sui Kayıtları'na Göre Türk Unvanları

“...Türkler, hayvancılıkla uğraşır, su [ve] otlakları takip ederlerdi. Uzun süre aynı yerde kalamazlardı. Kubbeli otağlarda, keçeden çadırlarda yaşarlardı. Saçlarını açık bırakırlar, kıyafetlerini soldan [iliklerlerdi]. Et yiyip, kıymız içerlerdi. Kıyafetleri kürklü [ve] koyu renkliydi. Yaşlılıktan utanır, gençliğe önem verirlerdi. Memuriyetleri; [sırasıyla] Yabgu ondan sonra Tigin, sonra İlteber, sonra Tudunfa idi.¹¹ Daha alttaki küçük memuriyetler, yirmi sekiz kademeydi.¹² [Bunların] hepsi babadan oğula geçebilirdi.” (SS: 1864)

Harici Tarihler

Tongdian'e Göre Türk Unvanları

“...Türkler, [yöneticilerine] Kağan adını vermişlerdi. [Bu] eski Chanyü ile aynı anlamdaydı. [Kağanın] eşine [de] eski Yan-zhi ile aynı anlamdaki Katun adını verirlerdi. Kağanın oğluna [veya] erkek kardeşine Tigin; başka boylarda askerlere liderlik edenlere Şad denilirdi. Büyük memuriyetleri; Külüg Çor, ondan sonra A-bo, sonra İlteber, sonra Tudun, sonra Erkin'di. [Türk Kağanlığı'nın] ilk yıllarında devletin hiyerarşik memuriyet unvanları toplam on kademeydi. [Bu unvanların] kimi görünüş, kimi yaşlılık [ve] gençlik; kimi renkler, saç [ve] sakal, kimi et [ve] içki, kimi [de] vahşi hayvan isimleri üzerinden [verilirdi].” Buna göre;

“Güçlü [ve] cesur olanlarına İşbara, aynı zamanda [da] “Ying-mo-fu 英莫弗”¹³ denilirdi.” Yin-mo-fu sözcüğü büyük ihtimalle Bagapür/Bagatur unvanını karşılamaktadır. (Taşağıl 2014: 117, dpnt: 558)

¹⁰ Amerikalı Çin dili profesörü William H. Baxter ile Fransız araştırmacı Laurent Sagart tarafından 1992 yılında hazırlanan, Eski ve Orta Çinceye ait yaklaşık 5000 imin anlambilim, biçimbirim ve sesletim özelliklerinin yeniden yapılandırıldığı tablodur.

¹¹ Eski Tang Kayıtları'nda başka unvan adlarından da söz edilmiştir. Buna göre; “...[Kağanın] oğullarına ve kardeşlerine Tigin denir, askerlere önderlik ederek başka boylara gidenlere Şad denirdi. Diğer büyük memuriyetleri, Külüg Çor, ondan sonra A-po, sonra İlteber, sonra Tudun, sonra Erkin'di. [Birbirlerinin] yerine görev yapabilirlerdi ve [unvan almakta] sınır yoktu. Baba [veya] erkek kardeş ölünce oğlu [veya] erkek kardeşi [onun unvanını] miras alabilirdi...” (JTS: 5153) Ayrıca Eski Tang Kayıtları'nda yer alan Batı Türkleri monografisinde de unvanlar ile ilgili şu bilgi kaydedilmiştir. “...Memuriyetleri; Yabgu, çoğunlukla kağanların oğulları [ve] kardeşleri gibi erkeğin soyundan gelenlere verilen [bir] unvan olan Tigin, İl Külüg Çor, Yan-hong-da, İlteber, Tudun [ve] Erkin'di. [Bu unvanlar] babadan oğula geçebilirdi...” (JTS: 5179)

¹² Resmî Tarihler'in tamamında Türklerin küçük memuriyet unvanları toplamının 28 kademe olduğu bilgisi kayıtlıyken; Yeni Tang Kayıtları'nda memuriyetlerinin tamamının 28 kademe olduğu bilgisi kaydedilmiştir. (XTS: 6028)

¹³ Bu sözcük, Cefu Yuanguı'de “Mo-he-fu 莫賀弗” şeklinde yazılmıştır. (CFYG: 89) TPHYJ'de ise “Yin-xian-fu 英賢服” olarak verilmiştir. (TPHYJ: 60)

“Semirmiş geyiğe Da-luo-bian¹⁴ denirdi. Da-luo-bian¹⁵ içki kabı demekti. [Bu içki kabı] boynuz benzerdi,¹⁶ ayrıca kısa boylu geyiğe benzeyenlere [de] bu ad verilirdi. Bu memuriyet [unvanı] çok kıymetliydi. Yalnızca [kağanın] oğluna [veya] erkek kardeşine verilirdi.”¹⁷

“Yaşlılara Ge-li (Karı) denirdi, bu yüzden Karı Tarkan [unvanı] vardı.” Unvanın ilk imi “ge” nin Orta Çince okunuşu “Ka” dır. “Li” ise herhangi bir değişime uğramadan günümüze kadar aynı şekilde okunmuştur. İmlerin Orta Çince sesletiminin yanı sıra “Karı” sözcüğünün yaşlanmak, kocamak anlamı da unvanın karşılığını bulmayı kolaylaştırmaktadır. (Ercilasun 2016: 44; DLT: 279)

“Ata, He-lan (Kulan)¹⁸ derlerdi. Bu yüzden Kulan Su-ni-jue (Süngüz)¹⁹ [unvanı] vardı. Su-ni [-jue] (Süngüz) askerî işlerden sorumluydu.”

“Siyah renge Ke-lu-fu (Kara) denirdi. Bu yüzden Kara Çor [unvanı] vardı. [Bu] unvanın [derecesi] çok yüksekti, altmış yaşından büyük olanlara verilirdi.”²⁰

Uygurcada siyah renge “Karagu” veya “Karku” denilmektedir. (Küçük 2010: 560) Bu yüzden Çincesi “Ke-luo-fu” olan sözcüğün ses benzerliği ve anlamıyla da bağlantılı olarak Karagu/Karku/Kara şeklinde değişime uğradığı ve “Kara” sözcüğünü karşıladığı düşünülerek unvan “Kara Çor” olarak tercüme edilmiştir. Ayrıca kaynaklarda Bumın Kağan’dan sonra tahta çıkan Ke-luo Kağan’ın Kara Kağan olarak Türkçeye geçmesi de bu anlamı doğrulamaktadır. (Gömeç 2011: 43; Taşağıl 2014: 23)

“Saça Suo-ge (Saçlığ)²¹ derlerdi. Bu yüzden Saçlığ Tudun [unvanı] vardı. [Tudun’un görevi] il [ve] ilçelerden sorumlu yöneticilerle aynıydı.”

¹⁴ Cefu Yuanguı’de bu kısım, “...semirmiş geyiğe San-da-luo derlerdi...” şeklinde yazılmıştır. (CFYG: 89) Tong Zhi ve Taiping Huanyu Ji’de ise “...semirmiş geyiğe Da-luo derlerdi...” şeklinde kaydedilmiştir. (TZ: 3209; TPHYJ: 61) Bu unvanın CFYG’deki yazımı San-da-luo imi ile Eski Türkçe geyik anlamına gelen, “sıgun” sözcüğünü çağrıştırmaktadır. (DLT: 33) Bu sonuca varılmasında sözcüklerin ses benzerliğinin yanı sıra Esin’in; “...Türk metinlerinde sıgun’a verilen önem sonucunda, sıgun’un asıl hükümdar ongunu olduğu kanaatine varabilir...” (Esin 2006: 194) cümlesi ve bunun yanında Gumilev’in “...Batı Göktürklerle karşı savaşan Töleslerin başına ‘sıgin’ unvanlı bir komutan geçti...” cümleleri etkili olmuştur. (Gumilev 2011: 185, dpnt: 37)

¹⁵ Ercilasun bu unvan için, Taşağıl’ın çevirisinden hareketle üç rakamı anlamında gelen “san 三” imini sayı olarak alıp, Da-luo’yu tek başına içki kabı kabul eden “Üç da-luo” tercümesindeki “da-luo” imlerinin Eski Türkçede ön bacaklarında çizgiler olan ceylan anlamına gelen “Tanıl” sözcüğü ile karşılanabileceğini belirtmiştir. (Ercilasun 2016: 44, dpnt. 24)

¹⁶ Liu Mao-tsai bu imleri yanlış okuyarak, benzemek anlamına gelen ve “Si似” okunması gereken imi “Yi”, boynuz anlamına gelen “Jiao角” imini de “jue” olarak okumuştur. Bknz: (Liu 2006: 21, dpnt. 61)

¹⁷ İmlerin Orta Çince okunuşları için Baxter&Sagart sırasıyla “dah-la-bjienh” seslerini vermektedir.

¹⁸ “He-lan 賀蘭” sözcüğündeki imlerin Orta Çince okunuşları sırasıyla “ghah-lan” dır. Ercilasun ve Liu sözcüğün Türkçe karşılığının “Kulan” olduğu konusunda hem fikirdir. (Ercilasun 2016: 45; Liu 2006: 21, dpnt. 61)

¹⁹ Süngüz unvanı için bakınız: (Gömeç 2011: 77, dpnt. 182)

²⁰ Taşağıl’da bu cümle bir sonraki cümleye bağlanmış ve “Altmış yaşından yüksek olanlara Saç suo-hu derlerdi” şeklinde yanlış okunmuştur. (Taşağıl 2012: 117) Doğrusu “[Kara Çor] unvanı çok yüksekti, [yalnızca] altmış yaşından büyük olanlara verilirdi” olmalıdır.

“Suo 索” sözcüğü Çince “örgülü saç” anlamındadır. Ancak Çince kaynakların çoğunda “Türkler saçlarını açık bırakırlar” ifadesi yer almaktadır. (ZS: 909; BS: 3287; SS: 1864) Ayrıca Çinli Seyyah Xuan Zang, meşhur seyahatnamesinde ziyaret ettiği Tong Yabgu için, “... uzun saçlarını serbest bırakmış, başında beyaz ipekten bir baş bağı bağlıdır ve bağın uçları geriye doğru dökülmektedir...” bilgisini vermiştir. (Kırılan 2015: 58; Lin 1989: 301) Bu yüzden imin sözlük anlamı dışında başka verilere ihtiyaç vardır.

Çeşitli kaynaklardan teyit edilen Türklerin saçlarını açık bırakma geleneği göz önüne alındığında, Eski Türkçe “saçlı, saçı olan” manasına gelen “saçlıg” sözcüğünün bu imleri karşılama ihtimali ortaya çıkmaktadır. (Clauson 1972: 797) Bu okunuş, Suo-ge sözcüğünün Orta Çince okunuşunun sesletimine de yakındır.

“İçkiye Fu-ni (Bekni) Re-han²²derlerdi. Bu yüzden yasalara karşı gelenleri denetleyen [ve] protokol sırasını düzenleyen Re-Han [unvanı] vardı.”

Çincesi “Fu-ni 富你” olan ilk iki imin, Eski Türkçeden ses çevrimi olduğu açıktır. “Fu”²³ Türkçede “Bag/Beg” sözcüğünü karşılmaktadır. (Togan vd. 2006: 409) Böylece Bag-ni’ye dönüşen imlerin “Türk içkisinin” eski Türkçede içki, şarap manasına gelen “Bekni” yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. (DLT: 80)

“Ete An-shan²⁴ derlerdi. Bu yüzden An-shan Ju-ni [unvanı] vardı. [Bu görevli] [kağanın] ev işlerinden sorumluydu [bu unvan] devlet unvanı gibi [önemliydi].”

“Zaman zaman kullanılan Börü Kağan [unvanı] vardı. Börü, kurt demektir. Can almaya düşkün oldukları için bu adı alırlardı.”²⁵ Türklerle ilgili metinlerde sıklıkla karşılaşılan “Börü” sözcüğü burada oldukça açıktır. Sözcüğün Börü anlamına gelen fu-li olduğu yazımı farklı olmasına rağmen, kurt anlamına gelir diye belirtilmesinden anlaşılmaktadır. Börü sözcüğü daha önce “Kağanları koruyan muhafız birliğine ‘Börü’ adı verilirdi” cümlesinde görüldüğü için bu unvan oldukça anlaşılırdır. (BS: 3288; ZS: 909)

“Yabgu’nun altında da kağan[lar] vardı. Evdeki büyük soylular birbirlerine Yi (Yurt) Kağan derlerdi. [Çünkü] Türkler eve Yurt derdi. [Bunlara aynı zamanda] Wu (Ev) Kağan[ı] da denirdi...” (TD: Tom. 197, 5402,5403)

²¹ Baxter&Sagart Orta Çince okunuşu için “sak” vermektedir. İkinci im “ge葛” içinse Guangyun Tablosu “kat” okunuşunu vermektedir. Liu Mao-tsai, Zhou Kayıtları’nda geçen “...Türkler saçlarını açık bırakırlardı...” ifadesindeki Çince “Pi Fa被髮” imlerini örgülü saç olarak tercüme etmiş (Liu 2011: 19 dpnt. 55), Ercilasun ise bu imi farklı bir bakış açısıyla saç yerine sakal olarak yorumlamış ve Suo-ge unvanını aksakal sözcüğüyle bağdaştırmıştır. (Ercilasun 2016: 45)

²² “Re热” sıcak demektir. Baxter&Sagart Orta Çince okunuşu için “nyet” sesini vermektedir. Diğer im “han汗” ise terlemek anlamındadır. Baxter&Sagart Orta Çince okunuşu için “hanH” vermektedir.

²³ Ercilasun “Fu” imini Eski Türkçede şarap manasına gelen “bor” sesiyle karşılamıştır. (Ercilasun 2016: 45)

²⁴ “An-shan安禪” seslerinin Orta Çince karşılığı Baxter&Sagart’ta “an-dzyenH” olarak verilmiştir. Guangyun Tablosu’nda ise “shan” sesinin Wang Li’ye göre okunuşu “zişen” dir.

²⁵ Bu cümle hem Taşağıl’da hem de Liu’da yanlış tercüme edilmiştir. Taşağıl’da, “vassal komşu kağanlık tesis edildiğinde onu ele geçirir ve öldürüp kendini kağan ilan ederdi” şeklinde tercüme edilmiştir. (Taşağıl, 2014: 117) Ancak cümlemin orijinalinde geçen “fu-lin” sözcüğü “börü” anlamında kullanılmıştır. Liu’da ise “bu unvan ay tutkusuna işaret ediyor” cümlesi bulunmaktadır. (Liu 2006: 21, dpnt. 61) Ancak metnin orijinalinde bu sözcükler geçmemektedir.

Ses çevrimi yapılan sözcüğün Çincesi “Yi 遺” dir. Baxter&Sagart Rekonstrüksiyon Tablosu’nun imin Orta Çince okunuşu için verdiği karşılık ise “Ywijh” dir. Bu sözcüğün ev anlamındaki “Yurt” sözcüğü yerine kullanıldığı oldukça açıktır. “Wu” imi ise “ev” sözcüğünü karşılamak için kullanıldığından bu soylulara hem Yurt Kağan hem de Ev Kağan[1] denildiği görülmektedir.

Sonuç

Eski Türklerin kullandığı unvanlara ulaşmak için, Çince kaynaklardan Türklere ait bilgiler barındıran kaynaklar incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre, Resmî Tarihler’de genel olarak birbiriyile örtüşen unvanlar kaydedilmiştir.

Bu Resmî Tarihler’den Yeni Tang Kayıtları’nda Türklerin unvanlarının toplam yirmi sekiz kademededen oluştuğu kayıtlıken; diğer Resmî Tarihler’de küçük memuriyetlerinin yirmi sekiz kademe olduğu bilgisi kaydedilmiştir.

Harici Tarihler’de ise yirmi sekiz kademedden bahseden cümleler dışında, Türk Kağanlığı’nın kuruluş yıllarında toplam on kademedden oluşan unvanları olduğu, bu unvanların daha sonradan yirmi sekiz kademeye yükseltildiği kaydedilmiştir. Ayrıca Türklerin bu unvanları adlandırırken nelere dikkat ettikleri de kaynaklarda belirtilmiştir.

Türklerin, kağanlığın kuruluş yıllarında unvanlarını sosyal hayattan örnekler üzerinden adlandırdıkları; unvanı alacak kişinin yaşı, görünüşü, cesareti gibi kişisel özellikleri üzerinden unvan verdikleri anlaşılmaktadır. Görüldüğü kadarıyla, bu metinlerde geçen sözcüklerin hemen hepsi Eski Türkçeden Çinceye ses çevrimidir. Bu durum bölgenin konargöçer ve yerleşik halkı olan iki toplumun gerek dil gerekse kültür açısından birbirlerini etkilediklerini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Clauson, S. G. (1972) *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. London: Oxford University Press.

Du, Y. 杜佑. (1988). *Tongdian 通典*. Pekin: Zhonghua Shuju.

Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Esin, E. (2006). *Türklerde maddi kültürün oluşumu*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Gömeç, S.Y. (2011). *Köktürk tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Gumilev, L. N. (2011). *Eski Türkler* (A. Batur çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.

Kâşgarlı, M. (2006). *Divanü Lûgat-it-Türk I-IV*. (B. Atalay çev.) Ankara: Türk Dil Kurumu.

Kırilen, G. (2015). *Budizm ve Orta Asya: Xuan Zang seyahatnamesi*. Ankara: Gece Kitaplığı.

Küçük, S. (2010). Tarihi Türk lehçelerinde renk adlandırmaları. *Turkish Studies*, Vol: 5/1 Kış, 556-577.

Le, S. 乐史. *Taiping Huanyu Ji 太平寰宇記*. Pekin: Siku Quanshu,

- Li Y. 李延寿. (1988). *Bei Shi* 北史 (*Kuzey Tarihi*). Pekin: Zhonghua Shuju.
- Liu, M. T. (2011). *Çin kaynaklarına göre Doğu Türkleri*. (E. Kayaoğlu, D. Banoğlu çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.
- Liu, X. 刘昫. (1988). *Jiu Tang Shu* 舊唐書 (*Eski Tang Kayıtları*). Pekin: Zhonghua Shuju.
- Lin, E. 林恩顯. (1989). *突厥研究* (*Türklük Araştırmaları*). Taipei: Taiwan Shangwu Yinshuguan.
- Linghu, D. 令狐德棻. (1988). *Zhou Shu* 周書 (*Zhou Kayıtları*). Pekin: Zhonghua Shuju.
- Ouyang, X. 歐陽修. (1988). *Xin Tang Shu* 新唐書 (*Yeni Tang Kayıtları*). Pekin: Zhonghua Shuju.
- Taşagıl, A. (2014). *Göktürkler I-II-III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Togan, İ. vd (2006). *Çin kaynaklarında Türkler-Eski Tang Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Wang, Q. 王欽若. (1988). *Cefu Yuangui* 冊府元龜. Pekin: Zhonghua Shuju.
- Wei, Z. 魏征. (1988). *Sui Shu* 隨書 (*Sui Kayıtları*). Pekin: Zhonghua Shuju.
- Zheng, Q. 鄭樵. (1988). *Tong Zhi* 通志. Pekin: Zhonghua Shuju.
- Baxter&Sagart Rekonstrüksiyon Tablosu <http://ocbaxtersagart.lsa.umich.edu> adresinden erişildi. (E.T. 05.06.2017)

Kısaltmalar

- BS: Kuzey Tarihi
- CFYG: Cefu Yuangui
- DLT: Divanü Lûgat-it Türk
- JTS: Eski Tang Kayıtları
- SS: Sui Kayıtları
- TD: Tongdian
- TPHYJ: Taiping Huanyu Ji
- TZ: Tong Zhi
- XTS: Yeni Tang Kayıtları
- ZS: Zhou Kayıtları

KUR'AN TERCÜMELERİNDEKİ DİNÎ TERİM ÇEVİRİLERİNİN BULUNDUKLARI DÖNEMİN SÖZ VARLIĞINA YANSIMALARI

Arş. Gör. Hanife GEZER

Murat İMDAT

Erciyes Üniversitesi

Öz

Karahanlılar zamanında İslâmiyet'in kabulüyle yaşanan geçiş dönemi, Türk kültürünün yanında Türk dili açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Türkler, İslamiyet'e büyük önem vermiş ve saygı göstermiştir. Bu nedenle İslamiyet'in yayılmasında önemli rol oynamışlardır. İslamiyet'in daha iyi anlaşılması, uygulanması ve yayılması konusunda yapılan çalışmalardan biri de Türkçenin tarihî dönem eserleri arasında yer alan Kur'an tercümeleridir. Birebir olarak kelimelerin Türkçeye aktarılmasıyla yapılan bu çeviriler, Türk dilinin tarihî dönemlerinin sözcük varlığını ve kelimelerin anlam zenginliğini takip etmemiz açısından önemli kaynaklardır.

Bu tercümelerde Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için dinî terimlerin mümkün olduğunca Türkçe kelimelerle çevirmeye özen gösterilmesi dikkat çekicidir. Dinî terimlerin Türkçe kelimelerle çeviri çabası, eserlerin buldukları dönemin söz varlığı içerisindeki kelimelerin anlam zenginliğini bize göstermektedir. Bu çalışmada Karahanlı, Harezmi ve Eski Oğuz Türkçesi dönemlerini temsil eden Kur'an Tercüme ve Sahipleri taranacak ve sahip oldukları dinî terimler karşılaştırılacaktır. Çalışma için Karahanlı Türkçesi dönemini temsilen Türk İslam Eserleri Müzesi nüshası ve John Rylands Kitaplığında bulunan Rylands nüshası, Harezmi Türkçesi dönemini temsilen Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa nüshası ve Eski Oğuz Türkçesini temsilen M. 1401 tarihli Satırarası Kur'an Tercümesi nüshası seçilmiştir.

Çalışmada yöntem olarak yazılı eser taraması ve tespit edilen malzemelerin karşılaştırılması yöntemleri kullanılacaktır. Böylece üç farklı dönemde de Kur'an'da sabit olan kelimeleri çevirmek için hangi dönemde hangi kelimelerin kullanıldığı karşılaştırmalı olarak ortaya koyulacaktır. Bu çalışmayla Türk dilinin bu üç tarihî dönemde aynı amaca yönelik olarak yapılan Kur'an Tercümelerinde, dinî kelimelerin çevirme tekniğindeki benzerlik ve farklılıkların tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte, bu dönem geçişleri sırasında Türkçe kelimelerin anlam zenginliğinin nasıl değiştiği de tespit edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an tercümesi, Karahanlı Türkçesi, dinî terimler.

INFLUENCES OF TRANSLATED RELİGİUS TERMS İN TRASNLTATIONS OF QORAN TO VOCABULARİES OF THEIR TRANSLATED PERİODS

Abstract

Transitional period in Karakhanids was milestone for Turkish culture and Turkish language. Turkic peoples attached importance to Islamism and they showed respect it. For this reason they

had a role in spreading of Islamism. Qoran Translations are the one of works for understanding better Islamism and be implemented it. These translations that were translated one-to-one are important sources to following vocabularies of historical terms and meaning of words.

It is remarkable that religius terms in translations of Qoran were tried to translated as far as possible with Turkish words. This translated effort shows to us that meanings of words in their terms. In this work, translations of Qoran that represents Karakhanid, Khwarezm and Old Oghuz Turkish will rake through and compare their religius terms. We were used for manuscript of Türk İslam Eserleri Müzesi for Karakhanid Turkish and manuscript of Rylands, manuscript Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa for Khwarezm Turkish and dated 1401 manuscript translation of Qoran for Old Oghuz Turkish.

As methods, we used raking through and comparing in this work. In this way, as comparative, we will reveal that which words were used in which periods for religius words were set in stone in Qoran. In addition to this, we will make firm that how changed the meanings of words in these transitional periods.

Keywords: Translation of Qoran, Karakhanid Turkish, religius terms.

Giriş

Karahanlılar zamanında İslâmiyet'in kabulüyle yaşanan geçiş dönemi, Türk kültürünün yanında Türk dili açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Türkler, İslâmiyet'e büyük önem vermiş ve saygı göstermiştir. Bu nedenle İslamiyet'in yayılmasında önemli rol oynamışlardır. İslamiyet'in daha iyi anlaşılması, uygulanması ve yayılması konusunda yapılan çalışmalardan biri de Türkçenin tarihî dönem eserleri arasında yer alan Kur'an tercümelemleri olmuştur.

Bu tercümelemler, Türk dilinin tarihî dönemlerinin söz varlığını ve kelimelerin anlam zenginliğini takip etmemiz açısından önemli kaynaklardır.

Bu çalışmada Karahanlı, Harezmi ve Eski Oğuz Türkçesi dönemlerini temsil eden Kur'an tercümelemleri taranmış ve sahip oldukları dinî terimler ortaya konulmuştur.

Özel isimler ve yer adları bu çalışmanın dışında tutulmuştur. Bununla birlikte doğrudan Türkçe karşılığı bulunan özel isim ve yer adları, o dönemin Türkçe söz varlığını ortaya koyma açısından önem arz ettikleri için çalışmaya dahil edilmişlerdir.

Çalışma için Karahanlı Türkçesi dönemini temsilen:

- Türk İslâm Eserleri Müzesi nüshası ve John Rylands Kitaplığında bulunan Rylands nüshası,

Harezmi Türkçesi dönemini temsilen:

- Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa nüshası

Eski Oğuz Türkçesini temsilen:

- M. 1401 tarihli Satır arası Kur'an Tercümesi nüshası seçilmiştir.

Dönemlere Göre Kur'an Tercümelemlerinde Tespit Edilen Kelimeler

1. Karahanlı Türkçesi Dönemi

1.1. İngiltere John Rylands Kütüphanesi Nüshası

Adı geçen kütüphanenin Arabic MSS. 25-38'de kayıtlı olan nüshadır. Hem Farsça hem de Türkçe satır arası tercüme içermektedir. Tamamı otuz cilt olmasına rağmen sadece on dört cildi mevcuttur. Başı ve sonu eksik olduğu için ne zaman, nerede ve kim tarafından yazıldığı bilinmemektedir.¹ Eserin dil malzemesi açısından Karahanlı mı yoksa Harezmi dönemine mi ait olduğu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Çalışmamızda bu eser, Aysu Ata'nın kabul ettiği gibi Karahanlı dönemine ait ilk Kur'an tercümesi örneği olarak ele alınmıştır.

Rylands nüshasında 273 tane dinî terim tespit edilmiştir. Bu kelimelerin dillere göre dağılımı şu şekildedir:

Türkçe: 145

Arapça: 73

Farsça: 15

Soğdca: 2

Sanskritçe: 2

Türkçe-Arapça /Arapça-Türkçe: 26

Türkçe-Farsça /Farsça-Türkçe: 6

Türkçe-Soğdca /Soğdca-Türkçe: 4

¹ M. Argunşah, G. Sağol Yüksekaya (2012). *Karahanlıca, Harezmi, Kıpçakça Dersleri*, İstanbul, s.40-41.

açıklık:
helal 16: 114

ağakın kıl-: namazı tam erkanıyla kılmak 7: 170

ağakın turđan:
(1) namaz kılan 39: 9
(2) Allâh'a itaat eden 33: 35

ağırmağ: hakkı batıldan ayırmak 8: 29

ağırmağ küni: hüküm günü 37: 21

ağırlık: kutsal, mübarek 8: 34

arığ:
(1) helal 8: 26
(2) mukaddes, kutsal 20: 12
(3) Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Kuddüs 59: 23

arığ ay-: tesbih etmek 59: 24

arığ Tañrı: sübhan Allâh 43: 13

arığla-: tesbih etmek 48: 9

arın-: boy abdesti almak 5: 6

arıt-: gınahtan arıtmak 4: 49

artağ / yawuz işlig: doğru yoldan sapan 40: 43

artatur: fitne 5: 33

artatmağ tile-: vesveseye düşürmek 7: 200

artuğ kat-: şirk koşmak 4: 48

atanmış öd: ecel 7: 185

aytığ kın: azap sözü 36: 7

azıtđan: batıla sapan 45: 28

aztur-: azdırmak, yoldan çıkarmak 41: 29

bâr: Tanrı 8: 32

barlama-: Tanrı'nın varlığını ikrar etmemek 49: 7

belđu: ayet 16: 16

belgüsüz: gayb, bilinmeyen 34: 14

bilgen: her şeyi bilen, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Habir 34: 1

bit-: inanmak, iman etmek 16: 36

bitgen: iman eden 4: 162

bitmek: iman 8: 2

bitig:
(1) Kur'an-Kerim 7: 169 (2) levh-i mahfuz 35: 11

bodun: ümmet 16: 123

boğuzlağu: kurban 37: 107

borđu: sur, kıyamette üflenecek olan boru 20: 102

boyun bér-: Müslüman olmak 8: 1

boyun bérigli: Müslüman 15: 2

boyun su-: İslâmiyet'i kabul etmek 5: 44

boyun suğan: Müslüman 66: 5

bulđaklık: fitne 9: 47

buyrulmış: farz 4: 24

büt-: inanmak, iman etmek 34: 8

bütügli: inanan, iman eden 7: 132

çın: doğru, hak 35: 5

eğgül
ük: iyi amel 58: 9

erklig: her şeye nezaret eden, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Vekil 3: 173

êř: ashab, ehl, havari 61: 14

êw barđdın ağrıl-: hicret etmek 16: 41

êw boğnı: ehl-i beyt 28: 12

hağa kılığlı: günah işleyen 28: 8

ıdılmış: peygamber 15: 57

ıçi: Rab, Tanrı 7: 187

ığitgen: Rab 5: 24

iki yüzlüğ: münafık 4: 138

iki yüzlülük kıl-: münafıklık etmek 59: 11

iş: amel 33: 71

kaldacı: El-Bâki 16: 96

kara közlüğ: cennet kızı, huri 44: 54

katıksız: ihlas sahibi, halis, gınahsız 39: 3

keçürgen:
(1) affedici, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Hâlim 33: 52
(2) çok affedici Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-'Afuuv

keñ işlig: rahmeti bol, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Vâsi

keñ rağmetlig: rahmeti bol olan, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-VĖsi

kesilmış: farz, Allâh'ın emri 4:24

kıl-: yaratmak, var etmek 16: 72

kın: günah işleyenlere, kafirlere ve inkarcılara ölümden sonra verilecek ceza, azap 34: 33

kına-: Allâh için insanlara azap etmek 9: 55

kış-: yoldan çıkmak, azmak, itaat etmemek 43: 36

kıwangan: kibirlenen, kibirli 4: 36

kiğinki/ kiğinki kün: ahiret 16: 122

kirtgün-: inanmak, iman etmek 36: 7

kirtgüngen/ kirtgünmiş: iman eden, mümin 49: 9

koğı ıđ-: Kur'an için indirmek, göndermek 40: 15

koğmak: ahiret 59: 2

koşk-: Allâh'tan korkup ona güvenmek, tevekkül etmek 65: 3

koş-: iftira atmak, yalan söylemek 20: 61

kön-: hidayete ermek, doğru yola girmek 7: 159

köni:

(1) gerçek, doğru, hak 16: 38

(2) hak dine inanan, cahiliye devrinde İbrahim peygamberin dini üzere olan 4: 125

köni işlig: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Hakim

könül-: doğru yola girmek 4: 98

könül urmak: tevekkül etmek 16: 42

körügli: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Baair 48: 24

köyürgen ot: cehennem ateşi 33: 64

közi yümükler: namahreme bakmayan 38: 52

közlüg: gönül gözü olan, basiretli 59: 2

kül: Allâh'a göre insan 7: 194

kulluk: ibadet 4: 172

kutlug: mübarek 38: 29

küclüg: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Kâvi 58: 21

küclüg uğan: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Kadir, her şeye gücü yeten 35:1

küdezen: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Hafiz 42: 6

küdezigli: takva sahibi, muhsin 5:5

küdezçi:

(1) Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Hafiz 34:21

(2) Esmâ'ü'l-Hüsna'dan rakib 33: 52

meñzeksiz: eşi ve benzeri olmayan, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-'Aziz

muñsuz: hiçbir şeye muhtaç olmayan, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Ğanî 39: 7

oķı-:

(1) tapmak, ibadet etmek 16: 86

(2) dua etmek, niyaz etmek 7: 134

oķıgu: Kur'an 15: 1

ortak kat- / ortak kıl-: Allâh'a ortak koşmak 7: 191

ortak

katğan / ortak katığı: müşrik 9: 17

ot: cehennem ateşi 35: 36

öğdi: hamd 16: 75

öğdülmiş: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Hamid 4: 131

öknüp yan-: pişman olup tövbe etmek 16: 119

örtgen:

(1) Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Gafür 3: 129

(2) Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Gaffâr 40: 43

örtüglüg: gayb, manevî âlem, peygamberler aracılığıyla insanlara bildirilen ve yalnızca Allâh tarafından bilinen âlem 7: 188

saķın-: günah işlemekten sakınmak, takva sahibi olmak 5: 41

saķış küni: kıyamet 15: 35

saķış kılguçı: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Hasib 4: 86

saķnuķ: takva sahibi, Allâh'tan korkan 3: 133

sawçı: peygamber 7: 158

seç-: vahyetmek 15: 66

sunmaķlıķ: ibadet 19: 65

tan-: inkar etmek, iman etmemek, küfretmek 16: 71

tanğan/ tanığlı: kafir, iman etmeyen 39: 3

tanmaķlıķ: küfür 16: 106

tañrı: Allâh 3: 119

tañrıķa yan-: tövbe etmek 38: 24

tañırını

bilgen: dindar, zahit 5: 44

tap-: ibadet etmek, iman etmek 40: 66

tapmağka: İlah 64: 13

tapuğ: ibadet 7: 206

tapun-: ibadet etmek, kulluk etmek 20: 14

tapunğu: İlah, Tanrı 7: 127

tapunğuluk idi: İlah 7: 158

teñri: Allâh 16: 48

tirig: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Hayy 20: 111

törüt-: Yaratmak, yok var etmek 20: 72

törütgen: Yaratan, Yaratıcı, Rab 35: 1

tutuğh: yazıcı melek 50: 17

tüzün: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Halim 35: 41

uğan: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Kadir 5: 17

uğğan: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Habir 66: 3

uluğ: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Kebir, El-Mütekebbir 4: 34

uluğ kün: kıyamet günü 45: 26

üküş bergen: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Vehhab 38: 35

üküş örtgen: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Gaffar 38: 66

yalawaç / yalavaç:

(1) peygamber 28: 7

(2) elçi, Cebrail 20: 96

yarağsız: batıl 8: 8

yarat-: yoktan var etmek 7: 185

yarlığağh:

(1) Esmâ'ü'l-Hüsna'dan Er-Rahim 7: 153

(2) Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Vahhab 38: 9

yarlığağan:

(1) Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Gafur 35: 41

(2)

Esmâ'ü'l-Hüsna'dan Er-Rahim 3: 129

yarukluğ: nur 5: 15

yawuz: günah 4: 31

yazuğ: günah 4: 25

yazuğ kıl-: günah işlemek 34: 25

yazuğ kılğan: günahkâr 45: 31

yazuk örtgen: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan Gafur 49: 5

yazuğ tök-: günahlardan arınmak 7: 161

yazuğluğ: günahkâr 44: 44

yolğa köndürmek: hidayet, bir kimseye Allâh tarafından ilham edilen doğru yolu bulma sezisi 16: 102

yun-: boy abdesti almak 4: 43

yük: günah 16: 25

yüksek: Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-'Alî 4: 35

yükün-: secde etmek 15: 30

1.2. Türk İslam Eserleri Müzesi Nüshası

Türk İslam Eserleri Müzesi Kütüphanesi 73 numarada kayıtlı olan nüshadır. Muhammed bin El-Hâce Devletşah eş-Şirazî tarafından M. 1333-1334 yıllarında istinsah edilmiştir. Âl-i İmran ve Bakara surelerindeki bir kaç eksik ayet göz önüne alınmazsa tam bir nüshadır.¹

TİEM nüshasında 222 tane dinî terim tespit edilmiştir. Bu kelimelerin dillere göre dağılımı şu şekildedir:

Türkçe: 106

Arapça: 79

Farsça: 11

¹ M. Argunşah, G. Sağol Yüksekaya (2012). *Karahanlıca, Harezmece, Kıpçakça Dersleri*, İstanbul, s.39.

Sanskritçe: 2

Latince: 1

Türkçe-Arapça /Arapça-Türkçe: 11

Türkçe-Farsça /Farsça-Türkçe: 4

Türkçe-Soğdça /Soğdça-Türkçe: 3

açukluğ: helal 8: 69**ağakın kıı-** namaz kılmak
7: 170**ağakın turuğı:** namaz kılan
39: 9**ağırmağ:** hakkı batıldan
ayırmağ 2: 53**ağırmağ küni:** kıyamet
günü 8: 41**ağırlığ ew:** Kabe 14: 37**alkış:** dua 9: 99**and / ant:** ant, yemin 6: 30**andıka-:** ant içmek, yemin
etmek 58: 14**ant iç-:** yemin etmek 24: 22**arığ:** günahsız 19: 19**arığlığ / arığlığ:** Allah'ı
noksan sıfatlardan tenzih
etme 27: 8**arığsız:** haram 6: 145**arığ tonlular:** havariler, Hz.
İsa'ya hayatta iken iman
eden ve ona sadakat
gösteren kişiler 5: 111**atan-:** kurban etmek 16: 115**aymağlığ:** Allah'a hamd
etme 10: 10**aymağlığ:** Esmâ-ül
hüsnadan Selâm, noksan
sıfatlardan uzak olan 56:**baçığ:** söz, yemin 33: 15**balman:** put 7: 138**başlığın yun-:** boy abdesti
almak 4: 43**bayaş:** Allah 5: 60**baylığ:** Allah'ın
sıfatlarından kafi olan 65: 7**belđu:** ayet 6: 150**boyun ber-:** Müslüman
olmak 4: 65**boyun sü-:** Müslüman
olmak 22: 32**boyun süğli:** müslüman 10:
84**boyun süğen:** müslüman 3:
67**bıçığ:** ant 9: 7**bilge:**(1) haham, Yahudilerin
kalem erbabı 5: 44

(2) ruhban 5: 63

(3) keşiş 5: 82

bilgenrek: Allah'ın
sıfatlarından en iyiyi bilen
23: 96**birle-:** Tanrı'yı tevhid
etmek 1: 5**bit- / büt-:** iman etmek 3:
110**bitmek:** iman 3: 167**bütmeklik:** iman 9: 124**bütün-:** ibadet etmek 41: 14**boğuzlağu:** kurban 5: 2**çoğluğ ot:** cehennem ateşi
17: 97**egril-:** imandan çıkmak,
inkar etmek 73: 17**ekki müynüz:** Zülkarneyn
18: 94**ekki yüzlüğ:** münafık 9:
101**ıçi:** Tanrı 1: 1**katığlan-:** Allah yolunda
cihat etmek 8: 74**karđa-:** beddua etmek 29:
25**karđıř:** beddua 28: 42**katığlan-:** Allah yolunda
cihat etmek 29: 69**keğinki:** ahiret 9: 74**keğinki kün:** ahiret 2: 8**keğinki orun:** ahiret 2: 86**kertün- / kertgün-:** iman
etmek 2: 260**kesüklüğ:** iki peygamber
arasında geçen
peygambersiz geçen zaman
5: 19**kızđut küni:** kıyamet 11: 66

köñül ba-:
tevekkül etmek, Allah'a
güvenmek 7: 89 ñ

körklüg tayangu orun:
cennet 18: 31

kul: Allah'a göre insan 10:
90

kulluk: ibadet 19: 93

kurulgan ewnuñ ilki: Kabe
3: 96

qutu: ümmet, bir
peygambere inanıp onun
yolunu seçen insanların
tümü 2: 134

künke / küñke
tapunğanlar: Sabiiler 2: 62

oğul oğlanları: Yakub'un
torunları 3: 84

ortak kat-: şirk koşmak 6:
19

ortak katıgh: müşrik 6: 79

oquğu: Kur'an 2: 185

ot: cehennem 3: 116

ot idileri / iyeleri:
cehennem sakinleri 2: 39

ög-: hamd etmek, Allâh'ı
tespih etmek 17: 44

ösey: secde etmemek 68: 43

ökünüp kayt-: Pişman olup
tövbe etmek 2: 160

saqış yanut küni: ahiret 1:
4

saqnuq: takva sahibi 19: 18

sawcı:

(1) peygamber 19: 41

(2) esma-yı hüsnadan
koruyan, gözeten 3: 173

tafnaqu: kurban 5: 27

tanquçı: kafir 64: 2

tañ atarda oqu-/ tañda oqu-:
: sabah namazı kılmak 17:
78

tanıghıq: kafir 74: 10

tanmaqlıq: inkarcılık 9: 17

tañrı / teñri: Allah 2: 2

tañrılıq: yalnız Allah'ın
bilgisinde olan 4: 135

tañrı ewi: Kabe 5: 95

tap-: kulluk etmek 4: 36

tapqu: ibadet 10: 29

tapuq: ibadet 11: 123

tapunqu:

(1) İlah, Tanrı 2: 257

(2) put 7: 127

toqısqı yer: mihrap, ibadet
hücresi 19: 11

törüt-: yaratmak 14: 19

uçañur: ruku 2: 43

uğan:

Tanrı 2: 20

üñür idileri: Ashab-ı Kehf
18: 9

ürüñ tonluq: havari 5: 112

yalavaç / yalawaç:
peygamber 2: 87

yañluq: günah 11: 27

yarat-: yaratmak 3: 47

yazuq: günah 2: 158

yazuq kııl-: günah işlemek
30: 47

yazuqluq: günahkar 26: 222

yazuq ört-: günah
bağışlamak 15: 49

yazuq örtigilerde yegreki:
bağışlayanların en hayırlısı
7: 155

yawuz tayangu orun:
cehennem 18: 29

yeti ekkilegu: Fatiha suresi
15: 87

yinçe işlig: her şeyi bilen,
haberdar olan (Allah) 6: 103

yu-: abdest almak 5: 6

yun-: abdest almak 4: 43

yumışçı: peygamber 17: 15

yükün-: secde etmek 15: 30

yüzleñü: ibadet yapılırken
dönülen yön, kible 2: 148

2. Harezmi Türkçesi Dönemi

2.1. Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Nüshası

Daha önce Millet Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa 951 numarada iken günümüzde Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Camii 2 numarada kayıtlı olan nüshadır. M. 1363 yılında istinsah edilmiştir. Bazı eksik ayetler göz önüne alınmazsa tam bir nüshadır.¹

¹ M. Argunşah, G. Sağol Yüksekaya (2012). *Karahanlıca, Harezmi, Kıpçakça Dersleri*, İstanbul, s.173.

Bu nüshada 379 tane dinî terim tespit edilmiştir. Bu kelimelerin

dillere göre dağılımı şu şekildedir:

Türkçe: 124

Arapça: 126

Farsça: 12

Soğdca: 3

Türkçe-Arapça /Arapça-Türkçe: 86

Türkçe-Farsça /Farsça-Türkçe: 19

Türkçe-Soğdca / Soğdca-Türkçe: 5

Farsça-Arapça / Arapça-Farsça: 3

Soğdca-Arapça

/

Arapça-Soğdca:

1

açuk: Esmâ'ü'l-Hüsnâ'dan
El-Zahir 57/3

Hüsnâ'dan El-Ahad, El-
Vâhid 112:1

bütgen: inanan, iman eden
14:31

andık-: yemin etmek 24:22

bir işlig ögür: bir
peygambere inanıp onun
yolunu seçen kimselerin
tümü, ümmet 11:48

çulgan-: örtünmek,
bürünmek 73:1

angıl-: zikredilmek 76 / 1

ant: ant, yemin 56:76

birgen: lütfeden,
bağışlayan, veren,
Esmâ'ü'l-Hüsnâ'dan El-
Vehhâb 38:35

edgülık kılâan: iyilik eden,
lütufkâr, Esmâ'ü'l-
Hüsnâ'dan El-Berr 52:28

ant iç-: yemin etmek 7: 21

arığ: günahsız 18 / 81

arığla-: Allah'ı noksan
sıfatlardan tenzih etmek 15 /
98

bit-: inanmak, iman etmek
2:228

erklig: her şeyin sahibi, her
şeye hükmeden, Esmâ'ü'l-
Hüsnâ'dan El-Melik 59:23

arığlık: bütün noksan
sıfatlardan uzak olma,
münezzeh olma 12 / 31

bitgen: inanan, iman eden
2:221

eşitgen: her şeyi duyan, her
şeyden haberdar olan,
Esmâ'ü'l-Hüsnâ'dan Es-
Semî 8:42

arın-: günahahtan
temizlenmek 24 / 21

bitmek: inanma, iman 9:124

ew: Kâbe 3:97

azğan: yoldan çıkan 93 / 7

bitig: amel defteri 17:13

ıdılmış / ıyınmış:
gönderilmiş, peygamber
37:171

bar-: helâk olmak 35:8

boynağu: asi, itaatsiz, inatçı
4:117

ıdi: Allâh, Tanrı 2:163

bezek küni: süs günü,
bayram günü 20:59

boynağuluk: haddi aşma,
azgınlık 6:110

keçürgen: affeden,
bağışlayıcı, Esmâ'ü'l-
Hüsnâ'dan El-'Afuuv 4:43

bilgen: her şeyi bilen,
Esmâ'ü'l-Hüsnâ'dan El-
Habîr, El-'Alîm 6:103

boynağuluk kıl-: itaat
etmemek 7:77

kıl-: yaratmak 75:39

bilgen Tanrı: her şeyi
bilen Allâh, Esmâ'ü'l-
Hüsnâ'dan El-'Alîm 41:12

boz-: peşrişan etmek, helâk
etmek 27:34

kılğan: yaratan 2:30

bir: eşi ve benzeri olmayan,
Esmâ'ü'l-

bürünçük: örtü, baş örtüsü
24:31

kılın-: farz edilmek 16:124

büt-: inanmak 26:111

kınamağğa iwmeğen:
cezalandırmakta acele

etmeyen,
sabırlı, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan
El-Halîm 22:59

kiçürgen: affeden,
bağışlayıcı, Esmâ'ü'l-
Hüsna'dan El-'Afuvv 22:60

king: rahmeti bol olan,
Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-
Vâsî 2:247

kir-: süluk etmek 110:2

kopar-: diriltmek,
haşretmek 2:259

kopgar-: diriltmek,
haşretmek 2:56

kön-: doğru yolu bulmak,
hidayete ermek 32:3

köngen: doğru yolu bulan,
hidayete eren 2:16

köndür-: doğru yolu
göstermek, hidayete
erdirmek 6:84

köndürgen: doğru yolu
gösteren, hidayete erdiren
18:17

köndürügli: doğru yolu
gösteren, hidayete erdiren
3:4

köni yol: doğru yol, hidayet
18:66

köni yollığ bol-: doğru yolu
bulmak, hidayete ermek
2:186

köni yolluâ: doğru yolda
olan, hidayete eren 11:78

könül-: doğru yolu bulmak,
hidayete ermek 10:35

könülgen: doğru yolu
bulan, hidayete eren 49:7

körge: her şeyi gören,
Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-
Basîr 35:31

körklüg işlig: işi güzel olan,
iyi muamele eden,
Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-
Latîf 22:63

kul: Tanrı'ya göre insan, kul
26:52

kulluk: itaat, ibadet, kulluk
18:110

kulluk kıl-: itaat ve ibadet
etmek, kulluk etmek 4:36

kutgarğan: kurtaran, emin
kılan, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan
El-Mu'min 59:23

küçlüg: güçlü, kuvvet,
kudret sahibi, Esmâ'ü'l-
Hüsna'dan El-Kavî, El-
Mefîn 11:66

mungsuz: ihtiyacı ve
sıkıntısı olmayan, müstağni,
Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-
Ganî 3:97

oqu-: okumak 3:93

ortak qoş-: şerik koşmak
6:64

ortak qoşğan: şerik koşan,
müşrik 6:23

ortu: ifrattan uzan 28:22

öggen: hamdeden, öven
9:112

ögmek: övme, hamd u sena
6:45

ögdülmiş: övülen, hamd u
sena edilen, Esmâ'ü'l-
Hüsna'dan El-Hamîd 85:8

**ögdülmiş Tanrı/ ögülmiş
Tanrı:** övülen, hamd u
sena edilen, Esmâ'ü'l-
Hüsna'dan El-Hamîd 34:6

ögülmiş: övülen, hamd u
sena edilen, Esmâ'ü'l-
Hüsna'dan El-Hamîd 11:73

örtüg

lüg: görünmeyen, Esmâ'ü'l-
Hüsna'dan El-Bâtın 57:3

saqçı: nezaret eden,
koruyan, gözeten, Esmâ'ü'l-
Hüsna'dan El-Hâfız, El-
Rakîb, El-Mukît, El-Vekîl
34:21

saqınğan: sakınan, çekinen,
takva sahibi 9:36

saqış kılğan: hesap soran,
Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-
Hasîb 4:6

saqlağan: nezaret eden,
koruyan, gözeten,
Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-
Hafız, El-Vekîl 11:57

song kün: ahiret günü 9:18

song tiriglik: ahiret hayatı
2:86

tan-: inkâr etmek 3:178

Tanrı: Tanrı, Allâh 6:112

**Tanrı buyruqındın
çıkğan:** Allâh'ın
buyruğundan çıkan,
günahkâr 2:26

Tanrı indürgeni: Allâh'ın
indirdiği; sabit ve şüphe
götürmeyen şey 2:42

Tanrığa qayt-: Tanrı'ya
dönmek, yönelmek 40:13

Tanrığa yanğan: Tanrı'ya
dönen, yönelen 50:32

tanuq: her şeye tanık olan,
muttalî, Esmâ'ü'l-
Hüsna'dan Eş-Şehîd 4:166

tapun-: tapmak, tapınmak,
kulluk etmek 26:70

tapunğu: İlâh, Tanrı 7:140

Tengri: Tanrı, Allâh 40:16

tezigin-: tavaf etmek 2:158

tirgür-/-
tirgüz-: diriltmek, canlandırmak, hayat vermek 35:9
tirgüzgen: diriltlen, canlandıran 30:50
tirig: hayat sahibi, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Hayy 3:2
tirlürül-: diriltmek 44:35
tölek: eziyet etmeyen, yumuşak huylu, halim, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Halim 35:41
töngütüp: (başım) eğerek, secde hâlinde 4:154
tükengen: fani, ölümlü 55:26
uğranılmış: başvuru, kastedilen, kendisine ihtiyaç duyulan, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan Es-Samed 112:2
uluğ: büyük kabahat, büyük günah 2:217
uluğ: yüksek, büyük, yüce, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-'Azim, El-Kebir 2:255
uşat-: kırıp geçirmek, helâk etmek 25:39
üküş ant içgen: çok yemin eden 68:10
ünde-: dua ve ibadet etmek 27:62
yalavaç/ yalawaç: peygamber 5:15
yalguz: tek, eşi ve benzeri olmayan, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Ahad, El-Vahid 112:1

yangıla tüzet-/ yangıla yarat-: yoktan var etmek ve şekil vermek 6:98
yanut: karşılık, mükâfat veya ceza 4:74
yaraglıg: her şeye gücü yeten, muktedir, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Kadir, El-Muktedir 46:33
yarat-: yaratmak 50:16
yaratgan: yoktan var eden, yaratıcı, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Bârî, El-Hâlık 2:54
yaratg eyeleri: yaratılanlar 26:184
yarlıkağan: mağfiret eden, bağışlayan, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Gaffâr, El-Gafur 39:5
yarlıkağan Tanrı: bağışlayıcı, mağfiret edici Allâh, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Gaffâr 40:42
yaruk: nur, ışık 6:122
yarutgan: nur saçan, nurlu 22:8
yaz-: günah işlemek, itaatsizlik etmek, karşı gelmek 3:112
yazgan: günahkâr, âsi, itaatsiz 19:44
yazmak: azma, sapma, karşı gelme, isyan 58:9
yazuğ: günah 5:62
yazuğ kemiş-: günahları affetmek, bağışlamak 7:161

yazuğ kılğan: günahkâr 5:106
yazuğ kötür-: günah yüklenmek, günah taşımak 16:25
yazuğ örtgen: kefaret 5:45
yazuğ yanutı: günahın cezası 25:68
yazuğlug: günahkâr 37:34
yığ-: haşretmek, diriltmek 20:125
yinggen: hâkimiyet sahibi, kudretli, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-'Aziz 3:4
yinggen Tanrı: hâkimiyet sahibi ve kudretli Allâh, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-'Aziz 36:5
yitiz ulug: çok yüce, azamet sahibi, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-Mutekebbir 59:23
yoğal-/ yoğal-: yok olmak, mahvolmak, helâk olmak 69:29
yoğat-: yok etmek, helâk etmek 7:4
yotturul-: helâk edilmek 34:51
yük: yük; günah 6:164
yük ketürgen/ yük kötürgen: yük taşıyan; günahkâr 35:18
yükssek: yüce, Alî, Esmâ'ü'l-Hüsna'dan El-'Alî, El-Mute'alî 2:255

3. Eski Oğuz Türkçesi Dönemi

3.1. M.1401 Tarihli Kur'an Tercümesi Nüshası

Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nde kayıtlı olan nüshadır. 652a sayfasında yer alan kayda göre müstensihi Hasan bin Alî el-Bestâmî, istinsah yılı ise M. 1401'dir. Eser Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bilinen ilk satır arası Kur'an tercümesidir. Bazı sayfalarında okunamayan satırlar dikkate alınmazsa eser tam nüshadır¹.

Bu nüshada 284 tane dinî terim tespit edilmiştir. Bu kelimelerin dillere göre dağılımı şu şekildedir:

Türkçe: 37

Arapça: 216

Farsça: 11

Soğdca: 2

Türkçe-Arapça /Arapça-Türkçe: 12

Türkçe-Farsça /Farsça-Türkçe: 4

Arapça-Farsça / Farsça-Arapça: 2

¹ Murat Küçük (2014). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait İlk Satır Arası Kur'an Tercümesi*, Ankara, s.24-25.

ağır günü:

ahiret 626a/7

āhīret: ahiret, öbür dünya
10a/1

‘alim: (Allah) çok bilen
440b/5

Allāh: Allah 5b/6

Allāh Ta‘ālā: Allah 427b/1

añ-: anmak, hatırlamak,
düşünmek, zikretmek
509b/4

and: ant, yemin 91b/1

‘arefe: bayramdan önceki
gün, arife 640a/7

arı: temiz, arı, güzel, helâl,
günahsız, saf 272b/5

arın-: arınmak,
temizlenmek, gūnahtan
temizlenmek, tövbe etmek
212a/2

arıt-: gūnahtan temizlemek,
temize çıkarmak 54a/2

artuğa vermek: faize
vermek 65b/3

arula-: (Allah’ı) tenzih
etmek, yüceltmek 5b/4

aşnām: putlar 427a/1

āyāt / āyet: ayet 36a/5

ayrılmağ günü: hüküm
günü 449a/5

azğun: azgın, sapıtılmış,
yoldan çıkmış 404a/3

bahā: sadaka, zekat 124b/6

bāṭıl: Hak olmayan 7a/2

bitik: amel defteri 300a/3

bölük: topluluk, ümmet
11a/6

cehennem:

cehennem 13a/2

cennet: cennet 12a/4

cin: cin 488a/7

çalab: Tanrı, Allāh 111a/6

dābbe: yaratık 412a/7

dergāh: mec. cennet 53a/4

din / dīn: din 1b/4

dirilt-: diriltmek, hayat
vermek, yaşatmak,
geçindirmek 24a/5

du‘ā: dua , Allah’a
yalvarma 6b/1

duracağ ev: cennet 472b/6

ecr / ecir: sevap 467b/1

enbiyā: peygamberler
554a/7

eski ev: Kābe 359b/5

eyü iş: iyilik, salih amel
263a/1

fāhişe: günah, kötülük
569a/7

farıza / farz: kesin
yapılması gereken dinî emir
80b/6

fāsıq: Allah’ın emirlerine
karşı gelen, sapmış 111a/1

ferište / ferişteh / firişteh:
melek 15b/1

ğafūr: çok bağışlayıcı olan
(Allah)

gazālıq: Allah yolunda
savaşma 33a/3

günāh: günah 27a/4

haberci: peygamber 268a/5

hac: Kabe’yi ziyaret etme
28b/5

hācı: Kabe’yi ziyaret eden
kimse 196a/2

Hāk: Allah 9b/7

haki

m: her şeyi bilen ve hikmet
sahibi (Allah) 112b/5

hākīm: hükmeden, hākīm
237b/4

hālīk: yaratan, yaratıcı
132b/6

hārām: dinen

yasaklanmış olan 148a/3

hāşr / hāşir: ölülerin
dirilmesi 561b/6

hāvāri: Hz. İsa’nın on iki
yardımcısından her biri
55a/6

hāyy: devamlı diri olan
(Allah) 511b/5

hēlāl: yapılması dinen yasak
olmayan şey 35a/5

Hūdāvend: Tanrı 53b/4

hūri/ hūri / hūrū: cennet
kızı 578a/4

ışıtmağ: cehennem ateşi
341b/1

‘ibādet: Allah’a kulluk etme
398a/5

iblis: şeytan 155b/1

ihrām: Hac için hazırlanan
özel dikişsiz giysi 122b/6

ilāh: İlah, Tanrı 305a/5

ilçi: elçi, resul 407b/4

imān: Allah’a inanma 13b/4

inan-: inanmak, iman etmek
158a/7

İslām: İslam dini 59b/2

‘işyān: Allah’ın emirlerini
yerine getirmeme,
başkaldırma 566a/6

i‘tiqād: inanç, inanma
219b/4

i'tikâf: bir yere kapanıp ibadetle vakit geçirme 28b/1

ķâdir: her Şeye gũcũ yeten (Allah) 405a/3

ķâfir: Allah'ın varlığına birliğine inanmayan 13b/4

ķazâ: Allah'ın yazdığı yazgı 505a/4

keffâret: bir gũnaha karşılık olan, kendisiyle gũnah Őrtũlen Şey 114a/7

kenise: kilise 361a/5

kerim: cŕmert, kerem sahibi (Allah) 192b/6

keşiş: papaz 198b/6

ķible: Kabe'nin bulunduğu yer 21a/6

ķıssis: papaz 120b/5

ķıyâmet: ahiret, kıyamet gũnũ 2a/4

ķirtũr-: inanmak 262a/4

ķitâb: amel defteri 11b/5

ķullıķ: kulluk, ibadet, tapınma, hizmet 114a/2

ķũfr / ķũfũr: Allah'a inanmama, inkar etme 2b/7

maŐŐer: kıyamette Őlũlerin diriltilip toplanacakları yer 324a/7

melâ'ike / melâ'ik / melâ'yik: melek 535b/6

mescid: cami, namaz kılacak yer 211b/4

me'vâ: cennet 568a/6

mũ'min: iman eden 34a/5

mũnâcât: Allah'a yalvarıp yakarma, dua etme 7b/7

mũnâfıķ: iki yũzlũ 204b/1

mũrsel: peygamber 40b/6

mũsilman / mũsliman / mũslũman: İslam dininde olan 151a/7

mũŐrik: Allah'a ortak koşan kimse 60b/5

nâfile: farz ve vacip olmadığı halde yapılan ibadet 206b/6

namâz: dua, namaz 23a/1

nebi: peygamber 32b/5

nũbũvvet: peygamberlik 321a/2

oruĉ: oruĉ 28a/3

peyĝamber: peygamber 13a/6

put: put 487a/2

rab: Tanrı, Allah 263a/4

rahib: rahip 361a/5

râzıķ: rızıklandırın (Allah) 132b/6

resũl / rũsũl: peygamber 13b/2

Resũllullâh: Hz. Muhammed 197a/7

ruhbân: papazlar 198a/6

saķar: kızartıcı, bunaltıcı anlamlarında olup cehennem adlarından biridir 621b/7

Őanem: put 428a/3

Őorıl-: sorulmak, hesaba çekilmek 648a/6

Őuĉ: suĉ, kusur, gũnah 543b/4

Őũr: İsrâfil'in kıyamette ũfleyeceđi boru 137a/1

Őũre: sure 4b/1

Őeytâ

n: Şeytan 6a/3

Tańrı: İlah 132b/7

taķvâ: Allah'tan korkma, dinin yasaklarından sakınma 9b/7

tamu: cehennem 26a/2

Tańrı: Tanrı 3a/1

taŗ-: tapmak, ibadet etmek 247a/4

tariķat: Allah'a ulaşmak iĉin tutulan yol 528b/1

tenzih: Allah'ı her tũrlũ noksanlıktan arındırma 580b/1

toğru yol: hidayet yolu, kurtuluş yolu 223a/7

uĉmaũ: cennet 4b/6

ulu gũn: kıyamet 328b/3

var eyle-: yaratmak 480b/7

yağfir: bağışla 8b/5

yalavaĉ: peygamber 268a/4

yamanlıķ: kŕtũlũk, azgınlık, hayasızlık, gũnah işleme 144b/2

yaradıl-: yaratılmak 81b/4

yarat-: yaratmak, halk etmek 1b/3

yazuķ: gũnah 101a/1

yazuķlu: gũnahķâr 125a/1

yũk: yũk, gũnah 300a/6

yũk gŕtũrici: gũnahķâr 151b/4

yũklũ: gũnahķâr 179b/6

zâhid: din adamı 120b/5

zebâni: cehennem işlerine memur edilen melek 510a/5

zekāt: zekat

438b/3

zikir: Allah'ı anma, tesbih
etme 144b/7

Sonuç

Bu tercümelelerde Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için dinî terimlerin mümkün olduğunca Türkçe kelimelerle çevrilmeye özen gösterilmesi dil malzemesi açısından dikkat çekicidir.

Türkçenin, bu makaleye konu olan üç döneminde (Karahanlı Türkçesi- Harezmi Türkçesi- Eski Oğuz Türkçesi) toplam 1158 dinî terim tespit edilmişken bunların 412'si Türkçedir. Yani bu dönemlerdeki Kur'an tercümelerinde dinî terimlere Türkçe karşılık bulma oranı toplamda %35.5'tir. Bu toplam oranı dönem dönem görmek de yararlı olacaktır:

- Karahanlı Türkçesi dönemindeki Kur'an tercümelerinde Türkçe kelime varlığı %50.7,
- Harezmi Türkçesi dönemindeki Kur'an tercümesinde Türkçe kelime varlığı %32.7,
- Eski Oğuz Türkçesi dönemindeki Kur'an tercümesinde Türkçe kelime varlığı %13'tür.

Bu veriler gösteriyor ki Türkçenin 10-15. yüzyıllar arasında Kur'an tercümelerindeki kullanımı giderek azalmıştır. Buna karşın Arapçanın kullanımı giderek artarken Farsça kullanımında fazla bir değişim yaşanmamıştır.

Türklerin İslâmiyet'i kabul sürecinde, ilk zamanlarda Arapçayı bilmemelerinden dolayı Türkçe kullanımı çok iken, hatta bazı özel isimler ve yer adları bile Türkçeleştirilmişken zamanla Arapçayı öğrenmeleri ile Arapça kullanımı artmış ve Türkçe kullanımı azalmıştır.

Kaynakça

Argunşah, M. ve Yüksekaya Sağol. G. (2012). *Karahanlıca, Kıpçakça ve Harezmi Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Ata, A. (2004). *Karahanlı Türkçesi: Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası), Giriş, Metin, Notlar, Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kök, A. (2004). *Türk İslam Eserleri Müzesi Kur'an Tercümesi (1-235v)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Küçük, M. (2014). *Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Satır arası İlk Kur'an Tercümesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ünlü, S. (2004). *Türk İslam Eserleri Müzesi Kur'an Tercümesi (235-450v)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Yüksekaya Sağol, G. (1993). *Harezmi Türkçesi Satır arası Kur'an Tercümesi, Metin*, Sources of Oriental Languages and Literatures 21, Turkish Sources XIX, Harvard UniversityThe Department of Near Eastern Languages and Civilizations.

Yüksekaya Sağol, G. (1995). *Harezmi Türkçesi Satır arası Kur'an Tercümesi, Sözlük*, Sources of Oriental Languages and Literatures 26, Turkish Sources XXIII, Harvard UniversityThe Department of Near Eastern Languages and Civilizations.

V. M. ŞUKŞİN'İN “KIZIL KARTOPU” ADLI ESERİNDE SOVYET REJİMİNİN İZLERİ

Arş.Gör. Jale KARTAL

Öz

Sovyet yazar, sinema yönetmeni ve oyuncusu olan V. M. Şukşin, 25 Haziran 1929 tarihinde köylü bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Çocukluk yıllarında, Sovyet rejiminin bir projesi olan, ağır çalışma şartlarını dayatan ve kolektif tarım olarak nitelendirilen Kolhoz sisteminde çalışır. Çocukluğundan itibaren gözlemediği köy yaşamı ve Sovyet rejiminin insanlar, özellikle de köylüler üzerindeki baskısı, yazarın eserlerinin ana temasını oluşturur. Bu çalışmada, Sovyet edebiyatında köy nesrinin öncülerinden olan Şukşin'in “Kızıl Kartopu” adlı eseri, dönemin koşulları doğrultusunda sosyolojik inceleme yöntemi çerçevesinde ele alınacaktır. Edebi eseri toplumsal olayların bir tezahürü olarak gören bu yöntem ışığında, dönemin koşullarının birey ve onun yaşamı üzerindeki etkisi ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şukşin, Sovyet, Sovyet Rejimi, Köy.

THE TRACES OF SOVIET REGIME IN “RED SNOWBALL” OF V. M. SHUKSHIN

483

Abstract

The Soviet writer, cinema director and actor V. M. Shukshin was born on 25th June, 1929 as a son of a villager family. In his childhood, he worked in Soviet regime's project Kolkhoz system, described as collective agriculture, and imposing heavy working conditions. Village life, which he had observed since his childhood, and the pressure of the Soviet regime on people and especially on villagers, compose his main theme of the writer's works. In this study, “Red Snowball” of Shukshin, one of the outstanding authors of georgic, will be examined within the scope of sociological inspection methods according to the conditions of that period. In the light of this method, accepting literary works as reflection of social events, conditions of that period's effect on individual and his life will be put forward.

Keywords: Shukshin, Soviet, Soviet Regime, Village.

Başlangıçta büyük bir coşkuyla karşılanan ve özgürlüğün gelişi olarak selamlanan 1917 Ekim Devrimi, toplumsal yaşamın yanı sıra kültürel alanda da büyük bir sarsıntı yaratır.¹ Yeni bir ideolojinin altına giren Rusya'da sosyalizmin eşitlikçi görüşü renk değiştirir ve insanlar birey

¹ Moshe Lewin., (2010). *Sovyet Yüzyılı*. Çev: Renan Akman.İstanbul:İletişim Yayınları, 22.

olmanın ötesinde devletin malı olarak görülür. Zorlaşan yaşam koşulları, yıkım ve açlık doruk noktasına ulaşır. Sosyal yaşamdaki bu değişim, edebiyatta da etkisini gösterir.²

Rusya'nın aydın kesimini oluşturan yazar ve şairler düşüncelerini açıklama özgürlüğünden yoksun kalırlar. Yeni düzende, yazın hayatı için her şey iktidar tarafından belirlenir ve edebiyattan beklenen sosyalizmin halka tanıtılması olur. Bu beklenti doğrultusunda yazar, devlet ideolojisine bağlı kaldığı sürece özgür olabilir. Yazarların sadakati ise sansür kuruluyla denetlenir. Yazarların adeta köleleştirildiği bu düzende edebiyat, estetik bir bütün olmaktan çıkarak sosyalizmin ve devlet liderlerinin propaganda aracı haline gelir.³ Edebiyatın sosyalizmin aynası olmasını hedefleyen devrimin beyin komutası V. Lenin'in ardından, 1920'li yılların sonunda J. Stalin iktidara gelir.⁴

İktidara gelen Stalin'in baskın ve değişken kişiliği, iktidarını güçlendirmek adına attığı adımlar Sovyet yaşamının her alanında etkili olur.⁵ Tümöyle yeni bir toplum inşa etmek ve yeni Sovyet insanını yaratmak için kolektifleştirme, sanayileşme, özellikle de kitlelerin sosyalizme uygun bir şekilde eğitilmesinin hedeflendiği 'beş yıllık plan' hazırlanır. Bu planın uygulanması noktasında edebiyat yine başlıca rolü üstlenir. Ancak bu dönemde, var olan sansür ve baskı daha yoğun bir hal alır.⁶ Devlet ideolojisini desteklemeyen yazar ve edebi gruplar manipüle edilir, eserleri yayımlanmaz.⁷ Hatta devletin yanında olmayanlar "çürük bezelye" olarak nitelendirilir ve ortadan kaldırılmaları gerekli görülür.⁸ Bu noktada, bütün dünyada Hitler'in işkence kamplarıyla eş tutulan toplama kamplarının devreye girdiği görülür. Türlü işkencelerin yapıldığı bu kamplarda köylüsünden, toprak ağasına, kentlisinden entelektüeline kadar her kesimden insanı görmek mümkündür. Bu tür bir muameleye maruz kalmamak için Aleksandr Kuprin, İvan Bunin, Konstantin Balmont, Dimitri Merejkovski, Zinaida Gippius gibi pek çok aydın yurtdışına çıkmak zorunda kalır. Yaşamlarını sürdürebilmek için sanatlarındaki en büyük ilham perisinden, Rusya'dan vazgeçmek durumunda kalırlar. Ayrıca kendi vatanında büyük bir üne sahip olan, ancak farklı bir ülke, kültür ve dilde eserleri anlaşılmadığı için sadece çeviri yaparak geçimini sürdürmeye çalışan bu göçmen yazar ve şairler itibarlarını kaybetmenin yanında geçim kaygısıyla da yüzleşirler.⁹ Yeni Sovyet Rusya'nın sansür, cinayet, baskı, işkence ve geçim sıkıntısı gibi gizli tutulan bu karanlık yönleri, yönetimin özellikle de eğitimsizliğin ve geri kalmışlığın sembolü olarak gördüğü köylü kesiminin şehir yaşamına zorla adapte edilmiş süreci, geleneklerinden koparılışı pek çok yazarın eserinin konusunu oluşturur. Sovyet yazın yaşamında bu zorlu süreci işleyen isimlerden biri de V. M. Şukşin'dir.

Sovyet yazar, rejisör ve aktör olan Şukşin, 1929 yılında Sibiry'a'da Altay yöresinin Srotska köyünde dünyaya gelir. 1930 yılında başlayan kolektivizasyon nedeniyle Şukşin ve ailesi de diğer köylüler gibi Kolhoz sisteminde çalıştırılmaya mecbur bırakılır. Zor çalışma koşullarının

² Solomon Volkov. (2010). *Büyük Koro: Lev Tolstoy'dan Aleksandr Soljenitsin'e XX. Yüzyıl Rus Kültür Tarihi*. Çev. Sabri Gürses. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 75.

³ Ye. C. Simmons. (2008). Politiceskiy kontrol: Sovetskaya literatura. (Çev: S. Ya. Koltışeva). *Politiceskaya Lingvistika*, 1 (24). Amerika, 156.

⁴ A.g.e., 159.

⁵ M. H. Yanborisov. (2012). İ. V. Stalin i problemi kulturi i kulturnaya stroitelstva. *İstoriçeskiye, filosofskiye, politiceskiye i yuridiceskiye nauki, kulturologiya i iskusstvedeniye: Voprosi teorii i praktiki*, no 12(26). Tambov: Gromata, 217.

⁶ Solomon Volkov. (2010). a.g.e., 93-94.

⁷ Ye. C. Simmons. (2008). a.g.e., 159.

⁸ Y.Yemelyanov. (2003). *Stalin İktidara Giden Yol*. Çev: Orhan Uravelli. Ankara: Lena Yayınları, 27.

⁹ Solomon Volkov. (2010). a.g.e., 93-94.

yanı sıra baba Makar Leontyeviç'in tutuklanması ve ardından ölümü, Şukşin ailesinin hem maddi hem de manevi açıdan sarsılmasına neden olur. Öyle ki yirmi iki yaşında iki çocukla yalnız başına kalan Mariya Sergejevna ikinci evliliğini yapmak zorunda kalır. Babasının tutuklanması, ardından ölümü ve babasının yerine yabancı birinin aileye katılmasıyla sarsılan Şukşin, 1944 yılında Srotska'da yedi yıllık köy okulunu bitirir ve Biyski şehrinde otomobil üzerine teknik bir liseye girer. Ancak ailesini geçindirebilmesi için çalışma hayatına adım atması gerekir. On altı yaşında köyünden ve ailesinden ayrılarak Moskova'da bir makine sanayinde tesviyeci olarak işe başlar.¹⁰ Bu andan itibaren Şukşin, köprü ve elektrik santrali yapımında amele, iskele, demiryolu ve fabrika işçisi gibi farklı iş alanlarında çalışmaya başlar. Bu zorlu koşulların yanı sıra askerlik görevini tamamlamak üzere Sivastopol'e giden Şukşin, ilk edebi denemelerini burada oluşturur.¹¹ Mide ülseri teşhisiyle erken terhis edilen ve köyüne geri dönen Şukşin, 1953–1954 yılları arasında Srotska'da Rus dili, edebiyatı ve tarihi derslerini vermeye ve burada müdür olarak göreve başlar. 1954 yılında Moskova'ya giden Şukşin, Sovyetler Birliği Sinema Enstitüsü'ne girmeye hak kazanır.¹² Burada aldığı eğitimle pek çok başarılı filme imza atan Şukşin, hem yazar hem oyuncu hem de yönetmen olarak hayatını sürdürür.

Şukşin, hem eserlerinde hem de filmlerinde Sovyet düzeninin makineleşen, köklerinden koparılmış ve manevi açıdan nötrleştirilen kentli insanının yerine ulusal Rus geleneklerinin taşıyıcısı olan köylüleri işleyerek 'köy nesrinin' en önemli öncülleri arasına girer. Çocukluğundan itibaren tanık olduğu yeni düzeni, savaşın toplumsal ve psikolojik etkilerini, bireyin özüne dönerek ruhsal açıdan yeniden doğuşuna duyduğu inancı mizah ve ironi bileşeninde harmanlayarak yansıtmaya ise yazarın edebiyattaki özgünlüğünü ortaya çıkarmaktadır.¹³ Şukşin'in gerek edebi gerekse sinema sanatında, doğup büyüdüğü toprakların güzelliği ve birebir tanık olduğu köy yaşamının yansımaları görülmektedir. Şukşin'in köy yaşamını ve köylülerin kaderlerini açıklamadaki bu arzusunun altında ise yazarın kaygısı ortaya çıkmaktadır:

*"Beni endişelendiren nedir? Köyün dağılması ve köyün uzaklaşıyor olması. İçten ya da yapmacık da olsa herkes bu durumun farkında. Bu gidişatta ise sadece kayıp olacağımı görüyorum."*¹⁴

Köyden şehre göçlerin olduğu ve Rus köylüsünden şehir beyefendisi yaratılmaya çalışıldığı bu dönemde Şukşin, yeni Sovyet insanının özünü kaybettiğini vurgular. Bu yeni kültürde köy insanının şehir yaşamına adapte olamayacağını ve Rus ruhunun zedeleneceğini düşünür. Çünkü yazara göre köylü, Rusya'nın asıl yüzü ve geleneksel Rus kültürünün asıl taşıyıcısıdır. Şukşin'in köy ve köy insanı ile ilgili bu düşünceleri, hem uzun öykü hem de film niteliği taşıyan *Kızıl Kartopu* (*Kalina krasnaya*, 1973) adlı eserinde somutluk kazanır. Yazar, bu eserinde ülkesinin siyasi ve psikolojik panoramasını çizer. Satırlar arasında ise toplumsal yozlaşmaya, halkın içinde bulunduğu sefilliğe, devlet düzenindeki bozulmalara değinir.

¹⁰ F. İ. Razzakov. (1999). *Dosye na zvezd. Kumiri vseh pokoleniy*. Moskva: Eksmo-press. İnternet: <http://to-name.ru/biography/vasilij-shukshin.htm> adresinden erişildi. (ET: 03.05.2017)

¹¹ V. Fomin. (2010). Slovo o kinematografe: Kalina Krasnaya. *Rodina* (10), 140.

¹² Vasilij Makaroviç Şukşin.

İnternet: http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/SHUKSHIN_VASILI_MAKAROVICH.html adresinden erişildi. (ET: 04. 05.2017)

¹³ A. İ. Dmitriyev. (2014). Geroi Şukşina kak nositeli russkogo natsionalnogo haraktera. *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta kulturi i iskusstv*. Kemerovo, 155.

¹⁴ V. Fomin. (2010). a.g.e., 142.

Kızıl Kartopu adlı eser, N. şehrinde hırsızlıktan beş yıl hüküm giyen Yegor Prokudin'in hapishanenin çetrefilli yaşam koşullarından kurtulup özgürlüğüne kavuştuğu an ile başlar. Geçmişi hakkında çıkarımlar yapabileceğimiz kahramanın bir köylü olduğu, ancak yaşamını sürdürebilmek için Şukşin gibi çareyi şehirde aradığı anlaşılmaktadır. Ancak Yegor, şehir hayatına uyum sağlayamaz ve çeşitli illegal işlere bulaşır. Özgürlüğüne kavuşunca da özüne, yani topraklarına dönerek işlediği suçlardan arınacağını hayal eder. Bu hayalinin, mahkûmiyeti sırasında yazıştığı Lyubov'un yanına gitmesiyle başlayacağını düşünür. Yıllarca sarhoş kocasının eziyetlerine katlanan ve sonunda baba evine sığınmak zorunda kalan Lyubov da yaşamında yeni bir sayfanın Yegor ile başlayacağına inanır. Bu inançla Yegor'un geçmişini sorgulamaz, onun kendisi hakkında söylediği pek çok şeyin yalan olduğunu bilse de susar. Bir yandan Yegor'un mahkum oluşundan korkar, diğer yandan onun dürüstlüğüne ve iyi bir insan olduğuna tüm kalbiyle inanır. Yegor'u ailesiyle beraber yaşadığı eve götürür. Yegor, bu evde tanıştığı köylü insanların sade yaşamlarına ısınır. Öyle ki Lyubov ile bir aile kurma isteği gün geçtikçe artar. Toprağın kokusu, tarlanın yeşili, akağaçların baharın gelişiyiyle yeşillenmeleri, süt sağan kadınlar ve tüm gelenek-görenekleriyle köy hayatı Yegor'u özüne kavuşturur. Ancak burada geçireceği huzurlu günler, yıllardır görmediği annesine ve evine kavuşmadan geçmiş yıllarının uğursuz gölgeleriyle son bulur. Bir zamanlar dahil olduğu ve ayrılmanın ölümle cezalandırıldığı soygun çetesindeki arkadaşları tarafından vurulur.

Eserde ilk dikkat çeken nokta, Yegor'un hapishaneden çıkınca yaşamını nasıl sürdüreceğidir. Yegor ile Hapishane müdürü arasında geçen konuşma, bu durumu açıklamaktadır:

“- Anlat hadi, nasıl yaşamayı düşünüyorsun, Prokudin? (...)

- *Dürüstçe! (...)*
- *O kadarını anladık... Ama nasıl? Bunu nasıl yapacaksın?*
- *Çiftçilikle uğraşmayı düşünüyorum yurttaş müdür.*
- *Yoldaş diyeceksin.*
- *Nasıl?- anlamadı Yegor.*
- *Şimdi senin için herkes yoldaş,- diye hatırlattı müdür.*
- *(...)*
- *Peki, seni çiftçiliğe çeken ne oldu? (...)*
- *Ne de olsa köylüyüm! Hem de soydan köylüyüm. (...)*¹⁵

Yegor'un “dürüstçe” cevabı, dönemin koşullarında belki de pek çok insanın istediği ancak gerçekleştirmediği bir hayalden ibarettir. Stalin döneminde insanların birbirlerine olan güvensizliği ve her an ihbar edilerek toplama kamplarına gönderilme korkuları ahlaki değerleri yok etmiştir. Bu değerlerden biri de dürüstlüktür. Dönemin toplumunda adeta zayıfa, dürüste, işini bilmeyene yer yoktur. Bu nedenle Sovyet bireyinin amacı, yaşamını idame ettirebilmek için her an uyanık olmaktır. Yegor'un da geçmişinde bu duygularla hareket ettiği belirtilebilir. Şukşin, kahramanına dürüstçe yaşam hevesini aşılayarak, güzelliklerin olacağını ve her şeyin

¹⁵ Vasilij Şukşin. (1984). *Ya prişol dat vam volyu: Roman, povesti, rasskazi*. Kişinev: Literatura artistike, 302, 303.

daha da kötüleşmeyeceğine dikkat çekmek ister. Bu güzelliklerin ise kendi özünde, yani Rusya'nın o dönem nüfusunun yüzde yetmiş dördünü oluşturan köylü kesiminde bulunacağını vurgular. Rusya'nın köylü yönünün geçmişten geldiğini, bunu yok etmeye çalışmanın ise sonuçsuz bir çaba olmanın ötesine geçemeyeceğini belirtmek ister. Köye ve köylüye her türlü baskının yapıldığı ve adeta çehresi zorla değiştirilmeye çalışılan bu kesimin, beklenenin aksine bir boşluğa düştüğünü vurgular. Bu da köyünden kopan Yegor'un şehirde olmadık işlere bulaşmasıyla yansıtılmaya çalışılır. Hapishane müdürünün mesleğini sorması üzerine kahramanın verdiği cevap bu boşluğu, aslında hükümetin aydın bir toplum düzeni yerine yozlaşmış, güvensiz ve kendisiyle savaşıyan bireyler yarattığını göstermektedir:

“- ...*Senin herhangi bir mesleğin var mı?*

- *Benim birçok mesleğim var.*
- *Örneğin?*

Yegor, birçok mesleğinin arasından en az yaptığını, nasıl desek, hırsızlık amaçlarına en elverişli olanını seçmiş gibi düşündü.

- *Çilingir... ”¹⁶*

Yegor hapishaneden çıkıp özgürlüğüne kavuştuğunu sandığı anda yaşamın gerçekleriyle yüzleşecektir. Artık özgürdür, ancak insanların gözünde o hala azılı bir mahkumdur. Hapishane çıkışı yaşlı bir kadının, mahkum olduğunu öğrendiğinde onunla konuşmaması, taksicinin onu arabasına almak istememesi, Yegor'un bu kez de dışarıda mahkumiyet yaşayacağını ve ikinci sınıf insan muamelesi göreceğinin göstergesidir. Mahkumiyet mührüyle damgalanan bir yaşamın sunacağı özgürlüğün farkına varmayan Yegor'un iki kat ücret karşılığında anlaşabildiği taksi şoförü ile konuşmalarından dışarıdaki insanların da Yegor'dan çok farklı bir durumda olmadığı anlaşılmaktadır:

“— *Mutlu musun? diye sordu şoför.*

—*Mutlu muyum?- diyerek gözlerini açtı Yegor. – Mutluyum... Peki sen mutlu olabiliyor musun? (...) olamıyor musun? diye sordu Yegor (...).*

—*Ne için mutlu olayım ki? ”¹⁷*

Beş yıl hapishane ortamının zor koşullarında yaşamasına rağmen mutlu olduğunu düşünen Yegor'un aksine, şoförün mutluluk kelimesini telaffuz etmekte bile zorlanması, aslında dışarıdaki insanların da bir hapishane ortamında olduğunu düşündürmektedir. Çünkü her şeyiyle kontrol altına alınan halkın özgürlüğünden bahsetmek mümkün değildir. Bu açıdan Sovyet Rusya'nın sözde özgür, demokratik yönü insanların ahlaki niteliklerden yoksun, hayallerini kısıtlayan, davranışlarını kontrol eden, hatta düşüncelerini ve en yakınlarına bile güvenmeyi engelleyen bir mekanizmaya dönüşmüştür. Şuğşin, sansür nedeniyle dönemin ters giden bu sistemini açıkça dile getiremeye de bazen Yegor'un alaycı konuşmalarından bazen de kız

¹⁶ A.g.e., 303.

¹⁷ A.g.e., 305.

arkadaşı Lyubov'un anne-babasıyla olan atışmalarından anlaşılmaktadır. Yaşlı çiftin, kızlarının hapisshaneden çıkmış biriyle görüşmesinin, onun yaşamını etkileyebileceğinden değil de, bir suçluyu evlerine almanın yönetim nezdinde kendi zararlarına olacağını düşünüp kaygılanmaları, devlet-toplum arasındaki bu güvensizliği ve korkuyu yansıtmaktadır. Kızlarının bir mahkumla görüşmesini engelleyememeleri üzerine, bu sefer Yegor'un hangi suçtan hüküm giydiğini, suçlu olsa da acaba devletin kara listesinde yer alacak kadar ağır bir suç işlemiş olup olmadığını soruştururlar. Ancak bu soruşturmayı da yine kızlarının geleceğinden kaygılandıkları için değil yönetimle ters düşme korkusundan yaparlar:

"-İşte bizim muhasebecimiz, - diyerek, Lyuba sanki hiçbir şey olmamış gibi konuşmaya başladı. – Üstelik yol kesen bir haydut da değil. İçeriye ise... Şey yüzünden düşmüş...Şey...

— *Yanlış anlaşılmadan, - diye fısıldadı Yegor.*

— *(...)*

— *Nasıl oldu da böyle bir yanlış anlaşılmayı ötmüş? -diye doğrudan sordu yaşlı kadın.*

— *Yönetim çalmış, o da kayıttan silmiş, - diye açıkladı Lyubov.*"¹⁸

Alıntıdan da anlaşılacağı gibi dönemin insanların herhangi bir suçtan değil, bir anlaşmazlıktan bile içeriye girebilecekleri yansıtılmıştır. Bu ise okuyucunun zihninde hükümetle ideolojik açıdan ters düşen aydın kesimin durumunu hatırlatmaktadır. Bu açıdan Yegor, var olan kültürün izlerini yok etmeye çalışan bu yeni sistemin bir parçası olmak istemeyen aydın kesimin de sözcüsü konumundadır. Ayrıca hem yönetimin hem de bireyin ahlaki yoksunluk içerisinde olduğunu ve toplumun iş gücünü yaşam amacı edindiğini göstermektedir. Ülke içerisindeki sistemi dile getirdiği şu sözler çarpıcıdır:

"Görüyor musunuz, yaşamak için ne de güzel yerleştik! – diye konuşmaya başladı Yegor (...). Ülke, elektrik, lokomotifler, milyonlarca ton dökme demir üretiyor... İnsanlar var gücüyle gayret ediyorlar. Öyle ki insanlar kelimenin tam anlamıyla gayret etmekten yorgun düşüyorlar, disiplinsizlik ve unutkanlığın bütün kalıntılarını ortadan kaldırıyorlar. Diyebiliriz ki, insanlar gayret etmekten kekeleyorlar. (...)"¹⁹

Yegor'un bu kinayeli sözleri dönemin bir çarkı andıran sisteminin halktan beklediği insanüstü gayretin özeti gibidir.

Yegor, doğup büyüdüğü toprakların özlemini çekerken, şehir yaşamından duyduğu bıkkınlığı da dile getirmektedir. Okuduğu şiirin "*şehir, şehir! Sen acımasız bir çarpışmada, bizi bir leş, bir aşağılık gibi vaftiz ettin*"²⁰ mısralarından, Yegor'un şehre adapte olamayışı, buradaki yaşam mücadelesini kaybedip özünden uzaklaştığı ve kötü meziyetler edindiği anlaşılmaktadır. Lyubov ile karşılaşmaları sırasında hırsızlıktan içeriye girdiğinin anlaşılması üzerine sadece gerçeği, asıl Yegor'u anlattığı satırlar, kahramanın şehirde edindiği meziyetlerden birini ortaya çıkarmaktadır.

¹⁸ A.g.e., 319.

¹⁹ A.g.e., 320.

²⁰ A.g.e., 306.

“Lakabımı biliyor musun? Gore (dertli). Takma adım. Ama yine de nasırıma basma. Gerek yok. Dilenci de değilim. Ne olursa, örneğin bir dükkânı hala soyabilirim. (...) Bu dünyada başka birisi olamam, sadece hırsız olabilirim.”²¹

Yazar, şehirde hırsızlık, çete kurma, adam yaralama, yalan, dolandırıcılık gibi kötü meziyetler edinen kahramanına “Gore” takma adını vererek, okuyucu da ona karşı merhamet duygusu uyandırmaktadır. Kahramanın tüm kötü özelliklerine rağmen içinde iyiliği ve geçmişin güzel anılarını taşıdığını hissettirmektedir. Yegor içine girdiği bu kıskaçtan, özellikle de ruhu kirlenmiş şehirli Yegor’dan uzaklaşmak için mücadele etmektedir. Kahramanın kendinden bu kaçışı ve yaşamda karşılaştığı zorluklar karşısındaki duruşu, yeşile bürünmüş bir tarladan geçişi sırasında açıklanmaktadır ve kahramanın doğayla özdeşleştirildiği görülmektedir:

“Yegor, engin, yeşermeye başlamış olan tarlada yürüyordu. Tarla sürülmemiş ve üzerinde ilk sivrilen çimler filizlenmişti. Yegor geniş adımlarla yürüyordu. Kararlı ve ısrarlı bir şekilde yürüyordu. Hayatında da bu tarlada yürüdüğü gibi kararlı ve ısrarlı bir şekilde yürümüştü. Düşmüş, ayağa kalkmış ve tekrar yürümüştü. Durmadan, geriye bakmadan ilerlemek ve bu şekilde kendinden uzaklaşmak, İşte ödemesi gereken tüm kefareti sanki bu yürüyüşe bağlıydı.”²²

Yegor şehir ve köy yaşamı arasında kalmıştır. Ne bir köylü ne de bir şehirli olabilir. Ne geçmişinden kurtulabilir ne de geleceğe adım atabilir. Bu arada kalmışlık ise onun yaşadığı topluma ayak uyduramamasına neden olur:

“Nasıl bir ucubeyim ben böyle? –diye gayri ihtiyari düşündü. –Niye yaşamayı bile beceremiyorum? Cehennem ol! Yaşamak gerek.”²³

Şukşin, Yegor’dan işlediği suçların kefareti olarak yaşama hevesini alır ve sonunda da onu ölüme mahkum eder. Bu şekilde yazar, okuyucuya özünden uzaklaşmanın kötü sonuçlar doğurduğunu anlatmak ister. Ancak kahramanın ölüm anını tasvir ederken yine onun köylü oluşuna vurgu yapar. Şukşin’in kahramanı köylü doğar ve aynı şekilde de ölür. Kendi topraklarında ölümle arınır:

“O, Rus köylüsü, kendi evinin yakınlarında, öz topraklarında yatıyordu ...Yatıyordu, sadece onun duyabildiği bir şeyi dinliyormuş gibi yanağıyla toprağa sokuluyordu...”²⁴

Uzun öykü niteliğindeki bu film sahnelendiğinde toplumun her kesimi, Stalin döneminde milyonlarca insanın suçsuz yere acı çektiği görüşünde birleşir. Bu açıdan toplum nezdinde eserin başkahramanı Yegor Prokudin suç işlemiş olsa da mahkûmiyeti, ölümü değil, merhameti hak etmektedir.²⁵

Sonuç olarak, Yegor’un yaşam hikâyesi aracılığıyla, Sovyet yüzyılından insanlardan çaldığı değerleri, onları birey olmanın ötesinde modernleşmenin en önemli ayağı olan iş gücünün zorunlu hizmetkârları ve sözde demokrasi ülkesinin otokrasiyi iliklerine kadar yaşayan kölelerini yansıtmaya çalıştı. Devrimin getireceği vaatlerin kanla, sürgünlerle ve dahası ölümlerle sonuçlandığını vurguladık.

²¹A.g.e., 317.

²² A.g.e.,329.

²³ A.g.e.,351.

²⁴ A.g.e., 359.

²⁵ A. İ. Dmitriyev. (2014). a.g.e., 157.

Kaynakça

DMİTRİYEV, A. İ. (2014). Geroi Şukşına kak nositeli russkogo natsionalnogo haraktera. *Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta kulturi i iskusstv*. Kemerovo.

FOMİN, V. (2010). Slovo o kinematografe: Kalina Krasnaya. *Rodina* (10).

LEWİN, Moshe (2010). *Sovyet Yüzyılı*. Çev: Renan Akman. İstanbul: İletişim Yayınları.

RAZZAKOV, F. İ. (1999). *Dosye na zvezd. Kumiri vseh pokoleniy*. Moskva: Eksmo-press. İnternet: <http://to-name.ru/biography/vasilij-shukshin.htm> adresinden erişildi. (ET: 03.05.2017)

SİMMONS, Ye. C. (2008). Politiceskiy kontrol: Sovetskaya literatura. (Çev: S. Ya. Koltışeva). *Politiceskaya Lingvistika*, 1 (24). Amerika.

ŞUKŞİN, Vasiliy. (1984). *Ya prişol dat vam volyu: Roman, povesti, rasskazı*. Kişinev :Literatura artistike.

Vasiliy Makaroviç Şukşin.

İnternet:http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/SHUKSHIN_VASILI_M_AKAROVICH.html adresinden erişildi. (ET: 04.05.2017)

VOLKOV, Solomon. (2010). *Büyülü Koro: Lev Tolstoy'dan Aleksandr Soljenitsin'e XX. Yüzyıl Rus Kültür Tarihi*. Çev. Sabri Gürses. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

YANBORİSOV, M. H. (2012). İ. V. Stalin i problemi kulturi i kulturnaya stroitelstva. *İstoriçeskiye, filosofskiyeye, politiceskiye i yuridiçeskiye nauki, kulturologiya i iskusstvovedeniye: Voprosı teori i praktiki, no 12(26)*. Tambov: Gromata.

YEMELYANOV, Y. (2003). *Stalin İktidara Giden Yol*. Çev: Orhan Uravelli. Ankara: Lena Yayınları.

BEHCETÜ'L- HADÂYIK'TA –DAÇ EKİ VE KULLANIMI

Arş. Gör. Melike SOMUNCU (UÇAR)

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öz

Behcetü'l-hadâyık fi mev'izeti'l-halâyık 669/1270-658/1286 tarihleri arasında Fahrüddîn bin Mahmûd ibni'l-Hüseyn ibni Mahmûd et-Tebrizî tarafından Kayseri'ye bağlı Karahisar Develi ilçesinde kaleme alınmıştır. Eserin bilinen 5 nüshası bulunmaktadır: Bursa'da 1 adet (Bursa Bölge Yazmalar Kütüphanesi, Kurşunluoğlu bölümünde, no. 99), İstanbul'da 2 adet (Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi bölümünde, no. 354; Yazma Bağışlar bölümünde no. 4040), Ankara'da 1 adet (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, no. 35879), Almanya'da 1 adet (Berlin, Staatsbibliothek kütüphanesi no. 1076). İncelemede esas alınan nüsha İbrahim Efendi nüshası olup metinde Eski Türkçenin kalıntısı olan -DAÇ ekinin kullanım alanı gözler önüne serilecektir. Bilindiği gibi -DaçI gelecek zaman eki sadece Eski Türkçe döneminde kullanılmıştır. Bu ek daha sonraki dönemlerde kullanılmayıp Behcetü'l-Hadâyık'ta kullanılıyor olması dikkat çekici bir hususiyettir. Ek metinde sadece gel- fiili ile kullanılmıştır. Bu ek kalıplaşmış bir ifadenin içinde gelecek zaman sıfat-fiil eki görevinde kullanılmıştır. Metinden bazı örnekler şunlardır: Bu yıldan geldec yıla dek gökden yere nice yağmur yağası durur. (49a / 5). Cebrâ'il eline vërür ısmarlar bu yıldan geldec yıla degin niçe kimseler tã'at kılasıdur. (49a / 15). Arkaik bir durum arz eden bu ekin metinde geçtiği bütün cümleler verilecek ve bu ekin geçtiği cümlelerdeki kullanım alanı hakkında bilgi sunulacaktır. Sonuç olarak Behcetü'l Hadâyık'ın 1476 senesinde istinsah edilmiş Oğuzcalaşmış nüshası Türkoloji camiasına imla ve ses özellikleri ile tanıtılacak ve bu camiadaki arkaizm ile ilgili çalışmalara küçük bir katkı sağlanmış olacaktır.

Anahtar kelimeler: Behcetü'l- Hadâyık, nüshalar, -daç eki

Abstract

Behcetü'l-hadâyık fi mev'izeti'l-halâyık In the period of 669 / 1270-658 / 1286 Fahrüddî bin Mahmûd ibni'l-Huseyn ibni Mahmûd et-Tebrizî was taken to the town of Karahisar Develi of Kayseri. 1 in Bursa (Bursa Regional Yazmalar Kütüphanesi, Kurşunluoğlu section, No. 99), 2 in Istanbul (Süleymaniye Library, in İbrahim Efendi section, No. 354 in Writing Donations section) and 1 in Ankara Faculty of Theology, Ankara University, No. 35879), 1 in Germany (Berlin, Staatsbibliothek Library, 1076). The based on the copy of İbrahim Efendi and will reveal the usage area of the old Turkish. As it is known – DAÇ the next time the crown was only used in the Old Turkish era. It is a remarkable feature that this annex is not used in later periods and it is being used in Behcetü'l-Hadâyık. The additional text is only used with the original. This supplement was used in the next adjective-task in a stereotyped expression. Some examples of the text are: Bu yıldan geldec yıla dek gökden yere nice yağmur yağası durur. (49a / 5). Cebrâ'il eline vërür ısmarlar bu yıldan geldec yıla degin niçe kimseler tã'at kılasıdur. (49a / 15). All the articles in this archaic text that are archaic will be given and information about the usage in the sentences will be given. As a result, the copied Oğuzcalaşmış copy of Behcetü'l

Hadâyik in 1476 will be introduced to the Turcology community with imitation and sound characteristics and a small contribution will be made to the studies related to the archism in this mosque.

Keywords: Behçetü'l- Hadâyik, copies, -daç attachment

Behçetü'l-hadâyik fi mev'izeti'l-halâyik 669/1270-658/1286 tarihleri arasında Fahrüddîn bin Mahmûd İbni'l-Hüseyin İbni Mahmûd et-Tebrizî tarafından Kayseri'ye bağlı Karahisar Develi İlçesinde kaleme alınmıştır. Eserin bilinen 5 nüshası bulunmaktadır:

- Bursa'da 1 adet (Bursa Bölge Yazmalar Kütüphanesi, Kurşunluoğlu bölümünde, no. 99), İstanbul'da 2 adet (Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi bölümünde, no. 354; Yazma Bağışlar bölümünde no. 4040), Ankara'da 1 adet (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, no. 35879), Almanya'da 1 adet (Berlîn, Staatsbibliothek kütüphanesi no. 1076).

Bilinen en eski nüshası Bursa nüshasıdır. Diğer 4 nüshası Eski Anadolu Türkçesi döneminde İstinsah edilmiş, Bursa nüshasından farklılaşarak Oğuzcalaşmışlardır. Bursa nüshasında çokça arkaik unsurları barındıran bu eser, Türkoloji'de oldukça ses uyandırmıştır. Artık EAT'nin sona erdiği, Osmanlı Türkçesi döneminin başladığı 1475 yılında Osmanlı coğrafyasında istinsah edilmiş İbrahim Efendi nüshasında, Bursa nüshası kadar olmasa da birkaç arkaik unsurun hâlâ devam etmektedir.

Behçetü'l-Hadâyik dini-ahlâki mensur bir eser olup 41 meclisten oluşmaktadır. Arapça ve Farsça bilmeyen vaizlerin isteği üzerine, Arapça ve Farsça yazılmış çeşitli vaaz kitaplarından faydalanılarak meydana gelmiştir. Bu dillerden kitaba alınan manzum parçaların tercümeleleri de yine manzum olarak verilmiştir.

Eser, yazılış sebebinin ve adının açıklandığı bir mukaddime ile başlamaktadır. Daha sonra tevhid, Kur'an, alimler, Allah'ın fazlı, ölüm, sabır, ibadet gibi konular; receb, şaban, ramazan gibi ayların faziletleri; ramazan ve kurban bayramları; cuma, aşure, kadir gibi önemli gün ve geceler; Hz. Adem'in cennetten kovulması, Hz. Musa'nın Firavun'u imana daveti, Hz. Yusuf kıssası, Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehid edilmesi; Hz. Muhammed, Ya'kub, Yusuf, İbrahim, Musa peygamberlerin vefatları, ayrıca çeşitli konulardaki ayet ve hadislerin anlamları üzerinde durulmaktadır.

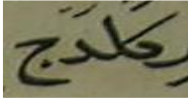
Mensur olan eserde bir hitabet üslubu vardır. Yer yer sorulu cevaplı bilgiler de mevcuttur. Konular işlenirken pek çok ayet ve hadise yer verilmiş ve çeşitli hikâyeler anlatılmıştır. Eserde zaman zaman konuyla ilgili birtakım manzumelere de yer verilmiştir. Bunlar kaside, mesnevi, kıta, rubai ve beyit türünde aruz ve hece ölçüsüyle yazılmış parçalardır. Bunlar, dini bir karakter taşımakla beraber fazla bir sanat değeri bulunmayan bu sade şiirlerdir.

Behçetü'l-hadâik fi mev'izeti'l-halâik üzerine Koç tarafından yapılan son incelemede eserin telifi 669/1270-685/1286 tarihleri arasında yazılmış olup eserin yazımı 16 yıl sürmüştüğü tespit edilmiştir. Müellifin tam adı Fahrüddîn bin Mahmûd ibni'l-Hüseyin ibni Mahmûd et-Tebrizî'dir. Eserin kaleme alındığı yer Kayseri'ye bağlı Karahisar Develi (Karahisar-ı Develi) ilçesidir. Bu yerleşim yeri 1945'e kadar bu adla anılmış, bu tarihten sonra Yeşilhisar adını almıştır.

Anadolu'da Türkçe ilk telif eser olarak bilinen Behçetü'l-hadâyik adlı eserin Bursa nüshası Mustafa Canpolat tarafından 1965 senesinde doktora tezi olarak yapılmıştır. Araştırmalar sonucunda bu eserin Canpolat'ın çalışmış olduğu nüsha dışında 4 nüshasının daha var olduğu

tespit edilmiştir. Bu 4 nüsha Canpolat'ın çalıştığı nüshadan farklı olarak daha çok Oğuzcalaştığı dikkat çekmektedir. Böylece karışık dilli olarak da ifade edilen Bursa nüshasından farklı olarak standartlaşmış bir Oğuzcanın varlığı diğer 4 nüshada tespit edilmektedir. Nüsha, miklepli, koyu kahverengi meşin ciltlidir. Ölçüsü 25 x 17, kâğıdı bej renkli, aharlı ve kalıncadır. Harekeli nesih ile yazılmıştır, 325 varaktan oluşmaktadır. İstinsah tarihi 880/1475'tir.

- İncelemede esas alınan nüsha İbrahim Efendi nüshası olup metinde Eski Türkçenin kalıntısı olan -DAç ekinin kullanım alanı gözler önüne serilecektir. Bilindiği gibi -DAçI gelecek zaman eki sadece Eski Türkçe döneminde kullanılmıştır. Bu ek daha sonraki dönemlerde kullanılmayıp Behçetü'l-Hadâyık'ta kullanılıyor olması dikkat çekici bir hususiyettir. Ek metinde sadece gel- fiili ile kullanılmıştır. Bu ek kalıplaşmış bir ifadenin içinde gelecek zaman sıfat-fiil eki görevinde kullanılmıştır.
- -DAç: Gelecek zaman sıfat-fiil eki ve gelecek zaman eki olan -DAçI eki metinde gel-fiili ile ünlüsü düşmüş ve gelecek zaman sıfat-fiil anlamını taşıyarak varlığını korumuştur.

(141b / 3)

- Bu yıldan geldec yiladek gökden yere nice yağmür yağası durur. (49a / 5)
- Cebrâ'ml eline vërür ışmarlar bu yıldan geldec yıla degin niçe kimseler tã'at kılasıdur. (49a / 15)
- Anlar kim dilemezler malrüm qalurlar geldec yıla degin kim yine berât gècesi gele ayruq ol qapuları açmazlar. (56a / 5)
- Bu rama½ân ayı varsun yine geldec yıl oruc dutam olmaya kim ecel güneşi ömrün bağın yaqa, vucüduñ ağacın quruda, yine geldec rama½ân ayına ermeyesin ol devâblardan kim Muhammedi Muştafâ bu oruc dutanlar va'ad kıldı maħrüm kılasın. (70b / 6, 7, 8, 9)
- Rama½ân ayı sizden hoşnuğ varur-ısa yine geldec rama½ân ayına degin her gün saña bayrâm durur. (103a / 14)
- İlla 'arefe gün oruc dutmaq iki yıllık yazuğına kefarete ola bir geçmiş yılañ bir dañı geldec yılañ subhâne rahime kerime kim qul bir 'arefe gün oruc dutduğıçün bir yıllık geçmiş yazuğın yarlıgar. (114a / 1, 2, 3)
- Bir geldec yıla degin nür içinde olur ya'ni nür içinde dirlür. (141b / 2)

Sonuç

- Behçetü'l-hadâyık EAT döneminin ilk ve en önemli eserlerindedir. Oğuzcalaşmış nüshaları üzerinde şu ana kadar bir çalışma yapılmamıştır. Eski türkçe döneminde bile nadir kullanılan -DAçI gelecek zaman ekinin bu eserin sadece bir nüshasında ve 8 cümlede gel- fiili ile kalıp bir ifadenin içinde yer almış olması dikkat çekicidir.

Kaynakça

Ekşioğlu, S. (2015). Şeyhî Divanı'ndaki Arkaik Sözcükler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3, 15, 378-387.

Gülsevin, G. (2015). Arkaik-Periferik Kavramı ve Bu Kavramın Tarihi Batı Rumeli Türkçesi Ağızlarının Tespitindeki Önemi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 32, 1-12.

- Hengirmen, M 2009. *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınları.
- Koç, M. (2011). Anadolu’da İlk Türkçe Telif Eser, *Bilig Dergisi*, 57, 159-174.
- Korkmaz, Zeynep. 1992. *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Küçük, S. (2014). Şeyyad Hamza’nın Yûsuf u Zeliha’sındaki Arkaik Unsurlar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]*, 52,1-25.
- Ölmez, M. (2003). Çağatayca’da Eskicil Öğeler Üzerine, Ankara: Mustafa Canpolat Armağanı, 135-142.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara.
- Üşenmez, E. (2014). Eski Anadolu Türkçesinde Arkaik (Eski) Öğeler, İstanbul: Akademik Kitaplar.
- Vardar, B. 2007. *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

OSİP İVANOVIÇ SENKOVSKI’NİN DERGİCİLİK FAALİYETLERİ

Arş. Gör. Mesude Arkım

Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öz

Polonya asıllı bir yazar ve doğubilimci olan Osip İvanoviç Senkovski, Rus edebiyatında ikinci dereceden bir yazar olarak yer edinmiştir. Akademik ve edebi çalışmalarının yanı sıra dergicilik faaliyetlerinde de bulunan Senkovski, editörlüğünü yaptığı “Biblioteka Dlya Çteniya” adlı dergi ile büyük ses getirmiştir ve bu dergi, döneminin yüksek tirajlı dergileri arasında yerini almıştır. Dergide, A. S. Puşkin, V. F. Odoyevski, M. Yu. Lermontov, A. A. Bestujev-Marlinski gibi dönemin ünlü yazarları da eserlerini yayımlamışlardır. Sadece belirli bir kesime değil, toplumun her kesimine hitap etmeyi amaçlayan bu dergi, programı ve içeriğiyle dikkat çekmiş, dönemin ünlü yazarlarının ve eleştirmenlerinin olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerini almıştır. Çağdaşları tarafından aldığı eleştiriler ışığında, Senkovski’nin ve “Biblioteka Dlya Çteniya”nın Rus dergiciliğindeki yeri bu çalışmada incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Senkovski, gazetecilik, Biblioteka Dlya Çteniya.

OSİP IVANOVİCH SENKOVSKY’S JOURNALISTIC ACTIVITIES

497

Abstract

Being a Polish writer and orientalist, Osip Ivanovich Senkovsky took place in Russian literature as a second-degree writer. Senkovsky, engaging in journalistic activities beside academic and literary works, became famous in Russian journalism with “Biblioteka Dlya Chteniya”, editorship of which he conducted. And Biblioteka Dlya Chteniya took its place among journals, having the widest circulation. Famous writers of the period like A. A. Pushkin, V. F. Odoyevsky, M. Yu. Lermontov, A. A. Bestujev-Marlinsky wrote in this journal, too. Biblioteka Dlya Chteniya, aiming to appeal not only to a determined segment but also to every segment of society, drew attention with its program and content; and received both positive and negative reactions of the writers of that period. In this paper, the place of Senkovsky and Biblioteka Dlya Chteniya in Russian journalism will be examined in the light of his contemporaries’ critics.

Keywords: Senkovsky, journalism, Biblioteka Dlya Chteniya.

Osip İvanoviç Senkovski doğubilimi alanında bir akademisyen, aynı zamanda edebiyatçı ve gazetecidir. Bir Leh olarak Arapçadan Rusçaya yaptığı öykü çevirileri, edebiyat eleştirileri ve akademik çalışmalarıyla Rus kültürüne katkıda bulunması açısından önemli bir kişiliktir. İkinci dereceden bir yazar olarak Rus edebiyatında yer edinmesine karşın, Senkovski’nin adı toplumun her kesimine hitap eden ve Rusya’da sistematik dergicilik anlayışını ortaya çıkaran “Biblioteka dlya çteniya” ile anılmaktadır. Bu dergi toplumun alt tabakasına mensup insanlara ulaşması ve okuma alışkanlığı kazandırmasıyla kültürel açıdan önem taşımaktadır.

Osip İvanoviç Senkovski 19 Mart 1800 tarihinde Polonya'nın Vilno şehrinde, soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Vilno Üniversitesi'nde eğitimini sürdürdüğü dönemde tarih profesörü İokim Lelevel sayesinde doğu bilimine merak duymaya başlar ve bu doğrultuda o dönemde nadir bilinen Arapça, Farsça ve Türkçe gibi Doğu dillerini öğrenir. 1822 yılında Peterburg Üniversitesi'nin Doğu dilleri ve edebiyatları bölümünde profesör olarak akademik kariyerine başlar. Doğu ile ilgili edindiği akademik tecrübeleri ve bilgileri edebiyat alanında yansıma bulur.

Senkovski'nin edebiyat ve dergicilik alanındaki ilk deneyimleri öğrencilik yıllarına dayanır. Üniversite yıllarında Profesör Snyadetski'nin başkanlığını yürüttüğü "Tovarişçestvo şçubravnsev (Çılgımlar Topluluğu)" tarafından çıkarılan "Sokak Haberleri (Wiadomosci Brukowe)" adlı dergide aktif olarak yazar. Bu dergide yazdığı dönemde ona Rus edebiyatında yer almasını sağlayacak olan gazeteci ve yazar Faddey Venediktoviç Bulgarin (1789-1859) ile tanışır. Bulgarin, Senkovski için Rusya'daki edebi kariyerinde ona yardımcı olması açısından önemli bir isimdir (Kaverin, 1966: 84). Onun sayesinde Senkovski "Rus Yazarlar Topluluğu"na (Obşçestvo russkih pisateley) dahil olur ve yazıları, Bulgarin'in "Severnıy arhiv" adlı edebiyat yıllığında yazmaya başlar. "Rus Yazarlar Topluluğu"nda dönemin ünlü yazarlarıyla tanışma fırsatı bulmasıyla birlikte özellikle Dekabrist yazar A. A. Bestujev-Marlinski (1797-1837) ile yakın ilişkiler kurar ve Marlinski'nin *Polyarnaya zvezda* adlı Dekabrist edebiyat yıllığında Arapçadan çeviri olarak *Bedevi (Beduin, 1823)*, *Kula Atın Yiğidi (Vityaz bulanogo konya, 1824)*, *Tahtadan Güzel (Derevyannaya krasavitsa, 1825)* adlı doğu öyküleri yayımlanır ve özellikle *Kula Atın Yiğidi* dönemin ünlü şairlerinden A. S. Puşkin (1799-1837) tarafından büyük beğeni kazanır. Puşkin, o dönem Rusçayı çok iyi derecede bilmediğinden dolayı Senkovski'nin eserlerinin Rusçaya çevirisinde büyük yardımı dokunan (Koşelev, Novikov, 1989: 7) Bestujev-Marlinski'ye 2 Şubat 1824 tarihli mektubunda şöyle yazar: "*Arap masalı bir harika; sana bu Senkovski'nin yakasına yapışmanı tavsiye ederim*" (Koşelev, Novikov, 1989: 7).

Doğu öyküleriyle edebiyat çevresinde ilgi toplayan, fakat iğneleyici ve alaycı bir üslupla kaleme aldığı eleştiri yazılarıyla bu çevre tarafından yalnızlığa itilen Senkovski, 1830'lu yıllardan itibaren edebiyattan ziyade dergicilik alanında çalışmalar yapmaya başlar. 1830-1836 yıllarında Peterburg'da Lehçe olarak çıkan *Balamut* adlı derginin, 1833 yılında da A. F. Smirdin'in çıkardığı *Novoselye* adlı edebiyat yıllığının editörlüğünü yürütür. Yine A. F. Smirdin tarafından aylık olarak çıkarılan ve *Novoselye*'nin devamı olarak görülen (Kolesnikova, 2014: 51) "Biblioteka dlya çteniya"nın ve bu dergiyle birlikte 1841 yılına kadar yayımcı Adolf Plyuşar'ın "*Entsiklopedičeskiy Leksikon*" adlı dergisinde editörlük yapar. 1848 yılına kadar *Biblioteka Dlya Çteniya*'nın editörlüğünü yaptıktan sonra dergicilik alanından çekilen Osip İvanoviç, Adolf Plyuşar'ın teklifiyle 1858 yılında *Vesel'çak* adıyla bir dergi çıkarmaya başlar, fakat bu derginin sadece 4 sayısında yazdıktan sonra vefat eder.

Bahsi geçen bu dergilerin arasında Senkovski'nin 14 yıl boyunca editörlüğünü yaptığı "Biblioteka dlya çteniya" Rus dergicilik alanında önemli bir konuma sahip olur. Derginin ilk sayısı 1 Ocak 1834 tarihinde yaklaşık 20 sayfa olarak çıkar (Solovyev, 1892: 43). Bu dergide Senkovski dışında hükümete yakınlığıyla bilinen N. İ. Greç ile İ. A. Kırlov da editörlük yapar ve A. S. Puşkin, V. F. Odoyevski, V. A. Jukovski, F. V. Bulgarin olmak üzere, altmışa yakın edebiyatçı yer alır (Solovyev, 1892: 43). Derginin çıkmaya başladığı dönemde F. V. Bulgarin'in "Severnaya pçela", N. İ. Nadejdin'in "Teleskop", İ. A. Poleyoy'un "Moskovskiy telegraf" adlı dergisi ile A. A. Krayevski'nin editörlüğünü yaptığı "Oteçestvenniye zapiski" de faaliyet göstermektedir. Yeni çıkan bu derginin o dönemde basılan diğer dergilerden farklı olmasını ve

ön plana çıkmasını isteyen Senkovski, Paris’te basılan “Bibliothèque Universelle” adlı dergiyi içerik ve biçim bakımından kendi dergisi için örnek alır (Kolesnikova, 2014: 51). Bu doğrultuda “Biblioteka dlya çteniya” Rus edebiyatı, Yabancı Edebiyat, Bilim ve Sanat, Sanayi ve Tarım, Eleştiri, Edebi Yazılar ve Karma olmak üzere yedi başlıktan oluşur. ‘Rus Edebiyatı’ (Russkaya slovesnost’) başlığı altında dönemin ünlü Rus yazar ve şairlerinin öykü ve şiirlerine, ‘Yabancı Edebiyat’ (İnostrannaya slovesnost’) başlığında İngiliz ve Fransız edebiyatından Walter Scott, Charles Dickens ve Honore de Balzac gibi yazarların eserlerine yer verilir. ‘Sanayi ve Tarım’ (Promışlennost’ i selskoye hozyaystvo) bölümünde dönemin en iyi ekonomistlerinin makaleleri, tarım ve sanayi ile ilgili yenilikler ve buluşlar yer alır ve bu bölümün özellikle toprak beyleri için oldukça ilgi çekici olduğunu düşünmek mümkündür. Derginin ‘Karma’ (Smes’) başlığında Fransız ve İngiliz edebiyatı ile ilgili haberler ve biyografik notlar; ‘Bilim’ (Nauka) başlığında farklı uygulamalı ve pozitif bilim dallarındaki yenilikler ve buluşlar (Solovyev, 1892, 53-54); ‘Eleştiri’ (Kritika) ve ‘Edebi Yazılar’ (Literaturnaya letopis’) başlığı altında çoğunluğunu Senkovski’nin yazdığı eleştiri yazıları yer alır.

Dergi, düzenli olarak yayımlanan ilk Rus dergisi olmasıyla birlikte (Koşevlev, Novikov, 1989: 11) edebiyat dışında farklı konulara da yer vermesi açısından kapsamlı ilk Rus dergisidir. Derginin geniş bir içeriğinin olması, Senkovski’nin çağdaşları tarafından olumlu bir gelişme olarak kabul edilir. Onunla aynı dönemde yer alan yazarlardan biri olan N. M. Gogol, derginin farklı konuları barındırması üzerine şöyle bir yorumda bulunur: “*Dergi, kapsamlı ve kalın bir kitap şeklinde olmasıyla ön plana çıkmıştır. Bu, aboneler ve özellikle de toprak beyleri ile taşralılar için güzel bir haberdir.*” (Gogol, 1836).

“Biblioteka dlya çteniya”nın edebiyattan sanata, ekonomiden sanayiye pek çok alanla ilgili bilgileri bir araya getirmesindeki amacı, değişik görüşlere ve zevklere sahip kişilerin ilgisini çekmek olur. O dönem çıkan dergiler gibi belirli bir zümreye hitap etme amacı gütmemesi toplumun her kesiminden geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmasını sağlar. Senkovski dergide izlediği bu politika ile taşra insanının da okuma alışkanlığı kazanmasını amaçladığını şöyle dile getirir: “*Okulların çok sayıda eğitilmiş okuyucu yetiştiremediği yerde, etkisi yavaş ama kesin olan dergi eğitilmiş okuyucu sayısını artırmak için faaliyet gösterebilir* (Savelyev, 1858: 73). İdeolojik bir öğretilere sahip olmayarak sadece okuyucusunu güldürmeyi ve onlara yeni şeyler öğretmeyi hedeflemesi derginin yedi bin abone sayısına ulaşmasını sağlayarak dönemin en yüksek tirajına sahip dergisi haline getirir (Senkovskaya, 1858: 80). İ. İ. Panayev, abone sayısı ile derginin o döneme göre alışılmadık bir başarı yakaladığına dair şunları söyler: “*Smirdin’in çıkardığı ve Senkovski’nin editörlüğünü yaptığı bu kalın derginin, o döneme göre büyük bir başarıya sahipti. Beş bin abone ne kadar da güzel bir rakam! Bu doğrultuda büyük dergi iyi bir ticari işletme oldu.*” (Panayev, 1861). Ünlü Rus eleştirmen V. G. Belinski, derginin bu yöndeki yenilikçi yaklaşımını takdir ederek, bilinçli bir şekilde dergi okuma alışkanlığı olmayan taşra insanına, onun dilinden konuşarak, dergi okuma alışkanlığı kazandırmasının büyük bir başarı olduğu yorumunu yapar:

“*Derginin devam eden başarısının sırrının, diğer dergilerden farklı olarak taşra okuyucusuna hitap etmesi olduğunu söylemişim ve bu bağlamda, kendini taşraya uydurduğu ve taşrayı taklit ettiği bu ustalığa, yeteneğe ve sanata şaşırılmamak mümkün değil. Bozkırda yaşayan toprak beyinin eline ne geçerse ilk kapağından son kapağına kadar okuyan ailesini düşünün. Henüz son kapağına kadar tamamen okumayı, derginin sayısının içeriğini oluşturan makalelerin başlıklarının ve abone kaydının nerede olduğuna tekrar bakmayı becerememişlerdir. Şimdi ise*

öyle büyük, kapsamlı, çenesi düşük, boşboğaz ve birkaç dilde konuşabilen bir dergi çıktı. Böyle bir derginin taşra için bir hazine olduğu doğru değil mi?” (Belinski, 1948).

Senkovski'nin dergisinin izlediği toplumun her kesimine hitap etme politikası, olumlu eleştiriler aldığı gibi bazı yazarlar tarafından tepkiler alır. Bir aristokrat ve gelenekçi olarak edebiyatın belirli bir zümreye hitap etmesi gerektiği düşünen Rus yazar V. F. Odoyevski derginin bu politikasına karşı çıkar ve Senkovski'ye karşı tepkisini şu şekilde dile getirir: “Eğitim, toplumun en alt seviyesine kadar indi. Basit bir zanaatkâr bile olamayacak kişiler, bir bilgin ve edebiyatçı olduğu iddiasında bulunuyor. Bu kişiler neredeyse her gün bizim akademilerimizin onlara kapalı olan kapıları önünde toplanıyorlar ve haykırışlarıyla yoldan geçenlerin dikkatini çekmeye çalışıyorlar.” (Kaverin, 1966: 68).

Taşra okuyucusuna hitap ederek dergicilik alanında bir fark yaratan Senkovski, “ansiklopedik akım” ile bu alana bir başka yenilik katar. Bu akıma göre, bir makalenin devamı derginin bir sonraki sayısında gelmelidir. Smirdin'in dergicilik faaliyetleri üzerine araştırma yapan Grits ve diğerlerinin belirttiği üzere Senkovski dergi için yazılan makalelerin kendi içerisinde bir bütün olmaması, bir diğer sayıda birbirini tamamlayacak parçalardan oluşması gerektiğini düşünür (Şklovski ve Eyhenbaum, 2001: 263). Bu akım ile Senkovski'nin okuyucunun dergiye olan ilgisini canlı tutmayı amaçladığı düşünülebilir. Ansiklopedik akımın metin içerisindeki bütünlüğü bozacağı gerekçesiyle Gogol başta olmak üzere edebiyat çevresinden yoğun tepki almasına rağmen, bu akım aracılığıyla “Biblioteka dlya çteniya”nın kendini diğer dergilerden farklı kıldığını Belinski şu sözleriyle ifade eder: “Biblioteka Dlya Çteniya'nın bu eğilimi hoşumuza gitmiyor, ama derginin bir eğiliminin olması hoşumuza gidiyor. Okuyucunun beğenisini kazanmayı başarmasına ve zamanında yayımlanmasına bir şey yok. Bu da derginin kalitesini belirleyen iki önemli unsur” (Glyajeva, 2011: 328).

Senkovski dergide izlediği bu politikalar dışında dergiyi tekelinde tutmaya çalışması ve yazılan makalelere sıklıkla müdahalede bulunmasıyla tepki çeker. N. M. Gogol, “Dergicilik Faaliyeti Üzerine (O dvijenii jurnalnoy literaturı, 1835)” adlı makalesinde Senkovski'nin dergide kendi iradesini baskın kılma isteğini eleştirir. A. S. Puşkin, *Yayımcıya Mektup* (Pis'mo k izdatel'yu, 1835)'unda, Gogol'ün makalesinde yer alan eleştirileri şöyle özetler: “Bay Senkovski'ye karşı doğrudan suçlamalarınız şu hususlardan oluşmaktadır: 1. Bay Senkovski, Smirdin adına basılan dergide eleştiri başlığını tekeline almıştır. 2. Bay Senkovski dergide basılması için verilen makaleleri kendince yeniden düzenlemektedir. 3. Bay Senkovski, eleştirilerinde her zaman tarafsızlığın önemini gözlememektedir” (Puşkin, 1959-1962: 197).

Tercüman ve edebiyat eleştirmeni A. F. Voyeykov, Senkovski'nin dergideki faaliyetlerinin bahsi geçen nedenler dolayısıyla edebiyat çevresinde memnuniyet yaratmamasına karşın, pek çok yazarın “Biblioteka dlya çteniya”da A. F. Smirdin'in ricası üzerine yazdığını ifade eder. Senkovski'nin dergide tek söz sahibi olmak istemesi ve makaleleri kendi isteğince değiştirip düzeltmesi pek çok yazarı rahatsız eder. Bu tutumu öncelikle dergicilik alanında bir üçlü (triumvirat) olarak bilinen Bulgarın, Greç ve Senkovski arasındaki iş bağının kopmasına ve aralarında ticari rekabetin doğmasına yol açar (Kaverin, 1966: s.82). Daha sonra “Biblioteka Dlya Çteniya”nın Senkovski'nin şahsi düşüncelerinin dile getirdiği bir dergiden ibaret olduğunu düşünen yazarlar derginin isim listesinden kendi isimlerinin silinmesini ve “Biblioteka dlya Çteniya” ile bağlarının koparılmasını isterler. Bu yazarlar arasında Biblioteka Dlya Çteniya'da yer alan makalelerinde hiçbir değişikliğe izin vermemiş olan Ye. A. Baratinski, A. F.

Voyeykov, P. A. Vyazemski, D. V. Davidov, V. İ. Dal' (Kazak Luganski), V. A. Jukovski, Prens V. F. Odoyevski, M. P. Pogodin, A. S. Puşkin gibi ünlü isimler yer alır (Kolesnikova, 2014: 52).

Dergiden ayrılan yazarlardan Puşkin'in "Sovremennik" adıyla kendi dergisini çıkarma kararı alması, Senkovski ile aralarında başka bir gerginliğe neden olur. Puşkin'in bu kararı Senkovski'yi tedirgin eder, çünkü Osip İvanoviç'e göre Puşkin dergiden ayrılan isimleri tarafına çekerek "Biblioteka Dlya Çteniya"ya rakip olabilecek, hatta onun önüne geçebilecek bir isimdir. Bu nedenle Senkovski, Puşkin'in bu kararından vazgeçmesi için on beş bin ruble para teklifinde bulunur, fakat Puşkin bu teklifi reddeder. 1836 yılında çıkmaya başlayan "Sovremennik", edebiyatçılar tarafından "Biblioteka dlya çteniya"yı geri planda bırakacak ve onun yerini alacak bir dergi olarak görülür, fakat Puşkin amacının bu yönde olmadığını ve "Biblioteka dlya çteniya" gibi toplumun her kesimine değil, belirli bir kesime hitap etmeyi amaçladığını "Yayımcıya Mektup"unda dile getirir: *Acaba "Sovremennik" adlı derginin amacının silahlı elleriyle "Biblioteka dlya çteniya"nın abonelerini püskürterek, onu adım adım takip etmek olduğunu mu söylüyorlardı? Umarım bu korkular yalandır ve umarım "Sovremennik" kendine daha geniş ve soylu bir eylem alanı tercih edecektir* (Puşkin, 1959-1962:197)

Senkovski'nin dergide sürekli olarak kendi fikirlerine yer vermesi ve dergi konusundaki tutumu hükümet çevresinde de tepki alır. Çünkü "Biblioteka dlya çteniya", okuyucusuna hiçbir otorite önünde boyun eğmemeleri ve sadece özgür düşünce doğrultusunda oluşan eserlere saygı göstermeleri gerektiğini dile getirir (Savelyev, 1858: 91). Ayrıca Leh asıllı biri olarak, Rus edebiyatında söz sahibi olması hoş karşılanmaz ve Rusya'da güven veren bir kişi olarak görülmez. A. V. Nikitenko, *Günlük (Dnevnik)* adlı eserinde 8 Ocak 1834 tarihli notunda Senkovski ve dergisine yönelik bu tepkileri şöyle dile getirmiştir: *"Bu dergiyle ilgili şu endişelerim var. Hükümet dört gözle bu dergiyi izliyor. Editör ise herkese ve her şeye saldırıyor. Ayrıca bizim saygın edebiyatçılarımız, Smirdin'in Senkovski'ye yıllık on beş bin ruble ödüyör olmasına çok sinirlendiler. Her biri Senkovski'nin boyu devrilsin istiyor ve hepsinden şu sitemleri duyuyorum: "Bu nasıl olabilir? Bir Leh'e toplumsal ruhu yönetme izni verdiler! Üstelik o bir devrimci! Lelevel ile birlikte neredeyse Leh ayaklanmasını çıkarmayacaklar mıydı?"* (Nikitenko, 1855)

Aldığı olumsuz eleştirilere karşın Senkovski'nin ve Biblioteka Dlya Çteniya'nın Rus dergicilik alanındaki önemi ve başarısı yadsınamaz niteliktedir. Senkovski ve dergisini hedef alan *Rus Dergicilik Faaliyetleri Üzerine* adlı makalesinde Gogol, Rus edebiyatının Biblioteka Dlya Çteniya etrafında döndüğünü dile getirerek dergicilik alanındaki önemini vurgular. Puşkin de *Yayımcıya Mektup* adlı yazısında bu derginin diğer dergilerden daha önemli bir konumda, dergicilik alanının merkezinde olduğunu vurgular: *"Zamanın bütün yayımları sadece Biblioteka dlya Çteniya ile ilişkilendirilerek inceleniyor. "Severnaya pçela" ve "Sın oteçestva", Biblioteka dlya Çteniya'yı güçlendiren kuvvetli birer artçı olarak görülüyorlar."* (Puşkin, 1959-1962: 197).

Aynı makalesinde Gogol Biblioteka Dlya Çteniya'nın dergicilik alanının merkezine oturmasının yanı sıra derginin çıktığı dönemde basılan diğer dergilerin sahip olduğundan daha fazla güce ve finansal kaynağa sahip olduğuna dikkat çeker. Ayrıca toplumun bir dergi ismi bile duymamış kesimine kadar ulaşmayı başararak beş bin aboneye sahip olmasıyla, "Biblioteka dlya çteniya"nın diğer dergilerle eşit koşullarda rekabet içerisinde olmadığını ve onun tekelinde olan dergicilik alanının, diğer dergilerin devamını olanaksız kıldığını dile getirir (Gogol, 1836).

Derginin hali hazırda geniş bir okuyucu kitlesine ve Rusya’da belirli bir yere sahip olması ise bazı yazarlara bu dergiyle iş yapma açısından cazip gelir. Bununla ilgili olarak Rus yazar ve düşünür A. İ. Herzen tercüman ve yazar N. H. Ketçer’e yazdığı 2 Mart 1845 tarihli mektubunda dergiyi satın alma niyeti üzerine şunları yazar: “Eğer mümkün olsaydı, mesela, *Biblioteka Dlya Çteniya*’yı satın almak isterdim, çünkü belirli bir ünü ve konumu var.” (Kaverin, 1966: 184)

Rus edebiyatı ve dergicilik alanında uzun yıllar yerini koruyan “Biblioteka dlya çteniya” 1840’lı yıllar itibariyle düşüşe uğrar. Derginin geri planda kalmasının altında Senkovski’nin toplumsal problemleri yeterince ciddi bir şekilde ele almaması, bu dönemin fikirsel bazdaki arz ve taleplerine hitap edememesi yatmaktadır. Çünkü Senkovski’nin edebiyat ve dergicilik alanına giriş yaptığı 1830’lu yıllar, Aralık 1825’te meydana gelen Dekabrist Ayaklanması’nın etkisiyle özgürlükçü düşüncelerin ortaya çıktığı ve bu düşüncelerin edebiyat alanına yansıdığı bir dönemdir. Böyle bir düşünce ortamı içinde, Biblioteka Dlya Çteniya’nın toplumsal meselelere fazla önem vermemesi, zamanla dergiyi geri plana itmiştir. Eleştirmen K.S.Aksakov da Biblioteka Dlya Çteniya’nın toplumsal meselelerden uzak kalmasını ve sadece okuyucuyu güldürme amacı gütmemesini şu şekilde eleştirir:

“Büyük bir başarıya sahip olan Biblioteka dlya çteniya, Rusya’daki ilk oturaklı dergidir ve istikrarlı bir şekilde yerini korumaktadır. Bu dergi, halkın büyük bir çoğunluğunun nerede olduğunu göstermektedir: halkımız gezintide, şenliktedir. Peki, Biblioteka Dlya Çteniya ne düşünüyor? Hiçbir şey. Peki, amacı ne? Örneğin, Bulgarin’in bütün Rusya’nın bildiği bir amacı, öğretisi var. Biblioteka Dlya Çteniya’nın hiçbir amacı yok. Tek amacı insanları güldürmek.” (Koşevlev, Novikov, 1989: 14).

Aynı şekilde A. P. Milyukov “Biblioteka Dlya Çteniya”nın, Senkovski’nin kendini döneme hakim fikirlerden soyutlaması, dönemin yetenekli kişileriyle alay etmesi, pek çok bilimsel ve siyasi meseleye karşı düşüncesiz yaklaşımı sonucu geri planda kaldığını dile getirir (Milyukov, 1880: 157). Derginin başarısını devam ettirememesinde, Senkovski’yle birlikte dergide editörlük yapan N.İ.Greç ve İ.A.Krılov’un bu dergi için çok fazla çaba göstermemiş (Koşevlev, Novikov, 1989: 46) olması da rol oynar. Dergi düzenli olarak çıkmaya devam etsine karşın dergi editörlerinin birlik içerisinde çalışmamaları ve Senkovski’nin tek başına uğraş vermesi bu başarının devamını getiremez.

Osip İvanoviç’in yüzden fazla sayısı ve yaklaşık iki yüz elli bin baskısı olan bu dergiyi on yılı aşkın bir süre boyunca dergiciliğin merkezinde tutmuş olması şüphesiz kayda değer bir başarıdır. Çok yönlü kişiliği ve çeşitli alanlardaki tecrübelerini birleştirerek dergisini Rus toplumuyla buluşturması ve taşra insanına okuma alışkanlığı kazandırması kültürel açıdan önem taşımaktadır. Ayrıca sistematik dergiciliğin gelişimine öncülük etmesiyle Rusya’da bugünkü dergicilik anlayışına katkı sağladığını düşünmek mümkündür.

Kaynakça

Belinski V. G. (1948), Ништо о ниçюм, или отçет господину издател’у “Teleskopa” за poslednoye polugodiye (1835) russkoy literaturı. http://az.lib.ru/b/belinskij_w_g/text_0900.shtml adresinden erişildi. (ET: 10.05.2017)

Glyajeva, G. Z. (2011). Osip İvanoviç Senkovski v otsenke kritikov i literaturovedov. elibrary.ru/download/elibrary_16625685_75578439.pdf adresinden erişildi. (ET: 22.04.2017)

- Gogol, N. M. (1836). O dvijenii jurnalnoy literaturı. <http://gogol.lit-info.ru/gogol/kritika-gogolya/o-dvizhenii-zhurnalnoj-literatury-v-1834-i-1835-godu.htm> adresinden erişildi. (ET: 15.04.2017)
- Kaverin, V. A. (1966). *Baron Brambeus. İstoriya Osipa Senkovskogo, jurnalista, redaktora "Biblioteki dlya çteniya"*. Moskova: İzdatel'stvo "Nauka".
- Kolesnikova, Ye. V. (2014). Redaktori jurnala Biblioteki dlya çteniya. elibrary.ru/download/elibrary_22470270_24810616.pdf adresinden erişildi. (ET: 22.04.2017)
- Koşev V. A. ve Novikov A. Ye. (1989). *O. İ. Senkovski. Soçineniya Barona Brambeusa*. Moskova: Sovetskaya Rossiya.
- Milyukov, A. P. (1880). Znakomstvo c Senkovskim. Otrıvok iz vospominaniy. *İstoriçeskiy vestnik*, Tom 1, No.1, 151-158.
- Nikitenko, A. V. (1855). Dnevnik, Tom 1. Moskova: Zaharov. http://az.lib.ru/n/nikitenko_a_w/text_0030.shtml adresinden erişildi. (ET:17.04.2017)
- Panayev, İ. İ. (1861). Literaturnıye vospomnaniya. http://az.lib.ru/p/panaew_i_i/text_0140.shtml adresinden erişildi. (ET: 13.05.2017)
- Puşkin, A. S. (1959-1962). Pis'mo k izdatel'yu, Sobraniye Soçinenii v 10 tomah, Tom 6. <http://rvb.ru/pushkin/01text/07criticism/01criticism/0436sovr/0960.htm> adresinden erişildi. (ET: 20.04.2017)
- Senkovskaya, A. A. (1858). *Osip İvanoviç Senkovski (Baron Brambeus). Biografiçeskiye zapiski ego jeni*. Sankt-Peterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.
- Solovyev, Ye. A. (1892). *O. İ. Senkovski. Ego jizn i literaturnaya deyatelnost'*. Sankt-Peterburg: Tipografiya S. N. Hudekova.
- Şklovski, V. B. ve Eyhenbaum, B. M. (Ed.) (2001). *Slovesnost' i kommertsiya (Knijnaya lavka A. F. Smirdina)*. Moskova: Agraf.
- Zapadova, A. V. (1973). *İzdaniya F. V. Bulgarina i N. İ. Greça i Biblioteka dlya çteniya. İstoriya russkoy jurnalistiki XVIII-XIX vekov*. http://lawbooks.news/istoriya-jurnalistiki_852/izdaniya-bulgarina-grecha-jurnal-biblioteka.html adresinden erişildi. (ET: 29.04.2017)

KELİLE VE DİMNE' DE KULLANILAN ARKAİK KELİMELER VE BAZI ÇİFT DİLLİ KULLANIMLAR

Arş. Gör. Metin İLHAN

Öz

Hindistanlı yazar Beydaba tarafından kaleme alınmış, orijinal adı Pança-Tantra olan ilk olarak Sanskritçe yazılmış daha sonra Abdullah İbn Mukaffa tarafında Pehlevice'den Arapça'ya tercüme edilmiş olan eser, içeriğinde fabl tarzı hikâyeler barındıran bir öğüt ve ahlâk kitabıdır . Orijinal hâlinde (İng. hypertexte), beş bölümden oluşmakla birlikte daha sonra yeni bölümler (İng. hypotexte) eklenerek zaman içerisinde Kelile ve Dimne ismiyle meşhur olmuştur.

Eser Arapçalaşmış adını, ana kaynağını oluşturan ve muhtemelen III. yüzyılda Hint hükümdarlarından birinin oğullarını eğitmekle görevlendirdiği bir Vişnu rahibi tarafından şehzadeler için hazırlanan Pançatantra (beş düşündürücü nasihat kitabı) adlı eserdeki iki çakal kardeşten (Karataka ve Damanaka, Pehlevî dilinde Kelileg ve Demneg) alır. Sâsânî Kısırâsı Hüsrev I. Enûşirvân zamanında (531-579) tabip Bürzûye'nin (Berzûye) Pançatantra ile birkaç Sanskritçe kaynaktan daha yararlanarak Pehlevî dilinde tercüme ve telif suretiyle meydana getirdiği eseri İbnü'l-Mukaffa' (ö. 142/759) bazı katkılarda bulunarak Arapça'ya çevirmiştir. Belli başlı dünya dillerine yapılan Kelile ve Dimne çevirilerinin hemen tamamı İbnü'l-Mukaffa'ın metnine dayanmaktadır.¹

Ketebe kayıtlarından edindiğimiz bilgilere göre eserin Sultan Beyazid Han'ın türbedarının oğlu Süleyman Efendi'ye ait olan bir tercüme olduğu anlaşılmaktadır. Eserde Arapça, Farsça kökenli kelimelerle beraber Eski Türkçe Dönemi'ne (arkaik) ait sözcüklere rastlanılmaktadır. Ayrıca eserin çift dilli (olga-bolga) olma özelliğine sahip olduğu da görülmektedir. Yukarıda zikredilen durumlardan hareketle çalışmamızda eserde bulunan Eski Türkçe kelimelerin (arkaik) kullanıldığı beyitler tespit edilip, sözlük anlamlarıyla verilmeye çalışılmış ve ayrıca eserin çift dilli (Oğuzca) olma özelliği de dikkatlere sunulmuştur.

Arkaik Kelime Terimi Üzerine

Çalışmamızın iskeletini oluşturan arkaik sözcükler / kelimeler mefhumu için Türkçe Sözlük'te şu şekilde bir ifadeye rastlamaktayız 's. Fr. archaïque 1. Arkaizmle ilgili, eskimiş (söz veya eser)(TS 1998 s.133). 2. Güzel sanatlarda klâsik çağ öncesinde kalan. Ayrıca aynı sözlükte arkaizm terimi için şöyle bir açıklama mevcuttur ' is. Fr. Konuşulan ve yazılan dilde, kullanımdan düşmüş olan eski söz ve deyim . 2. Kullanıldığı çağdan daha eski bir çağdan kalma bir biçimin, bir yapının özelliği (TS 1998 s.134).

Mehmet Ölmez "Çağataycadaki Eskicil Öğeler Üzerine" adlı makalesinde şu tespitlerde bulunmuştur "Öncelikle eskicilik nedir, ne anlaşılmaktadır onu belirleyip daha sonra asıl konuma geçmek istiyorum. Burada bir eskilikten eskicilikten söz etmesem de kastettiğim Türkçe Sözlük' teki anlamıyla eskicilik olmayıp dil bilimindeki kullanımıyla eskiciliktir " ifadelerini kullanır daha sonra değişik tanımlara da yer veren Ölmez, M. aradığı cevabı T. Tekin'den aldığı dersler sonucunda bulduğunu şu cümlelerle ifade eder 'T. Tekin'den

¹Türk İslam Ansiklopedisi , cilt: 25, sayfa: 210-212, 2002 .

öğrendiğim arkaizm-arkaiklik veya eskicilik anlayışında, tanımında bir dilde Eski Türkçeye karşılaştırıldığında, öteki Türk dillerinde bulunmayan ses ve yapı özelliklerinin yanı sıra sözlüksel biçimlerin de Eski Türkçeye benzer biçimde yaşaması , kullanılmasıdır ‘‘² .

Oğuzca (olga-bolga) Hakkında Görüşler

Bilindiği gibi, Batı Türkçesi içerisinde kabul ettiğimiz Eski Anadolu Türkçesi, XIII. asırdan sonra gelişme kaydetmiş, XV. asırda da klasik bir yazı dili halini almıştır.

Bu iki, iki buçuk asırda yazılmış eserlere şöyle bir bakıldığında, birbirini tutmayan imlâ ve ses özellikleri görülür. Bilhassa ilk devir metinlerinde hem Doğu hem de Batı Türkçesi özelliklerinin bâriz bir şekilde görüldüğü böyle metinlere "olga-bolga", "alga-bolga " veya "algay- bolgay " adı verilir. "Olga-bolga", "olgay-bolgay" vb. ifadelerden hangisinin doğru bir söyleyiş olduğunu bu gün için belirtme imkânı yoktur. Ancak Kitâb-ı Güzîde'nin orjinal nüshası bulunduğu bu konu açıklığa kavuşacaktır.³

Türk yazı dillerinin tarihi evre içinde gelişimi önemli kırılmalara sahne olmuştur bunun başlıca sebebi bağımsız Türk devletlerinin siyasi birliklerinin oluşmasıyla kendilerine has fakat köklerinden kopuk olmayan bir yazı dili meydana getirmesinden kaynaklanmaktadır. Tarih sahnesine Oğuzca veya olga-bolga diye ortaya çıkan XI. ve XIII . yy. arasında kısa süreli etki gösteren bu Türk şivesi üstüne ortaya konulan bazı görüşler şu yöndedir:

Türkiye’de R.Rahmeti Arat , ‘ şive karışması ‘ nazariyesine karşılık, bu konuda yepyeni bir görüş ortaya atmıştır: ‘... karışık dil özellikleri gösteren metinler , yerli şivelere dayanan yeni yazı dillerinin Eski Türkçeden ayrılıp oluşmaya başladıkları bir geçiş evresinin , yani XI-XIII. yy’ların mahsûlüdürler ...’. Bu görüş sırasıyla : M. Mansuroğlu, S. Buluç, M. Ergin, Z. Korkmaz ve M. Canpolat tarafından açık veya kapalı olarak benimsenmiş, özellikle sonuncusu tarafından, R. Rahmeti Arat’ ın bu ‘geçiş devri metinleri ‘ görüşü enine boyuna eleştirilmiş ve temellendirilmeye çalışılmıştır. ⁴

Yukarıda belirtilen görüşün ve savunucularının aksine Şinasi TEKİN Oğuzca’nın eski Türk yazı dilinin gölgesinde oluşmadığı kanaatindedir. Ş. Tekin’e göre Oğuz yazı dilinin Eski Türkçeden aşamalı olarak ayrılmadığı bilakis bu farklılığın Orta Asya’nın Türk ve İran asıllı bilgin ve şairlerin, siyasî baskılar ve huzursuzluklar yüzünden, özellikle XII. yy’ın sonundan itibaren Anadolu’ya göç etmeye başlamasından ve bunların tabii olarak ‘Oğuzca’ konuşan Anadolu halkına , eserlerinde doğrudan doğruya Orta Asya Türkçesiyle hitap edemedikleri gibi ‘Oğuzca’yı da pürüzsüz bir şekilde hemen öğrenemediklerinden; onun için isteyerek veya

² “Çağataycadaki Eskicil Öğeler Üzerine” *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003: Mustafa Canpolat Armağanı*, yay. Aysu Ata, Mehmet Ölmez, Ankara 2003: 135-142.

³Zeynep Korkmaz: Marzubanname Tercümesi (İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Ankara 1973, s. 31 'de Kitâb-ı Güzîde 'nin muhtelif nüshalarındaki karışık dilli olduğunu gösreren ifadeler verilmiştir: Manisa Kütüphanesindeki Akaid-i İslam s. 2a 'da: "olgay-bolga ibaretince yazmışlar"; Londra British Museum'da Ad. 7850 'de kayıtlı Kitâb-ı Güzîde adlı nüshanın mukaddimesinde "elfâz-ı muhal ibâretince yazmışlar"; Tübingen'de bulunan Ms. Orient 4.150 numarada kayıtlı Berlin nüshasının 4a 'sında : "olgay-bolgay ibâretince yazmışlar"; İstanbul Arkeoloji Müzeler Kütüphanesindeki H.889 tarihli yazmada "olgay-bolgay" Tatar dilince..." şeklinde verilmiştir.

⁴ *Behçetü'l Hüdâ'ik'* in dili üzerine , TDAY 1967. Ankara 1968. s. 165-175 M. CANPOLAT

istemeyerek, bilerek veya bilmeyerek birbirini tutmayan ayrı şive özelliklerini eserlerinde yanyana kullanmak zorunda kaldıklarını ifade eder.

Tekin bu görüşünü desteklemek bábında ilk görüşü savunanların şu sorulara cevap vermesini istemektedir.

1. Aydınoğlu Mehmed Beg için (saltanatı h. 707-734) F. Attâr'dan çevrilen Tezkiretü'l-Evliyâ'nın dilinde niçin m- (<b-),bol-, bir-, bar-, bar-, +ni (yükleme h.) yoktur?

2. Gene Batı Anadolu'da, bu sefer Aydınoğlu Mehmed Beg'in oğlu Umur Beg (709-784 h.= 1309-1348 m.) için hazırlanan Kelile ve Dimne ile gene bunun babası Mehmed Beg'e ithaf edilen Kıyas-ı Enbiya'nın dili neden katıksız Oğuzcadır?

3 .Bir bakıma XIII.yy. yazarı sayılan Yûnus Emre (1250-1320) ile Aşık Pâşâ'nın (ölm. 1333) eserleri neden "olga-bolga ibâretince" düzülmemiştir?

4. Ölümünün 1252'den önce olduğu söylenen Anadolu Türk şairlerinden Ahmed Fakîh, Çarhnamesinde niçin yukarıdakiler gibi katıksız Oğuzca kullanmıştır?

5. Sultan Veled Türkçe manzumelerinde niye babası Mevlânâ'ya uyup "karışık şiveli bir Türkçe" kullanmamış da yukarıda saydığımız çağdaşları gibi "katıksız Oğuzca" yı tercih etmiştir.

6. h. 732. m.1332 yılında Hama (Suriye) şehrinde, İbrâhim bin Mustafâ bin Alişir el-Mefifdevî adlı biri tarafından Arapçadan çevrilen El-Manzûme fi'lHilâfiyât'ın dili de niçin yukarıdakiler gibi katıksız Oğuzcadır?"

Bu tespitlerden sonra eser içinde ki kullanımlar aşağıdaki şekilde dikkatlere sunulmaya çalışılmıştır.

ÖRNEKLER

I.

18. beyitte kullanılan arkaik bir kelime olan **üküş**⁵ kelimesi çok anlamına gelmektedir ;

Eyledi dünyâda **üküş** cânavar

Ani bir bilür çün anuñ cânî var

Metnin 29. beyitinde ise **üküş** kelimesi yerine **çok** sözcüğü kullanılmıştır.

‘İlm ile ol **çoq** hüner kesb eylesün

Mâteqaddemler soyini soylasun

II.

⁵ PTürk. *ōk- 1 to heap up 2 many (çok), ük- 1, üküş 2 (Orkh., OUygh.)(*Etym. Dic. BRILL LİDEN –BOSTON 2003*)

Eserin 2337, 2898, 2590, 3073. beyitlerde **arqun** , **arqinçaq** ve **añul** ⁶ sözcüklerinin kullanımını görmekteyiz bununla beraber 1608 ve 3045. beyitlerde **yavaş** kelimesinin kullanımına da şahit olmaktadır.

Beyitler :

Qarga **arqinçaq** ani yere qodi
Gendü varuban bağayi oqudi (2337)

Arqun arqun girdiler inleridi
Anlar anuñ inüsin diñleridi (2899)

Ĥfle oldur avçı öñine geçesin
Añul añul ileyinçe qaçasın (2560)

Nişe qılurdum ben anuñla savaş
Qanı anuñ gibi bir togru **yavaş** (1608)

Dürger anı eşidüb oldi **yavaş**
Dedi zî mestûre ‘avretdür sabâş (3045)

III.

Eserin 874 ve 300. beyitlerinde arkaik kelimelerimizden olan **berk** ⁷ sözcüğünün kullanıldığını görmekteyiz bununla beraber 565 ve 931. beyitlerde ise sözcüğün daha yakın döneme ait **quvvet** kelimesiyle karşılandığını görmekteyiz.

Beyitler :

ĥalqa yavuz sanmağı terk eyledüm
âhîret yolını hoş **berk** eyledüm (300)

dutdi **berk** qomadı anı öñine
bârî ögünürise ol ögine (874)

Qamumuzdan bizüm ol **quvvetlüdür**
Anuniçün uludur ĥurmetlüdür (565)

⁶ Prof. Dr. Mehmet KANAR EAT SÖZLÜĞÜ (SAY YAY. 2011)

⁷ PTürk. *berk mighty OTürk. berk (OUygh.) (*Etym. Dic. BRILL LİDEN –BOSTON 2003*)

İstimâlet verüp anlara demiş

Kim bu arslan qati **quvvetlüyimiş** (931)

IV.

İncelemiş olduğumuz eserin 494, 770, 2773. ün, şöhret anlamında kullanılan **çav** [1. Yüksek ses. 2. Haber. 3. Şöhret, nam.]⁸ sözcüğüne yer verildiğini görmekteyiz yine bununla beraber 232. beyitte **nam** sözcüğünün kullanıldığını görmekteyiz.

Beyitler :

Çıquban avlamaz olduñ avuñı

Kim ıraqdan eşideler **çavuñı** (494)

Arslan eyitdi ol alan avumu

Meger erlikde eşitmez **çavumu** (770)

Yaramaz adıyla seni öldürem

Çavuñı işbu cihâna tolduram (2773)

Sayruya qaçan ki tîmâr temâm

Ederidüm kim bula sîhhatda **nâm** (232)

V.

Eserin 595 ve 1234. Beyitlerinde zehir anlamına gelen **ağu**⁹ kelimesi kullanılmıştır, 448, 1890, 2507, 4038. beyitlerde ise yazar **zehr** (zehir) sözcüklerini kullanmıştır.

Beyitler :

Bir mâsûre içine **ağu** qoyar

Ol qaravaşile yegide qıyar (595)

Qılıçaq şâhib-i mekrler ittifâq

Gerek **ağu** vereler çanaq çanaq (1234)

Birisi dadmaq gümânile **zeh(i)r**

⁸ PTürk. *ç(i)âb fame, good reputation, news (Etym. Dic. BRILL LİDEN –BOSTON 2003)

⁹ PTürk. *ağu 1 poison 2 musk (Etym. Dic. BRILL LİDEN –BOSTON 2003)

Kim gelür andan bu câna bin qah(ı)r (448)

Ol anuñ çünkim havîçin gösterür

Eline *zehr-i* helâhilden girür (1890)

VI.

Eserin 3, 538, 611, 767, 1332, 1365, 2056, 2606, 3007, 3012, 3068, 3198, 3290 ve 3333. beyitlerinde hile anlamına gelen *al* sözcüğüne yer verilmiştir muhtelif beyitlerde ise (591, 653, 2560) *hîle* sözcüğü karşımıza çıkmaktadır.

Beyitler :

Qaramaz kimse anuñ işi(ne) *al*

Buyruğundan durur anuñ 'aqd u hâl (3)

Añsuzın ortaya fitne bırağa

Alile beni düşvâra bırağa (538)

Meger ol 'avret severdi yegidi

Hîle qıldı qılmasaydı yegidi (591)

Bir zemân etdi tevaqquf anda zen

Neçe *hîle* ediserdür diñle sen (653)

VII.

Eserin 2, 22, 112, 253, 520, 564 ve 2620. beyitlerinde kullanılan *qamu*¹⁰ sözcüğü tüm, bütün, hepsi anlamında kullanılmıştır. Farklı beyitlerde (144, 502, 662, 1508, 1653) ise *hep* sözcüğünün kullanımı tercih edilmiştir.

Kim qadîm u qâdir u qahhârdur

¹⁰ PTürk. *KAmug all, together (все, вместе): OTürk. qamuğ (OUygh.), qamay (Orkh., OUygh.), qamiğ (OUygh.); Karakh. qamuğ (MK, KB); Tur. kamu; MTürk. qamuğ (Qutb., Буд.), qamuğ (Abush.); Khak. xamix; Shr. qamiğ; Oyr. qamiğ; Tv. xamiğ (Etym. Dic. BRILL LİDEN –BOSTON 2003)

Qamu ‘âlem ehline cebbârdur (2)

‘aqlı evvel yaradupdur *qamudan*

‘aqlı olan [qurtu]lısar tamudan (22)

Hep temâmet leşker atalandı bile

Gönderi çıqdılar anı è ata (144)

Bilmezem qandan gelür bu qatı ün

hep yüregüm heybetinden oldı xun (502)

VIII.

okı- 1 -çağırmaq, davet etmek. 2- söylemek, demek. 3- anmak, yadetmek.¹¹ gibi anlamları bulunan *okı-* sözcüğünün çağır- sözcüğüyle de kullanımına da şahit olmaktadır.

pes anı arslan *oqudı* qatına

xoş nażar qıldı u baqdı zâtına (462)

çağır- sözcüğünün geçtiği beyitler 620, 1414, 2177, 2761, 2956

çağıruban ’avreti qıldı su’âl

dedi erzânîydi saña işbu hâl (620)

gördi bir quş anlaruñ hâlin meger

çağruban anlara verdi xaber (1414)

IX.

göyün – , (göynük),

“(canı) yanmak, (içi) yanacak derecede) üzölmek” Eski Türkçede künke köyüp (U II 8, 27) örneğinde olduğu gibi Eski Türkçede umumiyetle köy- biçimindedir. Orta Türkçede de “köy-” biçiminde görölen ilgili kelime, Eski Anadolu Türkçesinde göyün- biçiminde bulunmaktadır. Bugün yazı dilinde rastlamadığımız bu kelime Anadolu ağızlarında gögün-, gön-, gönü-, gögnü-, göyün- gibi biçimlerde “yanmak, üzölmek” anlamlarında bulunmaktadır (DS 2132). göyün-

¹¹ Yeni Tarama Sözlüğü TDK (Cem DİLÇİN), ANKARA 2013

kelimesinin geçtiği tek yer 2283. beyittir buna karşın 2396 ve 2547. beyitlerde olmak üzere **üzül-** sözcüğünün kullanıldığını görmekteyiz.¹²

özi **göynüb** anları esirgemez
müzdüme yesün daxi getsün demez (2283)

bir iki kez çeynedi erişdi diş
nâgehân **üzüldi** ortadan kiriş (2396)

dedi kim bu çeynemişdür duzağı
gör ki neçesi üzülmişdür bağı (2547)

X.

eyt-

söylemek” Köktürkçede kelime ayt- “söylemek” (BK D 41), Uygur Türkçesinde ayt- “söylemek” (MI 19, 11), Karahanlı Türkçesinde ayt- “söylemek” (KB 507), Harezmi Türkçesinde ayt- “söylemek” (Kutb 6), Kıpçak Türkçesinde ayt- “söylemek” (Kİ 27), Çağatay Türkçesinde ayt- “söylemek” (Sang 54r 3), Batı Türkçesinde kelime hem eyt- biçiminde ince sıradan hem de Dede Korkut Hikâyelerinde ayt- biçiminde kalın sıradan tespit edilmiştir.¹³

Sözcüğün eyitmek¹⁴ ile kullanımına daha yakın dönem olan Eski Anadolu Türkçesinde rastlamaktayız.

Eyt- fiilinin geçtiği beyitler 76, 103, 512

Ger qoyuna oğrar olurise qurd
Eydimez kim get benümdürür bu yurt (76)

Pes **eyitmek** saña daxi farz olur
Her qaçanise o şâha ’arz olur (103)

Söyle- fiilinin geçtiği beyitler 43, 95, 520

Ûaq baña ger qıla tevfiqi refiq

¹² ŞEYYAD HAMZA’NIN YÛSUF U ZELİHA’SINDAKİ ARKAİK UNSURLAR Serhat KÜÇÜK, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 52, ERZURUM 2014 -2015

¹³ ŞEYYAD HAMZA’NIN YÛSUF U ZELİHA’SINDAKİ ARKAİK UNSURLAR Serhat KÜÇÜK, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 52, ERZURUM 2014 -2015

¹⁴ Prof. Dr. Mehmet KANAR, ‘Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü ‘, 1. Baskı: Say Yayınları, İSTANBUL 2011

Bir hikâyet *söyleyem* xûb u daqîq (43)

Elinüñ dili qaçan *söylese* söz

Bilür anı görmedin bu cümle göz (95)

Gördi et yoq qamusı quri deri

Gendüzine *söyledi* dönüp geri (520)

XI.

Eserin sadece bir beyitinde (747) *eglen-* olarak verilen fiilin [Vakit geçirmek, beklemek, kalmak, oyalanmak, durup dinlenmek.]¹⁵ gibi anlamlarının da bulunduğunu göz önünde bulundurduğumuzda eserde bu fiille beraber *bekle-* (yer bekle 1169, 2143) fiilinin de kullanıldığına şahit olmaktadır.

Yolda *eglendi* biraz vaqt geldi çün

Arslan anı gördi gözi toldı xûn (747)

Ben gelinçe *bekleñüz* siz yerüñüz

Her biriñüz ol deveyi yoruñuz (1169)

Ben yerümi *bekleyüben* durayım

Bu arada neyler anı göreyim (2143)

XII.

Eserin 297. beyitinde *ilenç* (1.Beddua. 2. Azarlamak)¹⁶ sözcüğü geçmekte bununla beraber 3194. beyitte *azar* (azarlamak) sözcüğüne yer verildiğini görmekteyiz.

Terk qıldum hem xıyānat olmadum

Kimsenüñ hergiz *ilençin* almadum (297)

Xorlıg eger oğraya ben dınmayam

Neçe kim *āzār* olam inçinmeyem (3194)

¹⁵ Yeni Tarama Sözlüğü, TDK , Cem DİLÇİN, ANKARA 2013

¹⁶ Yeni Tarama Sözlüğü TDK (Cem DİLÇİN), ANKARA 2013

XIII.

Eserin 624, 656, 756, 1048 ve 2548. beyitlerinde **qaqı-** sözcüğünün kullanıldığını görmekteyiz fakat bu kelimenin günümüz Türkçesinde bulunan uygun bir sözcükle kullanımına rastlamamaktayız.

Qaqı- [qaḥımak]

[1.Öfkelenmek, kızmak. 2. İtiraz etmek, karşı gelmek. 3. Azarlamak, takdir etmek.]¹⁷

İlk defa Eski Uygur Türkçesinde “ kızmak, öfkelenmek ” anlamlarında tespit edilmiştir övkeleser kakısar. (Suv.595). Karahanlı Türkçesinde kakı- “kızmak, öfkelenmek ” anlamında kullanılır (DLT III 269), Harezmi Türkçesinde kakı- “ kızmak, öfkelenmek ”(CCI, CCG) Çağatay Türkçesinde kakı- “ kızmak, öfkelenmek ” (Sang 274v 10) anlamlarında kullanılan kelime, Batı Türkçesinde ise Eski Anadolu Türkçesinde “ kızmak, öfkelenmek “ kakı- ve kaḥı biçimlerindedir, kakı- (YZ710), kaḥı (YZ 26). Kelime Osmanlı Türkçesinde belli bir dönem daha kullanıldıktan sonra kullanımdan düşmüştür (EDPT609b).¹⁸ Eserin 624, 656, 756, 1048ve 2548. beyitlerinde yer verildiğini görmekteyiz.

Qaqıyub qıldı bize zılm u sitiz

Dedi kim dönüñ ikiñüz daxi tez (756)

Baltayile urmiş ola ayağın

Yıqa ‘umrinüñ **qaqıban** tayağın (1048)

XIV.

Qaçan :[ḥaçan]

[1. Ne zaman, ne zaman ki, her ne zaman, vaktaki, nasıl, ne suretle]¹⁹ Eserde 95, 232, 987 ve 3640. beyitlerde geçmektedir.

Elinüñ dili **qaçan** söylese söz

Bilür anı görmedin bu cümle göz (95)

Sayruya **qaçan** ki tîmâr temâm

Ederidüm kim bula şîḥhatda nâm (232)

¹⁷ Yeni Tarama Sözlüğü TDK (Cem DİLÇİN), ANKARA 2013

¹⁸ ŞEYYAD HAMZA'NIN YÛSUF U ZELİHA' SINDAKİ ARKAIK UNSURLAR Serhat KÜÇÜK, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 52, ERZURUM 2014 -2015

¹⁹ Yeni Tarama Sözlüğü TDK (Cem DİLÇİN), ANKARA 2013

XV.

Qanı :

1. Hani²⁰

Orhon Yazıtlarında *kanı* (KT D 9), Bozkır Uygur yazıtlarında *qayu* biçiminin yanı sıra *kañu* biçimi de vardır (ETY II 38). Uygur Yazmalarında *qayu* / *kañu* biçimleri aynen devam eder: *qayu* TT VII 12, 5; *kañu* U II 4 biçimlerindedir. Buradan hareketle bu kelimenin Orhon Türkçesinden de daha eski dönemlerde *kañu* biçiminde olduğu $\tilde{n} > y$ ve $\tilde{n} > n$ değişiminin daha bu dönemde başladığını söyleyebiliriz, Orhon Türkçesinin “n” tarafında olduğunu yazıtlardaki il(i)m (a)mtı k(a)nı KT D 9’da iki yerdeki örnekten anlarız. Eski Uygur Türkçesi “n” şivesi l ve “y” şivesine ayrılmaktadır, “n” şivesinin etkin olduğu yazıtlarda “n” biçimini, “y” şivesinin baskın olduğu yazıtlarda ise “y” biçimini görmekteyiz. Bozkır Uygur Yazıtlarında *qayu* ve *kañu* biçimleri bulunmaktadır (ETY II 38), bu durum Uygur yazmalarında da aynı şekilde devam eder: *qayu* TT VII 12, 5; *kañu* U II 4. Karahanlı Türkçesinde *qayu* biçimi olmasına rağmen, Kaşgarlı Argu lehçesinde *kañu* biçiminin varlığına dikkat çekmiştir (DLT I 31). Harezmi Türkçesinde *kanı* Ali 17, 32, *qayu* Kutb 129’da, Kıpçak Türkçesinde *qayda* / *qanda* / *qança* biçimleri bulunmaktadır (EDPT 632b), Çağatay Türkçesinde *qayu* / *qay* (Sang 277v 20) şekilleri varken, Batı Türkçesinin ilk dönemi olan Eski Anadolu Türkçesinde *kanı* (YZ 62) biçimi daha fazla karşımıza çıkar, Osmanlıcanın ilk dönemlerinde *kanı* biçimi devam ederken, daha sonra *hanı* > *hani* biçimine dönüşür²¹. *kanı* örneğinin geçtiği beyit:

XVI.

yort-

1. Koşmak, sürekli yol yürümek, sefer etmek. Eserde sadece 3724. Beyitte geçmektedir.

sen tevaqqu’ etdüğün nedür henüz

yort işüñe bu ümîzi benden üz (3724)

XVII.

qoş-

1 Arkadaş olarak vermek, eklemek, artırmak 2 Nazmetmek²²

Beni elçilige veribi hemîn

Bir gişi daxi bile *qoşğıl* emîn 2752

Xoş düzer *qoşar* çerisini beser

²⁰ Yeni Tarama Sözlüğü TDK (Cem DİLÇİN), ANKARA 2013

²¹ ŞEYYAD HAMZA’NIN YÛSUF U ZELİHA’ SINDAKİ ARKAIK UNSURLAR Serhat KÜÇÜK, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 52, ERZURUM 2014 -2015

²² Yeni Tarama Sözlüğü TDK (Cem DİLÇİN), ANKARA 2013

Gelüben qarğaları anlar basar 2624

SONUÇ

İncelemiş olduğumuz eserde kullanılan sözcüklerden yola çıkarak Türkçe' nin dönemsel ve değişimsel evrelerine ışık tutmaya çalıştık. Eserde kullanımdan düşmüş kelimeleri inceleyip yine eser içinde bunların günümüz kullanımlarına uygun kelimelerle karşılıklarını aradık. Türkçe' nin zenginliğini ve ne kadar canlı bir dil olduğunu göstermede bu çalışmayla katkıda bulunmaya çalıştık.

Kaynakça

1. *Türk İslam Ansiklopedisi* , cilt: 25, sayfa: 210-212, 2002.
2. C. DİLÇİN “ *Yeni Tarama Sözlüğü TDK* ” ANKARA 2013
3. S. KÜÇÜK “*Şeyyad Hamza'nın Yûsuf u Zeliha'sındaki Arkaik Unsurlar*” , A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 52, ERZURUM 2014 -2015
- 4.S. STAROSTİN, A. DYBO, O. MUDRAK “*Etymological Dictionary of the Altaic Languages* ” , 2003, Brill Leiden – Boston,
5. Prof. Dr. Mehmet KANAR, “*Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü* ”, 1. Baskı: Say Yayınları, İSTANBUL 2011

THE IRONY OF SOCIAL REALISM: SOTS-ART AS AN EARLY STAGE OF RUSSIAN POSTMODERNISM

Res. Asst. Orçun ALPAY

Black Sea Technical University

Abstract

Socialist Art, which is shortly known as Sots-art is an art movement derived from the reality of Social realism by the late 1950's. The term was first used in 1972 by the artists Vitaly Komar and Alexandr Melamid to define the brand-new Russian pop-art as an alternative to American pop art. Sots-art is an ironic expression of oppressive social realism, therefore, allegorically approaches to Soviet totalitarianism using typical Soviet discourses. In this respect it is regarded as an essential component of Russian conceptualism and postmodernism. Moreover, the reflections of Sots-art can be seen both in art and literature; especially in the works of Ilya Kabakov, Erik Bulatov, Dmitri Prigov, Lev Rubinstein and Vladimir Sorokin.

The history of Sots-art movement, its' features and correlation with Russian postmodernism are examined and discussed in this paper.

Keywords: Sots-art, social realism, Soviet art, Russian literature, postmodernism.

Öz

Kısaca Sots-Art olarak bilinen Sosyalist Sanat, Sovyet Gerçekçiliğinden türeyen ve 1950'li yılların sonunda itibaren etkili olan bir sanat akımıdır. Terim, ilk defa 1972 yılında sanatçılar Vitali Komar ve Aleksandr Melamid tarafından American pop-art sanatına bir alternatif olarak Ruslara özgü pop-art akımını tanımlamak üzere kullanılmıştır. Sots-Art, baskıcı Sosyalist Gerçekçiliğin ironik bir ifadesidir; Sovyet totalitarizmine tipik Sovyet söylemlerini kullanarak alegorik olarak yaklaşır. Bu bağlamda Sots-Art'ın yansımaları hem sanat hem de edebiyat alanında; özellikle İlya Kabakov, Erik Bulatov, Dmitri Prigov, Lev Rubinşteyn ve Vladimir Sorokin'i eserlerinde görmek mümkündür.

Çalışmada Sots-Art hareketinin tarihi, özellikleri ve Rus postmodernizm ile olan ilişkisi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sots-Art, sosyalist gerçekçilik, Sovyet sanatı, Rus edebiyatı, postmodernizm.

The socialist art (социалистическое искусство) used as an official instrument in shaping the society in the direction of the Soviet's official ideology is Sots-art (Соц-арт), a non-formal and parodic antithesis; is a movement that defines postmodern aesthetic consciousness in late Soviet or post-Soviet culture with postmodernism that derives from the socialist reality (Danilova 2015: 157). The movement started with the work of Lianozovski Group (Лианозовская группа) consisting of names such as Yevgeni Kropivnitski, Igor Holin, Genrih Sapgir,

Vsevolod Nekrasov which were effective in the process from the middle of 1950s to the 1970s, develops in a more settled way with the artworks of Vitali Komarov, Aleksandr Melamid, Ilya Kabakov, Erik Bulatov, and Dmitri Prigov in the following years (Epstein 2000: 81). Coined by artist Vitaly Komar (1943-) and Aleksandr Melamid (1945-) for the first time in 1972 as an alternative to the pop art* with a western origin, this term*shows itself as an absurd irony against the totalitarian socialist regime.

In general terms, a more moderate policy has been followed in the social life as well as in the field of art with the "Destalinization" (десталинизация-destalinization) practices Nikita Khrushchev's "Thaw" and that started after the death of Stalin in 1953. The spirit of opposition, which has been repressed by the communist ideology has been liberated to some extent with such practices. Especially from the 1960s, anti-Soviet art movements have gained momentum with the ease of pressure toward the "dissidents" (opposition). Being the robust representation of Anti-Soviet art, Sots-Art has not been able to fully present itself within the Soviet geography and therefore, it has continued its existence in Europe and the USA more. In this context, mostly created by the Russian immigrants, Sots-Art is a considerably influential global movement for proclaiming the dissident artistic impulses prior to systemization of Russian postmodernism by gaining ground, which exhibits an ironic attitude toward the Soviet regime. Criticizing the Soviet's ideological discourses, slogans, cultural symbols, conceptual values, the ideals through the sub-culture, Sots-Art movement reveals the secrets of communism, its relations with postmodernism, its passion toward ideological allegory, eclecticism, quotations, surrealist nature as an early phase of postmodernism (Epstein 2000: 83).

Considering the art movements as a chain, we can say that the first link to create Sots-Art leads to Dadaism. **The Fountain** artwork, reproduced by Marcel Duchamp (1887-1968) by differentiating with only a signature from the ready-made object, a urinal, exhibited in 1917, is a challenge against the high aesthetic value and norm burden attributed to the art, is also an important example that transfers abstract art to a concrete concept. The new and extraordinary type of art, presented by Dadaism, effects of which extends to postmodernist art, influences the conceptual art that was emerged in 1960's. Even though Sots-Art is different from the conceptual arts in its political aspects, it has an apparent similarity in its perspective and presentation for the art. This second wave avant-garde type of art, inspired by the conceptual art and Pop-Art of the West, is analyzed under Moscow(Russian) Conceptualism movement, which only predicates on its own values. In this context, Sots-art movement is associated with Sots-artists such as Aleksandr Melamid, Vitali Komar, Boris Orlov, Aleksandr Kosolapov, Leonid Sokov and conceptual artists such as Erik Bulatov, Lev Rubinstein, Dmitri Prigov, who deconstructs this ideology by using specific propagandist signs, forms and language, and directs the written ideological weapon of Socialist Realism against it (Jitenev 2011: 78).

---

* Coined by the British critic Lawrence Alloway for the first time in 1954, this term emerges to define commercial-indexed-society (see Stangos 2003:225). The collage of Andy Warhol from the Marilyn Monroe portrait in 1962 (Marilyn Diptych) and his work designed for canned soup known as the "Campbell's soup can" are among the most famous examples of this movement of art, which enables the production of consumables materials from the iconic figures based on the visuality to serve to the popular culture.

* Sots-art term has been coined as a hybrid combination of "art" from the Pop-art and "Sots", which is the abbreviation of Socialist word. In his interview in Radio Svoboda, Aleksandr Melamid expresses that Sots-art movement has emerged consciously. See: Otyets Sots-arta. Melamid bez Komara. Access web site: <https://www.youtube.com/watch?v=G0kwruGlffo>.

One of the concrete steps toward introducing Sots-art movement is the open-air exhibition, which makes a name for itself as "Bulldozer Exhibition" (Бульдозерная выставка) *, held in Belyayevo in Moscow on September 15, 1974. The paintings of Oscar Rabin, Yevgeni Ruhin, Margarita Tupitsina (Masterskaya)*, Vladimir Nemuhin, Lidya Masterkova and much more are exhibited in the exhibition, which has a variety of unofficial, underground Soviet art. The exhibition also has the self-portraits of Aleksandr Melamid and Vitali Komar, masterminds of Sots-art movement and also has their Sots-art piece of work. This piece of work, having the shape of a logo, as the manifesto of Sots-art, refers to the classical visual of Socialist art, which brings together the reflection of Lenin and Stalin like a twin. Stalin has frequently been used as a figure, especially in the piece of work of Aleksandr Melamid and Vitali Komar, who are the mastermind of the Sots-art and which constitutes the key samples of the movement. The most specific example is in the artwork of Melamid and Komar as: **Thank you, Comrade Stalin for our happy childhood** in the banner-like piece of work, and the word "happy" is darkened and has the opposite meaning and they imply with such detail that Stalin period would provide "most probably" unhappy childhood for many, even though such sweet memories engraved in the mind from the Soviet childhood. Furthermore, **Stalin and Muse and The Origins of Socialist Realism** pieces of work reflect the irony of Socialist Reality over the Stalin cult.* Leonid Sokov is another painter, who enjoys using Stalin in his works other than Melamid and Komar (1941-). He places the profile portrait of Stalin next to the cult image of the Marilyn Monroe by referring to the Marilyn Monroe collage of Andy Warhol with his **Stalin and Monroe** work. He has also other pieces of work which characterize tossing between Stalin and Monroe by assembling Monroe's hair to the Stalin portrait.

One of the most symbolic examples of using political figures as a part of Soviet irony is the banner **it's the real thing** of Aleksandr Kosolapov where Lenin and Coca-Cola meet at the same picture. By combining the brand value of Coca-Cola with Lenin, the leader of Soviet Revolution, he has created a hybrid Sots-art example, similar to the products of Pop-art movement. In an interview with Kosolapov, he notes that he gets excited by the American art and is influenced by Pop-Art movement.* The most prominent of detail in the picture is that Lenin to the left symbolizes Communism Coca-Cola to the right represents the capitalism. Another popular work of Kosolapov is the Malevich* picture, by using the same font of the Marlboro pack. The artist expresses the meaning and aim of the work as:"(...) "Marlboro, is a heroic advertisement and it is the spiritual symbol of the USA, protestant country, to capture

* The exhibition has been metaphorically named this way for all artworks of exhibitor artists have been relentlessly destructed by the Soviet administration forces and they got arrested and it turned into a scandal. For further information see: Dzhanan, N. L., Buldozernaya vystavka: Kommunikatsiya po povodu svobody, Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya (2011, no:8) Krasnodar.

* Artist Margarita Tupitsina has played a great role in recognition and spread of Sots-art. Emigrating to the USA in 1974, Tupitsina has extended the underground Soviet art movement, spreading out to a wide range, including Russian conceptualism (Moscow conceptualism) and Sots-Art by organizing exhibitions in the art galleries at different locations in the USA, mainly in New York as of 1980. She enabled the presentation of many arts in the Sots-art exhibition, held between 1984 and 1986. However, she has written numerous books and essays as well. See: <http://artguide.com/posts/576-mediocrity-dissociates>.

* For original visuals see: Endquote: Sots-Art Literature and Soviet Grand Style. (Ed: Marina Balina) Northwestern University Press, 2000, Illinois, USA.

* See: Alexander Kosolapov on his Project "Lenin-Coca-Cola" Access Address: <https://www.youtube.com/watch?v=ixrQIClavSQ>

* Kazimir Severinoviç Maleviç (1878-1935). He is the famous Russian painter, who is the creator of the geometric abstract art in suprematism. See: <http://www.kazmalevich.info/malevitch/biografiyakazimiramalevitcha.html>.

new soils and colonies, the hero, the cowboy symbolizes the concept of spiritual missionary work of the West. I am a Russian painter, raised with a heroic culture, and for me, Malevich is a spiritual, cultural hero who acquired new things” (Novikova 2009).

Basically criticizing the Soviet totalitarianism, Sots-art reinterprets the Soviet myths and symbols by applying deconstruction on them, which is one of the basic techniques of postmodernism. In this context, it exhibits a similar approach in the artistic technique and method aspects, by effectively using the postmodernist methods such as deconstruction, quotation, cross-referencing, allusion, circumlocution along with agreeing with Russian postmodernism, which is an undisputable dissident. The sense of the art of Sots-Art, based on the analysis of the Soviet specific phenomenon, and transfiguring the pieces (font, expression, text, visual elements etc...) specific to text implied to the Soviets, or belong to Soviets connote intertextuality, which is one of the most powerful methods of postmodern literature. The estrangement of Soviet discourse, exchanging the high and low by distorting the cultural hierarchy are an ironic response to the Soviet's Realism as representing itself as a reality by the Sots-Art. In this context, a hopeful utopia for Sots-Art, the Soviet Reality is represented as a simulacrum, as a representation of the reality in the postmodern era, by Jean Baudrillard (1929-2007). Sots-Art works provide two different associative perspectives. The first one is the echo of communism propaganda, which acts as a spokesman for the regime and belongs to the Soviets, and the other one is the Anti-Soviet reference as a counter-attack, which reflects the tragic irony of this propaganda.

Mikhail Epstein and Vyacheslav Kuritsyn, the leading researchers of Russian postmodernism, analyze the relationship between postmodernism and Sots-art and their organic bonds. Kuritsyn refers to Sots-art as a Russian conceptualism (отечественный концептуализм) and describes it as a prepostmodern movement, that sets the stage for postmodernism. Kuritsyn observes Sots-art in four different discourses: "critical, culturologic, bodily meditation* and pleasurable contemplation (Kuritsyn 2001: 94). Intersecting with each other at many points, these four different discourses assume to revitalize the Soviet culture with new perspectives.

The critical discourse, underlying the Sots-Art, never gives up on the irony, even though it reflects the truculence of the regime over Anti-Sovietness (анти-советскость) with a tragedy or pleasurable contemplation and through opposite emotions, involving yearning and hate together from time to time. One of the most ironic and eye-catching examples of Sots-Art, is the graffiti, which reads as **My God, Help Me to Survive This Deadly Love (Господи! Помогни мне выжить этой смертной любви)** on which Soviet leader, Leonid Brezhnev and East Germany Socialist president Erich Honecker kiss on the Berlin Wall, known as East Side Gallery and fell in 1989. This street art example of Sots-Art, revised in 2009, 20th anniversary of fall of Berlin Wall still attracts many visitors (<https://ria.ru/culture/20090330/166485903.html>).

Sots-Art movement includes spiritually sacred people and icons through *parodia sacra*, shown in the postmodern art as well as the parody of political figures, who are considered as socially and politically sacred or untouchable in the Soviet era. In a provocative paint **Burn, Burn My Candle (Гори гори, моя свеча)**, collaging Pushkin, Christ and Putin together in 2004 by the

---

* Kuritsyn draws attention to the fact that literature is a physical thing (hand-written, vocalized and visible) prior to a symbolic and spiritual product with this metaphorical expression. However, he mentions that Sots-art has chosen a similar path like Socialist realism by noting that it has produced many physical or tangible-oriented products in this sense. (See: Kuritsin 2001: 110).

Russian art group "The Blue Noses" (Синие носы), while Pushkin burns the candle, held by Christ, Putin covers the candle to catch fire. It is not permissible for paint to be taken abroad for it may create international disputes and it degrades the Holy Trinity (<http://news.meta.ua/archive/31.05.07/cluster:6526602-Putina-ne-vypustili-iz-Rossii/>)

Sots-Art occasionally criticizes the Soviet through details and subtle references that are distant from sharp discourse and strict dissident attitude. Painter Erik Bulatov's (1993) **Horizon (Gorizont)** exhibits the sample of naive Soviet criticism, which carries the past with details of the Soviet lifestyle to the future through avantgarde symbols. The painting depicts the walks of a group of people, dressed in Soviet clothes, to the sea under the horizon. At first glance, it may seem ordinary and *the horizon line, symbolizing the physical and spiritual borders of the people, gets a different dimension when it is covered with the Ribbon of Order of Lenin, a symbol specific to Soviets. What he meant with this detail is open to comment. In fact, the artist himself expresses that this detail, mostly interpreted as the Order of Lenin, creates a dual association; and avoids being attributed as a dissident by saying that this ribbon may associate with the candy box or gift pack as well as associated with Lenin (See: <https://www.youtube.com/watch?v=pHSUACZPRWA>)

We reinterpret the typical writing fonts that associate the figures, symbols, banners, which are widespread in the Soviet culture in the axis of the sub-culture with the new codings in the Bulatov paintings. Highlighting the sub-culture, which is shown in every aspect of postmodernist art is realized to reduce high Soviet culture to the sub-culture, while it is ennobled in Sots-Art movement. In this context, Bulatov's paintings, where he uses the paintings with text, impersonate the typeface, which is the symbol of Soviet propaganda discourse and reduce the high culture to the low by integrating with the associative words and distort its belonging.

Пя Кабаков (1933-) is the leading painters of Russian conceptualism, pioneering the method of art, combining the text and painting, which is frequently used by Sots-Art. Kabakov's **10 Characters (Десять персонажей)** album in 1972 creates the prototype of combination of text and visual. Engaging in book illustration for many years, Kabakov has many books, prepared for kids in Soviet period (Groys 219-220). Kabakov has conceptualist pieces of art, reflect on the painting and photography along with pieces of art from the Soviet lifestyle that is suitable with Sots-Art. The most striking examples of this are the paintings in the **Holidays (Праздники)** series. Oil paintings are adorned with foil paper and have dual meaning.

Combining text with the painting and speaking the language of art, Sots-art, which is mostly considered as the movement to influence the field of art, it reflects on the literature in Russian Conceptualism. Dmitri Prigov (1940-2007) is one of the poets and painters, who meets painting with literature. His **Versogram** painting in 1979 is quite interesting. There are ever-changing letters on the painting, resembling two "V", one is reverse and the other one is flat, similar to a baklava slice. When you take a wide look at the letters, we can see such sentences "A specter is haunting Europe—the specter of Communism. Dark and Sad specter- Why are you roaming here until morning" However, we can see some traces and references of the Soviet way of life in the poems of Prigov.

---

* Slava KPSS, Vxoda nyet, Otkuda ya znayu kuda, nashe veremya prishlo vs.

A conceptualist, postmodern author Vladimir Sorokin (1955-) is one of the authors that contributes to the Sots-Art movement by including elements and expressions that are specific to the Soviet lifestyle in his artwork. Sorokin's **The Cattle Plague (Падёж)** is second to none for the fall of Russian village . We can encounter with the deconstruction examples of the discourses of totalitarian Socialist reality in Vladimir Sorokin's works, especially in the first period; these works are; **The First Saturday Workday (Первый субботник)**, **A Month in Dachua (Месяц в Дахау)**, **Norm (Норма)**, **Marina's Thirtieth Love (Тридцатая любовь Марины)** (Beshukova 2008: 149). Therefore, we have to consider the artworks of Kabakov and Sorokin and other conceptualist artists as a movement that is the sequel of the Socialist project, protects and enriches the Socialist Realist literature (Kuritsyn 2001: 94, 99). Furthermore, it is possible to see the ironic, nostalgic or tragic reflection of Soviet period in the artworks of some postmodern authors such as Venedikt Yerofeyev (1938-1990), Victor Pelevin and so on.

The greatest source of inspiration for Sots-art is the written propaganda instruments, which are relatively common in the Soviet era. Visual weapons of Socialist Realism such as banners, business signs, flyers, leaflets, brochures, graffiti to adopt and spread its so-called realism, transform into the pieces of art, exhibited in many places from the Berlin Wall to art galleries in America and Europe, which function as an Anti but similar to their essences with paintings, photography or concrete objects in within Sots-Art movement. In this way, the Soviet myth gains universalism upon being reshaped as a result of playing around with the semantics and ideological structure of the socialist cliches and slogans, specific only to Soviets. In other words, Sots-Art exhibits that the understanding of art in the secretive Soviet Union goes out of serving the Socialist Realism.

Considering that Sots-Art is only limited to the Socialist Realist art, except for being a source of inspiration to the Russian postmodernism and benefiting from the common objective-method with postmodernism in general terms while relating it to postmodernism, we have to mention that it is only an art movement when compared to postmodernism, boundaries of which are very broad. Being postmodern for opening the elements of the past by pragmatically selecting out and transforming them into "consumable" materials as a result of Retro affection, which wrapping around again and again within the mass production-consumption rush of the postmodern period, Sots-Art has transformed some pieces of art, which was worth of millions of dollars, and even all other popular examples, to the products that appeal to every budget. Even though Sots-Art highlights social propaganda more rather than commercial concern in comparison to Pop-Art movement as its organizational philosophy, today it has been transformed the fragments of Soviet culture into a resource that can be marketed to the consumer society with quickly spreading capitalism in Russia after Soviet myth is embedded in history. By contrast, it has become the robust representative of the Anti-Soviet avant-garde art in Russia and all across the world and formed the basis of the birth of the Russian postmodern literature. Even though Sots-art movement does not maintain its actual existence as it was in the past, it demonstrates its reflections in the wreckage of the legacy to the Russian postmodernism as a movement,

References

Alexander Kosolapov on his project "Lenin-Coca-Cola" Retrieved 26.04.2017 from <https://www.youtube.com/watch?v=ixrQ1CIavSQ>

Balina, M. (2000). Endquote: Sots-art literature and Soviet grand style. Illinois: Northwestern University Press.

Biografiya Kazimira Malevicha. Retrieved 06.05.2017 from <http://www.kazmalevich.info/malevitch/biografiyakazimiramalevitcha.html>

Bulatov, E. Chto Takoe konseptualnoe iskusstvo? Retrieved 09.05.2017 from <https://www.youtube.com/watch?v=pHSUACZPRWA>).

Danilova, A. V. (2015). Sovetskiy muzikalny mif i estetika sots-arta v tvorchestve E. Denisova. Problemy sovremennoy nauki i obrazovaniya no: 4 (34) 157-159.

Dzhanyan, N. L. (2011). Buldozernaya vystavka: Kommunikatsiya po povodu svobody, Teoriya i praktika obschestvennogo razvitiya no:8. Pp. 114-116.

Epstein, M. N. (2000). Postmodern v Rossii: literatura i teoriya. Moskva: LIA Elinina

Groys, B. Fotografiiya v kontekste teksta. Retrieved 12.06.2017 from <https://pub.uni-bielefeld.de/download/2305017/2305036>.

Jitenev. A.A. (2011). "Bumazhnaya" estetika Moskovskogo konseptualizma. Vestnik Permskogo Universiteta, Rossiyskaya i zarubezhnaya filologiya no:1 (13) pp.77-82.

Kuritsyn. V. N. (2001). Russkiy literaturniy postmodernizm. Moskva: OGI.

Otyets Sots-arta. Melamid bez Komara. Retrieved 16.04.2017 from <https://www.youtube.com/watch?v=G0kwruGlffo>

Putina ne vypustili iz rossii. Meta novosti. 31.05.2007. 00:20. Retrieved 05.05.2017 from <http://news.meta.ua/archive/31.05.07/cluster:6526602-Putina-ne-vypustili-iz-Rossii/>.

Stangos. N. (2003). Concepts of Modern Art: From Fauvism to Postmodernism. USA: Thames&Hudson.

Vrubel vosstanovit "potseluy" na berlinskoy stene besplatno. Ria novosti, kultura 30.03.2009 19:29. Retrieved 12.05.2017 from <https://ria.ru/culture/20090330/166485903.html>

TWO WOMEN IN ONE SOUL: NİLGÜN MARMARA AND SYLVIA PLATH

Araş Gör. Özge KARİP

Namık Kemal Üniversitesi

Abstract

This study examines the parallelism between two gifted poets, Sylvia Plath and Nilgün Marmara, who lived in different periods of time and have different cultural, social and national backgrounds but who share similarities with regard to their biographies, their obsession towards death, and their struggle to exist as a female poet in a male dominated world. In patriarchal societies, in which being a woman denotes being a good mother and wife, the problems that emerge due to distinctness and creativity, pushed the poetesses into a deep isolation and alienation. Marmara and Plath denied the identities and roles imposed upon them by male dominated societies, and they are trapped between social expectations, gender inequality, and their own desires. The study focusses on the obsession the poets feel for death and how they reflect their inner conflicts in their art. The poets, who could not cope with the sense of being “other”, chose to commit suicide in order to get rid of this desperate situation. Plath and Marmara put the concepts of death and suicide in the center of their lives and this study analyses their attempts to make their existences meaningful by ending their lives within the act of poetic creation.

Keywords: Nilgün Marmara, patriarchy, death instinct, suicide, rebirth.

525

BİR RUHTA İKİ KADIN: SYLVIA PLATH ve NİLGÜN MARMARA

Öz

Bu çalışma değişik zamanlarda değişik ülkelerde yaşamış iki farklı kadının, Sylvia Plath ve Nilgün Marmara'nın yaşamlarındaki ve sanatlarındaki paralelliği incelemektedir. Kadın olmanın iyi bir eş ve anne olmakla eş tutulduğu ataerkil toplumlarda, farklı ve yaratıcı bir kadın olmanın yarattığı sorunlar her iki şairi de derin bir yabancılaşmaya ve yalnızlığa itmiştir. Marmara ve Plath erkek egemen toplum tarafından kendilerine dayatılan kimlikleri ve rolleri reddetmişler, toplumsal beklentiler, cinsel eşitsizlik ve kendi arzuları arasında sıkışmışlardır. Çalışmada her iki şairin de ölüme karşı duydukları obsesyonu ve iç çatışmalarını nasıl sanata dönüştürdüklerine değinilmiştir. Hayatları boyunca yaşadıkları “öteki” hissinden kurtulamayan Plath ve Marmara içinde buldukları umutsuz durumdan kurtulmak için intiharı seçmişlerdir. Bu çalışmada ölüm ve intihar olgusunu yaşamlarının merkezine yerleştiren Plath ve Marmara'nın yaşamlarına son vererek, varlıklarını anlamlı kılan çabaları ve bunun sanatlarındaki yansımaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nilgün Marmara, ataerkil toplum, ölüm itkisi, intihar, yeniden doğuş.

Introduction

This study focuses on the poetry of two prominent poetesses, Sylvia Plath and Nilgün Marmara, who lived in different periods of time and have different cultural, social and national backgrounds but associated by their biographies, their obsession towards death and their struggle to exist as a female poet in a male dominated world.

Plath was born in Boston in 1932, as the first child of Otto Emil Plath, who was a prominent entomologist and professor at Boston University, and Aurelia Schober who has a great interest in literature. Early and unexpected death of her father influenced Sylvia's life deeply, and desolateness she felt after his death and missing and hatred dilemma she felt towards her father impressed her art. She tried to fill the gap of a missing male figure with Ted Hughes, who is one of the significant poets in British Literature. However, being in the shadow of her husband in the literary world, struggling with his infidelities and being restricted by the norms of patriarchy, increased her suffering and at the age of 30 she ended her life by putting her had into an oven.

Although her life and art have not been analyzed inclusively, Nilgün Marmara can be regarded one of the most remarkable and distinctive poetesses of the 80 generation. Born in İstanbul in 1958, Marmara was the daughter of Fikri and Perihan Marmara who immigrated from The Balkans. In her bachelor's thesis, while she was analyzing Plath's life, her art and her poetry, she also tried to find answers to the questions and conflicts in her inner world. 1980 military coup brought a different aspect to her relationship with literature. She frequently came together with her writer and poet friends, Turgut Uyar, Edip Cansever, Cemal Süreyya who are pioneers of the Second New Movement in Turkish Literature. The days she spent in Libya rises her tendency towards poetry and literature but also desolate and barren nature, oppressive atmosphere of the country intensify the isolation and alienation she already feels. Marmara who claims "Maybe destroying yourself means an attempt to protect oneself, a scream to be loved, a quest to lead a happy life" (2016, p.19), could not endure alienation she created and she jumped off the window on 13 October 1987.

1. The Death and Rebirth Dichotomy

The concept of death is one of the most recurrent themes of Plath's and Marmara's poetry. These two talented women, who place death in the center of their lives, reflect the passion and obsession they feel for death to their art. Plath associates death with art and she refers to her previous suicide attempts in her poem, *Lazarus*:

I have done it again

One year in every ten

I manage it

.....

Dying is an art like everything else

I do it exceptionally well (1981, p.244)

Eradam claims that: “Death provides liberation for Marmara and Plath; sexual, stylistic for Plath and philosophical for Marmara.” (1991, p.292) The theme of death is presented as a salvation in the poetry of Marmara and Plath and they employ suicide as a way to feel and demonstrate their existences. Their poems are manifestations of their dark and desperate psychology and their perceptions of life and death. Eradam asserts that: “Death in Marmara’s poetry is the embodiment of all, and mirrors a hope for change. Suicide, a word she never utters, is the only way to overcome death. It is her own choice against “being made to see.” Everything but suicide is presented to her and is not her choice. She would accept death as fate but suicide as her own “statement of finality.”(1991, p.285) In her poem *Dispersed Bodies*, Marmara portrays death as an emancipation that is expected and desired.

How suited death is

For this pale heart

I should die as I am, as I am

Not think of any hope, lover, father, mother

I should chop this disgusting body by my brain. (2006, p.97)

In *Civilisation and Its Discontents*, Freud claims that:

“Starting from the speculations on the beginning of life and from biological parallels, I drew the conclusion that, besides the instinct to preserve living substance and to join it into ever larger units, there must exist another, contrary instinct seeking to dissolve those units and to bring them back to their primeval, inorganic state. That is to say, as well as Eros there was an instinct of death. The phenomena of life could be explained from the concurrent or mutually opposing action of these two instincts.”(2010, p.97)

According to Freud life comprises of the contradiction and concurrency of these two challenging instincts and in a similar way for Plath and Marmara death and life compete and intertwine each other. Their poems are the reflections of their seductive instinct towards death. For Marmara the world she lives in is merely a “waiting room”, a “cage” in order to attain death which is craved and longed for and her poems are “pre-death melodies”. Both of the poets employ metaphors such as corpse, grave, bone, funeral, coffin that evoke death.

Besides representing death as a fascinating theme, both poets represent death as resurrection and rebirth which is depicted by the mythological characters and allusions. In order to represent their idea of resurrection, Marmara and Plath employ mythical characters that imply rebirth. In *Chapters in a Mythology* Judith Kroll asserts that: “To see the autobiographical details only as such is to regard Plath’s vision of suffering and death as morbid, but to appreciate the deeper significance of her poetry is to understand her fascination with death as connected with and transformed into a broader concerned themes of rebirth and transcendence.” (1976, p.5) In *Lady Lazarus* the title of which associates with rebirth due to the Biblical connotation, Plath employs the Phoenix myth in order to depict her desire to reborn: “Out of the ash / I rise with my red hair”. Another impressive poem of Plath, which deals with the theme of resurrection, is *Getting There*: “And I, stepping from this skin / Of old bondages, boredoms, old faces/ Step up to you from the black car of Lethe/ Pure as a baby”. (1976, p.247) By drinking the waters of Lethe, the river of forgetfulness, the speaker attains purification and proceeds towards rebirth. In addition to these poems, Plath expresses her wish to die and to be resurrected in her poem *Maenad*.

Maenads are the female followers of Dionysus, who symbolizes rebirth and represents death is a necessary phase which is overwhelmed by rebirth process.

Mother keep out of my barnyard

I am becoming another

Dog head –devourer

Feed me the berries of dark (1817, p.133)

Plath's poetry is rich in imageries thus, we incline to think that poem alludes to the myth of Persephone. In the poem the lyrical I identifies herself with Persephone, the queen of the Underworld. "The berries of dark" connotates the pomegranate seed that binds Persephone to Hades and the Underworld forever. Lincoln asserts that:" It is the seed which is specified, rather than the fruit as a whole, and any seed, being germinative and productive, inevitably gives rise to ideas of life and rebirth." (1979, p.234) Persephone spends one third of the year in the Underworld, which corresponds with the barren winter period, and her ascent from there and reunification with her mother, Demeter signify the resurrection and the eternal cycle of death and rebirth of nature. As Morford and Lenardon assert: "The myth of Demeter and Persephone represents another variation of a fundamental and recurring theme- the death and the rebirth of vegetation as a metaphor or allegory for spiritual resurrection."(1999, p.244)

In the poem, "Dog-head-devourer" symbolizes the three headed dog of Hades, Cerberus that guarded the entrance of the Underworld. The poem ends with a gloomy statement: "Tell me my name." Like one who drinks the water of Lethe, the speaker forgets the memories of her past life and she is ready to reborn. Similar to Plath, in Marmara's poetry death is not considered as an end but the beginning of a new cycle of life. In her poem, *Rock-Ear* Marmara deals with the promise of rebirth by using the mythical Dionysus, who is known as the "twice- born God."

I'm at the feet of the ancient king Dionysus

his fatherly rock ear

He is listening my life that I could not fill, my screaming laughter

which resounded in that cradle cave (2006, p.159)

In the poem the lyrical I exhibits the maedanic characteristic by being "at the feet of" Dionysus, which reveals worship, and her "screaming laughter" that presents the state of ecstatic frenzy. Discontent and misery against her current life is depicted by "the life that I could not fill" and the employment of Dionysus myth, which is related to the rebirth and the integrity of life and death, lead the reader to the assumption of the poetess' hope for resurrection after death.

Also in *Carmelites Therese*, Marmara employs the Phoenix myth, which obtains a new life by being reborn from its ashes, and reflects resurrection: "The firebird is hearing / A new Carmelites Therese is being born." (2006, p.170) *The Egyptians*, is yet another poem that comprises the mythical allusion, that evokes invigoration: The myth of Osiris who experiences death, dismemberment and resurrection as Dionysus. In order to depict the motif of rebirth, Marmara employs the myth of Isis and Osiris who are associated with rebirth and regeneration. "The feeling of inopportuneness which is inscribed/We are good siblings: Isis and Osiris/ We

are flowing along with the love fearlessly.” Marmara employs the mythological river, Lethe which is associated with forgetfulness and oblivion in her poem *Had Been a Wish* as Plath’s *Getting There*.

Know, as how many bowls of water we drank from Lethe

In order to forget the monster we saw in a figgy way

Once Nemesis had roosted on our nape (2006, p.154)

The persistence utilization of myth imagery related to rebirth lead us to the conclusion that Marmara and Plath do not see death as an end itself but a path to attain resurrection. Their perpetual references to death and rebirth reflect their desire to leave this world and be reborn in another life. In their poetry self-destruction and the desire of extinction express a secret desire for rebirth and the birth of the real self. In the poetry of Marmara and Plath death is embraced and welcomed as it conveys liberation through rebirth.

2. The Patriarchy Principle

Marmara and Plath confront common problems arise from social gender inequality that supports and promotes male hegemony. The conflict between the creativity and intellectual identity they have and responsibilities and roles imposed and constructed by the society they lived in, lead both Marmara and Plath into desperation and predicament. Besides being trapped in a culture, which is surrounded by patriarchal ideology, they have difficulty to find a place in literary canon that is associated with male supremacy, and also shaped by the norms and patterns constituted by this system. Autobiographic texts of Marmara and her poems which she shared merely with her inner circle can be regarded as an example for this exclusion. In her thesis Marmara asserts:

“Records that belong to women, whatever they are (in general) have not successfully been attended to, made sense of, cared for and protected. This phenomenon (lower status in a civilization constructed by men) is represented in the poetry of women earnestly; even the sternness of their styles differs. Whether we aim at androgynous artistic products or not, both male and female artists state they approve or disapprove this concept and they can not leave themselves out of this circle.” (2006, p.30)

In this context Marmara, as a female poet mentions substantial gender hierarchy and limitations constructed by society. Marmara depicts the discomfort she feels due to the oppressive social patterns and enunciates her revolt in her poem *The Grace*: “Spue forth the hangman judgments by all your cells.” (2006, p.124) She challenges the patriarchal system and predetermined and restrictive norms it celebrates and benefits. Also in her poem *The Tomb*, Marmara expresses her despair and misery by the following lines:

Monologue will be exhausted

The dark society I have fallen into as I ran away

Though she challenges and struggles to “ran away” from the norms, values and dependant and passive nature of being a woman she can not overcome of the obstacles constructed by the

culture she lives in. In her diary Marmara expresses her emotions: “I’m a threat for them, because I’m a being, a neuter baby who could not find his role, an animal, which is not able to memorize, an atom that can be scattered and dispersed to everywhere... They are afraid of this atomic power and it’s energy, its core energy, because their potential is economic.” (1994, p.102) Though she is against matrimony Marmara is obliged to marry Kağan Önal due to social oppression and paternal expectations. One of her poems, which is included in her book called *The Red-Brown Notebook*, she mentions fragmentation of the self as a woman and the roles imposed upon her in a world she imprisoned. By accepting marriage, she becomes the “image of contract.”(1994, p.35)

Being oppressed and restricted by traditional gender roles, the poets are caught between the constraints of womanhood and their real self. McNeil mentions that: “Plath saw herself entering a society in which marriage and childbearing were irreconcilable with a career. Yet she wanted both.” (1989, p.476) She feels stuck between domestic realm, children, husband triangle and her passionate artistic spirit. While Plath strives to achieve perfection both “in writing.....and living”, (2000, p.176) Ted Hughes becomes one of the most successful and admired literary figures of his period and it creates a sense of inferiority and inadequacy for Plath. Subordinated nature of being the “wife” of Hughes and being in the shadow of her husband persecutes Plath who is entrapped in her domestic realm. Dobbs claims that: “Plath's letters to her mother and her novel both make it explicitly clear that Plath was confused and frustrated by the necessity of defining herself as a woman.”(1988, p.12) Plath’s semi-autobiographical novel, *The Bell Jar*, which represents her ambivalent feelings for being a woman in the society and portrays the quest for identity of her protagonist, Esther, in a world, where gender roles are defined and in a period when women are trapped in “feminine mystique” mirrors a feminist discourse. In her poem, *Purdah* Plath emphasizes the objectification and commodification of women by these lines: “I am his/ Even in his/ Absence”. (1879, p.242) Besides, in *The Applicant*, she expresses her discontent with the institution of marriage and also she challenges the prescribed gender roles in the society.

To fill it and willing

To bring teacups and roll away headaches

And do whatever you tell it.

Will you marry it?

It is guaranteed (1879, p.242)

3. The Father Image

Eradam mentions that: “Paid enough attention to, one can discern the image of father between the lines in Marmara’s poems although, not strong as in Plath's poetry (as in her poem Daddy) (2015, p.151) As Eradam claims, it is possible to encounter the father image in the poems and texts of Marmara who employs obscure and internal narration in comparison with Plath. In her work, *Notebooks*, which has been published after her death, Marmara mentions her dream: “ I gave birth to a creature by my father, I am together with my mother, my father and that creature....there is a quarrel between me and my mother, I am like a spouse.” (2016, p.146) According to Jung: “The dream, far from being the confusion of haphazard and meaningless

associations it is commonly believed to be, or a result merely of somatic sensations during sleep as many author suppose, is an autonomous and meaningful product of psychic activity, susceptible, like all other psychic functions of a systematic analysis. “(2014, p.25) Thus dream, which is stimulated from the mental world of the dreamer, can be considered as a path to reach the unconscious and in this context the dream of Marmara can be associated with Electra complex which indicates the daughter’s fixation upon her father besides the estrangement and hostility towards the mother image. However, the incestuous relationship in Marmara’s dream does not derive from a sexual inspiration towards the father, but a desire to identify and associate with him. Fikri Marmara, who internalise and supports Marx’s views, portrays a revolutionary spirit, an unconventional paternal figure for her daughter. It is obvious that in her quest to complete herself, the father image has a remarkable place in Marmara’s life. However the gap in their relationship can be understood from the journals and poems of Marmara. The following quotation reveals the lack of communication between Marmara and her father:

“Before the death of the mother inside me, one eye of the father inside me could see the children inside me, when the mother died, the other eye of the father had closed, with their both blind eyes ignored the inner childhood.” (Marmara, 1994, p.20)

In her poem *Blood Atlas* Marmara depicts the disappointment and saturninity arose from her failure to realize herself: “Hey those/whose faces are nailed to the shadow of a fatherbird/With sad steps, march “(2006, p.161) The poem can be interpreted as a reaction to the father archetype which represents authority and prohibition as well as criticism of the male dominated culture through her relationship with her father.

For Plath, the most decisive incident in her life was the early death of her “beloved” and “feared” father which shaped her relations and also which was the source of her traumas she suffered throughout her life. As Axelrod and Dorsey claims that: “The fatal flaw in Plath’s garden was her father’s life, death, and “ghost” - the presence of her father compromising absolutely everything.” (1997, p.79) In her poem *Electra on Azalea Path*, Plath expresses her emotions:

“The day you died

I went in to the dirt

In to the lightless hibernaculum” (1879, p.116)

Similar to Electra, who hates her mother Clytemnestra due to murdering her father, Plath expresses her despise against her mother in her journal: “So how do I express my hate for my mother? In my deepest emotions I think her as an enemy: somebody who killed my father, my first male ally in the world. She is a murderer of maleness.”(2000, p.427) In her poetry, Plath discloses her ambivalent emotions and intense obsession for her father and she expresses love and hatred dichotomy towards him. She represents her conflicted feelings towards her father as identification, separation, admiration, humiliation, anger, adoration, hostility and yearning in her poems. Chung mentions that: “Through the father’s early death, the poet attempts to reconstruct her father’s image in her poems either by idealization or by depreciation.” (2008, p.89) In her poem, *The Beekeeper’s Daughter*, the traces of Electra complex she suffered can be perceived explicitly. In the poem Plath identifies herself with the queen bee, “no mother can contest”, and consubstantiates her father as the “maestro of the bees”, and the bridegroom.

In her well-known poem *Daddy*, which represents Plath's conflicted feelings towards her father, Plath confronts with him whom she "worshipped". She introduces the poem with the following sentences:

"Here is a poem spoken by a girl with Electra complex. Her father died while she thought he was God. Her case is complicated by the fact that her father was also a Nazi and her mother very possibly part Jewish. In *the* daughter or in her imagination, the two strains marry and paralyse each other - she has to act out the awful little allegory once over before she is free of it." (1998, p. 82)

"You do not do, you do not do

Any more, black shoe

In which I have lived like a foot

For thirty years, poor and white" (1879, p.222)

To the contrary of the previous poems in which the father image is glorified as can be seen in *The Colossus* - represented as an enormous statue- or in *Full Fathom Five* - identified with Poseidon, The God of the sea,- in *Daddy*, Plath degrades the father figure by depicting him as a Nazi, a devil. In this poem, Plath attempts to finalise her destructive relationship and her eternal fixation on her father. In the poem, which has a cathartic impact, Plath strives to annihilate the unhealthy attachment between her and her father in order to relief and liberate herself.

Conclusion

The concept of death, which connotes liberation and emancipation for Marmara and Plath, is one of the most recurrent themes they employ in their art. In the poetry of Marmara and Plath, death is not represented as an end itself but it embodies a desire for rebirth. Both of the poets express their desire for resurrection by the mythological allusions which are associated with regeneration and rebirth. Death is depicted as a path to attain salvation and resurrection in their poems.

Although they live in different periods of time and in different countries, Marmara and Plath confront common problems arise from social gender inequality. The roles and responsibilities, constructed by the male dominated societies, lead the poets into desperation. Their creative and intellectual identity do not let them to embrace the restrictive norms and values that celebrate patriarchal system. Marmara and Plath express their discontent with the prescribed gender roles through their poems and they challenge the subordinated and passive nature of women that are constituted by the societies they live in.

The father image is yet another theme Marmara and Plath employ in their poems. It is obvious that in their quest to complete themselves, the father image has a remarkable place in Marmara's and Plath's lives. While Plath represents her conflicted feelings towards her father as identification, separation, admiration, humiliation, anger, adoration, hostility and yearning explicitly, Marmara adopts obscure and internal narration.

For both Marmara and Plath, literature is a realm where they can mirror the perturbation, desperation, disappointment they live in their inner world. Marmara - Plath dyad experience disbelief against existence, isolation and reluctance towards life and their poems are the

reflections of these ambivalent feelings. These two successful and creative women fail to adjust the world they live in and they consider suicide as the only way to end their misery and pain.

References

- Axelrod S.G and Dorsey N. (1997). The Drama of Creativity in Sylvia Plath's Early Poems. *Pacific Coast Philology*. Vol. 32, No. 1. 76-86.
- Bronfen E. (1998). *Sylvia Plath*. Plymouth: Northcote House Publishers.
- Chung S. (2008). The Electra Complex in Sylvia Plath and Anne Sexton's Poems. *Journal of National Taiwan Normal University: Humanities & Social Sciences*. 53(2). 87-99
- Dobbs J. (1977). "Viciousness in the Kitchen": Sylvia Plath's Domestic Poetry. *Modern Language Studies*. Vol. 7, No. 2. 11-25.
- Eradam Y. (2015). *Sylvia Ben'den Önce Tufan*. Şehir: Kırmızı Kedi.
- Eradam Y. (1991). The Worlds Women Make: Two Swan Songs: Two Statements of Finality and of the Joy of Life in the Poetic Worlds of Sylvia Plath and Nilgün Marmara. *Ege Batı Dilleri ve Edebiyatları Dergisi*. 8. 283-297.
- Freud S. (2010). *Civilisation and Its Discontents*. USA: Martino Publishing.
- Jung C.G. (2014). *The Collected Works Volume Four: Freud and Psychoanalysis*. New York: Routledge.
- Kroll J. (1976). *Chapters in a Mythology: The Poetry of Sylvia Plath*. New York: Harper & Row.
- Lincoln B. (1979). The Rape of Persephone: A Greek Scenario of Women's Initiation. *The Harvard Theological Review*. Vol. 72, No. 3/4. 223-235.
- Marmara,N. (2016). *Defterler*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Marmara,N. (2016). *Kağıtlar* . İstanbul: Everest Yayınları.
- Marmara N. (1994) *Kırmızı Kahverengi Defter*. İstanbul: Telos Yayıncılık.
- Marmara N. (2006). *Daktiloya Çekilmiş Şiirler*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Marmara N. (2006). *Sylvia Plath'ın Şairliğinin İntiharı Bağlamında Analizi*. Şehir: Everest Yayınları.
- Mcneil H. (1989) Sylvia Plath. H. Vendler.(Ed.) *Voices and Visions :The Poets in America* (s. 469-495) New York: Vintage for New York Center for Visual History
- Morford P.O and Lenardon R.J. (1999). *Classical Mythology*. New York: Oxford University Press.
- Plath S. *The Collected Poems*. (1917). New York: Harper & Row Publishers.
- Plath S. *The Unabridged Journals of Sylvia Plath*. (2000). New York: Anchor Books.

KADIN HALK ŞAİRLERİNİN ŞİİRLERİNDEKİ MİZAHİ UNSURLAR

Arş. Gör. Özlem ÜNALAN

Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öz

Mizah; olaylar ve durumların gülünç yönlerini algılayabilme becerisi, komik şeylerin ortaya konulma biçimidir. Ait olduğu toplumun dünyayı ve evreni algılayış biçimini, düşünce sistemini, varlıklara yüklediği anlamları yansıtır. Hayata dair her türlü husus mizahın konusu olabilir. Bu sebepten mizahın içeriği ve anlatılma alanı oldukça geniştir. Mizahı yalnızca gülmece amacı ile sınırlamak yanlış olur çünkü bir yerginin bir öfkenin içinde de mizah bulunabilir.

Mizahi şiirler âşık tarzı şiir geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Âşık edebiyatındaki her şiirde mizahi öğeler kullanılabilir. Âşıklar gördükleri toplumsal aksaklıkları, rahatsızlık duydukları durumları mizahi şiirleri ile ortaya koyar; insana, topluma, buldukları devre ve yönetime mizah penceresinden bakarlar. Bu bağlamda âşıklar, mizah şiirleri ile bir taraftan gülümsetirken diğer taraftan inceden inceye eleştiride bulunurlar.

Âşıklık geleneğinin devamında önemli bir görev üstlenen kadın halk şairlerinin birçok konuda olduğu gibi mizah içeren şiirleri de vardır. Bu çalışmada kadın halk şairlerinin mizahi destanları incelenecek ve şiirlerindeki mizahi unsurlar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Âşıklık Geleneği, Mizah, Kadın Halk Şairleri.

HUMOROUS ELEMENTS IN POEMS OF WOMAN MINSTRELS

Abstract

Humour is the skill of understanding ridiculous points of incidents and events and a way of expressing comic things. Humour reflects the way of understanding the world and universe which it belongs, the way of thinking, meanings that attributed to existence. Anything about the life can be topic of humour. For this reason, humours' content and understanding area is wide. It is wrong to limit humour for the aim of laughing because humour can be found in satire and anger.

Humorous poems have important place in minstrel poem tradition. In every poem of minstrel literature, humorous elements can be used. Minstrels expresses social problems, the events that they unpleasant with their humorous poems, they see people, society, period and management from humour window. From this point, minstrels both make people laugh and also criticize minutely.

Woman Minstrels who have important duties in minstrel tradition have lots of humorous poems as they have many other poems. In this study, humours legends of woman minstrels will be studies and humorous elements in the poems will be covered

Keywords: Minstrel Tradition, Woman Minstrels.

Mizah Arapça bir kelime olup şaka, lâtife, eğlence¹ anlamlarına gelmektedir. Mizah, duyusal olarak algılanan gerçekliği önemsememek, onun yerine gerçeküstü bir dünya kurmak amacıyla alaya almaktan kaynaklanan bir durumdur. Destanların önemli bir kısmı da mizaha dayanır. *Bir yalan anlatı, bir hayvan destanı, rüya veya hayal anlatısı mantıksızlıkları itibariyle muhatabı güldürmektedir.*²

*Türk Halk Edebiyatı'nda fıkra ve destan türü başta olmak üzere hicivlerde ve nüktelerde mizahın muhtelif basamakları kullanılmıştır. Bektaşî ve Nasreddin Hoca fıkraları, taşlamalar, Karagöz ve Ortaoyunu, halk muhayyilesinin mizah konusundaki zenginliğini ifade eden destan türündeki eserler Türk edebiyatındaki mizah türlerinin başında gelir.*³ Bunlardan manzum biçimde yazılan destanlar, koşma ve semai gibi Âşık edebiyatı nazım şekillerinden birini oluşturur.

Âşık edebiyatını oluşturan âşıklık geleneği, temelleri İslâm öncesi döneme kadar uzanan, bazı değişikliklerle günümüze kadar devam eden sözlü bir gelenektir. Bu geleneği temsil eden âşıklar halkın içinden çıkan, geleneğe ait birtakım ölçütlerle şiir söyleyen kimselerdir.

Âşıklar ait olduğu toplumun sosyo-kültürel özelliklerini bünyesinde taşır, bu sosyo-kültürel olayları sazla ve sözle dile getirir. Yaşadıkları, duydukları ve gördükleri her şeye karşı duyarlıdır ve her şeyi şiirlerinde ortaya koyar. Onlar için konu sınırlaması yoktur, bazen üzücü bir durum bazense komik herhangi bir unsur şiirlerinin konusu olabilir.

Geçmişten günümüze âşıklık geleneğinin önemli temsilcilerinden olan kadın âşıklar, Dede Korkut hikâyelerinde geçen ozan tiplerinden birini oluşturur. Kadın ozanlar, alp ozanlar gibi kolca kopuz çalmasalar da söz ustalığında alp ozanlar kadar etkili olmuşlardır. Bu kadınlar ata binmekte ve ok atmakta yetenekli oldukları kadar isteklerini manzum söyleyişlerle dile getirmekte de yeteneklidirler. Dirse Han'ın karısı, Banı Çiçek, Selcen Hatun, Deli Dumrul'un annesi ve karısı, Beyrek'in kız kardeşi Dede Korkut hikâyelerinde geçen kadın ozanlardandır.

Dede Korkut Hikâyelerindeki kadın ozan tipi yüzyıllar boyunca Anadolu âşıklık geleneğinde önemli bir yer edinmiştir. Anadolu'da âşıklık geleneğini temsil eden pek çok kadın âşık yetişmiştir. Kadın âşıklar acılarını, sevinçlerini, kırgınlık ve öfkelerini şiirlerle dile getirmiştir. Söyledikleri bu şiirlerin içerisinde gülünç unsurlar da yer almıştır.

¹ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Yayınları, Ankara, 2003, s. 655.

² Ali Duymaz, "Türk Halk Şiirinde Gerçeküstü Destanlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Bahkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 2002, C.5, S.8, s. 113.

³ Beyhan Kesik, "Güftî'nin Teşrifâtü'ş-Şu'arâsı'nda Mizahî Unsurlar", *Journal of Turkish Language and Literature Volume:1, Issue: 2, Autumn 2015*, s. 85-92.

Kadın halk şairleri taşlama, benzetme, mübalağa yoluyla mizah yaparak kişilerin, nesnelere veya olayların garip ve şaşırtıcı yönlerini komik biçimde ortaya koymuştur. Hangi konuda yazılırsa yazılınsın kadın âşıkların yazdıkları pek çok şiirin içinde mizahi unsurlar yer almıştır. İncelediğimiz kadın halk şairlerinin isimleri ve söz konusu mizahi şiirleri şunlardır:

Adviye Özertürk-Var Yok⁴

Adviye Özertürk- Balıkların Hazin Sonu⁵

Afife Sultan- Destan⁶

Ayten Çınar (Ozan Gülçınar)- Kocanın Böylesi⁷

Ayten Çınar (Ozan Gülçınar)- Burçlar⁸

Cemile Arıbaş- Avrupa'ya Gidenlere⁹

Derya Tosun Yılmaz (Âşık Derya)-Leyla'ya¹⁰

Derya Tosun Yılmaz (Âşık Derya)- Zavallı¹¹

Durkadın Karagöl (Ozan Kurban Bacı)- Yılana Selam¹²

Elif Kambur (Kul Elif)- Kuru Kavgayla Ömrün Geçerse¹³

Elif Kılıç (Ozan Elifçe)- Nağlet¹⁴

Elif Kılıç (Ozan Elifçe)- Sac Üstünde Gözleme¹⁵

Elif Kılıç (Ozan Elifçe)- Karasar¹⁶

Fatma Çekirdek (Fadikli)- Şaban'ın Destanı¹⁷

Fatma Hasgül- Halimiz¹⁸

Gülsüm Kahraman (Âşık Gülsüm)- Bidenem¹⁹

Hacı Lütfiye Hanım (Âşık Kızı)- Çiçeklerin Dili İle Konya Çiçekleri²⁰

⁴ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünal, *Geçmişten Günümüze Sazda ve Sözde Kadınlar*, Editör: Doç Dr. Nezahat Özcan, Gazi Kitapevi, Ankara, 2014, s.28.

⁵ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünal, a.g.e. , s. 29.

⁶ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünal, a.g.e. , s. 39.

⁷ İsmail Alp, "Ayten Çınar (Âşık Gülçınar)", *Sazın Sözü'nün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-IV*, Editörler: Fatma Ahsen Turan, Başak Uysal, Gazi Kitapevi, Ankara, 2010, s. 68.

⁸ *Ozanlar Birliği Derneği Şiir Antolojisi Kültür Serisi 2*, Hürbilek Matbaası, Ankara, 2006, s.138-139.

⁹ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünal, a.g.e. .s. 98.

¹⁰ Nesrin Uğurlu, "Derya Tosun Yılmaz", *Sazın Sözü'nün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-VII*, Editörler: Fatma Ahsen Turan, Özlem Ünal, Gazi Kitapevi, Ankara, 2011, s.161-162.

¹¹ Uğurlu, a.g.e. s. 163-164.

¹² *Ozanlar Birliği Derneği Şiir Antolojisi Kültür Serisi 1*, Hürbilek Matbaası, Ankara, 2005, s. 478.

¹³ Gamze Ülger, "Elif Kambur", *Sazın Sözü'nün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-VI*, Editörler: Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Gazi Kitapevi, Ankara, 2011, s.194.

¹⁴ *Ozanlar Birliği Derneği Şiir Antolojisi Kültür Serisi 1*, a.g.e. , s. 444.

¹⁵ *Ozanlar Birliği Derneği Şiir Antolojisi Kültür Serisi 1*, a.g.e. , s. 448.

¹⁶ Dilara Saral, "Elif Kılıç (Elifçe)", *Sazın Sözü'nün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-II*, Editörler: Fatma Ahsen Turan, Başak Uysal vd. , Gazi Kitapevi, Ankara, 2010, s.166-167.

¹⁷ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünal, a.g.e. , s.186.

¹⁸ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünal, a.g.e. , s.192.

¹⁹ Gülsüm Kahraman , "Gülsüm Çakır (Âşık Gülsüm)", *Sazın Sözü'nün Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-V*, Editörler: Fatma Ahsen Turan, Ezgi Bolçay, Gazi Kitapevi, Ankara, 2011, s. 203.

Hatice Altuk Keşoğlu (Selvinaz)- Beğenmez (Kazak Abdal'a Nazire)²¹

Hatice Nakiye Hanım- Şarkı²²

Hatice Şahinoğlu (Hatça Ana)- İhtiyarlık²³

Hülya Yıldırım (Ozan Şahini)- Çölde Kalasın²⁴

Hülya Yıldırım (Ozan Şahini)- Yeni Türk Lirası²⁵

Hülya Yıldırım (Ozan Şahini)- Kim Demiş Sigara Zararlı Diye²⁶

Hülya Yıldırım (Ozan Şahini)- Köylüm Nasıl Babacan²⁷

İlkin Manya (Âşık Sarıcağız)- Migrene²⁸

Leyla Şahin- Geç Gelen Talih²⁹

Pakize Altan (Ozan Didarî)- Geberesice³⁰

Pakize Altan (Ozan Didarî)-Tabiatta Canlılar³¹

Perihan Karadağ- Kömür Destanı³²

Sakine Bacı- Pire Destanı³³

Sinem Kız- Paşa Padişah Atışması³⁴

Şaziye Çelikler- Enginar³⁵

Şaziye Çelikler- Kupada Efsane (Milli Takıma)³⁶

Yeter Bektaş (Damla)- Bak Hele Hele³⁷

Yeter Bektaş (Damla)- Yedi Beşlik Deprem³⁸

Zülbiye Kutlu (Âşık Zülbiye)- Kayısların Dili³⁹

Mizahı meydana getiren belli başlı anlatım tarzlarının kaynağında mübalağa, yalanlama, taşlama ve yerme, övme, benzetme, dua ve beddua vardır. Aşağıda bu ve benzeri unsurlar yoluyla yazılmış mizahi şiirler tasnif edilerek örnek dördüklükler verilmiştir:

²⁰ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünalın, a.g.e. , s. 256-257.

²¹ Reyhan Gökben Saluk, "Hatice Altuk Keşoğlu (Selvinaz)", *Sazın Sözü'n Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-VII*, a.g.e. , s. 239-240.

²² Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünalın, a.g.e. , s. 284.

²³ Deniz Şahinoğlu, *Ana Ve Üç Oğul*, Ay Yayınları, Ankara, 2008, s. 31.

²⁴ Hülya Yıldırım (Ozan Şahini), *Öz Benim İşte*, BRC Basım, Ankara, 2011, s. 38.

²⁵ Yıldırım, a.g.e. s.157.

²⁶ Yıldırım, a.g.e. s. 277.

²⁷ Yıldırım, a.g.e. s. 287.

²⁸ Rüstem Uzun, "İlkin Manya (Sarıcağız)", *Sazın Sözü'n Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-VII*, a.g.e. , s. 267-268.

²⁹ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünalın, a.g.e. s. 332.

³⁰ Pakize Altan (Ozan Didarî), *Gönül Aynası*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 2009, s. 122.

³¹ Altan, a.g.e. , s. 106.

³² Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünalın, a.g.e. , s. 388.

³³ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünalın, a.g.e. , s. 411.

³⁴ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünalın, a.g.e. , s. 453.

³⁵ Şaziye Çelikler, *Hayalim Güçlüydü*, Kanyılmaz Matbaası, İzmir, 2011, s.75.

³⁶ Çelikler, a.g.e. , s. 87.

³⁷ Dilan Koca, "Yeter Bektaş (Damla), *Sazın Sözü'n Sultanları Yaşayan Halk Şairleri-VII*, a.g.e. , s. 486.

³⁸ Yeter Bektaş, *Damla Damla Aşk*, Kültür Ajans Yayınları, Ankara, 2010, s. 43.

³⁹ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünalın, a.g.e. , s. 541-542.

1. Taşlamayla veya Hiciv Yoluyla Yapılan Mizahi Şiirler

Fatma Hasgül' ün "Vay Halimiz" şiiri, içerisinde mizahi unsurların yer aldığı toplumsal bir taşlama örneğidir:

...

Evde yoktur peynir ekmek

Tencere boş yemek yiyek

El kaldırıp dua edek

Vay halimiz vay halimiz

...

Yırtık eşarp fistan yama

Çorap bulsam ayağıma

Göstereyim başbakana

Vay halimiz vay halimiz⁴⁰

Adviye Özertürk "Var Yok" isimli şiirinde inşa edilen bir okulla ilgili olumsuzlukları mizahi bir şekilde dile getirmiştir:

Bir okul yapıldı Oğuzlara ek

Kaloriferi var kazanı yoktur

Taze gelin gibi süzünür durur

İçi boş sırası, düzeni yoktur

Müdür Abbas Bey'in derttedir başı

Dokunsan akacak gözünün yaşı

Canını çok sıktı şu ceryan işi

Tek'ten gelenlerin vicdanı yoktur

Çatladı duvarlar çöküyor taban

Bu gidişle bir gün inecek tavan

Sıva baştan savma bahçe perişan

Mütayit Bey'in hiç imanı yoktur

Duvarlara su sızdırmış borular

⁴⁰ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünalın, a.g.e. , s. 192.

*Boynu bükük bekler bizim yavrular
Bu gidişle ders yılımız yarılar
Taşınmanın kesin zamanı yoktur*

*Okul açılalı iki ay oldu
Doksan çocuk dar bir sınıfa doldu
Öğretmende ne ses ne nefes kaldı
Derdini anlatmaya dermanı yoktur⁴¹*

...

Cemile Arıbaş gurbetçilere yönelik şiirinde Avrupa'ya gidip aslını unutanlara inceden inceden bir eleştiride bulunmuş, bunu yaparken de yer yer mizaha başvurmuştur:

...

*Arılarda beğenmiyor kovanı
Babayın koştığı eşek diiveni
Bile bile yıktın geldin yuvanı
Çocukları yolda döktün de geldin*

*Bizim dağlarda da çok olur erik
Baban ayağına giyerdi çarık
Yarısı Muscalı yarısı yörük
Köyünü işini attın da geldin*

*Para bulup alamazdı donunu
Çuvalında bulamazdı ununu
Dedeyin giydiği eşek gönünü
Çarığı kapıya attın da geldin⁴²*

Hatice Altuk Keşoğlu'nun Kazak Abdal'a nazire olarak yazdığı "Beğenmez Destanı" aynı zamanda içinde gülünç unsurların olduğu bir taşlama örneğidir:

*Sarı öküz saman yemez elinden
Kendisi konuşur eli beğenmez
Bülbülüm der karga gibi sedası*

⁴¹ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünal, a.g.e. , s. 28.

⁴² Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünal, a.g.e. , s. 98.

Dikene sarılır gülü beğenmez

*Beş günlük azığı birden bitirir
Karada yelkensis gemi batırır
Cahil meclisinde başta oturur
Kamil konuştuğu dili beğenmez*

*Bir tek kurttan korkar hasmı aynı
Sıfatı bellidir cismi aynıdır
Altın semer vursan ismi aynıdır
Merkep sırtındaki çulu beğenmez*

*Yalandan yanlıştan katiyen sapmaz
İnsanlığı yoktur iyilik yapmaz
Yüce Yaradan'a kul olup tapmaz
Kul iken kendisi kulu beğenmez*

*İğne deliğinden bakar dünyaya
Gönlü gözü tamah akar dünyaya
Sanar ki direği çakar dünyaya
Kendi bineceği salı beğenmez*

*Yazın sıcakında yan gelip yattı
Ben ne söylediysem bildiğin etti
Selvinaz'ın sözü acıydı yuttu
Nadan kovandaki balı beğenmez⁴³*

Perihan Karadağ fakirler için dağıtılan kömürden kendisine verilmemesini Kömür Destanı'nda mizahi biçimde bildirmiştir:

...

*Gelmiş bu kömürler fakirler için
Neye sildin ismim ne idi suçum
Vallah oyum vermem geliyor seçim*

⁴³ Reyhan Gökben Saluk, "Hatice Altuk Keşoğlu (Selvinaz)", a.g.e. , s. 239-240.

Bu türküyü onun için söyledim⁴⁴

...

2. Mübalağa ve Yalanlama Yoluyla Yapılan Mizahi Şiirler

Olayların veya durumların olduğundan daha farklı gösterilmesi ile mübalağa yapılır. Bir şeyin abartıldığı durumlar kimi zaman mizahı da beraberinde getirir. Bir şeylerin olduğundan daha çok ya da daha az verilmesi uğraşı gülünç durumlar doğurur. Pakize Altan (Ozan Didarî) tabiattaki canlıları olduklarından farklı göstermiş, abartma ve yalanlama yoluyla mizah yapmıştır:

Tabiatta canlılar

Renklerden renk seçerler

Sırat denen köprüyü

Uçarıktan geçerler

Kuzu canavar yıkar

Sansar seyrine çıkar

Karınca buğday eker

Farelerle biçerler

Balık kavakta gezer

Maymun methiye yazar

Karga düzeni bozar

Toplu dava açarlar

Keklik dağda eş arar

Güvercin kafa yorar

Domuz hükümet kurar

Tilki lider seçerler

Güneş evreni yalar

Kelebek ışık saçar

Sivrisinek saz çalar

Düğün dernek açarlar

⁴⁴ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünalın, a.g.e. , s. 388.

*Çekirge orman yakar
Çakal çileden çıkar
Atmaca file çöker
Döner kanın içerler*

*Leylek zebra doğurur
Ayı hamur yoğurur
Deve tellal çağırır
Dost sofrası açarlar*

*Turnalar yol sorarlar
Gökte halay kururlar
Sıcak menzil ararlar
Güz gelince göçerler*

*Bütün canlı cisimle
Birbirine hısımlar
Hepsi farklı isimler
Sevgi, şefkat saçarlar*

*İnsanlıktan utandım
Hayvanlığa atandım
Didarî derde bandım
Herkes ondan kaçarlar⁴⁵*

Durkadın Karagöl (Ozan Kurban Bacı)'ün "Yılanla Selam" şiiri yalanlama yoluyla yapılmış bir mizahi şiirdir:

*Selam saldım ben de ana yılanla
Yavrusunu gönderdi yanıma hemen
Dosta ihtiyaç bulup ona
Bir merhaba yeter sana bana inan*

---

⁴⁵ Altan, a.g.e. s. 106.

*Yılan selamımı o anda aldı
Salındı yavrusu yanıma geldi
Annesine bile o güven verdi
Eşiğime yatıp bekledi yılan⁴⁶*

...

3. Övgü/Methetme Yoluyla Yapılan Mizahi Şiirler

Şaziye Çelikler “Enginar Destanı”nda enginarın yararlarına ve görüntüsüne dair övgülerde bulunmuştur:

*Baş tacısın sultan sofralarının
Her damağa lezzet denen enginar
Deryadaki kaptan sofralarının
Tayfasına huzur sunan enginar*

*Narindir yaprağın sürgündür dalın
Budanmış göbekten sıhhati alın
Vitamin deposu başkadır halın
Beden dostu her bir tanen enginar*

*Geçmişin kaç bin yıl, çınardan ulu
Yemelidir seni her insanoğlu
Su kadar hayatsın su kadar dolu
Kan olup damarda dönen enginar⁴⁷*

...

4. Beddua Yoluyla Yapılan Mizahi Şiirler

Hülya Yıldırım’ın “Çölde Kalasın” isimli şiiri beddua ederek yapılmış mizahi bir şiirdir:

*Dökülsün dişlerin yiyemiyessin
Dillerin bağlansın diyemiyessin*

*Al yeşil urbalar giyemiyessin
Pırtıda, palazda, çulda kalasın⁴⁸*

⁴⁶ Ozanlar Birliği Derneği Şiir Antolojisi Kültür Serisi 1, a.g.e. , s. 478.

⁴⁷ Çelikler, a.g.e. , s.75.

Elif Kılıç (Elifçe) kendi kendine beddualarda bulunur:

Karasar sana da ayak basarsam

Kör testere ile kessinler beni

Bundan sonra senin adın anarsam

*Darağacına da assınlar beni*⁴⁹

Ayten Çınar (Âşık Gülçınar)'ın, “Kocanın Böylesi” isimli şiirinde yaptığı taşlamalar söyleyiş ve mana bakımından komik unsurlar taşımaktadır:

İşi gücü yalan dolan numara

Kocanın böylesi düşman başına

Yuvamızı kurban etti kumara

Nice emeklerim gitti boşuna

Pilav yerken taş gelsin,

*Otuz iki dişine*⁵⁰

5. Benzetme Yoluyla Yapılan Mizahi Şiirler

Yeter Bektaş aşkın onda yarattığı etkiyi yedi beşlik depreme benzetmiş, bu deprem etkisi onda bazı belirtiler göstermiştir. Bu belirtiler ve deprem etkisi ortaya gülünç sonuçlar çıkarmıştır:

Çatır çatır çatladı gönlüm yerinden

Gümbür gümbür yükseldi sesler derinden

Yaşarken feryadım koptu serinden

*Yedi beşlik depreme salladın beni*⁵¹

6. Argo Ve Kaba Sözle Yapılan Mizahi Şiirler

Pakize Altan (Ozan Didarî)'ın “Geberesice” isimli şiiri argo sözcükler kullanılarak yapılan mizahi şiire bir örnek teşkil eder:

Bu toplumun huzurunu bozmaya

Ne hakkın var ulan geberesice

Pis dilini fütursuzca bozmaya

*Ne hakkın var ulan geberesice*⁵²

...

Elif Kılıç (Elifçe)'ın “Nağlet” isimli şiiri bu tür mizahi destanlara örnek verilebilir:

Şu dünyada bir sen kalsan bir de ben

⁴⁸ Yıldırım, a.g.e. , s. 38.

⁴⁹ Dilara Saral, a.g.e. , s.166.

⁵⁰ Alp, a.g.e. , s. 68.

⁵¹ Bektaş, a.g.e. , s. 43.

⁵² Altan, a.g.e. , s. 122.

Dönüp de yüzüne, bakana nağlet

Altını, inciye, önüme yığsan

*Alıp da boynuna takana nağlet*⁵³

7. Kişilerin İlginç ve Gülünç Yönlerinin Anlatıldığı Mizahi Şiirler

Hülya Yıldırım “Köylüm Nasıl Babacan” isimli şiirinde köy halkından bazı kişilerin isimlerini vermiş, onların çeşitli özelliklerini ve komik yönlerini ortaya koymuştur:

...

Gine b... mu İdiriz Emmi?

Karısı Fatigül karaydı değ’mi?

Emoğ Dayı ’m gine sildi mi camı?

Benim köylüm şimdi nasıl babacan?

Emoon Ziya yine öyle kuru mu?

Fatmacım hastaydı, nasıl durumu?

Semeydi Telligo ’m gayri carı mı?

*Benim köylüm şimdi nasıl babacan?*⁵⁴

Hatice Şahinoğlu ihtiyar kişilerin durumunu gülünç bir biçimde ortaya koymuştur:

Sabah erken kalkarsa

Tersi tersi kokarsa

Görmez gözle bakarsa

Gelin buna kızmaz mı?

...

Somyada bunalırsa

Yalandan inlerse

Uykuda samranırsa

Gelin buna kızmaz mı?

Gezleri çengel ise

Dilleri kangal ise

Komşuya engel ise

⁵³ Ozanlar Birliği Derneği Şiir Antolojisi Kültür Serisi 1, a.g.e. , s. 444.

⁵⁴ Yıldırım, a.g.e. , s. 287.

Gelin buna kızmaz mı?⁵⁵

Derya Tosun Yılmaz “Leyla’ya” isimli şiirinde Leyla’yı çeşitli yönleriyle anlatmıştır:

*Bulamazdı o kafayla dengini
Kenar mahallenin pozlu Leyla’sı
Paraya âşıkta buldu zengini
Kenar mahallenin tuzlu Leyla’sı*

*Şikâyet ederdi her daim elden
Sanırsın paşanın kızı ezelden
Bu tafranla koca ölür tezelden
Kenar mahallenin hazlı Leyla’sı*

*Elalem bulamaz yatacak hasır
Ev almış döşetmiş denize nazır
Kocası yolunda ölmeye hazır
Kenar mahallenin hızlı Leyla’sı*

*Ak pak görünerek saklar kirini
Mal mülk için aldı yaşlı birini
Başka kim çekerdi o kibrini
Kenar mahallenin nazlı Leyla’sı*

*Derya’nın gözünde zavallı sefil
Senin dostluğuna olunmaz kefil
Nerden gittiğini unutan gafil
Kenar mahallenin tozlu Leyla’sı⁵⁶*

Fatma Çekirdek (Fadikli) Şaban isimli çobanın komik yönlerini dile getirmiştir:

...

*Tavuk gibi çöplüklerde eşinir
Manda gibi çamurlarda eşinir*

⁵⁵ Şahinoğlu, a.g.e. , s. 31.

⁵⁶ Nesrin Uğurlu, a. g. e. ,s. 161-162.

*Köye gelmiş garip garip düşünür
Uyan Şaban uyan bak sabah oldu*

...

*Davarın yarısını dağda yitirmiş
Azığı sabahtan yemiş bitirmiş*

*Kuru değneğini almış getirmiş
Uyan Şaban uyan bak sabah oldu⁵⁷*

...

8. Nesnelerin Ve Olayların İlginç Yönlerinin Anlatıldığı Mizahi Şiirler

Ayten Çınar'ın burçların özelliklerini anlattığı şiiri, nesnelerin ilginç yönlerinin anlatıldığı mizahi şiirlere örnek verilebilir:

“Koçum”, dedi sorar sormaz burcunu

Kuyruklu yalanla açtı hircunu

Çürüktü temeli karmam harcını

Aşikâr belliydi her bir halinden

Selam burcum gibi boğayım dedi

Güçlüyüm, liderim, ağayım dedi

Emret mutluluğa boğayım dedi

Hayatımı zor kurtardım elinden

İkizler ruhumun ikizi sandım

Ben melek yüzüne inandım kandım

Yine ben tutuştum, yine ben yandım

Duman oldum zor ayrıldım külünden⁵⁸

Elif Kılıç (Elifçe), sac üzerindeki gözlemeyi şiirinde dile getirmiştir:

Sac üstünde gözlemeyi

Sıcak sıcak yensin deyi

Bide ayran istemeyi

Unutmayın ha dostlarım

⁵⁷ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünalın, a.g.e. , s. 186.

⁵⁸ Ozanlar Birliği Derneği Şiir Antolojisi Kültür Serisi 2,s.138-139.

Kıymalı iki buçuk

Pastırmalı kaşar sucuk

Ne alırsan büfe açık

Hazır sofraya bu dostlarım

Kimya garson maharetli

Lor peynirli göbelekli

Patatesli, çökelekli

İçmek ister su dostlarım⁵⁹

Adviye Özertürk'ün balıkların hastalanmasını konu ettiği şiiri mizahi unsurlar taşır:

Yasta benim gönlüm yasta

Balıklarım oldu hasta

Bu derde bir çare bulsun

İlk sahibi Tuncay Usta

Kuyrukları büzülüyor

Ela gözler süzülüyor

N'olur ölmesin balıklar

Özden Abla üzülüyor

Balıklar dibe çöküyor

Özden boynunu büküyor

Hastalar kurtulsun diye

Adviye para döküyor

Fistanlı's kuyruğunu eğdi

Beneklime nazar değdi

Kör olsun Uğur akvaryum

Balıklarıma hastalık yaydı

⁵⁹ Ozanlar Birliği Derneği Şiir Antolojisi Kültür Serisi I, a.g.e. , s. 448.

*Kimi erkek kimi dişi
Eksiliyor üçü beşi
Moli'min gözleri şişti
Yandı yüreğimin başı*

*Saçaklı'm salon gelini
Yüzer salını salını
Serdi kuyruğunu kuma
Boşa getirdi elimi⁶⁰*

Hacı Lütfiye Hanım (Âşık Kızı) çiçeklerin dilinden Konya çiçeklerini ve bu çiçeklerin özelliklerini anlatmıştır:

*Yıldız der ki açarım
Her çiçeği seçerim
Çiçeklerin içinde
Kenanzade'yi seçerim*

*Ortancayım ortanca
Gülüm yaprağıma gonca
Senden evvel zahit var
Kasılma Kenan Amca*

*Uzaktır Körübaşı
Bahçesi güne karşı
Çiçekçiler içinde
Ahmet çiçekçibaşı⁶¹*

...

İlkin Maya (Sarıcakız) migrenden dolayı yaşadığı sıkıntıyı şiirinde dile getirmiştir:

*Migren rezil etsem seni âleme
Yine de ettiğim az gelir migren
Beni gark eyledin yasa, eleme*

⁶⁰ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünal, a.g.e. , s. 29.

⁶¹ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünal, a.g.e. , s. 256.

Almadım hayattan ben bir haz migren

*Türbişonla oydun yarı başımı
Güne bakamadım açıp kaşımı
Zehredip kusturdun tatlı aşımı
Yaprakların sana koz olur migren*

*Yıllar oldu ben portakal soymadım
Turşunun küpüne elim değmedim
Herkes doydu ben sofradan doymadım
Ne kadar kızsam da sana vız gelir migren*

*Kuru fasulyenin acısı hoştur
Yemedikten sonra dünya ne boştur*

*Ya rab bu başıma gelen ne iştir
Durmayıp midemi kaz ha kaz migren*

*Hangi rüya sosis, pastırma verir
Andıkça içimin yağları erir
Çaresiz bu kervan böylede yürür
Bunu bir kenara sen de yaz migren⁶²*

Sakine Bacı'nın "Pire Destanı" hayvan destanlarındaki mizahi unsurlara örnek teşkil eder:

*Aciz kaldım pirelerin elinden
O pireler neler etti başıma
Kimse bilmez sohbetinden dilinden
Hepisi yumuştu, girdi aşıma*

*Köşe başlarına kurdum kerevet
Pireler elinden olayım rahat
Tahta kehlesini görmek kerahat*

---

⁶² Rüstem Uzun, a.g.e. , s. 267.

Yine kanım değdi ince dişine

*Pireler elinden kurdum bir seki
Ben çıkmadan geldi çıktı bir teki
Onu gördü geldi hep gerideki
Hepisi düştüler benim peşime⁶³*

...

Zülbiye Kutlu (Âşık Zülbiye) aşağıdaki şiirinde kayısların çeşitlerini ve özelliklerini kayısların dilinden anlatmıştır:

*Hüdayî der acı tatlı anım var
Geçmişim var el içinde şanım var
Fakir sofrasında ayrı yerim var
Birincilik konsun benim yaşıma*

*Hacı Kızı der ki Malatya ilim
Baharda açılan yanakta gülüm
Kaysıdaki o tat sohbetim dilim
Birincilik konsun benim başıma*

*Hacı Halil der ki Halil oğluyum
Geçmişe törelere bağlıyım
Vatanımda kalkınmada köylüyüm
Birincilik konsun benim işime*

*Soğanoğlu derki henüz yeniyim
Dikin yetiştirin beni tanıyın
Turfandayım elim açık ganiyim
Birincilik konsun benim dışıma⁶⁴*

Sonuç

⁶³ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünal, a.g.e. , s. 411.

⁶⁴ Fatma Ahsen Turan, Reyhan Gökben Saluk, Özlem Ünal, a.g.e. , s. 541.

Gülmek ve güldürmek insanoğlu için bir ihtiyaç, bir rahatlama, modern dünyanın her geçen gün artan stresli yaşamı karşısında bir kaçış yoludur. Gülme ve güldürme eylemi hayatın pek çok alanında olduğu gibi edebi türlerde de karşımıza çıkar. Âşık şiirindeki destan türlerinde gülmeceye ve buna bağlı unsurlara sıkça rastlarız. Müstakil biçimde yazılmış mizahi destan örnekleri olmakla birlikte çeşitli şekillerde mizahın yer aldığı şiirler de mevcuttur. Bu çalışmada kadın halk şairlerinin şiirindeki mizahi unsurlara ve mizah yapma yollarına yer verilmiştir. Âşık şiiri var oldukça bu tür mizahi şiirler de yazılmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Alp, İ. (2010). Ayten Çınar (Âşık Gülçınar). F. A. Turan, B. Uysal (Ed.), *Sazın sözün sultanları yaşayan halk şairleri-IV* (s.61-72). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Altan, P. (2009). *Gönül aynası*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Bektaş, Y. (2010). *Damla damla aşk*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Develioğlu, F. (2003). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lügat*, Ankara: Aydın Yayınları.
- Duymaz, A. (2002). Türk halk şiirinde gerçeküstü destanlar üzerine bir değerlendirme, *Balıkesir Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 8, 117-121.
- Kahraman, G. (2011). Gülsüm Çakır (Âşık Gülsüm). F.A. Turan, E. Bolçay (Ed.), *Sazın sözün sultanları yaşayan halk şairleri-V* (s.193-204). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Kesik, B. (2015). Güftü'nin Teşrifâtü's-Şu'arâsi'nda mizahî unsurlar, *Journal of Turkish Language and Literature Volume:1*, Issue: 2, 85-92.
- Koca, D. (2011). Yeter Bektaş (Damla). F.A. Turan, Ö. Ünalın (Ed.), *Sazın sözün sultanları yaşayan halk şairleri-VII* (s.479-489). Ankara: Gazi Kitapevi.

- Ozanlar Birliği Derneği Şir Antolojisi Kültür Serisi 1 (2005). Hürbilek Matbaası, Ankara.
- Ozanlar Birliği Derneği Şir Antolojisi Kültür Serisi 2 (2006). Hürbilek Matbaası, Ankara.
- Saluk R. G. (2011). Rabia Barış (Rabia Sultan), F.A. Turan, R.G. Saluk (Ed.), *Sazın sözün sultanları yaşayan halk Şairleri-VI* (s.437-458). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Saluk R. G. (2011). Hatice Altuk Keşoğlu (Selvinaz), F.A. Turan, . naln (Ed.), *Sazın sözün sultanları yaşayan halk Şairleri-VII* (s.231-244). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Saral D. (2010). Elif KılıÇ (ElifÇe), F. A. Turan, B. Uysal (Ed.), *Sazın sözün sultanları yaşayan halk Şairleri-II* (s.160-173). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Şahinoğlu, D. (2008). *Ana ve Ő oğul*. Ankara: Ay Yayınları.
- Turan F. A. vd. (2014). *GeŐmiŐten günümüze sazda ve sözde kadınlar*, Ankara: Gazi Kitapevi.
- Uğurlu N. (2011). Derya Tosun Yılmaz, F.A. Turan, . naln (Ed.), *Sazın sözün sultanları yaşayan halk Şairleri-VII* (s.158-171). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Uzun R. (2011). İlkin Many (Sarıcakız), F.A. Turan, . naln (Ed.), *Sazın sözün sultanları yaşayan halk Şairleri-VII* (s.262-270). Ankara: Gazi Kitapevi.
- lger Gamze (2011). Elif Kambur. F.A. Turan, R.G. Saluk (Ed.), *Sazın sözün sultanları yaşayan halk Şairleri-VI* (s.181-196). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Yıldırım H. (2011). *z benim işte*. Ankara: BRC Basım.

KÖTÜ SON'LA NETİCELENEN TAHKİYEVÎ METİNLERDE KELEBEK ETKİSİ -YAPRAK DÖKÜMÜ ÖRNEĞİ-

Arş. Gör. Dr. Ramazan ARI

Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öz

Kelebek etkisi, ilk bakışta birbiriyle bağlantılı görünmeyen küçük olayların zincirleme bir etkiyle büyüüp öngörülemeyen, kaotik sonuçlar doğurmasıdır. Benzer bir durumu, olay örgüsüne dayanan edebi metinlerde görmek mümkündür. Bu tarz kurmaca metinlerde olay akışı esnasında, birbirine bağlanan olay örgüleri, küçük olayların da eklenmesiyle, kartopu misali büyüyerek bir *çığ etkisi* yaratırlar. Kelebeğin kanat çırpması gibi küçük bir olayla başlayıp daha sonra zincirleme bir etkiyle büyüyerek kaosa neticelenen edebi metinlerdeki bu etkiye *kelebek etkisi* denilebilir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* romanı için kelebek etkisini başlatan olay, Ali Rıza Bey'in Leman'ın annesiyle konuşmasıdır. Bununla başlayan olaylar, birbirini tetiklemek suretiyle Ali Rıza Bey'in işinden olması, ardından evlatlarını yaprak dökümü misali tek tek kaybetmesiyle, tüm ailenin dağılmasına kadar gider. Çalışmada, romandaki olaylar, yukarıdaki bakış açısıyla mercek altına alınacak, bahsedilen etki izaha çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kaos, Kelebek Etkisi, Yaprak Dökümü, Roman.

555

BUTTERFLY EFFECT IN STORY TEXTS ENDING WITH BAD END- YAPRAK DÖKÜMÜ EXAMPLE-

Abstract

The butterfly effect is basically the transformation of small events that do not seem to be connected to chaos by growing up with a chain effect. It is possible to see a similar situation in literal texts based on event patterns. In this type of fictional texts, the events connected to each other during the event flow create an avalanche effect enlarging like a snowball, by articulating small events. This effect butterfly effect can be called literary texts that start with a small event like flapping of wings and then grow up with a chain effect and chaos.

Reşat Nuri Güntekin's *Yaprak Dökümü* for the novel, the incident that started the butterfly effect for is that Ali Rıza Bey speaks to Leman's mother. The events that started with this happen to Ali Rıza Bey's work by triggering each other and then to the disintegration of the entire family by losing their sons and daughters one by one. In the study, the events in the roman will be examined with the above point of view, the mentioned effect will be studied.

Key Words: Chaos, Butterfly Effect, Yaprak Dökümü, Novel.

Giriş

Geçmişte alınan kararlar, geleceği belirler. Bunu en iyi *kelebek etkisi teorisi* açıklamaktadır. 1972 yılında Edward Lorenz tarafından ortaya atılan teoriye göre “Çin’de bir kelebeğin kanat çırpması, ABD’de fırtına kopmasına neden olabilir.”(2000: 91) Yani, ilk bakışta birbiriyle bağlantılı görünmeyen küçük olayların zincirleme bir etkiyle büyüyüp öngörülemeyen kaotik sonuçlar doğurduğu görülebilir¹.

Teori, temelde üç noktaya dayanır: Birincisi kanat çırpma; ikincisi zincirleme etki; üçüncüsü kaos. Şimdi bunları açmak gerekirse, kanat çırpma olayların büyük ölçekli dönüşümlerine öncülük eden, olaylar zincirine neden olan (domino etkisi gibi) sistemin başlangıç koşulundaki küçük değişimi gösterir (Taşkan, 2011, s. 242). Dolayısıyla zincirleme etkinin ve sonuçtaki fırtınanın oluşması için kelebek mutlaka kanat çırpmalıdır. Kelebek, normal şartlarda bir fırtınaya sebep olabilecek enerjiye ya da güce sahip değildir. Kelebeğin kanat çırpışı, elbette fırtınaya sebep olmaz; ancak fırtınanın oluşması için mutlaka bir kelebeğin kanat çırpması gerekir. Kelebek etkisi bu yönüyle başlangıç koşullarına hassas bağımlılık gösterir (Taşkan, 2011, s. 244).

İkinci önemli nokta, küçük olayı kaosa dönüştüren zincirleme etkidir. Bir kelebeğin kanat çırpması, dünyanın yarısını dolaşabilecek bir kasırganın oluşmasına neden olabilir. Teorinin söylemek istediği budur. Kelebek etkisinin açıklayan bir başka örnek, kartopu örneğidir. Bir tepenin zirvesinden küçük bir kartopu yuvarlansa, başlangıç koşullarındaki zayıflığa rağmen, kartopu bir çığa dönüşebilir. Her iki örnekte de, küçük bir değişim ya da hareket zincirleme bir etkiyle büyümektedir. Etki, dikkat edilirse birden büyüyüp çığa ya da fırtınaya dönüşmez. Bunun için zaman gerekir. Kelebek etkisi, bu yönüyle zaman yolculuğunu kapsar (Taşkan, 2011, s. 244).

Üçüncü ve son nokta ise küçük bir değişim ya da hareketle başlayan etkinin zincirleme bir şekilde büyüyerek, sonuçta kaos oluşturmasıdır. Kaosla kastedilen, büyük değişimdir. Bu her zaman olumsuz, kaotik olmayabilir. Olumlu bir büyük değişim de yaşanabilir ya da gerçekleşebilir.

Teorinin karşılık bulduğu alanların başında matematik gelmektedir. Timuçin Karatay, *Yirminci Yüzyılda Matematiği Sarsan Düşünceler* (2005) yazısında *kelebek etkisini*, “başlangıç koşullarında meydana gelen çok küçük değişimler, sonuçta çok büyük farklara neden olabilir”(s. 69) şeklinde izah eder. Yine geometrinin bir alt dalı olan kriptografi (şifreleme) alanında *çığ etkisi* (*avalanche effect*) olarak adlandırılan durum, “bir girdideki küçük değişiklik, çıktıda büyük oranda değişikliğe neden olur”(Yıldırım, 2004: 1) şeklinde açıklanır. Teori,

¹ "Kelebek Etkisi"ni 1963 yılında Edward N. Lorenz, bilgisayarıyla hava durumu hesapları yaparken bulur. İlk hesaplamasında 0,506127 sayısını başlangıç verisi olarak kullanan Lorenz, ikinci hesaplamasında ise 0,506 sayısını bilgisayarına girer. İki sayı arasında sadece yaklaşık 1/1000 (binde bir), yani bir kelebeğin kanat çırpmasının yarattığı rüzgârla eşdeğerde fark olmasına rağmen, süreç içinde ikinci hesap birinci hesaba karşın çok farklı neticeler verir. Bkz: Edward N. Lorenz, “Deterministic Nonperiodic Flow”, *Journal of the Atmospheric Sciences*, Vol. 20, 7 January 1963, s. 131-140.

iktisattan fiziğe, iletişimden tıba, kimyadan biyolojiye kadar, birçok kullanım alanı bulmaktadır (Taşkan, 2011: 241).

Peki, edebiyatta bu teorinin bir karşılığı olabilir mi? Aslında bir halk deyişinde, bu etkiyi açıkça görmek mümkündür: Bir mış bir nalı, bir nal bir atı, bir at bir askeri, bir asker bir savaşı, bir savaş bir vatani kurtarır (Gleick, 1995, s. 18). Örnekte küçük bir etken olan “mış”la başlayan etki, “bir vatanın kurtarılması”na kadar giden büyük olumlu bir sonuca bağlıdır. Durumu tersine çevirmek, hatta eylemi “değiştirmek” suretiyle etki, kaotik bir sonuca da bağlanabilir.

Soruya tekrar dönülecek olursa, hatta daha özele indirgemek suretiyle soru, şu şekilde tekrar sorulabilir: Olay örgüsüne dayanan edebî metinlerde bu teorinin bir karşılığı var mıdır? Çalışmayı ortaya çıkaran temel soru da budur. Sorunun cevabını olumlu vermek mümkündür. Ancak bunu açıklamaya geçmeden, aynı ismi taşıyan ve bir metne dayanması açısından konuyla ilgili olan *Kelebek Etkisi (Butterfly Effect)* filminden bahsetmek gerekir. 2004 yılı ABD yapımı bir dram, bilim kurgu ve gerilim türündeki filmde Evan Treborn (Ashton Kutcher), zamanda yolculuk yaparak geçmişine, özellikle çocukluğuna gidebilmektedir. Bugünkü akıyla çocukluk bedenine giren Evan, hayatındaki olumsuz şeyleri değiştirmeye çalışır. Evan, ne zaman geçmişte bir şey değiştirirse, yaptıklarının bugünde beklenmedik ve feci sonuçlar doğurduğunu görür.

Filmin ana fikrini yazının ilk cümlesiyle; *geçmişte alınan kararlar geleceği belirler* şeklinde ifade etmek mümkündür. Filmin olay kurgusunda (yatay bakışla) birbiriyle ilgisiz gibi görünen olayların, daha büyük perspektifle (dikey olarak) bakıldığında dolaylı da olsa birbirini etkilediği görülür. *Kelebek etkisi* denilebilecek bu durumu olay örgüsüne dayanan edebî metinlerde görmek mümkündür.

Kelebek etkisi, bu tarz metinlerde nasıl bir yapı içerisinde yer alır? Bu noktada, kurmaca metinlerin bir özelliğine kısaca temas etmelidir. Kurmaca metinlerde *olumluluk-olumsuzluk* tezadı olaylar kurgulanırken çok kullanılan bir tekniktir. Özellikle kahramanın önce çıkmaza sokulup daha sonra bundan kurtarılması, böyle bir kurgunun neticesidir (Schopenhauer, 2005: 13)². Kısa türlerde bu tezat daha az –bazen bir kere- tekrarlanırken uzunlarda birkaç kez tekrarlanabilir. Örneğin romanlarda olayların başındaki olumlu durum, olumsuzla döndükten sonra, tekrar olumluya, ardından tekrar değişerek yine olumsuzla doğru bir akış sergileyebilir. Olay silsilesi kronolojik sıraya konduğunda bu durumu daha net görmek mümkündür. Yalnız şunu belirtmekte fayda var: *Olumsuzluğun* başladığı andan itibaren ortaya çıkan tüm *olumlu* durumlar, *olumsuzluğun* tesirini yumuşatıcı, olayları oyalayıcı ve sonu geciktirici bir işlev görür.

Sanat kaygısı sanatçıyı genellikle *olumsuz*ya, yani kaoslar üretmeye iter. “Olağanın hikâyesi olmaz.” sözü, edebi eserdeki bu kaotik yapıya işaret eder. Hatta kaotik olmayan, *olumlu* durumların hikâyeye yalnızca zemin teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Bu sebepten, eser kurgulanırken yukarıda bahsedilen *olumluluk-olumsuzluk* tezadında eserin büyük kısmını *olumsuzluk* –kaotik evre-, yani kahramanın çıkmazda olduğu bölümler oluşturur. Kaotik olmayan evre, çoğu zaman hikâyenin öncesinde, yani hikâyeye henüz başlamadan –bu bölüm çoğu zaman geri dönüş tekniğiyle verilir- ya da hikâyenin sonunda yer alır. Hikâyenin başındaki

² Schopenhauer, Merhamet (2007) adlı eserinde: “Büyük bir mutluluğun hatırlattığı yegâne şey, ardından gelecek olan mutsuzluk yığıdır...Bu sebeptendir ki, yazarlar kahramanlarını önce çıkmazlara sokarlar. Amaçları önce çıkmaza sokup, sonra da bu çıkmazdan kurtarmaktır. Dramlar ve epopeler de bu nedenle sadece savaşanları, acı çekenleri, acı çektirenleri anlatır. Bu sebeptendir ki, her romanın içinde korkutulan insanın mide krampları, yürek çarpıntıları vardır.” (s. 12-13)

düzen önce bozulur ve ardından farklı bir zamanda –öykü zamanı olarak- bu düzen tekrar kurulur.

Hikâyenin başından düzenin tamamen bozulduğu âna kadar olan süreçte olaylara dikkat edilirse zincirleme bir eklemeliğin ve etkileşimin olduğu, ilk başlardaki kelebeğin kanat çırpışına benzeyen küçük gelişmelerin doruk noktasına gelindiğinde nasıl büyük bir *fırtınaya* sebep olduğu fark edilecektir. Eser, bazen bu noktada –kaotik evrenin sonunda- bitebilir. Bu duruma, bilinen adıyla “kötü son” denilmektedir. Bu tarz metinlerde, kelebek etkisini net bir biçimde görmek mümkündür. Reşat Nuri Güntekin’in *Yaprak Dökümü* bu örneklerden biridir.

Reşat Nuri Güntekin’in *Yaprak Dökümü* (2014) romanı *olumluluk- olumsuzluk* tezadı bakımından değerlendirilince romana daha çok olumsuzluk halinin hâkim olduğu görülür. Hikâyenin başında bir istifa olayından bahsedilmek suretiyle *olumsuz* tablo çizilerek başlangıç yapılır (Güntekin, 2014: 5-10)³. Daha sonra olaylar, Ali Rıza Bey’in *Altın Yaprak Anonim Şirketi*’ne girişine kadar olan sürecin anlatıldığı, hikâyeye zemin teşkil eden ve *olumluluk* bölümünü oluşturan kısım ile devam eder. Ardından Ali Rıza Bey’in istifasına söz getirilerek *olumsuzluk* haline tekrar dönülür. İstifa olayının yaşandığı gün, Ali Rıza Bey’in oğlu Şevket bir bankada memur olarak göreve başlar. Böylece süreç, yeniden *olumluya* evrilir ve Şevket’in Ferhunde’yle evlenmesine kadar bu şekilde devam eder.

Ferhunde, eğlenceye düşkün bir kadındır. Evde kendisi gibi olan Leyla ile Necla’nın da desteğiyle çay partileri, danslı eğlence davetleri vermeye başlar. Bu tarz bir yaşam maddi anlamda sıkıntı yaratmasının yanında, büyük kız Fikret’le Ali Rıza Bey’in karşı çıktığı bir yaşam tarzıdır. Evde bu nedenle kavgalar artmış, huzursuzluk had safhaya ulaşmıştır. Bir müddet sonra Fikret, bu kavgada yalnız kalır ve nihayet yüzünü dahi görmediği bir adamla evlenerek evden ayrılır.

Fikret’in ayrılışına kadar olan süreç *olumluluk* durumundan *olumsuz* geçiş evresidir. Bundan sonra yaşananlar *olumsuz* hali pekiştirici ve sonucu adım adım kaosa dönüştüren olaylardır. Bunlar sırasıyla şöyledir: 1. Fikret’in yüzünü bile görmediği bir adamla evlenerek evden ayrılması. 2. Şevket’in; karısı Ferhunde ve kardeşleri Leyla ile Necla’nın masraflarını karşılayamayacak duruma gelince hırsızlık yapması ve ardından hapse mahkûm olması. 3. Leyla’nın, zengin olduğu düşüncesiyle evlendiği Suriyeli Abdülvehhap Bey’le ilgili büyük hayal kırıklığı yaşaması. 4. Necla’nın evli bir avukatın metresi olması. 5. Ali Rıza Bey’in evi terk ederek avukatın metresi olan kızıyla yaşamaya başlaması. 6. Ali Rıza Bey’in kendisini hiç tasvip etmediği bir hayat tarzı içerisinde bulması.

Eser, *olumsuzluklar* had safhaya –kaos noktasına- geldiği anda sona erer. Kronolojik olarak bakıldığında, eserde olayların *olumlu-olumsuz-olumlu-olumsuz* şeklinde bir sıra takip ettiğini söylemek mümkündür. İlk üç evre çok kısa sürer. Sonuncu evre ise epey uzun sürer. Olayların kırılma noktası, yani *olumludan olumsuza* yön değiştirmeye başladığı ân, Ali Rıza Bey’in istifa ettiği ândır.

Romanda kelebek etkisinin başlangıcını, Ali Rıza Bey’in istifa ettiği ânın yakınında ya da hemen öncesinde aramak gerekir. Buna göre kelebek etkisinin Leman’ın annesinin Ali Rıza

³ “Altın Yaprak Anonim Şirketten niye mi istifa ettim?”. Bu sözleri söyleyen bir ay evvel şirketin muhasebe kâtipliğinden istifa eden genç bir memurdur. Reşat Nuri Güntekin, *Yaprak Dökümü*, İnkılap Yay., İst. 2014, s. 5-10. (Bundan sonra eserden yapılacak alıntılar, cümle sonunda sadece sayfa numarası verilmek suretiyle yapılacaktır.)

Bey'e gelerek şirket müdürü ile kızı arasında yaşananları anlatmasıyla başladığı söylenebilir⁴. Ali Rıza Bey'in bunu bir namus meselesi addedip müdürle konuşmasıyla başlayan olaylar büyüyerek devam etmiş ve nihayetinde bir ailenin dağılmasına; savunulan değerlerin hepsinin yitirilmesine kadar gitmiştir.

1. Başlangıç Evresi: Kâos Başlıyor!

Kelebek etkisi, ilk aşamada büyük değişiklikler yaratmaz. Bu evre, çoğu zaman olayların *olumludan olumsuz* geçişi sırasında yaşandığı için ana olay üzerinde olumlu gelişmelerin olması tabiidir. Nitekim Şevket'in işe başlaması böyledir. Bu evrede etki henüz kaotik noktaya ulaşmamıştır.

Ali Rıza Bey'in istifasıyla başlayan kelebek etkisi sürerken Şevket, bir müddet sonra yasak ilişki yaşadığı Ferhunde ile evlenir. Zevk ve eğlenceye düşkün bu kadının istekleri, evin ihtiyaçları maddi anlamda evi sıkıntıya sokar. Evde baş gösteren kavgalar, gürültüler iyice artar. Evin büyük kızı Fikret, "cehennem" dedikleri bu evden kurtulmak için yüzünü dahi görmediği bir adamla evlenir. Buraya kadar olanlar, yukarıda da ifade edildiği gibi olumlu halden olumsuz geçiş evresi olmakla birlikte, kaosun da başlangıç evresini teşkil eder.

2. İlk Evre: Fikret'in Evden Ayrılışı

Fikret, Ali Rıza Bey'in en büyük kızıdır. On dokuz yaşında olmasına rağmen otuz yaşındaymış gibi ağır, oturaklı, kültürlü bir kızdır. Çok güzel olmasa da *babasının gözünde emsalsiz bir ahlak güzelliğine sahiptir*. Annesinin en büyük yardımcısı, tam bir ev kadını ve çok fazla yaş farkı olmamasına rağmen, kardeşlerinin ikinci bir annesidir.

Ali Rıza Bey'in istifasından sonra başlayan sıkıntılı dönemde, çocuklar arasında hafiften hafife kavgalar başlar. Bir gün Fikret kardeşlerine çıkışmakta, diğer gün Leyla'nın odasında ağladığı işitilmekte, bir başka gün Necla yemeğe inmemektedir. İlk başlarda gizli olan bu kavgaların sebebini Ali Rıza Bey keşfedemez. Hayriye Hanım büsbütün yanına varılmaz, aksi bir hale geldiği için ona sormaya da cesaret edemez.

Bir müddet sonra kimse kimseden çekinmez olur. Git gide gürültü büyür. O vakit Ali Rıza Bey, çocuklarının iki gruba ayrıldığını anlar. Bir yanda Fikret, diğer yanda Leyla ile Necla taraf olmuşlardır. Bu, artık evde bir baba nüfuzunun, hürmet edilecek bir aile reisinin kalmadığının göstergesidir. Kimse bu parasız ihtiyara ilgi göstermemektedir. En büyük kızı Fikret, kendisine karşı garip bir soğukluk göstermekte, aralarında bir uzaklık olduğunu hissettirmektedir: "*Babasına sokulmuyor, ona eskisi gibi inanmadığını açıkça gösteriyordu. Halbuki Ali Rıza Bey, bu nazik ve ağır çocuktan neler ummuştu!*(s.52)."

Fikret, Leyla ve Necla'ya nazaran daha çirkindir. Yaşları küçük olduğu dönemde onlara bir anne gibi yaklaşmakla birlikte, ilerleyen yaşlarda kardeşlerinin güzelliğine bir de anne babasının fazla ilgisi eklenince kıskançlık hissine kapılır. Bunun yanında, kardeşleri Necla ile Leyla'nın - içinde buldukları maddi imkânsızlıkları hiç düşünmeden- istekleri, şımarıklıkları, saygısızlıkları karşısında -daha çocuk olan küçük kardeşi Ayşe sayılmazsa- tek başına mücadele etmesi; anne babası ve erkek kardeşi Şevket'ten hiçbirinin destek olmayışı onu öfkelenendir.

Fikret, öfkelerini ilk defa annesi Hayriye Hanım'a gösterir. Annesi, kızları Leyla ile Necla'yı "*...onların da hakkı var. Herkesin kızı gibi onlar da giymek ister. Süs isterler.*" diye müdafaa

⁴ Durumun izahı için başka bir eserden de örnek vermek gerekirse Sabahattin Ali'nin Kuyucaklı Yusuf romanında, kelebek etkisini başlatan olay, Yusuf'un Şakir'e attığı yumruktur. Onunla başlayan olumsuz gidişat, Macide'nin ölümüne kadar giderek kaosa dönüşür. Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf*, YKY, 60. Bsk., İst., Haziran 2014.

edince, Fikret dayanamaz ve “Peki ya biz? Biz köpek yavruları mıyız anne?” diye isyan eder (s. 57).

Ev, delik bir gemi gibi, günden güne batmaktadır (s.59). Anlatıcının bu cümlesi, başlayan kaosu net bir ifadesidir. Fikret, kardeşlerine hücumla başlar: “...ailenin bir şerefi vardır. Ali Rıza Bey’in evine dans, sosyete ve daha bilmem neler giremez. Babası ve kardeşleri hiçbir zaman razı olmayacaktır. (s. 59).

Evdeki mücadelesinde yalnız kalan Fikret, erkek kardeşi Şevket’in evliliği meselesinde kendine bir taraftar bulsa da, bu uzun sürmez. Yengesi Ferhunde’nin eve gelişiyle taraflar arasındaki güç dengesi tamamen bozulur, Fikret iyice yalnız kalır. Bu yüzden Fikret, savaş alanını terk eder gibi bütün gün odasına kapanır. Evde düzenlenen eğlencelere katılmaz, dışarıya gidilen davetlere iştirak etmez.

Ev artık onun için, kendi ifadesiyle tam bir *cehennem* olmuştur. Bir gün, bu cehennemden kurtulma ümidi olabilecek bir fırsatı değerlendirerek henüz resmini bile görmediği, karısı vefat etmiş, üç çocuklu ve elli yaşında bir adamla evlenmeye karar verir. Mantıklı görünmeyen bu kararı, onun ruh halinin yansımasıdır. Böyle bir durumu, fırsat olarak değerlendirebilecek hale gelmiştir. Nitekim her şeyi ayarladıktan sonra, kararını babasına açıklarken, onun “*Ya beğenmezsen?*” sorusuna verdiği cevapta, bu ruh halini açıkça bir kez daha görmek mümkündür: “*Beni bu cehennemden kurtaracak adam kim olursa olsun kabul etmeye razıyım (s.87).*” Fikret, evden ayrılırken kardeşlerine veda dahi etmez. Fikret’in gidişiyle, aile ağacının yapraklarından ilki kopmuş, kaosu ilk evresi böylece tamamlanmıştır.

3. İkinci Evre: Şevket’in Mahkûmiyeti

Şevket, evin oğludur. Yirmi bir yaşında, tahsilli ve lisan bilen biridir. Yetişmesinde Ali Rıza Bey’in payı büyüktür. Tabii babasının oğluna asıl tesiri, zihninden ziyade kalbinde olmuştur. Ali Rıza Bey, *dünyada her şeyden şüphe eder, oğlunun ahlakından şüphe etmez.* Ona göre Şevket, *dünyanın hiçbir kuvvetinin kırıp kırilemeyeceği bir elmas parçasıdır (s.31).* Nitekim oğlu da babasının güvenini boşa çıkarmaz. En bunaldığı anda imdadına yetişir. Ali Rıza Bey’in istifa ettiği gün, Şevket yüz lira aylıkla bir bankada memur olur. Herkes bu habere çok sevinir. Evde geçici bir bayram havası yaşanır. Kaosun ilk dalgasının etkisi, bu sayede pek hissedilmez.

Aileye bakacak, eve ekmek getirecek olan artık Şevket’tir. Dördü genç, biri çocuk ve ikisi yaşlı olmak üzere yedi nüfuslu bir ailenin geçimi kolay değildir. Günden güne artan ihtiyaç ve isteklerin karşılanması bir müddet sonra mümkün olmaz. Nitekim Şevket’in evlenmeye karar vermesiyle üzerine aldığı yük daha da artar. Şevket’in âşık olduğu kadın –Ferhunde- evli birisidir. Yasak bir aşk yaşadığı bu kadınla evlenmesine, Ali Rıza Bey’le Fikret karşı çıkarlar. Fakat Hayriye Hanım’ın çabalarıyla Ali Rıza Bey ikna edilir. Düğün yapılır. O gün kalabalıktan kaçan Ali Rıza Bey, evinin nasıl bir felakete sürüklendiğini hisseder gibidir:

Bağlarbaşı’ndaki harap ve karanlık pencereleriyle, kapalı kapılarıyla ev dışardaki ‘fırtına’nın günden güne artan zoruna uzun seneler ne kahramanca dayanmıştı!...Bu düğün sıkı bir rüzgar hücumu gibi bir anda kapıları arkalarına dayıyor, ihtiyar babanın bütün korktuğu şeyler evi birden bire istila ediyordu. (s.69)

Ali Rıza Bey hislerinde yanılmaz. Ferhunde’nin gelişiyle evde birçok şey değişir, felakete sürükleniş hızlanır. Kaos gittikçe büyür. Bu aşamada, Ali Rıza Bey’in ifadesiyle, *bir sele kapılmış gitmektedirler. Buna mukavemet göstermenin hiçbir yararı olmayacaktır (s. 100).*

Kaosa sürüklenişi kabullenmenin ifadesi olan bu sözler, aynı zamanda artık bundan kaçılmayacağı düşüncesinin yansımasıdır.

Bir gün Şevket iki gece üst üste eve gelmeyince herkeste bir telaş ve merak oluşur. İkinci gecenin sabahı sivil bir memur gelip Şevket'in çalıştığı bankaya ait yüklüce miktarda parayı çaldığı için tevkif edildiğini haber verir. Ahlakından hiçbir şekilde şüphe etmediği, bir elmas parçası kadar temiz oğlu, hırsızlık yapmıştır. Mahkemenin sonu Şevket, bir buçuk yıla mahkûm edilir. Şevket'in hapse girmesinden kısa bir müddet sonra Ferhunde, artık sefalet tahammülüm kalmadı diyerek hem evi hem de eşini terk eder. Böylece kaosun ikinci evresi tamamlanmış olur.

4. Üçüncü Evre: Neclâ'nın Hayal Kırıklığı

Necla, Ali Rıza Bey'in ortanca kızlarından biridir. Leyla on sekizine girmişken, o on altısına yeni basar. Hem Necla hem de Leyla çok zeki olmamakla birlikte çok güzeldirler. Babası onların *namuslu birer kadın olarak yetişmelerinin kafî* (s. 56) olacağı düşüncesindedir.

Hayriye Hanım'ın ifadesiyle *küçükken otur dendiğinde oturan, ye dendiğinde yiyen; ellerine kırk paralık bir düdük, kırık bir bebek verince dünyaları vermişsin gibi bayram eden* bu çocuklar artık büyümüşlerdir (s.38). Artık her şeyi anlamaya, istemeye başlarlar. Ailenin yaşayışını beğenmemeye, yenilik, eğlence gibi birçok şey istemeye başlamışlardır. Lüks hayat hayali kurmaktadırlar.

Necla ile Leyla'nın iyi, namuslu ve özellikle zengin bir izdivaç yapmaları –kızlar dâhil- herkesin tek temennisidir. Bu amaçla evde çay partileri düzenlenir, davetlere gidilir. Kızlar, buralarda tam da özlemini çektikleri hayat tarzına göre davranırlar. Giyim kuşamlarından, hal ve hareketlerine kadar adeta bir maske takar gibidirler. Babalarına karşı ciddiyetsiz, lakayt tavırlar sergilerler.

Kızların temel amacı kendilerine zengin bir koca bulup yaşadıkları sefil hayattan kurtulmaktır. Nitekim Necla, Suriyeli Abdülvehhap Bey'in Leyla'dan vazgeçip kendisini istemesi üzerine hiç düşünmeden bu telifi kabul eder. *Birçok genç kızlar için Mısırlı, Suriyeli demek, konduğu başı düşünülebilin tüm saadetlere sahip eden bir devlet kuşu demektir* (s. 124). Abdülvehhap Bey'in kendisini istemesiyle devlet kuşu başına konmuştur. İlk başta evliliğe rıza göstermeyen ailesi maddî imkânsızlıklarından dolayı bu evliliğe razı olur. Nihayetinde Necla, evlenip eşiyle birlikte Suriye'ye gider.

Necla, daha yolda iken nasıl bir yanlış yaptığını anlar. Umduğu ile buldukları karşısındaki hayal kırıklığını şu cümlelerle anlatır:

Arapta umduğu zenginlik ve lüksün kendi kuruntusundan başka bir şey olmadığını daha yolda anlar. Abdülvehhap Bey, İstanbul'da söylediği gibi milyonlar sahibi bir zengin değil; kıt kanaat yaşayan bir adamdır. Beyrut'ta hayalindeki sarayın yanında bir tavuk kümesi gibi kalan bir eve iner. Mermer merdivenlere dizilmiş sinema uşakları yerine, bir entarili kayınbaba ile iki ortak ve bir alay çocuk karşılar (s. 137).

Geri dönmek istediğine dair yazdığı mektuba babasının verdiği ret cevabı onu bir kez daha hayal kırıklığına uğrattır. Böylece aileden bir yaprak daha dökülür.

5. Dördüncü Evre: Leylâ'nın Kötü Talihi

Leyla, Ali Rıza Bey'in ortanca kızlarından diğedir. Aralarında pek fazla yaş farkı olmayan Leyla ile hem ahlakları, hem de görünüşleri birbirine benzer. Eser boyunca genellikle ikisi

birlikte anılırlar. Leyla ile Necla'dan ayrı bahsedilmeye başladığı an, kaosun Leyla ile ilgili kısmının başladığı süreçtir. Bu, Leyla'ya Suriyeli talibin çıktığı andır. Oraya kadar olan evre, daha önceki bölümlerde anlatılmıştı. Bir de olayların kurgusuna dikkat edildiğinde, Ferhunde'nin eve gelişine kadar olan süreçte zaten kızlar olaylara müdahil değildiler. Kızların lüks yaşam istekleri, başlangıçta aile fertleri tarafından karşılık bulmaz. Ancak yengeleri sayesinde, bir nebze de olsa özendikleri hayatı yaşamaya başlarlar. Kızlara koca bulmak maksadıyla verilen davetler ve gidilen partiler, onlar için kaos sürecini başlatır.

Bu davetlerde kızlara birkaç kısmet çıkar. İlk kısmeti Leyla; *“Bana yazık oldu. Babam yerinde adamı ne yapayım? Sizin fukaralığınız yüzünden kendimi göz göre göre mezara atıyorum.”* (s. 117) diyerek geri çevirir. Bir müddet sonra Leyla'ya yine kendisinden yirmi beş yaş büyük, zengin bir Suriyeli talip olur. Zengin Arabın kendisini istediğini duyan kız, sevinçten çıldırır gibi olur.

Leyla, adamın yüzünü yarım yamalak görmüş, neyin nesi olduğuna dair bile malumatı yoktur. Onu tamamen bir kurtuluş ümidi olarak görür. Artık sefalet günleri bitecektir. Hayalinde kendini *sinemalardaki o alında ceviz kadar pırlantalar parlayan Hint racalarından birine zevce olmuş olarak* görür (s. 125). Nişan yapılır. Leyla'nın Suriye'ye gideceği gün yavaş yavaş yaklaşırken Leyla ile nişanlısı arasında ciddi bir kavga yaşanır ve nişan bozulur.

Abdülvehhap Bey'in daha sonra Necla'ya talip olup onunla evlenmesiyle, Leyla psikolojik bunalıma girer ve hasta olur. Bir müddet sonra iyileşir; ancak artık büsbütün farklı bir Leyla olmuştur. Yüzü eskisinden güzel, huyu daha yumuşaktır. Eskisi gibi vara yoğa hırçınlaşmaz. Kaderine boyun eğmiş bir hali vardır. Bu durumu anne babasını endişelendirir. Kısa bir süre sonra eskisinden daha neşeli biri olur. Tek başına gezmelere gitmeye, gece geç saatte eve dönmeye başlar. Ali Rıza Bey, ilk başlarda kızına bir hasta gözüyle baktığı için buna ses çıkarmaz. Kızının dertli olduğunu, gezip dolaşarak sıkıntısını attığını düşünür.

Bir gün Ali Rıza Bey'in kahve arkadaşlarından biri ona, kızının iki aya yakın zamandır çocuk sahibi evli bir avukatın metresi olduğunu söyler. Bunu duyan Ali Rıza Bey, öfkeden deliye döner. *“Bu da mı başıma gelecekti? Aç kaldım, rezil oldum, türlü hakaretlere uğradım. Hepsini sineye çektim. Fakat namussuzluğa tahammül edemem.”* (s. 141) diyerek hışımla evine gider.

Akşam Leyla yine eve geç gelmiştir. Babasının sualleri karşısında durumu daha fazla saklayamaz. *“Öyle olsa ne çıkar. Adam olaydın da kızını bu hale düşürmeyeydin”* (s. 125) şeklinde tepki verince, Ali Rıza Bey iyice sinirlenir ve kızını evden kovar. Böylece kaosun Leyla ile ilgili kısmı son bulur. Artık evlatlarından sadece küçük Ayşe kalmıştır.

6. Beşinci Evre: Büyük Çımarın Yıkılışı

Ali Rıza Bey, kaostan en fazla etkilenen, en çok zarar gören şahıstır. Hatta kaosun tam ortasında bulunduğunu söylemek mümkündür. Romanın başında Ali Rıza Bey'in kendisiyle ilgili bir teşbihi vardır: Vakaları *coşkun bir sele*, kendini de *uzaktan bu seli seyreden bir insana benzetir*. (s. 13). Bu teşbihi ileride, ancak bu kez farklı bir bağlamda tekrar kullanır: *“Bir sele kapılmış gidiyorlardı”* (s. 100).

Ali Rıza Bey'in *sel* benzetmesiyle ifade ettiği kaos durumu, daha romanın başlarında okuyucuya sezdirilir. İlk bölümde, Ali Rıza Bey'den önce istifa eden genç, konuşması esnasında bu mesajı okuyucuya şöyle iletir: *“Babasınız, çocuklarınız var, paranız yok değil mi? Evlatlarınız âhır ömrünüzde size feci bir yaprak dökümü manzarası seyrettirmekten gayri saadet vermezler.”*

(s.10) Olaylar tam da söylediği gibi gerçekleşir. Ali Rıza Bey, evlatlarını teker teker, bir yaprak dökümü misali kaybeder. *Yaprak dökümü*, romandaki kaosun ifadesi olarak kullanılır. Fikret'in kaybı ile başlayan kaos, Şevket, Necla ve Leyla ile devam eder. Sonunda Ali Rıza Bey tüm yapraklarını kaybetmiş çınar gibi kalakalır.

Kaos, başlangıçta küçük ölçekte ve bireysel olarak yaşanırken bir süre sonra geneli etkiler. Herkes kaosun bir aşamasını temsil etmekle birlikte, büyük kaosun da bir parçasıdır. Yani her yaprak önce kendi kaosunu yaşamakta, bununla birlikte büyük kaosun da bir parçasını teşkil etmektedir.

Ali Rıza Bey kendi ifadesiyle aç kalmış, rezil olmuş, türlü hakaretlere uğramış ve en sonunda *namusu lekelenmiştir* (s.141). Hayriye Hanım, Leyla'nın evden kovulmasından sonra gizli gizli onunla görüşmeye devam eder. Kızının eve dönebilmesi için bir plan yaparlar. Ancak bu plan tutmadığı gibi, Ali Rıza Bey'in evi terk etmesiyle sonuçlanır. Adapazarı'na, büyük kızı Fikret'in yanına giden Ali Rıza Bey, orda da fazla kalamaz. Döndükten sonra ise evine gitmez. İki gün orda, üç gün burada serseri serseri dolaşır. Kışa doğru iyice hastalanarak hastanelik olur.

Bu olay, Ali Rıza Bey'in maddi kaosunun son aşamasıdır. Yukarıda ifade edildiği gibi, Ali Rıza Bey'in aç kalması, rezil olması ve hakaretlere uğraması maddi anlamda yaşadığı olumsuzluklardır. Manevi anlamda yaşadığı kaosun son aşaması hastaneye düşmesinden sonra yaşanır. Hayriye Hanım ve kızı Leyla onu hastaneden alıp avukatın tuttuğu eve götürürler. Buna karşı çıkmayan Ali Rıza Bey, artık değişmiştir. Sınırları gevşemiş, isyanları kökünden kurumuştur. Kızının ve karısının nasıl olup da bu kadar güzel giyindiklerine hayret dahi etmez (s.159). İhtiyar adam rahata ve bol yiyeceğe kavuşunca kısa zamanda iyileşir. Avukatın arkadaşları şerefine verdiği eğlencelere katılır. Kah sıcak ve şık mutfakta meze hazırlayan Hayriye Hanım'a yardım eder kah artık on beş yaşındaki kızı Ayşe ile içki dağıtmaya kalkar. Hatta misafirlerin zorlaması üzerine bazı kadınlarla gülünç dans numaraları yapmaya kalkarak meclisi neşelendirir (s.160).

Eserin sonunda verilen bu bilgilerden anlaşılacağı üzere eski Ali Rıza Bey'den eser kalmamıştır. Geçirdiği değişim, gelişim üzerine değil, bir kaybediş, yok oluş üzerinedir. Mücadele ettiklerine karşı kaybetmiş, muhafaza etmeye çalıştığı değerlerin hepsini yitirmiştir. Manevi kaos derken kastedilen budur. Bu değişimi baştan beri izlemek gerekirse, öncelikle istifa ettiği, eve para getiremediği için otoritesini kaybeder. Baba olması da otoritesini kaybetmesine engel olamaz. Yine istifa sebebi olan Leman ile şirket müdürü Muzaffer Bey arasındaki yasak ilişkiye benzer bir durum, oğlu Şevket ile Ferhunde arasında yaşanır. "Namussuzluk" olarak addettiği bu iki olayın ilkinde istifa ile tepki veren Ali Rıza Bey, ikincisinde başta oğlunu reddetmekle tepki verse de, sonrasında durumu kabullenir. Manevi kaosla ilgili diğer bir olay, kızlarıyla ilgilidir. Küçüklüklerinden beri kızlarını dışarıdaki kötülüklerden muhafaza etmeye çalışan, bir dediklerini iki etmeyen Ali Rıza Bey, kızlarının korumaya çalıştığı hayatın içinde boğulduklarını görür. Ali Rıza Bey, kızlarını muhafaza etmeye çalıştığı hayattan kendini de sıyıramamıştır. Daha önce bu davetleri saçma bulan, oradakilerle alay eden Ali Rıza Bey, romanın sonunda onlar gibi olmuştur. Aynı şeyleri bu kez kendisi yapar. Avukatın, kızına tuttuğu evde verilen davetlerde, kadınlarla yaptığı gülünç dans numaralarıyla meclisi şenlendirir (s. 160).

Olaylara dikkat edildiğinde, yaşadıkları Ali Rıza Bey'in kabul edemeyeceği şeylerdir. Ancak küçük bir olayla başlayan cendere, büyüyerek onu da içine alır. Hem kendini hem de aileyi

kaosa sürükler. Nihayetinde bu kaos içerisinde eldeki her şey kaybedilir ve tüm düzen darmadağın olur.

SONUÇ

Sanat kaygısı sanatçıyı genellikle *olumsuza*, yani kaoslar üretmeye iter. Kurmaca metinlerde, bu yapı olaylar üzerinden gerçekleştirilir. Kahramanın yaşadığı çıkmazlar, bu kaotik kurgunun bir gereğidir, sonucudur. Olaylar, kronolojik olarak incelendiğinde, eserin başında her şeyin olağan bir durum arz ettiği, yani olumluluk halinin olduğu görülecektir. Sonrasında baştaki olağanlığın yavaş yavaş değişmeye başladığı, adım adım kaosa doğru bir gidişatın olduğu fark edilecektir. Olumsuza doğru olan bu gidişatta zirveye gelindiğinde, edebî gerilimin de en üst noktaya ulaştığı dikkati çeker.

Roland Barthes'in ifade ettiği, eserdeki gereksiz hiçbir yapının olmadığı varsayımından hareketle, olayların da doğrudan ya da dolaylı birbirine bağlandığını söylemek mümkündür. Olayların akışı esnasında, zincirleme bir etkiyle birbirine bağlanan olaylar, yeni ve küçük olayların da eklenmesiyle, kartopu misali büyüyerek bir çığ etkisi/kaos yaratırlar. İşte kelebeğin kanat çırpması gibi küçük bir olayla başlayıp daha sonra zincirleme bir etkiyle büyüyerek kaosa dönüşen bu etkiye *kelebek etkisi* denilebilir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Yaprak Dökümü* romanı için *kelebek etkisini* başlatan olay, Ali Rıza Bey'in Leman'ın annesiyle konuşmasıdır. Bununla başlayan olaylar, birbirini tetiklemek suretiyle Ali Rıza Bey'in evlatlarını yaprak dökümü misali tek tek kaybetmesiyle, tüm ailenin dağılmasına kadar gider. Bu maddî anlamda yaşanan kaosun bir göstergesidir. Bunun yanında yaşanan manevî anlamda kaosun mesajı –eserin asıl mesajı budur- Ali Rıza Bey üzerinden verilmektedir. Eserin sonunda, savunduğu tüm değerleri yavaş yavaş yitirmiş, mücadele ettikleri karşısında adım adım kaybetmiş bir Ali Rıza Bey söz konusudur. *Yaprak Dökümü* romanında kaos başlangıçta küçük ölçekte ve bireysel olarak yaşanır. Bu evre tamamlandığında, büyük kaos zaten oluşmuştur. Herkes kaosun bir aşamasını temsil etmekle birlikte, aynı zamanda büyük kaosun da bir parçasıdır.

Olay örgüsüne dayanan edebî metinlerdeki bu kelebek etkisinin ya da kaotik yapının, aslında sanatın kendi özelliği olduğu söylenebilir. Okuyucuya edebî hazzın ve gerilimin yaşatılması; merak ve ilgi unsurunun canlı tutulması gibi edebi eserin temel işlevleri bu yapı içerisinde gerçekleşir. Sanatçının temel gayesi de budur. Dolayısıyla kaos, sanatın doğasında vardır. Onun için kaotik yapı olağanüstü bir durum değil, tam aksine olağan bir durumdur, denebilir.

Kaynakça

- Gleick, J. (1995). *Kaos: Yeni Bir Bilim Teorisi* (F. Üçcan çev.). Ankara: TÜBİTAK, 3. Bsk.
- Güntekin, R. N. (2014). *Yaprak Dökümü*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Karatay, T. (2005). “Yirmci Yüzyılda Matematiği Sarsan Temel Düşünceler”. *Matematik Dünyası*, Bahar.
- Lorenz, E. (2000). “The Butterfly Effect”, *Worl Scientific Serias on Nonlinear Sicence*, Serias A, Vol. 39.

Sabahattin Ali. (2014). *Kuyucaklı Yusuf*. İstanbul: YKY, 60. Bsk.

Taşkan, Mehmet. (2011). *Fizikte 10 Teori*. İstanbul: Cinius Yayınları.

Yıldırım, Elif. (2004). *Counting and Constructing Boolean Functions with Particular Difference Distribution Vectors*. Diss. Master's Thesis. The Graduate School of Applied Mathematics, The Middle East Technical University, Ankara.

RUŞÇADAKİ İNCİL KAYNAKLI DEYİMLERİN OLUŞUMLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Arş. Gör. Selin TEKELİ

Erciyes Üniversitesi

Öz

Bir dilin söz varlığı içinde önemli bir yere sahip olan deyimler milli bir özgünlüğe sahiptir. Deyimler; sözcüklerden farklı olarak yapılarında bir milletin kendi tarihine, kültürüne, sosyal yaşantısına, mitolojisine, dinine, dünya görüşüne ait özellikler bulundurlar. Deyimler, bir toplumun oluşumunda en önemli kültür öğelerinden olan dinle ilgili sözcüklerin ortaya çıkarılmasında en önemli kaynaklar arasında yer alır.

Ruşçada din ve kültür alanına ait manevi değerler denildiğinde ilk olarak İncil’le olan ilişkileri akla gelir. İncil’de deyimler geniş şekilde yer almaktadır. Ruşçada İncil’le ilgili deyimler toplumun büyük bir çoğunluğunun Hıristiyanlığı kabul etmesiyle ortaya çıkmıştır. İncil kaynaklı deyimler Rus kültürünün tanığıdır, bunlar ya İncil’de yazılan alıntılardan ya da İncil’deki konuların temelinde ortaya çıkan ifadelerdir. İncil’deki konuların anlaşılması ve aktarılması Ruşçadaki deyimlerin de açıklanmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda çalışmamızın konusu İncil’de geçen deyimlerin araştırılmasıdır. Din ve kültür alanına ait olan manevi değerleri deyimler aracılığıyla ortaya çıkarmanın ve İncil kaynaklı deyimlerin anlamsal olarak analizinin amaçlandığı çalışmamızda deyimleri hikayeleriyle birlikte vererek ne anlama geldikleri ve neden bu şekilde ifade edildikleri açıklanmıştır. Çalışmamızda İncil kaynaklı deyimler K. N. Dubrovina’nın “*Entsiklopedičeskiy Slovar’ Bibleyskih Frazelogizmov- Энциклопедический словарь библейских фразеологизмов*” sözlüğünden taranarak tespit edilmiştir. Tespit edilen deyimler oluşum süreçlerine göre sınıflandırılarak Ruşçadaki yerleri açısından değerlendirilmiş, ortaya çıkmasının kaynakları araştırılmış ve Ruşça deyimlerde din anlayışlarının etkisi ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ruşça, deyim, din, İncil, söz varlığı

AN EVALUATION ABOUT THE FORMATION OF BIBLICAL IDIOMS IN THE RUSSIAN LANGUAGE

Abstract

Having an important role in the vocabulary of a language, idioms have a national originality, and unlike words, in structures possesses characteristics belonging to its history, culture, social life, mythology, religion, and world view. Idioms, which are among the most important resources about the religious words, are the most important cultural elements in foundation of a society.

When referring to spiritual values belonging to the field of religion and culture in the Russian language, the relation with the Bible first comes to mind. In Bible idioms appear prevalently. In

Russian language the Biblical idioms have just emerged when a vast majority of the society accepted Christianity. The Biblical idioms are witnesses of Russian culture, they are expressions, which are either from quotations in the Bible or on the basis of the Bible. In this context the subject of our study is to search for idioms, which has the Biblical origin. This paper aims to examine Russian bible idioms with their story formations and explain their religion, faith and belief values. In our study biblical idioms are found by scanning the dictionary of K. N. Dubrovina “*Entsiklopedičeskiy Slovar’ Bibleyskih Frazelogizmov- Энциклопедический словарь библейских фразеологизмов*”. Consequently, it appears that there have been many Russian idioms about their religious beliefs. In the study, idioms related to Bible are determined by scanning according to their meanings and functions and they are evaluated about their place in comparison with Russian language and are revealed the effect of religious understandings in Russian idioms.

Keywords: Russian, idiom, religion, Bible, lexicology

* Bu çalışma, Selin Tekeli'nin Prof. Dr. Sevinç Üçgül danışmanlığında 2013 yılında Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı “İnançlarla İlgili Rusça Deyimlerin İncelenmesi ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları” adlı yüksek lisans tezinden bir bölümün yeniden ele alınmasıyla oluşturulmuştur.

Giriş

Türkçe Sözlük'te “genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir” (TDK, 2011: 651) olarak tanımlanan deyimler bir dilin sözcük hazinesini, söz varlığını ortaya koyan önemli malzemeler içerir. Söz varlığı içinde yer alan bu unsur milletin dili, tarihi, deneyimleri, dünya görüşü, yaşam tarzı, maddi ve manevi kültürü, değerleri, gelenekleri, görenekleri, birikimleri hakkında bilgi edinmemizi ve kuşaklar arasındaki kültürel aktarımı sağlar.

Kişi çeşitli olaylar karşısında verdikleri tepkileri, tavırları belli bir yapı içerisinde kısa, öz ama çarpıcı bir üslupla karşısındakine deyimler aracılığıyla iletebilir. Kısacası toplumun sosyo-kültürel değerlerini yansıtan deyimler anlatıma canlılık kazandırır ve ifadeyi güçlendirir.

Deyimlerin anlamlarına ilk olarak baktığımızda kafamızda farklı şeylerin canlanması mümkündür, aslında onların anlamlarının gerisine baktığımızda karşımıza çok farklı sonuçlar çıkabilmektedir. Deyimlerde yer alan bazı ifadeler aslında bizlere ipuçları verir, kafamızda bazı çağrışımların ortaya çıkmasını sağlar. Mesela “*козёл отпущения*” deyiminin Türkçe karşılığı “*günah keçisi, şamar oğlanıdır.*” Bu deyimdeki kişi sürekli olarak başkasının suçunu, sorumluluğunu yükledikleri kişi olarak karşımıza çıkar. Böyle bir deyim gördüğümüzde aklımıza “neden bir keçiye günah keçisi denmiştir? Bunun arkasındaki anlamı nedir?” gibi sorular gelir. İşte tam bu esnada mitoloji ve deyimler arasındaki bağ ortaya çıkar. Bu deyim ile ilgili efsane şu şekildedir: (Tekeli, 2013: 94)

“Eski bir Yahudi geleneğine göre halkın günahlarını yaşayan bir keçiye yüklemek için tören düzenlerlerdi. Günahların çıkarıldığı gün başpapaz iki eliyle beraber canlı bir keçinin başına dokunur, tüm halkın tüm günahlarını bir keçiye yüklerdi, bundan sonra da o keçiye çöle kovarlardı. Bu tören sırasında orada bulunanlar da bu sayede günahlarından arınmış sayılırlardı.”(Aşukin, 1960: 300)

Bu çalışma İncilde kullanılan deyimlerin araştırılmasına dair bir çalışmadır. Deyimler bir dildeki dinle ilgili sözcüklerin ortaya çıkarılmasında en önemli kaynaklar arasında yer alır. Özellikle toplumun dini karakterini yansıtmaları açısından deyimler önemli olup deyimler aracılığıyla bu birikimlerin nesilden nesile aktarılması söz konusudur. Çalışmada bu deyimlerden örnekler verilmiş, deyimlerin Türkçeye çevirisi yapılmış ve bu türlü deyimler hikayeleriyle birlikte açıklanmıştır. Yaptığımız bu inceleme sonucunda İncil’de geçen deyimlerin oluşmasında Hıristiyanlığın kabul edilmesinin yakından ilişkili olduğu gerçeğini söyleyebiliriz.

İncil Kaynaklı Deyimler Üzerine

Din insanlık tarihi kadar eskidir. Bireysel olarak herhangi bir dine inanmayan kişiler olsa da bir toplumun tümüyle inançsız olduğuna pek rastlanmamıştır. Din manevi bir kültür ögesidir, bir toplumun manevi kültürünün yansıtılmasında etkili olup toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Türkçe Sözlük’te din şöyle tanımlanmaktadır: “Bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen” (TDK, 2011: 668)

Hıristiyanlık Ortadoğu kökenli bir dindir, Eski Ahit ve Yeni Ahit’in toplamı¹, Kitab-ı Mukaddes’i (библия) oluşturan İncil (Евангелие) Hıristiyanlığın kutsal kitabıdır. Rusların Hıristiyanlığı kabul etmesiyle İncil ortaya çıkmış, yüzyıllar boyunca insanlara her konuda kaynaklık etmiştir. Müjde anlamına gelen Yunanca “evangelion” sözcüğünden türetilmiş olan “evangile”in Arapçalaştırılmıştır. (Hañerliođlu,1993: 270) İncil dünyadaki en önemli kitaplardan birisidir. İncil sadece “kutsal bir kitap” değildir, aynı zamanda Hıristiyanlığın bayrağı, tarihsel bir vakayiname, edebiyat eseridir. İncil Yahudi dilinde (İbranice) yazılmış olup birkaç Aramice sözcükle karşılaşmak mümkündür. İbranice ve Aramice yazılmış orijinal kitaplardan bazıları kaybedilmiş sadece Yunanca çevirileri olan kitaplar korunabilmiştir. (Geçe, 1988) İncil Yunancadan Kilise-Slav diline çevrilmiş, böylece insanlar için daha anlaşılır hale gelmiştir. (Bibleyskie vırajeniya vo frazeologičeskom slovarе russkogo yazıka, 2009) İncil’in Eski Yunanca metni Eski Slav diline Kiril ve Mefodi kardeşler tarafından çevrilmiştir. Rusçaya tamamen 1876 yılında çevrilmiş ve geniş bir okuyucu kitlesine sahip olmuştur.

Hıristiyanlıkta dört tane İncil vardır: Matta, Markos, Luka, Yuhanna. Dört sayısının aslında tesadüfî bir rakam değil de mistik bir sayı olduğu söylenmektedir. Azize İrene “Dört Yön; doğu, batı, kuzey ve güney olduğu içindir” demektedir. Challeye, 2002: 177) Matta, Markos ve Luka İncilleri birbirlerine benzedikleri için sinoptik olarak adlandırılırken, Yuhanna İncili bunların yorumlarını içermektedir. (Tümer, Küçük 2002: 153) İlk üç İncil “Tanrısal Devlet” üzerinde dururken, Yuhanna İsa’nın tanrısallığını vurgulamaktadır. (Sarıkcıoğlu, 2002: 277)

Rus dilinde İncil deyimleri önemli bir yere sahiptir. Bir taraftan deyimbiliminin önemli parçasıyken, diğer bir taraftan kendine özgü bir çok özelliğe sahiptir. Devlet ve kilise arasında ortaya çıkan yeni ilişkiler, toplum içindeki kilisenin rolünün tanınması sonucunda İncil’e, dolayısıyla da İncil ifadelerine karşı büyük bir ilgi ve merak söz konusu olmaya başladı. Bu toplumun her kesiminden insanın (gazeteci, yazar, halk, bilim adamı, dil bilimci vb. gibi) ilgisini sağladı. Özellikle de İncil’deki deyimler dikkat çekti.

¹ İsa’nın doğumundan öncesindeki kitapların yer aldığı Eski Ahit ilk kısmı oluştururken, İsa’nın doğumundan sonraki ikinci kısmı da Yeni Ahit oluşturur. Mukaddes Kitabın parçası olan İncil (metinlerden oluşan İsa Peygamber’in yaşayış ve öğretilerini anlatan kutsal kitaptır.

Çalışmamızda İncil'deki deyimler yapısal, anlamsal açıdan incelenip, bu deyimlerin arka planındaki hikayelerden bahsedilerek bunların oluşmasındaki inançların varlığı aktarılacaktır. İncil'de azımsanamayacak kadar çok deyim yer alır. Rusçada İncil'le ilgili bir çok deyim toplumun büyük bir çoğunluğunun Hıristiyanlığı kabul etmesiyle ortaya çıkmış ve bu kültür etkileşimi deyimlere de yansımıştır. Ruslar için bu yeni din hayatın normu olmaya başlamıştır. İncil'de anlatılan konuların anlaşılması ve aktarılması Rusçadaki deyimlerin ortaya çıkmasını, anlamlarının açıklanmasını ve öğrenilmesini gerekli kılmıştır. İncil'deki deyimler Rus kültürünün ayrılmaz bir parçasıdır, bunlar ya İncil'de yazılan alıntılardan ya da İncil'deki konuların temelinde ortaya çıkan ifadelerdir. İncil'deki metinler 20. yy kültürüne, özellikle edebiyata etki etmişlerdir. İncil'in temelinde birçok yeni anlam kazanmış kavramların manası yeniden idrak edilmiştir. (Frazeologizmi v tekste i tekst vo frazeologizme, 2009) İncil kaynaklı deyimler bir kültürün tanığıdır. Lingvokültürel yönde geçmiş ve geleceği birbirine bağlayan halkın zenginliğini ortaya koyar.

Rus dilbiliminde İncil kaynaklı deyimler üzerine çalışma yapan bir çok dilbilimci vardır: E.M. Vereşagin, V.N. Teliya, V.A. Mendel'son, A.N. Suboçeva, N.E. İvanova, Ya. S. Zaytseva, K. Dubrovina, V.M. Mokienko, A.P.Koval' O.M. Nabok vd.

Olaylar, tarihler, efsaneler bu deyimler içerisinde aktarılır. Bibleizm (Библиизм) İncil'den alınan, içeriğiyle bağlantılı olan genel dile giren sözcük ya da ifadelerdir. (Matveyeva, 2003: 30) Vereşagin bibleizm kavramını daha geniş açıdan inceler: Bibleizm ya direkt Mukaddes Kitaptan yabancılaşmış (ад, ангел, суббота, Дьявол vb.) ya da İncil'deki metinlerin semantik etkisine maruz kalmış Çağdaş Rus edebi dilinin ayrılmış kelimeleridir. (Vereşagin, 1993:97).

Maslova'nın belirttiğine göre "halkın kültürel gelişmesinin uzun sürecini kendi semantiği içinde yansıtan İncil deyimleri, kültürel efsaneleri, hedefleri ve örnekleri tespit eder ve nesilden nesile aktarır. (Maslova, 2004: 82) İncil deyimleri bir kültür hakkında bilgi edinmemizi sağlayarak kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlarken, doğru ve yerinde kullanımı da anlatımı güçlendirir, zenginleştirir.

K. Dubrovina'nın belirttiğine göre Rus diline girmiş İncil deyimleri "sayısız ve çeşit çeşit fikirleri, felsefesi, tarzları, konuları, metinleriyle bağlantılıdır." (Dubrovina, 2010, 8)

Deyimler ait olduğu toplumun kültürüne ait özellikler barındırır, kişinin dünyayı algılayışı, dünyaya bakış açısının farklı olması anlatımın da farklılaşmasına sebep olur. Örneğin deyimlerde anlatılan kişiler (Yahuda, İsa, Âdem, Havva vb.) o kültüre ait kişilerle ilgili bilgiler verir. Yine İncilde kullanılan bazı deyimler sembolik olarak karşımıza çıkar. Beyaz güvercin barışın sembolü, haç acıların sembolü, kalp aşkın sembolü, dikenli taç ise işkence, azabın sembolüdür.

Bu bağlamda çalışmamızda İncil'de yer alan deyimlerin bazılarını aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz:

- **İncil'deki kişilerin adlarıyla oluşturulan deyimler:** İsa, Yahuda, Kain, İrod, Âdem, Havva, Foma, Aziz Bartolomeus, Kain, Hıristos vd. *Иуда- предатель*- Hain Yahuda; *Беден как Лазарь*- biçare; *Адамовы веки (времена)*= *От Адама (с Адама)*- Âdem ile Havva'dan beri, en baştan başlamak, ta başından ele almak, Âdem'den beri, ezelden beri; *В костюме Адама (Евы)*- Âdem (Havva'nın) kılığında, Âdem baba gibi, anadan doğma, Havva anamız kılığında vb.

- **Yer adlarıyla oluşturulan deyimler:** Kudüs, Sodom ve Gomora vd. *Новый Иерусалим*- Yeni Kudüs; *Вавилонское столпотворение*- kızılca kıyamet, ana baba günü, düzensizlik, kargaşa vb.
- **İncil konularıyla oluşturulan deyimler:** Казни египетские; соломоново решение vb.
- **İsa'nın vaizlerinden alıntılarla oluşturulan deyimler:** *Бесплодная смоковница*²- kısır, verimsiz; *Кто ищет, тот всегда найдёт*³- arayan bulur, arayan mevlasını da bulur belasını da, sabır acıdır, meyvesi tatlıdır vb.
Deyimleri yine kendi içerisinde de dört grup içinde inceleyebiliriz:

1. **Deyim kaynaşmaları (Фразеологические сращения):** bütünsel anlamı tek tek öğelerinin anlamlarıyla uyuşmayan, semantik olarak artırılmaması bir deyim türüdür. (Stomatov, 2007: 23) адамовы веки; аредовы веки; альфа и омега; валаамова ослица; гог и магог; живого места нет; земля обетованная; злоба дня; злчное место; золотой телец; камень преткновенения; камни вопиют; как зеницу ока; мафусиалов век; мафусиаловы лета; несть числа; от лукавого; посыпать голову пеплом; притча во языцех; святая святых; содом и гоморра; соль земли; страха ради иудейска; чающие движения воды; медь звенящая; ничтоже сумняшеся; ожеживать комара, чающие движения воды; соль земли;; гробы повапленные; злоба дня; избиеение младенцев vd. Bu grup içinde arkaik (eski, kullanımda olmayan) deyimler yer alır: *манна небесная*- Tanrı'nın lütfü, nadir olay; *око за око*- göze göz; *адамово яблоко*- gırtlak. Âdem elması; *геенна огненная*- cehennem azabı; *блудный сын*- babasından anasından yüz çevirmiş evlat; *глас вопиющего в пустыне* kulak asılmayan, havaya giden, dikkate alınmayan söz vb.

2. **Deyim birlikleri (Фразеологические единства):** “anlamı onu oluşturan sözcüklerin anlamlarıyla belirlenen semantik olarak bölünmez ve bütünsel deyimlere verilen addır.” (Stomatov, 2007: 26) Deyim birliklerine verilebilecek örneklerden bazıları şunlardır: бросать на ветер; в плоть и кровь; вавилонское столпотворение; вавилонская блудница; волк в овечьей шкуре; египетская казнь; заблудшая овца; запретный плод; камня на камне не оставить; кость от кости;; каинова печать; как птица небесная; козел отпущения; плоть и кровь; петь лазаря; пуп земли; убей меня бог; умывать руки; фома неверующий; христа ради; зарыть (свой) талант в землю; нести (свой) крест; совлечь с себя ветхого человека (Адама); вавилонское столпотворение”vd.

3. **Deyim birleşmeleri (Фразеологические сочетания):** “içerisinde hem serbest anlamlı hem de deyimsel olarak bağlı anlama sahip sözcüklerin olduğu deyimlerdir.” (Stomatov, 2007: 28) “в костюме адама; бросать камень; вкушать плоды; вносить свою лепту; зарывать талант в землю; камень преткновенения; хлеб насущный; питаться акридами и диким медом; питаться манной небесной; преклонять колена; преклонять ухо; с головы до ног; смертный грех; внести (свою) лепту;отделить зёрна от плевел; отделять овец от козлиц; хлеб насущный; краугольный камень; камень преткновенения; смертный грех; ищите и обряцете vd. Аутца deyim birleşmelerinde sözcüğün eş anlamlısı

² İncil'deki bir efsaneye göre İsa yolda giderken bir incir ağacı görmüş, ona yaklaşmış ama hiç meyvesi olmadığını görünce şöyle demiştir: “bundan böyle sonsuza dek hiç meyven olmasın.” Bunun üzerine incir ağacı o anda kurumuştur. (Matta 21. Bölüm, s. 52)

³ Tanrıdan dileyin: Dileyin, size verilecek; arayın, bulacaksınız; kapıyı çalın, size açılacaktır. Çünkü her dileyen alır, arayan bulur, kapıyı çalana kapı açılır (Matta 7. Bölüm, s. 17)

kullanılabilir. Örneğin *кромешный ад* ve *кромешная тьма* deyimleri eş anlamlı sözcüklerden oluşturulmuş ve her ikisi de zifiri karanlık anlamında kullanılmaktadır.

4. **Deyim ifadeleri (Фразеологические выражения):** “anlamsal olarak parçalara ayrıştırılabilen ve tamamen serbest anlamlı sözcüklerden oluşan, içeriği ve kullanımı açısından kalıcı deyimlere verilen addır.” (Stomatov: 2007: 31) Deyim ifadelerine bir kaç örnek şunlardır: *вера без дел мертва (есть); взявший меч от меча и погибнет; во многоглаголении несть спасения; всякое даяние благо; горе тому, кто соблазнит единого из малых сих; да минует меня чаша сия; жнет, где не сеял; из Назарета может ли быть что доброе?; имеющий уши слышать да слышит; не хлебом единым жив человек; много званных, а мало избранных; блаженны миротворцы; кто не с нами, тот против нас; не судите да не судимы будете; тайное становится явным; яко тать в нощи; вера горы передвигает; что делаешь, делай скорее* vd.

Deyimleri yapı, gramer ve anlam açısından da iki başlık altında inceleyebiliriz:

1) Yapısal ve gramer açıdan: fiille oluşturulan deyimler (mastar halinde olanlar); isimle oluşturulan deyimler, zarfla oluşturulan deyimler, sıfatla oluşturulan deyimler, ünlemle oluşturulan deyimler.

1. a) Fiille oluşturulan, mastar halinde olan deyimler: *благую часть избрать, бросить камень (в кого-то); внести (свою) лепту; идти на Голгофу; нести крест; метать бисер перед свиньями; просить Христа ради; петь Лазаря; строить (дом) на песке; питаться медом и акридами; отделять зерна от плевел; отделять овец от козлиц; служить мамоне* vd.

1. b) isimle oluşturulan deyimler: *алчущие и жаждущие; альфа и омега; бесплодная смоковница; Вавилонская блудница; блудный сын; власти предержажие; знамение времени; краугольный камень; камень преткновения; медь звенящая; кимвал звучащий; мерзость запустения; Иудин поцелуй; слуга двух господ; кромешная тьма; заблудшая овца* vd.

1. c) zarf ile oluşturulan deyimler: *божиею милостию; во главу угла; в плоть и кровь; яко тать в нощи; с миром; всем сердцем; ничтоже сумняшеся; невзирая на лица; страха ради иудейска* vd.

1. d) sıfatla oluşturulan deyimler: *не от мира сего; недостойн развязать ремень у сапог (кого-либо); нищие духом; за семью печатями; жнёт, где не сеял*

1. e) ünlemle oluşturulan deyimler: *да минует меня чаша сия; распни его!; Христа ради.*

2) Anlamsal açıdan: deyimi oluşturan sözcüklerden biri ya da hepsi kendi anlamı dışında kullanılırken, bazıları da gerçek anlamlarıyla kullanılmaktadır. Bu deyimlerin bazıları da hikayeleriyle verilecektir.

2. Gerçek anlam ve mecaz anlamına göre deyimler sınıflandırılabilir.

2. a) Gerçek anlamda kullanılan deyimler: *краугольный камень, не от мира сего*. Bazı gerçek anlamında kullanılan deyimler de daha sonra yeni bir anlam kazanmaktadır. Örneğin “кромешная тьма” önceden cehennem anlamında kullanılırken şimdi “zifiri karanlık” anlamında kullanılarak yeni bir anlam kazanmıştır.

2. b) Mecaz anlamda kullanılan deyimler : *соль земли, камни вопиют* vd.

Bu deyimlerin bazıları tavsiye ve öğüt bildiren deyimler arasında yer alır. *Будьте мудры как змии, и просты, как голуби*- yılan kadar bilge, güvercin kadar temiz ol; *даре- ному коню в зубы не смотрят*- beleş atın dişine bakılmaz; *левая рука не знает, что делает правая*- sağ elinin verdiği sol el görmesin.

Bazı deyimler insanın hakkının ne olursa olsun verilmesi gerektiğini anlatır. *Кесарю-кесарево, а богу-богово!*- *Sezar'ın hakkı Sezar'a, Allah'ın hakkı Allah'a*⁴: iktidar, emir verme ve onu kullanma hakkı kiminse ona verilmelidir, hak ettiğini vermek, layığını vermek.

*Кто ищет, тот всегда найдёт*⁵: *Arayan bulur, Arayan mevlasını da bulur belasını da, sabır acıdır, meyvesi tatlıdır*: sabırla ve inatla amacına ulaşmaya çalışan kimse eninde sonunda ona ulaşır.

*Бог даст день, даст и пищу*⁶: *Derdi veren Allah sabrını da verir, Allah günü verir, yiyeceği de verir*: Bugünü veren Allah yardım eder, her şey olacağına varır, yarın için endişelenmeye gerek yok.

Hikayesi ile yeniden anlam kazanan deyimler:

“Поцелуй Иуды (Иудин)= Иудино лобзание” deyimleri içten pazarlıklı, iş çevirmek, fırıldak çevirmek anlamında olup dostça, arkadaş gibi davranıp altından gizli, arkadan iş çevirmek, ikiyüzlü davranan kişiler için kullanılır. Yahuda'nın öpücüğü demek olan bu deyim hikayesi Matta İncili'nde şu şekilde geçmektedir. “*Yahuda İskariyot İsa'yı ele vermek için onlarla anlaşır ve İsa'yı yok etmek için artık zaman kollamaya başlarlar. Bunun karşılığında da Yahuda'ya para vermişlerdir. Aralarındaki anlaşmayı Yahuda şu şekilde açıklar: “size işaret vereceğim, ben kimi öpersem, o İsa'dır, onu tutuklayın” der. Dosdoğru İsa'ya gidip, “Selam, Rabbi!” diyerek O'nu öptü.*” (Matta, 26. Bölüm, s. 68)

“Воскресение Лазаря” deyimini *ölüp ölüp dirilmek, anadan (yeni) doğmuşa dönmek* (Aksoy, 1971: 469), *ölümden diriltmek, mezardan çıkarmak* anlamlarında kullanılır. Ağır bir hastalıktan, ağrı, sızı ve sıkıntılardan kurtulmak İncil'deki bir efsaneye göre İsa'nın yaptığı mucizelerden biri olarak karşımıza çıkar. *Lazar Meryem ve Marta'nın kardeşidir, hastadır. İsa Lazar'ın ölümünden sonraki dördüncü gün onların yanına varır ve Lazar'ı diriltir. İsa yüksek sesle “Lazar, dışarı çık!” diye bağırır, bunun üzerine ölü elleri ayakları sargılarla bağlı, yüzü bezle sarılmış olarak dışarı çıkar.* (Yuhanna, 11. Bölüm: 230)

“Белые одежды” deyimini ışık gibi bembeyaz giysiler, kutsal giysi, cübbe anlamında kullanılıp; kutsallığın, dindarlığın sembolü, maneviyatının temiz olması demektir. Matta İncil'inde bu deyim hikayesi şu şekilde geçmektedir: *Altı gün sonra İsa, yanına Petrus, Yakup ve Yakup'un kardeşi Yuhanna'yı alarak yüksek bir dağa çıktı. Orada gözlerinin önünde İsa'nın görünümünü değiştirdi. Yüzü güneş gibi parladı, giysileri ışık gibi bembeyaz oldu.* (Matta, 17. Bölüm: 42)

“Бесплодная смоковница” deyimini kısır, verimsiz anlamında kullanılır. Örneğin çocuğu olmayan bir kadından bahsederken ya da birinin her hangi bir işi verimsiz olması durumunda bu

⁴ Sezar'a vergi ödemenin Kutsal Yasa'ya uygun olup olmayacağını soran Muhbirlere İsa'nın cevabıdır. İsa dinarin üstünde yer alan Sezar'ın resmini ve imzasını onlara göstererek şöyle demiştir: Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin. (Luka, 20. Bölüm: 184)

⁵ Tanrıdan dileyin: Dileyin, size verilecek; arayın, bulacaksınız; kapıyı çalın, size açılacaktır. Çünkü her dileyen alır, arayan bulur, kapıyı çalana kapı açılır. (Matta 7. Bölüm: 17)

⁶ Yarın için kaygılanmayın. Yarının kaygısı yarının olsun. Her günün derdi kendine yeter. (Matta, 6. Bölüm: 17)

deyim kullanılır. *Kuruyan incir ağacı* demek olan bu deyimın İncil'deki bir efsaneye göre açıklaması şöyledir: *İsa yolda giderken bir incir ağacı görmüş, ona yaklaşmış ama hiç meyvesi olmadığını görünce şöyle demiştir: "bundan böyle sonsuza dek hiç meyven olmasın."* Bunun üzerine *incirağacı o anda kurumuştur.* (Matta, 21. Bölüm: 52)

“Фома неверный” deyimini her şeyden şüphelenen kişi için ve bir şeye inanmayan, inandırmaya zorlaması da mümkün olmayan kişilerden bahsederken kullanılır. Apostol Foma (Tomas) İsa'nın dirildiği haberine inanmadı ve şöyle söyledi: *“O'nun ellerinde çivilerin izlerini görmedikçe, çivilerin izlerine parmağımla dokunmadıkça ve elimi onun böğrüne sokmadıkça buna inanmam.”* (Yuhanna, 20. Bölüm: 251)

Mitoloji ile bağlantısı olan deyimler:

Вкусать от древа познания добра и зла: *İyilik ve kötülüğü idrak ağacından*

yemek: Bilgi edinmek, çeşitli olayların anlamına ulaşmak. İncil'de ifade edilen bir mitolojidir. Cennette yetişen iyilik ve kötülük ağacının meyvelerinden yemek Allah tarafından Âdem'e yasaklanmıştır. Ama baştan çıkararı bir yılan onun meyvelerini yiyince ölmeyeceğine Havva'yı inandırmış, hatta onu yerlerse iyiliği ve kötülüğü bilen Tanrılar gibi olacağını söylemiştir. Havva yasağı bozmuş ve bunu yapması için Âdem'i tahrik etmiştir. Bu itaatsizlikten dolayı da Allah onları cennetten kovmuştur. (Aşukin, 1960: 99)

Заблудшая овца: *Yoldan çıkmış, günahkâr olmuş, yolunu sapıtılmış kişi:* (Süer, 1999: s. 83) doğru yoldan çıkan insan İncil'de bu ifade şu şekilde yer almaktadır: *“koyunlarını süren bir çoban koyunlarını sayar ve bir tane koyununun eksik olduğunu görür, bunun üzerine sürüyü orada bırakır ve sürüden ayrılan yolunu şaşırarı koyunu aramaya çıkar, onu bulur ve omzunda eve kadar getirir. Bundan çıkarılacak sonuç İncil'de yolunu şaşırarı, doğru yoldan ayrılan günahkârlara yardım eder, hatta namuslu dindar kişiler olmaları için onlara zaman tanır.”* (Molotkov, 1987: 293)

Запретный плод: *Memnu meyva, cazip ve yasak olan şey.* (Süer, 1999: 87) İncil'deki iyilik ve kötülüğü idrak etme ağacıyla ilgili olan efsaneye göre bu ağacın meyvelerini yemeyi Allah, Âdem ve Havva'ya yasaklamıştır. (Aşukin, 1960: 225)

Змий- искуситель: *Ayartarı, baştan çıkararı:* baştan çıkararı, yoldan çıkararı anlamında kullanılır. Yılanla ilgili İncil'deki bir efsane olarak karşımıza çıkmaktadır. Yılan dünyada yaşayan vahşi hayvanların en akıllısıdır, Havva'yı iyilik ve kötülük ağacının meyvesinden yemesi için tahrik etmiştir, onu kurnazlığıyla baştan çıkarmıştır, bu da Âdem ve Havva'nın cennetten kovulmasına sebep olmuştur. (Aşukin, 1960: 234)

Вавилонское столпотворение: *Kızılca kıyamet, ana baba günü, düzensizlik, kargaşa:* (Süer, 1999:15) kavga, karışıklık ve gürültü anlamındadır. Bu ifade İncil mitolojisinden alınmıştır: Vavilon'da gökyüzüne ulaşabilmek için bir kule inşa etme çabası vermişlerdir. İnşaatçılar çalışmaya başladıklarında Tanrı öfkelenmiş ve onların dillerini birbirine karıştırmıştır. Bu yüzden de adamlar birbirlerini anlamamaya başlamışlar ve inşaata devam edememişlerdir. (Aşukin, 1999: 78)

Sonuç

Deyimler söz varlığının en önemli öğeleri arasında yer alır. Dilin kendine özgü tarafı deyimlerde ortaya çıkar. Deyimler; akılda kolayca kalması, öğretici olması, birey ve toplumun özelliklerini yansıtmaması, anlatılmak isteneni etkili ve kolay bir şekilde karşısındakine iletmesi,

halkın ulusal ve kültürel yönlerini ortaya koymasından önemlidir. Bunlar içinde de dinle ilgili kelimeler de ait olduğu toplumun yaşamında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunun göstergelerindedir.

İncil deyimleri deyim biliminin önemli bir kısmını oluşturur. Bu deyimler Çağdaş dilde de sıkça kullanılır ve Rusça söz varlığının ayrılmaz bir bütünü olarak ortaya çıkar. İncil deyimlerinin Rus dilindeki varlığının, öneminin ortaya koyulduğu çalışmamızda manevi ve ahlaki değerlerin en çok İncil’le alakalı olduğu sonucuna vardık. Çalışmamızda İncil metinleriyle alakalı olan deyimler özellikle İncil’de geçen adlar ve konular ağırlıklıdır.

İncil’de geçen bazı deyimlerin anlam özelliklerini, gramer ve yapısal durumlarını ortaya çıkardığımız çalışmamızda deyimler anlamları açısından incelenmiş aynı zamanda hikayeleri açısından da değerlendirilmiştir. Bir dildeki dinle ilgili deyimlerin çokluğu ve sık sık kullanılması dinin insan ve toplum hayatında ne kadar öneme sahip olduğunun göstergesidir. Yaptığımız bu inceleme sonucunda İncil’de geçen deyimlerin oluşmasında Hıristiyanlığın kabul edilmesinin yakından ilişkili olduğu gerçeğini söyleyebiliriz.

Bazı deyimler doğrudan anlatmak istediğini anlatıp gerçek anlamlarında (*краеугольный камень, не от мира сего и vd.*) kullanılırken, bazıları da mecaz anlamlarında (*соль земли, камни вопиют vd.*) kullanılmaktadır. Çalışmamızın sınırlılığı açısından bazı İncil deyimlerine yer verilmiştir. Bu çalışmada elde edilen tüm verilerden hareketle genel bir sonuç ortaya koymak gerekirse, öncelikli olarak İncil içerisinde deyimlerin yerinin ve işlevinin dikkate değer olduğu ve özel bir anlam içerdiği söylenebilir. Dilin söz varlığı içinde yer alan ve ortak kültürü temsil eden deyimlere İncil’de sıkça başvurulmuş ve bu deyimler anlatımı daha etkili kılmaktadır. Diğer taraftan deyimlerin hikayelerinin olması, neden bu anlamda kullanıldıkları deyimlerin daha çabuk akılda kalmasını kolaylaştırması açısından da önemlidir.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1971). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1, Deyimler sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aşukin, N.S. ve Aşukina, M.G. (1960). *Krılatıye slova*, 2.baskı, Moskva.
- Bibleyskie vırajeniya vo frazeologičeskom slovare russkogo yazıka. (2009) Kursovaya Rabota. Sankt- Peterburg. <http://www.twirpx.com/file/373571> adresinden erişildi. (ET: 20.12.2012)
- Challeve, F. (2002). *Dinler tarihi*. (çev. Samih Tiryakioğlu). İstanbul:Varlık Yayınları.
- Dubrovina, K. N. (2010). *Entsiklopedičeskiy slovar bibleyskih frazeologizmov*. Moskva: Flinta, Nauka.
- Frazeologizmi v tekste i tekst vo frazeologizme (çetvertıye jukovskiye çteniya)*. (2009) Materialı Mejdunarodnogo Naučnogo Simpoziuma, 4-6 may 2009, Velikiy Novgorod
- Geçe, G. (1988). *Bibleyskie İstorii*. Moskva: Politizdat. <http://biblioteka.cc/engine/down-file-re.php?id=578468> adresinden erişildi. (ET: 20.12.2012)
- Gültek, V. (2004). *Rusça- Türkçe Sözlük*. Bilim ve Sanat, Ankara
- Hançerlioğlu, O. (1993). *İnanç sözlüğü: dinler- mezhepler- tarikatler- efsaneler*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- İncil (1996). Kaya Basım Yayın, İstanbul.

- Kurilova, A. D. (2009). *Noviy frazeologičeskiy slovar' russkogo yazıka*. Moskva: Russkiy Yazık- Media, Drofa.
- Maslova, V. A. (2004). *Vvedeniye v lingvokul'turologiyu*: Moskva: Akademiya.
- Matveyeva, N.P. ve Makarov, V.İ. (1993). *Slovar'- spravočnik bibleizmov russkogo literaturnogo yazıka*. Russkaya slovesnost.
- Molotkov, A.İ. (1987). *Frazeologičeskiy slovar' russkogo yazıka*. Moskva: Russkiy Yazık
- Sarıkcıoğlu, E. (2000). *Başlangıçtan günümüze dinler tarihi*. 3. Baskı. Isparta.
- Stomatov, S. (2007). *Rus dilinde deyimlerin tarihsel (etimolojik) açıdan incelenmesi* . Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Süer, Ö. A. (1999). *Rusça-Türkçe deyimler sözlüğü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tekeli, S. (2013). *İnançlarla ilgili Rusça deyimlerin incelenmesi ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Tümer, G. ve Küçük A. (2002). *Dinler tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Türkçe Sözlük (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Vereşagin E. M. (1993). *İz kakih knig sostoit noviy zavet i kak on sootnositsya s Vethim // Aziya i Afrika segodnya*.

OLGA BERGGOLTS'UN ŞİİRLERİNDE LENİNGRAD KUŞATMASI

Arş. Gör. Sevgi ILICA

Gazi Üniversitesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öz

Sovyet şair Olga Fedorovna Berggolts özellikle II. Dünya Savaşı'nda Leningrad Kuşatması süresince şehir radyosundaki çalışmalarıyla tanınmıştır. Şehirden tahliye edilmeyi kararlı bir şekilde reddeden Berggolts kuşatmanın 872 gününün tamamını Leningrad'ta geçirir. Radyo programında mikrofonundan şiirlerini okur, şehirdeki bombardıman hakkında haberler verir ve aç ve üzgün Leningradlılara konuşmaları ve şiirleriyle cesaret verir. Berggolts'un milli birliği savunan şiirleri Leningradlıların umut ve inancını canlı tutmayı hedefler. Şiirleri kuşatmanın tüm acı gerçeklerine ayna tutar. Bunun yanı sıra, Berggolts'un şiirlerinde Sovyet kadınının savaş döneminde gösterdiği olağanüstü sabır, direnç ve kararlılık tasvir edilir. Bu çalışmanın amacı Olga Berggolts'un Leningrad Kuşatması döneminde 1941-1944 yılları arasında kaleme alınan şiirlerinin özelliklerini açıklamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Leningrad Kuşatması, Olga Berggolts, Sovyet şiiri

THE BLOCKADE OF LENINGRAD IN THE POEMS OF OLGA BERGGOLTS

577

Abstract

The Soviet poet Olga Fyodorovna Berggolts became famous mostly for her works at the city radio in World War II during the blockade of Leningrad. Refusing pertinaciously to be evacuated from the city, Berggolts spent the entire 872 blockade day in Leningrad. On her radio program from her microphone she reads her own poems, delivers news about bombardment in the city and encourages the hungry and depressed Leningraders through her speeches and poems. Berggolts's poems supporting national unity purpose to keep hope and faith of the Leningraders alive. Her poems are the mirror of all the grim truths of the blockade. Moreover, extraordinary patience, resistance and determination showed by Soviet woman in the period of war are described in Berggolts's poems. The aim of this study is to define the characteristics of Olga Berggolts's poetry written in the period of the blockade of Leningrad from 1941 to 1945.

Keywords: The Blockade of Leningrad, Olga Berggolts, the Soviet poetry

Giriş

Olga Fedorovna Berggolts 3 Mayıs 1910 günü Leningrad'ta dünyaya gelir. Şairin İsveç asıllı olan aile kökeni I.Petro döneminde Leningrad'a yerleşerek Ruslaşmıştır. Annesi Mariya Timofeyevna Berggolts öğretmen, babası Fedor Hristoforoviç Berggolts ise doktordur. Babasının fabrikada çalışması sebebiyle şairin çocukluğu işçilerle bir arada Nevski sınır karakolu bölgesinde geçer (Berggolts, 2011: 9). Berggolts'un çocukluk döneminde en sevdiği

şair Lermantov'dur. 20'li yıllarda ise, Mayakovski ve Yesenin'in şiirlerinin etkisinde kalır. Rivayete göre, Berggolts'un üç yaşında şiir okumaya, altı yaşında iken ise şiir yazmaya başladığı söylenir (Hodgson, 2003: 10).

Berggolts'un ilk şiiri *Lenin* 1924 yılında *Krasny Tkaç* dergisinde yayımlanır. 1925 yılında genç işçilerden oluşan edebiyat grubu *Smena*'ya katılır. 1926'da topluluğun bir gecesinde *Taş Kaval (Kamennaya dudka)* şiirini okuması üzerine Rus yazar Korney İvanoviç Çukovski, Berggolts'u övgüyle takdir ederek, onun zamanla gerçek bir şair olacağını söyler (Berggolts, 2011: 9). Aynı yıl *Smena*'da tanıştığı Boris Petroviç Kornilov ile evlenir ve 1928'de İrina ismini verdiği kızını dünyaya getirir. Şair, eşi Boris ile birlikte, Tınyanov, Eyhenbaum ve Şklovski'nin ders verdiği Sanat Tarihi Enstitüsü'nde eğitim görür. Enstitünün kapatılması üzerine Leningrad Üniversitesi'ne geçiş yapan Berggolts 1930'da filoloji bölümünden mezun olur (Berggolts, 1948: 144).

Şair mezun olmasının hemen ardından, Kazakistan Almatı'da *Sovetskaya Step* gazetesinde muhabir olarak görevlendirilir. Burada gazetede işinin yanı sıra şiir ve hikâyeler yazmaya devam eder. Berggolts'un çalışma şartları oldukça çetindir. Zorluklarla mücadele ettiği ve farklı deneyimler edindiği bu günleri şu sözleriyle anımsar: “Beni tarım bölümünde görevlendirdiler. Şehirde büyümüş biri olarak koyun yetiştirmek ya da göçebelikle ilgili en ufak bir fikrim yoktu.” (Çaşçına, 1990).

Berggolts 1930 yılında *Kış-Yaz-Papağan (Zima-Leto-Popugay)* isimli çocuk hikâyesini yayımlar. Şair edebiyat çalışmalarının bu eserle başladığını var sayar. İlk çocuk eserinin editörü O. B. Samuil Marşak, Berggolts'u Maksim Gorki ile tanıştırır. Gorki, Berggolts'un eserlerini oldukça beğendiğini söyleyerek, şairi destekler (Berggolts, 2011: 11). Berggolts 1931 yılında Leningrad'a döner ve Boris ile yollarını ayırarak, Nikolay Molçanov ile evlenir. Molçanov ile birlikte *sosyalizmin gözyaşı* ismi ile anılan Rubinştayn sokağındaki yedi numaralı eve taşınırlar (Petrogradov, 2011).

Leningrad'a dönen şair *Elektrosila* fabrikasının *Komsomolskaya Stranitsa* gazetesinde redaktörlük görevi üstlenir ve burada üç yıl boyunca çalışır. 1932 yılında Maya ismini verdiği kızını dünyaya getirir. Ne var ki Maya 1933'te henüz bir yaşında iken hayatını kaybeder. Berggolts'un çocukları konusundaki talihsizliği peşini bırakmaz ve 14 Mart 1936 günü sekiz yaşındaki kızı İrina da vefat eder (Petrogradov, 2011).

Berggolts'un ilk kitabı *Şiirler (Stihotvoreniya)* 1934 yılında çıkar ve ardından ikinci şiir derlemesi *Şarkılar Kitabı (Kniga pesen)*'i 1936'da yayımlanır. İlk hikâye kitabı olan *Yeni Dünyada Bir Gece (Noç v novom mire)* ise 1936 yılında yayımlanır. Şair bu dönemde *Sovyet Yazarlar Birliği (Союз Советских писателей)*'ne kabul edilir (Berggolts, 1948: 144).

1936-1938 yılları arasında süre gelen Stalin'in *Büyük Temizlik* döneminde sorguya alınan Berggolts, yanlış bir ihbar sonucu vatan hainliği ile suçlanarak tutuklanır ve 1938'de Şpalerka hapisanesine girer. Bu dönemde şairin eski eşi Boris ise yanlış ihbar sebebiyle vurularak öldürülür. Berggolts'un masum olduğu ancak 1939 yılının Haziran ayında anlaşılır. Hapse girdiğinde hamile olan şair, cezaevinin yol açtığı ağır şartlar ve psikolojik baskılar gibi olumsuz etkenlerden dolayı ölü bir bebek dünyaya getirir. Bu şairin kaybettiği üçüncü çocuğu olur. Hapiste *Deneyim (İspitaniye)* isimli şiir derlemesini oluşturan eserlerini kaleme alır. Berggolts 1939 yılının Aralık ayında hapis günlerine dair şöyle yazar: “Sorgular boyunca süren

o çaresizlik... Ruhumu çıkardılar, pis parmaklarıyla içini kurcaladılar, içine tükürüp pislediler, sonra yerine koyup bana yaşamaya devam et dediler.” (Petrogradov, 2011).

Yeniden özgürlüğüne kavuşan Olga Berggolts hiç tereddüt etmeden 1940 yılı itibarıyla Bolşevik Komünist Partisi üyesi olur. Ne üç çocuğunu kaybetmesi, ne eski eşinin adaletsizce öldürülmesi, ne de hapis günlerinde yaşadığı o korkunç günler Berggolts’un Sovyet rejimine olan sadakatini sarsar.

Berggolts’un geniş çapta tanınması hiç kuşkusuz II. Dünya Savaşı yıllarıyla gerçekleşmiştir. Savaş günlerini 8 Ekim 1941 günü kuşatılan Leningrad’ta geçiren şair, şehirden ayrılmayı bir an olsun aklından geçirmez ve Nazi Almanyası’nın ablukasını tüm zorluklarıyla bizi taşıyan isimlerden biri olur. Yaklaşık dokuz yüz kuşatma günü boyunca savaş döneminde kesintisiz olarak her gün *Leningrad Konuşuyor (Govorit’ Leningrad)* isimli radyo programında Berggolts’un umut dolu sesi duyulur. Bu programda Berggolts cephede Rus askerleriyle yaptığı röportajları okur, halka manevi destek olmaya çalışır ve Leningrad sakinlerine cesaret vererek destek olur. 1946 yılında bu programda yaptığı konuşmaların derlemesini yine aynı isim ile *Leningrad Konuşuyor (Govorit’ Leningrad)* başlığı altında yayımlar ve Leningrad sakinlerine ithaf eder. Bunun yanı sıra, şaire Sovyet hükümeti tarafından 1942 yılında Leningrad savunması adına nişan verilir. (Sinyavskiy, 1961).

Berggolts’un Elektrosila fabrikasındaki işçilerle, Baltık donanmasındaki denizcilerle, Kızıl Ordu askerleriyle yakın ilişkileri ve radyo programındaki siyasi konuşmaları sanatının yönünü belirler ve zemin oluşturur. Savaş dönemindeki şiir derlemeleri *Leningrad Poeması (Leningradskaya poema, 1942)*, *Leningrad (1942)*, *Leningrad (1944)*, *Leningrad Günlüğü (Leningradskaya dnevnik, 1944)*, *Senin Yolun (Tvoy put, 1945)* ve *Şiirler ve Poemalar (Stihi i poem, 1946)* olarak sıralanabilir (Berggolts, 1948: 145).

Şair Olga Berggolts 13 Kasım 1975 tarihinde hayatını kaybeder. Literatorskiye Mostki’ye defnedilir. Esasen şairin vasiyeti Piskarevskiye Anıt Mezarlığı’na gömülmeştir, çünkü burada II. Dünya Savaşı yıllarında açlıktan ya da vurularak ölen dört yüz yetmiş bin Leningrad sakininin naaşı yer almaktadır. Şair buraya defnedilmese de buradaki bir granit taş üzerinde Berggolts’un *Hiç kimse unutulmadı ve hiçbir şey unutulmadı (Никто не забыт и ничто не забыто)* dizesi yazılıdır (Petrogradov, 2011).

Berggolts’un II.Dünya Savaşı’nda kaleme almış olduğu şiirleri ele aldığımızda, bu eserlerin umut, kadın, birlik ve zafer olmak üzere ortak öğeler içerdiğini görmekteyiz. Çalışmamızda Berggolts’un Leningrad Kuşatması döneminde yazılan şiirlerini bu öğeler çerçevesinde incelemeye çalışacağız.

Umut

II.Dünya Savaşı ya da Rusların söylemiyle Büyük Vatan Savaşı (Velikaya Oteçestvennaya Voyna, 1941-1945) Sovyet Rusya’nın Nazi Almanyası’na karşı büyük mücadele verdiği kanlı bir süreçtir. Bu dönemde yaşanan kayıp, yıkıntı ve kahramanlıklar Rus milletinin hafızasından silinmemiştir.

Savaşın patlak vermesinden kısa bir süre sonra, 8 Eylül 1941’de Leningrad Almanlar tarafından abluka altına alınır. Tüm Leningrad halkı hayatta kalıp, şehri bombardıman ve top atışlarından korumak için seferber olur. Neredeyse tüm hayatını bu şehirde geçirmiş tam bir Leningradlı olan Berggolts, savaşı Leningrad’ta, başka bir deyişle, yuvasında karşılar. Ne ilginçtir ki, şehrin kuşatılması şairi kederlendirmek ya da umutsuzluğa düşürmenin aksine, Berggolts’a büyük bir

inançla güç verir. Bu durumu adeta bir fırsat gibi görerek sıra dışı bir biçimde umut dolu davranmasını savaştan uzun yıllar sonra şöyle açıklar: “Tüm emeğimi, şiirimi vatana adayabileceğim zamanın, benim zamanımın geldiğini anlamıştım. Savaş ve Leningrad ablukası yıllarında bir yazar olmak ne anlama geliyordu? Hepsinin karşılığını vermek ve ne ölümden ne de faşist darağacından korkmak anlamına geliyordu.” (Berggolts, 1972: 101).

Gerçekten de Olga Berggolts hayatının belki de en zor dönemini geçirdiği kuşatma yıllarında, savaşın yol açtığı tüm olumsuzlukları sineye çekip sabretmenin aksine daha önce hiç yapmadığı kadar “mutluluk” sözcüğünü umutla ve coşkuyla haykırır. Söz gelimi, 1942 yılının Haziran ayında kaleme aldığı *Leningrad Poeması (Leningradskaya Poema)* eserinde bu mutluluğu “Ölçüsüz mutluluğum benim.” (Безмерно счастье мое.) (Berggolts, 1948: 120) sözcükleriyle nitelendirir. Şubat 1942’ye ait *Şubat Günlüğü (Fevral’skiy Dnevnik)* şiirinde ise tüm Leningrad halkıyla birlikte duyumsadığı bu yüce mutluluğunu şu dizeleriyle aktarır: “Pislikte, karanlıkta, açlıkta, kederde,/.../ Öyle mutlu olmuştuk,/ Öylesine müthiş bir özgürlüğü soluyorduk ki,/ Torunlarımız imrenirlerdi bize.” (В грязи, во мраке, в голоде, в печали,/.../ Такими мы счастливыми бывали,/ Такой свободой бурною дышали,/ Что внуки позавидовали б нам.) (Berggolts, 1948: 110). 1945 yılının Nisan ayında yazdığı *Senin Yolun (Tvoy put)* şiirinde de Berggolts’un düşmana karşı başını öne eğmeyerek mutluluğunu haykırdığı şu dizeler ön plana çıkar: “Ben mutluyum. Ve her şey bana daha net olarak gösteriyor ki,/ Ben daima bu günler için yaşadım,/ Bu amansız parlak günler için.” (Я счастлива./ И все яснее мне,/ Что я всегда жила для этих дней,/ Для этого жестокого расцвета.) (Berggolts, 1948: 142).

Leningradlılar için özellikle 1941 yılının Aralık ayı çok zor geçer. Kış açlık, kıtlık, yoksulluk ve acı getirmiştir. Korkunç kuşatmanın bu ağır günlerinde halk açlıktan ve soğuktan ölmektedir. Berggolts’un eldivenleri kirlenmiş, şair soğuktan üşümüş ayaklarını paltosuna sarmıştır. Yine de şair karşılaştıkları tüm bu zorlukları ve acıları yok sayarak radyo programını hazırlar ve 29 Aralık 1941 günü yeni yılı karşılamaya iki gün kala radyodan halka umut vaat eden şu konuşmasını yapar: “Sevgili yoldaşlar! Öbür gün yeni yılı karşılayacağız. 1942 yılı... Leningrad’ta böyle bir yeni yıl gecesi hiç olmadı. Emsali görülmemiş bir anı... Her şeye rağmen çetin şartlar altındaki evlerimizde bayram olacak. Çünkü 1942 yılını kendi Leningrad’ımızda karşılayacağız, ordumuz ve biz, onu Almanlara vermedik. Düşmanı durdurduk. Çember altındayız fakat esir alınmadık.” (Smirnova, 2016).

Berggolts 31 Aralık 1941 günü Leningrad sakinlerine ithafen *Yeni Yıl Kadeh Kaldırması (Novogodniy tost)* şiirini yazar. Radyo programında dinleyicilerine hissettirmeye çalıştığı yeni yıl coşkusunu şiirine de yansıtır. Amacı bu korkunç kuşatma günlerinde halkın inancını ve güvenini ayakta tutmaktır. Şiirde kuşatma altındaki Leningrad’ı bekleyen gelecek güzel günler bayram havası içinde aktarılır. Ümidini bir an olsun kaybetmeyen anlatıcı bir yandan Sovyet rejimine olan desteğini de vurgulayarak, şehir halkına şöyle seslenir: “Sofra ne kadar yoksul, nasıl sönüyor mumlar!/ Ama yemin ediyorum biz hiçbir zaman/ Daha gerçekçi ve sıcak bir karşılama/ Bilmedik geçmiş yıllarda./ Biz, ablukayı görüp geçirenler,/.../ Biz biliyoruz, mutluluğun ne olduğunu,/ Sadakatın ve sevginin ne anlama geldiğini./.../ Bir yudum şarapla içiyorum./.../ Kasvetli, karanlık şehrimizin şerefine,/.../ Biz sıcaklığın ve ışığın özlemiyle/ Doğruca gelecek günlere bakıyoruz./.../ Hayatın şerefine! Sovyet egemenliği şerefine!” (Как беден стол, как меркнут свечи!/ Но я клянусь — мы никогда/ Правдивей и теплее встречи/ Не знали в прежние года./ Мы, испытавшие блокаду,/.../ Мы знаем, что такое счастье, / Что значит верность и любовь./.../ С глотком вина — мы пьем его./.../ За наш

угрюмый, темный город,/.../ Мы в чайные тепла и света/ Глядим в грядущее в упор.../.../За жизнь! За власть Советов!) (Berggolts, 1948: 53).

Berggolts'un gelecek güzel günlerin geleceğine dair inancını ve umudunu canlı tutarak bu zor günleri sabırla atlattığı düşünülebilir.

Birlik

Olga Berggolts, Leningrad ablukasının sürdüğü yaklaşık dokuz yüz gün boyunca halka radyo programı aracılığıyla seslenerek, Leningradlılara manevi destek sağlamaya çalışır. Umud dolu sesiyle halka güç ve cesaret veren şair, günlüğünde o günlere dair şöyle yazar: “Burada bulunmalı, herkes gibi aç kalmalı, yazmalı ve onlara manevi destek olmalıyım. Dayanmak ve çalışmak gerek. Yaşamak gerek.” (Smirnova, 2016).

Berggolts zorlu kuşatma günlerini birlik ve beraberlik içinde dayanışma halinde olmaya bağlamaktadır. Şair vatanın bölünmez bütünlüğünü eserlerinde yansıttığı milli dayanışma ile korumayı emeller. Bu sebeple Leningrad kuşatması döneminde yazdığı şiirleri bireyci olmaktan çok uzakta, toplumsal nitelikli eserler olarak değerlendirilebilir. Söz gelimi, *Şubat Günlüğü (Fevralskiy Dnevnik)* şiirinin VI. bölümü şairin birlik olmaya dayalı görüşünü açıkça gözler önüne sermektedir: “Asla kahraman olmadım,/ Ne şöhreti, ne de ödülü arzuladım,/ Leningrad’la aynı nefesi soluyarak,/ Kahramanlık taslamadım, yaşadım.” (Я никогда героем не была,/ Не жаждала ни славы, ни награды./ Дыша одним дыханьем с Ленинградом,/ Я не геройствовала, а жила.) (Berggolts, 1948: 110).

Şair büyük bir görev ve sorumluluk üstlenerek sadakatle bağlı olduğu vatanının halkına destek olmak için durmadan çalışmasına rağmen, asla üstünlük taslamaz. Berggolts bu mütevazı bakış açısını şöyle açıklar: “Benim yazılarım, benim şiirlerim ekmeğin, merminin ya da silahların yerini alamaz. Leningradlılar benim şiirlerimi dinlemeseler de kaderlerinde hiçbir şey değişmez.” (Smirnova, 2016).

Berggolts'un kurtuluşu birlik ve beraberliğe bağladığı en dikkat çeken şiirlerden biri 16 Ekim 1941'e ait *Bugün Seninle Konuşacağım (Ya budu segodnya s toboy govorit')*'dir. Anlatıcı hep birlikte zafere ulaşacaklarını kendinden emin bir şekilde şu sözlerle haykırır: “Bize acı dolu günlerin nasip olduğunu biliyoruz,/ Eşi görülmemiş belalar tehdit ediyor,/ Ama Vatan bizimle ve biz yalnız değiliz,/ Ve zafer bizim olacak.” (Мы знаем — нам горькие выпали дни,/ Грозят небывалые беды,/ Но Родина с нами, и мы не одни,/ И нашею будет победа.) (Berggolts, 1948: 39). Berggolts Nisan 1942'de kaleme almış olduğu *Leningrad'a (Leningradu)* eserinde de kendisinin de dâhil olduğu tüm Leningradlıların birliğine vurgu yapar: “Artık ondan kopamayız:/ Savaş bizi nereye sürüklerse sürüklesin,/ Onun yüceliğiyle dolu ruh,/ Ve her yerde ve her tarafta biz Leningradlılarız.” (Нам от него теперь не оторваться:/ Куда бы нас ни повела война -/ Его величием душа полна,/ И мы везде и всюду - ленинградцы.) (Berggolts, 1948: 57).

Berggolts'un zafere giden yolda en önemli koşullardan biri olarak halkın birlik ve beraberlik içinde olması gerektiğini düşündüğü söylenebilir.

Kadın

Berggolts'un kuşatma dönemi şiirlerinde Sovyet kadınının gücü, cesareti ve sabrı gözler önüne serilir. Gerçekten de Sovyet rejimi getirdiği yasalar ile kadının ekonomik, siyasi, kültürel ve toplumsal olmak üzere yaşamın tüm alanlarında söz sahibi olmasına imkân vermiştir.

Leningrad kuşatması günlerinde de Sovyet kadınının geri planda kalmadığı görülür. Kendisi de güçlü bir kadın kimliğiyle yılmak nedir bilmeden halka cesaret ve umut verme emeliyle gayret göstererek çalışan Berggolts, eserlerinde güçlü Leningrad kadınına gerçekçi bir biçimde resmeder.

Sovyet kadınının kuşatma günlerinde sergilediği direnç ve sabrın en açık şekliyle gösterildiği şiirlerden biri olarak Berggolts'un 1943 yılının Ocak ayında yazdığı *Yurtseverin Karısına Dair Şarkı (Pesnya o jene patriota)* gösterilebilir. Eserde savaş bölgesinde bulunan bir çavuş ve karısının mektuplaşmasından bahsedilir. Çavuş eşinin mektubunu okuduğu gece düşman tarafından vurulur. Çavuşun asker arkadaşları durumu eşine mektupla bildirirler. Aldıkları cevap ise oldukça şaşırtıcıdır. Çünkü, kadın ne derece güçlü, dayanıklı ve vatansever olduğunu şu sözlerle haykırmaktadır: “*Dostluğunuz için teşekkürler, cesur yürekli bölük,/ Ama bilin ki, diye yazdı,/ Ağlamayacak, ağlamayacak yurtseverin dul eşi,/ Savaş şiddetle sürdüğü müddetçe./ Savaşların iniltileri kesildiğinde/ Ve herkes aceleyle hanımın yanına gittiğinde,/ O gün ben, belki, ağlayacağım, askerler,/ Kadınca ağlayacağım, hıçkırma hıçkırma...*” (Спасибо за дружбу, отважная рота,/ Но знайте,— писала она,—/ Не плачет, не плачет вдова патриота,/ Покамест бушует война./ Когда же сражений умолкнут раскаты/ И каждый к жене заспешит,/ В тот день я, быть может, поплачу, солдаты,/ По-женски поплачу, навзрыд...) (Berggolts, 1948: 64).

Leningrad Kuşatması'nın yol açtığı kıtlık binlerce insanın ölümüne sebep olmuştur. Bu isimlerden biri de Berggolts'un eşi Nikolay Molçanov olur. Açlıktan zayıf düşen bünyesi daha fazla dayanamayan Molçanov Ocak 1942'de hayatını kaybeder. Berggolts eşini kaybetmenin üzüntüsüyle daha da hırslanır ve işine daha da azimle bağlanır. *Şubat Günlüğü (Fevralskiy dnevnik)* eserinin I. bölümünde kendisi gibi dul kalan Sovyet kadınların tablosunu verir. Anlatıcı bu kasvetli ortamda yaşanan acı kayıplara ve yetersizliklere rağmen *gökkuşağı* sözcüğünü kullanarak direnç gösterdiklerinin altını çizer: “*Arkadaşım bana geldi,/ Ağlamadan, anlattı dün/ Biricik arkadaşını gömdüğünü,/ Ve biz onunla sabaha kadar sustuk./ Hangi sözcükleri bulabilirdim ki?/ Ben de Leningradlı bir dulum./ Gün için ayrılan ekmeği yedi,/ İkimiz aynı şala sarındık,/.../ Ve ayaklarımız buz kesildi ve küçük bir mum sönükçe yanıyordu./ Kör ateşi etrafında/ Ay ışığından bir çember oluştu,/ Hafifçe gökkuşağına benzeyen.*” (Ко мне пришла подруга,/ Не плача, рассказала, что вчера/ Единственного схоронила друга,/ И мы молчали с нею до утра./ Какие ж я могла найти слова,/ Я тоже — ленинградская вдова./ Мы съели хлеб, что был отложен на день,/ В один платок закутались вдвоем,/.../ И стыли ноги, и томилась свечка./ Вокруг ее слепого огонька/ Образовалось лунное колечко,/ Похожее на радугу слегка.) (Berggolts, 1948: 105).

Berggolts'un Sovyet kadınına çarpıcı bir şekilde tasvir ettiği şiirlerinden biri de Ağustos 1941'de kaleme aldığı *Askeri Hastanede (V gospiitale)* eseridir. Şiirde askeri hastanede yatan yaralı bir Sovyet askerinin ölüm döşeğinde annesi ve eşini sayıklarken, yanında bulunan gönüllü milis çalışanı genç kızın ona verdiği manevi destek tasvir edilmektedir. Eserde vatanın kurtuluşunda kadının rolünün önemine vurgu yapılır. Anlatıcı tüm bunları şu dizelerle aktarır: “*Göğsü yanıyordu. Gün ağarana kadar/ Ailesindeki kadınları çağırdı,/ Hasret çekerek, seslendi: -Anne, neredesin, neredesin?-/ Onu aradı, karanlığı yoklayarak.../ Ve gönüllü çalışan genç kız eğildi/.../ -Ben buradayım, evladım! Ben buradayım, ben yanıdayım, canım!/.../ -Burada mısın? Memnunum. Peki karım nerede?/.../ Ve tekrar eğiliyor,/.../ -Buradayım- diye bağırtıyor, -Ben buradayım, senin karın,/.../ Ben burada, senin karın, kız kardeşin ve annenim./ Biz hepimiz seninle, anayurdum koruyucusuyla birlikteyiz./ Hepimiz geldik, seni kaldırmak,/*

Anayurdu ve hayatı sana geri vermek için...// Yaşayacaksın. Yabancılar ve mesafeler olmayacak,/ Kadın kalbi seninle birlikte oldukça.” (Горела грудь. До самого рассвета/ Он к женщинам семьи своей взывал,/ Он звал, тоскуя: - Мама, где ты, где ты? -/ Искал ее, обшаривая тьму.../ И юная дружинница склонилась.../ -Я здесь, сынок! Я здесь, я рядом, милый!//.../ Ты здесь? Я рад. А где ж моя жена?//.../ И снова наклоняется она,//.../ Я здесь, - кричит, - я здесь, твоя жена,//.../ Я здесь, жена твоя, сестра и мать./ Мы все с тобой, защитником отчизны./ Мы все пришли, чтобы тебя поднять./ Вернуть себе, отечеству и жизни...//...// Ты будешь жить. Чужих и дальних нет,/ Покуда сердце женское с тобою.) (Berggolts, 1948: 36).

Leningrad Kuşatması'nda gösterdiği olağanüstü çaba ve cesaretle kuşatmanın en önemli kadın sembollerinden biri olarak anılan Berggolts, kaleme aldığı eserlerde kendisi gibi güçlü mizaca sahip Sovyet kadınına gerçekçi bir biçimde gelecek nesillere aktarmıştır.

Zafer

Sovyet birliklerinin Leningrad-Novgorod Harekâtı ile Alman kuvvetlerini şehirden uzaklaştırmasıyla, yaklaşık 900 gün süren Leningrad Kuşatması 27 Ocak 1944'te son bulur.

Kuşatma günlerinin her anını resmetmeye çalışan Berggolts kuşatmanın kaldırılmasıyla yaşanan buruk sevinci de şiirleriyle yansıtır. Kuşatmanın sona erdiği günün yıldönümü 27 Ocak 1945'te yazmış olduğu tarihiyle aynı ismi taşıyan *27 Ocak 1945 Yılı (27 Yanvarya 1945 goda)* şiirinde Leningrad halkının duygularına ayna tutar. Anlatıcı yaşadıkları hüznün dolu zaferin ilk yılını şu sözlerle anlatır: “...Bugün şehirde bayram var./ Bugün biz sabaha kadar, belki de, uyumayacağız...// Biz biriz, ayrılmayız, bir yıl önce olduğu gibi...// Savaşı görüp geçirmiş bizler biliyoruz:/ Amansız yaralar kısa zamanda geçmeyecek./ Tüm bahçelerde bahar çiçekleri açmayacak,//...// Hiç durmadan, titizlikle çalışacağız,/ Kalbin neşelenerek, öylesine istiyoruz ki,/ Senin gerçekten mutlu olmanı,/ Yurdumuz bizim, baba toprağımız!” (...Сегодня праздник в городе./ Сегодня мы до утра, пожалуй, не уснем...// Мы едины, мы неразрывны, как и год назад...// Мы знаем, умудренные войною:/ Жестоки раны - скоро не пройдут./ Не все сады распустятся весной,//...// Мы трудимся безмерно, кропотливо.../ Мы так хотим, чтоб, сердце веселя,/ Воистину была бы ты счастливой,/ Обитель наша, отчая земля!) (Berggolts, 1948: 85).

Berggolts 10 Mayıs 1945'e ait *Zaferle Buluşma (Vstreça s pobedoy)* şiirinde ise zaferi kişileştirerek ona karşı olan duygularını dile getirir. Anlatıcı zor günlerden ders çıkararak zaferin değerini çok daha iyi anladıklarını şu dizelerle ifade eder: “Merhaba, merhaba. Görüşme zamanı geldi,//...// Ben dört yıl kıvanç duyarak/ Rus inancıyla severek, inandım,/ Sağ ya da ölü yaşayıp göreceğim,/ Ne olursa olsun, ama yaşayıp göreceğim seni./ İşte seni yaşarken görgüm.../ Merhaba... Sana daha ne demeli ki?//...// Hayal ettiğimizden daha muhteşemsin,//...// Sen zafersin. Sözcüklerden üstünsün...//...// Yemin ederim ki, yeni hayatımızda/ Hiçbir şeyi unutacağız:/ Ne kıymetli milli kanımızı,/ Bu zafer için akan,//...// Ne senin çetin bayramlarını,/ Ne de emirlerini unutacağız,//...// Yemin ediyorum öyle yaşayıp ve öyle çalışacağım ki,/ Vatan gelişsin, gelişsin diye...” (Здравствуй, здравствуй. Пробил час свиданья,//...// Я четыре года самой гордой/ -Русской верой - верила, любя,/ Что дождусь - живую или мертвой,/ Все равно,- но я дождусь тебя./ Вот я дождалась тебя - живую.../ Здравствуй... Что еще тебе сказать?//...// Ты прекраснее, чем нам мечталось,//...// Ты - Победа. Ты превыше слов...//...// Я клянусь, что в жизни нашей новой/ Мы не позабудем ничего:/ Ни народной драгоценной крови,/ Пролитой за это торжество,//...// Ни суровых

праздников твоих,/ Ни твоих приказов не забудем, //...// Я клянусь так жить и так трудиться,/ Чтобы Родине цвести, цвести..) (Berggolts, 1948: 90).

Dokuz yüz günlük kuşatmanın kaldırılmasıyla kazanılan zafer birçok acı gerçeği de ortaya çıkarmıştır. Berggolts'un şehrin kurtulmasını yansıttığı şiirlerinde görkemli bir zafer tablosunun çizilemediği görülmektedir.

Sonuç

Şair Olga Berggolts 1941-1944 yılları arasında yaklaşık dokuz yüz gün süren Leningrad Kuşatması süresince Leningrad'tan ayrılmaz. Hazırladığı ve sunduğu *Leningrad Konuşuyor* isimli radyo programıyla Leningrad halkının manevi gücünü canlı tutmaya çalışır. Şair bu dönemde kaleme aldığı ve büyük kısmını programında şehir halkına okuduğu şiirlerinde kuşatmanın kendisi ve Leningrad üzerinde yarattığı tüm izleri apaçık biçimde gözler önüne serer. Bombardıman, açlık, soğuk ve salgın hastalıkların şehri kasıp kavurarak yaklaşık bir milyon kişinin ölümüne sebep olduğu bu kasvetli kuşatma ortamında Berggolts'un şiirleri gelecek güzel günlerin ve kurtuluşun ardından tadılacak zaferin umuduyla doludur. Sovyet rejimine tutkuyla bağlı olan şair kendisi gibi güçlü ve sabırlı Sovyet kadının tablosunu şiirlerinde gururla verir. Şehir halkının birlik ve beraberlik içinde zafere ulaşmasını vatansever öğelerle donatarak yansıtan Berggolts, gösterdiği bu olağanüstü sabır, güç ve cesaret ile Leningrad şehrinin unutulmayacak en önemli sembollerinden biri olmayı başarır.

Kaynakça

- Berggolts, Olga. (1948). *İzbrannoye*. Moskova: Sovetskiy Pisatel.
- Berggolts, Olga. (1972). *Popitka avtobiografii. Sobraniye soçineniy v 3t. Tom 1*. Leningrad: Hudojestvennaya literatura.
- Berggolts, Olga (2011). *Olga. Zapretniy dnevnik*. Moskova: Azbuka-Attikus.
- Çaşçına, Lyudmila. (1990). Put' vozvrata (K 80-letiyu so dnya rojdeniya O.F.Berggolts). *İskusstvo leningrada*. Leningrad: Avrova, 21-29.
- Hodsgon, Katharine. (2003). *Voicing the Soviet experience: the poetry of Olga Berggolts*. Oxford: Oxford University Press.
- Petrogradov, Aleksandr.(2011). Olga Berggolts: Nikto ne zabıt i nişto ne zabıto. *Vestnik*, No 1 (102), 2-4.
- Sinyavskiy, A. (1961). *Poeziya i proza Olga Berggolts. Literatura i sovremennost. Sbornik vtoroy. Stat'i o literature 1960-1961 godov*. Moskova: Gosudarstvennoye izdatel'stvo hudojestvennoy literaturı.
- Smirnova, Alla A. (2016). Leningrad i leningradtsı v blokadnom dnevnike. *Vestnik SPBGUKİ*, No 1 (26), 6-9.

TANZİMAT'TA ÇOCUK KÜTÜPHANESİ OLUŞUMU EKSENİNDE AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN BİLİNMEYEN BİR ANTOLOJİSİ: ÇİÇEKLER

Arş. Gör. Yunus ALICI

Öz

Tanzimat döneminde “yazı makinesi” olarak anılan Ahmet Mithat Efendi'nin günümüze dek neredeyse bütün eserleri basılmış, edebiyat tarihinde yerini almıştır. Ancak yazarın *Çiçekler* isimli antolojisi şimdiye kadar dikkatlerden kaçmış veya doğrudan edebiyat tarihi içerisinde değerlendirilemeyeceği için üzerinde durulmamıştır. Eser, Mithat Efendi'nin çiçek sevgisi ve bir hâce-i evvel olarak toplumuna duyduğu sevgiyle birleştiğinde Tanzimat devri içerisinde bir çocuk kütüphanesi oluşturma gayretlerinin de önemli örneklerinden birini teşkil eder. Bu bildiride Ahmet Mithat Efendi'nin anılan eseri latinize edilerek kültür tarihimiz içerisindeki önemli yerine kavuşturulacak ve Tanzimat devrinde çocuk edebiyatı içerisinde bu eserin önemi tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Çocuk Edebiyatı, Antoloji, Türk Çiçek Kültürü.

AN UNKNOWN ANTHOLOGY OF AHMET MİTHAT EFENDİ WITHIN CONTEXT OF ESTABLISHMENT OF CHILDREN'S LIBRARY IN TANZİMAT: ÇİÇEKLER (FLOWERS)

585

Abstract

Until to our age, almost all literal works of Ahmet Mithat Efendi who was called “typewriter” in Tanzimat have been published and they have taken part in history of literature. However, the author's anthology named as *Çiçekler (Flowers)* has not been studied till or it has not been emphasized, since it cannot be directly evaluated in terms of history of literature. The study constitutes one of the most significant examples of his efforts to found a children's library in the era of Tanzimat when the work is combined with Mithat Efendi's love of flowers and his love for his society as “the first teacher”. In this paper, the literal work of Ahmet Mithat Efendi will be translated into our current language and his work will be placed into the significant part of our cultural history and the importance of this literal work will be discussed in the context of children's literature in Tanzimat era.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, Children's Literature, Anthology, Turkish Flower Culture.

Tanzimat Dönemi Öncesinde Çocuk

“Yetiştirmek! Yetiştirmek!

Bu âlemde insanın en büyük lezzet

aldığı şey bundan ibaret kalıyor.

Yetiştirmek olsun da neyi yetiştirmek olursa olsun!”

(A. Mithat, 2014: 97)

Türk edebiyatının tarihî seyrine bakıldığında, çocuklara yönelik ilk anlatılar sözlü gelenek ürünleri ile başlangıç gösterir. Bu süreç, kaynağını İslamiyet öncesi Türk edebiyatından alırken, varlığını günümüze kadar –Tanzimat’la birlikte etkisi azala azala– sürdürür. Bahsi geçen süreçte tekerlemeler, maniler, ninniler, şiirler, bilmeceler, masallar, efsaneler, menkıbeler, destanlar, kıssalar, halk hikâyeleri ve fıkralar çocuklara yönelik anlatı türleri olarak anılabilir.

Tanzimat dönemine kadar modern anlamda bir çocuk edebiyatından bahsedilemese de, İslamiyet öncesinden başlayan süreç ve devamında çocukların edebî ihtiyaçları yukarıda zikredilen anlatı türleri ile karşılanmıştır. Dikkat edilmesi gereken husus, bu sözlü gelenek ürünlerinin –tekerleme, ninni, bilmece ve masal dışarıda tutulursa– çocuklarla beraber bütün yaş gruplarına hitap ettiğiidir.

Mezkûr dönem sözlü ve yazılı ürünlerinde çocuğun yeri ve önemine bakılacak olursa; Türk edebiyatının ilk yazılı metinleri olan Göktürk Yazıtları’nda Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk’un çocuklukları anlatılmaz. Türk destan edebiyatının en bilinen eseri Oğuz Kağan Destanı’nda, Oğuz doğar, –destan kahramanı olmasından dolayı– çocukluğunu yaşayamaz. O, annesinin sütünü sadece bir gün emip, 40 günde yürürken; onun çocukluğuna ve yetişmesine ayrılan kısım geçiştirme olarak nitelendirilebilecek kadar kısadır. Dede Korkut Hikâyeleri’ne gelindiğinde çocuğun yeri ve önemi artar. Bu hikâyelerde çocuğa sahip olmayan eşler “kara çadır”da ağırlanırken, Tanrı’nın gazabına uğramış sayıldıklarından hoş bir muamele görmezler. Ayrıca çocuklar, av esnasında veya savaşta gerek vahşi bir hayvana gerekse düşmana karşı bir kahramanlık gösterene kadar ad alamazlar. Bu kahramanlık sağlanana kadar çocuk, yetişkinlik eşiğini geçemez (Enginün, 2000a: 42-43).

Sözlü geleneğin sürdürüldüğü dönemlerde çocuksu duyarlık yaşansa da keşfedilmemiştir. Dolayısıyla bu dönemde modern anlamda bir çocuk edebiyatından söz etmek mümkün değildir (Şirin, 2000: 54). Sözlü geleneğin buradaki işlevi olgun bir çocuk kültürü oluşturulmasından ibarettir (Şirin, 2000: 78).

Dönem itibarıyla İslamiyet sonrası Türk edebiyatı olarak nitelendirilen süreçte, kıstas olarak modern dönem esas alındığında, yine çocuklar için ve çocuğa dair, nazım ya da nesir bir metne rastlanmaz. Nâbi’nin oğluna verdiği öğütleri içeren *Hayriye* isimli manzum kitabı ve Sümbülzade Vehbi’nin Nâbi’ye özenerek kaleme aldığı *Lütfiye*’si ilk çocuk edebiyatı örnekleri olarak gösterilse de söz konusu ürünler çocukların yararlanması amacı ile yazılmamakla birlikte, dil ve psikoloji bakımından onların anlayabilecekleri düzeyde de değildir (Bilkan, 2005: 11; Yalçın-Aytaş, 2013: 24). Bu mesnevilerde çocuk, sadece kendisine söz söylenen bir figüran pozisyonundadır (Gökşen, 1985: 14). Aynı dönemdeki diğer mesnevi ve manzum hikâyeler için de benzer durumlar söz konusudur.

Yine klasik dönemde çocukların kelime ezberlemesini kolaylaştırmak için Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlükler (lugât-ı sıbyan) yazılır; çocukların bebeklik dönemlerine ait taklidî dille (çocuk dili/lisân-ı sıbyan) şiirler kaleme alınır (Tökel, 2005:81-82).¹ Gerek dönem

¹ *Tuhfe-i Vehbi, Tuhfe-i Hüsamî, Tuhfe-i Şâhidi, Tuhfe-i Lâmi’i, Manzum Lugat, Nazm-i Bedî, Tuhfe-i Asım* bu dönemdeki manzum sözlüklerden bazılarıdır. Alev Sınar, “Türkiye’de Çocuk Edebiyatının Gelişimi”, Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı, Ed. Ramazan Korkmaz, Grafiker Yayınları, Ankara 2009.

sözlükleri gerekse çocuk diliyle yazılan şiirleri çocuk edebiyatı ürünü olarak varsaymak mümkün değildir.

Klasik dönemin roman ve hikâyesi olarak addedilen mesnevilerde yer alan bazı kahramanların çocuklukları tasvir edilse de; buradaki çocuk kahramanlar aşk, acı ve ızdırapla çok erken tanışmış, dolayısıyla erken olgunlaşmış bir vaziyettedir. Bu dönemde “tıfl, beççe, püser (çocuk), etfal (çocuklar)” gibi kelimeler de şiirlerde genellikle bir benzetme unsuru olarak kullanılır (Şimşek, 2014: 19). Bunun dışında çocuklar için yazılan, terbiye edici ve eğitici özellikleri olan pendnameleri de çocuk edebiyatı bünyesinde anmak mümkün değildir (Okay, 1998: 112). Namık Kemal’in, Kınalızade Ali Efendi’nin 16. yüzyılda yazmış olduğu *Ahlâk-ı Alai* isimli kitapta verilen öğütleri ancak suç işlemiş bir çocuğa verilebilecek öğütler olarak nitelendirmesi, pendnamelerin olumsuzlanması açısından önemlidir (Yalçın-Aytaş, 2013: 24).

Osmanlı Devleti’nin Tanzimat öncesi dönemine bakıldığında çocuklara özel bir konum verilmediği, bunun sonucu olarak çocuklara ait bir edebiyatın meydana gelmediği dikkatleri çeker (Karaca, 2013: 120). Çocuklar için bir edebiyatın oluşmamasının yanı sıra, bu dönemde yetişkinler için kaleme alınan metinlerde de çocuklar nadir yer eder. Söz konusu metinlerde çocuklar gerçek dünyalarından uzak tipler olarak çizilirken, henüz beşikte veya okul çağındayken aşk, ızdırap gibi konulardan bahsederler (Okay, 1998: 112). Yazılı çocuk edebiyatımızın tarihini dört döneme ayıran Mustafa Ruhi Şirin bu dönemi, bahsettiğimiz özelliklerinden dolayı “Küçük Adam Edebiyatı Dönemi” olarak isimlendirir (Şirin, 2000: 93-94).

Çocukların bu dönemde giydikleri kıyafetler bile yetişkinlerin giydiği kıyafetlerin küçültülmüşünden ibaret olmakla onları birer “küçülmüş büyük” olarak gösterir. (Karaca, 2013: 31). “Bu dönem çocukları ile ilgili olarak söylenebilecekler özetle, mektebe başlama merasimi olan ‘âmin alayları’, basit ve ilkel oyunlar ve oyuncaklar ve sünnet törenlerinden ibarettir.” (Okay, 1998: 28)

Tanzimat öncesi Türk edebiyatında çocuğun yeri özetlenecek olursa; bu süreçte çocuk, “küçük adam” olarak düşünülmüş, dolayısıyla “çocuklar için” ayrımına gidilmemiştir. Bunun da esas sebebi çocukluğun henüz keşfedilmemiş olmasına dayanır (Şirin, 2000: 97). Hâl böyle olunca, çocuğun olmadığı bir yerde ve dönemde çocuk edebiyatı da –haklı olarak– meydana gelmemiştir. Modern anlamda bir çocuk edebiyatının temelleri, bireyselleşmenin gelişmesine paralel olarak, ancak on dokuzuncu yüzyılda atılacaktır (Çetindaş, 2008: 871).

Tanzimat Dönemi’nde Çocuk Kütüphanesi Oluşumu

Tanzimat dönemi siyasi olarak, 3 Kasım 1839 tarihinde yürürlüğe giren Gülhane Hatt-ı Hümayûnu ile başlangıç gösterse de, bu tarihin oldukça öncesinde, 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşması ile başlayan, Batı karşısında bir aşağıda yahut geride kalma durumu söz konusudur. Bu tarihten sonra, Osmanlı Devleti yavaş yavaş Batı’nın üstünlüğünü kabul eder. Devletin kötü gidişatına sebep olarak öncelikle ordu gösterilir; dolayısıyla Batı, ilk etapta askerî alanda örnek alınır. Ancak askerî anlamdaki yenilikler çözüm getirmeyince, yeniliğin yahut modernleşmenin perspektifinin genişletilmesi ve her alanda Batı’nın örnek alınması gerektiği anlaşılır. 1720 yılında Yirmi Sekiz Mehmet Çelebi, dokuz ay süre ile Fransa’ya gönderilir. Çelebi, dönüşünde devlete sunduğu raporda (Sefaretnâme) Fransız medeniyeti hakkındaki gözlemlerini sunar. Bahsedilen rapor, her ne kadar Fransa’nın sadece şekilde algılandığı, oradaki bina ve bahçelerin anlatımının ön planda olduğu şeklinde yorumlara sebep olsa da; bu

raporun orada bulunan “hastaneler, eczaneler, anatomi laboratuvarları, balmumundan yapılmış insan ve organ maketleri, yüzlerce işçi çalışan halı ve ayna imalathaneleri, kışlalar ve yeni usul tâlimler” hakkında geniş bir dikkati içerdiği unutulmamalıdır (Akyüz, 2014: 5-6).

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, Batı’nın ilk etapta askerî alanda örnek alınmasının çözüm getirmemesi, kötü gidişatı durduramaması üzerine, yenilik artık askerliğin dışındaki alanlara da kayar (Akyüz, 2014: 10). Bu alanlardan birisi de eğitimidir. Bu dönemde, rüştiye isimli okullar açılırken, ilköğretim de zorunlu hâle gelir. Memur yetiştirmek üzere ilkokul seviyesinde, Mekteb-i Maarif açılır (Akyüz, 2014: 10). II. Mahmut, Maarif Fermanı’nda, çocukların babalarının mesleğini devam ettirmelerini eleştirirken; onların eğitimsizliğinden de anne-babaları sorumlu tutar (Karaca, 2013: 37). Saydıklarımız bir bakıma Tanzimat’taki yeniliklerin hazırlayıcısıdır.

Tanzimat’la başlayan medeniyet değiştirme girişimi, aynı zamanda bir zihniyet değişikliği meselesi de demektir (Akyüz, 2014: 15). Hâl böyle olunca, milletin istikbali olan çocukların istenilen doğrultuda şekillendirilebilmesi için eğitim önemsendi. Bu bağlamda, ibtidai denilen modern ilköğretim okullarının açılması; konuşma, duyma ve diğer engelli çocuklar için eğitimin ilk defa bu dönemde başlaması (Okay, 1998: 33, 36); ilk üniversitenin kurulmasına (1845) karar verilmesi (Akyüz, 2014: 16); çocuklar için ilk tiyatro metinlerinin yazılması (Okay, 1998: 95) önem arz ederken, çocuk giyiminin ayrı bir giyim tarzı olması da dikkatleri çeker (Okay, 1998: 82).

Türkiye’de modern anlamda bir çocuk edebiyatının başlangıcı II. Meşrutiyet devrine rastlansa da, temelleri Tanzimat döneminde atılır ve bu çocuk edebiyatı alt yapısını Tanzimat aydın ve yazarları meydana getirirler. Bu dönem, “çocuk eğitiminin özel bir alan olduğunun ve uzmanlık gerektirdiğinin farkına varılması; çocuk düzeyine uygun süreli yayınlar ve metinler üretme ihtiyacının ortaya çıkması; La Fontain’in keşfi ve çeviri faaliyetlerinin başlaması” gibi özellikleri dolayısıyla çocuk edebiyatına zemin hazırlar (Şimşek, 2014: 30).

Tanzimat’tan itibaren çocuk terbiyesi ve eğitimi konusundaki anlayış değişir ve bu konuda Batı esas alınır. Dönemin yazar ve düşünürleri gerek kitaplarda gerekse süreli yayınlarda pedagojiyi tanıtarak onun gerekliliğine vurgu yaparlar (Okay, 1998: 50).² Geleneksel çocuk terbiyesinin çocuğu dayakla terbiye etmesine karşı çıkan ve bunun yerine cezalandırma yöntemini tavsiye eden Münif Paşa, “Ehemiyyet-i Terbiye-i Sıbyan” (1862) başlıklı makalesinde çocukların seçecekleri mesleğe göre terbiye edilmeleri gerektiğini belirtir. Edhem Paşa’nın *Terbiye ve Talim-i Adâb ve Nesayihü’l Etfal* adlı eseri bu süreçte çocuk terbiyesi ile ilgili olarak yazılmış kitaplardan biridir (Okay, 1998: 47-48). Kitap, çocukların öz bakımları, günlük hayatları ve insan ilişkileri hakkında bilgi verir. Yine Sadık Rifat Paşa, “Terbiyetü’l Etfal Risalesi” ve “Risale-i Ahlâk” isimli çalışmalarında eğitimin yararlarını anlatır. Namık Kemal, “Aile” (1872)

² Bu dönemde (19. yüzyıl) çocuk terbiyesi ile alakalı kitaplardan bazıları şu şekildedir: Mehmed Şemseddin, *Çocuklara Ders* (1887); Ali İrfan (Ağrıboz), *Çocuklara İstifade-i Tehzib-i Ahlak ve Malumat-ı Nafia* (1887); Mehmed Şemseddin, *Çocuklara Kılavuz* (1308); Ali İrfan (Ağrıboz), *Çocuklara Talim-i Fezail-i Ahlak* (1894); M. Orvossof (mütercim Ahmed Hulusi), *Terbiye ve Talim-i Adab ve Nesayih-i Etfal Risalesidir* (1895); Edhem İbrahim Paşa, *Terbiyet-ülEtfal* (1868); Salim Saim (Unar), *Ana Baba Nasihatleri* (1890); Abdurrahman (mütercim), *Etfalin Terbiye ve Hifz-ı SihatleriHakkında Validelere Yadigar* (1880); Ali İrfan (Ağrıboz), *Kızlara Mahsus Malumat-ı Nafia* (1897-1898), *Mebde-i Talim-i Sıbyan* (1872); H. Tahsin-M. Nedim, *Mürebii-i Etfal* (1872); AhmedMidhat, *Peder Olmak Sanatı* (1899). Cüneyd Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900*, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1998, s. 54-55.

isimli makalesinde çocuğun ailede eğitilmesini şart koşar (Sınar, 2009: 577). Şair Nigar Hanım, 18 Ağustos 1889 tarihli günlüğünde, çocuğun eğitimiyle toplumsal hayatın düzeleceğini belirtir. Dönemin kadın yazarlarından Emine Semiye, kaleme aldığı *Terbiye-i Etfale Ait Üç Hikâye* (1895) isimli kitabının yanı sıra çeşitli dergi ve gazetelerde yazmış olduğu yazılarda, Doğu-Batı ekseninde çocuk yetiştirmeyi sorgulayarak bu konuda çeşitli önerilerde bulunur. O, hurafelerle yetişen çocukların beden ve fikren gelişemeyeceğini düşünür (Karaca, 2013: 63,70, 87). Yine Osmanlı’da kız çocuklarının eğitimi sıbyan mektebini bitirdikleri zamana, 11-12 yaşına kadarken; Şemseddin Sami kız çocuklarının eğitimlerini devam ettirebilmeleri için kızlara yönelik okulların açılmasını önerir (Karaca, 2013: 113). Bu dönemde pedagoji üzerine en çok kafa yoran, en çok araştırma yapan ve en çok kitap kaleme alan isim Ahmet Mithat Efendi’dir; onun bu konudaki çalışmalarından ilgili kısımda bahsedilecektir.

Tanzimat döneminde çocuk edebiyatının temelleri çoğunlukla Batı edebiyatından yapılan çevirilerle atılır.³ “Yeniliğin üç büyük muharriri”nden biri olan Şinasi, modern Türk edebiyatında çoğu konuda olduğu gibi çocuk edebiyatı konusunda da La Fontaine’den yaptığı “Eşek ile Tilki Hikâyesi” tercümesi ile bir ilktir. Bu hikâyeyi *Tercüme-i Manzume* (1859) isimli kitabında yayımlarken; bu hikâyeye beraber “Kara Kuş Yavrusu ile Karga Hikâyesi” ve “Arı ile Sivrisinek Hikâyesi” isimli telif fabllarını da *Müntehabat-ı Eş’ar*’da yayımlar (Şimşek, 2014: 30).

Yusuf Kamil Paşa’nın Fenelon’dan yaptığı *Telemak* tercümesi (*Tercüme-i Telemak*), içinde taşıdığı öğütlerden dolayı çocuklara tavsiye edilip, Namık Kemal tarafından eğlendirerek ve dinlendirerek eğitmekle övülse de; çevirideki dilin ağırlığı, bu kitabı büyüklerin dahi anlamasını zor kılmıştır (Yalçın-Aytaş, 2013: 24-25). Yine de özel bir çocuğun, gelecekte hükümdar olacak bir çocuğun eğitimini esas aldığı için önem arz eder (Sınar, 2009: 577).

Recaizade Mahmut Ekrem, La Fontaine’den yapmış olduğu on çeviriyi *Nâçiz* (1886) adlı eserinde bir araya getirir. Kitapta yer alan on manzumeden birini hece ile, diğerlerini ise aruzla Türkçeleştirirken, “Ağustos Böceği ile Karınca” masalının hem aruz hem de hece ile yapılmış iki çevirisi bulunmaktadır (Şimşek, 2014: 31). Bu dönemde çocuklara yönelik çeviri faaliyetlerinden bir diğeri de Ahmet Lütfi tarafından Arapçadan Türkçeye tercüme edilen *Robenson Hikâyesi*’dir (1864). Dönem bazında bakıldığında eserin sadeliği dikkat çeker. *Robenson*, bir ikinci kez 1886 yılında Şemseddin Sami tarafından da –özetlenerek– tercüme edilir (Şimşek, 2014: 31). Ziya Paşa’nın J. J. Rousseau’dan *Emile*’i çocuklar için tercüme etmesi de dönemi için önem arz eder (Yalçın-Aytaş, 2013: 24).

³ 19. asırda yayımlanan tercüme çocuk kitaplarından bazıları şunlardır: Daniel Defoe, *Hikaye-i Robenson*(1864); AlexandreDumas, *Monte Kristo* (1871); CamilleFlammarion, *Balonla Seyahat* (1890); Marie Robert Halle, *Bir Çocuğun Sergüzeşti* (1894); J. Swift, *Güliver Nam Müellifin Seyahatnamesi* (1872); Jules Verne, *Araba ile Devr-i Alem Yahut Sezar Kaskabel* (1892); Jules Verne, *Arzdan Kamere Seyahat* (1892); Jules Verne, *Balonda Facia* (1893); Jules Verne, *Beş Hafta Balon İle Seyahat* (1888); Jules Verne, *Bir Doktorun Rüyası* (1890); Jules Verne, *Cevv-i Havada Seyahat* (1891); Jules Verne, *Çin’de Seyahat* (1891); Jules Verne, *Deniz Altında 20000 Fersah Seyahat* (1890); Jules Verne, *Elmaspare* (1891); Jules Verne, *Gizli Ada* (1889); Jules Verne, *Kaptan Matras’ın Sergüzeşti* (1885); Jules Verne, *Mihver-i Arz* (1891); Jules Verne, *Seksen Günde Devr-i Alem* (1875); Jules Verne, *Siyah Hindistan-Yer Altında Seyahat* (1891); Jules Verne, *Şehr-i Seyyar Bir Deniz Yolcusunun Jurnalı* (1891); Jules Verne, *Üç Rus ve Üç İngilizin Seyahati Cenubi Afrikada* (1890). Cüneyd Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900*, Kırkambar Yayınları, İstanbul 1998, s. 116-119.

Kayserili Dr. Rüştü'nün *Nuhbetü'l Etfal* (1859) isimli kitabı, esasında Arapça alfabe kitabı olsa da; sonundaki çocuk öyküleri, fabl tercümelemleri ve kısa hayvan öyküleriyle dönemi için farklı ve önemlidir (Yalçın-Aytaş, 2013: 24). Muallim Naci'nin sekiz yaşına kadarki hatıralarını derlediği *Ömer'in Çocukluğu* (1890) ve Rezaizade Mahmut Ekrem'in *Tefekkür*'ü (1886) de bu bağlamda anılması gereken eserlerdendir. Çaylak Tevfik yine çocuklar için *Letâif-i Nasreddîn* (1880) yayımlar. Bu kitap “yazarı belli, tipografi ile resimli olarak basılmış, biyografiye de yer veren ilk Nasreddin Hoca kitabı” olması bakımından önemlidir (Çıkla, 2005: 95).

Çocuklara yönelik süreli yayımlar alanında da ilkler Tanzimat döneminde başlangıç gösterir. İlk çocuk dergisi, *Mümeyyiz* (1869) ismiyle çıkar. *Mümeyyiz*, aynı adla çıkan gazetenin haftada bir olmak üzere Cuma günleri çıkarılan ekidir. 49 sayı çıkmasıyla Tanzimat döneminde çıkarılan dergiler arasında en uzun ömürlü çocuk dergisi olurken, çocukların ilgisini çekmek için derginin her sayısı birbirinden farklı renklerle basılır. İçeriği “gazeteye ilgili notlar, duyurular, haberler, zekâ soruları ve cevapları, haber metinleri, reklam ve duyurular, latifeler, mektuplar, hikâyeler, fabl ve masallar, nasihat ve uyarı metinleri, ansiklopedik metinler, ahlakî metinler, öğretici metinler”den meydana gelir (Bayram, 2005).

Mümeyyiz dışında bu dönemde çıkarılan diğer dergiler şu şekildedir: *Hazine-i Etfâl* (1873), *Sadâkat* (1875), *Etfâl* (1875), *Ayîne* (1875), *Tercümân-ı Hakikat* (1880), *Aile* (1880), *Bahçe* (1880), *Mecmua-i Nevresidegân* (1881), *Çocuklara Arkadaş* (1881), *Çocuklara Kıraat* (1881), *Vasıta-i Terakki* (1882) *Etfâl* (1886), *Numûne-i Terakki* (1887), *Debistân-ı Hired* (1887), *Çocuklara Talim* (1887), *Çocuklara Mahsus Gazete* (1896) (Okay, 1998: 139-152). Tanzimat döneminde *Mümeyyiz*'le beraber toplam on yedi çocuk dergisinin çıkarılması, bu dönemde çocuklara ve çocukluğa verilen önemin bir göstergesidir.

Çocuk dergiciliği alanında bu dönemde Mehmet Şemseddin'i ayrıca anmak ve yerini farklı tutmak gerekir. O, *Arkadaş*, *Çocuklara Arkadaş*, *Çocuklara Talim* dergilerini ve yine dergi boyutunu aştığından kitap olarak değerlendirilen *Çocukların Cuma Günü Mektebi*'ni çıkarmasıyla dönem bazında, çocuk dergiciliği denildiğinde akla gelen ilk isim olma hakkına sahiptir.

Tanzimat sonrası dönemde çocukluk, artık önemsenen ve hatırlanan bir devir olmuştur. Yazarlar gerek Batıdan yaptıkları çevirilerde gerekse eğitim konulu yazılarında hep bir fırsatını bulup kendi çocukluk hatıralarını anarak, çocukluklarına atıf yapmışlardır. Bunların başında Ahmet Mithat Efendi gelir. Çocukken yaptığı aktar çıraklığını, çevresini oluşturan çarşı ve pazarı, o zamanki alın terinin lezzetini büyük bir keyifle anlatır. Yine Rezaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hâmid, Cevdet Paşa, Muallim Naci de çocukluk hatıralarını anlatan yazar ve şairlerimizdendir (Enginün, 2000a: 44-45).

Ahmet Mithat Efendi ve Çocuklar

Çıkardığı gazetelerle, yazdığı hikâye ve romanlarla daima toplumu eğitmeyi vazife bilmiş olan Ahmet Mithat Efendi; Tanzimat'la başlayan modernleşmenin bir gereği olan modern insanın yetiştirilmesinin ve böylece zihniyet değişikliğine gidilmesinin, ancak çocukları eğitmekle mümkün olduğunu bildiğinden; önce kendi çocuklarından başlayarak, mahallesinin çocuklarına ve daha sonrasında ülkesinin çocuklarına yayılan/genişleyen bir eğitim seferberliği görevini üstlenmiş; sadece çocukların değil, bütün milletin “hâce-i evvel”i olmuştur.

O, öğretmeyi kutsal bir görev bilirken, öğretebilmek için sürekli öğrenmiş, “bir su terazisi gibi şimdi sömürdüğünü biraz sonra okuyucularına dağıt”mıştır (Tanpınar, 2012: 453). Ahmet Mithat’ın dönem içerisinde “bahsetmediği hiçbir şey yoktur” (Enginün, 2000b: 50). Zira o, eserlerinde alafangalık, kadın hakları, eğitim, çocuk terbiyesi, esaret, evlilik gibi konular üzerinde dururken, sık sık araya girip konuyla doğrudan alakalı olmayan meseleler hakkında ansiklopedik bilgiler vermesinden dolayı “mâlûmat-furuş” olarak anılmıştır. Ahmet Mithat Efendi, kendini bir ilkokul öğretmeni yerine koyarken; vatani geniş bir okul, halkı ise çeşitli yaş ve mesleklerde ilkokul çocukları olarak görür (Albayrak, 2010: 5). Onun için “çocuk bir nimet, hem de hak Taala Hazretleri’nin nev’-i beşere ihsan ettiği nimetler içinde en mübeccel bir nimet olduğuna şüphe yoktur.” (A. Mithat, 2013c: 83)

Ahmet Mithat, her gittiği yerde ev ile mektebi birlikte düşünmüş, yalısında çocuklarıyla beraber semtin çocuklarına okuma ve musiki dersleri vermiştir (Tanpınar, 2012: 440, 452). Tanpınar, onun “çocuğuyla uğraşan ilk aile babası” (Tanpınar, 2012: 451) olduğunu düşünür. O, akşamları eve geldiğinde yemek saatine kadar çocuklarıyla sohbet eder, kavga eder. Yemekten sonra yatma vaktine kadar vaktini yine çocuklarıyla geçirir. Sabahları vapur vaktine kadar olan vakti de çocuklarına mahsustur (A. Mithat, 2013a: 62). Hanesi dâhilinde kendi çocuklarının, haricinde ise milletin çocuklarının eğitimini dert edinen bir Ahmet Mithat vardır karşımızda.

Çocuğun ailenin, ailenin ise milletin bir parçası olması, onun çocuğa verdiği önemi anlaşılır kılar: “Ey milletler nelerden müteşekkildir? Familyalardan! Değil mi? Ya familjalar nelerden müteşekkildir?” (A. Mithat, 2014: 54) “Bir milleti aileler teşkil edeceklerinden tehhül maksadındaki hüküm ibka-yı millet derecesinde tevsi eder” (A. Mithat, 2013c: 46). O, bir Türk münevverinin taşıması gereken sorumluluğu yüklenmiş; milletini şekillendirebilmek için milleti oluşturan en küçük yapı taşı olan çocuğu eğitme ve terbiye etme gayesini edinmiş; dert sahibi bir dava adamıdır.

Hakkı Tarık Us’un deyimiyle *kırk beygir kuvvetinde bir yazı makinesi*, Cenapça *Türkiye’nin kalem şampiyonu* ve Meriç’e göre *tek kişilik akademi* olan Ahmet Mithat Efendi, çocuklar için ilk olarak *Hâce-i Evvel*’i (1870) yazar. Bu kitap, Mithat Paşa’nın kurduğu sanat okulu (Mekteb-i Sanayi) öğrencileri için yazılmaya başlanmış ve ilki Bağdat’ta yayımlanmıştır. İçerik olarak hesap, hendese, kozmografya, coğrafya, heyet, hikmet, tarih, tarik-i maişet (Esen, 2011: 228) konularını bünyesinde barındırırken; zamanına göre düzenli bir çalışma olması ve okullarda ders kitabı olarak okutulması önem arz eder. Yine Rodos’ta açtığı Medrese-i Süleymaniye (1875) isimli okuldaki öğretim tarzını kitaba dönüştürmesi sonucu ortaya çıkan *Rehnümâ-yı Muallimin*, İstanbul’da resmî ve gayrimüslim okullarda okutulur. Eser, öğretmen rehberi ve çalışma defteri olmak üzere iki defterden meydana gelirken; Ahmet Mithat Efendi’ye göre bu çalışma defteri, zekâ seviyesi düşük öğrencilere bile kısa sürede okuma yazma öğretebilecek güçtedir (Albayrak, 2010: 11-12). Ders kitabı olarak kaleme aldığı eserlerden bir diğeri *Hokkabaz Kitabı*’dır (1875). Kitapta otuz dört adet hokkabazlık oyunu izah edilirken, ayrıca bunların nasıl uygulanacağını anlatımı yer alır. *Sihri Siraci* (1887) de onun ders kitabı olarak hazırladığı eserlerden biridir. Eserde, Avrupa’da ortaya çıkan sinema anlatılırken; perdede film gösterimi, film makinesi gibi çizimler de bulunur. Ahmet Mithat’ın ders kitabı formatında olan diğeri bir eseri *Medrese-i Süleymaniye*’dir (1888-1889). Üç defterden meydana gelen bu kitapta; enva-ı haruf, hareke, sükun, harf-i med, haruf-ı kameriye ve şemsiye, tenvin usulü, imla gibi dersler yer alır (Esen, 2011: 228).

Mithat Efendi, Rodos'a sürüldüğünde bile (1873) öğretme aşkından vazgeçmemiş, mahalle çocuklarına okuma yazma öğretmiş, Medrese-i Süleymaniye'yi açmış, *Hâce-i Evvel* ile ortaya koyduğu öğretme metodunu uygulama fırsatını bulmuştur. Yine Medrese-i Behramiye'de de bir yıl zarfında çocukların okuma yazma öğrenmelerini sağlamıştır. O, öğrenme ve öğretmeye hiç ara vermemiş, asla bıkmamış; Darülfünun'da "umumi tarih, felsefe tarihi ve dinler tarihi" okutmuş; Darümuallimat'ta "pedagoji ve tarih", Medrese-tül-vâizin'de "dinler tarihi" öğretmenliği yapmış; 28 Aralık 1912'de gerçekleşen ölümü bile fahri olarak çalıştığı Darüşşafaka'da nöbetçi bulunduğu esnada gerçekleşmiştir (Albayrak, 2010: 13-17).

Onun *Hâce-i Evvel*'den sonra kaleme aldığı *Kıssadan Hisse* de çocuklar için hazırlanmıştır. Bu eseri Ahmet Mithat, Bağdat'ta bulunduğu sırada *Hâce-i Evvel*'le birlikte Mekteb-i Sanayi öğrencileri için yazar. İki eseri de bastırmak ancak İstanbul'a döndükten sonra nasip olur. *Kıssadan Hisse*, toplam elli kıssadan ve kırk sekiz hissedenden meydana gelir. Hisseler, kıssalardan çıkarılacak sonuç ya da ibret niteliğindeyken, son iki kıssaya hisse yazılmamıştır. Elli kıssanın otuz ikisi Ezop, on biri Fenelon, üçü "Bir Türk", üçü "Bir Osmanlı" imzalı adları bilinmeyen yazara aittir. İki kıssanın ise yazarı belli değildir. Kıssalarda "olduğundan farklı görünme ve bunun insanın başına getirdiği felaketler", "kibir, gurur ve hiddetin kötülüğü", "kanaat", "tamah ve cimrilik", "düşmana güvenmeme", "liyakat", "çocuk eğitimi", "sabırlı olma, sadakat ve dik başlı olmama", "dürüstlük, aklın önemi, iyiliğe karşı kötülük etmeme, dalkavukluk yapmama, istenilen şeyin hak edilmesi, fazla merakın zararları" gibi temalar işlenir (A. Mithat, 2013b: 11-15).

Kıssadan Hisse'nin içinde yer alan "Kaplumbağa ile Kartal Kuşu"nda, başkalarının yardımı ve desteğiyle yükselenlerin alçalmasının/düşmesinin yine başkalarının elinde olduğu telkin edilir; kişinin kendi ayakları üzerinde durması gerektiği öğütlenir. "Boğa ile Fare", "Katırın İftiharı", "Arı ile Sinek", "Tekebbür ve Tevazu"da kibir olumsuzlanır. "Yengeç ile Kızı"nda ebeveynlerin çocuklarına davranışlarıyla örnek olmaları telkin edilir: kişi, "nasihat ettiği şeyi evvela kendisi yapmalıdır". "Eşek Şakası"nda kendi yaradılışının dışına çıkarak fino köpeğine özenen bir eşek görülür. Sahibini görünce sıçrayarak, ön ayaklarını efendisinin omuzlarına koyan eşek, sahibinden dayak yer. Bu bağlamda, başkalarına özenmenin iyi bir şey olmadığı anlatılır. "El Elden Üstündür Arşa Çıkınca"da akıl ve izanın en büyük silah olduğu öğütlenir. "Altın Yumurta"da bir çiftçinin günde bir yumurtayla yetinmeyip daha fazlasını istediğinde kazından ve günde bir altın yumurtasından olması; "Az Tamah Çok Zıyan Getirir"de bir köpeğin açgözlülüğü yüzünden ağzındaki eti kaybetmesi temsilde tamah kötülenir. "Nadim Şah ile Mazlume Sultan"da merakın kötü sonuçları, "Güvercin"de hırsın kötülüğü, "İhtiyatlı Kaptan"da tedbirin önemi vurgulanır. "Hakikat-i Saadet"te ve "Ali"de paranın ve servetin mutluluk getiremeyeceği, saadetin servette olmadığı anlatılır (A. Mithat, 2013b).

Ahmet Mithat, çocuklara yönelik kitaplarıyla onları eğitmekle kalmamış, pedagoji sahasında vermiş olduğu eserleriyle de ebeveynleri bilgilendirmek; onlara, çocuklarını fiziki ve ruhi boyutta tanımlarını sağlamak ve onları doğru yetiştirmek konusunda rehberlik etmiştir.

Hikmet-i Peder'de Ahmet Mithat Efendi; evlilik, eğitim, babalık konuları üzerinde dururken, "Doktor..." üzerinden evlilik ile alakalı fikirlerini okuyucuya sunar. Ahmet Mithat'a göre *Hikmet-i Peder*'de geçen olaylar gerçektir; bundan dolayı da roman değil, tarih olarak addedilmelidir. Ayrıca bu olayların tanığı kendisi olmayıp, bir arkadaşındır. Ona bu hikâyeyi bir arkadaşını anlatmıştır, o da arkadaşını anlatıcı olarak seçmiştir. O böyle söyler; ama biz Ahmet Mithat'ın eserlerinin genelinde evlilik ve aile kurumlarıyla ilgili düşüncelerine baktığımızda,

bunun bir kurgudan ibaret olduğunu biliriz. Hikâye, Siret Bey'in "Doktor..."un kızı Rana'yı görmeden sevmesi, onu bir kılavuz aracılığıyla istemesi ve reddolunması sonucu anlatıcının araya girip, "Doktor..."u tanıyıp, onun evlilik ile ilgili düşüncelerini bize aktarmasıyla devam eder. Onun evlilik ile alakalı düşünceleri bu romana ismini verir. Ona göre evliliğe 20 yaşında geç kalınmış da olabilir, 40 yaşında henüz erken de bulunabilir. Zira mesele olgunluktur. Evlenecek kişinin dünya nimetlerinden vazgeçmesi, eğlence hayatını bırakması, gözünün dışarıda olmaması gerekmektedir. Bu bakımdan babalık vasfının önemi vurgulanır. Erken yaşta evlenip, birkaç yılda bakanların evliliklerinin kısa sürede sona erdiğinin altı çizilirken; kadınların aldatılırken, intikam için aldatmalarının sonucunda boşanmaları ve ardından ailelerince sahip çıkılmayıp fuhşa sürüklenmeleri anlatılır. Bu yüzden erkek, evliliğe hazır olmalıdır. Sırf tensel zevk ve arzular için evlenmemelidir. Eğer amaç bu ise, bu arzu sönecek; göz dışarı kayacaktır. Hikâye iyi bir sonla, çifte düğünle biterken; Ahmet Mithat, evlilik ve babalık kurumuyla alakalı vermek istediği mesajları anlatıcı aracılığıyla bir bir verir (A. Mithat, 2014).

Peder Olmak Sanatı'na bakıldığında, burada ilk olarak, evliliğin esas amacının çocuk yaparak neslin devamını sağlamak olduğu düşüncesi üzerinde durulur. Mithat Efendi, evlenmeyi hayal eden gençlerin evlilikle asıl maksadın baba olmak olduğunun akıllarına gelip gelmediğini merak eder ve hayali ilk işgal edecek şeyin bebekler olması gerektiğini düşünür (A. Mithat, 2013c: 23-24). Ona göre evlilik, iki kişinin birliğini sembolize etse de, bu birlik manevi bir birliktir; birliğin maddi şekli ancak çocuk doğduğunda tezahür eder: "... mesnun-ı nikah, bunların [karı-koca] iki vücudunu tevhit etmişse de o tevhit ancak manevi bir şeydir. Doğacak çocuksa bu tevhidin suret-i maddiyesini gösterir. Yavrucuk bu tevhidin imza-yı maddiyesidir." (A. Mithat, 2013c: 78) Ahmet Mithat'a göre; bizler nasıl babamız sayesinde doğduysak, biz de çocuklarımızın doğmasına vesile olmalı, bu zinciri devam ettirmeli, "mertlik şanı" gereği "aldığımızı ver"meliyiz (A. Mithat, 2013c: 45). O, bir kimse öldüğü vakit, ismi ve mevcudiyetinin yetiştirdiği evlat sayesinde bir vakit daha kalacağını düşünür (A. Mithat, 2013c: 45-46). Yine ona göre, baba adayları, sağlıklarını yalnız kendileri için değil, çocukları için de korumak zorundadırlar (A. Mithat, 2013c: 58).

Mösyö Gabriel Compayre'nin kitabını örnek alarak yazmış olduğu *Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi*'nde, çocukların yedi yaşına kadar gerçekleşen ruhi ve fiziki gelişimlerini anne ve babaların çocuklarını tanıyabilmeleri amacıyla anlatır: "Bu kitabı yazmaktan maksadımız çocuk denilen mahlûku tanıtmaktır." (A. Mithat, 2016: 165) O, çocuğun mektebe gireceği yaş olan yedi yaşına kadarki süreci anlatmayı kâfi görmektedir; zira çocuk, yedi yaşından sonra artık çocuk değil, mekteplidir (A. Mithat, 2016: 31).

On dört bölümden meydana gelen kitapta çocuğun ilk doğduğunda duyularının vaziyeti, bunların zamanla nasıl geliştiği; hareket etme, görme, duyma, tat alma, koklama, dokunma, heyecanlanma, konuşma öncesi ve sonrasında hafızanın durumu, hayal, vicdan, dikkat, düşünme, taklit, merak, konuşma gibi konularda çocuğu tanıtmaya yönelik bilgiler verilir. Kitabı okuyan kimseler, çocuğun doğduğunda dilsiz olmakla birlikte kör ve sağır olduğunu, ilk olarak dokunma hissini var olduğunu, tat alma duyusunun ise mükemmel olduğunu öğrenir (A. Mithat, 2016: 43, 46, 76).

Ahmet Mithat, çocuğun ana rahminden çıkmasını, olgunlaşan bir meyvenin ağacın dalından kopup yere düşmesine benzetirken (A. Mithat, 2016: 33); çocuk terbiyesini de savaşa benzetir. Nasıl ki bir asker tanımadığı arazi üzerinde savaşamazsa; bir anne-baba da çocuğunu fizyolojik

ve psikolojik bakımdan tanımadan terbiye edemez (A. Mithat, 2016: 166). Ona göre, çocuğu terbiye ederken sözlü olarak uyarmak manasızdır. Esas olan göstererek terbiye etmektir; zira, “kuş yuvada gördüğünü işle”yecektir (A. Mithat, 2016: 158).

Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezai fi’nde Mithat Efendi, anne ve babanın maddi ve manevi olmak üzere iki tür vazifesi olduğunu belirtir. Maddi vazifesi çocuğun bedenine, manevi vazifesi ise çocuğun ruhuna ait hizmetten ibarettir. Bedenine hizmet, onu sağlık bakımından muhafaza etmekken, ruhuna hizmet onu güzel bir ahlakla terbiye etmektir (A. Mithat, 2013a: 22). Ona göre çocuğun manevi terbiyesinden anneler kadar, –hatta kadında bu kabiliyet bulunmazsa, annelerden önce ve daha fazla olarak– babalar da sorumludur (A. Mithat, 2013a: 31).

Ahmet Mithat, bu kitabında çocukların altı yaşını tamamlamadan evvel mektebe başlatılmamaları gerektiğini telkin ederken (A. Mithat, 2013a: 40), anaokullarından da bahseder. Anaokullarında “çocuk bir fîli bir zürafayı bu levhalarda görüp öğreneceği gibi orkide çiçeklerinin, güllerin, karanfillerin envaını da bunlarda görüp öğrenir.” (A. Mithat, 2013a: 52) Onun düşüncesine göre, çocuğu terbiye etmek için geç kalınmamalıdır. “Bir çocuğu ‘büyüsün de öyle terbiye edelim’ demek bir fidanı ‘büyüsün de öyle aşılalım’ demeye benzer.” (A. Mithat, 2013a: 56)

Ahmet Mithat Efendi, pedagoji sahasında verdiği kuramsal bilgileri hikâye ve romanlarında da işlemeyi ihmal etmez. Bu noktada, onun en dikkate değer eseri *Çengi*’dir diyebiliriz. Birbiriyle bağlantılı dört hikâyeden meydana gelen bu romanda, anne-babaların çocuğa verdikleri eğitim ve terbiyenin ne denli önemli olduğuna vurgu yapılır.

Dâniş Çelebi, daha beşikteyken, annesi Saliha Hanım’dan dinlediği ninnilerde tılsım, efsun, sihir, cin, şeytan sözlerini işitir, bunlarla tanışır. Annesinin bu tutumunun yanı sıra onun okuduğu eserlerin *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*, *Hamzaname*, *Ebu Ali Sina*, *Elfü’l Leyl* gibi sihir, ilm-i simya, cin-peri hikâyeleri türünde olmasından dolayı hayatının ve çevresinin bir masal âleminden farkı kalmaz. Aklî dengesini kaybedip, kendisini asarak intihar eder. Burada Dâniş Çelebi’nin kötü sonunun tek müsebbibi annesidir. Onu gerçekdışı, olağanüstü bir masal âlemine kahraman yapan annesi olmuştur. Birinci kitapta geçen bu hikâye, annenin çocuğu yetiştirmek ve hayatını şekillendirmek noktasındaki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Çengi’nin “Âşık Peder” isimli ikinci kitabında; uzun yıllar evlenmeyip, geç bir yaşta evlenen Canbert Bey’in, doğan kızını âşık olmak derecesinde sevip, onu hanesi içerisinde eğitip dışarıya hiç çıkarmaması hikâye edilir. Canbert Bey, ne eve dışarıdan birisinin girmesine ne de ev içerisinden birisinin dışarıya çıkmasına müsaade eder. Ona göre, kızı Melek, ev dışına çıkmazsa ve ev dışından biri kızıyla münasebet kurmazsa; o, ömrü boyunca evlenmeyecek, evlilik nedir bilmeyecek, dışarıdaki kötülüğü tanımayacak, hep babasının dizinin dibinde oturacaktır. Kızına okuma-yazmayı kendisi öğreten Canbert Bey, onun hiçbir kitap okumasına müsaade etmez. Zira ona göre, kızının okuyacağı herhangi bir kitabın onun iffet ve ismetine zarar vermemesi mümkün değildir. O, kızını kocaya vermemek maksadıyla, kızına birçok şeyi öğretip; aşk, evlilik, karı-koca gibi meseleleri öğretmemiş; kızını bu konularda cahil bırakmıştır. Dışarıyı hiç görmediği hâlde 16-17 yaşlarına geldiğinde rüyasında erkek görmeye başlayan; camdan, dışarıdaki bir gençle sohbet eden Melek, bu sohbet ettiği erkeğin gönderdiği mektup üzerine evden kaçar.

Ahmet Mithat, Canbert Bey’le kızının hikâyesini anlatırken okuyucularına şu tavsiyelerde bulunur: “Taht-ı terbiyenizde bir genç kız var mı? Gözüne bir siyah perde çekerek, cihanı göstermemek suretiyle terbiyesini tecviz etmeyiniz. Zira o perdeyi birazcık delmeye muktedir olur ise cihanın şa’şa’a-i sevdâsı gözlerini kör etmek derecesinde kamaştırır. Onu gıda-yı ruhânî olan husûsat-ı sevdavîyeden mahrum bırakmayınız. Şu suretle gürisne-dil yaşayan bir kız hân-ı sevdâyâ fırsat-yâb-ı vusul olunca birdenbire ol kadar tehâlük gösterir ki hazmedemeyerek patlar.” (s. 71)

Salıha Hanım-Dâniş Çelebi ve Canbert Bey-Melek Hanım ekseninde *Çengi*’ye bakıldığında, anne ve babaların çocuklarını yanlış eğitmeleri sonucu, onların kötü sonlarının nedeni oldukları görülürken; “çocukların hayat içinde eğitilmeleri” savunulur (Enginün, 2013: 199).

Yine *Çengi* dâhilinde çocuk emzirme noktasında inek sütünün anne sütüne tercih edilebileceği (s. 51), tıbbî göre kadınların en gürbüz çocukları yirmi beş yaşından sonra doğurabileceği (s. 53) gibi bilgiler verilirken; “Âşık Peder” isimli bölümde Melek Hanım’ın doğumundan yetişkinliğine kadarki sürecin aşama aşama anlatılması dönem itibarıyla bir yeniliktir: “İsmi de tesmiye eyledik ya! Artık Melek Hanımı büyütmede biraz isticâl edelim. Malûmunuzdur ki bir hikâye-nüvis murat eder ise bir çocuğu iki üç satırda büyütebilir. Fakat biz Melek Hanımı yalnız bir ‘büyüdü’ demekle büyütmeyi tecvîz edemeyiz.” (s. 55)

Cemaat toplumundan fert toplumuna geçildiği bir dönemde, çocuğun önemsenmesi bakımından Ahmet Mithat Efendi’nin *Çengi*’de çocuğa bakışı önem arz eder: “Çocuğa küçücük insan dediğimizi çok görmeyiniz. Acizâne mesbuk olan tecrübelerimiz üzerine itiraf ederiz ki biz çocuk denilen şeyde o lâfzın delâlet ettiği ahkâmı bulamadık. Basbayağı bir adamda ne his ve ef’al görmekte isek cümlesini çocukta dahi bulduk. Bu hâlde çocuğun büyükten farkı nazarımızda yalnız mikyasların küçüklüğünden ibaret kaldı.” (s. 56)

A. Mithat’ın *Letaif-i Rivayat* dâhilinde bulunan “Esaret” ve “Firkat” isimli hikâyeleri de çocuklara ve çocukluğa verilen yer açısından mühimdir.

“Esaret” isimli hikâyede, Zeynel adında bir adamın başından geçenler anlatılır. Zeynel, otuz beş yaşına kadar evlenmemiş, evliliğe lüzum da görmemiştir. Bu süreçte yanında annesi, erkek kardeşi ve bir de dul kardeşi bulunduğu hâlden pek şikâyet etmemiş, istirahatini yerinde olmuştur. Hâl böyle iken annesi ve kız kardeşi vefat eder, evde aşçıyla baş başa kalır. Bu durumdan sıkılıp, eşin dostun baskısı da buna eşlik edince bir cariyeyi odalığı olarak satın alır. Onu eğiterek bir zaman geçirir. Bir gün kapısı çalınır, kendisine odalığı bulan Sıtkı Bey, bu sefer de 8-9 yaşlarında bir kız çocuğunu satın alması için getirir. Zeynel, teklifi kabul eder; sonrasında esirci, parasını teslim almak için geldiğinde elinde 11-12 yaşlarında bir köle daha olduğunu, zeki olduğunu ve mutlaka alması gerektiğini belirtir. Zeynel bunu da alır. Bunlardan küçük olanın adı Fitnat, büyük olanın adı ise Fatin’dir. Bir zaman sonra Fitnat 12-13, Fatin ise 15-16 yaşına gelir. Zeynel, Fitnat’tan hoşlanmaya ve cinsel yönden onu arzulamaya başlar. Fitnat’ı gözlemlerken Fatin’le aralarında bir aşk olduğunu öğrenir. Ancak arzularına ket vuramaz, bir gece kızın odasına gider. Amacı ırzına geçmekse de kız buna razı olmaz, kendisini Fatin’e sakladığını belirtir. Zeynel, bunun üzerine kızdan vazgeçip, Fitnat’ı Fatin’e bağışladığını dile getirir. Kısa sürede ikisinin düğününü yapar. Düğün gecesi zıfâf odasından dört el revolver sesi gelir. Odada bir mektup bulunur. Bu mektupta Fatin ve Fitnat, birbirlerinin kardeş olduklarını anladıklarını, bu rezillığe katlanamayıp intihar ettiklerini yazarlarken, esaretten de şikâyet ederler (A. Mithat, 2001: 13-28).

Tanpınar, “Esaret” isimli hikâyede Fitnat’ın kendisine ait bir odasının bulunmasını, dolayısıyla ferdi bir hayatının olmasını bir başlangıç olarak görür. Ona göre bu hikâye ile edebiyatımıza çocuk terbiyesi girmiştir (Tanpınar, 2012: 453).

“Firkat” adlı hikâyeye baktığımızda, burada bizim için önem arz eden taraf Memduh’un çocukluğunun anlatıldığı, başlangıç kısmıdır. Fakir bir ailenin çocuğu olan Memduh, yedi yaşına kadar babası ile beraber yaşar. Fatin ve zeki olan Memduh’u babası daha üç yaşındayken mektebe gönderir. Memduh yedi yaşına geldiğinde babası vefat eder. Bundan bir yıl sonra da annesi vefat eder; böylece o, hem öksüz hem de yetim kalır. Memduh, annesinin cenazesinin uğurlanmasının ardından eve döndüğünde, tam eve girecekken tersine dönüp, kapıyı örter ve annesinin ardından koşar. Mahallenin zenginlerinden olan Ata Bey, Memduh’u görüp “nereye gidiyorsun?” diye sorduğunda Memduh: “Anamın arkasından gidiyorum. Ne yapayım, evde kimi bulayım, bari gideyim anamın mezarı üstünde oturayım, ne kadar olsa yine anamın mezarıdır. Evimiz burası oldu, derim” der (s. 119-120). Bu cevap üzerine Ata Bey, Memduh’u evlat olarak sahiplenir ve hikâye devam eder (A. Mithat, 2001: 116-164).

Tanpınar’a göre “Firkat”te Ahmet Mithat’ın ilk defa olarak çocuk talihi üzerine eğilmesi önemlidir (Tanpınar, 2012: 458).

Bahsettiğimiz eserler dışında Ahmet Mithat Efendi, ilk sayısı 22 Nisan 1897’de çıkan ve 1901’e kadar varlığını devam ettiren *Çocuklara Rehber* dergisinin de kurucusudur. Bu dergide “çocuk şarkıları, şiirleri, ana sınıfı için manzumeler, çocuklar için piyesler, kısa ve ileri edebiyat tekniği ile yazılmış hikâyeler, dönemin eğitim kurumlarından verilen haberler, tercüme hikâyeler, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri’nden aktüel haberler, Batı şehirlerini tanıtan yazarlar, Latin harfleriyle yazılan Fransızca kelimeler”in yer alması dergiyi önemli kılar (Okay, 1998: 153-154).

Ahmet Mithat’tan Önce Klasik Türk Kültüründe Çiçekler

Tanzimat döneminin hemen öncesinde klasik Türk edebiyatına bakıldığında, şiirlerinde tabiata yer veren şairlerin, tabiatı gerçekçi bir gözle algılamadıkları görülür. Mezkûr dönemdeki tabiat; reel olmayan, “üsluplaştırılmış”, soyut ve ideal bir tabiattır. Üsluplaştırma, “objeleri paranteze alarak yok saymak, (...) eşyayı objektif niteliklerinden soyarak öze ulaşmaya çalışmaktır.” (Ayvazoğlu, 2012: 92) Burada söz konusu olan, çiçeğin görünen, gerçek tarafı değil; zihinlerdeki imajdır.

Tabiatı şiirlerinde tasvir eden klasik Türk edebiyatı şairleri, mazmunlar dünyasıyla sınırlı bir hayal âlemine hapsolmuş; tabiatı soyutlama yoluna giderek, onu kendi muhayyilesinin bir bahçesi hâline getirmiş ve böylelikle çiçeklerin de müşahhas özelliklerini değil, onlara kendi iç dünyasında vermiş olduğu şekilleri aktarmışlardır. Divan şairlerinin tabiata bu gözle bakmalarında şüphesiz tasavvuf büyük bir etmendir. Zira tabiata bir mutasavvıf gözüyle, mistik ve panteist gözle bakan divan şairi için tabiat her şeyiyle vahdaniyetin bir işaretidir.

Divan şiirinde; baharın gelmesi, ağaçların yapraklanması, çiçeklerin açması bir savaş atmosferi içerisinde ve ordugâh manzarası eşliğinde anlatılır. Bursalı Lâmiî Çelebi’nin *Münazara-i Sultân-ı Bahar bâ Şehriyar-ı Şitâ* (Bahar Sultanıyla Kış Şehriyarının Savaşı)’sında bahar, sultan; kış ise padişah olarak konumlandırılırken, bu ikisinin orduları arasında bir savaş resmedilir. Söz konusu savaş; ordusunda lâle, şakayık, nergis, nesteren, yasemin, nilüfer, menekşe, süsen, karanfil, sümbül, gül gibi çiçekleri barındıran baharın zaferiyle sonuçlanır.

Bâki, bir bahariyesinde çemen ülkesine baskın düzenleyen bulut askerine karşı zambağın kumandasında bir ordu gönderir. Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't Tevârih*'te İstanbul'un fethini anlatırken baharı sefere gönderir. Burada menekşenin elinde topuz, süsenin belinde kılıç, karanfilin elinde mızrak bulunurken; nergis de gözcü olarak seferde yerini alır.

Hayalî çiçek âlemine örnek teşkil edebilecek diğer bir örnek Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ta baharı tasvir edişi sırasında görülür. *Hüsn ü Aşk*'ta, nergis şaraptan söz açar; yaseminin yüzünden kan damlar; gülle karanfil gizlice öpüşür; sümbül ise nergislere el atar. Bâki'nin *Bahariye*'sinde çemen, tepeden tırnağa çiçeklerle süslenmiş bir gelin; yasemin, bu güzel gelinin saçlarını taradığı taraktır. Kara Fazlî'nin *Gül ü Bülbül*'ünde, gül ve bülbülün aşkı dekorunda; gül def, gonca ney, menekşe çeng, lale kopuz çalarken; servi de dans etmektedir. Şemseddin Sivasî'nin *Gülşenâbâd*'ında gül, seccadesini sermiş, şeyh makamında oturmaktadır; çiğdem, ayağı tozlu, benzi sarı, gözü yaş dolu olarak yoldan yeni gelmiştir. Süsen, tepeden tırnağa silahlı bir savaşçı olarak yer almaktadır. Zambak, başında sarıkla derviş edasıyla gelirken; nilüfer, gözü yaşlı, seccadesini suyun üzerine sermiş bir vaziyettedir.

Klasik Türk edebiyatının genelinde çiçeklere kalıplaşmış mazmunlar sistemine bağlı olarak gerçekte olduklarından farklı, gerçeğe aykırı anlamlar yüklenmiştir. Bu dönemde isminden en çok bahsedilen çiçek olan gül, beşerî aşkta da ilahi aşkta da sevgiliyi temsil eder. Hz. Muhammed'in terinden doğduğu rivayet edilen gül, doğrudan Hz. Muhammed'i de temsil etmektedir. Ayrıca o, sevgilinin yüzü, yanağı ve dudağı ile de ilişkilendirilir.

Gülün ardından en çok anılan çiçek olan lale; renginin kırmızılığından dolayı sevgilinin yanağına, şarap dolu kadehe, muma, kana ve yaraya benzetilirken; elif harfini anımsatışından dolayı Allah'ı temsil eden bir kavram olarak da kullanılmıştır. Menekşe, boynunun eğikliğinden dolayı âşığa benzetilmiştir. Süsen, sivri ve uzun yapraklarından dolayı kılıç, hançer, mızrak, kirpik gibi sivri ve keskin unsurlarla birlikte ve askerle benzerlik ilişkisi kurularak anılmıştır. Sümbül, sevgilinin saçı, zülfü ve kâkülü olarak görülmüştür. Nergis, sevgilinin gözüne benzetilirken; hasta ve sarhoş olarak anılmıştır. Yasemin, sevgilinin teni, sinisi ile ilişkilendirilmiştir. Taç yapraklarının kırmızılığından dolayı erguvân; şarapla, kanla, kanlı gözyaşıyla ve sevgilinin yanağı ile özdeşleştirilmiştir. Karanfil, yara (zahm) ve bene (hâl) teşbih edilmiştir. Leylak, sevgilinin ayva tüyleri, zülfü ve elbisesini nitelemek üzere kullanılmıştır.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, klasik Türk edebiyatı döneminde tabiat, şiirlerde statik ve mücerret olarak yer almıştır. Divan şairi tabiatı bu şekilde işlerken stilizasyon/üsluplaştırma/soyutlama yöntemini kullanmıştır.⁴

Tanzimat dönemine gelindiğinde şairler ve yazarlar; somut, görünen, gerçek bir tabiatın ardına düşmüşlerdir. Artık bu dönemin şairleri, yazarları; olayları ve insanları oldukları gibi göstermeye çalışmışlardır. "Bu durum, eski edebiyatın her alandaki soyutluğundan kurtuluşun, somuta bağlanışın bir ifadesidir." (Akyüz, 2014: 40)

Zincire vurulmuş bir hayal dünyasının kısıtlayıcısı olan mazmunlar sisteminin bir sonucu olarak, divan şairlerinin manzumelerinde sevgili tipi, hayal, konu, aşk ve dil hep klişe

⁴ Bu başlık altında buraya kadar: Beşir Ayvazoğlu, *Güller Kitabı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012; Yavuz Bayram, "Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler", *TurkishStudies*, S. 2/4, 2007 Sonbahar; Berat Açıl, "Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 5, 2015 Bahar; Sabri Esat Siyavuşgil, "Türk Halk Şiirinde Tabiat", *Türk Edebiyatında Tabiat*, Haz. Şükrü Elçin, Akın Yayınları, İstanbul 1993; Celâl Tarakçı, "Eski Edebiyatımızda Tabiat Anlayışı ve Tanzimatın Getirdiği Yenilik", *Muallim Nâcî Efendi Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*, Furkan Kitabevi, Samsun 1994 kaynaklarından faydalanılmıştır.

iken tabiat algısı da klişelikten kurtulamamıştır. Tanzimat sanatçısı, artık bu klişenin hayal dünyasındaki zincirlerini kırmış, hayatın karşısına aracısız ve eli kolu bağlı olmadan çıkmıştır (Akyüz, 2014: 40).

Klasik Türk edebiyatı sanatçısının aksine Tanzimat sanatçısı; Orta Çağ bahçe ve bostanından çıkmış, eşyayı sadece mazmunlara vesile olmak için kullanan gazel ve minyatür estetiğinden, geniş ve canlı tabiata yönelmiş; cebri bir standarttan insanın kendi sonsuzluğuna doğru genişlemiştir (Tanpınar, 2012: 274).

Auguste Comte tarafından sistemleştirilen, deneyle ispatlanamayan her türlü bilginin teolojik veya metafizik, dolayısıyla hayal ürünü olduğunu savunan ve batıl inançları, metafizik ve dini, bilim öncesi düşünce tarzlarını reddeden pozitivistin (Çetişli, 2004: 82-83) Tanzimat'ın ilk yıllarında tanınmaya ve bilinmeye başlanması söz konusu bakış açısında etkin rol oynar. Bu dönemde, “var olanın sadece maddeden ibaret olduğunu, madde üstü veya tabiat üstü hiçbir şeyin mevcut olmadığını kabul eden materyalizm ile yalnız duyularla idrak edilen bir dünyanın varlığını kabul eden, gözlem ve tecrübenin dışında varlık ve olay olarak hiçbir gerçeğin olmayacağını ileri süren, böylece ilâhiyatı ve metafiziği de reddeden pozitivism”, Tanzimat yazarları için birbirinden fazla farklı değildir (Okay, 2015: 37).

Pozitivistin kurucusu olan Auguste Comte'un, Osmanlı toplumunda fikirlerinin uygulanması için Mustafa Reşit Paşa'ya bir mektup gönderdiği (1853) bilinmekte, Paşa'nın mektuba cevap verip vermediği bilinmemektedir. Ancak gerekli cevap ilk Türk pozitivist Beşir Fuat tarafından yaklaşık otuz yıl sonra kitap ve makalelerle verilecektir (Okay, 2015: 37).

Geldiğimiz noktada Ahmet Mithat Efendi'den bahsetmek yerinde olacaktır. İlk Türk pozitivist ile dost olan Mithat Efendi, Beşir Fuat üzerinde teşvik edici bir rol oynamıştır. Fuat, intiharından hemen önce yazdığı son mektubu “Mezardan Bir Seda”da ona, “yüzlerce kitabı ve binlerce yazısı arasında okuyucularını fennî bilgilerle donatma gayretinden dolayı, yakınlarından hiç kimse için kullanmadığı ‘Ey Hakîm’ sıfatıyla hitap etmiştir.” (Okay, 2012: 188) Ahmet Mithat da Fuat'ın intiharına çok üzülür ve gazetesinde onun hayatı ve intiharı hakkında bir tefrika yayınlamaya başlar (Durgun, 2015: 37).

A. Mithat'ın *Dağarcık*'ta yazdığı makalelerden bazılarının materyalizm konusunda suçlamalara sebep olduğu; neredeyse bütün eserlerinde Doğu'nun akıl dışılığından kurtularak Batı'nın akılcılığına yönelmek istediği; pozitif dünya görüşünü kılavuz olarak seçip, pozitivismi Müslümanlaştırılmış bir çehre ile sunduğu bilinmektedir (Okay, 2015: 37-38; A. Mithat, 2013a: 11; Durgun, 2015: 285).

Namık Kemal'in “gulyabaniler âlemi” olarak nitelendirdiği (N. Kemal, 1975: 8) eski Türk edebiyatına Ahmet Mithat Efendi de eleştiri oklarını –dolaylı da olsa– atmaktan geri durmamıştır. Geleneksel edebiyatın parodisini yaptığı *Çengi*'de (Durgun, 2015: 284-285) Dâniş Çelebi'nin aklını yitirmesine sebep olan kitaplar *Hamzaname*, *Elfü'l-Leyl*, *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* gibi kitaplardır. Mithat Efendi'nin Dâniş Çelebi'ye bu kitapları okutturması, eski edebiyatın hayal sistemine yöneltilmiş bir eleştiridir. Artık istenen; cinlerin, perilerin, büyü ve tılsımların cirit attığı eski metinlerin dünyasından, hayata dair gerçeklerin yansıtıldığı metinler dünyasına geçmektir (Kolcu, 2014: 138). Onun pozitivismi neden önemseydiği bu bağlamda düşünülmelidir.

Çiçekler

Ağaçlara ve çiçeklere olan sevgisi, kendi çiftliğinde ırgatlardan daha çok çalışmak derecesinde olan Ahmet Mithat Efendi, çiçeklere divan edebiyatı sanatçıları gibi hayal perdesinden değil; gerçeğin penceresinden bakmıştır. Onun çiçeklere olan ilgisini gösterir bir örnek olarak, Türk çiçek kültürü ve edebiyatına dair yazılarıyla bilinen Cevat Rüştü'yü burada anmak gerekir. O, A. Mithat'ın bir mektepten farksız olan evinin müdavimlerindedir. Cevat Rüştü'ye "Oğlum Cevat! Git, tahsil et de gel, çiftlikte (A. Mithat Efendi'nin çiftliği) seninle beraber çalışalım" diyerek onu 1911-1914 yılları arasında Montpellier Yüksek Ziraat Mektebi'nde okumaya teşvik eden Ahmet Mithat Efendi'dir (Polat, 2015: 33-34).

Çiçekler, Ahmet Mithat Efendi'nin "Çocuklar Kütüphanesi" için; *Hayvanlar, Sağlık, Kuşlar, Kıtaât ü Bilhâr-ı Hamse, Asya, Afrika, Abdest ve Namaz, Dünya, Medrese-i Süleymaniye, Terbiyeli Çocuk, Üç Cins Mahluk, Coğrafya İstilahatı, Meyveler, Nebatât* gibi kitaplarla beraber ilkökul çocukları için hazırladığı kitap dizisindeki kitaplardan biridir (Esen, 2011: 228).

Çiçekler'in elimizdeki nüshasının üzerinde Mehmet Şevket Eysi Kütüphanesi'nin mührü bulunurken, eserin kütüphane numarası 1739'dur. Kitabın ön yüzünde "Maarif Nezâret-i Celîlesinin ruhsatıyla evvela Tercüman-ı Hakikat gazetesine tefrika edildikten sonra (ilk defa) olarak kitap suretinde dahi basılmıştır" bilgisi yer almaktadır. Basım yeri İstanbul olan kitabın, basım tarihi 1306'dır. Hicri olan bu tarihi miladi takvime dönüştürdüğümüzde 1888-1889 yıllarına tekabül ettiği görülmektedir.

Kitap, ebat olarak küçük olmakla beraber, içerik olarak on beş sayfadan meydana gelmektedir. Metnin birinci sayfası on, geriye kalan sayfaların her biri on dört satırdan oluşmaktadır. Eserin ebat olarak küçüklüğü ve sayfa sayısının azlığı, çocukların kitabı kolayca okuyup bitirebilmeleri ve okurken sıkılmamaları açısından önemlidir. Her ne kadar kaynaklarda "kitap" olarak anılıp, biz de bu çalışmada "kitap" olarak kullansak da, sayfa sayısı baz alındığında ve Ahmet Mithat'ın metin içinde yer verdiği üzere eser, bir "kitapçık"tır (s. 13).

Ahmet Mithat, *Çiçekler*'de toplamda kırk dört adet çiçeğin ismini anmıştır. Bunların isimleri şu şekildedir: *Mine, menekşe, lale, sümbül, fulya, sardunya, gece sefa, kadife, ay çiçeği, karanfil, gül, kamelya, kartopu, inci çiçeği, mürver, manolya, limon, portakal, mandalina, turunç, ağaç kavunu, sarmaşık, kahkaha, çiçek fasulyesi, sarmaşık gülü, hanımeli, yasemin, salkım, erguvan, ıhlamur, at kestanesi, ortanca, hatmi, fesleğen, nergis, haşhaş, şakayık, latin, yıldız, şebboy, zambak, zerrin, kadeh çiçeği, saksı güzeli*. Zikredilen çiçeklerden *portakal, mandalina, limon, ağaç kavunu, turunç* gibileri meyve ağacı olsalar da; Ahmet Mithat, bunların kendi yörelerinde meyve ağacından ziyade çiçek sayılarak limonluklara konuldukları bilgisini verir (s. 3-4). *Sarmaşık gülü, hanımeli, yasemin, salkım, erguvan, ıhlamur* ve *at kestanesi*'ni ise "ağaçlaşan çiçekler" olarak anar (s. 4).

Genel olarak, isimlerini yukarıda belirttiğimiz kırk dört çiçekten biraz biraz bahseden Ahmet Mithat Efendi; *fesleğen, nergis, haşhaş, şakayık, latin, yıldız, şebboy, zambak, zerrin, kadeh çiçeği* ve *saksı çiçeği*'nin sadece isimlerini anar. Bu çiçekler hakkında bilgi vermez. Bütün çiçekleri saymak ve bunlar hakkında bilgi vermenin böyle bir "kitapçık"a sığamayacağını belirtir (s. 13).

Çiçekleri bitkilerin en güzeli addeden Mithat Efendi, onların diğer otlardan farkının, türlü türlü renkleri ve güzel kokularından ibaret olduğunu düşünür. Ona göre çiçekler, bu iki özelliği bünyelerinde barındırmasaydı, adi otlardan sayılırdı (s. 2).

Modern Türk düşüncesine pozitivizmi yerleştiren Beşir Fuat ile de yakınlığı bilinen Ahmet Mithat, bu felsefeden akılcılık yönünde etkilenmiş ve bu minvalde değerlendirilebilecek olan *Çiçekler*'de; çiçeklerin yükseklikleri, kökleri, renkleri, kokuları, kökenleri, türleri, faydaları gibi reel tarafları üzerinde durmuştur. Bunu yaparken tabiata ladini/seküler bir bakış söz konusu olmakla beraber; çocuklar temsilinde “yeni insan”ı, tüketenden üreten pozisyonuna geçirmek isteyen bir Ahmet Mithat vardır karşımızda.

Hedef kitlesi çocuklar olan kitapta Ahmet Mithat, küçük okuyucularına yer yer açıklamalar da yapar. *Menekşenin* yalnız morumsu açtığını söylerken “morumsu” kelimesine dair, “Buna ‘mor’ demediğimizin sebebi rengi mosmor olmamasıdır” (s. 5) açıklamasında bulunur. Yine *gece sefanın* kırmızı, sarı, ebruli renklerde açtığı bilgisini verirken “ebruli” için, “‘Ebru’ diye çiçeğin birkaç rengi bir yerde cami olmasına derler” (s. 10) şeklinde bir izah verir.

Ona göre, suni çiçeklerin yapılması da insanların çiçeklere olan sevgisini gösterir niteliktedir. Çok sevdikleri çiçekleri her mevsimde gözlerinin önünde bulunduramayan insanlar, onların taklitlerini yapmaya kendilerini mecbur hissetmişlerdir: “... insan beğenmediği ve hiç sevmediği şeyleri taklit eder mi?” (s. 15)

Ahmet Mithat Efendi, mezkûr kitapta çiçekleri anlatırken, simgeler dünyasından çıkmış, bilimsel bir tavra bürünmüştür. O, *gülden* bahsederken ona kırmızı rengini bülbülün kanının verdiği efsanesinden bahsetmez. *Gülün* yağının çıkarıldığı, iyi *gülden* tatlı ve şurup yapıldığı bilgilerini verir. *Ay çiçeğinden* lambalarda yanmak için yağ çıkarıldığını belirtip, *mürver* ve *hatmi* çiçeklerinin şifasından bahseder.

Tanzimat’tan önce sevgiliye benzetilen, türlü türlü hayallere konu olan gül; Tanzimat’la birlikte, artık Ahmet Mithat’ın *Çiçekler*’inde olduğu gibi yağı çıkarılan, tatlı ve şurup yapılan bir çiçek olarak görülmüş; Recaizade’nin “Ariyet Kitap Arasında Bulunmuş Bir Çiçek” şiirinde olduğu gibi ödünç alınmış bir kitabın arasına girmiş; kısaca kendi gerçekliği içerisinde algılanmıştır.

Ahmet Mithat Efendi, bu kitabıyla çocuk edebiyatı ve çiçek edebiyatını birleştirirken, ilkokul çağındaki çocuklara tabiatı sevdirmek amacını gütmüştür. O, çocukları pozitivizme göre eğitmek istemiş; ancak pozitivizmi İslamî bir çehre ile sunmuştur. Zira Mithat Efendi, kitabın sonunda kitabı yazma amacını; çocuklara Allah’ın ne güzel şeyler yaratmış olduğunu göstermek, onların çiçeklerin güzelliğine bakıp Cenab-ı Hakk’ın kudretine hayran olmalarını ve ibret almalarını sağlamak olarak belirtir (s. 14).

“Bugünün çocukları yarımın adamlarıdır” (A. Mithat,2016: 23) diyen Ahmet Mithat, *Çiçekler* ile çocuklara çiçekleri bazı yönleriyle tanıtmış; onlara bilgilendirici, kısa bir güldeste sunmuştur. O, kimi çiçeklerin kokularını, kimilerinin renklerini öne çıkarırken; hepsinin güzelliğine vurgu yapmış, ortaya –harf sırasına göre olmasa da– ansiklopedik bir antoloji koymuştur.

“Yetiştirmek olsun da neyi yetiştirmek olursa olsun!” (A. Mithat, 2014: 97) anlayışıyla yetiştirme aşkını ilan eden Ahmet Mithat, milletin çocuklarını bir fidan olarak görmüş; onların bir ağaç olup, kökleriyle vatanın topraklarına tutunmaları, dallarında açan çiçekleriyle vatani güzelleştirmeleri için elinden geleni yapmış; son nefesine dek öğretmiş, yani yetiştirmiştir. O, bu anlayışının timsallerinden birini *Çiçekler* adlı eseri ile vermiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, yazarın anılan eserinin, latinize edilmiş şekli sunulacaktır.⁵

⁵ Metnin yazım ve noktalamasında Türk Dil Kurumu’nun güncel *Yazım Kılavuzu* esas alınmış, geri kalan kısımda yazarın tarzına sadık kalınmıştır.

Çiçekler, nebatatın en faydalısı değil iseler de en güzeli olduklarına şüphe yoktur. Çiçekleri sair otlardan fark ettiren şeyler bunların türlü türlü renkleri ile bir de güzel kokularıdır. Eğer rengi ve kokusu olmasa çiçekler dahi otlardan, adi otlardan sayılırlar idi.

Bazı çiçekler yer ile beraberdir denilecek derecede alçak olurlar. Mine ve menekşe işte bu nevdendirler. Bazı nevlerin kökleri ve saçları âdeta soğana benzer ki lale, sümbül ve fulya işte bu nevdendirler. Bunlar yerden açığa yükseldikleri gibi sardunya ve gece sefa ve kadife çiçekleri daha ziyade yükselerek, hele ay çiçeği bir adam boyundan daha ziyade kalkar ise de fidanları ve saçları ağaçlanmayıp yine ot gibi gevrek ve körpedirler. Âdeta fidan olan çiçekler karanfil, gül, kamelya, kartopu, inci çiçeği ve mürver olup manolya dahi bu nev çiçeklerden sayılır. Hatta bizim bu taraflarda limon, portakal, mandalina, turunç ve ağaç kavunu fidanları meyve ağacı sayılmaktan ziyade çiçek sayılarak limonluklara konurlar. Birtakım çiçekler de vardır ki gayet yükseğe çıkarlar. Sarmaşık, kahkaha, çiçek fasulyesi işte bunlardandır. Hem de bunlar şu sarılanların ot gibi körpe olanlarından bulunup; sarmaşık gülü, hanımeli, yasemin dahi çardaklara sarılıp giderler ve fidanları ağaçlaşırlar. Ağaçlaşan çiçeklerin en büyükleri akasya, yani salkım ile erguvan ve ıhlamur ve at kestanesidirler ki bunların fidanları âdeta koskocaman ağaç olurlar.

İlk yaz geldiği zaman en evvel sümbül, menekşe ve fulya açılmaya başlarlar. Bunların üçünün de kokuları gayet güzel ve hele fulyanın da kokusu baş ağrıtabilecek kadar keskin ve kuvvetlidir. Fulya, yalnız sarı açar. Menekşe dahi yalnız morumsu açılır. Buna “mor” demediğimizin sebebi rengi mosmor olmamasıdır. Menekşenin rengi yine kendisine mahsustur. Sümbül, ekseriya açık mor ve pembe açar. Beyaza yakın renklisi de olur. Yalın kat denilen adi sümbül, o kadar güzel değil ise de katmerlisi, bir sap üzerinde yedi sekiz tanesi kandil kandil olarak asılır ki hakikaten güzeldir.

Lale dahi tıpkı sümbül ve fulya gibi soğandan hasıl olur. Hiç kokusu olmaz ise de rengi gayet çöktür. Biçimi de gayet güzeldir. İlk yaz geldiği zaman gül fidanları en evvel yaprak açmaya başlarlar. Fakat güller biraz sonra açılırlar. Yabani gül, vakıa kokusuz ve katmersiz olur ise de “iyi gül” denilenler hemen çiçeklerin padişahı sayılmaya kadar layıktır. Kırmızı, beyaz, sarı renginde iyi güllerin kokusuna can dayanmaz. Yağını çıkarırlar ki gayet pahalıdır. Bir nev iyi gülden tatlı ve şurup dahi yaparlar.

Karanfil, kendisine mahsus nazik ve latif kokusu ile çiçeklerin en mümtazlarından.

Kamelya, gülden daha büyücek ve kırmızı veyahut beyaz açar kokusuz bir çiçek ise de, gayet makbul olup, bu makbuliyete layık görülecek kadar güzelliği de vardır. Ortanca denilen çiçeğin fidanı kamelyaya benzer. Kartopu gibi açar. Rengi beyaz ve pembe olup, bir kere açtıktan sonra da haftalarca, aylarca dayanır.

Kamelya ile ortanca, Frenk çiçeklerinden olduğu gibi sardunya dahi bunların hemşehrisidir. Kokusu yok ise de yaprakları ve kırmızı ve beyaz açan çiçekleri gayet güzeldir. Hem bu çiçek o kadar arsızdır ki bir dalını koparıp yere sokarsalar derhal tutar. Saksı içinde olduğu hâlde, kışın odaların içine alınsalar bütün kış açarlar.

Ay çiçeğinin sapı bir adam boyundan ziyade uzanır, kalkar. Tepesinde birisi büyük ve birkaçı küçük olarak çiçekler verir. Buna “gün âşığı” da derler. Güya güneşe âşık imiş. Sebebi budur ki: Sabahleyin güneş hangi taraftan çıkar ise bu çiçek o tarafa döner. Akşam da güneş hangi taraftan batar ise yüzünü o tarafa çevirir. Fakat bu hal bir dereceye kadar hemen her çiçekte

vardır. Ay çiçeği faydalı bir şeydir. Zira yağını çıkarırlar ki lambalarda yanmak için en güzel yağ bunun tohumundan çıkan yağdır.

Kadife denilen çiçek iki türdür. Bir kısmı sarı ve elma kadar yusyumru olur ki ona “sarı kadife” derler. Kokusu o kadar güzel değildir. Diğer bir kısmının fidanı da çiçeği de daha küçük olup, rengi turuncu gibi olur. Gece sefanın yaprakları da çiçekleri de güzel olur. Ufacık boru gibi kırmızı ve sarı ve bazı kere de ebruli açar. “Ebru” diye çiçeğin birkaç rengi bir yerde cami olmasına derler. Gece sefa, akşam güneşinin kuvveti çektikten sonra açılıp, gece sabaha kadar açık kalır. Gayet hafif, epeyce güzel bir de kokusu vardır. Sabahleyin, güneş ortalığı kızdırmaya başlayınca o da büzülüp kapanır.

Kahkaha çiçeğinin ipe yahut bir sırığa sarılıp yükselmesi fasulyeye benzer ise de çiçeği gece sefaya benzeyip; yalnız, rengi mor ve biraz daha büyüktür. Beyaz renkli ve mor damarlı bir nev daha vardır.

Fidanı büyüyüp âdeta ağaç olan çiçeklerden kartopu, hakikaten ismine benzer. Rengi beyaz olarak, portakal kadar büyük top açar. Erguvan, salkım gibi olup gayet kırmızıdır. At kestanesi de erguvana benzeyip çiçeklerinin kırmızısından maada beyaz da olur. Hele mürver ve hatmi çiçekleri kokuca ve renkçe birer güzel çiçek oldukları gibi, şifaları da mücerrib bulunduğundan çay gibi suda kaynatıp içerler.

Çiçeklerin nevlere pek çoktur. O kadar çoktur ki buraya kadar sayıp tarif etmiş olduğumuz çiçekler bunların cümlesine nispetle yarısının yarısı bile sayılamazlar. Eskiden beri maruf ve meşhur olan fesleğen, nergis, haşhaş, şakayık, latin, yıldız, şebboy, zambak, zerrin, kadeh çiçeği, saksı güzeli gibi birçoklarını bile sayıp tarif edemedik. Hâlbuki şairler bunları şiirlerine katıp medh ü sena etmişlerdir. Hele Amerika’dan ve Frengistan taraflarından bu taraflara yeniden o kadar güzel çiçekler getirilmiştir ki daha bunlara Osmanlıca birer isim bile takılmamıştır. Eğer bunların kâffesini sayıp biraz da tarif etmek lazım gelse şu küçük kitapçığa sığamazlar idi.

Bir de düşünmeliyiz ki insan evladı tabiat âleminde hasıl olan çiçeklerin hepsini kendi bahçelerine getirememiştir. Bunların en çoğu daha ormanlarda, dağlarda, kırlarda yabancı halinde kendi kendilerine çıkıp açılırlar. Nevlere o kadar çoktur ki hepsini tanıyıp da isimlerini de bilenler binde bir bulunmazlar.

Bizim meramımız çocukların ibret gözlerini şu çiçekler üzerine açıp Hak Teâlâ hazretlerinin ne güzel şeyler yaratmış olduğunu kendilerine göstermektir. Gözü açık olanlar bu kadarcık bir irşat üzerine çiçeklerin güzelliğine ibret gözüyle bakıp Cenab-ı Hakk’ın kudretine hayran olacakları gibi, insanların da kadirlerini bilerek bahçelerine nakil ile her mevsimde gözlerini hoşlandırmalarına da başkaca hayran olurlar. Hatta tabii çiçekler var iken yapma çiçeklere bile lüzum ve ihtiyaç görülerek her türlü çiçeklerin sunilerini yapmaya mecbur olmaları da insanın çiçeğe ne kadar râğbeti, muhabbeti olduğunu gösterecek maddelerdendir. Bahçelerden koparıp takındıkları veyahut odalarına, salonlarına koydukları çiçekler çarçabuk her mevsimde bulunamayacağından, insan evladı bu güzel şeyleri daimi gözü önünde tutmak için taklidine kadar mecbur olmuştur.

Hâlbuki insan beğenmediği ve hiç sevmediği şeyleri taklit eder mi?

Kaynaklar

Açıl, Berat, (2015), “Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler”, FSM İlmî Araştırmalar, S. 5, İstanbul.

Ahmet Mithat Efendi, (1888-1889), Çiçekler, y.y., İstanbul.

Ahmet Mithat Efendi, (2000), Çengi, Bütün Eserleri Romanlar V, Haz. Erol Ülgen-Fatih Andı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ahmet Mithat Efendi, (2001), “Esaret”, Letaif-i Rivayat, Haz. Fazıl Gökçek-Sabahattin Çağın, Çağrı Yayınları, İstanbul, s. 13-28.

Ahmet Mithat Efendi, (2001), “Firkat”, Letaif-i Rivayat, Haz. Fazıl Gökçek-Sabahattin Çağın, Çağrı Yayınları, İstanbul, s. 116-164.

Ahmet Mithat Efendi, (2013a), Ana Babanın Evlat Üzerindeki Hukuk ve Vezaiifi, Haz. Gizem Akyol, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Ahmet Mithat Efendi, (2013b), Kıssadan Hisse, Haz. Sabahattin Çağın, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Ahmet Mithat Efendi, (2013c), Peder Olmak Sanatı, Haz. Gizem Akyol, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Ahmet Mithat Efendi, (2014), Hikmet-i Peder, Haz. Gizem Akyol, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Ahmet Mithat Efendi, (2016), Çocuk Melekât-ı Uzviye ve Ruhîyesi, Haz. Gizem Akyol, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Akyüz, Kenan, (2014), Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İnkılâp Yayınları, İstanbul.

Albayrak, Leyla, (2010), Ahmet Mithat Efendi'nin Eserlerinde Eğitim ve Çağdaş Eğitim Yaklaşımları Arasında Bir Karşılaştırma, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Ayvazoğlu, Beşir, (2012), Güller Kitabı, Kapı Yayınları, İstanbul.

Bayram, Yavuz, (2005), “Türk Edebiyatında İlk Çocuk Dergisi: Mümeyyiz (1869-1870)”, Hece Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, S. 104-105, Ankara.

Bayram, Yavuz, (2007), “Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler, Turkish Studies, S. 2/4, Ankara.

Bilkan, Ali Fuat, (2005), “Çocuk Edebiyatı-Kavram Mahiyet”, Hece Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, S. 104-105, Ankara, s. 7-17.

Çetindaş, Dilek, (2008), “Safahat'ın Çocukları”, I. Uluslararası Mehmet Akif Sempozyumu, Mehmet Akif Üniversitesi Yayınları, Burdur, s. 871.

Çetişli, İsmail, (2004), Batı Edebiyatında Edebî Akımlar, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 82-83.

Çıkla, Selçuk, (2005), “Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler”, Hece Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, S. 104-105, Ankara.

Durgun, Harika, (2015), Ahmet Mithat Efendi ve Edebiyat, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Enginün, İnci, (2000a), “Tanzimat Sonrası Edebiyatçılarımız ve Çocuk”, Araştırmalar ve Belgeler, Dergâh Yayınları, İstanbul.

- Enginün, İnci, (2000b), “Ahmet Mithat Efendi”, Araştırmalar ve Belgeler, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Enginün, İnci, (2013), Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyete, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Esen, Nüket, (2011), Beliyat-ı Mudhike ve Karı Koca Masalı ve Ahmet Mithat Kaynakçası, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 228.
- Gökşen, Enver Naci, (1985), Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Karaca, Şahika, (2013), Türk Edebiyatında Çocuk ve Milli Kimlik İnşası (1900-1923), Kesit Yayınları, İstanbul.
- Kolcu, Ali İhsan, (2014), Tanzimat Edebiyatı 2, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum, s. 138.
- Namık Kemal, (1975), Celâleddin Harzemşah, Haz. Hüseyin Ayan, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 8.
- Okay, Cüneyd, (1998), Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900, Kırkambar Yayınları, İstanbul.
- Okay, M. Orhan, (2012), Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivist ve Naturalisti, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 188-189.
- Okay, M. Orhan, (2015), Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı, Dergâh Yayınları, İstanbul, s. 11-44.
- Polat, Nâzım H., (2015), Türk Çiçek Kültürü Üzerine Cevat Rüştü’den Bir Güldeste, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Sınar, Alev, (2009), “Türkiye’de Çocuk Edebiyatının Gelişimi”, Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı, Ed. Ramazan Korkmaz, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Siyavuşgil, Sabri Esat, (1993), “Türk Halk Şiirinde Tabiat”, Türk Edebiyatında Tabiat, Haz. Şükrü Elçin, AKM Yayınları, Ankara.
- Şimşek, Tacettin, (2014), “Çocuk Edebiyatı Tarihine Ön Söz”, Türk Dili Çocuk ve İlk Gençlik Edebiyatı Özel Sayısı, S. 756, Ankara.
- Şirin, Mustafa Ruhi, (2000), 99 Soruda Çocuk Edebiyatı, Çocuk Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, (2012), On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tarakçı, Celâl, (1994), “Eski Edebiyatımızda Tabiat Anlayışı ve Tanzimatın Getirdiği Yenilik”, Muallim Nâci Efendi Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki, Furkan Kitabevi, s. 442.
- Tökel, Dursun Ali, (2005), “Eskilerde Çocuk Eğitimi: Çocuk Edebiyatıyla Eskiye Bakmak”, Hece Çocuk Edebiyatı Özel Sayısı, S. 104-105, Ankara, s. 76-88.
- Yalçın, Alemdar; Aytaş, Gıyasettin, (2013), Çocuk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara.

İLK EDEBÎ ROMAN İNTİBAH'TAKİ EBEDÎ ÇATIŞMA: BABANIN KAYBI, ANNEDEN KOPMA VE OĞLUN BİREYLEŞME MÜCADELESİ

Arş. Gör. Zehra Kaplan

Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Öz

Namık Kemal'in *İntibah* adlı romanı Türk edebiyatında ilk edebî roman olma sıfatını taşır. Bu haklı ünüyle birlikte roman, dönemin sosyo-kültürel durumu, insan ilişkileri, yaşam pratikleri, aile düzeni gibi pek çok konuda bilgilendirici role sahiptir. Bu çalışma, odak noktasına aileyi, aile içindeki anne-baba-oğul ilişkisini ve oğlun bireyleşmesi meselesini almaktadır.

19. yüzyıl, Osmanlı için modernleşme hareketiyle birlikte kolektif yaşamdan bireyselliğe doğru geçişin de anahtarıdır. 1876 yılında yayınladığı *İntibah* romanı ile Namık Kemal, Ali Bey karakteri üzerinden mutlak otorite olan babanın yokluğunda oğlun bireyleş(eme)me meselesini işler. Romanda babanın kaybı sonucunda bocalayan ve babanın yokluğunun yarattığı boşluğu annesiyle dolduramayan Ali Bey'in hikâyesi konu edilir. Önce baba otoritesi altında edilgenliğe mahkûm olan oğul, babanın ölümü sonrasında doğan özgürlük ortamında bireysellik arayışında başarılı olamaz. Babanın otoritesini anne devralmak ister. İlk etapta Ali Bey buna müsaade etmez, ancak Mehpeyker'den aldığı darbe sonrasında anneye, çocukluğuna sığınma ihtiyacı hisseder. Anne Fatma Hanım'ın isminin ilk kez bu olay sonrasında, 17. bölümde zikredilmiş olması bu noktada manidardır.

Yirmi bir yaşına kadar babanın rol modelliği ve denetimiyle yetişen oğul, onun kaybıyla birlikte doldurulması çok zor olan büyük bir boşluğa düşer. Çünkü baskın karakter ve gücün temsili olan baba, Ali Bey'in hayatının her kademesinde önemli rol ve sorumluluk sahibidir. Oğlun yaşamının belirleyenisidir. Anne, babadan kalan bu boşluğu doldurmak ve baba işlevi göstermek istese de başarılı olamaz. Çünkü kendisi de kocasının terbiyesinde yetişmiş ve ancak onun denetimi altında bir varlık gösterebilmiştir. Baskın güç olan babanın kaybı sonrasında yeni düzeninin yeni insanını yaratma görevinin eğitimsiz ve gelenekselin temsili anneye verilmediği görülür.

Anahtar Kelimeler: İntibah, 19. Yüzyıl Türk Romanı, Baba Kaybı, Anne-Oğul Çatışması, Bireyleşme

THE ETERNAL CONFLICT IN THE FIRST LITERARY NOVEL *İNTİBAH*: LOSS OF FATHER, SEPERATION FROM MOTHER AND STRUGGLE TO BE INDIVIDUAL OF SON

Abstract

Namık Kemal's novel, named *İntibah*, is known the first literary novel in Turkish literature. The novel, along with this well-known reputation has an informative role in many subjects such as the socio-cultural situation of the time, human relations, life practices, family order. This study

focuses on the family, the parent-son relationship in the family and the individualization of the son.

The 19th century is the key to the transition from collective life to individuality with the modernization movement for the Ottomans. Namık Kemal with his novel *İntibah*, published in 1876, works on the subject of son's individuation or not to be individualized in the absence of his father who is the absolute authority over Ali Bey. In the novel, the story of Ali Bey is mentioned, who is faltering at the end of his father's loss and can not fill the empty space created by his father's absence with his mother. This son who is condemned to passivity under father authority at first, can not succeed in the search for individuality in the freedom born after his father's death. Mom wants to take over father's authority. In the first place, Ali Bey doesn't allow this, but after taking a knock from Mehpeyker, he feels the need to take refuge in his mother and childhood. It is so meaningful that at this point that the name of Mom Fatma Hanım was mentioned in the 17th episode after this event for the first time.

By the age of twenty-one, the son, raised by his father's role model and supervision, falls into a big gap that is very difficult to fill with his loss. Because the father, who represents the dominant character and power, has an important role and responsibility at every stage of Ali Bey's life. He is the key determinant of his son. The mother can not succeed although she wants to fill this gap left from the father and tries to show the father function. Because she is also grew up on her husband's behalf and was able to demonstrate an asset only under his supervision. It is seen that after the loss of the father, the dominant power, the task of creating the new man of the new order is not given to the mother who is ignorant and traditional.

Keywords: Intibah, 19th Century Turkish Novel, Loss of Father, Mother-Son Conflict, Individualization

19. yüzyıl modernleşme hareketleriyle birlikte pek çok yenilikle karşı karşıya kalan Osmanlı insanının edebiyattaki yansımaları, Yeni Türk Edebiyatının ilk roman örneklerinde belirgin şekilde kendini gösterir. Eskiyle yeni arasında kalmışlığın her anlamda göze çarptığı bu dönemde, eskinin yerine yeniyi getirmeye yönelik tartışmalar aile üzerinden sürdürülür.

*“Yüzyılın ortasında özellikle de aile hayatına ilişkin birtakım boyutlar taşıyan erken dönem romanları ve onların yazarları, bu geçiş dönemi insanların, ama daha çok erkeklerinin sorunlarını tartışmıştır. Bizzat erkek yazarların yarattığı erkek kimlikler, İntibah'ın Ali Bey'i, Felatun Beyle Rakım Efendi'nin Felatun ve Rakım'ı, Araba Sevdası'nın Bihruz'u ve diğer benzerleri, birer kâğıt karakter olarak yazarlarının deneyimlerini yüklediler. Onlar babaları olmadığı için, başka bir deyişle geçmişi inkâr ettikleri, fakat yerine koyacakları bir dünyayı da henüz kuramadıkları için başarısız olmuş bir dönemin insanlarını kurgusal bir dünyanın içinden yansıttırlardı.”¹ Bu çerçevede Türkçe'de yazılmış ilk edebî roman olarak kabul edilen *İntibah*'ta yer alan şahıslar, Osmanlı toplumunun ve yaşadığı yenileşme sürecinin birer izdüşümü olarak okunabilir. Kaplan'ın tespitiyle de; *“Eski Türk Edebiyatına karşı yeni bir edebiyat kurulurken girilen önemli denemelerden biri olan İntibah romanında hayat**

¹ Hülya Argunşah, “İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi”, *Kadın ve Edebiyat- Babasının Kızı Olmak*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 42-43.

maceraları anlatılan şahıslar, bir masal veya efsane kahramanı değil, günlük hayatta benzerlerine rastlanabilecek kimselerdir.”²

Tarihsel devinim içinde doğa koşulları, insanın yaşam biçimini etkilediği gibi yaşam algısını da şekillendirir. “Türk topluluklarının tarihsel serüveninde, Asya’nın içlerinden Avrupa’nın içlerine uzanan yol öyküsü, zorunlu bir gitmek-kalmak gerilimini ve yolculuğun tehlikelerine karşı hayata tutunabilmek için birbirine tutunma gereksinimini taşır. Bu çerçevede gelişen yaşam biçiminin eksenini bireysellik (individualizm) değil, ortaklık (kolektivizm) olmuştur.”³ Kolektif bir yapıya sahip olan ve camiacı normların hüküm sürdüğü Osmanlı’da Batı’nın örnek alınmasıyla birlikte yeni birtakım fikirler doğmaya başlar. Bu fikirlerden belki de en önemlisi modernleşmenin bireyi öncelemesi ve kolektifliğin yerini birey iradesinin almasına yönelik girişimlerdir. Batılı roman anlayışının bir örneğini vermiş olan Namık Kemal, yarattığı Ali Bey’in şahsında bir Osmanlı çocuğunun bireyleşme mücadelesini konu etmiş görünür. Osmanlı toplumunda egemen norm olan baba figürünü romanının başlangıcında ortadan kaldıran yazar, oğul Ali Bey’i baba iradesinin denetiminden, bir başka ifadeyle camiacı normlardan kurtararak bireyleşme yolundaki hikâyesini anlatır.

İntibah’ta baba figürünün romanın başlangıcından sonuna kadar önemli bir rolü vardır. Babanın isminin verilmemiş ve daha ilk sayfalarda ölümünün haber verilmiş olmasına karşın, babanın yokluğu bile Ali Bey’in bireyleşme yolculuğunun temel belirleyeni olarak karşımıza çıkar. Zengin bir ailenin çocuğu olan Ali Bey, anne ve bilhassa da babasının yoğun ilgisiyle yetiştirilir. Romanlarında erkeklerin babası olmayı seçen Namık Kemal, Ali Bey’in babasının üzerinden baskın karakterli, mutlak iradeyi temsil kabiliyeti taşıyan, bu özellikleriyle de oğlunu edilgenleştiren güçlü bir babanın varlığını sezdirir.⁴ Ali Bey’in üzerinde evlat kadrini gerçekten bilenlerden diye tasvir edilen babasının etkisi büyüktür. Babası, Ali Bey’in eğitimine maarifçe en ileri yerlerin seçkinleri kadar itina göstermiş, çocuk yaşta birkaç dil bilmesi ve edebiyatçılar arasında kültürlü genç neslin en kabiliyetlilerinden biri olması için çaba sarf etmiştir.

“Babanın varlığı her iki cinsiyetten çocuğun, dürtü kontrolünü sağlayan simgesel ruhsal araçlara ulaşmasına, yani çocuklukta üstbenliğin gelişmesine, vicdan duygusunun ortaya çıkmasına ve ahlâki değerlerin içselleştirilmesine aracılık eder. Böylece toplumsal, simgesel düzene geçiş gerçekleşir.”⁵ Freud, bir çocuğun benliğini kazanması için anneye olan füzyonel ilişkiden çıkması yani ruhsal olarak doğması gerektiğini söyler. Babanın buradaki işlevi anne ve bebek arasına girerek ruhsal doğumun gerçekleşmesini sağlamaktır.⁶ Romanda Ali Bey ve babası arasındaki bağın ve paylaşımın anneye nazaran daha güçlü çizildiği görülür. Ali Bey’in babası, oğlunun üstbeninin gelişmesi ve simgesel düzene geçmesi için gerekli olan her şeyi hazırlar. Yirmi bir yaşına kadar onunla birebir ilgilenerek, onda mevcut olan düşkünlük ve iptilâ huylarını tahsil ve terbiye yoluyla törpülemeye çalışır. Annenin önüne geçerek oğlunun

² Mehmet Kaplan, “İntibah Romanı Hakkında Birkaç Söz”, *İntibah (Ali Bey’in Sergüzeşti)*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 5-8.

³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, “Autonomy and Relatedness in Cultural Context Implications for Self and Family”, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, ss. 403-22, akt. M. Bilgin Saydam, *Deli Dumrul’un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 237.

⁴ Bkz, Hülya Argunşah, “İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi”, *Kadın ve Edebiyat- Babasının Kızı Olmak*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 48-49.

⁵ Nilüfer Erdem, “Freud’un Kuramında Baba İşlevi”, *Baba İşlevi*, der. M. Işıl Ertüzün, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 15.

⁶ Bkz, Nilüfer Erdem, “Freud’un Kuramında Baba İşlevi”, *Baba İşlevi*, der. M. Işıl Ertüzün, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 18.

simgesel düzene geçmesi için gerekli olan ruhsal doğumu yaşamasına her anlamda yardımcı olur.

Babanın temel işlevleri, özdeşleşme yoluyla oğlun dış dünyada kendini var edebilmesine fırsat yaratmak ve benlik oluşturmaya önderlik etmektir. “*Babayla simgesel düzeydeki özdeşleşmelerle ve onun işlevlerinin üstbenliğe aktarılmasıyla baba yasası olan toplumsal yasayla ruhsal bakımdan senkronize olacakken*”⁷ Ali Bey’in babasını kaybetmesi, bireyleşememesine yol açacaktır. Ali Bey, tamamlanmışlığı babasıyla yaşamaktadır, babasının kaybı onun hayatında doldurulamayacak bir boşluk açılmasına neden olur. Romanda babasının Ali Bey’deki mühim yeri şu şekilde tasvir edilir:

“*Babası hayat sebebi olduğu için nazarında hayattan daha kutsal olduktan başka, her hususta mürebbisi, danışmanı, sırdaşı, ayrılmaz arkadaşı olduğundan, gönlünde ne kadar sevmeye kabiliyeti varsa hepsini ona hasretmişti. Öyle hiç hatırında yokken, ruh ve irfanının nesi var nesi yoksa hepsi olan aziz bir varlığı bir daha ele geçmeyecek tarzda birdenbire kaybedince, hayatının lezzetini de beraber kaybetti.*”⁸

Ali Bey’in bireysel bir duruş ve irade göstermemesi, “mürebbî-i efkârı” olan babasının kaybıyla örtüşür. Hayattayken babası onun hayatındaki her şeyi hazırlayan, ona kılavuzluk eden, en yakın erkek özdeşim figürü olarak onu sosyo-kültürel ortama taşıyan tamamlayıcı ve bütünleyici kişidir. “*Babanın varlığının devamlılığı ve doğrudan ulaşılabilirliği, Mahler’in tanımladığı ayrışma-bireyleşme sürecinin sağlıklı çözümüne olanak verir.*”⁹ Ali Bey, babanın kaybıyla bireyleşme yolculuğunda yalnız başına kalmıştır. Simgesel düzende toplum yasası, aile içinde ise büyük bir otorite olarak görülebilecek olan babanın ölümü aslında oğula geniş bir özgürlük alanı açar. Çünkü varlığı sadece sezdirilmiş olmasına karşın, babasının Ali Bey’in hayatında büyük bir yer kapladığı görülür. Otoritesi, bilgisi, saygınlığı, mutlak gücüyle oğlunun üzerinde üstün bir güç olan baba imgesi ortadan kalktığına geriye “*hayata hazırlanmamış, yalnız kaldığında hayatını sürdürülebilmek için gerekli yetenekler kazandırılmamış, yanlış yetiştirilmiş*”¹⁰ bir çocuk olarak Ali Bey kalır. Ancak Parla’nın da dikkat çektiği üzere, Ali Bey için babasızlık büyüme süresinde özgürleştirici değil, yoksullaştırıcı bir etken olarak kendini gösterir.¹¹

Baba otoritesinin ortadan kalkması sonrasında ortaya çıkan özgürlük ortamını, yoksunluğa ve melankolik ruh hâline dönüştüren Ali Bey’in hayatına bu kez annenin yön verme çabaları öne çıkar. Kocasının terbiyesinde kendini eğiten bu kadın, bu ölümle sarsılmış ve büyük bir eksiklikle karşı karşıya kalmış olsa da oğlu için mücadele etmeye karar verir. Oğluna hem anne hem de baba olmaya çalışan bu kadında “*Kendine ilişkin kaygılar yerini unutmaya bırakır ve ‘her şeyi istiyorum’ şiarı ‘ona her şeyi sunmalıyım’ a dönüşür.*”¹²

⁷ Nilüfer Erdem, “Freud’un Kuramında Baba İşlevi”, *Baba İşlevi*, der. M. Işıl Ertüzün, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 17.

⁸ Namık Kemal, *İntibah (Ali Bey’in Sergüzeştî)*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 17.

⁹ M. Bilgin Saydam, *Deli Dumrul’un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 100.

¹⁰ Hülya Argunşah, “İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi”, *Kadın ve Edebiyat- Babasının Kızı Olmak*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 48-49.

¹¹ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 86.

¹² Elizabeth Badinter, *Kadınlık mı Annelik mi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 21.

Oldukça müşfik çizilen bu annenin oğlu için duyduğu kaygı ve babanın boşluğunu doldurma uğraşı onun sapkın bir anne modeline dönüşmesine yol açar. Welldon, “*sapkınlığın erkekte dışarıdaki nesneye yönelikken kadında ya kendi bedenine ya da kendisinin bir parçası yarattığı olarak gördüğü bebeğe karşı*”¹³ olduğunu söylemektedir. Ali Bey merkezli bir yaşama kendini adayan annenin verdiği tepkiler, annesel delilik ile de tabir olunabilir. Annesel delilikte, bebek annenin biricik aşk nesnesidir. Bebeğin en küçük kıpırtısını, tedirginliğini anne hemen algılayabilir. Annesel delilik, annenin bebeğin duygusal hâllerine aşırı duyarlı olması hâlidir.¹⁴ Ali Bey’in annesinin oğluna karşı abartılı hassasiyeti, onun yaptığı hataları önce görmezden gelmesini, sonrasında kabullenmesini beraberinde getirir. Anne, oğlu eve ilk kez geç geldiğinde onun için kaygılanmasına rağmen, bir sorgulamaya gitmeden her şey olağanmış gibi bir sevgi gösterisiyle oğlunu karşılar. Ali Bey, annesine kalemde işlerin çok olduğunu ve vapura yetişemediği yalanını söyler. Daha sonra işin doğrusunu bir türlü söyleyemeyen Ali Bey, annesinin onu mükâfatlandırır gibi geç gelmesine ve hatta gece dışarıda kalmasına izin vermesi karşısında kendini denetleyecek bir otoritenin olmadığını görerek yanlış davranışlarını daha da içselleştirip olağan gibi görmeye başlar. Oysa söylediği yalanda babasının ona ettiği “*Halka söylemekten utanacağın bir işi yapmaktan nasıl utanmazsın? Sen herkesten alçak mısın ki, yaptığın bir işi ötekinin berikinin bilmesinden utanmak lazım gelsin de yalnız senin bilmekliğinden utanmak lazım gelmesin... Sevdiğini üzmemek için doğruyu saklama! Zira bir vakit gelir ki, sevdiğin o sakladığını haber alır da korktuğundan çok üzülür.*”¹⁵ nasihatini aklından geçirir. Babasının otoritesi ve yol göstericiliği sayesinde yanlış ve iptilaya düşmekten korunan Ali Bey, onun yokluğunda annesinden aynı doğru otorite ve yönlendiriciliği göremez. Bu durum onun iptila tabiatının kötü anlamda dışarı vurmasına neden olur.

Oğlun toplumsallaşma sürecinin ana figürü olan babanın kaybı sonrasında tekrar ilksel olan anneyle karşı karşıya kalan Ali Bey, bu simgesel düzende annesiyle birlikte hareket edemez. Çünkü babanın mantığa dayalı otoritesinin yerini annenin duygusal otoritesi alamaz. Başka ifadeyle, baskın karakterli babanın bıraktığı boşluğu, anne aşırı şefkatiyle doldurmaya çalışır. Ancak kendisi de kocasının terbiyesinde olan bu kadının yeterli eğitimde olmayışı, oğlunun art arda hata yapmasına, başka bir deyişle yetimliğini sürekli hatırlamasına yol açar.¹⁶ Annenin yol göstericiliği oğlun yaşamında ancak felâketlerin yaşanmasına sebep olur. Kocasının ölümü sonrasında oğlunun yalnızlığa meylettiğini gören anne, onu bu melankoliden uzaklaştırmak için Çamlıca gezilerine çıkmasını ister. Oğlu için iyi bir şey yaptığını düşünmesine karşın, Ali Bey’in Mehpeyker’le karşılaşması ve sonrasında yaşadığı yıkımlar annesinin bu yönlendirmesine dek gider.

“Kadın, erkeğin eril kimliğini oluşturabilmesi önünde bir engel ve tehdittir; ondan kurtulması ve denetim altında tutulması gerekmektedir. Ancak aynı zamanda olmazsa olmaz bir gereksinimdir; bu nedenle bağlantının/ilişkinin de erili oluştuğu ve beslendiği kaynaktan

¹³ Estela V. Welldon, *Anne: Melek mi, Yosma mı? Anneliğin İdealleştirilmesi ve Alçaltılması*, çev. Semra Kunt ve Can Kurultay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 22.

¹⁴ Elda Abrevaya, “Annesel ve Kadınsı Narsisizm”, *Psikanaliz Buluşmaları 7 Narsisizm Sayısı*, haz. Ferhan Özenen, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2013, s. 125. (ss. 121-128).

¹⁵ Namık Kemal, *İntibah (Ali Bey’in Sergüzeştü)*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 24.

¹⁶ Bkz, Hülya Argunşah, “İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi”, *Kadın ve Edebiyat- Babasının Kızı Olmak*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 49.

yoksun bırakmayacak tarzda korunması şarttır.”¹⁷ Ali Bey, babasının ölümüyle eril özdeşim nesnesini kaybeder. Tam bu aşamada Ali Bey’in kendi eril kimliğini oluşturmasının önüne dişil bir tehdit olarak Mehpeyker karakteri konur. Eril kimliğinin kaynağı olan babasını kaybettikten bir süre sonra annesinin ikna çabalarıyla çıktığı Çamlıca gezilerinden birinde Mehpeyker’e tesadüf eder. İradesinin kaynağı olan babasının kaybının yerini iradesizliğine kaynaklık eden cinsellik ve aşk alır.

“Ataerkil ailede kadının yaşlılıktaki tek güvencesi, oğlu ya da oğulları; kurabildiği tek egemenlik ise genç kadınlar, özellikle de gelinler üzerindeki egemenliktir. Oğullar egemenlik elde etmede kritik oldukları için, onların ömür boyu anneye sadakatini sağlamak da aynı derecede kritiktir.”¹⁸ Ali Bey, babasının kaybı sonrası onun yerini annesinden ziyade Mehpeyker’le ikame etmek ister. Oysa annesi, geleneksel kadından beklenecek her özelliğe sahip bir kız olan Dilaşup’u oğluna gelin aday olarak seçmiştir. Annenin kendilik nesnesi olan oğlunun onun belirlediği düzeni kabullenmemesi ve annesinden uzaklaşarak Mehpeyker’e bağlanması, annede narsisistik bir zedelenmeye yol açar.

“Ev bark sahibi olacak zamanın geldi. Şimdi sana bir kibar kızı bulsam almadan göremeyeceksin, aldıktan sonra şayet hoşlanmazsan ömrün oldukça azap içinde kalırsın, bu bir... Evde iki hanım peyda olur, biz birbirimizle geçinemezsek yine sen rahatsız olursun, bu iki... Ama bu cariyendir, beğenirsen koynuna alacaksın, istediğin gibi terbiye edeceksin.”¹⁹

Oğlunun evliliği için eş adayını kendisi belirleyen anne, seçeceği gelinin geçinebileceği ve terbiye edebileceği bir kız olmasını ister. Kocasının ölümünden sonra, gelecek plânlarını oğlu üzerinden yaşatan bu anne için oğlu, bir arzu nesnesi olmakla birlikte arzularının gerçekleşmesi için de gereklidir. Saydam’ın ifadesiyle; “İnsan yaşamı bir telâfiler ve ikameler sürecidir.”²⁰ Babasının yokluğunu Mehpeyker’le ikame etmesi sonrasında toparlanan Ali Bey, dairesinin işlerine düzenli gidip maaş, itibar, rütbe ve haysiyetler ayağının altına gelmeye ve yükselmeye başladığında bu durumu gören annesi, âdeta eşinin yeniden canlandığını hisseder, kocasının başarısını oğlunda görmeyi arzular. Annenin oğluna dair beslediği ikbal ve istikbal hırsı vardır. Bu hırs, annenin oğlunu kontrol altında tutma duygularına sebep olur. Bireyleşme yolculuğunda Ali Bey yine tek başına kalmaz, annesinin derin gözlem ve denetimi altındadır. Ancak Ali Bey, tıpkı babasında olduğu gibi tüm iradesini annesinin denetimine sunmayı ilk etapta kabul etmez.

“Jale Parla, *İntibah* romanı için, “*İntibah, büyümesi cinsel uyanış aşamasında güdük kalmış, delikanlılığın eşiğinden olgunluğa geçeceği yerde çocukluğa dönmüş ve cinsel uyanışın bir günah olarak kabul edilmesinin doğrudan bir sonucu olarak kötü güçlerin elinde aciz bir çocuk gibi felâkete sürüklenmiş Ali Bey’in öyküsüdür.*”²¹ ifadesini kullanır. Her ne kadar annesine yalanlar söyleyerek ve şehvete kapılarak da olsa Ali Bey’in bireysel kararlar alarak uygulamaya koyduğu anlar, Mehpeyker’e aşkla bağlandığı zamanlardır. Babasının ölümünün ardından doğan özgürlük ortamını annesinin ele geçirmesine müsaade etmeyen Ali Bey, Mehpeyker’in

¹⁷ M. Bilgin Saydam, *Deli Dumrul’un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 105.

¹⁸ Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın-Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s. 162.

¹⁹Namık Kemal, *İntibah (Ali Bey’in Sergüzeştü)*, haz. Mehmet Kaplan, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 78-79.

²⁰ M. Bilgin Saydam, *Deli Dumrul’un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*, Metis Yayınları, İstanbul, 2013, s. 236.

²¹ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 82.

oyunlarının farkına vardığı anda annesinin kendini denetim altına alma arzusuna olumlu yanıt verir. Mehpeyker ve annesini karşılaştığında annesinin müşfik kucağında korunma ihtiyacı duyar. Babanın otoritesi altındayken duyduğu güven hissini, anneye geri dönerek ana kucağında yeniden yaşamayı arzu eder. İlk babasına bağlı olan Ali Bey, Mehpeyker krizinden sonra annesine bağlanmak ister. Karşılaştığı güçlüklerle tek başına mücadele etme, başa çıkma duruşunu gösteremez. Parla'nın tespitiyle; *“Ali Bey’in yanıldığı anlaması, Mehpeyker’i bırakması ve evine dönüşü bir çocukluğa dönüş, kaybolmuş masumiyetin yeniden bulunması gibi anlatılır.”*²²

Erken dönem romanlarında oğullar bir şekilde bireyliğini ilân edebilmek için anneden uzaklaşma, anneyi reddetme yolunda davranışlar sergilerler. *“Anne ile çocuk arasında başlangıçta mevcut olan biyolojik nitelikli simbiyosinin psikolojik olarak süreklilik kazanması riski, erkeklik açısından ölümcül bir tehdittir. Çünkü annesiyle kurduğu bağ, bir erkeğin hiçbir zaman ‘erkek gibi’ hissetmesine imkân vermeyecektir. Bu durumda erkek olmak, anneye bağlı, dolayısıyla da yumuşak ve müşfik varlığı, anneden sertlik, şiddet ve acıyla koparmakla sağlanabilir ancak. Anneden ve anne ile bağın temelinde oluşmuş benlikten kopma/koparılma yolunda bir dizi işlemde geçmek, erkek olmak için kaçınılmazdır.”*²³ Ali Bey’in babasını kaybettikten sonra annesinin babanın işlevini de üstlenmesine izin vermesi, onun bir anlamda birey olarak var olma çabası olarak yorumlanabilir. Annesel olana tekrar dönmek yerine, toplumda kendi benliğiyle birey olarak var olmayı dener. Çünkü *“Ataerki toplumlarda özne olabilmek için anne bedenini reddetmek gerekir.”*²⁴ Ancak Ali Bey, annesel olana dönmeyi reddettiği noktada şehvete yenik düşerek lezaiz-i süfliye²⁵ için yaptığı tercih sonucu felâkete sürüklenir.

Daha önce hep anne olarak bahsedilen Fatma Hanım’ın isminin ilk kez 17. bölümde, yani Ali Bey’in Mehpeyker’in oyunlarına karşı uyandığı anda zikredilmesi bu noktada anlamlıdır. Anneden kopmuş olan çocuğun anneye geri döndüğü anda annenin ismine yer verilmesi, bireyleşemeyen oğula âdeta bir gönderme gibidir. Artık adı konulan anne, onun yaşamının belirleyeni konumuna geçmiştir. Bu çerçevede Ali Bey, çocukluğa çakılı kalır. Evlenmeyi düşünmemesine karşın Fatma Hanım, oğlunun zürriyetini görme isteğiyle onu Dilaşup ile evlenmeye ikna eder. Ancak annenin girişimleri sonucu gerçekleşen bu evlilik de tıpkı annenin oğlunu Çamlıca’ya çıkması konusunda ikna etmesinde olduğu gibi Ali Bey için felâketlere yol açacaktır. Kandiyoti’nin *“Gerçekten de Tanzimat evi, babasız, zayıf ve dar kafalı annelerin entrikalarının, oğulların beceriksizlikleri, ahlaksızlıkları ve budalalıklarıyla birleştiği, dönüşsüz trajik sonuçlara yol açacak bir yer olarak resmedilir.”*²⁶ yorumu, *İntibah* romanında da yerini bulur. Bu anne figürü, çoğunlukla iktidarsız, kılavuz olmaktan uzak, yol göstermek istediği anda felâketlere yol açan kadındır.

Dilaşup’a edilen iftiraya sorgulamaksızın inanan Ali Bey, aşk konusunda ikinci kez yıkıma uğrar. Bu yıkım, onun Fatma Hanım’dan son ve kesin ayrılığına sebep olur. Oğluna sapkınlık derecesinde bir bağlılık geliştirmiş olan bu anne, çok sevdiği Dilaşup’u gözden çıkararak oğlunu

²² Jale Parla, *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 92.

²³ Hande Ögüt, “Erkek Olmak Büyük İmkânsızlık”, *Psikeart Erkeklik Özel Sayısı*, Mart-Nisan 2017, Sayı: 50, s. 73.

²⁴ Hülya Durudoğan, “Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın”, *Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar*, der. Zeynep Direk, Cogito- 156, YKY, İstanbul, 2009, s. 66.

²⁵ Bu adlandırma için bkz. Jale Parla, *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 75.

²⁶ Deniz Kandiyoti, “Cariyeler, Fattan Kadınlar ve Yoldaşlar”, *Cariyeler, Bacular, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 151.

tekrar eski hâlinde görmek ve onu yeniden kazanmak ister. Kurban keser, sadaka dağıtmak gibi hayırlarda bulunur. Oğlunun sevgisinden mahrum kalışın acısıyla bütün olup biteni büyüye yorarak servetini hilebazlara kaptırır. Zihinsel ve duygusal anlamda bireysel bir duruş gösteremeyen Ali Bey, annesinin bu girişimleri sonucunda maddi anlamda da özgürlüğünü kaybeder. Ekonomik gücünü yitirerek birey olarak var olabilmekten gittikçe uzaklaşır.

“Erken dönem romanlarının yetim karakterlerinin yanı başında, dönemin kadın eğitimini zorunlu gören yaklaşımının altını çizer şekilde çaresiz, cahil anneler vardır. Oğullarının çağdaşlaşma ve yeni bir kimlik kazanma yolundaki çetin sorularını cevaplama, onlara rehberlik etme yeteneğinden yoksun bu anneler, üstelik oğullarının kimsesizliğini telafi etmek adına takındıkları aşırı şefkatli tutumlarıyla daha büyük hatalar yapmalarına ve kayıplarının büyük olmasına bilmeden zemin hazırlarlar.”²⁷ *İntibah*’ın anne karakteri Fatma Hanım, tam da bu dolayımında kurgulanmış bir anne modelidir.

Sonuç

Çocuk için en önemli özdeşim nesnelere öncelikle anne ve babasıdır. Erkek çocuk söz konusu olduğunda baba rol model olarak daha ön plâna çıkar. *İntibah*’ta Ali Bey, benlik gelişimi ve bireysel olgunlaşma döneminde özdeşim nesnesini kaybeder ve yüzüstü kalır. Babanın kaybı, onda benliğin normal olgunlaşma sürecinde kesintiye sebep olur. Bu kesintiyi bir özdeşim nesnesi olarak anne bastıramaz. Bu sebeple benliğin olgunlaşma sürecindeki bu tür ağır bir kesinti (babanın kaybı), kendisine dair imgeyle bütünleşememesine bir diğer ifadeyle bütüncül bir kişilik oluşturamamasına neden olur. Böyle bir durumda yaşamının erken döneminde tecrübe ettiği bu türden örseleyici yaşantı, narsistik bütünlüğü için bir tehdit oluşturarak gelecek süreç üzerinde yıkıcı etkiler doğurur. Ali Bey, Mehpeyker’in gerçek yüzünü fark ettikten sonra anneye geri döner. Ancak Mehpeyker’in çevirdiği entrikalar sonucu Dilaşup’un kendisini aldattığını düşünmesi üzerine her şeyin sorumlusu olarak gördüğü annesinden daha büyük bir kopma yaşar. Anneden bu kopuş ona bireyselliği değil, sefalet içinde bir yok oluşu getirir. Ali Bey’in çocukluğuna yani annesel olana geri dönmesi ve o şekilde yaşaması mümkün olmamıştır. Çünkü o, artık çocukluğa ait değildir. Bireysel duruş gösteremeyen, çocukluğa da dönemeyen Ali Bey, babasının ölümüyle başlayan şiddetli bir türlü aşamaz ve onun ortada kalmışlığı annesine yönelik agresyona sebep olur. Yaşanan felâketlere sebep olarak gördüğü annesinden uzaklaşarak annede narsistik bir yara açarken, kendi yaşamını istediği gibi yönetemeyen bu kurban çocuk tam anlamıyla bir birey örneği olamaz.

Namık Kemal, *İntibah*’ın anne karakteri Fatma Hanım’a oğlundaki baba boşluğunu doldurma fırsatını tanımaz. Babanın baskın ve mutlak gücünü bu geleneksel annenin aşırı şefkatli tutumuyla telafi etme ihtimali yoktur. Eski ve mutlak gücün temsili olan babanın yerini yeni düzenin alması istenir, ancak “yeni düzenin yeni adamını yaratma görevi”²⁸ nin cahillik ve gelenekselliğin kıskacındaki annelere verilmediği görülür.

Kaynakça

²⁷ Hülya Argunşah, “İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi”, *Kadın ve Edebiyat- Babasının Kızı Olmak*, Kesit Yayınları, İstanbul, 2016, s. 43.

²⁸ Tuba Demirci Yılmaz, “Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Modernleşmesinde Annelik Kurguları (1840-1950)”, *Cogito Annelik Özel Sayısı*, Sayı:81, YKY, İstanbul, Yaz 2015, s. 67.

- Abrevaya, E. (2013). Annesel ve Kadınsı Narsisizm. F. Özenen (Yay. Haz.). *Psikanaliz Buluşmaları 7 Narsisizm Sayısı* (s. 121-128). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Argunşah, H. (2016). İlk Kadın Yazarlarda Toplumsal Kimliğin Yapılandırılması Sürecinde Babanın Keşfi. *Kadın ve Edebiyat- Babasının Kızı Olmak*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Badinter, E. (2015). *Kadınlık mı Annelik mi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berktaş, F. (2016). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın-Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Demirci Yılmaz, T. (Yaz 2015). Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Modernleşmesinde Annelik Kurguları (1840-1950). *Cogito Annelik Özel Sayısı*. Sayı:81, İstanbul: YKY.
- Durudoğan, H. (2009). Unes Femmes: Kristeva, Psikanaliz ve Kadın. Z. Direk (Der). *Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar Cogito- 156*, İstanbul: YKY.
- Kağıtçıbaşı, Ç. Autonomy and Relatedness in Cultural Context Implications for Self and Family. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, (ss. 403-22), akt. Saydam, M. B. (2013). *Deli Dumrul'un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2011). Cariyeler, Fettan Kadınlar ve Yoldaşlar. *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaplan, M. (1984). İntibah Romanı Hakkında Birkaç Söz. *İntibah (Ali Bey'in Sergüzeşti)*. M. Kaplan (Haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Namık Kemal. (1984). *İntibah (Ali Bey'in Sergüzeşti)*. M. Kaplan (Haz.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Öğüt, H. (Mart-Nisan 2017). Erkek Olmak Büyük İmkânsızlık, *Psikeart Erkeklik Özel Sayısı*. Sayı: 50.
- Parla, J. (2014). *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Saydam, M. B. (2013). *Deli Dumrul'un Bilinci Türk-İslam Ruhu Üzerine Bir Kültür Psikolojisi Denemesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Welldon, E. V. (2001). *Anne: Melek mi, Yosma mı? Anneliğin İdealleştirilmesi ve Alçaltılması*. S. Kunt ve C. Kurultay (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

EDEBÎ ROMAN: ÇALIKUŞU ve POPÜLER ROMAN: PİRAYE'NİN SOSYAL PSİKOLOJİK AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Ferîştah Funda ARI

Öz

Türk edebiyatının 'roman' türüyle karşılaşması Tanzimat'la birlikte olmuştur. Yazılması ve okunması belli bir süreç ve kültür birikimi gerektiren 'edebî roman'a karşılık; her kesimden insanlara hitap eden, okunması fazla zaman almayan, hatta çoğu zaman da hızlı tüketilen 'popüler roman'ın da edebiyatımızda yadsınamayacak bir yere sahip olduğu kabul edilen bir gerçektir. Edebî romanlarda estetik kaygı ve sanat endişesi söz konusuysen popüler romanda çoğunlukla ticarî kaygı ön plandadır, bununla beraber estetik ve sanat endişesi çok fazla yoktur, hatta okurun fikrinden çok duygu ve heyecanını harekete geçirmeyi hedeflediği söylenebilir. Anlatıcının ve hitap ettiği kesimin toplumun bir parçası olması nedeniyle, romanı toplumdan ayrı düşünmek imkânsız gibidir. Dolayısıyla toplumun değerlerinin, sorunlarının ve hayallerinin romana yansımaması düşünülemez. İster edebî ister popüler olsun durum farklılık arz etmez. Farklılık konuyu işleyiş ve sunuş itibarıyla. Bu cihetle romanların sosyal psikolojik açıdan incelenmesi, büyük önem arz etmektedir.

Cumhuriyet döneminin önemli roman yazarlarından biri olan Reşat Nuri Güntekin, *Çalikuşu* adlı romanında kendi döneminin eğitimle ilgili problemlerini edebî bir roman hüviyetine büründürerek işler. Anlatıcı, Cumhuriyetin yeni kurulduğu yıllarda eğitilmiş ve modern bir kadına toplumun bakışı gibi toplumsal bir durumu eserinde işlemiştir. Canan Tan'ın *Piraye*'sinde ise yine ana kahraman eğitilmiş bir kadındır. Farklı kültürden olan eşinin sosyal çevresiyle ilgili yaşadığı psikolojik durum okuyucuya sunulur. Her iki romanda olması gereken olanın çatışması yaşanır. Olması gereken romanların kahramanı somutlaşan, dolayısıyla anlatıcının iletmek istediği mesajdır. Bunun karşısında, toplumsal sorun bulunur. Her iki roman da bu ikisi arasındaki gerilimden doğar. Bunun yanında her iki romanda konuyu ele alış biçimleri, ifade ediş tarzları gibi edebî romanla popüler romanı birbirinden ayıran unsurlar yer alır. Bu makalede, adı geçen eserlerin konusu olan sosyal tipler, grupların davranışları, ana karakterlerin rolü incelenmiş ve popüler roman - estetik roman açısından sosyal psikoloji yönüne bir açıklama getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal psikoloji, Popüler Roman, Edebî Roman, Estetik.

LİTERARY NOVEL: ÇALIKUŞU AND POPULAR NOVEL: PİRAYE'S SOCIAL PSYCHOLOGICAL COMPARISON

Abstract

The confrontation of Turkish literature with the 'novel' type has been with the Tanzimat. Writing and reading "literary novel" requires a certain process and culture accumulation. In contrast,

"popular novel" appeals to people from all walks of life, does not take much time to read, and is often consumed quickly. It is accepted that such novels have an undeniable place in our literature. In the literary novels, aesthetic worry and concern of the art are mentioned, whereas in the popular roman mostly commercial anxiety is the front plan. In addition, aesthetic and art concerns are not so much. It can be said that it is aimed at moving the emotion and excitement rather than the idea of reading it. It is impossible to think of the novel apart from the society because the narrator and the segment it addresses is a part of society. Therefore, it is not possible for society's values, problems and dreams to be reflected in the novel. Whether it is literary or popular, the situation does not differ. The difference is in functioning and presentation. Therefore, it is of great importance to study novels from a social psychological point of view.

Reşat Nuri Güntekin, one of the most important novelists of the Republican era, works in his Çalıkuşu novel by relating his educational problems to a literary novel. The narrator has acted in a social situation such as the view of society towards a educated and modern woman in the years when the Republic was newly established. In Canan Tan's Piraye, the main hero is again a educated feminine. The psychological situation of the spouse of a different culture is presented to the reader. Both romans have a conflict with what should be. It is the message that the narrator wants to convey, embodied by the hero of the novels that should be. As opposed to this, there is a social problem. Both novels arise from the tension between the two. In addition, both romans have elements that distinguish between literary novels and popular novels, such as the ways in which they are handled and the way they are expressed. In this article, the social types, behaviors of the groups, the role of the main characters in the mentioned works are examined and an explanation is given in terms of social psychology in terms of popular novel - aesthetic novel.

Keywords: Social Psychology, Popular Novel, Literary Novel, Aesthetic

Giriş

Roman türü, Türk edebiyatına Tanzimat'la birlikte girmiştir. Gerek çeviriler gerekse uyarlamalarla, Klâsik Türk Edebiyatında işlenen 'aşk' unsurunun yanında, siyaset, toplumsal vb. olmak üzere pek çok konuda eserler verilmiştir. "*Romanın bütün ülkeleri kucaklayan tarihi içinde çeşitli eserler var. Astronomiden psikanalize kadar her şey romanın konusu olmuştur. Ele almadığı ve üzerinde düşünmediği, işlemediği hiçbir konu yoktur.*" (Meriç, 2015: 349) Türk edebiyatının ilk zamanlarında nesir alanında çok başarılı eserler verilememiştir. Cemil Meriç'in de belirttiği gibi, "*Roman, Batı dünyasında, tekâmülünü tamamlamış, varabileceği hudutları fethetmiş bir edebiyat nev'idir.*" (Meriç, 2013: 293) Türk Edebiyatında da zamanla, insanlığın daima kendini geliştirdiği ve yenilediği gibi, insanın ve dolayısıyla hayatın bir yansıması olan edebiyat türleri de gelişmiş ve mükemmel denebilecek düzeye ulaşmıştır. "*Romanda insan, bireysel olarak ve iç dünyası, bilinçaltı, duyguları, düşünceleri ve hayalleriyle yer alırken; toplumsal olarak da kendini kuşatan kültürel, sosyolojik ve tarihsel olguların içinde gösterilir.*" (Sağlık, 2010: 19)

Romanlarda zaman, mekân, olay ve şahıs kadrosu yer alır. Bunlar bazen bellidir bazen de belirsizdir. Örneğin bazı tarihî romanda tarih, mekân, olay ve/veya kişiler açık ve net bir biçimde verilebilirken; diğer romanlarda bunlar açıkça belirtilmez. Mekân unsuru, bazı

romanlarda ‘yansıtıcı’ olarak kullanılır. (Tekin, 2001: 162) Herhangi bir mekân belirtilebileceği gibi, ‘A. Şehri’, ‘Anadolu’nun küçük bir kasabasında’ gibi neresi olduğunu tam olarak vermeyip sadece okuyucunun hayalinde yansır. Takdir edilir gibi, ‘zaman’ın da her ânının verilmesi olanaksızdır. Zaman, nakledilen hâdiseye göre daraltılarak eserin bünyesine yerleştirilir. (Aktaş, 2000: 119) Bu daraltma, eserin tamamı göz önüne alındığında, bazı anlatılarda yirmi dört saat içinde verebileceği gibi, bazılarında da belli yıllar arasını kapsayan zaman dilimi verilerek sınırlandırılır. Karakterler açısından genellikle zengin bir kadroya yer verilen roman türünde, tarihe mâl olmuş belli bir karakteri de anlatsa, sanatçının hayalindeki karakterden de bahsetse o metnin sanatçı tarafından kurgulanan metin olduğu daima göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. “*Kurmaca karakterler bir metinden ötekine göç edebildiklerinde, gerçek dünyada yurttaşlık hakkı elde etmiş ve onları yaratan anlatıdan bağımsız hale gelmiş olurlar.*” (Eco, 2013: 162) Eco’nun burada belirttiği gibi, okuyucu eserdeki karakterle kendini özdeşleştirebilir ya da çevresindeki kişilerle ve/veya başka eserdeki karakterlerle kıyaslayabilir. Sanatçı onu okuyucuya sunduğu andan itibaren yarattığı karakterler bu durumda bağımsızlaşmış olurlar. Çalığışu’nda zaman tam olarak belli değildir; mekân İstanbul ve Anadolu’nun değişik yerlerindedir; kişiler ise ismen belirtilmiş kurgu karakterlerdir. Piraye’de de zaman net değildir; mekân İstanbul ve Diyarbakır’dır; kişiler, yazarın bir röportajında da belirttiği gibi¹ (Tan, 2016: 391), kurgu ürünüdür.

Bütün sanatlar gibi roman da genel itibariyle ikiye ayrılır: Edebî Roman ve Popüler Roman.

Edebî eser, estetik bir eserdir. Yazılması ve okunması belli bir süreç ve kültür birikimi gerektiren ‘*edebî roman*’a karşılık; her kesimden insanlara hitap eden, okunması fazla zaman almayan, hatta genellikle hızlı tüketilen ‘*popüler roman*’ın da edebiyatımızda yadsınamayacak bir yere sahip olduğu kabul edilen bir gerçektir. Edebî romanlarda estetik kaygı ve sanat endişesi söz konusuysen, popüler romanda çoğunlukla ticarî kaygı ön plandadır. Bununla beraber bu tarz eserlerde estetik ve sanat endişesi çok fazla yoktur, hatta okurun fikrinden çok duygu ve heyecanını harekete geçirmeyi hedefler. Şaban Sağlık’ın yayınlanan doktora çalışması Popüler Roman-Estetik Roman’da bu konu geniş bir şekilde işlenmiştir. “*Popüler romanlar; anlık etki uyandırmak, çabuk unutulmak, ticarî kaygıyla yazılmak, basılmak ve dağıtılmak; gerçeklikten uzak olmak ve sanat-estetik değerden yoksun bulunmak gibi sebeplerle, hep ikinci sınıf edebiyat ürünleri olarak görülmüşlerdir.*” (Sağlık, 2010: 115) açıklamasının karşılığında “*Estetik romanlar, yazarlarının sanat-estetik kaygısı taşımaları; zor anlaşılır ve zor çözümlenebilir (soyut) olmaları; çok anlamlı (katmanlı) bir yapıya sahip olup, birçok yoruma açık olmaları; yazarları açısından ciddi bir uğraş olarak kabul edilmeleri ve okurlarında belirli bir düzey aramaları gibi niteliklerle diğer romanlardan ayrılır.*” (Sağlık, 2010: 236) şeklinde net bir şekilde buna benzer ifadelerle farklılıklarını sıralamıştır. Bunun yanında eseri vücuda getiren sanatçılar için de şu değerlendirmede bulunur: “*Popüler romancılar pek fazla sanat kaygısı gütmeksizin, para ve ün kazanmak için romanlarını yazarlar. ... Estetik roman yazarları kültürel ve estetik bir faaliyet olarak romanlarını yazarlar. Bu romancıların para ve ün kazanmak gibi bir kaygıları yoktur. Onların en büyük kaygısı kalıcı olabilecek mükemmel bir roman vücuda getirmek.*” (Sağlık, 2010: 273) tir. Ancak, popüler romanların hepsi için ‘kesinlikle edebî değer taşımaz’ şeklinde düşünce doğru kabul edilemez. Elbette edebî ve popüler romanın birbirinden farkı vardır; ancak her iki alanda eser veren sanatçılar farklı amaç

¹ Canan TAN, *Piraye*, Doğan Kitabevi, (=Kasım 2016), 12. Baskı, İst., s. 391. * [Bundan sonra, bu eserden, yapılacak alıntılar eserin baş harfi (P) ve sayfa numarası parantezle metin içerisinde verilecektir.]

ve kaygı gütmüş olabilirler. Nitekim eserlerin yazım aşamasının bizzat gözlemlenemediği durumlar hakkında kesin bir dille açıklamanın ne kadar doğru olduğu tartışmaya açık bir durumdur. Tanpınar'ın da dediği gibi, “Kullandığı madde üzerinde düşünen, zihnini onun cihazı yapan adam. Bence büyük sanatkârın ilk vasfı budur. Çünkü maddeyi bütün imkânlarında yakalamak, insanı yakalamanın ta kendisidir.” (Tanpınar, 1969: 364) Bu insanı yakalama durumunu popüler roman veya edebî romanı kaleme alan sanatçı da yapabilir.

‘Popüler’ anlayış, kültürün dolayısıyla hayatın her alanına etki eden bir olgu haline gelmiştir. “Popüler kültür, gündelik yaşamın kültürüdür. Dar anlamıyla, emeğin gündelik olarak yeniden üretilmesinin bir girdisi olarak eğlenceyi içerir. Geniş anlamıyla, belirli bir yaşam tarzının ideolojik olarak yeniden üretilmesinin önkoşullarını sağlar.” (Oktay, 1995: 20) Ele alınan Çalıkuşu ve Piraye eserlerinde yer alan popüler unsurlar, kadın başkarakterlerle ilişkilendirilmiştir. “Popüler yazın ve kitle kültürü, bir yandan kadının özgürleşmesini bir yandan da erkekle bütünleşmesini öngören bütün bu romantik ve gerçeküstücü düşü sona erdirir.” (Oktay, 1995: 131) Yani Feride de Piraye de hem kendi ayakları üzerinde durabilecek güçte ve özgür ruhtalar hem de sevdikleri erkekle bütünleşip hayatlarına yön vermişlerdir. Özgürlük ve sevgiyi bir arada tutmanın zorluğuyla bazı düşleri sona ermiştir ya da ertelenmiştir.

Edebî roman-popüler roman ile klâsik roman-modern roman karşılaştırması sıkça karşılaşılan ve birbirleriyle karıştırılan türlerdir. Buna da kısaca değinilecek olunursa, klâsik roman ve modern roman arasındaki farkı Çetin şöyle ifade eder, “Klâsik romanda amaç, okuyucuyu düz anlamda eğlendirmektir. Modern romanın amacı ise fazilet, dürüstlük ve eğlence değil, gerçeğin ortaya serilmesi ve okuyucuyu hayatla, gerçekle temasa geçirmektir.” (Çetin, 2004: 91)

“Tanzimat sonrasında Batılı popüler edebiyatı takip etmeye başlayan yerli okur ve yazarlar orada üretilen eserlerin yerli karşılıklarını okumak ve üretmek istemiştir.” (Uğur, 2013: 35) Bu durum da her dönemde hem edebî hem de popüler romanın ortaya çıkmasına sebep unsurlardan biridir. Ayrıca her siyasî ve sosyal olayların eserleri de etkilediği açıktır. Çalıkuşu romanının yazıldığı dönemin koşullarıyla Piraye'nin yazıldığı dönemin koşulları birbirinden farklıdır. “1980 sonrası, kadınların toplumsal koşullarının farklılaşması edebiyata da yansımıştır. Eski dönemin aşk romanları, kadınları ekonomik anlamda ikinci planda, edilgen biçimde ele alırken, yakın dönemdeki aşk romanlarında kadınlar iş hayatındaki edindikleri rolleriyle etkin olarak anlatılmıştır.” (Uğur, 2013: 50) Millî edebiyat döneminde yazılan eser ile 1980 sonrası yazılan eser arasında özellikle sosyal olarak farklar gözümüze çarpar; oysaki kadın her iki dönemde de etken ve kendi ayakları üzerinde durmak isteğiyle çabaladığı görülmektedir. Çalıkuşu'nda Feride genellikle etken; ancak Anadolu kadını edilgendir. Piraye'de ise, kadınlar daha etkendir.

Estetik bir eser olan edebî eserlerin ve popüler eserlerin incelenmesi bir bilimdir. Her bilim dalında olduğu gibi, edebiyat bilimi de genel kabuller çerçevesinde bilimsel değerlendirmeye tâbi tutulur. Ancak, edebiyatın konusu, doğrudan veya dolaylı olarak insan ve toplum olduğu için, onda, başta sosyolojik malzeme olmak üzere, insan ve toplumla ilgili bütün bilimlerin araştırma alanına giren malzemenin bulunması tabiidir. (Açıkgöz, 2013: 157) Edebiyat bilimi diğer bilimlerle de ilişkilidir. Bunlar arasında sosyal bilimin esere yansması sıkça görüldüğü için ayrıca ‘edebiyat sosyolojisi’ olarak da anılır. “Edebiyat Sosyolojisi; - en genel anlamda- sosyal ve estetik bir sosyal kurum olan edebiyatın toplumla veya toplumun diğer kurum ve değerleriyle olan ilişkileri kadar toplumun da edebiyatla olan ilişkilerini; bu ilişkilerin mahiyetini, boyutlarını ve sonuçlarını incelemeyi esas alan bir disiplindir.” (Çetişli, 2014: 360) Kabul edilen bu görüşlerin yanı sıra Cemil Meriç'e göre ise “Sosyoloji bir ilimden çok, bir

metod. Kuruluş halinde.” (Meriç, 2015: 20) Z. Bauman ise, sosyolojiyi bir öykü olarak tanımlar ve “... ancak bu özel öykünün mesajı, bir öykü anlatmanın günlük öykülerimizi anlatırken düşünenden daha çok yolu olduğu ve anlattığımız ve inandığımız, sadece biri mümkünmüş gibi görünen öykülerin her birinin ortaya koyduğundan daha çok yaşama tarzının var olduğudur.” (Bauman, 2005: 24) şeklindeki açıklaması da onun sosyolojinin dolayısıyla toplumbiliminin, bireyin öyküsünün toplumdan ayrılmaz bir parçası olduğunu da göstermiş olur. İncelenen Çalikuşu ve Piraye romanlarında, ‘kadın’ başkarakterler ne kadar özgür ruhlu ve hür düşünceli olursa olsun topluma uyararak özgürlüklerini kısıtladıkları ve bazen de toplumla çatıştıkları zamanların hikâyeleri anlatılmıştır.

Edebiyatı, sosyal bilim ve psikolojiden ayırmak çok zordur. Bu yüzden incelenen sanat eserlerinde her ikisine de yer vermek daha tatmin edici sonuçlar almak için önemlidir. Sosyal Psikoloji, cemiyet içindeki ferden davranışının her veçhesi ile uğraşır. (Krech & Crutchfield, 1965: 7) Çalikuşu’ndaki Feride’nin Anadolu insanıyla tanışmasından öncesi ve sonrası ile Piraye’nin Diyarbakır’a gitmesinin öncesi ve sonrasındaki sosyal psikolojik etki bu bakımdan önemlidir. “*Sosyal Psikoloji ve Umumî Psikoloji: üç mülahazadan ileri gelmektedir. Birincisi, temel bir ilim olmak itibariyle sosyal psikoloji ferden sosyal davranışı hakkında âlemşümul kanunlar bulmayı kendisine hedef olarak almıştır. ... İkincisi, sosyal psikolog kadar, umumî psikoloji mensubu da insanın bir içtimaî varlık olarak yaptığı davranışı tetkik etmek mecburiyetini duyar. ... Üçüncüsü, her psikolog içtimaî insanın davranışını tedkik mecburiyetinde kalacağı gibi, “içtimaî saha” yı teşkil eden şeylerin incelenmesi de gösterecektir ki, bir “içtimaî saha” ile bir “gayri içtimaî saha” arasında nazari bir ayrılık bulunamaz.” (Krech & Crutchfield, 1965: 7) Yani toplumsal alanla karakterlerin kendi içinde çekildikleri alan birbirinden bağımsız olamaz. Mutlaka bir etkileşim söz konusudur. “*Sosyal Psikolojik saha, insanların mevcudiyetidir. ... İçtimaî davranış insanların yüz yüze buldukları hallerde olduğu gibi diğer kimselerle doğrudan doğruya münasebet halinde meydana gelen veya diğer insanlar mevcut olmadığı zaman da onlara yapılan atıflar dolayısıyla başkalarının tesiri altında vukuu bulan bir davranıştır.” (Krech & Crutchfield, 1965: 9) Feride ve Piraye’nin özgür karakterli ve kimseyi umursamaz yetişmelerine rağmen, alışkın oldukları ve büyüdükleri ortamdaki farklı bir yere gidince toplumun söylediklerini yani dedikoduları dikkate alarak davranışlarına yön vermeleri buna örnek olarak verilebilir.**

EDEBİ ROMAN: ÇALIKUŞU ve POPÜLER ROMAN: PİRAYE’NİN SOSYAL PSİKOLOJİK AÇIDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Millî edebiyat ve devamında Cumhuriyet döneminin önemli anlatıcılarından biri olan Reşat Nuri Güntekin, *Çalikuşu* adlı romanında kendi döneminin eğitimle ilgili problemlerini edebî bir roman hüviyetine büründürerek işler. Güntekin, Cumhuriyetin yeni kurulduğu yıllarda eğitimi ve modern bir kadın olan Feride’ye toplumun bakışı gibi toplumsal bir duruma eserinde yer verir. Canan Tan’ın *Piraye*’sinde ise yine ana kahraman eğitimi bir kadındır. Romanda, farklı kültürden olan eşinin sosyal çevresiyle ilgili yaşadığı psikolojik durum okuyucuya sunulur. Her iki eserde de başkahraman ‘kadın’dır ve kendi ayakları üzerinde durup özgürce yaşamak için mücadele verir. “*Medeni kanunun kadına tanıdığı ayrıcalıklar gözden kaçacak gibi değildir. Sanat özellikle kadını baş tacı ediyorsa da, yine de kadının ruhsal-düşünsel alanda özgürleşmesine en önemli katkı derinlik psikolojisinden gelmektedir. Derinlik psikolojisi bilinçaltını aydınlatarak, erkek egemenliğinde yaşanan çağın baskılamalardan, korkulardan ve kendini savunma isteminden doğmuş ideallerindeki çürüklük ve sakatlıkları göz önüne sermiş.” (Graber, 1998: 27) Graber’in belirttiği gibi, Türk kadınına tanınan yasal haklarla eğitimleri başta*

olmak üzere çalışma ve sosyal hayatta da etkili olan kadınlarımız, edebiyatın da konusunu oluşturmuşlardır.

Kadının özellikle çalışma hayatına atılması ve hatta bazen yalnız yaşamaları toplum tarafından yadırganmıştır. Bunun yanında kadın, doğrudan ya da dolaylı sosyal baskıya maruz kalmıştır. Ancak Türk kadınının içinde bulunan özgürlük isteği bunlarla da mücadele etmiştir. Her ne kadar koşullar bunu gerektirse de, temelde Feride'nin de Piraye'nin de evden ayrılmalarında kendi özgür iradeleri etkili olmuştur.

Çalığışu'nda Feride küçük yaşta annesini kaybeden bir subay kızıdır. Feride babasını kaybettikten sonra Erenköy'deki Besime Teyzesinin yanında büyür. Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nde okuyan Feride çok yaramaz olduğu için 'Çalığışu' ismi verilir. Kimseye âşık olamayacağını düşünen arkadaşlarını yanıltmak istercesine aklına ilk gelen kişi olan teyzesinin oğlu Kamuran'la aşk yaşadığı yalanını söyleyen Feride, Kamuran'ın kendisine olan ilgisini fark edince kendisi de kayıtsız kalamaz. İlerleyen süreçte, Kamuran'dan utandığı için sürekli ondan kaçır. Ama birlikte vakit geçirdikleri zamanlarda iyi anlaşırır. Nişanlanırlar. Feride okulunu bitirirken Kamuran da Avrupa'ya çalışmaya gider. Döndüğünde düğün hazırlıkları başlar. Düğüne üç gün kala, kara çarşaf giyinmiş bir kadın gelir ve Feride'ye Kamuran'ın Avrupa'da iken Sarı Çiçek lakabını taktığı Münevver adında bir kadına evlenme vaadinde bulunduğunu söyler. Feride'yi inandırmak için de Kamuran'ın Münevver'e yazdığı mektuplarını gösterir. Bunun üzerine Feride evlenmekten vazgeçip evden kaçır. Artık hayatına yeni bir yön vermiş ve Anadolu'da öğretmenlik yapmaya karar vermiştir. Uzun süren prosedürler sonucunda ilk atandığı yerde başka bir hoca da vardır ve bu hocanın Feride'yi Zeyniler köyüne gönderilmesini sağlar. Bu köy ıssız, ulaşımına kapalı, imkânsızlıklar içinde küçücük bir yerdir. Burada birçok zorluklarla karşılaşan Feride günlük tutmaya başlar. Hemen hepsinin isimleri Ayşe veya Zehra olan kız öğrencilerini ve kızlardan ayrı okuttuğu erkek öğrencilerini çok sever. Annesi kötü kadın olarak bilinen ve herkes tarafından kötü muamele gören Munise'yi evlat edinir.

Bir gün bir yaralıyı köye getirirler. Bu yaralıyı tedavi eden Doktor Hayrullah Beyle tanışır. Doktor, Feride'ye daha iyi bir yere nakledilmesi için elinden geleni yapacağını söylemesine rağmen Feride bunu kabul etmez; ancak Zeyniler Köyü okuluna gelen iki müfettiş koşulların uygun olmadığı kanaatine varıp okulu kapattırırlar. Bakmakla yükümlü olduğu Munise olduğu için artık prosedürleri bekleyemez. Çünkü maddî olarak zor durumdadır. Annesinden kalan mücevher de bitmek üzeredir. Liseden bir arkadaşına tesadüf etmesi sayesinde resmî işi hızlanır ve yeni tayin yeri İl Merkezinde Kız Öğretmen Okulunda Fransızca öğretmenliğidir. Gittiği her yerde olduğu gibi burada da güzelliğiyle dikkati çeken Feride, kendisine gelen evlenme tekliflerini reddeder. 'Gülbeşeker' diye anıldığını duyup hakkında asılsız dedikodular çıktığını öğrenince buradan da tayin ister. Kuşadası'na gider. Hayrullah Bey de Kuşadası'ndadır. Kızı gibi sevdiği Feride'ye kol kanat gerer. Munise hastalanıp vefat edince Hayrullah Bey Feride'yi yanına alır. Haklarında uygunsuz dedikoduların olduğunu öğrendiğinde, kâğıt üzerinde bile olsa, evlenirler. Hayrullah Bey ölmeden önce Feride'ye ailesinin yanına dönmesi için vasiyette bulunur ve Kamuran'a verilmek üzere bir paket verir. Feride'den ümidi kesen Kamuran Münevver'le evlenmiş bir de çocuğu olmuştur. Hasta olan Münevver öldükten sonra Feride gelmiştir. Feride'nin Kamuran'a verdiği paketin içinde kaybolduğunu sandığı günlüğü ve Hayrullah Bey'in her şeyi anlattığı mektubu vardır. Sabaha kadar bunları okuyan Kamuran Feride'nin bir daha gitmesine izin vermez ve evlenirler.

Çalığışu romanını özetledikten sonra Piraye'yi de şöyle özetleyebiliriz:

Piraye, tiyatro bölümünde okumak istemesine rağmen ailesinin ısrarıyla Marmara Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'ni kazanır. Nazım Hikmet hayranı olan ve kızının adını Piraye koymasına kadar etkilenen babasının hayali, kızıyla birlikte muayenehanede beraber çalışmaktır. Piraye de buna karşı koyamaz. Kolejden arkadaşı olan Esin'le üniversitede de aynı sınıftadır. Uçarı bir kız olan Esin sayesinde Arif'le tanışır. Piraye ve Arif bir süre şiirlerle mektuplaşırlar; fakat Piraye'nin annesi bu yakınlaşmayı görünce çok sert tepki verir. Arif'in maddi durumu iyi değildir ve krediyle okumaktadır. Meslek hayatına başladığında borçlu olacağını ve kızına böyle birini yakıştıramadığını söyler. Piraye de bir şey hissetmediğinden Arif'le görüşmeyi keser. Her yaz olduğu gibi ailesiyle Çınarcık'taki yazlıklarına giden Piraye'nin yanına arkadaşı Ömer gelir. Ömer Piraye'den hoşlanmaktadır; fakat Piraye arkadaş kalmak istediğini söyler. Mikrobiyoloji asistanı olan Nevzat'ın evlenme teklifini de reddeden Piraye, Haşim adında Diyarbakırlı bir ağayla evlenmek ister. Nişanlandıktan sonra Haşim askere gider, Piraye de okulunu bitirir. Annesiyle Diyarbakır'a giden Piraye, orada eşinin ailesiyle aynı konakta yaşayacağını öğrenince tepki gösterir. İstanbul'da yaşama hayali kuran Piraye, Haşim'e ve Haşim'in Diyarbakır'da açtığı muayenehanenin ihtişamına karşı koyamaz. Evlenirler.

Diyarbakır'a geldikten sonra davranışları değişen Haşim, Piraye'yi istemeyerek muayenehaneye götürür. Bir akşam Piraye'nin bir adamı muayene ettiği sırada Haşim görür ve kıskançlıktan gözü döner. Piraye'ye şiddet uygular. Piraye'de bu kavgadan sonra İstanbul'a dönmek istese de ablasının boşandığını öğrenince vazgeçer. Haşim'le barıştıktan sonra Piraye bir kız çocuğu dünyaya getirir. İsmi Dicle koyar. Fakat Artukoğlu ailesi erkek çocuk istemektedir. Erkek doğurmaya karar veren Piraye, hamile kalmaz. Doktorun tetkikinden sonra Lamia Hanım bu durumu 'kız kısırı' olmasına bağlar. Yani bir tane kız çocuğu olur ve ondan sonra hamile kalmaz. Piraye bu kötü haberi önce Haşim'e sonra da diğerlerine anlatır. Kayınvalidesi Lamia Hanım Piraye'nin üzerine kuma getirtmek ister. Piraye kabul etmezse Piraye'nin gitmesini ister. Annesinin baskısına maruz kalan Haşim, eşinin yanından ayrılmasını istemez. Fakat babası hastalanınca Piraye mecburen üç aylığına İstanbul'a gider. Bu esnada Haşim kuma ile birlikte olur. Ancak kuma Zühre, sakat bir kız çocuğu doğurur. Haşim, eşi Piraye'yi ikna eder ve birlikte tatile çıkarlar. Bu sırada Piraye kız kısırının saçmalık olduğunu erkek çocuğa hamile kalınca öğrenir. Haşim'in yalvarmalarına rağmen Piraye geri dönmez. Bir gün Haşim'in ölüm haberini aldığında perişan olur ve Haşim Artukluoğlu olacak olan oğlunun doğmasını bekler.

1. İLK KIVILCIM VE OLAYLARIN GELİŞİMİ

Feride'nin kara çarşafı kadınla konuşmasından sonra evden kaçması ve Piraye'nin Haşim'le evlendikten sonra Diyarbakır'da yaşamayı kabul etmesi olayların başlangıcının ilk kıvılcımlarıdır. *“Panik, kitlenin kitle içinde dağılmasıdır. Birey, kitleden ayrılıp kaçmak ister.”* (Canetti, 2003: 28) Feride Münevver'in arkadaşını dinledikten sonra paniğe kapılır ve bulunduğu yerden kaçmak ister. Bireyin içinde bulunduğu üzüntüden kurtulmak isteği onu ilk önce düşünmeden oradan kaçmasına sebep olur. *“Kaçış kitlesi, bir tehditle yaratılır. Herkes kaçır ve herkes kitleyle birlikte sürüklenir. Tehlike herkes için aynıdır. Bu tehlike belirli bir noktada kesifleşir ve orada ayırım tanımaz. Bir şehrin sakinlerini ya da belli bir inanca bağlı olanları ya da belli bir dili konuşan herkes tehdit edebilir.”* (Canetti, 2003: 54) Burada Feride'nin kaçmasına sebep olan tehdit, Kamuran'ın Münevver'e yazdığı mektupları okuduktan

sonra ikna olmasıyla başlar. Tehlikenin herkes için aynı olmasının sebebi ise, Feride gittikten sonra Kamuran'ı teyzesi ve diğer akrabalarını üzmesi hatta Kamuran'ın Feride hakkındaki asılsız dedikodulara inanıp hasta olan Münevver hanımla evlenmesidir. Feride için tehdit ise, tek başına ayakta kalmaya çalışması, dedikodularla ve sevgisinin acısıyla mücadele etmesidir. Piraye için tehdit, sevdiği erkek için alıştığı kültürden çok farklı bir yaşantıya sahip olan bir şehre gitmesinin özgürlüğünü kısıtlanmasına boyun eğmesi ve hayatındaki değişimlere ayak uyduramamasıdır. Üzerine kuma getirilmek istendiğinde o da bulunduğu yerden kaçır. Lamia Hanım ve çevresi için rahatsız edici noktalardan biri de İstanbullu gelinin kız doğurduktan sonra konaktan ayrı eve çıkmalarına razı olmak zorunda kalması ve sert koşulları olan töreye boyun eğmesi bir ailenin felâkete sürüklenmesine sebep olur.

Feride Zeyniler köyünde hem yalnızlığını paylaşmak hem de kol kanat germek için Munise'yi evlat edinir. “*Adalet, paylaşma gereksiniminin fark edilmesiyle başlar. En eski yasa paylaşmayı düzenleyendir; bugün hâlâ en önemli yasa budur ve odağında faaliyet gösteren insan cemaatini ve genel olarak da insanın varoluşunu taşıyan bütün hareketlerin temel ilgi alanı olarak kalmıştır.*” (Canetti, 2003: 194) Bu ilgi alanı Munise'ye sırf annesi kötü kadın olarak biliniyor diye ona kötü davranılmasına göz yummayan Feride'de adalet hissini uyandırır. Munise hastalanıp ölene kadar onu koruyup kollar. Piraye de Lamia Hanımın gelenek ve göreneklerine itiraz etmeyerek hatta kendi ifadesiyle ‘Diyarbakırlılaşarak’ toplum içinde varoluşunu sağlar.

“*Hegel'e göre hürriyet, kendini kanıtlamaktan ibarettir. Bir olayın kaçınılmaz olduğunu anlamak, bu olayın gerçekleşmesini isteyen ve kendini bu gerçekleşmeyi tâyin eden güçlerden biri olarak gören kimsenin gayretini arttırır.*” (Meriç, 2013: 442) Kendi ayakları üzerinde durmaya çalışarak ve işlerini iyi yaparak hürriyetlerini kanıtlayan Feride ve Piraye, çevrelerindeki dedikodu veya törelerin getirdikleri kaçınılmaz sonda kurtulamazlar. “*Yüksek derecedeki gerginliklerin kolaylaştırıcı ve bozucu tesirleri müsbet bir kıymet taşır. Fakat aynı zamanda, bu kuvvetli heyecan hallerinin davranışta intibaksızlık ve bozukluk meydana getirmesi de umumiyetle müşahade edilen bir durumdur. Had derecede bir korkuda veya panikli korku histerisinde görülen ‘felç’ veya ‘donup kalma’ halleri, ferdin karşılaştığı bir hadiseye, kolayca intibak etmesine mani olabilir. Çok şiddetli öfke halleri şahsın o andaki sityasyonla müsbet bir şekilde meşgul olmasına hiç imkân bırakmaz.*” (Krech & Crutghfield, 1965: 67) Burada belirtildiği gibi, Feride öfkeyle evden kaçıp gittiği yerlerde dedikodulara engel olamadığından doktorla evlenmek zorunda kalır; Piraye de kocasının başka bir kadınla birlikte olduğunu duyunca çaresiz ayrılmak zorunda kalır. Bu iki eserin başkahramanları için duruma intibak etmek artık çok zordur. Hayatları istemedikleri şekilde donuk ve âdeta felç haline gelmiştir.

“*Alman sosyolog Niklas Luhmann özkiyimlik arayışını, kendini hep hissettiren sevgi –sevmek ve sevilme- ihtiyacının ilk ve en güçlü nedeni olarak sunmuştur.*” (Bauman, 2004: 111) Daha önce de belirtildiği gibi, Feride ve Piraye'nin hayatlarını değiştirip olumlu olumsuz pek çok maceralar yaşamalarına sebep olan bunun için değil midir? “*Görevin özü kapanış yapmak değil açılış yapmaktır; peşinden koşmaya değer insanî imkânların seçilmesi değil, onların haczedilmesini, elden çıkarılmasını ya da gözden kaybedilmesini önlemektir. Günümüzde sosyolojinin çağırısı, insani dünyanın sürekli olarak söylemsel kontrole tabii tutulan kısmını genişletmek ve bu genişliği korumak, böylece onu ‘seçim hakkı tanımayan’ durum içinde kemikleşmekten kurtarmaktır.*” (Bauman, 2005: 23) Burada aslında ‘sevgi-sevmek ve sevilme ihtiyacı’ üzerine düşen görevi yapmıştır. Feride'nin sevgisi onu Anadolu'ya getirmiş yeni bir başlangıç yapmasına sebep olmuştur. Bazı olaylarda da seçme şansı olmamıştır. Piraye ise, sevgisi sayesinde Diyarbakır'a giderek yeni bir başlangıç yapmış, insanî gerekçelerle ortama

uyum sağlayıp kendinden fedakârlıklar yapmıştır. Aşk akıldan korkar, akıl aşktan korkar. (Bauman, 2005: 201) Bauman'ın da dediği gibi akıl ve aşk birbirinden korkar. Çoğu zaman birlikte duramaz. Kişileri maceradan maceraya sürükler. Bu bazen iyi bazen kötü durumlar doğurur ama kaçınılmaz olan bir şey vardır. O da, bireyde uyandırdıkları his ve hayatlarına yön vermedeki itici güçtür.

2. GELENEK VE GÖRENEK KARŞISINDA FERİDE VE PİRAYE'NİN TUTUMLARI

Türkiye'nin doğusundan batısına kuzeyinden güneyine yazılı olmayan fakat toplum tarafından genel kabul görmüş örf ve anânelere mevcuttur. Bunlar, tarihi kesin olarak belli olmayan zamanlardan bu yana nesilden nesile aktarılagelmiştir. Ancak insanlığın ve dolayısıyla çağın değişmesi ve gelişmesiyle birlikte bu âdetler de yavaş da olsa değişime uğramıştır. “Folklorik ürünler halkın gündelik yaşamının dolaysız yansımalarını içermeleri ve dış etkilerle dönüşüme uğramadıkları için hem gerçekçilik hem de otantiklikleri açısından önemlidir.” (Oktay, 1995: 18) Ahmet Oktay her ne kadar dönüşüme uğramadıklarını ifade etse de zamanla dönüştüğü gözlemlenmiş ve bireyler üzerindeki gerçekliklerini yansıtmışlardır.

Örf ve âdetin ne olduğu bir sosyal bilim konusudur. (Güngör, 2003: 112) Dolayısıyla toplumun konusudur. Toplumun bir parçası olan birey de bunlardan etkilenir. Kültürün önemli bir parçası olan örf ve âdetler, bir arada yaşamının gereklerini yansıtır. “Sosyolojide kültür, ilk Amerikan sosyologları tarafından çabucak benimsenir (Albion, Small, Park, Burgess ve Ogburn), ama antropolojide olduğundan daha güç kabul edilir, çünkü sosyolojinin büyük kurucuları (Comte, Marx, Weber, Tönnies, Durkheim) kelimeyi kullanmamışlardı. Ne var ki, bugün kültür, hem antropolojinin hem de sosyolojinin kelime hazinesi içindedir.” (Meriç, 2013: 64) Hem antropoloji hem de sosyoloji insanlık tarihinin en eski dönemlerinden bu yana geçirdiği evrelerle bizi aydınlatır. Bu bilimler edebiyat biliminin de sürecini göstermede bize yardımcı olur.

“Gregory Bateson, düşman tutumların âdeti düşman davranışı teşvik ederek kendi gereğini sağlaması şeklinde ilerleyen etki-tepki zincirine *schismogenesis* adını takmıştır. ... Smetrik schismogenesis durumunda, tarafların her biri karşıtımda gördüğü güç belirtilerine tepki gösterir.” (Bauman, 2004: 62) Bu bazen bireyin topluma bazen de toplumun bireye karşı gösterdiği tepkidir. Piraye ve Lamia Hanımın birbirlerine güç göstermesi; Feride'nin Kamuran'ın aldatmasına karşı güçlü görünüp onu terk etmesi buna örnek olarak verilebilir. Türk toplumunun, yalnız yaşayan bayanlara bakış açısı çok da olumlu değildir. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitilmiş ve genç bir bayanın tek başına olması, beraberinde bazı asılsız söylemleri de getirmiştir. Hacı Kalfa'nın Feride'yi “*Buranın dedikodusu boldur. Bunu, böylece bilmiş olasin. Benden sana nasihat: Kâmil ol, uslu ol. Öyle çarşıda pazarda yüzü açık gezme!*”² (Güntekin, 2017:186) şeklide uyarması durumun hassasiyetini gösterir. Feride başlarda yaşanan bir olayın hemen herkes tarafından duyulmasına şaşırır. Zamanla toplum içinde olumsuzluklar yaşamamak için o da toplumun kurallarına uymaya çalışır. Baş açık ders okutmanın günah olduğunu (Ç: 230) öğrenen Feride, ders verirken de dışarı çıkarken de başını açmaz. Hâlbuki kendisinden çok sonra kaleme alınan eserin kahramanı Piraye kız ve erkek arkadaşlarıyla sinemaya gittiğinde özgürlüğünün tadını çıkardığını (P: 42) söyler. Hatta sınıf

² Reşat Nuri GÜNTEKİN, *Çalığışu*, İnkılap Yayınevi, (2017), İst., s. 186. * [Bundan sonra, bu eserden yapılacak alıntılar, eserin baş harfi (Ç) ve sayfa numarası parantezle metin içerisinde verilecektir.]

arkadaşı Ömer, Piraye'nin bulunduğu yazlığa ziyarete gittiğinde Piraye denizden yeni çıkmış üzerinde mayosu vardır ve “...o an farkettiğim Ömer'e sarılıveriyorum. Sonra aynı hızla geri çekilip, elimdeki havluyla garip bir örtünme çabasına giriyorum. Gözlerinin içine kadar gülüyor Ömer. Tepeden tırnağa süzüyor beni. İyice sarınıyorum havluma. Plajda özgürce sergilemekten çekinmediğim bedenimin Ömer'ce görülmesinden huzursuzum nedense.” (P: 60) şeklinde anlatıcı durumu tasvir eder.

Bu arada, belirtmek gerekirse, her iki eserde de bariz bir şekilde İstanbul kültürüyle Anadolu kültürü farklıdır. Çalığışu'nda Feride daha özgür, şımarık, Anadolu'ya göre daha açıktır; bunun yanında aldığı eğitim ve terbiyeyle hal ve hareketlerindeki incelik de gözlerden kaçmaz. Hatta Hacı Kalfa'nın Samatyalı olan karısı Nevrik Hanım Feride'ye “İstanbul kokuyorsunuz küçük hanım” (Ç: 193) der. Piraye de Haşim'in arkadaşlarının kendisini şımarık ve rahat bulmasına aldırılmaz ve “İstanbul kızıyım ben!” (P: 270) diyerek kendisinin olduğu gibi kabul edilmesini bekler. Fakat, toplumun bireye nazaran bireyin topluma uyumu daha fazla görüldüğü bir gerçektir.

Çalığışu, ilk görev yeri olan Zeyniler Köyü'ne gittiğinde kız ve erkek öğrencilerin ayrı okuduklarını öğrenir. (Ç: 226) Bunun Anadolu'da olması gereken bir durum olduğunu düşünen Feride'nin aksine Piraye kız erkek eşitliğine inanarak hareket eder ve erkek arkadaşlarıyla aynı sınıfta eğitim aldıkları gibi dışarı da birlikte çıkarlar. Piraye ve akranları üniversiteden mezun olduktan sonra yani yaklaşık yirmi bir yaşında nişanlanır ya da evlenir; fakat Feride liseden sonra Kamuran'la nişanlanır. Hatta Zeyniler köyünde, on iki yaşındaki bir talebesinin evleneceğini duyan Feride, önce şaşırıp itiraz eder sonra toplumun bu geleneğine uyup ona gelinlik diker.(Ç: 249) “Cemile'yi elimle süsledim, duvağını elimle taktım. Burada bir âdet var: Kim olursa olsun genç kızların saçına mutlaka bir parça gelin teli takıyorlar, bunu bir uğur sayıyorlar. Hırçın inadıma rağmen Cemile'nin annesini, saçımın bir tarafına minimini bir tel parçası ilistirmekten men edemedim.” (Ç: 335) diye düşünür ve topluma uyararak kabullenir. Piraye de yeni tanımaya başladığı ve kabul etmek istemediği bir kültürün içine girer. Piraye evlendikten sonra İstanbul'da yaşamak ister. Nişanlısı Haşim'in ailesi de Diyarbakır'da kalmalarını isterler. Bu konu açıldığında herhangi bir yorum yapmayan Haşim'in suskunluğu Piraye'yi kızdırır. Ancak Haşim şöyle açıklar: “Burası Diyarbakır Piraye. Gelenek ve göreneklerimize karşı gelemem. Babamın olduğu kalabalık ortamda, ona ve ailesine ters düşecek davranışlar bekleme benden. Ama şu kadarını söyleyebilirim ki, son söz benimdir. İçiniz rahat etsin.” (P: 195) Bu açıklamaya rağmen Haşim, ailesinin sözünden çıkamaz, Piraye de Haşim'den ayrılmaz ve dolayısıyla ister istemez Piraye Diyarbakır'a yerleşir ve o kültürün içinde hatta aynı konağın bir odasında yaşamaya başlar. “Oturacağım ev, yaşayacağım, kocamla birlikteliğimi paylaşacağım odam bile onların eseri. Benim zevklerim, isteklerim göz önüne alınmadan, hazır bir lokma halinde sunuldu bana.” (P: 223)

Feride de Piraye de artık buldukları yerin gelenek ve göreneklerine göre yaşamak zorunda olduklarını görürler. Zor da olsa çoğunlukla toplumun genel kabulüne uyarlar. Hatta zamanla bu toplum kurallarını benimserler. Feride Kamuran'ın yanına gittiğinde, Kamuran erken kalkmıştır. Kamuran her ne kadar huzursuzluktan dolayı erken kalksa da onun geç kalkmasına alışık olan Feride, “Siz de biraz Anadolulu olmuştunuz. Ben orada geç saatte kalktığım vakit: “Tembel, insan üstüne güneş doğurur mu?” diye beni ayıplarlardı.” (Ç: 495) Bunun yanında doğum esnasında annesi ve kayınvalidesi arasındaki yatak çarşafı serme krizini önleyen Piraye'nin kendisini Diyarbakırlı olarak hissedip Lamia Hanımı memnun edecek şekilde konuşması dikkat çekicidir. “Diyarbakırlılaştım bir Piraye'nin karşısında, kafalarında oluşan yorumların

farklılığı eğlendiriyor beni. Lamia Hanım'ın yüzyıllardır süregelen, geçerliliğini yitirmiş âdetleri bana da benimsetmeye çalışmasına kızmıyorum artık. En saçma önerilerine bile hoşgörüyüyle bakabiliyorum. Ama böyle durumlara alışık olmayan annem, hem Lamia Hanım'ın hem de benim tutumumuzu yadırgama safhasında henüz.” (P: 311) Burada da görüldüğü gibi artık hem Feride hem de Piraye kendilerini yaşadıkları toplumun bir parçası olarak görmektedirler. *“Gerginliğin giderilmesi ve şahsiyet: Bir ferdin şahsiyeti, kendisi için karakteristik olan gerginlik giderme tarzlarına göre tasvir ve tahlil edilebilir. Bu gerginlik giderme tarzı, ferdin muayyen bir muhit ve kültürün hudutları içinde yetişmesi ile, onun muhtelif intibakî vetirelerle geçmişteki başarılı veya başarısız yaşantılarının bir muhassalası olacaktır. Binaenaleyh, insanlardan bahsederken, şahsiyetlerindeki hakim temayüle göre ‘gerileyici’, ‘bastırıcı’, ‘saldırgan’ ilh. tiplerde şahsiyete sahip oldukları kültürden bahsetmek de mümkündür.”* (Krech & Crutchfield, 1965: 73) Bu, Feride ve Piraye'nin başlarda bastırıcı bir tipleri olmasına rağmen, toplumdaki gerileyici, bastırıcı gibi tiplerin çoğunluğu şahsiyetlerinde etki eder.

Topluma uymak ve onların memnun olacağı şekilde davranmak her zaman mümkün olmaz. *“Topluma tabii olmak, ‘özgürleştirici bir deneyim’, ‘kör ve düşüncesiz fiziksel güçler’den kurtulup özgürleşmenin tek koşuludur.”* (Bauman, 2005: 11) Bu esnada birey de kendi içinde çatışma halindedir. Topluma karşı uyumlu olmak için birçok fedakârlıklarda bulunsa da yine de bir şeylerin yanlış olduğunu fark eder. Çoğu zaman da elinden bir şey gelmez. Feride, kocasına kuma olarak istemeye gelen kadını reddeder. (Ç: 377) Ancak ne kadar şehir ve ortam değiştirirse de toplumun baskısından kurtulamaz. Doktorun Feride'ye *“Feride, hayata karıştığın üç sene içinde insanın ne mal olduğunu anladım sanıyorsun değil mi? Nafile ... Ben senin aşışınmışım.”* (Ç: 467) sözleri, bunun kanıtıdır. Ancak Feride kaçarak bunlardan kurtulmanın imkânsızlığını görür. Her ne kadar Feride'nin evliliği kâğıt üzerinde kalsa da istemediği bir evlilik yapar. Öte yandan, Piraye de kayın validesinin psikolojik baskısı altındadır. Soylarının devamı olan erkek çocuğu doğuramayan gelinine kız kısırı olduğu teşhisini koyan Lamia Hanım, Piraye'nin üzerine kuma getirilmesini kabul etmesini ya da Diyarbakır'dan gitmesini ister. Lamia Hanım'a, daha doğrusu töreye göre erkek torunu olmazsa soyları devam etmez ve en önemlisi böyle soylu bir aile toplum tarafından yadırganır. *“Kocanla otur, rahatına bak... Ama madem sen doğuramıyorsun, doğurabilecek birinden yardım almak zorundayız. Öyle senin güzelliğinde, senin becerinde biri olması gerekmiyor. Köyden bir kız buluruz. Yalnızca çocuk doğurmak için... Yüzünü bile görmezsin. Doğumdan sonra işi biter. Çocuğu alır, buraya getiririz. Sizin nüfusunuza kaydolur. Kendininmiş gibi büyütürsün.”* Yalnız beni değil; Haşim'i, doğuracak olanı, hepimizi aşağılayan bu öneri kanımı dondurmaya yetiyor. *“Olmaz öyle şey!”* deyiveriyorum. *“Biraz düşün istersen.”* *“Düşünmeme gerek yok. Böyle bir durumu asla kabul edemem.”* *“O zaman olacaklara katlanırsın...”* *“Bana kalsa... Gideceğim. Haşim'i razı etsem, bir gün durmam buralarda. Siz de bildiğiniz gibi hareket edersiniz.”* *“Ne yapacaksan yap, elini çabuk tut. Bekleyecek sabrım kalmadı, bilmiş ol.”* (P: 334, 335) diyerek her ikisi de net bir şekilde tavırlarını ortaya koyar; fakat burada Feride toplum baskısına yenik düşüp evlenirken, Piraye gitmeyi tercih eder. Haşim de töreler karşısında çaresiz kalır ve Piraye babasının hastalığı için İstanbul'a gittiğinde, kumayla ilişki yaşayan Haşim: *“Piraye ne söylesen haklısın. Bağır, çağır, vur, kır, tokatla beni... Hepsini fazlasıyla hak ettiğimi biliyorum. Ama çaresiz kaldım. Daha fazla karşı koyamadım anama. Çok üstüme geldiler. Geceler boyu, bitip tükenmek bilmeyen işkencelerin hedefi oldum. Ah, keşke sen yanımda olabilseydin... En son babam da tavrını koyunca, elim kolum bağlandı.”* Neden sonra,

kendi ateşli konuşmaların yanında, benim tepkisiz halimin farkına varıyor. “Yalvarırım susma!” diyor. “Bir şeyler söyle. Bağır küfret, aşağıla... Ama sesini duyur bana.” “Ne diyeyim” diyorum tüm alaycılığımle “Hayırlı uğurlu olsun. Seni de tüm içtenliğimle kutluyorum. Ailene layık bir evlat olduğunu kanıtladın. Seninle ne kadar gurur duysalar azdır.” “Öyle deme... Biliyorsun, göstermelik bir evlilik. Yalnızca çocuk için. Geri planda kalmaya mahkûm, yüzünü bile görmeyeceğin, köyde yaşayan bir kadın... Kendini asla onunla bir tutamazsın.” ”(P: 344, 345) Bu kaçınılmaz sonla karşı karşıya gelen Piraye, modern ve özgürlüğüne düşkün bir kişiliğe sahip olmasına rağmen töre karşısında çaresizliğini yansıttak “İstanbulu, okumuş bir gelin olmanın, seni acımasız törelerden uzak tutacağını mı sanıyordun?” (P: 347) ifadelerini kullanır.

3. EĞİTİM FARKININ SOSYAL PSİKLOJİYE YANSIMASI

Çalığışu eserinin kaleme alındığı dönemde siyasal, sosyal, ekonomik gibi pek çok sebepler yüzünden eğitim alan kişi sayısı, Piraye'nin yazıldığı döneme göre oldukça düşüktür. Ancak dönemler değişse de özellikle bazı batıl inançların değişmediği görülüyor. Meselâ, büyüye inanılması gibi. Feride'nin otelde tanıştığı Manastırlı kadın, kocasının kendisini başka bir kadın yüzünden terk ettiğini anlatırken, “Ortağım, burada kocama basmış büyüyü, basmış büyüyü. Dilini ağzını bağlamış adamcağızın. Velâkin, Manastır büyücüleri daha ustadır. Çok değil, üç meci diyeyi gözden çıkardın mı, kocamı kadının elinden alırlar, yine bana getirirlerdi.” Manastırlı hanım, bana Rumeli büyücüleri hakkında uzun uzadıya tafsilat vermeye başladı. ... Ne boş, ne zavallı lakırdılar!” (Ç: 191) burada da ifade ettiği gibi ‘boş lakırdı’ olarak görmektedir. Benzer bir durumla Piraye de karşılaşır. Yataklarının üzerinde çörekotuna benzer bir şey bulur ve bunu gösterdiği Ümran teyzesi büyü yapıldığını söyler. (P: 264-266) Piraye bu durumdan rahatsızlık duysa da kimseye bir şey söylemez.

Bir başka batıl ama aynı zamanda Türklerin Şamanizm kültüründen beri yaptıkları ağaçlara bez bağlayarak dilek tutma gibi davranışlar genellikle türbelerde yapılır. Haşim Diyarbakır'da, “*Yedikardeş Burcu, bir umut burcudur.*” diyor Haşim. “*Çocuksuz kadınlar, çocuklarının erkek olmasını bekleyenler buraya gelir dua eder, adaklar adar, bez bağlarlar.*” (P: 180) diye efsaneyi anlatıyor. Feride de, Zeyniler Köyü'ne gittiğinde ilk Zeyni Baba'nın türbesi ve efsanesiyle karşılaşır. Aslında yalnız kalmaktan korktuğu için oradaki hoca hanıma eşlik ederek türbeye gidip dua etmiştir: “*Zeyni Babacığım, ben küçük, cahil Çalığışu'ndan başka bir şey değilim. Sana nasıl yalvarmak lazım geldiğini bilmiyorum.. Kusura bakma. Senin hoşuna gidecek şeylerden hiç birini bana öğretmediler. İştittim ki sen yedi sene güneş görmeden burada çile doldurmuşsun. Sakın sen de insanlığın zalimliğinden, vefasızlığından kaçmış olmayasın? Babacığım, senden büyük bir şey isteyeceğim. Bu yedi sene içinde elbette güneşlerin, rüzgârların hasretini çektiğin zaman olmuştur. Seni o dakikaların acısına katlandıran o melek sabrından bana da ver. İnemeden, ağlamadan çilemi doldurayım!...*” (Ç: 222)

“Benzer etkilerin benzer nedenleri vardır: ‘Kişiliksizleştirme’, ‘yüzlerin silinmesi’, bireysel özerkliğin yok edilmesi. ... Hemcinslerinin gözünde, insanlar olarak kabul edildikleri müddetçe kişiler ahlâki birer öznedir. ... Ne zaman belli kişilere ya da insan kategorilerine kendimize tanıdığımız ahlâki sorumluluk tanınmaz, o zaman onlara ‘insanlıktan nasibini almamış’, ‘kusurlu insan’, ‘eksik insan’ ya da doğrudan doğruya ‘insan olmayan’ muamelesi yapılır.” (Bauman, 2004: 155) Burada Feride'nin hemcinsiyeli türbeye gitmesi ve dua etmesini bilmemesi kusurlu olduğunu göstermez. “*Rastlantısal olarak sürekli kılık değiştiren bir dünyada, hafıza ve öğrenme nimet olmaktan çıkıp bir bela haline gelir. Öğrenmek, geçmiş tecrübelerle güvenmek*

tam anlamıyla intihara dönüşür.” (Bauman, 2004: 165) Rastlantısal olarak Zeyniler’e gelen Feride ve Diyarbakır’a giden Piraye’nin durumları beraberinde belaları hatta Haşim’in bir nevi intiharını getirmiştir. Geçmiş tecrübe olarak gelenek ve göreneklere sığınmak bazen iyi bazen de felaketlere yol açabilmektedir.

Her iki eserin de sonunda, *“Okur tatmin olmuştur: Söylenemez olanla yüz yüze geleceği o ânı beklemektedir. Bu duyguyu hissetmesi için ondan önceki uzun ve ağır yolculuk gereklidir; bununla birlikte o yolculuk süreci içinde zaman yitirilmiş değildir: Ancak çarpıcı bir sessizlikle sonuçlanabilecek bir karşılaşmayı beklerken dünya hayatında bazı şeyler öğrenmiştir – kaldı ki bu, yaşamda her birimizin başına gelebilecek en iyi yazgılardan biridir.”* (Eco, 2013: 91) Eco’nun da dediği gibi, her iki eser okuyucusu iyi ya da kötü bir sonuca ulaşmasıyla tatmin olmuştur. Anlatıcının sürecinde zaman yitirilmemiş ve birçok değer öğrenilmiştir. Yine Eco, *“Aslında yazarın tek görevi, gerçek dünyayı kendi yarattısının artalanı olarak sunmak değil, gerçek dünyanın okurun olasılıkla bilmediği yönleri hakkında da okura sürekli olarak bilgi vermektedir.”* (Eco, 2013: 123) diyerek, İstanbul hayatını bilmeyen Anadolu’yu Anadolu yaşantısını bilmeyen İstanbulluları çeşitli yönleriyle sunmuştur. Tıpkı Girard’ın dediği gibi, *“Romancı ne nesnenin önemsiz gerçekliğiyle ilgilenir ne de değişime uğramış nesneyle; onun ilgilendiği değişim sürecidir.”* (Girard, 2001: 179) Bu süreçte yaşanan olaylar, bireysel ve toplumsal değerler, sosyal psikolojik etkilenmeler önemli bir yere sahiptir.

SONUÇ

Edebî roman olan Çalığışu, okuyucuya idealist bir genç kızın Anadolu’da öğretmenlik yaptığı süreci anlatmaktadır. Anlatıcı, dil ve anlatım açısından etkin bir üslûba sahip, betimlemeleri uzun ve ayrıntılıdır. Popüler roman olan Piraye’de ise özgür ruhlu bir genç kızın farklı bir kültürle karşı karşıya kalması sonucunda hayatındaki değişimleri anlatmakta ve bunu yaparken de ayrıntılı betimlemelerden ziyade diyaloglara yer vermektedir. Piraye’de anlatıcının bölümler arası geçiş yaparken verdiği ipuçları sayesinde anlatının sonunu tahmin etmek zor olmamasına rağmen; Çalığışu’nda sonuyla ilgili hiçbir ipucu verilmemiş ve olayların akış biçimine göre anlatıya yön verilmiştir. Toplumsal bir yansıma olan edebî eserde anlatıcı, toplumun uzlaşma aracı olan dili de okuyucunun anlayabileceği tarzda kullanmıştır.

Her iki romanda olması gerekenle olanın çatışması yaşanır. Çalığışu’nda olması gereken bir kadın olarak tek başına da olsa Anadolu’da yaşayabilmesi, Anadolu’daki eğitim seviyesinin İstanbul’a yakın bir şekilde gelişmiş olmasıdır. Fakat olan, Anadolu’da tek başına bir genç kızın yaşayamaması hatta yalnız yaşamaya çalıştıkça toplumsal baskılara maruz kalarak yer değiştirmesi hatta evlenmesi ve Anadolu’daki eğitim seviyesinin düşük olmasıdır. Piraye’de olması gereken sevdiği adamla evlenip mutlu olmasıdır. Ancak olan ise, sevdiği adamla evlenmesine rağmen töreler yüzünden zorluklar yaşamasıdır. Her iki romanda bu gerilimlerden doğmuştur. Sosyal anlamda zorluk yaşayan başkarakterler, yaşadıkları karşısında psikolojik olarak da çok zor bir süreçten geçmişlerdir. Kahramanlar yetiştikleri kültüründen farklı gelenek ve göreneklerle karşı karşıya kalmışlardır. Bazen kendi bildikleri gibi yaşamışlar; ancak çoğunlukla çevreye uyup topluma göre hareket etmişlerdir. Örneğin Feride evlenme tekliflerini çeşitli sebeplerle reddedip yalnız yaşamaya devam etmiştir ve toplum tarafından kötü kadın olarak bilinen kişinin dışlanan kızını evlat edinmiştir. Ancak çarşafsız dışarı çıkmamış, dedikodulara fırsat vermemek için elinden geldiğince dikkatli yaşamış ve toplum tarafından dışlanmamak için en sonunda istemeyerek ve kâğıt üzerinde de kalmış olsa doktorla evlenmiştir.

Piraye de kendi istediği, sevdiği adam olan Haşim’le evlenmiş, kızı doğduktan sonra, geleceğe aykırı olmasına rağmen, eşiyle ayrı eve çıkmıştır. Fakat çocuğu olana kadar konağın bir odasında kalması, eşyalarının karıştırılması, çeşitli âdetlere uyması hatta üzerine kuma getirilmesi ister istemez bulunduğu topluma uymak zorunda kaldığının birer göstergeleridir.

Edebî ve popüler eserde şahıs kadrosu, zaman ve mekân genellikle kurgusal olarak da olsa belli kişi, yer ve eserin yazıldığı dönem içerisinde geçmektedir. Bu açıdan incelendiğinde sosyal zemine ulaşılabilir. Bu üç unsur aynı veya birbirine yakın sosyal muhitin kahramanlarıdır. Bu da metinde gerilim unsurlarını mantıklı ve tutarlı bir zemine oturmasını sağlar. Eserlerde toplumsal durumlar ve kabuller bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlıdır. Bu bağ edebî eser olan Çalığışu’nda sanatsal yönü yüksek ve yeni nesle iyi örnek olacak ideal bir genç eğitimci çizilirken; popüler roman olan Piraye’de ise başarılı bir genç kızın yanı sıra zengin eş bulma çabası göze çarpar. Piraye’nin annesinin Arif’in krediyile okumasını eleştirmesinin yanında Piraye’nin yakın arkadaşı olan Esin’in de zengin bir eş bulması gibi. Ayrıca yeni nesle örnek olabilecek bir ideal tipten ziyade, töreleri uygulayanların yaptığı yanlış ve bunlar karşısında gençlerin çaresizliğini göstermeye çalışmıştır. Bu eserleri bir de şu yönden değerlendirmek gerekir: Çalığışu’nun yazarı R. Nuri Güntekin, kendisi erkek olmasına rağmen bir genç kız gözüyle ve yeni nesle iyi örnek olabilecek idealist bir kızla eserini vücuda getirirken; Piraye’nin yazarı C. Tan, her ne kadar kurgu olduğu konusunda ısrar etse de, kendisi gibi bir bayan başkarakterini yine kendisi gibi diş hekimliği bölümünde okutmuş ve en önemlisi de kendisi gibi Diyarbakır’a gelin etmiştir. Piraye, yazarının da ısrarla belirttiği gibi, bu eser kurgu olabilir; ancak okuyucunun gözündeki Diyarbakır imajı hoş olmayacak durumları göstermekten de kaçınmamıştır. Yemekleri, misafirperverlikleri gibi Türkiye’nin genelinde güzel olan durumlar Diyarbakır için de iyi gösterilmiştir; fakat eğitilmiş insanların kuma getirmesi ve illa erkek çocuk diye ısrar edilmesinin günümüzde pek fazla yaşanmadığı özellikle de yeni nesil eğitilmiş kesimin buna daha hassas yaklaştığını okuyucu göz ardı etmemelidir. Zengin koca eşittir mükemmel karakterli ideal koca olarak yaratılan yanlış imaja hiç değinmemek, ele alınan asıl konu bakımından, daha iyi olacaktır. Elbette bir eser vücuda getiriliyorsa bir gerilim unsuru olacak, Piraye’de de böyle bir konu uygun görülmüş; fakat bunu ‘töre’ ya da ‘gelenek-görenek’ diye genelleyip güncel tutmak, bu ve bu gibi konularda, özellikle o bölgeyi bilmeyen, okuyucunun ön yargılı olmasını ne kadar engeller ayrıca tartışılabilir. Çalığışu ideal bir nesil yetişmesi açısından, dönemine göre, mükemmel denebilecek biçimde kaleme alındığı düşünülür. Edebî ve popüler romanların farklarını ortaya koyarken, ‘mükemmel’ yazmaya çalışan yazarların eser sayılarıyla, diğerlerinin eser sayıları arasında da doğru orantı olduğu da dikkate değerdir.

İki esere de verilen emek göz ardı edilemez. Yazıldıkları dönemlere göre gerek üslupları gerekse sosyal psikolojik açıdan değerlendirilmeleri önemlidir. Edebiyat eseri tam anlamıyla bir sosyoloji ya da bir psikoloji biliminin eseri olarak incelenmesi uygun olmaz; ancak şu da bir gerçek, toplumun aynası olan edebiyat, sosyoloji ve psikolojiden ayrı düşünülemez. Bu nedenle ister estetik değer taşıyan edebî eser, isterse popüler eser olsun incelenirken mutlaka sosyal psikolojik yönden de bakılmalıdır. O zaman sağlıklı ve tatmin edici bir değerlendirme olacaktır.

Kaynakça

- Açıkgöz, N. (2013). Edebiyat ve Sosyoloji. Sorgulanan sosyoloji. Eylül yayınları, 157-161.
- Aktaş, Ş. (2000). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*. Ankara: Akçağ yayınları.

- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum* (Y. Alogan, çev.). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- _____ (2004). *Sosyolojik Düşünmek* (A. Yılmaz, çev.). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Canetti, E. (2003). *Kitle ve İktidar* (Gülşat Aygen, çev.). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Çetin, N. (2004). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Çetişli, İ. (2014). *Edebiyat Sanat ve Bilimi*. Ankara: Akçağ yayınları.
- Eco, U. (2013). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti* (K. Atakay, çev.). İstanbul: Can yayınları.
- Girard, R. (2001). *Romantik Yalan ve Romansal Hakikat – Edebî Yapıda Ben ve Öteki*. (A. Etensel İldem, çev.). İstanbul: Metis Eleştiri yayınları.
- Graber, G. H. (1998). *Kadın Psikolojisi* (K. Şipal, çev.). İstanbul: Cem yayınevi.
- Güngör, E. (2003). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken yayınları.
- Güntekin, R. N. (2017). *Çalkışu*. İstanbul: İnkılap yayınevi.
- Krech, D. ve R. S. Crutchfield. (1965). *Sosyal Psikoloji –Nazariye ve Problemler* (E. Güngör, çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları.
- Meriç, C. (2013). *Kültürden İrfana*. İstanbul: İletişim yayınları.
- _____ (2015). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar* (Yayına Hazırlayan: Ümit Meriç). İstanbul: İletişim yayınları.
- Oktay, A. (2004). *Sanat ve Siyaset*, İstanbul: Everest yayınları.
- _____ (1995), *Türkiye’de Popüler Kültür*. İstanbul: Yapı kredi yayınları.
- Sağlık, Ş. (2010). *Popüler Roman- Estetik Roman*, Ankara: Akçağ yayınları.
- _____ (2010). *Bir Popüler Romancı Esat Mahmut Karakurt, Bir Estetik Romancı Ahmet Hamdi Tanpınar*. Ankara: Akçağ yayınları.
- Tan, C. (2016). *Piraye*. İstanbul: Doğan Kitabevi.
- Tanpınar, A. H. (1969). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tekin, M. (2001). *Roman Sanatı Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken yayınları.
- Uğur, V. (2013). *1980 Sonrası Türkiye’de Popüler Roman*. İstanbul: Koç Üniversitesi yayınları.

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA “TATAR”

Buse ATALAY

Pamukkale Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi

Öz

Aslında bir Moğol ulusu olan Tatarların adına Orhon yazıtlarında rastlanmıştır. Çinliler, Cengiz Han'dan önce Moğolca konuşan toplulukları ayırmadan hepsine Tatar adını vermiştir. Moğol hâkimiyetinden sonra Türkçe konuşan bir kısım topluluklara, hatta bazen Orta Asya'daki Türkçe konuşan bütün kavimlere “Tatar” denmiştir. Bugün “Tatar” kelimesi bir Türk boyunun adıdır ve genellikle Idil-Ural bölgesindeki Kazanlılar ve Kırımlılar için kullanılmıştır. İslam kaynaklarında ise Tatar ifadesi daha ziyade Moğollar için kullanılır. Bilindiği üzere Moğollar Türk tarihi açısından dönüm noktası olmuştur. Köseadağ savaşının Moğollara karşı kaybedilmesiyle Anadolu, Moğol istilasına uğramış ve yağmalanmıştır. Tatar ile Moğolların özdeşleştirilmesi sonucunda “Tatar” ifadesi, akıllara ilk olarak olumsuz özellikler gelmesine neden olmuştur. Bundan dolayı, Klasik Türk şiirinde “Tatar” kavram olarak: yakıp yıkan, akıncı, kavgacı, yağmalayan gibi savaşçı vasıflar yüklenmiş ve ok, şemşir, navek, taraç gibi savaş aletleriyle bu vasıflar güçlendirilmiştir. Diğer taraftan “Tatar” ifadesiyle Doğu Türkistan kast edilmiş: nafe- i Tatar, misk-i Tatar, Tatar-ı zülf , Tatar-ı benefşe ,gamze-i Tatar , ahû-yu Tatar gibi olumlu örneklerinin de kullanımı mevcuttur.Bildiride Klasik Türk divanlardaki Tatâr ifadesinin şairler tarafından kullanım sahası, amaçları değerlendirilecek ve “Tatar” – gâmze ilişkisi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: çeşm, gamze, nâfe, ahu, Tatar .

«Tatar» kelimesi sözlüklerde tarihi kullanım olarak «*postayı süren*» anlamına gelir. Özel isim olarak sözlüklerde; Tataristan'da, Batı Sibiry'a'da ve Rusya Federasyonu'nun değişik bölgelerinde yaşayan Türk soyundan bir halk ve bu halktan olan kimse olarak yer alır.(<http://www.tdk.gov.tr/>) Tatarların adına Orhon yazıtlarında «Otuz Tatar, Tokuz Tatarlar» olarak rastlanmıştır. “Tatar” ismi Orta Çağ'da Arap ve Fars kaynaklarında “Moğol” ismiyle eşanlamlı olarak kullanılmıştır. M.Fuad KÖPRÜLÜ ise, bütün doğu ve batı kaynaklarında Moğollara başlangıçta “Tatar” adının verildiğini, Cengiz Han'dan önceki Moğolların, “Tatar” ismini bizzat kendileri için kullandıklarını kaydeder. (Kalkışım,2013)

Osmanlı literatüründe Kırım Hanlığı ve askerleri için Tatar lafzı yaygın biçimde geçer.

İslâm kaynaklarında Tatar ifadesi daha ziyade Moğollar için kullanılır. Moğolların Cengiz Han döneminden itibaren batıya doğru yayılıp İslâm topraklarını istilâ ve tahrip etmeleri, 656 (1258) yılında Bağdat'a girerek Abbâsi hilâfetine son vermeleri ve 658'de (1260) Memlüklerin zaferiyle sonuçlanan Aynicâlût Savaşı'yla durdurulmaları hadiseleri kaynaklarda önemli yer tutar. Bilindiği üzere Moğollar Türk tarihi açısından dönüm noktası oluştururlar. Köseadağ savaşının Moğollara karşı kaybedilmesiyle Anadolu, Moğol istilasına uğramış ve yağmalanmıştır.(İslam Ansiklopedisi)

Türk-Tatar

Klasik Türk Şiirinde “Türk” kavramı, on ayrı kelimede görülmektedir ve bunların bir tanesi de «Tatar»dır. Türklerden bir şubedir.(Onay 2014:402) XIV. yüzyıla ait bir kısım Batı kaynaklarında Osmanlı Türkleri için de Tatar / Tartar isminin geçtiği dikkati çeker.

Klasik Türk edebiyatında, Türklerle Tatarlar kast edilir ve yağmacı, zalim, kavgacı, cesur, sarhoş, usta avcı, at binici ve ok atıcı gibi özelliklerle ele alınır. Tatar veya Türkler güzelleriyle meşhurdur ve çoğu zaman Türk adı güzel anlamında sıfat olarak kullanılmıştır.(Yeniterzi: 2013)

Klasik Türk Şiirinde ‘TATAR’

Klasik Türk Şiirinde Tatar biri olumlu biri olumsuz olmak üzere iki özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında sözlük anlamı olan «ulak, postacı, haberci» olarak kullanımı da olsa mevcuttur.

a)Tatarın önde gelen özelliği «yağmacı» olmasıdır. Bunun yanında yakıp yıkan, akıncı, kavgacı gibi savaşçı özellikleri; ok, şemşir, navek, taraç gibi savaş aletleriyle kullanılmış ve akla olumsuz anlamları getirmiştir.

b)Olumlu kullanım olarak “Tatar” ifadesiyle ile Doğu Türkistan kast edilmiş: nafe- i Tatar, misk-i Tatar, Tatar-ı zülf , Tatar-ı benefşe , ahû-yu Tatar gibi olumlu anlamda kullanılmıştır.

c)Diğer kullanım alanında ise Tatar; posta teşkilâtı kurulmadan önce mektup taşıyan, bir nevi postacı vazifesi gören kişilere verilen isimdir. İlk olarak bu vazife Tatar boyuna mensup kimseler tarafından yerine getirilmekte olduğu için sonraları bu işe her sınıftan halk alınsa da Tatar tâbiri, postacı yerine kullanılmıştır. Tatarlar şiirlerde genellikle mektup götürmeleri, yani postacılık vazifeleri ile konu edilmiştir.(Önge,2013)

Ulak da denilen Tatarlar sadece mektup ve paket taşımazlar, orduların, kumandanların zafer ve yenilgi haberlerini, padişah fermanlarıyla kafaları kesilenlerin başlarını da delil olarak götürürlerdi. Bu hizmeti görürken Tatarların çok hızlı hareket ettikleri bilinmektedir. “Telâşın ne, kelle mi götürüyorsun?” sözü bu hızlı gidişi belirtmektedir. Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde kış mevsiminde, bir Tatar yolculuğunda Van’dan İstanbul’a 13 günde mektup getirdiklerini yazmaktadır. (Önge, 2013)

Çalışmamız için Klasik Türk Edebiyatı alanındaki divanlar taranmış, Tatar ifadesinin şairler tarafından kullanım sahası ve amaçları değerlendirilmiştir. Sınıflandırma aşamasında ise Nejat Sefercioğlu’nun Nev’i Divanı Tahlili adlı kitabındaki tasniflerinden faydalanılmıştır.

1.BÖLÜM DİN VE TASAVVUF

ÇEHAR-I YÂR : Hz.Ali : Hz.Peygamberin damadı ve amcası Ebu Tali b’in oğludur. Dört Halife’nin dördüncüsüdür. İlmin kapısı, Kevser’in sahibi ve Evliyaların önderidir. Savaşlarda gösterdiği yararlıklar sebebiyle İslam edebiyatların tamamında Hz.Ali kahramanlık sembolü olarak anılır. Birçok unvanı vardır: Şîr-i Yezdan, Esedullah, Haydar-ı Kerrar, Saki-i Kevser, Dürr-i Necef, Padişah-ı Necef, Sâh-ı velayet vb.

Şâh-ı velayet: Aslında dost demek olan “veli” kelimesinin çoğulu olan “evliya”(dostlar) Türkçede tekil anlamda kullanılır. Sah-ı velayet, velayet makamının padişahı anlamına gelir.

Hiz. Peygambere yakınlığı ve bazı tarikatların kendisine izafe edilmesine dayanılarak birçok tarikat usulü evliyalarında piri kabul edilir.

Dil mülkini Tâtâr-ı firâk eyledi ğâret

Himmet demidür gel yetiş ey şâh-ı velâyet (Yakînî)

(Ayrılığın Tatarı, gönül mülkünü yağmaladı, bu yardım gereken zamandır, gel yetiş ey Ali.)

2. BÖLÜM CEMİYET

I. TARİHİ ŞAHISLAR

Cem: Pişdadiyan sülalesinin dördüncü hükümdarı olup yediyüz yahut bin yıl yaşamıştır. Cem bir gün kır gezisinde iken, gökte bir kuş görür. Kuşun ayaklarına bir yılan sımsıkı sarılmıştır. Okçularına kuşa zarar vermeden yılanı vurmalarını ister. Kuş kurtulduktan sonra Cem'in yanına gelir ve gagasındaki birkaç taneyi bırakır. Bu taneler ekilince üzüm ve asma elde edilir.(Pala 2014:83) Bu sebeple şarabı onun bulduğu rivayet edilir. 'Adl-i Cem kelimesi ile de, gamın Tatar gibi yağmalamasına uğrayanların, Cem'e başvurup onun verdiği şarap ile gam akınından kurtulmak isteğini gösterir.

Yine mülk-i dile Tâtâr-ı gam akın saldı

Varalum dergah-i 'adl-i Ceme n'eyler görelüm (Nâmî Divanı)

(Gönül ülkesine yine gam Tatarı akın etti, Cem'in adaletli dergahına varalum, bakalım neyler görelim.)

Harem-serâyına Kâfûr-ı zer-kemer hadim

Derinde Cengiz ü Kaplan nâme-ber Tâtâr (Nedîm)

(Harem dairesine altın kemerli kafirleri, hizmetçi; bu bölümün kapısında Cengiz ve Kaplan gibi bilindik şahsiyetleri postacı Tatar yapmıştır.)

Cengiz, büyük Moğol hükümdarıdır. Asıl adı Timuçin'dir. Kurmuş olduğu Moğol devleti, gerek kendi gerekse kendinden sonra gelen sülalesi tarafından genişletilmiş, hemen bütün Asya kıtasını zapt ettiği gibi Hind-i Çiniden Baltık denizine, Avrupa'nın ortalarına ve Akdeniz sahillerine kadar uzatılmıştır.(Levend 1984: 149)

Kaplan Giray: Kırım hanı Selim Giray'ın oğludur ve Kırım Hanlığını yöneten tarihi şahsiyettir.

Sadr-ı İskender-haşem kim dergehine bir nice

Nâme-ber Tatarlar var Tulu vü Ökta gibi (Nedîm)

(İskender gibi heybetli olan sadrazamın kapısında Tuluy ve Oktay gibi mektup taşıyan nice yardımcıları vardır.)

Cengiz Han'ın Cuci, Çağatay, Ögedey ve Tuluy adlı dört oğlu ile beş kızı dünyaya gelmiştir. Ölümünden sonra ülke oğulları arasında taksim edildi. En büyük oğlu Cuci babasından önce öldüğü için mirası oğlu Batu'ya intikal etti. Altın Orda Devleti'nin esasını teşkil eden Ak Orda, Batu Han tarafından kurulmuş tur. İkinci oğlu Çağatay kendi adıyla anılan Çağatay Hanlığını kurmuştur. Üçüncü oğlu Ögeday veliht olup Moğol liderlerinin katıldığı kurultayda büyük han seçildi. En küçük oğlu Tuluy'a imparatorluğun merkezini teşkil eden Moğolistan verildi. (İslam Ansiklopedisi)

Bulunsa zinde Tâtârân gibi bu feth-i tebşîre

Olurdu müjde-ber Cengîz Hân şevketlü hünkârım (Sünbülzâde Vehbî)

(Bu müjdeli fethe Tatarlar gibi güçlü,hızlı (biri) bulunsa haşmetli padişahıma müjde getiren Cengiz Han olurdu.)

Bu beyitte Tatar'a, hızlı olmaları sebebiyle habercilik görevi yüklenmiştir. Tarihi karakter olan Cengiz Hân'a ,yüce padişahın hizmetinde olan bir ulak vazifesi verilmiştir.

II.KAVİMLER

2.a. Tatar: Tatar yer aldığı beyitlerde, sevgilinin saçı, gözü ve gamzesinin benzetildiği bir kavimdir. Beyitlerde tatar-ı zülf, çeşm-i Tatar, gamze-i tatar terkipleri içerisinde yer alır. Zikrediliş sebebi genellikle kavgacı ve yağmacılık özelliklerine dayandırılır. Bu yaşadığı ülke de elde edilen bir unsur olarak misk ile de arasında ilgi kurulur. Yine yukarıda belirtildiği gibi sözlük anlamı olan postacı kullanımına da beyitlerde rastlanmıştır.

Leşger-i ebr çemen mülkine akın saldı
Turma yağmada yine niteki yağı Tatar (Bâkî)

(Bulut askerleri (yağmur) çemen ülkesini, Tâtâr gibi yine durmadan yağma etmektedir.)

Gözlerüm giryân iden ol gamzelerdür dostum

Çün bilürsin leşker-i Tâtâra 'âdetdür akın (Gelibolulu Ali)

(Gözlerimden yaşlar akutan o gamzelerindir, yan bakışlarındır. Sevgilim bilirsin ki akın etmek Tatar askerlerinin adetidir.)

Haberleşme vazifesini üstlenerek peyk ve Tatar gibi sıfatlar alan kimselerin çok hızlı koşmak suretiyle haberleri istenilen yere ulaştırdıkları bilinmektedir.(Önge, 2013)

Sabâ-refât derlerdi ezelden kavm-i Tatar'a

Debûr etdi bunuñ refâtarını âsâr-ı idbârî (Sünbül-zade vehbi)

(Ezelden beri Tatar kavmine seher yeli gibi hızlı giden derlerdi, batı rüzgarı bunun gidişini bahtsızlık nişanesi kıldı.)

Tatarların hızlı gidişinden bahsetmekte ve onları ayağı çabuk oldukları için rüzgâr ile kıyaslamaktadır. Yukarıda Tatar ifadesiyle savaş ve hız benzetmesi yapılmıştır.

III.ÜLKELER

Sabâ dellâl-i bender-gâh-ı Çin olmuş mezâd eyler

Meyân-ı çarsû-yı gülşeninde müşk-i Tâtârî (Nef 'î)

(Sabâ, Çin limanında tellal olmuş, senin gül bahçende açılan çarşının ortasında Tatar miskini açık artırmaya sunar.)

Çin, Hitâ dolayısıyla miskin kaynağıdır. Bu sebeple; misk(müşk), bûy, âhû, nâfe, kan, Tatar, Hatâ /Hitâ gibi unsurlarla zengin bir tasavvur alanı oluşmuştur. Müşk-i Tatar ile kast edilen sevgilinin saç veya hâl ü hattıdır.

Meger ki mülk-i Hoten tâciri durur lâle

Ki sardı kırmızı kâlâya misk-i Tâtârî (Revâni)

(Tatar miskini kırmızı bir kumaşa saran lale, sanki Hoten mülkünün tüccarıdır .)

Misk ceylanının göbeğindeki karalık nedeniyle de lâleden söz edilir. Lalenin göbeğindeki siyah dağ miske, kırmızı rengi de bohçaya benzetilmiştir.

3.BÖLÜM İNSAN

SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

Klasik Türk Şiirinde sevgili için ya doğrudan doğruya ad olarak -can, canane, dost, yar, afitab, hub- ya da teşbih ve mecaz kullanarak – meh-ru, peri, ruhsar - pek çok kelime ve terkibe yer verilmiştir. Sevgilinin güzelliğini tasvir etmek gerekirse boy elif veya servidir. Bel o kadar incedir ki kıl kadardır, saç o kadar kıvrımdır ki yılan benzer .Ağız o kadar küçüktür ki, bir noktadır. Nihayet göz, yaptığı tesire göre kanlı katildir. (Levend 1984: 490) Bunun yanı sıra sevgili acı ve ıstırap vericidir. O daima cevr okunu atar ve cana kast eder, zülüm ve eziyet namına elinden ne gelirse yapar. Gönlü taş gibidir merhameti yoktur. En önemli özelliği nazlılığıdır, çok naziktir. Kendini kolay kolay göstermez .Yaş itibari ile sevgili tazedir.(Tolasa 1973:142)

a.Saç, zülf :

Sevgilinin en çok üzerinde durulan ve tasavvurlara konu olan güzellik unsurudur.Uzunluğu, dağınık hali,kokusu sebebiyle bir çok unsurlarla benzerlik gösterir.Koku,renk ve şekil yönünden sınıflandırılır. Kokusu yönünden, anber,misk,nafe gibi unsurlara benzetilir. Misk ,Asya'nın yüksek dağlarında yaşayan bir cins ceylanın karın derisi altındaki bir bezden çıkarılan, güzel kokulu bir maddedir.Saç kokusu ve rengi sebebiyle misk olarak vasıflandırılır.

Bulsa Çîn'e götürür şemme-i zülf-i siyehin

Terbiyet etmek için nâfe-i Tatar'ı sabâ (Sümbül-zade Vehbi)

(Saba, Tatar'ın nâfesini terbiye etmek için siyah saçının kokusunu bulsa Çin'e götürür.)

Burada nâfe, hem siyahlığı yönünden hem de güzel kokusu sebebiyle tercih edilmiştir. Kara renkli olan nâfe kozmetik sanayisinde kullanılan miskin ham maddesidir. Çin de daha önce belirtildiği gibi kokusu ile meşhurdur. Burada ki 'terbiye' kelimesi ile kast edilen miskin işlenmesi, aşamalardan geçmesidir.

Mâh-ı tâbânı yüzi şekkeri güftârı sıdı

Lebleri la'li saçı nâfe-i Tâtârı sıdı (Çakeri)

(Yüzü ay gibi parlak olan (güzel) tatlı sözlü(güzeli) yendi, dudakları lal olan (güzeli) saçı Tatar nâfesi kokan güzel yendi.)

Heman hitâb edüp ey âftâb-ı nâz dedim

Ki ey feda o siyeh zülfe nâfe-i Tatar (Nedîm)

(Hemen hitap edip, ey o siyah zülfüne Tatar nâfesi feda olan nazlı dilber, ey nazlı güneş ' dedim.)

Nafe, zülfe hem rengi ve hem koku yönünün teşbihtir. Sevgilinin o siyah zülfünü Tatar misklerinden üstün tutar ve onun için nâfeyi feda eder.

Mecâlüm leşkerin Tatar-ı zülfün târ-mâr eyler

Karârüm gitmege ol ğamze-i hün-h'âr olur bâ'is (Yakînî)

(Saçının Tatarı, mecalimin askerini bozar o kan içen gamzen kararımın gitmesine sebep olur.)

Burada kararın gitmesi ile kast edilen sabırsız olmak ve yerinde duramamaktır.

b.Perçem,kakül :

Kakül,perçem alın üzerine düşmüş,kıvımlı saçlardır. Alın üzerine düşmüş saçlar kokusu itibariyle anber, müşg, râ'ıhası olarak vasıflandırılır.

Bî-kıymet itdi 'anber-i sârâyı sünbülün

Ragbet komadı nâfe-i Tâtâre perçemün (Karamanlı Nizâmî)

(Sünbülün, anber sarayını değersiz kıldı, perçemin Tatar nefesine rağbet ettirmedi.)

Üftâde bûy-ı kâkülüne nâfe-i Tatar

‘Anber şemîm-i mûyına âvâre mübtelâ (Namî)

(Tatar’ın misk kokulu nâfesi, kakülünün kokusuna düşmüş. Anber, saçının hoş kokusu karşısında tutkun bir serseri olmuş.)

Bu beyitte, hem Tatar nâfesi hem de anber sevgilinin kakülüne ve saçına müpteladır.

c.Kirpik:

Sevgilinin kirpiklerini anlatmak için şiirlerde Farsça tîr, peykân ve müjgan kelimeleri kullanılmaktadır. Kirpikler, şekli ve âşıkların canını alması dolayısıyla oka benzetilir. Gamze, kirpik oklarını göndererek âşığı yaralar ve âşığın kanını döker.

Leşker-i Tatar-ı mülk-i fitnedir müjgânların

Tünd ü serkeş mest ü magrûr-ı nighdir her biri (Naili Kadim)

(Kirpiklerin saf saf dizilmiş, fitne ülkesinin Tatar askerleridir. Bu askerlerin her biri Haşin ve dikbaşlı, bakışları sarhoş ve kibirlidir.)

Müje ve müjgan adları altında kirpikten bahsedilirken onun gamze gibi yaralayıcı özelliğinden baksedilir. Kirpik oklarını âşığının üzerine salar. Kirpikler göz kapaklarına saf saf dizilirler ve sevgili kirpik oklarını âşığının üzerine salar. Burada kirpiklerin doğal dizilişini, sanki bir Tatar askeriymiş gibi ele almış ve kirpiklere insani vasıflar yüklemiştir. Benzetme yoluyla hüsnü talil yapılmıştır. Alt ve üst kirpiği asker gibi düşünmüş , gözün kapanmasıyla kirpikler iç içe giriyor ve bir savaş manzarası ortaya çıkıyor.

Kirpiğünden gözleriñ Tatar oklar yagdırup

Yıkdı dil ma‘muresin bir lahzada yagma ile (Sunî)

(Tatar gözleri, kirpiğinden okları yağdırıp gönül şehrini, her saniyede bir yağmalayıp yıktı.)

Sevgilinin kirpikleri hem şekil itibariyle hem de öldürücülük sebebiyle oka teşbih edilir. Yan bakış ve kirpik el ele verip ‘âşığın gönlünü yağmalar, kirpik oklarıyla ‘âşığın gönlünü yıkar.

d.Gamze :

Sevgiliye has manalı yan bakışı anlatmak için kullanılan bir kelimedir. Yalnızca bakışa dayanmaz, göz, kaş ve kirpiğin birlikteliğiyle yapılan bir harekettir. Göz ile kullanılan kaş, kirpik ve gamze gözün silahı konumundadır. Ok, tır, peykan ile kullanıldığında delmek, öldürmek gibi anlamlarda kullanılır. Gamzenin nesne olarak hedefi can, gönül, sine ve yürektir.(Pala 2010: 162) Gönülün yağmalanması ise aşığın iç huzurunun kalmamasıdır. Gamze, sevgilinin âşığa cevri ü cefa etmekte görevli ve katil olarak vasıflandırılan en önemli silahtır.(Tolasa 1973:196-200) Gamze-Tatar tasavvurunda da cengaverlik, dolayısıyla yaralama, yağma ve öldürme unsurları söz konusudur. (Sefercioğlu 2001:173)

Kan yutdı fikr-i la'l-i lebiñle gönül seniñ

Hûn etdi bağrın ol iki Tâtâr gamzeler (Erzurumlu Zihni)

(Gönül senin kırmızı dudaklarının hayaliyle kan yuttu, o iki Tatar gözlerinin bakışı bağrımı kana buladı.)

Burada sevgilinin yan bakışı yani gamze, aşığın sinisini yaralayıcı, kan dökücü olarak ele alınmıştır.

Sakınun dil mülkini târâc iderler sakınun

Gamze-i Tâtârı hûbânun katı yağmacıdur (Hayreti)

(Son derece yağmacı olan Tatar güzellerinin ,gönül mülkünü parça parça edip talan etmesinden sakının.)

Verdikde yâr ruhsat-ı nezzâre çeşmin

Sabr u sükûmî leşker-i Tâtâra hân eder (Hazık)

(Yâr, gözüne bakmamız için izin verdiği zaman , sabrımı ve durgunluğumu Tatar askerlerine ikram eder.)

Han sözcüğü bu beyitte tevriyeli kullanılmıştır:

1) Tatar hanı, hükümdarı

2) Han: Sofra, ikram.

Bir nazra ile gamze-i Tâtâr-ı nigâhım

İsterse eder mülk-i dil-i 'âlemi yagmâ (Sümbül-zade Vehbi)

(Tatar bakışlı sevgilim, isterse bir nazarıyla dünyanın gönül ülkesini yağmalar.)

Ân-gamze-i Tâtâr dilem yagmâ kerd

Dervîş şodem çe sûd ki evvel-bâyem (Said Giray)

(O Tatar bakışı gönlümü yağmaladı , önceden zengindim, şimdi derviş oldum, ne fayda!)

Ne fayda ifadesi ile burada aşığın çaresizliğini oraya koymaktadır..

Derviş: Allah yolunda fakirliği kabul eden kimselerdir. Onların manevi yüceliği imrenilecek durumdadır. Burada Tatarların yine yağmalayıcı özelliğiyle zengin kişiyi dervişe çevirmesini anlatıyor.

Gözi hûnilere vü gamzesi Tâtârlara

Bir olur yahşi yaman dirlər idi gerçək imiş (Nev’i)

(Gözleri kan dökenlere ve bakışları Tatar olanlara (yağmalayıcı gamzeleri) tehlikeli olur derlerdi, gerçekmiş.)

Dişleri dürr-i ‘Aden gözleri âhû-yı Hotan

Ruhı gül-berg-i semen gamzesi Tatar olsun (Said Giray)

(Dişleri Aden incisi, gözleri Hotan ahusu, yanağı gül yaprağı değerinde, gamzesi Tatar olsun.)

Aden :Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti’nin başkenti ve tarihî bir limanı olan Aden; kendi adını taşıyan körfezde, Arap yarımadası ile Afrika’daki Somali yarımadası arasında yer alır, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu’nu birbirine balar. Geçmişten bu yana körfezde çok kaliteli inci çıkarılmaktadır. Edebiyatımızda en güzel ve değerli incilerin kaynağı olarak gösterilir

Turralar milket-i Çîn nâfe-i müşğîn ol hâl Gözün âhû-yı Hutən gamzelerüñdür Tâtâr (Bâkî)

(Saçlarının kıvrımları Çin ülkesi ,o benin ise güzel kokulu nafe, gözün Hutən ahusu, Tatar gamzelerindir.)

Gözleri sabr u selâmet mülkini târâc ider

Bir amânsuz gamzesi Tâtâr dirseñ işte sen (Bâkî)

(Sevgilinin gözleri sabır ve selâmet ülkesini yağma eder, yan bakışı göz açtırmadan Tatar gibi kan döken birisi, işte sensin.)

Sevgilinin gözü; yay gibi kaşları, ok gibi kirpikleri ve öldürücü yan bakışlarıyla silahlarını kuşanmış bir yağmacıya yani Tatar’a teşbih edilmektedir.

Deşt-i gamda her yaña tenler getürdi seyl-i hûn

Turmayup Tâtâr-ı gamzeñ tîr-bârân itmede (Bâkî)

(Sevgilinin yağmacı, zalim gamzesi durmadan yağmur gibi ok yağdırdı, gam çölünde kan seli her yana bedenleri sürükledi)

Burada yağmur gibi ifadesiyle okun aralıksız veya birbiri ardınca yağdığını anlatmaktadır.

‘Aşkuñ yolında bulmadı dil emn ü râhatı

Tâtâr-ı gamzeñ eyledi yagmâ konak konak (Bâkî)

(Aşığın gönlü, aşk yolunda güvenlik ve rahatlık bulmaz. Zira sevgilinin Tatar yan bakışları gönlü konak konak yağmalamıştır.)

Bu beyitte de yağmalanan âşığın gönül ülkesi ve yağmalayan ise sevgilinin savaşçı gibi tasavvur edilen gözleridir. Gamzeler, isabet etiği yer kadar yağmalamıştır. Sevgili acı çektirmek için gönlün tamamını değil yer yer yağmalayarak âşığın cevri etmektir. Konak konak : ev ev,

birer birer yağmalamıştır. iham sanatı yapılmıştır yani konak konak ifadesinin tüm anlamları beyitte kullanılmıştır.

Nûş eder kanını çiğ çiğ yer etin ‘uşşâkın

İşi târâc ile yağma o gözü Tâtârîñ (Erzurumlu Zihni)

(Tatar gözünün işi talan ve yağmadır. O, aşıkların kanını içer ,etini çiğ çiğ yer veya didik didik eder.)

Tatarların barbar vasfında, zalim acımasız yönünü sevgilinin bakışına yüklenmiştir. Burada talan edilen yağmalanan aşıktır.

Ne yerden dirse urur tîr-i müjgânla ‘uşşâkı

Kemân-keş gamze-i Tâtârî gâyet ehl-i şast oldı (Fasîhî)

(Yay gibi eğri kaşı Tatar’a bakışı oklarını atmada çok iyi bir şast oldu, kirpik oklarıyla aşıklarını ne yerden derse vurur.)

Şast, okçuların parmaklarına geçirdikleri yüzüğe verilen addır. Şastın yararı oku hedefini bulmasıdır. Beyitte ise sevgilinin savaşı özelliğini gösterir. Burada sevgilinin gamze okları, keman kaş ile ele alınır ve isabeti çoktur. Müjgân, keman-keş, ehl-i şast kelimeleri tenasüp oluşturur ve nişancı anlamını da anlamı kuvvetlendirir.

c.Hatt :

Yüze ait unsur olan hat, beyitlerde yanak, dudak ve çevresinde çıkan ayva tüyleri olarak kendini gösterir. Kokusuyla Hoten’den haber getirmesi, yanak üzerinde mektup üzerinde yazı olarak tasavvur edilir.(Pala 2010: 196)

Ter ü tâze hat-ı nev-hîz dilber gibi ‘anber-bû

Bu revnakla benefşe oldu reşk-i müşg-i Tâtârî (Sünbül-zade Vehbi)

(Menekşe, sevgilinin yeni çıkmış taptaze ayva tüylerinin anber gibi kokusuyla ve gösterişiyle Tatar miskini kıskandırdı.)

Bu beyitte kokusu yönüyle Tatar miskine benzetilen sevgilinin hattını, menekşenin kıskanması teşhis yapıldığını gösterir.

e)Manevi Unsur :

Gam, aşığa musallat olan bir unsurdur, aşığın perişan eden sebeplerin başında yer alır. Verdikleri sıkıntı sebebiyle aşığın karamsar olmasına sebep olur ve sıkıntının ifadesi olarak siyah renkte ele alınır. Gam, aşığın sinisini hiç terk etmeyen, devamlı bir misafirdir. Gamın sınırı yoktur, aşık ile gam içiçedir. Tatarın rengi ile münasebet kurulur.(Sefercioğlu 2001:332)

Ko Tâtâr-ı gamîñ tutsun konak konsun derûnında

Kerîmü't-tab’dır Nevres begim kaçmaz müsâfirden (Nevres-i Kâdim)

(O gam Tatarları, sinende misafir olsun. Beyim, Nevres cömert tabiatlıdır misafirden kaçmaz.)

Hedef-i fîr-i sitem eyledi Tâtâr beni

İntikâm almaga ‘azm eyleyip ol kavm-i li’âm (Sünbül-zade Vehbi)

(O alçak Tatar kavimi, intikam almaya niyet eyleyip beni cefa oklarının hedefi eyledi. Burada ise gerçek Tatarlardan bahseder.)

4.TABİAT

Tatar ülkesi ile Doğu Türkistan kastedilir ve misk, âhû, nâfe, bûy gibi unsurlarla birlikte kullanılır. (Yeniterzi)Ahu: Geyik, ceylan, karaca denilen vahşi bir hayvandır. Gözlerinin güzelliğinden dolayı güzel gözlülere, misk ahusu sebebiyle güzel kokulara da ahû denir.(Onay 2014:47) Nâfe, misk ahusu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit urdur ki miskin ham maddesi olarak bilinir, Tatar ile birlikte “nafe-i Tatar” olarak kullanılır.

1.Hayvanlar : Ahu,geyik, ceylan, karaca denilen vahşi bir hayvandır.Gözlerinin güzelliğinden dolayı güzel gözlülere misk ahusu sebebiyle güzel kokulara da ahû denir. Sevgilinin saçını misk kokar. Misk ahusu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit urdur ki miskin ham maddesi olarak bilinir. Tatar kelimesi de nafe ile kullanılmış ve “nafe-i Tatar” tamlaması içinde ele alınır.

Hâl-i siyeh midür gözüñ altında ey nigâr

Yâhûd bıraktı nâfesin ol âhû-yı Tâtâr (Emri)

(Ey nigar, gözünün altındaki siyah ben midir ? Yoksa o Tatar ahusu nefesini mi bıraktı?)

İte avlanmaz âhû-yı Tâtârî

Hümâ olur mu her zağın şikârı (Usûlî)

(Tatar ahusu ite av olmaz, her karganın avı Hüma olur mu?)

Sonuc:

Divanlar taranarak elde edilen sonuca göre ‘Tatar’ kelimesi beyitlere üç anlam kazandırmıştır. Bunlar:

- Olumsuz: Yağmacı, tarac vb.
- Olumlu: Nafe,müşk,misk vb.
- Diğer: Hız,posta,haber vb.

Olumsuz, yağmacı özelliği ile Moğol ulusu olan Tâtârların kavmi özelliğinden gelen bu unsur, beyitlerde gamze-i Tâtâr , Tâtâr okları, leşker-i Tâtâr terkipleri kullanılarak; Tâtârların yağmacı, akıncı özelliği ön plana çıkarılmıştır. Özellikle «gamze-i Tâtâr» kullanımıyla Tâtâr bakışlı sevgilinin, aşıkların gönlünü bakış oklarıyla Tâtâr gibi yağmaladığı görülmüştür. Gamzenin ise yağmalama sırasında kirpik okları silahı, ebruvan kaşları ise okları isabet ettirmede yardımcıdır. Sevgili, Tâtâr gibi yağmacı gamze oklarıyla aşğın sabrını, selametini ve sükûnunu târac ettiği görülmektedir.

Olumlu, nâfe özelliği ise beyitlerde koku ve renk unsuru olarak ele alınmıştır. Nâfe, hem sevgilinin uzuvlarının (zülf, hâl, hatt) kokusu hem de saçının rengidir. Beyitlerde Tâtâr-ı nafe, müşk-i tâtâr terkipleriyle yer alır. Sevgilinin saç, hall ü hattı bu misk gibi kokar hatta bu misk sevgilinin kokusu yanında değersiz kalır. Siyah renkli olan nafenin (işlem göremeden önceki hali) sevgilinin saçının rengindedir. Beyitler de koku sabâ ile genellikle kullanılmış, renk olarak kullanımında ise zülf ile beraber kullanıldığı görülmüştür.

Diğer kullanımı olan postacı Tatar ise, Osmanlı zamanında Tâtârların hızlı oluşu sebebiyle iletişim konusunda Tâtâr kavminden olan insanlar için o görevde bulunmuştur. Beyitlerde saba ile beraber kullanılarak bu ulusun hem hızı hem de haberci yönü ön plana çıkarıldığı görülmüştür.

Kaynakça

- Altun, K. (1999). *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Dîvânı Vâridâtü'l-enîka*. Niğde: Özlem Kitabevi.
- Aynur, H.(1999). *15.YY. Şairi Çâkerî ve Dîvânı İnceleme-Tenkitli Metin*. İstanbul: Yenilik Basımevi.
- Yazıcı, Tahsin, ‘ Cengiz Han Maddesi’ , İslam Ansiklopedisi, C.5, 1993, sayfa: 367-369
- Sarac.Y.(2002).*Emri Divanı*.İstanbul: Eren Yayınevi
- Macit. M.(2001). *Erzurumlu Zihnî Divânı*.Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Gökalp, H. (2001).*Fasîhî Divanı: inceleme-metin*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Güfta, H.(1992). *Hazık Mehmed Efendi'nin Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri Ve Divanı'nın Tenkitli Metni*. Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Çavuşoğlu. M. ve M.Ali Tanyeri M.A.(1981). *Hayretî Dîvânı Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Edebiyat Fak. Yayınları.
- İPEKTEN, H.(1974). *Karamanlı Nizâmî Hayatı Edebî Kişiliği ve Divanı*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları No. 208.
- Kalkışım, M. (2013). *Klasik TÜRK Şiirinde "TÜRK" Kavramı*. Milli Folklor Dergisi, Sayı 50.
- Levend, A.S.(1984), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remzler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Kitapevi
- Gölpınarlı. A.(1972). *Nedîm Divanı*.İstanbul: İnkılâp ve Aka 1972.
- Akkuş. M. (1993).*Nef 'î Divanı*.Ankara: Akçağ, 1993.
- Nev'î, Divanı, Prof. Dr. Mertol Tulum.Mertol ve Dr. Ali Tanyeri,1977

- Nevres-İ Kadim.Divanı.Haz. Hüseyin Akkaya, Harvard University, 1996
- Onay,Ahmet Talât, *Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara, Berikan Yayıncılık, 2014
- Önge, D. (2013) *Klasik Türk Şiirinde Haberleşme*, Yüksek lisans tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Pala. İ. (2010).*Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul : Kapı Yayınları
- Avşar. Z. *Revani. Divanı*. T. C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler Ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri.
- Karaköse. S.(2001) *Said Giray Divanı*.Denizli.
- Sefercioğlu, M.N.(2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yenikale .A. *Sünbül-Zâde Vehbî Divanı*. T. C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler Ve Yayınlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri
- Şentürk, A.A (2016). *Osmanlı Şiir Kılavuzu*. İstanbul: OSEDAM
- Türkoğlu, İsmail, 'Tâtârlar Maddesi', İslâm Ansiklopedisi, C 40, 2011,s 168-170
- Tolasa, H.(1973). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- İsen. M.(2009)*Usûlî Divanı*.Ankara: Akçağ
- Yakar, H.İ. (2002), *Gelibolulu Sun'î Dîvânı ve Tahlili*, Doktora tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yeniterzi, E(2013), *Klasik TÜRK Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri*.Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, *Klâsik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı*,3
- ZÜLFE, Ö.(2004). *Yakînî [ö. 1568], Dîvân, Tenkitli Metin-Tetkik-Dizin*. Doktora tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı*, İstanbul

OSMAN CEMAL KAYGILI'NIN “ÇİNGENELER” ROMANINDA ÇİNGENELERİN ART ZAMANLI OLARAK TOPLUM DİLBİLİMSEL DURUMLARI

Talat ŞAFAK
MEB/Kırklareli
Trakya Üniversitesi
Balkan Çalışmaları Doktora Öğrencisi

Öz

Romanlar yazıldıkları dönemin sosyal, kültürel, dilsel özelliklerini taşıyan önemli edebi eserlerdir. Yazar anlattığı olay çerçevesinde, yaşadığı dönemin bir ferdi olarak bize sadece dönemin kültüründen, toplumsal yapısından bilgi parçacıkları sunmakla kalmaz, kullanılan dil ile ilgili ipuçları da vermektedir.

Çalışmamızda, Osman Cemal Kaygılı'nın yazmış olduğu ve 1938 yılında basılan “Çingenerler” adlı eseri temel alınarak o dönemdeki Çingenerlerin toplum dilbilimsel durumları hakkında çıkarımlar sunulmaktadır.

Bu çalışma art zamanlı bir dil bilimi çalışmasıdır. Kaygılı'nın yazdığı romana göre aşağıdaki sorunsallara cevap aranmaktadır;

- 1- Cemal Kaygılı'nın romanından art zamanlı olarak Romanların toplum dilbilimsel durumunu tespit etmek mümkün mü?
- 2- Eserde Romanların konuştuğu Türkçe hangi diyalekte uymaktadır?
- 3-Eserde kahramanların konuşmalarında kullanılan Romanes (Çingenece) hangi Romanes diyalektler ile uyum göstermektedir?
- 4-Göçebe Romanların konuşma diliyle yerleşik Romanların konuşma dili arasında farklılıklar ve benzerlikler var mı?
- 5-Gizli dil yapıları (kelime, cümle gibi), konuşmalarda var mı? Bu yapıları kimler kullanıyor?
- 6-Roman dayanak kabul edilerek Çingenerlerde dil edinimi hakkında bilgiler var mı?
- 7-Düzenek kaydırma ve düzenek karıştırma eserde var mı ve hangi durumda gözlemlenmektedir?

Osman Cemal Kaygılı'nın eseri kaynak kabul edilerek çalışmanın sonuç bölümünde Romanların dilsel durumu hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Romanlar, Dil Durumu, Osman Cemal Kaygılı, Düzenek Kaydırma, Düzenek Karıştırma, Gizli Dil, Dil Teması

DIACHRONIC GYPSYS SOCIOLINGUISTICS SITUATIONS NOVEL IN “ÇİNGENELER” BY OSMAN CEMAL KAYGILI

Abstract

The study examines diachronic Gypsy language situations in novel “Çingenerler” by Osman Cemal Kaygılı. Author published this novel in 1938 year . Gypsies speak two languages in this novel. This article answers the following questions;

- 1-Which Turkish dialect Gypsies talk in Kaygılı's novel?
- 2- Which Gypsy dialect Gypsies talk in Kaygılı's novel?

- 3-Are there similarities and differences in speech of nomadic Gypsies and established Gypsies
- 4- Do it have in the novel Çingeneler code-switching and Code-mixing
- 5- How many languages Gypsies are talking in this novel?
- 6- Is in the novel information about language acquisition in the Gypsies?

Keywords: Gypsies, Language Situation, Osman Cemal Kaygılı, Code Switching, Language Contact

Giriş

Romanların sıra dışı yaşam tarzları, göçebelikten kalma kültürleri, diğer etnik gruplarla sınırlı sosyal temasları, kültürel açıdan değişimlere direnç göstermeleri diğer etnik gruplar nazarında onları ilgi çekici kılmıştır, bu özellikleri sayesinde Romanlar birçok edebi eserin de kahramanları olmuşlardır.

Dünya edebiyatını incelediğimiz zaman Romanları konu edinen birçok eser ve yazar karşımıza çıkmaktadır;

Rus şair Puşkin'in (Цыганы) Çingeneler, İspanyol Federico García Lorca(*Primer Romancero Gitano*) Çingene Baladaları, şair ve şiihlere en iyi örneklerdir.

Çingenelerin yaşantısı dünya tiyatro eserlerinde de konu olarak ele alınmıştır; Rus Tolstoy'un (Живой труп) “*Yaşayan Ceset*”,adlı piyesi, Ukraynalı yazar Staritski'nin (Цыганка Аза) *Çingene Aza* adlı piyesi buna en güzel örneklerdir.

Hikaye ve öykü; Miguel de Cervantes (La gitaniilla)“*Çingene Kızı*”, Rus Maksim Gorki'nin *Makar'ı Cudrası*, Fransız Prosper Merime'nin *Karmeni*, Rus Alekasandır Kuprin'nin *Olesası*, Afansi Fet'in *Kaktüs* adlı öyküsü Romanları konu alan yapıtlardır.

Roman yazarları ve Romanları; Victor Hugo (Notre Dame de Paris), *Notre Dame'in Kamburu*, Rus İvan İvanoviç Lajeçnikof'un (Ледяной дом)*Buz Evi*, Macar Géza Gárdonyi (Az égre néző lélek)*Ruh*, *Gökyüzüne Bakıyor* , Amerikalı Shirlee Elaine Busbee (Gypsy Lady) *Çingene Leydisi* , Stephen King *Thinner* Falcı bu türden edebi yapıtlara örnek olarak verilebilir.

Türk edebiyatında da Romalarla karşılaşmamız mümkündür; Ahmet Mithat Efendi'nin *Çingene* adlı Romanıyla bildirimizde Çingenelerin art zamanlı olarak dil kullanımını incelediğimiz Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı Romanı, Çingenelerin yaşantılarını Türk yazarların gözünden yansıtmaları açısından iyi birer örnektir. Erdoğan Tokmakçıoğlu *Çingene Pilici*, Metin Kaçan *Ağır Romanı*, Kemaletin Tuğcunun *Çingene Kızı* adlı Romanı, Ayşegül Devecioğlu'nun *Ağlayan Dağa Susan Nehir* adlı eseri, Sabahatin Alinin *Çingene Öyküsü*, Buket Uzuner'in *Güneşi İyen Çingene*, ayrıca son üç yılda Gonca Girgin'nin “*9/8 Roman Dansı*”, ve Cemil Akmaca'nın “*Çeribaşı Rüstem Ağa*” adlı romanları Çingeneleri konu alırlar.

Çingenelerin yazılı bir dile sahip olmamaları, edebiyatlarının sözlü olması, onların geçmişte kullandıkları dillerle ilgili kendi metinlerinden çıkarımlar sunmayı imkânsızlaştırmaktadır. Cemal Kaygılı'nın romanında konuşturulan romanın kahramanları bize dönemin sözlü iletişimi, etnik dil yapısı, toplum dilbilimsel durumu, dil aktarımı ile ilgili ipuçları vermektedir. Bunun nedeni her yazar yazdığı dönemin dilini yansıtır olmasıdır.

1890-1945 yılları arasında yaşayan Osman Cemal Kaygılı'nın *Çingeneler* adlı Romanı art zamanlı olarak Çingenelerin dil kullanımları hakkında bilgi sahibi olmamız açısından son derece önemli bir örnektir. Roman ilk defa Etiman kitapevi tarafından 1938 yılında basılmıştır. (Kaygılı, 2011:2) Romanı şu şekilde özetlemek mümkündür:

Romanda, İrfan fazla zengin olmayan bir ailenin çocuğudur, babası vefat etmiş, yaşlı annesiyle yaşamaktadır, müziği sever ve keman çalar. Bir gece İstanbul Topçular'da arkadaşıyla

geç vakitte dolaşırken göçebe Çingenerin oturduğu buradaki çadırlardan bir tanesinde bir kadının çocuğuna ninni söylediğini işitir, ninniye notaya dökmek ister amacı bir Çingene operası yazmaktır. Ninniye söyleyen kadınla tanışır, bu kadının ismi Nazlı'dır ve duldur. İrfan bu kadına gönlünü kaptırır, fakat kadın tam olarak belli olmayan nedenlerden dolayı aniden başka bilinmeyen bir yere göç eder. İrfan Nazlı'yı İstanbul'un birçok yerinde arar. Aradan aylar geçer. İrfan, Nazlı'ya Erenköy'de rastlar. Annesinin karşı çıkmasına aldırmadan onu evine getirir. Bir süre üçü birlikte yaşarlar. Nazlı sıkılır, alıştığı özgür havayı arar, ilk fırsatta da kaçıp gider. İrfan'a Gülizar adında bir Çingene'nin kendisine aşık olduğu bildirilir. İrfan Çingenerlere o denli alışmıştır ki, Nazlı'yı yitirdiğine göre, bu kadına yanaşmakta bir sakınca görmez. Gelgelelim, Gülizar öbür Çingene kadınlara benzemez. Paraya düşkündür. Nazlı ve Gülizar aynı obanın Çingeneridir. Bir gün İrfan Çingenerlerin hayatını merakla izleyen Reha Bey'le tanışır. Reha Bey onu şarkıcı Çakır Emine'yle tanıştırır. Çakır emine şarkı söyler ve yerleşik Çingenerdendir, Gülizar gibi onun da belalısı çoktur. Nitekim bir gece İrfan meyhanede Emine'yi seven külhanbeyi Suphi ile karşılaşır. İstemedi kavgaya tutuşurlar. Suphi'nin bıçak çektiğini gören İrfan sandalyeyi kaparak Suphi'yi öldürür, tutuklanır. On iki yıl hapis yatar. Çıktığında annesi ölmüştür. Artık ne dostu, ne de düşmanı kalmıştır. Hepsi yok olmuştur.

1. Kuramsal ve Kavramsal Çerçeve

Toplum dilbilimi geniş ve disiplinler arası bir araştırma sahasıdır, bu sahanın araştırma konuları dil pazarında değişik dillerin konuşma alanları, değişik sosyal ve etnik gruplar arasındaki dilsel farklılıkların araştırılması ve tespitidir, aynı şekilde etnik ve mesleki grupların dil kullanımları, dilsel durumların birbirini etkilemesi, değişik dil davranışları arasındaki geçişler, kadınların ve erkeklerin dil kullanımındaki farklılıklar şeklinde özetlenebilir.

Bildirimizde, Çingenerin bir edebi eser içerisindeki konuşmaları esas alınarak Romanın yazıldığı dönemdeki dil durumları incelendiğinden, dil durumu incelemesi yapılırken kullandığımız bazı toplum dilbilimi terimlerini ve kuramlarını açıklamakta yarar vardır. Bunlar; dil teması iki dillilik, düzenek kaydırma, düzenek karıştırma, ağız, gizli dil, dil edinimi şeklindedir.

Dil teması (Language contact): Toplumlar, etnik gruplar, etnik alt gruplar ve sosyal gruplar ticari, kültürel ve sosyal ilişkileri kapsamında birbirleriyle temas halindedirler, buna bağlı olarak da kullandıkları dillerin temaslarından da söz etmek mümkündür. Toplum dilbiliminde dil temasını iki kısma ayırarak incelemek mümkündür; dillerin kendi içerisindeki teması, örneğin bir dilin çeşitli ağızlarını konuşanlar arasındaki sosyal ilişkilerinden doğan dil teması, ikinci olarak da iki ve daha fazla farklı dili konuşanların kurduğu sosyal ilişkilerden doğan dil teması, örneğin Kazakistan'daki Kazakça ve Rusça konuşanların sosyal ilişkilerden doğan dil teması, buna dışsal dil teması demek mümkündür.

İkidillilik (Bilingvizm): Bireyin veya belirli bir sosyal grubun ana dilleriyle birlikte ikinci bir dil kullanmaları anlamındadır. Buna göre iki dilliliği iki şekilde sınıflandırmak mümkündür; bireysel ve kitlesel. Topluluk içerisinde sadece bir birey iki dil biliyorsa burada kişisel iki dillilikten söz etmek mümkündür, sosyal grubun tümü iki dil biliyor ve kullanıyorsa burada kitlesel iki dillilikte söz etmek mümkündür. (Bondaletof, 1987:77)

İki dillilik ile ilgili, dillerin bilinme düzeyi, dillerin kullanım alanlarına bağlı olarak işlevleri, kullanım esnasında bireylerin dil değiştirme, yani düzenek kaydırma olayları (code-switching), iki dili bilen bireyleri kullanım anında meydana gelen farklı dillerdeki dilsel yapıları karıştırmalar (code-mixing), bilimsel araştırma konularıdır.

Düzenek kaydırma (Code-switching): İki veya daha fazla dilin konuşulduğu ortamlarda bireylerin istem dâhilinde veya istem dışı birinci dildeki sistematik yapıdan ikinci dildeki sistematik yapıya geçişini ifade etmektedir. Figuero'ya göre iki dilin yapılarını aynı konuşma ortamında kullanılması olarak tanımlanabilir. (Prosenko, 2004:123)

Myers-Scotton göre düzenek kaydırma olayını iki şekilde sınıflandırmak mümkündür; bunlardan birincisi bilinçli, ikincisiyse bilinçsiz düzenek kaydırmadır. (Mayers- Scotton, 1993:28) Bilinçli düzenek kaydırma konuşan bilinçli bir şekilde bir dilden diğer dile geçiş yapmaktadır, ikincisindeyse, istem dışı gerçekleşen bir olaydır. Bilinçli düzenek kaydırmanın bir çok nedeni olabilir, örneğin ikinci dilin gizli dil olarak kullanılması, bireyin birinci dildeki kelime dağarcığının meramını anlatma konusunda yetersiz kalması bu nedenlerden bir kaçısı olarak gösterilebilir. Bilinçsiz düzenek kaydırmanın nedenleri ise daha fazla durumsal ve psikolojiktir, örneğin yorgunluk kendini ani veya hızlı ifade etme gereksinimi olarak sıralanabilir.

Toplum dil bilimi açısından düzenek kaydırma (Code-switching) etnik aidiyeti yansıtıcı bir olay olarak incelenebilmektedir, etnik sınırları ortadan kaldırmayı amaçlayan bu dilsel olay ,bu bağlamda “we-code” biz ve kodumuz veya “in-group code” grup içinden biri şeklinde işlem görmektedir. Grup sadakati bağlamında önemli olan bu kavram, üçüncü yani grup dışı taraflar için ise “they-code” onlar ve kodları veya “out-group code”grup dışından biri, işlemi görmektedir. (Prosenko, 2004:124) Somut bir şekilde örnek verecek olursak bilinçli bir şekilde düzenek kaydırma aynı düzenek yapısını kullananlara “bende sizdenim” mesajı verilirken bu düzeneğe yabancı olanlar yani başka dil konuşanlar için ise gizli dil işlevi görmekte ve anlaşılmamak üzere kullanılmaktadır.

Düzenek kaydırma kavramını etkileyen diğer unsurlar incelendiğinde siyasi yapının kararları, örneğin bir ülkede iki resmi dilin kabul edilmesi bu olayı sıklaştıracaktır, demografik faktörler, örneğin aynı bölgede birden fazla etnik grubun yaşaması ve bunların birbirinin dilini bilmesi, ikamet yeri ve ikamet biçimi (şehir, kasaba, köy, göçebe yarı göçebe ve yerleşik gibi), sosyal statü ve eğitim durumu, düzenek kaydırmadaki sıklığı etkileyecektir. Bununla birlikte konuşma ortamı, konuşanların durumu ve niteliği, konuşmanın konusu gibi unsurlar da düzenek kaydırmanın sıklığını etkileyecektir.

Düzenek kaydırmayı ortamsal (*situational code-switching*) ve tematik *metaphorical code-switching*) şeklinde iki durumda ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Ortamsal düzenek kaydırmada birey A dilden B diline belirli ortamlarda geçiş yapmaktadır burada önemli olan konuşma ortamı ve karşıdaki muhataplardır. İkinci durumda ise birey A dilinden B diline belirli konular konuşulduğunda geçiş yapmaktadır. (Wardhaugh, 2006:69)

Birim olarak değerlendirdiğimizde düzenek kaydırma; tek kelimededen(isim, fiil, zamir, gibi), kelime gruplarından (isim tamlaması, sıfat tamlaması), bütün bir cümleden veya deyimlerden meydana gelebilir.

Düzenek karıştırma (Code-mixing): Türkçede düzenek karıştırma, kod karıştırma, şeklinde kullanılan bu terim iki dilli toplumlarda daha çok küçük dilsel yapıların istem dışı ikinci dilde karıştırılarak kullanılması olarak tanımlanabilir. Mc. Cormick göre A dilinden dilbilgisel bir yapının B dilindeki dilbilgisel bir yapı ile karıştırılarak yapıldığını ancak sözü edilen B dilinin de A dili kadar baskın dil olması gerektiğini vurgulamaktadır. (Demiray, 2015:28)

Düzenek kaydırmayla düzenek karıştırma arasında şu şekilde bir fark vardır; düzenek kaydırmada yapılar bilinir ve bir bütün olarak bir yapıdan diğerine geçiş söz konusudur, düzenek karıştırmada ise hangi yapı hangi dile ait olduğu konuşan tarafından konuşma

enasında bilinmez ve A dilinden bir yapının bir kısmı B dilinden bir kısmıyla karıştırılarak kullanılmasıdır.

Gizli dil (Secret language): Zeynep Korkmaz'a göre gizli dil; *“Toplumdaki sınırlı bazı kesimlerin veya bazı esnaf gruplarının başkalarının anlaşılmasına engel olmak için kelimelere özel bir takım anlamalar vermek için konuştukları dildir.”* Şeklinde tarif eder. Çevresindeki diğer gruplarla ortak bir üst dil bulunan bir etnik grubun (burada kastedilen etnik alt grubun) , düşünce ve duygularını çevredekilerden gizlemek amacıyla kullandığı; bir etnik gruba ait olma, dolayısıyla grup kimliği oluşturma, yalnızca suç sayılabilecek durumları değil, hayatın her safhasını ifade etme yeterliliğine sahip olma, ve deşifre olan kelimeleri değiştirme gibi yönlerden bir alt kültür dilidir. Gizli dillerin özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz; Gizli dil ana baba ve çevreden öğrenilir ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Gizli diller ortak dilin sadece yapısını kullanırlar. Gizli diller grup kimliği oluşturmada önemli yer işgal ederler. Gizli diler bir etnik gruba aittir. Gizli diller bir etnik grubun bütün yaşam tarzını, düşünce şeklini gizlemek için yaratılmışlardır. (Yıldırım, 2011:12)

Ağız (Subdialect, Local language): tiyatro, roman, öykü gibi edebi eserlerde kişiler konuşururken ağza başvurulmaktadır, bunun bir çok nedeni olmakla birlikte, temelde konularını toplumsal olaylardan alan ve belli bir bölgede geçen yapıtlarda başvurulan yaygın bir biçimsel özelliktir. Yazar bu şekilde kahramanın kültürel, psikolojik durumunu okuyucuya daha başarılı bir şekilde vermeği amaçlamaktadır. Berke Vardar ağız şöyle tanımlamaktadır: *“Bir dil alanı içinde görülen konuşma biçimlerini, söyleyiş türlerini, kimi durumlarda da toplumsal özellikleri yansıtan kullanımların her biri, yerel kullanım anlamında ağız, lehçeye (diyalekt) karşıt olarak, çok dar bir alanda yer alır. (2007:14)”*

.”Zeynep Korkmaz ise *“bir dilin veya bir lehçenin daha küçük yerleşim bölgelerinde yazı diline oranla birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri, (1992:4)* şekilde tanımlamaktadır.

Ağızlar aşağıdaki özelliklerinden dolayı ölçünlü (ulusal) dilden farklı oldukları söylenebilir;

1-Ağzın kullanım alanı sınırlıdır, örneğin ölçünlü dil eğitimde, resmi yazışmalarda, basında vs. gibi kullanım alanı bulurken ağızlar sadece aile içi ve etnik grup içi iletişimde kullanım alanı bulmaktadırlar.

2- Ağızları kullananlar belirli bir sosyal çevreden iken örneğin köy halkı, aynı şekilde daha çok yaşlılar tarafından bilinir ve tercih edilirler. Kullanımda eğitim seviyesi de son derece önem arz eder. Buna karşıt olarak ölçünlü diller daha çok büyük yerleşim yerlerinde ve eğitim seviyesi yüksek bireyler tarafından kullanılırlar.

3-Ağızların aktarım içe dönük sadece aile ve sosyal çevrede gerçekleşirken ölçünlü dilde aktarım daha çok dışa dönük, eğitim kurumları, basın yayın organları gibi bir çok yerde gerçekleşmektedir.

4-Ağızlar edebi eserleri hariç tuttuğumuzda sadece sözlü formda kullanılmaktadırlar, ölçünlü dillerin yazılı formları da yaygındır.

5-Ağızlarda daha dar kullanım alanı olan mikro ağızların oluşumundan da söz edebiliriz, bunlar çeşitli sosyal grupların temasından oluşan yapıtlardır, bu mikro ağızların oluşumunda ölçünlü dil de önemli yer işgal eder.

6-Göçebe topluluklarla yerleşik yaşam süren toplulukların konuşma dilleri kıyaslandığında göçebe topluluklar daha fazla ağız özellikleri taşıyan dil kullanılmaktadırlar, ağızlar göçebe topluluklarda daha uzun süre korunmaktadır.

İstanbul ağızı ölçünlü Türkçeye temel olan ağızdır. (İmer, Kocaman, & Özsoy, 2011:19)

Dil edinimi (Language acquisition); Dilin yaygın ve örgün eğitim kurumları vasıtasıyla değil de doğal yollarla öğrenilmesine dil edinimi denir.

Öğrenme bilinçli bir işlemdir, dil edinimi ise öğretim olmadan gerçekleşen doğal bir işlemdir. Bireyin emek harcamadan içinde yaşadığı toplumun dilinin edinilmesi süreci ile bu süreç sonunda elde edilen ilk dile işaret edilen bir terimdir. (Karağaç, 2013:304)

Dil durumu (Language situation); Belirli bir yaşam alanında (köy, kasaba, bölge, ülke gibi), yaşayan toplulukların bir zaman diliminde dil kullanımını ve dilin fonksiyonlarıyla ilgili durumunu açıklamak için kullanılan bir kavramdır. (Belikof & Krisin, 2006:26) Yaşam alanında yaşayan topluluklar birbirleriyle iletişim kurmak için bir çok farklı ağız, dil kullanıyor olabilirler, bu diller arasındaki temas, ve bu dillerin kullanım alanları arasındaki dinamik denge dil durumu incelenirken üzerinde durulması gereken önemli bir konudur.

Ölçünlü dil kullanımı, konuşulan ağızlar, dilin aktarımı, dilin örgün ve yaygın olarak öğretilme durumu, basın ve yayında kullanılan dil, dili incelenen yerin sosyal ve etnik yapısı, meskun yerin büyüklüğü ve geçim kaynakları, göçebe ve yerleşik yaşam tarzı, kültürel temaslar farklı bölgelerin dil durumlarının farklı olmasına sebep vermektedir.

2. Cemal Kaygılı'nın Romanında Çingenerin Dilsel Durumu

Yapıtta dili incelenecek kahramanları iki gruba ayırmak mümkündür;

Göçebe Çingeneri temsil eden Mangaptut Nazlı, Gavur Etem, Tırşe Gözlü Gülizar'a, Harmancı Çingener denmektedir, Çukurova Teberlerinde *“harmanat”* kelimesi vatansız”, “nüfus cüzdanı olmayan” anlamalarında halen kullanılmaktadır, (Yıldırım, 2011:134) fakat Kaygılı'nın bu Romanında Harman yerinde ikamet eden anlamında kullanılmıştır. Kaygılı'nın Romanından yola çıkarak Çingenerin *“arman yapmak”* fiil olarak *“yerleşmek konmak”* anlamında kullandığını da görmekteyiz;

“Çayırbaşlılar анги(hangi) yerlerde arman (harman) yapıyorlarsa oralara...” (Kaygılı,2011: 82)

Yine kahramanların konuşmalarından yerleşik Romanların göçebe olanlara *“Çerge”* dediklerini anlıyoruz, fakat unutulmaması gerekir ki Çergiler göçebe Çingenerin bütünü için kullanılan bir etnonim değil sadece belirli bir grubu temsil etmektedir. Kırklareli'nde Çergiler adı altında bir grup Romanın günümüzde de yaşadığı tespit edilmiştir.

İkinci grup ise yerleşik Çingeneri temsil eden Çakır Emine, Rana, Seher' dir.

Kaygılı Romanında kendi, dilinden Çingenerin diliyle ilgili şu şekilde bilgiler vermektedir:

“Biz bu dile Çingene'ce diyoruz ama onlar kendi aralarında “Romanes” diyorlar. Çingeneceyi İstanbul'un şurasında burasında yerleşmiş, oturmuş olan çalgıcı Çingenerler bilmezler.” (Kaygılı, 2011:39)

Yine:

“Romanes kelimelerle karşılaşınca bunların salt göçebe Çingenerlere ait olduğunu unutmamalısınız..” (Kaygılı, 2011:39)

3.1 Cemal Kaygılı'nın Romanında Göçebe Çingenerin Kullandığı Türkçe

3.1.1 Romana Göre Göçebe Çingenerin Sesbilimsel Dil Durumu

Yaron Matrassa göre Romanların Romanes ve Makedoncanın yanında konuştuğu Koranes veya Horahane adı verilen Türkçe Balkan Türk ağızlarından biridir. (Johanson, 2014:28)

Romana göre Topçularda Harman yerinde oturan ve harmancı diye tabir edilen Çingenerin konuşmalarında fonetik açıdan Balkan Türk ağızlarından kalıntılar görmekteyiz.

Bulgar Türkolog E.Boyef'in Balkanlarda ağızlar; Batı Balkan Ağızları, Mizya ve Trakya Ağızları, Doğu Rodop ve Gerlovo Ağızlar şeklinde sınıflandırmakla birlikte Yürük ve Orta Rodop ağızlarını da ayrı bir yere koyar. (Günşen, 2012:118)

İsa Cebeci ise Deliorman Türk ağızı Mizya ve Trakya Ağızları grubunda yer aldığını söylemektedir, (Cebeci, 2010:34) Harmancı yani göçebe Çingenerin Romanda geçen konuşmaları incelendiğinde sesbilimsel açıdan aşağıdaki şekilde Deliorman Türk ağızıyla dolayısıyla Mizya Trakya ağızıyla uyduğunu söyleyebiliriz, bu ağız konum bakımından doğu Bulgaristan'ı yani Varna, Burgaz, Rusçuk, Şumnu, Yanbol, Tırgovişte illerinde konuşulan Türkçeyi kapsamaktadır.

Ön seste ünsüz düşmesi Trakya Türk ağızlarında görülen bir olaydır, örneğin; "hayvan" yerine "ayvan", "hafta" yerine "afta" şeklinde kullanılmaktadır "h" sesinin düşmesidir.(Cebeci, 2010:36) Kaygılı'nın eserinde göçebe Çingenerde de kullandıkları günlük Türkçede yoğun bir şekilde bu olaya görülmektedir;

"Oş (hoş) geldin, oş (hoş) geldin..." (Kaygılı, 2011: 113)

"Angisi (Hangisi) olursa olsun. İster karası, ister sarısı, ister bozu, ister alacası..." (Kaygılı, 2011: 198)

"Hem yalnızca insanlar değil, ayvanlarda (hayvanlarda) susta durur karşısında." (Kaygılı, 2011: 198)

"Çayırbaşlılar angi (hangi) yerlerde arman (harman) yapıyorlarsa oralara..." (Kaygılı, 2011: 82)

Yine Delorman Türk ağızlarında mevcut olan ünlü daralması (Cebeci, 2010:35) da Kaygılı'nın eserinde göçebe Çingenerde görülmektedir;

"Senini mangaptut Nazlın üldü (öldü) bu lokmayı da onun çanı için biz döktük..." (Kaygılı, 2011: 141)

"Kırdıksa yüreciğinizi, başılayın bizim kusurumuzu, küylülüğümüzü (köylülüğümüzü)..." (Kaygılı, 2011: 183)

"O başka o... Ona derler tüvbe (tövbe) namazı... O kılınır üç, dört senede bir kere..." (Kaygılı, 2011: 197)

"Suğuklanmışsındır (soğuklanmışsındır)..." (Kaygılı, 2011: 34)

"Süylemesi (söylemesi) kolay, ille velakin şinci sesim kısıktır..." (Kaygılı, 2011: 85)

"Benden de kendisine yığın yığın selam üperim (öperim) mümarek (mübarek) elerinden ..." (Kaygılı, 2011: 196)

"Süledim (söyledim) size peşin... O garipçe bir insanoğludur, belki biz deriz bülelerine (böylelerine) bengalli yani ya... Siz dersiniz nasıl bakayım... Şey... Cinli, cinli!..." (Kaygılı, 2012: 60)

Burada gördüğümüz Rumeli Türk ağızlarından, Deliorman, Tuzluk, Kuzeydoğu Bulgaristan, has bir özelliğidir, Deli orman Türk ağızında da görülen ö>ü ve o>u şeklinde daralmıştır. (Cebeci, 2010:35)

Yine iç seste ğ> v değişmesi Balkan Türk ağızlarında görülen sesbilimsel olaydır, Kaygılı'nın Romanında bununla ilgili örnekler bulabiliriz; (Cebeci, 2010:37)

"Ne suvuklanması (soğuklanma) be Etem? Diyil (değil) suvuklanma (soğuklanma) işi bu!..." Kaygılı, 2011: 34)

Yine Doğu Bulgaristan ağızlarında "ğ" yoktur bu ünsüz ya düşer yada "y" dönüşür, romandan şu şekilde örnek vermek mümkündür; (Cebeci, 2010:35)

-Bunların kimi te gördüğün gibi sepetçi,kimi demirci,kimi **diyirmen (değirmen)**,tarak tamiratçısı,kimi orakçı, kimi harmancı, kimi falcı, kimi de ayıcı, maymuncu, şebekçi, kuklacı...(Kaygılı,2011: 29)

Ön seste tonsuzlaşma Deliorman Türk ağzında da sık rastlanan bir durumdur(Cebeci,2010:34); örneğin *testere (destere), tefter(defter) gibi*; Kaygılı'nın Çingeneler romanında da bu görülmektedir:

-**Temin (Demin)**söylemedik mi benim bilmediğim bu dünyada beş vakit namaz.(Kaygılı,2011: 30)

3.1.2 Romana Göre Göçebe Çingenelerin Sözcük Bilimsel Açından İncelenmesi

Harmancı Çingenelerin günlük hayatta kullandıkları konuşmalarda Balkan Türk ağızlarından ödünçlemeler de görülmektedir.

"Anam beni **enciklediği** zaman (doğurduğu) zavallı hasta düşmüş sütü çekilmiş, beni hiç emzirmemiş..."(Kaygılı,2011: 134)

Bizim kopoy **encekledi (doğurdu)**. (Deliorman ağzı, kişisel derlemem)

"Sonra ben alıp **enceğimi** geleceğim sizin evinize."(Kaygılı,2011: 236)

Encekler (Çocuklar) ne yaperi (ne yapıyor)?" (Deliorman ağzı, kişisel derlemem)

"Ne kusur ettim sizlere karşı ki **bulaştınız(başladınız)** benden kaçmaya?" (Kaygılı,2011: 140)

-Bizde **bulaştık** tütün kırmaya... (Bizde başladık tütün kırmaya.) (Deliorman ağzı, kişisel derlemem)

"Kim bilsin, dediler kaçık karı ne yana **savuştı** gitti?..."(Kaygılı,2011: 123)

İki Bulgar ensesini kaşıyınca kadar **savuştuk** oradan.. (Deliorman ağzı, kişisel derlemem)

"Baba **mancanın** tadına bakıyor..."(Kaygılı,2011: 91)

"Kompil (kumpir) **mancasına tuz attı**." (Patates yemeğine tuz attı.). (Deliorman ağzı, kişisel derlemem) ve "Suvannı (soğanlı) domatis (domates) mancası yap" (Cebeci, 2010:183)

"Nazlı bunları tutar eli ilen bi bakar yüzlerine **derin derin ayvan ossat** bulaşır uyumaya." (Kaygılı, 2011:198)

"**Osaat** kızımeme canım, biraz sabırlı ol da mola desinner." (Cebeci, 2010:198)

Romanda göçebe Çingenelerin konuştuğu Türkçede Bulgarcadan ödünçlenen yapılar da görmekteyiz, bunlar bazen ekten bazen kelimededen ibarettir;

"Abe Akman baba, tutur sen şinçi **Bulgariya (Bulgaristan)** işi bir türküde dinleyelim..." (Kaygılı,2012:51)

Аз ще живея в България

"Şinçi otururlar ....**Çak** ta orada..." (Kaygılı,2012:97)

Вирвах чак до полянката (Тaa çayıra kadar yürüdüm)..

"Sen istersen **müzikayı**, çalgıyı alasin onları benden haberi..."(Kaygılı,2011: 83)

Аз обичам музиката (Ben müziği seviyor) .

"Bir dahasına gelirken bana da getiresin birazcık kırpıntı et, birazcık kuru **fasul** (fasulye) bir ufak somun ekmek." (Kaygılı,2012:73)

Искам **фасул** с месо. (Etlı fasulye istiyorum).

3.1.3 Romana göre Göçebe Çingenelerin Gizli Dil Yapıları

Harmancı Çingenelerinde gizli dil yapılarını, yerleşik çalgıcı Çingeneler de kullanmaktadır, Kaygılı'nın Romanından bu konuda şu şekilde bilgi sahibi olmaktadır;

“Biz bu dile Çingenece diyoruz ama, onlar kendi aralarında ‘Romanes’ diyorlar. Zaten kendilerine de Rom dedikleri gibi...”(Kaygılı, 2011:39)

“Yalnız onların kendi aralarında birçoğu da düğünlerde, derneklerde parola yerine kullandıkları bazı tabirler, ıstılahlar vardır ki, onların arasında da pek az, binde bir gerçek Çingenece kelime ya vardır, ya yoktur. Onların kullandıkları bu tabirlerin çoğu argodur.” (Kaygılı, 2011:39)

“Onların kullandıkları şu:”sipari, piyiz, cızlam, toslamak, hindim, keriz, habe” kelimelerinden yalnız “yemek” anlamına gelen “habe” kelimesi Romanes dedikleri gerçek Çingenece olduğu halde, ötekiler tam bir kerizci argosudur ki, bunları yalnız çalgıcı Çingeneler değil, Karagözcüler, Ortaoyuncuları, Tuluatçılar ve sonra argo ile konuşan herkes aynen kullanır.” (Kaygılı,2011:39)

Romandan örnekler:

“Ah laçi ağabeycim **toslayasın** buncağıza yarım metelik!” (Kaygılı,2011: 17)

“Ah şinci olsaydı birazcık piyiz (rakı)da **kaysaydık (bitirseydik)** onu şuracıkta tatlı tatlı?”(Kaygılı,2011: 27)

“Siz kibar bir **kerizci (müzişyen)** misiniz yoksam Beyoğlunda, ya ki tiyatrolarda palyaço musunuz?” (Kaygılı,2011: 80)

“İlla velakin demek istediğim burada avşam **teferizi (eğlence)** yapalım da göresiniz. (Kaygılı,2012: 49)

Mangıra göre *habe kaymak, katalaviz, keriz, kerizci, keriz etmek, kıpti, mangiz, sopar, todi, bengala, beti, çak, grasni, harni, imşa, laçi, mangaptut, odel, so, teferiz, terlayni, , kam, paçala, laçi, çarhan,* (2011:246) gibi kelimeler argodur. Fakat Romanın yazıldığı dönemde bu kelimelerin bir kısmı örneğin *odel, laçi, grasni, habe, paçala,* gibi, günlük dilde kullanılan melez dilin parçalarıdır, bunlar Romanestir ve argonun kavramsal ve kuramsal çerçevesine uymamaktadırlar. Romanes olan bu kelimeler Romanın yazıldığı dönemde argo değilken zamanla Romanesin canlılığını yitirmesi neticesinde bunlar gizli dil olarak kullanılmaya başlanmışlardır ve argo sözlüklerinde yerlerini almışlardır. Mangır’ın buradaki hatası eseri yazılı döneme göre değerlendirmemiş olmasından kaynaklanmaktadır.

3.1.4 Cemal Kaygılı’nın Romanında Göçebe Çingenelerin Kullandığı Düzenek Kaydırma (Kod Değiştirme) Örnekleri

Kaygılı’nın eserinde gerçek hayattan alınmış Türkçe konuşmalar mevcut iken aynı şekilde Romanes konuşmalar başarılı bir şekilde verilmiştir. Romanes konuşmalarda düzenek kaydırmalar sık görüldüğü gibi Türkçe konuşmalarda da düzenek kaydırmalar az değildir.

Göçebe Çingenelerde düzenek kaydırma örnekleri;

“Hoy Nigar sokerana sokerana? **Haydi mani, haydi mani...**” (Ne yapıyorsun,ne yapıyorsun? **Haydi çabuk, haydi çabuk.**)(Kaygılı,2012:32)

“Hoy **efendim, hoy efendim, akete nanay makete nanay...**” (Hey **efendim hey efendim, bende de yok onda da yok...**) (Kaygılı, 2011:39)

R>T (göçebe Romanlar Romanes dilini kullanırken aynı iletişim ortamında Türkçe yapılar da kullanılmaktadırlar) “**efendim, haydi**” kelimeleri isim olarak düzenek kaydırmaya Romanesten Türkçeye iyi birer örnektir.

“Biz yaptık **şerhada** o işi.” (Kaygılı,2012:34) (Biz yaptık **çadırda** o işi.)

“Ha geldim **mokamoto** ha geldim.”(Geldim **enişte** geldim) (Kaygılı,2012:33)

T>R (göçebe Romanlar Türkçeyi kullanırken Romanes dilini aynı iletişim ortamında kullanmaktadırlar) “*mokamoto*, *şerha*” kelimeleri isim olarak düzenek kaydırmaya Türkçeden Romanese iyi birer örnektir.

Romandaki bu konuşma örnekleri göçebe Romanların aynı anda iki dili kullandıkları bazen istem dışı bazen iletişim ortamında mecburi kaldıklarından düzenek kaydıkları görülmektedir.

3.1.5 Romanda Düzenek (Kod) Karıştırma Örnekleri

Cemal Kaygılı'nın Romanında bir çok düzenek karıştırma örneği ile karşılaşmak mümkündür;

“*Ha bakayım, güreyim sizi mahçuplatmayın (mahcup etmeyin) beni: paçala misafireski (misafirlere) itibar kerdan (edin), Romanes canel kadamanoş Todiya kardeş hanımcasına*” (koşun misafirlere itibar gösterin; onları çingenece karşılamayın, o kardeşlerinizi hanımca selamlayın.” (Kaygılı,2012:181) Burada kod karıştırmayı üç yerde görmek mümkündür;

“*Mahçuplatmayın*” kelimesi tamamen göçebe Romanların Türkçedeki yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır. İkinci olarak , “*misafireski*”de olduğu gibi Türkçede kullanılan bir kelimeye Romanes dilinden çoğul eki “*es*”ve yönelme eki “*ki*”ilave edilmiştir. Üçüncü olarak ta “*itibar*” isim ile Romanes dilinden “*kerdan*” “*etmek*” anlamında eylem olarak beraber kullanılmışlardır.

“*Tencere yuvarlandika (kha) o kapake (Romaneste “ke, ki” yönelme hali) arkadaş.*” (Kaygılı,2012:104) (*Tencere yuvarlandı kapağına arkadaş*)

Romandan alına bu örnekte de konuşanın dil ile ilgili yetersizliği sonucunda düzenek karıştırma olayı meydana gelmiştir.

3.2 Cemal Kaygılı'nın Romanında Göçebe Çingenelerin Kullandığı Romanes

3.2.1 Romanes Dili

Romanes dili Avrupa'da kullanılan ilk ve tek Hind- Avrupa dil ailesinin Asya koluna ait dildir. Bu dil Avrupa'da Romanlar tarafından konuşulan dilbilgisi yapısı doğrudan Sanskritçeyi kaynak alan bir dildir. Avrupada ilk Romanes diline ait kayıtlar 1547 yılında Adru Borde'e tarafından yapılmış olup aşağıdaki Romanes cümleler içermektedir;).(Romaninet, Education and Culture DG Lifelong Learning Programme, 2007)

Cater myla barforas (En yakın kasaba ne kadar uzaklıkta)?

Mays t'aves barforas (Kasabaya hoş geldin)!

Mole pis, vena (Şarap içer misin)?

Avava tosa (Seninle geleceğim).

Hys telen, pe (Otur ve iç)!

Pe, pe, develasse (İç iç tanrı için)!

A, chae, da mai manor, la vene (Kız bana ekmek ve şarap ver) !

Da mai masse(Bana et ver)!

A chae, av orde, susse (Kız, gel buraya ve dinle)!

Da mai paba, la ambrell (Bana elma ve armut ver)!

Lachi rat (İyi akşamlar).(Romaninet, Education and Culture DG Lifelong Learning Programme, 2007)

Yukarıda altı çizili sözcüklere Kaygılı'nın bu romanında rastlamak mümkündür;

Ave, ava (gelmek, fiil) → *Palenin avela (Dağdan geliyor). Lenin de avela (Dereden geliyor).* (Kaygılı,2011: 90)

Pi , pa, pe (içmek, fiil) → *piyiz; içki (fiilden türetilmiş isim), “Ah şinci olsaydı birazcık piyiz (raki)da **kaysaydık (bitirseydik)** onu şuracıkta tatlı tatlı?”* (Kaygılı,2011: 27)Yerleşik romanlarda genellikle “raki “anlamında gizli dil olarak da kullanılır.

Laçi (güzel, iyi,sıfat) →...*habe laçi misafir kerdan(misafirler için güzel bir yemek hazırlayacaksınız.*(Kaygılı,2011: 50)

Chae, çay, çave, (çocuk, isim) → *Habe mi+çay neni.*(Kaygılı,2011: 86) (*yemek çocuğ+um ninni*). *Pani mi+çay neni*(Kaygılı,2011: 86) (*su çocuğ+um ninni*)

Devel (tanrı,isim) → *Odel (Tanrı) versin sana daha çok*(Kaygılı,2012:17) Borrow'a göre bu kelimeyi Hristiyan Romanlar “o-dand”, “o-del”, “o-devel “ şeklinde kullanmaktadır, buradaki “o” Yunancadan kopyalanan bir ön ektir. (Paspati, 1861:44)

Romanesin bir dil olarak gelişimini şu şekilde gerçekleştirmişir (Romaninet, Education and Culture DG Lifelong Learning Programme, 2007) ;

-Protoromanes Dili (Avrupa kıtasına gelmeden önce)

-Erken Romanes Dili (Bizans Dönemi)

-Modern Roman Dialektleri (14.-15. Yüzyıldan Günümüze)

Yapılan araştırmalarda Romanes ağızlarının oluşumu 18. Yüzyılda tamamlanmıştır. Bu oluşumda aşağıdaki etkenlerin önemli rol oynadığı söylenebilir(Romaninet, Education and Culture DG Lifelong Learning Programme, 2007);

-Çeşitli dönemlerde Avrupa'nın pek çok bölgesine Romanların göç etmesi ve göçebe bir hayat yaşaması. Buna bağlı olarak farklı kültürlerle tanışmaları, kültürlerin dile etkisi.

-İletişim kurdukları etnik gruplarla genellikle ticari faaliyetlere bağlı olarak gerçekleşen dilsel temaslar.

-Bölgesel dağılıma bağlı olarak siyasi ve sosyal nedenlerin dilsel yapılarda meydana getirdiği değişimler, örneğin uygulanan eğitim ve dil politikaları veya sosyal tecritler.

Balkanlarda Romanlar dört Romanes diyalekti konuşmaktadır. Bunlar; Güney Balkan Romanes Diyalekti, Kuzey Balkan Romanes Diyalekti, Kuzey Ulah Romanes Diyalekti, Güney Ulah Romanes Diyalekti şeklindedir.(Romaninet, Education and Culture DG Lifelong Learning Programme, 2007)

Kaygılı'nın Romanına Romanes konuşmalar güney Balkan Romanes ağızından izler taşımaktadır ki bunu ayı terbiyecisi Romanlar kullanmaktadır, Gavur Ethem'de ayı terbiye eden Çingenelerindendir. Güney Balkan Romanes ağızını eserde göçebe Çingenelerin kullandığı zamirlerden tanımaktayız.

“*Nakiro me eziyet...*” Bana eziyet etme... “*me –mo*” (bana anlamında Balkan diyalektinde kullanılmaktadır,) (Paspati, 1861:109)

İkinci dayanağımız da gelecek zaman için kullanılan “*ka* “ eki güney Balkan diyalektinde kullanılan bir ektir. (Paspati, 1861:98)

“*Kamaraf tu laçi beş mudaradut.*” (Kaygılı, 2011:113) **Ka+** marafa **tu** laçi beş...Güzel oturmazsanız sizi döveceğim.

Yine yukarıdaki “*tu*” zamiri “sizleri” anlamında güney Balkan Romanes ağızında kullanılmaktadır. (Paspati, 1861:97)

Kaygılı'nın romanında Romanes dilinin söz dizimsel ve biçimbilimsel özelliklerinin Romanes diline uyup uymadığına baktığımız da aşağıda görüldüğü gibi, uyduğunu görüyoruz.

“Hoy Nigar *sokerana sokerana?* (Nigar! Ne yapıyorsunuz, ne yapıyorsunuz?) (Kaygılı, 2011: 32) Kaygılı bu cümleyi tercüme ederken “ne yapıyorsunuz?” şeklinde tercüme etmiştir fakat romana baktığımız zaman orada iletişim kurulan kişi sayısı ikidir ve cevap verende baldızıdır. Dolayısıyla kaygılının tercümelelerinde özellikle çekim eklerinde yanlışlıklar olduğu tespit edilmiştir. “Kerava” “yapmak” eylemiyle, “so” “ne” soru isminin birlikte çekimi şu şekildedir. (Paspati, 1861:106)

Tekil

So+ kera+va →Sokerava; ne+ yapıyor+um

So +kere+sa →Sokeresa ; ne +yapıyor+sun

So+ kere+la →Sokerela ; ne+ yapıyor

Çoğul

So+ kere+sa →Sokeresa; ne+ yapıyor+uz

So+ kere+ na →Sokerena; ne+ yapıyor+sunuz

So +kere+na →Sokerena;ne+ yapıyor+lar

Romanes konuşmaları sözcükbilimsel açıdan incelediğimizde kelimelerin Paspati'nin sözlüğünde mevcut olduğunu görüyoruz örneğin;

“Günes de (**kam**) demek!..”(Kaygılı,2011: 84)

“Kam” kelimesi “güneş” anlamında (Paspati, 1861:76)

“Yıldız **çerhan** demek...”(Kaygılı,2011: 84)

Chergheni / Tcherhinee “yıldız” manasında, (Paspati, 1861:75)

“Çön demek ay demek ...”(Kaygılı,2011: 84)

“Chon” “ay” anlamında, Sanskrşçe “chandra” olarak ay anlamında mevcuttur. (Paspati, 1861:58)

Mi+dai→**Midai**; annem aynı şekilde **tui** şeklinde kullanılmaktadır. (Paspati, 1861:58)

3.3 Göçebe Romanlarda Dil Edinimi ve Dil Sürdürümü

Rağduk kela kana, beşe kana

Avrupa dana dana dana dana

Rağduk dana , tospaaa dana dana

Kele kana, beşe kana((Kaygılı,2012:16) Gibi ninniler Romanların Roman çocuklara Romanes dil edinimini ve aktarımını kültür edinimi ve aktarımıyla birlikte gerçekleştirdiklerini göstermektedir.

Şoparlar oynar hampur

Dalemin (babamın) sırtı kambur

Ha versin odel (Tanrı) sana:

Çil çil altın bir kalbur!.. (Kaygılı, 2011:38)

Aynı şekilde Romanda yukarıda görüldüğü gibi Türkçe ve Romanes iki dilli melez bir aktarım ve edinimden de söz etmek mümkündür.

4.Yerleşik Çingenerin Dilsel Durumu

Fonetik açıdan incelediğimizde göçebe Çingenerde gördüğümüz fonetik hadiseleri yerleşik Çingenerin konuştuğu dilde görmüyoruz:

“**Hani** (h düşmemiş) o Tahirle Zühre oyununda Zühre'nin anası Zavallı Tahirciğe büyü yaparda iki genci birbirinden **soğutmaya** (sovutma ğ>v gerçekleşmemiş) çalışırdı.
“(Kaygılı,2012:232)

“**İrfan Beyciğime de şu harmancı kocakarılarından birisi büyü yaptı da onu benden soğuttu.**
“(sovuttu ğ>v gerçekleşmemiş) (Kaygılı,2012:232)

“**Aşkın sevdanın ilacı, ya bu dediğim vuslattır yahut da iki ölümdür, ölüm** (ülüm ö>ü olması gerekir) **anacığım.**” (Kaygılı,2012:127)

Yukarıdaki konuşma örneklerine bakarak yerleşik hayat yaşayan Romanların Balkan Türk diyalektlerinden izler taşımadığını anlamaktayız.

Aynı şekilde Bulgarca ve Balkan ağızlarından ödünç kelimelere de rastlamıyoruz. Yerleşik Roman grupları ölçünlü dile daha yakın bir dil kullanmaktadırlar. Yerleşik Romanlar göçebeler gibi gizli dil unsurlarını tam olarak bilmekte ve kullanmaktadırlar.

5.Yerleşik Romanlarla göçebe Romanların Ortak Dilsel Özellikleri

Kaygılı'nın romanında iki roman grubunun dil kullanımında ortak yönler de vardır.

Her iki Roman toplumunda da Romanlar küçültme eklerini sık kullandıkları görülmektedir:

“**Ha veresin beş paracık bana.**” (Kaygılı,2012:17)

“**Ha ver bana da beş paracık efendim paşam.**” (Kaygılı,2012:17)

“**Ha beyefendi ağabeyciğim, on paracıklar verseniz bize ..Çekeriz birer kıyak hampur size.**
“(Kaygılı,2012:17)

“**Ha versene be ağam beş parsacık, Odel versin sana daha çok.**” (Kaygılı,2012:17)

“**Ha toslayasın bana da bir iki mungircık, çok mudarla (hazin) bir dua edeyim size!**”
(Kaygılı,2012:37)

“**Te bu şoparın babası yeni ölmüştür, kalmıştır şinci yetim, veresin buncağıza birkaç paracık.**”
(Kaygılı,2012:21)

“**O zavallı kadıncık çeker şinci bir dert ki, buna derler gönül kırmanı.**” (Kaygılı,2012:63)

Romandaki örneklerde olduğu gibi, günümüzde de Romanların küçültme eklerini sık kullanmaları sıklık kopyalmasına örnek olarak verilebilir.

B dilindeki sık kullanılan bir yapının A dilinde de kopyalanarak sık kullanılması anlamına gelmektedir, örneğin Hint-Avrupa tesirindeki Türk dilleri, bağlaçları fazla kullanmayı meyil ederler. (Johanson, 2014:36) Küçültme ekleri Slavcanın tesiri altında kalmış Bulgarcada da sık kullanılmaktadır:

Искам хлебче. Ekmekçik istiyorum.

Ще купя баничка. Börekçik satın alacağım.

Имаш ли моливче. Kalemciğin var mı?

Даи ми парички. Bana paracık versene.

Sonuç

Kaygılı'nın romanını dayanak kabul edersek şu sonuçlara ulaşmak mümkündür;

Romanlar Romanın yazıldığı dönemde yerleşik ve göçebe yaşam tarzlarına bağlı olarak iki farklı Türkçe ağız konuşmaktaydılar; Göçebe olanlar Balkan Türk ağızlarından Doğu Rumeli yani Trakya ağızlarını konuşurlarken, yerleşik hayat yaşayan çalgıcı Çingeneleri İstanbul ağını

konuşmaktaydı. Bu bizde göçebe Çingenerlerin Balkanlardan geldikleri ihtimalini güçlendirmektedir.

Roman Göçebe Çingenerlerin Romanesi günlük hayatlarında da kullandıklarını hatta çocuklarına da aktardıklarını göstermektedir.

Kullandıkları Romanes daha çok Balkan Çingene ağızından izler taşımaktadır bu kanıya kullanılan aitlik zamirlerine bakarak ulaşıyoruz.

Yerleşik Romanlar yazarın da dediği gibi Romanesi bilmemektedirler fakat gizli dil olarak bazı Romanes kelimeleri kullanmaktadırlar.

Düzenek kaydırma göçebe Çingenerlerde görülmektedir, bunun nedeni göçebe Çingenerlerin iki dilli olmasıdır. Her iki dilde kelime darlığı açısında yetersiz oluşları bunları düzenek kaydırmaya (Code switching) mecbur bırakmaktadır.

Göçebe Romanların Türk komşularıyla konuşurken övücü ve ismi tasgir dediğimiz küçültücü yapılar kullandıkları görülmektedir.

Romanesi kendi aralarında iletişim kurarken kullandıkları, bununla birlikte kendi aralarında Türkçe yapıları da kullandıkları görülmektedir. Bu da melez bir dilin varlığını göstermektedir.

Romanın yazıldığı dönemde Balkan Romanes ağızı İstanbul'da yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

Kaygılının yapıtı art zamanlı olarak Romanların hem dilbilimsel durumu ve de toplum dilbilimsel durumu hakkında bize başarılı bir şekilde bilgiler sunmaktadır.

Kaynakça

- Belikof, B. İ., & Krisin, L. P. (2006). *Sosiolingvistik*. Moskva: Yürat.
- Bondaletof, B. D. (1987). *Sosiyalnaya Lingvistika*. Moskva: Prosveşteniye Yayınevi.
- Cebeci, İ. (2010). *Deli Orman Türk Ağızı Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Demiray, F. (2015). İki dillilik bağlamında Düzenek Değişirme Olgusu Temel Dil Çerçeve Modeline Göre İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26-39.
- Günşen, A. (2012). Balkan Türk Ağızlarının Tasnifi Üzerine Bir Değerlendirme. *Turkish Studies-Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 111-129.
- İmer, K., Kocaman, A., & Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilimi Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Johanson, L. (2014). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Karağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaygılı, O. C. (2011). *Çingenerler*. İstanbul: Destek Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Mangır, M. (2011). Osman Cemal Kaygılı'nın Söz varlığında Argo. *TÜBAR-XXX*, 233-252.
- Mayers- Scotton, C. (1993). *Dueling Laguage*. Oxford: Clarendon Press.
- Paspati, A. G. (1861). *Languaage of the Gypsies as now used the Turksh Empire*. İstanbul: Journa lof the America Oriental Society Vol, VII 1861.

Prosenko, E. A. (2004). Problema Preklüçenov Koda v zarubejnaya Lingvistika . *Vesnik VGU, Seriya Lingvistika i Mejdkulturnaya Komunikatsiya* , 123-127.

Vardar, B. (2007). *Açıklamalı Dil Bilimi Terimleri*. İstanbul: Multilingual.

Wardhaugh, R. (2006). *An Introduction to Sociolinguistics* . Malden USA: Blackwell.

Yıldırım, F. (2011). *Abdal Gizli Dili*. Adana: Karahan Kitabevi.

Raporlar

Romaninet, Education and Culture DG Lifelong Learning Programme, 2007 *Instituto de Enseñanza Secundaria Ribeira do Louro (Spain)*, *Asesoramiento, Tecnología e Investigación S.L. (Spain)*, *Fundación ecretariado Gitano (Spain)*, *"ETHNOTOLERANCE" (Bulgary)*,

MUSTAFA FEVZÎ BİN NUMAN'IN Mİ'RÂCNAMESİNDE MOTİFLER

Melike KAPICIOĞLU

Öz

Bu makalede XIX. yüzyılında yaşamış Osmanlı'nın son dönem mutasavvıflarından olan Mustafa Fevzi Bin Numan'ın Risâle-i Mir'âtü's-Şühûd fî Mes'eleti Vahdeti'l-Vücûd" adlı eserin içinde bulunan bir bölüm mi'râcnâme türünü içermektedir. Çalışmanın giriş bölümünde miraç kelimesinin anlamı üzerinde duruldu, miraç türünün ilk örneklerinden bahs edildi ve Mustafa Fevzi Efendi'nin edebi şahsiyeti üzerine bilgiler verildi. Ayrıca eserin miracın içindeki motifleri anlatıldı. Makalenin sonunda bütün bu çalışmalar değerlendirme ve sonuçla özetlendi.

Anahtar Kelimeler: Mi'râcnâme, motif, Türk edebiyatında mi'râc

Abstract

In this article, A section in the work of Mustafa Fevzi Bin Numan, who is one of the last period Sufis of the Ottoman Empire, who lived in the nineteenth century, includes Risâle-i Mir'âtâş's-Şühûd fî Mes'eleti Vahdeti'l-Wujud. At the beginning of the work, the meaning of the miraculous word was emphasized, the first examples of the miraculous passion were mentioned and the information about the literary personality of Mustafa Fevzi Efendi was given. In addition, the motifs in the miracan were told. At the end of the workshop, all these studies were summarized with evaluation and conclusion.

Keywords: Miracname, motifs, mirac in the Turkish literature,

Giriş

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra, İslamiyet'in insanlar tarafından anlaşılmasını kolaylaştırmak için ve İslam ahlakını halk arasında yer edilmesini sağlamak adına birçok dini eser kaleme alınmıştır. Bu eserler arasında en çok işlenen konu Hz. Muhammed'in hayatı ve mucizeleridir. Bu mucizeler içerisinde de en fazla ele alınan konu ise Mi'râc hadisesidir.

Mi'râc kelimesi ıstılah manası olarak lügatlerde karşılaştığımız kelimeler ise "göğe çıkmak, uruc" tur. Ancak burada kastedilen rastgele bir yükseliş değil, umumiyetle Hz. Peygamber'in göklere yükselişidir.(Akar 3) Mi'râc hadisesi Kur'an-ı Kerîm'de İsrâ ve Necm Surelerinde geçen bazı ayetlerde yer almaktadır, fakat bizler mi'rac ile ilgili teferruatlı bilgiyi hadislerden ulaşılmaktayız.

Mi'râc hadisesini anlatan eserler edebiyatımızda İslamiyet'i kabul ettiğimiz 9. yüzyıldan görülmeye başlanmıştır. Mi'râc hadisesi, pek çok Türk şairi tarafından işlenmiştir. Bu hadiseyi ele alan eserlere "Mi'râc-nâme" adı verilmiştir. Miraç-nâme, "tür" ün konuyu esas alan sınıflandırmayla ilgili bir terim olmasından hareketle bir türün adı olmuş; örneklerinin fazla olması dolayısıyla da "İslami Türk Edebiyatı'nın önemli türlerinden biri olma özelliği kazanmıştır. Manzum Mi'râc-nâmeler üzerine çalışan Metin Akar, hece vezniyle yazılmış bilinen en eski Mi'râc-nâme'nin Süleyman Hâkim Ata'ya ait olduğunu belirtse de (Akar 96),

daha sonra yapılan çalışmalarla Ahmed Yesevî'nin de Miraç-nâme yazdığı anlaşılmıştır. Süleyman Hâkim Ata, Yesevî'nin üçüncü halifesi olmasından dolayı ondan sonra yaşamış ve -en azından- yazmış olmalıdır. Bu bilgiye dayanarak, Ahmed Yesevî'nin, ilk Müslüman Türk mutasavvıfı olması dolayısıyla İslami Türk Edebiyatı'nın ilk Mi'râc-nâme şairi olduğunu da söylemek, herhalde yanlış olmayacaktır. (Temizkan 10) Türk edebiyatında mi'râc konusu gerek müstakil gerekse başka bir eser içerisinde çokça işlenmiştir.

XIX. yy da tarikat yaşantısıyla yetişen, Mustafa Fevzî Efendi Osmanlı'nın son dönem mutasavvıf şairlerindedir. Mustafa Fevzî bin Numan, bulunduğu tarikata hizmet etmek gayesiyle eserlerini dini-tasavvufi anlamda kaleme almıştır. Tarikat yaşantısı Fevzî Efendi'yi tasavvufi anlamda geniş bir irfana sahip olmasına vesile olmuştur. Tasavvufi konularda derin bilgisi yanında geniş bir kültüre sahip olan Fevzî Efendi'nin eserlerinin tamamı manzumdur. Beyitler arasına yerleştirilmiş ayet ve hadislerle zengin tasavvufi terimler eserlerini yer yer ağırlaştırmakla birlikte dili oldukça sade ve akıcıdır. (Uzun 509) Müellifimiz Hoca Ahmed Yesevî'den itibaren pek çok tarikat şeyhi gibi düşüncelerini manzum olarak ifade etmiştir. Bundan dolayı Fevzî Efendi'yi bir Yesevî takipçisi sayabiliriz. Fevzî Efendi de Türk şeyhleri gibi şiirle irşad yolunu izlemiştir.

Çalışmamıza konu olan eser, Mustafa Fevzî Bin Numan'ın hicri 1320 yılında matbu olarak basılmış olan, “*Risâle-i Mir'âtü'ş-Şühûd fî Mes'ele-i Vahdeti'l-Vücûd*” adlı eserin içinde bulunan bir bölüm mi'râcnâme türünün örneğidir. Eser yaklaşık 1000 beyitlik dini-tasavvufi bir mesnevidir. Müellif, daha önce yazdığı *Menâkıb-ı Ziyâiyye'de* ele alınan bazı konuların özet halinde yeniden kaleme alınmış şekli olduğunu söyler. Ancak kitap tevhid, tevhidin mertebeleri ve vahdet-i vücûd konusunda Nakşî-Hâlidî bakış açısını yansıtan bir ana bölümle 420 beyitlik mi'râciyye kısmından ibarettir. Ruhani seyr ü sülûkün anlatıldığı bir bölümün ardından hatime ile sona eren eserde yer yer Arapça ve Farsça beyitlere rastlanmaktadır. (Uzun 509)

Bizler mi'râcnâme içerisinde kullanan motifler üzerine inceleme yapacağız. Prof. Dr. Metin Akar'ın tespit ettiği ve otuz iki ana başlık altında topladığı motifler araştırmamızda belirleyici olacaktır.

Âşık Paşa'dan Şeyh Gâlib'e kadar incelenen mesnevîlerde mi'râciyyelerin içerik yönünden benzerlikleri çok fazladır, böyle olmakla birlikte bazı farklar da görülür. Hemen bütün mesnevîlerde mi'râc, baştan sona bazı motifler çerçevesinde anlatılmıştır. Şairler zaman zaman hayal güçlerine dayanan yorum ve tasvirler yapmışlar, bunun neticesinde de bu farklar ortaya çıkmıştır.(Esir 697)

Motifler

1. Müellifimiz mi'râc hadisesinden bahs etmeden önce bazı kelimelerle manevi mi'râca temsili ile başlar.
2. Fevzî Efendi mi'râc hadisesini anlatırken daha öncede gerçekleşen bir geleneği devam ettirir. Mesnevîlerin içinde yeni bir bölüme veya fasla geçerken kullanılan bu beyitler Hz. Muhammed'e saygılarını göstermek amaçlı yazılan salavat beyitleridir. Gelenek haline gelen bu usul müellifimizden önce de örnekleri mevcuttur.

“*Sellemû salli ealâ nûrûel-mübîn*”

èAzzamû âlen ve sahben ecmâèîn”

XVIII. yy. Nâyî Osmân Dede'nin Mi'râciyyesi'nde de görüldüğü gibi diğer dini mesnevilerde tekrar beyitleri mevcuttur. Bu beyit mesnevinin beş yerinde tekrar edilmiştir.

*“Aşk hubbî Zâtına kıldı salât
Es-salât ey mazhar-ı Zât es-salât”*

Süli Fakih tarafından XIV. yy da yazılan “Yusuf ve Zeliha” adını taşıyan eserde, Zeliha'nın Yusuf'a varmasını anlatan faslın sonunda şöyle bir beyite rastlanmaktadır.

*“Diler isen sözde fayda bulasın
Aşk ile bir hoş salâvât veresin”*

3. Mi'râcın vuku buluğu tarih kesin olarak bilinmemektedir. Bu konudaki rivayetlere göre mi'râc hicretten bir yıl önce gerçekleşmiştir veya 16,17,18,19, ay önce, rebiyülevvel, rebiülâhır veya recep ayında: bu veya ayların 27'sinde, pazartesi günü cereyan etmiştir. Motifin en geniş şekliyle Ârif ile Süleyman Nahifî işlemiştir(Akar 209). Fevzî Efendi de yazdığı mi'râcnâmede hicretten bir buçuk yıl sonra Hz. Peygamber'in mi'râcının gerçekleştiğini söyler.

*Çün risâletle be-kâm oldu o nur
Bir yılı geçmişdi eyyâm u şuhûr*

Bir buçuk yıl yâ daha eksik idi

Sidre'ye yükseldi pâ-yı Ahmedî

Yâ ki hicretten mukaddem bir sene

Bu daha vâzih tevârih ehline

4. Mirâcın öncesi Kâbe'deki ruh hâlini anlattığı beyitlerde peygamberin yaşadıklarından ve kırgınlıklarından bahs eder. Bu üzüntüsünü nasıl bertaraf ettiğinden söz eder.

*Münkesir oldukda kalb-i âzenîn
Hayrete düşmüş semâvât u zemîn*

Bir garîblik bir sükûnet rû-nümûn

Sanki âlem bir nümâ-dâr-ı sükûn

Böyle tenhâ bir zâmanda mâh-ı dîn

Sahn-ı Beytu'llâh'da olmuşdı hazin

Cân u dilden bağlanub Allâh'ına

Arz-ı hâcât eylemiş dergâhına

5. Davetin tebliği edilmesi hadisesi ile ilgili bir ayet bulunmamaktadır. Hadiselerde ise mesele üstü kapalı olarak anlatılmıştır. Bu motif, ilk defa Lâleli II’de görülmektedir. Daha sonra İsmâil Hakkı Bursavî, Nâyî Osman Dede, Süleyman Nahîfî Mecîdî, Hâfız Ömer Yenişehirî, Abdülbâkî, Seyyidî, Muhammed Fevzî ve Recep Vahyî’de tekrarlanmıştır. (Akar 211) Fevzî Efendi davetin tebliğini anlattığı beyitlerde gönderilen taç ve hullede bahs eder. Daha önce yazılan mi’râcnâmelerde bu durum Şerh-i Sadr hadisesinden sonra gerçekleşmektedir, fakat müellif bu hadiseden bahs etmemektedir. Hediye edilen taç ve hulle davetle birlikte gelir.

*Böylece hayrân iken sultân-ı dîn
Zâhir oldı bir de Cibrîl-i emîn*

*Hem götürmüş hâk-ı pâye hulleler
Hem Burâk u tâc ile bir de kemer*

*Geldi Cibrîl-i emîn virdi selâm
Aldı izzetle selâmı ol hemâm*

*Dir selâm itdi Cenâb-ı Kird-gâr
Daèvet eyler bu gice Perverd-gâr*

6. Mi’râcın başladığı yer ile ilgili motifte Hz. Peygamber’in Mekke’den yani Mescid-i Harâm’dan, Kudüs’e yani Mescid-i Aksâ’ya yolculuğundan bahs eder. Bu motifin dayanağı İsrâ Sûresi’nin ilk ayetidir. Bu motif ilk olarak Lâleli II’de görülür (Akar 216). Müellifimiz mi’râcın başladığı yerin neresi olduğunun üstünde durmamıştır, başladığı yerden ziyade varış noktasından söz eder. Mescid-i Aksâ’da peygamberi karşılayan meleklerin de olduğunu bildirmiştir.

*Göz açub yummazdan evvel nâgehân
Mescid-i Aksâ’ya vardı bî-gümân*

*Karşu geldi cümle rûh-ı enbiyâ
Öyle emr itmiş Cenâb-ı Kibriya*

*Hem ferîşteler gelürler saff saf
Mustafa’yı hep iderlerdi tavâf*

7. Prof. Dr. Metin Akar binitler motifini dört alt başlık altında incelemiştir. Bunlar Burak, Mi’râc, Refref ve beş binitin ayrıca sayılmasıdır. Burak hakkındaki bilgiler hadislerden bizlere ulaştığı şekildedir. Katırdan daha küçük merkepten büyük, uzun, beyaz renkli, adımını gözünün erişebildiği yerin en sonuna atan bir binittir (Buhari 65). Mi’râciyelerde anlatıldığına göre bu Burak’a daha önce nebîler, bilhassa İbrahim Peygamber de binmiştir.(Akar 217) Burak, Hz. Peygamber’i Mekke’den Kudüs’ götürmüştür. Fevzî Efendi’nin mi’râcnamesinde de hadise bu şekilde gerçekleşmiştir. Burak’ı geniş tasviri yoktur.

*Bindi devletle Burâk'a der-akab
Uçdı ol-dem-de Burâk-ı müntahab*

*Çün Burâk'da var idi nûrdan kanât
Nûra gark olmuşdı cümle kâ'inât*

Mi'râc, peygamberin Kudüs'ten göğe yükseldiği bir nakil aracıdır. Hadislere dayandırılan bu motif bazı mi'râciyelerde mi'râc, merdiven olarak anlatılmıştır. Bu metinde de araç olarak kullanılan mi'râc nurdan bir merdiven şeklinde tasvir edilmiştir.

*Çıkıldılar mescid kapusundan heman
Gördiler nûrdan kurulmuş nerdibân*

*İşte bu mi'râc idi itdi zuhûr
Bindi izzetle o dem nûr üzre nûr*

Refref'in lûgat manası raf, zırhın, perde ve örtülerin sarkan saçakların, çadırın eteği, ağacın sarkan dalları, yatak, yastık, döşeme, döşeme yapılan yeşil bez veya kumaş, kuşların kanat çırpmaları ve bu esnada çıkardıkları sestir.(Kadri 902) Mi'râc gecesi peygamberin Sidre'den Arş'a gidip gelirken bindiği aracın adı Refref'tir. Müellifimiz yazdığı eserde Refref'i yeşil bir tahta benzetir. Mi'râciyelerde de bu şekilde tasvir edilir.

*Bir zeberced taht idi Refref meger
Kimse bilmez vasfını yokdur eser*

8. Hadis metinlerinden bilindiği üzere namaz Müslümanlara mi'râc gecesi nail olmuştur. Bu motif ilk kez Abdülvâsî Çelebi'de görülmüştür. (Akar 233) Mi'râciyelerde önemli bir yer işgal eden bu motif Hz. Peygamber'in farklı yerlerde kıldığı namazlardan bahs eder. Çalışmamızı yaptığımız mi'râcnamede namazın hediye olarak verilmişinden ve Mescid-i Aksâ'da kılınan namazdan söz eder. Hz. Peygamber, Kudüs'e geldikten sonra Mescid-i Aksâ'da diğer peygamberlerle birlikte namaz kılarlar. Bu motif Malik İbni Sa'saa ile Enes İbni Malik'in rivayet ettikleri mi'râc hadislerine dayanmaktadır. (Akar 235) Mi'râciyyede Hz. Peygamber'in ruhlara imam olduğundan söz edilir. Metindeki en uzun motif namaz motifidir.

*Mescid-i Aksâ'ya girdiler hemân
Hazreti mihrâba koydı kudsiyân*

*Bir anda geldi ikâm etdi meger
Bir ferîştehdîr mü'ezzinlik ider*

*Bu ikâmet çünkü olmuşdu tamâm
Fahr-i âlem ruhlara oldu imâm*

9. Mi'râc gecesi Hz. Peygamber'e süt, şarap, bal ikram edilmiş o sütü tercih etmiştir. Motif ilk defa Abdülvâsî Çelebi'de görülür. bu motif mi'râciyelerde ya Mescid-i Aksâ'da namaz

kılındıktan sonra, veya yedinci kat gökteki hadiseler arasında yer almıştır.(Akar 238) Metinde bu olayın gerçekleşme yeri farklıdır. Mi'râcnamenin iki yerinde geçen içecekler ilkinde sadece süt ve şarap ikramıyla ikincisinde süt, şarap ve bal ikramı olarak geçer.

*Geldi üç kâse Resûl'e nâge-hân
Süd asel bir-de şarâb ey nev-civân*

*İçdi anlardan südi ol Mustafâ
Buldı ol-dem-de safâ-ender-safâ*

10. Metnin İslâm'ı temsil eden ruhani bir gençten bahs edilmektedir. Bu motif hadis metinlerinde de yer almamakla birlikte orijinal bir motiftir.

*Bir yigit girdi hemân-dem içerü
Hem tüvânâ hem-de gâyet hûb-rû*

*Durdi el pençe huzurunda hemân
Nûr idi başdan ayağa nev-civân*

*Hey'et-i İslâm imiş bu er meger
Hazrete arz-ı cemâl itmek diler*

11. Kur'ân-ı Kerîm'de gökler yedi kat(tabaka) dır.⁵⁴⁶ Mi'râc hadislerinde katlar ve bu katlarda görülenler birer birer sayılır. Bu özellik mi'râciyeler de aksetmiş gök katları teker teker anlatılmıştır(Akar 242). Fevzî Efendi de gök motifini kullanmış, her katından bahs etmiştir. Peygamber'i sırayla göğün bütün katmanlarında bulunduğunu ve orada gördüğü ve karşılaştığı peygamberlerden söz eder.

*Çıkıldar andan ikinci göklere
Gök açıldı Hazret-i Peygambere*

*Anda Yahyâ'yı görüb virdi selâm
Hazret-i Yahyâ iderdi ihtirâm*

12. Mi'râc hadisesinden Hz. Peygamber göğün her katında bir peygamberle karşılaştığını ve orada onlarla konuştuğu hadis metinlerinde bildirilmektedir. Bu hadislere dayandırılarak mi'râciyyelerin birçoğunda peygamberler motifi kullanılmış ve peygamberlerin tasvirleri yer almıştır. Peygamberlerin bulunduğu katlar mi'râciyyelerde farklılık göstermiştir. İncelediğimiz metinde sırasıyla peygamberler şu şekilde aks ettirilmiştir. Semanın 1. katında Hz.Âdem peygamber, semanın 2. katında Hz.Yahyâ ile Hz. İsa peygamber, semanın 3. katında Hz.Yûsuf peygamber, semanın 4. katında Hz. İdris peygamber, semanın beşinci katında Hz. Hârûn

⁵⁴⁶ Nûh Sûresi,15. Ayet

peygamber, semanın altıncı katında Hz. Mûsâ peygamber, semanın yedinci katında da Hz. İbrahim'i görmüştür. Peygamberler arasında sadece Hz. Mûsâ'nın tasvirine yer verilmiştir. Hz. Peygamber ile Hz. Mûsâ arasında bir konuşma geçmektedir. Bunun yanı sıra Hz. İbrahim'in Hz. Peygamber'i benzerliklerinden ve onu görme isteğinden bahs edilir.

*Geçdi andan-da cenâb-ı Mustafâ
Tâ yedinci göklere geldi safâ*

*Karşu geldi anda İbrâhim Halil
Gördi peygamber ki bir pîr-i celil*

*Hazret-i peygambere beñzerdi o
Lihyesi lâkin beyâzdu hûb-rû*

13. Mi'râciyyelerin hemen hepsinde çeşitli meleklerden bahs edilir bazılarının vasıfları fazla açıklanmasa da dört büyük meleklerden de söz edilir. Metinde genel bir melekler motifinden, dört büyük melekten biri olan Cebrâil'den ve bu meleklerin dışında orijinal bir melek motifinin adı geçer. Meleklerin genel olarak ele alırken ibadet şekillerinden ve yaratılışlarından söz eder. Metinde dört büyük melekten biri olan Cebrâil'in tasvirine ve Sidre'den ileriye geçemeyişine yer verilir. Orijinal olarak sözü edilen melek peygamberi Sidre'den perdeye doğru taşır.

*Hazreti aldı o dem-de Sidre'den
Mâverâyâ dâhil itdi perdeden*

*Koydu bir taht üzre ol nâzik teni
Koydu tahtıñ altına hem destini*

14. Cennet insan aklının erişemediği, gözünün görmediği, kulağının duymadığı nimetlerle doludur. Hadis rivayetlerinden anlaşıldığı üzere Hz. Muhammed mi'râc gecesi Cennet'i geçmiştir. (Akar 272) Metinde müellifimiz cennet ve cennetin içindekilerle ilgili ayrıntı vermemiştir.

*Girdi ordan cenneti gezdi revân
Çok acâ'ibler görür Fahr-i cihân*

15. Cehennem ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayet vardır. İncelenen hadiselerde de Hz. Muhammed'in cehennemi gördüğüne dair açık ifadeler rastlanmamıştır. Cehennem tasviri ilk defa Lâleli II'de görülür.(Akar 284) Mi'râciyyelerde cehennem tasvirlerinin yanında orada bulunan insanların suçlarına göre cezalandırılışını anlatmaktadır. Metinde cehennem ile ilgili ayrıntı verilmemiştir.

*Cenneti nârı görüb geçdi hemân
Geldi altıncı semâyâ nâgehân*

16. Beytül-Mâmûr, mi'râciyyelerde göğün yedince veya dördüncü katında bulunan bir mescittir. Mescid çok yüksek, çok aydınlık, Kâbe hizasında, doğu ve batıya açılan akikten iki kapılı, Kâbe'ye benzer bir halde tasvir edilir. (Akar 289) Müellifimizin mi'râcnâmesinde Beytül Mâmûr'un tasvir ederken, içerisinde bulunan bir cemaatten ve edilen tavaftan söz eder. Diğer mi'râciyyelerden farklı olarak gerçekleştiği yer farklılık göstermektedir.

*Beyt-i Maemûr'a getirdi hazreti
Arttı gıtdikçe Resûlüñ heybeti*

*Anda gördü bî-hesâb kerrûbiyân
Hayrete düşdi o dem Fahr-i cihân*

17. Sidre-i Muntehâ, yedinci kat gökten daha ileride tasavvur edilen, göklerle cennetleri gölgesi altına alan bir ağaçtır. Bu motif ilk olarak Lâleli I'de görülür. (Akar 291) Metin içerisinde motif Cebrâil'in Sidre'den ileriye geçemeyişinde ve Hz. Peygamber'in Arş'dan Sidre'ye dönüşünde bahs edilmektedir, daha fazla ayrıntı verilmemektedir.

*İndi ârşdan Sidre'ye geldi hemîn
Anda bekler gördi Cibrîl-i emîn*

18. Hicâblar motifi ilk defa Lâleli I'de görülmüştür.(Akar 293) Mi'râciyyelerde Hicâblar, Arş ile Sidre arasında bulunmaktadır. Sözü edilen mi'râciyyelerde Hz. Muhammed'in mi'râc gecesi melekler nezaretinde Sidre'den Arş'a ulaşmak için bu Hicâblardan geçmiştir. Bu motifle ilgili metinde ayrımı verilmemiştir.

*Perdelerden çünkü geçdi ilerü
èArş'a yüz tutdı hemân-dem hûb-rü*

19. Levh-i Mahfuz motifi İslâmi temeli vardır. Levh Allah katındadır. Olacak olan her şey onda yazılıdır. İlk defa Ârif'in Mi'râciye'sinde işlenmiştir. Daha sonra, İsmâil Hakkı Bursavî'e de birkaç beyitle bu motife değinmiştir.(Akar 295) Mutasavvıf olan Mustafa Fevzî Efendi'nin mi'râciyyesi diğer iki mi'râciyye gibi tasavvufidir. Bu motifi anlatırken ayrıntı verilmemiştir.

*Levh-i Mahfûz'ı görüb geçdi öte
èArz olundı Levh-i Mahfûz hazrete*

20. Arş, Allah'ın yarattığı ilk varlıklardandır. Evvelce o su üzerinde idi. Kur'an-ı Kerîm'in A'râf ile Hûd Sûrelerinde Arş hakkında bilgiler mevcuttur. Arş, bizim bildiğimiz, tasavvur ettiğimiz ve edebileceğimiz her türlü hâl ve keyfiyete benzemediği gibi, düşündüğümüz ve düşünemediğimiz şekil gibi de değildir. Yüksekliği de bizim bildiğimizin üstündedir.(Eminoğlu 21) Arş hakkında var olan bilgilerinin ucunun açık olması mi'râciyyelerde şairin hayal gücüne kalmıştır. Motif ilk kez Lâleli I de görülür.(Akar 298) Fevzî Efendi Arş'ı yer ve göğün olmadığı zaman ve mekânın olmadığı bir yer olarak tasvir etmiştir.

*èArş-ı aèlâ ol-dem oldı şadmân
èArş'a çıkdı ol şehen-şâh-ı şehân*

*Çünkü èArş'a basdı o âlî-i kadem
Durdı èArş'ın üstüne şâh-ı ümem*

21. Bakara Sûre'sinin 255. ayetinde Kürsî şu şekilde geçmektedir: O'nun kürsüsü gökleri ver yeri (kucaklamıştır, o kadar) vâsi'dir. Kürsî ilk defa mufassal şeklinde Ârif tarafından işlenmiştir. İsmâil Hakkı Bursavî ve Hâfız Ömer Yenişehirî de ona bir iki beyitle temas etmişlerdir. (Akar 300) Metnin içinde de Hz. Peygamber'in geçtiği yer olarak geçmektedir.

*Geçdi Kürsî'den èurûc etdi hemân
Kaldı Refref gitdi sultân-ı cihân*

22. Tekellüm motifi, Necm Sûre'sinin onuncu ayetinin, Allah ile Hz. Muhammed'in konuştuğu, şeklinde yorumlanması ile mi'râc hadislerinde zikredilen elli vakit namazın beş vakte indirilmesi sırasında geçen konuşmalara dayanır. (Akar 302) Mi'râcnâmede Hz. Peygamber Arş'ı geçip Allah'ı görür ve buna karşılık secde edip, Tahiyât okur. Bu esnada Hz. Peygamber'e vasıtasız ayet vahyi edilir. Namazın hediye olarak verilmesi hadisesi burada gerçekleşir. Tekellüm motifine metinde geniş yer verilmiştir.

23. Dönüş motifi Hz. Peygamber'in mi'râcını tamamlayıp, Cebrâil ile birlikte geri dönüşüdür. Mi'râciyyelerde Hz. Muhammed'in Ümmü Hânî'nin evine döndüğünü, döndüğünde yatağının hala sıcak olduğu söylene de incelediğimiz metinde Hz. Peygamber Ka'be'ye dönüş yapıp, mi'râcını burada müjdelemektedir.

*Gice vakti girdi sahn-ı Kâ'be'ye
Arka viridi anda hem mihrâbeye*

*Anda mi'râcı hikâyet eyledi
Geldi Ashâb-ı Kirâm hep dinledi*

24. Ebû Cehil'in tepkisi motifi ilk olarak Lâleli II'de geçer.(Akar 310) Mi'râciyyede Hz. Peygamber'in mi'râcını işiten Ebu Cehil ve Kureyşliler duyduklarıyla alay eder ve mi'râcı yalanlarlar.

*Anda küffâr-ı Kureyş itdi hücum
Cümlesi inkâr iderdi bi'l-umûm*

*Hem-de istihzâe iderlerdi meger
O Ebû-cehl-i laèîn-i kîne-ver*

25. Ebu Cehil ve yandaşları orada olmayan Ebû Bekir'e mi'râcı anlatırlar ve yalanlamasını beklerler. Ebû Bekir Hz.Peygamber'in her söylediğini tasdikler, mi'râcını tebrik eder. Bu hadisenin üzerine Ashap sevinir, Ebu Cehil'in hüsrana uğrar. Bu motif metinde bu şekilde aksettirilir.

*Geldi sadîk hazreti etdi musûl
Söyledi hem yâ Resûlu'llâh yâ Resûl*

*Dir ki tebrîk eylerim mièrâcîñi
Hem burâk u hulle vü hem tâcîñi*

26. İnanmayanlar bu sefer Hz. Muhammed'in Mescid-i Aksâ'yı tarif etmesine isterler. Hz. Peygamber o gece mescidin her yerini gezmemiştir. O zaman Allah Hz. Peygamber'in gözündeki perdeyi kaldırır Kureyşliler ne sorduysa cevap verir. Bu hadise iki sahih hadiste tespit edilmiştir. İlk defa Abdülvâsî Çelebi'nin Mi'râciyye'sinde görülmüştür. (Akar 313)

*Kuds'e gitdiñse mufassal söylesen
Mescid-i Aksâ nedir şerh eyle sen*

*Bizde var pek çok bilenler sû-be-sû
Mescidiñ tavsîfini bir bir oku*

27. Hz. Peygamber Mescid-i Aksâ'nın tarifine inanmayanlara bu seferde yolda gelirken, gördüğü kervandan haberler verir. Kervanda kaybolan deveden bahs eden, Hz. Peygamber'in her söylediği doğruluğu tescillenir. İslamî dayanağı tespit edilmeyen bu motif ilk defa Abdülvâsî Çelebi'nin Mi'râciyye'sinde işlenmiştir.

*Çün zuhûr itdi tulûè-ı âfi-tâb
Gitdi şeb geldi sabâh açdı nikâb*

*Geldi ol bir kâfile buldı vusûl
Zâhir oldı her ne söylerse Resûl*

Sonuç

Mi'râc hadisesini anlatan eserler edebiyatımızda İslamiyet'i kabul ettiğimiz 9. yüzyıldan görülmeye başlanmıştır. Mi'râc hadisesi, pek çok Türk şairi tarafından işlenmiştir. Bu hadiseyi ele alan eserlere "Mi'râc-nâme" adı verilmiştir.

Âşık Paşa'dan Şeyh Gâlib'e kadar incelenen mesnevîlerde mi'râciyyelerin içerik yönünden benzerlikleri çok fazladır, bunu yanı sıra bazı farklar da görülür. Hemen hemen bütün mesnevîlerde mi'râc, baştan sona bazı motifler çerçevesinde anlatılmıştır. Şairler zaman zaman hayal güçlerine dayanan yorum ve tasvirler yapmışlar, bunun neticesinde mi'râciyye içinde bulunan motiflerde farklılıklar ortaya çıkmıştır

Osmanlı'nın son dönem mutasavvıflarından olan Mustafa Fevzî Bin Numan'ı Numan'ın Risâle-i Mir'âtü's-Şühûd fî Mes'eleti Vahdeti'l-Vücut adlı eserinde tevhidin mertebeleri ve vahdet-i vücûd konusunda Nakşî-Hâlidî bakış açısını yansıtan bir ana bölümle birlikte 420 beyitlik

mi'râciyye kısmından ibarettir. Eserin içinde bulunan mi'râcnâmedeki motifleri belirledikten, sonra motif daha önce hangi mi'râciyelerde kullanıldığı belirlenmiştir. Kullanılan motifin orijinal bir motif olup olmadığı ve metinde nasıl geçtiği belirlenmiştir.

Kaynakça

AKAR, Metin. Türk Edebiyatında Manzum Mi'râc-nâmeler. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

AKAR, Metin. Nâyî Osmân Dede ve Mi'râciyyesi. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi. Sayı 1. Konya, 1981, s.9

DEVELLİOĞLU, Ferit. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Aydın Kitapevi. Ankara, 2007.

DEVELİ, Hayati. Eski Türkiye Türkçesi Devresine Ait Manzum Bir Mirâcnâme. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi. C.28: s.81-228. İstanbul, 1998.

EMİNOĞLU, Mehmet. Kur'ân Işığında Kâinat ve Göklerin Fethi. Akın Bas. Konya, 1979

ESİR, Hasan Ali. ESKİ ANADOLU SAHASI MESNEVİLERİNDE MİRAC. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 39. Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı. Erzurum, 2009

HACIHALILOĞLU, Enver. Bir Eski Anadolu Metni (Mirac-ı Nebi) Üzerinde Gramer İncelemesi (Giriş- İnceleme- Metin-Sözlük-Tıpkıbasım). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

KADRİ, Hüseyin Kazım. Türk Lügâtı. Devlet Mat. İstanbul, 1928.

ŞEMSEDDİN, SAMİ. Kâmûs-ı Türkî. Sahhaflar Kitap Sarayı. İstanbul, 2011.

TEMİZKAN, Mehmet. Ahmed Yesevî'nin Mirâc-nâme'si ve Etkileri Üzerine Bir İnceleme. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi 16/2 Kış, 2016.

UZUN, Mustafa. "Fevzî Efendi, Katip". Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (I-VIII). c.III. İstanbul. s.509-510, 2014.

VASSAF, Hüseyin. Sefîne-i Evliyâ. haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz. Seha Neşriyat. İstanbul, 199

TAM METİN KİTABI

ASOSCONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

GÜZEL SANATLAR

Fine Arts

18-19-20 MAYIS/MAY
2017 ALANYA
ALAADDIN KEYKUBAT UNIVERSITY

ISBN: 978-605-2132-03-6

İÇİNDEKİLER

Güzel Sanatlar	3
Bilgisayar Oyunlarının İnternet Üzerindeki Canlı Yayın Kanallarında Marka Kişiliği: Twitch. Tv Örneği	5
Piyano Eğitimi Alanında Yapılan Lisansüstü Araştırmalar	13
Xv. Yüzyıl Müzik Nazariyatçılarından Abdülaziz B. Abdülkadir Merâgî'nin <i>Nekâvetü'l-Edvâr</i> 'ında Enstrumanlar	25
Xv. Yüzyıl Müzik Nazariyatçılarından Abdülaziz B. Abdülkadir Merâgî'nin <i>Nekâvetü'l-Edvâr</i> 'ında İkâ' Devirleri.....	35
Resim Sanatı Ve Gelenek	51
Müzik Öğretmeni Adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavına İlişkin Zihinsel İmgeleri.....	59
Kitlelerin Kültür Endüstrisine Uyumunu Kolaylaştırmada Grafik Tasarımın Rolü.....	79
Kültürün Endüstrileştirilmesi Bağlamında Sanatın Üretimi Ve Tüketimi	85
Resim Sanatında Figürün Kullanımı Ve Figüratif Resimleriyle Lucian Freud.....	95
Kavramsal Sanat Süreci İçerisinde Öncü Sanatçıları Ve Eserleriyle Yoksul Sanat	109
Sanatçı Ve Akademisyen Bağlamında Türkiye'deki Kadın Kanun İcracıları.....	121
Osmanlı Saraylarında Uygulanan Müzik Eğitimi Ve Müzik Kurumları.....	139
İllüstrasyondan İlhamla Şiir Yazmak.....	155
2010-2017 Yılları Arasında Türkiye'de Müzik Alanında Yapılan Çalışmalar (Bir Bibliyografya Denemesi)	169
Antropolojinin Sanat Eğitimine Etkisi	209
Toplum Müzik Yaşamını Etkilemede Kitle Medyası Kültürünün Yükselişi	215
Halkla İlişkilerde Görsel Ürünler Ve Sokakların Dili.....	221
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür Tescil Daire Başkanlığı Arşivinde Bulunan 092 Envanter Numaralı Beyhan Sultan Vakfiyesi Ve Tezyinatı	231
Müzik Terapide Kültürel Çalışmaların Analitik Yöntemlerle Açıklanması.....	245
Türk Çini Sanatında Kullanılan Motifler Ve Anlamları Üzerine Bir Derleme	251
Modern Dönemde Yaratma Sorunsalı Ve Sanat	267
Rembrandt' In İçselliği Ve Yaratım Olgusu	285
Konservatuvarda Kanun Eğitiminde Çoklu Öğrenme Ortamlarının Kullanımının Kanun İcrasına Etkileri	297
Rubens'in "Kral Leucippus'un Kızlarına Tecavüz" İsimli Eserinin Biçim-İçerik Olarak İncelenmesi	303
Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi/Thmfns'nin Eğitsel/Öğretisel Uygulamalara Aktarım/Adaptasyon Süreçlerinde Kullanılması Öngörülen Modeller: Kaypentax®: Gerçek Zamanlı Spektrogram Model 5129.....	311
Rengin Arkeolojisi - Kırmızının Simge Tarihi.....	329
Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı, Nr.3874 De Bulunan Murâdî Dîvânının Tezhip Açısından İncelenmesi	341

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara Romanının İzinde: Erken Dönem Türk Resmine Dair Eleştirel Bir Okuma Önerisi	351
Grafik Tasarımda Tipografinin Deneysel Tavrı	359
Kavramsal Süreçte Çağdaş Seramik Sanatında Minimalistik Unsurlar Ve Bireysel Yansımaları	369
Amasya İ. Bayezid İlhalk Kütüphanesi'nde Bulunan 5 Adet Elyazması	379
17. Yüzyıl Topkapı Sarayı Çini Panolarında Yer Alan Çiçek Motifleri	391
Jean Baptiste Vanmour'un Resimlerinde Türk Kahvesi	399
Sosyal Medyanın Grafik Tasarım Sürecine Yaratıcı Katkısı	409
İstanbul Eyüp Sultan Türbesi'nden 16. Yy'a Ait Bir Çini Panonun Restorasyonu.....	419
Ölümün Fotoğraf Yoluyla Estetize Edilmesi	427
16. Yy. Osmanlı Tuğralarının Tezhip Yönünden İncelenmesi.....	441
Türk Çizgi Filmlerinde Nasreddin Hoca İmgesi: Evvel Zaman İçinde (1951), Nasreddin Hoca (1990)	449
Slayt Tasarımlarında Tipografik İyileştirmeler	457
Görsel Çeviri Yoluyla Uyarılma: Ahmet Zeki Kocamemi'nin Nü Çalışmaları	463
Disiplinlerarasılık Ve Tasarım	477
James Bond Filmlerinde Erkeklik Temsili - Jean Connery Örneği.....	487
Görsel İletişim Ve Etkileşim Bakımından Kitap Ve E-Kitap Tasarımının İncelenmesi	501
Kaybolmaya Yüztutmuş Bir Geleneğin İzinde: Tekeyüzü.....	511
Saraydaki Otello: Siyahi Haremağası Sümbül'ün Trajedisi/Bir Kahvehane Operası	519
Velazquez'in Nedimler Tablosuna Potsmodern Estetik ve Yeni Medya Açısından Yeni Bir Yaklaşım	519

GÜZEL SANATLAR

3

BİLGİSAYAR OYUNLARININ İNTERNET ÜZERİNDEKİ CANLI YAYIN KANALLARINDA MARKA KİŞİLİĞİ: TWİTCH. TV ÖRNEĞİ

Doç. Birsen ÇEKEN

Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü

Arş. Grv. Kübra ÇİÇEKLİ

Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Grafik Tasarımı Anasanat Dalı

Öz

Bilgisayar ve internet teknolojilerinin gelişmesiyle ortaya çıkan bilgisayar oyunlarının günümüzde büyük bir pazar payına sahip olduğu bilinmektedir. Sadece geliştiricilere değil, aynı zamanda kullanıcılara para kazandıran bu oyunlar, canlı yayın (livestream) yapan internet sitelerinde kendini göstermeye başlamıştır. Kullanıcıların ve oyun geliştiricilerinin kanal sahibi olduğu ve çevrim içi oyun oynayarak veya tanıtarak yayın yaptığı, bu alanlarda bir marka gibi yer edinmeye başlanmış, kazanç sağlandığı gözlemlenmiştir. Kanal sahiplerinin logo, banner, emojiler veya kendi yüzlerini kullandığı çeşitli unsurlar yaygınlaşmaya başlamış ve kullanıcıların başlı başına bir kurumsal kanal oluşturduğu görülmüştür. Bu çalışmada twitch.tv adresli canlı yayın kanalları bulunan internet sitesindeki kişisel ve oyun kanalları marka ve grafik tasarım ilkeleri çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: livestream, oyun, marka, twitch. tv

5

Abstract

It is known that the computer games that emerged with the development of computer and internet technologies have a big market share today. These games, which not only make money for developers but also make money for users, have started to show up on internet sites that make live stream. It has been observed that users and game developers have channels and that they publish online games or promote them, have started to gain a place like a brand in these areas, and have earned a profit. Various elements of channel owners' use of logos, banners, emojis or their own faces have become widespread and users have seen themselves as an institutional channel. In this study, the personal and play channels on the internet site with live channels at twitch.tv will be reviewed within the framework of brand and graphic design principles.

Keywords: livestream, game, brand, twitch.tv

1. Giriş

Günümüzde bilgisayar oyunlarının yaygınlaşması ve internetin yaşamımızın bir parçası olması yeni platformların doğmasına neden olmuştur. Oyunlar büyük ve çeşitli kitlelere hitap eden farklı bir eğlence ve kazanç sektörü olarak adlandırılabilir “stream” kavramının yaygınlaşmasına büyük katkıda bulunmuştur.

2. Twitch.tv Ve Stream Kavramı

Stream (akım), zaman içinde bulunur hâle getirilen veri silsilesi anlamına gelen bir bilgisayar terimidir (tr.wikipedia.org). Video streaming ise görüntü aktarımı anlamına gelmektedir. Streaming yöntemiyle yayını yapılan bir videoyu bilgisayar hafızasına kaydedilmez. Videoyu bilgisayarda değil, barındırıldığı host içerisinde çalıştırır. (www.frntr.com)

Broadcast, Türkçede yayın anlamına gelmektedir (www.seslisozluk.net). Broadcasting, stream, streamer, youtuber gibi kavramlar yayın ve canlı yayın kanallarının yaygınlaşması ile literatüre giren kelimelerdir. Streamer ise canlı yayını yapan kişiye verilen isimdir. Youtuber Youtube üzerinden yayın yapan veya video kaydı yapan kişidir. Youtube, livestream diğer popüler yayın platformlarıdır. Twitch.tv'yi bunlardan ayıran özellik ise oyun odaklı kurulmuş olmasıdır.

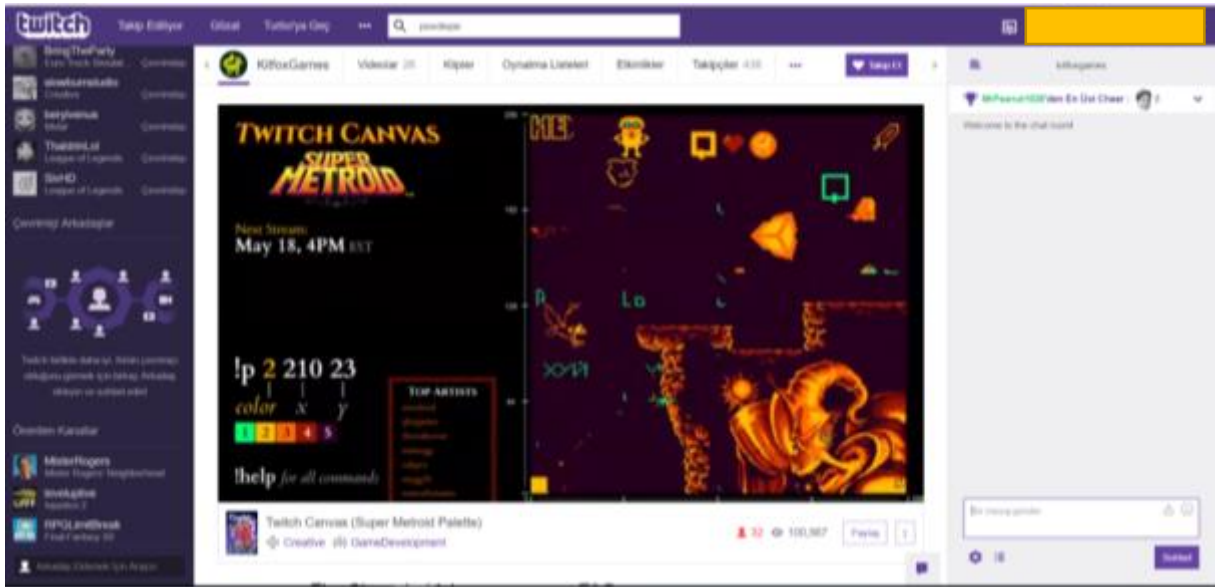
6

Resim 1. Livestream İsimli Canlı Yayın Platformu

Resim 2. Onlinechurch İsimli Kilise Yayını Yapan Farklı Bir Canlı Yayın Platformu

Twitch ya da *Twitch.tv*, elektronik spor ve video oyunu odaklı canlı görüntü akışı platformudur. Haziran 2011'de Justin.tv kurucuları Justin Kan ve Emmett Shear tarafından kurulmuştur. Justin.tv girişimi olarak oyunlarla alakalı içerikleri yayımlamaya başlamıştır. Her ay 43 milyondan daha fazla izleyiciye hizmet vermektedir. Ortalama izlenme süresi ise 1,5 saattir. Şubat 2014'te ABD'de internet trafiğinin en büyük dördüncü kaynağı olarak belirlenmiştir. Eylül 2014 yılında, Amazon tarafından 970 Milyon \$ karşılığında satın alınmıştır (<http://www.zobakit.com>).

Resim 3. Twitch.tv'den Bir Görüntü (Tarayıcı Üzerinden)

Tarayıcı üzerinden erişilebildiği gibi bilgisayar ve mobil uygulamaları da bulunmaktadır. Çeşitli alanlarda kurumsal ve kişisel kanallar bulunmaktadır. Yayınlar canlı veya çevrimdışı izlenebilmektedir. League of legends gibi mmporg tarzı oyunlar e-spor olarak başlı başına bir eğlence platformu oluşturmaktadır ve twitch.tv bu yayınlarla öne çıkmaktadır.

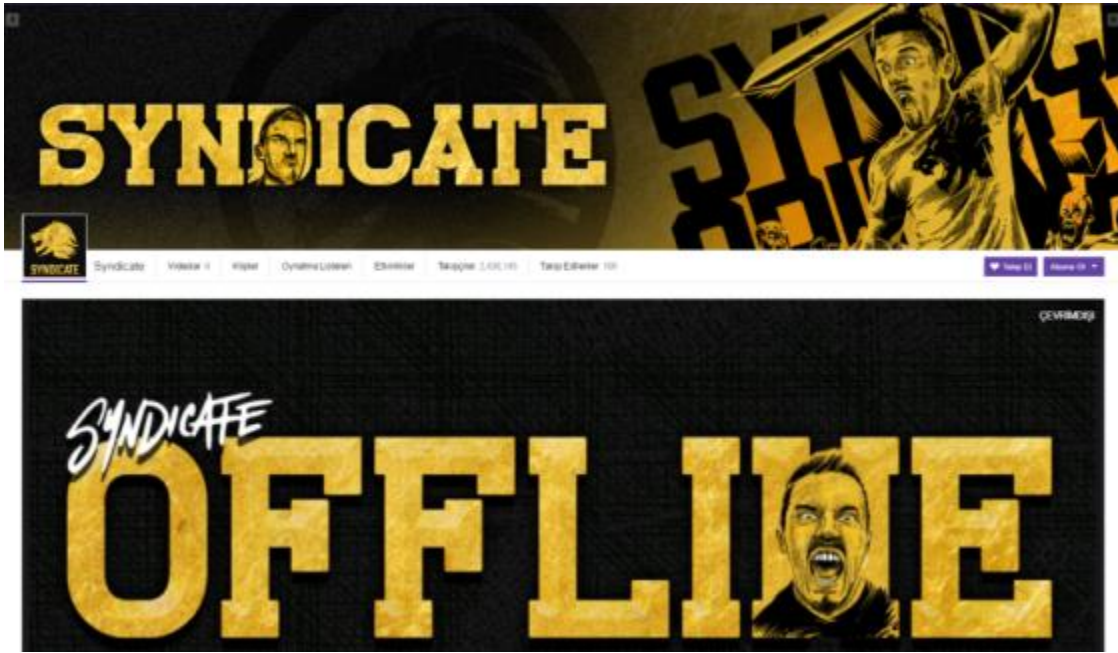
3. Marka Kişiliği ve Kanal Örnekleri

Bireylerin toplumsal yaşam içinde bir arada yaşamaları, kendilerini bir kimlik ile ifade etme ihtiyacı doğurmuştur (Sungur, 2012, s. 54). Twitch.tv gibi bir platformda markalaşmak, takipçi sahibi olmak zorlu bir süreçtir. Markalaşma sürecini tamamlayamayan bir ürün, kişi veya şirketin piyasada varlığını sürdürmesi öngörülemezdir. Bireyin belirleyici bir özelliğini, yüzü gibi herhangi bir fiziksel yönünü marka olarak kullanması günümüzde çok yaygın bir markalaşma örneğidir. Mesela müzisyenleri genellikle sesleriyle tanınan markalar olarak ele almak doğru bir düşünce olarak görülebilmektedir. Cemil İpekçi'nin tasarımlarını düşünürken arkasında çalışan ekibi değil de, çoğunlukla kendisini düşünürüz. Çünkü Cemil İpekçi gerek giyim tarzıyla ve farklı kişiliğiyle, gerekse de sadece ismiyle markalaşmıştır. Fakat Mavi Jeans'i

düşündüğümüz de aklımıza belirli bir yüz veya spesifik bir kişinin ismi gelmemektedir. Twitch.tv'deki yayıncıların markalaşma süreçleri de benzer doğrultuda ilerlemektedir. Kendilerini ve yayınlarını izletmek için bir marka ve isim oluşturmaya çalışmaktadırlar.

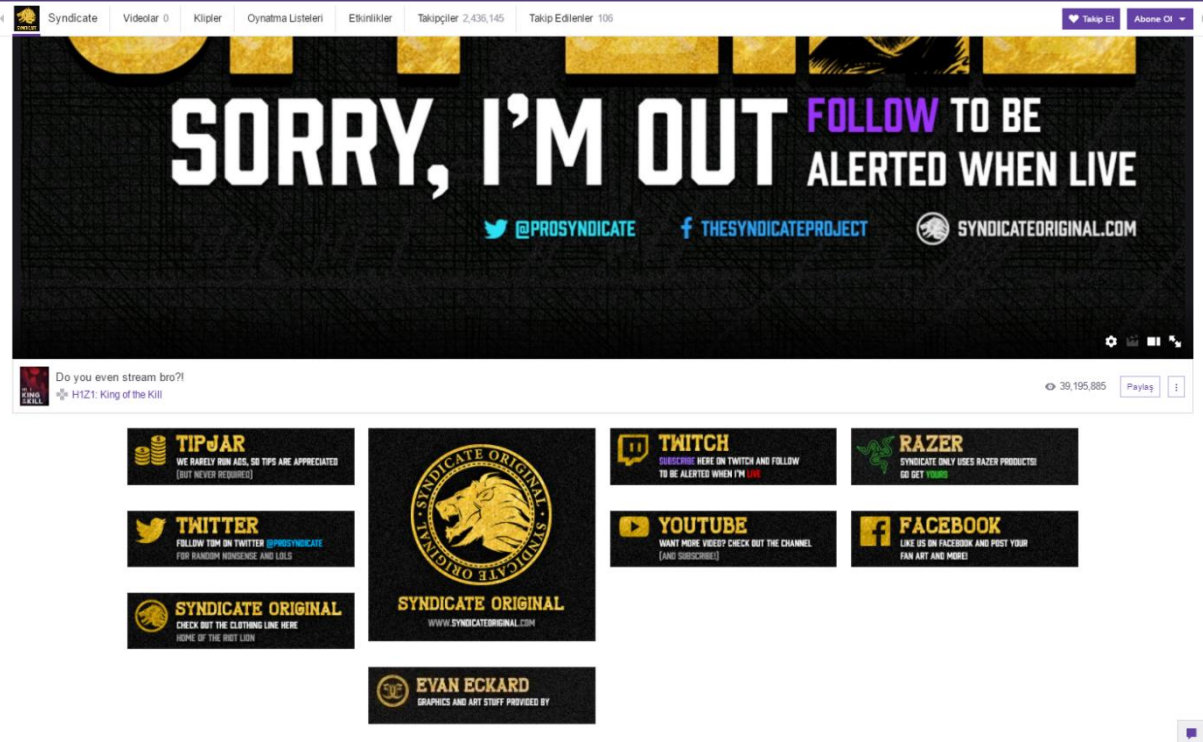
En iyi streamer sıralamasında 1. sırada yer alan Syndicate isimli yayıncının kanalı, 2,436,144 takipçisi ve 39,195,885 görüntülenmesi bulunan yayıncının resim 4'te kanalına ait tasarımlar görülmektedir (www.socialblade.com). Kendi ismini kullanmak yerine "syndicate" takma adını kullanmıştır. Siyah üzerine sarı renk kullanarak kontrastı yüksek dikkat çekici bir vurgu yapmaktadır.

Resim 4. Syndicate isimli yayıncının kanalından, Kapak ve offline banner tasarımı

Bir tasarımda denge unsuru varsa, o tasarım kendisiyle barışık demektir (Becer, 2015, s. 65). Bu kanalda da tipografik olarak bold keskin hatlı bir yazı karakteri ve kimi zaman isminde kullandığı italik el yazısı karakteri kullanarak tezat yaratarak görsel bir denge kazandırmıştır. Kendi yüzünün illüstrasyonları ve kılıç gibi öğeler, asi bir hava yaratmaktadır.

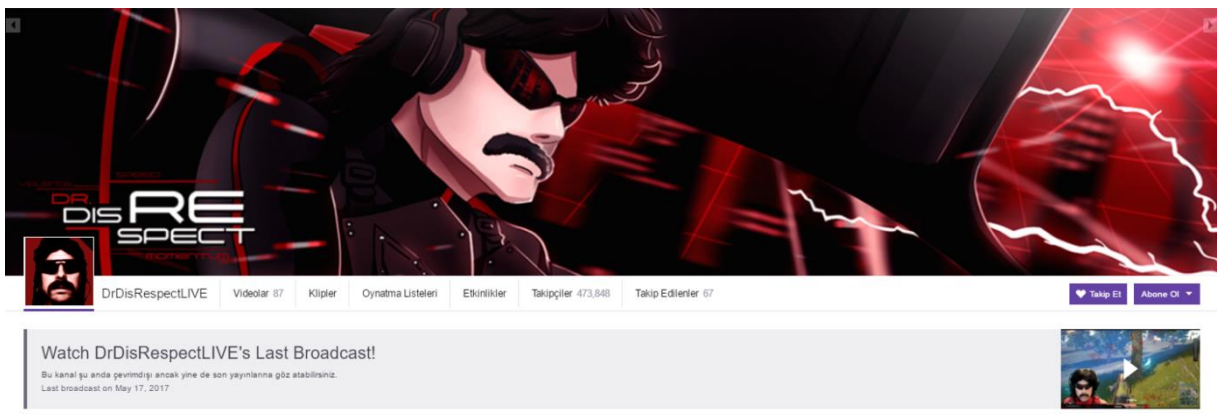

Resim 5. Syndicate isimli yayıncının kanalından, logo ve diğer banner tasarımları

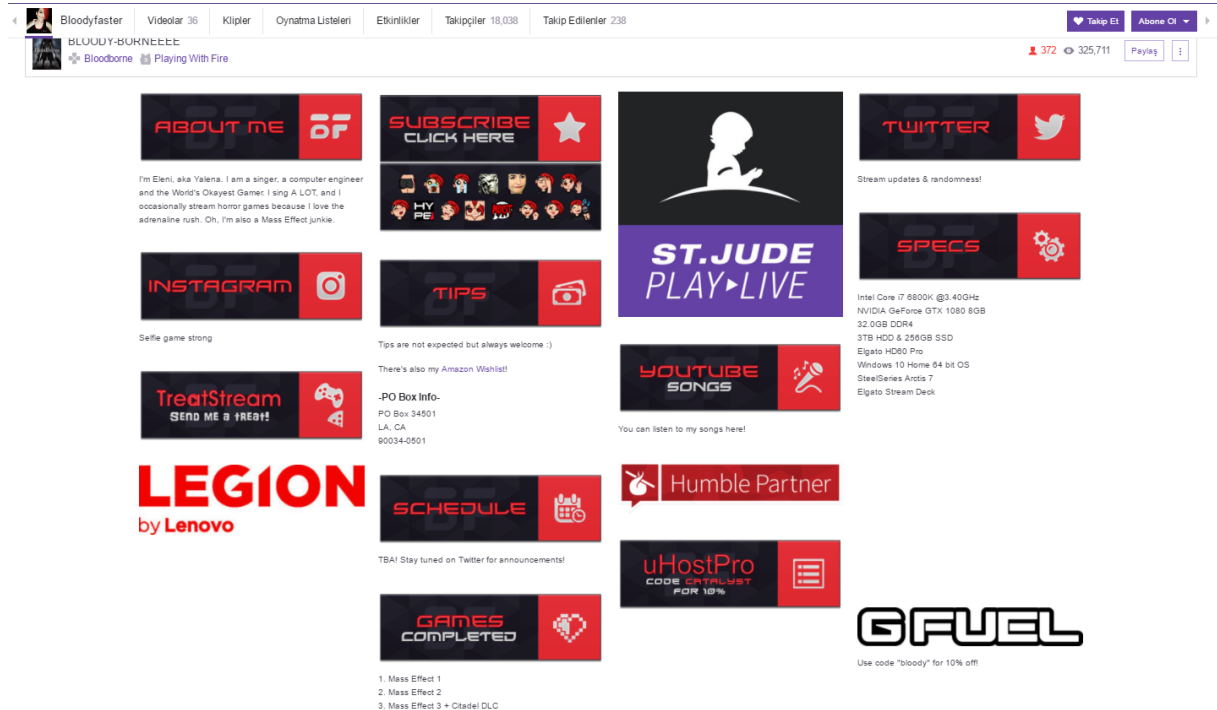
Yayıncı genel aktivitelerini ifade eden alışılmışın dışında tasarımlar kullanmıştır. Resim 5’de görülen sadece çevrimdışıyken kullandığı ve diğer sosyal medya hesaplarına yönlendiren tipografik öğeler bulunmaktadır. Yüzünün dışında markasını simgeleyen bir aslan başı damga benzeri logosu görülmektedir. Aynı zamanda bu logoyu profil resminde kullanmaktadır. Bağış ve sosyal medya hesapları için ayrı genel tasarımla bütün olarak banner tasarımları kanalın bütünlüğünü sağladığı görülmektedir. Syndicate isimli yayıncıyı görülür, güvenilir ve akılda kalıcı kılmıştır.

9

Resim 6. Disrespect isimli yayıncının kanalından, kapak ve logo tasarımı

Sıradışı diğer bir “Disrespect” isimli Twitch.tv yayıncısı kanalında bulunan tasarımlarda karakterize edilmiş bir şekilde yüzünü kullanmıştır. Renk olarak kırmızı ve siyah dengeli bir biçimde yer almaktadır. Logotypedaki görülen yazı karakteri oyunlarla bağlantılı olarak dijital bir etki yaratmaktadır. Kişisel bilgiler, sosyal medya hesapları, sponsorlar, bahşişler ve ücretli abonelik için bannerlar bulunmaktadır (Resim 7).

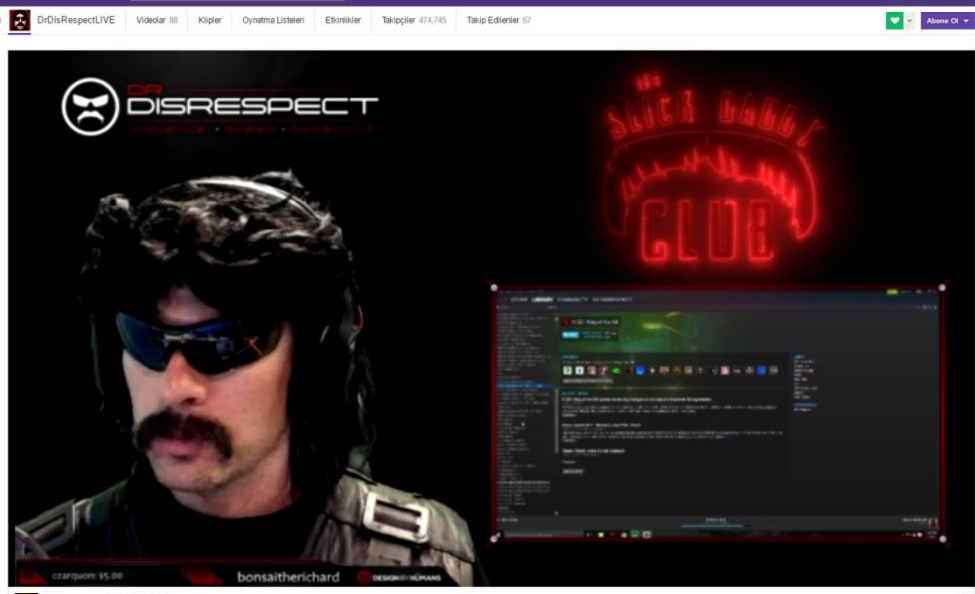

10

Resim 7. Disrespect isimli yayıncının kanalından, banner tasarımları

Gereksiz çerçeve ve zemin rengi yüzeyi parçalar; karmaşa yaratır. Neyin öne çıkarılması gerektiğini bilmeyen bir tasarımcı koyduğu her renk şeriti, çerçeve ve çizgiyle sayfayı daha anlaşılabilir, daha karmaşık hale getirebilir. Önemli olan karmaşığı basitleştirmektir. Yalın, anlaşılır bir tasarımın geleceğe kalma şansı daha yüksektir (Pektaş, 2001). Syndicate örneğinde de olduğu gibi, bu yayıncının sayfasında “flat” yani düz, boyutsuz bir tasarım hakimdir. Renk çokluğundan kaçınılması göz yormayan, dikkat çekici bir kanal tasarımı sergilemektedir.

Resim 8. Disrespect isimli yayıncının kanalından canlı yayın ekran görüntüsü

Markanın kişiliğinin oluşturulmasında yaratıcı uygulamalar büyük önem taşımakta ve işin özü olarak belirtilmekte, kimi zaman yeni kişilik oluşturma uygulamalarında kullanılabilir. Gerek var olan kişilik gerekse yeni kişilik; ürünle, ürünün sunduğu yararlarla ve hedef kitleyle uyumlu olmalı ve rakiplerine karşı eşsiz olduğunu gösterebilmelidir (Çeliktel, 2008, s. 21). Yayıncının canlı yayın yaparken kullandığı efektler ve büründüğü karakter ile kanala özgünlük kattığı görülmektedir (resim 8). Ücretli abonelik dahilinde kullanılabilen kanala ve yayıncıya özel emoji tasarımları görülmektedir (Resim 9). Bu tarz yenilikçi tasarımlar kanalı bir kişiliğe büründürmektedir.

11

Resim 9. Disrespect isimli yayıncının kanalından, kanala özel emojiiler

4. Sonuç

Marka kişiliği ve imajı birbirini tamamlayan öğelerdir. Marka ve tüketici arasında bir bağ oluşturmaktadır. Bu nedenle bir ürün satın alma ihtiyacı hissettiğimizde aklımıza hemen spesifik bir veya iki marka ismi gelmektedir. Parasını bu markalar üzerinde harcarken kişiye kendini güvende ve karşılığını almış hissettirmektedir. Streamerlar da bu algıyı kazanmak istemekte ve marka kişiliklerini oluşturmaya çalışmaktadır. Yeteneklerini, zekalarını, eğlendirebilmelerini, kısacası onları diğer streamerlardan ayıran özelliklerini pazarlamaktadır. Yayıncıların kalitelerini belirleyen unsurları, el ve beyin koordinasyonları, oyun otomatiklerinin yanı sıra kanallarının duruşu oluşturmaktadır. Kurumsallaşma sürecini tamamlamış markalar gibi, kanal tasarımına sahip yayıncılar takipçi ve abonelik sayısı yüksek olan yayıncılar arasında bulunmaktadır. Twitch.tv'deki kanallara ait bu tasarımlar yeni bir tasarım trendini ortaya koymaktadır. Web tasarım ve dijital oyun tasarımlarından pixel artlardan öğeler barındırmaktadır. Yayının içeriğiyle alakalı bir tasarım unsuru bulunması popülariteyi arttırmaktadır. Popülarite yayıncılar için ücretli abonelik ve sponsor anlamına geldiğinden dolayı, yayıncıların markalaşma süreçlerini tamamlamaları büyük önem göstermektedir.

Twitch.tv'de kişisel marka olmak için kullanılan bu tasarımlar bir kimlik, kartvizit yerine geçmektedir. Ayırd edici, güçlü bir tasarımı olmayan kanallar, diğer milyonlarca kullanıcı arasında kaybolmaktadırlar. Sadece kullanıcılar tarafından değil, büyük ünlü sponsor markalar oyun şirketleri gibi büyük kurumlardan gözünden kaçmaktadır. Oyun ve canlı yayın kanalı pazarında Twitch.tv'de bir marka olmak belli bir süreç gerektirmektedir.

Kaynakça

Becer, E. (2015). *İletişim ve grafik tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Çeliktel, S. (2008). *Markalaşma Süreci Ve Stratejilerinin İncelenmesi*. Uzmanlık Tezi. Türk Patent Enstitüsü, Markalar Dairesi Başkanlığı, Ankara.

Sesli Sözlük. Broadcasting. <https://www.seslisozluk.net/broadcast-nedir-ne-demek/> adresinden erişildi. (ET:30.06.2017)

SocialBlade. Best Twitch.tv Streamers. <https://socialblade.com/twitch/> adresinden erişildi. (ET:25.05.2017)

Stream nedir? <https://www.frmtr.com/bilgisayar-guvenligi-hakkinda-sorulariniz-ve-sorulariniz/20435-stream-nedir-yardim.html> adresinden erişildi. (ET:30.06.2017)

Sungur, S. (2012). Türkiye'de En Çok Tercih Edilen Vakıf Üniversitelerinin Görsel Kimlik Tasarımlarının Analizi. *The Turkish Online Journal Of Design Art And Communication*, 2(3).

ZorbaKit. Twitch Nedir?. <http://www.zobakit.com/h/Detail/6380881-twitch-nedir> adresinden erişildi. (ET:01.07.2017)

PIYANO EĞİTİMİ ALANINDA YAPILAN LİSANSÜSTÜ ARAŞTIRMALAR

Doç. Dr. Damla BULUT

Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü

Müzik Eğitimi Anabilim Dalı

Yasemin GÜLSOY

Gaziemir Yakacak Ortaokulu

Öz

Araştırmanın amacı, piyano eğitimi alanında yapılmış olan lisansüstü araştırmaları incelemektir. Araştırmanın örneklemini Türkiye’de yapılmış olan tüm piyano eğitimi alanındaki lisansüstü tezler (yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik tezleri) oluşturmaktadır. Araştırma durum tespitine yöneliktir ve betimsel niteliktedir. İlgili veriler 2017 yılında Yükseköğretim Kurulu’nun web sayfasında yer alan tez arşivi linkinden yararlanılarak toplanmıştır. Araştırma bulguları doğrultusunda piyano eğitimi alanındaki lisansüstü araştırmaların; Yapılış tarihi olarak 1987-2016 yılları arasında dağılım gösterdiği; Yüksek lisans tezlerinde 1997-2002-2004, doktora tezlerinde 2009, sanatta yeterlik tezlerinde ise daha çok 2002 yıllarında yoğunlaştığı; Çoğunlukla Gazi Üniversitesinde yapıldığı; Tamamının piyano eğitimi ana konu alanında yürütüldüğü; Yüksek lisans tezlerinde çoğunlukla betimsel, doktora tezlerinde ise çoğunlukla deneysel yöntemi benimsediği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Piyano, Piyano Eğitimi, Lisansüstü Tez, Araştırma.

Abstract

The purpose of the research is to examine the post-graduate research in the field of Piano Education. The sample of the research is composed of post-graduate theses (graduate, doctoral and artistic proficiency theses) in the field of all Piano Education in Turkey. The research is aimed at determining the situation and is descriptive. Relevant data were collected by using the thesis archive link on the website of the Council of Higher Education in 2017. Research findings in the field of Piano Education in the field of post-graduate research; The date of construction was between 1987-2016; He has concentrated on his master's thesis in 1997-2002-2004, his doctoral thesis in 2009, and his proficiency in arts thesis in 2002; It was mostly done at Gazi University; Completely conducted in the main subject area of piano education; In the master thesis, mostly the results of descriptive and doctoral thesis are mostly experimental.

Keywords: Piano, Piano Education, Graduate Thesis, Research.

Giriş

Müzik, tüm bireylerin yaşantısında var olan, duyguların, düşüncelerin dışı vurumunu sağlayan, aynı şekilde diğer bireylerin duygularını, düşüncelerini anlayabilme ve yorumlayabilme imkânı sağlayan önemli olgulardan biridir. Bu özelliği ile müzik bireyler ve toplumlar arası iletişimi

sağlayan bir dil olarak tanımlanabilir. Bu dilin öğretiminde ise devreye müzik eğitimi girmektedir. Müzik eğitimi, bireyin müziksel davranışlarında kendi müziksel yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişimler oluşturma sürecidir (Uçan, 1997:15-16). Bu süreçte, bireyin içinde yaşadığı, her gün yüz yüze olduğu müziksel çevresiyle sağlıklı bir etkileşimde bulunabilmesi, müziğin yaratım, üretim, yorum, kullanım ya da tüketimine doğrudan ya da dolaylı olarak, bilinçli ve bilgili olarak katılabilmesi ve giderek müziksel yaşamın gelişmesine katkılarda bulunabilmesi için gerekli davranışlarla donatılması amaçlanmalıdır (Uçan, 1996:15).

Müzik eğitimi genel müzik eğitimi, özengen müzik eğitimi ve mesleki müzik eğitimi adı altında üç ana başlıkta ele alınmakta ve uygulanmaktadır. Müzik eğitiminin bu üç türü içinde çalgı eğitiminin yeri ve önemi büyüktür. Çünkü bir müzik aleti çalmak en karmaşık insan faaliyetlerinden biridir. Bu faaliyet sırasında irade, dikkat, duyu, algı, düşünme, hafıza, hayal gibi yüksek düzeydeki fiziksel ve zihinsel süreçlerin kusursuz işlemesi, fiziksel hareketlerde incelik ve uyum son derece önemlidir. Bir müzik aletinin yardımıyla kendi duygu ve düşüncelerini aktaracağı oyun hareketleri tekniğine sahip olmayan bireyin, üst düzeyde bir sanatsal sonuca ulaşması mümkün değildir (Gasımova, 2010:99). Öğrenciler çalgı eğitimi ile müzik eğitimi sürecinde öğrendikleri birçok teorik bilgiyi uygulama fırsatı bulurlar. Dolayısıyla çalgı eğitiminin müzik eğitime paralel olması ve kazanılan davranışlara dayalı performansın süreklilik göstermesi gerekmektedir. Bu anlamda çalgı eğitimi hangi tür müzik eğitimi içerisinde yer alırsa alsın müzik eğitiminin amaç ve hedeflerine ulaşmasında pozitif rol oynayan en önemli faktördür (Yayla, 1999:3). Çünkü çalgı eğitimi öğrencinin devinisel, duyuşsal ve bilişsel davranışlarını kapsayan önemli bir müzik eğitimi boyutudur (Küçüköncü, 1999:66-67).

Çalgı eğitimi içerisinde ele alınan piyano eğitimi bu eğitimin en önemli boyutlarından birisidir. Çünkü müzik eğitiminde araç olarak kullanılmaya en uygun ve yararlı alet piyanodur. Piyano, sabit perdeli, entonasyon sorunu olmayan bir çalgıdır. Akordu doğru olmak koşuluyla parmağın bastığı yerden doğru ses verir. Ses sınırı geniştir. Her türlü ajilite mümkündür. Kulak eğitimine en uygun alettir. Armonik eşlik çalgısıdır. Her çeşit çoksesli eserin reduksiyonu icra edilebilir. Koral ve orkestral eserler çalınabilir. Büyük eserlerin analizine elverişlidir. Edebiyatı zengindir (Yönetken, 1996:69). Piyano eğitimi ile de bireylerin müziksel işitme, armoni, deşifre yönlerinin geliştirilmesi mümkündür. Bu özellikleri ile piyano eğitimi mesleki müzik eğitiminin en önemli boyutlarından biridir. Bu eğitimin içeriği aşamalı olarak, teknik alıştırma ve etütleri, Türk ve dünya bestecilerinin eserlerinden örnekleri, eğitim müziği örneklerini, piyano literatürü ile okul müzik eğitiminde öğrenme öğretme tekniklerini kapsar (Tufan ve Güdek, 2008:79).

Piyano eğitimi sürecinin temel unsurları piyano eğitimcileri, piyano eğitimi alan öğrenciler, fiziksel şartlar, araç-gereçler ve öğretim programı olarak sıralanabilir. Söz konusu unsurlardan herhangi birinde yaşanacak bir olumsuzluk piyano eğitimi sürecini de olumsuz olarak etkileyecektir. Piyano eğitimi sürecinin verimli olarak düzenlenmesi ve nitelikli bir piyano eğitimi süreci gerçekleştirilmesi bu süreçte yaşanan veya yaşanabilecek olan sorunların tespit edilip giderilmesi ile doğru orantılıdır. Bunun için ise sürecin tüm yönlerini ortaya koyan araştırmalar son derece gerekli ve yol göstericidir.

Araştırma, problemlere güvenilir çözümler aramak amacı ile planlı ve sistematik olarak, verilerin toplanması, çözümlenmesi (analizi), yorumlanarak değerlendirilmesi ve rapor edilmesi, temelde, bir arama, aydınlanma sürecidir (Karasar, 1995:22). Bu süreçte bilimsel araştırmalar, üzerinde çalışılan alana yönelik kavramsal çerçevenin ve kuramsal temellerin oturtulması ile kuramsal modellerin geliştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu durum müzik eğitimi

kapsamında yer alan ve çalgı eğitimin önemli bir boyutunu oluşturan piyano eğitimi için de geçerlidir. Piyano eğitimi alanında yapılan bilimsel araştırmalar bu alanın mevcut yapısına, gelişimi ile ilerlemesine ışık tutmakta ve katkı sağlamaktadır. Bu alana yönelik yapılan araştırmalar incelendiğinde gerek bilimsel gerekse sanatsal yönü itibarıyla ve bilimsel raporlama tekniklerinin uygulanmasıyla kendine özgü bilimsel bir literatürün oluştuğu görülmektedir. Bu literatürde lisansüstü araştırmaların ön planda olduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda araştırmanın amacı, Türkiye’de piyano eğitimi alanında yapılmış olan bilimsel araştırmaları (lisansüstü tezleri) tez türü, yıl, üniversite, konu alanı, yöntem, veri toplama araçları, verilerin analizi boyutlarında incelemek ve söz konusu müziğe ilişkin bilimsel araştırmaların mevcut durumunu ortaya çıkarmaktır.

Araştırmanın problem cümlesi “Türkiye’de piyano eğitimi alanında yapılan lisansüstü araştırmalar nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın problem cümlesinin çözümüne ışık tutacak alt problemler; Türkiye’de piyano eğitimi alanında yapılan lisansüstü araştırmaların:

1. Tez türlerine göre dağılımı nasıldır?
2. Yıllara göre dağılımı nasıldır?
3. Üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
4. Konu alanına göre dağılımı nasıldır?
5. Yönteme göre dağılımı nasıldır?
6. Veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?
7. Verilerin analiz edilmesine göre dağılımı nasıldır? şeklinde oluşturulmuştur.

YÖNTEM

Araştırma, betimsel nitelikte, nitel bir araştırmadır. Araştırmanın evrenini Türkiye’de yapılmış olan piyano eğitimi alanındaki tüm bilimsel araştırmalar (lisansüstü tezler, makaleler, bildiriler, projeler), örneklemini ise Türkiye’de yapılmış olan piyano eğitimi alanındaki tüm lisansüstü araştırmalar (yüksek lisans, doktora, sanatta yeterlik ve tıpta uzmanlık tezleri) oluşturmaktadır. Araştırmada elde edilen veriler 2017 yılında Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) web sayfasında (<http://www.yok.gov.tr>) yer alan tez arşivi linkinden yararlanılarak toplanmıştır. Bunun için YÖK’ün resmi internet sitesinde bulunan ulusal tez merkezi sayfasındaki “Basit Tarama” seçeneği seçilmiş ve anahtar kelime olarak “Piyano Eğitimi” başlığında yazılmış, izin durumu “tümü” ve tez türleri ayrı ayrı seçilmiştir. Bu doğrultuda çıkan toplam 102 lisansüstü tez incelenmek üzere bilgisayar ortamına kaydedilmiştir. Ulaşılan lisansüstü tezler doküman analizi yapılarak incelenmiştir. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2005:187). Bu yöntem ile elde edilen veriler tez türü, yıl, üniversite, konu alanı, yöntem, veri toplama araçları ve verilerin analizi olarak gruplanmış ve incelenmiştir.

BULGULAR ve YORUM

Araştırmanın bu bölümünde Türkiye’de yapılmış olan piyano eğitimi alanındaki tüm lisansüstü araştırmaların (yüksek lisans, doktora, sanatta yeterlik ve tıpta uzmanlık tezleri) belirlenen boyutlara göre dağılımları ile bu dağılımlara ilişkin bulgular ve yorumlarına yer verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de Piyano Eğitimi Alanında Yapılan Araştırmaların

Tez Türüne Göre Dağılımı

Tez Türü	f	%
Yüksek Lisans	74	72,52
Doktora	27	26,46
Sanatta Yeterlik	1	0,98
Toplam	102	100

Tablo 1’de Türkiye’de piyano eğitimi alanında yapılan araştırmaların tez türüne göre dağılımları yer almaktadır. Bu bulgular doğrultusunda piyano eğitimi alanında yapılan araştırmaların yüksek lisans tez türünde daha çok (%72,52) yoğunlaştığı söylenebilir. Bu durum piyano eğitimi alanında yapılan araştırmalarda daha üst düzey eğitimler kapsamında yeteri kadar yer almadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 2. Türkiye’de Piyano Eğitimi Alanında Yapılan Araştırmaların Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
1987	1	1,35	-	-	-	-
1989	1	1,35	-	-	-	-
1993	1	1,35	-	-	-	-
1994	3	4,05	-	-	-	-
1995	1	1,35	-	-	-	-
1996	3	4,05	-	-	-	-
1997	6	8,10	-	-	-	-
1998	2	2,70	-	-	-	-
1999	3	4,05	-	-	-	-
2000	1	1,35	-	-	-	-
2001	5	6,75	1	3,70	-	-

2002	6	8,10	-	-	1	100
2003	3	4,05	2	7,40	-	-
2004	6	8,10	-	-	-	-
2005	5	6,75	1	3,70	-	-
2006	2	2,70	1	3,70	-	-
2007	2	2,70	1	3,70	-	-
2008	4	5,40	3	11,10	-	-
2009	2	2,70	5	18,50	-	-
2010	2	2,70	3	11,10	-	-
2011	4	5,40	1	3,70	-	-
2012	4	5,40	1	3,70	-	-
2013	2	2,70	1	3,70	-	-
2014	1	1,35	4	14,80	-	-
2015	3	4,05	1	3,70	-	-
2016	1	1,35	1	3,70	-	-
Toplam	74	100	27	100	1	100

Tablo 2’de Türkiye’de piyano eğitimi alanında yapılan araştırmaların yıllara göre dağılımları yer almaktadır. Bu bulgular doğrultusunda, yüksek lisans tezlerinin 1997-2002-2004 yıllarında (%8,10); doktora tezlerinin 2009 yılında (%18,50), sanatta yeterlik tezlerinin 2002 yılında (%100) yoğunluk gösterdiği söylenebilir. Bu durum piyano eğitimi alanında yapılan araştırmaların 1997 yılından itibaren artış gösterdiği şeklinde yorumlanabilir.

**Tablo 3. Türkiye’de Piyano Eğitimi Alanında Yapılan Araştırmaların
Üniversitelere Göre Dağılımı**

Üniversiteler	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Gazi Üniversitesi	29	39,50	12	44,40	-	-
Dokuz Eylül Üniversitesi	10	13,50	-	-	-	-
Marmara Üniversitesi	5	6,75	6	22,20	-	-
Selçuk Üniversitesi	5	6,75	2	7,40	-	-
Atatürk Üniversitesi	4	5,40	-	-	-	-
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	3	4,05	-	-	-	-
İnönü Üniversitesi	3	4,05	3	11,10	-	-
Erciyes Üniversitesi	2	2,70	-	-	-	-
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2	2,70	-	-	-	-
Uludağ Üniversitesi	2	2,70	-	-	-	-
Karadeniz Teknik Üniversitesi	2	2,70	-	-	-	-
Cumhuriyet Üniversitesi	2	2,70	-	-	-	-
Haliç Üniversitesi	1	1,35	-	-	-	-
Çukurova Üniversitesi	1	1,35	-	-	-	-
Ankara Üniversitesi	1	1,35	1	3,70	-	-
Ordu Üniversitesi	1	1,35	-	-	-	-
Trakya Üniversitesi	1	1,35	-	-	-	-
İstanbul Teknik Üniversitesi	-	-	1	3,70	-	-
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	-	-	-	-	1	100
Necmettin Erbakan Üniversitesi	-	-	1	3,70	-	-

Toplam	74	100	27	100	1	100

Tablo 3'te Türkiye'de piyano eğitimi alanında yapılan araştırmaların üniversitelere göre dağılımları yer almaktadır. Bu bulgular doğrultusunda, yüksek lisans tezlerinin (%39,50) ve doktora tezlerinin çoğunlukla (%44,40) Gazi Üniversitesinde, sanatta yeterlik tezinin ise çoğunlukla (%100) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde yapıldığı söylenebilir. Bu durum piyano eğitimi alanında yapılan araştırmaların çoğunlukla kuruluş tarihi itibarıyla köklü üniversitelerde yapıldığını düşündürmektedir.

Tablo 4. Türkiye'de Piyano Eğitimi Alanında Yapılan Araştırmaların Konu Alanına Göre Dağılımı

Konu Alanı	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
	Piyano Eğitimi	26	37,80	14	51,80	-
Güzel Sanatlar Liseleri Piyano Eğitimi	8	10,80	1	3,70	-	-
Çocukların Piyano Eğitimi	5	6,75	-	-	1	100
Metot İnceleme	5	6,75	-	-	-	-
Besteciler	3	4,05	-	-	-	-
Yaygın Müzik Eğitimi Kurumlarında Piyano Eğitimi	2	2,70	-	-	-	-
Pedal Kullanımı	2	2,70	-	-	-	-
Müzik Öğretmenliği Programında Piyano Eğitimi	2	2,70	-	-	-	-
Eserlerin Piyano Eğitimi Açısından İncelenmesi	2	2,70	-	-	-	-
Suzuki Yöntemi	2	2,70	-	-	-	-
Türk Müziği Ezgileri	-	-	2	7,40	-	-
Eser İnceleme	-	-	2	7,40	-	-
Piyano Çalma Becerisi	-	-	1	3,70	-	-
Caz ve Piyano	1	1,35	1	3,70	-	-
Halk Türküleri	-	-	1	3,70	-	-

Ölçme	-	-	1	3,70	-	-
Program Geliştirme	-	-	1	3,70	-	-
Model Deneme	-	-	1	3,70	-	-
Piyano Program Değerlendirme	1	1,35	-	-	-	-
Türk Müziği Devlet Konservatuarlarında Piyano Eğitimi	1	1,35	-	-	-	-
Güzel Sanatlar Fakültelerinde Piyano Eğitimi	1	1,35	-	-	-	-
Türk Halk Müziği Kaynaklı Piyano Eserleri	1	1,35	-	-	-	-
Başlangıç Piyano Eğitimi	1	1,35	-	-	-	-
Eşlik	1	1,35	-	-	-	-
Mevcut Durum İnceleme	1	1,35	-	-	-	-
Teknik Çalışma Yöntemleri	1	1,35	-	-	-	-
Sonatin Analiz	1	1,35	-	-	-	-
Etüt Değerlendirme	1	1,35	-	-	-	-
Polifoni	1	1,35	-	-	-	-
Deşifre	1	1,35	-	-	-	-
Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlarda Piyano Eğitimi	1	1,35	1	3,70	-	-
Eğitim Fakültelerinde Piyano Eğitimi	1	1,35	-	-	-	-
Eğitim Fakülteleri Müzik Bölümlerinde Piyano Eğitimi	1	1,35	-	-	-	-
Piyano Eğitiminde Performans	-	-	1	3,70	-	-
Toplam	74	100	27	100	1	100

Tablo 4'te Türkiye'de piyano eğitimi alanında yapılan araştırmaların konu alanlarına göre dağılımları yer almaktadır. Bu bulgular doğrultusunda, yüksek lisans (%37,80) ve doktora (%51,80) tezlerinin çoğunlukla piyano eğitimi konu alanında, sanatta yeterlik tezinin ise çoğunlukla (%100) çocukların piyano eğitimi konu alanında yapıldığı söylenebilir. Bu durum piyano eğitimi alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinde piyano eğitimi, sanatta yeterlik tezlerinin ise çocukların piyano eğitimi konu alanının daha çok tercih edildiği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 5. Türkiye'de Piyano Eğitimi Alanında Yapılan Araştırmaların

Yönteme Göre Dağılımı

Yöntem	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Betimsel	44	59,40	4	14,80	-	-
İzinsiz	21	28,35	-	-	1	100
Deneysel	7	9,45	11	40,70	-	-
Karma	2	2,70	12	44,40	-	-
Toplam	74	100	27	100	1	100

Tablo 5'te Türkiye'de piyano eğitimi alanında yapılan araştırmaların yöntemlerine göre dağılımları yer almaktadır. Bu bulgular doğrultusunda, yüksek lisans tezlerinde çoğunlukla (%59,40) betimsel, doktora tezlerinde çoğunlukla (%44,40) karma yöntemin kullanıldığı söylenebilir. Bu durum piyano eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerde daha çok mevcut durum tespitine yönelik araştırmaların yapıldığını düşündürmektedir. Sanatta yeterlik tezinin izinsiz durumda olması ve erişim imkânının olmaması nedeni ile araştırma yöntemine ilişkin bilgilere ulaşılamamıştır.

21

Tablo 6. Türkiye'de Piyano Eğitimi Alanında Yapılan Araştırmaların

Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Veri Toplama Araçları	Yüksek Lisans	Doktora	Sanatta Yeterlik
	f	f	f
Anket	35	7	-
Kaynak Tarama	34	11	-
Görüşme	11	8	-
İzinsiz	11	-	1
Ölçek	3	4	-
Test	2	-	-
Metot Çözüleme	2	-	-

Doküman Analizi	1	1	-
Görüşme Formu	1	-	-
Gözlem	1	11	-
Rubrik	1	1	-
Video kayıt	1	2	-
İçerik Analizi	1	2	-
Bilgi Formu	-	1	-
Beceri Testi	-	1	-
Başarı Testi	-	2	-
Çoklu Analiz	-	1	-
Performans Ölçme Aracı	-	1	-
Değerlendirme Formu	-	1	-
Tutum Ölçeği	-	1	-
Müzikal Algılama Testi	-	1	-
Piyano Dersi Tutum Ölçeği	-	1	-

Tablo 6’da Türkiye’de piyano eğitimi alanında yapılan araştırmaların veri toplama araçlarına göre dağılımları yer almaktadır. Bu bulgular doğrultusunda, yüksek lisans tezlerinde çoğunlukla anket, doktora tezlerinde çoğunlukla kaynak tarama ve gözlem veri toplama aracının kullanıldığı söylenebilir. Bu durum piyano eğitimi yüksek lisans tezlerinde anket ve doktora tezlerinde kaynak tarama ve gözlem veri toplama aracının tercih edildiği şeklinde yorumlanabilir. Sanatta yeterlik tezinin izinsiz durumda olması ve erişim imkânının olmaması nedeni ile araştırmada veri toplama araçlarına ilişkin bilgilere ulaşılamamıştır.

Tablo 7. Türkiye’de Piyano Eğitimi Alanında Yapılan Araştırmaların

Verilerin Analiz Edilmesine Göre Dağılımı

Verilerin Analizi	Yüksek Lisans		Doktora		Sanatta Yeterlik	
	f	%	f	%	f	%
Nitel	39	52,65	4	14,80	-	-

İzinsiz	25	33,75	5	18,50	1	100
Nitel	7	9,45	8	29,60	-	-
Karma	3	4,05	10	37,00	-	-
Toplam	74	100	27	100	1	100

Tablo 7’de Türkiye’de piyano eğitimi alanında yapılan araştırmaların veri analizine göre dağılımları yer almaktadır. Bu bulgular doğrultusunda, yüksek lisans tezlerinde çoğunlukla (%52,65) nitel, doktora tezlerinde çoğunlukla (%37,00) karma veri analizinin kullanıldığı söylenebilir. Bu durum lisansüstü tezlerde nitel ve karma veri analizinin daha çok tercih edildiği şeklinde yorumlanabilir. Sanatta yeterlik tezinin izinsiz durumda olması ve erişim imkânının olmaması nedeni ile araştırmada veri analizine ilişkin bilgilere ulaşılamamıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu bölümde, araştırma bulguları doğrultusunda ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlara yönelik olarak geliştirilen öneriler sunulmuştur.

Sonuçlar

Araştırmada Türkiye’de piyano eğitimi alanında yapılan araştırmaların;

1. Yüksek lisans tez türünde daha çok (%72,52) yoğunlaştığı,
2. Yıllara göre dağılımları doğrultusunda yüksek lisans tezlerinin 1997-2002-2004 yıllarında (%8,10); doktora tezlerinin 2009 yılında (%18,50), sanatta yeterlik tezlerinin 2002 yılında (%100) yoğunluk gösterdiği,
3. Üniversitelere göre dağılımları doğrultusunda yüksek lisans tezlerinin (%39,5) ve doktora tezlerinin çoğunlukla (%44,40) Gazi Üniversitesinde, sanatta yeterlik tezinin ise çoğunlukla (%100) Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’nde yapıldığı,
4. Konu alanlarına göre dağılımları doğrultusunda yüksek lisans (%37,80) ve doktora (%51,80) tezlerinin çoğunlukla piyano eğitimi konu alanında, sanatta yeterlik tezinin ise çoğunlukla (%100) çocukların piyano eğitimi konu alanında yapıldığı,
5. Yöntemlerine göre dağılımları doğrultusunda yüksek lisans tezlerinde çoğunlukla (%59,5) betimsel, doktora tezlerinde çoğunlukla (%44,40) karma yöntemin kullanıldığı,
6. Veri toplama araçlarına göre dağılımları doğrultusunda yüksek lisans tezlerinde çoğunlukla anket, doktora tezlerinde çoğunlukla kaynak tarama ve gözlem veri toplama aracının kullanıldığı,
7. Veri analizine göre dağılımları doğrultusunda yüksek lisans tezlerinde çoğunlukla (%52,65) nitel, doktora tezlerinde çoğunlukla (%37,00) karma veri analizinin kullanıldığı, sonuçlarına ulaşılmıştır.

Öneriler

Araştırma sonuçları doğrultusunda Türkiye’de piyano eğitimi alanında yer alan;

1. Araştırmaların nicelik ve niteliksel yeterliklerinin arttırılmasına yönelik olarak yüksek lisans dışındaki diğer tez türlerinde de yoğunlaşmaların artırılması,
  2. Araştırmaların yıllara göre dağılımlarındaki farklılıkların çözülebilmesi için araştırmaların düzenli yapılabilmesini engelleyen, kısıtlayan ve aksatan nedenlerin belirlenmesine yönelik çalışmaların yapılması,
  3. Araştırmalarda yalnızca belirli üniversitelerde değil alanın uygulanıp geliştirilebileceği bütün üniversitelerde yapılabilmesine yönelik çalışmaların ve araştırmaların yapılması,
  4. Araştırmalarda sadece alan adını içeren değil alan içerisinde bulunan farklı kavramların, oluşumların yer aldığı ve bunların alt boyutlarının da birbirinden farklılıklarını ortaya çıkaracak çalışmaların yapılması,
  5. Araştırmalarda alanın gelişmesinde uygulanabilecek farklı yöntemlerin bir arada kullanıldığı araştırmaların yapılması,
  6. Araştırmalarda anket, kaynak tarama ve gözlem veri toplama aracı dışında farklı veri toplama araçlarının da sıklıkla yer aldığı, farklı veri toplama araçlarının bir arada kullanıldığı araştırmaların yapılması,
  7. Araştırmalarda konuların ve bu konuların çözümlenmesinde uygulanacak tekniklerinin belirlenerek farklı analiz yöntemlerinin kullanıldığı araştırmaların yapılması,
- önerilmektedir.

Kaynakça

- Gasıмова, T. (2010) Piyano Öğrenme Ve Öğretme Teknikleri: Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 25. Sayı.
- Karasar, N. (1995) Bilimsel Araştırma Yöntemi: Ankara: 3a Araştırma, Eğitim, Danışmanlık Ltd.
- Küçüköncü, H.Y. (1999) Müzik Eğitimi Ve Öğretimi. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.
- Tufan E., Güdek B. (2008) Piyano Dersi Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 28, Sayı 1, 75-90.
- Uçan, A. (1996) İnsan ve Müzik, İnsan ve Sanat Eğitimi, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Uçan, A. (1997) Müzik Eğitimi, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Yayla, F. (1999) Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü Anaçalgı Viyola Eğitiminde Kullanılan Metotların İncelenmesi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Yıldırım, A. Ve Şimşek, H. (2005) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yönetken, H. B. (1996) (Hazırlayan: Ahmet Say), “Müzik Öğretimi / Okulda Çalgı Sorunu ve Çalgısal Müzik Etkinlikleri”, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara.
- [https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/\(02.03.2017\)](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/(02.03.2017)).

XV. YÜZYIL MÜZİK NAZARİYATÇILARINDAN ABDÜLAZİZ B. ABDÜLKADİR MERÂĞÎ'NİN *NEKÂVETÜ'L-EDVÂR*'INDA ENSTRUMANLAR

Doç. Dr. Ferdi KOÇ

Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Müziği Bölümü

Öz

Türk müziği XV. Yüzyılda nazariyat açısından oluşum sürecini tamamlamış, icrâ alanında gelişmeye başlamıştır. IX. Yüzyıldan itibaren El-Kindî'nin yazdığı müzik nazariyatı eserleri ile başlayan bu süreç, X. Yüzyılda Fârâbî, XI. Yüzyılda İbn Sînâ ve XIII. Yüzyılda Safiyüddîn Urmevî'nin yazdığı eserler ile müzik nazariyatı sistemiyle sistemci bir okula dönüşmüştür. XV. Yüzyılda Abdülkadir Merâğî ve Abdülaziz b. Abdülkadir Merâğî'nin yazdığı nazariyat eserleriyle müzik nazariyatı, bütün unsurlarıyla sanatın yanında bir bilime dönüşmüştür. Türk müziğinde icrâ geleneğinin ilk dönem en önemli temsilcisi Abdülkadir Meragî ve talebeleridir. Merâğî'nin oğlu Abdülaziz de müzik tarihimizde Abdülkadir Merâğî'nin tanınmasında müzisyen olarak önemli bir rol oynamıştır. Abdülaziz babası Merâğî den öğrendiği müzik nazariyatını *Nekâvetü'l-Edvâr* isimli edvarında toplamıştır. Bu eserde müzik nazariyatına dair bütün unsurlara yer verilmiş, ayrıca Abdülaziz'in müziğe yaptığı katkılar anlatılmıştır. Abdülaziz bu eserinde icâd ettiği yeni makam, usûl, enstrumanları da anlatmıştır. Araştırmamızın konusu Abdülaziz'in Farsça yazdığı *Nekâvetü'l-Edvâr* isimli eserindeki enstrumanları ve kendi icâdı Tervih isimli enstrumanı hakkında bilgileri ortaya çıkarmaktır. Bu enstrumanlar telli, üflemeli ve vurmali olarak üç başlık altında incelenecektir. Enstrumanların fiziksel özellikleri, geldiği coğrafya, akord, organolojisi ve icrası hakkındaki yeni bilgilere ulaşılabacaktır.

25

Anahtar Kelimeler: Müzik, Çalgı, Abdülaziz b. Abdülkadir Merâğî, *Nekâvetü'l-Edvâr*

MUSIC INSTRUMENTS IN *NEKÂVETÜ'L-EDVÂR* OF ABDÜLAZİZ B. ABDÜLKÂDİR MERÂĞÎ WHO WAS THE MUSIC THEORIST IN FIFTEENTH CENTURY

Abstract

Turkish music completed the formation process in terms of theory in the fifteenth century, began to develop in the field of performance. This process started with the works of music theory written by El-Kindi since the ninth century, and it was recorded in X. Century by Fârâbî, XI. Ibn Sînâ and XIII. With the writing of Safiyüddîn Urmevî in the century, the systemist turned into an arrow with the system of music theory. XV. Abdülkadir Merâğî and Abdulaziz b. With the theoretical works written by Abdülkadir Merâğî, music theory has turned into a science beside art with all its elements. Abdulkadir Meragî and his students were the first period representative of the practice of Turkish music. Abdulaziz, the son of Merâğî, played an

important role as a musician in the recognition of Abdülkadir Merâgîn in our music history. Abdülaziz collected his father, from Merâgî, *Nekâvetü'l-Edvâr*, in its name. In this work, all elements of musical theory are mentioned, and the contributions made by Abdulaziz to music are explained. Abdülaziz also described the new maqams, rhythms and music instruments he invented in this work. The subject of our research is to reveal the information about the instruments in the book *Nekâvetü'l-Edvâr*, written in Persian by Abdulaziz and his invented instrument named *Tervîh*. These music instruments will be examined under three headings: stringed, blown and percussion. It will be reached the new informations about the physical properties of the instruments, the geography, the accord, the organology and the performance.

Keywords: Music, Instrument, Abdülaziz b. Abdülkadir Merâgî, *Nekâvetü'l-Edvâr*

1. GİRİŞ

Mûsikî sanatının icrâcıları nağmelerin başka nağmelerle mukayesesini göstermek için ne kadar sanat ehli olsa da nağmelerin ardı ardına işitilip, eklenmesi bir mûsikîşinas için zor bir maharettir. Bu sebeple nağmelerin mukayesesi, birlikte işitilmesi, ses sanatkârına refakat etmesi ve kolay icrâ edebilmesi için mûsikî icrâcıları müzik âletlerini icâd etmişlerdir. Nağmelerin nazârî anlamda nasıl çıktığı ve icrâ edildiği, günümüzde perde dediğimiz XV. yüzyıl terminolojisindeki ismiyle destanların yerini tespit etmek için de telli sazlar kullanılmıştır.

Ud sazi ise telli sazların en mükemmel ve meşhur enstrumanıdır.¹ Eski dönemden beri udun mücidi konusunda pek çok rivâyetler bulunmaktadır. Bazı müzikologlar Nuh (A.S.)'in² ve Âdem (A.S.)'in altıncı neslinden Lâmek'in³ udu icâd ettiği hususunda görüş bildirmişlerdir. Farmer, Arapların udu, Hîrelilerden aldığını söylemiştir.⁴

Abdülaziz eserinde telli sazlar üzerine tarihi ve organolojik bilgi vermek yerine teknik, akord ve seslerin elde edilmesi konuları üzerinde durmuştur. Telli sazlar mızrap ya da yay kullanılarak çalınmaktadır. İki çift telli sazlarda nağmeler üstteki telden A nağmesinden YA'ya kadar, alttaki telden ise H'dan YH'ya kadar çıkarılır. Günümüzde bu beşli aralığa karşılık gelir. Bu şekilde bir oktav aralığı tamamlanmış olur. Üç çift telli sazlarda yine bir oktav aralığındaki nağmeler tamamlanmış olup⁵, en üstteki tele “bam”, ortadaki tele “mesles”, en alttakine “mesnâ” denir.⁶

Ud'un klavyesinde destan dediğimiz sekiz perde bulunmaktadır. Alışılmış dörtlü aralık akord biçiminde sekizinci perde alttaki telin sesini verir. Eski mûsikî bilginleri perdeleri parmak baskılarına göre isimlendirmiştir. Bunu gösterecek olursak, A nağmesine akord edilmiş bam telinin nağme ve parmak baskıları şöyle olur⁷: A-Mutlak (açık tel), B-Zâid, C-Mücenneb, D-

¹ Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhân Fârâbî, *Kitâbu'l-Mûsikâ'l-Kebîr*, (Thk. ve Şerh, Gattâs Abdülmelik Haşebe, Müracaa ve Tasdîr, Mahmûd Ahmed el-Hifnî), Kahire, (tsz.), s. 498; Fazlı Arslan, *Safiyüddîn-i Urmevî ve Şerefiyye Risâlesi*, AKM., Ankara, 2007, s. 76.

² Muhammed Kâmil Hul'î, *Kitâbu'l-Mûsikâ's-Şarkî*, Kahire, 1904, s. 13; Ahmet Hakkı Turabi, *el-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri*, MÜSBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 69.

³ Abdülaziz b. Abdülkadir Merâgî, *Nekâvetü'l-Edvâr*, TSMK. Ahmed III Bölümü No: A3462, vr. 73b.

⁴ Henry George Farmer, “An Old Moorish Lute Tutor”, *Journal of Royal Asiatic Society*, 1930, c. II, s. 350-351; Turabi, *Kindî*, s. 69.

⁵ Abdülaziz, *a.g.e.*, vr. 15a.

⁶ Abdülaziz, *a.g.e.*, vr. 15a.

⁷ Abdülaziz, *a.g.e.*, vr. 16a.

Sebbâbe (işaret parmağı), h-Vusta fars (orta parmak), V-Vusta zelzel (orta parmak), Z-Bınsır (yüzük parmağı), H-Hınsır (serçe parmağı)

2. XV. YÜZYIL MÜZİK NAZARİYATÇILARINDAN ABDÜLAZİZ B. ABDÜLKADİR MERÂĞÎ'NİN *NEKÂVETÜ'L-EDVÂR*'INDA ENSTRUMANLAR

Eski dönemde bazı mûsikî nazariyatçıları müzik âletlerinin yapısı, akordu, icrâsı ve kullanıldığı coğrafya üzerine kapsamlı bilgiler vermiştir. İbn Sînâ⁸, Safedî⁹, Alişah¹⁰, Abdülkâdir Merâğî¹¹ ve Abdülaziz¹² gibi mûsikî nazariyatçıları bunlarında başında gelir. Abdülaziz'in verdiği bilgiler babası Abdülkâdir Merâğî'nin *Makâsidü'l-Elhân* ve *Câmiü'l-Elhân* isimli eserlerinde müzik âletleri bahsinde geçen bilgilere çok benzerdir. Abdülaziz'in burada yaptığı, diğer edvâr kitaplarındaki müzik âletleri ve babasının bilgilerinden istifade ederek, bu konuya kendi düşüncelerini ilâve etmesi ve kendi icâdı olan "Tervih" ismindeki sazı bulmasıdır. Abdülaziz Tervih sazını telli sazlar bölümünde anlatmıştır.

Abdülkâdir Merâğî, *Câmiü'l-Elhân*'ın müzik âletleri bölümünde sazları detaylı olarak incelemiş, yakın, orta ve uzak doğuda kullanılan sazların yapısı hakkında kıymetli bilgiler vermiştir.¹³ Abdülkâdir Merâğî'nin verdiği bu bilgiler Abdülaziz'in eserine kaynak olmuştur. Abdülaziz, babası gibi müzik âletlerini üç ana başlık altında toplamıştır. Bunlar telli, üflemeli ve vurmali sazlardır. Mızrap kullanılarak çalınan telli sazlara eski mûsikî nazariyatçıları genel olarak "Ud" ismi vermiştir. Ud sazının "Şabbut" adındaki bir balığın şekline benzemesi sebebiyle eskiler tarafından bu saza "Ûd-i şabbut" da denmiştir.¹⁴

2.1. Tellî Enstrumanlar

Abdülaziz telli sazların en mükemmelinin ontelli Ûd-i cedîd olduğunu söylemiştir. Tellî sazlar ikiye ayrılır. Tellerin üzerine parmak baskısı yapılarak çalınanlara "Mukayyedât", parmak baskısı yapılmadan çalınanlara "Mutlakat" denir. Mukayyedât olan şunlardır: Ûd-i kâmil, Ûd-i kadîm, Tarabü'l-feth, Şeştây, Tarabrûd, Tanbûr-i Şîrvâniyân, Tanbûr-i Türkî, Rûh-efzâ, Kopuz-i Rûmî, Evzân, Nây-i tanbûr, Rebâb, Kemânçe, Gijek, Yektây, Terentây, Tuhfetü'l-ûd, Şidîrgû, Pîpa, Şehrûd, Rûdhânî. Mutlakat olan şunlardır: Çeng, Egri, Kânun, Yatugan, Sâz-ı dolab, Sâz-ı Murassa'-ı gâybî, Muğnî, Tervih.

Ûd-i kadîm: Eski ud olarak bilinen bu enstruman dört çift telli olarak çalınır. En üst tele "bam", onun altındakine "mesles", mesles'in altındakine "mesnâ", dördüncü tel olarak mesnâ'nın altındakine de "zîr" denir. Ayrıca eski mûsikîşinaslar bu dört teli dört farklı karışımla şu şekilde ilişkilendirmiştir¹⁵:

Bam-Toprak, kuru, soğuk, kara safra

Mesles-Su, soğuk, nem, sıvı, balgamî

⁸ Turabi, *İbn Sînâ*, s. 108.

⁹ Erhan Tekin, *Safedî'nin Müzik Teorisinin İncelenmesi*, İTÜSBE., Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 84-85.

¹⁰ Çakır, *Alişah*, s. 197-200.

¹¹ Sezikli, *Camiü'l-Elhan*, s. 217-225; Karabaşoğlu, *Makâsidü'l-Elhan*, s. 214-221.

¹² Abdülaziz, *a.g.e.*, vr. 60b-69a.

¹³ Farmer, "Abdülkâdir İbn Gaybî'nin Çalgılar Üzerine Görüşleri (Çev. Ekrem Memiş)", *Mûsikî Mecmûası*, İstanbul, 2000, sy. 468, s. 12.

¹⁴ Erhan Tekin, *a.g.e.*, s. 84.

¹⁵ Abdülaziz, *a.g.e.*, vr. 15b.

Mesnâ-Hava, sıcak, nem, kan

Zîr- Safra, ateş, kuru, sıcak

Ûd-i kâmil: Ûd-i kadîm sazına Fârâbî tarafından “hadd” ismi verilen beşinci telin eklenmesiyle oluşan enstrumana “ûd-i kâmil” ismi verilmiştir.¹⁶ Mûsikî sanatının erbâbı insan gırtlığından sonra en mükemmel sesin ûd-i kâmil’den çıktığı görüşünde ittifak sağlamıştır. Beş telli olan ûd-i kâmil iki oktavlık ses aralığına sahiptir.

Tarabü’l-feth: Çiftli olarak altı tel bağlanan bir sazdır. Tellerinin bağlanması ve icrâsı ûd-i kâmil gibidir. Altıncı tel sazendenin isteğine göre akord edilir.

Şeştây: Üç çeşittir. Birincisi, armut şeklinde olup teknesi ud teknesine benzer. Altı telli olup teller bazen çiftli bağlanır. Altı tel çiftli bağlandığında üç telli olarak icrâ yapılır. Bazı icrâcılar bunun sapına perdeler bağlarlar ve daha mükemmel saz olur. İkincisi, Teknesi ud teknesi gibidir fakat sapı ud sapından daha uzundur. Telleri çiftli bağlanıp birinci çeşit şeştây gibidir. Şeştây’ın üçüncü şekli, ikincisi gibidir fakat üst tarafına kısa teller bağlanır. Tellerin akordu mutlak tellerin oranına göre olur. Bu saza otuz tel bağlanıp, çiftli olarak on beş telli yerine geçer. Daha önce de bahsedildiği gibi bu sazda da iki oktav aralığı on beş sese bölünmüştür. Ehl-i Rûm enstruman icrâcıları bu sazi çok kullanır. Bunun icrâ şekli, mızrap açık tellere vurup parmaklar sap kısmındaki perdelere basarak açık tellerdeki nağmelerin karşılıklarını bulur.

Tarabrûd: Şeştây’a benzer bir sazdır fakat iki taraftan da (üst ve alt) teller bağlanır. Her bir tarafa otuz tel bağlanarak böylelikle iki tarafa altmış tel bağlanmış olur. Tellerin üst tarafına kısa teller bağlanıp onların akordları alt tellerdeki perdelere basılarak kısa açık teldeki nağme benzeriyle ayarlanır. Bu nağmeler beraber işitilir.

Tanbûr-i Şîrvâniyân: Şekli armuda benzeyen ve yüzeyi yüksek olan bir saz olup iki tel bağlanır. Akord şekli şöyledir: Alt açık tel üstteki telin dokuzda sekizine eşitlenir. İki telin oranı tanini aralığı oranındadır. Teller üzerindeki bölümler karşılıklı olarak tutulduğunda aralığı tanini oranında olur. Üstteki tele işaret parmağı ile basılarak iki telin birbirine eşit olması sağlanır. Basılan bu perdeye Dügâh denir. Segâh basılmak istendiğinde alt telin mücennebi olan işaret parmağı ile üst telin zelzeli bir basılarak iki nağme benzer işitilir. Çârgâh basılmak istendiğinde alt telin orta fars parmağı ile üst telin serçe parmağı ile basıldığında Çârgâh, iki nağmeyle benzer işitilir. Bu iki teldeki karşılaştırma yapılarak istenilen her perde elde edilebilir. Tebrizli icrâcılar bu sazi çok fazla kullanmışlardır.

Tanbûr-i Türkî: Yüzeyi küçüktür ve sapına perdeler bağlanır. Bilinen akord şekli alt telin, üst telin dörtte üçüne çekilmesidir. Bu saza bazıları iki, bazıları üç tel bağlarlar. Türklere mahsus bir sazdır.

Rûhefzâ: Bu saza iki tel ipek, diğeri işlenmiş pirinç olmak üzere üç tel bağlanır. İpek olan iki telin akordu Tanbûr-i Türkî ile aynıdır. İşlenmiş pirinç olan tel ise istenen tele göre akord edilebilir. Bu tellerden aralıklar ve nağme toplulukları elde edilebilir.

Kopuz-i Rûmî: Bu saz, ağacın içi oyularak yapılır ve yüzeyi deri ile kaplanır. Üzerine dört tel bağlanır. Üç telin akordu bilinen şekliyle [ud gibi] yapılır. Dördüncü tel olan bam teli ise hâd telinin mutlak nağmesiyle (YH) benzer yapılır. Bam telinin mutlak nağmesi de (A) olur.

¹⁶ Abdülaziz, a.g.e., vr. 16b.

Üçzân: Üç telli olup bazıları üzerine kısa bir tel daha bağlarlar. Bu sazla Türkçe mensur ve manzum hikâyeler okunur. Mızrabı ağaçtan yapılıdır.

Nâyî Tanbûr: Yaylı bir âlet olup iki tellidir. Yüzeyi kirpi derisinden yapılıdır.

Rebâb: İsfahan'lı icrâcılarının çok fazla kullandıkları bir sazdır. Dört çift telli olup akordu kopuzdaki gibidir.

Muğnî: Uzun bir tahta şeklinde olup bunun üzerine genellikle yirmidört tel bağlanır. Her tel kendi ölçüsü ve yarısı ölçüsündeki kısa telle birlikte bağlanır. Bu uzun ve kısa iki tel arasında oktav aralığı vardır. Bu iki tel çalındığında çıkan nağmeler benzer duyulur. Nağmeler hem açık tel hem baskı yapılan nağme yerine geçer.

Çeng: Meşhur bir saz olup üzerine deri gerilir. Telleri ve burguları yün ipliktendir. Üzerinde yirmidört tel bulunur ve bunlara “Perde” denir.

Egri: Çeng gibidir. Fakat egrinin yüzeyi ve burguları ağaçtan yapılmıştır.

Kânun: Teknesi üçgen bir saz olup sapı yoktur. Ehl-i Rûmdaki icrâcılar tellerini bağırsaktan yaparlar. Çoğunun udun ikili telleri gibi zîr ve bam telleri vardır. Acem icrâcılar ona işlenmiş pirinç tel bağlarlar. Ehl-i Rûmdaki icrâcılar sol ellerine çelik mızrap takarak çalarlar. Sazın köşesinde küçük kazma şeklinde ince bir akord anahtarı vardır. Bu öyle dikkatli ayar yapmalı ki kırk iki perde kolaylıkla çıkarılabilsin.

Kemânçe: Yaylı bir sazdır. Bazıları teknesini Hindistan cevizinden yaparak üzerine kıl tel bağlarlar. Bazıları da teknesini ağaçtan yapıp üzerine ipek tel bağlarlar. İki telli olup yüzeyine deri gerilir ve o deri genellikle sığır yüreği zarındandır. Akordu dörtlü aralık oranında ayarlanır.

Gijek: Defe benzeyen ve yüzeyine deri gerilen bir sazdır. On tel bağlanır. İki tarafındaki iki tel yaya temas eder. Yaya temas etmeyen diğer sekiz tel sol el parmaklarıyla çalınır.

Yektây: Tek telli yaylı bir sazdır. Araplar teknesini kerpiç kalıbı şeklinde yaparlar. İki tarafına deri çekilir ve yayla çalınır.

Terentây: Bu da tek telli olup teknesi altıgen yapılıdır. Sapı bir gez¹⁷ ölçüsündedir. Mızrap ve yayla çalınabilir.

Sâz-ı dolab: Şekli davul gibidir. İki tarafına dış yüzeyinden teller bağlanır. O da açık telli sazlardan olup mızrabını tellerin geçtiği yere sabitlerler. Saz bir sopayla çark gibi döndürülerek tellerin hareketi sağlanır. Teller mızraba ulaşır ve uyumlu nağmeler iştilir.

Sâz-ı murassa’-ı gâybî: Eskiler bu sazi kitaplarda zikretmişlerdir. Ama günümüzde Abdülaziz kullanmıştır. Bu sazın şekli dönen bir cisim üzerindeki fanus gibidir. Dönen bu cisim taş olup iki parçanın da içi boştur. Telleri işlenmiş pirinçten yapılıdır. Fanusa benzeyen kısmın dış tarafından ve taştan yapılmış dönen cisimden teller geçirilerek sazın yüzeyinin altındaki burgulara bağlanır. Çark gibi dönen kısmın ortasına Perde denir ki mızrap oraya vurur. Çark sazın ortasında durur ve gözükmez. Mızrap teller üzerindedir. Saz üç ayak üzerine koyulur. İp bir ayağının içinden çarktan aşağı doğru geçirilir ve onun başına kurşundan ağır bir cisim bağlanır. O cisim ipi çeker ve kendisi aşağı doğru iner. Başka bir iple çark bağlanır ve aşağı

¹⁷ 15. Yüzyılda İran’da kullanılan bir uzunluk ölçüsü birimi olup, günümüzde 60 cm’ye karşılık gelir. [Tanju Oral Seyhan, “İki Zafernâme Tercümesinde Kullanılan Uzunluk Ölçüsü Birimleri”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, A.Ü. Dil Tarih-Coğrafya Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yay., Ankara, 2007, c. 4, sy. 2, s. 125.]

gelir, icrâcılar borudan geçirilen ipin ucunu çekmek suretiyle çark döner, mızrap tellere ulaşır ve aşağıda olan ağır cisim yukarı gelir icrâcılar ağır cismi bıraktıklarında aşağı düşer, ip çekilir ve çark hareket eder, dönerek mızrabın tellere çarpması sağlanır. Nağmeler işitilir. Bu sazda açık telli sazlardan olup dört telin her biri farklı bir sese akord edilir.

Tuhfetu'l-ûd: Ud gibidir. Telleri de ud telleri olup udun yarı boyutundadır. Buna küçük ud diyebiliriz.

Şidirgû: Hitaylı icrâcılar bu sazı çok kullanırlar. Teknesi uzun olup yüzeyinin yarısına deri geçirilip üzerine dört tel bağlanır. Üç teli dörtlü aralıklarla akord edilip en üstteki dördüncü teli üçüncü telin tanini aralığı kadar pestidir.

Pîpa: Bu saz da Hitaylı icrâcılar tarafından çok kullanılır. Teknesinin derinliği dört parmak kadardır. Yüzeyi tahta kaplıdır ve üzerinde dört tel bulunur. Alt teli üstündeki telin dördte üçündeki sese eşitlenerek akordu yapılır. Daha sonra ikinci tel buna göre ayarlanır. Birinci tel ile ikinci tel arasında dörtlü aralığı, ikinci tel ile üçüncü tel arasında tanini aralığı, Üçüncü tel ile dördüncü tel arasında dörtlü aralığı mevcuttur.

Yatugan: Bu da Hitaylı icrâcılara mahsus bir sazdır. Şekli uzun bir tahtaya benzer. Uzunluğu 1,5 gez eni bir karış ve içinin boşluğunun derinliği çeyrek gezin yarısı kadardır. Bu saz da açık tel kullanılarak çalınan sazlardandır. On beş telli olup burgu yoktur. Mandallar teller arasına konarak her birinin hareketiyle telde istenilen ses bulunur. Ses bulunduğu hareket ettirilmez. Sağ elin parmaklarıyla çalınır sol el aşağıda tutulup gerektiği zaman kullanılır. Tellere dikkatli vurulmalıdır ki iki taraftan da düzgün ses çıkarılsın.

Şehrûd: Uzunluğu udun iki katıdır. Bu sazın (YH) nağmesiyle udun (Lh) nağmesi, (Lh) nağmesiyle (NB) nağmesi, (A) nağmesiyle (YH) nağmesi eşit yapılır. Şehrûd da benzer nağme olarak beş ses mevcuttur. Üzerine on çift tel bağlanır. Çift telden her bir tel birbiriyle aynı nağmededir. Bu çiftli tellerden her telde birbirinin oktavı oranında olmak üzere toplam beş ses çıkartılır. Buna benzer olan diğer çift telden ise birbirinin oktavı oranında dört ses çıkartılır. Onun için şöyle örnek verelim:

A	YH	Lh	NB	ST	M
A	YH	Lh	NB		M

Bu sazın teknesi ud gibi olup İbn-i Havvâs icâd etmiştir. Bir tarafına kısa teller bağlanır. Toplam yirmi dokuz telin beş teli tiz akordta ayarlanır. Meselâ her sekiz telde bir oktav aralığı uyumlu nağmeleri bulunur. On beş telde ise iki oktav, yirmi iki telde üç oktav, yirmi dokuz telde iki çift oktav olan dört oktav aralığı oluşur. Birinci nağme (A), sekizinci nağme (YH), on beşinci nağme (Lh), yirmi ikinci nağme (NB), yirmi dokuzuncu nağme (ST) olur ki akord uyumsuz olarak bakiye aralıklarınla düzenlendiğinde birinci nağme (A), on sekizinci nağme (YH), otuz beşinci nağme (Lh), elli ikinci nağme (NB), altmış dokuzuncu nağme (ST)'dir.

Rûdhânî: Tanbûr-i Şirvâniyâna benzer. Yüzeyi düz olup yarısına deri gerilir. Akord şekli ud gibidir ve dördü tekli ipek, ikisi işlenmiş pirinç olmak üzere altı tellidir. Tellerin akordu aynı oranda yapılır.

Tervih: Bu Abdülaziz'in icâdı olup sırt sırta iki kanun gibidir. Yüzeyin en altı tahtadır. Bu iki kanunun üstünde sazın boyuyla eşit olan ağaçtan bir levha (eşik tahtası) yerleştirilmiştir. Levhanın iki kenarı üzerine iki sıra demir çivi (burgu) çakılmıştır. Sağ taraftaki sıra sağdaki telleri sol taraftaki sıra soldaki telleri akord eder. Teller bu çivilere (burgu) bağlanmıştır. Akordu çeng gibi olup ses aralığı (A)'dan (Lh)'ye kadardır. Tel aralıkları mücenneb (C) aralığı yapılırsa (NB) nağmesi ve buraya kadar olan sesler de elde edilir. Eşik tahtası bir karış olarak sazın diğer kenarına eşit ayarlanır.

2.2. Üflemeli Enstrumanlar

Üflemeli sazlar da enstruman üzerindeki deliklere parmak kapatılan “Mukayyedât” ve parmak kapatılmayan “Mutlakat” olmak üzere ikiye ayrılır. Mukayyedât olan üflemeli sazların isimleri şunlardır: Nây-ı sefid, Zembr-i siyeh nây, surnây, Nây-ı balabân, Nây-ı hıyk, Nây-ı çaver, Cîcek, Bâk. Mutlakat olan üflemeli sazlar da şunlardır: Erganûn, Nefir, Mûsikâr, Sâz-ı pulâd¹⁸.

Nây-ı sefid: Üst yüzünde sekiz ve arka tarafında bir delik vardır. Arka taraftaki bu deliğe “Şücâ” denir. Üfleyen kişi başparmağını buraya koyup diğer nağmeleri şiddetli bir nefesle çıkarır. Nağmelerin hepsi bu deliklerden elde edilip, sazın uzunluğu yedi buçuk karıştır. Bundan daha küçük olanlar da vardır ama asıl ölçüsünden küçük yapılmış olur.

Zembr-i siyeh nây: Nây-ı sefidten daha kısa bir sazdır. Nefes devamlı üflenir. Nağmeler nây-ı sefidten daha kolay, temiz ve güzel çıkar. Nağmeler üflemeye ve nefes şiddetine bağlı olarak bazen kısmen bazen tamamen değiştirilebilir.

Surnây: Nây-ı sefid ve zembr-i siyeh nâydan daha kısa bir saz olup tizlik sınırı oktav ve beşli aralığı kadardır. Tizliği daha da arttırılırsa uyumsuz sesler çıkar. Sesi bütün sazlardan daha uzak yere ulaşır.

Nâyçe-i balabân: Bu sazın surnây ile bir ilişkisi olup surnây çalışması bununla yapılır. Yumuşak ve hazîn bir sesi vardır.

Nây-ı çâver: Türkler'in yaygın olarak kullandıkları bir saz olup daha çok Nevrûz-ı bayâfî makamı çalınır. Nağmelerin gücü ve seyri azdır.

Nefir: Üflemeli sazlar arasında uzunluğu en uzun olan sazdır. Uzunluğu iki gez ya da daha fazladır. Daha fazla uzun olanına ona “Bergû” denir. Eğer alt tarafı eğri olursa ona “Kerrenây” denir. Hepsini aynı olup melodilerin çıkartılması zordur. Bu sazdan üç nağme çıkarılır. Yüzeyinde delik olmasada nefes şiddetiyle (A), (YA) ve (YH) nağmeleri çıkarılır.

Bâk: Ağız kısmına dile benzer bir perde yerleştirilir. Dilin altından üflenerek ve bazen üzerindeki delikler kapatılarak nağmeler çıkartılır.

Mûsikâr: Mutlak sazlardandır. Birbirleri ardınca dizilmiş farklı uzunluk ve kısalıkta olan neylerden oluşur. Bu neyler on beş tane olup hepsinin nağmeleri toplamda iki oktav aralığı kadardır. Neyler uzunluk sırasına göre sıralanıp en uzun neyde en pest nağme en kısa neyde en tiz nağme seslendirilir. Sesin daha da tiz olması istenirse bir miktar mum yuvarlanır ve neyin boşluğuna atılır.

¹⁸ Sâz-ı pulâd'ın burada sadece ismi olup, hakkında bilgi verilmemiştir.

Cıcek: Buna “Hitay Mûsikârı” denir. Neyler birbirlerine yapıştırılıp onların altına bir delik açılır. Üfleme esnasında seslerin bir kaç birliğe iştilir. Onun eğri bir borusu olup oradan üflenir. Bir yerden üflendiğinde nefes hepsinden geçer. İstenilen delik açıp kapatılarak melodiler elde edilir.

Erganûn: Frenklerin kullandıkları bir sazdır. Mûsikâra benzeyen ve kurşundan yapılmış neyler gibidir. Yan yana iki sıra halindedir. Neylerin eni biraz geniş olup altları kısadır. Nağmeler ney sayısına bağlıdır. Neylerin başları hazne gibidir. Şekli minbere benzemekte olup sol taraftan demircilerinki gibi bir körük bağlanır, bu şekilde neylerin içine hava girmesi sağlanır ve bu neylerden nağmeler hâsıl olur. Sol elle körük hareket ettirilir ve sağ elle deliklerin üzerinde bulunan düğmelere basılır. Daha sonra basılan yerdeki delik açılır ve nağme iştilir. Bu şekilde düzgün melodiler elde edilir.

Nây-ı hıyk: Buna Nây-ı ebnân da denir. Yan yana getirilmiş iki neyden oluşur. Bir parmakla bir delik kapatıldığında aynı parmakla diğer neyin aynı deliği kapatılır. Nağmeler her iki neyde birlikte seslendirilir. Her iki ney’in baş kısmı tulum olup tulum üflenir. Tulum hava ile doldurulur ve kucakta tutularak çalınır.

2.3. Vurmalı Enstrumanlar

Vurmalı sazlar, Kâseler ve Çelik levhalar. Kâse ve Çelik levhalar iki çubukla çalınır.

Kâseler: Her kâseden bir nağme meydana gelir. Kural şudur ki, büyük kâsenin nağmesi pestir. Bu sazı Abdülkadir Merâgî icâd etmiştir. Bu sazdan tür, devir ve devir tabakalarındaki nağme toplulukları kolaylıkla elde edilir. Üd-i kâminden elde edilen çıkarılması zor tasniflerin de bu sazdan elde edilmesi mümkündür. Nağmeler kâselere ağaçtan yapılmış iki çubukla vurularak elde edilir. Sağ eldeki çubuk sâyir çubuğu, sol eldeki çubuk râci’(dönüş) çubuğudur. Çubuklar mızrap gibi düşünölmelidir.

Çelik Levhalar: Çelik levhalar bir cisimle vurularak çalınan enstrumandır. Pest nağme çıkarılmak isteniyorsa büyük levha yapılır. İki levha arasına yan yana birbirine yakın levhalar koyulur. İki baştaki levhalar delinir ve teller bağlanır. Bu şekilde çarpmaya karşı dayanıklılık arttırılır. Münâsip bir cisimle icrâcının isteğine göre levhaya vurularak ses çıkarılır. Onyedî aralıklı nağmelerin bulunduğu yere göre otuz beş levha yerleştirilir. Bu sazdan nağme toplulukları, devir ve tasniflerin kolay ve yumuşak bir şekilde çıkarılması mümkündür. Tas, Kâse ve Çelik Levhalar nağmelerin sayınsıcadır. Melodilerin çıkarılması çok kolaydır.

3. SONUÇ

Abdülaziz’in eseri *Nekâvetü’l-Edvâr*’ında kırkiki enstrumanın ortaya çıkarılması ve incelenmesiyle enstrumanların organolojik yapısı, icrası, akort sistemleri ve mucitleri hakkında kaynak niteliğindeki bilgilere ulaşılmıştır.

Beş telli ud olan “üd-i kâmil”in Fârâbî tarafından icâd edildiği XV. yüzyıl edvâr kitaplarında birçok yerde bildirilmektedir.

Abdülaziz *Nekâvetü’l-Edvâr* adlı eserinde vurmalı enstrumanlar içinde yer alan “kâse”leri babasının icâd ettiğini belirtmektedir. Abdülaziz’in enstrumanlar üzerine birçok bilgiyi babasının eseri *Câmiü’l-Elhan*’dan aldığı görölmektedir.

Abdülaziz “Tervîh” sazını icâd etmiş, *Nekâvetü’l-Edvâr*’ında bunu beyan etmektedir.

Araştırmamızda XV. yüzyılda Abdülaziz'in *Nekâvetü'l-Edvâr*'ından elde ettiğimiz bilgilere göre özellikle *Nekâvetü'l-Edvâr* içinde yer alan enstrumanların pek çok yönüyle anlatılmış olması bu asrı daha da önemli kılmaktadır. Yaptığımız çalışmada bu enstrumanları tasnif ederek ortaya çıkarmaya ve günümüz enstrumanlarıyla karşılaştırılmasına zemin hazırlamaya gayret ettik. Bundan sonrasında enstrumanlar konusunda araştırma yapacak kişilere bu çalışmanın faydalı olması en büyük kazancımız olacaktır.

Kaynakça

- Abdülaziz B. Abdülkadir Merâgî. *Nekâvetü'l-Edvâr*. TSMK. Ahmed III Bölümü. No: A3462.
- , *Muhtasar fi ilm-i mûsikî (Nekâvetü'l-Edvâr)*. Nûruosmaniye Ktp. No: 3646.
- , *Nekâvetü'l-Edvâr*. (Müst: H. Sadettin Arel). İ.Ü. Türkiyat Araşt. Enst. Arel Ktp. No: 147.
- Arslan, Fazlı. (2007). *Safiyüddîn-i Urmevî ve Şerefîyye Risâlesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları (AKM).
- Çakır, Ahmet. (1999). *Alişah B. Hacı Büke (?-1500)'nin Mukaddimetü'l-Usûl Adlı Eseri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., İstanbul.
- Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhân.el-Fârâbî. (tsz.). *Kitâbu'l-Mûsikâ'l-Kebîr*. (Thk. ve Şerh, Gattâs Abdülmelik Hâşebe, Müracaa ve Tasdîr, Mahmûd Ahmed el-Hıfî). Kahire.
- Farmer, Henry George. (1930). An Old Moorish Lute Tutor. *Journal of Royal Asiatic Society*, CII, 350-351.
- (2000). Abdülkâdir İbn Gaybî'nin Çalgılar Üzerine Görüşleri (Ekrem Memiş, çev.). *Mûsikî Mecmûası*, Sy. 468,12.
- Hul'î, Muhammed Kâmil. (1904). *Kitâbu'l-Mûsikâ's-Şarkî*. Kahire.
- Karabaşoğlu, Cemal. (2010). *Abdülkâdir Merâgî'nin Makâsidü'l-Elhân Adlı Eseri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., İstanbul.
- Seyhan, Tanju Oral. (2007). İki Zafernâme Tercümesinde Kullanılan Uzunluk Ölçüsü Birimleri. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, A.Ü. Dil Tarih-Coğrafya Fak. Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Yay. C.4(2), s. 125.
- Sezikli, Ubeydullah. (2007). *Abdülkâdir Merâgî ve Câmîü'l-Elhân'ı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., İstanbul.
- Tekin, Erhan. (2007). *Safedi'nin Müzik Teorisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., İstanbul.
- Turabi, Ahmet Hakkı (1996). *el-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri*.MÜSBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., İstanbul. ---. (2004), *İbn Sînâ-Mûsikî*. İstanbul: Litera Yayınları/İslâm Felsefesi Klasikleri.

XV. YÜZYIL MÜZİK NAZARİYATÇILARINDAN ABDÜLAZİZ B. ABDÜLKADİR MERÂĞÎ'NİN *NEKÂVETÜ'L-EDVÂR*'INDA İKÂ' DEVİRLERİ

Doç. Dr. Ferdi KOÇ

Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Türk Müziği Bölümü

Öz

Eski müzik âlimlerinden İbn Sînâ ilimleri dörde ayırmaktadır. Bu ilimlerin birincisi riyâzî ilimler yani matematiksel olup, bunların içinde müzik dördüncü sırada zikredilmektedir. Kendi içerisinde bir matematiğe sahip müzik, nağme ve ritim üzerine kurulmuş bilim ve sanattır. IX. yüzyılda El-Kindî tarafından yazılmış risâlelerden, X. Yüzyılda Fârâbi, XI. Yüzyılda İbn Sînâ, XIII. Yüzyılda Safiyyüddin Urmevi ve XV. yüzyılda Abdülkadir Merâğî ve Abdülaziz b. Abdülkadir Merâğî'nin yazdığı müzikle ilgili risale ve edvarlara kadar da müzikteki ritim, usûl ve zamanlar konusu ikâ' kavramı ile ifade edilmiştir. Eski edvâr kitaplarında ikâ', müziğin zaman ve vuruş unsurlarını içeren bir husus olarak dile getirilmiştir. İkâ''nın eserin güftesinin vezniyle de muhakkak bir münasebeti vardır. XV. Yüzyıl müzik âlim ve sanatkârlarından Abdülkadir Merâğî ve oğlu Abdülaziz edvarlarında İkâ''yı, aralarında belir ve sınırlı zamanlar olan vuruşlar topluluğu olarak tanımlamaktadır. Esasen ikâ' belirli ritim kalıpların bir araya gelerek oluşturduğu ölçüler grubudur. Bu gruba da devir ismi verilmektedir. XV. yüzyıl yazma eserlerinde özellikle Abdülkadir Merâğî'nin eserleri ve oğlu Abdülaziz'in *Nekâvetü'l-Edvâr*'ında bundan dolayı bu konu İkâ' devirleri olarak ele alınmıştır. Devir denmesinin sebebi bir eserin icra edilirken bir ikâ' devrinin devamlı tekrarı yani belirli zaman topluluğunun tekrar tekrar çalınmasıdır. XV. yüzyıl ve eski dönem ikâ' devirlerini detaylı bir şekilde incelemesinden dolayı çalışmamız, Abdülaziz b. Abdülkadir Merâğî'nin Farsça yazdığı *Nekâvetü'l-Edvâr* isimli nazariyat eserindeki ikâ' devirleri konusuna odaklanacaktır. Bununla birlikte çalışmamızda İkâ' yı oluşturan unsurlar, temel ikâ' devirleri, XV. yüzyıldaki ikâ' devirleri, Abdülkadir Merâğî ve Abdülaziz b. Abdülkadir Merâğî'nin tertip ettiği ikâ' devirleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Türk Müziği, İka, Ritm, Edvar

İKÂ' CYCLES IN *NEKAVETÜ'L-EDVÂR* OF ABDÜLAZİZ B. ABDÜLKADİR MERAGİ, ONE OF THE MUSIC THEORISTS OF THE FIFTEENTH CENTURY

Abstract

One of the oldest scholars of music, Ibn Sina, separates the sciences into four chapter. The first of these sciences are riyazi sciences, mathematical, in which music is mentioned in the fourth place. Music with a math within itself is science and art based on sound and rhythm. Since the risala written by Al-Kindî in the nineth century until edvar, risale and manuscripts of Fârâbi in the tenth century, Ibn Sînâ in the eleventh century, Safiyyüddin Urmevi in the thirteenth century and Abdulkadir Merâğî and Abdulaziz b. Abdülkadir Meragi in the fifteenth century, written

about the music and the manuscripts on the music the rhythm, usul and time is expressed by the concept of ikā'. In old edvar manuscripts, the topic of 'ika' is expressed as a topic including elements of music's time and strikes. There is certainly a relation between the words and the measures of the song and İkā. Fifteenth century music scholars and musicians, Abdulkadir Merâgî and his son Abdulaziz define İkā as a group of beats with limited and time between them. Essentially ika is a group of measurements that are formed by certain rhythm patterns. This group is given the name of the cycle. In the edvar manuscripts of Abdülkadir Merâgî and in his son Abdülaziz's *Nekâvet al-Edvâr* in fifteenth century, therefore, this topic was considered as the of İkā cycles. the reason for the cycle is that when the song is being performed, the continuous repetition of a cycle, that is, the repetition of a certain time community is repeated. Our study examines in detail the fifteenth century's ika cycles and early centuries's ika cycles. Therefore Abdulaziz b. Abdulkadir Merâgî's Persian-written *Nekâvet al-Edvâr* will be focus on the titles of the ika cycles. In addition, the elements that constitute İkā, the ika cycles invented by Abdülkadir Merâgî and Abdulaziz b. Abdülkadir Merâgî in the fifteenth century and the main ika cycles will be examined.

Keywords: Music, Turkish Music, İka, Rhythm, Edvar

3. GİRİŞ

Mûsikî ilmi nağme ve ikā' olmak üzere iki kısım üzerindedir. İkā', mûsikînin zaman ve vuruş gibi unsurlarını içerir. Abdülaziz *Nekâvetü'l-Edvâr* isimli eserinde mûsikî edvârlarının pek çoğunda görüldüğü gibi ikā' faslını mûsikî nazariyâtı faslının son bölümünde ele almıştır. Mûsikî nazariyatçıları bu faslı ikā' tarifî, terimleri, zamanları, çok kullanılan ikā' devirleri, önceki dönemde kullanılan ikā' devirleri, döneminde kullanılan ikā' devirleri ve yeni icâd edilen ikā' devirleri gibi kısımlara ayırmıştır.

36

3.1. ABDÜLAZİZ B. ABDÜLKADİR MERÂGÎ'NİN *NEKÂVETÜ'L-EDVÂR*'INDA İKÂ' TARİFİ

Araştırmamızın konusu olan Abdülaziz, *Nekâvetü'l-Edvâr* isimli nazariyat eserinde ikā' faslını anlatırken diğer nazariyatçılarda kullandığı sırayı takip eder. Öncelikle ikā'ın tarifi ile başlamıştır. Burada eski mûsikî nazariyatçılarının genel ikā' tarifini verirken şöyle söylemiştir: "İkā", vuruş zamanlarının takdir edilmesidir."¹ Bunun yanında Safiyyüddîn'in tarifini de şu şekilde vermiştir: "İkā", aralarında sınırlı zaman aralıkları olan ve birkaç devri kapsayan bir vuruşlar bütünüdür."² İkā'yı eski ve dönemin mûsikî nazariyatçıları şu cümlelerle tarif eder: Kindî, "Vuruşlarının kıymetleri birbirine eşit veya eşit olmayan fakat mutlaka kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıf zamanların belli bir şekilde sıralanmasıyla meydana gelen muayyen kalıplar halindeki sayı veya vuruş gruplarına denir."³; İbn Sînâ, "Vuruşların zamanı için takdir edilmiş herhangi bir ölçüdür."⁴; Fârâbî, "Mâkul ölçü ve nispetlerle sınırlandırılmış zaman dilimlerinde,

¹ Abdülaziz b. Abdülkadir Merâgî, *Nekâvetü'l-Edvâr*, TSMK. Ahmed III Bölümü No: A3462. vr. 35b.

² Abdülaziz, *a.g.e.*, vr. 35b; Uygun, *Safiyyüddîn*, s. 91.

³ Turabi, *Kindî*, s. 78.

⁴ Turabi, *İbn Sînâ*, s. 64.

aynı düzen içinde birbirlerini takip eden vuruşların hareketidir.”⁵; Abdülkâdir Merâgî, “Aralarında belirli ve sınırlı zamanlar olan nakreler topluluğudur.”⁶; Alişah, “Nakreler arasındaki zamanların belirlenmesidir.”⁷; Fethullah Şîrvânî, “Nağmeler arasına giren zamanların nağmeli ölçü ile sınırlandırılması sebebiyle takdir edilmesidir.”⁸

Bu tarifler özünde aynı düşünceyi ifade etmektedir. İkâ’daki zaman ve vuruşların doğru ve eşitliğini anlamak için Abdülaziz’in tâb’ı selîm dediği doğuştan gelen yetenek sahibi olmak gerekir.⁹

İkâ’ ritmik bir devir olmakla birlikte, prozodi ve aruzun temelleriyle münasebet halindedir. Aruz’un temeli hecelere dayandığı gibi, İkâ’nın temeli de hecelerin ifade ettiği zamanlara dayanır. Şöyle ki, zamanlar bir hecedeki harflerin sesli ve sessiz olmasına göre değişir. Burada açık heceliler bir, kapalı heceliler ise kapalı iki zamana eşittir.¹⁰ Abdülaziz bir birim zamanlık vuruşu “A”, iki birim zamanlık vuruşu “B”, üç birim zamanlık vuruşu “C”, dört birim zamanlık vuruşu “D”, beş birim zamanlık vuruşu “h” harfleriyle isimlendirmiştir. Bazı eski mûsikî nazariyâtçıları vuruş ifadesini nakre olarak da kullanmıştır. Bu zamanların basit bir şekilde anlaşılması için “te”, “ne”, “ten”, “nen”, “tâ”, “ni” ve “tân” gibi heceler kullanılır. Bu heceler “ fe i lün” ve “me fâ i lün” ve benzeri klâsik prozodi kalıplarıyla ilişki içerisinde. Bu küçük kalıplara “İkâ’ Direkleri” ya da “Rükun” denir.

Eşit zaman içindeki vuruşlar topluluğunun her birine “Bağlantılı İkâ”, kullanılan bu vuruşlar ayrı zamanlarda olursa buna da “Ayrı İkâ” denir. Eğer eşit zamanlı vuruşların arasına başka zamanlı vuruş girerse bu ikâ’ zamanına “Serî’ Hezec”, eşit zamanlı vuruşların zamanı araya giren vuruşun iki katı olursa bu zamana “Hafif Hezec”, üç katı olursa buna da “Hafif Sakîl Hezec” denir ve bu arttırılabilir.¹¹ Yani burada ifade edilmek istenen günümüzde kullandığımız 6/8, 3/4 ve 6/4 yürük semâî, semâî ve sengin semâî usullerindeki gibi temponun bir, iki ve üç kat düşürülmesidir.

37

3.2. ABDÜLAZİZ B. ABDÜLKADİR MERÂGÎ’NİN NEKÂVETÜ’L-EDVÂR’INDA İKÂ’ DİREKLERİ

Birim zamanların farklı türde birleşerek oluşturduğu küçük vuruş kalıplarına İkâ’ Direkleri ya da Rükun demiştik. Rükun üç kısımda incelenir. Bunlar: Sebep, Veted ve Fâsıla.

Sebep iki türlüdür: Biri Sebep-i sakîl, diğeri Sebep-i hafif’dir. Sebep-i sakîl, “tene” kelimesinde görüldüğü gibi iki harf de harekelidir. Birim zamanlar birleşerek iki birim zamanı meydana getirir. Sebep-i hafif, “ten” kelimesinde görüldüğü gibi birinci harf harekeli, ikincisi sâkindir. İki birim zaman ölçüsündedir.

Veted de iki türlüdür: Biri Veted-i mecmû’, diğeri Veted-i mefrûk. Veted-i mecmû’, “tenen” kelimesinde görüldüğü gibi ilk iki harf harekeli, son harf sâkindir. Üç birim zaman ölçüsündedir.

⁵ Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhân Fârâbî, *Kitâbü’l-İkâ’at*, TSMK. Ahmed III, No: 1878, vr. 160b; M. İsmail Rızvanoğlu, *Fârâbî’de İkâ’ Teorisi*, MÜSBE., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007, s. 37.

⁶ Karabaşoğlu, *Makasidü’l-Elhan.*, s. 184.

⁷ Çakır, *Alişah*, s. 204.

⁸ Akdoğan, *Şîrvânî*, s. 239.

⁹ Abdülaziz, *a.g.e.*, vr. 35b.

¹⁰ Bardakçı, *Maragalı Abdülkadir*, s. 79.

¹¹ Abdülaziz, *a.g.e.*, vr. 37a.

Veted-i mefrûk, “tâni” kelimesinde görüldüğü gibi birinci ve son harf harekeli, ortadaki sâkindir. Üç birim zaman ölçüsündedir.

Fâsıla da iki türüdür: Biri Fâsıla-i suğrâ, diğeri Fâsıla-i kübrâ. Fâsıla-i suğrâ, “tenenen” kelimesinde görüldüğü gibi ilk üç harf harekeli, son harf sâkindir. Dört birim zaman ölçüsündedir. Fâsıla-i kübrâ, pek fazla kullanılmayıp, Abdülaziz eserinde buna yer vermemiştir. Başka nazariyât kitaplarında “tenenenen” kelimesindeki gibi dört harf harekeli, son harf sakindir. Beş birim zaman ölçüsündedir.¹²

Abdülaziz ikâ‘ faslı ile ilgili temel bilgileri verdikten sonra meşhûr ikâ‘ devirleri ile babası Abdülkâdir Merâgî ve kendi bulduğu ikâ‘ devirlerinin açıklamasını yapmıştır. Şimdi biz de bu devirleri anlatacağız.

4. ABDÜLAZİZ B. ABDÜLKADİR MERÂGÎ’NİN NEKÂVETÜ’L-EDVÂR’INDA İKÂ‘ DEVİRLERİ

Abdülaziz’in anlattığına göre eski mûsikîşinaslar ikâ‘ devirlerinden altı dâireyi zikretmiş ve kullanmıştır. Daha sonraki dönemlerdeki mûsikîşinaslar farklı tertipler yaparak ikâ‘ devirleri icad etmiştir. Burada altı ikâ‘ devrinin yanında çok kullanılan ikâ‘ devirleri, Abdülkâdir Merâgî ve Abdülaziz’in terkip ettiği ikâ‘ devirlerine yer verilmiştir. Ayrıca ikâ‘ devirlerinin yapıları, vuruşları ve özellikleri anlatılmıştır. Kullanılan ikâ‘ devirleri şöyledir: Eskilerin kullandığı altı ikâ‘ devirleri; Sakîl-i evvel, Sakîl-i sâni, Hafîfü’s-sakîl, Sakîl-i remel, Hafîf-i remel, Hezec. Bu dönemde kullanılan ikâ‘ devirleri: Fahte, Çehâr-darb, Türkî-i asıl, Türkî-i hafif, Muhammes.

2.1. ABDÜLAZİZ B. ABDÜLKADİR MERÂGÎ’DEN EVVEL KULLANILAN İKÂ‘ DEVİRLERİ

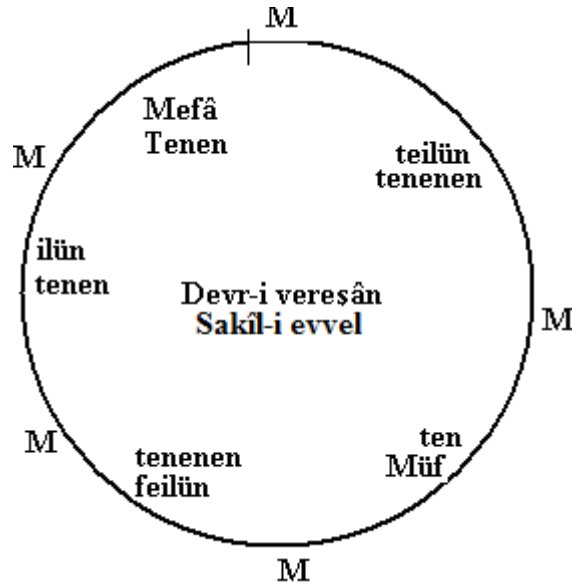
Sakîl-i evvel: Acemler bu devri “Vereşân” olarak isimlendirmiş, Abdülaziz de bu devirden bazı ikâ‘ devirleri terkip etmiştir.¹³ Onaltı zamanlı olup, sekiz Sebep’ten meydana gelir. Onaltı vuruştan onbiri vurulmaz, beşi vurulur. Vuruşları “tenen tenen tenenen ten tenenen” şeklindedir. Bu ikâ‘ devri Safiyyüddîn ve Abdülkâdir Merâgî’de aynı isimle kullanılmaktadır.¹⁴

¹² Rükunlar nazariyât kitaplarının pek çoğunda benzer şekilde anlatılmaktadır. Bkz. Bardakçı, *a.g.e.*, s. 78-82; Uygun, *a.g.e.*, s. 226-227; Çetinkaya, *a.g.e.*, s. 107; Rızvanoğlu, *a.g.e.*, s. 39-42; Tekin, *a.g.e.*, s. 208; Sezikli, *a.g.e.*, s. 226; Çakır, *a.g.e.*, s. 205-206; Akdoğan, *a.g.e.*, s. 242.

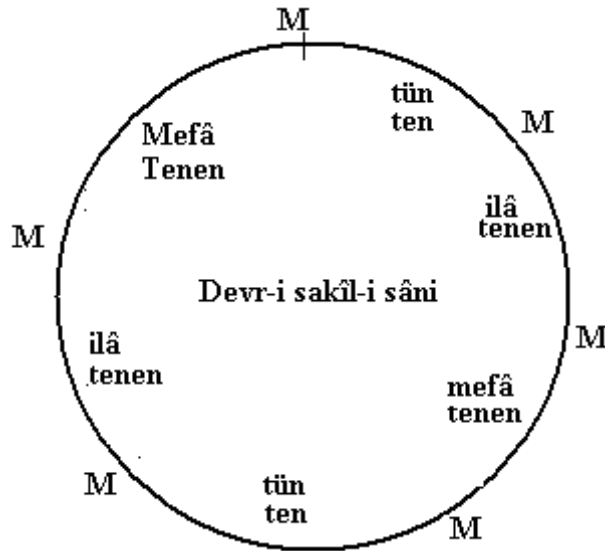
¹³ Abdülaziz, *a.g.e.*, vr. 38b.

¹⁴ Ahmet Çakır, “Abdurrahmân Nûreddîn el-Câmî’de Usûller”, *Ekev Akademi Dergisi*, Ankara, 2006, Yıl:10, sy. 26 (Kış 2006), s. 158.

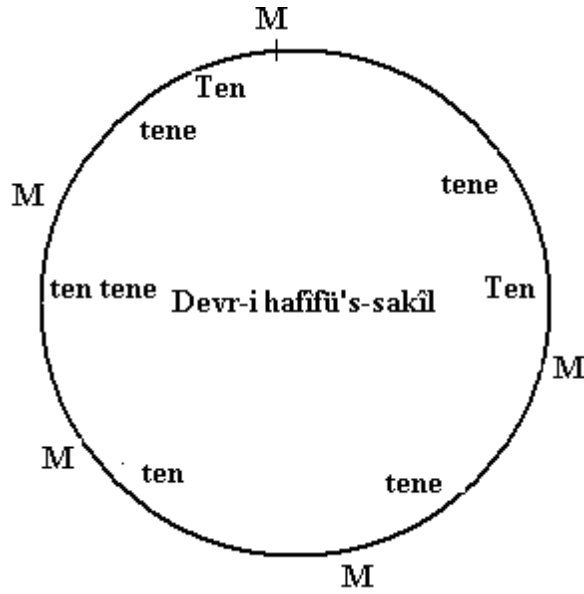
Sakîl-i sâni: Bu devir de onaltı zamanlı olup, onaltı vuruştan on tanesi vurulmaz, altısı vurulur. Vuruşları “tenen tenen ten tenen tenen ten” şeklindedir.

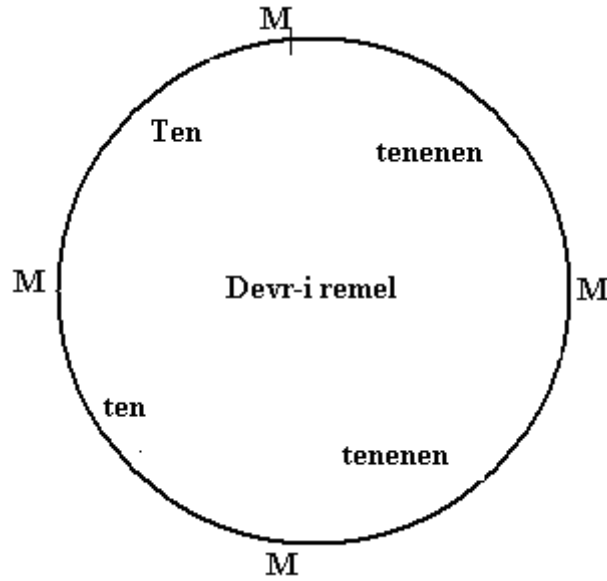
39

Hafîfü's-sakîl: Sebeb-i hafif ile Sebeb-i sakîl'in birleşmesinden meydana geldiğinden buna “Hafîfü's-sakîl” denmiştir. Onaltı zamanlı olup, ikinci, altıncı, onuncu ve ondördüncü vuruşlar yapılmaz, oniki vuruş yapılır. “ten tene ten tene ten tene ten tene” şeklindedir. Abdülkâdir Merâgî'nin eserlerinde ve Safiyyüddîn'in *Kitâbü'l-edvâr* isimli eserinde aynen kullanılırken, Şerefiyye isimli eserde ise sadece bir Sebeb-i hafif ile Sebeb-i sakîl'in birleşmesinden meydana gelmekte olup, günümüzdeki Sofyan usûlünün dört defa tekrarı olarak düşünülebilir.¹⁵

¹⁵ Çakır, a.g.m., s. 159.

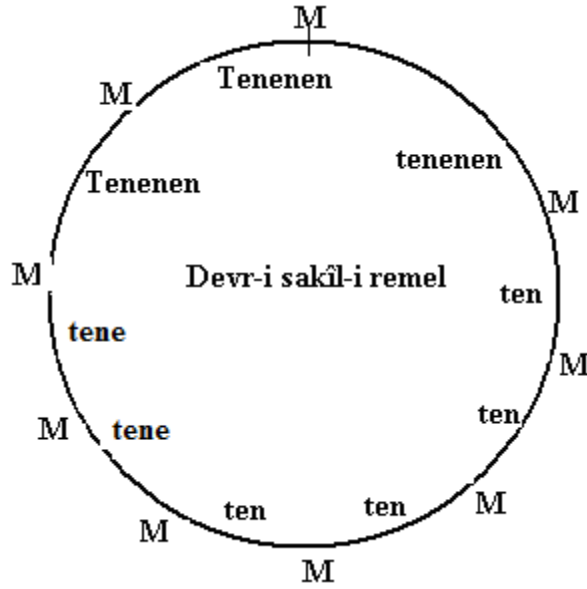
Remel: Oniki zamanlıdır. Vuruşları “ten ten tenenen tenenen” şeklindedir. Suphi Ezgi’ye göre günümüzdeki Sengin Semâî usûlünün yapısına benzer.¹⁶

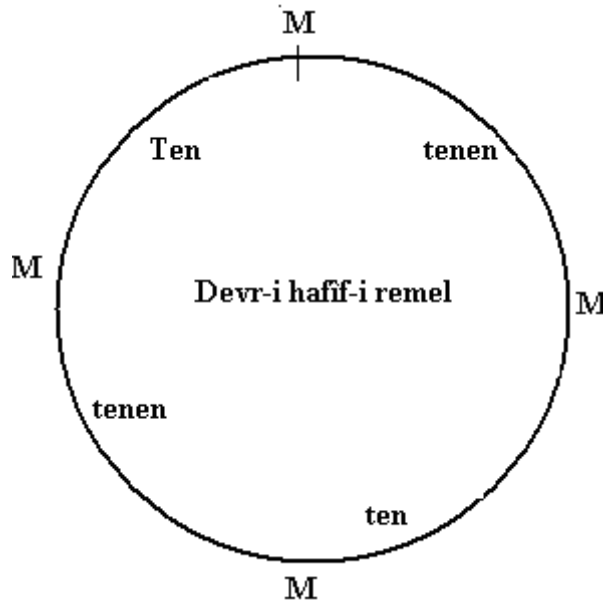
Sakîl-i remel: Yirmidört zamanlı olup, vuruşları “tenenen tenenen tene tene ten ten ten ten tenenen” şeklindedir.

¹⁶ Çakır, *a.g.m.*, s. 159.

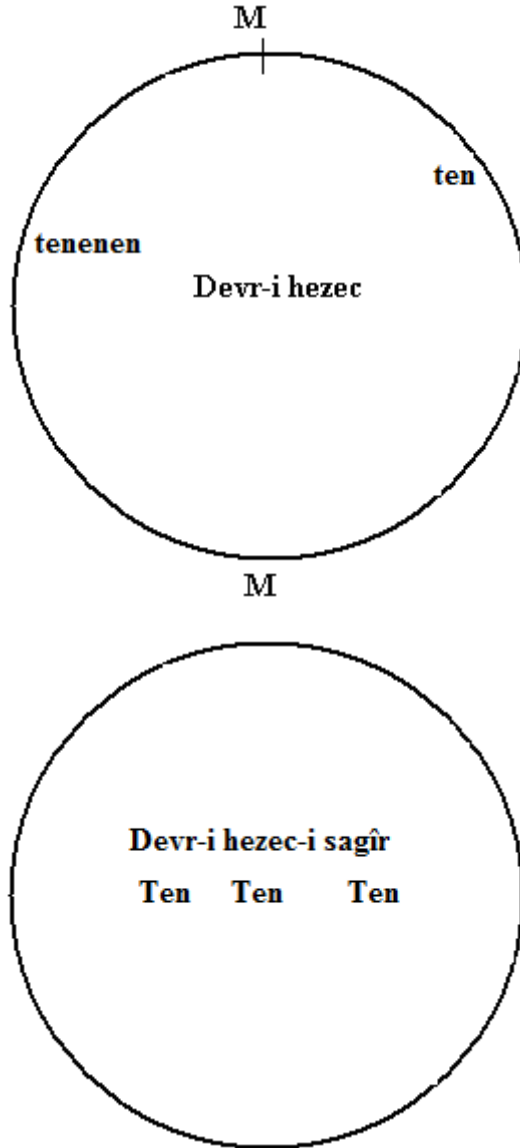
Hafif-i remel: On zamanlıdır. Vuruşları “ten tenen ten tenen” şeklindedir. Günümüzdeki Aksak Semâî Evferi yapısına benzemektedir.¹⁷

Hezec: Beş zamanlıdır. Vuruşları “tenen ten” şeklindedir. Tebrizli mûsikîşinaslar buna “Çenber” demiştir.¹⁸ İcrâcılar Hezec’i “ten ten ten” altı zamanlı hale getirmiştir. Günümüzdeki Semâî usûlüne benzer.

¹⁷ Çakır, *a.g.m.*, s. 160.

¹⁸ Abdülaziz, *a.g.e.*, vr. 40b.

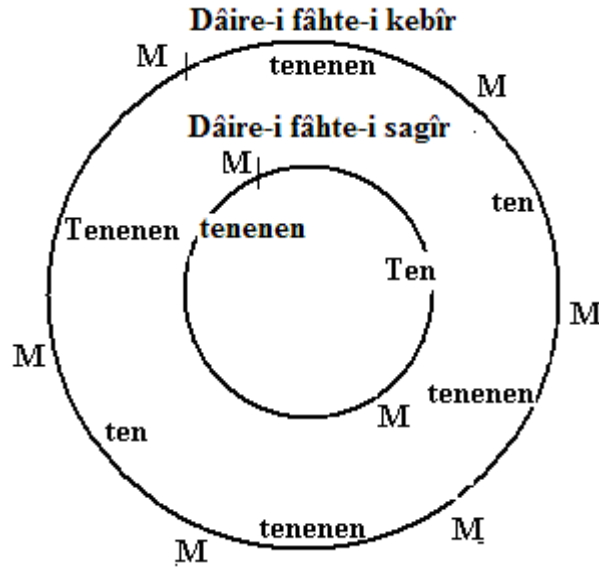

Fahte: Acem icrâcılara mahsus ve üç türdür. Birincisi Fahte-i zâid, yirmisekiz zamanlıdır. İkincisi Fahte-i kebîr, yirmi zamanlıdır. Vuruşları “tenenen ten tenenen tenenen tenenen” şeklindedir. Bu şekil ile Abdülkâdir Merâgî ve Safiyyüddîn’in eserlerinde aynen karşılaşılmakta, Suphi Ezgi’ye göre günümüzdeki Fahte usûlünün aynıdır.¹⁹ Üçüncüsü Fahte-i sağîr, beş zamanlıdır. Vuruşları “tenen ten” şeklinde olup buna “Beş vuruşlu fahte” de denilmektedir. Ayrıca üstadlar Fahte-i sağîrin vuruşlarının kumru kuşunun “ku ku kuu” şeklindeki ötüşünden alındığını söylemektedirler.²⁰

¹⁹ Çakır, *a.g.m.*, s. 162.

²⁰ Abdülaziz, *a.g.e.*, vr. 41a.

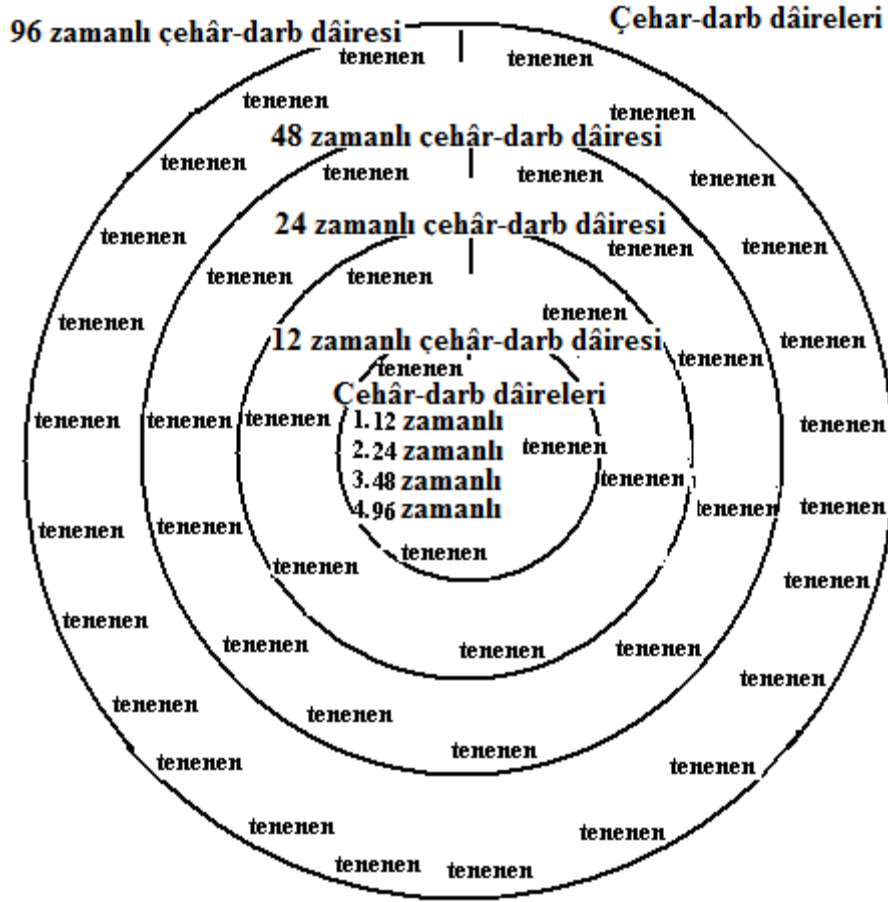
2.2. ABDÜLAZİZ B. ABDÜLKADİR MERÂĞÎ DÖNEMİNDE KULLANILAN İKÂ' DEVİRLERİ

Sakîl ü hafîf: Muhammed Şâh Rebâbî'nin (Rahimehullah) icâd ettiği bir devirdir.²¹ Sakîl-i remel devri ile eşit zamanlı olarak yirmidört zamanlıdır fakat vuruşları farklıdır. Vuruşları "tenenen tenenen tenenen tenenen tenenen tenenen" şeklindedir.

Çehâr-darb: Kırksekiz zamanlı olup, oniki vuruşlu Fâsıla-i suğrâ ile dört vuruş yapılı. Yani "tenenen" vuruşunun oniki defa yapılmasıyla meydana gelir. Günümüzdeki Sofyan usûlünün oniki defa tekrarı olarak düşünülebilir.

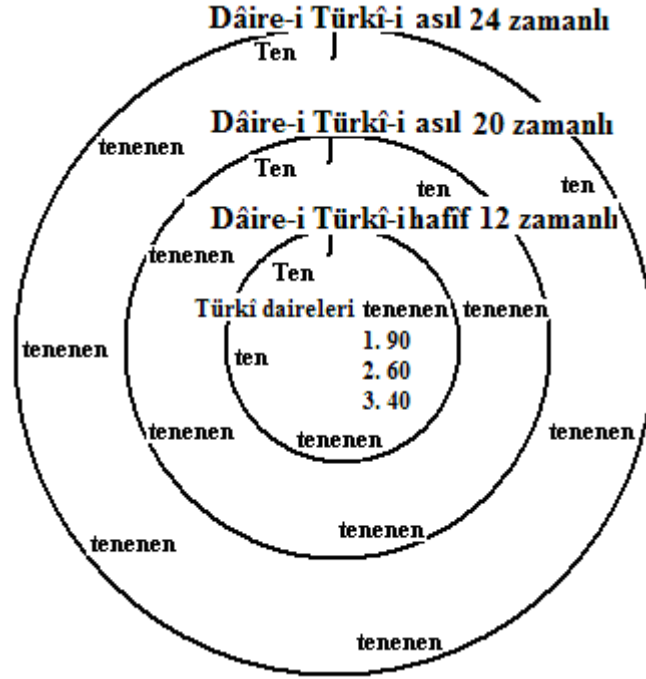
43

²¹ Abdülaziz, *a.g.e.*, vr. 41b.

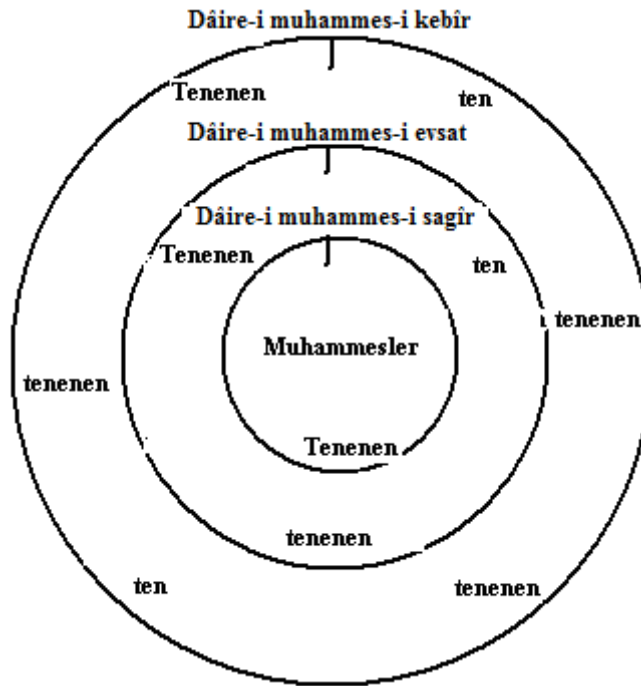
Türkî-i asıl: Yirmi zamanlı olup vuruşları “ten tenenen tenenen tenenen tenenen ten” şeklindedir. Eskilerin kullandığı Türkî-i asıl yirmidört vuruşlu olup “ten tenenen tenenen tenenen tenenen tenenen ten” şeklindedir.

Türkî-i hafif: Çok kullanılan bir devir olup oniki zamanlıdır. Vuruşları “ten ten tenenen tenenen” şeklindedir.

Muhammes: Üç kısımdır. Birinci kısım Muhammes-i kebîr, onaltı zamanlı olup vuruşları “tenen tenen ten tenen tenen ten” şeklindedir. İkinci kısım Muhammes-i evsat, sekiz zamanlı olup vuruşları “tenen tenen ten” şeklindedir. Üçüncü kısım Muhammes-i sağîr, dört zamanlı olup vuruşları “tenenen” şeklindedir. Günümüzde Muhammes-i evsat Düyek usûlüne, Muhammes-i sağîr ise Sofyan’a benzer.²²

45

²² Çakır, a.g.m., s. 163-164.

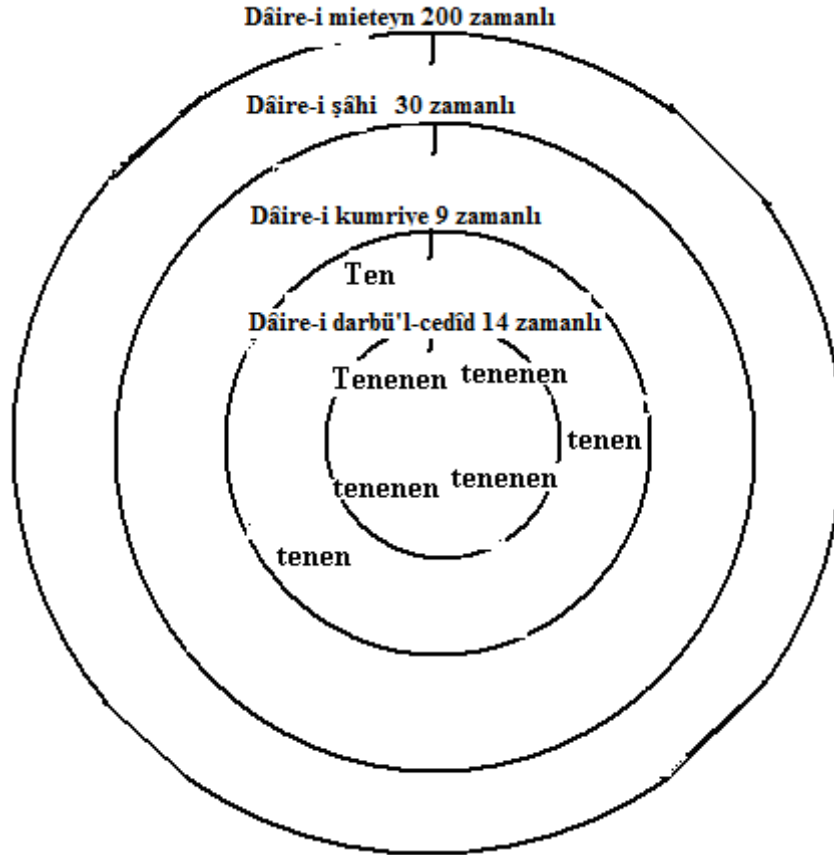

Mehmed Çelebi beş zamanlı tene tenen şeklinde olarak göstermiş, Suphi Ezgi’de bu devrin Türk Aksağı usûlü olduğunu söylemiştir.²⁶

Darbü’l-cedîd: Ondört zamanlıdır. Vuruşları “tenenen tenenen tenen tenen” şeklindedir.

Devr-i mieteyn: Abdülaziz bu devrin ikiyüz zamanlı olduğunu söylemiş, vuruşlarını göstermemiştir. Abdülkâdir Merâgî, bu devrin vuruşları ile ilgili *Câmiü’l-Elhân*’da bilgi verdiğinden *Makâsidü’l-Elhân* isimli eserinde açıklamaya gerek görmemiştir.²⁷

47

2.4. ABDÜLAZİZ B. ABDÜLKÂDİR MERÂGÎ’NİN İCÂD ETTİĞİ İKÂ’ DEVİRLERİ

Abülaziz, icâd ettiği bu ikâ’ların birine “Vetedü’s-sadr”, diğerine “Darbü’l-mecnûn” ismini vermiştir.

Vetedü’s-sadr: Bu ismi almasının sebebi ikâ’ kısımlandırıldığında Veted’in önünde yer almasıdır. Şu şekildedir: **Tenen ten tenen ten tenenen** ve onaltı zamanlıdır.

Darbü’l-mecnûn: Şu şekildedir: **Tenen tenenen tenenen tenenen.**

3. SONUÇ

²⁶ Çakır, *a.g.m.*

²⁷ Sezikli, *a.g.e.*, s. 238; Karabaşoğlu, *a.g.e.*, s. 193.

XV. yüzyıldaki müzik nazariyatçısı Abdülaziz b. Abdülkadir Merâgî'nin *Nekâvetü'l-Edvâr*'ında ikâ' devirleri konusundaki araştırmamızda şu sonuçlara varılmıştır:

1. Abdülaziz, ikâ'tarifiinde babası Abdülkadir Merâgî'nin "Aralarında belirli ve sınırlı zamanlar olan nakreler topluluğudur." tarifini aynen benimsemiştir.
2. Abdülaziz, ikâ' konusunu anlamak için tâb'ı selîm dediği doğuştan gelen yetenek sahibi olmak gerektiğini zikretmiştir.
3. Abdülaziz'in eseri *Nekâvetü'l-Edvâr*'ında babası Abdülkâdir Merâgî'nin terkip ettiği yirmi devirin sadece beş tanesini açıklamış, diğerlerinin açıklamanın yersiz olduğunu söylemiştir. Beş devir şunlardır: Darbü'l-feth, Devr-i şâhî, Kumriyye, Darbü'l-cedîd ve Devr-i mieteyn.
4. Abdülaziz iki ikâ' devri icâd edip bunları "Vetedü's-sadr" ve "Darbü'l-mecnûn" olarak isimlendirmiştir.
5. Araştırmamızda Abdülaziz'in eseri *Nekâvetü'l-Edvâr*'ındaki yirmibir ikâ' devrinin vuruşları anlatılmış, bunların onaltı tanesi dairesel olarak gösterilmiştir.

Kaynakça

- Abdülaziz B. Abdülkadir Merâgî. *Nekâvetü'l-Edvâr*. TSMK. Ahmed III Bölümü. No: A3462.
- , *Muhtasar fi ilm-i mûsikî (Nekâvetü'l-Edvâr)*. Nûruosmaniye Ktp. No: 3646.
- , *Nekâvetü'l-Edvâr*. (Müst: H. Sadettin Arel). İ.Ü. Türkiyat Araşt. Enst. Arel Ktp. No: 147.
- Akdoğan, Bayram. (2009). *Fethullah Şîrvânî ve Mûsikî Risâlesi Mecelletun Fi'l-Mûsîka*. Ankara.
- Bardakçı, Murat. (1986). *Maragalı Abdülkâdir*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Çakır, Ahmet. (1999). *Alişah B. Hacı Büke (?-1500)'nin Mukaddimetü'l-Usûl Adlı Eseri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., İstanbul.
- (2006). Abdurrahmân Nûreddîn el-Câmî'de Usûller. *Ekev Akademi Dergisi*. Ankara. Sy. 26, 158.
- (2001). Abdülkâdir Merâgî'de Çelişkili Dört Usûl. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Samsun. Sy. 2.
- Çetinkaya, Yalçın. (1995). *İhvân-ı Safâ'da Müzik Düşüncesi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhân.el-Fârâbî. (tsz.). *Kitâbu'l-Mûsikâ'l-Kebîr*. (Thk. ve Şerh, Gattâs Abdülmelik Hâşebe, Müracaa ve Tasdîr, Mahmûd Ahmed el-Hıfî). Kahire.
- Karabaşoğlu, Cemal. (2010). *Abdülkâdir Merâgî'nin Makâsidü'l-Elhân Adlı Eseri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., İstanbul.
- Sezikli, Ubeydullah. (2007). *Abdülkâdir Merâgî ve Câmîü'l-Elhân'ı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., İstanbul.
- Tekin, Hakkı. (1999). *Lâdikli Mehmed Çelebi ve er-Risâletü'l-fethiyye'si*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., Niğde.

Tekin, Erhan. (2007). *Safedi'nin Müzik Teorisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., İstanbul.

Turabi, Ahmet Hakkı. (1996). *el-Kindî'nin Mûsikî Risâleleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst., İstanbul.

----- (2004). *İbn Sînâ-Mûsikî*. İstanbul: Litera Yayınları/İslâm Felsefesi Klasikleri.

Uygun, Mehmet Nuri. (1999). *Safiyüddîn Abdülmü'min Urmevî ve Kitâbü'l-Edvârı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

RESİM SANATI VE GELENEK

Doç. Dr. Gültekin AKENGİN

Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü

Dr. Asuman Aypek ARSLAN

Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Görsel Sanatlar Bölümü

Öz

Geleneksel kültür, tüm dünya sanatlarında olduğu gibi Türk resim sanatında da her dönemde etkili rol oynamaktadır. Ülkemizde özellikle taklide dayalı batı resmi karşısında ulusal bir sanat yaratma çabası ile yer almıştır. Türkiye’de 1923 yılından itibaren bir yandan evrenselliği yakalamaya çalışma diğer yandan da ulusal sanatı oluşturma çabaları görülmektedir. Türk sanatında çağdaşlaşma sürecinin başlangıcından itibaren gelenekten ve kültürel dokudan yaralanma sanatçıların resimlerinde imgenmiştir. Resim sanatında geleneksel etkilerin güncel sanatla olan bağları 1950 sonrasında bir değişim yaşamıştır. Bu değişim; dünya sanatında süreçler ve resim eğitiminin evrensel boyutlara taşınması, sanatımızdaki zenginlik ve özgünlüklerin değer görmesi geleneksel olanın sanatımıza yansımalarının sonucunda gerçekleşmiştir. Dünya, kültürel olarak küresel birliktelik ve ahenk içindedir. Gelişmiş medeniyetlerin kültürleri diğer kültürleri etkileyebilir. Geleneğin özümsemesi geçmişte ortaya konan eserlerin etkilerinin geleceğe taşınmasında önemlidir. Sanatçı ve eleştirmenlerin tespitlerinde de yer aldığı üzere, binlerce yıldır devam eden ve birçok farklı geçmiş medeniyetin izlerinin harmanlandığı geleneğin sanatçıları etkilemesi olağandır. Araştırmada; geleneksel kültür temalarının resimlenmesi, dönemler ve sanatçılar açısından ele alınmış ve önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Resim Sanatı, Geleneksel Kültür, Gelenek.

Giriş

Gelenek kültürün tüm kodlarını içinde barındıran ve bir arada tutan bir kavramdır. Gelenek, bize tarihi hatırlatan, belleğimizin ayakta kalmasını sağlayan bir olgudur. Türk Dil Kurumu Türkçe sözlüğünde gelenek kavramı, “Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradisyon.” şeklinde tanımlanır (TDK).

Bir topluluğu oluşturan insanların tutum, davranış ve duygularını tarihin belli bir noktasında somutlaştıran sanat etkinliği, kültürün en önemli öğelerinden biridir. Belli bir dönem ve coğrafyadaki düşünce yapısı, bilgi düzeyi ve toplumsal koşulları yansıtır. Bu nedenle sanat eserleri zamanın ruhunu anlamamıza yardımcı olur. Kültür bir topluluğu oluşturan bireylerin edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, gelenek ve göreneklerle her türlü beceri ve alışkanlıklardan oluşan karmaşık bir bütündür. Herhangi bir topluluğun oluşturduğu kültür, tarihsel süreçte hem kendi iç dinamikleri hem de başka kültürlerle girdiği etkileşim nedeniyle sürekli değişir ve dönüşür.

Sanat da değişimlere paralel, ardıl olarak gelişen dönemlere girmiştir. Öykünmeciliğin (mimesis) bir çözüm önermediği yüzyılda, yaşanan dünyanın, bir bütün olarak algılanıp anlaşılabilir, açıklanabilir ya da anlamlandırılabilir olduğu inancı yitmiştir. Soyutlama, indirgeme, yabancılaştırma, açık biçim, boş alan, söküm, çözülme, alaylama, uyumsuz ve kaotik öğeler sanatın temelini oluşturmuştur. Sanatçının dünyası, küreselleşmenin, hızla ilerleyen teknolojinin, bir türlü bitmeyen savaşların yarattığı bir ortamda, eskiden olduğu gibi kendi gerçekleriyle sınırlı kalmamıştır (İpşiroğlu, 1996).

Gelenek, bir anlamda modernite ile girişilen bir çatışma gibidir. Bununla birlikte, modernin geleneği tümden yok saydığını düşünmek de yanlış olacaktır. Tersine, modern, geleneğin belli bir biçimde aşılması iradesi ve sürecidir. Bu bağlamda modern, geleneksel olana sırtını dönmemiş, onunla derin ve kapsamlı bir ilişkiye girmiştir. Fakat bu, modernin geleneksel olandan hareketle kendisini inşa ettiği anlamına da gelmez. Modern, geleneksel olanla belli bir dönem içinde belli bir çerçevede yaşanmış karşılıklı etkileşimdir. Bu anlamda 20. yüzyıl hem estetik hem siyasal alanda bu yaklaşımları örnekleyebilecek girişimlerle yüklüdür (Kahraman, 2004).

Resim Sanatı ve Gelenek

Türklerin İslam öncesi dönemde Orta Asya'da geliştirdikleri özgün kültürde Çin ve Hindistan gibi komşu ülkelerin kültürlerinden izler olduğu bilinmektedir. Türkler, İslamiyet'i kabul edip batıya yöneldiklerinde İran kültürüyle tanışmışlar, güneybatıya ulaştıklarında ise Arap kültürünün etkisi altına girmişlerdir. Orta Asya'dan getirilen öz, İslamiyet'le birlikte farklı bir görünüm kazanırken yeni bir kültür bileşkesine ulaşılmıştır. İslam'ın Erken ve Ortaçağ dönemlerinde özellikle kültür alanında birleştirici bir rolü bulunmaktadır. Bu nedenle Türk sanatını etnik bir temele oturtmak mümkün değildir. 1071'den itibaren Anadolu'da karşılaşılan eski kültürler ve Bizans medeniyeti bu değişmeyi genişletmiş, ona yeni boyutlar kazandırmıştır. Türkler Haçlı seferleri sırasında Avrupalılarla karşılaşmış, Rumeli'ye geçip İmparatorluğu kurduktan sonra ise onlarla yan yana yaşamaya başlamışlardır. Tüm bu karşılaşmalar günlük yaşam alışkanlıklarından sanatsal formlara kadar geniş bir yelpazede Türk kültürünü etkilemiş ve büyük izler bırakmıştır.

Batılı resim kavramının eğitim düzeyinde ilk defa ele alınması, 1793 yılında batılı anlamda kurulan Mühendishane-i Berr-i Hümayun 'da başlamış; askeri okullardaki bu resim derslerini sivil okullardaki resim dersleri izlemiştir. Bu okullardan mezun olan, manzara ressamı Batı tarzı resim anlayışının ilk örneklerini oluşturmuştur. 1883'te Batı'daki Güzel Sanatlar Akademilerinin bir benzeri olarak Sanayi-i Nefise Mektebi kurulmuştur (Tansuğ, 1996). Türk resminin batılılaşmasında önemli rolü olan bu okulun Avrupa'ya gönderdiği ve 1914 kuşağı olarak bilinen öğrenciler, beraberlerinde izlenimci bir resim anlayışını Türkiye'ye getirmişlerdir (Berk ve Turani, 1981). 1929 yılında Cumhuriyet'in ilk sanatçı topluluğu olan Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği adı altında toplanmış olan ressamlar Türk resim sanatının batılılaşması yolunda önemli adımlar atmıştır. Amacı, Avrupa'daki sanat ortamını Türkiye'ye getirmek olan bu birlik, bir nebze başarılı olmuştur.

Cumhuriyetin kurucu kadroları, çok sesli müzikle birlikte resim ve heykeli de inkılapların anlatılmasını ve yaygınlaştırılmasını sağlayacak, dolayısıyla zihni dönüşümü kolaylaştıracak önemli bir araç olarak görmektedir (Ayvazoğlu, 2011). Bu nedenle Avrupa'ya gönderilen öğrenci kafilesine genç sanatçılar da katılmışlardır. Onlardan da Batılı sanat formlarını öğrenerek yurda döndüklerinde Türk kültür-sanat yaşamını dönüştürecek alt yapıyı

oluşturmaları beklenmektedir. 1923 yılından itibaren Avrupa'ya gönderilen ilk grupta Şeref Akdik (1899-1971), Cevat Dereli (1900-1989), Ali Avni Çelebi (1904-1993), Zeki Kocamemi (1900-1959), Mahmut Cuda (1904-1987) (1924), Refik Epikman (1902-1974) Eşref Üren (1897-1984), Turgut Zaim(1906-1974) ve Malik Aksel (1903-1987); 1928'den sonra giden ikinci kuşakta ise Nurullah Berk (1906-1982), Zeki Faik İzer (1905-1988), Cemal Tollu (1899-1968), Bedri Rahmi Eyüboğlu (1913-1975) gibi sanatçılar bulunmaktadır (Tansuğ, 1993). Münih veya Paris'te aldıkları eğitimden sonra yurda dönen bu sanatçıların bir kısmı Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği etrafında toplanırken bir kısmı da D Grubu'nu kurmuşlardır. Batılı resim tekniklerini benimsemelerine rağmen farklı üslup arayışlarına giren bu sanatçılar, Çağdaş Türk Resminin oluşumuna önemli katkılarda bulunmuşlardır.

D Grubu, Türk resim sanatının Batı resim sanatını geriden takibine son verdikten sonra Türk resim sanatı için kimlik arayışına girmiştir. 1934 yılından sonra başlayan ve 1940 yılından itibaren hızlanan Anadolu insanı ve onun sosyal yaşantısına, rengine, desenine bir yaklaşım söz konusu olmuştur (Çeken, 2004). D Grubu, Türk resim sanatının çağdaş akımlarla bir etkileşim içinde olması gereğinden hareketle sanatta en güncel olanı yakalamış, böylece Türk resim sanatının Batı'yı geriden takibine son vermiştir. Türk resim sanatı, Batı resim sanatını taklit etmesiyle başlayan ilk yıllardan sonra, kaynağı folklorik öğeler ve geleneksel sanatlar olan bir kimlik arayışına girmiştir.

1933'teki ilk sergisini Beyoğlu'nda bir şapka mağazasında açmış olan D Grubu, açılan sergilerle giderek tanınmış ve genişlemiştir. 1934 yılında Turgut Zaim ve Bedri Rahmi Eyüboğlu, 1939'daki 7. grup sergisinde Halil Dikmen, Arif Kaptan, Eşref Üren, Eren Eyüboğlu, Salih Urallı gruba katılmıştır. 1941'deki 9. sergide ise Hakkı Anlı, Sabri Berkel, Fahrünnissa Zeid, Nusret Suman'ın katılmasıyla sayısı 16'ya yükselen grubun 1946'yıldaki sergisinde gruba, Zeki Kocamemi de katılmıştır (Tansuğ, 1996).

53

Türk plastik sanatlarının başlıca eksikliğinin fikir yönü olduğunu savunan D Grubu, bu eksikliği gidermeyi amaçlamış ve yapıtlarında plastik endişeleri konunun önünde tutmuşlardır (İndirkaş, 2001). D Grubu'nun yenilikçi hamlesindeki ana tema, çizgi ve plân ile anlayışlarını yerleştirme olmuş bunu da teşhir ettikleri resimler, konferanslar ve mecmualarda neşrettikleri makalelerle yaymaya başlamışlardır (Arseven, 1967). Dergi ve gazetelerdeki sanat yazıları, sanat kültürünün olduğu kadar, sanat literatürünün oluşturulmasında da etkili olmuştur. Ayrıca canlı ve hareketli bir sanat hayatının doğmasına yol açan D Grubu, sanat problemlerinin yakından anlaşılmasına da katkıda bulunmuştur. Sanatın entelektüel bir uğraş olduğu görüşünden yola çıkan grup üyeleri, salt bu görüş çevresinde birleşmiş, her tür eğilimi kendi yapısı içerisinde hoşgörüle bağdaştırmış ve türdeşliği gelişmeye engel olarak görmüştür (Özsezgin, 1998).

Ulusal kültür yaratma uğraşısı içinde, Türk resminde halk bilimsel öğelerden yararlanan (Çeken, 2004) kişi olarak Bedri Rahmi Eyüboğlu'nu önde görmekteyiz. Eyüboğlu, folklorik kaynaktan beslenerek çağdaş resim olgularıyla uyum sağlamıştır (Özsezgin, 1998). Eyüboğlu; geleneksel Türk sanatlarını kendi sanatında ortaya koymakla kalmamış, öğrencilerine de benimsetmek için çalışmıştır. Eyüboğlu, hat yazısı veya kilim motiflerinden yola çıkarak tasarımlar hazırlamış, kırsal nakış örneklerini resmine mal etmeye çalışan aşırı çabalar içine girmiş, halı, heybe, cicim ve yün çoraplardaki motifleri resmine sokmaya çalışmıştır (İndirkaş, 2001). Türk geleneksel sanatlarının anlatım diliyle Türkiye'yi anlatan Turgut Zaim de (Özsezgin, 1981), Türk minyatür sanatını yeniden yorumlayan bir anlayışla Batı sanatının etkisini sanatında en aza indirmiştir. Turgut Zaim, somut folklorik kaynaklarla beslenmiş olmayı, ulusal nitelikli bir resim

yaratmanın vazgeçilmez koşulu saymıştır (Özsezgin, 1981). Sanatçı, Türk toprağına ve insanına eğilmekte, ulusal ve yerel temaları işleyişinde eski minyatürleri, halı resimlerini hatırlatan bir üslup uygulamıştır (Berk, 1983).

Resimlerde, Yörüklerin yemek kültürü, giysileri, baş bağlama, çorap ve bel bağlama biçimleri, kışlaklarındaki dokuma motifleri, giysilerdeki dokumalar ve günlük yaşamdan kesitler bulunmaktadır (Çeken, 2004). Elif Naci’de, geleneksel Türk sanatlarının etkileri birer öğe olarak tabloya girmiştir. Türk sanatında özellikle de eski yazıların soyut müzikal karakterleri bakımından, tabloya uygulandıklarında birer plastik eleman olarak kullanılabilirlerini göstermiştir (Berk ve Turani, 1981). Ressam, Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nde müdürlüğü esnasında Türk halı, çini, hat sanatı, tezhib, ebru, çanak çömlek sanatından etkilenecek kompozisyonlar meydana getirmiştir (Tanaltay, 1997). Nurullah Berk, 1940’dan sonra ulusal nitelikli resme yönelmiş, Türk hat sanatının çizgilerinden ve iki boyutlu Türk minyatürün tasvir kalıplarından yola çıkarak görsel şemalara yönelmiştir (Özsezgin, 1981). Zeki Faik İzer hat yazısının aksiyonlarından yola çıkarak çalışmalarında tasarımlara yönelmiştir (Pekpelvan, 1999). Sabri Berkel’in yaptığı geometrik soyutlamalarındaki biçim ve düzenler ise İstanbul’daki cami kubbelerini hatırlatmaktadır. Arif Bedii Kaptan (1906–1979) soyut düzenlemelerinde yerel ve folklorik temaları seçmiştir. Eren Eyüboğlu çalışmalarında Bedri Rahmi’nin Anadolu sevdasından etkilendiği görülmektedir. Biçim kaygıları hissedilen yapıtlarında yöresel temalar görülmektedir (Başkan, 1991).

Sosyal yapıda ki değişiklikler, batı dünyasında geçerli olan tavır ve hareketlerin kitle iletişim araçları sayesinde anında izlenebilmesi sanatta birçok yeniliğin uygulanmasına ve kişisel çabalara önemli sanatçıların yetiştirmesine vesile olmuştur. 1950’lerin ressamı soyut sanat uğraşlarında özellikle Hat sanatının kaligrafik özelliklerinden hareket eden çizgisel bir spontaneiteyi denemişler ve yenilenme sorunlarına gerek bu yönde, gerekse geleneksel yüzey şematizminin geometrik renk planları değerleri yönünde çözümler araştırmışlardır. Yüksel Arslan, Erol Akyavaş Burhan Doğancay, Ömer Uluc, Utku Varlık, Adnan Çoker Burhan Uygur gibi kimi gelenekten, mimari forumlardan, kimi figürsel ağırlıklı değişik yorumlarla, kimi de soyut çalışmalarıyla son dönemlerde Türk resminde yerlerini almış sanatçılardır. Eski motif düzenlemelerinden esinlenen sanatçılar soyut anlayıştaki çalışmaların büyük bir bölümünde başarıya ulaşmıştır. Bu sanatçıların ortak yanlarından biri ilkelcilikle çağdaşlığı bir arada yürütebilmeleridir. Tarihin alacalı dönemlerinden günümüze intikal eden çeşitli simgeler ve işaretlere yeni anlamlar ve plastik değerler kazandırmak Türk ressamlarının çalışmalarının temelinde duran ortak bir amaçtır denilebilir. Başka bir tartışma konusu ise, soyut sanat yaparken nasıl bir yol izlenmesidir. Kimi sanatçılar yerel ve ulusal geleneklerin doku ve biçim kalıplarını kullanmaktan yana olurken, kimileri de bu yaklaşımın Türk resmini taklit ve kısır döngü içerisine sokacağı kanısındadır.

Bu dönemde sanatçılar, İslam sanatının öğelerini de tarihsel nesnelere olarak kullanmışlar, yapıtlarının içeriğini, gelenek ve göreneklere göre değil (eskiyi içeren bellek), yeni öğrendikleri sanat anlayışına göre (yeniye, gelecek zamanı içeren bellek) kurmuşlar, eski olanı şimdiki zamanda temsil etmişlerdir. Türk sanat ortamı ve sanatçıları görünürde, dünya ile aynı anda ‘soyut sanat’ ortamına eklenirken bir yandan da ayrımlı bir sanatsal katmanlaşma içinde ‘benzeşmez’ olanı görünür kılmaya başlamıştır. Türk-İslam geçmişinin yükselişe geçerek erken Cumhuriyet’in “fütürist” isteklerine tercih edildiği bu dönemde, İslam kültürünün oluşturduğu görsellik ‘soyut sanat’ anlayışıyla beslenerek kullanılmış, geçmiş yaşantılara dair özgünlükler motif olarak seçilmiştir. Türk sanatçıları ithal ettikleri sanatsal kalıpları, yerel/ulusal temalar

çerçevesinde hat, kaligrafi, minyatür, çini, tezhip, nakış, halı, kilim vb. soyut süsleme motifleri, çeşitli folklorik elemanlar ile sentezleyerek kendi varlıklarını ve kimliklerini çözümlenmeye çalışmışlardır. İlerleyerek batılı sanatçı ile aynı düzlemde, onun gibi olmayı isteyen akademi anlayışı yerine ulusal, yerel, folklorik ve bireysel tatları da öne çıkaran, çoğulcu, karmaşık, karşı duran bir sanatçı çeşitliliği oluşmaya başlamıştır.

Öte yandan sanatçıların, tüm bu geleneksel kalıpları sanatlarına bir süs unsuru olarak, daha çok dekoratif düzeyde yansıttığını söylemek mümkündür. Sanatçılar, geçmişin sorgulanmasından ziyade, formlaştırılmış imgelerin otantik bir unsur olarak kullanılmasını amaçlamışlardır (Yasa 2004; Çalıköğlü 2000; Koçak 1979).

Diğer taraftan sanat ortamındaki görünürlükleri 1950'lerin sonu ve 1960'lı yıllarda başlamış olan ve bu dönemde de üretkenliklerini sürdüren Adnan Çoker, Ömer Uluç, Özdemir Altan, Devrim Erbil, Burhan Doğançay vd. pek çok sanatçının yapıtlarında bellek/gelenek gibi kavramları sorunsallaştırma, Anadolu/Bizans/Selçuklu/Osmanlı arkeolojisi yapma, tarihi ve kültürel belleğe/geçmişe ait verileri değerlendirme çabaları dikkati çeker. Bu sanatçılardan Adnan Çoker, 1970'lerin sonlarından itibaren simetri ve dengenin çeşitli açılımları üzerine çeşitlemeler yapmış, özellikle 1980'lerden sonra Osmanlı-Selçuklu-Bizans-Anadolu kültürünü birleştiren mistik ruhu en geniş boyutları ile ifade etme deneylerine girişmiştir (Yasa, 2011). Ömer Uluç, İslam ve Osmanlı sanatının canlı, parlak renkleri ile bütünsel ve dolaysız, soyut anlatımından etkilenmiştir. Uluç'un sanatı giderek ikonografik bir anlam kazanmış, malzeme ve tekniği çeşitlenmiş, sanatçı Anadolu prehistoryasından, klasik Yunan ve Bizans'a kadar pek çok gönderme ve referanslar kullanmıştır. Özdemir Altan, Anadolu mitolojisinden esinlenen; köken, yapı ve mantığın rastlantısal buluşmasını irdeleyen, maddenin moleküllerinin yapısı gibi bir anlamda genetik kodları saklayan oluşumlarla ilgilenmiştir (Yasa, 2011).

55

Devrim Erbil, 1960'lardan başlayarak minyatürün anlatım biçimlerinden yola çıkarak kent görünüşleri, özellikle İstanbul ve Boğaz görünüşleri ile Anadolu kasabaları yapmıştır. Sanatçının çizgisel ve soyutlamayı öne çıkaran, yüzey ve derinlik algısında geleneksel resmetme anlayışını yansıtan, genellikle tek renkli bir altyapı üzerine oluşturduğu resim yüzeyleri bir tür dokuma etkisi yaratır. Burhan Doğançay, hayatı boyunca diziler halinde ele aldığı 'duvar'lar teması ile ülkenin/kentin toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel kimliğiyle ilgili iletilerin yansıtıldığı alanlarla ilgilenmiş, bir tür arkeolojik kazı veya okuma peşinde iz sürmüştür. Sanatçının, 1980'lerde yaptığı dizilerinde ise İslam kaligrafisine atıfta bulunduğu açıkça görülür (Antmen 2000).

1980'li yıllardan başlayarak Türkiye'de sanatçılar, geçmişe, bugüne ve geleceğe yaklaşımlarında "bellek" kavramını sorunsallaştırarak, Osmanlı kültürünü yeniden değerlendirmeyi istemişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan katmanları değişik boyutlarda irdeleyerek anılar, çağrışımlar, bellek zorlamaları ile "öteki" olmanın mantığını açığa çıkarma çabaları/denemeleri görülür. Dönemin postmodern söyleminin yarattığı aynı anda olma, hiyerarşiden arınma durumu, Türk sanatçısının kimliğini sorgulamasını gerekli kılmıştır. Avrupa'nın modern Türkiye'ye önyargılı bakışı, Türkiye'de modern ve modern karşıtı kümeleşmeler ve uzlaşmalar ile Türk aydınının kendi geçmişi ile bugünü arasındaki hesaplaşması, "bellek/gelenek/kimlik" sorunsalı olarak sanatsal boyuta taşınmıştır. Erol Akyavaş, Ergin İnan, Murat Morova gibi sanatçılar Osmanlı geçmişini biçim, doku ve anlam olarak yeniden üretmeyi denemişler; İslam sanatları, el yazmaları, maşallahlar ile daha organik bir bağ kurmaya çalışan mistik bir açılım getirmişlerdir. Gelenekle kurdukları ilişki, hat,

minyatür, tezhip birikiminin yeniden üretilmesi, geleneğin yeniden anımsanması, tasavvufi ve dini konuların yeni bir bakış açısıyla değerlendirilmesi/anlamlandırılması biçiminde gerçekleşmiştir (Yasa, 2004).

1970-1990 arası çeşitlilik içinde farklılaşmaların ortaya çıktığı, Doğu ile Batı'nın modern ile geleneğin sorgulandığı, sanat ortamında yol ayrımlarının görülmeye başlandığı, sanatçıların bireysel ifadelerine yöneldikleri, anlatım dilinin çeşitlendiği çok önemli bir geçiş ve dönüşüm dönemi olmuştur. Bu dönemde baskın, köktenci batı kültürünün dikte ettiği tek yönlü “modernizm” yerine, geniş bir coğrafyada ve kültürel ortamda, çoğulcu, yaygın bir biraradallığın önem kazandığı görülür. Sanatçılar özgünlük ve kimlik sorunları, kırsal kesimden çok kent kültürü ile değişen dünya karşısında insanın durumu, içsel sorunlar, tarih özellikle de Osmanlı ve İslam dünyasının düşünce biçimleriyle ilgilenmişlerdir. Dünya sanatının yakından izlendiği koşullar, Türkiye'deki resim etkinliğine, kavramsal nitelikte çabaların yanı sıra postmodern dönem çerçevesine giren üslup çoğulculuğunu da getirmiş bulunmaktadır.

Adnan Çoker, Özdemir Altan, Devrim Erbil, Ömer Uluç, Erol Akyavaş, Burhan Doğançay, Ali Teoman Germaner gibi bu dönemde olgun yapıtlar vermeye başlayan sanatçılar, resim alanında boyanın, heykel alanında da taş, ahşap ve bronz gibi geleneksel malzemelerin olanaklarını yeni anlatım biçimleri içinde denerken, Altan Gürman, Füsun Onur, Nil Yalter, Sarkis, Şükrü Aysan, Serhat Kiraz gibi sanatçılar yeni malzemeler, görsel diller, araçlar ve formlar kullanarak yerleştirme, kavramsal sanat ve video sanatının erken örneklerini vermişlerdir.¹⁶ Bu sanatçılardan Serhat Kiraz, sanatını bilim, felsefe, tarih ve mistisizm gibi kaynaklar ile beslemiş geçmiş kültürlerle ve sanat tarihiyle bağlar kurmuştur. Sanatçı yapıtlarında birey-dünya-evren ilişkisine dair sorular sormuş öznel-nesnel karşıtlığının yarattığı gerilimler, ortaklaşmalar ve ötekileştirmeleri sorunsallaştırmıştır (Erdemci 2008; Germaner 2008).

Sonuç

Geleneksel kültür, tüm dünya sanatlarında olduğu gibi Türk resim sanatında da her dönemde etkili rol oynamaktadır. Dünya, kültürel olarak küresel birliktelik ve ahenk içindedir. Gelişmiş medeniyetlerin kültürleri diğer kültürleri etkileyebilir. Geleneğin özümsemesi geçmişte ortaya konan eserlerin etkilerinin geleceğe taşınmasında önemlidir. Sanatçı ve eleştirmenlerin tespitlerinde de yer aldığı üzere, binlerce yıldır devam eden ve birçok farklı geçmiş medeniyetin izlerinin harmanlandığı geleneğin sanatçıları etkilemesi olağandır. Zaman zaman sanatçılar, İslam sanatının öğelerini de tarihsel nesnelere olarak kullanmışlar, yapıtlarının içeriğini, gelenek ve göreneklere göre değil, yeni öğrendikleri sanat anlayışına göre kurmuşlar, eski olanı şimdiki zamanda temsil etmişlerdir. Türk sanatçıları ithal ettikleri sanatsal kalıpları, yerel/ulusal temalar çerçevesinde hat, kaligrafi, minyatür, çini, tezhip, nakış, halı, kilim vb. soyut süsleme motifleri, çeşitli folklorik elemanlar ile sentezleyerek kendi varlıklarını ve kimliklerini çözümlemeye çalışmışlardır. İlerleyerek batılı sanatçı ile aynı düzlemde, onun gibi olmayı isteyen akademi anlayışı yerine ulusal, yerel, folklorik ve bireysel tatları da öne çıkaran, çoğulcu, karmaşık, karşı duran bir sanatçı çeşitliliği oluşmaya başlamıştır. Sanatçılar, geçmişin sorgulanmasından ziyade, formlaştırılmış imgelerin otantik bir unsur olarak kullanılmasını amaçlamışlardır.

Hemen her dönemde, farklı biçimlerde de olsa çoğu sanatçının gelenekle ilişki kurduğu görülür. Ancak bu konuya farklı bakış açılarından yaklaşılması, dünyada olduğu gibi Türkiye sanat ortamında da sanatçılar geçmişle kurdukları ilişkide geleneği öne çıkarmışlardır. Türk

sanatçıları, evrensel sanat geleneği içindeki sorunlarla meşgul olmuşlar, hem de tarihsel, arkeolojik ve toplumsal okumalar yaparak tanık olduğu zamanla hesaplaşma, kültürel kodları çözme ve insanların sahip olduğu farklı kimlik katmanlarını ayrıştırma yolları aramışlardır. Gelenekle kurdukları ilişki çeşitli şekillerde olsa da sanatlarının merkezinde, Doğu Batı sorunsalı/ikilemi/bireşiminin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Kaynaklar

- Antmen, A. (2000). Modernizm, Yirminci Yüzyıl Sanatı. İstanbul: P Dergisi, Sayı:16.
- Arseven, C. E. (1967). Türk Sanatı Tarihi III. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Başkan, S. (1991). On Dokuzuncu Yüzyıldan Günümüze Türk Ressamları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Berk, N. (1983). Cumhuriyet Dönemi Türk Resmi, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaası.
- Berk, N. ve Turani, A. (1981). Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi II. İstanbul: Tıglat Yayınları.
- Çalıköğlü, L. (2000). MAC 2000. Milliyet Sanat, 493, 54-55.
- Çeken, B. (2004). Resim Sanatında Halkbilimsel Öğelerden Yararlanma, Millî Folklor. 64, 2004: 94–97.
- İndirkaş, Z. (2001). Ana Tanrıçalar, Kybele ve Çağdaş Türk Resmindeki İzdüşümleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- İpşiroğlu, N. (1996). Çoker'in Son Sergileri Üzerine: Mimari-Resim-Müzik Bağlantıları. Milliyet Sanat, 395, 18-20.
- Kahraman, H. B. (2004). Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye. (2. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları.
- Koçak N. (1979). Devlet ve Görsel Sanatlar İlişkileri. Sanat Çevresi, 3, 4-8.
- Özsezgin, K. (1998). Türk Resmi. Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Pekpelvan, B. (1998). Geleneksel Değerlerimizin Çağdaş Değerlere Ulaştırılması, Sempozyum Bildirileri, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 238–244.

MÜZİK ÖĞRETMENİ ADAYLARININ KAMU PERSONELİ SEÇME SINAVINA İLİŞKİN ZİHİNSEL İMGELERİ

Doç.Dr. Ilgım KILIÇ

Başkent Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı

Öğr. Gör. Şefika İZGİ TOPALAK

KATÜ Fatih Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı

Öz

Bu çalışmanın amacı, müzik öğretmeni adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) ile ilgili algılarının zihinsel imgeler (metaforlar) yoluyla belirlenmesidir. Araştırmada çalışma grubunu İnönü Üniversitesi ve Karadeniz Teknik Üniversitesi (KATÜ) Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalında 2014-2015 eğitim-öğretim yılında öğrenim görmekte olan 173 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın verileri boşluk doldurmayı gerektiren ve tek sorudan ibaret olan bir formla toplanmıştır. Her öğrencinin, “KPSS .... gibidir, çünkü ....” cümlesini tamamlamasıyla veriler elde edilmiştir. Verilerin analizinde ve yorumlanmasında içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma bulguları öğretmen adaylarının 55’inin olumlu, 106’sının olumsuz görüşte olduğunu göstermiş ve genel olarak KPSS hakkında olumsuz tutuma sahip olduklarını ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda, öğretmen adaylarının ifadeleri incelendiğinde 117 geçerli metofor ürettikleri görülmüştür. Metafor sayısına göre sırasıyla ruhsal gerginlik, sınav kaygısı, sınavın işlevi, özgürlük, fiziksel gerginlik, gelecek kaygısı, anlamsızlık, yaşamın tadı, sıkıntı sonrası rahatlama, zorunluluk ve belirsizlik kavramsal kategorileri olmak üzere toplam 11 kategori altında toplanabildiği görülmüştür. Elde edilen bulgular ışığında bu konuda farklı illerde öğrenim görmekte olan öğrencilerle de araştırmalar yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik öğretmeni yerleştirme, öğretmen seçimi, KPSS

GİRİŞ

Bireyde istendik yönde davranış değişikliği oluşturma ve geliştirme süreci (Sönmez, 2001:2) olarak tanımlayabileceğimiz eğitim faaliyetlerini düzenlemek, gerçekleştirmek ve klavuzlamakta önemli bir rol üstlenen öğretmenlik mesleği (Sönmez, 2001:13) şüphesiz nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi için vazgeçilmez bir unsurdur. Kesen ve Polat (2014: 562) bir meslek olarak öğretmenliğin; “ilgili kişilerce, bireyin bilgi ve becerilerine dayalı, topluma fayda sağlayan, kuralları önceden belirlenmiş ve verilen hizmet karşılığında para kazanmak için yapılan profesyonel bir meslek olduğu” nu belirtmektedirler.

Öğretmen yetiştirme ülkemizde YÖK ve üniversitelerin eğitim fakülteleri aracılığı ile yapılmaktadır. Son yıllarda hızla artan üniversiteler ve açılan eğitim fakültelerinin mezunları ile eğitim fakültelerinde açılan pedagojik formasyon eğitimlerine katılarak öğretmenlik yapmayı bekleyen adayların sayısının MEB öğretmen ihtiyacının çok üzerine çıkması, öğretmen atamalarında merkezi bir sınav yapılmasını zorunluluk haline getirmiş ve öğretmen adayları

içerisinden nitelikli olanlarının seçilmesi bu merkezi sınavla sağlanmaya çalışılmıştır. (Karataş ve Güleş, 2013: 107).

Millî Eğitim Bakanlığı istihdam edeceği öğretmenleri 1985-1991 yılları arasında “Öğretmenlik Yeterlik Sınavı” ile; 1999-2000 yılları arasında “Devlet Memurluğu Sınavı (DMS)” ile; 2001 yılında “Kamu Meslek Sınavı” (KMS) ile seçmiştir. 2002 yılından itibaren ise 18.03.2002 tarih ve 3975 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile öğretmen seçimleri “Kamu Personeli Seçme Sınavı” (KPSS) ile yapılmaktadır (Sezgin ve Duran, 2011). Ülkemizde devlette memur olarak çalışacak kişileri belirlemek ve yerleştirilmelerini sağlamak ÖSYM tarafından gerçekleştirilen KPSS sınavları aracılığı ile yapılmaktadır. 17 Ekim 1999 tarihinde DMS adı ile kamuda düz memur olarak çalışacak kişileri seçmek (ÖSYM, 1999) amacı ile yapılan sınav bugünkü KPSS sınavının ilki olarak belirtilebilir. 2001 yılında KMS (Kurumlar için eleme sınavı) adını almış, 2002 yılında ise iki sınav birleştirilerek günümüzde uygulanan KPSS sınavını oluşturmuştur (ÖSYM, 2008).

Günümüzde uygulanan şekli ile KPSS sınavı 18.03.2002 tarihli ve 2002/3975 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan “Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik” ve bu Yönetmelik uyarınca Devlet Personel Başkanlığı ve ÖSYM tarafından hazırlanan “Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar ile İlgili Usul ve Esaslar” hükümlerine göre düzenlenmiştir (ÖSYM 2017).

KPSS öğretmen adayları için eğitimini aldıkları alan ile ilgili işe alınmanın son basamağıdır (Sezgin, Duran 2011: 10; Ekici, Kurt, 2012: 295). Bu yönü ile mesleğe başlamanın ön şartı olarak görülebilir. Bu durumun öğretmen adayları üzerinde büyük bir kaygı yarattığı da yapılan çalışmalarda gözlenmektedir (Sezgin, Duran 2011; Gündoğdu, Çimen ve Turan, 2008; Yılmaz ve Yaşar, 2016; Aküzüm, Demirkol ve diğ., 2015: Baştürk, 2007).

Bu çalışmada; iki benzeşmez olgu arasında zihinsel bir ilişki kurulması ile belli bir zihinsel şemanın başka bir zihinsel şema üzerine yansıtılmasına olanak verilmesi yani bireyin belli bir olguyu başka bir olgu olarak görmesi ve algılaması (Saban: 2008:424), bir şeyi başka bir şeyin bakış açısı ile anlaması (Lakoff ve Johnson (2005) Akt: Tortop 2013) olarak açıklanabilen metaforlar öğretmen adaylarının KPSS sınavı ile ilgili duygu ve düşüncelerini açığa çıkarma yöntemi olarak kullanılmış ve sonuçlara ulaşılmıştır.

YÖNTEM

Metaforlar aracılığıyla veri toplama yoluna gidilen bu araştırma nitel bir araştırmadır. Yıldırım ve Şimşek’e (2005: 212) göre, metaforlar eğitim araştırmalarında iki amaçla kullanılabilir. Bunlardan birincisi var olan durumu belirlemek, diğeri ise bir süreci iyileştirmektir. Bu araştırmada metafor bir kesit üzerinde betimleme amacıyla kullanılmıştır. Metaforlar betimleme amacıyla kullanıldığında bir durum, olay ve olgu var olduğu haliyle betimlenir.

Araştırmaya iki farklı devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programında 2014-2015 eğitim-öğretim yılında öğrenim görmekte olan 173 öğretmen adayı katılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin KPSS kavramına ilişkin sahip oldukları zihinsel imgeleri ortaya çıkarmak amacıyla onların herbirinden “KPSS . . . gibidir, çünkü . . .” cümlesini tamamlamaları istenmiştir. Bu amaç için öğrencilere, sayfanın en üstünde bu ibarenin yazılı olduğu boş bir kağıt verilmiş ve onlardan bu ibareyi kullanarak bir zihinsel imge (metafor) oluşturmaları istenmiştir.

Metaforun bir araştırma aracı olarak kullanıldığı çalışmalarda *gibi* kavramı genellikle *metaforun konusu metaforun konusu* ile *metaforun kaynağı* arasındaki bağı daha net bir şekilde çağrıştırmak için kullanılmaktadır. Bu çalışmada *çünkü* kavramına da yer verilerek, katılımcıların kendi metaforları için bir *gerekeçe* veya *mantıksal dayanak* sunmaları da istenmiştir. Öğretmen adaylarının kendi el yazılarıyla kaleme aldıkları bu kompozisyonlar, bu çalışmada temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır (Saban, 2008: 428).

Öğretmen adaylarının el yazısı ile doldurdukları formlar araştırmacılar tarafından kodlanmış, ardından da bilgisayar ortamında yazılı hale getirilmiştir. Daha sonra metaforlar belirlenmiş, listelenmiş, kategorize edilerek ana metaforlar belirlenmiş ve bu ana metaforlar kendi aralarında gruplandırılmıştır. Araştırmanın bulguları kısmında katılımcıların ifadelerinden birebir örnekler sunulmuştur. Araştırmada elde edilen nitel veriler öncelikle içerik analizine tabi tutulmuştur. Nitel veriler nicel olarak da ifade edilmiş, her bir kategoriye temsil eden katılımcı sayısı (*f*) ve yüzdesi (%) hesaplanmıştır.

Araştırmanın problem cümlesi; “Müzik öğretmeni adaylarının KPSS (Kamu Personeli Seçme Sınavı) hakkındaki görüşleri nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın problem cümlesine ışık tutacak alt problemleri ise şöyledir:

1. Eğitim Fakülteleri Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümleri Müzik Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim görmekte olan öğrencilerin KPSS kavramına ilişkin sahip oldukları *zihinsel imgeler (metaforlar)* nelerdir?
2. Bu metaforlar ortak özellikleri bakımından hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?

BULGULAR

Bu bölümde, ilk olarak çalışmada elde edilen genel bulgulara değinilmektedir. Daha sonra, KPSS kavramına ilişkin olarak bu çalışmada geliştirilen 11 kavramsal kategori ve her bir kategorinin sahip olduğu özellikler, katılımcıların ürettiği örnek metafor imgeleriyle de desteklenerek tanıtılmaktadır.

Tablo 1, öğretmen adayları tarafından geliştirilen metaforları alfabetik sıraya göre listeleterek, her bir metaforu temsil eden öğrenci sayısını ve yüzdesini sunmaktadır.

TABLO 1 *Metaforların Kategorilere Göre Dağılımı*

Kategoriler (n=11)	f(%)	Metaforlar (n=159)	f(%)
Ruhsal Gerginlik	15	Bela (2), boşluk, bunalım, çıkmaza girmek, en büyük korku, hastalık hali, kabus (9), karabasan, korkulu rüya (3), ölüm (3), ölüm korkusu, ruh hastalığı, sıkıntı, umutsuzluk, zor bir illet	17,6
Sınav Kaygısı	14	Adaletsiz bir sınav, adaletsizlik, at yarışı (2), ateş topu bir sistem, canavar, cehennem, haksızlık, koşu yarışı (6), tek ders sınavı (2), üniversite sınavı, yarış, yarış atı, yarış sahası, zor bir sınav (2)	13,8
Sınavın İşlevi	15	At yarışı (2), basamak, elek (3), ekonomik özgürlük yarışı, gereklilik, hakim, hayat (2), hayat oyunu, koşu maratonu, sırat	13,2

		köprüsü (2), süzgeç (2), terazi, yarışma, yaşanması gereken hayat, YGS	
Özgürlük	9	Anahtar (2), başlangıç (2), bilet, hayatımın dönüm noktası (3), ilaç, köprü (4), ödül (2), özgürlüğe ilk adım, yeni bir başlangıç	10,6
Fiziksel Gerginlik	13	Aşılmaz engel, belirli aralıklarla felç geçirmek, ceza, Çin işkencesi, dejavu, diş ağrısı (2), esaret, eziyet, geçici felç, hastalık (2), işkence (2), nefessiz kalmak, zulüm	9,4
Gelecek Kaygısı	10	Baraj, bir üst seviyeye ulaşmayı isteyen öğrenci, duvar (2), engel (2), engelli atlama sporu, geleceğinin elinde olmaması (2), hayal, hayati bir sınav (2), rüya, yorgun ve stresli bir gün (2)	9,4
Anlamsızlık	13	Anlamsız bir aşama (3), boş ders, boşa kürek çekmek, branşa aykırı bir durum, çöp, formalite, manavdan et istemek, maydanoz, silgi (2), tekrar	8,1
Yaşamın Tadı	8	Dünya, enstrüman çalmak, karabiber, kumbara, orkestra, seçenek, spor yapmak, yaşamak	5
Sıkıntı Sonrası Rahatlama	8	Bir yarışın son engeli, duvar, hayatımızın en büyük engeli, Kurtuluş Savaşı, otoyol kavşağı, son nefes, tiyatronun son perdesi, yolun sonu	5
Zorunluluk	7	Buzda yokuş yukarı çıkmak, kader, mecburiyet, virajlı ve yokuş yukarı bir yol, zoraki çalışmak, zorunlu bilgi, zorunlu seçmeli ders	4,4
Belirsizlik	5	Bilinmeyen, bulmaca, kumar, ucu görünmeyen uçurum, yol	3,1

Tablo 1’de verilen bilgilere göre müzik öğretmeni adayları “kamu personeli seçme sınavı (KPSS)” kavramına ilişkin toplam 117 geçerli metafor üretmiştir. Söz konusu metaforların 84’ü (%71,7) sadece bir öğretmen adayı tarafından temsil edilmektedir. Geriye kalan 28 metaforu temsil eden öğretmen adayı sayısı da 2 ile 9 arasında değişmektedir. İlk üç sırada yer alan metaforlar ise sırasıyla (1) kabus, (2) koşu yarışı ve (3) köprü şeklindedir.

Tablo 2’de, öğretmen adayları tarafından geliştirilen metaforlara göre oluşturulan kategorilerin olumlu ya da olumsuz olup olmadığına ilişkin durum belirtilmiştir.

TABLO 2 *Kategorilerin Olumlu ve Olumsuz Duruma Göre Dağılımı*

Kategoriler (n=11)	Olumlu	Olumsuz	f (%)
Ruhsal Gerginlik		x	28 (%17,6)

Sınav Kaygısı	x	22 (%13,8)
Sınavın İşlevi	x	21 (%13,2)
Özgürlük	x	17 (%10,6)
Fiziksel Gerginlik	x	15 (%9,4)
Gelecek Kaygısı	x	15 (%9,4)
Anlamsızlık	x	13 (%8,1)
Yaşamın Tadı	x	8 (%5)
Sıkıntı Sonrası Rahatlama	x	8 (%5)
Zorunluluk	x	7 (%4,4)
Belirsizlik	x	5 (%3,1)

Tablo 2’de verilen bilgilere göre müzik öğretmeni adayları “kamu personeli seçme sınavı (KPSS)” kavramına ilişkin daha çok olumsuz metaforlar üretmişlerdir. Buna göre olumsuz metaforları içeren kategori sayısı 7 iken, olumlu kategori sayısı 4’dür. Bu durum KPSS’nin öğrenciler üzerinde baskı oluşturduğu ve kaygıya sebep olduğunu düşündürmektedir.

Kategori 1: Ruhsal Gerginlik

Tablo 3, “ruhsal gerginlik” kategorisini oluşturan metaforları ve her bir metaforu geliştiren öğrenci sayısını ve yüzdesini sunmaktadır. Bu kategori olumsuz metaforları içermektedir. Tablo 3 incelendiğinde, “ruhsal gerginlik” kategorisinin toplam 15 adet metafor ve 28 öğrenci (%17,6) ile temsil edildiği görülmektedir. Bu kategori en fazla metaforun üretildiği kategoridir.

Tablo 3. “Ruhsal Gerginlik” kategorisini oluşturan metaforlar ve dağılımı

Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci		Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci	
		f	%			f	%
11	Bela	2	1,2	62	Korkulu rüya	3	1,8
18	Boşluk	1	0,6	76	Ölüm	3	1,8
22	Bunalım	1	0,6	77	Ölüm korkusu	1	0,6

27	Çıkmaza girmek	1	0,6	79	Ruh hastalığı	1	0,6
35	En büyük korku	1	0,6	82	Sıkıntı	1	0,6
49	Hastalık hali	1	0,6	93	Umutsuzluk	1	0,6
58	Kabus	9	5,6	107	Zor bir illet	1	0,6
60	Karabasan	1	0,6				
Toplam						28	

Aşağıda, “ruhsal gerginlik” kategorisini temsil eden metaforların öğretmen adayları tarafından tanımlanmalarına ilişkin örnekler yer almaktadır. Metaforlar, alfabetik sıraya göre verilmektedir. Buna ek olarak, verilen örneklerde, öğrencilerin kendi cümleleri ve ifadeleri değiştirilmeden aktarılmaktadır. Katılımcılardan alınmış olan yanıtlar şu şekilde örneklendirilebilir:

“KPSS *bunalım* gibidir. Çünkü kendimi kötü hissediyorum ve sınav beni her türlü zevk ve mutluluktan yoksun bırakıyor.” (K, 4. Sınıf, İnönü)

“KPSS *kabus* gibidir. Çünkü geçen yıllarımıza rağmen atanmamızın ve geleceğimizin bir sınava bağlı olması çok korkunç. Beni çok korkutuyor. Gelecek planlarımız, meslek hayatımızın hepsi bu sınava bağlı tutuluyor. *Kabus gibi!*...” (K, 2. Sınıf, İnönü)

“KPSS *kabus* gibidir. Çünkü stres, sıkıntı, beklentiye karşılayamama korkusu... Bitmek bilmeyen bir *kabus* bu.” (K, 4. Sınıf, KATÜ)

“KPSS *karabasan* gibidir. Çünkü belli bir dönemde insan hep bir sıkıntıda ve bir çıkmazın içindedir. Kendi kendine bağırır ama iç sesinden başka kimse onu duymaz.” (K, 2. Sınıf, İnönü)

“KPSS *korkulu rüya* gibidir. Çünkü kişinin geleceğini kısacık bir süreye sığdıran sınavdır. Okul hayatım boyunca aldığım tüm bilgiler ve edindiğim tüm tecrübeler birkaç saate sığdırılır.” (K; 4. Sınıf, İnönü)

“KPSS *ruh hastalığı* gibidir. Çünkü insanların kısa dönem içerisinde psikolojik olarak çökmelerine neden olan ruh hastalıklarına benziyor. Bu süreç içerisinde strese neden olan ruhsal değişimler yaşatması açısından kişide geçici bir süreliğine büyük travmalar yaşatabilir.” (E, 4. Sınıf, İnönü)

“KPSS *umutsuzluk* gibidir. Çünkü yıllarca verdiğimiz emeğin her geçen gün karşılıksız çıkacağına inanmamdır.” (E, 4. Sınıf, KATÜ)

Kategori 2: Sınav Kaygısı

Tablo 4, “sınav kaygısı” kategorisini oluşturan metaforları ve her bir metaforu geliştiren öğrenci sayısını ve yüzdesini sunmaktadır. Bu kategori olumsuz metaforları içermektedir. Tablo 5 incelendiğinde, “sınav kaygısı” kategorisinin toplam 14 adet metafor ve 22 öğrenci (% 13,8) ile temsil edildiği görülmektedir.

Tablo 4. “Sınav Kaygısı” kategorisini oluşturan metaforlar ve dağılımı

Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci		Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci	
		f	%			f	%
1	Adaletsiz bir sınav	1	0,6	64	Koşu yarışı	6	3,7
2	Adaletsizlik	1	0,6	88	Tek ders sınavı	2	1,2
6	At yarışı	2	1,2	94	Üniversite sınavı	1	0,6
7	Ateş topu bir sistem	1	0,6	96	Yarış	1	0,6
24	Canavar	1	0,6	97	Yarış atı	1	0,6
25	Cehennem	1	0,6	98	Yarış sahası	1	0,6
47	Haksızlık	1	0,6	108	Zor bir sınav	2	1,2
Toplam						22	

Aşağıda, “sınav kaygısı” kategorisini temsil eden metaforların öğretmen adayları tarafından tanımlanmalarına ilişkin örnekler yer almaktadır. Metaforlar, alfabetik sıraya göre verilmektedir. Buna ek olarak, verilen örneklerde, öğrencilerin kendi cümleleri ve ifadeleri değiştirilmeden aktarılmaktadır. Katılımcılardan alınmış olan yanıtlar şu şekilde örneklendirilebilir:

“KPSS *adaletsiz bir sınav* gibidir. Çünkü hiçbir zaman alan bilgisini ölçmez. Okuldan zorla mezun olan bir öğretmen adayı nasılsa sınavda çıkmayacak diye derslerini önemsemeyiz. Şu an başka alanlara alan sınavı geldi fakat yetenek bölümlerinde bu olmamaktadır. Biraz genel kültür çalışan tembel bir öğretmen adayı alanında başarılı birçok kişinin önüne geçmektedir.” (K, 3. Sınıf, İnönü)

“KPSS *at yarışı* gibidir. Çünkü sürekli bir maratondayız ve bir diğerini geçmekle, rakiplere fark atmaya çalışıyoruz. Nasıl ki at yarışları milim farkla derecelendiriliyorsa, KPSS’de de öyle. Virgüllerle atanamayabiliriz ya da atanıp yarış kazanabiliriz. Sırtımızdaki bilgi yüküyle artık ne kadar koşabilirsek, çabaladığımız oranda o yarış kazanacağız ya da kaybedeceğiz.” (K, 4. Sınıf, İnönü)

“KPSS *ateş topu bir sistem* gibidir. Çünkü kaygı, stres ve gerginlik yaratır. Gelecek kaygısı her şeyin üstünde bir gölge gibidir ve dayatma zoruyla yapılan merkezi bir sınavdır.” (E, 2. Sınıf, İnönü)

“KPSS *koşu yarışı* gibidir. Çünkü her bireyin geçmesi gereken birileri ve varması gereken bir bitiş çizgisi vardır. Öte yandan kendi alanımız harici bir sınav olduğu için özellikle üniversite son sınıfta diğer branş derslerimizden bizi soyutlayarak sadece sınava yöneltilir.” (K, 4. Sınıf, İnönü)

“KPSS *tek ders sınavı* gibidir. Çünkü geçemezsek ya da kazanamazsak koca bir yıl yanıyor. Telifisini yapmak bir yılımızı alıyor. Oldukça uzun bir süre...” (E, 4. Sınıf, İnönü)

“KPSS *üniversite sınavı* gibidir. Çünkü bu sınavı geçince de hayat mücadelesi vermeye devam edeceğiz. Aynı YGS’de olduğu gibi birkaç saat içerisinde bundan sonraki yaşama standardımız belirlenecek.” (K, 4. Sınıf, İnönü)

“KPSS *zor bir sınav* gibidir. Çünkü hiç başaramayacakmışım gibi geliyor. Geleceğimin bu sınava bağlı olması beni çok korkutuyor.” (K; 4. Sınıf, KATÜ)

Kategori 3: Sınavın İşlevi

Tablo 5, “sınavın işlevi” kategorisini oluşturan metaforları ve her bir metaforu geliştiren öğrenci sayısını ve yüzdesini sunmaktadır. Bu kategori *olumlu* metaforları içermektedir. Tablo 5 incelendiğinde, “sınavın işlevi” kategorisinin toplam 15 adet metafor ve 21 öğrenci (%13,2) ile temsil edildiği görülmektedir.

Tablo 5. “Sınavın İşlevi” kategorisini oluşturan metaforlar ve dağılımı

Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci		Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci	
		f	%			f	%
6	At yarışı	2	1,2	63	Koşu maratonu	1	0,6
9	Basamak	1	0,6	83	Sırat köprüsü	2	1,2
34	Elek	3	1,8	87	Süzgeç	2	1,2
38	Ekonomik özgürlük yarışı	1	0,6	90	Terazi	1	0,6
45	Gereklilik	1	0,6	99	Yarışma	1	0,6
46	Hakim	1	0,6	101	Yaşanması gereken hayat	1	0,6
51	Hayat	2	1,2	103	YGS	1	0,6

52 Hayat oyunu 1 0,6

Toplam

21

Aşağıda, “sınavın işlevi” kategorisini temsil eden metaforların öğretmen adayları tarafından tanımlanmalarına ilişkin örnekler yer almaktadır. Metaforlar, alfabetik sıraya göre verilmektedir. Buna ek olarak, verilen örneklerde, öğrencilerin kendi cümleleri ve ifadeleri değiştirilmeden aktarılmaktadır. Katılımcılardan alınmış olan yanıtlar şu şekilde örneklendirilebilir:

“KPSS *basamak* gibidir, çünkü bu sınav bizim için bir fırsattır. Bu fırsatı ister değerlendirip devam ederiz, ister tersleyip farklı fırsatların oluşması için bekleriz ve zamanı geçirmiş oluruz.” (E, 2. Sınıf, KATÜ)

“KPSS *gereklilik* gibidir. Çünkü sınırlı sayıdaki kadrolara insanları atayabilmek ve mesleklerinde öne çıkanları belirleyebilmek adına bir ihtiyaçtır.” (E, 4. Sınıf, KATÜ)

“KPSS *hakim* gibidir. Çünkü KPSS öğretmen niteliklerini tam anlamıyla sorgulayamasa bile bir öğretmende olması gereken minimum özellikleri belirlemede etkili bir yöntemdir. Sınav sistemine ne kadar da karşı çıkıyor görünsek de bu sınav sistemi bilen ile bilmeyeni ayırabilir. Sınavda alan ile ilgili soru sorulmasa bile, eğitim formasyonu anlamında bir bireyin gerekli bilgi ve donanımına sahip olup olmadığını belirleyici niteliktedir. Bu yüzden KPSS’yi “hakim” olarak görüyorum. KPSS olmazsa, öğrencinin hayatını çok derinden etkileyecek öğretmenlerin çok niteliksiz olmasına sebep olabilir. Bu sınav nitelikli ve niteliksiz öğretmen adaylarını birbirinden ayırıcı özelliklere sahip olduğu için olması gerekir.” (E, 3. Sınıf, İnönü)

“KPSS *hayat* gibidir. Çünkü bu sınav ayakta kalmak için, gelecek için atılan bir adımdır.” (K, 3. Sınıf, İnönü)

“KPSS *terazi* gibidir. Çünkü seviyesi yetersizler altta, seviyesi yeterliler üstte kalır.” (E, 2. Sınıf, İnönü)

Kategori 4: Özgürlük

Tablo 6, “özgürlük” kategorisini oluşturan metaforları ve her bir metaforu geliştiren öğrenci sayısını ve yüzdesini sunmaktadır. Bu kategori *olumlu* metaforları içermektedir. Tablo 6 incelendiğinde, “özgürlük” kategorisinin toplam 9 adet metafor ve 17 öğrenci (%10,6) ile temsil edildiği görülmektedir.

Tablo 6. “Özgürlük” kategorisini oluşturan metaforlar ve dağılımı

Metafor	Metafor adı	Metaforu temsil eden	Metafor	Metafor adı	Metaforu temsil eden

kodu		öğrenci		kodu		öğrenci	
		f	%			f	%
3	Anahtar	2	1,2	65	Köprü	4	2,5
10	Başlangıç	2	1,2	75	Ödül	2	1,2
13	Bilet	1	0,6	78	Özgürlüğe ilk adım	1	0,6
54	Hayatımın dönüm noktası	3	1,8	102	Yeni bir başlangıç	1	0,6
56	İlaç	1	0,6				
Toplam						17	

Aşağıda, “özgürlük” kategorisini temsil eden metaforların öğretmen adayları tarafından tanımlanmalarına ilişkin örnekler yer almaktadır. Metaforlar, alfabetik sıraya göre verilmektedir. Buna ek olarak, verilen örneklerde, öğrencilerin kendi cümleleri ve ifadeleri değiştirilmeden aktarılmaktadır. Katılımcılardan alınmış olan yanıtlar şu şekilde örneklendirilebilir:

“KPSS *anahtar* gibidir. Çünkü öğretmen olabilmemin anahtarıdır.” (K, 2. Sınıf, İnönü)

“KPSS *başlangıç* gibidir. Çünkü eğer bu sınavı kazanırsam meslek hayatımda bir başlangıç olacaktır. İyi bir puan alırsam çok iyi yerlerde olabilirim ama puanım çok da iyi değilse şartları zor bölgelerde olabilirim. Benim için KPSS bir başlangıçtır.” (K, 4. Sınıf, İnönü)

“KPSS *hayatımın dönüm noktası* gibidir. Çünkü gerek ekonomik, gerekse sosyal yaşamın düzenleyicisi olan belirleyici bir sınavdır. Geleceğine yön veren bir sınavdır. Bir değişim sürecidir. Kendi ayaklarımızın üzerinde durabilmek için bu sınavı kazanmak gerekir.” (K, Sınıf, İnönü)

“KPSS *ödül* gibidir. Çünkü alınan en az 4 yıllık bir eğitim sürecinin ardından o mesleği taçlandırmak için, meslek olarak icra edebilmek için gereklidir. KPSS’de gösterilen başarı sonucunda hedeflere ulaşılmış olur. Böylece ödül hak edilir.” (E, 3. Sınıf, İnönü)

Kategori 5: Fiziksel Gerginlik

Tablo 7, “fiziksel gerginlik” kategorisini oluşturan metaforları ve her bir metaforu geliştiren öğrenci sayısını ve yüzdesini sunmaktadır. Bu kategori olumsuz metaforları içermektedir. Tablo 7 incelendiğinde, “fiziksel gerginlik” kategorisinin toplam 13 adet metafor ve 16 öğrenci (%9,4) ile temsil edildiği görülmektedir.

Tablo 6. “Fiziksel Gerginlik” kategorisini oluşturan metaforlar ve dağılımı

Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci	Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci

		f	%			f	%
5	Aşılmaz engel	1	0,6	41	Eziyet	1	0,6
12	Belirli aralıklarla felç geçirmek	1	0,6	43	Geçici felç	1	0,6
26	Ceza	1	0,6	48	Hastalık	2	1,2
28	Çin işkencesi	1	0,6	57	İşkence	2	1,2
30	Dejavu	1	0,6	72	Nefessiz kalmak	1	0,6
31	Diş ağrısı	2	1,2	112	Zulüm	1	0,6
40	Esaret	1	0,6				
Toplam						16	

Aşağıda, “fiziksel gerginlik” kategorisini temsil eden metaforların öğretmen adayları tarafından tanımlanmalarına ilişkin örnekler yer almaktadır. Metaforlar, alfabetik sıraya göre verilmektedir. Buna ek olarak, verilen örneklerde, öğrencilerin kendi cümleleri ve ifadeleri değiştirilmeden aktarılmaktadır. Katılımcılardan alınmış olan yanıtlar şu şekilde örneklendirilebilir:

“KPSS *dejavu* gibidir. Çünkü lise için TEOG, üniversite için YGS, meslek hayatı içinse KPSS. Tam üniversiteyi kazandık ve rahatladık derken, bize geçmişi hatırlatacak ve tekrar sınav stresini yaşatacak olan o sınav.” (E, 3. Sınıf, KATÜ)

“KPSS *esaret* gibidir. Çünkü geçemezsen ve atanamazsan verdiğin emeğin bir anlamı kalmaz, kendini tutsak hissedersin.” (K, 2. Sınıf, KATÜ)

“KPSS *hastalık* gibidir. Çünkü en güzel yıllarımız bu sınavın stresiyle geçer. Eğer bu hastalığı yenersek mutluluğu, yenemezsek acıyı yaşamış oluruz.” (K, 3. Sınıf, KATÜ)

“KPSS *zulüm* gibidir. Çünkü daha okula başlar başlamaz başımıza bela olan ve çalışmak zorunda olduğumuz bir sınavdır.” (E, 2. Sınıf, KATÜ)

Kategori 6: Gelecek Kaygısı

Tablo 8, “gelecek kaygısı” kategorisini oluşturan metaforları ve her bir metaforu geliştiren öğrenci sayısını ve yüzdesini sunmaktadır. Bu kategori olumsuz metaforları içermektedir. Tablo 8 incelendiğinde, “sınav kaygısı” kategorisinin toplam 10 adet metafor ve 15 öğrenci (%9,4) ile temsil edildiği görülmektedir.

Tablo 8. “Gelecek Kaygısı” kategorisini oluşturan metaforlar ve dağılımı

Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci	Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci

		f	%			f	%
8	Baraj	1	0,6	44	Geleceğinin elinde olmaması	2	1,2
16	Bir üst seviyeye ulaşmayı isteyen öğrenci	1	0,6	50	Hayal	1	0,6
32	Duvar	2	1,2	53	Hayati bir sınav	2	1,2
36	Engel	2	1,2	80	Rüya	1	0,6
37	Engelli atlama sporu	1	0,6	106	Yorgun ve stresli bir gün	2	1,2
Toplam						15	

Aşağıda, “gelecek kaygısı” kategorisini temsil eden metaforların öğretmen adayları tarafından tanımlanmalarına ilişkin örnekler yer almaktadır. Metaforlar, alfabetik sıraya göre verilmektedir. Buna ek olarak, verilen örneklerde, öğrencilerin kendi cümleleri ve ifadeleri değiştirilmeden aktarılmaktadır. Katılımcılardan alınmış olan yanıtlar şu şekilde örneklendirilebilir:

“KPSS *baraj* gibidir. Çünkü insanların su gibi olduğunu düşünürsek dağlardan, gökyüzünden, yerin altından çıkıp akıp giden ama barajlara takılan sınırlanmaya zorlanan sular... Bir baraja takıldık, atanamayan, çırpınan, tutunmaya çalışan insanlar olarak.” (K, 3. Sınıf, Önönu)

“KPSS *duvar* gibidir. Çünkü hayallerin karşısındaki duvar gibi. O duvar yıkılmazsa hayal ettiğimiz, hedeflediğimiz yere ulaşamayız.” (K, 2. Sınıf, Önönu)

“KPSS *engelli atlama sporu* gibidir. Çünkü onu aşamayan hedefine ulaşamıyor, öğretmen olamıyor.” (K, 2. Sınıf, Önönu)

Kategori 7: Anlamsızlık

Tablo 9, “anlamsızlık” kategorisini oluşturan metaforları ve her bir metaforu geliştiren öğrenci sayısını ve yüzdesini sunmaktadır. Bu kategori olumsuz metaforları içermektedir. Tablo 9 incelendiğinde, “anlamsızlık” kategorisinin toplam 10 adet metafor ve 13 öğrenci (%8,1) ile temsil edildiği görülmektedir.

Tablo 9. “Anlamsızlık” kategorisini oluşturan metaforlar ve dağılımı

Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci		Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci	
		f	%			f	%
4	Anlamsız bir	3	1,8	42	Formalite	1	0,6

aşama								
17	Boş ders	1	0,6	69	Manavdan et istemek	1	0,6	
19	Boşa kürek çekmek	1	0,6	70	Maydanoz	1	0,6	
20	Branşa aykırı bir durum	1	0,6	84	Silgi	2	1,2	
29	Çöp	1	0,6	89	Tekrar	1	0,6	
Toplam						13		

Aşağıda, “anlamsızlık” kategorisini temsil eden metaforların öğretmen adayları tarafından tanımlanmalarına ilişkin örnekler yer almaktadır. Metaforlar, alfabetik sıraya göre verilmektedir. Buna ek olarak, verilen örneklerde, öğrencilerin kendi cümleleri ve ifadeleri değiştirilmeden aktarılmaktadır. Katılımcılardan alınmış olan yanıtlar şu şekilde örneklendirilebilir:

“KPSS *anlamsız bir aşama* gibidir. Çünkü öğrencilerin o kadar zorluklarla okul hayatını bitirip KPSS ile bir türlü atanamaması hiç adil değil.” (K; 2. Sınıf, İnönü)

“KPSS *çöp* gibidir. Çünkü bir sınavla insanların hayatlarını belirlemek demek, kazanamayıp geçemeyenleri çöpe atmak gibidir.” (K, 3. Sınıf, İnönü)

“KPSS *manavdan et istemek* gibidir. Çünkü müzik bölümünden mezun olan insanlardan matematik çözmesini ister.” (K, 3. Sınıf, İnönü)

“KPSS *maydanoz* gibidir. Çünkü nefret ederim, hayatta yiyemem. Yalnız vücudum için bir miktar da olsa almak zorundayım. KPSS’de benim için öyledir. Çalışmak istemem ama ilerde ekonomik özgürlüğüme kavuşmak için çalışmak zorundayım. Yani bir nevi isteksizliğin yanı sıra korku duymak...” (K, 4. Sınıf, KATÜ)

“KPSS *silgi* gibidir. Çünkü emeğinin karşılığı ya seninle kalır ya da yok olur gider.” (E, 2. Sınıf, KATÜ)

Kategori 8:

Tablo 10, “yaşamın tadı” kategorisini oluşturan metaforları ve her bir metaforu geliştiren öğrenci sayısını ve yüzdesini sunmaktadır. Bu kategori *olumlu* metaforları içermektedir. Tablo 10 incelendiğinde, “yaşamın tadı” kategorisinin toplam 8 adet metafor ve 9 öğrenci (%5) ile temsil edildiği görülmektedir.

Tablo 10. “Yaşamın Tadı” kategorisini oluşturan metaforlar ve dağılımı

Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci		Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci	
		f	%			f	%

33	Dünya	1	0,6	73	Orkestra	1	0,6
39	Enstrüman çalmak	1	0,6	81	Seçenek	1	0,6
61	Karabiber	1	0,6	86	Spor yapmak	1	0,6
67	Kumbara	1	0,6	100	Yaşamak	2	1,2
Toplam							

Aşağıda, “yaşamın tadı” kategorisini temsil eden metaforların öğretmen adayları tarafından tanımlanmalarına ilişkin örnekler yer almaktadır. Metaforlar, alfabetik sıraya göre verilmektedir. Buna ek olarak, verilen örneklerde, öğrencilerin kendi cümleleri ve ifadeleri değiştirilmeden aktarılmaktadır. Katılımcılardan alınmış olan yanıtlar şu şekilde örneklendirilebilir:

“KPSS *dünya* gibidir. Çünkü içinde Matematik, Türkçe, Genel Kültür ve Eğitim Bilimleri gibi birçok bilgi barındırır. Bir dünyayı bir kitapçığa sığdırmışlar.” (K, 4. Sınıf, İnönü)

“KPSS *kumbara* gibidir. Çünkü geçmişte öğrenilen bilginin toplandığı, bir kenara atıldığı birikimin kullanılacağı, harcanacağı zamandır. Aslında kendimize verdiğimiz bir ödüdür. KPSS de kumbara gibi bir emeğin, bir birikimin mükafatıdır. Ne kadar çok para atılırsa o kadar para toplanır, ne kadar bilgi toplanırsa o kadar puan alınır... (E, 3. Sınıf, İnönü)

“KPSS *orkestra* gibidir. Çünkü KPSS bir öğrencinin yeterliliğini ölçmek için gereklidir. Ancak sadece branş bilgisiyle eğitimci olunmaz. Nasıl bir orkestra bütün enstrümanları barındırıyorsa, KPSS de bütün enstrümanları, yani dersleri, temel bilgileri çalabilme yeterliliğine sahip olmalı... Müzik, matematik, Türkçe, tarih, coğrafya, anayasa, eğitim bilimleri...” (K, 2. Sınıf, İnönü)

“KPSS *seçenek* gibidir. Çünkü hayatımın iyi veya kötü devam etmesini sağlayacak iki seçenektir benim için. Eğer sınavı geçersen ve atanırsam hayatımın iyi geçeceğini, eğer ki kazanamazsam hayatımın kötü ve pişmanlıklarla geçeceğini hissettirir bana...” (E, 2. Sınıf, KATÜ)

“KPSS *spor yapmak* gibidir. Çünkü başlangıçta bir tane mekik çekemeyen veya bir dakikada belli bir mesafeyi koşamayan sporcu, planlı ve sistemli bir çalışma sonunda aşamalı olarak ulaşmak istediği skora ulaşacaktır. (E, 2. Sınıf, İnönü)

Kategori 9: Sıkıntı Sonrası Rahatlama

Tablo 11, “sıkıntı sonrası rahatlama” kategorisini oluşturan metaforları ve her bir metaforu geliştiren öğrenci sayısını ve yüzdesini sunmaktadır. Bu kategori *olumlu* metaforları içermektedir. Tablo 11 incelendiğinde, “sıkıntı sonrası rahatlama” kategorisinin toplam 8 adet metafor ve 8 öğrenci (%5) ile temsil edildiği görülmektedir.

Tablo 11. “Sıkıntı Sonrası Rahatlama” kategorisini oluşturan metaforlar ve dağılımı

Metafor	Metafor adı	Metaforu temsil eden	Metafor	Metafor adı	Metaforu temsil eden

kodu		öğrenci		kodu		öğrenci	
		f	%			f	%
15	Bir yarışın son engeli	1	0,6	74	Otoyol kavşağı	1	0,6
32	Duvar	1	0,6	85	Son nefes	1	0,6
55	Hayatımızın en büyük engeli	1	0,6	91	Tiyatronun son perdesi	1	0,6
68	Kurtuluş savaşı	1	0,6	105	Yolun sonu	1	0,6
Toplam						8	

Aşağıda, “sıkıntı sonrası rahatlama” kategorisini temsil eden metaforların öğretmen adayları tarafından tanımlanmalarına ilişkin örnekler yer almaktadır. Metaforlar, alfabetik sıraya göre verilmektedir. Buna ek olarak, verilen örneklerde, öğrencilerin kendi cümleleri ve ifadeleri değiştirilmeden aktarılmaktadır. Katılımcılardan alınmış olan yanıtlar şu şekilde örneklendirilebilir:

“KPSS *bir yarışın son engeli* gibidir. Çünkü hayatın her alanında insanların yeterlilikleri sınavlarla ölçülür. Bu sınav ise bireylerin öğrenim hayatını sonlandırarak öğretim hayatına geçmesi için veya meslek yaşamına başlaması için eğitimde yapılan son engel sınavı gibidir. Bir nevi yeterlilik ölçme uygulamasıdır. Eğitim verecek bireylerin belli bir seviyede genel kültür ve yetenek donanımında olması beklendiği için gerekliliği vardır.” (E, 3. Sınıf, İnönü)

“KPSS *son nefes* gibidir. Çünkü eğitim hayatımızın sonunda artık emeğimizin karşılığını alıp almadığımızı gösterir.” (K, 3. Sınıf, KATÜ)

“KPSS *tiyatronun son perdesi* gibidir. Çünkü bir yandan oyunun bitmesinin verdiği heyecan, bir yandan da oyun sonunda alacağın alkışın merakının verdiği heyecanla oynadığın son sahnedir.” (K, 2. Sınıf, İnönü)

Kategori 10: Zorunluluk

Tablo 12, “zorunluluk” kategorisini oluşturan metaforları ve her bir metaforu geliştiren öğrenci sayısını ve yüzdesini sunmaktadır. Bu kategori olumsuz metaforları içermektedir. Tablo 12 incelendiğinde, “zorunluluk” kategorisinin toplam 7 adet metafor ve 7 öğrenci (%4,4) ile temsil edildiği görülmektedir.

Tablo 12. “Zorunluluk” kategorisini oluşturan metaforlar ve dağılımı

Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci		Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci	
		f	%			f	%

23	Buzda yokuş yukarı çıkmak	1	0,6	109	Zoraki çalışmak	1	0,6
59	Kader	1	0,6	110	Zorunlu bilgi	1	0,6
71	Mecburiyet	1	0,6	111	Zorunlu seçmeli ders	1	0,6
95	Virajlı ve yokuş yukarı bir yol	1	0,6				
Toplam						7	

Aşağıda, “zorunluluk” kategorisini temsil eden metaforların öğretmen adayları tarafından tanımlanmalarına ilişkin örnekler yer almaktadır. Metaforlar, alfabetik sıraya göre verilmektedir. Buna ek olarak, verilen örneklerde, öğrencilerin kendi cümleleri ve ifadeleri değiştirilmeden aktarılmaktadır. Katılımcılardan alınmış olan yanıtlar şu şekilde örneklendirilebilir:

“KPSS *buzda yokuş yukarı çıkmak* gibidir. Çünkü hedef oldukça zirvededir ve sağlam adımlarla ilerlenmelidir.” (E, 4. Sınıf, İnönü)

“KPSS *kader* gibidir. Çünkü kişilerin geleceklere ile ilgili bütün hayalleri, emekleri, ümitleri ona bağlıdır. Ne kadar bilersen bil, ne kadar öğrenirsen öğren KPSS’yi geçemezsen mesleğe atanamazsın, ulaşamazsın... (E, 4. Sınıf, İnönü)

“KPSS *mecburiyet* gibidir. Çünkü üniversite sınavı kazanmak için çok fedakarlık yapmışsındır. Kazandıktan sonra üniversitede okurken çektiğimiz zorluklar ve üniversiteyi bitirmek için verilen çaba bir tarafa bırakılır. Okul bittikten sonra karşında KPSS gibi bir sınav vardır. Girmeye mecbursun çünkü öğretmen olmak istiyorsun. Bence KPSS tamamen mecburi bir sınavdır. İnsanlar mecburiyetten bu sınava girmek zorundadırlar. Sadece öğretmen olabilmek için.” (K, 3. Sınıf, İnönü)

Kategori 11: Belirsizlik

Tablo 13, “belirsizlik” kategorisini oluşturan metaforları ve her bir metaforu geliştiren öğrenci sayısını ve yüzdesini sunmaktadır. Bu kategori olumsuz metaforları içermektedir. Tablo 13 incelendiğinde, “belirsizlik” kategorisinin toplam 5 adet metafor ve 5 öğrenci (%3,1) ile temsil edildiği görülmektedir.

Tablo 13. “Belirsizlik” kategorisini oluşturan metaforlar ve dağılımı

Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci		Metafor kodu	Metafor adı	Metaforu temsil eden öğrenci	
		f	%			f	%
14	Bilinmeyen	1	0,6	92	Ucu görünmeyen uçurum	1	0,6
21	Bulmaca	1	0,6	104	Yol	1	0,6
66	Kumar	1	0,6				
Toplam							

Aşağıda, “belirsizlik” kategorisini temsil eden metaforların öğretmen adayları tarafından tanımlanmalarına ilişkin örnekler yer almaktadır. Metaforlar, alfabetik sıraya göre verilmektedir. Buna ek olarak, verilen örneklerde, öğrencilerin kendi cümleleri ve ifadeleri değiştirilmeden aktarılmaktadır. Katılımcılardan alınmış olan yanıtlar şu şekilde örneklendirilebilir:

“KPSS *bilinmeyen* gibidir. Çünkü ne kadar çalışırsan çalış korkarak, endişeyle sınava girersen ve bilmediğin sorularla karşı karşıya kalırsın ve sonuçta bu sınav bir bilinmeyendir. (K, 2. Sınıf, KATÜ)

“KPSS *bulmaca* gibidir. Çünkü pratik yapan kazanır.” (K, 2. Sınıf, KATÜ)

“KPSS *ucu görünmeyen uçurum* gibidir. Çünkü sınava çalışıp sonunun ne olacağını bilemediğinden sorular arasında kaybolmaktır. Sonunda mutluluk mu, hüznü mü olacağını bilememektir.” (K, 2. Sınıf, İnönü)

“KPSS *yol* gibidir. Çünkü bir yola çıkarsın, sonunu bilmediğin, kestiremediğin bir yol. Sana sadece yapman gereken söylenir. Yeteneklerin ve hayal gücünün kenara atıldığı bir yol.” (K, 2. Sınıf, KATÜ)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma ile müzik öğretmeni adaylarının “KPSS” kavramına ilişkin metaforik algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Elde edilmiş olan bulgulara göre öğretmen adaylarının KPSS kavramına ilişkin 117 adet geçerli metafor ortaya koydukları belirlenmiştir. KPSS kavramının müzik öğretmeni adayları tarafından çok sayıda metaforlarla açıklanarak olumlu ve olumsuz yönlerde değerlendirilmiş olması bu kavramın müzik öğretmeni adayları için tek bir anlam ifade etmediğini ve çok sayıda metafor gerektirdiğini göstermektedir.

Öğretmen adaylarının “KPSS” kavramına ilişkin yüklemiş oldukları metaforların ruhsal gerginlik, sınav kaygısı, sınavın işlevi, özgürlük, fiziksel gerginlik, gelecek kaygısı, anlamsızlık, yaşamın tadı, sıkıntı sonrası rahatlama, zorunluluk ve belirsizlik kategorileri olmak üzere onbir (11) farklı kategori başlığı altında toplandığı sonucuna ulaşılmıştır.

KPSS kavramına öğretmen adayları tarafından yüklenen metaforlar arasında en fazla metaforun ruhsal gerginlik ve sınavın işlevi kategorilerinde yer aldığı görülmüştür. Ayrıca öğretmen

adayları tarafından ortaya koyulan metaforların tekrar edilme oranları incelendiğinde ruhsal gerginlik kategorisinde yer alan *kabus* (%5,6) ve sınav kaygısı kategorisinde yer alan *koşu yarışı* (%3,7) ile özgürlük kategorisinde yer alan *köprü* (%2,5) metaforlarının en sık ifade edilmiş olan metaforlar olduğu belirlenmiştir.

Araştırmada yer alan öğretmen adaylarının “KPSS” kavramına yüklemiş oldukları metaforlar genel bir yaklaşımla ele alındığında; oluşturulan kategorilerin %63’ünde sözü geçen sınavın adaylarda gerginlik, kaygı, sıkıntı yarattığı gerekçesiyle daha çok olumsuz olarak ele alındığı görülmektedir. Dolayısıyla elde edilen bulgular müzik öğretmeni adaylarının genel olarak KPSS’ye girmek zorunda olmalarından memnuniyetsiz ve şikayetçi görünmektedirler. Öte yandan oluşturulmuş olan kategorilerin %36’sı KPSS için olumlu olarak düşünülmüş olan metaforlardır. Bu görüşte olan öğretmen adayları öğretmenin donanımlı olması ve bu donanımın test edilerek ortaya çıkarılmasının gerekliliğini ön plana çıkarmışlardır.

Öğretmen adaylarının atanabilmeleri için KPSS sınavından geçerli bir puan almaları gerektiği gerçeği öğretmen adayları üzerinde baskı yaratmakta ve kaygı unsuru olmaktadır. Bu durum, ruhsal gerginlik, sınav kaygısı, fiziksel gerginlik, gelecek kaygısı gibi kategorilerin tamamında izlenmektedir. Dolayısıyla bu görüşte olan öğretmen adayları için KPSS’ye girilecek olan dönem bir belirsizlik ve kaygı dönemi olabilmektedir. Karakaş (2013: 140) bu kaygı dönemini “sınav kaygısında sınavın kendisi strese yol açmaz, sınavın kişi tarafından algılanış biçimi kaygıya neden olur” şeklinde belirtmektedir. Öğretmen adayları eğitimini aldıkları alan ile ilgili işe alım için son basamak olarak KPSS sınavının olmasını oldukça stres verici bulmaktadırlar. Bu duruma benzer şekilde Can ve Can’ın (2011) ve Özsarı’nın (2008) yapmış oldukları araştırma sonuçlarında da KPSS’den dolayı öğretmen adaylarında ortaya çıkan stres belirtilerinde yüksek oranda gerginlik, başaramama duygusu, sürekli endişe olduğu görülmektedir.

76

Birçok öğretmen adayının belirtmiş olduğu metaforlarda göze çarpan bir diğer unsur KPSS’de sadece teorik bilgilerin test edildiği ve müzik öğretmenliği alanı gereği sınavın uygulama kısmının olmadığına dair eksiklik hissedilmesidir. Öğretmen adayları metaforlar yoluyla sınavın uygulama boyutunun da olması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Lisans öğrenimi boyunca uygulama boyutunun müzik öğretmenliği eğitiminde önemli bir yer aldığını, ancak bunun sınava yansımamasının ise önemli bir sorun olduğunu dile getirmişlerdir. Nitekim Baştürk (2007:38) KPSS’de alan eğitimiyle ilgili soruların bulunmamasını öğretmen adaylarının almış oldukları “alan bilgisi ve eğitimi” ile KPSS arasında bir kopukluk yarattığı şeklinde yorumlamaktadır. Bu bulgu Recepoğlu, Akgün ve Aksu (2016); Erdem ve Soylu (2013); Eraslan (2004) tarafından yapılan araştırmaların bulguları ile de aynı doğrultudadır.

Gelecek kaygısı kategorisinde ele alınan bir konu da müzik öğretmeni adaylarının kamu okullarına atabilmek için KPSS’ye girmek zorunda olmalarına ilişkin olumsuz duygu ve düşüncelerdir. Öğretmen adayları KPSS’yi gelecekleri için bir engel olarak görmektedirler. Ayrıca sadece KPSS sonuçlarına göre atama yapılmasını eksik bir değerlendirme ve öğrenim hayatları boyunca öğrendikleri ve emek verdikleri diğer bilgi ve becerilerin göz ardı edilmesi olarak düşünmektedirler. Kuran’ın (2012) “Öğretmen Adaylarının KPSS ve Alan Sınavına İlişkin Görüşleri” başlıklı araştırma sonuçları bu bulguyu destekler niteliktedir.

Öğretmen adaylarının görüşleri incelendiğinde, anlamsızlık kategorisinde KPSS’ye bağlı olarak yaşanan belirsizlik, güvensizlik ve gereksizlik üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu bulgu öğretmen adaylarının KPSS’nin gerekliliği konusunda olumsuz bir tutuma sahip olmaları

sonucuna ulaşan diğer araştırma sonuçlarıyla da örtüşmektedir (Karaca, 2011; Sezgin Nartgün, 2008).

Diğer taraftan KPSS için özgürlük, sıkıntı sonrası rahatlama, sınavın işlevi ve yaşamın tadı kategorilerinde olumlu metaforlar da belirtilmiştir. Sınavın işlevi kategorisinde KPSS'nin gerekli olduğuna dair vurgular yapan metaforlar yer almaktadır. Ayrıca KPSS sonucu geleceğe yönelik öngörülerinin olumlu yönde olduğunu gösteren metaforlar da mevcuttur. Bu durum Odabaş'ın (2010) ilk defa KPSS sınavına girecek öğretmen adaylarının görüşlerine ilişkin araştırma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Dolayısıyla KPSS'ye dair olumlu metaforlar sunan öğretmen adaylarının henüz KPSS sınavına hiç girmemiş olmalarından ötürü sınavı kazanacaklarına dair inancın, umudun yüksek olduğu ve kendi içlerinde yaşadıkları çatışma durumunun minimum düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca sınavın işlevi ve özgürlük kategorilerinde olumlu görüş olarak KPSS'nin nitelikli öğretmen seçimi için gerekli olduğunu vurgulayan metaforlar da araştırma bulguları arasında yer almaktadır.

Çalışmada elde edilmiş tüm bu sonuçlar ışığında şu öneriler getirilebilir:

- Müzik öğretmenliği alanında da genel kültür ve pedagojik alan bilgilerinin yanı sıra "alan bilgisi" sorularına yer verilmelidir.
- Müzik öğretmeni adaylarının uygulamaya ilişkin becerileri de test edilerek müzik öğretmeni seçme süreci teorik ve uygulamalı olmak üzere iki aşamalı olarak yapılabilir.
- Öğretmen adaylarının sadece KPSS puanına göre atamaları yapılmamalı; bunun yanı sıra değerlendirmeye lisans mezuniyet notu, staj uygulama puanı gibi puanlar da dahil edilmelidir.
- Benzer bir araştırma mezun durumda olup henüz KPSS'den yeterli puan alamadığı için atanamamış olan müzik öğretmeni adaylarına da yapılabilir.
- Bu çalışmanın benzeri farklı illerde ve müzik öğretmenliği eğitimi alan farklı çalışma gruplarında da uygulanabilir ve karşılaştırmalı araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Baştürk, R. (2008). Türkiye'deki Kamu Eğitim Kurumlarında Çalışacak Öğretmenlerin Atanmalarına İlişkin Bir İnceleme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33, 33-40.
- Can, S. & Can, Ş. (2011). Kamu Personeli Seçme Sınavı Öncesinde Öğretmen Adaylarının Stres Düzeyleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19 (3), 765-778.
- Eraslan, L. (2004). Öğretmenlik Mesleğine Girişte Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS) Yönteminin Değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 1-31.
- Erdem, E. & Soylu, Y. (2013). Öğretmen Adaylarının KPSS ve Alan Sınavına İlişkin Görüşleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 223-236.
- Karaca, E. (2011). Öğretmen Adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavı'na (KPSS) Yönelik Tutumları. *Akademik Bakış Dergisi*, (23), 1-18.
- Karakaş, A.C. (2013). Paylaşma Tutumlarının Sınav Kaygısı-Gelecek Kaygısı ile İlişkisi (Sakarya İli Örneği). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 135-157.
- Kuran, K. (2012). Öğretmen Adaylarının KPSS Kursu Veren Dershanelere ve KPSS'ye İlişkin Görüşleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18), 143-157.

- Odabaş, S. (2010). Öğretmen Adaylarının KPSS Sınavına İlişkin Görüşleri (Ankara Örneği). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özsarı, İ. (2008). Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin KPSS Merkezi Sınavı Odaklı Gelecek Kaygıları ve Mesleki Beklentileri. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Recepoglu, E.; Akgün, K. & Aksu, S. (2016). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının KPSS Alan Sınavına İlişkin Görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24 (5), 2537-2548.
- Sezgin Nartgün, Ş. (2008). Aday Öğretmenlerin Gözüyle Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Eğitim Kurumlarına Bağlı Öğretmen Atama Esasları, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 47-58.
- Saban, A. (2008). İlköğretim I. Kademe Öğretmen ve Öğrencilerinin Bilgi Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Zihinsel İmgeler. *İlköğretim Online*, 7 (2), 421-455.
- Şahin, Ç. & Arcagök, S. (2010). “Sınıf Öğretmeni Adaylarının Kamu Personeli Seçme Sınavına (KPSS) İlişkin Algıları”, 9. Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu (20-22 Mayıs 2010), Elazığ, s.624-629.

KİTLELERİN KÜLTÜR ENDÜSTRİSİNE UYUMUNU KOLAYLAŞTIRMADA GRAFİK TASARIMIN ROLÜ

Doç. Dr. Mithat YILMAZ

Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü

Arş. Gör. Sümeyye ÖZBEK

Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Grafik Tasarımı Anasanat Dalı

Öz

Kültürün kendisinin bir endüstri ve kültürün yarattığı, ortaya çıkardığı ürünlerin de alınıp satılabilen metalar olduğu iddiası kültür endüstrisi kavramının ortaya çıkışına kaynaklık eder.

Kavram ilk olarak 1947 yılında kullanılmış ve o günden beri kapitalizmin ağır şartlar altında çalıştırdığı insanları denetim altında tutup tepki gösterme ve başkaldırma ihtimaline karşı bilgiyi ve neredeyse bütün hayatımızı denetleyen popüler kültür öğelerini manipüle etmek suretiyle varlığını devam ettirmiştir.

Kültür endüstrisinin hayatta kalmasını sağlayan birçok faktör vardır ve bunlar arasında en önemlilerinden biri grafik tasarımıdır. Grafik tasarımın bu anlamda en önemli rolü, şirketlerin kurumsallaşmasıyla birlikte logo, kurumsal renk, slogan gibi kimlik göstergelerinin tüketicide yönlendirilmiş bir algı oluşmasında belirleyici rol oynamasıdır.

Bu makalede kültür endüstrisine uyum ve kitlelere kültürü satın aldırma grafik tasarımın rolü ele alınacaktır. Yönlendirme ve etki altına alma gibi daha çok zihinsel faaliyetleri açıklamada kullanılan manipülasyon kavramının grafik tasarımda kullanılarak tüketici üzerindeki etkisi tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültür Endüstrisi, Grafik Tasarım, Tüketim Kültürü

Abstract

The culture leads to the emergence of the concept of a culture industry that claims that it is an industry and culturally created product, and that the products it produces can be bought and sold.

The concept was first used in 1947 and since then it has continued to exist by manipulating popular culture items that supervise the people who work under capitalistic conditions and react to information about the possibility of reaction and rebellion and nearly all our lives.

There are many factors that can keep the culture industry alive, and one of the most important is graphic design. The most important role of graphic design in this sense is that, with the institutionalization of companies, identity indicators such as logo, corporate color, slogan play a decisive role in creating a perceived perception in the consumer.

This article will focus on the role of graphic design in harmonizing with the culture industry and purchasing mass culture. The influence of the manipulation concept, which is used to explain

more mental activities such as orientation and influence on the consumer by using graphic design will be discussed.

Keywords: Culture Industry, Graphic Design, Consumption Culture

Giriş

Bilindiği üzere grafiğin bir meslek olarak ortaya çıkışı 19. yüzyılın sonlarına denk gelir. Kültür endüstrisinin en büyük destekçilerinden biri olarak görülen reklam, günümüzde grafik tasarımdan bağımsız bir alan olarak sürdürülmektedir. Ancak Grafik Sanatların Anası Reklamcılık adlı yazısında Steven Heller, reklamcılığı grafik tasarımın anası olarak gördüğünü belirtmektedir (Weill, 2012, s.134). Özellikle reklamcılığın sınır tanımaz ahlaksızlığı, ürünü satın aldırma her türlü yola başvurusu ve bunu gerçekleştirmede her seferinde başarılı olması bu iki disiplinin amacını gerçekleştirmede kullandıkları yöntemlerin farklı olduğunu göstermektedir. Reklam para içindir ve bunu elde etmek için her şeyi yapar ancak iyi bir tasarım iyi bir bedeli hak eder. Burada grafik tasarımın temel ilkeleri, niteliği ve başarısı eleştiri konusu değildir. Kurumsal kimlik, logo ve renkler tüketicide diğer ürünlerden farklı bir etki bırakmak üzere tasarlanır. Günümüzde şirketlerin talepleri doğrultusunda yapılan tasarımlarda reklamı yapılan ürünün logosu ve ambalajı ile ambalajın üzerinde kullanılan renkler ve afişler de ürünü tüketiciye sattırma ve başarılı olabilmeye tüketicinin aklında kalan tek marka olmak için tasarlanmaktadır.

Grafik tasarım, gelişimini endüstrileşmeye borçlu olan ve geçmişi çok eskiye dayanmayan bir alan olması sebebiyle kültür endüstrisinden bağımsız olarak düşünülemez. Bu endüstri içerisinde üretilen her ürün bir markaya, ve tanıtıma ihtiyaç duyar. Markanın oluşturulması aşaması grafik tasarımın, tanıtım kısmı ise reklamın görevidir. Aslında kültür endüstrisinde her markanın kendisi kendine referans olmaktadır. Kültür endüstrisinin bu içinden çıkılmaz aynı zamanda vazgeçilmez halkası içerisinde tanıdığımız logolar ve bildiğimiz ürünler bize mutlu bir hayatı garantilemektedir.

80

Kültür Endüstrisi ve Eleştirisi

Adorno'nun kendi ifadesine göre kültür endüstrisi kavramı ilk olarak 1947 yılında Horkheimer ile birlikte yayınladıkları Aydınlanmanın Diyalektiği'nde kullanılmıştır (Adorno, 2009, s.109). Bu kavramın ortaya çıkmasında özellikle Almanya'da hükümet tarafından uygulanan propagandalar ve bunun halk üzerindeki etkisi gösterilebilir. Halk bilinçli olarak algısı üzerinde oynanan, başkaldırma ihtimali elinden alınan ve siyasi erk tarafından manipüle edilen bir durumdadır. Bu her şeyin kontrolden çıktığı, kişinin neredeyse hiçbir şey üzerinde her hangi bir etkisinin olmadığı ve mutlu olmak için bir sebep aradığı yerde kendisini ifade edebildiğini düşündüğü bir fikre sarılmaktadır. Yirmi birinci yüzyılda bireyin tek bir fikir vardır o da tüketimdir. Tüketerek var olmak, birey için anlamlı olan tek ideolojidir. "Endüstriyel kültürün ilkesi, bir yandan tüm tüketici gereksinimlerinin kültür endüstrisi tarafından giderilebileceğini göstermek, öte yandan da bu gereksinimleri insanın hep bir tüketici, sadece kültür endüstrisinin bir nesnesi olarak yaşamasını sağlayacak biçimde düzenlemektir" (Adorno, 2009, s.75). Birey farkında olmadan bağımlısı olduğu bu endüstrinin herkesi aynılaştırmasını önemsemez. Çünkü kültürü pazarlayan organların tamamı bireyin tükettikleri aracılığıyla ne kadar özel biri olduğunu tekrarlayıp durur. Bireyin buna inanmaktan başka bir çaresi yoktur.

“Günümüzde kültür her şeye benzerlik bulaştırır. Filmler, radyo ve dergiler bir sistem meydana getirir. Bu alanların her biri kendi içinde ve hep birlikte söz birliği içindedir” (Adorno, 2009, s.47). Bugün dünyanın herhangi bir yerinde yapılan bir reklam bütün dünya için yapılmakta ve yerelliği tamamen ortadan kaldıran bu reklam endüstrisi ürünleri dünyayı giderek küçülen bir sahne haline getirmektedir. “Her şeyin, hatta henüz düşünülmemiş olanın bile, basmakalıp biçimde mekanik çoğaltılabilirliğin şemasına uydurulması tüm gerçek stillerin katılımını ve bağlayıcılığını gölgede bırakır” (Adorno, 2009, s.56).

Grafik Tasarımın Kültür Endüstrisine Katkıları

19. yüzyılın sonlarından itibaren gelişmeye başlayan ancak terim olarak 1900’lerin başında kullanılmaya başlanan grafik tasarım, ekonomi ve ticaret alanında gelişen ve büyüyen toplumlarda vazgeçilmez bir konuma gelmiştir. Bu vazgeçilmezlik üretim-tüketim bağlamında ele alındığında ürünün tüketiciye ulaştırılmasında belki de ne önemli ayaklardan birini oluşturmaktadır. Marka yaratmada kurumsal kimlik oldukça önemlidir. Kurumun niteliğini ve felsefesini yansıtan kimlikler yaratmak kurumlar için hayati bir önem taşıyabilmektedir.

Günümüz gençlerine markası bilinmeyen herhangi bir şeyi satın aldirmek neredeyse imkansızdır. Çünkü varlığını ve bütün benliğini, satın aldıklarıyla ifade eden hatta bütün kişiliği satın aldığı markalardan ibaret olan bir gençliktir bu. Bu hastalık derecesindeki marka bağımlılığı çocuklarda da görülebilmektedir. Kendini güvende hissettiği spor ayakkabısı Nike ve Adidas’tan başka bir marka spor ayakkabı olması imkansızdır. Bu bildiği, tanıdığı ve güvendiği logoları üzerinde taşıdığıda kendini bir fikrin, bir grubun parçası olarak görmekte ve bu bireyselleşmiş, her şeyin birbirinden uzaklaştığı dünyada kendini bir yerlere ait hissetmektedir.

81

Afişlerde kullanılan bold fontlar, parlak renkler, tanıdık çizgiler ve yüzler bize her an güvende olduğumuzu ve tedirgin olmamamız gerektiğini hatırlatır. Burada kitleler tarafından beğenilmeyen/benimsenmeyen ve satın alınmayan bir “yaratıcılığın” yaşayabilmesi mümkün değildir. 1990’ların sosyo-politik olaylardan doğrudan etkilenen kültürü ve sisteme başkaldıran tavrı bile, yine sistem içerisine entegre edilip bu akımların temsilcilerine satılmıştır. Dönemin giyim alışkanlıkları, kendine has tipografisi, dergi ve fanzinlerde belirlemeye başlayan sıra dışı tarz bile hemen sisteme dahil olmuş ve yine sistem tarafından popüler kültür aracılığıyla toplumun her kesimine yayılmıştır. Bugün dünyanın herhangi bir yerinde yapılmış olan yaratıcı bir tasarım bir kaç saat içerisinde internet aracılığıyla bütün dünyanın beğenisine sunulmakta ve kamulaştırılmaktadır. Böyle bir ortamda aykırı kalabilmek mümkün değildir. “Logolar ve yazı karakterleri ile bunları yaratan tasarım “kahramanları” ile ilgili çok bilgi sahibiyiz ancak kültürün içerisinde bu işleri neyin konumlandığı konusunda çok az şey biliyoruz. Bizim her iki tür analize de ihtiyacımız var” (Poyner, 1995). Bu konumlandırma tasarımcılardan bağımsız olarak genel beğeni üzerinden kararlaştırılmaktadır.

“Psychedelia’dan punk’a radikal tasarım üslupları egemen davranış biçimlerine karşı tepkilerdi. Kendinizi bir yan kültür olarak diğerlerinden ayırmanızı sağlıyordu. Ancak popüler kültürde bu

giderek daha çok parçalanmaya yol açtı. Aynı zamanda daha kabul görür, daha kendi içine alan bir ortam oluştu. Radikal olmak artık neredeyse imkansız. Bazı çok zekice yapılmış, mizah gücü yüksek, hatta bazen meydan okuyucu grafik tasarımları yapıyor hala. Ancak 1980'lerin dilinin ve ana yola girişin verdiği izlenim şu: Plak takılmış artık” (Davies, 1995). 1995 yılında Jim Davies ile yapılan bu röportaj bundan uzun süre önce verilmiş olsa da geçerliğini korumaya devam etmektedir. Geçmişte kullanılan tarzlar da bir çözüm bulunmadığında tasarımcılar için başvuru geri dönüş noktaları olarak görülmektedir. Bir dönemin aykırı olan tarzı günümüzde moda olarak algılanabilmekte ve büyük kitleler tarafından kullanılabilir. Bir dönem belli gruplar ya da alt kültürler tarafından uygulandığı için dışlanan ve aşağılanan tarzlar, bugün milyonların beğenisi haline gelmektedir. Aykırılığın farklılık olduğu bir anın yakalanması artık mümkün görünmemektedir. Ancak grafik tasarımın doğru bir şekilde beslenmesi için aykırılık, çoğu zaman yaratıcı tasarımlar ortaya çıkarmak için vazgeçilmez bir tutumdur. Bu bütün tasarımların aykırı olması gerektiği anlamına gelmez ancak tasarım mantığı özgünlüğü sever.

Sonuç

Bir şekilde ortaya çıkan ve beğenilen bir grafik tarzın, televizyon reklamlarında, dergi kapaklarında, afişlerde, sosyal medyada, her yerde karşımıza çıkması, sevilen bu tarzın çoktan tüketildiği, yeni bir arayışa sürüklenen kitlelerin memnun edilmesinin yalnızca bir kaç dakikadan ibaret olması endişe verici bir durumdur. Her şeyin bu kadar hızlı tüketildiği bir ortamda kalıcı bir şeyler yaratmak neredeyse imkansızdır. Biraz önce geçtiğiniz sokağın duvarlarında gördüğünüz ve beğendiğiniz afişteki font bir süre sonra kendi bağlamından koparılmış bir şekilde ilgili-ilgisiz her basılı ya da dijital ortamda karşınıza çıkmaktadır. Her yere uyan bu grafik dilde ortaya çıkarılan her şey her an çöpe atılmaya hazırdır. Böyle bir ortamda nitelikli işlerin hakkını vermek de zorlaşmaktadır. Ancak tasarımcılar da genel beğenin dışına çıkma cesaretini çoğunlukla gösterememektedir. Popüler kültürün bu herkesi aynılaştıran tavrı tasarımlar için de geçerli olmaktadır böyle bir ortamda. Bu sonradan yaratılan ve her an değişip dönüşmeye devam eden kültür, tüketicinin seçebildiği ya da yönlendirebildiği bir şey olmaktan tamamen çıkmıştır. Her şeyin bulanıklaşıp sınırların ortadan kalktığı bu ortamda bir değer üretmek de giderek anlamsız hale gelmektedir.

82

1935 yılında Paul Fargue'nun 'Reklama Selam' adlı yazısı bugün de geçerliği devam eden bir sorunu açıkça gözler önüne sermektedir. “Paris duvarları, sanatçılar salonunun girişi, umumi tuvaletler, kalın telefon rehberleri, küllükler, koltuk yayları, aşıkları olan kadınların banyolarındaki dergiler, hamamlar, İngiliz eczaneleri, eski kitap kapakları, pul defterleri, şişeler, bu gece sizleri imgelerinizden sıyrılmış halde gördüm. Reklamın öldüğünü düşledim ve kör oldum sandım. Artık adları ne Bac ne Paix ne de Abbesses olan sokaklarda koşturuyordu insanlar. Soluk soluğa koşturuyorlardı, diş fırçaları, sabun kutuları, şarap kasaları, deniz çantaları, salyangoz ve kahve kutuları yoktu. [...] Herkes susmuştu. Ayak sesleri duyulmaz olmuştu. Yaşama konusunda kararsızlığa düşmüşlerdi. Satın almaktan korkuyorlardı. [...] Ama derken reklam geri döndü. Ne harika, yok canım, düpedüz bir mucize! İnsanların, bir kasırğa tarafından doğup büyüdükleri kente savrulmuş sürgünler örneği, tereyağı resmini öptükleri, tasarruf, sarhoşluk, uyku, yolculuk, hijyen karşısında yerlere eğildikleri görüldü. Dükkanlar doldu taşı. Sonunda, en iyi usturanın, en iyi plağın, en güzel ipek çorabın hangisi olduğu

biliniyordu. Yeniden nesnelere insanı sokaktan geçerken dönüp bakmaya zorluyordu. O yalnız değildi. Kendisiyle konuşuluyordu” (Weill, 2012, s.132-133).

Kaynakça

- Adorno, T. W. (2009). *Kültür Endüstrisi- Kültür Yönetimi* (N. Ülner, M. Tüzel, E. Gen, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Adorno, T. W. ve Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği* (N. Ülner, E. Öztarhan Karadoğan, çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.
- Bağce, H. E. (Ed.) (2013). *Frankfurt Okulu*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Becer, E. (2002). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Blog.aku.edu.tr .(2003). <http://blog.aku.edu.tr/ometin/files/2013/12/kültür-endüstrisinin-yeniden-düşünürken-Adorno.pdf> (ET: 25.06.2017)
- Davies, J. (1995). Hızlanan Grafik Tasarım. Yazılar, 72.
- Poynor, R. (1995). Grafik Tasarım Eleştirisi Nedir?. Yazılar, 72.
- Weill, A. (2012). *Grafik Tasarım* (O. Türkay, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

KÜLTÜRÜN ENDÜSTRİLEŞTİRİLMESİ BAĞLAMINDA SANATIN ÜRETİMİ VE TÜKETİMİ

Doç.Dr. Neslihan ÖZGENÇ

Sakarya Üniversitesi, Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Resim Bölümü

Öz

Kültür, insanlığın maddi ve manevi değerler çerçevesinde var olabilme çabasıyla başlamıştır. Çok geniş anlamda kullanılan kültür; toplumsal kimlik oluşturabilmek gereği ile değer ve inanışları tanımlamak adına, yaşam biçimlerini şekillendiren tarihsel bir süreçtir. İnsan gücüne dayanan bu tarihsel süreç, Sanayi Devrimiyle birlikte yaşam biçimlerini ve toplumun kültürel yapısını temelden değiştirmiştir. Endüstrileşme sonucu her şeyin tüketilebilir olduğu algısı yaratılırken kültür de bu bağlamda üretilip tüketilebilen bir metaya dönüşmüştür. Kültürel üretim günümüzde kapitalist yapının endüstrileştirilmiş vazgeçilmez bir parçasıdır. Sanat alanı da endüstrileşen kültür ile pazara çıkan tüketim üretiminin etkisinden kurtulamamıştır. Küreselleşme ile birlikte sanat politikaları piyasa yönetimi ile ilişki içindedir. Müze, fuar, bienal, festival, müzayede, galericilik gibi girift kültür ve sanat yönetim ağları sanatı sosyal sermaye olarak kullanılmaktadır. Bu çalışmada amaçlanan; sanat üretimi ve tüketiminde tespitlerde bulunmak ve endüstrileşen kültür kapsamında sanata yapılan politik ve ekonomik müdahaleleri analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Kültür, üretim, tüketim, sanat

85

PRODUCTION AND CONSUMPTION OF THE ART IN THE CONTEXT OF THE INDUSTRIALIZATION OF CULTURE

Abstract

Culture has started in an effort to exist within the framework of material and spiritual values of humanbeings. Culture used in a very broad sense is a historical process that shapes the way of life in order to be able to create social identity and to define values and beliefs. This historical process, based on human power, changed the lifestyle and the cultural structure of society with the Industrial Revolution. While the perception that everything after industrialization is consumable is being created, culture is transformed into a material that can be produced and consumed in this context. Cultural production today is an industrialized indispensable part of the capitalist structure. The field of art has not escaped the influence of the consumption of production which has been clashing with the industrialized culture. Along with globalization, art politics is related to market management. Artificial culture and art management networks such as museums, fairs, biennials, festivals, auctions, gallery artists use art as social capital. In this study aims to make observations about art production and consumption and to analyze the political and economic interventions made in the context of industrialized culture.

Keywords: Culture, production, consumption, art

Giriş

Kültür kavramı en genel tanımıyla toplumsal geçmişin birikimleri üzerine kurumsal ya da bireysel düzeyde yaşamın kontrolünü, düzenlemesini ve desteklenmesini sağlayan bir yaşam tasarımıdır ve bir süreci içerir. “Kültürden söz eden, bilerek ya da bilmeyerek yönetimden de söz ediyor demektir. Felsefe ve din, bilim ve sanat, yaşam tarzları ve töreler gibi birbirinden farklı bu kadar çok şeyin ve ayrıca bir çağın nesnel tininin tek bir ‘kültür’ sözcüğü ile özetlenişi, daha en baştan, tüm bunları yukarıdan bakarak bir araya toplayan, taksim eden, ölçüp biçen, organize eden bir idari bakışı ele veriyor.” (Adorno, 2016, 121)

Tarih boyunca kültürün oluşmasında rol oynayan yönetim biçimleri, kitlelerin sosyo-ekonomik-politik yapısına yön veren ve sürekliliği olan bir mekanizma işlevi görmüştür. İnsanlığın toplumsallaşması ile başladığı kabul edilen kültür, tarih öncesinde doğa merkezli bir yönetim biçimi ile ilk oluşum evrelerini tamamlamıştır. Ardı sıra gelen dönemlerde savaş, ticaret, göç gibi toplumlar arası etkileşimi sağlayacak doğa dışı etmenler, merkezine insan gücüne bağlı “emek”i koyarak, kültürün sürekliliği ve dağılımı sağlanmıştır. Sanayi devrimi sonrasında ise endüstrileşen toplumda teknoloji ile birlikte köklü değişimler yaşanmıştır. Endüstrileşen toplumun kültürü de üretilip tüketilen metaya dönüştürülmüştür. Modern toplumda kültür, yaşamın her alanında kitlelerin yönetiminde en etkili araç haline getirilmiştir. Çağdaş kapitalizmin kitlelerin kültürleştirilmesine yönelik gözle görülür çabasının temelinde yatan ekonomik çıkarlar, kültür endüstrisini oluşturmuş ve yeni bir meslek türü olarak var edilen kültür mühendisliği ile de toplumun istenildiği gibi şekillendirilmesi amaçlanmıştır.

86

“Demir Perde”nin yıkılıp, Soğuk Savaş’ın son bulmasını izleyen küreselleşme döneminde, dünya, Fredric Jameson’ın tabiriyle bir “kültür dönemeci”ne girdi. “Kültürün patladığı” 1990’larla birlikte “toplumsal hayatımızdaki her şey –ekonomik değerden ve devlet gücünden toplumsal ve politik pratiklere, hatta bizzat psişenin yapısına kadar her şey– kültürelleşti”. Modernlik sonrası bir çağa geçiliyordu: endüstri ve Fordizm sonrası; tarih ve ideoloji, komünizm ve kolonyalizm sonrası; hatta modern öznenin parçalanmasıyla birlikte, insan sonrası (post-human)”.(Artun, 2014, 17)

Bireysel ve toplumsal yapının gelişmişlik göstergesi olarak kabul edilen kültür, bu bağlamda yeni oluşumlar ve ekonomik dinamizm yaratabilecek projelerin çağımızdaki vazgeçilmez konusudur. Günümüzde toplumsal proje üreten kültürel mühendislik alanı da, kurum ve kuruluşların siyasi çevre desteğiyle toplumun yaşam alanlarını tasarlama ve şekillendirme girişimlerini görünür kılmada, işlevselliği açısından öncelikli bir öneme sahiptir. Özellikle ekonomik sıkıntı yaşanan coğrafyalarda kültür, bir canlandırma aracı olmaktadır. Kültür mühendisliği ülke veya bölge ekonomisini canlandırma amacıyla, kültürün üretilip pazarlanması için iç ve dış sermayenin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Ancak kültür üretiminde sermayeye duyulan ihtiyaç, büyük bir tehlikeyi de beraberinde getirmektedir. Çünkü sermayenin çıkarlarının gözetilmesi sebebiyle tüm sosyal yaşam alanlarının tasarımını kapsayan ve ekonomiyi canlandırmayı hedefleyen kültürel mühendislik alanı, küresel politikaların müdahale ve benimsetme çabalarına maruz bırakılmaya açık bir alandır. Bu sömürü alanında kültürün kendisinden değil, kültür endüstrisinden söz edilir.

Kültürün üretilip tüketilmesi bağlamında “kültür endüstrisi” ifadesini ilk kez Adorno, 1947’de Aydınlanmanın Diyalektiği” kitabında kullanmıştır. Kitapta, kültüre yön veren sosyo-ekonomik-politik yapının özellikle eğlence ve sanat üzerindeki etkileri üzerinde durulurken, teknoloji ile birlikte sanat eserinin çoğaltılması sonucu “sanatın biricikliği” üzerine tartışma geliştirilir. Ayrıca üzerinde durulan bir diğer konu da kitabın “Kültür Endüstrisi: Kitlelerin Aldanışı Olarak Aydınlanma” başlıklı bölümde: Amerika’daki sanatın metalaşmasıdır. Bu bölümde “kültürün” bütünleştirici tek tipliliği eleştirilmiştir.

“Kültür endüstrisi bildik şeyleri yeni bir nitelikte birleştirir. Tüm dallarda, kitleler tarafından tüketilmeye uygun olan ve bu tüketimi büyük ölçüde belirleyen ürünler, az çok planlı bir biçimde üretilir. Tek tek dallar, yapıları açısından birbirine benzer ya da en azından iç içe geçer. Adeta boşluk bırakmayacak bir sistem oluştururlar. Bugünkü teknik olanaklar kadar, ekonomi, yönetim yoğunlaşması bunu yapmasına olanak verir. ... Sanat yapıtlarının, elbette hiçbir zaman tamamen saf bir biçimde var olmayan ve daima farklı etkilere maruz kalarak gerçekleşen bu özerkliği, kültür endüstrisi tarafından, yetkililerin bilinçli ya da bilinçsiz iradesiyle, eğilimsel olarak yok edilmiştir. Yetkilileri hem icra organları hem de iktidar sahipleri oluşturmaktadır. Ekonomik açıdan, iktisadi olarak en gelişmiş ülkelerde sermayenin değerlendirmesi için yeni olanaklar arıyorlar.” (Adorno, 2016, 109-111)

Aydınlanmanın diyalektiği, sadece Aydınlanma konusunda değil, kültürün ekonomik bir anlama bürünmesine karşı geliştirilmiş bir eserdir. Kitapta kültür endüstrisi ” kavramından önce “kitle kültürü” kavramını kullandıklarını belirtmektedir. Bu kullanım popüler sanatın çağdaş biçimi olarak algılamasını önlemek amacını taşır. Kültür endüstrisi, sanatın biricikliğini yok etmek üzere, eski ile tanıdık olanını biraradalılıkla tüketicisine sunmaktadır. “Müzikte dezons, resimde tek tek renkler ya da fırça darbeleri üzerindeki ya da edebiyattaki belli kelimeler, imgeler, ruh durumları üzerindeki vurgu, bütününün sahte birliğini ifade ediyordu. Bunların tümü, kültür endüstrisi tarafından yok edilmiştir. “Kültür endüstrisi etkiden başka bir şey bilmezken, etkinin asiliğini kırdı ve onu yapıtın yerini alan formülün boyunduruğu altına soktu.” Etkiler “özel efektlere”, resimsel uyumsuzluk televizyon reklamlarının kuralına dönüştü.” (Adorno, 2016, 20)

Adorno’nun ilk olarak tanımladığı bu kavram günümüzde farklı içeriklere sahip olmuştur. Sonrasında da endüstri ve sermayenin sanat üzerindeki etkisi kültürün endüstrileşmesi kapsamında sıkça toplum bilimciler ve sanat eleştirmenlerince konu edinilmiştir.

Kültür endüstrisi kapsamında ele alınabilecek dikkati çeken diğer bir olguda “yaratıcı sektör” ya da “yaratıcı endüstri” kavramlarıdır. Bu kavramlar kültür ve sanat yönetiminin finans ile bağıni biçimlendirme amacıyla toplumsal projeler üzerinden eyleme geçirilir. Sermayenin etkisiyle Fredric Jameson’un deyimiyile toplumsal alanı tümüyle kültür imgesi doldurmuştur. Bunun nedeni de keyif amaçlı olanlar dahil, gündelik ve profesyonel hayatta kültür ürünleri tüketiyor olmamızdır. “Kültür dönemci” olarak tanımlanan bu toplumsal süreç, sanatın tüketim ürünlerinin yanında pazarlanabilir bir metaya dönüştürülme çabasıdan kaynaklanır (Emmelhainz, 2015, 175).

“Pazara çıkan ve markalandırılan her ürünün sanat eserinin özgünlüğüne, biricikliğine ve sahiciliğine öykündüğü bir piyasanın “Marka Sensin” diyebilecek kadar özneliği ve sembolikleştiği bir ortamda Baudrillard’ın kırk yıl önce belirttiği gibi tüketim üretime, sembollerin üretimine dönüşmüştür. Sanat sadece tasarımla değil, sanayi ile de özdeşleşmiştir. Üretimin, tüketimin ve giderek bütün hayatın ‘estetikleştirilmesi’, avangardın “arzuların iktidar

olması”, “herkesin sanatçı olması”, ve “çalışmanın oyuna dönüştürülmesi” gibi ideallerinin gerçekleşmiş olabileceğine ilişkin bir yanılsama yaratılmıştır. Yeni bir “Altın Çağ” vaadinde bulunan sermaye, romantik miti ele geçirmiştir.” (Artun, 2015, 13)

Kültür ve sanatın sermaye ile ilişkisi devlet politikası ile doğrudan bağımlıdır. Özellikle 1980 sonrası kültüre yapılan yatırımda özel şirketlere hak tanıyan vergi muafiyeti ve sponsorluk yasaları ile “kültür patlaması” yaşanmaya başlamıştır. İlk olarak İngiltere ve Amerika’da başlatılan ve sonrasında hızla dünya geneline yayılan özelleştirme hareketiyle devlet, sanat ve kültürel çalışmalar üzerindeki yükümlülüğünü özel sektörler devretmiştir. Çokuluslu sermayenin bünyesinde kurulan vakıf ve dernekler aracılığıyla da büyük ölçekli sanata destek adı altında yatırımlar yapılmaya başlanmıştır.

“Şirket sermayesinin gücünün, şimdiye kadar hemen hemen tümüyle kamusal alana ait olan bir konuda kullanılması, 1980’li yıllarda oluşan yeni sanat bilincinin en girift ve en şaşırtıcı yönüdür. İlk bakışta tuhaf görünen bu toplumsal gelişme çok sayıda etmenin sonucu; bu etmenlerin en önemlisi, sanat finansmanı ile ilgili politikaların değişmesi. İşte bu değişiklik, serbest piyasa politikaları ile Reagan ve Thatcher döneminin ruhu arasında dolaysız bir bağıntı kurmamızı meşrulaştırıyor. Özellikle Britanya’da kamu politikası ile şirketlerin sanat sponsorluğu arasında o kadar yakın bir ilişki var ki, Özel Sektör Sanat Sponsorluğu Derneği’nin yöneticisi Colin Tweedy, 1991’de sanat sponsorluğunun Thatcherizm’in temel taşlarından biri olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişti.” (W u, 2014, 17-18)

Kültür ve sanat alanı, özel sermayenin sponsorluk ve bağışlar sayesinde vergi muafiyetinin dışında reklamlarını yapabilecekleri ve sanata destek veren elitlik misyoner görünüşleri sayesinde de medya üzerinden sürekli gündem oluşturabilecekleri ortamı da sağlamış olmaktadır.

“İşte şirketlerin kültürel sermayesi, bu güçlü etkinin sürdürülmesi bakımından ekonomik bir anlam taşır. Şirketler sanat koleksiyonlarını oluştururken maddi ve simgesel müdahale açık ve dolaysız olarak gerçekleşir; ancak çoğu durumda şirketlerin sanat etkinliklerinden sağladıkları yararların nicel açıdan ölçülmesi o kadar kolay değil. İnsanların (tüketicilerin) zihinlerindeki simgesel konumları konusunda çok duyarlı olan şirketler, bütün sosyal içerimleriyle birlikte sanatı bir reklam biçimi ya da halkla ilişkiler stratejisi olarak kullanırlar; ya da şirket kültürünün jargonuyla, sanatı bir “Pazar dilimini” ele geçirmek için kullanırlar: İncelmiş bir sosyal guruba özgü beğenileri benimsediklerinin işaretini göndererek bu gruba hitap etmek isterler. Ekonomik hedeflere ulaşma yolu olarak kültürel sermaye edinme çabası, en saydam, bazen de siyasi olarak en zararlı biçimini, işte bu yerleşik çıkarlar düzleminde alır: Yani kültürel sermayenin ekonomik sermayeye dönüştürüldüğü düzlemde.” (W u, 2014, 25)

Sanatçıların, yazarların, düşünürlerin belirleyici olduğu ve eleştirel geleneğin beslendiği kültür alanı, artık, devletin serbest piyasayı geliştirmek için desteklediği bir endüstriye dönüşmektedir (Vasaf, 2016, 97-198). Dolayısıyla böyle bir ortam ve algıda sanat, sermayenin tekelinde bir finans aracına, sanat üretimi de bir endüstriyel ürün gibi ekonominin bir parçası olarak pazarda yerini almaktadır. Sanatın söylemi de özerkliğini yitirmiş olmaktadır. Oluşturulan kültür ekonomisi talebin tasarlanması ve yönetilmesi doğrultusunda “bilgi nasıl enformasyona dönüştürüldüyse, sanat da önce bir iletişim diline ve bir “anlam makinesi”ne indirgenmiştir. Sonra da şirketlerin kurumsal kültürüne eklenmek üzere yönetim disiplinlerine katık edilmiştir. (Artun, 2015,46).

1980 sonrası Amerika ve İngiltere'deki sanat mekânlarındaki artış ve uluslararası kültür-sanat etkinliklerine verilen önem, diğer Avrupa ve gelişmekte olan ülkeler üzerinde de dikkat çeken bir unsurdur. Bu artışa çokuluslu sanat etkinlikleri kapsamında bakıldığında sanat endüstrisinin neoliberal yönetim tarafından işletilen bir iktidar bloğu oluşturduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca kentsel dönüşüm, AB Projeleri, gibi toplumsal değişimi hedef alan bu kültürel politikalar ve programlar da, sermayeye bağlı iktidar bloğu içinde tasarlanıp yönetilmektedir. “Devlet bürokratlarından, diplomatlardan, şirketlerin iletişim tasarımcılarına; sanat yöneticisi artokratlardan, sanat işletmecilerinden, bunları yetiştiren akademyaya; vakıf müdürlerinden, fuar direktörlerine, küratörlere, medyatörlere, müzeci ve müzayedecilere; hatta kültüralizm çağında “etnik ve dinsel ihtilaflara” da müdahale hakkını gören NATO komutanlarına; bir bienal güvenlikçisine; ve son olarak da sanatçılara varana kadar sınırsız, global bir cemaat. İşte bu kadar farklı organları olan tanımsız ve biçimsiz bir cemaati yer yer ve zaman zaman ortak birtakım şebekeler içinde davranmaya güdüleyen de bir kültürdür. Bu kültür yönetim kültürüdür, “sevk ve idare”, ya da işletme veya management kültürüdür.” (Artun, 2015,42-43)

Bu kapsamda örnek olarak verilebilecek son dönemlerde açılan sanat depoları, çağdaş sanat mekanları olarak oldukça ilgi çekicidir. Tüm dünya genelinde stratejik önemi olan bölgelerde açılan sanat depoları vergiden muaf, dünyanın sanat oluşumlarını yöneten sınırötesi çağdaş sanat merkezi olarak ayrıcalıklı yerlerini almışlardır. Lüksemburg, Venevre, Singapur, Monako gibi şehirlerin öncülüğünü yapan bu şehirlerde, kültüre ayrılmış serbest limanlarda açılan sanat depoları devlet denetiminden uzaktır. Serbest bölge olarak kabul edilen limanların bünyesinde bulunan sanat eserlerinin kayıtları tutulmadığı gibi transit geçişleri de denetimden uzaktır. “Burası, aynı zamanda bir hukuki, lojistik, ekonomik ve veri-tabanlı işlemler yığını; fiber optik ağların yanı sıra uçuş rotaları vasıtasıyla da birbirine bağlanan devlet yasaları, iletişim protokolleri, şirket standartları vs. yoluyla bulutlar ve kullanıcılar arasında aracılık eden bir yığın platform.” (Steyer, 2015) Korkutucu olan uluslararası bu ağ içerisinde her türlü yasadışı faaliyetin sürdürülebileceği ayrıcalıklı bir alanda sanatın kullanılmasıdır.

89

Neoliberal yapının çağdaş sanata olan ilgisi gün geçtikçe artmaktadır. Kültüre hizmet adına açılan çağdaş sanat mekanlarını var eden şey büyük çoğunlukla ekonomiye hakim sermayedir. Bu sermaye, çağdaş sanatın anti-kapitalist söylemlerine rağmen, sanatın özgürlüğüne ve özgünlüğüne destek olduğu algısı yaratmak adına, çağdaş sanata büyük yatırımlar yapmaktadır. Tepkiyi ve eleştiriyi de denetim altına almanın bir yolu olarak yorumlanabilecek bu ilgi, birçok sergi mekanında sermayenin simgesel varlığı ile eritilerek, sanatın tüketilmesine neden olmaktadır. Algı yoluyla manipüle edilen çağdaş sanat, sermayenin gücü altında içi boşaltılmaktadır.

Ülkemizde ise son otuz yılda özellikle İstanbul gibi büyük şehirler önemli bir kültür ve sanat merkezi olma iddiasındadır. Diğer ülkelerde de olduğu gibi İstanbul'da da ardı sıra özel müzeler açılmakta, bianeller, sanat fuarları gibi birbiri ardına kültürel etkinlikler düzenlenmektedir. Avrupa Kültür Başşehri politikasında kapsamında, dünyanın önde gelen metropollerinde sanat-kültür etkinlikleri, artık bu şehirler için önemli gelir ve maddi kazanç kaynağıdır. Tüm bu kültür sanat etkinlikleri özel sermayenin desteği ile organize edilmektedir. Çünkü devlet özel sermayeye teşvik amaçlı vergi indirimi uygulamaktadır. 21.07.2004 tarihli Resmi Gazete 'de yayınlanan 5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanununa göre, kültür ve sanat alanındaki sponsorluklara vergi, SSK primi, su, elektrik ve doğalgaz teşviki

sağlanmaktadır. Bu yasayla, yapılan katkı doğrudan doğruya vergi matrahından düşülmektedir. Bu yasaya göre genel ve özel bütçeli kamu idareleri, il özel idareleri, belediyeler, köyler, kamu yararına çalışan dernekler, Bakanlar Kurulu'nca vergi muafiyeti tanınan vakıflar, bilimsel araştırma faaliyetinde bulunan kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan ya da Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından desteklenmesi uygun görülen faaliyetlerle ilgili harcamalar ile bağış ve yardımların tamamı, gelir vergisi ve kurumlar vergisi matrahından düşülmektedir.(Ütügen, 2008)

Ülkemizde de maddi çıkarların öncelikli olduğu kültür endüstrisi, devlet destekli girişimcilerin ve özel sektörün önü çektiği devletin resmi politikası haline gelmiştir. Dolayısıyla holdingler ve onlara bağlı şirketler sosyal prestijlerini oluştururken, sanatın maddî ya da simgesel bir değere dönüştüğü bu noktada artık sanattan değil, ticari ilişkiler içinde var olmaya çalışan bir sanat pazarından bahsedebilir. Büyük ölçekli sanat organizasyonları arasında sayabileceğimiz bienaller, sergi açılışları ve müzelerin gerçekleştirdikleri etkinlikler, şirketlerin kurumsal imajlarını güçlendirmek için halkla ilişkiler kapsamında pazarlama stratejileri arasına girmişlerdir. Müzelerin çekiciliğini artırmaları, galerilerin yeni sergiler açabilmeleri, fuarların devamlılığı ve bienallerin gerçekleştirilebilmesi için sponsor desteği büyük önem arz etmektedir.

“Türkiye’de ise bu olguyu İKSV örneği üzerinden izlemek mümkün. İKSV bu alanda hem öncü olmuştur hem de bütün diğer sanat kurumlarının sponsor olduğu faaliyetleri düzenleyen ortak bir mecradır. Eczacıbaşı grubu hem devletin kültür politikalarıyla hem de özel sanat kurumlarıyla güçlü ilişkiler içinde faaliyet göstermiştir ve kültür politikaları üzerinde yaptırımı vardır. İKSV öteki şirketlerin kültür-sanat alanında var olmalarının da garantisidir, bu şirketler büyük bütçeler ayırdıkları etkinlik sponsorluğu için bu alandaki çoğu etkinliği düzenleyen İKSV ile işbirliği yapmak zorundadır. Diğer yandan, sermaye grupları ikinci en büyük yatırım payını koleksiyon oluşturmaya ayırmıştır, İstanbul Modern, Koç Müzesi, Sakıp Sabancı Müzesi, Pera Müzesi gibi birçok müzenin 2000’lerde açılması koleksiyonerliğin artışının bir sonucudur. Koleksiyonerlik iki anlamda da kültürel sermaye kazandıran bir faaliyettir, koleksiyonerin hem sosyal itibarını artırır, hem de açılan müzeyle kurumsal prestij sağlanmış olur. Özellikle yağlıboya resim koleksiyonu sosyal prestiji yükselten önemli bir özel mülkiyettir; çünkü ince bir beğeni sahibi olmanın sembolüdür ve sanat piyasasında en kolay pazarlanabilen sanat formudur. Etkinlik sponsorluğu ve koleksiyonerliğin dışında, müzelere bağış yapmak vergi muafiyetinin yanı sıra önemli bir kültürel sermaye kaynağı sayılabilir.” (Durmaz, 2015)

Sanatın bir yatırım aracına dönüştürülmesine bir diğer örnek de Vehbi Koç Vakfı’nın 2011 yılında Amerika’nın en önemli müzelerinden biri olarak kabul edilen Metropolitan Müzesine yaptığı 10 milyon dolarlık bağışıdır. Yapmış olduğu bağışın karşılığında 75 yıl boyunca müzenin İslam Eserleri Bölümü’nün iki galerisinde Koç Ailesi’nin ismi yer alacaktır. (Munyar, 2011) Koç Vakfı her yıl ortalama 5 milyon ziyaretçisi olan bu kuruma yapmış olduğu bağış sayesinde sosyal ağlar ile ulaşılabilirliği ve erişimini artırarak uluslararası ticari bir ilişkiyi de kurmuş olmaktadır. Ayrıca şirketlerin kültürel alana yapmış oldukları uluslararası yatırımın bir diğer getirisi ise sahip oldukları sermayenin gücünü ve prestijlerini tescillemiş olmalarıdır.

İş dünyasının kültür sanat alanına gösterdiği ilgi özellikle uluslararası boyuta ulaştığında, devletler üzerinde siyasi bir güce de erişilmiş olmaktadır. İş dünyasında kültür ve sanata destek olmak, liberal ve ilerici bir güç olarak siyaset ve ekonomide onun ayrıcalıklı bir yerden değerlendirilmesini sağlar. Şirketleşmiş sermayenin bu yola sponsorluktan kazancı da

uluslararası ekonomide yer alabilme olanağının elde edilmiş olmasıdır. Sanat mekanları da dolayısıyla iş dünyasının ve siyasetçilerin bir araya gelebileceği siyaset dışı bir alan olarak ayrıcalıklı bir zümreyi temsil eden simgesel bir mekana dönüşmektedir.

Kültürel etkinliklere gösterilen ilginin bu denli artmasının en önemli bir diğer nedeni, parasal servetle elde edilen güç ile kamusal kültür otoritesinin gücünü birleştirmeyi hedefleyen devlet destekli stratejidir. Kentleri ve metropollerini pazarlamanın başat ortamı olarak kabul edilen kültür-sanat mekanları aynı zamanda kentsel dönüşüm ve emlak piyasasının yönlendirdiği ve de kazanç sağladığı rant üretiminin bir parçası olarak kabul edilmektedir.

“Ayrıca devlet, özel sektör ve toplum, ekonomik politik artı değer üretmek amacıyla kültüre yatırım yaparak sanata belirleyici bir rol biçerken, sanat ve kültür pratikleri de artık toplumsal hareketlerle aynı strateji ve soruşturma ağının bir parçası olarak değerlendiriliyor. Yaratıcı, politik ve medyatik alanların doğaları gereği ilişkili oldukları bir ortamda, çağdaş kültür pratikleri, sanatın hayatla iç içe geçtiği, deneyimin, kolektif iletişimin, performatif politikanın öncelik kazandığı yeni bir toplumsal düzene işaret ediyor” . (Emmelhainz, 2015,.171-173)

Bir diğer dikkati çeken yön de, yaratılmaya çalışılan kültür merkezli yeni toplumsal düzende, sanat alanının dışında, gündelik yaşam alanlarında tüketilmesi hedeflenen kültürel endüstri ürünlerinin ekonomide büyük bir pazar alanı oluşturmasıdır. Bu endüstri ile de toplumsal hayatın yaşam biçimi ve tarzlarının üretilmesi olanaklı kılınmıştır. Dolayısıyla, kültürün merkezde olduğu toplumsal hayat sinemadan, kitap okumaya, müze ziyaretlerine, her sanat alanından açılan hobi kurslarına, sanat malzemesi üretiminden dans gösterimine dayanan geniş bir yaratıcı tüketicilerini sektörel mekanizmanın bir parçası haline getirmiştir. Amerika ve Avrupa kendi nüfusu için geliştirdikleri ekonomik büyüme modeli kapsamında Çin’de ürettirdikleri ucuz kültürel yaşamı destekleme adına hobi ve sanatsal malzemelerini geliştirmekte olan ülkelere pazarlamaktadır.

91

Bu Pazar alanının en büyük hedef kitlesi sanat okullarıdır. Hızla çoğalan hobi kurslarının dışında, ülkemizde yer yıl bir yenisini eklenerek açılan güzel sanatlar ve sanat tasarım fakültelerinin öğrencileri de hedef kitle olarak bu büyük pazar ağının işleyişinde tüketici olarak yerini almaktadır. Ancak sanat okullarında eğitim alan sanatçı adaylarının mezun olduklarında kapital sistem tarafından oluşturulan sanat piyasasına girebilmesi, yeteneklerinin ve yaratıcılığının dışında bir çaba gerektirmektedir. Sistem tarafından markalaşmış sanatçı zümresinin içine kabul edilmeleri, küçük bir ihtimal dahilindedir. Çünkü pazarı oluşturan sermaye, uzun vadeli kar getirecek bir proje olarak sanatçı modellerini belirlemede ve belirli isimleri pazarın zirvesine yerleştirmektedir. Özellikle taşra üniversitesinden mezun sanatçı adayları sözde rekabet adına bu pazarın sömürüsüne maruz kalmaktadır. Bu sömürünün büyük kısmı da sanat öğrencilerinin eğitimleri boyunca ve sonrasında da boya, fırça, tuval, sanat kitapları gibi birçoğu yabancı sermayenin üretimi olan ürünleri, temin etmek zorunda olmalarıyla gerçekleşir. Sanatçı olmalarından çok tüketici olmaları hedeflenir. Nicelik olarak bakıldığında gelişmekte olan ülkelerin sanat okullarının bu denli artmasının en önemli nedenlerinden biri, toplumun ihtiyaçlarından çok, pazar alanı oluşturmak ve toplumsal düzenin yaratıcı tüketicilerini yetiştirmektedir.

Sonuç

Kültür endüstrisinin günümüzde işlemediği alan ve sektör kalmamıştır denilebilir bir yaklaşımdır. Toplumsal yaşamın her döneminde bir ihtiyaç kapsamında kültür üretimi gelenekçi ve kendiliğinden gelişim sürecini ekonomik çıkarların denetimine bırakmıştır. Devletin serbest piyasayı canlandırma adına verdiği destek kültürü metalaştırmıştır. Bir toplumun tarihsel sürecinin meydana getirdiği kültür, yok edilme pahasına kültür endüstrisi aracılığıyla her alanda bir pazara dönüştürülmüştür. Alınıp satılabilen, üretilip tüketilebilen bu pazara bugünün manzarasından bakıldığında, ekonomide canlandırma aracı ve bir ülkeyi diğer ülkeler arasında ayrıcalıklı bir konuma taşıdığı düşünülebilir. Ancak gözden kaçırılmaması gereken, kazancın para merkezli olduğu kabul edildiğinde, topluma dışardan her türlü müdahale ve yönlendirmeye açık bir alan da bırakılmış olmaktadır. Kültürün bir parçası olan sanat da tekelci sermayenin yatırım aracına dönüşmüştür. Dolayısıyla yatırım aracı olan sanatın içeriği de sınırları da sermayenin gücü belirlemektedir. Bu sanat pazarının sürekliliğini sağlamak adına özel şirketler; sanat müzeleri, galeriler, sanat ödülleri, kültür sanat festivalleri, sanat akademileri, kültür sanat yayınları, üniversitelerin sanat eğitimi politikaları gibi çok geniş kapsamlı alana devlet destekli yatırım yaparak sanata doğrudan müdahale etmektedir.

Kısacası; son bir yüzyıldır dünya genelinde büyük bir kültürel yozlaşma yaşanmaktadır. Bu yozlaşmada kültür kavramı üzerinden geliştirilen kültürel projelerle yapılmaktadır. Bu alan dış etkilere açık bir alandır. Bir toplumu yönetebilmenin en masum görünen yolu, o toplumun kültürel değerleri üzerinde yaptırım gücüne sahip olabilmektir. Bunun en kazançlı yöntemi de kültür endüstrisini oluşturup, kültürü istenilen doğrultuda üretip, tükettirmektir.

Oysaki bir toplumu toplum yapan tarihselliğinin yanı sıra, sanat ve kültürüyle var ettiği değerleridir. Dolayısıyla kendi kültürünü ve sanatını her türlü olumsuz etkiden koruyabilmek ve geliştirebilmek adına, kültür üretimi konusu devlet politikası kapsamında ele alınması gereklidir. Bu konuda söylenebilecek öneri kapsamında; Kültür ve sanat alanında özel şirketlere verilen devlet desteğini, hiçbir ticari bağı olmayan inisiyatif sanat faaliyetlerine aktarılmalıdır. Devlet müze, kültür merkezi ve galerilerin sayısı artırılarak her sanatçının ayrıcalıksız yararlanabileceği sermayenin tekelinde bulunan kültür sanat mekanlarına alternatif mekanlar oluşturmalıdır. Kendi kültürünü koruyabilmek ve sürdürebilmek adına kültür üretimi, akademik anlamda geniş kapsamlı incelenmeli ve öneriler geliştirilip devlet politikası kapsamında tedbirler alınmalıdır.

Kaynakça

- ADORNO, W. T. (2016). Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi, (N. Ülner, M.Tüzel, E. Gen çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARTUN, A. (2014). Sanat Emeği. A. Artun (Yay. Haz.) *Sanat Emeği Kültür İşçileri ve Prekarite* (s.17). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARTUN, A. (2015). Kültür Tutulması. A. Artun (Yay. Haz.) *Çağdaş Sanat ve Kültüralizm Kimlik ve Estetik*. (sa. 13). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARTUN, A. (2015). Çağdaş Sanat ve Kültüralizm.(N. Öрге, çev.). A. Artun (Yay. Haz.) *Çağdaş Sanat ve Kültüralizm Kimlik ve Estetik*. (sa. 42-43). İstanbul: İletişim Yayınları.

Emmelhainz, I. (2015). Çağdaş Sanat ve Kültürün Demokratikleştirilmesi. (N. Öрге, çev.) A. Artun (Yay. Haz.) *Çağdaş Sanat ve Kültüralizm Kimlik ve Estetik*. (sa. 171-173-175). İstanbul: İletişim Yayınları.

Vassaf,G. (2016). Medeniyet, Kültür, Sanat, İstanbul: İletişim yayınları.

Wu, Chin-tao, (2014), Kültürün Özelleştirilmesi, 2. Baskı, (Esin Soğancılar, çev.). İstanbul: İletişim yayınları.

İNTERNET KaynakçaI

Steyer, H. (2015) İnternet Çağının Müzesi: Vergiden Muaf Sanat Depoları <http://www.e-skop.com/skopbulten/internet-caginin-muzesi-vergiden-muaf-sanat-depolari/2367>, adresinden erişildi. (ET: 09.03.2017)

Ütügen, N. (2008) <http://artgroups.blogcu.com/kultur-ve-sanat-alaninda-yeni-sponsorluk-yasasi/3553297>, adresinden erişildi. (Et: 13.03.2017)

Durmaz, N. (2015) Sanatın Özelleştirilmesi Ya Da Sermayenin Meşruiyet Alanı <https://tr.boell.org/tr/2015/05/28/sanatin-ozellestirilmesi-ya-da-sermayenin-mesruiyet-alani>, adresinden erişildi. (ET:13.03.2017)

Munyar, V. (2011) <http://www.hurriyet.com.tr/koc-10-milyon-dolari-verdi-metropolitan-da-islam-eserleri-bolumunu-araplara-birakmadi-19083297> , adresinden erişildi. (ET: 09.03.2017)

RESİM SANATINDA FİĞÜRÜN KULLANIMI VE FİĞÜRATİF RESİMLERİYLE LUCIAN FREUD

Doç. Dr. Pelin Avşar KARABAŞ

Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü Kütahya

Merve ÖZKAN

Dumlupınar Üniversitesi Birleşik Sanatlar Yüksek Lisans Programı Kütahya

Öz

Geçmişten günümüze kadar sanatta kompozisyonun temel öğelerinden birisi olan figür; toplumların içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumlar, teknolojik gelişmeler, hızlı kentleşme ve kültürel yapıdaki değişimler gibi birçok etkene dayalı olarak çeşitli biçim ve yorum farklılıklarıyla sanatçıların eserlerinde yer bulmuştur. Özellikle 1940'lı yıllar sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte sanatçılar; figürü günlük rutin işlere yönelik konuları içerisinde sunmuşlar ve zaman zaman ise dramatik etkiler yakalayabilmek için anlatım yalınlığını tercih etmişlerdir. 1960 Yılları sonrasında resimlerinde ilginç bir yol izleyen Lucian Freud; gerek fırça vuruşları, gerek nü'leri, gerekse ele aldığı kompozisyonlardaki sanatsal tavrı ve özgün üslubu ile 20. yüzyılda oldukça dikkat çeken sanatçılarından birisi olarak tanınmıştır. Bu araştırma; figüratif resmi ve ünlü ressam Lucian Freud'un figürlü eserlerini ele alan tarama modelinde bir çalışmadır. Figürün bedeninin her türlü ayrıntısını eşsiz bir bakış açısı ile gözlemleyen sanatçı, resimlediği canlı modellerini içerisinde buldukları ruh halleriyle izleyiciye aktarmaya özen göstermiş ve eserlerini benzersiz yorumu ile renklendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Figüratif Resim, Dışavurumculuk, Yeni Dışavurumculuk, Lucian Freud.

LUCIAN FREUD WITH HIS FIGURATIVE ARTWORKS AND USING FIGURES IN PAINTING ART

Abstract

Figures, which is one of the basic elements of composition in the art from the past to the present day, take place in the artworks as various and different forms and interpretations depending on socioeconomic situations, technological developments, rapid urbanization and changes in cultural structure. Especially with the developments after 1940's, artists have used figures within the daily routines and from time to time they preferred the simplicity of expression in order to catch dramatic effects. Lucian Freud, following an interesting path in his paintings in the 1960's, was recognized as one of the artists who attracted considerable attention in the 20th century with his brush strokes, nu 's, artistic attitude and unique style in his compositions. This study is a screening model research of the figurative paintings and the famous painter Lucian Freud's artworks. The artist who could observe every detail of the figure's body with a unique perspective, took care to convey the audience with the moods of his models and colored his artworks with a unique interpretation.

Keywords: Figurative Art, Expressionism, New Expressionism, Lucian Freud.

GİRİŞ

Figür, resim ve heykel sanatlarında betimlenmiş, doğada rastlanan ya da düşsel her tür varlık ve nesnenin genel adıdır (Sözen ve Tanyeli,1994:84). Sanata konu olan herhangi bir nesnedir ancak plastik sanatlarda figür, özellikle insanı nitelendirmektedir (Mülayim,1994:60). Geçmişten günümüze resimde yer alan figür, biçimsel ve düşünsel serüveni ile her dönemde farklılık göstermiş, toplumların kültürel yapılarına ve sanatçıların yorumlarına göre şekillenmiştir. Figüratif resmin tarihçesine bakıldığında; Rönesans döneminden itibaren plastik sanatlarda büyük bir ilgi ile geliştirildiği ve özellikle Avrupa ülkelerinde sayısız sanatçı tarafından yapılan başyapıtlarla günümüze kadar değerini yitirmediği görülmektedir.

Görsel 1. Edward Munch, Madonna, T.Ü.Y.B., 91x70,5 cm,1895.

Geçmişten günümüze Avrupa sanatını etkileyen olaylar sonucunda figüratif resim etkinliğini her dönem sürdürülmeye devam etmiştir. Çünkü birey, bir anlamda figürün kendisidir ve figüratif resim de onun için bir anlatım yoludur. Bu düşünceden hareketle figüratif resmin, Rönesans'tan günümüze kadar tarihin her döneminde kültürel değişimle paralel bir gelişim ve değişim çizgisi gösterdiği söylenebilir.

Figüratif Resimde Anlatım Ve Biçimsel Yapılanma

Çoğu insan tarafından bir anlatım sanatı olarak düşünülen resmin, en önemli işlevinin dış dünyanın aktarılışı olduğu düşünür. Geçmişe bakıldığında da gerçekten bilinen en eski resimler figüratifdir. Fakat bu resimlerin ne için yapıldıkları ve anlamları henüz hiçbir kaynakta kesin bir yargı ile doğrulanmış değildir. Figüratif resimde ressam tarafından gerçekleştirilen anlatım araçları, hiçbir zaman tam bir taklide olanak tanımamışlardır. Ne model gerçek bir hacme sahiptir, ne de bir renk lekesi gerçek bir kumaşın kendisidir. Figüratif resim sadece aktaracağı şeyin yanılması verir ve onu hatırlatarak algılanmasını sağlar. Bu yanılısma ise izleyicinin algısında, gerçeğin iki boyutlu imgelere dönüştürülmesiyle oluşmaktadır.

Resim sanatı gerek kompozisyon, gerekse teknik açısından herhangi bir başka sanat dalında olduğundan çok daha geniş ve çok daha zengin anlamlar içinde yoğrulabilme olanağı sağlayan bir alandır. Kompozisyonlarda aranan bir öğe olarak figür ise bir yerde içeriğin özü haline getirilmiştir. Bu yönüyle figürün herhangi bir şekilde kullanılışı, sanatçının özgür yorumu ile birlikte uzun bir tarihin kültürel kaynaklarına gösterge niteliğindedir (Ayhan,2006:6,7). Başlangıçları paleolitik ve neolitik çağlara kadar indirgenebilen sanat eserlerinde; hem bir taklit, hem de stilize etme eğilimi bir arada görülmektedir. Sanat tarihinin başlangıcından beri natüralist eğilimler görüldüğü gibi, farklı ölçütlerde natüralizmden uzaklaşan eğilimler de görülmektedir. Bazı sanatçılar tarafından uygulanan sivilizasyon yani üsluplaştırmalar bunlardan birisi olmuş, tercih edilen bu anlayış ile doğal ve gerçek olanlar sadeleştirilmiş, tezyini ve şematik bir biçime sokulmuştur. Doğal biçimleri esas alarak sistematik bir deformasyon yapan sanatçılar, yeni biçimlerle motif ve figürler yaratmışlardır (Mülayim, 1994:86,87).

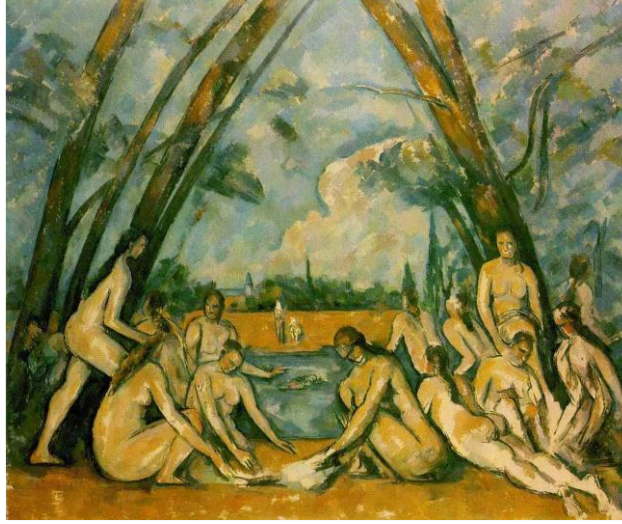

Görsel 2. Francisco Bacon, Kendi Portresi, T.Ü.Y.B., 1973.

Sanat tarihinde önemli bir yeri olan Cezanne'ın tanınmaya başladığı yıllarda yazmış olduğu mektupları, biçim bozmanın başlangıcı olarak yorumlanmaktadır. "Doğayı küre, koni ve silindirik biçimlerine göre işleyin" sözlerini benimseyen sanatçılar ve kendisi, ister figüratif isterse soyut türde olmak üzere, geometrik biçimlere yer veren bir sanatın öncülüğünü yapmaya başlamışlardır. Cezanne'ın yapmış olduğu çalışmalardan birisi olan "Yıkılanlar" adlı eser, sanatçının kendi ortaya attığı geometrik motifleri barındırmaktadır. Dönemin bir diğer sanatçısı olan Matisse'in ise, Cezanne'ın bu eserinden çok etkilendiği ve dışavurumculuk akımı içerisinde bulunan bir grup fovist sanatçılardan birisi haline gelerek, doğalcılığın karşıtı olan biçim ve renk aracılığıyla, resimleri üzerinde duygusal ve ruhsal düzeyde heyecanlar yaratmaya çalıştığı bilinmektedir. (Khatabakhsh,2011:33).

Fransız ressam Cezanne'ın "Yıkılanlar" isimli eserinde, arka plandaki doğa görüntüsünün önünde, çıplak kadınların ön planda olduğu bir kompozisyon gerçekleştirmiştir. Resimde yer alan figürler, serbest hareketlerle örüntülü bir konumda resmedilmiş ve figürlerin biçimleri karakteristik, dış hatları kontrollü, boyamaları ise renklerin mükemmel bir uyumu içerisinde

aktarılmıştır. Yüzler ve gözler işaretlenmişcesine birer leke değeri olarak ne belli, ne de belirsiz biçimdedir. Resmin arka tarafında derinlemesine uzaklara doğru giden kentsel peyzajda, yanlarda uzanan ağaç gövdeleri ile oluşturulan geometrik planlı üçgen yapı içerisindeki figürler ile kara ve gökyüzü arasındaki mekan arasında bütünlük sağlanmıştır. Bu eser Cezanne’ın resimlediği bir dizi “Yıkananlar” serisinin en bilinenlerinden birisi olmakla birlikte birçok ressama ilham kaynağı olması yönüyle de oldukça değerlidir.

Görsel 3. Paul Cezanne, Yıkananlar, T.Ü.Y.B., 208x252 cm, 1898–1905.

Dışavurumculuk; sanatçıların tümüyle kendine özgü yaklaşımlarına rağmen “biçim bozmacı” bir tavır taşıması, rengin özellikle simgesel, duygusal ve dekoratif etkilerinden yararlanması, boyanın yoğun dokusallığı ile rengi natüralist bağlamından özgürleştirilmesi, abartılı bir perspektif ve desen anlayışının benimsemesi gibi ortak noktalardan beslenmiştir (Antmen,2013:33-46).

98

Sanatın özünde var olan ve sürekli değişkenlik gösteren dinamik yapısı içerisinde; hiçbir sanat olayı ölgün ve durağan olmadığı gibi, her sanat ekolü ya da akımı da bir öncekinin bire bir devamı değildir. Dolayısıyla sanat yapıtı, özgün bir yorumu ortaya koymaktadır. (Artut,2009:36) Özellikle ekspresyonist olarak yorumlanan eserlerde halkı en fazla rahatsız eden şey, doğanın çarpıtılmasından çok, güzellikten uzaklaşılmasıdır. Çünkü dışavurumcu bir sanatçı, ele aldığı şeyin görüntüsünü değiştirirken, alışlagelenin aksine onu daha da idealleştirmek yerine çirkinleştirmek yönünde uğraşı vermektedir (Gombrich, 2004:564). Dışavurumculuk 1950’lere kadar ilerlemeye devam etmiş, 1980 yıllarının başlarında Avrupa ve Amerika’da “yeni-dışavurumculuk” adıyla tekrar ortaya çıkmış, nitelikleri eskisine göre bir takım değişikliklere uğratılmış ve çok sayıda sanatçı tarafından günümüze değin varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Demirkol,2008:37).

1960 Yıllarında giderek eklektik bir yapıya bürünen sanat ortamında, dikkat çekmek amacıyla birbiriyle rekabete giren çok sayıda sanatsal strateji, resim sanatını gözden düşürmüştü ancak; 1970’lerde genelde büyük tuvalerin kullanıldığı yoğun ve kimi zaman şiddetli temaları ele alan, sanatçıların kasıtlı olarak boyayı üstün körü ve hızla sürdüğü yeni dışavurumculuk akımı ile birlikte resim sanatı da yeniden yükselişe geçmiştir (Farthing,2014:544).

Eski dışavurumcu anlayışı yeniden değişik biçimde yorumlayan ve muammalı kinayeyi de kapsayan “modern barok” ile “özbilinçsel uymazlık” görüşlerini içeren bu geniş kapsamlı

eğilim çok fazla zaman geçmeden Avrupa ve Amerika ülkelerin de yayılmıştır. 1966 Yılından beri yeni-dışavurumcu çalışmalar yapan ve özellikle resimlerini yüzeylere ters olarak işlemesi ile bilinen Baselitz Almanlar'ın en başarılı sanatçısı, 1980 başlarında uluslararası çapta ünlene David Salle ile Julian Schnabel ise Amerika'nın en tanınan sanatçıları olarak bilinmektedir (Demirkol,2008:118-120). Türkiye'ye bakıldığında akımın en önemli temsilcileri arasında ürpertici hatta itici etkileriyle öne çıkan Mehmet Gülyüz'ün yanı sıra, yeni-dışavurumculuğun ülkede tanınması açısından canlı ve çok yönlü kişiliği yönüyle de dikkat çeken sanatçılardan birisi olarak Bedri Baykam'ın yer aldığı görülmektedir.

Görsel 4. Georg Baselitz, Hasat Sonrası Başak Toplayıcı, T.Ü. Tempera ve Petrol, 330,1x224,9 cm, 1978.

Alman sanatçı Georg Baselitz Alman Ekspresyonizmi'ne örnek olarak verilebilecek önemli isimlerden biridir. Sanatçının resimlerinde kasıtlı olarak acemice işlenmiş izlenimi veren ve hatta zaman zaman ne olduğu pek de anlaşılamayan figürler betimlenmektedir. "Dresden'de Akşam Yemeği" isimli resimde, uzun bir masada oturmuş olan figürler baş aşağı durmakta, ortadaki figürün gözleri ve ağzı ise açık bir şekilde izleyicinin bakışlarını üzerine çekmektedir. Yanlarda bulunan figürlerin yüzleri resmin kenarına doğru dönüktür ve figürlerden birisi tek bedende iki insanı temsil edencesine iki başlı olarak aktırılmaktadır. Mavi ve pembe tonların hakim olduğu bu eserin dışında, Baselitz'in diğer resimlerine bakıldığında; sanatçının sergilediği tavrın yaşadığı travmaların ve kargaşaların bir dışavurumu olduğu ve birçok eserinde geçmişte yapılmış olan resimlere göndermelerde bulunduğu düşünülmektedir.

Görsel 5. Georg Baselitz, Dresden'de Akşam Yemeği, T.Ü.Y.B., 45x280cm., 1983.

Francesco Clemente'de Yeni Dışavurumculuk akımının önde gelen isimlerinden biridir. Yapmış olduğu eserlerde figürleri, kendine özgü bir şekilde tuval üzerinde sıra dışı bir bakış açısıyla yorumlamaktadır. Resimler gerçekliğin tamamen dışında olup, sanatçının yaratıcı düşüncelerini yansıtır niteliktedir. "İsimsiz" adlı eserinde kapalı bir mekan içerisinde bulunan bir insan portresinin; ağzında, gözlerinde, kulağında ve burnunda farklı insan yüzleri resimlenmiştir. Oluşturduğu figürün yüzünü ve şeklini deforme etmek gibi biçim bozmaya yönelik sanatsal teknikler kullanan Clemente, ortaya koyduğu benzersiz ustalıkla, döneminin önde gelen isimleri arasında sıralanmaktadır.

Görsel 6. Francesco Clemente, İsimsiz, T.Ü.Y.B., 198x236 cm, 1983.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde figüratif resim anlayışındaki gelişmelere bütün olarak bakıldığında, 20. yüzyılda soyut sanatın hakimiyetinden söz edilse de, resimde olduğu gibi heykelde de figüratif sanatın hiçbir zaman bitmediği ve kaybolmadığı şüphesizdir. Özellikle figüratif resim hiçbir zaman kesintiye uğramamış, 1980'li yıllardan sonra ise büyük bir rağbet görek artmıştır (Öznülür,2012:46).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından genellikle alışıldık figürlerin ve nesnelerin resimlerini yapmayı tercih eden figüratif sanatçılar; çağdaş figürlerin ve çevrelerinin iddialı imgelerini tuvale aktarmışlar ve çoğu zaman duygusalıktan uzak, bazen şiirsel, bazen de öfkeli bir üslup sergilemişlerdir. Süregelen dönemde Francis Bacon, Frank Auerbach ve Lucian Freud figüratif resimle en çok ilişkilendirilen ressamlar arasındadır (Farthing,2014:460).

Lucian Freud'un Figüratif Resim Anlayışı

1922 Yılında Almanya'da doğan Lucian Freud, 1931'de ailesi ile birlikte İngiltere'ye yerleşmiş, 1939'da ise İngiliz vatandaşlığına geçmiştir. Nü tablolarıyla ünlene ve yüzyılın en önemli çağdaş ressamlarından birisi olarak kabul edilen sanatçı, ünlü psikanalist Sigmund Freud'un torunudur (Yayman Ataseven, 2011:138,139). 1939-1942 Yılları arasında İngiltere'de sanat eğitimi alanında öğrenim gören sanatçı; ilk kişisel sergisini 1944'te açmış, 1954'te ise Venedik Bienali'nde yer alacak İngiliz pavyonuna seçilmiştir (Farthing, 2014:463). Erken dönem eserlerinde ekspresyonizm ve sürrealizm akımlarının etkileri görülen Freud'un, 1950'li yıllar itibarıyla ise kendisini efsaneleştiren özgün üslubunu yakaladığı görülmektedir. Genellikle arkadaşlarını ve yakınlarını ele aldığı resimlerinde; zaman zaman bir kediye, köpeğe, bilinçli şekilde seçilmiş bir bitkiye ya da bir hayat kadınına da yer veren sanatçının, sakin iç mekanlardaki durağan pozları ve bakışlarıyla psikolojik durumları vurgulanan figürlerinin yanı sıra, otoportreleri de oldukça dikkat çekicidir. Özellikle erken dönem eserleri gerçekçi olmasının yanı sıra sembolik olarak da yorumlanır.

Görsel 7. Lucian Freud, Otoportre, T.Ü.Y.B., 61 x 50.2 cm, 1946.

Lucian Freud'un her resminin vazgeçilmez ögesi olan figürlerinde yalnızlığı vurgulayan, soğuk ve karamsar bir atmosfer hakimdir. Çağdaş ve yakın arkadaşı ekspresyonist sanatçı Francis Bacon'un varoluşçu düşünce sisteminin izlerini taşıyan ve insanoğlunun kötü ruhluluğunu temsil eden resimleriyle ortaya koyduğu psikolojik gerilim etkisi; Freud'un resimlerinde de figürlerin güzel veya çirkin olması önemsenmeksizin tüm detaylarının aynı ayrıntılı bakış açısıyla resmedilmesi ve kompozisyon kurgusunun bazen bir koltuk, bazen bir yatak, bazen ise ağır bir kumaştan seçilmiş eski bir perde gibi nesnelere oldukça yalın bir oda kompozisyonu ile yaratılmış görüntünün etkisi ile izleyicinin hissettiği duygular yönüyle benzeşmektedir.

Görsel 8. Lucian Freud, Kedicikli Kız, T.Ü.Y.B., 41x 30.7 cm, 1947.

“Beyaz Köpekli Kız” isimli resim, sanatçının özgün üslubunun erken örneklerinden birisidir. İleri dönem çalışmalarıyla kıyaslandığında daha belirgin konturlara sahip olması yönüyle farklılık gösterse de; figürün yalnızlığının ve manevi olarak taşıdığı yorgun, hatta kaygılı ruh halinin sezilmesi bakımından sanatçının insan vücudunun tasvirine yönelik özgün yorum tarzının izlerini taşımaktadır. Anatomi ve psikoloji alanlarındaki yetkinliği tartışılmaz nitelikte güçlü olan Freud’un, bunlarında etkisiyle ortaya koyduğu kompozisyonlarındaki görünümünün, şaşırtıcı ve çoğu zaman rahatsızlık verici bir tavır içermesi söz konusudur.

102

Görsel 9. Lucian Freud, Beyaz Köpekli Kız, T.Ü.Y.B., 76.2x101.6 cm, 1950-51.

1950-1960 Yıllarından itibaren Freud’un, bir elmasın yontulmuş yüzlerinden her bir parçasını andıran façetalı portreleri dikkat çekmektedir. Kalın boya tabakalarını tercih ederek özenle gerçekleştirdiği fırça vuruşları ile ışığın dramatik karşıtlığından da faydalanarak oluşturduğu bu

duygusal boyama biçimi, sanatçının resimlerinin etkisini güçlendiren diğer bir unsur olarak da görülebilir.

Görsel 10. Lucian Freud, Beyaz Gömlekli Kadın, T.Ü.Y.B., 1956-57.

Resimlerde farklılık yaratan hava, ilk anda fotogerçekçi resimleri çağrıştırmasına rağmen; dikkatli bakıldığında bir yandan El Greco ve Goya'daki, bir yandan da bazı soyut resimlerdeki boya tadını andırmaktadır. Aslında boya, boya olarak maddi varlığını koruduğu gibi, aynı zamanda deriye, onun altındaki ete ve damarlara dönüşmüştür. Freud'un "eti en iyi resmeden sanatçı" diye ünlenmesinin nedenlerinden birisi de bu sebeplerdendir (Yılmaz,2006:348). Freud, insanların yaşadığı günün sıkıntılı ruh hallerini yansıtan portre ve figürlerinde gerçekçi tavrını tarafsız bir nesnellikle ortaya koymaktan da çekinmeyen bir sanatçıdır.

Freud'un, resimlerini canlı modele bakarak yapması, onun akademik olmaktan öte, gözlerinin önündekini tuvale aktarması bakımından; görüşünün, elinin ve zekâsının koordineli bir ürünü olduğunun kanıtıdır. Sanatçının kompozisyonlarını değişik bakış açılarından resimlemesi ise eserlerine farklılık katmaktadır. Freud'un resimlerini farklı bakış açılarıyla yapmış olmasının sebebine dair görüşü: "Benim yöntemim kopyalamaktan çok görme üzerine oturur. Resimlerimi, pozisyonlarımı değiştirerek yapıyorum çünkü benim işime yarayacak olan hiçbir şeyi gözden kaçırmak istemiyorum" biçimindeki ifadesiyle de açıklanmaktadır. Vücudu inceleme yöntemi mikroskop keskinliğinde olan ressam, hiçbir şekilde görünmeyecek ayrıntıları bile bu şekilde görebilmeyi başarmıştır (Yayman Ataseven,2011:139).

"İki Çocuklu Yansıma-Otoportre" isimli esere, sanatçının olağan dışı bakış açısıyla çalıştığı resimlerden birisi olarak bakıldığında; odanın tabanına yerleştiği bir ayna yardımıyla elde edildiği düşünülen kompozisyon ile aşağıdan yukarıya kadar uzanabilen bir derinlik sağladığı, bunun yanı sıra tavandaki lambanın tasviri ile ise duvar boyunun yüksekliğini ve mekandaki hacim hissini vurgulayarak oldukça sıra dışı bir kompozisyon yarattığı dikkat çekmektedir.

Görsel 11. Lucian Freud, İki Çocuklu Yansıma-Otoportre, T.Ü.Y.B. 91.5x91.5 cm. 1965.

Lucian Freud figürlü resimlerini yaparken, canlı modeller kullanmaktadır. Başlangıcından sonuna kadar canlı modele bakarak resimlerini tamamlamak, sanatçının vazgeçilmez prensiplerinden birisidir. Doğrudan modele bakarak çalışmak, duruşları tiyatral olmaktan oldukça uzak pozisyonlarda seçen sanatçının, tutarlı bir gerçekliği ortaya koymasındaki başarısına da katkı sağlamıştır. Resimlerindeki figürleri yoğun kişisel karakterlere büründüren Freud'un resimlerinde, modelin duruşunun çizilip boyanmasının ötesinde modelin vücuduna odaklanarak psikolojik atmosfer bakımından güçlü bir etki bırakmak istediği ve nü eserlerde çıplaklıktan öte çıplak vücuttaki çürümeye vurgu yaptığı söylenebilir.

“Sandalyeye Tünemiş Çıplak Kız” isimli resim sanatçının bir sandalye üzerinde çömelerek oturmuş çıplak bir kadını konu aldığı, taşınan acı ve hüznü güçlü bir şekilde bedene yansıtıldığı eserlerden birisidir. Akşam saatlerinde çalışıldığı düşünülen resimde yapay olarak kullanılan lokal ışığın etkileri görülmekle birlikte, geniş bir odada eski bir sandalyenin üzerindeki daracık bir alana, kendisini neredeyse cenin pozisyonuna benzeyecek kadar küçülterek sığdıran figürün, izleyici tarafından yaşam hapsinde olduğu algısı uyandırdığı da söylenebilir.

104

Görsel 12. Lucian Freud, Sandalyeye Tünemiş Çıplak Kız, T.Ü.Y.B., 120x76 cm, 1994.

Hayattayken en yüksek fiyata alıcı bulan sanatçı konumuyla dikkat çeken Lucian Freud'un, kendisine şöhret getiren en önemli eserleri arasında bulunan "Benefits Supervisor Sleeping" oldukça kilolu bir kadının kanepede uyurken resmedildiği eserdir. Modern güzellik standartlarına oldukça aykırı bir fiziğe sahip olan modelin vücudunda fark edilen gerçek anlamıyla "et etkisi", çirkinliği ile dikkat çekmektedir. Sanatçının özellikle yakalamaya çalıştığı bu rahatsız edici etki, zaman zaman "kadın düşmanlığı" olarak yorumlanmasına bile sebep olmuştur.

Görsel 13. Lucian Freud, Benefits Supervisor Sleeping, T.Ü.Y.B., 151,3x219 cm, 1955.

105

Sıra dışı modelleri, farklı perspektif anlayışı, façeta yüzeyleri, güzeli bile çirkinleştiren bedenini "et etkisi" gibi yorumlarıyla, eserlerini hem dışavurumcu hem de gerçekçi yönüyle ortaya koyan figüratif resmin 20. yüzyıldaki en büyük temsilcisi olarak anılan Lucian Freud, 2011 yılında uzun yıllardır yaşadığı Londra'da hayatını kaybetmeden önce Kraliçe Elizabeth, Kate Moss, Jerry Hall, David Hockney gibi şöhretlerinde poz vererek resimlerini yapması ile de oldukça ayrıcalık kazanmıştır.

Görsel 14. Lucian Freud, Kraliçe Elizabeth II, T.Ü.Y.B. 23,5x15,2cm, 2001.

Sanatçının “Cezanne’dan Sonra” isimli bağımlılık ve bağımsızlık, cinsel ilişki ve kararsızlık, yabancılaşma ve yalnızlık gibi konuları sorgulayan eseri ölçüsü bakımında oldukça farklılık gösteren resimlerinden birisidir. “Varoluşsal hakikat”i vurgulayan resim, başlangıçta dikdörtgen bir tuval iken boyanmaya başlanmış fakat daha sonra arka planda sol üstte yer alan hizmetçi figürünün üst kısmını da kapsayacak biçimde uzatılmıştır. Sanatçının tuvalini soldan sağa bütün olarak değil de, sadece figürü tamamlayacağı kadar alanı desteklemesi ise oldukça ilginç bir durumdur.

Görsel 15. Lucian Freud, “Cezanne’dan Sonra” İsimli Eserin Avustralya Ulusal Galerisi’nden Çekilen Fotoğrafi, T.Ü.Y.B., 214x215 cm, (düzensiz), 1999-2000.

Erken dönem eserleri Alman ekspresyonizmini yansıtan Lucian Freud, Egon Schiele ve Edvard Munch’un perspektiflerinin yanı sıra Vincent Van Gogh’un antropomorfik tasvirlerini akla getiren resimleri; zaman zaman sürrealist, zaman zaman ekspresyonist ya da neo-ekspresyonist tavırları ve gerçekçi bakış açısıyla son yarım yüzyıla damgasını vurmuş, Avrupa geleneğinde çalışın en ünlü figüratif ressam olarak anılmaya devam edecektir.

SONUÇ

Sanat tarihinin evrelerine bakıldığında resim sanatında figür, güncelliğini kaybetmeyen en temel konularından birisidir. Yirminci yüzyıla kadar süre gelen biçim arayışları ve sunuş zenginliği; zaman zaman dramatik etkilerle desteklenmiş, zaman zaman ise anlatım yalınlığı ile dikkat çekmiştir. Siyasal, sosyal ve ekonomik alanlardaki gelişimlerden de etkilenerek değişen sanat anlayışları, çoğu zaman çok yönlü ve avangard tavırlarla ilerlemiş ve sanatçıların özgün üsluplarının ortaya koyulmasına olanaklar sağlayan özgür ortamların yaratılmasına imkanlar vermiştir. Bu süreç içerisinde; erken dönem eserlerinde ekspresyonizm ve sürrealizm akımlarının etkileri görülen Lucian Freud, 1950’li yıllar itibariyle kendisini efsaneleştiren özgün üslubu yakalayan en önemli sanatçılardan birisi olarak görülmektedir. Genellikle arkadaşlarını ve yakınlarını ele aldığı resimlerinde; çoğu zaman figürün yanı sıra bir kediye, köpeğe ya da özellikle seçilmiş bir bitkiye yer veren sanatçı, sakin iç mekanlardaki durağan pozları ve bakışlarıyla psikolojik durumları vurgulanan figürleri ile de oldukça dikkat çeken eserler üretmiştir. Her resminin vazgeçilmez öğesi olan figürleri yalnızlığı vurgulamakta ve hem soğuk, hem de karamsar bir atmosfer içerisinde bulunmaktadır. Özellikle 1950-1960 yıllarından itibaren bir elmasın yontulmuş yüzlerinden her bir parçasını andıran façetalı portrelerinde,

yaşanılan günün sıkıntılı ruh halleri açıkça hissedilen psikolojik halleri ortaya koyan gerçekçi tavrı, sanatçının benzersiz üslubunun vazgeçilmezi niteliğindedir. Her resminde canlı modelden çalışmayı prensip edinen Lucian Freud; sıra dışı modelleri, farklı perspektif anlayışı ve bedenlerdeki et etkisini vurgulayarak güzeli bile çirkinleştiren yorumlarıyla, figüratif resmin 20. yüzyıldaki en büyük temsilcilerinden birisi olarak kabul görmektedir.

Kaynakça

- Antmen, A. (2013). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Artut, K. (2009). *Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ayhan, E. (2006). *1980 Sonrası Türk resminde figüratif eğilimler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Demirkol, V. (2008). *Batı Sanatında Modernizm ve Postmodernizm*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Farthing, S. (2014). *Sanatın Tüm Öyküsü*. İstanbul: Hayal Perest Yayınevi.
- Gombrich, E. H. (2004). *Sanatın Öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Khatabakhsh, A. (2011). *Figüratif resimde yeni olanaklar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Mülayim, S. (1994). *Sanata Giriş*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.
- Öznülüer, H. (2012). *Yirminci Yüzyılın Son Çeyreğinde Dünya Resim Sanatındaki Figüratif Eğilimler*. Sanatta Yeterlik Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1994). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yayman Ataseven, S. (2011). *Çağdaş Figüratif Resimde Geleneğe Dönüş ve "Yeni-Eski Ustalar"*. Sanatta Yeterlik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Yılmaz, M. (2006). *Modernizmden Postmodernizme Sanat*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

KAVRAMSAL SANAT SÜRECİ İÇERİSİNDE ÖNCÜ SANATÇILARI VE ESERLERİYLE YOKSUL SANAT

Doç. Dr. Pelin Avşar KARABAŞ

Dumlupınar Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü Kütahya

Rabia Sena TUĞ

Dumlupınar Üniversitesi Birleşik Sanatlar Yüksek Lisans Programı Kütahya

Öz

Başlangıcı yaklaşık olarak 1960'lı yıllara dayanan ve özünde, çok çeşitli malzemelerle sanatçıların fikirlerini yansıtmalarını hedefleyen geleneksel olmayan anlatım biçimleriyle ortaya koyulan kavramsal sanat süreci; ucuz, atık, doğal, gelip geçici malzemelerin kullanılmasını temel prensip edinen ve başlı başına avangard bir anlatım biçimi olarak görülen yoksul sanatın da başlangıç noktasıdır. 1967 Yılından itibaren İtalya'da gelişim gösteren, “Arte Povera” ya da “Fakir Sanat”ı olarak da bilinen yoksul sanat; anti-elitist anlayışı benimsemekte ve başlıca Mario Merz, Jannis Kounellis, Pino Pascali, Alighiero Boetti, Michelangelo Pistoletto, Giovanni Anselmo ve Gilberto Zorio gibi sanatçılar tarafından temsil edilmektedir. Tarama modelinde yapılan bu çalışmada yoksul sanat; sanatın tarihsel süreci içerisinde çığır açan temsil biçimleriyle başlıca sanatçıların anlayışları bakımından irdelenmiş ve öne çıkan eserlerden örnekler sunularak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kavramsal Sanat, Yoksul Sanat, Arte Povera, Fakir Sanat.

109

ARTE POVERA WITH ITS LEADING ARTISTS AND ARTWORKS IN THE CONCEPTUAL ART MOVEMENT

Abstract

The Conceptual Art movement that emerged approximately in the 1960's, aimed to reflect the artists' ideas with a wide variety of materials in a non-traditional way, was accepted also as the beginning of the Arte Povera, which adopts the basic principle of using cheap, waste, natural, temporary materials and regarded as an avant-garde narrative form in itself. Arte Povera, also known as “Poor Art”, has developed in Italy since 1967 with an anti-elitist understanding and represented mainly by Mario Merz, Jannis Kounellis, Pino Pascali, Alighiero Boetti, Michelangelo Pistoletto, Giovanni Anselmo and Gilberto Zorio. This study is a screening model research that examines Arte Povera in terms of the understanding of the main artists with the groundbreaking forms of representation in the historical process of art and interprets with the examples from prominent artworks.

Keywords: Conceptual Art, Arte Povera, Poor Art.

GİRİŞ

1960 Yıllardan itibaren sanatta alışılmadık çeşitli ifade biçimlerine rastlanılan çalışmaların yer aldığı kavramsal sanat; genellikle iletilmek istenen düşünceleri ön planda tutmuş, estetiği ise tamamıyla geri plana itmiştir. “Fikir Sanatı” veya “Enformasyon Sanatı” olarak da nitelendirilen kavramsal sanat, 20. yüzyılın başlarındaki avangard akımlara ve Marcel Duchamp tarafından ortaya koyulan eserlere dayanan ifade biçimleri ile eserler nesneye olan bağlılıktan kurtarılmış ve eylem ya da belgelemeye dayandırılmıştır. Sanat ve dil, fluxus, happening, oluşumlar, beden sanatı, vücut sanatı, performans sanatı, arazi sanatı, yoksul sanat, süreç sanatı, yerleştirme sanatı, enstalasyon, video sanatı ve ses sanatı gibi bir çok şekilde gruplandırılan biçimleriyle eserler; fikirleri ya da kavramları irdelemek üzere şekillendirilmiştir. Eserin fiziksel özelliklerinin etkisini yitirdiği bu ifade biçimi ile; sanatta önemli olanın sanatçının çalışmasını ortaya koyarken sarf ettiği çaba veya emeğin ötesinde, biçimi dahi saf dışı eden kavram ve düşünceler olduğuna dair anlayış yayılmıştır.

Kavramsal sanat örneklerinin çoğalması ile birlikte sanatçılar, sanat yapıtı üretmek yerine bir dizi tartışma ve söyleşilerle sanat kavramını irdelemiş ve düşüncelerini basılı yayın haline getirerek sanat uygulamaları ile bütünleştirmişlerdir. Dergilerde yayımlanan metinlerde ironik, alegorik ve göndermeli bir dil kullanılarak, izleyicinin düşünsel açıdan zorlanması ve öğrenmenin öğretici tartışmalar yoluyla sağlanması hedeflenmiştir (Artut,2009:77).

“Arte Povera”, “Fakir Sanat” ya da “Yoksul Sanat” akımı, 1960’ların ikinci yarısında yoğunlaşan kavramsal temelli özgürlükçü sanat hareketinin İtalyan kanadıdır. İlk kez 1967 yılında İtalyan küratör ve yazar Germano Celant tarafından, dönemin çeşitli akımlarının genel özelliklerini tanımak için ortaya atılan “Arte Povera” terimi, zaman içinde yalnızca İtalyanlar’a mal olmuş; Celant’ın 1969 tarihli “Arte Povera: Kavramsal, Hakiki ya da İmkansız Sanat?” başlıklı kitabı ile ise, akımın İtalya dışında da tanınmasına katkıda bulunmuştur (Antmen,2008:213).

Celant ve onun savunduğu sanatçılar, ekonomik patlamanın yaşandığı ve sanat dünyasının giderek ticarileştiği bir dünyada ortaya çıkmışlardır. Arte Povera devrin genel ruhunun adeta İtalya’daki karşılığıdır. Sanatçılar sanatın sınırlarını zorlarken, malzemelerin kullanımını genişletmişlerdir. Ayrıca sanatın kendisinin doğasıyla tanımını ve sanatın toplumdaki yerini sorgulamışlardır (Dempsey, 2007, 268). Öncüleri olan fütüristlerden ve modern sanattaki İtalyan öncülerinden farklı olarak ise modern yaşamı geçmişe bağlamayı amaçlamışlardır. Tüketim toplumunun yenilik takıntısından, tarihe ilgilenmez hallerinden kaygı duymuşlar ve çalışmalarını sanat disiplinleri arasındaki engelleri kaldırmaya yönelik yapmışlardır (Gompertz, 2013: 274).

Arte povera sanatçıları doğanın ve yaşamın önemini fark etmiş ve sanattan para kazanma fikrine karşı çıkmışlardır. Arte Povera, bilinçli olarak sıradan malzemelerle yapılmasının yanı sıra, genellikle ortama, çevreyle ilgili bir sanattır ve güçlü, canlandırıcı öğeler içerir. Gerçekte bulunan unsurların değerlerini yüceltmış ve sanat aracılığı ile kabul görmesini hedeflemiştir. Bu hedefleri ise basit ve kullanılmış malzemeleri önemli birer sanat yapıtına dönüştürerek sağlamıştır.

Arte Povera sanatçıları, İtalyan ressam Umberto Eco’nun semiyotikle ilgili fikirlerini ve Fransız filozof Maurice-Ponty’nin fenomenoloji üzerine yazdığı metinlerden etkilenmiş ve dünya ile tekrar bir bağ kurmayı denemişlerdir. Malzemelerin özgün özellikleri olduğunu savunmuş

bunlara dikkat çekmişlerdir. Sanatçılar için malzemelerin bu özelliklerini açığa çıkarmak, geleneğe, düzene ve yapıya meydan okumanın bir yoludur. Uyumsuz nesnelere bir araya getirdiği çalışmaları ise absürt amaçlarla değil radikal bir yaklaşım ile birleştiren bir yol izlemişlerdir (Farthing, 2014:516.517). Arte Povera sanatçıları, sanata dair birçok unvanını bir kenara bırakıp Celant’ın dediği gibi bir simyacı olmayı amaçlamış ve her türlü malzemeyi yeniden keşfetmişlerdir. Bunun için sanatçılar bakır, çinko, su, nehirler, araziler, kar, ateş, çimen, hava, taş, elektrik, uranyum, gökyüzü, ağırlık, yerçekimi vb. malzemeleri, süreçleri irdelemiş ve kullanmışlardır. Yapıtlarında ise sık sık organik ve organik olmayan malzemeyi bir araya getirip, doğal ve doğal olmayan süreçleri ve çeşitli doğa yansımalarını işlemişlerdir (Antmen, 2008:215).

Sanatçılar artık gerek duyduğu her şeyi doğanın ta kendisinde onu yaşayarak bulmayı hedeflemiş ve yapılarında kullanmaya başlamışlardır. Kullanılan malzemeler ucuz olmak zorunda değildir. Çoğu zaman çok daha maddi kaynak gerektirse de amacına ulaşması, insanlara tarihi, doğadan kopan bir parça olduğunu ve sanatın doğal varlıkların kökeni olduğunu anımsatması yeterlidir.

Yoksul Sanat Hareketi İçinde Öne Çıkan Sanatçılar

Mario Merz, Jannis Kounellis, Pino Pascali, Alighiero Boetti, Michelangelo Pistoletto, Giovanni Anselmo, Gilberto Zorio; yoksul sanat hareketi içerisinde ürettikleri eserler ile ön plana çıkan sanatçılar olarak sıralanabilir.

Mario Merz

Yoksul Sanat hareketi içinde öne çıkan sanatçılardan Mario Merz, İtalya’nın Milan şehrinde doğmuş ve 1925–2003 yılları arasında yaşamış, resimleri, heykelleri ve yerleştirmeleri ile tanınan sanatçılardandır. Erken dönemlerinde soyut dışavurumcu resimler üzerinde yoğunlaşmış, daha sonra ise tuval yüzeylerini delerek demir, balmumu, taş, neon gibi nesne ilaveleri ile desteklemiş ve yüzeylere hacimsel boyutlar kazandırarak ilerlemiştir. Eserlerinin temeli organik yaratım fikrine dayanmakta ve insanın varlığını sürdürabilmesi için mecbur olduğu temel ihtiyaçları vurgular niteliktedir. Zaman zaman siyasi sloganlarında kullanıldığı çalışmalar, doğal yaşamın mütevazı gündelik malzemelerinden üretilmiştir.

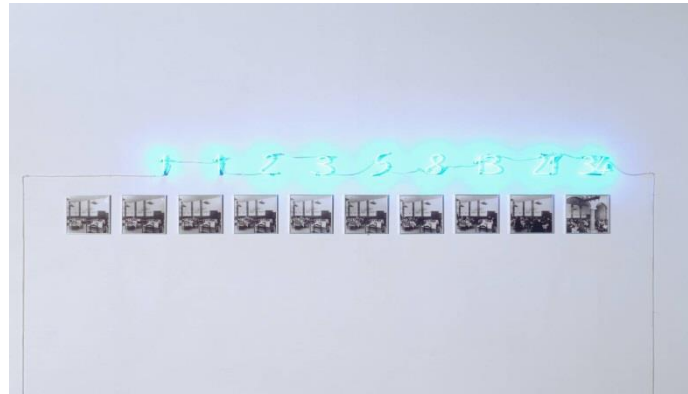
Merz’in tanınmış eserlerinden birisi olan “Lingotto”, ismini halen Avrupa’nın Torino şehrinin güneyinde bulunan bir bölgeden almıştır. Sanatçının babasının da çalıştığı bilinen Fiat fabrikasının bulunduğu bina; içerisinde konser salonları, tiyatro, alışveriş mağazaları gibi mekanların da bulunduğu modern bir yapı haline dönüştürülmüştür. Bu açıdan düşünüldüğünde eser; yoksulluk ile lüks ya da kırsal ile kentsel yaşam gibi zıtlıklara göndermeler yapmış ve ağaç dalları, balmumu, naylon ip, tel gibi malzemelerden oluşturularak doğanın galeriye taşınmasına imkan sağlamıştır.

Görsel 1. Mario Merz, Lingotto, Ağaç Dalları, Balmumu ve Çelik, 262x313x114 cm, 1968.

1960 Yıllarında neon ışıkları ile çalışmaya başlayan sanatçının, Gianfranco Gorgoni tarafından fotoğraflanan çerçeveli on adet fotoğrafının üzerinde neon ışıklarıyla oluşturulmuş dokuz rakamın yer aldığı isimsiz eserde; bir restoranın içi görüntülenmiş ve ikinci fotoğrafın üzerinden itibaren sıralanan sayılar ünlü İtalyan matematikçi Fibonacci'nin her sayının kendinden öncekiyle toplanması sonucu oluşturulan bir sayı dizisi ile numaralandırılmıştır. Merz'in dört benzer eserden oluşan serisindeki bu çalışmanın ilk fotoğrafında mekanın boş olduğu, sırasıyla dokuz görselin aynı açıdan çekildiği, son görselde ise farklı açıdan çekilen fotoğraftaki insan sayısının üstte yazılı sayılar ile bağlantılı olarak mekanın kalabalık olduğu dikkat çekmekte ve eser ile biyolojik sonsuzluğa vurgu yapılmaktadır.

112

Görsel 2. Mario Merz, İsimsiz, Fotoğraflar, Neonlar ve Teller, 10x26x26 cm., 1972.

Kar ile inşa edilen bir tür barınak olan iglo, Mario Merz'in birçok eserlerinde ilham kaynağı olan yapı çeşididir. Tüketim toplumuna karşı çıkan Arte Povera anlayışının da yansımalarından biri olarak sanatçının inşa ettiği bu form, insanlığın temel ihtiyaçlarından belki de en başta gelen barınma temasının ele alındığı ve çevre ile insanlar arasındaki ilişkiyi ön plana çıkaran eserler arasındadır. Sanatçı bir yandan doğa ile kültürü, geçmiş ile bugünü organik malzemelerle ürettiği çalışmalarıyla sorgularken, bir yandan da sanat, malzeme ve süreç bakımından benzersizliklerle dolu özgür bir ifade biçimi ortaya koymuştur.

Görsel 3. Mario Merz, Kıta'dan Kıta'ya, Çelik, Cam, Neon, Kil ve Metal Kablolar, 167.6x342.9x342.9 cm, 1985.

Jannis Kounellis

1936 Yılında Pire'de doğan Jannis Kounellis, yoksul sanat anlayışı ile yaptığı birçok eseri müzelerde yer alan ünlü Yunan sanatçıdır. 1960-1966 Yılları arasında sadece tuval resmi çalışmış, sayıların, harflerin ve kelimelerin yer aldığı reklam ve tabela görsellerinin bulunduğu kompozisyonlar ile modern toplumun yapısına ve siyasete karşı duygularını ön plana çıkaran eserler üretmiştir. Eserlerinde çoğunlukla canlı hayvanların yanı sıra kömür, pamuk, yün, cam, et kancası, çuval, taş, metal ve kumaşlar kullanmış ve çağdaş toplumlarda yaşanan yabancılaşma teması üzerine yoğunlaşmıştır. Organik ve inorganik malzemeleri bu temaya yönelerek düzenlediği kompozisyonları, sanatın anlamının öngörülemeyen, değiştirilebilir doğasını da sembolize etmektedir.

113

Görsel 4. Jannis Kounellis, İsimsiz, Çelik, Tuval, Mürekkep, Kumaş, Kömür, Metal, 200x180x46 cm., 1960-1998.

Jannis Kounellis'in en çarpıcı eserlerinden birisi, 1969 yılında Roma'daki L'Attico Galeri'de izleyicilere sunulan yerleştirmedir. Bu yerleştirmede galeri ortamı sterilize edilmiş, yerler siyah

kauçuk ile kaplanmış ve beyaza boyanan galeri duvarlarına on iki adet canlı at bağlanmıştır. Günlük sıradan ihtiyaçları karşılanan atlar zaman zaman saman yemiş, su içmiş ve dışkılarını yapmışlardır. Yoksul sanat anlayışı bakımından baş yapıtlardan birisi olarak kabul edilen ve sanatı nefes alan bir varlığa dönüştüren yerleştirmede; atlar, sanatçısı tarafından birer sanat eseri olarak görülmüş, doğayı izleyen izleyiciye ise tıpkı bir sanat eserine duyulan saygı gibi doğaya da saygı ile bakılması ima edilmiştir.

Görsel 5. Jannis Kounellis, İsimsiz (On iki At), L'Attico Galeri, 1969.

Kounellis'in 2013 yılında İstanbul Galeri Artist'te gerçekleştirdiği sergi, sanatçının Anadolu kültüründen etkilenerek hazırladığı eserler ile dikkat çekmektedir. Kütahya ve İznik çinileri, cam parçalar ile Anadolu motiflerinden oluşan kilimleri kullanarak hazırlanan yerleştirme de ayrıca metal, yün, çuval, eski dikiş makineleri ve eski paltolar ile oluşturulan altı metre boyundaki vagonlarda bulunmaktadır. Kültürler arası etkileşimin izlerini taşıyan bu eserler; yoksul sanat anlayışının da en güzel örneklerinden birisi olarak çağdaş bir anlatı biçimidir.

114

Görsel 6. Jannis Kounellis, İsimsiz, Galeri Artist, 2013.

Pino Pascali

1935-1968 Yılları arasında yaşamış ve Arte Povera anlayışı ile eserler üretmiş diğer bir İtalyan sanatçı, heykelleri ve set tasarımları ile tanınan Pino Pascali'dir. İtalyan savaş sonrası dönemin en yenilikçi ve avangart sanatçılarından biri olarak kabul edilen Pascali; pop art ve minimal sanatın etkileri hissedilen eserlerinde, soyut ve figüratif sanat arasında ilişkiler kurmuştur. Çocuksu temsileriyle Akdeniz kültürünün ve doğanın temel formlarını birleştiren sanatçının; çizgi roman ve sinema sembollerini anımsatan eğlenceli malzemelerle gerçekleştirdiği eserlerinde çoğunlukla eski teneke kutular, plastik fırçalar, renkli yapay kürkler, tüyler, saman, ahşap, çelik yün, akrilik saçlar ve rafya gibi alışılmadık dışı malzemeleri tercih ettiği bilinmektedir. Gündelik hayatı sanat eserlerine taşıyan sanatçı; görsel açıdan heyecan uyandıran

heykellerinden gerçeklik ile yapaylığın çelişmesini vurgulayan mavi kürkle kaplı dev örümceği ile akıllarda yer edinmiştir.

Görsel 7. Pino Pascali, Vedova Blu, Kereste ve Yapay Kürk, 1968.

Genellikle ucuz ev eşyalarından heykeller üreten ve İtalya'nın materyalizmini reddetmeye çalışan Pascali'nin, mutfak tellerinde bulunan örgülü çelik yünü düzenleyerek oluşturduğu "Trap" eser, tavandan yere kadar asılı olarak konumlandırılmış ve orman hayvanlarını yakalamak için kullanılan oldukça büyük boyutlardaki halat tuzaklarını andıracak şekilde tasarlanmıştır. Yaklaşık olarak 4 metre uzunluğundaki çalışma, mütevazı ev eşyalarının sanatta ender rastlanan görünümünden birisi olması yönüyle de oldukça değerlidir.

Görsel 8. Pino Pascali, Trap, Çelik Yün, 4 x 2,5 x 2 m, 1968.

Alighiero Boetti

Arte Povera sanat akımının bir üyesi olarak kabul edilen Alighiero Boetti, 1940-1994 yılları arasında yaşamış ve kavramsal sanat alanında eserler üretmiş İtalyan sanatçılarıdır. Tükenmez kalemler ve posta pulları ile eserleriyle kağıt ve nakış sanatçısı olarak ön plana çıkmış, daha sonra ise çok çeşitli malzemeler kullanarak

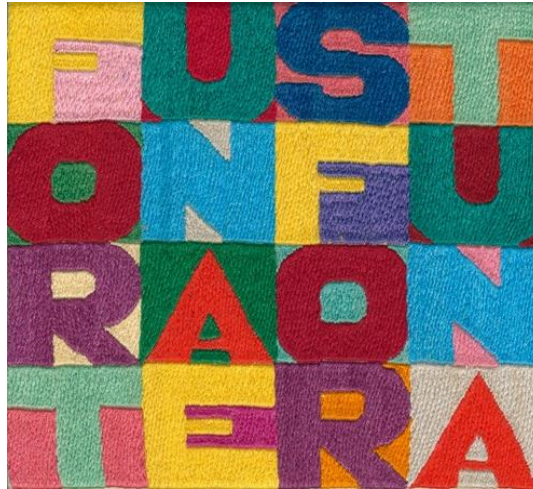
dünyanın bir dizi haritasını ve grafik çizelgesini hazırladığı “Mappa” serisi ile sanat piyasasındaki yerini edinmiştir. 1971 Yılından itibaren çalışmaya başladığı, her ülkenin kendi bayrağının renk ve desenini taşıyan büyük ölçülü harita dizisi, 1994 yılında hayatını kaybetmesine kadar devam etmiştir. 1970 Yıllarının başlarından itibaren dünyanın politik gerçeklerini ortaya koyan nakışlı haritalar, kıtalar üzerinde çizilmiş olan insan yapımı bölünmeleri aydınlatmakta ve gerek çeşitli tuhaflıkları gerekse trajik ironileri ile dünyada var olan her şeyin geçici olduğuna da göndermeler yapmaktadır.

Görsel 9. Alighiero Boetti, Dünya Haritası, Nakışlı Kumaş, 117.5x227.7x5.1 cm., 1989.

Sanatçının "Fortuna e Sfortuna" isimli eseri yaygın olarak “Kelime Kareleri” diye bilinen çalışmalarından oluşan dizisine ait örneklerden birisidir. On altı kareden oluşan ve ızgara biçiminde şekillenen bu eserde yukarıdan aşağıya doğru sırasıyla okunduğunda esere ismini veren "Fortuna e Sfortuna" kelimeleri görülmektedir. Türkçesi “servet ve talihsizlik” olarak çevrilebilen eser; sanatçının yüksek sanatı reddetme düşüncesi ile birlikte, düzen ve bozukluk ilişkisi arasındaki kaygılarından yola çıkarak ortaya koyduğu, kariyerine önemli katkılar sağlayan benzeri dil çalışmalarından birisidir.

116

Görsel 10. Alighiero Boetti, Fortuna e Sfortuna, Nakışlı Pamuk Kumaş, 17.5x18.5 cm, 1991.

Michelangelo Pistoletto

İtalyan sanatçılardan Michelangelo Pistoletto, erken dönemlerinde otoportreler ve figüratif eserler üzerinde çalışmış, daha sonra ise resim ile fotoğrafı birleştirdiği kolajları, serigrafi baskıları ve yansıtma konusunu irdelediği eserleri ile öne çıkmıştır. 1960 Yıllarında çalışmaya başladığı ayna temasını içeren çalışmaları, eserin arka planını yansıtmak için tuval üzerine uyguladığı alüminyum tabakaları kullanmasıyla başlamıştır. Sanatçı denemelerini sürdürerek istediği etkiyi yakalayabilmek için kesilmiş fotoğraflık görselleri çelik malzemeye uygulamaya başlamış ve aynalar kullanmıştır. Fotoğraflık görüntü ile yansıyan yüzey arasındaki sanal ilişkinin etkileri üzerine yoğunlaşan sanatçının, insanları ve gündelik yaşamı bir araya getiren eserleri izleyiciler üzerinde oldukça çarpıcı etkiler yaratmaktadır.

117

Görsel 11. Michelangelo Pistoletto, Önden Görünen Adam, Karışık Teknik, 200x150 cm., 1961.

Pistoletto, 1965 yılından sonra nesnelerin yardımıyla fikirlerin sanat eserine dönüşüm serüvenini araştırdığı “Eksi Nesnelere” adlı bir dizi heykel çalışmasının ardından, 1960'ların sonlarında yoksul sanat hareketine yönelik eserler üretmeye başlamıştır. Klasik heykel ile kumaş parçalarını birleştirerek ortaya koyduğu “Paçavralar İçinde Venüs”, sanatçının en tanınmış eserlerinden birisi olmakla birlikte; figüratif sanatın geleneksel kavramlarını, eski ile yeni ve değerli ile değersiz birlikte kullanarak güncel bir enstalasyona dönüştürmesi yönü ile de övgüye değerlidir.

Görsel 12. Michelangelo Pistoletto, Paçavralar İçinde Venüs, Mermer ve Kumaş, 1974.

Giovanni Anselmo

1934 Yılında İtalya’da doğan sanatçı Giovanni Anselmo; 1964 yılına kadar resim sanatına yönelik eserler vermiş, 1965 yılından sonra ise kavramsal sanat anlayışı doğrultusunda çalışmaya başlamıştır. Heykel montajları ile tanınan Anselmo, doğal olayların ve enerjilerin gözlemlenmesinden esinlenen nesnelere yaratma sürecinde, zıt materyallerin kombinasyonlarından oluşturduğu hareketleri veya fikirleri canlandırmış, kültür ve doğa ilişkisini vurgulayarak tarihsel zamanın geçişi ve evrensel fizik yasalarının sonsuzluğu konularını soyut bir dille irdelemiştir. Organik malzemeler ile inorganik malzemeleri bir arada kullanan sanatçı, çalışmalarında daha çok çeşitli taşlar, sebzeler, bitkiler, granit, demir, pamuk ve ışıktan yararlanmıştır.

118

Görsel 13. Giovanni Anselmo. İsimsiz. Granit, Bakır Tel, Marul ve Talaş, 1968.

Eserlerinde yerçekimi, manyetizma, ağırlık ve parçalanma gibi doğal dünyadaki gizli kuvvetlerin gözlemlenmesinden esinlenerek; var olan nesnelere, çeşitli taşlardan, bitkilerden ve diğer organik maddelerden yararlanan Anselmo’nun “Torsion” isimli çalışmasında, büyük bir çimento bloğunun üzerinde bulunan deri bez çimentoya batırılmış ve ahşap bir çubuk ile tutturularak kendi eksenini etrafında bükülmüş izlenimi verilmiştir. Heykel; bükülmüş bezin

dönme momentini sorunsuz bir şekilde orta parçada tamamlamış, ahşap çubuğun dayandığı yerçekimi ve taşın dikey ağırlığıyla kesişen güç ise bir girdap oluşturacak şekilde harmanlanmıştır.

GörSEL 14. Giovanni Anselmo, Torsione, Beton, Deri Bez, Tahta Çubuk, 1968.

Gilberto Zorio

Zorio çalışmalarında, simyasal ve fiziksel olarak değişen malzemeleri kimyasal ve mekanik süreçlerle ele alan yoksul sanat işleri ile tanınan ünlü İtalyan Arte Povera sanatçıları arasındadır. Kurşun, bakır ve çelik gibi farklı metalleri kullanmış ve eserini hem tarihsel hem de ilkel yaratıcı ifade biçimleri ile ortaya koymuştur. Yerleştirmelerinde oldukça fazla sayıda tekrarlanan beş köşeli yıldız formu, ilham kaynağı olmuştur; Zorio için şans, zaman, tarihi ve astronomik enerjinin sembolik haline gelmiş ve her bir çalışmasında bulunduğu alanın özelliklerine göre göre inşa edilmiştir. İzleyiciye kimyasal - fiziksel yasaları ve rasyonellikten yola çıkarak farklı bir dünyaya bakış açısı sunan eserlerin yapımında ise; çoğunlukla ışık tüpleri, pişmiş toprak, kil, beton, bobinler, kompresörler, ampuller, deri, cirit, kano, kurşun, bakır sülfat, tuz ve katran gibi sıradan malzemeler ve nesnelere kullanılarak üretilmiştir.

119

GörSEL 15. Gilberto Zorio. Kırmızı Yıldız. Alüminyum, Işıklar, Fosfor. 25x240 cm, 2007.

İncelenen örnekler doğrultusunda yoksul sanatın sanatçıları, sanat yapıtının özündeki düşüncüyü vurgulamaya çalıştıkları eserlerde; kullanılan malzemenin saflığına ve anlatılmak istenen düşüncenin en yalın biçimde yansıtılmasına odaklanmışlardır. Geleneksel olan pahalı sanat anlayışı yerine, sanat eserlerinin maddi bir karşılığı olmasına karşı çıkan temel felsefeleri ile eserler üreten ve başlıcaları Mario Merz, Jannis Kounellis, Pino Pascali, Alighiero Boetti, Michelangelo Pistoletto, Giovanni Anselmo, Gilberto Zorio gibi sanatçıları tarafından avangard bir yaklaşımla gündeme taşınan yoksul sanat anlayışı; en sıradan malzemelerin

özgürce kullanımı ile oldukça dikkat çekmiş ve sanatın tarihsel süreci içerisinde çığır açan bir temsil biçimi olarak ortaya koyulan çok çeşitli örneklerle izleyicileri şaşkınlıklara uğratarak sürdürülmüştür.

SONUÇ

Geçmişten günümüze kadar uzanan tarihsel sürece bakıldığında, değişen ve gelişen yapısıyla sanat hareketlerinin, sanatçılar tarafından sürekli olarak şekillendirildiği görülmektedir. Bu süreç içerisinde baş gösteren ve son yıllarda sıra dışı örneklerle varlığını sürdürmesinin yanı sıra güncelliğini hiç yitirmeyen kavramsal sanat ve dalları ise; biçim, estetik ve maddi kimlik gibi yönleriyle geleneksel anlayıştan ayrılmış, ortaya koyduğu düşünsel boyutla farklılaşarak sanat eserinin niteliğini de değişime uğratmıştır. Kavramsal temelli ve deneysel sanat hareketlerinden birisi olan ve “Arte Povera”, “Fakir Sanat” ya da “Yoksul Sanat” gibi ifadelerle isimlendirilen akım; doğanın ve yaşamın öneminden hareketle sanattan para kazanma fikrine karşı çıkmış, sanatçıları tarafından ise sıradan malzemelerin bilinçli olarak kullanılması ile ortaya koyulan çalışmaların önemli birer sanat eserine dönüştürülmesi niteliğiyle fark yaratmıştır. Fikirlerini somut bir şekilde ve oldukça plastik bir dille ortaya koyan sanatçılar, eserleri için gerekli olan her şeyin hali hazırda doğada yeterince var olduğu düşüncesiyle; sanata duyulan saygının doğanın kendisine de duyulması gerektiğini vurgularcasına, gerek mekana, gerek objelere, gerekse canlı varlıklara yeni anlamlar kazandırmışlardır. Genel olarak değerlendirildiğinde Mario Merz, Jannis Kounellis, Pino Pascali, Alighiero Boetti, Michelangelo Pistoletto, Giovanni Anselmo ve Gilberto Zorio gibi sanatçıların şekillendiği akım; ortaya çıktığı dönemde tüketime özenen toplum yapısına göndermelerde bulunan tavrı, karmaşadan uzak durması ve duygusal yaklaşımı ile de oldukça ayrıcalıklı bir konuma yerleşmiştir.

120

Kaynakça

- Antmen, A. (2013). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Artut, K. (2009). *Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Dempsey, A. (2007). *Modern Çağda Sanat Üsluplar Ekoller Hareketler*. İstanbul: Promat Basım Yayım Sanayi ve Ticaret A.Ş.
- Farthing, S. (2014). *Sanatın Tüm Öyküsü*. İstanbul: Hayal Perest Yayınevi.
- Gompertz, W. (2015). *Pardon Neye Bakmıştınız?*, İstanbul: Sel Yayıncılık.

SANATÇI VE AKADEMİSYEN BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DEKİ KADIN KANUN İCRACILARI

Doç.Dr. Pınar SOMAKCI

**İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü Geleneksel ve Modal
Müzikler Anabilim Dalı**

Öz

Kanun, Türk Müziğinin önemli ve temel çalgılarından biridir. Ülkemizde tarihi açıdan uzun bir geçmişi olan kanun çalgısı, hem erkek hem de kadınlar tarafından icra edilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de yetişmiş kadın kanuniler araştırılarak bunlardan sanatçı ve öğretim elemanlarının yaşamları, ülkemizde illere göre dağılımı ve icra tarzları hakkında geçmişten günümüze (2017 yılına kadar) bilgiler vermektir. Bu alanda yapılan ilk çalışma olması açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada kadın kanunilerin, ülkemizdeki tarihçesinden kısaca bahsedilerek, ulaşılabildiği kadarıyla sanatçı, akademisyen, öğretmen, öğrenci, serbest meslekte olan kanunilerin isim listesi verilmiştir. Bunlardan özellikle resmi kurumlarda (trt radyo-tv-kültür bakanlığı vb) kanun sanatçısı ve üniversitelerde akademisyen olarak çalışanlarının, özgeçmişleri, sanatçı kişilikleri ve çalış stilleri hakkında kısaca bahsedilerek, resimli ve icra dinletileriyle örneklendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kanun, kadın kanuniler, kanun eğitimi

121

WOMEN QANUN PLAYERS IN TURKEY WHO WORK IN GOVERMENTAL INSTITUTIONS AS AN ARTIST AND ACADEMICIAN

Abstract

The Qanun, is one of the most important and fundamental instruments of Turkish music. For many centuries people considered the Qanun to be an instrument only for men. But in Turkey, the Qanun which has a long history, is played by both men and women throughout history.

The aim of this study is to provide historically (till 2017) information about women Qanun players who were trained in Turkey. Women Qanunies, particularly those who work in governmental institutions and those who are working as academic instructors of the Qanun will be examined and their artistic personalities as well as their techniques and styles will be illustrated with photos and pictures and exemplified with audio recordings of the performances. This study is significant in the sense that it is the first study conducted in Turkey in this field.

Keywords: Qanun, Qanunies, Women Qanun players, Qanun education

1. Giriş

Ülkemizde Kanun çalgısının kadınlar arasında uzun yıllardan beri çalındığının bilinmesine rağmen 20. yy'a kadar ne yazık ki kaynaklarda kadın kanunilerin isimlerine rastlanamamaktadır. Tarihi açıdan bakıldığında Osmanlı dönemi mûsikî hayatı içinde, kadının rolünü belirleyen ve araştırmacılara ışık tutan kaynakların başında yazılı ve tasviri belgeler gelir. Bu belgeler arasında görsel malzeme sağlayan başlıca tasviri kaynaklar: Osmanlı'nın ilk döneminden 19. yy.'a kadar - "minyatürler", "litografiler", "gravürler" ile 17. yy. Çarşı ressamlarının tasvirleri ve bilhassa son döneme ait "resim", "fotoğraf" ve "kartpostallar", olarak zikr edilebilir (Beşiroğlu, 2017:144)

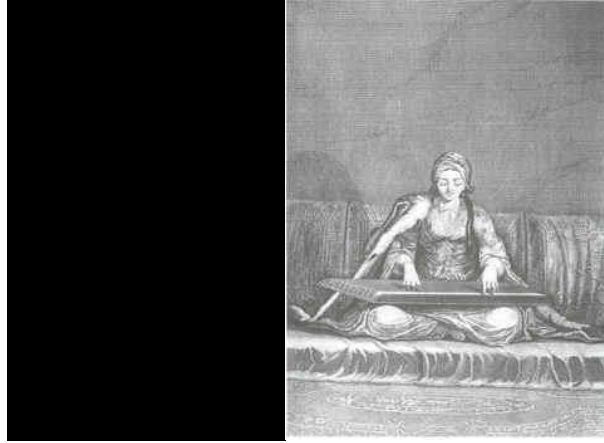
Minyatürlerde sıkça rastlanan sahne anlayışında, genelde kadınlar şarkı söylemekte, çalgılar çalmakta (çeng, kanun, bendir, daire, rebap, ud, kemençe, ney, kopuz vb), ellerindeki çalpara ile dans etmektedir. Bu minyatürlerden 15. yy da Timur sarayında Timur için düzenlenen bir eğlence sahnesinde çalpara çalan bir rakkaseye kadın ve erkek müzisyenler eşlik etmekte ve bunlar arasında kanun ve def çalanın kadın olduğu görülmektedir. Bknz Resim 1 (Beşiroğlu, 2017:144)

Resim 1 : Timur sarayında bir eğlence de kanun çalan kadın kanuni (15.yy)

1699-1711 yılları arasında Fransa'nın İstanbul elçisi **Charles de Ferriol** 1714'de gravürlerden oluşan bir derleme kitabında **Van Mour** adlı bir ressamı gördüklerini tarif ederek Fransa'ya döndüğünde resimlerini çizdirmiştir. Bunlar resimlerin biri kanun çalan Türk kızıdır. Bknz: Resim 2b (Aksoy, 2003:92)

1723 yıllarında ülkemize gelen **G. Scottin**, **Boanni**, **J.E.Liotard** gibi bazı ressamın çizmiş olduğu "Kanun çalan Türk kadınları" figürlerine rastlanmaktadır. Yine 1781-1786 yıllarında İstanbul'da bulunan **Toderin** adlı bir müzisyen, oda müziği çalgısı arasında, sarayda kadınlarca da kanunun çalındığından bahsetmiştir (Aydoğdu Gültekin, Aydoğdu Tahir, 2006, s:25).

Resimler 2: Kanun Çalan Türk Kadınları

(a): G. Scottin, (b): Van Mour(1707/1708) , (c): Boanni(1723) gibi bazı ressamların çizmiş olduğu “Kanun çalan Türk kadınları” figürleri (Aydoğdu Gültekin, Aydoğdu Tahir,2006, s:25), (Aksoy 2003, :93,95).

123

18. yy da Osmanlı topraklarında bulunmuş olan **D’ohsan** ve **Julia Pardoe** gezi notlarında kadınların mesire alanlarında (Küçüksu, Kağıthane gibi) eğlencelere katıldığını, çeng, kanun, tanbur, ney, daire, gibi çalgıları çaldıklarını ifade etmişlerdir (Beşiroğlu, 2017: 154)

19. yy.'da I. Abdülhamit'in kızı Esmâ Sultan'ın (1778-1848), II.Mahmud'un kızı Âdile Sultan'ın saraylarında kızlardan kurulu bir ince saz takımı bulunmaktaydı.

“Haremdeki Yaşam” adlı kitapta şair Leyla Saz saray hatırlarının bir bölümünde; Mısırlı Abbas Paşa, 19.yy da yaşamış olan Abdülmecit Han (182-1861)’ın annesi Bezmiâlem Valide Sultan'a takdim edilen kadınlardan oluşan bir saz takımından bahsetmiştir. Bu takım Hacı Arif Bey, Hacı Faik Bey gibi önemli kişilerden meşk etmiş, bir kanun, bir ud, 2 Arap def’i, ile hanendelerden oluşmaktaydı (Saz, 2012:38) (bkz Resim3)

Resim 3: Kadın Saz Heyeti (1800 lerin sonu)

Kanun Türkiye’de 18.yüzyılın sonlarına kadar mandalsız, 19 yüzyıldan itibaren ise, mandal icadıyla birlikte mandallı olarak icra edilmeye başlanmıştır. Mandal, kanunda icra kolaylığı sağlaması sebebiyle kanun icracılarının kısa sürede artmasına sebep olmuştur. Ayrıca Kanun öğretimi, 20. yy dan sonra özellikle Üniversite kurumlarında yer bulmaya başlayınca, akademik anlamda da hızla hem erkek hem de kadın öğrencilerin yetişmesini sağlamıştır. (Somakçı,P.,2000, s:9)

2. Türkiye’deki Kadın Kanunilerin İsim Listesi

Bu bölümde araştırmalar sonucunda, Türkiye’deki kadın kanuniler; hem öğrenci hem de yetişkin bazında ele alınıp isimleri listelenmeye çalışılmıştır. Buna göre sayı olarak toplamda yaklaşık 150 kanuninin olduğu tespit edilmiştir. (ulaşılabilirdiği kadarıyla ele alınan bu kanuni sayısı, daha da fazla olabilir) Bunların isim listesi alfabe sırasına göre aşağıda verilmiştir;

Asiye Palu, Azize Karakuzu, Aslı Yeşilgül Alay, Aysun Ekin Alakuş, Ayçiler Aliyeva, Aylin Teker, Ayşe Avcı, Ayşe Akpınar, Ayşe Tükel, Ayşe Didem Dilek, Ayşegül Kostak Toksoy, Ayşenur Ergin, Bahar Karakuş , Bahar Aktari Yenilmez, Banu Yaprak, Banu Yılmaz, Begümcan Özen, Bengisu Aydoğdu, Beril Tanrıverdi, Beril Yalçın, Beste Aydın, Betül Özcanlı, Betül Kaplanoğlu, Betül Mutfak, Birsen Tezer, Bihter Akgöl, Birgül Binici, Birgül Işık, Burcu Dursun, Burçin Cantürk, Büşra Küçükdemirkesen, Büşra Naycı, Canan Akdemir, Cansu Ellek , Damla Nur Kısık, Deniz Halilağoğlu, Deniz Özdemir, Derya Aydın, Didem Başar, Didem Butev, Didem Özbakan, Dilek Karakülah, Emine Asrlan, Esra Berkman, Esra Şendil, Esra Şenocak, Esra Baykuş, Elif Uğurtekin, Esin Uydacı Keçeli, Ezgi Nilsu Güneş, Ezgi Kartal, Fatma Kaya , Fatma Nur Eroğlu, Feyza Güven, Fulya Aksağan Funda Süyür, Funda Keklik, Funda Öngör, Fulin Nur, Gamze Dinç, Gizem Kılıç, Görkem Solois, Gül Conkara , Gülcan Karadağlı, Gül Gültaş, Gülşah Can, Gülden Özgediz, Güldeniz Ekmen, Güniz Alkaç, Gülberk Çeşitli, Gülizar Atabay Akdemir, Hacer Tısoğlu, Hande Erdem, Hande Ünal, Hatice Sezen Medine, Hünsa Deniz Ayar, İklim Yüce, İlayda Emine Keskin, İlayda Çeşme, İlkay Olguncan, İpek Meriç Öz, İrşad Kazasoğlu, İrem Solmaz, İnci Hortoğlu, Jale Adem, Kadriye Bozkurt, Kamer Pamukçu, Kibele Çiftçi, Kübra Karaca , Lale Karabay, Leyla Yıldızlı, Mediha Kunt,

Meral Yolaç , Melis Akalay , Melike Leblebici, Minen Çalış, Muattar Demet, Muazzez Hanım, Mukaddes Avgın, Müge Albasar, Münevver Beste Aydın, Naime Sipahi, Nezihe Hanım (Muallime), Nazan Naz, Nesli Sıla Kutsal Uğurlu, Nurcan Keleş, Nurcan Değer, Nuray Dönmez, Özge Doğru, Pınar (Munzur) Somakçı, Rabia Koşar, Refika Ebrar Yel, Ruken Kaplan, Rüya Karalı, Rüya Yardımcı, Saliha Aydın, Safinaz Rizeli, Seda Tüfekçioğlu, Seda Sıla Yücel, Selen Aybarlas, Serap Çağlayan, Serap Aydın, Serap Sönmez, Seranay Kara, Sevgi Uyanık, Sıdal Özçelik, Sibel Susuzlu, Şehriban Kasapoğlu, Şehvar Beşiroğlu, Şeref Hanım, Sonay Koca, Şule Çelikten, Şule Meryem Demirel, Şule Avcı, Şükran Keçeci, Tansel Sarı, Tuana Korkmaz, Tuğçe Pala, Vecihe Daryal, Vuslat Demir, Yasemin Ataç Yıldırım, Yasemin Gül Katırcı, Yağmur Doruk Aksu, Zeynep Yıldız, Zemine Şahin

3. Sanatçı ve Akademisyen Bağlamında Türkiye'deki Kadın Kanunilerin Hayatları ve Sanatçı Kişilikleri

Yukarıda listeye göre, kadın kanunilerin sayısının oldukça fazla olması sebebiyle, akademisyen ve resmi kurumda kanun sanatçıları bazında araştırma ele alınıp sınırlandırılmış, hayatları ve sanatçı kişilikleri tarih sırasına göre kronolojik olarak aşağıda incelenmiştir.

3.1. Muallime Nezihe Hanım

Hakkında çok fazla bilgiye ulaşılamamakla birlikte, Osmanlı Müziği Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü ve Türk Müziği İcra Heyeti Şefi olan Gönül Paçacı'nın "Osmanlı Müziğini Okumak" adlı kitabındaki aktarımına göre, 19 Kasım 1920 yıllarında İcra Heyeti "Tanburi Cemil Bey" konseri vermiştir. Bu konserin programında Kanun sanatçısı olarak Muallime (öğretmen) Nezihe hanımın adı geçmektedir. (Paçacı, G, 2010, s:327)

125

3.2. Muazzez Hanım

Darülelhan Mecmuası 1.sayı dergisinde (1 Şubat 1924) Darülelhanın resmi küşadı" başlıklı yazının Şark Musikisi Muallimleri bölümünde kanuni Muazzez hanımın adı geçmektedir.

Resim 3: 1930 yılları Konya'nın Musikişinas kızları (Saime Yardımcı'nın Konya'da asırlık çınar" adlı albümünden alıntı) (19.11.2015 Konya Aydınlar Ocağı sosyal medya paylaşımı(facebook)

3.3. Nazire Hanım

Müzisyen Şevki Bey'in yeğenidir. Vecihe Daryal'in ilk müzik ve kanun hocasıdır. Pek çok konserlerde yer almıştır. (hakkında fazla bilgiye ulaşamadım)

3.4. Vecihe Daryal (1908-1970)

Web video bağlantısı: <https://www.youtube.com/watch?v=z8FrWBmyUuc>

Vecihe Daryal, Cumhuriyet döneminde yetişmiş önemli kadın kanun sanatçılarındandır. İstanbul'da doğdu. Babası din bilgini Abdülmecit Daryal'dir. İlk müzik eğitimini Şevki Beyin yeğeni Nazire Hanımdan almıştır. Eğitimine ilk konservatuvar sayılan "Darülelhan"da (müzikeyi) devam etmiştir. 1926 yılında kız muallim mektebini bitirdi ve aynı yıl İstanbul radyosuna girdi. 1938 yılına kadar Mesud Cemil, Ruşen Kam gibi üstatlar ile birlikte kanuni olarak çalışmıştır. 1938 yılında Ankara Radyosuna geçti. 1953'te İstanbul Radyosu'na döndü ve ayrıca Konservatuvar İcra Heyeti'ne girdi. Bağdad ve Lefkoşa'da konserlere katıldı. 1966'da kanun icracısı ve hoca olarak tekrar Ankara Radyosu'na geçti. Şeker hastası olan Daryal şeker komasına girerek kaldırıldığı hastanede 12 Kasım 1970 Perşembe günü hayatını kaybetti. (Karadağlı,G. 2015, s:45). Daryal Hasan Ferit Anlar'dan sonra Türk musikisinin en büyük kanun virtüözlerinden biridir. Klasik kemençeci Ruşen Kam ile Ankara Radyosu'nda yaptıkları kayıtlardan bazıları Kalan Müzik tarafından yayınlanmıştır. Güftesi Hikmet Münir Ebcioğlu'na ait "Gül Yüzün Soldukca Ömrümden Siler Her Neş'eyi" adlı Nişaburek makamında müsemmen usulünde bir şarkısı bilinmektedir. https://tr.wikipedia.org/wiki/Vecihe_Daryal Daryal, soliste dikkatli refakati temiz, akıcı ve bol tremolu icrası ile tanınır.

126

Resim 4: Vecihe Daryal Kanun icra ederken

3.5. Naime Sipahi: (?-1974) Kanuni Ama Nazım Bey'in üç kızından biridir. 1960 lı yıllarda İstanbul radyosunda kanun çalmış çeşitli topluluklarla programlara katılmıştır. İstanbul Belediye konservatuvarında öğretmenlik yapmıştır. Ferit Anlar sitilinde bol tremololu, temiz, zarif çalan bir tavrı ile bilinir.

3.6. Hacer Tısoğlu (1953-)

Web video bağlantısı: http://www.dailymotion.com/video/x1e2lm0_hacer-tisoglu-kanun-nalan-cakir-keman-gamze-ege-yildiz-tanbur-havada-bulut-yok_music

Cumhurbaşkanlığı Klasik Türk Müziği Korosunda Kanun Sanatçısı

1953 yılında doğdu. İstanbul Belediye Konservatuvarı'nı sınıf atlayarak iki senede mezun oldu. 1976 yılında İstanbul Devlet Klâsik Türk Müziği Korosu'nun ilk kadrosuna kanun sanatçısı olarak girdi Aynı yıl kurulan İ.T.Ü. Türk Müziği Devlet Konservatuvarı'nda yaklaşık olarak üç yıl Nevzat ATLIĞ, Bekir Sıtkı SEZGİN, Tülün KORMAN, Tülin YAKARÇELİK ve Özdal ORHON gibi hocalarla birlikte görev yaptı. Hâlen İstanbul Devlet Klâsik Türk Müziği Korosu'nda kanun sanatçısı olarak görevine devam etmektedir.

3.7. Güldeniz Ekmen (Yrd.Doç.Dr) (1958-)

Web video bağlantısı: <https://www.youtube.com/watch?v=Kt4VGhLU8dQ>

Medipol Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım Fakültesi Türk Müziği Anasanat Dalında Öğretim Üyesi

1958 yılında doğdu. İlk kanun derslerini ağabeyinden aldı. 1976 yılında İTÜ Devlet Konservatuvarından ilk mezun olarak mezun oldu. Eğitimi boyunca Yesari Asım Ersoy Alaeedin Yavaşca, Bekir Sıtkı Sezgin, Nevzat Atlığ, Selahattin İçli, Erol Deran, Reşat Aysu, Yalçın Tura, Yılmaz Öztuna gibi pek çok değerli hocalarla çalışma fırsatı buldu. Aynı Üniversitede yüksek lisans ve sanatta yeterlik eğitimini tamamladı. Ege Üniversitesi Devlet Konservatuvarı ardından Selçuk Üniversitesi Devlet Konservatuvarı sonra da Fırat Üniversitesi Devlet Konservatuvarlarının kuruluşlarında ve yeniden yapılanmalarında yer aldı.

Öğrencilik yıllarından beri beste çalışmalarını sürdürmektedir. Pek çok bestesi ödül aldı. Farklı formlarda yaklaşık 40 eseri TRT Repertuarına girdi. Yaşamı boyunca pek çok konserlerde yer aldı.

3.8. Gülberk Çeşitli (1963-)

Web video bağlantısı: <https://www.youtube.com/watch?v=IXzmASHAB3I>

İzmir Devlet Klasik Türk Müziği Korusu Kanun Sanatçısı.

1963 yılında İzmir’de doğdu. Dokuz Eylül Ün. Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümünden mezun oldu. Turhan Yalçın ve Nihat İnce’den kanun ve Türk Müziği teorisi dersleri aldı. 1986 yılından beri Kültür Bakanlığı İzmir Devlet Klasik Türk Müziği korosunda kanun sanatçısı olarak görev yapmaktadır.

3.9. Ayşe Tükel (1964-)

İzmir Devlet Klasik Türk Müziği Korusu Kanun Sanatçısı.

1964 yılında İzmir’de doğdu. 1990 yılında Ege Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Temel Bilimler Bölümünden mezun oldu. Kanunu, Ayhan Altınkuşlar, Güldeniz Ekmen, Naci Dercin ile çalıştı. . 1991 yılından beri Kültür Bakanlığı İzmir Devlet Klasik Türk Müziği korosunda kanun sanatçısı olarak görev yapmaktadır.

3.10. Şehvar Beşiroğlu (Prof.-1965-2017)

Web video bağlantısı: <https://www.youtube.com/watch?v=7XO7nVmCkgA>

İstanbul Teknik Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümünde Öğretim Üyesi

1965 yılında doğdu. 1986 yılında Lisans eğitimini İstanbul Teknik Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı, Çalgı Bölümü'nde tamamladı. 1988 yılında aynı üniversitede, Türk Sanat Müziği alanında Yüksek Lisansını tamamlayan Beşiroğlu, 1994 yılında aynı alanda sanatta yeterliliğini tamamladı. Doktora sonrası çalışmalarını 1999 yılında, Amerika'daki Harvard Üniversitesi'nde tamamladı. Kanun derslerini Prof.Erol Deran'dan aldı.

Şu an İstanbul Teknik Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuvarı'nda müdür yardımcılığı, Müzikoloji bölüm başkanlığı görevlerini yürütmektedir. Ayrıca Kantemir Topuluğu adında bir müzik grubunun da üyesidir

3.11. Kamer Pamukçu (1969-)

Dicle Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Öğretim Görevlisi

1993 yılında Ege üniversitesi Temel Bilimler Bölümünden mezun oldu. Kanunu Mehmet Kutluğun ve Güldeniz Ekmen'den aldı. 1993 yılından beri Dicle Üniversitesinde Öğretim Elemanı olarak çalışmaktadır.

3.12. Safinaz Rizeli (1970-)

Web video bağlantısı: <https://www.youtube.com/watch?v=vwtc0P9VNak>

İTÜ Devlet Konservarında Öğretim Görevlisi Repetitör

1970 yılında doğdu. İ.T.Ü. TMDK Çalgı Eğitimi Yüksek Bölümü'nden 1991'de mezun oldu. Eğitimi sırasında Ruhi Ayangil ve İhsan Özer'le kanun çalıştı. 1993'te İ.T.Ü. TMDK'da sanat uygulayıcısı olarak göreve başladı. Bu görevi sırasında Türk Musîkisi üstad sanatçı ve hocalarından olan Bekir Sıtkı Sezgin ve Alaeddin Yavaşca ile çalışarak, özellikle eşlik

konusunda tecrübe kazandı. 2007-2008 eğitim-öğretim döneminde repetitörlüğün yanı sıra, Müzikoloji ve Çalgı Eğitim bölümlerinde kanun eğitmenliğine başladı. Bu görevinin yanı sıra TRT İstanbul Radyosu'nda kanun sanatçısı olarak, solo ve toplu programlarda 10 yıl boyunca akitle görev yaptı. Bu resmi görevlerinin dışında çeşitli müzik guruplarıyla çok sayıda konser verdi, CD çalışması yaptı.

Halen İ.T.Ü. TMDK'daki repetitörlük ve kanun eğitmenliği görevine ve CRR topluluğundaki konserlerine devam etmekte, görev aldığı diğer topluluklarla birlikte yurtiçi ve yurtdışı etkinliklerini sürdürmektedir.

3.13. Serap Çağlayan (1970-)

Web video bağlantısı: https://www.youtube.com/watch?v=cT-nO_usIa0

İstanbul Devlet Klasik Türk Müziği Korosunda Kanun Sanatçısı

1970'de İstanbul'da doğdu. 1981'de İ.T.Ü. Devlet Konservatuvarı Çalgı Eğitim bölümüne girdi. Mezun olduğu 1991'de, İstanbul Klasik Türk Müziği Devlet Korosu'nda misafir sanatçı olarak çalışmaya başladı. Bu dönem içinde aynı okulda yüksek lisans programını da tamamlayarak koronun saz kadrosuna asaleten atandı.

Pek çok cd albümünde kanun çaldı. Halen Cumhurbaşkanlığı Klasik Türk Müziği Korosunda kadrolu kanun sanatçısı aynı zamanda Yıldız Üniversitesi'nde ders saat ücretli Öğretim elemanı olarak görevine devam etmektedir.

130

3.14. Jale Serap Adem (1970-)

Elazığ Devlet Türk Müziği Topluluğunda Kanun Sanatçısı

1970 yılında doğdu. Lise eğitiminden sonra Ankara Kültür Bakanlığında sanatçı Emin Sefa Sağbaş'dan özel kanun dersleri aldı. 1991 yılından beri Elazığ Devlet Türk Müziği topluluğunda kanun sanatçısı olarak çalışmaktadır.

3.15. Pınar (Munzur) Somakcı (Prof.Dr.) (1971-)

Web video bağlantısı: https://www.youtube.com/watch?v=IL9CUk4HO_w

İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü Geleneksel ve Modal Müzikler Anabilim dalında Öğretim Üyesi

1971 yılında doğdu. Selçuk Üniversitesi Müzik Eğitimi Bölümünden mezun oldu. Aynı üniversitede 1995 yılında yüksek lisans, 2000 yılında da Gazi Üniversitesinde doktora eğitimini tamamladı.

131

Kanun eğitimini; lisans eğitimi döneminde, Osman Kürşad Çakır, yüksek lisans eğitimi döneminde Erol Deran, doktora eğitimi döneminde ise Ruhi Ayangil'den aldı. Pek çok üniversite de akademisyen olarak çalıştı ulusal ve uluslar arası gerek solo gerekse toplu icralarda kanun ile konserler, resitaller, seminerler verdi. 3 enstrumantal albüm çalışmasında (Cinuçen Tanrıkıorur Saz Eserleri, Tutku, Rüya-Alaeddin Yavaşca Saz Eserleri) yer aldı.. Başlangıç düzeyine yönelik “Kanun Metodu”, ”Türk müziği Nazariyat ve Solfeji” üzerine ise 4 ciltlik kitapları yayınlandı. 2014 yılından beri “İstanbul Üniversitesi Türk Müziği İcra Heyetinde (OMAR) gönüllü Kanun icra etmektedir. Halen İstanbul Üniv. Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümünde Bölüm Başkanı ve Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır.

3.16. Ayşe Coşkun Ayan (1971-)

Web video bağlantısı:

İTÜ Devlet Konservatuvarında Sanat Uygulamacısı ve Kanun Öğretim Görevlisi

1971 yılında doğdu. 1992 yılında İTÜ Devlet Konservatuvarından mezun oldu. 1995 yılında İTÜ de yüksek lisans eğitimini tamamladı. Pek çok konserde solo ve refakatçi olarak görevler aldı. Kanun hocası Nevzat Sümerdir. Ayrıca Bekır Sıtkı Sezgin, Nevzat Atlığ, Yalçın Tura, Yavuz Özüstün, Abdi Çoşkun, Cüneyt Orhon gibi hocaların öğrencisi oldu. Halen İTÜ Devlet Konservatuvarında Sanat Uygulamacısı ve Kanun Öğretim Görevlisi olarak görevine devam etmektedir.

3.17. Gül Güldaş (1974-)

Web video bağlantısı: http://www.dailymotion.com/video/x1sqeja_sultaniyegah-sazsemaisikubbealti-akademisi-klasik-turk-musikisi-toplulugu_music

İstanbul Devlet Klasik Türk Müziği korosunda Kanun Sanatçısı

132

1974 yılında doğdu. İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Çalgı Eğitim Bölümünden mezun oldu. Kanun hocası Nevzat Sümer'dir.

10 yıllık öğrenimi boyunca İstanbul'da çeşitli musiki cemiyetleriyle yurtiçi ve yurtdışı konserlerine kanunla eşlik etti. TRT ve bazı özel televizyon kanallarının yayınlarına katıldı.

1993 yılında Edirne Kültür Turizm Bakanlığı Türk Müziği topluluğunda kanun sanatçısı olarak göreve başladı. Koruyla beraber pek çok konserlerde yer aldı.cd çalışmalarında yer aldı.

Halen İstanbul Devlet Türk Müziği Topluluğunda kanun sanatçısı olarak çalışmaktadır.

3.18. Ayşegül Kostak (Doç.Dr.) (1977-)

Web video bağlantısı: <https://www.youtube.com/watch?v=viiPj2WhEVY>

İTÜ Devlet Konservatuvarında Öğretim Üyesi

1977 yılında doğdu. Ortaokul- lise eğitimini 1988- 1994 yılları arasında İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Çalgı Eğitim Bölümü'nde tamamlayan Kostak Toksoy, bu bölümde Prof. Şehvar Beşiroğlu ile Kanun çalıştı. 1994 yılında girdiği Kompozisyon bölümünden 1998 yılında birincilikle mezun oldu. Buradaki eğitimi sırasında Prof. Dr. Selahattin İçli, Prof. Emin Sabitoğlu, Prof. Mutlu Torun, Yavuz Özüstün, Dr. Nail Yavuzoğlu gibi hocalardan dersler aldı. 2001 yılında İTÜ'nde yüksek lisans eğitimini, 2002 yılında İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dr. Erol Üçer Müzikte İleri Araştırmalar Merkezi'nde Kompozisyon alanında ikinci Yüksek Lisans Programını tamamladı. 2006 yılında Sanatta Yeterlik Programını tamamladı. 2005 yılında aynı kurumun Çalgı Bölümü'nde akademik kadroya geçmiştir.

Pek çok orkestra ve korolarda konserler (Rusya, İsveç, Almanya, Suriye, Macaristan verdi ve Aşknağme adlı albümde besteleriyle vokal, solo kanunla aldı

Halen İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Çalgı Bölümü'nde öğretim üyesidir.

3.19. Beste Aydın (1977-)

Ege Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Öğretim Görevlisi

Web video bağlantısı: https://www.youtube.com/watch?v=qZMr_XzfTF0

1977 yılında İzmir'de doğdu. 1999 yılında Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarından ikincilikle mezun oldu. 1999-2000 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı'nda müzik öğretmeni olarak çalıştı. 2001 yılında, Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarına Öğretim Görevlisi olarak atandı. 2003 yılında, Ege Üniversitesinde Yüksek Lisans programını tamamladı. 2007 yılında yayınlanan "Kanun Metodu" yazmıştır.

Halen, Ege Üniversitesi Devlet Türk Müziği Konservatuvarında Çalgı Eğitimi (Kanun) ve Müzik Tarihi derslerini vermektedir.

3.20. Funda Süyür (1979-)

Web video bağlantısı: http://www.dailymotion.com/video/x1croqk_funda-suyur-kanun-nihavend-taksim_music

TRT İstanbul Radyosunda Kanun Sanatçısı

1979 yılında doğdu. TRT İstanbul radyosu kanun sanatçısıdır. Müziğe 11 yaşında İ.T.Ü Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Çalgı Eğitim bölümünde kanun ile başladı. Öğrenimi sırasında kanunu İhsan Özer, üslup ve repertuarı Erol Sayan ile çalıştı. Bestelediği saz eserleri Trt repertuarında yer aldı. Trt ye kendi saz eserlerinden oluşan cd çalışması yaptı. Unesco'nun düzenlediği Itri'yi anma konserlerinde yer aldı. Yurt dışında Belçika'nın çeşitli bölgelerinde, Hollanda ve Fransa'da çeşitli gruplarla konserler verdi. Trt yi yurt dışında Türkmenistan, Moskova gibi ülkelerin büyük elçiliklerde vermiş olduğu konserlerle ülkemizi temsil etti. Halen TRT İstanbul Radyosundaki kanun icracılığı ve TRT gençlik korusu şefliği görevini sürdürmeye ve beste çalışmalarına devam etmektedir.

3.21. Esra Berkman (1980-)

Web video bağlantısı: <https://vimeo.com/34310430>

Yıldız Teknik Üniversitesinde Araştırma Görevlisi

134

1980 yılında doğan Esra Berkman, Yıldız Teknik Üniversitesi, Müzik ve Sahne Sanatları Bölümü, Müzik Toplulukları Programı “Kanun” dalından Prof. Ruhi Ayangil'in öğrencisi olarak 2004 yılında mezun olmuştur.

Aynı Üniversitede 2007 yılında yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2012 de sanatta yeterlik programını tamamladı. Erivan Komitas Devlet Konservatuvarı Öğretim Üyesi Prof. Karine Hovanesian ile Ermeni kanun repertuarı üstüne çalışmıştır.

3.22. Güniz Alkaç (1980-) (Yrd.Doç.)

Web video bağlantısı: <https://www.youtube.com/watch?v=ua6l3yvgppw>

Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümü Türk Müziği Anasanat Dalında Öğretim Üyesi(Yrd.Doç)

1980 yılında doğdu. İTÜ Türk Müziği Devlet Konservatuvarı Kompozisyon Bölümünden mezun oldu. Haliç Üniversitesinde 2008 yılında yüksek lisans, 2015 yılında ise Sanatta Yeterlik programlarını tamamladı. 2007-2013 yıllarında Haliç Üniversitesinde öğretim görevlisi ve repetitör olarak çalıştı. Kanun hocası lisans döneminde Prof. Şehvar Beşiroğlu, lisansüstü dönemlerde ise Erol Deran olmuştur.

Pek çok koro ve solo konserler vermiştir.

Halen Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuvarında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

3.23. İrşad Kazasoğlu (1983-)

Fırat Üniversitesinde Öğretim Görevlisi, Gazi Üniversitesinde Doktora öğrencisi

135

1983 Elazığ'da doğdu. 2001 yılında Fırat Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Temel bilimler bölümü mezunu. Guldeniz Ekmen'den kanun dersleri aldı, 2013 yılında Gazi Üniversitesi Güzel sanatlar Enstitüsü müzik bölümünde doktora eğitimine devam etmektedir

2009 yılından beri Fırat Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'nda Öğretim Görevlisi olarak çalışmaktadır..

4. Sonuç

Yapılan araştırmalara göre, tarihi açıdan incelendiğinde 20 yy, 1920 yıllarından önce kaynaklarda resmi olarak kadın kanuni isimlerine ne yazık ki rastlanamamaktadır. Üniversitelerde Türk Müziği eğitime müfredat olarak yer vermeye başlandıktan sonra akademik anlamda sayısı gittikçe artan bayan kanunilerin yetiştiği görülmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye'de bayan kanuni sayısının ulaşabildiği kadarıyla yaklaşık 150 civarlarında olması, kanunun kadınlar arasında da giderek yaygınlaşarak tercih edildiğini gösterir.

2017 yılına kadar incelenen bu çalışma sonuçlarına göre; Ülkemizdeki incelenen kadın kanun sanatçısı (trt tv-radyo-kültür bakanlığı kurumlarında vb) ve akademisyen bağlamında toplam sayı 23 adettir. Bunlar arasında; 15 tanesi akademiysen, 8 tanesi ise kanun sanatçısı olarak ülkemizde çalışmaktadır. İller bazındaki dağılımına bakılacak olunursa; bunlardan 16 kanuni İstanbul'da, 3 kanuni İzmir'de, 2 kanuni Elazığ'da, 1 kanuni Diyarbakır'da ve 1 kanuni de Bursa'da ikamet etmektedir.

ŞEHİR	SANATÇI	AKADEMİSYEN	TOPLAM
İSTANBUL	5	11	16
İZMİR	2	1	3
ELAZIĞ	1	1	2
DİYARBAKIR	-	1	1
BURSA	-	1	1
			23

İcra özellikleri açısından incelendiğinde; kadınların kendi yapısal estetik zerafetini, kanuna rahatlıkla aktardıkları gözlemlenmiştir. Genellikle notaya bağlı, sade, temiz, yumuşak, yalın, icra tarzı ön plana çıkmaktadır.

136

5. Kaynakça

- Aydogdu G. Aydogdu T., (2006). *Kanun Metodu*, Ankara: Yurtrenkleri Yayınevi.
- Aksoy, B. (2003). *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki*, İstanbul: Pan Yayınevi.
- Beşiroğlu, Ş.ve Çak, Ş.(2017) *Kadın ve Müzik*, İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Karadağlı, G.(2015). *Kanun Metodu 1-2-3-4*, Gaziantep: Karadağlı Müzik Yayınları.
- Mutlu,Ü.(1985). *Kanun Metodu 1*, İstanbul: Günlük Ticaret Gazetesi Yayınları.
- Paçacı, G. (2010). *Osmanlı Müziğini Okumak*, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Saz, L.(2010). *Haremde Yaşam*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Somakçı,P.(2001), *Kanun Öğretimine Giriş*, İstanbul:Haliç Üniversitesi Yayınları.
- ULUÇAY, Ç. (1980). *Padişahların Kadınları ve Kızları, Harem*, Ankara: TTK Yayınları.
- Kanun İcracılarıyla yapılan kişisel görüşmeler (Kibele Çiftçi, Güniz Alkaç, İrşat Kazasoğlu vb)
- Çeşitli sosyal medya hesapları (facebook, whatsapp, twitter, instagram vb)
- Kanun icracılarının video örnek dinletileri :

Vecihe Daryal: <https://www.youtube.com/watch?v=z8FrWBmyUuc>

Hacer Tısoğlu: http://www.dailymotion.com/video/x1e2lm0_hacer-tisoglu-kanun-nalan-cakir-keman-gamze-ege-yildiz-tanbur-havada-bulut-yok_music

Güldeniz Ekmen: <https://www.youtube.com/watch?v=Kt4VGhLU8dQ>

Gülberk Çeşitli: <https://www.youtube.com/watch?v=IXzmASHAB3I>

Şehvar Beşiroğlu: <https://www.youtube.com/watch?v=7XO7nVmCkgA>

Safinaz Rizeli: <https://www.youtube.com/watch?v=vwtc0P9VNak>

Serap Çağlayan: https://www.youtube.com/watch?v=cT-nO_usIa0

Pınar (Munzur) Somakçı: https://www.youtube.com/watch?v=IL9CUk4HO_w

Ayşe Coşkun Ayan: <http://www.dailymotion.com/video/x2tq2zv>

GülGüldeş: http://www.dailymotion.com/video/x1sqeja_sultaniyegah-sazsemalisi-kubbealti-akademisi-klasik-turk-musikisi-toplulugu_music

Ayşegül Kostak: <https://www.youtube.com/watch?v=viiPj2WhEY>

Beste Aydın: https://www.youtube.com/watch?v=qZMr_XzfTFO

Funda Süyür: http://www.dailymotion.com/video/x1croqk_funda-suyur-kanun-nihavend-taksim_music

Esra Berkman: <https://vimeo.com/34310430>

Güniz Alkaç: <https://www.youtube.com/watch?v=ua6l3yvgppw> adreslerinden erişildi

(ET: 01.06.2017)

OSMANLI SARAYLARINDA UYGULANAN MÜZİK EĞİTİMİ ve MÜZİK KURUMLARI

Doç.Dr. Pınar SOMAKCI

İstanbul Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzikoloji Bölümü

Öz

Eğitim insanları ve toplumları yetiştiren, geliştiren hayatın ayrılmaz bir parçasıdır. Eğitimsiz bir hayat düşünülemez. Tarihimize bakıldığında, eğitime uzun yıllardan beri önem verildiği, açılan çeşitli kurumlarla eğitimin desteklendiği görülmektedir.

Kültür ve eğitim alanlarından biri olan “müzik”, Türkler için çok eski yıllardan beri önemli olmuş, dini ayin, savaş, barış, cenaze, düğün gibi çeşitli etkinlik ve kutlamalarda müzik her zaman kullanılmıştır. Tarih boyunca başa geçen hükümdarlar tarafından, sanatçı ve müzisyenler, teşvik ve himaye edilerek desteklemiş, müzik eğitimine önem verilmiştir.

Osmanlı devletinde müzik eğitimi ülke çapına yayılmış çeşitli kurumlar tarafından verilmiştir. Bunlar içinde “Enderun-i Hümayun”, “Mehterhane-i Hümayun”, ve “Musika-i Hümayun”, saray içinde olan başlıca müzik eğitim kurumlarıdır. Bunların dışında “Mevlevihaneler”, “Özel meşkhaneler”, Sivil yapılanmalar (esnaf loncaları, cemiyet ve dernekler), “Tanzimat sonrası açılan müzik okulları” ise, saray dışında yürütülen başlıca müzik eğitim kurumları arasındadır. Osmanlı Döneminde müzik eğitimi “meşk” usulü denilen “usta-çırak” ilişkisiyle yürütülmekteydi. Yani meşk usulü, müziğimizi oluşturan makam, usul, repertuvar vb. bilgileri ve inceliklerini üstatdan dinleyerek öğrenme, tekrarlama, ezberleme esasına dayanan, böylelikle söz ve saz eserlerinin yüzyıllar boyu nesilden nesile intikalini sağlayan bir yöntem olarak, 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar sürdürülmüştür. Daha sonra Batı etkisiyle kurulan konservatuvarlarda da kısmen de olsa bu yöntem uygulanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, uzun bir süre tarihimizde hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti saraylarında uygulanan müzik eğitimi ve başlıca kurumlarını incelemek, saray dışında açılmış olan kurumların da sarayla olan bağlantısı ortaya koymaktır. Ayrıca bu kurumlardaki ders işleyişleri incelenerek müziğe verilen önemin derecesini ortaya koymaktır.

Sonuç olarak, Osmanlı saraylarındaki müzik eğitim kurumlarının yapısal özellikleri ve önemi hakkında edinilen bilgilerle, eğitim kurumlarının işleyişi, düzeni ve kullandıkları öğretim metotları açısından genel değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Müzik Eğitimi, Müzik Eğitim Kurumları, Meşk

MUSIC EDUCATION AND MUSIC INSTITUTIONS IN OTTOMAN PALACES

Abstract

Education is an indivisible part of life which develops people and societies. Without the education, life can not be thinking. When one examines our history, it can be seen that

Education have been supported by the foundations that were open by Otoman and Turkish rulers.

Music had been always used as one of the department of education system in some ceremonies like weddings, funerals, and religious rituals by Turkish tribes and states. Turkish rulers had supported musicians and patronized them.

Music education was carried on by some foundations in Ottoman Empire. The most important of them were Enderun-i Hümâyûn, Mehterhâne-i Hümâyûn and, Musika-i Hümâyûn. Apart from these governmental foundations some non- governmental foundations had provided music education for people in the Ottoman state. These were, Meskhane (private music education centers), and private music schools.

The main musical education system was “meskh” education system in Ottoman empire. This system was based on the musical relationship between pupils and tutors. Basically this system based on principal of “the pupil imitates tutor”. The pupils memorise every rhythmic and melodic aspects of musical pieces and imitates the way of his or her tutors do. This system that made possible to transfer of the instrumental and vocal pieces along the generations, had been used by the first quarter of 19th century.

The aim of this study is examining to Ottoman musical education systems that were carried on in palaces and the other foundations that were placed out of palaces, like the public schools and music societies. Ottoman Empire has a special education that was based on life-long education principle.

Additionally, we carried out evaluation about fundamental aspects of these foundations and their importance for Ottoman music history in conclusion chapter of this work.

140

Keywords: Ottoman Empire, Music Education, Music Institutions, Meskh

Giriş

Eğitim yaşamımızın ayrılmaz bir parçasıdır. Türkler tarih boyunca da eğitime oldukça önem verilmişlerdir. Osmanlı Devleti’nde eğitim, sibyan mekteplerinden medreselere ve oradan da tekkeler ve meclisler gibi yaygın eğitim kurumlarına kadar geniş bir yelpazeye yayılmıştır (Ekmeleddin, 1999, s.251).

Yaklaşık altıyüz yılı kapsayan Osmanlı döneminin uzun süre tarih sahnesinde kalmasının en önemli nedenlerinden biri, kurmuş olduğu kendine özgü eğitim sistemidir. *Hayat boyu eğitim prensibine dayanan bu sistemin yine önemli unsurlarından biri de müzik eğitimidir.* (Toker ve Özden, 2013, s.107) Saraylarda müzik teşkilatlarına yer verilmiş, musikişinaslar genellikle hükümdarlarca desteklenmiştir.

Osmanlı döneminde müzik öğretimi, “meşk” adı verilen bir yöntemle sağlanmaktaydı. Bu konuda Cinuçen Tanrıkorur bir kitabında şöyle söylemektedir; “*Meşk, Hattan sonra musiki eğitiminde de kullanılan ustadan-çırağa bir öğretim. Amaçlı olarak kesinlikle notasız (çünkü nota hafızayı körelttiği gibi üslubu da yok eder) ama mutlaka güfte ezberletilip usûl vurularak uygulanan bu metot, Türk Müziğinin nesilden nesile aktarılmasında*

yegâne âmil olmuştur. Aşık Paşa da(ö:1333) ünlü Garipnâme'sinde “okumakla yazmakla olmaz, tâ üstaddan görmeyince” diyor”(Tanrıkorur, 2005, s.208).

Yine meşk konusunda Cem Behar ise şöyle diyor; “Bundan 80-90 yıl öncesine kadar Geleneksel Osmanlı/Türk Musikisinin öğretimi ve aktarımında “meşk” adı verilen yöntem kullanılırdı. Hem ses-saz icracılığı öğretimi hem öğrencilerin bir repertuvar edinmeleri, meşk yoluyla gerçekleşirdi. Meşkin en önemli özelliklerinde biri de eserlerin usul vurularak öğretilmesiydi. Böylece eserin talebenin hafızasına nakşedilmesi sağlanırdı”(Behar, 2006, s.10-16).

Buradan anlaşılacağı üzere Osmanlı, müzik öğretimde etkili ve kalıcı bir yöntem olan “meşk” öğretim yöntemini, uzun süre tercih etmiş ve kullanmıştır. Meşkte amaç, müzik dağarcığını ve inceliklerini olduğu gibi öğretmek, gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktır. Yapılan araştırmalarda yaklaşık dört yüzyıl Türk Müziğinde eğitim-öğretiminde yer bulan meşk sistemi 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam etmiş, daha sonra Batı etkisiyle kurulan konservaturlarda kısmen de olsa bu yöntem uygulanmıştır.

Osmanlı saraylarında dönem dönem ağırlıklı; Askeri, Dini, Klasik Türk Müziği, Halk Müziği ve Batı Müziği olmak üzere hemen hemen tüm müzik türlerinden oluşan disiplinlerarası icralar yapılmıştır (Toker, 2016, s.181).

Osmanlıda müzik eğitimi ülke çapına yayılmış çeşitli kurumlar tarafından verilmiştir. Bunlar, saray içinde ve saray dışında olmak üzere iki başlık altında incelenebilir.

Saray içinde olan başlıca müzik eğitim kurumları şunlardır:

- Enderûn-i Hümayûn
- Mehterhâne-i Hümayûn,
- Mûsika-i Hümayûn

Saray dışında olan başlıca müzik eğitim kurumları ise şunlardır:

- Mevlevîhaneler ve
- Özel Meşkhâneler, Cemiyetler, Dernekler
- Loncalar
- Tanzimat sonrası açılan müzik okulları sayılabilir.

Bu çalışmada bu kurumlardan daha çok saraylarda olanlarına ayrıntılı olarak yer verilmiş ve incelenmiş, diğerleri ise sarayla olan bağlantıları açısından incelenmiştir.

Saraylardaki Müzik Eğitim Kurumları

1) Enderûn-i Hümâyûn

Doğrudan doğruya padişahın şahsına bağlı olan Enderun Mektebi, I.Murad tarafından kurulmuş (1362-1389), II.Murad (1421-1451), Fâtih Sultan Mehmed (1451-1481) ve II.Bayezid (1481-1512) döneminde gelişmiştir.

Enderûn Mektebi Osmanlı Devleti'nin kudretini muhâfaza etmek için nitelikli insan yetiştirmek amacıyla kurulmuş bir eğitim müessesesidir (Demirgen ve Sazak, 2014, s.29)

Her öğrencinin yeteneğine göre Enderûnda iki tür eğitim verilmiştir. Bir yandan ilim adamları ve sanat ustaları tarafından günlük eğitim yapılırken bir yandan da Enderûnlu subayların idaresinde askeri eğitim verilmiştir. Enderûn'da musîki öğrenimi titizlikle yapılmış, müziğe yatkın gençler belirlendikten sonra saz ve ses sanatkarı olmak üzere meşkhâneye gönderilmişlerdir (Öztürk,2005, s.7)

Meşkhâne, meşk yapılan yer anlamına gelmektedir. Meşkhânedeki yapılan eğitimin bir ders saati yoktur. Meşkhâne sabahtan akşama kadar açık olup ve burada sürekli müzik yapılmıştır. Meşkhâne bir talim odası niteliğinde olup, akşama kadar açık olan bu odada mehter müziği de olmak üzere üstatlar tarafından meşk yolu ile müzik öğretilmiştir. Meşkhânedeki en az on dört yıllık eğitimi aldıktan sonra üstatlar gelip meşkhânedeki oturlar buradaki öğrencilerde gelip üstatların karşısında oturmuşlardır. Eller dizlere vurularak saz eşliğinde veya sazsız müzik eserleri öğretilmiştir. Çok sayıda ses ve saz sanatçısından oluşan bu odayı “sazende başı” denilen şef yönetmiştir (Öztürk, 2005, s. 7)

Sarayın en önemli teşkilatlarından biri olan Enderun mektebinde müzik derslerinin yanı sıra matematik, geometri, hukuk, tarih, mimari, Türkçe, Arapça, Farsça, İslami bilimler gibi pek çok alanda eğitim verilmiştir (Baykal, 1953, s.5).

İ.Hakkı Uzunçarşılı saraydaki müzik ve çalgı derslerinin Sultan II.Murat Han (1421-1451) zamanında başladığını belirtmektedir. Bu dönemde aynı zamanda Bursa ve Edirne saraylarında önemli müzisyenlerin olduğu ve talebe yetiştirdikleri ifade edilmektedir(Uzunçarşılı, 1977, s.79, 161).

İstanbul'un fethinden sonra yönetim merkezi Topkapı Sarayı olmuş ve müzik çalışmaları burada devam etmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde Enderun mektebi ilim ve sanat açısından en parlak dönemini yaşamıştır. Enderun'a bir müzik okulu fonksiyonu kazandırılarak müzik eğitiminin kurumlaşması yine Fâtih döneminde gerçekleşmiştir. Dönemin usta bestekar ve icracıları saraya davet edilmişler bunlardan biraz daha güven kazanmış olanları Enderun'da hocalık yapmıştır. Örneğin; Dede Efendi, Şakir Ağa, Tanburi Zeki Ağa, Kemani Ali Ağa verilebilir. (Özden, 2015, s.40).

Mekan olarak, saraya alınan çocukların müzik eğitimi için çoğunlukla XVII. yüzyıla kadar Topkapı Sarayı'nda Enderun'daki Büyük ve Küçük Odalar tahsis edilmiş, IV. Murad döneminde bu faaliyet Seferli Koşu'na nakledilmiştir. Burada yetenekli olanlar meşkhâneye kaydedilip bir ustanın yanına çırak olarak verilmiştir Lalaları mûsikişinas olanlar ilk derslerini onlardan aldıktan sonra derslere devam ederek ustalaşır ve saraydaki fasl-ı hümâyuna katılmışlardır. Osmanlı döneminde pek çok ünlü mûsikişinasın Enderun Mektebi'nden yetiştiği bilinmektedir.(Özcan, 2007, s.580)

“Dersler hazine ve has odalı mûsikişinas Enderûnlular tarafından verildiği gibi, saray dışından tutulan maaşlı öğretmenler tarafından da verilmiştir. Bu hocalar İstanbul'daki en usta hânende

ve sâzendeler arasından seçilmişlerdir. Derslere “meşkhâne” adı verilen odada haftanın belirli günlerinde saat dokuz civarında başlanmıştır Öğlene kadar Türk Müziği (Sâzendegân-ı Hâssa) öğlenden akşam saatlerine kadar, rakkaslar ve mukallitler (dansçılar ve soytarılar), akşam vakitlerinde ise mehter takımı eğitim görmüştür”(Toker ve Özden, 2013, s.110).

Enderun'da tahsil edebilmek İslâm dünyasının dört bucağından gelen öğrenciler için, büyük bir şeref ve imtiyaz teşkil etmiştir. Bir nevi o dönemlerde üniversite eğitimi niteliği taşımaktaydı.

Yapılan araştırmalara göre, Osmanlı sarayında doğrudan Padişaha bağlı olarak açılmış Enderun Mektebindeki müzik eğitiminin ders saatlerine özen gösterilmesi açısından ne kadar düzenli, ciddi olduğu anlaşılmaktadır. Derler askeri, sivil bürokrat başta olmak üzere herkese yönelik olarak verilmiş, alanında uzman hocalar tarafından verilmesi ise müzik eğitime verilen önemi kanıtlar nitelik taşımaktadır.

2) Mehterhâne-i Hümayun

Mehterhâne Osmanlı döneminde askerî müzik yapmaktan sorumlu kurumdur. İstanbul başta olmak üzere eyalet ve vilâyet merkezlerinde ve kalelerde mehter takımları mevcuttur. “*Savaşta ve barışta çeşitli görevler üstlenen mehterhâneler mûsikişinasların yetiştiği önemli birer merkez durumundaydı. Mûsikişinasların bu kurum için bestelediği eserler dönemin müzik repertuarına büyük katkı sağlamıştır II. Mahmud devrinde mehterhânenin kaldırılmasından sonra bu kurumun işlevini Muzika-i Hümayun olarak devam ettirmiştir*” (Özcan, 2007, s.580).

Eskiden sadece davul ve kös'lerin kullanıldığı askeri müzik, Osmanlı zamanında kurumlaşmaya başlamıştır. Tarihi Orta Asya'daki Türk boylarına kadar uzanan mehter'in teşkilatlanma süreci Osman Gazi zamanına kadar dayanır. Savaş tekniği olarak kullanılan mehter müziğinin amacı, çok uzaklardan duyulan ve gitgide yaklaşan gök gürültüsüne benzer sesiyle düşmanın moralini bozarak, savaşı güç bırakmamak, korkutarak teslim olmalarını sağlayarak insan kıyımını önlemektir.

Mehter'in ikamet ettiği binalara mehterhane denmektedir. Bunun içersinde meşkhane, koğuş, yemekhane gibi kışlalar(salonlar) bulunmaktaydı. Müzik eğitimi bu meşkhanelerde verilmekte idi. Mehter müziği icracıları, görevliler ve öğrenciler bu kışlalarda barınırlardı. (Özden,2015:45). Başbakanlık Osmanlı Arşivi 9623 nolu Topkapı Sarayı Müze Arşivi defterinde; Fatih Döneminde Tabl-ı alem mehterinin isim listesini veren bir belgede öğrenciler bölümü 52 kişi olarak verilmiştir (Toker ve Özden, 2013, s.110)

Mehterhanedeki öğrenciler genellikle devşirmelerden seçilerek, eğitimlerine usul ile başlanmıştır. Üngör'e göre; bu usullerin başlıcaları; “*çenber, ceng-i harbi, semai, hafif, sakil, sofyan, devr-i hindi*” vb usulleridir (Üngör, 1966, s.11). Sanal'a göre de Mehterde kullanılan balıca müzik formları şunlardır; “*peşrev, saz semaisi, türkü, murabba, raksiye, kalenderi* vb (Sanal, 1964, s.28). Öğrenciler usul eğitimden sonra, yetenekleri doğrultusunda, diğer çalgı bölüklerine ayrılmışlardır. Özcan'a göre başlıca çalgı bölükleri şunlardır; “*Zurna, boru, nakkare, zil, davul, kös bölümü*” (Özcan, 2003, s.545).

Mehterhane de müzik öğretiminin hiyerarşik yapıda olduğu yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır. Buna göre Mehterin müzik eğitiminden. “mehteranbaşı” adlı kişi sorumlu olup, öğrencilerin yetişmesinden repertuar seçimine kadar bir çok konuda karar veren kişidir. Günümüzde bir tür orkestra şefi görevine benzetilebilir.. Ayrıca her bölümün eğitiminden de o bölümün başında bulunan nefer, mehterbaşına karşı sorumlu kişidir. (Toker ve Özden, 2013,s.111).

Sanal, bir kaynağında mehterin eğitimi için dışardan bazı musikişinatların da ders vermiş olabileceğini şu sözleriyle belirtmektedir; “*Sultan IV. Mehmed döneminde nefir muallimi ve hanende Recep Çelebi'nin mehterhanede nefir(boru) dersi verdiğiyle ilgili belgeler vardır*” (Sanal, 1964, s.28)

Buraya kadar yapılan araştırmalardan anlaşılacağı üzere, Mehter müziği, askeri alanda çok eski yıllardan beri öncelikle savaşları kazanmada ve düşmanı korkutmada en etkili yöntem olmuştur. Yine önemli günlerde ve törenlerde görkemli yapısıyla Osmanlının gururu olmuştur. Bu nedenlerle, mehterin müzik eğitime Osmanlıda önem verilmiş, özen gösterilmiş, gerektiğinde dışarıdan alanında uzman hocalar saraya getirilmiştir. Yine kaynaklardan mehter müziğinin repertuvarının, zaman içinde yapılan yeni bestelerle zenginleştirilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

3) Mûsika-i Hümayûn

Osmanlı İmparatorluğunda 19. yüzyıl, pek çok alanda köklü değişikliklerin yaşandığı bir dönem başlangıcı olmuştur. Müzik alanında önemli değişiklerin başında II. Mahmut (1808-1839) döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından (1826) Mehterhanenin de kapatılmasıdır. Bunun yerine kurulan ordu için yeni bir askeri müzik bölüğüne ihtiyaç duyulmuş ve "Musikâ-i Hümayûn" adıyla bir bando bölüğü kurulmuştur.

Bu kurumda yeniden yapılanmaya gidilmiş ve bu çalışmalar, yalnızca askeri müzikle sınırlı kalmamıştır. Bandonun yanı sıra orkestranın da kurulmasıyla birlikte Batı müziğinin saray ve çevresince tanınması, sevilmesi, daha sonra da toplum tarafından dinlenip benimsenen bir müzik türü haline gelmesi amaçlanmıştır (Güdek ve Kılıç, 2016, s.91)

"Bu kurumda müzisyen ihtiyacı, Enderun'daki yetenekli gençlerden karşılanmış, çalışmalara 1827 yılında başlanmıştır., Öncelikle Enderun'dan alınan müzisyen gençlere, bando çalgıları öğretilmiştir. Bu eğitim önce Türk hocalar tarafından vermeye çalışılmış ancak müspet sonuçlar alınamaması üzerine bandonun eğitimlik ve şeflik görevine Fransız Mösyö Manguel getirilmiştir. Bazı kaynaklarda belirtilenlere göre Manguel başarılı olamayınca yerine; 1828 yılında İtalyan Guiseppe Donizetti tayin edilmiştir" (Özden, 2015, s.52).

145

Mûsika-i Hümayûn'da ilk ciddi eğitim, Donizetti'nin göreve gelmesiyle başlamıştır. Donizetti ilk olarak batı nota yazım sistemini bando üyelerine öğretmek için, öncelikle müzisyenlerin bildiği "Hamparsum" nota yazım sistemini öğrenmiş, bu sistemin batı müziğindeki karşılıklarını gösteren bir çizelge hazırlayarak, batı nota yazım sistemini öğretmiştir. Ardından enstrüman icrâsı ile ilgili problemleri çözmeye çalışmış, icrâya dayalı bir eğitim sistemi geliştirmiştir. (Gazimihal, 1955, s.56).

"Zamanla öğretim kadrosuna yerli ve yabancı öğretmenler eklenerek Musika-i Hümayûn'daki eğitim faaliyetine devam edildi. Yurt dışından gelen mûsikî üstatları ve Musika'dan yetişen öğretmenler çalgı eğitimi vermeye devam etti. Eğitim faaliyeti ilk kurulduğu yıllarda şu anda İstanbul Teknik Üniversitesine ait olan "Taşkışla" binasında yapılmakta idi, ardından bu faaliyete "Çırağan Sarayı" müştemilatında bulunan Musika binasında devam edildi". (Toker ve Özden, 2013, s.115)

Bandonun başına geçen Donizetti Paşa, Guatelli Paşa, Arenda Bey'in şeflik dönemlerinde kısmen meşk usulü uygulanmış, II. Meşrutiyet'in ardından Saffet (Atabinen), Zati (Arca) ve Zeki (Üngör) Bey'lerin şeflik dönemlerinde ise eğitim, daha kurallı ve sistemli bir hal almıştır. Saffet Bey'in şef olmasının ardından, eğitimde yeni ve daha ciddi bir dönem başlamıştır. Bu

dönemde yayınlanan nizamnâmelerle öğrenci alımı ve terfi gibi konular kurallara bağlı hale gelmiştir. Kendi sazları ile ilgili özenli ve disiplinli bir eğitim alan öğrencilere, ayrıca bona, müzik nazariyatı, piyano, keman, armoni, müzik imlası ve müzik tarihi dersleri verilmiştir (Aksoy,1985,s.1205).

“Mûsika-i Humâyûn, tarihte örneğine çok az rastlanabilecek geniş kadrosu ve teşkilatıyla bir çeşit merkezi sistemle yönetilen kurum hüviyeti taşımaktadır. Mûsika-i Humâyûn önceleri bando ve orkestra olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. Bando koro ve orkestraya doğru gelişme göstermiş, bando-orkestra işbirliği de Cumhuriyet'ten sonraki düzenlemelere kadar devam etmiştir. Sonradan kurulan Türk musikisi bölümü, fasıl heyeti ve müezzinan kısımlarından oluşmaktaydı. Müezzinler fasıl heyetinde de yer alabilecek şekilde yetiştirilmiş, usul ve makam bilen hanendeler olup asıl işleri beş vakit namazda, saraydaki dini törenlerde, özellikle cuma ve bayram selamlıklarında görev yapmaktı. Fasil heyeti; fasl-ı atik ve fasl-ı cedid olarak ikiye ayrılmıştı. Fasl-ı atik Türk müziği sazlarıyla Türk müziği örneklerini seslendiriyordu. Hamamizade İsmail Dede, Dellalzade İsmail Efendi, Sermüezzin Rifat Bey, Haşim Bey, Hacı Arif Bey, İsmail Hakkı Bey, Refik Fersan ve Münir Nurettin (Selçuk) gibi önemli musiki üstatları bu bölümde çalışmışlar veya yetişmişlerdir. Fasl-ı ceddin Batı müziğinin majör-minör dizilerine yakın makamlarda bestelenmiş, peşrev, saz semaisi, şarkı, köçekçe ve oyun havalarının armonize edilmesiyle oluşan bir repertuarı vardı. Bu toplulukta icra, bagetli bir şef yönetiminde Türk ve Batı müziği sazlarının iştirakiyle yapılmaktaydı.(Özcan, 2006, s.422).

Buraya kadar yapılmış olan araştırmalardan anlaşılacağı üzere; Mûsika-i Humâyûn'da kuruluş tarihi 1827'den, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar birçok gelişme ve değişimler yaşamıştır. Bu gelişim ve değişimler başa geçen padişahların müzikle ya da Batı müziği ile olan ilgilerine göre değişiklik göstermiştir. Yine bu kurumda pek çok önemli müzisyen çalışmış veya yetişmiştir. Özellikle Türk gençlerinin Batı müziği ile tanışıp ilgilenmelerinde bu kurumun etkisi büyüktür.

146

Saray Dışındaki Diğer Müzik Eğitim Kurumları

Saray dışında açılmış olan kurumlar, daha çok Osmanlı sarayı ile olan bağlantısının derecesine göre yüzeysel ele alınmıştır. Bu kurumlardan saraya gelen hoca isimlerinden örnekler verilmiştir.

1) Mevlevihâne

Mevlevihaneler, Osmanlı saraylarında mevcut olan bir eğitim kurumu değildir ancak orada yetişen önemli müzisyenlerin saraya hoca olarak girmesi-çıkması bakımından kısaca bahsetmek gerekir

Mevlevihaneler, ciddi müzik eğitimi veren dergâhlarıyla müziğin gelişmesinde önemli bir görev almış özellikle İstanbul başta olmak üzere ülke geneline yayılmış tekkeleriyle yine önemli müzisyenlerin yetişmesinde rol oynamıştır. Bunların bazıları hoca olarak saraya kabul

edilmişlerdir. Bunlara örnek olarak; Neyzen Salih Dede, Sayit Dede, Yusuf Paşa, Salim Bey, Kanuni Ethem Efendi gibi isimleri verilebilir. Mevlevî dergâhlarında Mevlevî müziğinin yanında dinî ve din dışı müziğin her çeşidi öğretilmekteydi. Burada her türlü müzik icrası ve meşkinin yanında müzik konusunda sohbetler edilir, ayrıca semâ meşki de yapılarak semâzen yetiştirilirdi. Anadolu'nun en ücra ve küçük şehirlerinden başka imparatorluğun Balkan ve Ortadoğu eyaletlerinde de açılmış olan Mevlevîhâneler Osmanlı müziğinin yayılmasında başlıca rolü oynadılar.

“Tanzimatın ilanından evvel ki süreçte Enderûn’dan sonra müzik eğitiminin sistematik olarak verildiği en önemli kurum Mevlevîhâneler olmuştur. Bunda Hz. Mevlâna’nın mûsikî ve semaya olan muhabbetinin büyük önemi vardır. Mevlâna Allah ve din düşüncesini müziğin etkileyici ifade biçimiyle güçlendirmiştir” (Düzgüner, 2007,s.203).

Bu kurumların dışında; Osmanlı saraylarının dışında özel meşkhaneler ve loncalarda da müzik eğitimi faaliyetleri sürmüştür.

2) Özel Meşkhaneler, Cemiyet ve Dernekler

Osmanlı Devleti'nde mûsiki hocalarının evde ders verme âdetinin saraydaki câriyelerin evlerine derse gönderilen hocalarla başladığı söylenebilir. XVII. yüzyıldan sonra kız çocukları, saz öğrenimleri ve büyük formda sözlü eserlerin meşki için hocaların evlerine gönderilmeye başlanmıştır. Böylelikle bu sefer saraydan dışarıya müzik eğitimi için çıkışlar olmuştur.

Bu konuda Cinuçen Tanrıkorur bir kaynağında şunları söylemiştir: *“gerek erkek, gerek kız çocuklarının mûsikî eğitimi için Enderûn'da öbür konularda olduğu gibi, sadece saraydan değil, dışarıdan hocalar da görevlendirilirdi. XVII. Yüzyıldan sonra kız öğrenciler, öğrenimi zor ve uzun süre alacak sazlarla büyük formda sözlü eserlerin meşki için hocaların evlerine gönderilmeğe başlandı”*(Tanrıkorur, 2003, s.31).

II. Mahmud döneminde Enderun'un itibarını kaybetmesiyle zayıflayan Türk müziği-saray münasebetlerindeki bu olumsuzluk konaklara da yansımış, neticede saray ve konaklardaki müzik toplantıları yerini evlerdeki toplantılara ve son dönemlerde halkın kurduğu müzik cemiyetlerine bırakmıştır. Bu tür toplantıların düzenli ve uzun süreli olmasında ev sahibinin kişiliği önemli rol oynamıştır.

“Tanzimat'tan sonra İstanbul'da konaklarında mûsiki toplantıları tertip edenler arasında nota koleksiyoncusu Yesârîzâde Necib Ahmed Paşa, Edhem Paşa, Yanyalı Mustafa Paşa, Mahmud Celâleddin Paşa, Müşir Şâkir Paşa, Ahmed Midhat Efendi, Bakırcılar'daki konağında düzenlediği mûsiki toplantıları daha sonra oğlu İbnülemin Mahmud Kemal tarafından sürdürülen Mehmed Emin Paşa en meşhurlarıdır. Ayrıca Enderûnî Ali Bey, Bolâhenk Nûri Bey, Hacı Kirâmî Efendi, Musullu Hâfız Osman Dede Efendi, Leylâ Saz, Şeyh Müştakzâde Edhem Efendi evlerinde ve açtıkları meşkhânelerde verdikleri derslerle dönemin pek çok mûsikişinasının yetişmesine katkı sağlamıştır. Bu özel meşkhânelere XX. yüzyılın başlarından itibaren İstanbul'da hem eğitim hem konser amaçlı olarak kurulan bazı cemiyetler ilâve edilmelidir. Dârülmûsikî-i Osmânî, Dârü'tta'lim-i Mûsikî, Dârülfeyz-i Mûsikî, Şark Mûsiki Cemiyeti, Gülşen-i Mûsikî, Terakkî-i Mûsikî Cemiyeti bunlardan birkaçıdır. Aynı dönemlerde Ankara, İzmir ve Eskişehir'de kurulan mûsiki cemiyetlerini sonraları İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli merkezlerinde açılan dernekler takip etmiştir”(Özcan, 2007, s.580).

Saray dışında ülke çapına yayılan bu kurumlar, özellikle halk arasında Türk Müziğinin öğretilmesi sevilmesi ve geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır.

3) Loncalar

Lonca, aynı bölgede yaşayan esnaf ve zanaatkarların örgütlenecek kurduğu meslek organizasyonuna verilen isimdir.

Osmanlı Devletinde esnaf loncaları XIII. yüzyılda ortaya çıkan ahilik teşkilatının bir devamı, ticarî hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı. Esnafın özel işleri için toplandığı odaya "lonca" denilmiştir(Bayram, 2012, s.81).

Asıl meslekleri esnaflık olup, müziği ek iş olarak yürüten kişilerin saraya, camiye, tekkeye bağlı olmadan halka müzik dinletme maksadıyla kurdukları teşkilatlardır.. Esnaf loncası modelinde de meşk usûlunde olduğu gibi üstattan çırağa öğretim yapılmıştır (Özcan, 2007, s.580). Bu müzisyenlerin bazıları yine saraya dışardan hoca olarak alınmıştır.

Padişah huzurunda yapılan fasıllara katılan icracılar arasında, Basmacızade Abdi Efendi, Kömürüzade Hafız Efendi kişiler loncadan saraya icracı olarak alınan isimlere örnek olarak verilebilir (Behar, 2015, s.52).

Bu lonca teşkilatları da halk arasında yine müziğin gelişmesinde önemli roller üstlenmiştir.

4) Tanzimat Sonrası Açılan Müzik Okulları

Tanzimat sonrası açılan müzik eğitim kurumları, Osmanlı Devletinin son dönemlerinden kurulan Cumhuriyetle günümüze kadar gelmiş önemli resmi kuruluşlardır. Tanzimatın ilanından sonra pek çok kurum açılmıştır.

Özetle bahsetmek gerekirse; bu kurumların başında Osmanlı devletinin son dönemlerinde açılmış Türk müziklerinin ilk resmi müzik kurumu olarak Dârülelhan gösterilebilir. Maarif-i Umûmiye Nezâreti tarafından 1 Ocak 1917 tarihinde açılan bu kurum müzik tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Dârülelhan'da Türk müziği ve Batı müziği eğitimi bir arada verilmiştir (Paçacı, 2010, s.247).

Bu kurumda çok değerli üstat hocalarla Türk Müziğinin gelişmesinde önemli rol oynayan müzik tarihinden, dinî müzik eğitimine, bestekârlık eğitiminden, nazarî eğitime kadar geniş bir müfredatla eğitim verilmiştir. Burada çalışan hocalardan bazıları da ya sarayda hocalık yapmış, yada hocaları saraydaki kurumlardan olmuştur. Örneğin, Darülelhanın ilk kuruluş yıllarında hocalık yapmış olan İsmail Hakkı Bey, Muzika-i Hümayuna talebe olarak alınmıştır. Önemli paşalardan dersler almış, “serhanende” olarak fasıl heyetinin başına geçmiştir. Yine Tanburi Cemil Bey, aristokratlarla çalışmış, II.Abdülhamit kendisini saraylara konaklara davet etmiş, konserler verdirmiştir.

Tanzimat'ın ilanından sonra Türkçe eğitim veren modern okullar kurulmaya başlandı. Bunlardan bazıları şunlardır: Dârümuallimin (1847) Ziraat Mektebi (1847), Baytar Mektebi (1859), Mekteb-i Mülkiye (1859), Orman Mektebi (1860), Mekteb-i Sultânî(1868), Dârümuallimat. Ayrıca kadınlara eğitim vermek amacı ile İnas Rüştüyeleri açıldı. Bu okulların bazılarında müzik eğitimi verilmeye başlandı. Örneğin Mektebi Sultânî Nizamnamesinde mûsikî dersi yer almaktadır (Ortaylı, 2009, s.218).

“1869 yılında yayınlanan Maarif Umum Nizamnamesi getirdiği yenilikler ve koyduğu kurallar ile Osmanlı'da eğitimin düzenlenmesine önemli katkılar sağladı. Bu nizamnâmede müzik dersi de bazı okulların eğitim programına devlet eliyle eklendi. Yirminci madde de kız rüştüyelerinde okutulan dersler bölümünde müzik “ mecburi değildir” ibaresi yer almaktadır. Yetmiş beşinci maddede Dârümuallimat'ın sıbyân şubesi dersleri içinde ve takip eden madde de rüştüye şubesi dersleri içinde müzik yer almaktadır. Nizamnamenin yayınlanmasının ardından adı geçen okullarda müzik derslerine başlanmıştır. Henüz müzik öğretmeni yetiştirecek kurumların devlet bünyesinde bulunmamasından dolayı bazı okullarda müziğe yeteneği olan mezun öğrenciler müzik öğretmeni olarak atanmış, bazılarında ise öğretmen bulunamadığından dersler yapılamamıştır”(Toker ve Özden, 2013, s.121)

II. Meşrûtiyet'in ardından müzik dersleri tüm okullarda müfredatın bir parçası olmuştur. Mekatib-i İbtidaiye kanunu ile İbtidâ-iMekteplere (ilkokullara) "gıma" adı ile müzik dersi girmiş, bir öğretmen ve bir dersaneli mekteplerde Sabah ve Öğleden sonra sınıfa girer iken ve Perşembe akşamları; altı öğretmen ve altı dersaneli okullarda her sınıf için haftada bir saat olmak üzere müzik dersi yapılması karara bağlanmıştır" (Toker ve Özden, 2013, s.122)

Özetle buraya kadar yapılan araştırmalardan da anlaşılacağı üzere, Tanzimattan sonra Osmanlının son dönemlerinden itibaren açılan okullarda artık müzik, ders olarak resmi anlamda okutulmaya başlanmıştır. Bu kurumlardan en önemlisi olan Darülelhandan saraya hoca yada konser verme maksatlı pek çok üstadın girdiği anlaşılmaktadır

Sonuç

Bu çalışmada Osmanlı saraylarında uygulanan müzik eğitimi ve başlıca müzik eğitim kurumları incelenmiş, müziğe verilen önem ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kurumlar saray içinde ve saray dışında olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Bu inceleme çalışma konusu itibariyle öncelikle saray içinde olanlar detaylandırılmış, saray dışında açılmış kurumlar ise kısaca ele alınmış, özellikle sarayla olan bağlantıları açısından bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

Buraya kadar yapılan araştırmalardan elde edilen veriler ışığında yapılan değerlendirmeler şu şekilde özetlenebilir;

150

Osmanlı saraylarında müzik eğitimi, Padişah'a bağlı kurulmuş **Enderun-i Humâyun**, **Mehterhâne-i Hümayun** ve **Musîka-i Humâyun** olmak üzere başlıca 3 ana kurum tarafından yürütülmüş olduğu görülmektedir. Belgelerden bu kurumlarda eğitimin üstad hocalar tarafından meşk usulüne bağlı, son derece düzenli, özenli ve çalışma saatlerine sadık ciddi bir şekilde verildiği göze çarpmaktadır. Eğitim kadın- erkek, küçük- büyük ayırım yapılmaksızın farklı mekanlarda da olsa saraydaki herkese uygulanmaya çalışılmıştır. Genellikle Padişahlar tarafından diğer hocalar ve musikîşinaslar teşvik (ödül, nişan, unvan verilme vb) ve himaye edilerek desteklenmiştir. Bu da Osmanlı saraylarında eğitime ve sanata verilen önemi göstermektedir.

Osmanlı Saraylarında askeri alanda kurulmuş önemli müzik kurumlarından biri olan **Mehterhâneler**, Saray dışında da Anadolu şehirlerine ve İstanbul'un çeşitli semtlerine yayılmış, birçok mûsikîşinasın istihdam edilmesini sağlamış ve bu kurumlarda sürekli olarak müzik eğitimi verilmiş, besteler yapılmıştır.

19. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti yeni bir müzik kurumu ile tanışmıştır. Bu kurum kapatılan mehterhânenin yerine kurulan **Mûsikâ-i Hümayûn'dur**. Özellikle Batı müziği alanında birçok önemli müzisyenin yetişmesine olanak sağlaması açısından son derece önemlidir.

Saray dışında kurulmuş olan diğer kurumlarda enderuna hoca olarak girmesi çıkması bakımından önem taşımaktadır. Bunlardan **Mevlevîhâneler** ülke geneline yayılmış olan tekkeleriyle mûsikîşinasların saray dışında Anadolu'da da yetişmesinde önemli rol oynamıştır. Dini ve Klasik Türk Müziğinin ülkemizde tanınırlığını sağlamış, bu müzik türlerinin sevilmesinde ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Yine evlerde verilen **özel meşhaneler** önemli müzisyenlerin yetişmesine imkan sağlamıştır. Saraydaki bazı cariyeler müzik eğitimleri için bu evlere gönderilmiş ya da oralardaki üstadlar saraya hoca olarak maaşlı girebilmiştir. Bunlara örnek olarak Enderuni Ali Bey, Leyla Saz, Bolahenk Nuri Bey vb verilebilir. Böylelikle üstatlarda saray içinde ve dışında faydalanılmıştır.

Osmanlı devletinin ortaya çıkan diğer bir müzik eğitim kurumları ise **mûsikî cemiyetleri, dernekler, loncalardır**. Bu dönemde çok sayıda cemiyetler, dernekler kurulmuştur. Bu kurumlarda verilen eğitimin en önemli özelliği halka Türk Müziğinin öğretilmesini sağlamaktır.

Osmanlı devletinin son dönemlerine adım attığı Tanzimattan sonra açılan okullarda artık müzik ders olarak resmi anlamda okutulmaya başlanmıştır Türk Müziğinin formel olarak öğretildiği ilk kurum olarak **Dârülelhan** gösterilebilir. Bu kurumda Müzik tarihinden, dinî mûsikî eğitimine, bestekârlık eğitiminden, nazarî eğitime kadar çok geniş bir yelpazede gerçekleştirilen bir ders programı uygulanmıştır. Yine burada özellikle ilk yıllarda çalışan hocaların bazıları sarayda hocalık yapmış, eğitim almış ya da konserler vermiştir.

151

Kurumlarda öğretim metodu olarak 19.yüzyılın ilk çeyreğine ağırlıklı meşk (ustadan-çırağa) usûlü kullanılmış, 1826 yılından sonra yavaş yavaş Batı etkisiyle açılan konservatuvarlarla da notayla öğretime geçilmiştir. Kurumlarda kimi zaman bu iki yöntem birarada kimi zaman da sadece biri tercih edilerek öğretime devam edilmiştir. İkisinin birarada kullanıldığı yöntem öğrencide daha kalıcı iz bıraktığı düşünülmektedir.

Kısaca, çoğunlukla Osmanlı Saraylarında ve dışında açılmış olan bu kuruluşlarda, müziğe ve eğitime önem verilmiş, müziğin gelişmesi için önemli adımlar atılmıştır.

Kaynakça

Aksoy, B. (1985). Tanzimattan Cumhuriyete Mûsikî.Tanzimat'tan Cumhuriyet'e

Türkiye Ansiklopedisi, s. 1205-1235.

Baykal, İ.H. (1953). *Enderun Mektebi Tarihi*, İstanbul: Fatih Derneği Neşriyatı.

Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları, İstanbul: *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 21, s:81-115.

Behar, C. (2006). *Aşk Olmazsa Meşk Olmaz*. İstanbul: Yapı kredi Yayınları.

Behar, C.(2015). *Osmanlı/Türk Musikisinin Kısa Tarihi*, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.

Demirgen, E. Ve Sazak,N. (2013). III. Selim Dönemi'nde Enderun-i Hümayun Mekteplerinde Okutulan Müzik Risalesinin Meşk Yöntemi Açısından İncelenmesi. *İdil Dergisi*, cilt 3, sayı,11,s:27-46.

Gazimihal, M. R. (1927). Dârü'l Eytamlar ve Mûsikî İstikbalimiz. *Millet Mecmuası*, c. IX (108), s. 1738-1740.

Güdek,B. ve Kılç,A. (2016). Muzıka-i Hümayundan Günümüze Klasik Batı Müziğinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi, makale, *International Journal of Social Science (Jasss)*, no:47, s 89-102.

Düzgüner, S. (2007). Mevlevî Ayin Mûsikî'si ve Mevlevî Sema Ayininin Psikolojik Etkileri. *Mevlâna Mevlevîlik Sempozyumu*. c. II. s. 203, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

Ekmeleddin, İ, (1999). *Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri*, Osmanlı Medeniyeti Tarihi cilt 1, İstanbul: Zaman.

152

Ortaylı, İ. (2009). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Özcan,N. (2006). Muzıka-i Humayun, *İslam Ansiklopedisi cilt 31*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.s:422.

Özcan,N. (2007).Osmanlılar, *İslam Ansiklopedisi cilt 33*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.s:580

Özcan, N. (2003). Mehter, *İslam Ansiklopedisi cilt 28*, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s:545.

Özden, E. (2015) *Osmanlı Maârifinde Musiki*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları sayı:5

Öztürk, O., (2005). “Geleneksel Müziklerin Westernizasyonu”, Van: Genel Müzik Eğitiminde Geleneksel Müziklerimiz Sempozyumu, (Yayımlanmamış Bildiri).

Paçacı, G.(2010). *Osmanlı Müziğini Okumak*, İstanbul:TC Kültür ve Turizm Bak. Yayınları.

Sanal, H (1964). *Mehter Müsikisi (Bestekâr Mehterler- Mehter Havaları)*,İstanbul:

Milli Eğitim Basımevi

Tanrıkorur, C. (2003). *Türk Müzik Kimliği*, İstanbul:Dergah Yayınları.

Tanrıkorur, C. (2005), *Osmanlı Dönemi Türk Musikisi*, İstanbul:Dergah Yayınları.

Toker, H. (2016). *Elhân-ı Aziz; Sultan Abdilaziz Devrinde Sarayda Musiki* , İstanbul: TBMM Milli Saraylar Yayınevi.

Toker, H., Özden, E., (2013), Osmanlı Devletinde Müzik Eğitimi Veren Önemli Kurumlar, İstanbul: *Rast Uluslararası Elektronik Müzikoloji Dergisi*, www.rastmd.com.

Uzunçayırılı, İ. Hakkı, (1977), *Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Üngör,E. (1966). *Türk Marşları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

İLLÜSTRASYONDAN İLHAMLA ŞİİR YAZMAK

Yrd. Doç. Açıya Betül GÖNÜLLÜ

Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi

Öz

Resim, TDK sözlüğüne göre ‘varlıkların, doğadaki görünüşlerinin kalem, fırça gibi araçlarla kâğıt, bez vb. üzerinde yapılan biçimleri’ şeklinde tanımlanır. İllüstrasyon sözcüğünün TDK sözlüğündeki tanımı ise ‘resimleme’ olarak yer almaktadır. Aynı sözcük [resim] kökünü paylaşmaları bu iki kardeş sanatın birbirine karıştırılmasına ve birbirlerinin yerine kullanılmasına neden olur. Bu iki sanatı birbirinden ayıran özellik; illüstrasyonun yazılı bir metne bağlı kalarak resimleniyor olmasıdır. Bu nitelik, öncelikle bir metnin var olmasını gerektirir. Bunun tam tersi olarak; önce var olan bir illüstrasyon üzerine, yani illüstrasyonun verdiği ilhamla metin yazıldığı da görülmüştür. Bunun en iyi örneğini ise 19. yüzyılın sonlarında, gazete ve dergilerde yayınlanmış olan klasik Türk şiirlerinde gözlemlemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Resim, resimleme, illüstrasyon, şiir, ekphrastik şiir.

Giriş

Şairlerin herhangi bir sanat eserinden ilham alması ve onu konu edinmesi bir yazın yöntemidir. Ekphrastik şiir denilen bu yöntem görsel bir nitelik taşıyan sanat eserinin, dilsel bir ifade olarak betimlenmesidir. En bilinen örnek, Homeros’un İlyada adlı eserindeki XVIII. bölümün son beş sayfasında yer alan Demirci Tanrı Hephaistos’un kalkanının betimlemesidir (Homeros,2002). Bu betimleme sahnesine ekphrastik bölüm denir. Bu bölümde kalkanın üzerinde yer alan illüstrasyonlar beş sayfa boyunca anlatılır. Bu kalkana adeta koca bir dünya sığmıştır. Gılgamış destanında da ekphrastik bir bölüm bulunmaktadır. Gılgamış bu bölümde kendi yaptığı duvarı tasvir eder (Çığ, 2015:3). Ekphrastik şiirde, görsel sanatlar arasında en çok resim sanatı betimlenmektedir (Ulu ve Şahiner, 2010:132).

Ekphrasis, görsel olanın dilsel olarak tasviri iken illüstrasyon, bunun tersi olarak dilsel olanın görsel bir tasviridir.

İllüstrasyon Nedir?

Latince *illustrātiōn* sözcüğünün orjini; “inandırıcı, canlı tasvir anlamlarına gelen *illustrātiō* sözcüğüdür. Günümüzde İngilizce sözlük anlamı; "Bir kitap ya da dergi resimlemek", "bir karşılaştırma ya da açıklama yapmak", "onaylanması için bir örnek sunmak", "aydınlatici eylem ya da süreç", "izah", "çizim", "tasvir", "misal", "örnekleme", "tanım" olarak tanımlanır [1]. TDK

¹ (Illustration. Oxford Dictionaries. Anonim b.t.), (Illustration. Tureng. Anonim b.t.)

sözlüğünde ise tek bir ifade ile “resimleme” olarak tanımlanır. Ülkemizde hem “resimleme” sözcüğü, hem de Fransızca telaffuzu ile *illüstrasyon* sözcüğü kullanılmaktadır.

İllüstrasyonun resim sanatının tekniğini ve malzemelerini kullanması nedeniyle teknik olarak, resim sanatının bir türü olduğunu söyleyebiliriz. Bu iki sanat arasındaki öğelerin ortaklığı, iki sanatın birbirine yaklaşmasına ve karışmasına neden olur. Aslında bu durum kaçınılmazdır. Çünkü her illüstrasyon aynı zamanda bir resimdir. Fakat her resim bir illüstrasyon değildir. Bu nedenle illüstrasyon, her ne kadar resim sanatı ile iç içe olsa da *grafik sanatlar* çatısı altında yer almaktadır. Ekşioğlu’na (2017) göre Grafik sanatların mesaj kaygısı taşımaları onu resim sanatından ayıran en temel özelliğidir.

İllüstrasyon grafik sanatların kullanıldığı her alanda kendine geniş yer bulur. Örneğin reklam afişlerinde, tekstil ya da seramik gibi endüstri ürünlerinde, gazete ve dergilerde, çocuk ya da yetişkin için yazılmış her türlü kitap, yazılı her türlü (botanik, medikal, anatomik vb.) metinde illüstrasyonlara rastlamak mümkündür. İllüstrasyon, var olduğu yüzeyin niteliği ile birleşir. Örneğin bir nevesim üzerindeki illüstrasyon, artık bir illüstrasyon olarak tanımlanmaz; *desen* olarak tanımlanır. Bu durum onun illüstrasyon olduğu gerçeğini değiştirmese de tanımlama, var olduğu yüzeye göre şekillenmiş olur. Bir adlandırma olan illüstrasyon sözcüğü, isim halinden fiil haline geçer. Tıpkı bazı duvar fresklerinde olduğu gibi. Örneğin Sistine şapeli duvar fresklerinde Michelangelo, İncil’de yer alan sahneleri betimlemiş, illüstrasyonunu yapmıştır. Fakat bu resimlemeleri, “Sistine illüstrasyonları” olarak değil, “Sistine freskleri” olarak tanımlarız.

Şiir illüstrasyon ilişkisi

156

Antik çağlarda şiir; modern anlamda bildiğimiz şiir formunda değil, daha çok destan ve ilahi formunda görülmektedir (Şengel, 2002:1). İlahi ve illüstrasyonun yer aldığı en eski kaynaklardan biri *Ramsesseum Dramatic Papyrus (Resim 1.)* adıyla anılan papirüstür. Yaklaşık MÖ.1980 tarihine ait olduğu düşünülen bu papirüs metninin; 12. Hanedan döneminde *I.Senusret*’in [Senwosret ya da Sesostris] tahta geçişini kutlayan törensel bir piyes olduğu düşünülmektedir. Bu papirüste Tanrı Sobek’e seslenen ilahilerin yanında, bir ritüeli gösteren illüstrasyonlar da yer almaktadır. Bu elyazması; bir rituelin icrasının kılavuz metni ve uygulamaların bir bileşimi olduğu için benzersiz, unique olarak nitelenir (Geisen, 2012:1).

Antik Yunan’da ise Homeros’un destanları için yapılmış illüstrasyonları görmek mümkündür. M.Ö. IX. yüzyılda doğduğu düşünülen Homeros’un destanları yüzyıllar boyunca papirüsten, parşömene, parşömeden kağıda, kâtipler tarafından defalarca kopye edilip çoğaltılır. Homeros’un mevcut elyazması eserlerinin sayısı binin üzerindedir. En eski Homerik papirüs elyazması M.Ö. III. yüzyıldan başlar. İlyada ya da Odysseia’ya ait yaklaşık 300 kadar ortaçağ elyazmasının tarihi ise IX. yüzyıldan XV. yüzyıla dek çeşitlenir. XV. Yüzyılın ortalarında Gutenberg’in hareketli metal harf sistemini kullanan baskı tekniğini bulmasıyla, Homerik metinlerin yaygınlaşmasında yeni bir döneme girilir.

İlyada'nın bilinen en eski resimli kopyasının, İstanbul'da yazılıp resimlendiği sanılmaktadır. MS. 493-508^[2] yıllarına ait bu elyazması Milan'daki Ambrosiana Kütüphanesi'nde bulunduğu için *Ambrosiana İlyadası* (**Resim 2.**) olarak anılır. Orijinal elyazması büyük olasılıkla yaklaşık 380-390 yapraktır ve yaklaşık 240 illüstrasyona sahiptir. Orijinali 24 kitaptan oluşan Ambrosiana İlyadası'nın günümüze ulaşan mevcut parçaları [1.-2.][4.-17.][21.-24.] kitaplara aittir^[3](Gönüllü, 2015).

İlyada ve Odyssea ile birlikte, Homeros'tan yaklaşık 800 yıl sonra yaşamış olan Vergilius'un Aeneis destanı (**Resim 3.**) ve Dante'nin 1307-1321 yılları arasında yazdığı *Divina Commedia / İlahi Komedi* (**Resim 4.**) ilk resimlenen şiirlere [destanlara] örnek olarak gösterilebilir.

İllüstrasyon sanatında şiir metni resimlemesi olarak akla ilk gelen eserlerden bir diğeri de İngiliz sanatçı William Blake'in [d.1757-ö.1827] *Songs of Innocence and of Experience* adlı şiir kitabıdır⁴. Bu kitabın özelliği William Blake'in yazdığı şiirleri kendisinin resimlemiş olmasıdır. Blake, bir gravür ustasının yanında 15 yaşında çıraklık yapmaya başlar. Böylelikle baskı teknikleri üzerine bilgisini arttıran ve çizim yeteneğini geliştiren Blake, Kraliyet Akademisi'ne kabul edilir ve 1779'da bir yayınevinde gravürcü olarak çalışmaya başlar (Tutaş, 2014:83). 1789 yılında ise yazıp resimlediği *Songs of Innocence and of Experience* (Masumiyet ve Tecrübe Şarkıları) (**Resim 5.**) adlı şiir kitabı yayınlanır. Masumiyet ve Tecrübe Şarkıları hem görsel hem de edebi eser olarak kabul edilir. Blake, yeni bir baskı yöntemi keşfetmiş; metal plakalar üzerine verniğin tersine desen yaparak, kabartma baskı yüzeyleri üretmek üzere asit ile kazımış; baskıları kahverengi mürekkep ile basmış ve baskıları elle renklendirmiştir. Yalnızca az sayıda kopya yapılmış ve yakın çevresine ve koleksiyonerlere özel olarak satılmıştır⁵.

Tersine akış: İllüstrasyondan şiire

Yayın tasarımında kullanılacak olan şiir illüstrasyonu yapımında ressam/illüstratör, metni okur ve görsel yorumunu resimsel teknik araçlarla ifade eder. Kimi zaman da şair bir sanat eserinden ilham alır ve şiirini o eser üzerine yazar. 1819 yılında Helenizm'e ilgi duyan şair John Keats[d.1795-ö.1821] *Ode on a Grecian Urn/ Bir Grek Vazosuna Övgü* adlı şiirini vazo üzerindeki illüstrasyonlardan esinlenerek yazmıştır. İlham aldığı Sosibios^[6] vazunun orijinali Fransa'da Louvre müzesindedir. Keats, vazunun (urn'un) kopyasını, bir gravür resimden kendi çizmiştir (**Resim 6.**) (Lavin ve Aronberg Lavin, 2011:16,17). Bu şiir ekphrastik şiir olarak tanımlanmaktadır. Ekphrasis, Antik Yunan'da, hayali (ya da gerçek) bir sanat nesnesinin retorik bir çalışmasıdır. James Heffernan'ın ifadesi ile "görsel temsilin dil yolu ile yapılan temsili"dir. Ekphrasis'in basit ve genel şekli, resim sanatının şiir sanatı ile yeniden canlandırılması olarak algılanmaktadır (Ulu ve Şahiner, 2010:132). Keats'in şiirinde bahsettiği vazo [urn] bir sanat

² (Homer Before Print. Anonim b.t.), (Ambrosiana Iliad. Anonim b.t.)

³ (Homer Before Print. Anonim b.t.)

⁴ <https://ebooks.adelaide.edu.au/b/blake/william/experience/>

⁵ <https://www.bl.uk/collection-items/william-blakes-songs-of-innocence-and-experience>

⁶ Sosibios vazo: *Urn* denen vazo türünün orijinal adı. Yakılan ölümlerin küllerinin saklandığı, mermerden yapılmış vazodur.

nesnesidir, ekphrastik yöntem gereği bu 'vazonun üzerindeki illüstrasyon-imge' dilsel olarak betimlenirken şiirin kendisi de biçimlenmiş olur.

Keats, gerçek bir vazodan ilhamla, kısmen ideal bir vazo düşleyerek bu şiiri yazmıştır (Uzundemir, 2010: 53). Bu şiir edebi bir yöntem olarak kaleme alınmıştır. Servet-i Fünun dergisinde *Tablo altı şiirleri* olarak adlandırılan şiirler ise illüstrasyonları konu edinerek, illüstrasyondan ilhamla yazılmıştır. Fakat bu şiirlerin yazılış amacı Keats'in edebi bir yönelimle yazdığı şiirlerden farklıdır. Bu şiirler, şairlerin seçiminden çok bir yayın politikası gereği olarak yazılmıştır.

Matbaanın icadı, litografi gibi resim baskı tekniklerinin yaygınlaşmasıyla gazete, dergi ve kitaplar resimli olarak basılmaya başlanırken resimli yayınların, resimsizlere oranla daha çok satış yaptığı görülür. 1862 yılında Osmanlı'nın ilk dergisinde [Mecmua-i Fünun'da] resim basmak mümkün olmadığından yapıştırma fotoğraflar kullanılmıştır. 1891 yılına gelindiğinde Servet-i Fünun dergisindeki resimler Ahmet İhsan'ın çinkografi atölyesinde yaptırdığı resim klişeleri ile basılır (Özgül, 1997: 26,27)(**Resim 7.**).

Resim basımı için gerekli olan klişeleri bulmak zordur, bu nedenle yayıncılar Batı'dan kullanılmayan klişeleri satın alıp basmaya başlarlar. Gazeteler ve dergilerin resim içermesi satışının artmasını sağlamaktadır. Bu durum resimli yayın basmak adına, metinle bir ilişkisi olmayan resimlerin kullanılmasına yol açar (Özgül, 1997: 28),(Gönüllü, 2015:67). Bu resimlemeler, [artık bilinmeyen bir metin için] baskı atölyelerinde klişesi hazırlanmış illüstrasyonlardır. Başka metinlere ait olan bu illüstrasyonları basılı yayında yeniden kullanmanın tek yolu, bu illüstrasyonları betimleyen yeni metinler kaleme almaktır. Recâi-zâde Mahmut Ekrem (**Resim 8.**), Muallim Naci, Tevfik Fikret (**Resim 9.**), Fâik Âli Ozansoy, Cenab Şehâbetin (**Resim 10.**) gibi Servet-i Fünun dergisi yazar ve şairleri illüstrasyonlardan yola çıkarak tablo altı şiirleri yazmışlardır. Bu şiirlerde şairler, illüstrasyonlarda yer alan figürlerle yeni bir kompozisyon oluşturmuşlardır.

158

Recâi-zâde Mahmut Ekrem, bir kelebeğin yapraklı bir dal üzerine konmuş illüstrasyonu üzerine, *Kelebek* adını verdiği şiiri yazar(**Resim 8.**). Şiirde “Bak şu yaratığa, bak havada gezer / Sanki kanatlanmış bir çiçektir/ Kelebek derler, öyle adlandırılmış” dizeleri ile resimlemede yer alan kelebeği betimler. “Çiçeklenmiş her fidana konar” dizesi ile illüstrasyonu neredeyse birebir dilsel ifadede resmeder.

Tevfik Fikret, *Nağmeli Bahar* adlı şiirinde illüstrasyonda yer alan beş figürü beş kıtada ayrı ayrı betimler(**Resim 9.**). İllüstrasyonda yer alan çiçekli yapraklı dal figürü için “Seher yeli eser, taze dallar” dizesi ile başlayan dört dizelik birinci kıtayı yazar. Dördüncü dize nakarattır: “Bu güzel bir şarkıdır”. Fikret'in yöntemi; her kıtanın ilk dizesinde ilk olarak figürü bir girizgah olarak tanıtmak, kıtanın devamı olan iki dize boyunca figürün betimlemesini detaylandırmak, son dizeyi ise nakarat yapmaktır. Şiirde kaval çalan figür ana temayı oluşturmuş, hem nakaratta hem de şiirin adında belirleyici olmuştur.

Cenab Şehâbetin, *Randevu Yerinde* adlı şiirinde illüstrasyonda yer alan kadın figürünü şiirin merkezine alır (**Resim 10.**). İllüstrasyonda bir odadan kesit resimlenmiştir. Odada bir koltuk, masada saat, paravan ilk göze çarpan eşyalardır. Ön planda yer alan desenli paravan bir giysi odası izlenimi verir. Kadın figürünün, paravana doğru, aynada bir elbise provası yapar gibi ayakta, bir bacağını öne doğrultarak, eli belinde durması bu izlenimi pekiştirir. İlk anda ‘aynaya bakan kadın’ şeklinde algılanan bu illüstrasyonu şair, bekleyiş olarak yansıtmıştır. Şair, kadın

figürünü, aşğını ümit içinde bekleyen ve nihayetinde bekleyişi sonuçsuz; üzüntü içinde kalan bir kadını betimler. İllüstrasyonda kadının hislerini dışa vuran belirgin bir anlatım yoktur. Şair, kadının ayakta olmasını; “Güçsüz ve sabırsızca saate baktı: "Saat dokuzbuçuk!" diyerek kalktı” dizeleri ile bir sebebe bağlamıştır.

Sonuç

İllüstrasyon sanatı, resim sanatı tekniğini ve yöntemini kullanmaktadır. Her illüstrasyon, bir resimdir fakat her resim bir illüstrasyon değildir. İllüstrasyon sanatının resim sanatından farkı, bir amaç doğrultusunda resimlenmiş olmasıdır. Geniş bir kullanım alanı olan illüstrasyon, yayın tasarımının ayrılmaz bir parçasıdır. Resimli gazete ve dergilerde önceleri yapıştırma fotoğraflar kullanılırken, baskı tekniklerinin gelişimi ile illüstrasyonların kullanımı yaygınlaşmıştır. Gazete ve dergilerin resimli olması satış oranlarını pozitif yönde etkileyen bir faktör durumuna gelmiştir (Özgül, 1997:26). Böylelikle, metin için illüstrasyon; baskı için de baskı resim klişesi ihtiyacı doğmuştur. Servet-i Fünun dergisinin alt başlığında Fransızca olarak “Perşembe günü yayınlanan Türk *resimli* gazetesi” yazar (**Resim 7**). Yani Servet-i Fünun dergisinin resimli yayın politikası gereği klişe ihtiyacı bir zorunluluktur. Dergi sahibi Ahmet İhsan'ın çinkografi atölyesi illüstrasyon için klişe hazırlamakta yetersiz kalmış, bu ihtiyacı ancak Batı'dan klişe satın alarak karşılayabilmiştir. Bu kez satın alınan illüstrasyonlar için uygun metin bulma sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorun illüstrasyonlara uygun şiir yazarak çözümlenmiştir. Recâi-zâde Mahmut Ekrem, Muallim Naci, Tevfik Fikret, Fâik Âli Ozansoy, Cenab Şehâbettin gibi şairler bu illüstrasyonlar için *tablo altı şiirleri* yazmışlardır.

Bu şiirler biçim olarak, şiir sanatında edebi bir tür olan ekphrasik şiire benzese de yazılış amaçları ekphrastik şiir yazmak değildir. Yayıncıların satış kaygısı, illüstrasyondan ilhamla şiir yazılmasına neden olmuştur. İllüstrasyon [yayın tasarımında] bir bakıma illüstrasyon sanatçısının yorumu dahilinde dilsel tasvirin, görsel tasvire çevrilmesidir. Bu şiirler ise başka metinlere ait illüstrasyonların görsel tasvirinden, dilsel tasvire çevrilmesidir. Böylece, adeta karşılıklı bir çeviri döngüsü ortaya çıkmıştır diyebiliriz.

159

Kaynakça:

- Çığ, M. İ. (2015) *Gilgameş - Tarihte ilk Kral Kahraman*. 3.Basım, İstanbul: Kaynak Yayınları. PDF [Elektronik versiyon]
- Geisen, C. (2012). *The Ramesseum Dramatic Papyrus - A New Edition, Translation, And Interpretation*. Doktora Tezi. University of Toronto - Graduate Department of Near and Middle Eastern Civilizations, Kanada.
- Gönüllü, A.B. (2015). *Orhan Veli şiirlerinin illüstrasyon sanatı ile yorumlanması*. Yayımlanmamış sanatta yeterlik tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul.
- Homeros (2002). *İlyada*. Erhat, A.; Kadir, A. (çev.), 14.Basım, İstanbul: Can Yayınları
- Lavin, I ve Lavin Aronberg, M. (2011). Truth And Beauty At The Institute For Advanced Study. *Institute for Advanced Study*, Einstein Drive, Princeton, New Jersey 08540 | www.ias.edu [Elektronik versiyon] <https://www.ias.edu/ideas/2012/lavin-truth-and-beauty>

Özgül, M. K. (1997) *Resmin Gölgesi Şiire Düştü - Türk Edebiyatında Tablo Altı Şiirleri*. 1.Basım, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Şengel, D. (2002). Ut Pictura Poesis: Kısa Bir Tarih. *Parşömen Kültür Edebiyat Dergisi*. Dosya: Resim ve Şiir. Cilt:2, S:4, s:1-69.

Tutaş, N. (2014). William Blake’de masumiyet ve tecrübe: Kuzu ve kaplan. *Folklor/edebiyat*, cilt:20, sayı:78, s:83-90.

Ulu, B. ve Şahiner, M. (2010) *Bir Geleneğin Kırılma Noktası: Ekfrasis ve İngiltere’de Müzecilik*. Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters Aralık, Cilt:27, Sayı:2, s:129-147.

Uzundemir, Ö. (2010). *İmgeyi Konuşturmak - İngiliz Yazınında Görsel Sanatlar*. 1.Basım, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Web Sayfası:

AMBROSIAN ILIAD. Wikipedia - The Free Encyclopedia.

https://en.wikipedia.org/wiki/Ambrosian_Iliad (ET:16.05.2015)

GÜRBÜZ DOĞAN EKŞİOĞLU. <http://www.guncelsanat.com.tr/bulutlu-bir-havainin-alacakaranligi/> (ET:28.06.2017)

HOMER BEFORE PRINT. The Trasnsmission and Reception of Homer's Works. The University of Chicago Library.

<http://www.lib.uchicago.edu/e/webexhibits/homerinprint/preprint.html> (ET:28.06.2017)

ILLUSTRATION. Origin, Oxford Dictionaries.

<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/illustration> (ET:24.06.2017)

ILLUSTRATION. Tureng Dictionaries. <http://tureng.com/search/illustration> (ET:24.06.2017)

SERVET-İ FÜNUN. <http://gazeteler.ankara.edu.tr/detail.php?id=482> (ET:20.04.2017)

WILLIAM BLAKE. <https://ebooks.adelaide.edu.au/b/blake/william/experience/> adresinden erişildi. (ET:24.06.2017)

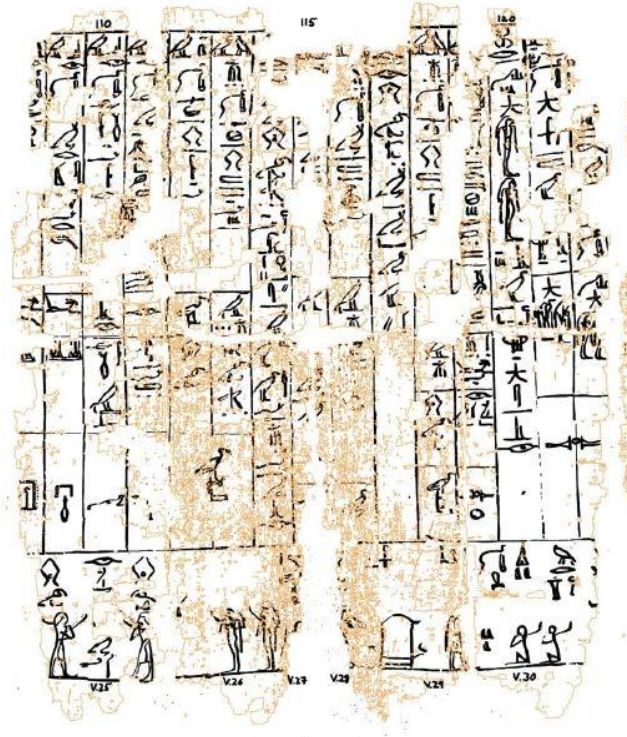
WILLIAM BLAKE-SONGS OF INNOCENCE AND EXPERIENCE.

<https://www.bl.uk/collection-items/william-blakes-songs-of-innocence-and-experience> adresinden erişildi. (ET:24.06.2017)

RESİMLER

161

Kaynak: (Geisen, 2012: 310)

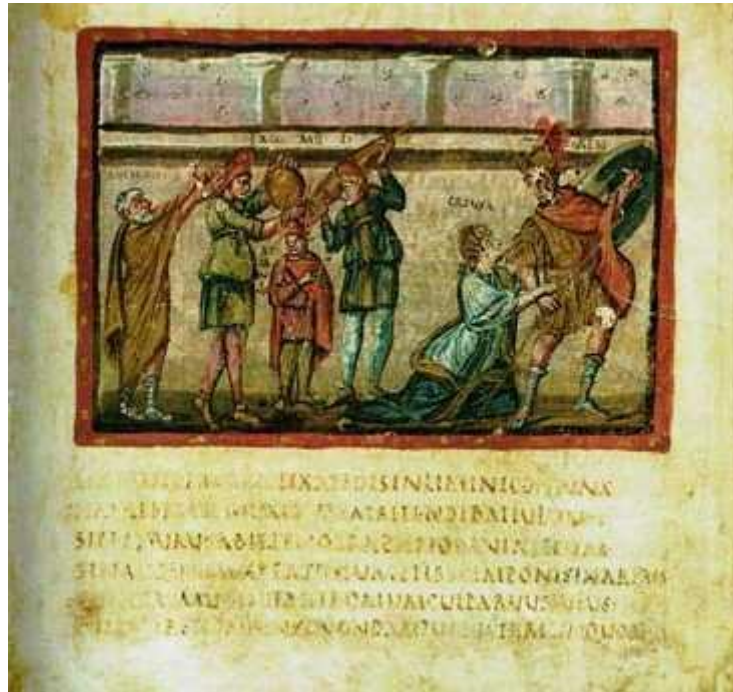
Resim 1. Ramsesseum Dramatic Papyrus.

Kaynak: <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Homer;3912482.html#prettyPhoto>

Resim 2. [MS 493-508] Ambrosiana İlyada'sından.

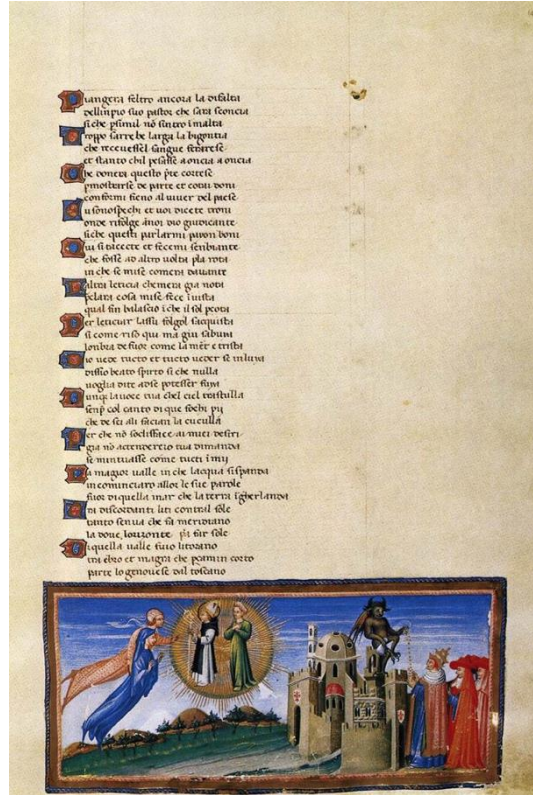
162

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Vergilius_Vaticanus

Resim 3. [MS. 400] Vatikan Virgil olarak anılan, Vergilius'un Aeneas destanından Truva'dan kaçış sahnesi.

Kaynak: <http://www.poderesantapia.com/art/dante.htm>

163

Resim 4. [1444-1450 baskısı] Dante, İlahi Komedyadan Giovanni di Paolo'nun illüstrasyonları.

Kaynak: <https://williamblakeandenlightenmentmedia.wordpress.com/tag/songs-of-innocence/>

Resim 5. William Blake'in yazıp resimlediği *Songs of Innocence and of Experience* adlı şiir kitabından, 1789.

164

Kaynak: (<https://en.wikipedia.org/wiki/>) ile (<http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/volute-krater>)

Resim 6. Soldaki çizim Keats'in bir gravürden çizildiği sanılan kendi çizimi. Sağdaki ise Louvre Müzesindeki orjinal Yunan sanatına özgü *Sosibios vazo* [yaklaşık MÖ.50 yıllarına ait]. Üzerindeki illüstrasyonda Diyonizyen bir seromoni canlandırılmakta.

Kaynak: <http://gazeteler.ankara.edu.tr/detail.php?id=482>

Resim 7. Servet-i Fünun dergisi kapak sayfası. 1892.

165

KELEBEK

Bak şu yaratığa, bak havada gezer
Sanki kanatlanmış bir çiçektir
Kelebek derler, öyle adlandırılmış
Nur içinde, ışık içinde yüzer
Her ne kadar sesi işitilmezse de
Hareketleri tamamen keyif ve sevinç dolu
Kimıldanması can çekişmesine sebep
Daima ne arar, niyeti ne acaba?
Çiçeklenmiş her fidana konar
Çiçeklerin ortasına istekli elini uzatır
Yeni hevesinin çocuklarını koşturur

Kaynak: (Özgül, 1997: 50)

Resim 8. Kelebek şiirinin kaynak illüstrasyonu.

Recâi-zâde Mahmut Ekrem

Mir'ât'i Âlem, Nu.4, 15 Eylül 1884

Kaynak: (Özgül, 1997: 86)

Resim 9. Nağmeli Bahar şiirinin kaynak illüstrasyonu.

NAĞMELİ BAHAR

Seher yeli eser, taze dallar

-Ki muhabbet kuşunun yuvasıdır-

Fısıldaşır, susar

Bu güzel bir şarkıdır

Akar çağıl çağıl o su

-Ki bağlara yürür-

Başında bir kuzu meler

Bu güzel bir şarkıdır

Kaval çalan çobanın

Hayatı şâirânedir

Güler perisi tarlanın

Bu güzel bir şarkıdır

Nağmeler şakıyan bülbül öter

-Ki sevinci sebepsizdir

-Öter, öter, öter, öter...

Bu güzel bir şarkıdır

Fakat o sevimli çocuk

-Ki ruhun bir işaretidir

-Gülerken ağlıyor... Bana

Bu en güzel şarkıdır

Tevfik Fikret

Servet-i Fünun, Nu.269, 7 Mayıs 1896

Kaynak: (Özgül, 1997: 98)

Resim 10. *Randevu Yerinde* şiirinin kaynak illüstrasyonu.

RANDEVU YERİNDE

Temiz görünüşlü bu aydınlık yere gelmiş
Bekleyişten gönlü daralmış bir aşk
hastasıydı

Kalbini kavuşma rüyasına koymak için
Devamlı beklerdi gönlünü avlayanı

Artık bu özlemeye, bu hasret saatlerine
Yârinin gölgesini göğsüne çekmek isterdi
Güçsüz ve sabırsızca saate baktı: "Saat
dokuzbuçuk!" diyerek kalktı

Kırmızı bir ışıkla yarım bir aydınlık

Çini ocaktan o gümüş renkli güle aksetti
Sevdiğini hatırlayınca bu tatlı kadın:

"Hâlâ gelmedi!" dedi o temiz kalpli güzel
Üzgün gözlerinin kenarlarında gücendi
Bekleyişin billur taneli gözyaşları

167

Cenab Şehâbettin

Servet-i Fünun, Nu.267, 23 Nisan 1896

2010-2017 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE’DE MÜZİK ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR (BİR BİBLİYOGRAFYA DENEMESİ)

Yrd. Doç. Dr. Banu GEBOLOĞLU
Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Öz

Bu araştırma; 2010-2017 yılları arasında Türkiye’de müzik alanında bilimsel yayım yapan süreli yayımlardan 60 üniversite dergisi ve bu dergilerde yayımlanmış makalelerin taranması sonucu elde edilen verilerin oluşturduğu bir bibliyografya çalışmasıdır. Araştırmanın amacı, 2010-2017 yılları arasında müzik alanında yapılan yayımları bir araya getirmek ve bu alanda çalışacak olan araştırmacılara yardımcı olmaktır. Betimsel araştırma yöntemlerinden tarama modelinin kullanıldığı çalışmada elde edilen veriler doğrultusunda toplam 330 müzik makalesi, dergi adları, yazar sayısı ve yayımlanma yılına göre değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu araştırma, Türkiye’de müzik alanında yapılan çalışmalara bir bütün olarak bakılması, bu araştırmaların eğilimlerinin görülmesi ve yeni araştırmalar için veri oluşturması açısından önemlidir. Bu bağlamda, hazırlanan bibliyografyanın, müzik alanında çalışacak olan ilgili araştırmacılar için temel bir başvuru kaynağı olacağı ve araştırmacıların daha bilinçli çalışmalar yapmaları hususunda onlara yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Bibliyografya, Müzik Bibliyografyası

169

WORKS AND ACTIVITIES MADE ON THE SUBJECT OF MUSIC IN TURKEY BETWEEN 2010-2017 (A BIBLIOGRAPHY ESSAY)

Abstract

This research is a bibliography work consisting of the datas obtained from the scanning of the periodical essays and from one of the scientific essay 60 university magazine which has been published from 2010 to 2017. Bibliography is a branch of science which examines works on a definite or various subjects and their publishments. In addition to this, bibliography provides researchers , who research on a certain subject , to reach these sources and classify the publisments according to a definite system. Based on this definition, the aim of this research is to gather the publishments which have been made on music betwween 2010 and 2017 and to help the researchers who will work on this subject. The scanning method that is one of the descriptive search methods is used in this research. Under the light of datas obtained, this research has been evaluated according to the total number of 330 music essays, the names of magazines, number of writers and year of publishments. Among the music researches , the ones made with music take place as a source. Meanwhile the smilar studies are made and/or repeated as all studies haven’t been gathered or examined Beside this, some studies are not possibbly to be used as a source as they are not known. Thus ,this research is quite important,

in the regards of setting up a database for new researches, evaluating the studies as a whole and observing the tendency of the researches done on the music in Turkey. In this context, It is thought that , this bibliography will be very helpful and main reference for the related researchers who will study on music to make their studies more consciously.

Keywords: Music, Bibliography, Music Bibliography

Giriş

Bibliyografyalar, araştırmacıların herhangi bir araştırmaya başlamadan önce başvurması gereken kaynaklardır. Bu nedenle belli aralıklarla bu çalışmaların yapılmasının, alandaki diğer araştırmacıları bilgilendirmesi ve onlara yol göstermesi açısından yararlı olacağı düşünülmektedir. Anlam olarak bibliyografya; “Belli bir konu veya muhtelif konularda yazılan eserleri, bunların basımlarını inceleyen veya belirli bir alanda araştırma yapanların, bu alandaki kaynaklara ulaşmasını sağlayan bilim dalıdır” (Ergan, 1994, 13). Her alanda olduğu gibi, müzik alanında da bibliyografya çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Yapılan araştırmalar sonucu müzik alanındaki bibliyografya çalışmalarının son yıllarda daha düzenli bir Şekilde yapıldığı görülmüştür. Yapılan bu çalışmaların bir devamı niteliğinde olan bu araştırmada, Türkiye’de Dergipark’ta 2010-2017 yılları arasında yayımlanan süreli yayımlarda, müzik alanında yayımlanmış 330 adet makaleye ulaşılmıştır. Elde edilen verilerden bir müzik bibliyografyası oluşturmak ve bu alanda çalışacak olan araştırmacılara bir bibliyografya kaynağı sağlayarak yardımcı olmak amacıyla yapılan bu araştırmada ayrıca, ileride yapılacak yeni çalışmalara yol gösterici olmak amaçlanmıştır.

170

Aşağıda, bu çalışmadan önce yapılmış ve konuyla ilgili olan bazı çalışmalara yer verilmiş ve bunların araştırmacıları, ayrıca bilgilendireceği ve fikir vereceği düşünülmüştür. alışmalar başlıklar halinde, tarihsel olarak geçmişten günümüze olacak Şekilde düzenlenmiştir.

Makaleler

Demirbatır, R.E. (2001). Müzik Alanı Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlik Tez Bibliyografyası.

Demirbatır, R.E. (2001). Yaylı algılar Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlik Tez Bibliyografyası.

ECE, Ahmet Serkan (2007). Bilimsel Dergilerde Yayınlanan Müzik Makaleleri (Bir Bibliyografya Denemesi).

Yıldız, P. (2007). Klsik Türk Musikisi Kitap Ve Tez Bibliyografyası 1929-2007.

Gencel Ataman, . (2009). Ülkemizde Flüt ve Flüt Eğitimi Alanlarında Yapılan Lisansüstü Tezler.

Karkın, A.M. (2011). Müzik Bilimleri Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin İncelenmesi.

Orhan, Ş.Y. (2011). Türkiye’de Viyolonsel Alanında Yapılmış Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlilik Tezleri.

İşık, S.T.; Uslu, R. (2012). Türk Müziğinde Ağaç ve Çalgı Yapım Bibliyografyası. Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi: Kültürümüzde Marangozluk teması.

Tebiş, C, Okay, H.H. (2013). Türkiye’de Müzik Sanatı ve Eğitiminde Keman ve Viyola Konulu Lisansüstü Tezlerin Konu ve Yöntem Olarak İncelenmesi.

Başarır, E. Ö., Berki, T. (2015). Ankara Devlet Konservatuarı Lisansüstü Tez Bibliyografyası: 1992-2014.

Çakıroğlu, İ, Çaydere, Ö. (2016). Milli Kütüphanede Bulunan Müzik Konulu Kitaplarla İlgili Bibliyografya Çalışması (1994-2011).

Alyörük, G. (2016) Türkiye’de Gitar Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler: Bir Bibliyografya Çalışması.

171

İstanbulu, Serenat (2016). Türk Folklor Araştırmaları Dergisi Müzik Yazıları Bibliyografyası.

Tezler

Kaderoğlu, Goncagül (1992). Musiki Makaleleri Bibliyografyası.

Aydın, Ahmet (1996). Musiki Mecmuası ve Türk Folklor Araştırmaları Dergisi’nde Türk Halk Müziği ve Oyunları Hakkında Yazılmış Makalelerin Bibliyografya İncelemesi ve Sonuçları.

Alkan, Mehmet Şükrü (2001). Hürriyet Gazetesinde Yayınlanmış Müzik Yazıları Açıklamalı Bibliyografyası (1948-1980).

Ozan, Nazife (2001). Cumhuriyet Gazetesinde Yayınlanmış Müzik Yazıları Açıklamalı Bibliyografyası.

Tatar, Hüseyin (2001). Radyo, Radyo Haftası, Radyo Magazin, Radyonun Sesi ve Radyo Alemi Dergileri Açıklamalı Kronolojik Müzik Yazıları Bibliyografyası.

Yıldız, Pelin (2007). Klasik Türk Musikisi Kitap ve Tez Bibliyografyası (1929-2007).

Mak, Mahir (2011). Akşam (1941-1950) Gazetesinde Yer Alan Müzik Yazıları Açıklamalı Bibliyografyası ve Dönemsel Değerlendirilmesi.

Çakıroğlu, İdris (2013). Milli Kütüphanede Bulunan Müzik Konulu Kitaplarla İlgili Bibliyografya Araştırması (1994-2011).

Tuna, Almıla (2015). Onur Akdoğu Bibliyografyası.

Hacısüleymanoğlu, Gülcan Ertan (2015). Son Havadis (1953-1966) Gazetesinde Yer Alan Müzik Yazıları Bibliyografyası ve Değerlendirilmesi.

Araştırmanın Amacı

Müzikle ilgili yapılmış çalışmalarını bir arada bulunduran yayımların olması önemli bir husustur. Dolayısıyla bu çalışmaların, ileride yapılacak olan çalışmalara bir kaynak teşkil edeceği, benzer çalışmaların yapılmasını ya da tekrar edilmesini önleyeceği düşünülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda araştırmanın amacı, 2010-2017 yılları arasında üniversite dergilerinde yayımlanmış müzik makalelerini tarayarak, elde edilen verilerden bir müzik bibliyografyası oluşturmak ve bu alanda çalışacak olan araştırmacılara bir bibliyografya kaynağı sağlayarak yardımcı olmaktır. Böylece bu araştırmayla, ileride yapılacak yeni çalışmalara yol gösterici olmak amaçlanmıştır.

Araştırmanın Önemi

Araştırma, Türkiye’de müzik alanında yapılan çalışmalara bir bütün olarak bakılması, bu araştırmaların eğilimlerinin görülmesi ve yeni araştırmalar için veri oluşturması açısından önemlidir. Bu bağlamda, hazırlanan bibliyografyanın, müzik alanında çalışacak olan ilgili araştırmacılar için temel bir başvuru kaynağı olacağı ve araştırmacıların daha bilinçli çalışmalar yapmaları hususunda onlara yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Yazar sayısı, makalelerin yayımlandığı dergi adı ile bu dergilerde yayımlanan makale sayısı ve makalelerin yayımlanma yılına göre değerlendirme yapılan bu araştırmanın, yapılan çalışmalar hakkında daha fazla bilgi edinilmesini sağlayacağı için de ayrıca yararlı ve önemli olduğu düşünülmektedir.

Problem Durumu

“2010-2017 yılları arasında Türkiye’de müzik alanında yayımlanan makale bibliyografyasının genel görünümü nedir?” cümlesi araştırmanın problem cümlesidir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma, Türkiye'de yer alan üniversitelerin eğitim fakültesi, eğitim bilimleri enstitüsü ve sosyal bilimler enstitüsü dergilerinde 2010-2017 yılları arasında yayımlanan, 2017 yılı itibariyle Dergi Park'ta taranan müzik alanı makaleleri ile sınırlıdır. Zahal (2010), yüksek lisans tezinde, 1997-2009 yılları arasında bilimsel süreli yayımlarda yayımlanan müzik makalelerinden bir bibliyografya oluşturmuştur. Zahal'ın yaptığı araştırmanın devamı niteliğinde olan bu araştırma, bu nedenle 2010-2017 yılı itibariyle Dergi Park'ta taranan müzik alanı makaleleri ile sınırlıdır.

Yöntem

Araştırmada, betimsel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır ve araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 1984: 80). Araştırmacı tarafından yapılan araştırmalar sonucunda, müzik alanında yapılan bibliyografya çalışmalarının 2010 yılına kadar aralıklı olarak yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu araştırmaların devamı niteliğinde, Türkiye'de yer alan üniversitelerin eğitim fakültesi, eğitim bilimleri enstitüsü ve sosyal bilimler enstitüsü dergilerinde 2010-2017 yılları arasında yayımlanan, 2017 yılı itibariyle Dergi Park'ta taranan ve müzik alanında yapılmış 330 makale tespit edilmiş ve bu makaleler dergi adları, yazar sayısı ve yayımlanma yılına göre değerlendirilmiştir.

Araştırmada tüm makalelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Fakat yine de gözden kaçan makale ya da makalelerin olabileceğini belirtmek gerekmektedir. Bu anlamda oluşabilecek eksikliklerin, bundan sonra yapılacak sonraki araştırmalarda giderilebileceği düşünülmektedir.

173

Veri Toplama Yöntemi

Bu araştırmanın verileri, Türkiye'de yer alan üniversitelerin eğitim fakültesi, eğitim bilimleri enstitüsü ve sosyal bilimler enstitüsü dergilerinde 2010-2017 yılları arasında yayımlanan, 2017 yılı itibariyle Dergi Park'ta taranan müzik eğitimi makalelerinden 60 bilimsel derginin arşivinde yer alan ve müzikle ilgili olan makalelerin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Bu araştırma sonunda bazı dergilerin, sayılarını düzenli olarak çıkartmadıkları, bazılarının da özel sayılarında sadece müzik alanında makalelerin yer aldığı gözlemlenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler doğrultusunda toplam 330 müzik makalesi, dergi adları, yazar sayısı ve yayımlanma yılına göre değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Dergilerin taranması sonucunda müzik alanında yazılmış makalelerin sayısı dergi bazında tespit edilmiştir. Daha sonra makalelerin yazar sayısı tespit edilerek yüzdeler dağılımları ve yayım yılına göre dergilerdeki makale sayıları tespit edilmiştir. Bibliyografyanın düzenlenmesinde, makale yazarlarının soyadları dikkate alınmış ve buna göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde, ulaşılan makaleler, dergilerin isimleri, bu dergilerde yayımlanan makale sayıları, yazar sayılarına göre makalelerin yüzdelerle dağılımları ve yayım yılına göre dergilerdeki makale sayıları belirtilmiştir. Ulaşılabilen yayımlara göre, müzik alanındaki toplam makale sayısı 330'dur.

Yazar adlarına göre düzenlenmiş alfabetik bibliyografya

ADAR, Çağhan (2013). AGSL Ud Eğitimine Yönelik Kadın Ud Eğitimcilerinin Görüşlerinin İncelenmesi, Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, sayı, 1.

AHMEDLİ CAFER, Hatıra (2016). Kompozisyon Eğitiminde Teknik Yöntem ve Karakter Analiz Sistemi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

AKBAROVA, Leyli (2014). Azerbaycan Bestecilerinin Eserlerinde Viyolonsel Yeri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

AKBULUT, Efe (2013). Eğitim Fakültesi Okulöncesi Anabilim Dalı Programında Yer Alan Müzik Eğitimi Dersi Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeylerine İlişkin Ölçek Geliştirme Çalışması, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 33.

174

AKBULUT, Efe (2013). Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Anabilim Dalı Programında Yer Alan Müzik Eğitimi Dersi Hedeflerinin Gerçekleşme Düzeyleri, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 14.

AKBULUT, Mehmet; ORHAN YILDIRIM, Şebnem; TANINMIŞ, Gamze Elif (2010). Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri Müzik Öğretmenlerine Göre Çalgı Bakım Onarım Bilgisi Dersinin Gerekliliği, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 3.

AKBULUT, Fatih (2014). Klasik Gitar Deşifresinde Kalıp Organizasyonunun Önemi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi , sayı, 8.

AKÇAY, Şevki Özer (2015). Gitar Eğitiminde Yazarak Çalışma Yönteminin Parmak ve Konum Numaralarına Uygun Seslendirmeye Etkisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 3.

AKIN, Özlem (2013). Müzik öğretmeni adaylarının Öğrenme Stratejilerini Kullanma Durumları (Pamukkale Üniversitesi Örneği), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

AKIN, Özlem (2013). Keman Eğitiminde Anlamlandırma Stratejisinin Başarıya Etkisi (Örnek Bir Uygulama), Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 4.

AKIN, Özlem; BAŞTÜRK, Ramazan (2012). Keman Eğitiminde Temel Becerilerin Rasch Ölçme Modeli ile Değerlendirilmesi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 31.

AKKILIÇ, Demet (2010). Lied Sanatında F. Schubert ve Schwanengesang Lied Dizisinden Standchen'in İncelenmesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

AKKOL, Levent Mümtaz (2016). Müzik Eğitiminde Toplumsal Adalet Kavramı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

AKPINAR, Mehmet (2012). Kemanda Spiccato (sipikato) Yay Tekniğinin Öğretilmesinde Türk Halk Ezgilerinin Kullanılması, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

AKTAŞ, Burcu; TEKİNARSLAN ÇİFTÇİ, İlkur (2016). Müzik Öğretmenlerinin Kaynaştırma Öğrencilerine Yönelik Yaptıkları Öğretim Uyarlamalarının Belirlenmesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

AKTAŞ, Mine; ERDOĞAN KAYA, Sevda (2017). 8. Sınıflarda Geometrik Cisimler Öğretiminde Orff Yaklaşımı Kullanımının Akademik Başarıya Etkisi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

175

AKYÜZLER, Fatma (2014). Müzik Öğretmeni Adaylarının Epistemolojik İnançları, Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 10.

ALASKAN, Ali Maruf (2013). Üniversitelerdeki Çalgı Yapım Eğitimi ve Geleneksel Usta-Çırak İlişkisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

ALTAY, Gökçe (2014). Tonal Müzikteki Pedal Tonunun İşlevleri ve Armoni Derslerindeki Uygulamaları, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

ARABOĞLU, Tanju (2011). Viyolonselde Yayın ve Ekollerin Tarihsel Gelişimi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

ARABOĞLU, Akın (2010). Robert Schumann'ın Op. 13 Senfonik Etüdlerine Genel Bir Bakış, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

ARAPGİRLİOĞLU, Hasan; ULUDAĞ, Ali Korkut (2010). Müzik Öğretmenliği Programlarındaki Okul Çalgıları Dersinde Verilen Klasik Gitar Eğitiminin Kullanılan

Yöntemler ve Öğrenci Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi, Atatürk Üniversitesi Kazım Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 20.

ARAS, Ayda (2011). Müzik Bölümü Lisans Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi: Hacettepe Üniversitesi Ankara Devlet Konservatuvarı Örneği, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ARSAL, Zeki; ARSAL MUMCU, Devrim; AKÇAOĞLU ÖZTÜRK, Mustafa (2017). Müzik Öğretmen Adaylarının Çokkültürlü Deneyim, Tutum Ve İnançları, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

ASLAN, Levent; DENİZ, Jale (2011). İlköğretim Mezunu Öğrencilerin Müzik Okuryazarlık Düzeyleri, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 34.

ASLANTAŞ, Hüseyin (2016). Yatılı Bölge Ortaokulu Öğrencilerinin Müzik Dersine İlişkin Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 37.

ASLANTAŞ, Hüseyin; DEMİRCİ, Barış (2017). Müzik Ders Kitaplarındaki Görsellere İlişkin Öğretmen Görüşleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 4.

ATAMAN, GENÇEL, Özge (2016). İpek Yolunun Geçtiği Asya Ülkelerinde Flüt İle Benzerlik Gösteren Geleneksel Çalgılar, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

176

ATAMAN, GENÇEL Özge (2014). Ortaokul Öğrencilerinin Matematik Dersi Başarısında Mozart Müziği Etkisi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ATAMAN GENÇEL, Özge (2013). Müzik Öğretmeni Adaylarının Müziksel İşitme Okuma Yazma Dersleri Başarılarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi (Balıkesir Üniversitesi Örneği), Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı 2.

AVCI, Burcu (2013). Eğitim Durumlarına Göre Ankara'daki Kurumsal Türk Sanat Müziği Korolarında Çalışan Sanatçıların Mesleki ve Kültürel Açından Kendilerini Geliştirme Durumları, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

AYAS, GÜNEŞ, Onur (2016). Musiki İnkılabı ve Rus Modeli: Karşılaştırmalı Müzik Sosyolojisi Açısından Bir Tartışma, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 77.

AYDAR, Deniz (2012). Müzikte Batılılaşma Kapsamında 3. Selim ve 2. Mahmud, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, sayı, 5.

AYDIN, Yılmaz (2012). Türk Müziğinin Oluşumunda ve Gelişiminde Halk ve Geleneksel Sanat Müziğinin Katkıları, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

AYDINLI, Demet; TECİMER, Belir (2013). Grup Piyano Öğretiminin Müzik Eğitimi Öğrencilerinin Okul Şarkılarını Eşlikleme Ve Transpoze Becerilerinin Geliştirilmesine Etkisi, Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, sayı, 2.

AYHAN, Ali; DANACI, Enes Furkan; İLHAN, Serap Yağmur (2017). Lisans Öğrencilerinin Türkçe Pop Müziğe Yönelik Düşüncelerinin Metafor Analizi Yoluyla Değerlendirmesi, Turkish Journal of Arts and Social Sciences, sayı, 2.

AYHAN, Ali (2017). Türkçe Pop Şarkılarda Popülarite ve Müzikalite Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme, Turkish Journal of Arts and Social Sciences, sayı, 2.

BAKIOĞLU, Çağlar; KURTULDU, Mehmet (2015). Piyano Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması, Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı, 1.

BAŞARA, Erol (2012). Geleneksel Türk Sanat Müziğindeki Bazı Mürekkep Makamlarda Orta Üçlü Aralığın Güçlü Perdeleri Belirleyiciliği Üzerine Bir İnceleme, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

177

BAŞARA, Erol (2013). Aruz Vezninin Belli Bir Kalıbında Yazılmış Güftelerin Sengin Semâî Usûlü ile Bestelenmesinde Görülen Bazı Prozodik Özellikler, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

BİÇER, Emsal Merve; KIRKBİR, Fazıl; CANÇELİK, Mehmet (2013). Mağaza Müziklerinde Ses ve Beğenin Tüketiciler Üzerindeki Etkisi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 8.

BİLGİN, Mehmet Efe (2010). Haçaturyan Keman Konçertosu Üzerine Bir Çalışma, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 2.

BİREL, A. Semih; ALBUZ, Aytekin (2014). Viyolonsel Öğretiminde Performansı Değerlendirmeye Yönelik Hazırlanan Dereceli Puanlama Anahtarının (Rubrik) Sınanması ve Değerlendirilmesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 3.

BORA, Uzey (2010). Çoksesli Bir Müzik Parçasını Seslendirmek İçin Solisti Kendi Sesiyle Gerçek Zamanda Çokseslendiren Bir Algoritmik Kompozisyon Yöntemi Ve Örnek Bir Uygulama, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

BOSTANCI, Burcu; AKBULAK, Bahar; YALÇIN AKGÜL, Eylem (2016). Müziğin Forma Dönüşümü: Mimarlık Temel Tasarım Eğitimi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

BULUT, Seyhan (2015). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Lisans Programı Flüt Dersinde Kullanılan Cecile Chaminade Op.107 Flüt Konçertino'sunun Uygulanabilirliğine Yönelik Teknik Önerilerin Belirlenmesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

Bulut, Muzaffer Özgü (2014). Body Music Courses within Music Education, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

BULUT, Damla; ALTAY, Emin (2012). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Müzik Profilleri; Yozgat İli Örneği, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 1.

BULUT, Damla; ÖZFINDIK, Zülfükar (2011). Güzel Sanatlar Fakülteleri Müzik Bölümlerinde Kullanılan Viyola Metodlarının İncelenmesi, Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 3, 1.

BULUT, Damla (2011). Müzik Öğretmeni Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumları, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 3.

BULUT, Ferit; GÜLER, Tolga (2015). The Survey of the Niğde's Folk Songs as an Element of Culture (Bir Kültür Ögesi Olarak Niğde Türkülerinin İncelenmesi), Turkish Journal of Arts and Social Sciences, sayı, 1.

178

BULUT, Ferit (2011). Piyano Eğitiminde Geleneksel Türk Halk Müziği Kaynaklı Eserlerin Seslendirilmesine Yönelik Oluşturulan Bir Çoklu Analiz Modeli, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

BURAK, Sabahat (2013). İlköğretim Öğrencilerinin Müzik Derslerindeki Başarı ve Başarısızlıklarının Nedenlerine Yönelik İnançları, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

BROCK, Daniele; LAMBETH, Dawn (2013). The Effects of Music on Basic Mathematics Fact Fluency for Third Grade Students, Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, sayı, 2.

CAN, Neşe (2011). Osmanlı'da Müziğin ve Şiirin Gözde Sazı: Ney, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

CANBAY, Alaattin; NACAĞCI, Zeki (2011). Mektupla Keman Öğretim Uygulamasına Yönelik İçerik Analizi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 21.

CANBAY, Alaattin; NACAĞCI, Zeki (2017). Hoca Ahmet Yesevî Öğretisinin Türk Müzik Kültürüne Yansımaları, Tartışma, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 80.

CANGÖKÇE, Hande (2016). Gitarda Sağ El Tekniğı ve Ekoller, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

CANGÖKÇE, Hande (2016). Klasik Gitarda Sol El Teknikleri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

CARY, Dilek Göktürk (2015). Keman Eğitiminde Paul Rolland Yöntemi: Türk Keman Eğitiminde Kullanılabilirliği, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 39.

CARY GÖKTÜRK, Dilek (2011). Comparing Two Contemporary Violin Teaching Methods: Suzuki and Rolland, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 2.

CELASİN, Cenk (2013). The Effects of Musical Elements in Mass Media and Internet on the Social Development of Children and Adolescents, Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, sayı, 3.

COŞKUNER, Sonat (2016). Küçük Kemancı Keman Metodunun Hedef Davranışları, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

179

ÇAĞLAR, Erdem (2011). Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Giriş Sınavları İçin Yeni Bir Sınav Modelinin Değerlendirilmesi, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 23.

ÇALIŞKAN, Vahdet (2015). Johannes Brahms'ın Müziğı ve Op. 120 Mi Bemol Majör Klarinet Sonatının Form ve Armonik Yapısının İncelenmesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

CELİK, Birsen (2010). Piyano Eğitiminde Video Kamera Kullanımı, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 3.

ÇETİN, ELDENİZ, Müzeyyen; SÖZBİR ACAY, Senem (2016). Müzik Öğretmenlerinin Kaynaştırma Uygulamalarına İlişkin Bilgilerinin Belirlenmesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

ÇEVİK, Deniz Beste (2011). Müzik Öğretmeni Adaylarının İletişim Becerileri, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı.

ÇEVİK, D.B. (2011). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Müzik Öğretimi Özyeterlik Düzeylerinin İncelenmesi, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

ÇEVİK, Deniz Beste (2011). Müzik Öğretmeni Adaylarının Çeşitli Değişkenlere Göre Problem Çözme Becerileri, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 3.

ÇEVİK, Deniz Beste (2011). Müzik Öğretmeni Adaylarının Eşlik Dersine Bakış Açıları İle Derste Zorlandıkları Konulara İlişkin Çözüm Önerileri, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 1, 2011.

ÇEVİK, Deniz Beste (2010). Postmodern Düşünce Çerçevesinde Müzik Sanatı, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

ÇEVİK, Deniz Beste; GÜVEN, Elif (2011). Müzik Öğretmeni Adaylarının Piyano Dersine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, Deniz Beste Çevik, Elif Güven, sayı, 29.

ÇINARDAL, Fatma; ÇINARDAL, Levent; ÇATAK, Binali (2015). Mesleki Müzik Eğitimi Veren Yükseköğretim Kurumlarındaki Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Eğilimleri, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

180

ÇINARDAL, Fatma Ceyda; ÇINARDAL, Levent; ÇELİK, Aşkın (2017). Yöresel Müzik Kültürünün Yaşatılmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Kars İli Örneği, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

ÇINARDAL, Fatma Ceyda; ÇİLDEN, Şeyda (2016). Keman Eğitiminde Kullanılan M. Crickboom Metodunun Birinci Fasikülünün İncelenmesi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 39.

ÇİÇEK, Varol; APAYDINLI, Köksal (2017). Güzel Sanatlar Liselerinde Piyano Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Karadeniz Bölgesi Örneği), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 4.

ÇİÇEK, Varol; APAYDINLI, Köksal (2017). Güzel Sanatlar Liselerinde Piyano Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri (Karadeniz Bölgesi Örneği), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 4.

ÇİFTÇİ, Ersan (2010). Popüler Kültür, Popüler Müzik Ve Müzik Eğitimi, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ÇİFTÇİ, Ersan; KURTULDU, M. Kayhan (2010). Yaylı Çalgılar Performans Değerlendirme Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Analizi, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ÇİFTÇİBAŞI, Mehmet Can; ŞAKTANLI, Süleyman Cem (2017). Hızlı Okuma Teknikleri Eğitiminin Pişano Deşifre Becerisine Etkisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 18.

ÇİLDEN, Şeyda (2016). Çalgı Eğitiminde Usta-Çırak Yöntemi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

COBAN, Sibel (2011). Müzik Öğretmeni Adaylarının Bireysel Çalgı Eğitimi Dersi Dönem Sonu Sınavları İle İlgili Görüşleri, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, Sibel Çoban, sayı, 31.

COBAN, Sibel (2013). Professional Music Education and Employment of Music Teachers in Turkey, Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi, sayı, 3.

ÇORAKLI, Ekin; BATIBAY, Dilek (2011). Müzikte Yaratıcı Düşünme Ölçeğinin Türkiye Koşullarına Uyarlanması, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 34.

DAĞ, Özlem Duygu (2011). Keman Vibratosu ile İlgili 18. Yüzyıldan Günümüze Değişen Yaklaşımlar, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

181

DAĞLAR, Işıl (2010). Frederic Chopin'in Müzikal Stili, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

DALKIRAN, Esra; NACAĞCI, Zeki (2016). Zihin Engelli Özel Eğitim Okullarında Müzik Dersi Uygulamalarının İncelenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 15.

DEĞİRMENCİOĞLU, Levent; ARAPGİRLİOĞLU, Hasan (2011). Makamsal Viyolonsel Öğretiminde Popüler Müzik Eserlerinden Yararlanma (Orhan Gencebay Örneği), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 31.

DELİKARA, Ali (2010). G.F. Handel Op.1. No. 12 Fa Majör Sonat 2. Bölüm Allegronun Teknik ve Müziksel Analizi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

DEMİR, Mustafa; NACAĞCI, Zeki (2014). Ortaokul 6, 7 Ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Müzik Derslerinde Bağlama Çalgısının Kullanımına İlişkin Görüşleri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 10.

DEMİR, Arif (2013). İmam Hatip Liselerinde Dînî Mûsikî Dersi Öğretmen Yeterlilikleri (2012 Rize/Çayeli Dînî Mûsikî Semineri İzlenimleri), Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, özel sayı.

DEMİRCİ, Barış; ALBUZ, Aytekin (2010). İlköğretim Müzik Dersi 6. Sınıf Öğretim Programı Öğrenme Alanlarına İlişkin Kazanımların Başarı Durumlarının Değerlendirilmesi, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 20.

DEMİRCİ, Barış; PARASIZ, Gökalg (2012). Klasik Batı Müziği ve Çağdaş/Çok Sesli Türk Müziği Eserlerinin Seslendirilmesine Yönelik Sınıf İçi Bir Değerlendirme, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 2.

DEMİRCİ, Barış (2013). Viyolonsel Eğitiminde Geleneksel Türk Müziğine Yönelik Bir Çalışma Modeli, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

DEMİRCİ AKBULUT, Şirin (2016). Modern Piyano Teknikleri ve İki Örnek, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

182

DENİZ, NART, Sevan (2010). Deşifre Şarkı Söyleme ve Koro Eğitimine Katkıları, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 2.

DİNÇ, Şükrü Öner (2010). Konservatuvarların Müfredatlarında Kullanılan Viyola Başlangıç Metotlarının İlköğretim 1. Sınıf Öğrencilerine Uygulanmasında Oluşan Sorunlar, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

DOĞAN, Uğur; İSKENDER, Murat (2015). Güzel Sanatlar Lisesi Öğrencilerindeki Müzik Performans Kaygısını Azaltmaya Yönelik Psiko-Eğitim Programının İşlevselliği, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 1.

DOĞANYİĞİT, Satı, YİĞİT, Nalan; ÖZTÜRK, Kayhan (2017). Ses Eğitimi Alan Kadınların Menstrual Döngü Menstrual, Folliküler Ve Premenstrual Evre- Ses Özellikleri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi, sayı, 1.

DÖNMEZ MUSTAN, Banu (2011). Bölgesel Müzik Kültürleri İçinde Bulunan Etnik Kimlik Kodları Üzerine Analitik Bir Değerlendirme, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, sayı, 3.

DÖNMEZ MUSTAN, Banu (2010). Törenselle (Cem) ve Dünyasal Türk Halk Müziği Performansı İçinde Âşıklık Geleneğinin Konumu, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

DURAK, Yavuz (2014). Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlardaki Piyano Öğretim Programları Üzerine bir Araştırma, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

DURANOĞLU, Naz (2015). Çalgı Eğitiminde Görülen Kas ve İskelet Rahatsızlıkları ve Performansa Etkileri Üzerine Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri , Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 2.

DÜNDAR, Mehlika (2010). Okul Deneyimi Dersinden Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Yararlanma Durumları, Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 3.

DÜNDAR, Mehlika; AKPINAR, Mehmet (2010). Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı 4. Sınıf Öğretmen Adaylarının İlköğretim Müzik Dersi 4. Sınıf Öğretim Programı Üzerine Görüşleri, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 3.

183

EĞİLMEZ, ONURAY, Hatice (2012). Piano Education According To Proposals To İnitial Phase: Visualization, Dramatizasyon, Life AssociationN, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

EKİCİ, Tülay (2010). Bireysel Ses Eğitimi Dersine Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 3.

EKİCİ, Tülay (2010). Okulöncesi ve İlköğretim Döneminde Çocuklara Yönelik Ses Eğitim, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

EKİNCİ, Mehmet Uğur (2010). Cem Behar (2008). Saklı Mecmua: Ali Ufkî'nin Bibliothèque Nationale de France'taki [Turc 292] Yazması., Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 53.

EKİNCİ, Hatice (2013). Müzik Öğretmeni Adaylarının Solo Sahne Performansına İlişkin Özgüven Algılarının Bazı Değişkenler Bakımından İncelenmesi , Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, sayı, 2.

ELBİ, Cenap Can, TUNCA, Ozan Evrim; TUNCA, Burcu Evren (2010). Ludwig Van Beethoven 5. Senfoni İkinci Bölüm Viyolonsel Partisi Üzerine Teknik İnceleme, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

ELDEMİR, Abdurrahim (2012). Geleneksel Türk Sanat Müziği Dersinde Uygulanan Dizgeli Öğretim Yönteminin Öğrenci Erişimine ve Kalıcılığa Etkisi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 17.

ENGÜR, Doruk; DEMİRBATIR, Erol R. (2011). Armoni Kitaplarındaki Bas Şifrelerinin Karşılaştırmalı Analizi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

ERCAN, Hazel; BARIŞ AKGÜL, Dolunay (2016). Klasik Batı Müziği Eğitimi Veren Devlet Konservatuvarı Müzik Lisans Öğrencilerinin Müzikal Beğenileri ve Müzik Dinleme Alışkanlıklarının İncelenmesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

ERCAN, Hazel; ORHAN YILDIRIM, Şebnem (2016). Bireysel Çalgı ve Öğretimi Dersinde Akran Öğretimine Dayalı Öğrenme Öğretme Yaklaşımı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

ERCAN, Nevhiz (2016). Piyano Eğitimi Alan Öğrencilerde Görsel Eğitimin Önemi Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 39.

ERDAL, Kadri Yılmaz (2016). Elektronik Müziğin Gelişimi Ve Türk Bestecilerin Elektronik Müziğe Katkıları, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 17.

EREN, Bilgehan (2012). Müzik Eğitiminde Kaynaştırma Uygulamaları ve Orff-Schulwerk, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ERGEN, Demet; BİLEN, Sermin (2010). İlköğretim Düzeyinde Eşlikli Çalmaya Dayalı Keman Eğitiminin Entonasyon, Özgüven ve Tutum Üzerindeki Etkisi, Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 1.

EROĞLU, Özgür (2011). Piyano Eserlerine Yönelik Analitik Ezberleme Yaklaşımının Etkililiği, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

EROĞLU, Özgür (2015). Eğitim Fakültesi Mezunu Müzik Öğretmenlerinin Armoni Bilgi Ve Becerilerine İlişkin Görüşleri, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ERTEM, Şehnaz (2011). Orta Düzey Piyano Eğitimi İçin Repertuar Seçme İlkeler, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 2.

ESKİOĞLU, İtr (2010). Türkiye İle Kanada, Norveç, ABD ve Avustralya Lisansüstü Müzik Eğitimi Programlarındaki Araştırma Alanı Derslerinin Karşılaştırılması, Gazi Üniversitesi Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 4.

FEYZİ, Ahmet (2013). Erzurum Türkülerinde Kullanılan Ses Dizilerinin Türk Sanat Müziğinde Kullanılan Ses Dizileri ile Karşılaştırmalı Ana, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

FEYZİOĞLU, Nesrin (2012). On Erzurum Türküsü Üzerinde Bir Metot Denemesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

GERÇEK, İsmail Hakkı (2010). Meslekî Müzik Eğitimi Veren Kurumlarda Kullanılan Ud Metodları Üzerinde Karşılaştırılmalı Bir Çalışma, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

GERMEN, Gülriz (2013). Klarnet Eğitiminde Entonasyon Problemlerini Azaltmaya Yönelik Çalışma Yöntemi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

GİRGİN, Demet (2015). Bireysel Çalgı Dersi Tükenmişlik Ölçeği Geliştirme Çalışması: Geçerlik ve Güvenirlik Analizi, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

GİRGİN, Demet (2015). Çalgı Performansı Özyeterlik İnancı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Analizi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 38.

GİRGİN, Demet (2015). Bireysel Çalgı Dersi Motivasyon Ölçeği: Geçerlik Güvenirlik Analizi, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 4.

185

GÖK, Murat; TUFAN, Enver (2016). Müzik Öğretmenlerinin 2006 İlköğretim Müzik Dersi Öğretim Programına İlişkin Görüşleri (Ankara Örneği), Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 3.

GÖNCÜ ÖZAL, İlknur (2010). Okul Öncesi Eğitimde Müzik Eğitiminin Temel Sorunları, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 2.

GÖNCÜ ÖZAL, İlknur (2016). 4-6 Yaş Anaokulu Çocuklarına Uygulanan Müzik Eğitiminin Müziksel Ses ve İşitsel Algı Gelişimlerine Etkileri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

GÜDEK, Bahar (2014). Geleneksel Bir Yakut Çalgısı: Vargan, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 69.

GÜDEK, Bahar; ŞAHİN, Ecenur (2013). Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Elemanlarının Okul Çalgıları Dersinin İçeriğine İlişkin Görüşleri, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 2.

GÜDEK, Bahar (2016). Türkiye’de Müzik Öğretmeni Yetiştirme ve Pedagojik Formasyon Sorunu, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

GÜL, Gülnihal; BOZKAYA, İsmail, 1.Osman Zeki Üngör'ün Çocuklara Teganni Dersleri Kitabı Üzerine Bir Çalışma, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1, 2010.

GÜL, Gülnihal; BOZKAYA, İsmail (2014). Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programının Müzik Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi: Uludağ Üniversitesi Örneği, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 3.

GÜVEN, Elif (2011). Müzik Dersleri ve Kaynaştırma Uygulaması, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 3.

GÜVEN, Elif; TUFAN, Enver (2010). Kaynaştırma Sınıflarında İşbirlikli Öğrenme Yöntemi İle Müzik Dersleri, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

HARDALAC, Naciye; ÖZÇELİK, Sadık (2010). Farklı Eğitim Alanlarındaki Öğrencilerin Müzikal Algılamalarının Sınıflandırılması, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

HAŞHAŞ, Sinan; İMİK, Ünal, AYDOĞDU, Can (2015). Arguvan Örneğinde Dede Sazının Organolojisi ve İcra Özellikleri, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

186

HELVACI, Ayhan (2012). İlköğretim I. Kademe Öğrencilerinin Müzik Eğitimi İle İlgili Temel Kavram ve Kültürel Bilgi Düzeylerine İlişkin Bir Araştırma, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

HEPYÜCELİ, Ceren; KURTASLAN Yıldırım, Hazan (2017). Türkiye’de Flüt Eğitimi Veren Müzik Kurumlarında Eşlikli Çalışmaların Yeri, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

HOPA, Emre (2011). Wolfgang Amadeus Mozart Si Bemol Majör Fagot Konçertosunun Analizi ve İncelenmesi (K191), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

HÜSEYNOVA, Lale (2014). Müzik Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Keman Çalma Performanslarını Etkileyen Bazı Değişkenler, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

KABATAŞ, Mustafa (2017). Boyutsal Açından Müzik, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 18.

KAFKASYALI, Yavuz Selim (2015). Dede Korkut Oğuznâmeleri Perspektifinden Oğuzlarda Mûsikî, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

KALENDER, Caner; ALPAGUT, Uğur; YANDI, Alperen (2016). Öğrencilerin Keman Eğitiminde Mini Detaş Tekniğini Kullanımlarında Yayın Uzunluğunu Ayarlamaları ve Yerini Belirlemelerinin Değişen Hızlarda Değerlendirilmesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

KALYONCU, Nesrin; UÇAR, Alpaslan (2011). İlköğretim Müzik Dersi Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Görsel İmgelerin İncelenmesi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

KAPÇAK, Şeydagül; ÇİLDEN, Şeyda (2012). Keman Eğitiminde Kullanılan Fiorillo 36 Etüden Metodunun Sağ El, Sol El Teknikleri ve Müzikal Dinamikleri Açısından İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

KAPÇAK İŞIKSUNGUR, Beyzagül; ÇİLDEN, Şeyda (2016). Kemanda 20.Yüzyıl Vibrato Kullanımı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

KAPLAN, Ayten (2010). Sanat Eğitiminde Müziğe Felsefe Penceresinden Bakmak, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

187

KAPTAN, Zekeriya; GİRAL, Ender (2015). Müzik Öğretmenlerinin Mesleki Yaşantılarında Karşılaştıkları Problemler, Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

KARA, Seyfullah (2014). Selçuklu Türkiye'sinde Eğlence Türü Olarak Bezm ve Musiki. Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 68.

KARABULUT, Havva Aysun; KARABULUT, Alpaslan; YIKMIŞ, Ahmet (2016). Özel Eğitimde Müziğe Yönelik Türkiye'de 2005-2015 Yılları Arasında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Gözden Geçirilmesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

KARAHAN, Ahmet Suat (2016). Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Bina Standartlarının Belirlenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 39.

KARAHAN, Ahmet Suat (2016). Müzik Öğretmenliği Programı Öğrencilerinin Müziksel İşitme Okuma Yazma Eğitimi Sürecindeki Ders Dışı Çalışma Yeterlilik Durumlarının Belirlenmesi, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, sayı, 14.

KARAKOÇ, Elvan; ŞENDURUR, Yılmaz (2015). İlköğretim Okullarındaki Özengen Müzik Eğitiminin Öğrencilerin Müziksel Davranışlarına Yansımaları, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 5.

KARKIN, Metin (2014). Malatya Musiki Derneğinin Yöresel Müziğe ve Sosyo-Kültürel Yapıya Katkıları, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 2.

KARKIN, Metin; HAŞHAŞ, Sinan (2014). Geleneksel Türk Halk Müziğinde Tür Sınıflandırmaları, Terminoloji ve Ayak Kavramı Konuları üzerine Bir Araştırma, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 10.

KARKIN, Metin; KILIÇ, Ilgım (2011). Oyun, Dans ve Müzik Dersinin Müzik Öğretmenliği Mesleği Açısından Yeri ve Önemi, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 1.

KAYA, Sibel; AYAN, Bilge Ece (2016). Okul Öncesinde Müzik ve Hareketin Öğrenme Üzerindeki Etkisi, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

KAYA, Zeynep (2014). Koro eğitiminde Yapılandırmacı Yaklaşımın Tutum, Özyeterlik Algısı ve Akademik Başarıya Etkisi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

188

KILIÇ ÇEVİK, Deniz Beste (2017). Türkiye'deki Müzik Öğretmenlerin Kişilikleri ve İş Tatminleri, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 1.

KILIÇ, Ilgım (20119). Müzik Öğretim Yöntemlerinin Yaratıcı Dramayla Birlikte Kullanılması: Diyafram Nefesi ve Ses Çalışmaları Alt Öğrenme Alanında Bir Uygulama Örneği, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

KINIK, Mehmet (2013). Bağlama Eğitiminde Popüler Müzik Eserlerinde Yararlanma: Orhan Gencebay Örneği, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, sayı, 2.

KINIK, Mehmet (2011). Türk Halk Müziği Kültüründe Birleştirici Unsur Olarak Hüseyini Dizisi Ve Hüseyini Türküler, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 16.

KINIK, Mehmet (2011). Türk Halk Müziği Çalgı Topluluklarının Yapılanması ve Bağlama, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 30.

KIRMIZIBAYRAK, Nurten (2012). İlköğretim Okullarında Müzik Ders Programının Öğretmen Görüşlerine Dayalı Olarak Değerlendirilmesi (Kars İli Örneği), Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 10.

KOCA, Şehriban (2016). Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Müzik Etkinliklerine Yönelik Özyeterlik Algıları, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 40.

KOCABAŞ, Ayfer; SEVER, Zeynep (2011). Öğrencilerin Kullandığı Müziği Öğrenme Stratejilerinin Bazı Psikososyal Değişkenler Bakımından Analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 4.

KOCABAŞ, Ayfer; ÇUBUKÇU, Feryal (2011). İşbirlikli Öğrenmenin Türk Öğrencilerin Popüler Müzik Tercihlerine ve Cesaret Algılarına Etkisi, Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 3.

KOÇYİĞİT, Özlem (2012). Barok Dönem Flütçüsü Jacques-Martin Hotteterre Üzerine Bir İnceleme, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

KÖMÜRCÜ, İlker (2010). Adorno'nun Estetik Kuramı Bağlamında Müzik Eserlerinde İçerik Analizine Yönelik Bir Model Önerisi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 2.

KÖSE, İbrahim Alper; SÖZBİR ACAY, Senem; KALENDER, Caner (2016). Keman Çalma Becerilerinin Çok Yüzeysel Rasch Modeli ile İncelenmesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

KÖSE, H. Seval; ÇİFTÇİBAŞI, M. Can (2016). Koro Ve Orkestra /Oda Müziğinde Seslendirme/Yorumlama Başarım Gücü Üzerine Program Odaklı Bir İnceleme, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 17.

189

KUMOVA AŞKIN, Pelin; DEMİRBATIR, R. Erol (2012). Müzik Öğretmenliği Programları Kapsamında Özel Yetenek Sınavlarının Karşılaştırılarak İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

KURTULDU, M. Kayhan (2010). Piyano Eğitiminde Başarısızlık Nedenlerine Yönelik Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 3.

KURTULDU, M. Kayhan; BAKIOĞLU, Çağlar (2012). Tam Öğrenme Modeline Dayalı Müzik Öğretiminde Öğrenci Başarılarının Karşılaştırılması, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 43.

KURTULDU, M. Kayhan (2011). Piyano Öğrencilerinin Genel Başarı Puanları İle Teknik Puanlarının Sınıf Düzeyine Yönelik Karşılaştırılması, Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 2.

KURTULDU, Kayhan (2013). Müzik Öğretmeni Adaylarının Piyano Çalışma Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

KURTULDU, Mehmet Kayhan (2012). Dikkat Stratejilerine Yönelik Uyarıcı İşaretlerin Piyano Eğitiminde Kullanılabilirliği, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

KURTULDU, M. Kayhan (2011). Piyano Eğitiminde Sosyal Durum Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 31.

KURTULDU, M. K. (2010). Piyano Eğitiminde Alıştırma Çalmanın Öğrenci Başarısına Etkisi, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

KURTULDU, M. Kayhan (2017). Piyano Öğrencilerinin Öz Yeterlik Düzeyleri İle Piyano Dersi Başarılarının Karşılaştırılması, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 1.

KURTULDU, M. Kayhan (2010). İlköğretim Çağı Piyano Eğitiminde Tekerleme Yoluyla Nota Öğretiminin Kullanılabilirliği, Gazi ün Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı,3.

KURTULDU, Mehmet (2015). Piyano Öğrencilerinin Öğrenme Stilleri ile Deşifre Çalma Becerilerinin Karşılaştırılması, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 3.

KURTULDU, Mehmet (2011). Piyano Eğitiminde Başarısızlık Nedenleri Anketi Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 22.

KÜÇÜK PİJİ, Duygu (2014). Müzik Öğretmeni Adaylarının Bakışı ile Eşlik Çalma Dersinin Değerlendirilmesi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

KÜÇÜK, Duygu (2011). Müzik Öğretmeni Adaylarının Müzik Yeteneğine İlişkin Özyeterlik Algıları Özel Yetenek Sınavı Başarıları ve Akademik Başarıları Arasındaki İlişki, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 34.

KÜÇÜK, D.P. (2010). Müzik Öğretmeni Adaylarının Sınav Kaygısı, Benlik Saygısı ve Çalgı Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 3.

KÜÇÜK PİJİ, Duygu (2012). Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı Öğrencilerinin İletişim ve Problem Çözme Becerileri, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

KÜÇÜK PİJİ, Duygu; UZUN, Barış (2013). Müzik Öğretmeni Adaylarının Eleştirel Düşünme Eğilimleri, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

KÜÇÜKGÖKÇE, Özgen (2012). Ömrünü Müziğe Adamış Bir Aydın: Ali Rıza Avni Tınaz, Cankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 2.

KÜÇÜKOSMANOĞLU, H. Onur; BABACAN, Ezgi; BABACAN, M. Devrim; YÜKSEL, Gözde (2016). Müzik Eğitiminde Bireysel Çalgı Çalışma Alışkanlıkları Ölçek Geliştirme Çalışması, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

KÜNGERÜ, Serhan (2016). Piyano Öğretiminde Teknik ve Ses İlişkisine Dair Bir İnceleme, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

LEHİMLER, Emrah (2014). Geleneksel Türk Müziğine Dayalı Viyolonsel Öğretiminde Hüseyini Makamı Öğretimine Yönelik Hazırlanan Çalışma Modelinin Öğrenci Başarısına Etkisi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 3.

LEHİMLER, Eren; ŞENGÜL, Cengiz (2014). Müzik Yazılımlarının Piyano Eğitimine Katkılarının İncelenmesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 2.

MİNAVARKIZI, Adiyeva Pakizat; Turan, Fatma Ahsen (2016). Türk Halklarının Folklorunda Müzik Aletleri ve Onlarla İlgili Mitik Anlatılar, Tartışma, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 78.

MODIRI, Işıl Güneş (2012). Müzik Öğretmenliği Öğrencilerinin Piyano Dersi Motivasyonları İle Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

191

MODIRI, Işıl Güneş (2010). Okul Öncesinde Müzik Aracılığı İle Yabancı Dil Öğretimi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı,2.

MÜEZZİNOĞLU, Alev; MİRİLLO, Heran (2017). Okul Öncesi Ve Zihinsel Engelliler Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının Müzik Dersine İlişkin Görüşleri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

NACAKCI, Zeki, DALKIRAN, Esra; ECE, Ahmet Serkan (2016). Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Özel Yetenek Sınavlarında Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri; Sistemik Derleme Çalışması, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

NACAKCI, Zeki; ÇİFTÇİ; ÖZDEMİR, Gökhan (2011). Müzik Öğretmenliği Programında Uygulanan Viyola Eğitiminde Teknik Düzeylerine Göre Sınıflandırılmış Repertuar Modeli, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

NACAKCI, Zeki; DALKIRAN, Esra (2011). Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Bireysel Çalgı Sınavına Yönelik Kaygıları, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 5.

OKAY, Hasan Hakan (2012). Müzikal İfade Eğitimine Bir Pencere: Çalgı Müziğinde Vokal İzler, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 3.

OKAY, Hasan Hakan (2016). Müzik Öğretmeni Adaylarının Nota Yazım Programlarının Kullanımına Yönelik Eğilimleri (Balıkesir Üniversitesi Örneği), Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 31.

ORHAN Yıldırım, Şebnem (2012). Türkiye’de Viyolonsel Alanında Yapılmış Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlilik Tezleri, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 2.

OTACIOĞLU, Sena Gürşen (2010). Müzik Öğretmeni Adaylarının Okul Deneyimi II Uygulama Dersine İlişkin Tutumları, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 28.

ÖNAL, Gülden (2012). Müzik Bölümünde Okuyan Öğrencilerin Aile Profilleri ve Meslek Tercihlerinde Ailenin Rolü: Kırıkkale Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Örneği, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

192

ÖNER, Afşin (2011). Güzel Sanatlar Fakültelerindeki Klasik Batı Müziği Çalgı Dersleri ve Öğrencilerin Durumlarına İlişkin Bir Araştırma, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 2.

ÖNER, LEVENDOĞLU, Oya (2011). İstanbul’da Müzik: Evrensel Bir Mesaj mı?, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 30.

ÖZALP, Uğur; ÖZDEMİR, Gökhan (2015). Deşifre Eşlik Çalışımında Akor Şifrelerinin Kullanımı, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 22.

ÖZCAN, Alper Tunga (2017). Keman Eğitiminde Çoksesli Aranje Tekniklerinin Kullanımı, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

ÖZÇELİK, Ömür Arda (2010). Suzuki Yetenek Eğitimi ve Bartok Mikrokosmos Yöntemleriyle Özengen Piyano Eğitiminde Yoğunlaşma Becerisi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ÖZDEK, Atilla (2015). The Role of Folk Music as Cultural Heritage in the Curriculum of Vocational High Schools of Music: Pattern of Azerbaijan-Turkey, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, sayı, 3.

ÖZDEMİR, Gökhan; YILDIZ, Gökay (2011). İlköğretim Okullarında Müzik Dersine Ait Öğrenme Ortamlarının Fiziksel Durumları: Akdeniz Bölgesi Örneği, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 22.

ÖZDEMİR, Gökhan; YILDIZ, Gökay (2016). Müziksel Okuma (Solfej) Performans Testi Tasarımı, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 3.

ÖZDEMİR, Muhittin; YÖNDEM, Sadık (2011). Müzik Öğretmeni Adayı Gitar Öğrencilerinin Çalgı Alan Dersleri ve Genel Akademik Başarı Durumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 33.

ÖZER, Burcu; YİĞİT, Nalan (2011). Piyano Öğretiminde Deşifre Becerisinin Kazandırılması, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

ÖZKELEŞ, Sercan (2016). Profesyonel Müzisyen Eğitimi Bağlamında Eğitimciler İçin Doğaçlamaya Yönelik Uygulama Ve Öneriler, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

ÖZMENTEŞ, Sabahat; TAŞKIN, Gaye Selin (2011). Dergisi, sayı, 2.

193

ÖZMENTEŞ, Sabahat (2013). Çalgı Eğitimi Alan Lisans Öğrencilerinin Kullandıkları Çalışma Taktikleri, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ÖZTOPALAN, Ruken; İŞGÖRÜR, Ümit (2010). Güzel Sanatlar ve Spor Liselerinde Viyolonsel Öğretiminin İlk Yılında Önerilen Yay Teknikleri ve Bu Tekniklerin Program Taslağına Yansıması, Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 1.

ÖZTOPALAN, Ruken; GÜRGEN, Elif Tekin; ÖZKAN USLU, Betül (2015). Başlangıç Piyano Kitaplarının Müziksel, Görsel ve Tipografik Bütünselliği, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı,3.

ÖZTUĞ, Emine Kıvanç (2012). Eğitim Politikalarında Müzik Eğitiminin Yeri, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, özel sayı.

ÖZTUTGAN, Züluf (2016). Türkiye’de Gitar Alanında Yapılan Lisansüstü Tezlerin Analizi ve Değerlendirilmesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

ÖZTÜRK, Selçuk (2010). Kürdilihicazkâr Makamı Kuramında Yeden Kavramının Değerlendirilmesi, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 2.

ÖZTÜRK, Serkan; ÖZÇELİK, Sadık (2015). Türkü Söylemeye Yönelik Öğretim Model (Elazığ Yöresi Örneği), Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, sayı, 13.

PALANCI, Mehmet; DİNÇ ALTUN, Zuhal; DOĞAN, Uğur (2015). Üniversite Öğrencilerine Yönelik Müzik Performans Kaygısı Ölçeğinin Uyarlama Çalışması, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 22.

PARPUCU, Hüseyin; ÇİLDEN, Şeyda (2016). Keman Eğitimine Uyarlanmış Akseki ve Yöresi Türkülerinin Müzikal Özelliklerinin İncelenmesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

PEKTAŞ, Songül; YURGA, Cemal (2017). Özel Eğitimde Oyun ve Müzik Etkinlikleri, Turkish Journal of Arts and Social Sciences, sayı, 2.

SAĞER, Turan; GÜRPINAR, Engin.; ZAHAL, Onur (2015). İşbirlikli Öğrenme Yöntemine Dayalı Uygulamaların Çoksesli Solfej Alan Başarısına Etkisi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı 1.

SAĞER, Turan (2010). Klasik Armoni Eğitiminde Kullanılan Birinci Çevrim (6'lı) Akorlarda Ses Katlaması, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

194

SAĞER Turan; ÇAKIR, Serkan (2013). Müzik Öğretmenliği Programı Armoni Eğitiminde Başlangıç Kaynaklarının Analizi ve Değerlendirilmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

SAĞER, Turan; ZAHAL, Onur; GÜRPINAR, Engin (2013). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Müzikte Modernleşme Hareketleri ve Müzik Politikaları (1923-1952), Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

SAKALAR, Günsu Yılma (2017). 20. YY 'da Gelenekselden Kopuş: V. Kandinsky ve T. W. Adorno Üzerinden Schönberg'in On İki Ton Müziği. Turkish Journal of Arts and Social Sciences, sayı, 2.

SAKİN ŞENOL, Ajda (2017). Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı Birinci Sınıf Öğrencilerinin Okul Çalgıları - Blok Flüt Dersinden Beklentileri: Uludağ Üniversitesi Örneği, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

SALI, Güneş; AKKOL, Mümtaz Levent; OĞUZ, Vuslat (2013). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Müzik Etkinliklerinde Yaşadığı Sorunlar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

SARAÇ, Ali (2014). Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği Programı Öğrencilerinin Mesleki Alan Derslerine Göre Popüler Müzik Örneklerini Seslendirme/Yorumlayabilme Düzeylerinin İncelenmesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

SARIKAYA, Serkan; TUNALI, Sancar (2014). Bela Bartok'un Çağdaş Türk Müziğine Katkılarının İncelenmesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

SATIR, Ömer Can (2016). Müzikolojide İki Yeni Kavram: Scene ve Yerel Sound, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

SAZAK, Nilgün; ÖZBEY, Fidan (2016). Zihinsel Yetersizliği Olan Öğrencilere Kazak Katlama Becerisinin Şarkı Eşliğinde Öğretimi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

SEVER, Gülşah (2016). İlköğretim Okulları Düzeyinde Düzenlenen Özengen Klasik Müzik Yarışmalarının Amaçları Açısından Değerlendirilmesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

SEVİM, Oğuzhan; GÜLERYÜZ, Şebnem (2012). Öğretmen Adaylarının Popüler Müziğe İlişkin Görüşleri, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

SÖKEZOĞLU, Duygu (2010). Ritim, Hareket ve Şarkı Öğretimi Temelli Müzik Eğitiminin 7 – 11 Yaş Gurubu Çocuk Yuvası Öğrencilerinin Sosyal Gelişimleri Üzerine Etkisi(Afyonkarahisar İli Örneği), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

SUNGURTEKİN, Şehnaz; İLHAN ÇAKIR, Ayşe (2015). Müzik Eğitimi Yeterlikleri Bağlamında Sınıf Öğretmeni Sanat ve Estetik Yeterliklerinin Öğretim Elemanlarının Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

ŞAHİN MASALCI, Gülgüney (2016). Hititçe Çivi Yazılı Belgelerde Geçen Sümerce Bir Müzik Aleti:(GIŞ) ŞÀ.A.TAR/TIBULA, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

ŞAHİN, Ecnur (2013). Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı Öğretim Elemanları ve Öğrencilerinin Okul Çalgıları Dersinin İçeriğine Yönelik Görüşleri, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ŞAHİN, Abdurrahman; TORAMAN, Mehtap (2014). İlköğretim Müzik Dersine Yönelik Veli ve Öğrenci Görüşleri, sayı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1.

ŞAHİNDOKUYUCU, Melek (2016). Mozart'ın Sihirli Flüt Operasının Maxslevogt'un Sketchlerinde Görselleşen Hikâyesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

ŞEKER, Serkan; BİLEN, Sermin (2010). 9 – 11 Yaş Grubu Çocuklarda Orff Schulwerk Destekli Keman Eğitiminin Keman Çalmaya Yönelik Öz Yeterlik Algıları Üzerindeki Etkisi, Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 2.

ŞEN, Yavuz; ŞENTÜRK, Nezihe (2015). Geleneksel Türk Müziği Derslerine İlişkin Tutum Ölçeği Geliştirme Süreci, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

ŞEN, Yavuz; ŞENTÜRK Nezihe (2014). Müzik Öğretmeni Adaylarının Geleneksel Türk Müziği Derslerine İlişkin Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 3.

ŞENDURUR, Yılmaz (2016). Görme Engelli Müzik Öğretmenlerinin Görme Engelli Öğrencilerin Çalgı Eğitimi Dersi Sürecine İlişkin Görüşleri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

196

TALŞIK, Erkan (2016). Müzik Öğretmenlerinin Mesleki Genel Yeterlik Algıları ile Doyum ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki Bağıntının İncelenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 37.

TAN, Zerrin (2013). Eugene Bozza'nın Oda Müziği Eserlerinde Obuanın Yeri, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

TANRIÖVER, Gülşah; TEMİZ, Ebru (2015). Güzel Sanatlar Ve Spor Liselerinde Kullanılan Bireysel Ses Eğitimi Ders Kitabının İşlevselliğine İlişkin Öğretmen Görüşleri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 13.

TAŞ, Sevgi (2012). Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Klasik Batı Müziğine İlişkin Tutumları, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

TEMİZ, Ebru (2017). Müzik Öğretmeni Adaylarının Öğretim Sürecine İlişkin Özyeterlik İnançları, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 18.

TOKİNAN ÖZEVİN, Banu (2013). Kenny Müzik Performans Kaygısı Envanterini Türkçe'ye Uyarlama Çalışması, Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

TOKSOY, Coşkun Atilla; BAŞAR, Şükran (2017). 6-12 Yaş Orta-Ağır Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuklar İçin Ritim Uygulamaları, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

TOPALAK İZGİ, Şefika; YAZICI, Tarkan (2014). Güzel Sanatlar Lisesi Piyano Öğretmenlerinin Güzel Sanatlar Lisesi Piyano Ders Kitaplarına İlişkin Görüşleri, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 3.

TOPALAK İZGİ, Şefika, YAZICI, Tarkan; KILIÇ, Ilgım (2016). Piyano Öğretim Elemanlarının Başlangıç Seviyesi Piyano Öğretimi Uygulamalarına İlişkin Görüşleri, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

TOPTAŞ, Barış (2013). Uluslararası Sanat Müziği Bestecileri Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalar, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 31.

197

TRAŞCI, Mehmet (2012). İbrahim Edhem Efendi'nin Netâyic-i Mûsikâr İsimli Risâlesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 38.

TUNALI, Sancar (2014). Ahmet Adnan Saygun'un Halkevlerinde Yürütülen Müzik Eğitimi Çalışmalarına Yaklaşımı, (1932-1950), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

TUNÇ, Turgay; ALBUZ, Aytekin (2010). Müzik Öğretmenliği A.B.D.'nda Uygulanan Armoni-Kontrpuan-Eşlik Derslerinde Piyanonun Kullanım Durumunun İncelenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 2.

TUTUŞ Yavuz; TÜRKMEN, Uğur (2011). Nota Musiki Mecmuasının Tanıtımı ve Bu Dergide Yer Alan Alaturka Keman Dersleri Makaleler Dizisinin İncelenmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

TÜRKMEN, Uğur (2013). Konservatuvar Eğitimine Sosyolojik Bir Bakış, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

TÜRKMEN, Uğur (2014). âCemil Rasimâin İlk Mekteplere Çocuk Şarkıları Adlı Kitabının Analizi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

TÜRKMEN, Emel Funda; TÜRKMEN, Uğur (2011). Müziksel Değişim ve Dönüşüm 1945–1946 Akbaba Dergisi Örneği, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 32.

TÜRKMEN, Emel Funda (2010). Türk Çocuk Şarkıları Dağarcığının Müzik Öğretmenlerinin Yaklaşımları Açısından Değerlendirilmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 2.

UĞUR, Abdullah (2015). Müzik Coğrafyası: Türkülerdeki Coğrafya, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 74.

ULUÇAY, Taner (2012). İlköğretim 6-7-8. Sınıf Müzik Ders Kitaplarında Yer Alan Şarkıların Müziksel Amaçlar Bakımından İncelenmesi, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ULUDAĞ, Ali Korkut (2016). Yedinci Pozisyona Dayalı Alternatif Gitar Öğretim Modelinin Okul Çalgıları (Gitar) Eğitimi Dersinde Kullanılabilirliği, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 2.

198

ULUDAĞ KORKUT, Ali (2016). Otomatik Armonizasyon İşlemleri Müzik Yazılım Programları Üzerinde Çokseslendirme Analizleri, Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ULUDAĞ, Ali Korkut (2015). Okul Çalgıları (Gitar) Eğitimi Dersinde Ekip Çalışmasına Dayalı Stratejiler ve Öğrenci Başarı Düzeylerine Etkisi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 3.

ULUDAĞ, Ali Korkut (2016). Flamenko Gitar Stilllerinin Müzik Dersi Öğretim Programı Düzeyine Uygun Türküler Eşliğinde Kullanılabilirliği, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ULUĞBAY, Selin (2013). Müzik Eğitiminin Çocuk Zekasına Olan Etkileri, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 3, 2013.

ULUOCAK, Soner (2015). Rönesans Gitarından Klasik Gitara Sağ El Tekniğinin Gelişimi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 29.

ULUOCAK, Soner (2014). Klasik Gitarın İlköğretim Müzik Eğitiminde Öğretmen Çalgısı Olarak Kullanımı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ULUOCAK, Soner (2012). A Comparison of Selected Classical Guitar Teaching Methods and A Review of Their Implications for Guitar Education, Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

ULUOCAK, Soner; TUFAN, Enver (2011). İlköğretim Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Müzik Dersine İlişkin Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi , sayı, 3.

ULUOCAK, Soner; TUFAN, Enver (2010). Öğretmen Çalgısı Olarak Gitar Kullanımının İlköğretim Öğrencilerinin Müzik Dersi Başarısına Etkisi, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 2.

UMUZDAŞ, Mehmet Serkan, UMUZDAŞ, Serpil (2015). 8. Sınıf Öğrencilerinin Müzik Dersine İlişkin Tutumlarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi, Uluslararası Türk Eğitim Bilimler Dergisi, sayı, 5.

UMUZDAŞ, Mehmet Serkan (2012). Piyano Eğitiminde Süreç ve Ürün Değerlendirilmesinin Öğrencilerin Erişi Düzeylerine Etkisi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

UMUZDAŞ, Mehmet Serkan (2010). Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Öğretmenliği Programı Piyano Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 3.

UMUZDAŞ, Serpil; LEVENT, Aytül (2012). Müzik Öğretmenlerinin İlköğretim Müzik Dersi İşleyişine Yönelik Görüşleri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

199

UZ, Abdullah (2016). Müzik Eğitimi Alanı Doçentlik Dosyalarındaki Yayınların Sorunları, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

ÜNAL, Merve; ECE, Ahmet Serkan; YIKMIŞ, Ahmet (2016). Zihin Engelli Çocuklara Öz Bakım Becerilerinin Şarkı Yoluyla Öğretilmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 17.

VARIŞ, Yakup(2011). Müzik Öğretmeni Adaylarının Okul Deneyimi Üzerine Görüşleri, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 33.

VARIŞ, Yakup, Alper (2016). Orkestra/Oda Müziği Dersinin Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sürecindeki Yeri ve Önemi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

VARIŞ, Yakup, Alper (2011). Orkestra ve Yönetimi Dersinde Orkestra Yönetme Becerilerine İlişkin Etkinliklerin Değerlendirilmesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

YAĞCI, Ufuk; AKSOY, Veysel (2015). Müzik Öğretmeni Adaylarının Akademik Öz Yeterlikleriyle Öğretmenlik Öz Yeterlikleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 33.

YAĞCI, Ufuk (2010). AGSL Müzik Bölümleri Yetenek Sınavları ve Bu Sınavlara Yönelik Öğretmen Görüşleri, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 27.

YAĞCI, Safiye (2015). Türk Sanat Müziğinde Hazırlık Sınıfı Ses Eğitimi Dersi İçin Bir Repertuar Önerisi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı, 1.

YAĞIŞAN, Nihan; KOCA, Şehriban (2010). Analysis of General Personality Characteristics of High School Students Who Take and Do not Take Vocational Music Training according to Personality Inventory, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

YAKAR, Yasin Mahmut (2011). Silifke Folklorunda Yayla Türküleri, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 1.

YALÇIN, Gökhan (2013). Müzik Öğretmenliği Lisans Alan Derslerinde Klasik Gitarın Yeri ve Önemi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 2.

YALÇINKAYA, Begüm; ELDEMİR, Abdurrahim (2013). Bireysel Çalgı Dersine İlişkin Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 21.

YAYLA ATAK, Ayşegül; DALMIŞLI, Fatma (2014). Müzik Eğitiminde Öğretim Materyallerinin Kullanımı, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 10.

YAZICI, Tarkan; İRVEN, Dilan (2015). Mesleki Müzik Eğitimi Almakta Olan Üniversite Öğrencilerinin Müzik Tercihleri ve Beğenileri Üzerine Nicel Bir Araştırma, Turkish Journal of Arts and Social Sciences, sayı, 1.

YAZICI, Tarkan (2017). Müzik Öğretmeni Adaylarının Problem Çözme ve Sosyal Becerileri, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 1.

YAZICI, Tarkan (2017). Müzik Öğretmeni Adaylarının Eğitim İnançları, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 2.

YAZICI, Tarkan; TOPALAK İZGİ, Şefika (2016). Öğretim Elemanlarının Mesleki Faaliyetlerine Yönelik Görüşleri ve Beklentileri (Müzik Eğitimi Anabilim Dalları Örneği), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

YENER ALKAYA, Yeşim (2011). Müziğin Çocuklar ve Yaşlılar İçin Önemi, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 29.

YILDIRIM, Kemal (2010). Kodaly Yönteminin İlköğretim Öğrencilerinin Keman Çalma Becerisi Üzerindeki Etkisi, Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 2.

YILDIRIM, Faruk (2011). Geçmişten Günümüze Türk Müziğinde Toplu İcra Anlayışı Üzerine Bir İnceleme, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 30.

YILDIZ, Gökay; NACAĞCI, Zeki (2016). Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Müziksel Gelişim Özellikleri: Bir Literatür Derlemesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 16.

YILMAZ, Fazilet; TOPALOĞLU, Gülşah; AKYÜZLER, Mustafa (2014). Grupla Yapılan Müzik Etkinliğinin Otizmlili Çocukların Sosyal Becerilerine Etkisinin Betimlenmesi, Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

201

YİĞİT, Çiğdem (2010). Müzikte Yaratıcı Drama, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

YİĞİT, Vahide Bahar; SEVİNÇ Sema; ÖZTÜRK, Zeynep Ece (2016). Güzel Sanatlar Liselerinde Bireysel Ses Eğitimi Dersinde Kullanılan Öğretim Yöntemlerinin İncelenmesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, İpekyolu özel sayısı.

YİĞİT, Nalan; ÖZDEK, Ali (2010). Özengen Müzik Eğitiminde Klasik Gitar Eğitimi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 28.

YİĞİT, Nalan; ÖZTÜRK, Kayhan (2012).. Müzik Öğretmeni Adaylarının Ses Özelliklerinin Değerlendirilmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 32.

YİĞİT, Nalan; DOĞANYİĞİT, Satı (2010). Profesyonel Ses Eğitimi Alan Bireylerin Ses Özelliklerinin İncelenmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 4.

YOKUŞ, Tuba; YÜRÜDÜR, Figen Esin (2015). Müzik Öğretmeni Adaylarının Üstbilişsel Farkındalık ve Öz-Yeterlik Düzeyleri Arasındaki İlişki, *Turkish Journal of Arts and Social Sciences*, sayı, 1.

YOKUŞ, Tuba (2016). Müzik Öğretmeni Adaylarının Benimsedikleri Eğitim Felsefelerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı, 1.

YOKUŞ, Tuba (2010). Üstbilişin Gitar Performans Başarısına Etkisi, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, sayı, 31.

YOKUŞ, Hamit (2010). Piyano Eğitiminde Öğrenme Stratejilerinin Kullanılmasının Öğrencilerin Başarılarına ve Üstbilişsel Farkındalıklarına Etkisi, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, sayı, 31.

YÖNDEM, Sadık (2016). Müzik Eğitiminde Çalgı Topluluklarının Önemi Ve İşleyişi, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı, İpekyolu özel sayısı.

YÖRE, Seyit; GÖKBUDAK, Z. Seçkin (2012). Ahmed Adnan Saygun'un Çoksesli Müzikte/Türk Çoksesli Müziği'nde Ulusalçılığa İlişkin Kodları, *Tartışma, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı, 61.

202

YÜCETOKER, İzzet (2015). Türk Sinemasında Kullanılan Klasik Müziklerin Duygudurum Değiştirmesi Açısından İncelenmesi Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı, 13.

-

YÜCEL GÜRER, Filiz, ŞEN, Ahmet İlhan (2016). Ses Fiziği ve Akustik Konusuna Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Öğrenci Tutumlarının Değerlendirilmesi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Araştırmaları Dergisi, sayı, 1.

YÜKSELSİN, İbrahim Yavuz (2011) Etnomüzikoloji Açısından Ahmed Adnan Saygun, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı, 57.

ZAFER, Ahmet Hamdi (2010). Bireysel Keman Çalışmalarında Uygulanabilecek Çalışma Yöntemlerinin İncelenmesi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı, 1.

ZAFER ÖNVER, Çisem (2016). (367-376) W.A.Mozart'ın Sol Major ve Re Major Flüt Konçertolarına Genel Bir Bakış, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı, 2.

ZEMBAT, Rengin; MERTOĞLU, Ercan; CHO, Jeongsuk (2010). 5-6 Yaş Çocuklarına Yönelik Hazırlanan Ritm Eğitimi Programının Çocukta Ritm Duyusunun Gelişimine Etkisinin İncelenmesi, Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi, sayı, 1.

Alfabetik olarak sıralanmış dergi isimleri ve yayım sayıları aşağıdaki gibidir

Dergi İsimleri	Makale Sayısı	
1.Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergi	36	
2.Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	9	
3.Ahi Evren Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi	6	
4.Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi	1	
5.Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1	
6.Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi	2	
7.Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi	2	
8.Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	14	
9.Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	5	
10.Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi	7	203
11.Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1	
12.Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi	9	
13.Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi	6	
14.Cumhuriyet Üniversitesi Uluslararası Eğitim Dergisi	4	
15.Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	5	
16.Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	2	
17.Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi	3	
18.Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	2	
19.Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	2	
20.Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1	
21.Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	7	
22.Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	6	
23.Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	3	
24.Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1	
25.Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi	19	

26.Gazi Üniversitesi Türk Eğitim Bilimleri Dergisi	2
27.Giresun Üniversitesi Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi	1
28.Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1
29.Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	4
30.Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	8
31.Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Araştırmaları Dergisi	1
32.Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1
33.İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	2
34.İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi	1
35.İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi	1
36.Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1
37.Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1
38.Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi	1
39.Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi	28
40.Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	1
41.Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi	7
42.Mehmet Akif Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi	1
43.Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	9
44.Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	15
45.Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	4
46.Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	2
47.Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	1
48.Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	7
49.Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	8
50.Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi	5
51.Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	9
52.Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi	2
53.Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
54.Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	1
55.Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	19
56.Turkish Journal Of Arts And Social Sciences	7
57.Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	14
58.Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi	2

59.Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi	2
60.Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi	6

Toplam 330

Yukarıda yazan bulgulara göre, en çok makalenin yayımlandığı dergi 36 makale ile Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi'dir. Bu dergiyi 28 makale ile Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi ve 19 makale ile Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi takip etmektedir.

Tablo 1: Yazar Sayılarına Göre Makalelerin Yüzdelik Dağılımları

	Tek yazarlı	İki yazarlı	Üç yazarlı	Dört yazarlı	Toplam
f	204	101	24	1	330
%	61,8	30,6	7,3	0,3	100

205

Tablo 1'e göre makalelerin %61,8'inin, yani büyük çoğunluğunun tek yazarlı olduğu, %30,6'sının çift, %7,3'ünün üç ve %0,3'ünün dört yazarlı olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre yayımlanan makalelerin çoğunluğunun bireysel, yani tek yazarlı olarak çalışıldığı görülmektedir. Bu tablodaki veriler doğrultusunda, üç ve dört yazarlı çalışmaların oranının tek ve iki yazarlı çalışmalara göre düşük olduğu, yani pek tercih edilmediği sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 2: Yayımlı Yılına Göre

Yayımlı Yılı	Makale Sayısı
2010	57
2011	53
2012	34
2013	35
2014	29

2015	37
2016	61
2017	24
Toplam	330

Tablo 2'ye göre, müzik alanındaki yayım sayısının 2010 yılında 57, 2011 yılında 53 iken sonraki üç yılda azaldığı ve sonrasında yine arttığı ve makale sayısının diğer yıllara göre en fazla olduğu yılın 2016 yılı olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre, yukarıda isimleri belirtilen dergilerde yayımlanan makalelerin sayılarının yıllara göre dengeli bir şekilde dağılım göstermediği görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmanın başlangıç aşamasında, her ilde üniversite açılmış olması, dolayısıyla üniversite dergisi ve araştırmacı sayısının artmasıyla doğru orantılı olarak 2010-2017 yılları arasında yayımlanan makale sayılarının artması beklenmiştir. Ancak, araştırmanın sonucunda dergilerde yayımlanan makale sayılarının yıllara göre dengeli bir dağılım göstermediği, aksine inişli çıkışlı bir periyot izlediği görülmüştür. Bu sonuç, araştırmacı tarafından yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı, beklenilmeyen bir sonuçtur. İleride yapılacak olan çalışmalarda bu sonuç ve nedenleri daha derinlemesine nitel olarak çalışılabilir.

Ayrıca, alanla ilgili çalışacak olan araştırmacıların yapılmış çalışmaları tekrarlamasını, zaman ve emek anlamında kayıpların verilmesini önlemek için müzik konulu bibliyografya çalışmaları belli aralıklarla yapılmalıdır. Bu tür çalışmaların düzenli olarak yapılmasının alan yazına ve araştırmacılara önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Alkan, M. Ş. (2001). *Hürriyet Gazetesinde Yayınlanmış Müzik Yazıları Açıklamalı Bibliyografyası (1948-1980)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, **İstanbul Teknik Üniversitesi**, İstanbul.

Alyörük, G. (2016). *Türkiye'de Gitar Alanında Yapılan Lisansüstü Tezler: Bir Bibliyografya Çalışması*. *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 55-79.

Aydın, A. (1996). *Musiki Mecmuası ve Türk Folklor Araştırmaları Dergisi'nde Türk Halk Müziği ve Oyunları Hakkında Yazılmış Makalelerin Bibliyografya İncelemesi ve Sonuçları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, **İstanbul Teknik Üniversitesi**, İstanbul.

Başarır, E. Ö., Berki, T. (2015). Ankara Devlet Konservatuvarı Lisansüstü Tez Bibliyografyası: 1992-2014. *Sahne ve Müzik Eğitim – Araştırma e-Dergisi*, 35-59.

Çakıroğlu, İ, Çaydere, Ö. (2016). Milli Kütüphanede Bulunan Müzik Konulu Kitaplarla İlgili Bibliyografya Çalışması (1994-2011). *Online Journal Of Music Sciences*, 1, 1-27.

Çakıroğlu, İ. (2013). *Milli Kütüphanede Bulunan Müzik Konulu Kitaplarla İlgili Bibliyografya Araştırması (1994-2011)*. Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

Demirbatır, R.E. (2001). Müzik Alanı Yüksek lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlik Tez Bibliyografyası. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 123-141

Demirbatır, R.E. (2001). Yaylı Çalgılar Yüksek Lisans, Doktora ve Sanatta Yeterlik Tez Bibliyografyası. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 143-150.

Ece, A.S. (2007). Bilimsel Dergilerde Yayınlanan Müzik Makaleleri (Bir Bibliyografya Denemesi). *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 45-81.

Ergan, S. (1994). *Türkiye Müzik Bibliyografyası*. Konya: Kuzucular Ofset.

Hacısüleymanoğlu, G. E. (2015). *Son Havadis (1953-1966) Gazatesinde Yer Alan Müzik Yazıları Bibliyografyası ve Değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

207

Işık, S.T.; Uslu, R. (2012). Türk Müziğinde Ağaç ve Çalgı Yapım Bibliyografyası. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 2, 24-41.

İstanbul, S. (2016). Türk Folklor Araştırmaları Dergisi Müzik Yazıları Bibliyografyası. *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 484-505.

Kaderoğlu, G. (1992). *Musiki Makaleleri Bibliyografyası*. Yüksek lisans tezi, **İstanbul Teknik Üniversitesi**, İstanbul.

Karasar, N. (1984). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Hacettepe Taş Kitapçılık.

Mak, M. (2011). *Akşam (1941-1950) Gazatesinde Yer Alan Müzik Yazıları Açıklamalı Bibliyografyası ve Dönemsel Değerlendirilmesi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Özan, N. (2001). *Cumhuriyet Gazetesinde Yayımlanmış Müzik Yazıları Açıklamalı Bibliyografyası*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Tatar, H. (2001). *Radyo, Radyo Haftası, Radyo Magazin, Radyonun Sesi ve Radyo Alemi Dergileri Açıklamalı Kronolojik Müzik Yazıları Bibliyografyası*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Tuna, A. (2015). *Onur Akdoğu Bibliyografyası*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Yıldız, P. (2007). *Klasik Türk Musikisi Kitap ve Tez Bibliyografyası (1929-2007)*. Yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

Zahal, O. (2010). *Türkiye'de Müzik Alanında Yayımlanan Bilimsel Makalelere İlişkin Bir İnceleme*. Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.

ANTROPOLOJİNİN SANAT EĞİTİMİNE ETKİSİ

Yar. Doç.Dr. Ebru ELPE

Batman Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Batman

Öz

Antropoloji, kısaca “insan bilimi” olarak tanımlanır. İnsanları ve toplumları biyolojik , fiziksel , kültürel olarak inceler, benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyar. İnsan toplulukları biyolojik , fiziksel ve kültürel olarak inceler. Antropolojik araştırmalar, bize dünya üzerinde farklı farklı insan toplulukları olduğunu göstermektedir. Aydınlanma çağı ile birlikte antropoloji önem kazanmış, 20 yüzyılda ise etnoğrafya çalışmaları ile birlikte iyice gelişmiştir alt dalları oluşmaya başlamıştır. Güzel sanatları ilgilendiren kısmı ise kültürel antropoloji dalıdır. Antropolojinin bir alt dalı olan kültürel antropolojiye isim veren kültür kavramı, “insanın, doğa dışında oluşturduğu ve ona eklediği maddi ve manevi her şey” olarak tanımlanır . Kültür kapsayıcı , evrensel olması, nesilden nesile aktarılması , sürekli olması, öğrenilebilmesi gibi özelliklerinden dolayı insan yaşamına , estetik anlayışına ve sanatına erki etmektedir. Antropoloji, bir çok bilim ve sanat dalını, sunduğu farklılıklarıyla, etkilemiştir. Güzel sanatlar üzerine etkisi ,de bu sanat dallarına ilham kaynağı olmasıyla kendini göstermektedir. Müzik alanına bakıldığında farklı ses yapıları, müzik türleri, kültürlerin getirdiği müzikal çeşitlemeler dikkati çeker. Heykel ve resim sanatlarına bakıldığında ise farklı anatomik yapıları insanlar, bu iki sanat dalına esin kaynağı olur. Heykelde fiziki özellikler daha ön planda iken resimde ise hem fiziki hem de kültürel antropolojinin çalışma konuları , tema olarak işlenir. Bu bildiride, antropolojinin ve antropolojik araştırmaların , güzel sanatları etkileyip etkilemediği , eğer etkilemiş ise hangi yönde etkilediğini hususu değerlendirilmeye çalışılmıştır. –

209

Abstract

Anthropology is shortly defined as "human consciousness". It examines people and societies biologically, physically and culturally, revealing their similarities and differences. Human communities are studied biologically, physically and culturally. Anthropological research shows us that there are different human groups in the world. Anthropology gained importance along with the Age of Enlightenment, and in the 20th century, ethnography studies have developed along with the bottom branches have begun to form. The part that interests the fine arts is cultural anthropology. Cultural anthropology, a subdivision of anthropology, is defined as the concept of culture, which is "everything that a person creates and adds to it, both material and spiritual, outside nature." The culture container is universal, it is influential in human life, aesthetic understanding and art because of its characteristics such as being transferred from generation to generation, being continuous and being learned. Anthropology has influenced many branches of science and art, with its differences. The influence on the fine arts also manifests itself as a source of inspiration for these art branches. When you look at the music field, you will notice different sound structures, musical genres, and musical variations brought by the cultures. When you look at sculpture and painting arts, different anatomical structures, people become a source of inspiration for these two branches of art. In the sculpture, physical features are more preliminary, while in the picture, both the physical and cultural

anthropological work are treated as a theme. In this declaration, anthropology and anthropological research have been tried to assess whether it influences the fine arts, if so, which way.

GİRİŞ

İnsanlar ve hayvanlar, günlük hayatlarında tümevarım yöntemini kullanarak akıl yürütüp hayatlarını devam ettirirler. (Apa, 2015; 29), parçalardan bütüne varmak suretiyle olayları olguları algılayıp sonuca varmaktadır. Bu hayatın her alanında geçerli olmuştur. Yetenek ve eğilimler ile dolu olan insanın eğitimi oldukça önemli bir meseleyi teşkil eder. İnsanın içinde olan varlığıyla birlikte bulunan bu yetenek ve eğilimler, eğitim ile birlikte doğru olarak yönlendirilmesi gerekmektedir. Bu ise, inanı tanımak onun varlık esaslarını bilmek ile olmaktadır ki o insan doğru eğitilebilsin (Uysal, 2004 ; 81) Eğitim insanda ar olan yetenek ve eğilimlerin belirlenmesi ve bunların toplum kuralları göz önünde bulundurularak geliştirilmesi olarak tanımlanabilir. Bunu sanat eğitimi için genelleyecek olursak , insanın varlığında kendisi ile birlikte gelen sanata dair yetenek ve eğilimlerin toplumun sanata bakış açısı göz önünde bulundurularak , ortaya çıkarılması ve o insanı topluma faydalı bir sanatçı olarak ortaya çıkarmak , sanat eğitiminin amaçlarındandır.

210

İnsan ayrıca kendi yarattığı, kendisi için önemli olan sembolik dünyada yaşamaktadır. (Apa, 2015 ; 30) Din, dil, mitoloji, sanat , değer yargıları, içinde bulunduğu toplumun yazısız kanunları, tarihi ve kültürel öğelerin insanın sembolik dünyası içindeki öğelerdir. Bu öğeler genetik kodlarla nesilden nesile aktarılmış ve o toplumun ve dolayısıyla toplumun bir üyesi olan insanın sanat eğitimi üzerine bakış açısını meydana getirmektedir. Dolayısıyla alınacak sanat eğitiminin belirlenmesinde bu sembolik öğeler epey etkili olmaktadır. İnsan, toplumun bir üyesi olarak toplum içinde diğer insanlar ile iletişim halinde yaşamaktadır. Bu durum insan varlığının temel gereksinimlerinden biridir. Dolayısıyla yaşamını idame ettirirken diğer insanlara özellikle manevi açıdan ihtiyaç duyar. Beğenilmek, takdir edilmek, ödül beklentisi, ceza korkusu, toplumdan dışlanmak endişesi gibi etkenler insanı, diğer insanlar ile iyi geçinmeye onların düşüncelerine önem vermeye itmiştir. Sanat ise toplumlar için önemli bir meseledir. Sanata bakış açısını belirleyen faktörler altında sanata bakış açıları farklılık gösterir ve dolayısıyla sanat eğitimi konusu da sanata bakış açısı ile doğru orantılıdır.

Sanat eğitiminin disiplin olarak üniversitelerde yer alması 1960 sonrasında olmaktadır. Sanat eğitimi sanat alanına girme açısından bu tarihten sonra zorunlu olmuştur. Üniversitelerde sanat eğitimi alan kişiler profesyonel sanatçı olarak tanımlanır ve sanat eğitimi almayan fakat yetenekli, hobi amaçlı sanat yapanlardan ayrılmaktadır. (Çolak, 2015; 10) Sanat eğitimi

üniversitelerin güzel sanatlar fakültelerinde ilgili dalda alan kişiler, mezun olduklarında portföylerine “profesyonel sanatçı” ünvanını eklemekle beraber daha okul yaşamında derslerle birlikte sanat etkinliklerine katılmakta ve sanat insanı olmak yolunda adımlar atmaktadır. Üniversitelerde verilen sanat eğitimi, öğrencilere biraz hava katmakta sanatçı olarak anılmalarının vereceği özgüveni ve toplum içinde ayrı bir yere sahip olunacağına dayanan düşünceyi benimsemesine yol açar. Öğrenciler sanat eğitimi sırasında sadece dersleri işlemez aynı zamanda okulun kültürel ortamında atölyelerde yaşar, sanatçı yaşamına adapte olurlar. (Çolak, 2015; 10) Sanatçılara verilen değeri öğrenirler tarih boyunca sanatçıların çalışma yöntemlerini atölyelerde öğrenir, toplumun sanata ve sanatçıya bakışını yaşayarak öğrenmiş olurlar. Mezun olduklarında kendilerine aşılana öz güven ile sanat yaşamlarına profesyonel sanatçı olarak devam ederler. Sanat eğitimi süreci uzundur eğitim sonunda mezun olan öğrencilerin profesyonel sanatçı yaşamına atılmaları biraz zaman aldığından, eğitim süreci mezuniyetten sonra da okul dışında da devam etmektedir. (Çolak, 2015 ; 13)

Toplumların Sanata Bakış Açısı ve Sanat Eğitimi Yönlendiren Faktörler

Kültürel antropoloji, antropolojinin bir alt dalıdır ve toplumların kültürleri ve toplumlar arasındaki kültürel farkları incelemektedir. Kültürel antropolojinin inceleme konularından biri de sanat ve sanat eğitimidir. Her zaman kültür, sanatla anılır olmuştur ve “kültür-sanat” ikilisi toplum hayatında önemli bir yer almıştır. Bazı toplumlarda kültür ve sanat oldukça önemli ve ilk sıralarda iken bazı toplumlarda ise özellikle sanat pek önem verilmeyen konulardan biri olmuştur. Toplumlar arasındaki bu farkın oluşmasında arka plandaki genel durum önemli rol oynamaktadır. Mensup olunan din, yazılı olmayan ama toplumu yöneten, gelenek görenek, adetler, sanat konusundaki tutumları belirleyen unsurların başında gelmektedir. Sanat eğitimi denince akla ilk olarak güzel sanatların dalları (resim, heykel, müzik, özellikle klasik müzik, sinema) gelir.

İnsanın içinde yaşadığı dünya da din, önemli bir belirleyicidir. İnsanlar yaratılış gereği bir güne inanma ondan korkma ona saygı duyma eğilimindedir. Dolayısıyla ilkel insandan modern insana kadar her insan dini inanca sahiptir. Din ile sanat arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Dini kuralların katı olduğu toplumlarda geleneksel sanatlar gelişmiş olup bu sanatların eğitimi önem kazanmıştır. Güzel sanatların dalları ise “modern sanat” olarak nitelendirildiğinden geleneksel sanatlara göre daha az tercih edilmiştir. Dini kuralların daha esnek olarak uygulandığı toplumlarda ise modern sanatlara olan eğilim artmış ve sanat eğitimi önemli bir faaliyet ve kültürel gelişimin önemli bir unsuru olarak değerlendirilmiştir.

Din ile bağlantılı olarak mitolojik unsurlar insanın ve içinde bulunduğu toplumun kültürünü biçimlendirmektedir. Sanatı da kültürel antropolojinin ilgilendiği konulardan biri olarak değerlendirdiğimizde verilen sanat eğitimin ve ortaya çıkan sanat yapıtlarına mitolojinin etkisi kendini hissettirmektedir. Daha çok “surrealist” eserlerde mitolojinin etkisi görülmektedir. Mitolojik unsurlar doğaüstü varlıkları ve güçleri içerdiğinden gerçek üstü değerler olarak sanat eserlerinde görülür. Kültürel antropoloji açısından bakıldığında toplumlar arasında farklar vardır ve dolayısıyla her toplumun hatta her bireyin mitolojiye bakış açısı farklı olmaktadır ve altına sanat eğitimi aynı müfredat bile olsa kişiden kişiye toplumdaki farklılıklar gösterir.

Bir toplumun dilinde sanat ile ilgili sözler kelimeler fazla ise o toplumun sanat ile iç içe olduğu söylenebilir. Bir toplumun dilinde geleneksel sanata ait kelimeler çok ve çeşitli ise o toplum geleneklere bağlı olarak adlandırılabilir. Genelde geleneksel sanat daha fazla önem veren toplumlar ırksal açıdan alt sınıfta yer alan toplumlar olarak düşünülmüştür. Modern sanatlar ile ilgili kelimeler bir toplumun dil hazinesinde daha fazla ise o toplumun da aslında geleneklerine eskiden bağlı olduğuna son zamanlarda daha fazla dışa açılıp olan bitenden haberdar olması ve modern sanat öğelerini geleneksel sanatın beslediği bir toplum özelliği gösterdiği görülür.

Güzel sanatlar eğitiminde aynı toplum içinde bile farklılıklar görülmektedir. Özellikle piyano eğitimi, bale eğitiminde bu daha kendini belli eder. Bu ilde dalda eğitim maddi duruma bağlıdır bu iki dalın eğitimi maddi durumu iyi olan ailelerin yapabileceği bir faaliyet olarak değerlendirilir.

Sanat eğitiminin olmazsa olmazlarından biri olan görsel kültür, görsel yollarla kendini gösteren, resimler, tablolar, heykeller, afişler, televizyonda yayınlananlar, haritalar, takı, mücevherler binalar gibi unsurların dahil olduğu geniş kapsamlı bir sahayı oluşturur. (Balcı, 2015, 465) Görsel kültür adı üstünde görsel unsurlara dayanır ve görsel unsurların insan üzerinde oluşturduğu etkilerin karışımı olarak değerlendirilir. Sanat eğitimi alan bireyler için görsel kültürün algılanması oldukça önemlidir. Sanat eğitimi sırasında ve eğitim sonrasında bireyin sanat yaşamı boyunca, sanatçı kimliğinin geliştirilmesinde görsel kültür öğelerinin etkisi gün geçtikçe daha da artmış olacak ve o bireyin geldiği aile ve toplumun kültürel yapısı bu etkilerin değerlendirilmesi ve oluşan sanat yapıtının değerlendirilmesi ve bu sanat yapıtının izleyicilerinin değer yargılarında edineceği yer ile de ilişkilidir. Sanat eğitimi almış ve sanat yapıtı oluşturmuş, adına sanatçı ifadesi de eklenen bireyin oluşturduğu sanat yapıtı sergilendiği yerde ülkede farklı anlamlarda değerlendirilir. O sanat yapıtının izleyen kaç farklı kişi var ise o sanat yapıtı o kadar farklı anlamda değerlendirilir. Bunu bir örnekle şöyle açıklayacak olursak, resimde nü, çok fazla tercih edilmeyen, insanlar tarafından genelde pek hoş karşılanmayan bir tema olarak değerlendirilir. Nü bir tablo sergilendiği ülkelerde farklı değerlendirilir. Kapalı toplumlarda muhafazakar toplumlarda ayıp, olarak algılanıp olumsuz gereksiz olarak değerlendirilirken modern toplumlarda ise daha esnek anlayışla değerlendirilir. Bunda mensup olunan dinin, alınan aile eğitiminin, özellikle de çıplak vücuda bakış açısının farklılığı etkilidir. Burada kültürel antropoloji ön plandadır..

Sanat yapıtılarının değerlendirilmesi de sanat eğitimi kadar önemlidir. Sanatın hayata katkısı ve gerekliliği oldukça önemlidir. İnsanın çevreye karşı duyarlı olması ve bu duyarlılığın derecesi o insanın aldığı sanat eğitimi ile ilişkilidir. (Albayrak, 12) Sanat yapıtını değerlendirmek ona anlam yüklemek arka plandaki eğitime, sanat ile ilgili bilgi birikimine, kültürel geçmişe, aile içi eğitime, genel toplum bakış açısına ve bireyin içinde bulunduğu toplumdan özümlediği değer yargılarına bağlı olarak değişmektedir. Aynı sanat yapıtına her insanın farklı yorum yapmasının sebebi budur.

SONUÇ

Antropolojinin sanat eğitime etkisinin olup olmadığının, eğer bir etki var ise bu etkinin derecesinin ne olduğunun araştırıldığı bu bildiri için yapılan araştırmalarda ırksal özelliklerinin özellikle fiziksel ve biyolojik antropolojik farklılıkların sanat eğitimi üzerinde epey bir etkisinin olduğu dikkat çekmiştir.

Irkların sınıflandırılması esasına göre alt sınıf olarak kabul edilen , “Eugenic Ağacı” kriterlerine göre de alt sırada yer alan, genelde siyahi insanların oluşturduğu Afrika daha çok spor, özellikle de atletizm, dalında başarılar ile gündeme gelmiştir. Bu kıtada yaşayan insanların bulunduğu coğrafyanın şartlarına göre vücutlarının şekil alması, fiziki gücün gerektirdiği işlerde çalışmaları, vücutlarının bedensel güce ayalı faaliyetlerde daha etkili olmalarına dolayısıyla da sporda başarılı olmalarına yol açmıştır. Sömürgeci ülkeler tarafından adeta talan edilen, yer altı zenginlikleri yüzünden gelişmiş ülkeler tarafından kullanılan bu kıtada sanat eğitimi, genel olarak bakıldığında, yok denecek kadar azdır.

Sanat eğitiminin, daha çok gelişmiş Avrupa ülkeleri ve A.B.D gibi gelişmiş ülkelerde yaşayan ve köken olarak bu ülkelerin has vatandaşları tarafından alınması gerektiğine dair bir algı yaratılmaya çalışılmıştır. Bale , klasik müzik(özellikle de piyano ve keman)eğitimi , ırksal açıdan üst sınıfa mensup toplumlara ait olan bir faaliyet olarak algılanmıştır ve bu toplumlar tarafından uygulanmaktadır. Özellikle Sanayi devrimi ile birlikte oluşan zengin kesim, elit kesime mensup kişiler tarafından çocuklarına verilen bu eğitimler, ve sanat eserlerine gösterilen önem prestij gösterisi olarak değerlendirilmiştir.

Sanat eğitiminde toplumların kültürel alt yapısı, sanata dair düşünceleri değer yargıları ön plandadır Kültürel antropolojinin inceleme alanına giren sanat ve sanat eğitimi toplumlar arasındaki kültürel farklar olduğundan dolayı toplumdaki topluma hatta aynı toplum içinde bireyden bireye farklılık göstermektedir.

Kaynakça

ALBAYRAK, A. Kürşat ,” Sanat Yapıtlarının Nasıl Anlamlandırıldığı ve İzleyiciyle İletişimine Dair Bir İnceleme “, ss: 11-22

BALCI, K. Selma, (2015), “ Sanat Eğitimi Alan Bireylerde Estetik Algı Oluşturmak İçin Görsel Kültür Eğitiminin Gerekliliği”, The Journal of Academic Science Studies, S. 36, ss: 465-477, http://www.jasstudies.com/Makaleler/1198737748_31-Ar%C5%9F.%20G%C3%B6r.%20Selma%20KARAAHMET%20BALCI.pdf

ÇOLAK, B.Ezgi (2015), “Sanat Eğitiminde Toplumsal Eşitsizliğin Yeniden Üretimi,” , Sanat ve Tasarım Dergisi, S. 6, ss: 7-16

UYSAL, Enver, (Aralık, 2004), “ Eğitim’e Felsefi Antropoloji Çerçevesinde Kavramsal Bir Yaklaşım” Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. VIII /2, ss: 81-99

TOPLUM MÜZİK YAŞAMINI ETKİLEMEDE KİTLE MEDYASI KÜLTÜRÜNÜN YÜKSELİŞİ

Yrd. Doç. Dr. Esin de Thorpe MİLLARD

Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Temel Bilimler Bölümü

Öz

Müzik tarihçileri bir ülkede kuram ve kuralları zenginleşmiş kültür ana yurdu Çin'dir derler. Çin'den başlayan Hindistan, Mısır, Yunan ve Hıristiyanlığın ilk çağlarındaki kilise müziğine varan bir etkileşimden bahsedilebilir.

Bütün bu çağlar boyunca müziğin toplumu etkileyişinde ana unsurun din kurumları olduğu görülmektedir. Türü ve düşünüşü ne olursa olsun bütün dinlerde tapınaklar, ibadet yerleri birer iletişim kaynağı sayılmıştır.

Bildiride, kitlelerin müzikle etkileme düşüncesinin Ortaçağ sonlarında güçlenmesi sonucu Eski Yunan harfli nota "neuma"ların geliştirilmesi ile yazılı iletişime de geçilmesinden başlanacaktır. Buradan küreselleşme sürecinde iletişim ağları ve ağ toplumunun yükselişi ile toplumun müzik yaşamındaki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kitle Kültürü, Kitle Medyası, Küreselleşme, Müzik Yaşamı

MUSICAL MEDIA DEVELOPMENT IS IMPACTED BY SOCIETY CULTURAL DEVELOPMENT

215

Abstaract

Music historians say that in a Country the theories and rules from the enrichment of different cultures impacts musical development, as is illustrated within the mainland of China.

This is apparent from the progressive interaction of China with India, Egypt, Greece and influence from church music in the early ages of Christianity.

Throughout all ages, it appears religious institutions are the main element in influencing a Country's musical society. Regardless of religious type and practice: temples and places of worship are considered as fertile communication source for a society or Country's musical development no matter the Country's own inherent religious belief and practice.

In the declaration, it will be illustrated that the influence of the masses on musical empowerment in the end of the Middle Ages begun as a consequence of the impact of the written word, as in communication with the development of the ancient Greek note "neuma".

From these basic roots of musical development within a society, it is aimed to reveal the effects of social networking on the rise of musical communication developmental networks and the impact of networked society in the process of globalization.

Giriş

Müzik tarihçileri, bir ülkede kuram ve kuralları belirlenmiş kültür gelişimine koşut olarak “sanat” niteliği kazanmış müziğin ilk yurdu Çin’dir derler. Müzik sanatı Milattan yüzlerce yıl önce yaygınlaşmaya koyulmuş, uzun bir süreç boyunca gelişimini sürdürmüş, toplum üzerinde büyük etkinlik kazanmıştır. (Yener, “Şu eşsiz Müzik Sanatı, s: 212) Çin toplumunda müziğin ne kadar büyük yeri olduğuna önem veren Confucius’un (M.Ö. 551-478) müziği toplumsal eğitimin en önemli aracı olarak görmüş olduğuna değinen sözleri bulunmaktadır. Ondan iki yüzyıl kadar sonra yine ünlü Yunan düşünürü Eflatun (M.Ö. 400 sıraları) aynı inancı yinelemiştir. Müziğin Çin’de toplum ilişkilerinde nasıl bir etken olduğunu gösteren örneklerden biri de M.Ö. 246’da İmparator Şi Huang’ın bu sanatı tembelliğe alıştırıyor gerekçesiyle yasaklamasıdır. Müzik kitaplarının ve çalgılarının yakılmasıyla başlayan bu yasak yüzyıl kadar sonra Han Hanedanı’nın girişimleriyle (M.Ö. 206-M.S. 220) Çin’de müziğin yeniden canlandığı görülmektedir. (Mimaroglu, Müzik Tarihi, s: 13)

Bu süreçte Batı’da müzik alanında Eski Yunan’da başlayan müziğin toplumu etkileyişinde ana neden din kurumları olmuş, türü ve düşünüyü ne olursa olsun bütün dinlerde tapınaklar birer iletişim kaynağı sayılmıştır. Bilinene göre Eski Yunan’da ve Mısır’da dinsel törenlerde kullanılan müziğin tek sesli olduğudur. Belgelerin olmayışı yazılı bir nota sisteminin olmayışı sebebiyle kesin bilgilere ulaşılamamaktadır.

V. yüzyılda notaların alfabe ile adlandırılması öne sürülmüştür. Kiliselerde kullanılmaya başlanan “neuma” işaretleri VII. Yüzyılda belirmeye başlamaktadır. Tek çizgili portede nota yazımı IX. Yüzyıla, dört çizgili porte XII. Yüzyıla, beş çizgili porte ve ölçü çizgisi kullanılması ise, XVI. Yüzyıla kadar gelmiştir.

Kiliselerde Hıristiyan topluluklarını oluşturan İbraniler, Yunan Ve Romalılar Papa Gregor’un (M.S. 540-604) ismini koydukları tek sesli Gregor Melodileri kullanmaya başladılar.

X. yüzyıldan bu yana ise müzik, artık kilise duvarları içinde gelişen fakat evrimini dinsel kaygıların değil, dinle ilintisi olmayan kişisel davranışların yönettiği bir sanat dalı olmuştur. Kiliseden ayrılan müzik halka yönelmiştir. Kiliseden koparak kendi evrimini oluşturan müzik halkla olan karşılıklı ilişkisi yazılı basının kurumları yoluyla sürmeye devam etmiştir.

XVII. yüzyılın daha ileri bir dünyanın eşiği olduğu söylenir. Bu çağda Papa ve Kutsal Roma İmparatorluğu artık egemenliğini, gitgide bilinçlenen ulusalcılığa bırakmakta, Newton yerçekimi yasasını sunmakta, Galileo, ilk teleskop üzerinde çalışmakta, Descartes, Hobbes, Milton gibi düşünürler gelecek yüzyılların düşünüş temellerini ortaya koymaktadır.

Bu yüzyılda müzikte ise, kilise makamları yerini majör minör dizilere bırakmış, tek sesden armonik yazı yani dikey yazıya geçilmiş, opera ve oratoryo müziği ortaya çıkmaya başlamıştır. Çalgı yapımındaki ilerlemeler sonunda ses müziğinin yerini çalgı müziği de almaya başlamıştır.

Batı’da basının müziğe karşı ilgisinin de bu yüzyıl sonlarına doğru olduğu görülmektedir. Belirli günlerde gazete ve dergilerde yer alan bilgi haber ve eleştirilerle kitaplardaki adlar bu alanın öncülerine aittir. Bu yayınlarda müziği yazan seslendirenden başka dinleyen de eğitim açısından payını almış oluyordu. Eleştirilenler arasında besteciler olduğu gibi edebiyatçılara da rastlanmaktadır. Eleştirilenin bir sanat olayını haberleyen gazeteciliği yanı sıra haberlediği olay

çevresinde geniş bilgiye ve anlatımını eksiksiz ve inandırıcı kılması için kapsamlı edebi yeteneğe sahip olması gerekmektedir.

Eleştirmenlerin ilk ustalarından biri Fransa’da Jean Jacques Rousseau (1712-1778), Almanya’da Johann Matheson (1681-1764), Johann Adam Hiller (1728-1804) gibi isimlerdir. XIX. Yüzyılda eleştirmenliğin önemi artmış, gazetelerde müzik haberlerine daha çok yer verilmeye başlanmıştır. Yine bu dönemde ünlü bazı bestecilerin de eleştiri yazılarına rastlamaktayız. Bu besteciler Ernst Theodor Amadeus Hoffmann 1776 – 1822), Hector Berlioz (1803-1869), Richard Wagner (1813-1883) gibi isimlerdir.

Ülkemizde yayın kurumlarının müzik yaşamını etkileme sürecine ilk örnek ise, 1838’de Moniteur Ottoman adlı gazetecinin İstanbul’da bir opera binası yapıldığına dair haberidir. (Yener, Şu Eşsiz Müzik Sanatı, s: 214) 1841’de de, İngiliz gazeteci William Churchill yayınladığı “Ceride-i Havadis” gazetesinde opera sanatı hakkında uzun bir yazıya yer vermiştir.

Basınımız Cumhuriyet Dönemi ile birlikte müzik haber ve eleştirilerine önem vermeye başlamıştır. Opera ve konser haberlerinin yanı-sıra ilk eleştirmenlerimizden Nadir Nadi’nin (1908-1991) yazıları yayınlanmaya başlamıştır. Cevat Memduh Altar (1902-1995), Halil Bedi Yönetken (1899-1968), Mahmud Ragıp Gazimihal (1900-1961), gibi isimler de onu izlemiştir.

Toplum müzik yaşamını etkilemede yayın kurumlarının önemi sesin kayıt edilmesiyle daha büyük önem kazanır. Gramofon ile başlayan ses kaydı teknolojik gelişmelerle yatay disk, stereo, compact plaklar ile devam etmiştir.

Müzik sanatının tanıtımı ve yaygınlığı açısından günümüzde de, büyük önem taşıyan buluş olan “radyo” bir XIX. yüzyıl ürünüdür. Genellikle radyo yayınlarının başlangıç yılı olarak 1921 yılı kabul edilmiştir. Önce radyo ve televizyon ile kurulmaya başlanılan bağ, müzik sanatının kitlelere ulaşması ve etkileşimi yolunda daha sonra bilgisayarlar, internet ve bunu destekleyen uydu teknolojisindeki gelişmeler izlemiştir. Zamana mekana bağlılık eskiye oranla oldukça azalmıştır.

İkinci Dünya Savaşı’nı izleyen otuz yıl içinde (farklı ülkelerde, farklı zamanlarda, farklı yoğunluklarda) televizyonun yayılması insanların gündelik hayatlarının ritmine farklı biçimler ve temalarla girdi. Hükümetlerin desteklediği sanatlar geniş ekranlardaki özel efekt gösterileri istisna olmak üzere filmler, televizyon seyircisine uygun dönüşümden geçirilerek sunuldu. Kitap, dergi ve gazeteler televizyon izleyicisine film senaryosu, televizyon karakteri, ya da popüler temalar olarak stratejik televizyon yapısı oluşturdular.

Televizyonun baskın olduğu sistem, kolayca kitle iletişim olarak nitelendirilebilir. Birkaç merkezi vericiden milyonlarca izleyiciye aynı anda, aynı mesaj gönderilmektedir. Böylece mesajların içeriği ve biçimi, asgari müşteriye göre belirlenir. Kitle toplumundan doğan kitle kültürü kavramı yeni elektronik iletişim teknolojisinin hükümetler ve oligopollerin kontrolünde olmasından doğan medya sisteminin doğrudan bir ifadesi olarak kabul edilebilir.

XX. yüzyılda küreselleşme süreci ile başlayan bilgi toplumu düzeyine ulaşabilmek, çağımız toplumlarının en belirgin hedefi haline gelmiştir. Küreselleşmeyi tarihi bir süreç gibi ele alırsak, bu sürecin ortaya çıkmasını veya hızlanmasını bazı bilimsel, teknolojik, siyasal ve ekonomik faktörlere bağlı olduğunu görmekteyiz. Buradan yola çıktığımız zaman küreselleşmenin yayılması konusunda küreselleşmeyi besleyen olgulardan bazılarının diğer faktörlerden ve gelişmelerden etkin bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu olgulardan en başta gelenlerden

birisi, bilime bağılı olarak gelişen teknolojidir. Diğer olgular ise, teknoloji ile birlikte daha hızlı gelişen siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerdir.

Bilginin stratejik kaynak olarak kabul edildiği bilgi toplumlarında, bilgiler bilgi teknolojilerinin sağladığı imkânlarla üretilmekte, sınıflandırılmakta ve ulaşılabilir kılınmakta; toplumsal ve kurumsal sorunların çözümünde kullanılabilirlerdir. Günümüzde bilgi, bireylerin, örgütlerin ve devletlerin sahip olabilecekleri en stratejik kaynak olarak kabul edilmektedir

Bilgi toplumunun insanı, bilginin birikimli olma niteliği nedeniyle ve sürekli öğrenme nedeniyle, sürekli kendini geliştirir. Böylece, etkin insan olma özelliği kazanır. Sanayi toplumunun “bireyci girişimci” insanı yerine, bilgi toplumunda bilgiyi paylaşan, her alan ve konuda etkin, sosyal bir insan modeli gündeme gelir. Etkin insan, tek başına değildir; çevresiyle sürekli etkileşim ilişkisi içindedir. Bireyci değil, ekipçi ve sosyaldır.

Başarıya tek başına değil, ekip olarak yönelmek durumundadır. Etkin kişiliğin gelişmesi için, bilgi teknolojileri sürekli yenilenen teknolojik araç ve gereç sunar.

İnternet bilginin küresel düzeyde ortak kullanımına en iyi örnektir. Bu dev bilgisayar ağıyla, 5 kıta ve 110 ülke birbirleriyle doğrudan bağılı ve irtibatlıdır. Bu demektir ki, İnternet, dünyadaki milyonlarca bilgisayar sahibinin, telefon hatları aracılığıyla birbirlerine bağlanabildiği bir “İnter-kent”tir.

1990’ların ikinci yarısında küreselleşmiş kişiselleşmiş kitle iletişim ile bilgisayar aracılığıyla iletişimin birleşmesi yeni bir elektronik iletişim sistemi doğurdu. Bu yeni sistemin özelliği farklı türlerden iletişim araçları ile yeni sistemin etkileşim potansiyelinin birleşmesiydi. Çoklu-medya olarak da adlandırabileceğimiz bu sistem, elektronik iletişimin çapını evden işe, okullardan hastanelere, eğlenceden seyahate kadar hayatın bütün alanlarını kapsayacak şekilde genişlemiştir.

218

Bu bilgisayar ağıyla, kişi dünyanın herhangi bir ülkesindeki kütüphaneden kitap okuma, tarım teknolojisindeki, genetik bilimindeki gelişmeleri takip etme, hattan direkt bilgisayara aktarma, çeşitli haber merkezlerinin sağladığı haberleri okuyabilme, birçok televizyon kanalının program listelerine ve meraklı olduğu çeşitli alanlardaki verilere ulaşabilmenin yanında, bunları kendi bilgisayarının hafızasına kaydedebilmektedir. Bu vesileyle, internetle pek çok gizli ortaklıklar ve dostluklar oluşmaktadır ki, bunlar coğrafi, dini ve milli sınırların ötesine geçmektedir.

İnternet’in tercih edilmesinin en önemli nedeni veri bankalarından seri bir şekilde faydalanmak ihtiyacıdır. Bugün, internet ile sadece yazılı haber alışverişi veya metin gönderme ve alma değil, multi-medya şeklinde sinema filmleri, video, bilgisayar grafikleri, en yeni müzik ve renkli dergi ve gazete sayfaları bir kütadan öbür kütaya anında ve net olarak aktarılabilir. Hatta örneğin, modacılar, büyük otomobil şirketleri, vb. yeni tasarım ve projelerini bu bilgisayar ağı yardımıyla istedikleri yere ve firmaya çok kısa sürelerde iletebilirler.

İnternetin her alanda aktif kullanımı ile oluşan ağlar toplumlarımızın yeni sosyal morfolojisini oluşturur. Ağlar oluşturma mantığının yayılması da, üretim, deneyim, iktidar ve kültür süreçlerinde işleyişi, sonuçları ciddi biçimde değiştirir. Bu ağlar oluşturma mantığının ağlar üzerinde ifade edilen özgül toplumsal çıkarlardan daha yüksek düzeyde bir toplumsal belirleyiciliği olduğu savunulmaktadır. Bilgi çağının önemli unsurlarından olan ağlar, sınırsız biçimde genişleyebilen, ağ çerçevesinde iletişim kurabilmeleri, aynı iletişim kurallarını paylaşmaları halinde yeni düğümlerle bütünleşen açık yapılardır.

Kitle iletişim araçları kültürümüzün ifadesidir. Kültür ve sanat da kitle iletişim araçlarının sunduğu malzemeler üzerinden işler.

Kültürler, iletişim süreçlerinden oluşur. Tipografik iletişimden, çok duyulu iletişime dek bütün iletişim biçimlerinin elektronik olarak bütünleşmesi etrafında örgütlenen bu ağ sistemi, tüm toplumlarda hareket etmektedir.

Çoğul iletişim biçimlerinin dijitalleşmiş, ağlar oluşturmuş bütünlüğüne dayalı bir iletişim sisteminin temel özelliği, bütün kültürel ifadeleri kapsaması ve aktarmasıdır. Bu iletişim biçimi farklılıkları barındırması, çok biçimliliği ve çok yönlülüğü sayesinde bütün ifade biçimlerini kapsayan, bütünleştirebilen bir sistemdir. Kültürel ifadelerin birçoğunun, dijitalleşmiş elektronik üretime, dağıtımına ve sinyal alışverişine dayalı bütünleşmiş bir iletişim sistemine dahil edilmesinin toplumsal oluşumlar, süreçler üzerinde ciddi etkileri vardır. Diğer yandan bu durum, sistemin dışında kalan, tarihsel olarak şifrelenmiş toplumsal alışkanlıklarla, din, ahlak, otorite, geleneksel değerler gibi kültürel ritüellerin sembolik gücünü ciddi anlamda azaltır.

Diğer yandan yeni iletişim sistemi, uzamı ve zamanı, insan hayatının temel boyutlarını kökten bir değişime uğrattır. Bu değişim yerellikler, kültürel, tarihsel, coğrafi anlamlarından kopar, işlevsel ağlar ya da imaj kolajları olarak yeniden birleşirler. Böylece mekanların uzamının yerini birbirleriyle etkileşim halinde olan akışlar uzamı alır.

Kitle medyasının kültür alanında yükselmesi sonucu ağlar etrafındaki bu paylaşımlar müzik alanında da, internet sayesinde birçok sosyal medya uygulaması ya da müzik kanalında paylaşımlarla inanılmaz hızla iletişim halinde bulunmaktadır. Ayrıca müzik örgütlenmeleri de bu yeni sistemin sonucunda hiyerarşik yapılanmadan sıyrılarak hiperarşik siteme olan ağ-tipi örgütlene yapısıyla örgütlenmeyi benimsemişlerdir.

Kaynakça

- Binark, M. Ve Kılıçbay, B.(2005). *İnternet, Toplum, Kültür*. Ankara: Epos Yayınları.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür "Ağ Toplumunun Yükselişi"*. (E. Kılıç, çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Plehanov, G.V. *Sanat ve Toplumsal Hayat*. (S. Mimoğlu, çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Özkul, O. (2008). *Kültür ve Küreselleşme*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Yener, F. (1990). *Şu Eşsiz Müzik Sanatı*. İstanbul: Cem Yayınevi.

HALKLA İLİŞKİLERDE GÖRSEL ÜRÜNLER VE SOKAKLARIN DİLİ

Yard. Doç. Dr. Gonca YAYAN

Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Anabilim Dalı

Rüveyda GÜMÜŞSOY

Gazi Eğitim Fakültesi, Resim-İş Öğretmenliği Y. Lisans Programı

Öz

Halkla ilişkiler, kamuoyunu etkileme ve ondan etkilenme sürecidir. Diğer bir deyişle; örgütlerin, toplum ve hedef kitleleriyle bütünleşme çabaları olarak bilinen halkla ilişkiler çevreyi tanıma ve bir örgütün kendini çevreye tanıtmayı, imajının güçlenmesi amacıyla, iletişim tekniklerinin planlı ve programlı olarak kullanılması sonucunda ortaya çıkan çift yönlü bir etkileşimdir. İnsanlarla etkileşimde öncelikle görsel ürünler ve imgeler yardımcı olmaktadır. Nitekim insanların büyük bir kısmı okudukları kitaplar üzerinde konuşmaktansa; gazetede gördükleri fotoğraflar, sokaklarda ki afişler veya televizyonda izledikleri videolar hakkında konuşmayı tercih etmektedirler. İnsan zihni bu görsel ürünlerle daima bir iletişim kurmaktadır. İnsan beyninin içyapısında oluşan bilişsel süreçte algılama devam etmekte ve insan beyni bunu çözümleyerek anlamlandırmaktadır. Bu görsel ürünlerle insanlar görmek istediklerini görürken imgelerle de görmek istemedikleri de bilinçaltına işlenmektedir. Dolayısıyla bu görsel ürünler adeta bir silah kadar etkileyici olmaktadır. Bu çalışmamızda konumuz itibarıyla sokaklarda gördüğümüz bu görsel ürünlerin insanlar üzerinde ki etkileşimini incelemeye çalışacağız.

221

Anahtar Kelimeler: Halkla ilişkiler, Görsel Ürünler, Etkileşim

Visual Products and Street Language in Public Relations

Abstract

Public relations are the process of influencing and to be influenced by the public. In another words; they are known as the attempt of organizations to be integrated by society and target groups. Public relations are a two-way interaction that occurs as a result of the planned and programmed use of communication techniques in order to recognize the environment and introduce itself to an environment, to strengthen its image. Today, developments in subjects such as social consciousness, social, cultural and economic enterprises, commercial agreements, technological developments, increased loyalties of the organizations' to the environment and the public support and etc. in the developing competition environment at national and international levels, reveals the necessity of public relations. In this context, primarily visual products and images play an important role in interaction with people. Indeed, most of the people prefer to talk about the photos they see on the newspaper, the posters in the streets or the videos they watch on TV instead of talking about the books they read. This is due to the fact that the human mind is always communicating with these visual products. In the cognitive process that occurs in the internal structure of the human brain, perception continues and the

human brain interprets it by analyzing it. Within these visual products, people see what they want to see while they process what they don't want to see to the subconscious. Therefore, these visual products are as impressive as a weapon. In this work, we will try to examine the interaction of these visual products with people.

Keywords: Public Relations, Visual Products, Interaction

Giriş:

İletişim bilgi, duygu ve düşüncelerin karşılıklı olarak paylaşımını içeren çift yönlü bir süreçtir (Ada, 2001: 26). Halkla ilişkiler ise, “kurum ile hedef kitlesinin, karşılıklı olarak birbirlerinin ihtiyaçlarına uyum sağlayacak şekilde yardımlaşmalarıdır(Lesly, 1991: 5). Bir iletişim biçimi olarak halkla ilişkiler ve kültür açısından ise bu durum, çevrenin tanınması ve çevreye örgütün tanıtılması ile ilgili planlı iletişim çalışmalarını ifade etmektedir(Ada, 2001: 26)

İçinde yaşadığımız dünyada insan varlığının en büyük gereklerinden biri **iletişim**dir. Doğası gereği iletişim kurmak insanın temel ihtiyaçları arasındadır. İnsanlar arasında bilgi, duygu, düşünce paylaşımı iletişim oluşmaktadır. Aile, okul, iş, arkadaş, eş, kurumları bireyin iletişim kurduğu sosyal birimlerdendir. İlk insanlardan bu yana, bu iletişim gerekliliği çeşitli şekillerde giderilmiştir. Bazen duvar resimleriyle, bazen dumanla, bazen de konuşmayla sağlanmıştır. Çağımızda ise iletişim, artık çok geniş bir yelpazesi olan kitle iletişim araçlarıyla sağlanmaktadır. Gerek modern toplumlarda, gerekse gelişmekte olan ülkelerde kitle iletişim araçlarının aralıksız iletiler yaydığı ve bu iletilerin ekonomik, kültürel, toplumsal yaşamımızda önemli bir rolü olduğu herkes tarafından kabul edilmiştir. İletişim şekilleri iletişim kurulan taraflara göre farklılıklar göstermektedir. Temel olarak dört tip iletişimden bahsetmek mümkündür. Bunlar; kişinin kendi ile iletişimi, kişilerarası iletişim, grup iletişimi, örgütsel iletişim ve **kitle iletişimi** olarak belirtebilir (Özcan, Taşkıran,7-8).

222

Bu gün eğlendirmek, bilgi vermek, haberleşme, eğitmek gibi amaçlarla kullanılan **kitle iletişim** araçları hayatımızda önemli bir yer tutmaktadır. Sürekli değişim gösteren teknoloji ile birlikte kitle iletişim araçları da gelişim göstermektedir. Bu kitle iletişim araçları, sosyal statüsüne göre herhangi bir farklı yaklaşım oluşturmadan çok sayıda insana aynı iletiyi, aynı anda ulaştırabilmekte, sürekli ve düzenli yayınları ile de toplumda kendilerine karşı bir talebin oluşmasına neden olmaktadır(Ketenci, Bilgili 2006: 267). Günümüzde en çok kullanılan başlıca kitle iletişim araçları içerisinde televizyon, radyo, gazete, afiş, internet, telefon vb. gelmektedir. Bu sayede sınırların ortadan kalktığı bu dünyada, farklı coğrafyalardan, farklı kültürlerden bireyler birbirleriyle kolay ve hızlı bir şekilde iletişim kurabilmektedirler (Kuduğ, 2011: 39). Aynı zamanda aktarılan bu iletiler, belge niteliği ve bir değer taşıdığı içinde inandırıcılık ve alıcıyı ikna etme özelliğini de sahiptir. İletişimin en etkili öğelerinden biri belki de en önemlisi görsel iletişimdir(Ketenci, Bilgili 2006: 267). Çünkü kitle iletişim araçları görsel iletişim, sahip olduğu özellikleriyle alıcı kitlesi üzerinde yarattığı etki ve etkileşim süreci sonunda toplumsallaştırmayı gerçekleştirmeye muktedir araçlardır. Mevlana'nın da belirttiği gibi” Aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguları paylaşanlar anlaşabilir”. Kitle iletişim araçları da bu sayede halkla ilişkiler arasında bir bağın da kurulmasına yardımcı olmaktadır.

Günümüz insanı, belki de dünya var olduğu günden bu yana, hiç bu kadar yoğun görsellerin kuşatması altında kalmamıştır. Hiç kuşkusuz bunun temel nedenleri arasında, teknolojinin baş

döndüren hızı yanında, kitle iletişim araçları ve kişisel yaratıcı duygularının gelişiminin de rolü büyüktür (Ketenci, Bilgili 2006: 267). Bu iletişim araçlarıyla iletiler insanlara, bazen duyu organları aracılığıyla onlar farkına varmadan yansıtılmakta bazen de görsel algılama ile insanın bilinç düzeyine hitap edilmektedir. Gerçekliğin algılanmasında diğer tüm duyu organlarının yanında temel olan görsel algıdır. Bu görsel algılarda yer alan semboller aslında çok şeyler anlatır ve herkes bu sembolleri kendi anlayabileceği şekliyle yorumlar. Her metin belli bir algılanma amacı ve biçimi ile yani alıcısının anlamasına katkı sağlayacak biçimde ve onu belli bir konuya yönlendirmek amacıyla okura sunulmuştur Fakat bazen yazıyla kurulmak istenen bu iletişim yeterli olamamaktadır. Ancak yazı ilginç şekiller, semboller veya resimlerle güçlendirilerek, renklendirildiğinde iletişimde daha etkili olmaktadır (Ketenci, Bilgili 2006:267). Resim 1'deki görselde yer aldığı gibi sokakta toplumu ilgilendiren kamu spotu hem yazıyla hem de sembollerle sosyal bir mesaj vermektedir. Emniyet kemerinin önemini iki insanın sıkıca el ele tutuşmasıyla anlatmaktadır. Zeminde mavi rengi kullanması güveni temsil etmektedir. Afişin sloganında da ‘‘ Yaşam kemeri seni hayatta tutar sevdiğine bağlar’’ şeklindedir. Bir bütünlük içinde olan afiş, toplumla ilişkilendirilen olumlu mesaj vermektedir.

Resim 1: Yaşam Kemerini

Görsel algılardaki her metin okurun tepkisiyle (algılama, anlamlandırma, çözümlenme, duygulanma, beğenme, vb.) bütünleştiği ve anlamlandırılmaya başladığı an itibariyle yaşamaya da başlamış olacaktır (Günay, 2003: 12). Anlamlandırma: eylemi, hareketli bir iletişim sürecini işaret etmektedir. Bu süreç herhangi bir şekilde, görsel/işitsel kodlarla yaratılarak oluşturulan anlamların okunmasıdır. Bir sonraki aşamada, izleyiciyle ilişkiselliğinde görsel/işitsel mesajı nasıl anlamlandırdığının çözümlenmesini işaret etmektedir. Bu anlamlandırma da durağan imgelerde ise, içerik, renk, ışık ve uzamsal (İki şey arasında bulunan herhangi bir bağılık, ilişki), düzenlemeler önemlidir. Durağan semboller, çizimler, resimler, afiş ve fotoğraflardır (Parsa, 2004: 845). Bu imgelerden olan afişler; tasarım ve sanat kaygısının eşit ağırlıkta olduğu bir mesajı iletmek ve ya bir ürünü tanıtmak amacıyla hazırlanan ve karşımıza hemen her yerde her an çıkabilecek grafik ürünleridir. Diğer bir deyişle afiş "Bir şeyi duyurmak veya tanıtmak için hazırlanan, kalabalığın görebileceği yere asılmış, genellikle resimli duvar ilanı, " şeklinde tanımlanmaktadır (Yayla, 2014: 14). Afişlerdeki görsel algılamalarda önemlidir. Şöyle ki görsel algılamadaki renk kodları, anlam üretme, anlamın algılanması ve bilinçaltı etkilemede önemli rol oynamaktadır. Renklerin insan psikolojisi üzerindeki etkileri ve toplumsal anlamları göz önünde bulundurulduğunda, iletişim amacı ile kullanılacak renklerin seçiminde, sıcak renklerin ileride, soğuk renklerin geride kaldıkları ve seçilen rengin kullanılacağı yerle doğal bir

birliktelik içinde olacağı da unutulmamalıdır (Gümüştekin, 2013: 38). Resim 2’de yer alan kamu spotu afişinde ki bu mesaj bir şehir belediyesinin hazırlamış olduğu bir sosyal etkinlik davetiyesi niteliğindedir. “Müziğin her rengi” şeklinde dikkat çeken etkinlik; karma bir müzik şölenini ifade etmektedir. Bunu da “Rengi” kelimesini çeşitli renklerle boyuyarak yapılmıştır. Bu kamu spotu afişiyle, insan ve toplum arasında ilişki kurulmuş ve renklerle konuya dikkat çekilmiştir.

Resim 2: Müziğin Her Rengi

Görsel okuma, anlamlı bir yapı karşısında insan beyninin gerçekleştirdiği en temel etkinliklerinden biridir. Bu etkinlik üç temel aşamada: algılama, belleğe kaydetme ve göstergeleri yorumlayarak yeniden oluşturularak etkinleştirilmektedir (Günay, 2003: 18). İnsanlar da, bu bağlamda metnin karşısında ve onu anlamlandırılan ve yorumlayan kimselerdir (Günay, 2003: 14). Bu yazılı metinlerin yanı sıra, görsel metinlerde insan beynine hitap etmektedir. Bu görsel metinlerdeki semboller de öznel (sübjektif, görel, göreceli) bilgiler olarak okuyuculara sunulmaktadır. Resim 3’ deki örneğimiz ormandaki toplumsal bir kamu mesajıdır. Leyleklerin göç zamanlarını bize bildirerek onların korunmasını ifade etmektedir. Eğitici ve aynı zamanda bilgilendirici bir kamu spotu özelliği taşımaktadır.

224

Resim 3: Leylek

Görseller derece hem önemlidir. İnsanlar öğrenmenin etkinliği hayat hem de kalıcılığı açısından son deneyimlerinin %83’ünü görme,

%11'ini ise işitme, duyuları aracılığıyla edinmektedir. Bilgilerin algılanmasında ise okuduklarımızın %10'unu, gördüklerimizin %30'unu, hem görüp hem duyduğumuzun %50'sini, söylediklerimizin %70'ini ve söylerken yapılanların %90'ını akılda tutabilmekteyiz (Sönmez, 2005:122). Böylesi bir bilgiye sahip olduğumuzda, görsellerin ve görme yetisinin hayatımızda ne denli önemli bir yere sahip olduğunu görebiliriz. Zihinde, resimlerin kelimelere oranla 60.000 kat daha hızlı işlendiği düşünüldüğünde günümüzde görsel ürünlerin önemi ve sağladığı avantajlar ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede özellikle genel ağı yaygın kullanımının artmasıyla birlikte, işaret, sembol, renk, grafik ve resim kavramlarına odaklanan yeni bir okuryazarlık kavramı gündeme gelmiştir (Köksal, 2006:191).

Bu görsel iletişimdeki görseller, semboller, işaretler de genellikle evrensel olduklarından, konuşarak kurulabilecek iletişimden daha anlaşılır ve etkili olmaktadır. (Ketenci, Bilgili,2006:256).Semboller, insan bilincinin bir amaca yönelik davranışlarına ve eylemlerine denir.”(Marshall,1999:647) Kısaca, sembol kavramı , “nesne ya da fikir gibi başka bir şeyin yerine geçen işaretler olarakta açıklanabilir. Daha geniş bir yorumla ise, kapsamlı ve geniş işaretler olarak kabul edilebilir ve herhangi bir şeyi temsil ettiği kadar bir ilişkiyi de ifade etmektedir. İşaretler ise, iletişimde kullanılan sözcükler, jestler, resimler, ürünler, logolardır. Kısaca herhangi bir şeyi belirlemeye yarayan belirten ve göstergelerdir.”(Odabaşı, 1999: 58).Resim 4 te bir belediyenin yapmış olduğu bu afişte, toplumuza ait, özel gün ve haftalardan biri olan “Öğretmenler Günü” kutlanmaktadır. Bu kamu mesajında Mustafa Kemal Atatürk'ün ”Bir topluluk ulus olabilmek için mutlaka eğitimciler, öğretmenlere muhtaçtır. Onlardır ki, toplumu gerçek bir ulus haline getirirler.” sözüyle eğitimcilerin önemini vurgulamaya çalışılmıştır.

Resim 4: Öğretmenler günü

Leppert “semboller maden cevheri gibi kazılıp çıkarılan şeyler değil, belli bir sosyo-kültürel ortam içerisinde belli bir işlev görmesi için inşa edilen nesne ve olaylardır .” demektedir (İşler, 2002: 14). Sembollere, iki perspektif açıdan yaklaşılmalıdır; ilki, sembollerin daima görmeye ve gözlemlemeye dayanması, dolayısıyla beynin içyapısında oluşan bilişsel süreçlere ve algılamaya dayanması, ikincisi ise daha karmaşık ve ihmal edilmiş bir alan olan anlamın fark edilip çözümlenmesi ve anlamlandırılmasıdır. Görsel tasarımlar ve sembollerin amacı bu anlam da daha önce bellekte yer alsın ya da almasın, okuruyla iletişim kurmaktadır (Parsa, 2004: 4).Resim 5’de bir giyim markasının kış sezonu reklam afişi sergilenmektedir. Tüketici ve tanıtım reklamı olan bu afişte yazı ve imgelerle konuya vurgu yapılmıştır. Şöyle ki: ‘ ‘ Soğukla

barışIK ol'' cümlesinde hem 'ŞIK' kelimesi vurgu yapılmıştır. Hem de barış imgesiyle çift yönlü etki yaratılmaya çalışılmıştır.

Resim 5: Soğukla Barışık Ol

Çağdaş reklamcılıkta fikir üreticileri, bir ürünü satmaya çalışırken genellikle kültüre ve onun değerlerine başvururlar ve en çok da bu sembollerden faydalanırlar (Parsa,2004: 12). Bugün görsel kültürün en önemli taşıyıcısı konumunda olan bu semboller, tüm sınırları aşarak, hemen herkes tarafından da kolayca anlaşılabilir duruma gelmişlerdir. Resim 6'da hizmet içerikli bir balık restoranının afiş de; 'Fish Var' yazısı yer almaktadır. Bu yazıyla insan ve toplum arasında olumlu bir mesaj kurulmaya çalışılmıştır. Türkçe ve İngilizce yazılan ve balık imgesi kullanılan ve mizahi yönü ağır basan bir afiş niteliğindedir.

226

Resim 6: Fish Var

Yukarda da bahsettiğimiz afişlerde karşımıza çıkan çoğunlukla ihtiyaçlarımızı karşılamaya ve toplumsal değerleri ön plana çıkartan afişlerdir. Bu afişlerle eğitim, tanıtım, hizmet, sosyal etkinlikler ve her toplumdaki tüketimi ve tüketim kültürünü desteklemektedir. Tüketim kültürü her toplumun kendisinin oluşturduğu ve kendi kültür kalıplarıyla bir nitelik kazandırdığı değerlerdir. Bu nitelikler toplumun kültürel, coğrafi, ekonomik değerleriyle belirginleşir ve kitle iletişim araçlarıyla da topluma mal edilmekte ve toplumsal iletişim ilişkileriyle tüm toplumu etkisi altına almaktadır (Altun, 2005). Resim 7 de Kanada da bir cafenin sokak masasında 'Do not smoke please ☺- lütfen sigara içmeyiniz ☺'' ifadesi kültürel bir ilişkisellik olan olumlu bir

görsel mesajdır. Resim 8 de ise Ankara Kızılay da sokak satıcısı olan engelli bir vatandaşımız yazdığı sosyal içerikli görsel mesajdır. Bu mesajda “ El açana değil EMEĞİNİN karşılığını talep edene destek olunuz” yazmaktadır. Bu da Türk toplumunda toplumsal ilişkilerde sorumluluk duygularımızı geliştiren çok anlamlı bir mesaj niteliği içermektedir.

Resim 7: Do Not Smoke Pleasea ☺
Karşılığını Ver''

Resim 8: Sokak Satıcısı “ Emeğin

Sık sık duyduğumuz tüketim toplumu ya da tüketim kültürü gibi sözler aslında modern pazarlamanın günlük hayatımızda ne kadar yer aldığının önemli bir göstergesidir (Özmen, 1965:3). Aynı zamanda da ekonomik açıdan da önem taşırken bu pazarlama ve halkla ilişkiler konusunda hayatımızı bireysel ve toplumsal boyutlarda etkilemektedir. İnsanlar arasındaki kültürel sembollerle de bilgi alış-verişini sağlamaktadır (Aktaran Yetim, 2004:134).

227

Böylece, tekniğe hâkim olan bir düşünceye, ona anlam veren bir kültüre dayanmaksızın, teknolojiden belirli bir toplumsal ve bireysel bilincin ürettiği görülmektedir. Toplumsal ve bireysel bilinç, sembol ve nesnelere üzerinden teknolojiyi yansıtılmaktadır. Bu etkiler yalnızca yerel ya da ulusal düzeyde değil, uluslararası ve küresel boyutlarda da ortaya çıkmaktadır(Özmen, 1965:1 4). Bu mesajlarla toplumun uzun dönemli faydasını gözetilmektedir. Mesajın alıcılarıyla uzun dönemli ve istikrarlı ilişkilerin kurulabilmesi bu bakımdan çok önemlidir (Özmen 1965:3). Böylece görsel mesajlarla topluma gönderilen bu iletiler, alıcıya görsel unsurlarla daha anlamlı bir ulaşmaktadır. Resim 9 da Türkiye’den ve Roma’ dan kareler de arabalarda yer alan hizmet içerikli sokak görselleri yer almaktadır. İkisi de sokak kafeteryacısı olup, kendi kültürel değerlerinde ürünleri içeren afişlere yer vermektedir. Mütevazı bir şekilde insanlara hizmet etmektedir.

Resim 9: Sokak Kafeteryası örnekleri(Türkiye-Roma)

Sonuç:

Eski dönemlerde insanlar toplumsal, sosyal ihtiyaçları doğrultusunda ve oyunların, gösterilerin, ritüellerin yapıldığı yerleri göstermek amacıyla önce toprağın üzerine şekiller ve resimler çizmişlerdir. Daha sonraları ise basitleştirilmiş bu resimler harfler, sayılar ve karakterlerle geliştirilmiştir. Bu iletiler yazılı dile dökülmeden önce de sembollerle, insanlar arasında iletişim kurulmaya çalışılmıştır. Günümüzde de halkla ilişkilerde iletişim araçları ve görsel iletişim ürünler ile (Gazeteler, dergiler, afişler, el ilanları, tabelalar, mektuplar, notlar, kitaplar vs.) kişi veya toplumlara çeşitli mesajlar aktarılmıştır. Bu mesajlar eğlence, eğitim, haberleşme, tüketim gibi farklı alanlarda insanlara verilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda halkla ilişkilerde sembollerle de, insanların hayat tarzlarına vurgu yapılmıştır. Toplumun hayat tarzını oluşturan bu yapısal, nesnel bileşenlerle; yaşanan coğrafya, ekonomik yapı, genel anlamda kültürler ve kitle iletişim araçları ile de kişilerin davranışları etki altına alınmaya çalışılmıştır. Günümüzde bu kitle iletişim araçları ve görsel ürünlerle bilgiler sembollerle, geniş bir alanda toplumlara olumlu ve olumsuz pek çok düşünceleri yaymaktadırlar. İnsanlarda hiç farkına varmadan, kitle iletişim araçlarından yayılan bu bilgilerle, toplumdaki hayat standartları, yaşam biçimleri, birbirleriyle ilişkileri, davranış kalıpları, sosyal sorunları ve tüketim alanlarında farklı şekillerde donatılmaktadırlar. Sonuç olarak kitle iletişim araçları ve görsel ürünlerin devreye girmesiyle birlikte, toplumdaki tüketim işlevinin yanı sıra, toplumlar arası iletişim kurma, danışma, tanıtım, karşılıklı fikir ve haber alıp verişleriyle çeşitli değerlerin kazanımı söz konusu olmuştur. Kısaca halkla ilişkilerde sokakların dili olan bu görsel ürünlerle insanlar üzerinde etkili bir iletişim söz konusu olurken toplumsal ilişkilerde ise gelecekte de etkisini sürdürmeye devam edecektir. Saygılarımızla.

Kaynakça:

- Ada, Nesrin,. (2001). Halkla İlişkiler Faaliyetleri ve Örgütlerde Kültür Kavramı İlişkisi, EÜ. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
- Altun, Fahrettin,. (2005). *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir giriş*, Küre Yayıncılık, İstanbul.
- Gümüştekin, Nuray,. (2013). Rengin Bir Grafik Tasarım Ürünü Olarak Afişe Katkısı: Tarihsel Bir İnceleme. SAYI 9: 35-50, Yedi : Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi
- Günay, Ünver,. (2003). XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-kültürel Yapı, Din ve Değişme. http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_14/05_gunay.pdf

İŞLER, Şinasi (2002), “Günümüzde Görsel Okuryazarlık Ve Görsel Okuryazarlık Eğitimi”, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, XV(1), s. 153-161.

Ketenci,H.F ve Bilgili,C., (2006). Yongaların 10 000 yıllık Gizemli Dansı. Görsel. İletişim & Grafik Tasarım. İstanbul.

KÖKSAL, Kemal, (2006) “İlköğretim 1. Sınıf Öğrencilerinin Görsel Okuma Becerileri Üzerine Bir Araştırma”, Gazi Üniversitesi Ulusal Sınıf Öğretmenliği Kongresi Bildiri Kitabı, s. 189-196.

Kutuğ, H. (2011). Sosyal Ağ Analizi Ölçütlerinin İş Ağlarına Sosyalleşme ve Güven Sorunsalı: Ergli Örneği, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Lesly, Philip. (1991). “The Nature and role of public relations”, Lesly’s handbook of public relations and communications, 4th ed., içinde (3-19) (Ed. by Philip Lesly), Chicago: Probus Publishing.

Marshall, Gordon,. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. (Çevirenler: Osman Akınhay, Derya Kömürçü). Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Odabaşı, Yavuz,. (1999). *Tüketim Kültürü, Yetinen Toplumun Tüketen Topluma Dönüşümü*. İstanbul: Sistem Yayınları.

Özcan, Esra, Dinç,. Taşkiran, Erkan,. (2013). İletişim Yöntemleri, <https://mail.google.com/mail/u/0/?tab=wm#sent/1598daca9f0b14fb?projector=1>

Özmen Müjdat,. (1965). Pazarlama İlkeleri, Açıköğretim Fakültesi Yayını, Uzaktan Eğitim, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisi, ISBN: 978-975-06-1673-0, Eskişehir.

Parsa, Alev,Fatoş,. (2004). İmgenin Gücü ve Görse Kültürün Yükselişi, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo-Televizyon-Sinema Bölümü, İzmir.

Sönmez, Selim,. (2005). “ Hayat Tarzı, Hegemonya ve Popüler Kültür”. <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=41>

Yayla, Hüseyin,. (2014). “Afiş Sanatının Görsel İletişim Sanatlarındaki Yeri” Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yetim, Nalan,. (2004). Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal-Yerel. Doğu-Batı. (18), 133-147.

**VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ KÜLTÜR TESCİL DAİRE BAŞKANLIĞI
ARŞİVİNDE BULUNAN 092 ENVANTER NUMARALI BEYHAN SULTAN
VAKFIYESİ VE TEZYİNATI**

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin ELİTOK

Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü

Öz

Vakıflar tarihi kökleri İslam hukukuna dayanan yardım ve hayır müesseseleridir. Müslüman milletlerin sahip olduğu tarihi ve kültürel mirasın en önemli kaynaklarından olan vakıfları bütün yönleriyle tanıtp belgeleyen ve ona resmiyet kazandıran vesikalar olmaları açısından vakfiyeler de önemli bir yere sahiptir. Vakfiyeler çok büyük bir özen gösterilerek düzenlenmiş ve korunarak günümüze kadar gelebilmişlerdir. Bu belgeler İslam hukuku, tarih ve sanat tarihinin alanına girdiği gibi sanatsal açıdan incelenmeye değer çok sayıda yazma eser Türk kitap sanatlarının da ilgi odağı olmuştur.

Ülkemizdeki kütüphanelerde, müzelerde ve arşivlerde, sanat değeri taşıyan fakat incelenmemiş, bilim ve sanat dünyasına kazandırılmamış binlerce yazma eser bulunmaktadır. Bunlar arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür Tescil Daire Başkanlığı arşivi çok önemli bir yere sahiptir. Yüzlerce yazma eserin bulunduğu arşivde hanım sultanlar ve padişahlara ait çok sayıda vakfiye mevcuttur. Yaptığımız çalışmada Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan ve sanatsal açıdan incelenmeye değer görülen Beyhan Sultan'a ait 92 envanter numaralı vakfiye tanıtılarak kitap sanatları bakımından incelenmiştir. Ayrıca motif, desen ve üslup özellikleri bakımından da kendi dönemi içerisinde ele alınmıştır.

231

Anahtar Kelimeler: Vakfiye, Beyhan Sulatan, Hat, Tezhip, Cilt

**092 INVENTORY NUMBERED BEYHAN SULTAN FOUNDATION
CERTIFICATE-CHARTER AND ORNAMENT IN DIRECTORATE OF
FOUNDATIONS, DIRECTORATE OF CULTURE AND REGISTRY ACHIEVE**

Abstract

Endowments are help and charity institutions whose historical roots are based on Islamic Law. Foundation certificate-charters have a significant place as they are records which entirely certificate and regularize foundations which are of the most important sources of historical and cultural heritage of Muslim nations. Endowments have been carefully organized and preserved so they could reach modern days. These documents are in the field of Islamic Law, history and art history and these documents have also been focus of interest of Turkish book arts artistically.

There are thousands of manuscripts which have artistic value but are not studied and included to the world of science and art in university libraries in our country, in museums and archives. Directorate of Foundations, Directorate of Culture and Registry Achieve has a significant place in these. There are many foundation certificate-charters of sultanas and sultans in this archive

which has hundreds of manuscripts. In this study, Beyhan Sultan's 092 inventory numbered foundation certificate-charter, which is in Directorate of Foundations archive and is worth examining artistically, was introduced and studied in terms of book arts. Moreover, this foundation certificate-charter was discussed in its own period in terms of motif, design and style.

Keywords: Foundation certificate-charter, Beyhan Sultan, Calligraphy, Illumination, Binding.

Giriş

Vakfiye, bilhassa içtimâî iktisadî ve kültür tarihi bakımından fevkalâde önemli bilgiler ihtiva eden mahallî tarih çalışmalarının en önde gelen kaynaklarından olup esasen tarihin pek çok sahasını aydınlatan bilgiler ihtivâ eden hukûkî belgedir.¹

Tarih boyunca vakfiyeler, taş, deri ve kâğıt gibi yazı yazmaya elverişli malzemeler üzerine yazılarak günümüze kadar gelmişlerdir.² Vakfiyeler, tarihi açıdan bakıldığı zaman toplum hayatının hemen hemen tümünü gözler önüne sererler. Bunun nedeni toplumun muayyen bir zamanındaki hayat ve kültürüne ait muhtelif olayları ile şekilleri görme imkânı vermeleridir. Ayrıca, milletin ekonomik ve sosyal yaşayışında önemli derecede rol oynayan vakıf kurumunun nasıl çalıştığını, kimler tarafından nasıl idare edildiğini, kimlerin bu vakıftan nasıl istifade ettiğini vs. gibi birçok gelişmeyi öğrenmemize yardımcı olmaktadır.

İslâm tarihinde ilk vakfiyenin Hz. Ömer (r.a.) tarafından yazdırıldığı düşünülmektedir. Bu vakfiyenin Hz. Peygamberin sağlığında mı, yoksa Hz. Ömer'in halifeliği devrinde mi olduğuna dair kesin bir bilgi yoktur. Kuvvetle ihtimalle Hz. Ömer'in halifeliğinde yazdırıldığı düşünülebilir.³

XIII. yüzyıl başlarından itibaren Selçuklu vakıf müesseseleri hızla artmış ve bu döneme ait vakfiyelerden bir kısmı sûret olarak da olsa günümüze ulaşabilmiştir. Selçuklu vakfiyeleri Anadolu tarihini ve Selçuklu vakıf teşkilatını⁴ aydınlatmak bakımından çok büyük önem taşımaktadır.⁵ Selçuklu vakfiyelerinin büyük bir kısmı Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nde toplanmış bulunmaktadır.⁶

Anadolu Selçuklularının vârisi olan beyliklerde de özellikle idareyi elinde bulunduran hükümdar ve hanedan ailesi ile büyük devlet adamları ve zenginler çeşitli vakıf kurumları tesis

¹ M. Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti", Vakıflar Dergisi, S. 1, Ankara 1938, ss. 1-7; Bahaeddin Yediyıldız, "Müessese - Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi", Vakıflar Dergisi, Önder Matbaası, Ankara 1982, s.25; Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III, M.E. B Yayınları, İstanbul 1983, s.577

² H. Baki Kunter, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", Vakıflar Dergisi, Cumhuriyet Matbaası İstanbul 1938, s. 116; Mehmet Şeker, "Vakfiyelerin Türk Kültürü Bakımından Özellikleri", Ege Üni. Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi, S. 8, İzmir 1993, s. 1.; Ziya Kazıcı, "Osmanlı Vakıf Medeniyeti", Bilge Yay., İstanbul 2003, s. 49.

³ Kazıcı, s.51.

⁴ Osman Turan, "Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar", Metin, Tercüme ve Araştırmalar, TTK Basımevi, Ankara 1988, s.44.

⁵ M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", 7(27), TTK. Basımevi, Ankara 1943, s.411.

⁶ Hasan Yüksel, "Anadolu Selçuklularında Vakıflar", Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı, (Ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2006, I, 309-325.

ederek halkın istifadesine sunmuşlardır. Bunlardan ancak çok az sayıda vakfiye günümüze ulaşmıştır.⁷

XIV. yüzyıl başlarında Selçuklu hakimiyetinin sona erdiği bir dönemde Batı Anadolu'da kurulan beyliklerle aynı tarihî şartlar altında ortaya çıkan Osmanlılar da Selçuklu, Memlük ve İlhanlı geleneklerinin tesirinde pek çok vakıflar tesis etmiş ve miras aldıkları vakıf sistemini geliştirerek günümüze binlerce vakıf belgesi bırakmışlardır. İslâm dünyasında vakfiye koleksiyonları bakımından en zengin arşivler Osmanlı dönemi arşivleridir. Yüzyıllar boyu yaşanan büyük kayıplara rağmen, Osmanlı arşivleri vakfiyeler bakımından hala çok değerli malzeme ihtiva etmektedir. Bütün vakfiyelerin şerî mahkemelerde tescili şart olduğundan muhtelif vilayet mahkemeleri arşivlerinde kayıtlı halde binlerce vakfiye günümüze ulaşmıştır. Bugün sadece İstanbul mahkemelerine ait sicillerin korunduğu Şeriye Sicilleri Arşivi'nde on bin kadar vakfiyenin tescil edilmiş olduğu görülmektedir.⁸

Osmanlı dönemi vakfiyelerinin korunduğu önemli bir arşiv de Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'dir. Osmanlı vakıflarına ait bütün arşiv malzemesini bir araya toplamak üzere kurulan bu arşivde 51 defterde kayıtlı halde 27.000 civarında vakfiye bulunmaktadır. Bunlar sûret vakfiyeler olup 24853'ü Türkçe, 1495'i Arapçadır. 2007 yılına kadar bunlardan 17 bin civarında vakfiyenin transkripsiyonu yapılmıştır. Tarihi tespit edilebilen vakfiyelerin 776'sı XVI. Yüzyıla, 1663'ü XVII. yüzyıla, 6000'i XVIII. yüzyıla 8980'i XIX. yüzyıla ait olduğu anlaşılmaktadır.⁹

Vakfiye, tarih ve sanat tarihi açısından önemli olduğu gibi kitap sanatları açısından da incelenmeye değer görülmüştür. Eser, hat, tezhip ve cilt sanatı bakımından ele alınmıştır.

Beyhan Sultan (1765 -1824)

Sultan III. Mustafa'nın kızı olan Beyhan Sultan, 15 Aralık 1765'de doğmuştur. Annesi Adilşâh Kadının kızı, III. Selim'in bu üvey kız kardeşidir.¹⁰

18. yy sonunda Osmanlı saray yaşamının çağdaşlaşmasında etkili olmuş, İstanbul'da saraylar, muvakkithane, çeşmeler yaptırmıştır. Annesinin Âdilşâh Kadın olduğu III. Mustafa Türbesindeki mezarının başucunda, "Beyhan ve Hadi-ce sultanların valideleri Âdilşâh Kadınefendi" yazılı levhadan anlaşıldığı gibi, arşiv belgelerinde ve Beyhan Sultanın annesinin ölümü üzerine Hadice Sultan Sarayı karşısında yaptırttığı mektebe ilişkin belgede de "... *Âdilşâh kadın vâlide-i Beyhân Sultan*" adı geçmektedir. Kimi kaynaklarda annesinin Mihrişâh

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal", TTK Basımevi, Ankara 1988, ss.164-186.

⁸ Şeriye Sicilleri Arşivi'nde vakıf kayıtları üzerine önemli bir çalışma yapılmıştır. Arşivde bulunan on bine yakın sicildeki bütün vakıf kayıtları çıkarılmış ve fişlenmiştir. Fişlerde vakfiyenin kayıtlı bulunduğu mahkemenin ismi, sicilde kayıt numarası, vakfeden kişi, vakfedilen şeyin cinsi, miktarı ve yeri, vakfolunduğu yer ve kayıt tarihi işlenmiştir. Ayrıca vakıf kaydının dili Türkçe veya Arapça olarak belirtilmiştir. Bkz. İrfan Küçükköy, "Şer'iyeye Sicillerinde Vakıf Kayıtları", Vakıflar, İstanbul 1984, s.14-15.

⁹ İbrahim Ateş, "Vakıf Belgeler Arşivi'nin Dünü ve Bugünü", 2. Vakıf Haftası, 3-9 Aralık 1984, Ankara 1985, s.30.

¹⁰ Necdet Sakoğlu, "Bu Mülkün Kadın Sultanları", Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.342.

Valide gösterilmesinin nedeni ise Beyhan Sultanın, Eyüp'te Mihrişâh Valide Sultan Türbesine gömülmesindedir.¹¹

1784 yılında Halep valisi Silahdar Çelik/Perişan Mustafa Paşa ile evlenen Beyhan Sultan, Ablası Şâh Sultan ve kız kardeşi Hadice Sultan gibi, yenilikler sürecinin başlangıcında, çağdaşlaşma açılımlarına öncülük ettiği saptanıyor. Aydın ve sanatsever bir sultan (prenses) olarak yabancı elçilerin eşlerine partiler vermesi; alafranga ve eğlence düşkünlüğü nedeniyle adı etrafında dedikodular çıkmış olması da doğaldır.¹²

Şâh Sultan ve Hadice Sultana kıyasla ağabeyi olan III. Selim ile ilişkileri daha iyi Beyhan Sultan onun saltanatı boyunca göz kamaştırıcı bir yaşam sürmüş; öteyandan, yolunun İstanbul'a düşmesine izin verilmeyerek eyalet valiliklerinde dolaştırılan kocası Mustafa Paşa 1798'de ölünce dul, ama daha da özgür kalmıştır. Fakat Annesi Adilşâh Kadının 1804'te ölmesi; 1807-1808 yıllarındaki Kabakçı Mustafa, Alemdar Mustafa ihtilallerinde ağabeyi III. Selim'in tahttan çekilmesi, 14 ay sonra öldürülmesi onun renkli yaşamını da karartmıştır. Son yıllarını Cağaloğlu'ndaki sarayında ve Akıntıburnu'ndaki sahil sarayında geçirmiş; ölümünden bir yıl önce, kethüdası Sadık Efendi öldüğünden yerine, Enverî damadı Lâz Mahmud Efendi atanmıştır.¹³

Bazı hanedan kadınları gibi o da su hayrını ve eğitimi önemseyerek yeni bir tatlısu tesisiyle Kuruçeşme hamamının arkasına ve Akıntıburnu'na kendi adıyla anılan birer çeşme yaptırmıştır. Kuruçeşme'dekinin, 1801 tarihli kitabesi hazne duvarındadır. 1804'te yapılan Akıntıburnu Çeşmesinin kitabeleri, Enderunlu Vasıf'indir. Tarih beyti, "*Vâsıfâ şayeste tahrir eylesem târih-i tam / Yapdı Beyhan Sultan âlâ tarh-ı dilcû çeşmesâr 1219*"dur. Hırkaişerif'teki Mesihpaşa Çeşmesini onartmış; kızkardeşi Hadice Sultanla ortaklaşa anneleri Adilşâh Kadın için, Tek-fur Sarayı civarında camii, sıbyan mektebi, çeşme yaptırıp vakıf kurmuşlardır. 1 Rebiülevvel 1219 (28 Mayıs 1804) tarihli vakfiye ve 29 Cemaziyelevvel 1223 (11 Temmuz 1808) tarihli zeyli, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindedir.¹⁴

Beyhan Sultan, kızı Hadice Hanımsultanı kuzeni II. Mahmud'un saltanatında, 1814'te gelin ettikten on yıl sonra, 1824 sonbaharında öldüğü sırada 59 yaşında ve hanedanın en yaşlısı idi. Görkemli yaşayışının ölümüyle noktalanışı, döneminin vak'alarını içeren *Cevdet Tarihi*'ne şu tek cümleyle kaydedilmiştir: "*Sultan Mustafa-i sâlis hazretlerinin kerîme-i muhteremeleri Bighân Sultan Rebiü'l-ev-velin on beşinci gecesini (7 Kasım 1824) âzm-i Dârü'n-Na'im olmağla Kasaba-i Ebi Eyyüb Ensârî'de Mihrişâh Valide Sultan Türbesine defn olundu*".¹⁵

Vakfiye İle İlgili Genel Hususiyetleri:

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığındaki 92 envanter numaralı 1 Rebiülevvel 1219 (28 Mayıs 1804) tarihli 14 varaklı bu vakfiyede Kur'an ve mevlit okutulması ve fazla gelen gelirin fakirlere dağıtılması şartı vardır.

A) Eserin durumu:

¹¹ Sakoğlu, s. 342.

¹² Sakoğlu, s. 344.

¹³ Sakoğlu, s. 345.

¹⁴ Sakoğlu, s. 345.

¹⁵ Sakoğlu, s. 346.

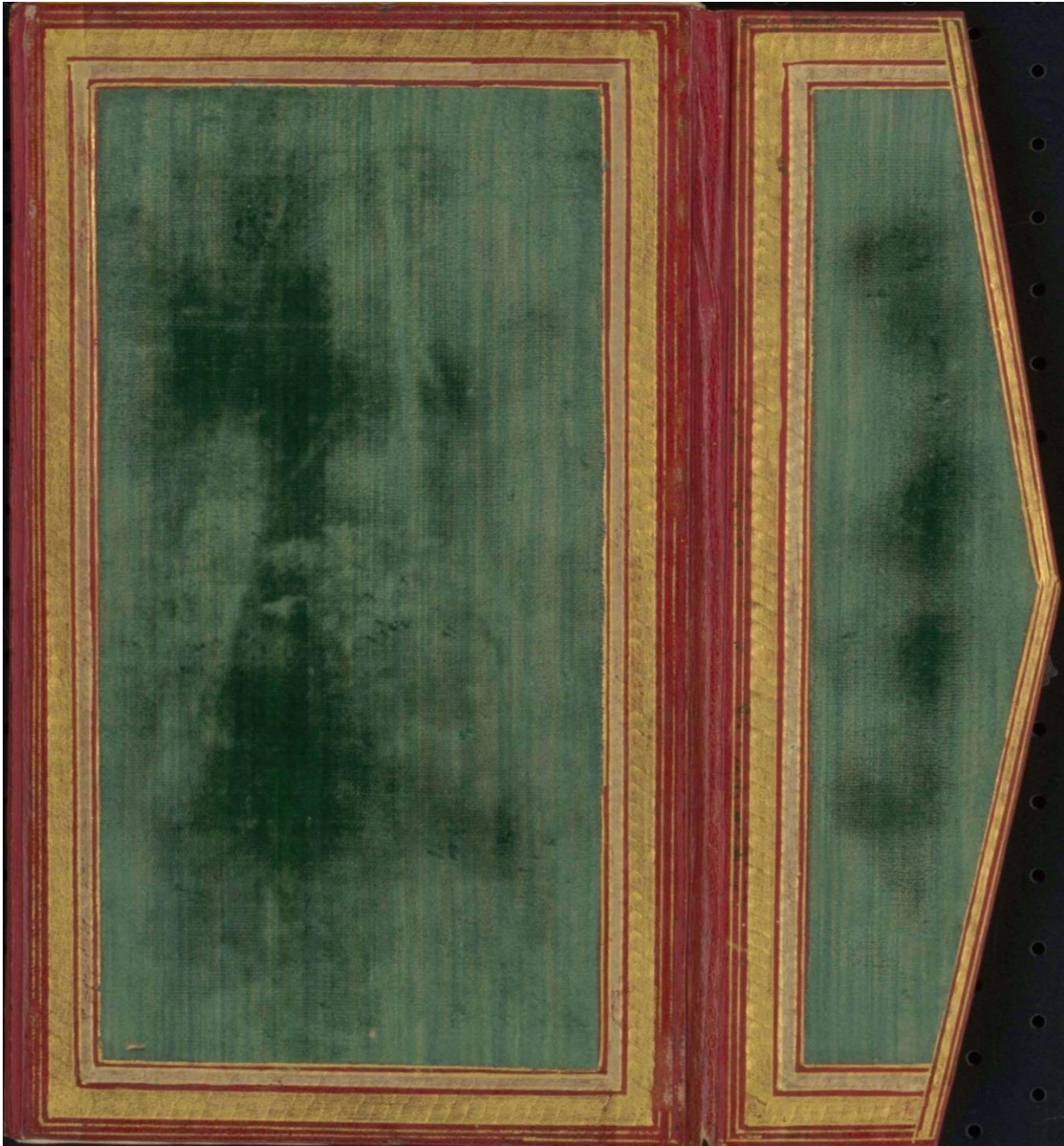

Vakfiye küçük boyutludur ve işçiliği son derece incedir. Vakfiyenin sertabl ve mıkplepli cildi ciharkuşe olarak hazırlanmıştır. Cildin kenarları vişne rengi deri şeritler ile ortası yeşil kadife kaplıdır. Ön kapaktaki kadifenin üzerinde salbekli şemse deseni belli belirsiz görülmektedir.

Vakfiye metni iki formadan oluşmuştur ve ilk sayfası başlık tezhiplidir. Ayrıca satır araları altınla doldurulmuş ve sayfa kenarları da halkâr tekniğinde süslenmiştir. Durakların her biri farklı bezenmiştir. Yazmanın genel korunmuşluk durumu iyidir. Ancak iki forma birbirinden ve cildin sırt kısmından ayrılmıştır. Cildin sırt kısmında yırtılma vardır.

B) Eserin Konservasyonu

Cildin deri kısmı Maroquin ile nemli olarak temizlenmiştir. Kapaklar içindeki kağıt parçaları temizlenmiştir. Metin kuru olarak temizlendikten sonra, 19. ve 20. sayfaları yeniden cilt ile monte edilmiştir.

Foto.1: 92 Envanter Numaralı Vakfiyenin Miklepli Cildi

C) Eserin Cildi:

Eserin cildi miklepli olup, kapların ve miklebin dörtkenarını vişne rengi keçi derisi şeritler ve ortası yeşil renkte bir kadife (zerduva cilt) ile kaplanmıştır. Cildin alt ve üst kapakları tezyîatsız olup, kenarları iki sıra beyaz ve sarı renkte (S) biçimli zencerek yapılarak altın kuzularla sınırlandırılmıştır.

236

Foto.2: 55 Envanter Numaralı Vakfiye Cildinin Miklepli İç Kapağı

Eser cildinin iç kapağının zeminine sarı renkte kâğıt yapıştırılmak suretiyle zerefşan tekniğinde uygulama yapılmıştır. Kapaklara ve miklebin dörtkenarına 1'er mm'lik altın kuzu çekilerek tezyinat sonlandırılmıştır.

Foto.3: 92 Envanter Numaralı Vakfiyenin Serlevha (unvan) Sayfası

D) Eserin Serlevha Sayfası:

Vakfiyenin 2b ve 3a varağında karşılıklı simetrik olarak tasarlanmış serlevha tezyinatı bulunmaktadır. Eserin 2b unvan sayfasının bulunduğu alandaki yazı, 3 satır, diğer tüm sayfalar ise 11 satır üzere yazılmıştır. Yazı alanı kâğıdın kendi renginde olup nesih hat ile yazılmıştır. Yazı alanı beyne's-sütûr tekniğinde tezyin edilerek altın üzerine boşluk doldurma amacıyla beyaz renkte üç nokta uygulaması yapılmıştır. Yazı alanındaki duraklara kendi dönem özelliğini yansıtan çeşitli penç motifleriyle uygulama yapılmıştır. Altın zeminli olan durak güllerinde renk olarak açık mavi, pembe, mor, turuncu ve yeşilin tonları tercih edilmiştir. Basmelenin üstünde bulunan boşluk alana penç, gonca ve basit yapraklardan oluşan serbest bir tezyinat uygulanmıştır. Altın ve gri rengin kullanıldığı tezyinatta motif ve yaprakların içlerine turuncu renkte ve çizgi şeklinde tonlama yapılmıştır. Bu basit tonlama yöntemi son dönemde bolca kullanılmıştır.

Yazı alanının üstünde üç çeşit tezyinat yer almaktadır. Yazının hemen üstünde bulunan yatay dikdörtgen şeklindeki tezyinatlı alanın ortasında mühür bulunmaktadır. Mühür çift tahrirli dendanlarla tezyinatlı alandan ayrılmıştır. Yazının iki yanında yer alan tezyinatta zemin yeşil ve pembe olmak üzere iki renkte olup altın rumillerle kompozisyon yapılmıştır. Rumilerin

aralarındaki boşluklar yine altınla irice uygulanan noktalarla doldurulmuştur. Tezyînatlı alanın dörtkenarı pembe zeminli ve birbirinin tekrarı olan tırfıl biçimli kırmızı çizgilerden oluşan ince bordür tezyînatı yapılmıştır. Bu alanın üst kısmında hatt-ı hümâyun'un yer aldığı tezyînatlı alan bulunmaktadır. Talik hat ile yazılmış yazı alanına beyne's-sütür tekniğinde altın ile uygulama yapılmıştır. Yazının sağ üst köşesine üç yapraklı penç ve basit yapraklardan oluşan serbest uygulama yapılmıştır. Zemin renkleri beyaz olan motiflere altın ve turuncu renklerde tonlama yapılmıştır.

Yazının iki yanında karşılıklı simetrik uygulanan dik üçgen şeklinde tezyinatlar yer almaktadır. Üç kenardan lacivert zeminli kenar suyu ile çevrelenen tezyinata lacivert zemine beyaz renkte çizgi ve notalardan oluşan süsleme yapılmıştır. Tezyinata beyaz altın zemin üzerine penç, gonca ve yapraklardan oluşan serbest kompozisyon uygulanmıştır. Çift tahrirli olan dallar ve yapraklar altındır. Altın yapraklara iğne perdahı uygulanmıştır. Motiflere beyaz, sarı ve turuncu renkte tonlama yapılmıştır.

Bu alanın üstünde sıvama altın üzerine Barok Üslupta yapılmış taç kısmı bulunmaktadır. Bu alan yazılı alandan iki çeşit ara suyu ile ayrılmıştır. Kalın olan ara suyunun zeminine pembe renkte açık-koyu tonlama yapılarak biçimsiz daireler oluşturulmuş ve paftalara ayrılmıştır. Bu zemin üzerine siyah renkte basit penç ve yapraklardan oluşan ters simetrik negatif tezyinat uygulanmıştır. İç kısımdaki ince ara suyunun zemini siyah renkte olup üzerine beyaz renkte noktalardan uygulama yapılmıştır. Kenarına altın cetveller çekilerek çevrelenmiştir. Tezyînatlı alanı sıvama altın olup desen, ½ oranında simetrik olarak tasarlanmıştır. Barok Üslupta yapılmış tezyinata "C" ve "S" kıvrımlı formlar (akant yapraklar) kullanılarak tezyînat oluşturulmuştur. Yeşil ve pembe renklerden oluşturulan süslemede gölgeli boyanan motiflere hacim kazandırılmıştır. Orta kısımda sarı renkte yapılmış sepet içerisinde yeşil, pembe, sarı ve mavi renklerden oluşan çiçek demeti yer almaktadır. Üst kısımda yine kenarlarda yarım ve orta kısımda iki tam olmak üzere vazo içlerinde çiçek buketleri bulunmaktadır. Çiçeklerde sarı, pembe, turuncu ve yapraklarda ise yeşil kullanılmıştır. Vazoların rengi açık mavi olup koyu tonda sulandırma ile boyut kazandırılmıştır. Tezyînatlı alanın içerisinde ve buketlerin etrafına iğne perdahı uygulama yapılmıştır.

238

Bu alanın dışında altın zeminli ve tezyinatsız ince altın bordür yer almaktadır. İnce bordürün kenarları kırmızı ve mavi renkte kuzular çekilerek sınırlandırılmıştır. Kalın bordürde desen ½ oranında simetrik olup sulandırma ve altın tahrirle (halkârî) uygulama yapılmıştır. Basit penç, gonca ve yapraklardan oluşturulan desende açık formda ve birbirinin tekrarı olan hançer yapraklar ana motif durumundadır. Hançerler, deseni paftalara bölmüş ve her bölmede üçgenimsi bir form oluşmuştur. Desende motifler arasındaki boşluklara rastgele ve yoğun olarak tırfıl uygulanmıştır. Böylece desenin yoğunluğu artırılmıştır. Bordürün içinde ve dış kısmında 1'er mm'lik altın cetvel çekilerek sınırlandırılmış ve tezyinat sonlandırılmıştır.

Foto.4: 92 Envanter Numaralı Vakfiyenin 3b ve 4a Varağı

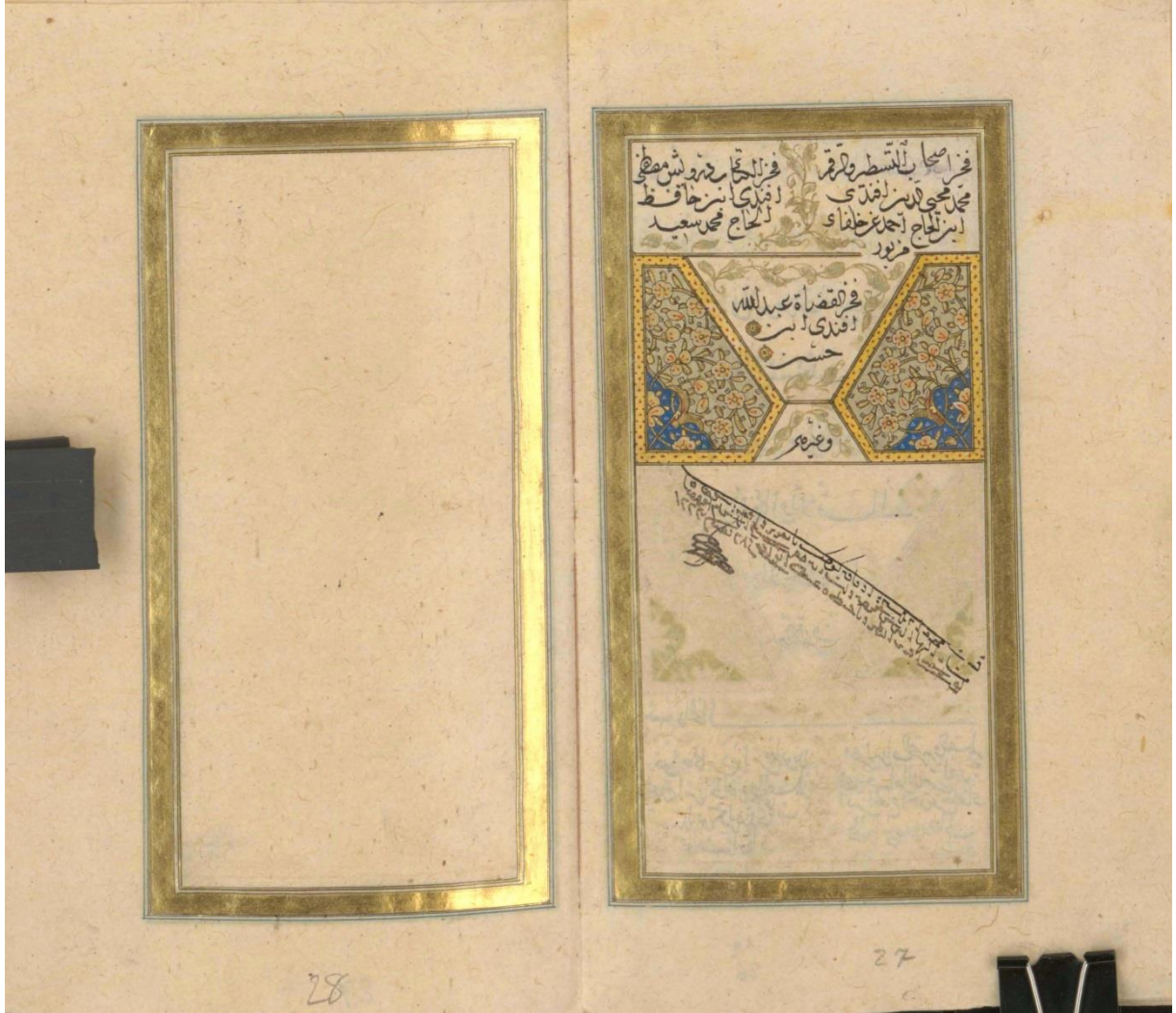
Foto.5: 92Envanter Numaralı Vakfiyenin Şahitler Sayfası

E) Eserin Şahitler Sayfası:

Vakfiyenin hattatı ve şahitlerin yer aldığı bu sayfa, hatt-ı icâze ile yazılmıştır. Metin kısmında yapılan durak gülleri diğer sayfalardaki gibidir. Metin kısmının altında karşılıklı simetrik olarak tasarlanmış dik üçgenimsi tezyinatlı alanlar bulunmaktadır. Zeminde gri ve mavi renk tercih edilmiştir. Ayırma rumiler paftaları iki bölmüştür. Mavi zeminlerde irice kullanılan yarım penç motifleri ana motif olarak yer almaktadır. Mavi zemindeki boşluklar beyaz renkte üç nokta uygulanarak doldurulmuştur. Pençlerden çıkan altın yapraklara iğne perdahı uygulanmıştır. Ayırma ruminin tohum kısmına kırmızı renkte tonlama yapılmıştır. Motiflere diğer süslemeli alanlarda olduğu gibi aynı renkte tonlama yapılmıştır. Diğer zeminde tezyinat yine penç, gonca ve yapraklardan oluşturulmuştur. Motif ve yapraklara turuncu renkte tonlama yapılmıştır. Her iki tezyinatlı alan pembe renkli kenar suyu ile çevrelenmiştir. Kenar suyunun içerisine kırmızı renkte münhani şeklinde tezyinat uygulanarak kenarlarına 1'er mm lik altın kuzu çekilmiştir.

Alt kısımdaki şahitlerin bulunduğu alan sulandırma ve altın tahrir (halkâri) şeklinde yapılmış tezyinatla ikiye bölünmüştür.

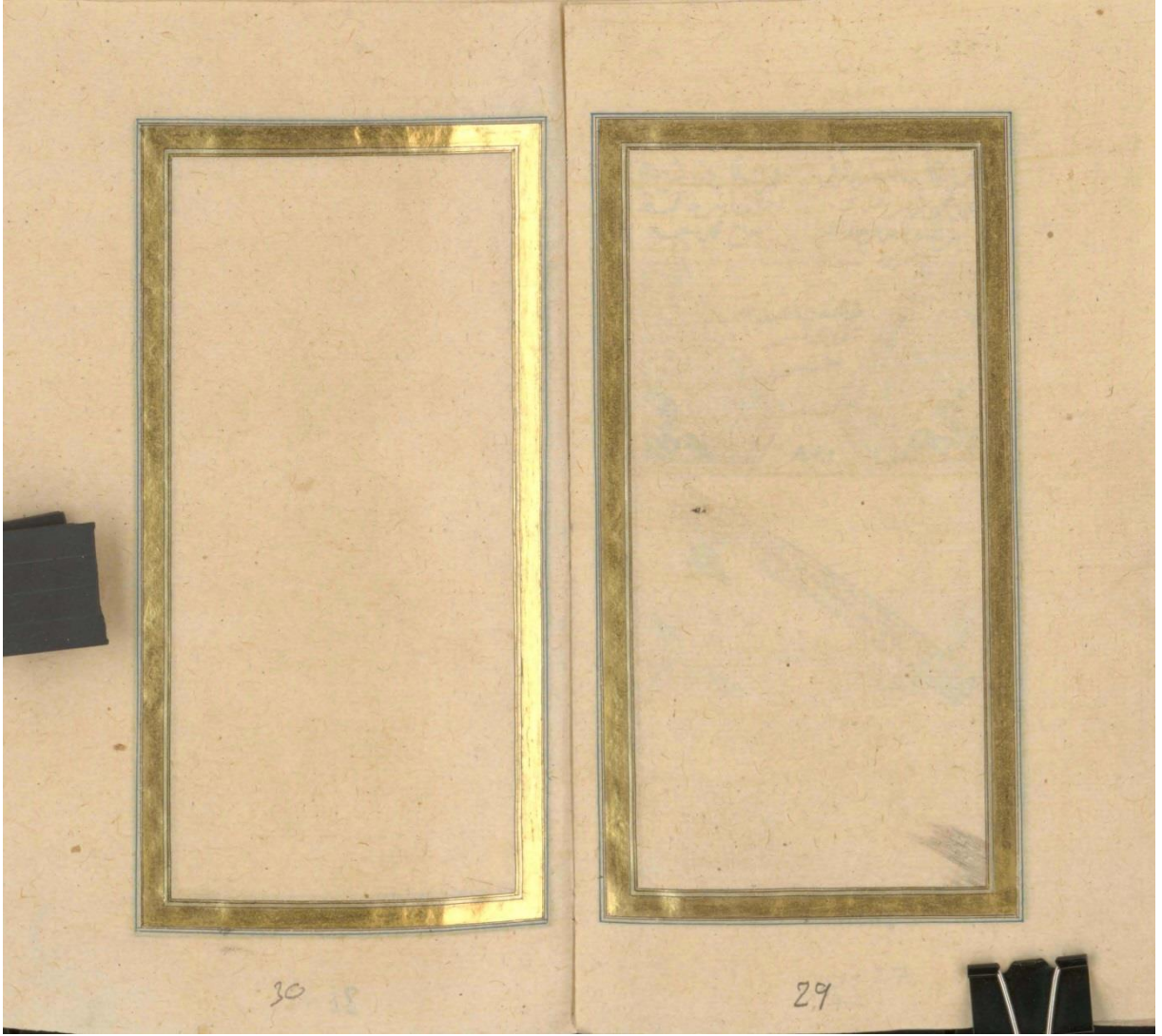

Foto.6: 92Envanter Numaralı Vakfiyenin Şahitler ve Son Sayfası

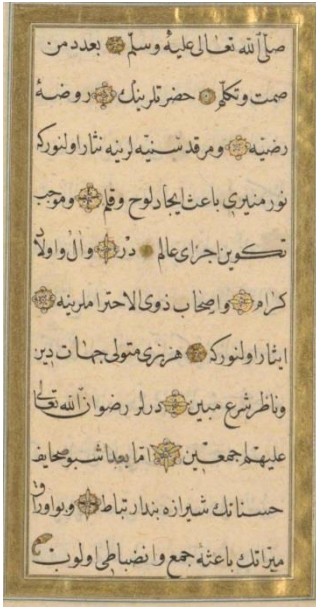
E) Eserin Şahitler ve Son Sayfası:

Bu bölümde yazı alanları üç kısımdan oluşmuştur. Şahitlerin devamı olan ve vakfiyenin son sayfası olan bu varakta yine karşılıklı simetrik tezyinat yer almaktadır. Şahitler kısmı yine serbest yaprak ve motiflerle halkâr tekniğinde yapılmış süslemeyle bölünmüştür. Orta kısımdaki yazı alanı da aynı teknikte uygulanan tezyinat ve iki durak gülünden oluşmaktadır. Üçüncü kısımda yine aynı mantıkta tezyin edilmiştir. Yazı alanlarının iki kenarındaki tezyinatda iki renk zemin kullanılmıştır. Mavi ve gri renkte olan zeminleri ayırma rumiler bölmüştür. Bu kısımdaki süsleme mantığı bir önceki sayfa ile aynıdır. Tezyînatlı alanlar kenarsuyu ile sınırlandırılmıştır. Kenar suyunun zemini altın olup kırmızı renkte (+ -) biçimli tezyinat uygulanmıştır. Bu alanların tümü 1'er mm'lik altın kuzular ile sınırlandırılmıştır.

Foto.7: 92Envanter Numaralı Vakfiyenin Boş Sayfası

Foto.8: Tâlik Hatlı (Hatt-1 hümâyun)

Foto.9: Hatt-1 İcâze (son sayfa)

Foto.10: Metin Kısmı

F) Eserin Hattı:

Metin krem rengi, heterojen hamurlu, kalınlıkları farklı, mühreli, süzgeç izi belli olmayan ahersiz doğu kâğıdı üzerine, 11 satır olarak is mürekkebi ile yazılmıştır. Vakfiye defterinin baş kısmındaki Hatt-1 hümâyun ta'lik hat, şahitler sayfası ve son sayfa hatt-ı icâze, metin kısmı ise nesih hat ile yazılmıştır.

Sonuç:

Kur'anı kerimler başta olmak üzere dini, ilmi ve edebi birçok alanda sanat değeri yüksek olan el yazması kitaplar içerisinde vakfiyelerin yeri ayrıdır. Kitap sanatları açısından çok değerli sayılabilecek binlerce el yazması vakfiyelere ülkemizde kütüphanelerde, müzelerde ve arşivlerde sıkça rastlamak mümkündür. Bunların bir kısmı araştırılarak gün yüzüne çıkarılmıştır. Ancak çoğu eser araştırılmamış ve insanların ilgi ve bilgisine sunulmamıştır. Yüzyıllar boyunca farklı dönemlerde çeşitli ekollerin etkisi altında birçok el yazması eser yapılmış ve bu eserler çeşitli alanlarda birçok araştırmacıya konu olmuştur.

Araştırmaya konu olan ve incelenmeye değer olduğu düşünülen XIX. yüzyıla ait vakfiye kitap sanatları açısından kendi döneminin zevk ve anlayışını bünyesinde barındırmaktadır. Eser,

kullanılan renk, motif ve kompozisyon bakımından incelendiğinde klasik üsluptan tamamen uzaktır. Rokoko Üslupta süslenen eserin özellikle unvan sayfasında bulunan “C” ve “S” kıvrımlı akant yapraklar, sepet ve vazo içlerindeki çiçekler XIX. yüzyıl Türk Rokokosu’nun bütün özelliklerini bünyesinde taşımaktadır. Zeminlerde yoğun altın kullanımı, boşluklara uygulanan iğne perdahı, kullanılan renkler ve bodür tezyinatları yine kendi dönem özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca eserdeki tezyinata uygulanan tonlama yoluyla motiflere boyut kazandırılması dönemin en önemli özelliklerindedir. Eserde tek tip motif kullanımı da yine bu döneme has bir özelliktir.

Vakfiye defterinde üç çeşit yazı kullanılmış olup baş kısmındaki Hatt-ı hümayun ta’lik hat, şahitler sayfası ve son sayfa hatt-ı icâze, metin kısmı ise nesih hat ile yazılmıştır. Bu döneme ait vakfiyelerin genelinde bu yazı çeşitlerine rastlamak mümkündür. XIX. yüzyılda yapılmış eserlerin çoğunda Batı etkili natüralist anlayış iyice yerleşmiştir. Bu durumu incelenen eserde ilk bakışta hissetmek mümkündür.

Kaynakça

Köprülü, M. Fuad, (1938) “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *Vakıflar Dergisi*, S.1, Ankara ss. 1-7.

Yediyıldız, Bahaeddin (1982) “Müessese - Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 15, Önder Matbaası, Ankara, 23-53.

Pakalın, Mehmet Zeki (1983) “Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü III”, M.E. B Yayınları, İstanbul.

Kunter, H. Baki (1938) “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd”, *Vakıflar Dergisi*, Cumhuriyet Matbaası İstanbul, 104-117.

Şeker, Mehmet (1993) “Vakfiyelerin Türk Kültürü Bakımından Özellikleri”, Ege Üni. Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi, S. 8, İzmir, 1-18.

Kazıcı, Ziya (2003) “Osmanlı Vakıf Medeniyeti”, Bilge Yay., İstanbul.

Turan, Osman (1988) “Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar”, Metin, Tercüme ve Araştırmalar, TTK Basımevi, Ankara.

Köprülü, M. Fuad (1943), “Anadolu Selçukluları Tarihi’nin Yerli Kaynakları”, 7(27), TTK. Basımevi, Ankara.

Yüksel, Hasan (2006), “Anadolu Selçuklularında Vakıflar”, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu, (Ed. Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara I, 309-325.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1988) “Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal”, TTK Basımevi, Ankara, ss.164-186.

Küçükköy, İrfan, (1984) “Şer’iyye Sicillerinde Vakıf Kayıtları”, Vakıflar, İstanbul.

Ateş, İbrahim “Vakıf Belgeler Arşivi’nin Dünü ve Bugünü”, 2. Vakıf Haftası, 3-9 Aralık 1984, Ankara 1985, s.30.

Sakoğlu, Necdet (2011) “Bu Mülkün Kadın Sultanları”, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.

MÜZİK TERAPİDE KÜLTÜREL ÇALIŞMALARIN ANALİTİK YÖNTEMLERLE AÇIKLANMASI

Yrd. Doç. Kutup Ata TUNCER

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sahne Sanatları

Öz

İnsan müziği nasıl duyar, nasıl algılar? Anne karnından itibaren ve dünyaya geldikten sonra fizyolojik ve bilişsel gelişimini sürdüren insanoğlu, ses frekanslarını duyumsar, algılar ve gelişimini olgunlaştırma aşamasında duygularla onları anlamlandırmaya başlar. Yapılan müzik terapi araştırmaları ile ortaya çıkan sonuçlar, genel olarak duyusun analitikten kültürel bir duruma dönüştüğü üzerinedir. Bu nedenle beyin ile müzik arasındaki işlevsel bağın bulunduğuna yönelik yapılan çalışmalar, aynı zamanda müziğin dil ve zekâ gelişimini olumlu yönde etkilediğine dair bağlar bulunduğuna işaret etmektedir.

Müzik terapi çalışmalarının ve uygulamalarının varlığına ilişkin arka plan, bu sürecin antik çağlara kadar uzandığını göstermektedir; ancak bu çalışmaların bilimsel araçlarla ölçülebilirliğinin ilk adımları 20. yüzyılın ikinci yarısına tekabül etmektedir. Bu çalışmada özellikle müziğin zihinsel gelişmeyi etkilemesi ve bir takım psikolojik bozuklukların tedavi edilmesine yönelik çalışmalar, batıda yapılan çalışmaların yöntemini de değiştirmektedir. Örneğin terapi gurubuna ne tür bir müziğin dinletileceği ya da nasıl bir müzik öğesinin kullanılması gerektiği tecrübeler arttıkça şekillenmeye başlamıştır. Bu sebeple Türkiye’de de gitgide tercih edilmeye başlanan müzik terapi yöntemleri, Osmanlı’ya, Selçuklulara, Orta Asya’ya ve kültür odaklı çalışmalara dayanmaktadır. Buradaki temel sorgu, değişen yaşayış biçimleri ve tercihler ile tedavi yöntemlerinin alternatiflerinin keşfi, Türkiye’de yapılan müzik terapi yöntemleri üzerinde de bir düzenleme gereksinimi oluşturabilir mi? Bizim müzik kültürümüzün ölçülebilirliği ve bir takım teknik araçlarla sınıflandırılması ile daha sonuç alınabilir ve fonksiyonel müzik terapi çalışmaları hayata geçirilebilir mi? Bu çalışmanın amacı işte bu analitik araştırmalara destek verecek atılımları ortaya koyup tartışmaya açmak.

Anahtar Kelimeler: Müzik terapi, kültürel çalışmalar, analitik yaklaşımlar.

EXPLANATION OF CULTURAL STUDIES IN MUSIC THERAPY WITH ANALYTICAL METHODS

Abstract

How does human music sense and perceive? From the mother's womb and after coming to the world, the human being who sustains the physiological and cognitive development starts to sense the sound frequencies and senses them and senses them in the process of maturing the development. The results of the music therapy researches that have been made are generally about the analytic to the cultural situation. For this reason, studies on the functional connection

between the brain and music indicate that there are links to the effect of music on positive development of language and intelligence at the same time.

The background to the existence of music therapy exercises and practices suggests that this process extends to ancient times; but the first steps in the measurability of these studies by scientific means correspond to the second half of the 20th century. In this study, especially studies on the effects of music on mental development and treatment of some psychological disorders also change the way of studying in the west. For example, what kind of music is to be played for the therapy group or how to use a musical piece has begun to take shape as the experiences increase. For this reason, music therapy methods, which are increasingly preferred in Turkey, are based on Ottoman, Seljuk, Central Asia and culture oriented studies. Can this basic question, the changing forms of life and the discovery of alternatives to preferences and treatment methods, be a necessity for regulation on music therapy methods in Turkey? Can our music culture be taken more with the measurability of our time and classifying it with a number of technical instruments, and functional music therapy exercises can be passed on? The purpose of this study is to put forward the breakthroughs that will support these analytical researches and open to debate.

Keywords: Music therapy, cultural studies, analytical approaches.

GİRİŞ

Vygotsky (1978), insanın tüm eylemlerinin ve öğrenmelerinin kültürel ortamlarda gerçekleştiğini ve insanlar arası etkileşimleri de bu ortamları anlamadan çözümleyemeyeceğimizi ifade eder. Vygotsky sosyokültürel teorisinde detaylıca tartıştığı insanların öğrenme süreçlerine dair iki konuya vurgu yapmaktadır: (1) öğrenme sosyal bir süreçtir, (2) insan zekâsı ilgili toplumda ve kültürde şekillenir. Sosyal etkileşimin insanın bilişsel gelişimindeki büyük rolü yadsınamaz. Müziksel kültürlenme de aynı şekilde ilgili kültürün içerisinde şekillenmiş müziksel yapıların içselleştirilmesi ve kazanılması yolu ile olur. Bu müziksel yapılara dair öğrenmeler de günlük yaşamda deneyimlenen şarkı söyleme, dinleme, dans etme gibi eylemlerle gerçekleşir. Dünya üzerinde farklı diller olduğu gibi farklı müzikal yapılar/sistemler vardır. Her bir müzikal sistemin kendine ait dizileri, perde ilişkileri ve gramer özellikleri bulunmaktadır. Örneğin, Patel (2009) araştırmasında, insanların kültürel arka planlarının işitsel sinyalleri (dil/perde/duygusal ifade vs.) farklı algıladıklarını ortaya koymuştur. Kelimelerin anlamlarını vurgulayan ses aralıkları ve perdelerin kullanımları da farklı dilleri konuşan insanlar arasında farklılık göstermektedir.

Kısaca beyin ve müzik (bilişsel ve duysal boyutlar itibariyle) üzerine yapılan araştırmalar kültürel farklılıkların mental süreçlerde (müziksel algı, işitsel algı, hafıza ve dikkat) nöral aktiviteleri çeşitli boyutlarıyla düzenlediğini ortaya koymuştur (Ansari 2011; Nisbett 2003).

Müzik Algısının Doğumdan İtibaren Yapılanma Süreci

Müzik, anne karnından itibaren öğrenme ve gelişim sürecinin bir parçasıdır. Çocuklarda müziksel gelişim evrensel gelişim ilkeleri ile benzer özellikler gösterir. Buna göre çocuklarda müziksel gelişim aşağıdaki özelliklere sahiptir:

- Kalıtım ve çevre etkileşiminin bir ürünüdür.
- Sürekli ve farklı aşamalarda farklı şekillerde birbirini bütünleyerek gerçekleşir.
- Çeşitli dönemlerde farklılıklar gösterir.
- Genelden özele, içten dışa, somuttan soyuta ve basitten karmaşığa doğru ilerler.
- Çocuğun müziksel gelişiminde kritik dönemler vardır.
- Çocuklar, bazı gelişim dönemlerinde ve yaşlarda farklı müziksel öğrenmelere ve müziksel davranışlara karşı daha eğilimli ve duyarlıdır.
- Çocuğun müziksel gelişimi genel gelişimi ile bir bütündür.
- Çocuğun müziksel gelişiminde bireysel farklılıklar vardır (Yıldız, 2002).

3-6 ay arasındaki bebekler, müziğin geldiği kaynağa doğru yönelmeye başlarlar ve müzikten keyif aldığını gösteren hareketlerde bulunurlar. Özellikle 5 ve 6. aylarda müziği açıkça ve genelde tüm vücudun sallanması gibi tekrarlayan hareketlerle karşılık verirler. Bu hareketler, müzikle uyumluluk göstermeyen ve ritmik olarak koordineli olmayan, sadece kendi içinde belirli bir ritme sahip olan hareketlerdir. Müziğe karşı açıkça verilen tepkilerden hemen sonra başlayan ve şarkı söyler gibi yapılan melodik mırıldanmalar, ilk olarak yaklaşık 4-6. aylar arasında görülür. Bu mırıldanmalar, herhangi bir sistematiği olmayan, küçük aralıklı ve genellikle kademeli olarak inici duruma sahip özelliklerdir (Moog, 1976; Pratt, 2007).

1 yaşından itibaren çocuklar, hareketli bir müziğe elleriyle ve sesleriyle katılmaya çalışırlar. Daha önce duyduğu bir müzik parçası çalındığında ise onu tanıyıp aynı hareketleri yapmaya çalışırlar. 2 yaşında müzik dinlemeyi seven çocuklar ise hareketlerini müziğin ritmine uydurmaya çalışırlar ve bir şekilde de bu aktivite, katılımlarına yardımcı olmaktadır (2007, Maratos).

3 yaşında konuşma ve dil gelişimi hızla artan çocuklar, basit ve bildiği kelimelerden oluşan şarkıları taklitte söylemeye başlar. Dans eder ve psikomotor becerileri oldukça artmıştır. Dans figürleri ise zenginleşmiştir. Bu yaşın en önemli özelliği de, daha önceden öğrendiği bir şarkının sözlerine, kendi uydurduğu bir melodiyi veya kendi uydurduğu sözleri öğrenilen bir şarkının melodisini uyarlamasıdır (Moog, 1976).

4 yaşında çocuklar, basit ritim araçlarıyla kolay melodiler üretebilir ve müzik enstrümanlarını vurarak, sallayarak ve tellerine dokunarak çalabilirler. Duygu ve düşüncelerini şarkılarla ifade etmeye başlayıp, farklı ses, ton ve ritimleri tekrar edebilirler (MEB, 2011).

5 yaşındaki çocuklar, şarkıları doğru ezberler ve kendi melodilerini uydurabilirler. Basit çalgıları çalabilir yani gerçek anlamda müzik yapabilirler. Müzik etkinlikleri doğru yapıldığı takdirde, çocuklar bu dönemde ses ve müzik fikirleri üretme, organize etme, hatırlama ve bunları tekrar organize etme becerisini kazanır.

6 yaşındaki çocuklar ise özellikle kendi tercih ettikleri şarkıları söylemeyi sever ve bu yolla duygusal ve fiziksel enerjilerini boşaltırlar. Gelişmiş ritim duygusuna sahiptirler. Ritim kalıplarına ve tempo kavramlarını anlayarak uygulayabilirler. Basit vurmalı çalgıları çalabilir, basit ezgiler üretebilir ve bunları hareketlerle eşleştirebilirler (MEB, 2011).

Toplumların Kültürleşmesinde Müziğin Psikolojik ve Sosyal Önemi

Müzik algısının oluşumundan itibaren bireylerin duygu dünyalarını birebir etkilediği bilinmektedir. Her şeyden önce bir iletişim ve paylaşım aracıdır. Müziğin ilk paylaşımı anne karnından itibaren ninnilerle başlar. İlk sosyal bağ burada kurulur. Annenin sevgi dolu sesi ve ses tınısındaki huzur, anne karnındaki bebeğin duygu dünyasını direkt etkilemektedir. Toplumun yaşadığı her olayda, durumlarda ve yaşanmışlıklarda, inanç ve kültürel olguların dışavurumunda müzik kendini göstermektedir. Toplumu aynı duygu ve etkilerde birleştirmiştir. Bu gerçekler, toplumun yaşadığı coğrafyanın doğasından gelmektedir. Tüm kültürel fenomenler, bu doğanın içinden süzülerek gelen etkilerle şekillenir (Müzik ve Psikanaliz, 4). Özellikle dil, davranış ve tüm duygu-düşünceler, yaşanan coğrafyanın iklimsel ve coğrafi özelliğini taşır. Dolayısıyla yaşanan kültür ile doğa arasındaki değerleri iyi kavrayabilmiş toplumlar, tüm olguların ve bunları işleyiş biçimlerinin daha çok farkına varmaktadırlar.

Bebeklerin doğduktan sonra seslere verdiği tepkiler iki temel duyguyu harekete geçirir. Güven ve korku duygusu. Bu duyguları harekete geçiren iki temel durum, görsel ve işitsel olarak karşımıza çıkar. Özellikle bebekler işitsel olarak daha hızlı tepki verirler. Yüksek frekanslı ve gürültü eşliği yukarıda olan seslere karşı korkma ve gerilme gibi davranışlar ortaya koyarlarken, daha düşük ve alçak frekanslara karşı güven duyguları belirir. Bebeklikten itibaren çocukluğa doğru bu duygu ve derecelerin sayısı artar ve çocukluk dönemine kadar, mutlu olma, sevinme, üzülme, eğlenme, içine kapanma gibi sosyal hayatında daha çok yaşayacağı duyguları öğrenmeye başlar. Bu duygular sanat ve müzik gibi olgularla öğrenilirse bilinç düzeyi ve empati yeteneği daha çok artar. Çocuk gelişiminde özellikle bireylerin psikolojik ve fizyolojik gelişimleri birlikte sağlanmalıdır. Bunun önemi, duygu ve düşünceyi bir arada tutarak çok yönlü zekâ kullanımını ortaya çıkarmaktır. 0-7 yaş aralığındaki beynin sinaptik iletisi çok hızlı olmaktadır. Hatta insan yaşamındaki bilgilerin %70'e yakın bir kısmı, bu yaş aralığında oluşmaktadır. Buna en iyi örnek dil öğrenimidir. Anadil dediğimiz kültürün önemli yapıtaşı, bu yaş aralığında öğrenilir. Bu yaş aralığından sonra öğrenilen diller, her zaman ikinci dil olma özelliğine sahiptir. Dolayısıyla aynı şey müzik kültürü için de geçerlidir. Çocuklara öğretilen tüm müzikler, şarkılar, tını ve melodiler, onların geleceklerini, gelecekteki duygu dünyalarını ve sanatsal bakış açılarını şekillendirecektir.

Ülkemiz gibi kültürüne sıkı sıkı bağlı toplumlar, nereden geldiklerini ve tüm tarihi serüvenlerini iyi tanımalı ve bunları bilimsel araştırmalarla belgelendirerek, tanımını doğru gerçekleştirmelidir. Çünkü toplumda yeşeren değerler, tüm bireyleri etkilemektedir. Bu değerlerin rasyonel açıklamalarının yapılmış olmasıyla, toplumsal kimlik ve yapılanma daha sıkı bir temele oturtulabilir. İnsan beyninin günümüzde iyice araştırılması ve ortaya çıkan sonuçlar, toplumların nasıl kültürlendiklerini bile ortaya çıkarmaktadır. Müzik beğenisi, estetik bakış, duygu, düşünce ve yorumlama gibi zihinsel süreçler, insan beyninde oluşmaktadır. Bu oluşumun nasıl başladığı ve gerçekleştiği bir takım testlerle ortaya konabilmektedir. Batıdaki müzik terapi çalışmalarında, müzik kültürünün analitik olarak beyinde nasıl gerçekleştiği araştırılmaktadır. Koelsch ve arkadaşları, 2005 yılında müzik algısının fonksiyonel nöro-anatomisini araştırmışlardır. Çalışma sonucunda hem çocuklarda hem de yetişkinlerde yapılan müzik çalışmalarının beynin frontal operculum ve superior temporal gyrus'un ön bölgesinde güçlü aktivasyonlara, anterior (ön) insula'nın ise müzik işleme sürecinin duygusal boyutuyla ilgili olabileceğini belirtmişlerdir. Bu ve bunun gibi pek çok analitik çalışmalar sonucunda, müzik terapi uygulamalarında bireylere müzik dinleme seansları için artık müziksel sınıflandırmalar bile tasarlanmıştır. Bu çalışmalar, özellikle Otizm, Alzheimer ve pek çok nörolojik hastalıkların iyileştirilmesi için olanak sunmuştur. Bizdeki müzik terapi çalışmaları daha çok kültürel

algılarla sağlanmaktadır. Özellikle belli başlı makamların bir takım psikolojik rahatsızlıklara şifa olduğu söylenmektedir. Ancak bilimsel bir çalışma sonucu ortaya çıkmış böyle bir sonuç yoktur. Bu, aslında tamamen beynin frontal lob ve hippocampus bölgelerinde oluşan “tanıdık bir müzik dinleme” aktivasyondur. Aynı zamanda amigdala ve serbellar bölgesinin “müziğe duygusal tepkiler verme” davranışını da harekete geçirir. Eğer böyle bir olumlu sonuç alınmak isteniyorsa, dinlenen müziklerin yapıtaşları olan ritim, melodi, ses aralığı ve bunun gibi müzikal özelliklerinin ortaya konması ve analitik bir veri olarak sunulması gerekmektedir.

Beynin Müzikle İlgili Alanları ve Fonksiyonları

Bu bölümde özellikle müziğin insan beyinde nasıl bir izdüşüm oluşturduğuna değinmek gerekebilir. Beynin sağ yarım küresi, müzikteki ses rengi, ses yükseklik algısı, enstonasyon ve müzikle elde edilen duyguların ifadeleriyle ilgili aktivitelerden; sol yarım küresi ise, ritmik konuşma, senkron, sıralama ve zamanlama gibi aktivitelerden sorumludur. Aynı zamanda müziğin her aracı, beyindeki farklı alanların da çalışmasını sağlamaktadır. Beynin aktivasyon bölgeleri ve bunlara bağlı müzik aktiviteleri ise şöyle sıralanmaktadır:

- Korteksin alt bölgesi ve işitsel korteks: Müzik dinleme
- Frontal lob ve hippocampus: Tanıdık bir müzik dinleme
- Serebellum’un zamanlama bölgeleri: Müzikle tempo tutma
- Planlama için frontal lob, hareket için motor korteks ve taklit geribildirim için sensör korkeks: Konser verme
- Oksipital lob-görsel korteks: Nota okuma
- Temporal lobdaki dil merkezleri, frontal lob, Broca ve Wernicke alanları: Şarkıyı dinlemek (sözleri), hatırlamak ve sözlerini söylemek
- Serebellar vermiş ve amygdala: Müziğe duygusal tepkiler verme

Müzik Terapide Kültürel Çalışmaların Analitik Yöntemlerle Açıklanması

Müziğin beyindeki aktiviteleri incelendiğinde, aslında kolay kolay açıklanamayacak ve birbirine bağlı ancak farklı uyarıların göze çarptığı gözlenebilir. Özellikle bilindik bir şarkıyı dinlemek, sadece hafıza ile ilgili bir uyarı oluştururken, aynı şarkıyı müziğin farklı değerleriyle tekrar icra edip dinlediğimizde, bu sefer beyinde daha farklı etkiler yarattığı görülebilir. Bu nedenle kendi öz müziğimizin analitik olarak incelenmesi ve toplumda nasıl etkiler ortaya koyduğunu bilimsel olarak açıklamak gerekmektedir. Bu sayede müzik terapi uygulamalarının önü daha çok açılabilir. Bu terapi uygulamaları için belirlediğimiz bir grupta yaptığımız çalışmada şöyle sonuçlar elde ettik:

- Saba makamında ve ağır tempoda dinlettiğimiz bir eserde dinleyicinin gerilim ve korku yaşamış olduğu yanıtını aldık. Sorulan sorularda, küçükken dinlemiş olduğu ezanların bir korku aracı olarak ailesi tarafından dinletildiğini öğrenmiş olduk. Bir geçiş nesnesi olarak dinlemiş olduğu ezgileri bu defa canlı ve birlikte söyledik. Bu sefer de bir özgüven ve hoşgörü duygusunu yaşadığını bizlerle paylaştı. Buradan çıkarılan sonuç, pasif terapi denilen ve sadece

müzik dinleme aktivitelerinin yeterli olamayabileceği, bir yandan aktif terapi ile, katılımcının o anı icra ederek yaşamasına izin verildiğinde, daha etkili ve olumlu sonuçlar alınacağını tecrübe etmiş olduk.

- Başka bir örnekte, bu defa nihavent ve rast makamında farklı şarkılar dinlettik. Bu şarkılar, ağır tempo daha pes bir tona çekilerek icra edilmiş olarak dinletildi. Dinleyiciler, ruhlarının daraldığını ve sıkıldıklarından bahsettiler. Aynı eserleri daha tiz bir tonda ve biraz yürük bir tempoda icra edip, bu esnada eşlik etmelerini istedik. Bu defa, eğlendiklerini ve keyif aldıklarını ifade ettiler. Şarkılar aynıydı ama müzikal içeriklerinde değişiklikler yaparak uyguladığımızda, farklı sonuçlar elde etmiş olduk. Buradan da anlaşıldığı gibi geleneksel müziğimizin dinleyiciler tarafından bilindiği, ancak icra ve katılım kısmının çalışmayı etkilediğini gözlemlemiş olduk.

Sonuçlar ve Değerlendirmeler

İnsan, belirli bir eğitim tecrübesinin sonucunda topluma değer katacak bir birey haline almaktadır. Bu nedenle çocukluk döneminden itibaren topluma sunulan eğitimin tipi, biçimi ve kalitesi, geleceği etkileyecektir. Sanat, bilim ve kültür olarak medeniyete ayak uyduran toplumların eğitim işleyişine baktığımızda, içeriğinde bir bilincin var olduğu ve işi şansa bırakmayacak şekilde hareket ettiklerine şahit olabiliriz. Akıl ile yürüyen toplumlar duyu gerçekliklerini de şekillendirebilirler. Buradan baktığımızda müzik kültürümüzün derinliği ve çeşitliliğini de göz önünde bulundurarak, müzik eğitimini ve toplumsal sorumluluğunu daha sistematik bir düzleme oturabiliriz. Yüzlerce makamda yazılmış, bestelenmiş eserler ve bunların günümüze kadar aynı değerle gelmiş olması, kültür mirası için çok önemli bir durumdur. Müzikten edinilen haz duygusu ve tek hisli bir anlayış, sadece popüler kültüre hizmet edecek ve çabuk tüketilmesine neden olacaktır. Bu müzikal kültürümüzün rasyonel bir çalışma disipliniyle iyice kategorize edilmesi ve müzik terapi alanına daha gerçekçi bir şekilde kazandırılması gerekmektedir.

250

Kaynakça

Bilhartz, T. D., Bruhn, R. A. , Olson, J. E. (2000) The effect of early music training on child cognitiv development. Journal of Applied Developmental Psychology.

Hampton, A., (2009) A cognitive crescendo – How music affects the brain chor teach.

Pratt, D. Çocuklarda müzikal gelişim: ses aralığı, melodi ve ritim. Çeviren: Kadir Özal, e-kaynak: www.musiccegitimcileri.net (2007).

Rainbow, E. (1981) A final report on a three-year investigation of the rhtymic abilities of preschool aged children. Bulletin of the Council for Research in Music Education.

TÜRK ÇİNİ SANATINDA KULLANILAN MOTİFLER VE ANLAMLARI ÜZERİNE BİR DERLEME

Yrd.Doç.Dr. Nursel KARACA

Yalova Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi

Öz

Köklerini Uygur, Karahan, Gazneli, Fatımi ve özellikle İran Büyük Selçuklu sanatından alan Türk Çini sanatı, farklı kültür çevrelerinden aldığı etkileri sentezleyerek yüzyıllar boyu eşsiz örnekler ortaya koymuştur. Türk çini sanatı, Türk süsleme sanatlarının en güzel örneklerini oluşturan alanlardan biridir. Türk süsleme sanatlarının özünü motif oluşturur. Motif desenlerin en küçük birimi olup, bir anlamda yapıtaşdır. Türk süsleme sanatlarında genelde ortak bir motif repertuarı kullanılır. Çini sanatında kullanılan motifler de diğer süsleme sanatlarında kullanılan motiflere paralellik arzeder. Soyut biçimlerdeki motiflerin dışındakiler kaynağını doğadan alırlar. Geleneksel sanatlarımızda sanatçılar doğayı birebir taklid etmekten sakınmış, o nedenle de çoğu motifler usluplaştırılarak uygulanmışlardır. Bu çalışmada, Türk Çini sanatındaki desenlerde en çok kullanılan motiflerden bir derleme sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çini Sanatı, Bitkisel Motifler, Figürlü Motifler, Geometrik Motifler, Desen, Kompozisyon.

251

A COMPILATION ON MOTIFS AND THEIR MEANINGS USED IN TURKISH TILE ART

Abstract

Turkish Tile Art, taking its roots from Uighur, Karakhanid, Ghaznevid, Fatimid and especially Iranian Great Seljuk art, created unique examples for centuries by synthesizing the effects of different cultural environments. Turkish tile art is one of the branches that composes the most beautiful examples of Turkish decorative arts. The essence of Turkish decorative arts is motif. Motif is the smallest unit of the patterns and a building stone in a sense. A common motif repertoire is generally used in Turkish decorative arts. The motifs used in tile art are parallel to those used in other decorative arts. Outside of the motifs in abstract forms, they take their source from nature. In our traditional arts, artists avoided imitating nature as it is, and for that reason most motifs were applied by stylizing. In this study, a review of the most used motifs in Turkish Tile art patterns will be presented.

Keywords: Tile Art, Herbal Motifs, Figurative Motifs, Geometric Motifs, Pattern, Composition.

1. Giriş

İslam sanatı tarihi ve Türk sanatı tarihi içinde önemli bir yere sahip olan çini sanatının geçmişi çok eski tarihlere dayanmaktadır. Çini, kimi zaman kaplar için kullanılsa da genelde seramik hamurundan, benzer tekniklerle yapılan bir yüzü parlak sırlı ve bezemeli yüzey kaplama malzemesini tanımlamaktadır (Anılan-Rona, 1997, s. 405-406). Eskiden çiniye kâşi, kimi zaman da Sırça denilmekteydi. Osmanlılar zamanında kullanım eşyaları ‘evani’, duvar kaplamaları ise ‘kâşi’ olarak adlandırılırdı. Orta Asya’ya dayanan sanat, Anadolu’ya Selçuklular zamanında girmiş, Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları çiniyi mimari süslemede yoğun bir şekilde kullanmışlardır. Anadolu Selçuklu döneminin ardından gelen Beylikler döneminde mimaride olduğu gibi çini sanatında da Selçuklu geleneği devam ettirilmiştir.

Osmanlılar döneminde çini sanatı, geleneksel sanatların en nadide dallarından biri olarak gelişiminin doruk noktasına ulaşmıştır. Osmanlılarda desen üretme ve üslup bütünlüğünü sağlamada Saray Nakışhanesi önemli bir kurumdur. Burada kağıt üzerine uygulanan desenler kabul görürse, diğer malzeme ve tekniklere de uygulanmaktaydı. Osmanlı sanatında kullanılan motif ve desen repertuarı ortak olup, bütün malzeme ve tekniklerde aynı bezeme elemanları kullanılmıştır (Doğanay, 1999, s. 324). Osmanlı döneminde çini sanatına sazyolu tarzındaki motifler, iri yapraklar, iri yaprakların arasına saklanmış hayvansal motifler gibi farklı motifler ve desenler ilave edilmiş ve renkler çoğaltılmıştır. Lacivert, turkuaz, yaprak yeşili ve kırmızı Osmanlı döneminde en çok kullanılan renkler olmuştur.

Osmanlı döneminde Geleneksel süsleme sanatlarımızda doğayı birebir taklitten kaçınılmış, motif ve desenlerde üsluplaştırma yoluna gidilmiştir. Üsluplaştırılan kimi motif ve desenler de onlara yüklenen bazı sembolik anlamlar kazanmışlardır. Bu çalışmada, çini sanatında kullanılan motifler kaynakları esas alınarak sınıflandırmaya tabi tutulacaktır.

252

2. Türk Çini Sanatının Kısa Tarihçesi

Çini; aslı toprak olan, üzeri sırlanarak çeşitli şekillerle nakışlanıp, pişirilmek suretiyle, meydana getirilen sanat eserlerinin ortak adıdır. Mimari süslemede çininin geçmişi, sırlı tuğla ve sırlanmış kabartma levhalarla başlamaktadır.

İslam sanatı tarihi içinde önemli bir yeri bulunan Türk çini sanatı, 8. ve 9. yüzyıllarda Uygurlara dayandırılır. Anadolu dışında Türk Sanatı’nın gelişim çizgisine uygun olarak, Uygur, Karahanlı, Gazneli ve Büyük Selçuklular gibi öncü çevrelerde sürekli gelişimini sürdürmüştür. Çini, Anadolu’ya Selçuklular ile girmiş ve bu dönemde olağanüstü bir gelişim göstermiştir. 12. Yüzyıl boyunca, çini bir süsleme unsuru olarak dini ve sivil mimaride geniş ölçüde yerini almıştır (Aker, 2010, s. 27).

Çininin öncüsü olarak kabul edilen sırlı tuğla kullanımı, Anadolu Selçuklu mimari süslemesinde geniş bir yer tutmuştur (Öney, 1988, s. 45). Çini sanatı, 13. Yüzyıl boyunca en görkemli zamanlarını yaşayan Anadolu Türk Mimarisi’ne paralel olarak bütün ihtişamı ve teknik üstünlükleriyle bu dönemde kendine eşsiz bir yer edinmiştir (Yetkin, 1986 s. 21). Anadolu Selçuklu döneminin ardından gelen Beylikler döneminde çini sanatında Selçuklu geleneği sürdürülmüştür.

Erken Osmanlı döneminde aynı gelenek sürdürülmekle birlikte yenilikler arandığı gözlenmektedir. 15.-17. yüzyıllar arasında Osmanlı mimarisinde İznik çinisi önemli bir

dekoratif unsur olarak kullanılmış ve büyük bir gelişme göstermiştir. 16. yüzyıl klasik Osmanlı devrinde her alanda olduğu gibi çini sanatında da doruk noktasına ulaşılan bir dönem olmuştur (Aker, 2010, s. 32). Çinilerde yoğun olarak sıraltı tekniği uygulanmıştır. Çok zengin ve çeşitli örnekler sunan bitkisel motiflerin yanında daha az olarak geometrik süslemeye ve yazı dekorasyona da rastlanmaktadır. Figürlü tezyinat ise çok sınırlı kalmıştır.

17. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin ekonomik durumundaki bozulma İznik çinilerine de yansımış, bu dönem çinilerinin renk ve motif ile kompozisyonlarında bir önceki yüzyıla oranla bozulmalar başlamıştır (Bakır, 1999, s. 13).

18. yüzyılda İznik atölyelerinin çöküşüyle, 14. Yüzyılın başından beri İznik ile birlikte varlığını sürdürdüğü bilinen (Şahin, 1981, s. 259) Kütahya alternatif bir merkez haline gelmiştir. Ancak bu dönemde motif ve kompozisyonlar açısından İznik'in düşük kaliteli taklidi olmaktan öteye geçememiş, üretim kalitesi hiçbir zaman İznik seviyesine ulaşamamıştır (Altun-vd., 1999, s. 244, 245).

Bu gerileme 19. yüzyılda da sürmüştür. Günümüzde çini sanatı eski renk ve desenleri yeniden ele almakta, bu yolda arayışlarını sürdürmektedir.

3. Anadolu Türk Çini Sanatında Görülen Motifler

Osmanlıca'da "tezyinat" denen bezeme, Bir biçimin yüzeyinde düz ya da kabartma, boyalı ya da boyasız birtakım örgelerle bir düzenleme oluşturulması işlemidir (Ödekan, 1997, s. 236). Motif, Türk bezeme sanatının en küçük örgesidir. Desen ve kompozisyonlar motifler vasıtasıyla oluşturulur. İslam bezemesi öteki kültürlerin bezemesinden farklı bir yönde gelişim göstermiştir. Betimlemelerde figürden uzaklaşma bezemeyi çoğunlukla bitkisel, geometrik ve yazı (hat) alanlarına kaydırmış, doğa da birebir taklit edilmeyip, üsluplaştırma yoluna gidilmiştir. Bu nedenle Türk bezeme sanatlarında kullanılan çoğu motif doğal örgelerin stilize edilmiş şekliyle kullanılmışlardır. Bunlara zamanla çeşitli simgesel anlamlar yüklenmiş ve günümüze kadar çeşitlenerek gelmişlerdir.

I. Bitkisel Motifler

1. Çiçekler ve Yapraklar

1.1. Hatayi Grubu Motifleri

Hatayi, doğada bulunan çeşitli çiçeklerin dikine kesiti alınarak, anatomik çizgilerinin üsluplaştırılmasıyla ortaya çıkan bir motiftir. Buna eski deyimiyile "makta-ı tulani" (uzunluğuna kesit) denmektedir. Türk süsleme sanatının ana motiflerinden biridir. (Biol-Derman, 2013, s. 65). Tezhip, çini ve halı desenlerinde yaygın olarak kullanılır. Orta Asya ve Uzak Doğu ülkelerinin etkisinde oluşmuştur ve ne olduğu pek belli olmayacak derecede aşırı şekilde üsluplaştırılmıştır (Keskiner, 2002, s. 6). Köken itibariyle "Hatâ", "Hatay", "Hitay", "Huten" isimleriyle de anılan Çin Türkistanı'na bağlanmaktadır. Orta Asya'dan İran yoluyla Anadolu'ya gelmiştir (Biol-Derman, 2013, s. 65). 15. ve 16. Yüzyıllarda yoğun bir kullanım alanı bulan hatâyî motifi Türk süsleme sanatlarında kullanılan ortak repertuarın en sevilen elemanı olmuştur (Bakır, 1999, s. 189). Hatayi motiflerinde, diğer Türk süsleme sanatlarından farklı olarak çini sanatında daha zengin renk ve motif çeşitliliğine ulaşılmıştır. Hatayinin en erken örneklerine 8. Ve 9. Yy'larda yapılmış Uygur duvar resimlerinde rastlanmaktadır (Çelebi, 1997, s. 768). Klasik çini desenlerinde hatayi motifi dört gruba ayrılmaktadır: Bunlar, penç, narçiçeği, şakayık ve marul çiçeği adı altında görülür. Sayılamayacak kadar çok çeşitleri bulunan hatayi

motifi üstten, yandan, küçük, büyük, sade ve karmaşık olarak çizilir. Biçim olarak yönlü ve merkezsel olarak ayrılabilir. Yönlü olanları daire ve oval formlar içinde, merkezsel olanı ise yalnızca daire formlar içinde yer alırlar (Keskiner, 2002, s. 7).

1.1.1. Peuç Motifi: Peuç motifleri, gül, gül goncası, papatya ve benzer çiçeklerin üstten kuş bakışı görünüşünün, üsluplaştırılarak çizilmeleriyle oluşan motiflerdir. Bir başka deyişle, çiçeğin yatay kesitinin anatomik çizgilerinin üsluplaştırılmasıyla oluşur. Ortada, çiçeğin sapının bağlandığı küçük yuvarlak bir göbek kısmı ve etrafında taç yapraklar yer alır. Motif üsluplaştırılırken, yapraklarının sayısına göre Farsça isimlerle adlandırılmış ve yek berk (bir yaprak), dü berk (iki yaprak), se berk (üç yaprak), cihar berk (dört yaprak), peuç berk (beş yaprak) ve şeş berk (altı yaprak) denilmiştir. Zamanla en çok beş yapraklı model kullanıldığından ‘peuç berk’ deyim haline gelmiş, sonraları berk kelimesi de atılarak bu motiflerin genel anlamıyla ‘peuç’ adı yerleşmiştir. Peuç motifinde sapın çiçeğe birleştiği nokta içinde kullanılan peuç’in herhangi bir cephesinden sap çıkartmak mümkündür. Renkli taç yaprakları ile tohumları gibi yeşil çanak yaprakları da altta kaldığından gizlenmiştir.

Bu nedenle desen taşıyan kesenin üst kısmı görülebilir. Peuç motifi yalın ve katmerli olarak iki çeşitten ibarettir. Yalın ve katmerli peuçler farklı boyut ve biçimlerde birleştirilerek top çiçek, aynı yöne kıvrılan yapraklarla zenginleştirilerek çarkı felek motifleri ortaya çıkarılabilir (Bırol-Derman, 2013, s. 47). Peuç motiflerinden rozet

çiçeği motifi ile gülbezek motifi çok sık kullanılan motiflerdendir.

1.1.1.1. Rozet Çiçeği Motifi: Katmerli peuç özelliği taşıyan bu peuç yedi yapraklıdır. Motifin göbeğinde mine şeklinde tohum kesesi yer alır. Bunun etrafını kırmızı renkli taç yapraklar dolaşır. En dıştaki taç yapraklar ise yarım peuç şekli nde düzenlenir. Bu taç yaprakların zemini koyu mavi, ortalarındaki damarlar ise açık mavi rengindedir. Taç yaprakların aralarındaki boşluklar uzun, basit, koyu mavi yapraklarla zenginleştirilir. Yapraklar ahenkli ve dengeli bir biçimde motif üzerine yerleştirilmiştir.

1.1.1.2. Gülbezek Motifi: Diğer bir peuç motifi yine katmerli bir örnek sunmaktadır. ‘Gülbezek’ şeklinde adlandırılmakta ve çoğunlukla ulama çini levhaların birbirleriyle birleştiği noktalarda yer almaktadır. Bu motif yapılarıdaki ana panolarda, iki yarımşar peuç şeklinde karoların birleşim yerlerin de kullanılır. Karolar birleştiğinde yarımşar da birbirine tamamlayarak katmerli peuç şeklini alırlar. Motifin göbeğinde tomurcuk kesesi yer almaktadır. Göbeğin

çevresindeki katmer, altı yaprak olacak şekilde yarım pençlerden oluşmaktadır. Kenar taç yapraklar ise penç tomurcukları şeklinde çizilmiştir. Penç tomurcuklarının her birinin altında üçer tane sap kısımları bulunmaktadır. Aralarda yarım pençler kalmaktadır.

1.1.2. Nar Çiçeği Motifi: Türk süsleme sanatlarının klasik motiflerinden olan narçiçekleri, genellikle Orta Asya ve Uzak Doğu ülkelerinin etkisinde oluşan, çoğu kez ne oldukları belli olmayacak derecede stilize edilmiş bitkisel desenlerdendir. Nar kat, kat kırmızı çiçekler açan nar ağacının meyvesidir. Çinide kulla nılan narçiçeği, doğadaki narçiçeğine benzer yapıda, üsluplaştırılmış zarif bir motiftir. Çiçeğin göbek kısmında tohumları içine alan ve koruyan meşime denilen kesecik bulunur. Narçiçeği motifi, hatayı grubu motiflerinin içinde yer almakla birlikte can noktası denen kısım narçiçeği motifinde bulunmaz. Çiçeğin kaidesini oluşturan çanak kısmı (keys) belirgin biçimdedir. Meşimenin ya da göbeğin etrafını çevreleyen yapraklar eskiden ‘tüveyç’ denilen ve çiçeğin renkli kısmını oluşturan taç yapraklardır. Narçiçeği simetrik olarak çizilen bir motiftir. Özellikle irili, ufaklı çizilen taç yapraklar, motife derinlik vermek istercesine kıvrımlar yapar. İçe dönüşler son derece karakteristiktir. Çiçek hayli iri ve süslüdür (Megep, 2007, s. 47-49).

1.1.3. Şakayık Motifi: Şakayık çiçeğinin dikine kesitinin, anatomik çizgilerinin üsluplaştırılmasıyla oluşur. Aynı zamanda kat kat yarım pençlerden oluşan tohumların can noktasından çıkan meşime (tohumları içine alan kese) için de kullanılmasıyla farklılık kazanan hatayı grubu motiftir. Çiçeğin göbek kısmında tohumları içine alan ve koruyan meşime denilen kesecik bulunur. Meşimenin alt ve orta kısmında, sapın çiçeğe birleştiği nokta yer alır. Genellikle bir helezon ya da yalın penç şeklinde gösterilir. Bu nokta ‘can noktası’ diye de bilinir. Çiçeğin kaidesini oluşturan çanak kısmı (keys) oldukça belirgindir. Meşimenin ya da göbeğin etrafını çiçeğin renkli kısmını oluşturan taç yaprakları (tüveyç) çevreler. Şakayık motiflerinde meşime içi çoğunlukla yarım pençlerle ve basit yapraklarla doldurulur. Meşime tepesi çoğunlukla yarım penç şeklindedir. Desenlerde ana motif olarak kullanılır (Megep, 2007, s. 77-80).

1.1.4. Marul Çiçeği Motifi: Marul çiçeğinin dikine kesitinin, anatomik çizgilerinin üsluplaştırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Türk süsleme sanatlarının klasik motiflerinden biridir. Genellikle Orta Asya ve Uzak Doğu ülkelerinin etkisi altında oluşan, aşırı üsluplandırıldığından dolayı aslının ne olduğu tam olarak anlaşılamayan hatayı grubundaki bitkisel motiflerdendir. Marul motifinin kısımları şakayık motifinde olduğu gibidir. Dikkat çeken en önemli özelliği ise kat kat yapraklardan oluşan tohumların meşime içinde kullanılmasıdır.

Anadolu Türk sanatının erken döneminde taş, çini, ahşap, kalem

işi gibi el sanatı örneklerinde çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan ve başlıca bezeme öğelerinden biri haline gelen bir diğer bitkisel motif palmet motifidir. Osmanlı döneminden itibaren, özellikle 16. Yüzyılda natüralist üslubun egemen olmasıyla birlikte tamamen ortadan kalkmamış, ancak süslemede Selçuklu ve Beylikler dönemindeki ağırlığını kaybetmiştir. Palmet çoğunlukla Lotus ile birlikte kullanılır. Lotus, nilüfer çiçeğinin sadeleştirilmiş şeklidir. Çok zengin çeşitleri olan bu motif İslam eserlerinde sade ve zarif görünümleriyle çizilmişlerdir. Palmet veya lotus çiçeği olumlu bir işaret sayılmaları nedeniyle ‘karanlıktan aydınlığa’ geçişin simgesi olmuşlardır (Megep, 2007, s. 114-115).

1.2. Yarı Üsluplaştırılmış Çiçekler

Osmanlı döneminde 16. Yüzyılda Kanuni devrinde, Sarayın baş nakkaşı Kara Memi tarafından “Natüralist Üslup” ortaya konmuştur. Natüralist üslup motifleri “yarı üsluplaştırılmış çiçekler” ya da “yarı stilize motifler” grubunda yer almaktadır. Bu gruptaki çiçekler doğadaki aslına sadık kalınarak karakteri bozulmadan yarı stilize edilmişlerdir. Ana hatları korunup, gereksiz detayları atılarak çizilen çiçeklere bakıldığında hangi çiçek olduğu rahatça anlaşılabilir. Çiçekler sadece birkaç çizgi darbesiyle tasvir edildikleri halde, hangi çiçekler oldukları algılanabilmektedir. Kullanılan yapraklar da çiçeklerin doğadaki gerçek görünümüne uyar.

1.2.1. Lale Motifi: Lale motifinin İznik Çinisi ile tanışması 1535 – 1540 yıllarında olmuştur. Batı dünyasına 16. Yüzyılda Osmanlıların tanıttığı bu motife verilen önem çiçeğin güzelliği yanında sembolik bir değer verilmesinden de kaynaklanmış olabilir. Çünkü Arapça’da “lale” sözcüğünü oluşturan harfler ile “Allah” adını oluşturan harfler aynıdır. Tersten okunduğunda ise Osmanlılar tarafından kutsal bir anlam ifade eden “hilal” sözcüğüne denk gelir. Ayrıca lalenin boynunu eğişin Allah’a teslimiyet olarak yorumlanması Osmanlı Sanatında laleye önemli bir yer vermektedir. 16. Yüzyılın ikinci yarısında çiçek repertuarında ilk sırayı alan bu motif bütün çeşitleriyle yüzyılın üçüncü çeyreğinde görülmektedir. Motifin pek çok varyasyonu bulunmaktadır (Sinemoğlu, 1996, s. 128).

256

1.2.2. Gül Motifi: Gül natüralist üslupta kullanılan motiflerin en önemlilerindedir. Çinide gül motifi gonca gül ve açmış gül şeklinde uygulanır. Gonca gül yeni açılmaya yüz tutmuş güldür. Yarı üsluplaştırılmış çiçek motifleri arasında yer alan gonca gül motifi, oval biçimdeki çanak ve yukarıya doğru yükselen çanak yaprakları ile çanak ya praklarının arasında yeni açılmaya başlamış taç yapraklardan oluşur. Çini sanatında kullanılan motif çiçeğin profilden görünüşünün üsluplaştırılmış şeklidir. Bazen kendi dal eğrisi üzerinde tek başına bazen de tam olarak açmış gül motifiyle beraber aynı dal üzerinde yer alır. Desen üzerinde ana motif olarak kullanılır (Megep, 2008b, s. 3, 7).

Müslümanlıkta gül, Hz. Muhammed’in sembolü olarak kabul edilir. Peygamberimizin simgesi stilize edilirken gül ile tasvir edilmiştir. İznik çinilerinde gül peygamberimizi tasvir eder. Bu özel sembol nedeni ile gül motifi daha fazla önem kazanmıştır. Çinide kullanılan gül motifi yarı üsluplaştırılmış, çanak ve çanağın üstünde yuvarlak formda,

iki, üç ya da dört kattan oluşan taç yaprakları ile oval biçimde ve tırnaklı dal yapraklı bir motiftir. 15. Ve 16. Yüzyıl çini sanatında, çeşitli gül motiflerine rastlanılır. Büyük çoğunluğu, gülün profilden görünümünün üsluplaştırılmış şekline oluşur. Profilden çizilen gül motifi daha çok açmış ve yaprakları aşağı dökülmüş şekildedir (Megep, 2008b, s. 39-40).

1.2.3. Karanfil Motifi: Çinide Dantel gibi nazik yaprakları ile karanfil huzuru tasvir eder. Ayrıca dervişlerin sembolüdür.

1.2.4. Zambak Motifi: Zambak altı çanak yapraklı olan ve bunlardan üçü çanak, içteki üçü de taç bölümünü oluşturan bir çiçek yapısına sahiptir. Saflığın, duruluğun simgesi olan bir çiçektir. Çini sanatında zambak motifi, çoğunlukla tek dalda yer alan çanağın üzerinde üç sağda, üç solda olmak üzere üst üste binerek yukarıya doğru küçülen altı yapraktan oluşur. Motifin çanağına ve tepe kısmına yapılan farklılıklarla zambak motifi çeşitleri oluşur. Çini sanatında üsluplaştırılmış olmasına rağmen karakterini kaybetmeyen zambak, desen içinde fark edilen zarif bir motiftir (Megep, Kır Çiçekleri 3, 2008c, s. 3-4).

1.2.5. Sümbül Motifi: Kökten çıkarak yukarı doğru çizilen dalın her iki yanında yer alan Sümbül motifi yarı üsluplaştırılmış çiçeklerdendir. Sümbül motifi, iki sağda, iki solda olmak üzere üst üste yukarıya doğru küçülen dört taç yapraktan oluşur. Motifin çanağı ve taç yaprakları bütün olarak çizilir. Motifler tek dal üzerinde aşağıya ve yukarıya doğru hepsi aynı yönde olmalıdır. Sümbül motiflerinin çeşitleri, yönleri ve dal üzerindeki sıklık-seyreklilikleriyle oluşur. Çam biçimli çiçekleri ile sümbüller baharı ve yenilenmeyi çağrıştırır (Megep, 2008c, s. 29-30).

257

1.2.6. Bahar Dalı Motifi (Mine Motifi): Çeşitli penç motiflerinin dal eğrisi üzerinde belli bir düzen içinde yerleştirilip çizilmesi ile oluşan motife bahar dalı motifi denir. 'Mine' olarak da bilinen bu bitkisel motif dilimli görünüşüyle baharda yenilenmeyi ve tazeliği çağrıştırmaktadır. Penç motifleri, çiçeğin üstten kuş bakışı görünüşünün stilize edilip çizilmeleri ile oluşan motiflerdir. Ortada, çiçeğin sapının bağlandığı küçük yuvarlak bir göbek kısmı ve etrafında taç yapraklar yer alır. Bahar dalı motifinde kullanılan çiçeklerde (pençler) genellikle beş, altı veya yedi tane taç yaprak bulunur. Taç yaprakların kenarları, en sade hali yani düz olabildiği gibi dilimli de olabilir. Bahar dalı motifinde pençler, bazen yalın bazen katmerli olarak kullanılır bazen de aynı dal eğrisi üzerinde yalın ve katmerli penç motifleri bir arada kullanılır. Bahar dalı motifinde pençler, dal eğrisi üzerine belli bir düzen ile yerleşmiştir. Genellikle penç motifleri dal eğrisine tam ortasından bağlanır. Bu tür çizimlerde çiçeğin sap kısmı aşağıda kaldığı için görünmez. Bir dal üzerinde en az iki veya üç tane tam açmış çiçek motifi bulunur. Çiçek motiflerinin

kenarlarında yaprak motifleri vardır. Bazı örneklerde, çiçeklerin kenarlarını tam açmamış gonca motifleri süsler. Dal eğrisi üzerine çiçekler büyükten küçüğe doğru yerleştirilir. Dal eğrisi uzadıkça üzerinde bulunan çiçek sayısı artar. Bazı örneklerde penç motifleri dal eğrisinin iki yanına sağlı sollu yerleştirilerek bunlar küçük saplar ile dal eğrisine bağlanır. Bahar dalı motifi,

kompozisyonun detayına ve sanatçının zevkine göre bazen tek bir dal eğrisi bazen birbirine bağlı birkaç tane dal eğrisi kullanılabilir. Çok sayıda dal eğrisinin bir ana gövde üzerinde toplanması ile çiçek açmış bahar ağacı motifi çizilir (Megep, 2008d, s. 45).

Lale, karanfil, gül, sümbül, gibi çiçek motiflerinin yanında, nergis, süsen, zambak, kokulu menekşe, çiğdem gibi çok çeşitli çiçekler çini desenlerini süslemektedir.

18. ve 19. Yüzyıllarda tamamen natüralist üslupta, doğada oldukları görünümüyle çiçek motifleri süsleme sanatına girmişlerdir. Avrupa Rokoko üslubunun etkisiyle ortaya çıkan (Aker, 2010, s. 16) bu üsluptaki çiçeklere “şükufe” adı verilir. Bunlar geleneksel sanatlarımızdaki klasik tarzın dışında kalan, üç boyutlu görünümündedirler. Bunlara çini sanatının ürünleri değil, çini tekniği ile yapılan resim sanatının ürünleri olarak bakılabilir. Birol ve Derman, bu sanatkarların sanat tarihimizde ‘çiçek ressamı’ (2013, s. 13) olarak anıldığını belirtmektedirler.

1.3. Yapraklar: Yaprak, hatayi grubundaki penç, Goncagül, hatayi gibi motifleri meydana getiren ve desen içinde önemli bir yeri olan temel motiflerdendir (Birol-Derman, 2013, s. 17) Çinide kullanılan yaprak, doğad aki görünüşünün üsluplaştırılmasıyla, süslemede sade, mütevasi, basit ve küçük yapraklar, iri dişli ve büyük yapraklar, kavisli, kıvrımlı (hançer) yapraklar, parçalı ve dilimli yapraklar, ortadan katlı yapraklar, geometrik yapraklar olmak üzere çeşitli şekillerde çizilmiştir. Süsleme sanatlarında diğer bir özellikte her çiçeğin kendi yaprağıyla kullanılmış olmasıdır. Hiçbir zaman bir gül bir karanfil yaprağıyla birlikte çizilmemiştir. Kıvrımlı, düz dişli kenarları ile koyu veya açık renkli yapraklar eğer düşmüş ise ölümü, henüz açmamış ise doğumu simgeler.

258

1.4. Ot ve Ağaç Motifleri

Otlar genellikle desene başlama noktası olarak kompozisyonun en alt ve orta kısmında yer alırlar. Sade ya da karmaşık biçimde çizilirler. Yaprakları da yine basit ve tırnaklı olabilir.

Ağaçlar doğadaki heybetli yapıları ile sanatçılara ilham kaynağı olmuşlar, sanatçılar da ağaçları pekçok şeyin simgesi olarak görüp onlara çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Türk süsleme sanatlarının bütün dallarında çeşitli ağaç motifleri görülmektedir. Bu sanat eserlerinde ağaç motifleri bazen ölümsüzlüğün, bazen evrenin bazense köklenip yerleşmelerin ve göçmemelerinden dolayı yerleşikliğin sembolü olarak kullanılmışlardır.

Farklı şekil ve yapıya sahip bulunan ağaçlardan özellikle servi, sedir, incir, zeytin, asma, hurma, palmiye, kayın, nar, meşe, vb. ağaçlar Anadolu’da yapılan tüm el sanatlarında, çeşitli stilize motiflerle kullanılmışlardır. Ölümsüzlüğün simgesi olan ağaç formu, çini sanatında da ana motif olarak bol miktarda kullanılmıştır.

Çini sanatı, tarihi süreci içinde incelendiğinde özellikle beş çeşit ağaç süslemesine tesadüf edilmektedir. Bunlar; hurma ağacı, meyveleri belirtilen meyve ağacı, narlı-enginarlı ağaçlar, servi ağacı ve çiçek açmış bahar ağacıdır. Ağaç motifleri arasında en

fazla servi ile çiçek açmış bahar ağaçlarıyla karşılaşırız; bunlar günümüzde de en sık kullanılan ağaç motiflerini oluşturmaktadır.

1.4.1. Hayat Ağacı Motifi: Hayat Ağacı; sürekli gelişen, cennete yükselen, dikey sembolizmi oluşturur. Geniş anlamda, sürekli değişim ve gelişim içinde yaşayan evreni sembolize eder. Evrenin üç elementini; toprağın derinine inen kökleriyle yeraltını, alt dalları ve gövdesi ile yeryüzünü, ışığa yükselen üst dallarıyla cenneti birleştirir; Yeryüzü ve cennet arasındaki iletişimi sağlar. Kökleriyle topraktan aldığı suyla, dallarını ve hava alma organı olan yapraklarını besler, yeni yağmurlar getirerek evrensel döngüyü sağlar. Ateş, onun dallarının birbirine sürtülmesiyle oluşur.

Servi, sedir, incir, zeytin, asma, hurma, palmiye, kayın, nar, meşe, vb. ağaçlar değişik toplumlarda hayat ağacının sembolüdür. Yukarıda adı geçen ağaçlardan hangisi motif olarak kullanılırsa kullanılsın (servi, hurma, nar vb.) genel olarak hayatı ve sonsuz yaşamı simgelediğinden, hayat ağacının sembolüdür.

Anadolu motiflerinde hayat ağacı “can ağacı” olarak da nitelendirilir, ölümsüzlüğün sembolüdür. Çeşitli örneklerde, hayat ağacının üzerinde görülen kuşlar, zamanı gelince uçacak olan can kuşlarını temsil eder. Can, ruh eş anlamlıdır (Megep, 2008d, s. 3-4).

1.4.2. Servi (Selvi) Ağacı Motifi: Servi ağacı “yeşil elmas” adıyla anılmaktadır. Özellikle ölümsüzlüğü simgeler. Servi, yaprakları karşılıklı, yığılık ve koyu yeşil renkte, en çok mezarlıklara dikilen, ince ve uzun bir ağaçtır. Çini sanatında kullanılan servi ağacı motifi, doğada var olan servi ağacının, en yalın biçimi ile stilize edilip çizilmesiyle oluşmuş bir motiftir. Devamlı yeşil renk, uzun ömürlülük, dayanıklılık, güzel şekil ve boyluluk gibi nitelikler, serviyi iyilik, güzellik sembolü haline getirmiştir. Hayat, güzellik, ebedilik sembolü olan bu ağaç, aynı zamanda evrenin de sembolü ve yer kürenin de eksenini kabul edilir. Çini sanatında kullanılan servi, ağaç motiflerinin ana formu, doğada olduğu gibi ince ve uzundur. Güzellikleri ve uzun boyları dikkat çeker. Bununla birlikte yaprakların ana form içindeki düzenlemelerinde küçük değişiklikler görülür. Bu değişiklikler servi ağaçlarını daha zenginleştirerek tek düzelikten çıkarır. Çizim yapan kişinin kendi yorumunu katmasıyla birbirinden güzel servi ağacı motifleri ortaya çıkar (Megep, 2008d, s. 3-4).

259

1.4.3. Bahar Ağacı Motifi: Osmanlılar, bambu ve çam ağacı ile birlikte çoğu kez “kışın üç dostu” olarak bilinen ve bekâreti sembolize eden bir üçlü oluşturan bahar ağacını bir süsleme motifi olarak Çin’den İran yolu ile almışlardı. Bahar ağacı, İslam resminde ilk kez 14. yüzyılda görülür. Çinide 1550’lerden 1570’lerin ortasına kadar “bahar ağacı” panolarının çoğu kez en önemli yerlere koyulması, bunların sembolik bir değer taşıdığını göstermektedir. 16. yüzyılın son çeyreğindeki yaygın bir motif “çiçek açmış bahar ağacı”ydı. 1540’lardaki çinilerden motif zaten biliniyordu ve 1550 ile 1560’lardan kalan panoların birçoğu, ağacın tam açmış durumda

büyük ölçüdeki resimleriydi. Birinin dibinde beş, ötekinde iki lale bulunan iki tip desen kalıbı kullanılmıştır.(Megep, 2008d, s. 14-15).

1.5. Meyve ve Sebze Motifleri

1.5.1. Nar Motifi: Kutsal sayılır. Cennet bahçesinin meyvesidir. Bolluk, bereket sembolü olup, genelde dikine kesiti ile arı kovanı gibi ince işlenmiş iç görüntüsü ile ifade edilir.

1.5.2. Üzüm Motifi: Bitkisel desenlerde çok görülen kıvrımlı filizleri ile salkım salkım üzümler bereket ve bolluğun simgesidir.

1.5.3. Haşhaş Motifi: Tohum yüklü göbekleri ile haşhaş çiçekleri bereket ve bolluğun simgesidir.

1.5.4. Enginar Motifi: Kat kat görünümleri ile enginar yine bereket ve bolluğun simgesidir.

II. Figürlü Motifler

1. İnsan Figürleri: Selçuklu sanatında zaman zaman rastlanan insan figürü Osmanlı sanatında kullanılmamıştır.

2. Hayvan Figürleri: Çini sanatında insan figürüne göre daha sık görülmektedir. Bunlar minyatürlerdeki üsluba yakın bir görünüm sunmaktadırlar (Aker, 2010, s. 17). Tavus Kuşu en sık kullanılan motiflerden biridir.

Cennet kuşudur. Doğanın rengi olan yeşil de cennetin simgesidir. Sülün de yine çok sık kullanılan hayvansal motiflerdendir.

3. Soyut ve Sembolik Figürler: Bu gruptaki motifler de hayal ürünü, efsanevi hayvan motifleri ve yarı üsluplaştırılmış ve tam üsluplaştırılmış hayvan motifleri olmak üzere iki grupta toplanabilir (Biol-Derman, 2013, s. 13).

3.1. Hayal Ürünü, Efsanevi Hayvan Motifleri:

3.1.1. Ejder (Evren): İslam sanat eserlerinde çok sık kullanılan ejder motifi Asya'da tannin (Araplar), lung (Çinliler), moghur (Moğollar), ejderha (İranlılar) şeklinde farklı isimlerle anılmakta Türkler 'evren' adını vermektedirler. Eskiden ejder ve yılan aynı anlamda kullanılmakta, yılan Mısır'da krallık ve egemenlik sembolü, Çin'de ise ejder krallık sembolü ve kraliyet mührü idi. Türklerin İslami yeti seçmesiyle süsleme sanatlarında ejder betimlemeleri çoğalmış ve Anadolu Selçukluları Büyük Selçuklulardan aldıkları bu mirası Anadolu'ya

getirmişlerdir. Selçuklu Türk eserlerinde üsluplaştırılarak bezeme elemanı olarak kullanılan motif, kudret, bereket, mutluluk ve uğur simgesi olarak görülmüştür (Biol-Derman, 2013, s. 129).

3.1.2. Simurg: Farsça'da otuz ve kuş "si-murg" kelimelerinin birleşmesinden oluşan ve dolayısıyla otuz kuşun özelliklerini benliğinde buluşturduğuna işaret edilen simurg, Osmanlılar'da 'devlet kuşu' olarak bilinir ve anka ya da yeşil renk olduğu düşünülerek zümrüdü anka olarak adlandırılır. İri gövdesi, son derece renkli ve gösterişli bir kuyruğa sahip ejder ile mücadele edecek kadar yırtıcı ve güçlü bir yaratık olarak betimlenir. Güneş ve ateşten yaratıldığı kabul edilen simurg aynı zamanda insan gibi konuşma yeteneğine sahiptir.

3.1.3. Kilin (ch'i-lin: ejder atı): Erkeğine "ch'i", dişisine "lin" denilen ve erkeğinin başında tek boynuzu bulunan kilin'in hem su hem de karada yürüdüğüne inanılır. Gövdesi misk geyiği, kuyruğu öküz kuyruğu, alın kısmı kur t alını, ayakları ise at ayağı şeklindedir. Çin sanatında uzun ömürlülük, iyi kehanet, refah, mutluluk ve iyi ürün simgesidir.

3.2. Doğa Kaynaklı Üsluplaştırılmış Hayvan Motifleri:

İslam dini resim ve heykele hoş bakmadığı için Türk sanatçıları doğadan aldıkları hayvan motiflerini aşırı derecede soyutlayarak stilize etmişler, başka bir deyişle üsluplaştırmışlardır.

Anadolu Selçuklularında en çok kullanılan tek ve çift başlı kartal, kuvvet, kudret, asalet sembolü idi. İnsanı kötülüklerden koruduğuna inanılırdı (Şekil 1.1 – Şekil 1.2). Şaman inancında kartal tılsımlı olup arma ve totem olarak kullanılan kutsal bir kuştur. Mezar taşlarında da kartal figürleri kullanılmıştır.

Türklerin İslamiyeti kabulünden sonra hayvan resimlerinin süsleme içinde kullanılması azalmıştır. Osmanlı süslemelerinde buna oldukça az rastlanır.

3.2.1. Yarı Üsluplaştırılmış Hayvan Motifleri: Yarı Üsluplaştırılmış hayvan figürlerine tavşan, geyik, arslan ve leylek örnek gösterilebilir.

3.2.1.1. Tavşan: Selçuklularda özellikle taş işçiliğinde ender olarak rastlanan tavşan figürü yalın halde veya avla ilgili tasvirlerde görülür. Boğa, geyik ve tavşan; ay, karanlık sembolü olarak İslam el sanatlarında yaygındır (Megep, 2012, s. 3).

3.2.1.2. Geyik: Ay, karanlık, yenilen zıt prensip sembolü olarak kullanılır. Orta Asya insan topluluklarının inanç dünyasında tarih öncesi çağlardan beri geyik vardı ve kutsal sayılırdı. Çeşitli sanat eserlerinde, daha çok taşınabilir boyuttaki göçebe eşyaları üzerinde en çok görülen hayvanlardan biri geyiktir (Megep, 2012, s. 4).

3.2.1.3. Arslan: Çoğunlukla çift ve simetrik olarak kullanılır. Arslan figürleri kervansaray, saray, kale gibi sivil yapılarda çok kullanılır. Ayrıca dini yapılarda da kullanıldığı görülür. Mezar taşlarında da görülmüştür. Kanatlı arslan şekilleri, olağanüstü kuvvetin e inanılan arslana sanki daha da üstün bir değer kazandırır. Güneş ve aydınlık sembolüdür. Ejder k uyruklu arslanlar da aynı hayvan üzerinde iki zıt prensibi birleştirmektedir. Arslan aynı zamanda güneş, aydınlık sembolüdür (Megep, 2012, s. 5).

3.2.1.4. Leylek: Türkler tarih boyunca kuşlara önem vermiş ve kuşları stilize ederek kullanmışlardır. Kuşlar arasında karta l, ördek, tavus kuşu gibi kuş motiflerinin yanında leylek motifini de bolca kullanmışlardır (Megep, 2012, s. 6).

3.2.2. Tam Üsluplaştırılmış Hayvan Motifleri:

3.2.2.1. Rumi (Selçuki): Orta Asya kökenli olmasına karşın, Anadolu Selçukluları tarafından geliştirilip, sıkça kullanıldığı için ‘Selçuki’ olarak da bilinir. Arapça’da “Arap ilinden başka ilden olan, Anadolu” anlamına gelir (Çelebi, 1997, s. 1592). Eskiden Anadolu’ya Diyar-ı Rum denilmesinden dolayı Rumi “Anadolu’ya ait” anlamındadır. Kökeni tartışmalıdır. Montani gibi batılı sanat tarihçileri fasulye yaprağından üsluplaştırıldığı ve bitki kökenli olduğunu ileri sürerler. Dr. Süheyl Ünver ise, kökeninin hayvan figürlerine dayandığını (Mülayim, 1997, s. 177) iddia etmekte, yapılan araştırmalar da bu tezi doğrulamaktadır (Birol ve Derman, 2013, s. 13). Rumi, Türk süsleme sanatı tarihi içerisinde her dönemde ve her türlü süsleme alanında yüzyıllardan beri kullanılan klasik motiflerdendir. Filiz ve yaprak biçiminde üsluplaştırılmış aşırı stilize hayvan figürleridir. Rumi motifi ilk kez, 9. Ve 10. Yüzyılda Uygur Türklerine ait bezeklik Freski’nde Rumi kanatlı ejderha figüründe bir motif olarak görülmektedir. Karahanlılar Devleti döneminde Rumi motifi desen haline gelecek kadar gelişir ve Türk süsleme sanatında bir üslup haline gelir (Keskiner, 2002, s. 3; Birol-Derman, 2013, s.179, 182-183).

Rumi’lerin çizilişlerine göre sade (düz) rumi, piçide (sarılma) rumi, hurdeli rumi, sencide, dandanlı (dilimli) rumi, kanatlı rumi gibi pek çok çeşitleri bulunmaktadır. Desendeki işlevlerine göre de, tepelik, orta bağ ve ayırma rumi gibi adlar almaktadırlar.

3.2.2.2. Münhani: “Eğri” anlamında olan münhani (Birol-Derman, 2013, s.175), Anadolu Selçukluları’na ait bir motif olup, Selçuklu yazma eserlerinin tezhibinde önemli bir yer oluşturmaktadır. Osmanlı döneminde ise eski ihtişamını kaybetmiştir. 15. Yüzyıla kadar görülen münhani motifi, Rumilerin ayrıntılarının belirli bir düzen içinde yan yana ya da arka arkaya dizilmeleriyle oluşur (Aker, 2010, s. 20).

3.2.2.3. Çintemani: Çin ve Japonya’da “Tama” denilen Buda simgesidir. Üstte bir noktada birbirine teğet iç içe üç dairenin oluşturduğu üç benek ile üst üste iki dalga (bulut) örgesinden oluşur. Bu üç yuvarlak örge, ikisi altta biri üstte olmak üzere bir üçgen oluşturur ve dalga örgesi de bu üçgenin üstünde yer alır (Dinçol, 1997, s. 409). Beneklerin Çin sanatının etkisi olan leoparın kürkündeki noktalardan, dalganın ise kaplanın kürkündeki çizgilerden geldiği kabul edilmektedir. Timur sikkelerinde de rastlanan çintemani “Timur damgası”, “pars beneği” olarak da adlandırılmaktadır (Aker, 2010, s. 21). Bu nedenle çintemaniyi bu gruba dahil etmeyi uygun gördük. Dalgalanın iki çizgi de “şimşek”, “kaplan postu”, “kaplan çizgisi”, “bulut”, “dudak” gibi isimlerle bilinmektedir. Çok sevilen bir motif olan çintemani, çin bulutu ile birlikte çok kullanılır. Koruyuculuğun simgesi olan çintemani, kuvvet, kudret ve gücü temsilen Osmanlı padişah giysilerinde de çok kullanılmıştır.

III. Geometrik Motifler:

Geometrik motifler, düz, kırık ya da eğri çizgilerden ve kare, üçgen, dikdörtgen ve çok kenarlı yüzeylerden oluşur. Geometrik motifler kendi aralarında ağlar ve geçmeler olarak ayrılabilir.

1. Ağlar: Geometrik motiflerin sistemli bir biçimde düzenlenmeleriyle ağlar oluşur. Ağlar da kapalı geometrik sistemler ve açık geometrik sistemler olmak üzere ikiye ayrılabilir.

1.1. Kapalı Geometrik Sistemler: Bu sistemde motif kendi sınırları içinde bitmiş ve bütünlülmüştür.

1.2. Açık Geometrik Sistemler: Bu sistemde ise çizgiler herhangi bir şekilde sınırlanmamıştır, sonsuza değin sürecek biçimdedir. Açık geometrik sistemler, başlangıcı ve sonu olmayan süreklilik hissi verir ve sonsuzluğu simgeler.

2. Geçmeler: Belirli aralıklarla konulan noktaların sistemli bir biçimde birleştirilmeleriyle oluşan bordürlerdir (desen suyu).

IV. Yazı Süsleme: Selçuklu ve Osmanlı sanatında yazı süsleyici bir karakter kazanacak şekilde güzelleştirilmiş ve bezeme unsuru olarak geleneksel sanatların her alanında kullanılmıştır. Selçuklular daha çok 'kûfi' yazı türünü tercih ed erken, Osmanlılar 'Nesih' ve 'Sülüs' yazı tipini benimsemişlerdir. Kûfi yazıda harfler kısa ve kalın karakterdedir. Nesih yazıda köşeler yumuşamış yazı yuvarlaklaşmıştır ve el yazısı görünümüne bürünmüştür. Zamanla talik, rik'a, sülüs, divani gibi yazı biçimleri ortaya konmuştur.

V. Doğa Öğeleri: Güneş, ay, yıldız, şimşek gibi daha çok sembolik anlamlarda kullanılan motiflerin yanında doğa öğelerinin en önemli grubunu bulutlar oluşturur.

1. Bulut: Motifin kökeni Orta Asya'ya dayanmaktadır. Çinliler'de hayal ürünü bir varlık olan ejderhanın ağzında gazap ve öfkeyi ifade eder. Türk sanatında ise doğadaki bulut şekline dönüşmüş ve realist bir anlayışa bürünmüştür (Biol ve Derman, 2013, s. 13). Sembolik motifler adı altında da sayılabilecek olan ve Çin eserlerinde çok sık rastlanılan bulut motifi, mitolojik varlıklardan sayılan simurg ve ejderhanın boğuşmaları esnasında, hırs ve gazap göstergesi olarak burunlarından çıkan buharın veya ateşin ifadesi olmuştur. Türk süsleme sanatlarında önemli bir bezeme unsuru olan bulut motifine kaynak olarak Çin gösterilirse de, her konuda gerçekçi davranan Türkler için bu motifin ilham kaynağı olarak sevdikleri, saygı ve hayranlık duydukları doğa olduğu kabul edilmektedir (Biol-Derman, 2013, s. 153). Bulut motifi çiziliş şekline göre yığma bulut ve dolantı (çizgi) bulut olarak ikiye ayrılır. Dolantı (çizgi) bulut ise kullanılış şekline göre dağınık (serbest) bulut, ayırma bulut, ortabağ, tepelik, hurde bulut şeklinde çeşitlenir.

VI. Mimari Unsurlar: Bu grupta kabe, cami, ev, türbe, kemer, köprü gibi çeşitli mimari öğeler görülür. Çini sanatında kemerler farklı düzenlemelerdeki kompozisyonları birbirinden ayırmak için kullanılmaktadır.

VII. Diğer Öğeler: Stilize eşyalar da bezeme motifi olarak kullanılır. Bu grupta, çiçeklerin çıkış noktası olarak vazo, sürahi, kandil, kase, testi, tabak gibi objeler çok sık uygulanan motiflerdir. Gemi, yelkenli, kalyon gibi motifler daha çok kullanım eşyaları üzerine uygulanır.

Gemi, yelkenli, kalyon gibi motifler daha çok kullanım eşyaları üzerine uygulanır. Osmanlı'nın denizde kazandığı zaferleri simgeler.

Süslemede motifler ayrıca desendeki yerlerine ve işlevlerine göre de iki grupta incelenebilir. Bunlar; desenin hakim noktalarında kullanılan, büyükçe ve ayrıntılı ana motifler ile boşlukları dolduran, desene zenginlik katan, sapların kesişme noktalarını kapatan, görece olarak daha küçük ve sade görünümlü yardımcı motiflerdir (Biol-Derman, 2013, s. 13-14).

Bütün bu motifler bir kompozisyon oluşturduğunda sembolik ifadeleri doğrultusunda bir anlam yüklenir.

4. Çini Süsleme Tasarımı

Osmanlı döneminde doğayı ve varlıkları birebir taklitten kaçınılmıştır. Bu nedenle, varlıkların öz hatları korunarak yarı üsluplaştırma ya da tam üsluplaştırma yolu tercih edilmiştir. Üsluplaştırılan kimi motif ve desenler de onlara atfedilen bazı sembolik anlamlar yüklenmiştir. 'Simgecilik' ya da 'sembolizm' denen bu eğilimde, sanat yapıtında biçim ve renk gibi somut değerlerin arkasında yatan anlam öne çıkarılmaktadır (Rona, 1997, s. 1670). Türk çini sanatında

da birçok konu üsluplaştırılan motif ve desenler yoluyla anlatılmıştır. Çini sanatında desenlerin anlamlarıyla ilgili yazılı bir kaynak henüz bulunmamıştır.

5. Sonuç

Toprak ile suyun ateşle buluşmasının meyvesi olan çini üzerinde eşsiz renk ve desenlerin ışıltılı sırlı buluşmasıyla geleneksel sanatlarımızın en değerli alanlarından biridir. Geçmiş çok eski tarihlere dayanan Türk çini sanatı, Osmanlılar döneminde gelişiminin doruk noktasına ulaşmıştır. Saray Nakışhanesi desen üretme ve üslup bütünlüğünü sağlamada önemli bir rol üstlenmiştir. Burada kağıt üzerine uygulanan desenler saray tarafından beğenilirse, bütün geleneksel sanatlar için ortak olan repertuvara alınıp taşrada da uygulanacak olan yere gönderilirdi. Osmanlı sanatında kullanılan motif ve desen repertuarı ortak olup, bütün malzeme ve tekniklere aynı bezeme elemanları uygulanmaktaydı. Motif ve desenler oluşturulurken, doğa ve varlıklar aynen taklit edilmeyip, özleri saklı tutularak üsluplaştırılmıştır. Bunlara aynı zamanda sembolik anlamlar yüklenerek anlatım zenginliği sağlanmıştır. 17. Yüzyıldan sonra devletin ekonomik gücünün zayıflamaya başlamasıyla her alanda olduğu gibi çini sanatında da motif ve desenler açısından bozulmalar başlamıştır. 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra bir canlanma olmuş, geçmişin o görkemli yılları tekrar yaşatılmaya çalışılmıştır. Günümüzde de bu çalışma ve arayışlar sürmektedir. Dileğimiz geleneksel sanatlarımızın en nadide dallarından biri olan çini sanatımızdaki motifler estetik açıdan yozlaştırılmadan ecdadımızın bize miras bıraktığı repertuarı kullanarak yeni motif ve desenler üretilmesi ve çini sanatının her daim canlı tutularak daha ileriye götürülmesidir.

6. Kaynakça

- Aker, S. (2010). *Çini Tasarımı*. Ankara: Detay.
- Altun, Ara vd. (1998). *Osmanlı'da çini seramiğin öyküsü*. İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası.
- Anılanmert, Beril-Rona, Zeynep, "Çini", Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi, C. 1, Yem Yayını, İstanbul 1997, s. 405- 408.
- Aslanapa, O. (1949). *Osmanlılar devrinde Kütahya çinileri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Aslanapa, O. (1965). *Anadoluda Türk çini ve keramik sanatı*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.
- Aslanapa, O. (2003). *Türk sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aslanapa, O. (2015). *Türk sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bakır, S.T. (1999). *İznik ve Gülbenkyan koleksiyonu*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Bakır, S.T. (2007). Osmanlı sanatında bir zirve İznik çini ve seramikleri. Gönül Öney-Zehra Çobanlı (Ed.), *Anadolu'da Türk Devri Çini ve Seramik Sanatı* (s. 279-305). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Bakla, E. (2010). *İstanbul'un 100 çini ve seramik sanatçısı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayını.
- Birol, İ.A.-Derman, Ç. (2013). *Türk tezyini san'atlarında motifler*. İstanbul: Kubbealtı.

Çelebi, Rezan, “Hatayi”, Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi, C. 2, Yem Yayını, İstanbul 1997, s. 768.

Çelebi, Rezan, “Rumi”, Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi, C. 3, Yem Yayını, İstanbul 1997, s. 1592.

Çini, R. (1991). *Türk çiniciliğinde Kütahya*. İstanbul: Uycan Yayınları.

Demiriz, Yıldız, “Osmanlı çini sanatı”, Türkler ansiklopedisi, C. 12, Yeni Türkiye Yayını, Ankara 2002, s. 350-357.

Dinçol, Ali M., “Çintemani”, Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi, C. 1, Yem Yayını, İstanbul 1997, s. 409.

Doğanay, Aziz, “Osmanlı Mimarisinde Tezyinat”, Osmanlı ansiklopedisi C.11, Yeni Türkiye Yayını, Ankara: 1999, s. 324-334.

Keskiner, C. (2002). *Türk süsleme sanatlarında stilize çiçekler –hatai-*. Ankara: Neyir Matbaacılık.

Hatayi Motifleri (2007). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kır Çiçekleri 1 (2008a). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kır Çiçekleri 2 (2008b). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Kır Çiçekleri 3 (2008c). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Ağaç Motifleri (2008d). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Hayvansal Motif ve Figürleri (2012). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

265

Mülayim, S. (1997). Rumi motifinin zoomorfik kökeni hakkında: Uluslararası Osmanlı öncesi Türk kültürü kongresi bildirileri 4-7 Eylül 1989 (s. 177-181). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Ödekan, Ayla, “Bezeme”, Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi, C. 1, Yem Yayını, İstanbul 1997, s. 236-237.

Ödekan, Ayla vd. (2000). *Türkiye Tarihi*. İstanbul: Cem Yayını.

Öney, G. (basıldığı yer ve yıl belirtilmemiş). *Türk çini sanatı*. Yapı Kredi Yayınları.

Öney, G. (1987). *İslam mimarisinde çini*. İzmir: Ada Yayınları.

Öney, G.-Çobanlı, Z. (2007). *Anadolu’da Türk devri çini ve seramik sanatı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Özcan, M. (2007). *Rüstem Paşa camii çinilerinden örnekler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Rona, Zeynep, (1997). “Simgecilik”, Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi, C. 3, Yem Yayını, İstanbul 1997, s. 1670-1671.

Konya’daki Selçuklu çini örnekleri. (2007). Selçuklu Belediyesi Yayını, İstanbul.

Sevim, S. S. (2015). *Seramik dekorlar ve uygulama teknikleri*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Sinemoğlu, N. (1988). Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı. Z. Sönmez (Yay. Haz.). *Mimar Sinan Dönemi Duvar Çiniciliğinin Tekniği ve Gelişimi* (s. 241-249). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayını.

Sinemoğlu, N. (1996). *Şerare Yetkin Anısına Çini Yazıları*. Y. Demiriz (Yay. Haz.). *Onaltıncı Yüzyıl Çinilerinde Motif Zenginliği* (s. 125-154). İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yayınları.

Şahin, F. (1981). Kütahya çini, keramik sanatı ve yeni buluntular açısından değerlendirilmesi. *Sanat Tarihi Yıllığı*, CIX(10), 259-306.

Yetkin, Ş. (1986). *Anadolu'da Türk çini sanatının gelişmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.

Yetkin, Şerare, "Çini", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayını, İstanbul 1993, s. 329-335.

MODERN DÖNEMDE YARATMA SORUNLARI VE SANAT

Yrd. Doç. Gökçen Şahmaran CAN

YYÜ GSF Resim Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Tahir ÇELİKBAĞ

Fırat Üniversitesi, Eğitim Fak. Resim-İş Eğitimi

Öz

Ekonomik, toplumsal, siyasal hayatın modernleşmesiyle, sanatın da paralel düzlemde modernleştiği görülmektedir. Geleneksel olan sanatın veya ideolojinin, modernitenin getirdiği yeni kalıplarla geleneksellikten çıkıp bireyin tek ve özgür olduğu daha farklı bir alana konumlandığı gözlemlenmektedir. Yaratmak artık bireyin -öznenin- iradesindedir. Dolayısıyla sanat, özgür bireyin imgelemine, mizacının, duygularının temsili olmalıdır. "Eski" silinmeli, "yeni" hükmetmelidir. Kilisenin, sarayın himayesindeki klasik estetik ve bu estetiği dayatan akademinin otoritesi son bulmalı, miras bıraktıkları kanon ve normlar yıkılmalıdır.

Bu bağlamda, Modernlik, dinin, felsefenin, ahlakın, hukukun, tarihin, ekonominin ve politikanın bir eleştirisi biçiminde başlar. Şu halde eleştiri onun ayırıcı özelliği, doğum belirtisidir. Modern çağı tanımlayan her şey bir araştırma, yaratma ve eylem yöntemi anlamında eleştirinin eseridir. Dolayısıyla, Modernizm sanatta devrimler çağıdır. Ancak modernizm olarak adlandırılan dönemde - Modernizm olarak adlandırılan bu dönemi Romantizm'den başlatıp ikinci dünya savaşı sonrasına 1960'lara kadar alabiliriz - durum her zamankinden farklı olmuştur. Kökten bir değişimden, yok et ve yarat arasındaki güçlü bağdan söz edilmektedir. Sanatın hayat pratiğinden, toplumdaki, siyasetten vb. aşırı yalıtılması sonucunda esteteze olması, sanatın özerkleşmesi; avangardın ortaya çıkmasında önemli rolü üstlenir. Bu çerçevede, sanatın özerkleşmesi, sanatın içeriğinin formunu belirlemesi ve böylece kendi içine kapanmasına karşılık, sanatla hayatın buluşması, yakınlaşması zorunluluğunu gündeme getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Yaratmak, Eleştiri, Avangard, Modernizm

ART AND THE PROBLEM OF CREATION IN THE MODERN PERIOD

Abstract

Art is also observed to have been modernized in analogy to modernization of the economic, social, and political life. It is seen that the traditional art or ideology go out of the stereotypes of the traditionalism and is located in another context where the individual is alone and free. Creation is now at the free will of the individual. Thus, the art must represent the imagination, humor, and emotions of the free individual. "Old one" must be removed, "new one" must rule. Classical aesthetics under the auspices of the church, the chamber and the authority of the

academy imposing this aesthetics must come to an end, inherited rules and norms must be demolished.

In this regard, Modernism begins as a criticism of the religion, philosophy, ethics, law, history, economy, and politics. The criticism, now then, is the distinguishing property, delivery symptoms of this. Anything describing the modern period is based on criticism in the framework of a research, creation, and action. Therefore, Modernism is the period of revolutions in art. However, during this period known as Modernism, beginning from the Romanticism until 1960s to the end of Second World War, the situation had been different than ever. A radical change, a strong relationship between demolish and create concepts are discussed. Aestheticization of the art by means of isolation from the life practices, society, politics, etc., in other words autonomy of the art, plays a significant role in creating the avant-garde. Therefore, despite the autonomous structure of the art, its formation based on its content and being introverted; the necessity to meet and approach with/to life emerges for art.

Keywords: Art, Creation, Criticism, Avant-garde, Modernism

Giriş

Modern dönemler deyimiyle ne belirtmek istenmektedir? Modernlik ne zaman başlamıştır? Araştırmamızın daha iyi anlaşılması için öncelikle bu sorulara yanıt vermek gerekmektedir. Kimilerine göre, Modern dönem denince akla Avrupa tarihinde Ortaçağ'ın sonu ile Sanayi Devrimi arasındaki dönem akla gelir ki bu dönem Rönesans'la, Yeni Dünya'nın keşfiyle ortaya çıkmıştır. Kimilerinin varsayımına göre ise, ulusal devletlerle, burjuvazi ve ticaret kapitalizmiyle doğmuştur. Kimileri ise, kesin etkenin 17. yüzyıldaki bilimsel ve felsefi devrim olduğunu, bu devrim olmasaydı, ne tekniğe ne de endüstriye egemen olabileceğimizi belirtirler. Bu kanılar tek başına ele alındığında yetersizdir; birlikte ele alındıklarında, tutarlı bir açıklama getirirler. Genellikle 18. yüzyıl üzerinde anlaşmaya varılmasının sebebi budur.

268

Modernlik, dinin, felsefenin, ahlakın, hukukun, tarihin, ekonominin ve politikanın bir eleştirisi biçiminde başlar. Şu halde eleştiri onun ayırıcı özelliği, doğum belirtisidir. Modern çağı tanımlayan her şey bir araştırma, yaratma ve eylem yöntemi anlamında eleştirinin eseridir. Modern çağın temel düşün ve kavramları - ilerleme, evrim, devrim, özgürlük, demokrasi, bilim ve teknik - eleştiriden doğmuştur. 18. yüzyılda akıl, dünyanın eleştirisine ve kendi özeleştirisine koyulmuştur; böylece o, eski akılcılığı ve onun zaman dışı geometrilerini kökten değiştirmiştir. Kendini eleştirmekle akıl, onu varlık, iyilik ve doğru ile özdeşleştiren görkemli kuruluşlardan vazgeçmiştir; düşün'ün barınağı olmaktan çıkmış, bir yol olmuştur; Bir araştırma yöntemi. Metafiziğin ve onun değişmeye kapalı doğrularının eleştirisi; Hume ve Kant. Dünyanın, şimdinin ve geçmişin eleştirisi; kurumların ve inançların, Tahtın ve Kilisenin eleştirisi; göreneklerin eleştirisi, tutkular, duyarlık ve cinsellik üzerine düşünme: Rousseau, Diderot, Lados, Sade; Gibbon ve Montesquieu'nün tarih eleştirisi; başkası'nın keşfedilmesi: Çinlinin, İranlının, Amerika yerlisinin; astronomide, coğrafyada, fizikte, biyolojide görüş değişiklikleri... Modern tarihi kuran büyük devrimlerin, toplumsal refahın tasarıları ve ütopyalar bakımından verimli bir dönem olan 18. yüzyılın düşüncesinden esinlenmiş olmaları bir rastlantı değildir... Ütopyaların egemenliği Modern çağın bir başka özgün ve karakteristik yanıdır. Her dönem bir zaman görüşüyle özdeşleşir; 20. yüzyılda devrimci ütopyaların sürekli varoluşu, geleceğin gözlemlerimizde aldığı ayrıcalıklı yeri gösterir (Paz, 1995,s.29-32).

Modern zamanları Octavio Paz böyle tanımlıyor. Eleştirinin güçlenmesi, mevcut her şeye yöneltilen eleştiriyile, bildik tüm sistemlerin ve yerleşik tüm değerlerin sorgulanmasıyla, otoriteye karşı amansız bir devrimle... Modernizm sanatta devrimler çağıdır. Gerçi sanat tarihinde her akım, her çağ kendinden öncekini yadsımakla, onu değiştirmekle işe koyulmuştur; ve bu eylemlerin hemen hepsi devrimci niteliktedir. Ancak modernizm olarak adlandırılan dönemde - Modernizm olarak adlandırılan bu dönemi Romantizm'den başlatıp ikinci dünya savaşı sonrasına 1960'lara kadar alabiliriz - durum her zamankinden farklı olmuştur. Kökten bir değişimden, yok et ve yarat arasındaki güçlü bağdan söz edilmektedir.

Modern sanatın akımları genel olarak hatırlandığında - Romantikler ve Empresyonistler, Sembolistler, Expresyonistler, Kübistler, Fütüristler, Dadaistler, Sürrealistler, Rus Konstrüktivistleri, soyut sanatçılar, Soyut Expresyonistler vs. - hiçbir akımın tavrı, üslubu diğerine benzemek bir yana dursun birbirlerini andırmadıkları görülmektedir. Her biri son noktasına kadar, zaman zaman kendilerini yadsıma boyutunda devrimci ruhla doludur: Anarşizm; mevcut olanın eleştirisi; yeniye ulaşmak için yıkıcılık da dahil...

1. Avangard Oluşum ve Yaratıcılık

Avangard bir askerlik terimi: Bir ordunun , birliğin öncü kolu. 1830-1840'ların ütopyalar döneminde siyaset diline giriyor ve köklü dönüşümlerin bayraktarları anlamında kullanılıyor... Saint-Simon, Fourier, Louis Blanc, Marx-Engels, Proudhon, Blanqui, Tocqueville gerçeğe hükmedeceğine inandıkları programlarını hep bu dönemde tasavvur ederler. İnsanlığın hülyalarını, tarihin menzillerini canlandırır ve modernliğin fikir hayatını kurarlar. Sosyalist ütopyalar, nihayetinde, insanlığın bir sanat alemine ulaşacağını vaat ederler. Bu aleme yolculuğun gene sanatın kılavuzluğunda yapılması umulur; yani sanat hem araç hem de amaçtır. Avangard terimi, bu büyük toplumsal tasarının gerçekleşmesinde sanata verilen öncü rolü ifade etmek üzere, ilk kez ütopyacı sosyalist Saint-Simon'un cemaatinde dolaşıma girer... Sanat, sanatçılardan çok, ondan yararlanmayı uman siyaset erbabı tarafından öylesine yüceltilir ki adeta seküler bir kült havasına bürünür... Zaten baştan beri sanatçılar arasında pek taraftar toplamayan 'sosyal sanat' siyasetleri, bir sonraki devrime, 1871 Paris Komünü'ne kadar ilgi uyandırmaz... 1848'deki büyük düş kırıklığının ardından sanat ve edebiyat, Baudelaire'in uyandırdığı özerkleşme tutkusuna kapılır. Sadece geleneğinden değil, çağdaş ahlak, bilim ve siyaset söylemlerinden, davalarından ve popüler kültürden kendini yalıtır. Yalıtılmakla kalmaz, hepsine ve dile getirdikleri burjuva zihniyetine düşman olur. İyi, doğru, güzel artık onun sorunu değildir; tersine metropolün kötü, sahte, çirkin temsilleri üzerinden karşı estetik inşa eder... Vahşi olanı, primitif olanı yüceltir. Bu dogmanın dayattığı modernleşmenin karşısında kendi modernizmini kurar (Artun, 2004, s. 10-13).

Frankfurt ekolüne bağlı teorisyen Peter Bürger "Avangard Kuramı"nda avangardı, birinci dünya savaşı ve sonrası dönemde oluşan "tarihsel avangard"lar (dada, sürrealizm gibi); ve ikinci dünya savaşı sonrası "neo avangard"lar (Fluxus gibi); olarak iki dönemde inceler. Özellikle iki dünya savaşı arasındaki zaman diliminde, avangard üzerine tartışma ortamı da oldukça hararetlenmiştir. Başta Frankfurt ekolü düşünürleri, bu avangard tartışmalarının merkezinde dururlar. Peter Bürger de avangardı en yoğun olarak iki dünya savaşı arası zamanla sınırlandırmıştır; sonraki avangard hareketlerin geçmiş avangard ruhu yakalayamadığını düşünür. Bürger avangardı modernizmin parçası gibi algılanmasına da karşı çıkar. Avangard'ın, modernizm eleştirisiyle beraber modernizme karşı safta oluştuğunu vurgular. Böylece avangardı, sanat tarihinde her yeni algılayışın ve sanatsal formun birbirini takip etmesi ve bu

şekilde ilerleyen sanat tarihi çizgisinden ve modern sanattan koparır. Sanatın hayat pratiğinden, toplumdaki, siyasetten vb. aşırı yalıtılması sonucunda estetize olması, sanatın özerkleşmesi; avangardın ortaya çıkmasında önemli rolü üstlenir. Bu anlamda ilk olarak özellikle tarihsel avangard oluşum:19 yüzyıl sonuyla 20. yüzyıl başında doruk noktasında olan sanatın özerkleşmesi, sanatın içeriğinin formunu belirlemesi ve böylece kendi içine kapanmasına karşılık; sanatla hayatın tekrar buluşması, yaklaşması gereğini ve zorunluluğunu gündeme getirir. Bürger'e göre daha önce bu anlamda avangard oluşum yoktur. Yani Bürger avangard kuramını oluştururken, sanat tarihinde hep süregelen, sanatın daima bir direniş biçimi olarak varolan eskinin yerine yeniyi getirmesinden, yeninin köklü değişikliklerle öncü rolü üstlenmesinden söz etmez. Peter Bürger'in avangard kuramında ele aldığı avangardlar, sanatla yaşam pratiğini buluşturmak isteyen, kurumlaşmış olan sanatın bizzat kendisine saldıran, sanatsallaşarak sanatı yok etmeye çalışan, tam karşı sanat hareketleridir.

Bürger'in kuramında avangard, sanatın kurumlaşmaya karşı bir saldırısıdır. Özerkleşmenin terk edilerek, sanatın yeniden hayata sindirilmesi mücadelesidir... Avangardın hedefi bizzat içinde var olduğu sanat kurumunu yok etmektir. Çünkü sanatı hayata yasaklayan, bu kurumdur. Sanat ancak kendi kurumuna tutsaklığından özgürleşerek hayatı ele geçirebilir (Artun, 2004, s.21).

Avrupa avangard hareketleri, burjuva toplumunda sanatın statüsüne yönelik bir saldırı olarak tanımlanabilir. Bu hareketler, önceki bir sanat formunu değil, insanların hayat pratiğiyle ilgisi kalmamış sanat kurumunu olumsuzlar. Avangardistlere göre, burjuva toplumunda sanatın baskın özelliği, hayat pratiğinden uzaklığıdır. Bu uzaklığı mümkün kılan etkenlerden biri, estetizmin, bir kurum olarak sanatı tanımlayan unsuru eserlerin asli içeriği haline getirmiş olmasıdır... Avangardistler, sanatın Hegelci anlamda ortadan kaldırılmasını önerdiler: Sanatın yok edilmesi değil, hayat pratiğine dönüştürülmesi, böylece - dönüşmüş bir biçimde olmakla birlikte - muhafaza edilmesi. Avangardistler, bu bakımdan estetizmin önemli bir unsurunu devralmışlardır (Burger, 2004, s. 104).

Peter Burger kuramında, "Avangardist Sanat Eseri" başlıklı bölümde 'eser kategorisi sorunsalı'na değinirken, artık eser kategorisine dahil edilemeyecek gösteriler, hazır-yapım (Ready-made) objeler vb. için; avangardistlerin, sanatın olumsuzlanması ve eski şekliyle ortadan kaldırılmasına uğraşırken, elbette eser kategorisiyle de oynadıklarını ama tamamen eser kategorisini yok etmek gibi bir amaçları olamayacağını söyler. Marcel Duchamp'ın hazır nesnelere, ancak 'sanat eseri kategorisine atıfta bulunarak anlam kazanır. Duchamp'ın rastgele seçtiği seri üretim nesnelere imzalayıp sanat sergilerine göndermesindeki provokasyon, öncelikle neyin sanat olduğu konusunda bir anlayışın varlığını gerektirir. Hazır nesnelere imzalaması, eser kategorisine açık bir göndermedir. Eserin bireysel ve biricik olduğunu belgeleyen imza, bir seri üretim nesnesinin üzerine atılmıştır. Böylelikle, sanatın doğasına ilişkin olarak Rönesans'tan itibaren gelişmiş olan bir tasarım provokatif bir şekilde sorgulanır (Burger, 2004, s.115).

Örneğin, Duchamp hazır bir nesneyi, pisuarı "Çeşme" olarak adlandırıp farklı bir isimle bir sanat yapıtı gibi sergiye gönderdiği zaman aslında yapmak istediği şey sanatla ilgili yeni bir öneriyi dile getirmektir. Duchamp'ın amacı karşı sanat tutumunu vurguluyordu; sanatın aşırı estetize oluşuna karşı, sanatın özerkleşmesine ve sanatla yaşamın birbirinden uzaklaşmasına, kopmasına karşı oluşmuş bir tepkiyi ortaya koymaktı. Resimle bunu ifade etmesi imkansızdı ve o da sanatın ne olabileceği, yaratma ediminin anlamını, gerçek sanatsal üretim nasıl olmalı gibi

soruların karşılığını kendince ve en orjinal şekliyle buldu. Aynı zamanda sanat tarihindeki en "avangard" eylemi ve en "avangard" yapıtları da gerçekleştirerek bunu yaptı.

Resim 1. Marchel Duchamp, Çeşme, 1913

Duchamp 1913'te seri üretim nesnelere (bir pisuar, bir şişe süzgeci) imzalayıp sanat sergilerine gönderdiğinde, bireysel üretim kategorisini olumsuzlamıştır. Eserin bireyselliğini, varlığını o tekil sanatçıya borçlu olduğunu belgeleme amacı taşıyan imza, her türlü bireysel yaratıcılık iddialarını alaya almak üzere, rastgele seçilen bir seri üretim nesnesi üzerine atılır. Duchamp'ın provokasyonu, imzanın eserin niteliğinden daha önemli sayıldığı sanat piyasasının maskesini düşürmekle kalmaz, burjuva toplumunda sanatın, bireyi sanat eserinin üreticisi kabul eden ilkesini de radikal bir şekilde sorgular. Duchamp'ın hazır nesnelere (ready-made) birer sanat eseri değil, birer gösterebilir. Burada, bireyin sanatsal yaratımın öznesi olduğu fikrine karşı çıkmaktadır (Burger, 2004, s. 108-109).

Duchamp'ın hazır-nesne'leri böyle bir mesainin ürünleridir. Hazır nesnelere en kışkırtıcı olanı da kuşkusuz pisuardır: Duchamp'ın sıhhi tesisat firmasına ait R. Mutt adına imzalayıp, reddedileceğini bile bile, kendisinin de jüri üyesi olduğu ve 1917'de New York'ta ilk kez düzenlenen Müstakiller Salonu'na sunduğu 'heykel'. Binlerce üretilen ve basit bir ihtiyacı gidermeye yarayan modern bir sanayi ürünü sayesinde Duchamp'ın sergilediği, modernist estetiğin sorunsalıdır, onun kavram ve kurumlarıdır: Özgünlük, yenilik, biriciklik, otantiklik, yararsızlık/çıkarsızlık (Kant), öznellik... sergi, galeri, müze, müellif/telif, tarih, eleştiri... değer, norm, kanon... Pisuar modernliğin de ötesinde, sanat-zanaat, sanat-sanayi ve mimesis gibi ezelden beri süren kadim meseleleri uyandırır (Artun, 2004, s. 20).

271

2. Modernist Bağlamda Öne Çıkan Sanatçılar ve Yapıt Çözümlemeleri

2.1. Delacroix ve Goya

Modernizm terimi sanat tarihinde her ne kadar 19. yüzyıl sonlarından başlayarak 20. yüzyılın ilk yarısını kapsıyorsa da, bu terimin Romantizme dek geriye gitmesi de söz konusu edilmiştir. Şöyle ki, Romantik akımın oluşumunda Fransız İhtilali sonrası Avrupa'da meydana gelen hareketliliğin, özgürlükçü ve milliyetçi akımların etkisi büyüktür. Bu da sanatta yeni bir oluşumun habercisi diyebileceğimiz, Neo-Klasik anlayışa bir tepki olarak ortaya çıkmış bir yapılanmadır. Tarihsel şemaya göre, avangart 1848 öncesinde, romantizmin isyanıyla ortaya çıkmıştır. Bu tarihteki kırılmanın ardından yükselen sanatın özerkleşmesine koşut olarak modernist bir mahiyet almış ve modernizmle ortak bir evrime girmiştir; adeta onunla özdeşleşmiştir.

Romantik dönemin iki önemli sanatçısı Delacroix ve Goya, modern sanatın en önemli figürlerindedir denilebilir. Fransız Romantizmi'nin en önemli ismi, aynı zamanda dünya sanat

tarihinin en önemli sanatçılarından bir olan Eugene Delacroix (1798-1863), önemli bir renk ve anlatım ustası olarak gelecek kuşaklar üzerinde derin izler bırakan bir üslubun sahibiydi. Romantik duyumu çok güzel aksettiren yapıtlarındaki hareket ve renklerin canlılığıyla sağlanan direkt etki göz alıcıdır. 1821'de yaptığı "Dante İle Virgilius Kayıkta" ressamın insan ögesine verdiği ifade ve ızdırıp, şaşkınlık ve korku ifadesiyle Romantik resmin Ortaçağ öğelerine verdiği önceliği de sergilemesi bakımından önemlidir. Koyu ve çarpıcı renk zıtlaşmaları yardımıyla sahnenin etkisi daha da yoğundur. 1834 tarihli "Cezayirli Kadınlar" son derece durgun ve sakin bir atmosfere sahip olmasına rağmen ışık ve renklerin kullanılışı çok canlı ve çarpıcı bir etki yapmaktadır. Bu eser ressam ve Romantik anlayışın egzotik ülkeler ve Doğu temalarına yönelişinin de güzel bir örneğidir.

Delacroix'nın en tanınmış eseri olan "Halka Önderlik Eden Hürriyet", "Barikat" veya "28 Temmuz 1830" 1830'da yapılmıştır. Toplumsal ve politik sanatın en önemli örneklerinden biridir. Bir elinde Fransız bayrağı, diğerinde süngü tutan kadınla sembolize edilen hürriyet ve değişik halk kesimleri ilginç bir düzenlemeyle biraraya getirilmiştir (Beksaç, 1994, s.88-89).

Resim 2. Eugene Delacroix, Halka Önderlik Eden Hürriyet, 1830

İspanyol resminin olduğu kadar dünya sanat tarihinin de en önemli ve ünlü ressamlarından olan Francisco de Goya (1746-1828), Barok İspanyol resminin Altın Çağı'nı temsil eden büyük ressamların mirasçısı olarak faaliyet göstermiştir. Fakat ana tavrıyla Romantik bir ressamdır. İlk döneminde Rokoko anlayışta eserler veren Goya'nın zamanla yeni bir anlayış geliştirmiş ve özellikle yaşamının son dönemini teşkil eden 19. yüzyılın başlarından itibaren Romantik tavrı tam anlamıyla kendisini göstermiştir.

Goya'nın ışıltılı ve parlak renklerle dolu mutlu yaşam sahneleri zamanla daha koyu renklere ve hüznü bir romantik atmosferin daha solgun ışıklarına bürünmüştür. Yaşadığı toplumsal olayların, savaşların ve yaşam zorluklarının hüznü duyumunu yansıtan bu eserler zaman zaman tam bir trajedi ve korku atmosferiyle, zaman zaman da şiddet ve hırs doludur. 1797-1799 arasında yapılan "Çıplak Maja" ve "Giyinik Maja" Goya ismiyle bütünleşmiş eserlerdir. Geleneksel anlayışa başkaldırı olarak ele alınan konu, renklerin çizgiyle üstünlüğü ve yapıta hakim olan hareketli hava geleneksel biçim ve anlatımdan uzaklaşma eğilimiyle bu iki eseri sanat tarihinin müstesna eserleri arasına sokmaktadır.

Goya'nın Romantik eğiliminin doruğa çıktığı iki eseri "2 Mayıs" ve "3 Mayıs" da Maja örneğinde olduğu gibi birbirini tamamlayacak biçimde ele alınmıştır. Napoleon Savaşları ve bu savaşlar sırasında Fransız ordularının İspanya'yı işgali esnasında vuku bulan bir isyan ve bu isyanın bastırılmasını konu alan iki tablo tam bir trajedik anlatıma, korku, şiddet, hız ve taşkınlığa yer vermektedir. Her iki eser için geçerli olan dehşet havası tarihi konuları tespit etme eğilimiyle de yakından ilgilenen Romantik anlayışa çok uygun düşmektedir. Her iki eserdeki çizgisele hakim olan renkçi anlayış özellikle bir gece vakti yapılan kurşuna dizmeyi gösteren "3 Mayıs"ta doruğuna çıkmıştır (Beksaç, 1994, s.89-90).

Resim 3. Francisco de Goya, 3 Mayıs, 1808

2.2. Courbet

Gerçekçi resmin gerçek kurucusu Gustave Courbet (1819-1877) resim tarihinin en önemli ressamlarından biridir. Şöyle ki, Sanat tarihçilerine göre, avangard incelemelerinin çoğu aynı tarihsel şemayı izlemektedir: avangardizm 1848 öncesinde Romantizm'in isyanıyla perdahlanır. Politik ve sanatsal ilerçilik anlamında 'avangard' Courbet ile zirvesine erişir. Bu anlamda Courbet'nin sanat tarihi içerisinde önemli bir yeri vardır.

Tamamen gerçekçi görüntülere yönelen sanatçının renkçi anlayışı Empresyonizme giden yolda önemli bir merhale teşkil ettiği gibi, olağan görüntülere yapıtlarında yer vermesi de bu hususta önem taşımaktadır. Barbizon Ekolü üzerinde görülen Romantik etkilerden sıyrılan sanatçı son derece basit ve olağan temaların bile nasıl bir esere temel teşkil edebileceğini ve sanat değeri kazanabileceğini göstermiştir.

1849 tarihli "Taş Kırıcılar" alışılmış bir yaşam sahnesi olup, yol kenarında çalışan iki işçiyi göstermektedir. Yaz sıcağı altında çalışan bu iki taş kırıcısının yalın ve çarpıcı gerçekliğine oranla daha değişik bir hava taşıyan 1854 tarihli "Karşılaşma ve İyi Günler Bay Courbet" adıyla bilinen eserinde ressam kendi kişiliğinde bir ressamın onuru ve saygınlığını ön plana çıkarmaktadır. Tabloda bu esiri ısmarlayan koleksiyoncu ve ressamın karşılaşması konu olarak alınmıştır. Göğün ve doğanın geniş fonu üzerinde figürlerin yerleştirilmesiyle dikkat çeken eser sanat tarihinin en ilginç eserlerindedir.

Resim 4. Gustave Courbet, Karşılaşma, İyi Günler Bay Courbet, 1854

2.3. Monet ve Manet

19. yüzyılda Avrupa Sanatı'nda meydana gelen en önemli gelişmeyi temsil eden izlenimcilik akımı, eski sanat anlayışından tam anlamıyla ayrılan yepyeni bir akım olarak Modern resmin en önemli safhasını temsil etmektedir. 19. yüzyılın çeşitli akımları az çok geleneksel anlayıştan izler taşır veya onlar geçmişle ilişkilerini sürdürürken izlenimciler bu bağları tamamen kopartmışlardır. Çizgici anlayış tamamen ortadan kalkarken yepyeni bir renkçi anlayış gelişmiştir. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkinlik kazanan renkçi anlayış ve arayışların yeni akım içinde şekillenmesi 1870'ten sonra olmuştur. Akıma ismini veren ve İzlenimcilik ilkelerini ortaya koyan eser, akımın önde gelen ressamlarından ve en önemli uygulamacılarından biri olan Claude Monet'nin (1840-1926) 1872'de yapmış olduğu "İzlenim-Doğan Güneş" adını verdiği tablosudur.

İzlenimciler için her şeyden önce doğa ve direkt olarak doğayla ilişkiye önem vermekte olup, hareket ve ışıkların hızla değiştiği yaşam ve doğa içinde edinilen ilk izlenimlerin en hızlı biçimde tuale aktarılmasını ve olağan bir doğa görüntüsü renklerini çözerek yan yana konmuş renk etkileriyle ve hızlı fırça vuruşlarıyla samimi bir biçimde tuale aktarılırken ressam konusunu oluşturan olguyu olduğu gibi ele almalıdır. Bu olgunun ayrıntıları değil etki yaratan bütünü önemlidir.

Resim 5. Claude Monet, İzlenim/Doğan Güneş, 1872

Empresyonizm'in kurucuları arasında önemli bir yeri olan Edouard Manet (1832-1883) çok önemli ressamlardandır. Eski ustaları iyice incelemiş olan sanatçı eski sanatla bağlarını tam

olarak kopartmamış ve hayatın olağan yeni ve değişik yönlerini keşfetmeye yönelmiştir. Duygunun etkin olduğu yeni bir görsellikle ele aldığı eserlerinde ışık ve renk etkilerine ağırlık vermiştir. Işığın renk değişimindeki etkisine özellikle dikkat eden sanatçının 1862-1863'te yaptığı "Kırda Yemek" izlenimci anlayışa geçişin belgesi gibidir.

Resim 6. Edouard Manet, Kırda Yemek, 1862-1863

2.4. Cezanne, Gauguin, Van Gogh, Lautrec

Empresyonizm ile yakın temasları olmasına rağmen resim tarihinin bazı büyük sanatçıları gerçek izlenimci çizginin dışında kalarak (Post-Empresyonizm), kendi özel tarzları veya tekniklerini geliştirmiştir. Bunlar arasında bazıları kişisel tavırları ve bireyci eğilimleriyle özellikle Ekspresyonizm için öncü özellikler göstermektedir. Bazılarıysa bilimsel optik arayışlara ağırlık vererek daha farklı bir tutum geliştirmiştir.

Paul Cezanne ((1839-1906) 20 yüzyılda geçerlik kazanan akımların yol göstericisi olmuştur. Bu bakımdan Cezanne resim tarihinde önemli bir yer işgal etmekte olan önemli ressamlar arasında yer almaktadır. Nesnel görüntüleri kendi duyumuyla geometrik renk lekelerinin bir araya getirilmesiyle yeniden kurarak tualine aktaran sanatçı, eserine konu edindiği temaların bütünlüğüyle alakalıdır. Bunun içinde geleneksel form anlayışı renk kullanımına karşı çıkarak yeni tekniğini uygulamaya koymuştur. Genelde hareket ve dinamik bir atmosfer yaratma etkisini bir tarafa bırakan sanatçı statik bir görüntüye ulaşmıştır. Gerçek biçimlerin ortadan kalkarak geometrik şekillere dönüştüğü bu görüntüler içinde yoğun bir soyutlama eğilimi mevcuttur. Doğal biçimler geniş renk birimleri halinde geometrik bir nitelik kazanmıştır. Bu noktada renk kullanımı büyük bir öneme sahip olup, yapının bütünü oluşturmada temel teşkil etmektedir. Cezanne için önemli olan nesnenin olduğu gibi değil gözün algıladığı şekilde tuale aktarılmasıdır. 1890-1892 yılları arasında yaptığı "İskambil Oynayanlar" konulu tablolarında açıkça gözlenen bu durum 1900-1905 yılları arasında yapılan "Yıkılanlar"da iyice gelişmiştir (Beksaç, 1994, s. 103).

274

Resim 7. Paul Cezanne, İskambil Oynayanlar, 1890-1892

Paul Gauguin (1848-1903), ilginç kişiliği ve sanat görüşüyle 20. yüzyıl sanatını derinden etkileyen ressamlar arasında önemli bir yer işgal etmekte olup, en önemli sanatçılar arasında yer almaktadır. Gauguin resme sembolik bir değer vererek, doğadan direkt olarak izlenimlerin alınmasına karşı çıkmıştır. Sanatı bir değiştirme ve doğadan edinilen duyumun yeniden yaratılan bir görüntü içinde verilmesini hedefleyen bir amaç olarak gören ressam, biçimlerini az çok düzlemsel bir görüntüye bağımlı kalarak, güçlü çizgiler ve güçlü renklerle ortaya koymuştur. Ressamın daima uygarlık için farklı bir bakışı olup, Avrupa dışı egzotik ortamlara büyük ilgisi olmuştur. Bu tutumunu gösteren en önemli eserleri 1895-1903 yılları arasına Tahiti'de yaptığı eserlerdir.

Resim 8. Paul Gauguin, Arearea, 1892

Vincent Van Gogh (1853-1890) bu sürecin en ilginç ressamlarından biri olarak, dünya resim sanatının en önde gelen sanatçılarından biri arasında yerini almıştır. Konu aldığı bütün temaların

içine ulaşmayı hedefleyen Van Gogh gördüğüyle yetinmeyen bir ressamdır. Acı ve ızdırabın her yerde kendini gösterdiği eserlerinde her şey devinim içinde kıvrılmaktadır. Dışavurumun en güçlü biçimde kendisini gösterdiği bu eserlerde sanatçı Dışavurumculuğun (Expressionizm) üzerinde önemli bir etki sağlamıştır. Van Gogh'un resim anlayışı Cezanne ve Gauguin'in statik tavrından farklı bir dinamizme sahiptir. Saf ve çarpıcı renklerin kullanıldığı eserlerinde her şey fırtınaya tutulmuş gibi hareket halindedir. Bu hareketlilik ve ressamın içinde esen fırtınaların dışı vurumu onun sanatının en belirgin özelliğidir. Ressamın kendi portreleri özellikle sanatı için ilginç ipuçları vermektedir. Değişik devreler gösteren sanatçının özellikle 1888'de gittiği Güney Fransa'da Arles'te yaptığı eserler ve 1890'da Paris yakınlarında Uuvers'te yaptığı eserler sanatının en güzel örnekleridir.

Resim 9. Vincent Van Gogh, Yıldızlı Gece, 1888

Henri de Toulouse-Lautrec (1864-1901) ilginç bir ironik resim tarzı geliştirmiş ve bu tarzıyla da en önemli ressamlar arasında yerini almıştır. Keskin çizgileri ve renkleriyle çarpıcı bir etki yapan eserlerinde Paris barları, kafeleri ve gazinolarını ve buralarda yaşanan hayatın keskin ve çarpıcı görüntülerini bütün açıklığıyla ortaya koymuştur. Keskin bir gözlemci olan sanatçı hareketli ve dinamik bir tavrı benimsemiştir. Karikatüre yaklaşan anlatımıyla dikkat çeken bu eserler, dönemin en farklı kişiliğine ışık tutmaktadır (Beksaç, 1994, s. 104).

Resim 10. Henri de Toulouse-Lautrec, Lautrec at moulin gouge, 1892

2.5. Matisse

İzlenimcilik tarafından geliştirilen renkçi anlayış 20. yüzyılın başından itibaren çok daha ileri götürüldü. Renklere dayalı resim yapma eğilimi Nabililer ve Fauvist sanatçılar tarafından daha da ileri götürülmüştür. Nabililer ince renk tabakalarıyla donuk ve solgun renkleri tercih ederken, Fauvistler keskin ve daha saf renklerle eserlerini meydana getirmeyi yeğlemiştir. Her iki akım içinde değerini kaybeden ışık ve gölge kullanımına dayalı form teşkil etme anlayışı yerini tamamen renklerle sağlanan bir biçimlendirmeye bırakmıştır. Fauvistler'in en önemli ismi olan Henri Matisse (1869-1954) ise, resim tarihinin en büyük ustalarından biri olup, renkçi bir ressam olarak önem taşımaktadır. Saf ve parlak renkler kullanarak dünyayı yorumlayan sanatçı yaşamı iyimser bir gözle algılamış ve eserlerine yansıtmıştır. Geleneksel form, mekan ve ışık kullanımını bir tarafa bırakan matisse kendi özgün üslubunu yaratmıştır (Beksaç,1994, s. 119).

Resim 11. Henri Matisse, Dans, 1910

2.6. Munch, Kirchner, Kokoschka, Marc, Kandinsky, Klee

Dışavurumcu tavrın doğumunda etkin olan ve kendi sanat tavrı ile de bu anlayış içine yerleştirilen Edvard Munch (1863-1944) yalnızlık ve hayal kırıklıklarıyla dolu bir dünyayı yansıtan eserleriyle tanınmıştır. Munch'un sessiz birer başkaldırı niteliği taşıyan eserleri içinde 1893 tarihli "Çılgılık" sanatçı hakkında önemli ip uçları vermektedir. Çatışma, hüznün ve acı dolu

çarpıcı renklerin uzun çizgilerle, kıvrılıp bükülmelerle bozulmuş biçimlerle ifade edildiği Munch'un eseri sanat tarihi içinde önemli bir yere sahiptir.

Resim 12. Edvard Munch, Çılgılık, 1893

Die Brücke hareketinin manifestosunu yazan Ernest Ludwig Kirchner (1880-1938) hırçın zorlu anlatımıyla dikkat çeken Fauvist tesirler göstermektedir. Viyanada faaliyet gösteren Oskar Kokoschka (1886-1980) ekspresif anlayışa bağlı sanatçılar içinde önemli bir yer işgal etmektedir. Sinirli bir anlatımla ele aldığı keskin yansımalar yapan renklerle yüklü eserlere vurduğu bireyselliği ön plana çıkartan ifadeselliği 1937 tarihli kendi portresinde bulmak mümkündür.

Resim 13. Ludwig Kirchner, Küçük Kız, 1910

Resim 14. Oskar Kokoschka, Otoportre, 1937

Der Blau Reiter hareketi içinde yer alan Franz Marc (1880-1916) teorik bir arayışa yönelirken geniş renk alanlarına önem verdiği eserlerine objeye dayalı bir duyum verdi. Sembolik imajlara dönüştürdüğü hayvan ve insan formları tüm saflığıyla eserlerine yansıdı. Moskova'dan gelerek akıma katılan Rus asıllı Wasily Kandinsky (1866-1944) 20. yüzyıl sanatının en önde gelen sanatçılarından biri olarak bu hareketler kadar, başka sanat akımları içinde de etkin bir rol üstlenmiştir. Yapıtı okuma eylemine son veren Kandinsky doğayı kısıtlarken renk ve hırçın fırça vuruşlarıyla etki gücü artırılan eserlerinde konuyu ortadan kaldırmıştır. 1911'de konusuz sanat ortaya koyan sanatçı 1910'dan itibaren tamamen Abstre (Soyut) eserler üretmeye başladı. Ruhsallığa ve maneviyata önem veren Kandinsky materyal değerlerin yerine insanın iç dünyasına bağlı görsel olgular yaratmayı amaç edindi.

276

Resim 15. Franz Marc, At, 1910

Resim 16. Wasily Kandinsky, Soyut, 1925

Ekspresyonist hareket içinde özellikle Bauhaus'ta bir eğitmen olarak görev alması sebebiyle görülebilen, fakat aynı zamanda daha sonraki Surrealist akımla da ilintisi bulunan Paul Klee (1879-1940) 20. yüzyıl sanatının en önemli sanatçılarından biridir. Özellikle şaşırtıcı biçimde çocuksu bir duyarlılıkla ortaya koyduğu eserlerinde doğanın ve doğal görüntülerin sistematik bir analizine yönelmiştir. Onun yapıtlarında içe doğma ve ilhamın kaynak teşkil ettiği görüntüler üstün bir saflıkla dışa vurulmuştur.

Resim 17. Paul Klee, Kedi ve Kuş, 1928

2.7. Picasso

20. yüzyıl içinde doğan ve önemli ölçüde etkinlik kazanan bir akım olan Kübizm, Cezanne'nin doğadaki her şeyin geometrik bir biçimle ifade edilebileceği fikrinden kaynak almaktadır. Klasik anlamdaki form anlayışına tam anlamıyla arkalarını dönen Kübistler, görünen nesne veya nesnelerin direkt bir tasvirini değil, onların değişik bölüm ve görüntülerinin bir araya

getirilmesinden oluşmuş bütünü eserlerine aktarmayı hedeflemiştir. Yani görünen cismin görüldüğü anki biçimi dışlanarak, aynı cisim için geçerli bulunan değişik köşeler, yüzeyler ve bölümlerin gerçekçi algılamadan uzaklaşarak, mantık yoluyla geometrik formlar halinde yeni bir bütün teşkil edecek şekilde yeniden kurulmasını sağlayan ressam tek bir görüntü değil çeşitli görüntüleri biraraya getiren bir eser meydana getirmektedir.

Kübizm'in kuruluşunda önemli rol oynayan ressam Georges Braque (1882-1963) akımın gelişiminde büyük rol oynamıştır. Fakat akımın en popüler sanatçısı Pablo Picasso (1881-1973) olmuştur. Picasso yaşamı boyunca birbirinden bağımsız, her seferinde kendi yaptıklarını aşarak ve yıkarak, öylesine çeşitli ve herbiri yeni formlar, kompozisyonlar üretmiştir ki; yaratma edimi eskiyi yıkıp yeniyi yaratmak anlamında en canlı örneklerle onun sanatında karşılaşıyoruz.

Resim 18. Pablo Picasso, Guernica, 1937

2.8. Tristan Tzara, Hans Arp, Marchel Duchamp

Kurallara ve kurulu düzenin bütün anlayışlarına bir başkaldırı niteliği taşıyan bir hareket olarak şair Tristan Tzara (1896-1963) tarafından 1916'da Zürih'te kurulan Dadaizm, şairin 1919'da Paris'e gitmesiyle güçlü bir eylem biçimi kazanmıştır. Gerçeği bulmak için her şeyi reddeden bu akım taraftarları geleneksel sanat anlayışını ve eski sanatı da tamamen reddetmekteydi. Bu red eylemiyle de yeni bir yaşam, düşün, kültür ve sanat ortamı yaratmayı hedeflemişlerdi.

Yıkma, yok etme, kökten değişim adına Dada'nın duruşu, sanat tarihi içinde diğer akım ve sanatsal hareketlerden birkaç boy öndedir. Tam bir karşı olma tutumundan beslenen, yerleşik tüm değerleri kökünden sarsmaya yönelik, aynı zamanda sanatla birlikte savaş karşıtı bir hareket. Dada'nın tam da Birinci Dünya Savaşı'na eşzamanlı olarak patlak vermesi, Dada'nın oluşumunu ve kökünde yatan düşünceleri belirleyen etkenlerden birisi ve belki de en önemlisidir.

Dada'nın fikir babası şair Tristan Tzara "Dada Hiçbir Anlama Gelmez" başlıklı yazısında Dada'yı şöyle tanımlıyor: Hiçbir kuram tanımıyoruz biz. Biçimsel fikir laboratuvarları olan kübist ve fütürist akademilerden usandık artık. Para kazanmak ve kibar burjuvaları okşamak için mi sanat yapılır?... Ailenin bir yadsınması durumuna gelmeye elverişli olan her tiksinti ürünü Dada'dır... yaratıklar arasından güçsüzlerin dansı olan mantığın ortadan kaldırılması dada'dır... her hiyerarşinin ve uşaklarımız tarafından, değerler için kurulan her toplumsal denklemin ortadan kaldırılması Dada'dır (Tzara, 1997, s.317-318).

Her Dada sanatçısı Modern sanat üsluplarını Dada'ya uygularken kendine göre bir uyarlama yolu seçmiştir. Bunlardan biri de Hans Arp'tı. Arp, insan elinden çıkma nesnelerin biçimlerini kullanmış, fakat dörtgene benzeyen biçimleri sanki kendi tasarladığı bir plana göre değil de, yerçekimi ve havanın hareketi gibi daha karmaşık güçlerin belirlemesine göre düzenlemiş, başka bir deyişle, rastlantının yasalarına uymuş, böylece işin içine doğayı da katmıştır. Sanatçı sonucun gerçekliği yansıtmıyorsa yansıtmadığından çok, sanatçının yaratıcılık payının sanıldığı kadar önemli olup olmadığını sorgulamaktadır (Lynton, 2015, s. 129-130).

Resim 19. Hans Arp, Tristan Tzara'nın portresi, 1916

Bir sanat yapıtının ortaya çıkışında, yalnız geleneksel ustalıklardan değil, aynı zamanda sanatçının kontrol işlevinden de vazgeçmek, Dadacıların özelliklerinden biriydi. Kontrolü bilinçli olarak bırakma eğilimi, daha o yıllarda Marcel Duchamp'ın belli yapıtlarının temelini oluşturmuştu. Duchamp, 1912 yılına kadar karşısına çıkan yeni anlatım yollarını, şiirsel ve çelişik doğrultularda geliştirmeye çalışan araştırmacı ve huzursuz bir ressamdı; 1913'te birer metre uzunluğunda üç iplik parçasını bir metre yükseklikten bir tuval üzerine atarak bu iplikleri, düştükleri düzensiz biçimde tuval üzerinde tutturdu ve sonuca "3 standard Stopaj" adını verdi. Böylece, Fransız Yasama Meclisinin 1799 yılında, yeryüzünün çevresinin çeyreğinin on milyonda birini bir metre olarak belirlemesi ve metrik sistemi kabul etmesi örneğinde olduğu gibi, yalnız insanların işine yarayan ve insanların kararlaştırdığı ölçüler, doğa güçlerinin araya girmesiyle, yararsız duruma sokulmuş oluyordu... Rastlantı sonucu elde edilmiş biçimler, sanatçının daha sonraki yapıtlarında denetleyici öge durumuna gelmiştir (Lynton, 2015, s. 130-131).

Resim 20. Marcel Duchamp, Stopaj Ağı, 1914

Duchamp'ın ready-made (hazır-yapım) kavramını ortaya atması, sanatın - zihinlerde yerleşmiş anlamıyla sanat kavramının - toptan yadsınması, bununla kalmayıp zihinlerde ve pratikte yıkılması, yerine sanat kavramının sanatçının tekelinden kurtarılarak herkesin sanat yapabileceği, her şeyin sanat olabileceği savıyla somutlaştırılması demektir. Böylece Duchamp, daha önce hiç bir sanatçının yapmaya cesaret edemediği bir eylem gerçekleştirmiştir. Sanat-sanatçı kavramlarının tüm anlamlarını altını üstüne getirmiştir.

Salt sanatçının seçimiyle sanat nesnesi yüceliğine yükseltilmiş gündelik nesnelere olan ve bir gün ready-made adı altında sergilemiş olduğu ilk hazır nesnelere karşısında da hayretlere düşüyordu. Duchamp'ın bütün çabası, şövalede gerçekleştirilen resmin istilacı saygınlığına son verme, bunun terebentin zehirlenmesi adını verdiği yıkıcı etkilerden ve tablo tacirlerinin yönettiği tecimsel yolların yeni sanatı rastlantının emrine bırakıyordu (Sanouillet, Modernizmin Serüveni, s. 311).

"R. Mutt" imzalı "Pisuar"a gelince; bir sergi mekanında sergilendiği andan itibaren gürültü koparan bu hazır-yapım nesnenin sanat yapıtı olarak önerilmesi ve sunulması, o güne kadar ki sanat üzerine olan yerleşik düşünceleri kökünden değiştirmiş, sanat yapıtı ve yaratıcısı konusunda sanat dünyasını bir kez daha allak bullak etmiştir. Yaratıcılığa kuşkuyla bakan Duchamp, yaratma fiilinin anlamına öylesine ironik bir şekilde yaklaşmıştır ki, o tarihlerden sonra herşey sanat, herkes sanatçı fikrinin sanat dünyasında geçerlilik kazanması ve belli aralıklarla gündeme gelmesi söz konusu olmuştur. Sanatın ne olduğu, sanatçının yaratma sorunsalı yeni bir boyut kazanmıştır.

Sanskritçe'de sanat ile eşanlama gelen yapmak fiili, Duchamp'a göre kendisini en iyi açıklayan sözcüktür; bir şeyi icra ediyor olmak, yaratıcı etkinliğe ettirdiğimiz her şeyi içermektedir çünkü; tüm sorun, gerektiğinde yapmamayı da yapmak kapsamına alabileceğimiz bir bilinç düzeyine ulaşmaktır. Kaldı ki, bir keresinde kışkırtıcı biçimde formüle ettiği üzere, ortada çözüm bekleyen bir şey olmadığına göre sorun da yoktur. O halde yaşamı ardı gelmeye "yapmak"lar manzumesi olarak kabul edip, herşeyi oluruna bıraktığımız sürece, hiçbir şey hayatın kendisi kadar sanat olmaya aday değildir (Ergüven, 2003, s. 270-271). Duchamp tam da sanatın yaşamla kesiştiği noktada duruyordu ve bu noktaya işaret ediyordu. Onun sanat karşı

umursamaz, ciddiye almayan, alaycı tavrı; belki de sanatı gerçekten ciddiye, başka anlamda ciddiye aldığını gösterir.

2.9. Kurt Schwitters

Dadaizm'in ayırıcı bir özelliği olan protest tavrıyla sanatın ne olması konusundaki yerleşmiş görüşlere karşı çıkılır. Bu bağlamda sanatçı Kurt Schwitters (1887-1948), Dada'ya katılmak istediğinde reddedilmişti. Sanatını burjuva olarak değerlendirmiş ve fazla apolitik bulmuşlardı. Ancak yine de Dadacı sanatçılardan daha Dadaist bir yaklaşımla "sanatçının tükürdüğü her şey sanattır" diyerek bunu kanıtlar biçimde kolaj çalışmaları üretir.

Schwitters, "ticari", "kommerziell" sözcüğünden yola çıkarak bulduğu "merz" sözcüğünü, farklı plastik ve şiirsel faaliyetlerini nitelemek için kullanmıştır. Otobüs bileti, etiket, konserve kutusu kapağı, tanıtım ilanları, modern yaşamın bu alçak gönüllü nesnelere, sanatçının duyarlılığını harekete geçirir ve bunları, az görülen bir incelikle, yok etme ve yaratma süreçlerini uzamsal-dinamik bir eytişimle bir araya getirmek için kullanır (Cabanne, Kolajlar, YKY, s.93). Kübizm'den miras kalan Dada ile pekişen kolajlar, Schwitters ile birlikte özellikle 1945 savaş sonrasında olağanüstü bir yaygınlık kazanır.

Schwitters'e göre, bu resimler rastlantıların oluşturduğu yaşamın bir parçasını veriyordu... Ama Schwitters, parçayı bütünü bölünmezliği ve sürekliliği içinde somut olarak göstermek istiyordu. Bu nedenle "Merz Sütunu" diye adlandırdığı büyük bir plastik yapıya başlıyor. Bu yapı türlü buluş ve buluntuların, çağrışım ve anıların bir karmasıydı ve hergün bunlara yenileri eklendiği için, durmadan biçim değiştiriyordu. Schwitters'e göre yaşamı rastlantılar oluşturuyordu; sanat yapıtı da yaşam atılımının bir ürünüydü, geçiciliği içinde, doğan, büyüyen ve yok olan bir varlıktı (N. ve M. İpşiroğlu, 1993, s.81-82).

279

Resim 21. Kurt Schwitters, Merz, 1923

Hans Arp'ın arkadaşı olan, ancak Dada grubuna hiçbir zaman karışmamış bulunan Schwitters, bir derviş sabrıyla "saçma sonatlarını yarattı ve yıllar boyu ilk ve tek üyesi olarak kaldığı Merz akımını başlattı. Üzerindeki "Commerz" kelimesinin yalnızca son hecesinin görüldüğü bir Alman kağıt parasını da içeren bir kolaj, Schwitters'in dergisini, çalışmalarını, hatta evlerini adlandırdığı sözcüğü ortaya çıkardı ve sonunda sanatçı "Ben bir Merz'im" diyecek kadar ileri gitti. Böylece sanat, yaşamın sınırlarını bir kez daha zorlamış oluyordu (Passeron, 1990, s.32).

2.10. Andre Breton, Rene Magritte, Salvador Dali

Dadaist hareket içinde filizlenen Sürrealizm'in (Gerçeküstücülük) gerçek kurucusu şair ve eleştirmen Andre Breton (1896-1966) olmuştur. Breton, Psikanaliz kuramlardan esinlenerek geliştirdiği sanatsal yaratımın kaynağının bilinçaltı süreçlerden kaynaklandığı savını, kendiliğinden yaratma eylemi biçiminde bilinçaltının dışa aktarım aracı olarak ortaya koyduğu otomatize yaratım eylemiyle birleştirerek Sürrealist yaratıcılığın da temelini atmıştır. Sürrealizm temel olarak bu eylemi kabul etmiş ve bilinçaltı ve bilinçaltında meydana gelen oluşumların dışavurumunu yaratıcılığın ana eylemi haline getirmiştir.

Gerçeküstücülük, öteki akımlardan ve anlayışlardan farklı olarak, gerçeğin dönüştürülmesini ya da yeniden sunumunu ortaya koymakla yetinmez. Asıl kaygısı bunun çok ötesindedir. Çünkü, gerçeğin bir başka gerçekle yer değiştirmesini ister, öngörür ve önerir. Bu anlamda

sanatsal ifade düzleminde imgeyi çok aşan bir içeriğe sahip olur (Kahraman, 2002, s. 154-160). Sürrealite ne bir manevi meta, ne bir zihinsel maddedir, ne bir ruh'tur ve ne de bir Tanrı; sadece yönelmesi gerekli bir nokta'dır (Passeron, 1990, s. 35).

Düşünülebilir tartışmaya açık yalın eserleriyle tanınan Rene Magritte (1898-1967) yapıtlarında, "Bu Bir Pipo Değildir" adlı yapıtında olduğu gibi, resmettiği nesnenin altına gerçekle bağdaşmayacak saçma bir isim vererek veya yadsıyarak gerçeklikle çatışma yaratmaya çalışır. Böylelikle yaptığı resmin imgesiyle gerçek ve dokunulabilir bir nesnenin karıştırılmamasını, hiçbir şeyin görüldüğü gibi olmadığını vurgular. Dolayısıyla yaşananlara karşı tepkisiz kalan aklı, şok etme mantığıyla uyararak hayatın diğer olguları karşısında da uyanık olmaya ironik bir tutumla yaklaşır.

Resim 22. Rene Magritte, Bu Bir Pipo Değildir, 1929

Sosyolog Ali Akay ve Emre Zeytingolu'na göre ise, Magritte, çok bildik objeler çizer (bir çanta, bir çakı, bir yaprak ve bir sünger) ve altlarına başka isimler yazar. İzleyici önce şaşırır ve kendisini bir iletişim sisteminin dışına atılmış olarak görür. Durum izleyici için güven kırıcı ve korkutucudur. Bu yüzden izleyici yeni duruma hemen uyum sağlamak gereğini hissederek korkusunu hafifletecek bir mantığa gereksinim duyar ki; bunun çaresi kabullenmektir. Ancak kabulleniş anı, tam da Magritte'in beklediği saldırı anıdır. Sanatçı son karede bir sünger çizer ve altına sünger yazar. İzleyici için hiç de şaşırtıcı olmaması gereken görüntü (süngerin resmi ve genel söylemde dile getirilmesi) onun bir kez daha sarsılmasına neden olur (Akay-Zeytinolu, 1998, s.61).

Ve polemikli kişiliği ve afişe özellikleriyle olduğu kadar Sürrealizmin en popülerist tarzını temsil eden Salvador Dali'nin (1904-1989) başlıca esin kaynağı düşler, korkular ve hayaller olmuştur. Dali, resim sanatının akışına yön veren eserleriyle kendisinin, insan zihninin derin köklerine yolculuk yaparak bilinçaltına ve düşlerine ve hatta uykuya ait imgelere, paranoid sanırlara yorum yapmadan kaydeden bir insandan başka bir şey olmadığını belirtir.

Resim 23. Salvador Dali, Akıcı İsteğin Doğuşu, 1932

2.11. Joseph Beuys

1945 savaş sonrası sosyo-politik ortam yine plastik sanatlarda yeni oluşumlara neden olmuş, 1958 yılında Düsseldorf'ta düzenlenen "Dada Sergisi" Fluxus adında yeni bir hareketin yönünü belirlemiştir. 1960'larda Avrupa ve Abd'de etkin olacak olan Fluxus hareketinin en önemli sanatçı isimlerinden Alman Joseph Beuys'un (1921-1986) yapıtları temel olarak performanslardan doğmuştur. Galerilerde sergilenen enstelasyonlardaki nesnelere, performans sonunda oluşan atıklardan oluşmuş, performans sürecinde değişime uğramış maddelerdir. 1980'li yıllarda bile etkisini sürdüren sanatçının sanat bildirisi şu yöndedir:

Sanat insan düşüncesi ve eylemiydi, dünyanın da çağımızın toplumsal ve siyasal kısıtlamalarına karşı eylemde bulunması gerekiyordu... Beuys, Almanya'da yüksek öğretim sorumlularını ve parti yöneticilerini bu sorunlarla savaşmaya çağırdı, ama onun asıl çağırısı dünyanın insan yaratıcılığı konusundaki anlayışsızlığına kısıtlayıcılığına karşı savaş açılması doğrultusunda idi. Ona göre, kullanılmayan yaratıcılık saldırganlığa dönüşüyordu... kendi yaşadıklarıyla ve herkesin yaşantı ve durumuyla ilgili simgesel nesnelere ve çevrelere de

yaratabiliyordu. Bazen, Batı Alman bayrağındaki renk şeritlerindeki oranlara verdiği yeni biçimle kapitalist Wirtschaftswunder (ekonomik mucize)'nin ülkesindeki eşitsizliği gösterirken, ya da bir kartpostalda New York'taki Dünya Ticaret Merkezinin iki kulesine Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde vebaya karşı koruyuculuk görevini üstlenen ve "kutsal züğürtler" diye bilinen Cosmes ve Damian gibi iki aziz ve din şehidinin adını verirken yaptığı gibi görsel özdeyişler aracılığıyla da konuşuyordu. 1985'te Londra'da gerçekleştirdiği (1958'de tasarladığı düşünceleri geliştiren) heykellerini de içeren çevre düzenlemeleri büyük ölçüde onun düşüncelerinin bir özeti idi (Lynton, Modernizmin Serüveni I, YKY, s. 28).

Resim 24. Joseph Beuys, Amerika Beni Sever, Ben Amerikayı, 1974

Beuys, 1972 yılında "referandum yoluyla doğrudan demokrasi için" düzenlediği boks maçını teatral bir gösteriye dönüştürmüştür. Amaç, seçim prosedürlerinin yeniden düzenlenmesi ve heykel dersleri verdiği Dusseldorf Sanat Akademisi'nde kayıtların parasız yapılmasıdır. Bu olay üzerine aynı yıl Akademi'den atılmasını da performansa çevirmiştir. Bu tür eylemler Beuys'un politik bakış açısının temelini oluşturmuştur. Dünya düzeyinde yaşanan toplumsal baskılar, varolan şiddet, çağın gerçekleri sanatçının performanslarında dile gelir (Clark, 2004, s. 178)

Beuys, keçelerle oluşturduğu mekan/çevre düzenlemeleriyle insanlığın içinde bulunduğu olumsuz koşulları ve baskı altına alınmışlıklarını dile getirmekteydi. Sanatçı bu tavırla etkisi günümüzde bile hissedilecek şekilde birçok sanatçıya önderlik etmiş, bir bakıma sanatçıları önemli problemler üzerine düşünmeye yöneltmiş, sanat ve yaşam arasındaki bağın önemini vurgulamıştır.

281

2.12. Yves Klein

Yves Klein (1928-1962), 1958'de Paris Iris Clert Galerisinin içini beyaza, pencerelerini maviye boyadığı ve geri kalan her yeri boş bıraktığı "Le Vide" (Boşluk) adını verdiği bir sergi açar. 1959 yılında John Cage ile Allan Kaprow New York Reuben Galerisinde "6 Bölümlü 18 Happening" adlı gösterisini sunar. 1960'lardan sonra Amerika'da ve Avrupa'da "Happening"ler (Olay) yaygınlık göstermeye başlar.

Sanatçı Adnan Tönel "Happening"i şöyle tanımlamaktadır: 1950'lerde Japonya, ABD ve Avrupa'da sanatlar arası bir uygulama olarak ortaya çıkmış Happening, eylem resmi (A. Kaprow, J. Pollock) kolaj, dadacılık, Bauhaus sahnesi, vahşet tiyatrosu, beat edebiyatı gibi sanat eğilimlerinin etkisinde türemiştir. Resim, heykel, müzik, projeksiyon, monolog karışımı katılanların tepki verdikleri plastik bir uygulama biçiminde ortaya çıkan Happening, belli bir metne, alışa geldik bir düzene bağlı kalmaksızın, mekanın somut ve bütüncül olarak kullanılması yoluyla, hemen orada ve o anda kişilerin kendi içlerinde doğdukları biçimde, herhangi bir eyleme yönelmeleriyle gerçekleşiyordu. Happening böylece sahne ile seyirci yeri, oyuncu ile seyirci arasındaki sınırı kaldırdığı kadar, gerçeklik ile imge, yaşam ile sanat arasındaki sınırı da kaldırmaya çalışarak, topluca doğaçlama ve kendiliğindenlik yoluyla yaşamı yaşanan anında sanatsallaştırmayı amaçlar (Tönel, 1996, s. 364).

Resim 25. Yves Klein, Happening, 1960

20. yüzyılda gelişen endüstri ve teknolojinin toplumsal yaşamı ve doğayı tahrip etmesi, insan-doğa ilişkilerinin sorgulanarak yeniden düzenlenmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, ortaya çıkan, kısaca teknolojiye sırtını dönen Fluxus, Happening, Performans gibi sanatsal olgularla eyleme geçen sanatçılar, kentsel yapılara ve peyzajlara varan mekansal (Land Art:Arazi Sanatı gibi) her ortamı veya her düşünce sistemini yeni sanatsal formlarla biçimlendirmeyi amaçlamıştır.

SONUÇ

Modernizm ve onun dayandığı Aydınlanma Projesi akla ve bilime sonsuz bir güveni ifade eden "Akıl Çağı" dönemidir. Bu bağlamdaki ütopya ya da söylem, sorunların tümünden ortadan kalkabileceği "sonsuz barış" ve "evrensel barış"ın ulaşıldığı bir yeryüzü cenneti olarak dünyanın yapılandırılmasıdır. Ancak, bu büyük söylem çeşitli nedenlerle gerçekleşmemiş, insanlar açlık, sefalet, savaş, ölüm, yoksulluk, işsizlik, çevre kirlenmesi ve nükleer tehditler gibi sorunlarla karşı karşıya gelmişlerdir. Bu durum, modernliğin dayandığı akıl ve bilime kuşkuyla bakılmasına, açık olanla ilgilenen insanların küçük söylemlere yönelmesine neden olmuştur. Büyük umut bağlanan ideallere, total söylemlere, büyük projelere, büyük anlatılara, ideolojilere kuşkuyla bakılmaya ve masal olarak adlandırılmaya başlanmış, dolayısıyla sanat da bundan payını almıştır.

Modern sanatın akımları genel olarak hatırlandığında - Romantikler ve Empresyonistler, Sembolistler, Empresyonistler, Kübistler, Fütüristler, Dadaistler, Sürrealistler, Rus Konstrüktivistleri, soyut sanatçılar, Soyut Empresyonistler vs. - hiçbir akımın tavrı, üslubu diğerine benzemek bir yana dursun birbirlerini andırmadıkları görülmektedir. Her biri son noktasına kadar, zaman zaman kendilerini yadsıma boyutunda devrimci ruhla doludur: Anarşizm; mevcut olanın eleştirisi; yeniye ulaşmak için yıkıcılık da dahil... 19. yüzyıl sonuyla 20. yüzyıl başında doruk noktasında olan sanatın özerkleşmesi, sanatın içeriğinin formunu belirlemesi ve böylece kendi içine kapanmasına karşılık; sanatla hayatın tekrar buluşması, yakınlaşması gereğini ve zorunluluğunu gündeme getirir. Ve sonrasında 20. yüzyılda gelişen endüstri ve teknolojinin toplumsal yaşamı ve doğayı tahrip etmesi, insan-doğa ilişkilerinin sorgulanarak yeniden düzenlenmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, geleneksel olan sanattan koparak ortaya çıkan, kısaca teknolojiye sırtını dönen Fluxus, Happening, Performans gibi sanatsal olgularla eyleme geçen sanatçılar, kentsel yapılara ve peyzajlara varan mekansal her ortamı veya her düşünce sistemini yeni sanatsal formlarla biçimlendirmeye başlamışlardır.

Kaynakça

- AKAY, Ali - ZEYTİNOĞLU, Emre, **Kavramın Sınırlarında**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1998
- ARTUN, Ali, **Peter Bürger'in Avangard Kuramı**, İletişim yayınları, İstanbul, 2004
- BEKSAÇ, Engin, **Avrupa Sanatı**, Troya Yayıncılık, İstanbul, 1994
- BENJAMIN, Walter, **Pasajlar**, Çev. Ahmet Cemal, Y.K.Y., İstanbul, 1995

BÜRGER, Peter, **Avangard Kuramı**, Çev. Erol Özbek, Sunuş, Ali Artun, iletişim Yayınları, İstanbul, 1974

CABANNE, Pierre, **Kolajlar**, Çev. Meltem Cansever, Modernizm Serüveni II., Y.K.Y., İstanbul, 1997

ERGÜVEN, Mehmet, **Kurgu ve Gerçek**, Gendaş, İstanbul, 2003

İPŞİROĞLU, Nazan-Mazhar, **Sanatta Devrim**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1979

KAHRAMAN, Hasan, Bülent, **Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Öteleri**, Everest Yayınlar, İstanbul, 2002

LYNTON, Norbert, **Modern Sanatın Öyküsü**, Çev. Cevat Çapan-Sadi Öziş, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2015

LYNTON, Norbert, **Post-Neoizmler ve Sanat**, Çev: Cevat Çapan, Modernizmin Serüveni I., Y.K.Y., İstanbul, 1997

PASSERON, Rene, **Sürrealizm Sanat Ansiklopedisi**, Çev. Sezer Tansuğ, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990

PAZ, Octavio, **Öteki Ses Şiir ve Yüzyılın Sonu**, Çev. Hüseyin Demirhan, Suteni Yayıncılık, Ankara, 1995

SANOUILLET, Michel, **Dadacılığın Kökleri: Zürih ve New York**, , Modernizmin Serüveni, Y.K.Y., İstanbul, 1997

TÖNEL, Adnan, **Sanatçı Refleksi "Happening" ve Şiddet**, Cogito, Sayı:6-7, Kış-Bahar, İstanbul, 1996

TZARA, Tristan, **Dada Hiçbir Anlama Gelmez**, Haz: Enis Batur, Modernizmin Serüveni, Y.K.Y., İstanbul, 1997

<http://artchive.com/artchive/B/beuys.html> Erişim: 14.12.2016

<http://www.diacenter.org> Erişim: 14.12.2016

<http://erayem.blogspot.com.tr/2010/09/modernizm-ve-postmodernizm-kavramlari.html> Erişim: 14.12.2016

REMBRANDT' IN İÇSELLİĞİ VE YARATIM OLGUSU

Yrd. Doç.Dr Ümran Özbacı ARİA

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

Öz

Büyük bir sanatçının eserinin karşısına geçtiğimizde, biçimlerin mükemmelliğine hayranlıkla bakmakla ya da tek tek her imgenin anlamını soruşturmakla yetinmeyiz; insan etkinliklerinin en büyüleyici sırlarından biri hakkında biraz aydınlanmayı da umarız: Yaratım süreci sıradışı bir sanatçıda nasıl işler?

Genel takdir kazanacak bir eserin ortaya çıkmasını hangi koşullar mümkün kılmıştır? Yaşamak ile yaratmak arasındaki en elverişli ilişki nedir? İmgeler ve yaratıcıları arasındaki ilişkiyi gözlemek bizi başka yönlere götürür. Rembrandt'ın uyguladığı evrensel özdeşleştirmenin bir bedeli var gibi gözüküyor: Bireyler türsel bilginin sunağında kurban edilir. Rembrandt'ın sanatının en değerli yanı içinde taşıdığı gerçek inançtır. Rembrandt için insanoğlunun temel özelliği fani oluşudur, İnsanoğlu zamana ve mekana bağımlıdır ,bunlardan kendisine değin imgeler yaratır ve yine zamana ve mekana döner.

Gündelik hayatı canlandırışında Rembrandt çevresindeki dünyayı gözlemleyip onu görülebilir formlara tercüme etmekle yetinmez; insan hayatına dair kavrayışını paylaşmamızı sağlar. Rembrandt'ın bir tablosuna özellikle son dönem tablolarından birine baktığımızda gördüğümüz şey ,bir resimden daha fazlasıdır, bir hayat bir insanlık dersidir. Rembrandt'ın çizgilerinin her yerde mevcut olması ressamın kendi ben'ine saplanmış olmasından çok, bu ben'in tümel insanlık içinde çözünmüş olduğu anlamına gelir: O herkes olmuştur,dolayısıyla artık kimse değildir.

Anahtar Kelimeler: *Rembrandt, Sanat, Resim, Ressam, Sanatçı, Yaratım süreci,*

REMBRANDT' IN İÇSELLİĞİ VE YARATIM OLGUSU

Hollanda'da ,Barok anlayışın dışında farklı bir resim gelişti ve 17.yüzyıl Hollandasında yüksek kalitede randımanlı işler yapan ve yaptığı işler beğeni kazanan birçok birçok Hollandalı ressamın ortaya çıktığı yeni bir dönem başladı. **Van Gelder ,H.E,Guide the Dutch Art, Government and publishing Office-The Hague 1961, Third revised edition p.s.158.**

17.YY Hollandasında eserleri sipariş eden tüccar sınıfının beğenisiyle, sanatçıların düşünceleri uyum içindeydi. Böyleki bir önceki çağa göre konular tümüyle değişti ve farklı özgünlükte bir resim sanatı gelişti. Hollandalı Ressamlar bu çağda kralların yüceltilmesi, kilisenin zaferi ve tanrıların hayatları gibi konular yerine görkemli ve süslemeli öğelerden arındırılmış yalın ve bilinen gerçeği resimlediler. Sanatsal Mozaik Dergisi, Sayı:14, Yıl:2, Ekim 1966, s.57

17.yüzyılda Hollanda resmi en parlak dönemini yaşar. Bağımsızlığını kazanan ve özgürlüğüne kavuşan bu küçük ülke Protestan düşüncesiyle yoğrularak yapıtlarındaki bütünlük ve çok yönlülük bakımından eşine rastlanmayacak bir resim sanatı geliştirmiştir. **Sanat Tarihi Ansiklopedisi,3,Görsel Yayınlar,1981,s.519**

17.yüzyıl Hollanda resminde dinsel konular daha az görülmektedir. Bunun nedeni de Protestanların kiliselerine resim görmeyi sevmediklerinden olmalıdır.Tabii bu durum 17.yy Hollanda sanatçılarının bazıları için söz konusu değildir.Bunların başında Harmensz Van Rijn Rembrandt gelir,Rembrandt'ın portreleri dışında en çok ilgisini çeken konuların dini konular olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu alanda Rembrandt'da değişiklik yapmıştır.Dinsel konular belli bir model izlemezler.Bunun yerine kendi türlerine yeni bir nefes ,şaşırtıcı bir canlılık getirirler. **Büyük Ressamlar,Hayatları Çağ ve Çağdaşları ,Unutulmaz Şahaserler, Kardeş Yayıncılık,İstanbul,1984,sy12.**

Neye benzer bir ressam? Saçlarını nasıl tarar? Nasıl tıraş olur? Nasıl güler? Gülerken yüzü mü ışıldar? Yoksa hep asık suratlı mıdır? Nasıl konuşur, nasıl susar? Nasıl öfkelenir? Yüzü mü gerilir? Evde otururken, sokağa çıkarken ne giyinir? Nasıl görüldüğünü önemser mi? Aynada kendini inceler mi? Yaşadığı yerde başkasının olmasına tahammül edebilir mi? Gece kaçta uyur? Sabah kaçta uyanır? Kahvaltı sofrasına nasıl oturur? Bacak bacak üstüne mi atar? Yoksa onları bitişirir mi? Ayakkabılarını nasıl giyer? Sokakta nasıl yürür? Elleri cebinde ılık çalarak mı yoksa kollarını iki yanda sallayarak mı? Kadınlara yahut erkeklere kur yapar mı? Düşünmeyenlerin arasına karışır mı? Karışırsa yanlarında fazla kalır mı? Nereye gider, kendini nerelerde iyi hisseder? Ne yaparak geçirir koca bir günü? Ama en önemlisi bir ressam bize ne göstermek ister? <http://sanatkaravani.com/gercegin-rahatsiz-ediciligi-rembrandt/> Rembrandt inançlı biri olarak Kutsal Kitab'ı çok kez okumuş olmalıdır.Olayların içine girebilmiş,bu olayları gerçekte görünebilecekleri gibi,kişileri ise gerçekte davranıp hareket edebilecekleri gibi gözönünde canlandırmaya çalışmıştır. **Gombrich,E.H.,Sanatın Öyküsü,Çev:Bedrettin Cömert,Remzi Kitabevi,1980,s.332**

Eserlerinde yapmacılıktan, güzellikten ve incelikten hoşlanmazdı. Bunlar onu sıkıyordu. Para kazanmak için soyluların ve burjuvaların tablolarını yapsa da, sıradan insanlar hep daha çok ilgisini çekti. Sıradan insanların günlük yaşantısını gerçekçi bir üslupla aktardı. Bu özelliği, çağının en iyi ressamları arasında yer almasını sağladı. Ressamın 1631'de yaptığı “Nicolaes Ruts'un Portresi”

(Resim 1.) Rembrandt Van Rijn,Merchant Nicolaes Ruts,1631(116x87cm) The Frick Collection,New York)

eseri, dünyadaki belki de ilk reklam çalışmalarından biridir. Rembrandt, dönemin zengin kürk tüccarı Ruts'un portresini, kendi sattığı kürklerden birinin içinde resmederek ürününün reklamını da yapmıştır.Tarihteki ilk reklam çalışması olarak kabul edilen bu portre, Rembrandt'ın sanat yaşamındaki en estetik, en yumuşak resimlerinden biriydi. Rembrandt gösteriş meraklısı zengin müşterilerini yalnızca istedikleri gibi resmetmekle kalmıyor, âdeta ruhlarını okuyor ve gördüğü şeyi tüm çıplaklığıyla yansıtıyordu.

(Resim 2.)Rembrandt Van Rijn,Portrait of Johannes Wtenbogaert(130x103cm)Rijks Museum

Bir papazı resmettiği “Johannes Wtenbogaert'in Portresi (1633) adlı eserinde yaşlı adamı; donuk gözleri, melankolik ve biraz şaşkın havasıyla hiç kimse tuvaline ondan daha iyi

aktaramazdı. Rembrandt'ın gerçekliğe sadakati bazı resimlerinde rahatsız edici boyutlara varıyordu. Acımasız bir psikolog gibiydi. İnsanların tüm korkularını, acılarını ve çaresizliklerini tuvaline fütursuzca yansıtıyordu. Bu, dönemin insanların alışageldiğinin dışında bir şeydi. Bir insan resmini güzel görünmek için yaptırırdı; böylesi çıplak gerçeklik çok rahatsız ediciydi. Ressamın istediği de buydu zaten; onları rahatsız etmek. Zaten gerçek sanatçının görevi de bu değil miydi.Gece Devriyesi'nin özelliği bununla bitmedi... Rembrandt, dönemi için oldukça sıradışı ve yenilikçi bir ressamdı. Eserlerinde hareket vardı. Tablolarındaki insan figürleri, tablonun içinden çıkacak ve karşısındaki ile konuşmaya başlayacak gibi duruyordu. İşte bu derinlik “Gece Devriyesi”nin resim tarihinin ilk üç boyutlu çalışması olarak kabul görmesini sağladı. <http://listelist.com/siyahin-mucidi-rembrandt/>

Resim 3:

Tabloda tek tek kişilerin hatta grupların hemen hemen tanınmayacak kadar belirgizsezleştiği buna karşı birkaç kavranabilen figürünse o o oranda büyük bir enerjiyle görüntüye hakim oldukları görülür.Resimde siyahlar yarı-değerler ve ışıkların kompozisyonu derinliklerin düzenlenmesinde önemli olmuştur.Wölfflin,H.,Sanat Tarihinin Temel Kavramları,Çev.Hayrullah Örs,Remzi Kitabevi,İkinci Baskı,1985,s.203 Burada askerlerin hayatını resmeden bir tür resim sahnesine baktığımız izlemine kapılmayız :Burada gösterilen pekala tek tek bireylerdir.,yoksa ‘türsel’askerler değil.Bununla birlikte şunuda eklemeliyiz:Rembrandt gündelik hayattan sahneleri tablolarında değilse de uyguladığı diğer iki plastik ifade formu olan gravür ve desende bol bol resmetmiştir Todorov,T.,Ya Sanat Ya Hayat,Sel Yayıncılık,I.Baskı,2016, sy.12.

287

Rembrandt Night Watch gurup resminde tüm figürleri tek bir konsantre eylemde birleştirerek bütünlük sağlamıştır.Bu eylem ışık-gölge gücüyle tiyatro bir biçimde canlandırılmıştır ve tablo tek bir portreler koleksiyonu gibi gösterilmiş,dağınık bir portre kompozisyonu biçiminde yansıtılmamıştır.Sadece portreleri değil ,ışık ve gölgeyle eylemi dramatize ederek yansıtmıştır.Durağan değil ,hareketli.Bunlar belli bir amaç için toplanmış kişilerdir ve dramatize edilmişlerdir. Dutch Art And Architecture,(1600 to 1800)Jacob Rosenberg,Seymour Slive,E.H Ter Kuile,Published by Penguin Books,1996,p.185

Rembrandt,geçmiş ve şimdiki,,kutsal ve dindışını birbirine yaklaştırarak, ulu ve ciddi ile amiyane ve kaba uslubun ayrılmasını talep eden klasik estetiğin ilkelerinden birini çiğner,Vaktiyle cömezlerine ‘isa ve Meryem’le aynı evde yaşadığımızı hayal edebiliriz’demiştir.Rembrandt’ın tabloları bu gelenekle uyumludur.Yalnız burada İsa Ve Meryem ile antikçağın aziz ve kahramanları

Rembrandt’ın çağdaşlarının yaşadığı evlerde yaşar ve onlara benzerler.Bu nedenle dışarıdan herhangi bir işaret olmadığında ,Rembrandt’ın bazı kişiliklerini tanımakda zorlanırız:Şu yaşlı

adam tefekküre dalmış Aziz Pavlus mudur,yoksa koltuğunda otuarn bir komşu mu?Bu genç kadın tobias'ı bekleyen Sarah mıdır,yoksa o dönemden bir saray kadını mı?Rembrandt'a göre bu tek ve aynı dünyadır. **Todorov,T.,Ya Sanat Ya Hayat,Sel Yayıncılık, I.Baskı,2016, s.24.25**

Rembrandt'ın gündelik hayatı desen ve gravürlerinde canlandırdığını saptamak yeterli değildir.Gerçekde bu türe çok daha esaslı bir katkıda bulunmuş,tarih resmi ile gündelik hayat resmi arasındaki sınırı sorgulamıştır.Bu iki türün birbirinden ayrılması ve bir hiyerarşi içine yerleştirilmesi,dönemin toplumunun yorumladığı biçimiyle kutsal ile dindışı arasındaki karşıtlığa dayanır.Bu sorgulama kuramsal olarak iki biçim alabilir.Pieter De Hoogh gibi bazı gündelik hayat ressamı birer insan olan kişilikleri yücelterek azizlere benzetirler,özellikle çocuklu annelerin durumu budur.Başkalarıysa insanı tanrılaştırılmayı değil,tanrısal olanı insanileştirmeyi ve daha genel olarak dinsel ,efsanevi ya da tarihsel kişilikleri çağdaş dünyada karşılaşılan varlıklar olarak temsil etmeyi seçecektir ki,bunun en iyi örneği Rembrandt'tır.Böylelikle ,Kuzeyli ressamlar arasında iyice yerleşmiş bir geleneği sürdürüp geliştiren Rembrandt,İsa'nın ,Meryem'in ya da azizlerin hayatını modern dünyaya yaklaştırır antik çağın kişiliklerini Flaman manzarasına ve iç mekanlarına yerleştirir. **Todorov,T.,Ya Sanat Ya Hayat,Sel Yayıncılık,I.Baskı,2016, sy.23**

Rembrandt kendine özgü ışık gölge ve de doku ya da fırça işçiliği kullanımıyla iç dünyayı yansıtmak için en uygun atmosferi yaratır ve onun sanatında kullandığı kostümler o dönemin geleneksel kıyafetlerini yansıtmak amacıyla değil ,modelin içinde bulunduğu ruh halini tamamlayacak bir hava yaratmak içindir.

Dutch Art And Architecture,(1600 to 1800)Jacob Rosenberg,Seymour Slive,E.H Ter Kuile,Published by Penguin Books,1996,p.180

288

(Resim 4.)Rembrandt Van Rijn, Philosopher in Meditation, Musée du Louvre, Paris,1632,29X33

Rembrandt'ın . Philosopher in Meditation adlı tablosunda Resimde ilk dikkati çeken sol köşede, camın önünde, masasının yanında oturmuş olan düşündürdür. Düşünce derinliğini bozacak hiçbir hareket yoktur resimde, renkler ve boşluklar resmi izleyeni filozofun dünyasına

çeker. Yukarı doğru spiral giden basamaklar bir dehlize girişi gösterir, fakat basamaklar sanki devam edecekmişcesinedir. Normalden diktir merdiven, bu da resme müthiş bir boyut katmıştır.

Filozofların asıl derdi kendileriyledir. Kendini çözen hayatı çözer. Bu nedenle ilk filozoflarımızdan biri olan Sokrates'ten bu yana 'Kendini Bil' bütün bir felsefe dünyasının birinci kuralı olagelmıştır. Resimde, filozof dile getirilemez olan bir dünyadadır. Kendi içinin en karanlık yerine küçük bir ışık sızmaya çalışmaktadır. Ressam da, öte yandan, bu dile gelemez düşünceleri çizgiye, şekle, renge, kısacası bir uzama getirme niyetindedir.

Sağ köşede ateşi besleyen biri vardır, belli belirsiz. Ateş, mevsime işaret eder. Avrupa'nın soğuk bir kış günü olsa da soluk sarı güneş pencereden içeri girmektedir. Filozofun giysileri de havanın durumuyla bütünlüklüdür. Diğer bir yandan, filozofun hatları belirsizdir. Burada ressam muhtemelen düşünürün cismani varlığını silik kılarak ruhani varlığını ön plana çıkarmak istemiştir. Filozof, giydiği cüppevari giysi ve ak sakalıyla Ortadoğulu bir derviş, bir neyzen havasındadır. Ressamın bunu amaçladığından şüpheliyim, sadece bendeki çağrışımı bu yönde oldu. Ortadoğuyu hiç bilmeyen birinde elbette böyle bir çağrışım söz konusu olamaz. Bu resim, Rembrandt'a (1606-1669) ışığın ve gölgelerin ressamı ünvanını hak ettiğini gösteren resimlerden biridir hiç şüphesiz. Son bir soru kafamda, ressam neden bu kadar küçük bir tablo yaptı, aynı konu çok daha büyük boyutlarda işlenebilirdi? Somut bir yanıtım yok, ancak şu söylenebilir, filozofun amacı az kelimeyle çok şey söyleyebilmekse (bu noktada şairlerle aynı amaçta dırlar) çizer de kendini küçük bir boyutla sınırlandırarak söyleyeceği / söyleyebileceği her şeyi oraya yüklemiştir.

<http://hariomyogamerkezi.tumblr.com/post/152545085976/rembrandt%C4%B1n-meditasyondaki-filozofu-%C3%BCzerine>

Mitolojik Konulu resimlerde yine,dini resimlerde olduğu gibi en muhteşem görünümlerini ,Rembrandt'ın tablolarında ya da gravürlerinde bulur.Rembrandt'ın çevresindekilerde mitolojik ya da tarihsel giysilere bürünmüşlerdir.Güzel kumaş ,mücevher ve bulduğu aksesuarlarla arkadaşlarını ve ailesini giydirip ve sonra onları çizmekteydi.Kız kardeşi Minerva olurken,erkek kardeşi Miğferi ve zırhıyla bir savaşçı görüntüsüne bürünmekteydi. **Büyük Ressamlar,Hayatları Çağ ve Çağdaşları ,Unutulmaz Şahaserler, Kardeş Yayıncılık,İstanbul, 1984,sy.78.**

(Resim 5.) Rembrandt Van Rijn, Carcass of Beef ,1657,oil on canvas,94x67,Louvre,Paris

Rembrandt Yüzülmüş Sığır resminde bir et külçesinin ya da diğer Hollanda ressamlarının naturmorte'larında gördüğümüz gibi bir tabak içine konulmuş meyve ya da istiridye kabuklarının çeşitli çiçeklerin ,tek başına bir tablonun konusu olabilmesi ve İsa'nın ,Meryem'in resimleri yanında yer alabilmesi ,aynı özenişle işlenebilmesi için,bu görüş yönünde bir adım daha ileri atılması gerekiyordu.Bu adım XVII.yüzyılda atılıyor.Artık bundan sonra gün ışığının dokunduğu her şey sanata girebilecekti.

Bu resimde konudan sonra göze çarpan özellik,ışığın oynadığı büyük rol oluyor.Resme bakar bakmaz et yığının şimdiye kadar gözlerimizin alışmadığı güçlü bir ışıkla karanlıktan sıyrılıp ortaya çıktığını görüyoruz.İlk bakışta etkisi altında,insan bu resimde sanatçının bu et parçasına mı yoksa onun görünmesini mümkün kılan aydınlığa mı daha çok önem verdiğini sorabilir. Rembrandt sayesinde bu et külçesi plastik bir senfoni halini almıştır.**Eyüboğlu,S,İpşiroğlu,M, Avrupa Resminde Gerçek Duygusu.Hayalperest Yayınevi,2013 Sy.101**

Resimde biçimleri birbirinden ve çevresinden ayıran sınırlar yumuşuyor,siliniyor,bazı özelliklerin büsbütün ortaya çıkmasına karşılık birçok şeyler yarı karanlıkta kalıyor.Yeni bir görüş tarzıyla,varlığın yapısından çok görünüşüne değer veren yeni bir merak ve ilgi ile karşılaşılıyor.Ressamın bütün dikkati bir an içinde beliren ve yine ortadan kaybolan bir görünüş üzerinde toplanıyor ve bu görünüşün belirtilebilmesi için ,biçimin plastik bütünlüğü gözden çıkarılıyor. **Eyüboğlu,S,İpşiroğlu.M,Avrupa Resminde Gerçek Duygusu.Hayalperest Yayınevi,2013 Sy.102.**

(Resim 6.)The Syndic of the Clothmakers Guild,1662,191x279cm)Rijks Museum Amsterdam

Rembrandt ın Kumaşçılar Loncası Resmiyle ulaştığı yüksek seviyeyi görebiliriz.Bir masa etrafında toplanmış bir grup insan. Konu 5 Efendiyle bir uşaktır.Ama efendilerden herbirinin değeri ötekilerden farksızdır.Burada Anotomi Dersi'ndeki biraz gergin dikkatten eser yoktur,bütün kişiler eşit rollerde ,kayıtsız bir tavırla sıralanırlar.Işılda suni olarak yoğunlaştırılmış değildir tersine ışık ve gölge bütün yüzeye serbestçe dağılmıştır.Burada daha eski sanata sanata bir dönüşle mi karşı karşıyayız ? Hiç de değil!Birlik burada tümün,bireylerin kendilerini kurtarması mümkün olmayan tam bir hareket bağintısında bulunmaktadır.Haklı olarak tüm konunun anahtarının sözcünün uzatmış olduğu elde bulunduğu söylenmiştir.Beş figürün dizilişi,tabii bir jestin zorunluluğuyla meydana gelmektedir.Hiçbir baş,başka türlü duramazdı,hiçbir kol başka bir duruş alamazdı. **Wölfflin,H.,Sanat Tarihinin Temel Kavramları.Çev:Hayrullah Örs,Remzi Kitapevi,İkinci Basım,1985,s.203**

Altı adamı bir grup içinde birleştirme zorluğuna rağmen sanatçı mükemmel bir sonuç bulmuştur.Bir anlık tansiyonu kolay ve doğal bir ritm yaratarak yansıtmıştır.Burada sanatçı sadece gereken manevi ve resimsel bağı kurmakla kalmamış grup portresinin anlamını yeni yüksek bir seviyeye,düzeğe yükselten yeni bir bağda yaratmıştır.Bu eser Hollanda grup portreceliğinin doruğu olmuştur. **Dutch Art And Architecture,(1600 to 1800)Jacob Rosenberg,Seymour Slive,E.H Ter Kuile,Published by Penguin Books,1996,p.185**

Yapmak ve olmak,varoluş ve öz nasıl karşıtısa ,gündelik hayat resmiyle portre de birbirine öyle karşıtıtır .Portre,öznesinin kimliğini anın olumsuzluklarının ötesindeki derinliğinde yakalamaya çalışır daima;tür resmiese durumların ve eylemlerin temsiline ayrıcalık tanır.Sınırı çizmek her zaman kolay olmasa da bu çizgi çoğu zaman açık seçik görülür :vurgu ya eyleyicidedir ya da eylemde.Ayrıca bu ikisinin arasında bir yerde ,o dönem Hollanda'da tronie-yani 'ifadeli baş'-adı verilen bir alt -türde vardır: Bu bir temsildir,ama gerçek kişilerin değil,kişiliklerin temsili ;artık ressamların kaygısı figürlerinin gerçekte var olan bireylere benzemesi değil,yalnızca ifadeli olmasıdır.

Dolayısıyla Rembrandt kendi dünyasını hangi imgelerle temsil ettiyse,bizimde sorularımıza yanıt ararken o imgelere dönmemiz gerekir.Ancak ilk engel burada karşımıza çıkar .Çağdaşlarının çoğundan farklı olarak o gündelik hayat tabloları yapmamıştır. **Todorov,T.,Ya Sanat Ya Hayat,Sel Yayıncılık,I.Baskı,2016, sy.10**

(Resim 7.)The Jewish Bride' 1666,121x166) ,(Rijks Museum Amsterdam)

Rembrandt'ın sevgi,aşkı gösteren resimleride diğerlerinden farklıdır The Jewish Bride, (Yahudi Geline) tablosundaki kadının Yahudi yada gelin olup olmadığı bilinmiyor.Onlar belli belirsiz bir

kapı girişi ve bahçenin önünde duruyorlar, **Gerard Van Der Hock, Rijksmuseum, Amsterdam, p.18.**

Belkide bu kişiler Rembrandt'ın Amsterdam'daki evinin yakınlarındaki Musevi mahallesinde oturan kişiler sanatçıya modellik etmiş olabilirler.Çiftin ellerinin durumunun bir nişanlılığı ,yoksa bir evlilik bağı yemini mi'...simgelediği önemli değildir.Bu resimde en çok göze çarpan özellik,Rembrandt'ın giysileri ele alış biçimidir. Erkeğin giysisinin kolu ve kadının giysisi ile kolunun kalın boya zenginliği olağanüstüdür.Arka planın koyu yeşil rengi ten renginin ve giysisinin zengin kırmızı tonlarının oluşturduğu renk uyumunu belirginleştirmektedir.

Büyük Ressamlar,Hayatları,Çağ ve Çağdaşları ,Unutulmaz Şahaserler,Kardeş Yayıncılık,İstanbul,1984,s.17.

Rembrand'ın en önemli özelliklerinden biri gravür çalışmalarıdır.Gravür iğnesini büyük bir ustalıkla kullanıyor,son derece seri çalışıyordu.Bir kaç yıl hep aynı teknikle uğraştıktan sonra ilk gravürlerini 1628 yılında bastırdı.Bu gravürlerinde portreler,kompozisyonlar ve özellikle İncil'den alınmış konular işledi.İlk'chiaroscuro'yani ışık gölge denemelerini gene bu gravürlerle yaptı.Sonradan'da çoğu zaman,büyük bir kompozisyon için boya paletini eline almadan önce aynı konunun gravürünü yapar,bu suretle işleyeceği resmin siyah beyaz değerlerini önceden görürdü,Rembrandt'ın gravürlerinde gösterdiği serbest resim tekniği başlı başına bir şahaserdir, **Altuna,A., Ünlü Ressamlar Hayatları ve Eserleri ,Hayalperest Yayınevi,1.Baskı,Ocak 2013,sy 101-sy.102**

Sanatçının Leyden'de bulunduğu yıllar yaptığı ilk gravürleri arasında annesinin portreleriyarında ,sakat dilenciler,kendi portreleri ve dini konularda manzara resimleri önemlidir.

İsa'nı Hastaları İyileştirmesi,Faust Çalışma Odasında,Hazreti İbrahim'in Kurbanı,Meryemin Ölümü,Mısırdan'Göç bunlara örnek verilebilir **Altuna,A., Ünlü Ressamlar Hayatları ve Eserleri ,Hayalperest Yayınevi,1.Baskı,Ocak 2013,sy.103**

Gölgenin ressamı olan Rembrandt'ın resimlerinden bahsederken Jung'un "gölge" kavramını unutmamak gerekiyor. Jung'a göre gölge; kişinin bilinç dışının bir parçası olup kişinin sahip olduğunu kabul edemeyeceği kişilik zaaflarını ve diğer kötücül yönleri içerir. Doğamızın karanlık yönüdür. Ne kadar az farkındaysak o kadar koyu ve yoğun olur. Rembrandt gölgeyi ve ışığı o kadar güzel gösterir ki; adeta kendimizdeki gölge ile yüzleşmemizi ister. Yine Jung'un söylediği gibi "Gölgemizi görmekle ışığımızı da görmüş oluruz."

Rembrandt'ın hayatına baktığımızda aslına her zaman bir karşı çıkış olduğunu görürüz. Bunların başında ressam olma isteğiyle babaya karşı çıkış, evlenmeyerek kiliseye karşı çıkış, konularını ve çizimlerini beğenmeyen hamilere karşı çıkış ve Hollanda sanat piyasasına ve sanat eleştirmenlerine karşı çıkışı sayabiliriz. Yaşama karşı kendi bildiği yoldan gitmiş bu adam, bu duruşunun bedellerini de fazlasıyla ödemiştir. Erikson, psikososyal gelişim kuramında yaşlılığı; 8. basamak yani "ego bütünlüğüne karşı umutsuzluk" olarak tanımlar. Bu dönemde kişi, bütünlük (hayat dolu dolu ve üretken bir şekilde yaşanmıştır, yaşanan hayattan tatmin olunmuştur) ya da umutsuzluk (hayatın anlamı yoktur ve boş geçmiştir hissi vardır) arasında bir çatışma yaşar. Bütünlüğü yaşayan kişi bilgedir. Hayattaki yeri ve rolünü kabul etmiştir. Kişi artık geri dönemeyecek ya da geçmişi değiştiremeyecek bir aşamadır. <http://www.dusunbil.com/golgede-isikta-degirmencinin-oglu-rembrandt/>

Kariyerinin özellikle başında ama daha sonrasında da sık rastladığımız bir başka tema, serseriler, dilenciler ve evsizlerdir. Bu resimlerde kişilerin resimsi görünümünden çok insanlığını öne çıkarır; hatta 1630'da yaptığı bir dilenci gravürüne kendi yüzünü verir.

Bir başka resim dizisinde sanatsal ve entelektüel etkinliklere kendini vermiş erkekler ve kadınlar görülür: Abartılı giysiler içindeki tiyatro oyuncuları: tuvalin karşısına geçmiş düşünen ya da desenin üzerine eğilmiş, atölyesindeki ressam, kitap okumaya dalmış kadınlar ve müzisyenlerde sık rastlanır. **Todorov, T., Ya Sanat Ya Hayat, Sel Yayıncılık, I. Baskı, 2016, sy.15**

Rembrandt'ın gravür çalışmaları u Gravür ve desenler o dönem Hollandası'nın resimlerinden kökten farklı olmamakla birlikte, onları Rembrandtın eserinin geri kalanıyla bağlantırlıdıgda bir dizi özelliğe sahiptirler. Gündelik etkinlikleri içindeki insanları erkekli kadınlı betimleme biçimiyle ressam yüzlerin ya da bedenlerin bireysel özelliklerini değil, bir durumun karakteristikliğini yakalamaya çalışır: Dilenciler bir kapıya pevale böyle yaklaşır, müzisyenler gerçekten böyledir. çocuklar yürümeyi gerçekten böyle öğrenir. Rembrandt çok sayıda teknik kullansa da, belli bir yaştan itibaren tek amaca hizmet etmelerini sağlayacak kadar hepsine hakim olmuştur. Her eylemi, her durumu içeriden anlamak ve en iyi plastik ifadeyi bulmak. İster kötülöklere parmak basmak için olsun, ister erdemleri yüceltmek için, bu tür temsillerde hep karşımıza çıkan ahlak dersi burada yoktur. Ressam yargılamaz; her jestin, her edimin içine kendini yansıtarak, göstermekle yetinir: Kendini çoklu, çok –biçimli ve tümel kılar.

Todorov, T., Ya Sanat Ya Hayat, Sel Yayıncılık, I. Baskı, 2016, Sy.21

Aslında Rembrandt esasen yine bir tarih ve portre ressamıdır. Ama pek çok portresinin kişileri eylem içinde gösterdiğini ve bu nedenle sahne türüne yakın olduğunu da hatırlatmak gerek.

Örneğin Titus Çalışma masasında ya da Titus okurken bunlara örnek gösterilebilir. Etkinlik öznenin kendisi kadar önemlidir.

Todorov, T., Ya Sanat Ya Hayat, Sel Yayıncılık, I. Baskı, 2016, Sy.11

Rembrandt'ın resminin özü portredir. Dostlarını, müşterilerini ve iki karısını veya kendisini resmetmiştir. Fakat onun portreleri basit fizik benzerlikleri aşır geçer.

Berger, j. Görme Biçimleri, Çev. Yurdanur Salman, Metis Yayınları, Ağustos 1995, İstanbul. s.111

Rembrandt'ın bir kutsal ziyaret gibi tekrar kaydettiği gençlik ve yaşlılık resimlerini yansıttı. Kendini tanımasının temeli üzerine oturtulmuş bir sanat anlayışı vardı.

Mannering, D., The Life And Works of Rembrandt, Parragon Book Service, 1994, p.15

Onun kendini yansıtan her portresi olgun bir iç dolgunluğuna ve yetkinliğine sahiptir. Ayrıca bu portreler, bizi onun ruhsal durumuna yakınlaştırır. Kendine özgü çizgisiyle o, kendine ait bir çok özelliği samimi bir dille bütün ayrıntılarına değin anlatır. Ancak yaptığı tüm bu anlatıma rağmen, o bir hikayeci değildir. Resimde kendi bulduğu plastik değerlerle konuşur. Daha açık dille, resim diliyle anlatır.

Turani, A., Dünya Sanat Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara, 1983, s.414

Dünyada kendi portresini en fazla resimlemiş sanatçıların başında gelir Rembrandt. Hoogstaraten' in belirttiği gibi, tıpkı bir tiyatro oyuncusu gibi kendini bir başkasının

yerine kayarak canlandırma eğilimindedir. Rembrandt'ın çizgilerinin her yerde mevcut olması ressamın kendi ben'ine saplanmış olmasından çok, bu ben'in tümel insanlık içinde çözülmüş olduğu anlamına gelir: O herkes olmuştur, dolayısıyla artık kimse değildir. **Todorov, T., Ya Sanat Ya Hayat, Sel Yayıncılık, I. Baskı, 2016, Sy. 41**

Rembrandt'ın Otoportrelerinde ortaya çıkan değişken kişilikleri ve hayatının ham verilerini yan yana koyarsak kişisel hayatındaki birçok döneme ait izlenimlerimiz pekişir. Yaratıcı bir taşkınlık karlı işler ve dünyevi başarılar dönemi olan ilk etapta Rembrandt kendini canlı, zarif ve açık fikirli biri olarak gösterip; acaip kılıklara bürünmeyi ve kendini Kutsal Kitap'taki çeşitli kişiliklerle canlandırmayı sever. **Todorov, T., Ya Sanat Ya Hayat, Sel Yayıncılık, I. Baskı, 2016, Sy: 44-46**

Resim 8.) Selfportrait, 1669 (86x70) The National Gallery, London

Rembrandt'ın son yaptığı iki oto portre bu açıdan önemlidir. Birinde umutsuzluğu, "bu hayatın anlamı yok" ifadesini görürüz, diğesinde ise ölüme gülen, hayatı dolu dolu yaşamız ve hayatın anlamına inanan bir ifade görürüz. Rembrandt ölürken bile yine bize karşıtlıkları miras bırakmak istemiş gibidir. Birbirine karşıt bu iki resimdeki kahverengilerin fazlalığı, analitik olarak da ölümü sembolize etmektedir. Gülümseyerek baktığı resim, birçok sanat eleştirmenince bu hayata ve bize bize gülerek veda ettiği şekline yorumlanmıştır. <http://www.dusunbil.com/golgede-isikta-degirmencinin-oglu-rembrandt/>

293

(Resim 9.) Self Portrait. 1668, (82x65) Cologne, Wallraf Richartz Museum)

Rembrandt ın sanatının en değerli yanı, içinde taşıdığı gerçek inançtır. Rembrandt için insanoğlunun temel özelliği fani oluşudur. İnsanoğlu zamana ve mekana bağımlıdır, bunlardan kendisine değin imgeler yaratır ve yine zamana ve mekana döner. **Hadjinicolaou, N., Sanat Tarihi ve Sınıf Mücadelesi, Çev: M. Halim Spator, Sistem Yayıncılık, s. 217**

Daha 17. yüzyıldan itibaren Rembrandt'ın yorumcuları onun tablolarında güzelce yan yana konulmuş formların ve renklerin ötesinde, insanlık haliyle ilgili bir mesaj, dünya üzerinde bir düşünüş görmek istediler. Eserlerindeki kahramanlar ve azizler sokakta karşılaşılabileceğimiz insanlardan farklı değildir. Berikilerde ötekiler kadar dikkate layiktir. Rembrandt tüm durum ve tavırların gerçeğini kavramak ve canlandırmak istemiş, kendini hem dilenci hem hükümdar rolünde tasvir etmiş, eserlerini dolduran tüm insanlara kendini yansıtmış, onların mahremiyetine hiç durmaksızın nüfuz etmiştir. Hem baştan çıkarıcı hem de kırılabilir kişiliklerine tam da zaaflarıyla insani bir nitelik vererek görünüşün ötesine geçmeyi bilmiştir. İşte, Rembrandt'ın resminin bize aktardığı, asıl değilsede büyük mesajlardan biri, bu insanlık ve evrensellik dersidir. Bizler kendimizi onun tablolarında tanıyabiliyor, kendi duygularımızı ve

sorgulamalarımızı orada bulabiliyorsak,bu nitelikler sayesinde Ancak sanat eserlerinde karşımıza çıkan tek düşünce bu değildir.İmgelerle yaratıcılar arasındaki ilişkiyi gözlemlemek bizi başka bir yöne daha götürür.Rembrandt'ın uyguladığı evrensel özdeşleştirmenin bir bedeli var gibi görünüyor:Bireyler türsel bilginin sunağında kurban edilir.

Başka birinin portresini yapmaya çalıştığımızda ona büyük bir dikkatle bakarsınız,yüzde ne olduğunu bulmaya,yüzün başından geçenlerin izini sürmeye çalışırsınız.Sonuç(bazen)bir tür suret olabilir ama genelde ölü bir surettir,çünkü poz verenin varlığı ve gözlemin dar odağı,sizin tepkilerinizi bastırır.Pozu veren gider.Ancak belki o zaman tekrar başlarsınız,bu defa karşınızdaki yüze değil,artık içinizde olan hatırladığınız yüze bakarak.Gözlerinizi artık kısamaz,kapatırsınız.Pozu verene dair aklınızda kalan şeyin portresini yapmaya başlarsınız.Bu sefer yaptığınız şeyin canlı olma ihtimali vardır.

Rembrandt da kendisiyle aynı şeyi yapmış olabilir mi?Bence sadece her tablonun başlangıcında kullanıyordu aynayı.Sonra üzerine bir kumaş örtüyor ve bütün bir ömrün geride bıraktığı kendi imgesiyle,yaptığı resim örtüşene kadar tuvalin üzerinden tekrar tekrar geçiyordu..Bu imge genelleştirilmiş değildi,çok özgüldü.Ne zaman bir portre yapsa üzerine giyeceği şeyi dikkatle seçerdi.Her seferinde yüzünün duruşunun,görünüşünün nasıl değiştiğini ziyadesiyle farkedirdi.Gözlerini kaçırmadan incelerdi hasarı.An gelir aynanın üzerini örter,bakışını bakışına uydurmak zorunda kalmazdı ve içinde kalan neyse ona bakarak resmi yapmaya devam ederdi.Çifte açmazdan kurtulunca,ileride başkalarının ,kendisine izin vermediği bir şefkatle ona bakacağına dair belli belirsiz bir umut,bir sezgiyle devam ederdi işine. **Berger,J.,Sanatla Direniş,Metis Yayınları,İlk Basım:2017,sy:92.93**

Rembrandt da kendini herkesde tanır,ama bu onu herkesden ayrı bir yere koyar.O her bir kişiyi resmederken,duruşları ve hareketleri yakalarken ,sevgiden çok merakla harekete geçmiş,sempatiden çok empatiyle çalışır gibidir.Rembrandt 'ı ilgilendiren şeyin çevresindeki insanlardan çok ,onlara ait üretebileceği imgeler olduğunu gözlemliyoruz.o gözlemlediği dünyanın dışında olmayı sanki sanatsal yaratımın zorunlu koşulu olarak kabul etmiş gibidir.Ressamın imgelerinde var olan insani niteliklerden hareketle bizzat kendisine ait birtakım faziletleri çıkarsamaktan,temsili yapılmış olanda yaşanmış olanın doğrudan izdüşümünü bulma saflığından sakınmalıyız .Daha da ileri gidersek ,Rembrandt'ın hem hayat hikayesinin ayrıntıları hemde kendine özgü yaratım süreci,onun bu faziletleri umursamadığını ,ama resmini mükemmelleştirmek gibi tek bir amacın peşinden gitmek söz konusu olduğunda yakınlarında yararlanmaktan çekinmediğini düşündürür.Etrafındaki kişiler,bir türlü doymak bilmeyen sanatçıyı beslemek gibi ikincil bir role indirgenmiştir. Rembrandt da hayat ırmağının birbiriyle ilişkisiz iki yatağa bölündüğü sanatçılar ailesindedir.Ressam Çarmığa gerilmiş İsa'dan yürümeyi öğrenen küçük çocuğa kadar herkesin insanlığına duyarlıdır;çevresindeki varlıklarsa yaratımın ve yaratıcının hizmetindedir. **Todorov,T.,Ya Sanat Ya Hayat,Sel Yayıncılık,I.Baskı,2016, sy.69-70-74**

Derin Ruh huzurunu sağlamak için bireyi susturmak gerekir ;Tanrı'nın kelamı ancak böyle bir ruh huzuru içinde işitilebilir.Rembrandt 'ın yapıtında salt birey susmaz ,mekan da öznel bir aydınlatmanın bütün görkemine rağmen bu susuşun vazgeçilmez bir parçasına dönüşür.Odanın betimlenmesinde bağlamında Rembrandt'ın yapıtları eşsizdir.Rembrandt'karanlık tünelleriyle bize bireyin içedönük yapısını ve derin susuşunu gösterir. **Tükel,U., Resmin Dili,Homer Kitabevi,1.Basım,2005, s.114**

Kaynakça:

1. Altuna, A., Ünlü Ressamlar Hayatları ve Eserleri ,Hayalperest Yayınevi, 1. Baskı, Ocak 2013, sy 101-sy.102-103
2. Berger, J., Sanatla Direniş, Metis Yayınları, İlk Basım: 2017, sy: 92.93
3. Berger, j. Görme Biçimleri, Çev. Yurdanur Salman, Metis Yayınları, Ağustos 1995, İstanbul. s. 111
4. Büyük Ressamlar, Hayatları Çağ ve Çağdaşları , Unutulmaz Şahaserler, Kardeş Yayıncılık, İstanbul, 1984, sy 12, 78,
5. Dutch Art And Architecture, (1600 to 1800) Jacob Rosenberg, Seymour Slive, E.H Ter Kuile, Published by Penguin Books, 1996, p. 180, 185
6. Eyüboğlu, S., İpşiroğlu, M., Avrupa Resminde Gerçek Duygusu. Hayalperest Yayınevi, 2013 Sy. 101, 102
7. Gombrich, E.H., Sanatın Öyküsü, Çev. Bedrettin Cömert, Remzi Kitabevi, 1980, s. 332
8. Gerard Van Der Hock, Rijksmuseum, Amsterdam, p. 18.
9. <http://sanatkaravani.com/gercegin-rahatsiz-ediciligi-rembrandt/>
10. <http://listelist.com/siyahin-mucidi-rembrandt/>
11. <http://hariomyogamerkezi.tumblr.com/post/152545085976/rembrandt%C4%B1n-meditasyondaki-filozofu-%C3%BCzerine>
12. <http://www.dusunbil.com/golgede-isikta-degirmencinin-oglu-rembrandt/>
13. Hadjinicolaou, N., Sanat Tarihi ve Sınıf Mücadelesi, Çev. M. Halim Spator, Sistem Yayıncılık, s. 217
14. Sanat Tarihi Ansiklopedisi, 3, Görsel Yayınlar, 1981, s. 519
15. Todorov, T., Ya Sanat Ya Hayat, Sel Yayıncılık, 1. Baskı, 2016, s 11-46
16. Mannering, D., The Life And Works of Rembrandt, Parragon Book Service, 1994, p. 15
17. Turani, A., Dünya Sanat Tarihi , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Üçüncü Baskı, Ankara, 1983, s. 414
18. Tükel, U., Resmin Dili, Homer Kitabevi, 1. Basım, 2005, s. 114
19. Van Gelder , H.E., Guide the Dutch Art, Government and publishing Office-The Hague 1961, Third revised editionip. s. 158.
20. Wölfflin, H., Sanat Tarihinin Temel Kavramları, Çev. Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İkinci Baskı, 1985, s. 203

KONSERVATUVARDA KANUN EĞİTİMİNDE ÇOKLU ÖĞRENME ORTAMLARININ KULLANIMININ KANUN İCRASINA ETKİLERİ

Yard. Doç. Dr. Volkan GİDİŞ

Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Müzik Bölümü

Öz

Bu çalışmada kanun eğitiminde video, ses kaydı gibi çoklu öğrenme ortamlarından yararlanılarak konservatuvar öğrencilerinin farklı ve/veya yenilikçi icraları takip etmek suretiyle bu icraların öğrenciler üzerindeki katkısının araştırılması amaçlanmıştır. Günümüzde teknolojinin gelişmesiyle birlikte video ve ses kayıtları aracılığıyla çoklu öğrenme ortamlarından kolaylıkla yararlanılabilmektedir. Gelişen teknoloji ürünlerinden eğitim ortamlarında yararlanmak suretiyle eğitim ve öğretimin kalitesini arttırmak ve böylece öğrencilerin eğitimine katkı sağlamak mümkündür. Buradan yola çıkarak, çoklu öğrenme ortamı kullanılmasının kanun icrasında öğrencilere farklı bir bakış açısı kazandırabileceği düşünülebilir. Öğrencilerin yenilikçi icrayı görmesi ve uygulaması, ders sürecine etkin katılımını ve öğrenme sürecindeki istekliliğinin artmasını sağlayabilir. Bu çalışmada bir gruptan oluşturulmuş çalışma grubuna (n=2) ön test-son test deneysel yöntemi uygulanmış ve veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen kanun icrasını ölçme gözlemlene formundan yararlanılmıştır. Kanun icrasının yenilikçi bir yaklaşımla öğretilmesine çoklu öğrenme ortamının katkı sağladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kanun icrası, kanun eğitimi, çoklu öğrenme ortamları

297

1- Giriş

Günümüzde her alanda teknolojinin gelişmesiyle birlikte çoklu öğrenme ortamları kolayca oluşturulabilmektedir. Çoklu öğrenme ortamları birden çok uyarının eğitim ortamlarında işe koşulmasıdır. Videolar ve ses kayıtları artık akıllı telefonlarla her an ulaşılabilecek yakınlıktadır. Gelişen teknoloji ürünlerinden, eğitim ortamlarından yararlanmak eğitim ve öğretimin kalitesini arttırarak öğrencilere katkıda bulunabilir. Dolayısıyla bu araçların kullanılması kanun icrasında öğrencilere farklı bakış açıları kazandırabilir, öğrencilerin yenilikçi icrayı görmesine ve uygulamasına yardım edebilir. Ayrıca öğrencilerin ders sürecine etkin katılımını ve öğrenme sürecindeki istekliliğinin artmasına da katkı sağlayabilir.

Yapılan araştırmalara göre insanlar söylediklerinin ve yaptıklarının %90'ını, yalnızca söylediklerinin %70'ini, gördüklerinin ve duyduklarının %50'sini, yalnızca gördüklerinin %30'unu, duyduklarının %20'sini ve okuduklarının %10'unu anımsamaktadır. (CISCO, 2008: 3). Bir öğretme etkinliği ne kadar çok duyuya seslenirse o kadar etkili ve kalıcı iz bırakmaktadır. Demirel ve Şahinel (2006: 56-61)'e göre çok uyarınlı eğitim ortamları kazanımlara daha kısa sürede ulaşmayı ve öğrenmenin kalıcı izli olmasını sağlaması açısından önemlidir. Bu nedenle eğitim ortamlarının çok uyarınlı bir anlayışla tasarlanması gerekmektedir.

Çok uyaranlı eğitim ortamları, program geliştirme ve bilişim teknolojileri alanlarının katkılarıyla oluşturulmaktadır. Bilişim teknolojilerinde çok uyaranlı eğitim ortamları çoklu ortamlar olarak adlandırılmaktadır. Çoklu ortamlar; sözcük, ses ve görsellerle birlikte öğrenmek olarak tanımlanmaktadır (Brünken, Steinbacher, Plass ve Leutner, 2002: 109; Frey ve Sutton, 2010: 491; Huang, 2005: 224; Mayer ve Moreno, 2003: 43; Mayer ve Moreno, 2002: 108; Reed, 2006: 87; Tarawneh, Tarawneh ve Alzboun, 2011: 107).

Mayer (2005: 31-48), çoklu öğrenme ortamlarını bilişsel temellere dayandırmaktadır. Çoklu ortamlarda kullanılacak uyarıların niteliği, sayısı ve nerede kullanılacağı önemlidir. Çoklu öğrenme ortamları bireylerin eğitim süreçlerine etkin katılımını gerektirmekte olup öğrenci merkezlidir. Görüldüğü gibi çok uyaranlı eğitim ortamlarının oluşturulması rastlantısal bir süreç değildir. Uyarılar rastlantısal bir biçim ve sırada verilmez. Çok uyaranlı eğitim ortamları oluşturulurken bilgisayar teknolojileri ve program geliştirme alanlarının yeniliklerinden ve ilkelerinden yararlanması gerekmektedir.

Sanat, toplumsallaşma özlemini gidermede önemli bir araçtır. Kişi sanat yoluyla kendini anlatır, bulur ve aşar, tam insan olma yolunda ilerler. Sanat yoluyla toplumsal kültürün bir parçası olur, toplumsallaşır. Bu gerekliliğin nedenini Fischer (2010: 10), şöyle açıklamaktadır:

“Milyonlarca kişi kitap okuyor, müzik dinliyor, tiyatroya ve sinemaya gidiyor, neden? Oyalanmak, dinlenmek, eğlenmek istiyorlar demek, soruyu pekiştirmekten öteye gitmez. Böyle gerçek dışı olaylara neden gerçekmiş gibi tepki gösterelim? Ne tuhaf bir eğlence anlayışdır bu? Eğer yetersiz bir yaşayıştan daha zengin bir yaşayışa, tehlikelerden uzak yaşantılara kaçmak istiyoruz dersek, o zaman farklı bir soru karşımıza çıkar: Yaşayışımız niçin yeterli değil? Neden gerçekleşmemiş yaşamlarımızı başka görüntülerle, başka biçimlerle gerçekleştirmek istiyor, karanlık bir salonun aydınlatılmış sahnesinde yalnızca oyun olduğunu bildiğimiz bir şeye soluğumuz kesilircesine kapılıyor?”

298

Belli ki kendini aşmak istiyor insan. Tüm insan olmak istiyor. Aynı bir birey olmakla yetinmiyor; bireysel yaşamın yalnızlığından ve kopmuşluğundan kurtulmaya ve bir doluluğa yani daha doğru, daha anlamlı bir dünyaya geçmek için çabalıyor. Kişiliğin geçici, rastgele sınırları, yaşayışının kapanıklığı içinde kendini tüketmek zorunluluğuna başkaldırıyor. İstiyor ki, benliğinde ötede kendi için vazgeçilmez bir şeyin parçası olsun. Çevresindeki dünyayı soğurmayı, kendisinin kılmayı; meraklı, çevreye aç benliğini bilimin, tekniğin en uzak burçlarına, atomun en gizli derinliklerine değin yöneltmeyi, sınırlı benliğini sanatta toplu yaşayışla birleştirmeyi, bireyselliğini toplumsallaştırmayı özlüyor.” (Fischer, 2010: 10). Dolayısıyla kanun eğitim ve öğretiminde de bilimin geldiği en son seviyeyi kullanarak tekniğin en uzak burçlarına ulaşmak akılcı bir yaklaşım olacaktır.

Geleneksel Türk müziği enstrümanlardan biri olan kanunun köklü bir geçmişi vardır. Kanun çalgısını aslen bir Türk olan ve zamanının büyük filozofu, müzik bilgini olarak tanınan Farabi'nin (870-950) icad ettiği ileri sürülmektedir. Farabi'nin icad ettiği Kanun sazının başlangıçta bugünkü şekilde olmadığı, zamanla bu şekle geldiği yine kaynakların incelenmesinden anlaşılmaktadır (Gidiş, 2015: 11; Mutlu, 1985: 9-13).

Kanun icrası da her enstrümanda olduğu gibi ritim, nota, usul, makam gibi temel bilgilerin edinilmesini gerektirir. Bu bilgiler öğrencilere geleneksel yöntemlerle aktarılabilir gibi farklı yöntemler denenerek de aktarılabilir.

“Fiziksel yapısı itibariyle çoksesli icraya müsait olan “Kanun” sazı günümüze gelene kadar birçok değişimden geçerek şu anki konumuna ulaşmıştır. Müzik türü ne olursa olsun söz konusu müziğe ait enstrümanların kendine özel icra tekniklerinin olması kaçınılmaz bir gerçektir.” (Teoman, 2002: 1).

Farklı icra tekniklerinin geliştirilmesi için kanun öğretiminde çoklu öğrenme ortamlarından yararlanılabilir. “Ses kayıt teknolojisinin dünyada izlediği gelişme yalnızca müzik kavramının büyük çoğunluk için algısını tümüyle etkilemekle kalmamış, yepyeni bir müzik boyutunun doğmasına yol açmıştır: Kaydedilmiş müzik. Ses mühendisliğinin, hem yeni bir meslek kolu, hem de müzik sanatının uzantılı bir şekli olarak kabul görmesinden beri çevresinde oluşan yazılı kaynakların sayısı hızla artmaktadır. Özellikle klasik Batı müziği ve popüler müzikle ilgilenen kayıt dünyası, oldukça düzenli işleyen bir bilgi aktarım ağı içinde çalışmaktadır.” (Karadoğan, 2010: 19). Müzik dünyasındaki bu gelişmeler müziğin öğretiminde de farklı yöntemlerin kullanılmasını gerekli kılmıştır.

2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı kanun eğitiminde video, ses kaydı gibi çoklu öğrenme ortamlarından yararlanılarak konservatuvar öğrencilerinin farklı ve/veya yenilikçi icraları takip etmek suretiyle bu icraların öğrenciler üzerindeki katkısının araştırılmasıdır.

3. Yöntem

Bu araştırma Düzce Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Türk Müziği Bölümü 2. Sınıf kanun dersi öğrencileri üzerinde 4 hafta süreyle uygulanmıştır. Deney grubu olarak 2 erkek öğrenci seçilmiştir. Bu çalışmada bir gruplu ön test-son test deneysel deseni kullanılmıştır.

Yarı deneysel yöntem kişilerin deney ve kontrol gruplarına gönderilmesinde rastgele dağılımın kullanılmadığı bir deney yaklaşımını içeren tasarımıdır. Bilimsel değer bakımından gerçek deneysel yöntemden hemen sonra gelir. Bu uygulama eşitlenmemiş gruplara ön test ve son test uygulaması şeklinde yapılabilir (Karasar, 2005).

3.1. Veri Toplama Araçları

Hâlihazırda ön test ve son test olarak geliştirilmiş bir test bulunmadığından, bu amaca yönelik olarak araştırmacı tarafından kanun icrasını ölçmek amacıyla geliştirilmiş olduğu gözlem formu kullanılmıştır.

Araştırmacı Volkan Gidiş tarafından geliştirilen gözlem formu aşağıdaki gibidir:

Değerlendirilecek Kriterler	Puan
Notayı doğru seslendirme	20 puan
Usulü doğru kullanma	20 puan

İcra edilen eserin makamının seslerini doğru duyurma	20 puan
İcra ettiği esere yenilikçi bir yaklaşım katma	20 puan
İcrada 10 parmağını kullanabilme	20 puan
TOPLAM	100 PUAN

Gözlem formu geliştirildikten sonra uzman görüşü alınarak son biçimine ulaştırılmıştır.¹ Deneysel süreçte tek gruplu ön test son test deneysel deseni uygulanmıştır. Sürece iki erkek öğrenci dahil edilmiştir. Öğrenciler deneysel bir sürecin parçası oldukları konusunda bilgilendirilmeyerek güvenilirlik sağlanmıştır. Deney 1-31 Mart tarihleri arasında dört hafta süreyle uygulanmıştır.

Bu süreçte öğrencilere yenilikçi icra örnekleri taşıyan Göksel Baktagir, Halil Karaduman, Ahmet Meter gibi kanun sanatçılarından icralarından örnekler, fasıl CD'leri ve enstrümantal albümlerden peşrevler, saz semaileri ve taksimler dinletilmiştir.

4. Bulgular ve Tartışma

Deneysel süreç sonunda aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

Öğrenciler	Ön Test Puanı	Son Test Puanı
1	60	90
2	60	100

Tablo 1. Tek Gruplu Ön Test Son Test Deneysel Deseninden Elde Edilen Sonuçlar

Öğrencilere uygulanan deneysel süreç sonucunda öğrencilerin icralarının olumlu yönde geliştiği görülmüştür. Ön testlerde her iki öğrencinin de icra ettiği eserlere yenilikçi bir yaklaşım katmadıkları ve icrada on parmağı kullanmadıkları; ancak öğrencilerin notayı ve usulü doğru seslendirdikleri ve icra ettikleri makamın seslerini doğru duyurdukları saptanmıştır. Deneysel süreçte öğrencilere izletilen videolardan sonra öğrencilerin eserlere yenilikçi bir yaklaşım kattıkları ve icrada diğer parmaklarını kullanmaya başladıkları tespit edilmiştir. Öğrencilerin izledikleri videolara öykündükleri ve müzisyenlerden gözlemledikleri yenilikleri harmanlayarak farklı sentez oluşturma konusunda çabaladıkları gözlemlenmiştir.

5. Sonuç

Bulgulardan yola çıkarak kanun öğretiminde yeni yöntemler geliştirmenin öğrenme sürecinde etkili olabileceği kanaatine varılmıştır. Çoklu öğrenme ortamlarını kanun öğretiminde kullanmanın öğrencilerin notayı doğru seslendirme, usulü doğru kullanma, icra edilen eser

¹ Gözlem formu için uzman görüşü Prof. Dr. Hanefi Özbek'ten alınmıştır.

makamının seslerini doğru duyurma konusundaki becerilerin gelişimine katkı sağladığı; bu sayılanların geleneksel öğretim yöntemleri ile de aynı şekilde öğretilebileceği görülmüştür. Ancak icraya yenilikçi bir yaklaşım katma ve icrada 10 parmağı kullanabilme becerilerinin, çoklu öğrenme ortamlarının kullanılması durumunda olumlu yönde ilerlediği görülmüştür. Bu verilerden yola çıkarak kanun öğretiminde çoklu öğrenme ortamları kullanılmasının yenilikçi icralara katkı sağlayabileceği kanaatine varılmıştır.

Kaynaklar

Brünken, R., Steinbacher, S., Plass, J. L. and Leutner, D. (2002). Assessment Of Cognitive Load In Multimedia Learning Using Dual-Task Methodology. *Experimental Psychology*, 49 (2), 109-119.

Demirel, Ö., Şahinel M. (2006). *Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri İçin Türkçe Öğretimi*. (7. Basım). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Frey, B. A., Sutton, J. M. (2010). A Model For Developing Multimedia Learning Projects. *MERLOT Journal of Online Learning and Teaching*, 6 (2), 491-507.

Fischer, E. (2010). *Sanatın Gerekliliği* (Cevat Çapan, Çev.). (11. Baskı). İstanbul: Payel Yayınevi.

Gidiş, V. (2015). *Kanun Metodu*. İstanbul: Koyu Kitap.

Huang, C. (2005). Designing High-Quality Interactive Multimedia Learning Modules. *Computerized Medical Imaging and Graphics*, 29 (2-3), 223-233. <https://cset.stanford.edu.tr> adresinden 14.08.2014 tarihinde edinilmiştir.

Karadoğan, C. (2010). Türk Makam Müziği İle İlgili Kayıt Yapım Yöntemlerinin İstatistik Yoluyla Değerlendirilmesi: Örnek Olarak Kanun İncelemesi. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Müziği Anabilim Dalı. Doktora Tezi.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Mayer, E. R., Moreno, R. (2002). Aids To Computer-Based Multimedia Learning. *Learning and Instruction*, 12, 107-119.

<http://digitalstrategist.typepad.com/Readings/EDBT5501/Mayer%20and%20Moreno.pdf> adresinden 14.08.2014 tarihinde edinilmiştir.

Mayer, E. R., Moreno, R. (2003). Nine Ways To Reduce Cognitive Load In Multimedia Learning. *Educational Psychologist, Lawrence Erlbaum Associates*, 38 (1), 43–52.

Mayer, E. R. (2005). Cognitive Theory of Multimedia Learning., Richard Mayer (ed.). *The Cambridge Handbook Of Multimedia Learning*. (s.31-48). (1. Basım). New York: Cambridge University Press.

Meter, A. Türk Müziğinde Kanun ile Sevilen Şarkılar. Esturmantal Cd Çalışması. (2013) İstanbul.

Multimodal Learning Through Media: What The Research Says. (2008). CISCO Systems, 1-24. <http://www.cisco.com/web/strategy/docs/education/Multimodal-Learning-Through-Media.pdf> adresinden 07.08.2014 tarihinde edinilmiştir.

Mutlu, Ü. (1985). Kanun Metodu .İstanbul: Günlük Ticaret Gazetesi Tesisleri.

Reed, S. K. (2006). Cognitive Architectures For Multimedia Learning. *Educational Psychologist*, 41(2), 87–98.

Tarawneh, H., Tarawneh, M. and Alzboun, F. (2011). Enhancing The Quality Of E-Learning Systems Via Multimedia Learning Tools. *International Journal of Computer Science Issues*, 8 (6), 107-111. <http://ijcsi.org/papers/IJCSI-8-6-2-107-111.pdf> adresinden 14.08.2014 tarihinde edinilmiştir.

Teoman, B. (2012). Kanun İcra Teknikleri. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Müziği Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.

<https://www.youtube.com/watch?v=D2i-9kMeJBI> (erişim tarihi: 02-03-2017)

<https://www.youtube.com/watch?v=myGsGF7rJ5I> (erişim tarihi 07-03-2017)

http://www.dailymotion.com/video/x1xsuxi_hicaz-pesrev-beste-refik-fersan-4_music (erişim tarihi: 10-03-2017)

<https://www.izlesene.com/video/goksel-baktagir-hicaz-saz-semasi-garip/4307547#> (erişim tarihi:15-03-2017)

RUBENS'İN “KRAL LEUCİPPUS’UN KIZLARINA TECAVÜZ” İSİMLİ ESERİNİN BİÇİM-İÇERİK OLARAK İNCELENMESİ

Betül Serbest YILMAZ

Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Eskişehir

Öz

17. yüzyıl Barok sanatın önemli temsilcisi Flaman ressam Rubens'in “Kral Leucippus’un Kızlarına Tecavüz” adlı yapıtı dönemin Hollanda’sının İspanyol’lara karşı verdiği siyasi mücadele ve başkaldırış ile yakından ilişkilidir. Flaman sanatının gelişimi ve ilerlediği yol, bu ülkenin sıcak siyasi gündemi ile önemli bir dialektik içinde olmuş, bu gelişmelerin resim sanatına yansımaları ise kadın bedeni üzerinden kendini göstermiştir. Bu bağlamda Hollanda resim tarihindeki söz konusu tecavüz sahnesi, eril politik bir söylemin cinsiyetler üzerindeki ayrımcı bakışını ortaya koyacak önemli bir penceredir. Erkek karşısında pasif, güçsüz, eksik görülen kadının sanat platformunda uğradığı bu saldırı mizojiniyi ortaya koyabilecek güçlü argümanlar barındırmaktadır.

1568-1648 tarihleri arasında kapsayan ve Hollanda’nın inanç ve siyasal açıdan İspanyol İmparatorluğu’na karşı verdiği özgürlük mücadelesinin sembolik bir anlatımı olarak düşünülen bu sahne Yunan mitolojisinden alınmış bir öyküyü içermektedir. İki zorba erkek kardeş olan Castor ve Polydeuces, onayı ve rızası olmadığı görülen kız kardeşleri kaçırmaya çalışmaktadırlar. Çaresizce direnen kadınlar savaş meydanında öldürülen düşmanlar gibi acı çeker bir halde kıvrılmış vücutları ile yenilgiyi simgelemektedirler. Bununla birlikte iki kız kardeşin haktan gelmiyor olması, öteki olarak konumlandırılan ve kadından üstün olarak görülen erkek kimliğini işaret eder nitelik taşımaktadır (Leppert, 2009). Hollanda’nın özgürlük mücadelesinin başarılı sonucunun cinsiyetler üzerinden yansıtıldığı bu resimde erkek figürler, devrimin kazanan patriarkal gücünü temsil ederken tecavüze uğrayan kadınlar ise İspanyol İmparatorluğu’nun mağlubiyetini izleyiciye iletmektedir. Hollanda’nın özgür ve güçlü bu yeni konumunu, öne çıkarmayı sağlayacak görsel bir kanıt olarak nitelendirilebilecek eser, erotik göstergeler sunmasına rağmen dönemin katı ahlaki öğretileri çerçevesinde kabul görmüş ve yüceltilmiştir (Wise, 2011).

Rubens’in “Kral Leucippus’un Kızlarına Tecavüz” adlı resmi dönemin patriarkal bakışını tarihsel bir belge niteliğinde bugüne aktarırken çıplak betimlenmiş kadın bedenleri siyasi çağrışımları akla getirecek bir araç konumunda olmuştur. Eril-dişil, avcı-av, sahip-köle gibi karşıtlıkların vurgulandığı sahnede zafer ve barış alegorik bir dil aracılığı ile anlatılmış, isyan sonrası elde edilen politik güç ve galibiyet, erkeğin kadına cinsel olarak boyun eğdirmesi biçiminde yorumlanmıştır.

Bu tarihsel olaylar ile beslenmiş Rubens’in “Kral Leucippus’un Kızlarına Tecavüz” adlı eseri, görünenin altında yatan alegorik anlamın ortaya çıkartılması için bu anlamı besleyen plastik değerlerin çözümlenmesini, resmin biçim ve içerik açısından analiz edilmesini gerektirmektedir. Görünenin altında yatan bu alegorik anlam, resmin elemanları ve imgeler yolu ile izleyiciye siyasi, ideolojik ve mizojini barındıran mesajlar iletmektedir. Kadınların kontrol edilmesi gereken varlıklar olmasının yanında doğuştan gelen eksiklikleri ile erkekle eşit olamayacağı ve

ona itaat etmesi gerektiği gibi patriarkal fikirler, kadına şiddetin yüceltilerek olağanlaştırılmasına neden olmakta dolayısıyla cinsiyet ayrımcılığını beslemektedir. Bu bağlamda resimde güncelliğini koruyarak bugüne kadar aktarımı sağlanmış kadın düşmanlığı, biçim-içerik çözümlemesi ile görünür hale getirilerek irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: 17. Yüzyıl, Rubens, Patriarkal, Barok, Resim, Kadın

INVESTIGATIONS OF RUBENS "'RELIEF ON THE GIRLS OF THE KING LEUCIPPUS" AS DESIRED FORM AND CONTENT

Abstract

An important representative of the 17th century Baroque art, Flemish painter Rubens's "Rape Against the Daughters of King Leucippus" is closely related to the political struggle and rebellion of the Netherlands against the Spaniards of the time. The development and progress of Flemish art has been in a dialectic with the hot political agenda of this country, and the reflections of these developments in the art of painting have shown itself through the female body. In this context, the rape scene in the Dutch picture history is an important window that will reveal the discriminatory gaze of the masculine political discourse on the sexes. This attack on the art platform of a woman who is passive, weak and incomplete against a man has powerful arguments that can reveal the mizojiniyi.

This scene, which took place between 1568 and 1648 and is considered a symbolic expression of the Dutch struggle for freedom and freedom against the Spanish Empire in terms of faith and politics, contains a story from Greek mythology. Castor and Polydeuces, two overbearing brothers, are trying to kidnap sisters who are not seen and approved. Desperately resisting women are like defeated enemies on the battlefield, symbolizing the defeat with their bodies bent in pain. However, the fact that the two sisters come from the same point is a sign of the male identity, which is positioned as the other and seen as superior to the woman (Leppert, 2009). In this picture, where the successful outcome of the liberation struggle of the Netherlands is reflected on the genders, the male figures represent the patriarchal power of the revolution, while the women who are exposed to the abortion are defeated by the Spanish Empire. The Netherlands's free and powerful new position has been acknowledged and honored by the era of solid moral teachings, despite the fact that it presents erotic representations as a visual evidence to bring it forward (Wise, 2011).

While the historical patriarchal vision of Rubens's "Rape Against the Daughters of King Leucippus" is now a historical document, naked women's bodies have become a tool to bring political associations to mind. Victory and peace are described through an allegorical language in the stage where oppositions such as masculine-feminine, hunter-hunting, owner-slave are emphasized and the political power and victory obtained after the rebellion are interpreted as the sexual submission of man to woman.

Rubens's "Rape Against the Daughters of King Leucippus", fed by these historical events, requires that the plastic values that feed this meaning are analyzed in form and content in order to reveal the underlying allegorical meaning. This allegorical meaning underlying the visible, through the elements of the picture and the images, conveys the political, ideological and

mythical messages to the viewer. Patriarchal ideas, such as women's assets to be controlled, should not be equal to men with their inborn deficiencies and should obey them, causing sexism to be exacerbated by violence towards women, thus raising gender discrimination. In this context, preserving the update in the picture, the women's enmity that has been transferred up to now will be examined by making it visible through form-content analysis.

Keywords: 17th Century, Rubens, Patriarchal, Baroque, Painting, Woman

GİRİŞ

Cinsiyet, bir kişinin genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklerini ifade ederken toplumsal cinsiyet, toplumun kadın ve erkeğe yüklediği rolleri görev ve sorumlulukları toplumun her iki cinsiyeti nasıl gördüğünü, algıladığını ve bu iki cinsiyetten beklentilerini içermektedir (Yapıcı, 2016:23). Toplumsal cinsiyetin bu bahsi geçen söz konusu özelliklerinin yadsınarak, biyolojik kaynaklı olarak görülmesi, Avrupa'nın politik düşünce geleneğinde Aristoteles'e kadar uzanan tarihsel bir sürece dayanmaktadır. Loraine Code, Susan Hekman, Eva Gothlin-Lundgren, Donna Wilshire, Nancy Hartsock gibi feminist filozoflar, bu düşünce biçiminin Antik Yunan'dan beri sorgulanmadan kabul edilmiş bazı karşıtlıklar üzerine kurulduğunu düşünmektedirler. Eril/Dişil, Akıl/Doğa, Efendi/Köle gibi söz konusu bu karşıtlıklar, tahakküm ilişkilerinin yapılanmasında önemli rol oynamıştır. Özellikle Akıl/Doğa karşıtlığı, aklın doğaya göre üstünlüğüne ilişkin belirli bir hegemonik tavrın doğmasına yol açmış, Descartes düalizmi ve Bacon'ın doğanın kontrolünün ilk sırada olması gerektiği fikri ile modern düşünme kültürü ve bilgi anlayışını kontrol etme amacına hizmet etmiştir. Böylelikle modern düşünme kültürünün temelinde, kontrol edenler ile kontrol edilenlerin varlığı ortaya çıkmış, içinde bulunduğu kültürdeki erkek egemenliğini perçinlemiştir (Antmen (Ed)., 2008:219).

Feminist sosyolog Ann Oakley'de "Toplumsal cinsiyet bir kültür meselesidir" ifadesinde, erkek ve kadınların "eril/dişil" olarak sosyal sınıflandırmasına işaret etmektedir. Buna göre, kadınların ve erkeklerin toplum içinde sahip oldukları farklı statülerin belirleyicisi cinsiyet değil, toplumsal cinsiyettir. Bu statüler, toplumsal ve kültürel olarak belirlenmektedir ve doğanın bununla ilgisi çok azdır (Amiri, 2007: 3-4).

Görsel 1. Peter Paul Rubens, "Hippodamia'ya Tecavüz", 1636-1637, Tuval Üzerine Yağlıboya, 182.5 x 285.5 cm., Prado Müzesi, Madrid, İspanya.

İktidar sahibi, güçlü ve doğuştan ayrıcalıklı erkek karşısında öteki olarak tanımlanan kadın, medeniyete ve akla karşıt olarak doğa ile bir görülmüş, tekinsiz ve yıkıcılıkla ilişkilendirilmiştir. Bu söz konusu özellikleri nedeniyle ile kontrol altında tutulması gereken kadınlar tecavüz gibi pratik ve ideolojik araçlar kullanılarak denetlenmeye çalışılmıştır. (Berktaş, 2012:132).

Berktaş, "Yunan mitolojisinin insan-kadınları cinsel ilişkiye zorlayan erkek tanrılarla dolu olması rastlantı değildir; bu "tanrısal tecavüz" var olan toplumda erkek denetiminin özellikle tecavüz eylemi ve pratiği dolayısıyla kurulması olgusunun "tanrısal toplum"a projeksiyonu olarak yorumlanabilir" ifadesinde bulunmaktadır (Berktaş, 2012:132).

Bununla birlikte Freud'da, kadının doğayla ilişkilendirilmiş olan hem doğuran hem ölümü getiren bir varlık olması nedeniyle korku uyandırmış olmasının ve bu karanlık yönü nedeniyle erkeğin bilinçaltında yatan hadım edilme korkusunun oluştuğunu ortaya atmaktadır. Bu nedenledir ki hem var eden hem yok eden kadına karşı duyulan bu korku, eril egemen toplum düzeniyle birlikte erkek tarafından edilgin kılınarak sindirilmeye çalışılmıştır. Korku arttıkça ve açıklanamadıkça ölüm korkusu ile birleşmiştir. Bu anlamda temsil ve gösterge olarak kadın, erkeğin bilinçaltı tarafından biçimlenmiştir (Antmen (Ed)., 2008:277).

Resim tarihine bakıldığında genel olarak her dönem için söz konusu olan erotik şiddet içeren sahneler korku, hükmetme, denetim altına alma, ötekileştirme gibi düşünceler çerçevesinde gelişmiş olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Kuzey Avrupa'nın aristokrasisinin ve yükselen burjuvazisinin erotik şiddet sahnelerini talep etmelerindeki en büyük faktör, yine toplumsal cinsiyet hiyerarşisinden kaynaklanmakta olduğu görülmektedir. Kadının ikinci sınıf bir varlık olarak sadece üreme için gerekli olduğunun düşünülmesi ve bununla birlikte kontrol edilmesi gereken bir varlık olarak görülmesi gibi nedenler, tecavüzü suç olmaktan çıkarmış, tahakküm altına almanın ve köle haline getirmenin bir yolu olarak görülmüştür. Bununla birlikte ilginçtir ki kadının tecavüze uğraması, kocasına veya babasına karşı yapılmış bir mülkiyet hırsızlığı olarak görülmüştür.

Hollanda resim sanatında kadının tecavüze uğraması veya kaçırılması gibi sahneler on yedinci yüzyıl Flaman sanatçıları tarafından mitolojik karakterlerle estetize edilerek yüceltilmiştir. Bu resim sahnelerinde erkek tanrı ve kahramanların, kadınlara karşı uyguladıkları vahşi, kaba ve dayatmacı eylemler, Barok dönemin dini, tarihi ve mitoloji konulu resimlerinin yanında en çok talep edilen bu erotik şiddet temalarıdır. Bu nedenle Flaman ressamı tarafından mitolojik figürler ile betimlenen söz konusu tecavüz sahneleri dönemin zenginleri tarafından aranan resimler arasında olmuştur (Yılmaz, 2016:110-111).

17. YÜZYIL'DA HOLLANDA

On altıncı yüzyılın ortasında Felemenk bölgesi olan ve on yedi eyaletten oluşan Hollanda İspanyol İmparatorluğu'nun güdümü altında yer almıştır. 1581 yılında İspanyol İmparatorluğu'na karşı büyük bir direnişe geçen bu eyaletler birleşerek bir cumhuriyet kurmuştur. Hollanda toplumunun bu bağımsızlık mücadelesine karşı zafer kazanması ile bu topraklar üzerinde büyük bir dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra limanları ile bir deniz ticareti merkezi haline gelen Hollanda, Martin Luther'in başlattığı Reform hareketleri ile inanç biçimlerinde insancıl bir yaklaşımı benimsemiştir. İnanç biçiminde de bir özgürlük hareketi olarak nitelendirilebilecek Protestanlık ile kilise, tanrı ile insan arasındaki aracı olma niteliğini yitirmeye başlamıştır.

Protestan düşüncenin sanata yansması insanların tanrının gözünde eşit olması bağlamında sınıflı toplumun en alt katmanlarına değin ilgisini yöneltmeye başlamıştır. Halkın günlük yaşamı toplum hayatı gibi sahneler Hollandalı ressamın tuvalerinde görülmeye başlamıştır (İpşiroğlu, 2017: 126). Katoliklerin aksine kutsal kitapta bahsedilen sahnelerin idealleştirilmiş görüntülerini betimlemek yerine gündelik hayatta rastlanan erdemli ahlaklı ama sıradan insan olarak betimlemeye başlamışlardır. Bir süre sonra ise teolojik kutsal sahneler ve kişiler yerlerini sıradan insanlara, pazarlara, meyhanelere, evlerin odalarında geçen gündelik yaşam sahnelerine bırakmıştır. Peyzajlar kentlilik bilincinin gelişmesi ve ulusal kimliğin doğmasıyla yakından

ilişkilidir. Jacob van Ruisdael, Adriaen van de Velde, Albert Cuyp, Jan van Goyen ve Jan Vermeer gibi ressamlar kendi şehirlerinin tablolarını yapmış, bu ressamlardan bazıları detaylı haritalar da çizmişlerdir (Çeler, 2012:76). North, “Hollanda Altın Çağı’nda Sanat ve Ticaret” adlı kitabında 17. Yüzyıl Hollanda resimleri için şu açıklamalarda bulunmaktadır: 17. Yüzyıl Hollanda resminin incelemesinde Eddy de Jongh ve Utrecht Okulu’nun katkıları çok önemlidir. Jongh ve öğrencileri Hollanda resim betimlemelerinde görünen gerçekliğin altında yatan gizlenmiş anlamlar olduklarını öne sürmüşlerdir. Hollanda resim sanatının görevi realist görünüşün altında gizlenmiş ahlaki içeriği belli simgeler kullanarak sıradan insanların anlamalarını sağlamıştır. “Gerçekçilik- Yüzye Gerçekçilik” terimini ortaya atmış olan Jongh, Hollanda resmindeki nesnelerin hem oldukları şeyi hem de başka şeyi temsil ettiğini ifade etmiştir (North, 2014: 19).

Görsel 2. Peter Paul Rubens, “Sabin Kadınlarına Tecavüz”, 1635-40, Panel Üzerine Yağlıboya, 170 x 230 cm., National Galery, Londra, İngiltere.

Bu bağlamda İspanyollara karşı verilmiş olan ve zaferle sonuçlanan özgürlük mücadelesi, mitoloji konulu kompozisyonların bir alt anlamı olarak yer aldığı söylenebilir. Özellikle tecavüz temaları, Hollanda simgeciliğine bağlı olarak söz konusu bağımsızlık mücadelesinin görsel bir şölene dönüştürülmüş hali olmuştur denebilir. Hollanda Barok estetiğinin en önemli isimlerinden Peter Paul Rubens’in, tecavüz ya da kaçırılma temalarını sık sık çalışmalarında işlemiş bir ressam olarak “Hippodamia’ya Tecavüz” (Görsel 1), “Sabin Kadınlarına Tecavüz” (Görsel 2) adlı eserlerini de aynı zamanda siyasi alt metinli alegoriler olarak değerlendirmek mümkündür.

307

RUBENS’İN “KRAL LEUCİPPUS’UN KIZLARINA TECAVÜZ” İSİMLİ ESERİNİN BİÇİM-İÇERİK OLARAK İNCELENMESİ

Görsel 2. Peter Paul Rubens, “Kral Leucippus’un Kızlarına Tecavüz”, 224 cm. x 211 cm., T.Ü.Y., 1617, Alte Pinakothek, Münih, Almanya.

1568-1648 tarihleri arasını kapsayan ve Hollanda’nın inanç ve siyasi açıdan İspanyol İmparatorluğu’na karşı verdiği özgürlük mücadelesinin sembolik bir anlatımı olarak düşünülen Rubens’in, “Kral Leucippus’un Kızlarına Tecavüz” isimli eseri Yunan mitolojisinden alınmış bir öyküyü içermektedir. İki zorba erkek kardeş olan Castor ve Polydeuces, onayı ve rızası olmadığı görülen kız kardeşleri kaçırmaya çalışmaktadır. Barok dönemin önemli yapıtlarından biri olan bu resim Kuzey Avrupa üslup özelliklerini de içinde barındırmaktadır. Dikey bir kompozisyon olarak kurgulanmış sahnede iki kadın, iki erkek, bir kanatlı cupid ve iki at

figürleri yer almaktadır. Diyagonal bir yüzey organizasyonuna sahip kompozisyonda Rubens'in kullanmış olduğu açık form izleyicide heyecan ve merak uyandırmaktadır. Resimdeki sıcak renk armonisinin kullanıldığı kompozisyonda kırmızı, sarı ve turuncular, yeşil ve mavinin valör değerleri ile kontrast bir armoniyi de yakalayarak kompozisyonun dinamik yapısına katkıda bulunmaktadır. Arka plandaki doğa manzarası ile dış mekanın kullanıldığı resimde doğal ışığın etkilerinin yanı sıra hava perspektifini oluşturma da yardımcı olmuştur. Bununla birlikte kullanılmış olan renk skalasının açık-koyu etkileri ile de kadın figürleri üzerinde güçlü ışığın varlığı söz konusudur. Bu coğrafya da gün ışığının daha dar açıyla ve daha uzun mesafede yeryüzüne ulaşması gün ışığının yumuşak etkileriyle uzak mesafelerin kolaylıkla algılandığı derinlikli kompozisyon yaratmasına olanak tanımıştır (Şentürk, 2012:67).

Güçlü bir dinamizmin söz konusu olduğu sahnede kahverengi atının üzerindeki erkek, kadınlardan birisini diğer figür yardımıyla ata doğru çekmektedir. Sağ plandaki erkek figür vücuduyla yay çizmiş olan kadını zapt etmeye çalışmaktadır. Resmin sol planındaki atı, kanatlı bir cupid tutmaktadır. Sağ arka planda şaha kalkmış beyaz at şiddet içeren bu kaçırılma olayına ve erkek gücüne ve zaferine vurgu yapmaktadır. Arka plandaki manzaranın sükuneti ise o anın gerilimini güçlendirmektedir. Kadın bedenlerinden yansıyan sıcak, ışıltılı ve aydınlık renkler hem çıplaklığın getirdiği cinselliği hem de kompozisyonda plastik olarak açık-koyu değerlerin vurgusunu sağlamaktadır. Panik ve korku halindeki kaçırılan kadınların jest ve mimikleri aynı zamanda birbirlerine zıt yönlerdeki duruşları, atların ürkmüş halleri sahnenin şiddet dolu atmosferini etkili kılarak izleyiciye iletmektedir. Kompozisyonun şu anı yansıtan trajik atmosferinde yer alan kadın figürler Rubens figürleri etkileyici bir biçimde sunmak için imkansız pozisyonlarda göstermiştir. Bu kompleks kompozisyon kurgusunda diyagonal bir denge kullanması ile izleyiciyi resmin bütününe görmesini sağlayarak izleyiciyi sahnenin içinde tutmaktadır. Kompozisyonda formların kontrast hareketleri, yaşanan panik havası, olağandışı betimlenmeleri, bükülmüş vücutlar, kompozisyon düzeni önemli Barok unsurlardır. Kompozisyonun her yerinde tekrar eden hareketler söz konusudur. Örneğin; üstte yer alan kadın figürün bükülmüş sol bacağı ile kahverengi atın sol bacağı, kahverengi atın boyun eğrisi ile bu atın üzerinde olan erkek figürün boyununun bükülme biçimi aynı hareketlerin tekrarlarını izleyiciye sunmaktadır.¹

Çaresizce direnen kadınlar savaş meydanında öldürülen düşmanlar gibi acı çeker bir halde kıvrılmış vücutları ile yenilgiyi simgelemektedirler. Bununla birlikte iki kız kardeşin hakkından geliniyor olması, öteki olarak konumlandırılan ve kadından üstün olarak görülen erkek kimliğini işaret eder nitelik taşımaktadır (Leppert, 2009). Hollanda'nın özgürlük mücadelesinin başarılı sonucunun cinsiyetler üzerinden yansıtıldığı bu resimde erkek figürler, zaferin patriarkal gücünü temsil ederken tecavüze uğrayan kadınlar ise İspanyol İmparatorluğu'nun mağlubiyetini izleyiciye iletmektedir. Hollanda'nın özgür ve güçlü bu yeni konumunu, öne çıkarmayı sağlayacak görsel bir kanıt olarak nitelendirilebilecek eser, erotik

¹ <https://tr.khanacademy.org/humanities/monarchy-enlightenment/baroque-art1/flanders-1/v/peter-paul-rubens-the-rape-of-the-daughters-of-leucippus>

göstergeler sunmasına rağmen dönemin ahlaki öğretileri çerçevesinde kabul görmüş ve yüceltilmiştir (Wise, 2011).

SONUÇ

Rubens “Leucippus’un Kızlarına Tecavüz” adlı bu resminde zayıf olarak görülen kadına karşı gücü elinde bulunduran erkeğin kaba kuvvet yoluyla tahakküm uygulama ayrıcalığı bir kahramanlık edasıyla anlatılmıştır. Erotik bir şekilde betimlenmiş bu tür mitolojik sahnelerde erkek izleyici, tasvirdeki tanrı veya kahramanla empati kurarak kendisini saldırgan veya gücü elinde tutan olarak hayal etmektedir. Bu tür şiddet temaları Antik Yunan ideolojisine kadar geri gitmektedir. Antik Yunan’da vatandaş sayılmayan, kölelerle aynı statüde görülen kadına olan cinsel yaklaşım şiddet, kaçırma ve zorla sahip olma sıradan bir durumdu. Erkeğin saldırgan, güçlü ve şiddete meyilli oluşu ile kadına uyguladığı şiddet ve zorla sahip olma gibi baskılar cinsel heyecanı arttıran fanteziler gibi görülmüştür. Rubens’in “Europa’ya Tecavüz”, “Sabin Kadınlarına Tecavüz” resimlerinde de kadınlar erkekler tarafından takip edilmekte, kaçırılmakta ve sonra da avlanmaktadır. Sanatçının yakalama, ikna etme, fiziksel tahakküm gibi sahneleri izleyiciyi heyecanlandırmak için tercih ettiği açıktır. On yedinci yüzyılın toplumsal yapısı göz önüne alındığında bu tecavüz sahneleri bir nevi vahşi bir hayvan avıdır.

Bu resimler, kadının toplumdaki rolünü ve erkeğin karşısında güçsüz olması gerektiği hakkında bilgilendirici bir rol üstlenirken asillerin siyasi menfaatleri üzerine argüman oluşturmak ve erotik görüntüler ile izleyiciye haz vermek gibi on yedinci yüzyılın üç temel fonksiyonuna hizmet etmiştir. Tecavüz görüntülerinin duygusal, cinsel ve alegorik yapısı o dönemin asillerinin toplumsal ilişkilerine de ışık tutmaktadır. Ayrıca Ortaçağ, Rönesans resimlerinde de rastlanan mitolojik tecavüz sahneleri, yapıldığı dönemin siyasi iktidarının politik gücünü ortaya koymak, siyasi iktidarın zorla ele geçirilmesini haklı kılmak adına bir argüman oluşturduğu da söylenebilir. Kahraman tecavüzcü tasvirleri ile yapılan erotik görüntüler, mitolojik ve dini konuların harmanlanmasıyla kurgulanmış, böylelikle Katolikler için sorun olmaktan çıkmıştır. Hatta dramatik duygu ve anlam yüklü bu sahneler kültürlerarası iletişim için mükemmel araçlar olmuşlardır.

Kaynakça

Kitaplar

Berktaş, F. (2012). *Tarihin Cinsiyeti*. (4. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

İpşiroğlu, N., M. İpşiroğlu. (2017). *Oluşum Süreci İçinde Sanatın Tarihi*. (5. Baskı). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Şentürk, L.V. (2012). *Analitik Resim Çözümlenmeleri*. (1. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Yapıcı, A. (2016). *Toplumsal Cinsiyet, Din ve Kadın*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Antmen, A. (Ed.). (2008). *Sanat ve Cinsiyet, Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri*. (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (Wise, 2011).
- Leppert, R. (2009). *Sanatta Anlamın Görüntüsü*. (2. Baskı). (Çev. İ. Türkmen). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erdoğan F.C. (2016). *Sanatın Büyük Ustaları 5 Rembrandt*. İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
- North, M. (2014). *Hollanda Altın Çağı'nda Sanat ve Ticaret*. (Çev. Taciser Ulaş Belge). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buri, M. E. (2007). Rape and Abduction in Flemish Mythological Painting. *Crimes of Passion, 1600-1650*. https://tr.khanacademy.org/humanities/monarchy-enlightenment/baroque-art1/flanders-1/v/peter-paul-rubens-the-rape-of-the-daughters-of-leucippus_adresinden_erişildi.(E T: 17.03.2017)
- Farahnaz A. (2007). *Feminist Eleştiri Açısından Korku Sinemasında Kadının Sunumu*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yılmaz, B.S. (2016). *Avrupa Resim Sanatında Ölümcül Kadın Figürler*. Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi. Anadolu Üniversitesi. Eskişehir.

TÜRK HALK MÜZİĞİ FONETİK NOTASYON SİSTEMİ/THMFNS'NİN EĞİTSEL/ÖĞRETİSEL UYGULAMALARA AKTARIM/ADAPTASYON SÜREÇLERİNDE KULLANILMASI ÖNGÖRÜLEN MODELLER: KAYPENTAX®: GERÇEK ZAMANLI SPEKTOGRAM MODEL 5129

Araş. Gör. Gonca DEMİR

İTÜ Türk Musikîsi Devlet Konservatuvarı Ses Eğitimi Bölümü

Öz

Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi/THMFNS ses bilgisi/şekil bilgisi/söz varlığı ölçütleri ekseninde yerel/evrensel ilintilerle birlikte Standart Türkiye Türkçesi/STT (bir toplulukta bölgeler üstü anlaşma aracı olarak tanınıp benimsenen, konuşulan lehçeler/ağızlar içerisinde yaygınlaşarak hâkim duruma geçen, dil türleri/kullanıldığı saha içerisinde en geniş işleve sahip olan yerel/sosyal tabakalara has izler taşımayan, ağızlar üstü/norm oluşturucu/varyasyon azaltıcı standart/prestij varyant/standart dil), Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ (Anadolu diyalektolojisi üzerine yapılan kapsamlı derleme çalışmaları aracılığıyla derlenen yöresel ağız metinlerinin kuramsal/icrasal altyapısında ses bilgisi/şekil bilgisi/söz varlığı ölçütleri ekseninde varlığını sürdüren yöresel ağız özelliklerini transkript edebilmek amacıyla kullanılan transkripsiyon işaretleri)-Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA (ses değerlerini uluslararası standartta yazıya dökebilme, tüm dillerdeki konuşma seslerini örnek bir biçimde kodlayabilme, dillerin doğru telaffuz edilmesini sağlayarak çok sayıda transkripsiyon sisteminin doğurduğu karışıklıkları önleyebilme, her bir ses için ayrı bir sembol geliştirebilme amacı ile işaret ve simgelerden oluşturulmuş standart alfabe türü) sesleri üzerinde yapılan notasyon sistemi örneğidir.

KayPENTAX® (Kay Elektrik Şirketi & PENTAX Medikal Şirketi) Gerçek Zamanlı Spektogram Model 5129; akustik fonetik ve ses bozuklukları semptomlarına özgü klinik/akustik/kinematik/aerodinamik özellikleri animasyon ve seslerle interaktif bir formatta sunan, fonetik/konuşma bilimi alanı bireysel/toplumsal/sınıfsal eğitsel/öğretisel uygulamaları için pedagojik bir araç olarak tasarlanan model örnektir. Eğitsel/öğretisel uygulamalarda kullanışlı bir referans olarak hizmet veren program deneysel fonetik ve konuşma bilimi kurslarında eğitim/öğretim gören öğrencilere temel fonetik/konuşma bilimi ilke ve esaslarını öğretmek için tamamlayıcı kurs materyali olarak tasarlanmış olan alternatif programdır. Konuşma biliminin kuramsal/icrasal altyapısında varlığını sürdüren prensiplerin benimsenebilmesi için güçlü ve kullanımı kolay interaktif bir kaynak/veritabanı/model sunmaktadır. Bu interaktif modeller aracılığı ile fonetik bilimi karmaşık ilke ve esasları daha somutlaştırılmış bir biçimde analiz edilebilmektedir.

II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu/USBS 17 kapsamında sunulacak olan bildiri aracılığıyla; sesbilimsel/müzikbilimsel yasalar ekseninde yapılan konuşma/ses analiz özelliklerinin Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Veritabanı/THMFNS V'nına aktarım/adaptasyon süreçleri KayPENTAX® Gerçek Zamanlı Spektogram Model 5129 model örnekleme üzerinden gerçekleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: KayPENTAX® Gerçek Zamanlı Spektrogram Model 5129, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Veritabanı/THMFNS V.

**THE MODELS PROJECTED TO BE USED IN THE
TRANSFER/ADAPTATION PROCESS OF TURKISH FOLK MUSIC
PHONETIC NOTATION SYSTEM/TFMPNSTO EDUCATIONAL/DOCTRINAL
APPLICATIONS: KAYPENTAX®: REAL TIME SPECTROGRAM MODEL
5129**

Abstract

Turkish Folk Music Phonetic Notation System/TFMPNS is a notation system example which is configured in phonetics/morphology/vocabulary axis of together with traditional/international attachments based on Standard Turkey Turkish/STT (the standard language/standard variant which is recognized and adopted in a community as a means of agreements among the regions, gains dominant position by becoming widespread spoken dialects and has a large function among language types and usage areas is in a position of means of communication among speakers of different dialects)-Turkish Linguistic Institution Transcription Signs/TLITS (transcription marks used to transcribe local oral features existing on the axis of phonetics/morphology/lexicon criteria and theoretical/performance infrastructure of local oral texts, which is collected through the comprehensive compilation work on Anatolian dialectology)-International Phonetic Alphabet/IPA (standard alphabet type consisting of signs and symbols which is developed with the aim of redacting sound values in international standards, encoding speech sounds of all languages in an exemplary manner, preventing confusion engendered with numerous transcription system by providing correct pronunciation of languages and developing a separate symbol for each sound) sounds.

KayPENTAX® (Kay Electric Company & PENTAX Medical Company) Real Time Spectrogram Model 5129;it is a model sampling which presents the clinical/acoustics/kinematical/aerodynamic features specific to the symptoms of acoustic phonetic and voice disorders, in an interactive format together with animation and sounds and is designed as a pedagogical tool for individual/social/class/educational/doctrinal applications of the science of phonetics/speech. Program which serves as practical reference for educational/doctrinal applications is an alternative software which was designed to teach principal phonetic/speaking science principles and bases as subsidiary course material for students who are educated in speaking science courses. In order to adopt principles which subsists in theoretic/actual substructure of speaking science presents strength and easy to use interactive source/database/model. Phonetic science complex principles and bases could be analyzed more materialized by these interactive models.

Through this announcement which is to be presented within the scope of II. International Social Sciences Symposium/ISSS 17; transmission/adaptation process of speech/voice analysis features structured in phonological/musicological legislation axis to Turkish Folk Music Phonetic Notation System Database/TFMPNS D will be carried out through case of KayPENTAX® Real Time Spectrogram Model 5129.

Keywords: KayPENTAX® Real Time Spectrogram Model 5129, Turkish Folk Music Phonetic Notation System Database/TFMPNS D.

Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Veritabanı/THMFNS V

Müzik türleri içerisindeki ayrıcalıklı yerini kaynağını yöresel ağız farklılıklarında bulan kişiliğinden alan, yarınları ağız farklılıklarından doğan tavrını korumasına ve değişime karşı direnebilmesine bağlı olan Türk halk müziği verimlerinde varlığını sürdüren yöresel ağız özelliklerinin dilbilimsel yasalara bağlı olarak ses bilgisi/şekil bilgisi/söz varlığı ölçütleri ekseninde Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ ile transkript edildiği, müzikolojik yasalara bağlı olarak ise etnomüzikolojide dilbilimsel yaklaşımlar-performans/icra gösterim teori ekseninde yapılanan sözel/sanatsal bir performans türü olarak tanımlanan türkülerin kuramsal/icrasal altyapısında varlığını sürdüren Türk halk müziği yöresel ağız özelliklerinin de Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ ile transkript edildiği, diğer dünya dillerinde de var olan bu gerçeğin yerel/evrensel standartlarca varlığı/kullanılabilirliği çeşitli alanlar üzerinde tescillenmiş olan Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA sesleri aracılığıyla notasyona aktararak aslına en uygun şekilde tekrar tekrar seslendirilebileceği dilbilimi/müzikoloji kaynak ve otoritelerince tespit edilerek onaylanmıştır (Radhakrishnan, 2011: 422-463).

Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi/THMFNS; ulusal/uluslararası platformlardaki uygulamalara paralel bir uygulama başlatabilmek amacıyla İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Programı yüksek lisans tezi kapsamında önerilen, İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müzikoloji ve Müzik Teorisi Programı doktora tezi kapsamında geliştirilecek olan, sesbilgisi/şekil bilgisi/söz varlığı ölçütleri ekseninde yerel/evrensel ilintilerle birlikte Standart Türkiye Türkçesi/STT (bir toplulukta bölgeler üstü anlaşma aracı olarak tanınıp benimsenen, konuşulan lehçeler/ağızlar içerisinde yaygınlaşarak hâkim duruma geçen, dil türleri/kullanıldığı saha içerisinde en geniş işleve sahip olan yerel/sosyal tabakalara has izler taşımayan, ağızlar üstü/norm oluşturucu/varyasyon azaltıcı standart/prestij varyant/standart dil: Demir, 2002/4: 105-116), Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ (Anadolu diyalektolojisi üzerine yapılan kapsamlı derleme çalışmaları aracılığıyla derlenen yöresel ağız metinlerinin kuramsal/icrasal altyapısında ses bilgisi/şekil bilgisi/söz varlığı ölçütleri ekseninde varlığını sürdüren yöresel ağız özelliklerini transkript edebilmek amacıyla kullanılan transkripsiyon işaretleri: TDK, 1945: 4-16) ve Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA (ses değerlerini uluslararası standartta yazıya dökebilme, tüm dillerdeki konuşma seslerini örnek bir biçimde kodlayabilme, dillerin doğru telaffuz edilmesini sağlayarak çok sayıda transkripsiyon sisteminin doğurduğu karışıklıkları önleyebilme, her bir ses için ayrı bir sembol geliştirebilme amacı ile işaret ve simgelerden oluşturulmuş standart alfabe türü: IPA, 1999) sesleri ekseninde yapılanan fonetik notasyon sistemi örneğidir (Demir, 2011).

Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Veritabanı/THMFNS V; Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Alfabe Veritabanı/THMFNS AV & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Ses Veritabanı/THMFNS SV & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sözlük Veritabanı/THMFNS SzV & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Eser Veritabanı/THMFNS EV & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonotaktik Olasılık Hesaplayıcı Veritabanı/THMFNS FOHV & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonetik Terapi Uygulamaları/THMFNS FTU & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonotaktik Farkındalık Yetileri Gelişim Süreçleri/THMFNS FFYGS & Türk Halk Müziği

Fonetik Notasyon Sistemi İşitsel Ayırt Etme Testi/THMFNS İAT & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Artikülasyon Testi/THMFNS AT & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sesçil Çözümleme Testi/THMFNS SÇT vb gibi verileri de bünyesinde barındırmaktadır (Bkz Şekil 1-2 ve Tablo 1-2).

Şekil 1. Müzikolinguistik yetileri grafik/çizelge/diyagram örneklemini
(Radhakrishnan, 2011: 423-463)

Şekil 2. Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Eser Veritabanı/THMFNS EV
Standart Türkiye Türkçesi/STT & Urfa/Kerkük/Telâffer Ağızları Türk Dil Kurumu Çeviriyazı
İşaretleri/UKTA TDKÇYİ ile metinsel/müzikal transkripsiyon
(Özbek, 2010: 254-255 & Demir, 2011: 246)

Gele Gele Geldik Bir Kara Taşa/Jele Jele Jeldic Bir Kara Taşa Gele Gele Geldim Bir Çara Daşa/Gele Gele Geldüm Bir Kara Daşa			
Yöre: Urfa Kaynak Kişi: Mukim Tahir Derleyen: Muzaffer Sarısözen Notaya Alan: Muzaffer Sarısözen Nota Yazan: N. Tunca TRT Müzik Dairesi Derleme Tarihi: 24.06.1948 TRT Müzik Dairesi İnceleme Tarihi: 15.03.1974 TRT THM Repertuarı Eser Sıra No: 701 TRT THM Repertuarı Eser Ses Kayıt No: 01		Yöre: Urfa Kaynak Kişi: Mahmut Güzelgöz Derleyen: Mehmet Avni Özbek Okuyan: Mahmut Güzelgöz Metinsel Transkripsiyon: Mehmet Avni Özbek & Gonca Demir Müzikal Transkripsiyon: Gonca Demir Nota Yazan: Sezgin Yaman Urfa THM Edebi/Müzikal Eser Sıra No: 02 Urfa THM Edebi/Müzikal Eser Ses Kayıt No: 02	
Standart Türkiye Türkçesi/STT	Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA	Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ	Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA
Gele gele geldik bir	Jele jele jeldic bir	Gele gele geldim bir	Gele gele geldüm bir

kara taşa	kara taşa	qara daşa	kara daşa
Yazılanlar gelir sağ olan başa eman efendim	Jazulanlar gelir sağ olan başa eman efendim	Yazılanlar gelir sağ olan başa aman efendim	Jazulanlar gelir sağ olan başa aman efendim
Bizi hasret koyar kavim kardaşa	Bizî hasret kojar kavim kardaşa	Bizî hesret koydı kavim kardaşa	Büzü hesret kojdur kavim kardaşa
Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm eman efendim	Bir ajrutuk bir joksuluk bir ölym eman efendim	Bir ayrılıq bir yoşullıq bir ölüm aman efendim	Bir ajrutuq bir joxsulluq bir aqim aman efendim
Nice sultanları tahttan indirir	Nidze sułtanlaru tahttan indirir	Nice Süleymanlar tahttan endirir	Nidze şaejmanlar tahttan endürür
Nicesinin gül benzini soldurur eman efendim	Nidzesinin gyl benzini soldurur eman efendim	Nicesinin gül benzini soldurur aman efendim	Nidzesünün gyl benzini soldurur aman efendim
Niceleri dönmez yola gönderir	Nidzeleri dönmez, jola jonderir	Nicesini dönmez ele gönderir	Nidzesünü denmez ele gænderür
Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm eman efendim	Bir ajrutuk bir joksuluk bir ölym eman efendim	Bir ayrılıq bir yoşullıq bir ölüm aman efendim	Bir ajrutuq bir joxsulluq bir aqim aman efendim
Not 1. Anadolu ağız araştırmalarında çeviriyazı sistemleri: standart yazım/transkripsiyon /varyasyon yöntemi ekseninde Standart Türkiye Türkçesi/STT ile transkript edilmiştir (Demir, 2010: 93-106) & (Demir, 2012: 1-8) & (TRT THM Repertuarı Nota Arşivi: Url	Not 2. IPA Turca: Kural Tabanlı Türkçe Fonetik Dönüştürücü Programı/KTTFD (Bicil & Demir, 2012) ekseninde Türk alfabesindeki harflerin IPA karşılıkları ve ses tanımları (Pekacar & Güner Dilek, 2009: 584-588)-Türkiye Türkçesi Söyleyiş Sözlüğü/TTSS	Not 3. Etnomüzikolojide dilbilimsel yaklaşımlar: müzikolojik veri kaydetmede fonetik yazı kullanımı: ağız dokümantasyonunun dilbilimsel ve müzikolojik ekseninde gerekliliği: Türk halk müziği yöresel özelliklerinin fonetik notasyonu (Demir, 2011)	Not 4. Türk dili ağız araştırmalarında Uluslararası Fonetik Alfabe/Uluslararası Sesbilgisi Alfabeti/IPA kullanımı: Türkiye’de ağız metinlerinin IPA kullanılarak yazıya geçirilmesi (çeviriyazı işaretlerinin TDK-IPA karşılıkları: Pekacar & Güner

<www.notaarsivleri.com/turk-halk-muzigi/2148.html>).	sesbilim Abecesi: ünlü ve ünsüzlerin IPA karşılıkları (Ergenç, 2002: 46-47) aracılığıyla Uluslararası Fonetik Alfabe/Uluslararası Sesbilgisi Alfabeti/İPA ile transkript edilmiştir.	yöntemi ekseninde Urfa/Kerkük/Tallâfe r Ağızları Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/UKTA TDKÇYİ: ünlüer-ünsüzler-ayırıcı edici işaretler ile transkript edilmiştir (Özbek, 2010: 254-255).	Dilek, 2009: 576-578, 584-588) yöntemi ekseninde Standart Türkiye Türkçesi/STT-Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TKDÇYİ-Uluslararası Fonetik Alfabe/Uluslararası Sesbilgisi Alfabeti/İPA ile transkript edilmiştir.

Tablo 1. Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi/THMFNS

Müzikolektoloji/Müzikolinguistik/Müzikolekt/Müzikodilbilimsel Performans Özellikleri

Gele gele geldik bir kara taş/jele jele jeldic bir kara taşa Gele gele geldim bir kara daşa/Gele gele geldüm bir kara daşa			
Yöre: Urfa Kaynak Kişi: Mukim Tahir Derleyen: Muzaffer Sarısözen Notaya Alan: Muzaffer Sarısözen Nota Yazan: N. Tunca TRT Müzik Dairesi Derleme Tarihi: 24.06.1948 TRT Müzik Dairesi İnceleme Tarihi: 15.03.1974 TRT THM Repertuarı Eser Sıra No: 701 TRT THM Repertuarı Eser Ses Kayıt No: 01	Yöre: Urfa Kaynak Kişi: Mahmut Güzelgöz Derleyen: Mehmet Avni Özbek Okuyan: Mahmut Güzelgöz Metinsel Transkripsiyon: Mehmet Avni Özbek & Gonca Demir Müzikal Transkripsiyon: Gonca Demir Nota Yazan: Sezgin Yaman Urfa THM Edebi/Müzikal Eser Sıra No: 02 Urfa THM Edebi/Müzikal Eser Ses Kayıt No: 02		
Standart Türkiye Türkçesi/STT	Uluslararası Fonetik Alfabe/İPA	Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TKDÇYİ	Uluslararası Fonetik Alfabe/İPA
Gele gele geldik bir kara taş	jele jele jeldic bir kara taşa	Gele gele geldim bir kara daşa	Gele gele geldüm bir kara daşa

Not 1. Türk halk müziği edebi/müzikal metninin I. dizesinin kuramsal/icrasal altyapısında varlığını sürdüren ses bilgisi ölçütleri: Standart Türkiye Türkçesi/STT > Uluslararası Fonetik Alfabe/Uluslararası Sesçil Alfabe/IPA: [a] Geniş, düz, öndamaksıl (predorsal) > [ɑ] Geniş, düz, artdamaksıl (postdorsal) - [e] Geniş, düz, öndil (kapalı) > [ɛ] Geniş, düz, öndil (açık) - [i] Dar, düz, ödil (açık) > [ɪ] / [i] Dar, düz, öndil (kapalı) - [b] > [b] Ötümlü, patlamalı, çift dudak - [d] > [d] Ötümlü patlamalı, dilucu-dişardı - [k] Ötümsüz, patlamalı artdamak > [c] Tonsuz, ön damak, patlamalı - [g] Tonlu, ön damak-dil ortası, patlayıcı > [ʃ] Ötümlü, patlamalı dil-artdamak (ön) - [l] > [l] Tonlu, diş eti, yanak akıcı - [m] > [m] Tonlu, çift dudak, genizli - [r] Ötümlü, çok vuruşlu, dilucu-dişeti > [r] Ötümlü, tek vuruşlu, dilucu-dişeti [ʏ] Ötümsüz, sızıcı - [ʃ] > [ʃ] Ötümsüz, sızıcı, dil-öndamak - [t] > [t] Ötümsüz, patlamalı, dilucu-dişardı. Urfa/Kerkük/Talaffer Ağızları Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ > Uluslararası Fonetik Alfabe/Uluslararası Sesçil Alfabe/IPA: [ɪ] Kısa, vurgusuz, i/è arası bir ünlü > [ũ] Çok kısa ı- [k] İnce ya da kalın ünlülerle hece kuran, normal k'dan daha arkada teşekkül eden patlayıcı ve kalın olan bir art damak ünsüzü > [k] Tonsuz, arka damak, patlamalı.

CVCV CVCV CVCCVC CVC CVCV CVCV	CVCV CVCV CVCCVC CVC CVCV CVCV	CVCV CVCV CVCCVC CVC CVCV CVCV	CVCV CVCV CVCCVC CVC CVC CVCV CVCV

Not 2. Türk halk müziği edebi/müzikal metninin I. dizesinin kuramsal/icrasal altyapısında varlığını sürdüren şekil bilgisi ölçütleri: V/C analizi (Gorman, 2013: 39-63): V-Vowel (Ünlü/Sesli Harf), C-Consonant (Ünsüz/Sessiz Harf) sembolize etmektedir. V/C analiz yöntemi türkü metninin tüm dizelerine uygulandığında ses/hece/kelime/cümle dizimsel ölçütler ekseninde farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Örnek: I. kıta III. dize: koyar: CVCVC-koyar: CVCVC-kojdu: CVCCV-køjdu: CVCCV

Gele gele (ge.le ge.le) gel.dik bir kara ta.şa	jele jele (je.le je.le) jel.dic bir kara ta.şa	Gele gele (ge.le ge.le) gel.dım bir kara da.şa	Gele gele (ge.le ge.le) gel.düm bir kara da.şa

Not 3. Türk halk müziği edebi/müzikal metninin I. dizesinin kuramsal/icrasal altyapısında varlığını sürdüren ses/hece/kelime/cümle dizimsel ölçütler: prozodik fonotaktik analiz (Sherer, 1994): (.) = hecesel bölümlenme noktalarını sembolize etmektedir. Prozodik fonotaktik analiz yöntemi türkü metninin tüm dizelerine uygulandığında dilbilimsel/ritmik-müzikbilimsel/melodik prozodi örtüşümü kuralları gereğince sesel/hecesel/kelimesel/cümlesel bölümlenme/vurgu noktaları ekseninde farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Örnek: melodik prozodi>ritmik prozodi: gele>ge.le, jele>je.le, gele>ge.le, gele>ge.le

Türk Dil Kurumu Sözlük Veritabanı/TKD SzV	Türkiye Türkçesi Söyleyiş Sözlüğü Veritabanı/TTSSV	Urfa/Kerkük/Tallâfer Ağızları Dizin ve Sözlük Veritabanı/UKTA	Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sözlük Veritabanı/TH

		DSV	MFNS SzV
gele: gele (TDK STS)-gele (TDK BTS)-gelsin (TDK THADS/TTAS)-gel, hele gel, haydi gel (TDK TS). geldik: geldi-k (TDK BTS). bir: bir (TDK STS)-bir (TDK GTS)-ber/bi (TDK TTAS)-bir (TDK TS). kara: kara (TDK GTS)-kara (TDK TTAS)-kara (TDK TS). daşa: taş (TDK GTS)-taş (TDK TTAS)-daş(TDK TS).	je'le: gele > je'le je'ldİc: gel-dik > je'l-dİc 'bİy: bir > 'bİy kɑ'ra: kara > kɑ'ra 'tɑ]ɑ: taş-a > 'tɑ]-ɑ	gele: gelmek, bir yere gitmek ulaşmak, varmak. geldim: gelmek, bir yere gitmek ulaşmak, varmak. bir: sayı adı, belirsizlik sıfatı. kara: kara, siyah, kötü, sıkıntılı, yas. daşa: taş.	gele/je'le/gele geldik/je'ldİc/geldim bir/bir/bir kara/kɑ'ra/kara daşa/'tɑ]ɑ/daşa
Not 4. Türk halk müziği edebi/müzikal metninin I. dizesinin kuramsal/icrasal altyapısında varlığını sürdüren söz varlığı ölçütleri: Türk Dil Kurumu Sözlük Veritabanı/TDK SV (Url <http://www.tdk.gov.tr>) & Urfa/Kerkük/Tallâfer Ağızları Dizin ve Sözlük Veritabanı/UKTA DSV (Özbek, 2010: 113-253) & Türkiye Türkçesi Söyleyiş Sözlüğü Veritabanı/TTSSV (Ergenç, 2002: 46-47) & Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sözlük Veritabanı/THMFNS SzV ekseninde Standart Türkiye Türkçesi/STT-Türk Dil Kurumu Çeviriyazı İşaretleri/TDKÇYİ-Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA ile transkript edilmiştir.			

Tablo 2. Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi/THMFNS Müzikolektoloji/Müzikolinguistik/Müzikolekt/Müzikodilbilimsel Performans Özellikleri

KayPENTAX®: Gerçek Zamanlı Spektrogram Model 5129

Ses sinyallerinin gerçek zamanlı yüksek çözünürlüklü üç boyutlu geniş/dar bant spektrografik görünümünü sunabilen, renk çeşitliliği/dinamik aralık skalası/dönüşüm boyutları vb gibi spektrogram parametreleri ayarlanabilen, ünlü/ünsüz seslerin analizi, klinik biyogeribildirmesi, ses sinyali örnekleri önizleme, forensik görüntüleme, eğitsel/öğretimsel uygulamalar vb gibi sesbilimsel özellikleri içerebilen, Ulusal Ses ve Konuşma Merkezi/NCVS tarafından disfonik seslerin ses yazımı süreçleri ve seçilmiş artikülasyon protokolleri evreleri için kullanılması öngörülen model örnektir. Ses ve konuşma analizi/ölçümü/terapi uygulamaları üzerine geliştirilen, çok sayıda ve türlü yazılım dizisi ile desteklenen, ses/konuşma veri kazanımı için

güçlü bir donanıma sahip olan akustik fonetik analiz/sentez sistemi araçlarından biridir. Program veritabanının kuramsal/icrasal altyapısında ses/konuşma değerlendirme ve terapi uygulamaları (ses/motor konuşma/akıcılık/artikülasyon/iletişim bozukluğu vb) için interaktif modül seçenekleri bulunmaktadır. Kliniksel geri bildirim süreçleri, eğitsel/öğretisel uygulamalar, ikinci dil edinimi, adli çalışmalar vb gibi uygulama alanlarında kullanılabilir.

Veritabanı özellikleri; program veritabanının kuramsal/icrasal altyapısında ses sinyallerinin öngörünüm özellikleri için ideal geribildirim uygulamaları, tekli/çoklu ekran modlu doğru gerçek zamanlı yüksek çözünürlüklü spektrogram örneklemeleri, tüm spektrogram parametrelerinin full özellikli değerlendirimi, spektrografik analiz için ayarlanabilir/taşınabilir ikili ekran seçenekleri varlığını sürdürmektedir. Konuşma özelliklerinin en kapsamlı görünüm modalitesi olarak profesyonel literatürde kullanılabilirliği tescillenmiştir. Artikülasyon terapisi uygulamalarında bir ekrana modeller diğer bir ekrana ise kullanıcı girişim örneklemeleri yerleştirilerek ikili ekran seçeneği kullanılabilir. Bir çoklu sekme diyalog kutusu spektrogramın tüm konfigürasyon seçimlerini kontrol edebilmektedir. Analiz verilerinde gerçekleşen herhangi bir değişiklik ilgili sinyale ve yeni kayıtlara uygulanabilmektedir. Tam ekranlı bir spektrogram 1-4 saniye arasında değişen zaman ekseni ile analiz edilebilmektedir. Konuşma dosyası yükleyebilen, sinyal filtreleyebilen ve spektrum değişiklikleri örnekleyebilen makrolar içermektedir (Bkz Şekil 3-6).

Şekil 3. Gerçek Zamanlı Spektrogram Model 5129: bu modülde kaydırma ve tarama moduna özgü gerçek zamanlı yüksek çözünürlüklü spektrogram örneklemeleri sunulmuştur. İkili ekran seçenekleri anlık karşılaştırma ve hedef belirleme süreçleri için kullanılmıştır. Farklı seslendirme türlerine ait geniş bantlı analiz verileri (altta), dar bantlı analiz verileri (üstte) gösterilmiştir.

319

Şekil 4. Gerçek Zamanlı Spektrogram Model 5129: bu modülde spektrografik analiz süreçlerinin tüm parametrelerine özgü gerçek zamanlı spektrogram seçenekleri sunulmuştur. Tüm ses türlerine ait analiz verileri çoklu punto sekmeleri ile gösterilmiştir.

Şekil 5. Gerçek Zamanlı Spektrogram Model 5129: bu modülde gerçek zamanlı yüksek çözünürlüklü spektrogram örneklemesine özgü ekran görüntü seçeneği sunulmuştur. Tam ekran çözünürlük değeri 24 bit olarak gösterilmiştir.

Şekil 6. Gerçek Zamanlı Spektrogram Model 5129: bu modülde çeşitli renklerde ve analiz formatlarında üretilebilen spektrogram örneklemelerine özgü ekran görüntü seçenekleri sunulmuştur.

(Url<<http://www.keypentax.com>>)&(Url<<http://www.kayelemetrics.com>>)&(Url<<http://www.pentaxmedical.com>>).

Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi/THMFNS'nin Eğitsel/Öğretisel Uygulamalara Aktarım/Adaptasyon Süreçlerinde KayPENTAX®: Gerçek Zamanlı Spektrogram Model 5129

Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonetik Terapi Uygulamaları/THMFNS FTU oluşum/gelişim süreçleri; fonoloji (sesbilimi: dillerin kuramsal ve icrasal altyapısında varlığını sürdüren konuşma seslerini diller üzeri bir yaklaşımla inceleyen bir bilim dalı: Roach, 2001: 10)nin temelini oluşturan fonetik (sesbilgisi: bir dilin seslerini boğumlanma noktaları/boğumlanma özellikleri/dilsel iletişim dizgesindeki işlevleri açısından araştıran, artikulatuar/akustik/odituar fonetik olmak üzere üç ana bölümden oluşan, konuşma seslerinin eklenmesi/nakli/alınması ile ilgili bir dilbilim dalı: Erem & Sevin, 1947: 79-81) bilimi ekseninde artikülasyon (boğumlanma/ekleme/sesletim: fonasyon süreci ile ortaya çıkan sesin dil/diş/dudak/damak vb anatomik yapılar yardımı ile işlenmesi: Kılıç, 1999/2000: 2) kavramı vokal (dil ve dudakların hareketi ile ses yolunda hava akımına karşı bir engel olmadan oluşan konuşma sesleri: vokal sınıflandırılma biçimleri: dilin en yüksek noktası: ön/i/ü/e/ö-arka/ı/u/a/o, dilin yüksekliği: kapalı/i/ü/ı/u-açık/e/ö/a/o, dudakların durumu: düz/i/ı/e/a-yuvarlak/ü/u/ö/o)/konsonant (ses yolunun farklı noktalarda ve farklı şekillerde daralması ile oluşan konuşma sesleri: konsonant sınıflandırılma biçimleri: artikülasyon şekli: plozif: patlamalı: p/b/t/d/k/g-nazal: genizsi: m/n-frikatif: sızıcı: s/z/ş/j/f/v/h-afrikat: patlamalı sızıcı: ç/c-trill: titreyici: r-tap: çarpmalı: r-aproksimant: akıcı: y/ğ/r/v-lateral aproksimant: yanal akıcı: l, artikülasyon noktası: bilabial: çift dudaksıl: p/b/m-labiodental: diş dudaksıl: f/ç-dental: dişsel: t/d/n-alveoler: dişyuvası: t/d/n/r/s/z/l-postalveoler: arka dişyuvası: ş/jç/c-palatal: damaksıl: k/g/y-velar/k/g/ğ-glottal: gırtlaksıl: h, vokal foldların hareketi: ötümlü: sesli: b/d/g/m/n/r/v/z/j/c/y/ğ/l-ötümsüz: sessiz: p/t/k/f/s/ş/ç/b: Kılıç, 1999/2000: 3-5) özelliklerini bünyesinde barındıran teknik bir terim olarak tanımlanmıştır.

320

Foniatri (ses terapi: insan sesletim düzeneğinin anatomik/fizyolojik/patolojik fonksiyonlarını araştıran, ses/konuşma/dil/işitme bozuklukları tanı ve tedavisi ile ilgili tıbbi bir bilim dalı: (Koçak, [Url<http://www.drkocak.com/id15.html>](http://www.drkocak.com/id15.html)) bilimi ekseninde insan sesi oluşum/gelişim süreçlerinde aktif bir biçimde rol oynayan ve birbirleri ile koordineli çalışan respiratör (solunumsal: diyafram, abdominal/torakal kaslar, alt solunum yolları), vibratör (titreşimsel: ses kıvrımları), rezonatör (tınsal: supraglottik larenks, farinks, ağız/burun boşluğu), artikülatör (sesletimsel: hareketli artikülatörler: dil, dudak, çene, yumuşak damak, faringeal duvarlar, hareketsiz artikülatörler: ön dişler, alveolar sırt, sert damak) sistemlerinin (Töreyin, 2008: 38, 90-91, 165-167) doğru kullanılmaması dolayısıyla organik (yapısal: anatomik oluşumlar patolojisi: dil/diş/dudak/damak bozukluğu: dil kasları anormal işleyişi, dil bağı bağlantısının dil ucuna yakın oluşu, dudak yarıklığı/gerginliği, yüksek/düz damak yapısı vb: Madran, 2013: 6-35), fonksiyonel (işlevsel: eğitsel/öğretisel uygulama süreçlerinin gerçekleştirilmesi: konuşma organlarının üstlendiği görevi tam/sağlıklı olarak yerine getirememesi, konuşma kazanım ve pekişim evrelerinin yeterli ölçüde tamamlanamaması: Korkmaz, 2008: 39) ve psişik (ruhsal: psikolojik dinamiklerin etkisi: zihinsel/algısal/duygusal sorunlar kaynaklı ses belleği/ses ayırım gücü yetersizliği: Yücel, 2009: 1-7, 14-18, 190) nedenlere bağlı artikülasyon bozuklukları (söyleyiş/sesletim bozuklukları türleri: atlama: sesin düşürülmesi/hava>ava, yerine koyma: sesin değiştirilmesi/köprü>köprü,sesin eklenmesi: sesin artırılması/lazım>ilazım,sesin bozulması: sesin çarpıtılması/nasılısınız>nassınız: Vural, 2005: 246, söyleyiş/sesletim bozuklukları özel terimleri: rotasizm: r sesi bozukluğu, sigmatizm: s-z sesi bozukluğu, gamatizm: g sesi bozukluğu, kapasizm: k sesi bozukluğu: Erdem, 2013: 424)nın ortaya çıktığı vurgulanmıştır.

Artikülasyon bozuklukları tanı ve tedavi süreçlerinde ses terapi (sesin davranışsal yöntemlerle değiştirilmesi, fizyoanatomik sınırlar içerisinde sesi verimli/etkin kullanabilme, hedef sesi bulup yeni davranış biçimi haline getirme, fizyopatolojik mekanizmaları kullanarak vokal davranış biçimini değiştirme: Denizoğlu, 2008: 1-16, ses terapisinde şan egzersizleri kullanımı: perde yükleme ve taşıma egzersizleri: sağlıklı vokal kord gereksinimi, teknik ergonomi, vokal davranış modifikasyonları, ses ve artikülasyon çalışmalarının repertuara uygulanması, standart kinestetik terapi teknikleri ve dile özgü fonetik yapının şan eğitimi öğretileri ile birleştirilmesi evrelerinde Uluslararası Fonetik Alfabe/IPA kullanımı: Koçak, Url <<http://drkocak.com/ses-terapisinde-san-egzersizlerinin-kullanimi/>>) araçları kullanılmaktadır (Denizoğlu, 2005) & (Denizoğlu, 2012: 1-40) &(Yiğit, 2004: 1-5) &(Evren, 2013: 50-60) & (Evren, Url<http://www.pegem.net/akademi/kongrebildiri_detay.aspx?id=4909>) &(Yavuzer & Öğüt & Kalaycı & Çeltiklioğlu & Bakır, Url<<http://www.tkbbv.org.tr/dergi.aspx?Dergi=38&yil=1999&makale=4508>>) & (Saruhan, 2014) & (Kaplan, 2015: 38-47).

Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Kullanıcı Profili/THMFNS KP içerisinde aktif bir biçimde yer alan bireylerin anatomik/fizyolojik/patolojik fonksiyonlareninde yapılan artikülasyon bozuklukları (söyleyiş/sesletim bozuklukları: atlama: sesin düşürülmesi, yerine koyma: sesin değiştirilmesi, sesin eklenmesi: sesin artırılması, sesin bozulması: sesin çarpıtılması söyleyiş/sesletim bozuklukları özel terimleri: rotasizm: r sesi bozukluğu, sigmatizm: s-z sesi bozukluğu, gamatizm: g sesi bozukluğu, kapasizm: k sesi bozukluğu vb)nin giderilebilmesi için; Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonolojik Farkındalık Yetileri Gelişim Süreçleri/THMFNS FFYGS (Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonetik Terapi Uygulamaları/THMFNS FTU, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi İşitsel Ayırt Etme Testi/THMFNS İAT, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Artikülasyon Testi/THMFNS AT, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sesçil Çözümleme Testi/THMFNS SÇT, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sesbilgisel/Şekilbilgisel/Sözvarlıksal Ölçütleri Belirleme Testi/THMFNS ŞSSÖBT, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonolojik Farkındalık Yetileri Öğretim Oturumları/THMFNS FFYÖÖ, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonolojik Farkındalık Yetileri Değerlendirme Grubu/THMFNS FFYDG vb gibi verilerin) oluşum/gelişim evrelerinin tamamlanması gerekmektedir.

Bulgular

Yerel/evrensel fonolojik/sesbilimsel ve müzikolojik/müzikbilimsel yasalar ekseninde yapılan artikülasyon/sesletim özelliklerinin halkbilim analiz modellerinden biri olan performans teori (halkbilimsel eksende her türlü folklorik terim/kavram/öge-halkdilsel varyant/değişke/çeşitlenme: Çobanoğlu, 1999) ve etnomüzikolojide dilbilimsel yaklaşımlar (etnomüzikbilimsel eksende her türlü etnomüzikolojik terim/kavram/öge-etnomüzikodilsel varyant/değişke/çeşitlenme: Stone, 2008) ekseninde sözel/sanatsal bir performans türü olarak tanımlanan Türk halk müziği edebi/müzikal metninin kuramsal/icrasal altyapısında yerel/evrensel ilintilerle birlikte sesbilgisi/şekilbilgisi/sözvarlığı ölçütleri düzeyinde varlığını sürdürdüğü vurgulanmıştır.

Yerel/evrensel fonolojik/sesbilimsel ve müzikolojik/müzikbilimsel yasalar ekseninde artikülasyon/sesletim özellikleri düzeyinde yapılan Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Veritabanı/THMFNS V (Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Alfabe

Veritabanı/THMFNS AV, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Ses Veritabanı/THMFNS SV, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sözlük Veritabanı/THMFNS SzV, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Eser Veritabanı/THMFNS EV, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonotaktik Olasılık Hesaplayıcı Veritabanı/THMFNS FOHV), Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonetik Terapi Uygulamaları/THMFNS FTU (Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonolojik Farkındalık Yetileri Gelişim Süreçleri/THMFNS FFYGS, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi İşitsel Ayırt Etme Testi/THMFNS İAT, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Artikülasyon Testi/THMFNS AT, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sesçil Çözümleme Testi/THMFNS SÇT, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Sesbilgisel/Şekilbilgisel/Sözvarlıksal Ölçütleri Belirleme Testi/THMFNS SSSÖBT, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonolojik Farkındalık Yetileri Öğretim Oturumları/THMFNS FFYÖO, Türk Halk Müziği Fonetik Notasyon Sistemi Fonolojik Farkındalık Yetileri Değerlendirme Grubu/THMFNS FFYDG) oluşum/gelişim ve eğitsel/öğretisel uygulamalara aktarım/adaptasyon süreçlerinin KayPENTAX® (Kay Elektrik Şirketi & PENTAX Medikal Şirketi) Gerçek Zamanlı Spektogram Model 5129 örnekleme üzerinden gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Basılı Kaynaklar

Bicil, Y., & Demir, G., (2012). IPA Turca: Kural Tabanlı Türkçe Fonetik Dönüştürücü Programı/KTTDFP. TUBİTAK Ulusal Elektronik Ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü/UEKAE'nde Çoklu-Ortam Teknolojileri Araştırma Ve Geliştirme Laboratuvarı, Gebze & İstanbul.

Buder, Eugene, H., & Wolf, T., (2003). Instrumental And Perceptual Evaluations Of Two Related Singers. Journal Of Voice Vol 17 No 2 June 2003, pp. 228-244.

322

Caferoğlu, A., (1964-1965). Anadolu Ağızları Ünlü Ve Konson Değişmeleri. (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1963-1964'ten Ayrıbasım),Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 1-33.

Carroll, L. M., & Sataloff, R. T., (1991). The Singing Voice, Professional Voice. Raven Press Ltd., New York, p. 382, 385.

Cevanşir, B., & Gürel, G., (1982). Foniatri. Sanal Matbaacılık, İstanbul, s. 74, 77.

Çobanoğlu, Ö., (1999). Halkbilimi Kuramları Ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Akçağ Yayınları, Ankara.

Demir, G., (2011). Dil-Müzik İlişkisi Ekseninde Yapılanan Türk Halk Müziği Yöresel Ağız Özelliklerinin Fonetik Notasyonu. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Müziği Programı (Tez Danışmanı: Prof. Erol Parlak), İstanbul/Türkiye.

Demir, N., (2002/4). Ağız Terimi Üzerine. Türkbilgi Yayınları.

Demir, N., (2009). Ağız Dokümantasyonu Niçin Gereklidir. Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı (25-30 Mart 2008 Şanlıurfa), TDK Yayınları, Ankara.

Demir, N., (2010). Türkçede Varyasyon Üzerine. Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi, Sayı 17 (2).

Demir, N., (2012). Türkçe Ağız Araştırmalarında Bazı Yöntem Sorunları. Diyalektolog Dergisi

(Ağız Araştırmaları Dergisi) Sayı (4), Yaz 2012.

Denizoğlu, İ., (2005). Vokoloji Ders Notları. (Url<http://www.fonomed.net/ders_notlari.asp>) (Erişim Tarihi: 29.03.2014).

Denizoğlu, İ., (2008). Ses Terapileri. (Url<<http://fonomed.net/pages/sesterapileri.pdf>>) (Erişim Tarihi: 29.03.2014).

Denizoğlu, İ., (2012). Kilinik Vokoloji (Ses Terapileri). Adana Nobel Bookstore, Adana. ISBN: 978-605-397-143-6, s. 1-40.

Ercilasun, A. B., (1999). Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri. Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: vol. 697, Ankara, s. 43-48.

Erdem, İ., (2013). Konuşma Eğitimi Esnasında Karşılaşılan Konuşma Bozuklukları Ve Bunları Düzeltme Yolları. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Türkçenin Eğitimi Öğretimi Özel Sayısı, ISSN: 1308-9196, Yıl: 6, Sayı: 11, Ocak 2013.

Erem, T., & Sevin N., (1947). Milletlerarası Fonetik İşaretlerle Konuşma Dilimiz. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Ergenç, İ., (2002). Konuşma Dili Ve Türkçenin Söyleyiş Sözlüğü. Multilingual Yabancı Dil Yayınları, Baskı Matbaa, İstanbul.

Estis, J. M., & Coblenz, J. K., & Moore, R. E., (2009). Effects Of Increasing Time Delays On Pitch-Matching Accuracy In Trained Singers And Untrained Individuals. Journal Of Voice Vol 23 No 4 July 2009, pp. 439-445.

Estis, J. M., & Dean-Claytor, A., & Moore, R. E., & Rowell, T. L., (2011). Pitch-Matching Accuracy In Trained Singers And Untrained Individuals: The Impact Of Musical Interference And Noise. Journal Of Voice Vol 25 No 2 March 2011, pp. 173-180.

Evren, G. F., (2013). Programlı Bir Ses Eğitimi Kapsamında Dil-Konuşma Ögesi. Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi. Yıl/Year: 2013 Cilt/Volume: 2 Sayı/Issue: 5, Sayfalar/Pages: 50-60.

Evren, G. F., (y.b.). Ses Eğitimi Yöntemlerinin Ses Hastalıklarının Tedavisinde Kullanımı. (Url <http://www.pegem.net/akademi/kongrebildiri_detay.aspx?id=4909>).

Gerçek Zamanlı Spektogram Model 5129., KayPENTAX®, A Division of PENTAX Medical Company, 3 Paragon Drive, Montvale, NJ 07645-1725, USA. (Url<www.kaypentax.com>).

Gorman, K., (2013). Generative Phonotactics. The University Of Pennsylvania Linguistic Department, (Published Doctor Of Philosophy Thesis), Pennsylvania.

Helvacı, A., (2003). Ses Eğitiminde Register ve Rezonans. Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu, 30-31 Ekim 2003, İnönü Üniversitesi, Malatya, s. 124-129.

IPA., (1999). Handbook Of The International Phonetic Association: A Guide To The Use Of The International Phonetic Alphabet. Cambridge University Press, Cambridge.

Jennings, J. J., & Kuehn, D. P., (2008). The Effects Of Frequency Range, Vowel, Dynamic Loudness Level And Gender On Nasalance In Amateur And Classically Trained Singers. Journal of Voice Vol 22 No 1 Jan 2008, pp. 75-89.

- Kaplan, A., (2015). Konuşma Aygıtında Sesi Anlamlandırma Olanakları. VI. Uluslararası Hisarlı Ahmet Sempozyumu. 28-30 Mayıs 2015, Kütahya, s. 38-47.
- Kılıç, M. A., (1999). Ses Bozuklukları: Yeni Bir Sınıflandırma Sistemi. Ç.Ü. Tıp Fakültesi Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, Cilt 8, Sayı 3, Yıl 1999, ISSN 1300-3755.
- Kılıç, M. A., (1999). Ses Bozukluklarının Tedavisinde Vurgu Yöntemi. Kulak Burun Boğaz İhtisas Dergisi Nisan 1999, Yıl 9, Cilt 6, Sayı 1, s. 115-119.
- Kılıç, M. A., (1999/2000). Konuşma Ve Dil Bozuklukları. KBB Hastalıklarında Mezuniyet Sonrası Eğitimi Toplantısı, 28-30 Nisan 2000, Kapadokya.
- Kılıç, M. A., (2002). Larenksin Fonksiyonel Anatomisi Ve Ses Fizyolojisi. T Klin JENT 2002, 2 (S).
- Kılıç, M. A., (2010). Ses Problemi Olan Hastanın Objektif Ve Subjektif Yöntemlerle Değerlendirilmesi. Curr PracrORL 2010, 6(2), s. 257-265.
- Kılıç, M. A., (2013). Ses Terapisi Olarak Biyolojik Geribildirim Yöntemi. Türkiye Klinikleri JENT-Special Topics 2013; 6(2), s. 41-5.
- Kılıç, M. A., (2013). Ses Terapisi Olarak Vurgu Yöntemi. Türkiye Klinikleri JENT-Special Topics 2013; 6(2), s. 16-21.
- Koçak, İ., (y.b.). Ses Terapisinde Şan Egzersizlerinin Kullanımı. (Url <<http://www.drkocak.com/id15.html>> & (Url<<http://drkocak.com/ses-terapisinde-san-egzersizlerinin-kullanimi/>>).
- Korkmaz, B., (Ed.) (2008). 100 Soruda Dil ve Konuşma Bozuklukları. Doğan Kitap, İstanbul.
- Lamarche, A., & Ternström, S., (2008). An Exploration Of Skin Acceleration Level As A Measure Of Phonatory Function In Singing. Journal Of Voice Vol 22 No 1 Jan 2008, pp. 10-22.
- Laukkanen, A. M., & Mickelson, N. P., & Laitala, M., & Syrjä, T., & Salo, A., & Sihvo, M., (2004). The Effects Of Hear Fones On Speaking And Singing Voice Quality. Journal Of Voice Vol 18 No 4 Dec 2004, pp. 475-487.
- Madran, F. G., (2013). Tam Protezlerde Fonasyon. Bitirme Tezi, Ege Üniversitesi Dış Hekimliği Fakültesi Protetik Dış Tedavisi Ana Bilim Dalı, İzmir/Türkiye.
- Malkoç, T., (1998). Ses Eğitiminin Ergenlik Döneminde Ses Fonksiyonları Üzerindeki Etkisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), M.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, s.89.
- Morrow, S. L., & Conner, N. P., (2011). Comparison Of Voice-Use Profiles Between Elementary Classroom And Music Teachers. Journal Of Voice Vol 25 No 3 May 2011, pp. 367-372.
- Ömür, M., (1995). Sesin Özelliklerine Bir Bakış. Cumhuriyet Bilim ve Teknik, İstanbul.
- Özbek, M., (2010). Urfa Türkülerinin Dil Ve Anlatım Özellikleri. İstanbul Üniversitesi SBE Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmış Doktora Tezi), İstanbul/Türkiye.
- Pekacar, Ç., & Güner-Dilek, F., (2009). Uluslararası Fonetik Alfabe Ve Türkiye’de Ağız Araştırmaları. Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı (25-30 Mart 2008 Şanlıurfa), Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 989, Ankara.

Radhakrishnan, M., (2011). Musicolinguistic Artistry Of Niraval In Carnatic Vocal Music. Australian National University/ANU Research Repository Proceedings Of The 42nd Australian Linguistic Society Conference, Australia.

Roach, P., (1992). Introducing Phonetics. Penguin English Press, England.

Sağır, M., (1999). Ağız Çalışmalarında Çeviriyazı, Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: vol. 697, Ankara, s. 126-138.

Saruhan, Ş., (2014). Bir Meleksi'den Hayali Yaratık'a Dönüş Hikâyesi: Kastratolar. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 1, Mart 2014, s. 561-572.

Saruhan, Ş., (2014). Opera Şarkıcılığında Bir Dönüm Noktası: Do Di Petto. Tarih Okulu Dergisi (TOD), Mart 2014, Yıl 7, Sayı XVII, ss. 661-679, DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh468>.

Saruhan, Ş., (2014). Opera Şarkıcılığında Metinsel Anlaşılabilirlik Problemi Ve Nedenleri. International Journal of Social Science, Number: 27, pp. 553-573, Autumn I 2014, Doi Number: <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2411>.

Saruhan, Ş., (y.b.). Kadın Opera Şarkıcılarında Formant Uyarlama Tekniği Örneğiyle, Şarkıcılıkta Tınının Oluşum Bağlıları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 32, ss. 675-689. (Url<www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581>).

Sherer, T. D., (1994). Prosodic Phonotactics. Doctor Of Philosophy Thesis, The Graduate School Of the University of Massachusetts Amherst Department of Linguistics, Amherst.

Stone, R. M., (2008). Theory For Ethnomusicology. Pearson Press, New Jersey.

Şenocak, F., (1983). Kulak-Burun-Boğazda Semptom ve Sendromlar, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, No: 123, İstanbul, s.369-405.

325

Şenocak, F., (1990). Profesyonel Ses, Sahne Ve Benzeri Sanatkârların Özel Sorunları. Otolarengolojide ve Sanat Dallarında Disfoniler Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, s.119

Tang, L., & Judith A., & Boliek, C. A., & Rieger, J. M., (2008). Laryngeal And Respiratory Behavior During Pitch Change In Professional Singers. Journal Of Voice Vol 2 No 6 Nov 2008, pp. 622-633.

TDK., (1945). Türk Dialekleri Çeviriyazı Sistemi. Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.

TDK., (1963-1982). Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü. C. I-XII, Ankara: TDK Yayınları.

Töreyn, A. M., (2008). Ses Eğitimi (Temel Kavramlar-İlkeler-Yöntemler).Gençlik Kitabevi, Ankara.

Vural, T., (1990). Ses Sanatkarlarında Ses bozukluklarının Teşhis ve Tedavisi, Otolarengolojide ve Sanat Dallarında Disfoniler Uluslararası Sempozyumu, İstanbul, s.60.

Yavuzer, A., & Ögüt, F., & Kalaycı, T., & Çeltiklioğlu, F., & Bakır, H., (y.b.). Ses Sanatçılarında Foniatrik Yaklaşım.

(Url<<http://www.tkbbv.org.tr/dergi.aspx?Dergi=38&yil=1999&makale=4508>>).

Yiğit, N., & Evren, G. F., (2015). Ses Eğitimi Yöntem ve Tekniklerinin İngilizce Konuşma Eğitiminde Kullanılabilirliği. International Journal of Languages' Education and Teaching ISSN: 2198-4999, Mannheim-GERMANY, UDES 2015, pp. 1074-1093.

Yiğit, N., & Evren, G. F., (y.b.). Ses Eğitimi Yöntemlerinin Ses Hastalıklarının Tedavisinde Kullanımı. (Url<http://www.pegem.net/akademi/kongrebildiri_detay.aspx?id=4909>).

Yiğit, N., (2004). Sesini Profesyonel Olarak Kullanan Veya Kullanacak Olan Bireylerde Karşılaşılan Ses Sorunları Ve Nedenleri. 1924-2004 Musiki Muallim Mektebinden Günümüze Müzik Öğretmeni Yetiştirme Sempozyumu Bildirisi, SDÜ, 7-10 Nisan 2004, Isparta.

Yiğit, N., (2010). Profesyonel Ses Eğitimi Alan Bireylerin Ses Özelliklerinin İncelenmesi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 4, Yıl: 2010, Sayfa: 75-93, ISSN: 1302-3284.

Yiğit, N., (2012). Profesyonel Ses. Kastamonu Eğitim Dergisi, Eylül 2012 Cilt:20 No:3, ss. 955-964.

Yücel., D., (2009). Sesbilgisel Farkındalık (Fonolojik Farkındalık) Eğitiminin Okuma Sorunu Olan Çocuklar Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Özel Eğitim Programı, Ankara, Türkiye.

Zeitels, S. M., & Hillman, R. E., & Desloge, R., & Mauri, M., & Doyle, P. B., (2002). Phonosurgery In Singers And Performing Artists: Treatment Outcomes, Management Theories And Future Directions. Annals Of Otol Vol 111 No 12 Suppl 190 Dec 2002, pp. 21-40.

Elektronik Kaynaklar

Url<<http://www.pentax.com.tr/tr/product/14747/cameras.html>> (Erişim Tarihi: 09.11.2015).

Url<<http://www.pentaxturkey.com/index.php?topic=1952.0>> (Erişim Tarihi: 22.11.2015).

Url<<http://us.pentaxmedical.com/>> (Erişim Tarihi: 06.11.2015).

Url<<http://jproc.ca/rrp/sonagraph.html>> (Erişim Tarihi: 27.11.2015).

Url<<http://www.kayelectric.coop/content/about-us-0>> (Erişim Tarihi: 19.11.2015).

Url<<http://www.kaypentax.com>>(Erişim Tarihi: 10.11.2015).

Url<<http://www.kayelemetrics.com>>(Erişim Tarihi: 10.11.2015).

Url<<http://www.pentaxmedical.com>>(Erişim Tarihi: 10.11.2015).

Url<www.speechtech.com/pdb2.html>(Erişim Tarihi: 10.11.2015).

Url<http://www.kaypentax.com/index.php?option=com_aboutkay&task=editShow&rec_id=1&menu_id=0&controller=aboutkay_cmphp&Itemid=2>(Erişim Tarihi: 01.12.2015).

Url<http://www.kayelemetrics.com/index.php?option=com_product&view=product&Itemid=3>(Erişim Tarihi: 02.12.2015).

Url<http://www.berrycreative.biz/Pdfs/KayPentax_Acquisition_Pentax_Background.pdf>(Erişim Tarihi: 03.12.2015).

Url<<http://www.erisci.com/?ID=69&KatID=49&islem=Detay#!video-phonetics-program-and-database/chj0>>(Erişim Tarihi: 10.11.2015).

Url<http://comd.uh.edu/facultyandstaff/mchenry_m_srlab.html> (Erişim Tarihi: 23.11.2015).

Url<<https://music.ku.edu/vocology-lab>> (Erişim Tarihi: 01.12.2015).

Url<<http://cmed.faculty.ku.edu/chovoped/voclab/>> (Erişim Tarihi: 10.11.2015).

Url<<http://new.oberlin.edu/conservatory/departments/voice/vocal-arts-center/equipment.dot>> (Erişim Tarihi: 13.11.2015).

Url<<http://www.rider.edu/wcc/undergraduate-programs/voice-performance>> (Erişim Tarihi: 16.11.2015).

Url<http://www.ncvs.org/products_academy.html&www.ncvs.org/ncvs/info/singers/index.html> (Erişim Tarihi: 01.12.2015).

Url<<http://www.tdk.gov.tr>> (Erişim Tarihi: 03.05.2014).

Url<http://www.trnnotaarsivi.com/thm_detay.php?repno=701&ad=GELE%20GELE%20GELD%20DDK%20B%20DDR%20KARA%20TA%20DEA>(Erişim Tarihi: 03.05.2014).

Url<<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>> Tez No: 263098, (Erişim Tarihi: 03.05.2014).

RENGİN ARKEOLOJİSİ - KIRMIZININ SİMGE TARİHİ

Öğr. Gör. Dr.Ceren YILDIRIM

Gaziantep Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü

Öz

Demir (*hematit*) cevherli topraklardan elde edilen aşı boyası kırmızısı, renkler arasında insanlık tarihi kadar eski ilk simgedir. Paleolitik Dönem avcı göçerlerde, Neolitik Dönem tarımcılarında ve Mezolitik Dönemde büyü ritlerinin en önemli parçasıdır. Din mitolojilerinde en başat öge olan yeniden-doğum arketipi ile ilişkilidir. Kırmızının ışık ile moral bağıntısı 19. yüzyılda Romantik Simgencilik'te yer alır. Kökleri Ortaçağ'a ve Paganizm, Mısır, Çin ve Hint mithoslarına geri gider. (Portal, 1845)

Günümüz sanatının doğaya, bedene, toprağa duyarlı performans ve arazi sanatçıları kan ve toprağı yeniden yoğun duyarlılık malzemesi yapmaktadırlar. Sanatın yaşamsal bağından kopmuşluğu insanlığı yeniden dünya, toprak ve bedenle ilgili anlam bağına oluşturmaya yöneltmiştir. Sanayi sonrası kapitalist düzen içerisinde onun eleştirisi olarak ortaya çıkan yeni sanatın primitif ile yakınlaşması, Jung (1875-1961)'un ortak-bilinçdışı teoremindeki mitsel olanın evrenselliği fikrini doğrular görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırmızı, antropoloji, arketip, toprak sanatı, beden sanatı

329

ARCHEOLOGY OF THE COLOR –THE HISTORY OF SYMBOLİSM ABOUT RED

Abstract

Red-ocher paint is the first symbolic color among the colors and also is old as mankind history. Red-ocher attained from ferric soil wich has *hematit*. Red-ocher paint is the most important material of magic rituals at Paleolitik period nomands and at Neolithic also at Mezolithic period. Victim and adolescence rituals are related to re-born archetype at all mythological religions. In 19th century color symbolism of red at Romantic period is again on stage as light. Roots of Romantic Color Symbolism go back to the Middle ages and to Paganism, mythos of Ancient Egypt, Chinese and Indian. Colors rise from dilemma like white-black, good-bad, dark-ligth similar to Zend-Avesta (Zoro-aster) religion. (Portal, 1845)

Contemporary artists who have sensibility and responsibility about nature, body and soil, take blood and land as material for their performance. The disconnection of art from the vital point, has led to the creation of a connection of meaning with humanity, the earth, soil and body again. Contemporary art that emerges in post-industrial capitalist system and in criticism on it gets closer to primitive. It seems to be this closeness confirms the idea of universality of mythology in the theory of Carl Jung (1875-1961).

Keywords: Red, anthropology, archetype, earth art, body art

Giriş

Demir (*hematit*) cevherli topraklardan elde edilen aşı boyası kırmızısı renkler arasında bilinen en eski simgedir. “Aşıboyası –demir oksit- ilk renkli boyaydı. Günümüzde toprak boyalarını ifade etmek için genel olarak kullanılmaktadır, oysa daha kesin anlamıyla hematiti, yani demir cevheri bulunan toprağı tanımlar.” (Delamare & Guineau, 2007, 40) “Doğal toprakların çoğunda renk veren öge demirdir. Killi kumların arasında en iyi bilinen kuvars, bir tür kil (kaolinit) ve demir oksidin karışımından mürekkeptir. Kızıl demir oksit, turuncumsu sarı, kızıl ve hatta hematit kristallerinin boyutu büyüdüğünde mora çalan kumları oluştururlar. (Delamare & Guineau, 2007 15)

MÖ 150.000-60.000 yılları arasında yaşamış olan Neandertal İnsanı (Turani, 2007, 25), bedenine kırmızı toprak boyadan dövme yapıyor; insan ve hayvan kemiklerini boyuyordu. Cenin pozisyonunda Doğu-Batı yönlü yatırarak gömdüğü ölüsünün kemiklerini kırmızı ile boyama geleneğini geliştirmişti. (Thomson, 2007, 199-201) “...Neandertal İnsanı, ölümlerini derin çukurlara gömüyor, yanına da yiyecek ile kullandığı aletleri koyuyordu.” (Turani, 2007, 25) Aynı davranış, MÖ 60 000 ile 10 000 yılları arasında, soyu tükenen Neandertal’in yerini alan Homosapiens (Cré Magnon)’te de devam eder. Tümü ilk insanın ölüm sonrasına inandığını göstermektedir. Hayvan kurban etme de yine Neandertal insanına kadar geri gider. Kurban sunma, ilk insanda Tanrı tasavvuru olduğunu göstermektedir. “Ayrıca gayet kesin olarak bildiğimiz, Neandertal İnsanın vücudunu boyadığıdır.” Homosapiens de ölüsünü yanında yiyecek ve değerli eşyaları olduğu halde gömer ve cesedi kırmızı toprak rengine boyardı. (Turani, 2007, 25-6) Geleneğin şekil değiştirmiş uygulayımı ilk tarım kültürlerinde sürer: ölmüş atanın kafatası çıkartılır, kırmızıya boyanarak evin başköşesine konur, kendisine sunular yapılır, yemek ve eğlencelere katıldığı yani ailede yaşamaya devam ettiğine inanılır.

330

İlk-insanın davranışlarını anlamlandırmada dış görünümü açısından tarih öncesi çağların devamı olarak görülen bugünün avcılıkla geçinen bazı toplulukları incelenmektedir. Aynı ya da benzer davranış biçimini yansıtan bu topluluklara Kuzey batı Amerika’da, Avustralya’da, Güney Afrika’da, Orta ve Güney Amerika’nın bazı güç ulaşılır bölgeleri ve Kuzey Kutup bölgesinde rastlanmıştır. Aborijinler, Buşmanlar, İskandinav Laplar, Afrika Kordofans avcı oymağı belirgin örneklerdir. Sadece avcı göçerlerde değil günümüz yerleşik primif kültürlerinde de kırmızı renk simgeciliği yaşatılır: geline kına yakılması, kırmızı kuşak bağlanması, kırmızı duvak gibi.

İskandinav Laplar, av büyüsü olarak gerçekleştirdikleri resimlerinde demir oksit renkler kullanarak tarihöncesi mağara resim geleneğini sürdürürler. Prehistorik hayvan resimleri önünde kurban keserler. (Turani, 2007, 30) “Kuzey Amerika’daki ilk beyaz yerleşimciler yerlilere ‘Kırmızı Hintli’ adını verdiklerinde, bunun nedeni onların kendilerini (kötülüğe karşı kalkan olarak dünyanın iyi unsurlarını simgelediğinden veya kışın soğuğa karşı yazın böceklerle karşı korunmak için) aşıboyasıyla boyamalarıydı.” Avustralya yerlileri bedeni kırmızı toprakla boyama geleneğini kırk bin yıldan fazladır sürdürmektedir: “Kırmızı aşıboyası gençlerin erkek olması için düzenlenen erginlenme törenlerinin ayrılmaz parçasıdır.” (Finlay, 2007, 50-1) “Erginlik çağına gelen çocuklar için bir erginlenme töreni düzenlenir; çocuklar bu yansılama töreni sırasında düşsel bir biçimde ölüp yeniden doğarlar ve böylece çocukluktan çıktıklarını kanıtlamış olurlar.” (Thomson, 1998, 57) İlkel kavimlerin yansılama törenlerini -Adlerci anlamda- erk istenci olarak yorumlayan E. Ficsher’a göre ritlerin başlıca görevi açıkça güç sağlamaktır. Doğaya, düşmana, cinsel eşe, gerçekliklere karşı güç, toplu yaşama gücü. Tehlikeli,

anlaşılmaz, ürkütücü doğa karşısındaki güçsüz yaratık insan, gelişmesinde büyüden büyük destek görüyordu. (Fischer, 1995, 155-9) Kırmızı aşı boyası bu büyüün belki de en etkili simgesi idi. “Birçok insan bu kırmızı toprak konusunda kurgular geliştirmiştir ve antropologlar kırmızının erkeğin kanını (ölüm anlamında) veya kadının aybaşı kanını (belki de doğurma yeteneğini vurgulayarak) temsil eden simgeselliği üstünde odaklanma eğilimindedir.” (Finlay, 2007, 50-1)

Bulgular ve Yorum

Homo-sapiens mağara duvar ve tavanlarında gerçekleştirdiği hayvan figürlerinde sıcak toprak renklerini kullanmış fakat yeşil ve mavilere resminde yer vermemiştir. Az miktarda hayvansal boya da kullanılmış olsa bunlar zamanın etkilerine dayanmamış ve solmuşlardır yine de bunların arasında mavi ve yeşillere rastlanmaz.¹ “Maviler için durum anlaşılabilir, çünkü mavi mineraller ender bulunur. Ama yeşiller söz konusu olduğunda, doğadaki yeşil toprakların bolluğuna ve onlardan elde edilen renklerin zamana karşı nasıl direnç gösterdiğine bakıldığında bu durum tuhaf görünür. (Delamare & Guineau, 2007, 1)

Hayvan konulu buzul çağı resimlerinin yapılaş amacı hayvanın ruhuna etki etmektir. Bu örnekler, hayvanı kendine eş veya kendinden üstün gören insanların düşünce biçimini yansıtmaktadır. Resimler salt süslemeden öte, ciddi bir amaca hizmet etmektedir. Genel görüşe göre bu resimlerin büyüsel bir niteliği vardır ve başarılı bir avı gerçekleştirebilmek amacı ile düzenlenmiş, büyü ile ilgili dinsel bir olayın belirli bir bölümünü sunarlar. Hayvanın resmini yapmakla onu kendi iradesinin yönetimine alacağına inanan, bu ilk avcı toplumun büyüü hayvanların ruhunu yakalanıp zararsız hale getirilmek amacını güdüyordu. (Sinemoğlu, 1984, 10) Resimlerin bu işlevi nedeniyle Paleolitik mağaraların birer küçük tapınak oldukları, ressamlarınsa ilk rahipler olduğu düşünülmektedir. (Tansuğ, 2006, 23)

331

Campbell'e göre ilk dünyada deneyimin üstün nesnesi yabanıl hayvandır. “Büyük av mitolojilerinde hayvanların ruhsal babalar olarak saygı görmesinde şaşılacak bir yan yoktur.” Öldürülen her şey “baba” olur. (Campbell, 2014, c.1, 137) Totemci bir toplumda çeşitli klan ve grupların yarı hayvan, yarı insan ataları olduğu, aynı adlı hayvandan geldikleri düşünülür. (Campbell, 2014, c.1, 293) Fischer'a göre hayvan ve insan dünyasını birbirinden ayıran çizgi tarihöncesi insanın kafasında tam bir kesinlikle belirilmiş değildi; birçok bakımlardan insan, yavaş yavaş kendini koparmakta olduğu hayvanlar evreninin bir parçasını meydana getiriyordu. Kadınların hayvan yavrularını emzirmeleri ilkel insanlar arasında yaygın bir gelenektir. Bu ilkel insanlar kendilerini hayvanlar arasında yaşayan birtakım başka hayvanlar sayar gibiydiler. İnsan avcı olunca, kan dolu bir uçurum açıldı insan ve hayvan evrenleri arasında: insan hayvanları hâlâ ataları ve yakınları saymakla birlikte onları öldürmeye başlamıştı. Böylece hayatın birliğini yıkmıştı. Öldürdüğü hayvanı yemekle onu yalnızca kendisinin bir parçası yaptığını, hayvanın yaşayan insan organizmasının bir parçası olduğunu ileri sürerek suçunu örtmeye ve kendisini kandırmaya çalışıyorsa da, belli ki atası ve kardeşi saydığı hayvanın kendisinden öç alacağından da korkuyordu. Kadın hayvanı emziriyor, erkekse öldürüyordu; böylece birçok avcı topluluklarında kadınlarla av hayvanları arasında, bu olayın bütün çelişmelerini ve korkularını taşıyan, gizli bir bağ olduğuna inanılmaya başlandı. (Fischer, 1995, 155-9)

¹ “Sarı, kırmızı ve kahverengiler için demir’ochre’, siyah için bitkisel ve hayvansal kömür ve çok koyu kahverengi için ‘manganese oxide’ kullanılmıştır.” (Sinemoğlu, 1984, 21)

Özdeşlik önceleri av hayvanlarının derileriyle sağlanıyordu, ama hayvanların benzerleri asıl hayvanın derisi ve başı kullanılmadan yapılmaya başlanınca, elde edilebilecek en büyük benzerlik, büyüünün gereklerinden biri oldu. Gerçeklik üzerinde, imgenin gücüyle üstünlük sağlamaya çalışan insan için büyücülüğün gereği olarak hayvanla onu yansıtan örnek arasında elden geldiğince bir benzerlik, bir özdeşlik sağlamak çok önemliydi. İlkel toplumda büyücü, topluluğun gerçek anlamda bir temsilcisi, bir görevlisiydi. Topluluğun kendisinden beklediği şeyleri büyü gücüyle üst üste birkaç kere gerçekleştiremezse, öldürülme tehlikesiyle karşı karşıya kalırdı. (Fischer, 1995, 155-9)

Aslında sembolik olanı gerçekmiş gibi düşünmeye, belirgin şeyleri temsili olanlara ve temsili olanları da gerçek olanlara bilinçdışımızda dönüştürmeye alışkınyızdır. (Portal, 1845, i) Beynin alıp dönüştürme süreçleri simge yaratma fabrikalarıdır. (Arnheim, 2007) Afrika'daki Kordofans avcı oymağının inançlarına göre, avcılar öldürdükleri hayvanın kanını büyülü bir boynuza akıtırlarsa, avlayacakları hayvanlar üzerinde bir üstünlük sağlanıyordu. Tören esnasında öldürülen bir ceylanın boynuzlarından biri koparılarak içine daha sonra avlanacak olan hayvanlara ait olduğu düşünülen kan akıtılır. Mağara resimleri avlanan ceylanın kanıyla yapılır. Böylece kan sayesinde resimlerle, yansıttıkları canlı örnek arasında bir özdeşlik sağlanmış olur. Taş çağı avcısı hayvanla resim arasındaki benzerlik ne kadar çok olursa resmin o ölçüde etkin olacağına inanırdı. Mağarada çalışan ressam özgürlük içinde çalışmıyor, kendisinden en işe yarayacak biçimleri kullanması bekleniyordu. İlkel insan, kendi büyü anlayışına göre, hayvanın bir parçasını elde etmekle o hayvan üzerinde üstünlük kuracağı düşüncesini benimsemekle kalmıyor kanı ayrıca hayatın gerçek özü sayıyordu. (Fischer, 1995, 155-9) İlk insanın ölüsünü kırmızıya boyaması ruhun gücünü taşıdığına inandığı kanın özdeşi olarak görmesindedir. Kırmızı sadece kanın rengi değildir, kanı direkt etkiler. Kırmızının psikofizyolojik etkisi kan basıncı artışıdır. Kalp hızlanır, adrenalin seviyesi yükselir, vücut ısısı, kas gerginliği ve cesaret artar. Kromoterapide kan hastalıklarının iyileştirilmesinde kullanılır. (Özkan, 2006, 54)

İlk insan büyülü saydığı kırmızı için boyar maddesini o çağlarda koşullar ve teknik gelişimi yetseydi de kırmızı böceğinden ya da zincifreden elde etseydi yine de aşiboyasını tercih eder miydi? Finlay'e göre Aborijinlerin aşiboyasını diğer tüm gelenekleriyle iç içe kullanmaları toprağı bilinçli bir varlık olarak hissetme duygularındandır. (Finlay, 2007, 74) Kendilerini bu renkle boyayarak sadece kutsal olanı simgeleştirmiş olmazlar, aynı zamanda ona vücut da vermiş olurlar. (Finlay, 2007, 47) Kırmızı, Hint yogasında toprakla bağıntılıdır. Muladhara kök çakra mula: kök ve adhara: destek, önemli yer kelimelerinin bileşimidir. Önemli yerden kasıt bedensel varlığı dünyevi enerjilere bağlayan merkez oluşudur. Muladhara, kökü destekleyen merkez anlamına gelmektedir ki bu da dünyanın merkezinin mikrokozmos karşılığıdır. Bu enerji merkezi, toprak elementine bağlantılı olduğu için Bhumi yani 'toprak' olarak da adlandırılmıştır.² (Manaf, 2007) Simgesi dört koyu kırmızı yapraklı nilüferdir. Dört yaprak dört temel nitelikle ilgilidir: mutluluk, keyiflilik, tutkulu ve coşku. Ses frekanslarından ' la' ses aralığına denk düşer. Bu titreşim insanda güven duygusu yaratır, farkındalık ve içsel güç artar. 'Muladhara kırmızı bir enerjiyle titreşir. Kırmızı enerji insana dünyasal kararlılık ve hayatını kurabileceği sağlam temeller verir. Bu enerji yerle ilgilidir. Muladhara çakra doğru bir şekilde çalışıyorsa ve dengeliyse, enerjisi kişiyi güçlü bir biçimde toprağı ve maddi dünyaya bağlar. İnsan fiziksel enerjiyle dolar, fiziksel etkinliklerden zevk alır. (Manaf, 2007, 147)

² Batı dillerinde red, rouge, rot, rosso ise Sankristçe'deki rudhini kelimesinden gelir. (Gage, 2002, 110)

Aborijinler'in bedenlerini kırmızı toprak ile renklendirmelerini açıklamada almaşık bir kuram daha vardır: Kırmızı aşıboyasındaki demir bir biçimde mıknatıs işlevi görür ve Aborijinler'e kutsal yolu gösterir. Aborijinler'in kutsal yol saydıkları, göçer hayvanların içgüdüsel olarak izledikleri, dünyanın manyetik alanına ilişkin bir harita olabilir. Zira demir elementinin molekülleri bir nevi pusula işlevi görür. Bunun kanıtı olarak verilebilecek bir örneğe göre: İtalyan bilim insanları eski çağların fresklerini tarihlendirmek için yeni bir yol keşfetmişlerdir. "Kırmızı aşıboyası demir içerir ve demir molekülleri pusula iğnesi gibi hareket eder. Kırmızı aşıboyasının ıslak çamura sıvanması ve kurumması arasındaki birkaç dakika içinde, moleküllerin manyetik kuzeyi gösterecek biçimde yeniden dizildikleri tespit edilmiştir. (Finlay, 2007, 50-1) O halde yanıt toprağın içinde ona rengini veren demirdir. Hint yogasında da sürdürülen aynı inanıştır. Bedenin kırmızı olan kökü dünyanın merkezi olan demir elementine bağlanmıştır. Tıpta vücuttaki demir eksikliğinin kansızlık olarak tanılanmasını da buna ekleyelim.

Yerin manyetik çekimi ile ilgili mitsel inanışların izi ilk olarak tarım kültürü ana-erkil düzen mitoslarında belirmez, çok daha eski avcı-göçerlerde de vardır. Hayvanın kanı ile kadının kanı arasındaki ilinti her ikisinin de büyülu oluşudur. İlki yaşamın çevresinde döndüğü besinin sonraki yaşam veren gücün simgesidir. Fischer, avlanma büyüsu ile cinsel büyü arasındaki ilişkinin birbirine benzeyen yüzlerce örnekte ortaya çıktığını söyler. Av hayvanı ile kadın birbirine karışır. Birçok evlenme törenlerinde kadının alnına kırmızı bir işaret yapılırdı. Aybaşılı kadın ölümü, gebe kadınsa yeniden doğuşu simgelerdi. Çiftleşme ve avın mızrakla vuruluşu, kadından ve hayvandan kan akması ilkel insanın kafasında birbirine karışarak yaşama sürecinin benzeşen ya da özdeş nitelikleri oldu, gençlerin olgunlaşma törenlerinin yapıldığı mağaralara hayvan resimleri yapan büyücü de kuşkusuz bu cinsel duyarlılığın etkisinde kaldı. (Fischer, 1995, 155-9)

Olgunlaşma törenlerinde üretimle ve cinsel hayatla ilgili bütün bilgiler, toplu yaşama düzeninin bütün kuralları ve gerekleri gençlere hayatları boyunca unutamayacakları işkenceler eşliğinde öğretilirdi. Bedensel acılar erginlenme ritlerinin dönüştürücü gücüydü. Acı ile aşkın ruh durumu yaşanır, öğrenim gerçekleşir, bu tüm din mitolojilerindeki yöntemdir. Şaman için kutsal bilgelik insanların ulaşamadığı yerde yaşar ve oraya ulaşmanın yolu acıdan geçer, Prometheus Olympos'a çıkarılmadan önce Kafkas dağlarında sonsuz acıya terk edilir, İsa Tanrıya büyük kefaretin ardından kavuşur, Sufi'ye Hakikât, çilesi dolduğunda görünür. Ritin etkisi ile ruhun psikolojik anlamda temizlenmesi kişinin kendi acısını trajedinin içinde bulması ve onda erimesidir. Trajik sanat, din dilinde "ruhsal temizlenme veya "ruhun kendinden soyunması-geçmesi-" (entüzyazm/vecd hali) olarak geçer. (Campbell, 2014, c.1, 61) Erginlenme töreninde bedende açılan yaralar yani simgesel ölüm amaç değil gidilen yoldur. Çünkü Trajik acının gizli bir toplumsal dönüştürücülüğü vardır: bireyin egosal benliğini yıkararak onu topluma uyumlu halde yeniden yapılandırmak. (Campbell, 2014 c.1, 101-126) Campbell'in de dediği gibi "mitolojinin yüce konusu bir serüvenin ıstırapı değil, gizli olanın keşfidir; ölüm değil, diriliştir.." (Campbell, 2014 c.1, 67) Acı dönüştürücü etmendir. O halde yanıt ölüm değil yeniden-doğum, olmalıdır. Bu nedenle kırmızı, ölenin kanı değil annenin lohusalık kanıdır.

Kırmızı, yaşamın yenilenmesidir der Thomson. Nasıl ki bebek kanlar içinde doğuyorsa yeniden doğumda da akan kan yeni-doğanı kutsayacaktır. Annenin lohusalığının bitiminde hem anne, hem de çocuk aşıboyasıyla boyanır: böylelikle çocuğun yaşaması, annenin de yaşama geri dönmesi sağlanmış olur. Erginlenme sırasında genç kız baştan ayağa kırmızıya boyanır; böylelikle genç kızın yeniden doğması ve doğurgan olması sağlanmış olur. Yontmataş ve Cilalıtış Çağlarına değgin gömütlerde bulunan kemiklerin kırmızıya boyanmış olmasının nedeni

budur: “İskeletin, çoğu zaman, dölütün döllyatağındaki duruşu gibi yatırılmış olduğunu gördüğümüzde, buradaki simgecilik iyice açıklığa kavuşur. Döllyatağındaki bir bebek gibi büzülmüş yatan, yaşam rengine boyanmış iskeletler: İlkel insan, ölenin ruhunun yeniden doğmasını sağlamak için daha ne yapabilirdi acaba?” (Thomson, 2007, 199-201)

İnsanlarda doğurganlık büyüünün sonuca değil, lohusalık akıntısına ilişkin olduğunun gözlemlenmesi önemlidir. Bu yüzden, gerek lohusalık, gerekse aybaşı sırasındaki bütün kan akıntıları, dişi cinsin özünde varolan can verici gücün birer belirtisi olarak kabul edilir. İlkel düşüncede, aybaşı görme, çok doğru olarak, doğum yapmayla aynı nitelikte bir olay sayılır. Aristoteles, Plinius ve öteki ilkçağ ve ortaçağ doğa bilimcileri, dölütün, aybaşı kanamasından sonra döllyatağında kalan kandan oluştuğuna inanıyorlardı. Bu büyüsel akıntı çok yönlüdür. Güçlülüğü onu korkulu kılar. Gereğince denetim altına alınmazsa, elektrik akımı gibi, epey zarar verebilecek bir güç kaynağıdır. Bu düşünceler evrenseldir. İnsan yaşamının hiçbir alanında, aybaşı ve lohusalı kadınların ele alınışında olduğu kadar aynılık gözlemlenmez. Aybaşı gören ya da gebe kadınların gövdelerini aşiboyasıyla boyamaları çok yaygın bir alışkıdır; hem erkeklerin uzak durmalarını, hem de kadınların doğurganlığının artmasını sağlar. Birçok evlenme töreninde gelinin alınma kırmızı boya sürülür, kocası dışında hiçbir erkeğin ona yaklaşamayacağını gösteren bir işaret ve kocasına birçok çocuk doğuracağına ilişkin bir güvencedir bu. (Thomson, 2007, 194-5)

Kaya resmi sanatındaki en erken aile simgelerinin yer aldığı Latmos Kaya resimleri hematit kullanımının sürekliliğini gösteren önemli bir örnektir. En erken Neolitik döneme tarihlenen Latmos resimleri³, önemli bir av bölgesinde yer almalarına rağmen tek bir av sahnesi dahi içermez. Resimlerin hepsi şaman rahibi nezdinde gerçekleşen düğün kutlamalarını ya da genel anlamda bereketlilik ritüellerini konu alır. Yerleşik düzene geçen insan topluluğu için aile, yaşamın odak noktası olmuştur. Kadın ise aile içinde sürekliliğin garantisidir. Latmos kaya resimleri demir oksit, hematit kırmızısı ile yapılmışlardır. (Peschlow, 2006, 75)

İnsan toplumunun ilk evrelerinde az insan olması ölüm demektir. Yaşama olanaklarının üretilmesini topluluğun kendisinin üremesinden ayırmak olası değildi. Bu yüzden doğum olayıyla ilgili olarak her yerde bolca rastlanan büyü törenleri maddi bir zorunluluktan doğmuştur (Thomson, 1998, 194-5) ve bereket kültürünü yaratır. Besin üretiminin başlangıcını kesin olarak belirlemek kolay değildir. Kesin başlangıç tarihini saptamak bir yana, neden bitki yetiştirme gereksiniminin doğduğunu aydınlığa kavuşturmak bile hemen hemen olanaksızdır. Amaçlı bitki yetiştirmenin nedenini ve hangi zaman parçasında başladığını, belki ilk insanların konakladıkları yerde ellerinden geldiğince uzun süre kalma yolunda gösterdikleri ısrarlı çabaya bağlayabiliriz. Yeterince yağmur yağıp yağmayacağının belirsizliği bir yana, yağsa bile başarısız kalınması için pek çok neden vardı. Süreç boyunca, hatta yöntemler az çok yerine oturduktan sonra dahi, çeşitli biçimler altında besin toplayıcılığın sürdürülmesi gerekmiştir. Besin üretiminin öteki dalı hayvan besiciliği de güvenilecek bir etkinlik değildi. Yaban hayvanı üretme büyük deneyim isteyen bir iştir. (Nissen, 2004, 25-29) Yaşamın etrafında döndüğü beslenmenin bu denli zahmetli oluşu bize bereket kültürünün ilk yerleşikler üzerindeki derin etkisini açıklar.

³ Ege kıyısından yaklaşık 30 km içeride, tarih öncesinde ise Ege Kıyıları boyunca uzanan Beşparmak Dağlarının zirveye yakın yerindedir.

Latmos'tan daha geç tarihli Çatalhöyük resimlerinde kadın figürleri beyazken erkek figürleri yeniden-doğumun rengi aşıboyası ile resmedilmişlerdir. Yeniden doğum inanışının kültür tarihinde çok eski olduğu açıktır. Doğuran ve besleyen anne olarak dünya kavramı hem avcı hem tarımcı toplumların mitolojilerinde çok önemli yere sahiptir. Tarımcılar için tohum, annenin gövdesinde yetişir, tarlanın sürülmesi dölleme, tohumun büyümesi doğumdur. Avcı-göçerler için ölüm, hayvan dünyasının yaşam-ölüm çarpışması olarak hissedilirken (hayvan yaşamı bütünüyle insan yaşamına aktarılmıştır) tarımcı yerleşiklerde ölüm, bitkinin yaşam çevrim modelinden türeyen devamlılık içerisinde algılanır. (Campbell, 2014, c.1, 136) Dünyayı anne, gömülmeyi rahme yeniden dönüş olarak anlayan görüş Neandertallerin kırmızıya boyalı ölümlerini doğu-batı yönlü gömüştüğü gizemi de açıklar: güneşin doğduğu yön ile battığı yönde, ölü yeniden doğumun gerçekleşeceği annenin rahmine: toprağa cenin pozisyonunda yatırılır. (Campbell, 2014, c.1, 77)

Hiyeratik kent devletlerinde kral kurban törenlerinde ölen eril kutsallığın yeraltında dişil sonsuzlukla birleşerek yeniden doğacağına ve mükemmeliğe kavuşup eril olanın dişil ile mükemmelleşeceğine inanılırdı. Yüce Tanrı ölmelidir; yaşamını yitirerek yer altı dünyasına kapanmalıdır. Tanrıça kendisini öldürme işleminin ardından yeraltına onun yanına iner ve onu kurtarır. Güney Afrika'nın Eritre bölgesinde bu fikir eylem olarak bugüne kadar yaşatıla gelmiştir. (Campbell, 2014, c.1, 170-1) Yer altına gömülen can-kan ile beslenen toprak doğurganlaşır ve ülkeye bereket geldiğine inanılır. Kutsal Varlık Dünya'nın canlı gıda sağlayan ürünlerinde hepimizdeki et olur çünkü hepimiz toprağa dönerek diğerlerine besin olacağız. (Campbell, 2014, c.1, 182) Yaşam değişim, dönüşüm, ölüm ve yeniden doğum olarak algılanır. (Campbell, 2014, c.1, 382) Tüm hayvan sunularında amaç toprağa kutsallaşan hayvanın kanını akıtmaktır. Başka bir örnek verimlilik için aybaşılı kadınların tarlada gezdirilişidir. (Thomson, 2007) Ay'ın dişil mitosların ana simgesi oluşu da periyotlarının yumurtlama döngüsü ile aynı oluşudur. "(K)adın doğum ve adet görme gizemlerini taşır, bu gizemler (dolayısıyla rahim) Ay'ın gücüyle özdeşleştirilir." (Campbell, 2014, c.1, 382) Ayın etkisi altındaki yeryüzünün tüm sıvıları (su ve kan) dişil prensiptir. Yeraltından çıkan yılan, hayat ağacı ve başak dişil-tanrıça kültürünün başat simgeleridir. Öldürülen ve insana yiyecek olmak üzere ekilen kutsal varlık, boğa, domuz ya da geyik toprağın besinidir ve kurban ölümsüzlüğü nedeniyle kutsaldır. Mithos tunç çağı ile son bulmaz: Persephone her yıl ölüp tekrar dirilir. İsa'nın öldürüldüğü, gömüldüğü, dirildiği ve yenildiği (Rabbani ayini) Hıristiyan mitosunda benzer yapı vardır. (Campbell, 2014, c.1, 184-217)

Erginlenme törenleri her ne kadar erkeğin olgunlaşması içinse de asıl ulaşılmak istenen dişil gücü kazanmadır: erkek açılan yaralarla simgesel olarak artık kadın-erkek olmuştur, kadının da gücünü alıp tamlaşmıştır. Yarılan fallus erkek-kadın, başlangıçtaki her şeyi yaratan tanrıdır. (Campbell, 2014, c.1, 117) Fischer'ın güç istenci dediği gerekse dişil güç ile sağlanmış olur. Bu ritlerle gençler ölümsüz toplulukla ve kuşaktan kuşağa geçerek yaşayan, çoğu zaman da hem erkek hem dişi olduğuna inanılan ilk Ata ile birleşmiş olur. Dişi-erkek ilk ata dedikleri Hermafrodit tanrı kavramı her mitosta vardır. Yunan mitinde kadın ve erkek önceleri birleşiktir tanrılar bu canlının gücünden korkup Zeus'a başvururlar, Zeus onları ortadan ikiye böler. Hint mitosunda Atman tektir. İbrani mitosunda da Adem başlangıçta çift cinsiyetlidir. Yahudi dininde çift cinsiyetli ilk insan imgesi yaratılış gizeminin ilahiyatçı anlayışına uydurulmuştur. (Salt ve Çobanlı, 2001, 208) Olgunlaşmak için ölen genç, yetkin insana dönüşmüş şekilde doğar. Dönüşüm mithosu yeniden-doğum aketipinden çıkmıştır ve tüm mitolojilerde esastır.

Kırmızı ilk çağlardan beri birçok kültürde ilahlilik simgesidir. Eski Yunan'da evlilik, cenaze ve askerlik rengi idi, Yunan ve Roma'da düşman üzerinde saygı yaratırdı. (Gage, 1993, 26) İlkelerin toprak ile kurdukları psişik yönelim ilerleyen çağlarda yerini Gage'in de belirttiği gibi pahalı olanın değer kazandığı bir anlayışa bıraksa da⁴ ekonomiye bağlı nedenler aşiboyasının değer kaybını açıklamaya yetmez. Demir Çağı'nın şafağında Ana-Tanrıça mitoloji ve kozmolojisi ataerkil savaşçı kabilelerin ani baskısı ile kökten değiştirilip sindirildiğinden (Campbell, 2014, c.2, 15) bundan sonra kırmızı simgeciliği dişil tanrıça bağımlı yitirecek savaşçının eril gücü olarak karşımıza çıkacaktır. Artık doğumun değil savaşın, Mars'ın, Tanrıça için değil İmparator için dökülen kanın simgesidir. Gösterişçi Roma'nın zincifre karşısında hem pahaca hem de büyüsel açıdan⁵ gücünü yitirmiş hematiti tercih etmeyişi sadece gösterişçilikleri ile açıklanamaz fakat simgeleri değer yitirmiş yersel enerji yerine göksel erilin önem kazanması ile açıklanabilir.

Kırmızı ilk renk oluşunu çok daha uzun yıllar boyunca, bilimsel renk kuramlarına rağmen -moral olarak- koruyacaktır. Toprağın kutsal karanlığı ile bağıntılı olarak değil fakat bu sefer göksel ışığın tezahürü olarak. Romantik renk simgeciliğinde renkler optik yasalara göre değil, kavramsal olarak oluşurlar. Ortaçağ'a uzanan kökleri Paganizme, oradan Mısır, Çin ve Hint inanışlarına geri gider. (Portal, 1845, 8) Evreni karanlık ile aydınlığın savaşımı olarak gören *Zend-Avesta* Zerdüştlük'ten gelir. Renkler Perslerin ülkesinde en yüksek enerjilerdi, siyahla beyazın iyilik ve kötülüğü simgelediği karanlık ve aydınlık dualizmine inanıldı. Eskiler tüm diğer renklerin iki ana renkten çıktığına inandılar: siyah ve beyaz. Romantik dönem renk simgecisi F. Portal renklerin iki prensipten aydınlık ve karanlıktan doğduğunu belirtir. Kırmızı beyazdan yani ışıktan doğan ilk renktir. Işık kırmızı ile simgelenen ateş olmaksızın var olamaz. Bu nedenle kırmızı ve beyaz en temel renklerdir. Siyah renklerin olumsuz yönüdür, karanlığın ruhunu simgeler. Kırmızı ilahi aşkın, beyaz ilahi zihnin simgeleridir. İki Tanrının sevgi ve hikmeti olup evrene yayılan yaratıcı güçtür. İkincil renkler bu ikisinin kombinasyonlarından oluşur. (Portal, 1845, 10)

Antik Yunan ve Roma'da renge adını verme konusunda açık ya da koyu oluşu, türünden daha önemlidir. (Gage, 1993, 27) Platon, Mısır gizemleri üzerine yazdığı tezde kutsal üçlüden bahseder. "Birinci prensip bilgelik ve gerçeğin koruyucusu Amon'dur kendini ışıkla gösterir. Phtha ateşten oluşmuştur." (Portal, 1845, 6) Platon beyazın ışığın genişleyerek etrafa açılması olduğunu söyler, gözden çıkan ışın görüntüyü şekillendirir, siyah ise tersine içe kapanmadır. Daha şiddetli bir ateş ve ışın yayılımı göz kamaşması dediğimiz ateşin ortasını, kan kırmızısını yaratır. Aristo'nun kuramında da gökkuşağının üçten ibaret renkleri içerisinde kırmızı ışığa yakın olandır. (Gage, 1993, 12-3) Eski İran dinlerinde Mısır, Hindistan ve İbranicede olduğu gibi bir ilk prensip vardır: sınırsız zaman Zoroaster ışığı ve manevi ateşi yaratmıştır. Kırmızı Yunanistan, Hindistan ve Mısır'da kutsal Aşk'tır. Ayur Veda'da kalpte yanan kutsal ateşin simgesidir. Kutsal üçlü Kutsal Ruh, Tanrının sevgisi ve ibadet aynı simge olan ateş ve kırmızı renkle gösterilir. Tüm ulusların geleneksel inancında ateş dünyayı yaratmıştır ve onu yok edecektir. Tanrı'nın sevgisinden yayılan ruh onun sinesine geri dönmelidir. İbranicede ilahinin isimlerinden biri de ateştir. Hint mitolojisinde Şiva dünyayı yaratan ve onu tüketmesi gereken ateştir. (Portal, 1845, 8-10)

⁴ Gage, J. (1993). *Colour and Culture*

⁵ Büyülü olan artık ışıkla lintilidir. Bir renk ne denli şeffafsı kutsallığı o oranda artar. (Portal,

Tanrı Musa'ya yanan çalı şeklinde görünür, İsrailoğullarına çölde yanan sütun yol gösterir. Sina Dağında yanan ateş, ocağın dumanı aynı işaretlerdir. Peygamber Daniel Tanrı tacının yanan ateş gibi olduğunu ve tekerlerinden ateş çıktığını, ateşinin dumanı belirmeden geldiğini söylemiştir. Bu kutsal aşkın simgesi paganist dinlerde de görülür. Vicshnou, Bagavadam ilk olarak mor giyimli ve güneşten parlak bir insan formunda görünür, ağaç, su ve havada bulunan ateşe benzer. (Portal, 1845, 10) Ateş renginde dört vedayı simgeleyen dört başı ve dört ayağı olan bir ruhtur. kırmızı dini yükümlülüğün simgesidir. Hz. Muhammet Cuma günleri ve bayramlarda kırmızı giyerdi. Eskiler yakutun güneşin kutsal simgesi olduğuna inandılar. Antik dönemde yakut kırmızısı mutluluğun en yaygın simgesiydi. Şeytani düşünceleri kovduğuna, zehir ve vebaya karşı korduğuna, mutsuzluğu kovup zenginlik getirdiğine inanıldı. (Portal, 1845, 13) Roma'da morun kutsallığı bir tür kırmızı sayılmasındandır. En pahalı pigmenttir ve ışıklılığı onu ışıkla ilintili olarak kırmızı sınıfına dahil etmiştir. Ortaçağ yorumcuları da Antikler gibi moru kırmızı türü olarak düşündü. (Gage, 1993, 27)

Jungçu psikolojiye göre bilinç dışına itilseler de yok olmayan ilk-imgelere *arketiplere* dayalı simgeler bastırıldıkları yerden biçim değiştirmiş olarak tekrar yeryüzüne çıkarlar. (Campbell, 2014) Ortaçağlar boyunca kırmızı tekrar gömü ve ölüm rengi olur ve inisiasyon, doğanın ütilmesiyle insanın yenilenmesine (*regeneration*) işaret eder. Her milletin popüler lisanına göre kanın rengi olan kırmızı savaşı simgeler. Askeri cesaret anlamına gelir, ölmüş şehitlerin rengidir. Rahipler için savaş manevi boyutta yaşanır: İnsan küçük dünya -mikrokozmostur, tutkularına karşı savaşan ilahi aşk aracılığıyla ruhsal olarak yeniden doğmalıdır. (Portal, 1845, 16) Yunanistan, Mısır ve Hıristiyanlıkta yılan, kanat ve kırmızı küre kutsal üçlünün simgeleridir. Jüpiter Hindistan'daki Vicshnou'dur. Ateş evreni yaratır ve canlandırır, bu iki ilahi oluşumun simgesidir. Brahma ve Baküs ruhları yaratan kutsal aşkın, ateşle vaftiz olmanın simgeleridir. Baküs insanlığı tekrar yaratarak medenileştirir, insanlığa moral güç verir. Simgesi olan şarap maddi bedene yaşam gücü sağlar. (Portal, 1845, 11) Hıristiyanlık orijinal sembolik dili yeniden kurmuştur. Suret değişiminde İsa'nın çehresi görkemle parlayan güneş gibi ve giysileri de ışık saçır şekilde parlak hale gelir. Kan kırmızısı maddi varlığı ışık bedenine beyazına dönüşür. Orta Çağlarda sanatçılar suret değişimi sahnelerinde İsa'yı kırmızı beyaz kıyafetli boyadılar. Kırmızı ilahiliğin simgesi oldu, papa ve kralların kıyafetlerinde devam ettirildi. (Gage, 1993, 142) Çin'de kırmızı renkle ifade edilen Aşk daima çocuktur. Eros bir çocuktur. Paganizmde kırmızı bekarlık ve saflığın rengidir. Aşk, ateş ve kırmızı renkle gösterilen benzer örnekler çoğaltılabilir vaftiz ateşi gibi. (Portal, 1845, 9)

Diyojen kırmızıya erdem demiştir. (Portal, 185, 17) Herakleitos'a göre her şey ateşten gelmiştir ve ateşe dönecektir. Ateş dönüşüm aracıdır. Dolayısıyla diğer elementler arasında bir aracı görevi görür. Ateşin rengi kırmızıdır ve erkeklik unsuru içerir. Ateş ışık verdiği için aydınlığı simgeler. Ateş yakıcı olduğu için azap verici rolü de olmuştur. Yıkıcı ve tahrip edici yönü de vardır. Dolayısıyla sembolik olarak arınmak ve aydınlanmak ile ifade edilen yüksek bir yanı olduğu gibi ayrıca ihtirasları, azabı ve yıkıcılığı simgeleyen aşağılık bir yanı da vardır. Yüksek unsurunu güneş simgeler ve aşağı unsurunu Mars simgeler. (Gage, 1993, 143)

Ortaçağ renk simgeçiliğinde bir rengin neyi ifade ettiğini bulmak zordur. Nedeni rengin çift kutupluluk özelliğidir; bir renk ifade ettiği moral değerini tam zıt anlamını da taşır. Bu kural Ortaçağ'da sadece renklerin anlamlarında değil tüm simgelerde geçerlidir. İlahi aşkın, nefret egoizm ve dünyevi aşkın kötülük simgesine dönüşmesiyle şeytan kırmızı giyer, kurban ateşinin cehennem ateşinin karşılığıdır. (Portal, 1845, 14) Yaşam ölüm getiren kırmızıdaki çift yönlülüğü anne arketipinin kutsal ve cadı olan çift yönü gibi düşünebiliriz. Her ikisinde de

simge, can verirken yok etme tehdidini beraberinde taşır. Bebeğin doğum ve anne ile ilk bağının etkisinin ilham ettiği var eden-yok eden güçler yukarıda bahsettiğimiz ilkel mitolojinin de gerçek konusudur.

Renklerin aydınlık ve karanlığın etkileşiminden doğduğunu varsayan teori Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832)'nin tezinde tekrar ortaya çıkar. Goethe prizmadan çıkan aydınlık ve karanlık alanların bağlantılarını araştırır. Işığın homojen olduğu sonucuna varır. Işık ancak karanlık tarafından rahatsız edilirse renk üretmektedir ve iki uçtaki sarı ve mavi üçüncü ana renk kırmızıyı oluşturmak için gizemli bir aşamayla birbirlerini etkilerler. Kırmızı en soylu renk purpuradır. (Gage, 1993, 201) Philipp Otto Runge (1777-1810) 1809'da renk çemberini yıldız formuna sokar ve bu formu sevginin (kırmızının) ideal dünyası ile yeşilin gerçek dünyası arasındaki kontrastlık olarak yorumlar. Yıldızdaki kırmızı, turuncu, mor ideal dünyanın renkleri, yeşil, mavi, sarı gerçek dünyanın renkleridir. William Turner (1775-1851) 1818'deki bir çalışmada benzer etkiyi kaydeder. Kırmızının kırılmadaki ilk ışın olduğunu söyle. (Gage, 1993, 190-2)

20. yüzyılda renklerin ruhsal içerikleri olduğu fikri teozofiden gelir. Annie Beasant ve Charles Leadbeater'in *Thought-Forms* adlı kitabındaki sistemde kırmızının birbirinden uzak iki sınıflaması tamamen zıt anlamlar çağrıştırır, şiddetine göre, gurur, öfke, mal hırsı ya da duyarlılığı temsil eder. (Beasant&Leadbeater, 2012) 1929'da Piet Mondrian (1872-1944) kendi renklerini sembolik terimlerle düşünüyordu. Teozofiyeye olan ilgisi ve Goethe'nin teorisi bağlamında kırmızıyı daha çok dışsal ve gerçekçi, mavi ile sarıyı daha çok içsel ve spiritüel olarak yorumluyordu. Daha eski ve daha evrensel üçlü set olan siyah beyaz ve kırmızı dilin antropolojik çalışmalarında tekrar gündeme geldi. Bu üçlünün Hind-Germen dillerinde ve kültür geçmişinde uzun bir geçmişi vardı. (Gage, 1993, 245) Brent Berlin ve Paul Kay siyah, beyaz ve kırmızının Afrika, Asya ve Avrupa'da üç ana renk olarak kabul edildiğini, ayrıca insanların bu üç rengin nüanslarına karşı son derece duyarlı olduklarını saptar. (Berlin&Kay, 1969) Bu set; erken dönem abstrak sanatta bilhassa Rusya'da yankı bulur. Kazimir Malevich (1878-1935) bir makalesinde siyah, beyaz ve kırmızıyı oranlarına göre üç faza böldü. Siyah dünya ekonomisini, kırmızı devrimi, beyaz da saf eylemi ifade ediyordu. Bunlardan siyah ve beyaz kırmızıya göre daha önemli ve beyaz hepsinin üstünde zirvedeki renkti. (Gage, 2002, 246-7)

338

Sonuç

Günümüz sanatının doğaya, bedene, toprağa duyarlı performans ve arazi sanatçıları kan ve toprağı yeniden yoğun duyarlılık malzemesi yapmaktadırlar. Yarattıkları doğrudan etki bir üst bilince çıkmak için gerçekleştirilen arınma ritlerindeki büyüsel aurayı anımsatır. Toprak yeniden beden kazanan bir güç olur, kimi bedensel modifikasyon performansları dönüşüm arketipindeki beden bilinçlilikten kopuşu çağrıştırır. Sanatın yaşamsal bağından kopmuşluğu insanlığı yeniden dünya, toprak ve bedenle ilgili anlam bağını oluşturmaya yöneltmiştir. Sanayi sonrası kapitalist düzen içerisinde onun eleştirisi olarak ortaya çıkan yeni sanatın primitif ile yakınlaşması Carl Jung (1875-1961)'un ortak-bilinçdışı teoremindeki mitsel olanın evrenselliği fikrini doğrular görünmektedir.

Kaynakça

Arnheim, R. (2007). *Görsel Düşünme*. (R. Öğdül, çev.). İstanbul: Metis Yayınları

- Berlin B. & Kay, P. (1969). *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley: California Univ. Pres.
- Beasant, A. & Leadbeater, C. (2012). *Thought-Forms*. Leiden:IndoEuropean Pub.
- Campbell, J. (2014). *Tanrının Maskeleri*. (K.Emiroğlu, çev.). İstanbul: Isık Yayınları.
- Delamare, F. ve Bernard G. (2007). *Renkler ve Malzemeleri*. (1. Baskı) (O. Türkay, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Eco, U. (1999). *Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik*. (K. Atakay, çev.). İstanbul: Can Yayınları
- Fischer, E. (1995). *Sanatın Gerekliliği*. (8.Baskı) (C. Çapan, çev.). İstanbul: Payel Yayıncılık
- Finlay, V. (2007). *Renkler - Boya Kutusunda Yolculuklar*. (K. Emiroğlu, çev.). Ankara: Dost Yayınevi
- Gage, J. (2006). *Color in Art*. London: Thames & Hudson
- Gage, J. (1993). *Colour and Culture Practice and Meaning from Antiquity to Abstraction*. London: Thames&Hudson
- Gage, J. (2002). *Colour and Meaning Art, Science and Symbolism*. London: Thames&Hudson
- Goethe, J. W. (1840). *Theory of Colours*. London: John Murray Pub.
- Jung, G. C. (1997). *Analitik Psikoloji*. (E. Gürol, çev.). İstanbul: Payel Yayınevi
- Jung, G. C. (2003). *Dört Arketip*. (Z. Aksu, çev.). İstanbul: Metis Yayınları
- Jung, G. C. (2007). *İnsan ve Semboller*. (A.N. Babaoğlu, çev.). İstanbul: Okuyan Us Yayınları
- Manaf, A. (2007). *Yoga Çakralar- Enerji Merkezleri*. (1. Baskı). İstanbul: Sistem Yayınları
- Nissen, H. (2004). *Ana Hatlarıyla Mezopotamya*. (Z. İlgelen, çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları
- Özkan, Z. (2006). *Kazandıran Beden Dili*. İstanbul: Hayat Yayınları
- Peschlow, A. (2006). *Tarihöncesi İnsan Resimleri – Latmos Dağları'nda Prehistorik Kaya Resimleri*. (I. Işıklıkaya, çev.). İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi Vehbi Koç Vakfı
- Portal, F. (1845). *Symbolic Colours An Essay on Symbolic Colours: in Antiquity, the Middle Ages, and Modern Times*. London: J Weale Publishing
- Salt, A. ve Çobanlı, C. (2001). *Dharma Ansiklopedisi* (1. Baskı). İstanbul: Dharma Yayınları
- Sinemoğlu, N. (1984). *Tarihöncesinden Bizans'a Sanat Tarihi*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları
- Tansuğ, S. (2006). *Resim Sanatının Tarihi*. (6. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi
- Thomson, G. (1998). *İnsanın Özü*. (5. baskı). (C. Üster, çev.). İstanbul: Payel Yayınevi
- Thomson, G. (2007). *Tarihöncesi Ege - Eski Yunan Toplumuna Üstüne İncelemeler*. (1.Baskı). (C. Üster, çev.). İstanbul: Homer Kitabevi
- Turani, A. (2007). *Dünya Sanat Tarihi*. (13. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ FATİH KİTAPLIĞI, NR.3874 DE BULUNAN MURÂDÎ DÎVÂNININ TEZHİP AÇISINDAN İNCELENMESİ

Öğr.Gör.Ceyda GÜLSEVER

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu Geleneksel
El Sanatları Bölümü

Öz

Türk kültüründe, okumaya verilen değer bir belirtisi olarak kitap bezemelerinin, Türk Tezyîni sanatlarının içerisinde çok önemli bir yer tuttuğu gözlenir. Tezhip sanatı da buna bağlı olarak gelişen kitap sanatlarından biridir. Tezyîni İslâm sanatlarında Mushaf tezhibinden sonra edebî eserlerden, dîvânların tezhibi önemli bir yer işgâl eder. XVI.yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Sultanları arasında minyatürlü ve tezhipli ilk dîvân Sultan I.Selim'e aittir.(1512-1520), daha sonra Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566)'ın, Sultan III.Murâd'ın(1574-1595), Sultan II.Osman'ın(1618-1622) dîvân nüshalarının mahir müzehhipler tarafından hazırlanmış nüshaları günümüze gelmiştir. Sultan III. Murâd Dîvânının altısı İstanbul'da, ikisi de Paris'te olmak üzere sekiz yazma nüshası vardır.

Bu çalışmada Sultan III.Murâd'ın Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı Nr.3874 de bulunan Dîvânı incelenmiş, Divanın tezhip özellikleri bakımından İÜK. TY 5467, İÜK. TY 5477'de bulunan Muhibbî Dîvânları ve TSM. 2/2107'de bulunan Murâdî Dîvânı ile karşılaştırıldığında işçiliği zayıf olmakla birlikte, XVI.yy. klasik tezhip üslûbunun bu eserdeki izlerini göstermektedir.

341

Anahtar Kelimeler: Tezhip, Dîvân, III.Murâd.

Giriş

Türk süsleme sanatlarının büyük bir bölümünün en zengin örneklerini, kitap sanatlarında görmekteyiz. Kitap sanatlarımız, geçmişten bugüne, bugünden yarınlara, yüzyıllar boyunca her türlü bilgiyi, her dalda bilimi, edebiyat ve yazıya dönüşmüş sanat eserlerini tespit edip koruyan kitaba, özellikle el yazması kitaba verilen değer, duyulan saygı ve ilginin ifadesi olarak gelişmiş, birer ata yadigarı olarak günümüze ulaşmıştır¹.

Sultan II. Selim ve özellikle Sultan III. Murâd devrinde kitap sanatlarındaki özgünlük doruğa çıkmıştır. Şüphesiz bu durumu hazırlayan etkenlerin başında Kanunî'nin uzun süren istikrarlı ve disiplinli süreci ile Sultan III. Murâd'ın çok kültürlü ve entelektüel yapısı gelmektedir.

Diğer Osmanlı Sultanları gibi derin bir kültüre sahip olan Sultan III. Murâd'ın kitap merakı, Osmanlı sanatının kitap alanında zirveye taşınmasına vesile olmuştur. Devrinde hazırlanıp usta

¹ Müjgân Cunbur, "Milli Kültürümüzde Kitap Sanatları", **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990, s.153.

hattatlar tarafından istinsah edilen ve son derece zengin şekilde tezhiplenen Mushaf'ların dışında hususi olarak yazılıp tezyin edilen kitapların sayısı hayli fazladır².

Sultan III. Murâd (1574-1595), Temmuz 1546 tarihinde, babası Sultan II Selim in Saruhan Sancak Beyliği sırasında bulunduğu Manisa da dünyaya gelmiştir. Annesi asıl adı Cecilia Baffo olan Venedik asıllı Nurbânû Sultandır. 8 Ramazan 982'de (22 Aralık 1574) Sultan II. Selim'in vefatı ve Sultan III. Murâd'ın tahta cülûsu resmen ilan edilmiştir^{3,4,5}.

Sultan III. Murâd, Osmanlı hükümdarları arasında ilmiyle şiirleriyle tanınmış bir şahsiyettir. Zamanına göre yüksek bir tahsil görmüş, Arapça ve Farsçaya derin bir vukuf peyda eylemiş olan Sultan III. Murâd manzumelerinde **Murâdî** mahlasını kullanmış, yazılarında tasavvuf telakkilerinden bahsetmiştir. Osmanlı hanedanı içinde en çok ilmi eser veren sultanlardan biridir^{6,7,8}.

Şiirlerinin çoğu, din ve tasavvuf ağırlıklıdır. Hocasının kim olduğu bilinmemekle beraber Müstakimzâde Tuhfe-i Hattâtî'nde, sülûs, nesih ve tâlik yazılarda yetişmiş iyi bir hattat olduğu kaydedilmiştir^{9,10}.

Türk kültüründe, okumaya verilen değerin bir belirtisi olarak kitap bezemelerinin, Türk Tezyînî sanatlarının içerisinde çok önemli bir yer tuttuğu gözlenir. Tezhip sanatı da buna bağlı olarak gelişen kitap sanatlarından biridir.

Tezhip sanatı sadece el yazması kitapların, murakkaların, kıt'aların, hüsn-ü hat levhalarının bezemesinde değil, bu kitapların ciltleri, ferman, berat ve menşurlardaki tuğraların, silahlar,

---

² Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.113,142,184,185.

³ Kemâl Çiçek, "III. Murâd", **Osmanlı Hanedan Ansiklopedisi**, C.12, Ankara, MEB Yayınları, 1999,s.128.

⁴ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânından Seçmeler**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:873, 1998, s.4.

⁵ Bekir Kütükoğlu, "Murâd III", **İslam Ansiklopedisi**, C.31, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s.172.

⁶ Bekir Kütükoğlu, "Murâd III", **İslam Ansiklopedisi**, C.31, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s.176.

⁷ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Ün. Fen-Ed.Fak., 1985, s.1.

⁸ **İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divânlar Kataloğu**, XII. - XVI. Asır, İstanbul, C.1,MEB Yayınları, s.177.

⁹ Günay Kut, "Türk Edebiyatında Klasik Dönem", **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.550.

¹⁰ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.III, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s.115.

musiki aletleri, ahşap çekmeceler, kalem kutuları, mücevher kutuları, kemikten ve fildişinden yapılmış bunlara benzer nesnelerin tezyînatında da kullanılan bir sanat dalıdır¹¹.

Tarih seyince Türk tezyînatı değişim ve gelişim göstermiştir. Bezeme sanatlarımızdan “altınlamak” anlamına gelen Tezhip Sanatımızda bu değişim içinde yer alır. Bezeme sanatında önemli bir yer tutan tezhip’in ilk örnekleriyle Uygur fresklerinde karşılaşırız.

Osmanlı devletinin ilk yüzyılına ait tezhip örnekleri, zamanımıza kadar gelememiştir. Bu devre ait en erken tarihli tezhip örneği, Sultan II. Murâd adına hazırlanmış bulunan bir mûsikî nazariyat kitabıdır(Makasîd’ül-Elhan). 841/ 1437 tarihli bu yazma TSMK. R1726’da saklıdır¹² (Resim 1).

Resim 1 Makasîd’ül-Elhan (vr.1b-2a)

(Kaynak: Zeren Tanındı, “Kitap ve Tezhibi”, Osmanlı Uygarlığı 2, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları).

Tarihsel gelişim içinde Tezhip Sanatı, kendine has özellikleriyle dönemlere ayrılmış ve her dönem kendi ekolünü yansıtmıştır.

Tezhip sanatı açısından “Klâsik devir” adı ile anılan XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar, Osmanlılar her alanda gelişip, büyüdüğü halde, Kanûnî’den sonra devlet geleneğinin değişmesine bağlı olarak duraklama dönemine girmiştir. Bu duraklamanın saray nakkaşhânesine yansması XVII. yüzyılın ortalarını bulmuştur. Bu nedenle Sultan III. Murâd dönemi (1574-1595), tezhip sanatında XVI. yüzyılın etkisinin devam etmesi açısından önemlidir.

Tezyînî İslâm sanatlarında Mushaf tezhibinden sonra edebî eserlerden, dîvânların tezhibi önemli bir yer işgâl eder. XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Sultanları arasında minyatürlü ve tezhipli ilk dîvân I.Selim’e aittir (1512-1520), daha sonra Kanûnî Sultan Süleyman’ın (1520-1566)(Resim 2)(Resim 3),Sultan III. Murâd’ın(1574-1595), Sultan II. Osman’ın(1618-1622) dîvân nüshalarının mahir müzehhipler tarafından hazırlanmış nüshaları günümüze gelmiştir. Sultan dîvânlarının bezemeli son örneği ise Sultan III. Selim(1789-1807) için hazırlanmıştır¹³.

Resim 2

Muhibbî Dîvânı Nuruosmâniye
(vr.346a)

Resim 3

Muhibbî Dîvânı İÜK. TY 5467

¹¹ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.166.

¹²Çiçek Derman, “Osmanlılar’da Tezhip Sanatı”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, C.II, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1988, s.487.

¹³ Zeren Tanındı, “Başlangıcından Osmanlıya Tezhip Sanatı”, **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ankara, Kültür veTurizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s.258.

Kütüphânesi Nr.3873 (vr.273a)

(Kaynak: Yıldız Demiriz, Osmanlı Kitap Sanatlarında Doğal Çiçekler, İstanbul, Yorum Sanat, 2005).

Dîvânlarda genellikle tezhip edilen kısımları şöyle sıralamak mümkündür. Bunlar; Kitabın kabı, zahriye sayfası, serlevhalar, unvan sayfaları, bahir başları, arabaşlıklar, koltuklar, arasuları, kenarsuları ve hâtîme sayfalarıdır.

Dîvânların bu kısımları yazıldıkları dömenin bezeme üslûbuna göre tezhip edilmişlerdir. Renk, motif, desen ve işçilik bakımından farklılık gösterirler.

Sultan III. Murâd Dîvânının altısı İstanbul'da, ikisi de Paris'te olmak üzere sekiz yazma nüshası vardır.

Burada konumuz olan Sultan III. Murâd'ın Süleymaniye Kütüphanesi Fatih Kitaplığı, Nr.3874 de bulunan divanının tezhip açısından inceleyeceğiz.

Kitap kabı:

Gömme şemse, salbek, köşebent ve miklebi bulunan kitap kabı siyah deri rengindedir. Kabın dışı, alt kab, üst kab ve miklebde bulunan şemse ve köşebent desenleri serbest kompozisyon olarak bulut ve hatâyî motifleriyle, mülemma şemse usûlünde hazırlanmıştır. Kabın kenarsuyu bezemesi alttan ayırma usûlünde altın zemin üzerine bordo rengi hatâyî grubu motiflerle ve zencerek demiriyle yapılmış kenarsuyuyla çevrelenmiştir(Resim 4)(Resim 5).

Resim 4

Resim 5

Kabın içi, alt kab, üst kab ve mikleb içi bordo deri üzerine gömme şemse, salbek ve köşebentler hatâyî ve bulut motifleriyle serbest kompozisyon olarak alttan ayırma şemse usûlünde hazırlanmıştır. Desenler altın dandanlı cedvellerle çevrelenerek kısa tığlarla tamamlanmıştır. Eserin sırtında bezeme unsuru bulunmamaktadır. Sertabın iç kısmında altın ipliklerle çevrelenmiş üç adet kitabe şeklinde tarh bulunmaktadır. Bunların içlerine rozet şeklinde zencerek yapılmıştır. Kabın, miklebin ve sertabın iç kısmını altın cedveller çevrelemektedir. Kitabın yan kâğıtları çiçekli ebrûdur(Resim 6).

Resim 6

Eserin Genel Özellikleri:

Eser krem rengi âharlı kâğıda 226x113mm. alan içerisine çift sütûna 17 satırla ta'lik hatla yazılmıştır.

vr.1a da Sultan I.Mahmud'un tuğralı vakıf mührü ile vakıf kaydı, altta ise Haremeyn-i Şerifein Müfettişi Mustafa Tahir'in mührü basılıdır (Resim 7).

Eserin başı vr.1b-2a unvan sayfası düzeninde tasarlanmıştır(Resim 8).

Resim 7

Resim 8

Gazellerin arasında "Min letâifih il- garîbe, velehu ammerehullah" ve emsâli başlıklar bulunmaktadır. Bunların yanına ve gazellerin son beyitlerinin iki yanına koltuk şeklinde tezhip yapılmıştır. Başlıklar zer mürekkeple yazılarak tahrirlenmiştir.

Şairin mahlasının bulunduğu son beyitler ise is mürekkebiyle yazılmıştır. Yazı sâhası altın cedvel arasına çekilen 1mm.'lik yeşil renk iplik ve en dışta lâciverd kuzu ile çevrelenmiştir. Eser klâsik usûle göre bezenmiş hâtîme sayfası tezhibiyle tamamlanmıştır.

Unvan Sayfası Tezhibi:

Eserin vr.1b-2a varakları unvan sayfası düzeninde tasarlanmıştır (Resim 8).

vr.1b'de 0,5mm.'lik altın cedvellerle sınırlandırılan yazı sâhasının her iki yanında ve sütun arasında 103x11mm. eb'adında klasik düz tezhib ve zer-ender-zer üslûbda hazırlanmış koltuk bezemeleri bulunmaktadır(Resim 9).

Klasik düz tezhipli kısımlarda, desen, rumî motifinin kendi içinde oluşturduğu tarhlardan meydana gelmiştir. Tarhlarda kırmızı, siyah ve altın zemin rengi yer değiştirerek dengeli bir şekilde kullanılmıştır. Tarhların dışında kalan alan ise lâciverd zemin üzerine hatâyî grubu motiflerle ½simetrik olarak hazırlanmıştır(Resim 10).

12mm.enindeki sütûn araları zer-ender-zer olarak sarı altın zeminde hatâyî grubu motifler yeşil altınla bezenmiştir(Resim 11).

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Altın cedvelli yazı sâhasının üst kısmında yer alan bezeme ikkil unvan şeklinde,iki ana sâhadan meydana gelmektedir(Resim 12). Alttaki 38x86mm eb'adında yatay dikdörtgen sâha ¼ simetrik rumî ve hatâyî grubu motiflerle hazırlanmış, rumî motifleriyle çevrelenmiş sıvama altın zeminli yazı sâhası boş bırakılmıştır. Yazı sâhasının iki yanındaki altın ve pembe rumîlerle çevrili, altın tarhların içi ½ simetrik, dışı ise ¼ simetrik lâciverd zemin üzerine hatâyî grubu motiflerle klasik tezhip üslûbunda bezenmiştir. Bu sâhanın dışını iki tarafında 1mm.kırmızı iplik bulunan 8mm.genişliğinde altın zemin üzerine pembe ve mavi penç motifiyle üç iplik şeklinde hazırlanan arasuyu çevrelemektedir(Resim 13).

Resim 12

Resim 13

Resim 14

Üstte bulunan 25x102mm. eb'âdındaki desen sâhası, iplik ve rumî motifleriyle lâciverd ve altın zeminli tarhlara ayrılmıştır. Daha küçük kısımlarda kırmızı ve siyah zemin rengi olarak kullanılmıştır. Burada da zer-ender-zer ve klasik üslûptaki bezeme bir arada kullanılmıştır. Hatâyî grubu ile simetrik düzendeki pafta içi deseninde, motiflerde pembe, beyaz, mavi ve sarı renk hâkimdir. Kompozisyon, kenarına çekilen dendanlı beyaz iplik, altın ve en dışta dendanlı lâciverd iplik ve lâciverd çizgisel çalşılmış 14mm.boyundaki tığlarla sonlanır. Tığların arasındaki boşluklar lâciverd ve kırmızı dolantı bulut ile zenginleştirilmiştir. Alttaki tezhipli sâhanın dört tarafı üstteki sâhanın üç tarafı 1mm.' lik lâciverd ince arasuyu ile çevrelenmiştir(Resim 14).

vr. 2a'daki sütûn aralarına yapılan bezeme ve kullanılan üslûp vr.1b'deki sütûn aralarıyla aynı özelliklere sahiptir. Şairin mahlasının bulunduğu son beyitlerin iki yanına yapılan simetrik altı adet koltuk zer-ender-zer ve klasik üslûpda bezenmiştir.

Zer-ender-zer işlenen koltuklar hatâyî grubu motiflerle, klasik düz tezhipli koltuklar hatâyî ve rumî motifleridir.

Yazı sâhasının vr.1b'de üç vr.2a'da dört tarafı altın cedvel arasına çekilen yeşil iplik ve en dışta lâciverd kuzu ile çevrelenmiştir(Resim 15).

Resim 15

Sütûn Arası Tezhibi:

vr.1b ve vr.2a dan farklı olarak tüm eserdeki sütûn araları hatâyî grubu motifleriyle halkârî üslûbunda tezhip edilmiştir. Yapraklar altın, çiçekler pembe ve mavi ile renklendirilerek uçlarına lâ'l mürekkebiyle gölgelendirmeler yapılmıştır. Eserdeki tüm satır ve sütûn araları 0,5mm.'lik altın cedvellerle sınırlandırılmıştır(Resim 16)(Resim 17)(Resim 18).

346

Resim 16

Resim 17

Resim 18

Koltuk Tezhibi:

Eserde, gazellerin şairin mahlasının bulunduğu son beyitinin iki yanında yer alan koltuk bezemeleri toplam 2502 adettir. Eb'adları 24-27x26mm. arasında değişen 24 farklı desende koltuk bezemesi vardır. Geometrik şekiller, rumî, hatâyî ve bulut motifleriyle hazırlanan bu desenler zer-ender-zer ve klasik üslûbda işlenmiştir.

Zeminlerde altın ve lâciverd ağırlıkta olmakla beraber daha küçük alanlarda siyah ve nâdir olarak da yeşil ve bordo renge rastlanmaktadır. Motiflerde ise pembe, sarı, mavi, beyaz ve kırmızı renk hâkimdir. Zer mürekkeple yazılan başlıkların iki yanındaki bezemeler ise hatâyî grubu motiflerle halkârî üslûbındadır. Diğer koltuk bezemelerine kıyasla daha sade

yapılmışlardır(Resim19)(Resim 20)(Resim 21)(Resim 22)(Resim 23)(Resim 24)(Resim 25)(Resim 26).

Resim 19(vr.2b-3a)

Resim 20(vr.38b-39a)

Resim 21(127b-128a)

Resim 22(199b-200a)

Resim 23(127b) detay

Resim 24(199b) detay

Resim 25 (128a) detay

Resim 26 (200a) detay

Hâtime sayfası tezhibi: (vr.266a)

Bezeme yazı sahasının alt tarafında yer alır. Altın cedvellerle sınırlandırılmış 88x108mm. eb'adındaki alan içerisindeki desenin merkezinde 1/8 simetrlili klasik tezhipli bir madalyon, madalyon dışındaki sâha ¼ simetrlili bulut ve hatâyî grubu motiflerle hazırlanmış bezeme bulunmaktadır. Motifler kâğıt zemin üzerine sarı ve yeşil altın sürülerek uç kısımlarına lâ'l mürekkebiyle foya yapılmıştır. Madalyonun ortasındaki sıvama altın zeminli sâha boş bırakılmıştır. Bu sâha ¼ simetrlili pembe rumî motifiyle sınırlandırılmış olup lâciverd zeminli tarh üzerine 1/8 simetrlili olarak hazırlanan desen beyaz, pembe, mavi, sarı ve kemit rengi hatâyî grubu motiflerle klasik düz tezhip usûlünde işlenmiştir(Resim 27)(Resim 28).

347

Resim 27

Resim 28

SONUÇ:

Resim 29

Resim 30

Resim 31

İÜK. TY 5467, İÜK. TY 5477'de(Resim 29) bulunan Muhibbî Dîvânları ve TSM. 2/2107'de (Resim 30) Murâdî Dîvânı'ndaki sayfa düzeni, başlık tezhibi, koltuklar, kenarsuyu SK.Fatih 3874(Resim 31),nüsha ile karşılaştırıldığında, çift sütun halindeki sayfa düzeni, koltuk bezemelerinin sayfa içindeki yerleşimi, kenarsuyu bezemelerinde görülen motif ve üslûp

benzerlikleri, bazı varaklarda hemen hemen aynı bezemelerin görülmesi işçiliği zayıf olmakla birlikte, XVI.yy. klasik tezhip uslûbunun bu eserdeki izlerini göstermektedir.

İncelenen eserde hattat ve müzehhip imzasının olmaması sebebiyle, Sultan III. Murâd'ın saltanat yıllarına(1574-1595) ait, devrin imzalı ve tarihli eserleriyle yapılan karşılaştırmalar neticesinde, incelenen eserin bezemelerin Sultan III. Murâd dönemi tezhip özelliklerini aksettirdiği tespit edilmiştir.

Bu da konumuz olan dîvânın bezemelerinin Sultan III. Murâd'ın saltanat yıllarında yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Kaynakça:

Cumbur, M. (1990). Milli Kültürümüzde Kitap Sanatları, Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Çiçek, Kemal, “III. Murâd”, Osmanlı Hanedan Ansiklopedisi, C.12, MEB Yayınları, Ankara 1999, s.128.

Demiriz, Y. (2005). Osmanlı Kitap Sanatlarında Doğal Çiçekler. İstanbul: Yorum Sanat.

Derman, Çiçek, “Osmanlılarda Tezhip Sanatı”, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, C.II, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Merkezi(IRCICA), İstanbul, 1998, s.487-491.

Kazan, H. (2007). *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi. İstanbul.

Kırkılıç, A. (1985). *Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Kırkılıç, A. (1998). Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânından Seçmeler, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Kut, G. (2003). Osmanlı Uygarlığı. H.İncalcık, G.Renda (Yay. Haz.).Türk Edebiyatında Klasik Dönem (s.528-551). İstanbul: T.C.Kültür Bakanlığı Yayını.

Kütükoğlu, Bekir, “III.Murâd”, İslâm Ansiklopedisi,C.31,T.D.V yayını, İstanbul 1970, s.172,176.

Özcan, A.R. (Ed.) (2009). Hat ve Tezhip Sanatı, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Uzunçarşılı, İ.H. (1983) Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XIII. Dizi-No.16^{c1b}, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divânlar Kataloğu (1947),XII-XVI.Asır, C.1, İstanbul:
M.E.Basm.

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU'NUN ANKARA ROMANININ İZİNDE: ERKEN DÖNEM TÜRK RESMİNE DAİR ELEŞTİREL BİR OKUMA ÖNERİSİ

Öğr. Gör. Elif Dastarlı DELLALOĞLU

Sakarya Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi

Öz

Avrupa'da modern dünyayı doğuran düşünsel, toplumsal ve politik değişimleri açıklayan “modernite”yi esas almak, önce Osmanlı ardından Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde zamanla biçimsel bir “benzeme”, “gibi olma” olarak algılanmış, önce “Batılılaşma” sonra “modernleşme” şeklinde formüle edilmiştir. 19. yüzyılda gelişip 20. yüzyılda kurumsallaşan Batılı anlayıştaki sanatta, özellikle de resim sanatında ise toplumsal dönüşümün karakteri rahatlıkla izlenebilmektedir. Öte yandan Tanzimat sonrası Türk edebiyatının yine Batılı bir formu olarak roman türü de dönemin anlayışının izlenebildiği bir alandır. Örneğin Kemalist Cumhuriyet’in ideologlarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Ankara romanı, erken Cumhuriyet yılları başkentinin yaşam tarzını hikâye etmesiyle önemlidir. Bu çalışmada, yazılı ve görsel imge üretmenin iki önemli alanı resim ile edebiyat ilişkisinden faydalanarak, Ankara romanı örneği ile dönemin ressamlarının eserleri araştırılacak, değer yargılarıyla yüklü “medenileşme” kavramı, önerilen “imge çözümlemesi yöntemi” ile tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Batılılaşma/modernleşme, edebiyat, resim, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ankara romanı.

351

“Modern” kelimesi yalın anlamıyla “çağdaş” olarak karşılığını bulur¹ ve bu anlam en yaygın kullanıma sahiptir. Kelimenin kökeni olan “modernus” sözcüğü, Latince “modo”dan gelmekte ve hâlihazırda mevcut, şimdiki zamana ait olan şekilde açıklanmaktadır.² Ancak “modern”, 19. yüzyılda bir sıfat olmaktan çok daha geniş anlamlara kavuşmuştur. Dilin belirleyici özelliği hatırlanırsa, aynı “modern” kökünden türeyen farklı kavramların gittikçe karmaşıklaşan çağı hem belirlerken hem de açıklamaya yaradığı görülecektir. Bu kavramlardan biri olan “modernite/modernlik”, 17. yüzyıldan itibaren Avrupa’da başlayan dönemi tanımlayan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder. Modernite Rönesans, Aydınlanma, Sanayi Devrimi, ulus-devlet, cumhuriyet rejimi, sosyal değişimler, sınıf mücadeleleri vb. ile şekillenen yeni bir modern dünya tanımıdır. “Modernizm” ise Batı modernitesinin tanımlanabilir kesinliğe kavuştuğu anda ona yönelik ortaya çıkan bir kültürel çıkıştır. Öte yandan Türkiye özelinde önem kazanan kavram “modernleşme”dir; çünkü 18.-20. yüzyıllar arası yaşanan, Batı’nın esas alındığı değişimin tamamı, dilde “Batılılaşma” ya da “modernleşme” şeklinde karşılığını bulmuştur. Avrupa’nın merkeze konduğu –yine dildeki karşılığına göre– “Batı”, modernliği oluşturur hatta modernliğin kendisi olurken, Türkiye gibi

1

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.53982802d2a048.11639350 (06.04.2017)

² Peter Childs, **Modernizm**, Çev. Vural Yıldırım, Ankara, Sitare Yayınları, 2010, s. 22.

“Batı dışı” coğrafyalar modernleşmiştir. Dolayısıyla modernlik evrenselliği içeren bir kavram, modernleşme ise farklı ülkelerin tarih ve kültürlerinden yola çıkarak çizdikleri güzergâhın adıdır.³

Türkiye için modernleşme, sayısız araştırmaya konu olmuş bir sorunsaldır. Siyasal, ekonomik, toplumsal boyutları ayrı ayrı incelenmiş, Osmanlı’nın 18. yüzyıldan itibaren bir devlet politikası olarak hayata geçirdiği reformlar ve getirileri kronolojik biçimde dizilerek tartışılmıştır. Söz konusu tartışmalara değinmek, bu bildirinin sınırlarını aşan bir çapa sahiptir. Ancak, Osmanlı’nın pozitivist düşünceyi esas almasıyla gelişen Batı merkezli reformist çizgisinin Cumhuriyet döneminde de sürdüğü, “Batılılaşma” olarak formüle edilen değişimin yine rasyonel düşünce biçimi amaçlanarak bu kez “muasır medeniyetler seviyesine” ulaşma vurgusuyla “modernleşme” şeklinde devam ettiğinin altı çizilmelidir. Osmanlı’nın özellikle son döneminde “asrileşme” kaygısının görünür hale gelmeye başladığı dikkat çeker. Örneğin “terakkiyat-ı cedide” [yeni ilerleme/yükselme], “asr-ı cedîd” [yeni asır/yüzyıl] ve “ulûm” [bilimler] gibi kavramlar, Batılılaşma dönemi Osmanlı seçkinlerinin en sık kullandığı sözler haline gelmiştir.⁴ Ancak asrileşmenin nasıl olacağına dair ortada planlı bir politika bulunmaz. Üstelik askeri reformlar ile başlayan yenilenme hayatın her alanını belirleyen topyekun bir değişime evrilirken asrileşme amacının en belirgin sonucu, giyim kuşamdan âdâb-ı muâşerete kadar pek çok konuda yine Batılı devletlerin doğrudan örnek alınması şeklinde olmuştur. İşte bu anlayış Cumhuriyet döneminde de devam eder. Batılı olmak, “Batılı gibi görünmek”, “Batılı gibi yaşamak” olarak algılanır. Belki de Batılılaşma-modernleşme, zaten gündelik hayattaki değişimin kendisi, değişimi yaşayan sokaktaki insanın tepkisi olarak tanımlanmalıdır.⁵

352

Osmanlı’dan Cumhuriyet dönemine, Batı’yı merkez alan değişim anlayışının kültürel alanda da devamlılığa sahip olduğu iddia edilebilir. Özellikle Türkçülük fikrinin önde gelen isimlerinden Ziya Gökalp’in, dönemin öne çıkan diğer fikirleri olan hem Batıcılığı hem de İslamcılığı eleştirirken hars (kültür) ve medeniyet ayrımını ortaya atması, bunun sonucunda ise milli kültür fikrini savunması, tıpkı Osmanlı’nın son döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de kültür-sanat alanında etkisini göstermiştir.⁶ Öte yandan kültür durmaksızın melezlenen bir yapıya sahiptir. Tarih, yaygın kanının aksine aslında “öz kültür” diye bir kavramın olmadığını kanıtlar. Dolayısıyla Batılılaşma ile kültür ve sanatta da bu kez Batılı etki başat olmuş, kaçınılmaz bir değişim yaşanmıştır. Bu etki, kültürde, sanatta ve edebiyatta açıktır. Gerek Tanzimat Edebiyatı gerekse ondan sonra Servet-i Fünûn dergisi çevresindeki isimlerin başı çektiği Edebiyat-ı Cedide (Yeni Edebiyat), Batı temelli sanat anlayışını esas almıştır. Batılılaşma’nın daha çok modernleşme olarak formüle edildiği Cumhuriyet dönemi edebiyatı

³ Nilüfer Göle, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık**, Ed. Tanıl Bora-Murat Gültekingil, C. III, 3.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 56.

⁴ M.Şükrü Hanioglu, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e: Zihniyet, Siyaset ve Tarih**, İstanbul, Bağlam, Ekim 2006, s. 54.

⁵ Hakan Kaynar, **Projesiz Modernleşme Cumhuriyet İstanbul’undan Gündelik Fragmanlar**, 1. bs., İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Mayıs 2012, s. 12.

⁶ Konuyla ilgili olarak bkz. Ziya Gökalp, **Hars ve Medeniyet**, Haz. Yalçın Toker, İstanbul, Toker Yayınları, 1995.

da, bu kez “ulusal” kaygıların öne çıktığı ancak Batılılaşma’nın içselleştirilmesiyle roman gibi türlerin yerleşiklik kazandığı bir döneme aittir. Bu çalışmada örnek olarak seçilen **Ankara** romanı, dönemin Türkiye’deki siyasal ve toplumsal dönüşümü roman türündeki eserlerinde gözler önüne seren Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nuna aittir. **Kadro** dergisi⁷ ekibinden olan yazar, romanı 1934 yılında yayımlamıştır. Hikâye üç ana bölümden oluşur. İlk bölümde milli mücadele dönemi, ikinci bölümde Cumhuriyet’in ilk yılları, üçüncü ve son bölümde ise Cumhuriyet’in ilanından sonraki ilk yirmi yıl yani 1930’ları da kapsayan erken Cumhuriyet dönemi ele alınır. Romanda ana karakter Selma Hanım üzerinden bu üç dönem değişimin toplumsal yaşamdaki izi sürülür. Bu kurgu eser sadece hikâyesiyle değil, atmosferiyle de dönemin gerçekliğini en tipik haliyle aktarır aslında.

Batılı anlayıştaki sanatta, özellikle resim sanatında da Batılılaşma şeklindeki toplumsal dönüşümün karakteri rahatlıkla izlenebilmektedir. 18. yüzyılda askeri okullarda verilen teknik resim eğitimiyle başlayan Batılı tarzda resim, süreç içinde ilginin artmasıyla Osmanlı’da “sanat” algısında ontolojik bir değişime yol açmıştır.⁸ Toplumsal yaşam hızla değişirken resmin içeriği de değişir. Kadının önce mahrem mekânda, ardından kamusal alanda resmedilmesi; portre ve otoportreler; günlük yaşamın iç mekânda ve kamusal alanda temsili gibi pek çok yeni resim Türk sanatına kazandırılır. Hayattaki değişim sanat eserleriyle temsil edilirken, sanat aynı zamanda bu değişimin başı çeken unsurlarından biri olmuştur. Kadın ve erkek figürlerin giyim-kuşamı, ilişki biçimleri, duruş, davranış ve pozlar, sanatçının bakışı ve temsilde dikkat ettiği unsurlar ile resmin salt konusu değil, temsilin detay gibi görünen her unsuru aslında bir söz söyler. Bu noktada imgeyi yorumlamayı esas almak önem kazanır.

Resim 1: İbrahim Çallı, Balo, tuval üzerine yağlıboya, 75x80 cm, özel koleksiyon.

1914 Kuşağı⁹ sanatçılarından İbrahim Çallı’nın “Balo” resmi, sosyal hayatta yaşanan önemli bir değişimin en çarpıcı imgelerinden birini yaratır. Osmanlı’nın son döneminde ilk nüveleri

⁷ **Kadro** dergisi, 1931-1935 yılları arasında Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından çıkarılan, Cumhuriyet dönemi modernleşmesine dair geleneksel bir kurucu öge olarak gösterilebilecek teorik yayındır.

⁸ Konuyla ilgili pek çok çalışma bulunmaktadır. En kapsamlı biri için bkz. Mustafa Cezar, **Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi**, C. I, II, 2. bs., İstanbul, Erol Kerim Aksoy Kültür Eğitim Spor ve Sağlık Vakfı Yayını, 1995. Görsel algının değişimine dair Batı sanatıyla karşılaştırmalı bir başka kaynak için bkz. Mary Roberts, **İstanbul Karşılaşmaları: Osmanlılar, Oryantalistler ve 19. Yüzyıl Görsel Kültürü**, Çev. Zeynep Rona, 1. bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Aralık 2016.

⁹ Devlet tarafından Fransa’ya (Paris’e) resim eğitimi için gönderilmiş, 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla geri dönmek zorunda kalan sanatçı kuşağı. Osmanlı Ressamlar Cemiyeti’nin kuruluşunda da yer almış, Galatasaray Sergileri’ne katılmış, askeri ve sivil liseler ile

Boğaziçi yalılarında görülen yeni eğlence tarzı, modernleşme sürecinin gündelik hayata yansıyan ve kısa sürede yaygınlaşacak yenilikleri barındırmaktadır. Örneğin yabancı sefarethanelerde düzenlenen parti ve balolar, kadın ile erkeklerin bir arada eğlenebileceğini Osmanlı elitlerine göstermiş, onlar tarafından her ne kadar belirli bir tepkiyle karşılanmışsa da bu yaşam tarzına karşı gelişen ilgiyle kısa sürede yaygınlaşmıştır.¹⁰ Keza Cumhuriyet'in tasavvur ettiği kadın modeli oluşturulurken de bu fikri desteklemek amacıyla sosyal hayatta programlı bir değişim öngörülür. Böylece, zaten değişmekte olan eğlence anlayışı bu kez resmi bir gayretle toplumsal kodlara yerleştirilir.

Yakup Kadri'nin Ankara romanının ilk bölümünde işgal altındaki İstanbul'dan Ankara'ya giden Selma Hanım ile eşi Nazif Bey'in yoksullukla karşılaşmaları anlatılmıştır. Ankara bozkırın ortasında, İstanbul'dan ve Selma Hanım'ın alışkın olduğu yaşamdan çok uzaktadır. Selma Hanım ve Nazif Bey'in yıkık dökük eski evi ile dönemin zor şartları simgeleştirilir. Ankara harap bir kasabayı andırır... Selma Hanım'ın eşine söylediği "... ben onlara benzeyeceğime onlar bana benzemeye çalışsın. Biz, buraya medeniyet getiriyoruz" sözleri,¹¹ tıpkı Mustafa Kemal'in 6 Temmuz 1918 tarihinde bir akşam yemeği sohbetinde, Batılı yaşam biçiminin hayata geçmesinin zorluğu hakkındaki bir sohbet üzerine şu söylediklerini hatırlatır:

"... Neden, ben, bu kadar senelik tahsil-i âli [yüksek öğrenim] gördükten, hayat-ı medeniye ve ictimaiyeyi [medeniyet ve toplum hayatını] tetkik ve hürriyeti tezevvuk [hürriyet zevki] için sarf-ı hayat [hayatı geçirdikten] ve evkat ettikten [zaman harcadıktan] sonra, avâm mertebesine [alt tabaka seviyesine] ineyim. Onları kendi mertebeme [derece] çıkarayım, ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar."¹²

354

Değer yargılarıyla yüklü "medenileşme" kavramı, Batılı yaşama uyum sağlama, en çok da kadın figürün giyim-kuşamı ve sosyal hayata katılması ile karşılığını bulur. Yakup Kadri romanda hikâyenin gelişmesiyle bu sosyal yaşamı eleştirel bir mesafeye gözler önüne serer. Kitabın ikinci ve en çarpıcı bölümünde Selma Hanım bu kez Binbaşı Hakkı Bey ile tanışmış, eşinden boşanıp onunla evlenmiştir. Savaşın bitmesi ve Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle atmosfer değişmiştir ve bu bölümde balolar romanın asıl sahnelerini oluşturur. Yeni rejimin seçkinleri de tıpkı Osmanlı'nın son dönemindeki gibi Batılı yaşam tarzının savunucularıdır. Ancak bu kez "medenileşme" olarak formüle edilen yaşam tarzı seçkin kesimde başlamalı ve yayılıp halka ulaşarak halkın da muasır medeniyet seviyesine ulaşması sağlanmalıdır. Cumhuriyet'in ilanından sonra eğlence, sosyal dayanışma, yardım gibi farklı amaçlarla düzenlenen balolar,

---

Sanayi-i Nefise'de hocalık yapmışlardır. Akademik desen tekniğini Paris'te etkilendikleri izlenimci sanat anlayışıyla harmanlamışlardır. Türk sanatında figür resmini yaygın biçimde üreten ilk sanatçı kuşağıdır. Sanatçılar arasında İbrahim Çallı'nın öne çıkmasıyla "Çallı Kuşağı" olarak da anılmışlardır.

¹⁰ Murat Can Kabagöz, **Eğlenirken Modernleşmek: Meyhaneden Baloz, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e İstanbul**, 1. bs., Ankara, Heretik Yayınları, 2016, s. 63.

¹¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ankara**, 32. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 31.

¹² Kaynak vermeden alıntılan Levent Köker, **Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi**, 7. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 172.

kültürel ve sosyal değişimi sağlamak amacıyla adeta ideolojik bir araç gibi kullanılmıştır. Hem kadın-erkek bir arada bulunulması hem de İstanbul ile yeni başkent Ankara arasındaki kültürel uçurumu kapatma yönündeki istek, baloların bizzat devlet tarafından düzenlenmesini getirmiştir. Örneğin Cumhuriyet'in kurulmasından sonra ilk balo, 1925 yılı Eylül ayında İzmir'de düzenlenmiş ve Mustafa Kemal'in isteği ile sadece Müslüman erkek ve kadınlar katılmıştır.¹³ Her yıl düzenlenen Cumhuriyet Baloları da aynı amaçla gerçekleştirilir. Tekrar **Ankara** romanına bakılırsa, Hakkı Bey ile Selma Hanım'ın yaşamının da hızla değiştiği görülür. Selma Hanım “diz kapaklarını ancak örten yarı açık kollu bir saten çay elbisesi içinde” “bir genç kız gibi körpe ve sade” görünürken “Eski Milli Mücadelecilerden bazıları gibi Hakkı Bey için de kıyafet değişiminden sonra milli dava adeta böyle bir mondenlik iddiası şekline girmişti”r. “Bir Avrupalı gibi giyinip süslenmek, bir Avrupalı gibi dans etmek, bir Avrupalı gibi yaşayıp eğlenmek ... büyük bir zafer kazanmak kadar ehemmiyetli” görünmektedir.¹⁴ Bu doğrultuda Ankara'nın salon eğlenceleri Selma Hanım'ın yeni tutum ve davranış biçimlerini belirlemede etkili olur. Salonlar insanların gösteriş yaptıkları ve zenginliklerini sergiledikleri mekânlardır.¹⁵ Ankara kenti adeta sıfırdan inşa edilirken milli burjuvazinin yeni yaşamının da burada yeşermesi planlanmıştır.

İbrahim Çallı'nın “Balo” resmi, Cumhuriyet'in erken döneminin söz konusu balolarından birini en tipik haliyle gösterir. Mekân süslenmiş, müzik ve dansın hareketi atmosferi oluşturmuştur. Sıcak ortam, sıcak renkler ile hissettirilir. En moda elbiseleriyle güzelliklerini sergilemekten çekinmeyen kadınlar süslü salonun içinde çarpıcı görünür. Resim bakılan sabit bir görünümü değil, adeta dansın, eğlencenin, kahkahanın atmosferi belirlediği bir film sahnesini verir. Dans eden iki çiftten öndeki çiftin kadını izleyiciye doğru bakmakta, sağda ve ortada oturan, dansın ritminden yorulmuş kadınlar ise her an yeniden kalkacakmış gibi görünmektedir. Çallı, İzlenimci tarzda ele aldığı resimde mekânın hareketini teknik olarak da pekiştirmiştir.

355

Özellikle hızla değişen sosyal yaşam eleştirilere maruz kalmış, bu noktada “medenileşme” ile “yozlaşma” tanımları birbiriyle çarpışmıştır. 1930'ların başlarına kadar özel önem verilen iki cinsin bir arada dans etmesi, eğlenmesi, içki içmesi, bu dönemden sonra geleneksel Türk değerlerinden yoksunluk, yozlaşmışlık, bozuk hayatların sembelleri olmak gibi ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Ahlakçı yaklaşım ile kültürün bozulduğu yönündeki algı el ele yürür. Oysa meseleye belli bir uzaklıktan bakmak gerekir ve ancak böylece Batı odaklı medenileşme anlayışının bir kesim tarafından salt biçimsel bir benzemeye nasıl indirildiği görülür.

Eğlence sahnelerinin 19. yüzyılda modern sanat anlayışının başlıca tercih edilen konularından olması, dönemin Paris'inin dünyaca ünlü eğlence hayatının bir yansımasıdır ve resimde de sıkça temsil edilir. Türk resminde aynı temalı resimlerin yer alması da muhtemelen aynı nedenden kaynaklanır. Öte yandan İbrahim Çallı gibi birkaç balo ya da eğlence temalı resim üreten

¹³ Doğan Duman, “Cumhuriyet Baloları”, **Toplumsal Tarih**, S. 37, İstanbul, Ocak 1997, s. 45.

¹⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ankara**, 32. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 105-106.

¹⁵ Servet Tiken, “Zaman Ve Mekân Birlikteliği Açısından Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara Romanı Üzerine Bir İnceleme”, **Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Vol. 8/13 Fall 2013, s. 1556.

sanatçıların bu yaklaşımları, yaşadıkları döneme ve muhtemelen bizzat deneyimledikleri ideale olan inançlarını da işaret etmektedir.

Resim 2: Ali Avni Çelebi, Maskeli Balo, 1928, tuval üzeri yağlıboya,
139x187 cm, MSGSÜ-İRHM.

Burada yer alan ikinci balo resminin sanatçısı, Türk sanatını, sanatçıların oluşturdukları gruplaşmalarla kuşaklara ayırarak ele aldığımızda 1914 Kuşağı'ndan sonra gelen Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği¹⁶ üyelerinden Ali Avni Çelebi'dir. Farklı kompozisyonu, renk skalası ve sert kontrastları ile adeta istiflenmiş gibi görünen figürlere sahip resim, Çallı'nın "Balo"sundan oldukça farklıdır. Resmin adı bir balo sahnesini işaret etse de farklı bir adam ve elbiseli kadının dans etmesi dışında kompozisyonda eğlence ya da balo etkinliğine dair bir anlatım bulmak zordur. Pek çok figürün elinde ya da yüzünde bulun maskeler de bir balo çağrışımı yapmaktan uzaktır. Üstelik dönemin eğlence kültürüyle ilgili yapılan çalışmalarda maskeli balolar olabileceğine dair bir ize rastlanmaz.

Kıymet Giray, Çelebi ile Alman Ekspresyonist ressam Emil Nolde arasında bir ilişki kurar ve Nolde'nin 1910'larda Berlin'de lokantalarda, kafelerde, gece kulüplerindeki yaşamı, canlılığı, gürlüğü verdiğini çalışmalarını Çelebi'nin görmüş ve etkilenmiş olma ihtimalinden söz eder.¹⁷ Ali Avni Çelebi Almanya'da Hans Hofmann'dan eğitim almış, ressam Zeki Kocamemi ile birlikte Türk resminde geleneksel akademik tarzı ve gelenekleşen izlenimci etkiyi kırmaya çalışmış bir ressamdır. "Maskeli Balo"daki kübist tarzı çağrıştıran ve Avrupa resminde Pablo Picasso'nun başı çektiği primitif etkiye sahip figürler, Çelebi'nin konuyu teknik bir kaygıyla ele almasının sonucu gibi görülebilir. Öte yandan 1928 tarihli resimde Çelebi, maskeyi tıpkı Emil Nolde gibi bir metafor olarak kullanarak Yakup Kadri'nin **Ankara**'da işaret ettiği eğreti duruma, yapaylığa bir gönderme yapıyor olabilir mi?

356

Kuşkusuz Cumhuriyet baloları toplumun çok küçük ve sınırlı bir bölümüne hitap etmiştir; ancak, yeni rejimin Batılı yaşam tarzını topluma empoze ederken kültürel alanda değişimi

¹⁶ Adını Fransa'daki "La Société des Artistes Indépendants"tan (Bağımsız Sanatçılar Birliği) alan birlik resmi olarak 15 Temmuz 1929'da, Refik Fazıl Epikman, Cevat Hamit Dereli, Şeref Kâmil Akdik, Mahmut (Cemâlettin) Cûda, Nurullah Cemal Berk, Hale Asaf, Ali Avni Çelebi, Ahmet Zeki Kocamemi, Muhittin Sebati, Ratip Aşir Acudoğlu, Hasan Fahrettin Arkunlar tarafından kurulmuştur.

¹⁷ Kıymet Giray, **Ali Avni Çelebi**, İstanbul, Beşiktaş Belediyesi-Beltaş A.Ş. Yayınları, Mart 2008, s. 62-63.

yukarıdan aşağıya gerçekleştirmek istemesinin bir aracı olmuşlardır.¹⁸ Yakup Kadri'nin **Ankara** romanında detaylı biçimde anlattığı bir Noel-yılbaşı balosu sahnesi, söz konusu toplumsal tabakalaşmayı çok çarpıcı şekilde verir.¹⁹ Balonun düzenlendiği Ankara Palas'ın önünde, meraklı halk kitleleri arasından “zarafet yarışına girmiş” insanlar şık arabalarından inip binaya girerken bunları “ağırlaştırılmış birer sinema şeridi gibi seyre dalan yerlilerden ve köylülerden mürekkep sokak kalabalığı”nı anlatılır. Salonda olup bitenler halkın muhayyelesine kalmıştır. “Bozuk” aksanla konuşur, içeride olduğunu duydukları “tango”nun bir müzik olduğunu anlamayıp “kim” olduğunu tartışırlar. Yakup Kadri, halkın bu iki kesimi arasındaki uçurumu işaret ederken baloya girenler kadar onları izleyen halkı da bir nevi karikatürize ederek eleştirir. Asıl söylemek istediğini, “bu suni durum”un eleştirisini romanın başkahramanı Selma Hanım’ın ağzından verir:

“Demin, otelin merdivenlerinden çıkarken tuhaf bir baş dönmesi hissettim. Bana öyle geldi ki, ayağımı bastığım her basamak, halkla benim aramdaki uçurumu bir parça daha derinleştiriyor. Ters yüzü geri dönüp arkamda bıraktığım bu uçuruma atılmak istedim; ta ki onlara karışayım ve içinde bulunduğumuz bu suni âlemi, onların arasından, onların gözüyle uzaktan seyredeyim diye...”²⁰

Tam yeri ve tam zamanında olanı, “bugün”den anlamak, yorumlamak, aslında geçmişin bilgisini, yorumunu yazarken bugünü de kurmak demektir. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e tarihsel bir dönüşümün ürettiği geçişken imgeleri, melez görüntüleri tartışmak, bir anlamda kendi kimliğimizi tarif etmek anlamına da gelir. Dolayısıyla biri Osmanlı’nın son, diğeri Cumhuriyet’in ilk kuşağından olan iki sanatçının aynı temalı iki resmini, yaşanan dönüşümü başkarakterin hayatıyla belirlediği üç temel bölümde anlatan bir edebiyatçının romanıyla birlikte ele almak, sürecin düşünsel arka planını gözler önüne sermenin ve anlamı çoğaltarak zenginleştirmenin önemli bir yöntemidir. Nilüfer Göle’nin de vurguladığı gibi, çoğu kez Batı modernleşmesinin dönüştürücü etkisi devlet yapıları, siyasi kurumlar ve ekonomi düzeyinde incelenir. Oysa sürecin maddi olmayan ama daha derine işleyen etkileri kültürel düzeyde, yaşam tarzında, cinsiyete göre kimliklerde ve kendi kimliğini tanımlama biçiminde görülmektedir.²¹ Bunun en iyi izlenebileceği alanlar ise kuşkusuz edebiyat ve resimdir.

Kaynakça

Kitaplar

¹⁸ Doğan Duman, “Cumhuriyet Baloları”, **Toplumsal Tarih**, S. 37, İstanbul, Ocak 1997, s. 48.

¹⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ankara**, 32. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 109-114.

²⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ankara**, 32. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 113.

²¹ Nilüfer Göle, “Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı”, **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, Ed. Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, 6. bs., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ocak 2014, s. 85.

- Cezar, M. (1995). *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, C. I-II, 2. bs. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür Eğitim Spor ve Sağlık Vakfı Yayını.
- Childs, P. (2010). *Modernizm*. (Vural Yıldırım, Çev.) Ankara: Sitare Yayınları.
- Giray, K. (2008). *Ali Avni Çelebi*. İstanbul: Beşiktaş Belediyesi-Beltaş A.Ş. Yayınları.
- Gökalp, Z. (1995). *Hars ve Medeniyet*. (Yalçın Toker, Haz.) İstanbul: Toker Yayınları.
- Göle, N. (2004). Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine, T. Bora, M. Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Modernleşme ve Batıcılık*. C. III, 3. bs., (s. 56-67). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Göle, N. (2014). Modernleşme Bağlamında İslami Kimlik Arayışı, *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba Ed.), 6. bs., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hanioglu, M.Ş. (2006). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: Zihniyet, Siyaset ve Tarih*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kabagöz, M.C. (2016). *Eğlenirken Modernleşmek: Meyhaneden Baloza, İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e İstanbul*. 1. bs., Ankara: Heretik Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (2015). *Ankara*. 32. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaynar, H. (2012). *Projesiz Modernleşme Cumhuriyet İstanbul'undan Gündelik Fragmanlar*. 1. bs., İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Köker, L. (2003). *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*. 7. bs., İstanbul: İletişim Yayınları.

Periyodik Makaleler

- Duman, D. (Ocak 1997) Cumhuriyet Baloları. *Toplumsal Tarih*, S. 37, 44-48.
- Tiken, S. (Fall 2013). Zaman Ve Mekân Birlikteliği Açısından Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara Romanı Üzerine Bir İnceleme, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 8/13, 1551-1560.

Elektronik Kaynaklar

- TDK Büyük Türkçe Sözlük.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.53982802d2a048.11639350 (ET: 06.04.2017)

Resim Kaynakçası

- Akkoyunlu, B. (Yay. Haz.) (2006). *Kadınlar Resimler Öyküleri: Modernleşme Sürecindeki Türk Resminde "Kadın" İmgisinin Dönüşümü*, İstanbul: Pera Müzesi Yayınları (Metin: Zeynep Yasa Yaman).

GRAFİK TASARIMDA TİPOGRAFİNİN DENEYSSEL TAVRI

Öğr. Gör. Harun TÜRKMENOĞLU

Nişantaşı Üniversitesi Grafik Tasarımı Programı.

Yrd. Doç. Dilek ÇULHA

Nişantaşı Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Grafik Tasarımı Bölümü

Öz

En genel anlamda tipografi, anlamlı bütünü okunur kılan, kelimeleri ve sesi temsil eden, görsel bir dil olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda tipografi, sözel metinleri anlamlı yapıya dönüştüren yazının form-biçim olarak taşıyıcısıdır. Johannes Gutenberg'in matbaa sistemi üzerine arayışları ve kurşun kalıpları keşfi ile geleneksel yazı formunun, önemli bir değişime uğradığı kabul edilmektedir. Geleneksel tipografinin yazıya yüklediği öncül amaç okunma misyonudur. Ancak bu misyonun Stephane Mallarmé'nin sembolist şiirlerinde uyguladığı, dizgenin yer değiştirmesi-hareketi düşüncesi ile yıkılmaya başlandığı varsayılabilir. Şiir ve edebiyat metinleri üzerinde yapılan denemeler, bugün grafik tasarımın aracı olan tipografinin, okunaklılığın dışında hissedilebilirlik, okunabilirlik düşüncesiyle oluşturulan deneysel tavrını açıklayabilir. Bu yazının amacı; tipografinin duygusunu resmetmeye yönelik deneysel tipografinin tarih içerisindeki retorik rolünü ele alan örnekler ile deneysellik tanımlarının ilişkisini ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Grafik Tasarım, Deneysellik, Tipografi.

359

Giriş

Grafik Tasarım kelimeleri ve sesleri temsil eden yazının form kazanmasıyla beliren anlam modeli içeriğinde açıklanmaktadır. Önceleri iletişimin ilk temsili olan görsel dil resimleme (mağara resimleri) iken, dillerin doğuşundan sonra 'söz' olarak yapılanmış, sözü temsil edecek görsel form da 'yazı' olarak adlandırılmıştır.

"Diller konuşulmak için yapılmıştır, yazı ancak söze ikamecilik yapar... Düşüncenin analizi sözle, sözün analizi de yazıyla yapılır; söz düşüncüyü uzlaşım sal işaretlerle temsil eder, yazı da sözü aynı şekilde temsil eder; böylece, yazma sanatı, en azında bizim kullandığımız tek tip olan sesli diller söz konusu olduğunda, düşüncenin dolayımı temsilcisidir" (Derrida, 2011, s. 448).

Yazı elbette ki kullanılan dilin kuralları çerçevesinde anlam kazanır. Toplumların kendi yazın sanatıyla da bu anlam dünyası genişler (Sarıkavak, 2006, s. 80). Bugün yazıyı oluşturan alfabe, harfler ve düzenleniş sistemleri tipografi tanımları içinde yer almaktadır. En genel tanımıyla tipografi, Yunanca, typos (form) ve graphia (yazmak) kelimelerinden oluşmuş bir kavramdır. Türkçedeki tam karşılığı matbaa işaret sistemi ve yazı düzenleme sanatı anlamına gelmektedir (Tepecik, 2002, s. 83). Gutenberg'in baskı tekniklerini geliştirmesine kadar tipografi, "önceleri sadece belirli bir baskı ve dizgi tekniğini (kurşundan dökme metal harflerle uygulanan yüksek baskı tekniği) açıklamada kullanılıyordu (Becer, 2007,s: 74).

Tipografi, her şeyden önce bir işaret sistemi içerisinde açıklanmaktadır. Bu bağlamda yazının gelişimi coğrafi alanlara göre form, ses, dil olarak ayrılıklar gösterse de, yazı temelde bir işaret-kod sistemi içerisinde sınıflandırılmaktadır. Bu nedenle;

“... şifreleme sistemi, anlamları değişik olsa da harf biçimlerinin ortak olduğu bir görsel evren yaratır. ... “Günümüz uygarlığı yazının, alfabenin ve rakamların üzerine kurulmuştur. Bu birimsel işaretler tek başlarına anlambilim (semantik) açısından herhangi bir anlam taşımaz ancak matematiksel niceliğin ve seslerin işaret olarak yerini alma konusunda tanımlanmış bir rol oynarlar. Bu basit işaretler insanoğlu için felsefeleri yaymada, bilimde, edebiyatta önemli bir aracı olmasına karşın, yazının bir sanat, tasarım ögesi olarak kullanılmasında, görsel bir kültür yaratılmasında ve zamanın ötesine geçmede yetkin kılar (Uçar, 2004, s. 94).

Yazı, alfabe ve ona bağlı semboller ile anlamlandırma modeli olarak kodlanmaya başlanmasından bu yana, tipografi birçok disiplini etkisi altına alan çözümlene yöntemi haline gelmiştir. Tipografi, ilk olarak okuma odaklıdır ve bir mesajı iletme - ilan etme görevini üstlenmektedir. Çünkü yazının öncül amacı kelimelerin anlamlarını aktarmaktır. Ancak tipografi kendi varlığıyla bir form olarak irdelenmeye başlanmasıyla, yazıya anlam katmanı ekleyecek birleşenleri ile disipline dönüşmektedir. Bu bileşenler, görsel algıyı güçlendirecek (boşluk -beyaz alan-, hiyerarşi, ızgara, blok, yazı karakteri seçimi, renk, simetri ve asimetri vb.) tasarım elemanlarıyla bütünleşerek tipografi olarak anılmaktadır.

“Tipografi, genellikle baskı amacıyla yapılmış bir tasarım içerisinde harflerin düzenlenmesiyle ilgilidir. Yazı karakteri çeşitliliği ve bir tasarım içerisinde yazı karakterlerinin farklı kullanma yolları, yazının oluşturduğu kelimelerin anlamını iyileştirebilir (Ambrose ve Harris, 2012, s. 14).

Deneysel Tipografinin Kökeni

15. yüzyıldan sonra grafik tasarımda yapılan teknolojik ve düşünsel her bir keşfin, yazının deneme alanlarını çeşitlendiren/yaygınlaştıran ve tasarımda hep yeni olanı ortaya çıkaran bilinçli bir çaba olarak ilerlediği söylenebilir. Yazının tarihsel serüvenindeki çoğaltılma modelleri, günümüz tipografi anlayışının gelişmesinin ve tanımlanmasının temeli olarak gösterilmektedir. Önceleri kutsal kitapların çoğaltılmasıyla beliren el yazılarının farklılaşması, bugün yazı karakterinin, evrensel işaretlerin ve alfabelerin birbirinden farklı yapılmasına neden olduğu öne sürülmektedir.

“1450 yılında basım ve yayıncılık alanında önemli bir devrim gerçekleşti. Johannes Gutenberg isimli Alman, metal yazıları kurşun alaşımlar kullanarak oluşturmayı ve bunlardan blok kalıplar elde etmeyi denedi. Artık zamanın ölçütleri içinde çok yüksek sayılabilecek baskı sayısına ulaşılabilir, aynı kalıp defalarca kullanılabilirdi. Bu gelişme XI. Yüzyıldan beri bilinen Çinlilerin birim harfler kullanarak yaptıkları baskı sisteminden sonra en önemli tarihi aşamayı” (Uçar, 2004, s. 100).

Yazı karakteri kavramını ortaya çıkışıyla başlayan devrimin, metinlerin ve mesajların yazılmasındaki farklı dizilim ve dizginin doğuşunun, yazı üzerine denemelerin önünü açtığı

varsayılabılır. Özellikle, Gutenberg'in "42 Satırlık İncil"¹ adı ile bastığı kitap (Bkz. Resim 1), bu yeni arayışların habercisi gibidir. Gutenberg'in düşüncesi ve yöntem arayışları, bir bakıma tipografiyi güzel yazı sanatı tanımından kopararak, dizgi ve düzenleme olarak anılmasını sağladığı için milat olarak kabul edilmektedir.

Grafik tasarımda gelişen tüm baskı ve üretim keşifleri, tipografinin kesin olmayan tanımlarını genişleterek yeni arayışlara yöneltmektedir. Denebilir ki; tipografi tanımlarının, düzenlenme olduğu kadar düzen dışı denemeler ile, teknolojik arayışların ve keşiflerin yapılması ile anlam aralığı genişlemektedir. Özellikle linotype ve monotype gibi baskı tekniklerinin gelişmesi, tasarımın yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır.

"1886'da Linotype ve 1893'te Monotype dizgi makinalarının gelişmesi sayesinde baskı tekniği yeni bir olanak ile karşılaştı. Artık metal harfler tek tek dizilmiyor daktiloya benzer bir düzeneğe sahip dizgi makinası sayesinde harfler yan yana getiriliyor ve sıcak kurşun alaşım ile blok kalıplar elde ediliyordu. Bu gelişme kitap yapımının en zaman alan ve zahmetli aşaması olan tamamen elle, tek tek yapılan dizgi aşamasında bir çığır açtı (Uçar, 2004, s. 105).

Tipografi üzerine en bilinen deneysel tavrı yazı karakterlerinin formunda gerçekleşmiş ve tırnak (serif) kullanma düşüncesi yerini, tırnaksız bir yapıda yeni yazı stillerinin tasarlanması düşüncesine bırakmıştır. Artık tipografi sadece kurallar bütünü düşüncesiyle değil, aynı zamanda kuralların yeniden inşası görüşü ile de ele alınmaktadır. Bu inşada hareket - hız ve duyumsama kavramları tipografinin düşünsel yönünü vurgularken, aynı zamanda deneysellik düşüncesini de açığa çıkarmaktadır. Deneysellik, birçok disiplinin konusudur ve uygulama alanı geniş düşünsel ağlar içerisinde daha çok yer almaktadır. Deneyselliği, "deneysel bir üretim, hali hazırdaki kurulu üretim ilişkilerinin dışına çıkma teşebbüsü olarak baltalayıcıdır. Deneysel, deneyin aksine akıntının tersine yüzme gayretini ifade eder" (Şentürk, 2015, s. 137) şeklinde ele almak daha doğru olacaktır. Bu düşünceyle tasarımda deneysel tavrı sadece teknik gelişmeler ile değil, aynı zamanda sosyal yaşamın etkileri ve yenilenebilir olma isteği ile açıklanabilir.

361

Grafik tasarımda deneysel tipografinin ilk kullanıldığı örnekler incelendiğinde fark edilen, yapılan çalışmalarda okuma alışkanlığını kırarak yeni bir tipografik yapılanmanın varlığıdır. Bu düşüncüyü kuvvetlendirecek Laurence Sterne'in 'Tristram Shandy' (Bkz. Resim 2) adıyla yazdığı 9 ciltlik komedi romanında, görselleri kullanım yöntemi ve tasvir biçimi, deneyselliğin uygulandığı ilk tasarım örnekleri içerisinde gösterilmektedir. Sterne'in kitap içerisinde denediği metin ve görselin sıra dışı uyumu ve baskı için uygun kâğıdın seçimi, oluşturduğu dizgenin kitabın her sayfasında farklı düzenlenmiş olması, grafik tasarıma yeni bir bakış açısı getirdiği savunusunu güçlendirmektedir.

"Kitabın özellikleri, orijinalerin incelenmesinin, sözlü ve görsel öğelerin samimi bir şekilde birbirine eklenmesiyle, metnin şaşırtıcı özgünlüğünün anlaşılması için hayati önem taşır. (...)Sonuç olarak, kitap fiziksel bir keyifle okunur ve sayfayı çevirirken genellikle sürprizlerle

¹ "42 Satırlık İncil" adını sütunlardaki satır sayısından almaktadır. Ancak bu eserin tipografik yapısı yakından incelendiğinde, oldukça ilginç bir yapı ortaya çıkar. O devirde yaygınlıkla kullanılan yazı biçimi, el ile yazılan kesik karakteriydi. Gutenberg bildiği ve o zamana kadar gördüğü tek tarz olan bu Gotik (Black Letter olarak da adlandırılır) Yazı karakterini kopya etmeye çalıştı. Baskı harfleri ile bu yazı karakterini kopya etmek çok güçtü, çünkü bu yazı stilinde el yazısının genel karakterinde olduğu gibi harfler birbirine bitişikti. Bu yüzden bileşik harfler (ligatures) farklı çiftlemeler ile üretildi. Gutenberg bu zorunluluk yüzünden harfleri bireysel biçimde üretmek yerine, yaklaşık 270 farklı kombinasyon ile üretmek zorunda kalmıştır (Uçar, 20014, s. 100).

doludur. Her metin sayfası karmaşık bir kısa çizgi, kesikli çizgi, yıldız işareti ve ara sıra haçlarla karakterizedir; yazıtipi oynamaktan çok alışılmadık olan şey, Sterne'in sayfayı sıklıkla manipüle etmesidir: tipik olarak burada gösterilen boş sayfa, okuyucunun kitabıyla etkileşime girmesi ve Wadman'ın portresini çizmesi için davet edilmiş olmasıdır.” (The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman, 2000.)

Kitap içerisinde yapılan bu yeni okuma modeli, sembolik dönemin şairler prensi olarak tanımlanan Stephane Mallarmé'nin “Un Coup de Dés”, (Bir Zar Atımı) (Bkz. Resim 3) adlı şiirinde tipografik olarak yeni bir anlatım modeline dönüşmüştür. Mallarmé'nin şiirinde yaptığı, duyguları uyandırma niyetiyle dizeleri sayfa yüzeyinde hareketlendirerek, şiirin bir senfoni olarak duyumsanmasını sağlamaktır. Mallarmé'nin grafik tasarımın temel elemanlarından beyaz alan (boşluk)'u keşfederek, şiirinin dizelerini boşluk içerisinde çok yönlü hareketlendirmesi, şiirin sözcüklerinin okunmasını zorlaştırmaktadır. Bir bakıma Mallarmé, grafik yüzey içerisinde tasarım ögesi olarak şiiri, tipografi ile kurgulamaktadır.

“Mallarmé'nin sorunu, sayfanın şiirin sadece maddesel desteği olmadığı olgusuna ya da onun zorunluluğunun dokundurması-kinayesi olmasına bağlıdır. Şiirin anlık ritmine ve dokusuna aittir. Yazının dış görünüşü, olayın oluşma konumudur. Şiiri sonlandıran beyaz, şiirin ortaya çıktığı yerin sessizliğine dönüşünü işaretler, ama bu artık ne aynı beyaz ne de aynı sessizliktir. Bazı kağıt yapraklarının haktan geldiği yerdeki kati bir sessizliktir. Ve bu zafer, kendine özgü ustalığın basit bir uygulaması değildir. Dünyanın kurallına uygun bir insanlığı kendine mal eden bir harekete aittir ‘İnsan beyazın üstünde siyahı takip eder’ yazım akımı, karanlık bir arka plana karşı yerleştirilen ‘yıldızların alfabesinin’ aydınlık ihtişamına yanıt verir” (Rancière, 2011, s. 43).

Mallarmé'ye göre; yazının var olduğu tüm yüzey alanları bir dize oluşturur ve bu dizelerin tasarlanmasının da belli bir kuralı, belli bir ritmi yoktur. Bu düşünce ile Mallarmé, şiirin keskin inşasını kırarak tipografik denemelere yönelmektedir. Ona göre,

“... Afişler ve gazetelerin dördüncü sayfaları hariç, dilin olduğu, ritim olduğu her yerde dize vardır. Düzyazı dediğimiz türde, kimileyin hayran kalacağımız kadar, her türlü ritimden dizeler buluruz. Aslında düzyazı yoktur, alfabe vardır, az çok birbirine geçmiş ya da az çok sağa sola dizeler vardır. Dize sanatı demek ki bir üslup çabasıdır” (Candan, 1995, s. 14)

Mallarmé'nin denemesine grafik tasarım disiplini içerisinden bakıldığında, her şeyin simetrik, düz ve okunur olması düşüncesinin karşısına, okunabilirlik düşüncesini yerleştiği söylenebilir. Bu bağlamda Mallarmé'nin şiirlerindeki tipografinin deneysel tavrında görülen, boşluğa resmedilen yazıdır. Şiirde, yazının hareketiyle başlayan düzenleme arayışları, tipografinin duysal tavrını açığa çıkarmaktadır.

“...aralıklar, vurgusu az çok değişen, farklı zamanlarda noktalanmış müzikal bir cümle gibi satırlara ve farklı uzunluklardaki sözcüklere bir düzen verir. Boş kalan satır ve paragraf sonları da bu düzeni yapılandırır ve gövdelerin ahenkli ölçüğü tipografik yapının belirleyici niteliği olan o uçuşmayı, o genel ritmi verir. Üzerinde iyi çalışılmış basit bir tipografik yapıt, ritimli bir görüntü sunar.” (Jean, 2008, s. 144)

20 yüzyılın sosyal yaşam koşullarını protest tavrı ile yakalayan Fütürizm, yazının yüzey üzerindeki hareketine ‘hız’ kavramını da eklemiştir. Fütürizm dönemi, geleneksel kuralları yaşamın tüm alanında olduğu gibi sanat ve tasarımda da yıkacak manifestolar ile şekillenmektedir. Özellikle dönemin düşünce anlayışını irdeleyen İtalyan şair Filippo Tommaso

Marinetti'nin, 20 Şubat 1909'da Paris'te yayınladığı manifestosu, dönemin düşünce anlayışını özetlemektedir;

“Figaro Gazetesinde Le Futurisma adlı yayımladığı manifesto; şiir, edebiyat, resim, grafik, tipografya, heykel, ürün tasarımı, mimarlık, fotoğrafçılık, sinema ve tiyatro eserlerini içeren bir hareket olarak başladı. Bu manifesto, ‘arkeologların, profesörlerin, eski sanat meraklılarının göklere çıkardıkları eski Grek ve Roma Sanatı savunucularına karşı bir protesto şeklindeydi. Bu anlayış modern yaşamı, modern yaşamın süratliliğini, makinenin modern hayatta getirdiği hareketi, göklere çıkarıyor ve süratin güzelliğini övüyordu” (Adnan, 1992, s. 200)

Özellikle F. Marinetti'nin “Onun Yatağında Bir Gece” (Bkz. Resim 4) adlı tasarımı, tamamen tipografinin uygulandığı yüzey üzerinde deneyimlenmektedir. Bu tasarım, harflerin büyük küçük, tırnaklı-tırnaksız ilişkisi, koyu ve açık alanların dengesi, metni destekleyecek sağ alt köşede kullanılan kadın resimlemesi ve harflere göre değişen ritim (sesleri vurgulayan) ile okumaktan çok, görülmeye duyumsanacak tipografik unsurlar olarak açıklanmaktadır.

‘Onun Yatağında Bir Gece’ adlı çalışma, sevgiliden gelen mektuptur ve savaş zamanın devinimini ve karmaşasını yansıtmak için tipografi ile dramatize edilmiştir. Şiirin heyecanını yansıtan sadece tipografi kullanımı değildir, aynı zamanda görüntüyü destekleyen tasarım unsuru blok sisteminin, bilindik kullanımının dışında grafik yüzeye farklı biçimlerde yayılması ile şekillenmiştir. Denebilir ki; harflerin yüzeyin her alanında sözcükleri hareketlendirmesi, şiirin duygusunu sadece okutmamakta aynı zamanda görsel olarak da resimlemektedir. Böylece izleyici tipografinin hareketi ile şiiri okuyamasa da, şiirin duygusunu hissedebilmektedir.

20. yüzyılın başında, İtalyan fütürist Filippo Marinetti, sayfayı görsel bir savaş alanına çevirmek için kelimeleri cephaneye kullanarak basılı maddeye karşı savaş açtı. Marinetti'nin 1912 tarihli irredentismo kompozisyonununun sayfa düzeni, tipografinin burjuva değerlerine karşı nasıl bir silaha dönüştüreceğinin örneğidir. Bir İtalya haritasının üzerine kolaj yapılmış gazete başlıkları roketler haline gelmiştir. Alçaktan uçan fırça vuruşları hava desteğine benzer bir görüntü sağlamıştır. Marinetti için sanat, sentaksı yıkmayı amaçlayan radikal bir mücadele olmalıydı (Heller ve Veronique, 2016, s. 42).

F.T Marinetti'nin ‘Özgür Sözcükler’ (Bkz. Resim 6) adlı çalışması eşzamanlı olarak devinimi ve hızı aynı anda tek yüzeye yayarak gösteren bir okuma modeline işaret etmektedir. Bu çalışmada, karşılaştırma yapılarak birbirinden uzak-yakın görünen kavramların, harflerin, biçimlerin ve çizgilerin kullanım biçimi, bu çalışmanın ifade gücünü arttırmaktadır. Bu nedenle, ‘Özgür sözcükler’, yüzeye her açıdan fıskıran harfler ile grafik tasarımda tipografik devrimi oluşturan yapıtlar arasında kabul edilmektedir.

“Özgür sözcükler spiral yol almakta olan tren, dalgıç, güneş, patlama, dağ, akrobat, duman bulutu gibi betimleme aracıyla konu aldıkları eylem ve nesnelerin kılığına bürünür. Matbaa teknolojisinin geleneksel yöntemlere karşı çıkararak; tamamen plastik bir düşünceyle farklı yazı karakterlerinin (siyah), italik (eğimli), majüskül(büyük harf) gibi çeşitlemelerden yararlanılarak şiirsel bir duygu iletişimi yaratır. Bütün bunların sonucunda okuyucunun şiirin genel anlamını ilk bakışta kavrayabildiği eşzamanlı bir görüntü ortaya çıkar. Okuyucu ana imgeyi aynen reklam afişini izlercesine kolayca algılama ve tanımlama olanağı bulur. İletişimin yeni endüstriyel tekniklerinden esinlenen bu şiirsel mesaj, duyguyu güçlü bir figüratif üslupla hızla

aktarabilen, başka deyişle 'kendi kendini resmedebilen' bir yapıya dönüşür" (Becer, 2007, s. 68)

Fütürizm akımının², Avrupa'nın farklı şehirlerinde farklı şekillerde biçimlenmesi ve üretilmiş grafik çalışmalarda da farklılık göstermesi, bir dil ortaklığının ya da kesin kuralının olmadığı düşüncesini açıklamaktadır. Artık tasarım, geçmişin oluşturduğu dogmalardan ve düzenden ayrılarak yeniden inşa edilmektedir. Bu denemelerin ardında, kelimelerin özgürlüğünden harflerin özgürlüğüne kadar tasarımı genişletmeyi sağlayan 'boşluğun' tasarlanması düşüncesinin yattığı varsayılabilir. Çünkü, afiş yüzeyinde tipografinin yüzeye yayılan sıçramalar, patlamalar gibi etkileri boşluğun aralıklarında yansıtılmaktadır.

Fütürizm, kübizmle ile sentezlenerek yeni bir anlayış olarak "Kübo-Fütürist" dönemin ortaya çıkmasında rol üstlenmektedir. Özellikle Fütürizmin protest ruhunu Rusya'ya taşıyan ve uygulayan Ilia Zdanevich'in 'Sakallı Yürek Gecesi' (Bkz. Resim 7) adlı çalışması deneysellik düşüncesi ile ilişkilendirilmektedir.

'Sakallı yürek gecesi' adlı afiş, bir tiyatro etkinliğini duyurmak için tasarlanmıştır. Afiş tipografik olarak incelendiğinde, sözcük içindeki harf karakterlerinin hem boyutlarının hem de biçimlerinin farklılık gösterdiği göze çarpmaktadır. Bu nedenle afiş, grafik tasarımda uyum-uyumsuzluğun bir arada kurgulandığı; harfler ve ağırlık, et kalınlığı, espas (boşluk düzeni) ve büyüklük-küçüklük gibi tasarım düzenleri, bilinenin dışında yeni bir hareket ile düzenlenmiştir. Afişin, sadece harfler arası ve satır arası espasların (boşluğun) farklı kullanılması ile değil, aynı zamanda tasarımda sağ-sol-orta blok olarak bilinen dizginin farklı düzenlenmesiyle de tasarlandığı görülmektedir. Sakallı Yürek Gecesi adlı tiyatro etkinliği için hazırlanmış olan bu afişe, Emre Becer'in analizi şu yöndedir;

"Sakallı Yürek Gecesi adlı bu çalışmada harf karakteri ve boyutlarına dayalı kusursuz ve ustalıkla çeşitlemeler tek sözcük içerisinde başarıyla sentezlenmiştir. O güne değin hiçbir sanatçı, sözcük içindeki bir harfi diğerinden bu kadar radikal biçimde ayıran tipografik dil kullanılmamıştı. Kompozisyonun harf temeline dayalı grafik yapı doğrultusunda parçalara ayrıldığı bu afişte; harflerin yatay ya da dikey olarak hizalanmasına dayalı alışkanlıklar, edebi bir dans ritmi içinde, bozularak bir araya getirilmiştir." (Becer, 2007, s. 80)

Grafik tasarımın belirli ve kurallı bir düzen içerisinde keskin tanımlarının önünü kesen bu örneklerde en dikkat çekici unsur, Calligrammes (Kaligramlar)³ kullanımudur (Ambrose ve Harris, 2010, s. 130). Kaligramlar, harfler, kelimeler ve cümleler, arasında bağımsız dizimi ve dizgiyi görselleştirme de ve şiirleri somut bir fiğüre dönüştürmede en etkin yazı çeşidi olarak örneklenmektedir. Kaligram kullanımında şiirlerin görsel form birlikteliğine örnek olabilecek, Guillaume Apollinaire'nin 'Eyfel Kulesi' adlı çalışması (Bkz. Resim 8) ele alınabilir.

2 "Fütürist edebiyatı ve şiirin çıkış noktalarını belirlediği,"1912 -1913 yılları arasında yayımlanan manifesto ve kuramlar baskı presi, yazı karakteri çeşitleri ve yazılı iletişimin endüstriyel yapısından (reklamcılık dilini kullanan telgraf dilinde hızlı ve eşanlı şiir) esinlenen, biçimlenen ve bu nedenle 'grafik şiir' olarak betimlenecek bildirilerdir" (Becer, 2007, s. 69).

³ Kaligram: Kesik uçlu bir kalem, divit veya bir fırça yardımıyla harflerin uzun, akıcı çizgilerle, değişen çizgi kalınlıkları ve uzunluklarıyla yazılması esasına dayanan yazı sanatı. Kaligrafi terimi bariz bir biçimde stilize ya da sanatkarane yazı biçimlerinden bahsedilirken kullanılır (Ambrose ve Harris, s.130).

“Kaligramlar, Eyfel kulesi şeklinde satırlarla oluşturulan bir şiir. Guillaume Apollinaire’nin kaligramlarında resimle şiirin bir bütün potansiyel birleşiminden söz edilebilir. Apollinaire yazı formları ile sanatın görsel potansiyeli arasında bağlantılar kuran yeni bir yaklaşım geliştirmiş ve içeriğin sayfa düzeni aracılığıyla görselleştirdiği’ kaligrafik şiirler’ yazmıştır.” (Becer, 2007, s. 84)

Fütürizm ile metinler ve yazılar, hareket ve hız düşüncesiyle görsel bir imgeye dönüşürken, kübizm ile formun parçalanarak planlara ayrılması olarak tanımlanmaktadır. Bu düşünce, yüzeye dağılan yazının görüş açılarını çoğaltılarak, mekâna ve zamana yayılmasını sağlayan hareket algısını değişime uğratmaktadır. Teknik bakımdan fütürizm ve kübizm ortaklaşa görüntü oluşturma düşüncesidir ve Dadaizm’in de habercisidir. Dadaizm’de foto-kolajın keşfi ile tipografiler sözcüklerin ve anlamının taşıyıcısı konumundan çok, yeni anlam üreticisi konumuna ulaşmaktadır.

Dadaizm döneminde tipografiyi foto-kolaj yöntemiyle kurgulayan Raoul Hausmann’ın, Berlin’de dadacılar ile birlikte çıkardığı ‘Der Dada’ (Bkz. Resim 9) adlı dergi, ve ‘ABCD’ (Bkz. Resim 10.) adlı tasarımı deneysel çalışma örneği olarak anılmaktadır.

“Boya ve fırça yerine makas ve yapıştırıcı kullanma fikri, yaratımın radikal bir biçimi olarak yıkım nosyonundan keyif alan dada sanatçılarına çekici gelmiştir. Foto-kolaj mucidi olarak kabul edilen Raoul Hausmann, mevcut malzeme stokundan görsellerin ve kelimelerin seçilip orijinal bir düşünceyi ifade etmek için geri dönüştürebileceğine inandı. Ancak kolajlar aynı zamanda bireylere görsel, mesaj ve slogan bolluğuyla saldıran materyalist kültürün eleştirisi olarak da görüldü. İlk kolajların (bazen montajda denir) grafik kelime dağırıcılığı, konturlarından kesilmiş veya koparılmış kes çıkar fotoğrafların gazetelerden kırılmış kısmının başlıklarla birleştirilmesinden oluşuyordu. Hausmann’ın en sık yeniden üretilen kolajı ABCD’nin merkezi motifi çılgık atıyormuş gibi açık duran ağızyla kendi yüzünün yakın plan görünümüdür. Hausmann’ın tepkisini kışkırtan şey muhtemelen onu neredeyse boğma noktasında kuşatan verilerin isyanıydı. Bir kağıt para tıbbi illüstrasyon da dahil olmak üzere harf biçimlerinin, grafiklerin, haritaların, dokuların ve taslak resimlerin ustalıklı dengelenmesiyle bir tarafı daha ağır olan kompozisyon tuhaf bir şekilde tatminkardır.” (Heller ve Veronique, 2016, s. 90)

1960’larda sayfa üzerinde tasarım araçlarını bir fikri duyumsanmasını sağlayan photo-type setting (fotografik dizge)⁴ tekniğinin keşfiyle, yazıyı doğrudan imgeyle eşleştirme düşüncesi de yaygınlaşmıştır. Bu teknik sadece afişler üzerinde değil, aynı zamanda logo tasarımlarında da uygulanmaktaydı. Özellikle Fransız tasarımcı Robert Massin’in ‘The Bald Soprano’ (Kel

⁴ Photo-type setting (fotografik dizge) Foto Dizgi: Bilgisayarların matbaacılık sektöründe kullanılmaya başlanmasından önceki yıllarda kullanılan ve compugraphic adıyla da anılan fotografik temelli dizgi makinalarında yapılan dizgi sistemi. Bu sistemde dizgi makinalarının ekranlarında sınırlı sayıda satır görülebilir; dizilen satırlar bir kayıt biriminde saklanarak dizgi bitiminde pikaj yapılmak üzere rulolar şeklindeki ışığa duyarlı kağıtlara ınsal aktarım yoluyla pozlanırdı. Bu kağıtlar tıptı fotoğraf baskısı gibi belli kimyasal işlemlerden geçirildikten sonra yazılar görünür hale gelirdi. Bu kağıtlardan pikaj yapılır ve pikajlı sayfaların filmi çekilerek baskıya hazırlık süreci devam ederdi (Dizgi Terimleri, 2008).

Şarkıcı) (Bkz. Resim 11) adlı kitabında Photo-type setting (fotografik dizge) tekniğini kullanması, yazı ile imgeyi karşılıklı konuşturan, görsel bir dil diyalogu yaratmaktadır.

“ 20. Yüzyılın ilkyarısındaki avangart akımların nerdeyse hepsi manifestolar, afişler ve başka basılı belgeler aracılığıyla kendi eylemlerini tanıtıyor ve felsefelerini yazıya döküyorlardı. Bunun sonucunda oluşan basılı ifade, tasarımcıların kullandığı ve üzerine eklediği bir deneysel tipografik kelime dağarcığı sağlamıştır ve sağlamaya devam etmektedir. Bu arada, tipografik denemeler iki boyutlu kâğıt yüzeyiyle sınırlı kalmamaktadır, plazalarda ve benzeri kamu alanlarında üç boyutlu ifadeler bulurlar. (Twemlow, 2016, s. 86)

İmgelerin tipografi ile uyumu dolaylı anlatım yöntemine dönüşerek bir çok denemenin de önünü açtığı varsayılmaktadır. İzm dönem tasarımları, durağan yüzeyde mesaj okutmak görevini üstlenen tipografiyi, okunurluk-okunabilirlik (okuturluk) tanımları ile karşılaştırmaktadır.

“Bu iki terim, çoğunlukla eş anlamlı kullanılır. Ancak okuturluk, belli bir yazı karakterinin doğasında olan x – yüksekliği, karakter şekli, kapatılmış olan büyüklüğü, çizgi kontrastlığı ve yazı ağırlığı gibi fiziksel özellikleri yoluyla bir harf biçimini diğerinden ayırt edebilme yetisini ifade eder. Bir gövde metni parçasının okunurluluğu, standart punto büyüklüğü kullanımı, hassas satır aralığı ve doğru hizalamasıyla güçlendirilir. Bilginin mutlak berraklığı, müdahale eden etmenlerin en az seviyede oluşuyla birleştiğinde okunur yazı oluşur. Okuturluk, bir yazı veya tasarım parçasının “anlama” yetisini etkileyen özellikleriyle ilgilidir. (Ambrose ve Harris, 2012, s. 104)

Okunabilirlik, işlevsel tasarım anlayışının karşısına, tasarıma yeni bir düşünce ve çözümleme olacak deneysellik tavrını açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla deneysel tipografi, içgüdü ve duyumsama düşüncesiyle düzenlenen, mevcudiyeti sorgulatan, bir tasarım aracına dönüşmektedir. Bu durum özellikle protest dönemlerin kullandığı bilinçli bir tasarım olarak irdelenmektedir. Bu bağlamda mevcut tipografinin genel kurallarına öneri getiren; yine tipografi içerisinde hareket yenilemeleridir. Köken olarak bakıldığında deneysel tipografi önce bloklama sistemi içerisinde gelişmiş ve hareket ve hız ile okutmaktan çok anlamın duygusuna yönelmiştir. Böylece yazı, 1950'lere kadar tipografinin okunaklı bir yapı sergilenmediğinde de okunabilir olma özelliği taşıyan örnekleri üzerinden irdelenmiştir. Amaç, yazının mevcudiyeti ile doğrudan ilişkiye sokan okunma misyonunu kıracak deneysel tipografiyi oyunlu bir ilişki içerisinde ele alındığına vurgu yapmaktır. Böylece, tipografik denemelerin, yazı - tipografik form içerisinde mesajın doğrudan anlamını değil, aynı zamanda gizil bir anlam taşıyabilir olma düşüncesini açığa çıkarılabilir. Bu demektir ki; okunaklılık içsel, okunabilirlik ise dışsal yapılardır, birbirlerinin yerine geçebilecekleri gibi birbirlerinden ayrılabilir ve bu durumu belirleyen de izleyicinin konumudur.

Sonuç

Sonuç olarak, grafik tasarım tarihçesinde yazının okunaklılığı olduğu kadar okunabilirliğini de irdelleyen bir çok deneysel tasarım yahut tasarımcı bu makaleye örnek gösterilebilir. Grafik tasarımın tarihsel kökeninde deneysellik tavrını yakalayan ve sürdürülmesini sağlayan düşüncenin, tipografinin duyu olarak kattığı anlamlandırma çabası olduğu görülmektedir. Yazının şiirsel ritmiyle başlayan denemeler, tipografinin alanını genişletmiştir. Deneysellik tavrını yakalayan ve sürdürülmesini sağlayan, şiir ve edebiyatın sezgisel olarak anlam oyunlarının çabası, bugün deneysel tipografinin kökenine işaret etmektedir. Grafik tasarım

alanında ise 20. yüzyılın ortalarından sonra deneysellik fikri yaygınlaşmış ve tipografi içerisindeki her bir arayışın (harflerin hareketi ve bloklamadaki yeni arayışları) varlığıyla görsel bir deneysellik alanı yaratılmış olur. Deneysel tipografi, tipografinin tüm araçlarının düzenlenmesiyle ilintilidir. Bilindiği üzere tasarımda düzen görsel olarak tasarlanan bir harfin, metnin duygusunu okunur kılma niyetiyle kurgulanır. Bu nedenle düzen okunma unsurunu üzerinde taşır. Okunabilirlik, işlevsel tasarım anlayışının karşısına, tasarıma yeni bir düşünce ve çözümlenme olacak deneysellik tavrını açığa çıkarmaktadır.

Okunabilirlik, tipografinin hem form hem de kullanılan çözümlenme materyaline göre, yazının duygusunu resmetme düşüncesine dayalıdır. Bu nedenle okunaklılık beklentileri karşılarken, okunabilirlik çelişkilerle doludur. Tipografinin dilsel doğası her zaman bir hareket ve devinim içerisinde, izleyiciyi beklentilerini sorgulatma çabasına sürüklemektedir. Dolayısıyla deneysel tipografi, içgüdü ve duyumsama düşüncesiyle düzenlenen, mevcudiyeti sorgulatan, bir tasarım aracına dönüşmektedir. Bu durum özellikle protest dönemlerin kullandığı bilinçli bir tasarım olarak irdelenmektedir. Böylece, tipografik denemeler mesajın doğrudan anlamını değil, aynı zamanda gizil bir anlam taşıyabilir olma düşüncesini açığa çıkarmaktadır. Belki de deneysel tipografinin açıklanabilmesini sağlayan felsefi kuramlar, deneysel tipografideki geleneği tasarımın kurallarını yok etmek yerine, kuralları yeniden yapılandırma düşüncesini açıklayabilmektedir. Deneysel tipografiye karşı çıkan birçok tasarımcının görüşünde dile getirdiği gibi deneysellik, bir bilimsel disiplin içinde kesin bir sonuca varılacağı düşüncesiyle ilerlemez, daha çok izleyici odaklı başka bir okuma modeline öneri şeklinde varlık gösterir.

Kaynakça

- Adnan, T. (1992). *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ambrose, G, Harris P. (2010). *Görsel Grafik Tasarım Sözlüğü*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Ambrose, G, Harris P. (2012). *Tipografinin Temelleri*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Becer, E. (2007). *Modern sanat ve yeni tipografi*. İstanbul: Dost Yayınevi.
- Candan, M. (1995). *Mallarmé'nin Şiir Üzerine Mektupları*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman, 2000. Erişim tarihi: 1 Mayıs 2017. Erişim adresi: <http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/oct2000.html>
- Derrida, J. (2011). *Gramatoloji*. Ankara: Bilgesu yayıncılık.
- Heller, S, Veronique V. (2016). *Grafik Tasarımı Değiştiren 100 Fikir*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Jean, G. (2008). *Yazı İnsanlığın Belleği*. İstanbul: Yapı kredi Yayınları.
- Rancière, J. (2011). *Mallarmé: the politics of the siren*. New York: Norfolk.
- Sarıkavak, NK. (2006). H.Ü. G.S.F. Grafik Bölümünde Yazı ve Tipografi Eğitimi. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, 9, 19.
- Şentürk, L. (2015). *Kuir Mekan*. İstanbul: Kült Neşriyat.
- Tepecik, A. (2002). *Grafik sanatlar: tarih-tasarım-teknoloji*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Twemlow, A. (2016). *Grafik Tasarım Ne içindir?*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Uçar, TF. (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.

Dizgi Terimleri, 2008. Erişim tarihi: 1 Mayıs 2017. Erişim adresi:
<http://www.grafikerler.net/dizgi-ve-masaustu-yayincilik-terimleri-t35303.html>

KAVRAMSAL SÜREÇTE ÇAĞDAŞ SERAMİK SANATINDA MİNİMALİSTİK UNSURLAR VE BİREYSEL YANSIMALARI

Öğr. Gör. Dr. Naile ÇEVİK

Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü

Öz

Sanat ve sanat yapıtının iç ve dış dinamikleri düşünüldüğü zaman onun içinde doğduğu/geliştiği koşullardan bağımsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Ancak seramik üretiminde bu değerlendirme sistemi çok katmanlı bir dinamiği içinde barındırır. Bu anlamda günümüzdeki çağdaş ve disiplinlerarası tanımlarının bile çok ötesinde ilk seramiklerin en temel tekniklerle yapılması kültürleri tanımlamada arkeolojik buluntuların değerlendirilmesi bu dinamik yapının somut ve zaman tanımayan bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda sosyal ve kültürel açılardan da değerlendirilecek olursa seramik üretimleri ve insanlığın yerleşik düzene geçmesi arasında binyıllara yayılan bir sentezin oluşturduğu oldukça güçlü bağlar bulunmaktadır. Bu çalışma kapsamında tarihsel süreç içerisinde Seramik Sanatı'nın gelişiminin yanı sıra kavramsal süreçte Modern Sanat Akımları ele alınarak Çağdaş Seramik Sanatı içerisinde değerlendirilebilecek olan sanatçıların Minimal seramik üretimleri örneklendirilecektir. Ayrıca bireysel olarak uyguladığım ve Minimalist unsurlar içeren seramik çalışmalarımın örnekler ve bu örneklerin okumaları yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş Seramik, Minimalizm, Sanat

369

Giriş

Seramiğin sözlük tanımı “hammaddesi kil olup, elle, kalıpta ya da tornada biçimlendirilmiş ve fırınlanmış her türlü obje” dir (Sözen ve Tanyeli, 1992: 213). Daha genel anlamda seramik, “geçmişten günümüze inorganik maddelerin herhangi bir yöntemle şekillendirilip, sırlanarak veya sırlanmayarak sertleşip, dayanıklılık kazanmasına varacak kadar pişirilmesi bilimi, teknolojisi ve sanatıdır” (Arcasoy, 1983: 1, Güner, 1998: 1, Uludağ, 1998: 142).

Tanımından da anlaşılacağı üzere malzemeye dayalı bu sanat türü insanın bir kullanım eşyası olma durumu özelliği ile de insanlık tarihinin gelişimine eş bir durum sergiler. Çünkü ilkel insanların dinsel törenlerinden günümüz kullanım eşyalarına varıncaya kadar seramik, çağların gelişimine tanıklık etmiştir. “Bunun içindir ki seramik yapıtlarda toplumun nitelikleri, değişim ve gelişmeleri kaçınılmaz bir biçimde görülür” (Kalsın'dan aktaran Daşdağ, 2009: 27).

Tüm bu tarihe tanıklık olma ile paralel bir varoluş sürdüren seramik, bir eşya olma durumundan çıkıp seyirlik bir sanat nesnesine dönüşme sürecini sanatçının yaratıcılık dürtüsüyle tamamlar. Galatalı seramiğin bu sürecini “seramik sanatı, ilkel insanın kap gereksinmesi ile ortaya çıkan mütevazı bir kap sanatı” iken “bu olgudan soyutlandığında tamamen soyut olan, boşluk içinde yer alan organik yüzey sanatıdır” şeklinde tanımlar (Galatalı,1985: 93,99).

Günlük ihtiyaçların karşılanması doğrultusunda üretilen sade, özentisiz ve gösterişten uzak kaplar zamanla sadece günlük ihtiyaçları giderme işlevlerinin yanı sıra, çanak-çömleği yapan ustanın ellerinde bir dışavurum nesnesi halini almış ve içgüdüsel olarak gelişen, çok sade çiziktirmeler, baskılar, mühürler, renkler, izler, dokular vb. anlık tepkiler ve kaygılar ile yalın ve basit olan seramik kap güzellik kazanarak estetik bir obje olmaya doğru ilerlemiştir (Şahbaz, 2006:4).

Toprağı işleyen, biçimlendiren her beyin, evrenselleşme ve geleceğe kalma şansına sahiptir. Çünkü her seramik “ağır yoğun bir bilgi nesnesi” olarak, bir bildirimdir (Atalayer, 1993: 273-274). Her seramik içinde bulunduğu dönemin ve kültürün bir temsilcisi gibidir. Malzemeye dayalı olma durumu onu bilimdeki gelişmelere paralel bir gelişim sağlamaya iter. Yeni buluşlar, yeni malzemeler ile tekniğindeki değişimler seramiğe çağın mevcut özelliklerini yansıtan bir özellik katar. Bu bağlam ile yaratıcısı içinde bireysel farklılıkları yansıtabileceği eşsiz olanaklar sunar. Bevin’e göre, “her kil çeşidi kendi yaratıcısının özelliklerini ifade eden en etkili metotların bulunmasını sağlayandır” (Bevin, 1977: 186).

Toplumdan topluma farklılık gösteren kültürel değerler, gelenekler, adetler, beslenme biçimleri vb. Seramik Sanatı üzerinde etkili olmuştur. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkan seramik buluntuların çeşitliliği bize bu zenginliği kanıtlamaktadır. Tarihteki tüm toplumların yaşam sistemlerinde, tapınma amaçlı heykelciklerden günlük kap ihtiyacına kadar, belgeleme amaçlı tabletlerden mimari elemanlara kadar seramik daima günlük yaşamın içinde olmuştur (Şahbaz, 2006: 13).

370

Çağdaş Seramik Sanatı

Seramik sanatı tarihine baktığımızda Galatalı (1985) çalışmasında seramik sanatını geçmişinden günümüze 3 başlık altında inceler; Klasik Seramik Sanatı, Endüstriyel Seramik Sanatı ve Modern Seramik Sanatı.

Klasik seramik sanatı dönemi içerisinde bir el sanatı konumunda olan seramik, endüstri devrimiyle birlikte sosyal yaşantının makineleşmeye doğru yöneldiği bir süreci tecrübe eder. “Klasik Seramik Sanatında sanatçı, yaratıcılığa dayalı, yenilikçi ve sentezden kaynaklanan yeni bir görüş ve eser ortaya koymaktan çok, yapılanın en iyisini yapan, beceri sahibi, zanaatkar, usta kimliği taşır” (Uludağ, 1998: 37). “Seramik sanatının geleneksel değer ve anlayışlarından ayrılarak, çağdaş bir kimliğe kavuşma süreci 19. yüzyılın Endüstri Devrimi’nden sonra başlar. Seramik bu tarihten sonra plastik sanatlar içinde yer alır ve sanatsal bir ifade aracına döner” (Özturanlı, 1998: 31). Ancak her dönemde olduğu gibi endüstrileşmenin de negatif yönleri ortaya çıkmaktadır. Bir kesim tarafından daha hızlı ve ucuza elde edilen seramik ürünler bir ilerleme işaretiyken diğer bir kesim ise bu seri üretimin seramik sanatının değerini düşürdüğü ve daha kaliteli el işlerinin ortaya konması görüşünü savunur. “19. yüzyıl başlarından 1930’lara kadar geline süreçte Seramik Sanatı sancılı bir dönem yaşamıştır. Çünkü bu dönemlerde Modernizm olgusuna paralel genişleyen ve etkisini artıran Endüstri Devrimi’nin tüm el sanatları üzerindeki olumsuz etkilerinden seramik sektörü de nasibini almıştı” (Şahbaz, 2006: 43). Bu bağlam ile “endüstrileşme ve makineleşme sonucunda ortaya çıkan zevksiz ve niteliksiz ürünlere ilk tepki İngiltere’den gelir. William Morris ve John Ruskin “Sanat ve El Sanatları

Hareketi” ni (Arts and Crafts Movement) başlatırlar” (Tansuğ, 1988: 93). Amaçları sanatların, mesleklerin yenileştirilmesi, seri halinde üretilmiş ucuz ürünlerin yerini zevkli, kaliteli el işlerinin almasına öncülük etmektir (Daşdağ,2009: 30).

Böylece endüstriyel seramik sanatının ilk kopuşları yaşanarak seramik sanatı tarihinde modern bir devir başlar.

Modern seramik sanatının ortaya çıkışına bakıldığında, bu yönelimi ilk olarak resim ve heykel sanatçılarının gerçekleştirmesi dikkat çekicidir. Picasso, Matisse ve Miro, seramiğin geleneksel işlevci ve dekoratif üretim mantığını dışlayarak, seramik malzemenin bireysel, estetik, biçimsel ve düşünsel yorumları ortaya koymada, sanatçıya sağladığı ifade olanaklarını görmüş ve ortaya koydukları Modern Seramik Sanatı örnekleri ile de seramiğin bu ayrıcalıklarını göstermişlerdir (Uludağ, 1998: 37)

Resim 1: Bernard Leach Seramik Dekore
Ederken Cornwall, England.

Resim 2: Peter Voulkos Atölyesinde
Çalışırken, 1959.

Uludağ'a göre modern seramiği klasik ve endüstriyel seramikten ayıran unsur; modern sanatçının eleştirel tavrı ile kendine özgü bir anlatım dilinin olmasıdır (Uludağ, 1998: 37). İngiltere’de Leach, Amerika’da ise Peter Voulkos 20. yüzyılın başlarında modern seramik sanatının ivme kazanmasında önemli rol oynarlar. Leach Ekolü ile başlayan ve misafir sanatçıların katılımlarıyla hızlı bir ivme kazanan Modern Seramik Sanatı Avrupa’nın birçok ülkesinde ses getirerek geleneksel kap sanatı yeni düşünceler, heyecanlar ve genç seramikçilerin aktif çalışmaları ile yeniden doğmuştu (Şahbaz, 2006: 23). Amerika’da Voulkos radikal çıkışları ile çevresinde bulunan diğer seramikçileri etkilemeye başlamıştı. Çok geçmeden Voulkos ve takipçileri “çömlekçi” yahut “zanaatçı” olarak değil “seramik heykeltisi” olarak anılmaya başlanıyorlardı (Shiner, 2004: 410).

İlk ortaya çıktığı ilkel dönemlerden günümüze gelindiğinde seramik sanatının kendisine özgü anlatım dili ile görsel sanatlar içerisinde yerini almıştır. Bu bağlamda günümüz sanat anlayışı içerisinde yeni anlamlar kazanan bir süreci takip etmektedir. Kendi uğraşı dışında farklı bir disiplinde çalışan sanatçı hem o sanat dalına sentezlenmiş bir yorum getirir hem de kendisi bu alanın sanat dilinden etkilenir. Bu etkileşim Modern Seramik Sanatı’nın temellerinin atıldığı ilk yıllarda da fazlasıyla gerçekleşmiştir. Hans Coper seramiklerinde Brancusi’nin heykellerinden,

Picasso ve Matisse'in de resimlerinden oldukça etkilenmiştir. Buna benzer biçimde de birçok ressam seramiğe ilgi duymuştur (Şahbaz, 2006:21).

Resim 3: Pablo Picasso Stüdyosu Vallauris'da Bazı Seramik Çalışmaları İle.

Seramik alanında ulaşılan bu özgün tavırlar I. ve II. Dünya Savaşı'nın da içinde yer aldığı 20. yüzyılda şekillenir. Ancak gerek çağın getirileri gerekse toplumsal değişimler/dönüşümler “yeni” olanı yücelten modern anlayışta bir kırılmayı da hissettirir. İşte Minimalizm'de tamda böyle bir ortam içerisinde var olur.

20.yy Endüstri Devrimi'nin enerjisi her şeyi değiştirerek yaşamın her alanında etkili olmuştur. Sosyal düzeni değiştiren politik olaylar, bilim ve teknolojiadaki yeni buluşlar, tüm sanatsal ve bilimsel disiplinlerdeki değişimler, yeni kültürel yapılanmalar tüm bu olanlar adeta birbirini tetikler biçimde hem sosyal yapıda hem de sanat alanında yeni bir düzen oluşturmaktaydı. “1950’lerde Joseph Beuys bilim, sanat, doğa ve toplumun karşılıklı etkileşim içinde birbirlerini etkileyen enerji alanları olduğu fikrini ortaya atmıştı..” Yaşanan iki büyük dünya savaşı ve 20.yy’ın ilk yarısının yoğun hareketliliği, görsel sanatları oluşturan tüm disiplinlerde uğraş veren sanatçılar üzerinde, yenilikçi arayışlara ve çıkışlara yönelten büyük bir baskı oluşturmaktaydı ve Minimalizm’de çıkışını tam bu noktada yapmıştı...(Şahbaz, 2006:55).

Bir Sanat Tarzı Olarak Minimalizm

Ünlü mimar ve tasarımcı Ludwig Mies van der Rohe'nin “Less is more (Az çoktur)” ifadesini kullanarak açıkladığı Minimalizm, biçimde aşırı sadeliği ve nesnel yaklaşımı savunur (Islakoğlu,2005,14). Sanat Tarihi'ndeki örneklemelere ve Akım olarak Minimalizm estetiğine ek olarak, aslında günlük yaşantımızın içindeki birçok detayda minimal biçimlerin varlığı görülmektedir. 1950 ve 1960'lı yıllara damgasını vuran Minimalizm, 1980'li yıllarda yeniden güncellik kazanarak tasarım dünyasının her alanında etkili olmuştur (Şahbaz, 2006: 80).

Resim 4: Kazimir Malevich, Siyah Kare,
St.Petersburg, 1915.

Resim 5: Mies Van Der Rohe,
Farnsworth House, 1951.

Minimalizm'in 1960'larda ortaya çıkmış bir akım olmasına rağmen, 1900'lü yıllarda Modernizm döneminde ressam Kazimir Malevich'in çalışmaları ve mimar Mies van der Rohe'nin yalın tasarımları ile ilk sinyallerinin atıldığı söylenebilir (Islakoğlu,2005,14). Yalın ve geometrik biçimlerin en sade şekliyle ortaya konduğu bu çalışmalar o dönem gelecek sanat tarzlarına yön verecek "sanatsızlığa" doğru bir yönelim sergilemektedir. Malevich beyaz üzerine siyah bir kare yerleştirip sıfır biçim kavramını ortaya attığında, sanatın artık geleneksel üslupların tarihini canlandırmak ya da buna benzer konularla ilgili yapıtlar üretmek istemediğini savunuyordu (Ataseven, 2012: 86). Bu indirgemeci yaklaşımda formalizm en uç ifadesini bulur, çünkü biçim (form) içerik haline dönüşür. Carl Andre, Dan Flavin, Donald Judd, Sol Le Witt, Robert Morris, Richard Serra ve Anne Truitt gibi sanatçıların öncülüğünü yaptığı Minimalizm, biçimde aşırı yalınlığı ve nesnel yaklaşımı savunmuştur (Tizgöl,2008:49).

373

Minimalist sanatçılar kentsel çevreye entegre olmak için büyük çaba içinde olmalarına rağmen genelde insanları şaşırtan ve toplum tarafından kolaylıkla kabul edilmeyen yapıtlar yaratmışlardır. Sanatları kapalı, anlaşılmaz ve elitisttir (Antmen, 2000:50). Rengi ve biçimi en aza ve temel öğelere indirgemek, hatta kullanılan malzemeyi değişime uğratmadan kendi niteliği ve renginden yararlanmak, yapıtları kompozisyonlara yüklenen ifadelerden arındırmak minimalistlerin temel tutumları olmuştur. Çoğu sanatçı yapıtlarını bir kimlikten de arındırmak için "isimsiz" olarak tanımlamıştır (Islakoğlu, 2005,15).

Köksal'a göre (2007) Minimalizmin temel özellikleri; Kesin, birimsel geometrik formlar, sabit ve genellikle hareket değişikliğinden yoksun bazen tek renkli yüzeyler, birim ve birimin

tekrarıyla; hiyerarşisiz, matematiksel düzenliliğe sahip kompozisyonlar ve tüm dış gönderme ve metaforlardan uzaklaşmaktır.

Buna ek olarak Ataseven (2012) yapılmadan önce akılda tamamen tasarlanmış olması gerektiği inancının Minimalistlerin sanatsal yaklaşım biçimini oluşturduğunu iddia eder. 1960'larda ortaya çıkan Minimalizm, mekân içerisindeki sistematik açılımlarıyla, mekanla algısal bir ilişki kurmuş ve bu nedenle mekanların “özel” olarak düzenlenmesine gereksinim duyulmuştur (O'Doherty, 1999: 45-46). Minimalizm, akım olarak 1960'lı yıllarda ortaya çıkışından sonra 70'li yıllara kadar etkisini sürdürerek, 1980-90'lı yıllarda yeniden canlanmış ve birçok alanda yalınlık, sadelik, öz vb. kavramlar üzerinden tekrar gündeme gelmiştir. Mimarlıkta, müzikte, modada, endüstri ürünleri tasarımında, sinemada, tiyatrodaki, edebiyatta, fotoğrafçılık da ve özellikle iç mimaride yeni bir yaşantı-düşünce sistemi olarak, birçok alanda yaşantımıza girmiştir. Diğer alanlarda olduğu gibi Modern Seramik Sanatında da minimalist üslup seramikçiler tarafından tercih edilen bir tarz olmuştur (Şahbaz, 2006: 188).

Çağdaş Seramik Sanatında Minimalizm

Galatalı'nın (1985) çalışmasında seramik sanatı tarihine dair yaptığı dönem ayrımlarını (Klasik Seramik Sanatı, Endüstriyel Seramik Sanatı, Modern Seramik Sanatı) Şahbaz 2006 tarihli çalışmasında bir veri olarak kullanmış ve minimal sanatın seramiğe yansımalarını aşağıdaki üç dönem üzerinden ele almıştır; Klasik Seramik Sanatı'nda Minimalist Yaklaşımlar, Endüstriyel Seramik Sanatı'nda Minimalist Yaklaşımlar ve Modern Seramik Sanatı'nda Minimalist Yaklaşımlar (Şahbaz, 2006: 168).

Kavramsal sanatın önünü açtığı düşünülen minimalizmin nesnede kavramı araştırmaya yönelik bir arayışın ilk adımlarını görmek mümkün. Bunu yaparken sanatçı en yalın en basit biçime giderken kendi sınırlarını da keşfeder. Öyleki bazı eserler sanatçısının izini bile taşıyamaz hale gelir. Şahbaz'a göre bu durum seramiğin doğası gereği biraz farklıdır;

374

Minimalist sanatçı eserlerini gerçekleştirirken kişiselliğini ortaya koyacak tüm davranışları indirgeme çabasıdadır. Oysa Seramik Sanatı, sanatçısıyla bire-bir ilişki içindedir. Sanatçı, çamurun şekillendirilmesi, ürünün sırlanması, pişirilmesi gibi birçok aşamasında işiyle tam bir bütünlük içindedir. Bu durumda, seramik ürün her aşamasında sanatçısından izler taşımaktadır. Minimalistler, eserlerinden uzaklaşmaya çalışırken, seramik sanatçısı da her aşamada işine kendinden bir şeyler katar. Seramik, malzemesinin gereği olarak, sanatçı içselliğini aktarma aşamasında tüm kişiselliğini minimum seviyeye indirgese bile eseri oluşturma aşamasındaki en küçük bir çizik, darbe, kesik veya leke kurutma aşamasında, ya da pişme sonrasında ortaya çıkabilir. Bu nedenle, minimalist bir seramik sanatçının yüksek bir çalışma disiplinine ihtiyacı vardır. İçselliğini minimum seviyede tutarken tekniğe olan hakimiyeti maksimum seviyede olmak zorundadır (Şahbaz, 2006:189).

Minimal Sanatın Türkiye'deki en bilindik uygulayıcılarından biri olan Alev Ebüzziya Siesbye çalışmalarında geleneksel “çanak” formunu irdeler. Heykel bölümü mezunu olan Siesbye bir süre Füreya Koral'ın atölyesine devam etmiştir. Almanya ve Kopenhag'ta alanı üzerine uzun yıllar çalışan sanatçı sanat hayatına Paris'te devam etmektedir. Formun çok bilindik olmasının

bir dezavantaj gibi algılanabileceği düşüncesinden çok uzakta Siesbye, formu ele alma ve onu yalınlaştırma konusunda öyle usta bir anlatıma sahiptir ki geleneksel bir formu modern bir zaman dilimi içerisine çekerek kendi özgün tarzını ortaya koyar. “İlk bakışta birbirinin aynı gibi görünen çanaklar dikkatle incelendiğinde, hepsinin de kendine özgü farklı bir duruşunun olduğu gözlenmektedir. Çanak formlarının arasındaki bu küçük varyetelerin kısıtlı hareket alanında Ebuzziya'nın çanak formuna getirdiği zenginlik üst sınırdadır (Clark,1996).

Resim 6: Alev Ebuzziya Siesbye,
2012 Yılındaki Sergisinden, İstanbul.

Resim 7: Candeğer Furtun,Suskunlar,
1987, Tekinsiz Karşılaşmalar Sergisi, İstanbul.

Çalışmalarında beden formunu minimal tarzda ortaya koyan seramik sanatçısı Candeğer Furtun'da bir diğer minimalist sanatçıdır. Fulbright bursu ile Amerika'da Rochester Teknoloji Enstitüsü School for American Craftsmen'de yüksek lisansını tamamlayan sanatçı “seramiklerinde bedensel kitle oluşumlarını, malzemenin rölyef etkileriyle yansıtıcı bir yöntem uygulamaktadır” (Şahbaz, 2006:227). Yalnızca beden dışında el kol gibi vücudun diğer uzuvlarının da en basit ve yalın şekliyle gözler önüne seren sanatçı, sır seçimlerindeki azlık rölyef etkisi veren çalışmalarındaki anlatımı güçlendirir.

Resim 8-9: Naile Çevik, Seramik, Elle Şekillendirme, Raku Pişirimi

375

Resim 8-9'da bulunan seramik çalışmalarında Kalkolitik Dönem'in önemli merkezlerinden biri olan Burdur/Hacılar yerleşiminin dokuz yapı katında yerleşimin devam ettiği 750 yıl boyunca yapılmış olan üretimlerden esinlenilmiştir. Tarihsel süreç açısından bakıldığı zaman bu dönemde yapılan hiçbir üretim, seramik çömleklerdeki sayı, yaratıcı özgünlük, şekil ve desen uygulamalarıyla karşılaştırılacak nitelikte değildir.

Yapılan bu seri seramik uygulamalarında tasarım ve biçimlendirme aşamalarında özellikle renk çeşitliliğinden de kaçınarak monokrom uygulamalar aracılığı ile minimalist bir yaklaşım oluşturulmuştur. Form ve desen uygulamalarında özellikle yalın uygulamalara/düzenlemelere öncelik verilmiştir. Çalışmalarda pişirim yöntemi olarak raku pişiriminin tercih edilmesinin temel nedeni, siyah-beyaz, perdahlı-dokulu yüzey mantığından faydalanmak ve pişirim tekniğinin en önemli yansıması olan monokrom etkiye vurgu yapabilmektir. Bu anlamda formların sırlanma aşamasında da minimalistik algı korunmaya çalışılarak karmaşıklıktan uzak basit sırlar olarak değerlendirilen raku sırları uygulamalarında kullanılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirmeler

Sanatsal üretimlerin ve sanatçı dinamiklerinin içinde doğduğu ve geliştiği koşullarda göz önüne alındığında seramik sanatı da geçmişten günümüze ve geleceğe uzanan bir yelpazede çağdaş söylemleri bünyesinde barındırmaktadır. Antik dönemden günümüze kadar kesintisiz bir

biçimde süregelen seramik üretimleri sayesinde kültürleri daha iyi tanımak mümkün olabilmektedir. Seramiğin hem endüstriyel hem de sanatsal üretim olanakları alternatif sonuçlar da doğurmaktadır. Sanatsal üretimler biçiminde değerlendirilen süreç içerisinde Çağdaş Sanat dinamikleri seramiğin bu çok katmanlı yapısını anlamamıza olanak verebilmektedir. Bu süreç içerisinde minimalizmin çağdaş seramik sanatı üzerindeki etkileri dönemsel ve üretimler açısından sanatçılara ve izleyicilere özgün ifade olanakları tanımaktadır. Minimalizmin seramik sanatındaki bir yansıması olarak biçim, renk, doku, ritm vb. konularındaki indirgeyici tavrı ile oluşturduğu çalışmalar çağdaş seramik sanatını yeni bir boyuta taşımıştır/taşıyacaktır.

Kaynakça

- Antmen, A. (2000). A'dan Z'ye 20. yüzyıl sözlüğü. *P Sanat Kültür Antika Dergisi*, 16.
- Arcasoy, A. (1983). *Seramik Teknolojisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Ana Sanat Dalı Yayınları.
- Atalayer, F. (1993). Temel sanat eğitiminin gerekliliği. *Anadolu Sanat Dergisi*, 4, (1), 29-42.
- Ataseven, O. (2012). Dan Flavin'in mekânı dönüştüren ışığı ve Minimalizme yaklaşımı. *Art-E Dergisi*, Mayıs-Haziran, 09.
- Bevlin, M. E. (1977). *Design through discovery, design in pottery and glass*. (3th Ed.). New York: Holt, Rinehart And Winston.
- Clark, L. H. And Star, I. (1996). *Secondary and middle school teaching method*. (7th Ed.). Merrill: Prentice Hall.
- Daşdağ, E. (2009). *Güzel Sanatlar Fakültelerinde seramik tasarımı ile ilgili derslerde uygulanan yöntemlerin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Galatalı, A. (1985). Eleştirim. Türkiye'de Sanatın Bugünü ve Yarını I. Ulusal Sanat Sempozyumu. 17-19 Nisan, (s.91-101).Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Güner, G. (1998). *Anadolu'da yaşamakta olan ilkel çömlekçilik*. İstanbul: Ak Yayınları Kültür Serisi.
- Islakoğlu, P. M. (2005). Çağdaş Sanat, Mimarlıkta Minimalizm. *Egemimarlık*, 2005/3, (55).
- Köksal, A. (2007). Minimalist sanatta bir ressam ve bir besteci: Stella ve Glass. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47, 1, 31-42.
- O' Doherty, B. (1999). *Inside the white cube: the ideology Os The Gallery space*. USA: Berkeley University Of California Press.
- Özturanlı, G. (1998). Modern Türk seramik sanatına bir bakış. *Türkiye'de Sanat Plastik Sanatlar Dergisi*, (33), 31-33.
- Shiner, L. (2004). *Sanatın İcadı*. (İ.Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1992). *Sanat kavramları ve terimler sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şahbaz, H. (2006). *Modern seramik sanatında Minimalizm*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Tansuğ, S. (1988). Candeğer Furtun ve çağdaş seramiğin sorunsalı. *Argos Yeryüzü Kültür Dergisi*, (3).

Tizgöl, K. (2008). *Sanatta minimalizm ve günümüz seramik sanatına yansımaları*. Sanatta yeterlik tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Uludağ, K. (1998). Seramik sanatının kimlik sorunu. *Türkiye'de Sanat Dergisi*, Sayı:33.

Resim Kaynakçası:

Resim 1: <http://www.leachpottery.com/museum-exhibition/>

Resim 2-3: <http://leftbankartblog.blogspot.com.tr/2014/06/peter-voukos-and-ceramics-revolution.html>

Resim 4: <http://kulturservisi.com/p/siyah-karenin-altinda-renkli-resimler-bulundu>

Resim 5: https://en.wikipedia.org/wiki/Farnsworth_House

Resim 6: <http://www.tamsanat.net/yayinlar/roportaj.php?post=2863>

Resim 7: <http://kikasworld.com/2011/10/07/istanbul-modern-sanat-bienali/>

AMASYA II. BAYEZİD İLHALK KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN 5 ADET ELYAZMASI

Öğr.Gör. Neşe AĞKURT

Gaziantep Üniversitesi
Naci Topçuoğlu MYO

Öz

Yazma eserler, bilimsel bilginin yanı sıra bilginin etkili bir biçimde sunulmasına dair estetik düzenlemeler ile de el yazması eserleri sanat değeri açısından önemli kılmaktadır. Her türlü bilgiyi içerisinde barındıran el yazmaları, insanoğlunun bilgiye olan ihtiyacını karşılaması bakımından geçmişten günümüze değerini korumuştur. Bu bakımdan kütüphaneler bilginin yaygınlaştırıldığı ve sürekliliğinin sağlandığı yerler olarak önem kazanmıştır. Bugün gerek yurt içinde gerekse yurt dışındaki kütüphanelerde bulunan el yazması eserler döneminin sanatsal zevklerini, edebiyat anlayışını ve bilimsel çalışmalarını gösteren birer belge olma özelliğine sahiptir.

Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi barındırdığı eşsiz el yazması eserlerle önemli bir yere sahip olan kütüphanelerden biridir. Kütüphanede başta Kur'an-ı Kerim'ler olmak üzere astronomi, tıp, edebiyat, felsefe, tarih, psikoloji, divan ve dini konularda el yazması mevcuttur. Her biri cilt, hat, tezhip, minyatür ve ebru sanatları bakımından önem taşımaktadır.

Bu makalede, Amasya Bayezid İl Halk Kütüphanesi bünyesinde yer alan beş adet el yazması eserin hat, cilt ve müzehhep sayfaları kompozisyon, desen, motif, renk, üslup ve kullanılan teknikler bakımından tek tek incelenerek ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: el yazması, kütüphane, estetik

5 MANUSCRIPTS IN THE BAYEZİD II. PUBLIC LIBRARY OF AMASYA CITY

Abstract

Manuscripts make handwritten scripts important in terms of artistic value with aesthetical regulations for providing information in the most efficient way as well as scientific information. Including all information, manuscripts has kept their value from past to present so that human being can meet its information need. In this respect, libraries have gained importance as places where information are distributed and sustainability is provided. Today, manuscripts in both national and international libraries feature as a document which represents artistic tastes, literature understanding and scientific studies of their period.

With unique manuscripts, the Bayezid II Public Library of Amasya City is one of the most important libraries. The library have various manuscripts in the fields of astronomy, medicine, literature, philosophy, history, psychology, divan and religion, especially Qurans. Each of them has an importance in terms of hardback, calligraphy, illumination, miniature and marbling.

In this essay, calligraphy, hardback and gilt pages of five manuscripts within the Bayezid II Public Library of Amasya city are separately reviewed and presented in terms of composition, pattern, ornament, color, style and techniques used.

Keywords: manuscript, library, aesthetics

Giriş

Amasya XV. Yy'den itibaren şehzade sancağı olmasıyla birlikte büyük ilgi görmüş, padişah ve şehzadelerin etrafında toplanan aydın çevre, şehri kültürel bir merkez haline getirmiştir.

Amasya II. Bayezid İlhak Kütüphanesi'nde Bulunan XV. Yüzyıl Osmanlı ciltlerinde Amasya'nın hattatlar şehri olduğu burada doğup yetişen yazı ustalarının sayısının çokluğundan anlaşılmaktadır. İstanbul'un alınmasından önce yazı, Edirne ve Amasya'da gelişmeye başlamış ve burada güçlü hattatlar yetişmiştir. Yakut Musta'sımî diğer adıyla Amasyalı Yakut hat sanatında bir dönüm noktası olmuş, kendinden önce ve sonra gelen hattatlar arasında bir halka olmuştur.

XIII. Yy'ın İslam hat sanatının ustası Amasyalı Yakut'un geliştirmiş olduğu Aklam-ı Sitte¹ yine Amasyalı olan, Fatih Sultan Mehmet ve II. Bayezid dönemlerinde yaşayan Şeyh Hamdullah² tarafından kurallı bir hale getirilmiştir. Şeyh Hamdullah'ın Amasya da Kaldığı yıllarda hat sanatı içerisinde Amasya ekolü olarak bilinen hat anlayışını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde şeyh Hamdullah yetiştirdiği talebelerle hat sanatında gelişmeler kaydetmiştir. Şehzade Bayezid Osmanlı padişahı olduktan sonra şeyh Hamdullah ve talebelerini de yanına almıştır³.

Bu değerli sanatkârlar ve yaptıkları büyük atılımlar sayesinde Amasya'dan çıkan eserler Osmanlı el yazmaları ve süsleme sanatlarının gelişim çizgisi içinde önemli yer almaktadır. Sultan II. Bayezid Külliyesi içerisinde yer alan 1925 yılında kurulan kütüphane, Amasya'da bulunan diğer kütüphane ve medreselerden toplanan kıymetli elyazmalarının bir araya getirilmesiyle kurulmuştur. Kur'an-ı Kerim, tefsir, fıkıh gibi dini elyazmalarının yanı sıra edebi ve ilmi elyazmaları da bu kütüphanede mevcuttur. Bu elyazmalarında kitap sanatlarına uygulanan tezhip, cilt, minyatür, ebru ve hat sanatlarının işlendiği eserleri bir arada görmek mümkündür.

ENVANTER NO: 05 Ba 272

KİTABIN ADI: Zadu'l Mead Fii Hedyi Hayri'l- İbâd

¹ Derman Uğur M., "Osmanlı Türklerinde Hat Sanatı", Osmanlı II Kültür ve Sanat, (s.17-25) Ankara 1999, Yeni Türkiye Yayınları.

² Alparlan A. (2003) Hat Sanatında Osmanlılar, Osmanlı Uygarlığı II, (s.825) İstanbul, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

³ Doğanbaş M. (2003), Kültürel ve Sanatsal Boyutlarıyla Amasya, (s.123) Ankara

KİTABIN KONUSU: Büyük Hanefi Fakihlerinden İmam Serahsi'nin Essiyer'ül Kebir Adlı Kitaba Yazdığı Şerh

YAZILDIĞI TARİH: Bilinmiyor

YAZAN KİŞİ: İbn Kayyim El-Cezviye Muhammed b. Ebi Bekr ed-Dimaşki

YAZI ÇEŞİDİ: Nesih

VARAK ADEDİ: 367

SATIR SAYISI: 39

EBADI: 233 x 131 mm.

YAZIM ALANI: 166 x 73 mm.

KÂĞIDI: İpek

BULUNDUĞU YER: Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi

Resim 1. 1. 272 Envanter No'lu Eserin Cildi

CİLDİ: Mukavva üzerine siyah deri cilttir. Alt ve üst kapaktaki bezeme aynıdır. Cildin üzerindeki bezeme yekşah tekniğiyle yapılmıştır⁴. Köşebent tezyinatı yoktur. Şemse dendanlarla çevrili olup beyzî formda yapılmıştır. Dendanların üzerine sık aralıklarla basit tığlar uygulanmıştır. Salbeklerde de aynı durum söz konusudur. Şemse ve salbeklerde zemin ve motifler aynı renkte (zerenderzer) olup, motifler kalıpla basılmayıp, ezme altın fırça ile sürüldükten sonra, yekşâh denilen demir bir aletle, deri çukurlaştırılarak yapılmıştır. Hatayi, penç ve hançer yapraklarıyla serbest güzel bir kompozisyon oluşturulmuştur.

381

Cildin üzerinde dış tarafa doğru genişlikleri birbirinden farklı olarak üç bordür yapılmıştır. Bunların her biri yine şemsede olduğu gibi aynı teknikle yapılmıştır. Bu bordürlerin içleri altın renkte boyanarak (S) biçimli zencerek yapılmıştır. Cildin sırtı yıpranmış, sertab kısmında ciltte kopmalar meydana gelmiştir. Sertab kısmında cildin kapaklarındaki gibi yekşah tekniği kullanılarak zencerek yapılmıştır.

Mikleb kısmında küçük bir salbek yine aynı teknikle yapılmış olup içine hatayi motifi uygulanarak dendanlarla çevrenmiş ve dış kısımda basit tığlar uygulanmıştır. Miklebin üç kenarına yine genişlikleri birbirinden farklı olarak üç bordür yapılmış ve bunların içi zencerek bezenmiştir.

Resim 1. 2. 272 Envanter No'lu Eserin Unvan Sayfası

TEZHİBİ: Metin kısmı ipek kâğıt üzerine nesih hattıyla yazılmıştır. Yazı alanının üst kısmında yatay dikdörtgen formlu ve ¼ oranında simetrik bir tezyinat yapılmıştır. Orta kısımda yer alan yazı alanının zemini sıvama altın olup boş bırakılmıştır. Bu zemin dendanlarla diğer

⁴ Çiğ K. (1971), Türk Kitap Kapları, İstanbul, Yapı Kredi Bankası A.Ş.Kültür Hizmet Yayınları, Motifler kalıpla basılmayıp, ezme altın fırça ile sürüldükten sonra, yekşâh denilen demir bir aletle, deri çukurlaştırılarak yapılır. Yekşâh ile desenin çizgileri belirtilir veya tarama suretiyle doldurulur.

zeminlerden ayrılmıştır. Yazı alanından sonraki zeminler ayırma rûmî ile ikiye bölünmüştür. Lacivert ve altın olan zeminlerin içerisinde ayırma rûmî kullanılmıştır. Motifler penç ve yapraklardan oluşmaktadır. Bordürün etrafını dörtkenardan çevreleyen ince bir ara suyu tezyinat mevcuttur. Zemin rengi siyah olan bu kısımda beyaz renkte (+/-) biçiminde uygulama yapılmıştır. Bu alan, üst kısımda yer alan mihrabiyeli alandan zemini kıvılcık kahve olan ve beyaz renkte (+/-) biçiminde süslenmiş ara suyu ile ayrılmıştır.

Mihrabiyeli kısımda desen ½ oranında simetrik olup üç çeşit paftadan oluşmaktadır. İlk pafta ayırma rûmî ile bölünüp zemini lacivert renk ve altınla boyanmıştır. Penç, gonca ve yapraklardan oluşan desen, yaprakların uç kısmına kırmızı renkte noktalar konularak tamamlanmıştır. Desenin sağ ve sol kısmında yine rûmîlerle zemin ayrılmıştır. İçleri lacivert renkte boyanmış olan rumilerde penç motifi kullanılmıştır.

Diğer pafta ise dendanlarla kâğıttan ayrılmış içi mührelenmemiş, mat altınla bırakılmış dendanları ise altınla boyanarak mührelenmiştir. Zemindeki desen sadece penç ve yaprak motiflerinden oluşmuştur. Mihrabiyeli alanın üst kısmı havalı dendanlarla çevrelenmiştir. Dendanın üst kısmındaki tığlar lacivert ve altınla yapılmış, tığların arasında ise kırmızı renkte tırfiller kullanılarak boşluklar doldurulmuştur.

Resim 1. 3. 272 Envanter No'lu Eserin Kapak Yan kâğıdı

Bu elyazmasında kapak yan kâğıdı kullanılmıştır (Resim 3). Biri pembe diğeri yeşil tonlarda olan ebru, hatip ebrusu⁵ tekniğinde yapılmıştır.

Resim 1. 4. 272 Envanter No'lu Eserin Ketebe Sayfası

Ketebe sayfası altın cetvellerle çerçeve içine alınmış ve üç parçaya bölünmüştür. Üst kısım yazı alanı olup alt kısım boş bırakılmıştır. Orta kısımda ise altın cetvellerle karşılıklı iki üçgen pafta oluşturularak tezyinat yapılmıştır. Gonca ve yapraklarda oluşan tezyinat motifleri altınla boyanmıştır. Ayrıca desen içerisinde mavi ve kırmızı renkte noktalarla boşluklar doldurulmuştur.

Bu elyazması nem ve rutubetten yıpranmış, sayfaların üzerlerine yapılan tezyinat dağılmıştır. Hatta tezyinat kullanılan renkler birbirine geçerek nerede hangi rengin kullanıldığını seçmek imkânsız bir hal almıştır.

ENVANTER NO: 05 Ba 1881

KİTABIN ADI: Es-Sünen

KİTABIN KONUSU: Hadis

YAZILDIĞI TARİH: 1165 (1751)

YAZAN KİŞİ: İbn Mace Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd El-kazvîni Be

YAZI ÇEŞİDİ: Nesih

⁵Derman Uğur M. "Ebru", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (s.80-82), Cilt:10., Hatip ebru, iç içe damlatılan renkler bir biz ile farklı şekiller verilerek yapılan ebrudur.

VARAK ADEDİ: 310

SATIR SAYISI: 29

EBADI: 213 x 218 mm.

YAZIM ALANI: 150 x 81 mm.

KÂĞIDI: Üzüm salkımı filigranlı

BULUNDUĞU YER: Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi

Resim 2. 1. 1881 Envanter No'lu Eserin Cildi

CİLDİ: Mukavva üzerine kızıl kahverenginde üstten ayırma şemse tekniği ile yapılmış deri cilttir. Alt ve üst kapaktaki bezeme aynıdır. Köşebentler yoktur. Altın uygulama olan şemse dendanlarla çevrili olup beyzî formundadır. Şemsenin içindeki desen ¼ oranında simetrik olarak yapılmış ve rûmî tasarımı başarılı bir şekilde işlenmiştir. Salbeklerde de yine aynı formdaki tasarım ½ oranında simetrik olarak uygulanmıştır. Salbeklerin iki ucunda yer alan basit tığlarla desen sonlandırılmıştır.

Şemse ile zencerek arasındaki kısım boş bırakılmıştır. Cildi dörtkenardan çevreleyen (S) biçimli zencerek altınla uygulanmıştır. Zencereğin her iki yanında 1'er mm'lik kuzu yer almaktadır. Miklebi sağlamdır.

Resim 2. 2. 1881 Envanter No'lu Eserin Unvan Sayfası

TEZHİBİ: Üzüm salkımı filigranlı kâğıt üstüne nesih hattıyla yazılmıştır. Bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple nesih hattıyla yazılmıştır. Unvan sayfasındaki yazının sadece üst kısmında yer alan Bismelenin kenarlarındaki boşluklara gonca ve basit yapraklardan oluşan küçük bir tezvinat yapılmıştır.

Yazı alanı, üst kısımdaki mihrabiyeli alandan iki küçük ara suyu ile ayrılmıştır. İlk olanda zemin pembe renge boyanmış üzerine kırmızı renkte (+/-) biçiminde uygulama yapılmıştır. İkinci de ise zemin açık yeşile boyanarak kırmızı renkte (-) şeklinde uygulama yapılmıştır.

Mihrabiyeli kısımda desen ½ oranında simetrik olup üç çeşit paftadan oluşmaktadır. İlkinde sağ ve sol kenardaki paftalar ayırma rûmîyle ayrılıp zeminleri lacivert renkte boyanıp penç ve yaprak motifleriyle tasarlanmıştır. Orta kısımdaki pafta yine diğer paftada olduğu gibi ayırma rûmîyle ayrılıp zeminleri lacivert renkte boyanıp penç ve yaprak motifleriyle tasarlanmıştır. Merkezde bulunan yazı alanı sıvama altın olup boş bırakılmıştır. Üçüncü pafta yani büyük zemin altınla boyanmış, penç ve yaprak motiflerin yanı sıra bulut motifi kullanılarak bezenmiş olup, dendanlarla çevrelenmiştir.

Dendanların üzerine havalı tahrir çekilerek lacivert renkte selvi biçimli tığlar yapılmıştır. Ünvan sayfası dışındaki sayfalarda bezeme olmayıp yazılı kısımların etrafı sadece cetvel çekilerek sınırlandırılmıştır.

Resim 2. 3. 1881 Envanter No'lu Eserin Ketebe Sayfası

Elyazmasının ketebe sayfasında herhangi bir bezeme yapılmamıştır. Üst kısımda yer alan yazı alanları üçgenimsi cetvellerle çevrelenmiştir. Alt kısımda yer alan mühür, dörtkenardan altın cetvellerle çerçeve içine alınmıştır. Yazının dışında kalan boş kısımda yine bir mühür bulunmaktadır. Genel olarak bu elyazması cildi ve tezhibi bakımından çok yıpranmamıştır.

ENVANTER NO: 05 Ba 115

KİTABIN ADI: Bilinmiyor.

KİTABIN KONUSU: Hadis

İSTİNSAH TARİH: Bilinmiyor.

İSTİNSAH EDEN: Ahmed b. Osman

YAZI ÇEŞİDİ: Nesih

VARAK ADEDİ: 586

SATIR SAYISI: 27

EBADI: 235 x 137 mm.

YAZIM ALANI: 158 x 82 mm.

KÂĞIDI: İpek

BULUNDUĞU YER: Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi

VAKFEDEN: İbrahim b. Mahmud el-Boluvî

384

Resim 3. 1. 115 Envanter No'lu Eserin Cildi

CİLDİ: Mukavva üzerine siyah renkte yapılmış deri cilttir. Alt ve üst kapaktaki bezeme aynıdır. Cilt mülevven⁶ tekniğinde yapılmıştır. Şemse ve bordürlerde ise üstten ayırma tekniği kullanılmıştır. Şemse, salbek ve bordürlerin zeminleri bordo renktedir. Şemse $\frac{1}{4}$, salbekler ise $\frac{1}{2}$ oranında simetrik olarak tasarlanmıştır. İçlerine yapılan kompozisyonda rûmî tasarımı kullanılmıştır. Rumiler altınla uygulanmıştır.

Şemse ve salbeklerin etrafı dörtkenardan üç adet bordürle çevrelenmiştir. Bunlardan ilki dar olup içine beyaz altınla (S) biçimli zencerek yapılmıştır. Orta kısımda bordo zemin üzerine altınla çift iplik rumi tezyinatı yapılmıştır. Üçüncü bordürde ise ilk kısma göre bordür daha geniş olup içine yine sarı altınla (S) biçimli zencerek yapılmıştır. Sertab kısmında dendanlarla ince bir şerit halinde ve içlerinde penç motifini anımsatan tasarımlar yapılmıştır. Mikleb kısmında ise dendanlarla çevrelenmiş küçük bir şemse yapılmıştır. Zemin rengi bordo ve rumi motifler altındır. Desen $\frac{1}{2}$ oranında simetriktir. Şemsenin etrafındaki dendanların üzerine çizgi ve noktalardan oluşan basit tığlar yapılmıştır. Miklebi üç kenardan saran bordürler, alt ve üst kapaktakilerin devamı gibi tamamen aynı tasarlanmış ve uygulanmıştır.

⁶ Arıtan A. S., "Ciltçilik" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (s.552), C: 7, Mülevven cilt; köşebent şemse ve diğer bölümlerde kapakta kullanılan esas deriden farklı renkte başka deriler kullanılması ile yapılan cilt çeşididir.

Resim 3. 2. 115 Envanter No'lu Eserin Unvan Sayfası

TEZHİBİ: Metin, ipek kâğıt üstüne nesih hattı ile yazılmıştır. Yazı, üst kısmındaki mihrabiyeli alandan iki ince ara suyu ve bir zencerek ile ayrılmıştır. İlk ara suyu zemini pembe renge boyanmış ve kırmızı renkte (+ -) şeklinde uygulama yapılmıştır. Orta kısımda yer alan süsleme ara suyunun iki katı genişliğinde olup altın zemin üzerine siyah tahrir ile anahtarlı zencerek yapılmıştır. Zencereğin üst kısmındaki ara suyunun zemini koyu pembe renkte olup diğerinde olduğu gibi tezyinat uygulanmıştır. Mihrabiyeli kısımda desen ½ oaranında simetrik olup dört paftaya ayrılmıştır. İlk paftalar sağda ve solda ayırma rûmî ile bölünmüştür. Rûmîlerin içi yeşil renkteki altın yaldız ile doldurulmuş, penç, goncagül ve yaprak motifleriyle tasarım uygulanmıştır. Bu motiflerin içi sarı altınla boyanmış üzerlerine ise kırmızı renkle küçük noktalar konmuştur. Buda desene hareketlilik katmıştır.

Orta kısımda bulunan yazı alanı yeşil altınla boyanmış ve boş bırakılmıştır. Yazı alanını iki yandan simetrik tasarlanmış açık mavi renkteki bulutlar çevrelemektedir. Üst kısımda ise yine ayırma rûmî kullanılıp zemin yeşil altınla doldurulmuştur. Motifler diğer zeminde olduğu gibi yapılmıştır. Motifler yeşil altınla boyanarak içlerine kırmızı renkte çizgilerle tonlama yapılmıştır. Taç kısmı üç kademeli havalı dendanlarla çevrelenmiştir. Havalı tahrir üzerinde sık aralıklarla lacivert renkte noktalar yapılmıştır. İki çeşit tığ kullanılmıştır. Ana tığlar lacivert renkte olup negatif olarak uygulanmıştır. Ara tığlar ise kırmızı renkte tirfillerden oluşmaktadır. Diğer bütün sayfalarda olduğu gibi unvan sayfası da yine üç kenardan altın cetvel ve kuzularla çevrelenmiştir.

385

Resim 3. 3. 115 Envanter No'lu Eserin Ketebe Sayfası

Bu elyazmasının diğer sayfalarında tezhip bulunmayıp yazı kenarları altın yaldız ve kırmızı renkle cetvel çekilerek sınırları belirlenip o şekilde bırakılmıştır. Ketebe sayfasında ise iki küçük dik üçgen formların içine hatayi ve yapraklardan oluşan desen oluşturulmuştur. Halkâr tekniğinde yapılan desenler sadece altın yaldız kullanılarak boyanmış ve altın ile tahrir çekilmiştir. Alt kısımdaki dikdörtgen alan boş bırakılmıştır

ENVANTER NO: 05 Ba 38

KİTABIN ADI: İna yetü'l-kadi ve Kif'ayetür-radi

KİTABIN KONUSU: Tefsir

YAZILDIĞI TARİH: 1176 (1762)

YAZAN KİŞİ: Şihâb ed-din Ahmed b. Muhammed el-Hafâc

YAZI ÇEŞİDİ: Nesih

VARAK ADEDİ: 480

SATIR SAYISI: 47

EBADI: 334 x 195 mm.

YAZIM ALANI: 233 x 120 mm.

KÂĞIDI: Samanî İpek

BULUNDUĞU YER: Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi

VAKFEDEN: İbrahim b. Mahmud b. Ahmed Boluvî

Resim 4. 1. 38 Envanter No'lu Eserin Cildi

CİLDİ: Mukavva üzerine siyah renkte yapılmış deri cilttir. Alt ve üst kapaktaki bezeme aynıdır. Cilt mülevven tekniğinde yapılmıştır. Şemse, salbek ve köşebentlerde ise üstten ayırma tekniği kullanılmıştır. Şemsenin deseni $\frac{1}{4}$, salbeklerin deseni ise $\frac{1}{2}$ oranında simetrik olarak tasarlanmıştır. Bu kısımlardaki zemin renkleri kızıl kahverengidir. İçlerine yapılan kompozisyonda rûmî tasarımı çizilerek, rûmîli kısımda altın yıldız kullanılmıştır. Desende ayrıca boşluk doldurmak amacıyla yoğun olarak altın noktalar kullanılmıştır. Şemse ve salbek salbeklerin etrafını iki iplikli havalı dendanlar çevrelemiştir. Dendanların üzerine nokta ve çizgilerden oluşan basit tığlar yapılmıştır. Köşebentlerde aynı mantıkta ve kendi içlerinde simetrisiz olarak tezyinat yapılmıştır.

Cilt kapaklarını dörtkenardan çerçeve içine alan iki adet (S) biçimli zencerek altın zemin üzerine uygulanmıştır. Cildin Sertab ve miklebi yoktur. Sırt kısmı ise kumaşla kaplanarak tamir görmüş fakat oda yıpranmıştır. Genel olarak cilt çok yıpranmıştır.

Resim 4. 2. 38 Envanter No'lu Eserin Unvan Sayfası

TEZHİBİ: Metin, samanî İpek kâğıt üstüne nesih hattı ile yazılmıştır. Yazıda cümle bitiminde basit duraklar kullanılmış olup içleri altınla doldurulmuştur. Yazı alanının üst kısmında yatay dikdörtgen formlu ve $\frac{1}{4}$ oranında simetrik bir tezyinat yapılmıştır. Bu alan metin kısmından ortada ince bir bordür ve her iki yanında bulunan ara suyu ile ayrılmıştır. Ortadaki bordürde zemin siyah renge boyanarak üzerine çift iplik desen çizilmiştir. Desende ana motif penç olup gonca ve yaprak motifleri kullanılmıştır. Renk olarak açık mavi, sarı ve pembe tercih edilmiştir.

Bordürün alt kısmında pembe zemin üzerine, üst kısmında ise açık mavi zemin üzerine lacivert renkte ara suyu tezyinata (+ -) şeklinde uygulama yapılmıştır.

Dikdörtgen formlu alanın orta kısmında yer alan yazı alanının zemini sıvama altın olup boş bırakılmıştır. Bu alanda paftalar altın ve lacivert boyayla iki zemine ayrılmış altınlı zeminde ayırma rûmî kullanılmış içleri ise penç ve yaprak motifleriyle renkli bir şekilde doldurulmuştur. Diğer kısımlarında ise penç, gonca ve yaprak motifleriyle renkli bir şekilde tasarım oluşturulmuştur.

Bu kısım mihrabiye kısından üstte zemini pembe altta açık mavi ile ve diğerlerindeki mantıkla tezyin edilmiş ara suyu yer almaktadır. Mihrabiye kısımları $\frac{1}{2}$ oranında simetrik olarak tasarlanmış olup altın ve lacivert olmak üzere iki çeşit paftadan oluşmaktadır. Ayırma rûmîler yardımıyla ve zerenderzer tekniğinde paftalar birbirinden ayrılmıştır. Desenin tamamında ise motif olarak penç, gongagül, hatayi ve yaprak kullanılmıştır. Renk olarak açık mavi, pembe, sarı ve kırmızı kullanılmıştır. Motiflerde küçük nokta ve çizgilerden gölgelendirme yapılmıştır.

Taç kısmı üç kademeli havalı dendanlarla çevrelenmiştir. Havalı tahrir üzerinde sık aralıklarla siyah renkte noktalar yapılmıştır. İki çeşit tığ kullanılmıştır. Ana tığlar lacivert renkte olup negatif olarak uygulanmış, ara tığlarda ise kırmızı renkte tirfiller kullanılmıştır. Diğer bütün sayfalarda olduğu gibi unvan sayfası da yine üç kenardan altın cetvel ve kuzularla çevrelenmiştir.

ENVANTER NO: 05 Ba 1884

KİTABIN ADI: İhya'u Ulûmîd- din

KİTABIN KONUSU: Hadis

YAZILDIĞI TARİH: 1168 (1753)

İSTİNSAH EDEN: Ali b. Hüseyin Güzelhîsarî

YAZAN KİŞİ: El-gazzâlî, Ebuhamid Muhammed b. Muhammed

YAZI ÇEŞİDİ: Nesih

VARAK ADEDİ: 787

SATIR SAYISI: 37

EBADI: 235 x 138 mm.

YAZIM ALANI: 182 x 79 mm.

KÂĞIDI: İpek

BULUNDUĞU YER: Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi

387

Resim 5. 1: 1884 Envanter No'lu Eserin Cildi

CİLDİ: Mukavva üzerine kahverengi yapılmış deri cilttir. Alt ve üst kapaktaki bezeme aynıdır. Şemse ve bordürler alttan ayırma tekniği ile yapılmıştır.

Şemse ve köşebentlerin zemini altın olup motifleri cildin kendi renginde bırakılmıştır. Şemse ve köşebentlerde serbest olarak bulut motifinin yanı sıra penç, gonca ve hançer yaprakları kullanılmıştır. Salbeklerde ise sadece hatayi motifi kullanılmıştır. Şemse beyzî formunda olup etrafı dendanlarla çevrelenmiş, çizgi ve noktalardan oluşan basit tığlar uygulanmıştır. Salbek ve köşebentlerde de aynı durum söz konusudur. Cildi dörtkenardan çevreleyen (S) biçimli zencerek altınla uygulanmıştır. Zencereğin her iki yanında 1'er mm'lik kuzular yer almaktadır. Cildin miklebi kopmuş sertabı ve sırt kısmı ise aşırı derecede yıpranmıştır.

Resim 5. 2. 1884 Envanter No'lu Eserin Unvan Sayfası

TEZHİBİ. İpek kâğıt üstüne nesih hattı ile yazılmıştır. Yazının üst kısmındaki Besmele 1 mm'lik altın cetvelle çerçeve içine alınmış ve her iki yanındaki boşluklar altınla doldurulmuştur. Besmelenin üzerinde yatay dikdörtgen formlu ve ¼ oranında simetrik bir tezyinat yapılmıştır. Orta kısımda yer alan yazı alanının zemini sıvama altın olup boş bırakılmıştır. Bu zemin dendanlarla diğer zeminlerden ayrılmıştır. Yazının iki yanında yer alan tezyinata zemin yine

altındır. Mor renkteki Rumiler zeminleri ikiye ayırmıştır. Motif olarak penç, gonca ve yaprak kullanılmıştır. Motiflerin içi canlı renklerle taranıp desene hareketlilik kazandırılmıştır. Bordürün etrafını dörtkenardan çevreleyen ince bir ara suyu tezyinat mevcuttur. Zemin rengi açık kahverengi olan bu kısımda beyaz renkte (+/-) biçiminde uygulama yapılmıştır. Bu kısım dörtkenardan kalınca bir altın cetvelle çevrelenmiş ve dış kısımda yine bir ara suyu ile tezyinatlı alan yazıdan ayrılmıştır. Kırmızı renkte boyanmış olan ara suyuna beyaz renkte (+/-) biçiminde uygulama yapılmıştır.

Bu alan, üst kısımda yer alan mihrabiye alanından zemini açık kahverengi olan ve koyu kahverenginde (+/-) biçiminde süslenmiş ara suyu ile ayrılmıştır. Mihrabiye kısmında desen ½ oranında simetrik olup zemini tamamen altındır. Mor renkteki Rumiler ve turuncu renkteki bulut motifleri irice yapılmış ve ön plana çıkmaktadır. Gonca, penç, ve yapraklardan oluşan desende motiflere kendi renklerinin koyusu tonlama yapılmıştır.

Mihrabiye alanının üst kısmı havalı dendanlarla çevrelenmiştir. Dendanın üst kısmındaki tığlar lacivert ve altınla yapılmış, tığların arasında ise kırmızı renkte tirfiller kullanılarak boşluklar doldurulmuştur. Yazı ve tezyinatlı alanın çevresi üç kenardan altın cetvel ve kuzularla çevrelenmiştir.

SONUÇ

Yapıldığı dönemin medeniyet abidesi olan, sanata ve sanatkâra önem veren padişahların yaşadığı payitaht İstanbul'da gelenekli sanatlarımızın uygulama alanı bulduğu elyazmalarına kütüphane ve müzelerde sıkça rastlamak mümkündür. İstanbul dışında yine kitap sanatlarına uygulanan tezhip, cilt, minyatür, ebru ve hat gibi tezyinatlar bakımından kaliteli eserlerin verildiği ve Osmanlı şehzadelerinin eğitim gördüğü Amasya'da da kıymetli elyazmalarının yapıldığı bilinmekte olup, Amasya II. Bayezid İlhalık Kütüphanesi'nde bulunan elyazmaları bunların birer örneğidir.

Köklü bir geçmişe sahip olan hat, tezhip, cilt gibi geleneksel sanatlarımızın uygulandığı bu elyazmaları yazıldığı dönemlerde çeşitli ekollerin etkisi ile hazırlanarak her dönemde farklı üsluplarla tezyin edilmiştir. Döneminin sanatsal zevklerini, edebiyat anlayışlarını ve bilimsel çalışmalarını gösteren eserler olmasının yanı sıra kültür ve bilgi birikiminin temelini oluşturarak geçmiş ile gelecek arasındaki köprüyü kuran bu elyazmaları büyük bir tarih mirası olma özelliğine de sahiptir. Bu çalışma kapsamındaki el yazmalarının genel hususiyetleri incelendiğinde Kütüphanede bulunan elyazmalarından 272 envanter numaralı elyazması ile 115 envanter numaralı elyazmasının yazıldığı tarih bilinmiyor olsa da cildi, hattı ve tezhip tasarımlarıyla XVIII. yy. batılılaşma döneminde İstanbul'da yapılmış olan el yazmalarındaki teknik, kompozisyon ve tasarımlara benzemektedir.

Ciltlerdeki süslemelerde bitkisel bezemeler ağırlıkta olup rumî motiflerinin kullanıldığı bezemelerde görülmektedir. Bunların dışında doğadan stilize edilmiş bulut motifleri de kullanılmıştır. İncelenen elyazmalarının malzemesi deri olduğu için bu ciltler üzerinde uygulanan tekniklerde deri üstünde görülen yeşah, mülevven, alttan ayırma ve üstten ayırma teknikleri uygulanmıştır. Tezhipli bezemelerde ise yine bitkisel motifler ağırlıkta olup rumî motifler de kullanılmıştır.

Genel olarak bu çalışmada ki elyazmaları XVIII. yy da İstanbul'da hazırlanan elyazmaları ile desen, tasarım ve kompozisyon bakımından benzer hususiyetler taşımaktadır. Bu çalışmada Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde bulunan el yazmalarının müzehhep sayfaları

kompozisyon, desen, motif, renk, üslûp ve kullanılan teknikler bakımından tek tek incelenerek tahlil edilmiştir.

Kaynakça

Alparslan A., (2003) Hat Sanatında Osmanlılar, Osmanlı Uygarlığı II, (s.825) İstanbul, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Arıtan A. S., “Ciltçilik” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (s.552), C: 7

Çığ K. (1971), Türk Kitap Kapları, İstanbul, Yapı Kredi Bankası A.Ş. Kültür Hizmet Yayınları.

Derman Uğur M., (1999) “Osmanlı Türklerinde Hat Sanatı”, Osmanlı II Kültür ve Sanat, (s.17-25) Ankara, Yeni Türkiye Yayınları.

Derman Uğur M. “Ebru”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (s.80-82), Cilt:10

Doğanbaş M. (2003), Kültürel ve Sanatsal Boyutlarıyla Amasya, (s.123) Ankara

17. YÜZYIL TOPKAPI SARAYI ÇİNİ PANOLARINDA YER ALAN ÇİÇEK MOTİFLERİ

Öğr. Gör. Neşe ARDA ONAR

Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Öz

17. yüzyıl Topkapı Sarayı çini panoları dönemin tasarımını yansıtmaya açısından çok önemlidir. Çini panolarda kullanılan renkler bir önceki yüzyıla göre farklılık gösterirken, motif ve kompozisyonlarda benzerlik söz konusudur. Harem dairesindeki çini panolar, 1665 yılında sarayda çıkan yangın sonucunda büyük hasar görmüştür. Restore edilen çini panolar, teknik, renk ve kompozisyon olarak 17. yüzyıl Kütahya ve İznik çinilerinin karakteristik ve bazen de sıra dışı örneklerini yansıtmaktadır. Bu dönemde İznik ve Kütahya önemli çini merkezleridir. Bu atölyelerde dönemin yapıları için tasarlanan motifler üretilmiştir. Sadece İznik ve Kütahya değil aynı zamanda Topkapı Sarayı'ndaki Ehl-i İref Örgütü de tasarımın gelişmesi açısından çok önemlidir. Çalışma kapsamında Topkapı Sarayı 17. yüzyıla ait çini panolardaki motifler 16. yüzyıl örnekleriyle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çini Pano, Motif, İznik ve Kütahya, Topkapı Sarayı.

391

FLOWER DESIGN IN TOPKAPI PALACE TILE PANELS IN 17th CENTURY

Abstract

In Topkapı Palace tile panels in 17th century is the most important in terms of illustrate design of age. The used designs and compositions are similar to each other whereas colours used have different features used before the century in tile panels. Tile panels the Harem in Topkapı Palace suffered a great damage due to the 1665 fire in the Topkapı Palace. Restored tile panels illustrated the characteristic and extraordinary features of Iznik- Kütahya tiles in 17th Century as in technique, colour and composition. Iznik and Kütahya significant tile center in this ages. In this ateliers was produced for structures of age. Not only İznik and Kütahya but as well Ehl-i İref Organization in Topkapı Palace are the most important in term of developing of design. In this study, in Topkapı Palace in the 17th Century tile panels designs were assumed to be as comperatively and similar examples were assumed to be in 16. century.

Keywords: Tile Panel, Design, İznik and Kütahya, Topkapı Palace.

Giriş

Çiçek açmış ağaç temasının kökeni Orta Asya kültürüne dayanmaktadır. İran ve Anadolu'daki eski bir inanç ve geleneğe göre, doğanın yeniden doğuşu yani nevruzu simgelemektedir. Bu açıdan bahar açmış çiçek dalları hem bahçe tasvirlerinde, hem de yeni doğan sevgiyi

simgelediğinden aşk sahnelerinde işlenmiştir. Osmanlı'da çiçek kültürü Kanuni Sultan Süleyman döneminde gelişmiştir ve çiçek açısından en parlak dönem yaşanmıştır. Bu dönemde İstanbul'a gelen yabancı elçilik mensubu kişiler, İstanbul'un çiçeklerinden ve bahçelerinden çok etkilenmişlerdir. Bunun sonucu olarak da Avrupa'da çiçek merakı başlamış ve Türk bahçelerindeki tohumlar Avrupa'ya taşınmıştır. Özellikle İngiliz ressam Thomas Allom da bu çiçek sevgisinden bahsederken, hemen hemen her evin bahçesinde çiçek yetiştiğini, özellikle gülün Türkler için çok önemli olduğunu, her çiçeğin bir anlamı bulunduğunu söylemektedir[1].

Osmanlı mimarisinde iç mekân bezemelerinin özellikle duvarların çiniyle bezenmesi motiflerin çeşitliliğini de doğurmuştur. 16. ve 17. yüzyılın sonuna kadar İznik'te üretilen çiniler, cami ve türbelerde kullanılmakla kalmayarak duvar süslemesi olarak özellikle Topkapı Sarayı'nda, Ayasofya I.Mahmud Kütüphanesi'nde kullanılmıştır [1].

16. yüzyılda, Osmanlı çini sanatı, desen ve teknik açıdan en kaliteli dönemini yaşamıştır. İznik atölyelerinden çıkan mercan kırmızısı, şematik hatayiler, Rumiler, goncalar, güller ve diğer çiçekler en somut halleriyle çini panolarda uygulama alanı bulmuştur. Fakat, 16. yüzyılın sonlarına doğru, geleneksel motiflere, natural üsluptaki çiçekler de dahil olmuştur[2].

16. yüzyıldaki kaliteli şematik örneklerin yerini, 17. yüzyılda düşük kalitedeki natüralist çiçeklerin alması, 17. yüzyılda geniş skalalı bir flora örneğine dönüşmüştür. Bu dönemde, Topkapı Sarayı'nın Nakkaşhanesi'nde hazırlanan desenler, natüralist bir üslupta tasarlanarak kullanılmıştır[3].

16. yüzyıl çini panolarında görülen mercan kırmızılı lalelerin yerini, 17. yüzyılda kobalt mavi ve firuze renkteki motifler almıştır ve lale çok az kullanılmıştır. Özellikle Topkapı Sarayı'ndaki panolarda bu çok net bir şekilde görülmektedir. Bunun yanı sıra kompozisyonlarda sonsuzluk teması, yüzeyde devam ederek kemerle sonlanan tasarımlar, motiflerin birbirini tekrar etmesi ya da zeminden çıkan servilerle farklı bir mekân algısı yaratılmış olması bu yüzyılda görülen başlıca değişimlerdir. Bu değişimler, diğer 17. yüzyıl çinilerinden farklı olarak Topkapı Sarayı'nda Harem Dairesi çini panolarında ve Bağdat ve Revan Köşkü panolarında görülmektedir. Burada yoğun bir biçimde kullanılan hatayi motifi her panoda yer almaktadır. Ele alınan panolardaki motiflerde, beyaz zemin üzerine kobalt mavi ve firuze çiçekler yüzeyde yayılım alanı bulmuştur. 16. yüzyıldan farklı olarak 17. yüzyılda natüralist üslupta çiçeklerin kullanılması, bu döneme özgü karakteristik bir süsleme anlayışını da beraberinde getirmiştir. Doğadan yeni alınmış gibi hareketli, yaprakları ve çiçekleri rüzgârın etkisiyle sağa sola uçuşan natüralist üsluptaki motifler görülmektedir. Kompozisyonlarda yerden çıkan bitkilerle zemin kavramı oluşturulmuş ve motifler artık bir flora içerisinde ele alınmıştır.

16.yüzyıl sonlarından itibaren ufak çiçekli ot kümeleri şeklinde görülen yarı üsluplaştırılmış çiçekler, yerlerini 16. yüzyılın ilk yarısından itibaren has bahçe çiçekleriyle yapılan yeni bir üsluba bırakır. Bu motifler Osmanlı süsleme sanatlarının her dalında uygulanmıştır. Şukufename'de, Süleymanname'de, kilim ve seccadelerde, çiçek dünyasından uzak olan savaş eşyalarında miğfer ve kalkanlarda, çinilerde, tezhipte, deri ciltlerde natüralist üslup hakimdir[1].

Çini sanatının en yüksek ve olgun dönemi olan 16. yüzyıl eserlerinde hemen hemen tüm bahçe çiçeklerini bulmak mümkündür.16. yüzyıl Kanuni devrinde, Saray'ın ser nakkaşı Karamemi tarafından bu üslup çıkarılmıştır[1,4].

Ağlayan gelin (*fritillaria imperialis*), çinilerde çok az örneği bulunan bir motiftir. 16.yüzyılda hiç görülmeyen bu çiçek, 17. yüzyıldaki natüralist kompozisyonlarda sıklıkla kullanılmıştır.

Topkapı Sarayı Harem’inde, Valide Sultan Dairesi Yatak Odası’ndaki kalabalık çiçek buketlerinde ağlayan gelin görülmektedir. Bu çiçek, zambakgiller familyasından, kışın yapraklarını kaybeden ve her ilkbahar yeniden yeşererek çiçek açan soğanlı bir bitkidir. “Ağlayan Gelin” olarak adlandırılmasının sebebi, halk arasındaki rivayete göre, çiçek açtığında tel duvak bağlanarak, müzik çalınarak düğün yapılmazsa, çiçeğin küserek bir daha çiçek açmayacağı inancının yaygın olmasından kaynaklanmaktadır.

Resim 1: Valide Sultan Yatak Odası’ndaki 17. Yüzyıl ağlayan gelin çiçeği ve doğadaki resmi

Asma dalı ve üzüm salkımı (*vitis vinifera*), sanat tarihinde her dönemde kullanılan bir motiftir. Özellikle Hellenistik ve Roma dönemi sanatında mimaride kullanılan asma dalları, sarmaşıklar oluşturarak yüzeyde devam etmesi, İslam sanatında ise, ilk yüzyıllardan itibaren kullanılmasıyla yaygın bir motifi haline gelmiştir. Osmanlı döneminde daha çok seramiklerde ve duvar çinilerinde görülmektedir. Çini sanatındaki ilk örneklerine 16. yüzyılın ortalarından itibaren Takkeci Camii’nde rastlanmaktadır. Bu kompozisyonun ana şemasını servi ağacı oluşturmaktadır ve asma yaprakları da servi ağacının etrafında yüzeyde devam etmektedir[3].

393

Resim 2: Çifte Kasırlar’daki 17. Yüzyıl asma dalı ve doğadaki resmi

17. yüzyıl örneği olarak, İstanbul’da Sultanahmet Camii kuzey mahfil ile Ayasofya I.Mahmut Kütüphanesi’nde, Topkapı Sarayı’nda, Çifte Kasırlar ’da doğu duvardaki çini panoda ve Şadırvanlı Sofa’da Adalet Kulesi’ne giriş kapısının yanında yer almaktadır.

Gül (*rosa centifolia*), Osmanlı süsleme sanatlarının her döneminde sevilen bir çiçektir ve hem İslamiyet’te hem de Hıristiyanlık’ta da sembol olduğu düşünülmektedir. Çini sanatındaki stilize dilmiş formlarında, gülün goncası çok belirgindir ve açmış olarak tam karşıdan çizilmiştir[2,3,5].

16. yüzyılda vazgeçilmez bir motifken, 17. yüzyılda sadece Topkapı Sarayı Valide Sultan Dairesi çinilerinde görülmektedir.

Resim 3: Karaağalar Taşlığı 17. Yüzyıl gül motifi ve doğadaki hali

Karanfil (*dianthus cariofillus*), Osmanlı sanatının her dalında kullanılmıştır. Bazen stilize edilerek geleneksel motiflerin arasına katılmış, bazen de buket ve çiçek gruplarıyla özellikle lale ile birlikte kullanılmıştır[1,3].

17. yüzyıl Topkapı Sarayı Valide Sultan Yatak Odası çini panolarında ve saraydaki diğer çini panoların bordürlerinde yoğun olarak kullanılmıştır.

Resim 4: Harem Dairesi çini pano bordürleri karanfil motifi ve doğadaki resmi

Küpe çiçeği (*fuchsia*), Ara Altun'a göre zambaktır. Zambak da (*liliaceae*), zambakgiller familyasına adını veren soğanlı bir bitkidir. Birbirine paralel liflerden oluşmaktadır. Çinilerde görülenler genellikle beyaz zambaktır. Fakat bazı kaynaklarda bu küpe çiçeği olarak da geçmektedir. Zambaklarda taçyaprakları her zaman altışar taneyken, küpe çiçeğinde bazen altı bazen de dört tanedir[3].

Topkapı Sarayı'nda Valide Sultan Yatak Odası, Çifte Kasırlar 'da görülmektedir.

Resim 5: Valide Sutan Yatak Odası 17. Yüzyıl küpe çiçeği ve doğadaki resmi

Lale (*tulipa*), 16. yüzyıldan önce Türk kültürüne giren bir çiçektir. Anadolu yaylalarında farklı türlerde yetiştirilirken, İran'da ve Asya'nın içlerinde doğal olarak yetişmektedir. Selçuklu döneminde itibaren, Anadolu'da bahçe çiçeği olarak yetiştirilmiştir. Lale, 1550li yıllarda Batı dünyasında tanınmıştır. Hollandalılar tarafından soğanı yenilebilen bir çiçek olan lalenin, daha sonraları ticareti de yapılmaya başlanmıştır. Fakat bahçe kültürüne girdiği ilk yer Türkiye'dir. Lale, kitap sanatı yoluyla süsleme sanatına girmiştir.1550lerde saray nakkaşhanesinin başındaki Karamemi, Muhibbi Divanı eseriyle lalenin ve birçok çiçeğin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Lalenin en çok kullanıldığı yapı Rüstempaşa Camii'dir[1,3,5].

Resim 6: Harem Dairesi çini pano bordürleri lale motifi ve doğadaki resmi

Bunun dışında 16. ve 17. yüzyıldaki yapılarda da görülmektedir. 17. yüzyılda Topkapı Sarayı'nda Valide Sultan Yatak Odası çini panolarında vazoda ve 17. yüzyıl panolarındaki bordürlerde karanfille birlikte kullanılmıştır.

Selvi(*servi-cupressus sempervirens*), tarih boyunca pek çok kültürde, çeşitli kavramların sembolü olarak kullanılmıştır. Akdeniz çevresinde yetişen, yaz kış yeşil kalan bir ağaçtır. Bu özellikle, Akdeniz çevresindeki çeşitli kültürlerin sanatına girmesinde önemli bir etken olmuştur. Ölümsüzlük sembolü olarak da kabul edilmektedir ve bu yüzden mezarlıkların ağaçlandırılmasında tercih edilmiştir. Sürekli yeşil kaldığı için havayı temizlemekte, formu

dolayısıyla da kirli havayı yükseğe taşıdığı bilinmektedir. Çini ve seramiklerde bahar açmış çiçek dallarından sonra en sık işlenen konudur.

16. yüzyıl sonlarında ve 17. yüzyılda sıkça kullanılmıştır. İstanbul'da Ayasofya I.Mahmud Kütüphanesi, Sultanahmet Camii mahfil, Topkapı Sarayı'nda, Çifte Kasırlar doğu duvar, Karaağalar Taşlığı kuzeybatı duvar, Şehzade Mektebi ve Şadırvanlı Sofa'da görülmektedir.

Resim 7: Çifte Kasırlardaki servi ağaçları ve doğadaki resmi

Sümbül (*hyacinthus orientalis*), Osmanlı sanatında ve kültüründe çok önemlidir. Kompozisyonların zemininde kalan boşlukları doldurmak için en uygun forma sahip olduğundan sıkça işlenmiştir. Çini sanatındaki renk skalasının içinde sümbülün laciverde yakın tonlarının bulunması ve diğer renklerde kırmızı gül ve karanfile alternatif olarak denge sağlaması, tercih edilmesini sağlamıştır[3].

395

Resim 8: Çifte Kasırlardaki sümbüller ve doğadaki resmi

Sümbül aynı zamanda divan süslemelerinde sıkça kullanılmaktadır ve aynı dalı laleler ile paylaşmaktadırlar[1].

Vazolu büyük panolarda sıkça kullanılırken, Topkapı Sarayı'nda Valide Sultan Yatak Odası çini panolarında ve Topkapı Sarayı'ndaki servili panoların (Çifte Kasırlar doğu duvar, Karaağalar Taşlığı kuzeybatı duvar, Şehzade Mektebi ve Şadırvanlı Sofa'da) zemininde kullanılmıştır.

Süsen (*ıırs*), *iridaceae* familyasından bir bitkidir. Bazı türleri soğanlıdır bazıları ise, kalın köklerden meydana gelmiştir. Mezarlıkların süslenmesinde kullanılmaktadır. Bazı türleri

ülkemizde sulak yerlerde yetiştirilmektedir(Altun,1998,193). Süsen, Karamemi'nin fırçasıyla süsleme sanatlarına girmiştir. 16. yüzyıldan itibaren sıkça kullanılmıştır [1,3].

Resim 9: Valide Sultan Yatak Odası süsen çiçeği ve doğadaki resmi

Özellikle 17. yüzyıl Topkapı Sarayı'nda Valide Sultan Dairesi yatak odasında ve Çifte Kasırlar'da üst seviyedeki panolarda zeminden çıkan demetlerle birlikte kullanılmıştır.

Hatayinin kökeni Çin Türkistan'ına bağlanır. Orta Asya'dan İran yoluyla Anadolu'ya ulaşan hatayi motifi, en çok Osmanlı döneminde yaygın kullanım sahası bulmuştur. Hatayi, çeşitli çiçeklerin dikine kesitinin anatomik çizgilerinin üsluplaştırılmasıyla ortaya çıkan şekildir. Tabiattaki çiçek, süsleme sanatında ya olduğu gibi resmedilmek amacıyla kullanılmış, ya da üsluplaştırılmak amacıyla işlenmiştir. Hatayi motifinin kısımları: Meşime: çiçeğin göbek kısmında, tohumları koruyan keseciğin adıdır. Meşimenin alt ve orta kısmında, sapın çiçeğe birleştiği nokta bulunur. Bu nokta hatayi için can noktası (ukde-i hatayi) gibidir. Keys: Çiçeğin kaidesini oluşturan çanak kısmıdır. Tüveyç: Meşimenin veya göbeğin etrafını çeviren renkli taç yapraklardır[6].

Resim 9: Valide Sultan Taşlığı hatayi motifi

396

Gonca gül, tam açılmamış, bir çiçeğin boyuna kesitinin tezhip üslubuna çekilmiş halidir. En basit bir gonca gülde bile taç yaprakları ve çanak kısmı bellidir. Meşime ve tohumlar ya hiç görünmez ya da kısmen görülebilir. Fakat meşime ve tohumlar daha belirgin çizildiği halde bir gonca gül değil hatayi olur. Gonca gül motifi, hatayinin ilk adımları gibidir[6].

Resim 10: Karaağalar Taşlığı Goncagül motifi ve doğadaki resmi

Rumi motifi, her dönemde, her üslupta, başlangıcından günümüze kadar taşta, çinide, ahşapta, madende, kumaşta, tezhipte pek çok kullanılmıştır. Bazı uzmanlar rumiyi üslup olarak kabul etmişler, bazıları ise desen tekniğinde kullanılan temel unsur olarak görmüşlerdir.

Ruminin kelime manası “ *Anadolu'ya ait*” demektir. Roma İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü ve İran yaylalarına kadar uzanan Anadolu Yarımadası'na Diyar-ı Rum denmesi sebebiyle motif bu adı almıştır. Rum kelimesi, Doğu Romalılardan bahseden bir ayet dolayısıyla Kur-an-ı Kerim'in 30. suresine Arapça'da “o” sadası yerine “u” sadası kullanıldığı için “*Rum*” adının verilmesi neticesi, Türkçe'ye de bu şekilde girmiş, Doğu Roma İmparatorluğu'nun toprağı olan

Anadolu “ *diyar-ı rum*” buraya bağlı şahıs ve konular da Rumi olarak isimlendirilmiştir. Mevlana Celaleddin Rumi, Eşref-i Rumi, Sultan-ı Rum (Selçuklu Hükümdarı), İklim-i Rum (Roma Diyarı, Anadolu), rumi motifi bu kelimelerdendir[6].

Resim 11: Karaağalar Taşlığı rumi motifi

Gazeteci Ebuzziya Tefik Bey (1849-1913)in de bu kargaşayı önlemek için yazılarında, Rumi yerine Türkî denilmesini teklif ettiği bilinmektedir. Aynı endişeyle, Celal Esat Arseven de, rumi motifine Selçuki ismini vermektedir. Rumi motifi, 15. ve 16. Yüzyıllarda sıkça kullanılmaktadır. Çizilişine göre şu isimleri almaktadır; Sade rumi: Kanaviçenin şeklini muhafaza eden, sade görünüşlü rumi motifidir. Dendanlı rumi: Sade ruminin sınır çizgisi, dendanlı çizilerek süslenmiş rumidir. İşlemeli rumi: 16. yüzyıl başından itibaren görülmektedir. İrice bir ruminin içi, hatayı grubu motiflerle süslenmiştir. Tezyinata çok kullanılmış olan işlemeli ruminin ilk denemeleri, oğlu Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa edilen Yavuz Sultan Selim Türbesi’ndeki çinilerde görülmektedir. En güzel örnekleri de Topkapı Sarayı Mukaddes Emanetler bölümündeki çinilerdedir. Şehzadebaşı İbrahim Paşa Türbesi kapısındaki taş işçilikte yapılmış oymalar, motif olarak da desen olarak da eşsizdir. Sencide rumi: simetrik gibi düşünülebilirse de geometrik manada simetrik değildir. Sarılma (piçide) rumi: üzerinde sarılmış çıkmalarla süslü rumi motifidir. Sencide ve piçide rumiler bazı yayınlarda yanlış olarak aynı ruminin farklı isimleri gibi gösterilmiştir. Hurdelenmiş rumi: iri bir rumi motifinin, küçük rumilerle hurdelenmesi veya süslenmesiyle ortaya çıkmıştır. Desen içinde aldığı vazifelerden dolayı rumi motifi şu isimleri almaktadır; ayırma rumi: tezyinata hazırlanan desen, cazibesi artması için paftalara ayrılır ve zemin farklı renklendirilir. Bu renk ayrımı, iplik, bulut, rumi gibi, uzayabilen motiflerle yapılır. Bu motifler kullanılmazsa desen, güzelleşeceği yerde sakil bir görünüşe sahip olur. Bu şekilde kullanılan rumi motiflerine ayırma rumi denmektedir. Tepelik: desen içinde tepe noktalarına konulan, helezonlarda başlangıç teşkil eden ve simetrik bir şekil gösteren rumi motifidir. Ortabağ: helezonların başlama ve birleşme noktalarında yer almaktadır. Desen içinde bağlayıcı bir motif olup üç helezon çıkışı verdiği için önemlidir. Hurde rumi: irice, rumi veya başka bir motifi süslemek amacıyla kullanılan, küçük boy, sade rumi motifine verilen isimdir.

397

Sonuç

Osmanlı çini sanatında 16. yüzyılda kullanılan motif ve renkler, 17. yüzyılda değişime uğramıştır. İmparatorluğun finansal durumuna bağlı olarak gelişen inşa faaliyetleri ve bununla birlikte mimari ve süsleme de 17. Yüzyılda azalmıştır. İznik çinilerinde kullanılan mercan kırmızısının yerini kiremit kırmızısı, kaliteli sırların yerini çatlak sırlar almıştır. Teknik olarak renklerde akmalar, sırda patlamalar görülmüştür. 16. Yüzyıldaki renk skalasının yerini 17. Yüzyılda sadece beyaz zemin üzerine firuze ve kobalt mavi renkler bazen de kiremit kırmızısı almıştır. Bununla birlikte çini üretimi İznik’ten Kütahya’ya geçmiştir. İznik atölyelerindeki çiçek ve motifler natüralist bir üslup kazanarak Kütahya’da yeniden canlanmıştır. Motifler, 16. Yüzyıl çinilerindeki gibi stilize değil, natüralist üslupta yapılmıştır. Doğadan alınan çiçeklerin müdahalesiz devinimi çini panolarda görülmektedir. Rüzgârdan savrulan dallar ve çiçekler çini pano yüzeylerini kaplamıştır. Topkapı Sarayı 17. Yüzyıl çini panolarında bu etki görülmektedir. Hem renk kalitesi olarak hem de kompozisyon olarak karakteristik üsluba

sahiptirler. Natüralist üslubun dışında 17. Yüzyılın önemli kazanımlarından olan yeni çiçekler de çini panolarda yer almıştır. Valide Sultan odasında kullanılan süsenler, sümbüller, Çifte kasırlardaki serviler, küpe çiçekleri de kompozisyona dahil olmuştur. 17. Yüzyıl Topkapı Sarayı'nda kullanılan çiçek motiflerinin görüldüğü mekânlar, Harem Dairesi'ndeki Çifte Kasırlar, Karaağalar Taşlığı, Valide Sultan Dairesi ve Taşlığı, Şadırvanlı Sofa'dır. Harem dışında ise sadece Sünnet Odası cephesi ve Revan ve Bağdat Köşkü'ndeki mavi beyaz kuşlu panolardır. Harem dışındaki mekanlarda sadece hatayi, saz yaprağı kullanılırken, Harem'de tamamen natüralist bir üslup hakimdir. Panolarda, 16. Yüzyılda kullanılan stilize motifler, 17. Yüzyılda hareketlendirilerek yüzeye yerleştirilmiştir.

Kaynakça

- [1] Atasoy, N. (2011). *Hasbahçe Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*. İstanbul: YKY.
- [2] Demiriz, Y. (1998). *17.yy Çinilerinde Değişen Desen Anlayışı. 17yy. Osmanlı Kültür ve Sanatı 19-20 Mart Sempozyum Bildirileri (s.47)*. İstanbul: Sanat Tarihi Derneği Yay.
- [3] Demiriz, Y. A.Altun, (1980).*Osmanlı'da Çini Seramik Öyküsü*. İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Yay.
- [4] Çağman F. (1988) "Ehl-i Hiref" *Türkiyemiz* 54 s.14.
- [5] İrepoğlu G.(2015). *Gül*. İstanbul: YKY.
- [6] Birol, İ. A, Derman, Ç. (2008). *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*. (7. baskı). İstanbul: Kubbealtı Yayınevi.

JEAN BAPTİSTE VANMOUR'UN RESİMLERİNDE TÜRK KAHVESİ

Öğr. Gör. Neşe ARDA ONAR

Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Öz

Türk Kahvesi, 18. ve 19. yüzyıllarda Batılı ressamlar tarafından, Türklerin günlük yaşamlarında önemli bir yer tutan içecek olarak ve sosyolojik bir simge olarak resmedilmiştir. Jean Baptiste Vanmour, Jean Leon Gerome, Carle Van Loo, Pierre Desire Guillemet gibi sanatçıların resimlerinde Türk Kahvesi temaları görülmektedir. Vanmour da Fransız Elçisi Marquis de Ferriol maiyetinde 1699'da İstanbul'a gelmiş ve 38 yıl İstanbul'da yaşamıştır. Sanatçının, *Recueil de cent estampes representant differentes nations du Levant 1714*, (Levant'ın Çeşitli Milletlerini Tanıtan Yüz Gravürlük Derleme), adlı eserinde Osmanlı, Yunanistan, Eflak ve Macaristan'daki farklı dinleri, yaşayanları resmettiği gravür dizisi bulunmaktadır. Vanmour'un resimleri 18. yüzyıl Osmanlı yaşantısının fragmanları olarak yorumlanmaktadır. Sanatçı, İstanbul'da yaşadığı süre içinde Türk kültürünü yakından incelemiş ve hayranlık duymuştur. Türk Kahvesi'nin Türklerin günlük yaşamında bir içecek olmaktan ziyade sosyolojik simgesinin sorgulanması açısından Vanmour'un resimleri önemlidir. Türk Kahvesi, ikram olarak sofralara girmesinin yanı sıra Türklerin gelenek ve göreneklerinde önemli yer tutan "misafirperverlik" kavramının da önemli bir simgesi haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Kahvesi, Türkler, Günlük yaşam.

399

TURKISH COFFEE IN JEAN BAPTISTE VANMOUR PAINTINGS

Abstract

Turkish coffee was portrayed by western painters in the 18th and 19th centuries as a drink and a sociological symbol that occupies an important place in the daily lives of the Turks. Jean Baptiste Vanmour, Jean Leon Gerome, Carle Van Loo and Pierre Desire Guillemet. Vanmour came to Istanbul in 1699 with the French Ambassador Marquis de Ferriol and spent 38 years in Istanbul. The artist, *Recueil de cent estampes representant differentes nations du Levant 1714*, is a gravure sequence depicting different religions, living in the Ottoman Empire, Greece, Wallachia and Hungary. Vanmour's paintings are interpreted as fragments of the 18th century Ottoman experience. During the time he lived in Istanbul, the artist closely examined and admired Turkish culture. Vanmour's paintings are important in terms of questioning the sociological symbol of Turkish coffee, being a drink in the daily life of the Turks. Turkish coffee has become an important symbol of the concept of "hospitality" which has an important place in the traditions and customs of the Turks as well as entering the table as a treat.

Keywords: Turkish Coffee, The Turks, Daily Life.

“Bu fincanı siz İstanbul’a gönderiniz; orada her şeye bir kulp takarlar!”¹

Keçecizade İzzet Molla

18. yüzyılın ilk yarısı, Osmanlı ile Avrupa arasındaki siyasi ve kültürel ilişkilerin modernleşme evresi kazandığı bir dönem olması açısından önemlidir. Bu dönemde, Batı ile diplomatik ilişkilerin hızlanmasına bağlı olarak; bilim, teknoloji ve kültür alanında da etkileşimler yaşanmış, Arapça ve Farsça klasiklerin çevirileri yapılmış, kitaplıklarda Batı tarzındaki bilim ve felsefe kitaplarına yer verilmiştir. Bunun yanı sıra Avrupa’ya gönderilen Osmanlı elçileri, sadece Avrupa’nın örf, adet ve kültürleri hakkında rapor hazırlamakla kalmayıp, edebiyat ve görsel sanatlarda da önemli izler bırakmışlardır. Avrupa’ya giden Osmanlı elçilerinin götürdüğü armağanlar ve Fransız elçilerin yanında gelen ressamlar tarafından betimlenen sahneler ile Avrupa’da Osmanlı kültür ve motiflerine ilgi artmıştır[1].

Turquerie olarak adlandırılan Avrupa’da Türk modası akımı, operadan baleye, edebiyattan müziğe ve görsel sanatlara, Türk karakterlerinin ve melodilerinin kullanıldığı bir kültürel saha yaratmıştır. 18. yüzyılda İstanbul’a yerleşen ve Boğaziçi ressamı (*peintres du Bosphore*) olarak anılan Türk modasının gerçek temsilcileri olan Avrupalı ressamın çoğu elçilik işlerinde çalışmış, manzaralar, günlük yaşam sahneleri ve kıyafet resimleri yapmışlardır. Bunlardan en önemlileri Jean-Baptiste Vanmour’dur[1,2].

Vanmour, Fransız elçisi Marquis de Ferriol mahiyetinde İstanbul’a gelerek, günlük yaşam sahnelerini, kabul törenlerini resmetmiştir. Bunun yanı sıra İsveç Büyükelçisi Gustaf Celsing ve Hollanda Büyükelçisi Cornelis Calkoen gibi elçiler de ressama sipariş vermişlerdir. Vanmour, Osmanlı kabul törenlerini, İstanbul manzaralarını, Türk gündelik hayatı ve giysilerini gerçekçi olarak betimlemesi ile tanınmaktadır[1].

Türklerin günlük yaşamını resmeden Vanmour’un ilgisini çeken konular arasında Türk kahvesi de vardır. Kahvenin Avrupa’da algılanışı başta, Yemen ve Türkiye’deki algıya paralel olarak bir eğilim gösterse de kahve sıhhi faydalarından dolayı tutulmuştur. Kral XIII. Louis döneminden itibaren yetişen şair, yazar ve düşünürlerin yetişmesi kahve ile ilişkilendirilmiştir. Kahveyi Fransa’da ilk içen kişi 1644 yılında XIII.Louis olduğu bilinmekle birlikte, Voltaire, Balzac, Rousseau gibi pek çok bilim adamının da kahve tutkunu olduğu söylenmektedir. Fransız Devrimi’nin önemli kahramanı H.G.R. de Mirabeau, kahveyi “*beyin içkisi*” olarak adlandırmaktadır. İmparator Napoleon’un hastalandığında kahve içtiği zaman doktoruna, ağrıların dayanılabilir hale geldiğini söylemesi de kahvenin Avrupa’da ne kadar önemli bir içecek olduğunu göstermektedir. Bunun dışında; Fransız aydınlanmasının öncülerinden Fontanelle’nin seksen yıl boyunca günde birkaç defa kahve içtiği ve hiç hastalanmadığı bilinmektedir[3].

Kahvenin Yemen’de tüketiminin yaygınlaştığı 16. yüzyıl Osmanlı’nın altın çağına rastlamaktadır ve Yavuz Sultan Selim (1512-1520)’in Kutsal Emanetleri İstanbul’a getirmesinden hemen sonra kahve, Müslüman tacirler tarafından İstanbul’a getirilmiştir.

¹ Ayvazoğlu Beşir, (2011). “*Kahveniz Nasıl Olsun Türk Kahvesinin Kültür Tarihi*” Kapı Yayınları.s:54.

Türklerin kahve çekirdeğinin kavrulup öğütülmesinden sonraki aşamalarında kendi damak zevklerine göre uyguladıkları yöntemleri diğer toplulukların da benimsemesi sonucunda “*Türk Kahvesi*” kavramı ortaya çıkmıştır[3].

Daha sonra İmparatorluk içeceğine dönüşen Türk kahvesi, özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda devlet erkânıyla birlikte toplantılarda olmaza olmaz bir içecek haline gelmiştir[3].

Doğu'nun Batı'yı etkileme sürecinde kahvehanelerin rolü büyüktür. Kahve, ilk defa Doğu'ya giden gezginler tarafından Avrupa'ya getirilmiştir.

İlk önce bir tür ilaç olarak değerlendirilmiş daha sonra da uyku kaçırıcı özelliğinden dolayı giderek aranan bir içecek haline gelmiştir. Avrupa'da ilk kahvehane, 1630 yılında Venedik'te açılmış daha sonra Londra'da moda haline gelmiş ve 1700lerde de bu kentteki kahvehane sayısı beş yüzü bulmuştur. 1669 yılında Süleyman Ağa'nın padişah elçisi olarak Fransa'ya gidişi ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan birkaç kişinin Fransa'da bulunması, kahvenin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır. Giden elçi ve seyyahların bavullarında fincanlarını ve cezvelerini götürmeleri ve Batılı meslektaşları karşısında kahve içmeleri, Türk kahvesinin yaygınlaşmasında ve Türklere özgülüğünün artmasında önemli rol oynamıştır[3-5].

Resim1: Antoine Ignace Melling “*Kahvehane*” Voyage Pitteresque de Constantinople, 19. yüzyıl başı[7].

Soylu kişilerin öğleden sonra birbirlerini kahve içmeye davet etmeleri, XV.Louis'in metresi Madame Pompadour'un, Carle Van Loo'ya yaptırdığı ve muhtemelen kendisinin modellik ettiği düşünülen “*Bir Zencinin İkrâm Ettiği Kahveyi Alan Sultan*” tablosunu resmetmesi ve bir *Kahve Methiyesi*'nin yazılması, 18. yüzyılda kahvenin gündelik yaşamda ne kadar yaygınlaştığını göstermektedir[5].

1734 yılında Alman bestekâr Johann Sebastian Bach'ın “*Kahve Kantatı*” operasında kahve tutkunu bir kız ve babasının öyküsü anlatılmakta, opera ile o dönemde Avrupa'da yaygın olan kadınların kahve içmemesi gerektiği anlayışı yıkılmak istenmiştir.

18. yüzyılda Avrupa'da kahve, saraylı-aristokrat kesimin vazgeçilmezi haline gelmiştir. Avrupalılar, günlük yaşamlarının olmazsa olmazı olan fino köpeği ya da Çin porseleni gibi kahveyi de yanlarında ayırmamışlardır. Avrupa saraylarında kahve içilen mekânların oryantal tarzda döşenmesi ve kahve için özel fincan takımlarının bulunması, Avrupalıların Osmanlı modasına kendilerini ne kadar kaptırdıklarının göstergesidir[3].

1835 yılında Lady Pardoe, sıcak ve koyu Türk kahvesini içtikten sonra, Avrupalıların iki yüzyıldır Türk kahvesi pişirmelerine rağmen hala öğrenemediklerinin çok acıklı olduğunu belirtmektedir[3-6].

1852 yılındaki bir seyyah olan Theophile Gautier'e göre, İstanbul kahvehaneleri Paris'teki Türk kahvehanesinin oryantal atmosferinden ve ihtişamından yoksundur [3].

Kahve kültürü, Jean-Baptiste Vanmour'un resimlerinde görüleceği üzere haremden de oldukça yaygındır. Harem kadınlarının kahve içerken resmedilmesi, Oryentalist ressamların tercih ettiği konular arasındadır. Eski İstanbul evlerinde kahve ikramı çok önemlidir. Bunun için özel tasarlanmış kahve takımları, fincanlar, zarflar, cezveler ve kahve ikramına hizmet eden kahveci kızlar bulunmaktadır. Kahve takımlarının tasarımları, zarafet ve zenginliğin göstergesidir.

Kahve ikram törenlerindeki en önemli malzeme *sitil* adı verilen, tombak, gümüş, pirinç ya da bakırdan yapılan bir tür küçük mangaldır[4-5].

Sitilin kenarlarından geçirilen üç uzun zincir, en üstte bir halkada birleşmektedir ve kahveyi taşıyan kişi bu halkadan tutarak servis yapmaktadır. Sitilin içinde kül ve üzerine konan kor parçaları yer almaktadır. Bu küllü ateşin üzeri delikli bir kapakla kapatılmakta, kahve cezvesi de bunun üzerine konmaktadır. Leyla Saz'ın saray anılarında anlattığına göre, kızlardan biri bu sitili taşıırken, diğer kahveci kız da altın ya da gümüş kakma zarflara konmuş ince porselen fincanları getirmektedir. Kahve servisi, ipek ya da kadife örtü örtülü tepsiler ile yapılmaktadır. Bu örtüler, sırma ya da inci işlemelidir ve bir ucu mutlaka tepside aşağı sarkmaktadır. Kahve servisine hizmet eden üçüncü kız da fincanlara kahve doldurarak tek tek alıp fincanları zarflarına yerleştirmektedir. Sonra da zarfın altını işaret parmağıyla, kenarını da başparmağıyla tutarak konuklara önceden ikram edilen reçelden hemen sonra küçük bir bardak su ile ikram etmektedir. Kahve sunumunun bu kadar nizami şekilde gerçekleşmesi de bu törenin zengin ve varlıklı aileler tarafından yapıldığını göstermektedir[5- 7].

17. yüzyıldan itibaren yabancı seyyahların anılarında ve gravürlerinde kahvehane tasvirleri ve kahve ikramı ritüeline sıkça rastlanmaktadır[7].

Thevenot, Türk kahvesiyle ilgili olarak: “ *...Bu içecek siyah renkli ve acıdır, biraz da yanık kokar. Ağzı yakabilir korkusuyla küçük yudumlarla içilir, öyle ki bir kahvehaneye girdiğinizde çok hoş bir höpürdetme musikisi kulağınıza çalınır. Bizim Fransız tüccarlar çalışırken akşam bir veya iki fincan kahve içerler... Ondan içmek istediklerinde, surf o iş için yapılmış ve ibrik adını verdikleri bir kap almakta, bunu suyla doldurarak kaynatmaktadırlar; kaynadığında suyun içine hemen hemen üç fincan için bu tozdan tepeleme bir kaşık dolusu ilave etmektedirler. Bu da kaynadığında hemen ateşten çekmekte veya karıştırmaktadırlar. Aksi takdirde taşacaktır, çünkü çok hızlı yükselmektedir ve böylece on veya on iki taşımlik kaynamadan sonra, boyalı bir tahta tepsiyle dizdikleri porselen fincanlara dökmekte ve size kaynar halde getirmektedirler. Türklerin yaşadığı ülkelerde ister fakir, ister zengin olsun günde iki veya üç fincan kahve içmeyen yoktur ve bu kocanın karısına temin etmek zorunda olduğu ihtiyaç maddelerinden biridir” söylemektedir[8].*

Erkekler arasında kahve ikramı ev dışında özel bir toplantı mekânıyken, kadınlar arasında ise ev içinde ve haremde törensel bir mekân yaratmıştır. Kahvenin İstanbul'a geliş tarihi 1519'dur, fakat 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaygınlaşmıştır. Yabancı gezgin ve ressamların da kahvehanelere yoğun ilgisi vardır. İstanbul'daki ilk kahvehane, 1554 yılında Halepli Hakem ve Suriyeli Şems tarafından Tahtakale'de açılmıştır[3-5,9]

Osmanlı erkeklerinin günlük yaşamı, cami, ev ve iş yeri arasında geçmekteyken, 16. yüzyıl sonunda Ramazan ayı boyunca geceleri de açık olan mahalle kahvehanelerinin açılmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Mahalle kahvehanelerinin dışında, destan ve mani okuyan saz şairlerinin toplandığı semai kahvehaneleri ve tulumbacı kahvehaneleri, çarşıların çevresinde yoğunlaşan esnaf kahvehaneleri, sanatkar ve oyuncuların gittiği oyuncu loncası kahvehaneleri açılmıştır. D'Ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler* adlı eserinde, İstanbul'da konum olarak manzarası güzel olan sokak ve caddelere köşk tarzında inşa edilen kahvehanelerin olduğunu söylemektedir. D'Ohsson'dan aşağı yukarı yüz yıl sonra da Edmondo de Amicis, İstanbul'un her yerinde kahvenin içilebildiğini, Galata ve Serasker kulesinin (Beyazıt Kulesi) tepesinde mezarlıklarda, vapurlarda, berber dükkânlarında, hamamlarda, çarşılarında, sadece *kahveci* diye

seslendiğinizde üç dakika sonra dumanı tüten bir kahvenin önünüzde hazır olduğunu söylemektedir[5].

Resim 2: Bir Osmanlı kahvehanesi önünde kahve ve nargile tiryakileri (Sebah Joailler'in fotoğrafından renklendirme, 19.yüzyıl Emin Nedret İşli Koleksiyonu[3].

İstanbul'daki kahvehaneler, kendi içlerinde gruplara ayrılmaktadır. Bunlar, yazlık ve kışlık yerli kahvehaneler, yazlık açık hava ve kır kahvehaneleri ve seyyar kahvehanelerdir. De Amicis'in söz ettiği seyyar kahvehanelerde kahveciler oturabilecekleri bir yer seçerler müşterilerini de alçak taburelere oturturlardı, bir mangal ve kahve takımlarını koydukları bir kutu onlar için yeterliydi. Rıfat Uzman'ın "*Kahvehane Mimarisi*" adlı makalesine göre kışlık kahvehanelerde kapıdan girince kundura için bir pabuçluk, sonra bir meydan, bu meydanın etrafında bir köy evinin konuk odası gibi yirmi beş otuz santim yüksekliğinde ve seksen santim derinliğinde kerevetler vardır. Bunların arkasında bir ocak ve yanlarında duvar içinde kapalı dolaplar bulunmaktadır. Ocağın bulunduğu köşenin karşısındaki köşede, iki basamaklı dar bir merdivenle çıkılan ve cami maksurelerine benzeyen etrafı parmaklıklı ve kerevetli bir baş sedir vardır. Bu özel köşe sedirleri, ayrıcalıklı kahve müdavimleri için ayrılmıştır. Bu eski kahvehanelerde, alçıdan yapılmış müzeyyen başlıklı ve yaşmaklı bir zarif ocak vardır. Bunun sağ ve solunda duvarın içine yapılmış delik adı verilen etrafı kabartma alçı nakışlı raflar yer almaktadır. Deliklerin içinde fincanlar ve zarflar sıralanmaktadır. Deliklerin yakınında duvar içinde tahta kapılı dolaplarda çubuklar ve marpuçlar yer almaktadır. Amadeo Preziosi'nin kalem ve suluboya ile yaptığı 1854 tarihli "*Bir Türk Kahvehanesi Constantinople*" resminde kahvehanenin ortasında fiskiyeli havuz ve çevresindeki kerevetlerde bağdaş kurmuş, nargile, kahve ve çubuk için figürler betimlenmiştir[5].

403

Bu kahvehaneler dışında İstanbul gibi büyük şehirlerde Kafkasya ve Balkanlar ve Rusya'dan gelen göçmelerin ve farklı vasıflardaki kişilerin toplandığı kahvehaneler de vardır.1877-78'de Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra Bulgaristan'ın yarı bağımsızlığını kazanması üzerine İstanbul'a göç eden Ragıp Ağa, Eyüp'te bir kahvehane açmış ve 20. yüzyılda burası yabancıların da uğrak noktası olan Pierre Loti Kahvehanesi adını almıştır[3].

Jean- Baptiste Vanmour

Jean-Baptiste Vanmour², 1671 yılında sanatçılarıyla ünlü Fransız Flandr'ndaki Valenciennes'de doğmuştur. Vanmour'un babası Simon, ünlü bir marangoz sanatçıdır ve kent kayıtlarında da onun ve ailenin diğer fertlerinin çalışmalarından sıkça söz edilmektedir[2].

---

² Araştırmalarda sanatçının adı, Van Mour, Van Moor, Vanmoor gibi değişik şekillerde karşımıza çıkmakla birlikte, Valenciennes il yıllıkları ile nüfus kayıtlarını baz alarak yaptığı araştırması ile sanatçının hayatını resmi evraklarla gün yüzüne çıkaran Seth Gopin, adın resmi kayıtlarda geçtiği gibi yazılmasının daha uygun olacağını ileri sürmüştür[10].

Sanatçının, 1690 yılında ressam olarak Valenciennes’de etkin olduğu ve dokuz yıl sonra İstanbul’a seyahatinden önceki eğitimine dair bir bilgiye ulaşamamıştır. Onun kökeni, özgün yanları ve deneyimleri hakkında bilgi edinebilmek için ancak; Rijksmuseum’daki Calkoen koleksiyonu başta olmak üzere, sanatçıdan kalan eserlerin incelenmesi ve 17. yüzyıl sonlarında Valenciennes’deki resim dünyası hakkında bilinenlerin değerlendirilmesiyle mümkün olabilir. Vanmour’u ressam olarak ön plana çıkaran en önemli şey, Türklerin günlük yaşamının bir fragmanı olarak yorumlanan Calkoen’un resim grubudur. Vanmour, bu resimlerde İstanbul’da edindiği eskizlerden yararlanmıştır [1].

Vanmour, Fransız Elçisi Marquis de Ferriol maiyetinde elçi ressamı olarak 1699’da İstanbul’a gelmiş ve otuz sekiz yıl İstanbul’da yaşamıştır. Sanatçının, *Recueil de cent estampes representant differentes nations du Levant 1714*, (Levant’ın Çeşitli Milletlerini Tanıtan Yüz Gravürlük Derleme), adlı eserinde Osmanlı, Yunanistan, Eflak ve Macaristan’daki farklı dinleri, yaşayanları resmettiği 100’den fazla küçük resimlerden oluşan gravür dizisi bulunmaktadır. Bu yayın, aynı zamanda 18.19.yüzyıl kitapları ve porselenlerindeki Türk kıyafet çizimleri için bir model kitap olması açısından önemlidir[1].

Bunun yanı sıra Fransız elçisi Marki de Ferriol için yapılan resimler, (İstanbul’da kaldığı süre 1699- 1711), Fransız elçisi Marki de Bonnac, (İstanbul’da kaldığı süre 1716- 1724), İngiliz elçisi Sir Edward Wortley Montagu ve eşi Lady Mary Wortley Montagu (İstanbul’da kaldığı süre 1717- 1718), Fransız elçisi Marki de d’Andrezel (İstanbul’da kaldığı süre 1724-1726), Hollanda elçisi Cornelis Calkoen (İstanbul’da kaldığı süre 1727-1744), Venedik elçisi Francesco Gritti (İstanbul’da kaldığı süre 1723-1726) ve Fransız elçisi M. de Villeneuve (İstanbul’da kaldığı süre 1728- 1741) için resimler yapmıştır.

404

Vanmour’un resmettiği konular, saray çevresini ve görevlileri, resmi kabul sahneleri ve törenler, padişah portreleri, gözleme dayalı ve ekip çalışması gravürler, Türk Saray görevlilerinden oluşan gravür dizisi ve Osmanlı halkının giyim tarzlarından oluşan çalışmalar, toplu figürleri bir araya getirerek yaptığı çizimler, Osmanlı günlük yaşamı, kadınlar, kahve, loğusa ve düğün törenleri, mimari ve manzaralardır. Yalnızca *elçilerin huzura kabul* törenlerinde o mekânda bulunduğu için önceden hazırlanmış mimari çizimler bulundurulur, Hükümdar ve Valide Sultan portreleri ise yanlarına giremediği için şematiktir. Vanmour’un *Recueil de cents estampes*’ta yayınlanan tek figürleri Osmanlı İmparatorluğu’nda erkek ve kadınların giydiği giysiler için model oluşturmuştur. Başka ressamlar da 18.ve 19. yüzyılda bu modellerden faydalanmıştır. Vanmour, İstanbul’da uzun süre yaşadığından dolayı gözleme dayalı objektif tarzda resimler yapmış ve özellikle kadınların giysileri konusunda sokak ve ev kıyafetleri arasındaki çizgiye hep sadık kalmıştır[1].

19. yüzyıla kadar Osmanlı toplumunda kadınlar, boş vakitlerini evlerde ya diğer kadınlarla birlikte oturarak, ya da bir Türk odasındaki tek mobilya olan duvara dayalı divanlarda veya bir

tandırın başında hikâye anlatarak, yün eğirerek ya da el işi, nakış yaparak geçirmektedirler. Genel olarak bu dönemdeki ev hayatı, Müslüman kadınlar gibi gayrimüslim kadınlar için de aynıdır. Vanmour'un resmetmeyi sevdiği ev içi sahnelerinden biri de kahvenin Osmanlı günlük yaşamında ve özel günlerde bile ne kadar vazgeçilmez olduğunu gösteren “*Bir Türk Kadınına Loğusa Ziyareti*” tablosudur³ [1].

Resim 3: Jean Baptiste Vanmour, *Bir Türk Kadınına Loğusa Ziyareti*, Tuval Üzerine yağlıboya, 55,5x90cm Rijksmuseum Koleksiyonu SK-A 2003[1].

Burası bir haremın içi ya da yeni doğum yapmış bir Türk kadınının odasıdır. Kendisi, bir sedirin üzerine konmuş şiltelerden ibaret yatağında yatmaktadır. Üzerinde de bizdekilere benzeyen bir sayeban yer almaktadır. Türklerin bütün yatakları bu tarzda dekore edilmektedir. Oda boyunca uzanan sedirde, loğusayı tebrik etmeye gelen kadınlar oturmaktadır. Bu sırada bir köle, yatağın ayakucundaki mangalda kahve pişirmektedir. Mangalda kahve pişirme geleneği Türk kahvesinin bir ritüelidir. Diğeriyse köşede, kahveden sonra ikram edilen şerbeti hazırlamaktadır. Üçüncü köle de misafirlerin yüzüne ve ellerine sürülen ve içinde su bulunan, uzun boynu delikli bir şişe taşımaktadır. En son köle de kapağı delikli bir kabın içinde yanan tütsüyü, dumanı hanımlara doğru gelecek şekilde dolaştırmaktadır. Bir Türk evindeki loğusa töreni burada tüm ayrıntılarıyla, gelenek, görenek, örf, adet gereği yapılması gereken ne varsa yapılmıştır. Ritüel bir kahve ve şerbet ikramıyla başlayıp, sonra kokulu su ve tütsü sunumuyla sona ermektedir. Gelen ziyaretçilerin loğusa kadına hediyeler ise duvarda asılı olan mendillerdir. Loğusaya özel dekorasyon, atmosfer, ikramlar, kimin nerede durup nereye oturacağına kadar tüm detaylar Vanmour'un fırçasında yeniden hayat bulmuştur. Mangal ateşinde kahve ikram etmek ve telveli kahve içme biçimi dünyada sadece Türklere özgü bir adettir.

405

Bu nedenle kahve için mangallar, sitiller ve kahve takımları tasarlanmış, bunların günlük yaşamdaki uygulamaları ise günümüzde de görülmekle birlikte Vanmour'un resimlerinde de açıkça görülmektedir.

Vanmour'un ikinci resmi de “*Ermeni Evi*” tablosudur. Bu sahne de Vanmour'un ayrıntıyla betimlediği bir ev içi sahnelerinden biridir. Kahve içmek ve fal baktırmak

Resim 4: Jean Baptiste Vanmour, *Ermeni Evi*, 18. yüzyıl, 38,5x60cm Tuval Üzerine yağlıboya, Suna ve İnan Kıraç Vakfı Oryantalist Resim Koleksiyonu

ritüeli harem yaşantısının önemli bir parçası olduğu için sanatçı, *Ermeni Evi* adlı harem sahnesinde ev içi sahnelerinin merkezinde yer alan oturan kadınlar ve onların kahve ritüeline hizmet eden hizmetçileri resmetmiştir[5].

³Bu resim, Rijksmuseum Koleksiyonu'nda No.XXI(SK-A2003)Katalog 37 olarak yer almaktadır. Riksmuseum'daki *Büyükelçi, Sultan ve Ressam: İstanbul'da Huzurda* sergisinin araştırmaları sırasında Riksmuseum arşivlerinde bulunan bir belgeye sayesinde ortaya çıkan ve açıklamaya sahip resimlerden biridir(Nicolaas,2003,103).

Merkezde zengin bir iç mekânda bir grup kadın resmedilmiştir. Üç kadın ayakta durmakta ve kahve ikramı ritüeline hizmet etmektedir. Sedirde oturan çocuklu bir kadın ve diğer kadınlar kahve içmekte ve fal bakmaktadırlar. Kadınların giysileri 18. yüzyıl modasına uyan kakum kürklü kaftanlar ve açık yakalı entarilerden oluşmaktadır. Serpuşlarının etrafında renkli kumaşları sarık gibi dolamışlar ve incilerle süslemişlerdir. Vanmour burada erotizmden uzak bir günlük yaşam sahnesini betimlenmiştir. Türklerin kahve servis geleneklerine uygun olarak kahve tepsisini tutan, lokum ve kahve ikramı yapan ayrı kişilerdir. Bu sahnede de görülebileceği üzere Türk Kahvesi ikramı törensel bir atmosfer içinde gerçekleşmektedir.

Vanmour'un Vanmour'un *Recueil de cent estampes representant differentes nations du Levant tirees sur les tableaux peints d'apres nature* adlı albümündeki “Sedirde Kahve İçen Türk Kızı” adlı ele aldığımız son resminde bağdaş kuran bir kadın ve ona kahve ikramı yapan hizmetli bir kadın resmedilmiştir. Bağdaş kuran kadının üzerindeki kıyafet, 18. yüzyıl modasına uygun olarak ince bürümcük gömlek, kutnu bir iç kaftan, altın tokalı kemer ve kakum kürklü kırmızı dış kaftandan oluşmaktadır.

Resim5: Jean Baptiste Vanmour, *Sedirde Kahve İçen Türk Kızı*, 18. yüzyıl[5].

Vanmour, iç mekân betimlemelerine uygun olan bu sahnede de diğer resimlerinde olduğu gibi mekân atmosferine, giysilere ve kahve ikramı törenine gerçekte olduğu şekliyle, sadık kalmıştır. Vanmour'un bu resmi aslında ressamı bilinmeyen ama kahve deyince ilk akla gelen resimlerden biri olan “*Kahve İçen Hanım*” tablosunun da ilham kaynağı olmuştur.

Burada ressam Vanmour'dan farklı olarak arkası izleyiciye dönük, ayakta duran ve bir elinde tabak diğerinde kahve ibriği tutan hizmetkârı soldan tablonun sağına almış, onun yerine elinde sadece bir tabak tutan diz çökmüş yüzü izleyiciye dönük bir hizmetkâr figürü yerleştirmeyi tercih etmiştir[5].

Resim 6: Corneille de Bruyn, *Reisen van Cornelis de Bruyn*, Delft,1698, pl.34.

Resim 7: Anonim, *Kahve İçen Hanım*, 101,5x112cm, tuval üzerine yağlıboya, Sevgi ve Doğan Gönül Kol. İstanbul[5].

Kadının kıyafetleri Vanmour'daki gibi 18. yüzyıl modasına uygundur. Ancak etrafındaki renkli örtüler ve incili hotozu büyük ve abartılı bir tasarıma sahiptir. Burada hanımın boynundaki kolye ve başındaki hotozu, Hollandalı gezgin Cornelis de Bruyn'un ilk kez 1698 yılında basılan *Reisen van Cornelis de Bruyn* adlı kitabındaki serpuşlu kadın resminden kopyalanmıştır. Bu durumda resmi yapan sanatçı kadının pozvarı duruşuyla giysilerini Vanmour'dan, takılarını ve baş tuvaletini de Cornelis de Bruyn'dan almıştır [5].

Vanmour, Batılı bir ressam olarak uzun yıllar İstanbul'da yaşamış ve Batı gözüyle Doğu'ya tanıklık etmiştir. Vanmour'un Rijksmuseum'da bulunan bazı resimleri, kendisiyle aynı dönemde yaşayan Levni ile büyük benzerlikler göstermektedir. Vanmour'un kendisi ile aynı dönemde yaşayan ve aynı sarayda çalışan Levni ile birlikte çalıştığına dair belge olmasa da her iki sanatçı da III. Ahmet'in yaşantısını, törenlerini ve 18. yüzyıl Osmanlı yaşantısını resmetmişlerdir. Vanmour'a hem diplomatlar tarafından sağlanan olanaklar, hem de İstanbul'da uzun yıllar yaşamış olması onun, Osmanlı saray yaşantısını ve geleneklerini en doğru biçimde yansıtan tek Batılı ressam olmasını sağlamıştır[1].

Vanmour'un resmettiği ve Calkoen koleksiyonunda bulunan en sıradışı ve güncel konulardan biri, çağdaş röportaj örneği olarak kabul edilen *Patrona Halil'i* resmettiği "*İsyancıların Öldürülmesi*" tablosudur. Bu tablo, sanatçının ilk defa imzasını attığı bir çalışma olması açısından önemlidir[1,2].

407

Vanmour, İstanbul'da kaldığı süre içinde Doğuların evlerine misafir olmuştur. Atölyesi de zarif sosyete tabakanın buluşma noktası haline gelmiştir. Elçiler sık sık onu çalışırken seyretmektedirler. Bu dönemde Türk gibi giyinme modası başladığından sanatçı, atölyesinde portrelerini yaptığı kişileri Doğu kostümleri içine yerleştirmektedir. Vanmour, uzun süre Doğu'da yaşadığı için diğer Avrupalıların giremediği yerlere girmiş ve resim yapabilmıştır. Bu sahneler banyoda veya süslenirken gösterdiği Türk kadınlarının olduğu küçük oda içi sahneleridir. Sanatçının 17 Ekim 1719 tarihli günlüğünde "*Bir Fransız ressamı Ekselanslarına Türk Kadınlarını banyoda ve dans ederken gösteren bazı eskizler getirmiş, elçi de bu tabloların kendisi için bitirilmesini istemiştir.*" yazmaktadır[2].

27 Kasım 1725 tarihinde Vanmour, "*Kral'ın Doğu'daki Ressamı*" unvanını almıştır. Sanatçı, 9 Kasım 1726 ve 28 Şubat 1728'de de yazdığı mektuplardan cevap alamayınca son olarak 14 Şubat 1730'da Bakanlığa yazdığı bir mektupta maddi sıkıntı çektiği ve bunun için desteğe ihtiyacı olduğu yazmaktadır: "*Efendim, bugün siz aziz efendime, kendilerine göndermiş olduğum tabloyu aldıklarında vermiş oldukları sözü hatırlatma cüretini gösteriyorum. M.de Villeneuve'ün Efen'i Valiaht Kralın doğumu nedeniyle hazırladığı kutlama törenlerindeki çalışmalarımın başarısından duyduğum mutluluk, kendilerine, 1725 yılında göndermekle beni onurlandırdıkları, Kral'ın Doğu'daki ressamı unvanını yanı sıra söz verdikleri aylık gelirin*

gönderilmesini diliyorum. Eğer bu yardımı alabilirsem, Türklerin gelenek ve yaşam biçimlerini konusundaki çalışmalarım için gerekli harcamaları karşılayabileceğim. Bahsettiğim bu tür tablolar şimdiye kadar hep ilgiyle karşılandı... Şunu da ilave etme cüretini başımlayın Efendim, benden önce hiçbir ressam bu türde benim kadar özenle çalışmadı ve bu ülkede yapayalnız ve artık önünde çalışmak için uzun yılların kalmadığı bir yaşta olduğumdan, elimden çıkacak son işler için istediğim yardımı hak ettiğimi sanıyorum.” Sanatçıya böyle bir yardım yapıldığına dair bir belgeye rastlanmamıştır. Vanmour, altmış altı yaşında İstanbul’da ölmüştür ve Mercure de France’ın Doğu muhabiri: “Fransa elçisi, bütün elçilik mensubunu cenaze törenine gönderdi. Bütün Fransız kolonisi de oradaydı. Galata’daki RR.PP.Jesutes Kilisesi’ne, Baron de Salagnac’ın yanına gömüldü.” diye yazmıştır[2].

Sonuç

Jean- Baptiste Vanmour’un bir elçilik ressamı olarak İstanbul’a gelmiş ve orada yaşamış olması, Osmanlı toplumunun günlük yaşamını ve diplomatik törenlerini büyük ölçüde objektif olarak resmetmesine olanak tanımıştır. Resmi törenlerin yanı sıra Osmanlı toplumuna ait dini törenler, Mevlevi dervişlerinin ayinleri, kadın ve erkek portreleri, harem sahneleri ve kadınların günlük yaşamlarına ait iç ve dış mekân sahneleri, okulun ilk günü, loğusa törenleri gibi konuları da gözlem gücüyle resmetmiştir. Fakat tüm resimlerinden farklı olarak sadece Patrona Halil tablosuna imza atmıştır ve sanatçının tek imzalı eseri budur. Günlük yaşam sahnelerinin önemli bir parçası olan Türk kahvesi de Vanmour’un resmettiği konular arasındadır. Türk kahvesi sadece bir içecek olarak sofralara girmekle kalmamış, adeta toplumsal bir mesaj ya da simge haline dönüşmüştür. Sosyolojik bir tema olan Türk kahvesi resimlerinde genellikle kadınlar ev içinde ya da haremde, nerede olursa olsun mutlaka günün belirli bir bölümünü kahve içerek geçirmektedirler. Hamamdan sonra keyif amaçlı, loğusa törenlerinde, misafir geldiğinde, günlük olarak Türk kahvesi tüketimi her dönemde görülmektedir. Türk kahvesinin mekânsal anlamda işlev kazandığı yerler kahvehanelerdir. Bu mekânlar insanların toplanma yeri adeta kültürel etkileşimin önem kazandığı yerlerdir. Kahve tüketiminin yaygınlaşmasında da çok önemli bir payı vardır. Dış mekânlarda erkekler kahvehanelerde, iç mekânlarda da kadınlar ev ya da haremde, hamamda Türk kahvesi tüketmektedirler ve her iki durumda da Türk kahvesi Osmanlı toplumunun olmazsa olmazıdır. Bu alışkanlık, Osmanlı toplumuna gelen yabancıların, seyyahların, elçilerin, gezginlerin ve sanatçı zümresinin de dikkatini çeken konular arasındadır. İstanbul’a seyahat etmeyen sanatçılar, Türk kahvesinin önemini Lady Montagu’nun mektuplarından ve diğer kaynaklardan duyarken, İstanbul’a seyahat edip orada yaşayan sanatçılar ise Osmanlı kahvehanesinde oturmuş, Türk kahvesinin pişme aşamasından masalara ikramına kadar öyküsüne şahit olmuşlardır. Vanmour da bunlardan biridir. Türk kahvesini ele aldığı üç resminde de Osmanlı toplumundaki törenselliğe uygun olarak kahve servisi yapan bir hizmetçi, kahve ikram edilen bir hanımefendi ya da kadınlar topluluğu ve ortada kahve ocağı yer almaktadır. Her üç resimde de Türk geleneklerine göre kahve ikramı yapılmıştır. Vanmour’un İstanbul’da yaşamış olması ve Osmanlı toplumuyla aynı mekânları paylaşması, onun objektif bir bakış açısıyla resim yaptığını gösterirken (giremediği mekânlarda önceden yaptığı eskizlerden yararlanması hariç), Batı’nın erotizm merkezli harem ve hamam sahneleri ile çelişmektedir.

Bu bağlamda, Vanmour’un resimlerindeki Türk kahvesi sahnelerine bakıldığında gerçekten de Türk adetlerine göre kahve ikramı yapıldığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- [1] Renda, G. İrepğolu, G. Nicolaas, E. Bull, D.(2003). *Lale Devri'nin Bir Görgü Tanığı Jean-Baptiste Vanmour*, İstanbul: Koçbank Yay.
- [2] Boppe, A.(1998). *XVIII.Yüzyıl Boğaziçi Ressamları*.(N.Y.Celbiş, çev.). İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.Yayınları.
- [3] Kuzucu, K. ve Boz, S. (2015). *Türk Kahvesi*. İstanbul:YKY.
- [4] Gürsoy Naskali, E.(2011). *Türk Kahvesi Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- [5] Germaner, S. Ve İnankur. Z. (2008). *Oryantalistlerin İstanbulu*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- [6] Pardoe, M.J.(2004). *Şehirlerin Ecesi İstanbul*(B.Büyükkal, çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- [7] *Kahve Molası Kütahya Çin ve Seramiklerinde Kahvenin Serüveni*.(2014). İstanbul: Pera Müzesi Kitaplar Dizisi
- [8] Thevenot, J.(2009). *Thevenot Seyahatnamesi*.(A Berktaş. çev.) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- [9] Ayvazoğlu, B.(2011). *Kahveniz Nasıl Olsun*.İstanbul: Kapı Yayınları
- [10] Gopin, S.(1994). *Jean Baptiste Vanmour a painter of Turqueries*. Yayımlanmamış Doktor Tezi. Rutgers University.New Jersey.

SOSYAL MEDYANIN GRAFİK TASARIM SÜRECİNE YARATICI KATKISI

409

Öğr. Gör. Serkan VURAL

Çankırı Karatekin Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü

Öz

Her canlının varoluşunda birlikte yaşama ihtiyacının olması, sosyal güdünün bir arada bulunma çabasını ortaya çıkarmaktadır. Sosyalleşme ve paylaşımında olma durumundaki insanlığın, diğer toplumlar ile iletişime geçmesi bilgi toplumu olgusunun alt yapısını oluşturmaktadır. Zamanla gelişen teknolojik faaliyetlerin görsel ve işitsel iletişim biçiminde de yapılanması ile sosyal paylaşım ortamlarında değişimler görülmüştür.

Günümüzde sosyo-kültürel iletişim, teknolojik yapıyla dinamik bir ortama dönüşürken, sürekli ilerleme halinde olan iletişim teknolojileri insanlığın yer ve zaman fark etmeksizin istenilen şekilde sosyalleşebilmesini sağlamaktadır. Sosyalleşmenin ve bilgi paylaşımının sonsuz döngüsüne olanak veren ilgili ortamlar, kullanıcılara kendilerini geliştirmeye yönelik içeriklere ulaşabilmelerini de mümkün kılmaktadır. Fotoğraf ve video paylaşımlarının yanı sıra gerçek zamanlı iletişim kurulabiliyor olması, sosyal medyada bilginin hızla yayılması ve yararlanılması noktasında önemli bir etkidir.

Grafik tasarım sürecinin oluşunda ve gelişiminde ihtiyaç duyulan kaynakların evrensel sosyal içerik ortamı olan internette yer alması yeni nesil tasarımlarda yaratıcılığı etkilemektedir.

İnternet ortamında görsel içerik paylaşımları ile yeni tasarımların ortaya çıkma sürecinde sanatsal bakış açılarıyla etkileşimin kurulması söz konusudur. Tasarımların görsel gelişimini destekleyen internet üstü sosyal paylaşım sitelerinin aynı zamanda tasarımcıların çalışmalar üzerinde tartışabildikleri ve fikir alışverişini yaptıkları ortamlar olmaktadır. İletişim çağında bilgiye erişimin ve görsel uygulamalara dönük faaliyetlerin sosyal medyanın sınırsız dünyasında yer alması, tasarım sürecinde yaratıcılığa katkı sağlama ve vizyon gelişimine etki etme noktasında kaynak teşkil edebilmektedir.

Bu çalışmada, sosyal medyanın grafik tasarım sürecinde yer almaya başladığı konumu değerlendirilmiştir. Çeşitli konularda oluşturulmuş sosyal ağlar kapsamında paylaşım ve tartışma ortamı bulan tasarımcıların vizyon gelişimlerini arttırabilecekleri internet içerikleri incelenmiştir. Yenilikleri takip edebilmeleri yaratımı canlı tutmaya yönelik sosyal medya algısı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Grafik Tasarım, Yaratıcılık, İnternet, İletişim.

CREATIVE CONTRIBUTION OF SOCIAL MEDIA TO GRAPHIC DESIGN PROCESS

Abstract

The need to live together in the existence of every living thing reveals the social effort to coexist. The communication of humanity with other societies, which is socialization and sharing, forms the substructure of the information society. With the structuring of the technological activities that developed over time in the form of visual and auditory communication, changes in social sharing environments have been seen.

Today, while socio-cultural communication is transformed into a dynamic environment with technological structure, communication technologies which are constantly progressing enable the humanity to socialize without any place and time. Relevant environments that enable socialization and the infinite cycle of information sharing also make it possible for users to access content intended to improve themselves. The ability to communicate in real time, as well as photo and video sharing, is an important influence on the rapid spread and use of information in social media.

The presence of the internet, which is the universal social content medium on the internet, influences the creativity in the next generation designs. The visual content sharing on the Internet and the interaction with the artistic aspects of the emergence of new designs are the issues. At the same time, on-line social sharing sites that support the visual development of designs also have environments where designers can discuss and exchange ideas on their work. Access to information in the age of communication and participation in visual media applications in the unlimited world of social media can be a source of contributing to creativity in the design process and influencing the development of vision.

In this study, the position of social media in the process of graphic design has been assessed. Internet content that can increase the vision developments of designers who have found an

environment of sharing and discussion within the social networks created in various subjects has been examined. Social media perception to keep the creativity alive has been examined so that they can follow the innovations.

Keywords: Social Media, Graphic Design, Creativity, Internet, Communication.

Giriş

Yaşamın genelinde olduğu gibi insanlığın temelinde de iletişim ve etkileşim ön planda olan doğal süreçlerdir. Bu süreçlerin yaşamsal önemi ilk çağlardan günümüze artmaya devam etmekle birlikte paylaşım olgusunu da ortaya çıkarmıştır. Düşüncenin ve bilginin paylaşımı noktasında gerçekleşen sosyalleşme durumu, insanlığın var oluşunda temel gereksinim olarak değerlendirilebilir. Bireyin kendisi aracılığıyla kültürel tutumları, değerleri ve grubun rollerini öğrendiği, bunun sonucunda kendisine has bir kişilik kazandığı ve toplumun bir ferdi olduğu sosyal etkileşim sürecinin oluştuğunu ortaya koymaktadır (Kenyon, 1968: 71).

İlk zamanlar sözlü olarak paylaşılan ve aktarılan bilgi, yazının bulunması ile kalıcı olarak saklanabilmiş ve değerlendirilmiştir. Teknik ilerlemenin ve sayısallaşan bilginin daha fazla olmaya başlaması ile birlikte kolayca yayılımı da mümkün olmaya başlamıştır. Anlık iletişimin geçmiş bilgi birikimini aktaran aracı bir unsura dönüşmesi ile toplumlar arası paylaşılan bilginin çoğalmasına olanak verebilmektedir.

Teknolojik devrimler ve iletişim kanallarının gelişmesi sosyalleşme ve paylaşım düzeninde yenilikçi ortamların ortaya çıkmasını sağlamıştır. İletişimin ve etkileşimin anında gerçekleşebildiği günümüz dünyasında bilginin paylaşımı aynı hızda olabilmektedir. Hızlı iletişimin ve paylaşımın yaşandığı sosyal medya ortamında her açıdan önemli bilginin yayılması, gelişim arayışındaki dünya için gerekli bir sistemdir.

411

Sosyalleşme

Kişinin çevresiyle olan iletişim ve etkileşimi, günlük hayatın içinde süreklilik arz eden bir yapıdadır. Diğer insanlar ile kurulan iletişim, karşılıklı yapılan paylaşım ve sosyalleşmenin vermiş olduğu aidiyet duygusu ile toplumsal alanda bireysel varlığın oluşmasını sağlamaktadır. Toplumdaki mevcut ya da beklenen rolleri yerine getirmek için gerekli olan becerilerin, bilgilerin, değerlerin, eğilimlerin ve benlik algılarının özümsemesi ve gelişimi şeklinde tanımlanabilmektedir (Kenyon ve McPherson, 1974: 128). Sosyalleşmenin psikolojik yararının yanı sıra bilgi paylaşımı ve yayılımı noktasında önemli bir işleve sahip olması, temel ihtiyaç olarak görülen durumun toplumsal faydaya dönüşmesi bakımından farklı bir yapısı olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyalleşmenin kişisel düşünceleri çevre ile paylaşımı esasına göre kültürel değerlerin aktarımını sağlayan sözel bir sisteme dönüşümü iletişimin ve etkileşimin yaşamsal önemini yansıtmaktadır. Bu nedenle insanların sosyal hayatlarını oluşturan unsurlar üzerinde yapılan çalışmalar ve araştırmalar sürekli geliştirilmektedir. Sosyalleşmenin toplumları ve kültürleri etkileme özelliklerini bireyden kitleye doğru ulaşım sağlamak noktasında yönetsel ve ticari olarak yoğun bir şekilde değerlendirilmektedir.

Sosyal Medya

Bireysel iletişimin ötesinde kitlesel iletişim kanallarının gelişim göstermesi ile birlikte bilginin genele yayılımı mümkün olmuştur. Gazete, dergi, mektup, radyo ve televizyon gibi iletişim unsurlarının insan hayatına dahil olması ile paylaşım hız kazanabilmiştir. Teknolojik ilerlemeler sayesinde iletişim, bireysel alandan kıtalar arası kanallara ulaşmıştır. Elektronik gelişmelerin bilgisayar sistemlerini ortaya çıkarması ile bilişimin iletişime katkısı kaçınılmaz hale gelmiştir. Ortam kullanıcıları için eski ve yeni kanal ortamı arasındaki temel fark, kullanıcının daha fazla kontrol edebilme ve seçim yapabilmesidir. (Macmillan, 2006: 208).

90'lı yıllarda bilgisayarların arasında bilgi alış-verişine imkân veren internetin dünya genelinde kullanılabilir olması ile birlikte bilginin kitlelere ulaşımı ve yayılımında yeni bir iletişim kanalı açılmıştır. İnternet, web, iş ve yaşam sürecimizin her noktasında bilgiyi gönderme ve iletme özelliği bakımından bir iletişim devrimi gerçekleştirmiştir (Neumann ve Hogan, 2005: 472). Bireysel bilginin saniyeler içerisinde hızla paylaşılabilirliği ve dünyanın her yerinden bu bilgiye kolayca ulaşılması, sosyal ağ yapısını ortaya çıkarmıştır. Kişiler sanal bir ağ kanalında sosyalleşerek iletişim kurabilmektedir. Güncel tanımlarda sosyal medya olarak görülen bu sanal ortam, bilginin paylaşımından öte etkileşimin de gerçekleşmesini sağlayan bir yapıya dönüşmüştür. Sosyal medya; birbirinden bağımsız olarak gelişmiş ve tüketicilerin kendi içeriklerini yansıtabilmelerini ve başkalarıyla paylaşmalarını sağlayan çevrimiçi uygulamalardır (Gülsoy, 2009: 245).

Önceleri tek yönlü bilgi aktaran web içerikleri, internet üstü yazılımların geliştirilmesi ile birlikte kullanıcılarında katkıda bulunabildiği sayfalar haline gelmiştir. İlk dönemleri web 1.0 olarak nitelenen web sayfaları, yayınlanan içeriklere izleyicilerin de yorum yapabilmelerini sağlayan sistemlere dönüşerek web 2.0 şeklinde anılmıştır. Web 2.0 sosyal medyanın teknik boyutu olarak görülür ve çevrimiçi hizmetleri ve teknolojileri kapsayan, sosyal etkinlik ve ortam yaklaşımına gerek duyulmayan bir kavramdır (Lietsala ve Sirkkunan, 2008: 18). Son dönemde hareketli ve daha etkileşimli hale gelen içeriklerin yapay zekâ katkılı yazılımlarla yaşayan web içerikleri olarak görülmektedir. Bu aşamada web 3.0 şeklinde tanımlanan bu yapıda, kullanıcıların davranışlarını ve paylaşımlarını analiz ederek içerik düzenini tasarlayan yazılımların sürece müdahalesi söz konusudur.

İnternetin dünya genelinde yaygın kullanımı ile birlikte insanlığın taşınabilir cihazlardan çevrimiçi erişim sağlayarak veri akışına ve kullanımına doğrudan katkı sunmaya başlamaları, sosyal medya ve internet kullanımını arttırmaktadır. Bu konuda analiz raporlaması yapan İngiltere kökenli “we are social” organizasyonu sosyal medya ve internet kullanımını içeren yıllık bazda bir rapor yayınlamaktadır (bkz. Görüntü 1). Bu analizlerde, sosyal medyanın büyüyen ve yaşayan bir ortam olma durumu görülmektedir. Süreklilik arz edip aktif bir ortam olmasından dolayı kitlesel hareketlerin ve ticari faaliyetlerin önemsendiği bir yapı olmaktadır.

Görüntü 1. We are social küresel sosyal medya kullanımı üzerine yıllık rapordan görünüm. <https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017-global-overview>. E.T.: 5 Mayıs 2017

Kişilerin düşünceleri ile var olabilmelerini ve davranış geliştirip toplum bilinci üzerinden fiili faaliyetlerde de bulunabildikleri bu sanal sistemin gücü iletişim teknolojilerinden gelmektedir. İletişim araçlarındaki teknolojik ilerlemelerin doğrultusunda taşınabilir cihazların ortaya

çıkmasının yanı sıra internetin her an her yerde kullanılabiliyor olması bilgi paylaşımını üst seviyelere çıkarmıştır. Her saniye binlerce verinin yer değiştiği sanal depolar olan bilgisayarların ve bilgisayar temelli taşınabilir cihazların kullanımlarının yaygınlaşması ile bilgiye ulaşım çok daha kolay hale gelmiştir. Yer ve zaman fark etmeksizin özgürce erişim imkânı veren bu cihazlar ile kullanıcılar sürekli sosyal iletişim halinde olabilmektedir. Kişiler kendi içeriklerini oluşturarak yayınlama ve dağılım sağlayabilme özgürlüğüne sahiptir.

İlk zamanlarını blog sayfalarıyla yaşayan etkileşimli web içerikleri, yayınlanan konu hakkında yorum yapılması ve cevap verilmesi şeklinde kullanılmıştır. Kimi küçük program ve siteler ile sohbet odaları şeklindeki kanallarda ilgili konular üzerine iletişim kurulabilmiştir. Yakın zamanda taşınabilir iletişim cihazlarının ve yeni yazılımların sürece dahil olmaları ile sosyalleşme alanı farklı boyuta ulaşmıştır. Önceleri internet siteleri üzerinde yayınlanan içeriklerin, işletim sistemlerinin gelişmesi ile taşınabilir cihazlara özel hazırlanan uygulamalar eşliğinde de görülebilmesi sağlanmıştır. Hem internet sayfaları ham de uygulamalar üzerinden takip edilebilen içerikler, etkileşimli sosyal yapının daha aktif kullanılmasına imkân vermiştir. Bilgi ve düşünce paylaşımlarının yanında içerik paylaşımlarının da kolaylaştığı bu sanal sosyal ortamda milyonlarca kişi birbiri ile anlık iletişim kurabilmektedir. Deneyim ve fikirlerini paylaşan kişiler yeni düşüncelerin ortaya çıkmasına kaynaklık edebilmektedirler.

Kendisini herhangi bir konuda geliştirmek isteyen veya ilgi duyduğu bir konu üzerinde bilgi toplamak isteyen kişiler, internetin sağladığı sanal dünya sayesinde her türlü içeriğe ulaşmaları mümkün olabilmektedir. Bu uygulamalar üzerinden her an binlerce içerik aktarılmaktadır. Soru sorup cevapları ile tartışma ortamı bulabilen insanlar, ilgilendikleri alanla ilgili farklı görüşleri değerlendirebilmektedir. İletişimin ve etkileşimin yoğun olarak yaşandığı sosyal medya içeriklerinde görsel ve yazılı olarak her türlü konu hakkında bilgiye ulaşılmaktadır.

Grafik Tasarım Sürecinde Sosyal Medya

Tasarım gibi her alana hitap eden bir disiplin ile ilgili bilgi içerikleri görseller eşliğinde sunulmaktadır. Endüstri, dekorasyon, mimari gibi görsel sanatlar kapsamında değerlendirilen ve ihtiyaç duyulan tasarımların geçmişte yavaş ilerleyen süreçleri günümüzde daha hızlı olabilmektedir. Charles Eames'e göre tasarım belirli bir amaca en iyi şekilde ulaşmak için öğelerin düzenlenmesine dair yapılan plan şeklinde yorumlanmıştır (Ambrose ve Aono-Billson, 2013: 158). Sosyal medyanın tasarım süreçlerinde bilgi ihtiyacını karşılama yanında sergileme ve tanıtım yapma gibi etkinliklerde de fayda sağlayabilmektedir. Tasarımın herhangi bir alanında bilgilendirici video, hareketli grafikler veya görseller paylaşarak yapılan çalışmanın daha geniş kitlelere ulaştırılması söz konusu olabilmektedir.

Tasarım disiplinlerinin içinde geniş bir alana sahip olan grafik tasarım, yüzeysel düzenleme aşamasında yenilikçi ve estetik çözümlere ihtiyaç duymaktadır. Bir tasarım, felsefi, estetik, duyumsal, duygusal, siyasi bir doğaya sahip olabilir (Ambrose ve Harris, 2012: 10). Grafik tasarım, görsel bir iletişim sanatıdır (Becer, 2013: 39). İletişim kanalı olarak kullanılmasında içerik renk, yazı, fotoğraf ve çizimler gibi unsurlar ile oluşturulurken dikkat çekici biçimde olması beklenir. Grafik tasarımda, işaretler, semboller, sözcük ve resimleri içeren değişik öğeler mesajın bütünü içinde birleşip kaynaşır (Selamet, 1996: 173). Daha önce yapılmamış veya yeniden düzenlemede farklılık oluşturacak görüntüler kullanılması gerekmektedir. Bu noktada yaratıcılık ve yenilikçilikten bahsetmek için eşsiz üretim gereksinimleri doğrultusunda yapılmış

çalışmaların değerlendirilmesi ve farklı yaklaşımların olasılıkları araştırılmalıdır. Tasarımcı, yaratıcı fikirlerin ve tasarımların sergilendiği internet üstü paylaşımları gözlemleyerek yapmak istediği çalışma için doğru çözümlenmeleri analiz edebilmektedir. Kendi çalışmasını da paylaşarak diğer sanatçılardan gelen yorumlar doğrultusunda düzenlemesini geliştirebilir. Hatta diğer tasarımcılara örnek teşkil edebilecek bilgilerini de paylaşabilir.

Grafik tasarımcı, ilgilendiği konularda sosyal medya içeriklerinde kendi tasarımlarında faydalanabileceği önemli bilgilere ve görsellere ulaşabilmektedir. Böylelikle tasarım sürecinde gelişim göstererek yenilikçi tasarımlar üretebilir. Bu noktada web sitelerinden ve uygulamalarından yararlanabileceği kaynaklar önemlidir. Doğru görsellerin ve bilgilerin paylaşımı istenen yeteneğin geliştirilmesinde etkili olmaktadır. Nasıl yaparım sorusuna konuya hâkim birçok kişi tarafından verilen cevaplar, görseller ve videolar eşliğinde olabildiği gibi aktarılan bilgi benzer sorunu yaşayan kişilerce doğrudan görülebilmektedir.

Her alanda olduğu gibi grafik tasarım alanında da çeşitli paylaşımların yapıldığı sosyal medya uygulamaları da çeşitlilik göstermektedir. Alansal çeşitliliğin yanında içeriğe göre tasarlanmış site ve uygulamalar da görülmektedir. Kullanıcılarına içeriklerini en iyi şekilde sunma çabasında olan sosyal medya uygulamaları, iletişim ve etkileşimin sınırsızca olması temelinde faaliyet göstermektedirler.

Her konuda bilginin ve görüntünün paylaşıldığı genel kullanımlı sosyal ağların en önemli temsilcisi olan facebook.com sitesi kendisine has içerikleri ve özel sayfa kullanımı ile dünyanın her yerinden tasarımcıları bir araya getirmektedir (bkz. Görüntü 2). Kişisel tasarımların paylaşımlarına yapılan yorumların yanı sıra bilgilendirici görsel ve video paylaşımları ile oldukça zengin içeriklerin bulunduğu en çok kullanılan sosyal medya uygulamasıdır.

414

Görüntü 2. Facebook.com web sitesinden görünüm. www.facebook.com. E.T.: 12 Nisan 2017

Kısa mesajlaşma mantığından yola çıkarak bilgi ve düşünce paylaşımının olanak veren Twitter uygulaması hem internet hem de taşınabilir cihazlarda en çok kullanılan sistemlerden biridir (bkz. Görüntü 3). Farklı konularda kısa ve öz bilgilerin paylaşıldığı bu uygulamada, gönderiyi beğenen diğer kişiler ilgilendikleri gönderiyi kendi hesapları üzerinde paylaşabilmektedir. Yapılan yorumlar ile paylaşımların karşılıklı değerlendirilmesi yapılabilmektedir.

Görüntü 3. Twitter.com web sitesinden görünüm. www.twitter.com. E.T.: 7 Nisan 2017

Gündelik paylaşımların yapılabildiği ve sosyal iletişimin ilk uygulamalarını oluşturan *Blog* sayfaları, halen aktif olarak kullanılmaktadır. Çeşitli konularda görüntü ve yazı paylaşılabilen bu içeriklerde izleyiciler de yorumları ile katılım sağlayabilmektedir. Tasarım alanında kullanılabilecek içeriklerin ve bilgilerin paylaşıldığı 'DesignM.ag' web sitesi, blog yapısında düzenlenmiş sosyal paylaşım platformu olarak yerini almaktadır (bkz. Görüntü 4). Tasarım sürecinde yararlanılabilecek birçok içeriğin bulunduğu web sitesi tasarımcılar için kaynak teşkil edebilecek web sitelerinden biridir.

Görüntü 4. DesignM.ag web sitesinden görünüm. www.designm.ag. E.T.: 10 Mayıs 2017

Blog yapıda benzerlerinin içinde varlığı eskilere dayanan ABD merkezli Dexitner.com web sitesi görülebilir (bkz. Görüntü 5). 2001 yılında kurulan Dexitner, tasarımcıların, mimarların, illüstratörlerin, mühendislerin, sanatçıların ve her türlü yaratıcı ögenin önde gelen çevrimiçi portalı olarak değerlendirilmektedir. Tasarım anlamında her konuda bilgi ve içerik paylaşımının yapıldığı bu portalda, tasarımcılar da kendi tasarımlarını sisteme ekleyebilmektedir.

Görüntü 5. Dexitner web sitesinden görünüm. www.dexitner.com. E.T.: 2 Nisan 2017

Benzer blog sayfası olarak güncel bir uygulama olan dribbble.com, web ortamında tasarımların ve bilginin paylaşımında kullanılan bir sayfadır (bkz. Görüntü 6). Tasarımcılar çalışmalarına yapılan yorumlar sayesinde bilgi paylaşımının yanında beğeni ve görüşleri takip edebilmektedir.

Görüntü 6. Dribbble.com web sitesinden görünüm. www.dribbble.com. E.T.: 15 Mayıs 2017

Adobe firmasının tasarım üzerine kariyer ve sosyal paylaşım platformu olarak kullandığı behance.com sitesi ile Adobe ürünlerini kullanan tasarımcıların bir araya gelmesi ve tasarımlarının görülmesini sağlayan en önemli sosyal ortam olarak görülmektedir (bkz. Görüntü 7). Bu web sitesi sayesinde tasarımcılar diğer tasarımcıların çalışmalarını görebilmekte ve görüş sunabilmektedir. Aynı zamanda kişisel sayfaları ile kariyerleri için gerekli tanıtımları yapabilmektedir. Adobe yazılımlarında üretilmiş çeşitli ürünleri de paylaşarak diğer tasarımcılarında o görselleri kullanabilmesine olanak verilmektedir.

415

Görüntü 7. Dribbble.com web sitesinden görünüm. www.dribbble.com. E.T.: 8 Nisan 2017

Bir diğer eski ve köklü tasarım paylaşım sitesi olan deviantart.com, bilgi ve tasarımların paylaşımı noktasında sıkça kullanılan bir uygulamadır. Diğer uygulamaları gibi tasarımcıların üye olduğu ve çalışmalarını paylaştığı bir ortamdır. Aynı zamanda diğer tasarımcılar tarafından kullanılabilir unsurları da paylaşabilmektedirler.

Günümüz popüler içerik paylaşım uygulaması olarak değerlendirilen Pinterest, benzer içeriklerin takip edilebilmesini sağlayan bir uygulamadır (bkz. Görüntü 8). İçeriklerin sütun şeklinde sıralandığı ve görüntüleri panolara sabitleyerek daha sonra görebilmek için etiketleyerek saklanabilen bir yapısı bulunmaktadır. İlgi alanlarına yönelik konuların takip edilebilmesi amacıyla oluşturulmuş bir sistemdir. Taşınabilir cihazlardan da takip edilebilen bu uygulama ile güncel tasarım örnekleri görülebilir ve değerlendirilebilmektedir.

Görüntü 8. Pinterest web sitesinden görünüm. www.pinterest.com. E.T.: 10 Nisan 2017

Genel olarak anlık fotoğraf paylaşımı mantığında kurulan Instagram uygulaması ağırlıklı olarak taşınabilir cihazlarda kullanılmaktadır (bkz. Görüntü 9). Güncel yaşam içinden fotoğraf paylaşımı üzerine kurulmasının yanında diğer her şey gibi yapılan tasarımların da paylaşımı söz konusudur. Tasarım örneklerinin yanı sıra nasıl yapılır örneklerinin kolay ve hızlıca izlenebilmesi uygulamanın popülaritesini arttırmaktadır. Facebook'un uygulamayı satın almasıyla birlikte işlevselliği artmıştır.

Görüntü 9. Instagram web sitesinden görünüm. www.instagram.com. E.T.: 7 Mayıs 2017

Kapsamını fotoğraf paylaşımına göre şekillendirmiş olsa da görsel tasarımlarında paylaşıldığı diğer bir sosyal paylaşım sistemi olan flickr.com, diğer uygulamalar gibi içerik paylaşım ve etkileşim için yoğun olarak kullanılmaktadır (bkz. Görüntü 10). Paylaşılan fotoğraflar diğer paylaşım ortamlarına da gönderim yapmak mümkün olmaktadır.

Görüntü 10. Flickr web sitesinden görünüm. www.flickr.com. E.T.: 5 Mayıs 2017

Diğer görüntü ve içerik uygulamalarından farklı olarak video paylaşım ortamı sunan youtube.com sitesi ile videolu içerik paylaşımı yapmam mümkün olmaktadır (bkz. Görüntü 10). Bir grup öğrencinin eğlence için çektikleri videoları birbirleri ile paylaşma fikrinden çıkan site, Google'ın satın alması ile daha gelişkin bir hale gelmiştir. Günümüzde müzik içeriklerinden eğitici videolara kadar her türlü video paylaşımı görülebilmektedir. Diğer uygulamalar gibi yorum yapılabilir etkileşimli yapısı bulunmaktadır.

Görüntü 11. Youtube web sitesinden görünüm. www.youtube.com. E.T.: 9 Mayıs 2017

Kendi içinde kullanım farklılıkları bulunmasının yanında genel mantıkta birbirine yakın olan benzer sistemli birçok paylaşım uygulaması bulunmaktadır. Paylaşılan içeriğin görüntülenmesi, sunulması, yorum yapılması ve iletişimin kurulabilmesi temelinde birleşen içeriklerin olduğu sanal bir dünyayı oluşturmaktadırlar. Çeşitli firmaların yazılım teknolojileri ile geliştirdikleri sistemler, farklı yaklaşımlar sunarak kullanıcı sayılarını arttırmak amacındadır. Bu sebeple, sosyal medya kullanım süreci sürekli gelişmektedir. Hemen her konuda içeriklerin çoğalması kullanıcıların bilgi yığılmasında zaman kaybetmesine yol açsa da doğru kullanımla amaca uygun içeriğe ulaşmak mümkündür.

416

Sonuç

Sosyal medya, internet sayesinde sınırsız bilgiye erişimin kaynağı olarak faydalı bir sanal dünya olma konumundadır. Faydalı bilgilerin aktarılması ve gelişmelerin takibi yönünden dünyayı bütünleştiren bir mecradır. İçeriğindeki bilgi merkezli, yetenek gelişimine katkısı olan paylaşımların, deneyimlenmiş süreçlerin doğru ve yanlışları yansıtması bakımından benzer durumda olan kişilere rehber olabilmektedir.

Deneyimli tasarımcıların yaratıcı fikirleri ile güncel paylaşımlar yapması, kendini geliştirmek isteyen kişilere kaynaklık ederek görsel algının gelişmesine ve yeni fikirlerin ortaya çıkmasına öncülük edebilmektedir. Yapılmış örneklerin gözlemlenmesi veya nasıl yapıldıklarının çözümlenmesi ile kişisel öğrenimin ötesinde yenilikçi düşünceleri de destekleyebilmektedir. Grafik tasarımın görsel gücünün yaratıcı yaklaşımlarla yoğunlaşmasında küresel çapta sosyal düzenin göz önünde tutulması kaçınılmazdır.

Dünya genelinde insanların birbiriyle ortak bir alanda etkileşimli yorumlarla paylaşımlarda bulunduğu sosyal medyanın günlük yaşam içindeki önemi sürekli artmaktadır. Bütün alanlarda olduğu gibi grafik tasarım sürecini destekleyen içeriklerin de yoğun kullanımı bulunmaktadır.

Hızla sosyalleşen dünyanın gelişimine katkı sağlayan, yaratıcı ve yenilikçi fikirlerin tasarım sürecine yansımada görsel beslenmenin kaynağı olması bakımından sosyal medya, varlığını ve gücünü arttırmaya devam edecektir.

Kaynakça

Ambrose, G., Harris, P. (2012). *Grafik tasarımın temelleri*. (Çev: M. E. Uslu). İstanbul: Literatür

Ambrose, G., Aono-Billson, N. (2013). *Grafik tasarımda dil ve yaklaşım*. (Çev: M. Taşçıoğlu). İstanbul: Ömür Matbaacılık

Becer, E. (2013). İletişim ve grafik tasarım (9. Baskı). Ankara: Dost Kitabevi.

Gülsoy, T. (2009). Değişen İletişim Ortamında Etkileşimli Pazarlama, Etkileşimli Medya ve Pazarlama Terimler Sözlüğü. L. Baruh, ve M. Yüksel içinde, (s. 223-251). İstanbul: Doğan Kitap.

Kenyon G, ve McPherson B. (1974). *Approach To The Study Of Sport Socialization, International Review Of Sport Sociology*, 9(1), ss.127-129.

Kenyon, G. (1968). Sociological Considerations. *Journal Of Health Physical Education and Recreation*.

Lietsala, K. ve Sirkkunen, E., (2008). *Social Media: Introduction to The Tools and Processes of Participatory Economy*. Tampere, Finlandiya: Tampere University Press.

Macmillan, John S. (2006). *Eploring Models of Interactivity from Multiple Research Traditions Users Documents and Systems*, Handbook of New Media: Socail Shaping and Social Consequences of ICT's.

Neuman, M. ve Hogan, D. (2005). *Semantic Social Network Portal for Collaborative Online Communities*, Journal of European Industrial Training, Vol. 29 No. 6.

Selamet, S. (1996). Tipografi üzerine. *Anadolu Sanat Dergisi*. Sayı:5, 173-181

İSTANBUL EYÜP SULTAN TÜRBESİ'NDEN 16. YY'A AİT BİR ÇİNİ PANONUN RESTORASYONU

Öğr. Gör. Timur BİLİR

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Öz

İstanbul'da ziyaret edilen birçok türbe ve yatır içinde en çok itibar göreni kuşkusuz kendi adını taşıyan semtte bulunan Eyüp Sultan Türbesi'dir. İstanbul'un ve İslam dünyasının en önemli ziyaret mekanlarından biri olan türbe, Osmanlı sultanlarının kılıç kuşanma törenlerinin yapıldığı yer olarak da ayrı bir öneme sahiptir. Fetihten sonra ilk inşa edilen yapı olarak bilinir(1458). İlk yapıldığı dönemde çini süslemeye sahip olmayan yapıdaki çiniler, saray deposundan ve zamanla tahrip olmuş mekanlardan getirilerek buraya monte edilmiştir. Türbe, Osmanlı döneminde sırasıyla I. Ahmet, III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde restorasyon görmüştür. Cumhuriyet döneminde 1956-57 yıllarında tekrar restore edilen mekanın son ve geniş kapsamlı restorasyonu 2011 yılının Ocak ayında başlamış ve 2015 yılı Haziran ayında tamamlanmıştır. Bu çalışma kapsamında türbede bulunan 7678 parça çini sökülerek konservasyon ve restorasyonları yapılmıştır. Bildirimize konu olan pano, İznik çinilerinin en parlak dönemi olan 16. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Daha önce türbenin iç avlu sağ bölümünün zemininde yatay konumda bulunurken, restorasyon sürecinde buradan sökülerek mekanın ziyaret kısmındaki niyaz penceresi cephesine dikey olarak yerleştirilmiş ve eksik kısımları, eldeki belgeler ve orijinalinden alınan çizimlere göre tamamlanarak görsel bütünlüğü sağlanmıştır.

419

Anahtar Kelimeler: İznik, Çini, Restorasyon,

Giriş

Asıl adı Halid bin Zeyd olan Ebu Eyyüb el Ensari, aslen Medine'li olup ilk Müslümanlardandır. Hem anne, hem de baba tarafından Hz. Muhammed'le soy bağı vardır. Hz. Muhammed Medine'ye geldiğinde evi inşa edilene kadar onun evinde misafir olmuştur. Peygamber efendimizin“İstanbul elbette feth olunacaktır; onu fetheden kumandan ne güzel kumandan, onu fetheden asker ne güzel askerdir” müjdesine nail olabilmek için 90'lı yaşlarında olmasına rağmen at üzerinde İstanbul kuşatmasına katılmış ve burada şehit düşmüştür (Efendioğlu,2005). Türbesi, Fatih Sultan Mehmet Han tarafından hocası Akşemsettin'in rüyasında gördüğü yere 1458 tarihinde yaptırılmıştır. Fetihten sonra ilk inşa edilen yapı olan türbe, camii, medrese, imaret ve hamam gibi fonksiyonel yapılardan oluşan külliyenin varlık sebebi olmuştur (Çantay,2000).

Türbenin gövdesi, sekiz köşeli bir plana oturtulmuş olup, üstü kasnaksız bir kubbe ile örtülmüştür. Kapının bulunduğu cephe dışında her cephede altlı üstlü iki pencere bulunmaktadır. Alt sıradaki pencereler dikdörtgen formunda, daha küçük olan üst pencereler ise kemerlidir. Esas türbe kısmı, I. Ahmet döneminde sırasıyla 1607,1612 ve 1613 yıllarında onarım görmüştür(Orman,2002). 1607-1608 tarihinde kible yönüne bakan türbe girişinin önüne

bir ziyaret bölümü ve sebil eklenmiştir. Fatih'in yaptırdığı ilk cami, minareler dışında 1766 Mayıs ayındaki depremde yıkılmış, III. Selim devrinde eski plana göre tekrar inşa edilmiştir. Türbe ise II. Mahmut döneminde yeniden restore edilerek barok bir karakter kazanmıştır (1819). Yapıdaki son kapsamlı onarım 1956-57 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce Mimar Vasfi Egelî'nin denetiminde gerçekleştirilmiştir (Altun, Demirsar Arlı 2008).

Türbede yeniden restorasyon yapılmasına ihtiyaç olduğu tespit edilmesi üzerine, 2011 yılının Ocak ayında çalışmalar başlatılmıştır. Restore etmek, sıfırdan yapmaktan çok daha zor bir uygulamadır, çünkü uzun bir teşhis, araştırma ve hassas çalışma gerektirir. Eyüp Sultan Türbesi restorasyonu da dışarıdan bakıldığında kısa bir sürede tamamlanacak gibi görünürken yapılan incelemeler neticesinde kapsamlı bir restorasyona ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır. Projeye cüzhane, Beşir Ağa Türbesi ve Cülus Yolu'nun dahil edilmesiyle süre daha da uzamıştır. Hassa Mimarlık şirketinden yüksek mimar ve restoratör Hilmi Şenalp, türbede yapılan en önemli işlerden birinin eski dönemde yapılan fakat sonraki uygulamalarda kapatılmış olan drenaj kanallarının açılmış olmasını işaret ederek bu işlemin yapının önemli ölçüde nefes almasını sağladığını belirtmiştir. Ayrıca kubbenin kurşunları sökülünce çamur tabakasının altından çıkan kireç katmanının İBB Koruma Uygulama ve Denetim Müdürlüğü'ne gönderilerek analiz edildiğini, içeriği tespit edilen sıvanın yenilendiğini ve sonrasında kubbe kurşunlarının giydirildiğini açıklamıştır. Şenalp, KUDEB ve Röleve Anıtlar Müdürlüğü ile temas halinde yürütülen çalışmalarla restorasyonun kalıcı ve uzun ömürlü olmasının hedeflendiğinin altını çizmiştir. Türbenin nem sorunu çözümlendikten sonra çinilerle ilgili çalışmalar başlamıştır.

Türbenin Çinileri ve Restorasyon Uygulaması

420

Türbenin camiye bakan niyaz penceresi cephesi ve iç kısmı tamamen çinilerle kaplıdır (Resim 1-2-3). İlk yapıldığı dönemde çini süslemeye sahip olmayan yapıdaki bu çiniler, saray deposundan ve zamanla tahrip olmuş mekanlardan değişik dönemlerde getirilerek buraya monte edilmiştir. Türbenin çinileri 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar çeşitlilik gösterir. Bunların arasında 16. yüzyılın ilk yarısına ait renkli sır tekniğinde çinilerden, bu yüzyılın ikinci yarısına ait sıraltı tekniğinde çok kaliteli İznik çinilerine ve Tekfur Sarayı imalatı çinilerden 20. yüzyıla tarihleyebileceğimiz çini taklidi fayanslara kadar değişik türde örnekler bulunur. Restorasyon aşamasında, türbe ve ziyaret mahallinde bulunan farklı devirlere ait çinilerin çoğunun duvar üzerine değil, ahşap bağdadi sıva üzerine döşendiği, ahşap konstrüksiyonun neredeyse tamamen çürüdüğü ve çinilerin birçok yerde bağdadi sıvadan ayrıldığı tespit edilmiştir. Türbe içindeki toplam 7678 parça çini, tek tek numaralandırılıp sökülerek konservasyon ve restorasyonları yapılmıştır.

Resim1-Türbenin dış cephesini süsleyen çiniler

Resim2-Ziyaret mahalli cephesindeki panolar

Resim3-Türbenin sanduka odasının çini süslemeleri

421

Bildirimize konu olan çini pano, restorasyon öncesinde türbenin iç avlu sağ bölümünün zemininde süpürgelik çinisi gibi yerleştirilmiş halde bulunmaktaydı(Resim4).

Resim4-Panonun restorasyon öncesindeki konumu (Turan,1999-s300)

Azade Akar, 1881 yılında Victoria & Albert Müzesi tarafından Londra'daki antikacıardan satın alınan 47 parça İznik çinisinden bahsederek bunların Edirne Sarayı çinilerinden olduğunu belirtmiş ve müzenin deposunda bulunan üç parçadan oluşan 189 envanter numaralı pano fragmanı ile Eyüp Türbesi panosunun vazolu köşesini birleştirerek çinilerin bu panoya ait olduğunu tespit etmiştir (Akar, 2014-Resim5).

Resim5-Victoria&Albert Müzesi deposunda bulunan çiniler(Akar,2014-s63)

Sitare Turan, İznik Çinileri ve Gülbenkian Müzesi Koleksiyonu adlı çalışmasında yine aynı panonun benzerine ait 1625 envanter numaralı iki parça çiniyi belgelemiştir (Turan,1999-Resim6).

Resim6-Gülbenkian Müzesi koleksiyonunda bulunan çiniler (Turan,1999-s160)

Bu bilgiler neticesinde, aynı panodan iki tane üretildiği ve panoları oluşturan karoların ortalama ölçülerinin 26x26cm. olduğu anlaşılmaktadır. Sıralı tekniğiyle çalışılmış olan beyaz hamurlu, beyaz astarlı ve şeffaf sırlı olan pano, Osmanlı çiniciliğinin en olgun dönemi olan 16. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Asr-ı Saadet olarak da adlandırılan 16. yüzyıl, Osmanlı'nın her alanda olduğu gibi, çini sanatında da zirve dönemidir. Bunda şüphesiz dönemin en önemli sanat adamı olan Mimar Sinan'ın payı büyüktür. Koca mimar, inşa ettiği yüzlerce dini ve sivil mimari eserin çoğunun iç dekorlarında, desenlerini saray atölyelerinde çizdirdiği İznik çinilerini kullanmıştır. Çinilerde kullanılan desenler genelde bitkisel motiflerden oluşur. Bunlar kendi içinde stilize (Hatayi-Penç Üslubu) ve doğal (Kara Memi Üslubu) çiçekler olarak iki gruba ayrılırlar. Bitkisel motifler, rumi ve stilize bulutlarla birlikte kompoze edilmişlerdir. Bunun yanında, Selçuklu döneminde olduğu kadar yoğunluklu olmasa da geometrik bezemeler, zencerek adı verilen geçmeler de çinilerin desen repertuarını oluşturur. Daha çok kullanım grubu çinilerde (tabak-çanak) görülen hayvan üslubu desenler de efsanevi ve gerçekçi motifler olarak karşımıza çıkar. Hat yazısı da hem mimari grubu çiniler, hem de kullanım grubu çinilerin dekorlarında yerini alır.

422

Bu dönemin motif zenginliğini yansıtan iki köşebentli panonun ortasında vazodan çıkan bir şemsenin içinde kobalt zemin üzerine işlenmiş Hatayi üslubunda stilize çiçekler ve Kara Memi tarzı olarak adlandırılan doğal çiçekler bir arada kullanılmıştır. Şemsenin etrafını çelenk gibi çevreleyen yaprakların içleri bulut motifleri ile hurdelenmiştir. Yaprakların kıvrımlarının arasına dışarıya doğru açılan laleler yerleştirilmiştir. Yarım simetrik olan panonun göbek dışında kalan alanları yine hatayi üslubunda stilize çiçek motifleri ile bezenmiştir. Hatayilerin siyah ince konturlarının içine daha kalınca olarak kobalt kontur çekilmiş ve içleri tarama ve noktalamalarla süslenmiştir. Vazonun içi rumi, köşebentler ise stilize bulut motifleriyle dolgulanmıştır. Kullanılan renkler, açık ve koyu kobalt mavisi, mercan kırmızısı ve zümrüt yeşilidir(Resim7)

Resim7-Panonun ziyaret mahallindeki yeni konumu

Restorasyon sırasında çinilerin hepsi numaralandırılarak yerlerinden dikkatlice ayrılmış ve daha önceki uygulamalarda kullanılan çimento harcı kalıntıları mekanik olarak temizlenmiş ve konservasyonları yapılmıştır. Taşıyıcı zemindeki bağdadi sıvanın zeminini oluşturan ahşaplar yenilenmiş ve aslına uygun şekilde horasan harcı ile zemin sağlamlaştırması yapılmıştır. Panonun mevcut parçaları bir araya getirilerek üzerinden desenin kopyası alınmış ve kaynaklardan edinilen bilgiler ve desenin simetrisi doğrultusunda desenin tamamı çıkarılmıştır(Resim8).

Resim8-Panonun desen çizimi (Akar,2014-s64)

423

Uzun süren ar-ge çalışmaları ve sayısız denemeler sonucunda orijinal renklere en yakın hamur, sır ve renkler elde edilmiş, eksik olan kısımlar orijinalindeki malzeme ve renklere sadık kalınarak üretimleri yapılmıştır. Aslına uygun kırmızı rengi elde edebilmek için 15 farklı ton çalışılmış ve bunlardan altısı uygulanmıştır(Resim9).

A. Orijinal

B. Yeni Üretim

Resim9-Restorasyon için üretilen çiniler

Her parçanın köşesine ve arkasına restorasyon için yapıldığının anlaşılabilmesi için tarih atılmıştır. Panonun eksik olan kısımları tamamlandıktan sonra ziyaret mahallindeki yerine yerleştirilmiştir(Resim10). Türbede tespit edilen 18 değişik ebat ve desende ulama tarzındaki

çiniler ve panolardaki eksik parçalar dahil olmak üzere yaklaşık 200 m²(2200 parça) çini **üretilmiştir**. Restorasyonda amaçlanan görsel bütünlüğün sağlanması olup, dönem ve desen çeşitliliği gösteren bulmaca gibi yerleştirilmiş çinilerin yerine türbede kullanılan ulama tarzındaki karoların benzerleri üretilmiş, panolarda eksik olup farklı yerlerde kullanılan parçalar yerlerine taşınmış, desenleri hatalı döşenmiş olanlar düzeltilmiştir. Desen bütünlüğü göstermeyen parçalar, türbede bulunan Adile Sultan Odası'nın duvarlarına döşenmiştir.

Resim10-Panonun restorasyonu tamamlanmış hali

Sonuç

İstanbul'un ve İslam dünyasının en önemli ziyaret yerlerinden biri olan Eyüp Sultan Türbesi'ne Osmanlı sultanları özel ilgi ve ihtimam göstermiş, türbeyi çeşitli dönemlerde onatarak sanat eserleriyle süslemişlerdir. Türbenin hemen her yanını kaplayan çinilerin yanı sıra, duvarlarında 1.Ahmed, 1.Mahmud ve 3. Selim tarafından yazılmış hat levhaları, peygamber efendimizin mübarek ayak izi ve sakalı bulunmaktadır. Daha önce burada bulunan Sancak-ı Şerif, Patrona Halil isyanı sırasında zarar görmemesi için Hırka-i Saadet dairesine alınmıştır. Sultan 3. Selim döneminde sandukanın etrafı zarif bir gümüş şebeke ile çevrilmiş, sanduka üzerindeki Hattat Mustafa Rakım'ın yazılarının simle işlendiği örtü Sultan 2. Mahmud döneminde konulmuş, Abdülhamid Han kapı ve pencere kanatlarını yenileterek kendi elleriyle yaptığı sedef kakmalı ahşap kapı kanatlarını sanduka odası girişine koydurmuştur. Bu hürmet ve ilgi günümüzde de devam edegelmiş ve türbe büyük bir ekibin yıllar süren özenli çalışmaları neticesinde tekrar ziyarete açılmıştır.

Restorasyon uygulamaları, kültür varlıklarının gelecek kuşaklara aktarılması için gerekli faaliyetlerdir. Zengin bir kültürel mirasa sahip olan ülkemizde pek çok eser bulunmakta olmasına rağmen, restorasyon alanı maalesef yetişmiş eleman açısından emekleme döneminindedir. Yapılan bu uygulamalar, ehil insanların elinden çıkmadığı zaman kötü sonuçlara yol açabilmektedir. Üniversitelerin mimarlık fakültelerinde ve meslek yüksek okullarında restorasyon ders olarak okutulmaktadır, fakat yine de restorasyon konusunda ihtisas yapmış kalifiye eleman sıkıntısı çekilmektedir. Taşınabilir kültür varlıkları konusunda da bu durum farklı değildir. Restorasyon projesinde ilgili kurullar, yüklenici firma ve akademisyenler işbirliği içinde çalışmalıdır. Bu uygulamalar, genelde çekirdekten yetişmiş olan ustalar

tarafından yapılmaktadır. Elbette malzemeye vakıf olan bu insanların bilgisi ve birikimi gereklidir, fakat bu uygulamaların sağlıklı olması için akademik eğitimle birleştirilmesi şarttır.

Kaynakça

Akar, A. (2014), *Edirne’de Osmanlı Kültüründe Dekoratif Örnekler ve Edirne Sarayı İznik Çinileri*, İstanbul: Edirne Valiliği Kültür Yayınları

Arlı, B.D. ve Altun, A. (2008), *Anadolu Toprağının Hazinesi Çini-Osmanlı Dönemi*, İstanbul: Kale Grubu Yayınları

Bakır,S. (1999), *İznik Çinileri ve Gülbenkyan Koleksiyonu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

Çantay, G. (2000),”Eyüp Sultan Külliyesi”, *IV. Eyüp Sultan Sempozyumu-Tebliğler*, s.156-164, İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayını

Efendioğlu, M. (2005), “Eyüp’te Bulunan Sahabe Kabirleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *IX. Eyüp Sultan Sempozyumu-Tebliğler*, s.23-24, İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayını

Orman, İ. (2002), “Eyüp Sultan Türbelerindeki Çini Envanteri Çalışmaları”, *V.Eyüp Sultan Sempozyumu-Tebliğler*, s.224-233, İstanbul: Eyüp Belediyesi Yayını

Yetkin, Ş. (1988), “Mimar Sinan’ın Eserlerinde Çini Süsleme Düzeni”, *Mimar Başı Koca Sinan’ın Yaşadığı Çağ ve Eserleri-I*, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını

Eyüp Sultan Türbesi Restorasyonu(2015) <http://www.hassa.com> adresinden erişildi. (ET:29.06.2017)

425

Eyüp Sultan Türbesi Yeniden Restore Ediliyor(2011) <http://www.arkitera.com> adresinden erişildi. (ET:29.06.2017)

ÖLÜMÜN FOTOĞRAF YOLUYLA ESTETİZE EDİLMESİ

Öğr. Gör. Dr.Yeliz TUNA

Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü

Öz

Yaşam ve ölüm kavramları tarih boyunca üzerinde en çok düşünülen, yazılan, eserler ortaya konulan, özellikle de bu bağlamda, pek çok kez sanata konu olan öğelerden olmuşlardır. Özellikle ölüm konusu yüzyıllardır yeni yaratımlar konusunda insanoğlunu harekete geçiren heyecanlandırıcı unsurların başında yer almaktadır. Bu bağlamda ölüm ve yaratma arasındaki ilişki fotoğraf ile doğrudan ilişkilendirilebilecek türdendir. Çalışmada fotoğraf ve ölüm kavramları üzerinden bir bağlam oluşturulmuştur. Yaşamın içerisinde alınmış bir an ve hayatın bir parçasını ölümsüzleştirmekle eş tutulan fotoğraf doğal olarak hayatın son bulması olarak görülen ölüm kavramı ile tezatlık göstermektedir. Ölüm gibi soğuk ve kabullenilemeyen bir son buluş kavramının fotoğrafın doğası ile yaşadığı bu karşıtlık ve fotoğraf ve ölüm arasındaki bu yoğun ilişki, pek çok sanatçıyı ve fotoğraf üzerine çalışan birçok eleştirel kuramcıyı bu noktada çalışmalar yapmaya sevk etmiştir. Ölüm kavramının orijinalliğinin keşfedilmesi ile de çalışmalarını bu noktaya çeviren pek çok fotoğraf sanatçısı ölümü her yönüyle tepkisel bir sunumla ele almışlardır. Bu çalışmada ölüm ve fotoğraf ilişkisi ile ilgili olarak alanında öncü sanatçılardan olan Paul Frecker , Walter Schels ve Beate Lakotta, Elizabeth Heyert, Daniela Edburg gibi sanatçıların fotoğrafları üzerinden modern ve postmodern dönemde ölüm kavramının nasıl farklı bir şekilde estetize edildiği araştırılmıştır. Araştırmanın amacı fotoğraf üzerinden ölüm, ölümlülük ve varoluş kavramlarının düşünsel altyapıları ve bu kavramların beraberinde fiziksel bedeninin algılanışını sorgulamaktır. Bu araştırma yapılırken postmodern olanın, modern olana başvurusu ve sanatçıların kendi hayat hikayelerinin bu fotoğraflara nasıl yansıdığı gibi konular üzerinde durulmuştur.

427

Anahtar Kelimeler Fotoğraf, Ölüm, Ölüm fotoğrafçılığı, Post-mortem

AESTHETICIZING DEATH THROUGH PHOTOGRAPH

Abstract

The concepts of life and death have been comprised of the objects that are the most thought of, written about, and brought about works of artifacts throughout history, especially the objects that have been subject to arts many times in this context. Especially death has been at the forefront of the elements that have been arousing and exciting the mankind about the new creations for centuries. In this context, the relationship between death and creation is the kind that can be directly associated with photography. In the study, a context was formed based on the concepts of photography and death. A moment taken from within life and a photograph that

is associated with immortalizing a part of life contrasts with the concept of death, which is seen as the end of life naturally. This contradiction with the nature of photography and the concept of a cold and unacceptable end like death and the intense relationship between photography and death, has led many artists and critical theorists working on photography to study at this point. Many photography artists who have turned their work to this point by exploring the originality of the concept of death have dealt death with a reactional presentation in every direction. In this study, it is investigated how the concept of death in the modern and postmodern era was differentiated through photographs of artists such as Paul Frecker, Walter Schels and Beate Lakotta, Elizabeth Heyert and Daniela Edburg, who are leading artists in their field in relation to death and photography. The purpose of the study is to question the intellectual infrastructures of the concepts of death, mortality and existence through the photograph and the perception of the physical body together with these concepts. This study focuses on subjects such as how the postmodern applies to the modern and how artists' own life stories are reflected in these photographs.

Keywords: Photograph, Death, Death Photography, Post-mortem

GİRİŞ

Ölüm felsefesi yüzyıllardır pek çok kuramcı tarafından üzerinde teoriler geliştirilen konulardan olmuştur. Ölüm ile insan yaşamı arasındaki bağ bir çok bilim adamını bu konuda çalışmalarına yönlendirmiştir. Bunlardan birisi olan Freud a göre ölüm ve yaşam olmak üzere iki temel içgüdü bulunmaktadır ve insanlar bu içgüdülerin etkisinde yaşamaktadırlar. Freud ‘ a göre yaşam içgüdüsünün karşıtı ölüm içgüdüsüdür. Freud un kuramına göre aynı zamanda; her bireyin yaşamı bu iki temel içgüdünün çatıştığı bir savaş alanıdır. İnsan davranışları ve psikolojisi üzerine çalışan bir diğer kuramcı olan Fromm’a göre de insan açısından asıl olan sevmek; yani yaşatma içgüdüsüdür, ve yaşam “Eros’un canlı varlıkları gittikçe büyüyen bütünler içinde birleştirme çabalarıyla Eros’un başardıklarını bozmaya çalışan Thanatos’un, (ölüm içgüdüsünün) çabalarıdır” (Fromm,1994:42-43). Sanatçıların yaratıcılıklarının da beslendiği alanların özellikle bu iç çatışmaların sonucu olduğu görülmektedir. Dolayısıyla birbiri ile etkileşimde olan ve adlarını mitolojideki yaşam ve ölüm tanrılarında alan bu ölüm (Thanatos) ve yaşam (Eros) içgüdüleri sanatçıların öznel yorumlarına göre, sanatsal ifadelerde de sıkça yer bulmaktadır

Sanatçıların eserlerinden gözlemlenilen ölüm deneyiminin her dönem merak uyandırıcı bir durum olduğu bilinse de bu durum özellikle 17 .yy dan itibaren kitlesel bir seyir olayına dönüşmektedir.“Ortaçağların sonlarına doğru, birkaç yüzyıl boyunca Avrupalı ressamlar beden ölümü, ruhun ise ölümsüz olduğunu gösteren çok sayıda imge üretmişlerdi. (...). Bu tasvirlerde kurtçukların kemirdiği çürüyen cesetler, ölümün korkunçluğunu ve iğrençliğini gözümüze sokuyorlardı. On yedinci yüzyılda birden bire ölümün bu korkunç görünümü ortadan kalktı. (...) Hayatın kısalığı, beden geçiciliği, doğrudan ölümü çağrıştırmayan simgesel bir düzeye taşındı; böyle olunca da keyifle seyredilecek görsel bir nesnelere şölenine dönüşüverdi tablolar. Ölümün temsili, ölümün gerçekliğini inkâr etmenin bir yolu haline gelmişti” (<http://rahmiogdulbirgun.blogspot.com.tr/2010/09/dunya-yalan-ama-nesnelere-gercek.html>) (E.T 09.06.15) Özellikle Foucault’un ‘Hapishanenin Doğuşu’ adlı eserinde de yer verdiği, herkesin

önünde gerçekleşen giyotin sahnesinin benzerleri, postmodern dönemlerde artık sıkça görülmektedir.

Ölüm konusu ile ilgili olarak artık medya aracılığıyla sıkça maruz kalınan sergileme durumu, zamanla gerçek hayatta ki olaylarda kayıtsız kalmaya kadar varmaktadır. Hatta bazen daha da ileriye giderek bir başka insanın ölümüne alkış tutar hale gelmektedir. Kısacası ölüm olayı, ile çağımızda bambaşka bir formda karşılaşılabilmektedir. Sanat galerilerini süsleyen çoğu ölü beden, artık farklı tepkiler almadan kabullenilir olması da bu normalleşmelerin sonucudur. “Human Body” sergisinde yüzlerce kadavranın sanat galerisi içerisinde yer alması ve yüzlerce insanın da bunları görmek için sanat galerisine koşması buna en iyi örnektir. Postmodern toplum ölüm kavramıyla yeniden buluşmuştur. Nedeni de bu kavramın artık endişe verici olmayacak şekilde gündelik olmasıdır. Bauman’a göre günlük yaşam artık ölümün sürekli bir provası şeklindedir. “Öncelikle prova edilen şey, insanların elde edebileceği şeylerin kısa ömürlülüğü ve gelip geçiciliğidir. Dolayısıyla da her gün prova edilen ölümlülük, ölümsüzlüğe dönüşür.” (Bauman;2000a:227–28)

Bu noktada üzerinde durulması gereken ve fotoğraf ile bağlantısı da tartışılan bir kaç önemli konu bulunmaktadır. Bu konulardan ilki ölümle yüzyüze gelmek insanların içindeki bazı duyguların açığa çıkmasına yardımcı mı olmaktadır ve beraberinde, çağımız insanı için memento mori¹ düşüncesi yavaş yavaş önemsizleşmekte mi dir. Bilim ve sanatı ölüm çatısı altında buluşturan sanatçı Damien Hirst ün de değindiği bir düşünce de, ölüme bu kadar yakın olmanın ölümü anlamaktan ziyade yaşama daha yaklaşmak ve paralelinde kendimize olan beğenimizin artmasını sağlamakta olduğudur. Aslında insanlar ölüm hakkında çok fazla bilgi edinemeyecek olmalarına rağmen onu öğrenmeye çalışmaktan da kendilerini alıkoyamamaktadırlar. Bedenin ölümü ile ilgili çalışmalarda bulunan akademisyen Aylin Nazlı ya göre ölüm,“ insani potansiyelin sınırlarının en iyi ve en eski örneği olduğu için, modernliğin yüzkarası ve bütün sınırları aşmayı ve insani potansiyeli varsayılan sınırsızlığına taşımayı hedefleyen modernliğe yönelen nihai meydan okumadır. (Nazlı, 2006:1-15).

429

Bu meydan okuma 20. Yüzyılın en etkili akımlarından bir olan varoluşçuluk akımının da savunduğu bir karşı koyma duruşudur. Varoluş bunalım, ölüm, kaygı, kötülük ve özgürlük gibi kavramları kendisine konu almıştır. Örneğin, bu akımın en önemli temsilcilerinden sayılan Camus için cesaret gerektiren asıl davranış intihar etmek değil, yaşamın sonunun ölüm olduğunu bilerek, nihai gerçeğin farkında olarak, buna rağmen yaşamak karşı koymak direnmektir. “Camus felsefesinin etik temeli ise daha yaşamı kabullenmek kararının verildiği anda kendisini gösterir. Uyumsuzluğun farkına varış bir tür aydınlanmayı da beraberinde getirir. Bu tür bir direniş Camus felsefesinde “başkaldırma” olarak karşımıza çıkar. O halde diyebiliriz ki Camus felsefesinin amacı uyumsuz karşısında savunmasız kalan insanın çaresizliğine bir çözüm olarak getirdiği başkaldırımı etik bağlamda temellendirmektir. Çünkü uyumsuzdan intihara ve öldürmeye geçilmeyecekse başkaldırma geçilecek demektir.” (Gündoğan, 2011b: 184). Camus’ a göre ölüm bu dünyanın değerini anlayabilmek adına çok önemlidir.

---

¹ Memento mori, "fani olduğunu hatırla", "öleceğini hatırla" veya ölümünü hatırla" gibi şekillerde çevrilebilecek bir Latince deyiş. Ayrıca bu deyiş, aynı amacı taşıyan fakat farklı şekil ve konseptleri kullanan çeşitli sanat eserleri için de kullanılır ki buradaki aynı amaç insanlara faniliklerini, ölümlü olduklarını hatırlatmaktır. Memento Mori antik çağda da kullanılan bir uyarı bağırmasıdır. Bkz <http://vsback.com/2015/06/07/memento-mori/>

Varoluşçu felsefenin önde gelen diğer ismi Martin Heidegger'e göre de ölüm, bizleri varlığımızı sorgulamaya sürükler ve yaşamın amacını bulmamızı sağlar. “Bizler kararlı bir şekilde bu amaç doğrultusunda geleceğe sarılırız. Böylece gerek geçmiş gerekse şimdiki amacımızın ne olduğunu anlarız. Heidegger’e göre insanın varlığının gerçek özünü keşfetmek için büyük öneme sahip olan şey onun ölümle olan ilişkisidir. Dahası, varlığı kavrayış ölümle ilişkide ortaya çıkar. (Cohen, 2006: 23).

Varoluş felsefesinin iki önemli felsefecisine göre insanlık doğum ve ölüm arasına sıkışmış durumdadır. Bu durum insanlarda kaygı bunalım iç sıkıntısı şekillerinde kendini göstermektedir. Sanatçılarda bunu dışavurum şeklinde göstermektedirler.

Fotoğraf yoluyla estetize edilen ölüm

Ölümlü yüzleşmek zordur, ancak ölüm fotoğraflarıyla yüz yüze gelmekte bir o kadar zor olmaktadır. Ölüm fotoğraflarıyla fotoğrafçının bizlere bıraktığı seyir durumunda yaşanan acı, şiddet boyutunda dozajı artan bir duygu durumuna ya da kişisel farkındalık durumuna göre değişen türden olmaktadır. Ancak yine de ölüm karşısında tüm insanlığın kırıldığı bir nokta bulunmaktadır. “Fotoğraf ölüme karşı bir nesne üreterek varlık gösterir. Bu yüzden fotoğraflar hem ölümlü olmanın belgeleri, hem de var olmanın kanıtlarıdır. Yok olmanın karşısında var olmayı, ölüm karşısında yaşamı, hiçlik karşısında varlığı, soyut şeyler karşısında somut varlıkları temsil ederler. Fotoğrafın varlığını kanıtlayan olguların en başında, onun ölümle olan yakın ilişkisi gelir” (Karadağ, 2004:159). Ölüm fotoğraflarının estetize edilerek sunulması ise hayatın son bulmasının öncesinde geçirilen bedeni rahatsızlık, acılar vb. durumların gözardı edilmesi ile bile sonuçlanabilecek bir algının oluşmasına neden olmaktadır.

430

Fotoğrafın varlığını kanıtlayan olguların en başında, onun ölümle olan yakın ilişkisi gelmektedir. Çoğu zaman ölüm fotoğrafları gibi, fotoğraflarda hafızalarda kalan, öncesinde olanlar ya da sonrasında olanlar yerine, görsel bir izden ibarettir. Bazı ölüm fotoğraflarının sırf bu yüzden tarihsel süreçte hafızalara kazınmış bir durumu sözkonusudur. Görsel sanatlarda, ölüm konusuna çok sıkça yer verilmesinin en temel sebeplerinden birisi ölüm kavramının hayatın en temel gerçeklerinden olması ve bunun paralelinde sanatçıların bu gerçeklik üzerinden kendi varlığını sorgulamasına olanak tanınmasıdır. Fotoğraf sanatının ölümle tanışması 19. yy a dayanmaktadır. O dönem oldukça popüler olan Post mortem² fotoğrafçılığı ile olmuştur

Post-mortem fotoğrafçılık ölmüş kişilerin giydirilip süslenerek çekilen hatıra fotoğraflarından oluşmaktadır. Post-mortem fotoğrafçılığın en ilgi çekici yanı şu an cep telefonlarımızla bile çekebildiğimiz hatıra fotoğraflarıyla aynı temel isteğe sahip olunmasıdır. Bu istek de hatıraları canlı tutmak ve o kişiyi ömür boyu unutmamak gibi masumane bir istektir. Aslında Post-mortem in sanatla birleşmesinin kökü 15.yy a kadar dayanmaktadır. 15.yy da ressamların ölen

---

² Latince kökenli olan “Post” ve “Mortem” sözcüklerinin birleşiminden meydana gelen Post Mortem, “ölümden sonra” demektir. Bkz yenidenbaslasin.tumblr.com /post/81764598671/olum-sonrası fotografçılığı post-mortem

rahiplerin resimlerini çizmesi de onların bir anlamda ölümden sonra bile yüceliğini kabul etme amacı taşımaktadır.

Ölü bedenlerin fotoğraflanması konusunda tartışmalı olan bir konu da ölü doğan (still-born photography) fotoğrafçılığıdır. Bu fotoğrafçılık türü, “1980’lerde Amerika Birleşik Devletleri’nde, sağlık hizmetleri alanında doğum sonrası kayıp yaşayan ebeveynlerin yas sürecine olumlu katkıları olduğu düşünülerek tekrar uygulanmaya başlanmıştır” (Ruby,1995:185). Günümüzde de bu sürecin tekrar yaşanmaya ve başta Amerika olmak üzere pek çok ülkede yaygınlaşmaya başladığına şahit olunmaktadır. Doğum fotoğrafçılığıyla büyüyen iş hacmi ölüm fotoğrafçılığında da yakalanılmaya çalışılmış ve işin dozu daha da arttırılarak, vakıf olarak bazı yerlerin kurulduğu ve bu vakıfta çalışan kişiler tarafından da aynı doğum fotoğrafçılığında olduğu gibi, ölüm sürecinde de yakınlarını kaybetmiş insanlara fotoğraf yoluyla hizmet sunulduğu gözlenmektedir.

Ölüm sonrası fotoğrafı, kuruluşlarından olan “NILMDTS: Now I Lay Me Down To Sleep Foundation adı altında Amerika Birleşik Devletleri’nde hizmet veren ve çok sayıda profesyonel fotoğrafçının gönüllü olarak çalıştığı vakıf, erken bebek kaybı yaşayan ailelerin yas süreçlerine destek olmayı amaçlamaktadır” (<http://www.elyadal.org/pivolka/22/stilborn.htm> Erişim).

19. yüzyılda oluşan veba türü salgın hastalıklar ve tıbben yaşanan yetersizlikler yüzünden çok fazla sayıda insan ölmekteydi ve bunlardan çoğunu da bebekler oluşturmaktaydı. Ancak o dönem yaygın olarak kullanılan ölü bebek ve çocuk fotoğrafçılığı (özellikle 1. Dünya Savaşı sonrası ölen bebek ve çocuklara ait) giderek kaybolmuştur. “Fotoğrafın kanıtladığı bir şey varsa, o da fotoğraftaki kişinin o belirli anda, orda oluşudur. Barthes’a göre bu bir Gerçektir. Ölü fotoğraflarını korkunçlaştıran ise, fotoğrafın sunduğu, “Gerçek” ve “Canlı” kavramları arasında çıkan karışıklıktır. Fotoğraf bir yandan fotoğraftakinin gerçek ve dolayısıyla canlı olduğunu öne sürerken, bir yandan da bu gerçeği geçmişe kaydırarak (bu vardı, ama artık yok), ölü olduğunu öne sürer.” (Aytemiz, P. (2012))

Yeni doğan ölümleri ile ilgili fotoğraf çekimleri özellikle Victoria döneminde izlerine sıkça rastladığımız bir durumdur. 1837 ile 1901 yılları arası kraliçe Victoria' nın hüküm sürdüğü dönem pek çok yeniliği de beraberinde getirmiştir. Bu dönem sadece siyasi, ekonomik anlamda değil, sanatsal, kültürel vb. alanlarda da önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönem özellikle acının, cinselliğin vb. bastırılması gerektiğine dair söylemleriyle “Viktoryen Ahlak” adı verilen bir kavramın ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Buna rağmen bu dönemin çelişkilerle dolu farklı bir romantik anlayışı bulunmaktadır. Bu durum Post-mortem fotoğraflara da yansımıştır. Bu konu ile ilgili en iyi örnekler Paul Frecker, London koleksiyonunda mevcuttur. Victoria döneminde kadın olmak fahişe olmakla, azize olmak arasında bir konumdadır. Post-mortem fotoğraflara da yansıyan bu durum kadının özellikle öldükten sonra azize olarak anılması ve ona uygun giydirilerek fotoğraflanması şeklindedir.

İnsanların sadece ölüm sonrasını değil bununla beraber ölümcül hastalıklarla mücadele ettikleri son zamanlarını da kareleyen Walter Schels ve gazeteci eşi Beate Lakotta da benzer bir amaçta buluşmuşlardır. Bununla ilgili olarak açtıkları sergilerinde, 26 hastayı ölümlerinden çok

kısa bir zaman önce fotoğraflayarak, o insanlara bir kez daha hayata tutunma imkanı vermişlerdir. Susan Sontag *Başkalarının Acısına Bakmak* adlı kitabında şöyle demektedir;”Bir ölümü gerçekleştirdiği anda yakalamak ve onun mumyalanmış gibi her daim hatırlanmasını sağlamak, ancak kameranın yapabileceği bir şeydir (Sontag, 2004:59). Walter Schels ve gazeteci eşi Beate Lakotta da “Hayat ölüm öncesi” adlı fotoğraf serisinde siyah beyaz tarzda ve büyük olarak görüntülenen, kişilerin öncesi ve sonrası şeklindeki bu fotoğraflar yaşam ve ölüm arasındaki duygusal bağı daha da güçlendirmektedirler.

Walter Schels, *The Guardian* dergisine verdiği bir röportajında,“İnsanlar hep bir şeylerin peşinde koşar ama bu resimlerdeki insanların artık böyle bir ihtiyacı kalmadı. Bir fotoğrafçı olarak ben de 'yalan olan herşeyden sıyrılmış' bu yüzlerin resmini çekmek istedim. Sona ulaştığımızda her türlü yalandan sıyrılıp, daha önce hiç olmadığımız kadar gerçek oluyorsunuz” (www.fotografya.gen.tr) demektedir. Schels ve Lakotta, fotoğrafladıkları kişiler hayattayken kendilerinden veya yakınlarından ölüm sonrası fotoğraf çekimi için izin almışlardır. Dolayısıyla Bresson un değindiği “İnsanlar portrelerinde yaşamaya devam etmek isterler, kendilerinden sonra yaşayanlara iyi görünmek isterler, belki gizliden bunu hak ettiklerini düşünürler” (Bresson, 2006:20). sözü bu fotoğraflarda anlam bulmaktadır.

Her doğumun sonunda mutlaka ölüm olacaktır, düşüncesinde olan Walter Schels, zor bir çocukluk geçirmiştir. Savaş zamanı Münih'te oturdukları evin bombalanması sonucu pek çok ceset, tabut, kopmuş uzuvlarla karşı karşıya kaldığını belirten Schels, kendi ailesinden de kayıplar vermiştir. Hayatı boyunca hep ölümlerle karşılaştığını vurgulayan sanatçı, annesi öldükten sonra onun cesedini görmeyi reddetmiştir. Schels verdiği bir röportajında bu fotoğraf serisiyle ölümlerle yüzleşerek bu korkuyu yenmek istediğinden bahsetmiştir. Ölüm ile hayatı boyunca yüzyüze gelen Schels, aynı röportaj da kendisinden 30 yaş küçük olan eşini kaybetmekten korktuğunu ve bu fotoğraf serisini bir anlamda kendisi için ölümün acımazlığına hazırlıklı olmanın yolu olarak gördüğünü dile getirmiştir.

434

Bedenin canlılığını yitirmesi ve bozulmasına karşın bir anlamda tepkisini ortaya koyan ve Post-mortem fotoğrafçılığın günümüzde devam etmesini sağlayan fotoğrafçılardan birisi de Elizabeth Heyert'dir. Walter Benjamin'in (2002) fotoğraf zamandan alınan bir cesettir sözünü anımsatan fotoğrafları ile sanatçı "The Travelers (Yolcular)" adlı fotoğraf serisinde, Post-Mortem fotoğraflara farklı sanatsal yaratıcılıklar eklemektedir. The Travelers projesinin ortaya çıkma aşaması ise şu şekilde gelişmiştir; "Güneye ait köklerine ve kiliseye güçlü bir şekilde bağlı olan Harlem toplumunun hala bazı üyeleri tarafından devam ettirilen ve ölünün gömülme üzere özenli bir şekilde giydirilmesine dayanan bu gelenekleri Heyert'in ilgisini çekmiştir. Cennete yapacakları yolculuk için süslenmiş olan bu insanlar, sanki partiye gider gibi neşeli bir şekilde giydirilmiş saten kıyafetleriyle, güzelce hazırlanmış saçlarıyla, beyaz takımları, smokinleri ve şık şapkalarıyla büyüleyici bir geleneğin belki de son temsilcileridir." (<http://www.arsivfotoritim.com/yazi/cagatay-goktan-cagdas-fotograf-sanatcilarindan-ornekler-elizabeth-heyert/>)

Heyert'in The Travelers adlı fotoğraf serisi Harlem'de 2003 ya da 2004 yıllarında ölen yaşları 21' den 101' e kadar uzanan insanların görüntüleridir. Heyert bu konuda şöyle demektedir. "Benim portrelerim ölüm hakkında değil, insanların yaşamları hakkındadır. Onlar övgülerden farklı değildir: Bu fotoğraflar yaşayanların hatırlamak istedikleri şeyin görsel hikâyeleridir" (<http://www.houkgallery.com/artists/elizabeth-heyert/>).

Heyert'in Yolcular adlı fotoğraf serisine bakıldığında, çekilen her ölünün uyuyor hissi veren fotoğrafları ile karşılaşmaktadır. Bu durumun verdiği naiflik, ölen insanların yüzlerindeki tebessüm ve huzur hissi bizleri ölümün soğukluğundan bir parça da olsa uzaklaştırmaktadır. Heyert'in fotoğrafları biçimsel olarak ölüme ve bozulmaya karşı bir başkaldırı niteliğinde olmasının yanısıra, geride kalanlar için ölenleri hatırlamak anlamında daha az acı verici ve ölümlle barışık olmak anlamında da önemli birer kayıt niteliği taşımaktadırlar.

Post-mortem fotoğrafçılığın temelinde ölüme karşı durmak vardır. Mantık olarak “Fotoğrafın ‘neyin artık olmadığını’ söylemesi gerekmez; o yalnız ve kesin olarak ‘neyin olmuş olduğunu’ söyler” (Barthes, 2000:104). Dolayısıyla zamanla bozulacak olan bedenlerin hep bu şekilde hatırlanacak olması, özellikle de erken kaybedilen küçük çocukların ölümünden sonra

daha az sancılı hale gelmektedir. Pek çok insan da sevdiklerini hatırlayabilmek adına bu fotoğraflara sahip olmak istemişlerdir. Post-mortem fotoğrafçılığın ilk başladığı yıllarda ölüm, tedavi edilemez hastalıklar nedeniyle çok daha erken yaşlarda olmaktadır. I. Dünya Savaşından sonra da bu gelenek nedeni belirsiz bir şekilde sonlanmaya başlamıştır. Aslında 20 ve 21. yy da farklı şekillerde tezahür edinceye kadar unutulmuştur denilebilmektedir.

1980 li yıllarla birlikte hız kazanan hizmet sektörü postmodern yapı içerisinde çok farklı bir hal almış ve ölüm kavramı bile estetik ve merak uyandıran yönü ile tüketilen bir nesneye dönüşmüştür. Daniela Edburg'da ölüm ile ilişkilendirdiği tüketim konusunu fotoğraflarına taşımıştır. Sanatçı 2001 yılında bir tez çalışmasıyla tüketim toplumunda başrollerde olan kadınları, fotoğraflarına yansıtmakta ve ölüm kavramı ile birleştirmektedir. Kek yerken, ya da streç filmi açarken, kahve tüketirken vb. sebeplerle ölen kadınlar bu fotoğrafların ana konusunu oluşturmaktadırlar. Baudrillard'ın tüketim üzerine söylediklerinden de büyük ölçüde etkilenmiş olan sanatçı, ölümün baştan çıkarıcı bir kavram olduğunu düşündüğünü belirtirken geçici olan herşey güzeldir tezini "*Drop Dead Gorgeous*" (Öldürecek Kadar Güzel) fotoğraf serisi adı ile de desteklemektedir. Tüketilen gıda maddeleri ile onların paketlerinin çekiciliğiyle, tadlarıyla ve zevk veren taraflarıyla bir ilişki içerisinde olduğumuzu belirten sanatçı, tüm fotoğraflarının arkasında bir hikaye olduğundan bahsetmektedir.

Postmodern durumun klasik olana göndermeler yapan durumuna Daniela Edburg' un fotoğraflarında da rastlamak mümkündür. Örneğin, Louis-David Marat'ın ölümü eseri Daniela Edburg' un şampuan ile ölümü şeklinde değişmekte ve bunun gibi pek çok fotoğraf klasik eserlere göndermelerde bulunmaktadır. Daniela Edburg un fotoğraflarının diğer fotoğraf sanatçılarından farklı fotoğraflarda gerçekten bir cansız bir beden olmamasıdır. Edburg un fotoğraflarında estetize edilen böylesi bir ölümün mümkünlüğünü düşündürmesidir Daniela Edburg'un bu fotoğraf serisinde model kullanmayı redderek o an en yakın arkadaşının ya da ailesinin evi, kendi mutfağı gibi tanıdık olan mekanları kullanıyor olması ve ölüme rengarenk bir kavram gibi bakarak, esprili bir şekilde yaklaşıyor olması, masal tadında ölüm fotoğraflarının oluşmasına sebep olmuştur.

20. ve 21.yy da hastalıklar, vücudun bozulması ve beraberinde ölüm kavramlarından bahsederken en çok kullanılan kavram tüketim kavramı olmaktadır. Tüketim konusu ile ilgili Baudrillard'a göre; "artık günümüzde hiçbir şey olağan bir şekilde tüketilmemekte yani herhangi bir amaç için değil göstergeleri tüketmek için satın alınmaktadır, nesnelere artık herhangi bir şeye değil öncelikle ve özellikle size hizmet etmektedir" (Baudrillard,2008:205). Ölüm de tıpkı tüketilen bir nesne gibi tüketim toplumundaki yerini almıştır.

Daniela Edburg un fotoğraflarında da karşılaştığımız gibi tüketim kültürünün hüküm sürdüğü bu yeni yapı içinde bedenler artık, daha farklı özellikleri ile yer almaktadırlar. Öncelikle beden, artık üretmek yerine tüketmeye programlıdır. Estetik, güzellik, sağlıklı beden kavramları farklılaşmıştır. Bauman'a göre "her iki beden arasında sosyolojik olarak önemli bir fark vardır: İlki üretme kapasitesi ile değerlendirilirken, diğeri ise içinde bedensel ve yaşamsal arzuların, hazların, deneyimlerin ve duyuların vb. olduğu tüketme kapasitesi ile değerlendirilir" (Bauman;2000b:227). Edburg'un fotoğraflarında, ölüm kavramının fotoğraf yoluyla estetize edilmesi gerçekleşirken tüketim nesnelere ile anlatılan ölümün içerisinde tüketilen bir nesne haline gelmiş olmasına göndermeler yapılmaktadır.

437

SONUÇ

Yaşam ve ölüm gibi kavramların fotoğraf ile ilişkisinin irdelendiği bu çalışmada fotoğraf sanatı ve ölümün estetize edilmesi kavramları üzerinden bir bağlam oluşturulmuştur. Oluşturulan bu bağlam içerisinde, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde fotoğraf ile ilgili bir fotoğraf tarihi bilgisi ve kuramsal bilgi araştırması da yapılmıştır. Bu araştırma ışığında fotoğraflar üzerinden belli çözümlenmeler yapılmıştır. Bu çözümlenmelerin, sosyo kültürel ve psikolojik vb. değerlendirmeler çerçevesinde sonuca ulaşmak adına önem arz ettiği düşünülmektedir Fotoğraf sanatı ve ölüm konusu arasındaki ilişki modern dönemden ve postmodern dönemden örneklerle ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada konunun yapısına uygun olarak Paul Frecker, Walter Schels ve Beate Lakotta, Elizabeth Heyert, Daniela Edburg 'un fotoğrafları ele alınmış ve sanatçıların eserlerinde fotoğraf ve ölüm arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılmıştır. Fotoğraflar üzerinden yapılan çözümlenmelerde örneklerin alındığı dönemler itibariyle sanatçıların benlik algısının, dönemin görsel kodlarıyla ne kadar uyumlu olduğu sorusunun cevabı da bulunmaya çalışılmış ve bu konuda modern dönemle postmodern dönem arasındaki benzerlikler ve ayrımlar ortaya konulmuştur.

Sanatçıların fotoğrafları değerlendirilirken ölüm felsefesi ile ilgili önemli kuramları bulunan Sigmund Freud, Albert Camus, Martin Heidegger vb. kuramcılarının değerlendirmeleri üzerinden bakılmaya çalışılmıştır. Freud'un çatışan iki temel içgüdüğü Tahanatos (ölüm içgüdüğü) ve Eros (yaşam içgüdüğü) sanatçıların fotoğraflarına yansımalarının izleri ayrıca varoluş felsefesindeki anlayışın ele alınan sanatçıların eserlerinde, ölüm korkusu karşısında bir boyun eğiş değil, aksine tam da bir başkaldırı olarak nasıl karşımıza çıktığı gözlenmiştir.

Post mortem fotoğrafçılığının günümüzde ki yansımaları olarak görülen fotoğraflarda post mortem fotoğraf geleneğinin zaman içerisinde değişim göstermeye devam ederek günümüz fotoğraf sanatında varlığını sürdürmekte olduğu görülmektedir. İlk zamanlarda sadece hatıra biriktirmek o anı yaşatmak niteliği taşıırken zamanla kurgu özelliği de eklenerek anlatsal farklılıklar göstermiş ve XX. Yüzyılda daha farklı ve daha şok edici biçimlerde karşılaşarak ölümün estetik anlatsal boyutu aynı zamanda sanatında bir parçası haline gelmiştir. Heidegger'in değindiği düşüncelerin korkmak yerine ölüm gerçeğiyle yüzleşmenin benlik yolunu açması ve kişinin ölümle yüzleşerek özgürleşmesi durumu özellikle postmodern dönemin sanatçıların yaratıcılıklarında gözlemlenebilen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Paul Frecker'ın fotoğraflarında gördüğümüz gibi İnsanlar fotoğrafla birlikte hatıra olarak kalmasını istediği anıları yaşatmak, geçmişini fotoğraf aracılığıyla geleceğe taşımak gayesi içerisinde dirler. Bunu da post mortem fotoğrafçılık aracılığıyla sağlamaktadırlar. Özellikle Walter Schels, Beate Lakotta ve Elizabeth Heyert'in fotoğraflarında içinde bulunduğumuz postmodern yapının özelliği olarak farklı şekillerde yeniden hayatımıza giren post-mortem fotoğrafçılık yeniden canlanmış olup eski bir hatırayı canlandırır nitelikte tekrar karşımıza çıkmaktadır. Bu sanatçıların fotoğraflarında ölüm gibi ağır bir gerçeğin varlığını aktaran bu görüntüler, insanlığa dair kesin bir bilgiyi fotoğrafın estetiği içinde sunmaktadır.

438

Daniela Edburg'un fotoğraflarında da gördüğümüz gibi, ölüm kavramı üzerinden klasik ile modern arasında bağlantılarda kurmak mümkündür Baudrillard'ın deyişiyle sistem ölüyü de yeniden üretmektedir dolayısıyla sistem çelişkilerden ibarettir. Fotoğraf estetiği çoğu zaman Klasikten beslenmektedir. Özellikle de ölü doğan (still-born photography) fotoğrafçılığının 21. Yüzyılda tekrar hayata geçmesi tüketim toplumu bağlamında buna örnek olarak verilebilmektedir. Postmodern dönemde beden artık en etkili ifade aracıdır. Sanatçılar ölü bedenleri de buna dahil ederek bunun örneğini oluşturmaktadırlar. Bu nedenle postmodern fotoğrafta, modern dönemi fotoğraf sanatından uzaklaşarak, sınırları olan yeni bir fotoğrafik estetik tarz oluşturmadan, varolan sistemi eleştirmekte ve irdelemektedir.

Fotoğraflar üzerinden bakıldığında modern ve postmodern toplumdaki ölüm deneyiminin de farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bu fotoğraflarda ölümün modern toplumlarda ki yeri bedenin hastalığı olarak düşünülüp kabulleniş ile yaşanırken postmodern toplumlarda güzel gözükmek ölüme karşı bir başkaldırı ve direniş şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak genel anlamda tüm fotoğrafların okumalarında görüldüğü üzere Çerkes Karadağ'ın değindiği gibi "Fotoğraf ölüme karşı bir nesne üretmek varlık gösterir. Bu yüzden fotoğraflar hem ölümlü olmanın belgeleri, hem de var olmanın kanıtlarıdır. Yok olmanın karşısında var olmayı, ölüm karşısında yaşamı, hiçlik karşısında varlığı, soyut şeyler karşısında somut varlıkları temsil ederler. Fotoğrafın varlığını kanıtlayan olguların en başında, onun ölümle olan yakın ilişkisi gelir" (Karadağ, 2004:159)

Bu düşüncede günümüz fotoğraf sanatı ölüm bağlamında ele alındığı zaman, ilk yıllarından farklı olarak hatıra anlamında nostaljik ve melankolik değil, modern yaşamın kaosu nu yaşayan çıkmazda olan çağımız insanına ölümlü olduğunu hatırlatmak anlamında önemlidir. İnsanların ölümü deneyimlemek gibi bir durumları bulunmadığından ölümü fotoğraf yoluyla tecrübe etmek bu anlamda ölümü estetize ederek hatırlatmak fotoğraf sanatının bizlere sunduğu güzel bir seyir ritüelidir.

Kaynakça

Aytemiz, P. (2012). *Arada kalmış imgeler: Ölüm, fotoğraf ve ölü-doğan fotoğrafçılığı*, İstanbul İletişim Yayınları

Barthes, R. (2000). *Camera Lucida*, Çev. Reha Akçakaya, 2. Basım, Altıkkırkbeş Yayınları, İstanbul.

Baudrillard, J. (2008). *Tüketim Toplumu Söylenceleri-Yapıları*, (Hazal Delice Çaylı, Ferda Keskin Çev.), Ayrıntı Yayınları, İstanbul,

Bauman, Z. (2000a). *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Ayrıntı Yayınları

Bauman, Z. (2000b). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, Ayrıntı Yayınları

Benjamin, W. (2002). *Fotoğrafın Kısa Tarihçesi*, (Ali Cengizkan, Çev.) İstanbul: YGS Yayın.

Bresson, H.C. (2006). *Karar Anı*, YGS Yayınları.

Cohen, R. A. (2006). *Levinas: thinking least about death-contra Heidegger*, International Journal for Philosophy of Religion, 2006, 60:21–39.

Fromm, E. (1994). *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, İstanbul: Payel Yayınları

Tuna, Y. (2015). *Modernden Postmoderne Hasta Bedenlerin Fotoğraf Sanatında Temsili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Karadağ, Ç. (2004). *Görme Kültürü* Doruk Yayıncılık.

Nazlı, A. (2006). *Bedenin Ölümü: Modern Öncesinden Postmoderne Beden ve Ölüm*, E.Ü. Sosyoloji Dergisi, sayı: 16, s:1-15, EÜ Edebiyat Fak.

Ruby J. (1995). *Secure the shadow: Death and photography in America*. Cambridge, Mass, MIT

Sontag, S. (2004). *Başkalarının Acısına Bakmak*, (Akınhay Osman Çev.), İstanbul: Agora yayınları

<http://www.arsivfotoritim.com/yazi/cagatay-goktan-cagdas-fotograf-sanatcilarindan-ornekler-elizabeth-heyert/> E.T 17.06.15

<http://rahmiogdulbirgun.blogspot.com.tr/2010/09/dunya-yalan-ama-nesnelere-gercek.html> E.T: 09.06.15

<http://www.elyadal.org/pivolka/22/stilborn.htm> E.T 24.01.15

<http://www.paulfrecker.com/collections.cfm?&pagetype=library&typeID=1&ShowStart=1&ShowEnd=8&myPage=1> E.T: 11.06.15

www.nowilaymedowntosleep.org E.T: 11.08.15

<http://www.arsivfotoritim.com/yazi/cagatay-goktan-cagdas-fotograf-sanatcilarindan-ornekler-elizabeth-heyert/> E.T 17.06.15

<http://www.houkgallery.com/artists/elizabeth-heyert/> E.T 12.08.15

<http://www.fotografya.gen.tr> E.T 11.07.15

<http://www.featureshoot.com/2014/09/walter-schels/> ET: 11.10.15

<http://www.elizabethheyert.com/projects/the-travelers/work/2> E.T: 10.09.15

<http://www.danielaedburg.com/portfolio/drop-dead-gorgeous> E.T: 19.07.15

16. YY. OSMANLI TUĞRALARININ TEZHİP YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Arş. Gör. Atilla Yusuf TURGUT

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Öz

Türkçe de kelime olarak padişahın ismini simgeleyen özel bir işaret ve imzası anlamına gelen tuğralar; ferman, berat, vakfiye gibi belgelerin yanı sıra mühürlerde, paralar da, pullarda ve kitabelerde de kullanılmıştır.

Fermanların tuğralı kısımları hükümdarlığı ve saltanatı temsil ettiği için; altın, renk ve motiflerle itinayla süslenmişlerdir. Tuğralar; ilk başlarda sade iken zamanla daha ihtişamlı bir görünüm kazanmışlardır.

16. yy. Osmanlı tuğralarında; çiçekler, laleler, sümbüller, karanfiller, güller ve bahar dalları sıkça kullanılmıştır. 16. yüzyılın sonlarına kadar, özellikle Kanuni döneminde “Haliç İşi” denen tarzdaki süslemelerin çoğunlukla uygulandığı görülür. Dönemin en ünlü müzehhibi ve saray baş nakkaşı Karamemi’dir. Kendine özgü yaprak ve çiçek desenlerinden oluşan Haliç İşi’nin kırmızı ve lacivert renklerde yapıldığı görülmüştür. Bu zarif bezemelerin hiçbirisinin birbirine benzememesi dikkat çekicidir. Ayrıca rumi, hatai, çintemani, bulutlu desenler, lale, gül, karanfil, sümbül, bahar dalları ve saz yolu gibi çiçek motifleri de bolca kullanılmıştır. Dönemin en belirgin süsleme tarzı Haliç İşi’dir.

16. yy. Osmanlı sanatının her dalında olduğu gibi, Tuğra süslemelerinde de altın çağını yaşamıştır.

Anahtar Kelimeler: Tuğra, Tezhip, ferman, motif, çiçek

Giriş

“ Tuğranın kelimesinin Arapçası, Tevkii’dir. Tuğranın Farsçası olan Nişan ise, Nişandan (korunmak, oturmak mastarından gelmekte ve bu fiilden doğan iz, bir işaret, alamet, dikme anlamına gelmektedir. Osmanlı Türkleri ise Tuğra yerine “ Nişan-ı Şerif” sözünü kullanmışlardır.”¹ Tuğra Türkçe’de kelime olarak padişahın ismini ihtiva eden özel bir işaret, padişahın imzası gibi anlamlar taşır. Tuğra hakkında doğru bilgi veren en eski kaynak, Kaşgarlı Mahmud’un 11. yüzyıla ait Divan-ı Lügat-üt Türk adlı eseridir. Kaşgarlı bu eserinde tuğra kelimesinin Oğuzca “tuğrağ” şeklinde söylendiğini ve onun, hakanın mührü ve buyruktusu olduğunu bildirir. Tuğranın şekli hakkında çeşitli teorilere rastlanmaktadır. Bunlardan bazılarına göre tuğra, “tuğrı” adlı efsanevi büyük bir doğa kuşunu temsil etmektedir. Ayrıca Oğuzların totem işaretidir. “Tuğrağ”ın “atuğ” kelimesinden türediği ve bunun Türkçe’nin yapısına en uygun açıklama şekli olduğu İslam Ansiklopedisinde belirtilir. Osmanlı devletinin kısa zamanda büyümesi ve dolayısıyla iş hacminin genişlemesi, tuğra çekmeyi bilen ve adına nişancı denen

¹ Mithat Sertoğlu , Osmanlı Türklerinde Tuğra, Doğan Kardeş Yayınevi, İstanbul 1975, s.3.

memurlara ihtiyaç duyulmasına sebep olmuştur. Resmi bir evrak, defterdar ve reisülküttab (dış işleri bakanı) kontrol edildikten sonra vezir-i azama gider, onunda incelemesinden geçtikten sonra nişancıya yollar; oda gelen evrakın üzerine tuğrayı çekerdi.Yüksek bir rütbe olan nişancılık 18. yüzyıl sonlarında önemini kaybetmeye başlayınca onun yerini tuğra-nüvis (tuğra çeken) denen hattatlar almaya başlamıştır. Daha sonra bu hattatlara tuğrakeş adı verilmiştir.Daha önceleri tuğrakeşlere tuğrai,tevkii ve muvakkii gibi isimler verilmiştir.Tuğra padişahın yazılı alameti, bir çeşit imzası olduğu için, metindeki en önemli kelimeler, padişahın kendi adı ile babasının adıdır.Bu ikisinin okunması çok defa tuğranın hangi padişaha ait olduğunun anlaşılmasına yetmektedir.İlk tuğralarda metin, sadece bu iki isim ile oğlu manasına gelen bin kelimesinden ibarettir.Orhan Bin Osman gibi...İsimler tuğranın “sere”sinde yer alır.Tuğra metni genellikle aşağıdan yukarıya doğru okunacak şekilde tertip edildiğine göre tuğra sahibininki altta, babasınınki üstte bulunur.Bazı tuğralarda bu isimler iç içe girmiş, bazılarında ise bir satır halinde yazılmıştır.²

Kısacası Türkçe de kelime olarak padişahın ismini simgeleyen özel bir işaret ve imzası anlamına gelen tuğralar; ferman, berat, vakfiye gibi belgelerin yanı sıra mühürlerde, paralar da, pullarda ve kitabelerde de kullanılmıştır. Konu ve yazılış biçimlerine göre belge niteliği taşıyan tuğralar çeşitli adlar almalarına rağmen halk arasında tüm tuğralı belgeler genel olarak ferman olarak adlandırılmaktadır. Aslında bu durum, konuları değişik olsa da, tuğralı belgelerin dış görünüşlerinin benzer olmasından kaynaklandığından dolayı olduğu düşünülebilir.

Osmanlı diplomasisinde belgeler iki ana sınıfta değerlendirilirdi.

- a) Laik karakterdeki belgeler: Devlet idaresinin dünya işleriyle ilgili kullanılan çeşitli alanlarına ait olan, padişah adına çıkarılmış olup ferman, berat gibi emir ve hükümlerdir.
- b) Dini karakterdeki belgeler: Osmanlıda dini hayata ilişkin kadılık sicilleri, vakfiye ve fetvalardır.

442

Tuğranın Bölümleri Tuğrayı detaylı olarak inceleyecek olursak, çeşitli bölümlerden meydana geldiğini görürüz.

“a) Tuğranın Seresi (kürsü):Tuğranın alt kısmı olup, padişahın ve babasının adının yazıldığı bölümdür.Padişaha ait bilgiler bu bölümde verilir.

b) Beyzeler (dış beyze-iç beyze):Tuğranın sol tarafında yer alan, tuğra ve metinde geçen han ve bin kelimelerinin son harfi olan “nun” harfi uzantılarıyla, bazen de başka bir kelimedeki “dal” harfi uzantılarıyla oluşan iç içe iki kavse verilen isimdir.Yine iç beyzede, kürsünün üst kısmında bulunan “el, muzaffer” sözünün devamı olan “daima” kelimesi bulunur.

c) Tuğlar:Yukarıdan kürsüye doğru inen elif harfi şeklindeki üç çizginin adına tuğranın tuğları denir.Bunlar metinde geçen “elif”, “lam” ve “zı” harflerinin uzantıları oldukları gibi bazen de yalnızca şekli tamamlamak amacıyla yapılır.Başka bir ifade ile sereden (kürsü), yukarıya doğru çıkan birbirine paralel iki kola tuğ adı verilir.

d) Tuğranın kolları:Diğer bir adı “hançer” olan kollar beyzelerin devamı olup, muzaffer kelimesinin üstünden birbirine paralel olarak tuğranın sağına doğru uzanmaktadır.Kısaca, beyzelerin sağa doğru uzantısıdır.

² Hüseyin Gündüz, “Ferman ve Beratlar”, Antik Dekor, S.80, 2014, s.132.

e) Zülfeler: Tuğranın solunda flama şeklindeki kavislere denir.”³

Ayrıca, ilk dönemlere ait tuğralarda “vasla” adlı bölüme de rastlanılmaktaydı.

Tuğralar ferman, berat ve vakfiye gibi belgelerde en çok ön plana çıkan ve estetik açıdan da göze çarpan kısımlardır. “Osmanlı Türklerine ait olan tuğralar, Türk Hat Sanatında başlı başına incelenmesi gereken bir konudur. Yazı ile resim arasında yer alan tuğralar yüzyıllar boyu Türk Hattatlarının büyük ilgisini çekmiştir. Divan-ı Hümayun’da hazırlanan belgelerde en önemli unsur olan tuğra, Osmanlı Sultanlarının yazılı alameti ve bir çeşit imzasıdır. Önceleri ferman, berat, vakfiye gibi belgelerin baş kısmına konulan tuğranın kullanım alanları zamanla yaygınlaşmış; tuğra mühürlerde, paralarda, pullarda ve kitabelerde kullanılmaya başlanmıştır.”⁴

Tuğra Süslemeleri Bilinen ilk Osmanlı tuğrasının Orhan Gazi tarafından (H.1324) verilmiş bir Vakfiye üzerinde olduğu görülür (Resim1).

Resim1: Orhan Gazi Tuğrası 14.yüzyıldan, ilk Osmanlı Tuğrası.

Osman Gazi adına bir tuğraya ise rastlanılmamıştır. Bu tuğrada sultanın kendi adı ile babasının adı, yani “Orhan Bin Osman” yazılıdır. Tuğranın metninde geçen üç elif harfi yukarı doğru uzatılmış, üç nun harfi ise solda iç içe girmiş gibi yerleştirilmiştir.⁵

Buna aslında tuğranın ilk ana temel düzenlemesi de denilebilir. Daha sonra gelişmeye başlayan tuğranın hem metninde hem de istifinde değişiklikler olduğunu gözlemlenmiştir. İlk tuğraların basit tertip edildiği görülür. Fatih dönemine kadar bu sadelik devam etmiştir.

Tuğra Fatih dönemi ile birlikte gerçek hüviyetini bulmaya başlamıştır (Resim2).

Resim2: Fatih Sultan Mehmet Tuğrası (1453-1481), Mithat Sertoğlu, “Osmanlı Türklerinde Tuğra”, Doğan Kardeş Yayınevi, İstanbul 1975, s.19.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde daha belirgin bir kimlik kazanmıştır. Gittikçe güzelleşmeye başlayan tuğra formu II. Mahmud döneminde en mükemmel şekline kavuşmuştur. Bunda devrin büyük hattatı Mustafa Rakım başrolüdür. Onun tarafından tuğra formu belli bir şekle kavuşmuştur. Artık bundan sonra hattatların zamanımıza kadar aynı üslubu kullandığı görülür. Rakım Efendi’den sonra tuğra çekmekte pek çok isim yetişmişse de en ustaları; Haşim Efendi, Vahdeti, Abdülfettah Efendi, Sami Efendi ve İsmail Hakkı Altunbezer’dir. İsmail Hakkı Altunbezer imparatorluğun son resmi tuğrakeşi idi.

³ Hüseyin Gündüz , “Ferman ve Beratlar” , Antik Dekor, S.80, 2014, s.133.

⁴ Hüseyin Gündüz – Faruk Taşkale, *Rakseden Harfler*, Antik A.Ş Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s:17.

⁵ Atilla Yusuf Turgut, *Tuğra Süslemeleri*, El Sanatları Dergisi, İBB İsmek Yay., İstanbul 2009, s.10, s.81.

Fermanların tuğralı olan kısımları; aslında hükümdarlığın ve saltanatın birer nişanesi gibi kabul edildiği için; altın, renk ve çeşitli motiflerle itina ile tezyin edilmişlerdir. Bunun yanında sade olanları da görülür. Başlangıçta; dönemin ağırbaşlı zevkini yansıtan bir sadelik içinde olan tuğralar, yalnızca siyah mürekkep ile çekilmekteydi. Fatih dönemi ile birlikte siyahın yanında lacivert mürekkep ile de çekilmeye başlanmıştır. II. Beyazid döneminde ise bunlara; lal (kırmızı) ve yeşil mürekkep de eklenerek çekilmeye başlanmasının yanı sıra beyzelerin içlerinin tezhiplenmeye başlandığı görülür. Ayrıca altınla çekilen tuğraların daha net görülebilmesi için bazılarının kenarına ince siyah bir çizgi (tahrir) de çekilmiştir. Daha sonraları beyze ve kollarının uç noktalarında, tepesi tuğraların yukarısında bulunan bir üçgen oluşturularak, tezhip sanatının tüm hünerleri kullanılarak servi ağacına benzeyen bu alanın içinde de başlanmış tuğraya daha görkemli bir görünüm kazandırmıştır.⁶

Bazı tuğralarda ise bu üçgen form yerine, tuğraların üzerinde yer alan soğan biçimindeki bu alanın içi tezhiplenmiştir.

16. yy. Osmanlı Tuğraları

Kanuni Sultan Süleyman tuğralarının süslemelerindeki çiçek motiflerinden oluşan kompozisyonlar, dönemin ünlü müzehhibi saray başnakkaşı Karamemi'nin devreye girmesi olması itibarıyla büyük değişikliklerin olduğuna işaret eder (Resim3).

Resim3: Kanuni Sultan Süleyman Tuğrası 16.yüzyıl, Mithat Sertoğlu, “Osmanlı Türklerinde Tuğra”, Doğan Kardeş Yayınevi, İstanbul 1975, s.23

444

16.yüzyılın ortalarındaki tuğralardan, özellikle de birindeki tuğra süslemesindeki çiçekler, laleler, sümbüller, karanfiller, güller ve bahar dallarının büyük olasılıkla Karamemi'nin elinden çıktığı tahmin edilir.⁷

Tuğra süslemelerinde 16. yüzyılın sonlarına kadar özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde “Haliç İşi” denen tarzdaki süslemelerin daha ziyade uygulandığı görülür. İnceleşen ve sadeleşen motiflerin çok ince bir işçilikle yapılmaya başlamasından Tuğraların tezyin edilmesi de payını almıştır. Bunların; çoğunlukla altın, lacivert ve kırmızı renklerle yapıldığı görülür. Kendine özgü çiçek ve yaprak desenlerinden oluşan Haliç İşi bu yüzyılda sıkça tuğra tezyinatlarında yerini almıştır. Ayrıca bu görkemli bezemelerin hiçbirinin birbirine benzememesi dikkat çeker. Hepsinin birbirinden farklı olduğu görülür. Bunun yanı sıra; rumi, hatai, çintemani, lale, gül, bulut desenleri, karanfil, sümbül, saz yolu ve bahar dallarının tuğra tezyinatlarında bolca kullanıldığı göze çarpar. Klasik dönem denilen 16. yüzyıldaki tuğra süslemelerinin uyumlu çizgilerinin yanında, eşsiz zerafeti ile bu devirdeki Osmanlı uygarlığının parlaklığını yansıtmaları bakımından da önem arz ettiğini görmekteyiz. 16. yüzyıl dönemindeki hemen hemen tüm tuğralarda klasik dönemin ihtişamını görmek mümkündür.

⁶ Atilla Yusuf Turgut, “18.yüzyıl Tezhip Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler”, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2003, s.82.

⁷ Nurhan Atasoy, “Hasbahçe”, İstanbul 2001, s.147-148.

“Kanuni Sultan Süleyman devri Türk Tezhip Sanatının zirveye çıktığı dönemdir. Klasik sanatlarda estetik, renk, kompozisyon, çeşitlilik, uyum, standart kuralların konulması açısından bu dönem bir Rönesans olarak kabul edilir.”⁸

“Osmanlı İmparatorluğu’nda padişah imzası olan ve yeryüzüne padişah mührü olarak vurulan tuğralar, imparatorluğun olmazsa olmazıdır. Klasik formuna Kanuni Sultan Süleyman devrinde kavuşan tuğralar, padişah için tezhiplenen en önemli unsurlardan biri olarak sanatımızda yer alır.”⁹

Lacivert ve altın dengeli ve uyumlu bir biçimde tuğra tezyinatlarında uygulanmıştır. Saray baş nakkaşı Karamemi çiçekleri olarak bilinen bahçe çiçekleri, bulut, saz yolu motifleri, negatif teknikle boyanmış motifler, Haliç İşi denilen süslemeler ve Rumilerden oluşan kompozisyonların dönemin tüm Tezhip özellikleri ile tuğra tezyinatlarına yansıdığını görmekteyiz. Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), II. Selim (1566-1574) ve III. Murad ‘ın (1575-1595) tuğralarında 16. yüzyılın tüm sanatlara yansıyan muhteşemliği göze çarpar.

(Resim4).

Resim 4: III. Murad’ın Tuğrası (1574-1595), Mithat Sertoğlu, “Osmanlı Türklerinde Tuğra”, Doğan Kardeş Yayınevi, İstanbul 1975, s.29.

Saray nakış hanesinin ustaları tuğraları da tezhiplemişlerdir. Çini, seramik, kumaş ve benzeri alanlarda kullanılan süsleme elemanlarının tuğralar tezyinatlarında da kullanıldığı görülür. Çiçek açmış bahar dalları, naturalist tarzdaki karanfil ve sümbüller, bulutlar, rumiler, şakayık ve hatailer ile zenginleştirilmiş kıvrım dalları tuğra süslemelerindeki yerlerini almışlardır. 16. yüzyılın sonlarına doğru, sere tuğlar arasında değil tuğranın iki yanından başlayarak yukarıya doğru bir üçgen oluşturacak şekilde yükselmeye başlamıştır. Böylece tuğralar daha da görkemli bir görünüm kazanmışlardır. Bu dönemin en belirgin süsleme tarzının Haliç İşi olduğu söylenebilir. 17. yüzyıla gelecek olursak bu süslemenin biraz zayıflayarak farklı bir biçimde devam ettiğini görmekteyiz. Buna rağmen, tuğraların üzerinde sık sık rastlanılan servi motifi gibi bazı yeniliklerin bu döneme kendine has bir çekicilik kazandırdığını görmekteyiz.¹⁰

“ Tuğra artık günümüzde levha şeklinde ve isim tuğrası veya bazı güzel sözleri ve ayetleri ihtiva edecek şekilde yazılıp tezyin edilmektedir.”¹¹

Tuğraları yalnızca Osmanlı sultanlarının nişanesi olarak görmek doğru değildir. Tuğralar Osmanlı tezhip sanatını günümüze kadar getiren sanat eserleri de olmuşlardır.

⁸ Kaya Üçer - Münevver Üçer, *Lale-i Münevveran*, İstanbul 2006, s.135.

⁹ Münevver Üçer, “Tezhip ve Minyatür Sanatında Çiçekler”, *Klasik Sanatlar Yıllığı 2015*, İstanbul 2016, s.95.

¹⁰ Hüseyin Gündüz, “*Ferman ve Beratlar*”, Antik Dekor, S.80, 2014, s.135.

¹¹ Hüseyin Gündüz, “*Ferman ve Beratlar*”, Antik Dekor, S.80, 2014, s.136.

(Resim5).

Resim5: Sultan Abdülaziz'in tuğrası, 19. yüzyıl, Faruk Taşkale arşivi.

Tuğra formu o kadar çok tutulmuştur ki son devirlerde tuğra formunun içerisine ayet, hadis, besmele hatta ileri gelenlerin veya herhangi bir kimsenin ismi yerleştirilerek levhalar dahi yapıldığı görülmüştür.¹²

(Resim6).

Resim6: Yrd. Doç. Hüseyin Gündüz tarafından yazılmış Prof. Faruk Taşkale tarafından tezhiplenmiş tuğra formunda maşallah, Faruk Taşkale koleksiyonu.

Sonuç

Sonuç olarak Ferman, berat ve vakfiye gibi belgelerde yapılmış olan tuğra süslemelerinin, buldukları dönemler itibarı ile farklılıklar gösterdiğini net bir şekilde söyleyebiliriz. İlk tuğra örneklerinin sade ve gösterişsiz bir biçimde tezyin edildiği hatta hiç tezyin edilmediği bile görülmüştür. Zamanla tuğraların süslemesi gitgide gelişmiş ve 16. yüzyılda eşsiz zerafeti ile klasik dönem dediğimiz bu yüzyılda tüm muhteşemliği ile karşımıza çıkmıştır. Daha sonraları ise özellikle 17. yüzyıl ile zayıflamış olan tuğra süslemeleri 18. yüzyılda ise batı etkisinin himayesine girmiş ve farklı üslubun varlığını hissettirdiğini Türk Rokokosu üslubu ile görüyoruz. 19. yüzyıl da ise ışık demetleri, altın yaldız ve farklı formların tuğra süslemelerinde yerini aldığını söyleyebiliriz. Tuğranın tek başına Osmanlı kültür, sanat ve egemenliğini temsil etmesiyle birlikte özellikle ülke dışında, Osmanlı denilince tuğra akla gelir. Ayrıca tuğra yine

¹² Hüseyin Gündüz – Faruk Taşkale, *Rakseden Harfler*, Antik A.Ş Kültür Yayınları, İstanbul 2001, s:18.

hat sanatında İslam yazısı kullanan ülkeler arasında Türklerin hat sanatına getirdikleri yaratıcılığı temsil etmesi açısından da önemli olduğunu söylenebilir. Tuğraların günümüzde levha şeklinde ve isim tuğrası veya bazı güzel sözleri, ayetleri ihtiva edecek şekilde yazılıp süslediği görülmektedir. Ferman, berat ve vakfiye gibi belgelerde ki tuğralar ve tuğra levhalarının buldukları devrin özellikleri ile, farklı üslup ve tekniklerden etkilendiği ve zaman içerisinde değişimlere uğramasının yanı sıra önemini hiçbir zaman kaybetmediği görmekteyiz. Tuğralar; Osmanlı tezhip sanatını günümüze kadar getiren sanat eserleri de olmuşlardır.

Kaynakça

- Atasoy, N. (2005). *15. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Osmanlı Bahçeleri ve Hasbahçeler*, İstanbul
- Atasoy, N. (2001). *Hasbahçe*, İstanbul.
- Atasoy, N. (1971). *Türklerde Çiçek Sevgisi*. İstanbul: Türkiyemiz.
- Baytop, T. (2001). *Eski Bahçe Gülleri*, Ankara.
- Baytop, T. (1998). *İstanbul Laleleri*, Ankara.
- Demiriz, Y. (1986). *Osmanlı Kitap Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler*, İstanbul.
- Derman, F.Ç. (2009). “Tezhip Sanatında Kullanılan Terimler, Tabirler ve Malzeme”, *Hat Tezhip Sanatı*, İstanbul. s:525-535.
- Duran, G. “18.yy Tezhip Sanatı”, *Hat Tezhip Sanatı*, İstanbul, 2009, s:397-416.
- Gündüz, H. ve Taşkale, F. (2011). *Rakseden Harfler*. İstanbul :Antik A.Ş Kültür Yayınları.
- Gündüz, H. (2014). Ferman ve Beratlar. *Antik Dekor*, S.80.s.132-136.
- Kazan, H. (2010). *XVI. Asırda Sarayın Sanatı Himayesi*. İstanbul: Seçil Ofset Matbaacılık.
- Sertoğlu, M.(1975). *Osmanlı Türklerinde Tuğra*. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınevi.
- Taşkale , F. (2009). *Tezhip Sanatında Güller*. Tezhip Buluşması. İstanbul.
- Turgut, A.Y.(2003). *18. yüzyıl Tezhip Sanatında Naturalist Üslupta Çiçekler*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul
- Üçer, K. Ve Üçer M. (2008). *Menakıbı Münevveran*. İstanbul.
- Üçer K..ve Üçer M (2006). *Lale-i Münevveran*. İstanbul.

TÜRK ÇİZGİ FİMLERİNDE NASREDDİN HOCA İMGESİ: EVVEL ZAMAN İÇİNDE (1951), NASREDDİN HOCA (1990)

Arş. Gör. Bahadır UÇAN

Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi

Öz

Çizgi filmler görsel belleğimizde yer edinen kuvvetli sanat ve tasarım unsurlarındandır. Bu bağlamda hem görsel hem işitsel anlatımların tümü, çizgi filmlerde uygulanmaktadır. Çizgi filmler metin, resim, sinema, müzik gibi çoklu disiplinlerin bileşkesi olarak izleyiciye sunulmaktadır. Dünya çizgi filmlerinin yararlandığı temel kaynaklar ise toplumların kültürel hazineleri olmaktadır. Günümüzde ilgi ile izlenen yapımların büyük çoğunluğu masallar, sözlü gelenek, destan ve efsaneler gibi toplumların kültürel miraslarını çıkış noktası kabul eder. Nasreddin Hoca ise, Türk mizahının ve somut olamayan kültürünün şüphesiz en büyük miraslarından. Bu çalışmada, iki örnek üzerinden Nasreddin Hoca imgesinin çizgi filmlerimizde nasıl karşılık bulduğu incelenmeye çalışılmıştır Çizgi filmlerin kültürel kodlamaları nesillere aktarmadaki rolü, Nasreddin Hoca imgesi üzerinden tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çizgi film, Nasreddin Hoca, sanat, kültür.

Abstract

Cartoons are one of the most effective visual units of art and design. In this sense, cartoons are rich of both visual and auditory elements. Cartoons can be considered as total combination of painting, text, cinema and music. Moreover, the main elements of world cartoons are based on cultural heritage. Tales, legends, oral culture, etc. are frequently used in creating the stories of cartoons. Nasreddin Hodja is one of the greatest humor heritages of Turkish oral culture. In this paper, using two related samples, representation of Nasreddin Hodja image is tried to be analyzed in Turkish cartoons. The role of cartoons on transferring cultural codes to younger generations is evaluated through Nasreddin Hodja image.

Keywords: Cartoon, Nasreddin Hodja, art, culture.

Giriş

İletişim sürecinin unsurları gönderici, medya, kanal, ileti, kod ve alıcı olarak sıralanabilir. Medya aracılığıyla oluşturulan iletiler, iletişim kanalları ile alıcı kitleye aktarılır. Alıcı kitle konumundaki izleyici/okuyucu bu iletileri çeşitli gereksinimlerini karşılamak için kullanır. Alıcı kitle söz konusu ihtiyaçlarını karşılarken bir yandan da medyanın sosyal ve kültürel normları doğrultusunda ürettiği kodları da tüketmektedir (Şimşek ve Şeker, 2012: 111). İletişimdeki yeri üzerinden ele alındığında kodlama, belirli kurallara bağlı kalınarak medya yoluyla alıcıya ulaştırılan gizli ya da görünür simgelerin işlenme biçimi olarak tanımlanabilir. Türk Dil Kurumu'nun tanımlamasına göre ise kodlama, herhangi bir konu adının ya da bilginin simgesini

belli kurallar gereğince, gözle görünür ya da makineyle okunur biçiminde kart, şerit, disk üzerine geçirme işlemidir (Türk Dil Kurumu, 31.05.2017). Kodlama teorisi, ilk olarak 1940'lı yılların sonlarına doğru bazı mühendislik problemleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Teori, cebirdeki matematik kavramları kullanılarak geliştirilmiş ve “Cebirsel Kodlama Teorisi” adını almıştır (Özkan, 2009). Mühendislik temelli bir yaklaşım ile geliştirilen kodlama, iletişim araçlarındaki ilerlemelerle birlikte farklı bir kimlik kazanmıştır. Özellikle sinema ve radyonun yaygınlaştığı 19. yüzyılda Kuzey Amerika ve Batı Avrupa’da yapılan kitle iletişimi konusundaki çalışmalar, kitle iletişim araçlarının kitleler üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Hatta öyle ki bu dönemde kitle iletişim araçları kitlelerin düşüncelerini, inançlarını ve yaşam biçimlerini değiştirebilecek güce sahip duruma gelmiştir. Kuramcılar bu düşünceyle yola çıkarak “Şıngı Kuramı”nı ya da diğer adıyla “Gümüş Mermi Kuramı”nı ortaya atmışlardır. (Yüksel, 2001: 13). Söz konusu kuram kitle iletişim araçları tarafından gönderilen kodlamaların kitleler üzerinde hemen etkili olduğunu ve kitleleri istenildiği gibi peşinden sürüklediğini ileri sürmektedir (Şimşek ve Şeker, 2012: 112). Çizgi film, bir kitle iletişim aracı olarak görüldüğünde hem hedef kitlesinin ağırlıklı olarak çocuklar olması, hem de görsel ve işitsel öğelerin hemen tüm unsurlarını (renk, resim, biçim, hareket, ses, ışık, vb.) kullanması bakımından büyük öneme sahiptir. 1973’te Amerika Birleşik Devletleri’nde çocuklara yönelik olan çizgi filmler üzerinden yapılan bir araştırmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- 1- Amerikan çizgi filmlerini uzun süre izleyen çocuklar, dünya nüfusunun çok büyük bir bölümünün Amerikalı olduğunu düşünmektedir.
- 2- Çocuklar, dünya nüfusunun büyük bölümünün atlet, beysbol oyuncusu ya da polis olduklarını düşünmektedirler.
- 3- Çocuklar kendilerini cinayete kurban giden insanların yerine koymaktadırlar(Graves, 1976).

450

Araştırma, çizgi filmlerin yanlış yönlendirmelerinin yarattığı tahribatı gözler önüne sermektedir. Etki gücü ve hedef kitlesi dikkate alındığında çizgi filmler, güçlü kodlamalar içermektedir. Amerikan çizgi filmlerinde sıklıkla betimlenen “beysbol oyuncusu” çizgi karakterleri-şapkası ve beysbol sopası ile birlikte-bu kodlamalara örnek olarak gösterilebilir. Çizgi filmlere dair kodlamalar, genellikle kültür merkezli olmakta ve bu tür kültürel kodlamalar geleneklerden beslenmektedirler. Gelenek, kavram olarak kültür kodlarını şekillendirmekteki etkin rolü, genç kuşaklara aktarım mekanizmaları, toplumsal hafızanın değişim ve dönüşüm süreçlerini izleyebilmeyi kolaylaştırıcı yönü gibi nitelikleriyle halkbilimciler için her zaman mühim bir değerlendirme ve araştırma alanı olmuştur. Gelenek üzerinden süregelen tartışmaların çizgi dünyasındaki karşılığı, ele alınmış biçimleri ise detaylı biçimde analiz edilmemiş ya da bu bağlamda yeterli sayıda çalışma üretilmemiştir. Ancak, çizgi ve çizginin aracılığıyla temsil bulan tüm alanlar (karikatür, çizgi roman, çizgi filmler, vb.) sözlü kültürün görsel materyaller ile okunması noktasında halkbilimciler için zengin malzemeler sunmaktadır (Ölçer Özüner, 2012: 172). Baudrillard’ın popülaritesini hiç kaybetmeyen ve modern hayatın yeniliklerine uyum sağlayan nesnelere olarak gördüğü folklorik nesnelere, görsel metinler aracılığıyla kuvvetli bir biçimde yeni görünümünü kazanmakta ve iletişim ağı içinde temsil edilmektedir (Metin Basat, 2014: 226).

Folklorik nesnelere görsel kimliklere bürünmesi meselesi, devletin benimsediği politikalarla uyumlu bir kültürün yükseltilebilmesi için de önemlidir. Genel bir bakış üzerinden değerlendirmek gerekirse devlet, sınırları içerisinde yerleşik, planlı ve merkezi bir eğitim sistemine ihtiyaç duyar. Bu sistemle ilişkili olarak kültürel biçimleri, kültürel kodlarını ve bir

iletişim ağını onaylar; bu bütünlüğü korur ve onunla özdeşleşir. Kültürün devlete ihtiyacı olduğu gibi, devletin de alt sınıfların türdeş bir kültürle bütünleşebilmesine ihtiyacı vardır. Kültürle devletin bu yaklaşması, modern ekonominin gereklerinden kaynaklanır. İhtiyaç duyulan ortak kültür, okur-yazarlığa dayanan, incelmış bir üst kültürdür. Üst kültürün var edilebilmesi için milli aydınların ve milli devletin koruyuculuğuna gerek duyulur. Milli devlet, üst kültürün ayakta durabilmesi ve bütün nüfusa yayılabilmesi için ihtiyaç duyduğu kaynakları derlemekte ve kullanmakta yetkin olmalıdır (Gellner, 1992 : 228-229). Bu kaynakların etkin kullanımı, görsel araçların etkin kullanımı ile doğrudan ilişkilidir.

Yeni Türk Cumhuriyetinde bir üst kültürün devlet tarafından teşvik edilerek geliştirilmesinde otuzlu yıllar önemlidir (Cantek, 2012, 45). Popüler kültürün önemli ifade araçlarından olan çizgi romanlar da bu bağlamda devletin resmi ideolojisinin denetiminde olmaktan kurtulamamışlardır. Devlet politikasını desteleyecek biçimde Türkçülük ve milliyetçilik, Batıyla uyum gözetilerek Türk çizgi romanlarının temel meselelerinden biri olmuştur. Türkçülük akımının öncülerinden Ziya Gökalp, Osmanlının İslam ve din üzerine kurguladığı ümmetçi anlayışa karşın Türk milliyetçiliğini, Kemalizm ve laisizm ile birlikte değerlendirerek şunları demiştir: “Hiçbir medeniyet, hiçbir dine bağlanamaz. Bir Hıristiyan medeniyeti olmadığı gibi bir İslam medeniyeti de yoktur (Cantek, 2012, 47).”

1960’larda popüler kültürün ağırlığını iyiden iyiye hissettirmesiyle birlikte yabancı çizgi romanlardan ve karakterlerden uyarlamalar olmuş (Tarzan, Zagor, Kızılmaska, Mandrake, Baytekin, vb.), bununla birlikte bu tür uyarılama-kopyalama yayınların dışında, milliyetçi çizginin kuvvetle hissedildiği Kara Murat, Tarkan, Deli Balta, Karaoğlan gibi elinde kılıcı altında atıyla buldukları topraklarda adaletin temsilcisi olma görevini üstlenen yerli kahramanlar Türk çizgi hayatına kazandırılmıştır (Çetin, 2010: 194). Türk çizgi romancılığında örneklerini gördüğümüz bu milliyetçi tavır, çizgi filmlerde de etkisini göstermektedir. İlerleyen yıllarda ise, Türk milliyetçiliği ile birlikte dini unsurların ve değerlerin çizgi filmlerin konularına dâhil edildiği görülmektedir. 1990’lı yıllarda üretilen “Küçük Mücahit”, “Bosna Alevler İçinde” gibi yapımlar, dini değerlerin çizgi filmlerde karşılık bulmasının belirgin örnekleri olmaktadır. 2000’li yıllarda ise, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, çocuk yayınlarında çizgi filmlere yer verilmesi, çizgi filmlerin belirli oranlarda Türk kültürünü yansıtması zorunluluğu gibi kanun değişiklikleri çıkartmıştır. Bu tür uygulamaların, çizgi filmlerdeki kültürel kodlamaları arttırdığı görülmektedir. Çizgi filmlerimizdeki bu kültürel kodlamaları okuyabilmek, yurtdışı çizgi filmleriyle karşılaştırılmalı değerlendirmeler sunabilmek, sözlü ve yazılı kültürün görsel değerlere dönüşümünü irdelemek, alandaki akademik araştırmalara katkı sunabilmek, bu çalışmanın ana amacı olmaktadır. Çalışmanın temel kaygısı, Türk kültürüne dair unsurların (destan, masal, mitoloji, gelenekler, vb.) çizgi filmlerimizde doğru kodlamalar ve yenilikçi çizgi film teknikleri ile ele alınıp alınmadığının değerlendirilmesidir. Şüphesiz ki Türk çizgi filmciliğinin ilerleyişi ve evrensel bir nitelik kazanması, bu tür kültürel kodlamaların teknik ve içerik bakımından sağlıklı yansıtılmasına bağlıdır. Örneklem olarak, dolaylı ya da doğrudan Türk kültürüne dair izlerin gözlemlenebildiği Evvel Zaman İçinde (1951) ve Nasreddin Hoca (1990) çizgi filmleri incelenmiştir.

451

Çizgi filmler aracılığıyla Türkiye’deki çizgi kültürünün döneminin koşullarına göre sanat-politika, sanat-toplum gibi ilişkiler üzerinden değerlendirilmesi çalışmanın alt amaçlarını oluşturmaktadır.

Çalışma kapsamında, çizgi filmlere ait videolar içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Tüm iletişim ortamları; sembolik bir inşa ürünü oldukları oranda, deşifre edilmeyi, kod çözümünü, yorum ve çıkarsamayı gerektiren söylemsel metinler olarak değerlendirilebilir (Bilgin, 1999; Gürel ve Alem, 2010: 4). Bu bağlamda, güçlü iletişim ortamları oluşturan çizgi filmlerin incelenmesinde nicel ve nitel göstergeler temelli içerik analizi yöntemi uygulanmıştır.

Evvel Zaman İçinde (1951)

Evvel Zaman İçinde, Türkiye'nin yurtdışı çizgi film yapımlarında olduğu gibi ciddi bir ekip çalışması ile yürütülen ilk çizgi film girişimidir. Proje, Turgut Demirağ'ın şirketi olan AND film tarafından Yüksel Ünsal ve ekibine yaptırılmıştır. Ressam, karikatürist ve çeşitli alanlarda uzmanlıkları bulunan 40 kişilik bir ekip çizgi film üzerinde çalışmıştır.

Film, hücre animasyonu tekniği ile oluşturulmuştur. Hücre animasyonu ya da geleneksel animasyon olarak isimlendirilen teknik, her bir karenin ayrı çizilmesi ve birbiri ardına eklendiğinde animasyonun neticelenmesi mantığına dayanmaktadır. Çizimler genelde şeffaf bir zemin üzerine resmedilmektedir. Filmin konusu ise genel hatlarıyla şöyledir: Bir arkeolog (Salih Tozon) araştırmaları için Efes harabelerinde bulunmaktadır. Araştırmaları sırasında birçok tarihi eseri gün yüzüne çıkarır. Bu tarihi eserler içerisinde üzerinde çözemediği bir yazı (can suyu) bulunan bir testi de vardır. Kaza ile arkeolog testideki suyu masanın üzerinden düşürür ve su, masal kitaplarına dökülür. Kitaplar içerisindeki çizimler canlanmaya başlar. Suyun döküldüğü kitaplardan ilki Nasreddin Hoca masal kitabıdır. Nasreddin Hoca serüvenleri bittikten sonra su bu sefer de Keloğlan masalları üzerine dökülür ve yeni öyküler başlar (Evren ve Yıldırım, 2014: 38).

452

Filmin detaylarını ise Yüksel Ünsal şöyle aktarmaktadır: “Filmde Nasreddin Hoca, Keloğlan ve Gülderen Sultan vardır. Nasreddin Hoca ile ilgili olarak da, eleğin ayağına düşmesi, baltayı kapıp saldırması, ağaçtan düşme öyküsünün yanı sıra eşeğiyle giderken trafik lambasına rastlayıp, ışığın kırmızıdan yeşile dönmesi gibi modernize edilmiş yorumlar bulunuyordu. Filmin adını önce “Evvel Zaman İçinde Gülderen Sultan” koyduk, sonra da Gülderen Sultan'ı çıkararak yalnızca “Evvel Zaman İçinde” dedik (Evren ve Yıldırım, 2014: 38).”

Yüksel Ünsal'ın belirttiği gibi film, Türk masal ve fıkralarının vazgeçilmez sembolleri olan Keloğlan ve Nasreddin Hoca'yı, Gülderen Sultan ile birlikte filmin ana karakterleri yapmıştır. Türk çizgi film tarihinin henüz ilk projesinde, Keloğlan ve Nasreddin Hoca'yı birlikte kullanması, çizgide kültürel unsurların yerinin tartışılması anlamında oldukça önemlidir.

Filmin bütün halinin ABD'de laboratuvar işlemleri sırasında kaybolmuş olması ve elimizde sınırlı, birkaç dakikalık bir bölüm dışında örnek kalmaması nedeniyle, Evvel Zaman İçinde (1951)'yi değerlendirirken, Yüksel Ünsal ya da ekipte yer alan diğer çizerlerin yorumlarından ya da film üzerine yapılmış sınırlı sayıdaki yayın ve söyleşilerden hareket etmek durumundayız. Bu noktada Yüksel Ünsal'ın belirttiği üzere çizgi filmdeki karakterler, 1950'lerin dünyasında yeniden kurgulanmaktadır. Nasreddin Hoca'nın trafik lambaları ile karşılaşması bunun bir örneğidir. Ancak, Nasreddin Hoca çizgi karakterinin nasıl betimlendiğine baktığımızda, hemen bütün çizgi hikâyelerinde rastlanıldığı üzere Nasreddin Hoca cübbesi, kavuğu, beyaz sakalı ve eşeği ile zihinlerde canlanan klasik tasvirine uyumlu şekilde çizilmiştir. Şüphesiz ki, Nasreddin Hoca, Türk mizah ve eleştirel düşünce belleğini, düşünce dünyasını, dolayısıyla kültürünü

geçmişten geleceğe taşıyan zirve şahsiyettir. Türk halk felsefesinin temel araştırma belleği, veri tabanı öncelikle Nasreddin Hoca fıkrası belleğidir (Özdemir, 2010: 28). Bundan dolayıdır ki, Yüksel Ünsal toplumsal hafızada yer edinen “Nasreddin Hoca” imgesinin çok dışında bir tasvirden itina ile kaçınmış olabilir.

Filmde, Keloğlan betimlemesi ile ilgili net bir görsele ulaşamıyor olmakla birlikte, Nasreddin Hoca betimlemesinde olduğu gibi Keloğlan betimlemesinde de geleneksel tasvire sadık kalındığı tahmin edilebilmektedir. Bir başka yönüyle bu çizgi film, 1971-1975 yılları arasında 4 seri olarak çekilen ve günümüzde dahi tekrarları ilgiyle izlenen Yeşilçam’ın “Keloğlan” filmlerinden önce olması nedeniyle, Keloğlan’ın konu edildiği ilk film denemesidir.

Gülderen Sultan ise gerçek bir tarihi karakter olmamakla birlikte, çizgi filmde tarihi-kurgu karakter olarak dikkat çekmektedir. Çizgi filmin ilk başlığının “Evvel Zaman İçinde Gülderen Sultan” olduğunu sonradan “Evvel Zaman İçinde”ye dönüştürüldüğünü varsayar isek, Gülderen Sultan’ın oldukça önemli bir ana karakter olduğunu söyleyebiliriz. Gülderen Sultan’ın, geleneksel bir Osmanlı saray kadını kıyafeti içerisinde, alımlı, güzel ve genç bir kadın olarak betimlendiği görülmektedir.

“Evvel Zaman İçinde” Türk masal ve fıkralarından, halk edebiyatının temel değerlerini oluşturan kahramanlardan yola çıkılarak girilen ilk çizgi film örneği olduğu ele alındığında, gerçekleşmemesi son derece üzücüdür. Türk çizgi filmciliği henüz 1950’lerde uzun metraj bir çizgi filme imza atmış olabilse idi, gişe başarısı yakalaması durumunda bu girişimi yeni filmlerin izleyebileceğini tahmin etmek zor değildir. Ne yazık ki, Türk çizgi filmciliği dünya çizgi filmciliğinin gerisinde seyretmiş ve kendi kimliğini bir şekilde ortaya koymakta, oluşturmakta başarısız olmuştur. Çizgi filmciliğimizde değerlerimizin gizli kodlamalar yerine izleyiciye doğrudan ve didaktik bir tavır içerisinde sunumu, çizgi filmlerimizin evrensel bir düzeye ulaşamamasında önemli bir başka etmendir. Örneğin, “Ninja Kaplumbağalar” gibi dünyaca bilinen bir çizgi dizi, Batılı kültürel unsurlardan yoksun gözükmeyle birlikte kaplumbağalara Rönesans dönemi ressamlarının isimleri konulmuş ve en sevdikleri yiyecek pizza olmuştur. Bir başka örnek ise “Tom ve Jerry” çizgi dizisinin işitsel ve ritmik anlatımında klasik müziğe yer verilmesidir. Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür.

453

Nasreddin Hoca (1990)

Nasreddin Hoca üzerine Türkiye’de çeşitli çizgi film denemeleri yapılmıştır. Ancak, bu denemeler içerisinde kayda değer etki yaratan tek örnek 1990 yapımı çizgi dizidir. Senaryo ve çizgi filmi Tunç İzberk hazırlamış ve yapımcılığını Nedret Çatay üstlenmiştir. Nasreddin Hoca (1990), beş bölümden oluşmaktadır: Kuyuya Düşen Av, Hoca İle Eşek, Tavuğun Suyu, Kedi Eti Yedi ve Parayı Veren Düdüğü Çalar.

Çizgi filmin karakter betimlemeleri incelendiğinde titiz bir çalışma yürütüldüğü söylenebilir. Nasreddin Hoca, cübbesi, kavuğu ve beyaz sakalları ile kodlanmış betimlemeye uyumlu bir görüntü çizmektedir. Nasreddin Hoca’nın masal kitabı uyarlamalarında karşımıza sıkça çıkan bu tasvir, çizgi tarihimizde kurallaşmış bir yapıyı doğurmuştur. Bununla birlikte, çizgi filmde yer alan diğer tüm karakterler, Hoca’nın eşeği başta olmak üzere karikatür mantığında ele alınmış ve karakterle birtakım sempatik tavır, tutum ve roller biçilerek çizgi dizi daha sempatik ve çocuklara dönük bir havaya büründürülmüştür. Canlı ve ilgi çekici renkler kullanılmış (yeşil, kırmızı, sarı, turuncu, mavi, vb.) pastel tonlar daha çok arka plan betimlemelerinde tercih

edilmiştir. Bu şekilde çizgi filmin arka planı olarak görebileceğimiz hareketsiz yapılan (çarşı, kasaba, ağaçlar, vb.) öğeler, hareketli unsurlardan ayrıştırılmıştır.

Bir başka önemli husus ise, çizgi dizide arka plana ait detayların yağlı boya ya da sulu boya teknikleri ile sunulmuş olmasıdır. Disney yapımlarında sıkça rastladığımız bu mantık, Nasreddin Hoca (1990) ile de karşımıza çıkmaktadır. Çizgisel anlamda daha doyurucu sahneler sunan bu resimleme anlayışı, yalnızca Disney yapımlarında değil, başka coğrafyaların yapımlarında da görülmektedir. Örneğin, Miyazaki'nin en bilinen çizgi filmlerinden olan Prenses Mononoke'nin çevresel tasvirlerinde benzer resimleme teknikleri uygulanmıştır. Bu bir tür kural halini almış ve pek çok çizgi filmde görülmeye başlanmıştır. Buna ilaveten, Nasreddin Hoca (1990) çizgi dizisinin mekânsal betimlemeleri ve detayları, dönemin tarihsel koşullarına uygun bir içerik sunmaktadır.

Nasreddin Hoca (1990) çizgi dizisini birçok anlamda başarılı bir örnek olarak değerlendirmek mümkün olsa dahi, Nasreddin Hoca gibi bir mirasın ve bu mirasın ürünü olan masalların yalnızca beş bölüm halinde ele alınması asla yeterli görülemez. İzlenme kaygısı, maddi sorunlar, kadro eksikliği, vb. nedenlerle bu çizgi dizinin sonlandırılmış olması tahmin edilmektedir. Türk çizgi filmciliğinin ilerleyişindeki temel engeller, bu yapımda da karşımıza çıkmaktadır. Yurtdışı yapımlarından örnek vermek gerekirse, Simpsonlar çizgi dizisi 1989'dan bu yana aralıksız devam etmektedir. Simpsonlar'ın sadece senarist/yazar kadrosunda 20'nin üzerinde kişinin çalıştığı düşünülürse, Nasreddin Hoca'nın kısa ömürlü oluşu altındaki nedenler daha net anlaşılabilir.

454

SONUÇLAR

Çizgi filmler, ağırlıklı olarak Batı ülkelerinde gelişme imkânı bulmuş ve kısa zaman içerisinde kitlelerin beğenisini kazanarak güçlü anlatım öğelerine dönüşmüşlerdir. İnsanın "hareket"i kaydetme tutkusu ve merakı doğrultusunda ilk çizgi film araç ve gereçleri üretilmiş, bunun üzerine deneyler yapılmıştır. Çizgi film, temelde göz yanılmasına dayanan bir mantığın ürünüdür ve izleyici, birbirinden ayrı görüntüleri zihninde birleştirerek canlandırır. Çizgi filmler, izleyicinin görsel ve işitsel algısına hitap etmekte ve bunu bir eğlenceli bir süreç dönüştürmektedir. Bu nedenle, çizgi filmler izleyicileri kendi etki alanlarına çekebilmektedir. Çizgi filmlerin hedef kitlesinin büyük bölümünün çocuklar oluşu ise, çizgi filmlerin araçsallaştırılmasının önünü açmaktadır.

Çizgi film yöntemiyle kuşaktan kuşağa aktarılacak kodlamalar sunmak mümkündür. Çizgi filmlerin güçlü kültürel öğeler taşımaları, toplumdan topluma farklılık göstermeleri bunun sonuçları olmaktadır. Dünya üzerinde çizgi film endüstrisine hâkim konumundaki ülkeler, kendi kültürel değerlerini çizgi filmler aracılığıyla işlemek noktasında maharet sahibidirler. Öyle ki, kullandıkları yöntemler ile kültürel değerleri izleyiciye doğrudan sunmaktan ziyade, evrensel temalar altında aktarmayı tercih ederler. Stüdyo Ghibli'nin çizgi filmlerinden yola çıkmak gerekirse temelde doğa ve çevre bilincinin-ki küresel bir sorundur-aşılandığı izlemine kapılmak mümkündür. Ancak, çizgi filmlerin Japon epik hikâyelerinden yola çıkılarak oluşturulduğu ise

yadsınamaz bir gerçektir. Batı yapımı çizgi filmlerde ise bu anlamda daha “ustaca” girişimleri sezinlemek mümkündür. Çizgi filmlerdeki kültürel kodlamaların aktarımı anlamında ele alınan hikâye kadar, çizgi filmin estetik anlamda farklılık sunabilmesi de önemlidir.

Çizgi filmin tasarım ve uygulama noktasında diğer örneklerden ayrışmasıyla ancak başarı yakalanabilir. Örneğin, günümüz çizgi filmlerinin birçoğunda bilgisayar destekli teknikler kullanılmaktadır, ancak bu örneklerin bir kısmı karakter tasarımı, çevresel unsurların tasarımı, renk-ışık değerleri, vb. açılardan diğerlerinden ayrışmaktadır. Türk çizgi filmciliğinin ise hem hikâye hem de üslup anlamında eksiklerinin olduğu bir gerçektir. Bir başka durum ise, çizgi filmlerin disiplinler arası bir ekip ile yoğun bir emek sonucu üretilmesi gerekliliğidir. Türkiye’de çizgi filmcilikte kültürel öğelerin kullanımını özendirme amacıyla çıkan yasal düzenlemeler ise, çizgi film yapımcılarının ve çizgi filmlerin sayısını arttırmış olmakla birlikte, yapımcılarda kısa bir zaman diliminde çokça üretim yapmak telaşına yol açmıştır. Türk çizgi filmciliğinin gelişebilmesi için çizgi film alanına yapılan yatırımların artırılması, yurtdışı stüdyolarına benzer yapıların hayata geçirilmesi ve uzun soluklu yeni yapımların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Türk kültürünün edebi ve tarihi birikimi üzerinden kapsamlı senaryo araştırmalarına gidilerek nitelikli filmlerin üretilmesi durumunda çizgi filmciliğimizin küresel düzeyde bir konum edinmesi sağlanabilir.

Kaynakça

- Bilgin, N. (1999). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Cantek, L. (2012). *Türkiye’de Çizgi Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetin, Y. (2010). Okutan çizgiler. *Milli Folklor*, 85, 194-197.
- Evren, B. ve Yıldırım, M. (2014). *Türk Sinemasının İlk Uzun Metrajlı Çizgi Filmi: Evvel Zaman İçinde*. Adana: Adana Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.
- Graves, S. B. (1976) Television's impact on children: roles for research and policy. Annual Meeting of the Telecommunications Policy Research Conference. Virginia: ABD.
- Gürel, E. ve Alem, J. (2010). Postmodern bir durum komedisi üzerine içerik analizi: Simpsonlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 03, Sayı: 10, 335-336.
- Metin Basat, E. (2014). Sözden çizgiye: karikatüristlerin gözünden sözlü anlatılar. *Milli Folklor*, 101, 226-227.
- Ölçer Özüner, E. (2012). Kırkyama kahramanlar: Tarihi çizgi romanlarda gelenek icadı ve imhası. *Milli Folklor*, 95, 170-174.
- Özdemir, N. (2010). Mizah, eleştirel düşünce ve bilgelik: Nasreddin Hoca. *Milli Folklor*, 87, 28-30.
- Özkan, M. (2009). *Kodlama Teorisi Üzerine*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Edirne: Trakya Üniversitesi.

Şimşek, T. ve Şeker, F. (2012). Kodlama-kodaçımı bağlamında Muhteşem Yüzyıl dizisinin lise öğrencileri üzerindeki etkilerine yönelik alımlama analizi, *Selçuk İletişim*, Cilt: 07, Sayı: 02, 111-112.

Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr>, [31.05.2017].

Yüksel, E. (2001). *Medyanın Gündem Belirleme Gücü*, Konya: Çizgi Kitabevi.

SLAYT TASARIMLARINDA TİPOGRAFİK İYİLEŞTİRMELER

Yrd. Doç. Deniz KÜRŞAD

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarımı Bölümü

Öz

Eğitim ve profesyonel iş yaşamında sunumlar önemli bir yere sahiptir. Bu sunumlar anlatılanların can alıcı yerlerinin akılda kalmasını sağlamak ve izleyicileri konuya dahil edebilmek adına slaytlarla desteklenmektedir. Slayt gösterilerinde tipografi ve tasarım konusunda daha duyarlı olunması gerekirken, sunumları için slayt hazırlayan kişiler tarafından bu tür kuralların göz ardı edildiği görülmektedir. Günümüzde bilgiyi paylaşmak adına bir kişi, eğitimci ya da tasarımcı olsun - olmasın bilgisayar haricinde artık, tablet bilgisayar ve hatta akıllı telefonlar üzerinde sunum hazırlayabilmelerine imkan tanıyan uygulama ve yazılımlar bulunmaktadır. Böylece, slayt paylaşma sitelerinde ve hatta sosyal medyada bu slaytlar paylaşılabilir. Bu da slaytların artık kapalı mekanlardan çıkarak, yüzbinlerce kişiye ulaşması demektir. Bu doğrultuda, sunumların önemli bir parçası olan slaytları hazırlarken tipografi çerçevesinde uyulması gereken kurallar dahilinde, profesyonel, anlaşılır ve akılda kalıcı etkiye sahip olmalarını sağlamada daha bilgili ve estetik anlamda hassas olmayı gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etkili Sunum, Slayt Tasarımı, Sunum Yazılımları, Eğitimde Teknoloji

457

TYPOGRAPHIC IMPROVEMENTS IN SLIDE DESIGNS

Abstract

The presentations have an important place in the field of education. These presentations are supported by slide shows in order to provide keeping the crucial parts of the explained subject in mind and involving the audience in the topic. While it is required to be more sensitive about typography and design in slide shows, it has been observed that such rules are ignored by the educators who prepare slides for their presentations. Today, there are applications that allow educators to create slides on tablets, computers and even smartphones to share the knowledge. And this means that slides now get out of closed places and reach hundreds of thousands of people. In this respect, while preparing slides, which are the important parts of the presentations, it should be ensured that the rules in the scope of typography are followed and the slides are more professional, efficient, fluent, understandable and memorable.

Keywords: Effective Presentation, Slide Design, Presentation Softwares, Technology in Education

Çağımızda teknoloji, birçok alanda olduğu gibi eğitim sürecinin gelişmesinde de önemli bir rol üstlenmektedir. Eğitimde teknolojinin kullanıldığı, bilgiyi paylaşma yöntemlerinden biri de sunumlardır. Sunum yapmak, özellikle eğitim ve profesyonel iş yaşamında kullanılan ve bilgiyi karşı tarafa aktarmada kullanılmaktadır. Gelişen teknoloji ile birlikte, sunumlar şirket

ortamlarında yapıldığı kadar okullarda da başarıyı artıran bir öğretim yöntemi olarak tercih edilmektedir. Japonya’da “multimedia” imkanları ile donatılan sınıflarda, öğrenci başarı seviyesinin arttığı görülmüştür. İsrail’de dematematik derslerindeki %42’lik başarı oranı, özel yazılımların hazırlanması ve bunların bilgisayar destekli öğretimle sunulması sonucunda, %99’ a çıkmıştır (Akdağ ve Tok, 2008: 28). Aynı zamanda kolej ve üniversitelerde öğretim elemanları, öğrencilere sunum yaptıkları gibi öğrencilere proje ve ödevler vererek onlardan da sunum yapmalarını isteyebilmektedir. Kurumsal ortamlarda ise bu yöntem, yeni bir ürünü tanıtmak veya yaklaşan planları ya da projeleri dinleyicilerle paylaşmak için kullanılmaktadır. Sunumlarda dinleyici kitlesi, konuya ilgi duyan kişilerden oluşmakta ve sunumda eldeki teknik imkânlardan yararlanmaya özen gösterilmektedir.

Sunumlarda, sözlü anlatımın yanı sıra görsel malzemelerden yararlanmak sunumu başarılı kılmaktadır. Görsel araçlar, fikirleri güçlendirir, berraklaştırır ve açıklığa kavuşturur. Öğrenmeyi kolaylaştırır, zamandan tasarruf sağlar, insanların dikkatini canlı tutarlar (Bingaman, 1993: 73). Bu doğrultuda amaç, fikir ve kavramları anlatırken zaman kazanmak, fikirleri sağlamlaştırmak, bilgilerin akılda kalmasını kolaylaştırmak olmalıdır. Slaytlar, sunumlarda tipografik ve görsel verileri izleyiciye aktarmaya yarar. Konuşmada; %55 görüntü, %38 ses, %7 sözler etkili olduğuna göre buradan slaytın önemi daha iyi ortaya çıkar (Akdağ ve Tok, 2008: 28).

Bireylerin daha fazla bilgiye ulaşma isteği, bilgisayar ve yeni teknolojilerin eğitimde daha fazla kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda, geleneksel öğrenme yöntemlerine göre bilgisayarlar, sahip oldukları çoklu ortam (multimedya) ve internet gibi avantajları ile bilgiye ulaşmaya çalışan bireylere büyük kolaylık sağlamaktadır.

Teknolojinin hızına ayak uydurabilmek adına artık sunumlar da kapalı mekanlardan çıkıp internet üzerinden paylaşılabilen ya da izlenebilmektedir. Öyle ki, günümüzde sunumları internet üzerinden paylaşmaya olanak sağlayan Slideshare gibi web siteleri bulunmaktadır. Böylelikle, Power Point veya günümüzde sayısında artış gözüken alternatif programlarda hazırlanan sunumlar bu tür sitelere yüklenebilmektedir. Bu sunumlar sosyal medyada da paylaşılabilir. Bununla birlikte bu tür web sitesi ya da uygulamaları tanıyan akıllı telefon ve tablet bilgisayarlar ile bilgi paylaşım ağının genişliği üst noktalara ulaşmaktadır. Bu yeni nesil cihazlara yüklenebilen on binlerce uygulama arasında - Apple için yaratılan Keynote gibi - sunum hazırlama uygulamaları da bulunmaktadır. Bütün bu gelişmeler, bir sunumun artık bir salondaki kişilerle sınırlı kalmayacağını binlerce kişinin bu bilgilere ulaşacağı anlamına gelmektedir. Bu ekseninde, bir slayt hazırlanırken dikkat edilmesi gereken kurallar bir kez daha gözden geçirilmelidir. Daha önce olmadığı kadar kalabalık bir kitleye hitap edebilmek adına ve hatta ilgili konu hakkında hiçbir bilgisi olmayan kişilerin bile dikkatini çekmeyi başarabilecek slaytların tasarımına, normal şartlarda olduğundan daha fazla önem verilmelidir.

İzleyiciler estetik açıdan daha talepkar hale gelmeye başladılar, çünkü görsel mükemmeliyet standartları günümüz dijital dünyasında (websiteler, televizyon haberleri, film özel efektleri ve video oyunları) olağüstü bir şekilde arttı (Abela, 2008: 2). Bu doğrultuda slaytlarda fotoğraf, illüstrasyon, infografik gibi tasarım elamanlarından yararlanılmaktadır. Fakat tüm bunların başında bilgiyi aktarmada en etkili araç olan yazı gelmektedir. Bu yazıların okunaklı ve etkili bir şekilde aktarımı ise doğru uygulanmış bir tipografi ile mümkün olmaktadır. Çünkü slaytların amacı konuyu daha anlaşılır kılmaya çalışmaktır. Bu da sunumda anlatılan onlarca cümleyi daha az ve öz şekilde izleyiciye aktarmayı gerektirir. Sade ve belirli kuralları yerine getirmiş

tipografik bir yaklaşım, daha sonra bir takım fotoğraf ya da diğer görsellerle desteklenmelidir. Bu ekseninde, bir slayt hazırlanırken daha profesyonel bir tavır sergileyerek amaca üst düzeyde ulaşabilmek adına için tipografi konusunda dikkat edilmesi gereken kurallar bulunmaktadır. Fakat bu kurallardan önce tipografi kavramını kısaca açıklamak gerekmektedir.

Tipografi, belirlenmiş bir sayfa üzerinde harf, rakam ve satırlarla görsel ve işlevsel anlamda yapılan düzenlemeleri kapsamaktadır. Yazının yönetimini sağlar ve çoğu zaman okunabilirliğin sağlanması ile ilgilidir. Dolayısıyla okunabilirlik, işlevsel anlamda tipografinin temel amaçlarından birini oluşturmaktadır. Slayt tasarımlarında da uzak mesafeden okunurluğu sağlamak için tipografik bazı kurallara dikkat etmek önem kazanmaktadır. Bu nedenle slayt tasarımlarında güçlü ve anlaşılır bir tipografi kullanmak için aşağıdaki faktörlere dikkat etmek gerekmektedir:

- 1- Yazı tipi
- 2- Yazıların boyutu
- 3- Satırlar
- 4- Renk
- 5- Kontrast
- 6- Fotoğraf ile kullanımı

1- Yazı Tipi:

Tasarımcı olmayan kişiler, sunum hazırlarken kullanacakları tipografi konusunda ne tür yollara başvuracaklarını bilmedikleri için genellikle başarılı olamamaktadırlar. Bu doğrultuda yapılması gereken, öncelikle sunumu hazırlayan kişinin, listesindeki fontları gözden geçirip aralarında sadece güzel olanları seçmek yerine, slaytın konusuna uygun fontları araştırarak böylelikle konu üzerinde iletilmesi istenen mesajı verme amacına sahip olmaları gerekmektedir (www.resources.workfront.com). Çünkü slaytlar arasında görsel ve tipografik bir birlik olmalıdır.

Slaytlarda kullanılan fontlar (yazı tipleri), sunumların başarısında büyük bir rol oynamaktadır. Görüntü 1’de yer alan yazı tipleri son yıllarda tasarlanmış, çağdaş ve okunaklı yazı tipleri arasındadır. Slaytlarda başlık ve metinlerde kullanmak için uygun yazı tipleridir.

Görüntü 1: Slaytlar için uygun yazı tiplerine örnekler

Sunum boyunca aynı yazı tipikullanmak oldukça önemlidir. En fazla iki tamamlayıcı yazı tipi kullanılmalıdır. Open Sans ve Open Sans Bold gibi...

Slayt tasarımlarında, tırnaklı fontların ekranda okunması zor olduğundan bunun yerine daha anlaşılır olan tırnaklı fontlar tercih edilmelidir. Çünkü, tırnaklı yazılar, içerisinde çok sayıda metniçerenyüzeyler için tasarlanmıştır.İtalik yazılar da okumayı zorlaştırmaktadır. Belirli bir yer vurgulanmak istendiğinde italic yazı değil bold yazı tercih edilmelidir. Çünkü, normal ve kalın yazıların anlaşılması daha kolaydır. Ard arda kullanılan büyük harfle yazılmış cümleler de slaytlarda tercih edilmemelidir. Zeminde kaybolmak üzere hissi veren ince ve ultra - ince

yazılardan da kaçınılmalıdır. Yazıların altını çizmek, hyperlink ifadesi vereceğinden, bunun yerine renk değişikliği ile yazı vurgulanmalıdır. Okunaklılığı zorlaştıran diğer etmenlerden birisi de özellikle uzun metinlerin tamamında büyük harf kullanımınıdır. Bu nedenle büyük ve küçük harfleri birlikte kullanmak metni daha anlaşılır kılmaktadır. Slaytlarda, başlıklarda bile tüm harflerin büyük olarak kullanılması tavsiye edilmemektedir. Aynı şekilde uzun metinlerde script (kaligrafik el yazısı) fontların da kullanılması okunaklılığı güçleştirmektedir (Görüntü 2). Russell (2017), “Ekranda okunması zor olan script fontlardan kaçınım” demektedir. Bu doğrultuda, hareketli fontlar kullanmak istenildiğinde ise bunu tüm metne uygulamak yerine başlık olarak uygulamak yerinde olacaktır.

Görüntü 2: Script fontla yazılmış bir cümle

2- Yazıların boyutu:

Slaytlarda, başlıklar için 32 punto, alt başlıklar veya alt başlık kullanılmıyorsa metin için 24 punto, alt başlık kullanılıyorsa metin için 20 punto, kaynakça için 11-12 punto kullanılması uygundur. Başlık satırı, slayt gösterilirken konuşmacı olarak size ne söylemek istediğinizi anımsatırken, izleyiciye de konuyu net bir şekilde bildirir. Bu yüzden başlıkların yazı boyutu alt metinlerde kullanılanlardan büyük olmalıdır.

460

3- Satırlar:

Slayt tasarımında 6 x 7 kuralı geçerlidir. Slayt başına 6 satırdan ve satır başına 7 kelimedenden fazlası kullanılmamalıdır (Chen, 2008). Metni iki yana yaslamak bazı harfler arasında belirli boşluklar (nehirler) yaratacağından tek tarafa yaslanmış metinler tercih edilmelidir.

4- Renk:

Slaytlarda zemin üzerinde yazıyı okutabilmek için yazıların zemin renginden en az % 40 daha koyu olmalıdır. Böylece kontrast oluşturulmuş olur. Konuya uygun renk seçimi de slaytlarda önemlidir. Bunun yanında fazla parlak renklerin kullanımı izleyicinin gözünü yoracağından tercih edilmemelidir. Renk konusunda diğer önemli husus da slaytlar arası renk uyumudur. Bu uyum slaytlar arasında akışı kolaylaştırdığı gibi bir tasarım dili de oluşturmaktadır (Görüntü 3).

Görüntü 3: Slaytlar arasındaki renk uyumuna bir örnek

<https://tr.pinterest.com/pin/326229566747018819/>

5- Kontrast:

Tipografide kontrast yaratmanın bir yolu aynı aileye ait ince ve kalınyazı karakterlerini aynı slayt içerisinde kullanmaktır (Görüntü 4). Diğer bir yöntem renkler ile kontrast yaratmaktır. Böylelikle konuya daha dikkat çekilebilir ve güçlü bir sayfa imajı yaratılır. Birbiri ile uyumlu iki farklı fontun kullanımı da slaytlarda tipografi için kontrast yaratmanın bir yoludur.

Görüntü 4: Bold ve Regular yazı tiplerinin birlikte kullanımı

6- Fotoğraf ile kullanımı

Bazı slaytlarda, fotoğraf ile yazıyı bir arada kullanmayı gerektirecek durumlar olabilmektedir. Fotoğraf üzerindeki yazıları izleyicilere okutmak çoğunlukla zordur ve bunun önüne geçebilmek için bazı çözümler uygulanmaktadır. Bunlar, zemin üzerinde bant kullanımı ya da filtre kullanımıdır (Görüntü 5). Yazının altına yerleştirmek için çizilen basit bir renkten oluşan bir çubuk, okunaklılığı artırmak için kullanılan yaygın bir yöntemdir. İnce çubuk, kalın çubuk ve mesaj kağıdı (post-it) görüntüsü oluşturmak bu konuda işe yarayan yaygın yöntemlerdir.

461

Görüntü 5: Fotoğraf üzerinde filtreli bant kullanımı

Power Point en iyi bilinen ve en çok kullanılan sunum yazılımı olmakla birlikte tek seçenek değildir. MS Power Point muadili olan ve Apple firması tarafından geliştirilmiş bir uygulama olan Keynote, kişilere birkaç dokunuşla profesyonel görünümlü sunumlar hazırlama imkanı vermektedir. Microsoft için de **Photo Slide Show** gibi alternatif sunum yazılımları bulunduğu gibi, Apple için de Keynote gibi birbirinden farklı sunumlar hazırlamaya olanak sağlayacak çeşitli uygulamalar hayatımıza girmeye devam edecektir. Bu tür yazılım ve uygulamalar, içerisinde hazır slayt şablonlarına da yer vermektedir.

Görüntü 6: Keynote için belirli bir ücret karşılığı satın alınabilen hazır sunum şablonları

<http://www.jumsoft.com/keynote-themes/>

Kişi ister bilgilerini bu hazır şablonlara uygulasin, ister kendisi üzerlerinde dilediği düzeltmeleri yapabilsin ya da kendi özgün tasarımını baştan yaratmak istesin, konuya uygun fotoğrafları nasıl değiştirme ihtiyacı duyabilecekse aynı şekilde tipografide de bazı değişikliklere gitme ihtiyacı duyacaktır. En azından bu duyarlılığa sahip olma güdüsü, kişiye daha profesyonel sunumlar yapma imkanı tanyacaktır. Bir sayfanın düzenlenmesi ile ilgili bilgiler tüm yazılım veya uygulamalar için aynı ölçüde geçerli olduğu gibi kişinin kendi hazırlamak istediği özgün slayt tasarımları da bu kurallar dahilinde hazırlanırsa, izleyici için daha etkili bir deneyim olacak, böylelikle sunum, amacına en üst düzeyde ulaşmış olacaktır. Bunların yanında, insanların bir web sitesinden diğer bir web sitesine geçme konusundaki sabrının azaldığı bu günlerde, sunumların paylaşıldığı sitelerde yer alan sunumlara ait slaytların tasarımı daha büyük önem kazanmaktadır. Böylece, konuya vakıf olmayan kişilerin bile dikkatini çekebilecek kadar profesyonel sunumlar paylaşarak günümüzdeki sonsuz bilgi ağına katkı sağlanabilecektir.

Kaynakça

Abela, A. (2008). *Advanced Presentations by Design: Creating Communication that Drives Action*, Pfeiffer Yayınevi: San Francisco

Akdağ, M. ve Tok, H. (2008). Geleneksel öğretim ile powerpoint sunum destekli öğretimin öğrenci erişimine etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, Cilt 33, Sayı: 147, 26-34

462

Atkinson, C. (2005). *Etkili sunum tasarımı*. İstanbul: Arkadaş Yayıncılık

Bingaman, C. E. (1993). *Etkilisunuş, Kişisel gelişim ve yönetim dizisi*

10 Tips For Designing Presentations That Don't Suck - Part 1. (2017). <https://resources.workfront.com/project-management-blog/10-tips-for-designing-presentations-that-dont-suck-part-1> adresinden erişildi.

(ET: 10. 02. 2017)

Chen, V. (2008). *Designing Effective Power Point Presentations*

<https://www.slideshare.net/vinhha25580/designing-effective-power-point-presentations>

(ET: 02. 02. 2017)

<http://www.slideshare.net/vinhha25580/designing-effective-power-point-presentations> adresinden erişildi.

<http://www.slideshare.net/bluish1/etkili-sunum> adresinden erişildi.

Russell, W. (2017). <https://www.thoughtco.com/creating-successful-business-presentations-2767318>

(ET: 10. 03. 2017)

GÖRSEL ÇEVİRİ YOLUYLA UYARLAMA: AHMET ZEKİ KOCAMEMİ’NİN NÜ ÇALIŞMALARI

Araş. Gör. Ebubekir Sıddık ATA

Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,

Öz

Cumhuriyet döneminin önemli sanatçılarından biri olan Ahmet Zeki Kocamemi, Avrupa’ya gidip dönemin usta sanatçısı Hans Hofmann’dan eğitim almıştır. Ülkeye döndükten sonra da Müstakil Ressamlar ve Heykeltraşlar Birliği’ne dahil olup, batının çağdaş ve modern sanat temelinde ulusal modern bir sanat dili oluşturmak için çaba göstermiştir. Bu makalede; sanatçının o dönemde üretmiş olduğu “nü” çalışmaları ele alınmış, bu çalışmaların ustası Hofmann’ın üslubunu ve “nü” konulu çalışmalarını ne ölçüde yansıttığı irdelenmiştir. Bunun yanında, sanatçının o dönem Türkiye’inde geleneksel ve dini anlayışa zıt olan bu temayı neden bu kadar çok ele aldığı ve bu temayı üslup ve konu açısından nasıl işlediği sanatçının nü konulu bazı çalışmaları üzerinden analiz edilmiştir. Bu sayede, Kocamemi’nin dönemin çağdaşlaşma ideali doğrultusunda oluşturulmak istenen ulusal modern sanat açısından ne derece öneme sahip olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, sanatçının bu denli tepki alan bir temayı kendi sanatına hangi yöntemle ve nasıl kazandırdığı sorgulanmış ve sanatçının bu bağlamdaki çalışmalarının konu ve biçim dili açısından ne derece özgün olduğu analiz edilmiştir. Sonuç olarak, sanatçının bu çalışmalarının aslında ustası Hofmann’ın bu konudaki çalışmalarının görsel resim dilinden çeviri yapılarak uyarlanmış oldukları yapılan görsel analizler sonucunda desteklenmiştir.

463

Anahtar Kelimeler: Görsel Çeviri, Uyarlama, Resim, Türk Resmi, Nü, Zeki Kocamemi, Hofmann

APPROPRIATION THROUGH VISUAL TRANSLATION: AHMET ZEKİ KOCAMEMİ’S NUDE WORKS

Abstract

Ahmet Zeki Kocamemi, one of the most significant artist of the period, went to Europe and trained by renowned master artist Hofmann. After returning to Turkey, Kocamemi involved in the Association of Independant Painters and Sculptors, and spent effort to create a modern national art language based on contemporary modern art of the West. In this article, artist’s nude works painted in the period and to what extent Kocamemi’s nude paintings reflect his master Hofmann’s style and nude paintings are examined. Moreover, why Kocamemi often painted these themes which are opposite to traditional and religious values in that period in Turkey and how he painted these themes in terms of style and subject matter are analyzed on some of his nude works. Thus, it has been understood that how important he is, in terms of creating a national modern art in the direction of the ideal of modernization. Furthermore, it is questioned that how and which method used by artist to appropriate such a reactionary theme to his art, and to what extent Kocamemi’s nude works are unique in terms of subject and form are analyzed.

Consequently, as a result of the visual analysis, it is supported that Kocamemi's nude works are actually appropriated or adapted through translating from visual language of his master Hofmann's nude works painted in the same theme and genre.

Keywords: Visual Translation, Appropriation, Painting, Turkish Painting, Nude, Zeki Kocamemi, Hofmann

Giriş

Avrupa sanatında sıklıkla işlenmekte olan nü temaları aslında o kültürün sanatsal özgürlük anlamında bir yansıması olarak görülmekte, ve bu temanın aslında manzara veya natüremort gibi sıradan bir konu olarak ressamlar tarafından Avrupa sanatı tarihi süresince ele alınmış olduğu bilinmektedir. Avrupa sanatında, özellikle 20. yüzyılın önemli sanat merkezlerinden olan Paris, Berlin ve sonrasında Newyork gibi başkentler dönem boyunca dünya sanatının nabzını yansıtmış ve Avrupa kıtası dışındaki kıtalarda yer alan milletlerin de sanatını yönlendirmişlerdir. Aslında onlara bir yol çizip dönemde sanatsal anlamda başı çeken bir rol model oluşturmaktadırlar. Bu merkezler aslında, dönemde sanat açısından sanatçılara özgür bir sanat ortamı sunmaları sebebiyle de ön plana çıkmış ve ortaya atmış oldukları sanatsal fikir ve hareketlerle modern sanatın beşiği olma özelliklerini çeşitli kanallarla dönemde duyurmayı başarmışlardır.

Aslında bu yayılma işini yine modern dönemle birlikte önem kazanan basın-yayın kanallarıyla ve Avrupa sanatına damga vuran ünlü ustaların diğer ülkelere olan merakları yüzünden yapmış oldukları gezilerle başarmışlardır. Bunun yanında, bu sanatsal gelişmelere uzak olan ülkeler de kendi öz kimliğini temsil eden ulusal sanat dillerini oluşturmak için Avrupa'da adını duyuran bu önemli sanat merkezlerine ulaşmak istemişlerdir. Yani bir anlamda, o kültürde var olan sanatsal değerleri ve temaları alıp kendi ulusal değerlerini daha modern bir statüye çıkarmak isteyerek kendi geleneksel değerlerini Avrupa'nın dünyaca kabul görmüş sanatsal gelişmeleri ile çağdaş ve uygar bir seviyeye çıkarmayı amaçlamışlardır. Bunu en iyi şekilde elde etmek için, kendi sanatçıları veya sanatçı olmaya aday kişileri çeşitli imkanlar sunarak Avrupa'nın bu sanat merkezlerine göndermişlerdir. Ve bu sayede yerel ve daha farklı kültür ve coğrafyadan tamamen farklı bir coğrafyaya giden bu sanatçılar, Avrupa'nın önemli sanat merkezlerindeki akademilerde veya kişisel tercihleri olarak özel usta sanatçıların atölyelerinde eğitim almışlardır. Bu duruma önemli bir örnek olarak Cumhuriyet dönemi Türkiye'sini ve yeni kurulan bu demokratik ve çağdaş tabanlı rejimin sanatsal kimliğini oluşturmaya çalışan ve batı medeniyetlerini örnek alarak, bu çağdaş uygarlıkların seviyesine çıkmak için çaba gösteren bu ülkenin sanatçıları verebiliriz. Yeni kurulmuş olan ve tamamen farklı bir rejime geçiş yapan Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile beraber kurucu Mustafa Kemal Atatürk'ün uygulamış olduğu ilke ve inkılaplarla her anlamda çağdaşlaşma yolunda önemli bir adım atmış ve bunu taçlandırmak içinde sanatsal faaliyetlere büyük önem ve destek vermiştir. Bu kapsamda, ülkenin genç sanatçıları teşvik için çeşitli burslu programlar düzenlenmiş ve başarılı olan sanatçılar yurtdışına, yani Avrupa'nın bahsetmiş olduğumuz bu sanat merkezlerine gönderilmişlerdir. 20. yüzyılın ulusal sanat hareketine yön vermek isteyen bu sanatçılar, Avrupa'da dönemin önemli ressamı ile çalışma fırsatı yakalamış ve orada görmüş oldukları sanatsal bilgi ve becerileri kazanıp kendi üslubunu oluşturmuş ve ülkeye döndükten sonrada çeşitli sanatçı grupları ve dernekleri kurup, dahil olmuşlardır. Döndüklerinde edinmiş oldukları kazanımları sanatçıların kendi eserlerinde tecrübe ettikleri açıktır. Ancak, birlikte çalışmış

oldukları ustalarından ne derece etkilendikleri ve onları birebir taklit mi ettikleri, yoksa sadece bir rehber ve kaynak olarak ustalarını alıp kendi bireysel üslubunu oluşturdukları veya bunu yapmış oldukları çalışmalarda nasıl ele aldıkları konusu dönem sanatçılarının genelini çalışmalarına bakmayı gerektirdiği için bu çalışmada ele alınamayacaktır.

Ancak, bu duruma örnek teşkil eden dönem sanatçıları arasında önemli bir isim olup, Avrupa'ya gidip dönemin usta sanatçısı Hans Hofmann'dan eğitim alan ve döndükten sonra da Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği'ne dahil olup ülkede çağdaş ve modern sanat temelli ulusal modern bir resim dili oluşturmak için çaba gösteren Ahmet Zeki Kocamemi ve bu bağlamda üretmiş olduğu "nü" çalışmaları ele alınıp, bu çalışmaların, ustası Hofmann'ın üslubunu ve "nü" konulu çalışmalarını ne ölçüde yansıttığı, ve en önemlisi Kocamemi, o dönem Türkiye'sinde geleneksel ve dini anlayışa zıt olan bu temayı neden bu kadar çok ele aldığı, yanı sıra bu temayı üslup ve konu açısından nasıl işlediği sanatçının nü konulu bazı çalışmaları üzerinden ele alınıp, analiz edilecektir. Bu sayede, Kocamemi'nin dönemin çağdaşlaşma ideali doğrultusunda oluşturulmak istenen ulusal modern sanat açısından ne derece öneme sahip olduğu görülecek, ve sanatçının bu denli tepki alan bir temayı kendi sanatı ve ülke sanatına hangi yöntemle ve nasıl kazandırdığı, bu bağlamdaki çalışmalarının konu ve biçim dili açısından ne derece özgün olduğu analiz edilip, sanatçının bu çalışmalarının görsel çeviri yoluyla kazanılmış birer uyarlama ürünü olup olmadığı ele alınacaktır.

Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği (1929-1942) ve Kocamemi

Çağdaş Türk Resim Sanatı'nda Müstakiller olarak bilinen Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği, 1929–1942 yılları arasında gelişim göstermiş, ve çalışmamız bağlamında ele alacağımız sanatçı Kocamemi'nin de dahil olduğu sanatçı birliği olması bağlamında da oldukça önem arz eden, Cumhuriyet sonrası ülke sanatında önemli bir misyon üstlenen bir sanatçı birliği olması açısından çalışmamız bağlamında ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Türk Resim sanatının yurt içinde tanıtılması, yaygınlaştırılması, geliştirilip özgünleştirilmesi amaçlı çalışmalar yapmış olan bir ressamlar birliğidir. "Cumhuriyet döneminin ilk sanatçı grubu olması bakımından önemlidir" (Özsezgin, 1998, s. 29). Bu grup anlayışı çerçevesinde Cumhuriyet'in ilk yıllarında Avrupa'ya öğrenime giden ressamlar, buldukları sanat merkezlerinin ve sanatçılarının yenilikçi eğilimlerini bireysel sanat anlayışlarının oluşumu için uyarlayıp ülkeye dönmüşlerdir. Bu sanatçılar, izlenimciliğe karşıt bir anlayışı savunmuş olup, resimde biçim ve kütle ağırlığına ve ifadeci bir anlatıma ağırlık vermişlerdir.

Grup üyeleri, sanatlarıyla Türk resim sanatına yepyeni bir atılım getirmekle kalmayıp, dönem sanatında yeni bir çığır açmayı başarmışlardır. İlk olarak, ilk sanatçı birliği olan Güzel Sanatlar Birliği üyelerinin, her yıl Galatasaray sergilerinde sergilenen resimlerinde egemen olan bir çeşit izlenimci anlayışa zıt bir anlayışa ulaşmış olduklarını çalışmalarlarıyla kanıtlamaktadırlar. Grup üyeleri, Avrupa'da gelişmekte olan sanat akımlarının varlığını duyurmaya çalışan bireysel anlayışlarını, zengin bir konu çeşitliliği ile birlikte ele almış olmalarından dolayı oldukça önemlidirler. Sanatçıların eserlerinde, güncel yaşamın akıcılığında, çevremizde yer alan çoğu kez önemsemeyen geçip gittiğimiz konular, dönem eserlerinde resimsel anlatımlara dönüşür. "Balıkçılar, vitrinler, berber dükkânları, köy yaşamı ilk kez sanatsal anlatımlara konu oluşturur" (Giray, 1997, s. 42). İlk sergilerini 1928'de açan grubun aslında ortak bir sanat anlayışı yoktur. Hatta grupta yer alan sanatçılar arasındaki sanatsal anlayışlarda farklılıkların, benzerliklerden daha çok olduğunu söylemek mümkündür.

Grup sanatçılarından “Mahmut Cemalettin (Cüda) ve Şeref Kamil (Akdik)’de realizm, Hale Asaf ve Muhittin Sebati’de romantizm, Refik Fazıl (Epikman) da Kübizm, Ali Avni Çelebi ve Ahmet Zeki Kocamemi’de Alman Ekspresyonizm’in etkileri görülür” (Giray, 1997, s. 38). Bu tarz yeni bir bakış açısı ile çalışan Müstakiller; eserlerinde genel anlamda konuyu geri plana iterek, biçimin bağımsızlaştığı ve doğa biçimlerinin deforme edildiği yeni bir sanat anlayışını yansıtmaktadırlar. Kocamemi ve Çelebi, çalışmalarında gerçekleştirmiş oldukları yapısal kompozisyon ve güçlü bir ifadecilik anlayışıyla Türk resim sanatına yeni bir soluk getirmişlerdir. Grupta yer alan, Elif Naci, Cevat Dereli, Refik Epikman, Mahmut Cüda ve Hale Asaf gibi sanatçılar ve diğerleri, 15 Nisan 1929’da Ankara Etnografya Müzesinde ilk toplu sergilerini gerçekleştirirler. “Basından gelen eleştiriler, yeni eğilimin anlaşılmadığını ortaya koymaktadır” (Özsezgin, 1998, s. 3).

Konumuz bağlamında baktığımızda; bir birlik çatısı altında toplanmış olan bu sanatçılar, resimlerinde “çıplak” insan figürlerine yer vermişlerdir. Bu bağlamda, birlik üyelerinden olup bu modern nü temasını dönemde işleyen bir öncü olan Zeki Kocamemi, konumuz açısından ve üzerinde çokça durmuş olup önem verip yapmış olduğu “çıplak” konulu çalışmaları ile bu grup çatısı altında, bu çalışmanın konusu olarak önem arz etmektedir. Bu yüzden, bu bölüm devamında sanatçının bu temada üretmiş olduğu çalışmalarından bazıları ele alınıp, ressamın çalışmış olduğu ülkedeki ustasından etkilenip bu çalışmalarında da yansıttığı üslup özellikleri ve dönemde çıplak konulu çalışmaların üzerinde neden bu kadar çok durduğu irdelenecektir. Ayrıca, sanatçının bu konudaki çalışmalarını hangi amaçlarla ve hangi sanatçı etkisiyle ele aldığı irdelenecek, ve sanatçının “nü” konulu etüd, suluboya ve yağlıboya olarak resmedilen bu denli çok çalışmaları hakkında genel çıkarımlarda bulunulacak, ve böylece sanatçının o dönem Çağdaş Türk Resim Sanatı açısından ne derece öneme sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmaya çalışılacaktır.

Ahmet Zeki Kocamemi - Ustası Hans Hofmann ve Sanat Anlayışları

Zeki Kocamemi (1901–1959); Hofmann’ın atölyesinde, onun resim sanatının temelini çizim gücünde gören anlayışından etkilenmiş, nesnelere ilk önce geometrik bir kalıp içine alınmasını ve ondan sonra kapladıkları ağırlığın saptanmasını benimsemiştir. Ona göre resimde yakınlık-uzaklık renkten çok çizgisel değişimlerle değerlendirilir (Tekinel, 2007, s. 47). “Tüm çalışmalarında başlangıcından beri tekniği ön plana almış, resim sanatındaki değişmelere önem vermemiştir” (Dal, 1997, s. 1031). Tablolarında renk anlayışı desene uygun bir sıcak soğuk renk değerlendirmesi biçimindedir. Yaşamı boyunca ödüller almış ve pek çok önemli sergilere yurtiçi-yurtdışında katılmıştır. Sanatçının çalışmalarında, yukarıda değindiğimiz, yurtdışında yanlarında eğitim aldığı Hikmet Onat ve İbrahim Çallı’nın öğretileri ve etkileri, yurtdışında ise yine atölyesinde eğitim aldığı Hans Hofmann’ın sanat anlayışı ve etkisinin rolü büyüktür.

İlk olarak, sanatçının Sanayi-i Nefise Mektebi Çallı Atölyesinde aldığı eğitim oldukça önemlidir. Kocamemi, 1916 yılında babasının ölümüyle birlikte, kardeşiyle beraber büyükbabası Abdüllatif Paşa’nın konağına yerleşmiş ve aynı yıl Sanayi-i Mektebi Alisi’ne girmiştir. Galeri öğretmeninin Hikmet Onat olduğu bu dönemde Kocamemi, daha çok antik heykellerden desen ve ornoman (bezeme-motif) çalışmaları yapmıştır. 1918 yılında İbrahim Çallı atölyesinde çalışmaya başlamıştır. Kocamemi, bu dönemde bu iki temel atölyede eğitim almıştır. Bir yıl hazırlık dönemi olarak düzenlenen desen atölyesi Hikmet Onat’ın öğretilerinde çalışırken, yağlıboya resim atölyesinde İbrahim Çallı eğitimi önemini koruyacaktır. İbrahim

Çallı ve Hikmet Onat, Sanayi-i Nefise'nin atölyelerine yepyeni bir anlayış getirmişlerdir. Hikmet Onat, bir yıllık desen atölyesinde, Çallı ise yağlıboya atölyesinde hizmet vermiştir. Hikmet Onat atölyesinde desen çalışmak, öğrencilere doğruyu görmek, sağlam desen çizmek yetisini katarken, Çallı özellikle resmi sevmenin ne demek olduğunu öğretmiştir. Birçok sanatçı Çallı'nın güçlü kimliği ile yönettiği atölyesinden özgüvenini kazanmış ve sanata tutkun olarak mezun olmuştur (Giray, 2000, ss. 50-51).

İkinci olarak, Kocamemi, 1922 yılının Aralık ayında Türk Ocağı hesabına Almanya'ya resim öğrenimine gönderilmiştir. Aynı yılın Mayıs ayında Münih'te öğrenim görmek için bulunan arkadaşları, Ali Avni, Ratip Aşir ve Kenan'ın aralarına katılmıştır. Daha önce orada bulunan Sabiha Rüştü'nün (Bozcalı) yönlendirmesiyle Yahudi asıllı Heinemann'ın atölyesine girmişlerdir. İlk yıl, kısa bir süre Mahmud Cûda (1904-1987) da onlarla birlikte ancak Cûda, sanat hayatı boyunca daha farklı ve analitik bir sanat anlayışından ziyade akademizme yakın bir yoldan gittiğinden buraya ayak uyduramamış, burs başvurusu olumsuz karşılanmış ve Cuda İstanbul'a dönmüştür. Diğerleri, 1923 yılının Eylül ayında, Münih Akademisi'nin giriş sınavlarına katılmış fakat kazanamamışlardır. Heinemann atölyesinin ücretini arttırdığından tekrar oraya da dönmemişler ve böylelikle Türk resmi için bir dönüm noktası oluşturacak anlayışın eğitimini aldıkları Hans Hofmann'ın (1880-1966) atölyesine girmişlerdir. (Resim 1) Aralarında sadece Ahmet Zeki Kocamemi'nin bursu vardır. Ali Avni Çelebi ekonomik sıkıntı ve atölyeye uyum gösterememesi sebebiyle aynı yıl 10-11 ay kadar kalıp geri döneceği Berlin'e Klene atölyesine gitmiştir. 1924 yılında devlet bursu olarak tekrar Münih'e dönmüştür. Zeki Kocamemi, 1927 yılı Mayıs ayında İstanbul'a dönene kadar aralıksız olarak Hans Hofmann okulunda eğitimini sürdürmüştür. Zeki Kocamemi'nin öğrenimine katılan Avrupa süreci, atölye deneyiminin yeni boyutlara ulaşmasını sağlarken, bulunduğu canlı sanat ortamının sorunlarına ve gelişmelerine de tanıklık etmesini sağlamıştır. 22 yaşında bir Türk genci, Almanya'nın değişim içinde olan sosyal, ekonomik ve politik yapısı içinde hızla gelişen ve değişen sanat ortamında dört yıl geçirmiştir. Çocuklukları I. Dünya Savaşı'nın ve İstanbul'un işgalinin karanlık yıllarında geçen bu gençlerin Avrupa ile iletişimin iyice zayıfladığı bir dönemde yetiştikleri düşünülürse oldukça zor geçen bir eğitim süreci yaşadıkları kesin gözükmektedir. Zor koşullarda sanat eğitimi gören gençlerden biri olan Kocamemi de Münih'te öğrenim döneminin ağır çalışma temposu içinde, ait olduğu, bireyi bulunduğu toplumun tinsel ve nesnel kaynaklarıyla bütünleşen düşünce yapısı dünya görüşüyle çevresinde gelişen sanat olaylarını değerlendirecek ve öznel bir yol duyarlığına teknik becerisine, yeteneğine uygun özgün bir üslup bulacaktır (Giray, 1988, ss. 130-131).

467

Zeki Kocamemi, Münih Hans Hofmann (1880-1966) Sanat Okulunda 1923 yılından İstanbul'a dönüş yılı olan 1927'ye kadar eğitim gördüğü o tarihlerden itibaren deformasyon, hacim (volüm) ve konstrüksiyon kavramlarından etkinlenmiştir. O yıllarda Almanya'da ünlü ressam, mimar ve heykeltıraşlar bir arada bulunmaktaydı. Yeni akımlardan, Picasso ve Cézanne'dan, Delaunay'dan etkilenecek Hofmann'ın sanat ve eğitim anlayışıyla birlikte Türkiye'ye döndüğünde 'Modern Türk Resmi'nin öncülerinden biri olmuştur. Hans Hofmann, yaşadığı dönemin Avrupa'sında modern sanat akımlarının ortaya çıkışına tanık olmuş ve günümüzde öncü kabul ettiğimiz pek çok ressamla ilişki içinde bulunmuş, dönemin önemli ressam ve eğitimcilerinden biridir. Kocamemi, Münih'te aldığı eğitim ve ortamın da etkisiyle sanat

anlayışını ortaya koymuş ve geliştirmiştir. Bunu yaparken de Hofmann'dan etkilenmemesi düşünülemez (Eroğlu, 2010, s. 33-38); (Aykuş, 2010, s. 10).

Hofmann portre çalışmalarında sıradan modeller kullanmıştır. Hofmann, portrenin ilginç ve önemli olan plastik karmaşıklığını ortaya koymuş, çizgileri ise her zaman açık ve kendini ele vermiştir. 1940'ların ortalarına kadar Hofmann, okulunda öğrencilerine üç kategoride ödev vermiştir. Bunlar, portreler ve figür çalışmaları, manzaralar ve iç mekanlar ile natürlere aittir. Hofmann'ın insan vücuduna bakış açısı nesnelere bakış açısına benzemekle birlikte zaman zaman da insan vücuduna doğrusal bir form olarak bakmıştır. Bazı figürleri simgesel olmaya daha yakın, bazıları ise insan formunu özgürce deforme etmesiyle Picasso'ya yakındır. Öğrencilerine “Yüzeyleri figürlerle ilişkili düşünün, bir yüzeyi hareket ettirdiğinizde alın ile göğüs arasında daha büyük bir boşluk yaratabilirsiniz” demiştir (Aykuş, 2010, s. 13). Bu düşünceyi Zeki Kocamemi de daha sonraları kendi atölye hocalığı sırasında öğrencilerine açıklamıştır: “Bulacağınız planlar, örneğin modelin göğsünün genişliği ya da omuzla boyun arasındaki uzaklık uçak alanı kadar geniş izlenimi vermeli” (Çoker, 1979, s. 3). Hofmann atölyesinde aynı yıllarda Ali Avni Çelebi de eğitim almıştır. Çelebi, Hofmann atölyesini, ortamı ve hocasını şöyle anlatmıştır:

“Hofmann'ın özel akademisine girmiştik. Ama onu çok yadırgadım, çok aykırı gelmişti. Aykırı gelen konstrüksiyonlar, karakterler ve ekzajare edilen hareketler ve terkipler. Yani ifrata varan hamleler. Yumuşak değil sert bir ifadesi vardı. Sonra biz o sertliği bir yerde yumuşak görmeye başlamıştık. Yadırgadığımız sertliği, o dobra dobra olan şeyleri zamanla anlamaya başlamıştık. Hofmann atölyesinde sabah dokuzdan on ikiye kadar kurdesuar vardı. Üç model poz verirdi, bunları on beş dakikada çizmek icap ederdi. Gerek proporsiyon, karakter, gerekse ekzajare bize verilen bir etüd eğitimi idi” (Özsezgin, 1991, s. 28).

468

Burada Çelebi'nin başlangıçta yadırgadığı durumu Kocamemi ile birlikte paylaşmaları kaçınılmazdır. Onlara başlangıçta aykırı gelen fakat daha sonra alıştıkları sertlik onların I. Galatasaray Sergisi ile başlattıkları ‘Türk Modern Resmî’ nin başlangıcını oluşturacaktır. Resmin izlenimci bir anlayıştan çok bir yapıt gibi bir abide gibi ele alınması düşüncesi, konstrüksiyona verilen önem Hofmann'ın eğitiminden ve sanatından etkilerini çokça bulacağımız bir anlayıştır.

Çelebi'nin Hofmann atölyesi çalışmalarından olan “Nü” çalışmalarında, figürün tablonun neredeyse tümünü kaplayan ve çevresiyle uyum sağlayacak biçimde işlenmesi, konunun düşünsel bir mekan içinde düşünülmesinin de bir göstergesidir. Çelebi'nin biçimlerinde görülen kare, üçgen, daire gibi geometrik yüzeylerle değişiklik yaratılmış, biçim tek düzelikten kurtulmuştur. Çizgi ve planların ritmik yapısındaki bu değişik anlayış biçimi, doğal görünümünden uzaklaştırarak, dinamik bir deformasyona ulaştırmıştır (Gören, 2003, s. 105). (Resim 2) Benzer olarak, Kocamemi de çalışmalarında nesnelere ağırlığını ve hacmini vurguluyor, yapı ve boşluk kavramlarına özel bir önem veriyordu. Kuşkusuz, renk her sanatçı için ifade gücünü doğrudan etkileyen bir öğeydi. Hofmann'a göre renk, güçlü, plastik bir araçtı, ve her renk yeni bir biçim yaratıyordu (Aykuş, 2010, s. 16).

Kocamemi ve Hofmann'ın Nü Çalışmaları (Karşılaştırmalı Analiz)

Kocamemi'nin de içinde yer aldığı Cumhuriyet dönemi Türk resim sanatı dilinde Konstruktivizm akımı önemli bir yer tutar. Ancak, bu batı sanatında gördüğümüz çok katmanlı oluşumların aksine sadece biçim dilinde kullanım alanı bulur, yani yurtdışında ustalarından bu tecrübeyi edinenler bunu eserlerinde nesnelere ve figürün genel biçimini oluşturmada ve oluşturulan kompozisyonu sağlam bir temele dayandırmada kullanırlar. Bu dönemde sanatçılar tarafından sıklıkla kullanılan ve Türk resmine uyarlanan bu akımın biçim dili anlayışı dönemde bunu en iyi şekilde kullanmasıyla ön planda olan Kocamemi tarafından şu şekilde ifade edilir; “Resim yapmak icat etmek demektir. Taklit etmek değil... Resim, bir yapı gibi yoktan var edilir. Bir abide gibi örülür.” Ali Avni Çelebi ise; “Sanatta aradığım şart ve vasıflar: karakter, hareket, form, volüm, inşa, tesir, atmosfer ve valörü ile bütünü teşkil eden kompozisyon olduğuna inandım ve o yolda eğitilerek yolumu tayin ettim” diye ifade etmektedir (Gören, 2003, s. 107). Kocamemi bu bağlamda baktığımızda, üslup olarak biçimci resim dili ile birlikte yine modern sanatın popüler bir teması olan nü konusunu Türk resmine kazandırmak ve bu yapısalı temele dayandırmak istediği arzusunun sanatçının daha yurtdışına gitmeden önceki yapmış olduğu nü çalışmalarından anlayabiliyoruz.

Sanatçının 1920’de yapmış olduğu “Erkek Etüdü” (Resim 3) ve 1921’de çizmiş olduğu “Atölyede Arkadan Çıplak Erkek Etüdü” (Resim 4) isimli çalışmaları sanatçının nü konusundaki ilk adımları olarak bir hazırlık süreci niteliğindedir. Buna rağmen, sanatçı deseni ve biçimsel kompozisyon yapısını oldukça iyi kurgulayıp, bu çalışmalarda adeta kendilerinden öncesinde ders aldığı desen hocası Hikmet Onat ve resim hocası İbrahim Çallı sanat anlayışlarını mükemmel bir şekilde yansıtmıştır. Kendilerinin de yurtdışında Fernand Cormon’un Paris’teki atölyesinde yıllarca ders alıp, bu denli önemli bir sanatçının sanat anlayışıyla Türk resminde ilk çıplak örnekleri vermiş olduklarını biliyoruz. Sanatçı her iki çıplak etüd çalışmasında da erkek figürünü önde ve arkadan olmak üzere iki farklı bakış açısıyla ele almış, ve figürün anatomik yapısını gerçekçi bir şekilde sağlam bir biçim dili ve desen uygulamasıyla ele almıştır. Dikkat ettiğimizde, sanatçı figürleri adeta psikolojik özelliklerini farkedebileceğimiz şekilde farklı duruşlarda yüzünü kapatır şekilde, kişilik ve kimliklerini gizlemiş bir pozda vermiştir. Önden resmettiği erkek figüründe ise yine figürün baş kısmı koyu bir şekilde ele alınmış ve yüz hatları ve kimliği tanınmaz bir halde deforme edilerek verilmiştir. Sanatçı, bu türde vermiş olduğu bu erken örneklerde bile Cormon’dan ders alıp onun etkisinde resim yapan Çallı ve Onat gibi Türk ustaların nü konulu çalışmalarının görsel dilinin çevirisini yapıp kendi sanatına uyarlayarak dönemin Türk resim sanatında bir kırılma noktasına öncülük etmiş ve modern bir temayı ulusal sanata mâl ederek modern temelli ulusal sanat dilini ve kimliğini oluşturma önündeki en büyük engeli aşmada ustaları Çallı ve Onat’tan sonra inşacı ve biçimci tarzda bunu ilk uygulayan olmuştur.

Sonrasında ise; Kocamemi, yurtdışına burslu olarak gittiği dönemde 1923-27 yılları arası boyunca yanında öğrenim gördüğü Hofmann’ın sanatsal öğretilerine bağlı kalmış, ve bu yönde yine aynı temada ustasının sanat anlayışına bağlı kalarak üslubunu daha da derinleştirip geliştirmiş ve ustasının nü konulu etüdlere kullanmış olduğu biçimsel dilin görsel çevirisini

yaparak kendi sanat anlayışına uyarlamış ve Türk sanatında dönemin bu temada resim yapan öncü bir sanatçısı olmuştur.

Her sanatçı kendi üslubunu oluşturmak için yanında eğitim aldığı ve kendi düşünce yapısına uyan ustasından muhakkak ki etkilenir, ancak bu etki bire bir taklit ise bu sanatçının özgünlüğünü yok eder. Ancak, görsel dilin çevirisi bu anlamda her dönemde kültürler arasında var olan ve görsel sanatlarda özellikle resim konusunda kaçınılmazdır. Çünkü çırak ustasını örnek alır ve onun sanatının kazandırmış olduğu üslup özelliklerini kendi kişisel becerisiyle yoğurur ve kendi sanatına ve kültürüne mâl eder. Bu durum, uluslararası mecrada hele ki sanatın merkezinde ün salan bir usta ile farklı ve sanatsal gelişmelerin yirmi-otuz yıl geriden takip edildiği ve çağdaşlaşmaya çalışan bir ülkeden gelen bir çırak arasında kaçınılmazdır. Çırak ister istemez kendini geliştirmek ve ustasından bir şeyler alabilmek için onun eserlerinin biçimsel yapısını, dilini ve ilgi çekici bulduğu temalarını kendi becerisi ve bireysel üslubu ile çevirisini yapar, taklit etmiş diyemeyiz, çünkü her ne olursa olsun aynı konu ve anlayış farklı bir elde farklı bir biçime ve anlayışa bürünür, bu da yapan kişinin farkını ortaya koyup yapılan işi özünde ve biçimde özgün kılar. Bu durumu, Kocamemi ile ustası Hofmann arasındaki ilişki en iyi şekilde açıklar. Bunu Hofmann'ın ilk çıplak etüd çalışmaları ile sonrasında Kocamemi'nin yaptığı çıplak etüd ve nü çalışmalarını analiz ederek daha iyi algılayabiliriz.

Kocamemi, bu dönem itibari ile yapıtlarını temellendirdiği biçim, desen ve yapıya önem veren sanat anlayışını aslında hocası Hofmann'dan edindiği bu yapısal temeller üzerinde şekillendirmiştir. Bu yapıya ve biçime önem veren kompozisyon kurulumlarını en iyi şekilde Kocamemi'nin “nü” etüdülerinde ve diğer “çıplak” konulu çalışmalarında açıkça görebiliriz. (Resim 5) Sanatçı “iki çıplak etüdü” adlı bu çalışmasında açıklamış olduğu biçimsel temelli sanat anlayışını en iyi şekilde yansıtmıştır. Sanatçı resimde konu olarak sadece iki figürü genel formlarını algılayabileceğimiz şekilde siyah konturlarla detaylı bir şekilde vererek dönemin toplum yapısı ve geleneğine zıt olarak farklı bir temayı ustası Hofmann öğretilerine bağlı kalarak Türk resmine uyarlamıştır. Genel olarak baktığımızda, resimde yer alan iki figürün de birer kadın vücut anatomisini yansıttıklarını sanatçının kullanmış olduğu biçimci dilden anlayabiliyoruz. Aslında, dönemin geleneksel yapısına ters düşen bir konu olması yanı sıra iki bayan figürün yatak odasını çağrıştırır bir kapalı mekanda baş başa çıplak halde olmaları da ayrıca oldukça farklılık arz eden bir durum olup Avrupalı bir anlayışla resimlendiği açıktır. Resmin 1925-26 yıllarına tarihlenmiş olması da sanatçının Münih'te Hofmann atölyesinde çalıştığı dönemle aynı tarihlere denk düşmesi bu ifadeyi destekliyor.

470

Diğer yandan, usta sanatçı Hofmann'ın aynı temada 1898 yılında “Model” adında ele almış olduğu iki çalışmasına baktığımızda, sanatçı Kocamemi'de daha önce değindiğimiz çıplak erkek figürünün arkadan ve önden iki farklı çalışmada ele alınmış şeklini, ustasının ondan yıllarca önce yapmış olduğu benzer üslupta önden ve arkadan ayrı ayrı verilmiş iki farklı çıplak kadın betimlemesinde görüyoruz. (Resim 6-7) Sanatçı burada figürün anatomik vücut özelliklerini betimlemede çizime ve biçime vermiş olduğu önemle beraber figürün ağırlığını hissedecek şekilde doğrusal bir formda figürü tüm doğallığı ile ele almıştır. Kocamemi'de görmüş olduğumuz figürlerdeki hacim, form ve yapı özelliklerine vurgu ustasının bu çalışmalarından

çevrilip uyarlanmış olduğu görülmektedir. Hofmann kadın vücudunu doğal çıplaklığı ile adeta sunulan ve izlenen bir obje gibi doğrusal ve doğal formları ile deforme etmeden vermiştir. Figür, kendinden emin ve rahat bir pozda vücut ayrıntıları dikkate alınarak sağlam bir kompozisyon kurgusu ile biçimsel özelliklerine vurgu yaparak konturlar ve genel form ile verilmiştir. Kocamemi'nin çalışmalarında da biçimsel anlamda her şey ustası ile aynıdır, ancak, her ikisinin de bu çalışmaları ilk etapta basit ve hızlıca çizilmiş birer çalışma gibi görünmüş olsalar da aslında sağlam ve uzun soluklu birer çalışma oldukları sanatçıların sanatsal anlayışları bilindiğinde açıkça anlaşılmaktadır. Malik Aksel bunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Zeki Kocamemi çıplak kadın vücudunu sade, kuvvetli ve hesaplı bir maharetle göstermekte muvaffak olması itibariyle her tür takdirin üstündedir. Ressamın çabuk bitmiş ve yarım kalmış gibi görünen eserlerinin büyük bir çalışma ve araştırma mahsulü olduğunu iyi gören bir göz çabuk anlayabilir” (Aksel, 1979, s. 41).

Bu bağlamda, yine aynı temada ele alınmış olan Kocamemi'nin diğer iki çalışmasına baktığımızda; “Oturana Çıplak Etüdü” (Resim 8-9), sanatçı bu kez oturur konumda resmettiği figürleri yine iki farklı pozda bir suluboya çalışmasında ele almıştır. Her iki çalışmada 1925 yılında yapılmış, yani sanatçının Hofmann atölyesinde çalıştığı dönemin ürünleri oldukları anlaşılmaktadır. Her iki çalışma da renk kullanımı, figürün biçimsel özelliklerinin genel bir form algısı oluşturacak şekilde verilmiş olması ve çıplak olarak ele alınan figür tiplmesi açılarından benzerlikler taşımaktadır. Resimlerden anlıyoruz ki, sanatçı yine çıplak temayı aynı figürün değişik açılardan; arkadan ve yandan, görünecek şekilde bir denemeye tabi tutmuştur. Sanatçı, birkaç farklı renk kümesi ile Cezanne tarzını çağrıştıracak şekilde verilen figürün genel formu, Picasso'nun anlayışını çağrıştıran deforme edilen ve renklerle hatları belirleyen bir anlayışla resmetmiştir. Çalışmaların bu yönü, muhtemelen Kocamemi'nin o dönem Münih'teki bu usta sanatçıların tekniklerini yansıtan eserlerine olan rastlantıları sonucunda oluştuğuna çağrışım yapar. Çalışmalar genel anlamda, sanatçının ustası Hofmann'ın yabancı olmadığı ve dönemde yakından takip ettiği bu ustalara işaret etmesine rağmen, çalışmalardaki var olan yapı-boşluk kavramlarının figürlerin göğüs ve boyun kısımlarında ele alınmış olması ve figürün biçimsel önemine yapılan vurgu ile rengin biçimi yaratmada bir araç olarak kullanılmış olması gibi özellikler yine Hofmann'ın öğretilerine işaret etmektedir. Bu da yine, Kocamemi'nin biçimsel dilin çevirisi yaparak kendi sanatına uyarladığı hocasının nü algısına işaret etmektedir.

Sanatçının aynı tarzda ele almış olduğu yağlıboya çalışmalarına da baktığımızda; sanatçı bu kez ağırlıklı olarak kadın figürleri yine farklı duruşlarla yine ayrıntı vermeden ele almıştır. Resmin konusu “Poz veren çıplak” olmasına rağmen figür adeta başını eğip yüzünü saklar pozisyonda verilmiştir. (Resim 10) Bu durum, muhtemelen sanatçının kullanmış olduğu modelin, dönemin toplumsal baskılarından dolayı çekingenliğini çağrıştırmaktadır. Yapım tarihi itibari ile sanatçının Münih yıllarına tekabül eden bu çalışma, sanatçının yine biçimsel kaygılar taşıyarak ele aldığı deforme edilmiş bir nü temayı ele alması bakımından önemlidir. Sanatçı adeta, modelin vücut ağırlığını ve yorgunluğunu biçimsel ve sağlam temelli bir kompozisyon oluşturarak yansıtmıştır. Aynı özellikleri, baktığımızda yine Kocamemi ile birlikte aynı dönem Hofmann atölyesinde çalışan, Ali Avni Çelebi'ye ait, 1942 tarihli daha geç bir zamanda yapılmış olan, öncesinde değindiğimiz Resim 5'teki “nü” adlı bir çalışmada da görebiliyoruz. Her iki çalışmada, biçimsel benzerliğin yanı sıra kullanılan figür tiplmesi ve duruşu dahi

oldukça benzerlik göstermektedir. Bu özellikler, yine sanatçıların hocalarının sıklıkla ele aldığı nü figür betimleme anlayışının birer çevirisine işaret etmektedir.

Sanatçının yurtdışından döndükten sonraki Müstakiller'e bağlı olduğu dönem ve sonrası yıllarda üretmiş olduğu yağlıboya çalışmalarına baktığımızda; sanatçının yine aynı üslupta çalışarak hocasının öğretilerine bağlı kaldığı ve bu öğretileri kendi sanat anlayışına görselin biçimsel algısını çevirerek uyarlayıp, Modern anlamda dönemin sanat anlayışına ve kimliğine katkıda bulunup, öncülük ettiği tartışılmaz bir gerçektir. Sanatçının, 1933-34 yıllarına tarihlenen “Kolu dayalı ayakta çıplak” adlı çalışmasına bakıldığında (Resim 11), sanatçının yine aynı teknikte bu kez tam boy olarak hafif yan durur pozisyonda alışıktığımız tiplerede bir çıplak kadın figürü ele almıştır. Figür yine bir eliyle yüzünün yarısını kapatır tarzda verilmiş, ve vücut hatları yine biçimsel açıdan deforme edilmiş bir tarzda koyu bir renkte verilmiştir. Sanatçı yine bu çalışmadan birkaç yıl sonra 1940 ve 1941 yıllarında resmettiği iki farklı yağlıboya çalışmasında, bu kez üslubunu biraz daha farklılaştırarak, “çıplak” adlı iki farklı kadın betimlemesinde (Resim 12-13), figürleri tam boy olarak daha alımlı ve poz verir şekilde daha kendinden emin ve adeta kendini izleyen birilerine sergiliyormuşçasına ele almıştır. Bu da dönemde ülke sanatında bu temaya karşı olan tepkinin artık biraz daha değişmiş olduğuna işaret etmektedir. Ancak, sanatçı bu dönem çalışmalarında çıplak figürlerini genelde bir iç mekanda daha hantal, kaba, deforme edilmiş hatlarla daha iri boyutlarda ele almıştır.

Müstakiller'den sonraki dönemde, sanatçının nü konusundaki diğer çalışmalarına baktığımızda; sanatçı bu dönemde, artık iç mekanda sadece tek figür betimlemesinden ziyade figürle birlikte dikkati çeken farklı nesnelere de aynı kompozisyonda yine aynı biçimsel anlayışla ele aldığını görüyoruz. 1945 tarihli “karanfilli çıplak” (Resim 14) , 1947 tarihli “yatan çıplak” (Resim 15) ve 1950 tarihli “nü (model Melahat)” (Resim 16) adlı çalışmalarda sanatçının artık çıplakları bir konu dahilinde, bir kompozisyon oluşturacak şekilde ele aldığını görüyoruz. Sanatçı burada, ilk örnekte, çıplak kadın vücudunu ona eşlik eden masa üstündeki bir saksı içindeki karanfil betimlemesi ile, ikinci örnekte, kadını günlük ev içinde yaşanan bir sahnede alışıktığımız yatak odasında her şeyden habersiz arkasını dönmüş uyuyor bir temada seyirciye adeta bedenini teşhir edermişçesine resmetmiş, ve üçüncü örnekte ise; kullandığı çıplak modelin artık ismini bile vermektен çekinmemiş ve modeli yine Hofmann üslubunda alışıktığımız biçimci ve sağlam bir temele dayanan hacimli ve figürün ağırlığını hissedecek derecede koyu renklerin hakim olduğu genel formu ile ele almıştır. Bu çalışmaları, sanatçının artık bu konuyu işleme de daha rahat davrandığını ve kendi sanatında sıklıkla yer verdiği bu konunun dönemde artık kabul görüp sıradan bir manzara veya natüremort gibi sanatsal açıdan algılandığını, ve Avrupa'da modern anlamda işlenen bu temanın artık Kocamemi gibi cesur öncüler tarafından uyarlanarak Çağdaş Türk Sanatına mâl edildiği anlaşılmaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Türk resim sanatı tarihine bakıldığında, figür kullanımının başlarda oldukça sınırlı olduğu ve aslında resim eğitiminde bir zorunluluk olmasına rağmen model bulmada sıkıntı yaşandığı gibi iddiaların öne sürüldüğü görülmektedir. Bu iddialar aslında sadece birer bahane olduğunun, gerçekte dini ve toplumsal yapının bu temaya karşı tavrının, sanatçıları bu konuya eğilmekte alıkoyduklarını çıkarımda bulunmak mümkündür. Dini anlamda İslamda tasvir yasağı ve figür kullanımının puta tapma yönünde bir eğilimin aracı olduğu gibi düşüncelerle birlikte, geleneksel ve dini temelli toplumsal yapının çıplak tasvire karşı tavrı bu durumu Türk sanatının görsel

temaları arasında figürün kullanımına ve hele ki çıplak olarak ele alınmasına engel oluşturmuştur.

Burslu olarak yurt dışına gönderilen Çallı Grubu öncüsü İbrahim Çallı, Avrupa'nın o dönemki sanat merkezi olan Paris şehrindeki Fernand Cormon gibi Batı sanatında öneme sahip olup, modern tarzları başarılı şekilde kullanan bir usta ile çalışmış, ve buna ek olarak Hikmet Onat ve Namık İsmail gibi sanatçılarda aynı sanatçı ve akımlardan etkilenecek izlenimci tarzda eserler yapmış, yurtdışında almış oldukları eğitimin ürünlerini yurda döndüklerinde vermişlerdir. Genel anlamda başlarda izlenimci tarzda manzara ve natüremort tarzında çalışmalarına rağmen, bu grubun ilk öncü sanatçıları olarak Türk resmine modern anlamda bir tema olan ve tam anlamıyla figürü konu alan “nü” temasını koymuş olmaları yönüyle önemlidirler. Bu dönemde ele almış olduğumuz Çallı, Onat ve İsmail gibi nü konulu eserler yapan sanatçılar, resimlerinde genelde kadın vücudunu farklı tarzlarda ideal bir güzelliğe kavuşturarak, psikolojik durumlara da gönderme yaparak izlenimci bir tarzda ele almışlardır. Ayrıca, figürleri, adeta kendilerini sunar bir şekilde betimlenmiş, ve figürlerin yüz hatları tam anlamıyla gösterilmeyip bazen seyirciye dönük olarak bazen de empresyonist tarzda lekeci bir anlatımla, modelin kişiliği algılanamaz bir şekilde verilmiştir. Bunun sebebinin de yine dönemin hala bu temaya hazır olmadığını ve sanatçıları bunu ilk uygulayanlar olarak çekinerek, figürün kimliğine değinmeden ele aldıklarını görüyoruz.

Ancak, Çallı Kuşağı sonrasında, bu sanatçıların öğrencilerinin çoğunlukla oluşturduğu ve yine ustaları gibi yurtdışına gidip Avrupa'da konstruktivizm ve kübizm gibi dönemde popüler olan öğretilere öncülük eden usta sanatçılardan eğitim alan ve yurda döndükten sonra da resmen 1929 yılında Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği adı altında birleşen, Zeki Kocamemi'nin de dahil olduğu bu sanatçı birliği, o dönemde yeni rejimle birlikte oluşturulmaya çalışılan yeni rejimi yansıtan ve bu yönde modern anlamda bir resim dili oluşturmaya çalışan öncüleri barındırması bağlamında önemlidir. Birliği, modern resmin Türk sanatına girmesinde ve modern temelli ulusal bir resim dili ve kimliği oluşumu bağlamında ele aldığımızda, bu misyonu üstlenip yerine getirmede ne derece başarılı olduklarını görüyoruz. Baktığımızda bu sanatçılar da nü konulu çalışmaları ele almışlar, ancak, bunu izlenimci bir üslup yerine, sağlam ve yapısal temellere dayalı form, biçim ve konstrüksiyona önem veren desen ve biçim odaklı bir üslubu temel alan konstruktivizm ve kübizm akımları etkisinde çalışmalarına yansıtmışlardır.

Birliğin genel anlamda çoğu sanatçısı nü temasına yönelip bu anlamda resim yapmıştır, ancak bu konuyu derinlemesine ele alan ve üzerinde çokça durup, farklı teknik ve malzemeye ele alıp, ilerleyen dönemlerde tam anlamıyla Modern ve Çağdaş bir tema olarak Avrupa sanatında olduğu gibi sıradan bir tema haline getirmeyi başaran ve bu denli modern ve çağdaş tekniklerle bu denli modern bir temayı dönemin toplumsal ve dini yapısı içerisinde kabul görmesine ön ayak olup, bunu başaran sanatçı Kocamemi olmuştur. Bunu nasıl gerçekleştirmiş olduğu ve ustası Hofmann'dan bunu görsel anlamda nasıl çeviri yapıp kendi sanatına uyarladığı ve bu sayede de bu denli modern bir temayı modern tekniklerle ustasından nasıl da uyarlayıp kendi sanat anlayışında yoğurup özgünleştirdiği, ve Türk resim sanatına kazandırdığı, sanatçının farklı tür ve malzemelerle ele almış olduğu “çıplak” isimli çalışmaları üzerinde detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Bu sayede, sanatçının bu temadaki çalışmaları, ustası olan Hofmann'ın aynı tarzda daha önceleri yapmış olduğu “nü” etüdüleri ile kıyaslanıp, Kocamemi'nin aslında çıplak adlı çalışmalarını ustası Hofmann'ın etkisinde kalarak onun çalışmalarına bakıp teknik açıdan biçim ve desene önem vererek benzer şekilde figür çalışmaları yaptığı ve bunu da ustasının çalışmalarında ve sanatında görmüş olduğu görsel dilin çevirisini yaparak kendi sanatına

uyarladığı ve bu sayede modern anlamda Çağdaş Türk Resminin oluşumunda bu denli modern bir temayı ustasının modern sanat dilinden faydalanarak özgünleştirip, kendi figür çalışmalarında kullanıp, bunu Türk resmine kazandırdığı ve katkı sağladığı açıkça görülmüştür. Ayrıca, dönemde bu tema bağlamında sanatçıların karşılaştığı önemli bir engeli aşmada, ve kullandığı teknik ve sanat anlayışıyla sonraki grup ve sanatçılara bu yönde örnek oluşturmasıyla ülkenin kültür - sanat politikasına katkı sağlayarak, sanatta modern temelli ulusal bir kimlik ve resim dili oluşturulmasına büyük katkı sağladığı açısından sanatçının ne derece önemli bir şahsiyet olduğu görülmüştür.

Sanatçının ilk çıplak etüd denemelerinde; kadın ve erkek figürleri, çoğunlukla kişilik ve kimliklerini gizler tarzda kafaları dönük veya yüzlerini kapatmış tarzlarda verilmiş olduğunu gördük. Bu çalışmaların sanatçının Hofmann öncesi dönemde eğitim almış olduğu Çallı Grubu anlayışına bağlı kaldığını göstermektedir. Sonrasında ise, sanatçı figürleri yine bireysel olarak ele alıp anatomik yapısı ve biçimsel özelliklerine vurgu yapıp vücudun kütleli ağırlığını koyu renk ve tonlarıyla vermiş ve figürü önden arkadan ve yandan farklı şekillerde ele alıp tam boy veya oturur konumda resmetmiştir, ve artık giderek figürlerin yüz hatları tanınır hale gelmiştir. 1940 sonrası yağlıboyalarda ise, bu durum artık iyice geliştirilip sanatçının kullandığı model tamamen tanınır hale gelmiş ve model adeta poz verir tarzda seyirci onu izlemiş gibi bir hava içinde daha rahat ve sağlam bir form ve birazda kadın figürlerde deformasyona giderek çıplak kadınları ele almıştır. Son dönem nü'lerinden olan bu çalışmalarında sanatçı, kullanılan bir modelin artık ismini bile vermiş ve figürü, yine ustası Hofmann'ın teknik anlayışına bağlı kalarak uyarlayıp, bir kompozisyon oluşturur şekilde; figürü, yanında yer alan masa veya karanfil gibi ona eşlik eden öğelerle daha rahat bir tarzda ele alarak modern anlamda, tıpkı Avrupa sanatında olduğu gibi bize yansıtmıştır. Özellikle ele almış olduğu bu temada kullanmış olduğu biçim dili ve tekniği ile sanatçı, görsel çeviri yoluyla modern sanat dilinin kendi sanatımızı oluşturmak için uyarlanması yönteminin önemli bir örneğini oluşturmuş, ve bu anlamda kendinden sonraki sanatçı ve gruplara ön ayak olmuştur.

Kaynakça

- Aksel, M. (1979). *Zeki Kocamemi Konusunda*. Zeki Kocamemi Katalogu, İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, No. 25.
- Aykuş, Ş. (2010). *Zeki Kocamemi*., Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, MSGSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çoker, A. (Hazırlayan) (1979). *Zeki Kocamemi*. Toplu Sergiler-5. İstanbul: İ. D. G. S. A. Yayını.
- Dal, Esin, "Zeki Kocamemi", Eczacıbaşı sanat ansiklopedisi, C. 1, Yem yayınları, İstanbul 1997, s. 1031.
- Eroğlu, Ö. (2010). *Hofmann Atölyesinde Çalışan Türk Ressamları ve Türk Resmine Katkıları*. Yayınlanmamış doktora tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Giray, K. (1988). *Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Giray, K. (1997). *Müstakil Ressamlar ve heykeltıraşlar Birliği*. İstanbul: Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, Sayı. 64.
- Giray, K. (2000). *Çallı ve Atölyesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gören, A. K. (2003). Tuval Üzerinde Mantık Yansımaları: Ali Avni Çelebi (1904-1993). *Antik & Dekor*, Sayı: 78, 100-108.

Özsezgin, K. (1991). Ali Avni Çelebi Hızır Gibi Genç Kalan. *Milliyet Sanat*, Sayı: 278, 32-34.

Özsezgin, K. (1998). *Cumhuriyet'in 75.yılında Türk Resmi*, İstanbul: Türkiye İş bankası Yayınları, Cumhuriyet Dizisi: 20.

Tekinel, T. (2007). *Türk Resim Sanatında Çıplak*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

DİSİPLİNLERARASILIK VE TASARIM

Arş. Gör. Gaye Y. POÇAN

Nişantaşı Üniversitesi

Öz

Bilim ve teknolojinin de etkisiyle hızla gelişen dünyada edinilen bilgi birikimi pek çok farklı yaklaşım ve uzmanlık alanı doğurmaktadır. Disiplinlere ayrılan tüm bu alanların sınırları bulanıktır ve bunlar birbirleriyle sıkı bir ilişki içerisinde. Bunun yanında disiplinlerin ilgilendikleri günümüz problemleri çok yönlü ve karmaşıktır. Dolayısıyla günümüzde tek bir alanda düşünme ve değerlendirme yeterli olmamakta; uzmanlaşılacak alanda edinilen derinlemesine bilginin ötesinde, bütüncül bir yaklaşım ve birlikte çalışma becerisi gerekmektedir.

Farklı beceri ve bakış açılarının bir araya getirilmesiyle kişisel becerilerin ötesine geçilebileceği görüşünün giderek yaygınlaştığı görülmektedir. Bu çalışmada pek çok disiplinle etkileşim halinde olan tasarım ve tasarımcı disiplinlerarasılık açısından ele alınmış, bu bağlamda tasarımcının durması gereken konum araştırılmış, dikey uzmanlık alanının dışında yatay becerilere de sahip T-şekilli tasarımcı modeli önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: interdisiplinerlik, tasarım, işbirliği.

477

Abstract

With the influence of the science and technology, accumulated knowledge gives rise to new approaches and specialties in the fast-developing World. The boundaries of all these areas which we separate as disciplines, are blurred and they are closely related to each other. In addition, today's problems of disciplines are multifaceted and complex. Therefore, thinking and evaluation in a single field is not enough today; beyond the in-depth knowledge gained from the specialized field, a holistic approach and the ability to work together are required.

It is becoming increasingly widespread that one can go beyond individual skills by bringing together different skills and perspectives. In this research, design and designer interacting with many disciplines are discussed in terms of interdisciplinarity. In this context, the position of the designer has been researched and a T-shaped designer model with horizontal skills besides vertical expertise has been proposed.

Keywords: interdisciplinarity, design, collaboration. Giriş

Hızla gelişen dünyayla birlikte devamlı yeni bilim dalları ortaya çıkmaktadır. Tüm bilim dalları bir bütünün parçasıdır ve ayrı ayrı değil ortak bir yaklaşımla ele alınabilmesi gerekmektedir. Özellikle, diğer bilim dallarından beslenen ve etkileşimli bir çözümleme sürecinde gerçekleşen tasarımın disiplinler sınırlarının ötesinde diğer disiplinlerle örtüştüğü noktaların önem arz ettiği görülmektedir. Bu nedenle tasarım süreci disiplinler sınırlar içerisinde kalamamakta ve disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirmektedir.

Öncelikle, disiplinlerarası yaklaşım çoklu bir yapının söz konusu olduğu bir süreci ele alan “kesişen bilgiler ağı” (Üstüner, 2007, s. 9) olarak tanımlanmaktadır ve bu yapıyı oluşturan bileşenlerin birlikteliğini ve bütünlüğünü vurgulamaktadır.

20. yüzyıldan sonra ortaya çıkan disiplinlerarası kavramı (Klein J. T., 2005) birlikteliğin kaybolmaya başladığı 1900 sonrası (Frodeman ve diğ., 2010, s.11) disiplinleşme süreciyle ilişkilidir ve kendi etimolojisinde de yer alan disiplin kavramının getirdiği sorunlara dayanmaktadır. Disiplinlerarası yaklaşıma zemin hazırlayan disiplinleşmenin öncesinde ise bütüncül bir yaklaşım görülmektedir. Örneğin antik çağda biyoloji, siyaset, fizik, din gibi geniş yelpazede pek çok alanı barındıran yetkinliği olan filozoflar aynı zamanda bugünkü bilim insanlarıydı. Dolayısı ile insanoğlunun bilgi üretim sürecine bakıldığında, bütün olarak ele alınan ve incelenen bilginin önce disiplinler bir yaklaşımla parçalara ayrıldığı, ardından da disiplinlerarası bir yaklaşımla bu parçaları yeniden bir bütün olarak ele alabilme çabasına girildiği görülmektedir. Dolayısıyla, disiplinler yaklaşımı sıkı ilişki içerisinde olduğu görülen disiplinlerarası yaklaşımı kavrayabilmek için ona zemin hazırlayan disiplin kavramını ve disiplinler yaklaşımı da anlamak gerekmektedir.

Disipliner Yaklaşım

Disiplin kavramının temeli bilgiyi sınıflandırma çalışmalarına dayanmaktadır. Aristo, Bacon, İbn-i Sina, Farabi, Ampere gibi birçok filozof ve bilim insanının bilimi sınıflandırma çalışmaları yaptığı görülmektedir. Bu çaba Chettiparamb’ın aktardığına göre (2007) insanın çevreyi sınıflandırma eğiliminden ve yığılmış bilgilerden yararlanabilme gereksiniminden kaynaklanmaktadır. Sınıflandırılmış bilgi birimlerinin disiplinleşmesi sürecinde ise Kant’ın görüşleri öncül rol üstlenmiştir. Kant (1724-1804), esaslı ve berrak bir çalışma yapılabilmesi için bilgilerin ortak özelliklerine göre net olarak ayrımlar yapılması gerektiğini, aksi halde karmaşık olacağını belirtmiştir (Üstüner, 2007, s. 37). Kant’ın bu düşüncesi sınıflandırılmış bilgilerin kendi özel alanlarına çekilmeye başlamasına ve sınırlarının belirginleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bilgi birimlerinin günümüzdeki anlamda disiplin olarak adlandırılması ise modernizmle birlikte gerçekleşmiştir (Klein J. T., 2005. s.19). İş bölümü ve uzmanlaşmanın ön plana çıktığı sanayi üretimiyle bağlantılı olarak ortaya çıkan modernizm ile bilgi, bölümlere ayrılmış, uzmanlık alanları oluşmuş ve bilginin sınırları belirlenmiştir.

Modernizmle ortaya çıkan disiplin, sınıflandırılmış bilgi birimlerinden farklı olarak Turna ve diğ.’ne göre (2012, s. 1) “bilginin kendi eğitim geçmişi, prosedürleri, yöntemleri ve içeriğiyle birlikte özelleşmiş şeklidir” ve disiplinin kendine özgü “profesyonel dili, terminolojisi, öncüleri ve takipçileri” ile biçimlendiği görülmektedir. Bu nedenle disiplin, kendine özgü özelliklerini kurumsallaşma ile edinir denilebilir. Kurumsallaşmanın ise organizasyonlar aracılığıyla olduğu görülmekte ve çoğunlukla üniversiteler bünyesinde gerçekleşmektedir. Örneğin Bologna’da, Paris’te, ve Amerika’da (Chettiparambil, 2007, s. 2) disiplin olgusunun duyulması üniversitelerin kurulması dönemine denk gelmektedir. Nitekim günümüzde Türk Dil Kurumu sözlüğünde de disiplin doğrudan eğitimle ilişkilendirilerek, “Öğretim konusu olan veya olabilecek bilgilerin bütünü, bilim dalı” (Türk Dil Kurumu, 2006) olarak tanımlanmaktadır.

Disipliner Yaklaşımın Eksikleri ve Sorunları

Sınıflandırma ve disiplinlere ayırma, bilginin düzenlenmesini sağlamakta ve daha küçük bölümler içerisinde uzmanlaşarak daha derin bilgilere ulaşılmasına zemin hazırlamaktadır. Breckler (2005) özellikle günümüz bilgi çağında bireylerin her şeyi derinlemesine bilmeleri veya birçok alanda uzman olabilmemesinin çok fazla çaba gerektirdiğini ve bunu başarabilmenin gerçekçi olmadığını belirtmektedir. Örneğin artan veriler/ bilgiler dolayısı ile bir tasarımcının yetkin bir şekilde hem bina, hem ürün, hem yüzey, hem kumaş tasarlayabilecek becerileri edinmesi oldukça zordur. Bu, çok uzun zaman, büyük çaba ve çokça bilgi birikimi gerektirmektedir. Dolayısı ile bilgi yığınlarının sınıflandırılarak disiplinlere ayrılmasının bilgi üretimini verimli hale getirdiği görülmektedir. Disiplinliğin gelişmesiyle tüm alanların uzmanlıklara bölünmesi tüm bu bilgi birikiminden daha etkin bir şekilde yararlanabilmeyi ve bilgiyi daha etkin bir şekilde işleyebilmeyi sağlamaktadır. Mimar binaları tasarlarken grafik tasarımcı yüzeyleri, endüstriyel tasarımcı ürünleri, iç mimar mekânı, moda tasarımcısı ise giyilebilir ürünleri tasarlayarak konularında daha yetkin olmakta ve daha detaylı çalışmalar yaparak alanın gelişmesine katkı sağlayabilmektedirler.

Sınıflandırmanın tüm bu olumlu özelliklerine karşın bilgi birimlerinin kurumsallaşarak disiplinleşmesi, beraberinde bir takım sorunları da getirmektedir. Bu sorunlar kurumsallaşmış yapı içerisinde kendi özel alanını oluşturmaya başlayan disiplinlerin, kendi gruplarını meydana getirme çabasıyla ilişkilidir. Disiplinler gruplar içerisinde kendi çevrelerini, destekçilerini, sosyal, kültürel yapılarını ve güvenli alanlarını oluşturarak bilgi üreten bir yapıdan daha çok kişiler kümesine dönüşmektedir. Chettiparambil'in aktardığına göre aslında bir disiplin değil, "aynı disiplini uygulayan kişi ve gruplar olduğu" vardır (2007, s. 3-10). Bu grupların, bütünü parçaları olan disiplinlerin birbirleriyle bağlarını zayıflattığı görülmektedir. Disiplinler ayrı birer parça halinde hareket etmeye, birbirlerine yabancılaşmaya başlamaktadır.

479

Disiplinler oluşurken "diğer" yaratıyor. "Oysa disiplinler, ayırdında olsalar da olmasalar da, belirli ölçülerde içlediklerini, daha çok da dışladıklarını paylaşırlar. Bu anlamda, aslında hiçbir disiplin mutlak anlamda özgün, özgür ya da arı değildir" (Üstüner, 2007, s. 1).

Disiplinler aslen keskin sınırlarla ayrılamayan bilgiyi, yapay sınırlarla kesmekte ve kendi dışındaki disiplinlere yabancılaşmaktadır. Bu durum bir rekabet ortamı yaratmaktadır. Yalnız kendi güvenli bölgeleri boyunca, tek yönde, dar bir akış açısıyla ilerleyen disiplinler bunun sonucunda sınırlarının ötesindeki uçsuz bucaksız bilgi birikiminden ve dünyadan habersiz kalarak resmin bütününe görememektedirler. Bu tekil bakış Chettiparambil'in (2007, s. 9)in dediği gibi "dokular arasındaki boşlukları (çatlakları) sahipsiz bırakmaktadır.

Disiplinlerarası Yaklaşım

Disiplinlerin arasındaki boşlukların görülebilmesi için indirgemeci, dar bir bakış açısından çok disiplinlerarası bir bakış gerekmektedir. Disiplinlerarasılık bilimler arası bir tavırla hareket ederek sürece bütüncül bir algı ile yaklaşan ve alanlar arasında birlikteliği, işbirliğini savunan bir kavrayış biçimi olarak tanımlanabilir. Bu kavrayışla birlikte disiplinler, tehcir edilmiş, ayrı alanlar olarak değil birbirleri arasındaki ilişkiler ve bağlantılarla birlikte ele alınmakta, bu da gözden kaçabilecek noktaların keşfedilebilmesini sağlamaktadır. İşbirliğiyle ve birlikte hareket

eden her bir disiplin, farklı birikim ve alt yapısıyla ortaya farklı bakış açıları koymaktadır. Bu durum problemlerin çözümünde yeni ve yaratıcı fikirler için uygun ortam hazırlamaktadır.

Günümüz koşullarında büyük resmi gören bütüncül bir kavrayış becerisini ve bu bütünü oluşturan bileşenlerin (disiplinlerin) işbirliği becerisini harmanlamak disiplinlerarası yaklaşım gerektirmektedir. Bu becerilerin gerekliliğine neden olan koşullar 2 ana başlık altında incelenebilir: Bunlardan birisi disiplinlerin birbirleriyle kesişen, ortak çalışma alanlarına sahip olmaları iken diğeri disiplinlerin ele aldığı problemlerin karmaşık ve çok yönlü oluşudur.

2.1. Günümüzün Çok Disiplinli Çalışma Alanları

21. yüzyıla gelindiğinde hızla artan bilgi birikimi, farklı alanların kesişim noktalarında alt disiplinler doğurmaktadır. Örneğin endüstriyel tasarım, grafik tasarım, interaktif tasarım, oyun tasarımı, ara yüz tasarımı, yönlendirme tasarımı, genetik mühendisliği, biyokimya, sosyal psikoloji, örgütsel psikoloji gibi yeni çalışma alanları birçok disiplinin bilgisini barındırmaktadır. Bu durum disiplinlerin sınırlarını daha da bulanıklaştırmakta ve disiplinlerin birbiri içerisinde erimesine sebep olmaktadır. Örneğin tasarım alanında, hem mekân hem yüzey öğelerini barındıran yönlendirme tasarımı iç mimarlık konusu mudur yoksa grafik mi? Ya da giyilebilen bir ürün olan ayakkabıyı endüstri ürünleri tasarımcısı mı tasarlar yoksa moda tasarımcısı mı? Ambalaj, grafik tasarım konusu mudur yoksa endüstriyel tasarım mı? Aynı sorular tasarımın diğer disiplinlerle olan ilişkilerinde de geçerlidir. Binayı inşaat mühendisi mi tasarlar mimar mı? Elektrikli ev aletlerini mühendis mi tasarlar endüstriyel tasarımcı mı? Bu soruların ortak cevabı belki de disiplinlerin birbirleriyle sıkı ilişkilerinin, işbirlikçi doğalarının, devingen ve geçirgen sınırlarının olduğudur. Disiplinlerin bu özellikleri, onların dış dünyadan bağımsız olmasına, kendi kabuğuna çekilmesine ve sabit sınırlarla çevrilmesine izin vermemektedir. Bunun aksine onları birbirleriyle etkileşim halinde, birlikte hareket etmeye iterek disiplinlerarası bir sürece yönlendirmektedir.

Günümüzde, disiplinlerin iç içe ilişkileri dolayısıyla bütüncül bir yaklaşımla yapılan bir takım çalışmalar görülmektedir. Bunlardan birisi Dünya Tasarım Örgütü (WDO - World Design Organization)'nın isim değişikliğidir. 1957'de kurulan uluslararası bir sivil toplum kuruluşu olan "Uluslararası Endüstriyel Tasarım Dernekleri Kurulu (ICSID - **International Council of Societies of Industrial Design**)" 2017 yılında vizyon ve misyonunu yenileyerek adını Dünya Tasarım Örgütü olarak değiştirmiştir. Kurum bu değişikliği şöyle açıklamaktadır: "Yenilenen bir vizyon ve misyonla birlikte yeni isim (...) bugün endüstriyel tasarım uygulamasının gelişimini ve disiplinlerarası doğasını yansıtan organizasyonun daha kapsamlı olma arzusunun ifade etmektedir." Ayrıca yeni logolarında kullanılan yatay çizginin endüstriyel tasarımın işbirliği içerisinde olduğu, sayısı giderek artan disiplinleri temsil ettiğini açıklamaktadır (World Design Organization, 2016).

Benzer disiplinlerarası çalışmalar bazı üniversite programlarında da görülmektedir. Bu üniversiteler bünyelerinde daha çok yüksek lisans seviyesinde olmak üzere çeşitli disiplinlerarası programlar, dersler veya çalışmalar barındırmaktadır. Örneğin; Avrupa'da pek çok üniversitede farklı lisans altyapısından öğrenciyi bir araya toplayan "Bütünleşik Tasarım (Integrated Design)" programı, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde disiplinlerarası bir konu olan "İnteraktif Medya Tasarımı" programı, Northumbria Üniversitesi'nde de ise "Multidisipliner Tasarım İnovasyonu" programı bulunmaktadır.

Yüksek lisans seviyesindeki bu programların dışında, Türkiye’de Marmara Üniversitesi’nde lisans seviyesinde öğrencilerin birlikte tasarlamayı öğrenmesine yönelik bütüncül çalışmalar görülmektedir. Ümit Celbiş (endüstriyel tasarım bölümü öğretim elemanı) ve İlhan Bilge (grafik tasarım bölümü öğretim elemanı) 2003 yılında öğrencilerin birlikte ve bütüncül bir tasarım yapmayı öğrenmeleri için ambalaj tasarımı dersi kapsamında projeleri grafik tasarım ve endüstri ürünleri tasarımı bölümü öğrencilerinden oluşan 2’şer kişilik gruplar halinde yürütmüşlerdir. Sloganı “1+1>2” olan bu çalışmalarda önemle üzerinde durulan konu ”birlikte” tasarım yapılmasıdır (Görsel 1,2).

Öğrencilerden istenen, sürecin işbölümü yapıp parçalanarak kademeli ve ayrı çalışmalarla yürütülmesi değil, bütün olarak, beraber ele alınmasıdır. Projeyi yürüten Ümit Celbiş ve İlhan Bilge, öğrenciler süreci bu şekilde yürütmediğinde bütünlük olmadığını belirtmektedir. Yani, endüstri ürünleri tasarımı bölümü öğrencisinin ambalaj formunu tasarlayıp bitirdikten sonra grafik tasarım bölümü öğrencisine vermesi ve sonrasında o öğrencinin ürünün üzerine grafikleri yerleştirmesiyle (ya da tam tersi) süreç parçalanmakta, birlikte tasarım yapılmamakta ve ortaya çıkan işte kopukluklar gözlenmektedir.

Resim 1. Bodrum’da “Otel Alibey” isimli aile işletmesi için tasarlanan batan güneş konseptli otel ürünleri.

Kaynak: Ümit Celbiş, 2017

Görsel 2: Boza ambalajı tasarımında grafiksel kırılma ambalaja birlikte verilmiştir.

Kaynak: Ümit Celbiş, 2017

Bu yöntemin sonuçlarının projeler ve öğrencilere katkısı üzerine daha sonra tekstil ve moda tasarımı bölümü de ekibe dahil edilmiş ve 3 disiplini barındıran çalışmalar yapılmıştır (Görsel 3).

Görsel 3. Bisiklet park alanı tasarımında ürün, logo ve kıyafet tasarımları arasındaki dil birliği görülmektedir.

Kaynak: Ümit Celbiş, 2017

Günümüzün Çok Yönlü Problemleri

Günümüzde sanat, tasarım, bilim, teknoloji vb. tüm disiplinler aslında iç içedir ve birbiriyle bağlantılıdır. Problemler toplumsal, ekonomik ve çevresel etkileri kapsamakta ve bu, sistem düzeyinde çözümler gerektirmektedir. Dolayısıyla Charnley ve diğ.’nin (2010) dediği gibi “giderek daha karmaşık ve dağınık sorunları çözmek; bütünsel ve entegre çözümler üretmek için, tasarım zihniyetinde bir değişiklik benimsemek ve farklı düşünmeye başlamak gerekir”.

Bütün sistemin ele alındığı bir yaklaşımda birçok etken hesaba katılarak, probleme bütün olarak bakılması ve sorunun tek bir açıdan ele alınmayarak farklı bölümleri arasında ilişki kurulması gerekmektedir. Böylece daha yenilikçi ve sürdürülebilir çözümler geliştirilebilmektedir. Bu anlayışla problemi çözebilmek çeşitli altyapı, disiplin ve sektörlerden aktörler arasındaki ortaklıkların geliştirilmesini teşvik etmektedir (Charnley, Lemon, & Evans, 2010). Bu koşullarda disiplinlerin ilerleyebilmek için birbirlerinin üzerine basmak yerine birbirlerinden güç alarak, işbirliği içerisinde, disiplinlerarası bir anlayışla hareket etmesi gerektiği görülmektedir.

Institute for the Future'un 2011'de yayınladığı “geleceğin iş becerileri, 2020” raporunda şöyle belirtilmektedir:

“Günümüzün küresel sorunlarının birçoğu tek bir uzman disiplin tarafından çözümlenemeyecek kadar karmaşıktır (küresel ısınmayı veya aşırı nüfusa sahip çıkmayı düşünün). Bu çok yönlü problemler, disiplinler arası çözümler gerektirir.”

Tasarım alanında da aynı şekilde, ele alınan konuların boyutlarının değiştiği, büyüdüğü ve problemlerin karmaşıklaştığı görülmektedir. Örneğin sürdürülebilir tasarım, ekolojik tasarım, yeşil tasarım gibi kavramlarla sık sık karşılaşılmaktadır. Bu durum tasarımın diğer alanlardan soyutlanmış bir yapıya indirgenerek ele almasına izin vermemekte, birçok disiplinin bilgisini, katkısını ve işbirliğini gerektirmektedir.

Bu bağlamda örneğin endüstri ürünleri tasarımcısının artık salt ürün tasarımının ötesinde ürünün toplumsal, ekonomik ve çevresel boyutlarını da tasarıma entegre ederek bir bakıma sistem veya hizmet tasarladığı görülmektedir. Bu konuda kendini sürdürülebilirlik girişimcisi olarak tanımlayan Leyla Acaroğlu'nun su ısıtıcısı tasarımı konusundaki yaklaşımı örnek olarak gösterilebilir. Acaroğlu sunumunda, İngiltere'de su ısıtıcısının içine ihtiyaç dışı doldurulan suların kaynatılması için harcanan enerjiyle tüm ülkenin bir gecelik elektrik ihtiyacının karşılanabildiği bilgisini ele almıştır (Leyla Acaroğlu, 2014). Bu bilgi ile tasarımcının artık, bir su ısıtıcısı tasarlarırken biçim, ergonomi vb. tasarım ölçütlerinin ötesinde, daha geniş kapsamlı sorunlar olduğunun bilincinde olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Leyla Acaroğlu'nun bu yaklaşımından yola çıkan Nils Chudy ve Jasmina Grase isimli 2 girişimci enerji sarfiyatını azaltmaya yönelik su ısıtıcısı tasarlamışlardır (Görsel 4).

Görsel 4. Enerji tasarruflu su ısıtıcı tasarımı

Kaynak: (Yeni iş fikirleri, 2016)

Bu geniş kapsamlı tasarım çözümüne ulaşılabilmesi için pek çok disiplinin bilgisinden yararlanıldığı görülmektedir. Bu ve benzeri çok yönlü problemlerin ele alındığı yenilikçi konseptler geliştirebilmenin işbirliği ve tümleşik bir bakış ile disiplinlerarası çalışma gerektirdiği görülmektedir.

Tasarımcı ve Disiplinlerarası Yaklaşım

Günümüze kadar, uzmanlar, “karmaşık problemleri giderek daha da uzmanlaşarak, sorunları onları oluşturan parçalara indirgeyerek ve dikkatlerini her bir parçaya odaklayarak çözmeye çalışmışlardır” (Charnley ve diğ. 2010, s. 159). Fakat günümüzde yaşanan gelişmelerle birlikte

bu indirgemeci bakış sorunların çözümü için yetersiz kalmakta, çalışmalar bütüncül bir bakış ve işbirlikleri gerektirmektedir. Özellikle tasarım disiplini çok yönlü yapısıyla pek çok disiplinin kesişim noktasında yer almaktadır. Bununla birlikte ele aldığı problemler geniş ölçekli ve çok yönlüdür. Tasarım disiplininin tüm bu özellikleri tasarımcının alanında derinlemesine bilgiye sahip bir uzman olmasını yeterli kılmamakta, birçok disiplinin bilgisinden beslenmesini ve onlarla işbirliği içerisinde devamlı alışveriş halinde olmasını gerektirmektedir. David Kelley günümüz tasarımcısının bu koşullarda “T” şeklinde olması gerektiğini söylemektedir. ”T” harfi metaforu, tasarımcının diğer disiplinlerle empati ve işbirliği becerisini ayrıca diğer disiplinlerdeki yüzeysel bilgisini temsil eden yatay ve kendi alanındaki derinlemesine bilgisini temsil eden dikey çizgiden oluşmaktadır (Görsel 5).

3.1. T-Şekilli Tasarımcı

İşletme alanındaki çalışmalarda 'uyarlanabilir yenilikçiler (adaptive innovators)’ olarak da nitelendirilen, IBM’in çalışmalarında ve raporlarında da rastlanılan bu kavramı David Kelley tasarıma uyarlayarak gündeme taşımıştır. David Kelley, birçok disiplinden kişiyi barından bir ekip içerisinde yenilikçi ve yaratıcı tasarımlar üreten uluslararası tasarım danışmanlığı firması (özellikle endüstri ürünleri tasarımı alanında) olan İDEO’nun tasarımcısı ve kurucusudur. Kelley bu konsepti ilk olarak "İnovasyonun On Yüzü" adlı kitapta 2005 yılında önermiştir. (McCullagh, 2010)

T TTT

Yatay çizgi tasarımcının eğitim gördüğü uzmanlık alanındaki, mesleki becerileri yani derinlemesine bilgi birikimi ve becerisini temsil etmektedir. Bu grafik tasarımda tipografi olabileceği gibi tekstil ve moda tasarımında dokuma teknikleri olabilir. Disipliner yaklaşımda da mevcut olan bu dikey çizginin ötesinde T metaforunun asıl vurgusu yatay çizgi üzerindedir. Yatay çizgi dikey beceriye ek olarak tasarımcının diğer alanlara temas noktasını yani, alan dışı ilgisini, farkındalığını, ekip çalışmasına yatkınlığını, işbirliği, empati ve iletişim becerisini temsil etmektedir.

483

“Derinlemesine bilgi sahibi olunan, uzmanlaşma alanı (tasarımcıyı) fark edilir kılarken daha yüzey seviyesindeki yetenekleri onu tamamlayarak takımla bütünleşmesini sağlar (Schaden, 2016)”.

Günümüzde, pek çok bileşenin birbirine bağlı olduğu, geniş faaliyet yelpazesini kapsayan bir sistemde diğerlerini rakip olarak görerek kendi becerilerine odaklanan I şekilli profesyonellerin aksine T-şekilli profesyoneller birbirlerini tamamlamakta, sistemin nasıl işlediğini bilmekte ve çoklu kaynaklardan gelen bilgileri yönetebilmektedir (T- Summit, 2013)

Örneğin kullanıcı ara yüzü tasarımında ekipteki her uzman farklı bir katkı yapmaktadır. Kod geliştiriciler (developer) temiz ara yüz kodu oluştururken grafik tasarımcılar kullanıcı ara yüzünün görsel hiyerarşisini, işlevselliğini ve etkileşimini tasarlar. Bilgi mimarları etkileşimli yapıyı tasarlarlarken kullanıcı deneyimi tasarımcısı deneyimi tasarlar. Ancak ekipte tasarımcıların

Mars'tan, geliştiricilerin Venüs'ten olduklarının düşünülmesine neden olacak seviyede farklı bakış açıları olduğunda bu iletişim sorunlarına neden olmakta, dolayısıyla da yaratıcı düşünceyi kısıtlamaktadır. Hem iyi kodlanmış hem de estetik ve başarılı bir ara yüz tasarıma ulaşmak birlikte çalışmayı ve birbirinin gözünden görebilme çabasını gerektirmektedir (Wood, 2014, s. 12)

Sonuç

İnsanlığın bilgi üretim sürecine bakıldığında bilginin ilk olarak bir bütün olarak ele alındığı görülmektedir. Buna karşın bütünleşik bilgi, önce disiplinlere ayrılmış daha sonra da ayrılan parçalar arasına yıkılmaz duvarlar örülmüştür. Devasa dünyayı anlamak için onu parçalara bölmek ve bölünmüş bir parçasına odaklanmak o parçayı netleştirmemiz için gereklidir. Fakat asıl önemli olan nokta onun bütününe sadece küçük bir parçası olduğunu ve diğer parçalarla ilişkisini unutmamaktır. Bilginin, teknolojinin de etkisiyle hızla arttığı ve problemlerin giderek karmaşıklaştığı günümüzde bütünden bağımsız, yalnız bu küçük parçalara odaklanmış, tek bir bakış açısı yetmemektedir. Dünyayı anlamak için tüm parçalara ve tüm gözlemlere ihtiyacımız vardır. Günümüz dünyasında hareketli, dinamik, canlı bir ağ mimarisinin içerisinde birbirimizle (birçok parçayla) geçici ve kalıcı temaslar kurmaktayız ve bu temas noktaları bizi zenginleştirmekte, yaratıcı çözümler sunmaktadır. Dolayısı ile birbirimizle geçinmeyi, iletişim kurmayı ve problemlere bütüncül yaklaşabilmeyi öğrenmemiz gerekmektedir.

“Problemler disiplinlerin kesişimini, arasını ve ötesini talep ederse, bilim insanları hazır, hevesli ve muktedir olmalı. (...) kendimize daha büyük bir kum havuzunda nasıl oynayacağımızı öğretmek gelecekte disiplinimizde önemli olacak. ...geleceğimiz diğerleriyle iyi geçinmeye bağlı olabilir (Breckler, 2005)”.

484

Günümüz sorunları disiplinlerin örülmüş kalın duvarlarını çatlama, bilimi yeniden bütünleştirmeye yönelik yeni bir örgütlenme biçimi, disiplinlerarası bir yaklaşım gerektirmektedir. Birçok alanla ekilesim ve temas halinde ilerleyen tasarım süreci de disiplinler sınırların içerisinde potansiyel gücünü kullanamamaktadır. Daha kapsamlı tasarım sorunlarıyla bahsedebilmek, yaratıcı ve yenilikçi çözümler geliştirebilmek, tasarımcının yalnız kendi alanında uzmanlık bilgisini yeterli kılmamakta, geleneksel disiplinler kalıplarının dışında bütünü görebilme ve işbirliği becerilerini de gerektirmektedir.

Kaynakça

- Breckler, S. (2005, 10). American Psychological Association. The Importance of Disciplines: <http://www.apa.org/science/about/psa/2005/10/ed-column.aspx> adresinden erişildi. (ET: 12.04.2017)
- Charnley, F., Lemon, M., ve Evans, S. (2010). Exploring the process of whole system design. *Design Studies*, 32(2), 156-179.
- Chettiparambil, A. (2007). *Interdisciplinarity: A literature review*. Southampton: The Interdisciplinary Teaching and Learning Group.
- Fleischmann, K. (2007). Design futures—future designers: give me a ‘T’? *Studies In Material Thinking*, 11(3).
- Frodeman, R., Klein, J. T., ve Mitcham, C. (2010). The Oxford Handbook of Interdisciplinarity. P. Weingart. *A short history of knowledge formations* (s. 3-15). Oxford: Oxford University Press.
- Institute for the Future (IFTF) . (2011). *Furute work skills 2020*. Institute for the Future (IFTF) for University of Phoenix Research Institute.
- Klein, J. T. (1996). *Crossing boundaries: Knowledge, disciplinarity and interdisciplinarity*. Amerika: The University Press of Virginia.
- Klein, J. T. (2005). *Humanities, culture and interdisciplinarity: The changing american academy*. New York: Sunny Press.
- Leyla Acaroğlu. (11.02.2014). Dr. Leyla Acaroglu challenges people to think differently about how the world works. : <https://www.leylaacaroglu.com/#!talks/c14o2> adresinden erişildi. (ET: 02.01.2017)
- Mccullagh, K. (24.09.2010). *Core 77*. Is it time to rethink the T-shaped designer?: <http://www.core77.com/posts/17426/is-it-time-to-rethink-the-t-shaped-designer-17426> adresinden erişildi. (ET: 02.03.2017)
- Schaden, N. (06.07.2016). *Invision app*. The T-shaped sweed spot for designers: <https://www.invisionapp.com/blog/t-shaped-designers/> adresinden erişildi. (ET: 04.04.2017)
- T- Summit. (19.11.2013). What is the T?: <http://tsummit.org/t> adresinden erişildi. (ET: 04.04.2017)
- Turna, Ö., Bolat, M., ve Keskin, S. (27-30 Haziran 2012). Disiplinlerarası yaklaşım: Müzik, fizik, matematik örneği. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Kongresi*. Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Turnai, Ö., & Bolatii, M. (2015). Eğitimde disiplinlerarası yaklaşımın kullanıldığı tezlerin analizi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35-55.
- Türk Dil Kurumu*. (26.09.2006). Genel Türkçe sözlük: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gt&kelime=D%C4%B0S%C4%B0PL%C4%B0N adresinden erişildi. (ET: 10.04.2017)
- Üstüner, Ö. (2007). Disiplinlerarası sanat ve Sanat eğitimine etkileri. *Yüksek Lİsans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Wood, D. (2014). *Basics Interactive Design: Interface Design: An introduction to visual communication in UI design*. China: Bloomsbury Publishing.

World Design Organization. (2016, 07 29). ICSID becomes world design organization: <http://wdo.org/press-release/world-body-of-industrial-design-reveals-new-brand-identity/> adresinden erişildi. (12.03.2017)

Yeni iş fikirleri. (22.11.2016,). Kettle yeniden icad edildi!: <http://www.yeniisfikirleri.net/kettle-yeniden-icad-edildi/> adresinden erişildi. (ET: 15.04.2017)

JAMES BOND FİMLERİNDE ERKEKLİK TEMSİLİ - JEAN CONNERY ÖRNEĞİ

Araş. Gör. İhsan KOLUAÇIK

Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Araş. Gör. Tolga GÜROCAK

Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

Öz

Ataerkil toplumsallık bağlamında erkeklik, kültür temelli, güç, rasyonellik gibi olumlu kavramlar üzerinden tanımlanırken, kadınlık ise doğaya indirgenip, fiziksel ve duygusal bir zayıflık, irrasyonellik gibi olumsuz kavramlar üzerinden tanımlanmaktadır. Kitle iletişim araçları da toplumsal cinsiyet eşitsizliğini körükleyen, ataerkilliği ve egemen heteroseksüelliği ön plana çıkaran yayınlar yapmaktadır. Böylelikle kitle iletişim araçları aracılığıyla sunulan temsiller izleyiciler tarafından doğrudan kabul görmekte ve egemen söylemin yeniden üretimine katkıda bulunmaktadır.

Özellikle Konvansiyonel sinema ataerkil toplumun erkeklik imajını önemli bir biçimde yansıtmaktadır. Sinema erkek iktidarının etkin bir biçimde görüldüğü uygulama alanlarının başında gelmektedir. Filmler erkek karakter üzerinden özdeşleşmeyi, büyük, güçlü, hâkim olma duygularını öne çıkararak sağlamakta ve ideolojik bir tavır sergilemektedir. Filmlerdeki ideolojik işlevinin gerçekleşmesi erkek kahramanların kişiliğinde yatmaktadır. Bu kahraman ideal birey olarak, kendine yeten, özgüveni sağlam... Beyaz erkektir. Western, gangster veya polisiye filmlerde ideal kahramanı görmek mümkündür.

Genellikle James Bond filmleri ataerkil erkeklik tipolojisini yansıtmaktadır. Bununla birlikte ilk James Bond filmlerinde Sean Connery bir ikon haline gelmiş ve erkeklik temsilinde bir kırılmaya yol açmıştır. Bu çalışmanın amacı Sean Connery'nin canlandığı James Bond ile 2000 sonrası çekilen James Bond filmlerindeki erkeklik temsilleri arasındaki değişimi göstermektir. Çalışmada karşılıklı içerik analizi yöntemi uygulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: James Bond, Erkeklik, Sinema, Hollywood, İdeoloji.

THE REPRESENTATION OF MASCULINITY IN JAMES BOND FILMS: SEAN CONNERY EXAMPLE

Abstract

In the context of patriarchal society, masculinity, culture-based, power, rationality is defined through concepts such as positive and belong to the nature of femininity, physical and emotional is a weakness, as negative irrational concepts are defined through. Mass media which fuelling gender inequality, dominated patriarchy and heterosexuality are featured. Thus, the

representations presented through the mass media are directly accepted by viewers and contributes to the reproduction of the dominant discourse.

Conventional cinema especially in a format that is important to reflect the image of masculinity in patriarchal society. Cinema is one of the application areas where men's power is seen effectively. Movies, to identify with male characters, big, strong, highlighting the feelings of being dominant provides and thus movies exhibit an ideological attitude. This hero as the ideal person, self-contained, self-confidence, a solid white man. It is possible to see the ideal hero in which western, ganster and crime movies.

James Bond movies usually reflect the typology of patriarchal masculinity. However, Sean Connery who played the first James Bond films, has become an icon and has led to a breakdown in the representation of masculinity. The aim of this study after 2000 with James Bond, played by Sean Connery is to show the change between the captured representations of masculinity in the James Bond movies. In this study, content analysis method of mutual will be applied.

Keywords: James Bond, masculinity, cinema, Hollywood, ideology.

Temsil Kavramı

Temsil kavramı, Türkçe sözlükte, belirgin özellikleri ile yansıtma, sembolü olma, simgeleme; birinin veya bir topluluğun adına davranma ve sahnede oynanmak için hazırlanmış eser, oyun gibi anlamlar içermektedir. Erol Mutlu ise “İletişim Sözlüğü” adlı çalışmasında temsil kavramını; *benzerlik, görüntü, kopya, model; göstergelerin anlamlarının yerine geçirilmesi süreci ve bir şeyin bir şey ya da biri tarafından birine temsili* (1998: 328) olarak tanımlamıştır.

Kavramın kullanılış biçimi Antikite’ye kadar uzanmaktadır. Temsil kavramının Antikite’de kullanılan biçimi olan mimesis; en genel anlamıyla, doğa ve insan davranışının sanatta ve edebiyatta taklide dayanan ifadesi (veya temsili) olarak tanımlanmaktadır. Platon ve Aristoteles sanatsal yaratma edimini tartışırken mimesis kavramını kullanırlar ve daha sonraları bu kavramın yerine temsil (representation) kullanılmaya başlanmıştır. Her ne kadar bu iki kavram anlam olarak birbirlerine yakın olsalar da aynı şey değildir. Mimesis kavramı taklit anlamını daha fazla ön plana çıkarırken, temsil (representation) şeyleri bir taklitle tekrar etmekten daha çok mevcut kılmak, onları zihinde mevcuda getirmek, var etmek anlamına gelmektedir. Bu noktada Gordon Marshall’ın “Sosyoloji Sözlüğü”ndeki temsil tanımına bakmak gerekir. Marshall’a göre temsil; *imge ve metinlerin, temsil ettikleri orijinal kaynakları doğrudan yansıtılmalarından ziyade, onları yeniden kurmalarını anlatan bir terimdir* (1999: 725).

Kavram, kökensel olarak Latince “repraesentare”den gelmektedir. Repraesentare, Latince’de “açık görülür hâle getirmek ya da yeniden göstermek” anlamına gelmektedir ve daha çok cansız nesnelere için kullanılmaktadır. Temsil kavramını karşılayan “representation” sözcüğünün çevirisinde “yeniden sunum” tabiriyle sık sık karşılaşılsa da bu çok doğru olmayan bir çeviridir. Representation, doğrudan mevcut bulunmayan bir şeyi, kendi dışındaki bir şeyle var etme anlamını taşımaktadır. Siyasi, sosyal, kültürel, epistemolojik ve dilsel alanda oldukça yaygın kullanımı olan representation yani temsil günümüzde, *bir şeyin, bir olgunun ya da nesnenin, dışsal bir gerçekliğin başka bir düzlemde, dil ya da düşüncede, aynen hiç bir anlam veya içerik kaybı olmadan yansıtılması, betimlenmesi* (Cevizci; 2002: 1019) olarak tanımlanmaktadır. Yani genel anlamda temsil bir şeyin başka bir şeyin yerine geçmesi onu işaret etmesi şeklinde ele alınmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet

İnsan; dil, din, ırk ve sınıf gibi birçok kavram altında ayrımlanabilir. En genel biçimiyleyse, diğer canlı türlerinde de olduğu gibi, cinsiyet kavramı altında sınıflanmaktadır. Bunun başlıca sebeplerinden biri ilk çağlardan günümüze, en yaygın ayrımın kadın-erkek ayrımı olmasıdır. Bu ayrımın ilk kaynağı olarak biyolojik yapı ve işlev farklılığı gelmektedir (Yüksel, 1999: 67-81). Sylviane Agacinski (1998: 10), erkek ve kadın arasındaki farkı şu şekilde betimlemektedir: ... *erkek ve dişi arasında her zaman bölünmüş bir döllenme yarasını ortaya koyan doğadır, ancak ona anlam verense toplumlar ve uygarlıktır.* Agacinski'ye göre cinsiyet ayrımının gerçekliği söz konusu değildir ve insanlık buna bir anlam verme, onu yorumlama, işleme konusunda bitmez tükenmez bir gayret göstermektedir (1998: 10). İnsan yavrusu, kız ya da oğlan doğmakta fakat kadın ya da erkek olmaktadır (Agacinski, 1998: 16). Doğduğu andan itibaren içinde doğduğu gelenekler, kişinin deneyim ve davranışlarını biçimlendirmektedir (Ataman, 2002: 9).

Yukarıda bahsedilen bu olgu, toplumsal cinsiyet olarak tanımlanmaktadır. Yüksel'e göre, toplumsal cinsiyet kavramı, insanı dişi ve erkek olarak ayımlayan daha farklı ve kapsamlı olarak, kadın ve erkek arasındaki toplumsal, kültürel ekonomik, politik ve davranışsal tüm farklılıkları içermektedir (Yüksel, 1999: 70). Mac Kenzie de, anılan bu farklılıkların doğumdan itibaren ideoloji tarafından güçlendirilmekte ve bu yolla etkili bir toplumsal denetim sağlanmakta olduğunu belirtmektedir (Ramet, 1999: 70). Erkekler, çocuk yaşta bebeklerle oynamamaları ya da acıklı bir film seyrettiklerinde ağlamamaları gerektiğini öğrenirler. Ağlayan veya gözleri yaşaran erkeklerle ya dalga geçilmekte, ya da onlara bıyık altından gülünmektedir. Kadınlarsa, tam tersi, acıklı bir film seyrettiklerinde fakat ağlamadıklarında "erkek" gibi davranmakla suçlanmakta ve duygusuz damgası yemektirler. Coleman'ın bu konuya çok güzel uyan bir örneği vardır: Bir kadın, bir erkekten, çantasını bir süre tutmasını istediğinde erkek çantayı tutmakta, fakat duruşu, jestleri ve mimikleriyle çantanın kendisine ait olmadığını vurgulamaya çalışmaktadır (akt. Onaran 1990: 2).

489

Erkek çocuklar, kendi bakımlarını üstlenenlerden ki bu çoğunlukla anneleridir, bağımsız olmak için çaba sarf ederler. Kız çocukları ise kendilerini sosyal ilişkileri bağlamında tanımlarlar, karşılıklı bağımlılıktan hoşlanırlar (Kaypakoğlu, 20014: 13)

Toplumsal cinsiyet olgusunun temelleri, insanın Homo Sapiens'liğe adımlarını attığı çağlara kadar geri gitmektedir. Evrim sürecinin başlarında, insan iki ayak üzerinde yürümeye ve ellerini kullanmaya başlamış; ve karnını avcılık ve toplayıcılıkla oluşmuştur. Fakat kadın erkek arasındaki toplumsal cinsiyet kalıpları daha o zamanlarda oluşmaya başlamıştır. Yavrusuna bakmak için mağarasında kalmak zorunda olan annenin tersine erkek ve yavrusuz dişiler, avcılık ve toplayıcılık yapmak için evinden çok uzakla gidebilme şansına sahip olmuştur. Burada dikkati çeken noktaysa, evde kalanın sadece yavrusu olan dişi insanlar olduğudur. Bir yere bağlanmak gibi bir derdi olmayan ve hayatını nerede yiyecek varsa oraya göç ederek yaşayan ilk modern insanların bu yaşayış tarzı, "on bin yıl önce tarım kavramının ilk ortaya çıkmasıyla, en az iki milyon yıl, belki de daha uzun bir zaman insanlık tarihine egemen olan avcılık ve toplayıcılık, önce yavaşça, sonra giderek hızlanarak inişe geçmiştir (Lewin ve Leakey, 1999: 77)." Tarım toplumu durumuna gelerek yerleşik hayata geçen insan, toplumsal cinsiyet kalıplarını derinleştirmeye başlamıştır. Bundan böyle yavrusu olsun olsun tüm kadınlar evinde çocuğuna bakarken, erkek evden uzaktaki işlerle uğraşmıştır. Kadın, eve yakın işlere bakarken, ev işi yaparken, tarlada çalışırken; erkek, avcılığa devam etmiştir, ta ki, av hayvanları evcilleştirilip evin yakınındaki mekânlarda beslenene kadar. Hayvanların evcilleştirilmesi, erkeklerin eve yaklaşmasını sağlamış, kadınıysa tamamen evin içine hapsedmiştir. Reed, anaerkil toplumsal yapının ekonomik oluşumlara paralel olarak yerini ataerkilliğe bırakmasını

özel mülkiyetin ortaya çıkmasına bağlamaktadır (akt. Dünder, 1995: 72). Erkekler, hayvanlarla uğraşmaya devam ederken, kadın sadece yavrusuna yönelmiştir. Bu olgu günümüzdeki erkek ve kız çocukların oyunlarında dahi görülmektedir. “Erkek çocuklar genellikle gruplar halinde oynar. Kız çocukların oyunları ise, daha paylaşımcı, samimiyetin öne çıktığı, daha az saldırgan ve yetişkin ilişkilerinin taklit edildiği görece küçük gruplar biçiminde olur (Kaypakoğlu, 20014: 13).

Toplumsal cinsiyetten bahsedildiğinde, ortaya bazı eşleşmeler ortaya çıkmaktadır: Erkek-dişi, erkek-kız, erkek-kadın. Burada dikkati çeken nokta, bu eşleşmelerde sağda yer alan tanımlamalar değişirken (dişi, kadın, kız), hiçbirinde soldaki tanım (erkek) değişmemektedir. Öyleyse erkeğin ne olduğuna bakmak gerekmektedir, bu değişmemenin nedenini anlayabilmek için.

Erkeklik

Türk Dil Kurumu, erkeği, “insan, hayvan ve bitkilerin dişiyi dölleyecek cinsten olanı” olarak tanımlamaktadır. Oysa dişi ve kadın için ayrı tanımlar bulunmaktadır: Dişi için, “hayvan ve bitkilerin, erkeği tarafından döllenecek biçimde oluşmuş cinsi” (TDK); kadın içinse, “erişkin dişi insan, erkek karşıtı” denmektedir (TDK).

Erkek ve erkeklik kavramları, kadın ya da dişi gibi toplumsal cinsiyet rolleri içerisinde şekillenmektedir. Banditer’e göre, *erkeklik kendi başına oluşmaz, inşa edilmesi gerekmektedir, yani ‘mamul’dür* (Badinter, 1992: 24). Peki, bu inşalar nelerdir? Bunların başında, babaların, çocuklarıyla yeteri kadar ilgilenmemesi gelmektedir. Bu sebeple anneleriyle yakın ilişki içinde bulunan kız çocukların aksine, erkek çocukların benzemeye çalışacakları bir modelleri yoktur ve erkek çocuklar, kendi cinsel kimliklerinden bir türlü emin olamamakta, bu güvensizlikleri yüzünden erkeklikle ilgili kalıp yargılara daha çok bağlanmakta ve her zaman erkekliklerini öne sürme gereksinimi içinde olmaktadır (Onaran, 1998: 10). Lindsey’e göre, babasıyla özdeşleşemediği için annesiyle özdeşleşen erkek çocuk, erkek kimliği edinebilmek için kadınlığa karşı korku ve tiksinti duygularını geliştirerek kendi imgesel erkeklik ülküsünü yaratmakta ve kendi içinde kadınsı bulduğu özellikleri bastırmaktadır (akt. Onaran, 1998: 10). Bu nedenle, erkek çocuklar özerklik, saldırganlık, rekabetçilik gibi özellikler edinmeye çalışmaktadırlar. Rambo için, komünistlerle girdiği savaşın yenilgiyle sonuçlanması, iç içe geçmiş temsillerin zarar görmesine yol açarak bireyin benliğinde küçültücü bir etki yapar. Yürürlükteki toplumsal kurallar çerçevesinde, bu türden bir başarısızlık duygusu, eril bağımlılık ve incinebilirliği ortaya çıkararak, erkeği (Rambo’yu) dişileşme sürecine sokmaktadır. Ryan ve Kellner’a göre, Rambo’daki çığrından çıkmış şiddet temsillerinin kaynağı, kaybetme olasılığının ve bununla bağlantılı katlanılmaz utancın reddidir (Ryan ve Kellner, 1997: 332).

Erkeklik kavramı, kendisinin kadınlığa karşı tanımlandığı bir toplumsal cinsiyet düzeni içinde, kadınlar ve erkekler arasındaki bir iktidar ilişkisini betimlemek için kullanılmıştır. Ancak, erkekliği belirleyen tek faktör bu iktidar ilişkileri değildir. Bu bağlamda kişilik özellikleri de erkekliği belirlemede son derece önemli rol oynamaktadır ve böylece farklı erkeklikler söz konusu olmaktadır. Erkeklik ve iktidar söz konusu olduğunda ise egemen olma durumu ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, hegemonik erkeklik örüntülerinin belirlenmesi ve bunların belirli bir yerde ve zamanda, ataerkil sistem tarafından meşru kılınarak kadınların ve marjinalleştirilen erkeklerin tâbi kılınmasında bir araç olarak kullanılması gündeme gelmektedir (Kandiyoti; 1997:183).

James Bond'un da hayatı pahasına uygulamaya çalıştığı, ataerkil anlayışın izlerini taşıyan bu erkek rolleri David ve Brannon tarafından 4 başlıkta incelenmiştir: 1. Kız gibi olmamak; yani açıklık, kırılganlık gibi dişi özelliklere sahip olmamak. 2. Başarı, saygınlık, izlenmek gereği. 3. Kendine güven, sağlamlık, ezilmezlik. 4. Saldırganlık, şiddet, cesaret (akt. Onaran, 1998: 16).

Erkeklik kavramı, toplumsal cinsiyetin içinde ele alınmalıdır, ondan bağımsız ele almak mümkün değildir; çünkü erkeklik, erkek bireylerin, salt erkek olduklarından dolayı ne tür davranış kalıpları geliştirmesi gerektiğiyle ilgili toplumsal beklentileri içermektedir. Bu nedenle tek bir erkeklik idealinden söz etmek mümkün değildir. Erkeklik, farklı toplumlarda ve zamanlarda, farklı özellikler yüklenerek idealleştirilmiştir.

Erkeğin, kültürel bir pratik olduğundan ve toplumsal cinsiyetten bağımsız olarak ele alınamayacağından söz ederken, kadınlıktan farklı olarak, bir iktidar pratiği olarak kurumlaştığını da unutmamak gerekmektedir. Ne var ki antropoloji, erkeğin başlı başına sosyal statüye sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin Batı kültüründe, bir kimsenin 'erkeklik'i ile sosyal statüsü arasında güçlü bir bağ söz konusudur ve ayrıca erkeklik gençlerden çok yetişkin erkeklerle ilişkilendirilmiştir.

Leyla Navaro da kitabında, kadının ve erkeğin olması ve olmaması gereken nitelikleri bir çizelgeyle anlatmıştır (Navaro, 1996: 29). Bu çizelgeye göre, erkeklerin sahip olması veya yapması gereken özellikler, sert, hükmeden, güçlü, yargılayıcı, kararlı, başarılı, bağımsız, hırslı, çözüm getiren ve etkin iken; erkekler için olan bu özellikler kadınların olmamaları gereken özellikler listesindedir. Kadınlar, erkeklerin tam aksine, yumuşak, uyum gösteren, güçsüz, kabullenici, kararsız, başarı peşinde koşmayan, bağımlı, çaresiz, edilgen olarak tasvir edilmiştir. Navaro'nun da eklediği üzere, hem erkekler hem de kadınlar için sevecen, duyarlı, kırılgan olmakla; güçlü, hırslı ve kararlı olmak aynı anda başarılabilir. 491

Platon, Zeus'un Leda'yı baştan çıkarmak için bir kuğuya dönüştüğü ya da erkek kahramanların yer altına indikleri zaman feryat figan ağladıkları öyküleri yasaklamak istemiştir (Cohen, 1995: 41). Çünkü Zeus, kabul edilmek için kandırma yoluna gitmiştir ve gerçek kahramanlar (erkekler) ölüm karşısında bile hiçbir zaman cesaretlerini kaybetmemelidirler. Kahraman, güçlü, katı ve adildir; ancak asla psikopat olmamaktadır. Antik Yunan kahramanları, evrim geçirerek, Orta Çağ şövalyeleri haline almıştır. Platon'un Orta Çağ kahramanları üzerindeki etkisi görülmektedir. Yunan kahraman, kadınlarla ilgilenmezdi ve Troya Savaşı'nın bir kadın yüzünden başlamadığı, Platon için yüz kızartıcı bir durumdur. Hıristiyanlık'ın oldukça etkisinde kalan şövalye, genellikle umutsuz bir aşka yakalanmıştır. 'Küçükhanım'ları zor durumlardan kurtarmış, fakat evlilik dışı ilişkilere girmekten genellikle kaçınmıştır (Cohen, 1995: 41).

Batı'ya göre, erkeğe giriş törenlerinin (ve kahramanlıkların) artık işlevini yitirmesi, askerlik ve savaşın en onurlu ve özenilir erkek konumları olmaktan çıkması, avcılığın çoğunlukla vakit geçirme hobisi haline dönüşmesi ve bu tür belirgin erkeklik gösterilerinin giderek yok olması, çağdaş erkeklik kavramlarında kargaşa yaratmaktadır. Geçimini sağlamak için özel bir fiziksel gücün gerekli olmadığı durumlarda, çağdaş erkek geleneksel erkeksi özelliklerini ispatlayacak ortamdan uzak kalmıştır (akt. Navaro, 1996: 43).

David Cohen "Erkek Olmak" adlı çalışmasında bir erkeğin en önemli özelliğinden bahsederken iki şeye vurgu yapmaktadır: birincisi acımasız olmak, ikincisi ise sert olmak (1995: 9). Cohen, toplumsal algıda erkeğin tarifini yapmıştır. Erkeklik denen toplumsal konum, bir iktidar analizi sayesinde daha anlaşılır hale gelecektir. Bu bağlamda cinsiyet analizlerinin bir iktidar analizi ile

ilişkilendirilmesi gerekliliğine inanan Simone de Beauvoir erkeğin kendi cinsiyetinden bahsetmeyip sürekli başkalarının cinsiyet özelliklerinden bahsederek kurulan bir iktidar konumu olduğunu belirtmiştir. Buradan yola çıkıldığında, *erkeklik, sürekli başka konumların ne olduğu hakkında konuşma hakkını kendi elinde tutan ve bu sayede kendi bulunduğu konum sorgulama dışı kalan bir iktidar konumudur* (Sancar, 2009: 16)

David ve Brannon, her çağda geçerliğini koruyan erkeğin oluşturduğu öğeleri şöyle sıralamaktadırlar:

- Sakın kadına benzeme, kadın gibi olma ve kadın gibi davranma. Her ne kadar erkeklerin de kadınlar gibi duygusal boyut ve ihtiyaçları olduğu artık kabul edilmişse de, geleneksel erkek anlayışı, erkekleri hâlâ bu yönlerinden arınmış olarak görmeyi dilemektedir.
- Güçlü ve önemli bir kişilik ol. Her daim önde, lider, herkesin hayran olduğu, takdir ettiği, başarılı kişilik.
- Bağımsız ol ve sadece kendine güven. Erkeğin duygularını ve bağlılığını belli etmesi zaafıdır.
- Herkesten daha güçlü olduğunu ispatla. Erkek dediğin cüretkâr, risk alan, girişimci ve icabında saldırgan olabilmelidir (akt. Onaran, 1998: 43).

Erkek egemen toplum kavramı yirmi yıl öncesine göre dilimizde daha fazla yer edinmeye başlamıştır. Her türlü erkeğin yararlandığı toplumsal düzeni anlamak için kullanılan ve her türlü erkeğin toplumsal ve sınıfsal bağlarından bağımsız hale gelebilecek bir kavram olan erkek egemen toplum, bütün erkeklerin hegemonik erkeklik değerlerini temsil eden ve nispeten küçük bir erkek topluluğunun oluşturduğu bir ortak çıkar alanı içinde birbirleriyle ilişkilenebildiğini göstermektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde, birbirlerinden çok farklı olan erkeklik tarzlarının ve kadınlık hallerinin, temelinde erkeklerin olduğu bir iktidar şebekesi tarafından biçimlendirildiğini gözükmemektedir. Serpil Sancar, bütün bunlardan yola çıkarak erkek egemen toplumun; farklı erkeklik biçimine ve aralarındaki çatışmalara rağmen, karşılıklı onay ile işleyen ilişkiler içinde eklenmiş bir bütünlük ve küresel eril ittifak düzenini ifade ettiğini belirtmiştir (Sancar, 2009:17). Erkek egemen toplum bütün bunların yanı sıra siyasal iktidar ve kurumların temel yapısına da göndermelerde bulunmaktadır. Erkeklik, sınırları ve kaybedilme koşulları her zaman belirsiz, değişken, geçişli ve gündemde olan bir iktidar inşa stratejisi olmak durumundadır (Sancar, 2009:19).

Sinemada Erkeklik Temsilleri:

Temsil kavramı, medya ve kültür alanında önemli çalışmalar yapan sosyolog Stuart Hall tarafından da ele alınmıştır. Hall'a göre temsil, anlam ve dili kültüre bağlayan şey olarak tanımlanmakta ve dünyayı diğer insanlara, anlamlı bir şekilde ifade etmek ya da anlamlı bir şeyler söylemek için dilin kullanılması olarak ifade etmektedir. Ama tam anlamıyla temsil kavramının tanımlanabildiğini söylemek zordur, bu noktada temsil bir kültürün üyeleri arasında anlamın değiştirildiği ve üretildiği sürecin de önemli bir parçasıdır. Bu, şeylerin temsil edilen ya da ifade edilen imgeleri ve göstergeleri dilin kullanımını kapsamaktadır. Stuart Hall, aynı kültüre bağlı, aynı kavramsal haritaya ve dile sahip insanların anlamı ve dolayısıyla da temsili, ortak bazı kodlar üzerinden kurduğunu vurgulamaktadır. Anlam, temsil sistemi tarafından yapılandırılır ve bu da bizim dilsel ve kavramsal sistemimiz arasındaki bağın kurmuş olduğu kodlar tarafından inşa edilmekte ve sabitlenmektedir (Akt. Orhan; 2011: 23)

Sinemada erkeklik temsillerinden bahsetmeden önce, egemen toplumsal yapı içinde erkeklik ve kadınlık temsillerine bakmak gerekmektedir. Ataerkil ya da eril bir toplumsallığın söz konusu olduğu günümüz toplumlarında erkeklik, kültür temelli, güç, rasyonellik gibi olumlu kavramlar üzerinden tanımlanırken; kadınlık ise doğaya indirgenip, fiziksel ve duygusal bir zayıflık, irrasyonellik gibi olumsuz kavramlar üzerinden tanımlanmaktadır. Kitle iletişim araçları da bu tanımlamalara paralel olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğini körükleyen, ataerkilliği ve egemen heteroseksüelliği ön plana çıkaran yayınlar yapmaktadırlar. Böylelikle kitle iletişim araçları aracılığıyla sunulan temsiller izleyiciler tarafından doğrudan kabul görmekte ve egemen söylemin yeniden üretimine katkıda bulunmaktadır.

Mulvey'e göre, ana akım popüler sinema mevcut hâkim ideolojiyi yansıtmaktadır. Egemen ideoloji ise ataerkil fallus merkezli düzenin taleplerini yansıtırken; sinema, erkeğin psikolojik travmaları ve bu travmalarla baş edebilme yöntemlerinin yeniden kurulduğu bir ortam oluşturmaktadır (Mulvey, 1997: 39).

Bu yaklaşımların ışığında geleneksel Hollywood sinemasındaki erkek temsillerine bakıldığında, film kahramanlarının görünüm ve davranış dahil bütün özelliklerinin eril olduğu görülmektedir. Bu kurmaca figürler çoğu zaman örnek bir erkek modeli olarak inşa edilirler. Bu kahramanlar, cesur, kendine güvenen, tek başına tüm sorunları aşabilecek güçte, kuvvetli ve sağlıklı erkekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Kahraman, çoğunlukla beyaz ırka mensup, toplumun düzenini korumak için hayatını tehlikeye atan kişi olarak hegemonik erkek modeline uygun bir kişiliğe sahiptir.

Sinema yedinci sanat olmanın yanı sıra en önemli kitle iletişim araçları arasında yerini almıştır. Bu noktadan yola çıkıldığında sinemada erkeklik temsili oldukça önemlidir. “Sinema; kadınlar ve dişilik ile erkekler ve erilik, kısacası cinsel farklılıklar üzerine mitlerin üretildiği, yeniden üretildiği ve bunların temsil edildiği kültürel bir pratiktir” (Smelik, 2008:1). Ama öncelikle hangi sinemadan bahsedilmesi gerektiği sorunsalı önümüze çıkmaktadır. Bu noktada ana akım sinemada da denilen klasik anlatı yapısına dayanan konvansiyonel (geleneksel) sinemadan bahsetmek gerekmektedir. Geleneksel sinema, ataerkillik ya da eril toplumsallığın temsiline en iyi görülebileceği sinemadır. Bu sinema toplumsal alandaki erkek iktidarının etkin bir biçimde görüldüğü uygulama alanlarının başında gelmektedir. Geleneksel sinema kalıplarını kullanan ya da geleneksel sinema yapan yönetmenlerin büyük bölümü erkeklerden oluşmaktadır. Yönetmenler, yapımcılar ve diğer görevlilerin çoğu erkektirler. Butler “Film Çalışmaları” adlı çalışmasında bu konuya değinmekle birlikte reklam bütçesi ayrılan filmlerin erkek tipleri için çekildiğini belirtmiştir. Savaş, bilimkurgu ya da gerilim filmlerinin büyük bölümünde kötü adamla mücadele eden yakın bir erkek arkadaşına (dosta) sahip bir erkek ana karakter betimlenmiştir. Kadın karakterler ise yalnızca zevk vermek, gergin olmak, erkeği baştan çıkarmak, kurtarılmak ve zaman zaman da erkeğin heteroseksüelliğinin kanıtı olmak için vardır (2011: 87).

Sinema öz itibarıyla perdeye yansıtılan görüntü ve bu görüntünün seyirciler tarafından izlenmesi bakımından bir haz ilkesine dayanmaktadır. Bu haz başkasına ait yaşamların, ilişkilerin, görüntülerin dikizlenmesi sonucu doğmaktadır. Bununla birlikte perdeye yansıtılan görüntüde ana erkek karakter daima özdeşleşmede özne konumundadır. Yani filmde özdeşleşilecek kişi başrolde oynayan erkek karakterdir. Bu erkek karakterlerin sinemada nasıl yansıtıldığı sorusu ön plana çıkmaktadır. Egemen sinema dünyası, erkek kahramanların son derece güçlü olduğu ve her şeye kâdir olduğu filmlerle doludur. Esra Biryıldız'a göre “Ataerkil toplumun alttan alta

oluşturmuş olduğu düzen içinde filmler özdeşlemeyi, özellikle erkek izleyiciye yönelik olarak, büyük, güçlü, hâkim olma duygularını öne çıkararak sağlamaktadır.” Bu bağlamda erkeğin erotik bir nesne olarak sunumu söz konusudur. Robin Wood ise ideal erkek formundan bahsetmiştir ve “İdeal Erkek: Güçlü, serüvenci, etkin, engel olunamaz macera adamı” (2004. 320) olarak betimlenmiştir. Böylece egemen ideoloji tarafından istenen, beklenen, özlenen değerler sistemi onaylanmış olacaktır. Bunlar ise; erkek egemen toplum yapısı, özel mülkiyet, serbest girişim, rekabetçi ekonomik yapı, heteroseksüellik vb’nin yüceltilmesidir (Gönen, 2007: 78).

Sinemada erkeklik olgusunun en iyi işlendiği film türlerinin başında western, gangster, polisiye-macera, bilimkurgu gibi erkeklerin daha baskın olduğu türler gelmektedir. Bu türlerin en önemli karakterleri erkeklerdir ve türlerin ideolojik anlamda işlevselliği için oldukça önemlidirler. Hatta türlerin ideolojik işlevinin gerçekleşmesi erkek kahramanların kişiliğinde yatmaktadır. Bu kahraman ideal birey olarak, kendine yeten, özgüveni sağlam, fiziksel anlamda dayanıklı (güçlü – kuvvetli), cesaretli, dürüst bir beyaz erkektir. Bu bağlamda filmin içindeki öteki adamlardan her yönden üstündür, iyi silah kullanır, iyi ata biner, kimseye hiçbir neden yokken karışmaz, kötülük yapanları cezalandırır, yardıma ihtiyacı olanların yanındadır ve sadakatle bağlanması gereken kişiye her zaman için sadıktır. Bununla birlikte gerektiğinde mutlaka intikamını da almaktadır.

James Bond Filmlerinde Erkeklik Temsili: Sean Connery

1952 yılında hayali bir İngiliz ajan karakteri olarak Ian Fleming tarafından yazılan James Bond 007’un sinemayla buluşması 1960’lı yıllara rastlamaktadır. Kanadalı Saltzman ve ABD’li ortağı Broccoli’nin ısrarları üzerine 20’nin üzerinde filme ulaşacak Bond serisi başlamıştır. Ian Fleming’in 1953 yılında basılan romanı *Casino Royale*’in başkahramanı olarak ortaya çıkan MI6 elemanı James Bond, kısa sürede özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde büyük ilgi uyandıran bir kurmaca karaktere dönüşmüştür. Fleming, hayatını kaybettiği 1964 yılına kadar, James Bond etrafında örülü 12 roman ve 2 öykü kitabı yayımlamış ama James Bond’un sinema alanında bir efsaneye dönüşünü görememiştir.

494

Bond filmlerine geçmeden önce Fleming’in Bond kitaplarına bakıldığında; bir taraftan üst tabakaya ait yaşamı gözler önüne serdiği, insanların yaşayamadığı lüks, şatafat, zenginlik gibi alanları gösterdiği, diğer taraftan sarı ırk karşısında beyaz ırkı ve komünist dünyalar karşısında hür dünyalar adı verilen kapitalist dünyaları yücelttiği görülmüştür. James Bond’u okurken veya izlerken beyaz ırkın yahut içinde bulunulan sınıfın safiyane tutumunu, yekpareliğini göz önünde tutmamız istenmiştir. Bununla birlikte sarı ırkın veya komünistlerin erkeklik noktasında iktidarsızlığı vurgulanırken, beyaz ırkın veya kapitalistlerin (hür dünya) erkekliği ön plana çıkarılmış ve iktidarsızlığın karşısına çok hızlı bir erkeklik imgesi konmuştur (Oskay; 1992: 87).

007 James Bond sinema dünyası açısından o kadar etkilidir ki, dünyada ajan veya casus filmi denilince akla gelen ilk isimdir. Dünyanın bütün bölgelerinden insanlar için bir karizma simgesi haline gelen James Bond, günümüze kadar popürlüğünü sürdürmüş ve milyonlarca izleyiciyi etkilemeyi başarmıştır. Dünyanın hangi bölgesine gidilirse gidilsin 007 kodunu ve “-Benim adım Bond, James Bond” repliğini bilen birçok insana rastlamak mümkün olacaktır. Bunların dışında aslında bütün James Bond filmleri birbirleriyle hemen hemen aynı özellikleri taşımaktadır. James Bond filmlerinde o zamana kadar hiç görülmemiş son model spor arabalar, son teknolojiye sahip silah ve diğer ekipmanlar, karikatürize edilmiş ve son derece tehlikeli düşmanlar, her biri birbirinden güzel Bond kızları ve genellikle aynı seyirde ilerleyen olay

örgüsü James Bond filmlerinin omurgasını oluşturmaktadır. Başta dövüş sanatları ve silahlar olmak üzere birçok konuda uzman, son derece şık giyinen, bütün kadınlar için baştan çıkarıcı etkiye sahip, kart oyunlarına hâkim, dominant ve sınırsız özgüven sahibi Bond karakteri, ciddi bir görev bilincinin yanı sıra kumar-içki-seks üçgeninden de taviz vermemekte, bu da onu günümüzde birçok erkeğin ilahı haline gelmesini sağlamaktadır (İlhan; 2012:6)

Serinin ilk filmi olan ve tüm dünyada büyük beğeni toplayan *Dr. No*'nun elde ettiği başarı, serinin diğer filmlerinin de yoğun bir ilgi görmesinde etkili olmuştur. Bond serisinin en iyi filmlerinden biri sayılan *Rusya'dan Sevgilerle (From Russia with Love, 1963)* ve sonrasında diğer filmlerle devam etmiştir. James Bond ikili dünya düzeninin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bir yanda liderliğini ABD'nin üstlendiği ve liberal demokrasi ile kapitalizmin ileri aşaması olan serbest piyasa ekonomisi üzerinde yükselen Batı merkezli hür dünya varken, diğer yanda başını Sovyetler Birliği'nin çektiği devletçi ve kontrollü ekonomi üzerine kurulu sosyalist blok ülkeleri yer almaktadır. James Bond serisi bu iki güç arasındaki Soğuk Savaş sistematığı içerisinde aktığı bir dönemin ürünüdür. Ortada iki kutup yer almaktadır. Bununla birlikte iki kutbun iki süper gücü ile onların uyduları konumundaki küçük devletlerarasında yaşanan istihbarat savaşları James Bond filmlerinin ana konularını oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak ilk Bond filmi olan *Dr. No*'nun (1962) ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki hegemonya mücadelesinin doruk noktası sayılan Küba füze krizi'nin yaşandığı tarihe denk gelmiş olması şüphesiz ki tesadüf değildir.

Mevcut düzenin ve sistemin koruyuculuğunu da temsil eden Bond, filmlerin sonunda her zaman kazanmıştır. İngiliz gizli servisi ajanı olarak Bond aynı zamanda devletin resmi memurudur. Bond'un en temel özellikleri, bir ajan, profesyonel katil, yüksek düzeyli eğitimden geçmiş ve aynı zamanda bütün kadınların kalbini çalabilecek hızlı bir erkek olmasıdır. Tüm bunlarla birlikte yalnız ve toplum dışı bir karakterdir. Onun için en temel şey, görevini yerine getirmektir. Aslında bir İngiliz asilzadesini andıran James Bond, hafif de olsa bir mizaha sahiptir, bununla birlikte kıyafetlerine bakıldığında her zaman için ütülü ve takım elbiseli (kravat ya da papyonlu) olduğu görülmektedir. Bond karakteri idealize edilmiş bir erkek tipolojisini andırmaktadır. Bununla birlikte Bond, gizli servisine itaat eden, dürüst, özverili ve ideal duygusuna sahip bir karakterdedir. Bond kızları ise, genç, güzel ama mutsuzdurlar. Kızların mutsuz olması onların kötüye hizmet etmelerini sağlamıştır. Bond ile karşılaştıklarında dünyaları değişen kızlar, Bond'un çekiciliğine kapılıp onunla birlikte olarak varoluşsal sorunlarını çözüme kavuşturmuşlardır, çünkü Bond her kadının birlikte olmak isteyeceği erkeği temsil etmektedir. Her zaman topuklu ayakkabı giyen Bond kızları, kadın vücudunu erkeklere çekici gelen kısımları olarak belirtilen kalçaların, bacakların ve göğüslerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylelikle Bond filmlerinde kadın, kendisini erkek bakışına göre inşa etmeye hazır bir nesne olarak sunulmuştur. Böylece kendisini erkek egemenliğine teslim eden kadınlar söz konusudur. Bu durumda Bond filmlerinde kadınların toplum açısından ikinci plana itilmişliği erkek bakış açısıyla sunulmuş ve durumun haklılığı vurgulanmaya çalışılmıştır. Ataerkil toplumsal cinsiyet kalıplarını yeniden üretmekte ve yaymaktadır (Fiske; 1990:223).

Bond filmleri olağanüstü bir masal değilse de pek çok olağanüstü masal ögesi içermektedir. Birçok modern anlatı metni, üzerinde değişiklik yapılmış ve güncelleştirilmiş masallardan ibarettir. James Bond romanlarını ve filmlerini de bu bağlamda ele almak gerekmektedir (Berger'dan akt. Hülya Yegin; 200).

Genel olarak bakıldığında Bond filmlerindeki olay örgüsü değişmediği görülmektedir. Filmlerindeki öykünün gelişimi ise sıklıkla şöyledir: Bond kökeni belli olmayan, ancak İngiliz olmadığı kesin olan kötünün bilimkurgu filmlerine (Dünyayı ele geçirmek veya istila etmek gibi) benzer planını engellemek için görevlendirilmiştir. Kötü örgütün başı olarak çok kazanan birisidir, Kötü'yle karşılaşan ve çatışmaya giren Bond, Kötü'nün egemen olduğu kadınla karşılaşır ve aralarında cinsel bir çekim başlar. Böylelikle kadın Bond tarafına geçer. James Bond kötüyü yenilgiye uğratar (Yengin; 1996: 208).

Umberto Eco bu tarz casus filmlerinin izleyiciyi heyecanlandığını ama bununla birlikte izleyicide hayal gücü tembelliğine de yol açtığını belirtmiştir. Bilinmeyeni değil de bilineni anlatarak gerçekten kaçısa sağlamaktadır. İzleyicinin zevk aldığı şey ise, kurallarını bildiği bir oyunun içine gömülerek oynamasıdır. Bilinmeyen yanında bilinen her zaman için çekici gelmiştir. Bu durum izleyici için olduğu kadar hem yönetmen hem de yapımcı için de böyledir. Bond filmleri kolay anlaşılır bir ortaklık ağını harekete geçirmekte, başlangıçtan gelen ve derin bir dinamiğe çağırılmaktadır. (Eco; 1983:232)

James Bond: Sean Connery

Kendisinden sonra James Bond'u canlandıran bütün aktörlerin tartışılmasına yol açan, büyük çoğunluğun halen en iyi Bond olarak gösterdiği isim Sean Connery'dir. İlk Bond olmasından dolayı belki de insanların bilincine "James Bond böyle olmalı" düşüncesini bırakan Connery, 1971 yılına kadar tam altı kez karaktere can vermiştir. *Dr. No* (1962), *Rusya'dan Sevgilerle* (*From Russia With Love*, 1963), *Altın Parmak* (*Goldfinger*, 1964), *Yıldırım Harekati* (*Thunderball*, 1965), *İnsan İki Kere Yaşar* (*You Only Live Twice*, 1967), *Ölümsüz Elmaslar* (*Diamonds Forever*, 1971) Connery'nin rol aldığı Bond filmleridir. Ayrıca 1983 yapımı *Asla Asla Deme* (*Never Say Never Again*) adlı filmde de Sean Connery yedinci kez James Bond'u canlandırmıştır.

496

James Bond'u perdede canlandıran ilk kişi Sean Connery olsa da ilk tercih o olmamıştır. Hatta ikinci veya üçüncü tercih bile değildir. Ian Fleming'in tercihi, daha yumuşak, klas, terbiyesiz ve maço tavırları olan birisidir. Filmin yapımcıları da Carry Grant'i çok istemişlerdir. Ama en sonunda İskoçyalı Sean Connery de karar kılınmıştır. Filmin yapımcılarından Broccoli'nin karısı Dana; *bu haşin İskoçyalı'nın seksapelinin, kadınları, kedi otuyla karşılaşan kediler gibi heyecanlandığını söyleyince, bu kanı iyice perçinlenmiş oldu* (Perry; 2013:15) şeklinde ifade etmiştir. 55 yıl boyunca beyazperdede bu kahramanı canlandıran yedi oyuncu arasında en başarılısı Sean Connery'dir. Uzun boyu ve iri cüssesiyle Connery hem smokinli, hem de mayolu görüntüsüyle kadınların akıllarını başlarından almayı başarmış. (Cambazoğlu, 1990:31) ve böylece Dana'nın duygularının ne kadar isabetli olduğunu kanıtlamıştır.

Bond'un bu kadar ünlenmesindeki önemli ayrıntılardan birisi de giyim tarzıdır. Çünkü giyim tarzı sürekli ilgi konusu olmuştur. Casus ya da ajan filmlerinde pek de rastlanacak bir giyim tarzı olarak değerlendirmemek gerekmektedir. Dylan Jones, Bond'un kıyafetlerinin şık olmadığını ama her şeyiyle son derece özenli olduğunu belirtmiştir. Şatafat ve gösterişten yoksun kıyafetleri tercih etmiştir (Jones; 2013: 57) *...takım elbiseli İngiliz ajanı, Sean Connery'nin efsanevi yürüyüşüyle tam bir seks sembolü ve stil ikonu haline gelmişti. Dr. No ile birlikte Connery birdenbire sinema dünyasının en iyi giyinen adamı haline geldi... Connery hem şık hem de rahat giyiniyordu; Ursula Andress'e denizden çıkarken yardım ettiği sahnede giydiği kısa kollu örtme tişört o gün bugündür rahat giyimde bir klasik oldu. Başka açılardan da insanları etkilerdi; her zaman rahat hareket etmesini sağlayan iki parçalı yazlık hafif*

takımlar giymeyi tercih ederdi; sonrasında bu takım, yüz binlerce erkek hayranı tarafından satın alınmıştı. Beyaz smokinler sırf o giydiği için bütün moda dergilerinin sayfalarını doldurmaya başladılar (Jones; 2013:57). Böylece Sean Connery'nin canlandırmış olduğu Bond karakterinin moda ikonu olmaya başladığı görülmüştür.

Bond filmlerinde şimdiye kadar Bond da dâhil olmak üzere oyuncular sürekli değişmiş ama formül hep aynı kalmıştır. Aslında öykü hiçbirinde çok da önemli olmamıştır. Seyirci için önemli olan bilinen öğelerin sürekli tekrar edilmesidir. Her zaman için Bond'a yakışacak düzeyde güzel kızlar bulunmuştur. Mekânlar her zaman için egzotik ve değişiktir. Latin Amerika, Fas, Okyanus Adaları Bond filmlerinin mekânları arasında yerini almıştır. Bond'un karşısında bulunan kötü adamların amaçları da hep aynı kalmıştır. Tek amaç vardır; dünyayı ele geçirmek. Soğuk savaşın antikomünist tutumu bu noktada oldukça önemlidir. Çünkü Bond'un filmlerindeki kötü karakterler komünisti temsil etmektedir. Bu bağlamda komünist tehlikenin devamlı olarak gündemde tutulması var olan sistemin devamlılığı için oldukça önemlidir. Buradan yola çıktığımızda, bütün Hollywood filmlerinin olduğu gibi James Bond serisinin de özleri itibarıyla ideolojik olduğunu söylemek gerekmektedir. "Politik Kamera" adlı çalışmalarında Ryan ve Kellner (2010: 17-18), değişik tarihsel dönemleri ve bu dönemlere ait toplumsal koşulları merkeze almışlardır, bu yaklaşıma göre toplumsal yaşamı çerçeveleyen çelişkiler, ortaya çıkan farklılıklar ve benzerlikler, toplumsal ruh halini olduğu kadar, dönemin popüler sinema açısından başvuru temsilini de kapsayacak biçimde strateji geliştirmektedir. Bu bağlamda popüler sinema ürünleri, toplumsal yaşamda meydana gelen sorunların içinde yaşanan toplumdaki yerini belirlemiştir ve bundan sonra da belirleyecektir. (Arslan; 2005:13)

Sonuç

James Bond filmleri ve Bond karakteri ciddi eleştirmenler tarafından oldukça yoğun biçimde eleştirilmiş¹ olsa da, Bond karakterinin bir değerler sistemi içinde olduğunu söylemek gerekmektedir. Özellikle gizli servise karşı dürüstlük, karışık kanın olağanüstü doğasına karşı Anglosakson ölçüsü, yoksun kalma seçimi ve düşmanın sergilemiş olduğu şatafata karşı gösterdiği özveri, açgözlülüğe karşı ideal duygusu, dürüstlük (sadece düşmana karşı dürüstçe davranmayabilir (Eco; 1983:219).

James Bond kentli, havalı, metropol erkeğin rol modelidir. Kız tavlama, hız yapma, son model arabalarda dolaşma gibi daha bir çok özellik James Bond karakteriyle özdeşleşmiştir. James Bond erkeği kadını güzel, dişi, yatılacak birisi olarak görmüştür. Kadınlar kadın olmaktan çok James Bond tarafından fethedilmesi gereken ve fethedilen, sadece güzel zaman geçirilecek varlıklardır. Bond erkeği, ülkeler ve şehirler arası dolaşan, her gittiği yerde bir güzel kadınla tanışan ve onu kendine bağlayan, rulet masalarında karizmatik tavrını sürdüren, asla aşık olmayan, sevgilisiyle son buluşması onun öldürüldüğü ana rastlayan, duygusuz ve duyarsız

---

¹ Yontulmamış kahraman sadece alay edilebilecek bir kahraman olmuştur, dönemin kültürel gelişimi ve modasına uygun parodiler bırakan ilk Bond filmleri gibi, sinemada da kendini göstermiştir. Bununla birlikte Bond filmlerindeki Bond karakterini asla bütünüyle ciddi olarak değerlendirmemek gerekmektedir (Cohen, 1995:47)

bir erkek tipolojisi vardır. Adeta mekanik bir yapıdadır. Son olarak 2015 yılında çekilmiş olan Bond karakteriyle çok da uyuşmayan bir yapısı vardır. Spectre'nin James Bond'u Daniel Craig, Sean Connery gibi Bond'u canlandıran diğer aktörlerin rakip olamayacağı kadar yağsız-üçgen ve kaslı "bedeni" ile beyazperdede boy göstermiştir. Bond filmlerinde alışık olmadığımız bir beden fetişizmi söz konusudur. O kadar ki Daniel Craig, 007 rolünü üstlendiğinde ilk film gösterime girmeden önce medyaya düşen Bond görüntüleri arasında en çok oyuncunun üstsüz ve mayolu fotoğrafları konuşulmuştur. Çünkü Bond'un ne kadar güçlü ve çekici bir erkek olduğunun göstergesi artık silahı, centilmenliği ya da zekâsı değil, sahip olduğu bedeni ya da kasları haline gelmiştir. Ertuğrul Özkök 21 Ekim 2012 tarihinde Hürriyet Gazetesindeki köşesinde Sean Connery'yi beğenen kadın sayısının günümüzde gün geçtikçe azaldığını belirtmiştir. Buradan yola çıkıldığında yeni yaratılan Bond karakterinin bedensel özelliklerinin neden böyle olduğu da yeniden ele alınmalıdır. Çünkü Özkök'ün makalesinde özellikle kadınların geniş omuzlu ve kaslı erkekleri tercih etmediğini belirtmektedir. Hemen hemen bir yıl sonraki yazısında da David'in² bedeni üzerinden geleceğin erkek bedeninin yeniden belirlendiğini belirtmiştir, yani erkek bedenini estetik bir obje olarak yeniden yükselişine vurgu yapmıştır (Özkök; Ekim; 2013).

Her yeni Bond filminin bu kadar tutulabilmesi birçokları için ilginç gelmektedir. Ama ortada anlatı formundan başlayarak oluşturulan bir formül bulunmaktadır. Hep aynı felsefenin Bond filmlerinde boy gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İzleyici Bond filmlerini izlerken karakterle özdeşleşmeyi o kadar üst boyuta taşır ki, seyirci oturduğu koltuktan dünyanın dört bir yanına egzotik ve turistik bir seyahat gerçekleştirebilmektedir. Yeni çekilen her James Bond filminde seyirciyi avlayacak bir yenilik gösterilmekte bu durumda doğal olarak gişe hasılatı olarak geri dönmesini sağlamaktadır (Çapan; 1985; 37).

Filmlerde Sean Connery'nin canlandırdığı James Bond karakteri aslında mekanik bir yapıya sahiptir. Her şeyi önceden planlanmış, planı bozulsa bile her zaman yedek planları olan, hata yapması imkânsızlaştırılmış, akıllı, zeki... vb. bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bütün bu tartışmalar ışığında James Bond karakterini canlandıran oyuncular arasında Sean Connery kadar karakterle özdeşleşeni olmamıştır. Bond denilince akla gelen ilk isim Sean Connery'dir. Bununla birlikte yıllarca her anlamda bir ikon olarak kalmayı başarmıştır. Değişen erkeklik imgesine ve kadınlar arasındaki popülaritesinin doğal olarak azalmasına rağmen Sean Connery, hala bir ikondur.

Kaynakça

- Agacinski, S. (1998). *Cinsiyetler siyaseti* (İ. Yerguz, çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Alemdar, K. ve Kaya R. *Kitle iletişiminde temel yaklaşımlar*. Ankara: Savaş Yayınları.
- Arslan, U. T. (2005). *Bu kâbuslar neden Cemil*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ataman, Özlem Emine. (2002). *Sinemada toplumsal cinsiyet rolleri: 1980-1999 yılları arasında türk sineması'nda toplumsal cinsiyet rollerinin sunumu*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi.

² Davud Heykeli

- Butler, A. M. (2011). *Film çalışmaları* (A. Toprak, çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Cambazoğlu, C. (1990). Doktor No'dan öldürme iznine James Bond emrinizde. *Beyazperde*, Sayı:3, 31-34.
- Cevizci, A. (2002). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cohen, D. (1995). *Erkek olmak* (Y. Alogan, çev.). İstanbul: Alan Yayınları.
- Çapan, S. (1985). James Bond. *Gelişim sinema*, Sayı:5, 37-40.
- Dündar, L. B. (2001). *Murathan Mungan'ın çağdaş masalarında cinsiyetçi geleneğin eleştirisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Fiske, J. (1990). *İletişim çalışmalarına giriş* (S. İrvan, çev.). Ankara: Ark Yayınları.
- Gönen, M. (2008). *Western ve Amerika bir ulus-uygarlık kurgusu*. İstanbul: Versus Yayınları.
- İlhan, O. (2012). *Dünden bugüne James Bond*, Sinefil Dergisi, 6-7.
- Jones, D. (2013). *Bondvari bir yaşam tarzı, Bond efsanesi* (N. A. Özkan, çev.). İstanbul: Caretta Yayınları.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar - kimlikler ve toplumsal dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaypakoglu, S. (2004). *Medyada cinsiyet stereotipleri*. İstanbul: NAOS Yayınları.
- Leakey, R. ve Lewin R. (1999). *Göl insanları - evrim sürecinden bir kesit F. Baytok, çev.*. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji sözlüğü* (O. Akınhay, D. Kömürcü çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Mulvey, L. (1997). Görsel haz ve anlatı sineması (N. Abisel, çev.). *25. Kare*, Sayı: 21, 38-46.
- Mutlu, E. (1998). *İletişim sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Navaro, L. (1996). *Tapınağın öbür yüzü – kadınlar ve erkekler üzerine*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Onaran, O., Büker, S. ve Bir A. A. (1998). *Eskişehir'de erkek rol ve tutumlarına ilişkin alan araştırması*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınlar.
- Orhan, S. (2011). *Fotoğrafik temsil olgusu ve çağdaş fotoğrafta savaşın estetize edilmesi*. yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Oskay, Ü. (1992). *İletişimin abc'si*. İstanbul: Simavi Yayınları.
- Perry, G. (2013). *Sean Connery, Bond efsanesi* (N. A. Özkan, çev.). İstanbul: Caretta Yayınları.
- Ryan, M. ve Kellner, D. (2010). *Politik kamera* (E. Özsayar, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: imkansız iktidar ailede, piyasada, sokakta erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Smelik, A. (2008). *Feminist sinema ve film teorisi* (D. Koç, çev.). İstanbul: Agora Yayınları.

Türk Dil Kurumu internet sitesi (2017). Güncel Türkçe Sözlük. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59580580671948.31779230 adresinden erişildi. (ET:17.04.2017)

Türk Dil Kurumu internet sitesi (2017). Güncel Türkçe Sözlük. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.595806602ba8b0.65480388 adresinden erişildi. (ET:17.04.2017)

Türk Dil Kurumu internet sitesi (2017). Güncel Türkçe Sözlük. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.595807280e8a74.98502622 adresinden erişildi. (ET:17.04.2017)

Wood, R. (2004). *Hitchcock* (E. Yılmaz, çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Yengin, H. (1996). *Medyanın dili, iletişime kuramsal bir yaklaşım: popüler kültür türlerinin çözümlenmesi*. İstanbul: Der Yayınları.

Yüksel, N. A. (1999). Toplumsal cinsiyet olgusu ve Türkiye'deki toplumsal cinsiyet kalıplarının televizyon dizilerindeki yansımaları. *Kurgu Dergisi*, 16, 67-81.

GÖRSEL İLETİŞİM ve ETKİLEŞİM BAKIMINDAN KİTAP ve e-KİTAP TASARIMININ İNCELENMESİ

Dilek ERDOĞAN AYDIN

Melike TAŞÇIOĞLU

Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir

Öz

Bu bildiride kitap ve e-kitap, görsel iletişim ve etkileşim bakımından incelenmektedir. Kitap, yüzyıllardır süregelen ömrü boyunca sürekli değişime uğramış bir nesnedir. Bu değişimin kitabı taşıdığı son biçim, e-kitap biçimidir. Formu ya da türü nasıl olursa olsun, kitap bir tasarım ürünüdür ve üretim amacı, kullanıcı ya da okuyucusuyla iletişim kurarak içindeki bilgiyi, fikri ya da duyguyu paylaşabilmesidir. Kitap ve e-kitap, kullanıcısı veya okuyucusu üzerinde istenilen etkiyi bıraktığında sağlıklı bir iletişim kurabildiği söylenebilmektedir. Bu çalışmanın ana konusu kitabın ve e-kitabın iletişim ve görsel iletişim olanakları ve hareket, zaman, ses, his ve üçüncü boyutun kitap ve e-kitap tasarımı üzerindeki varlığı ve iletişimlerine olan katkılarının incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Kitap tasarımı, e-Kitap tasarımı, Grafik tasarım, Görsel iletişim, Etkileşim.

501

I. Giriş

Kitap kelimesi, İngilizce “book” kelimesinin Eski İngilizcedeki kökü “beech tree”den yani “kayın ağacı” kelimesinden gelir.ⁱ Kelime kökünün kayın ağacıyla bağlantısı Saksonlar ve Almanların yazı tahtası diye adı geçen kayın tahtaları üzerine yazmalarıdır. Günümüzün baskı-kitap, salt metin olmaktan öteye gitmiş okuruyla çeşitli biçimlerde iletişim kurar hale gelmiştir. Gelişmekte olan e-kitap ise her geçen gün yenilikler sunar haldedir. Grafik tasarımcı açısından kitap artık sadece içerik ve içeriğin tasarımından ibaret değildir.

Kitap tasarımı etkileşimin, sesin, üçüncü boyutun, hareketin ve zamanın tasarlanması gereken çok boyutlu bir iletişim platformu halini almıştır. Bu çalışmada baskı-kitap ve e-kitabın okuru ya da kullanıcısıyla olan iletişimi grafik tasarım öğeleri üzerinden incelenecek ve değişen kitapla birlikte yeni kazanılan iletişim alışkanlıkları ve okuma biçimleri üzerinde durulacaktır.

II. MESAJ, İLETİŞİM, GÖRSEL MESAJ İLETEBİLME OLANAĞI

“Amerikalı yazar D.K. Berlo’ya göre bilinen ya da deneyim kazanılan her şey; görme, işitme, dokunma, tat alma ve koklama gibi duygular aracılığıyla bilince yerleşir”.ⁱⁱ Duyularımız aracılığıyla dışarıdan aldığımız mesajları algılar ve iletişim kurarız. “İletişim, gönderici ve alıcı

olarak adlandırılan iki insan ya da insan grubu/kitlesi arasında gerçekleşen bir duygu, düşünce, davranış ve bilgi alışverişi olarak tanımlanabilir”¹

İngiliz filozof ve araştırmacı John Locke, insanın öğrenmedeki duyuşal oranlarını %1 deneyerek, %2 dokunarak, %4 koklayarak, %10 duyarak, %83 gözlemleyerek şeklinde belirlemektedir². Görsel iletişim, görme duyusunun öğrenme üzerinde diğer duyulara oranla daha büyük etkiye sahip olması nedeniyle; iletişim içinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Grafik tasarımcı çeşitli iletişim organları aracılığıyla mesajın doğru iletilebilmesi ve doğru algılanabilmesi için bilgiyi görselleştiren başka bir deyişle görme duyusunun ayrıcalığından faydalanarak görsel iletişim kuran kimsedir.

Bir kitlesel iletişim aracı olarak kitap ise, görsel, dokunsal, işitsel ve yenebilir malzemeyle üretilen örnekleri de düşünülüğünde zaman zaman da tatsal bir iletişim aracıdır. Kitap iletişimi açısından, biçim ve içeriği birbiriyle örtüşen bütünleşik bir yapıdan oluşturmaktadır. Öncelikli olarak, okurun zihninde kitaba ait görsel imgeyi oluşturan kapağı aracılığıyla okuruyla iletişim kurmaktadır. Okur ve kitap iletişimi kitabın sayfalarıyla devam etmektedir. Okurdaki kitaba dair algıyı sayfanın gramajı, dokusu, üretildiği kâğıdın türü, baskı tekniği ve hatta mürekkebi bile değiştirmektedir. Tüm bu biçimsel özelliklerin ardından içerdiği metnin okunmasıyla kitap, alıcısıyla iletişiminin tamamlanmaktadır. İletişim sürecinin son basamağı olan geribildirim kitap için, alıcı olan okurun gönderici olan yazara kitapla kurduğu iletişimin sonucundaki etkiyi bildirilmesi şeklinde oluşmaktadır. Ayrıca maddi değere sahip ve kâr amacı güdülen bir ürün olan kitabın kitle üzerindeki etkisini ya da popülerliğini piyasa değeri anlamına gelen satış rakamları da göstermektedir.

Kitabın okuruyla iletişimi söz konusu olduğunda, sanat ve sanatçı kitaplarını, diğer kitap türlerinden ayrı tutmak gerekmektedir. İçeriğinden çok biçimsel özellikleriyle ön plana çıkan sanat ve sanatçı kitaplarında okur; izleyici ya da hem okur hem izleyici olabilmektedir. Bir tasarımcı ya da sanatçı tarafından üretilen sanat ve sanatçı kitabı, kitlesel bir iletişim kaygısı olmadan tek bir adet ya da sınırlı sayıda üretilmiş olabilmektedir. Bu tip kitaplar izleyenine metne sahip olmadan da sadece biçimsel yapısıyla mesajını verebilmektedir.

“Yüzyıllardır bilgiyi aktaran bir iletişim aracı olan kitap, kodeks formundan bu yana daha kolay kullanılabilir, Gutenberg’in matbaa teknolojisi ile daha çok üretilebilir ve günümüzün e-kitabı ile daha çok sayıda taşınabilir ve hızla yayılabilir hale gelmiştir”³ e-Kitap, sanal ve sayısal yapısıyla somut bir kütleye sahip değildir ancak ekrana sahip bir bilgisayar, e-okuyucu ya da tablet bilgisayarların kullanımıyla elle tutulur hale gelmektedir. Ancak günümüz teknolojisiyle üretilen yüksek çözünürlüklü bu ekranlar bile gerçek görüntü kalitesine yaklaşmamaktadır. Nielson Norman Grup’un 2010 yılında, yirmi dört kullanıcı üzerinde yaptığı araştırmanın sonuçları baskı-kitap okumasının e-kitap okumasından çok daha hızlı, güvenilir ve kullanıcıların geleneksel kitabın okumasının elektronik aygıt kullanmaktan daha rahatlatıcı

[3] Becer, E. (2006). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 11.

[4] Uçar, T. F. (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 61.

[5] Erdoğan Aydın, D. (2015). *Kitap ve e-Kitap Tasarımının Tarihsel Gelişimi ve Grafik Tasarım İlkeleri Üzerinden İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 159.

olduğunu belirttiğini göstermektedir.⁴ Ekranla okuma kullanıcı ve e-kitap iletişimi açısından bazı sorunlar ortaya çıkarsa da e-kitap kullanımı bilginin hızlı, ucuz ve kolay yayılmasını sağlaması gibi pek çok avantajı yanında getirmektedir. Teknolojinin bu denli yaygın erişimi, dünya görüşünü geliştirmekte, bilgi paylaşımına götürmekte ve yaratıcılığı teşvik etmektedir.⁵

Ekrandan okumayla hayatımıza giren yeni okuma biçimleri ve yeni vücut dillerinin hızlıca yaygın kullanılışı, Becer'in bahsettiği, iletişim becerilerinin pek çoğunun sonradan öğrenilebileceğini kanıtlanmaktadır.⁶ Buna örnek olarak, “doğrusal okuma”⁷ biçimi ekrandan okumayla birlikte yerini sıklıkla Lupton’ın “seçici okuma” (selective reading) şeklinde adlandırdığı hedef odaklı okuma biçimine bırakmaya başlamış, neredeyse bütün elektronik metinler kullanıcıya “arama” butonu aracılığıyla sadece ilgilendiği bölümleri okuyabilme ayrıcalığı sunar hale gelmiştir. Yine “bilgilendirici okuma” (informative reading) ve sözlük okumasının⁸ tipik örneğini oluşturan “danışma okuması” (consultative reading) için de yapılan “seçici okuma”, okurun genellikle aramaya kitabın başından başlaması yerine hızlıca ilgilendiği parçacıkları görünür hale getirmek için metni tarayacağı okuma biçimlerini oluşturmaktadır. e-Kitabın içeriğini oluşturan “yaşayan metin” yani “elektronik metin”le tüm okuma biçimlerinde kullanıcıya yönelik bir okuma eylemi sunmakta ve bilginin iletiminde e-kitabı daha hızlı hale getirmektedir. Ayrıca e-kitaplar hipermetin özellikleriyle kullanıcı için internet ortamındaki güncel bilgiye erişim sağlamaktadır. Çoklu medya özellikleri (ses, video, üç boyut gibi) e-kitap aracılığıyla öğrenimi daha doyurucu hale getirmektedir.

Kullanıcısıyla görsel ve işitsel olarak iletişime geçen e-kitap, etkileşim özelliğiyle dokunsal olarak da etkileşime girmektedir. Her ne kadar bir ekran aracılığıyla sanal bir dokunma eylemi gerçekleştiriliyor olsa da gelişen teknoloji sayesinde etkileşim, gerçeğini iyi kopyalar hale gelmiştir. Artık kullanıcı e-kitaptan eskiye nazaran çok daha doğru ve zamanında tepkiler almaktadır. Fakat bazen sadece elektronik ürünleri birbirinden farklılaştırmak ya da telif hakkı olan patentli ürünlerin özelliklerinin dışında bir dil yaratmak için firmaların ürettiği “gestures” adı verilen vücut hareketlerinin (jestlerinin) birbirleriyle tutarlılık sergilememesi kullanıcı ve e-kitap iletişimi açısından kullanım sorunlarını ortaya çıkarmakta ve iletişimi sekteye uğratmaktadır.⁹

Kitap üretiminin ana sebebi kitabın taşıdığı bilgiyi ya da fikri doğru biçimde yayabilmektir. Baskı-kitabın mı e-kitabın mı kullanılacağı, alıcının ne istediğiyle ve yeterlilikleriyle ilgilidir. Bir iletişim tasarımı ürününün başarı değerlendirmesi hedef kitlenin bilgisi, yaklaşımı ve

[6] <http://www.nngroup.com/articles/ipad-and-kindle-reading-speeds/> (erişim: 04.04.2015)

[7] Rogal, M., (2012). *İletişim Tasarımını Konumlamak*. (Çev: Leyla Tonguç Basmacı). Grafik Sanatlar Üzerine Yazılar: Grafikerler Meslek Kuruluşu, 122, 1-4.

[8] Becer, E. (2006). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 11.

[9] Lupton, E. (2014). *Type on Screen*. New York: Princeton Architectural Press, 80-81.

[10] Middendorp, J. (2010). *Shaping Text*. Amsterdam: BIS Publishers, 20.

[11] http://www.jnd.org/dn.mss/opportunities_and_ch.html (erişim: 04.04.2015)

davranışlarındaki etkinin ölçülmesiyle mümkün kılınabilmektedir.¹⁰ Bu anlamda kitap üretimi içinde hedef kitlenin iyi analiz edilmesi oldukça önemlidir, bilgisayarlarla büyüyen yeni nesil için e-kitap; baskı-kitaba kıyasla gündelik alışkanlıklarına benzerliği nedeniyle daha cazipken, interneti ve ekran kullanımını eski alışkanlıklarının yerine koyamayan okurlar için baskı-kitap kullanımı, daha güvenilir, rahat ve kullanışlı olabilmektedir.

III. KİTABI DUYMAK, HİSSETMEK VE 3. BOYUTTA ALGILAMAK

İşitme, dış dünyayı daha iyi algılamanın ve daha iyi iletişim kurabilmenin bileşenlerinden biridir. Kendi sesleri nesnelere nitelendirilebilmesinde önemli birer unsurdur. Kimi zaman sadece seslerini duyarak etrafımızdaki canlı veya cansız nesnelere tanımlayabiliriz. Üç boyutlu bir nesne olan kitap ilk olarak sesi olmayan bir nesne gibi akla gelse de aslında diğer tüm nesnelere bir kütleye sahiptir ve başka bir nesneye çarptığında ses çıkarır. Ayrıca küçük bir elektronik eklenti sayesinde müzik çalan, konuşan hatta şarkı söyleyen baskı-kitap türünde özellikle çocuk kitabı örnekleri bulunmaktadır. Ancak asıl ses çıkarma eylemi sayfa çevirme hareketidir ve çevrilirken sayfaların birbirleri üzerinde sürtünerek çıkardığı ses kitapla özdeşleşmiştir. Kodeks formu sayfa çevirme hareketi ve onun sesi olmadan düşünülemez.

Temelde baskı-kitabın okuruyla ilişkisi okurun iç dünyasında gerçekleşen sessiz bir iletişim türüdür. Grafik tasarımcılar kitabı ve okuruyla olan sessiz iletişimini, sözlü anlatımdaki gibi etkili hale getirmek için diğer grafik ürünlerdeki kullanımına benzer biçimde sayfa tasarımında da yankı, ton veya titreşim anlamına gelen (müzikteki kullanımıyla) “rezonans”ı –biçim, doku ve boşluklar gibi görsel elemanların yanı sıra yazı karakteri seçimi, boyutu, ağırlığı, rengi, düzenlemesini yazı-anlam ilişkisi üzerinde kullanarak– sayfada yaratmaya çalışmışlardır.¹¹

e-Kitap için ses denildiğinde, öncelikle sahip olduğu çoklu medya (multimedia) özellikleri akla gelmektedir. Birçok e-kitap, içerdiği metnin okunduğu sanki e-kitabın kendi sesi varmış hissi veren konuşma sesiyle birlikte tasarlanmaktadır. Bu e-kitaplarda, çoğunlukla ses ve görüntü eş zamanlı olarak tasarlanmaktadır böylece okuyucu sesle birlikte görüntüden de faydalanabilmektedir. Etkileşim butonlarının kullanıcıyla etkileşimi sırasında çıkardıkları ses, e-kitaptaki en basit ve en genel ses kullanımını oluşturmaktadır. Ekran ve geribildirim açısından, kullanıcı öncelikle seçeneğe ve kontrolleri onlarla etkileşim içine girmeden görmek istemektedir ve benzer şekilde yaptığı herhangi bir eylemin sonuçlarını görmek için beklemektedir. Kullanıcı e-kitapla etkileşime geçtiğinde e-kitabın tepki verdiğini görsel bilginin yanı sıra işitsel bilgiyle pekiştirmektedir. e-Kitap ve kullanıcı iletişimi açısından ses; etki-tepki sürecinde gerçeklik hissini arttırmakta ve etkileşimi güçlendirici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dışarıdan aldığımız her tür mesaj yani etki, beynimizde algılandıktan sonra bizlerde çeşitli hisler doğurur başka bir deyişle her etki bizlerde kendine karşılık gelen bir duyguyla tepki bulur. Gördüğümüz, duyduğumuz, dokunduğumuz ya da okuduğumuz şeyler bizi sevindirebilir,

[12] Choukeir, J., (2013). *İletişim Tasarımı, Güzel Bir Afişten Çok Daha Fazlasıdır*. (Çev: Leyla Tonguç Basmacı). Grafik Sanatlar Üzerine Yazılar: Grafikerler Meslek Kuruluşu, 126, 1.

[13] Keleşoğlu, B. (2008). *Grafik Tasarımda Tipografinin Sesi, Sesin Tipografisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 35.

kızdırabilir, hüzünlendirebilir ya da şaşırtabilir. Bu durum grafik tasarımcı için grafik ürünle birlikte tasarlanması gereken bir unsurdur ve grafik ürünün yaratacağı hislerin doğru iletişim başarısının göstergesidir. Günümüzde grafik tasarımcı, sadece fikri görsellerle tasarlayan kişi değil aynı zamanda tüm duyulara da hitap ederek, etkin bir görsel iletişim yaratmaya çalışan kişi haline gelmiştir. Dolayısıyla her tasarım ürünü de bir fikre sahip olduğu gibi bir hisse de sahiptir. Hem baskı-kitap hem de e-kitap tasarımında da bu durum değişmemektedir. Grafik tasarımcı görsel, dokunsal ve işitsel öğelerden faydalanarak verdiği mesajla okur veya kullanıcının hislerine yön vermektedir.

Grafik tasarımcının tasarladığı kitap, sayfalarının düz metinden oluştuğu bir tasarım olmaktan çok ötede kullanıcıya ya da okuruna okuma eyleminin dışında özgün bir deneyim sunan, etkileşim içine girerek ona tepki veren ve tüm hislerine hitap eden bir boyut kazanmıştır. Genel anlamıyla salt yazınsal içerikten oluşan baskı-kitap, okuyucusuna daha dolaylı ve zaman isteyen bir etkileşimi sunmaktadır ancak günümüzün baskı-kitap tasarımcılarının tek kaygısı kitabın içeriğini okutmak değil aynı zamanda kitabın kendisinin okuyucuyla okuma anında okurun duyuları yardımıyla etkileşime girerek iletişim kurmasını sağlamaktır.

Özodaşık, etkileşimi, “kaynağın mesajını alıcıdan gelen tepkiye göre değiştirebildiği ve karşılıklı olarak yeni bir ileti oluşturduğu çift yönlü iletişim türü” biçiminde ifade etmektedir¹². Bu tanıma uygun olarak e-kitap, kullanıcıya kullanım anında ve kullanıcının tercihlerine göre değişiklik gösterebilen tepkileriyle aktif nitelikte bir etkileşim sunmaktadır. e-Kitabın sahip olduğu bu etkileşim, e-kitabın içeriğinin ve tepkilerinin kullanıcı müdahalesine göre çeşitlilik göstermesi avantajını da beraberinde getirmektedir. Bu durum, şimdiye kadar grafik tasarımcının sunduğu haliyle kullanıcı ya da okuyucuya ulaşan ve durağan biçimde kalan içeriğin–kullanıcının şekillendirmesi, işlemesi ve uygun gördüğü gibi kullanmasıyla birlikte–grafik tasarımı, daha karmaşık ve tasarımcının daha az alışık olduğu bir zemin haline getirmiş, grafik tasarımcıyı ise ürün tasarımcısı ve mimara yakınlaştırmıştır¹³.

505

Kütleye sahip üç boyutlu bir nesne olan kitap, tasarımcıya sonsuz tasarım imkânı sunmaktadır. Tasarımcı kitabın nesnel varlığını ve biçimsel özelliklerini mesajı destekler biçimde tasarlayıp kitabın kendisini mesajın bir parçası olarak sunabilmektedir. Kitap, mesajı ve üç boyutlu biçimiyle bir bütün olduğundan bu öğelerin birlikte algılanması ve tasarlanması kitabın iletişimine derinlik ve etkililik kazandırmaktadır.

Baskı-kitabın tersine sanal bir veri olan e-kitap, gerçek dünyada bir kütleye sahip değildir. Bu nedenle, özellikle ilk altı yılında, tüketiciler e-kitabı çok daha az ücret ödenmesi gereken sadece kitabın dijital bir dosya kopyası olarak görmekteydi.¹⁴ Yüzyıllardır elle tutulabilen geleneksel kitapla iletişim kurmaya alışık okuyucuya, ekrandan okunan dijital metin başlangıçta cazip gelmemiş ancak e-kitaba olan talebi arttıran, gelişen teknolojiyle birlikte ilerleyen e-kitap okuyucu aygıtların, tablet ve bilgisayar ekranlarının görüntü kalitesinin iyileşmesi, e-kitapların

[14] Özodaşık, M. (2012). Halkla İlişkiler ve İletişim. (Ed: F. S. Banar). Eskişehir: Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 4.

[15] Shaughnessy, A. (2009). Graphic Design: A User's Manual. London: Laurence King Publishing Ltd.,160.

[16] Gomez, J. (2008). Print is Dead, Books in Our Digital Age. New York: Macmillan., 170.

üretimindeki hız, arttırılmış gerçeklik, internet ve çoklu medya özelliklerinin etkin bir biçimde kullanımı olmuştur.

Gerçeklik ve derinlik hissinin arttırılması için geliştirilen sanal etkileşim ve üçüncü boyut, kullanıcıyla duyularının yardımıyla sanal ortamda iletişime geçmektedir. Gerçek bir nesneymiş gibi kullanıcıya tepki veren, ses çıkaran, yönleri hisseden ve diğer kullanıcılarla sosyal bir etkileşime girebilen e-kitap okuması, elektronik bir metnin okumasından daha keyif vericidir. Dolayısıyla üçüncü boyut ve sanal gerçeklik son teknolojiyle üretilen e-kitaplarda yaygın olarak kullanılan ve aranılan nitelikler haline gelmiştir.

IV. KİTAPLA BİRLİKTE HAREKET ETMEK VE ZAMANDA İLERLEMEK

Fizikte hareket, belirli bir çerçeve içinde, özel bir izleyici tarafından ölçülen zamana bağlı olarak cismin konumundaki değişiklik anlamına gelmektedir.¹⁵ Hareket eden cisim hem konum hem de zaman içinde değişim göstermektedir, bu nedenle hareket ve zaman, birbirinden ayrı düşünülemez. Benzer biçimde kitap, zaman ve hareketle bağlı olarak okuyucusuyla buluşmaktadır. Okur, zamanla birlikte sayfalar arasında da ilerlemektedir. Sayfaların her birinin okunma, bakılma ya da algılanması okurdan okura göre değişiklik gösterebilen bir süreye karşılık gelmektedir. “Kitabın sayfalarını çevirme fiziksel bir harekettir, görüş sırasını ortaya çıkarır ve kitabı, zaman ile bağdaştırmaktadır”.¹⁶

Kitap, sayfa numaralarıyla belirtilmiş birbiri ardına sıralanmış sayfaların bütünüdür. Sıralı numaralandırılmış sayfalar, birbirini takip eden sıralı anlatım ve sıralı bilgi özelliği de taşımaktadır. Kitap aksi yönde tasarlanmadığı sürece okur bilgiyi sayfaları takip ederek almaktadır. Her sayfa ortalama bir süreye karşılık gelmekte, bu süre de kitapta sayfalar aracılığıyla hareketi ve zamanı tasarlayan grafik tasarımcı için anlatmak istediği kavramı destekler biçimde kullanılabilir. Örneğin, ardı ardına sıralı bilgiyle ilerleyen sayfalar arasında aynı görüntünün tekrar etmesi, “bekleme” ya da bu sayfaların arasına eklenen yeni görüntülü sayfalar “değişim” veya “gelişim” kavramlarını destekleyebilmektedir.¹⁷ Özellikle hareketin anlatıldığı kitaplarda, sayfa, hareket ve zaman ilişkisi tasarımcı tarafından daha da işlevsel hale getirilmektedir. Sıralı dizilen sayfalar hareketin sekans başına düşen sıralı anlatımını kolaylaştırmaya fırsat vermektedir. Bu tarz kitaplar okurun ya da izleyicinin çevirme hareket hızına bağlı olarak tasarlanmakta yani tasarımcı kitabı tasarlarken nasıl çevrilmesi gerektiği konusu da düşünmektedir. Özellikle kitabın sayfa yapısı ve sayfa büyüklüğü çevirme hızını doğrudan etkilediği için doğru malzeme ve boyut seçimi tasarımcı tarafından hesaplanmaktadır. Baskı-kitaptan kısa bir film izlememizi sağlayan çevir-kitapların (flip-book)

[17] Kim, J. (2007). Motion Gestalt For Screen Design: Applied Theory of Grouping Principles For Visual Motion Integrity. Unpublished PhD Thesis. Chicago: College of the Illinois Institute of Technology, 12.

[18] Taşcıoğlu, M. (2013). Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Kitap. İstanbul: YEM Yayınları, 108.

[19] Taşcıoğlu, M. (2013). Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Kitap. İstanbul: YEM Yayınları, 111.

boyutlarının küçük olmasının sebebi, izleyicinin sayfalarını hızlı çevirmesine imkân vermesidir. Bu hızlı hareket sayesinde her biri filmin bir karesini oluşturan durağan görüntülü sayfalar hızla okuyucunun gözü önünden geçerek bir animasyona dönüşmektedir.

e-Kitap tasarımında hareket ve zaman, baskı-kitaptan daha farklı işlenmektedir. Kullanıcının e-kitapla olan ilişkisi, okurun baskı-kitapla olan ilişkisine benzer biçimde bir zaman dilimini kapsamaktadır ancak bu zaman dilimi baskı-kitaptakinin tersine daha belirsiz ya da kullanıcının isteklerine göre daha değişkendir. Bunun nedeni e-kitap kullanıcısının e-kitabın başından sonuna kadar doğrusal bir yol takip etmek zorunda olmayışdır. Kullanıcı, e-kitabın kullanımı sırasında istediği zaman internet bağlantısıyla e-kitabın içerdiği linklerden yararlanabilir, video izleyebilir ya da eş zamanlı olarak aynı e-kitabı kullanan diğer kullanıcılarla iletişime geçebilir. Buna benzer tamamen kullanıcının isteklerine göre değişkenlik gösteren eylemler nedeniyle, e-kitap okumasındaki ortalama zaman değişkendir. İçeriğin değişkenliği ve kullanıcının etkileşimi nedeniyle grafik tasarımcı, zamanı tasarlamak yerine, e-kitap kullanıcısının yapabileceği etkileşim olasılıklarını tahmin ederek bir tasarım yapmaktadır.

Hareketli grafikler, e-kitabın hareket ve zamanı içeren temel öğelerini oluşturmaktadırlar. “Hareketli grafikler zaman temelli medya (time-based media) ile ilişkili olarak hazırlanan tasarımlardır. Bu nedenle hareketli grafikler içinde video, film, animasyon, fotoğraf, illüstrasyon ve müziği barındırabilir”.¹⁸ Hareket, aynı zamanda, canlı bilginin zengin kaynağı olarak tasarımı destekler; bir nesneyi arka planından ayırır; dikkat çeker ve sekansın önemini ortaya çıkarır.¹⁹ Ekrandaki hareketin dinamik doğası etkili iletişim potansiyeline sahiptir, onun faydaları durağan resimlerin ötesine götürmek, yapının karmaşık içeriğini ve alan sınırlılıklarını yükseltmektedir.²⁰

Yine e-kitabın kontrol ve etkileşim butonları, hareket ve zamanı barındıran diğer birimlerini oluşturmaktadır. e-Kitabın kontrolünü ve etkileşimini sağlayan butonların neredeyse hepsi, oran, biçim, konum, geçirgenlik, renk gibi değişiklikler gösteren, basit animasyonlar içermektedir ve diğer tüm hareketli görüntüler ve filmlerdeki gibi, bu animasyonlarda da hareketin optik illüzyonunu yaratmak için durağan görüntünün sekansları/dizileri kullanılmaktadır.²¹ Kullanıcı, butonlarda kullanılan bu küçük animasyonlar sayesinde e-kitabın kendisiyle etkileşime girdiğinin geribildirimine sahip olmaktadır. En basit anlatımıyla, herhangi bir butona tıklayan kullanıcı, butonda oluşan basit bir animasyon sayesinde oluşturduğu etkiye

[20] Atiker, B. (2012). Hareketli Grafiklerin Evrimi. *Grafik Tasarım*, 50, 42.

[21] [22] Kim, J. (2007). *Motion Gestalt For Screen Design: Applied Theory of Grouping Principles For Visual Motion Integrity*. Yayınlanmamış doktora tezi. Chicago: College of the Illinois Institute of Technology,1.

[23] Lupton, E., Phillips Cole, J. (2008). *Graphic Design The New Basics*. New York: Princeton Architectural Press. p. 222.

★★★

e-kitabın tepki verdiğini ya da istediği eylemin gerçekleşmeye başladığını algılamaktadır. Böylece e-kitap ve kullanıcısı arasında, ekran üzerinden etkili bir iletişim gerçekleşmektedir.

SONUÇ

Bir icat olarak kitabın yaratılışının altında yatan fikir, insanlığın bilgiyi ve fikirleri elinde taşıyabileceği, açıp okuyabileceği ve saklayabileceği bir araç üretilmek istenmesidir. Hangi biçimde olursa olsun kitap, bu fikirle yüzyıllardır insanlığa hizmet etmektedir. Kitabın geleceği ve nasıl bir biçime dönüşeceği ilerleyen zaman, gelişen teknoloji ve bunlara bağlı olarak değişen insanlığın ihtiyaçlarıyla belirlenmeye devam edecektir. Bugün hızla yaygınlaşan ve yeni alışkanlıklar edinmemizi sağlayan kitabın yeni biçimi e-kitap, hızla gelişerek acemiliğini üzerinden atmaktadır. Buna bağlı olarak kitap hakkındaki yorumlar ve tartışmalar da gelişmeye devam etmektedir.

Kitap bir grafik tasarım ürünüdür ve iletişiminde, üretiminde ve devamlılığında grafik tasarımcılara önemli görevler düşmektedir. Kitabın, okurunun ve kullanıcısının iyi analiz edilmesi, kitabın ve içeriğinin iletişimini güçlendirecek ve sayısız grafik tasarım fikrinin bulunmasına fırsat verecektir. Bugün kitap yaratılış fikrinin çok ötesine geçmiş ve bilgiyi sonsuza taşıyan malzeme olarak kil tabletlerden papirüs tomarına daha sonra kodekse ve arkasından da 20. yüzyıl teknoloji devrimiyle e-kitaba doğru değişip, gelişerek serüvenine devam etmektedir.

Kaynakça

508

- [1] Haslam, A. (2006). *Book Design*. Londra: Laurence King Publishing Ltd.,6
- [2] Becer, E. (2006). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 24.
- [3] Becer, E. (2006). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 11.
- [4] Uçar, T. F. (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 61.
- [5] Erdoğan Aydın, D. (2015). *Kitap ve e-Kitap Tasarımının Tarihsel Gelişimi ve Grafik Tasarım İlkeleri Üzerinden İncelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 159.
- [6] <http://www.nngroup.com/articles/ipad-and-kindle-reading-speeds/> (erişim: 04.04.2015)
- [7] Rogal, M., (2012). *İletişim Tasarımını Konumlamak*. (Çev: Leyla Tonguç Basmacı). Grafik Sanatlar Üzerine Yazılar: Grafikerler Meslek Kuruluşu, 122, 1-4.
- [8] Becer, E. (2006). *İletişim ve Grafik Tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 11.
- [9] Lupton, E. (2014). *Type on Screen*. New York: Princeton Architectural Press, 80-81.
- [10] Middendorp, J. (2010). *Shaping Text*. Amsterdam: BIS Publishers, 20.
- [11] http://www.jnd.org/dn.mss/opportunities_and_ch.html (erişim: 04.04.2015)
- [12] Choukeir, J., (2013). *İletişim Tasarımı, Güzel Bir Afişten Çok Daha Fazlasıdır*. (Çev: Leyla Tonguç Basmacı). Grafik Sanatlar Üzerine Yazılar: Grafikerler Meslek Kuruluşu, 126, 1.
- [13] Keleşoğlu, B. (2008). *Grafik Tasarımda Tipografinin Sesi, Sesin Tipografisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 35.
- [14] Özodaşık, M. (2012). *Halkla İlişkiler ve İletişim*. (Ed: F. S. Banar). Eskişehir: Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 4.
- [15] Shaughnessy, A. (2009). *Graphic Design: A User's Manual*. London: Laurence King Publishing Ltd.,160.
- [16] Gomez, J. (2008). *Print is Dead, Books in Our Digital Age*. New York: Macmillan., 170.
- [17] Kim, J. (2007). *Motion Gestalt For Screen Design: Applied Theory of Grouping Principles For Visual Motion Integrity*. Unpublished PhD Thesis. Chicago: College of the Illinois Institute of Technology, 12.
- [18] Taşçıoğlu, M. (2013). *Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Kitap*. İstanbul: YEM Yayınları, 108.
- [19] Taşçıoğlu, M. (2013). *Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Kitap*. İstanbul: YEM Yayınları, 111.
- [20] Atiker, B. (2012). *Hareketli Grafiklerin Evrimi*. *Grafik Tasarım*, 50, 42.
- [21] [22] Kim, J. (2007). *Motion Gestalt For Screen Design: Applied Theory of Grouping Principles For Visual Motion Integrity*. Yayınlanmamış doktora tezi. Chicago: College of the Illinois Institute of Technology,1.
- [23] Lupton, E., Phillips Cole, J. (2008). *Graphic Design The New Basics*. New York: Princeton Architectural Press. p. 222

KAYBOLMAYA YÜZTUTMUŞ BİR GELENEĞİN İZİNDE: TEKEYÜZÜ

Aydan ERDOĞAN

Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Müzik Anasanat Dalı Yüksek Lisans
Öğrencisi

Doç. Dr. Sibel PAŞAOĞLU

Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümü Öğretim Üyesi

Öz

Bu bildiriye, Ankara ili Çubuk ilçesi Yukarıemirler Köyü'nün, zamanla kaybolan Tekeyüzü geleneği ile bu geleneğin farklı uzantıları üzerinde kısaca durulmak istenmiştir. Bu bağlamda, söz konusu pratiğin eskiden uygulandığı bilinen Yukarıemirler köyünden kaynak kişilerle çeşitli tarihlerde yapılanmış ve yapılmamış görüşme metodları uygulanarak röportajlar gerçekleştirilmiş ve bunlar görsel-işitsel kayıt altına alınmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular ışığında söz konusu pratiğin detayları ortaya çıkarılmak istenmiş, bu doğrultuda saha araştırması ve betimleme yöntemlerinden yararlanılmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışmada kaybolmaya yüz tutmuş folklorik-kültürel değerlerimizden biri olan “Tekeyüzü” geleneğinin tanıtılması amaçlanmıştır. Ayrıca (varsa) farklı etnik grup, kültür ve coğrafyalarda bağlantılı bulunduğu benzer pratiklerin olası ortak/farklı etno-müzikal ve kültürel kodları üzerinde durulmak istenmiştir.

511

Anahtar Kelimeler: *Tekeyüzü, Gelenek, Pratik, Etno-Müzikal, Kültürel Kod*

GİRİŞ

İnsan, doğumundan itibaren toplum içinde yaşayan ve öğrenme süreci ömür boyu devam eden sosyal bir varlıktır. Dolayısıyla içinde doğup büyüdüğü topluma göre şekillenerek kültürlenmektedir. Toplumsallaşma öncelikle ailede başlamakta ve bu süreç geleneklerle genişlemektedir.

Toplumları şekillendiren kültürel birikimler ise geleneklerle oluşmaktadır. Geleneklerin yerleşmesi ve devamlılığı uzun zaman almakla birlikte değişikliğe uğraması oldukça zor olabilmektedir. Bununla birlikte toplumları birbirine yaklaştırdığı kadar aynı zamanda ayıran önemli özelliklerden birisi de gelenektir diyebiliriz. Geleneğin, dolayısıyla kültürün devamlılığı ve gelecek nesillere aktarılması, toplum kimliğinin var olup korunabilmesi açısından önem taşımaktadır.

Gürsel (1995) geleneği örf ve adetlerle birlikte aynı zamanda içinde yer aldığı toplumun tarihi-kültürel mirasının bütünü olarak göstermiştir. Bu bağlamda gelenekler toplulukların ortak inanç ve pratiklerinin düzenlenme biçimleridir¹. Marshall (1999) ise geleneği “*belirli davranışsal*

¹ Gürsel, D. *Gelenekselci Çevrecilikten Gelenekselci Liberalizme*, Ankara, 1995, s. 91.

norm ve değerleri benimseyip aşıl原因an, gerçek ya da hayali bir geçmişle süreklilik gösteren ve genellikle yaygın biçimde benimsenen ritüeller ya da başka sembolik davranış biçimleriyle ilişkili toplumsal pratikler kümesi”² olarak tanımlamıştır.

Tekeyüzü, Ankara / Çubuk / Yukarıemirler Köyü’nün unutulmaya yüz tutmuş geleneklerinden olan ve yılda bir kez ilkbaharın gelmesiyle birlikte uygulanan, genel görünümü itibarı ile Anadolu köy seyirlik oyun türlerinden biri olarak tanımlanabilir. Tekeyüzü oyunu “Pıngıdık”, “Kukeri”, “Saya Gezmesi”, “Arap Oyunu”, “Kış Yarısı”, “Cemal Oyunu” ve “Berabona” gibi çok sayıda seyirlik oyun versiyonlarıyla da kısmi benzerlikler göstermekte, bununla birlikte daha çok Alevi köylerinde korunmuş olmasından dolayı Anadolu Aleviliği kültürel değerleri arasında yer almaktadır.

Kaynak kişilerce aktarılan bilgiler doğrultusunda “Tekeyüzü” sözcüğündeki “yüz” kelimesi oğlakların ana rahmindeki yüzüncü günlerini doldurmaları ve bütün gelişimlerini tamamladıkları anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda Sütçüoğlu (2014)’na göre bu tür oyunların içeriği ve mesajları tahlil edildiğinde sadece birer seyirlik oyun olmadıkları aynı zamanda doğrudan bir tür ‘*erginlenme ritüeli*’ olarak tanımlanabilecekleri anlaşılmaktadır³.

Erginleme ritüeli, Şamanizm ve Paganizm gibi birçok inanç sisteminde önemli yer tutmaktadır. Kişinin olgunlaşması ve aileden bağımsızlaşarak birey olma yolunda ilk adımı atmasını temsil etmektedir. Bu tür ritüellerin amacı aynı zamanda kötü ruhları kovmak, ruhu kötülüklerden arındırmak, doğurganlığı arttırmak, işlenen toprağın iyi hasat vermesini sağlamaktır.

Sütçüoğlu (2014)’e göre bazı Anadolu köylerinde halen oynanmakta olan animistik tasarımlı birçok seyirlik oyun arasında, icra edildikleri bölgelerin birbirlerine uzaklıklarının doğası gereği kısmi farklılıklar olmasına rağmen, müşterek bir kökü işaret eden pek çok ortak yan bulunmaktadır. Bununla birlikte bu tür oyunların ortak yanları, farklı disiplinler tarafından farklı köklere bağlanabilmektedir. Türklerin göçlerle geldiği Anadolu’da geleneklerini yeni karşılaştıkları kültürlerle harmanlaması buna örnek olarak gösterilebilmektedir.

Bu bağlamda Tekeyüzü oyunu ile büyük benzerlikler gösteren ve hala uygulanmakta olan Pıngıdık, Antalya ili, Finike ilçesi, Gökbük köyünde halen oynanmakta olan bir Anadolu köy seyirlik oyun türüdür.

Resim 1: Pıngıdık’ın sokaklarda dolaştırılması. (<http://www.finiqueakdeniz.com.tr>)

Sütçüoğlu (2014)’na göre Gökbük Köyü halkının tamamı Tahtacı Türkmenlerinden oluşmakta ve köye yerleşim tarihleri 1850 yıllarına inmektedir. Tahtacıların bu köye gelişlerinde geriye dönük olarak Antalya ili Kumluca İlçesi’ne kadar iz sürülebilmekte, daha önceki yerleri

² Marshall, G. *Sosyoloji Sözlüğü*, (Çev. O. Akınhay-D. Kömürçü), Ankara, 1999, s. 258-259.

³ Sütçüoğlu, O. “Bir Anadolu Seyirlik Oyunu (Pıngıdık) ve Ritüelin Çözülmesi”, *Mediterranean Journal of Humanities*, 2014, s. 261.

hakkında bilgi bulunmamaktadır. Pingıdık oyunu'nun göç ettikleri yerlerden mi getirildiği yoksa köyün eski yerleşiklerinden mi öğrendikleri net olmamakla birlikte, köy sakinlerinin atalarından öğrendikleri ve aktardıkları bilgiler doğrultusunda kendilerine özgün bir oyun olduğu değerlendirilmektedir.

Pingıdık, daha önceleri 21 Mart (Nevruz) da (ki halk bu döneme yayla göçü zamanı da demektedir) oynanan bir oyunken, son yıllarda Tekeyüzü'nde olduğu gibi köydeki ana nüfusun dışarıda olması ve bu nüfusun yarıyıl tatilinde çoğunlukla köye geçici dönüşü nedeni ile Şubat'ın ortasına denk düşen hafta sonu oynanmaya başlanarak net bir tarih şekline büründürülmüştür. Oyunun orijinin Nevruz'da olduğunun bilinmesi önemli bir husustur.

Resim 2. *Pingıdık'da Yüz Boyama* (<https://www.youtube.com>, Akkaya, 2017)

Tekeyüzü ve Pingıdık ile benzerlik gösteren bir diğer oyun ise “*Kukeri*”dir. Kukeri, kaynaklarda köklerinin Traklara dayandığı belirtilen ancak bakıldığında içinde pek çok Şamanistik öge barındıran geleneksel bir Proto-Bulgar ritüeli olarak bilinmektedir. Benzer ritüeller farklı adlarla Romanya, Macaristan, Sırbistan, İtalya ve İspanya'da da görülebilmektedir.

Ritüel, yılbaşı ile paskalya arasında, kötü ruhların korkutulması için dans ederek dolaşılırken iyi bir hasat, sağlık, doğurganlık ve mutluluk sağlamak için hayvan derileri ile kaplı ve yün ipliklerle süslü kostümler giyen erkekler tarafından uygulanmaktadır. Kostümler vücudun her yerini kaplamakta ve hayvan maskeleri ile deri kemerlere takılı geniş çanlardan oluşmaktadır.

Sadece erkekler tarafından gerçekleştirilen bu ritüelin simgesel anlamı, eski yılın sonuna, yeninin başlangıcına ve doğanın yeni yaşam için gelecekteki uyanışına ilişkindir.

Folklor inançlarına göre maske, saf olmayan güçlerin zararlı etkilerinden korunma yöntemidir. Korkunç bir yüzü olan tuhaf bir canlının başını temsil etmektedir. Bununla birlikte Kukeri'de farklı maskeler, ağzı açık çeneler, boynuzlar da yer alabilmektedir. Tüylerden yapılmış özenle hazırlanmış dekorasyon, ahşap bir çerçeve üzerinde desteklenmektedir.

Resim 3: *Kukeri Kostümleri – Bulgaristan, Pernik* (<https://tr.depositphotos.com>)

Resim 4: *Kukeri Maskesi* (<http://photos.turkishny.com>)

M. And (1974) seyirlik oyunları tasnif ederken ‘ölüp dirilme ile ilgili olanları’, ‘hayvan benzetmecelileri’, ‘yılbaşı ve yılsonu ile ilgili olanları’ ayrı gruplar olarak gösterir⁴. Döngü noktası olarak kabul gören yılbaşı, değişik kültürlerde farklı iklim ve aylara denk düşebilmektedir.

Babil’de, Mısır’da, Hitit’te, dramatik bir senaryo dâhilinde, iki grup oyuncu arasında yeni yıla ilişkin bir kavga sahnelenerek yaratılışın yeniden güncellenmesi ayınlarına rastlanırdı⁵. Evrenin yaratılışının yıllık olarak tekrarlanmasıyla zaman yeniden dirilmekte, insanlar bu yenilenmeye totemik ayınlar olarak katılarak eski ile yeniyi güncellemeye çabalamaktadır⁶.

Eliade (1991)’e göre Yeni yıl yaratılışın ilk günüyle çakışmaktadır. Her yeni yılda evrenin yaratılışı taklit edilmekte, dünya yeniden yaratılmakta ve bunu yaparken aynı zamanda ‘yaratılmakta’ ve ‘yeniden başlanılarak’ diriltilmektedir. Günümüzde de süren yeni yıla giriş etkinlikleri bir bayram havasına büründürülürken, bayrama katılanlar tanrıların ve yarı tanrıların çağdaşları haline gelmektedirler.

Günümüzde ilkbahar aylarına denk gelen Tekeyüzü oyunu’nun bazı benzerlerinin de ilkbaharda oynanıyor olması ile mevsimsel olarak bağlantı kurmak belki çok yerinde olmaz. Çünkü benzer bir oyun ‘*Kış Yarısı*’ adı altında Erzurum’da ve hatta değişik varyasyonları Doğu Anadolu’nun birçok yerinde de görülebilmektedir⁷. Belli benzerlikler göz önünde bulundurulduğunda kış ortasına denk gelen diğer bir oyun ise ‘Pıngıdık’tır. Pıngıdık’ın oynanma zamanının kış yalarına denk gelmesi göç hareketleri ve ekonomik sebeplere bağlanabilmektedir.

514

Konuyla ilgili literatür genel olarak Dionysos Şenlikleri ile Anadolu Köy Seyirlik Oyunları arasında bir bağ kurma eğilimindedir. Klasik Tiyatro Tarihi için tutarlı olabilecek bu görüşün köy seyirlik oyunlarına bir köken oluşturup oluşturamayacağı tartışılabilmektedir.

Sütçüoğlu (2014)’na göre Türklerin bereket beklentisi sürüler ve çayırarla ilgilidir. Nevruz’un yeni yılın başlangıcı olduğu inancıyla birçok farklı Türk toplumunda bayram havasında kutlandığı, değişik tören ve yarışmaların da bu bayrama eşlik ettiği, bu şenliklerde merkezi bir ateş etrafında toplumun bir araya geldiği, kurban kesilip pay edildiği, dileklerin dilendiği bilinmektedir.

Kaynak kişi ifadelerine göre çalışmanın ana konusunu oluşturan “*Tekeyüzü*”, Ankara İli, Çubuk İlçesi, Yukarıemirler Köyü’nde en son 20 yıl önce oynanmış, köyden kente göçün ve günümüz dünyasının değişim hızı gibi bazı faktörlerin etkisiyle kaybolmaya yüz tutmuştur.

Tekeyüzü Oyununun Tasviri

Oyuna katılanlar 3 ana gruptan oluşmaktadır. İlk grupta ergenlik çağına girmiş erkekler, 2. grupta orta yaş evliler, 3. grupta ise ergenlik çağına gelmiş genç kızlardan oluşmaktadır.

⁴ And, M. *Oyun ve Büyü. İstanbul, 1974, s.196-256.*

⁵ Eliade, M. *Kutsal ve Dindışı, Ankara, 1991, s. 57.*

⁶ Eliade, M. *Kutsal ve Dindışı, Ankara, 1991, s. 60-64.*

⁷ Düzgün, D. *Erzurum Köy Seyirlik Oyunları, Erzurum, 1994.*

Oyunun hazırlık aşaması ikinci vaktinden sonra başlayarak akşam hava karardığında tamamlanmış olur ve kendi içinde süreçleri vardır. Bu kısım 'oyuna hazırlık' olarak ele alınacaktır.

Tekeyüzü'nün oyun olarak sergilenmesi ve meydana tüm halkın katılımı ile gerçekleşen eğlence kısmı havanın kararmasından gece yarısına kadar sürmektedir ve bu kısım araştırmada 'oyun aşaması' olarak ele alınacaktır.

Oyunun sonlanmasından sonra sürdürülen bazı uygulamalara ise 'son bölüm' olarak yer verilecektir.

1. Bölüm: Oyuna Hazırlık

Teke yüzü'nde ergenlik çağına gelmiş erkekler akşama doğru kendiliğinden toplanarak kendi aralarında iş bölümünü yapmaktadırlar. Bu kendiliğinden toplanma eylemi, toplumda kanıksanmış ve temeli nesiller öncesine uzanan bir kalıp olması açısından önem arz etmektedir⁹. Uzunca bir süre her yıl gerçekleştirilen bu oyunda, yaşları gereği sırasıyla ergenlik çağına giren gençler, tarif edilmeksizin sıranın kendilerinde olduğunu bilerek organize olmaktadır. En önemlisi ritüelin hazırlık aşamasında asla bir yetişkinin yer almasına izin verilmediği gibi, onların bilgi ve gözlemlerinden uzak noktalar tercih edildiği de kaynak kişilerce belirtilmektedir.

İş bölümü oluşturan grup, oyunun gerçekleştirileceği alanın hazırlanması, bu alanda kullanılacak malzemelerin toplanması ve sevk edilmesi, evlerden erzak toplanmak üzere gereksinim duyulan çuval ve kapların tedariki, Teke Yüzü'nün giydirilmesi için kullanılacak kadın kıyafetlerinin temini, Teke Yüzü'nün kim olacağı, Teke Yüzünü giydirecekler ve bu grupların kimlerden oluşacağına dair kararlar vermektedir.

515

2. Bölüm: Oyun Aşaması

Hazırlanan Tekeyüzü'nün arkasına geçen grup ellerinde teneke, tahta kaşık, çan veya deflerle gürültüler çıkararak köye girerler. Köyün elektrikleri kapatılarak ve ellerinde meşaleler taşıyarak sokaklar dolaşmaktadır. Tekeyüzüne eşlik eden diğer ergenlik çağına giren adayların ise Tekeyüzünü bir yandan ürkütüp bir yandan da kaçıştığı kaynak kişilerce söylenmektedir. Bununla birlikte bir taraftan da Tekeyüzünün geldiğini gösteren sesler çıkartılmaktadır.

Tekeyüzü köyün sokak aralarında dolaşır bazen önüne geleni kovalamaya, bazen durarak kendi kendine oynamaya, eğilip kalkmaya, silkelenmeye, elindeki kaşıkları ve üzerine bağlı olan çanları çalarak sallanmaya başlar.

Bu hareketleri yaparak grupla birlikte evlerin dış kapılarına dayanır. Halk bu esnada sokaklardan evlere girmiştir ve Teke Yüzünün gelmesini beklemektedir. Her evin kapısında Teke Yüzü transa geçmiş bir halde oynamaya başlar ve sakinleşir. Bu esnada gruptan malzeme toplayıcılardan biri ev halkına hitaben 'artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin' diyerek kapılarını uzatır. Bu hitap şekli "Pıngıdık" oyununda da yer almaktadır. Evden bir yetişkin elinde olan un, tuz, tereyağ, bulgur gibi malzemelerden kaplara yeterince koyar.

⁹ Sütçüoğlu, O. "Bir Anadolu Seyirlik Oyunu (Pıngıdık) ve Ritüelin Çözümlemesi", *Mediterranean Journal of Humanities*, 2014, s. 263.

Tekeyüzü'nün arkasında toplanan grup hep birlikte 'bereket versin' diye bağırarak diğer evlere yönelir. Bu rutin tüm sokaklar ve evler dolaşılıncaya kadar sürmektedir. Evlere çekilen halk Tekeyüzü'nün uzaklaştığını görünce evlerinden ayrılıp köy meydanına giderler.

Toplanılan malzemelerle pişirilecek olan yemekler ve yapılacak olan ekmekler için yakılan ateşlerin etrafına ergenlik çağına girmiş genç kızlar yerleşir. Halkın katılım miktarına ve köy meydanının kalabalıklığına göre, 3 veya 4 yerde yemek ve ekmek pişirilir. Kızlar, kendileri için hazırlanmış olan leğende getirilen malzemeler ile hamurlarını yoğurur, pişecek yemeklerin malzemelerini hazırlarlar. Kızların etrafı 4-5 kişilik ergenlik çağına girmek üzere olan erkekler tarafından çevrilidir ve onlar erkekler tarafından korunmaktadır. Hamurlar mayalanıncaya ve yemekler pişinceye kadar geçen süre içinde halk başta merkez ateş olmak üzere ateşlerin etrafında ısınmayı ve sohbet etmeyi sürdürürler ancak gözleri ekmeğin ve yemeğin pişmeye başlamasını da kollamaktadır.

Pıngıdık oyununda olduğu gibi Tekeyüzünde de ateşin etrafında halka olarak çevirilmiş olan halk, kendi aralarındaki ısınma bahanesi ile ateşlere yaklaşarak ateşle ve tabii ki pişen yemeklerle aralarını kısaltmaya başlarlar. Bu hareket aslında pişen ekmeği ve yemeği topluluğa yakalanmadan kapmak için geliştirilen bir oyundur. Bu hareketlenme ekmek ve yemek pişiren kızların etrafında çevrelenmiş genç erkekler tarafından sürekli kontrol edilmektedir. Onlar için ateşte pişen veya yemeği kollamak onur meselesidir. Yetişkinlerin ekmeği ve yemeği kapmaya, gençlerin de kaptırmamaya çalışması esasen bir meydan okumadır.

Piştirilen ekmekler ve yemekler genç erkekler tarafından ateşin üstünden alınarak yere serilen temiz bezlerin üzerine ve önceden hazırlanan kaplara konulur. Dağıtılmış olan ekmekler ve kaplara konulmuş yemekler kime ait olduğu bilindiği ve sunuma hazır olduğu için yetişkinlerin hedefi olmaktan çıkmaktadır.

516

Tüm hamurlar, malzemeler tükenip ekmek ve yemek haline geldiğinde doğal olarak oyun bitmiş sayılır. Yine de kalan malzemeler olmuşsa gençler tarafından satılıp, elde edilen para köyde muhtaç olanlara dağıtılır.

3. Bölüm: Oyun Sonu

Meydanda pişirilen ekmekler ve yemekler gençler tarafından bir araya toplanır. Bu aşamada yaşlı ve yetişkinler meydandan ayrılmaya başlarlar. Gençler bir müddet daha meydanda kalıp eğlenmeyi sürdürürler. Aralarında etkinliğin içeriğine dair yapılanlar, başarılı ve başarısız buldukları konulara dair keyifli konuşmalar-tartışmalar gerçekleşmektedir.

Gece yarısına doğru grup halinde toparlanan genç erkekler ekmekleri ve yemekleri evlere dağıtmaya başlarlar. Evlerin kapısı tek tek çalınır, evden bir yetişkin kapıyı açar. Bu aşamanın başından sonuna herhangi bir kimsenin konuşması yasaktır. Susmak-sessizlik eylemi birçok inanç sisteminde ölüm, tevekkül, nefsi törpülemek, olgunlaşmak ve saygı gibi anlamlar taşımaktadır. Bu bağlamda yemeklerin dağıtımını süresince fısıltıyla dahi konuşulmaması bu kavramlarla eşleştirilebilmektedir.

Oyun sonunda elinde ekmek ve yemek tutan genç önce gireceği evin kapı eşiğine niyaz eder, yiyeceklerle birlikte eve girer, ekmeği bir sofraya veya ocaklığa bırakarak geri geri kapıya yönelir, tekrar eşiğe niyaz ederek evden diğerleriyle birlikte ayrılır. Niyaz ederek eşiğin

öpülmesi Mevlevilik ve Bektaşilikte sıkça karşımıza çıkmaktadır¹⁰. Yiyeceklerin yetersiz olduğu durumlarda yiyeceklerin bölündüğü de kaynak kişilerce belirtilmektedir. Çünkü bu oyunun amacı ve kuralı her eve bir parça yiyeceğin yada ekmeğin ulaşabilmesidir.

SONUÇ YERİNE...

“Tekeyüzü” oyun geleneğinin topluluk için taşıdığı tüm diğer manevi anlamların yanı sıra “toplumsal paylaşım – yardımlaşma – birlik olma – bir olma” ya dair önemli kültürel kod ve mesajlar yüklü geleneksel pratiklerdendir.

Geleneğin kök itibarıyla kültürlerin ortak faktörlerini geçmişten geleceğe bünyesinde taşıdığı bilinmektedir. Bununla birlikte gelenekle olan bağlantı farklı şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda Fiske (2006) birbirleri ile bağ kurmamış uzak toplumlarda dahi ortak mitler ve olguların oluşturulmasının zekanın seyri gereği olduğunu vurgulamaktadır¹¹.

Tarih boyunca hayvanlar insanlar için bedensel destek ve ruhsal içgörü sağlayarak fiziksel ve tinsel açıdan önemli roller yüklenmiştir. Hemen hemen tüm yaradılış öykülerinde hayvanların kainat üzerinde bizden daha uzun süredir var olduğu anlatılmaktadır. Atalarımız nesnel yaşamlarının çoğunu hayvanlara bağımlı olarak geçirmişlerdir. İnsanların dünyayı biçimlendirmesinde ve anlamlandırmasında hayvanların büyük katkısı olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda kaynak kişilerce aktarılan bilgiler ışığında Tekeyüzü’ne yüklenen yetişkin olma ve doğum gibi kavramlar insanlarla eşleştirilebilmektedir.

Grup içinde yaşamlarını sürdüren ve erginliğe adım atan genç erkeklerin kendilerini gösterme fırsatı, kışın bahara dönüşü, gencin yetişkine evrilmesi, doğumdan ölüme hayatın doğal döngüsü gibi kavramları içinde barındırmaktadır.

Tekeyüzü oyununa yüklenen manevi anlam ve figürlerin efsanelerle birlikte mitlerde de yer alan bazı varlıklara benzetilmesi mümkün olabilmektedir. Bununla bağlamda Anadolu ve Balkanlar’da oynanan oyunlarla bağlantısı ve Orta Asya Şamanizm gelenekleriyle olan benzerliği dikkat çekmektedir.

Bu alanda araştırmaların sürdürülmesi, olası girift bağlantıların araştırılması ve ortaya konulması müzikal-kültürel ortaklıklar kadar etnik köken ilişkisini de ortaya serecek ve yeni bakış açıları kazandıracaktır.

Kaynakça

- Akkaya, A. (2017). Gökbük ve Fotoğraflarla Pıngıdık: Finike.
- And, M. (1974). Oyun ve Büyü. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2010). Türk Mitolojisinin Ana Hatları. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Düzgün, D. (1994). Erzurum Köy Seyirlik Oyunları. Erzurum.
- Eliade, M. (1991). *Kutsal ve Dindışı*. (M. Ali Kılıçbay çev.). Ankara: Gece Yayınları.
- Fiske, J. (2006). Mitler ve Mitleri Yapanlar. İzmir: İlya Yayınları.

¹⁰ Çoruhlu, Y. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul, 2010, s. 221

¹¹ Fiske, J. *Mitler ve Mitleri Yapanlar*. İzmir, 2006, s. 163

Gürsel, D. (1995). Gelenekselci Çevrecilikten Gelenekselci Liberalizme. Ankara: Vadi Yayınları.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay- D. Kömürcü çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Sütçüoğlu, O. (2014). Bir Anadolu Seyirlik Oyunu (Pıngıdık) ve Ritüelin Çözümlemesi. *Mediterranean Journal of Humanities*.

İnternet Kaynakları

<https://tr.depositphotos.com/40079877/stock-photo-kuker-festival-bulgaria.html> adresinden erişildi. (ET: 10.05.2017)

<http://photos.turkishny.com/news/bir-garip-festival-kukeri> adresinden erişildi. (ET: 10.05.2017)

www.finikeakdeniz.com.tr/haber-7037-finikedede_surdurulen_pingidik_gelenegi.html adresinden erişildi. (06.05.2017)

<https://www.youtube.com/watch?v=pFS3L17gx-s> adresinden erişildi. (ET: 06.05.2017)

SARAYDAKİ OTELLO: SİYAHİ HAREMAĞASI SÜMBÜL'ÜN TRAJEDİSİ/BİR KAHVEHANE OPERASI

Arş. Gör.İbrahim Şevket GÜLEÇ

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Öz

Besteci Mehmet Ali Sanlıkol'un W.Shakespeare'in Othello'sunu 17.yüzyıl Osmanlı İmparatorluğuna taşıdığı "Othello in The Seraglio: The Tragedy of Sümbül The Black Eunuch" adlı operası dünya prömiyerini 8 Nisan 2016\National Sawdust\New York'da yapmıştır. Operada 17. yüzyıl İstanbul'un kahvehanesinde bir meddah; aşk ve kıskançlığın, özgürlerin ve kölelerin, beyaz ve siyahın, Müslüman ve gayrimüslimlerin yer aldığı bir efsaneyi anlatır. Bu, Osmanlı sarayında güç ve servet kazanan siyahi bir esirin tutkulu aşk ve kıskançlık hikâyesidir. Eser, bir epilog, 5 sahne ve 1 prologdan oluşmaktadır. 12 kişi ile icra edilip, Türk müziği enstrümanları ve sesleriyle, erken dönem Batı müziği enstrümanları ve seslerini bir araya getirmektedir. Librettoya "The Tragedy of Othello, the Moor of Venice" (William Shakespeare (1603), "Un Capitano Moro" (Giovannibattista Giraldi (Cinzio) (1565), Kızlarağasının Piçi (Reşad Ekrem Koçu (1933)) kaynaklık etmiştir. Çalışmada; eserin künye bilgilerinin (yazılış tarihi, besteci ve librettistin özgeçmişi, rol dağılımı, enstrümantasyon, süre ve konu) yanı sıra tarihi arka plan ve hakkında basında çıkmış bilgilere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Ali Sanlıkol, Othello In The Seraglio, Türk\Barok Müzik

519

OTHELLO IN THE SERAGLIO: THE TRAGEDY OF SÜMBUL THE BLACKEUNUCH \ A COFFEEHOUSE OPERA

Abstract

Mehmet Ali Sanlıkol's opera "Othello in The Seraglio: The Tragedy of Sümbül The Black Eunuch" 's world premiere has been held in National Sawdust – New York in 8 April 2016. It brings Shakespeare's Othello in 17. Century Ottoman Empire. Narrator, who sits in a coffee house in 17.century Istanbul tells a legend about love and jealousy, free men and slaves, white and black, muslims and non-muslims. The story is about a black man who is empowered and became rich in an Ottoman palace, is caught up in a passionate love affair. The opera comprises 5 act and a 1 prologue. Turkish instruments / vocals and early Western classical era instruments and vocals get together with 12 players total. Libretto is inspired by "The Tragedy of Othello, the Moor of Venice" (William Shakespeare, 1603), "Un Capitano Moro" (Giovannibattista Giraldi, 1565) and Kızlarağasının Piçi (Reşad Ekrem Koçu, 1933). In the essay; opera's identifications such as publication history, resumé of librettist, all characters, instrumentation, the main subject and duration are presented as well as the composition and historical background.

Keywords: Mehmet Ali Sanlıkol, Othello in The Seraglio, Turkish and Baroque Music

1.Giriş

Sümbül'ün hikâyesi; Akdenizli Müslüman ve Hristiyanların yıllar içerisinde anlattığı, güç ve mevki kazanan bir siyahinin trajik sonunu anlatan bir dizi benzer hikayeden yola çıkılarak hazırlanmıştır. Hikâyeye; Shakespeare'in Othello'su, Shakespeare'nin kaynağı olan Cinzio'nun romanı ve Reşad Ekrem Koçu'nun ünlü sarayağası Sümbül üzerine yazdığı kitap kaynaklık etmektedir. Bu kendine özgü müzikal dramda Sanlıkol, Eastman School of Music's Paul R. Judy Center for Applied Research Grant ödülüne layık görülmüştür.

Besteci kendine ait ezgileriyle 16. ve 17. yüzyıl Avrupa ve Türk ezgilerini harmanlamıştır. Eser, dönemin geleneksel Avrupa ve Türk çalgıları konusunda uzmanlaşmış müzisyenler tarafından yorumlanmıştır. Dil, müzik stili ve çalgılama dört ana karakteri daha iyi tanımlamak üzere hazırlanmıştır. Üçü karışık özdeşlikte olmak üzere, Osmanlı köleleri, eski Avrupa köleleri (Mustafa ve Suzan) ve Afrika (Sümbül) Müslümanlığı seçerler. Dördüncü kişi ise bir Türk hizmetçidir. Anlatıcı, İstanbul'da saygı gösterilen bir Türk'tür. Operanın ortamı; 17. yüzyıl Osmanlısının kurumları, karışık kültürel yapısını ve kölelik kavramını yansıtmaktadır. Farklı diller ve müziklerin karışımıyla oluşan ve bir anlatıcı ile sunulan bu aşk hikayesi izleyiciyi, doğu ve batının iç içe geçmiş tarihiyle, ırklar, kölelik ve cinsellikle yoğurarak o kahvehanenin ortamına çeker.

Sanlıkol eserleriyle ilgili şu tanımlamayı yapar: “Müziğin üç belirgin katmanı var; Avrupa ve Türk müziğinden alıntılar, bu alıntılara eklenen özgün müzik ve belli bir döneme ait olmayan ve dramatik etkiler oluşturan çalgı ve tınlar. Amacım bu katmanları geleneksel opera anlayışı bozmadan bir araya getirmektir. Türk ve Avrupalı tınların karşılaşmaları, özellikle makam müziğinin klasik modal polifoni ile karşılaşmaları çarpıcıydı. Ortaya çıkan sonuç, 16. ve 17. yüzyılın kozmopolit müzisyen ve seyircisinin hayal gücünün bile ötesine geçti. Umuyorum bu karışım, her ne kadar birçok ögesi tanınabilecek olsa da bazı 21.yüzyıl “yeni müziği” olarak kabul edilen türden daha yeni ve ulaşılabilecek bir çalışma olmuştur.”

520

2.Mehmet Ali Sanlıkol'un Kısa Özgeçmişi

Sanlıkol, caz müzisyeni ve besteci Aydın Esen'le çalışmıştır. Berklee College of Music'den burs kazanarak Herb Pomeroy, Ken Pullig, George Russell, Bob Brookmeyer ve Lee Hyla gibi isimlerden kompozisyon dersleri almıştır. 2004 yılında New England Konservatuarından doktora seviyesinde mezun olmuştur. Çağdaş Türk müzisyenlerin ve eserlerinin, tüm dünya müzikleriyle bağlantılı olarak akademik bir disiplinle sunulabilmesi için Boston'da “Dünya” adlı organizasyonun kurulmasına öncülük etmiştir.

Besteci caz müziğinin yanı sıra klasik müzik alanında da adını duyurmaya başlamıştır. 2014 yılında Grammy adaylığı gösterilen “Dreams and Prayers” adlı albümündeki eseri “Vecd”, “A Far Cry” yaylı orkestrası tarafından icra edilmiştir. Boston Cello Quartet için bestelediği “The Blue Typhoon” eseri, 2015'te Ozawa Hall konser salonunda Yo-Yo Ma tarafından düzenlenen Tanglewood Müzik Festivali'nde sergilenmiştir. Tenor, ud ve orkestra için bestelediği yeni eseri “Harabat” (The Intoxicated) 1 Nisan 2016'da, Sanlıkol ve American Composers Orchestra ile Carnegie Hall salonunda ilk kez icra edilmiştir.

Sanlıkol, Harvard Üniversitesinde araştırmacı olarak görev yapmıştır. Halen Emerson College ve College of the Holy Cross okullarında eğitim vermektedir.

3.Libretto Yazarı Robert Labaree'nin Kısa Özgeçmişi

Robert Labaree, Türk müziği ve ortaçağ Avrupa müziği üzerine uzmanlaşmış bir etnomüzikologdur. 1980'de EurAsia Ensemble grubunun kurucu bir üyesi olarak 1985'den bu yana Amerika çevresinde hem Türk müziği icra etmiş hem de dersler vermiştir. Çalgı yapımcısı Feridun Özgören ile bir araya gelerek Türk müziğinde kullanımı artık olmayan Osmanlı arpını (çeng) yeniden tasarlamıştır. EurAsia ile yaptığı kayıtlar arasında "Eski Dünya ile Sohbetler", "İstanbul on the Charles and Boston Sema" adlı eserler yer alır. 2001'de Kalan Müzik'ten "Çengnağme" adlı solo albümü yayınlanmıştır. 1984'ten beri New England Konservatuvarında müzik tarihi bölümünde görev yapmakta, batı ve doğu müzikleri üzerine dersler vermektedir. 1993 yılında New England Conservatory Intercultural Institute kurmuştur ve yönetimini yapmaktadır.

4.Othello In The Seraglio: The Tragedy Of Sumbul The Black Eunuch¹⁵⁸

(Othello Sarayda: Siyah Harem Ağası Sümbül'ün Trajedisi)

Kahvehane Operası

Yazılış Tarihi

2015

Libretto

Robert Labaree, Türkçe şiirler; Mehmet Ali Sanlıkol

Libretto için Kaynaklar

The Tragedy of Othello, the Moor of Venice, William Shakespeare (1603), Un capitano moro (A Moorish Captain), Giovanbattista Giraldi (Cinzio) (1565) Kızlarağasının Piçi (The Bastard of the Chief Black Eunuch), Reşad Ekrem Koçu (1933)

İlk Temsil

Dünya prömiyeri 8 Nisan 2016, National Sawdust, New York

521

¹⁵⁸ Basında çıkmış yazılar hariç tüm bilgiler <http://sanlikol.com/wp-content/uploads/2015/09/Othello-PROGRAM.pdf> adresinden ve bestecinin kendisinden temin edilmiştir.

Görev Alan Sanatçılar

Meddah Hayali: Max Sklar, Sümbül Ağa: Mehmet Ali Sanlıkol, Suzan: Camila Parias, Frenk Mustafa: Michael Barrett, Saadet: Burcu Güleç

Enstrümanlar

Michael Barrett, lavta, recorder

Beth Bahia Cohen, kemane, keman, çiftetelli

Burcu Güleç, kaşık, parmak zili, kastanyet

Robert Labaree, çeng

Carol Lewis, gamba

Steven Lundahl, sakbut, trompet, recorder

Mehmet Ali Sanlıkol, ud, ney, zurna

Dan Stillman, sakbut, trompet, dulcian

George Lernis ve Bertram Lehmann, perküsyon: nekkare, davul, darbuka, bendir, daire, ziller, gong, bombo, kös

Rol Dağılımı

Meddah Hayali (Geleneksel bir kahvehane meddahi, Konuşmacı)

Sümbül Ağa (Emekli ve yaşını almış bir Osmanlı harem ağası, Tenor)

Suzan (Sümbül'ün karısı olmuş bir Avrupalı köle, Soprano)

Frenk Mustafa (Sümbül'ün yardımcısı ve eski bir Avrupalı köle, Bariton)

Saadet (Suzan'ın hizmetçisi, sarayda eğitim almış bir Türk köylüsü, Alto)

Süre

2 saat

Konu Özeti

“Othello Sarayda: Siyah Harem Ağası Sümbül'ün Trajedisi” onbir müzisyen ve bir anlatıcı ile 17. yüzyıl İstanbul'unda bir kahvehanenin gündelik ortamını samimi bir şekilde sunar. Çayın içecek olarak tercih edildiği bu dönem kahvehanesinde bir hikaye anlatıcısı (meddah), şehirli beyleri Yemen'den gelen kahvelerini yudumlarken eğlendirmektedir. Meddah; aşk ve kıskançlığın, özgürlerin ve kölelerin, beyaz ve siyahın ve Müslüman ve gayrimüslimlerin bulunduğu çok bilinen bir efsaneyi anlatır.

Epilog

Öykü 17.yüzyıl İstanbulunda başlar. Küçük bir çocukken çölde bir köle olarak satılmış ve kısırlaştırılmış Afrikalı Sümbül, sarayda zamanla rütbe ve güç kazanarak harem ağalığına yükselir. Yaşlanınca emekli olur ve kendi malikanesine çekilir.

1. Sahne

Özgürlüğüne kavuşan Sümbül, sultana hediye etmek üzere bir cariye sunmayı planlar. Köle pazarından güzel İtalyan kızı Suzan'ı satın alır ama kısa bir süre sonra Suzan'ın hamile olduğunu anlayınca onu sultana götüremez.

2.Sahne

Sümbül zamanla Suzan'a aşık olur ve onu himayesine alır. Aralarındaki yaş farkına rağmen Suzan'da Sümbül'e karşı hissettiği şükran ve sevgiden dolayı ona tutulur ve evlenmeye karar verirler.

3.Sahne

Kıbrıs Venedikliler tarafından kuşatılmışken sultan, Sümbül'ü danışman olarak Kıbrıs'a gönderir. Sümbül oraya vardıktan sonra, onun eski bir İtalyan köle olan sadık yardımcısı Frenk Mustafa, Suzan'a yaklaşır ve ona aşkını ilan eder fakat Suzan reddeder. Böylesine güzel bir kadının yaşlı ve çirkin bir adamı tercih etmesini kabullenemeyen Mustafa intikam almak ister.

4.Sahne

Mustafa, Sümbül'ün aklına, Suzan'ın onu yakışıklı ve zengin Rocer ile aldattığı fikrini yerleştirir. Zamanla kıskançlığına yenik düşen Sümbül, Rocer'i öldürme planları yapar.

5.Sahne

Anlık bir öfkeyle Sümbül kendini kaybeder ve Suzan'ı öldürür. Bir süre sonra Suzan'ın sadık yardımcısı Saadet'ten kıskançlığının yersiz olduğunu öğrenerek kendi canına kıyar.

Prolog

Suzan'ın yetim kalmış oğlu ise Sümbül'ün varisi olur ve İstanbul'da nüfuz sahibi bir kişi olur.
Ancak her zaman saray ağasının piçi olarak anılır.

523

5.Eserin Tarihi Arka Planı

Amerika'nın güneyinde olduğu gibi Osmanlı'da da Akdeniz bölgesinde kölelerin yoğun olarak bulunduğu yerlere kurulan tarım arazileri, kölelerin Sümbül örneğinde olduğu gibi ev işlerinde, Frenk Mustafa gibi askeriyede, Suzan gibi cariye olarak kullanılması gibi benzerlikler söz konusudur. Bu operada Sümbül, Sudan bölgesinde çöl gezgini köleciler tarafından çocuk yaşta kaçırılıp satılan bir kişi olarak gösterilir. O bölgeden Akdeniz'e kadar olan yollar çöl üzerinden yürüyerek iki veya üç ay sürmekte ve bu seyahat süresince birçok kayıp verilmektedir. Bu durum Atlantik'ten Amerika'ya giden yolda verilen kayıplara benzerlik göstermektedir.

Hadım edilmek üzere seçilen çocuklar kuzey Mısır'da Kıpti manastırlarında toplanıyorlardı ve burada Osmanlı'ların tercih ettiği üzere bu konuda eğitilmiş rahipler çocukların tüm erkeklik organlarını kesiyorlardı. Bu operasyonda birçok çocuk ölse de hayatta kalabilen çocukların değeri o günler için en değerli sayılan açık tenli kadınlardan bile yüksekti. 19. yüzyılın ortalarına kadar harem ağaları Osmanlı'da hizmet vermiştir. Hürmetinden, aklından ve sadakatinden dolayı Sümbül öteki ağalardan daha üst rütbelere hızlıca yükselmiş ve sadece Afrikalılara verilen şef saray ağası rütbesini kazanmıştır. Böylesi üst rütbedeki hizmetçiler 16. ve 17. yüzyılda sultana yakınlık kurabilmişlerdir.

6.Basın Bilgileri

“Mehmet Ali Sanlıkol Otello'yu 17. Yüzyıl İstanbul'una Taşdı”

Boston’da yaşayan Berklee College of Music ve New England konservatürü mezunu, öğretim üyesi, kompozitör, udi, neyzen ve ses icracımız Mehmet Ali Sanlıkol’un “Harabat” (The Intoxicated) adlı eseri 1 Nisan 2016’da New York’daki Carnegie Hall’da American Composer Orchestra (Amerikan Besteciler Orkestrası) tarafından seslendirildi. Besteci bu eserde ud ve ses icracısı olarak sahneydi.

American Composers Orchestra tarafından sipariş edilen eserin teması tasavvuf üzerine, orkestra yöneticileri eseri sipariş verirken özellikle Mehmet Ali Sanlıkol’unda icracı olarak bulunmasını ve eserde Türk müziğinin hissedilmesini istemişler. Eser Bektaşî Dervîşî Harabî’nin gazelinden yola çıkılarak bestelenmiş ve bu sebeple ismi “Harabat” konulmuş.

...

Mehmet Ali Sanlıkol’la ilgili bir haberimiz var. Boston’lu bestecimizin Shakespeare’in Otello’sunu 17.yüzyıl Osmanlı İmparatorluğuna taşıdığı “Othello in The Seraglio: The Tragedy of Sümbül The Black Eunuch” adlı eseri New York prömiyeri için gün sayıyor. Sanlıkol’un bir coffeehouse operası olarak nitelendirdiği eser, 17.yüzyıl İstanbul’unda, bir kahvehanede geçiyor. Meddah Hayali isimli kahvehane sahibi Hadımağası Sümbül’ün trajedisini İngilizce olarak izleyicilere aktarırken, ana karakterler operayı Türkçe ve İtalyanca seslendiriyorlar.

Operanın asıl özelliği, 12 kişi ile icra edilip, Türk müziği enstrüman ve sesleriyle erken dönem Batı müziği enstrüman ve seslerini bir araya getirmesi. Karagöz, orta oyunu ve İtalyan commedia del arte gibi minimalist anlatım tarzları örnek alındığı için de, küçük bir oda topluluğu ve ana karakterlerin yüzlerinde yarım maskeler tercih edilmiş. Eserin librettosu yazılırken en büyük destek, Harvard Üniversitesi Tarih Profesörü Dr.Cemal Kafardar’dan gelmiş (Beşiroğlu, 2016, 4).

524

““Harabat” ve Sümbül Ağa New York’ta Sahne Alıyor”

.....

Dr. Mehmet Ali Sanlıkol, 8 Nisan 2016’da New York’ta National Sawdust adlı mekanda prömiyeri gerçekleştirecek bir başka eserinden daha söz etti: “Shakespeare’in Otello’sunu, Osmanlı Hadım ağası, Sümbül Ağa olarak sahneye uyarladım. American Composer Orchestra’nın da destek olduğu “coffeehouse opera” diye nitelendirdiğim eser, “Othello in the Seraglio: The Tragedy of Sumbul the Black Eunuch” adıyla sahnelenecek.

Bu eseri anlatırken beş yıl önceye döndü: “Bir akşam televizyonda Otello’ya denk geldiğimde, “Otello’yu Osmanlı dünyasına taşımak enteresan olur” diye düşündüm. Aklıma Reşad Ekrem Koçu’dan okuduğum Sümbül Ağa geldi: Otello neden bir Hadım Ağa olmasın? Sonra tereddüt yaşadı: Shakespeare’in eserini daha da zenginleştirme iddiası kimin haddine? Bu tereddüt, onu frenlemedi: 2 saatlik eserin vücuda gelmesi dört yıl sürdü. Eser, 17. yüzyılda İstanbul’da bir kahvehanede geçiyor. Meddah, Sümbül’ün trajedisini İngilizce aktarırken, ana karakterler operayı Türkçe ve İtalyanca seslendiriyor.

Operanın şu ayrıntısına işaret etti: Operanın asıl özelliği ise aktöre ek olarak sadece 11 kişi ile icra edilip Türk müziği saz ve sesleriyle erken Batı müziği enstrüman ve seslerini bir araya getirmesi. Eseri hazırlarken Harvard University’den hocası Prof. Cemal Kafadar’dan büyük destek gördü. Önce Carnegie Hall’da “Harabat”, sonra National Sawdust’ta “Sümbül Ağa”...(Munyar, 2016).

“New York’ta Bir Türk Besteci: Mehmet Ali Sanlıkol..”

Dün sizlerle Almanya’da “Uluslararası Arp Akademileri Yarışması”nda, birinci olan Güneş Hızlılar ve ikinci olan Cansu Sezal’ın başarılarını paylaşmıştım. Yazık ki bu çabalara ve başarılarla yer ve zaman ayıracak bir medyamız yok ülkemizde... Bir başka güzel haber ABD’den, Miami değil, New York’tan! Dünyaca ünlü konser salonu Carnegie Hall’da birkaç gün sonra, 1 Nisan’da bir Türk bestecinin, Mehmet Ali Sanlıkol’un eseri, dünya prömiyerini yapacak...

Doğu, Batı ve Gazel

Sanlıkol, 23 yıldır Boston’da yaşamakta olan bir besteci, piyanist ve eğitimci. New England Konservatuarı, Tufts Üniversitesi, Brown Üniversitesi ve Berklee Müzik Koleji’nde öğretim üyesi... 2004’te, Boston’da “Dünya” isminde bir kültür/sanat vakfı kurup Anadolu ve Türk müziklerini diğer dünya kültürleri ile yan yana getiren konser serileri düzenlemeye başladı. Onu, Kalan’dan çıkan CD’lerinden ve Yapı Kredi Yayınları’ndan çıkan “Çalıcı Mehterler” kitabından tanıyabilirsiniz.

Geçen yıl Carnegie Hall ondan American Composers Orchestra’nın icra edeceği ve içinde kendisinin de solist olarak yer alacağı bir eser sipariş etmiş. Eserin ismi “Harabat / The Intoxicated”. Sanlıkol, birçok eserinde olduğu gibi bunda da Türk ve Anadolu müziğini, ezgilerini, etkilerini kullanmış. Bu kez eserinde Bektaşî dervişi Edip Harabi’nin bir gazeline yer veriyor. Kendi de sesi ve uduyla solist olarak katılıyor... (Geçen yıl Grammy Müzik Ödülleri’nde finale kalan “Vecd” adlı eseri de Türk tasavvufunun etkilerini barındırıyordu.)

“Othello Sarayda”

Carnegie Hall’daki konserden bir hafta sonra da Mehmet Ali Sanlıkol’un “Othello in the Seraglio: The Tragedy of Sumbul the Black Eunuch” (“Othello Sarayda: Siyah Harem Ağası Sümbül’ün Trajedisi”) adlı opera/konser eseri New York’ta ilk gösterimini yapacak.

Daha önce Boston temsilleri büyük beğeni toplamıştı. Shakespeare’in eserinden yola çıkıp, Reşad Ekrem Koçu’yu okuyarak tanıdığı Sümbül Ağa’yı işlediği eser, 17. yüzyılda İstanbul’da bir kahvehanede geçiyor. Burada Hayali adlı meddah, Sümbül’ün trajedisini İngilizce olarak izleyicilere aktarıırken ana karakterler Türkçe ve İtalyanca olarak operayı seslendiriyorlar.(Sanlıkol, Harvard Üniversitesi’nde hocası tarihçi Cemal Kafadar’a teşekkürlerini iletmekten geri kalmıyor.)

Sahnede 11 müzisyenden oluşan Oda Orkestrası... Türk müziği, saz ve sesleriyle erken Batı müziği çalgıları ve vokallerinin bir arada harmanlanması... Karagöz, ortaoyunu ve İtalyan Commedia del Arte öğeleri... Minimalist anlatımla devasa bir öykü... Dilerim bir gün bu eserleri kendi ülkemizde de dinlemek olanağını bulunuruz. Ben Mehmet Ali Sanlıkol’u çabaları için kutluyorum (Oral, 2016).

“Türk Tasavvufu Carnegie Hall’de Yankılanacak”

Dünyanın en büyük sanat duraklarından ABD’deki Carnegie Hall, dünyaca ünlü Türk müzisyen Mehmet Ali Sanlıkol’dan eser sipariş etti. Harabat/ The Intoxicated eserinde Bektaşî Dervişi Edip Harabi’nin gazelinesi kullanan Sanlıkol, Amerikalı müzikseverlere Türk tasavvufunu yaşatacak.

Biz harabatız deyü vaiz ne bilsün tan eder / Terk-i Dünya lezzetin İbrahim [ibn] Edhem bilir. Bektaşî Dervişi Edip Harabi’nin bu gazelin bir bölümünü Amerika’da yaşayan ünlü müzisyen

Mehmet Ali Sanlıkol, Carnegie Hall'ın kendisinden eser siparişi üzerine yazdığı Harabat/The Intoxicated eserinde kullandı. American Composers Orchestra'nın icra edeceği eserde Sanlıkol da udu ve sesiyle solist olarak sahnede yer alacak. Sanlıkol, "Bu esere Türk tasavvufunun hakim olmasını istedim. Esere genel şeklini verirken İstanbullu Bektaşilerin nefeslerini düşünüp bunların da içlerinde klasik Türk müziğinin daha fazla hissedilen örneklerinden yola çıktım. Neticeten, esere klasik Türk müziği usulleri ve Buselik makamının hakim" diyor. Eserin prömiyeri bu akşam Carnegie Hall'de gerçekleşecek.

Kıymetini Bilmiyoruz

Sanlıkol, Harabat'ın Türkiye prömiyerini de yapmak istiyor ama henüz bu minvalde bir girişim olmamış. Halen Grammy'de finale kalan eseri Vecd'in bile Türkiye prömiyerini yapamadığını kaydeden Sanlıkol, "23 senedir ABD'de adeta bir kültür elçisi olarak kendi çabalarım ile bulunduğum noktaya geldim. Bir nefes gibi, durup dinlenmeden, gece gündüz demeden kültür mirasımızı en iyi biçimde temsil etmeye çabaladım. Umarım burada elde ettiğim başarılarım yakında Türkiye'de de hak ettiği şekilde kabul görür" diyor.

17. Yüzyıl İstanbul'u

Bu şiirin tamamında Harabi'nin hem divan edebiyatının inceliklerini hem de tasavvufu (bilhassa Bektaşiliği) çok dengeli ve sanatkarane bir biçimde aktardığını söyleyen Sanlıkol'un diğer dikkat çeken projesi de bir opera. Shakespeare'in Othello'sunun Osmanlı Hadım Ağası Sümbül Ağa olarak sahneye taşıyan Sanlıkol, "Shakespeare gibi bir ustanın eserini daha da zenginleştirme iddiası kimin haddine ama Osmanlı dünyası bağlamında Othello'nun dramına yeni bir boyut getirmenin mümkün olduğunu hissettiğim an çok heyecanlandım" diyor. Kahvehane Operası, 17. yüzyıl İstanbul'unda bir kahvehanede geçiyor. Eserde meddah Hayali isimli bir karakter Sümbül'ün trajedisini İngilizce olarak izleyicilere aktarırken ana karakterler Türkçe ve İtalyanca olarak operayı seslendiriyorlar.

526

Biri Yüceltirken Diğeri Batırıyor

Ayaklarını günümüze ışık tutabilecek bir şekilde tarihi bir zemine sıkıca basabilirse o zaman kendini daha iyi ifade edebildiğini söyleyen Sanlıkol, "Osmanlı dünyasını sadece Padişah ve başarılı devlet adamlarına indirgemeyip Kara Ağaları, şehirli köçekleri, 1001 çeşit dervişi ve gayrimüslimleri ile birlikte algılayıp bu kozmopolit dünyayı tüm zenginliği ve iç çatışmalarıyla birlikte betimlemek beni heyecanlandırıyor. Doğruyu söylemek gerekirse bu minvalde bir yaklaşım henüz ülkemizde kendini göstermiş değil. Kutuplaşmış bakış açıları ile oluşturulmuş anlatımlar medya ve edebiyata hakim. Biri yüceltirken diğeri batırıyor... Herhalde ortasını bulduğumuz vakit memleketimiz ve milletimiz bir "oh" çekecek" diyor (Karaburç, 2016).

Eski İle Yeninin Benzersiz Karışımı: Mehmet Ali Sanlıkol

Othello Sarayda

Genel anlamda, tek ritim ıskaladan Osmanlı "makam" dünyasından 21. Yüzyıl yenilikçi batı tarzına atlayıveren, kıskanılmalı bir paralel yaşam yeteneği olan – hem de iki değişik asırda - besteci, şarkıcı ve piyanist Mehmet Ali Sanlıkol iki kez Grammy Ödülü'ne aday gösterilmiş.

Modern klavye caz müziği olsun, elektronik müzik, Mehter marşları veya Lale Devri kutsal tropeleri olsun, Sanlıkol sadece kültürlerarası farklılıklar arasında köprü görevi görmekle kalmıyor, aynı zamanda önde gelen bir Doğu Sahili (ABD) müzik yaratıcısı olarak ölümsüz kişi

ve efsaneleri örnekleyen müzikal işlemler ile kendi Türk kimliği mirasına da katkıda bulunuyor.

Sanlıkol'un son projesi "Othello Sarayda, Siyahî Haremağası Sümbül"ün Prömiyeri Mart ayı başında Boston ve Salem, Massachusetts'de yapıldı. Shakespeare'in "Othello, Venedik'in Mağribisi" (1603) öyküsünün 17. Yüzyıl Osmanlı Sarayı'na uyarlaması olan - Sanlıkol'un deyişiyile - bu "kafe – kahvehane kantatı", içine kendisinin son bestelediği müziğin katıldığı İtalyan Barok ve eski Türk tarzlarının kullanıldığı bir orkestrasyon. Eser, her biri dönemsel Avrupa ve geleneksel Türk enstrümanlarında uzman olan - içinde Sanlıkol'un da bulunduğu, çalgı da çalan dört şarkıcı ve bir dramatik anlatıcı 'meddah' dahil - 10 müzisyen tarafından icra edildi.

Geleneksel opera ve samimi "kafe" müzik kültürünü birleştiren; Giovanbattista Giraldi'nin (1565) "Mağribi Kaptanı" ve Reşat Ekrem Koçu'nun (1933) "Kızlarağası'nın Piçi" eserlerinden de yararlanan "Sarayda Othello", seyirciyi ırk, esaret, cinsellik ve Avrupa ve Osmanlı'nın iç içe girmiş tarihi konusunda derin bir düşünceye davet ediyor.

Bu alışılmadık müzikli oyun (hiç şüphesiz operanın tarihi gelişim tarihlerine kadar gidiyorsa da), Eastman Müzik Okulu, Paul R. Judy Merkezi, Uygulamalı Araştırma Ödülü'nün de sahibi oldu. Sanlıkol erken müzik notalarını kendi topluluğu için düzenleyerek içine kendi müziğini de katarken 17 yüzyılda yazılmış Türk ve klasik Osmanlı şiirsel formlarını ve Robert Labaree tarafından "meddah" için yazılan metni de kullanmış. Boston Intelligence'te çıkan bir basın eleştirisinde şöyle deniyor: "Sanlıkol'un büyüleyici müziği bu asırlık trajediye sonsuz bir keyif katıyor... Muhteşem müzik... Harika bir şekilde çalıyor ve söyleniyor."

Caz Müziği Kariyerinden Türk Müziğine

527

İşin tuhafı şu ki, Kıbrıs ve Bursa'dan gelen Sanlıkol'un yetişim sürecinde herhangi bir Türk müzik türüne karşı hiçbir ilgisi yoktu. Çocukluğunda annesinden batı müziği piyano dersleri alan Sanlıkol zaman içinde Türkiye'nin önde gelen caz besteci ve icracılarından olan Aydın Esen ile çalışarak yoğun olarak yenilikçi rock ve caz müziğine yöneldi.

Boston Berklee Müzik Koleji bursunu kazandıktan ve orada seçkin hocalarla caz kompozisyonu üzerine çalıştıktan sonra, Bob Brookmeyer, Esperanza Spalding, Tiger Okoshi, Horacio "El Negro" Hernandez, Anat Cohen, Okay Temiz, Erkan Oğur, Omar Faruk Tekbilek ve Brenna MacCrimmon ile birlikte sahne alarak, caz türünde (biraz da folklorik geçişlerle) hızla etkileyici bir kariyer yaptı.

Telefonla yaptığım röportajda Sanlıkol bana Boston New England Konservatuvarı'nda okuduğu etnomüzikoloji derecesi için gerekli olan üçüncü yabancı dil olarak Osmanlıca'yı seçmesinin bir sonucu olarak yeni yüzyılın başlangıcı ile birlikte ani ve beklenmedik bir şekilde klasik Osmanlı ve Türk Müziği ile ilgilenmeye başladığını anlattı.

"İşte böyle, bir caz bestecisi ve piyanist oldum ve birdenbire zihnimin derinliklerindeki kimliğimi araştırma isteği oluştu. 10 yılda bir doğu bilimci (oryantalist) oldum ve pek az beste yaptım." Bu süre içinde" diyor Sanlıkol; "her şeyi sorguladım. Hiçbir ayrım yapmadan insanlar tanıdım. Hepsi bana yardımcı oldular. Hiç umulmadık şekilde tanışmalarım Bizans müziğini keşfettim, Yunan Ortodoks Kilise müziğini tanıdım. (Ortaçağ ve sonrasında Gregoryan şarkı ve Roma Katolik kilise müziğinde kullanılan) neumatik notasyon, Geç ortaçağ Rus çoksesli müziği, ortaton akortlama – bunlar benim dünyamı değiştirdi. Denemelere başladım. Çok sesli

makamlar yazabileceğimin farkına vardım. Bu dönemin içinden çok daha güçlenerek çıktım. Sanırım sesim bile güçlendi sanki.”

Bu düşünsel çalışma döneminin bir başka sonucu da üretim şirketi, kayıt markası ve müzik topluluğu “Dünya” oldu. Eşi Serap Kantarcı ve Labaree ile on iki yıl önce kurdukları “Dünya” Sanlıkol’un bu güne kadarki başarılı kariyerinde ilgilendiği pek çok etnomüzikolojik ve modern üslupların sentezlenerek projeye dönüştürülmesini yapmaktadır.

5 yıl önce, Kıbrıslı Türk Sanlıkol, bir Kıbrıslı Müslüman olan Othello karakteri üzerine tekrar düşünmeye başladı. “Bütün safhalar bir araya geldi” diyor, “Herşey birleşti. Bu ‘Othello’ çoğulcu ve kozmopolit bir adaptasyon. İçinde Commedia dell arte öğeleri bulunan, Karagöz, erken Avrupa çoksesli müziği, Türk makamları ve benim parçalarımın oluştuğu ‘Kafe Kantatı’ kendiliğinden bir potpuri’ye (pasticcio – pastiche) dönüştü. Bu onu benzersiz kılıyor. Herkes tüm bunların nasıl bir araya geldiğine hayret ediyor. Bu parçanın – kışkırtıcı ve mükemmel - ‘Yeni Müzik’le ilgisi yok. Sınıflandırma yapmak zor, hiçbirine benzemiyor.”

Görünen o ki Kumpanya “Othello”yu, gerekli revizyonları yapmak için ilk kez geçen yıl Cambridge Erken Müzik Derneği’nde sahneledi. “Pek fazla bir şey yapmamız gerekmedi” dedi Sanlıkol. “Sonraki performans için bir sahne yönetmeni ile çalıştık.”

‘Dünya’nın desteğinde “Sarayda Othello”nun gelecek temsilleri 8 Nisan’da Brooklyn NY, National Sawdust, 12 Haziran’da ”Rockfort (Mass.) Festivali’nde, Sonbaharda iki gün Sanlıkol’un öğretim üyesi olduğu Holy Cross Koleji Worcester (Mass.)’de ve takiben Amherst Massachusetts Üniversitesi’nde sahnelenecek. Sanlıkol, “Ekim sonunda 14 kez sahnelenmiş olacak” diye belirtiyor. “Sarayda Othello, geçmişini anlamamıza tamamen yeni bir yorum getirecek. Bunun ne şekilde başarıldığı geçmişin temellerinin ne denli sağlam olduğu ile ilintilidir.”

“Projemi Türkiye ve Kıbrıs’a götürmek isterim. Aslında Kuzey Kıbrıs’ta bir Othello Kalesi var. Orada sahnelemek - harika olur!” (Ivanoff, 2016, 39-40).

Othello Sarayda: Siyahi Haremağası Sümbül’ün Trajedisi

Boston’da ikamet eden Grammy adayı Mehmet Ali Sanlıkol, Boston Emerson College’de, “Dünya Müziği Üzerine Perspektifler” dersi vermektedir. Aynı zamanda Yunan Ortodoks Koleji’nde ders vermekte ve Harvard Üniversitesi Orta Doğu Çalışmaları Departmanı’nda öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Ney ve piyano çalan (bu performansta) Mehmet Ali aynı zamanda şarkı da söylemektedir. “Dünya” özellikle eski Osmanlı halklarından Türk, Yunan, Ermeni, Arap, Safarad ve Kürtler ile işbirliği halinde, Türk ve kozmopolit karışımı diğer geleneksel eserler sunmaktadır. “Dünya” Osmanlı Müziği, Erken Avrupa Müziği, Ortadoğu Hıristiyan ve Musevi Müziği, caz ve popüler müzik yapmaktadır. Othello Sarayda, Onyedinci yüzyılda İstanbul’un Avrupa yakasının (Pera - Beyoğlu) kozmopolit atmosferindeki bir kahvehanede geçiyor. Her türlü eksikliğine karşın Osmanlı İmparatorluğu her etnisitenin belirli rolleriyle yüzlerce yıl bir bütün oluşturduğu kültürlerarası toplumların en başta gelen örneği olarak düşünülebilir.

“Dünya”nın notlarından öğrendiğimize göre eserdeki Meddah, “özgür ve esir, beyaz ve siyah, Müslüman ve Gayri Müslim, Doğu ve Batı bağlamında” Othello’ nun öyküsünü tarihi bir üçlü aşk trajedisi olarak anlatmaktadır. .

Bu “Kafe Operası” (coffeehouse opera) 17. yüzyılda, Osmanlı sarayında eski zamanlarda güç ve servet kazanan bir siyahî esirin tutkulu aşk ve ölümcül kıskançlık hikâyesinin trajik sonunu anlatıyor (Dünya notlarından).

Mehmet Ali Sanlıkol’un İtalyan Barok ve Türk müziğini kendi bestesinde bir araya getiren orkestrasyonu Avrupa dönemsel çalgıları, klasik Türk müziği çalgıları eşliğinde bir müzisyen ve şarkıcılar topluluğu ile seslendirildi. Uvertür olarak opera bir Yeniçeri Mehter Takımı Marşı ile açılıyor. Koro eşliğinde muhteşem oyunuyla tüm salonu dolaşan Meddah Hayali (Max Sklar) konuları birbirine bağlıyor. Baştan sona Osmanlı Dünyası’nı canlandırmaya çalışıyor: “Tüm inançlardan olanlar, Anadolu Türkleri, Fener’den Rumlar, Samatya’dan Ermeniler, Balat’tan (Safarad) Museviler, vamos (‘Haydi!’ Yahudi İspanyolcası ‘Ladino’) Sırp lar ve Boşnaklar... Hoş geldiniz. Size Sümbül Ağa’yı anlatayım!”

Meddah bize, Sümbül’ün Darfur’da (Sudan) doğuşunu, (Mısır’da) koptik rahipler tarafından nasıl esir alınıp hadım edildiğini; sonunda İstanbul’da satılıp nasıl Osmanlı Sarayı’nda kademe kademe yükselerek (hadım olduğu için kabul edildiği) Harem’de Haremağası olduğunu, (öldüğünde, gömülmeden önce Sultan’ı ve ‘Halife’yi yıkayabilecek tek kişi olarak) nasıl en yüksek mevkiye yükseldiğini... anlatıyor.

Emekli olduğunda Sultan tarafından özgürlüğü verilen Sümbül, efendisine bir hediye vermek ister ve üst düzey bir Osmanlı’nın tek gittiği kötü şöhretli yer olan Pera esir pazarına giderek bir Avrupalı kız satın alır (Haremağası’na kim karşı çıkabilir ki?). Ancak hamile olduğu ortaya çıkınca ‘Suzan’ Sultan’a verilemez. Kızı alıkoyan Sümbül ona aşık olur. Suzan, iktidarsız ve yaşlı olmasına rağmen, iyi bir kalbi olan Sümbül’le evlenmeye razı olur. (ismi değiştirilerek ‘Leyla’ olur) Sümbül Suzan’ın oğlunu da nüfusuna geçirir.

Ancak kıskanç uşağı Frenk Mustafa da (bir diğer Avrupalı esir) Suzan’ı sevmektedir. Suzan’ın Sümbül’ü tercih etmesi üzerine her ikisini de ortadan kaldırmaya karar verir. Suzan’ın Sultan’ın emrinde olan ve Venedik işgali nedeniyle (politik veya askeri amaçla) Kıbrıs’a gönderilen yakışıklı İtalyan Rocer’e (Ruggiero) aşık olduğuna Sümbül’ü inandırır. Sümbül - günümüzde 21. Yüzyılda dahi bazı yerlerde örneklerini gördüğümüz - ‘namus temizlemek’ adına Suzan’ı öldürür. Ama Suzan’ın sadık nedimesi (daha önce etkileyici bir dans ve şarkı sunan) Saadet, Sümbül’e hatasını söyleyince Sümbül de intihar eder. Son bölümde “Kızlarağası’nın Piçi” olarak tanınan evlatlığının yaşadığını ve lâkabına rağmen

İstanbul’da önemli mevkilere çıktığını öğreniyoruz. Aynı zamanda oyuncu olan şarkıcılar, kaçınılmaz bir şekilde bir araya gelen hikâye kahramanlarının kimliklerini canlandırdıkları rollerini üstlenince, oyuncuların etkilerini vurgulamak için Venedik karnaval maskeleri kullanıyorlar.

Şarkılar Sümbül ile Suzan’ın düeti ile başlar İlk olarak Suzan ve sonra Sümbül’ün ikişer mükerrer solosunu takip eden bir düet ile koro ve “meddah”ın anlatımlarından aralarında bir aşk başladığı anlaşılmaktadır. İkisi de aşkın mutluluk ve acılarını dile getirirler.

Karşılıklı olarak önce Suzan (muhteşem bir şekilde) İtalyanca söylerken Sümbül, - bana göre tasavvuf müziği ve müezzinin namaza davetine benzeyen bir şekilde- Türkçe yanıt verir. Çoksesli vurmaları ve yaylılar ile Labaree’nin her zamanki harika Osmanlı Arpi (Çeng) eşliğinde Saadet, öyküyü ileriye taşımak için salonun içinde etkileyici bir şekilde kullandığı kastanyetleriyle baştan çıkarıcı bir dansla devreye girer.

Yılan oynatıcısına benzer çalgı sesleri Venediklilerin Kıbrıs’a saldırısını haber vermektedir. Yeniçeri Mehter takımının mızıkla, davul ve nefeslileri - meddahın kederli bir şekilde anlattığı

Osmanlı delegasyonunun tehdiye karşı koyuşunu betimlemektedir. Meddah, Sümbül'ün "Ateş karşı su ile savaşın" dediğini anlatır.

Şimdi Meddah Frenk Mustafa'nın Suzan'a olan aşkını anlatmaktadır. "Aşık Bağdat yakındır! (Sorulmaz)". Mustafa'nın etkileyici aşk şarkısına Mehmet Ali ud ile eşlik etmektedir. Leyla İtalyanca olarak araya girer. Tuna'nın ötesinden gelen Frenk Mustafa tabii ki anlamaktadır, Leyla aşkını kabul etmez. Kırgın kalpli Mustafa'nın aşkı nefrete dönüşmüştür, intikam planları yapmaya başlar. Meddah'ın anlattıklarından; Kıbrıs'ta maiyetteki tüm Osmanlı kadınlarının - Suzan dahil - yüzünü kızartan İtalyan Rocer'in ününü öğreniyoruz. Orkestra eşliğinde Mehmet Ali ney çalmakta ve koro şarkı söylemektedir: "Viva Ruggiero!". Takiben, Mehmet Ali solo ney ile caz esintileri taşıyan bir parça çalar. Sonrasında Labaree Saadet'in ağıtına çengi ile eşlik eder.

Sümbül ve Mustafa'nın Suzan hakkındaki düeti ve Suzan ve Sümbül'ün soz kez söyledikleri düet ve en sonunda üçüne katılan Saadet ile opera sona erer. Cinayet- intihara bizler şahit olmadık!

İzleyiciler beğenilerini uzun alkışlar, ayakta tezahüratla gösterdiler. İzleyicilerin çoğunun katıldığı performans sonrası söyleşide Mehmet Ali'nin rehberliğinde ve Labaree'nin desteği ve katkılarıyla takım olarak esere nasıl karar verildiği ve çalışmanın gelişimi anlatıldı.

Hikaye, aşkı öfkeli bir kıskançlığa ve trajediye dönüşen, (Gibaldi'nin 1565 yılındaki öyküsünden Shakespeare'nin 1603 yılındaki adaptasyonu ile meşhur olan) kişiliği Venedik'in siyahi Mağriplisi ile iç içe giren, siyahî Haremağası Sümbül'ün yaşamı üzerine kurgulanmış. Sakal bırakmasına rağmen, Mehmet Ali ve Labaree'nin orijinal kurgulamasında yer alan Meddah rolü için çok genç olan Max Sklar, her halükarda rol için biçilmiş kaftandı. Operanın New York, Massachusetts ve diğer kentlerdeki kültür mekânlarında sahneye konması turneye çıkması planlanıyor (Exley, 2016, 43-46).

7.Sonuç

"Saraydaki Othello" sadece komedyalarda kullanılan mask ve basit sahne tasarımıyla, 16.yüzyıl erken opera türleri olan masque, intermedio ve favola gibi türlere de atıfta bulunur. Operada, Türk izleyicisinin aşına olduğu Karagöz ve Hacivat'tan alıntılar, Bektaşî şiirleri, Türk atasözleri ve Sanlıkol'un 17. yüzyıl klasik Osmanlı şiir ve şarkı formundaki yaratıları yer almaktadır. Sanlıkol, böylesine farklı kaynakları Othello ve Osmanlı sarayağasını yeniden canlandırmak adına bu dramda buluşturmuştur. Robert Labaree ise geleneksel Osmanlı meddahını yaratırken, Brecht tarzında, 20.yüzyıl kabaresi süzgecinden geçirerek bize sunmuştur.

Kaynakça

Beşiroğlu Ş. (2016). Mehmet Ali Sanlıkol Otello'yu 17. Yüzyıl İstanbul'una Taşdı *Andante*. 114. 4.

Hürriyet. (20 Mart 2016). Vahap Munyar. http://sosyal.hurriyet.com.tr/yazar/vahap-munyar-44/-harabat-ve-sumbul-aga-new-york-ta-sahne-aliyor_40072287 adresinden erişildi. (ET:20.03.2016)

Cumhuriyet, (28 Mart 2016). Zeynep Oral. http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/505572/Umut-insanlari_2.html adresinden erişildi. (ET:28.03.2016)

Yeni Şafak, Harun Karaburç. <http://www.yenisafak.com/hayat/turk-tasavvufu-carnegie-halldenyankilanacak-2443548> adresinden erişildi. (ET:1.04.2016)

Ivanoff A. (Çev: İhsan Toksöz), (2016). Eski İle Yeninin Benzersiz Karışımı: Mehmet Ali Sanlıkol. *Akdeniz Opera ve Bale Kulübü Kültür- Sanat Dergisi*, 35, 39-40.

Exley M. (Çev: İhsan Toksöz), (2016). Othello Sarayda: Siyahi Haremağası Sümbül'ün Trajedisi. *Akdeniz Opera ve Bale Kulübü Kültür- Sanat Dergisi*, 35, 43-46.

Mehmet Ali Sanlıkol. (2017). <http://sanlikol.com/wp-content/uploads/2015/09/Othello-PROGRAM.pdf> adresinden erişildi. (ET:10.03.2017)

Kaynakça

- [1] Haslam, A. (2006). *Book Design*. Londra: Laurence King Publishing Ltd.,6
- 2] Becer, E. (2006). *İletişim ve Grafik Tasarım*. [Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 24.

VELAZQUEZ'İN *NEDİMELER* TABLOSUNA POTSMODERN ESTETİK VE YENİ MEDYA AÇISINDAN YENİ BİR YAKLAŞIM

Doktorant Ezgi TOKDİL

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Öz

Bu araştırmada, değişen toplumsal sistem ve teknolojik gelişmeler etkisinde sanat eserlerinin çağlar boyunca geçirdiği felsefi söylem dili (biçimsel dil ve estetik söylem) analiz edilmektedir. Velazquez'in *Nedimeler* tablosunun bu birbirine paralel dönemler ve toplumsal sistemler dahilinde geçirdiği başkalaşım, temelde dönemin sanat anlayışını ortaya koymasının yanında sosyolojik açıdan incelendiğinde 20. yüzyıl ve sonrasında toplumsal beğeni ve estetik yargıların değişimini de ortaya çıkarmaktadır. Sanatta postmodern dönemde ortaya konulan *Nedimeler* tabloları, Velazquez'in tablosunu postmodern yöntemlerle yeniden yorumlamıştır. 1990 sonrası yeni bir vizyona sahip olan fotoğraf postmodernizmin montaj tekniği ile geçmişin görüntüsel özelliklerini tek bir çerçeveye yerleştirmiştir. Bunun yanında kurgu ve yerleştirmeler yapılmış, popüler kültür kapsamında ortaya çıkan yeni estetik reklam alanında da yeni bir değişimi beraberinde getirmiştir. Alışveriş reklam afişlerinden coca cola reklamlarına kadar Velazquez'in *Nedimeler* tablosunun farklı görüntüsel göstergeleri popüler kültür ve postmodern estetik kapsamında yeniden yorumlanmıştır. Sinema alanında da tablonun görüntüsel özelliklerinin yeniden ele alındığı görülmektedir. Bunun yanında edebiyat alanında da *Nedimeler* tablosu kimi romanlara konu oldu ve hakkında farklı hikayeler yazıldı. Bu değişim Velazquez'in tablosunun popüler kültür alanına taşınması, değişen dünyanın değişen diline yeniden uydurulmasıdır. Çağlar ve değişen toplumsal sistemler boyunca her dönem sanat alanında kendi talebini dile getirmiş, ortaya konulan sanat eserleri bu değişimin göstergeleri ve estetik yansımaları olmuştur. Her yeni paradigma yeni bir değişimin göstergesidir, bu dönüşüm toplumun psikolojik ve sosyolojik yapısı doğrultusunda gelişmiştir. Tüm bu incelemeler sonucunda örnekleme alınan tek bir resim üzerinden farklı toplum ve kültürlerin hem estetik beğeni yargıları, hem de temsil ettikleri gerçeklik hakkında genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Bu doğrultuda araştırmanın amaçlı örneklemini Velazquez'in *Nedimeler* tablosu ve süreç içerisinde üretilen farklı görüntüsel versiyonları oluştururken, araştırmanın yöntemi betimsel biçim ve içerik analizi yoluyla ortaya konulan ilişkisel tarama modelidir.

Anahtar Kelimeler: Velazquez, *Nedimeler*, Sosyolojik Yaklaşım, Popüler Kültür, Estetik Beğeni, Postmodernist Yaklaşım, Yeni Medya, Paradigma Değişimleri

A NEW APPROACH TO VELAZQUEZ'S *LAS MENINAS* IN TERMS OF POSTMODERN AESTHETICS AND NEW MEDIA

Abstract

In this research, the language of philosophical discourse (formal language and aesthetic discourse) which art works have undergone through the ages under the influence of changing social systems and technological developments is analyzed. The metamorphosis that Velazquez's Las Meninas paintings have in parallel with each other and in social systems reveals the change of social appreciation and aesthetic judgments in the 20th century and later, when examined sociologically from the perspective of revealing the art concept of the period. The different versions of the paintings of Las Meninas, which were revealed in the art postmodern period, reinterpret the painting of Velazquez with postmodern methods. Having a new vision after 1990, the photography has set up a single framework of postmodernism's mounting technique and past visual features. Beside this, editing and layouts have been made, bringing a new change in the new aesthetic advertising field emerged within the scope of popular culture. From shopping banners to coca cola advertisements, the different visual displays of Velazquez's Las Meninas painting have been reinterpreted in the context of popular culture and postmodern aesthetics. In the field of cinema it is also seen that the visual characteristics of the table are re-examined. In addition, in the field of literature, the Las Meninas painting was a topic for some novels and different stories were written about them. This change is the relocation of Velazquez's painting to the popular culture field, re-fitting it to the changing language of the changing world. Throughout the ages and changing social systems, the works of art that expressed their demand in the field of art every time and the artworks revealed were the representations and aesthetic reflections of this change. Each new paradigm is a sign of a new change, which has evolved in the direction of the psychological and sociological structure of society. As a result of all these examinations, a general evaluation is made about the aesthetic appreciation judgments of different societies and cultures, as well as the reality they represent through a single picture sampled.

533

In this respect, the purpose of the research is different versions of Velazquez's paintings and the different visual versions produced in the process. The method of research is the relational screening model which is revealed through descriptive form and content analysis.

KeyWords: Velazquez, Las Meninas, Sociological Approach, Popular Culture, Aesthetic Appreciation, Postmodernist Approach, New Media, Paradigm Changes

Giriş

Bu araştırmada öncelikle Velazquez'in *Nedimeler* tablosunun biçimsel ve semiyolojik incelemesi yapılarak, barındırdığı uzamsal derinlik ve çok katmanlı söylem dili analiz edilmektedir. Ardından resim ile fotoğraf arasındaki gerilimli ilişkiye değinilerek, fotoğrafın ortaya çıkışından itibaren değişen görüntüsel gerçeklik ve bu olgunun sanat eserlerindeki yansımaları incelenmektedir. Araştırmanın ikinci basamağı değişen bu gerçeklik algısı kapsamında 1950'lerden itibaren *Nedimeler* tablosunun süreç içinde değişen yorumları ve kurgusal yeni gerçeklikler analiz edilmektedir. Bu inceleme değişen tarihsel, toplumsal, kültürel ve teknolojik (dolayısıyla bilimsel) gelişmelere de yeni bir bakış sunmakla birlikte, bu olguların getirdiği yeni dünya anlayışı ve farklı dünyalar içinde yaşayan bireyin duyum ve algılam

düzeyleri de araştırmaya dahil edilmektedir. Değişen dünyanın diline ayak uyduran tek bir tablo üzerinden farklı disiplinlerin (resim, grafik tasarım, reklamcılık, fotoğraf, sinema, edebiyat) gerçeklik algıları ve değişen görünümsel özellikleri de inceleme kapsamına alınarak, bu değişime neden olan bazı temel etmenler ayrıntılı olarak incelenmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın sınırlarını ve örnekleme seçilen eserlerin zamansal geçerliliğini sağlayan 1950 ve sonrasının sanatsal dili ortaya çıkan yeni kültürün verileri ve bu kültürün doğurduğu yeni yaklaşımlar ile birlikte incelenmekte, resmin varlığını soyutlamalar, kavramsal çözümler ve yerleştirmeler yoluyla devam ettirmesinin yanında, fotoğrafın gelişen teknolojinin sanatçıya sunduğu sonsuz olanaklar içinde fotomontaj, manipülasyon gibi tekniklerle ilerlemesi, bunun yanında kurgusal yeni gerçekliklerin yaratılması gibi süreçler kültürel ve düşünsel yapının nedenleri ve sonuçları ile birlikte araştırma kapsamına alınarak incelenmektedir. Bu inceleme sırasında yeni paradigmanın temel kavramları olan postmodern kültür, popüler kültür, kültür endüstrisi, yeni estetik, yeni gerçeklik olgularına değinilmekte, bu kavramların ortaya konulan sanat eserleri üzerindeki etkileri ve paralel gerçeklikler araştırma motiflerinin temelini oluşturmaktadır.

1. Velazquez'in 'Nedimeler'i ve 1656'dan Günümüze Değişen Estetik Bakış

Fotoğraf makinesinin icat edilmesinden çok önce Velazquez'in Nedimeler tablosu, fotoğrafın uzamsal etkisini resimsel boyuta taşımayı başarmış bir çalışmadır. Velazquez 1656'da saray üyesi bir grup figürü içinde kendisinin de var olduğu yeni bir gerçeklik içine taşımış, Krausse'e göre; "... gerçeklikle yanlısamının birbirinden ayırdedilemediği olağanüstü bir illüzyon yaratmıştır" (2015: 39). Resmin merkezinde küçük bir kız figürü olarak tasvir edilen presenses görülmektedir. Yanlara doğru açılan resim incelenmeye devam edildiğinde presens figürünün yanlarında nedime figürleri, resmin sağ tarafında iki cüce figürü, sol tarafta ise Velazquez'in kendisi resmedilmiştir. Arka planda yer alan aynada görülen figürlerin ise Velazquez'in tuvaline aktardığı kral ve kraliçe olduğu tahmin edilmektedir. Anlık yaşamsal görüntü tıpkı bir fotoğrafın yaptığı gibi anda dondurulmuş ve bu görüntü barındırdığı toplumsal, kültürel özellikleri ile birlikte yaratılan sahnenin kahramanlarını olduğu kadar bu kompozisyonu oluşturan ve tıpkı fotoğraf makinesindeki deklanşöre basan kişi gibi eylemi gerçekleştiren kişiyi de sahneye dahil etmiştir.

Resim 1: Velazquez, Las Meninas (Nedimeler), 1656

Toplumsal sistemler, düşünce tarihi ve teknolojik alandaki gelişmelerin sanat alanında göstergeleri biçimsel ve semiyolojik olmak üzere iki ayrı görüntüsel nitelik taşımaktadır. Bunlardan ilki modernizmin ve onun görüntüsel gerçekliğinin karşısında, zamanın ve içinde yaşanan toplumun kaygan zemininde tutunmaya çalışan ve giderek bu akışkan platformu benimseyerek bunu ironik söylem diline uyarlayan bir sanatçı profili ortaya çıkmış, sanat hayatın hızlı tüketim anlayışına dünya savaşları sonrasında yaşanan bunalım dönemleri ile birlikte giderek uyum sağlamıştır. Her sanatçının yaşadığı dönemin sanatçısı olması, yaşadığı kültür ve dinamikleri temsil ediyor olması da sanat alanında yaşanan bu başkalaşım sürecini hızlandırmıştır. 1950'lerden itibaren Avrupa ve Amerika'da aynı yıllarda ortaya çıkarak sanat alanında gerçekleşen dönüşüm sürecini başlatan Pop Art akımı, tıpkı I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan ve karmaşa ve hız olgusunu odağına alan Fütüristler gibi bir çizgide ilerleyerek, bu kez olguların kendilerini değil, bu kendiliklerin göstergibilimsel çözümlenmelerini sanatın çıkış noktası haline getirmiştir. Bu sanatçılar kendilerinden önceki saf sanat anlayışının tamamen dışında gazete ve dergilerden topladıkları figür ve nesnelere (tüketim imgelerini) bir araya getirerek simgesel bir anlamda yeniden yorumlamıştır. Bu yönelim ve sanatçıların dış gerçeklik karşısındaki tutumları Dadaistlerin yaklaşımından tamamen farklıdır, bu sanatçılar kapitalist paradigmanın getirdiği tüketim olgusuna eleştirel bir söylemle yaklaşmıyor, onun varlık

sebebini yeni paradigma içerisinde kabullenerek onun verilerinden yararlanıyordu. Dış gerçekliğin nesnel görüntüsü atomistik yapısına ayrılıyor, ardından yeniden tek bir düzlemde bir araya getiriliyordu. Ortaya çıkan ürün onun ilk ve özgün anlamından farklı bir anlam ifade etmiyor, yalnızca sanatçılar tarafından eleştirel ve ironik bir söylem dahiline sokulup yeniden yorumlanıyordu. Bu yaklaşım dönemin sanatçısının hem kendi paradigmasının verilerinden beslenmesine hem de geçmişin ve geleceğin söylem dilini eserlerine aktarmasına olanak tanıyordu.

Bunun yanında bu sanatçılar dillerindeki eleştirel yapının göstergelerini geçmişin sanat eserlerini yeniden yorumlayarak da ortaya çıkarıyorlardı. Bu eserler yeniden ele alınıyor, tıpkı dergi ve gazete sayfalarındaki imgelerin yeniden yorumlanması, var oldukları özgün anlam ve amaçlarından kopartılarak yeni bir bağlam içerisine sokulması gibi asıl yapıldıkları dönemin öyküsel yapısından kopartılarak yeni dönemsel anlamına sokuluyorlardı. Picasso'nun "benim için geçmiş veya gelecek yok. Diğer zamanlarda yaşayan büyük ressamların sanatı, geçmişin bir sanatı değildir, belki de bugün olduğundan daha canlıdır" ifadesi her dönem ve paradigmanın sanatçısının aslında ortak bir varoluşsal kültürün insanı olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında eski toplumlarda olduğu gibi yalnızca Batı kültürü ya da Doğu kültüründen ayrı ayrı söz etmek imkansız hale gelmiş, dünya değiştikçe ve bilimsel açıdan ilerledikçe ortak bir kültür yaratılmış ve artık bir dönemin ya da paradigmanın kültüründen bahsederken evrensel bir kültür olgusundan bahsedilir olmuştur. Gökberk'in ünlü kültür tarihçisi ve sosyolog Max Weber'den yaptığı alıntı gibi; "çağdaş teknik, ... insan kültürünün yüzünü tanınamayacak gibi değiştirmiştir, değiştirmektedir de...". Yeni kültür bir endüstri kültürüdür ve bütün yeryüzüne yayılmakta olduğundan bu kültür artık evrensel bir dünya kültürü haline gelmiştir (Gökberk, 2011: 19).

536

Bu evrensel söylem, aynı zamanda araştırmanın kapsamını oluşturan tablonun farklı dönemlerdeki görüntüsel versiyonlarının yaşadığı toplumun ve kültür ortamının bir ürünü olmasının, ancak yine de evrensel bir nitelik taşıdığı ve her dönemin gerçeklik karşısındaki tutumuna yalnızca Batı'nın ya da başka bir coğrafyanın değil, zamanötesi bir açıklama sunmaktadır.

Öncelikli olarak 1950'lerin sonlarında tüm Avrupa ve Amerika'yı güçlü söylem diliyle etkisi altına alan Pop Art akımının en güçlü sanatlarından biri olan Richard Hamilton bu bağlamda, Velazquez'in *Nedimeler* tablosunu yeniden yorumlayarak (*Resim 2*), ilk yapıldığı zamanın sanatsal bağlamından koparmış, onu içinde yaşadığı yüzyılın perspektifinden yeniden yorumlamıştır. Bu yaklaşım Picasso'nun *Guernica* tablosunda olduğu gibi gerçekliği kendi söylem diliyle betimlemenin farklı bir anlatımıdır. Diğer bir açıdan ise Hamilton'un *Nedimeler*'i tıpkı Velazquez'in tablosunun kendi döneminin kültürel ve sosyolojik yapısı hakkında bilgi vermesi gibi, hem toplumsal gerçeklik hakkında bir izlenim sunmakta hem de sanatçının dış dünya karşısındaki duyum ve algılam boyutlarını ortaya çıkarmaktadır.

Kültürel söylem açısından incelendiğinde Hamilton'un *Nedimeler*'i; 1950'lerin dış gerçeklik karşısındaki tutumunun ve nesnel gerçekliğin başkalaşımının, savaş sonrası yaşanan bunalımlı dönemin, anlamsızlık duygularının, bu anlamsızlık karşısında takınılan ironik ve alaycı söylem dilinin, parçalanmışlık olgusunun yaşamın kendisinde olduğu kadar onun imgelerinde de yaşandığının, nesneliliğin yansıtılmasındaki sanatçı algısının, yaşanan karmaşanın ve karmaşık dünya görüşü ile birlikte çok sesli imgeler dünyasının ve bütünsel olarak

kültürel kodlar olarak ifade edilebilecek olan toplumun sosyolojik yapısının göstergelerini sunmaktadır.

Resim 2: Richard Hamilton, Picasso's Meninas, 1973, 57.1 x 49.1 cm

Hamilton, *Nedimeler* tablosu ile birlikte aslında metafizik boyutta yeni bir gerçeklik algısı da yaratmıştır. Velazquez'in *Nedimeler* tablosu Picasso tarafından 1950'lerde farklı versiyonlar halinde yeniden yorumlanmış, Hamilton ise kopya gerçekliğine Velazquez yerine Picasso'yu almıştır. 1950'lerde var olan geometrik biçimlendirme anlayışı, 70'lere gelindiğinde farklı biçimsel özelliklerin organik olmayan bir yapıda birlikteliği ile Hamilton'un *Nedimeler*'inin temel bileşenleri olmuştur. Bu anlamda metaforik olarak Platon'un o ünlü mağara alegorisi yeniden gündeme gelmektedir.

Platon'a göre, bu dünyanın nesnelere idealer dünyasının bir kopya nesnelidir ve sanatın konu aldığı nesnelere ise kopyanın kopyalarının temsilidir. Yani gerçeklik bu dünya görünülerinde değil, zaman ve mekan üstü bir idea dünyasındadır. Bu anlamda Velazquez'in *Nedimeler*'i yeniden ele alındığında ve bu kez Platon'dan farklı olarak asıl gerçeklik Velazquez'in dünyasında arandığında, ortaya çıkan resim onun bir ayna görüntüsü yani ilk elden kopyasıdır. Ardından bu kopyanın farklı kopya versiyonları olan Picasso ve diğer sanatçılar gelmektedir ki bunlar giderek nesnel gerçekliği hem biçimsel hem de soyut dilsel anlamda

parçalamıştır. Böylelikle giderek derinleşen bir kopya katmanlar oluşmakta ve yeni yüzyılın atomistik söylem diline paralel, görüntü kopyalana kopyalana silinerek yeni bir görüntüsel gerçeklik yaratılmaktadır. Bu yaşanan deneyim tıpkı fotoğraf ve resim sanatının yeni yüzyılın ona sağladığı olanaklar sonucunda görüntüleri birbiri üzerine bindirmesi ya da kendi özgün bağlarından uzaklaştırarak yeni bir gerçeklik, sanal bir gerçeklik yaratması gibi bir süreci beraberinde getirmiştir.

Her sanatçının yaşadığı toplumun sanatçısı olduğu, onun verilerinden beslendiği ve döneminin görme algısından dış gerçekliği yorumladığı kabul edildiğinde, yaşanan bilimsel gelişmelerin, özellikle postmodern paradigmanın getirisi olan hız ve parçalanma olgularının, yaşanan sanal gerçeklik ve kopya gerçeklik ilişkisini haklı çıkardığı görülmektedir. Tıpkı bilgisayar ekranlarında birbirleri üzerine açılan pencereler gibi, dış dünyanın görüntüleri de sanatçıların çalışmalarında birbirleri üzerine açılarak farklılaşmış, Velazquez'in 1600'lerde açtığı pencere, 1900'lerde değişen dünyanın diline ayak uyduramamış ve yeni bir pencere açılmasına neden olmuştur. Aynı yüzyılın ortalarından itibaren hızlanan dil ve değişen dünya algısı hızlanarak pencere sayısını arttırmıştır. Bu anlamda resim dış gerçekliğe açılan bir pencere olarak yorumlandığında ve *Nedimeler* tablosunun bir kültür taşıyıcısı olduğu göz önüne alındığında, onun yapılmış olan farklı kopya versiyonlarının ortaya konuldukları toplumların gerçeklik algılarını içinde yaşanan toplumun kültür diline taşıdıkları anlaşılmaktadır ve salt estetik dil bakımından olduğu kadar onların işlevsellik yönüyle de incelenmesi bu anlamda önemli bir boşluğu dolduracaktır.

2. Fotografik Yeni Yaklaşımlar: Fotomontaj

Fotoğraf icat edildiği 1839 tarihinden itibaren hem kendi alanında büyük ilerlemeler gösterdi ve yeni teknikler değişen sürecin gelişmelerine ayak uydurdu hem de resim sanatı ile başlangıçta gerilimli bir ilişkinin, devam eden süreçte ise birbirleriyle bütünleşen ve bu yolla yeni teknikler ve ifade olanaklarının ortaya çıktığı bir sanat alanı haline geldi. "Gerçekten, modern resmi temsilden uzaklaşıp kendi biçim ve koşullarının soyut sorgulanışına geçmeye zorlayanın, kısmen fotoğraf teknolojisinin yaygınlaşması olduğu söylenebilir" (Connor, 2005: 144). 1900'lü yıllar resim sanatının ve sanatçının fotoğraf alanında yaşanan gelişmeler karşısında dış gerçekliğin yansıtılmasında anlamsızlık duygularına kapılmalarına neden oldu. Yönetmenliğini Mike Leigh'in üstlendiği Mr. Turner filminde bir karakutu karşısında uzun dakikalar oturduktan sonra Turner, dönemin tüm sanatçılarının yaşadığı kaygıyı; "yakında ressamlar kollarında bir çanta yerine ellerine bir kutu olarak dünyayı dolaşacaklar demek ki (Leigh, 2014)" şeklinde ifade eder. Bu yıllarda fotoğraf bir ressamın uzun saatler boyunca ortaya koyduğu görünümü kısa ve anlık bir gerçekçiliğe indirgeyerek görünümün yeniden oluşturulmasında bir anlamsızlık dalgası yaratmıştı.

1920'li yıllarda, Moholy-Nagy ve Rodchenko gibi birtakım fotoğrafçı fotoğraflarında alışılmadık perspektifler (köşegen kamera konumları, ufuk merkezinden kaldırma, uç noktalarda yakın çekimler) kullanmaya başladılar. Aynı yüzyılın sonlarına doğru ise değişen toplumsal düzen ve teknolojik gelişmelerle birlikte yeni bir paradigmaya girilmiş, bu paradigma gelişen bilgisayar teknolojileri ile fotoğraf sanatçısına yeni teknik olanaklar tanımıştır. Manovich'e göre, "görsel epistemoloji fikri bilgisayar çağında yeni bir kimlik kazanmıştır" (2002: 6). Bilgisayar teknolojileri, anlık görünümün farklı üç boyutlu görünümünü ortaya çıkartabilirken, görünümü üst üste bindirme, farklı fotoğraf görüntülerinin arka arkaya yerleştirilmesi tek bir

düzleme indirgenmesi, fotomontaj, manipülasyon teknikleri geliştirilmiş, bunun yanında fotoğraf ve görsel sanatlar, film, video ve dijital medya ile neredeyse birleşmiştir. "Modern tasarımda fotoğraf ve fotomontaj, resimlemeye ve çizmeye yeğlenmiş, beyaz fon üzerine kullanılan gölgeli fotoğraf, harita, kroki, grafik sembol ve ikonlar, tasarımın görsel malzemesi olmuştur" (Remington, 2003: 28-30).

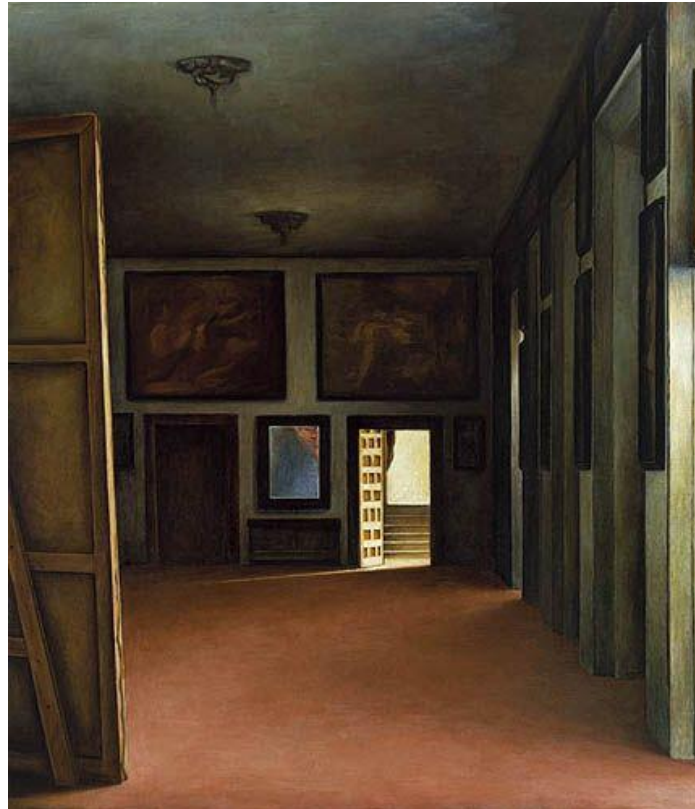
Resim 3: [Joel Peter Witkin, Las Meninas](#), 1987

Bu yeni yüzyılın gelişmeleri görsel sanatlar ve fotoğraf arasındaki uzlaşmazlığın da son bulunduğu ve sanatta postmodern paradigmanın getirisi olan kavramsal yeni sanatın ortaya çıkan bu hibrit yapıdan beslendiği yıllardır. Sanatın bilim etkinliklerinde gözlemlenen sürece benzer bir gelişme izledini belirten Gökberk'e göre; "modern resim kimyanın deneme dizileri gibi farklı denemeler yapmış ... sonuna kadar denenen olanak bir daha ele alınmamak üzere bir yana bırakılmıştır" (2011: 21). Bu tezini savunmak için ise Picasso örneğini verir ve onun kendi varoluş koşulları içinde denenen bir tekniğin ya da üslupsal özelliğın devam eden paradigmada ya da farklı bir algılam düzeyinde yerini farklı biçemlerin denenmesine bıraktığını belirtir. Ona göre; "...nesnenin değişmeyen ve değişen yönlerini arayıp bu sonuncuları bilerek değiştiren deneyimci tutumun bilimlere ve sanatlara girmesi, obje yönünde objenin doğal görünüşünden uzaklaşmasına (denaturation) ve doğa bileşeninin istenildiği gibi bozulup dağıtılmasına (decomposition) yol açmıştır. Böylece, objenin dünyası baştan aşağı rasyonelleşmiştir..." (Gökberk, 2011: 21). Objede gerçekleşen bu değişim yaşanan paradigma kaymasına paralel algı ve duyum kavramlarında gerçekleşen değişimlerle olmakla birlikte, yeni dönem soyut ve kaygan zemini ile birlikte gerçekliğin de parçalanması ve parçalamanın yeterli olmadığı yerde

farklı sanat disiplinlerinin birbirleri ile farklı deneysel çalışmalar içerisine girmesine olanak tanımıştır.

Bu doğrultuda Joel Peter Witkin'in Velazquez'in *Nedimeler* tablosunu yeniden yorumladığı ve onu 20. yüzyılın fotoğraf diline uyarladığı çalışma incelendiğinde (*Resim 3*); ayrı ayrı fotoğraf ve resmin üstüste bindirilmesi ve manipüle edilerek figür ve nesnelerin yeniden çözümlenmesi yoluyla 1600'lerin gerçeklik algısının 20. yüzyılın görüntüsel gerçekliğine taşındığı bir algı izlenmektedir. Witkin'in çalışmasında Hamilton'un çalışmasında (*Resim 2*) olduğu gibi Velazquez'in çalışması (*Resim 1*) dönemsel farklı üsluplarla karma bir biçimsel yapıya sokulurken, bunun yanında figürler tek tek imgelere indirgenerek Carlo Maria Marina ve David Salle'in çalışmalarında olduğu gibi farklı dönemler ve kültürlerin imgeleri tek bir görünüme indirgenmiştir. Bunun yanında Witkin'in çalışması 1900'lerin özgürlük ortamı ve farklı disiplinlerin bir arada kullanımının da önemli göstergelerine sahiptir. Fotoğraf anlık görüntü kimliğinden uzaklaşmış, fotomontaj tekniği ile farklı görüntü imgeleri bir araya getirilmiş ve bunlar 1950'lerin kolaj tekniği gibi üst üste yerleştirilmiştir. Ancak burada Velazquez'in *Nedimeler*'ine ironik bir yaklaşım da söz konusudur. Tarihi bir değere sahip olan bir kültür ögesi olarak Velazquez'in *Nedimeler*'i, hem biçimsel hem içeriksel bir güzellik kaybına uğramış, orjinal çalışmanın ikonik parçaları birbirlerinden uzaklaşmış, rahatsız edici bir görünüm kazanmıştır. Görünümün siyah beyazlığı ve imgelerin farklı dönemlere ait özellikleri onun geçmişin bir kopyası olduğuna gönderme yaparken, aynı zamanda modern tekniklerle bir araya getirilmiş farklı özellikler, çalışmayı geçmiş ve bugün arasında gerilimli bir çizgiye doğru çekmektedir. *Nedimeler* parçalarına ayrılmış, yeniden bir araya getirilen parçalar ise bu kez farklı dönemlerin imgelerinden seçilmiştir. Bu yeniden biçimlendirme anlayışı da yeni yüzyılın fotoğrafa sunduğu teknolojik gelişmeler yoluyla olmuştur.

540

Resim 4: Sophie Matisse, Las Meninas, 2001

3. Postmodernizm, Çağdaş Sanat ve Kurgu Gerçeklik

Postmodernizm ve postmodern kültür denildiğinde bu makale kapsamında öncelikli olarak 20. yüzyılın sonlarında başlayan ve günümüz kültür ortamına dek adım adım ilerleyerek varlığını sürdüren yeni bir dünya görüşü ve bu doğrultuda yeni bir biçimlendirme anlayışı ifade edilmektedir. Connor'a göre; "... postmodernist sanat ve onunla birlikte postmodernist teori, modernizmin enerjilerinin kurumsallaştırılışına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır" (2005: 354). Ancak modernizmin perspektifinden görülen gerçekliğe bu eleştirel yaklaşımın sanat alanında iki farklı yansıması olmuştur. Bunlardan ilki modernizme karşı ayaklanan kitle kültürünün ve bu kültürün bir devamı olan popüler kültürün kucaklanması ve dolayısıyla yüce sanat ile alçak sanat arasındaki sınırların giderek ortadan kalkmasıdır. Popüler kültür terimi ise daha önce ifade edildiği gibi "... modernizmi beslediği varsayılan elit kültüre alternatif olan bir kültürü ifade eder" (Artun, 2015: 36). Postmodernizm kavramı 1945'ler ve sonrasında bu anlamda ortaya konan sanat akımlarını kapsayan bir kavramdır ve her ne kadar değişen çağın getirisi olan fenomenlerle bir arada görünse de, özünde eleştirel bir söylem dili barındırmaktadır. Çağdaş sanat denildiğinde ise, 1990'lar sonrasında ortaya çıkan yeni sanat dönemi ve postmodernizmin hedeflerinin ötesinde hibrit bir sanat algısı anlaşılmaktadır. Artun'a göre; "1990'lar sanatının pragmatizmi, postmodernist eleştirelliği de siler. Nihayetinde artık 'her şey kitsch, her şey pop'tur'. Yani bu göstergelerin neyi gösterdiklerini tanımlamak, ayırt etmek artık mümkün değildir" (2015: 41). Sanat alanında bu yeni paradigma dönemi, bilimsel teoriler ve kuramlarda olduğu gibi sürekli denenerek bir kenara bırakılan biçemlerin ve imgelerin ya yeniden bir arada kullanılarak kaos ortamı yaratması ya da tamamen ortadan kaldırılarak yalnızca bir mekana, kavrama, sese indirgenmesi olarak karşılığını bulmaktadır. Bu söylemin göstergelerinden biri Sophie Matisse'in *Nedimeler* tablosudur (*Resim 4*).

Resim 5: Nicholas de Lacy-Brown, Las Meninas (In Our Time), 2016

Matisse, Velazquez'in Nedimeler tablosunu 21. yüzyıl algısından yeniden yorumlamış ve bunu yaparken yeni yüzyılın kavram ve imgeler kaosunu ortadan kaldırarak gerçekliği boşluk algısına indirgemıştır. Figürler ve kültürel kodlar tuval üzerinde yok edilerek yeni bir gerçeklik algısı yaratılmıştır. Bu çalışmada (Resim 4), tablonun ilk halinde yer alan figürler ortadan kaldırılırken, onun varoluş özelliklerine yer verecek ve ona gönderme yapacak nitelikler kendi özgül yerlerinde olduğu gibi bırakılmıştır. Buna karşılık Nicholas de Lacy-Brown'ın çalışması (Resim5), kompozisyonu salt renk alanlarına indirgemiş ve tek bir prenses figürüne gönderme yapan imgeyi yapılaş koşullarından alarak yeni gerçeklik içerisine yerleştirmiştir. Bu yeni gerçeklik aynı zamanda eleştirel bir söylem dilini de yansıtmaktadır. Resmin merkezinde kırmızı renk ile vurgu yapılan figürden sarkan fiyat etiketi, onu alınıp satılabilen bir meta nesne haline getirmiştir. Bu haliyle bir insan figürüne gönderme yapmak yerine mağaza vitrinlerinden sergilenen süs eşyalarından farklı değildir. Bu yaklaşım aynı zamanda kültürel bir dönüşümün de önemli göstergelerini aktarmaktadır, modernizmin yüce sanat algısının karşısında postmodernizmin eleştireliliğinin konması ve günümüz geç kapitalist toplumlarda herşeyin ölçüsünün para ile vurgulanması basit ama güçlü bir imgesel dille aktarılmaktadır.

Resim 6: Lluís Barba, Las Meninas Velázquez, 2009

Bu noktada araştırma kapsamında postmodern estetik ve yeni medya kavramları yeniden ele alındığında ve kavramı doğuran yaşamsal ortamın verileri incelendiğinde Nicholas de Lacy-Brown'ın da kendi döneminin bir sanatçısı olarak geçmişin imgelerini kullanmasının ya da kendi döneminin toplumsal geçerliliği içerisinde bu imgeleri kurgusal bir gerçekliğe yerleştirmesinin haklı sebepleri olduğu görülmektedir. Yeni paradigma dış gerçeklikte yaşanan değişimlerle birlikte toplumsal ve bireysel görme ve algılama kavramlarında da değişimleri beraberinde getirmektedir. Ortaçağ'da dinin etkisinde olan sanat ve dolayısıyla sanatçı, Rönesans sonrası modernizmde farklı dinamiklerin birlikteğinden doğan bir özgürlük ortamında eserler üretmiş, postmodernizm ise sanat ve sanat eseri kavramlarını çağın getirisi olan tüketim olgusuna yaklaştırmış, bu yakınlaşma eleştirel söylem dilini ortaya çıkarmış ve sonrasında enformasyon çağı, bilgisayar teknolojileri ve internet hızı sanatçıyı onun güvenli koltuğundan ederek kaygan ve sürekli değişen bir dünyanın içinde imgeler yığını ile başbaşa bırakmıştır. Bu yeni gerçeklik özellikle 90'lardan sonra sanatta bireysel ve özgün yeni denemeler olarak karşılık bulmaktadır. Çağdaş sanat önceki çağın sanatçısının elde edemediği büyük bir teknolojik imkanlarla donatılmış ve bunun yanında kendi sanat algısını yaratması için özgür bırakılmıştır. Belirtildiği gibi bu özgürlük sanatçıya dış gerçeklik karşısında kendi tutumunu sergilemede farklı

teknikler geliştirme, farklı ifade biçimlerini deneme ve farklı alanların verilerinden yararlanma imkanı sunmuştur. Kısaca sanatçı değişen dünyanın değişen söylemine ayak uydurmuştur.

Resim 7: Alejandra Zapata, Photography of The Meninas, 2010, Saatchi Gallery

Bu doğrultuda Lluís Barba'nın çalışması (*Resim 6*); 2000'li yılların kavram karmaşası ve imgeler yığını, bunun yanında modernist estetiğin biçim değiştirmiş hali olan popüler kültürün ve onun ironik söylem dilinin göstergelerini aktarmaktadır. Velázquez'in tablosu bu kez sınırlarını ve imgelerini korumuş ancak farklı dönemlerin kült isimlerini de kapsamına alarak yeni bir estetik algı yaratılmıştır. Bu kez tablo saray üyelerini değil, dünya gerçekliğini temsil eder olmuş, geçmiş ve gelecek içiçe geçmiştir. Velázquez'de arka planda asılı olan resimler onun kendi sanatının yeniden oluşturulmuş görüntüleri iken, Barba'nın çalışmasında bu tablolar yerlerini Andy Warhol'un çalışmalarına bırakmıştır. Kabarık elbiseler yerini, zayıf ve uzun boylu kadın imgesine ve giderek arkası dönük şekilde yerleştirilen spor kıyafetler içinde çağdaş bir figüre bırakmıştır. Gerçekliğe bu yeni yaklaşımla Barba, hem Velázquez'in çalışmasını yücelterek onu evrensel bir boyuta taşımış, hem de geçmiş ve gelecek arasında yaşanan gerilimi ve değişen toplumsal algıyı etnografik ve kültürel çerçeveden izleyiciye sunmuştur. Bu yaklaşım 1980'lerin yeni dışavurumcularından özellikle Carlo Maria Marina'nın biçimsel özelliklerinin yeni çağın getirisi olan özellikle grafik tasarım ve fotoğraf alanında yaşanan teknik gelişmelerle yeniden yorumlanması ve Manovich'in ifade ettiği gibi, imgelerin bilgisayar ekranlarında birbirleri üzerine açılan pencereler gibi üst üste bindirilmesi (2002: 6).

Alejandra Zapata'da postmodernizmin ve 21. yüzyılın çağdaş sanata sunduğu olanakların ve bu yeni yüzyıl içerisinde bireyin değişen vizyonunun peşinden ilerleyen sanatçılardandır. Zapata'nın *Nedimeler*'i yeniden yorumladığı çalışması (*Resim 7*), yeniden kurgulanmış sahnenin fotoğrafik görüntüsüdür. Postmodern sanatın ironik dili Velazquez'in yeniden canlandırılmasında olduğu kadar tarihin bir noktasından alınan bir gerçekliğin yeni gerçeklik içerisine yerleştirilmesi ile de kendini göstermektedir. 1960'lar ve sonrasında kavramsal sanat hareketlerinin devamı olarak varlık gösteren kavramları imgeler yoluyla yansıtmaya, mekanda yerleştirmeler yapma ve devamında performans sanatı gibi eğilimler postmodern sanatın ve sanatçının yeni ifade biçimleri araması sonucunda ortaya çıkmıştır. Değinilen her iki sanat eğilimi de 21. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş ve performansın tiyatral ve bir kerelik yönü yerini fotoğraf ya da sinema gibi tekniklerin gelişmesi ile devam eden bir izlenime bırakmıştır.

Resim 8: Yasumasa Morimura, Las Meninas Peering at the Secret Scene behind the Artist, 2013, 148x167 cm image; 163x6 cm frame, Upper Asian Gallery

Yasumasa Morimura ise yeniden yorumladığı bir dizi *Nedimeler* tablosunda sıradışı bir gerçeklik algısı yaratmıştır. Velazquez'in tablosunun yer aldığı Prado Müzesi'nde sayısız fotoğraf çektikten sonra bunları dijital ortamda bir araya getirmiş ve farklı bakış açılarından kompozisyonun öğelerini duyulur algıya taşımıştır. Tablonun çok boyutluluğu, uzamsal derinliği ve figürlerden doğan gizem sanatçının bu farklı yönlendirmeleri için çıkış kaynağı olmuştur. Morimura'nın manipüle edilmiş ve yeni bir gerçekliğe yerleştirilmiş *Nedimeler*'i (*Resim 8*), sahnenin tersine çevrilmiş görünümünü ortaya çıkarmaktadır. Bu kez izleyici Velazquez'in tablosunda kral ve kraliçenin durduğu tahmin edilen açıdan tabloya bakmaktadır.

Ancak figürlerin karşısına geçen izleyici gene de gittikçe derinleşen bir gizemin içindedir. Morimura'nın çalışmalarında farkedilen ironik dilin bir diğer yansıması, onun yeniden oluşturduğu sahnenin tablonun orjinalinin olduğu müze içerisine yerleştirilmesidir. Yani figürler yeniden üretilmiş bir mekan içerisinde değil de, müzenin içerisinde konumlanarak yerlerini belirlemekte ve gerçeklik algısını yanılsama ile birlikte kurgulamaktadır. Bu yansıtma biçimi ve mizahi anlayış 21. yüzyılın karmaşık düşünce sistemlerinin ya da birey algısının yaşamın kaosu içerisinde deneyimlediği yabancılaşma olgusunun da bir göstergesi gibidir. Sanat gerçekliğin yansıtılmasında yücelik değerini yitirmiş, yeni bireysel gerçeklikler yaratılmış, giderek her bir gerçeklik yaşamın kaygan zemininde ve hızla değişen toplumsal yapılar ve düşünce sistemlerinde yeni bir gerçekliğe doğru yönlendirilmiştir. Bu yeni gerçeklik sanatçının gerçekliği olduğu kadar toplumun ve kültürün de bir ürünüdür ve bu eserler yoluyla farklı toplumların ve kültürlerin estetik kaygıları hakkında bugün bilgi sahibi olunmaktadır.

4. Popüler Kültür ve Yeni Estetik

Artun'a göre; "sanat jargonunda 'popüler kültür' terimi, kitsch terimini yerleştiren aynı tartışmalar bağlamında anlamını kazanır... Modernizmi beslediği varsayılan 'elit kültür'e alternatif bir kültürü ifade eder" (2015: 36). Daha önce de incelendiği gibi popüler kültür sanat alanında postmodern paradigmanın getirisi ve kapitalist toplumların meta nesne olgusu ile birlikte tarih sahnesine çıkarak 20. yüzyılın ütopyik yeni gerçekliği haline gelmiştir. Sanat toplumsal bir olgu olmaktan öteye gitmiş, özerk bir kimliğe taşınmış ve onun ilerlemeci yönü ön plana çıkmıştır. Postman yeni paradigmanın getirisi olan popüler kültürün olumsuz bir etkinlik olmadığı yönünden konuya yaklaşarak, yüce estetik ve popüler arasındaki gerilimi yozlaşma olarak değerlendirmiştir. Ona göre bu yozlaşma, zamanın içinde farklı biçimlerde görülmektedir. "Stokowski'nin Bach'ı sulandırması, Rodgers ve Hammerstein'in Bizet'i kabalaştırması... Freud'un gazetelerin okuyucuya öğütler köşelerine indirgenmesi (nasıl uyumlu bir biçimde mutlu olunabildiği)" (1985: 155-156). Bunun yanında yozlaşmanın farklı boyutları da olduğunu belirten Postman'a göre; "Yozlaştırma kırıp doğrama ve kısaltma biçimlerini de alır... yapıtlar kesilir, özetlenir, sadeleştirilir ve tüm alışılmamış ya da estetik deneyimler süzülünceye dek yeniden yazılır... " (1985: 155-156; Gans, 2005: 51). Onun tanımladığı popüler kültür çoğunlukla sanata edebiyatın penceresinden bakar, ancak bu yaklaşım incelenen farklı sanatçıların çalışmalarına uyarlandığında, popüler kültürün yalnız negatif bir süreci beraberinde getirmediği, yeni yüzyılın ve çağdaş yeni sanatın yeni bir estetik yarattığı görülmekte, böylelikle popüler kültürün olumsuz yönü de araştırmaya dahil edilmektedir. Popüler kültür, onun pop sanatla olan ilişkisinden dolayı olumsuz bir anlamda ele alınsa da (ki bu olumsuzluk onun kapitalist yanı yani alınıp satılabilir gerçekliği nedeniyle ortaya çıkmaktadır), Velazquez'in tablosunun sayısız kez yeniden yorumlanması ne onun değerini düşürmüş, ne de onu temel alan diğer yapıtların değersiz kopya gerçeklikler olmasına neden olmuştur. Popüler kültürün Postman perspektifinden bakıldığında yozlaştırıcı olarak yorumlanması, onun sanat alanına kitsch kavramını getirmesinden kaynaklanmaktadır.

20. yüzyılda imgenin yeniden yorumlanması ve yeni estetik kavramının ortaya çıkması ile Velazquez'in tablosu belirtildiği gibi pek çok alanda yeniden kurgulanmış, manipüle edilmiş, dijital ortama taşınmış, farklı görüntüsel özelliklerle yeni bir kimlik kazanmıştır. Sinema alanına da taşınan tablo yönetmenliğini Eve Sussman'ın üstlendiği 2004 yapımı '89 Seconds at Alcazar' filminin ilham kaynağı olmuş, Michael Jacobs ve pek çok yazarın romanlarına konu olmuştur.

Kimi reklamlarda ve afişlerde de tablonun imgelerinin ve figürlerinin tekrar tekrar yorumlandığı ve ortaya konulduğu dönemin estetik algısına uyarlanarak yeni gerçeklik içerisine yerleştirildiği görülmektedir. Bir tarihsel gerçekliğin yapılmasından yüzyıllar sonrasında dahi pek çok sanat eserine ilham kaynağı olması, yeniden yorumlanması ve hakkında hikayeler yazılması, onu yücelik konumundan indirmek yerine zaman üstü bir kimliğe dönüştürmektedir.

Resim 8: Antonio de Felipe Infanta Coca cola

Resim 9: Las Meninas advertisement for el Corte Inglés

547

Popüler kültür ve yeni estetik alanında Velazquez'in Nedimeler'inin yorumlandığı bir diğer alan reklamcılık ve grafik tasarım ürünleridir. El Corte Ingles mağazası için tasarlanan afiş (Resim 9), mağazalarda satılan ürünlerin moda uyumlu olduğu imajını yaratmak istemiş, bunu tablonun yeni kurgu gerçekliği ile ifade etme yoluna gitmiştir. Tasarım alanında 21. yüzyıl yalnızca işlevsellik özelliği ile bir ürünü satmanın ya da onu diğerleri arasında cazip kılmmanın yeterli olmadığı bir paradigmanın yansımalarını ortaya çıkarmaktadır. Bu anlamda artık yalnızca ekonomik olması, kolay ulaşılabilir olması ya da işlevsellik yönü onu pazarlamaya yetmezken, konu itibarıyla daha dikkat çekici, rakip firmalara atıfta bulunan ve mizahi anlayışla biçimlendirilmiş yeni tasarımlar eski tasarım ve reklamların yerini almıştır. Bu anlamda El Corte Ingles'in Velazquez'in tablosunu kendi ürünlerini öne çıkarmak için bir silah olarak kullanması onun estetik yönü bakımından olduğu kadar, bunun yanında değişen toplumsal yapılar ve estetik algı boyutlarına rağmen eskimeyen bir vizyona sahip olması ve yüzyıllar geçmesine rağmen değişen dünyanın değişen diline ayak uydurmasından kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde *Nedimeler* tablosunda yer alan küçük kız figürünün Coca cola reklam afişlerinde (Resim 8) kullanılması da benzer nedenlerden dolayıdır.

Yöntem

Evrenden örnekleme seçilen çalışmalar dönemsel olarak ele alınarak, konu bütünlüğüne katkı sağlayacak bir sistematik düzende rastgele seçilmiştir. Araştırma kuramsal inceleme ve

betimlemelere dayanmaktadır. Araştırmanın kapsamını oluşturan dönem ve değişen estetik söylem var olduğu koşullar içinde ele alınarak, süreklilik ve değişen dil analiz edilmiştir. Bu değişimin farklı disiplinlerde görünümü araştırılmaya dahil edilerek farklı toplum ve kültürlerin dış gerçekliğe bakışındaki estetik ve duyumsal yönelim bu değişimi tetikleyen koşullar ile birlikte ele alınarak ilişkisel tarama modelinde betimsel bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

Sonuç

Tarihsel süreç içinde yaşanan paradigma kaymaları, bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucunda değişen düşünce yapıları, bilim ve felsefe ilişkisinde ortaya çıkan yeni yaklaşımlar ve dolayısıyla toplumsal yapının değişmesi, bireyin içinde yaşadığı toplumun diline ayak uydurma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. İncelemeler sonucunda, sanatın ve sanatçının dış gerçeklik karşısındaki tutumunun paradigmalara boyunca büyük değişiklikler yaşadığı, her sanatçının içinde yaşadığı paradigmanın bakış açısından kendi gerçekliğini yarattığı ve bu yeni gerçekliğin sürekliliğinin Velazquez'in Nedimeler tablosu ile tek bir resim üzerinden gözlemlenebildiği yargısına ulaşılmıştır. Modern kültür ve bu kültürün ürünü olan sanat eserleri nesnellik karşısında aldıkları tutum nedeniyle biçim bozularla ilerlemiş, postmodernist kültür modernizmin savunularına eleştirel bir dil geliştirmiştir. 21. yüzyıl sanatında ise tarihsel gerçeklik fotoğraf, sinema ve edebiyat gibi çok yönlü bir çizgide ilerlemiştir.

Bir paradigma içerisinde yaratılan bir tasarım enformasyon toplumunun beğeni düzeyine yetersiz kalmış ya da sürekli değişen imgeler dünyasında varlığını koruyamamıştır. Bu nedenle her yeni dönem kendi temel değişkenlerini yaratmış, bu değişkenler o dönemin tasarım ürünlerinin ve estetik beğeni yargılarının yaratım koşullarını belirlemiştir.

548

Kaynakça

- Artun, A. (2015). *Çağdaş Sanatın Örgütlenmesi, Estetik Modernizmin Tasfiyesi* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Connor, S. (2005). *Postmodernist Kültür: Çağdaş Olanın Kuramlarına Bir Giriş* (D. Şahiner, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gans, H. J. (2005). *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür* (O. E. İncirlioğlu, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Gökberk, M. (2011). *Değişen Dünya Değişen Dil* (7. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Jacobs, M. (2015). "Velazquez's Las Meninas: much more than meets the eye". <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/jul/26/velazquez-las-meninas-everything-is-happening-extract-michael-jacobs> adresinden erişildi (ET: 01.05. 2017).
- Krausse, A. C. (2005). *Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü*. Almanya: Literatür Yayıncılık.
- Leight, M. (Yön.) (2014). "Mr. Turner Movie". <http://www.imdb.com/title/tt2473794/> (erişim: 29.12. 2016).

Manovich, L. (2002). "Avant-garde as Software". University of California.
<http://www.uoc.edu/artnodes/espai/eng/art/manovich1002/manovich1002.pdf> adresinden erişildi
(ET: 29.12. 2016).

Postman , N. (1985). *Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business*. New York: Viking-Penguin.

Remington, R. ve Bodenstedt, L. (2003). *American Modernizm Graphic Design, 1920 – 1960*.
China: Laurence King Publishing.

TAM METİN KİTABI

ASOSCONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

HUKUK BİLİMLERİ

Law Sciences

18-19-20 MAYIS/MAY

2017 ALANYA

ALAADDIN KEYKUBAT UNIVERSITY

ISBN: 978-605-2132-04-3

İÇİNDEKİLER

Hukuk	3
Political Responsibility Of The Government Before The Parliament In Poland.....	5
Yükseköğretim Öğrencilerinin Vergi Farkındalığı Ve Vergiye Gönüllü Uyuma Yönelik Yaklaşımlarının Değerlendirilmesi (Gaziantep Üniversitesi Özelinde Bir Değerlendirme)	13
Hukuksal Yapısıyla Vergi İncelemeleri Ve Vergi Kayıp Ve Kaçakları Üzerindeki Etkisi	35
Trafik Kazalarında Sürücü Yeterlilikleri Belgelenmesinde Prosedürel Bakış	49
Vergi Kayıp Ve Kaçaklarının Önlenmesinde Muhasebe Meslek Mensuplarının Rolü: Niğde İli Örneği	67
Uluslararası Sözleşmelerde Ve Türk İş Hukukunda Geçici İş İlişkisi Ve Özel İstihdam Büroları Düzenlemeleri	97
İşçinin Yıllık Fazla Çalışma Sınırı Üzerinde Çalıştırılması Halinde Fesih Hakkının Değerlendirilmesi (Karar İncelemesi).....	113
Vergi Güvenlik Önlemleri Açısından Emlak Vergisinin Değerlendirilmesi.....	131
Tutum, Hukuksal Yapı Ve Etnik-Dilsel Değişkenlerin Gelir Üzerindeki Etkisi.....	141
Kaldor Tıpyı Vergileme: Teorik Bir Yaklaşım	149
Türk Ailesi Ve Kadının Hukuki Haklarının Değişim Süreci	156

HUKUK

3

II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 18-19-20 Mayıs 2017

POLITICAL RESPONSIBILITY OF THE GOVERNMENT BEFORE THE PARLIAMENT IN POLAND

Prof. nadzw. Dr hab. Viktoriya SERZHANOVA

University of Rzeszow

Abstract

Political responsibility of the supreme state officials is an extremely essential mechanism of functioning of a contemporary democratic state. This paper aims at presenting a concept and procedures, as well as legal instruments allowing to apply and execute this kind of liability on the ground of the Polish Constitution. The subject of the paper particularly touches upon the explanation of the notion and determining the origin of parliamentary responsibility, pointing out the essence of the countersignature institution closely connected to it, analyzing the forms and scope of the liability of the Council of Ministers and its members, as well as the content and extent of the legal provisions which regulate the parliamentary responsibility on the basis of the Constitution of the Republic of Poland of 1997.

Keywords: political/parliamentary responsibility, the countersignature institution, the Constitution of the Republic of Poland of 1997, the Government, the members of the Council of Ministers, legal instruments.

5

1. The Essence and Origin of the Phenomenon of Parliamentary Responsibility

Parliamentary responsibility, also called political liability¹, takes place in a situation when there exists a difference between the points of view of the parliament and the government in relation to the policy of an individual minister or the whole cabinet, which in consequence may lead to the dismissal of the minister or the whole government.

The constitutional law science distinguishes two approaches towards the comprehension of this concept: a narrower and a wider one. In the first apprehension this notion consists in conducting the analysis of the factual activities of the executive power, as well as the estimation of their effectiveness and lawfulness. In the other one, it means submitting postulates to the controlled entities, which would enable to correct their actions in the future².

---

¹ The notion and essence of political (parliamentary) responsibility is deeply analyzed in: *Odpowiedzialność polityczna (parlamentarna) (Political (parliamentary) Responsibility)*, in: *Encyklopedia politologii. Instytucje i systemy polityczne (Encyclopedia of Political Science. Institutes and Political Systems)*, ed. B. Dziemidok-Olszewska, W. Sokół, Warszawa 2012, pp. 325-326.

² More deeply and competently enough the problem of constitutional responsibility, its notion, also from the perspective of the controlling function of modern parliaments and its legal instruments is analyzed by B. Banaszak, *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych (Comparative Constitutional Law of Contemporary Democratic States)*, Warszawa 2012, pp. 286-287, 295-296, 366 & the following, 398-399. See also: Z. Czeszejko-Sochacki, *Prawo parlamentarne w Polsce (Parliamentary Law in Poland)*, Warszawa 1997, pp. 168-169.

Parliamentary responsibility can take different forms and intensity, starting with demonstrative gestures, through parliamentary questions, interpellations, declarations, resolutions and finishing with a vote of non-confidence pronounced towards one minister or the whole cabinet, which means that this kind of responsibility can be either individual or solidary. The chamber draws a minister or the whole government to political responsibility by itself, which means that it does not refer to any other non-parliamentarian authority or body and therefore it also decides about its further lot on its own, which is obvious in this context³.

Historically, political responsibility is connected with the development of the Westminster system of government in Great Britain, sometimes also called the parliamentary-governmental form of government. It is worth to underline, that this form of liability did not find its place as a constitutional institute for a long time, for it evolved as a custom in other European states and such state of affairs lasted till the end of World War I. Only France appeared to be an exception in this matter, because it implemented this form of the executive's responsibility in its Constitution of 1875.

After World War I the parliamentary liability became a recognized systematic principle and it was introduced as a legal institute in texts of the then constitutions. After World War II the vote of non-confidence in a so-called 'constructive' version was implemented in the Federal Republic of Germany by the Constitution of 1949. It was more a result of reflections over the dramatic experiences of the Weimar Republic (1918–1931) than a concept of the constitutional law science. Modernly, the basic laws of the newest generation have introduced them, e.g. the Constitution of Spain (1978) or Slovenia (1991).

A constructive vote of non-confidence was thought to be a measure protecting against sudden or caused by bad political will abolishment of the government by temporary parliamentary majorities. In a pure version this institute is anticipated by art. 61 point 1 of the Constitution of the Federal Republic of Germany. It provides that the Bundestag can express a vote of non-confidence towards the Federal Chancellor only in such a way, that it will elect a new candidate to this position by the majority of its votes. In order to perform the chamber's decision the President of the Republic will dismiss the hitherto Chancellor and appoint the person elected to this position by the Bundestag. Introducing such a solution, along with other reasons, from its very start and during the years to come, ensured the Federal Republic enviable stability.

In Poland the institute of parliamentary responsibility was already known on the grounds of the Constitution of 3 May 1791. It was provided by art. VII 'The King, the Executive Power', stating that the joint parliamentary chambers could demand bringing a minister to accountability by the majority of two thirds of their votes.

The independent II Republic of Poland, which patterned its constitutional system on the French Third Republic period, implemented the parliamentary responsibility of the government into the text of the Constitution of 17 March 1921 (also called the March Constitution). It stated, that 'the Council of Ministers bears solidary parliamentary responsibility for the general direction of the government's activity. Besides, ministers are accountable individually, each of them

---

³ See also: L. Garlicki, *Parlament a rząd. Powoływanie – kontrola – odpowiedzialność (Parliament vs. Government. Appointment – Control – Responsibility)*, in: *Założenia ustrojowe, struktura i funkcjonowanie parlamentu (Systematic Assumptions, Structure and Functioning of the Parliament)*, ed. A. Gwiżdż, Warszawa 1997.

according to the scope of their competences – for the activity in office, both in the matter of its conformity with the constitution and other state laws, for the activities of the subordinate to them authorities and for the direction of their policy’.

The Constitution of 23 April 1935 (the so-called April Constitution) also anticipated the constitutional and parliamentary responsibility of the members of government, though it shaped it differently from the perspective of the subject and objects. Political responsibility was bared before both the President of the Republic and the parliament (art. 30 point 1).

After World War II parliamentary liability disappeared from the Polish constitutional system. It was reintroduced by the ‘Small Constitution’ of 17 October 1992, which laid down two kinds of vetoes: a common and a constructive ones.

2. The Concept and Genesis of the Countersignature Institution

The institute of countersignature ought to be comprehended as a signature put on an official act of the head of state by the Prime-minister or a Minister which conditions its validity⁴. The sense of the countersignature consists in the fact, that the persons signing the official acts of the head of state bare both parliamentary and constitutional responsibility for them and, in connection with this, they obtain decisive influence on their content and issuing.

Therefore, the institute of countersignature on one hand means the accountability of the head of government instead the head of state⁵, but on the other hand it simultaneously causes, that the decisive vote in solving a certain matter is transferred from the head of state onto the countersigning authorities. The countersignature, next to the principle of political responsibility of the Council of Ministers before the parliament, has become the basis of the parliamentary system of government, in which the real executive power belongs to the cabinet and which, in order to exist, has to be at least tolerated by the parliamentary majority.

The discussed above principle was born in England and firstly meant just confirming the authenticity of the King’s signature. In 18th century the role of the countersignature was changed. Since then, the countersigning minister has been responsible before the parliament for a certain legal act issued by the King and simultaneously has become at least a co-author of this document. In this period the principles: ‘the king cannot do wrong’ and ‘the king cannot act alone’ were developed. As the time passed, the system created in the conditions of monarchic Great Britain was transferred onto the grounds of the European republics. The President is not accountable before the parliament, because instead of him the responsibility is bared by the countersigning bodies, which also decide upon these matters to a large extent⁶.

From this point of view the difference between a parliamentary monarchy and a parliamentary republic consists in the fact, that while the King does not bare any responsibility at all, the President is not accountable only politically before the parliament and is still constitutionally liable for violating the constitution and laws.

⁴ The notion and essence of countersignature is competently discussed in: *Kontrasygnata (Countersignature)*, in: *Encyklopedia politologii ...*, pp. 258-260.

⁵ See: B. Banaszak, *Porównawcze prawo ...*, p. 299.

⁶ For more see: W. Wilga, *Powstanie i ewolucja instytucji kontrasygnaty (The Origin and Evolution of the Institute of Countersignature)*, „Przegląd Sejmowy” 1996, no 4.

The system presented above does not mean the restriction of the President's role. That is why the constitutions intending to keep the real power of the head of state abandon the principle according to which each President's act needs to be countersigned. The powers of the head of state, which do not need countersignature, are usually called prerogatives⁷.

3. Parliamentary Accountability of the Government and its Members in the Republic of Poland

In Poland the countersignature institution was implemented for the first time by the Constitution of 1791. It was also known by the 'Small Constitution' of 20 February of 1919. The March Constitution (1921) required the President's acts do be countersigned by the Prime-minister and a minister. But at the same time it was restricted by introducing a series of prerogatives. After of long period of non-existing the countersignature institution was reestablished by the amendment of 1989 to the then binding Constitution of the Polish People's Republic of 22 July 1952.

The Constitution of 2 April 1997 currently being in force in its art. 144 point 2 states that the official acts of the President of the Republic are countersigned by the President of the Council of Ministers (the Prime-minister)⁸. In point 3 it also settles a catalogue of his prerogatives which ought to be treated as exhaustive. This means that only those prerogatives which are enumerated in art. 144 point 3 do not require to be signed by the head of the government. They are the following:

- 1) proclaiming elections to the Sejm and Senate;
- 2) summoning the first sitting of the newly elected Sejm and Senate;
- 3) shortening of the Sejm term of office in the instances specified in the Constitution;
- 4) introducing legislation;
- 5) proclaiming the holding of a nationwide referendum;
- 6) signing or refusing to sign a bill;
- 7) ordering the promulgation of a statute or an international agreement in the Journal of Laws of the Republic of Poland (*Dziennik Ustaw*);
- 8) delivering a Message to the Sejm, Senate or the National Assembly;
- 9) making a referral to the Constitutional Tribunal;
- 10) requesting the Supreme Chamber of Control to carry out an audit;
- 11) nominating and appointing the Prime Minister;
- 12) accepting resignation of the Council of Ministers and obliging it to temporarily continue with its duties;
- 13) applying to the Sejm to bring a member of the Council of Ministers to responsibility before the Tribunal of State;

---

⁷ For more see: A. Olechno, *Prawne formy działania (Legal Forms of Activity)*, in: *Prawo konstytucyjne (Constitutional Law)*, ed. M. Grzybowski, Białystok 2009, p. 262.

⁸ *Ibidem*, pp. 261-262.

- 14) dismissing a minister in whom the Sejm has passed a vote of no-confidence;
- 15) convening the Cabinet Council;
- 16) conferring orders and decorations;
- 17) appointing judges;
- 18) exercising the power of pardon;
- 19) granting the Polish citizenship and giving consent for its renunciation;
- 20) appointing the First President of the Supreme Court;
- 21) appointing the President and Vice-President of the Constitutional Tribunal;
- 22) appointing the President of the Supreme Administrative Court;
- 23) appointing the presidents of the Supreme Court and vice-presidents of the Supreme Administrative Court;
- 24) requesting the Sejm to appoint the President of the National Bank of Poland;
- 25) appointing the members of the Council for Monetary Policy;
- 26) appointing and dismissing members of the National Security Council;
- 27) appointing members of the National Council of Radio Broadcasting and Television;
- 28) establishing the statute of the Presidential Chancellery and appointing or dismissing the Chief of the Presidential Chancellery.
- 29) issuing orders in accordance with the principles specified in Article 93 (on the basis of the statutes and in compliance with the law);
- 30) resigning from the office of the President of the Republic⁹.

9

4. The Legal Instruments Enabling Parliamentary Responsibility in the Regulations of the Binding Constitution of the Republic of Poland

Among numerous direct measures of parliamentary control over the government's activities¹⁰ the binding basic law of 1997 provides two main types of the legal instruments which are able

---

⁹ For more see: A. Frankiewicz, *Kontrasygnata aktów urzędowych Prezydenta RP (The Countersignature of the Official Acts of the President of the RP)*, Kraków 2004, *passim*; A. Kruk, *Historyczno-porównawcze aspekty rządowej kontrasygnaty aktów prezydenta (Historical and Comparative Aspects of the Government Countersignature of the President's Acts)*, „Biuletyn Rady Legislacyjnej” 1994, no 1.

¹⁰ In this area the Polish constitutional law distinguishes: a debate over the government's programme, annual government's reports on executing the budget law, voting over absolution towards the government, current information of the members of government, supervisory activities of the standing parliamentary committees, their desiderates and opinions, parliamentary investigation committees, interpellations and different types of questions, etc. For more see: S. Bożyk, *Parlamentarna kontrola działalności Rady Ministrów (Parliamentary Control of the Activity of the Council of Ministers)*, in: *Prawo konstytucyjne ...*, pp. 236-241; B. Banaszak, *Porównawcze prawo ...*, pp. 366-374; W. Sokolewicz, *Odpowiedzialność parlamentarna Rządu RP (wotum zaufania, wotum nieufności, absolutorium) (Parliamentary Responsibility of the Government of the RP (the Vote of Confidence, the*

to execute parliamentary (political) responsibility and might have the most serious legal consequences for the government: refusal to obtain the vote of confidence and granting the vote of non-confidence. Both instruments are the competences of the Sejm¹¹.

Refusal to grant the vote of confidence and its consequences are regulated by art. 154, 155 and 160 of the basic law. The institute of the vote of confidence is always used in the procedure of appointing the government. The support given by the Sejm is a condition ending the process of its creating and starting its functioning. It is usually given by the absolute majority of votes and exceptionally a simple majority may be enough (art. 155).

Sometimes, however, the vote of confidence to the government can be given by the Sejm on the basis of a motion of the President of the Council of Ministers (Prime-minister). In such a case we have a situation, when the government, which activity has been estimated critically, seeks the support of the parliamentary majority for its policy. The Sejm can grant or refuse to give such support by the simple majority in the presence of at least half the constitutional number of deputies. In case of the refusal to give the vote of confidence the President of the Republic is obliged to accept the government's dismissal. However, the sounding of art. 160 of the Constitution rises doubts. They are connected with the fact whether the Prime-minister is obliged to dismiss the government if the Sejm rejects the vote of confidence.

The valid constitution also provides a constructive vote of no-confidence (art. 158). It consists in linking the government's dismissal with the simultaneous election of the new Prime-minister. This institute, similarly to the one implemented by the Constitution of the Federal Republic of Germany of 1949, aims at preventing cabinet crises caused by too hasty dismissal of the government in office without appointing an explicitly crystalized parliamentarian majority which would be able to create a new government. This principle is becoming more and more commonly adopted by the basic laws of contemporary European democracies.

10

The solution currently introduced in Poland is close to its German pattern. A motion of expressing a vote of no-confidence towards the government, along with the simultaneous pointing the name of the candidature for the position of the new Prime-minister, can be submitted by a group of at least 46 deputies. It is obvious, that such a motion is usually formulated by the opposition and its adopting requires the support of the majority of the constitutional number of members of the Sejm.

Independently from these conditions the motion is fortified by the following demands:

- it cannot be subjected to voting earlier than 7 days after its registering;

Vote of Non-Confidence, Absolution), Warszawa 1993, *passim*. It is also worth reaching for a monograph deeply discussing the controlling function of the parliament in Poland: M. Kruk, *Funkcja kontrolna Sejmu RP (The Controlling Function of the Sejm of the RP)*, Warszawa 2008, *passim*. About the concept of the parliamentary control see also: I. Małajny, *Pojęcie kontroli parlamentarnej (The Notion of the Parliamentary Control)*, in: *Ustroje. Tradycje i porównania (State Systems. Traditions and Comparing)*, ed. P. Mikuli, A. Kuliga, J. Karp, G. Kucy, Warszawa 2015, pp. 543-548.

¹¹ For more see: S. Patyra, *Wotum nieufności wobec ministra jako instrument realizowania funkcji kontrolnej Sejmu (The Vote of No-Confidence Towards a Minister as an Instrument of Exercising the Controlling Function of the Sejm)*, "Gdańskie Studia Prawnicze" 2014, v. XXXI, pp. 943-958; Z. Szeliga, *Odpowiedzialność parlamentarzystów, Prezydenta, Rady Ministrów oraz jej członków w świetle Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. (The Responsibility of the President, the Council of Ministers and Its Members in the Light of the Constitution of the RP of 2 April 1997)*, Lublin 2003, *passim*.

- in case the Sejm rejects it, the new motion can be submitted not earlier than after a period of 3 months expires. This restriction, however, is not applied in case the motion is submitted by at least 115 deputies.

Independently, 69 deputies can apply for dismissing an individual minister. The procedure is analogic to the case of dismissing the whole government. The minister, against whom the vote of no-confidence has been expressed, hands in his resignation, which is obligatorily accepted by the President, who dismisses him from the post.

Conclusions

The concept of the government's political responsibility before the parliament was originated and developed by the practice of the Westminster system of government in 17-18th centuries. Very close to this phenomenon is the institute of countersignature, from which the accountability of the head of government instead the head of state follows. At the same time it causes the fact, that the decisive vote in taking a political decision is transferred from the head of state onto the countersigning authorities. Nowadays, the countersignature, next to the principle of the political responsibility of the Council of Ministers before the parliament, has become the basis of the parliamentary system of government. The cabinet can bear political liability either solidary or individually in connection with exercising their functions. The parliament can demand removing a minister or the whole government, if it does not approve the policy provided by them. It is usually executed by the vote of no-confidence or not granting the vote of confidence. The procedure of expressing the vote of no-confidence can appear in a constructive version, which seems to be a safer type of such a legal remedy for the general stability of a political scene.

YÜKSEKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN VERGİ FARKINDALIĞI VE VERGİYE GÖNÜLLÜ UYUMA YÖNELİK YAKLAŞIMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ (GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME)

Doç. Dr. Emine KOBAN

Gaziantep Üniversitesi, Hukuk Fakültesi

Jale BULU

Gaziantep Üniversitesi, Ekonomi Hukuku ABD Yüksek Lisans Öğrencisi

Öz

“Vergi kanunları öyle hazırlanmalıdır ki, vergi mükellefleri vergilerini severek ödesin”

MONTESQUIEU

Vergiye karşı gösterilen davranış ve eylem biçiminde bireylerin ödedikleri vergilerin farkında olup olmadıkları ve verginin mali, iktisadi ve sosyal amaçları ile temel özelliklerine ilişkin sahip oldukları bilgilerin yeterliliği önemli görülmektedir.

Vergiye gönüllü uyum, kamu hizmetlerinden yararlanan toplum bireylerinin kamu hizmetlerinin finansmanının önemli bir kısmının vergiler ile karşılandığı gerçeğini bilerek ve durumu içselleştirerek, vergilemeye ilişkin ödevlerini ve yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz yerine getirmeleri ile gerçekleşmektedir.

Yapılan çalışmada vergiye gönüllü uyumda etkisi olduğuna ilişkin ön fikre sahip olunan vergi farkındalığının düzeyinin, yükseköğretim öğrencilerinin demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri alt açılımında detaylandırılması ile ortaya çıkarılması ve vergiye gönüllü uyumu etkileyen temel faktörler ile etkisine ilişkin bulgulara ulaşılması amaçlanmıştır.

Literatürde daha önce yapılmış yurt içi ve yurt dışı çalışmalardan faydalanılarak, Türkiye'nin önemli şehirlerinden biri olan Gaziantep ilinde bulunan Gaziantep Üniversitesi öğrencileri üzerinde ampirik araştırma yapılmış ve bulgular SPSS ortamında veri girişi ile uygun testler kullanılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, Vergiye Gönüllü Uyum, Vergi Farkındalığı

THE EVALUATION OF THE TAX AWARENESS OF HIGHER EDUCATION STUDENTS AND APPROACHES TO VOLUNTARY COMPLIANCE TO THE TAX

Abstract

In the form of behaviors and actions against taxation, it appears important whether they are aware of the taxes they pay and the adequacy of their knowledge about financial, economic and social objectives and the basic characteristics of the tax. Voluntary compliance to tax is achieved through the timely and complete fulfillment of taxation duties and obligations by individuals' knowing and internalizing the fact that a substantial portion of the public services finance is covered by taxes. The aim of this study is to find out the factors affecting voluntary compliance and the effect of tax evasion by revealing the level of tax awareness, which is the effect of voluntary compliance, on the demographic and socio-economic characteristics of higher education students. Empirical research will be conducted on the students of Higher Education in Gaziantep, one of the most important cities in Turkey, by using the previous domestic and foreign studies in the literature and the findings will be analyzed using data entry and appropriate tests in SPSS program.

Keywords: Tax, Tax Awareness Voluntary Compliance to Tax

GİRİŞ

Vergilendirme yetkisine sahip olan ve bu yetkisini çıkartılan kanunlar ile kullanan Devlet ile bireyler arasında mali bir ilişkiye bağlı olarak ortaya çıkan vergi olgusu, ilk ortaya çıkışından günümüze kadar olan gelişiminde alınma amacı ve alınma şekline ve yanı sıra uygulama esaslarına göre pek çok değişiklik geçirerek gelmiştir. Tarihsel gelişimi içerisinde vergi, toplu halde yaşam ve devlet bilincinin yerleşmesi ile ortaya çıkan ortak ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir gelir kaynağı olma özelliği ile önceleri bazı toplumlarda verenlerin isteği ile hediye ve armağan olarak görülmüş, daha sonraları ise zorunlu bir nitelik kazanmıştır. Özellikle devletlerin üstlendikleri ve zaman içerisinde giderek artış gösteren kamu görev ve hizmetleri, vergi gelirlerinin öneminin artmasında da etkili olmuştur.

14

Devlet harcamalarındaki artış ile birlikte finansman ihtiyacının giderek artması nedeniyle vergi ödeyicilerinin üzerindeki yükü de giderek artıran uygulamaların karşısında, ilk defa 1215 yılında İngiltere’de asiller tarafından Kral yurtsuz John’a zorla ilan ettirilen ve Kralın vergi toplama ve harcamada bulunma yetkilerini sınırlayan Büyük Özgürlük Fermanının (Magna Carta Libertium) önemine değinmek gereklidir (Mutluer, 2011:1). Vergilendirmede keyfilik ve adaletsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak ortaya çıkan ve etki gücü yüksek olan tepkilerin sonucunda, herhangi bir verginin alınabilmesi için öncelikle kanuna dayalı olması gerekliliğini benimseyen ve uygulamada, “kanunsuz vergi olmaz ve temsilsiz vergi olmaz” ilkesinin kabul edilmesini sağlayan olaylar, vergi hukukunun oluşumunun temellerinden sayılabilir. Bu tarihten itibaren tüm dünyada vergiler parlamentoların kabul etmiş oldukları kanunlara dayanarak alınırken, vergilendirmede egemenlik gücünün kullanılması ön planda olmuştur.

Kamu gelirleri içerisinde vergi gelirleri büyük paya sahip olup, bu noktada mükelleflerin ve vergi yüklenicilerinin vergi farkındalığına ve vergi bilincine sahip olmasının ya da olmamasının, vergi ile ilgili ödev ve yükümlülüklerini yerine getirmede daha özenli ya da daha tepkili olmasını etkilediği konusundaki görüşler yapılan pek çok çalışmada yer bulmuştur. Vergi farkındalığı ve vergi bilincinin oluşmasında ise birçok etkenin rol oynadığı görülmektedir. Bu

etkenlerden biri olan vergi ile ilgili konularda alınan eğitimin, vergi farkındalığının oluşması ya da oluşmaması ve vergiye karşı uyumlu ya da vergiye karşı tepki olarak kabul edilen eylem ve davranışlara yönelmede belirleyici olabildiği görülmektedir.

Yapılan akademik çalışmada öncelikle vergi farkındalığı ve vergi bilinci kavramlarını doğru tanımlamak ve sınırlarını belirlemek yararlı görülmekte, devamında vergi uyumu ile ilgili değerlendirmelere yer verilmektedir. Zira vergi bilincinin yerleşmesinde, bireylerin verginin neden ödediği ya da alındığı ile ilgili farkındalığının olmasının ve ayrıca toplanan vergilerin harcama yerleri ile ilgili olumlu kanaat ve değerlendirmelere sahip olunmasının etkisinin olduğu bugüne kadar yapılan akademik çalışmalarda kabul gören bir yaklaşımdır.

I. GENEL BAKIŞ AÇISI İLE VERGİ FARKINDALIĞI ve VERGİ BİLİNCİ

Yapılan çalışmanın esasında ele alınan vergi farkındalığı ve vergi bilinci ile vergiye gönüllü uyum konularının, günümüzde davranışsal kamu maliyesinin kapsamında yer aldığı ve vergi psikolojisi ile yakından ilgili kavramlar olarak, gerek akademik literatürde gerekse uygulamacılar tarafından özellikle son dönemlerde üzerinde önemle durulduğu görülmektedir.

Davranışsal kamu maliyesi ile ilgili geniş anlamda bir tanımlama yapıldığında, mali olayların insan tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini inceleyen ve sonuçlarını ortaya koyan bir araştırma alanı olduğu belirtilebilir. Vergi psikolojisinin ise daha dar çerçevede ele alınarak, davranışsal kamu maliyesinin bir kısmını oluşturduğu ve sadece vergiler karşısında bireylerin algılamalarını, tutum ve davranışlarını inceleme konusu olarak aldığı şeklinde değerlendirilebilir. Vergi ile insan psikolojisi arasındaki ilişkileri analiz eden maliyecilerin başında, özellikle Almanya’da bu alanda araştırmaları olan maliyeci G. Schmolders gelmektedir (Aktan, 2006: 125). Günümüzde bu konudaki çalışmalar araştırmacıların daha fazla ilgisini çekmektedir.

Vergileme karşısında mükelleflerin psikolojik tutumlarının incelenmesi, tutumların davranışlara yol açan eğilimler olmasından dolayı önemlidir. Ancak, vergileme karşısındaki tutumların bireysel olma yönü incelemelerde bazı güçlükler ortaya çıkarmaktadır (Aktan, Dileyici ve Saraç, 2006: 160). Yapılan çalışmada da ele alınan vergi farkındalığı ve vergi bilinci ile vergiye gönüllü uyum konularının, vergi psikolojisi ile yakından ilgili kavramlar olarak davranışsal kamu maliyesinin kapsamında yer aldığı ve bu çerçevede konuya yaklaşıldığı belirtilmelidir.

Farkındalık kelime anlamı ile farkında olmak olarak ifade edilebilir. Buradan yola çıkarak vergi farkındalığı da, mükelleflerin vergiye ilişkin davranışlarını etkileyen bir unsur olarak vergilendirmede aktif konumda olan mükellefler tarafından vergi ve vergiye ilişkin temel kavramlar ile verginin temel özelliklerinin bilinmesi, verginin alınma nedenleri ile toplanan vergilerin harcama yerleri hakkında genel bir kanaatin oluşması şeklinde belirtilebilir.

Vergi bilinci ile ilgili olarak ise literatürde çeşitli tanımlar ile karşılaşılabilir. Bu tanımlamalardan yararlanılarak ulaşılan ve en genel ifade ile yapılabilecek vergi bilinci tanımı, *kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi bakımından verginin önemini bilen toplum bireylerinin, vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirmedeki istekliliklerinin düzeyi* olarak ifade edilebilir.

Bu konuda Edizdoğan vd. tarafından yapılmış tanıma göre ise vergi bilinci, devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu kamu hizmetlerinin gerçekleştirilmesi için toplum bireylerinin elde ettiği gelirlerden ya da servetlerinden kanunlarda belirtilen usul, esas ve oranlara göre katkıda bulunmaları gerektiğini fark etme, bilme ve hatırlama yeteneğine sahip olmaları şeklinde tanımlanmaktadır. Vergi bilinci, sadece vergiyi ödeme bilinci olarak görülmemekte, aynı zamanda mükelleflerin ödediği vergilerin harcandığı yerlerin denetimini de ifade eden bir kavram olarak ele alınmaktadır (Edizdoğan vd. 2013: 220). Vergi bilincinin düzeyinin de genel vergi performansı üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Vergi bilinci yüksek olan toplumlarda bireyler, ödedikleri vergilerin kendilerine ne şekilde döneceğini, ödedikleri vergilerin kamu kurumları tarafından nerelere harcandığını görebildiklerinde ve fark edebildiklerinde, vergi ile ilgili üzerlerine düşen yükümlülüklerini kendilerinden beklenildiği gibi ve daha özenli davranarak yerine getirmeye daha fazla istekli olmaktadır. Bu ise vergiye gönüllü uyum aşamasına gelmesinde önemlidir.

16

Vergi; yapısı itibarı ile ülkenin siyasal, sosyal ve ekonomik gelişimi ve yeterlilikleri ile çok yakın bir ilişki içerisinde olup, bu ilişkinin çok yönlü olması pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Her ne şekilde konulmuş olursa olsun her vergi, hali hazırda mükellef olan veya gelecekte mükellef olacak olan pek çok kişiyi yakından ilgilendirmektedir. Bu nedenle ister istemez her birey vergi mevzuatı ile ilgilenmek durumunda kalabilmektedir (Şenyüz, 1992:215).

Bu noktada, kamu maliyesi içerisinde vergilendirmenin hem etkinlik hem de eşitlikle ilgili sonuçlarını değerlendirebilmek için bireylerin vergiye karşı olumlu/olumsuz davranış ve tepkilerini de çözümlenmek gerekmektedir. Vergiye karşı mükelleflerin davranışları ile ilgili analizlerin doğru yapılabilmesi için de sınırlı rasyonellik dolayısıyla ortaya çıkabilecek davranışsal eğilimlerin yaratabileceği farklı optimizasyon tercihlerinin dikkate alınması çok önemlidir. Bu çerçevede optimal vergilendirme teorisinin davranışsal yaklaşım perspektifinden değerlendirilmesi, klasik optimal vergilendirme anlayışından farklı sonuçlara ulaşılmasına neden olmaktadır. Çünkü standart öngörülerin neden gerçekleşmediğinin belirlenmesi; ancak mükellef davranışlarının vergilerin aksettirilme yöntemlerine göre farklılaşabileceğini yansıtan vergi farkındalığı (tax saliance) kavramının davranışsal ekol kapsamında araştırılması ile daha doğru sonuca götürebilmektedir. Ayrıca politikacılar da alınan kararlar ile vergi farkındalığının derecesini belirleyerek, bir anlamda vergi uyum (tax compliance) performansını da etkileyebilmektedir (Seçilmiş, Didinmez, 2016: 209).

I.1. Vergi Farkındalığı ve Vergi Bilinci Arasındaki Sınırın Çizilmesi

Burada iki konuyu dikkate alarak vergi farkındalığı ve vergi bilinci arasındaki sınırı çizmek mümkün olabilir. Bunlardan ilki;

- Vergi farkındalığı, mükelleflerin vergiler, özellikleri ve alınma şekli ile ilgili temel bilgilere (mali bilgi), verginin neden ödendiği ya da alındığına ilişkin bir fikre sahip olması, verginin ne olduğu hakkında genel bir bakış açısının bulunması ve vergi mevzuatı ve uygulamaları kapsamında vergiye ilişkin temel ödevleri ve yükümlülükleri konusunda bilgi sahibi olması şeklinde ifade edilebilir.

- Vergi bilinci ise mükelleflerin verginin alınmasının sebebini bilerek, vergi ile ilgili yükümlülüklerini eksiksiz yerine getirme konusunda davranışsal bir sonuca yönelmeye istekliliği olarak değerlendirilebilir.

Ancak bu tanımlar neticesinde vergi bilincinin yalnızca vergi ödeme bilinci olarak algılanması ve değerlendirilmesi de eksiklik olarak görülmelidir. Çünkü vergi bilincini aynı zamanda, mükelleflerin ödediği vergilerin harcandığı yerlerin takibini yapabilmesi konusunda yeterli bilgisinin olması ve alacaklı kamu kurumlarının denetimi ile ilgili süreç hakkında bir fikrin oluşmuş olmasını ifade eden bir kavram olarak da görmek daha doğru olacaktır (Teyyare, Kumbaşılı, 2016:2).

17

Vergi bilinci mükelleflerin vergiyle ilgili sahip oldukları farkındalık düzeyi olarak ifade edilir ise bu farkındalık, “vergiyle ilgili normatif algı, tutum ve davranışlar” şeklinde pozitif olabileceği gibi, “vergiyle ilgili olumsuz algı, tutum ve davranışlar” şeklinde de olabilmektedir (Demir, Çiğerci, 2016:128). Kısaca vergi bilinci ile ilgili değerlendirme yapılırken, vergi ile ilgili olumlu ve olumsuz yargıların birlikte ele alınması gerekmektedir.

Buradan hareketle vergi bilincinin oluşumunda, vergi ile ilgili temel esas ve genel vergi uygulamaları hakkında farkındalığa sahip olmayı ilk adım olarak görürken, daha sonra oluşan bu farkındalık ile kamu harcamalarının harcama yerleri ile ödedikleri verginin kendilerine olan geri dönüşünü fark edebilme ve ölçebilme yeterliliğine mükelleflerin sahip olmasını vergi bilincinin oluştuğu şeklinde değerlendirmek gerekmektedir. Bundan sonraki adım ise vergiye gönüllü uyum aşamasına gelinip gelinmediği ile ilgili olmaktadır. Zira vergi ile ilgili farkındalık ve bilinç oluşumu bireylerin vergiye karşı olumlu ya da olumsuz tutum ve davranışlara yönelimini tetikleyebilmektedir.

Yapılan çalışmada anket soruları hazırlanırken, henüz vergi mükellefi olmayan ancak yaptığı harcamalar ve hizmet alımları üzerinden halen verginin yüklenicisi veya literatürdeki karşılığı ile iktisadi mükellef konumunda bulunan, buna karşılık gelecekte ise kayıtlı vergi mükellefiyeti

olacak öğrencilerin vergi ile ilgili algılarını ölçmek üzere sorular hazırlanmış ve daha sonra elde edilen bulguların analiz ve değerlendirmeleri de bu çerçevede yapılmıştır.

1.2. Vergi Bilinci ve Önemi

Bugün dünyada hemen her ülkede vergi gelirlerinin arttırılması konusunda bir yandan yasal yaptırımlar ve denetim mekanizmasının işletilmesini sağlamak üzere tedbirler alınırken, diğer yandan da toplumu oluşturan bireylerin vergi bilincini arttırmak üzere çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. Zira vergiler, devletlerin faaliyetlerinin sürdürülebilirliği için geçmişten bugüne kadar her zaman büyük öneme sahip olmuştur. Özellikle kamu harcamalarının sürekli artış eğiliminde olması ve artan gelir ihtiyacının sonucu olarak vergi gelirlerinde azalmaya yol açabilecek mükellef davranışlarının önlenmesine ilişkin faaliyetlere ve yanı sıra yasal düzenlemelere de ağırlık verilmektedir.

Mükelleflerin vergi bilincinin oluşması ve vergi ödevlerine ilişkin olumlu davranış geliştirmesine yönelik yürütülen çalışmalar sonucunda vergiye gönüllü uyum konusunda başarı sağlandığında, kamu gelirleri içerisinde en büyük paya sahip olan ve en önemli finansman kaynağı olarak kabul edilen vergi gelirlerinde artış gerçekleşebilecektir. Devletin artan kamu ihtiyaçlarını en gerçek şekilde ve en az maliyet ile karşılaması ve yanı sıra kamu hizmetlerinin nitelik ve niceliksel kalitesinin artması, başarılı bir kamu yönetiminin de temel unsurudur.

Bireylerin vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirmemesi, vergi ödemededen kaçınması ya da vergi kaçırması sonucunda devletin sunduğu hizmetlerin finansmanının büyük ölçüde vergiler ile karşılanmasına bağlı olarak, tüm toplum bireylerinin yetersiz kamu hizmeti almasına neden olması yönüyle etkisi olduğu kadar, daha maliyetli alternatif finansman kaynaklarına yönelmesine de neden olmaktadır. Buna bağlı olarak aynı zamanda devlet gelirlerindeki yetersizliklere bağlı olarak uzun dönemde ekonomi etkilenmekte, işsizlik, artan kamu borçları ve faiz ödemeleri, enflasyon, istikrarsızlık gibi önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle mükelleflerin vergi yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmesinde azami uyumu göstermesinin, vergi ile yaratılmak istenen sosyal adalet konusunda da olumlu etkisi olabilecektir.

18

Verginin konusu ile ilişkili olan her bireyin kendi ödevlerini yerine getirirken eksikliği ve yetersizliği, diğer bireylerin eylemleri ve buna bağlı olarak ülkenin finansal yeterliliği üzerinde de etkili olabilecektir. Özellikle bazı vergilerin konusuna giren işlemlerin gerçekleşmesindeki doğru, yanlış ya da eksik uygulamaların diğer vergilerin performansı üzerinde de etkili olabildiği görülmektedir. Bu noktada vergiler arasında otokontrol sistemi kurulabilmektedir. Harcamalar üzerinden alınan Katma Değer Vergisi ve Özel Tüketim Vergisi ile Gelir Vergisi ya da Kurumlar Vergisi arasında otokontrol mekanizması bulunmakta ve biri diğerinin tahakkuk ve tahsilatını etkilemektedir. Bir bireyin harcamaları için aldığı her belgenin, Katma Değer Vergisi ile Gelir ve Kurumlar Vergisi tahsilatı üzerindeki etkisine ilişkin farkındalığının olması, belge alma konusunda gayretini arttırabilmektedir. Buna bağlı olarak otokontrol mekanizmasının kendiliğinden oluşması sağlanabilecektir(Mutluer, Öner vd.,2010: 298). Bu noktada da

bireylerin vergi farkındalığı ve vergi bilincinin oluşması ve geliştirilmesi yönünde yapılacak çalışmalar ile vergi idarelerinin iş yükünün azalmasına da katkıda bulunabilecektir.

I.3. Vergi Farkındalığı ve Vergi Bilincini Etkileyen Faktörler

Vergi bugün hemen herkesi yakından ilgilendiren bir konudur. Bugün öncelikle sahip oldukları ödeme gücü göstergeleri nedeniyle kayıtlı mükellef konumunda olanlar, gelecekte vergi mükellefi olacak bireyler ya da mükellef olmasalar da vergi yüklenicisi durumunda bulunanlar vergi ile ilgili konular ile ilgilenmek durumunda kalabilmektedir.

Vergi farkındalığı ve vergi bilincinin oluşmasında ise bazı temel faktörlerin etkisinin olduğu söylenebilir. Bu faktörler arasında, bireylerin demografik özellikleri, eğitim düzeyleri, eğitimlerinin bir aşamasında vergi ile ilgili bir konuda eğitim alıp almamaları, sahip oldukları bilgileri ve değerleri içselleştirme düzeyleri, devlete olan bağlılıkları sayılabilmektedir.

II. YASAL ÇERÇEVEDE VERGİYE KARŞI GÖSTERİLEN DAVRANIŞ ve EYLEMLER

II.1. Vergiye Karşı Olumlu Davranış ve Eylemler

19

Çalışmanın bu bölümünde bireylerin vergiye ile ilgili olumlu davranışlar içerisinde olması ve bu durumu etkileyen temel faktörlere ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

II.1.1. Vergiye Gönüllü Uyum

Vergiye uyum, mükellefler tarafından vergiye ilişkin maddi ve şekli yükümlülüklerle ilişkin elde edilmiş farkındalığın olumlu sonuç vermesi ile tam ve eksiksiz olarak ödevlerin yerine getirilmesi ve yürürlükteki vergi kanunları ve diğer ilgili mevzuata uygunluğun gönüllülük esasında gerçekleşmesidir.

Mükelleflerin yükümlülüklerini bir zorunluluktan ziyade gönüllü olarak yerine getirmelerinin gelir toplama amacının ve diğer amaçların gerçekleştirilmesi yani sistemin daha sağlıklı işleyişi bakımından büyük önem taşıdığı (Aktan, 1997: 11) söylenebilir. Verginin geleneksel tanımında hukuki cebir unsuru öne çıkarken, günümüz vergi sistemlerinde gönüllü uyuma daha fazla eğilimli ve bunu sağlama çabasının öne çıktığı görülmektedir(Muter ve Özcan, 2012:15). Bu konuda özellikle gelişmiş ekonomilerde daha şeffaf bir yönetim yapısı bireylere ve mükelleflere yansıtılarak, vergi ödevlerinin istekli yerine getirilmesine önem verilmektedir.

Vergi uyumu ile ilgili olarak literatürde vergi mükelleflerinin vergi sisteminin adilliği hakkındaki kanaatleri ve algılarının, vergi uyumu davranışında etkisi olabilecek önemli bir faktör olduğu da kabul edilmektedir. Vergi sistemi vatandaşlar tarafından adaletsiz algılandığında vergiye gönüllü uyum konusunda daha az başarılı olunurken, bu durumun bireyleri uyumsuz davranmaya teşvik ettiği de görülmüştür. Mükelleflerin ve bireylerin vergi konularındaki bilgi ve tecrübelerinin de vergi uyumu ile yakından ilgili olduğu ve dolayısıyla, vergi ile ilgili temel konular ve verginin temel özelliklerine ilişkin bilgilerindeki farkındalığın vergiye uyum düzeyini etkilediği görülmüştür.

Bir vergi sisteminin mükellefin gönüllü uyumunu esas alması, vergi ahlakı ve mükellefin vergi ödeme standartları ile vergiye karşı yaklaşımı açısından önemlidir. Ayrıca devletin maliye ve vergi politikaları, vergi denetimleri, adaletli vergi dağılımı ve vergi idaresinin etkinliği vb. unsurların da bu anlamda önemli ve etkili olduğu görülmektedir. Burada vergi idaresinin mükellefler üzerindeki etkinliği ve mükelleflere yaklaşımı ve bakış açısı da ayrıca önemli bir etken olarak görülmektedir (Mutlu ve Taşçı, 203: 216).

II.1.2. Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Faktörler

Vergiye gönüllü uyumda etkisi olduğu yapılan çalışmalar ile de belirlenmiş olan unsurlar;

- Sosyo-Demografik Faktörler
  - Ekonomik ve Konjonktürel Yapıya İlişkin Faktörler
  - Yönetimsel Faktörler
  - Vergi Mevzuatı ve Uygulaması İle İlgili Faktörler
  - Vergi Denetim ve İncelemelerinde Vergi İdaresinin Etkinliğine bağlı faktörler
- olarak belirtilebilir.

Diğer yandan vergiye gönüllü uyumu arttırmak için;

- mükellefleri hak ve yükümlülükleri konusunda bilgilendirmek,
  - toplumsal vergi bilincini artırmak,
  - mükellef haklarını gözeterek yüksek kalitede hizmet sunmak,
  - güven temeline dayalı güçlü ve etkili iletişim,
  - mükellef haklarının korunması ve şikâyetlerin değerlendirilmesi
- gibi konularda çalışmalar yürütülmesi gerekmektedir.

II.2. Vergiye Karşı Olumsuz Davranış ve Eylemler

Vergiye gönüllü uyumu sağlayabilecek kadar vergi farkındalığının ve vergi bilincinin yerleşmemiş olması ile bireylerin vergi dışına çıkmaya yönelik bazı davranış ve fiilleri ortaya çıkmaktadır. Vergiden kaçınma ve vergi kaçırma hemen her toplumda ve ekonomik sistemde yer alan küresel bir olgudur. Vergi uyumu problemi vergiler kadar eskidir. Gözlemlenen vergi uyumsuzluğunu karakterize etme ve bunları azaltma ve sonuçta azaltma yollarını bulma, tüm ülkeler için büyük bir öneme sahiptir (Andreoni vd., 1998: 818). Bu konu araştırmamızın dışında kaldığından sadece kavram olarak açıklaması yapılacaktır.

II.2.1. Vergiden Kaçınma

Mükelleflerin kanuni boşluklardan yararlanarak, vergi ödememe hali, “vergiden kaçınma” olarak tanımlanmaktadır. Burada vergiden kaçınmanın gerçekleşmesini, vergiye bireysel anlamda tepki gösterilmesi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Vergi kanunlarındaki boşluklar nedeniyle vergi dışında kaldığı durumda, bireylerin bu şekildeki davranışlarının hukuki bir yaptırımı bulunmamaktadır. Ancak doğuracağı ekonomik ve sosyal sonuçların dikkate alınarak, konunun daha geniş bakış açısı ile incelenmesi gerekmektedir.

Vergiden kaçınma ile vergiye gönüllü uyum arasındaki ilişkiyi, vergi kaçırmak ile yasalara uymamak arasındaki ilişki kadar önemli görülmelidir. Bu ilişkinin önemi, vergiden kaçınmanın çerçevesini yasaların çizmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu noktada olumsuz sonuçlar doğuran bir davranışın, kanunlara uygun olması söz konusu olsa dahi ortaya çıkardığı diğer sonuçları da bir arada görmek gereklidir (Baloğlu: 2010:3). Örnek verilecek olursa, vergi ödememek için çalışmak yerine çalışmamanın, harcama yapmak yerine harcamadan çekinmenin beraberinde getireceği ekonomik ve sosyal pek çok sonucu olabilmektedir. Bu nedenle vergiden kaçınmayı sadece mali yönüyle değerlendirmek eksik kalmaktadır.

21

II.2.2. Vergi Kaçırma ve Vergi Kaçakçılığı

Yükümlülerin vergiye karşı en önemli tepkilerinden olan vergi kaçakçılığı, vergiye karşı bireysel bir tepki türüdür. Dar anlamda vergi kaçakçılığı, yükümlünün vergi kanunlarına ve usul hükümlerine aykırı faaliyette bulunması ile vergi matrahını azaltması ve vergi kaybına neden olmasıdır. Geniş anlamda vergi kaçakçılığı çok yönlü vergiye karşı koyma olayı olarak görülüp, hukuki durum ile az vergi ödemek ya da hiç vergi ödememek anlamına gelen vergiden kaçınmayı da kapsayacak şekilde ayrıca bireylerin vergi yükümlülüğü altına girmemek için karar vericiler üzerinde etkili olmalarını da içermektedir. 213 Sayılı VUK’da 01.01.1999 tarihli 4369 sayılı Kanun ile değişiklik yapılmadan önceki (VUK Md. 344) halde kaçakçılık, yükümlü ya da sorumlu tarafından kasten vergi kaybına sebebiyet verilmesi olarak tanımlanmıştır. Belirtilen madde de kasıt ve vergi kaybı olmak üzere iki unsur aranmaktadır. Yapılan yeni düzenlemede kaçakçılık suçu, “Hürriyeti Bağlayıcı Ceza İle Cezalandırılacak Suçlar ve

Cezaları” başlığı ile VUK’nun 359. Md.de ele alınarak kendi içerisinde yeni bir ayırıma tabi tutulmuştur (Edizdoğan:2013, 204).

Belirtilen konuların ayrı bir çalışma konusu olması nedeniyle bu çerçevede bir değerlendirme yapılmamış, sadece kısa bir bilgilendirme ile yetinilmiştir.

III. VERGİ BİLİNCİ ve VERGİYE GÖNÜLLÜ UYUM İLE İLGİLİ AMPİRİK ARAŞTIRMALARA İLİŞKİN LİTERATÜRDE YAPILMIŞ BAZI ÇALIŞMALAR

Özellikle son yıllarda bir yandan mükelleflerin vergiye ilişkin yaklaşımlarını, vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyum ile ilgili yargılarını, diğer taraftan da gelecekte kayıtlı vergi mükellefi olacak öğrencilerin (ilk öğretimden yükseköğretime kadar olmak üzere) vergi ile ilgili bilgi ve bilinç düzeyleri ile vergiye bakış açılarını ölçmek üzere yapılmış yurt içi ve yurt dışında bir çok çalışma bulunmaktadır.

Bu çalışmalardan bazılarında yer verildiğinde;

Taytak, 2010’da Uşak ilinde, 410 ilköğretim II. kademe öğrencilerinin vergi bilincini tespit etmek için anket çalışması yapmış ve öğrencilerin vergi ile kamu hizmetleri arasındaki bağı doğru şekilde algıladıkları ve vergi bilinci konusunda ilk adımın aileler tarafından atıldığı ve bilgilerin aileler tarafından verildiği görülmüştür (Taytak: 2010, 496-512).

Yardımcıoğlu, 2014’de Kahramanmaraş ilinde 250 vatandaş üzerinde vergi okuryazarlığı ve vergi farkındalığını ölçmek için anket çalışması yapmış olup, demografik özellikler açısından karşılaştırıldığında; cinsiyet ve gelir durumları açısından vatandaşların görüşleri arasında farklılık bulunmamıştır. Fakat bunların dışındaki, yaş, öğrenim durumu, meslek ve çalışma yılları açısından vatandaşların görüşleri farklılık göstermiştir(Yardımcıoğlu, Akpınar, Günay:2014, 95-122).

Sağlam, 2013’de Hitit Üniversitesinde öğrenim gören 330 İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencisinin vergiye ilişkin algıları ve vergi bilinçleri ölçmek için anket çalışması yapmış, ankete katılan öğrencilerin vergi algılarının pozitif yönde olmasında, aldıkları iktisadi ve mali derslerin katkısının olduğu tespit edilmiştir(Sağlam:2013, 316-334).

Demir ve Çiğerci 2016’da Afyon ilinde 3. ve 4. Sınıfta öğrenim gören 200 öğrencinin vergi bilinç düzeyini ölçmek için ampirik bir çalışma yapmıştır. Vergi bilinci ile eğitim arasında pozitif bir ilişki kurulmuştur(Demir, Çiğerci:2016, 127-143). Selçuk, Kaynar 2009’da Çanakkale ilinde demografik özelliklerin vergi uyumuna etkisini ölçmek için, 409 mükellef

üzerinde anket çalışması yapmış ve demografik özelliklerin farklılık yarattığı tespit edilmiştir (İpek, Kaynar:2009,.116-130).

Sağbaşı, Başoğlu 2005’de Afyonkarahisar ilinde 180 ilköğretim öğrencisi üzerinde mülakat ve anket çalışması yaparak, öğrencilerin vergiyi algılamaları üzerinde etkili olan faktörler incelenmiş ve vergi konusunda algılama yanlışlarının fazla olduğu görülmüştür(Sağbaşı,Başoğlu:2005, 123-144).

Yeşilyurt, 2015’de Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesinde, 348 Maliye Bölümü ve 125 İlahiyat Fakültesi öğrencisinin vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeyleri arasında kıyaslama yapmak için anket çalışması yapmış, ilahiyat bölümü öğrencilerinin vergi bilinci ve vergi ahlakına yönelik ifadeler maliye bölümü öğrencilerine kıyasla daha fazla katıldıkları sonucu ortaya çıkmıştır(Şahin: 2015, 36-56).

Benzer şekilde Saruç ve İzgi, 2011’de Sakarya Üniversitesi İİBF’de okuyan 1351 öğrenci üzerinde sosyo-kültürel faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkisini ölçmek için anket çalışması yapmış olup, vergi ahlakı ile devlete bağlılık, vatandaşlık bilinci ve din faktörleri arasında bir fark olduğu, vergi ahlakı ile iktidar partiyi kabul düzeyi arasında ise anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Saruç, N., İzgi, K., 2011, 133-142).

Ömürbek, Çiçek ve Çiçek 2007’de Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde okuyan 316 öğrenci ile vergi bilinci üzerine bir anket çalışması yapmış olup, vergi bilincinin vergiye karşı gösterilen uyumun demografik özelliklere göre farklılaştığı tespit edilmiştir(Ömürbek, Güçlü,Çiçek: 2007, 102-107).

Bu konuda yurt dışında yapılan çalışmalar incelendiğinde de, Torgler, 2006’da 30’dan fazla ülke üzerinde vergi ahlakını etkileyen faktörleri araştırmış, sonuç olarak dindarlık ile vergi ahlakı üzerinde pozitif bir ilişki kurulduğu sonucuna varmıştır (Torgler: 2006, 81-109).

Damayanti de 2015 yılında Endonezya merkezi Java’daki 323 mükellef ile yapılan anket çalışması sonucu, vergi uyumu davranışının mali psikoloji teorisi ve öznel normlarla açıklanabileceği tespit edilmiştir (Damayanti:2015, 180). Palil, Akir, Ahmad 2013’de Malezya Kamu Üniversitesinin MBA programına devam eden 70 çalışan üzerinde yaptığı anket çalışması ile dindarlığın vergi eğitimi ve vergi uyumu arasındaki rolünü incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, dini değerlerin mükellefleri vergi uyumu yükümlülüğünden sorumlu hale getirmek için çok önemli bir rol oynadığı görülmüştür.

Xin, 2015’de Malezya’da 50 mükellef ile yaptığı anket çalışmasında, vergi uyumluluk davranışının vergi gelirleriyle büyük oranda ilişkili olduğunu görmüştür(Xin, Khai vd.,2015, 339-347). Hastuti, 2013’de Endonezya’da Soegijapranata Katolik Üniversitesi (SCU) 341

işletme öğrencisi ve işletme dersi almayan öğrencinin etik vergi bilinç düzeyleri karşılaştırmış, vergi ile ilgili ders alan ve almayan öğrencilerin vergi farkındalıklarının aynı seviyede olma eğilimi gösterdiği görülmüştür (Hastuti: 2014, 83-91).

IV. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

Çalışmanın bu kısmında öncelikle araştırmanın metodolojisine amaç, kapsam ve yöntem çerçevesinde yer verilmekte, ardından araştırmanın bulguları tartışılmaktadır

IV.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmada, hemen her ülke için önemli bir ekonomik unsur olan vergi ile ilgili konulara ilişkin olmak üzere gelecekte vergi mükellefi olarak önemli yükümlülükleri ve ödevleri üstlenecek olan yükseköğretim öğrencilerinin, vergiyi algılama ve vergi bilinç düzeyleri ile ilgili yeterlilik düzeylerinin ve genel yaklaşımlarının belirlenmesi ve bu konuda daha önce yapılmış ampirik araştırmalara katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

Bu çerçevede; yükseköğretim öğrencileri üzerinde araştırma yürütülürken, *Gaziantep Üniversitesi Hukuk ve İlahiyat Fakülteleri özelinde* olmak üzere demografik ve sosyo-ekonomik farklılıklar alt açılımında konu incelenmiş ve vergiye gönüllü uyumda etkisi olduğuna ilişkin ön fikre sahip olunan vergi farkındalığının ve vergi bilincinin etkisi yapılan anket çalışması ile ortaya çıkarılarak, vergiye gönüllü uyumu etkileyen temel faktörler ile etkilerine ilişkin bulgulara ulaşılmaya odaklanılmıştır.

24

IV.2. Araştırmanın Örneklem Alanı

Araştırmanın örneklem alanı tespit edilirken, halen mükellef konumunda olanların vergiye karşı tutumları değil, henüz kayıtlı mükellef olma aşamasına gelmemiş olan ancak harcama vergilerinin yüklenicisi olan ve ödedikleri vergilerin çoğu zaman belki de farkında olmayan ve yanı sıra büyük bir çoğunluğunun kendi kazançlarına bağlı gelirleri üzerinden değil, ailelerinin gönderdikleri gelirler üzerinden vergi yüklenici durumunda bulunan üniversite öğrencilerinin vergi farkındalıkları ve vergi ile ilgili yargılarının ölçümü üzerinde durulmuştur.

Bu çerçevede ilk aşamada Gaziantep Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi öğrencilerine anket uygulaması yapılmıştır.

Araştırmada örneklem alanının Hukuk Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi öğrencileri arasından seçilmesindeki amaç ise, ağırlıklı olarak hukuk ve vergi konularına yönelik ders alan Hukuk

Fakültesi öğrencileri ile dini ve ahlaki konularda ders alan ilahiyat Fakültesi öğrencilerinin vergiyi nasıl algıladıkları, verginin temel özelliklerine ilişkin farkındalıklarının düzeyi ile vergi bilinci ve vergiye ilişkin ödevlerinde davranışları arasında karşılaştırma yapılması ve bu noktada farklılıkların ortaya konulması düşünülmüştür.

Böylelikle farklı iki alan olan bu Bölümlerde alınan eğitimin vergi farkındalığının, vergi bilincinin oluşmasında ve vergiye gönüllü uyum konusunda etkisinin de farklı olup olmadığı da incelenmiştir.

IV.3. Araştırmanın Kısıtı ve Genişletilme Süreci

Araştırmada en önemli kısıt henüz sadece bir Üniversitede ve iki Fakültede yapılmasıdır.

Araştırmanın bundan sonraki süreci, farklı Üniversitelerin Hukuk fakültesi ve İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde de aynı içerikte anket uygulamasının yapılması ve daha sonra bu Üniversitelerin öğrencilerinin anket sorularına ilişkin verdikleri yanıtların değerlendirilmesi ve yargıları arasında karşılaştırmanın yapılmasıdır.

IV.4. Araştırmanın Yöntemi

Gaziantep Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi özelinde anket uygulanan öğrencilerinin vergi ile ilgili farkındalıklarını ve vergiyi nasıl algıladıklarını belirlemek amacı ile ankette yer alan sorular hazırlanırken, bu konuya benzer içerikte yapılan akademik çalışmaları araştırmak üzere öncelikle literatür taraması yapılmış ve bu çalışmalardan yararlanılarak anket soruları tasarlanmıştır. Sorulara ilişkin bazı düzenlemeler ve yeni soru eklemeleri yapıldıktan sonra odak grup olarak belirlenen katılımcılara önceden anketör eğitimi verilen anketörler tarafından kontrollü olarak anket formları dağıtılmıştır. Öncelikle anketin örnek kütleye uygunluğu (geçerlilik ve güvenilirliği) bir ön çalışma ile test edilmiştir. Bu çerçevede ön anketler uygulanmış ve katılımcıların cevap vermeleri istenmiştir. Daha sonra anlaşılmayan ve hipoteze uygun olmadığı anlaşılan sorular çıkarılmıştır. Akademik çalışmayı destekleyen anketler 2017 yılı nisan ayında yapılmıştır. Çalışmamızda, 1932 yılında Rennis Likert tarafından geliştirilen Beşli Likert Ölçeği kullanılmıştır. (Uzgören, 2012: 24, 41, 59-16; Dündar, 2012:1).

Araştırmada örneklem alanı olarak belirlenmiş olan Gaziantep Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve İlahiyat Fakültesinden tesadüfi seçilen toplamda 538 öğrenci üzerinde, araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanmış 38 sorudan oluşan anket uygulaması yapılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmakta olup, birinci bölüm (38) önermeden oluşmakta ve önermeler kendi içinde sonuçları itibarı ile vergi farkındalığını (Ö1-Ö10), vergi bilincini (Ö11- Ö23) ve vergiye gönüllü uyuma ilişkin yargıları (Ö24-Ö38) ölçmeye yönelik hazırlanmıştır. Birinci bölümde beşli Likert ölçeği kullanılmış olup yanıtlar; (1) kesinlikle katılmıyorum, (2) katılmıyorum, (3) ne katılıyorum ne katılmıyorum, (4) katılıyorum, (5) kesinlikle katılıyorum şeklinde sıralanmıştır.

İkinci bölümde ise ankete katılan öğrencilerin demografik özelliklerinin belirlenmesine ilişkin sorulara yer verilmiştir. Literatürde yapılmış çeşitli çalışmalara bakıldığında da demografik

değişkenler olarak belirlenen cinsiyet, yaş, eğitim, gelir vb.nin vergi ile yargıların düzeyini etkileme ve vergi ödeme istekliliği konusunda farklılık oluşturup oluşturmadığı incelenmiştir.

Araştırma kapsamında anket uygulanıp veriler toplandıktan sonra, verilerin işlenmesi ve anket sonuçlarının analizine geçilmiş ve Hukuk Fakültesi öğrencileri ve İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin, vergi farkındalığı, vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyum ile ilgili yaklaşımları ile ilgili veriler değerlendirilirken, araştırmaya yönelik hipotezlerin analizi yapılırken, “SPSS for Windows” (21.0) programından yararlanılmıştır. Bu kapsamda olmak üzere,

- frekans analizi,
- bağımsız grup T testi (Independent T-Test) ve
- Tek yönlü Varyans (One Way Anova) analizi kullanılmıştır.

T testi; hipotez testlerinde en yaygın olarak kullanılan yöntemdir. T testi ile iki grubun ortalamaları karşılaştırılarak, aradaki farkın rastlantısal mı, yoksa istatistiksel olarak anlamlı mı olduğuna karar verilmektedir. ANOVA testi, ikiden fazla normal dağılıma sahip olan bağımsız değişkenin, bağımlı bir değişkene göre ortalamalarının karşılaştırılarak, ortalamalar arasındaki farkın belirli bir güven düzeyinde anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılan istatistiksel bir teknik olarak kabul edilmektedir.

Bu çerçevede önermeler hazırlanırken, verginin farkına varma, sınırlı farkındalık, bilinç oluşma ve vergi ile ilgili ödevleri eksiksiz yerine getirme istekliliği ile ifade edilebilecek vergiye gönüllü uyuma ilişkin değerlendirme yapılması dikkate alınmıştır.

26

IV.5. Araştırmanın Güvenilirliği

Öncelikle kullanılan verilerin güvenilirliğinin sınanması ile ilgili olarak 38 sıralı ordinal ölçekte değişkenler kullanılarak, Cronbach Alpha güvenilirlik testi yapılmıştır. Cronbach Alpha güvenilirlik testinde ölçekte yer alan değişkenlerin varyansları toplamının, genel varyansa oranlamasına bakılması önemli olup, 0 ile 1 arasında değerler alması uygunluk taşımakta ve bu çalışmada da aşağıda görüldüğü gibi Vergi Farkındalığı 0,567, Vergi Bilinci 0,727, Vergiye Gönüllü Uyum 0,757 olarak bulunmuştur.

Tablo: 1 Vergi Farkındalığı

Cronbach's Alpha	N of Items
,567	10

Tablo 2: Vergi Bilinci

Cronbach's Alpha	N of Items
,727	13

Tablo 3: Vergiye Gönüllü Uyum

Cronbach's Alpha	N of Items
,757	15

Hesaplanan bu değerler, sosyal bilimlerde genel kabul görmüş Cronbach Alfa katsayısı 0,70'in üzerinde olduğu için, anketin verilerine dayanılarak yapılan analiz sonuçlarının güvenilir olduğu kabul edilmiştir. Anket sorularından elde edilen veriler, sosyal bilimler kapsamında değerlendirilen araştırmaların analizi için kullanılan "Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 21.0)" istatistik paket programında 5'li Likert ölçeği kullanılarak analize tabi tutulmuştur.

27

V. Araştırmanın Bulguları

Tablo 4: Toplam Mevcut ve Anket Uygulanan Öğrenci Sayıları

Bölümler	Öğrenci Sayısı	Katılım Sayısı	Katılım Oranı
Hukuk Fakültesi	775	289	% 37.3
İlahiyat Fakültesi	582 (I. Öğr.)	248	%42.6
Toplam	1.357	537	100

Tablo 4'de görüldüğü gibi toplamda 537 öğrenciye anket uygulanmış ve uygulanan anket sayısı Hukuk Fakültesi toplam öğrenci sayısının %37.3'üne, İlahiyat Fakültesi I. Öğretim toplam öğrenci sayısının %42.6'sına karşılık gelmiştir.

V.1. Ankete Katılan Öğrencilere İlişkin Demografik Özellikler ve Genel Duruma İlişkin Bulgular

Öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 5 Öğrencilerin Demografik özellikleri ve Ayırt Edici Diğer Özellikleri

Demografik Özellikler		Sayı	Yüzde %	Demografik Özellikler		Sayı	Yüzde %	
YAŞ	17-20	178	33,10	HARCAMA	200-400	266	49,40	
	21-23	291	54,10		4001-600	181	33,60	
	24-27	55	10,20		6001-800	44	8,20	
	28-31	7	1,30		8001 ve üstü	42	7,80	
	32 ve üstü	7	1,30					
CİNSİYET	Kadın	316	58,60		OKUDUĞU SINIF	1	149	27,70
	Erkek	223	41,40			2	148	31,20
BÖLÜM	İlahiyat	248	46,10			3	119	22,10
	Hukuk	289	53,70			4	102	19,00
VERGİ DERSİ ALMA DURUMU	Aldı	289	53,60					
	Almadı	250	46,40					

28

Anket uygulanan öğrencilerin demografik özellikleri, aylık harcama miktarları, okudukları sınıf ile öğrenimleri sırasında vergi dersi alıp almadıkları ile ilgili durumlarını Tablo5’de bir arada görmek mümkündür.

Vergi farkındalığı, vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyum ile ilgili korelasyon analizine ise aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 6: Korelasyon analizi

Korelasyon Analizi

	VF	VB	VGU
Vergi Farkındalığı (VF)	1		
Vergi Bilinci (VB)	,538**	1	
Vergiye Gönüllü Uyum (VGU)	,504**	,656**	1

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Bir değişkenin değeri artarken diğer değişkenin değeri düzenli artıyor veya eksiliyorsa iki değişken arasındaki ilişki doğrusaldır. Korelasyon katsayısının değeri -1 ile +1 arasında değişmektedir. Sonucun +1 çıkması iki değişken arasında kuvvetli olumlu ilişkinin bulunduğunu, -1 ise kuvvetli olumsuz ilişkinin bulunduğunu gösterir. Korelasyon katsayısı 0 'a yaklaştıkça ilişkinin kuvveti zayıflamakta, sıfır ise iki değişken arasında ilişkinin olmadığını göstermektedir. Tabloda da görüldüğü gibi, vergi farkındalığı, vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyum ile ilgili değişkenlerin birlikte pozitif yönlü bir değişim içerisinde olduğu görülmektedir.

29

V.2. Analiz Sonuçları

T- TESTİ ANALİZİ

Kadı n	Erke k	Anlamlı lık	İlahiy at	Huku k	Anlamlı lık	Ver gi ders i alan	Vergi dersi almay an	Anlamlı lık

VERGİ FARKINDAL IĞI	316	223	0,586	248	289	0,000	289	250	0,000
VERGİ BİLİNCİ	316	223	0,050	248	289	0,000	289	250	0,000
VERGİ UYUMU	316	223	0,001	248	289	0,060	289	250	0,080

Yapılan araştırmada vergi farkındalığı, vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyum ile ilgili Hukuk ve İlahiyat Fakültesi öğrencileri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık görülmüştür. ($p=0,000 \leq 0,05$)

Vergi dersi alan Hukuk Fakültesi öğrencilerinin, vergi dersi almayan İlahiyat Fakültesi öğrencilerine göre “vergi farkındalığı”nın istatistiksel açıdan anlamlı olabilecek şekilde farklılık olduğu bulgusuna ulaşılmış ve vergi dersi alan öğrencilerde vergi farkındalığının daha yüksek olduğu görülmüştür. ($p=0,000 \leq 0,05$)

30

Bunun en önemli nedeni olarak, Hukuk fakültesi öğrencilerinin 1. sınıfta kamu gelirleri ve içerisinde vergi ile vergi tekniğine ilişkin konuların yer aldığı Kamu Maliyesi dersini, 3. sınıfta Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi ile ilgili dersleri almalarının, vergi ile ilgili farkındalık ve bilinç oluşumunda etkisi olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte örneklem içerisinde yer alan öğrencilerin “vergi farkındalığı” ölçümünde cinsiyet ayırımına göre istatistiksel açıdan elde edilen bulgular çerçevesinde istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki kurulamadığı görülmüştür.

Yine “vergiye gönüllü uyum” ile ilgili olarak kadın ve erkek öğrencilerin arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmakta ve kadınların vergiye gönüllü uyum konusunda daha duyarlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. ($p=0,001 \leq 0,05$)

Diğer yandan “vergiye gönüllü uyuma” ilişkin yargıları konusunda Hukuk Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi öğrencileri arasında ve ayrıca vergi dersi alan ve almayan ayırımında bakıldığında, anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Bunun nedeni olarak da, deneklerin henüz öğrenci olmaları ve vergi ile ilgili yükümlülüklerini kayıtlı mükellef olarak yerine getirme sürecinde olmamaları şeklinde açıklamak mümkündür.

SONUÇ

Yapılan ve halen devam eden araştırmanın çıkış noktası, her biri gelecekte potansiyel vergi mükellefi olacak üniversite öğrencilerinin, vergi konusunda bilinçlendirilmelerinde etkisi olacak şekilde yapılacak çalışmaların neler olabileceğine ilişkindir.

Bu süreçte görülmüştür ki, öğrencilerin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarını farklılaştıran ve olumlu/olumsuz yönde değiştiren en önemli faktörlerden biri de özellikle vergi ile ilgili derslerin olduğu Hukuk Fakültesi lisans eğitimi özelinde ve genel anlamda bu konularda alınan eğitim önemli görülmektedir.

Vergi ile ilgili bir farkındalık ve bilinçle donatılan bireylerin, ilerideki yaşamlarında vergiye gönüllü uyumu daha kolay sağlayabilecekleri öngörülmektedir. Geleceğin kayıtlı mükellefi olacak öğrencilerin devleti vergi kaybına uğratabilecek yollara başvurmalarını önlemek adına, günümüz gençlerine verginin doğru anlatılması ile ilgili uygulanabilir önerilerimiz üzerinde tartışılmaktadır.

Çalışmada Sınanan Hipotezler

- Hukuk ve İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin vergi farkındalığı arasında Hukuk Fakültesi öğrencileri tarafında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.
- Hukuk Fakültesi öğrencilerinin vergi farkındalığı ve sahip olduğu vergi bilinci İlahiyat fakültesi öğrencilerine göre daha fazladır.
- Bayan ve erkek öğrencilerinin vergi farkındalığı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık vardır.
- Hukuk Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin vergi farkındalığı ve vergi bilinci vergiye gönüllü uyum yaklaşımları arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- Hukuk Fakültesi öğrencilerinin vergiye gönüllü uyuma ilişkin yaklaşımları İlahiyat Fakültesi öğrencilerine göre daha yüksektir.

31

Kaynakça

Aktan, C. C. (2006). Vergileme ekonomisi ve psikolojisi. C.C.Aktan, D. Dileyici, İ. Vural (Yay. Haz.). *Vergi psikolojisinin temelleri ve Vergi ahlakı* (s.125-137). Ankara: Seçkin Yayınevi.

Aktan, C.C, Dileyici, D ve Saraç,Ö. (2006). Vergileme ekonomisi ve psikolojisi. C.C.Aktan, D. Dileyici, İ. Vural (Yay. Haz.). *Vergilere karşı tepkiler ve Vergilerin ahlaki ve Sosyo-psikolojik sınırları* (s.159-171). Ankara: Seçkin Yayınevi.

Aktan H.B.(1997). Toplumda vergi bilinci, vergi kültürü ve vergi ahlakının önemi, *Yaklaşım dergisi*, Yıl:5 (52),9- 16.

Altunışık, R. Çoşkun R., Bayraktaroğlu S., vd.Yıldırım, E. (2010), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, (6. B.), Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Andreoni, J., Brian E. ve Jonathan F.(1998). Tax compliance, *Journal of Economic Literature* (36.2).

Baloğlu B. (2010); *Sosyolojik Açıdan Türkiye’de Halkın Vergiye Bakışı*, İstanbul: İTO Yayını, Yayın No: 2010-61.

Baymur, F. (1997). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Damayanti, T. W. Vd.(2015). The role of taxpayer’s perception of the government and society to improve tax compliance. *Accounting and Finance Research*, V:4, (1), 180-187.

Demir, İ.C., Ciğerci, İ.(2016). Vergi bilincinin oluşumunda eğitimin rolü: İlköğretim öğrencileriyle ampirik bir çalışma, *Yönetim ve ekonomi dergisi*, C. 23 (1), 127-143.

Dündar, S.(2012), İstatistik 2, Ankara: Sage Matbaacılık.

Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö. ve Gümüş E.(2013). *Kamu maliyesi (5. B)*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Mutlu A., Taşçı K.(2013); Vergi dairelerinin mükellefe davranış biçimlerinin vergilemede gönüllü uyuma etkisi: Malatya örneği, *Elektronik sosyal bilimler dergisi*, C:12 (45), 214-232.

Muter, N.B., Özcan M.P, Sosyo-psikolojik yönleri ile vergi kaçakçılığı Kemal Çelebi (Editör), *Mali sosyoloji üzerine denemeler*, Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı yayın no: 2012/418.

Mutluer, M.K. (2011). *Vergi hukuku genel ve özel hükümler (3. B)*. Ankara: Turhan Kitabevi.

Mutluer, M. ., Öner Erdoğan, Kesik A.(2010). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.

Ömürbek, N., Çiçek H. G., Çiçek, S.(2007). Vergi bilinci üzerine bir inceleme: Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan anketin bulguları. *Maliye Dergisi*, S:153, (Temmuz- Aralık), 102-107.

Özsoylu, A. F. ve Ergen, Z. (2014). *Türkiye’de Kamu Sektörü Analizi*. Adana: Karahan Yayınları.

Palil, M. R., Akir M. R, ve Ahmad W. F. B. A. (2013):. The Perception of Tax Payers on Tax Knowledge and Tax Education with Level of Tax Compliance: A Study the Influences of Religiosity. *ASEAN Journal of Economics, Management and Accounting*, C:1, (1), (June 2013), 118-129 .

Rini, H. (2014). Tax awareness and tax education: A perception of potential taxpayers. *International Journal of Business, Economics And Law* , V: 5, (1), 83-91.

Sağbaşı, İ., Başoğlu, A.(2005). İlköğretim çağındaki öğrencilerin vergileri algılaması: Afyonkarahisar ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C:VII (2),123-144.

Sağlam, M. (2013). "Vergi algısı ve vergi bilinci üzerine bir araştırma: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinde vergi algısı ve bilinci. *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, C:19 (19), 316-334.

Saruç, N. T.,İzgi K.(2011), Sosyokültürel faktörlerin vergi ahlakı üzerindeki etkisi- üniversite öğrencileri ile yapılan anket çalışması, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, C:3, (2),133-142.

Seçilmiş E., Didinmez İ. (2016). Vergi reformlarının davranışsal iktisat perspektifinden değerlendirilmesi: Türkiye örneği, *Bilgi Dergisi (Bahar)*, 203-230.

(<http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/996-published.pdf>, Erişim Tarihi: 30.03.2017).

Selçuk, İ., Kaynar, İ.(2009). Demografik faktörlerin vergi uyumuna etkisi: Bir anket çalışmasının sonuçları. *Maliye Dergisi*: S.157, Temmuz, Aralık, 116-130.

Şenyüz, D. (1992). Vergilemede istikrar ilkesi ve Türk vergi mevzuatı, *Maliye Araştırma Konferansları (Prof.Dr. Bedii N. Feyzioğlu'na Armağan)*, Otuzbeşinci Seri, Yıl. 1991/92, 210-220.

Torgler, B.(2006). The importance of faith: Tax morale and religiosity. *Journal of Economic Behavior & Organization*, V: 61, (1), 81-109.

Taytak M.(2010); İlköğretim II. kademe öğrencilerinde vergi bilincinin tespiti: Ampirik bir araştırma, *Maliye Dergisi*, Sayı: 158 (1), (Ocak-Haziran), 496-512.

Teyyare E., Kumbaşlı E.(2016); Vergi bilinci ve vergi ahlakının gelişmesinde Maliye Bölümü eğitiminin rolü, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.16 (16/4), 1-29.

Uzğören, N. (2012), *Bilimsel Araştırmalarda Kullanılan Temel İstatistiksel Yöntemler ve SPSS Uygulamaları*, Bursa: Ekin Kitabevi.

Xin, M. K. H., Khai.,K. G. (2015). Factors affecting individual taxpayers' compliance in Malaysian tax filing system, *The International Journal Of Business & Management*, V:3, (9), (September 2015), 339-347.

Yardımcıoğlu M., AKPINAR Y., GÜNAY Y.(2014). Vergi okuryazarlığı ve vergisel farkındalık : Kahramanmaraş araştırması, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.4, S.2, 95-122.

Yeşilyurt, Ş. (2015), Vergi Bilincinin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Maliye ve İlahiyat Bölümü Öğrencileri Örneği, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:12 (32): 36-56.

HUKUKSAL YAPISIYLA VERGİ İNCELEMELERİ VE VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Doç. Dr. Emine KOBAN

Gaziantep Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Tayfun ERCAN

Yakın Doğu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

Öz

Bu çalışmanın amacı, vergi incelemelerinin hukuksal yapısının ortaya konularak kayıt dışı ekonomiyi artıran vergi kayıp ve kaçakları üzerindeki etkisini incelemektir. Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyle ilgili yapılan çalışmalarda, ülkemizdeki kayıt dışılık seviyesinin gelişmiş ülkelere nazaran daha yüksek olduğu görüldüğünden, vergi incelemelerinin etkinliğinin sağlanması oldukça önemlidir. Bu nedenle, çalışmada, vergi kayıp ve kaçakları ile kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişki ortaya konulmuş daha sonra vergi incelemelerinde karşılaşılan sorunlar ele alınarak bu sorunların çözümüne yönelik önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca, kayıt dışı ekonomi, tüm sektörlerde görüldüğünden ölçümü güç ve karmaşıktır. Bu zorluğa rağmen, çalışmada, kayıt dışı ekonominin boyutunun tespitine yönelik çalışmalardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Vergi gelirlerinin toplam gelirler içindeki oranı esasen ülke ekonomisinin gelişmişlik düzeyinin de göstergesi olduğundan kayıt dışı ekonomi ile mücadelede etkin ve verimli bir vergi inceleme sisteminin kurulması zorunludur.

35

Anahtar Kelimeler: Vergi İncelemesi, Vergi Kayıp ve Kaçağı, Kayıt Dışı Ekonomi

1. GİRİŞ

Modern devletlerde olduğu gibi Türkiye’de de vergilerin tespiti beyan esasına dayanmaktadır. Dolayısıyla, mükelleflerin beyan ettiği vergilerinin gerçek ve doğruluğunun vergi idaresince tespiti sağlıklı bir vergileme bakımından önemlidir. Bu tespit ise, mükellef beyanlarının denetlenmesi ile mümkündür.

Mükelleflerin beyanlarının doğruluğu ve gerçekliğinin ortaya konulması bakımından en etkili denetim mekanizması ise vergi incelemeleridir¹. Vergi kayıp ve kaçaklarının tespit edilerek önlenmesinde önemli bir yeri olan vergi inceleme müessesesi 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nda düzenlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı, vergi incelemesinin hukuksal yapısının ortaya konularak Türkiye’de ciddi boyutlara ulaşan vergi kayıp ve kaçaklarının tespit edilerek önlenmesindeki etkinliği ele alınıp çeşitli öneriler sunmaktır.

Çalışmanın ilk bölümünde, vergi kayıp ve kaçığının kayıt dışı ekonomi ile ilişkisi üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, Türkiye’de vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde, kayıt dışı ekonominin Türkiye boyutu ve vergi kayıp ve

¹ Meriç, Metin, (2002), Vergi Denetimi, İlkem Ofset, s. 20, İzmir.

kaçığı ile ilgili son yıllarda alınan tedbirler açıklanmıştır. Dördüncü bölümde, vergi incelemelerinin etkinliği ve vergi kayıp ve kaçakları üzerindeki önleyici rolü ortaya konulduktan sonra son bölümde, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde vergi incelemelerinin etkinliğinin artırılmasına yönelik önerilerde bulunulmuştur.

2. Vergi Kayıp ve Kaçağı ile Kayıt Dışı Ekonomi Arasındaki İlişki

Çalışmamızın bu bölümünde vergi kayıp ve kaçaklarının üzerinde durularak kayıt dışı ekonomi ile olan ilişkisi değerlendirilecektir.

2.1. Vergi Kaçakçılığının Oluşturduğu Etkiler ve Sınıflandırılması

Vergi kaçakçılığı etkisini ilk olarak devlet dolayısıyla halk üzerinde göstermektedir. Vergi kaçakçılığının etkilerini; ekonomik etkiler, sosyal etkiler ve mali etkiler olmak üzere üç temel başlıkta sınıflandırabiliriz².

2.1.1. Ekonomik Etkiler

Devlet, vergileri kamu harcamalarını karşılamak, bütçe dengelerini korumak gibi ekonomik hedeflerinin yanı sıra ekonomik hayata müdahalede bulunmak için de kullanmaktadır. Bu tür hallerde, alınan vergi miktarlarında ortaya çıkan azalma ya da artma, devletin ekonomisine ve ekonomik yaptırım gücünü de etkilemektedir.

Vergi kaçakçılığının ekonomik üzerindeki diğer bir etkisi piyasada görülmektedir. Kayıt dışılığa uygun ve düşük bedeller satılabilecek mal ve hizmet üretmeye yönelik sektörlerde faaliyet gösteren şirketler için avantaj oluşmaktadır. Bu tür sektörlerde faaliyet gösteren şirketler, aynı sektörde faaliyet gösteren ve vergi kaçırmayan firmalara karşı hak bir rekabet üstünlüğü elde etmektedir.

Yaygın bir şekilde kaçakçılığın etkili olduğu ekonomilerde vergi kayıpları, kayıt içi olan ve vergisini tam ve süresinde ödeyen mükellefler üzerinde yük olarak kalmaktadır. Bu durum ise, sosyal adaletsizliğe doğal olarak tepkiye yol açmaktadır. Ayrıca, vergisini ödeyenleri vergi kaçırma ya da eksik vergi ödeme konusunda bir ölçüde teşvik etmektedir.

Netice itibariyle, vergi kayıplarının yarattığı ekonomik etkiyi gidermek ve kamu harcamalarını dengeleme amacıyla yeni vergiler konulmakta ya da vergi oranları artırılmaktadır³. Bunun sonucunda ise ekonomik büyüme yavaşlar, fiyat istikrarı bozulur, gelir dağılımında adaletsizlik doğar. Sonunda ülkenin ekonomik rekabet gücü düşer.

2.1.2. Sosyal Etkileri

1982 Anayasa'sının 2'nci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal bir hukuk devleti olduğu belirtilmiştir. Sosyal devlet ilkesi gereğince, yüksek gelir seviyesindeki mükelleflerden daha yüksek vergi alınmakta, orta ve düşük gelir seviyesindeki mükelleflerden ise daha az vergi alınmaktadır. Vergi kayıp ve kaçığının etkili olduğu ülkelerde, vergi kaybının giderilmesi öncelikli olduğundan anayasal vergileme ilkelerine uyulmamaktadır. Sosyal adaletten uzak bir şekilde vergi kaybını dengeleme işlevi görmektedir.

Öte yandan, vergi kayıp ve kaçaklarının yaygın olduğu ülkelerde, kayıt dışılığın yüksek seviyelere ulaşması sonucunda yatırımlar azalacak, üretim miktarları düşecek bunun sonucunda

² Tekin, Selçuk, (2003), "Kayıt dışı Ekonomi Ve Vergi Denetimi", Vergi Sorunları Dergisi, C. 1, S. 181, s.69.

³ Karakoç, Yusuf, (2004), "Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları (Düzenleme-Uygulama-Yargılama)", E-Yaklaşım Dergisi, C.1, S.11.

işsizlik artacaktır. Bu durum toplumu da etkileyecek ortaya çıkan tepki neticesinde suç ve suçlu sayısı artacaktır.

2.1.3. Mali Etkileri

Sağlıklı bir vergileme, ekonomik kalkınma ve büyümeyi sağlar. Piyasa ekonomisinin hakim olduğu ülkelerde kamu gelirlerinin büyük bir kısmı vergi gelirlerinden oluşur. Dolayısıyla, vergi kayıp ve kaçakçılığının yaygın olduğu ülkelerde ekonomik büyüme ve kalkınma zayıflayacaktır. Devlet, kamu harcamalarını finanse etmekte zorlanacaktır. Devlet bütçesindeki bu azalma sonucunda, devlet kamu hizmetlerini yerine getirmede yetersiz hale gelecek ve ekonomik hedeflerinden uzaklaşacaktır. Devlet meydana gelen bu durumu telafi etmek amacıyla, mali tedbirleri sertleştirecektir⁴. Bu olumsuz durumdan yine, kayıt içi olan ve süresinde tam vergi ödeyen mükellefler etkilenecektir.

2.2. Vergi Kayıp Ve Kaçağının Taşıdığı Özellikler

Vergi kayıp ve kaçağı, özel ve kamu kesiminden kaynaklanır. Özel sektörden kaynaklanan kayıt dışılıkta mükellefiyet kaydı olmayanlar kadar mükellefiyet kaydı olanlar da önemli bir yer tutar. Mükellefiyet kaydının bulunmaması, kişilerin kamu idaresinden bilgileri gizlemesiyle ortaya çıkar. Kayıt dışılıkta, ekonomik faaliyetler kamu idaresinin kayıtlarında görünmez.

3. Türkiye’de Vergi Kayıp Ve Kaçaklarının Nedenleri

Vergi kayıp ve kaçakları gelişmişlik seviyesi ile yakından ilgilidir. Türkiye’de vergi kayıp ve kaçağının yaygın olduğu bilinen bir gerçektir. Mükellefleri vergi kaçırma iten çok çeşitli nedenler olmakla birlikte genel olarak bunları; vergi yasalarından kaynaklanan ve vergi yasalarından kaynaklanmayan (ekonomik, sosyal, idari ve psikolojik) olmak üzere ikiye ayırabiliriz⁵.

Vergi yasalarından kaynaklanan nedenler olarak; vergi mevzuatının karışıklığı ve sayısının fazlalığı, vergilerin sayı olarak fazla olması, vergi tarifesinin şekli, vergi afları sayılabilir.

Vergi yasalarından kaynaklanmayan nedenler ise, vergi bilincinin olmaması, yaptırımların etkili olmaması, denetim sayısının azlığı, kamu harcamalarının bilinçsiz yere kullanıldığı düşüncesi, personel eğitiminin yetersizliği olarak belirtilebilir. Vergi denetimlerinin etkin ve caydırıcı bir şekilde yapılmaması da vergi kaybına yol açan önemli bir nedendir.

Bazı görüşlere göre, vergi kayıp ve kaçağı nedenleri arasında, sosyokültürel yapı, gelir düzeyi, vergi oranları, yaş, cinsiyet, medeni hal, eğitim düzeyi, denetim oranı, cezaların mahiyeti de bulunmaktadır.

3.1. Hukuki Nedenler

Öğretide, vergi yasalarından kaynaklanan nedenler; yetersiz ve eksik yasal düzenlemelerden kaynaklanan vergi kayıp ve kaçakları olarak belirtilmektedir⁶. Vergi mevzuatı, doğrudan vergi kaybına yol açabilir. Karmaşık ve sayı olarak fazla bir vergi mevzuatı mükelleflerin güçlük yaşamasına bunun sonucunda da vergi bilerek ya da bilmeyerek vergi kaybına yol açmasına neden olabilir.

3.1.1. Vergi Tarifeleri

⁴ Aydın, Selda, (2003), “Vergi Kaybı, Nedenleri ve Yöntemleri”, Vergi Sorunları Dergisi, C.1, S.178, s.19.

⁵ Yılmaz Akgül, Gülay,(2006), Kayıtdışı Ekonomi ve Çözüm Yolları, 1. Basım. İSMMO Yayınları, s.174, İstanbul.

⁶ Yurtsever, Hatice, (2005), “Türk Vergi Sisteminde Vergi Kayıplarına Neden Olan Düzenlemeler”, Vergi Raporu Dergisi, C.1, S.78, s.120.

Vergi oranları, mükellefler üzerindeki vergi yükünü belirler. Bu bakımdan, vergi oranları mükelleflerin psikolojik tutumları ile yakından ilgilidir. Vergi oranlarının yüksek olması mükellefleri vergi kaçırmaya yöneltir. Mükellefler de bir tepkiye yol açar ve vergi matrahını erozyona uğratmaya iter. Ayrıca, mükellefler vergi sayısının fazla olduğu kanaatini taşıyorlarsa vergi kaçırmaya yönelirler.

Diğer taraftan, alınan verginin sermayenin azalmasına yol açtığını düşünen mükellefler de ticari faaliyetlerinin büyümesinin engellendiği düşüncesiyle daha az vergi ödemenin yollarını aramakta ve kayıt dışılığa yol açmaktadır.

Türkiye'deki vergi oranlarının diğer ülkelere nazaran yüksektir. Örneğin, gelir vergisi tarifeleri %15 ile %35 arasında değişmektedir. Artan oranlı bir tarife uygulanmaktadır. Diğer vergi oranlarına bakıldığında da vergi oranlarının %20 ile %45 arasında değişmektedir. Vergi tarifelerinin yüksek olması mükelleflerin vergi kaçırmaya yönlendirmektedir.

3.1.2. Yaygın İstisna ve Muafiyetler

İstisna ve muafiyetlerin yaygın bir şekilde kullanılması yani kapsamının genişletilmesi bazı sorunlara yol açmaktadır. Mükelleflerin muafiyet kapsamında olup olmadığının tespiti güçleşmektedir. Dolayısıyla bazı mükellefler muafiyetin kapsamında olmamasına rağmen muafiyet ya da istisna hükümlerinden yararlanmaktadır. Verginin genelliği ilkesine aykırı olan bu durum kayıt dışılığa yol açmaktadır. Diğer taraftan istisna ve muafiyet hükümleri piyasada rekabet eşitsizliğine de neden olmaktadır. Bunun sonucunda, mükelleflerin vergi uyumu da olumsuz yönde etkilenmektedir.

3.1.3. Vergi Denetimi ve Vergi Cezaları

Vergi denetimleri ile bu denetimler sonucunda tespit edilen eksikler için öngörülen yaptırımlar vergi miktarının gerçeği yansıtmayı yansıtmadığı bakımından oldukça önemlidir. Vergi kayıp ve kaçığı ile denetim ve yaptırımlarla mücadele edilmektedir.

Denetim, hataların, kayıp ve kaçakların önlenmesine yönelik bir faaliyettir. Vergi idaresinin iç denetimi ile mükellefleri denetlenmesine yönelik denetim günümüzde iç içe girmiştir.

Vergi denetimleri sonucunda tespit edilen eksiklikler için öngörülen yaptırımlara rağmen mükellefler vergi kaçırmayı tercih edebilmektedir. Yaptırım ile vergi yükü arasında kalan mükellef kayıt dışılığa yönlenebilir. Bu tercihte, vergi denetim sıklığı yani vergi denetimi geçirme ihtimali, uygulanacak vergi cezasının tutarı, ödenecek vergi miktarı ve mükellefin vergi risk alma düşüncesi etkilidir. Etkin bir denetim yapılırsa bu etkiler de önlenecektir⁷.

Bu noktada, vergi yaptırımlarının caydırıcılığı üzerinde de durulması gerekir. Ağır cezaların vergi kaçakçılığını artırdığını iddia edenler mevcuttur. Buna göre, ödeyemeyeceği bir ceza ve gecikme faiziyle karşılaşan mükellef yargı yoluna başvurmanın yanında vergi kaçırmaya da yönelmektedir. Vergi sisteminin karışık olması ve şekli şartların yer alması da kayıt dışılığa etkilidir. Vergi cezalarının caydırıcılığı yüksek olması ile değil gerçek vergi kaybı ile doğru orantılı olması gerekmektedir⁸.

⁷ Aslan, Memduh, (2008), Türk Vergi Sisteminde Cezai Yaptırımların Etkinliği, Maliye ve Hukuk Yayınları, s.21-22, Ankara.

⁸ Çelik, Celal, (2005), "Vergi Kaçakçılığı İle Mücadelede Alınması Gereklî Tedbirler", Vergi Dünyası Dergisi, C.1, S.284, s.29.

3.1.4. Vergi Afları

Türkiye’de vergi aflarına sıklıkla başvurulmaktadır. Vergi aflarının sayısının fazla olması mükelleflerin gelecekteki vergilenme isteklerini etkilemektedir. Vergi affi sonrasında, daha katı yaptırım öngörülmesi durumunda mükelleflerin vergilerini ödeme yoluna gideceklerini savunanlar olduğu gibi bunun aksini savunanlar da bulunmaktadır. Bu görüşü savunanlar, süresinde tam vergi ödeyen mükellefler karşısında vergi kayıp ve kaçığına yol açanların daha imtiyazlı hale getirildiğini belirtmektedir.

Vergi afları, geçmiş dosyaları kapadığı gibi ekonomik durgunluğun yarattığı sorunları hafifletmek için de kullanılmaktadır. Ancak vergi aflarına sıklıkla başvurulması vergi kayıp ve kaçığına yol açmaktadır.

Mükellefler vergi aflarına sıklıkla başvurulması sonucunda her zaman bir af beklentisi içinde olmakta ve vergi kaçırmaya yönelmektedir.

Sonuç olarak sık aralıklarla çıkarılan bu vergi afları, yükümlüyü her zaman af beklentisi içine sokmakta ve vergi kaçırmayı teşvik eder bir hale büründürmektedir.

3.2. İdari Nedenler

Yasal düzenlemeler kadar yasal düzenlemeleri uygulayanlar da vergi kayıp ve kaçıklarının önlenmesi bakımından önemlidir. İyi bir vergi idaresi vergi tahsilatını da artıracaktır. Türk vergi sistemi üzerinde yapılan çalışmalara bakıldığında vergi idaresinin yetersiz olduğu konusunda ortak bir kanaat bulunmaktadır. Etkin, verimli ve hızlı çalışmayan vergi idaresi, gelirlerini, harcamalarını ve servetlerini gizleyen kişileri tespit edememektedir. Bunun sonucunda da, vergi kayıp ve kaçığı yaygınlaşmaktadır. Etkin, verimli ve hızlı çalışan vergi idaresi, harcama ve servete dönüşme süreçlerini de kavramaktadır. Mükellefin gelir seviyesi ve para hareketlerini bilen vergi idaresi karşısında kişilerin vergi kaçırmaya yönelmesi mümkün değildir.

39

3.3. Ekonomik Nedenler

Kişiler, emekleri sonucunda elde ettikleri gelirlerin bir bölümünü zorunlu ve karşılıksız olarak verdikleri inancıyla psikolojik olarak olumsuz etkilenmektedir⁹. Küçük ve orta boy işletmelerde bu durum daha net hissedilmektedir. Küçük ve orta boy işletmelerin dış finansman temin etme olanakları sınırlıdır. Dolayısıyla, daha az vergi ödemenin yollarını aramaktadır. Ekonomik nedenler arasında, milli gelirin az olması, enflasyon, şirketleşmenin yetersizliği ve büyük şirket sayısının az olması gösterilebilir.

4. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Durumu Ve Son Yıllarda Alınan Tedbirler

4.1. Kayıt Dışı Ekonominin Tanımı ve Nedenleri

Öğretide kayıt dışı ekonominin tanımıyla ilgili iki farklı yaklaşım mevcuttur. İlki, kayıt dışı ekonomiyi kayıtlı olmayan ekonomik faaliyetlerin tamamı olarak tanımlamaktadır. Diğer yaklaşıma göre ise, kayıt dışı ekonomi kayıt dışı faaliyetin niteliğine göre tanımlanmaktadır. Vergisel anlamda kayıt dışı ekonomiyi vergi kaçırma ya da vergiden kaçınma niyetiyle vergi idaresinin bilgisi dışında bırakılan faaliyetlerin tamamıdır.

⁹ Altuğ, Osman, (1994), Kayıt Dışı Ekonomi: Vergiye Karşı Başkaldırı, Görüş Yayın, C.1, S.14, s.12.

Günümüzde, kayıt dışı ekonominin sınırlanmadığı bilinmektedir. Türkiye’de ciddi boyutlara ulaşan vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri arasında yer alan kayıt dışı ekonominin nedenlerini; mali ve ekonomik nedenler, hukuki nedenler, idari nedenler, sosyal nedenler, siyasal nedenler olarak sınıflandırabiliriz¹⁰.

4.2. Kayıt Dışı Ekonominin Etkileri

Kayıt dışı ekonominin etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz¹¹:

- Kamu maliyesini olumsuz şekilde etkiler.
- Rekabet eşitliği ortaya çıkar.
- Etkin kaynak kullanımını önler.
- Gelir dağılımındaki adaleti bozar.
- İktisadi göstergelerde güvensizliğe yol açar.

Liberal görüşe sahip bazı kimseler, kayıt dışı ekonominin bazı yararlı yönlerinin olduğunu iddia etmektedir. Buna göre, kayıt dışı ekonomi sonucunda artan gelirin yatırımlara dönüşmesi istihdamı artırarak işsizliği önleyecektir.

İlk bakıldığında kısa vadede kayıt dışı ekonominin bazı olumlu yönlerinin olduğunu söylemek mümkünse de, uzun dönemde etkisi olumsuz yöndedir. Dolayısıyla, kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmesi ve bu sorunun çözüme kavuşturulması gerekir.

4.3. Türkiye’de Kayıt Dışılığın ve Vergi Kayıp ve Kaçağının Boyutu

Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyle ilgili yapılan çalışmalarda, ülkemizdeki kayıt dışılık seviyesi gelişmiş ülkelere nazaran daha yüksektir¹². Kayıt dışı ekonomi, tüm sektörlerde görüldüğünden ölçümü güç ve karmaşıktır. Kayıt dışı ekonomi, ekonomik göstergelerin hatalı sonuçlar doğurmasına yol açar. Örneğin, GSMH verileri, kayıt dışı ekonomi nedeniyle hatalı çıktığından büyüme rakamları da gerçeği yansıtmaz. Türkiye’de veri yetersizliği ve var olan verilere ulaşmaktaki güçlük kayıt dışılığın ölçümünü zorlaştırmaktadır.

Türkiye’de kayıt dışı ekonominin boyutunu ölçmek için bazı çalışmalar yapılmıştır. Farklı yöntemler (basit parasal oran, vergi yaklaşımı, ekonometrik yaklaşım, nakit oran, işlem hacmi, input - output yöntemi, istihdam yaklaşımı, karma yöntem) kullanılarak aynı ya da farklı yıllarda yapılan çalışmalarda kayıt dışı ekonominin GSMH’ye oranının %2 ila %70 arasında değiştiği belirlenmiştir.

Yine, aşağıda yer alan Tabloda, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü - ülkeler arası karşılaştırmaya yer verilmiş olup Türkiye ortalamasının çok üzerindedir.

YUNANİSTAN	28,6
İTALYA	27,0

¹⁰ Aydın, Serdar, (2006), “Vergi Kaçakçılığının Nedenleri”, Diyalog Dergisi, C.1, S. 222, s.130.

¹¹ Işık, Nihat; Acar, Mustafa, “Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”, Erciyes Üniversitesi, İİBF Fakültesi Dergisi, C.1, S. 21, s. 119.

¹² Kıldış, Yusuf, “Kayıt dışı, Ekonominin Ulusal-Uluslar arası Boyutu ve Çözüm Önerileri”, Maliye Yazıları, C.1, S.66-69, s.109.

BELÇİKA	23,2
PORTEKİZ	22,6
İSPANYA	22,6
NORVEÇ	19,1
İSVEÇ	19,1
FİNLANDİYA	18,3
DANİMARKA	18,2
ALMANYA	16,3
İRLANDA	15,8
FRANSA	15,3
HOLLANDA	13,0
İNGİLTERE	12,6
AVUSTURYA	10,2
İSVİÇRE	8,8
TÜRKİYE	32,1
ORTALAMA	18

*Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğü - Ülkeler Arası

Karşılaştırma, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/Kayit_disi_2009tr.pdf,
www.gib.gov.tr, (01.03.2017).

Vergi gelirlerinin toplam gelirler içindeki oranı esasen ülke ekonomisinin gelişmişlik düzeyinin de göstergesidir¹³. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde bu oranın düşük olmasının nedeni kayıt dışı ekonomidir.

4.4. Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadelede Son Yıllarda Alınan Tedbirler

Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyle mücadele için son yıllarda alınan tedbirleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Yatırım ortamının iyileştirilmesi için bürokrasinin azaltılması,
- Enflasyon muhasebesine geçilmesi,

¹³ Aydın, Selda, (2006), “OECD Ülkelerinde Vergi İnceleme Sürecinin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, C.1, S. 218, s.22.

- Vergi oranlarının düşürülmesi,
- Vergi, sosyal güvenlik ve vergisel işlemlerde otomasyona geçilmesi,
- Genel ve sektörel düzeyde de bir takım önlemler alınmıştır. (Örneğin Büyük Mükellefler Vergi Dairesi Başkanlığı faaliyete geçmiş, e- fatura, e- beyanname, e- bildirim mecburiyeti vb. elektronik ortamda veri akışını öngörülmüştür.)

5. Vergi İncelemelerinin Etkinliği Ve Vergi Kayıp Ve Kaçakları Üzerindeki Etkisi

Çalışmamızın bu bölümünde, vergi incelemelerinin etkinliği ve vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesindeki etkisi üzerinde durularak tespit edilen sorunlara yönelik çözüm önerileri sunulmaktadır.

5.1. Vergi İncelemelerinin Vergi Kayıp ve Kaçaklarını Önlemedeki Etkisi

213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 134'üncü maddesinde, vergi incelemesi “ödenmesi gereken verginin doğruluğunu araştırmak, tespit etmek ve sağlamak” olarak tanımlanmaktadır. Esasen vergi incelemesi, vergilerin gerçekliğinin tespiti ile sınırlı değildir. Vergilerin gerçekliğinin temini için tedbirleri de içerir. Vergi incelemesinin amacı ve sınırları önceden yasa ile belirlenmiştir.

Vergi incelemesinin vergi kayıp ve kaçaklarını önlemedeki etkisini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Geçmişte gerçekleştirilen vergi kayıp ve kaçağı cezalı bir şekilde tarh ve tahakkuk ettirilir. Geleceğe yönelik ise, olası vergi kayıp ve kaçaklarının önüne geçilir.
- Vergi kayıp ve kaçaklarıyla ilgili cezalı vergi tarhiyatları devlete ek gelir olmaktadır.
- Kayıt dışı ekonomi önlenir. Böylece, haksız rekabetin de önüne geçilir.
- Bütçe açıklarının en az seviyeye düşmesine katkı sağlar.
- Ödeme gücüne göre vergileme ilkesine uygun bir vergileme yapılmış olur.
- Muhasebe kayıt ve belge düzeni sağlanır.
- Mükellefleri eğitilmesine ve bilinçlenmesine katkı sağlar.

5.2. Vergi İncelemelerinin Etkinliğine Yönelik Uygulamada Yaşanan Sorunlar

Vergi incelemesinin etkin bir şekilde kullanılması durumunda, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi bakımından önemli bir aşama kaydedilecektir. Türkiye’de, vergi incelemelerinin etkin ve verimli bir şekilde yapılmasının önünde birçok engel olmakla birlikte aşağıda bazı önemli nedenler üzerinde durulacaktır.

5.2.1. Uygulama Birliğinin Sağlanamaması

Uygulama birliğinin sağlanması için “Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı” kurularak vergi inceleme birimleri tek çatı altında toplanmaya çalışılmasa da aşağıda sıralanan hususlara uyulmadığından istenilen düzeye ulaşılmamıştır.

- Mükellef haklarına dikkat edilmemesi,
- Hazineci bir yaklaşımla yüksek matrah farkı içeren raporlar yazmaya çalışılması bunun sonucunda mükellef lehine olan hususların dikkate alınmaması,
- Mükelleflerin eleştirisi konusuyla ilgili açıklamaların tutanağa geçirilmemesi,

- Sahte belge kullanımıyla ilgili incelemelerde, mükellefin kasıtlı olduğuna yönelik açıklamalarda uygulama birliğinin olmaması.

5.2.2. Vergi İnceleme Raporlarının Caydırıcılığı ve Uzlaşma

Mükelleflerin, ileride nasıl olsa uzlaşır, ödemediğim vergiyi cezasıyla birlikte indirim yapıldıktan sonra öderim şeklinde bir yaklaşım taşıması, vergi incelemelerinin etkisini azaltmaktadır¹⁴. Uzlaşma kurumu, vergi incelemelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Uzlaşma aşamasında cezaların büyük oranda kaldırılması, vergi cezalarının caydırıcılık etkisini azaltmaktadır. Dolayısıyla, vergi inceleme raporu ve vergi incelemesinin etkinliği ve cezaların caydırıcılık rolü ortadan kalkmaktadır.

5.2.3. Mükelleflerin Vergi İncelemelerine Karşı Açtığı Davalar ve Çıkarılan Aflar

Mükelleflerin vergi incelemesi neticesinde tarh edilen cezalı vergilere karşı dava açtığı hallerde, mükellefler yeni delil sunabilme imkanına sahip olmasına rağmen idarenin raporlar düzenlediği için karşı delil sunması mümkün değildir. Ayrıca, dava dilekçesine karşı savunmayı yapan kişinin vergi incelemesini yapan kişide farklı olması da diğer bir eksikliklerdir. Bu durum ise, vergi ve cezaların erozyonuna yol açmaktadır.

Öte yandan, vergi aflarının sıklıkla çıkarılması, öncesinde ve sonrasında tedbirlerin alınmaması mükelleflerde nasıl olsa af çıkar algısı yaratmaktadır¹⁵. Vergi suçunu işleyenler bakımından adeta bir teşvike dönüşmektedir. Vergi matrah farkları ile uygulanan cezalar etkisizleştirilmektedir. Vergi affına sıklıkla başvurulması, mükelleflerin adalet düşüncelerini de olumsuz şekilde etkilemektedir. Uzun vadede vergiye uyum azalmaktadır¹⁶. Bu bakımdan, vergi affının öncesi ve sonrasıyla ilgili gerekli tedbirler alınarak az sayıda çıkarılması yararlı olacaktır.

5.2.4. Mükelleflerin İncelenme Oranlarının Düşüklüğü

Denetim oranlarının düşük seviyelerde olması, mükelleflerde ne de olsa incelenmem algısı yaratmaktadır. Türkiye'nin "vergi cenneti" olarak algılanmasına yol açmaktadır¹⁷.

5.2.5. Yetişmiş Vergi İnceleme Elemanlarının Özel Sektöre Geçişi

Vergi inceleme elemanları meslekte deneyim kazanarak daha da verimli olmaya başladıkları dönemlerde kamudan ayrılarak özel sektöre geçmektedir. Bu da kalifiye iş gücünün dolayısıyla vergi incelemelerindeki etkinliğin azalmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, vergi inceleme elemanlarının özlük haklarının iyileştirilmesi gerekmektedir.

5.2.6. Branşlaşmanın Sağlanamaması

Vergi inceleme elemanları, kendilerine tevdi edilen her konuda ve sektörde inceleme yapmaktadır. Konuya ve sektöre hakim olmak adına yapılan araştırmalar ise inceleme süresinin uzamasına ve daha az mükellefin incelenmesine neden olmaktadır.

5.2.7. Mükelleflerin Vergi İncelemesiyle İlgili Bilgi Sahibi Olmaması

¹⁴ Ulusoy, Ahmet; Karakurt, Birol, (2002), "Vergi İndiriminin Ekonomik Etkileri", Vergi Dünyası Dergisi, C.1, S. 254, s.109.

¹⁵ Taşkın, Yasemin, (2010), "Vergi Aflarının Hukuki Niteliği ve Gereçekleri", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.1, S.2, s. 126.

¹⁶ Yumuşak, İbrahim, (1997), "Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi", Vergi Dünyası Dergisi CD'si, S.188.

¹⁷ Tosuner, Mehmet, (1995), "Vergi Kayıp ve Kaçaklarına İlişkin Sorun ve Öneriler", Vergi Sorunları Dergisi, C.1, S.85, s.65.

Vergi kayıp ve kaçaklarının sadece vergi incelemesiyle önlenmesi mümkün değildir. Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde vergi bilincinin yerleşmesi oldukça önemli bir yere sahiptir. Vergi incelemesiyle, bir nebze olsa mükellefler eğitilmekte ve vergi bilinci yerleştirilmektedir. Bu bakımdan, vergi inceleme elemanlarının, inceledikleri mükellefleri, vergi incelemesiyle ilgili bilgilendirmesi, inceleme sırasında sahip oldukları mükellef haklarını hatırlatmaları ve bunlara uymaları gönüllü bir vergi uyumunu da sağlayacaktır¹⁸. Vergi idaresinin zorlayıcı olmak yerine yol gösterici olması ve mükelleflerle iyi ilişkiler kurması oldukça önemlidir.

5.2.8. Belge Düzeninin Sağlanamaması

Defter, kayıt ve belgelerin yasalara ve usulüne uygun olmaması yani gerçeği yansıtmaması vergi incelemesinin etkinliğini azaltmaktadır.

5.2.9. Teknolojik İmkanların Yetersiz Olması

Gelişen teknolojik gelişmelere paralel şekilde teknolojiden en üst seviyede yararlanılması vergi incelemelerinin etkili ve verimli bir biçimde yapılmasını sağlar. Türkiye’de de, bilgisayar destekli pek çok proje ve çalışma gerçekleştirilmektedir. Böylelikle, mükelleflerin yakından izlenmesi ve mükelleflerle ilgili verilerin depolanarak ilgili birimlere iletilmesi sağlanır. Bu proje ve çalışmalara örnek olarak; VEDOP, VEDİS verilebilir. Son yıllarda, teknolojik gelişmelere uyum için e-fatura, e-defter, e-arşiv gibi uygulamalardan yararlanılmaktaysa da, daha verimli ve etkin bir vergi incelemesi için tüm teknolojik imkanlardan yararlanılmalıdır.

6. Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Vergi İncelemelerinin Etkinliğinin İyileştirilmesine İlişkin Öneriler

Vergi kayıp ve kaçığının önlenmesinde önemli bir yere sahip olan vergi incelemeleriyle ilgili karşılaşılan sorunlara yukarıda değinilmiş olup aşağıda bu sorunların çözümü için birtakım çözüm önerilerine yer verilecektir.

44

6.1. Gelir İdaresi Başkanlığı’nda Görevli Uzman Kişilerin İnceleme Faaliyetlerinde Bulunması

Gelir İdaresi Başkanlığı bünyesinde yer alan uzman kişilerin (Devlet Gelir Uzmanları ve Gelir Uzmanları) gerekli eğitimi tamamladıktan sonra Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı ile koordineli şekilde sınırlı olsa dahi Gelir İdaresi Başkanlığı’na bağlı vergi dairesi müdürlüklerinde vergi incelemelerinde görevlendirilmesi vergi incelemelerinin etkinliğine katkı sağlayacaktır. Gelir İdaresi Başkanlığı’nın 2015 yılında yayımladığı Kayıt dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planı’nda “Kayıt dışı ekonominin GSYH’ya oranının beş puan azaltılması Tarım dışı sektörlerde kayıt dışı istihdam oranının beş puan azaltılması” hedeflenmiş olup Gelir İdaresi Başkanlığı’nın inceleme faaliyetlerine dahil edilmesi faydalı olacaktır.

6.2. Vergi Mevzuatı Sadeleştirilip Anlaşılır Bir Yapıya Kavuşturulmalıdır

Vergi mevzuatının karmaşık ve teknik yapısı hem vergi idaresini hem de mükellefleri olumsuz yönde etkilediğinden mevzuatta istikrar sağlanmalı, sık sık değişiklik yapılmamalı, sadeleştirilip anlaşılır hale bir yapıya kavuşturulmalıdır.

6.3. Vergi İnceleme Elemanlarının Mesleki Değerlendirmelerinde Etkin Bir Performans Değerlendirmesi Yapılması ve Teknolojik İmkanlardan Azami Düzeyde Yararlanılması

¹⁸ Arslanoğlu, Suphi, (2008), “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ve Kayıt dışı Ekonomiyi Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, C.1, S.39, s. 199.

30/12/2011 tarihli ve 28158 sayılı 3. Mükerrer Resmi Gazete’ de yayımlanan “Vergi Denetim Kurulu Performans Değerlendirme Sistemi Yönetmeliği” ile vergi inceleme elemanlarının performans değerlendirmeleriyle ilgili açıklamalar yapılmıştır. Bu olumlu bir adım olsa bile rapor sayısının fazla olması gerektiği yönündeki algının önüne geçilmesi için gerçekçi bir performans sistemi oluşturulmalıdır. Ayrıca, vergi incelemelerinin hızlı ve daha kısa sürede inceleme yapılabilmesi için mükellef kayıtlarını vergi inceleme elemanlarına iletilmesine olanak sağlayan özel bir yazılım geliştirilmelidir. Bürokrasi mümkün olduğunca azaltılmalıdır.

6.4. Mükelleflerde Vergi Bilinci Oluşturulmalıdır

Vergi bilincinin yerleştirilmesi için eğitici ve öğretici çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca, mükelleflerin gönüllü vergi uyumunu sağlamaya yönelik tedbirler alınmalıdır¹⁹. Anayasal bir ödev olan vergi ödemenin vatandaşlık görevi olduğu bilinci toplumda yerleştiği takdirde vergi incelemelerine olan ihtiyaçta azalacaktır.

6.5. Vergi İstihbarat Çalışmalarının Etkinliği Sağlanmalıdır

Maliye Bakanlığı uhdesinde oluşturulan ve vergi incelemelerinde kullanılan istihbarat arşivine aktarılacak bilgiler ne kadar kısa sürede ve doğru şekilde güncellenirse, vergi incelemeleri o oranda daha etkili olacaktır. Bu bakımdan, vergi istihbarat arşivinin tüm inceleme elemanlarının kullanımına açılması için gerekli alt yapı çalışmaları hızlandırılmalıdır.

6.6. Vergi Cezalarının Caydırıcılığı Korunmalı ve Vergi Aflarına Sıklıkla Başvurulmamalıdır

Vergi incelemelerinin caydırıcı olabilmesi için, vergi incelemesi sonucunda üstlenilecek riskin (vergi, faiz ve cezaların) vergiyi süresinde ödemesi durumunda katlanılacak maliyetin üzerinde olması gerekir. Aksi takdirde, kötü niyetli mükellefler vergi kaçırmaya yönelecektir²⁰.

Vergi afları ise, verginin caydırıcılığını etkilediğinden bir defaya mahsus şekilde çıkarılmalı ve af sonrası aynı davranışların tekrarı durumunda daha katı ceza ve yaptırımla karşılaşılacak şekilde yapılmalıdır. Böylece, vergi afları hem geçmişi hem de geleceği yönlendirmiş olur. Türkiye’de vergi afları sıklıkla çıkarıldığından ve af sonrası ile ilgili bir tedbir ya da düzenleme yapılmadığından mükelleflerin vergi ödeme isteklerini olumsuz şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla, vergi aflarına sıklıkla başvurulmaması vergi incelemelerinin etkinliğini artıracaktır.

6.7. Meslek İçi Eğitimlere Ağırlık Verilmeli

Vergi inceleme elemanlarına verilecek meslek içi eğitimlerde teorik bilgilerin yanı sıra uzmanlaşmaya yönelik özel kurslara da yer verilmelidir. Özel bir ücret politikası uygulanarak, inceleme elemanlığı daha da saygın bir meslek haline getirilmelidir.

6.8. Vergi İncelemelerinde Teknolojik İmkanlardan Azami Seviyede Yararlanılmalıdır

Her türlü teknolojik imkanlardan yararlanarak kayıt dışı kalma imkanı arayan kötü niyetli mükelleflerle mücadele edebilmek için vergi inceleme elemanlarının da aynı imkanlara sahip olması gerekir. Bunun için vergi idaresi her türlü teknolojik imkandan yararlanmalıdır. Vergi idaresi, son yıllarda önemli adımlar atmışsa da, Amerika ve Avrupa Birliği ülkelerindeki uygulamalara bakıldığında hali hazırda istenilen seviyede değildir.

¹⁹ Doğan, Mübeyna, (2010), Türkiye’de Vergi Denetiminin Mükellefler Üzerindeki Etkisi (Manisa İli Vergi Mükelleflerinin Denetime Bakışı Üzerine Bir Anket Çalışması), s. 105, Manisa.

²⁰ Yıldırım, Ali Haydar, (2008), “Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Cezaları”, Vergi Sorunları Dergisi, C.1, S.239, s.66.

Kaynakça

Altuğ, Osman, (1994), Kayıt Dışı Ekonomi: Vergiye Karşı Başkaldırı, Görüş Yayın, C.1, S.14, s.12.

Arslanoğlu, Suphi, (2008), “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi ve Kayıt dışı Ekonomiyi Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, C.1, S.39, s. 199.

Aslan, Memduh, (2008), Türk Vergi Sisteminde Cezai Yaptırımların Etkinliği, Maliye ve Hukuk Yayınları, s.21-22, Ankara.

Aydın, Selda, (2003), “Vergi Kaybı, Nedenleri ve Yöntemleri”, Vergi Sorunları Dergisi, C.1, S.178, s.19.

Aydın, Selda, (2006), “OECD Ülkelerinde Vergi İnceleme Sürecinin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi”, Vergi Sorunları Dergisi, C.1, S. 218, s.22.

Aydın, Serdar, (2006), “Vergi Kaçakçılığının Nedenleri”, Diyalog Dergisi, C.1, S. 222, s.130.

Çelik, Celal, (2005), “Vergi Kaçakçılığı İle Mücadelede Alınması Gerekli Tedbirler”, Vergi Dünyası Dergisi, C.1, S.284, s.29.

Doğan, Mübeyna, (2010), Türkiye’de Vergi Denetiminin Mükellefler Üzerindeki Etkisi (Manisa İli Vergi Mükelleflerinin Denetime Bakışı Üzerine Bir Anket Çalışması), s. 105, Manisa.

Işık, Nihat; Acar, Mustafa, “Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”, Erciyes Üniversitesi, İİBF Fakültesi Dergisi, C.1, S. 21, s. 119.

Karakoç, Yusuf, (2004), “Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları (Düzenleme-Uygulama-Yargılama)”, E-Yaklaşım Dergisi, C.1, S.11.

Kıldış, Yusuf, “Kayıt dışı, Ekonominin Ulusal-Uluslar arası Boyutu ve Çözüm Önerileri”, Maliye Yazıları, C.1, S.66-69, s.109.

Meriç, Metin, (2002), Vergi Denetimi, İlkem Ofset, s. 20, İzmir.

Ulusoy, Ahmet; Karakurt, Birol, (2002),“Vergi İndiriminin Ekonomik Etkiler”, Vergi Dünyası Dergisi, C.1, S. 254, s.109.

Taşkın, Yasemin, (2010), “Vergi Aflarının Hukuki Niteliği ve Gerekçeleri”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.1, S.2, s. 126.

Tekin, Selçuk, (2003), “Kayıt dışı Ekonomi Ve Vergi Denetimi”, **Vergi Sorunları Dergisi**, C. 1, S. 181, s.69.

Tosuner, Mehmet, (1995), “Vergi Kayıp ve Kaçaklarına İlişkin Sorun ve Öneriler”, Vergi Sorunları Dergisi, C.1, S.85, s.65.

Yıldırım, Ali Haydar, (2008), “Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Cezaları”, Vergi Sorunları Dergisi, C.1, S.239, s.66.

Yılmaz Akgül, Gülay,(2006), Kayıtdışı Ekonomi ve Çözüm Yolları, 1. Basım. İSMMMO Yayınları, s.174, İstanbul.

Yumuşak, İbrahim, (1997), “Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi”, Vergi Dünyası Dergisi CD’si, S.188.

Yurtsever, Hatice, (2005), “Türk Vergi Sisteminde Vergi Kayıplarına Neden Olan Düzenlemeler”, Vergi Raporu Dergisi, C.1, S.78, s.120.

TRAFİK KAZALARINDA SÜRÜCÜ YETERLİLİKLERİ BELGELENMESİNDE PROSEDÜREL BAKIŞ

Yrd. Doç.Dr. A.Erhan BAKIRCI

İnşaat Yüksek Mühendisi

Öz

Ülkemizde her yıl binlerce maddi hasarlı ve yüzlerce yaralamalı-can kayıplı trafik kazalarının meydana geldiği bilinmektedir.

Trafik kazalarının yarattığı sosyal travmalar ve ekonomik kayıpların ülkemizin insan sermayesi ve fiziki sermayesinde büyük negatif etki yarattığı görülmektedir.

Trafik kazalarını meydana getiren etmenleri, ulaştırma sistemini meydana getiren tüm unsurların bütünlük sistem yaklaşımı ile çözümlenmemiş olmasında aramak gerekeceği açıktır.

Farklı modlarda ulaştırma sistemlerinin zayıf entegrasyonu alt ve üst yapı eksiklikleri, ulaştırma yapıları standartlarının yüksek maliyeti, insan sermayemizin eğitimi ve araç parkımızın yaşı, piyasa yapıcılarının ve kanun koyucunun iş birliği, kişilerin-kurumların farkındalığı gibi pek çok faktör trafik kazalarının neden ve niçin 'lerinin araştırılmasında rol oynamaktadır.

Meydana gelen trafik kazalarının büyük çoğunluğu adli kayıtlara “Sürücü Hatası” olarak geçmektedir.

Sürücü hatası kişilere özgülenmiş/yükümlendirilmiş ödevlerin yapılmamasından doğan hukuki bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kişinin yükümlülüğü kazanın meydana gelmesinden sonra doğal olarak sorgulanmaktadır. Ancak kişinin sürücü yeterliliğini nasıl elde ettiği, bunu alırken hangi prosedürlerin ne kadar gerçekçi bir şekilde uygulandığı konusunda bugün sadece ülkemizde değil tüm dünyada ciddi çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

Sürücü ehliyetinin alınması sürecinde oluşturulacak gerçekçi yaklaşımlar, net tanımlamalar ve prosedürler, trafik kazalarının meydana gelme sıklığını azaltacağı, dolayısı ile maddi kayıpları azaltacağı ve en önemlisi sosyal travmalara yol açan can kayıpları ve yaralamalı kazalarda ciddi azalmalar olacağı öngörülmektedir.

Bu çalışmada ülkemizdeki sürücü ehliyeti alma prosedürleri, sürücülerin ruh ve beden sağlığı, yaş gibi temel parametreler altında yeterliliklerinin diğer ülkelerdeki aynı prosedürel çalışmalar ile karşılaştırılması yapılmış ve diğer unsurlar ile birlikte trafik kazalarının önlenmesinde ne kadar önemli bir yer tutabileceği konusunda farkındalık oluşmasına çalışılmıştır.

1. Giriş

Ülkemizde meydana gelen maddi, yaralamalı ve ölümlü trafik kazalarının ülke ekonomisinde ve toplumsal psikolojisinde açmış olduğu yaralar herkesçe bilinmekte ve yarattığı sonuçlar toplumda derin travmalar ile hissedilmektedir.

Maalesef başımıza gelmedikçe veya bir yakınımız böylesi bir olaydan etkilenmedikçe bu sorunun derin iç boyutunu anlamakta zorlanmakta, bu kazaları gündemde tutamadığımız için de süratle unutmaktayız.

Trafik kuralları ve bu kurallara uyma istenci o ülkede toplumsal iletişimin özelinde kişisel iletişimin en açık ve görünür yüzüdür. Trafik, araç kullanan kişilerin ulaştırma sistemini kullanan diğer kişiler, sistemin alt ve üst yapı bileşenleri ve çevre ile iletişiminin dolayısı ile uyumun bir bütünüdür. Bu uyum ne kadar başarılı ise sistemdeki çatışmalar, kazalar ve sorunlar az olmakta, bu uyum ne kadar başarısız ise sorun yumağı o kadar artmaktadır.

Ulaştırma sistemlerinde, bu yapıların alt ve üst yapı standartlarını iyileştirmek ve ilişkilerini mükemmele taşımak için enstrümanlar bellidir. Belirsiz olan insan davranışının modellenmesidir. Bu süreçte insan kaynağının amaçlanan yörüngeye oturmasını sağlayacak, süreci tüm bileşenleri ile denetleyecek, hukuksal mekanizmayla sürdürülebilir sistem yaklaşımı çerçevesinde modellenmesini sağlayacak modeli oluşturmak başarı için en önemli amaç olası gerektiği görülmektedir.

İnsanların ulaşım ihtiyaçları ile şekillenen ulaştırma yapıları mühendislik yapılarıdır. Mühendislik yapılarının başarısı tüm bileşenlerin göz önüne alınarak tasarlanması ile mümkündür.

Ulaştırma yapıları;

- Tasarlama/Tahmin ve Planlama,
- Tasarım,
- Uygulama/Aplikasyon,
- İşletme/Yönetişim

Olmak üzere dört temel disiplin ile sürdürülebilir sistemler haline dönüşmektedir. Bu bağlamda ulaştırma sistemlerinin yukarıda belirtilen ve tasarımda temel alınan süreçlerinin ulaştırma yapılarını kullananların;

- Hızlı,
- Güvenli,
- Konforlu,
- Talebe Esnek/Ekonomik olma

Beklentilerine de cevap vermek durumunda olduğu görülmektedir.

Ulaştırma sistemini kullanan yayaların, hayvanların ve araçların kara yolları üzerindeki hal ve hareketleri trafik olarak tanımlanmaktadır.

Tüm dünyada kabul gören yaklaşım ile ulaştırma sistemlerindeki trafik “mühendislik, yaptırım, eğitim” olarak anılmakta ve bu temeller üzerinde de şekillenmektedir.

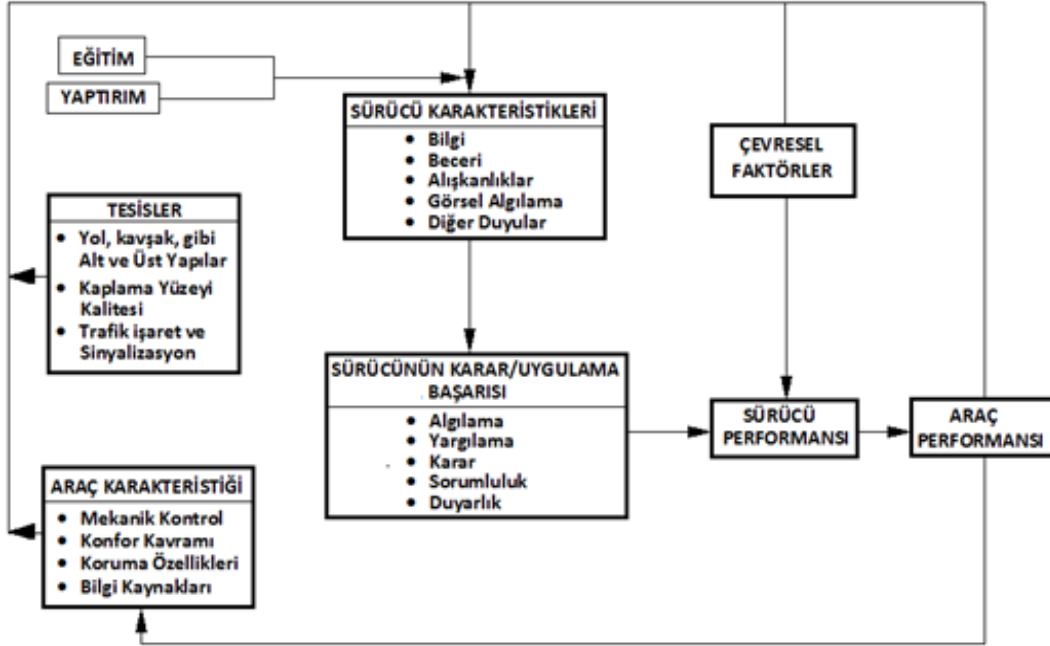
Bu bakış açısı ile trafiğin ana bileşenleri;

- İnsan,
- Araç,

- Ulaştırma sistemi,
  - Çevre
- Olarak belirmektedir.

Ulaştırma sistemlerinin dört ana elemanı ve bu sistemdeki trafiğin dört ana fonksiyonu arasındaki ilişki **Federal Highway Administration (FHWA)** tarafından aşağıdaki gibi şekillendirildiği görülmektedir (Şekil 1).

51

Şekil 1. İnsan – Araç – Tesis – Çevre Mühendislik – Yaptırım – Eğitim Arasındaki İlişki (FHWA)

Trafik kazalarının özellikle ölümlü/yaralanmalı olanların trajik sonuçlarından korunmak için;

- Güvenli yol tasarım ilkeleri
- Araç / insan / çevre faktörleri
- Eğitim / yaptırım / yol güvenlik yönetimi

Hususlarını “sürdürülebilir sistem yaklaşımı” ile düşünmek, Trafik Mühendisliği ilkelerini bu temelde geliştirmek, uygulamak ve denetlemek büyük önem taşımaktadır.

2. Ülkemizdeki Trafik Kazalarına Genel Bakış

Ülkemizde 2015 yılına kadar son on yılda meydana gelen trafik kazalarına ait istatistik veriler Tablo1 de sunulmuştur. Tablo1’e ilişkin grafik ise Grafik 1 de sunulmuştur.

2015 Yılı itibarı ile toplam kaza miktarının arttığı, buna bağlı olarak da ölümlü-yaralanmalı trafik kazalarının da artmakta olduğu görülmektedir.

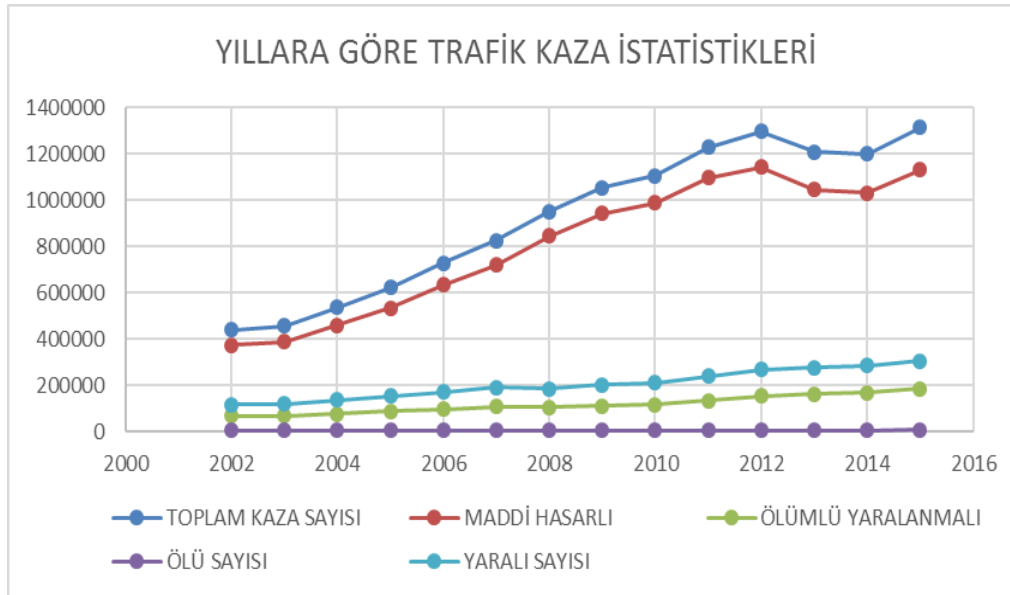
Trafik kazalarını değerlendirirken ülkemizdeki araç sayılarını, ehliyet sayılarını, tiplerini ve sahipliklerini de birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Buna göre TUİK verilerinin aşağıdaki gibi şekillendiği görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 1. 2006-2015 yılları arasında meydana gelen trafik kazalarına ilişkin bilgiler

YILLAR	TOPLAM KAZA SAYISI	ÖLÜMLÜ, YARALANMALI KAZA SAYISI	MADDİ HASARLI KAZA SAYISI	ÖLÜ SAYISI			YARALI SAYISI
				TOPLAM	KAZA YERİNDE	KAZA SONRASI ⁽¹⁾	
2006	728.755	96.128	632.627	4.633	4.633	-	169.080
2007	825.561	106.994	718.567	5.007	5.007	-	189.057
2008	950.120	104.212	845.908	4.236	4.236	-	184.468
2009	1.053.345	111.121	942.224	4.324	4.324	-	201.380
2010	1.105.201	116.804	988.397	4.045	4.045	-	211.496
2011	1.228.928	131.845	1.097.083	3.835	3.835	-	238.074
2012	1.296.634	153.552	1.143.082	3.750	3.750	-	268.079
2013	1.207.354	161.306	1.046.048	3.685	3.685	-	274.829
2014	1.199.010	168.512	1.030.498	3.524	3.524	-	285.059
2015	1.313.359	183.011	1.130.348	7.530	3.831	3.699	304.421

⁽¹⁾ Trafik kazasında yaralanıp sağlık kuruluşlarına sevk edilenlerden sebep ve tesiriyle otuz gün içinde ölenleri kapsamaktadır.

Kaynak: TUİK

Şekil 2. 2000-2016 yılları arasında meydana gelen trafik kazalarının dağılımı

Tablo 2. 2007-2015 yılları arasındaki motorlu kara taşıt sayısı, nüfus, bin kişiye düşen araç sayısı, sürücü belgesi sayısı ve bunların değişim oranları

YILLAR	MOTORLU KARA TAŞITI		NÜFÜS		1000 KİŞİYE DÜŞEN ARAÇ	SÜRÜCÜ BELGESİ		TRAFİK KAZALARI	
	SAYISI	DEĞİŞİM ORANI (%)	SAYISI (BİN)	DEĞİŞİM ORANI (%)	SAYISI	SAYISI	DEĞİŞİM ORANI (%)	SAYISI	DEĞİŞİM ORANI (%)
2007	13022945		70586		184	18422958		825561	
2008	13765395	5,7	71517	1,32	192	19377790	5,18	950120	15,09
2009	14316700	4,01	72561	1,46	197	20460739	5,59	1053346	10,86
2010	15095603	5,44	73723	1,6	205	21548381	5,32	1106201	5,02
2011	16089528	6,58	74724	1,36	215	22798282	5,8	1228928	11,09
2012	17033413	5,87	75627	1,21	225	23760346	4,22	1296634	5,51
2013	17939447	5,32	76668	1,38	234	24778712	4,29	1207354	-6,89
2014	18828721	4,95	77696	1,34	242	25972519	4,82	1199010	-0,69
2015	19994472	6,19	78741	1,35	254	27489150	5,84	1313359	9,54

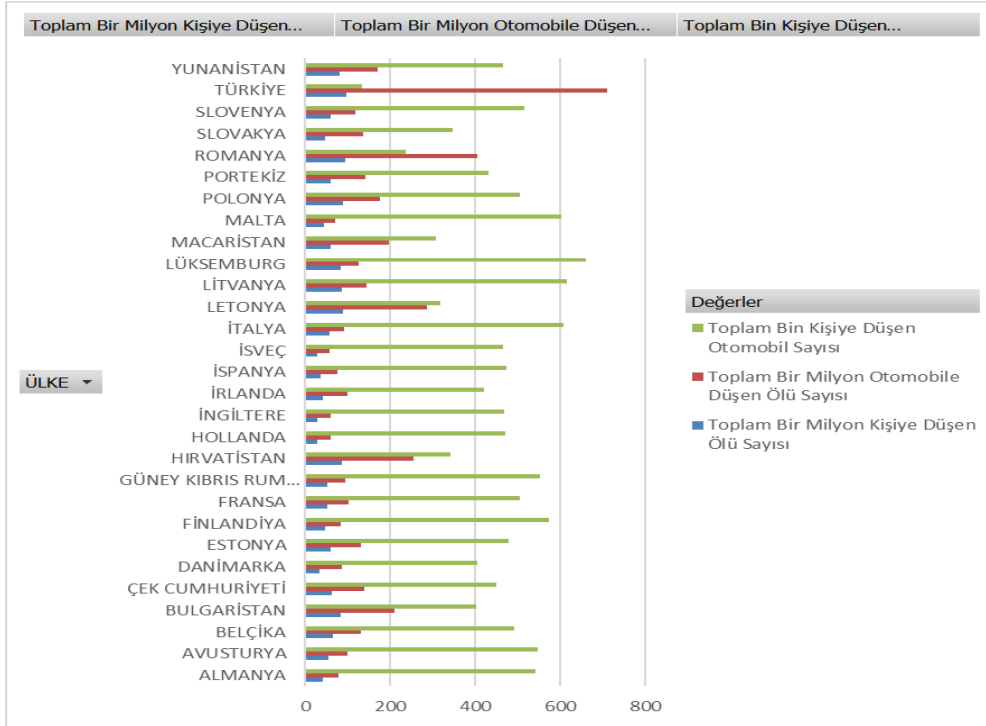
Kaynak: TÜİK

Avrupa ülkelerine ait trafik kaza bilgileri ve bin kişiye düşen araç sayısı durumu Tablo 3’de, bunların grafik olarak dağılımı Şekil 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Avrupa ülkelerine ait trafik kaza bilgileri ve bin kişiye düşen araç sayısı

ÜLKE	Ölümlü ve Yaralanmalı Kaza Sayısı	Ölü Sayısı	Bin Kişiye Düşen Otomobil Sayısı	Bir Milyon Otomobile Düşen Ölü Sayısı	Bir Milyon Kişiye Düşen Ölü Sayısı
TÜRKİYE	183.011	7.530	134	711	96
ALMANYA	291.105	3.339	543	77	41
AVUSTURYA	38.502	455	546	99	54
BELÇİKA	35.632	723	491	132	65
BULGARİSTAN	6.859	601	402	210	83
ÇEK CUMHURİYETİ	20.342	655	450	139	62
DANİMARKA	2.985	191	405	85	34
ESTONYA	1.382	81	478	132	61
FINLANDİYA	5.334	258	574	83	47
FRANSA	56.812	3268	504	102	51
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ	774	44	553	93	51
HIRVATİSTAN	11.228	368	341	254	86
HOLLANDA	9.522	476	471	60	28
İNGİLTERE	144.480	1.770	468	59	28
İRLANDA	5.865	190	420	99	41
İSPANYA	89.519	1.680	474	76	36
İSVEÇ	14.942	260	466	58	27
İTALYA	181.227	3385	608	91	56
LETONYA	3.489	179	317	286	89
LİTVANYA	3.418	256	615	144	87
LÜKSEMBURG	949	45	661	125	83
MACARİSTAN	15.691	591	308	196	60
MALTA	314	18	602	71	43
POLONYA	35.847	3.357	504	176	88
PORTEKİZ	30.339	637	430	142	61
ROMANYA	24.827	1.861	235	405	93
SLOVAKYA	4.729	251	347	136	46
SLOVENYA	6.559	125	516	117	61
YUNANİSTAN	12.072	874	466	170	80

Kaynak: TÜİK

Şekil 3. Avrupa ülkelerine ait trafik kaza bilgileri ve bin kişiye düşen araç sayısının ülkelere göre dağılımı

3. Trafik Kazalarında Kusur Değerlendirmesi

54

Öğretide, hukuk düzeninin kınadığı, doğru bulmadığı, hoş görmediği, yerleşik kurallara ve hukuka aykırı davranış veya sorumluluk hukukunun ilkelerine, toplumun değerlerine ve yargılarına, yürürlükteki yasaların emredici hükümlerine aykırı eylem ve davranışlar “KUSUR” olarak tanımlanmaktadır.

Eylemin yasa, tüzük ve yönetmeliklerle belirlenen kurallara aykırılığını saptamak kusur analizinde her zaman yeterli olmamaktadır. Bunun yanında kusura neden olduğu iddia edilen eylemin veya davranışın doğurduğu zararın üzerinde durulması büyük önem taşınmaktadır. Bir eylem ve davranış, kurallara aykırı olmakla birlikte, zarar bu eylemin sonucu değilse, eylem ile zarar arasında "nedensellik bağı" kurulamıyorsa, kurallara aykırı davranan kişi doğal olarak zarardan sorumlu tutulamaz. Örneğin, trafikte alkollü araç kullanmak yasaktır. Ancak kazanın nedeni sürücünün alkollü olması değilse, kişi zararlı sonuçtan sorumlu tutulamaz veya sürücü belgesi olmayan bir kimse kazaya karışmış ancak kazanın nedeni bir başka sürücünün tam kusurlu eylemi ise, ehliyetsiz sürücü zararlı sonucun sorumlusu olamaz.

Trafik kazalarında kusur değerlendirme büyük çoğunlukla trafik kurallarına uyulup uyulmadığı yönünden yapılmakta, eylem ile zararlı sonuç arasındaki nedensellik bağı, zararın hangi eylem ve davranıştan doğduğu noktası çokça dikkate alınmamaktadır. Veya bu nevi çalışmalar için prosedür belirsizliği, ve maliyet kısıtları ortaya çıkmaktadır.

Motorlu araç işletenler ve taşımacılar teknik arıza nedeniyle sorumlu sayılmaktadırlar. Motorlu araç işletenlerin sorumluluğuna "tehlike sorumluluğu" denilmekte ve bu tür sorumluluklar

"kusursuz sorumluluk" olarak nitelenmekte motorlu araç işletenler , "kusur oranı" çerçevesinde yükümlü olmaktadır.

2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu'nun 84. Maddesine göre trafik kazalarında sürücü kusurlarının tespiti ve asli kusur sayılan halleri;

“Madde 84 – Araç sürücüleri trafik kazalarında;

- a) Kırmızı ışıklı trafik işaretinde veya yetkili memurun dur işaretinde geçme,*
- b) Taşıt giremez trafik işareti bulunan karayoluna veya bölünmüş karayolunda karşı yönden gelen trafiğin kullandığı şerit, rampa ve bağlantı yollarına girme,*
- c) İki den fazla şeritli taşıt yollarında, karşı yönden gelen trafiğin kullandığı şerit veya yol bölümüne girme,*
- d) Arkadan çarpma,*
- e) Geçme yasağı olan yerlerde geçme,*
- f) Doğrultu değiştirme manevralarını yanlış yapma, g) Şeride tecavüz etme,*
- h) Kavşaklarda geçiş önceliğine uymama,*
- i) Kaplamanın dar olduğu yerlerde geçiş önceliğine uymama,*
- j) Manevraları düzenleyen genel şartlara uymama,*
- k) Yerleşim birimleri dışındaki karayolunun taşıt yolu üzerinde, zorunlu haller dışında park etme veya duraklama ve her durumda gerekli tedbirleri almama,*
- l) Park için ayrılmış yerlerde veya taşıt yolu dışında kurallara uygun olarak park edilmiş araçlara çarpma,*

Hallerinde asli kusurlu sayılırlar.

Ancak, kazada bu hareketlerden herhangi biri, kazaya karışan araç sürücülerinden birden fazlası tarafından yapılmış veya kaza bu hareketler dışında kurullarla, yasaklamalara, kısıtlamalara ve talimatlara uyulmaması nedenlerinden doğmuşsa, karayolunu kullananlar için kusur oranı yönetmelikte belirtilen esaslara göre tespit edilir.”

Şeklinde tanımlandığı görülmektedir.

Trafik kanununda “Servis freni, araç lastikleri, dış ışık donanımından yakını ve uzağı gösteren ışıklar ile park, fren ve dönüş ışıkları noksan, bozuk veya teknik şartlara aykırı olan araçları kullanmak” gibi tali eksikliklerin/hareketlerin tanımlandığı görülmektedir. Bu hareketler asli kusur hareketlerinin dışında kalanlar olarak anılmakta diğer bir deyiş ile “tali kusur” kavramı altında değerlendirilmektedir.

TÜİK'İN 2008-2015 yılları arasında meydana gelen trafik kazalarında sürücü, yaya, yolcu, araç ve yol kusurlarını içeren istatistik verileri Tablo 4’de gösterilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere diğer tüm kusurlar sürücü kusurlarının yanında çok küçük bir yüzdede kaldığı görülmektedir. Tabii bu durumun neden kaynaklandığı konusunda yeterli veriye ulaşılamadığı takdirde sadece tanımlanmış asli kusur-tali kusur kalıpları çerçevesinde ülkemizdeki trafik

kazalarının gerçekçi analizini yapmak ve sorun odaklı çözüm üretmek de mümkün görülmemektedir.

Tablo 4. 2008-2015 yılları arasında meydana gelen trafik kazalarında sürücü, yaya, yolcu, araç ve yol kusurlarının yıllara göre dağılımı

YILLAR	İNSAN FAKTÖRÜ					
	SÜRÜCÜ (%)	YAYA %	YOLCU %	TOPLAM %	ARAÇ %	YOL %
2008	90,53	8,37	0,43	99,33	0,26	0,42
2009	89,6	9,09	0,41	99,1	0,29	0,61
2010	89,72	8,97	0,36	99,05	0,33	0,63
2011	90,2	8,51	0,39	99,1	0,3	0,6
2012	88,86	9,75	0,44	99,05	0,33	0,62
2013	88,97	8,91	0,43	98,31	0,92	0,77
2014	88,12	9,21	0,48	98,81	0,62	0,58
2015	89,76	8,67	0,45	98,88	0,58	0,54

Kaynak: TUİK

4. Sürücü Yeterliliğinin Tespiti

Avrupa Birliği Ülkelerinde 2015 yılı içerisinde meydana gelen trafik kazalarının maddi boyutunun 100 milyar Euro'yu geçtiği görülmektedir. Ülkemizde ise, 2015 yılı için sigorta şirketlerinin topladığı prim miktarının 6.700.000.000 TL olduğu, trafik kazalarından etkilenen yaklaşık 1.300.000 kişiye yaklaşık 4.100.000.000TL tazminat ödenmiş olduğunu, 4.250.000.000 TL işlemi süren muallak tazminat davalarının da sürdüğü bilinmektedir.

Ülkemizde son yıllarda artan trafik kazalarındaki sürücü kusurlarının temelinde yatan unsurlar tüm dünyada olduğu gibi araştırılmakta ve irdelenmektedir.

Karayolunu kullananların güvenliği büyük önem taşımaktadır. Meydana gelen kazaların arkasında hikâye, bir aile, arkadaş, kardeş, hayat olduğu düşünüldüğünde yarattığı trajediyi tariflemek, anlamak, hissetmek gerekir.

Sürücü ehliyeti almak; modern yaşamın gerektirdiği iş bulma, sosyalleşme ve kendi kendine yetme gibi durumlarda kritik rol oynamaktadır.

Karayolu Trafik Konvansiyonuna ülkemizin de taraf olmasına imkân sağlayan “Uygun Bulma Kanunu”nu 25.04.2012 tarihinde TBMM’de kabul edilmiş, 08.08.2012 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

2013 yılında 2918 sayılı Kanunda yapılan değişiklik kapsamında 05.12.2015 tarihinde “Motorlu Taşıtlı Sürücü Kursları Yönetmeliği”, 17.04.2015 tarihinde Karayolları Trafik Yönetmeliği, 29.12.2015 tarihinde “Sürücü Adayları Ve Sürücülerde Aranacak Sağlık Şartları İle Muayenelerine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”lerin yayımlandığı ve bu üç yönetmeliğin 01.01.2016 tarihinde yürürlüğe girdiği bilinmektedir.

Bu üç yönetmelik sürücülerin eğitimi, sağlık şartlarının düzenlenmesi gibi temel konularda ülkemiz açısından son derece önemli hususları içermektedir.

2918 Sayılı Trafik Kanununun 41. Maddesi;

“Sürücü Adaylarında Aranacak Şartlar

MADDE 41(Değişik: 6495 12.7.2013 / m.17)

Sürücü belgesi alacakların;

- a) Yönetmelikte belirlenen yaş ve deneyim şartlarını taşımaları,
- b) Öğrenim durumu itibarıyla en az ilkokul düzeyinde eğitim almış olmaları,
- c) İçişleri ve Sağlık bakanlıklarınca müştereken çıkarılacak yönetmelikte belirlenen sağlık şartlarını taşımaları,
- d) Sürücü kurslarında teorik ve uygulamalı eğitimini tamamlayıp sürücü sınavlarını başararak, motorlu taşıt sürücüsü sertifikası almış olmaları,
- e) Adli sicilinde, 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 188, 190 ve 191 inci Maddeleri, 21.3.2007 tarihli ve 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanununun 4 üncü maddesinin yedinci fıkrası, 10.7.1953 tarihli ve 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanunun 12nci maddesinin ikinci ve takip eden fıkralarında belirtilen suçlardan hüküm giydiğine dair kayıt bulunmaması,
- f) Önceden verilmiş aynı sınıf bir başka sürücü belgesinin bulunmaması,
- g) Başka sınıf sürücü belgesi alabilmek için, daha önce verilmiş ancak geri alınmış olan sürücü belgesinin bu Kanunda öngörülen şartlar yerine getirildiği için sahibine iade edilmiş olması,

Zorunludur.

Sürücüler ile sürücü adaylarının hangi şartlarda ve hangi sınıf sürücü belgesi alabilecekleri ile bunların araç kullanma şartları, kullanılacak araçların niteliklerine ve sağlık şartlarına dair usul ve esaslar İçişleri ve Sağlık bakanlıklarınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir.

Bu maddede aranan şartlardan herhangi biri mevcut olmadan veya hileli yollarla temin edilmiş olduğunun anlaşılması hâlinde, sürücü belgesi, Emniyet Genel Müdürlüğü veya bağlı trafik tescil kuruluşlarınca iptal edilir. Bu kişilere, bu madde hükümlerine uygun olarak yeniden sürücü sertifikası alınması hâlinde yeniden sürücü belgesi verilir.

Sürücü belgesi alındıktan sonra bu maddenin birinci fıkrasının (e) bendinde belirtilen suçlardan biri ile mahkûmiyet hâlinde bu kişilerin sürücü belgeleri, bu Kanunun 6 ncı maddesinde sayılan görevliler tarafından bu maddenin birinci fıkrasının (e) bendinde belirtilen şartlar sağlanıncaya kadar geri alınır. Bu Kanunun 48 inci madde hükümleri saklıdır.

Şeklinde düzenlenmiştir.

2918 Sayılı Trafik Kanununun 45. Maddesi;

“Sürücülerin Sağlık Şartlarında Sonradan Meydana Gelen Değişiklikler

MADDE 45: (Değişik madde ve başlığı: 6495 12.7.2013/ m.19)

Sürücü belgesi sahibi kişide sağlığı bakımından sürücülüğe engel aşikâr bir değişikliğin görülmesi ve tespiti hâlinde, trafik görevlilerince sürücü belgesi geri alınarak, kişinin sağlık kuruluşlarında muayenesi istenir. Sağlık şartları bakımından sürücülüğe engel bir hâlinin olmadığı veya mevcut olan bu hâlin daha sonra ortadan kalktığı sağlık raporuyla tespit edildiği takdirde, sürücü belgesi kişiye iade edilir.

Bu maddenin uygulanmasına ilişkin diğer usul ve esaslar yönetmelikle belirlenir”

2918 Sayılı Trafik Kanununun 48. Maddesi;

“MADDE 48 (Değişik madde ve başlığı : 6487 24.5.2013 / m.19)

Uyuşturucu veya uyarıcı maddeleri almış olan sürücüler ile alkollü olan sürücülerin karayolunda araç sürmeleri yasaktır...

... Kişinin yaralanmalı veya ölümlü ya da kollukça müdahil olunan maddi hasarlı trafik kazasına karışması hâlinde, ikinci fıkrada belirtilen muayeneye tabi tutulması zorunludur.

... Uyuşturucu veya uyarıcı madde aldığı tespit edilen sürücülere 3.600 Türk Lirası idari para cezası verilir ve sürücü belgesi beş yıl süreyle geri alınır. Bu kişiler hakkında ayrıca Türk Ceza Kanunu hükümleri uygulanır.

... Sürücünün uyuşturucu veya uyarıcı madde kullandığından şüphe edilmesi hâlinde 5271 sayılı Kanunun adli kolluğa ilişkin hükümleri uygulanır.

Alkollü olarak araç kullanması nedeniyle son ihlalin gerçekleştiği tarihten itibaren geriye doğru beş yıl içinde sürücü belgeleri ikinci defa geri alınan sürücüler Sağlık Bakanlığınca, usul ve esasları İçişleri, Millî Eğitim ve Sağlık bakanlıklarınca çıkarılacak yönetmelikte gösterilen sürücü davranışlarını geliştirme eğitimine; üç veya üçten fazla geri alınan sürücüler ise Psiko Teknik değerlendirmeye ve psikiyatri uzmanının muayenesine tabi tutulurlar.

Sürücü belgelerinin geçici geri alma işlemleri bu Kanununun 6 ncı maddesinde sayılan görevliler tarafından yapılır.

Bu madde hükümlerine göre geri alınan sürücü belgesinin iade edilebilmesi için; ilgili kişi hakkında trafik kurallarına aykırılık dolayısıyla bu Kanun hükümlerine göre verilmiş olan idari para cezalarının tamamının tahsil edilmiş olması; uyuşturucu veya uyarıcı madde alması nedeniyle sürücü belgesi geri alınanların ayrıca sürücü olmasında sakınca bulunmadığına dair resmi sağlık kurumlarından alınmış sağlık kurulu raporunun ibraz edilmesi şarttır.

Alkol, uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin tespiti için kullanılacak teknik cihazların sahip olacağı asgari koşullar ile diğer usul ve esaslar yönetmelikte gösterilir.”

Şeklinde düzenlenmiştir.

Karayolları Trafik Yönetmeliği'nin Sürücü Belgeleri, Müracaat Esasları ve Sürücülere Dair Diğer Esasların beşinci kısımda düzenlendiği görülmektedir.

Buna göre;

“Sürücü Belgeleri, Müracaat Esasları ve Sürücülere Dair Diğer Esaslar

Sürücü Belgeleri, Müracaat Esasları ve Verilme Şartları

Sürücü Adaylarında Aranacak Şartlar

Madde 76-(Değişik: RG-17/4/2015-29329) (11)

Sürücü belgesi alacakların;

a) Yaş bakımından;

- 1) M, A1 ve B1 sınıfı sürücü belgesi alacakların 16,
- 2) A2, B, BE, C1, C1E, F ve G sınıfı sürücü belgesi alacakların 18,
- 3) A sınıfı sürücü belgesi alacakların 20 (gücü 15 kilovattı aşan üç tekerlekli motosikletler için 21),
- 4) C, CE, D1 ve D1E sınıfı sürücü belgesi alacakların 21,

5) D, DE sınıfı sürücü belgesi alacakların 24 yaşını bitirmiş olmaları,

b) Deneyim bakımından;

- 1) A sınıfı sürücü belgesi alacakların en az iki yıllık A2 sınıfı,
  - 2) C1, C, D1 ve D sınıfı sürücü belgesi alacakların en az B sınıfı,
  - 3) BE sınıfı sürücü belgesi alacakların B sınıfı,
  - 4) CE sınıfı sürücü belgesi alacakların C sınıfı,
  - 5) C1E sınıfı sürücü belgesi alacakların C1 sınıfı,
  - 6) DE sınıfı sürücü belgesi alacakların D sınıfı,
  - 7) D1E sınıfı sürücü belgesi alacakların D1 sınıfı
- Sürücü belgesine sahip olmaları,

c) Öğrenim durumu itibarıyla en az ilkökul düzeyinde eğitimi almış olmaları,

ç) 26.9.2006 tarihli ve 26301 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Sürücü Adayları ve Sürücülerde Aranacak Sağlık Şartları ile Muayenelerine Dair Yönetmelikte belirtilen şartları taşımaları,

d) Sürücü sınavlarını başararak, motorlu taşıt sürücüsü sertifikası almış olmaları,

e) Adli sicillerinde, 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 188, 190 ve 191 inci maddeleri, 21.3.2007 tarihli ve 5607 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanununun 4 üncü maddesinin yedinci fıkrası, 10.7.1953 tarihli ve 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanunun 12nci maddesinin ikinci ve takip eden fıkralarında belirtilen suçlardan hüküm giydiğine dair kayıt bulunmaması,

f) Önceden verilmiş aynı sınıf bir başka sürücü belgesinin bulunmaması,

g) Başka sınıf sürücü belgesi alacaklar için, daha önce verilmiş ancak geri alınmış olan sürücü belgesinin 2918 sayılı Kanunda öngörülen şartlar yerine getirildiği için sahibine iade edilmiş olması zorunludur.

A sınıfı sürücü belgesi alacak 24 yaşını doldurmuş adaylarda birinci fıkranın (b) bendinin birinci alt bendinde öngörülen deneyim şartı aranmaz.”

Şeklinde düzenlendiği görülmektedir.

Yine 17.04.2015 tarihli **Karayolları Trafik Yönetmeliği ile sürücü belgelerinin geçerlilik süresi ve yenilenmesi 87. maddede yeniden düzenlenmiş, buna göre; M, A1, A2, A, B1, B, BE, F ve G sınıfı sürücü belgeleri 10 yıl; C1, C1E, C, CE, D1, D1E, D ve DE sınıfı sürücü belgeleri ise 5 yıl geçerlilik süresi tanımlanmıştır.**

Belgelerin yenilenmesi işlemleri belge sahibinin herhangi bir trafik tescil kuruluşuna veya dış temsilciliklerimize müracaat etmesi suretiyle yapılacağı, müracaat sırasında;

a) Sürücü Adayları ve Sürücülerde Aranacak Sağlık Şartları ile Muayenelerine Dair Yönetmelikte belirlenen sağlık şartlarını taşımaları,

b) Bu Yönetmeliğin 76'ncı maddesinin birinci fıkrasının (e) bendinde belirtilen hükümlülükle ilgili şartları taşımaları,

c) Herhangi bir nedenle sürücü belgesi geçici olarak geri alınmış ise iade edilme şartlarının gerçekleşmiş olması gerekli olduğu, bu şekilde yenilenen sürücü belgeleri için harç alınmayacağı

Hususları belirtilmiştir.

İçişleri Bakanlığı tarafından 29 Aralık 2015 Günü çıkartılan Sürücü Adayları Ve Sürücülerde Aranacak Sağlık Şartları İle Muayenelerine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile de sürücülerde aranması gereken sağlık kriterlerinin çok ciddi bir yaklaşım ile belirlendiği ve bir prosedüre bağlandığı görülmektedir.

Avrupa Birliği üye ülkelerinde Sürücü Belgesi Alınması ile ilgili karşılaştırma Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5. Avrupa Birliği Ülkelerinin Sürücü Belgesi Alınması İle İlgili Bilgiler

ÜLKE	GEÇERLİLİK SÜRESİ	İLK DEĞERLENDİRME YAŞI	TEKRARLAMA SÜRESİ	HEKİM DEĞERLENDİRMESİ	KULLANILAN YÖNTEM
Avusturya	SÜRESİZ				
Belçika	SÜRESİZ				
Bulgaristan	SÜRESİZ				
Kıbrıs	SÜRELİ	70		EVET	DOKTOR DEĞERLENDİRMESİ
Çek Cumhuriyeti	SÜRELİ	60	65, 68; Sonrası 2 yılda bir.	EVET	DOKTOR DEĞERLENDİRMESİ
Danimarka	SÜRELİ	70	70, 74, 76, 78, 80, Sonraki her yıl	EVET	Fiziksel kontrol, Mini-mental test (m-MMSE), saat çizimi testi
Estonya	SÜRELİ	HER 10 YILDA BİR	Süresi geçmiş lisans veya restorasyon alışverişi yapılırken (son değerlendirmeden bu yana 2 yılı aşkın süredir) 65 yaşından önce: her 10 yılda bir 65 yaşından sonra: her 5 yılda bir	EVET	DOKTOR DEĞERLENDİRMESİ
Finlandiya	SÜRELİ	70. Bundan önce, sürücü ruhsatının her 15 yılda bir idari olarak yenilenmesi gerekir (yeni resim - değerlendirme yok)	70'den önce: her 15 yılda bir (idari yenileme) 70'den sonra: her 5 yılda bir (sağlık kontrolü ile)	EVET	DOKTOR DEĞERLENDİRMESİ
Fransa	SÜRESİZ				
Almanya	SÜRESİZ				
Yunanistan	SÜRELİ	65	Her 3 yılda bir	EVET	Göz Doktoru ve/veya Kardiyolog-Dahiliye Uzmanı değerlendirilmesi. (iki hekim tarafından değerlendirilmesi.)
Macaristan	SÜRELİ	10 yılda bir.	40'dan önce: 10 yılda bir 40'dan sonra: 5 yılda bir 60'dan sonra: her 3 yılda bir, 70'den sonra: her 2 yılda bir		DOKTOR DEĞERLENDİRMESİ
İrlanda	SÜRELİ	70	Önce 60: 1, 3 veya 10 yıl (isteğe bağlı) Önce 70: 3 yıl 70: 1-3 yıl sonra (tıbbi aralıklarla belirlenir)	EVET	DOKTOR DEĞERLENDİRMESİ
İtalya	SÜRELİ	50	Önce 50: 10 yıl sonra 50: 5 yıl sonra 70: 3 yıl sonra	EVET	DOKTOR DEĞERLENDİRMESİ
Letonya	SÜRELİ	10 yılda bir	60'tan önce: her 10 yılda bir 60'tan sonra: her 3 yılda bir	EVET	DOKTOR DEĞERLENDİRMESİ
Litvanya	SÜRELİ	10 yılda bir	Before 55: every 10 years Before 70: every 5 years Before 80: every 2 years After 80: every year	EVET	Doktor Değerlendirmesi(gerekirse psikiyatr)
Lüksemburg	SÜRELİ	60	60: her 10 yılda 70'ten sonra: her 3 yılda 80'den sonra: her yıl	EVET	Doktor Muayenesi (görme, işitme, kardiyovasküler bozukluklar, endokrin bozukluklar, sinir sistemi hastalıkları, zihinsel rahatsızlıklar, alkolizm, kan hastalıkları ve üroloji sistem hastalıkları dahil) Belirlenmemiş
Malta	SÜRELİ	70	5 Yılda bir	EVET	
Hollanda	SÜRELİ	70 (69 ile 74 arasında, sürücünün ilk sürücü ehliyetini aldığı yaşa bağlı olarak)	50, 60, 65, 70 70'den sonra: her 2 yılda bir	EVET	Kan basıncı testi, gözlüklü ve gözlüksüz görme keskinliği, görüş alanı testi, işitme testi, boyun, sırt ve ekstremitelerdeki durumun incelenmesi ve genel fiziksel ve zihinsel durumu inceleme
Polonya	SÜRESİZ				
Portekiz	SÜRELİ	50	50, 60, 65, 70 70'den sonra: her 2 yılda bir	EVET	Doktor Değerlendirmesi (isteğe bağlı psikolojik değerlendirme)
Romanya	SÜRELİ	10 Yılda bir	10 Yılda bir	EVET	Psikolojik ve tıbbi muayene değerlendirme
Slovakya	SÜRELİ	65	2 Yılda bir	EVET	Psikolojik ve tıbbi muayene değerlendirme
Slovenya	SÜRELİ	70	10 Yılda bir	EVET	Sürüş için fiziksel ve zihinsel sağlıkla ilgili tıbbi belge
İspanya	SÜRELİ	Her bir yeni lisansın kazanılmasında veya birinin geçerlilik süresinin bitişinde, farklı süreler yaş / sağlık durumuna bağlı olarak	65'ten önce: her 10 yılda bir 65'ten sonra: her 5 yılda bir	EVET	Tıbbi ve Psikolojik muayene gerekiyor
İsveç	SÜRELİ	Her 10 yılda bir (idari yenileme)	10 yılda bir	YOK	
Birleşik Krallık	SÜRELİ	70. Bundan önce, sürücü ruhsatının her 10 yılda bir idari olarak yenilenmesi gerekir (yeni fotoğraf - değerlendirme yok)	70'den sonra: her 3 yılda bir	YOK	70 yaş için tıbbi özrün olmadığı teyit gerekir. Bundan sonra her üç yılda bir sürücülerin, ruhsatlarını yenilemek için tıbbi koşullarla ilgili kendinden sertifikalı bir kontrol listesini eksiksiz tamamlaması beklenir. Engelliliği veya tıbbi durumu bildiren sürücülerin, kapsamlı bir sağlık merkezinden uygunluk raporu almaları gerekir.

Kaynak: WP5.1: Driving Licensing Legislation, 2013

5. Sonuç

Trafik Kazaları, sadece ülkemiz için değil dünya geneli için de büyük sorun kaynağıdır. Gerek maddi kayıplar gerekse de toplumda yarattığı sosyal travmalar dikkate alındığında sorunun çözümü için daha büyük çaba ve farkındalık gerektiği açıktır.

Trafik kazalarını bütünü ile önlemek mümkün olmayacağı gerçeği karşısında bu sorunu yaratan unsurların en aza indirilmesi doğrultusunda tüm bileşenlerin iyi tespit edilmesi, politika yapıcıların sürdürülebilir sistem yaklaşımı ile sistemi düzenlemeleri önemle ortaya çıkmaktadır.

Sistemin denetlenebilir ve denetlemenin sürekli/sürdürülebilir olması bazen kullanıcılar açısından sonuçları itibarı ile bezdirici olabilir. Ancak bu yol ile bir canımızı bile koruyabilir veya kurtarabilir isek başarıya ulaşmanın, sosyal travma yaşamamanın - bedel ödememenin mutluluğunu hissedilecektir.

Trafik Kazalarında kusur analizi oldukça önemlidir ve hukuki süreçlerde en önemli belirleyici faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sürücü kusurları ile ilgili yapılan araştırmalarda “**Sürücü Yeterliklerinin**” trafik kazalarına olan etkilerinin ortaya konulması yönünde büyük çabalar ortaya konulmaktadır. Sürücülerin sürüş güvenliğini etkileyebilecek sağlık sorunları ve özellikle nüfusun yaşlanması ile sürücülerin yaşa bağlı beklenen performansı sağlayıp sağlamadığı trafik güvenliği bağlamında geniş bir şekilde tartışılmaktadır.

İleri yaşa sahip sürücüler için kronolojik yaşın kendisi, en iyi ihtimalle, güvenli sürüş performansı için belirleyici olabileceği konusunda yaygın kanılar bulunmaktadır.

Avrupa ülkelerinde bu konuda gelişmiş altyapı ve sürücü ehliyetleri konusunda sınırlandırmalar getirilmesinin trafik kazalarını azaltma yönünde bir faktör olduğu, sistemin getirilen çeşitli yükümlülük ve sınırlandırmalar ile daha iyi kontrol edilebileceği/denetlenebileceği yaygın kabul görmüş olup sistemlerinde bu yönde düzenlemeler yapmışlardır.

Yapılan çalışmalarda referans yaşta lisansların yenilenmesi ve yaş arttıkça sıklaşan aralıklar ile sağlık raporu/kapsamlı sağlık raporu alınmasını zorunlu kılan uygulamalar görülmektedir.

Karayolu Trafik Konvansiyonuna ülkemizin de taraf olmasına imkân sağlayan “Uygun Bulma Kanunu” nun 25.04.2012 tarihinde TBMM’de kabul edilip 08.08.2012 tarihli Resmi Gazete ’de yayımlanması ile başlayan uyum çalışmaları ülkemizde trafik kazalarını önlemeye dönük büyük bir adımdır.

Karayolu Trafik Konvansiyonuna taraf olunması ile

- 2013 yılında 2918 sayılı Kanunda yapılan değişiklik kapsamında “Motorlu Taşıt sürücü Kursları Yönetmeliği” nin 05.12.2015 tarihinde,
- Karayolları Trafik Yönetmeliği’nin 17.04.2015 tarihinde,
- “Sürücü Adayları Ve Sürücülerde Aranacak Sağlık Şartları İle Muayenelerine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” in 29.12.2015 tarihinde Yayımlanması oldukça önemlidir.

Yürürlük tarihi 01.01.2016 olan bu üç değişiklik ülkemiz trafik güvenliğinde yeni bir bakış ve farkındalık yaratacaktır.

Ülkemizde trafik kazalarına karşı toplumsal bilinci ve farkındalığı arttırmak, çok küçük yaşta trafik kültürü eğitimini verebilmek, dinamik sistem yaklaşımı ile tüm bileşenler arasında etkin bir öğrenen mekanizma oluşturma gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmaların ve yapılanmanın Türkiye’de trafik kazalarının önlenmesine yönelik önemli farkındalık getireceği kesindir. Tüm istenç bu yükümlülüklerin tavizsiz bir şekilde yerine getirilmesinin sağlanması, sistemin geliştirilerek sürdürülmesi ve sistem içindeki karar vericilerin hukuksal açıdan korunması ile yine hesap verilebilirliğe bağlı olduğu görülmektedir.

Trafik kazalarının özellikle ölümlü/yaralanmalı olanların trajik sonuçlarından korunmak için güvenli yol tasarım ilkeleri çerçevesinde tüm ulaştırma alt ve üst yapılarının proje yeterlikleri, kaza istatistikleri de dikkate alınarak iyileştirme yoluna gidilmesi için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği görülmektedir.

Yaya geçitlerinin, yaya yürüme koridorlarının her zaman belirli ve ayırt edici özellikleri ile gece/gündüz fark edilebilir şekilde düzenlenmesi, şehir içi dışı trafik işaretlerinin güncel, fark edilir ve standartlara uygun düzenlenmesi, trafik olgusunun mümkün olan en az kesişme ile sürdürülmesi önemlidir. Trafikte yayanın önceliği olgusu sisteme/sistemin tüm unsurlarına kalıcı olarak işlenmelidir.

Şehir içi/dışında uygulanan pek çok hız limiti vardır. Bunların belirgin, fark edilir şekilde sürücü tarafından algılanması da gerekir. Adım başı değişen/uygulanan hız sınırlarının etkinliği tartışmalıdır.

Özellikle trafik kazalarında asli kusur kavramının yeniden düzenlenerek hız, alt-üst yapı eksiklikleri gibi unsurların da dikkate alınması gerekeceği açıktır.

Sürücülerin/yayaların üst yapı standartlarının eksikliği/yetersizliği, bakım-onarım süreçlerinin aksatılması gibi nedenler ile uğradıkları zararların giderilmesi, bu zararların meydana getiren etmenlerin ortadan kaldırılması için daha etkin bir mekanizmanın kurulmasının gerekli olduğu görülmektedir.

Araç parkının periyodik bakım/onarım ve iyileştirme aşamalarında yapılan iş ve işlemlerin yetkili servisler kalitesinde-güvencesinde olması doğrultusunda çok ciddi çalışmalar yapılmalıdır. Yetkili servis ücretleri ile sanayideki diğer servis ücretleri arasındaki büyük farkların nedenleri malumdur. Yetkili servislerdeki ücret yüksekliği sorgulanmalıdır. Ancak diğer yetkili servis dışında bakım onarım sağlayan servislerin iş gücü kaynağının, araç yedek parça kaynağının, teknik/teknolojik yeterliliğinin denetlenebilir olması, her durumda servis alanın aldığı iş karşısında sigortalanması sağlanmalıdır.

Trafik Kazaları istatistiklerinin ülkemiz trafik güvenliği sektör çalışmalarında kullanılmaya uygun, teknik teknoloji geliştirilmesine elverişli, ülkemize özgü insan faktörlerini değerlendirecek şekilde veriler oluşturularak tutulması ve paylaşılmasının gerekliliği ortadadır.

Lastik neden patlamış, neden firen tutmamış, neden elektrik kısa devresi oluşmuş, neden aks kırılmış gibi trafik kazalarının oluşumunda araç faktörlerinin değerlendirilmesi için maalesef yeterli prosedürün geliştirilememiş olduğu görülmektedir. Bu gibi durumda araçların incelenmesi, değerlendirilmesi, delillerin toplanması ve saklanması kişisel farkındalığa bağlı olmaması gerektiği açıktır. Trafik kazalarının çözümlerinin öncelikle belirli bir prosedüre bağlı kalınarak irdelenmesi, araç faktörleri, insan faktörleri, yol/çevre standartlar açısından bütünsel yaklaşılması, kazanın hemen sonrasında delillerin toplanması ve saklanması değerlendirilmesi için model geliştirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

Şehir içi/dışı toplu taşıma faaliyetlerinde araç/sürücü/yolcu/trafik etkileşimi/sorunları büyüktür. Sistemde sürücü davranışı, trafik kurallarına uygunluk, araç yeterliliği gibi unsurların hizmeti alanlar tarafından değerlendirilebilmesi, ihbar edilmesi ve bu doğrultuda sisteme anında müdahale edilebilecek mekanizmaların gerekliliği paydaşlık açısından önemli görülmektedir.

Sürücülerin karıştığı küçük çaplı maddi sonuçlu trafik kazaları, kural dışılıklar aslında büyük kazaların habercisi olabilecek türde veriler verebilir. Bu nedenle yapılan her türlü kazanın, ihlalin sürücünün ehliyet siciline işlenmesine dönük hukuki denetim alt yapısının oluşturulması, ihlallerin sadece basit parasal cezalar ile geçiştirilmemesi, ehliyete el konulması ve psiko-teknik değerlendirme/doktor değerlendirmesi/yeniden ehliyet alma gibi süreçler oluşturularak sürücülerde kurallara uyma doğrultusunda büyük bir baskı meydana getirmesinin farkındalığı arttıracakları görülmelidir.

Aslında trafik denetiminin etkinliği arttıkça genel asayiş etkinliğinin de artacağı mutlaklıdır. Uygulanmayan trafik kuralları trafik kurallarına olan saygınlığı azaltmaktadır. Trafik kazalarının bir sonuç olduğu asla unutulmamalıdır.

Sürücü ehliyet sınavlarında teori ve pratik seviyede yapılan sınavlarda özellikle teorik sınavlarda sisteme müdahale edilememesi büyük bir başarıdır. Pratik uygulamada süreç yeniden ve daha fazla farkındalığa bağlı olarak geliştirilmelidir.

Sonuç bir önceki adımın etkinliğine bağlı olarak bilimsel verilere, bu verileri oluşturacak Trafik Enstitüleri, Trafik İhtisas Mahkemeleri gibi oluşumlara, bu oluşumların etkinliğine ve bilime ve bilim insanlarına bağlı olduğu görülmektedir.

Kaynakça

Dewar E. R., Olson L. P., 2002. Human Factors in Traffic Safety.

Human Factors as Causes for Road Traffic Accidents in the Sultanate of Oman under Consideration of Road Construction Designs, 2013.

Karayolları Trafik Yönetmeliği, 1997

Motorlu Taşıt sürücü Kursları Yönetmeliği, 2017.

Sürücü Adayları Ve Sürücülerde Aranacak Sağlık Şartları İle Muayenelerine Dair Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 2015.

Tunç A., 2004. Yol Mühendisliği ve Uygulamaları, Asil Yayın Dağıtım, Ankara.

Türkiye İstatistik Kurumu, Karayolları Genel Müdürlüğü Trafik Kazaları Özeti 2015, Ankara.

Ulaştırma ve Trafik Güvenliği Özel İhtisas Komisyon Raporu 2012, Ankara.

World Health Organization, Global Status Report on Road Safety 2015, Human Factors, Safety And The Impacts Of Speed.

WP5.1: Driving Licensing Legislation, 2013.

VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARININ ÖNLENMESİNDE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ROLÜ: NİĞDE İLİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç.Dr. İncilay ERDURU

Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve
Lojistik Yönetimi Bölümü,

Öz

Bu çalışmada, Niğde ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda kendilerine verilmesini istedikleri yetki ve sorumluluklara ilişkin görüşleri ile bu görüşlerin muhasebe meslek mensuplarının demografik değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada anket yöntemi kullanılmış olup elde edilen veriler, SPSS 22.00 paket programında Kolmogorov Smirnov, Levene, Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının en önemli nedeni olarak ülkemizde dolaylı ve dolaysız vergilerin fazla alınması, kayıp/kaçakların önlenmesinin ise vergi oranlarının düşürülmesi ve vergi sayısının azaltılması yanında etkin vergi denetimi ile mümkün olacağını düşündükleri tespit edilmiştir. Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi konusunda muhasebe meslek mensuplarının almak istedikleri yetki ve sorumluluklar konusunda ise meslek mensuplarının en fazla muhasebecilik ve müşavirlik ücretlerinin maktu hale getirilmesini ve bu ücretlerini Vergi Daireleri ya da meslek odaları tarafından tahsil edilerek kendilerine verilmesini bekledikleri ortaya konmuştur. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda almak istedikleri yetki ve sorumluluklara ilişkin görüşlerinin bir kısmında cinsiyetlerine, mezuniyet durumlarına ve deneyim sürelerine göre anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Geliri, Vergi Kayıp/Kaçığı, Muhasebe Meslek Mensubu Niğde

ROLE OF PROFESSIONAL ACCOUNTANTS ON PREVENTION OF TAX LOSSES AND FUGITIVES: AS AN EXAMPLE NİĞDE PROVINCE

Abstract

In this study, it has been aimed that determination of the opinions of professional accounts on causes of tax losses and fugitives, prevention, and powers and responsibilities to be given them related these subjects and also whether these opinions differ or not according to demographic variables of professional accounts. To do this, surveying method has been used and the obtained data have been analyzed using Kolmogorov Smirnov, Levene, Kruskal Wallis and Mann Whitney U tests in SPSS 22.00 packet program. According to the analysis results, it has been proved that account professionals think that the most important cause being tax losses and fugitives is that the indirect and direct taxes are taken too much, on the other hand the prevention of loss/fugitive can be achieved decreasing the tax ratios and besides these it could be possible applying an effective tax audit. On the subject of powers and responsibilities

required by account professionals on the prevention of tax losses and fugitives, professionals have expected that mostly accountancy and consultancy fees must be acceptability and these fees must be given themselves being collected by tax administration and professional associations. Moreover, it has been proved that a part of the opinions related to the cause of tax losses and fugitives, prevention and the powers and responsibilities that account professionals want to take on this subject have shown some meaningful differs according to their gender, graduation status, and experience periods.

Keywords: Tax Revenue, Revenue Loss/Fugitive, Account profession

GİRİŞ

Vergi gelirleri, tüm Dünyada olduğu gibi ülkemizde de kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde kullanılan önemli bir finansman kaynağıdır. Bu nedenle devletin sosyal, eğitim, askeri, yatırım ve diğer hizmetlerini yerine getirebilmesi için vergi gelirlerini mükelleflerden zamanında ve eksiksiz tahsil etmeleri gerekmektedir. Vergi gelirlerinin zamanında ve eksiksiz şekilde sağlanması ancak vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi ile mümkün olmaktadır. Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi konusunda muhasebe meslek mensupları, vergi idareleri ile mükellefler arasında köprü görevi görmekte ve önemli görevler üstlenmektedirler. Dolayısıyla muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri ve önlenmesi konusundaki görüşleri son derece önem arz etmektedir.

Bu kapsamda çalışmada, muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda almak istedikleri yetki ve sorumluluklara ilişkin bakış açılarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarının söz konusu konular hakkındaki bakış açılarının demografik değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediği de çalışmanın diğer bir amacını oluşturmaktadır. Çalışmanın amaçları doğrultusunda ilk bölümde vergi kayıp ve kaçığı kavramı ile Türkiye'deki vergi kayıp ve kaçaklarının güncel bir değerlendirmesi yapılmış, daha sonra ise Niğde ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçıkları ile önlenmesi konusunda almak istedikleri yetki ve sorumluluklara ilişkin bakış açılarını tespit etmeye yönelik araştırma sonuçlarına yer verilmiştir.

1. VERGİ KAYIP VE KAÇAĞI KAVRAMI İLE TÜRKİYE'DEKİ VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARININ GÜNCEL DURUMU

Vergi en genel kaynağı milli gelir olan ve devletin, kamu harcamalarını karşılamak üzere gerçek ve tüzel kişilerden hükümlerle gücüne dayanarak ve ödeme güçlerine göre tek taraflı, nihai ve zorunlu olarak aldığı paralar” olarak tanımlanabilir (Şaan, 2008: 6). İstenilen kamusal hizmetin sunulabilmesi ve refah düzeyinin artırılabilmesi için vergilerin sorumlularından yeterli düzeyde sürekli olarak sağlanması gerekmektedir (Daştan, 2011: 182).

Vergilerin sorumlularından sürekli ve olması gereken tutarlarda sağlanamaması vergi kaybını ortaya çıkarmaktadır. Vergi kaybı, devletin vergi uygulamaları yoluyla elde edilmesini beklediği hasılat ile fiilen elde ettiği hasılat arasındaki olumsuz fark olarak tanımlanabilmekte olup vergiden kaçınma ile vergi kaçakçılığının toplamından meydana gelmektedir (Aydın, 2003: 19).

Vergiden kaçınma, mükelleflerin yasal boşluklardan, istisna ve muafiyetlerden faydalanarak vergi yükümlülüğünü azaltması faaliyetidir (Savaşan ve Odabaşı, 2). Örneğin vergi mükellefi işletmeler daha yüksek vergi ödememek için kalkınmada öncelikli bölgelere yatırım yaparak yasal yollarla daha az vergi ödemektedirler (Daştan, 2011: 184). Vergiden kaçınmaya bir diğer örnek ise mükelleflerin Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu, Katma Değer Vergisi Kanunu gibi vergi kanunlarında mükelleflere tanınan istisna ve muafiyetlerden, indirilebilecek giderlerden, yeniden değerlemeden, azalan bakiyelerle amortisman uygulamasından yararlanarak veya enflasyonist dönemlerde maliyetlerin belirlenmesinde son giren ilk çıkar yöntemini uygulayarak vergi matrahlarını azaltabilmesi verilebilir. Örneklerde de belirtildiği gibi vergiden kaçınmada mükelleflerin kanuni boşluklardan ve kendilerine verilen haklardan yararlanarak eksik vergi ödemesi söz konusudur. Bu nedenle vergiden kaçınma yasal bir suç teşkil etmemekte dolayısıyla da cezai yaptırım bulunmamaktadır (Artar, agis, <https://yusufartar.com/2013/07/01/vergi-kacakligi-ile-vergiden-kacinmaya-iliskinduzenlemeler-gorus-ve-oneriler/>).

Vergi kaçakçılığı 4008 sayılı Kanununun 13. maddesiyle 1.1.1995 tarihinden geçerli olmak üzere Vergi Usul Kanunu (VUK)'un 344. maddesinde yapılan değişikliklerle, "mükellef veya sorumlu tarafından kasten vergi ziyana sebebiyet verilmesi" olarak yeniden tanımlanmıştır. Vergi ziyatı ise "mükellefin veya sorumlunun vergilendirme ile ilgili ödevlerini zamanında yerine getirmemesi veya eksik yerine getirmesi yüzünden, verginin zamanında tahakkuk ettirilmemesini veya eksik tahakkuk ettirilmesini" ifade etmektedir (229 Nolu VUK Genel Tebliği, <http://www.ismmmo.org.tr/html.asp?id=5677>). Vergi mükellefi veya sorumlusuna vergi kaçakçılığına ilişkin ceza kesilebilmesi için vergi kaybına kasıt olması bir başka ifadeyle söz konusu kişilerin bilerek ve isteyerek vergi kaçakçılığı suçları olarak ifade edilen fiilleri gerçekleştirmeleri gerekmektedir (Kayahan, <http://www.ozankayahan.com/Makaleler.php?Git=MakaleOku&id=17>). Vergi kaçakçılığı ve cezaları VUK'un 359. maddesinde açık bir şekilde düzenlenmiş olup aşağıda maddeler halinde belirtilmiştir:

i. Vergi kanunlarına göre tutulan veya düzenlenen ve saklanma ve ibraz mecburiyeti bulunan;

1) Defter ve kayıtlarda hesap ve muhasebe hileleri yapanlar, gerçek olmayan veya kayda konu işlemlerle ilgisi bulunmayan kişiler adına hesap açanlar veya defterlere kaydı gereken hesap ve işlemleri vergi matrahının azalması sonucunu doğuracak şekilde tamamen veya kısmen başka defter, belge veya diğer kayıt ortamlarına kaydedenler,

2) Defter, kayıt ve belgeleri tahrif edenler veya gizleyenler veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar,

Hakkında on sekiz aydan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur. Varlığı noter tasdik kayıtları veya sair suretlerle sabit olduğu halde, inceleme sırasında vergi incelemesine yetkili kimselere defter ve belgelerin ibraz edilmemesi, bu fıkra hükmünün uygulanmasında gizleme olarak kabul edilir. Gerçek bir muamele veya duruma dayanmakla birlikte bu muamele veya durumu mahiyet veya miktar itibariyle gerçeğe aykırı şekilde yansıtan belge ise muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belgedir.

ii. Vergi kanunları uyarınca tutulan veya düzenlenen ve saklama ile ibraz mecburiyeti bulunan defter, kayıt ve belgeleri yok edenler veya defter sahifelerini yok ederek yerine başka yapraklar koyanlar veya hiç yaprak koymayanlar veya belgelerin asıl veya suretlerini tamamen

veya kısmen sahte olarak düzenleyenler veya bu belgeleri kullananlar, üç yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

iii. Bu Kanun hükümlerine göre ancak Maliye Bakanlığı ile anlaşması bulunan kişilerin basabileceği belgeleri, Bakanlık ile anlaşması olmadığı halde basanlar veya bilerek kullananlar iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Mükellefler vergi kaçakçılığına ilişkin yukarıda belirtilen kriterlere göre ilgili illerde bulunan Vergi Dairesi müdürlüklerince denetlenmekte ve eksik vergi ödeyen mükelleflere usulsüzlük cezası, özel usulsüzlük cezası ve vergi ziyası cezası kesilmektedir. Bu kapsamda ülkemizde 2016 yılında Vergi Dairesi Müdürlüklerince yapılan denetimlerde tespit edilen matrah farkı, tarh edilen vergi ve kesilen cezalar, vergi türleri itibarıyla Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Vergi Türleri İtibarıyla 2016 Yılı Denetim Sonuçları

Vergi Türü	İncelenen Mükellef Sayısı	Rapor Sayısı	Bildirilen Matrah (TL)	Bulunan Matrah Farkı (TL)	Bulunan Vergi Farkı (TL)	Tarh Edilen Vergi (TL)	Kesilen		
							Usulsüzlük Cezası (TL)	Özel Usulsüzlük Cezası (TL)	Vergi Ziyası Cezası (TL)
Gelir Vergisi	911	1.213	211.484.653	51.160.730	7.710.321	9.880.627	14.107	5.873.337	14.021.587
Kurumlar Vergisi	415	442	124.741.451	34.354.471	7.713.268	7.990.737	15.976	2.207.094	13.247.625
KDV	1.216	1.528	597.366.796	131.313.682	32.447.718	33.035.260	24.718	5.646.311	57.349.557
ÖTV	62	65	0	629.371	676.829	753.153	240	49.875	760.634
Bank. Sig. Mua. Ver.	3	5	0	143.920	14.382	7.196	0	0	24.498
Veraset ve İnt. Ver.	34	36	731.221.215	892.436.567	86.621.025	86.886.507	0	0	8.827
Damga Ver.	28	36	264.029	7.911.362	448.125	686.776	0	5.000	803.679
Geçici Vergi	312	562	20.069.472	49.155.181	7.042.315	5.715.191	1.983	475.722	9.577.197
Diğerleri	3.880	3.871	433.085.402	106.399.344	5.389.012	5.451.384	5.395	6.116.904	5.390.638
TOPLAM	6.861	7.758	2.118.233.018	1.273.504.628	148.062.995	150.406.831	62.419	20.374.243	101.184.242

70

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), 2016 Yılı Faaliyet Raporu, s.119.

Tablo 1 incelendiğinde 2016 yılı kapsamında 6.861 mükellef incelenmiş, 7.758 adet vergi inceleme raporu düzenlenmiş, ₺2.118.233.018 matrah üzerinden ₺1.273.504.627 matrah farkı bulunmuş ve bulunan matrah farkı üzerinden ₺150.406.830 vergi tarh edilmiştir (GİB, 2016: 119).

Vergi denetimleri sonucu ortaya çıkan matrah farkı ve tarh edilen vergi tutarları incelendiğinde, vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde sadece devletin yaptığı denetimlerin yeterli olmadığı, verginin beyan edilmesinde önemli rolü olan muhasebe meslek mensuplarının da denetim sürecinde etkin rol alması gerektiği anlaşılmaktadır.

2. VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARININ ÖNLENMESİNDE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ROLÜ VE ÖNEMİ

Muhasebe meslek mensuplarının faaliyetleri ve sorumlulukları, 3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu’nda düzenlenmiş olup söz konusu kanun gereği meslek mensupları, Serbest Muhasebeci Mali Müşavir ile Yeminli Mali Müşavir olmak

üzere ikiye ayrılmıştır. Bu kanun kapsamında Serbest Muhasebeci ve Mali Müşavirlerin sorumlulukları ve faaliyet konuları aşağıda belirtilmiştir.

i. Serbest Muhasebecilik ve Mali Müşavirlik Mesleğinin Konusu:

Gerçek ve tüzel kişilere ait teşebbüs ve işletmelerin;

a) Genel kabul görmüş muhasebe prensipleri ve ilgili mevzuat hükümleri gereğince, defterlerini tutmak, bilanço kâr-zarar tablosu ve beyannameleri ile diğer belgelerini düzenlemek ve benzeri işleri yapmak.

b) Muhasebe sistemlerini kurmak, geliştirmek, işletmecilik, muhasebe, finans, malî mevzuat ve bunların uygulamaları ile ilgili işlerini düzenlemek veya bu konularda müşavirlik yapmak.

c) Yukarıdaki bentte yazılı konularda, belgelerine dayanılarak, inceleme, tahlil, denetim yapmak, malî tablo ve beyannamelerle ilgili konularda yazılı görüş vermek, rapor ve benzerlerini düzenlemek, tahkim, bilirkişilik ve benzeri işleri yapmak.

ii. Yeminli malî müşavirlik mesleğinin konusu:

(A) fıkrasının (b) ve (c) bentlerinde yazılı işleri yapmanın yanında Kanunun 12. maddesine göre çıkartılacak yönetmelik çerçevesinde tasdik işlerini yapmaktır. Yeminli malî müşavirler muhasebe ile ilgili defter tutamazlar, muhasebe bürosu açamazlar ve muhasebe bürolarına ortak olamazlar.

Muhasebe meslek mensupları yukarıda belirtilen konularda hizmet vererek mükelleflerin vergilerini zamanında beyan etmelerini sağlamakta ve devletin vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Örneğin 2016 yılı sonu itibarıyla ülkemizde 529.263.765.000 vergi geliri, 5.330.936 mükelleften tahsil edilmiştir. Vergi beyanında bulunan mükelleflerin sayısı göz önünde bulundurulduğunda, muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesine yönelik bazı konularda mükelleflerini önemli ölçüde etkileyebileceği ve yönlendirebileceği anlaşılmaktadır.

Muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde katkı sağlayabileceği konuları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Çelik, 2013: 79):

- i. Vergi denetim elemanlarına yardımcı olma ve onların işlerini kolaylaştırma,
- ii. Beyana dayalı sistemde beyan edilen bilgi ve belgenin doğruluğunu artırma,
- iii. Vergi idaresinin yükünü hafifletme ve denetim yetersizliğini gidermede yardımcı olma,
- iv. Türk vergi sisteminde yozlaşmayı önleyerek, muhasebecilik, vergicilik ve işletmecilik alanlarında güven ve ahlak unsurunun geliştirilmesine katkı sağlama,
- v. Vergi kanunlarının uygulanmasında ortaya çıkan uyumsuzlukların asgari düzeye çekilmesi suretiyle, yargıya gitmeden uzlaşma yolu ile birçok sorunun çözüme kavuşmasını sağlama,
- vi. Vergi gelirlerinin artmasına katkıda bulunma.

Muhasebe meslek mensupları yukarıda belirtilen konularda yetki ve sorumluluk alarak vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesini, devletin daha fazla finansman kaynağı elde etmesini ve kamu hizmeti vermesinde etkin rol oynamaktadır.

3. VERGİ KAYIP VE KAÇAKLARININ ÖNLENMESİNDE MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ ROLÜ: NİĞDE İLİ ÖRNEĞİ

3.1. Çalışmanın Metodolojisi

Bu bölümde çalışmanın amacına, evreni ile örnekleme, yöntemine, analiz sonucunda elde edilen bulgulara ve bulgulara ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir.

3.1.1. Çalışmanın Amacı

Çalışma iki temel amaç üzerine kurulmuştur. Bunlardan birincisi, Niğde ilinde bağımsız olarak faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının (SMMM ve YMM) vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda kendilerine verilmesini bekledikleri yetki ve sorumluluklar hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktır. Çalışmanın diğer amacı ise muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçakları hakkındaki görüşlerinin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmektir.

3.1.2. Çalışmanın Evreni ve Örnekleme

Çalışmanın evrenini Niğde ilinde bağımsız olarak faaliyet gösteren muhasebe meslek mensupları oluşturmaktadır. Niğde Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odasından alınan bilgiler doğrultusunda, 110 muhasebe meslek mensubunun Niğde şehir merkezi ve ilçelerde faaliyet gösterdiği tespit edilmiş olup çalışmanın evreni belirlenmiştir. Çalışmanın evreni kapsamında 110 muhasebe meslek mensubuna, maliyet ve zaman kısıtları göz önünde bulundurularak ulaşmanın mümkün olmaması nedeniyle çalışmada kolayda örnekleme yoluna gidilmiştir. Evreni temsil yeteneğine sahip örneklem büyüklüğünün tespit edilebilmesi amacıyla Krejcie ve Morgan (1970)'in anakütleden çekilecek örneklem miktarı tablosundan yararlanılmış ve % 95 güven düzeyinde 86 muhasebe meslek mensubuna anket uygulanması gerektiği belirlenmiştir.

Muhasebe meslek mensuplarının tamamına e-mail yoluyla gönderilen anket formlarından 98 adeti geri dönmüştür. Örneklem büyüklüğü göz önünde bulundurulduğunda elde edilen 98 anket formunun analizi, çalışmanın sonuçlarının güvenilirliği açısından yeterli görülmektedir.

3.1.3. Çalışmanın Hipotezleri

Çalışmanın amacı kapsamında test edilecek olan hipotezlere aşağıda yer verilmiştir:

H₁: Farklı cinsiyete sahip muhasebe meslek mensuplarının, vergi kayıp ve kaçakları hakkındaki genel görüşleri ile kayıp ve kaçakların önlenmesinde kendilerine verilmesini bekledikleri yetki ve sorumluluklar hakkındaki görüşleri arasında anlamlı farklılık vardır.

H₂: Farklı eğitim düzeylerine sahip muhasebe meslek mensuplarının, vergi kayıp ve kaçakları hakkındaki genel görüşleri ile kayıp ve kaçakların önlenmesinde kendilerine verilmesini bekledikleri yetki ve sorumluluklar hakkındaki görüşleri arasında anlamlı farklılık vardır.

H₃: Farklı deneyimlere sahip muhasebe meslek mensuplarının, vergi kayıp ve kaçakları hakkındaki genel görüşleri ile kayıp ve kaçakların önlenmesinde kendilerine verilmesini bekledikleri yetki ve sorumluluklar hakkındaki görüşleri arasında anlamlı farklılık vardır.

3.1.4. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın amacı kapsamında muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ile bu konuda kendilerine verilmesini bekledikleri yetki ve sorumluluklar hakkındaki görüşlerine ilişkin veriler, anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir.

Anket formu üç bölümden oluşmakta olup birinci bölümde muhasebe meslek mensuplarının demografik özellikleri, ikinci bölümde vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri ile önlenmesi, üçüncü bölümde ise vergi kayıp ve kaçakların önlenmesi konusunda SMMM ve YMM'lere verilmesi gerekli olan yetki ve sorumluluklar hakkındaki görüşlerini tespit etmeye yönelik önermelere yer verilmiştir. Anketin ikinci ve üçüncü bölümünde yer alan önermelerin hazırlanması aşamasında Daştan (2011)'in yapmış oldukları çalışmalardan yararlanılmış olup muhasebe meslek mensuplarının bu önermelere bakış açıları 5'li Likert Ölçeği¹ ile ölçülmeye çalışılmıştır.

Muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarına ilişkin görüşlerini ortaya koymak amacıyla geliştirilen anket formunun, çalışmanın amacını ölçmedeki güvenilirliğini test etmek amacıyla güvenilirlik katsayısı olarak bilinen Cronbach Alfa değeri 0,918 olarak hesaplanmıştır. Ankete ilişkin hesaplanan güvenilirlik değeri, sosyal bilimler alanında genel kabul görmüş minimum güvenilirlik düzeyi olan 0,70'in üzerinde olması nedeniyle anketin bu çalışmanın amacı kapsamında kullanılmasına karar verilmiştir.

Anketin muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarına ilişkin bakış açılarını ortaya koymak amacıyla kullanılacak yöntemin belirlenebilmesi için değişkenlerin normal dağılım ve homojen varyans ön koşullarını sağlayıp sağlamadığı test edilmiştir. Değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediğini test etmek üzere Tek Örneklem Kolmogorov Smirnov (K-S), homojenliğini test etmek üzere ise Levene Testleri yapılmıştır. Söz konusu analizler sonucu verilerin homojen olduğu fakat normal dağılıma uygun olmadığı görülmüş olup muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarına ilişkin görüşlerinin demografik faktörlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmede nonparametrik Mann Whitney U ve Kruskal Wallis testlerinin kullanılmasına karar verilmiştir.

3.2. Çalışmanın Bulguları

Çalışmanın bulguları bölümünde, ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistik sonuçlarına yer verilmiştir. Ayrıca muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda kendilerine verilmesini bekledikleri yetki ve sorumluluklar hakkındaki düşüncelerine ilişkin frekans sonuçlarına ve demografik değişkenlere göre yapılan fark analizi (Mann Whitney U Testi ve Kruskal Wallis Testi) sonuçları ile yorumlarına yer verilmiştir.

¹ 5'li Likert Ölçeğinde; (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, (4) Katılıyorum (5) Kesinlikle Katılıyorum'u ifade etmektedir.

3.2.1. Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özelliklerini Tespit Etmeye Yönelik Analiz Sonuçları

Vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda kendilerine verilmesini öngördükleri yetki ve sorumlulukların tespit edilebilmesi amacıyla çalışmanın kapsamı olarak belirlenen muhasebe meslek mensuplarının demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistik sonuçlarına Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Demografik Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER		FREKANS	YÜZDE %
Cinsiyet	Kadın	16	16
	Erkek	82	84
Eğitim Düzeyi	Lise	18	18
	Önlisans	23	24
	Lisans	53	54
	Lisansüstü	4	4
Unvan	SMMM	96	98
	YMM	2	2
Deneyim Süresi	0-5 yıl arası	17	17
	6-10 yıl arası	26	27
	11-15 yıl arası	25	25
	15 yıldan fazla	30	31
Mükelleflerden vergi ile ilgili konularda baskı yapılma durumu	Evet, baskı yapılıyor	57	58
	Hayır, baskı yapılmıyor	41	42

Tablo 2 incelendiğinde Niğde ilinde faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının % 82’sinin erkek, % 16’sının kadın olduğu ve yarısından fazlasının (%54’ünün) lisans mezuniyetine sahip oldukları belirlenmiştir. Muhasebe meslek mensupları unvanları açısından değerlendirildiğinde % 98’inin SMMM unvanına, sadece % 2’sinin YMM unvanına sahip

olduğu Tablo 2’den açıkça gör÷lmektedir. Muhasebe mesleğinde faaliyet gösterme ve deneyim kazanma süreleri bakımından muhasebe meslek mensupları incelendiğinde, meslek mensuplarının farklı yılları kapsayan deneyim gruplarına ilişkin dağılımlarının benzer olmakla birlikte en fazla %31’lik oranla muhasebe meslek mensuplarının 15 yıldan fazla deneyime sahip oldukları gör÷lmektedir. Son olarak muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerden vergisel konularda baskı ya da telkin alma/almama durumuna ilişkin frekans sonuçları incelendiğinde, meslek mensuplarının % 58’inin vergisel konularda kendilerini baskı altında hissettikleri ortaya konmuştur.

3.2.2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri, Önlenmesi ve Bu Konuda Kendilerine Verilmesini Bekledikleri Yetki ve Sorumluluklara İlişkin Bakış Açılarını Tespit Etmeye Yönelik Analiz Sonuçları

Ankete katılan muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda almak istedikleri yetki ve sorumluluklara ilişkin bakış açılarını tespit etmeye yönelik olarak hazırlanan önermelere katılım düzeyleri Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo 3. Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri, Önlenmesi ve Bu Konuda Almak İstedikleri Yetki ve Sorumluluklara İlişkin Bakış Açılarının Tespitine Yönelik Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

Önergeler	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Ne Katılmıyorum Ne Katılıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ort.	Standart Sapma
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
N1. Etkin olmayan vergi denetimi ve adil olmayan vergileme zihniyeti	11	11,2	16	16,3	9	9,2	31	31,6	31	31,6	3,5612	1,37778
N2. Siyasi iradenin vergi politikalarındaki tavrı	14	14,3	13	13,3	14	14,3	35	35,7	22	22,4	3,3878	1,35184
N3. Vergi yasalarının çok karışık olması ve çok sık değişiklik yapılması	7	7,1	10	10,2	10	10,2	41	41,8	30	30,6	3,7857	1,19492
N4. Vergi aflarına sıkça başvurulması	17	17,3	17	17,3	9	9,2	32	32,7	23	23,5	3,2755	1,44151
N5. Vergi oranlarının yüksek olması	13	13,3	13	13,3	10	10,2	28	28,6	34	34,7	3,5816	1,42093
N6. Gelir dağılımının adil olmaması ve mükelleflerin gelir düzeyinin düşük olması	10	10,2	14	14,3	11	11,2	31	31,6	32	32,7	3,6224	1,34329
N7. Ekonomik dalgalanma ve krizler	8	8,2	14	14,3	19	19,4	34	34,7	23	23,5	3,5102	1,22890
N8. Alınan vergilerin hizmet olarak geri dönmeyeceği inancı	7	7,1	27	27,6	17	17,3	28	28,6	19	19,4	3,2551	1,25436
N9. Toplumsal ve vergiye ilişkin ahlaki seviyenin düşük olması	9	9,2	13	13,3	17	17,3	35	35,7	24	24,5	3,5306	1,25348
N10. Yapılan kanunların vergilendirilecek unsur tam kapsayamaması, kanuni boşluklar, istisnalar ve muafiyetlerin olması	10	10,2	18	18,4	14	14,3	36	36,7	20	20,4	3,3878	1,28137
N11. Gider olarak kabul edilmeyen harcama kalemlerinin fazla olması	10	10,2	16	16,3	14	14,3	31	31,6	27	27,6	3,5000	1,32579
N12. Dolaylı ve dolaysız vergilerin fazla alınması ve ek vergilerin çıkarılması	8	8,2	9	9,2	8	8,2	33	33,7	40	40,8	3,8980	1,26401

N13. Vergi ceza hukukunda yer alan suçlar ve bu suçlara ilişkin cezalar hakkındaki düzenlemelerin yeterince açık ve anlaşılır olmaması	9	9,2	23	23,5	10	10,2	41	41,8	15	15,3	3,3061	1,24692
N14. Siyasi değişimlerin yaşanması	10	10,2	20	20,4	13	13,3	27	27,6	27	27,6	3,6939	1,02262
N15. Toplumdaki yolsuzluk düzeyi ve yaygın rüşvet ağı	16	16,3	21	21,4	15	15,3	30	30,6	16	16,3	3,0918	1,35530
N16. Vergi idaresi örgüt yapısının işlevinin yetersiz olması	9	9,2	24	24,5	15	15,3	31	31,6	19	19,4	3,2755	1,28256
Ö1. Yasal müeyyideler daha caydırıcı olmalıdır	6	6,1	12	12,2	11	11,2	33	33,7	36	36,7	3,8265	1,22706
Ö2. Toplumsal etki “suçluluk hissi ve utanma” duygusu yaşatılmalıdır	7	7,1	13	13,3	8	8,2	38	38,8	32	32,7	3,7653	1,24189
Ö3. Vergi oranlarının düşürülmesi ve vergi sayısının azaltılması yanında etkin vergi denetimi yapılmalıdır	7	7,1	7	7,1	4	4,1	35	35,7	45	45,9	4,0612	1,19980
Ö4. Konu ile ilgili ele alınacak bilimsel yayınların sayısı artırılmalıdır	8	8,2	12	12,2	14	14,3	36	36,7	28	28,6	3,6531	1,24439
Ö5. İşletmelerde her türlü giderlerin kanuni defterlere yazılması ve bunların vergi matrahından düşülmesi sağlanmalıdır	10	10,2	15	15,3	5	5,1	31	31,6	37	37,8	3,7143	1,37728
Ö6. Muhasebe meslek mensuplarının konuya eğilmeleri teşvik edilmelidir	11	11,2	12	12,2	10	10,2	35	35,7	30	30,6	3,6224	1,33560
Ö7. Muhasebe meslek mensubunun tuttuğu defterler açısından mükellefle birlikte sorumlu tutulması sağlanmalıdır	30	30,6	25	25,5	14	14,3	18	18,4	11	11,2	2,5408	1,38600
Ö8. Vergisini düzenli ödeyen mükelleflere vergi indirimi teşviki sağlanmalıdır	12	12,2	6	6,1	2	2,0	41	41,8	37	37,8	3,8673	1,32103
Ö9. Vergi iadesi sisteminin etkin bir şekilde işletilmesi gerekir	11	11,2	8	8,2	5	5,1	50	51,0	24	24,5	3,6939	1,24692
Ö10. Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesine yönelik görsel, işitsel ve yazılı medyada yayınlar yapılması gerekir	7	7,1	5	5,1	16	16,3	35	35,7	35	35,7	3,8776	1,16889
Ö11. Tüm işletmelerin bağımsız denetime tabi tutulması sağlanmalıdır	16	16,3	18	18,4	20	20,4	27	27,6	17	17,3	3,1122	1,34611
Ö12. Vergi cezalarının tanımlarının ve tutarlarının açık ve caydırıcı düzeyde olması gerekir	6	6,1	9	9,2	11	11,2	48	49,0	24	24,5	3,7653	1,11041

Ö13. Vergi Usul Kanundaki vergi mahremiyetinin sınırları belirlenerek gizli belge değerlidir çıkmazından kurtulmalıdır	11	11,2	18	18,4	19	19,4	32	32,7	18	18,4	3,2857	1,27627
Ö14. Maliye Bakanlığının tüm işletmelerin muhasebe kayıtlarına ve finansal tablolarına anlık erişim sağlayabileceği sistemin kurulması gerekir	9	9,2	12	12,2	11	11,2	37	37,8	29	29,6	3,6633	1,27582
Ö15. Mükellefler muhasebe meslek mensupları ile koordineli çalışmalıdır	11	11,2	8	8,2	13	13,3	58	59,2	8	8,2	3,4490	1,12261
SMMM/YS1. Meslek mensuplarına, sözleşme yaptıkları müşteriler ile ilgili bilgilere Vergi Dairelerinden ulaşılma ve gerekirse istediği bilgilerden kopya alabilme olanağı sağlanmalıdır	13	13,3	9	9,2	8	8,2	37	37,8	31	31,6	3,6531	1,36300
SMMM/YS2. Tüm mükelleflerin (işletme esasına göre defter tutanların dâhil) beyannamelerinin meslek mensuplarınca uygunluk denetiminden geçirilerek tasdik edilmesi gerekmektedir	7	7,1	10	10,2	8	8,2	50	51,0	23	23,5	3,7347	1,14470
SMMM/YS3. Meslek mensuplarına kayıt dışı mükellefiyet ve kayıt dışı istihdamın vergi dairesine bildirilmesi hakkında yetki ve sorumluluk verilmeli, bu bildirimlerin idareye ulaşması halinde ciddiyetle takibinin yapılması gerekmektedir	8	8,2	11	11,2	11	11,2	42	42,9	26	26,5	3,6837	1,21500
SMMM/YS4. Bankalar tarafından verilen tüm ticari krediler meslek mensuplarının raporuna bağlanmalıdır. Bu raporların birer kopyaları da ilgili vergi dairelerine gönderilmelidir	5	5,1	10	10,2	15	15,3	38	38,8	30	30,6	3,7959	1,13935
SMMM/YS5. Ülkemizdeki sivil toplum örgütlerinden olan dernekler, vakıflar, sendikalar, kooperatifler, spor kulüpleri ve meslek örgütlerinden aktif büyüklüğü belli tutarlara kadar olanlar SMMM'ler tarafından denetlenmeli ve bu kuruluşlar hakkında yıllık bazda mali raporlar hazırlanmalıdır	8	8,2	10	10,2	13	13,3	34	34,7	33	33,7	3,7551	1,25231
SMMM/YS6. Belediyelerin meslek mensupları tarafından denetlenmesi ve her yıl denetim raporlarının kamuoyuna açıklanması gerekmektedir	12	12,2	8	8,2	13	13,3	41	41,8	24	24,5	3,5816	1,28371
SMMM/YS7. Yeni bir yasa hazırlanarak kaynağı açıklanamayan servetler ve harcamalar vergilendirilmeli, 18 yaşını aşan herkesin gelir vergisi mükellefi olması sağlanmalı ve beyanname vermeleri zorunlu hale getirilmelidir. Bu beyannamelerin ön denetim yetkisi de meslek mensuplarına verilmelidir.	15	15,3	20	20,4	8	8,2	34	34,7	21	21,4	3,2653	1,40361
SMMM/YS8. SMMM'ler ücretlerini denetledikleri işletmeden almamalıdır. Ücretler belirli kıstaslara göre maktu hale getirilmeli ve meslek odaları tarafından tahsil edilerek SMMM'lere verilmelidir.	7	7,1	10	10,2	13	13,3	32	32,7	36	36,7	3,8163	1,23811

SMMM/YS9. SMMM'ler ücretlerini denetledikleri işletmeden almamalıdır. Ücretler belirli kıstaslara göre maktu hale getirilmeli ve Vergi Daireleri tarafından tahsil edilerek SMMM'lere verilmelidir.	9	9,2	6	6,1	21	21,4	24	24,5	38	38,8	3,7755	1,28055
YMM/YS1. Mükellefin defter ve belgelerini kaybetmesi veya yetkili denetim elemanlarına ibraz etmemesi durumunda YMM'lerin sorumluluğu kaldırılmalıdır	12	12,2	16	16,3	33	33,7	19	19,4	18	18,4	3,1531	1,25470
YMM/2. Milletvekilleri ile nüfusu belli büyüklüğün üzerindeki ilçe belediye başkanları için bu görevlerine başlamadan önce ve görev sonrası YMM'ler tarafından bir mali rapor hazırlanması ve kamuoyuna sunulması zorunlu tutulmalıdır	15	15,3	11	11,2	26	26,5	23	23,5	23	23,5	3,2857	1,35464
YMM/3. Siyasi parti genel merkezlerinin muhasebe kayıtları YMM'lerce denetlenmeli ve yine rapor düzenlenerek her yıl kamuoyuna sunulmalıdır	11	11,2	12	12,2	30	30,6	22	22,4	23	23,5	3,3469	1,27709
YMM/4. Sivil toplum örgütlerinden olan dernekler, vakıflar, sendikalar, kooperatifler, spor kulüpleri ve meslek örgütlerinin belge düzenine uyması, şeffaflığın sağlanması açısından aktif toplamı belli tutarın üzerindeki örgütler hakkında YMM'ler tarafından rapor düzenlenmeli ve bu rapor kurum ilgilileri ile birlikte tüm kamuoyuna sunulmalıdır	10	10,2	10	10,2	28	28,6	31	31,6	19	19,4	3,3980	1,20771
YMM/5. YMM'ler ücretlerini denetledikleri işletmeden almamalıdır. Ücretler belirli kıstaslara göre maktu hale getirilmeli ve meslek odaları tarafından tahsil edilerek YMM'lere verilmelidir.	12	12,2	8	8,2	40	40,8	22	22,4	16	16,3	3,2245	1,18870
YMM/6. YMM'ler ücretlerini denetledikleri işletmeden almamalıdır. Ücretler belirli kıstaslara göre maktu hale getirilmeli ve Vergi Daireleri tarafından tahsil edilerek YMM'lere verilmelidir.	11	11,2	8	8,2	33	33,7	20	20,4	26	26,5	3,4286	1,27627

Tablo 3 incelendiğinde muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda almak istedikleri yetki ve sorumluluklar hakkındaki önermelere katılım düzeylerinin ortalamaları genellikle 3 düzeyinin üzerinde 4'e yakın gerçekleşmiştir. Anketin önermelerine ilişkin ortalama değerlerinin 4'e yakın gerçekleşmesi muhasebe meslek mensuplarının, ankette yer alan önermelere katılma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri konusunda ankette yer alan önermelerden en fazla $3,8980 \pm 1,26401$ ortalama ile “N12. Dolaylı ve dolaysız vergilerin fazla alınması ve ek vergilerin çıkarılması” önermesine, en az ise $3,2551 \pm 1,25436$ ortalama ile “Alınan vergilerin hizmet olarak geri dönmeyeceği inancı” önermesine katıldıkları görülmektedir. Bir başka ifadeyle muhasebe meslek mensuplarının, devletin halktan farklı vergi isimleri altında çok çeşitte vergi aldığına ve aldıkları bu vergileri de kamusal hizmet için kullandıklarına inandıkları ifade edilebilir.

Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi konusunda muhasebe meslek mensuplarının görüşlerini tespit etmek amacıyla hazırlanan önermelerde ise meslek mensuplarının en fazla $4,0612 \pm 1,19980$ ortalama ile “Ö3. Vergi oranlarının düşürülmesi ve vergi sayısının azaltılması yanında etkin vergi denetimi yapılmalıdır”, en az ise $2,5408 \pm 1,38600$ ortalama ile “Ö7. Muhasebe meslek mensubunun tuttuğu defterler açısından mükellefle birlikte sorumlu tutulması sağlanmalıdır” önermesine katıldıkları ortaya konmuştur. Meslek mensuplarının en az katılım gösterdiği önerme dikkate alındığında, meslek mensuplarının mükelleflerinin sorumluluklarını paylaşmaktan kaçındığı görülmektedir.

Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi konusunda SMMM'lere verilmesi gerekli olan yetki ve sorumluluklar konusunda muhasebe meslek mensuplarının görüşleri incelendiğinde, en fazla katılım sağlanan önermenin $3,8163 \pm 1,23811$ ortalama ile “SMMM/YS8. SMMM'ler ücretlerini denetledikleri işletmeden almamalıdır. Ücretler belirli kıstaslara göre maktu hale getirilmeli ve meslek odaları tarafından tahsil edilerek SMMM'lere verilmelidir” önermesine en az ise $3,2653 \pm 1,40361$ ortalama ile “SMMM/YS7. Yeni bir yasa hazırlanarak kaynağı açıklanamayan servetler ve harcamalar vergilendirilmeli, 18 yaşını aşan herkesin gelir vergisi mükellefi olması sağlanmalı ve beyanname vermeleri zorunlu hale getirilmelidir. Bu beyannamelerin ön denetim yetkisi de meslek mensuplarına verilmelidir” önermesine katıldıkları tespit edilmiştir. Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi konusunda YMM'lere verilmesi gereken yetki ve sorumluluklar konusunda ise muhasebe meslek mensuplarının en fazla $3,4286 \pm 1,27627$ ortalama ile “YMM/6. YMM'ler ücretlerini denetledikleri işletmeden almamalıdır. Ücretler belirli kıstaslara göre maktu hale getirilmeli ve Vergi Daireleri tarafından tahsil edilerek YMM'lere verilmelidir” önermesine, en az ise $3,1531 \pm 1,25470$ ortalama ile “YMM/1. Mükellefin defter ve belgelerini kaybetmesi veya yetkili denetim elemanlarına ibraz etmemesi durumunda YMM'lerin sorumluluğu kaldırılmalıdır” önermesine katıldıkları Tablo 3'den görülmektedir.

Söz konusu bulgulara göre vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi konusunda muhasebe meslek mensuplarının mesleki hizmet bedeli olarak mükelleflerinden bizzat kendileri tahsil ettikleri ücretlerinin, meslek odaları ya da vergi dairesi aracılığıyla tahsil etmek istedikleri görülmektedir. Muhasebe meslek mensuplarının hizmet bedellerinin karşılığının meslek odaları ya da vergi daireleri aracılığıyla tahsil edilmesi, meslek mensupları ile mükellefler arasında hizmet bedeli konusunda pazarlık yapılmasını ve meslek mensuplarının kendilerini baskı altında hissetmesini engelleyecektir.

3.2.3. Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri, Önlenmesi ve Bu Konuda SMMM ile YMM'lere Verilmesini Bekledikleri Yetki ve Sorumluluklara İlişkin Bakış Açılarının Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Analiz Sonuçları

Çalışmanın bu bölümünde muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda almak istedikleri yetki ve sorumluluklara ilişkin bakış açılarının cinsiyetlerine, eğitim düzeylerine ve mesleki deneyim sürelerine göre farklılaşp farklılaşmadığını tespit etmek amacıyla fark analizleri yapılmıştır. Muhasebe meslek mensuplarının söz konusu konulara ilişkin görüşlerinin cinsiyetlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla Mann Whitney U Testi, eğitim düzeylerine ve mesleki deneyim sürelerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis Testi yapılmıştır. Anket verilerinin istatistiksel analizi sonucu aşağıda yer alan bulgulara ulaşılmıştır.

3.2.3.1. Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri, Önlenmesi ve Bu Konuda Almak İstedikleri Yetki ve Sorumluluklara İlişkin Bakış Açılarının Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

Muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda almak istedikleri yetki ve sorumluluklara yönelik önermelere katılım düzeylerinin cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini analiz etmek amacıyla Mann Whitney U Testi kullanılmış olup analiz sonuçları Tablo 4'de gösterilmiştir.

82

Tablo 4. Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri, Önlenmesi ve Bu Konuda Almak İstedikleri Yetki ve Sorumluluklara İlişkin Bakış Açılarının Cinsiyetlerine Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Analiz Sonuçları

Önermeler	Cinsiyet	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Anlamlılık
				(P)
N1	Kadın	49,92	4093,50	0,731
	Erkek	47,34	757,50	
N2	Kadın	50,15	4112,00	0,598
	Erkek	46,19	739,00	
N3	Kadın	50,07	4105,50	0,637
	Erkek	46,59	745,50	

N4	Kadın	49,41	4052,00	0,945
	Erkek	49,94	799,00	
N5	Kadın	50,28	4123,00	0,523
	Erkek	45,50	728,00	
N6	Kadın	51,98	4262,00	0,043
	Erkek	36,81	589,00	
N7	Kadın	51,60	4231,00	0,087
	Erkek	38,75	620,00	
N8	Kadın	50,08	4106,50	0,638
	Erkek	46,53	744,50	
N9	Kadın	50,54	4144,00	0,397
	Erkek	44,19	707,00	
N10	Kadın	51,94	4259,00	0,046
	Erkek	37,00	592,00	
N11	Kadın	50,14	4111,50	0,603
	Erkek	46,22	739,50	
N12	Kadın	50,06	4105,00	0,640
	Erkek	46,63	746,00	
N13	Kadın	51,83	4250,00	0,054
	Erkek	37,56	601,00	
N14	Kadın	49,30	4042,50	0,870
	Erkek	50,53	808,50	
N15	Kadın	49,34	4045,50	0,894
	Erkek	50,34	805,50	
N16	Kadın	50,90	4173,50	0,257
	Erkek	42,34	677,50	
Ö1	Kadın	49,29	4042,00	0,864

	Erkek	50,56	809,00	
Ö2	Kadın	50,20	4116,50	0,561
	Erkek	45,91	734,50	
Ö3	Kadın	50,77	4163,00	0,280
	Erkek	43,00	688,00	
Ö4	Kadın	51,40	4215,00	0,118
	Erkek	39,75	636,00	
Ö5	Kadın	51,10	4190,00	0,187
	Erkek	41,31	661,00	
Ö6	Kadın	51,02	4184,00	0,211
	Erkek	41,69	667,00	
Ö7	Kadın	50,14	4111,50	0,604
	Erkek	46,22	739,50	
Ö8	Kadın	48,55	3981,50	0,425
	Erkek	54,34	869,50	
Ö9	Kadın	50,22	4118,00	0,539
	Erkek	45,81	733,00	
Ö10	Kadın	49,39	4050,00	0,928
	Erkek	50,06	801,00	
Ö11	Kadın	50,75	4161,50	0,313
	Erkek	43,09	689,50	
Ö12	Kadın	50,52	4143,00	0,385
	Erkek	44,25	708,00	
Ö13	Kadın	50,35	4128,50	0,492
	Erkek	45,16	722,50	
Ö14	Kadın	50,90	4173,50	0,250

	Erkek	42,34	677,50	
Ö15	Kadın	51,93	4258,00	0,031
	Erkek	37,06	593,00	
SMMM/YS1	Kadın	50,27	4122,00	0,526
	Erkek	45,56	729,00	
SMMM/YS2	Kadın	49,71	4076,50	0,855
	Erkek	48,41	774,50	
SMMM/YS3	Kadın	49,70	4075,50	0,867
	Erkek	48,47	775,50	
SMMM/YS4	Kadın	50,80	4166,00	0,281
	Erkek	42,81	685,00	
SMMM/YS5	Kadın	50,56	4146,00	0,382
	Erkek	44,06	705,00	
SMMM/YS6	Kadın	51,74	4243,00	0,063
	Erkek	38,00	608,00	
SMMM/YS7	Kadın	51,16	4195,00	0,177
	Erkek	41,00	656,00	
SMMM/YS8	Kadın	51,43	4217,00	0,112
	Erkek	39,63	634,00	
SMMM/YS9	Kadın	50,40	4133,00	0,457
	Erkek	44,88	718,00	
YMM/YS1	Kadın	50,79	4165,00	0,294
	Erkek	42,88	686,00	
YMM/YS2	Kadın	50,21	4117,50	0,564
	Erkek	45,84	733,50	
YMM/YS3	Kadın	50,70	4157,00	0,332

	Erkek	43,38	694,00	
YMM/YS4	Kadın	50,24	4120,00	0,544
	Erkek	45,69	731,00	
YMM/YS5	Kadın	50,56	4146,00	0,382
	Erkek	44,06	705,00	
YMM/YS6	Kadın	51,47	4220,50	0,108
	Erkek	39,41	630,50	

Muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda kendilerine verilmesini bekledikleri yetki ve sorumluluklara ilişkin bakış açılarının cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmede kullanılan anlamlılık değerleri incelendiğinde N6, N10 ve Ö15. önermelerinin anlamlılık değerlerinin, standart anlamlılık değeri olan 0,05’den küçük olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bir başka ifadeyle muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri konusunda “N6. Gelir dağılımının adil olmaması ve mükelleflerin gelir düzeyinin düşük olması”, “N10. Yapılan kanunların vergilendirilecek unsuru tam kapsayamaması, kanuni boşluklar, istisnalar ve muafiyetlerin olması”; vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi konusunda ise “Ö15. Mükellefler muhasebe meslek mensupları ile koordineli çalışmalıdır” konularında kadın meslek mensupları ile erkek meslek mensupları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu önermelere kadın meslek mensuplarının, erkek meslek mensuplarına göre daha fazla katıldığı Tablo 4’den görülmektedir.

86

3.2.3.2. Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri, Önlenmesi ve Bu Konuda Almak İstedikleri Yetki ve Sorumluluklara İlişkin Bakış Açılarının Eğitim Düzeylerine ve Deneyimlerine Göre Karşılaştırılması

Muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda almak istedikleri yetki ve sorumluluklara ilişkin bakış açılarının eğitim düzeylerine ve deneyimlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak amacıyla Kruskal Wallis testi kullanılmış olup analiz sonuçlarına Tablo 5’de yer verilmiştir.

Tablo 5. Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Nedenleri, Önlenmesi ve Bu Konuda Almak İstedikleri Yetki ve Sorumluluklara İlişkin Bakış Açılarının Eğitim Düzeylerine ve Deneyimlerine Göre Karşılaştırılmasına Yönelik Analiz Sonuçları

		Chi Square	df	Anlamlılık (P)
N1	Eğitim Düzeyi	4,146	3	0,246
	Deneyim	1,726	3	0,631
N2	Eğitim Düzeyi	4,180	3	0,243
	Deneyim	4,425	3	0,219
N3	Eğitim Düzeyi	7,774	3	0,051
	Deneyim	1,404	3	0,705
N4	Eğitim Düzeyi	4,602	3	0,203
	Deneyim	1,188	3	0,756
N5	Eğitim Düzeyi	3,475	3	0,324
	Deneyim	0,459	3	0,928
N6	Eğitim Düzeyi	2,968	3	0,397
	Deneyim	1,203	3	0,752
N7	Eğitim Düzeyi	3,611	3	0,307
	Deneyim	0,361	3	0,948
N8	Eğitim Düzeyi	0,359	3	0,949
	Deneyim	1,198	3	0,754
N9	Eğitim Düzeyi	4,703	3	0,195
	Deneyim	3,291	3	0,349
N10	Eğitim Düzeyi	2,528	3	0,470
	Deneyim	3,169	3	0,366
N11	Eğitim Düzeyi	0,756	3	0,860
	Deneyim	4,570	3	0,206
N12	Eğitim Düzeyi	2,893	3	0,408
	Deneyim	3,090	3	0,378
N13	Eğitim Düzeyi	7,188	3	0,066
	Deneyim	1,430	3	0,699
N14	Eğitim Düzeyi	1,671	3	0,643
	Deneyim	1,115	3	0,774
N15	Eğitim Düzeyi	2,314	3	0,510
	Deneyim	5,271	3	0,153
N16	Eğitim Düzeyi	0,961	3	0,811
	Deneyim	1,087	3	0,780
Ö1	Eğitim Düzeyi	1,279	3	0,734
	Deneyim	2,244	3	0,523
Ö2	Eğitim Düzeyi	3,031	3	0,387
	Deneyim	0,385		0,943
Ö3	Eğitim Düzeyi	2,486	3	0,478
	Deneyim	6,686	3	0,083
Ö4	Eğitim Düzeyi	5,491	3	0,139
	Deneyim	3,578	3	0,311
Ö5	Eğitim Düzeyi	3,666	3	0,300
	Deneyim	1,128	3	0,770
Ö6	Eğitim Düzeyi	3,766	3	0,288
	Deneyim	0,774	3	0,856
Ö7	Eğitim Düzeyi	7,177	3	0,066

	Deneyim	1,445	3	0,695
Ö8	Eğitim Düzeyi	1,308	3	0,727
	Deneyim	2,388	3	0,496
Ö9	Eğitim Düzeyi	1,120	3	0,772
	Deneyim	0,466	3	0,926
Ö10	Eğitim Düzeyi	3,634	3	0,304
	Deneyim	0,982	3	0,806
Ö11	Eğitim Düzeyi	2,207	3	0,531
	Deneyim	1,328	3	0,723
Ö12	Eğitim Düzeyi	0,597	3	0,897
	Deneyim	2,230	3	0,526
Ö13	Eğitim Düzeyi	6,869	3	0,076
	Deneyim	1,811	3	0,612
Ö14	Eğitim Düzeyi	0,567	3	0,904
	Deneyim	1,227	3	0,746
Ö15	Eğitim Düzeyi	3,420	3	0,331
	Deneyim	5,060	3	0,167
SMMM/YS1	Eğitim Düzeyi	1,596	3	0,660
	Deneyim	3,898	3	0,273
SMMM/YS2	Eğitim Düzeyi	1,332	3	0,721
	Deneyim	2,044	3	0,563
SMMM/YS3	Eğitim Düzeyi	0,474	3	0,925
	Deneyim	2,666	3	0,446
SMMM/YS4	Eğitim Düzeyi	7,659	3	0,054
	Deneyim	0,493	3	0,920
SMMM/YS5	Eğitim Düzeyi	5,793	3	0,122
	Deneyim	0,714	3	0,870
SMMM/YS6	Eğitim Düzeyi	1,412	3	0,703
	Deneyim	9,342	3	0,025
SMMM/YS7	Eğitim Düzeyi	1,404	3	0,705
	Deneyim	3,221	3	0,359
SMMM/YS8	Eğitim Düzeyi	3,146	3	0,370
	Deneyim	0,491	3	0,921
SMMM/YS9	Eğitim Düzeyi	9,389	3	0,025
	Deneyim	1,654	3	0,647
YMM/YS1	Eğitim Düzeyi	2,587	3	0,460
	Deneyim	7,875	3	0,049
YMM/YS2	Eğitim Düzeyi	6,002	3	0,112
	Deneyim	5,000	3	0,172
YMM/YS3	Eğitim Düzeyi	1,056	3	0,788

	Deneyim	4,801	3	0,187
YMM/YS4	Eğitim Düzeyi	7,171	3	0,067
	Deneyim	1,995	3	0,573
YMM/YS5	Eğitim Düzeyi	2,299	3	0,513
	Deneyim	0,846	3	0,838
YMM/YS6	Eğitim Düzeyi	2,785	3	0,426
	Deneyim	4,148	3	0,246

Tablo 5 incelendiğinde muhasebe meslek mensuplarının “SMMM/YS9. SMMM’ler ücretlerini denetledikleri işletmeden almamalıdır. Ücretler belirli kıstaslara göre maktu hale getirilmeli ve Vergi Daireleri tarafından tahsil edilerek SMMM’lere verilmelidir” önermesine ilişkin bakış açılarının eğitim düzeylerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının deneyimleri göz önünde bulundurularak yapılan analiz sonuçları incelendiğinde ise “SMMM/YS6. Belediyelerin meslek mensupları tarafından denetlenmesi ve her yıl denetim raporlarının kamuoyuna açıklanması gerekmektedir” ve “YMM/YS1. Mükellefin defter ve belgelerini kaybetmesi veya yetkili denetim elemanlarına ibraz etmemesi durumunda YMM’lerin sorumluluğu kaldırılmalıdır” önermelerine ilişkin meslek mensuplarının bakış açılarının mesleki deneyim sürelerine göre farklılaştığı belirlenmiştir.

Muhasebe meslek mensuplarının eğitim düzeylerine ve deneyimlerine göre bakış açılarında ortaya çıkan farklılıkların hangi gruplar arasında ortaya çıktığını tespit edebilmek amacıyla söz konusu önermelere Mann Whitney U Testi yapılmış olup analiz sonuçlarına Tablo 6’da yer verilmiştir.

Tablo 6. Muhasebe Meslek Mensuplarının SMMM/YS9, SMMM/YS6 ve YMM/YS1 Önermelerine İlişkin Görüşlerinin Eğitim Düzeylerine ve Deneyimlerine Göre Karşılaştırılması/Mann Whitney U Testi Sonuçları

		Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Anlamlılık (P)
SMMM/YS9 “SMMM’ler ücretlerini denetledikleri işletmeden almamalıdır. Ücretler belirli kıstaslara göre maktu hale getirilmeli ve Vergi Daireleri tarafından tahsil edilerek SMMM’lere verilmelidir”	Lise	24,72	445,00	0,069
	Önlisans	18,09	416,00	
	Lise	31,61	569,00	0,267
	Lisans	37,49	1987,00	
	Lise	11,61	209,00	0,856
	Lisansüstü	11,00	44,00	
	Önlisans	27,76	638,50	0,003
	Lisans	43,16	2287,50	
	Önlisans	13,57	312,00	0,480
	Lisans Üstü	16,50	66,00	
	Lisans	29,46	1561,50	0,411
	Lisansüstü	22,88	91,50	
SMMM/YS6 “Belediyelerin meslek mensupları tarafından denetlenmesi ve her yıl denetim raporlarının kamuoyuna açıklanması gerekmektedir”	0-5 Yıl Arası	16,06	273,00	0,009
	6-10 Yıl Arası	25,88	673,00	
	0-5 Yıl Arası	15,50	263,50	0,007
	11-15 Yıl Arası	25,58	639,50	
	0-5 Yıl Arası	18,82	320,00	0,043
	15 Yıldan Fazla	26,93	808,00	
	6-10 Yıl Arası	25,21	655,50	0,680
	11-15 Yıl Arası	26,82	670,50	
	6-10 Yıl Arası	30,04	781,00	0,484
	15 Yıldan Fazla	27,17	815,00	
	11-15 Yıl Arası	30,34	758,50	0,297

	15 Yıldan Fazla	26,05	781,50	
YMM/YS1 <i>“Mükellefin defter ve belgelerini kaybetmesi veya yetkili denetim elemanlarına ibraz etmemesi durumunda YMM’lerin sorumluluğu kaldırılmalıdır”</i>	0-5 Yıl Arası	21,29	362,00	0,755
	6-10 Yıl Arası	22,46	584,00	
	0-5 Yıl Arası	22,21	377,50	0,747
	11-15 Yıl Arası	21,02	525,50	
	0-5 Yıl Arası	18,47	314,00	0,032
	15 Yıldan Fazla	27,13	814,00	
	6-10 Yıl Arası	27,04	703,00	0,599
	11-15 Yıl Arası	24,92	623,00	
	6-10 Yıl Arası	23,94	622,50	0,046
	15 Yıldan Fazla	32,45	973,50	
	11-15 Yıl Arası	22,60	565,00	0,019
	15 Yıldan Fazla	32,50	975,00	

Tablo 6 incelendiğinde “SMMM/YS9.SMMM’ler ücretlerini denetledikleri işletmeden almamalıdır. Ücretler belirli kıstaslara göre maktu hale getirilmeli ve Vergi Daireleri tarafından tahsil edilerek SMMM’lere verilmelidir” önermesi konusunda mezuniyet durumlarına göre ortaya çıkan farklılıkların önlisans ile lisans mezuniyetine sahip muhasebe meslek mensupları arasında ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Mezuniyet durumlarına göre muhasebe meslek mensuplarının bakış açılarının sıra ortalaması değerleri incelendiğinde, lisans bölümünden mezun olan meslek mensuplarının, önlisans bölümünden mezun olan meslek mensuplarına göre söz konusu önermeye daha fazla katıldıkları ortaya konmuştur.

Muhasebe meslek mensuplarının “SMMM/YS6.Belediyelerin meslek mensupları tarafından denetlenmesi ve her yıl denetim raporlarının kamuoyuna açıklanması gerekmektedir” önermesine ilişkin bakış açılarında 0-5 yıl arası/6-10 yıl arası, 0-5 yıl arası/15 yıldan fazla ve 6-10 yıl arası/15 yıldan fazla deneyime sahip meslek mensupları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiş olup 15 yıldan fazla deneyime sahip muhasebe meslek mensuplarının söz konusu önermeye diğer deneyim sürelerine sahip olan meslek mensuplarına göre daha fazla katıldığı analiz sonuçlarından görülmüştür.

“YMM/YS1. Mükellefin defter ve belgelerini kaybetmesi veya yetkili denetim elemanlarına ibraz etmemesi durumunda YMM’lerin sorumluluğu kaldırılmalıdır” önermesi hakkında 0-5 yıl arası ile 15 yıldan fazla, 6-10 yıl arası ile 15 yıldan fazla ve 11-15 yıl arası ile 15 yıldan fazla muhasebe meslek mensuplarının ilgili önermeye ilişkin bakış açılarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu önermeye 15 yıldan fazla deneyime sahip muhasebe meslek mensuplarının daha fazla katıldığı ortaya konmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Vergi, kamu hizmetlerinin kaliteli ve zamanında yerine getirilmesinin sağlanması amacıyla devletin egemenlik gücüne dayanarak halktan aldığı ekonomik değerlerdir. Söz konusu ekonomik değerler mükelleflerden ve vergi sorumlularından beyan esasına dayanılarak elde edilmektedir. Vergi matrahlarının belirlenmesi ve beyan edilmesi aşamasında mükellefler tarafından kasıtlı olarak ya da olmadan vergi matrahları yanlış belirlenebilmekte dolayısıyla vergi kaybı ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle mükellefler tarafından beyan edilen vergi

matrahlarının gerçeği yansıtıp yansıtmadığının denetlenmesi gerekmektedir. Ülkemizde vergi denetimi Teftiş Kurulu Başkanlığı, Hesap Uzmanları Kurulu Başkanlığı, Gelirler Kontrolörlüğü Daire Başkanlığı, ve Vergi Dairesi Müdürlükleri gibi dış denetleyiciler tarafından denetlenebilirken muhasebe meslek mensupları tarafından vergi matrahları kaynağında da denetlenebilmektedir. Muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerine ilişkin vergi matrahlarını kaynağında denetlemesi, vergi kayıp ve kaçaklarının ortaya çıkmadan önlenmesini sağlamaktadır. Vergi denetiminin yanı sıra muhasebe meslek mensuplarına verilebilecek birtakım yetki ve sorumluluklar ile de vergi kayıp ve kaçakların önüne geçilebilmektedir.

Bu paralelde bu çalışmada Niğde ilinde bağımsız olarak faaliyet gösteren muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda kendilerine verilmesini bekledikleri yetki ve sorumluluklara ilişkin bakış açıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında 98 muhasebe meslek mensubuna anket uygulanmış ve elde edilen anket verileri SPSS 22 istatistik programında Kolmogorov Smirnov, Levene, Mann Whitney U ve Kruskal Wallis Testleri ile analiz edilmiştir. Söz konusu analizler sonucu aşağıda belirtilen bulgulara ulaşılmıştır.

i. Vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri konusunda muhasebe meslek mensuplarının görüşleri incelendiğinde, meslek mensuplarının en fazla “Dolaylı ve dolaysız vergilerin fazla alınması ve ek vergilerin çıkarılması” önermesine katıldıkları tespit edilmiştir. Muhasebe meslek mensupları söz konusu önermenin yanı sıra “Vergi yasalarının çok karışık olması ve çok sık değişiklik yapılması” ve “Siyasi değişimlerin yaşanması”nın da vergi kayıp ve kaçaklarının en önemli nedenleri olduğunu düşünmektedirler. Buna karşılık muhasebe meslek mensuplarının en az vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri olarak “Alınan vergilerin hizmet olarak geri dönmeyeceği inancı” önermesine katıldıkları görülmüştür. Bir başka ifadeyle muhasebe meslek mensupları devletin mükelleflerinden tahsil etmiş oldukları vergilerin kamusal hizmet olarak kendilerine döndüğünü düşünmektedirler.

ii. Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi konusunda ise muhasebe meslek mensuplarının en fazla “Vergi oranlarının düşürülmesi ve vergi sayısının azaltılması yanında etkin vergi denetimi yapılmalıdır”, en az ise “Muhasebe meslek mensubunun tuttuğu defterler açısından mükellefle birlikte sorumlu tutulması sağlanmalıdır” önermesine katıldıkları tespit edilmiştir. Bir başka ifadeyle muhasebe meslek mensupları vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde vergi sayısının ve oranlarının azaltılması gerektiğini belirtirken mükelleflerle birlikte muhasebe defterlerinden sorumlu tutulmak istememektedirler.

iii. Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi konusunda muhasebe meslek mensuplarına verilmesi beklenen yetki ve sorumluluklar, SMMM'lere verilmesi beklenen yetki ve sorumluluklar ile YMM'lere verilmesi beklenen yetki ve sorumluluklar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu kapsamda SMMM'lere vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi konusunda verilmesi gereken yetki sorumluluklara ilişkin bakış açıları sorulduğunda muhasebe meslek mensuplarının en fazla “SMMM'ler ücretlerini denetledikleri işletmeden almamalıdır. Ücretler belirli kıstaslara göre maktu hale getirilmeli ve meslek odaları tarafından tahsil edilerek SMMM'lere verilmelidir” önermesine, en az ise “Yeni bir yasa hazırlanarak kaynağı açıklanamayan servetler ve harcamalar vergilendirilmeli, 18 yaşını aşan herkesin gelir vergisi mükellefi olması sağlanmalı ve beyanname vermeleri zorunlu hale getirilmelidir. Bu beyannamelerin ön denetim yetkisi de meslek mensuplarına verilmelidir” önermesine katıldıkları tespit edilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının en fazla katılım gösterdiği önerme

göz önünde bulundurulduğunda, mükellefler tarafından muhasebecilik ve müşavirlik hizmet bedeli konusunda muhasebe meslek mensuplarına baskı ve pazarlık yapılmaktadır. Bu nedenle meslek mensupları ücretlerinin maktu hale getirilmesini ve meslek odalarından alınmasını istemektedirler.

iv. Muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi konusunda YMM'lere verilmesini bekledikleri yetki ve sorumluluklar konusundaki önermelerden en fazla "YMM'ler ücretlerini denetledikleri işletmeden almamalıdır. Ücretler belirli kıstaslara göre maktu hale getirilmeli ve Vergi Daireleri tarafından tahsil edilerek YMM'lere verilmelidir" önermesine en az ise "Mükellefin defter ve belgelerini kaybetmesi veya yetkili denetim elemanlarına ibraz etmemesi durumunda YMM'lerin sorumluluğu kaldırılmalıdır" önermesine katıldıkları görülmektedir. YMM'lerin en fazla katılım gösterdiği önerme göz önünde bulundurulduğunda YMM'lerinde de SMMM'ler gibi mesleki ücret konusunda kendilerini baskı halinde hissettikleri, bu nedenle de ücretlerini SMMM'lerden farklı olarak Vergi Dairelerinden almak istedikleri görülmektedir.

v. Muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda kendilerine verilmesini bekledikleri yetki ve sorumluluklara ilişkin bakış açılarının cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için Mann Whitney U Testi yapılmıştır. Söz konusu analiz sonucu vergi kayıp ve kaçaklarının nedenlerine ilişkin önermelerden "Gelir dağılımının adil olmaması ve mükelleflerin gelir düzeyinin düşük olması", "Yapılan kanunların vergilendirilecek unsuru tam kapsayamaması, kanuni boşluklar, istisnalar ve muafiyetlerin olması"; vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi konusundaki önermelerden ise "Mükellefler muhasebe meslek mensupları ile koordineli çalışmalıdır" önermesinde kadın meslek mensupları ile erkek meslek mensupları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Söz konusu önermelere ilişkin sıra ortalaması değerleri incelendiğinde, kadın meslek mensuplarının erkek meslek mensuplarına göre daha fazla katılım gösterdiği belirlenmiştir.

93

vi. Muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri, önlenmesi ve bu konuda kendilerine verilmesini bekledikleri yetki ve sorumluluklara ilişkin bakış açılarının eğitim düzeylerine ve deneyimlerine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için Kruskal Wallis Testi yapılmıştır. Analiz sonucu "SMMM'ler ücretlerini denetledikleri işletmeden almamalıdır. Ücretler belirli kıstaslara göre maktu hale getirilmeli ve Vergi Daireleri tarafından tahsil edilerek SMMM'lere verilmelidir" önermesine ilişkin bakış açılarının eğitim düzeylerine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Muhasebe meslek mensuplarının deneyimleri göz önünde bulundurulduğunda yapılan analiz sonuçlarına göre ise "Belediyelerin meslek mensupları tarafından denetlenmesi ve her yıl denetim raporlarının kamuoyuna açıklanması gerekmektedir" ve "Mükellefin defter ve belgelerini kaybetmesi veya yetkili denetim elemanlarına ibraz etmemesi durumunda YMM'lerin sorumluluğu kaldırılmalıdır" önermelerine ilişkin meslek mensuplarının bakış açılarının mesleki deneyim sürelerine göre farklılaştığı belirlenmiştir.

vii. "SMMM'ler ücretlerini denetledikleri işletmeden almamalıdır. Ücretler belirli kıstaslara göre maktu hale getirilmeli ve Vergi Daireleri tarafından tahsil edilerek SMMM'lere verilmelidir" önermesi konusunda mezuniyet durumlarına göre ortaya çıkan farklılıkların önlisans ile lisans mezuniyetine sahip muhasebe meslek mensupları arasında ortaya çıktığı tespit edilmiştir. Mezuniyet durumlarına göre muhasebe meslek mensuplarının bakış açılarının sıra ortalaması değerleri incelendiğinde, lisans bölümünden mezun olan meslek mensuplarının,

önlisans bölümünden mezun olan meslek mensuplarına göre söz konusu önermeye daha fazla katıldıkları ortaya konmuştur. Muhasebe meslek mensuplarının “Belediyelerin meslek mensupları tarafından denetlenmesi ve her yıl denetim raporlarının kamuoyuna açıklanması gerekmektedir” önermesine ilişkin bakış açıları 0-5 yıl arası/6-10 yıl arası, 0-5 yıl arası/15 yıldan fazla ve 6-10 yıl arası/15 yıldan fazla deneyime sahip meslek mensupları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiş olup 6-10 yıl arası deneyime sahip muhasebe meslek mensuplarının söz konusu önermeye diğer deneyim sürelerine sahip olan meslek mensuplarına göre daha fazla katıldığı tespit edilmiştir.

“Mükellefin defter ve belgelerini kaybetmesi veya yetkili denetim elemanlarına ibraz etmemesi durumunda YMM’lerin sorumluluğu kaldırılmalıdır” önermesi hakkında 0-5 yıl arası ile 15 yıldan fazla, 6-10 yıl arası ile 15 yıldan fazla ve 11-15 yıl arası ile 15 yıldan fazla deneyime sahip muhasebe meslek mensuplarının ilgili önermeye ilişkin bakış açıları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca söz konusu önermeye 15 yıldan fazla deneyime sahip muhasebe meslek mensuplarının daha fazla katıldığı ortaya konmuştur.

Araştırmanın amacı doğrultusunda gerçekleştirilen analiz sonuçları ve yorumları incelendiğinde vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesi için kamu otoritelerinin ve muhasebe meslek mensuplarının alması gereken birtakım yetki ve sorumlulukların olduğu açıkça görülmektedir. Bu kapsamda vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesine yönelik olarak söz konusu tarafların alabileceği yetki ve sorumluluklar aşağıda iki başlık altında sunulmuştur.

i. Kamu Otoritelerinin Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesi Konusunda Alabileceği Yetki ve Sorumluluklar

- Vergi kayıp ve kaçakları, ilgili vergilere ilişkin kanun maddelerinin yeterince açık olmamasından ve anlaşılmasından da ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle vergi kanunları mükelleflerin anlayabileceği düzeyde açık ve anlaşılır olarak yeniden düzenlenebilir.
- İlgili kamu otoriteleri ile görüşülerek vergi oranlarının, devletin finansman politikasını bozmayacak şekilde düşürülmesi sağlanmalıdır.
- Yıllık vergi denetimlerinin sayısı ve kapsamı artırılmalıdır.
- Vergi kaçaklarına ilişkin cezalar daha caydırıcı olmalıdır.
- İlgili kamu otoritesinin tüm işletmelerin muhasebe kayıtlarına ve finansal tablolarına online olarak erişim sağlayabileceği bir sistem kurulmalıdır.
- Vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesine yönelik görsel, işitsel ve yazılı medyada yayınların sayısı artırılmalıdır.

ii. Muhasebe Meslek Mensuplarının Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesi Konusunda Alabileceği Yetki ve Sorumluluklar

- Mükelleflerin işlemleri ile ilgili vergi kaybı doğurabilecek olaylar, mükelleflere açık ve net bir şekilde anlatılmalıdır.
- Mükelleflerin vergi kaybını ortaya çıkarabilecek işlemler dolayısıyla psikolojik baskı yapması engellenmeli, sözleşme aşamasında meslek mensuplarının bu konudaki tavrı açık bir şekilde ortaya konmalıdır.

- Meslek mensuplarına mükellefleri ile ilgili bilgilere, bağlı oldukları Vergi Dairelerinden ulaşabilme imkânı sağlanmalıdır.
- Meslek mensuplarına başka mükelleflerle ilgili vergi kayıp ve kaçakçılığını ilk tespit etme ve Vergi Dairlerine bildirme yetkisi verilmelidir.
- Mükelleflerin bankalardan talep ettikleri ticari krediler, meslek mensuplarının gizli raporuna bağlanmalıdır. Bu raporların birer kopyaları da ilgili vergi dairelerine gönderilmelidir.
- Muhasebe meslek mensupları tarafından periyodik aralıklarla mükelleflere vergi kayıp ve kaçaklarını doğuran olaylar, cezaları ve önlenmesine yönelik mükelleflerin ve tüm toplumun sorumlulukları anlatılmalıdır.
- Muhasebe meslek mensuplarına vergi dairesinde yapılacak işlemlerinde öncelik tanınmalıdır. Böylece muhasebe meslek mensuplarının mükelleflerine daha fazla zaman ayırması ve mükellefleri ile ilgili hasılat kaybının önüne geçilebilecektir.

Kaynakça

Artar, Y. (2013). Vergi kaçakçılığı ile vergiden kaçınmaya ilişkin düzenlemeler, görüş ve öneriler. <https://yusufartar.com/2013/07/01/vergi-kacakligi-ile-vergiden-kacinmaya-iliskin-duzenlemeler-gorus-ve-oneriler/> adresinden erişildi. (ET: 10.03.2017)

Aydın, S. (2003), Vergi kaybı, nedenleri ve yöntemleri, *Vergi Sorunları Dergisi*, 178 (Temmuz), 19-26.

Çelik, Y. (2013). *Bağımsız denetimin vergi kayıp ve kaçağı üzerine etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi, İstanbul.

Daştan, A. (2011). Muhasebe meslek mensuplarının vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesindeki rolü: Doğu Karadeniz Bölgesine yönelik bir araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 25 (2), 181-206.

Gelir İdaresi Başkanlığı (2016), 2016 Yılı Faaliyet Raporu. http://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/faaliyetraporlari/2016/2016_faaliyet_raporu.pdf adresinden erişildi. (ET:12.03.2017)

ISMMMO, 229 nolu VUK genel tebliği. <http://www.ismmmo.org.tr/html.asp?id=5677> adresinden erişildi. (ET: 10.03.2017)

ISMMMO, 3568 Sayılı Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu. <http://www.istanbulsmmmodasi.org.tr/html.asp?id=142> adresinden erişildi. (ET: 11.03.2017)

Kayahan, O. (2013). Vergi Usul Kanununun 359. Maddesinde Düzenlenen Kaçakçılık Suçları. <http://www.ozankayahan.com/Makaleler.php?Git=MakaleOku&id=17> adresinden erişildi. (ET: 10.03.2017)

Krejcie, R.V. and Morgan, D.W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and psychological measurement*, 30,607-610.

Savaşan, F. ve Odabaşı, H. (2005). Türkiye’de vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri üzerine ampirik bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 1-28.

Şaan, A. (2008). *Türkiye’de vergi kaçakçılığının önlenmesinde vergi denetiminin etkinliği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERDE VE TÜRK İŞ HUKUKUNDA GEÇİCİ İŞ İLİŞKİSİ VE ÖZEL İSTİHDAM BÜROLARI DÜZENLEMELERİ

Yrd. Doç. Dr. Namık HÜSEYİNLİ

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İşletme Fakültesi

Öğr. Gör. Hakkı ÖZBAŞ

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Ermenek Meslek Yüksek Okulu

Öz

Esnek çalışma politikalarının bir ürünü olan geçici iş ilişkisi, küresel rekabet ortamında işletmelerin rekabete ayak uydurabilmeleri açısından çözüm yollarından biri olarak görülmektedir. Ancak geçici iş ilişkisinin çalışma ilişkilerinde meydana getireceği tahribatı gözardı etmemek gerekir. Nitekim değişik kesimlerce özel istihdam bürolarına geçici iş ilişkisi kurma yetkisi verilmesi kiralık işçi olarak nitelendirilmektedir. Düzenlemenin amaçlanan sorunları ortadan kaldırmayacağı, istihdama katkı sağlamayacağı ve aksine çalışma hayatındaki sorunları daha da derinleştireceği gerekçesiyle eleştirilmektedir.

Geçici iş ilişkisi ilk olarak Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından dile getirilmiş ve bu konuda çeşitli sözleşmeler yapılmış ve tavsiye kararları yayınlanmıştır. AB Hukuku'nda geçici iş ilişkisine dair çalışmalar 1980'li yıllarda başlamış olup, son olarak 2008 yılında çıkarılan çerçeve direktif olan 2008/104/EC ile önemli bir adım atılmıştır. Geçici iş ilişkisinin Türkiye mevzuatına girişi ise 4857 sayılı kanunu ile başlamış ve 2016 yılında yapılan değişikliklerle yeni bir boyut kazandırılmıştır.

Çalışmada Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yaptığı düzenlemeler ile Avrupa Birliği ve Türk Hukuk Sistemi içerisinde geçici iş ilişkisi düzenlemeleri incelenmiş ve 4857 sayılı İş Kanunu ile getirilen yeni değişiklikler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geçici İş İlişkisi, Özel İstihdam Büroları, Kiralık İşçi, ILO ve Avrupa Birliği Sözleşmeleri, Türk İş Hukukunda Geçici İşçi

TEMPORARY BUSINESS RELATIONSHIP IN INTERNATIONAL CONTRACTS AND TURKISH LABOR LAW AND THE REGULATIONS OF PRIVATE EMPLOYMENT OFFICES

Abstract

The temporary business relationship, which is a product of flexible working policies, is seen one of the solutions for businesses to compete in global competitive environment. However, the damage caused by temporary business in labor relations shouldn't be ignored. As a matter of fact, giving authority to private employment offices by different groups to establish temporary business relations is considered as rental worker. The regulation is criticized that it will not remove the aimed problems, not contribute to employment, on the contrary, it will deepen the problems in working life.

The temporary work relationship was first expressed by the International Labor Organization and various contracts were made on this topic and recommendations were published. Works on temporary business relations in the EU Law began in the 1980s and lastly an important step was taken with the framework directive 2008/104 / EC made in 2008. The introduction of temporary business relation to Turkey's legislation began with the law no.4857 and with the amendments made in 2016, a new dimension was gained.

In this study, the regulations made by International Labor Organization, temporary business relations regulations in European Union and Turkish Law System were examined and new amendments introduced by the Labor Law no.4857 were discussed.

Keywords: Temporary business Relation, Private Employment Offices, Rental Worker, ILO, European Union Contracts

1- Giriş

Günümüz yoğun rekabet ortamında işletmelerin kesintisiz hizmet sunma ve talepleri zamanında karşılama görevi geçmişte olmadığı kadar yoğun yaşanmaktadır. İşletmeler talep dalgalanmalarını karşılamak ve işçilerin iş hukukundan doğan haklarını yerine getirme ödevlerini hukuki kaidelere uyarak karşılamak zorundadırlar.

Sektörel açıdan bazı dönemlerde yoğun iş yükü ile karşı karşıya kalan sektörün ek istihdam ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Öte yandan işçilerin iş hukukundan doğan yıllık izin, analık izni, ücretsiz izin ve analık sonrası dönemlerde işçilerin kullandığı yasal izin ve haklar, işletmenin faaliyetlerini sekteye uğratmaktadır. Bu açıdan işletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmek için ek istihdam sağlanması açısından yasal düzenlemeler getirilmesi zorunluluk olarak görülmüş ve esnek bir çalışma modeline ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

Günümüz iş dünyasında, tipik çalışma şekillerinin yanı sıra, esnek çalışma olarak tabir edilen atipik çalışma türleri de gün geçtikçe önem kazanmakta ve özellikle işveren kesiminin de baskısıyla düzenleme ihtiyacı duyulan bir konu olarak görülmektedir. Nitekim esnek çalışma, işletmelerin belirli durumlarda geçici taleplerini karşılamak, işletmelerin zaruri işgücü taleplerini karşılamak ve ülkelerin işsizlikle mücadelesinde de kullanılan bir uygulama olarak görülmektedir.

Ek istihdamı karşılamak, özellikle, nitelik veya tecrübe gerektiren işlerde ciddi sorunlara neden olabilmekte, dolayısıyla işletmeler geçici işçi istihdamı yoluna başvurabilmektedir. Günümüzde, uluslararası sözleşmelerde ve iç hukukta anıldığı gibi esnek bir çalışma modeli olan geçici iş ilişkisi ilgili kurumlar tarafından yetkilendirilen Özel İstihdam Büroları (ÖİB) tarafından sağlanabilmektedir.

Yoğun küresel rekabet ortamında işletmelerin rekabette başarılı olabilmesi için önemli bir model olarak görülen geçici iş ilişkisi, işletmelerin ihtiyaçlarına daha çabuk ve etkili olarak cevap verebileceği için hukuki boyut kazandırılmıştır. Ancak, geçici iş ilişkisinin etkileri işçiler açısından değerlendirildiğinde tipik iş ilişkilerinde tahribata yol açacağı için eleştirmektedir.

Konuya ilişkin olarak, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Avrupa Birliği (AB) mevzuatlarında esnek çalışma modelleri ve geçici iş ilişkileri konularında düzenlemeler bulunmaktadır. Nitekim bu doğrultuda ülkemizde 4904 Sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu'nun 32'nci maddesi ile özel istihdam büroları açısından ilk yasal zemin hazırlanmıştır. 2016 yılında ise 4857 sayılı İş Kanununda yapılan düzenlemelerle işletmelerin ek istihdam taleplerinin karşılanması açısından geçici iş sözleşmesi yasalaştırıldı.

Çalışmamızda genel olarak geçici iş ilişkisine ve Özel İstihdam Bürolarını ilişkin açıklamalardan sonra, konunun uluslararası sözleşmelerde yasal zemini açısından Uluslararası Çalışma Örgütü'nün ilgili düzenlemeleri ve Avrupa Birliği'nin bu konudaki önemli bir düzenlemesi olan 2008/104/EC sayılı Avrupa Komisyonu Direktifi ve uygulama raporu ele alınmıştır.

2- Geçici İş İlişkisi ve Özel İstihdam Büroları

İşletmeler faaliyet alanlarında çeşitli nedenlerle ek istihdama, yani esnek bir çalışma modeli olan geçici işçi çalıştırmaya ihtiyaç duyulduğu yönünde taleplerini her zaman dile getirmişlerdir. İşgücü piyasasında esnek çalışma ilk olarak Post-fordist üretim tarzı ile gerçekleşmiş, daha sonra geçici, kısmi zamanlı veya taşeron işçi çalıştırma gibi yeni yöntemler ortaya çıkmıştır (Okur, 2004: 2).

Diğer taraftan yoğun rekabetin hakim olduğu günümüzde işletmeler ölçek ekonomilerinden yararlanabilmek için daha büyük bir müşteri kitlesine ulaşmak istemektedirler (Kotler, 2003: 385). Yoğun rekabette ölçek ekonomilerine ulaşmada standart çalışma yöntemlerinden farklı olarak geçici veya kısmi zamanlı çalışma yöntemlerinin tercihi bu amaca kolaylık sağlayacaktır. Özellikle küresel rekabetin artması, yeni üretim yöntemleri, artan işsizlik ve çalışanların farklı dönem çalışma taleplerinin yanı sıra işletmelerin farklı dönem istihdam taleplerinin değişkenlik göstermesi esnek iş ilişkisini arttıran nedenler olarak gösterilmektedir (Ünal, 2005: 6).

Bu doğrultuda Türk İş Hukuku açısından önemli konulardan olan yıllık izin ve diğer izinler işçilere kullanılacak zorunlu sosyal haklar olarak çalışanlar ve işletmeler açısından gittikçe daha çok önem kazanmakta olup ÖİB aracılığıyla geçici iş ilişkisinin kurulmasında kayda değer bir neden teşkil ettiği üzerinde durulmaktadır (TİSK, 2013: 5; Özen, 2015: 59).

Geçici işçiye duyulan ihtiyacın temel nedenlerini Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı¹ (EUROFOUND) şu şekilde belirtmiştir (TİSK, 2013: 32):

- İşletmelerin hamilelik, kaza, doğum gibi nedenlerle oluşan personel boşluklarının doldurulması,
- Başta mevsimsel dalgalanmaların olduğu çeşitli işgücü talep dalgalanmaları,
- Personelin sürekli olarak istihdam edilebilmesi için işe uygunluğunun kanıtlamaya imkan sağlaması,
- Dezavantajlı, grupların çalışma hayatına girmesini sağlama gibi nedenleri bulunmaktadır.

ÖİB'ler aracılığıyla geçici iş ilişkisi, Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) tarafından ilk kez 1933 yılında dile getirilmiştir. UÇÖ, Özel İstihdam Bürolarını maddi bir menfaat karşılığında, işçilere veya işverenlere işçi bulmak konusunda aracılık eden her nevi kişi veya kurum olarak tanımlamaktadır (Tümer vd, 2013: 18-19). Geçmişten günümüze ÖİB'lerin hızlı gelişiminde, dinamik ve esnek işgücü talebi, operasyonel kısıtlamalarda yaşanan kısıtlılıklar, yasal nedenler ve yerleştirme ağlarının kullanılması gibi nedenler etkili olmuştur (ILO, 2007: 1).

AB hukukunda geçici iş ilişkisine dair ilk düzenleme tasarıları 1980'li yıllarda başlamaktadır. Geçici iş ilişkisine dair ilk düzenleme 1991 yılında 383 sayılı Direktifle gerçekleşmiştir (Çırak, 2006: 67). 1996 tarihli 96/71/EC sayılı Direktif ise geçici işçilerin çalışma koşullarını düzenlemektedir (Heper, 2014:81). Esnek çalışmanın bir türü olan kısmi süreli iş ilişkisi, AB Hukukunda 97/81/EC sayılı Direktif ile düzenlenmiştir (Ünal, 2005:5). Daha sonra 1999 tarihli

¹ The European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions

1999/70/EC AB Konseyi Direktifiyle, kısmi zamanlı çalışmayla ilgili çerçeve (97/81/EC) sözleşmeyi imzalayan tarafların, diğer esnek çalışma yöntemlerine ve ÖİB'ler aracılığıyla bulunan işlere dair benzer sözleşmeler kurması gerekliliği dile getirilmiştir (www.eur-lex.europa.eu, 1999/70/EC, 2016).

AB hukukunda geçici iş ilişkisi açısından en kapsamlı düzenleme olan 2008/104/EC sayılı AB direktifi 2008 yılında yayınlanmıştır. Bu direktifte geçici iş konusundaki engellerin kaldırılması ve geçici iş sözleşmesiyle çalışanların korunması ve eşit muamele ilkesinin sağlanması amaçlandığı belirtilmiştir (KEİG, 2015: 21).

3- Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri

Birleşmiş Milletlerin bir ihtisas kuruluşu olan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (UÇÖ) iş hayatına dair pek çok alanda olduğu gibi geçici iş ilişkisine ve ÖİB'lere ilişkin sözleşmeleri ve tavsiye kararları bulunmaktadır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün başlangıçta işçi ve işveren ilişkileri açısından daha koruyucu nitelikteki düzenlemelerinin aksine 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren daha esnek nitelikte düzenlemeler ortaya koyması kapitalist üretim ve emek süreçlerinde yaşanan kapsamlı değişimlerin tezahürü olarak ifade edilmektedir. Nitekim işgücü piyasasına gerek işçi sağlanmasını kar amacı gütmeyen devlet kurumları ile sağlamayı öngören ve kar amacı güden özel istihdam bürolarının kapatılmasına ilişkin düzenlemelerin yerini yüzyılın sonlarına doğru tam aksi yönünde düzenlemeler almıştır. Özel istihdam bürolarının işgücü piyasasına müdahalesini yasal olarak öngören bu düzenlemeler işveren dünyasınca yıllardır talep edilen esneklik uygulamaları ile ülkelere önerilmektedir. Bu değişim üretim ve emek süreçlerindeki dönüşümün yanı sıra, işçi işveren ilişkilerindeki güç dengelerinin değişiminin ve sosyal devlet niteliğindeki aşınmanın tezahürü olarak açıklanmaktadır (KEİG, 2015: 20).

100

3-1- İşsizlik Hakkında 2 sayılı Sözleşme

29 Ekim 1919 tarihinde UÇÖ tarafından kabul edilen bu sözleşmede temel işsizliği önleme ve onun sonuçlarına bir çare bulma amacı gütmektedir. Onaylayan ülkelerin belirli bir idari yapıya tabi ve ücretsiz olarak hizmet veren iş bulma bürosu kurmasını şart koşmuştur.

Sözleşmeyi kabul eden, işsizliğe karşı bir sigorta sistemi kurmuş ülkelerin, kendi vatandaşları işçilerin aldıkları miktara eşit sigorta ödeneği almalarına imkan sağlayacak düzenlemeleri yapmaları gerektiği dile getirilmiştir (www.resmigazete.gov.tr, www.ilo.org, 2016).

Ülkemiz tarafından 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilen bu sözleşmeden önce, 21 Ocak 1946 tarihinde 4837 sayılı Kanun ile kamu istihdam hizmetlerini vermek üzere İş ve İşçi Bulma Kurumu kurulmuştur (www.resmigazete.gov.tr, www.iskur.gov.tr, 2016). Bu sözleşme geçici iş ilişkisine dair hükümler içermemekte ancak Milletler Cemiyetine Üye Devletlerde ÖİB'lerin var olabileceğini göz önüne alacak şekilde bir açıklama yapmaktadır.

3-2- ÖİB'ler Hakkında 34 sayılı Sözleşme

8 Haziran 1933 tarihinde UÇÖ tarafından onaylanan bu sözleşme "ÖİB'ler Hakkında 96 sayılı Sözleşmenin" yayınlanmasıyla yürürlükten kalkmıştır. Türkiye ise anılan bu sözleşmeyi 11 Şubat 1946 yılında onaylamıştır.

Sözleşmeye göre, her Üye Devlet için yürürlüğe girme tarihini izleyen ve geçiş süresi olarak öngörülen 3 yıl içinde amacı para kazanmak olan bütün istihdam bürolarının faaliyetlerinin sona erdirileceği öngörülmüştür. Bu düzenlemenin hayata geçmesinden önce yeni ÖİB açılmayacağı ve kazanç gayesi güden iş bulma kurumlarının ancak yetkili makam kontrolü altında açılacağı ve sadece tarifeli bir ücret sistemi uygulanabileceği sözleşmede yer almıştır.

Ücretli olarak aracılık ederek kar amaçlı faaliyetler gösteren büroların açılmasını yasaklayan sözleşme ancak yetkili makamın izniyle, bazı meslek ve sanat kollarında istihdam aracılığı faaliyeti icra eden ve genellikle dış ülkelere işçi gönderme ve bu ülkelere işçi getirme faaliyetiyle uğraşan büroların açılmasına imkan tanımıştır (Ekin, 2001: 72; Cam, 2008: 22; www.resmigazete.gov.tr, www.ilo.org, 2016).

3-3- İş ve İşçi Bulma Servisi Kurulması Hakkında 88 sayılı Sözleşme

88 sayılı sözleşme UÇÖ tarafından 17 Haziran 1948 kabul edilmiş olup Türkiye 30 Kasım 1949 yılında sözleşmeye taraf olmuştur. 34 sayılı sözleşmeyi tamamlayıcı nitelikte olan 88 sayılı sözleşme, sözleşmeyi imzalayan devletlerin milli bir makamın altında İş ve İşçi Bulma Servisi kurmaları gerektiğini, bu servisin memleketin her coğrafi bölgesinde hizmet etmeye yetecek sayıda mahalli bürolar ve bölge büroları şeklinde teşkilatlanması gerektiğini belirtmiştir. Bu sözleşme, iş bulma servislerinin devlet tarafından kurulacağını belirtirken, ücretli iş bulmaya dair bir hüküm içermemektedir (TİSK, 2000:78, www.resmigazete.gov.tr , www.ilo.org, 2016).

3-4- ÖİB'ler Hakkında 96 Sayılı Sözleşme

8 Haziran 1949 tarihinde, UÇÖ tarafından kabul edilen sözleşmeye, Türkiye 8 Ağustos 1951 tarihinde taraf olmuştur. Bu sözleşme ile 34 Sayılı Sözleşme'de karar verilen özel istihdam bürolarının kapatılması uygulaması, seçimli bir yapıya kavuşturulmuştur. Sözleşmenin 2/1 maddesinde; *“Bu sözleşmeyi onaylayan her ülke, kazanç gayesinde olan ücretli iş bulma bürolarının kaldırılmasını ve diğer iş bulma bürolarının bir düzene bağlanmasına ilişkin hükümleri ihtiva eden ikinci bölüm hükümlerini mi yoksa kazanç amacı güden iş bulma büroları da dahil olmak üzere ücretli iş bulma bürolarının bir düzene bağlanmasına ilişkin hükümleri ihtiva eden, üçüncü bölüm hükümlerini mi kabul ettiğini, sözleşmeyi onaylamış olduğu belgede belirtecektir.”* hükmü yer almaktadır. Buna göre 96 Sayılı “Ücretli İş Bulma Büroları Sözleşmesi”ni onaylayan her ülke, onaylama belgesinin metninde, ülkelerinde ÖİB'lerin varlığına izin veren ya da vermeyen durumları ya da bu büroların kaldırılmasını içeren kısmı onaylayıp onaylamadıklarını belirteceklerdir. Buna göre, sözleşme ile ÖİB uygulamasına geçip geçmeyeceği veya diğer ifadeyle ÖİB'lerin faaliyetine imkân tanıma ya da tanımama hususunda bir seçim hakkını üye devletlere tanımıştır. Sözleşmeyi onaylayan her Üye Devlet, ÖİB'lere ilişkin kararlarını UÇÖ'ne bildireceklerdir (Ekin, 2001: 73; Cam, 2008: 22-23).

Sözleşmede kar amacı güden ve kar amacı gütmeyen istihdam bürolarının tanımı yapılmış (Tümer vd, 2013: 18-19) ve sözleşmeyi onaylayan her ülkenin, md. 2 gereğince kazanç gayesinde olan ücretli iş bulma bürolarının kaldırılmasını öngörmüştür. Ancak bu maddedeki düzenlemenin aksine 5. madde ile yetkili makamın kontrolüne tabi olacak şekilde kamu istihdam kurumu tarafından işe yerleştirilmeleri mümkün olmayan şahıslar açısından ÖİB'nin

faaliyetine imkan tanınmıştır². 96 sayılı Sözleşme yetkili makamın belirlemiş olduğu sürelerle ruhsat olarak faaliyetlerini sürdüren bu tip ÖİB dışında kazanç gayesi olmayan büroları da ifade etmektedir. Bu iş bulma bürolarının tamamının yetkili makamın denetimi dâhilinde ruhsatla faaliyet göstereceği ve hizmet götürdükleri kişi ya da kuruluşlardan yetkili makam tarafından belirlenmiş ücret ve masraflar dışında mali bir talepte bulunamayacakları düzenlenmiştir (Cam, 2008: 22-23).

Görüldüğü üzere sözleşme, ücretli işe yerleştirme hizmetlerini kaldırmayı öngörmüştür. Dolayısıyla, sözleşme özü itibarıyla, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün koruyucu tutumunu ortaya koymaktadır. Ancak bu tutum ilerleyen dönemlerde işgücü piyasasının tekrar düzenlenmesi gereği olarak ileri sürülen gerekçelerle esnetilerek işçi aleyhine bir hal alacak biçimde düzenlenmiştir.

3-5- ÖİB'ler Hakkında 181 sayılı Sözleşme

Temel olarak istihdam bürolarının geçici iş ilişkisine aracılık etmesi konusunda belirlenen kuralların içeren düzenleme 19 Haziran 1997 tarihinde UÇÖ tarafından imzalanan 181 sayılı Sözleşmedir. Ülkemizde, ÖİB'ler iç mevzuata dahil edilmiş olmasına karşın, sözleşme henüz Türkiye tarafından onaylanmamıştır. ÖİB'lere izin veren ve 96 sayılı Sözleşmenin çağın gereklerini karşılayamamasından ötürü çıkarılan sözleşme, işçilerin yanında işverenleri koruma, iş piyasasına bir etkinlik kazandırma amacı üzerinde durmuştur. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı karmaşık istihdam ilişkilerinin gerektirdiği dinamik bir iş piyasasında söz konusu dinamizmin sağlanmasında resmi istihdam kurumlarının yanında özel istihdam bürolarının varlığına da ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir (Özkan, 1997: 125).

Sözleşme geçmiş sözleşmelerden farklı olarak, ÖİB'lerin özgürce kurulabileceğini, ÖİB'lerin hizmetleri karşılığında işçilerden ücret alamayacağını, iş arayanların korunmasına önem verilmesine, Kamu İstihdam Büroları (KİB) ile ÖİB'lerin işbirliği yapmasına ve ÖİB'lere uygulanacak statüleri belirlemiştir (Ekin, 2001: 79-83, Tümer vd, 2013:19).

Özel istihdam büroları aracılığıyla çalışacak geçici işçilerin toplu sözleşme düzeni içinde çalışabilmeleri, sendikal haklara sahip olabilmeleri, ayrımcılığa maruz kalmamaları, devlet tarafından uygulamanın kötüye kullanılmasını önleyici tedbirler alınması işçi ve işveren örgütlerinin bu sistemin oluşturulması ve denetiminde yer alması öngörülmüştür. Bu kapsamda, istihdam hizmetlerinin kalitesini artırmak için kamu istihdam büroları ile özel istihdam büroları arasında işbirliği öngörülmüş ve özel istihdam büroları ile kamu istihdam bürolarının tanımına yönelik yeni kıstaslar belirlenmiştir (Türk-İş, 2009: 6). Ancak uygulamada bu sınırlamaların sadece kağıt üzerinde kaldığı ve işgücü piyasasının gereksinimlerini karşılamak için hazırlandığı ifade edilmektedir (Çelik, 2016).

3-6- Özel İstihdam Büroları Hakkında 188 Sayılı Tavsiye Kararı

181 sayılı sözleşme hükümlerini tamamlayıcı niteliğe sahip olan, 1997 tarihli “Özel İstihdam Büroları Hakkında 188 sayılı Tavsiye Kararı” geçici iş ilişkisi açısından önemli bir düzenlemedir. Karar, sözleşmede ayrıntılı olarak düzenlenen işçilerin korunmaları ve kamu

² Md. 5. “Üye ülkelerin ulusal hukuki düzenlemelerinde açık bir şekilde tespit edilmiş ve kamu istihdam kurumu tarafından işe yerleştirilmeleri mümkün olmayan şahıslar hakkında, toplumsal taraflara da danışıldıktan sonra, ücretli iş bulma bürolarına müsaade edilebilir”.

istihdam kurumları ile özel istihdam büroları arasındaki işbirliğini düzenleme amacıyla çıkarılmıştır (Şen, 2014: 17). Özel istihdam büroları, işlevlerine ve faaliyet yürüttükleri alanlara göre çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Örneğin, ILO 181 sayılı sözleşme ile 188 sayılı Tavsiye Kararı'nda özel istihdam büroları işlevlerine göre aracı, vasıflı eleman sağlayan ve doğrudan hizmet sunanlar olmak üzere üç kategoriye ayrılmaktadır. Sözleşmede üye ülkelerdeki mevcut istihdam bürolarının faaliyetleri dikkate alınarak bu üç kategori başlığı altında yer alan 15 farklı özel istihdam bürolarından söz edilmektedir (Sayın, 2002: 35; Cam, 2008: 26). Bunlar;

- *Aracı Bürolar*: ücretli istihdam büroları, yurtdışı istihdam büroları, yabancı işçi getirip çeşitli işlere yerleştiren bürolar, yönetici araştıran bürolar, eğitim ve işe yerleştirme kuruluşları,
- *Vasıflı Eleman Sağlayan Bürolar*: arasında geçici istihdam büroları, personel kiralama büroları, kariyer yönetimi büroları, tamamlayıcı hizmet sunan bürolar ve aracı birlikleri,
- *Doğrudan Hizmet Sunan Bürolar*: ihtiyaç fazlası personele hizmet veren bürolar, iş arama danışmanlıkları, personel yönetim danışmanlıkları, istihdam ilan büroları ile tele istihdam bürolarıdır.

Müşterilerine özel niteliklere sahip ve geçici süre için işçi temin eden özel istihdam büroları bu istihdam kurumları içinde en yaygın olarak uygulanan ve en fazla eleştirilen bürolardır. Bu bürolar işçiyi kendileri istihdam ederek işletmelerin isteği doğrultusunda onlara kiralarak iş ilişkisini sağlamaktadırlar. Taşeron uygulamasına benzetilen bu iş ilişkisi işçi, işveren ve büro arasında üçlü sözleşme yapılarak kurulmakta ve geçici işverene daimi işçiler gibi sorumluluklar yüklenmeden süre sonunda iş ilişkisi sona erdirilmektedir (KEİG, 2015: 23; CAM, 2008: 27)

Tavsiye kararı işçilerin korunması ve KİB'ler ile ÖİB'ler arasındaki ilişkilere yönelik olmak üzere iki ana başlıktan oluşmaktadır (Ekin, 2001: 85). İşçilerin sözleşme hakkını, ÖİB'lerin grev uygulanan işyerlerine grev süresi içinde işçi temininin engellenmesi, eşitliğe dikkat edilmesi ile KİB'ler ile ÖİB'ler arasında ilişkilerin özendirilmesi amacıyla en çok temsile yetkili işçi ve işveren yapıları ile işçi bürolarının temsilcilerinin bulunduğu bir kurul oluşturulması gerektiği tavsiye edilmiştir (Tümer vd, 2013: 20).

4- Avrupa Birliğinin Geçici İş İlişkisine Dair Düzenlemeleri

AB Hukukunda, geçici iş ilişkisiyle ilgili getirilmiş düzenlemelerden birisi, belirli süreli iş ilişkisi veya geçici iş ilişkisi ile çalışan işçilerin iş sağlığı ve güvenliğinin iyileştirilmesinin teşvikine yönelik tedbirlere ilişkin 25 Haziran 1991 tarih ve 91/383/EC sayılı Konsey Direktifidir (Abacıoğlu, 2006: 80). Ancak bundan önce 1980, 1982, 1984 ve 1990 yıllarında geçici iş ilişkisine yönelik çeşitli düzenlemeler yapılmıştır (Uşen,2010: 171; Çırak, 2006: 67). AB Hukukunda, ÖİB kavramı ise, ilk olarak 1984 tarihli Komisyon tasarısında geçmektedir. Bu tasarıda, ödünç emek büroları olarak anılan günümüz ÖİB'lerinin faaliyetlerini düzenleyen hükümlere yer verilmiştir (Erkan, 2008: 39).

1996 yılında kabul edilen 96/71/EC sayılı Direktif ile geçici iş ilişkileri bakımından geçici işçilerin çalışma koşulları düzenlenmektedir (Heper, 2014: 81). Bunun dışında kısmi süreli çalışma çerçeve anlaşmasına ilişkin 15 Aralık 1997 tarih ve 97/81/EC sayılı Konsey Direktifi, 1999 tarihli belirli süreli çalışmaya dair 99/70/EC sayılı Konsey Direktifi kabul edilmiştir (eurlex.europa.eu, 2016, Su vd. 2014).

Her ne kadar belirli süreli ve kısmi süreli çalışmaya dair çeşitli düzenlemeler yapılsa da artan esnek çalışma sistemi taleplerinin karşılanabilmesi için AB Komisyonu geçici iş ilişkisinin düzenlenmesi için girişimde bulunmuştur. Bunun üzerine geçici iş ilişkisine dair görüşmeler

yapılmış, ancak 21.05.2001 tarihinde bir sonuca ulaşamadığı açıklanmıştır. Daha sonra 2002 yılında hazırlanan geçici iş ilişkisini düzenleyen Direktif taslağı, 6 yıl sonra 22.11.2008 tarihinde (2008/104/EC) kabul edilebilmiştir (Kabakçı, 2011: 78).

4-1- Avrupa Birliği'nin 2008/104/EC Sayılı Geçici İş İlişkisi Hakkında Direktifi

19 Kasım 2008 tarihinde çıkarılan Direktif temel 23 gerekçeye dayanılarak, genel hükümler başlığında 14 madde olarak düzenlenmiştir. Temel gerekçelendirme, her işçinin sağlığına, güvenliğine ve insan onuruna uyan çalışma koşulları göz önüne alınarak, dinlenme sürelerine, çalışma saatlerine yönelik olarak Avrupa Birliği Temel Haklar Şartlarına uygun bir düzenlemeyi hayata geçirmek olarak dile getirilmiştir (g.1)³.

Avrupa Birliği Üye Devletlerinin, iç hukukunda geçici iş ilişkisine dair önemli farklılıkların olması bu Direktifin çıkarılma gerekçelerinden birisi olmuştur (g.10). Geçici işçi uygulaması ile işletmelerin istihdam konusunda esnek bir yapıdan yararlanmasının yanında, işçilerin iş ve özel hayatlarında denge kuracağı ve işgücü piyasasına entegrasyonunu sağlayacağı dile getirilmiştir (g.11).

Geçici işçilerin istihdam edilmesinde, sosyal güvenlik, ücret ve çalışma koşulları açısından tam süreli çalışanlardan farkı olamayacağı ve bu konuda şeffaflık ilkesinin uygulanacağı vurgulanmıştır (g.12-13-14). Direktif her ne kadar geçici işçilere dair düzenlemeler getirmiş olsa dahi, uygulanması gereken genel sözleşme türünün belirsiz süreli sözleşmeler olduğu dile getirilmiştir (g.15).

Direktif, geçici işçi ajansının⁴ kar amacı olup olmadığına bakılmaksızın iktisadi faaliyette bulunan geçici istihdam bürolarına uygulanacaktır (m.2). Ancak, Üye Devletlerin mesleki eğitim veya mesleki adaptasyon kapsamında yaptığı iş sözleşmeleri kapsam dışı bırakılabilecektir (m.1/3).

Geçici iş ilişkisi kullanılması konusunda uygulanacak yasak veya kısıtlamalar sadece işçilerin korunması, iş sağlığı ve güvenliği ile piyasanın düzgün işleyişini sağlamak ve suiistimallerin önüne geçmek için yürürlüğe konulabilecektir (m.4/1). Üye Devletler 5 Aralık 2011'e kadar, geçici iş ilişkisi kullanılması konusundaki kısıtlamaları ya da yasakları, Madde 4/1'de bahsedilen temellerde gerekçelendirilmiş olup olmadığını saptamak amacıyla, ulusal mevzuata, toplu sözleşmelere ve uygulamalara uygun olarak sosyal ortaklara danıştıktan sonra tekrar gözden geçirmekle yükümlü kılınmıştır (m.4/2).

Direktif, geçici iş ilişkisiyle çalışanların görevleri süresince, ödünç verilen işletme tarafından aynı işi yapmak üzere belirsiz süreli sözleşme ile işe alınmış olmaları durumunda hangi çalışma şartlarına ve istihdam koşullarına sahip olacak idiyse o şartlarda çalıştırılmak zorunda olduğunu belirtmiştir (m.5/1). Ancak, Üye Devletler sosyal paydaşlara danıştıktan sonra bir önceki maddede belirtilen ilkeye karşı ücret ödenmesine bir istisna getirebilecektir (m.5/2).

Geçici işçiler, geçici işi gördükleri işletmelerde boş iş imkânı olduğu takdirde durumdan haberdar edilmelidirler. Geçici işçinin, geçici görevi sona erdikten sonra böyle bir sözleşmenin yapılması yasaklanamaz. Bu açıdan da geçici görev bitiminde kullanıcı işletme ile geçici işçi arasında yapılacak sözleşme kapsamında işçilerden ücret talep edilmesi yasaklanmıştır (g.6/1-2-3).

³ 4-1- 2008/104/EC Sayılı Direktifi başlığı altında "g" ile gösterilen alıntılar Direktif'in gerekçe numarasını "m" ile gösterilen alıntılar Direktif'in madde numarasını göstermektedir.

⁴ 2008/104/EC Sayılı Direktifi, ÖİB'leri "geçici işçi ajansı" olarak tanımladığından dolayı, ÖİB yerine geçici işçi ajansı terimi kullanılmıştır.

Direktifin, 6. maddesinde, 15. gerekçede belirtildiği üzere asıl uygulanması gereken genel sözleşme türünün belirsiz süreli sözleşme olduğunu destekler biçimde bir hüküm içermektedir. Buna göre, Üye Devletler, çalışanların belirsiz süreli istihdam edilebilirliklerini artırılması maksadıyla, geçici iş dönemi dışında kalan dönemlerde, geçici işçilerin, istihdam bürolarındaki eğitim imkânlarının artırılmasını desteklemelidirler.

İşçilerin temsili konusunda, istihdam bürolarındaki geçici işçilerin hangi oranda temsile katılacağı, Üye Devletlerce belirlenen iç hukuk düzenlemesince belirleneceği açıklanmıştır (m.7) Geçici işçi ajansı veya geçici işçi ajansından, geçici işçi kullanan işletmelerin Direktife uymadığında uygulanacak adli ve idari yaptırımlar, düzenlenmek üzere Üye Devletlerin iç hukukuna bırakılmıştır. Bu önlemlerin, etkili, orantılı ve caydırıcı olması gerektiği vurgulanmıştır (m.10/1-2).

4-2- 2008/104/EC Sayılı Direktifin 2014 Tarihli Uygulama Raporu

2014 yılında, Avrupa Parlamentosu, Konseyi, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi ve Bölgeler Komitesi, 2008/104/EC sayılı Direktifin uygulanmasına ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Bu rapor, Direktifin 12. Maddesinde belirtildiği üzere, en geç 5 Aralık 2013'e kadar Komisyonun, Üye Devletlerle ve sosyal ortaklarla Topluluk düzeyinde istişarede bulunarak, Direktifin uygulanmasını, gözden geçirmek amacıyla çıkarılmıştır. Rapor sayesinde Birlik üye devletlerin, direktifi nasıl uyguladığı ve bundan kaynaklı olan kilit sorunları tespit etmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, Üye Devletlerce 2011'de uyumlaştırma döneminin bitiminden iki yıl sonra elde edilen deneyimle, yürürlükte olan metinde bir değişiklik yapılmasını gerektiren bir durumun olup olmadığının tespit edilmesi düşünülmüştür.

Rapor, Komisyonun Üye Devletlere yöneltilen araştırmalardan alınan cevaplardan, sosyal ortaklardan alınan cevaplardan, Direktifin iç hukuka aktarılmasına ilişkin hükümet uzman grubundan, bağımsız uzman raporlarından, bazı ülkeler tarafından sağlanan tamamlayıcı bilgilerden ve Komisyona sunulan şikâyetlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Direktifin 11/1 Maddesi uyarınca, Üye Devletler Direktifi, 5 Aralık 2011 tarihine kadar gerekli kanunları, düzenlemeleri ve idari hükümleri kabul edip yayımlayarak iç hukuka aktarmakla yükümlü kılınmıştır. Üye ülkeler tarafından iç hukuka aktarılan direktifi uygulanması için üç Üye Devlet (Fransa, Lüksemburg ve Polonya), ulusal mevzuatın zaten Direktife uyduğunu ve yürürlüğe girmesi konusunda herhangi bir değişikliğe ihtiyaç duymamıştır.

ÖİB'lerin genel olarak kar amaçlı olarak çalıştığı kabul edilmiştir. Direktif, Üye Devletlere ekonomik faaliyetlerle uğraşmayan, yani kar amacı gütmeyen geçici işçi ajanslarını, ÖİB kapsamına dahil etme hakkı tanımaktadır. 19 Üye Devlet, Direktifi, ekonomik faaliyetlerle uğraşmayan kullanıcı girişimlerine uygulamayı, Bulgaristan, Kıbrıs, Danimarka, İrlanda, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Romanya ve İngiltere bu tür teşebbüsleri Direktif kapsamına almamayı tercih etmiştir.

Kıbrıs, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Litvanya, Malta, Portekiz, İsveç ve İngiltere, Direktifin 3. Maddesinde kullanılan "işçi", "geçici işçi", "geçici istihdam bürosu", "kullanıcı işletme" ve "geçici görev" olmak üzere temel kavramların bazılarını veya tamamını iç hukuka aktarmıştır. Diğer Üye Devletler bu tanımları kabul etmemiştir.

Üye Devletlerin büyük kısmı, Direktif yürürlüğe girmeden önce eşit muamele ilkesine dair yasal düzenlemelere iç hukukunda uygulamış olup, raporun çıkarıldığı dönemde tümü bu prensibi kabul etmiştir. Bununla birlikte, Üye Devletlerden bir kısmı temel koşullara uymak koşulu ile ilkeye istisnalar getirecek düzenlemeler yapmıştır. Bu açıdan Komisyonun, benzer bir

çalışana yapılan muamelelerin, eşit muamele ilkesinin doğru bir şekilde uygulanmasını sağladığını veya geçici ajans çalışanlarına karşı ayrımcı uygulamalara neden olup olmayacağını izleyip, bu ilkeye ters durumlar olması durumunda Direktife tam uyumu sağlamak için uygun önlemleri alacağı açıklanmıştır.

Direktifin 5/2. Maddesinde Üye Devletlerin, sosyal paydaşlara danıştıktan sonra, eşit ücret ilkesine karşı bir istisna getirebileceği dile getirilmiş olmasına rağmen, Üye Devletlerin çoğu bu istisnayı uygulamamıştır. Ancak, Macaristan, İrlanda, Malta, İsveç ve İngiltere bu kurala çeşitli istisnalar getirmiştir. Örneğin, Macaristan İş Kanununa göre geçici işçi ancak 184. günden itibaren ücretlerin ve diğer sosyal haklardan eşit muameleye göre yararlanabilecektir.

Madde 5/2'nin ulusal olarak uygulanması bakımından, bu istisnaların birçok problemi gündeme getirdiği, özellikle de asgari ücretin alt sınırı olmaması gibi konuların problem olabileceği belirtilmiştir. Bu açıdan da, Komisyonun, gelecek toplantılarda uzman gruplara danışarak Üye Devletlerin Direktife tam uyumunu sağlayacak önlemleri alacağı belirtilmiştir.

Direktif, Üye Devletlerin, sosyal ortaklara danıştıktan sonra Madde 5/3'e göre, eşit muamele ilkesine aykırı olarak, işverenlerle, geçici işçilerin çalışma ve istihdam koşulları hakkında toplu sözleşme imzalamalarını veya onaylamalarının mümkün olduğunu belirtmiştir. Ancak, geçici iş ilişkisi imzalanan işçinin, iş yerinde iş sağlığı ve güvenliği ile çalışma koşullarında ayrımcılığın yapılamayacağı vurgulanmıştır. Üye Devletlerden⁵ bir kısmı geçici işçilerle yapılan toplu sözleşmelerde eşit muameleye istisna olabilecek hükümlerin varlığına izin vermiştir.

Tüm Üye Devletler, geçici ajans işlerinin kullanımı ile ilgili kısıtlamaların ve yasaklamaların gözden geçirilmesiyle ilgili olarak Komisyon'a durumlarını bildirmiştir. Komisyon, Lüksemburg'un, görevlerin süresi veya geçici ajans işçisinin kullanılmasına izin verilen nedenler bakımından geçerli ulusal mevzuatta kısıtlamalar olduğunu tespit etmiştir. Lüksemburg'da yürürlükte olan yasakların ve kısıtlamaların, Direktifin 4/2. Maddesine uygun olarak sosyal tarafların görüşlerinin de alınarak gözden geçirilmesi gerektiği dile getirilmiştir.

Üye Devletlerin 6/5. maddede belirtilen, çalışanların belirsiz süreli istihdam edilebilirliklerini arttırılması amacıyla, geçici iş dönemi dışında kalan dönemlerde, geçici işçilerin, istihdam bürolarındaki eğitim imkânlarının arttırılmasını konusunda herhangi bir sıkıntı yaşanmadığı gözlenmiştir. Ayrıca belirlenen cezaların kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmek için bu sorunun derinlemesine incelenmesi gerektiği dile getirilmiştir (m. 10).

Komisyon tarafından hazırlanan bu Raporun hazırlanmasında gerekli değişiklik önerilerinde bulunabilmesi amacıyla özellikle Üye Devletlere yöneltilen anket sorularının cevaplarından da yararlanmıştır. Direktifin herhangi bir hükmünün açıklığa kavuşturulması gerekip gerekmediği sorulmuş ve gerektiği yönünde beyan üzerine sorunlu hükümler ve karşılaşılan sorunların belirtilmesi istenmiştir. Slovakya ve Slovenya'da çeşitli bağımsız nedenlerle karşılaşılan pratik güçlüklerin dışında Direktifin sosyal politika hedeflerine ulaştığı ve Avrupa'nın sosyal yapısının gelişiminde önemli bir adım olduğu belirtmiştir. Bununla beraber hiçbir Üye Devlet, Direktifin hedeflerine ulaşamadığını belirtmemiştir.

Üye Devletlerin büyük çoğunluğu, Direktifin hükümlerinden herhangi birinin netleştirilmesine veya gözden geçirilmesine ihtiyaç olmadığını ifade etmiştir. Direktifin uygulanması açısından örneğin, Bulgaristan ve Kıbrıs geçici iş ajanslarıyla ilgili pratik uygulama eksikliğini; Finlandiya, Direktifin 4. Maddesi'nde geçici iş ilişkisi kullanılması konusundaki yasakların ya da kısıtlamaların belirsiz olduğunu belirtmiştir.

⁵ Avusturya, Bulgaristan, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Macaristan, İrlanda, İtalya, Hollanda ve İsveç

Bununla birlikte, BusinessEurope⁶ ve Eurociett'e⁷ göre Direktif hedeflerine tam olarak ulaşmamıştır. Bu iki kurum, Bazı Üye Devletlerin, geçici ajans çalışmalarına yönelik haksız kısıtlamalarının önemli derecede sürdüğünü veya geçici işçi ajanslarının son zamanlarda tanıtıldığı belirtmiştir. Bu açıdan, sektörel yasakları, maksimum görev süresine ilişkin amacı belli olmayan sınırlamalar, geçici işçilerin sınırlı kullanım nedenleri ve azami geçici işçi çalıştırmaya dair kotalar örnek gösterilmiştir.

BusinessEurope, Direktifin gözden geçirilmesinden ziyade, 4. Maddenin, Üye Devletlerde düzgün şekilde uygulanmasını ve haksız engellerin kaldırılması gerektiğini dile getirmiştir. Avrupa Zanaatkarlar, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Birliği, Direktifin gözden geçirilmesi için mevcut durumda herhangi bir ihtiyaç duyulmadığını belirtmesine rağmen, Avrupa İşveren Birliği ve Kamu Hizmeti Veren Şirketler ise Direktiften ziyade belirli ulusal uygulama önlemlerini açığa kavuşturmak gerektiğini belirtmiştir. Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu, özellikle Direktifin 5/2. Maddesinde anılan eşit muamele ilkesinin ihlal edildiğini savunmuştur. UNI-Europa tarafından ise Direktifin revize edilmesi gerektiğini ileri sürülmüştür.

Rapordan anlaşıldığı üzere, genel olarak Direktif hükümlerinin doğru bir şekilde uygulandığı yönünde mutabakata varılmasına rağmen iki aşamalı hedefinin tam olarak yerine getirilmediği belirtilmiştir. Komisyon tarafından, amaçlarına yeterli derecede ulaşılmasını ve hükümlerinin tüm Üye Devletlerde tamamen ve doğru bir biçimde uygulanmasını sağlamak için, iş kanunu ve geçici ajans işleri alanındaki diğer gelişmeleri dikkate alarak Direktifin uygulanmasını yakından takip etmeyi sürdüreceği belirtilmiştir.

Komisyonun, Direktifin uygulanmasında karşılaşılan herhangi bir sorunu, gerektiğinde ihlal davaları da dahil olmak üzere uygun yollarla ele alacağı dile getirilmiştir. Bu açıdan da Komisyona, Üye Devletler aleyhine açılan şikâyetlerin Direktifle uyuşmayan ulusal önlemler veya uygulamalar hakkında önemli bir bilgi kaynağı oluşturabileceği açıklanmıştır. Direktifteki olası değişikliklerle ilgili olarak, tecrübeleri incelemek için ve hedeflere ulaşıp ulaşılmadığını belirlemek için daha fazla zamana ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Ayrıca raporla mevcut durumda Direktif içeriğinde herhangi bir değişikliğe ihtiyaç duyulmadığı açıklanmıştır.

107

5- 4857 Sayılı Yasa ile Düzenlenen Geçici İş İlişkisi

Geçici İş ilişkisi 20.05.2016 ve 6715 kanun ile yapılan düzenleme öncesinde 4857 sayılı İş Kanunu'nun 7'nci maddesinde şu şekilde tanımlanmıştır: "İşveren, devir sırasında yazılı rızasını almak suretiyle bir işçiyi; holding bünyesi içinde veya aynı şirketler topluluğuna bağlı başka bir işyerinde veya yapmakta olduğu işe benzer işlerde çalıştırılması koşuluyla başka bir işverene iş görme edimini yerine getirmek üzere geçici olarak devrettiğinde geçici iş ilişkisi gerçekleşmiş olur.", şeklinde düzenlenmiştir.

İşçi, geçici bir süre için bir başka işveren nam ve hesabına çalışmasını düzenleyen hüküm gereğince başka işverene ait işyerinde çalışmayı kabul etmektedir. İşçinin bu çalışmayı kendi işvereni nam ve hesabına yapması durumunda geçici iş ilişkisinin varlığından söz etmek mümkün değildir (Alpagut, 2005: 263).

Uzun süren tartışmalı bir sürecin sonunda 20.05.2016 tarih ve 6715 sayılı kanunla geçici iş ilişkisinin kapsamı açısından önemli bir değişiklik gerçekleştirilmiştir. Geçici iş ilişkisi daha

⁶ Avrupalı Sanayici ve İşverenler Konfederasyonu

⁷ Uluslararası Özel İstihdam Büroları Avrupa Konfederasyonu

önce 2009 yılında düzenlenerek Cumhurbaşkanı onayına sunulan düzenleme veto edilmiştir. 5920 sayılı “İş Kanunu, İşsizlik Sigortası Kanunu ve Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi”nin 1. maddesi ile; 7. maddeden sonra gelmek üzere 4857 sayılı İş Kanunu’na bir madde eklenerek özel istihdam büroları aracılığı ile geçici iş ilişkisi kurulmasının veto edilmesinde toplumsal baskının önemli rolü olmuştur (Demir ve Özgün, 2015: 134).

Veto edilerek meclise gönderilen düzenleme açısından birçok veto gerekçesi sıralanmıştır. Bunlar; 2008/104/EC sayılı AB Yönergesi’nin temelini oluşturan istihdam ve çalışma koşullarında eşitlik esasının sağlamaması, bu eşitliği bozacak uygulamaların yasaklanması yönünde hükümlere yer verilmediği, bu kurumun yapısı sebebiyle işçinin korunmasına yönelik kurallara kanunda yer verilmesi gerekirken yönetmeliğe bırakılması, bunun ise olumsuz uygulamalara ve çalışma barışının bozulmasına yol açılabileceği, aynı zamanda bu sistemde çalışanların sendikal haklarının tanımlanmadığı ve özel istihdam bürolarının lisans teminat tutarlarının çok düşük meblağda tutulması gibi gerekçeleridir (Şen, 2014: 16). Maddenin kendi gerekçesinde ise, Türkiye’de yıllardır danışmanlık hizmetleri adı altında geçici iş ilişkisi sözleşmesi düzenleyen kuruluşların yasadışı uygulamalarına son verileceği, özellikle kayıt dışı istihdamın önlenmesi, bu sektörde çalışanların sosyal güvence altına alınabilmeleri ve devletin bu alanda düzenleyici olması açısından da büyük katkı sağlanacağı belirtilmektedir.

Yeni düzenleme ile geçici iş ilişkisinin, özel istihdam bürosu aracılığıyla ya da holding bünyesi içinde veya aynı şirketler topluluğuna bağlı başka bir işyerinde görevlendirme yapılmak suretiyle kurulması aynı şekilde korunmuştur. İlaveten Türkiye İş Kurumunca izin verilen özel istihdam bürosu aracılığı ile işveren arasında sözleşme kurulabilmesine imkan tanıyan kanun hükmü gereğince geçici işçi sağlama sözleşmesi yapılarak, bir işçisini tabiri caizse kiralanarak bu işveren yanında çalışmasına imkan tanınmıştır. İşverenler Özel İstihdam bürolarından aşağıdaki hallerde;

- a) Bu Kanunun 13. maddesinin beşinci fıkrası ile⁸ 74’üncü maddesinde belirtilen hallerde⁹, işçinin askerlik hizmeti halinde ve iş sözleşmesinin askıda kaldığı diğer hallerde,
- b) Mevsimlik tarım işlerinde,
- c) Ev hizmetlerinde,
- d) İşletmenin günlük işlerinden sayılmayan ve aralıklı olarak gördürülen işlerde,
- e) İş sağlığı ve güvenliği bakımından acil olan işlerde veya üretimi önemli ölçüde etkileyen zorlayıcı nedenlerin ortaya çıkması halinde,
- f) İşletmenin ortalama mal ve hizmet üretim kapasitesinin geçici iş ilişkisi kurulmasını gerektirecek ölçüde ve öngörülemeyen şekilde artması halinde,
- g) Mevsimlik işler hariç dönemsellik arz eden iş artışları halinde, geçici iş sözleşmesiyle işçi çalıştırabilecektir.

Kanunun eski düzenlemesi kapsamı dâhilinde işletmelerin kendi ihtiyaçlarını karşılaması veya mali güçlüklerle karşılaştığı durumlarda kendi işçisini iş ilişkisini sona erdirmeden bir başka işverenle “ödünç iş ilişkisi” kurarak iş ilişkisini sürdürmekteydi. 6715 sayılı yasanın geçici iş ilişkisini özel istihdam büroları aracılığıyla emek ticaretine dönüştüren yeni düzenlemesinin aksine kanunun eski hali bir nebze anlayışla karşılanabilir (Şakar, 2015: 93).

Sözleşme süresi (a) bendi gereğince kadın işçinin doğum sonrası kısmi süreli çalışma süreleri, doğum sonrası ücretsiz izin sürelerinde, işçinin askerlik hizmeti halinde ve iş

⁸ Kadının doğum sonrası kısmi süreli çalışma sürelerinde.

⁹ Kadının doğum sonrası ücretsiz izin sürelerinde.

sözleşmesinin askıda kaldığı diğer hallerin devamı süresince kurulacaktır. Mevsimlik tarım işlerinde (b), ev hizmetlerinde (c), sınır olmaksızın dört ay süreyle kurulabilecek ve toplam sekiz ayı geçmemek üzere en fazla iki defa yenilenebilir.

Yukarıda belirtilen hallerden işverence en çok tercih edilebilecek grup muhtemelen md. 7/f bendi kapsamında sözleşme yapılacak işçilerdir (Şakar, 2016: 94). Düzenlemeye göre “İşletmenin ortalama mal ve hizmet üretim kapasitesinin geçici iş ilişkisi kurulmasını gerektirecek ölçüde ve öngörülemeyen şekilde artması halinde”, özel istihdam bürosu aracılığıyla işe alınacak işçilerin sayısı, işyerinde çalıştırılan işçi sayısının dörtte birini geçemeyecektir. Düzenlemeden bu (f) bendi kapsamında işçi sayısının belirli bir oranı geçmemesi şeklinde kısıtlama yapılması olumlu bir düzenleme olarak algılanmaktadır. Ancak işçi sayısının çok olduğu işletmeler açısından bu kapsamda yüksek sayıda işçi çalıştırılması söz konusu olacaktır. Ayrıca bu doğrultuda on ve daha az işçi çalıştırılan işyerlerinde beş işçiye kadar geçici iş ilişkisi kurulabileceği düzenlemesi küçük işletmelere de bu imkanı fazlasıyla tanımaktadır.

Geçici iş ilişkisi ile çalışan işçinin işvereni özel istihdam bürosudur. Özel istihdam bürosu geçici işçi çalıştıran işveren ile geçici işçi sağlama sözleşmesi düzenlemesi üzerine geçici iş ilişkisi kurulmuş olacaktır. Görüldüğü üzere tipik iş ilişkisinin yapısını değiştiren bu düzenleme işçiyi sözleşme yapmış olduğu işveren yanında değil, başka bir işveren yanında “kira sözleşmesi” ile çalıştırılmasını öngörmekte ve iş hukukunun temel prensiplerine aykırı bir istihdam şeklini uygulamaktadır. İşçinin bu çalışmasının karşılığı olarak işverence verilen bedel ise özel istihdam bürosu ve işçi arasında paylaşılmaktadır.

İşverene bağımlı olarak çalışan işçi için İş Kanununun öngörmüş olduğu haklardan yoksun kalan geçici işçinin klasik anlamda iş güvencesinden bahsetmek mümkün değildir. İşçinin istikrarlı işlerin yerine sürekli olarak değişkenlik gösteren geçici işlerde çalışması iş güvencesinin kalkmasının yanı sıra bağlılık ve aidiyet duygusunun da yitirilmesine sebebiyet verecektir (Kaya, 2014: 24).

Sonuç

Ülkemizde yıllardır tartışılan geçici iş ilişkisi 6715 sayılı yasa ile işveren kesiminin isteği doğrultusunda yasal olarak düzenlenmiştir. Özel İstihdam Bürolarının geçici iş bulmaya aracılık etmesi 4904 Sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu ile gerçekleşmiştir.

Geçici iş ilişkisi kavramı ilk olarak 4857 sayılı Kanunu ile düzenlendiğinde ise itirazlarla karşılaşmış ve diğer maddelerle birlikte iptali yönünde başvuru yapılmıştır. Ancak Yüksek Mahkeme içtihadıyla düzenlemenin desteklenmesi bugünkü haliyle geçici iş ilişkisine bir zemin hazırladığı söylenebilir. Anayasa Mahkemesinin “..günümüzde birçok nedenle değişen ticari ve ekonomik koşullar, iş idaresi yönünden esnek çalıtma yöntemlerini gerekli kılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak ortaya konulan geçici iş ilişkisi esnek çalıtma şekillerinden birisi olarak değerlendirilmektedir” (AY. 2003/66, K. 2005/72) şeklinde bir hükmü mevcuttur.

Geçici iş ilişkisini düzenleyen 6715 sayılı yasa çalışma hayatında ortaya çıkan ani ve geçici işgücü talebinin karşılanması ve işsizliğin azaltılması gerekçelerine dayandırılmaktadır. Ancak bu gerekçeler gerçekçi gözükmemekte ve belirli süreli iş sözleşmeleri ile dahi bu

ihtiyaçlar karşılanabilmektedir. Görüldüğü kadar kanunla şimdiye kadar gerçekleştirilen esnek düzenlemelerle yetinilmemekte ve temel işçi haklarından, güvencesinden ve sosyal korumasından daha fazla ödün istenmektedir. Nitekim bu yasa kapsamında işveren yükümlülük altına girmeden istihdam bürolarından gereken işgücünü temin edecektir. Doğal olarak işgücü piyasasında bir hareketlenmeye sebebiyet verecek olan bu uygulamanın çalışma ilişkileri üzerinde olumsuz etki doğuracağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Abacıoğlu, P.C. (2006). “Avrupa Birliği Normları Çerçevesinde Geçici İş İlişkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Alpagut, G. (2005). Mesleki Anlamda Geçici İş İlişkisi: Sınırlamadan Teşvike, A. Can Tuncay'a Armağan, İstanbul.
- Anayasa Mahkemesi, 19.10.2005, E. 2003/66, K. 2005/72., <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/11/20071124-4.htm>, 25.02.2017.
- Cam, E. (2008), Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri Çerçevesinde Özel İstihdam Büroları ve Çeşitleri, Çimento İşverenler Dergisi, Ocak.
- Çelik, A. On Soruda Özel İstihdam Büroları ve Kiralık İşçi, <http://t24.com.tr/yazarlar/aziz-celik/10-soruda-ozel-istihdam-burolari-ve-kiralik-iscilik>, 10.02.2017.
- Çırak, C.A. (2006). “Türk İş Hukukunda ve Avrupa Birliği Hukukunda Geçici İş İlişkisi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Demir, R. ve Özgün, H. O. (2015). Geçici İş İlişkisine ve Geçici İstihdam Bürolarına İlişkin Çalışanların Tutumlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Aralık., 16 (2), 127-153.
- Ekin, N. (2001). “Türkiye’de İş Piyasasının Yeniden Yapılanması: Özel İstihdam Büroları” İstanbul Ticaret Odası. Yayın No: 2001-30. İstanbul.
- Erkan, B. (2008). “Özel İstihdam Bürolarının İşgücü Piyasasının Düzenlenmesindeki Karşılaştırmalı Rolü”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- European Commission. (2014). “Report From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions On The Application of Directive 2008/104/EC On Temporary Agency Work”. Ref. Ares (2014).
- ILO. (2007). “Guide To Private Employment Agencies, Regulation, Monitoring and Enforcement”.
- Kabakçı, M. (2011) “5920 sayılı Kanunun Ödünç İş İlişkisi Hakkındaki Veto Edilen Hükmünün AB Yönergesi Işığında Değerlendirilmesi”, Çalışma ve Toplum Dergisi, S.14, (73-112).
- Kayalı, G. S. (2014).Genç işsizliği. Ankara: Türk Metal Sendikası Yayınları.
- KEİG Araştırma Raporu, (2015). Özel İstihdam Büroları Ve Bürolar Aracılığıyla Geçici İş İlişkisi: Kadın İstihdamı için Çözüm mü? Güvencesiz Esneklik İçin Tuzak mı?, <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/04/oib-web.pdf>, Ekim. 20.02.2017.
- Kotler, P. (2003). “Marketing Management” Prentice Hall, USA.
- Okur, A. (2004). “Küreselleşmenin Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri”, Yönetim ve Ekonomi. Cilt:11, Sayı: 2. Manisa.
- Özen, C. (2015). “Yıllık Ücretli İzin Hakkının 4857 Sayılı İş Kanunu’ndaki Görünümü”. ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1.

- Özkan, A.E. (1997), “Özel İstihdam Büroları”, Mercek, Nisan.
- Sayın, A. K. (2002) Emek Piyasasında Aracılık ve Özel İstihdam Büroları, Yayın No: 324, Ankara.
- Su, A.E. Aktaşoğlu, E. Tekin, H. Taşkiner, U. İner, M. Ergani ve Ç. Aşkın, C. (2014). “Çalışma Mevzuatı İle İlgili Avrupa Birliği Direktifleri”. Aydın, F. (Ed.). Yayın No: 11. Ankara.
- Şakar, M. (2015). İş Hukuku Uygulamaları, İstanbul.
- Şen, M. (2014), “Özel İstihdam Büroları Aracılığı ile Kurulan (Meslek Edinilmiş) Geçici İş İlişkisi”, Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi-MÜHFD Cilt 3, s. 1, (13–23).
- TİSK. (2000) “Türkiye’de İş ve İşçi Bulma Hizmetlerinin Çağdaş Bir Yapıya Kavuşturulması ve Özel İstihdam Büroları”, İşveren Dergisi. Cilt:38, Sayı:7.
- TİSK. (2013). “Özel İstihdam Büroları Aracılığıyla Geçici İş İlişkisi Semineri”. Tebliğler ve Görüşler. Ankara.
- Tümer E.Ö. Güray M., Bilgi A.Z., Akdemir K.A. ve Cankurtaran E. (2013). “Özel İstihdam Büroları Aracılığı İle Geçici İş İlişkisi”, Çalışma Meclisi Hazırlık Toplantısı Raporu. Ankara.
- Türk-İş Yeni Kolelik Düzenine Hayır, Ankara, 2009, s. 6. <http://www.turkis.org.tr/dosya/B9i3fzBv8O71.pdf>, 14.02.2017.
- Uşen, Ş. (2010). “2008/10/EC Sayılı Ödünç İş İlişkisine İlişkin Avrupa Birliği Yönergesinin Getirdiği Yeni Düzenlemelerin Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”. Çalışma ve Toplum, Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 2010/3.
- Ünal A. (2005). “Avrupa’da Kısmi Çalışma ve Uygulamanın Genel Özellikleri”, Kamu-İş Dergisi, Cilt:8, Sayı: 1.

İŞÇİNİN YILLIK FAZLA ÇALIŞMA SINIRI ÜZERİNDE ÇALIŞTIRILMASI HALİNDE FESİH HAKKININ DEĞERLENDİRİLMESİ (KARAR İNCELEMESİ)

Yrd. Doç. Dr. Namık HÜSEYİNLİ
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İşletme Fakültesi

Öz

Fazla çalışma 4857 sayılı İş Kanununa göre, haftalık normal çalışma süresi olan kırkbeş saati aşan çalışmalara verilen isimdir. İşverence yaptırılan her bir saat fazla çalışma için verilecek ücret normal çalışma ücretinin %50 yükseltilmesiyle ödenmesi gerekir. Ancak fazla çalışma açısından önemli olan husus, fazla çalışma süresinin 11 saatten, toplamının ise bir yılda 270 saatten fazla olamayacağı hususudur. Bu süre işçilerin şahıslarına ilişkin olup, o işyerinde çalışılan toplam çalışma süresi değil, her işçi için ayrı ayrı çalışmış olduğu toplam süre esas alınarak 270 saatin aşıp aşılmadığı tespit edilecektir.

İnceleme konusu Yargıtay kararı açısından üzerinde durulacak nokta, kanunla belirlenen çalışma sınırının aşıp aşılamayacağıdır. Karara konu olan olayda, işveren tarafından işçinin onayı alınmadan, yıllık yasal sınır olan 270 saatten fazla mesai yaptırıldığı, sınırı aşan çalışma süresinin işverence ödendiği, ancak buna rağmen işçi tarafından çalışma şartlarının uygulanmaması nedeniyle sözleşmenin feshedildiği görülmektedir. Yargıtay yıllık sınırı aşan çalışmaların varlığının tespiti halinde, davacının fesih hakkının doğduğunu kabul etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fazla Çalışma, Fazla Çalışma Sınırının Aşılması, Azami Çalışma Süresi, Yıllık Fazla Çalışma Süresi

113

THE REVIEW OF JUDGMENT. THE EVALUATION OF WORKER'S RIGHT OF CANCELLATION IN CASE OF BEING WORKED OVER ANNUAL OVERTIME LIMIT

Abstract

According to labor law no.4857, overwork is the name given to work that exceeds the forty-five hours of normal weekly working time. The wage to be paid for each extra hour of working, which is made by employer, must be paid by raising 50% of the normal working rate. However, the important point in terms of overwork is that it can't be more than 11 hours in a day, not more than 270 hours in a year. The period is for each individual, not the total working time in that workplace, it will be determined on the basis of total worktime for each worker whether 270 hours have been exceeded or not.

The point to be emphasized in the decision of the High Court of Appeal about the subject of review is whether the working limit setting by the annual law will be exceeded. In the event that is subject to judgment, it seen that the employee has been overworked more than 270 hours, which is annual legal limit, without the consent of worker, his working time exceeding limit has been paid by the employer but his contract has been cancelled due the fact that working conditions haven't been applied by the employer. The high court of appeal has admitted that the claimant has the right of cancellation in the determination of existence of works exceeding annual limit.

Keywords: Overwork, Exceeding The Overtime Limit, Maximum Working Time, Annual Overwork Time

T.C.

YARGITAY

7. Hukuk Dairesi

Esas No: 2014/19129

Karar No: 2015/13542

Karar Tarihi: 02.07.2015

ÖZET. Davacı, iş sözleşmesini haklı nedenle kendisinin feshettiğini ileri sürerek, kıdem tazminatı ile yıllık izin alacağına tahsilini istemiştir. Temyiz aşamasından sonra davalı tarafça ibraz olunan borcu sükut ettiren belge niteliğinde olan yıllık izin defteri izin formları ve yıllık izin tablosu belgelerinin asılları getirilip davacının, sözü edilen belgelerin içerikleri ve imzası hakkında beyanı alındıktan sonra bir değerlendirme yapılarak hüküm kurulmak üzere kararın bozulması gerekmiştir. (4857 S. K. m. 41)

Dava: Taraflar arasında görülen dava sonucunda verilen hükmün, Yargıtay'ca incelenmesi taraf vekillerince istenilmekle, temyiz isteklerinin süresinde olduğu anlaşıldı. Dosya incelendi, gereği görüldü:

Karar:

1- Dosyadaki yazılara, hükmün Dairemizce de benimsenmiş bulunan yasal ve hukuksal gerekçeleriyle dayandığı maddi delillere ve özellikle bu delillerin takdirinde bir isabetsizlik görülmemesine göre tarafların diğer temyiz itirazlarının reddine,

2- Davacı, iş sözleşmesini haklı nedenle kendisinin feshettiğini ileri sürerek, kıdem tazminatı ile yıllık izin alacağına tahsilini istemiştir.

Davalı, davacının iş sözleşmesini haksız ve sebepsiz olarak feshettiğini savunarak, davanın reddini talep etmiştir.

Mahkemece, toplanan kanıtlar ve bilirkişi raporuna dayanılarak, davacının iş sözleşmesini fesihle haksız olduğu gerekçesiyle davanın kısmen kabulüne karar verilmiştir.

Taraflar arasındaki uyuşmazlık, davacının iş sözleşmesini fesihle haklı olup olmadığı noktasında toplanmaktadır.

4857 sayılı Yasanın 41. maddesinde fazla çalışma süresinin yılda iki yüz yetmiş saatten fazla olamayacağı, İş Kanununa ilişkin fazla çalışma ve fazla sürelerle çalışma Yönetmeliğinin 9. maddesinde fazla çalışma ve fazla sürelerle çalışma yaptırmak için işçinin yazılı onayının gerektiği, bu onayın her yılbaşında işçilerden yazılı olarak alınması gerektiği bildirilmiştir.

Somut olayda, davacı, yıllık yasal sınır olan 270 saatten fazla mesai yaptırıldığı ve bu hususun çalışma şartlarının uygulanmaması olduğu iddiasıyla iş sözleşmesini feshettiğini ileri sürmüş olup dosyada davacının her yıl için fazla çalışma yapmaya muvafakat ettiğine ilişkin verdiği bir belge bulunmamaktadır. Ücrete, fazla çalışma karşılıklarının dâhil olması ise, peşinen muvafakat niteliğinde olmayıp mahkemece 270 saati aşan çalışmaların varlığının araştırılıp var olduğunun tespiti halinde, davacının fesih hakkının doğduğunu kabul etmek gerekirken, davacının fazla çalışmaya kaldığı ve ücretini de aldığı gerekçesiyle kıdem tazminatı talebinin reddi hatalıdır.

3- Temyiz aşamasından sonra davalı tarafça ibraz olunan borcu sükût ettiren belge niteliğinde olan yıllık izin defteri izin formları ve yıllık izin tablosu belgelerinin asılları getirtilip davacının, sözü edilen belgelerin içerikleri ve imzası hakkında beyanı alındıktan sonra bir değerlendirme yapılarak hüküm kurulmak üzere kararın bozulması gerekmiştir.

Sonuç: Temyiz olunan kararın, yukarıda yazılı nedenlerle **BOZULMASINA**, peşin alınan temyiz harcının istek halinde taraflara iadesine, 02.07.2015 tarihinde oybirliği ile karar verildi.

KARARIN İNCELENMESİ

1. Uyuşmazlık Konusu Olayın Özeti ve Çözümü Gereken Hukuki Sorun

İncelemeye ilişkin karar konusu olayda, yıllık azami fazla çalışma sınırı olan 270 saatten fazla yapılan çalışma halinde ücretini almış olan işçinin her halükarda iş sözleşmesini tek taraflı sonlandırmasına ilişkin olarak Yargıtay'ın bu kararla konuya farklı bir bakış açısı getirdiği görülmektedir.

Uyuşmazlığa ilişkin ilgili Konya 1. İş Mahkemesinin kararı ile iş sözleşmesini tek taraflı fesheden işçinin kıdem tazminatının tahsili için yaptığı başvuru uygun bulunmamış ve davacı aleyhine karar verilmiştir. Ancak "*iş akdini haksız fesheden davacı kıdem tazminatına hak kazanamaz*" yönünde karar veren mahkemenin kararını bozan Yargıtay Dairesinin hükmüne göre, ücreti verilmiş olsa bile, kıdem tazminatının ödeneceği kararlaştırılmıştır.

Yargıtay'ın bozma kararı tetkikinde görüleceği üzere, üzerinde durulması gereken önemli husus, yasal sınırların üzerinde çalışma yapılması halinde işçinin fesih hakkına sahip olup olmadığı noktasında hukuki uyuşmazlık olduğu görülmektedir. Fazla çalışma ücretinin işverence ödenmesi halinde, bu ücreti alan davacı işçinin haklı sebeple fesih hakkını kullanabilmesi ve yazılı muvafakatin olması veya olmamasının fesih nedeninin oluşumuna etkisi açısından incelenmesi gerekmektedir.

115

2. 4857 Sayılı İş Kanununda Fazla Çalışmaya İlişkin Hükümler

İş Kanunu'nun 41. maddesi uyarınca, ülkenin genel yararları yahut işin niteliği veya üretimin artırılması gibi nedenlerle işveren kanunda yazılı koşullar çerçevesinde fazla çalışma yaptırabilecektir. Fazla çalışma haftalık kırk beş saati aşan çalışmalardır. Kanun ile haftalık normal çalışma süresi en çok kırkbeş saat (md. 63/1) ve günlük çalışma süresi ise en çok 11 saat olarak belirlenmiştir (md. 63,2).

4857 Sayılı İş Kanunu fazla çalışmayı mutlak emredici nitelikte belirlemiştir. Kanunun gerekçesinde, fazla çalışma ve fazla süreli çalışmanın belirlenmesinde, artık günlük çalışma süresi yerine haftalık çalışma süresinin esas alınmasının kabul edildiği belirtilmiştir. Nitekim bu düzenleme sonrası mutlak emredici nitelikte olan fazla çalışmayı belirleyen ölçütten başka bir ölçüt kullanılamayacaktır (Ekonomi, 2004: 2).

Diğer yönden kanunun getirmiş olduğu esnek düzenleme, tarafların anlaşması ile haftalık normal çalışma süresinin, işyerlerinde haftanın çalışılan günlerine, günde onbir saati aşmamak koşulu ile farklı şekilde dağıtılmasına fırsat tanımıştır. Bu durumda tarafların yapmış olduğu sözleşme ile 2 ay, Toplu İş Sözleşmesi ile 4 aya kadar süre içinde denkleştirme uygulanabilecektir. İşçinin haftalık ortalama çalışma süresinin bazı haftalarda toplam kırk beş

saati aşmasına imkan tanıyan denkleştirme uygulaması ile kırk beş saat üzeri çalışmaların karşılığı fazla çalışma ücreti olarak istenemeyecektir.

2.1. Yazılı Onay Şartı

Yukarıda da belirtildiği üzere fazla çalışmaya ilişkin düzenlemedeki sınırlamaların amacı işçiyi korumaktır. Bu çerçevede fazla çalışma yaptırılabilmesi için işçinin onayı alınması gerekir. İş Kanunu md.41.7., “*Fazla saatlerle çalışmak için işçinin onayının alınması gerekir*”, şeklinde düzenlenmiştir¹.

Fazla Çalışmaya İlişkin Yönetmeliğin 9. maddesi de aynı şekilde fazla çalışma ve fazla sürelerle çalışma yaptırmak için işçinin yazılı onayının alınması gerektiğine yer vermiştir. Ancak bu onay olağan fazla çalışmalarda aranacaktır. Doğal olarak Yönetmelikte de belirtildiği üzere zorunlu nedenlerle veya olağanüstü durumlarda yapılan fazla çalışma ve fazla sürelerle çalışma için onay şartı bulunmamaktadır (md. 9). Yazılı onay, başlangıçta iş sözleşmelerine veya toplu iş sözleşmelerine bu yönde hüküm konulmak suretiyle alınabilecektir. İşçinin sonradan iş sözleşmesi devam ederken de onayının alınmasında bir engel bulunmamaktadır.

İşçinin yazılı onayı hem fazla çalışma hem de fazla sürelerle çalışma için aranmaktadır. Ancak işçiden işe girişlerde alınacak fazla çalışma onayının sürekli olarak geçerli olacağını kabul etmek yanlış olur. Fazla Çalışma Yönetmeliği 9. maddesi gereğince işverenin fazla çalışma yaptırabilmesi için işçinin her yılın başında yazılı onayının alınmasını ve işçi özlük dosyasında saklanmasını öngörmüştür. Bu doğrultuda yazılı onay azami bir yıl için geçerli olmak üzere her yıl yenilenmesi gerekecektir. Konuya ilişkin olarak Yargıtay içtihatlarında da fazla çalışma için sözleşmede önceden alınan muvafakat olsa dahi, her yıl yeniden işçinin muvafakatının alınması gerektiğine, bu nedenle sözleşmede fazla mesai yapmaya davacının rıza gösterdiğine ilişkin hükmün ancak ilk yıl için geçerli olacağına karar verilmiştir (Y9.HD, 08.05.2006, 10028/13006).

Borçlar Kanunu md. 398’e göre de fazla çalışmanın ilgili kanunlarda belirlenen normal çalışma süresinin üzerinde ve işçinin rızasıyla yapılan çalışma olduğu kabul edilmiştir. Ancak, normal süreden daha fazla çalışmayı gerektiren bir işin yerine getirilmesi zorunluluğun doğması, işçinin bunu yapabilecek durumda bulunması ve kaçınmasının da dürüstlük kurallarına aykırı olacağı durumlarda işçi fazla çalışmayı yerine getirmekle yükümlü olacaktır. Bu ihtimalde, fazla çalışmanın artık işçinin rızasına bağlı olmadığı şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır (Soyer, 2012: 181-182; Süzek, 2015: 824). 6098 sayılı Kanununda da, bir “zorunluluk” doğmasından söz edildiği için işçinin rızası olmaksızın fazla çalışma yapma yükümlülüğü, hemen yapılmadığı takdirde işveren için zarara neden olacak ve işyerindeki işin akışını aksatabilecek durumlara özgü olacaktır (Alpagut, 2011: 91). Borçlar Kanunu hükmünün işçinin fazla çalışma yükümü açısından eksikliği giderici nitelikte olduğu ve İş Kanununa tabi sözleşmeler açısından da göz önünde bulundurulacağına dikkat çekilmiştir (Çelik, 2013: 372-373).

Zorunlu nedenlerle veya olağanüstü durumlarda yapılan fazla saatlerle çalışma için işçinin onayı aranmayacaktır (FÇY. m.9/I). Özellikle zorunlu nedenle fazla çalışma, sadakat borcu kapsamında işçinin yerine getirmesi gereken bir yükümlülüktür. Bu nedenle geçerli bir mazereti olmadan çalışmayı kabul emememesi mümkün değildir. Aksi takdirde zorunlu nedenlerle fazla

¹ Deniz İş Kanunu kapsamında çalışan gemi adamı için bir onay veya rıza aranmamaktadır. Gemi adamının işvereni, herhangi bir nedene dayanmak zorunda olmaksızın gemi adamına fazla saatlerle çalışma yaptırabilir.

çalışmayı kabul etmeyen işçinin geçerli bir mazereti olmadığı için işveren tarafından iş sözleşmesi İş Kanunu md. 25/II-(h) fıkrasına göre haklı nedenle feshedilebilecektir (Mollamahmutoğlu, 2005: 700; Çil, 2007: 63).

2.1. Fazla Çalışma Süresinin Sınırlandırılması

İş kanununda fazla çalışma uygulaması açısından düzenlenen günlük, haftalık ve yıllık fazla çalışma süreleri genel olarak fazla çalışma uygulamasının sınırlarını belirlemektedir. Fazla çalışma sürelerinin sınırlandırılmasındaki temel prensip işçinin korunmasıdır.

Fazla çalışma olarak tanımlanan ve yasada belirlenen asgari bir çalışma süresinin üzerinde çalışılan süreye ilişkin ücreti işçi işverenden zamlı olarak isteyebilecektir. Bu durumda fazla çalışma açısından belirlenecek temel husus, hangi çalışma süresinin üzerinde yapılan çalışma fazla çalışma sayılacaktır. Özellikle haftalık çalışmanın mı, yoksa günlük çalışmanın mı esas alınacağı hususunda zaman sürecinde farklılık göstermiştir. Konuya ilişkin yasal düzenlemeler ve öğretinin de etkisi ile fazla çalışma uygulamaları zamanla değişikliğe maruz kalmıştır. Nitekim 1475 sayılı İş Kanunu döneminde özellikle öğretinin tarafından günlük çalışmaya süresinin üzerinde yapılan çalışma süresi fazla çalışma olarak kabul edilmekteydi. Ayrıca işçinin haftalık yasal normal çalışmasının aşılmasına gerek görülmemektedir. Ancak eski kanun döneminde ayrıca haftalık çalışma süresinin tamamlanmış olmasını da arayan bazı Yargıtay kararları da mevcuttur. Bu Yargıtay kararları da doktrin tarafından haklı olarak eleştirilere maruz kalmıştır. Günlük en çok çalışma sınırını aşan süreler zamlı ücret ödenmesi için haftalık çalışma süresinin tamamlanmasına bakılması doğru bulunmamaktadır (Ekonomi, 2004: 3-5).

Günümüzde 4857 sayılı kanun gereğince, haftalık çalışma süresinin aşılması fazla çalışma olarak kabul edilmektedir. Kanunun 63.1 maddesi ile haftalık normal çalışma süresi 45 saat olarak düzenlenmiştir. Bu doğrultuda 1475 sayılı kanun döneminden farklı olarak fiilen haftalık çalışılan veya çalışılmış gibi sayılan haftalık yasal çalışma süresi olan 45 saatlik sürenin aşılması halinde, işçi fazla çalışma ücreti talebi hakkına sahip olacaktır.

Fazla çalışma sürelerine ilişkin getirilen sınırlayıcı düzenlemelerin temel amacı işçinin korunmasına ilişkin olarak konulmuştur. Bu sınırlamaların başında günlük çalışma süresi sınırlaması gelmektedir. İşçinin günlük çalışma süresi farklı olabilir. İş Kanunu kapsamında günlük çalışma süresi haftalık çalışmaya göre belirlenecektir. Bu durumda haftalık 45 saatlik yasal çalışma süresi haftanın çalışılan günlerine bölünerek günlük çalışma süresi belirlenecektir. Ancak işçinin günlük çalışması 11 saati geçemeyecektir. Günlük çalışma süresinin 11 saati aşamayacağı emredici kanun hükmündedir (Y9.HD, 16.12.2010, 42769/38188).

Eski 1475 sayılı İş Kanunu döneminde günlük fazla çalışma için üst sınır getirilmiş olup en fazla 3 saat olarak çalışılmasına müsaade edilmiştir. Öğretide günlük çalışmada bir üst sınır getirilmesinin gerekliliğine ve çıkarılacak yönetmeliklerle bu eksikliğin giderilmesine vurgu yapılmıştır (Çil, 2007: 60). 4857 sayılı İş Kanunu ise eski kanundan farklı olarak değişikliğe giderek 3 saatlik sınırı kaldırmış ve sadece telafi çalışmasına ilişkin düzenleme bakımından günlük çalışma süresinin 3 saatten fazla olamayacağı şeklinde Avrupa Birliği normlarına uygun bir düzenleme getirilmiştir.

Günlük çalışma açısından getirilen sınırlama kanunun 63/2. md. ile, “*Tarafların anlaşması ile haftalık normal çalışma süresi, işyerlerinde haftanın çalışılan günlerine, günde onbir saati aşmamak koşulu ile farklı şekilde dağıtılabilir*”, düzenlemesinden anlaşılmaktadır. Bu kapsamda çıkarılan Çalışma Süreleri Yönetmeliği, ‘*Günlük çalışma süresi her ne şekilde olursa*

olsun 11 saati aşamaz” şeklindeki düzenlemesi kapsamında fazla çalışmanın da bu sürenin içinde olduğu kabul edilmektedir. Bu hükümlerle emredici nitelikte olan azami çalışma süresine kadar işçinin çalıştırılabilmesine imkân tanımıştır. Ancak denkleştirme uygulanması içinde toplam haftalık çalışma süresi aşılmamış olsa dahi, günlük çalışma süresi 11 saati aştığı takdirde aşılacak süre fazla çalışma olarak kabul edilecektir. Kanunda emredici şekilde düzenlendiğine göre, bu süreyi aşan çalışmaların denkleştirmeye tabi tutulamayacağını ve zamlı ücret ödemesi veya serbest zaman kullanımının söz konusu olacağını belirtmek gerekir (Çil, 2007: 61-62). Uygulamadan da görüldüğü üzere fazla çalışmanın ölçütü olarak görülen haftayı esas alan kanun düzenlemesinin yanı sıra, Yargıtay kararlarında haftalık 45 saatin aşılması dışında, günlük azami çalışma süresinin aşılması da fazla çalışma olarak görülmüştür (Y9.HD., 22.3.2007, 22706/8208; Y9.HD., 15.12.2008, 30201/33618; Y9.HD., 16.01.2012, 3529/2189). Aynı şekilde doktrinin genel olarak kabul ettiği denkleştirmede, günlük onbir saatin üzerinde çalışmanın fazla çalışma ücretiyle karşılanması görüşünün (Süzek, 2015: 825) aksine bu uygulamanın yasanın özü ve amacıyla çeliştiği şeklinde de görüşler bulunmaktadır. Bu görüşe göre, günlük sınırlamanın iş hukukunun temel ilkeleri açısından uygun bir yorum olmadığı ve yasa sadece yıllık sınırlama getirilmiş olduğundan yönetmelikle günlük bir sınırlama getirilmesinin hukuken doğru olmadığı savunulmaktadır (Günay, 2015: 1841-1842). Ancak hem haftalık çalışma süresinin hem de günlük on bir saat çalışma süresinin üstünde çalışmalarda fazla çalışma kurallarının uygulanması işçinin korunma ilkesine uygun düşecektir (Ekonomi, 2004: 162-163; Sümer, 2016: 360-361)

Bazı işyerlerinde günde 24 saat çalışma düzeni uygulaması söz konusu olmaktadır. Bu gibi işyerlerine ilişkin olarak içtihatlardan yola çıkılarak değerlendirme yapılacaktır. Nitekim Yargıtay Hukuk Genel Kurulu ve dairelerin de uygulamasına göre günde 24 saat çalışma düzeni uygulanan işyerlerinde işçinin, fiili mesaisi 14 saat olarak kabul edilmektedir. Bu durumda da işçinin toplam fiili çalışmada geçen süresi dikkate alınacak ve aynı şekilde 11 saatin üzerinde bir çalışması söz konusu ise, bu süreler fazla çalışma süresi olarak kabul edilecektir (Y9. HD., 08.05.2012, 44386/16112; Y9.HD., 26.10.2009, 10882/29398). Ancak zorunlu sebeplerle yapılan fazla çalışmaları ve olağanüstü hallerde yapılan fazla çalışmaları günlük en fazla 11 saatlik çalışma süresinden ayırık tutmak gerekir.

Zorunlu bir nedenin bulunması halinde işçi, işverenin talebine rağmen çalışmazsa işveren haklı sebeple iş akdini feshedebilir. Ancak bu durumun her olayda ayrıca ve titizlikle araştırılması gerekmektedir. Yargıtay 9. HD.’nin konuya ilişkin vermiş olduğu emsal niteliğindeki kararda; *“Mahkemece, mahallinde, endüstri mühendisi, makine mühendisi ve hukukçu bilirkişiden oluşan heyetle birlikte keşif yapılarak; mutfağın taşınması işinin acele veya beklenmeyen yahut önceden öngörülemeyen bir durum olup olmadığı, işverenin verdiği zorunlu nedenlerle fazla çalıştırma kararını gerektirecek bir sebep olup olmadığı, davacı ile birlikte aynı işi yapan başka işçiler varsa aynı uygulamanın diğer işçilere de yapılıp yapılmadığı araştırılıp, feshin haklı veya haksız olduğunun buna göre tartışılması gerekirken, eksik inceleme ile yazılı şekilde karar verilmesi hatalı olup, bozmayı gerektirmiştir.”* şeklinde değerlendirme yapılmıştır (Y9.HD., 08.09.2014, 26267/25554).

Kanunda işçilerin gece çalışmalarının günde yedi buçuk saati geçemeyeceği (m.69/3), hükmü yer almaktadır. Sağlık Kuralları Bakımından Günde Ancak Yedi Buçuk Saat veya Daha Az Çalışılması Gereken İşler Hakkında Yönetmeliğin 4. maddesine göre, günde yedi buçuk saat çalışılması gereken işlerde çalışan işçinin, yedi buçuk saati aşan çalışma süreleri ile yedi buçuk saatten az çalışılması gereken işler bakımından sınırlama getirilmiştir. Bu durumda Yönetmeliğin 5. maddesinde sözü edilen günlük çalışma süreleri esas alınacak ve bu süreleri

aşan çalışmalar fazla çalışma olarak sayılacaktır. Günlük çalışmanın azami sınırını oluşturan bu sınırlamanın aşılması fazla çalışma ücretine talep hakkı tanıyacaktır. Çünkü bu sınır fazla çalışmanın bir sınırını oluşturmaktadır. Gece çalışmaları yönünden, haftalık kırkbeş saat olan yasal çalışma sınırının aşılmamış olması önemli değildir. Yargıtay içtihatları, haftalık yasal çalışma süresi aşılmamış olsa bile günde yedi buçuk saati aşan çalışmalar için fazla çalışma ücreti ödenmesi yönünde hükümler içermektedir (Y9.HD., 23.6.2009, 40862/17766).

Konumuz açısından önemli olan diğer bir sınırlama fazla çalışma süresinin toplamının bir yılda 270 saatten fazla olamayacağı hususudur (md. 41,8). İş Kanunu'nun 41'inci maddesi ile fazla çalışma süresinin toplamının bir yılda iki yüz yetmiş saatten fazla olamayacağı şeklinde bir yasal sınırlama getirilmiştir. Genellikle yasayla getirilen bu sınırlamaya dikkat edilmemekte ve işçiler fazla çalışma yapmak istemeseler dahi çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Fazla Çalışma ve Fazla Sürelerle Çalışma Yönetmeliği md. 5'e göre bu süre sınırı, işyerlerine veya yürütülen işlere değil, işçilerin şahıslarına ilişkindir. Yani yıllık 270 saatlik süre o işyerinde çalışılan toplam çalışma süresi değil, her işçi için ayrı ayrı çalışmış olduğu toplam süre esas alınacaktır.

İş Kanunu'na göre fazla çalışma yıllık 270 saat olarak belirlenmiştir. Sözleşmelerle bu sürenin yıl içinde dağıtımını farklı şekilde kararlaştırılabileceği gibi, işyerinin, işin gerekleri, somut olay özellikleri nedeniyle de fazla çalışma sürelerinin toplamı aydan aya da farklılık arz edebilecektir (Y7.HD., 07.09.2015, 18289/14018). 270 saat yıllık ölçüt olan bu sürenin aşılması halinde işçi fazla çalışma ücretine hak kazanacaktır. Yasadaki sınırlama esasen işçiyi korumaya yönelik olarak getirilmiştir (Y9.HD., 06.03.2014, 2946/7424). Bu nedenle ortaya çıkacak ihtilaflarda bu koruma amacından yola çıkılarak yasa hükmü uygulanacaktır.

Fazla çalışmaların yıllık olarak 270 saat ile sınırlandırılması, bu miktarı aşan çalışmaların ücret açısından fazla çalışma olarak değerlendirilmesine engel değildir. İşçi, 270 saatin üzerinde fazla çalışma yapmışsa, bu ücreti talep edebilecek ve kanunun sınırlama getirmiş olması ücret hakkını ortadan kaldırmayacaktır. Doğal olarak işçi yararına konulmuş bir hükmün onun zararına uygulanması amaca uygun yorum olmayacağı için bunun aksine bir yorum getirmek işçinin haklarının ihlaline sebebiyet verecektir (Topçuoğlu, 2009, 24).

Uygulamada yıllık fazla çalışma süresinin aylık ücret içinde olduğuna ilişkin sözleşmeler mevcuttur. Mevzuatımızda bu uygulamayı engelleyen bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu sözleşmeler açısından 270 saatle sınırlı olarak söz konusu hükümlerin geçerli olacağı Yargıtay kararlarında da yer almaktadır. Böyle bir sözleşmenin varlığı halinde işçinin yasal haftalık çalışma süreleri üzerinde yapmış olduğu fazla çalışmaların 270 saatlik süresinin ispatlanan fazla çalışmalardan indirilmesi gerekir (Y9.HD. 18.02.2015, 10538/7247). İşçinin fazla çalışma süresinin toplamının bir yılda 270 saatten fazla olamayacağı şeklindeki sınırlamaya rağmen işçinin daha fazla çalıştırılması halinde, bu çalışmalarının karşılığı olan fazla mesai ücretinin de ödenmesi gerektiği açıktır (Y9.HD. 18.11.2008, 32717/31210 K). Bu itibarla sözleşme ile günlük çalışma süresine dahil edilen süreler yıllık 270 saate kadar yapılacak fazla çalışmalar için geçerlidir. Doğal olarak da bu çalışmaların da günlük 11 saati geçmemesi gerekir. Mevzuatta yer alan fazla çalışma sürelerine ilişkin emredici düzenlemelerle belirlenen sınırların aşılması halinde işçi azami sınırı aşan kısımlara ilişkin fazla saatlerle çalışma ücretlerini talep edebilecektir.

Ayrıca fazla çalışma süresinin toplamı bir yılda 270 saatten fazla olamayacağı hükmü kapsamında fazla çalışma açısından aylık bir sınırlama getirilmemiştir. Yani yıllık azami fazla çalışma süresi olan 270 saatin aylara eşit şekilde dağıtılması söz konusu değildir. İşçi azami yıllık çalışma süresi olan 270 saati doldurduğu andan itibaren fazla mesai ücreti talep edebilecektir.

Yukarıdaki açıklamalarımız doğrultusunda, fazla çalışmaya ilişkin getirilen sınırlayıcı düzenlemelerin temel amacı işçinin korunmasına ilişkin olarak konulduğunu ifade edebiliriz. Bu kapsamda günlük çalışma süresi, haftalık yasal çalışma süresi veya yıllık çalışma süresi şeklinde sınırlamalar bu doğrultuda düzenlenmiştir. Konuya ilişkin olarak uygulamada Yargıtay kararları da genellikle işçinin korunması ilkesi doğrultusunda yasal olarak belirlenen sınırların aşılması durumunda fazla çalışma ücretinin ödenmesi gerektiğine hükmetmiştir.

Bu durumda 270 saatlik fazla çalışma sürelerinin sözleşme süresinden sayıldığı hallerde dahi, günlük çalışma süresinin 11 saati aşamayacağı şeklinde emredici kanun hükmü gereğince bu sürenin aşılması halinde işçiye fazla çalışma ücreti talep hakkı verecektir. İşveren bu süreyi aşan çalışmaların zamlı ücret ödemesi ile karşılayacaktır. 4857 sayılı kanuna göre işçinin, günlük normal en çok çalışma süresini aşacak şekilde çalıştırılması, kanuna aykırı olduğu için azami çalışma sınırının aşılması halinde çalışmanın karşılığı normal ücret değil zamlı ücretle ödenmesi gerekecektir. Günlük en çok çalışma sınırını aşan sürelerle zamlı ücret ödenmesi için haftalık çalışma süresinin tamamlanmasına da bakılmayacaktır (Ekonomi, 2004: 4-5). Aynı şekilde işçinin serbest zaman kullanımı talebi halinde de bu yöntemle karşılanması da mümkündür. Buna karşın 11 saati aşkın çalışma denkleştirmeye tabi tutulamayacağı Yargıtay'ın yerleşik içtihatlarında da yer almaktadır (Y9.HD., 16.06.20112009/14955; K. 2011/18340; Y9.HD.,16.12.2010, 42769/38188).

3. KARARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Karar konusu hukuki uyumsuzluk tartışması, yasada belirlenen yıllık azami fazla çalışma yaptırılması halinde işçiye fesih hakkının tanınıp tanınmayacağıdır. Bu doğrultuda yukarıda fazla çalışma yaptırılmasının süre sınırları ve işçinin onayının alınması zorunluluğu açısından mevzuat ve içtihat bağlamında uygulamanın ne olduğu ifade edilmiştir. Ancak söz konusu kararın etki edeceği unsurlar açısından bir boşluk olduğu görülmektedir. Öncelikli olarak, yasada düzenlenen fazla çalışma sürelerinin aşılması halinde sözleşmenin feshedilip edilemeyeceği hususunun açıklığa kavuşturulması gerekir.

4857 sayılı İş Kanunu'nun 41. maddesi ve bu maddeye dayanılarak çıkarılan yönetmeliğe uygun olarak fazla mesai yapması için yazılı onay alınan işçiden fazla mesaiye kalması istenildiği halde kabul etmemesi üzerine iş akdi geçerli nedenle feshedilebilecektir (Y9.HD., 13.05.2014, 3840/15607). Yönetmeliğin 9. maddesi uyarınca fazla çalışma ve fazla sürelerle çalışma yaptırmak için işçinin yazılı onayının fazla çalışma ihtiyacı olan işverence her yılbaşında yazılı olarak alınmış olması gerekecektir. İşçinin fazla çalışma talebini geri çevirme konusunda geçerli nedeni bulunmamasına ve sözleşmelerle onayı alınmış olmasına ve işveren tarafından uyarılmasına karşın fazla çalışma yapmaktan kaçınması iş sözleşmesinin İş Kanununun 25/2-g maddesi uyarınca feshine neden olur (Günay, 2015: 1818). İşveren önelsiz ve tazminatsız sözleşmeyi feshedebilecektir. Ancak buna karşılık fazla çalışma yaptırılmasına dair onay alınmadığı halde, fazla çalışmaya kalmadı gerekçesi ile iş akdi feshini haksız fesih olarak değerlendiren Yargıtay, kıdem ve ihbar tazminatı isteklerinin kabulü gerekirken yazılı gerekçeyle reddine karar verilmesini hatalı bularak yerel mahkemenin kararını bozmuştur (Y9.HD., 31.01.2011, 1543/1486). İnceleme konusu Yargıtay 7. Hukuk Dairesi gerekçeli kararı da, "Somut olayda davacının her yıl için fazla çalışma yapmaya muvafakat ettiğine ilişkin verdiği bir belge bulunmamaktadır.", şeklinde bozma yönünde kararının temel gerekçesini yazılı onaya dayandırmıştır.

İşçiden fazla çalışma için onay alınmamış olması katı olarak düşünülemez. İhtihatlarda da görüldüğü üzere işçiden fazla çalışma için önceden onay alınmamış olsa bile, daha önce fazla çalışma yapan ve ücreti tam ve düzenli olarak ödenen işçinin fazla mesaiye kalmak istememesi halinde sözleşmesi geçerli nedenle feshedilebileceği yönünde Yargıtay'ın görüşü bulunmaktadır (Y9.HD., 08.10.2007, 11936/29817; Y9.HD., 17.01.1978, 12530/531, Y9.HD., 30.06.1997, 10212/13230; Şakar, 2016: 131; Köseoğlu-Kabul, 2014: 239). Ancak burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus, bu uygulamanın 270 saate kadar yaptırılacak fazla çalışmalar açısından geçerli olacaktır. Yargıtay'ın bu görüşünü geniş yorumlayarak 270 saatin üzerinde yapılacak çalışmalar için de uygulanması yönünde yapılacak yorumlar yasanın işçiyi koruma amacına ters düşecektir.

Fazla çalışma yapmayı kabul eden, yazılı olarak onaylayan veya onaylamasa bile daha öncesinde fazla çalışma yapan ve ücreti tam ve düzenli olarak ödenen işçi fazla çalışmanın karşılığının ödenmemesi halinde, fesih hükümlerinden yararlanacaktır. İşçi ücretinin gereğince ödenmediği gerekçesiyle İş Kanunu md. 24/II-e bendi gereğince sözleşmeyi haklı nedenle feshedebilir. Genel olarak Yargıtay kararlarında fazla çalışma ücretinin ödenmemesi halinde sözleşmenin feshedilebileceğine hükmedilmiştir. Bu konuda mevzuatın yorumu ve uygulanması açısından bir sorun bulunmamaktadır. Ayrıca işçinin fazla çalışma ücretinin ödenmemesi halinde, önceden fazla çalışma yapmayı kabul etmiş olsa dahi, Kanununun 34. maddesi hükmünün geniş ve amaca uygun yorumundan yararlanabilecek ve ücreti ödenmediği için fazla çalışma yapmaktan imtina edebilecektir (Çil, 2007: 77).

İnceleme konusu olan kararda, yasada öngörülen yılda 270 saat çalışma sınırının aşılarak işverenin emriyle işçinin çalıştırılmış olduğu, ancak bu sınırı aşan çalışmalara ilişkin ücretin de ödendiği anlaşılmaktadır. Buna rağmen işçi yasal sınırın üzerinde yazılı onayı olmadan çalıştırılmış olması nedeniyle sözleşmeyi haklı nedenle feshetmiştir. Yerel mahkemenin değerlendirmesine göre işçi 270 saat sınırı üzerinde çalışmış olsa bile, ücrete ilişkin haklarını işverence ödendiği için sözleşmeyi feshedemeyecektir. Mahkeme bu nedenle işçinin sözleşmeyi feshetme gerekçesini haklı bulmamış ve iş sözleşmesini haksız olarak feshettiği için kıdem tazminatı talebinin reddine karar vermiştir. Yerel mahkemenin kararını bozan ilgili Yargıtay 270 saatten fazla yapılan çalışma süresinin varlığı halinde ücretin verilmiş olması sebebiyle işçinin fesih sebebinin haksız fesih olarak değerlendirmemiştir. Sözleşmeyi fesheden işçiye, talebi doğrultusunda kıdem tazminatı ödenmesi gerektiği yönünde hüküm oluşturmuştur.

Burada üzerinde durulması gereken husus 270 saatin üzerinde işçinin çalıştırılıp çalıştırılmayacağı konusudur. Kanunda belirlenen sınır işçiyi korumaya yönelik bir düzenleme olarak görülmektedir. Eğer işçi onay vermediği durumda işveren bu sürenin üzerinde çalıştırmaya zorlayamayacaktır. Uygulamada çalışma hayatında işçilerin korumasızlığı nedeniyle işverene karşı koyması mümkün olmamaktadır. İşini kaybetmemek için işverenin tek taraflı olarak talebine göre yasada belirlenen sınırların üzerinde fazla çalışma yapmak zorunda kalmaktadır. İşçi ancak sözleşmeyi feshetme aşamasında yasanın koruma amacıyla sağlamış olduğu haklardan yararlanmaya çalışacaktır. Hal böyle olunca yerel mahkemenin kararı doğrultusunda işçiyi koruma sağlama amacıyla getirilen düzenlemelerin işçinin haklarını daraltacak şekilde yorumlamak yanlış olacaktır. Nitekim yerel mahkeme tarafından yapılan yanlışlık Yargıtay'ın bu kararıyla önlenmiştir.

Kanun ve ilgili yönetmelikler doğrultusunda yasal çalışma ve fazla saatlerle çalışma sürelerine ilişkin sınırlar ve yasakların aşılması halinde işçi bu aşan kısımlara ilişkin ücreti fazla çalışma

ücreti olarak talep edebilecektir. Kanun koyucu, kaynağı Anayasa olan işçi sağlığı ve iş güvenliğini sağlama ödevin gereği olarak işçilerin işyerlerinde sağlığını korumak ve güvenliğini sağlamak durumundadır. Anayasa’da herkese tanınmış bulunan yaşama, sağlık ve beden bütünlüğü haklarının işyeri düzeyinde sağladığı koruma ise beden bütünlüğü ve yaşama hakkının korunması, kişinin kendisine karşı, başka bir bireye karşı ve topluma karşı korunmasıdır. Bu çerçevede mevzuatımızda çalışanlar cinsiyet, yaş, yapmakta oldukları iş ve işin yapıldığı yerin niteliği bakımından koruyucu düzenlemelerle korunmaktadır. İş Kanununun fazla çalışmaya getirmiş olduğu sınırlamaları da bu kapsamda değerlendirmek gerekir (Kesici, 2015: 230).

Nitekim günlük çalışma süresini 11 saat, 7,5 saat veya daha az süre olarak sınırlandırmanın gerekçesi sağlık kuralları bakımındandır. Dolayısıyla günlük sınırlandırılan çalışma saatlerinin aşılması halinde asıl ücretin fazla saatlerle çalışma ücretlerini içermesi mümkün olmayacaktır. İş sözleşmelerinde buna ilişkin bir hüküm mevcut olsa dahi işçi, günlük azami çalışma sınırını aşacak şekilde yaptırılan çalışmaların karşılığını ayrıca fazla çalışma ücreti olarak talep edebilecektir (Astarlı, 2008: 46). Aynı şekilde her ne kadar 270 saate kadar çalışmaların ücrete dahil edilmesi şeklinde sözleşme yapmaya imkân tanınsa da, bu sınırı aşan bir çalışma yaptırıldığında işçi bu ücreti talep hakkına sahip olacaktır.

Uygulamada işçinin işverenin fazla çalışma talebini birçok sebeplerle geri çeviremediği genellikle bilinen bir gerçektir. Bu itibarla işçinin baskı altında yasal sınırların üzerinde çalışması, bu çalışmaya karşılık ücreti ödenmiş olması dahi işçinin mevzuatla tanınan diğer hakları kullanmasına engel teşkil etmemesi gerekir. Yani bu durum işçinin fesih hakkının ortadan kalkmış olacağı anlamına gelmemelidir. İşçi yasada belirlenen sınırların üzerinde yazılı onayı olmadan çalıştırılması halinde fazla mesai ücretini alsa bile, sözleşmeyi bu nedene dayanarak feshedebilecektir. İşçinin onay alınmadan fazla çalışma yapmasının istendiği hallerde işçi çalışmaktan kaçınma hakkına sahip olacaktır. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere, işçi ve işveren ilişkisi içinde işçinin bundan kaçınması genellikle mümkün olmamakta, istemeyerek de olsa baskı altında bu çalışmayı yapmak zorunda kalmaktadır.

Bu hususta, işçinin haklı nedenle fesih sebeplerinin düzenlendiği 4857 sayılı İş Kanununun 24. maddesinde böyle bir nedene yer verilmemiş olması işçiye doğrudan haklı fesih imkânı tanımamaktadır. Ancak yine de işverenin yasal olmayan fazla çalışma konusunda işçiyi sürekli zorlaması ve bu durumun işçiyi ciddi şekilde olumsuz etkilemesi halinde, İş Kanunu md. 24/II-f: “*yahut çalışma koşulları uygulanmazsa*” hükmü gereğince işçinin haklı sebeple fesih hakkını kullanabileceği (Çil, 2007: 59) vurgulanmıştır. Bu koşullarda fazla çalışmayı kabul etmeyen işçinin sözleşmesinin sona erdirilmesi, haksız fesih sayılacaktır (Süzek, 2015: 826). Konuya ilişkin incelediğimiz Yargıtay kararına konu olayda da işçiye sürekli olarak yıllık sınırların üzerinde bir çalışma yaptırılması sözkonusudur. Nitekim işçi vekilinin de basına yönelik açıklamasına göre yapılan talepte, “*Fazla mesai yapmak istemeyenler işten atılmakla tehdit edilmiş, işçinin çok yoğun çalıştığı için ailesine vakit ayıramadığı ve fazla çalışmalarının ücretini almasına rağmen sözleşmeyi feshetmek istediği*”, ifade edilmiştir.

İşverence yıllık sınırların üzerinde çalıştırma yaptırılması süreklilik arz etmediği hallerde işçiye fesih hakkı tanınmasının uygun olmadığı kanaatindeyiz. Ancak bu halin sürekli bir hal alması ve işçinin de çalışma koşullarını önemli ölçüde etkilemesi halinde işçi haklı sebeple fesih hakkını kullanabilmesi yasanın amacına uygun olacaktır. Nitekim kararda onay alınmadan yasal sınırların üzerinde fazla çalıştırma yapılması nedeniyle işçi lehine karar verilmiş ise de, işçinin onay almadan çalıştırılmasının sürekli hal alması kararın oluşumunda etkili olmuştur. Kural

olarak, fazla çalışmaya onay veren işçi fazla çalışma yapmakla yükümlü ve bu yükümlülüğüne aykırı davranırsa, işverenin iş sözleşmesini haklı nedenle feshedebilecektir. Ancak örnek kararlardan da yola çıkılarak sürekli olarak gerçekleşmeyen bu aykırılık nedeniyle haklı sebeple sözleşmenin feshedilmesi hakkın kötüye kullanılmasına yol açacaktır. Örneğin, işçi yönünden verilen Yargıtay'ın bir kararında, fazla çalışmaya onay vermiş ve fazla çalışmaya kalması için bir defa uyarılan bir işçinin fazla çalışmaya kalmamasından dolayı iş sözleşmesinin feshi haklı kabul edilmemiştir (Y9.HD., 09.05.2005, 25446/16086)². Aynı şekilde işverenin de 270 saatin üzerinde ücretini de ödeyerek işçiyi çalıştırması durumunda süreklilik olmadığı için işçinin haklı nedenle fesih hakkına sahip olamayacağı yorumu yapılabilir.

Fazla çalışmaya onay vermemesinin sonuçları açısından, işe giriş sözleşmesinde fazla çalışmaya onay vermeyen işçinin sonraki yıllarda da onay vermemesi kabul edilebilir bir gerekçedir. İş Kanununa İlişkin Fazla Çalışma ve Fazla Sürelerle Çalışma Yönetmeliği md. 5 gereğince, fazla çalışma için her yılbaşı işçinin onayının alınması zorunluluğu bulunmaktadır. Araştırmalarda, bir işçinin hiçbir nedeni bulunmaksızın fazla çalışmaya onay vermemesinin işçinin sadakat borcuna aykırılık teşkil ettiği yönünde görüşler dile getirilmektedir. Bu nedenle hiçbir gerekçe olmadığı halde fazla çalışma yapmak istemeyen bir işçisi ile işverenin iş ilişkisini sürdürmeye zorlanamayacağı ve sözleşmenin bu nedenle de haklı sebeple olmasa bile geçerli nedenle feshedilebileceği savunulmaktadır (Yuvalı, 2009: 31). Bu görüşün işçiyi koruma ilkesinin amacı yönünden isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim 1475 sayılı kanun zamanında bir kez alınma ile yeterli görülen fazla çalışmaya muvafakat onayı, 4857 sayılı yasa ile ilgili Yönetmelik gereği her yıl onay alınması şeklinde değiştirilerek işçiyi koruyucu nitelikte bir düzenlemeye dönüştürülmüştür.

Başlangıçta Yargıtay kararları arasında çelişkili kararlara rastlanmaktadır. Örneğin bir kararda önceki yasa döneminde verilen onayın yeni yasa döneminde de verilmiş sayılmayacağı şeklinde hüküm oluşturulmuştur (Y9.HD., 23.12.2004, 17276/29157)³. Bir kararda ise, onayın her yıl alınması gerektiği şekline dönüşümünden sonra onay vermeyen işçinin iş sözleşmesinin geçerli sebeple feshedilebileceği Yargıtay kararında (Y9.HD, 29.12.2004, 24975/29833; Demir, 2016: 240) yer almıştır. Farklı bir kararda ise, son hizmet sözleşmesinde onay veren işçinin onay süresi geçtikten sonra fazla çalışmaya kalmamasının haklı fesih nedeni sayılmayacağı kabul edilmiştir (Y9.HD, 19.04.2007, 25658/11311; Günay, 2015: 1834; Demir, 2016: 240). Doktrinde de yer alan görüşe göre, işçinin işe girmeden önce veya sonra onay verdiği halde, “haklı bir sebebe” dayanmadan “fazla çalışmaya” kalmaması veya fazla çalışma karşılığının onay verdiği halde “serbest zaman” olarak kullanmaması, “işverenin uğradığı zarara” (örneğin işçinin 30 günlük ücretini aşmayan veya aşan zarara) paralel olarak iş sözleşmesinin “geçerli

² Y9HD., 09.05.2005, E.2004/25446, K.2005/16086: “Davacının davalıya ait işyerinde çalışırken 12.09.2000 tarihinde düzenlenen hizmet akdi ve fazla mesai izin belgesine göre işverenin istediği dönemde işin niteliği veya ücretinin arttırılması gibi sebeplerle günlük çalışma süresinin dışında fazla mesai yapması gerekmekte ise de 10.10.2002 tarihinde fazla çalışma yapmasını istediği dosya içeriğinden anlaşılmaktadır. Reyon sorumlusu olan davacının emrindeki işçilerle birlikte fazla çalışma için işyerinde kalmasının istenmesi ve buna rağmen davacının fazla mesaiye kalmaması 1475 Sayılı Yasanın 17/2-g maddesi kapsamında yapmakla ödevli bulunduğu görevleri kendisine hatırlatıldığı halde yapmaması olarak nitelenemez. Zira fazla mesaiye kalması için bir kez uyarıları davacının bu eyleminden dolayı iş sözleşmesinin feshi haklı kabul edilemez. Bu nedenle ihbar ve kıdem tazminatı istekleri konusunda yapılan Birlikçi raporuna göre isteklerin kabulü gerekirken reddi hatalı olup bozmayı gerektirmiştir”.

³Yargıtay 9. HD, T. 23.12.2004, E. 2004/17276, K. 2004/29157, “4857 sayılı İş Yasasının 41. maddesine göre fazla saatlerde çalışmak için işçinin onayının alınması gerekir. İlgili yönetmeliğin 9. maddesi bu onayın her yılbaşı yazılı olarak alınması koşulunu getirmiştir. İşçinin işe girerken 1475 sayılı İş Yasasına göre verdiği rıza 10.06.2003 tarihinden sonraki fazla çalışmaları haklı gösteremez”.

sebeple” tazminatlı veya “haklı sebeple” tazminatsız feshine neden olabilir (Demir, 2006: 107). Ancak Yargıtay’ın bir başka örnek kararında, her yıl fazla çalışma onayı alınmamış olan bir işçinin fazla çalışmayı kabul etmemesi üzerine, iş sözleşmesinin işverence feshinin geçerli nedeni oluşturmadığı kabul edilmiştir (Y9.HD., 08.5.2006, 10028/13006)⁴. 4857 sayılı kanun döneminde işe alınan bir işçinin fazla çalışma onayı olmadan daha sonradan işverenin talebine karşılık fazla çalışmaya onay vermemesinin sadakat yükümlülüğü veya objektif iyi niyet ve dürüstlük kurallarına aykırılık açısından değerlendirerek sözleşmesinin feshedilebileceği yönünde yorumlar kanunun koruyucu niteliğini zedeleyecektir.

Üzerinde durulması gereken bir başka husus ise, **fazla çalışmanın yılda 270 saati aştığı durumlarda sözleşmenin ne kadar süre içinde feshedilebileceğidir. Yargıtay’ın da örnek kararlarından yola çıkılarak işçinin haklı nedenle sözleşmeyi feshedebilmesi için 270 saati aşan fazla mesainin ardından en geç 6 (altı) gün içerisinde kullanılması gerektiği** üzerinde durulmaktadır. Altı günlük sürenin aşılması halinde sözleşmenin haklı nedenle feshedilemeyeceği ve işçinin kıdem tazminatına da hak kazanamayacağı savunulmaktadır (Kaya, Fazla Çalışma, www.sinerjias.com.tr). Atıf yapılan bu Yargıtay kararı (Y7.HD. T. 31.10.2013, 10801/18002)⁵ açısından farklı bir tutum izlenmiş ve 6 günlük hak düşürücü süre içinde feshedilmiş olması aranmıştır. Ancak inceleme konusu kararda ise 270 saati aşkın bir çalıştırma halinde altı günlük hak düşürücü süre içinde sözleşmenin feshedilmiş olması aranmamıştır. Yasa koyucu tarafından yıllık fazla çalışma süresi açısından getirilmiş olan sınırlama işçinin sağlığı ve güvenliği açısından getirilmiştir. Her ne kadar çalışma sınırları açısından yaptırımın olmaması bu sınırlamaları önemsizleştirse bile, yasa koyucunun fazla çalışmayı sınırlandırmasının bir amacı vardır. Yasal sınırların üzerinde yaptırılan fazla çalışma iş sağlığı ve güvenliği açısından olumsuz etkendir. Ayrıca davacı vekilinin açıklamalarından da anlaşıldığı üzere davacı işçiye dava açılmadan bir yıl önce 650 saate kadar fazla mesai yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Görüldüğü üzere Yargıtay bozma kararında fazla çalıştırmanın gerçekleşmesi açısından hak düşürücü süreyi dikkate almadan içtihat oluşturmuştur. Bu anlamda kararda yasal sınırların üzerinde işverenin talebiyle fazla çalışma yapmak zorunda kalan işçinin fesih hakkını altı günlük hak düşürücü süreye tabi tutmayan Yargıtay işçi lehine önemli bir koruma sağlamıştır.

⁴ Yargıtay 9.HD. 8.5.2006 gün 2006/10028 E, 2006/13006 K.,” *Taraflar arasında yapılmış olan iş sözleşmesinin <Özel Şartlar> başlığını taşıyan 8.2. maddesinde <işveren, gerekli gördüğü takdirde, işçi, iş saatleri dışında veya tatil günlerinde (bayram, genel tatil ve hafta tatili) çalışmayı kabul eder.> kuralına yer verilmiş ise de, fesih tarihi itibarıyla yürürlükte bulunan 4857 sayılı İş Kanunu’nun 41. maddesi ve bu maddeye dayanılarak çıkarılan yönetmelik uyarınca fazla mesai için her yıl yeniden işçinin muvafakatinin alınması gerekir. Bu nedenle, sözleşmede fazla mesai yapmaya davacının rıza gösterdiğine ilişkin hükmün ancak ilk yıl için geçerli olduğu kabul edilebilir. Davacının yapmadığı iddia edilen fazla mesainin zorunlu olmadığı ve ayrıca davacının diğer işçileri bu yönde teşvik veya tehdit ettiğine dair dosyada inandırıcı delil de bulunmadığı anlaşıldığından feshin geçerli neden olmadan feshedildiği kabul edilmelidir”.*

⁵ Yargıtay 7. H.D. 2013/10801 E. , 2013/18002 K. sayılı ve 31.10.2013 tarihli kararı: “Somut olayda, taraflar arasında imzalanan belirsiz süreli iş sözleşmesinin 5. maddesinde personelin yasal sınır ve esaslar içerisinde kalmak kaydı ile işverenin isteği üzerine her türlü fazla çalışmayı ücret karşılığında yapmayı kabul edeceği hükmü mevcuttur. .. Davacının, yıllık 270 saatten fazla çalışma yaptığının anlaşılması karşısında çalışma şartlarının uygulanmaması nedeniyle 4857 sayılı Yasanın 24/II-f maddesi gereğince iş akdinin işçi tarafından haklı sebeple feshedildiği açıktır. Davacının, .. iş akdini feshettiği, ancak son fazla çalışmadan sonra fesih hakkını 6 günlük hak düşürücü süre geçtikten sonra kullandığı anlaşıldığından mahkemece feshin süresinde yapılmadığı ve davacının kıdem tazminatına hak kazanmadığı gözetilmeksizin yazılı şekilde davanın kabulüne karar verilmesi hatalı olup, bozmayı gerektirmiştir”.

Fazla Çalışma Yönetmeliği ile fazla çalışmanın belirlenmesi için haftalık çalışma saati esas alınmasına rağmen toplam çalışma açısından ise yıllık sınırlama esas alınmıştır. Kanunun yorumu ve içtihatlar doğrultusunda fazla çalışma açısından korumanın genel çerçevesi işçiyi koruma açısından yetersiz kalmaktadır. Her ne kadar mevzuatta yıllık fazla çalışma sınırları açısından 270 saatten fazla işçinin çalışmaya zorlanamayacağı yer olsa da uygulamada bağlayıcı bir yasaklama olarak kabul görmemektedir. Nedeni ise bu sınırın aşılmasının sonucu ceza uygulanması olarak algılanmamakta ve sadece işverenin bu sınırı aştığı hallerde ücreti ödemek zorunda kalacağı şeklinde anlaşılmaktadır. Oysaki işçinin yapmış olacağı hiçbir çalışmanın sınırın altında veya üstünde olsa bile ücretsiz olamayacağı zaten tartışma konusu olamayacak kadar açıktır. Önemli olan bu sınırların aşılması halinde işverenin nasıl bir ceza ile veya olumsuz bir durumla karşılaşabileceği hususunun belirlenmesinin gerekliliğidir. Uygulamada herhangi bir etkisi olmayan ve sadece bir tavsiye gibi algılanan bu nitelikte düzenlemeler yasal sınırı geçtiği takdirde işverene fazla mesai ücretini ödeme tavsiyesi olarak algılanmakta (Akyol, www.yasaizleme.org.tr) ve bu algı yeri geldiğinde doktrin ve içtihatlarla güçlendirilmektedir.

Fazla çalışma düzenlemelerine ilişkin yükümlülükler aykırılığın cezai yaptırımını, Kanunun 102. maddesinde düzenlenmiştir. Fazla çalışmalara ilişkin ücreti ödemeyen, işçiye hak ettiği serbest zamanı altı ay zarfında kullandırmayan ve fazla saatlerde yapılacak çalışmalar için işçinin onayını almayan işveren veya işveren vekilleri her onayı alınmayan işçi için kanunun 102/c maddesinde belirlenen ikiyüzyirmi Türk Lirası idari para cezasıyla cezalandırılır. Her işçi için cezası öngören bu düzenleme caydırıcı bir niteliğe sahip değildir. Fazla çalışma sınırlarının aşılması, zorunlu nedenlerle fazla çalışma ve olağanüstü hallerde fazla çalışmaya ilişkin düzenlemelere aykırılık halinde cezai yaptırım bulunmamaktadır (Caniklioğlu - Canbolat, 2004: 24-25; Köseoğlu-Kabul, 2014: 255-256). Konumuz açısından yıllık 270 saat fazla çalışma sınırının ihlal edilmesi için bir yaptırım öngörmeyen bu yasa açığı işverenlere daha uzun sürelerle çalıştırma yaptırma fırsat tanımaktadır.

Yargıtay'ın genel olarak uygulamasına göre, kanunda belirtilen yıllık sınırın ihlal edilerek daha fazla çalışma yaptırılması halinde fazla çalışmalar için öngörülen çalışmanın karşılığının yüzde elli oranında artırımlı olarak hüküm altına alınması yönünde karar verilmektedir (Y9.HD., T. 16.12.2010, 42769/38188; Y9. HD. T. 18.11.2008, 32717/31210). Ancak yıllık fazla çalışma süresine getirilen sınırlamanın, çalışan açısından koruyucu olması gereğinden yola çıkarak yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim normal çalışma süresinin üzerinde yaptırılan aşırı uzun süreli çalışmalar, işçilerin sağlığı ve güvenliği açısından sorunlar doğurabilecek ve iş kazaları na neden olabilecektir. Bu doğrultuda en azından yıllık üst sınırın ihlalinin cezai bir yaptırıma bağlanması veya fazla çalışma hükümlerinde öngörülen ücretin %50 zamlı ödenmesi yerine, daha yüksek bir oranda zamlı ödeme öngörülmesi gibi önerilerin (Yuvalı, 2009: 79) daha olumlu sonuç doğuracağı kanaatindeyiz.

Yine benzeri birçok Yargıtay içtihadı ile incelediğimiz bu karar açısından davacı vekilinin beyanlarından anlaşıldığı üzere davacı işçinin yıllık sınırın çok üzerinde olan 650 saat çalışma yaptığı anlaşılmaktadır. Çalışma sürelerinin uluslar arası normlara ve Anayasamızın herkes için öngördüğü ölçüde işçi sağlığı ve iş güvenliği ve sağlıklı yaşam hakkını ihlal etmemesi, İş Kanununun temel hedefleridir. Oysa bu tartışmaların sadece yasal yıllık sınır üzerinde çalışma yaptırıldığı durumlarda bu çalışmaların ücret oranları veya sözleşmenin feshedilmesinin hak düşürücü süreye tabi olup olmaması gibi dar çerçevede sürdürülmesi kanunun temel amacına ulaşmasına engel teşkil edecektir. Nitekim yasa koyucunun fazla çalışmada yaptırım olmayan yıl ölçütünü esas alarak haftalık bir sınırlama getirmemesi de isabetli bulunmamakta (Günay,

2015: 1837) ve iş sağlığı ve güvenliği ilkesine aykırı düşmektedir (Süzek, 2015: 825). Kanunun yasal çalışma sınırlarını belirlemede daha net bir düzenleme yapması ve işverenin yükümlüklerinin çerçevesini belirlemesi beklenmektedir.

SONUÇ

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz hususlardan yola çıkarak, fazla çalışma düzenlemeleri ve uygulanması açısından bazı sorunların devam ettiği görülmektedir. Zaman içinde verilen Yargıtay kararları genel bir uygulama olarak kabul edilmemekte ve farklı kararlar verilmektedir. Her şeyden önce kanunda belirlenen azami çalışma sürelerinin sonuçları açısından bazı yaptırımlar veya işçi lehine olumlu düzenlemeler yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu bağlamda azami çalışma sürelerinin üzerinde işveren tarafından çalıştırılması halinde işçiye daha fazla haklar tanınması doğru olacaktır.

Sözleşmenin feshi hükümleri açısından da kanun ve içtihatlarla ortak bir uygulama getirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Özellikle fazla çalışmaya onay veren işçinin kanunda belirlenen azami çalışma sürelerinin üzerinde çalıştırılması halinde bir kereye mahsus olarak fazla çalışmayı kabul etmemesi işverene fesih hakkı vermemelidir. Böyle bir durumda geçerli nedenle fesih hükümlerine dayanarak, işçinin farklı tarihlerde çalışmayı kabul etmemesi üzerine yazılı savunması alınarak sözleşmenin feshi uygun olacaktır. Aksi taktirde ihmale açık bir durum sözkonusu olmakta ve işveren işçinin sözleşmesini keyfi olarak feshedebilecektir.

Ayrıca açıklık getirilmesi gereken diğer husus işçinin onayı açısındandır. Fazla çalışmaya onay verildiği hallerde sözleşmede açık bir şekilde belirtilmemiş ise genel olarak işçinin fazla çalışmayı kabul etmiş olması azami fazla çalışma süreleri açısından da mı geçerli olup olmayacağı hususunda bir açıklık bulunmamaktadır. Eğer sözleşmede açık bir şekilde belirtilmemiş ise işçinin onayının azami çalışma süreleri üzerinde çalışmalar açısından kabul etmemek gerekir.

Sonuç olarak bu kararın yıllık çalışma sınırları üzerinde yaptırılan çalışmalar açısından kısmi olarak konuya bir açıklık getirdiği ve olumlu bir tutum geliştirdiği kanaatindeyiz. Karara göre işçinin onayı olmadan yıllık 270 saatin üzerinde çalıştırılması halinde işçi sözleşmeyi feshedebilecek ve kıdem tazminatı gibi yasal haklarını talep edebilecektir. Ancak karardan da anlaşıldığı üzere işçinin daha önceden fazla çalışmaya onayının olmaması gerekecektir. Ayrıca böyle bir ihtilaf olması halinde işçi tarafından açılacak dava için Yargıtay'ın 6 günlük hak düşürücü bir zamanaşımını dikkate almaması doğru ve isabetli bir tutumdur. Fazla çalışmaya onay vermiş bir işçinin ise, 270 saat üzeri bir çalışma yaptığı durumlarda ise sadece bu süreye ilişkin ücreti fazla çalışma ücreti olarak isteyebilecektir. Buna rağmen sözleşmeyi feshetmesi halinde olumsuz bir kararla karşı karşıya kalabileceği anlaşılmaktadır.

Azami çalışma sınırlamalarının temel amacı işçiyi korumaktır. Ancak çalışma hayatında işverenin baskısı ile bir yıl içinde 500-600 saatlere varacak şekilde işçinin onayı dahi olsa çalıştırılması iş sağlığı ve güvenliği açısından sorun yaratmaktadır. Yıl içinde bu deni yoğun bir tempoyla çalışan işçiye sadece ücret hakkı tanınması hakkaniyete aykırı olacaktır. İşçinin yıllık azami çalışma süresi üzerinde çalıştırmalarda önceden uyarıda bulunarak çalışmadan kaçınmasına izin verilmesi uygun olacaktır. Söz konusu karar niteliğinde verilebilecek yeni kararlarla uygulamada fazla çalışmaya ilişkin sorunların çözümü için genel bir görüş birliğinin oluşturulması mümkündür.

Kaynakça

AKYOL, Eda Ayşegül: 4857 Sayılı İş Kanunu'na Göre Fazla Mesai, Ankara Barosu Yasa İzleme Enstitüsü, <http://www.yasaizleme.org.tr/PDF/fazla-mesai.pdf>, Erişim: 14.04.2014.

ASTARLI, Muhittin: Alman Ve Türk Hukuklarında Fazla Saatlerle Çalışma Ücretlerinin Asıl Ücrete Dahil Olduğuna İlişkin Sözleşme Hükümleri Ve Geçerlilik Koşulları, Kamu-İş; Cilt: 9, Sayı: 4, 2008.

CANİKLİOĞLU, Nurşen - CANBOLAT, Talat. 4857 Sayılı İş Kanununda Para Cezasına Bağlanan Yükümlülükler Ve Bu Para Cezalarının Özellikleri, Kamu-İş; Cilt: 7, Sayı: 3, 2004.

CANİKLİOĞLU, Nurşen: “*Türk Borçlar Kanununun Hizmet Sözleşmesinin Kurulmasına, Tarafların Hak ve Borçlarına İlişkin Hükümlerinin Genel Bir Değerlendirmesi*”, *Çalışma Hayatı Açısından Yeni Borçlar Kanunu ve Ticaret Kanunu Semineri, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu*, Yayın No: 318, Ankara, 2012.

ÇELİK, Nuri: İş Hukuku Dersleri, İstanbul, 2013.

ÇİL, Şahin: 4857 Sayılı İş Kanununa Göre Fazla Çalışma ve Fazla Sürelerle Çalışma, Çalışma ve Toplum, Sayı : 3, 2007.

DEMİR, Fevzi - DEMİR, Gönenç: İşçinin Sadakat Borcu ve Uygulaması, Kamu-İş; Cilt: 11, Sayı: 1, 2009.

DEMİR, Fevzi: İş Hukuku ve Uygulaması, İzmir, 2016.

DEMİR, Fevzi: Toplu iş Sözleşmesi İle İşçinin Onayının Önceden Alınması, MESS Dergisi, 2006, Cilt: 1, Sayı 2, (93-114).

EKONOMİ, Münir: 4857 Sayılı İş Kanununa Göre Fazla Çalışma Kavramı, Kamu-İş; Cilt: 7, Sayı: 3, 2004.

GÜNAY, Cevdet İlhan: İş Kanunu Şerhi Cilt: 2, Ankara, 2015.

KAYA, Erdoğan: Fazla Çalışma (Mesai) Ücreti- Fazla Çalışmanın Ücrete Dâhil Olması (270 Saati Aşan Çalışma-Haklı Fesih), <http://www.sinerjias.com.tr/pg/pdf/fazla-calisma-mesai-ucreti-fazla-calismanin-ucrete-dahil-olmasi.pdf>, Erişim: 02.05.2017.

KESİCİ, Mahmut: Turizm, Özel Güvenlik ve Sağlık Hizmeti Yürütülen İşlerde Gece Çalışması, Çalışma ve Toplum, Sayı: 4, 2015.

KÖSEOĞLU, Ali Cengiz: 4857 Sayılı İş Kanunu Bağlamında Çalışma Süresinin Aşılması: Fazla Çalışma. ÜHFM C. LXXII, S. 2, s. 233-268, 2014.

MOLLAMAHMUTOĞLU, Hamdi: İş Hukuku, 2. bası, Ankara 2005, s. 700, Çil, s. 63

ÖNDER, Özer: Davalı Vekilinin Basın Açıklaması, <http://www.hurriyet.com.tr/yargitaydan-milyonlarca-calisan-iligilendiren-fazla-mesai-karari-40330015>, Erişim: 15.04.2017.

SOYER, Polat: “Yeni” Türk Borçlar Kanunu’nda Yer Alan “Genel Hizmet Sözleşmesi”ne İlişkin Bazı Düzenlemelerin İş Hukuku Açısından Önemi, İB-GSÜ Tarafından Haziran 2011’de Düzenlenen İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku 2011 Yılı Toplantıları, İstanbul, 2012, (165-203).

SÜMER, Haluk Hadi: İş Hukuku Uygulamaları, Ankara, 2016.

SÜZEK, Sarper: İş Hukuku, İstanbul, 2015.

ŞAKAR, Müjdat: İş Hukuku Uygulaması, İstanbul, 2016.

TOPÇUOĞLU, İlyas: 4857 Sayılı İş Kanunu Işığında Türk Hukukunda Fazla Saatlerle Çalışma, Ankara, 2009.

Yargıtay 7. Hukuk Dairesi, T. 07.09.2015, E. 2014/18289, K. 2015/14018, <http://www.kazanci.com>, 26.04.2017.

Yargıtay 7. Hukuk Dairesi, T. 31.10.2013, E. 2013/10801, K. 2013/18002, http://www.kazanci.com/kho2/ibb/1_eylul-30_eylul14.htm, 02.05.2017

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi T. 18.02.2015, E. 2013/10538, K. 2015/7247, Çalışma ve Toplum Dergisi, 385-387. Sayı: 48, Cilt: 1, 2016.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 08.09.2014, E. 2012/26267, K. 2014/25554, <http://www.sinerji-mevzuat.com.tr>, 26.04.2017.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 16.01.2012, E. 2009/35292, K. 2012/189, Çalışma ve Toplum, Dergisi, 376-381, Cilt: 4, Sayı: 35, 2012.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 22.3.2007, E.2006/22706, K. 2007/8208, Çalışma ve Toplum Dergisi, 303-304. Sayı: 15, Cilt: 4, 2007.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 06.03.2014, E. 2012/2946, K. 2014/7424, Çalışma ve Toplum Dergisi, 414-418. Sayı: 44, Cilt: 1, 2015.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 08.05.2006, E. 2006/10028, K. 2006/13006, Çalışma ve Toplum Dergisi, 158-159. Sayı: 10, Cilt: 3, 2006.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 08.05.2012, E. 2009/44386, K. 2012/16112, Çalışma ve Toplum, Dergisi, 281-291, Cilt: 4, 2012.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 08.10.2007, E. 2007/11936, K. 2007/29817, Çalışma ve Toplum Dergisi, 191-193. Sayı: 16, Cilt: 1, 2008.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 09.05.2005, E. 2004/25446, K. 2005/16086, Çalışma ve Toplum Dergisi, 183-184. Sayı: 6, Cilt: 3, 2005.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 13.05.2014, E. 2014/3840, K. 2014/15607, Çalışma ve Toplum, Dergisi, Cilt: 3, 2014.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 15.12.2008, E. 2007/30201, K. 2008/33618, Çalışma ve Toplum, Dergisi, 443-445, Cilt: 3, Sayı: 22, 2009.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 16.06.2011, E. 2009/14955, K. 2011/18340, Çalışma ve Toplum Dergisi, 305-309. Sayı: 32, Cilt: 1, 2012.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 16.12.2010, E. 2008/42769, K. 2010/38188, Çalışma ve Toplum, Dergisi, 310-313, Cilt: 3, Sayı: 30, 2011.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 17.01.1978, E. 1977/12530, K.1978/531, Köseoğlu-Kabul: s. 241.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 18.11.2008, E. 2007/32717, K. 2008/31210. Çalışma ve Toplum, Dergisi, 216-220, Cilt: 2, Sayı: 33, 2012.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 18.11.2008, E. 2007/32717, K. 2008/31210, , www.sinerji mevzuat.com.tr, 30.04.2017.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 19.04.2007, E. 2006/25658, K. 2007/11311, <http://www.kazanci.com>, 01.05.2017.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 23.12.2004, E. 2004/17276, K. 2004/29157, <http://www.kazanci.com>, 04.05.2017.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 23.6.2009, E. 2007/40862, K. 2009/17766, <http://www.turkhukusitesi.com/showthread.php?t=68632>, 10.05.2017.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 26.10.2009, E. 2008/10882, K. 2009/ 29398, <http://www.kazanci.com>, 20.04.2017.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 29.12.2004, 24975/29833, Demir, İşinin Onayının Önceden Alınması, s. 107.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 30.06.1997, E.1997/10212, K.1997/13230, <http://www.kazanci.com>, 01.04.2017.

Yargıtay 9. Hukuk Dairesi, T. 31.01.2011, E. 2009/1543, K. 2011/1486, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/yargitay/yd52.htm>, 05.05.2017.

VERGİ GÜVENLİK ÖNLEMLERİ AÇISINDAN EMLAK VERGİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Taha Emre ÇİFTÇİ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Muhasebe ve Finansal Yönetim Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Doğan BAKIRTAŞ

Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Öz

Vergiler, toplumsal ihtiyaçların giderilmesinde devletler açısından en önemli kaynaklardan biridir. Bu nedenle vergileme sürecinin net bir şekilde ortaya konulması ve uygulanması önem arz etmektedir. Söz konusu sürecin temel hedefi ise vergi hasılatında optimal düzeye ulaşmaktır. Optimal vergi hasılatına ulaşabilmek, vergi mükelleflerinin vergilerini tam olarak ödemeleri ile mümkün olmaktadır. Mükellef davranışları göz önüne alındığında vergi kanunlarında belirtilen görev ve sorumlulukların yerine getirilmesi ve vergi kayıplarının ortadan kaldırılmasında vergi güvenlik önlemleri ön plana çıkmaktadır. Vergi denetiminin yanında vergi sistemi içinde oluşturulacak vergi güvenlik önlemleri, istenmeyen mükellef davranışlarını engellediği gibi toplam vergi hasılatının da artmasına olanak sağlayacak niteliktedir. Bu kapsamda çalışmada, Türkiye’de servet üzerinden alınan vergilerinden biri olan emlak vergisinin güvenlik önlemlerine yönelik yasal hükümleri incelenmiştir.

131

Anahtar Kelimeler: Vergi Alacağı, Vergi Güvenliği, Emlak Vergisi

THE EVALUATION OF REAL ESTATE TAX IN TERM OF TAX SECURITY MEASURES

Abstract

Taxes are one of the most important sources in terms of the elimination of social needs. For this reason, it is important that the taxation process is clearly defined and implemented. And also the main objective of this process is to achieve the optimal level of tax revenue. Achieving optimal tax revenue is possible with full payment of taxes by taxpayers. Taking the taxpayer's behavior into account, tax security measures are at the forefront in removing tax losses and fulfilling the duties and responsibilities stated in the tax laws. Besides the tax audit, the tax security measures to be created in the tax system will prevent undesirable taxpayer behavior and increase the total tax revenue. In this study, the legal provisions on the security measures of the real estate tax which is one of the wealth taxes in Turkey, have been examined.

Keywords: Tax Receivables, Tax Security, Real Estate Tax

Giriş

Kamu harcamalarının finanse edilmesinde kullanılan en önemli kaynak, vergilerdir. Vergileme süreci ilgili kanunlarda belirlenen koşullar altında yürütülmektedir. Bu yasal çerçevenin oluşturulmasındaki amaç ise, vergi hasılatının tam olarak toplanarak hazineye aktarılmasıdır. Verginin tarh aşamasından tahsil aşamasına gelene kadar geçen süreçte ise, vergi kayıp ve kaçaklarını önlemek önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında vergi kanunlarının en temel amacının söz konusu kayıp ve kaçakların engellenerek, vergi tahsilatının yapılması olduğu ifade edilebilir.

Vergileme süreci, vergi borçlusu mükellef ile vergi alacaklısı niteliğinde olan devlet arasında var olan bir ilişkidir. Bu süreç, vergilemenin mali amacına uyumlu olarak verginin tahsiline kadar farklı aşamalardan oluşmaktadır. Vergiyi doğuran olayla başlayan tarh, tebliğ, tahakkuk ve tahsil ile son bulan vergileme sürecinde mükelleflere, vergi kanunları ile önemli bir rol verilmektedir. Mükellef, vergileme sürecini harekete geçiren bir aktör olarak ifade edilmektedir. Vergileme sürecinde üzerine düşen görev ve sorumlulukları tam olarak yerine getiren mükellef ile devlet arasındaki vergi ilişkisi, tahsil aşaması ile sona ermektedir. Bu noktada mükellef açısından ödeme, alacaklı açısından ise tahsil gerçekleşerek vergi hazineye aktarılmış olmaktadır. Bununla birlikte, mükellefin üzerine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmediği/getiremediği durumda ise vergi alacağını güvence altına almaya yönelik önlemler de kanunlar çerçevesinde düzenlenmiştir (Karadağ, 2012: 239).

İktisadi, mali ve sosyal fonksiyonların tam anlamıyla yerine getirilebilmesi için vergileme sürecinde yer alan aktörler arasında iletişim, etkileşim ve uyumun sağlanmasının öneminin yanısıra vergi sisteminin, vergi alacağını korumaya yönelik bazı güvenlik önlemlerini de içermesi gerekmektedir (Saral, 1980: 102). Vergi sisteminde söz konusu güvenlik önlemlerinin uygulamasındaki temel noktalardan biri mükellef davranışlarıdır. Genel bir bakış açısıyla vergiler, mükellefler üzerinde mali bir yük olarak görülmektedir. Dolayısıyla mükellefler bu yükten kurtulmak için farklı yollara ve yöntemlere başvurabilmektedir (Nadaroğlu, 1979: 9-10). Vergi idaresi açısından mükelleflerin bu tür arzu edilmeyen davranışları; vergilerin mali, iktisadi ve sosyal amaçlarının gerçekleştirilmesini engellemekte ve vergi gelirlerini azaltıcı bir etki yapmaktadır. Her ne kadar denetimler yoluyla bu davranışlar engellenmeye çalışılsa da denetim sürecinin içerdiği bazı zorluklar nedeniyle istenilen denetleme düzeyine ulaşılamamaktadır. Bu nedenle devlet, mükelleflerin üzerine düşen görev ve sorumlulukları tam olarak yerine getirmesi ve vergi gelirlerinde ortaya çıkan aşınmanın en aza indirilmesi amacıyla çeşitli güvenlik önlemlerini uygulamaktadır.

Türkiye’de servet üzerinden alınan vergilerden birisi emlak vergisidir. Emlak vergisinin konusunu, Türkiye sınırları içinde bulunan bina, arsa ve araziler oluşturmaktadır. Verginin tarh, tahakkuk ve tahsili belediyeler tarafından yapılmaktadır. Çalışmanın konusu açısından da önem teşkil eden, vergi alacağını güvence altına alan hükümler Emlak Vergisi Kanunu’nda yer almaktadır. Bu çalışmada, vergi güvenliği kavramı ve unsurları hakkında bilgi verilerek, emlak vergisi özelinde vergi güvenliği önlemleri açıklanmaya çalışılmıştır.

1. Vergi Güvenliği Kavramı

Vergilemenin temel amacı; kamu harcamalarını finanse etmektir. Devlet, bütçe kanunu ile belirlenen kamu hizmetlerini gerçekleştirmek için kamu finansman kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu hizmetlerin finanse edilmesinde en önemli kaynak ise vergilerdir. Literatürde bu durum verginin mali amacı olarak ifade edilmektedir. Bununla birlikte verginin mali olmayan amaçları da bulunmaktadır. Söz konusu amaçlar ise sadece kamu harcamalarının

finans edilmesi ya da gelir ve servet dağılımındaki dengesizlikleri gidermek değil aynı zamanda ekonomik istikrar ve büyümenin gerçekleştirilmesi olarak belirtilebilir (Aksoy, 1998: 172-173). Bu noktadan hareketle vergilerin mali ve mali olmayan amaçlarına uygun olarak optimal verimi elde edebilecek şekilde uygulanmasını sağlayan tedbirlerin tümü vergi güvenliği kapsamında değerlendirildiği ifade edilebilir (Aksoy, 1999: 262).

Vergi güvenliği kavramına yönelik literatürde birçok tanımlama yer almaktadır. Söz konusu tanımların üzerinde birleştiği nokta, mükelleflerin üzerine düşen vergi yükümlülüklerini tam olarak yerine getirmesidir. Bu yükümlülüğün yasalara uygun bir biçimde yerine getirilmesi ve vergi alacaklısı olarak nitelendirilen devletin, vergi gelirlerini eksiksiz olarak elde edebilmesi için vergi güvenlik kavramı ön plana çıkmaktadır.

Vergi güvenliği kavramını dar ve geniş anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlamak mümkündür. Dar anlamda vergi güvenliği; vergi kanunlarının oluşturulmasındaki amaca uygun olarak öngörülen vergi hasılatını sağlayacak koşulların gerçekleştirilmesi olarak ifade edilmektedir. Bunun yanında dar anlamda vergi güvenliği kapsamına, vergilerin belirli bir (asgari) hasılat düzeyini sağlayacak şekilde desteklenmesi de dahil edilmektedir. Genel olarak dar anlamda vergi güvenliği; vergi gelirlerinin öngörülen optimal hasıla düzeyine yaklaştırılması ve vergi hasılatının belirli bir sınırın altına düşmemesinin sağlanmasını ifade etmektedir (Öncel, 2001: 39).

Geniş anlamda vergi güvenliğinde ise, öngörülen vergi hasılatını sağlayacak koşulların oluşturulmasının yanısıra vergi yönetim maliyetlerini de kapsayan iki farklı boyut bulunmaktadır. Söz konusu boyutlardan ilki vergi hasılatı ile ilgilidir. Bu noktada vergi hasılatının; vergilendirme kapasitesine ya da kanunlar çerçevesinde öngörülen hasılatla yakınlaştırılması güvenlik açısından da optimal düzeye ulaşılmasını sağlayacak niteliktedir. Vergi güvenliği kavramının diğer boyutu ise vergi idaresinin maliyetleridir (Öncel, 2001: 39). Vergi idaresi tarafından yapılan maliyetler sadece vergileme sürecinde ortaya çıkan yönetim maliyetleri olarak nitelendirilmemelidir. Bu maliyetler, vergi idaresinin katlanmış olduğu maliyetlerin yanısıra vergi mükelleflerinin vergileme sürecinde karşı karşıya kaldıkları bazı maliyetleri de içermektedir (Aktan, 1990: 31).

Vergi güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak alınan tedbirler, vergi güvenlik önlemleri olarak tanımlanmaktadır. Vergi güvenliğinin tesis edilmesi, vergi kanunlarında yer alan düzenlemelerin doğru ve eksiksiz bir şekilde uygulanması ile mümkündür. Bu aşamada vergi güvenliğini sağlamaya yönelik önlemler söz konusu olmaktadır. En genel tanımıyla vergi güvenlik önlemleri; vergi kanunlarında yer alan düzenlemelerin vergileme amaçlarına aykırı olarak hareket etmesini engelleyen ve bu sayede vergi yükümlülüklerinin eksiksiz ve doğru bir şekilde yerine getirilmesini sağlayan düzenlemelerdir. Söz konusu düzenlemeler, vergi güvenliğine zarar verecek bir unsurun ortaya çıkmasından önce devreye girmekte ve herhangi bir zafiyete yol açılmadan vergi güvenliği sağlanmaktadır (Solak, 2004: 8).

Genel olarak bakıldığında vergi güvenliği kavramı, vergilendirme sürecinde vergi kanunları tarafından belirlenmiş olan ve vergi sistemi içinde yer alan tüm aktörlerin uyum göstermesiyle optimal vergi hasılatının elde edilmesini sağlayan bir yapıyı nitelemektedir. Vergi güvenlik önlemleri ise bu sistemin doğru ve eksiksiz bir biçimde işlemlerini sağlayan kurallar olarak ifade edilebilir. Bu aşamada vergi güvenlik önlemlerinin amacı; vergi kanunlarının aksi yönünde hareket eden ve dolayısıyla vergi hasılatının aşınmasına neden olan davranışların engellenmesi

ile birlikte vergileme sürecinde, gerek idare gerekse de mükelleflerin karşı karşıya kaldıkları maliyetleri en aza indirmektir.

2. Vergi Güvenliğini Belirleyen Unsurlar

Vergi güvenliğini belirleyen birçok farklı unsur vergi sisteminde yer almaktadır. Bu unsurların vergi güvenliği üzerindeki etkileri de farklılaşmaktadır. Dolayısıyla vergi kanunlarında bu unsurların düzenlenmesi ve uygulanması aşamalarına gereken önem verilmemesi durumunda vergi alacağının korunması noktasında olumsuz etkiler ile karşılaşılması mümkündür. Bu bölümde vergi güvenliğini belirleyen unsurlardan biri olan vergi mükellefiyeti ile ilgili unsurlar ele alınacaktır. Bu kapsamda vergi güvenliği; verginin konusu, verginin matrahı, vergi tarifesi ve oranı ile verginin tahsili açısından incelenecektir.

Verginin Konusu

Verginin konusu, üzerine vergi konulan ve doğrudan doğruya veya dolaylı olarak verginin kaynağını oluşturan ekonomik unsurdur. Bu unsur, bir mal, eşya, hizmet olabileceği gibi bir sermaye, ticari bir işlem veya ekonomik bir değer de olabilmektedir. Hangi unsurların verginin konusunu oluşturacağı önceden tespit etmek mümkün değildir. Ancak kanun koyucu ilgili kanunda hangi ekonomik unsurun, vergiyi doğuran olayla ilişkili olduğuna açıklık getirmektedir. Bu noktada kanun koyucu, vergi kanununun ilk maddelerinde verginin konusunu açık bir biçimde belirtmektedir (Aksoy, 1998: 195).

Vergi güvenliği açısından bakıldığında, verginin nasıl uygulanacağına dair yöntemlerden önce hangi iktisadi unsur üzerinden vergilendirme yapılacağına belirlenmesi önem arz etmektedir. Kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde en önemli faktör olan vergilerin hangi kaynaktan elde edileceği, hangi amaçlara yönelik olarak hangi iktisadi unsurların kullanılacağı vergi özelinde konu seçiminin ön planda tutulmasını sağlamaktadır (Akdoğan, 1993: 120).

Bir verginin konusu ile vergi güvenliği arasında -diğer şartlar veri iken- pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Vergi konusunun dar bir kapsamda ele alınması vergi tabanının sınırlandırılmasına ve dolayısıyla vergi güvenliğine negatif etki yapmaktadır. Bununla birlikte vergi konusunun kapsamlı ve geniş tutulması durumunda ise vergi tabanı genişleyeceğinden vergi güvenliği ile ilişkili bazı boşluklar ortadan kaldırılmış olmaktadır (Öncel, 2001: 45).

Verginin Matrahı

Vergi borcunun hesaplanması için en temel dayanak, vergi matrahıdır. Dolayısıyla bir verginin matrahı bilinmeden vergi borcunu hesaplamak mümkün değildir. Bu noktada, verginin konusu ile matrahının farklı unsurlar olduğu rahatlıkla söylenebilir. Vergi matrahı; vergi borcunu hesaplamak amacıyla, vergi konusunun indirildiği teknik miktar, fiziki ölçü veya ekonomik değerdir. Devletin alacağı vergi miktarını hesaplayabilmek için vergi kanunlarında gösterilen oranların ve miktarların, belirli ekonomik değerlere ve miktarlara uygulanması yoluyla belirlenmesi gerekmektedir (Aksoy, 1998: 195).

Verginin matrahı her ne kadar verginin konusundan farklı olsa da her iki unsur arasında yakın bir ilişki de bulunmaktadır. Ancak verginin matrahı, vergi konusunun indirildiği ekonomik değerler olduğu göz önünde tutulduğunda matrahın sınırları da vergi güvenliğini belirleyici rakamsal faktör olarak ifade edilebilir. Mükellefiyetin sınırları açısından belirleyici faktörler; matrahın genişlik ölçüsü, hesaplanma yöntemleri, muafiyet ve istisnalar ile indirimlerdir. Vergi

güvenliğini belirleyici unsurlardan biri de söz konusu bu mükellefiyet sınırlarıdır (Öncel, 2001: 46).

Muafiyet ve istisnalar ile indirimlerin geniş tutulmasının yanında vergi konusuna göre matrahın daraltılması, vergi güvenliğini azaltıcı etki yapmaktadır. Özellikle bu daralmanın belge düzeninde yaygınlaştırılması, vergi güvenliği açısından söz konusu olumsuz etkileri artırıcı niteliktedir. Bununla birlikte vergi kapasitesi ve optimal sınırlar içinde vergi mükellefiyetini artıracak şekilde vergi matrahının genişletilmesi, toplam vergi hasılatını ve güvenliğini olumlu yönde etkileyecektir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus ise, mükellefiyetteki genişlemenin sınırlarıdır. Vergi optimumu göz önüne alındığında mükellefiyetteki genişlemeler belirli bir düzeyden sonra vergi hasılatı açısından daha düşük oranda bir artışa yol açmaktadır. Dolayısıyla vergi optimumunu aşan ölçüde bir vergi mükellefiyeti genişlemesi bir noktadan sonra vergi hasılatının azalması eğilimi göstermesine sebebiyet verecektir (Öncel, 2001: 46).

Vergi Tarifesi ve Oranı

Vergi miktarını hesaplarken matraha uygulanan ölçülere vergi tarifesi denilmektedir. Vergi tarifesini oluşturan unsurlar çeşitli farklılıklar gösterdiği için söz konusu kavram bazı karışıklıklar içermektedir. Örneğin, vergi matrahının ve mükelleflerin özelliklerine göre aynı vergi için bile bazı farklılıklar bulunabilmektedir. Aynı şekilde bir verginin birden fazla oranı da bulunabilmektedir. Bununla birlikte vergi oranı, vergi tarifesinin asli unsurunu ifade etmektedir. Vergi oranları ile vergi matrahı arasındaki ilişkide vergi oranları sabit kalabileceği gibi artış veya azalış da gösterebilmektedir (Aksoy, 1998: 205).

Vergi oranları, belirli bir vergi özelinde yükümlülüğün genişletilmesi için artırabilir. Ancak ülkeler nezdinde söz konusu oranların artırılması bazı faktörler (kişi başına düşen milli gelir, vergi idaresinin etkinliği, vergi ahlakı ve uyumu vb.) göz önüne alındığında farklılıklar gösterebilir. Bunun sonucunda da vergi hasılatında bir düşüş görülebilmektedir. Söz konusu düşüş sadece ödeme gücünün azalması ile değil aynı zamanda artan oranlar nedeniyle vergi tepkilerinin çoğalması ve vergi ödeme/ödememe davranışının değişmesi ile vergi hasılatını etkilemektedir (Bulutoğlu, 1962: 14; Turhan, 1998: 349).

Vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi açıklayan ve dolayısıyla vergi güvenliği ile bağlantılı olan en önemli teori, Arthur Laffer tarafından ortaya atılan Laffer Eğrisi yaklaşımıdır. Laffer Eğrisi, bireylerin vergi sonrası gelirleri artarsa daha çok çalışacakları ve/veya vergi sonrası karları artarsa daha çok yatırım yapacakları esasına dayanmaktadır. Bu koşul altında vergi oranları azaldığı durumda vergi hasılatı artacaktır. Laffer Eğrisi'ne göre hiç vergi geliri elde edilemeyen iki vergi oranı bulunmaktadır. Bunlardan biri vergi oranının sıfır diğeri ise yüzde yüz olduğu oranlardır. Vergi oranının sıfır olduğu durumda bireyler hiç vergi ödemeyecek, yüzde yüz olduğu durumda ise üretim yapıp gelir elde etme isteklilikleri olmayacağından yine hiç vergi ödemeyeceklerdir. Bu iki uç oran arasında belirlenecek olan bir oran, vergi gelirlerini en yüksek seviyeye çıkartacaktır (Savaş, 2007: 960).

Vergi oranlarının yüksek olduğu durumda mükellefler, vergi ödeme davranışlarında olumsuz yönde hareket edebilme eğilimindedir. Böyle bir durumda vergiden kaçınma veya vergi kaçırmaya yöneleceklerdir. Vergi oranlarında belli bir sınırın üzerine çıktığında ortaya çıkan bu tür olumsuz davranışlar vergi hasılatının aşınmasına yol açacaktır. Bu nedenle mükelleflerin vergiye karşı verecekleri muhtemel tepkiler, vergi oranları ile yakın bir ilişki içindedir. Vergi oranlarının artırılması, vergi kapasitesi ve optimaline bağlı olarak belirli bir noktaya kadar vergi

güvenliği sınırları içinde kalmaktadır. Ancak söz konusu nokta aşıldığında vergi oranlarına bağlı olarak vergi güvenliği de tehlikeye girmektedir. Yüksek vergi oranları, kayıtdışı ekonomi kapsamında vergi kayıp ve kaçaklarını artırarak vergi güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Crane ve Nourzad, 1990: 189; Papp ve Takats, 2008: 3-4; Öncel, 2001: 48).

Verginin Tahsili

Vergileme sürecinin son aşamasını verginin tahsili oluşturmaktadır. Verginin tahakkuk ettikten sonra yani başka bir ifadeyle ödenme aşamasına geldiğinde mükellef veya onun namına üçüncü şahıslar tarafından vergi borcunun ödenmesine, verginin tahsili denilmektedir (Aksoy, 1998: 216). Vergi Usul Kanununun 23. maddesinde de vergi tahsili; verginin kanuna uygun surette ödenmesi olarak ifade edilmektedir.

Vergi güvenliği ile vergi tahsili arasındaki ilişki vergi alacağının korunması noktasında ortaya çıkmaktadır. Genellikle vergi kanunları oluşturulurken vergi mükelleflerinin ödemelerini kolaylıkla yapabilmesi düşüncesi ön planda tutulmaktadır. Söz konusu kolaylıklar verginin, mükelleflere uygun bir zamanda ve koşulda alınmasını sağlayan uygunluk ilkesi ile ifade edilmektedir. Söz konusu ilke çerçevesinde vergilerin mükelleflerden en uygun zamanda ve koşulda alınması, mükellef psikolojisi ve vergiye uyum süreci açısından önem arz etmektedir. Mükelleflere en uygun zamanda vergi ödemelerinin sağlanması gerek vergi idaresine karşı tutumlarının olumlu yönde değişmesine gerekse de vergi ahlak düzeyinin artmasına katkı sağlamaktadır. Vergi ahlakı ve bilinci zayıf olan toplumlarda bu ilke, vergi psikolojisi açısından oldukça fazla bir öneme sahiptir (Neumark, 1975: 411; Susam, 2015: 236).

3. Emlak Vergisinin Değerlendirilmesi

136

Emlak vergisi, Türkiye sınırları içinde bulunan bina, arsa ve arazinin vergi değeri üzerinden alınan bir servet vergisidir. Emlak vergisi, Emlak Vergisi Kanunu'nda yer alan bina ve arazi vergisi adı altında düzenlenmiştir. Emlak vergisinin tarh, tahakkuk ve tahsili belediyeler tarafından yapılmaktadır. Yine emlak vergisi tarhiyatını gerçekleştirmek için belirlenen vergi değeri, belediyelerce kurulan takdir komisyonları tarafından tespit edilmektedir. Ayrıca emlak vergisinin tahsilatı, her yıl iki eşit taksitle mükelleflerden tahsil edilmektedir.

Emlak vergisi özelinde vergi güvenlik önlemleri ile ilgili olarak kanunda yer alan hükümlerden yola çıkarak değerlendirme yapılabilmektedir. Bu değerlendirmeler, çalışmanın amacı açısından alt başlıklar halinde ele alınacaktır.

Emlak vergisi mükelleflerinin bildirim yükümlülüğü

Emlak vergisine konu taşınmazların, vergi değerini değiştiren hallerin gerçekleşmesi durumunda mükelleflere bir vergi ödevi verilmektedir. Buna göre, mükellefler ilgili taşınmaz için bu gibi hallerin meydana gelmesi ile birlikte bu değişikliklerin ortaya çıktığı bütçe yılı içinde bağlı olduğu belediyeye bildirimde bulunması gerekmektedir. Taşınmazda meydana gelen vergi değerini değiştiren haller bütçe yılının son üç ayı içinde meydana gelmişse, mükellef tarafından bildirim olayın meydana geldiği tarihten itibaren üç ay içinde verilir (EVK. m. 23). Mükelleflerin süresinde bildirimde bulunmaması halinde, mükellef adına idarece cezalı vergi tarhiyatı yapılır (EVK. m. 32).

Emlak vergisine konu olan taşınmazların vergi değerini değiştiren hallerin meydana gelmesi ile birlikte bildirim ödevinin mükellefler tarafından yerine getirilmesi vergi alacağını güvence

altına alan önlemlerden biridir. Belediyeler her bir taşınmazın vergi değerini değiştiren halleri takip ve tespit etmesi oldukça zor bir durumdur. Bu sebepten dolayı bu bildirim ödevinin mükellefe verilmesi ve bu ödevi zamanında yerine getirmeyen mükellefe yaptırımlar uygulanması vergi alacağına güvence altına alan bir tedbir hükmüdür.

Emlak vergisinde zamanaşımı müessesesi

Zamanaşımı kavramı, bir hak kazanma ve bir borçtan kurtulma yoludur. Yani, kanunda yazılı sürelerin geçmesi veya uygun şartların oluşması ile hak kazandırıcı zamanaşımı olgusu veya hak düşürücü zamanaşımı olgusu belirir (Öner, 2014: 113).

Vergi hukukunda zamanaşımı, kanunda belirtilen sürenin geçmesi suretiyle vergi alacağının ortadan kalkmasıdır (VUK 113. md.). Çalışma açısından emlak vergisi özelinde zamanaşımı müessesesine bakılacak olunursa, emlak vergisi zamanaşımı süresinin başlangıcı ile ilgili farklı bir uygulama söz konusudur.

Emlak Vergisi Kanunu 40. maddesinde, emlak vergisinde zamanaşımı müessesesinin başlangıç süresi ile ilgili düzenleme yapılmıştır. Bu maddeye göre, bildirim dışı kalan bina ve arazinin zamanaşımı süresi, bu bina ve arazinin bildirim dışı bırakıldığı idarece öğrenildiği tarihi takip eden yılın başından itibaren başlamaktadır. Bu durumda, emlak vergisi için belediyelerin taşınmazlarla ilgili bilgi sahibi olmasının haricinde zamanaşımının uygulanma olanağının olmadığı görülmektedir. Emlak vergisine konu bina ve arazilerin belediyeler tarafından tespit edilmemesi halinde zamanaşımı süresi işlemeyerek emlak vergisi kayıpları ortadan kaldırılmaktadır (Uluatam ve Methibay, 2001: 372). Bu şekilde Emlak Vergisi Kanunu'nda yer alan düzenleme ile vergi alacağı korunmakta ve ilgili kanun hükmü vergi güvenlik önlemleri kapsamında değerlendirilebilmektedir.

137

Emlak vergisine konu olan gayrimenkullerin devri ile birlikte ortaya çıkan sorumluluk kapsamı

EVK 30. madde kapsamında, devir ve ferağ yapılan bina ve arazinin, devir ve ferağın yapıldığı yıl ile geçmiş yıllara ait ödenmemiş emlak vergisi borçlarından, devreden ve devralan müteselsilen sorumlu olarak tutulmaktadır. Devralanın eski yükümlüye rücu hakkı saklıdır. Burada amaç, vergi alacağının güvenliğini sağlayarak devir işlemlerinin kolaylaştırılmasıdır. Yine ilgili madde de yer alan bir hükme göre, tapu dairelerinin devir ve ferağ işlemlerini, işlemin yapıldığı ayı takip eden ayın 15. günü akşamına kadar ilgili belediyelere bilmesi gerekmektedir. Bu hükme göre tapu dairelerine devir ve ferağ işlemleri ile ilgili belediyelere bilgi sağlanması sorumluluğu verilmiştir. Bu hüküm ayrıca, yeni yükümlülüklerin izlenebilmesi için bir güvenlik önlemi özelliği taşımaktadır (Öncel vd., 2010: 269-270).

Emlak Vergisi Kanunu'nda mükellefiyet kapsamının genişletilmesi

Emlak vergisinde mükellef, Emlak Vergisi Kanunu 3. ve 13. maddelerinde açıklanmıştır. Bu kanun maddelerine göre emlak vergisinin mükellefi, bina, arazi ve arsaların maliki, varsa intifa hakkı sahibi, her ikisi de yoksa binaya malik gibi tasarruf edenlerdir. Bu hüküm mükellefiyet kapsamını genişleten bir düzenleme olarak, vergi güvenlik önlemi kapsamında değerlendirilebilmektedir (Öncel vd., 2010: 269).

Sonuç

Vergi güvenliği kısaca; vergi gelirlerinin öngörülen optimal hasıla düzeyine yaklaştırılması ve vergi hasılatının belirli bir sınırın altına düşmemesinin sağlanmasıdır. Vergi güvenlik önlemleri

ise, vergi güvenliğinin sağlanmasına yönelik olarak alınan tedbirlerdir. Vergi güvenliğini belirleyen unsurlar; verginin konusu, verginin matrahı, vergi tarifesi ve oranı ile verginin tahsilidir.

Türkiye sınırları içinde bulunan bina, arsa ve arazinin vergi değeri üzerinden alınan bir servet vergisidir. Emlak vergisinde mükelleflere ve tapu dairelerine sorumluluk yüklenerek vergi güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır. Mükelleflere taşınmazlarda meydana gelen vergi değerini değiştiren hallerin belediyelere bildirimde bulunma ödevi verilmiştir. Tapu dairelerine ise, devir ve ferağı yapılan taşınmazların kanunda belirtilen süreler dahilinde belediyelere bilgi verme ödevi yüklenmiştir. Emlak vergisinde zamanaşımının başlangıç süresi, bina ve arazinin bildirim dışı bırakıldığı idarece öğrenildiği tarihi takip eden yılın başından itibaren başlamaktadır. Bu hüküm ile birlikte, emlak vergisi için belediyelerin taşınmazlarla ilgili bilgi sahibi olmasının haricinde zamanaşımının uygulanma olanağı olmadığı ve böylelikle vergi alacağı korunarak, vergi güvenliği sağlanmaktadır. Yine Emlak Vergisi Kanunu'nda taşınmazlarla ilgili devir ve ferağ durumunda sorumluluk müteselsilen devreden ve devralana yüklenerek vergi güvenliğini sağlayıcı bir tedbir olarak değerlendirilebilmektedir. Ayrıca Emlak Vergisi Kanunu'nda yer alan mükellef kapsamı yükümlülüğün genişletmesi anlamında bir vergi güvenlik önlemi olarak ön plana çıkmaktadır.

Kaynakça

- Akdoğan, A. (1993). *“Kamu Maliyesi”*, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.
- Aksoy, Ş. (1999). *“Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi”*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Aksoy, Ş.,(1998). *“Kamu Maliyesi”*, Filiz Kitabevi, 3.Baskı, İstanbul.
- Aktan, C. C. (1990), *“Vergilerin Tahsilinde Temel İlkeler”*, Maliye Yazıları, 24, s. 40-50.
- Bulutoğlu, K. (1962). *“Vergi Politikası”*, Sermet Matbaası, İstanbul.
- Crane, Steven E. ve Nourzad, Farrokh (1990). *“Tax Rates and Tax Evasion: Evidence From California Amnesty Data”*, *National Tax Journal*, 43(2), s. 189-199.
- Karadağ, C. N. (2012). *“Vergi Alacağının Güvence Altına Alınmasında Teminat, İhtiyati Haciz ve İhtiyati Tahakkuka İlişkin Özellikli Durumlar”*, *Maliye Dergisi*, 162, s. 238-255.
- Nadaroğlu, H. (1979). *“Vergi Güvenlik Önlemlerinin Niteliği ve Özellikleri”*, *Vergi Sorunları Dergisi*, 2, s. 9-18.
- Neumark, F. (1975). *“Vergi Politikası”*, (Çev. İclal Fezyioğlu) Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Öncel, Mualla vd. (2010). *“Vergi Hukuku”*, Ankara, 18. Bası, Turhan Kitabevi.
- Öncel, S. Y. (2001). *“Gelir Vergisinin Vergi Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi”*, İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 39.Seri, s. 37-56.
- Öner E. (2014). *“Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi”*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık.
- Papp, Tamas K. ve Takats, Elöd (2008). *“Tax Rate Cuts and Tax Compliance-The Laffer Curve Revisited”*, *IMF Working Paper*, WP/08/07.
- Saral, T. (1980). *“Vergilerle İlgili Yasa Tasarısında Öngörülen Yeni Güvenlik Önlemleri”*, *İ.İ.T.İ.A, Kamu Maliyesi Enstitüsü Yayınları*, s. 101-121.

- Savaş, F. V. (2007). *“İktisatın Tarihi”*, 5. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Solak, İ. (2004), *“Türk Vergi Sisteminde Vergi Güvenlik Önlemleri”*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Susam, N. (2015). *“Kamu Maliyesi”*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Turhan, S. (1998). *“Vergi Teorisi ve Politikası”*, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Uluatam Ö. ve Methibay Y. (2001). *“Vergi Hukuku”*, İmaj Yayıncılık, Yenilenmiş 5. Baskı, Ankara, Ekim.

TUTUM, HUKUKSAL YAPI VE ETNİK-DİLSEL DEĞİŞKENLERİN GELİR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Yrd. Doç.Dr. Taner Güney

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü

Öz

Bu çalışmanın amacı ülkelerin hukuk sistemi, tutum ve etnik-dilsel çeşitliliğin kişi başına düşen milli gelir üzerindeki etkisini analiz etmektir. 1990-2012 yıllarını kapsayan dönemde 146 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke verisiyle elde edilen tahmin sonuçlarına göre hukuk sistemi ve tutum kişi başına düşen gelir üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak oldukça anlamlı bir etkiye sahiptir. Etnik-dilsel çeşitlilik kişi başına düşen milli gelir üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel olarak oldukça anlamlı bir etkiye sahiptir. Ancak etnik-dilsel çeşitliliğin gelişmiş ülkelerde gelir düzeyi üzerindeki etkisi pozitif yöne dönmektedir ve bu etki istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer değişkenlerden tutum gelir üzerinde negatif yönlü, hukuksal yapı pozitif yönlü etkiye sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerde de hukuk sistemi ve tutum kişi başına düşen gelir üzerinde pozitif yönlü etnik-dilsel çeşitlilik negatif yönlü bir etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Tutum, Hukuksal Yapı, Etnik Farklılıklar, Gelir

141

THE IMPACT OF LATITUDE, COMMON LAW AND ETHNO-LINGUISTIC FRACTIONALIZATION ON INCOME

Abstract

The purpose of this study is to analyze the impact of common law, latitude and ethno-linguistic fractionalization indicators of countries on the per capita income. According to the estimate results that were obtained from the data of 146 developed and developing countries between 1990-2012, legal system and latitude have a positive impact on per capita income that is statistically meaningful. On the other hand, ethno-linguistic fractionalization have a negative impact on per capita income that is statistically meaningful. But the impact of ethno-linguistic fractionalization on the per capita income in developed countries is taking a positive turn, which is statistically meaningful. Amongst other variables, latitude has a negative and legal structure has a positive impact of per capita income. In developed countries, common law and latitude have a positive and ethnical variables have a negative impact on per capita income.

Keywords: Latitude, Common Law, Ethno-Linguistic Fractionalization, Income

1.Giriş

Ekonomik büyüme ile ülkelerin hukuk sistemi (common law), tutum (latitude) ve etnik-dilsel çeşitlilik (ethno-linguistic fractionalization) arasında bir ilişki var mıdır? Ekonomik büyümenin

bağımlı değişken olduğu bir modelde bazı bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken olan ekonomik büyüme arasında içsellik (endojenite) durumu söz konusu olabilir. Regresyon analizinde endojenite, bağımsız değişken(ler) ile modeldeki hata terimi arasında korelasyonel ilişki olmasıdır. Endojenite, modele eklenmeyen bir değişkenden, ölçüm hatasından veya bağımlı ve bağımsız değişkenlerin karşılıklı olarak birbirlerini etkilemesinden kaynaklanabilir (Aidt, 2010). Bu durumda içsel (endojen) olduğu düşünülen bağımsız değişkeni en iyi temsil edecek fakat değeri de model dışında (egzojen) belirlenecek bir değişkene ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu değişkenlere araç değişken denebilir. Acemoglu vd. (2001), Rodrik vd. (2004), Glaeser vd. (2004), Aidt (2010) ve Güney (2017)'inki gibi çalışmalarda ekonomik büyüme ile içsel olduğu görülen değişkenler için araç değişken kullanılmak istendiğinde, hukuk sistemi, tutum ve etnik göstergelerin iyi birer araç değişken olduğu belirtilmiştir. Çünkü bu çalışmalara göre, zaman içinde değişmeyen veya çok az değişme ihtimali olan etnik-dilsel çeşitlilik milli gelir üzerinde etkili olabilmektedir. Bu nedenle bu çalışmanın amacı 146 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 1990-2012 yıllarını kapsayan dönemdeki verileri ile hukuk sistemi, tutum ve etnik farklılıkların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmektir. Elde edilen analiz sonuçlarına göre hukuk sistemi ve tutum kişi başına düşen gelir üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak oldukça anlamlı, etnik değişkenler ise kişi başına düşen milli gelir üzerinde negatif yönlü ve istatistiksel olarak oldukça anlamlı bir etkiye sahiptir.

2.İlgili Literatür

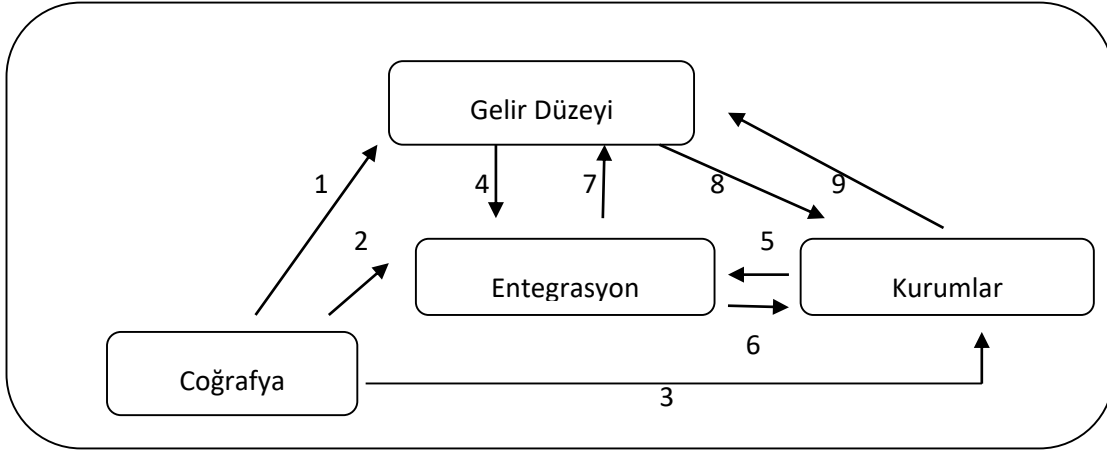
Easterly ve Levine (1997)'in Orta-Sahra Afrika ülkelerinde etnik-dilsel çeşitlilik düzeyinin ekonomik büyüme üzerinde negatif yönlü ilişki tespit ettiği, öncü niteliğindeki çalışmanın ardından, literatürde bu yöndeki çalışmaların arttığı görülmektedir. Easterly ve Levine (1997)'in ardından Collier ve Gunning (1999), Hall ve Jones (1999) ve Rodrik (1999), etnik-dilsel çeşitliliğin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Collier ve Gunning (1999) ülkelerin yavaş büyüme oranları ile etnik-dilsel çeşitliliği arasında bağ kurarken, Hall ve Jones (1999) 127 ülke için yaptıkları analizde etnik-dilsel çeşitliliğin ülkelerdeki işgücünün verimliliği üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Montalvo ve Reynal-Querol (2005), 138 ülkenin 1960-1995 yılları arasında ekonomik büyüme oranları ile etnik-dilsel çeşitlilik ilişkisini analiz etmiştir. Çalışmaya göre ülkelerin etnik-dilsel çeşitlilik düzeyleri ekonomik büyümeyi negatif yönlü etkilemektedir. Alesina vd. (2012) ise 173 ülkenin 1992-2009 dönemindeki verileri ile yaptığı analizde etnik-dilsel çeşitliliğin düzeyinin artması ile kişisel gelir düzeyinin farklılaştığını ortaya koymuştur.

Hukuksal yapı etnik-dilsel çeşitlilik gibi ekonomik büyüme ilişkisi araştırılan bir diğer değişkendir. Barro (1996) 1960-1990 döneminde 100 ülke için hukuksal yapı ile ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre hukuksal yapının iyileşmesi ülkelerin ekonomik büyüme oranlarını arttırmaktadır. Benzer bulgular 102 ülkenin 1960-1992 verisini kullanan Mahoney (1999), Posner (2007) ve Garoupa ve Liguerra (2012) tarafından da elde edilmiştir. Bununla birlikte Rodrik vd. (2004)'e göre hukuksal yapı ve etnik değişkenlerden farklı olarak tutum ekonomik yapı için dışsal bir değişkendir. Şekil 1'de de görüldüğü gibi, dışsal bir değişken olan coğrafya içsel değişken olan gelir düzeyi ve kurumların hem kendilerine hem de bu değişkenler arasındaki entegrasyona etki etmektedir. Şekilde coğrafya olarak ifade edilen değişken için bir ülkenin ekvatora olan uzaklığını ifade eden Tutum değişkeni kullanılabilir. Dolayısıyla şekle göre tutum gelir düzeyini direkt olarak

etkilemenin dışında, gelir düzeyini etkileyen kurumları ve entegrasyon sürecini de direkt etkilemekte ve bu etkilediği değişkenler yine gelir düzeyi üzerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle tutum değişkeni gelir düzeyinin güçlü bir etkileyicisi yani bir alt değişkenidir. Acemoğlu vd. (2001)'in bulgularına göre, tutum ile ölçülen coğrafya kişi başına gelir üzerinde pozitif yönlü etkide bulunarak bir gelir belirleyicisi durumundadır. Benzer bulgular Van Ewijk (2011), Majid (2013) ve Campante ve Yanagizawa-Drott (2015) tarafından da ortaya konmuştur.

Şekil 1: Tutum ve Gelir İlişkisi

3.Yöntem ve Veri

Bu çalışmada dengesiz panel veri yöntemi ile aşağıdaki çok değişkenli model tahmin edilecektir. i birim sayısını, t zaman aralığını, ε ise hata değerini ifade etmektedir. Gelir kişi başına gelirin logaritmasını ifade etmektedir. 146 ülkenin 1990-2012 yıllarını kapsayan verileri Dünya Bankası'ndan (WB) alınmıştır. Tutum ülkelerin ekvatora olan uzaklığını ifade etmektedir. Veriler La Porta vd. (1999)'den alınmıştır. Hukuk ülkelerin hukuksal yapısını göstermektedir ve veriler La Porta vd. (1997)'den alınmıştır. Etnik ülkelerdeki etnik köken, dinsel ve dilsel farklılıkların çeşitlilik düzeyini göstermektedir. Veriler Alesina vd. (2003)'den alınmıştır.

$$\text{Gelir}_{it} = \beta_1 \text{Tutum}_{it} + \beta_2 \text{Hukuk}_{it} + \beta_3 \text{Etnik}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

(1) nolu eşitlik, tek yönlü panel veri tahmininde kullanılan genelleştirilmiş en küçük kareler (GEKK) yöntemi ile tahmin edilmiştir. GEKK yöntemi, değişen varyans ve oto korelasyon sorunlarının bulunduğu durumda bile tutarlı ve etkin tahminçiler verebilmektedir. Bu nedenle tek yönlü birim etkilerin geçerli olduğu modellerde, sabit etkiler varsayımı ile GEKK tahminçisi kullanılabilir. Değişkenlere ait durağanlık testleri için Levin, Lin ve Chu t testi (LLC), Im, Pesaran ve Shin W testi (IPS), ADF-Fisher Ki-kare testi (ADF-F), PP-Fisher Ki-kare testi (PP-F) yapılmıştır (Tatoğlu 2012a; Tatoğlu 2012b). Hausman testi sabit etkiler (FE) ve rassal etkiler (RE) modellerinin seçilmesi için kullanılmıştır.

Tablo 1 değişkenlere ait özet istatistikleri ve korelasyon katsayılarını göstermektedir. Tabloya göre literatürdeki çalışmalara benzer biçimde Tutum ve Hukuk ile gelir arasında pozitif yönlü bir korelasyon varken, Etnik ile gelir arasında negatif yönlü bir korelasyon

bulunmaktadır. Bu değişkenlerden en yüksek korelasyon katsayısına sahip olan değişken Hukuk'tur.

Tablo 1: Değişkenlerin Özet İstatistikleri ve Korelasyon Katsayıları

	Gelir	Tutum	Hukuk	Etnik
Arit. Ort.	3.443	27.119	-0.006	0.423
Maksi.	5.055	64.800	1.999	0.840
Mini.	1.991	0.000	-2.205	0.020
Std. Hata	0.704	17.568	0.976	0.202
Gözlem	3328	3289	2030	3266
Gelir	1			
Tutum	0.572	1		
Hukuk	0.803	0.563	1	
Etnik	-0.437	-0.433	-0.349	1

144

4.Ekonometrik Analiz

Tablo 2, Tutum ve Etnik değişkenlerinin dışında bu çalışmada kullanılan değişkenlerin birim kök test tahmin sonuçlarını göstermektedir. Tutum ve Etnik değişkenlerinin verileri sabit olduğu için durağanlık testlerine tabi tutulmamıştır. Tabloya göre Gelir tüm test tahminlerinde 1.Fark'ta, Hukuk ise Düzey'de durağandır. Tablo 3 (1) nolu eşitliğe ilişkin tahmin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 2: Değişkenlerin Durağanlık Test Sonuçları

	LLC		IPS		ADF-F		PP-F	
	Düzey	1. Fark	Düzey	1. Fark	Düzey	1. Fark	Düzey	1. Fark
Gelir		-22.591 (0.0000)		-21.131 (0.0000)		1000.3 (0.0000)		1419.8 (0.0000)
Hukuk	-10.659 (0.0000)		-2.186 (0.0144)		358.58 (0.0037)		471.79 (0.0000)	

Tablo 3'te de görüldüğü gibi, tüm ülkeler için elde edilen analiz sonuçları Tutum, Hukuk ve Etnik değişkenlerinin kişi başına gelir üzerindeki etkisi istatistiksel olarak oldukça anlamlıdır.

Ülkelerin coğrafik olarak ekvatora olan uzaklığını gösteren Tutum değişkeni ile, ülkelerin hukuksal yapısını gösteren Hukuk değişkeni tüm ülkelerde kişi başına gelir düzeyini arttırmaktadır. Ülkelerin etnik, din ve dilsel çeşitliliğini gösteren Etnik değişkeni ise geliri azaltmaktadır. Buna göre etnik-dilsel çeşitlilik düzeyi düşük, ekvatora olan uzaklığı fazla ve hukuksal yapısı düzgün ülkelerde kişi başına gelir düzeyi yükselme eğilimindedir.

Gelişmiş ülkeler için elde edilen GEKK tahminleri Tutum değişkeninin gelir üzerindeki etkisinin tüm ülkelerin aksine negatife döndüğünü göstermektedir. Üstelik negatif yönlü bu etki istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre gelişmiş ülkelerde ekvatora olan uzaklık arttıkça gelir düzeyi azalmaktadır. Hukuk değişkeninin gelir üzerindeki pozitif yönlü etkisi gelişmiş ülkelerde de istatistiksel olarak anlamlıyken, Tutum değişkeni gibi Etnik değişkeninin gelir üzerindeki etkisi gelişmiş ülkelerde pozitif yönlüdür. Etnik değişkeninin pozitif yönlü bu etkisi istatistiksel anlamlılığa da sahiptir.

Tablo 3: GEKK Tahminleri

	Tüm Ülkeler	Gelişmiş Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler
Tutum	0.0051* (0.0004)	-0.0018* (0.0003)	0.0043* (0.0000)
Hukuk	0.4926* (0.0098)	0.3618* (0.0180)	0.3518* (0.0071)
Etnik	-0.5136* (0.0110)	0.0460** (0.0156)	-0.6425* (0.0165)
Sabit	3.6204* (0.0160)	4.0098* (0.0432)	3.5718* (0.0230)
Hausman-ist	33.137*	0.0000	32.776*
Model	FE	RE	FE
F-ist.	333.022*	282.804*	67.176*
R ²	0.733	0.586	0.445
D. R ²	0.733	0.584	0.439
Gözlem Sayısı	1955	602	1353
Ülke Sayısı	146	43	103

Not: Parantez içindeki değerler standart hata tahminleridir. * $p < 0.001$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.05$

Dolayısıyla gelişmiş ülkelerde etnik-dilsel çeşitliliğin artması kişi başına geliri arttırmaktadır. Son olarak gelişmekte olan ülkeler için elde edilen tahminlere bakıldığında, bu tahminlerin tüm

lkeler için elde edilen tahminlerle aynı olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle tüm ülkelerde olduğu gibi gelişmekte olan ülkelerde de etnik-dilsel çeşitlilik düzeyinin artması kişi başına geliri azaltırken, ekvatora olan uzaklığın artması ve hukuksal yapının düzelmesi kişi başına gelir düzeyini arttırmaktadır.

5.Sonuç

Bu çalışmanın amacı gelişmiş ve gelişmekte olan 146 ülke için tutum, hukuksal yapı ve etnik-dilsel çeşitliliğin kişi başına gelir üzerindeki etkisini analiz etmektir. Genelleştirilmiş En Küçük Kareler yöntemiyle elde edilen tahmin sonuçları ülkelerin hukuksal yapısının düzgün olması durumunda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kişi başına gelirin arttığını göstermektedir. Ülkelerin ekvatora olan uzaklığını gösteren tutum ile ülkelerdeki etniksel, dilsel ve dinsel farklılık düzeyi gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gelir üzerinde farklı etkilere sahiptir. Tutum değişkeni gelişmiş ülkelerde kişi başına geliri azaltırken, gelişmekte olan ülkelerde kişi başına geliri arttırmaktadır. Bir başka bağımsız değişken olan etnik-dilsel çeşitlilik ise gelişmiş ülkelerde kişi başına gelirin artmasına, gelişmekte olan ülkelerde kişi başına gelirin azalmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, ülkelerin ekvatora olan uzaklığı bir kenara bırakıldığında, gelişmekte olan ülkeler hukuksal yapılarını güçlendirecek ve hukukun üstünlüğünün geçerli olduğu bir düzen oluşturmak için çaba gösterirken, etnik-dilsel çeşitlilik düzeylerini düşürecek plan ve programları hayata geçirmek durumundadır. Böylelikle bu ülkelerde gelir düzeyi yükselme eğilimine girecektir. Gelişmiş lkeler ise hukuksal yapı açısından gelişmekte olan ülkelerin yaptığı gibi hukukun üstünlüğünü egemen kılacak bir toplum düzeni oluşturarak gelir düzeyini yükseltebilecektir. Ancak gelişmiş ülkelerin gelir düzeyinin artması için etnik-dilsel çeşitliliğin azalması değil arttırılması gerekmektedir. Dolayısıyla gelişmiş ülkeler etnik-dilsel çeşitliliğini arttırmak durumundadır. Bunun için gelişmiş ülkeler, günümüzde dünyamızın çok büyük bir yarası olan mültecilere kapılarını daha da açabilir. Böylece gelişmiş ülkeler etnik-dilsel çeşitliliğini arttırırken, mülteciler de iŐ ve barınma imkanlarına kavuŐabilir.

146

Kaynakça

Acemoglu, D., Johnson, S. ve Robinson, J. (2001). The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*, 91, 1369–1401.

Alesina, A. vd. (2003). Fractionalization. *Journal of Economic Growth*, 8, 155–194.

Alesina, A., Michalopoulos, S., ve Papaioannou, E. (2012). Ethnic Inequality. NBER Working Paper No. 18512.

Campante, F. ve Yanagizawa-Drott, D. (2015). Does Religion Affect Economic Growth And Happiness? Evidence From Ramadan. *The Quarterly Journal of Economics*, 130(2), 615–658.

Collier, P., ve Gunning, J. W. (1999). Why has Africa grown slowly?. *Journal of Economic Perspectives*, 13(3), 3–22.

Easterly, W. ve Levine, R. (1997). Africa's growth tragedy: Policies and ethnic divisions. *Quarterly Journal of Economics*, 112(4), 1203–1250.

Garoupa, N. ve Liguierre, Carlos G. (2012). The Efficiency of the Common Law: The Puzzle of Mixed Legal Families. Texas A&M University School of Law Texas A&M Law Scholarship No.671.

Glaeser, E.L. vd. (2004). Do Institutions Cause Growth?. *Journal of Economic Growth*, 9, 271–303.

Güney, T. (2017). Governance and sustainable development: How effective is governance?. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 26, 3, 316-335.

Hall, R. E., ve Jones, C. I. (1999). Why do some countries produce much more output per worker than others?. *Quarterly Journal of Economics*, 114, 1, 83–116.

La Porta, R. vd. (1997). Legal Determinants of External Finance. *Journal of Finance*, 52, 3, 1131–1150.

La Porta, R. vd. (1999). The Quality of Government. *Journal of Law, Economics, and Organization*, 15, 1, 222–279.

Mahoney, P. (1999). The Common Law and Economic Growth: Hayek Might be Right. University Of Virginia School Of Law Legal Studies Working Papers Series No. 00-08.

Majid, Muhammad F. (2013). The Persistent Effects of in Utero Nutrition Shocks Over the Life Cycle: Evidence From Ramadan Fasting. GCC Working Paper Series, 13-05.

Montalvo, José, G.ve Reynal-Querol, M. (2005). Ethnic Polarization, Potential Conflict, and Civil Wars. *American Economic Review*, 95, 3. 796-816.

Posner, Richard A. (2007). *Economic Analysis of Law* (7th ed.). New York, NY: Aspen Publishing.

Rodrik, D., A. Subramanian, and F. Trebbi. 2004. “Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development.” *Journal of Economic Growth* 9: 131–165.

Tatoğlu, F. Y. (2012a). *Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Tatoğlu, F. Y. (2012b). *İleri Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*. İstanbul: Beta Basım Yayın.

Van Ewijk, R. (2011). Long-Term Health Effects on the Next Generation of Ramadan Fasting during Pregnancy. *Journal of Health Economics*, 30, 1246–1260.

KALDOR TIPI VERGİLEME: TEORİK BİR YAKLAŞIM

Yrd. Doç.Dr. Pelin Mastar ÖZCAN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Doç. Dr. Gül KAYALIDERE

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Öz

Vergiler, kamusal hizmetleri finanse etmek için kullanılan en önemli kamu geliridir. Vergi politikaları uygulanırken iki temel amaç dikkate alınmaktadır. Bu amaçlardan ilki, vergi kayıp ve kaçaklarının en aza indirilerek vergi tahsilatının artırılması diğer amaç ise vergi yükünün mükellefler arasında adil dağılımının gerçekleştirilmesidir. Literatürde, elde edilen vergi gelirleri içerisinde dolaysız vergilerin payının dolaylı vergilere oranla yoğun olması vergi adaleti açısından önerilmektedir. Ancak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde vergi tabanının ve vergi bilincinin yetersizliğinden ötürü dolaylı vergilere daha fazla ağırlık verilmektedir. 1955 yılında Nicholas Kaldor "An Expenditure Tax" isimli çalışmasında tüketimin gelirden daha uygun bir vergi matrahi olduğunu savunmuştur. Kaldor'a göre tüketim ödeme gücünü daha iyi temsil etmektedir. Ayrıca gelir vergisinin özellikle yüksek gelir dilimlerinde etkin olmayan bir artan oranlılığa sahip olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla vergi adaletinin gerçek anlamda sağlanabilmesi için gelir vergisine ilave olarak kişisel bir harcama vergisi önermiştir. Bu sayede bir taraftan tasarruf eden kişiler üzerinde vergi yükü hafiflerken tüketimi tercih eden üst gelir grubundaki mükelleflerin vergi yükü de artacaktır. Çalışmada, Kaldor Tipi harcama vergisi teorik olarak ele alınarak verginin, işleyişi ve uygulama yöntemleri değerlendirilecektir.

149

Anahtar Kelimeler: Harcama Vergisi, Vergi politikası, Kaldor

JEL Kodları: H20, H29

KALDOR TYPE TAXATION: A THEORETICAL APPROACH

Abstract

Taxes are the most important public income for financing public services. Two basic purpose is considered while implementing tax policies. The first one is to increase tax collection by minimizing tax losses and evasions and the other one is equal distribution of tax burden fairly among taxpayers. Considering tax income, the literature recommends that, share of direct taxes should be higher than indirect ones for tax justice. However, especially in developing countries, taxes cause higher burden due to insufficiency of tax base and tax awareness. In 1995, Nicholas Kaldor defends in his work "An Expenditure Tax" that consumption is a better tax base than income. According to Kaldor, consumption better represents the ability to pay. Furthermore, he indicates that income tax has an increasing rate which is not especially ineffectual for high income levels. Consequently, he recommends a personal expense tax in addition to income tax in order to ensure tax justice in real terms. By this means, while the tax burden on ones making savings become lighter, it will increase on the taxpayers in high income level group preferring

high consumption. In this study, process and methods for application of tax will be assessed by considering Kaldor type expenditure tax theoretically.

Keywords: Expenditure Tax, Tax policy, Kaldor

JEL Codes: H20, H29

GİRİŞ

Devletin en temel kaynağı olan vergi geliri ve ülkelerin vergi sistemlerinin etkinliği tartışmaların temel noktasını oluşturmaktadır. Vergi sistemlerinin adil, etkin, sade ve ekonomik gelişmeyi teşvik eden bir yapıda olması arzu edilmektedir (Gerçek,1999:125). Ancak uygulama sonuçları değerlendirildiğinde vergi sistemleri; vergi tabanın dar olması, sağlanan istisna ve muafiyetler ayrıca beyannameye tabi mükelleflerin gerek sayısal azlığı gerekse de vergi ödeme bilinçlerinin düşüklüğünden dolayı vergi yükünün stopaja tabi mükellefler üzerinde kaldığı, dolaylı vergilerin payının yüksek oluşu, tasarruf ve yatırımları teşvik etme konusunda yetersiz kalması gibi konular dolayısıyla eleştirilmektedir. Bu genel çerçevede çalışmanın amacı; vergi sistemlerinde etkinsizliği azaltmak için Kaldor tarafından önerilen dolaysız bir vergi olan Kişisel Harcama Vergisinin teorik açıdan incelemektir.

I. TARİHSEL ARKA PLAN

Devletin en önemli gelir kaynağı olan vergi konusunda hem mükellef hem de idare açısından en ideal sistemin ne olması gerektiği gerek uygulamacılar gerekse de araştırmacılar tarafından uzun yıllardır tartışılmaktadır. Bu bağlamda tartışmaların odak noktasını ödeme gücü göstergeleri olmaktadır. Bilindiği üzere ödeme gücü göstergeleri; gelir, servet ve tüketimdir.

150

Vergilemede kişilerin gelirleri yerine harcamalarının esas alınması gerektiği fikri Thomas Hobbes tarafından ele alınmıştır. Levithan adlı eserinde Hobbes, egemen güç olan devletin görevlerini açıkladığı bölümde özellikle tüketim harcamalarının vergilendirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Hobbes'a göre elde edilen gelir tüketilmediği müddetçe vergilendirilmediğinde tasarruf miktarı artacaktır. Ayrıca tüketimin vergilendirilmesi durumunda çok çalışan ve tasarruf yapan birey, az çalışan ya da elde ettiği geliri harcayan bireylere göre daha az vergi ödeyeceğinden tasarruf yapmak teşvik edilecektir (Metin,2014:249). Başka bir ifade ile Hobbes'a göre vergi tabanı olarak tüketimin seçilmesi durumunda mükellefler toplumdan sağladıkları fayda ölçüsünde vergilendirileceklerdir (Gunn,1979:371).

Hobbes'un fikirlerinden hareketle John Stuart Mill'de tasarruf yapan mükelleflerin vergi sistemi içinde korunması gerektiğini dolayısıyla tasarrufların vergi dışı bırakılarak tüketimin vergilendirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Gunn,1979:372). Mill; tasarrufların doğrudan veya dolaylı olarak üretken alanlarda kullanılması durumunda sermaye stokunun artacağını, ücretler için gerekli fon kaynağının oluşacağını ileri sürmektedir. Mill'e göre gelir vergisinde mükelleflerin hem tasarrufları hem de bu tasarrufların getirileri üzerinden vergilendirildiğini dolayısıyla gelir vergisinin tasarrufları vergiden muaf kılmadıkça adil sayılamayacağını ifade etmiştir (Ekelund Jr. &Walker, 1996:563).

1942 yılında Irving Fisher'de gelir vergisi üzerinde araştırma yapan Hobbes ve Mill gibi gelir vergisinin tasarrufların çifte vergilendirmesine neden olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Fisher'a göre çifte vergilendirme sorunun yanında gelir vergisi, bireylerin seçimlerini olumsuz yönde etkilemekte ve tercihlerini tüketim lehine bozmakta gereksiz harcamaların (lüks tüketimin)

artmasına neden olmaktadır (Advisory Commission on Intergovernmental Relations, 1974:2). Fisher'e göre; harcama vergisinin artan oranlı tarifeye sahip almalıdır. Matrah hesaplanırken tıbbi harcamalar, doğum/defin giderleri gibi zaruri giderlerin, cezaların indirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Harriss,1943:176).

1956 yılında Kaldor, yukarıda bahsedilen eleştirilerden hareketle özellikle İngiltere'de uygulanmak üzere Kişisel Harcama Vergisini önermiştir. Kaldor'un önerisi tartışılrsa da İngiltere'de uygulanma imkânı bulamamış ilk uygulama 1958 yılında Hindistan ve 1959 yılında Seylan'da olmuştur. Her iki ülkede de kısa sürede uygulanma şansı bulan ve uygulama sonuçları başarısız da olsa Kaldor'un önerisi literatürde hala geçerliliğini korumaktadır. Kaldor'a göre gelir vergisi bireylerin tasarruf yapma ve çalışma arzularını kırmaktadır. Dolayısıyla ekonomik istikrar bozulmakta ve ekonomik büyüme potansiyeline tam olarak ulaşamamaktadır (Erol,2012:110).

Kaldor'un önerileri çok geniş bir uygulama alanı bulamamıştır. Kişisel Harcama Vergisi'ne yönelik çekincelerin temelini vergini yönetiminin zor olması oluşturmaktadır. İzleyen bölümde daha ayrıntılı bir şekilde açıklanacağı üzere bu vergi taşıdığı özellikler nedeniyle vergi idaresine ciddi bir yük yüklemektedir (Erol,2012:110). Öte yandan bu verginin uygulanabilirliği mükellefin aktif bir şekilde katılımına bağlı olduğu içinde bünyesinde bir takım zorluklar taşımaktadır.

II. KİŞİSEL HARCAMA VERGİSİNİN YAPISI-İŞLEYİŞİ

Kişisel harcama vergisi, matrahı tüketim olan kişisel ve dolaysız bir vergidir. Verginin konusu her türlü kişisel harcamadır. Bu harcamaların kaynağının ne olduğunun herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Dolayısıyla, harcamaların kaynağının dönem içinde elde edilen gelirler veya geçmişte yapılan tasarruflar olması vergileme açısından bir fark yaratmaz. Vergiyi doğuran olay harcamanın yapılmasıdır. Kişisel harcama vergi sistemi temelde bireysel bir vergi olmakla beraber vergi matrahının hesaplanmasında reşit olmayan çocuklar yetişkinlerin bir kesri olarak değerlendirilebilir. Bu yöntemin tercih edilmesi halinde, ailedeki bireylerin toplam harcama miktarı tespit edildikten sonra, bulunan değer katsayı esasına göre bireylerin sayısına bölünerek her bir bireyin kişisel harcama vergisi matrahı ayrı ayrı tespit edilebilir (Erol, 2012:121).

Kişisel harcama vergisi, tüketim üzerinde alınan vergilerden farklıdır. Daha açık bir ifadeyle, tüketim üzerinden alınan vergiler dolaylı ve gayri şahsi iken gelir vergileri dolaysız ve şahsidir. Fakat "harcama vergisi" kişisel nitelikte ve gelir vergisinin alternatifi olarak değerlendirilen dolaysız bir vergidir. Dolayısıyla KDV (Katma Değer Vergisi) gibi tüketim üzerinden alınan vergilerden çok farklı bir yapısı vardır (Aydın, Bayhanay,2012:26).

Fiili ve kanuni mükellefi aynı kimseler olan ve verginin, günümüz harcama vergilerinden farkı tüketiciye yansımalarının zorluğundan ileri gelir. Mevcut sistemde uygulanan tüketim vergileri ile kişisel harcama vergisi önerileri arasındaki farklılıklar; sübjektiflik, nesnellik, yansıma faktörleri olarak sıralanmakla beraber, kişisel harcama vergisinde artan oranlı tarifenin ve kişisel beyanın uygulanabilmesi de olanak dâhilindedir. Dolayısıyla, dolaylı tüketim vergilerinin sağlayamadığı sosyal adaletin de beyan sırasında sağlanmasının mümkün olacağı ifade edilir. Kişisel harcama vergisinin, artan oranlı uygulanabilmesi ve içinde yer alan geçim indirimi müessesesi sayesinde kişisel özelliklere göre ortalama vergi oranının değişmesiyle vergilemede adaletin sağlanmasında etkin bir sistem olarak değerlendirilir (Demirli, Güran, 2009:178).

Harcama vergisinin işleyişi değişik şekillerde ifade edilebilir: gelir tanımından yola çıkarak açıklamalara başlamak daha doğru olacaktır. Bilindiği üzere Gelir (G), Tüketim (T) ve Servetteki Değişimin (SD) toplamına eşittir. Öncelikle, gelir vergisiyle ve tüketim vergisi arasındaki ana farklılık servetteki değişimin vergi tabanına dahil edilip edilmemesi noktasındadır. Servetteki veya tasarruflardaki değişimler harcama vergisinin matrahında hesaplanmayıp gelir vergisi matrahında hesaplanmaktadır. Burada dikkat edilmesi gerekli diğer bir nokta da tasarrufları arttırmak için gelir vergisi azaltılarak tüketim doğrudan (satış veya harcama vergileri vasıtasıyla) veya dolaylı olarak vergilendirilebilir (Metcalf, 1973:74, Aydın, Bayhanay,2012:27).

Kişisel harcama vergisinde matrah dört aşamada tespit edilmektedir (Demirli, 2011:125, Terzi, Köse, 2015: 51) ;

- İlk aşama; çeşitli kaynaklardan (ücret, kira, faiz geliri, kar payı, menkul kıymetlerin ödünçünden veya satışından elde edilen kazanç ve iratlar) elde edilen gelirlerden başka dönem başı banka dengesi ve mevcut nakit tasarruflar, borçlanma ve kredi yoluyla elde edilen ödünçler, evler de dahil olmak üzere yatırımların satışından elde edilen hasılatlar, miras, şans oyunları ve hediyelerden elde edilen arızı kazançlar toplanarak “Toplam Hasılat” tespit edilmektedir.

- İkinci aşama; ilk aşamadaki hasılat toplamından tasarruf niteliğinde olan ya da yatırım harcamaları gibi tüketimle ilgisiz olarak değerlendirilen harcamalar düşülmektedir. Bu nitelikteki kalemler ise; verilen ödünçler ve borç ödemeleri, evler için yapılanlar da dahil olmak üzere yatırım harcamaları, dönem sonu banka dengesi ve bankadaki nakit tasarruflardan oluşmaktadır. Söz konusu kalemlerin toplam dönem gelirinden düşülmesiyle toplam harcama miktarı bulunmaktadır. Fakat bu tutar tek başına matrahı oluşturmaz.

- Üçüncü aşama; ikinci aşamada ulaşılan tutardan sistem içinde yer verilmesi düşünülen bireysel ve toplumsal korumaya yönelik indirim ve istisnaların düşülmesi gerekmektedir. Bu aşamada dayanıklı tüketim malları için yapılan harcamaların sonraki yıllara düşen kısmı, bağış ve yardımlar, sistemde yer verilecek olan diğer indirim ve istisnalar, ücretliler için uygulanabilecek olan geçim indirimi gibi vergi kolaylıklarıyla gelirin belli bir oranı vergilendirilebilir harcama miktarından düşülmektedir.

- Dördüncü aşama; harcamalar toplamına önceki yıllarda satın alınan dayanıklı tüketim malları için cari yılda yapılan ödemeler eklenmekte ve bu son toplam matrahı oluşturmaktadır. Bulunan matraha kapsamlı gelir vergisinde olduğu gibi artan oranlı tarife uygulanması önerilmektedir.

Harcama vergisi sisteminde artan oranlı tarifenin uygulanması ve pahalı dayanıklı tüketim malları için harcama yapılması durumunda bu tür pahalı malların satın alındığı yıllarda yüksek oranda vergi ödenmesi gerekir. Daha açık bir ifadeyle, harcama vergisinin konusuna giren harcama kavramı içinde dayanıklı tüketim malları için yapılan harcamalar da yer almakta ve bu durum hayat boyu belki kişisel yatırım olarak bile değerlendirilebilen, otomobil, mobilya, beyaz eşya ve diğer dayanıklı tüketim malı alımını da verginin konusu içine almaktadır (Gayrimenkul alımları yatırım harcamaları içinde yer aldığından, mükellefin ev alması durumunda herhangi bir problem oluşmayacaktır). Ayrıca sistemde mükellefler yıllarca kullanacakları söz konusu dayanıklı tüketim mallarının vergilerini harcadıkları yıl ödeyecekler ve yüksek vergi yüklerine maruz kalabileceklerdir. Kaldor “Harcama Vergisi” isimli eserinde söz konusu problemi tanımlamış; dayanıklı tüketim malları, ev tamiratları ve ev dekorasyonu gibi yıllara yaygın fayda sağlayan tüketim harcamalarının yıllara yayılarak vergilendirilmesini önermiştir. Eserinde dayanıklı tüketim malı harcamalarının beş yıllık süreçte vergilendirilmesi durumunda ilk bakışta

yönetmelik problemler doğurabileceği söylene de, cari yılda bu tür harcamalara sağlanan vergi kolaylığının sonraki yıllarda vergilendirilebilir harcamaları otomatik olarak arttıracığı ifade edilmektedir (Kaldor, 1955: 197, Demirli, Güran, 2009: 182).

III. KİŞİSEL HARCAMA VERGİSİNİN VERGİ SİSTEMLERİNE OLASI ETKİLERİ

Kişisel harcama vergisi, gelirden ziyade harcamayı odağına alan bir vergi olması nedeniyle vergi sistemlerine uyumu konusunda önemli düzenleyici kararların alınmasını gerektirir. Söz konusu vergi için yeniden düzenlenecek olan vergi sistemi elbette bazı olumlu yansımaları da beraberinde getirebilecektir. Kişisel harcama vergisi dolaysız bir vergi olması nedeniyle yansıtılması güç bir vergidir. Vergi yansımalarını engellemesi vergi sisteminde adaletin daha etkin şekilde sağlanmasına olanak sağlayabilir. Kişisel harcama vergisi, her tür kazanç unsurunu ve tüm arazi özellikteki gelirleri matrahına dahil ettiğinden son derece kapsamlı bir vergi olarak kabul edilir. Ödeme gücü ilkesine en uygun vergi türü olarak ifade edilir ve eş refah düzeyindeki bireyler arasında eş vergi yükü doğurmaktadır (Erol, 2012: 117). Kişisel harcama vergisinde, harcamaların vergilendirilmesi tasarrufların artmasına ve yatırımların gelişmesine neden olabilecektir. Sermaye stokunun artması, faiz hadlerinin düşmesine neden olacak ve yeni istihdam olanakları doğacaktır. Görüldüğü üzere verginin gelir yerine harcamalar üzerinden yapılması makro anlamda da pek çok olumlu gelişmeyi beraberinde getirecektir. Uygulama açısından da çok karmaşık olmayan yapıya sahip olan kişisel harcama vergilerinde vergi tabanının ölçülmesi kolaydır ve vergi planlaması daha rahat şekilde yapılabilir. Vergilemede adalet ilkesinin sağlanmasına da öncülük eder bir yapıdadır.

Olumlu yönlerinin bu derece fazla olmasına karşın literatür incelendiğinde sadece Seylan ve Hindistan'da yürürlüğe giren bir vergi olduğu görülür. Buralarda da kişisel harcama vergisi uygulaması başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kişisel harcama vergisi gelişmiş bir vergi sistemini gerektirmektedir. Uygulama alanı bulunduğu ülkelerde böyle bir vergi sistemi söz konusu olmadığından verimli bir sonuç alınmaması doğal olarak değerlendirilir.

Kişisel harcama vergilerinin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için Kaldor bazı önerilerde bulunmuş ve söz konusu önerilerin yerine getirilmemesinin beraberinde sistemin başarısızlığını da getireceğini vurgulamıştır. Kaldor'un etkin bir vergi sistemi için önerileri (Aksakal, 1999:56):

- Vergi tarifesinin oranlarında farklılık olmamalıdır.
- Kapsamlı bildirim formları vasıtasıyla oto kontrol sağlanmalıdır.
- Vergi sisteminde yeterli sayıda kalifiye eleman çalışmalıdır.
- Yetkili vergi memurlarının denetim yetkisi sınırlandırılmamalıdır.
- Kişisel harcama vergisinin uygulanacağı ülkelerde muhasebe kayıtlarının belli standartlara uygun ve düzenli olması gerekir.

Sayılan önlemler ve uygulanacak ülke koşullarına göre düzenlenecek olan bir kişisel harcama vergisi başarıya kavuşabilecektir. Ancak belirtmek gerekir ki mükelleflerin böyle bir sisteme gönüllü uyumunun, uygulayıcıların sayıca yeterliliğinin ve nitelikli olmasının sağlanması sistemin başarısı için büyük önem taşımaktadır.

SONUÇ

Kaldor tipi harcama vergisi harcamaları odağına alan bir vergidir. Verginin konusunu harcamalar oluşturur. Ancak, tüketim üzerinden alınan vergilerden farklı yapıya sahiptir.

Daha açık bir ifadeyle, dolaylı bir vergi değil, gelir vergisi gibi doğrudan bir vergi olma özelliği taşır. Fiili ve kanuni mükellefi aynı kimseler olan ve verginin, günümüz harcama vergilerinden farkı tüketiciye yansımalarının zorluğundan ileri gelir. Mevcut sistemde uygulanan tüketim vergileri ile kişisel harcama vergisi önerileri arasında subjektiflik, nesnellik, yansımaya faktörleri açılarından farklılıklar bulunur. Ayrıca, kişisel harcama vergisinde artan oranlı tarifenin ve kişisel beyanın uygulanabilmesi de olanak mümkündür.

Kişisel harcama vergisinin literatür araştırıldığında iki ülkede uygulandığı görülür. Bu durum uygulamacı ülkelerin Kaldor'un öne sürdüğü uygulama önerilerini yerine getirmemesinden kaynaklanmaktadır. Oysa kişisel harcama vergileri verimli bir şekilde uygulanabilse; vergilemede adalet ilkesinin sağlanmasına, vergi yansımalarının önlenmesine, ülkede tasarruf hacminin artarak yeni yatırımların çoğalmasına dolayısıyla istihdam alanlarının açılmasına, benzer durumdaki mükelleflerin aynı şekilde vergilendirilmesine olanak sağlayabilecektir.

Kişisel harcama vergisi çok karmaşık bir sistem olarak nitelendirilmemektedir. Vergi sistemi olgunlaşmış ülkelerde uygulama olanağı daha olası görünen kişisel harcama vergilerinin başarısı için, vergi sistemi içinde oluşturulan otokontrol mekanizmalarının iyi çalışması, uygulamada yeterli sayıda kalifiye eleman olması, vergi denetimlerinde sınırlamaların olmaması ve muhasebe kayıtlarının belirli standartlarda ve düzenli tutulması gerekmektedir.

Kaynakça

Advisory Commission on Intergovernmental Relations (1974). *The Expenditure Tax: Concept, Administration and Possible Applications*. 84, <http://www.library.unt.edu/gpo/acir/Reports/information/M-84.pdf> adresinden erişildi. (E.T: 26.05.2017).

Aksakal, A. E. (1999). Hindistan'da Kişisel Harcama Vergisi Uygulaması ve Başarısızlık Nedenlerinin Değerlendirilmesi. *Gazi İİBF Dergisi*. 1/3, 51-57.

Aydın, A., Bayhanay, A. (2012). Kaldor Tipi Harcama Vergisi ve Türk Vergi Sistemine Uyumu. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 23-33.

Demirli, Y. (2011). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Reformları ve Türkiye'de Gelir Üzerinden Alınan Vergiler Açısından Değerlendirme*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, 2011/412.

Demirli, Y., Güran, M. C. (2009). Gelir Vergisi Sisteminin Alternatifleri Ve Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniv. İİBF Dergisi*, 27/2, 161-192.

Ekelund Jr. R.B., Walker D.M. (1996). J.S. Mill on the Income Tax Exemption and Inheritance Taxes: The Evidence Reconsidered. *History of Political Economy*, 28(4), 559-581, [http://piketty.pse.ens.fr/files/EkelundWalkeronMill\(HPE1996\).pdf](http://piketty.pse.ens.fr/files/EkelundWalkeronMill(HPE1996).pdf) adresinden erişildi. (E.T: 26.05.2017).

Erol, O. (2012). *Kişisel Harcama Vergisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Gerçek, A. (1999). ABD'de Vergi Reformu Tartışmaları ve Tek Oranlı Vergi (Flat Tax) Sistemi. *D.E.U.İ.İ.B.F Dergisi*, 14(1),125-136.

Gunn, A. (1979). The Case for An Income Tax. *Scholarly Works Paper*, 26, 370-400.

Harriss, C.L. (1943). Revenue Implications of a Progressive Rate Tax on Expenditures: A Study of Selected Aspects of Irving Fisher's Proposal to Eliminate Savings From the Income Tax Base. *The Review of Economic Statistics*, 25(3), 175-191.

Kaldor, N. (1955). *An Expenditure Tax*. London. Duckworth.

Metcalf, E. G. (1974). Consumption taxation, <http://www.urban.org/sites/default/files/publication/71046/1000522-Consumption-Taxation.PDF> adresinden erişildi. (E.T:01.06.2017).

Metin, S.(2014). Oyun Teorileri Işığında Thomas Hobbes'un Sosyal Sözleşme Kuramının Analiz ve Yorumu. *İÜHFM*, LXXII(1), 235-264.

Terzi, A., Köse, N. (2015). Kişisel Harcama Vergisi ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Vergi Dünyası Dergisi*, 410, Ekim, 47-57.

Yereli, A.B. (2017). *Tasarruf Politikalarının Oluşumunda Vergi Sisteminin Rolü*. <http://ahmetburcinyereli.com/MY55.pdf> adresinden erişildi. (E.T: 26.05.2017).

TÜRK AİLESİ VE KADININ HUKUKİ HAKLARININ DEĞİŞİM SÜRECİ

Araştırmacı Eşe ÇAĞLAR

Öz

İlkel toplumlardan gelişmiş toplumlara kadar farklı isimlerle telaffuz edilen aile kurumu, tarihi süreçten geçerek köklü bir değişikliğe maruz kalmış ve değişen sosyal yapı içerisinde kendini yenilemiştir. Türklerde aile “ilk sosyal birlik” olarak, içtimai bünyenin çekirdeği kabul edilip, “kan akrabalığı” esasına dayandırılmıştır.

Türk toplumu, süreç içerisinde meydana gelen değişim ve gelişimlerden etkilenerek aile yapısını şekillendirmiştir. Eski Türklerde aile sosyal yapının ve aynı zamanda devletin temel yapı taşı olarak görülmüş, töreye göre düzenlenerek, devletin lokomotifi olmuştur. Türklerin İslamiyet’i kabulü ile Türk toplum yapısında değişimler meydana gelmiştir. Osmanlı ailesi de Türk kültürü ve İslam hukuku bünyesinde şekillenmiştir.

Osmanlı modernleşmesi ve ıslahat hareketlerine paralel olarak meydana gelen sosyo-kültürel değişimler aileye de yansımıştır. Yenileşme hareketleri ile birlikte eski Türk aile yapısı, büyük şehirler kadar kırsal alanlarda da yavaş yavaş değişim geçirmeye zorlanmıştır. Türk ailesi Tanzimat, Meşrutiyetler dönemi ve Cumhuriyet ile birlikte yeniden şekillenmiş, hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Türk kadının aile içinde her zaman çok önemli bir yeri olmuştur. Tarihi süreçte meydana gelen değişimler, kadının sosyal hayattaki etkisini arttırmıştır. Buna dayalı olarak, özellikle Meşrutiyetlerle birlikte kadınların hukuki hakları yükseliş göstermiştir.

Tebliğimizin amacı, Türk ailesini bir bütün olarak, tarihi bakış açısıyla değerlendirip değişim ve gelişimlerini ele alarak Türk kadınının hukuki haklarının değişim sürecini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkler, aile, kadın, hukuk, İslamiyet

156

TURKISH FAMILY AND THE PERIOD OF CHANGE IN LEGAL POSITION OF WOMAN

Abstract

The family, which called different names from primitive society to developed society, has exposed to fundamental changes by processing throughout the historical process, and have adopted to changing social structure. The family among Turks is based on the basis of consanguinity by being accepted the core of social structure as the first social unity.

Turkish Society has shaped the family structure by being affected from changes and development throughout the history. At the old Turks, the family has been accepted as main constituent of not only the social structure but also the state. It has also become the state locomotive by being arranged in harmony with their traditions. With acceptance of Islam by Turks, changes have happened in the social structure of Turks. The family in Ottoman has also been shaped on the basis of both the Turkish culture and Islamic Law.

Sociocultural changes occurring in parallel with both Ottoman modernization and the Reform Act have reflected on the family. With the Reform Act, old Turkish family structure has been slowly forced to change in rural areas as well as metropolis. The Turkish family has been reshaped with the Tanzimat period, the constitutional periods and the Turkish Republic, and legal arrangements have been made. The Turkish women always play an important role in the family. Changes during the historical process have increased the effect of the women. Thus, women's right have increased especially with the constitutional periods.

Our paper aims to present the changing process of the Turkish women's right by evaluating the changes and improvements from the historical view.

Keywords: Turks, Family, Woman, Law, Islam

GİRİŞ

Sosyal yapının vazgeçilmez ortamını teşkil eden aile, biçim farklılıkları göstermekle birlikte, tarihin her aşamasında, her toplumun temelinde görülmüş ve çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Aile, eşler ve çocuklardan oluşan en küçük toplumsal birliktir. Bunun yanında, akraba olan birden çok ailenin oluşturduğu büyük aile tipleri vardır. Özellikle geri kalmış toplumlarda rastlanan aile tipleri büyük aile tipleridir.⁴⁷

En ilkel toplumlardan, en gelişmiş sanayi toplumlarına kadar farklı isimlerde ele alınan aile kurumlarına rastlamak mümkündür. Tarihi süreç içerisinde köklü bir değişikliğe maruz kalan aile, değişen sosyal yapı ile birlikte kendini yenilemiştir. Toplumlarda meydana gelen nüfus artışıyla, aile kurumunda bölünmeler meydana gelmiş ve bu bölünmeler her toplumda değişiklik göstermiştir.⁴⁸ Aile kurumu başlangıçta biyolojik zorunlulukla ortaya çıkmış, bir bakıma koruma içgüdüsünün sonucu olarak doğmuş ve nüfus olaylarından zaman içerisinde en fazla etkilenen sosyal kurum olmuştur.⁴⁹ Aile ve nüfus arasındaki iletişim, doğrudan doğruya ailelerin büyüklüğünü, yapısını etkilemiştir. Aynı zamanda ailelerin yapısı tarihi ilerleyişte; bozkır hayatı, toprağa yerleşme, iş bölümü, ihtiyaçların artış göstermesi, coğrafi keşifler, bilim ve teknolojinin ilerlemesi gibi konulardan da etkilenmiştir. Hareketli bir yapıya ve hızlı çoğalan nüfusa⁵⁰ sahip olmasıyla dikkat çeken Türk ailesi de tarihi süreç içerisinde meydana gelen bu değişimlerden etkilenmiştir.

Türk kadını, tarihi gelişim sürecinde binlerce yıl aile içerisinde erkeklerle eşit tutulan bir hukuki konumda yerini almıştır. Türklerin İslamiyet'i kabulü ile birlikte İrap Arap kültürünün etkisinde kalırsa da fıkıh kuralları kadını koruyan bir yol çizmiştir. Cumhuriyetin ilanı ve inkılaplar sürecinde Türk Devletini şekillendiren Atatürk, başlattığı hukuk reformu çerçevesinde Türk kadınına eski statüsünü kazandırmış, sosyal ve siyasi haklarını elde etmelerini sağlamıştır.

Eski Türklerde Aile

⁴⁷ Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, 3. b., Seçkin Kitapevi, Ankara, 1985, s. 37.

⁴⁸ Hikmet Y. Celkan, "Aile Kurumunda Süreklilik ve Değişme", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, I, İstanbul 1991, s. 28.

⁴⁹ Nuray E. Karaca, "Türk Aile Hayatı Üzerine Genel Bir Bakış", *Sosyal Bilimler Dergisi*, II, nr. 28-29., 2002, s. 314.

⁵⁰ Turan Akkoyun, "Tarihin Bütünlüğü İçinde Türk Nüfusunun Hareketliliğine Genel Bakış", *Türkoloji Üzerine Araştırmalar*, I, nr. 3, Eylül 2012, s. 122-137.

Türk toplumlarında aile, sosyal yapının ve aynı zamanda Türk devletlerinin temel çekirdeği olarak görülmüştür. Bütün içtimai bünyenin çekirdeği durumunda ve kan akrabalığı esasına dayandırılmıştır.⁵¹ Türk toplumları, dünyanın dört bir tarafına yayılmalarına rağmen varlıklarını, öz benliklerini koruyabilmişlerdir, bu durum ise Türk topluluklarının aile kurumuna büyük önem vermelerinden kaynaklanmaktadır. Köl Tigin Abidesi'nin Doğu cephesinde geçen, “*Üstte mavi gök, altta yağız yer kılındıkta, ikisi arasında insanoğlu kılınmış, insanoğlunun üzerine atam Bumın Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini töresini tutuvermiş, düzenleyivermiş*”⁵² ifadesi Eski Türklerin devlet teşkilatına verdikleri önemi yansıtmakla birlikte, aileye verilen önemi de göstermektedir.

Günümüz Türk sosyal yapılarında bozulmalar olmakla birlikte aile kurumuna büyük önem verildiği gibi Eski Türklerden itibaren evlilik ve aile kurumu çok özel bir yere sahip olmuştur. Çünkü o dönemde Türk toplum yapısına göre devlet ile aile kurumu arasında çok sıkı bir bağ kurulduğu görülmektedir. Devlet, toplumun yenilenmesinden, nesillerin yetiştirilmesinden ve onların çok iyi askerler olarak hem toplumun hem de devletin devamından aileyi sorumlu tutmaktadır. Bu yüzden Türk ailesi, bir yandan toplumun çekirdeği olurken, diğer taraftan da devletin taşıyıcısı durumundadır.⁵³

Türk toplum hayatında insanlar ben ölünce, geride kalanlara ne olur diye düşünmezlerdi, çünkü öyle büyük bir dayanışma vardı ki, aile üyelerinden hiçbirinin mağduriyetine müsaade edilmezdi. Türk toplum yapısındaki bu anlayışın temelleri ise aile kurumunda oluşturulmaktaydı. Toplum olma anlayışının başlangıcını teşkil eden Türk ailesi, kan akrabalığı esasına bağlı olarak, birlik ve dayanışma içerisinde yaşamıştır. Temelde Türk ailesi ana, baba ve çocuklardan müteşekkil olup, dolayısıyla küçük ailedir. Buna ev halkıda denir ki, aynı yerde ikamet edip, işleri beraberce çeviren ve geliri paylaşan kişilerdir. Büyük toprak mülkiyetleri söz konusu olmayıp, ailedeki herkes bütün mallara ve araziye ortaklı. Gerçekte ise konar-göçer hayat, geniş aileye de müsait değildi.⁵⁴

Eski Türk ailesinin de çağdaşı birçok toplumdaki gibi ataerkil bir yapıda olduğu görülmektedir.⁵⁵ Eski Türk aile anlayışında kadının yeri çok önemli olmakla birlikte, ailenin genel karakterini ataerkil özellikler teşkil etmekteydi. Çünkü soy zinciri babaya bağlı olarak ilerlemekteydi, ailenin ismi, babanın aile ismini taşımaktaydı. Türk ailesinin reisi baba idi. Türk ailesinde otorite babanın şahsında toplanmaktaydı. Türk ailesi, “baba ailesi” tipindeydi. Evin ve devletin başı, baba idi. Babanın görevi, ailenin geçimini sağlamak yani ona bakmak, korumak ve yetişmiş olan evlatlarını evlendirmek idi.⁵⁶ Yani atalarımızdan günümüze kadar devam edegelen sözlerimizle ifade edecek olursak baba, yetişmiş olan oğlunu evlendirmekte, kızını ise göçürmekteydi. Türk ailesinde babanın yanı sıra annenin de söz hakkı vardı. Türk ailesinde önemli bir yeri olan Türk kadını, her şeyden önce erkeğin “evdeşi” yani ev arkadaşıydı. Başta

⁵¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 35. b., Ötüken Yay., İstanbul Ekim 2013, s.219.

⁵² Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yay., İstanbul 2003, s. 14.

⁵³ Hüseyin Akyüz, *Türk Eğitimcileri*, MEB Yay., I, İstanbul 2001, s. 143.

⁵⁴ Saadetin Gömeç, “Türk Ailesine Genel Bir Bakış”, Aile Yazıları, VII, nr. 35., Ankara Aralık 2015, s. 4.

⁵⁵ Mehmet Akif Aydın, “Aile”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırma Merkezi Yay., II, Ankara 1989, s. 198.

⁵⁶ Salim Koca, “Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., III, Ankara 2002, s. 8.

ikamet edilen ev olmak üzere ailenin bütün maddi varlığı, eşlerin ortak mülküydü. Eşler birbirlerine karşı samimi ve saygılıydı.

Aile kurumu içerisindeki bütün faaliyetlerde iş bölümü mevcuttu. Yine hala günümüz Türk ailesinde de geçerli olduğu gibi erkek evladı yetiştirmek babanın, kız evladı yetiştirmek de annenin görevi idi. Çocuklar üzerinde velilik özelliği baba kadar anneye de aitti. Türk ailesinde görev dağılımı babanın otoritesine bağlı olarak şekillenmekteydi. Eşler arasındaki iş bölümünde kadına büyük ölçüde ev işleri düşmekteydi. Mesela Eski Türklerdeki yaşam koşullarına göre yemek pişirmek, çocuklara bakmak, koyunları sağmak, dikiş dikmek, kumaş dokumak, çadırın düzenlenmesi ve bazen kocasının atını eyerlemek hep kadının görevleri arasındaydı. Bu işlerde de yetiştirilmesi annenin sorumluluğu altında olan kız çocuğu annenin yardımcısıydı. Yani kadın, aile içerisinde evini çekip çeviren elindeki bütün olanakları değerlendirerek evdeşine destek olabilen bir karaktere sahipti.

Eski Türk ailesi her ne kadar geniş aile şeklinde görünmekte ise de aslında küçük aile tipinde kurulu bir düzendir. “Evlenmek” ve “Evlendirmek” kelimeleri bu durumu açık olarak göstermektedir. Türkçe’ de izdivaç olarak kullanılan “evlenme” veya “evlendirme” tabirleri, evlenen erkek veya kızın baba ocağından ayrılarak ayrı bir ev (aile) meydana getirdiğinin ifadesidir.⁵⁷ Türk ailesinde her baba yetişen oğullarını evlendirmek suretiyle, onların da müstakil bir aile haline gelmelerini sağlamaktaydı. Bundan dolayı baba, ailesindeki evlendirdiği her oğluna bir □çadır ile bir miktar mal vermekteydi. Mülk ortaklığı yalnız otlaklar ile hayvanlar üzerinde idi. Evlenen erkek veya kız baba ocağından hisselerini alarak ayrılır, yeni bir ev kurardı.⁵⁸ Baba hukukunun geçerli bulunduğu Türk ailesinde evlenen oğullar, hisselerini alarak yeni aileler meydana getirdiğinden, baba evi en küçük oğula kalırdı.⁵⁹ Evlendikten sonra babasının çadırında kalmakta olan küçük oğul, yaşlılıklarında anne babasına bakmakta ve onların ölümünden sonrada babasından kalan çadırın ve malın sahibi olmaktadır.

Türklerde genellikle “dıştan evlenme (exogamie)”⁶⁰ esastır. Oğlanlar dışardan evlendirilmekte, kızlarda dışarıya verilmekteydi. Bu durum Orhun Yazıtlarında, Bilge Kağan tarafından şu şekilde anlatılmaktadır: “Türgiş Kağanına kızımı... Fevkalade büyük törenle alı verdim... Türgiş kağanının kızını fevkalade büyük törenle oğluma alı verdim...”⁶¹ Bundan maksat, akraba sayısını artırmak, karşılıklı olarak birbirlerinin destek ve himayesini kazanmaktı. Dışarıdan evlilikten başka bir maksat da, akraba boylar edinerek, boylar arasındaki yağma ve çapulcu önlemek ve böylece iç barışı sağlamaktı. Zira konar-göçer bir hayat yaşayan bozkır ailelerinin ve boylarının tabii afetlere ve düşman saldırılarına karşı koyabilmeleri, ancak kendi aralarında akrabalık bağları kurmaları ve iş birliğini kuvvetlendirmeleriyle mümkün olabilmekteydi.⁶²

Eski Türk toplumunda umumiyetle “tek zevcelik (monogamie)”⁶³ görülmekteydi. Sadece bazı zaruri hallerde çok evliliğe rastlanırdı. Ama Türk töresine göre evin gerçek hanımı ilk eştir ve diğer kadınlara “kuma” denilmiştir. Onların doğurduğu çocuklar bile törede ilk hanımın üzerine kayıtlıdır. Ayrıca birinci eş razı olmadıkça, erkek ikinci evliliğini yapamazdı. Birden fazla kadın

⁵⁷ Kafesoğlu, a.g.e., s. 220.

⁵⁸ Gülçin Çandarlıoğlu, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, TDAV, İstanbul 2003, s. 93.

⁵⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi I*, 5. b., TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 29.

⁶⁰ Kafesoğlu, ay. Yer.

⁶¹ Ergin, a.g.e., s. 34.

⁶² Koca, a.g.m., s. 10.

⁶³ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Türk Aile Sosyolojisi”, *İÜHF*, XI, nr. 3-4. 1945, s. 263.

alma ancak ilk eş kısır veya başka bir hastalığı var ise olurdu. Böyle bir durumda çoğu kez büyük hatun görücülüğe giderdi. Çünkü ailenin ve soyun devamı için evlat şarttı. İşte o zaman aile anlamlı bir bütün haline gelmekteydi. Ailenin esas gayelerinden birisi de nesli çoğaltmaktı.⁶⁴ Türklerde, “*laviratus*” yani ölen erkek kardeşin dul kalan zevcesi ile veya dul fakat genç ve çocuksuz üvey anne ile evlenme şekli mevcuttu.⁶⁵ Bu davranışın temelinde ise, aile ve malın parçalanmaması fikri ile himaye ve destek anlayışı yatmaktaydı.

Türklerde aile törenle yapılan “*evlenme*” neticesinde kurulmaktaydı. Yine yakın kan karabeti evlenmeye mani idi.⁶⁶ Evlilik, oğlan ve kızın ortak iradesi ile ailelerinin karşılıklı rızasına bağlıydı. Ortak irade ve rıza ile alınan evlenme kararından sonra, oğlanın babası, kızın ailesine başlık (kalın, kalım) ödemek, kızın ailesi de çeyiz hazırlamak durumundaydı. Fakat her zaman başlık almak ve vermek mecburiyeti yoktu. Başlık, genellikle at, koyun gibi canlı hayvan türünden mallar olmaktaydı.⁶⁷ Kalın yeni bir aile müessesesi meydana getiren gençlere bir nevi maddi destek olarak görülmekteydi. Bu durumda, ödenen kalınlar ailelerin sosyal durumlarına ve servetlerine göre değişebilmekteydi. Böylelikle evliliğin sağlamlığı garanti altına alınmış oluyor aynı zamanda da erkek tarafı kadına ve doğacak çocuklara bakabilecek durumda olduğunu göstermiş oluyordu.

Genel olarak Eski Türk ailesi günümüzde de olduğu gibi dikkate değer hususiyetler taşımaktaydı. Çünkü her cemiyetin kendi aile düzeni kurulu olup, cemiyetin her türlü sosyal ve hukuki münasebetlerini bünyesinde barındırmaktaydı. Yani Türk aile yapısının değişime uğraması tüm sosyal yapının değişime uğramasını ifade etmekteydi. Bu yüzden Türk aile sisteminin esasları, eski Türk devletlerinin bütün kuruluşlarında esas alınmıştır. Bu duruma bağlı olarak, eski Türk cemiyetindeki hususi mülkiyette, ferdi hukukta, hürriyet ve istiklal tutkunluğunda, insanları himayeye yönelik sosyal davranışlarda, adalet, dini tolerans anlayışlarında ve bu durumların gerçekleştirilmesinde, korunmasında görece olan devletin “*baba*” telakki edilmesinde Türk ailesinin ana, baba, evlat münasebetlerinde temellenen prensiplerini görmek mümkündür.⁶⁸

İslami Dönem Türk Ailesi

İslam’da aile, Hristiyanlıkta olduğu gibi tamamen dini bir kurum değilse bile yine de bu birliğe büyük önem verilmiş ve insanların aile kurmaları muhtelif ayet ve hadislerle teşvik edilmiştir.⁶⁹ Çünkü aile hem kişinin huzur bulduğu bir ortam, hem neslin devamı için bir vesile hem de kişiyi dince günah sayılan çeşitli kötülüklerden alıkoyan bir vasıta. İslamiyet, Arap yarımadasında meydana gelen cehaletin bir sonucu olarak, tüm insanlığa gelmiş bir dindir. İslamiyet’in gelme sebebinin bir gereği olarak; insanların inançlarını belli bir düzene koymak, iman ve ibadet konularında doğru yolu göstermek ve aile ilişkilerinin de içinde yer aldığı sosyal yapıya bir düzen sağlamak gibi amaçları bünyesinde barındırmaktaydı. Bu sebeptendir ki, insanlığa gelmiş ilahi kökenli her din gibi İslamiyet de sadece ferdin hayatı ve vicdanıyla değil, aynı zamanda ahlak ve aile yapısıyla ilgili kurallar ortaya koymuştur.

⁶⁴ Gömeç, a.g.m., s. 5.

⁶⁵ Kafesoğlu, **ay. Yer.**

⁶⁶ Sadri Maksudi Arsal, “Eski Türklerin Hususi Hukuku”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., III, Ankara 2002, s. 147.

⁶⁷ Koca, **a.g.m.**, s. 11.

⁶⁸ Kafesoğlu, **a.g.e.**, s. 221.

⁶⁹ Aydın, **a.g.m.**, s. 199.

Türklerin İslamiyet’i kabulü ile başlayan, Türk tarihinin bu safhasında kurulan siyasi teşekküller artık tam bir “*bozkır ili*” sayılmamaktaydı. Sosyal durum, iktisadi hayat, idari ve askeri yönlerden olduğu gibi dil, edebiyat, sanat itibarıyla da Türkler yeni bölge ve kültür şartlarının gereklerine uymuşlar, dolayısıyla eskisinden oldukça farklı bir hüviyete bürünmüşlerdir.⁷⁰ İslamiyet’in, faaliyetleri telkinleyen kitabi bir din olması ve halkın; İslami akide ve müesseselerle birlikte, eski İran geleneklerinden bazılarını devam ettirmesi, bozkır hayatı yaşayan Türk kültüründe de etkilerini göstermiştir.

Türklerin İslamiyet’i kabul edişleri M.Ö. VIII. Yüzyılda başlamıştır. İslamiyet bir dini sistem olarak Türk toplum yapısında önemli dinamik değişimlere neden olmuştur. En önemli noktası da yeni bir dini sistemin, Şamanist geleneklerle şekillendirilmiş olan eski dini anlayışı, sentezleyerek, Türk sosyal yapısını değiştirmiştir. Buna bağlı olarak, sosyal kurumlarda, özellikle aile kimliği geniş çapta İslami normların etkisine girmiştir. Aynı zamanda, Türklerin İslamiyet ile tanışması ve kabul etmesiyle tüm inançlar ve uygulamalar değişmemiş; var olan ve birbiriyle örtüşen uygulamalar güçlendirilmiştir. Eski Türk töresinde mevcut olan birçok değer ve düşünceler genellikle faydalı istikamete doğru geliştirilmiş ve güçlendirilmiştir. İslamiyet ile uygunluk gösteren Türk örf, adet, gelenek ve göreneklere ortadan kalkmak yerine güçlenerek devam etmiştir.⁷¹

İslam, ailenin sağlam bir şekilde kurulması ve devam ettirilmesine çok önem vermiş, bunun insanın huzur ve mutluluğu için ne kadar gerekli olduğunu vurgulamıştır. Böylece kendisiyle, toplumuyla, evrenle ve kendini yaratanla barışık olmasının önünü açmak istemiştir. Ancak İslam, bütün diğer toplumsal kurumlarda olduğu gibi ailede de, değerler getirmiş, ilkeler koymuş ve bu ilkelerle göre davranılarak değerlerin korunmasını istemiş, fakat onun şekillenmesini toplumsal şartlara bırakmıştır.⁷² Böylece Türk ailesi de tarihi gelişim kimliğini sürdürmekle birlikte, İslam’ın şekillendirdiği toplumsal şartlara uyum sağlamıştır. İslamiyet ile birlikte sosyal hayat, “*fıkıh kuralları*” ile düzenlenmeye başlamıştır. Fıkıh kuralları yani dinsel temele dayanan hukuk kuralları, aile sistemi üzerinde etkili olmaya başlamıştır.

Türklerin, 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu’yu fethederek yerleşik hayata geçmeye başlamaları, Türklerin etkileşime girdikleri diğer kültürlerin de etkisi ile baba hukukuna dayanan demokratik ve eşitlikçi aile tipinde değişimler olmuştur. “... *Baba soyu ailesindeki birtakım değişmelerin Türk ailesini modern aile tipine doğru götürmesi beklenirken, İslamiyet ile birlikte eski Arap şekillerinin ve Yunanistan’daki ataerkil ailenin etkileri görülmeye başlamıştır. Türk Medeni Kanunu’nda belirtilen aile şekillerine gelinceye kadar eski baba ailesi ile ataerkil aile özelliklerinin karışımından ortaya çıkan bir aile tipi ile karşılaşmaktadır.*”⁷³ Böylece değişik kültür unsurlarının Türk ailesini de etkisi altına aldığı görülmektedir. Yani fıkıh kurallarına göre düzenlenen aile yapılanmasında, ataerkillik sistemi, babanın ailenin tüm bireyleri ve malları üzerinde mutlak otoritesi ilkesine dayanırken, soyun erkek çocuk zincirinde izlenmesi, erkeğin kadına üstünlüğü ilkesini de beraberinde getirmiştir.⁷⁴

⁷⁰ Kafesoğlu, a.g.e., s. 339.

⁷¹ Ünal Şentürk, “Türk Aile Tarihi”, *Aile Yazıları*, VII, nr. 35., Ankara Aralık 2015, s. 17.

⁷² Niyazi Akyüz, “İslam Kültüründe Aile”, *Aile Yazıları*, VII, Ankara Aralık 2015, s. 30.

⁷³ Birsan Gökçe, “Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, nr. 1., Ankara 1978, s. 15.

⁷⁴ Ali Erkul, “Eski Türklerde Aile”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., III, Ankara 2002, s. 171.

İslamiyet'ten önceki Eski Türk toplumlarındaki aile, yerleşik olmayan kültüre özgü bir aileydi. Bozkır kültürünün şekillendirdiği ve henüz toprağa bağlı olmayan, aynı zamanda yerleşik hayata geçmemiş olan toplum ve ailelerde biyolojik miras dışında kuşaktan kuşağa intikal eden miras ve benzeri hukuki intikaller yoktu.⁷⁵ Günöbirlik ihtiyaçların belirlendiği bozkır kültüründe, evin reisi olan baba kadar anne de faaliyetlerin içinde yer almaktaydı. İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte bozkır göçebe hayattan, yerleşik hayata geçilmeye başlanmıştır. Türklerin yerleşik hayata geçmeleri ile birlikte toplum yapısında olduğu gibi aile kurumunda da özellikle aile içi statülerde değişimler meydana gelmiştir. Özellikle aile içinde kadının statüsü, İslamiyet'in kabulünün bir sonucu değil yerleşik kültürün ön gördüğü toplumsal gerekliliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Genel bir ifade ile aile içi hak ve yükümlölükleri belirten bu statü İslami fıkıh kurallarının bir getirisi olmaktan ziyade yerleşik hayata geçmenin bir sorumluluğu olarak ortaya çıkmıştır. İslamiyet, kadın-erkek hakları konusunda eski Türk toplumlarındaki hakları tamamen ortadan kaldırıci değil, yerleştirici bir rol oynamıştır.⁷⁶ Bu durumu şu hadisle tasdiklemek doğru olacaktır: “Sizden her biriniz birer çobansınız ve her biriniz göttüğünüzden sorumlusunuz. Devlet yöneticisi bir çobandır ve yönettiği kişilerden sorumludur. Evin erkeği bir çobandır ve aile bireylerinden sorumludur. Evin hanımı, kocasının evi içinde bir çobandır ve göttüğünden (çocuklarından) sorumludur.” Siyasi bir güç olarak devlet başkanı kendi halkından sorumlu olduğu gibi baba da ev halkından sorumlu tutulmaktadır. Kınalızade Ali Efendi'ye göre babanın, ev halkını idare eden aile reisinin çoban gibi olması gerekir. Çoban sürüsünün korunmasında, sulanması ve otlatılmasında uyanık bulunur. Muhtemel olan zararlardan sürüsünü korumaya gayret sarf eder. Bu örnekte olduğu gibi babanın, ev halkını her türlü kötölükten koruması, iyiye yönlendirmeyen zararlı işlerden ve yerlerden, edep ve idare ile önüne geçmesi, engellemesi aynı zamanda tüm aile fertlerini belli bir olgunluk düzeyine ulaştırması gerekmektedir.

162

İslamiyet'in Türkler arasında kabul edilmesiyle Türk aile hayatında belli bir takım değişiklik ve aile içi ilişkiler, aile üyelerinin rollerinde bazı farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Zira Müslüman kadını kocasına eşit değildir. Erkeğin dörde kadar evlenmesi bazı şartlarda caizdir. Ancak, evlilikte kadının rızası alınması ve kocanın karısına “*mihr*” ödemesi gerektiği gibi, mirasta erkeğin yarısı kadar pay alma hakkı vardır. İslam hukukuna göre, Türk kadını erkekle beraber aynı maddi duruma sahip değildi. Erkek, aile meclisine veya hâkime başvurmaya gerek duyulmadan boşanma hakkını elinde bulundururken kadın bu hakka prensip olarak sahipti.⁷⁷ Böylelikle İslamiyet ile birlikte kadının hukuki haklarında da değişiklikler meydana gelmiştir. Oluşan yeni aile tipinde, Eski Türk ailesinden farklı olarak kadının konumu değişikliğe uğradığı gibi çocuklarında konumu değişmekteydi. Babanın otoriter tavrı □ çocukları da yakından ilgilendiriyordu. İslamiyet'ten önce eş seçiminden, kendi mülküne sahip olabilmeye kadar çeşitli hakların tanındığı □ çocuklar burada tamamıyla ve toplumsal yaşayışın her yönüyle babanın egemenliği altında, onun emrine girmiş durumdadır.⁷⁸

⁷⁵ İsmail Doğan, “Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., V, Ankara 1999, s. 373.

⁷⁶ Ay. Yer.

⁷⁷ Şentürk, a.g.m., s. 18.

⁷⁸ Ay. Es., s. 172.

İslam'ın getirdiği fıkıh kuralları, aile hukukunda da bazı düzenlemeleri gerektirmiştir. İslâm hukukuna göre nişanlılık hiç bir hukukî kayıtla bağlı değildir. Bununla beraber Türkler arasında bir nevi âdet hukuku kurulmuştu. Buna göre nişanlılık evlenmeyi zarurî kılan bir ahlâkî mecburiyet sayılıyordu. İslâm hukukunca evlenme bir mukavele olup iki tarafın rızasına bağlı olup kadın bu rızasını vekili vasıtasıyla bildirmekteydi.⁷⁹ Böylelikle Türklerin aile ve evlenme kurumlarında bir takım yeni uygulamalar benimsenmiştir. Buna bağlı olarak da kadının şahitliği, evlenme rızasının alınması, velayet ve boşanma konusundaki haklarında bir takım sıkıntılar baş göstermiştir.

Genel olarak, İslami etki altında gelişen ve yapılanan Türk düşünce ve toplum hayatı içerisinde aile, evlilik ve kadın konuları geniş bir şekilde ele alınmaktadır. Ve bu durum dönemin eserlerine de yansımıştır. Örneğin, önemli bir Türk düşünürü olan ve İslami kültür ile Türk kültürünü sentezleyen Yusuf Has Hacib'e göre, "... aile ocağı evlilikle tütmeye başlar. İyi bir aile kurmak için iyi bir evlilik yapmak gerekir. Bu evliliği gerçekleştirecek olan erkektir. Çünkü bu hak ona verilmiştir. Aileden sorumlu kişi odur ve her şeye hâkimdir. Kadını alan, evi kuran, çocukları eğiten, ailenin geçimini sağlayan erkektir. Erkeğin bunları başarımada bir yardımcıya ihtiyacı vardır, o da kadındır. Bu yardımlaşmayı seçerken erkek çok dikkatli davranmalıdır..."⁸⁰ ifadeleri ile Kutadgu Bilig'de aile için münasebet, kadının sahip olması gereken vasıflar ve □ çocukların eğitimi konularında da tavsiyeler yer almaktadır.

Yusuf Has Hacip, aile yapısının kuruluşundaki kesitleri belirlerken şu ifadelere yer verir: "Evlenirken çok dikkatli olmalı ve iyi bir kız aramalıdır. İyi bir kız, soyu soppu belli, iyi bir aileye mensup, iyi bir Müslüman, hayâ sahibi ve temizdir. Yüz güzelliği yerine huy güzelliği tercih edilmelidir."⁸¹ diyerek, Eski Türk aile geleneklerinden önemli özellikler barındırsa da farklı bir anlayış ortaya koymaktadır. Bahsettiği aile tipi babanın otoriterliğinde ataerkil bir aile yapısıdır. Kadına karşı tutumundaki amacı da kadını evinin hanımı yapmaya yöneliktir. Aynı zamanda İslami çerçeve içerisinde, kadının güzelliğini ahlaki güzellikle ortaya koymaktadır. Aynı zamanda Kadında namus, asalet, temizlik ve iffete verilen önem; eşler arasında sadakat, aile kurmak ve evliliğe verilen hassasiyet; çocuklara verilen değer ve gösterilen ilgi; aile üyelerinde yaşlılara gösterilen özen gibi durumlar ise Türk kültürü ile İslam dininin örtüştüğü noktalarır.

Osmanlı Dönemi Türk Ailesi

Osmanlı Devleti XIII. Yüzyılın sonlarında, çökmekte olan Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir uç beyliği olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. İlerleyen tarihi süreçte devlet olmanın gerektirdiği sistemleri tamamlayarak, beylikten imparatorluğa geçişini başlatmıştır. "Osmanlı" deyiimi bu tarihi süreçte kendini ortaya koymuş ve sürecin bütünsel yapısını oluşturmuştur. Bu sebepledir ki, Osmanlı ailesini, Osmanlı toplum yapısının bütünsel sınırları içerisinde anlamak ve yorumlamak gerekir. Osmanlı toplumunu oluşturan unsurlar arasında Türklerden başka; Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, Romenler, Slavlar, Tatarlar, Dürziler, Kürtler ve Araplar vardı. Osmanlı Devleti'nin millet sistemindeki bu çeşitlilik, toplumun Osmanlı'ya özgü bir millet sistemi oluşturmasına neden olmuştur ve sosyal yapı bu zemin üzerinde oluşturulmuştur. Böylelikle Osmanlı toplumunun aile yapısı; aileler, ailelerin ilişkileri, aile içindeki bireylerin

⁷⁹ Fındıkoğlu, a.g.m., s. 273.

⁸⁰ Akyüz, a.g.m., s. 118.

⁸¹ Umay Türkeş- Günay, "Türk Kültürünün Değerlendirilmesi İle İlgili Bir Öneri ve Kültür Değiştirme Alanında Önemli Bir Örnek: Kutadgu Bilig" *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., III, Ankara 2002, s. 1498.

konumu müthiş bir benzerlik göstermektedir. Bu durum neticesinde de Osmanlı toplumunun genel ifadesi olarak “*Osmanlı Ailesi*”⁸² kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti yapısı itibarıyla bir sürü kültürü bünyesinde barındırmıştır. Diğer tüm sosyal müesseselerde olduğu gibi aile kurumu da bu çok kültürlü toplumsal yapıdan etkilenmiştir. Osmanlı Devleti, uzun yıllar varlığını devam ettiren ve sürece damgasını vuran karakteristik siyasal dönüşümler yaşamıştır. Kuruluş dönemi itibarı ile kısa sürede kendini geliştirmiş ve hızla yükselme aynı zamanda genişleme dönemine geçmiştir. Uzun soluklu siyasal mücadeleler neticesinde toprak kayıpları vererek duraklama dönemine girmiş ve ardından Tanzimat, İslahat ve Meşrutiyet dönemlerini yaşamıştır. Osmanlı Devleti’nin yaşadığı bu siyasal dönemlere göre sosyo-kültürel yapı da değişimlere maruz kalmıştır.

Osmanlı Devleti’nin yaşadığı bu siyasal vakıalar zincirinde toplum yapısını düzenleyen hukuk kuralları da şekillenmekteydi. Osmanlı hukuku örfi hukuk, şer’i hukuk ve cemaatler hukuku gibi kısımlardan oluşmaktaydı. Esas itibarıyla İslam hukukuna dayanmaktaydı.⁸³ Örf, Osmanlılarda daha ziyade örfü maruf veya sadece adet tabirleri ile gösterilmekteydi. Örf tabiri, hükümdarın, cemiyetin hayrı için şeriatın dışında sırf kendi iradesine dayanarak çıkardığı kanunları göstermekteydi.⁸⁴ Yani toplumun kendi düzenini sağlaması için yine toplumun bünyesinden doğan hukuk kurallarıydı. Şer’i hukuk ise İslami hukuk kurallarını düzenlemekteydi. Sosyal yapının temel taşı konumundaki aile kurumu önemli ölçüde şer’i hukuk kurallarına dayandırılıyordu. Kuran ve hadislerde aile hayatına ve kadına verilen yer İslam’ın aileyi toplum hayatının temeli olarak kabul ettiğini gösterir. Yine İslam miras sistemi, özellikle kız çocukları için sağladığı güvenceler açısından aile hayatını teşvik etmektedir. Bunun yanında Osmanlı’da aile ve evlilik İslam’ın hüküm, kural ve içtihatları dışında önemli ölçüde eski gelenekleri de izlemektedir.⁸⁵

164

Osmanlı’da aile, çok önemli bir yere sahipti. Kendi iradesiyle veya ailelerine danışarak evlenmeye karar veren kız ve erkek; çoğu zaman bizzat mahkemeye giderek, bazen taraflardan birinin veya her ikisinin mahkemeye vekil göndermeleri suretiyle ya da eve mahkmeden görevli getirerek şahitler huzurunda evlenmek istediklerini beyan ediyorlar, nikâh kıyıyorlar ve sözleşme mahkeme sicillerine kaydediliyordu.⁸⁶ Osmanlı aile hukuku, İslam aile hukukunun altı asırlık bir tatbikatından ibarettir. Osmanlı aile hukuku içinde geçerli olan İslam hukukunda nikâh, esas itibarıyla tarafların ve şahitlerin iştirakiyle akdedilen medeni bir akittir; muteber olabilmesi için resmi bir memurun veya bir din adamının huzurunda yapılması şart değildir.⁸⁷ Evlenmek için kadıya gitme mecburiyeti olmamakla birlikte çok eskiden beri günümüze kadar devam edegelen imamın nikâh sırasında hazır bulunması ve dua okuması geleneği vardır. Erkek ve kızın gönül rızasıyla başlayan bu durum dualarla sonuca bağlanmaktaydı. Yine evlenmeye

⁸² İlber Ortaylı, “Türk Osmanlı Aile Yapısı”, *Perşembe Konferansları*, 2008, s. 29.

⁸³ Abdullah Demir, “Osmanlı Hukuku ve Adliye Teşkilatı” *Osmanlı Teşkilat Tarihi*, (Ed. Tufan Gündüz), 3. b., Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 345.

⁸⁴ Halil İnalçık, “Osmanlı Hukukuna Giriş: Örfi- Sultani Hukuk ve Fatih’in Kanunları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, XIII, nr. 2, 1958, s. 103.

⁸⁵ İlber Ortaylı, “Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, II, Ankara 1992, s. 456-457.

⁸⁶ Mehmet Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunda Nikah Akidleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, III, İstanbul 1982, s. 7.

⁸⁷ Aydın, *a.g.m.*, s. 2.

karar verildiğinde, kız tarafına damat adayının namzetlik akçası veya mehr adı altında bir para ödediği görülmektedir.⁸⁸

İslam hukukuna göre, mehrin muhakkak verilmesi gerekir.⁸⁹ Bir Müslümanla evlenen kadına mutlaka mehrin verilmesi gerekmektedir. Mehr eski Araplardan gelme bir adetti ancak bu âdeti kız tarafının aileleri kendi lehlerine çevirmiş durumdaydı. İslam, eski bir Arap âdeti olan mehri kadının lehine düzenlemiş, bunun tamamen kıza ait olduğu, bunda başkasının hiçbir hakkı olmadığı prensibini getirmişti.⁹⁰ İslam hukuku, para veya mal üzerinde kız babası, erkek kardeş veya yakın akrabaların tasarrufunu önleyecek hükümler getirmiştir. İslam'ın uygulayıcısı olan Osmanlı Devleti'nde de fıkıh kuralları geçerliliğini korumuş ve evlilikler kayıt altına alınarak sicillere kaydedilmiştir.

Ailenin kurulması evliliğin gerçekleşmesi Osmanlı aile hukukunda önemli bir yere sahiptir. Çünkü Müslüman bir kimsenin evlenmesi sünnettir, günahlardan korunmak için evlenmek gerekmektedir. Bütün bunlara rağmen evlenmek için evlilik hukuku şartlarına uyan kişiler evlenebilmekteydi. Evlilik hukukunun temelini ehil ve istekli olmak teşkil etmekteydi. Ehil olmaktan kasıt; akıl, sağlık ve zenginlik yönünden yeterli olmaktır. Aynı zamanda da evliliğe karşı istek ve hevesli olması gerekmektedir.⁹¹ Kınalızade'ye göre, kadın sağlıklı ve iffetli olmalı, evini koruyacak kuvvet ve yeterliliğe sahip bulunmalıydı. Tek evliliği savunan Kınalızade, “*erkek ilk eşiyle yetinip üzerine başka kadın ve cariye almamalıdır.*” “*Erkek evde tendeki can gibidir. İki bedene bir can olmadığı gibi, iki evde de bir erkek yakışmaz*” demektedir.⁹² Böylelikle aile müesseseni oluşturacak olan erkek ve kadının karakterleri çizilerek ahlaklı bireyler olmalarına değinilmiştir.

Ailenin temel üretim birimi olduğu bütün geleneksel toplumlardaki gibi Osmanlı toplumunda da geniş aile tipi yaygındır. Bu geniş aile üç kuşağın bir arada yaşadığı ama yakın akraba ve kardeşlerin ailelerini de içeren daha geniş bir bileşik topluluğun üyesidir. Osmanlı tahrir defterlerindeki kayıtlara göre hane denen birimi meydana getirenlerin nüfusu beş kişi civarındadır. Ancak hanenin her zaman bağımsız bir aile olduğunu düşünmek hatadır. Genellikle bir avlunun etrafındaki konutlarda aynı ailenin üç kuşağına mensup aileler bir sosyo-ekonomik ünite halinde yaşamaktaydı. Bu birliği aynı mahallede bulunan yakın akrabalar tamamlamaktaydı.⁹³ Osmanlı mahalleleri, Osmanlı çekirdek ailesinin bir nevi geniş ailesiydi. Yakın akrabalar aynı mahalle içinde yer alarak müteşekkil bir sosyal topluluğu oluşturmaktaydı. Doğumdan ölüme kadar bu geniş aile bir arada dayanışma içerisinde yaşar, birbirlerine güvenceleri kan bağı esasına dayanır. Yaşamlarını sürdürdükleri işleri de birlikte yaparlardı.

Osmanlı ailesinin kırsal kesiminde mahalle olarak ele aldığımız geniş aile, kasaba ve şehirlerde de görülmekteydi. Kasaba ve şehirlerdeki zengin ortamlarda büyük aile tiplerine, mesela karı-

⁸⁸ İlber Ortaylı, “Anadolu’da XVI. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler”, *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul 1980, s. 3.

⁸⁹ Nisa Suresi 24. Ayetinde “*Nikah ederek yararlandığımız kadınlara kararlaştırılmış mehirlerini verin*” buyrulmaktadır.

⁹⁰ Bahaeddin Yediyıldız, “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Yıldız Matbaacılık, I, İstanbul 1994, s. 483.

⁹¹ Akyüz, *a.g.e.*, s. 289.

⁹² Hüseyin Öztürk, *Kınalızade Ali Çelebi’de Aile*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 110.

⁹³ İlber Ortaylı, “Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., I., Ankara Aralık 1991, s. 74.

koca ve çocuklar, kayınvalide, kocanın kız kardeşi, süt kız kardeşi, uşak ve cariyelerden oluşan otuz, otuz beş kişilik ailelere de rastlanıyordu. Konak hayatı diyebileceğimiz bu yaşayış düzeni II. Meşrutiyet'ten sonra sarsılmaya ve çökmeye başlamış, çekirdek aile tipi daha da yaygınlaşmıştır.⁹⁴

Osmanlı aile yapısındaki köklü değişimler Kuruluş ve Klasik dönemden ziyade son yüzyılında gerçekleşmiştir. Ailenin kurucu unsurlarından olan kadınlarda farklı faaliyetlere yönelmiştir. Kadın toplantıları ve Batıdan kadınlık hareketleriyle ilgili akım ve fikirler etkilerini ortaya koymaya başlar.⁹⁵ Osmanlı'nın son yüzyılı reformlar dönemidir. Bu dönemde, devletin kurumlarının her alanda iyileştirme çalışmaları yapılmış ancak bozulan sistemlerde bu iyileştirme çalışmaları kalıcı etkiler bırakmadığı için batının sistemleri ile düzenlemeler gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. XIX. Yüzyılda tarımda eğitimde görülen bazı yapısal değişimler ve bütün dünyanın yaşadığı haberleşme ve teknolojiadaki devrimin Osmanlı topraklarına da yansması, klasik aile yapısını büyük şehir kadar, kırsal alanda da yavaş yavaş değişim geçirmeye zorlayacaktır.⁹⁶

Türk ailesi toplumsal yapının temeliydi. Osmanlı aile yapısı değerlendirilirken, toplumsal yapı üzerinde önemli bir kırılma noktası olarak görülen ve toplumu önemli derecede değişime götüren olaylarda ele alınmalıdır. Osmanlı Devleti'nde de bu kırılma noktası Tanzimat dönemi ile başlamıştır. Yenileşme döneminde Osmanlı ailesi düşünce ve uygulamasında değişimler görülür. Batı'da XIX. Yüzyıl burjuva ailesi Osmanlı, özellikle Jön Türk ve daha sonra İttihat ve Terakki ideologlarını derinden etkiler.⁹⁷ Bu süreç içinde ailenin önemli bir unsur teşkil ettiği hayat tarzı batılı hâle gelmiştir.⁹⁸ Örneğin tesettür zamanla hayat tarzından çıkarken, dans olayı yerini almıştır. Kadın erkek ilişkileri geleneksel mahremiyet anlayışından uzaklaşmıştır. Bu uzaklaşma ve batılı unsurların girişi medeniliğin ve çağdaşlaşmanın niteliği sayılmıştır. Erkeklerde başlayan sadakatsizlik, içki ve kumarın hayat tarzının içine girmesi, çocuk terbiyesinin Avrupalı mürebbiyeler eline bırakılması, yabancı kadınlarla evlenme gibi uygulamalar hep bir medenileşme ve batılılaşma düşüncesinin sonucunda şekillenmektedir.⁹⁹

İfade edilen duruma bağlı olarak, Osmanlı modernleşmesi ve ıslahatlara paralel ailenin, aile anlayışının, aile fertlerinin statülerinin, adap ve erkânın değişmeye yüz tuttuğu aynı zamanda Türk ailesinden uzaklaştığı kesindir ve açıktır. Osmanlı modernleşmesi Saray'dan başlayarak aşağı kademelere doğru yürütüldüğü için önce saray erkânı, daha sonra saraya yakın aile kurumları, bürokrasi ve taşranın ileri gelen aileleri, ardından ayan, eşraf ve varlıklı ailelere doğru bir değişim söz konusu olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında en önemli karakterler anne ve babalar olmuştur. Modernleşen anne baba çocuğunun terbiye ve ahlakını da sözde modern bir terbiye ile vermiştir. Türk milleti ne zaman kendi benliğinden, örf adetlerinden, Türk İslam terbiyesinden uzaklaşmaya başladıysa o vakit bozulmalar, kaybetmeler başlamıştır. Yenileşme dönemi ile gündeme gelen Avrupalı yaşam tarzı, Türk milletini ve en önemlisi de

⁹⁴ Yediyıldız, **Ay. Yer.**

⁹⁵ Turan Akkoyun, "Gelen Medeniyet ile Biten Osmanlı", *Yeni Türkiye*, XXXIII, nr. 6, 2000, s. 218.

⁹⁶ Ortaylı, "Ailenin Yeri", s. 76.

⁹⁷ II. Meşrutiyet döneminde fikir akımlarının kadın ve aile konusundaki bakışı için bk. Turan Akkoyun, "II. Meşrutiyet devri Türkçülük Düşüncesi Nazarında Kadın", *Türk Dünyasında Kadın Algısı*, I, Celal Bayar Üniversitesi Yay., Manisa 2016, s. 139-140.

⁹⁸ Şentürk, **a.g.m.**, s. 19.

⁹⁹ Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., I, Ankara Aralık 1992, s.95.

Türk ailesini benliğinden uzaklaştırmıştır. Aile içi kopuklukların başlaması ile birlikte de yeni aile arayışları başlamıştır.

Osmanlı aile yapısındaki değişim, genel olarak Tanzimat sonrası ve öncesi olarak karşımıza çıkar. Bu aşamada Osmanlı aile yapısındaki değişimler genel olarak ailenin ve aile üyelerinin işlevleri olarak ele alınabilir. Tanzimat dönemi ailesi başlı başına ayrı bir yapı değildir. Tanzimat dönemi ailesi, toplumsal değişme sürecinin aile kurumuna yansımalarının somut bir örneğidir. Bir toplumda değişme başladığında bu değişim öngörülen alanlar kadar, öngörülme alanlara da sıçrar. Bu nedenle Avrupa uygarlığı, orduda, maliyede, yönetimde olduğu gibi kültür de edebiyatta günlük yaşamda da Osmanlı toplumu için model oldu. Tanzimat dönemi, Osmanlı toplumunda yeni bir insan tipinin ortaya çıktığı devirdir.¹⁰⁰

Tanzimat dönemi, sosyo-kültürel ortamın aileyi hedef alan temel konularından biri de Arazi Kanunnamesi idi. 1858 Arazi Kanunnamesi çıkartılarak, miri topraklarda ferdi tasarruf kabul edilmişti. Bu yolla ülke topraklarının verimlilik esasına dayanılarak işletilebileceği düşünülmüştü.¹⁰¹ Arazi Kanunnamesi, toprağa bağlı olarak geçimini sağlayan ailenin yapısında uzun vadeli değişimi öngörmekteydi. Göçebe nüfusun iskânı neticesinde oluşmaya başlayan, monokültürel tarımın yarattığı toprak işçiliği, kırsal kesimdeki ailenin geçimini ve yapısını etkileyen gelişmeler olarak kabul görmektedir.

Arazi Kanunnamesinin yanı sıra evliliği düzenleyen fermanlarında doğrudan aileye yönelik etki ve sonuçları söz konusudur. Bunlar genellikle evlilik yaşı ve eş seçimi ile ilgili düzenlemeleri içermektedir.¹⁰² Tanzimat'ın yol açtığı sosyo-kültürel ortamla birlikte kadına da dış dünyayı algılayacak bir pencere açılmıştır. Ailenin dışa açılması, sokağın, çevrenin ve sosyo-kültürel ortamın etkilerini yansıtması, Türk ailesinde büyük öneme sahip olan Türk kadınının statüsünü değiştirmiştir. Aynı zamanda aile hayatının toplumsal bünyenin yaşadığı dönüşüme paralel olarak görünür etkilere açıldığı söylenebilir. Bu durum geleneksel Osmanlı Ailesini, Tanzimat'a özgü bir aileye dönüştürmüştür. Böylelikle sosyo-kültürel değişim, kadının toplumsal hayatta daha aktif bir rol oynaması, kendini aile ve yakın çevresinde daha çok hissettirmesi ve ifade etmesinin yolu açılmıştır. Bunun sonucu olarak kızlar geçmişten daha fazla okula gitmeye, meslek edinmeye ve aldıkları eğitimlerine paralel olarak dışarıda gelir getiren devlet ve özel işlerde çalışmaya başlamışlardır.

Türk modernleşme tarihinin en önemli aşamalarından biri sayılan İkinci Meşrutiyet dönemi, Tanzimat'ın ilanından başlayarak siyasal ve toplumsal gelişmeleri şekillendirirken, Cumhuriyet yönetiminin temellerinin atıldığı dönem olmuştur. İkinci Meşrutiyet, Osmanlı toplumunda toplumsal alanda, özellikle eğitim ve hukuk alanlarında önemli değişimlerin yaşandığı dönem olmuştur. Tanzimat'ın ilanı ile başlayan Osmanlı kadınının toplumsal hayattaki yeri konusundaki değişimler İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile önemli bir hız kazanmıştır. İkinci Meşrutiyet sonrasında aile ile ilgili tartışmaların odak noktasını kadın veya kadın hakları ve hürriyeti oluşturmaktaydı.

¹⁰⁰ Ortaylı, "Ailenin Yeri", **ay. Yer.**

¹⁰¹ Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, 7. b. Gazi Kitapevi, Ankara Ekim 2014, s. 137.

¹⁰² İsmail Doğan, "Tanzimat Sonrası Sosyo-Kültürel Değişmeler ve Türk Ailesi", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., I, Ankara Aralık 1992, s. 184.

1908 Jön Türk Devrimi'nin benimsediği “*hürriyet, musavat, adalet, uhuvvet*” ilkeleri Osmanlı'da kadın sorununu gündeme getirmiş, kadının “*toplumsallaşması*”, ya da kadın erkek eşitliği İkinci Meşrutiyet'in temel kaygılarından birini oluşturmuştu.¹⁰³ Bu dönem için özellikle ele alınması gereken konu, kadınların sosyal hayata katılma isteklerinin, etkisi zayıf da olsa feminist hareketlerin, kadın haklarının yükseliş göstermesi bütün bunlar kadının toplumsallaşmasını ifade etmekteydi. Aynı zaman da bu dönemde kadın ve aile meselelerini ön planda tutan dernekler açılmış, dergiler, kitaplar çıkarılmış, çeşitli faaliyetlerde bulunulmuştur. Ele alınan eserlerde geleneksel Türk ailesi şiddetle yerilmeye maruz kalmıştır.

Dönemin hızla devam eden yüksek tansiyonlu ilerleyişlerine karşı, başı Ziya Gökalp'in çektiği “*milli aile*” arayışları başlamıştır. Ziya Gökalp Türklerin muhtelif ahlak dairelerini çizerek, eski Türk aile ahlakını ele almış ve dönemi sentezlemiştir. Türk ailesinin kökenlerini Türk kadınına verilen önemi ele alarak, geleneksel Türk ailesini yerlere adeta bir cevap sunmuştur. Aynı zamanda “*Türk tarihi baştanbaşa ahlâkî faziletlerin meşheridir.*”¹⁰⁴ diyerek Türk ahlakını merkezde tutmuştur.

Osmanlı, tam anlamıyla Tanzimat ile ivme kazanan batılılaşma hareketleri sonucu, batıdaki hukuk hareketlerinin ve kanunlaştırma faaliyetlerinin etkisinde kalmıştır. Özellikle sosyal ve iktisadi hayatta XIX. Yüzyılda görülmeye başlayan köklü değişiklik ve gelişmeler bunlara paralel hukuki düzenlemeleri gerekli kılmıştır. Bu çerçevede önce borçlar, kısmen eşya ve şahıs hukuku hükümleri 1868-1876 yıllarında Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, daha sonra aile hukuku hükümleri 1917'de Hukuk-ı Aile Kararnamesi adıyla kanunlaşmıştır. Her ikisi de İslam hukukuna dayalı olarak hazırlanan ilk kanunlar olması dolayısıyla sadece Osmanlı hukuk tarihi bakımından değil İslam hukuk tarihi bakımından da dikkate değer bir öneme sahiptir ve İslam ülkeleri tarafından hazırlanan kanunlara öncülük ve örneklik etmiştir.¹⁰⁵ Mecelle medeni borçlar kanunu olup, aile ve miras gibi konuları içermemekteydi. 1917 Aile Kararnamesi ise aile kurumuna hukuki düzenlemeler getirmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'tan sonra başlattığı kanunlaştırma hareketlerinin son örneklerinden birini teşkil eden Hukuk-ı Aile Kararnamesi, aile hukuku alanında İslam ve Osmanlı hukuk tarihinin ilk örneği sayılmaktaydı. Bu kararnamenin ortaya çıkışında hukuki sebeplerin yanında elbette siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel sebeplerde etkiliydi fakat ana sebebi, aile hukukunun o zamana kadar kanunlaştırılmamış olmasıydı. 1917 Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile evlenme işlerine devletin karışması esası temin olunmuştur.¹⁰⁶1923 Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türk Medeni Kanunu da yürürlüğe girmiş ve Aile hukuku üzerine düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile Türk Medeni Kanunu'nu gereğince evlenme, boşanma, miras gibi konular kanunlara bağlı olarak düzenlemeye tabii tutulmuştur.

Türk Kadının Hukuki Durumunun Değişim Süreci

Eski Türk toplumlarında kadınların yüksek bir mevkisinin bulunduğu dair genel kanı vardır. Türk yaratılış destanlarında kadın, kâinatın yaratılışına sebep olan bir ilham kaynağı olarak

¹⁰³ Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet Dönemi'nde Devlet, Aile ve Feminizm”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., I, Ankara 1992, s. 216-227.

¹⁰⁴ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, 7. b., Varlık Yay., İstanbul 1968, s.135.

¹⁰⁵ Mehmet Akif Aydın, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırma Merkezi Yay., XXVIII, Ankara 2003, s. 231.

¹⁰⁶ Fındıkoğlu, *a.g.m.*, s. 18.

görülmüştür. Altay Yararılış Destanında yer alan ana kavramı bunu açık bir şekilde göstermektedir. “ Bir Ak-Ana (Ak-Ene) var idi, yaşardı su içinde, “ Ülgen’e şöyle dedi, göründü su yüzünde : “Yaratmak istiyorsan, sen de bir şeyler Ülgen, “Yaratıcı olarak, şu kutsal sözü öğren! “ De ki hep, “ Yaptım oldu!” Başka bir şey söyleme! “Hele yaratır iken, “ Yaptım olmadı!” Deme!”¹⁰⁷ ifadesi Türk Mitolojisindeki ana prensibini açık bir şekilde göstermekle birlikte kadına atfedilen yüceliği de beraberinde açıklamaktadır.

İslam öncesi Türklere ait bilgiler M.Ö. 4000-4500’lü yıllara kadar uzanmaktadır. Bu köklü bilgiler arasında kadının temel nitelikleri “annelik” ve “kahramanlık” olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁸ Türk kadını biyolojik yapısı itibariyle ailesine bağlı, eşinin ve çocuklarının bakımından sorumlu bir kişilik olarak algılanmaktadır. Bu durum onun analık işlevini daha çok ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda Tarihi kaynaklarımızda karşımıza çıkan, Türklerin kutsal ve önemli kabul ettikleri hakların başında “ana hakkı “ gelmiş ve “Tanrı hakkı” ile bir tutulmuştur. Yine Dede Korkut kitabında geçen “beri gel ak sütünü emdiğim kadınım ana...”¹⁰⁹ İfadeleri ile bu durumu birleştirebiliriz.

Türk toplumlarında kadın at binme, silah kullanma, savaşılabilmek, yönetimde söz sahibi olma gücü ile değerlendirilmiştir. Aile toplumun temel yapı taşı olarak görüldüğü gibi toplumların güçlü olması ailenin güçlü olmasına bağlanmıştır. Muntazam bir aile sistemi ile meşgul olan Türk toplumlarında asalet yalnız baba cihetinden muteber değildi. Ana cihetinden de asalet aranır.¹¹⁰ Eski Türk ailesi; ana, baba, evlat münasebetlerinde temellenen prensipler¹¹¹ üzerine inşa edilmiştir. Aile içerisindeki baba, adaleti sağlayan, milletini koruyup kollayan, kalkınmasını sağlayan devlete benzetilmiştir. Türk ailesi bazı görüşler çerçevesinde baba ailesi olarak ele alınmıştır. Sadakat ve yardımlaşmanın temelini teşkil eden aile içerisinde kadın erkek eşitliği söz konusuydu. Mülk yani ikamet edilen ev müştereken, eşlere aitti. Çocuklar üzerindeki velâyeti hassa, baba kadar anaya da aitti.¹¹² Bu durumu örneklerle verecek olursak, erkekle kadın ailede eşit olduğu için ocakta yani evde hem erkeğin, hem de kadının ayrı ayrı mabudu bulunurdu. Gelin her sabah bir parça tereyağı ocağa atar ve “öd ana, öd ata!” diye dua ederdi.¹¹³ İfadesinde de anlaşılacağı üzere hayata geçirilen faaliyetler eşit olarak yapılmıştır.

Erkek ve kadının evlenmesi veya evlendirilmesi, evlenen erkek veya kızın baba ocağından ayrılarak yeni bir ev meydana getirdiğinin ifadesidir.¹¹⁴ Yani her evlilikten yeni aile doğmaktaydı. Evlenen erkek, ebeveyninin sağlığında baba malından hissesini alır, kız da “yumuş” denilen bir □çeyiz getirirdi.¹¹⁵ Böylelikle erkek ve kadın mallarını birleştirerek yeni bir ev sahibi olurlardı. Güvey tarafı evlenebilmek için kızın velisine günümüzdeki mehr ile eşdeğer olan “kalın” denilen başlık verilmekteydi. Yeni ailenin yaşamları için bir nevi yardım olan kalın para veya eşya olabilmekteydi. Aile, toplumu ayakta tutan en güçlü kurum olduğundan dolayı günümüzde de olduğu gibi boşanmaya pek hoş bakılmamış ve boşanmaların

¹⁰⁷ Ögel, a.g.e., s. 433.

¹⁰⁸ Meral Altındal, *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yay., İnsan ve Toplum Dizisi, İstanbul 1994, s.9.

¹⁰⁹ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, Hisar Yay., 2003, s. 19.

¹¹⁰ Gökalp, a.g.e., s. 144.

¹¹¹ Kafesoğlu, a.g.e., s. 21.

¹¹² Gökalp, a.g.e., s. 148.

¹¹³ Gökalp, a.g.e., s. 146.

¹¹⁴ Kafesoğlu, a.g.e., s.20.

¹¹⁵ Abdurrahman Kurt, “Tarihi Süreçte Türk Kadınları”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., V, Ankara 2002, s. 760.

engellenmeye çalışılmaktaydı.¹¹⁶ Bir adam ölür, arkasında karısı ve çocukları kalırsa, öz anası olmamak şartıyla, büyük oğlu babasının dul karısıyla evlenmek durumundaydı.¹¹⁷ Evliliğin sosyolojik tanımlamasının yanında, hukuki, dini, psikolojik, ekonomik yanları ile de tanımlamalar yapılabilir. Bu nedenle kız isteme, söz kesme, nişan, nikah ve düğün gibi adetlerin sosyolojik önemi olduğu gibi hukuki önemi de büyüktür.

Türk hukuk anlayışına göre, babadan sonra aileyi anne temsil ederdi. Bundan dolayı ananın yeri, babanın diğer akrabalarından ileridir. Babanın mirası anneye değerdir.¹¹⁸ Bu dönemde aile içerisinde önemli bir mevkiye sahip olan kadının miras ve mülk edinme hakkı vardır. Kadın ev işleriyle, tarım ve hayvancılıkla uğraşmış, ticaret yapmış, hatta savaflara da katılmıştır. İslamiyet'in kabulünden önceki dönemde Türk kadını, erkeğinin yanında yer almış ve saygı görmüştür. Bu dönemde siyasi nüfuza sahip Hakan eşlerinin yanı sıra bizzat devlet yöneten kadınlara da rastlanmaktadır

Hatun, Hükümdarın birinci hanımına verilen ünvândır.¹¹⁹ Hakan ile hatunun her ikisinde müştereken tecelli ettiği için bir emirname yazıldığı zaman "*Hakan emrediyor ki*" ibaresiyle başlarsa mutâ olmazdı. Mutâ olması için, behemehal "*Hakan ve hatun emrediyor ki*" söziyle başlaması lâzımdı. Hakan tek başına bir elçiyi huzuruna kabul edemezdi. Elçiler ancak sağda hakan ve solda hatun oturdukları bir zamanda, ikisinin birden huzuruna çıkardı. Şölenlerde, kenkârlarda, kurultaylarda, ibadetlerde ve âyinlerde, harp ve sulh meclislerinde hatun da mutlaka hakanla beraber bulunurdu.¹²⁰

Görüldüğü üzere eski Türklerden kadına önemli bir cihetten bakılmaktaydı. Aile içerisinde hukuki hakları olduğu gibi sosyal yapı içerisinde de bir kısım haklara sahipti. Onun savaşçı özelliği ve biyolojik yapısı itibarıyla koruyucu içgüdüleri kendi haklarını koruyabilme yetisi de vermiştir.

İslam toplumlarında, kadının gerek aile hayatında gerekse siyasi, hukuki, sosyal ve ekonomik alanlardaki konumunu bir taraftan dini kurallar, diğer taraftan sosyal ve siyasi çevre, etnik yapısı ve İslam öncesinden gelen kültür mirası belirlemiştir. Bu sebeple kadının İslam dünyasında her yerde ve her dönemde aynı konumda olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu durum aynı zaman diliminde yaşamalarına rağmen kadınların şehirler ve kırsal kesimde yaşamalarına göre farklılık göstermiştir. Ancak bu İslam toplumlarındaki kadınların bütünüyle farklı kimlikleri temsil ettiği anlamına da gelmez; onlar sosyal, hukuki ve ekonomik konum bakımından her dönemde belirli ortak çizgilere sahip olmuşlardır.¹²¹

İslam dini ve kültürünün kadının ferdi ve içtimai hayatında yaptığı değişiklikleri sağlıklı olarak değerlendirebilmek için İslam öncesi Arap toplumuna bakmak gerekir. Arap toplumlarında kadınlar erkek merkezli Cahiliye toplumu içinde ikinci derecede bir yere sahiptir. Cahiliye dönemi Arap toplumlarında iki sınıf kadın bulunmaktaydı ki bunlar hürler ve cariyelerdi. Kabile

¹¹⁶ Ahmet Akgündüz, "Tarihi Süreç İçerisinde Türk Toplumunda ve Devletlerinde Kadının Yeri ve Önemi" *Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, V, nr. 5, Ekim 2012, s. 131.

¹¹⁷ Ramazan Şeşen, *İbn Fazlan Seyahatnamesi Tercümesi*, Bedir Yay., İstanbul 1975, s. 32.

¹¹⁸ Ali Erkul, "Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., III, Ankara 2002, s. 94.

¹¹⁹ Çandarlıoğlu, *a.g.m.*, s. 96.

¹²⁰ Gökalp, *a.g.e.*, s. 147.

¹²¹ Mehmet Akif Aydın, "Kadın", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırma Merkezi Yay., XXIV, Ankara 2001, s. 86.

reisi ve aristokrat ailelerin kadınları daha imtiyazlı bir konuma sahipti. Yine de zengin ve hür kadınların toplum içerisindeki ağırlığı ve saygınlığı birbirine denk değildir, Hiçbir zaman yoksul ama hür kadınlar gerek aile içinde ve gerekse çevrelerinde hükmetme ve saygınlık görme bakımından varlıklı hür kadınların derecesine ulaşamıyorlardı.¹²² Yani Arap toplumlarında kadın kimliği tanınmamakla birlikte, potansiyel bir kötülük odağı olarak görülmekteydi.

İslamiyet'ten önce nadir olarak anaerkil bir yapı görülse de, Arap toplumunda genel hatları bakımından oldukça katı bir pederşahiliğin mevcudiyeti görülmektedir. Bunun sonucu olarak, kadının aile içindeki konumları büyük ölçüde aile reisi olan erkeğe bağlı kalmıştır. Evlenme çağına gelen kızlar, dul kadınlar kendi başlarına evlenemez, müstakbel eşini çok defa kendisi seçemez; bu yetki velinin elinde bulunurdu. Ayrıca veli evlilik karşılığında müstakbel kocadan para veya mal (mehir) almaktaydı. Kadının kocasının ölümü halinde üvey evladına veya kayınbiraderine miras konusu bir mal olarak intikal etmesi de bu konumunun bir sonucudur.¹²³ Arap toplumlarında, evlenme durumu ataerkil yapıya bağlı olduğu kadar, kabile içi evlenme geleneğine bağlıydı. Bu durumdan farklı olarak şehrli kadınların etkin bir yerinin olduğu ve mallarını bizzat veya ortakları aracılığıyla işledikleri bilinmektedir. Yine de Araplarda kadının toplum içerisinde önem kazanmasının İslam dininin gelmesinden sonraya denk gelmektedir.

İslamiyet, Arap toplumlarındaki anlayışa ve yerleşmiş örf adetlere nisbeten kadının sosyal, ekonomik ve hukuki konumunda önemli değişiklikler yapmıştır. Ele aldığımız konuya bağlı olarak hukuki yönden kadına bakacak olursak, kadın İslam hukukunda bir hak süjesi değil hakkın tarafıdır. Hukuki işlemleri yapma hususunda kadın esas itibariyle erkeklerle aynı konumdadır; erkekler bir hukuki işlemi hangi şartlarla yapabiliyorsa kadınlar da o şartlarda yapabilir kendi aleyhlerine olan bağış ve vakıf gibi işlemlerini de serbestçe yapabilirlerdi.¹²⁴ Buna örnek olarak İslam coğrafyasının çeşitli yerlerinde kadınların açtığı vakıflar ve dernekler örnek verilebilir. Yani bu bağlamda İslam kadına malını tasarruf edebilme hakkı tanımıştır. Yine erkeğin, karısının malını işletmesinin önüne geçilmiştir, bunun makbul olabilmesi için kadının rızası istenmiştir.

171

Hukuki yeterliliklerin, kadın ve erkek de aynı konumda olması evlenme ehliyetini de eşit kullanmalarını ortaya koyar. Fakat gerek Arap toplumlarındaki ataerkil yapının fıkıh yorumlarına yansımaları gerekse bu yorumların mezheplere göre farklı algılanması kadın erkek arasındaki dengeyi bozmuştur. Osmanlı Devleti'nde bu durum iki tarafında rızasına bağlanırken, 1917 Aile Kararnamesi'nde "*bulüğe ermişlerse ve bu husus hakim tarafından kabul edilmişse evlenebilirler*"¹²⁵ şeklinde düzenlenmiştir. Evlenme kararı ile birlikte, nikahın aleni olması şartı istenirken, nikahta ya iki erkek şahit ya da bir erkek iki kadın şahit gerekli görülmüştür.¹²⁶

İslam hukukunda aile reisliği denebilecek "*kavvam olma*" yetki ve sorumluluğu kocaya verilmiştir.¹²⁷ Bu konuda Kınalızade Ali Efendi, "*aile reisinin himayesinde bulunan ev halkını*

¹²² Akgündüz, **a.g.m.**, s. 137.

¹²³ Aydın, **ay. yer.**

¹²⁴ Aydın, "Kadın", s. 88.

¹²⁵ Mehmet Akif Aydın, "Hukuk-ı Aile Kararnamesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırma Merkezi Yay., XVIII, Ankara 1998, s. 316.

¹²⁶ İbrahim Agah Çubukçu, "İslam'da Kadın Hakları", *AÜİFD*, XXI, nr. 1., 1973, s. 38.

¹²⁷ Aydın, "Kadın", s. 89.

düşman tasallutundan koruması, iyi olmayan zararlı işlerden ve yerlerden, edep ve idare ile alıkoyması ve her birini mümkün olgunluğa erİştirmesi”¹²⁸ gerektiğini ifade eder.

Fıkıh yorumlarının mezheplere göre farklılık arz ettiği bir diğer konu ise talak konusudur. Talak kelimesi fıkıh terimi olarak belli lafızlarla nikâh akdinin bozulmasını ifade eder, Türkçe karşılığı ise boşama ve boşanmadır. İslam hukukunda boşanma kural olarak kocaya tanınmış bir hak olup, kocanın tek başına vereceği bir kararla evlilik birliği sona erebilmektedir. Bununla birlikte belli durumlarda karı kocanın karşılıklı anlaşması ile de boşanma gerçekleşebilmektedir.¹²⁹ İslâm hukuk literatüründe, dar anlamıyla boşanma evlilik birliğinin koca ve belli durumlarda kadın tarafından tek yanlı irade beyanıyla sona erdirilmesini ifade eder.¹³⁰ Görüldüğü üzere, İslam Hukuku boşanma konusunda kadını erkeğe mahkûm etmemiş, bilakis kadının haksızlık ve mutsuzluklarına karşın onun yanında olmuş, kadına da birtakım şartlar muvacehesinde boşama hakkı vermiştir. Yani erkeğe direkt verilen boşanma hakkı kadına dolaylı olarak verilmiştir.

İslam dini, neslin devamı için evliliği teşvik etmiş, eşlerin evlilikle oluşan birlikteliklerini karşılıklı sevgi ve saygı çerçevesinde korumalarını istemiştir. Bu durum Kuran ve hadislerle de desteklenmiştir. Aile müessesesine büyük önem veren İslam dini, talak konusunda hassas davranmıştır. Ancak evliliğin devam etmesine imkân olmadığı durumlarda talak yapılabileceği hukuki olarak kabul edilmiş, günümüzdeki gibi keyfi sebeplerden dolayı meydana gelen boşanma olaylarının önüne geçilmek istenmiştir.

İslam'da kadına miras hakkı tanınmış ve anne, nine, eş, kız çocuğu, kız kardeş olma durumuna göre alacakları pay ayrı ayrı belirlenmiştir. İstisnaları olmakla birlikte kadının miras payı aynı konumdaki erkeğin hissesinin yarısı kadardır.¹³¹ Bu durum İslam öncesi uygulamalara binaen önemli bir yeniliktir. Çünkü bu dönemde kadınlara hak olarak tanımlanmış bir miras kavramı bulunmamaktaydı. İslamiyet ile birlikte bu duruma açıklık getirilmiştir.

İslamiyet'e göre kadınlar memur olabilirler. Öğretmenlik, hâkimlik ve müftülük yapabilirler. Ancak imam olamazlar. Bilginlerin bir bölümü kadınların hâkimlik ve devlet başkanlığı yapabileceklerine cevaz vermişlerdir. Çoğu ise buna karşı çıkmışlardır. İslam'da kadının siyasi seçme hakkının olduğu da bilinmektedir.¹³² Yine de İslam tarihi boyunca kadınların, genel manada kamu görevinden uzak tutulduğu bilinmektedir. Devlet başkanlığı konusunda ise İslam tarihinin ilk dönemlerinde kadınlar siyaset alanında tamamen uzak değillerdir, kadınlarında biatlara katıldığı bilinmektedir. Bu anlamda Türk kadınlarının İslamiyet öncesinde ve sonrasında da devlet başkanlığı mevzusu ile ilgilendiğini bilmekteyiz.

Bu genel değerlendirmeler ışığında görmekteyiz ki İslam dini kadınların hukuki durumu lehinedir. Kadını ve haklarını koruma altına alan İslam dini, toplum içinde layık olduğu değeri vermekle birlikte, cahiliye dönemi kötü durumunda kurtarmış ve toplum içinde şerefli bir yer vermiştir.

¹²⁸ Kınalızade Ali Efendi, **ay. yer.**

¹²⁹ Ali Bardakoğlu, “Hukuki ve Sosyal Açından Boşanma”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, I, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 201.

¹³⁰ H. İbrahim Acar, “Talak”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, TDV İslam Araştırma Merkezi Yay., XXXIX, Ankara 2010, s. 496-497.

¹³¹ Aydın, “Kadın”, **ay. yer.**

¹³² Çubukçu, **a.g.m.**, s. 41.

Osmanlı hukuk sistemini, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat Devri'ne değin geçen sürede, gerek doğrudan doğruya fıkıh kuralları halinde, gerekse kanunlaştırılmış dini kurallar halinde yürürlükte bulunan bütün hükümleri üç ana bölümde incelemek mümkündür. Bunlar hukuki hükümler, cezai hükümler ve idari hükümlerdir. Tanzimat'a değin Osmanlı hukuk kurallarının belli ölçüleri ve kuralları yoktu. Padişahın ve onun vekillerinin çeşitli kamusal konularda açıkladıkları irade beyanları hukuk kuralı sayılırdı. Hukuk yapma yetkisine sahip olanlar, kamu hukuku ile ilgili kurallar koyarken, genel İslam ilkelerine aykırı davranmamak zorundaydılar.¹³³

Osmanlı Devleti'nde kadın kimliğini iki aşamada ele alarak, kadın haklarının biçimlendirilmesi kapsamında Meşrutiyet öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek doğru ve yerinde olacaktır. İslamiyet'in kabulü ile birlikte Türkler, daha önce kullandıkları örfi hukuk kuralları yanında İslam hukukuna dayalı şeri hukuk sistemini ve hayat tarzını benimsemişlerdir. Türk İslam Devleti olan Selçuklularda, kadının sosyo-kültürel hayattaki rolü giderek azalmakla birlikte varlığını sürdürmüştür.¹³⁴ Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında aktif rol oynayan Türk kadınları dini kurallar, İran- Arap kültürünün etkisinde kalarak İslam öncesi sosyal yapı içerisindeki konumunu kaybetmiştir. Böylelikle Osmanlı'ya harem kavramı yerleşmiştir. Bu olumsuz olgu içerisinde de saray kadınları harem vasıtasıyla yönetime katılmış, kararlar üzerinde etkili olmuşlardır.¹³⁵

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde eski Türk gelenekleri varlıklarını sürdürmekte ise de Arap/İslam kültürüne ve hukukuna bırakma sürecine girmiştir. İslamiyet'in bir toplumsal ve siyasi yapı olarak benimsenmesi, aynı zamanda teokratik özellikte bir örgütlenmeyi de yapılandırmaktaydı.¹³⁶ Türk kadını binlerce yıl erkeklerle eşit tutulduğu bir hukuki konumda yaşamış; Selçuklular ve Osmanlıların ilk dönemlerine kadar kendi kültür ve geleneklerine uygun biçimde düzenlenmiş olan bu statüde kalmıştır. Giderek şehirlerde yaşayan kadınların sosyal ve ekonomik hayattan çekilmesi, dönemin hukuki kurallarının da etkisiyle kadının Türk kültüründeki saygın konumunu yitirmesine yol açmıştır.¹³⁷

Osmanlı Devleti'nde kadınların içinde buldukları durum Tanzimat'tan sonra tartışılmaya başlanmış ve kötü şartların değiştirilmesi için gayret sarf edilmiştir. Bu dönemde Batılı devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde etkisi artmış, Batı örnek alınarak bazı reformlar yapılmıştır. Kadın haklarını savunan, kadınların bilinçlenmesini amaçlayan ya da güncel konularda kadınları aydınlatan pek çok dergi ve mecmua da yayımlanmaya başlamıştır. Bu yayınlarda kadınlara öğrenim hakkı, çalışma olanaklarının verilmesi, çok eşliliğin önlenmesi ve kadın erkek eşitliği gibi konular ele alınmıştır. Bu yayınların da etkisiyle kadınlar eskiye oranla sosyal ve ekonomik hayata daha fazla katılmış, Tanzimat'a kadar belirli bir mesleği olmayan,

¹³³ Temuçin F. Ertan, "Türk Hukuk Sisteminde Çağdaşlaşma", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., XVII, Ankara 2002, s. 632.

¹³⁴ Müşerref Avcı, "Osmanlı Devleti'nde Kadın Hakları ve Kadın Haklarının Gelişimi İçin Mücadele Eden Öncü Kadınlar", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, nr. 55., Erzurum 2016, s. 230.

¹³⁵ **Ay. yer.**

¹³⁶ Ahmet Yılmaz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi", *ÇTTAD*, IX, nr. 20-21., 2010, s. 193.

¹³⁷ Gülnihal Bozkurt, "Türk Kadınının Hukuki Durumu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XII, nr. 34., Mart 1996 s. 245.

çamaşırcılık ve bohçacılık gibi işler yapan kadına çalışma hakkı tanınmıştır. Bu dönemde eğitilmiş Türk kadınının sahip olduğu ilk resmî meslek öğretmenlik olmuştur.¹³⁸

Osmanlı Devleti'nde hemen her alanda yaptığı reform hareketleri ile Tanzimat dönemine ülkeyi ve toplumu hazırlayan II. Mahmut kadının eğitiminin ne denli önemli olduğunu da gözden kaçırmamış, kız çocukları için okullar açmıştır. Daha sonra çeşitli tarihlerde açılan diğer kız okulları da kadının eğitimi için yeterli ortam sağlayamamıştır.¹³⁹

Osmanlı Devleti'nde kadın haklarıyla ilgili hareketler II. Meşrutiyet'ten sonra görülmeye başlanmış ve önceleri erkekler tarafından sorgulanan kadın hakları, basın da yardımıyla kadınlar arasında bir başkaldırıya dönüşmüştür. Bu başkaldırıda özellikle İstanbul'da yaşayan ve Batı ile münasebetleri olan üst sınıf kadınlar rol oynamışlardır. Bu dönemde mitinglerde aktif rol oynayan, roman ve makaleler yazan, cemiyetler kuran ve siyasete atılmak için mücadele eden, yasak olmasına rağmen tiyatrodaki oynayan kadınlar büyük gayret sarf etmişlerdir.

II. Meşrutiyet döneminden başlayarak kadınlar her alanda giderek daha fazla hak istemeye başlamışlar ve özellikle de kadın-erkek eşitliğini savunmuşlardır. Bu dönemin kadın ve erkek aydınlarının en önemli isteği, kadının da erkekler gibi eğitim hakkından yararlanması olmuş ve II. Meşrutiyet'ten sonra kadınlara tanınan eğitim hakkının sınırları daha da genişletilmiştir. Eğitimde amaçlanan değişiklikler, eğitimin yaygınlaştırılması, ilköğretimin zorunlu ve parasız olması, eğitim birliğinin sağlanmasıdır. Başlangıçta erkekler tarafından savunulan kadın hakları ile ilgili olarak zamanla isteklerini daha kesin hatlarla dile getirmeye başlayan kadınlar dernekler kurmuşlar, dergilerin yanı sıra günlük gazete çıkarmaya başlamışlardır. Böylelikle basın, kadın hakları konusunun topluma yayılmasında en önemli etken olmuştur.¹⁴⁰ 1854 yılında cariyelik ve kölelik kaldırılmış, bu suretle kadın satılıp alınan mal olmaktan çıkmıştır.¹⁴¹

Meşrutiyet dönemi ile birlikte kadın, toplumda ve kamusal alanda daha fazla görünür olmuş, kurulan kadın dernekleri yayımlanan gazete ve dergiler yoluyla kendini ifade etmek imkânına kavuşmuştur. Kadının ilerleyen toplumsal statüsüne uyumlu bir hukuki statü yaratmak amacıyla yapılan çalışmalar sonucunda ortaya 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi çıkmıştır. Böylelikle evlenme ve boşanmada kadın açısından daha esnek ve çağa uygun düzenlemeler yapmak imkânı doğmuştur. Böylelikle evlenme ehliyetine sahip olan; yani akil ve baliğ olup kendi başına bu akdi yapabilecek durumda olan bir kızın, nikâhta mutlaka rızasının alınması gerektiği konusunda anlaşılmuştur.¹⁴²

Aile kararnamesi ile devlet evlenme sözleşmesine müdahalede bulunmuştur. Bundan böyle "reddetme" otoritesi yani "talak" modern anlamda "boşanma" eylemine dönüşmüştür. Kadına boşanma hakkı tanınırken evlenme töreni esnasında üzerine evlenmemek ve evlendiği surette kendisi veya ikinci karısı boş olmak şartlarını koyabildiği bir düzenleme getirilmiştir.¹⁴³

¹³⁸ Avcı, ay. yer.

¹³⁹ Bozkurt, ay. yer.

¹⁴⁰ Avcı, a.g.m., s. 231-232.

¹⁴¹ Zehra Odyakmaz Altınbaş, "Anayasalarımızda Kadın Hakları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, V, nr. 14., Mart 1989, s. 456.

¹⁴² Gül Akyılmaz, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., X, Ankara 2002, s. 664.

¹⁴³ Ahmet Özkiraz- Gül İşçi Baş, "Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplumunda Aile Yapısı ve Boşanma", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, XVIII, nr. 30., 2016, s. 91.

Dünya Savaşı sırasında erkek nüfusun çoğunluğunun silahaltında olması sebebiyle duyulan ihtiyaç üzerine kadınlar, çalışma hayatına katılmaya teşvik edilmiş, şoför, ağır fabrika işçisi, çöpçü vb. mesleklerde görev yapan kadınlara gece ve gündüz vardiyalı çalışma saati uygulanmıştır. Savaş günlerinin devlet politikalarının, adeta kadını evden uzaklaştırıp bağımsızlaştıran politika olması dikkat çekicidir. Bu dönemde erkeğin yerini alan, onun yaptığı işleri başaran, ülkesi ve ailesi için fedakârca çalışan kadın tipi simgeleştirilmiştir.¹⁴⁴ I. Dünya Savaşı'nın yenilgi ile sonuçlanmasının ardından imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile Anadolu işgallere açık hale gelmiştir. İtilaf devletlerinin işgaller sürecini başlatması ile birlikte Türk Milleti bağımsızlık sürecini başlatmıştır. Vatanın bağımsızlığı için verilen mücadelede Türk kadını cephe ve cephe gerisinde hizmet etmiş; cephaneye imalathanelerinde, kağıt kollarında, yol ve siper kazmada vs. görevlerinde faaliyet göstermişlerdir.

Çağdaş bir toplum olabilmenin ve çağdaş bir hukuk devleti kurmanın ilk şartı kadının da bir vatandaş olarak haklarının tanınması ve saygı görmesiydi. Atatürk devrimi Türk kadınına asırlardan beri ihmal edilen sosyal ve siyasal haklarını kazandırdı. Türk halkının varoluşunu tayin eden Kurtuluş Savaşı öncesi ve süresince, Türk kadınının özverili katkılarını çok iyi bir değerlendirme sürecinden geçiren Atatürk, kadına kazanmayı hak ettiği hakları takdim ederek, kadının toplum içerisindeki saygın statüsünü tekrardan kazanmasını sağlamıştır.

29 Ekim 1923'de Cumhuriyet adını alan yeni devletin ilk anayasasında (1924), kadına eşitlik, her alanda çalışma ve kamu hürriyetleri tanınırken, 1924 Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile erkek çocuklar ile bir arada, her alanda eğitim yapma imkânı verildi. 1926 Türk Medeni Kanunu tek eşlilik, karı kocanın eşitliği, eşlerin ancak mahkeme kararı ile evlilik birliğine son verebilmeleri, resmi nikâh gibi çağdaş düzenlemelerle, devrimci niteliğini özellikle aile hukuku alanında ortaya koymuştur.¹⁴⁵

Medeni Kanun gereğince yasalar önünde resmi nikahlı eşin bu evlilikle ilgili haklardan (miras, eşin ölümü halinde maaş bağlanması, doğan çocukların nüfus kağıtları yoksa eğitim ve diğer haklardan yararlanmada zorluk çekeceği vb.) yararlanacağını ifade eden yazı ve konferanslar yapılmıştır. Evlenmede yaş 18 olarak belirlenmiştir. Medeni usule uygun nikâh sırasında tarafların kendi rızalarını nikâh memuruna şahitler eşliğinde açıklaması, boşanma hakkının kadına da tanınması, erkeğin şer'i sistemde serbestçe kullandığı boşanma hakkının sınırlanması ve boşanma için geçerli bazı sebeplerin aranması getirilmiştir. Çocukların velayet hakkı kadına da tanınmıştır.¹⁴⁶

1876 yılında Osmanlı Devleti'nde yürürlüğe giren Mecelle-i Ahkamı Adliye'de kişi, miras ve aile konularını kapsamamaktaydı. 1926 Medeni Kanun'u ise, insanla ve toplumla doğrudan ilişkili ve istisnasız bütün bireylerin yaşamını doğrudan etkileyen bir hukuk alanıdır.¹⁴⁷ Bireyin rahime düşmesinden, ölümüne kadar ki süreci ele almış ve insan ve toplum yaşamının önemini ve özellikle kadın haklarını ön plana çıkaran bir kanundur.

Türk kadınlarına siyasî haklar tanınması sürecine ilk defa 1923 yılında TBMM'de Milletvekili Seçimi Kanunu görüşülürken söz edilmiştir.¹⁴⁸ Burada “erkek nüfusa kadın nüfusta eklensin mi

¹⁴⁴ Leyla Kaplan, “Cumhuriyet Kadının Kimliğinin Oluşturulması Aşamaları”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., XVII, Ankara 2002, s. 1529.

¹⁴⁵ Bozkurt, *a.g.m.*, s. 246.

¹⁴⁶ Kaplan, *a.g.m.*, s. 1531.

¹⁴⁷ Ertan, *a.g.m.*, s. 638.

¹⁴⁸ Belkıs Konan, “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”, *AÜHFD*, I, nr. 60., 2011, s. 166.

?” sorusu görüşlere sunulmuştur. Bu tartışmaların 1924 Anayasası’nın hazırlanma aşamasında kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınıp tanınmayacağına dair tartışmaların gündeme geldiğini görmekteyiz. 1924 Anayasasında siyasî haklar açısından yine kadınla erkek eşit değildir. Milletvekili seçimine katılabilmek hakkı, 18 yaşını dolduran erkeklere ve milletvekili seçilmek hakkı 30 yaşını bitiren erkeklere tanınmıştır. Kadınların seçme ve seçilme hakkı yoktur.¹⁴⁹

1930 yılında kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanınmıştır. 1933 yılında Köy Kanununun 20. ve 25. maddelerinde yapılan değişikliklerle kadınlara köyde muhtar ve ihtiyar kuruluna seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. 1934 yılında aydın kadın topluluklarının siyasî haklarını istemeleri üzerine, 5 Aralık 1934 günü 1924 Anayasasının 10 ve 11. Maddelerinde yapılan değişiklikler ile genel seçimlerde de seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Böylelikle Türk kadını ilk oyunu 1935 yılında kullanmıştır. 18 kadın milletvekili TBMM nin % 4,5 oranına denk gelmiştir.¹⁵⁰ Böylelikle Türk kadını, Mustafa Kemal Atatürk’ün başlattığı inkılaplar sürecinde sosyal ve siyasî haklarını kazanmıştır. Aynı zamanda Cumhuriyet kadını, kendilerinden beklenen “*devlete hizmet*” misyonunu içselleştirmiş ve hayata geçirmiştir.¹⁵¹

1945 yılı Birleşmiş Milletler Antlaşmasında, cinsiyet ayrımı gözetilmemesine işaret edilmiş ve 1975 yılı “*Dünya Kadın Yılı*” olarak kabul edilmiştir. İlki 1975, diğerleri 1980, 1985 yıllarında düzenlenen Dünya Kadınları Konferansında alınan kararlar incelendiği zaman ünya devletlerindeki Kadın Hakları ve Statüsü için varılan hedefler ve gelecek için beklenen hakların çoğunun Atatürk tarafından daha 1920’li ve 1930’lu yıllarda gerçekleştirilen ve Türk kadınına verilen hakların gerilerinde olduğu görülmektedir. Bu da bize gösteriyor ki Atatürk, yeni Türk devletinin temellerini İnkılaplar ile sağlamlaştırırken aynı zamanda sosyal yapı içerisinde büyük öneme sahip olan Türk kadınına layık olduğu hakları vererek eski statüsünü kazanmasını sağlamıştır.

176

SONUÇ

Türk ailesi, tarihin her döneminde içtimai bünyenin temelini oluşturmuştur. Toplumun temel kurumlarından biri olan aile, Türk devletlerinin de temelini teşkil etmektedir. Toplumsal ve kültürel değişikliklere sebebiyet veren saikler aile kurumunun da zaman içinde değişimini beraberinde getirmiştir. Türk toplumunda zamanla aile kurumunun fonksiyonlarında ve yapısında değişiklikler yaşanmıştır. Zamana ve değişikliklere rağmen aile kurumu toplumun temelini oluşturması açısından hala önemli görülmektedir.

Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri ile birlikte, Türk ailesi İslami değerler çerçevesinde kendini şekillendirmiştir. Bunun örneklerini Osmanlı ailesinde görebilmekteyiz. İslamiyet’in kabulü ile birlikte örfi hukuk sistemine fıkıh kuralları da dahil edilmiştir. Böylelikle aileyi ilgilendiren evlenme, nikah mehr, boşanma vs. gibi konular fıkıh kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti’nin son yüzyılında meydana gelen batılılaşma faaliyetleri askeri, iktisadi, siyasî alanları etkilediği gibi sosyal yapının temeli olan aile üzerinde de etkilerini görmek mümkündür. Özellikle Meşrutiyet dönemi başlayan kadın hareketlerinin Türk ailesi üzerindeki etkilerini görebilmek mümkündür.

¹⁴⁹ Altınbaş, a.g.m., s. 460.

¹⁵⁰ Konan, a.g.m., s. 167-169.

¹⁵¹ Ayça Gelgeç Bakacak, “Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, nr. 44., 2009, s. 636.

Türk kadınına, tarihi süreçte önemli bir cihetten bakılmıştır. Eski Türklerde ailenin kuruluş aşamasında ve kurulmasından sonra bir takım haklara sahip olan Türk kadını aile içerisinde olduğu gibi sosyal yapı içerisinde de hukuki durumunu korumuştur. İslamiyet'in kabulü ile kadının hukuki durumu fıkıh kurallarının emrettiği hükümlerce değişime uğramıştır.

Türk kadınının kamusal yaşamın fırsatlarından yararlanması özellikle eşit olarak insan haklarından ve vatandaşlık haklarından yararlanmaları 18. yüzyıl sonunda başlayıp, 20. yüzyılda hızlanarak gözle görülür sonuçlar vermiştir. Osmanlı Devleti'nde Aile hukuku alanında yapılan bu önemli düzenleme Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde yapılan diğer hukuki düzenlemelerle birleşince kadının ilerleyen toplumsal statüsüne uyumlu yeni bir hukuki statü ortaya çıkmıştır.

Türkiye'deki kadın hakları lehindeki gelişmeler, dünya kadınlarına aynı dönemde uygulanan kısıtlayıcı uygulamalardan farklılık göstermektedir. I. Dünya Savaşı sonrasında cepheden eve dönen erkeklerin iş bulma sorunuyla karşılaşması savaş yıllarında kadınlar lehine izlenen devlet politikalarını değiştirmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlayan inkılaplar sürecinde, hukuk alanında yapılan düzenlemeler içerisinde en dikkat çeken Medeni Kanun olmuştur. Medeni Kanun ile birlikte, kadın erkek arasındaki ayrımcılığa son vermek ve eşitlik ilkesini aile hukukunda da hakim kılmak amacıyla, evliliğin genel hükümlerinde köklü değişiklikler yapmıştır. İlerleyen süreçte siyasi haklarını da elde eden Türk kadını, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde eğitilmiş, meslek sahibi, toplumsal statüde kendisine saygın bir yer edinmiştir.

Kaynakça

Kitap:

- Akyüz, H. (2001). *Türk eğitimcileri I*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Altındal, M. (1994). *Osmanlıda kadın*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.
- Çandarlıoğlu, G. (2003). *İslam öncesi Türk tarihi ve kültürü*. İstanbul: Türk Dünya Araştırmaları Vakfı.
- Ergin, M. (2003). *Dede Korkut kitabı*. İstanbul: Hisar Yayınları.
- Ergin, M. (2003). *Orhun abideleri*. İstanbul: Hisar Yayınları.
- Gökalp, Z. (1968). *Türkçülüğün esasları*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2013). *Türk milli kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ögel, B. (2010). *Türk mitolojisi I*. Ankara: TTK Basımevi.
- Öztürk, H. (1990). *Kınalızade Ali Çelebi'de aile*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Yayınları.
- Şeşen, R. (1975). *İbn Fazlan Seyahatnamesi tercümesi*. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Yılmaz, E. (1985). *Hukuk sözlüğü*. Ankara: Seçkin Kitapevi.

İki ya da Üç Yazarlı Kitap:

- Hayta, N. ve Ünal, U. (2014). *Osmanlı Devleti'nde yenileşme hareketleri*. Ankara: Gazi Kitapevi.

Editörlü Kitap:

Gündüz, T. (Ed.) (2014). *Osmanlı Teşkilat Tarihi*. Ankara: Grafiker Yayınları.

Kitapta Bölüm:

Yediyıldız, B. (1994). Osmanlı toplumunda aile. E. İhsanoğlu (Yay. Haz.). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (s. 401-510). İstanbul: Yıldız Matbaacılık.

Basılı Dergilerde Makale:

Akkoyun, T. (2016). "II. Meşrutiyet devri Türkçülük Düşüncesi Nazarında Kadın", *Türk dünyasında kadın algısı*, CI, Manisa, 133-148.

Akkoyun, T. (2000). "Gelen Medeniyet ile Biten Osmanlı", *Yeni Türkiye*, CXXXIII(6), 217-219.

Akkoyun, T. (2012). "Tarihin Bütünlüğü İçerisinde Türk Nüfusunun Hareketliliğine Genel Bakış", *Türkoloji Üzerine Araştırmalar*, C.I(3), 122-137.

Doğan, İ. (1992). Tanzimat sonrası sosyo-kültürel değişimler ve Türk ailesi. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi*, CI, 176-198.

Tabakoğlu, A. (1992). Osmanlı toplumunda aile. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi*, C.I, 92-96.

Toprak, Z. (1992). II. Meşrutiyet döneminde devlet, aile ve fenizm. *Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi*, CI, 216-227.

Elektronik Dergilerde Makale:

Akgündüz, A. (2012). Tarihi süreç içerisinde Türk toplumunda ve devletlerinde kadının yeri ve önemi. *Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5, 129-148.

Akyüz, N. (2015). Türk aile tarihi. *Aile Yazıları*, 35, 29-33.

Altınbaş, Z. O. (1989). Anayasalarımızda kadın hakları. *Atatürk araştırma Merkezi Dergisi*, 14, 455-466.

Avcı, M. (2016). Osmanlı Devleti'nde kadın hakları ve kadın haklarının gelişimi için mücadele eden öncü kadınlar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 55, 225-254.

Bozkurt, G. (1996). Türk kadınının hukuki durumu. *Atatürk araştırma Merkezi Dergisi*, 34, 245-248.

Çubukçu, İ. A. (1973). İslam'da kadın hakları. *AÜİFD*, 1, 37-43.

Fındıkoğlu, Z. F. (1945). Türk aile sosyolojisi. *İÜHF*, 3-4, 252-282.

Gelgeç Bakacak, A. (2009). Cumhuriyet dönemi kadın imgesi üzerine bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 44, 627-638.

Gökçe, B. (1978). Evlilik kurumuna sosyolojik bir yaklaşım. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 7-21.

Gömeç, S. (2015). Türk ailesine genel bir bakış. *Aile Yazıları*, 35, 3-11.

İnalçık, H. (1958). Osmanlı hukukuna giriş: örfi- sultani hukuk ve Fatih'in kanunları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2, 102-126.

Karaca, N. E. (2002). Türk aile hayatı üzerine genel bir bakış. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 28-29, 313-325.

Konan, B. (2011). Türk kadınının siyasi hakları kazanma süreci. *AÜHFD*, 60, 157-174.

Yılmaz, A. (2010). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kadın kimliğinin biçimlendirilmesi. *ÇTTAD*, 20-21, 191-212.

Ortaylı, İ. (1992). Osmanlı aile hukukunda gelenek, şeriat ve örf. *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 2, s. 456-457.

Şentürk, Ü. (2015). Türk aile tarihi. *Aile Yazıları*, 35, 13-28.

İki ya da Üç Yazarlı Makale:

Özkiraz, A. ve İşçi Baş, G. (2016). Osmanlı'dan günümüze Türk toplumunda aile yapısı ve boşanma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 30, 87-95.

Bildiri:

Ortaylı, İ. (2008). Türk Osmanlı aile yapısı. Perşembe Konferansları, s. 29-53.

Ansiklopedi Maddesi:

Acar, H. İbrahim, "Talak", TDV İslam ansiklopedisi, C. 39, TDV İslam Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 496-500.

Akyılmaz, Gül, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", Türkler ansiklopedisi, C. 10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 664-685.

Arsal, Sadri Maksudi, "Eski Türklerin Hususi Hukuku", Türkler ansiklopedisi, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 142-158.

Aydın, Mehmet Akif, "Aile", TDV İslam ansiklopedisi, C. 2, TDV İslam Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989, s. 196-200.

Aydın, Mehmet Akif, "Hukuk-i Aile Kararnamesi", TDV İslam ansiklopedisi, C. 18, TDV İslam Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s. 314-318.

Aydın, Mehmet Akif, "Kadın", TDV İslam ansiklopedisi, C. 24, TDV İslam Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 86-94.

Aydın, Mehmet Akif, "Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye", TDV İslam ansiklopedisi, C. 28, TDV İslam Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2003, s. 231-235.

Aydın, Mehmet Akif, "Osmanlı Hukukunda Nikah Akidleri", Osmanlı Araştırmaları, C. 3, İstanbul 1982, s. 1-12.

Bardakoğlu, Ali, "Hukuki ve Sosyal Açından Boşanma", Türk aile ansiklopedisi, C. 1, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 199-206.

Celkan, Hikmet Y., "Aile Kurumunda Süreklilik ve Değişme", Türk aile ansiklopedisi, C. 1, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 28-36.

Doğan, İsmail, "Osmanlı Ailesinin Sosyolojik Evreleri: Kuruluş, Klasik ve Yenileşme Dönemleri", Osmanlı ansiklopedisi, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 371-396.

Erkul, Ali, “Eski Türklerde Aile”, Türkler ansiklopedisi, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 159-175.

Erkul, Ali, “Eski Türklerde Evlenme Gelenekleri”, Türkler ansiklopedisi, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 90-106.

Ertan, F. Temuçin, “Türk Hukuk Sisteminde Çağdaşlaşma”, Türkler ansiklopedisi, C. 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 628-646.

Günay, Umay Türkeş, “Türk Kültürünün Değerlendirilmesi ile İlgili Bir Öneri ve Kültür Değiştirme Alanında Önemli Bir Örnek: Kutadgu Bilig”, Türkler ansiklopedisi, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1489-1501.

Kaplan, Leyla, “Cumhuriyet Kadınının Kimliğinin Oluşturulması Aşamaları”, Türkler ansiklopedisi, C. 17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 1529-1539.

Koca, Salim, “Eski Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat”, Türkler ansiklopedisi, C. 3, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 8-53.

Kurt, Abdurrahman, “Tarihi Süreçte Türk Kadınları” Türkler ansiklopedisi, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 759-771.

Ortaylı, İlber, “Anadolu’da XVI. yüzyılda evlilik ilişkileri üzerine bazı gözlemler”, Osmanlı Araştırmaları, C. 1, İstanbul 1980, s. 33-40.

Ortaylı, İlber, “Osmanlı Toplumunda Aile’nin Yeri”, Türk aile ansiklopedisi, C. 1, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Aile Araştırma Yayınları, Ankara 1991, s. 74-82.

TAM METİN KİTABI

ASOSCONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

MİMARLIK PLANLAMA VE TASARIM

Architecture Planning and Design

18-19-20 MAYIS/MAY

2017 ALANYA

ALAADDIN KEYKUBAT UNIVERSITY

ISBN: 978-605-2132-05-0

İÇİNDEKİLER

Mimarlık Planlama Ve Tasarım	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Doğaya Saygı Doğa(N)In Hakkı	3
Yere Dair - Yeri Tanımlı Olmayan Ekolojik Yaşam Birimleri Tasarlamak	13
Denizli’de Konut Alanlarında Yaşanan Sosyal Ve Mekânsal Değişim	29
Hastane Tasarımında Malzeme Kriterleri Helsingor Psychiatric Hospital, Danimarka	47
Mimarlıkta İç-Dış İlişkisinde Geçirgen Bir Arayüz Olarak Işıklık (Skylight)	57
Banka Mobilyalarının Tarihi Gelişimi Ve Banka Mobilyalarının Tasarımını Etkileyen Ergonomi Faktörünün İncelenmesi	73

DOĞAYA SAYGI DOĞA(N)IN HAKKI

Yard. Doç. Dr. Nurhan KOÇAN

Bartın Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü-Bartın

Öz

İnsanların doğa ile ilişkisi, ondan yararlanma çabaları ile başlamış, daha sonra insanlar doğada üstünlük kurma ve doğayı sorumsuzca kullanma yarışı içine girmişlerdir. Ancak doğanın sahip olduğu alan ve kaynaklar sınırlı olup doğanın insanların sınırsız taleplerine cevap vermesi mümkün değildir. Bütün canlı ve cansız çevreyi yaratıp şekillendiren ve çevrenin nasıl kullanılıp korunabileceğine dair ahlaki ve hukuki prensipler ortaya koyan yaratıcının uyarılarını dikkate almayan insanoğlunun çevresel sorunlar tarafından tehdit edilmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle doğanın dengesini bozacak yaklaşımlardan kaçınmak, doğal alan ve kaynakları dengeli kullanmak gerekmektedir. Özellikle çevre eğitimi ile insanları bilinçlendirmek, çevre üzerinde tüm canlıların ve hatta gelecek nesil ve canlı topluluklarının haklarını gözetmek gerekmektedir. Bu insani bir istek ve haktır. Bu çalışmada ilgili literatür ve Kuran'da geçen ayet ve hadislerle doğanın korunmasının ahlaki yönü çevresel ahlak bağlamında değerlendirilmiştir. Çalışmada peyzaj mimarlığı, mimarlık ve şehir bölge planlama gibi meslek disiplinlerinin temel plan kararları ve tasarım ilkeleri olarak ele aldığı konuların çevre ahlakı ile uyduğu görülmüştür. Bu konuların temelini doğa koruma, sürdürülebilir kullanım ve çevre sorunlarını önleyici tedbirler ile çevresel hak ve hukuklardan oluştuğu ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahlak, çevre ahlakı, doğa koruma, sürdürülebilir kullanım

THE RESPECT TO NATURE IS RIGHT OF THE NATURE AND NEW GENERATION

Abstract

People's relationship with nature began with efforts to utilize it and then people were competing for dominance in nature and irresponsible use of nature. However the area and resources that nature possesses are limited and they are not possible to respond to the unlimited demands of people. It is inevitable that the human being who creates and shapes all living and non-living environments and who does not take into account the warnings of the creator who reveals the moral and legal principles of how to use and preserve the environment is threatened by environmental problems. For this reason it is necessary to use natural areas and resources in a balanced and to avoid manner that would disrupt the balance of nature. Especially it is necessary to raise awareness of people with environmental education and to observe the rights of all living beings and living communities and even future generations on the environment. It is a human desire and a right. In this study the related literature and the moral aspect of the protection of the nature by the verses and hadiths mentioned in the Qur'an have been evaluated

in the context of environmental ethics. It has been observed in the study that subjects related in disciplines such as landscape architecture, architecture and urban district planning as the basic plan decisions and design principles are compatible with environmental ethics. It has been found that the basis of these issues consists of environmental protection, sustainable use and measures to prevent environmental problems and to protect environmental rights and laws.

Keywords: Morality, environmental ethics, nature conservation, sustainable use

Giriş

Dünyanın biyoçeşitliliği büyük yaratıcı Allah'ın eşsiz ve harika bir eseridir. Karada ve okyanuslarda yaşayan canlılar bu yaratılmanın en kusursuz örnekleridir. Dünya üzerinde milyonlarca canlının karmaşık ve kapsamlı yaşam biçimleri vardır. Bitki ve hayvan türlerindeki çeşitlilik ve güzellik yaratıcının mucizesidir. Gerçekte tüm yaşam çeşitliliğidir ve gizemlidir. Bu kaynakların hepsi insan ihtiyaçlarının karşılanması için insanoğluna bir hediyedir.

Dünya yaşamı canlıların bir koleksiyonudur. Toprak üzerinde, deniz diplerinde, yamaçlarda, dağların tepelerinde, sert kayalıklarda ve havaya asılı olan birçok canlı gözle görülemeyecek kadar ufaktır. Bitki ve hayvan türlerinin aşırı tüketimi çoğunlukla insanların kaynakları dengeli kullanmamasıyla ilişkilendirilir. Eğer insan bitki ve hayvan haklarına saygı duymazsa insanların agresif davranışları, canlı çeşitliliğinin kaybına hatta canlı neslinin tükenmesine yol açabilir (Mossaddegh, 1384). İnsanı tabiattan üstün gören ve dolayısıyla ona hakim olması gerektiğini kabul eden yanlış düşünce biçimi çevre sorunlarının meydana gelmesinde rol oynamıştır.

4

İslam inancında, çevreye olan inanç, insanlığa ve aslında Tanrı'ya karşı iyi niyetle eşittir. Çünkü Müslümanlar Allah'ın her şeyi yarattığına inanmaktadırlar. Gökyüzünü güneş, ay ve yıldızlarla süsleyen Tanrı'dır ve Dünya çiçekler, ağaçlar, bahçeler ve çeşitli hayvan türleriyle süslenmiştir. Zenginliği ve canlılığıyla evren, Tanrı'nın, yani Yaratıcı'nın eseri ve sanatıdır. Tüm bitki ve hayvanları çift olarak yaratan Tanrı, bu şekilde onların tekrar doğumlarına ve çoğalmalarına yani sürekliliklerine vesile olur. Dolayısıyla Kuran, doğayı ve yaban hayatını dünyevi bir cennet olarak yüceltmektedir (Nouh, 2012).

Tanrı insanı tüm diğer varlıklardan sonra yaratmıştır. Biz yeryüzünde Tanrı'nın yardımcısıyız. O bize güvenmiştir. Tıpkı doğanın ve dünyanın efendisi olmadığımız gibi, dünya bizim istediğimiz gibi elden çıkarabildiğimiz mülkümüz değildir. Doğa, Tanrı tarafından yaratılmıştır ve Tanrı'ya aittir. Doğadaki her şey Tanrı'nın varlığının işaretidir yani gücünün işaretidir. Kuran bu gerçeği şöyle dile getirmektedir: Onların işaretlerini dünyanın en uzak bölgelerinde ve kendi ruhlarında göstereceğiz (Qur'an, 41:53) (Özdemir, 2002).

Ahlak/Çevre Ahlakı

Genel olarak ahlak, bir toplum içinde kişilerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kurallardır. Ahlak, insanlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve yönlendirilmesini sağlayan bir kaideler sistemidir (Güngör, 1997). Ahlak, insanı merkez alarak, insanın çevresiyle olan ilişkilerine yer verir (Kandemir, 2008). Bu açıdan bakıldığında ahlak; insanların kendileri, sosyal çevreleri ve doğal çevreleri ile ilgili uymaları gereken kaide ve kanunları belirler (Karaman, 2002).

Son zamanlarda özellikle çevre bilgi ve bilincinin gelişmesiyle birlikte ahlak kavramının çevre ile olan ilişkisi de dikkate alınarak “çevre ahlakı” terimi üretilmiştir. Kısaca, çevre ahlakının hedefi, insanı bireysel, toplumsal ve çevreyle ilgili konularda ahlaklı davranışlara yöneltmektir. Çevre-ahlak ilişkisi bağlamında çevre ahlakının amacı, insan-doğa ilişkilerini ahlaki yönden açıklamak ve insan ve doğa arasındaki uyumu yeniden kurmaktır. Bu bağlamda dini ve ahlaki ilkeler, insanlara çevreyi sahip çıkılması gereken bir yaşama alanı olarak göstermektedir. İnsanın içinde yaşadığı çevresini ve niteliğini geliştirmek yönünde yapılacak her şey ahlakın ilgi alanı içinde bulunur. Bu çerçevede, sağlıklı, dengeli ve güvenli bir çevrede yaşama hakkı odağında ahlaki yaklaşımlar geliştirilebilir.

Ahlaki prensipler, doğanın bir armağan ve emanet olarak insana verildiğini ve dolayısıyla doğanın yerli yerince kullanılması gerektiğini vurgular. Yeryüzü ve gökyüzündeki canlı cansız bütün varlıkların belli bir ölçü ve dengeye göre yaratıldığı beyan edilirken, insanın doğadan faydalanma esnasında bu ölçü ve dengeyi bozmaması gerektiğine dikkat çekilmektedir (Canan, 1995; Özdemir, 2006).

İnsan kendinden sorumlu olduğu kadar çevresindeki varlıkların korunmasından ve güvenliklerinden de sorumludur. Yeryüzünün korunması, geliştirilmesi, imarı için gerekli düzenlemelerin yapılması insana yüklenmiş ahlaki sorumluluktur. İslam bu hususta “sevgi ve merhamet” duygularını ön plana çıkarmaktadır.

5

Kuranda Çevre Ahlakı

İslam çevre hukukuyla ilgili bazı temel hükümler vaz etmektedir. Bunlar genel olarak temizliğe önem verilmesi, israfın yasaklanması, atıl arazilerin ihya edilmesi, hayvanların korunması, suyun ve toprağın korunması, ağaç dikimin teşvik edilmesi, zarar vermenin yasaklanması şeklinde sıralanabilir. İslam’ın vaz ettiği bu temel hükümlerden hareketle çevresel problemlerin önüne geçebilecek çağdaş bir çevre hukuku düzenlemesi yapılabilir.

“Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.” (Kamer, 54/49.) “Yeri yaydık, oraya sabit dağlar yerleştirdik, orada her şeyi bir ölçüye göre bitirdik.” (Hicr, 15/19.). “O, göğü yükseltmiştir; tartıyı koymuştur. Sakın dengeyi bozmayın.”(Rahman, 55/7-9.). “Allah’ın yaratmasında bir düzensizlik göremezsin.”(Mülk, 67/3) “Her şeyi yaratıp nizam veren ve herşeyin varlığını bir ölçüye göre belirleyen O’dur.” (Mülk, 67/3). “Göğü bu ahenkle O yükseltti ve bu mizanı koydu ki siz de ders alıp ölçü dışına taşmayasınız.” Bu ayetlere bakıldığında doğadaki dengeden yani ekolojik dengeden söz edilmektedir. Buna göre doğanın düzeni ve dengesinin korunması emredilmiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006).

Rahman Suresi'nde, insanın bu dengeye zarar verici davranışlardan kesinlikle kaçınması gerektiği vurgulanır (Rahman, 55/5-8). İnsan, özgür iradesiyle iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış davranışlar sergileme potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel, ahlaki erdemlerden yoksun olması halinde insanı bir bozguncuya dönüştürebilecektir (Bakara, 2/30; Ahzab, 33/72). "Allah'ın buyruklarını umursamayan insanların kendi tercihleri ile yaptıkları işler yüzünden karada ve denizde bozukluk ortaya çıktı, nizam bozuldu. Doğru yola ve isabetli tutuma dönme fırsatı vermek için, Allah, yaptıklarının bazı kötü neticelerini onlara tattırır" buyrulmuştur. Günümüzde yaşadığımız çevre sorunlarına bakılırsa insanoğlu yaptığı hatanın bedelini ödemektedir.

Doğanın bütünlüğü ilkesi temel ekolojik prensiplerden biridir. Zira yaşadığımız dünyada birbirinden bağımsız hiçbir varlık ortamı bulunmamaktadır ve her ortam bir diğerini çeşitli şekillerde etkilemektedir. Doğal sistemi bir zincirin halkaları gibi düşünürsek halkanın bir tanesinde oluşacak kopma bütün zinciri etkileyecektir.

Kuran'da, Allah'ın müsrifleri sevmediği belirtilmiş (Nisa, 4/6; Furkan, 25/67; A'raf, 7/31) israf edenler şeytanların kardeşleri (A'raf, 7/31) olarak nitelenerek kınanmıştır. Yüce Allah, "Yiğit için, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez" (el-A'raf, 7/31) buyurarak israfı kesin olarak yasaklamıştır. Zira israf sadece doğal kaynakların sorumsuzca tüketilmesi değil, aynı zamanda onların yaratıcısı olan Allah'a karşı bir saygısızlıktır. İsrafın ahlaki bir sorun olmasının bir nedeni de israf edilerek tüketilen kaynakların yaşayan başka insan ya da canlılar ile gelecek nesillerin hakları olmasıdır. Onun abdest alırken fazla su kullanan bir kişiyi uyarması oldukça dikkat çekicidir. Bu uyarı, bolluk içinde ve ibadet maksadıyla bile olsa bireysel ya da toplumsal olarak sahip olunan her türlü kaynağı kullanmada orta yolun tercih edilmesi hususunda onun hassasiyetini göstermektedir.

Temiz suyun insan hayatı için önemi büyüktür. Su Kuran'da yaşamı sağlayan büyük bir temadır. Tanrı, suyun nasıl hayat yarattığından bahseder. Suyu akarsular, yağmurlar, nehirler ve birçok yaratık için ev olan okyanuslarla devam ettirir. Hz. Peygamber suların temizliği üzerinde hassasiyetle durmuş, suları kirletmenin ahlaki bir sorun olduğuna dikkat çekmiştir. O, su kaynaklarının kirletilmesini yasaklamış, kuyuların hayvan ağıllarına en az kırk zira mesafede olmalarını emretmiştir. Bu hususlar günümüzde ekolojinin temel prensipleri olarak planlama projelerinde yer almaktadır.

Hız. Peygamber'e göre doğal çevre aynı zamanda bir ibadet yeridir. O, "yeryüzü bana bir mescit, (toprağı da) temiz ve temizleyici kılınmıştır" buyurmuştur. O yeryüzünün temizliğini ve toprağın temizleyici olduğunu vurgulamaktır. Dolayısıyla, yeryüzünü kirletmemek, Müslümanların ahlaki bir sorumluluğudur.

Çevrenin geliştirilme ve güzelleştirilme yollarından biri de, yerleşim merkezlerine yakın alanlarda halkın dinlenmelerini ve hoş vakit geçirmelerini sağlamak için rekreasyon alanlarının, parkların ve doğal hayatı korumak amacıyla milli parkların oluşturulmasıdır. Hz. Peygamber, henüz günümüzdeki anlamda bir şehirleşmenin bulunmadığı bir zaman ve mekanda milli parklar ve dinlenme alanları (harem alanlar) oluşturmuş, buralara sahip çıkmayı da ahlaki bir ödev saymıştır. O, Medine'yi, bugünün ifadesiyle bir sit alanı ilan etmiş ve bu alanı korumak için ahlaki müeyyidelerini koymuştur.

İnsanların ortak kullanım alanlarından biri, yerleşim birimlerinin içinde bulunan yollardır. Hz. Peygamber, yol üzerinde bulunan ve insanlara eziyet veren şeylerin yoldan kaldırılmasını teşvik etmiş, ahlaki olarak güzel gördüğü bu davranışı gerçekleştirenleri cennetle müjdelemiştir.

Hz. Peygamber'e göre savaşa giden ordu bile çevre ahlakının bir gereği olarak hayati bir mazeret bulunmadıkça ağaçları kesmez, meyve bahçelerini yakmaz, tarlasında çalışanları rahatsız edmez, tarım ürünlerine ve hayvanlara zarar vermez. Her kim yolcuların ve hayvanların gölgelendiği bir ağacı lüzumsuz olarak keserse, karşılığının cehennem olduğu bildirilmiştir. Zorunlu halde kesilen ağaçların yerine yenilerinin dikilmesi emredilmiştir. "Kim ağaç dikiminde bulunursa, onun için ağaçtan hasıl olan ürün miktarınca Allah sevap yazar." "Kıyamet kopmaya yakınken elinizde bir ağaç fidanı var ve onu dikmeye vakit bulabilirsiniz onu dikin". "Bir müslüman bir ağaç diker veya bir tohum eker de bunların mahsulünden bir kuş, insan veya hayvan yiyecek olsa, bu onun için bir sadaka olur" sözleriyle ağaç dikiminin önemini dile getirmiştir (Belazuri, 1987). Ancak günümüzde yapısal alan ve yollar için yetiştirilmesi yıllar süren ağaçlık alanlar süratle kesilip yok edilebilmektedir.

7

Ekolojik dengenin bozulmadan devam etmesi ekosistemde önemli rolü olan hayvan türlerinin yok olmamasına bağlıdır. "Yeryüzünde yürüyen bütün hayvanlar ve kanatlarıyla uçan bütün kuşlar da ancak sizin gibi birer ümmettir." (En'am Sûresi, 6/38). Allah bu ayette çok önemli bir gerçeğe dikkat çekmekte, hayvanların, kuşların, böceklerin ve bütün canlı varlıkların insanlar gibi bir topluluk olduklarını bildirmektedir. Dolayısıyla onların da insanlar gibi Allah'ın yaratıkları olduğu ve bu alemde de insanlar gibi haklarının bulunduğu bildirilmiştir. Hayvanları insanların hizmetine veren ve çeşitli şekillerde onlardan faydalanılmasını helal kılan Allah hayvanların da insanlar gibi birer canlı olduklarını ve onların da haklarının olduğunu belirtmiş, insandan bu haklara saygı göstererek, hayvanlara şefkat ve merhametle muamele etmesini emretmiştir.

Hz. Peygamber, Müslümanları inşa edecekleri binanın boyunu, komşusunun rüzgarına engel olmayacak şekilde; onun binasından daha yüksek yapmama konusunda uyarılmaktadır. Öte yandan o, evlerin inşası esnasında komşulardan, birbirlerinin duvarlarına inşaat malzemesi yerleştirmelerine engel olmamasını isteyerek onların işlerini anlaşılarak ve birbirlerine zarar vermeden gerçekleştirmeleri konusunda tavsiyede bulunmaktadır.

Bu uyarıyla her türlü bina ve meskenlerin inşasında komşuların haklarına ve özgürlük alanlarına dikkat edilmesi ve onların inşa edilen bina nedeniyle zarar görmemeleri konusunda azami dikkat gösterilmesi şeklinde ifade edilebilir (Taberani, 1983). Ancak günümüzde insanlar maddeye olan istekle birbirleriyle yarışmakta, mal edinme ve kullanma konusunda bencil düşünmektedirler.

Hz. Peygamber, verimsiz ve çorak haldeki sahipsiz arazilerin verimli hale getirilmesi için “Sahibi olmayan bir araziye kim ihya ederse, bu arazide hak kazanır” demiştir. “Her kimin yeri varsa onu eksin, kendisi ekmezse onu din kardeşine ektirsin” sözleriyle Müslümanları çevreyi korumaya ve yeşil alan oluşturmaya teşvik etmiştir.

Çevrenin Korunması

Canlı ve cansız bütün varlıklar çevreleriyle sürekli bir ilişki ve etkileşim halindedir. Bitkilerin ve hayvanların belirli ölçülerdeki etkilerine karşılık insanlar, çeşitli alanlardaki sınır tanımayan çalışmalarıyla çevrede belirleyici nitelikte değişikliklere yol açabilmektedirler. Bunun sonucunda oluşan çevre sorunları tüm dünyayı tehdit eden boyutlara ulaşmıştır. Orman ve madensel kaynakların aşırı istismarı, biyolojik, kimyasal ve termal kirlilik, gürültü kirliliği, su kaynaklarının tüketimi, hızlı kentleşme, doğa tahribatı, küresel ısınma, canlı türlerinin yok olması bunlardan başlıcalarıdır. Ne var ki bu sorunlar karşısında günümüz insanların birçoğu yeterli sorumluluk bilinci taşımamaktadır. Manevi boyuttan ayrılıp çevreyi salt gelir kaynağı gören insan çevreye karşı insafını yitirmektedir (İlkin, 1991; Özdemir, 1995; Özdemir, 2006). Doğal dengenin bozulmasına eşdeğer olan çevre kirliliği, yeryüzündeki yolsuzluğun ana şeklidir (Ghoneim, 2004).

Dünya kaynaklarının hızla tükenmesi ve çevre kirliliğine sebep insanların, bitmez ihtiyaçlarına karşı doyumsuzca tüketme isteğidir. Yapı sektörü de bu sorunların ana kalemlerindedir. Kent plan ve tasarımcıları projelerinde çevreyi kirletmeyen bir öngörüyle sürdürülebilir yapı malzemelerini kullanmalıdır. Oluşturulacak kent planlarında ihtiyaçlar temelinde doğanın haklarına saygılı, doğru alan kullanımları yapılmalıdır.

Öncelikle kentleşmede yapıların bulunduğu topografya ile uyumlu, komşuluk ilişkilerini gözetken, kültürel öğeler yanı sıra doğal alanlara zarar vermeyen bir düşünceyle oluşturulması gerekmektedir. Kullanılan yapı malzemeleri doğaya ve canlılara zarar vermeyen türden seçilmelidir (Kafesçioğlu ve Akman, 2011). Yapı malzemesinin enerjiyi az ve verimli kullanması gerekmektedir. Hammaddesinin doğadan elde edilmişinden başlayıp, üretilmesi, kullanılması ve yok olmasına kadar geçen süreçte, enerjiyi etkin kullanan yapı malzemelerinin tercih edilmesi, yapılarda enerji verimliliğini artırırken doğal kaynak tüketimini azaltmaktadır (Esin, 2006). Sürdürülebilir yapı malzemesi seçiminde, malzeme veya ürünün çevresel etkilerinin neler olduğu, bu malzeme kullanımından doğacak sonuçların ekolojik sistemleri nasıl etkileyeceği ve bu etkilerin nasıl engelleneceği dikkatle ele alınmalıdır (Kibert ve ark., 2002). Malzemeler sürdürülebilirlik açısından değerlendirilirken; hammadde elde etme sırasında

oluşan çevresel etkileri, içerdiği toksik madde miktarı, kullanım sonuna kadar oluşturduğu kirlilik ve atık olma durumunda verdiği olumsuz etki düşünülmelidir (Roaf ve ark., 2003).

Yapay çevre oluştururken, doğal çevrenin de sürdürülebilirliğini sağlamak için binaların yaşam döngüsünde neden olacağı sorunlar önceden bilinmeli, yer seçimi ve tasarım aşamasında gerekli önlemler alınmalıdır (RWE, 1997).

Çevrenin korunması, geliştirilmesi ve iyileştirilmesi konularında gösterilen çabaların amacı, insanların daha sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamalarının sağlanmasıdır. Bunu sağlayacak olan da insanın kendisidir. İnsandaki değişimi sağlayacak olan temel unsur ise eğitim/öğretimdir (Fersahoglu, 2011). Çevre eğitimi, insanın biyo-fiziksel ve sosyal çevresiyle ilgili değerlerin, tutumların ve kavramların tanınması ve ayırt edilmesi diye tanımlanmaktadır. Çünkü çevre eğitimi yalnız bilgi vermek ve sorumluluk hissi oluşturmak olarak düşünülmemekte, doğrudan insan davranışını etkilemesi beklenmektedir (www.csb.gov.tr, 2014). Bu çerçevede çevre eğitimi, toplumun tüm kesimlerinde çevre bilincinin geliştirilmesi, çevreye duyarlı kalıcı ve olumlu davranış değişikliklerinin kazandırılması ve doğal, tarihi, kültürel, sosyo-estetik değerlerin korunması, aktif olarak katılımın sağlanması ve sorunların çözümünde görev alma olarak tanımlanmaktadır (Çevre Bakanlığı, 2006).

Değerlendirme

Üzerinde yaşadığımız dünyanın, insanın eliyle oluşturulan çevresel faktörler tarafından canlı yaşamına uygun olmayan bir yer haline gelmemesi için öncelikle, çevreyi etkin bir şekilde kullanmak gerekmektedir. Çevrenin korunması için ilmi, teknolojik, hukuki ve politik tedbirlerin yanında tesirli ve kapsamlı bir çevre bilinci ve ahlaki eğitimi politikasının da tesbit edilmesi ve uygulanması zorunludur. Zira geniş kitleleri çevreye karşı daha duyarlı hale getirebilmek, onlara bilinçli davranış ve yaklaşımlar kazandırabilmek ancak iyi bir çevre eğitimi ve çevre ahlakı ile mümkündür. Günümüzde çevre ahlakının “yaşanabilir güvenli bir çevrede yaşamak” ve gelecek kuşaklara “yaşanabilir güvenli bir çevre” bırakmak için ne denli önemli olduğu anlaşılmıştır.

Çevre sorunları günümüzün en önemli sorunu hale gelmiştir. Bu sorun sadece bizi değil tüm dünyayı, gelecek nesilleri ve onların sağlıklı yaşam haklarını tehdit etmektedir. Çevrenin bozulmasının nedenlerinden biri, insanın kendine, topluma ve doğal çevresine yabancılaşması ve insanın ahlaki değerlerden uzaklaşmasıdır. Daha güvenli bir çevre oluşturmak için ahlaki ilkeler, insanların çevre bilgisinin, çevreye karşı tutumlarının ve çevre sorunlarına karşı farkındalıklarının artırılması için etkili bir şekilde kullanılabilir. Çevre sorunlarını, insan-sosyal çevre-doğa ekseninde ahlaki referansları dikkate alarak çözmeye çalışmak gerekmektedir.

İslam’da çevre genel olarak hassas dengeler üzerine kurulu bir yapı olarak ele alınmakta; çevrenin bozulup yok olmaması için çevreyi kullanan insan uyarılmakta; çevrenin sürekli olarak

korunması ve yenilenmesi için bazı önleyici tedbirler ileri sürülmektedir. Ekosistemde var olan bu dengenin korunmasında ise tüm insanlara görev düşmektedir. Allah'ın bütün insanlığa ihsanı olan nimetlerin adil ve dengeli bir şekilde kullanılması, kaynakların israf edilmemesi ve huzur dolu bir dünya için çaba harcanması zarureti büyük önem taşımaktadır. Çevreye saygı, insan sağlığına, insan haklarına, inanca, kültürlere, doğaya saygıdır.

Plan ve tasarım meslek grupları ise çevreyle yakın ilişkili oldukları ve çevre onların görev alanları içine girdiği için sorumluluk bir kat daha artmaktadır. Ayrıca Kuran'da ele alınan çevre konuları günümüzde de peyzaj mimarlığı, mimarlık, şehir bölge planlama gibi meslek disiplinlerinin planlama kararları ve tasarım ilkeleriyle birebir örtüşmektedir.

Kaynakça

- Akgündüz, Ahmed. (2009). *İslam ve Osmanlı Çevre Hukuku*, s.50-51.
- Altıntaş, H.Şatır ve Ahmet, İ. (2011). Modern ve Post-modern Dünyada Çevre Bilincinin Dünü, Bugünü ve Yarını. *Çevre ve Ahlak Sempozyumu*. Gaziantep, s.661,662.
- Bayındır, S. (2010). İslam'da Çevre ve Korunması, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, s.15, (39-56), Konya: s.43.
- Belazuri, A. Ve Yahya B. C. (1987). *Futuhu'l-buldan*, Beyrut, s.17.
- Canan, İ. (1995). *Ayet ve Hadislerin Işığında Çevre Ahlakı*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, s.26-7.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 643 Halk Kitapları 159, İlmihal 2, (2006). *İslam ve Toplum*. Ankara.
- Esin, T. (2006). Sürdürülebilir Yapılaşma için Uygun Malzeme Seçimi, *Yapı Dergisi* 291, s.83-86.
- Fersahoğlu, Y. (2011). *Dinler ve Çevre*. İstanbul: Çamlıca Yayınları; s.306.
- Güngör, E. (1997). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, s.16-7.
- Ghoneim, K. S. (2000). *The Glorious Quran and the Environment*, Faculty of Science. Al-Azhar University, Cairo.
- Güney, E. (2003). *Çevre ve İnsan (Toplum Doğa İlişkileri)*. İstanbul: Çantay Kitabevi, s.13.
- Özdemir, İ. (1997). *Çevre ve Din*. Ankara: Çevre Bakanlığı Yayınları; s. 30-43.
- Kandemir, M.Y. (2008). *Örneklerle İslam Ahlakı*. 11. Baskı, İstanbul: Nesil Yayınları, s.14.
- Karaman, H. (2002). *Nurettin Topçuda Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Dergah Yayınları, s.26.
- Kafesçioğlu, R. ve Akman, A. (2011). İnsan Sağlığı - Yapı-Malzeme İlişkisi, *Mimarlıkta Malzeme Dergisi*, 18: 6.
- Kibert, C. J. vd. (2002). *Construction Ecology: Nature as a Basis for Green Buildings*. London.
- Nouh, M. (2012). *Sustainable Development in a Muslim Context*, Islamic Sciences International University, s.2.

Özdemir, İ. (2006). *Kuran'a Göre Çevre*, s.18. [www.ibrahimozdemir.com/ Makaleler/KuranveCevreMakale.pdf](http://www.ibrahimozdemir.com/Makaleler/KuranveCevreMakale.pdf), Erişim Tarihi: 07-08-2014.

Özdemir, İ. ve Yükselmiş, M. (1995). *Çevre Sorunları ve İslam*, DİB. Yayınları. Ankara: s.35.

Roaf. S, vd. (2003). *Ecohouse 2: A Design Guide*, Architectural Press. London: Elsevier Science & Technology Books.

Taberani, Ebu'l-Kasım Suleyman b. Ahmed b. Eyyüb. el-Mu'cemu'l-Kebir. Thk. Hamdi b. Abdilmecid. (1983), Musul: Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem; 1404, XIX, 419.

Yıldırım, Z. (2012). Kuran ve Çevre Sorunları, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 38, (67-100) Erzurum: s.68.

Yunus, M. (1999). *İslami Perspektifte Çevrecilik*, Eser Ofset, Trabzon, s.16-17.

<http://www.csb.gov.tr/gm/egitim/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=11379>.
15.08.2014.

YERE DAİR - YERİ TANIMLI OLMAYAN EKOLOJİK YAŞAM BİRİMLERİ TASARLAMAK

Öğr. Gör. Atınç ÖZDEMİR

Anadolu Üniversitesi, Yer ve Uzay Bilimleri Enstitüsü

Yrd.Doç.Dr. Halil Cem SAYIN

Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi

Alp Deniz ÇABUK

Ayşecan AKŞİT

Anadolu Üniversitesi, Yer ve Uzay Bilimleri Enstitüsü

Araş.Gör.Dr. Taki Can METİN

Anadolu Üniversitesi, Turizm Fakültesi

Doç.Dr. Saye Nihan ÇABUK

Anadolu Üniversitesi, Yer ve Uzay Bilimleri Enstitüsü

Prof.Dr. Alper ÇABUK

Anadolu Üniversitesi, Yer ve Uzay Bilimleri Enstitüsü

Öz

Bu çalışma acil olan barınma ihtiyacına bir çözüm olarak kendi kendine yetebilen yaşam birimlerinden oluşan taşınabilir esnek bir model önerisi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmadaki görseller ahşap parçalardan elde edilmiş ve maket haline getirilerek fotograflanmıştır. Yere ait olmayan ve çalışmada geliştirilen model çözümü, taşınabilir, esnek, ekolojik, sürdürülebilir enerji besin gibi kendi ihtiyaçlarını kendi bünyesinde üretip, bertaraf edebilen kısaca kendi kendine yetebilen birimlerinden oluşan yaşam modüllerini içermektedir. Kendi kendine yetebilen bu yaşam birimleri nüfus hareketlerine büyüyüp küçülerek adapte olabilmektedir. Hareket edebilen bu yaşam modülleri, yapılabilen değişikliklerle farklı iklim koşullarına adapte olabilmektedir. Kullanıcı yaşam birimini yaşamak istediği yere taşıyabilmektedir. Böylece ihtiyaç kadar üretim yapılarak, konut ihtiyaçtan fazla konut üretimi sorununun da önüne geçilmiş olunur. Yere ait olmayan, taşınabilen bu yaşam birimlerinden oluşan model, güncel sorunlara çözüm arayışında yeni bir kentsel modelin temellerini oluşturabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Esneklik, Sürdürülebilir, Ekolojik Kent Modeli, Acil Barınma İhtiyacı, Kendi Kendine Yetebilen Konut

ABOUT PLACE – DESIGNING ECOLOGICAL LIFE UNITS REGARDLESS OF PLACE

Abstract

II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 18-19-20 Mayıs 2017

Alanya

This work aims to develop a portable flexible model proposal consisting of self-sufficient living units as a solution to the urgent need for housing. The images of the work were obtained from wooden pieces and photographed by modeling. The model solution, which is not belonging to the time and developed in the works, includes life modules consisting of short, self-sufficient units that can produce and dispose of their own needs like portable, flexible, ecological, sustainable energy nutrients. These self-sufficient living units can grow and shrink and adapt to the population movements. These living modules can adapt to different climatic conditions with the changes that can be made. The user can carry the unit of life where he wants to live. In this way, as much production as needed, the problem of housing production more than the need for housing is also prevented. The model of these non-existent, transportable units of life can create the basis for a new urban model in search of solutions to current problems.

Keywords: Flexibility, Sustainable, Ecological City Model, Urgent Need for Peace, Self-sufficient Housing

GİRİŞ

21.yüzyıl dünyasında küresel anlamda ortaya çıkan çevre kirliliği, iklim değişiklikleri, afetler, bölgesel çatışmalar, savaşlar ve bunlara bağlı ortaya çıkan insani ve toplumsal sorunlar, çözüm bekleyen sorunların başında yer almaktadır. Bu sorunlar her geçen gün dünyamızdaki istikrarı ve yaşam alanlarımızı tehdit etmektedir. Dolayısıyla, 21. yüzyılın ana gündem maddelerinden biri haline gelen insani ve toplumsal sorunlarla mücadelede hepimize önemli görevler düşmektedir. İnsani ve toplumsal sorunların başında, dünya genelinde gündemin ilk sıralarında yer alan göçler ve göçlere bağlı mülteci sorunları, içinde bulunduğumuz coğrafyayı çok fazla ilgilendirmektedir. Küresel iklim değişikliklerine bağlı oluşan afetler, kuraklık, açlık ve susuzluk gibi olumsuz koşullar bölgesel sorunlara yol açmakta, bu sorunlar yer yer bölgesel çatışmalara ve savaşlara dönüşmekte, tüm bunların genelinde dünyada her yıl milyonlarca insan yaşadıkları yerlerden göçmek zorunda kalmakta ve göç, günümüzün en büyük sorunlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada milyonlarca insan doğal afetler, açlık, hastalık ve iç savaş gibi nedenlerden dolayı göç etmek zorunda kalmaya devam etmekte ve bunlardan bir kısmı ülkelerini de terk ederek mülteci olarak yaşamak zorunda kalmaktadır (Sayın vd. 2016).

Özellikle içinde bulunduğumuz coğrafyada oldukça ciddi ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçları olan Suriyeli mülteciler sorunu, savaşın farklı boyutlara gelmesiyle yeni göç dalgalarını ortaya çıkarmaktadır. Ülkemiz, sorunun çözümünde tabiatımızda olan misafirperverlikle, oldukça insani yaklaşımlarla, olabildiğince çok mülteciye ev sahipliği yapmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan yaşananların bir çeşit afet durumu olduğu da söylenebilir. Bu noktada oldukça ciddi ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçları olan Suriyeli mülteciler sorununun tüm taraflar için olumsuz yönleri en aza indirilmiş bir çerçevede çözülmesi gereklidir.

Bu kapsamda, ülkemizde misafir ettiğimiz mültecilerin en büyük sorunlarından bir tanesi barınma sorunudur. Barınma sorunu sadece içinde yaşanacak mekan olarak algılanmamalı, bu kişilerin yaşayacakları yerlerdeki tüm altyapı, sosyal donatılar, hastane, okul, ibadet yeri vb. yapılar, ticaret yapıları da pratik şekilde çözülebilmelidir. İşte bu çözümleri üretebilmek maksadıyla bu çalışma kapsamında modüler parçalarla üretilebilen, her modülün birbirine eklenerek farklı ihtiyaçları karşılayabileceği yapıların üretilebildiği, bu modüllerle üretilen tüm

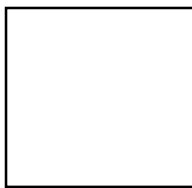
yapıların elektrik, ısıtma, altyapı, su, kanalizasyon gibi ihtiyaçlarının minimize edildiği bir çözüm geliştirilmektedir. Bu modüler yapılar istenildiğinde sökülüp, kolaylıkla az bir yer gereksinimiyle saklanabilmekte ya da başka yerlere nakledilebilmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmanın temel amacı, mülteciler için kendi kendine yetebilen ve taşınabilen modüler barınma çözümü üretmektir. Bu kişilerin yaşadıkları şehirler ve binalar savaşta yıkıldığı için gidecekleri bir yerleri yok. Bu çalışmadaki öneriyle ülkemizde onları en iyi şekilde misafir edip, ülkelerinde işler yoluna girdiğinde ülkemizde kullandıkları barınaklarını kendi ülkelerine götürme şansları olabilmelerinin mümkün hale getirilmesi hedeflenmektedir. Kendi ülkelerindeki şehirlerin alt ve üst yapıları yıkılmış olduğundan geri döndüklerinde barınakları olmadığı gibi, elektrikleri, suları, kanalizasyonları da olmayacaktır. Bu çalışmayla ortaya konan çözüm, onların tüm alt ve üst yapı ihtiyaçlarını karşılayacaktır.

Önerilen çözümdeki yapılar kendi elektriğini üretmekte, gri suları arıtıp topladığı yağmur suyuyla birleştirip yeniden kullanmakta, ayrıca kendi ısıtmasını kendisi güneş enerjisinden karşılamaktadır. Yani kısaca bir yapının ihtiyaç duyduğu tüm altyapıyı kendi içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla, bu yapılar bir araya geldiklerinde merkezi bir altyapı sistemine ihtiyaç duyulmaksızın yerleşim yerleri ortaya çıkarılabilmektedir. Modüler yapıların yapılması amacıyla bir kenarı üç metre olan prefabrik paneller kullanılacaktır. Bu panellerin kare şeklinde tek ebatta olması, saklanma ve taşıma konusunda kolaylık sağlayacaktır.

Bu paneller ısı yalıtımlı kompozit malzemeden imal edilecektir. Yapı malzemesi seçiminde hafiflik kadar, mukavemet, maliyet ve ısı yalıtımı değerleri de dikkate alınacaktır. Bu paneller birbirlerine basit bağlantı sistemleriyle bağlanabilecek ve böylece modüler yapılar imal edilebilecektir. Panellerin içinde elektrik hatları hazır olarak bulunacaktır. Paneller birbirine bağlantığında, panel içindeki elektrik hatları da birbirine eklenmiş olacaktır. Yapının imalatında üç temel tipte panel kullanılacaktır. Bunlardan birincisi 3x3 metre ebatlarındaki düz paneldir. Bu paneller tavan ve taban elemanı olarak kullanıldığı gibi bölücü iç ve dış duvar olarak da kullanılan panellerdir. Şekil 1’de bu paneller örneklenmiştir.

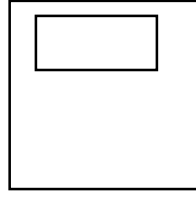
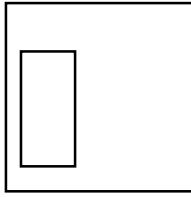
Düz Panel

Bölücü duvar, dış duvar, tavan ve taban olarak kullanılır.

Şekil 1. 1.TİP PANEL - İÇ ve DIŞ DUVAR – TAVAN ve TABAN ELEMANI : 3x3 metre ebatlarındaki düz panel

İkinci panel tipi yine 3x3 metre ebatlarında kapı-pencere boşluklu paneller olacaktır. Bu paneller hem dış cephede binaya giriş için kullanılacak kapı boşluklu panel hem de yatay veya dikey konumlanarak pencere boşluklu panel olarak kullanılacak, diğer taraftan yapı içinde farklı odalara geçişi sağlayacak kapıların oluşmasını sağlayacaktır. Bu panel tipi Şekil 2’de örneklenmiştir.

Kapı-Pencereli Panel

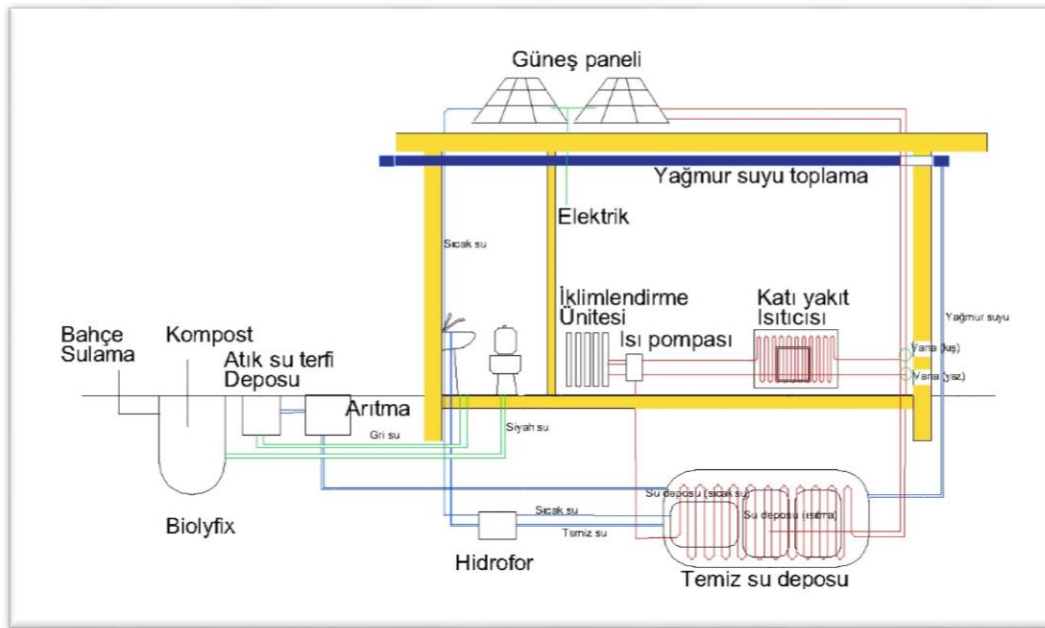
Dış duvarda yapı içine ışık girmesini, yapıya girişi ve iç mekanda odalar arası geçişi sağlar.

Şekil 2. 2.TİP PANEL - İÇ ve DIŞ DUVAR ELEMANI – KAPI ve PENCERE BOŞLUKLU: 3x3 metre ebatlarındaki kapı pencereli panel. Işık girişi için gerekli pencerelerin oluşması amacıyla pencere boşluğu yatay ya da dikey olarak konumlandırılabilir.

Son panel tipi ise yine 3x3 metrelik çatı panelleridir. Bu paneller yapının altyapı gereksinimini karşılayan panellerdir. Yapılar oluşturulurken Şekil 2’de gösterilen kapı panelinden de anlaşılacağı gibi, taban paneli 50 cm yukarıdan bağlanacak, böylece yapının altında oluşan boşluğa yapının altyapı gereksinimlerini karşılayacak ısıtma için kullanılacak sıcak suyun depolanacağı balmumu kaplı yalıtımlı sıcak su depoları ve su pompası, atık su ve temiz su depoları, elektrik üretimi için gerekli aküler vb. altyapı elemanları yerleştirilecektir. İlgili altyapı elemanı, örneğin akü, elektrik üreten çatı panelinin monte edildiği modüler yapının tabanının altına konumlandırılacak, sıcak su deposu ve su pompası, ısıtma-sıcak su ihtiyacını karşılayan çatı panelinin monte edileceği yapının tabanının altına konumlandırılacaktır. Taban paneli olarak kullanılan panellerde altta yer alan altyapı elemanlarının bakımını yapmak amacıyla kullanılacak kapaklar yer alacaktır.

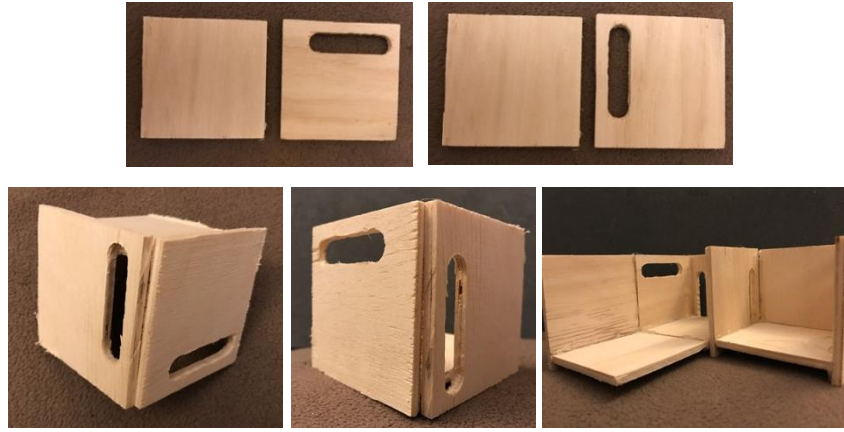
Şekil 3’te yapı modüllerinin konut olarak kurulumu gerçekleştirilmesi halinde mevcut panellerin altyapı elemanı olarak nasıl kullanılacağını örnekleyen şematik gösterim yer almaktadır.

16

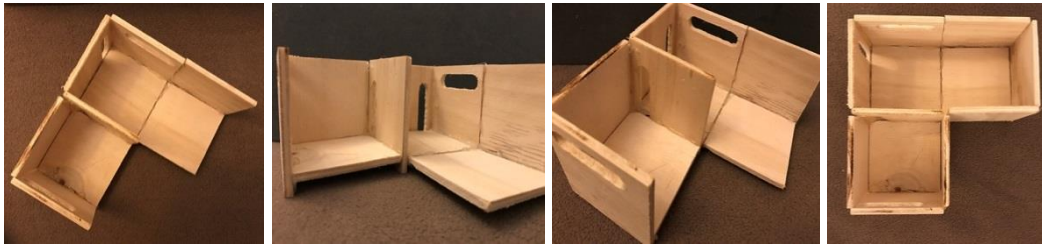

Şekil 3. Kendi kendine yetebilen yapının çalışma prensibini örnekleyen çizim (Açıkkalp vd. 2016)

Yukarıdaki şekilde Lindegger (2010)'da belirtilen ekolojik yerleşimlerde biolyfix kullanımıyla siyah suların kompost ve bahçe sulamada kullanılacak suya dönüştürülmesi de örneklenmiştir. İlk iki şekilde örneklenmiş paneller 1/50 ölçekli modeller yapmak için hazırlanmıştır. Şekil 4'te 1/50 ölçekli maketin yapılmasında kullanılan duvar panelleri ve bu panellerle modül üretimi görülmektedir. Hazırlanan paneller yardımıyla yapıları oluşturan modüllerin ve bu modüllerden oluşacak yapıların nasıl şekillendirilebileceği üzerine çeşitli denemeler yapılmıştır. Bu denemeler neticesinde 9 metrekarelik bir yapı modülünün çeşitli şekillerde birbirleriyle nasıl ilişkilendirilebileceği ve bu yolla elde edilen konutların ve diğer yapıların bir yerleşim yerindeki tüm yapısal gereksinimleri nasıl karşılayabileceği üzerine bir deneyim oluşturulmuştur. Afet sonrası ya da mültecilerin ilk gelmesi sonrası çadır ya da konteyner yerine bir modül ilk etapta barınma ihtiyacının karşılanması için verilecek ardından bir hanedeki kişi sayısına göre birim sayısı artırılacaktır. Bu denemelere ait çıktıların bir bölümü Şekil 5-Şekil 6-Şekil 7- Şekil 8 ve Şekil 9'da örneklenmiştir.

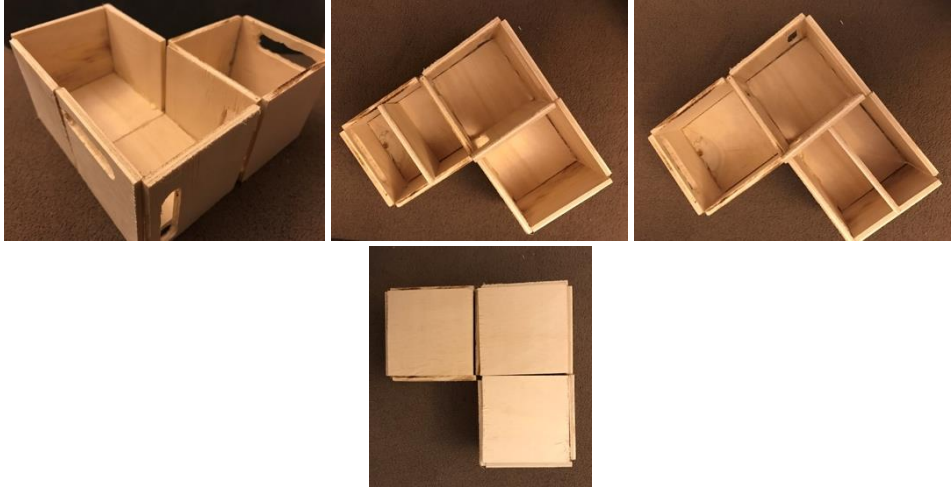

Şekil 4. 1/50 ölçekli makette kullanılan duvar ve kapı-pencere panelleri ile modül üretimi

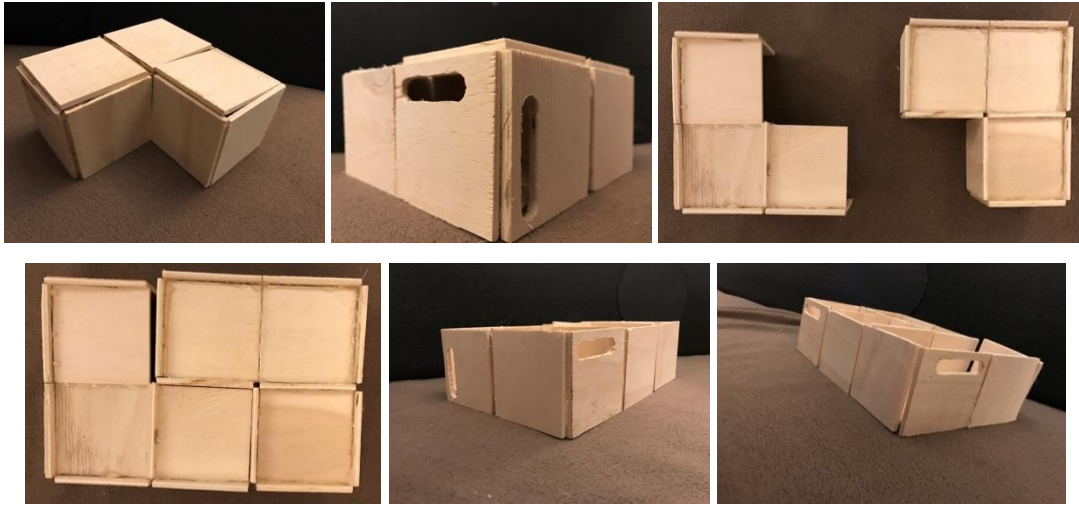

Şekil 5. Panellerin bir araya getirilmesiyle elde edilen modüllere ilişkin 1/50 ölçekli maket ve üç modüllük temel konut tipinin maketle anlatımı

Şekil 6. Üç modülden oluşan bir bekar ya da küçük bir aile konutu ve bu aile konutunun tuvalet, mutfak, salon, yatak odası gibi mekanların elde edilmesi amacıyla iç-dış duvar panel elemanlarıyla ve kapı boşluklu panel elemanı ile farklı tipte bölümlenmesi

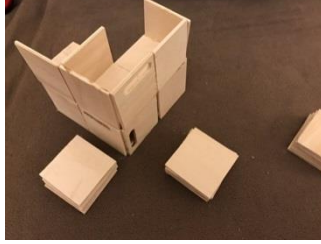

18

Şekil 7. Üç modülden oluşan bir bekar ya da küçük aile konutu ve bu konutun bir başka bekar konutuyla birleşerek 6 modülden oluşan bir aile konutu haline dönüştürülmesi ya da üç modüllük bu konut, küçük bir aile konutu olarak kullanılırken, aile bireylerinin artması durumunda üç yeni modülle birleştirilerek daha büyük bir konut haline getirilmesi.

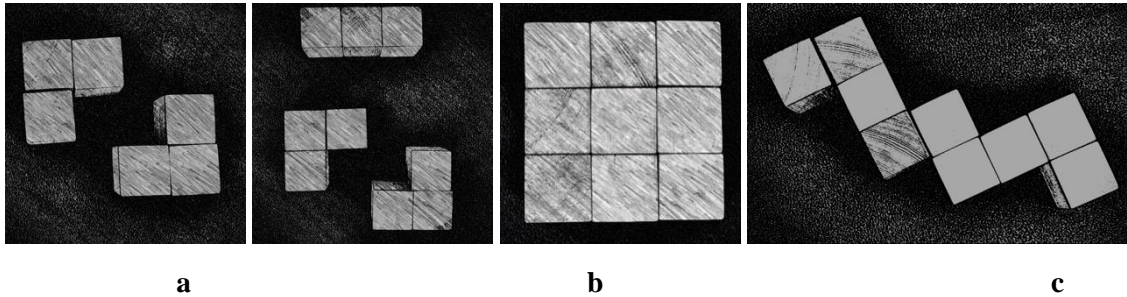

Şekil 8. Üç modüllük temel konut tipindeki konutların yan yana dizilimine örnek teşkil edecek bir yerleşim planının 1/50 ölçekli makette gösterimi

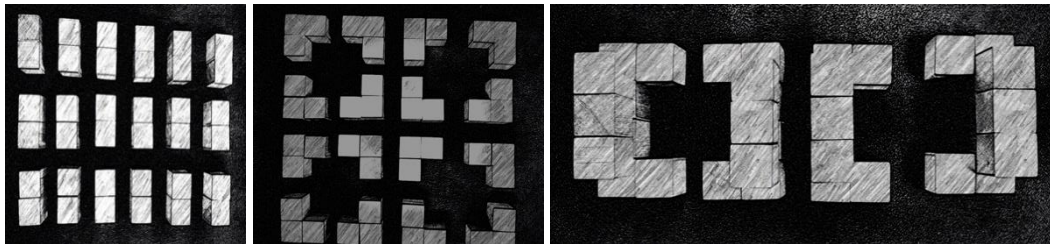
Şekil 9. İki tane üç modüllük temel konut tipinin üst üste getirilmesiyle elde edilebilecek daha büyük iki katlı aile konutu modeli

Şekil 5-9 arasında örnekleri yer alan çalışmada denenmiş maketlerle elde edilen deneyimler öncelikle çizimlerle modellenmiştir. Bu çizimleri daha anlaşılır hale getirmek ve bu deneylerle elde edilen bulguları daha kolay gerçekleştirebilmek amacıyla 1/100 ölçekte her biri bir yapı modülünü temsil eden çok sayıda ahşap küp yapılmış ve bu küplerin bir araya gelmesiyle çeşitli yapı kombinasyonları ve yerleşim planları ortaya çıkarılmıştır. Bu denemeler ve ortaya çıkarılan sonuçlar çalışmanın “Bulgular” bölümünde verilmektedir. Bu model çizimleri Şekil 10-Şekil 11- Şekil 12’de verilmiştir.

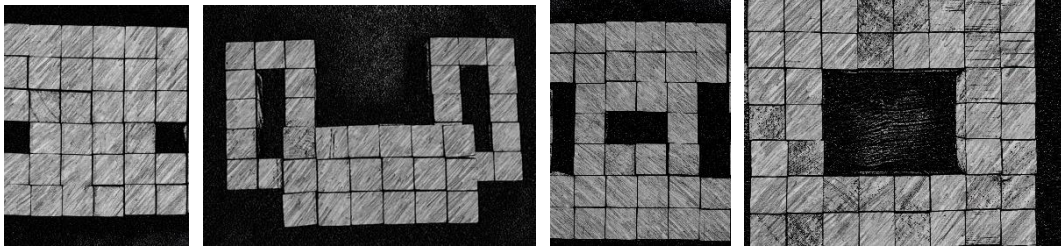

19

Şekil 10a. Üçer modülün birleşmesiyle elde edilen temel konut tipi şeklinde yapılandırılmış iki bekar konutuna ilişkin çizim (her küp 4 dış panel ve 1 taban-1 çatı panelinden oluşan bir modüllük yapı modülünü göstermektedir) **10b.** İki bekarın evlenmeleriyle konutlarını birleştirip 6 modüllük bir konut yapımları, çocukları olduktan sonra üç modül daha ekleyerek toplam 9 modüllük aile konutu oluşturulmasını örnekleyen çizimler **10c.** Bekar ya da küçük aile konutlarının bir araya geliş şeklini örnekleyecek bir yerleşim planı örneğinin çizimi (üç bekar konutundan oluşan)

Şekil 11. Modüllerin farklı dizilimleriyle elde edilebilecek yerleşim planlarına ilişkin çizimler (her küp 4 dış panel ve 1 taban-1 çatı panelinden oluşan bir modüllük yapı modülünü göstermektedir)

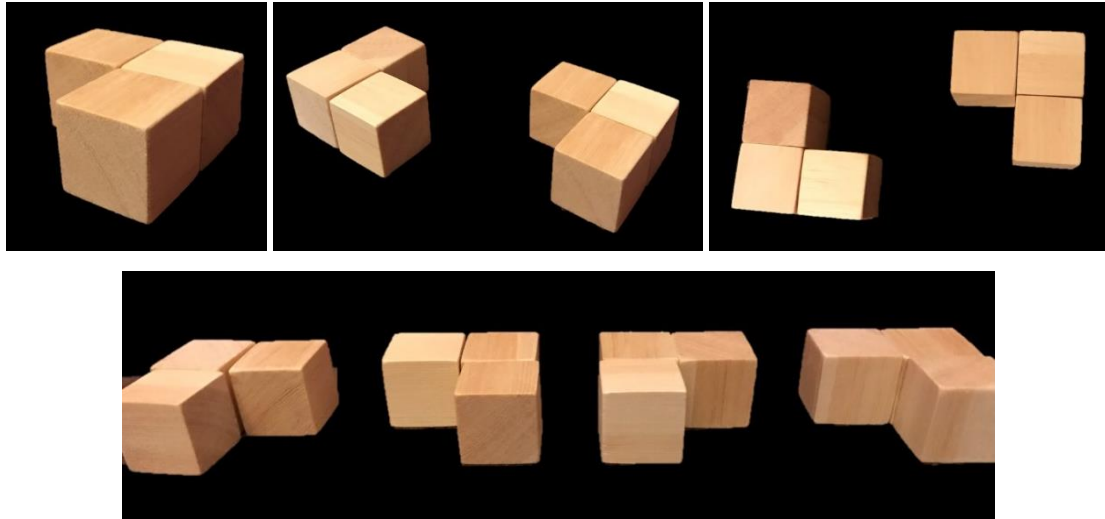

Şekil 12. Çok sayıda modülün bir araya gelmesiyle ve modüllerin farklı dizilimleriyle elde edilebilecek hastane, okul, ticaret merkezi, mescid vb. yapılara örnek teşkil edebilecek çizimler

BULGULAR

Yöntemde bahsedilen demenemeler neticesinde elde edilen sonuçlara göre barınma ihtiyacını karşılamak için kullanılabilir en temel yapı tiplerinden birinin üç adet 9 metrekarelik yapı modülünün bir araya getirilmesiyle elde edilecek yapı olduğu fikrine ulaşılmıştır. Bu üç modüllük yapı üç modüllük temel konut tipi olarak belirlenmiştir. Temel konut tipi, küçük aileler için kullanılabilir gibi, bir ya da birkaç bekarın konutu olarak da kullanılabilir. Bu üç birimlik iki temel konut tipi, içinde yaşayan ailelerin ihtiyaçlarının artması, hane halkı sayısının artması ya da bu konutların bekar konutu olarak kullanılması durumunda iki bekarın evlenmesi halinde birleştirilerek 6 birimlik daha büyük bir konuta dönüşebilmektedir. Evlenen bu çiftin çocukları olması ya da hane halkı sayısının artması halinde ise buna kolaylıkla yeni üç yeni birim daha ilave edilerek 9 birimlik bir aile evine dönüştürülmesi mümkün olabilecektir. Daha önce Şekil 6 ve Şekil 7’de maket panellerle elde edilen bu form ve yapı tip Şekil 6 ve Şekil 7’de görüldüğü gibi bir oturma odası bir yatak odası, bir banyo tuvalet ve bir mutfak oluşmasına imkan vermektedir. Bu durum Şekil 13 ve Şekil 14’te örneklenmiştir.

20

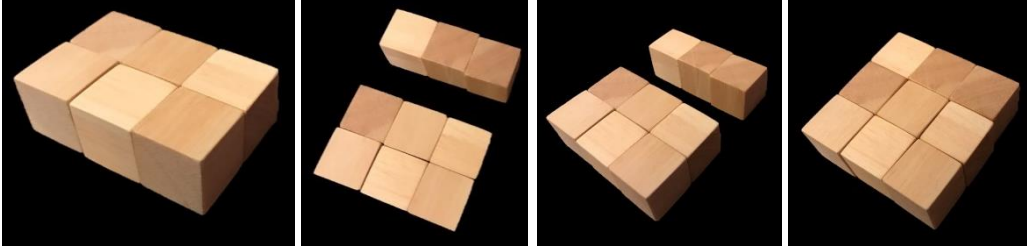

Şekil 13. 3 modülün bir araya gelmesiyle elde edilebilecek 27 metrekarelik bekarlar, küçük aileler için kullanılabilir temel konut tipi

Ayrıca bu form, Şekil 15-Şekil 17’de örneklediği gibi bir araya gelerek çeşitli konut yerleşim planlarının oluşması konusunda oldukça uygundur. Şekil 16 ve Şekil 17’deki örnekler bu form yardımıyla elde edilen içe kapalı, geleneksel avlu düzenli ve komşuluk ilişkilerinin ve dayanışmanın güçlendirilebileceği avlu tip yapılanmaya müsaittir. Bu yerleşim planı tipinde

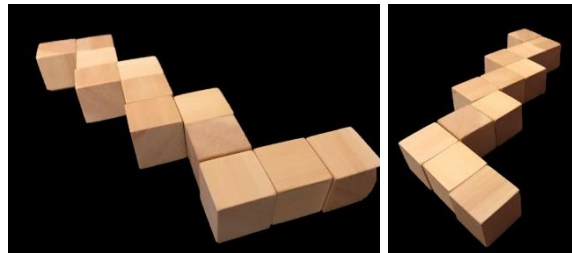
yapıların ortasında oluşan boşluklar yenibilir bitkilerin dikileceği ve böylece kısmen de olsa oturanların besin gereksinimlerinin de karşılanabileceği ortak konut bahçeleri oluşmasına imkan vermektedir.

Şekil 14a. Bekar konutuna sahip olan iki kişinin evlenmesinin ve çocuk sahibi olmalarından sonra konutlarını birleştirmeleri ve sonradan üç yeni modül eklenmesiyle elde edilen 9 modüllük ve 81 metrekairelik aile konutu

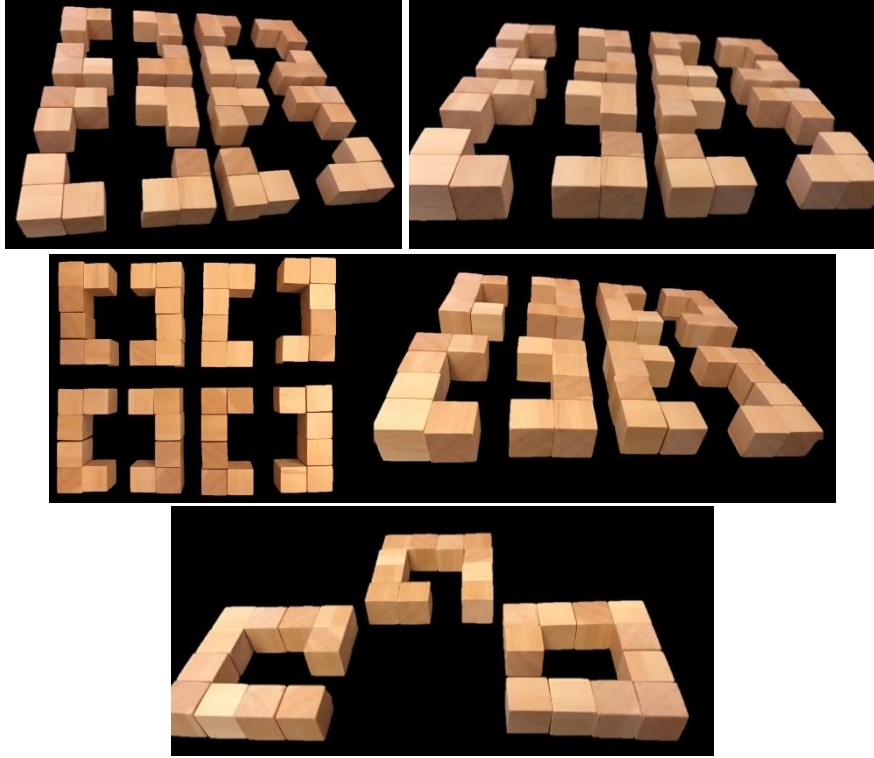

Şekil 14b. Çatı panelleri yerleştirilmiş 1/50 ölçekli üç modüllük temel konut tipi

Şekil 15. 3 modül ve 27 metrekairelik 4 temel konut tipine ilişkin örnek yerleşim düzeninin kurulumu

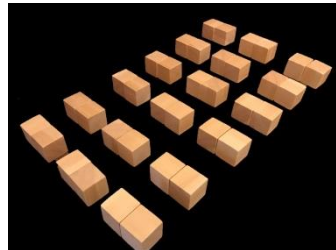
Ancak yapıların kurulacağı yer daha darsa temel konut tipleri ya da duruma göre bekar konutları Şekil 18’de örneklendiği gibi iki 9 metrekairelik birimden oluşacak şekilde konumlandırılabilir. Bu durumda, ortak konut bahçeleri oluşamayacak, komşuluk ilişkileri Şekil 16-Şekil 17’deki yerleşim modellerindeki göre daha azalacak olsa da kurulacak yerleşim yerinin alanı yaklaşık yüzde 35 oranında azalabilecektir. Bu durum Şekil 18’te örneklenmiştir.

Şekil 16. 16 adet 3 modülden oluşan bekar evinin komşuluk ilişkilerini kuvvetlendirecek içe kapalı avlu oluşturacak şekilde farklı şekillerde dizilimini gösteren yerleşim planı örneklerinin 1/100 ölçekli kurulumu

Şekil 17. Bekar konutlarının üzerine üç yeni modül eklenerek elde edilen iki katlı büyük aile konutları ve arkada bekar konutlarıyla birlikte yerleşim düzenini örnekleyen 1/100 ölçekli kurulum

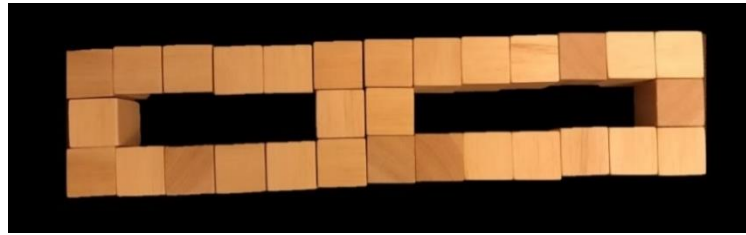
Şekil 18. 2 modülden oluşan 18 adet bekar konutuna ilişkin örnek yerleşim planının 1/100 ölçekli kurulumu

Seçilen yapım sistemi çok farklı şekillerde yapıların yerleştirilmesine buna bağlı olarak yaşam biçimlerinin şekillenmesine imkan vermektedir. Ayrıca bu yapı modülü ve yapım tekniği yardımıyla okul, hastane, ticaret merkezi, mescid vb. daha büyük yapıların da elde edilmesi

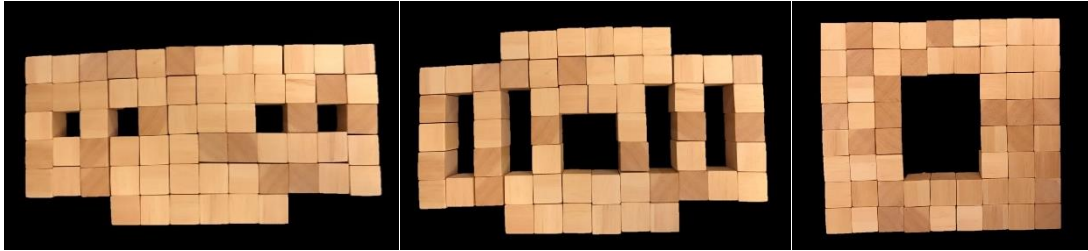
mümkündür. Şekil 19’da konutların tüm yerleşim yerindeki komşuluk ilişkilerini kuvvetlendirecek şekilde dışa kapalı - içe dönük olarak yerleştirilmesi, Şekil 20 ve Şekil 21’de daha büyük yapılar, Şekil 22’de ise yapı modülüyle çok katlı bir yapı denemesi örneklenmiştir.

Şekil 19. Çok sayıda kişinin bir arada içe kapalı avlu düzeninde yaşayabileceği yerleşim düzenini örnekleyen 1/100 ölçekli kurulum

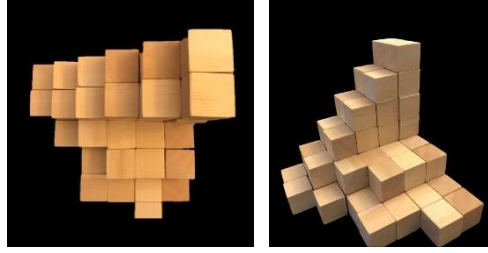

Şekil 20. 30 modülün bir araya gelmesiyle elde edilebilecek 270 metrekarelik çocuk yuvası için örnek 1/100 ölçekli kurulum

Şekil 21. Çok sayıda modülün bir araya gelmesiyle elde edilebilecek hastane, okul vb. yapı örneklerinin 1/100 ölçekli kurulumu

Şekil 22. Çok sayıda modülün bir araya gelmesiyle elde edilebilecek hastane, okul vb. yapı örneklerinin yerleşim yerinde boş alanın az olması halinde çok katlı düşey yapılandırmasını örneklemek maksadıyla hazırlanmış 1/100 ölçekli kurulumu

SONUÇ VE TARTIŞMA

20. yüzyılın ikinci yarısı, toplu nüfus hareketlerine şahitlik etmiş, 21. Yüzyıl artan bölgesel çatışmalar ve savaşlar, otoriter rejimler, küresel iklim değişiklikleri, afetler, savaşlar, kuraklık, açlık vb sebeplerle toplu nüfus hareketlerini hızlandırmış, ayrıca tekrar geri dönüş oranlarını en düşük seviyeye taşımıştır. Bu da 21. Yüzyılın içinde bulunduğumuz dönemde dünya genelinde mülteci sorununu gündemin ilk maddelerine taşımıştır. Mülteci krizine karşı küresel sorumluluğun en fazla Suriye ve Irak gibi çatışma ortamı içindeki ülkelere komşu Türkiye, Lübnan gibi devletler tarafından üstlenildiği belirtilmektedir (Sayın vd. 2016). Özellikle içinde bulunduğumuz coğrafyadaki bölgesel çatışmalar yeni göç dalgalarını ortaya çıkarmaktadır. Ülkemiz sorunun çözümünde tabiatımızda olan misafirperverlikle, insani yaklaşımlarımızla, olabildiğince çok mülteciye ev sahipliği yapmaya çalışmaktadır. Bu noktada ciddi ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçları olan Suriyeli mülteciler sorununun tüm taraflar için olumsuz yönleri azaltılabilmiş bir çerçevede çözülmesi gereklidir. Bu kapsamda, ülkemizde misafir ettiğimiz mültecilerin önemli sorunlarından bir tanesi barınma sorunudur. Barınma sorunu sadece içinde yaşanacak mekan olarak algılanmamalı, bu kişilerin yaşayacakları yerlerdeki tüm altyapı, sosyal donatılar, hastane, okul, ibadet yeri vb. yapılar, ticaret yapıları da pratik şekilde çözülebilmelidir. İşte bu çözümleri üretebilmek maksadıyla bu çalışmada, modüler parçalarla üretilebilen, her modülün birbirine eklenerek farklı ihtiyaçları karşılayabileceği yapıların üretilebildiği, bu modüllerle ortaya çıkan tüm yapıların elektrik, ısıtma, altyapı, su, kanalizasyon gibi ihtiyaçlarının minimize edildiği bir çözüm geliştirilmektedir. Bu modüler yapılar istenildiğinde sökülüp, kolaylıkla az bir yer gereksinimiyle saklanabilmekte ya da başka yerlere nakledilebilmektedir. Mültecilerin yaşadıkları şehirler-binalar savaşta yıkıldığı için, gidecekleri bir yerleri de olmadığı dikkate alındığında, demonte yapı ve demonte edilebilen yerleşim yeri aslında ülkelerinde yaşanan sorunlar bittiğinde mültecilerin bu yapıları ülkelerine götürüp orada yeniden kurmalarına olanak vermektedir. Bu çalışmada önerilen çözümle ülkemizde mültecileri en iyi şekilde misafir edip, ülkelerinde işler yoluna girdiğinde ülkemizde kullandıkları barınaklarını kendi ülkelerine götürme şansları olabilmemesinin mümkün hale getirilmesi hedeflenmektedir. Kendi ülkelerindeki şehirlerin alt-üst yapıları yıkılmış olduğundan geri döndüklerinde barınakları olmadığı gibi, elektrikleri, suları, kanalizasyonları olmayacaktır. Bu çözüm, onların tüm alt-üst yapı ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Önerilen çözümdeki yapılar kendi elektriğini üretebilecek, gri suları arıtıp topladığı yağmur suyuyla birleştirip yeniden kullanabilecek, kendi ısıtmasını kendisi güneş enerjisinden karşılayacaktır. Yani kısaca, bir yapının ihtiyaç duyduğu altyapıyı kendi içinde barındırıcaktır. Dolayısıyla bu yapılar bir araya geldiklerinde merkezi altyapı sistemine ihtiyaç duyulmaksızın yerleşim yerleri ortaya

çıkarılabileceklerdir. Bu çalışmada önerilen bu yeni yaklaşımın aynı zamanda afetler sonrası afetzedelerin barınma ihtiyacını da hızlı şekilde karşılayabilecektir.

Günümüzde kadın, çocuk, erkek, genç, yaşlı, engelli, sağlam bir çok insan, artık doğduğu topraklardan çok uzaklarda, yaşama yeniden tutunmaya çalışmaktadır. Göçmenler için konuttan hastaneye, okuldan çocuk parkına kadar karşılanması gereken en temel ihtiyaçlardan birisi olan barınma konusu, aslında hem göç edenler, hem de onlara kapılarını açan devletler için acil çözülmesi gereken bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Sadece ülkemizde değil, Avrupa ülkelerinde de böyle bir sorunla karşı karşıya kalındığında, kalıcı ve uzun ömürlü çözüm arayışları sürmektedir. Tüm insanları büyük hacimli yapılarda, bir arada barındırmak veya çadır kentlerde yaşamalarını istemek, uzun vadede doğru ve insanca değildir. Bu insanlara, her türlü sosyal ve kamusal hizmetin sunulması son derece önemlidir.

Bu çalışmada, sadece mültecilere yönelik barınma sorununu çözmek için değil, aynı zamanda afetler vb. sebeplerle evsiz kalmış insanlara konut üretimi için bir alternatif oluşturacak olan modüler bir yapı malzemesi elemanı ve modüler bir yapım tekniği üzerinde öneriler geliştirilmiştir ve bunların yapı endüstrisinde kullanım olanakları irdelenmeye çalışılmıştır. Bu yapım tekniği kalıcı yapı ihtiyacı olan toplulukların kısa sürede kendileri için tüm altyapı olanaklarıyla kendi kendine yetebilen yeni yapıları inşa etmesini sağlayacaktır. Bu yapım yönteminin en önemli boyutları, ekonomik ve ekolojik olmasının yanı sıra, kullanıcılar için hem tasarım esnekliği, hem de daha sağlıklı mekânların ortaya çıkmasını sağlamasıdır.

Bu yapılar, çadır kentler veya plastik yapı malzemelerinden üretilen konutlarla karşılaştırıldığında, yangın, rüzgâr ve diğer olumsuz hava koşullarına karşı daha dayanıklı olmaları sayesinde, içinde yaşayanlar için de daha güvenli bir hayat sunacaklar, aynı zamanda geçici değil kalıcı yapılar için de uygun olacaklar, bu yönüyle geleneksel olmayan ekolojik kentsel gelişimlerin ortaya çıkması boyutuyla da yararlı olacaklardır.

Dünyada gelişen çevre koruma bilinci, artan toplumsal ve sosyal sorunlar ekoköyleri giderek daha fazla şekilde hayatımıza sokmuş, ve “ekoköyler, yeni ve gelecek için ümit veren, belli bir amaç ile bir araya gelmiş, bilinçli topluluklar” olarak kabul görmeye başlamışlardır. Yapılarında iki önemli özelliği barındırırlar. Birincisi, en nitelikli yaşamın insanların birbirlerini desteklediği, sağlıklı küçük topluluklarda oluştuğudur. İkincisi ise, insanlık için sürdürülebilir yaşam yolunun geleneksel toplum yaşamının tekrar canlandırılmasından geçtiğidir. Ekoköyler, tarih boyunca en fazla ümit veren, en önemli harekettir. İşte bu yapım tekniği aslında ekoköy yaklaşımından hareketle bir fikir olarak ortaya atılan ve günümüzde giderek artan mülteci ve evsizlik/yersizlik sorununa çözüm olabilecek konvansiyonel olmayan esnek bir yerleşim gelişimine imkan sağlayacaktır. Bu yerleşimler ilk kuruluştan itibaren tamamen esnek bir şekilde ortaya çıkan barınma gereksinimleri doğrultusunda büyüyecekler ya da tersine bu ihtiyaç bittiğinde gerekirse yeniden küçüleceklerdir. Bu sayede bu yerleşimlerin genel kapsamda amacı, sadece barınma ve altyapı üstyapı gereksinimlerini karşılamak değil, afetzedelerin ya da mültecilerin küresel ekonomisine bağımlılıkları azaltmak, onları yeniden üretken hale getirmek, daha kompleks, yerel-kaynaklı sosyal ekonomi ağını yeniden örmek; ekonomik, sosyal ve kısmen ekolojik sürdürülebilir bir model oluşturmak olabilecektir.

Toplumla bütünleşemeyen ve dezavantajlı olan diğer sosyo-demografik gruplar özellikle Suriyeli mülteciler için söz konusu olmak üzere kalkınma, bölgesel kalkınma, kırsal kalkınma ve sürdürülebilirlik konularının kesişim noktasında yer aldığı bütünsel bir modelin ortaya konulması ülkemizdeki ortak geleceğimiz ve dünya açısından bir zorunluluktur. Bu kapsamda

yürütülecek çalışmalarda; sürdürülebilir kalkınmanın insan ve çevre ile doğrudan ilişkili olduğu bir dönüşüm ve kalkınma hareketi olarak, fiziksel öğelerin yanı sıra sosyal, ekonomik ve ekolojik öğeleri de barındıran ve mülteciler başta olmak üzere toplumda farklı dezavantajlı grupların da toplumsal ve ekonomik hayata katılımlarını sağlayacak bir model önerisi ortaya konulması ülkemiz açısından çok derece önemlidir. Gerek Kırsal Kalkınma Planı'nda, gerekse Türkiye'nin 2023 hedefleri doğrultusunda hazırlanan Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları, Enerji Verimliliği Kanunu, Enerji Verimliliği Strateji Belgesi ve Enerji ve Çevre Teknolojileri Stratejisi'nde yer alan hedefler; kalkınmanın sosyal, ekonomik ve ekolojik boyutlarına dikkat çekmektedir.

Türkiye'nin 2023 vizyonu kapsamında belirlenen hedeflere ulaşılması, kentsel alanda olduğu kadar kırsal alanda da yenilikçi bir kalkınma, planlama, tasarım ve üretim modeli geliştirilmesiyle mümkün olacaktır. Özellikle 2011 yılından sonra Suriye'deki iç savaş sonrası baş gösteren mülteci sorunu dünya ülkelerinin dikkatini tekrar bu konuya odaklamıştır. Mültecilerin sorunlarının başında barınma, sağlık ve güvenlik gelmektedir. Özellikle mültecilere çözüm olarak sunulan barınma olanakları çok düşük standartlardadır ve bu standartların mutlaka yukarı çekilmesi gerekmektedir. Ayrıca, barınma çözümlerini sunarken çevre dostu ve kendine yetebilen çözümler sunmak öncelikli amaç olmalıdır.

Barınma çözümleri için göz önüne alınması gereken konulardan birisi de enerji ihtiyaçlarına yönelik çözümlerdir. Enerjinin yerleşkenin içinde üretilmesi ve bu işlemin sürdürülebilir olarak sağlanması gerekmektedir. Bu da yenilenebilir enerjinin kullanımından geçmektedir. Ancak mültecilere yönelik yerleşim yerleri mülteci durumuna düşen insan sayılarının ve zamanlarının önceden kestirilememesi nedeniyle planlı bir şekilde geliştirilmesi çok mümkün olmamaktadır. Bu da hem altyapı hem üst yapıda ciddi yetersizliklere yol açmaktadır.

26

Bu çalışmada öncelikli olarak mültecilere yönelik, ancak aynı zamanda afet sonrasında afetzedelerin de kullanabileceği nitelikte kendi elektrik ve ısıtma enerjisini güneş gibi yenilenebilir enerji kaynaklarından yararlanarak elde edebilen, yağmur suyunu depolayan, atık sularını değerlendiren, böylece geleneksel bir altyapı sistemine gereksinim duymadan bir yerleşim oluşmasına izin veren, modüler yapı elemanlarıyla inşa edilmiş, kolayca kurulup demonte edilebilen ve taşınabilir bir yapı sistemi önerisi geliştirilmiştir. Bu sistem içinde katı atıkların da yönetimi gerekmele birlikte bu çözüm, bu çalışmada önerilen konuların dışında kalmaktadır. Ancak yine de bu konuyla ilgili olarak bu yerleşim içinde katı atıkların içinde yer alan cam, metal, plastik, kağıt gibi atıkların ayrıştırılması, kalan organik atıkların basit evsel sistemlerle komposta dönüştürülüp, evlerin etrafların oluşturulabilecek yenilenebilir bitkilerle tasarlanmış ev bahçelerinde kompost gübre olarak kullanılması mümkün olabilecektir. Ayrıca tüm organik olmayan atıklar için yönetim ve planlama yapılması gerekmektedir. Bu atıkların enerji üretimi ve atıklarının da tarımsal faaliyetler gibi faaliyetlerde değerlendirilmesi önemli faydalar sağlayacaktır.

Kaynakça

Açıkkalp, E., Karakoç, H., Önder, A., Çabuk, A. (2016). Assessment of sustainable energy solutions for refugee camp. Architecture in Emergency Conference, 17-19 Kasım 2016 (s.156-161). İstanbul.

Lindegger, M.O. (2010). Max O. Lindegger ile Permakültür Çalıştayı. 12-19 Haziran 2010, İzmir: Marmariç Permakültür Enstitüsü

Permakültür Çalıştayı Notları (2010).
<https://surdurulebiliryasam.files.wordpress.com/2009/01/maxlindegger-permakultur-calistayi-notlari.pdf> Erişim Tarihi: 15.06.2017

Sayın, H.C., Özgüler, V.C., Çabuk, S.N., Çabuk, A. (2016). Ecocollectives as a Solution for Refugee Crises. Architecture In Emergency: Rethinking the Refugee Crisis, 17-19 Kasım 2016 (s.58-69), İstanbul: İstanbul Kültür University.

DENİZLİ'DE KONUT ALANLARINDA YAŞANAN SOSYAL VE MEKÂNSAL DEĞİŞİM

Araş. Gör. Dilek AVSAN

Prof. Dr. Gülçin Pulat GÖKMEN

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

Öz

Denizli kentinde zaman içinde yaşanan ekonomik, mekânsal, sosyal ve kültürel değişim kentte ve konut alanlarındaki gündelik yaşamı etkilemiştir. Bu bildiride Denizli'deki değişim ve gelişim kentte üretilen konut tipolojisi ve kullanıcı profili üzerinden okunmaya çalışılacaktır. Denizli'de kent dokusu ve konut kültürü gelişimi, tarihsel süreçte, temel olarak üç dönemde gruplanmaktadır; i) yapı ustaları tarafından inşa edilen tarihi Denizli Evlerinin bulunduğu geleneksel dönem, ii) endüstrileşmenin etkisiyle üretim ve ticaretin geliştiği, nüfusun artmasıyla kentleşme hızının arttığı ve 1960'lı yıllarda mimar tarafından tasarlanan ilk az katlı apartman örneklerinin görüldüğü modernleşme dönemi ve iii) modernleşme dönemi sonrasında yeni yerleşim alanlarının oluşturulduğu, yüksek apartman blokları ve kapalı sitelerin inşa edildiği 1980'lerden günümüze kadar uzanan son dönem. Bildiri İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü'nde yapılan bir yüksek lisans tez çalışmasına dayanmaktadır. Çalışmanın yöntemi; literatür araştırması, belediyede arşiv taraması, alanda kişisel gözlemler- fotoğrafla yapılan tespitler ve seçilen yapıların mimarları ile görüşmelere dayanmaktadır. Bildiride ele alınan üç farklı dönemde üretilen konutların özellikleri plan şemaları ve cepheler üzerinde değerlendirilmekte ve karşılaştırılarak tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Denizli, Konut, Değişim

Giriş

Batı Anadolu'da konumlanan Denizli kenti, kuzey ve batı yönünde genişleyen bir çöküntü düzlüğünde yer almakta ve güneyde Karcı Dağı eteklerine kadar uzanmaktadır (Anonim, 2011). 11.868 km² yüzölçümüne sahip olan kentin nüfusu 2016 yılı verilerine göre 1.005.687 kişidir (TÜİK). Denizli 1. derece deprem kuşağında yer almaktadır. Depremler kentin günümüzdeki konumuna taşınmasında ve günümüze kadar kentte yaşanan değişimlerde önemli bir belirleyici etken olmuştur (Tuncel, 2007).

Denizli kenti 1973 yılında "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" kapsamına alınması ile Anadolu'daki önemli sanayi kentlerinden biri haline gelmiştir. Günümüzde başta tekstil, turizm ve mermercilik olmak üzere birçok iş dalında faaliyet gösteren kentin kökenleri döneminin önemli bir dokumacılık merkezi olan Laodikea antik kentine kadar uzanmaktadır. Günümüzdeki konumuna taşınması ve kentin gelişmesi sürecinde yaşanan ekonomik, sosyal ve kültürel etkenler kentteki barınma alışkanlıklarını da etkilemiştir.

Denizli Kentinin Tarihsel Gelişim Süreci

II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 18-19-20 Mayıs 2017

Alanya

Denizli kent merkezinin 6 km kuzeyinde bulunan Laodikeia antik kentinin günümüz yerleşiminin temelini oluşturduğu düşünülmektedir. Antik kentte 2002 yılından bu yana sürdürülen kazı çalışmaları ve günümüz kent merkezinde yapılan yüzey araştırmaları sonucunda elde edilen veriler bu fikri desteklemektedir. Dokumacılık merkezi olan Laodikeia'nın zamanla ekonomik önemini yitirmesi ve 7. yüzyılda yaşanan deprem sonrasında su yollarının onarılamaması sonucu kent, Kaleiçi merkez olmak üzere bugünkü Denizli kentinin olduğu yere taşındığı düşünülmektedir (Şimşek, 2007).

Kentin taşınması sonrasında sosyal, kültürel ve ekonomik alışkanlıklar yeni yerleşimde de sürdürülmüştür. Örneğin günümüzde, Denizli kenti için önemli bir gelir kaynağı olan tekstil sektörünün tarihi geçmişte ünlü bir dokuma merkezi olarak kabul edilen Laodikeia kentine kadar uzanmaktadır. Antik kentte sürdürülen kazılar sırasında bulunan ve dokuma tanrıçası olarak bilinen Athena heykeli (Yunan mitolojisinde zeka, sanat, strateji, ilham ve dokuma tanrıçası) kentin dokumacılık geçmişinin önemli kanıtlarından biri olarak kabul edilmektedir (Arkeoloji Haber). Denizli ve Laodikeia kentlerinde bulunan başka bir ortak değer de ahenkli ve uzun süre ötüşü ve parlak tüyleri ile ün kazanmış olan horozlardır. Günümüzde kent merkezinde heykeli olan, kentin tanıtımında kullanılan ve özel yetiştirme çiftlikleri bulunan Denizli Horozunun Laodikeia antik kenti kazısında 1900 yıllık kabartması bulunmuştur (Şekil 1).

Şekil 1. Laodikeia'dan günümüze kadar kentte sürdürülen değerler (Url-1, Url-2, Url-3, Url-4).

Denizli'de kentleşme süreci, 13. yüzyıl sonuna kadar süren savaşlardan olumsuz etkilenmiş, savaşların sonrası Denizli'de 14. yüzyıl, kentleşme ve ticaret açısından parlak bir dönem olmuştur. Kale ve çevresinde yerleşen kent bu tarihten itibaren sur dışına taşmaya başlamıştır. Kaleiçi ticari işlevini sürdürürken konutlar kale dışında büyük bağ-bahçeler içinde inşa

edilmişlerdir. Bu dönemde kent, az yoğun ve kırsal bir yerleşme görünümüne sahiptir (İnceoğlu, 2002). Kentin 14. ve 15. yüzyıllar arasında edindiği bu yeni kimlik, 20. yüzyıldaki endüstrileşme evresine dek fiziksel yapıda belirleyici olmuştur (Tanyeli, 1989).

19. yüzyılın ikinci yarısında kentte önemli ekonomik, sosyal ve idari gelişmeler yaşanmıştır. 1876 yılında Denizli Belediyesi'nin kurulması ve 1888 yılında demiryolunun kente ulaşması bir dönüm noktası kabul edilmektedir. Demiryolu sayesinde ticaret gelişmiş ve kente ulaşım kolaylaşmıştır. Bu yüzyılda ortaya çıkan yeni iş alanları için kurulan su ve buhar gücü ile çalışan un değirmenleri kentteki endüstrileşmenin ilk örnekleridir (İnceoğlu, 2004). Demiryolunun kentsel yapıya en önemli etkisi mevcut yerleşim alanı ile güneyinde yer alan istasyon binası arasında ulaşımı sağlayan yeni bir caddenin (İstasyon Caddesi) açılması olmuştur. Yeni açılan caddenin iki yanında kentte kurulan fabrika çalışanları için sosyal konut-sıra evler inşa edilmiştir. Bu konutlar Denizli'deki ilk toplu konut örnekleri kabul edilmektedir ve geleneksel Denizli evlerinden farklı bir tipoloji oluşturmuşlardır (İnceoğlu, 2013).

Cumhuriyet döneminde uzun bir süre, geniş bahçeler içinde yer alan evleri ile, kırsal görünümünü sürdüren kent, İzmir karayolu ve istasyonun etkisiyle kuzeye doğru ve geleneksel kent merkezi olan Kaleiçi çevresinde genişlemiştir. Bu yıllarda devletin ülke genelinde başlattığı modernleşme hareketlerinin etkisiyle Denizli'de de yeni kentsel düzenlemeler yapılmış, yeni kamusal yapılar inşa edilmiştir. Ulusal mimarlık üslubunda tasarlanan Gazi Mektebi ve İsmet İnönü Ticaret Lisesi başta olmak üzere yeni okullar, enstitüler, öğretmen okulu, hastaneler, lokantalar, sinema ve bankalar bu dönemde inşa edilen yapılardır. 1936 yılında yapılan ilk imar planı kentte modern şehirciliğin ilk örneklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Örneğin İncilipınar Parkı gibi kentte toplumsal ve sosyal yaşama katkı sağlayan, gazino, çocuk bahçesi gibi eğlence ve dinlenme alanları bu yıllarda yapılmıştır (Şekil 2).

31

Şekil 2. Gazi Mektebi ve İncilipınar Parkı (Url-5).

Kentte sanayileşme sürecindeki önemli gelişmeler 1950'li yıllarda görülmektedir. Kentin karayolu ile İzmir'e bağlanması, elektriğin yaygınlaşması ve küçük sanayi sitelerinin inşası ile kentte sanayi alt yapısı oluşturulmuştur. Denizli'de bu dönemde sanayi açısından en büyük gelişme Sümerbank Bez Fabrikası'nın 1953 yılında açılmasıdır. Bir kamu yatırımı olan fabrika, lojman ve sosyal tesisleri ile istasyona yakın bir yerde 159 dönüm arazi üzerine kurulmuştur. Denizli Sümerbank Bez Fabrikası Denizli kentsel alanında sanayileşme amacıyla kurulmuşsa da ardında devletin Cumhuriyet dönemini modernleşme hareketi vardır (Anonim, 1998).

Denizli kenti zamanla güneye doğru Acıpayam tarafında, vadinin en verimli tarım alanlarının olduğu yönde yayılmaya başlamıştır. Ticari işlevlerin yer aldığı Enver Paşa Caddesi ve devamında İstiklal Caddesi kuzey-güney yönünde gelişen kentin omurgası haline gelmiştir

(Savaş Yavuzçehre, 2011). Bu dönemde kentin kuzey-güney bölgeleri arasında toplumsal farklılaşma görülmeye başlanmıştır. Geleneksel yerleşim alanına daha yakın olan Saltak Mahallesi ve Çaybaşı Mahallesi eski ailelerin ikamet ettiği semt olma özelliğini korurken İstiklal Mahallesi ve çevresiyle Lise Caddesinin güney kesimi daha çok üst gelir grubu tarafından tercih edilmeye başlamıştır. İzmir ve Ankara Karayolu üzerinde yer alan sanayi yapılarına yakın olmaları nedeniyle çalışanlar tarafından tercih edilen Sümer ve Kirişhane Mahalleleri alt gelir grubunun yerleştiği alanlardır (Savaş Yavuzçehre, 2011). Kentin büyümesine rağmen bu yıllarda da geniş bağ-bahçe içinde yer alan geleneksel konut üretimi ve dolayısıyla yeşil bahçe şehir görüntüsü devam etmiştir.

Geleneksel Denizli evi kentte 1950'lere kadar, plan şeması, yapım teknolojisi ve kullanılan malzemeleri ile büyük ölçüde varlığını sürdürmüştür. Ancak kentin sosyal ve ekonomik hayatında ortaya çıkan canlanma geleneksel Denizli evlerinde de bazı değişmelere neden olmuştur. Kentin içinde ev yapılan arsalar küçülmüş, evlerin tarımsal niteliği azalmaya başlamıştır. (İnceoğlu, 2002). 1950'lere kadar nüfusu 25.000 civarında olan Denizli'de dar, organik sokaklarda 1-2 katlı, taş-ahşap karışımı, kiremitli, bahçeli evler, meydanlarda cami, kahvehane ve dükkanlar yer almıştır. 1950'li yıllardan sonra İstasyon Caddesinde ve merkezi bölgede iki katlı betonarme binaların inşa edilmeye başlandığı görülmektedir (Yoldaş, 2009) (Şekil 3).

Şekil 3. 1950'li yıllarda Denizli (Denizli Belediye Arşivi).

1960'lı yıllarda yaşanan sanayileşme süreci, hızla artan göç, motorlu taşıtlar için genişletilen yollar ve plansız büyüme kentin gelişiminde etkili olmuş, geleneksel yaşamı etkilemiş ve konut mimarisinde de köklü değişikliklere yol açmıştır. 1960'lı yıllarda kentte üç veya dört katlı yapılar görülmeye başlanmıştır. Bu binaların, geleneksel ile modern arasında bir çizgi izlediği söylenebilir. Denizli kentine yönelik ilk kapsamlı plan olan 1967 tarihli Denizli kenti Nazım İmar Planı, 1995 yılındaki nüfusun 85.000 olacağı düşünülerek yaklaşık 500 hektarlık planlama alanında hazırlanmıştır. 2. Dünya savaşı sonrasında gelişen ekonomik koşullar nedeniyle kent hızla göç almaya başlayınca hedef nüfusa 70'li yıllarda ulaşılmıştır (Özcan ve Özkan, 2012). Kent nüfusunun büyüme hızına uygun planlama ve imar çalışmalarının yapılamaması kentin fiziksel gelişimini olumsuz etkilemiş, yerel yönetim kaynak sıkıntısından dolayı nüfusun artış

hızına paralel yeni imar parselleri üretmemiştir (Marım, 2010). Bu nedenle kentteki mevcut yapı yoğunluğu artmış ve çok katlı yapılaşma başlamıştır.

1967 yılı planında tarihi kent merkezi olan Kaleiçi-Bayramyeri'nin ticari işlevini sürdürmesinin yanı sıra ikinci bir ticari merkez olarak Delikliçınar bölgesi önerilmiş ve bu iki merkezi bağlayan Çınar Caddesi önemli bir ticari aks özelliği kazanmıştır (Şekil 4). Cadde üzerinde 1970'li yıllarda Mimar Cengiz Bektaş tarafından Babadağlılar Çarşısı ve Merkez Bankası şubesi inşa edilmiştir. Bu aksın devamında yer alan Lise Caddesi ve paralelinde yer alan Çaybaşı Caddesi de bu değişimden etkilenmiştir. Bu caddeler üzerinde konut-ticaret işlevli bitişik nizamda yüksek apartman bloklarının yapılmasına karar verilmesi geleneksel konut dokusunun yok olmasına neden olmuştur. Örneğin Çaybaşı Caddesi boyunca sıralanmış geleneksel sivil mimarlık örnekleri yıkılarak yerine 8-9 katlı apartmanlar yapılmıştır (Başoğlu Avşar, 2014). Bu yıllarda çok katlı yapılaşmanın yanı sıra yolları genişletmek için kesilen asırlık çınar ağaçları ve yıkılan bahçe duvarlarıyla kent, geleneksel yeşil dokusundan tamamen farklı bir görüntüye sahip olmuştur (İnceoğlu, 2002).

Şekil 4. Ticari merkezler; Çınar ve Bayramyeri (Denizli Belediye Arşivi).

1976 yılında yaşanan depremin ardından ve 1980'li yıllarda devletin liberal ekonomi politikaları kapsamında kredi teşviklerinin verilmesi ile kentte hızlı bir sanayileşme süreci başlamıştır. Hızla artan nüfus kentin gelişimini etkilemiş, artan konut ihtiyacını karşılamak için kent merkezinde yer alan az katlı yapılar yıkılarak yerlerine yüksek yapılar inşa edilmiş, böylece merkezde yoğunluk arttırılmıştır. Bahçeli geleneksel bir konutun arsasına bitişik nizam dört-beş apartmanın yapılması yapı yoğunluğunu ve nüfusu arttırmış, alanda altyapı, ulaşım ve hava kirliliği problemlerine neden olmuştur. Bu sorunlar nedeniyle üst gelir grubu merkezden ayrılarak kentin güneyinde yer alan Çamlık ve Kınıklı bölgelerine yerleşmişlerdir. 1980'li yıllarda çıkarılan Toplu Konut Yasaları sonrası Denizli'de orta gelir grubu için kent merkezinin dışında Yenişehir Mahallesi yerleşimi oluşturulmuştur. 1990'larda kentin büyümesi devam etmiş, kent çevresinde orta gelir grubuna yönelik uydu kentler yapılmaya başlanmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. Yoğunluğu artan kent merkezi ve Yenişehir (Url-6).

Kentin çevresinde yer alan yeni yerleşimler ve yatırımlar sonraki yıllarda kentin gelişim yönünü belirlemiştir. Kent merkezinin güneyinde yer alan Pamukkale Üniversitesi Kampüsü nedeniyle kent Karcı Dağı eteklerinde güneye doğru genişlemiştir. Bu yöndeki gelişim, verimli tarım alanlarının bulunması ve yerleşime uygun alanın yeterli olmaması nedeniyle daha kısıtlı olurken yeni konut alanı olan Yenişehir'in etkisi ve belediye kararları nedeniyle kent daha çok İzmir Anayolu yönünde kuzeybatıya doğru yayılmıştır. Bu dönemde kent merkezine çok yakın konumlanan sanayi alanı Ankara Anayolu üzerinde kentin batısındaki Organize Sanayi Bölgesine taşınmıştır. Eski sanayi alanının dönüşümünü başlatan bu karar sonucunda Sümerbank Bez Fabrikası kapatılarak yerine Sümerpark AVM inşa edilmiştir. Kentteki ilk büyük alışveriş merkezlerinden biri olan bu yapıdan sonra yeni oluşan konut merkezlerinde de alışveriş merkezleri inşa edilmiştir; Çamlık bölgesindeki Forum Çamlık AVM ve Yenişehir bölgesindeki Teraspark AVM gibi.

Günümüzde yaklaşık bir milyon nüfusa sahip olan kent, özellikle tekstil sektöründe yerel kaynaklarını ve yere özgü dinamiklerini kullanarak ulusal ve uluslararası alanda ticari faaliyetlerini sürdürmektedir. Değişen ekonomi, kültürel ve sosyal yaşam, teknoloji ve malzeme olanakları gibi nedenlerle kent sınırları ve konut üretimi de değişmiştir. Kentin yerleşim alanı genişlemekte, ana caddelerde 7-9 katlı, ara sokaklarda ise 4-5 katlı yapılaşma görülmektedir. Kentin güneyinde oluşturulan yeni yerleşim alanlarında üst gelir grupları için kapalı siteler inşa edilirken kentin kuzeyinde ise sanayi alanına yakın alanlarda alt gelir gruplarının yerleşimleri yer almaktadır.

Denizli Kentinde Konut

Denizli kentinde yaşanan bu süreç kentteki sosyal hayatı ve konut üretim pratiklerini de biçimlendirmiştir. Kentte üretilen konutun yapısal evrimi, önemli kırılma noktaları üç dönemde incelenebilir. Dönemlerin tespitinde kentteki konut üretimini etkileyen kırsal hayattan kentsel hayata geçiş ve toplu konut uygulamaları gibi önemli değişimler etkili olmuş, dönemlerde inşa edilmiş konutların plan kurgusundaki benzerlikler ve değişiklikler konutun açık ve kapalı özel-yarı özel-kamusal alanları, plan ve cephe biçimlenişleri üzerinden okunmuştur.

Geleneksel Dönem

Deprem, rant, plansız kentleşme ve bakımsızlık gibi nedenlerle günümüze az sayıda örneği ulaşabilen geleneksel Denizli Evleri, doğaya ve çevreye uyum sağlaması, rasyonel çözümler geliştirmesi, sahip olduğu mahremiyet ilkeleri, yerel malzemelerin kullanılması, bulunduğu bölgenin iklim koşullarına uygun olması ve ergonomik yapı tasarımı gibi özellikleri

barındırması yönüyle Batı Anadolu'daki geleneksel evlerle tipolojik açıdan ortak özelliklere sahiptir.

Geleneksel Denizli evlerinin, en önemli özelliği hayatlı-açık sofalı şemada olmalarıdır. Denizli evlerinde, kentte ılıman iklim koşullarının yaşanması nedeniyle günlük faaliyetler genellikle yüksek duvarlarla çevrilmiş olan bahçede gerçekleştirilmektedir (İnceoğlu, 2002). Konutun alışılmış işlevlerine ek olarak, geniş bahçe içinde yer alan evlerde kurgulanan kırsal-tarımsal hayat nedeniyle evde ve bahçede ahır, samanlık, kurutma yerleri, hayat, çardak gibi kapalı, yarı kapalı ve açık mekânlar oluşturulmuştur (İnceoğlu, 2004). Denizli evleri bir bahçe içerisinde olmakla birlikte yola yakın ya da yola bitişik inşa edilmiştir (Şekil 4). Sokağa açılan büyük bir kapısı bulunan eve sokaktan doğrudan giriş yoktur; önce bahçeye sonra açık sofaya ve buradan da odalara ulaşılmaktadır (Başoğlu Avşar, 2014).

Geleneksel Denizli evleri genellikle dış sofalı ve iki katlıdır. Zemin katta bahçeyle bağlantılı hayat, mutfak, hamam, kiler, depo gibi hizmet alanları, üst katta hayat adı verilen dış sofa ve odalar yer almaktadır (Köse ve Küçük, 2006). Odalar ailenin yeme-yatma-oturma gibi farklı işlevlerini karşılamak üzere esnek bir biçimde düzenlenmiştir. Odalarda ocak, yüklük, yunmalık, odunluk, fincanlık, lambalık, açık-kapalı dolaplar, sergen ve oturma yerleri bulunmaktadır. Odalarda kışın ısınma ve pişirme için ocak bulunmaktadır (Bektaş, 2011).

Şekil 6. Geleneksel doku (Url-5).

Eğimli çatılı evlerin strüktürü ahşap karkas ve kerpiç yığmadır. Planlarda I düzeni ve L düzeni en çok görülenlerdir. Büyük ailelerde oda sayısının artmasıyla U düzeni de görülmektedir (Şekil 7). Hayat adı verilen dış sofanın bir yanına odalar eklenerek aileyle birlikte ev de büyümekte ya da sonradan bölünerek küçülebilmektedir (Bektaş, 2011). Evlerin temel tasarım anlayışı işlevselliğe dayanmaktadır ve Denizli evlerinde harem-selamlık gibi kadın ve erkeklerin kullandığı farklı mekanlar görülmemektedir. Kentte o dönemde zengin-fakir mahallesi diye bir ayırım görülmemekte, mahallelerde farklı gelir grupları, dayanışma içinde bir arada yaşamaktadır (İnceoğlu, 2004).

Bektaş (1988), mahalle kavramının ve komşuluk ilişkilerinin kuvvetli olduğu bu dönemlerde evlerin sokak kapılarının kilitlenmediğini söylemektedir. Düğün, cenaze gibi önemli olaylarda komşuların birbirine destek olmasının yanı sıra salça, tarhana, makarna gibi kış hazırlıklarının yapılmasında dayanışma sağlandığını belirtmektedir. Özellikle uzun kış akşamlarında komşu ve akraba evlerinde toplanıp muhabbet edilmesi, çocukların oyun oynaması dönemin eğlence anlayışını yansıtmaktadır (Bektaş, 2011).

Şekil 7. Geleneksel Denizli Evleri (plan ve görünüş çizimleri Marım, 2010'dan alınmıştır).

Geleneksel Denizli Evleri, ailelerin gereksinimi doğrultusunda ev yapan ustalara sipariş verilerek üretilen konutlardır. Büyükanne, büyükbaba, hala, amca gibi üyeler ile birlikte yaşadığı bu evler ailenin günlük gereksinimlerini karşılayacak sebze ve meyve yetiştirmeye elverecek şekilde bahçeler içinde inşa edilmişlerdir. Ailelerin ev ihtiyacı olduğunda aile reisi bir ustaya giderek ailenin ihtiyacını ustaya aktarmakta, usta arsaya bakarak ailenin ihtiyacına yanıt verecek nitelikte bir ev inşa etmektedir. Evler yıllardır süregelen tarzda ve nitelikte, geleneksel konut tipolojisinde, strüktür ve malzemeleri kullanılarak inşa edilmektedir..

Dönemin yaşam kültürünün ortaya çıkardığı, yöresel malzemelerle biçimlenen Denizli geleneksel evinin kente yansıyan iki temel özelliği vardır; birincisi evler, büyük bağ-bahçeler içinde yer aldığı için kent yeşillikler arasında kaybolan yapılardan oluşmaktadır. İkincisi ise günlük gereksinimler ve bahçe sulama için kullanılan, bahçeden bahçeye geçerek bütün kenti dolaşan su dağıtım sistemi kentte sulama şebekesi oluşturmaktadır.. (İnceoğlu, 2002). Bu ark ve pınarlar 1970'li yılların sonuna dek Denizli'nin doğal kaynakları arasında yer almış, sonraki dönemlerde de kent bu su kaynaklarından faydalanmış, su kaynaklarının bazıları sanayileşmede, elektrik üretiminde kullanılmıştır (Savaş Yavuzçehre, 2011).

Denizli'de günümüze ulaşabilen geleneksel konutlar az sayıdaki tekil örneklerdir. Bu durumun en önemli sebepleri yaşanan depremler ile yerel yönetimi ve devlet tarafından alınan koruma bilincinden yoksun yapılaşma kararlarıdır. Günümüze kadar restore edilerek gelebilen bu yapılar fonksiyon değiştirmiş, müze, belediye hizmet binası, kafe gibi işlevlerle kullanılmaya başlanmıştır.

Modernleşme Süreci

Geleneksel Denizli evi 1950'lere kadar, plan şeması, yapım teknolojisi ve kullanılan malzemeleri ile varlığını bazı değişmelerle sürdürmüştür. 19. yüzyıl sonlarında konut üretiminde yaşanan en önemli değişim bahçesiz veya küçük bahçeli, yol ile doğrudan bağlantı

kuran yeni konut tipolojisinin oluşmasıdır. Bu dönemde Denizli geleneksel evinin yol- bahçe- hayat-oda şeklindeki mekân kurgusu yeni evlerde yol-hol-odaya dönüştürülmüştür.

Şekil 8. Modernleşme sürecinin ilk yıllarında değişen konutlar (plan ve görünüş çizimleri Marım, 2010'dan alınmıştır).

İnceoğlu (2004), plan kurgusu ve yapı malzemesi yönüyle geleneksel Denizli evlerinden farklı olan bu tek ya da iki katlı, kagir, yoldan ulaşılan yeni ev tipolojisinin demiryolunun etkisi ile İzmir'den geldiğini söylemektedir. Banyo ve mutfak gibi ıslak hacimlerin konutun içinde yer aldığı bu tipolojinin işlevsel plan kurgusu ve yalın tasarımı ile modernleşmenin etkisiyle üretildiği düşünülmektedir (İnceoğlu, 2013). Orta sofalı plan şemasına sahip olan bu evler giriş ve arka bahçe ile bağlantılı orta hol ve bu hole açılan dört odadan oluşmaktadır. Bu evlerde Denizli evlerinde görülen cumba ve büyük saçaklara rastlanmamaktadır. Çatı saçaksız, bir veya birkaç katlı bir silme ile bitmektedir. Sokakla güçlü bir ilişkisi olan bu evlerde bahçe zamanla küçülerek tarımsal özelliklerini kaybetmiş ve sadece çiçek yetiştirilen bir bahçeye dönüşmüştür (Şekil 8).

Bu yıllarda kentte ilk defa sıra ve ikiz evler görülmektedir. Bu nedenle kent yeni bir görünüm kazanmaktadır. Daha önceleri sokak karakterini öncelikle yüksek kerpiç-toprak duvarlar ve bunların üzerinden sarkan ağaçlar belirlerken, yeni tarz binalar, sokak mekanının oluşmasında öne çıkmaktadırlar. İlk olarak İstasyon Caddesinde yer alan bahçesiz, sokağa açık konutlar ev tarımına katkı sağlamaması yönünden o yıllarda müslüman halk tarafından tercih edilmeseler de 1899 depremi sonrası ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Gürcan Mahallesi gibi Müslüman halkın yaşadığı mahallelerde de yaygınlaşmıştır (İnceoğlu, 2013) (Şekil 9).

Şekil 9. Enver Paşa Caddesi ve İstasyon Caddesi, 1935 (Önen, 2006).

İlk apartman uygulamalarının yapıldığı 1950’li yılların sonuna kadar kentte, iki-üç katlı apartman öncesi ara bir tipolojiye sahip konutlar inşa edilmiştir. Kentte 1950 ve 1960’lı yıllarda yaygın olarak görülen üç veya dört katlı apartmanlar kentteki ilk apartman örnekleri olarak kabul edilmekte ve bu yapıların geleneksel ile modern arasında bir çizgi izlediği düşünülmektedir (Yoldaş, 2009). Geleneksel konutta bir arada yaşayan geniş aileler bu yapılarda her katta bir çekirdek aile yaşayacak şekilde ayrılmıştır. Kardeş, anne-baba, amca gibi yakın akrabalar tarafından kullanılmasına rağmen bu konutlarda, yapı ölçeğinde mahremiyet gözetilerek, her dairenin girişi ayrı tasarlanmış, hatta her girişi farklı cephede bulunan konutlar inşa edilmiştir. Plan kurgusu ve geniş saçakları ile geleneksel konutun izlerini taşıyan bu aile apartmanlarının öncü örnekleri, düşeyde evlerin bir araya gelmesi ve yeni yaşam koşullarına uyum sağlamayı önermesi yönüyle modern konut olan apartman öncesi ara bir tipoloji olarak kabul edilmektedir (Şekil 10).

38

1950’li yıllarda yaşanan sanayileşme süreci, genişletilen yollar, göç, ve plansız büyüme kentin gelişiminde etkili olmuş, kentte geleneksel yaşamı etkilemiş, ve konut mimarisinde de köklü değişikliklere yol açmıştır. Kentte çalışma koşulları ve gündelik hayatın değişmesi, geniş ailelerin yerine çekirdek aile yaşamının yaygın hale gelmesi, farklılaşan kültürel ve sosyal koşulların yanında teknolojinin gelişmesi, yeni yapı malzeme ve yapım yöntemlerinin kullanılması sonucu kentte 1960’lı yıllarda üç veya dört katlı binalar görülmeye başlanmıştır. Modern bir konut tipolojisi olarak kabul edilen apartmanlar modernleşmenin etkisi ile inşa edilmiş, olmalarının yanı sıra çevre ile ilişkisi, kat yüksekliği bakımından günümüz apartman yapılarına kıyasla insan ölçeğine daha yakındır.

Şekil 10. Modernleşme sürecinde görülen apartman öncesi ara tipoloji (Avsan, 2015).

Nüfus artışı ve konut sorununun çözümü olarak üretilen apartmanlar fiziksel ve biçimsel özellikleriyle geleneksel konut yaşamından farklı niteliklere sahiptir. Bu yıllarda güncel ihtiyaçları karşılamakta zorlanan, tuvaleti konutun dışında, ısıtılan bir banyosu olmayan geleneksel konuta karşılık apartmanlarda yaşamak modernleşme, konfor ve zenginliğin simgesi haline gelmiştir. Aileler artık sanayide çalışmakta, ülkedeki modernleşmenin etkisi ailelerin giyim, kuşamlarına, evlerinin içine ve gündelik yaşamlarına yansımaktadır.

Günümüzde Sırapapılar, Saraylar ve 15 Mayıs mahallelerinde hala varlığını sürdüren bu yapılar en az üç katlıdır. Kat mülkiyeti henüz yaygınlaşmadığı için genellikle yapı aynı ailenin farklı bireyleri tarafından kullanılmaktadır. Yapı parselin ortasında ön, arka ve yanda bahçe alanı bırakacak şekilde yerleşmiştir; fakat artık bahçeler daha önceki evlerde olduğu gibi ailenin özel alanı olmaktan çıkmış, yoldan alçak bir duvar ile ayrılan yeşil alanlar haline dönüşmüştür. Balkonlar da bu konut mimarisinin ve dolayısıyla kentsel peyzajın ögesi haline gelmiştir (Şekil 11).

Şekil 11. İlk apartman örnekleri (Avsan, 2015).

Günlük bütün faaliyetlerin tek odada gerçekleştirilebildiği geleneksel konutların aksine yeni plan şemalarında yatma, pişirme, oturma gibi her işlev için ayrı mekanlar bulunmaktadır. Aileler artık yer sofrasında değil, yemek odasında veya mutfakta yer alan yemek masasında yemek yemekte dirler. Misafir ağırlanan oda geleneksel evlerdeki baş oda niteliğindedir. Sadece misafir geldiğinde kullanılan oda diğer zamanlarda kapalı tutulmakta, ani gelebilecek misafire hazır bekletilmekte, gerektiğinde misafiri yatılı olarak ağırlamakta kullanılmaktadır. Evlerde gündelik yaşam geleneksel evden farklı olarak yeni evlerde oturma odası adı verilen odada geçmekte, bu oda oturma, dinlenme, komşu ağırlama vb. gibi çok amaçlı kullanılmakta, bazen ailedeki çocukların ders çalıştığı, uyuduğu, oyun oynadığı mekan olmaktadır. Evler mahremiyet düzeyi geleneksel evden farklı olarak azalmıştır. Aile bireylerinin toplu kullandığı mekanlarda kadın-erkek ayrımı yoktur, aile bireyleri yaşama ve oturma odalarını ortak kullanmaktadır. Evlerde kamusal-yarı özel ve özel alanlar oluşmuştur (Şekil 12).

Şekil 12. İlk apartman örnekleri (Avsan, 2015).

Evlere orta bir holden girilmesi ve odaların bu hole açılması nedeniyle ilk apartman örneklerinin hala geleneksel konutların etkisinde tasarlandığını göstermektedir. Apartmanların hemen hepsi geniş alanlı olup salon, oturma odası, mutfak, WC, yatak odaları ve banyodan oluşmaktadır. Apartmanlarda iki odalı, üç odalı, dört ve daha fazla odalı daireler yapılmaktadır, evleri alacak aileler tasarım aşamasında bilinmediği için mimar anonim kullanıcıya göre tasarım yapmakta, farklı kullanıcı profilleri oluşturarak daire tiplerini tasarlamaktadır. Ailelerin talepleri genellikle büyük ve çok odalı daireler yönünde olunca zaman içinde bu tür dairelerin üretimi artmıştır.

1980'lerden Günümüze

Kentte 1976 yılında yaşanan deprem ve 1980'li yıllarda verilen teşvikler ile başlayan sanayileşme süreci ile artan nüfus kentin gelişimini etkilemiş, kent merkezinde yer alan az katlı yapılar yıkılarak daha yüksek yapılar üretilmiş, ve merkezde yoğunluk artırılmıştır. Kentin ana caddelerinde 7-8 katlı ve bitişik nizamda apartmanlar, mahalle aralarında da 4-5 katlı küçük bahçeler içinde apartmanlar inşa edilmiştir.

Ana cadde üzerinde yer alan apartmanların zemin katında ticaret işlevi yer almaktadır. Kentin genel dokusunu belirleyen bu konutlarda geleneksel barınma kültürüne dair hiçbir iz rastlanmamaktadır. Apartmanların girişi doğrudan kaldırıma açılmaktadır, ön bahçeleri yoktur, genellikle bitişik nizamda yer aldıkları için yapıların ön cephesinde salon, oturma odası gibi yaşam birimleri yer almakta, arka cephe yönünde de yatak odaları bulunmaktadır. Kat sayısının artması nedeniyle ilk olarak bu dönemde apartmanlara asansör de eklenmiştir (Şekil 13).

Şekil 13. Ana cadde üzerindeki çok katlı apartmanlar (Avsan, 2015).

Konut bu döneme kadar daha çok küçük girişimci usta ya da “yap-sat”çı olarak nitelendirilen müteahhitler eliyle yapılırken, bu tarihten sonra ortaya çıkan toplu konutlar halka yeni bir konut sunum biçimi arz etmektedir (Tekeli, 2012). Bu aşamada konut piyasasındaki, geleneksel küçük sermayeli müteahhitlerin yerini orta ve büyük sermayeli inşaat firmaları almaktadır. 2000’li yıllardan itibaren kent merkezinin daha çok ticari işleve dönüşmesi nedeniyle konut yapımı kentin dışına taşınmıştır. Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından düşük gelirli için Umutkent, Aktepe gibi toplu konutlar yerleşmeleri üretilmiştir. Kentteki orta ve üst gelir gruplarının konut tercihi ise büyük şirketler tarafından kent merkezi dışında inşa edilen, güvenli, içinde sosyal donatıları barındıran kapalı siteler olmuştur.

41

Kapalı siteler, konut blokları ve blokların çevrelediği ortak kullanım alanlarından oluşmaktadır. Bu yerleşmelerde zemin dubleks, çatı dubleks, stüdyo tipi daire gibi seçenekler bulunmaktadır. Modernleşme döneminin son dönem örnekleriyle benzer özellikler gösteren plan kurgularında ilk apartman örneklerinden farklı olarak bu konutlarda hol bulunmamakta, binalar daha yüksek olduğu için güvenlik nedeniyle daha küçük balkonlar görülmektedir. Geleneksel Denizli evinde ve sonrasında yapılan apartmanlarda görülen geniş balkonlar yeni evlerde yoktur., ailelerin yaz akşamlarında yaygın kullandığı balkonların yerini klima ile soğutulmuş iç mekanlar, salonlar almakta, ailelerin bu yeni yaşama ayak uydurmaya çalıştığı görülmektedir. Evlerde odalara ulaşım koridor ile olmakta, oturma odası ve yemek odası mutfak ile bütünleşmektedir. Evlerde ebeveyn yatak odalarında ayrı bir banyo ve giyinme odası bulunmaktadır. Geleneksel evde oda içinde yapılan banyo burada biraz daha modern bir biçimde yatak odasına özel olarak tasarlanmaktadır. Sokakla doğrudan ilişkinin kesildiği bu yapılarda yönelim, sitenin merkezinde yer alan ortak kullanım alanlarına doğrudur. Evlerin özellikle zemin katlarında yer alan daireler geleneksel evlerde olduğu gibi bahçeyi kullanmakta, bu nedenle evlere yakın açık alanlar oturma, yemek yeme gibi farklı işlevlere uygun bir şekilde tasarlanmaktadır (Şekil 14).

Aquacity Denizli		
Flora Park Residences		
Sümerpark Evleri		
Evora Denizli		

Şekil 14. Kapalı site örnekleri (Url-6, Url-7, Url-8, Url-9).

Kapalı sitelerde genellikle su ögesinin bulunduğu peyzaj düzenlemesi, açık-kapalı spor alanları ile 24 saat gözlenen güvenli bir yaşam söz konusudur. Son dönem kapalı konut yerleşmelerinde alışveriş merkezleriyle bütünleşik bir yaşam görülmektedir. Şehir merkezinde yeterli alan olmadığı için kent dışındaki bu sitelerde konut kullanım alanları genişlemiştir. Bu sitelerde yaşayan aileler homojen, benzer gelir ve eğitim gruplarına mensup ailelerdir, ailelerde kişi sayısı azalmıştır, bekar yetişkin kadın veya erkek çalışan, çocuksuz çiftler ya da bir çocuklu aileler görülmektedir. Bu farklılık göz önüne alınarak yerleşmelerde çeşitli büyüklüklerde konut seçenekleri bulunmaktadır.

Kentin, sanayinin taşındığı dönüşüm alanlarında ve kuzeybatısındaki yeni konut yerleşimlerinde üst gelir grupları için kapalı siteler inşa edilirken eskiden sanayi çevresinde konumlanan mahallelerde de dönüşümler başlamıştır. Sanayi alanının taşınması ile bölgenin kentsel bir dönüşüm alanı haline gelmesi ve bu bölgede alışveriş merkezi ve üst gelir grubu için kapalı bir site inşa edilmesi bölge yakınındaki alt gelir grubunun ikamet ettiği mahallenin de taşınmasına neden olmuştur. Örneğin Karşıyaka bölgesindeki evlerin yıkılması sonucu mahalle sakinleri TOKİ tarafından ve farklı etaplarda “Akvadi” adıyla yapılan yeni yerleşimlere taşınmışlardır. Yeni organize sanayi bölgesine yakın yapılan yerleşim kent merkezinden uzak olması, bahçeli ev yaşamına alışkın olan insanların çok katlı yapılarda yaşama alışmakta zorlanması ilk

dönemde taşınanlar için buradaki yaşam zor olsa da zamanla belediyenin burada yaptığı yatırımlarla yerleşim yaşanılabilir hale gelmiştir.

Bu aşamada kent merkezindeki ticari alan genişlemeye başlamış ve konut olarak inşa edilen ilk dönem apartmanları dönüşmeye başlamıştır. Zemin katlarının ticari işleve dönüşmesi ile yapıların ön bahçesi kaldırılarak birleşerek ticaret işlevine uygun bir sergileme, satış alanına dönüşmüştür. Üst katlarda da konutların bu dönüşüm sırasında değişime uğradığı, dairelere özgün durumu ile ilişkisi olmayan müdahalelerin yapıldığı görülmektedir. Bu değişikliklerden en önemlileri cephede yapılan değişikliklerdir. Cepheye eklentilerin yapılması, balkonların iç mekana dahil edilmesi, bazı katlarda farklı cephe kaplama malzemelerinin uygulanması gibi çeşitli değişiklikler kent merkezinin görünümünde karmaşık bir duruma neden olmaktadır (Şekil 15).

Şekil 15. Kent merkezindeki değişen apartmanlar (Avsan, 2015).

Kent merkezinde konut olarak inşa edilen apartmanların ticari işleve dönüşmesi sırasında yapılan değişikliklerin yanı sıra erken dönem apartmanlaşma sürecine ait olan özgün örnekler de yıkılmaya başlanmıştır. Bu yapılar yıkılarak yerine günümüzde daha yüksek katlı konutlar da iş merkezleri yapılmaktadır (Şekil 16).

43

Şekil 16. Kent merkezindeki yıkılan apartmanlar (Avsan, 2015).

Sonuç

Denizli kentinde sanayileşme, nüfus artışı, deprem, gündelik yaşam pratiklerinin değişmesi gibi nedenlerle konut yapım teknikleri, plan şeması, kullanılan malzemeler ve konut-kent ilişkisinde değişiklikler görülmektedir. Bu değişimlere bağlı olarak Denizli kentinde inşa edilen konutlar

genel olarak üç ana evrede sınıflandırılmaktadır; geleneksel konutlar, modernleşme sürecinde üretilen az katlı betonarme yapılar ve çok katlı apartmanlar ile toplu konut örnekleri. Ayrıca bu üç ana dönem geçişlerinde her iki dönemin özelliklerini barındıran ara tipolojiler de ortaya çıkmıştır (Şekil 17).

Şekil 17. Denizli'de konut süreci.

Geleneksel konutlar, büyük ailelerin bir arada yaşadığı, gerektiğinde yeni birimler eklenebilen esnek tasarım anlayışına sahip ve tarımsal faaliyetleri olanaklı kılan yapılardır. Odalar ve bahçe geleneksel konutun önemli özel mekanlarıdır. Odalar bir ailenin bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek donanıma sahip iken bahçe kentin ılıman iklimi nedeniyle konutun çok kullanılan açık, özel alanıdır. Döneminin yaşam kültürü ihtiyaçlarına göre biçimlenen geleneksel konutlardan günümüze az sayıda örnek ulaşmıştır.

Modernleşme sürecinde, özellikle ekonomik ve sosyal alanlarda yaşanan değişimler nedeniyle konutlarda köklü değişimler yaşanmıştır. Konutlar tarımsal özelliklerinden arınarak her dairenin bir aile tarafından kullanıldığı katlı betonarme yapılara dönüşmüşlerdir. Odalar ise geleneksel konutların aksine özelleşerek her eylem için farklı mekanlara dönüşmüşlerdir. Bu döneme ait ilk örneklerin bir kısmı hala kullanılsa da çok sayıda yapı merkezde yoğunluğun artırılması amacıyla yıkılarak yerine daha yüksek yapılar inşa edilmiştir.

Son evrede ise hızla artan nüfusu barındırmak için kent merkezinde çok katlı yapılar ile yoğunluk artırılmıştır. Ancak bu çözüm yeterli olmayınca kent hızla genişleyerek yeni yerleşim alanları oluşturulmuştur. Toplu konut ve kapalı güvenli sitelerin bulunduğu yeni yerleşimleri ile kentte ilk kez ekonomik sınıfların farklı yerleşim alanlarını tercih ettiği görülmekte ve bir ayrışma yaşanmaktadır.

Değişen sosyal, ekonomik, kültürel ve teknolojik faktörlere bağlı olarak gündelik yaşamın, konutların ve kentlerin değişmesi/dönüşmesi kaçınılmazdır. Bu süreçte değişimin etkilerini ve hızını kontrol edebilmek, doğru planlamalar yapabilmek kentin gelişimine olumlu katkı sağlayıp kentlinin daha sağlıklı bir çevrede yaşamasını sağlayabilir. Bu nedenle planlama konusunda 20. yüzyılda olumsuz tecrübeler edinen Denizli kenti için daha gerçekçi, kentin geçmişine saygılı ve gelişimine katkı sağlayacak yeni planların yapılması önemli hale gelmektedir.

Geleneksel konut dokusunu yüksek katlı yapılar için yok eden ve günümüze sadece tekil ve bağımsız birkaç geleneksel konutun ulaşabilmesini sağlayan Denizli kenti, günümüzde aynı hatayı ilk modern sivil mimarlık örneklerinin yıkılması ile tekrarlamaktadır. Kentsel hafızanın oluşmasına zarar veren bu yıkım süreci yerine, yapı ölçeğinin de ötesinde modern sivil mimarlık örneklerinin oluşturduğu dokunun ve toplumda daha önce var olan birlikte yaşama kültürünün sürekliliğinin sağlanması çok önemli görülmektedir.

Kaynakça

- Anonim (1998). Türkiye'nin Parlayan Yıldızı Denizli, Denizli Valiliği Yayını, Denizli.
- Anonim (2011). Denizli Çevre Durum Raporu, Denizli Valiliği İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü, Denizli.
- Arkeoloji Haber. (2016). Kaçakçıların Sakladığı Athena Başı 12 Yıl Sonra Tekrar Gün Yüzüne Çıktı. <http://arkeolojihaber.net/2015/08/25/kacakcilarin-sakladigi-athena-basi-12-yil-sonra-tekrar-gun-yuzune-cikti/> adresinden erişildi. (ET: 23.06.2017).
- Avsan, D. (2015). *1960-80 yılları arasında Denizli'de yapılan apartmanların tasarım, uygulama ve kullanım aşamalarının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Başoğlu Avşar, Ö. (2014). Denizli geleneksel konut mimarisinin değişim sürecinin Altıntop Mahallesi örneğinde irdelenmesi. *Artium*, 2, 165-179.
- Bektaş, C. (1988). Yaşama kültürü. Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu, 27-30 Eylül 1988, (s.272-276). Denizli: Denizli Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü.
- Bektaş, C. (2011). *Denizli*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- İnceoğlu, N. (2002). Denizli'de mimarlık. *Mimarlık*, 304: 38-41.
- İnceoğlu, N. (2004). *Geleneksel Türk Mimarisi Denizli*. İstanbul: Tasarım Yayın Grubu.
- İnceoğlu, N. (2013). Denizli'de cumhuriyet dönemi mimarlığı. Denizli Cumhuriyet Dönemi Yapıları Panel ve Forumu, 2 Şubat 2013, Denizli: TMMOB Mimarlar Odası.
- Köse, R. ve Küçük, B. (2007). Denizli'deki geleneksel yaşamın geleneksel mimariye etkileri: Fındık Sokağı örneği. Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı, II. Cilt, 6-8 Eylül 2006, (s.237-245). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Marım, R. E. (2010). *Eski Denizli evleri: Denizli geleneksel konut mimarisinin şehrin gelişimi ve değişimiyle oluşan yeni yapısı*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Önen, C. (2006). Fotoğraflarla Denizli. Denizli: Denizli Belediyesi Kültür Yayınları.
- Özcan K. ve Özkan T. (2012) Denizli Kenti Planlama Deneyimleri, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 17(27), 233-250.
- Savaş, Yavuzçehre, P. (2011). *Kentsel Mekânda Değişim, Denizli*. Denizli: Denizli Belediyesi Kültür Yayınları.
- Şimşek, C. (2007). Laodikeia'dan Ladik'e Denizli. Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı, II. Cilt, 6-8 Eylül 2006, (s.38-50). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Tanyeli, U. (1988). Denizli Kentinin Yapısal Evrimi (11-15. YY). Türk Kültür Tarihinde Denizli Sempozyumu, 27-30 Eylül 1988, (s.341-345). Denizli: Denizli Valiliği, İl Kültür Müdürlüğü.

Tekeli, İ. (2012). *Türkiye’de Yaşamda ve Yazında Konutun Öyküsü*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tuncel, M. (2007). Türkiye’de yer değiştiren şehirler: Denizli örneği. Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiriler Kitabı, II. Cilt, 6-8 Eylül 2006, (s.47-49). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.

TÜİK. (2017). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95> adresinden erişildi. (ET: 23.06.2017)

Url-1. <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,143097/laodikeia-buyulemeye-devam-ediyor.html> adresinden erişildi. (ET: 23.06.2017).

Url-2. <https://www.anadolujet.com/tr/kurumsal/anadolujet-magazin/2015/8/48-saatte-denizli> adresinden erişildi. (ET: 23.06.2017).

Url-3. <http://www.denizlihayat.com/tarih.html> adresinden erişildi. (ET: 23.06.2017).

Url-4. <http://www.fotografturk.com/denizli-horozu-p366217> adresinden erişildi. (ET: 23.06.2017).

Url-5. <http://www.pamukkale.gov.tr/tr/Foto-Galeri/Eski-Denizli-Sehir-Fotograflari> adresinden erişildi. (ET: 23.06.2017).

Url-6. <http://www.aquacitydenizli.com.tr> adresinden erişildi. (ET: 23.06.2017).

Url-7. <http://www.floraparkresidences.com> adresinden erişildi. (ET: 23.06.2017).

Url-8. <http://www.sumerparkevleri.com.tr> adresinden erişildi. (ET: 23.06.2017).

Url-9. <http://www.evoradenizli.com> adresinden erişildi. (ET: 23.06.2017).

Yoldaş, A. (2009). Geçmişten bugüne Denizli kenti ve mimarlığı. E. Kayın (Editör), *İzmir’in artalanındaki kentlerde mimarlık*, (s. 39-45), İzmir: Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları.

HASTANE TASARIMINDA MALZEME KRİTERLERİ HELSİNGOR PSYCHIATİC HOSPİTAL, DANİMARKA

Arş. Gör. Elif ÖZGEN

Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

Öz

İnsanlık tarih boyunca varlıklarını, ihtiyaçlarına ve isteklerine cevap verecek mekanlar kurgulayarak tanımlamaya ihtiyacıyla varolmuştur. Bu mekan yaratma çabası insanlar için, malzemeyi şekillendirerek fiziksel karşılığını bulmaktadır. Malzeme ise, mimari ifadenin vazgeçilmez bir parçasıdır. Tarihsel süreçte malzemenin kullanımı gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Gelişme ve çeşitlenmenin başlıca nedeni; sürekli "yeni" olanın arayışı olarak görülebilir. İşlevsel gereklilikler, teknolojik gelişmeler, teknik zorunluluklar gibi ihtiyaçlar mimari yapının biçimlenişinde bir takım zorunlu uygulamaları doğurmaktadır. Sağlık yapıları özellikle de hastaneler oldukça karmaşık yapı türleridir. Bu nedenle planlama aşamasında fonksiyonellik, düzen, hijyen ve estetik gibi unsurlar önem taşımaktadır (Uzunay, 2011). Hastanelerin, diğer bina tiplerinden farklı olarak, sağlık, güvenlik, psikolojik ve duygusal durum gibi bazı çok temel insan gereksinimlerine duyarlı olması ve cevap vermesinin yanı sıra, örneğin cerrahi birimler gibi, yüksek derecede özelleşmiş tıbbi ortamların bulunduğu yerlerde optimum teknik doğruluk ve verimi sağlamak zorunda olmalarıdır (Ergenoğlu, 2006, s. 7). Kısacası mekansal ve fiziki yeterliliklerin sağlanması zorunluluk olarak görülebilir. Çalışma sağlık yapılarında malzeme kullanımına ilişkin yüzey kaplama elemanlarına ilişkin bilgi çerçevesinde şekillenmektedir. Malzemelerin sağlık yapıları için tercih edilme durumları, tercih edilme sebepleri, uygulamalarına dair duvar, tavan, döşeme ve zemin kaplamaları olarak ele alınmaktadır. Sonuç olarak yapılan araştırma doğrultusunda, Helsingor Psychiatric Hospital yapısına ait malzeme analizi gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Yapıları, Hastane Tasarımı, Hastane ve Malzeme, İç Mekan Tasarımı

Malzeme, bir tasarımın bünyesine giren ve tasarımın oluşum süreci içinde biçimlenişini sağlayan ve tasarımı kullanan insanın sağlık ve konforunu düzenleyen her türlü işlenmemiş, yarı veya tam işlenmiş maddedir olarak değerlendirilmektedir (Eriç, 1994).

İnsanlar tarih boyunca varlıklarını, ihtiyaçlarına ve isteklerine cevap verecek mekanlar kurgulayarak tanımlamaya çalışmışlardır. Mekan yaratma çabası, malzemeyi şekillendirerek fiziksel karşılığını bulmaktadır. Malzeme, mimari ifadenin vazgeçilmez bir parçasıdır. Öyle ki; yapılar aklımızda yapıldıkları veya kaplandıkları malzemelerle şekillenmektedir.

Tarihsel süreçte malzemenin yapıda kullanımı gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Bu durumun başlıca nedeni; insanların sürekli "yeni" olanın arayışı içinde olmasıdır. Yeni yaşam tarzları, bu yaşam tarzlarını destekleyen yeni mekanlar, yeni malzemeler ve sistemler daha öncesinde olmayanın arayışı sonucu hayatımıza girmiştir. Endüstri devrimiyle birlikte çelik, panel

cam, betonarme gibi yeni malzemeler kullanılmaya başlanmıştır. Var olan malzemelerin sürekli bir gelişim içerisinde olmasının yanında, özellikle 20. yy.da fizik ve kimya gibi bilimlerdeki gelişim ile madde atomlarına, nötronlarma ayrıştırılıp yapılarında kimyasal değişiklikler yapılarak, istenilen özellikte malzemeler geliştirilmeye başlanmıştır. 21.yy.da nano teknoloji olarak karşımıza çıkan bu teknoloji ile istenilen özelliklerde; daha hafif, daha küçük ve en önemlisi daha akıllı malzemeler üretilmeye başlanmıştır. Fosil bazlı enerji kaynaklarının yavaş yavaş azalması ve gelecekte oluşacak enerji sıkıntısı gerçeği; enerji etkin tasarım, yenilenebilir enerji kullanımı ve dış çevre koşullarına cevap veren malzemeler ve sistemler geliştirilmesine yol açmıştır. Nano teknolojiler sonucu geliştirilen "akıllı malzemeler" bu anlamda, dışarıdan gelen uyarılara cevap vermekte, bir sistemin parçası gibi çalışarak; çevresel faktörlere karşı uyum, dayanıklılık ve enerji etkinlik gibi özellikler göstermektedir (Baktır, 2006).

1. Sağlık Yapımında Malzeme Kullanımı

Sağlık yapıları; her türlü hastanın, yaralıların, hastalıktan şüphe eden insanların ve sağlık durumlarını kontrol ettirmek isteyenlerin ayakta veya yatarak, uzun ya da kısa süreli tetkik, muayene, teşhis, tedavi ve rehabilite edildikleri modern ve işlevsel yataklı kuruluşlardır. Hastaneler sadece hastalıkların teşhis ve tedavisinin yapıldığı bir yer olmaktan öte tüm gelişmelerin izlendiği geçmişte çözümlenmemiş, gelecekte oluşabilecek tüm hastalıkları irdeleyen, araştıran, sürekli gelişme ve yenilenme çabasındaki en önemli sağlık kuruluşları olmuşlardır (Tandoğan, 2012).

Mekanın içinde deneyimler yaşayan insan, mekânı çeşitli bakış açılarından incelerken, içinde hareket ederken ya da zaman geçirirken duyulan yardımıyla algılar. Bu algı, salt hacimsel anlamda olmaz, mekan içinde kullanılan, mekânı meydana getiren unsurların, en başta malzemenin çeşitliliğine, renklerine, dokusuna, kokusuna ya da akustik değerlerine göre şekillenebilir (Seçkin, 2010).

Değişik ilgi alanları, güdülemeleri, deneyimleri, tutumları olan kişiler aynı malzeme için ilk görüşte farklı bildirimler yapabilirler. Soğuk-sıcak, yumuşak-sert, pahalı-ucuz, sempatik-rahatsız edici, doğal-yapay, mat-parlak gibi. Paslanmaz çelik yüzey kimisi için ilk görüşte pahalı olduğu izlenimi bırakırken başka biri soğuk olduğunu düşünebilir (Usal, 2004). Malzemeler, ürünlere teknik açıdan avantaj sağlamalarının ötesinde, ürünlerin anlamlarını pekiştirmek için bir araç olarak kullanılırlar.(Karana, 2006). Seçilen malzemeye göre tasarımın dili sade, yalın, rafine, masif, kaba, zarif, soğuk, ağır, hafif, yumuşak, karmaşık gibi terimlerle ifade edilebilmektedir (Güzel, 2006).

Günümüzde artan nüfus ve teknolojik gelişmelerle birlikte hastanelerin sayısına paralel olarak kapasiteleri de hızla artmakta, insan hayatının kurtarılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesini amaçlayan hastanelerin tedavi hizmetlerinin yanı sıra her türlü sağlık gereksinimlerine cevap verebilmeleri gerekmektedir. Doğru malzeme kullanımı da bu gereksinimlerden bir tanesidir. Hastaları enfeksiyondan uzak tutabilecek, gün içinde iç mekanlarda oluşacak kalabalıktan hasar görmeyecek, estetik olarak genel tasarıma uyum sağlayabilecek malzemelerin seçilmesi gereklidir.

Sağlık yapılarının iç mekanlarında enfeksiyondan korunmayı engelleyebilmek amacıyla özel malzemelerin kullanılması gereklidir. Genel olarak kullanılması gereken malzemelerin özellikleri:

- Dayanıklılı
- Bakım ve temizliği kolay
- Kir-leke yıpranma özelliği göstermeyen
- Yangına dirençli
- Kaymaz (ıslak hacimler için)
- Bakteri barındırmayan (Karaman, 2009) gibi nitelikleri taşıması olarak belirtilebilir.

Hastane mekanları bir çok yapı unsurundan bir araya geldiği için çalışmada; duvar malzemeleri, tavan malzemeleri ve döşeme malzemeleri olarak üç grup olarak incelenmiştir.

1.1.Duvar Kaplaması

Duvarlar mekanı bölen, taşıyan ve yalıtın elemanlardır. Hijyenin önem kazandığı sağlık yapılarında duvar kaplamasının bakımının kolay olması gerekmektedir. İç mekanda duvarlar kolay temizlenebilir ve leke tutmayan malzemelerle, özellikle steril mekanlar (ameliyathaneler, laboratuvarlar) mümkünse anti bakteriyel malzemelerle kaplanmalıdır. Tesisat donanımları civarındaki duvar boyaları pürüzsüz ve suya dayanıklı olmalıdır. Duvar yapımı, boyası ve kağıdı, duvar ve zeminlerin ek yerleri de dahil olmak üzere böceklerin ve kemirgenlerin saklanabileceği yerlerden arındırılmalıdır (Karaman,2009).

49

Duvar aynı zamanda yalıtım aracıdır. Taşıyıcı duvarlar, yapıldıkları malzeme ve sistem uygun, taşıyıcı niteliklerine uygun kalınlıkta yapılmalıdır. Duvarlar aynı zamanda yalıtım aracıdır. Öncelikle binayı dış çevreden gelebilecek ses ve gürültü, ısı değişikliklerine karşı izole etmelidir. Bina içerisinde ise farklı birim ve mekanlarda oluşabilecek ses ve ısı değişikliklerinin birbirini etkimemesini sağlamalıdır. Dışa karşı izolasyon için tuğla duvarın bir buçuk tuğla yani 35 cm, taş duvarın 60 cm olması lazımdır. Bölümleri ayıran bölme duvarların sese karşı izolasyonu temin edebilmeleri için en aşağı 23 cm kalın olmaları gerekmektedir. Röntgen ve nükleer tıp birimlerinin işlem odalarında x ışınlarının zararlı etkilerinin azaltılması, tedaviyi alan hastanın ve personelin bu ışınlardan fazla etkilenmemeleri için duvarlar bu ışınları izole eden kurşun levhalarla kaplanmaktadır. Günümüzde kurşun levhaların üzerleri alçı ile kapatılarak, estetik bir görünüm sağlanmaya çalışılmaktadır (Özdoğlar, 2008).

Duvarlar, mekanda göz seviyemizce algılanan en geniş alanı kapsayan yapı elemanlarıdır. Bu sebeple görsel ve estetik açıdan da yeterlilik sağlayabilmeleri önemlidir. Kaplamaların dokusu, örüntüsü, rengi, temas özellikleri çevrelediği mekanın işlevlerini karşılayacak niteliklere ve mekanda yaşayan hasta ve personelin ruhsal sağlığını olumlu etkileyecek özellikte olmalıdır.

Hastane duvarlar kaplamalarında kullanılan malzemeler: latex boya - yağlı boya - alçı sıva, dokuma arkalıklı vinil, seramik ve duvar kağıdı olarak belirtilebilir.

- *Latex Boya*: Pürüzsüz bir kaplamadır. Ancak kolay yıpranabilen bir malzeme olmasında dolayı insan yoğunluğunun çok olduğu alanlarda tercih edilmemektedir.
- *Yağlı Boya*: Buhar geçirgen, elastik ve su geçirmeme özelliği ile yüzeye bütünleşerek kabarma ve dökülme yapmaktadır. Latex boyaya göre daha dayanıklıdır.
- *Alçı Sıva*: Ek bir kaplama gerektirir. Yüksek derinlikte bakteri barındırabilir ve iyi bir bakım gerektirir.
- *Dokuma Arkalıklı Vinil*: Aşınma, yırtılma ve darbelere karşı dayanıklıdır. Uygulama kolaylığı sunmaktadır. Renk ve desen alternatifinin fazlalığı sebebiyle sağlık yapılarında tercih edilen malzemeler arasındadır. Fırça ile temizlenebilme özelliğine sahiptir. 6- 10 yıl ömrü vardır, Sirkülasyonun fazla olduğu alanlarda kullanımı uygundur.
- *Seramik*: Genel olarak duvarların suyla temas ettiği yüzeylere uygulanır. 10 yıldan fazla ömrü vardır. Kolay temizlenebilmesi açısından tercih edilmektedir (Karaman, 2009; Rodermann, 1991).

Dokuma Arkalıklı Vinil Duvar Kaplaması, New Auckland City Hospital (resene.co.nz, Erişim Tarihi: 29.05.2017).

Sedye hareketlerinden dolayı yeterli duvar koruması sağlanması için hasta tedavi odalarında duvar koruma bandı, hastanın geçtiği koridorlarda ise tutamklı duvar koruma bandı kullanılabilir. Bu gibi uygulamalar hem duvarların yıpranmasını önleyecek hem de hastaların gerekli durumlarda tutunmalarına yardımcı olacaktır.

1.2.Tavan Kaplaması

Hastane tavan malzemelerinin suya dayanıklı ve kolay temizlenebilir olması önemlidir. Tavan malzemesi gerektiğinde tesisata kolay ve ekonomik müdahale imkanı veren malzemeler seçilmelidir (Kuruçelik, 2009).

Sağlık yapılarında tavanları hem fonksiyonel hem de biçimsel açıdan değerlendirmek gereklidir. Akustik tavanlar tercih edilmelidir. Bu tavanlarda estetik, akustik ve kolay ulaşılabilirlik kriterleri önceliklidir (Mathis, 1991).

Hastane iç mekanlarında tavanlarda asma tavan uygulaması yapılarak, aydınlatma ve havalandırma tesisatları gizlenmelidir. öylece hem daha hijyenik hem de estetik bir görüntü elde edilebilir (Uzunay, 2011).

Asma Tavan Kullanımı, Vall d'Hebron Hospital, İspanya (toormix.com, Erişim Tarihi: 28.05.2017).

En yaygın uygulamalarından biri “Metafor Panel Sistemi”dir. Bu sistem; akustik performansı, ulaşılabilirliği ve montaj kolaylığından dolayı tercih edilmektedir. Sistem gridal düzende akustik tavan panellerinden oluşmaktadır.

1.3.Döşeme Kaplamaları

Hastane binalarında döşeme malzemeleri kolay tamir edilebilir ve ekonomik olmalıdır. Döşeme kaymaz malzemeden yapılmalı, kolay temizlenebilir, suya dayanıklı ve sıhhi olmalı, aşınma ve darbelere karşı dayanıklı olmalıdır. Ses geçirgenliğini azaltan akustik özelliklere sahip malzemeler seçilmelidir. Döşeme malzemesi üst yüzeyinde sedye ve yatak hareketlerine yardımcı olacak özellikte olmalıdır (Kuruçelik, 2009).

51

Yapılarda kullanıcılar gereksinimlerin büyük çoğunluğunu döşemeler üzerinde karşıladıkları için mimari işlevsellik açısından diğer yapı elemanlarına kıyasla daha fazla incelenmesi gerekir. Döşeme kaplamaları yatay yapı elemanları olan döşemelerin en son katmanını oluşturdukları için yürüme, uyuma, çalışma, yemek yeme, temizlik gibi temel ve zorunlu ihtiyaçların tamamı döşeme kaplama malzemesi üzerinde gerçekleşir. Kullanıcı sürekli kaplama yüzeyiyle temas halinde olduğu için konfor, temas sıcaklığı, görsel etki, yürüme güvenliği, hijyen gibi nitelikler kullanıcıya kısa sürede ulaşır (Yılmaz, 2005).

Zeminler sert ve yumuşak olarak iki grupta incelenebilir. Sert zeminler; terazzo, seramik karo, mermer, ahşap, mantar karo, kauçuk karo, linolyum, vinil, epoksi, pvc yumuşak zemin olarak ise hali belirtilebilir (Hosking, 1999).

- Pvc: Zemin kaplaması, aşınma yüzeyindeki dayanıklılık, uygulanan özel koruma ve hijyen kürleri ile bakım ve temizlik kolaylığı, köpük taba ile ses ızalasyonu, ayak rahatlığı ve

çukurlaşma dayanıklılığı ile avantajlıdır. Fakat hastanelerde kullanılan yanıcı ve kimyasal maddelere karşı risk taşımaktadır. Seçilen PVC malzeme yanmaz, tutuşmaz, alev almaz özellikte olmalıdır.

- *Linolyum*: Linolyum zeminler günümüzde sağlık yapılarında çok tercih edilen kaplama türlerindedir. Üretiminde tamamen doğal malzemelerden yararlanılan linolyum, keten tohumu yağı, mantar, kireç taşı, reçineler, kurutucu ve pigmentlerin, jüt elyafın altlık üzerindeki bileşimidir. Bu bileşim linolyum zeminlerini ateşe karşı dirençli kılar. Dayanaklı olmakla birlikte rahat, sıcak ve sessizdirler. Mantar altlık amortisör ve ses emiciliğiyle mükemmel bir ses izolasyonu sağlar. Düşük alerjik ve anti-statik özellikleriyle sağlık yapılarında uygun bir tercihtir. Anti-statik özellikleriyle kir ve toz oluşumuna izin vermez.

- *Epoksi*: Hijyen ve anti bakteriyel anlamda, birleşim ve bitirme detaylarının netliği gibi artı özellikleri mevcuttur. Fakat uygulama aşamasındaki kimyasal içeriğinden dolayı az tercih edilmektedir. Dökülme aşamasında yaydığı kötü koku ve kimyasal bileşenler sağlık açısından çok tehlikelidir. Bu sebeple servise açık alanlarda uygulama yapıma imkanı yoktur (Karaman, 2009) (Yılmaz, 2005).

- *Vinil Kaplama*: Temizlik maliyetinin düşük olması, aşınmaya karşı dayanıklı ve uzun ömürlü olması nedeniyle tercih edilmektedir.

- *Seramik*: Temizlik ve maliyet açısından ucuz olmasına karşın, kayma güvenliği yetersiz olduğu için genel kullanımda tercih edilmemelidir. Hastanelerdeki ıslak mekanlarda tercih edilebilir.

- *Halı*: Genel kullanım için uygun değildir. Temizlik sorunlarına ve kokuya sebep olur. Lobilerde ve idari mekanlarda tercih edilebilir. Kullanımıyla daha estetik ve evcil mekanlar yaratılabilir.

52

Nemours Children's Hospital, Orlando, USA (archdaily.com, Erişim Tarihi: 20.05.2017).

Kısaca bir değerlendirme yapmak gerekirse; sağlık yapıları için, uygulama süresi ve yöntemi açısından en avantajlı malzemelerin Linolyum ve PVC kaplama olduğu belirlenmiştir (Yılmaz, 2005).

1.4 Güncel Malzemeler

- *Marmoleum Zemin Kaplaması*: Marmoleum, linolyum kaplamanın Forbo firması tarafından daha dayanıklı hale getirilmiş bir versiyonu olarak görülebilir. Çift koruyucu katmandan oluşan bir yüzey aracılığıyla uygulamadan sonra zemin üzerinde sadece rutin temizlik ve bakım işlemlerine ihtiyaç duyan bir malzemedir. İlk cila işlemine gerek olmadığı gibi döşeme uzun süre cila gerektirmemektedir. Tamamen doğal hammaddelerden üretilmektedir. 6 ana serisinde toplam 116 renk mevcut, karo ve rulo olarak üretilmektedir.

- *Oxicoat / Oxipaint*: Kötü kokuları yok eden ekolojik sıva ve boya uygulamasıdır. Oxicoat, içerdiği özel elementlerle mekanlardaki yemek, sigara, tuvalet, boya, rutubet ve ilaç kokusu gibi istenmeyen kokuları giderme özelliğine sahiptir. Ortamın nem seviyesini dengeleyerek hava kalitesini artıran sıva bu sayede vücuttaki kuruluk neticesinde oluşabilecek tahrişleri önlemeye yardımcı olmaktadır. Özellikle sıcak havalarda insan sağlığını olumsuz yönde etkileyen rutubeti engelleyen yapısıyla, ortamdaki küfün meydana getirdiği alerji, virüs ve bakteri tarzı zararlıları yok eden ürün böylece romatizmal rahatsızlıklar ve solunum yolu hastalıklarına karşı koruma sağlamaktadır.

Oxicoat yanmaz özelliğiyle karbonmonoksit ve karbondioksit gibi çeşitli kimyasal gazların emilimini de sağlamaktadır. Ayrısca sinir sistemine zarar vererek zaman zaman baş ağrısı, mide bulantısı, zihin bulanıklığı, halüsinasyon, adele seğirmeleri ve hatta koma gibi olumsuz durumlar yaratan zehirli gazları önlemeye yardımcı olur.

- *Kinetex*: Kompozit tekstil karo halı olarak üretilir. Yumuşak zeminlerin; konfor, ses yalıtımı, estetik değer gibi birçok özelliğini, özel üretim tekniği sayesinde, sert zeminlerin; dayanıklılık, kir tutmama, kolay temizlenme gibi yüksek performans özellikleri ile birleştiren yenilikçi bir ürün olarak görülebilir.

Toplam 2 farklı yüzey dokusu, 56 farklı desen ve renk alternatifi vardır. Ofisler, hastaneler, banka şubeleri, mağazalar, fitness salonları, eğitim kurumları, gösteri merkezleri gibi birçok farklı alanda kullanılmaktadır. Bir pet şişe gibi geri dönüştürülebilir malzeme, hali hazırda içerdiği %60 oranında geri dönüştürülmüş malzeme ile dünyanın en iyi yeşil yapı malzemesinden biri olarak görülmektedir.

- *Bettefloor*: Derz boşlukları görünmeyecek ölçülerde küçük ve kaymaz özelliği geliştirilen bir seramik türüdür.

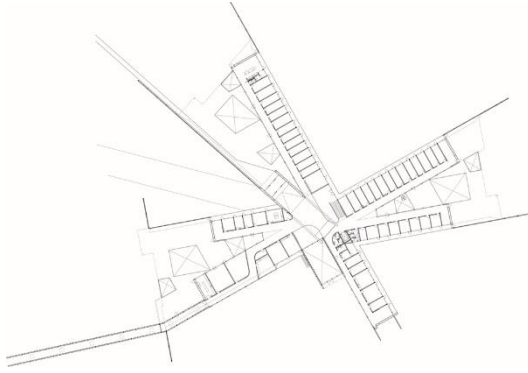
Dokunulduğunda algılanmayan özel kaymaz bir emaye yüzeye sahip, kaymaz yüzeyi darbelere, temizlik maddelerine karşı dayanıklı, hijyenik ve kolay temizlenme özelliğine sahiptir. Kaymaz yüzeyine rağmen bakterileri barındırmayan bir özelliktedir.

2. Helsingor Psikiyatri Hastanesi Malzeme Analizi

İsveç batı kıyısında bulunan Helsingor şehrinde bulunan hastane JDS Mimarlık firması tarafından tasarlanmıştır. Yeşil alana yayılmış hastane tepe üzerine yerleştirilerek, manzara ile açık cephe aracılığıyla iyileştirici etkisinden faydalanılmıştır. Işınsal plan biçimlenişi ile birimler ayrılmış ve doğa ile bütünlüğü sağlanmıştır.

Psychiatric Hospital Helsingor, İsveç (architizer.com, Erişim Tarihi: 20.05.2017).

2.1 Duvar Kaplamaları

- Mekan içerisinde duvar yüzeylerinde yüksek oranda plastik boya kullanılmıştır.
- Eski akıl hastanelerinin aksine cam duvarlar sıklıkla tercih edilmiştir. Hastanın doğayla olan ilişkisini kısıtlamaktan kaçınılmıştır. Camlardan oluşan bir iç bahçe ile ilişki kuvvetlendirilmiştir.
- Teknik ve servis akslarının çözüldüğü bölümlerde brüt beton kullanılmıştır.
- Kriz odalarında brüt beton kullanılmıştır. Farklı ve renkli malzeme seçiminin, hasta için kriz anında tetikleyici olabileceği düşünülmüştür.

Duvar Malzemeleri ve Geçirgen Malzeme Kullanımı (pinterest.com, Erişim Tarihi: 22.05.2017).

2.2 Tavan Kaplamaları

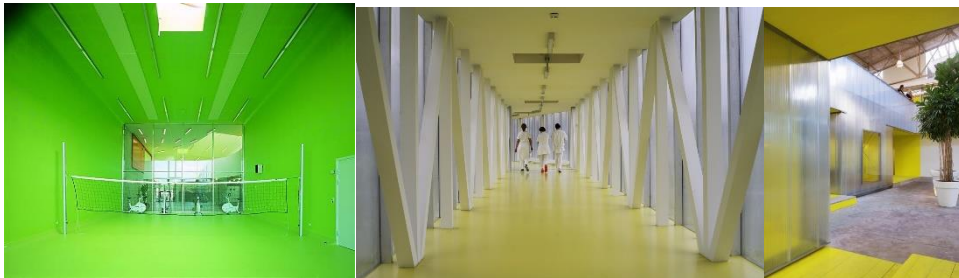
- Tavan malzemelerinde işleve göre ayrı seçimler yapılmıştır.
- Koridorlarda havalandırma kapatılmamış, odalarda tüm teknik teçhizat alçı ve asma tavanla kapatılmıştır.
- Üst katta skylight kullanılmış ve malzeme birleşimleri çelik levhalarla sağlanmıştır.

Tavan Malzemeleri ve Skylight Kullanımı (archinect.com, Erişim Tarihi: 29.05.2017).

2.3 Zemin Kaplamaları

- Zemin kaplamalarında işlevlere göre farklı malzemeler (epoksi, pvc içerikli malzemeler) tercih edilmiştir.
- Sosyalleşme alanlarının zeminlerinde san, yeşil, turuncu renklerde epoksi zemin kullanılmıştır.
- Koridorlarda linolyum tercih edilmiş, canlı renklerden kaçınılarak, tercih edilen duvar malzemesinin rengine uygun uygulamalar yapılmıştır.

Zemin Kaplama Malzemeleri (archinect.com, Erişim Tarihi: 29.05.2017).

Kaynakça

- Alakuş, A. (2009). Sanat eğitimi ve görsel sanatlar öğretimi. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Aksoy, Y. ve Kılıç, E. (2004). Renkte gelen sağlık. Maison Française Colorium, s.3.
- Baktır, S. (2006). *Yapı Malzemelerindeki Teknolojik Gelişmelerin Mimari Biçimlenmeye Etkileri*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Eceoğlu, A. (2007). *Dolmabahçe Sarayı'nda dört büyük salonda iç mekanda kullanılan renkler*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi. İstanbul.
- Eriç, M. (1994). Yapı fiziği ve malzemesi. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Güller, E. (2007). *Sağlık yapılarında renk olgusunun özel dal hastaneleri hasta yatak odası örneklerinde araştırılması*, Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

- Güzel, N. (2006). Yeni malzemelerin mimari tasarıma etkileri. 3.Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi ve Sergisi Kongre Bildirileri 15 – 17 Kasım 2006. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- İmamoğlu, V. (2003). Mekan ve insan psikolojisi, TOL Mimarlık Kültürü Dergisi, Mekan Psikolojisi, Mimarlık ve Politika, Mimarlar Odası Kayseri Şubesi, 77-82.
- Karana, E. (2006). Ölümsüz plastik, ölümlü insan ürün tasarımında malzeme seçimi ve malzemelerin anlamları. Yirmi bir Mimarlık, Tasarım, Mekan Dergisi, 51.
- Kılıçal, A. (1980). *Mimari mekanlarda renk kullanım ölçütleri ve rengin kullanıcılar üzerindeki etkilerine ilişkin bir yöntem araştırması*. Doktora tezi, Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, İzmir.
- Mahnke, F. ve Mahnke, R. (1996). Color and light in man made environments, New York: Van Nastard Reinhold.
- Uzunay, S. (2011). *Hastane yapılarının planlanması ve hastanelerde sirkülasyon*. Yüksek lisans tezi, Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Vural, B. (2010). Nano teknoloji ve malzeme bilimi içerisindeki yeri. Mimarlıkta Malzeme, 2010/1: 64-71.

MİMARLIKTA İÇ-DIŞ İLİŞKİSİNDE GEÇİRGEN BİR ARAYÜZ OLARAK IŞIKLIK (SKYLIGHT)

Arş. Gör. Semiha İSMAİLOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Serap Durmuş ÖZTÜRK

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Trabzon

Öz

Mimarlıkta gün ışığı kullanımı, binaların özellikle tepe noktalarındaki açıklıklar ve yüzeylerindeki boşluklar yoluyla tarihsel süreçte farklı yapı tipolojileri ile ortaya konmaktadır. Mimari bir öge olarak ışıklık (skylight), bu kullanım türleri içinde, bir tasarım ögesi olarak ele alınabilme potansiyeline sahiptir. ‘Tepe penceresi’, ‘aydınlık’ ve ‘gök ışığı’ anlamlarına gelebilen ışıklık, bir pencere düzeni/boşluk arayışı olarak tanımlanabilir. Son yıllarda ise farklı işlevlerde ve biçimlerde yorumlanarak, kamusal ve özel arasındaki ayrımın geçirgen hale geldiği bir arayüz olarak yeniden gündeme gelmiştir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, bir arayüz olarak ışıklık (skylight) kullanımını mimarlıkta iç-dış ilişkisi açısından örneklemektir. Mimar Ferran Vizoso’nun bir tasarım ögesi olarak ışıklık kullanımı, İspanya’da yer alan *4 Porches and 4 Skylights* adlı konut projesi ve *Sant Pere* adlı kilise restorasyon projesi üzerinden incelenmiştir. Mimarlıkta gün ışığı kullanımının önemli bir örneği olarak ışıklık, söz konusu tasarım örnekleri yoluyla bir mimarın anatomisini iki farklı yapı tipolojisi ile ortaya koymayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Mimarlık, Mekân, Ferran Vizoso, İç-Dış, Işıklık (skylight)

SKYLIGHTS AS A PERCEPTIVE INTERFACE IN INTERIOR-EXTERIOR RELATIONSHIP IN ARCHITECTURE

Abstract

The use of daylight in architecture is evidenced by different building typologies in the historical periods, especially through openings in the tops of buildings and spaces in their surfaces. As an architectural element, the skylight has the potential to be considered as a design element within these types of uses. The skylight, which means ‘sunroof’ and ‘light’, can be defined as a window order/void searching. In recent years, however, it has come to be reinterpreted as an interface through which the distinction between public and private becomes permeable, interpreted in different functions and forms.

In this context, the aim of this paper to exemplify the use of skylight as an interface in terms of interior-exterior relations in architecture. The use of the skylight by architect Ferran Vizoso as a design element has been analyzed through the residential project *4 Porches and 4 Skylights* and the restoration project *Sant Pere Church* in Spain. As an important example of daylight use in

architecture, skylight aims to reveal an architect's anatomy with two different typologies through such design examples.

Keywords: Architecture, Space, Ferran Vizoso, Interior-Exterior, Skylight

Giriş

“Mimarlık, ışığın altında bir araya getirilmiş kütlelerin ustaca, doğru ve mükemmel bir oyunudur...” Le Corbusier (Bir Mimarlığa Doğru)

Mimarlığın temel konusu olan mekân kavramı, algı ve sınırlamalara bağlı olarak değişebilen ve bütün duyularımıza hitap eden bir olgudur. Tarihsel süreç boyunca mekân tanımı, mimarlığın değişimi ve dönüşüm ile birlikte farklı biçimlerde temsil edilmiştir. Örneğin Antik dönemde mimarlığın biçimsel niteliklerinin sayılar yardımıyla ortaya konduğu bir kuram temelli mekan tanımlaması hakim iken tekrar, mimari düzenin ilk şartı olarak karşımıza çıkmaktaydı. Rönesans mimarlık kuramında Alberti, Hıristiyan kilisesi düzenlenmesinde gerekli orantıların tam ve dolaylı bir tanımını belirleyerek bazı biçimlerin mükemmeliğini kapsayan bir fikir geliştirmiştir. Buna karşın Barok çağda, mimarının klasik kuramı ve düzenleri eleştiri konusu haline gelerek mekân sorgulamaları yapılmıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru, yeni bir mimarlık kuramının temellerinin atılması ile birlikte biçimlerin ve yüzeylerin, gerek dokunsal gerekse de görsel deneyimlerin sonucunda algılandığı bir mekân anlayışı gündeme gelmiştir. Görülüyor ki tarihsel süreç boyunca mimarlık kuramında mekân, farklı sorgulamalara ve dönemsel durumlara maruz kalarak tanımını geliştirmiş ve etki alanını şekillendirmiştir. Mekân kavramının ve mimarlık algısının değişmesine bağlı olarak da iç mekan-dış mekan olguları, iç-dış ayrımı, özel-kamusal kavramları farklı biçimlerde ve önem derecesinde gündeme gelerek mimarlık literatüründe her zaman yer bulmuştur denebilir.

Bu çalışmanın konusu olan iç-dış ilişkisi ise, hem mekân konusunun bir uzantısı olarak hem de barındırdığı anlamsal karşıtlık açısından literatürde sorgulanmayı gerektiren bir araştırma alanıdır. Felsefeden mimarlığa uzanan bir dizi disiplinin gündeminde olan iç-dış birlikteliği, anlamsal ve biçimsel olarak farklı türlerde oluşabilmektedir. Örneğin filozof Jacques Derrida'ya (1982) göre iç ve dış birbirini karşıtlığıyla tanımlayan bir ikili kavram çiftidir. Dış kavramı olmadan iç, iç kavramı olmadan da dış anlatılamaz, tıpkı varlık-yokluk kavram çiftinde olduğu gibi.

Mimarlıkta iç-dış ilişkisi ise, mekân tanımlamaları ve sınıflamalarında birer kategori olarak kullanılmaktadır. Fiziki mekânın bir kısmının duvarlar ve tavan düzlemleriyle kapatılması sonucu meydana gelen mekana iç mekan, bunun dışında kalan hacim dış mekan olarak adlandırılmıştır. Yani her yapıda aslında belirli öğelerle sınırlandırılan veya bu sınırların dışında kalan iki mekân mevcuttur. İçeride başlayan ve belirli bir işlev etrafında şekillenen mekânsal yaşantı, dışarıda kamusal aktivitelerle ve davranışlarla devam eder. Bu yönüyle mekân sınıflamasında iç-dış ilişkisi, hem kamusal hem de özel alan problemi olarak gündeme gelir.

Bu konuda Richard Sennett (1999) 'Gözün Vicdanı' adlı kitabında, modern dünyada ve kentlerde yaşayan insanların iç ve dış arasında olduğunu düşündükleri bir duvarın varlığından söz etmiş ve bu duvarın nasıl örüldüğüne dair gözlemlerine yer vermiştir. Sennett'in ayrıca belirttiği kamusal ve özel alan arasındaki 'açılma korkusu', iç ve dış ayrımının yapıldığı Antik Yunan dönemine ve yaşantısına kadar uzanmaktadır. Örneğin Antikçağda insanlar, fiziksel

çevrelerine ait gerçekleri kendi dünyaları ile bağdaştırabilmekte iken; modern dünyada ve kültürde iç ve dış arasındaki ayırmadan muzdarip insanlar mevcuttur (Sennett, 1999). Yani yapılı çevrenin temsili konusu, modern kentlerin kültürel bir sorunu olarak özel ve kamusal alanlarda farklı biçim dilleri ile kullanıcısının karşısına çıkmaktadır.

İç-dış birlikteliği, hem düşünsel hem de fiziksel olarak barındırdığı karşıtlık ve saydamlık yaratma etkisi ile geçirgen bir arayüzdür denebilir. İç-dış ilişkisinin geçirgen olma durumu; mekân türleri, işlev, psikolojik etkiler, algı, yapısal detaylar gibi çoğaltılabilecek birçok alanda ele alınabilmektedir. Ancak bu çalışma kapsamında bu ilişkinin geçirgen olma durumu, gün ışığı kullanımının özel bir örneği olarak ışıklık/tepe penceresi (sklight) elemanı ve iki yapı üzerinden tartışılacaktır.

Mimarlıkta Gün Işığı Kullanımı

Mimarlıkta ışık, mekânın görülebilmesi, algılanabilmesi, kullanılabilmesi ve var olabilmesi için gerekli olan en önemli öğedir. Güneşin meydana getirdiği ışık, gün ışığı veya doğal ışık olarak adlandırılmaktadır. Gün ışığı, güneşin doğrudan yaydığı ışınlar olan gün ışığı ve atmosferdeki parçacıklardan dağınık halde gelen gök ışığından oluşmaktadır (Gordon, 2003). Gün ışığının hem nitelik hem de nicelik açısından bir değişim döngüsü içinde bulunması, onu yapay ışıktan ayıran en belirgin özelliğidir (Bilir, 2003; Alkan, 2010).

En etkili gün ışığı olan güneş, biçimlerin ve mekânların aydınlatılması için mimarlıkta zengin bir kaynaktır; gün içindeki saatlere, iklim, meteorolojik durumlara ve mevsimlere göre değişiklik gösterebilir (Ching, 1996; Alkan, 2010).

Kuban'a (1992) göre mekânın varlığını tanımlayan ışık, alanın niteliklerini ortaya koyarak yüzeylerin ve biçimlerin aydınlatılmasında mekânın niteliğini etkileyen önemli bir öğedir. Gün ışığı simgesel, işlevsel, aydınlık, karanlık gibi tasarım etkilerinin verilmesine olanak tanıyarak; kullanımlarına göre mekâna farklı anlamlar kazandırma yetisine sahiptir (Tezel, 2007). Mekânın fiziksel olarak oluşturulmasında ve anlam kazanmasında renk, doku, form gibi mekânsal uyarım elemanları; ışığın etkisi ile birlikte mekânın durağan ve devingen olma durumunu etkilemektedir (Başkaya vd., 2003).

Işık sayesinde mekânı algılayan kullanıcı, gün ışığıyla anlamsal bir ilişki kurar (Arnheim, 1997). Örneğin bir kilise mekânına alınan az miktarda ışık, mistik bir havanın oluşturulmasında tercih edilirken; bir eğitim-öğretim yapısında bol ışık alan derslikler tercih edilmektedir. Yani ışık, yapının işlevine bağlı olarak mekânsal atmosferin oluşturulmasında etkili bir fiziksel öğedir. Belirleyici, yönlendirici ve seçici yönler vurgu yapması ile güçlü bir mekânsal anlatım aracıdır; mekâna ait fiziksel özelliklerin algılanmasında önemlidir (Turgay ve Altuncu, 2011). Mimarlığın varlığının önemli bir somut ve algısal göstergesi olan gün ışığı ise, biçimlenmeye vurgu yaparak etkili bir görüntüyü ve anlam içeren bir iç mekân oluşumunu desteklemektedir. Ayrıca gün ışığı kullanımı, sürdürülebilir mimarlığın çeşitli kriterleriyle olan etkileşim içinde bütünlük açısından da önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Tatar, 2013).

Yapılan ilk barınaklardan günümüze gün ışığının mekâna alınıp biçimleri, bir tasarım problemi olarak açık ve kapalı mekân örnekleri üzerinden farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Örneğin açık mekân, toplumların gelişmesine paralel olarak ilerleyen ve bu doğrultuda çeşitli misyonlar üstlenen önemli bir olgudur (Yiğit ve Türel, 2006). Çünkü kamusal aktiviteler içerir, bina ve çevre arasındaki ilişkinin benimsenmesinde etkilidir ve sınırsızdır. Kapalı mekân ise, güçlü

toplumsal varlığa işaret eden önemli bir olgudur (Erdönmez ve Akı, 2005). Çünkü tanımlı bir doluluktur, sınırları vardır, iç mekân atmosferi yaratır.

Tüm bu tasarım kaygıları yanında gün ışığı, iklim ve güneşlenme gibi fiziksel koşullar için de önemli etkilere sahiptir. Gün ışığının aydınlatma ve ısıtma özelliklerinin bulunması, soğuk ve sıcak iklim bölgelerinde farklı türlerde planlamaların gerçekleşmesini gerektirmektedir. Gün ışığının çok yeterli olmadığı soğuk iklim bölgelerinde doğal ışık, mekânda istenen bir tasarım ögesi iken; sıcak iklim bölgelerinde doğal ışığın rahatsız edici etkilerini (parlama, ısıtma, yansıtma vb.) önlemek adına çeşitli yöntemler geliştirilmiştir (Tezel, 2007).

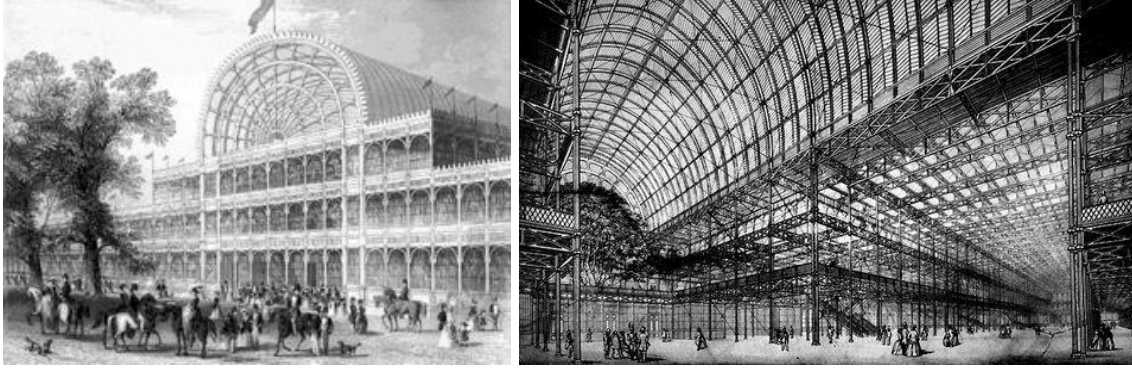
Tarihsel süreçte gün ışığı kullanımı incelendiğinde, Yunan ve Roma sivil mimarisinde avlulu konutlarda ve atriyumlarda gökyüzünün izlenmesinde tercih edildiği görülmektedir (Tezel, 2007). Pantheon örneğinde kubbe, bir küreye tamamlanarak gün ışığı kusursuz bir etkide iç mekâna alınmıştır (Rasmussen, 1970). Bizans mimarlığında gün ışığı ise, kubbe kasnaklarında yer alan pencere düzenleri yoluyla iç mekâna alınmaktadır (İzgi, 1999).

Romanesk dönemde yapının yüksek bölümlerinde yer alan gül pencereler, ışığın mekâna alınmasında etkili elemanlar olarak ortaya çıkmıştır (Roth, 2000). Benzer biçimde vitraylar, özellikle Gotik dönemde dini yapılarında görülen, ışığı içeri alan ve ışığın renkli hale gelmesini sağlayarak mekânsal farklılıklar yaratan bir elemandır (Göker ve Aytis, 2010) (Şekil 1).

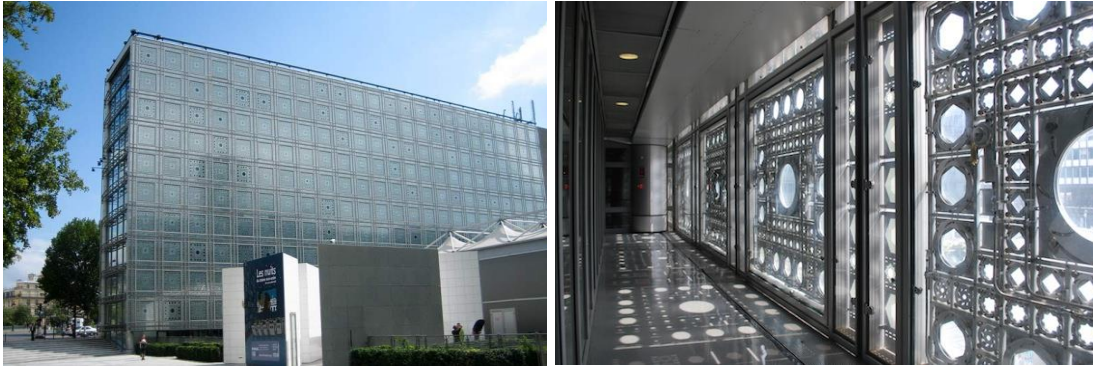
Şekil 1. Saint Michael kilisesi (URL-3,2017; URL-4, 2017); John Katedrali (URL-5, 2017)

Sanayi devrimi ve endüstri çağı olan 19. yüzyılda, modern mimarinin ortaya çıkışıyla gün ışığı kullanımı da sembolik ve anlamsal referanslarla yeniden gündeme gelmiştir. Yapılarda kullanılan çelik konstrüksiyon ve cam birlikteliği, yeni teknolojinin olanak verdiği daha büyük mekânsal açıklıkların oluşturulmasında etkili olmuştur (Şekil 2). Bu durum hem farklı ve yeni biçimlerde mimari formların/mekânsal hacimlerin ortaya çıkmasına, hem de ışığın mekân içerisine daha fazla alınabilmesine olanak tanımıştır.

Şekil 2. Crystal Palace (URL-6, 2017; URL-7, 2017)

Yine bu dönemde Jean Nouvel, Arap Enstitüsü binasında cephede ışık algılayıcıların komutu ile açılıp kapanan diyaframlar kullanarak, mekâna alınan doğal ışığı faydacı bir biçimde kontrol etmektedir (Şekil 3). Daniel Libeskind'in Yahudi Müzesi'nde ise planlanan karanlık mekanlar, doğal ışığın daha zayıf ve simgesel bir biçimde kullanıldığı anlamsal referanslar için gerekli bir tasarım felsefesi olarak ortaya konmuştur (Şekil 4).

Şekil 3. Jean Nouvel'in Arap Enstitüsü (URL-8, 2017; URL-9, 2017)

Şekil 4. Daniel Libeskind'in Yahudi Müzesi (URL-10, 2017; URL-11, 2017; URL-12, 2017)

Görüldüğü üzere konuttan kiliseye, enstitüden müzeye uzanan geniş bir mimari yelpazede değerlendirilen gün ışığı kullanımı, mimarlığın tarihsel süreçteki gelişimi boyunca önemli ve belirleyici olmuştur. Bu önem, yeri geldiğinde sembolik ve simgesel, yeri geldiğinde ise anlamsal değerlere sahiptir. Işığın mekân içindeki veya dışındaki durumu; bina yüzeyleri üzerindeki açıklıklar, boşluklar, pencereler, çeşitli boyutlardaki yarıklar yoluyla temsil

edilmektedir. Söz konusu tüm hacimsel boşluklar, iç ve dış arasındaki ilişkinin ne kadar saydam veya geçirgen olduğuyula da yakından ilişkilidir.

Bir Tasarım Ögesi Olarak Işıklık (Skylight)

Mimarlıkta gün ışığı kullanımı, binaların özellikle tepe noktalarındaki açıklıklar ve yüzeylerindeki boşluklar yoluyla tarihsel süreçte farklı yapı tipolojileri ile ortaya konmaktadır. Mimari bir öge olarak ışıklık (skylight), bu kullanım türleri içinde, bir tasarım ögesi olarak ele alınabilme potansiyeline sahiptir. ‘Tepe penceresi’, ‘aydınlık’ ve ‘gök ışığı’ anlamlarına gelebilen ışıklık (skylight), Antik Roma’da Panteon ile başlayan ve 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar sıklıkla kullanılan bir pencere düzeni/boşluk arayışı olarak tanımlanabilir. Son yıllarda ise farklı işlevlerde ve biçimlerde yorumlanarak, kamusal ve özel arasındaki ayrımın geçirgen hale geldiği bir tasarım ögesi olarak yeniden gündeme gelmiştir.

Geçirgen olma durumu, saydamlığı çağrıştıır, cam yüzeyin varlığını sorgular, iç ve dış arasındaki görünmez veya görünür bağlantıdır. Mimarlıkta iç mekân ve dış mekân arasındaki geçiş, katı duvarlardan ziyade geçirgen ve şeffaf öğelerle sağlanma eğilimindedir. Hem işlevsel hem de estetik bir geçirgen arayüz olarak ışıklık ise, iç mekân ve dış mekân arasında sınırlayıcı bir görev üstlenerek iç-dış arasındaki ilişkinin eriyerek kaybolmasında önemli bir araç haline gelmiştir.

Mimarlıkta gün ışığı kullanımında, camın bulunması ve teknolojik gelişmelerle birlikte mekandaki kullanım çeşitliliğinde farklılıklar oluşmuştur. İç ve dış arasındaki sınırın önemli bir eşiği olarak cam kullanımı, iç mekânın ve dış mekânın fiziksel ve simgesel değerler taşıması yanında anlamsal değeri üzerinde de etkili olmuştur. Tadao Ando’nun ışık kilisesi, cam kullanmadan oluşturduğu simgesel temsil ile iç-dış arasındaki ayrımın net yapılamadığı iddialı örneklerden biridir (Şekil 5). Yani gün ışığı kullanımına göre cepheler, kitlesel kurgu, form, açıklıklar, teknik detaylar, renk/değer, pencere ölçüleri gibi birçok konu açısından bir tasarım felsefesi olarak gündeme gelebilir.

Şekil 5. Tadao Ando’nun Işık Kilisesi (URL-11, 2017; URL-12, 2017)

Pencereler, bina kabuğunda yer alan ve dış ortamdaki günışığının iç ortama alınmasını sağlayan yapı bileşenleridir. Gün ışığının etkin kullanılmasında pencerelerin boyut ve konumu büyük önem taşımaktadır (Küçükdoğu, 2017). Gün ışığı, yan aydınlatma ve üst aydınlatma olarak iki türlü mekâna alınabilir. Yan aydınlatma daha çok pencereler ve açıklıklar yoluyla gerçekleşirken, üst aydınlatma genellikle binanın tavan veya tavan unsurundaki bir açıklık yoluyla gerçekleşir (Alrubaih vd., 2013). Gün ışığının mekâna alınmasında; çatı penceresinin

duvarlar ve zemin yoluyla mekândaki ışığı yansıtması, düşey çatı penceresi kullanımı ve düşey çatı penceresinin yatay gölgeleme elemanları ile oluşturulması, tavan yüksekliğinin mekâna ışık alımındaki etkisi gibi birçok faktör önemlidir (Tezel, 2007). Ayrıca duvar düzlemindeki pencerelerden ya da tepe aydınlatmasından (skylight) giren gün ışığı, mekân içerisindeki yüzeylere düşerek onların renklerini canlandırır ve dokularını belirginleştirir (Ching, 1996). Tepe aydınlatmasının boyutu ise, alınan gün ışığı miktarının denetlenmesinde etkilidir.

Işıklıklar (skylights), nesnelere üzerinde gün ışığına doğrudan nüfuz etmeyi önlemeleri açısından avantajlıdır. Işıklık kullanmak güvenlidir, çünkü duvarlar gün ışığını yansıtır; jeolojik nedenlerden dolayı daha iyi aydınlık kalitesiyle gün ışığını alabilir (Schittich, 2003). Işıklıklar, pencerelere oranla ufka bakışı yaklaşık üçte bir oranında genişletir. Ayrıca ışıklıkların güneş ısı kazanımlarından dolayı, enerji kazancı ile ilgili avantajlara da sahip olabilmektedir (Schittich, 2003).

Güneşin değişik konumları, mimari bir mekânda ışığa bağlı olarak farklı mekân izlenimleri verebilir. Tepeden gelen ışık, tavana yansyarak biçimin daha fazla önem kazanmasına neden olabilmektedir (Göker ve Aytis, 2010). Örneğin Richard Meier mimarlığı denince aklımıza ilk gelen şeylerden biri beyaz değer kullanımıdır. Meier Jubilee Church binasını tasarlarırken, biçimsel kaygılarını beyaz değer ve ışık ile birlikte düşünmüştür. Üç adet kabuktan oluşan ana mekân, gün ışığının hem yatay hem de düşey yönden alınması açısından yerinde bir örnektir (Şekil 6). Kullanılan dar pencereler, kilise işlevinin ihtiyaç duyduğu az ışık konusuna hizmet etmekte; aynı zamanda mutlak bir geometri anlayışından kaçınılarak parçalı ancak özgür bir form ortaya konmaktadır.

Şekil 6. Jubilee Church (Dives in Misericordia) (URL-13, 2017; URL-14, 2017)

Diğer bir örnek olarak Milano'daki Galeria Vittorio Emanuele alışveriş merkezi verilebilir. Kesişen caddelerin üzerinin şeffaf örtülerle kapatılarak oluşturulduğu bir sokaktan oluşan yapı, gün ışığından en yüksek derecede yararlanan ve mekânsal geçişlere imkân veren yarı açık mekânsal kurgudur. Büyük açıklıklı işlevlere hizmet eden mekânlarda bu örnekte olduğu gibi, ışık mekânın kendine özgü sembolik değerini oluşturabilmektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Galleria Vittorio Emanuele (URL-15, 2017; URL-16, 2017)

Özetle, iç ve dış arasındaki birlikteliğin geçirgen bir arayüzü olarak ışıklık, bir tasarım ögesi olarak kullanıldığında hem fiziksel hem de mekânsal gereksinimler sebebiyle aşağıdaki biçimlerde karşımıza çıkabilir:

- Mimari formu öne çıkarabilir
- Estetik bir öge olabilir
- Yapısal bir eleman olabilir
- Mekân plastiğine katkı sağlayabilir
- Yaratılmak istenen etkiyi/atmosferi değiştirebilir
- Özel işleve kamusal, kamusal işleve özel bir nitelik sağlayabilir
- Bir mimarın tasarım yaklaşımı olabilir

Ferran Vizoso Mimarlığında Işıklık: İki Yapı Örneği

Bu çalışma kapsamında ışıklık ögesinin tasarımın parçası olma durumu; bir mimarın tasarım yaklaşımı ve özel-kamusal mekân farkının oluşturduğu nitelik olarak arayüz olma durumu üzerinden tartışmaya açılmaktadır. Yapılarında ışıklık ögesini farklı biçimlerde ve öncelikli olarak kullanan İspanyol mimar Ferran Vizoso'nun konut ve kilise örnekleri, ışıklığın geçirgen bir arayüz olma durumuna en uygun modern yorumlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ferran Vizoso, Barcelona merkezli Ferran Vizoso Architecture bünyesinde kurucu ortak mimar ve New York Buffalo Üniversitesi Mimarlık ve Planlama bölümünde profesördür. Vizoso, İspanya'daki Katalonya Politeknik Üniversitesi'nden 1998 yılında mezun olmuştur. 2007 yılına kadar ETSAB Mimari Tasarım Bölümünde (Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona) çalışmalarını sürdürmüştür. Vizoso, neredeyse her projesinde ışıklık yorumuna yer vermiş ve tasarımlarının şekillenmesinde ışıklık ögesinden yararlanmışır. Ulaşılabilir basılı ve dijital yayınlarda Vizoso'nun öne çıkan tasarımlarının başında, 10 yılı aşkın sürede restorasyonu tamamlanan *Sant Pere Kilisesi* gelmektedir (Vizoso ve Bordas, 2014). *4 Porches and 4 Skylights* adlı konut projesi ise, Vizoso'nun ışıklık yorumunu, merkezi bir önemde ele aldığı ve projesine adını verdiği diğer önemli çalışmasıdır.

4 Porches and 4 Skylights Konutu

4 Porches and 4 Skylights, Ferran Vizoso'nun 2010 yılına ait konut projesidir. Konut, İspanya'nın Balear Adaları'nda yer almaktadır ve 146 m² inşaat alanı, 106 m² iç mekân ve 162 m² çatı yüzeyine sahiptir (Şekil 8). Konut projesi, müşterilerinin talepleri doğrultusunda 'dışarıya yakın ve içeriden dışarıya açılan' bir ev olma talebi üzerinden şekillenmiştir. Bu nedenle, içinde bulunduğu alan ile geniş kapsamda iletişimde olan; fakat içe dönük cephe

yüzeyleri ile yanında konumlanan parsel arasındaki mahremiyetin sağlandığı bir tasarım gerekli hale gelmiştir (URL-17, 2017).

Şekil 8. 4 Porches and 4 Skylights Konutu Konum Planı Uydu Görüntüsü

Müşterilerin içerideyken dışarıda olma isteği, tasarım kararlarında mahremiyet olgusunu düşündürmekle birlikte; biçimsel olarak bina çeper duvarlarının ‘ters huni’ etkisi ve dört üçgen sundurma ile çözümlenmiştir. Ters huni biçimindeki duvarlar, iç mekândan dış mekâna görüş açısını genişletirken adeta yan duvar yüzeylerini birer ışıklık ögesi olarak kullanmaktadır. Geometrinin olanak verdiği bu perspektif illüzyon, tersine çevirdiği bakış açısı ile konut ve bahçe arasındaki ilişkinin görsel olarak güçlenmesine katkı sağlamaktadır (URL-17, 2017) (Şekil 9).

Şekil 9. 4 Porches and 4 Skylights Konutu’na Ait Ters Huni Etkisi ve Cephe Görselleri (URL-18, 2017; URL-19, 2017)

Dört ana parçadan oluşan konut, duvarlarında yer alan gizli-açık ve büyük sürgülü kapılar ile dört üçgen eşiği birbirine bağlamaktadır. Sürgülü kapıların tamamen açık kaldığı durumda, dört üçgen alan görsel olarak birleşerek büyük bir verandaya/sundurmaya dönüşmektedir. Böylelikle evin tamamını oluşturan dört mekân parçasına hizmet eden büyük gölgelik bir alan oluşmaktadır. Konuttaki dört mekân (üç yatak odası ve bir oturma odası), güneş ışınlarının değişen açısıyla birlikte büyük bir gölge alan ile sınırlanmaktadır. Konut için bir kamusal alan oluşturma niyeti olarak görülebilecek bu durum, iç ve dış arasındaki ilişkinin duvar yüzeyleri yanında mekân parçaları ile de oluşturulabileceğini göstermektedir.

Dört mekân parçasının her birinde üçgen biçimde ışıklıklar yer almaktadır. Bu ışıklıklar birer tepe penceresi olarak tasarlanarak, gün ışığının iç mekâna alımında etkili hale getirilmiştir. Bina dış çeperindeki ters huni etkisini gerçekleştirebilmek ve çok az sayıda pencere kullanmak adına kullanılan ışıklıklar, duvar yüzeylerinde ve donatılarda kullanılan tek değer olan beyaz ile daha aydınlık bir iç mekân atmosferi oluşturmaktadır (Şekil 10). Örneğin banyoların iki yüzeyinde bulunan aynalar sayesinde, üçgen ışıklıklardan gelen gün ışığı, kaleydeskopik (çiçek dürbünü) olarak yansımaktadır (URL-20, 2017).

Şekil 10. 4 Porches and 4 Skyliht Konutu'na Ait Işıklık Kullanımı Görselleri (URL-21, 2017)

Tamamen açılabilen sürgülü kapılar ile birbirine bağlı mekân parçaları, teras ve açık yüzme havuzuna doğrudan erişimi olan bir açık alan sunmakta veya tam tersine bahçe verandası ile kullanıcılarını kapatıp tam bir gizlilikte tutmaktadır (URL-22, 2017). Bu yönüyle tasarım, her iki durum için de kullanıcıları için bir arayüz sunmaktadır.

Sant Pere Kilisesi

Sant Pere Kilisesi, İspanya'nın Corbera d'Ebre şehrinde, Tarragona yakınlarında yer almaktadır. İspanyol iç savaşında dönüm noktası olan Ebro Savaşı'nın simgesi ve ifadesi olarak Barok tarzda inşa edilmiştir. İç savaş sırasında tahrip edilen eski kilise, 1050 m² alana sahiptir ve 1999-2013 yılları arasında yapımı tamamlanan bir restorasyon geçirmiştir (URL-23, 2017; URL-24, 2017) (Şekil 11).

Şekil 11. *Sant Pere* Kilisesi Konum Planı Uydu Görüntüsü

Kilisenin restorasyonu, Vizoso mimarlığın hassas müdahalesi sayesinde Barok kalıntılarının çarpıcı bir biçimde korunduğu yaklaşımda tamamlanmıştır. Bu müdahalenin amacı; savaş sırasında yıkılmış ve çevre kasaba ile birlikte olan kilisenin iç kalıntılarını, kimliğini büyük ölçüde değiştirmeden restore etmektir. Kilisenin çok amaçlı bir salona dönüştürülme projesinde, içinde barındırdığı anıları değiştirmeden işlevi hayata geçirmek büyük önem taşımaktaydı. Vizoso, yığın halde bulunan yapıyı kamusal bir aktivite ile topluma geri kazandırırken, yapıya yeni önerdiği kimliği de güçlü bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır (Vizoso vd., 2016; URL-23, 2017) (Şekil 12).

Şekil 12. *Sant Pere* Kilisesi'ne Ait Çeşitli Görseller (URL-25, 2017; URL-26, 2017)

Kilise kalıntıları doğa ile yapı, dolayısıyla dış ile iç arasındaki dengenin korunması için bir çeper oluşturmaktadır. Çeperlerin katı ve geçirgen olmayan varlığı, dikkati aydınlık olan çatı yüzeyine çekmektedir. Vizoso'nun konut projesi aksine burada ışıklık kullanımı, tüm çatı yüzeyinin kendisini oluşturmaktadır (URL-27, 2017) (Şekil 13). Yapının restorasyonunda, onu tamamen ve olduğu haliyle yeniden inşa etme yaklaşımı yerine, şeffaf ve geçirgen bir örtü yoluyla modernize etmek tercih edilmiştir. Yapının üst yüzeyi, bozulmasını önleme amaçlı olarak dayanıklı, şeffaf ve plastikten sağlam bir malzeme olan ETFE ile kapatılmıştır (Vizoso vd., 2016; URL-23, 2017; URL-28, 2017).

Şekil 13. *Sant Pere* Kilisesi'ne Ait İç Mekân Görselleri (URL-29, 2017; URL-30, 2017)

Kamusal bir proje olan kilisenin dönüşümü, geniş ve şeffaf üst yüzeyi ile kullanıcılarını doğrudan gökyüzü ile buluşturmaktadır. 'İçeride' olanın aslında aynı anda 'dışarıda' olduğuna vurgu yapan tasarım, bu yönüyle felsefi bir derinliğe de sahiptir denebilir. Çatı yüzeyinin kendisini oluşturan ışıklık, ince bağlantı detayları ile bir yıkımın narin yüzüdür. Ayrıca ışıklık, sadece felsefi ve estetik bir tasarım ögesi olmaktan öte; yapının çevresel etkilere karşı korunmasında kullanılan uygun bir mikro iklim oluşturmaktadır (Vizoso vd., 2016; URL-27, 2017) (Şekil 14).

Şekil 14. *Sant Pere* Kilisesi'ne Ait Işıklık Detay Görselleri (URL-31, 2017; URL-32, 2017)

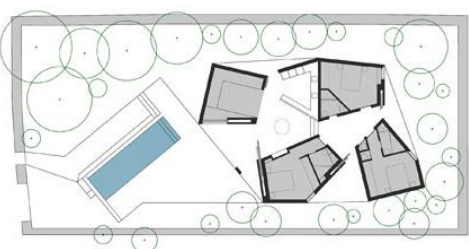
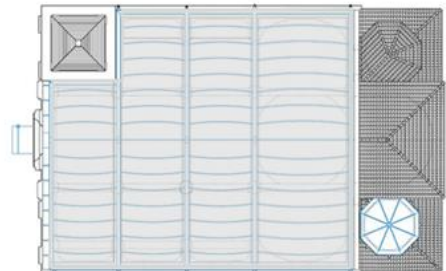
Alternatif bir ışıklık yorumu olarak değerlendirilen kilise örneği, kapalı yan yüzeylere tezat olarak tamamen saydam ve geçirgen bir örtü ile radikal bir iç-dış ilişkisi yorumudur. Bu yönüyle tasarım, kullanıcılarına sunduğu farklı çözüm önerisi ile iddialı bir arayüz örneğidir.

Değerlendirme

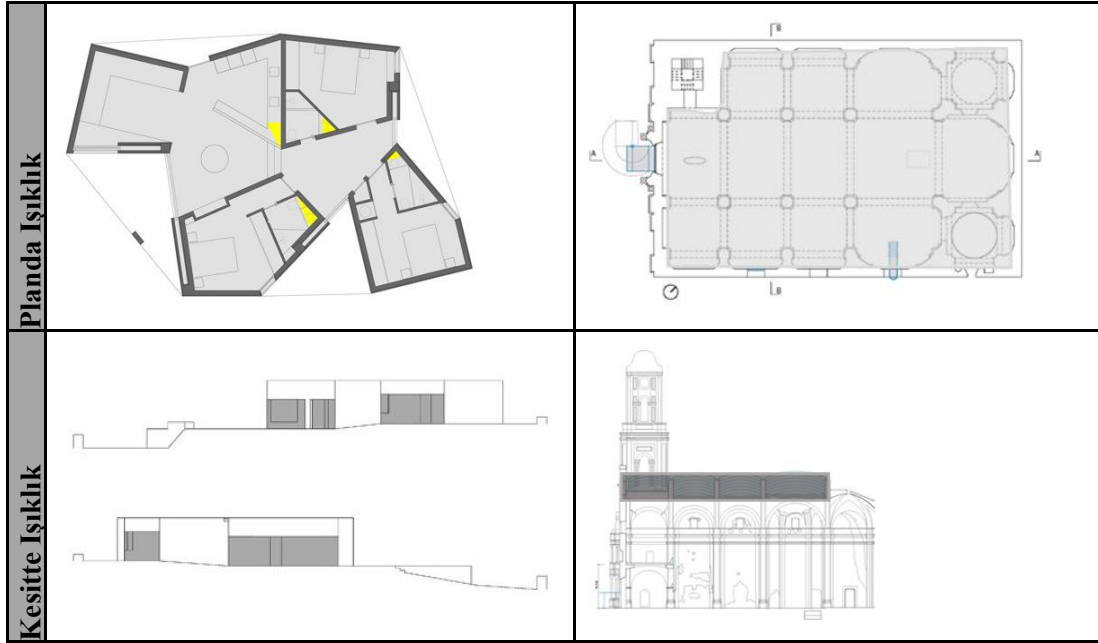
Bu çalışma geçirgen bir arayüz örneği olarak ışıklık (skylight) kullanımının, farklı çözümlerle ortaya konduğu iki tasarım üzerinden yapılan değerlendirmeler yoluyla ortaya konmuştur. Mimarlıkta iç-dış ilişkisi üzerinden yapılan değerlendirmeler, mimari bir tasarım ögesi olarak ışıklığın, mimar Ferran Vizoso'nun özel ve kamusal işlevli iki projesi üzerinden tartışılmıştır.

Yapılarında ışıklık ögesini farklı biçimlerde ve öncelikli olarak kullanan Vizoso; *4 Porches and 4 Skylights* konutunda biçimsel olarak kullandığı ters huni etkisi ve tasarlanan dört mekân parçasının her birinde kullandığı üçgen ışıklıklar ile iç-dış ilişkisinin geçirgenliğini kullanıcılarına tüm detayları ile birlikte yaşatmaktadır. *Sant Pere* kilisesinde ise, iç-dış ilişkisi saydam/geçirgen çatı örtüsü yoluyla kurgulanarak alternatif bir ışıklık yorumu gerçekleştirilmiştir. Yani bir tasarım ögesi olarak ışıklık, sadece tasarıma başlarken kullanılan bir öge değil aynı zamanda bir dönüşüm projesinin sonradan dahil edilen bir tasarım ögesi olarak da ele alınabilmektedir. Aşağıdaki tabloda, her iki yapıya ait ışıklık kullanımının; kütleli kurgu, plan ve kesit düzeyinde karşılaştırmalı analizine yer verilmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Işıklık Kullanımının Kitle Kurgusu, Plan ve Kesit Düzeylerinde Analizi

	4 Porches and 4 Skylights Konutu	Sant Pere Kilisesi
Kütleli Kurguda Işıklık		

Sonuç olarak oluşturduğu hacimsel boşluklar ve saydam malzeme kullanımı ile ışıklık; mekânın daha büyük algılanmasında, mekân sınırları içinde kullanıcıların kendilerini güvende hissetmelerinde, kullanıcıların mahremiyetinin gözetilmesinde, kamusal alanda bireyler arası sınırların geçirgen hale gelmesinde, özel mekânda ise çeperlerin silikleştirilmesinde, gün ışığının istenilen ölçüde mekâna alınmasında ve iç mekan-dış mekan arasındaki belirsiz sınırın aslında geçirgen bir arayüz olduğuna yönelik iddianın desteklenmesinde önemli ve etkili bir öğedir.

69

Kaynakça

Alkan, İ. (2010). *Ofis Mekânlarında Işık ve Renk İlişkisinin Görsel Konfora Etkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Alrubaih, M. S. vd. (2012). Research and Development on Spectra of Daylighting Fundamentals. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 494-505.

Arnheim, R. (1997). *Art and Visual Perception*, London, Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Bilir, S. (2013). *Mekân Tasarımında Kavram Geliştirme Sürecine Analitik Bir Yaklaşım*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Ching, F. D. K. (1996). *Architecture: Form, Space, and Order*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Derrida, J. (1982). *Margins of Philosophy*. USA: The Harvester Press.

Fontoynt, M. (1999). *Daylight Performance of Buildings*. London: James & James (Science Publishers) for the European Commission.

Gordon, G. (2003). *Interior Lighting For Designers*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Göker, M. (2010). Mimari Yapılarda Saydamlık ve Mekân Tasarımında Işık Kontrolü. *Tasarım+Kuram Dergisi*, 6 (9-10), 82-92.

İzgi, U. (1999). *Mimarlık Süreç*, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

Kuban, D. (1992). *Mimarlık Kavramları*, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Küçükdoğu, M. Ş. (2017). *Mühendislik ve Mimarlıkta Enerji Etkin Tasarım İlkeleri*, http://www.emo.org.tr/ekler/92d39205bdaa0ea_ek.pdf adresinden erişildi (ET:.05.2017)

Le Corbusier, (2017). *Bir Mimarlığa Doğru* (S. Merzi, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Schittich, C. (Ed.) (2003). *Solar Architecture: Strategies Visions and Concept*, Berlin: Detail.

Rasmussen, S. (1964). *Experiencing Architecture*. NewYork: The MIT Press.

Roth, L. M. (2000). *Mimarlığın Öyküsü* (çev. Ergün Akça), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Sennett, R. (1999). *Göziin Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam* (S. Sertabiboğlu, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Tatar, E. (2013). Sürdürülebilir Mimarlık Kapsamında Çalışma Mekânlarında Gün Işığı Kullanımı İçin Bir Öneri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 17, 1, 147-162.

Tezel, D. (2007). *Mekân Tasarımında Doğal Işığın Etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Turgay, O. ve Altuncu, D. (2011). *İç Mekânda Kullanılan Yapay Aydınlatmanın Kullanıcı Açısından Etkileri*. Çankaya University Journal of Science and Engineering, 8, 1, 167–181.

URL-17,

<http://www.archilovers.com/stories/3287/the4porchesand4skylighthouseinportdaddaia.html> (ET:11.03.2017).

URL-22,

http://bydleni.idnes.cz/novy-rodinny-dum-0ec-/architektura.aspx?c=A131016_135924_architektura_web (ET:06.04.2017).

URL-23,

<http://www.designboom.com/architecture/ferran-vizoso-architecture-frames-a-derelect-church/> (ET:11.03.2017).

URL-24,

<https://lesarchivesdechistine.wordpress.com/2014/02/21/hugeskylightchurcharragonaferranvizoso/>(ET:16.02.2017).

URL-27,

<https://www.iasoglobal.com/en/project/sant-pere-de-corbera-d-ebre-church>(ET:11.12.2016).

URL-28,

<http://www.architecturaldigest.com/story/corberadebrespainferranvizosochurchrestoration>(ET:11.12.2016).

Vizoso, F. ve Bordas. N. (2014). *Restauración Iglesia St. Pere, Corbera D'Ebre*, España, ARQ (Santiago), (87), 54-57.

Vizoso, F. vd. (2016). Restauración de la antigua iglesia de Corbera d'Ebre. Biennale Architettura 2016La Biennale di Venezia. <http://unfinished.es/obras/03.pdf>

Şekil Kaynakçası

URL-1, <https://vialucispress.files.wordpress.com/2012/04/hildesheim-st-michael-photo-7.jpg?w=549> (ET:09.06.2017)

URL-2, <http://static.panoramio.com/photos/large/52926149.jpg> (ET:09.06.2017)

URL-3, <http://www.coreyandkate.com/wordpress/wp-content/uploads/2011/07/The-Cathedral-of-Saint-John-The-Baptist.jpg> (ET:09.06.2017)

URL-4, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/f/f0/Crystal_Palace.PNG/300px-Crystal_Palace.PNG (ET:15.06.2017)

URL-5, http://images.adsttc.com/media/images/51d5/776d/b3fc/4b58/3400/0230/medium_jpg/interior.jpg?1372944235 (ET:15.06.2017)

URL-6, <https://gezievreni.com/wp-content/uploads/2016/05/Arap-Dunya-Enstitusu-Paris-800x500.jpg> (ET:09.06.2017)

URL-7, <http://evarabatasarim.com/wp-content/uploads/ev-araba-tasarim-Nouvel-Arab-hallway.jpg> (ET:09.06.2017)

URL-8, <http://archikey.com/picture/read/201/Jewish-Museum.jpg> (ET:09.06.2017)

URL-9, <https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcQWxo8Qpxik5QBoVrITBpMryLP40bHTPprSjmKZXv29jhjsBOWJ> (ET:09.06.2017)

URL-10, <https://encrypted-tbn0.gstatic.com/images?q=tbn:ANd9GcRWi0etqgUerIvSbWPuN17MSKr8VhrSMT06kH-W9qHNajAcaLOTEg> (ET:09.06.2017)

URL-11, http://c1038.r38.cf3.rackcdn.com/group1/building2976/media/media_70925.jpg (ET:26.06.2017)

URL-12, <http://images.adsttc.com/media/images/5037/f3d3/28ba/0d59/9b00/064d/slideshow/stringio.jpg?1414206119> (ET:26.06.2017)

URL-13, <http://photos1.blogger.com/x/blogger/4727/36/1600/690516/green%20Italy.jpg> (ET:10.06.2017)

URL-14, http://www.frener-reifer.com/img/media/jubilaemskirche-dives-in-misericordia/misericordia_05.jpg (ET:10.06.2017)

URL-15, https://blogs-images.forbes.com/guymartin/files/2015/01/0202_FL-Galleria-Vittorio-Emmenuale_2000x1125-1940x1091.jpg?width=960 (ET:10.06.2017)

URL-16, <https://images.trvl-media.com/media/content/shared/images/travelguides/destination/180012/Galleria-Vittorio-Emanuele-Ii-87621.jpg> (ET:10.06.2017)

URL-18,

http://images.adsttc.com/media/images/51bf/21d1/b3fc/4b81/1800/009d/large_jpg/03.jpg?1371480524 (ET:11.04.2017).

URL-19,

http://images.adsttc.com/media/images/51bf/21d7/b3fc/4b81/1800/009e/large_jpg/04.jpg?1371480530 (ET:11.04.2017).

URL-20, <http://hicarquitectura.com/2013/05/ferran-vizoso-jesus-cardona-4-porches-and-4-skylights-house/> (ET:06.04.2017).

URL-21,

http://images.adsttc.com/media/images/51bf/2207/b3fc/4b81/1800/00a4/large_jpg/14.jpg?1371480577 (ET:19.04.2017).

URL-25, <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/736x/17/72/2d/17722d9b33db5c0fe159b100b2d4db50.jpg> (ET:12.06.2017).

URL-26, <https://zone-iaso-europe-bafpz4jcbcpku.netdna-ssl.com/img/projects/hd-main/esglesia-corbera-debre-1.jpg> (ET:12.06.2017)

URL-29, https://c1.staticflickr.com/9/8619/16435688260_54465499b2_b.jpg (ET:12.06.2017)

URL-30, <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/originals/b2/3f/86/b23f86b0013795167e9bf45e36ef2c28.jpg> (ET:12.06.2017)

URL-31, <https://zone-iaso-europe-bafpz4jcbcpku.netdna-ssl.com/img/projects/hd/esglesia-corbera-debre-4.jpg> (ET:11.04.2017).

URL-32, <https://zone-iaso-europe-bafpz4jcbcpku.netdna-ssl.com/img/projects/hd/esglesia-corbera-debre-3.jpg> (ET:11.04.2017).

BANKA MOBİLYALARININ TARİHİ GELİŞİMİ VE BANKA MOBİLYALARININ TASARIMINI ETKİLEYEN ERGONOMİ FAKTÖRÜNÜN İNCELENMESİ

Ansu Yetiz ÖZDEN

Çukurova Üniversitesi

Öz

Bankalar sektörleri özel ve kamu kuruluşlarının işlerin yürütülmesinde önemli bir yere sahiptir. İşlerin akıcı bir şekilde yürütülmesi, bilgilerin toplanması ve değerlendirilmesi için banka çalışanlarının ihtiyaçlarını karşılayarak daha iyi performansta çalışma şartlarını sağlaması gerekmektedir. İlerleyen ve değişen teknoloji ile beraber çalışma şartları doğrultusunda bankaların işlevleri değişmiştir. Bundan dolayı geçmişten günümüze kadar banka çalışma ortamları sürekli gelişmiş ve değişmiş böylece bu günün banka anlayışını yakalamıştır. Bu çalışmada banka mobilyalarının tanımı, mobilyaların tarihsel gelişimi ile ergonomi faktörünün tanımı, tarihi mobilya-araç-insan sistemleri içerisinde ergonomik mobilya tasarımı ele alınmıştır. Özellikle bankalarda çalışma verimliliğini etkileyen mobilyaların ve araçların ergonomik açıdan tasarlanmasının önemi üzerinde durularak değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Banka Mobilyaları, Banka Binaları, Ergonomik Mobilyalar

73

HİSTORİCAL DEVELOPMENT OF BANK FURNITURES AND INVESTİGATION OF ERGONOMİC FACTORS AFFECTİNG BANK FURNİTURE DESİGN

Abstract

Banking sectors have an important place in business conduct of private and public institutions. The smooth running of jobs requires better performance working conditions by meeting the needs of bank employees for the collection and evaluation of information. Along with the progressive and changing technology, the functions of banks have changed in line with working conditions. Because of this, the bank working environments from the past to the day have been constantly developed and changed, thus catching the contemporary understanding of the bank. In this study, the definition of bank furniture, historical development of furniture and ergonomic factor, ergonomic furniture design in historical furniture-vehicle-human systems. Particularly in the banks, evaluations were carried out by emphasizing the importance of ergonomically designing the furniture and vehicles that affect the working efficiency.

Keywords: Bank Furniture, Bank Buildings, Ergonomic Furnitures

Giriş

Günümüz bilgi ve iletişim çağında, bankalar işlemlerin devamlılığı ve sürekliliği açısından oldukça önemli kuruluşlardır. Bankalar paraların toplanması, saklanması ve mevduatların

değerlendirilmesi gibi işlerin akıcı ve rahat bir şekilde yürütülmesini sağlamaktadır. Bankada yer alan mobilyalar çalışanların fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını cevap verecek şekilde ergonomik tasarlandığı sürece çalışanların iş temposunu yükselecek ve verimli bir şekilde çalışacaklardır. Gelişen teknoloji ile değişen iş dünyası doğrultusunda bankaların işlevleri değişmiştir. Hizmet sektörleri arasında önemli yere sahip olan bankalar geçmişten günümüze kadar sürekli gelişerek değişmiş ve bugünün banka anlayışına ulaşmıştır. Bu nedenle çalışmamızın konusu; birinci bölümünde banka mobilyalarının tanımı, ikinci bölümde banka mobilyalarının tarihsel gelişimi, üçüncü bölümde ise ergonominin tanımı, önemi incelenmiş, mobilya-araç-insan sistemlerinin ergonomik olarak nasıl tasarlanması gerektiği açıklanmıştır. Sonuç bölümünde banka mobilyalarının tasarımını etkileyen ergonomi faktörü değerlendirilmiş ve bu kriterler doğrultusunda ergonomik mobilya tasarımına yön verecek öneriler sunulmuştur.

1. Banka Mobilyaları Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

Mobilyanın tanımı, çalışma, oturma, yemek yeme gibi eylemlerin yerine getirilmesinde konfor ve estetik sağlayan, kullanıldığı mekânı çeşitli amaçlarla donatılmasını sağlayan eşyalara verilen addır. Hareketli veya sabit mobilyalar, bir mekânı kullanışlı hale getirerek döşemeye yarayan eşyalardır. Mobilyalar birden fazla gereksinimleri karşılayan bir eşya ve de bir süsleme aracıdır.

Bankalarda çalışanların işlerini rahatlıkla yerine getirebilmeleri için çok sayıda donatı ve ekipmanlar mevcuttur. Bunlar; makineler, araçlar ve mobilyalar olarak sıralanabilen teçhizatlardır. Bankada kullanılan mobilyalar; oturma elemanları, çalışma masaları, depolama birimleri gibi çalışanların temel fiziksel gereksinimlerini gidermelerini amaçlayan elemanlar ve donatılar olarak tanımlanabilir (Pina, 2003: 16).

Banka birimlerinde kullanılan mobilyalar; Bilgisayar masası ile sandalyesi, toplantı masası, çalışma masası ile sandalyesi, evraklar için dolaplar, etajerler, sehpa, misafirler ve çalışanlar için sabit-hareketli sandalyeler, gardıroplar, kitaplıklar, kasalar, gibi donatıları sayabiliriz (Edward, 1993: 19).

Ticaretin ortaya çıkması ve paranın keşif edilmesi ile birlikte bankacılık işlemleri ortaya çıkmıştır. Bankacılık işlemlerinin gelişmeye başlaması ile birlikte işlerin yürütüleceği mekânlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç beraberinde bankalar önem kazanmıştır. Bununla beraber bankalarda çalışanların fiziksel ihtiyaçlarını yerine getirebilmeleri için banka mobilyalarına ve araçlara gereksinim duyulmuştur.

Son dönemde bankalarda görülen değişimin en önemli nedeni hızla değişen ve gelişen teknolojinin günlük hayatın içerisine girmesi olarak gösterilebilir. Bununla birlikte bankalarda çalışma ortamlarını rahat ve fonksiyonel açıdan kullanışlı hale dönüştürebilmek için işlevsel ve esnek olan ergonomi faktörünün göz önünde bulundurulduğu mobilyalar tasarlanmaya başlamıştır (Duffy, 1997: 8).

2. Banka Mobilyaları Tarihsel Gelişimi

Banka mobilyalarının tarihsel gelişimi 1800-1940'lı, 1950- 1960 - 1970'li, 1980'li- 1990'lı ve 2000'den Günümüze Banka Mobilyalarının tarihsel gelişimi yıllara ayrılarak incelenmiştir.

2.1. 1800- 1940 Yılları Arasında Banka Mobilyalarının Tarihi

Banka mobilyaları 17. yy.'larda oldukça basit ve sade bir biçimde tasarlanmıştır. İlk bankalarda donatı olarak masalar ve tabureler kullanılmıştır (Pina, 2003: 24).

18. yy.'da sandalye yerine ahşap tabureler kullanılmaktaydı. Tabureler son derece basit ve insan vücudu ile uyumsuz tasarlanmıştır. 18. yy.'ın sonuna doğru basit tasarlanmış tabureler yerine konforlu olacak şekilde ahşap sandalyelere bırakmıştır. Bankada kullanılan donatılar marangozhanelerde oyma işçiliği ile üretilen mobilyalardı. Geleneksel yöntem kullanılarak mobilya üreten marangozlar oldukça az sayıda bulunmaktaydı. Marangozlarda geleneksek yöntemlerle üretilen bu zarif mobilyalar oldukça basit tasarlanmıştır.

El işçiliğine dayalı basit tasarlanmış sandalyeler zamanla teknolojinin gelişmesiyle sandalyenin yan taraflarına kollar eklenerek değişmiş ve koltuk biçimine dönüşmüştür. El işçiliği gelişen teknoloji ile birlikte yerini makinelerle seri üretime bırakmıştır. Sandalyelerin kasa imalatında kullanılan ahşap malzeme yerine zamanla metal malzeme kullanarak metal kasa sandalyeler üretilmeye başlamıştır. Sandalyelerde kaplama malzemesi kumaş ve deri gibi daha kullanışlı malzemeler seçilmiştir.

Banka mekânlarında kullanılan masalar 17. yy.'da dört ayak üzerine oturan ahşap tabladan oluşan ve kullanım açısından işlevsel olmayan donatılardı. Kullanım açısından çalışanların ihtiyaçlarına cevap veremiyordu. Örneğin çalışma masaları depolama alanlarına sahip olmadığından üzerinde biriken evraklar ve dosyalar çok yer işgal ediyordu. Bundan dolayı çalışma alanları oldukça karmaşık ve dağınık görünüyordu. 18. yy.'ların başlangıcından itibaren masalar ihtiyaçlar doğrultusunda değişmiş ve çeşitli işlevlere cevap verebilecek mobilyalara dönüşmüştür. Çalışma alanı ve evrakların saklanabileceği bölümler masa tasarımında beraber düşünölmeye başlamıştır. Bu saklama birimleri öncelikle raf şeklinde masaların üst kısımlarında düzenlenmeye başlamış, zamanla daha kullanışlı hale dönüşerek çekmeceli masalara dönüşmüştür.

Banka mekânı olarak kullanılan saray, şato ve tapınaklardaki mobilyalar 18. yy.'dan itibaren gelişmeye başlamıştır. Bankada yer alan masalar, sandalyeler, dolaplar ve bankoların yer aldığı mekânlara koltuk, büfe, sıra gibi mobilyalar eklenmiştir.

Hermen Miller 1946 yılında tasarladığı çalışma masalarında, çekmece ünitelerini ve depolama birimlerini birlikte düşünmüştür. Çalışanlara ait dosya ve evrak gibi malzemelerini çekmeceler ve gözlerde saklamışlardır (Pina, 2003: 339).

17. yy.'da hızlı işlemlerin gerçekleştirildiği bankolar son derece basit ahşap malzemenin yapılarak tasarlanmıştır. Basit tasarlanan bankolar değişen teknolojinin getirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda gelişmiştir. İlk bankalarda kullanılan tek olarak kullanılan bankolar ihtiyaçların artması ile banko sayısı çoğalmış ve sıralı banko olarak mekânlarda yerini almıştır. Aynı zamanda iç mekânı sınırlandırarak şekilde mekânları ayıran bölücü eleman olarak kullanılmaya başlamıştır. Ahşap ile cam malzemenin birlikte kullanılması hem görsel hem de işlevsel açıdan banka mekânlarının vazgeçilmez donatıları olmuştur. Mobilyalarda malzeme ve tasarımı açısından 19 yy. ile birlikte değişikliğe uğramış olup mobilyaların rahat ve kullanışlı olmasına özen gösterilmiştir.

17. yy.'larda masalar üzerinde evraklar dağınık olarak muhafaza ediliyorken 19. yy.'larda dolapların içerisinde yer almaya başlamış ve açık raflar ihtiyaçlar nedeniyle kapalı, bölme sayısı çok olan dolaplara dönüşmüştür. Bu dolaplarda evrakların ayrı saklanmasına imkân sağlayacak kâğıt gözleri ve dosya alacak biçimde çeşitli ebatlara sahip küçük ve büyük gözlü depolama üniteleri olarak tasarlanmıştır (Pina, 2003: 348).

2.2 1950- 1960 - 1970 Yılları Arasında Banka Mobilyalarının Tarihi

1950 ve 1970'li yıllar arasında bankalarda çalışma mekânları ofis işlemlerin gerektirdiği sebepten dolayı açık ofis planlarından oluşmaktadır. 1960 yılında açık ofisler tasarlanmaya başlanmıştır ve bunun sonucu olarak donatılar hareketli olmalıdır fikri ortaya çıkmıştır. Bu mobilyaların hareketli olması düşüncesi, üretimde göz önünde bulundurulmuş ve hareketli eşyalar tasarlanmaya başlanmıştır. Açık ofis planlaması doğrultusunda bankaların iş akışı biçimlerinden dolayı mekânlarda bölümlenmelere gidilmiş buna bağlı olarak bölücü ve ayırıcı paneller bankalarda yer almaya başlamıştır (Dalga, 2007, : 88).

2.3. 1980- 1990 Yılları Arasında Banka Mobilyalarının Tarihi

1980'ler bilgisayarların çalışma ortamlarında yerini almaya başladığı dönem olmuştur. Bilgisayarların iş hayatına girmesiyle bankaların çalışma şekillerinde değişmeye başlamıştır (Dalga, 2007: 108).

Aynı zamanda değişen teknoloji beraberinde kablosuz telefonlar, dizüstü bilgisayarların tasarlanmış bununla birlikte ofise bağlı olmayan daha özgür çalışma ortamları oluşmuştur. 1980'li ve 1990'lı yıllarda bilgisayarın bankalarda kullanımının artması, araçlar ve mobilyaların esnek ve işlevsel olması gerçeğini doğurmuştur. Dolayısıyla ergonomi faktörü banka mobilya tasarımlarında yer almıştır.

21. yy.'da sanayi ve teknolojik devrimlerin ortaya çıkması bankaların çalışma şekline yansımıştır. Bu gelişmeler çalışma şekillerinde çeşitli koşullarının sorgulanmasına sebep olmuştur ve zaman içerisinde ergonomik tasarım faktörü banka çalışma mekânlarında girmeye başlamıştır. İş temposunun yoğun ve çalışma saatlerinin uzun olduğu bankalarda çalışanlara konforlu ve esnek çalışma ortamı sunan ergonomi faktörü önem kazanmıştır (Marmot, 2000: 63).

Bu gelişmelerin ortaya çıkardığı ergonomi faktörünün getirdiği antropometrik ölçülere bağlı olarak araçların ve mobilyaların çalışanların kullanımına uygun hale dönüştürülmesi fikri gelişmiştir.

2.4. 2000'li Yıllardan Günümüze Kadar Banka Mobilyalarının Tarihi

Günümüzde çalışma koşulları teknolojinin gelişmesine bağlı olarak değişmiştir. Bu değişimle birlikte bankalarda ve diğer meslek gruplarında bilgisayarlar, yazıcılar, tarayıcılar faks ve fotokopi makinaları yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Bankalarda çalışma koşullarının en iyi şekilde karşılanması ve yeni gereksinimlere uyum sağlanabilmesi için donatı tasarımlarında da gelişmeler yaşanmıştır. Bu nedenle bankalar için mobilyalar esnek tasarlanmalı ve iş mobilyaları banka teknolojisini kolayca barındırabilmelidirler. Yönetici alanlarında standart masa ve çekmecelerden ziyade U-şekilli gruplaşmaları karşılayacak şekilde çalışma masaları konferans ve toplantı amacına hitap edecek şekilde ortaya çıkmıştır.

Bugünün bankaları için yaygın bir şekilde kullanılan mobilya biçimi de, bilgisayarlar için tasarlanan bir masa ve L-şekilli minimum bir çalışma alanıdır.

3. Ergonomi Tanımı ve Önemi

Ergonomi; insanların anatomik özelliklerini, antropometrik karakteristiklerini, fizyolojik kapasite ve toleranslarını göz önünde tutarak, endüstriyel iş ortamındaki tüm faktörlerin etkisi ile oluşabilecek, organik ve psiko-sosyal stresler karşısında, sistem verimliliği ve insan-makine-

çevre uyumunun temel yasalarını ortaya koymaya çalışan, çok disiplinli bir araştırma ve geliştirme alanıdır.

Ergonomi biliminin gelişimi 2. Dünya Savaşı ve sonrasında gerçekleşmiştir. Almanya, İngiltere ve Amerika'da insan faktörleri/ergonomi çalışmaları, askeri silah sistemlerinde insan performansını artıracak araştırma ve uygulamaları gerçekleştirmek için yapılan faaliyetler sonucunda ortaya çıkmıştır (Westgaard, 1994: 18).

Çalışanlar işyeri ortamıyla sürekli etkileşim halindedir. Endüstrinin hızla gelişmesi ile birlikte iş kazaları ve meslek hastalıklarından çalışanların korunması sorunu gündeme gelmiştir ve bu durum ergonomi kavramını ortaya çıkarmıştır. Çalışanların işyerlerinde günün büyük bir bölümünü geçirdikleri düşünüldüğünde, sağlıklarını olumsuz yönde etkileyecek faktörlerin ortadan kaldırılması gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu süreç ergonominin önemini artırmış, işyerlerinin ergonomik olarak tasarlanmasını zorunlu kılmıştır. Ergonominin amacı, insanın doğal özelliklerine uygun olan makine ve çevre koşullarını belirlemek, insanın makine ve aletle çalışmadaki verimini artıracak gerekli önlemleri almaktır. Bir diğer ifade ile ergonominin temel amacı insanın işi kolayca yapabilmesini sağlamaktır. Ergonomi biliminin amaçları aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- a. Üretimin kalitesini ve verimliliğini en iyi seviyeye çıkarmaya çalışır.
- b. Çalışanın fiziksel ve ruhsal sağlığını koruyarak, zarar görmelerini önler.
- c. İnsanların kullandıkları araç ve gereçlerin kullanım etkinliğinin artırılmasını sağlar.
- d. Günlük hayatta insan kullanımına ve etkileşimine açık olan her şeyin insana uygun tasarımıyla:
- e. İnsan performansının artması ve güvenliğinin sağlanması
- f. İnsan sağlığının hem korunması hem de iyileştirilmesi
- g. İnsan mutluluğunun ve doyumunun sağlanması amaçlanır (Özok, 1997: 34). Ergonomi faktörü insan- mobilya ve insan-arac sistemi içerisindeki aşağıda açıklanarak ele alınmıştır.

3.1. Bilgisayarlar İçin Uygun Olan Özellikler

Teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak bilgisayar kullanımı bankalarda ve diğer meslek gruplarının çalışma alanlarında da yaygınlaşmıştır. Bilgisayarla çalışma düzeni hakkındaki genel özellikleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

* Bilgisayar ekranındaki görüntü kalitesi, göz sağlığı için oldukça önemlidir. Bilgisayar ekranı tozlu kalmamalı ve görüntüde titreşim olmamalıdır.

* Bilgisayar ekranındaki yazı karakterlerinin büyüklüğü ise 2,6 mm'nin altına düşmemeli ve bilgisayar ekranına bakış uzaklığı 500 mm - 700 mm olmalıdır (Özkan, 2002: 36).

* Bilgisayar ekranının üst kenarı göz hizasında ya da göz hizasının az aşağısında olmalıdır. Bireyler çalışırken başlarını geriye atmak ya da eğmek durumunda kalmamalıdır. Bu önerilere uyulmaması durumunda çalışanların boyun bölgesinde rahatsızlıklara ortaya çıkacaktır (Güney, 2005: 52).

3.2. Klavye ve Mouse İçin Uygun Olan Özellikler

- * Klavye öne doğru hafif eğimli olmalıdır (Güney, 2005: 55).
- * Fare ve klavye dirsek ile aynı hizada olmalı bu şartı sağlamak için ek yüzeylerin kullanılmalıdır. Kullanılan ek yüzeyler bacakların hareket alanını daraltmamalıdır.
- * Fare ve klavye kullanırken dirsekler dik, bilekler ise düz durumda olmalıdır (Güney, 2005: 54).
- * Fare çalışan kişinin kolay kullanabileceği mesafede konumlanmalıdır.
- * Yazı yazarken uzun süreli klavye kullanımı esnasında bilekler bükülmemeli ve kollar yere paralel tutulmalıdır. Bu durumu destekleyici klavye petleri kullanılmalıdır.
- * Çalışırken daha sık kullanılan eşyalar daha kolay erişilebileceğimiz yakın bir mesafede, az kullanılan eşyalar ise daha uzak bir mesafede olmasına özen gösterilmelidir.
- * Özellikle on parmak klavye kullanan kişiler için klavyenin bilek petleri ile desteklenmesi, bileklerin yorulmasını engellemektedir.
- * Klavyenin konumlandığı yüzeyin yerden yüksekliği 710 mm - 740 mm arasında olmalıdır (Westgaard, 1994: 154).

3.3. Monitör İçin Uygun Olan Özellikler

- * Monitör ile göz arasındaki uzaklığın 60 cm-90 cm arasında olması tercih edilmelidir. Monitör ekranı büyüdükçe bırakılan mesafe azalmakta, monitör ekranı küçüldükçe bu mesafe artacak şekilde ayarlanmalıdır.
- * Monitörün en üst mesafesi göz hizasının 10-15 derece altında olmalıdır.
- * Monitörün üstü kısmı hafif bir şekilde geriye eğimli ayarlanmalıdır.
- * L şeklinde tasarlanmış masalarda, monitör masanın köşe kısmına konumlandırılmalıdır (Westgaard, 1994: 38).

3.4. Oturma Yüzeyleri İçin Uygun Olan Özellikler

- * Bilgisayarla çalışma sırasında bakış yönü masa üzerindeki evraklar, monitör ekranı, çekmece aralarında değiştiği için sandalyeler kendi etrafında dönebilen, yüksekliği ayarlanabilir, kolları yumuşak malzemeden yapılmış olan, devrilme ve kaymayı önleyen tekerlekli sandalyeler tercih edilmelidir (Özok, 1997: 46).
- * Çalışanların dik oturmasını sağlayacak şekilde omurgaya yük binmesini engelleyecek sandalyeler kullanılmalıdır.
- * Sandalye oturma pozisyonunda sırt ve bel bölgesini bel destekleyen arkalık kullanılmalıdır. Omurgamızın dik durmasını sağlayarak doğru oturma şeklini yakalamamızı sağlayacaktır (Güney, 2005: 68).

Oturma alanının yüksekliği ayarlanabilir olmalı bu yükseklik 42-54 cm arasında tercih edilmelidir. Ayakta duran kişinin diz bölgesinin alt kısmına gelmelidir. Bu şekilde otururken ayakların zemin üzerinde düz durması sağlanacaktır.

Oturma yüzeyi, oturur durumdayken diz arkasına baskı yapmadan, sırt desteğinin sırtı desteklemesine izin verecek derinlikte olmalıdır. Eğer oturma yüzeyi çok derinse daraltmak için ekstra bir destek kullanılabilir (40-45 cm veya 38-44 cm).

Oturma yüzeyinde kullanılan koltuk arkılığı otururken bel bölgesinin doğal kavisini desteklemelidir. Arkalık sırtın arkaya yaslanabilmesine olanak verecek şekilde olmalıdır.

Oturma yüzeylerinin her iki tarafında yer alan kolçaklar kolu destekleyecek omuzlardaki yükü dağıtabilecek biçimde olmalıdır. Kolçaklar sandalyenin çalışma masasına uzaklaşma ve yaklaşma gibi hareketlere imkân sağlamalıdır (Özkan, 2002: 55).

3.5. Çalışma Masası İçin Uygun Olan Özellikler

* Çalışma sırasında bacak ve ayaklarımızı hareket ettirebileceğimiz yeterli ölçülerde hareket alanı olmalıdır.

* Çalışma masası yeterli yükseklik (76 cm), uygun genişlikte (76 cm) ve sandalye ile iş hareketlerini engellemeyecek şekilde tasarlanmış olmalıdır.

* Masada oturarak çalışanların masanın çalışma yüzeyini aktif şekilde kullanılmasına imkân sağlamalıdır.

* Masada çalışırken daha sık kullandığımız araçların kullanım alanının kol mesafesine 25 cm, daha az kullanılan araçların ön kol mesafesine uzaklığı 50 cm olmalıdır (Özok, 1997: 53).

* Kullanımı çok az olan materyaller ise çalışma masasının dışındaki bir alanda konulmalıdır. Böylece bu materyallere ulaşmak için sandalyeden kalkıp hareket edildiğinde kan dolaşımı olumlu etkilenecektir.

Çalışma masanın yüksekliği ayarlanabilir 64-74 cm arasında ölçülere sahip tasarlanmalıdır. Çünkü çalışan kişilerin boy ve ebatlarına göre masa değişime imkân sağlamalıdır. Eğer bu şart sağlanamıyor ise masa sabit ise yüksekliği 68 cm olmalı ve sandalyenin yüksekliği ayarlanmalıdır. Sandalye altına ayaklık koyularak çalışma durumu desteklenmelidir. Ayaklar için kullanılan ayaklık iki ayağı da rahat ettirecek ebat ve boyutlarda seçilmelidir.

Masanın ortalama eni-boyu (50 cm-76 cm en ve 110cm -160 cm boy) çalışanların ve işlerin yürütülmesine imkân sağlayacak ebatlarda olmalıdır. (Özkan, 2002: 58).

3.6 Depolama-Arşiv Elemanları İçin Uygun Olan Özellikler

* Depolama ve arşiv elemanları kolay ulaşılabilir uzaklıkta olmalıdır. Bunun mesafeler insanın antropometrik ölçüleri göz önüne alınmalıdır. Bu ölçüler örneğin kol mesafesi için aşağı, yukarı ve sağa ve sola hem ayakta hem de oturarak uzanma mesafeleridir.

* Evrak ve araçların saklandığı kesonlar tekerlekli olmalıdır ve kesonların çekmece bölmelerinde hesap makinası, delgeç, zımba gibi aparatların yerleştirileceği farklı boyutlara sahip gözler yer almalıdır. (Güney, 2005: 77). Kesonlar fazla yer kaplamaması açısından çalışma masalarının alt kısmına yerleşebilecek şekilde seçilmelidir.

* Çalışma masası ile beraber tasarlanan depolama üniteleri olduğu gibi ayrı alanlarda kullanıma olanak verecek biçimde farklı çeşitlerde arşivleme üniteleri tercih edilmektedir.

* Çalışma açısından raylar üzerinde hareket eden depolama üniteleri olduğu gibi daha az yer kaplayan istendiği zaman asansör sistemleriyle açılan evrakların uzun süreli saklandığı arşiv üniteleri gibi farklı farklı amaçlara hizmet eden depolama elemanları kullanıcı ihtiyacına göre seçilmelidir.

Burada amaç çalışanları kendilerini evinde çalışıyormuş gibi huzurlu ve konforlu bir ortam yaratmaktır. Ergonomik tasarlanmış mobilyalar uzun süre çalışanların motivasyonunu artırarak verimli iş çıkarmasını sağlayacaktır. Çalışanların zamanlarının çoğu bankada hem monitör ekranına bakarak hem de masa başında işlem yaparak geçmesi nedeniyle fiziksel ve psikolojik açıdan uygun çalışma şartların sağlanması açısından ergonomik faktör önemlidir.

Zamanın büyük bir kısmının ofiste geçiren çalışanlara evindeymiş gibi huzurlu ve rahat ortam oluşturulmalıdır. Doğru tasarlanmış bir çalışma ünitesinde çalışan kişinin motivasyonu ve performansı artırarak kişinin motivasyonunun bozulmadan çalışmasını sağlamaktadır

4. Sonuç ve Öneriler

Banka binaları tarihi süreç içerisinde değişen şartlara ve gelişen teknolojiye bağlı olarak farklılaşma göstermiştir. Avrupa’da çok eskiden paranın keşfedilmediği dönemlerde kıymetli eşyalarını saklamak isteyen insanlar güvenilir olması nedeniyle tapınak ve sarayları tercih etmişlerdir. Ticaretin gelişmesiyle birlikte 18. yy.’larda modern bankacılık ortaya çıkmıştır. 19. yy.’dan 20. yy.’ın başlarına kadar olan dönemi incelendiğimizde dönemin klasik yapılarının geniş salonlar ve kubbeli giriş gibi Yunan mabetlerini andıran yapılarından oluştuğu görülmektedir. 20. yy.’ın başlarında tasarlanan banka binaları ve kullanılan malzemeler ise oldukça basit tasarlanmıştır. 20. yy.’ın ortalarına gelindiğinde teknolojik gelişmeler banka binalarına yansımaya başlamıştır. Bu dönemde daha nitelikli binalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Son yıllarda ise bütün bu gelişmeler banka binalarının işleyiş biçimine ve mimari yapısına yansımıştır. Böylece banka binaları prestij ve görkemin sergilendiği yapılar haline dönüşmüştür.

Bankaların ortaya çıkması ile birlikte banka mobilyalarına ihtiyaç duyulmuş ve banka mobilyaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Tarihi süreçte ilk tasarlanan banka binaları mekân olarak çok işlevsel mekânlar değildi. Saraylarda ve tapınaklarda güvenilir mekânlarda saklanmaya başlayan değerli eşyalar, paralar ilk bankacılık sistemini oluşturmuştur. Zamanla bankacılık işlemleri ihtiyaçların artması doğrultusunda çadır ve şehir evlerinin bir bölümünde yer almaya başlamıştır. O dönemlerde bankalarda kullanılan mobilyalar el işçiliği ile basit tasarlanmış mobilyalardan oluşmaktaydı. Bankalarda sunulan hizmetler, işlemler karmaşık ve yoğun olmadığı için mobilya olarak tabureler ve masalar kullanılıyordu. Marangozlarda üretilen mobilyalar basit olarak tasarlanmıştır. Çünkü geleneksel mobilyalar o dönemde ofislerde kullanılan telefon, hesap makinesi, daktilo gibi araçlar düşünülerek tasarlanıyordu. Çalışma alanlarında kullanılan bu araçlar çok fonksiyonel olmadığı için mobilya tasarımını çok fazla etkilenmemiştir. Örneğin çalışma masaları sadece üzerinde yazı yazılabilen, tabure üzerinde oturabilen pek fazla işleve sahip olmayacak şekilde üretiliyordu. O dönemlerde kıymetli evrakları saklamak amacıyla dolaplar yerine duvara asılmış evrakların kullanılması göze çarparıyordu. 17. yy.’da makineleşme ile birlikte çalışma alanlarında kullanılan mobilya çeşitleri artmaya başlamıştır. 18. yy.’da ise yeni gelişmelere ve işlevlere cevap verebilecek düzeyde mobilyalar tasarlanmıştır. Örneğin tabureler yerini sandalyelere bırakmış, masalar depolama elemanları ile birlikte düşünölmeye başlanmış çekmeceli masalar haline dönüştürölmüştür. Fazla evraklar için ise dosya dolapları kullanılmaya başlanmıştır. 19. yy.’a geldiğimizde yapılan mobilya tasarımlarının kullanıcı ihtiyaçlarını göz önüne alarak daha rahat ve daha konforlu tasarlandığı görölmektedir.

20 yy.’da bilgisayarın icadı ile birlikte ofislerde kullanılan makine ve araçlarda değişmiştir. Ofislerde fotokopi makinesi, yazıcı gibi işlerin hızlandırılmasını, kolaylaştırılmasını sağlayacak

araçlar kullanılmaya başlanmıştır. Kullanılan araçlar mobilya tasarımını ve aynı zamanda bankalardaki mekân tasarımını hızlı bir şekilde değiştirmiştir. Gelişen teknoloji sayesinde bu araçlar işin yoğunluğunu azaltmıştır. Ancak sürekli masa başında oturup ekran karşısında saatlerce çalışan ofis çalışanlarını ortaya çıkarmıştır. Bu durum ergonomi faktörünü ortaya çıkarmıştır. Böylece ofis teknolojisini kolayca barındırabilecek işlevsel, esnek ve ergonomik mobilyalar tasarlanmaya başlanmıştır.

Verimli bir çalışma ortamının oluşturulmasında banka çalışanın kendine özgü rahat bir alanda çalışmasının etkileri son derece önemlidir. Bu bağlamda bankalarda kullanılan araçlar ve mobilya tasarımları çok önemlidir. Çalışma şartlarına ve koşullarına göre kişilerin ihtiyaçlarına en iyi şekilde cevap verebilecek mobilya tasarımları düşünülmelidir.

Çalışanlar günlerinin büyük bir bölümünü bankada geçirmektedirler. Bankaların çalışma alanlarında kullanılan mobilyaları kişiler eğer doğru kullanmaz ise kişiler üzerinde olumsuz sonuçlar ortaya çıkabilir. Bu nedenle yoğun çalışma temposunda çalışanlar için bankalarda ergonomik mobilyalar tercih edilmesi daha uygun olacaktır.

Çalışma ortamında seçilen ergonomik mobilyalar, hem çalışanların rahat etmesini sağlayarak işlerin daha verimli yapılmasına olumlu etki sağlayacak hem de çalışanlara yaşadığını da hissettirileceği bir ortam sunabilecektir. Ancak çalışma ortamı rahatsız edici ve kötü tasarlanmış ise banka çalışanı bir an önce işini bitirip işyerinden ayrılacaktır. Aksine kendisi için uygun bir şekilde tasarlanmış bir ortamda çalışan personel daha üretici, daha yaratıcı, kurumuna bağımlı ve daha kaliteli iş yapmaya özen gösterecektir. Çünkü yapılan her şey insan sağlığı içindir.

Kaynakça

- Dalga, P., (2007), “Geçmişten Günümüze Ofislerin Gelişimi”, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, ss.88-108
- Duffy, F., (1997), The New Office, London, Connan Octopus Limited, p.8
- Edward, S., (1993), Furniture History, Kanada, Hidson Publishing, p.19
- Güney, Ş., (2005), “Bürolardaki Mekan-Mobilya Organizasyonundaki Ergonomi Faktörü ve Verimliliğe Etkisi: Bir Banka Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, ss.52,54,55,68,77
- Marmot, A., (2000), Office Space Planning, USA, Graw Hill Companies, p.63
- Özkan, Ü., (2002), Ofis+İletişim ve Ergonomi, İstanbul, İstanbul Yayıncılık, ss.36,55,58
- Özok, A., (1997), Ergonomik Açından Çalışma Yeri Düzenlenmesi ve Antropometri, İstanbul, Metal Sanayi Sendika Yayınları, ss.34,46,53,
- Pina, L., (2003), Furniture History 300 BC -2000 AD, Newyork, Whitney Library of Design, pp. 16,24, 339-348,
- Westgaard. R., (1994), Applied Ergonomics, USA, Pitman Design, pp.18,38,154

TAM METİN KİTABI

ASOSCONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

SAGLIK VE SPOR BİLİMLERİ

Health and Sports Sciences

18-19-20 MAYIS/MAY

2017 ALANYA

ALAADDIN KEYKUBAT UNIVERSITY

ISBN: 978-605-2132-06-7

İÇİNDEKİLER

Sağlık Bilimleri	3
Üniversite Öğrencilerinin Uyku Alışkanlıkları Ve Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi	5
3-36 Aylık Okul Öncesi Dönem Çocukların Uyku Alışkanlıklarının İncelenmesi	15
Yaşlısına Bakan Bireylerin Bakım Verme Yükünü Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi	25
Hemşirelik Öğrencilerinin Kanser Hastalarına Yönelik Problem Çözme Eğitimi Sonrası Yaptıkları Psikososyal Müdahalelerinin İncelenmesi	36

SAĞLIK BİLİMLERİ

3

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN UYKU ALIŞKANLIKLARI VE ETKİLEYEN ETMENLERİN İNCELENMESİ

Prof. Dr. Yasemin AYDOĞAN

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü

Doç. Dr. Gülümser Gültekin AKDUMAN

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü

Gözde BALABAN

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Öz

Bu araştırma, Abant İzzet Baysal Üniversitesi öğrencilerinin uyku alışkanlıklarını ve etkileyen faktörleri değerlendirmek amacıyla tanımlayıcı olarak yapılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda okul öncesi öğretmen adaylarına kaliteli uyku ve uyku problemlerinin çözümü konusunda eğitim semineri düzenlenmesi hedeflenmiştir. Çalışma grubuna, 2016-2017 öğretim yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören tüm öğrenciler (N: 180) dahil edilmiştir. Verilerin toplanmasında araştırmacılar tarafından geliştirilen “Uyku Alışkanlığı ve Kalitesi” anket formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde sayı, yüzde ve Kay-Kare testi kullanılmıştır. Araştırmada, yaş ortalaması 20 ve çoğunluğu kız olan öğrencilerin, % 48’inin günde 6-7 saat, %25’inin 8-9 saat uyuduğu, öğrencilerin sınıf düzeyi arttıkça yatma sürelerinin geciktiği, buna bağlı olarak da uyku sürelerinin azaldığı, özellikle dördüncü sınıf öğrencilerin geç yatmalarında uygulamalı dersler için hazırlıklarının önemli bir faktör olduğu, kız ve erkek öğrencilerin uykuya hazırlık sürecinde farklı tercihler içinde oldukları, uyku öncesinde beslenme ve teknolojik araç gereç kullanımı olan öğrencilerde uyku sorunlarının daha yoğun şekilde görüldüğü, arkadaş gruplarında uyku düzeni konusunda benzer etkileşimlerin yaşandığı, öğrencilerin uyku kalitesi ve süreleri ile akademik başarıları arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin büyük bölümünün küçük yaşlardan gelen kaliteli uyku alışkanlıklarının olmadığı, uykuya hazırlık ve uyku sonrasında yanlış tercihler içinde oldukları ve sağlıksız uyku süreçleri konusunda arkadaşlarını etkiledikleri, tüm bunlara bağlı olarak uyum sorunları yaşadıkları ve uyku problemlerinin derse devamlarını ve akademik başarılarını olumsuz olarak etkilediği saptanmıştır. Elde edilen sonuçlar ışığında, öğrencilerin yaşam kalitelerini etkileyen uyku konusundaki bilgi, beceri ve alışkanlık düzeylerinin desteklenmesinin zorunlu olduğu ortaya çıkmış ve öğrencilerin uyku kalitelerinin artırılması konusunda girişimlerde bulunulması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uyku, üniversite öğrencileri, uyku kalitesi, uyku sorunları

ANALYSIS OF SLEEP HABITS AND AFFECTING FACTORS OF UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

The study was carried out descriptively to evaluate the sleeping habits and the affecting factors of the students in Abant İzzet Baysal University. In the direction of the findings, it was aimed to organize the training seminar on high quality sleeping and the solution of sleeping problems to preschool teacher candidates. The study group included students (N: 180) in the Department of Preschool Education at Abant İzzet Baysal University in the academic year of 2016-2017. The "Sleep Habits and Quality" questionnaire developed by the researchers was used to collect the data. Number, percentage and chi-square test were used for analyzing of data. In the study, it was found that students who had a mean age of 20 and a majority of girls, sleep 6-7 hours a day (48%) and sleep 8-9 hours (25%). As the class level of the students increased, the sleeping times were delayed. In particular, the preparations for practical courses were found as an important factor for the late sleep. The findings revealed that male and female students have different preferences during the sleep preparation process, sleep problems are seen more intensely in students who use nutrition and technological equipment before sleeping, similar interactions are experienced in sleep patterns in friends groups, there is a positive correlation between sleep quality and duration of the students and their academic achievement. The results of the study showed that most of the students did not have good quality sleeping habits from young ages, they were in the wrong choices for sleep preparation and after sleeping and they were affecting their friends about the unhealthy sleeping processes. It was found that they experienced compliance problems depending on all these factors and that sleep problems had a negative effect on their attendance and academic achievement. In the light of the results obtained, it has been suggested that the level of knowledge, skills and habits that affect the quality of life of the students should be supported and it is suggested that initiatives should be made to increase the sleep qualities of the students.

Keywords: Sleep, college students, sleep quality, sleep problems

Giriş

Bireylerin gündelik hayatta başarılı olabilmesi, sağlıklı bir zihin ile hayatına devam edebilmesi, karşılaştığı sorunlarla daha iyi baş edebilmesi için sağlıklı bir uykuya ihtiyacı vardır. Uyku; dış uyaranlara karşı bilincin tamamen ya da kısmen kaybedilerek, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı doğal dinlenme durumu olarak tanımlanabilir. Yetişkin bir birey uyku sayesinde dinlenir, düşüncelerden arınır, sinir sistemi dinlenerek, bağışıklık sistemini güçlendirir. Uyku sağlıklı bir yaşam için beslenme, eğlence ve spor kadar önemli ve elzemdir (Shin, Kim, Lee, Ahn & Joo, 2003; Akgün Kostak, Kocaaslan, Bilsel & Mutlu, 2016a; Akgün Kostak, Kocaaslan, Bilsel & Mutlu, 2016b; Brockmann et. al., 2016; Hamilton-Stubbs & Walters, 2017; Honaker, Meltzer & Mindell, 2017; Silvestri & Aricò, 2017).

Kaliteli ve yeterli bir uyku bireyin sağlığı için çok önemlidir. Her ne kadar bireyler arasında cinsiyete, yaşa, kiloya göre uyku süreleri değişmekte olsa da; Dünya Sağlık Örgütü; bir insanın günlük uyku ihtiyacının sekiz saat olduğunu ifade etmektedir. Uykuyla ilgili tüm mekanizmalar henüz tam olarak keşfedilmemiştir. Bu nedenle dünyada pek çok ülkede uyku konusunda pek

çok araştırma yapılmaktadır (Park, Cho, Chang et al, 2010; Shin, Kim, Lee, Ahn & Joo, 2003; Akgün Kostak, Kocaaslan, Bilsel & Mutlu, 2016a; Akgün Kostak, Kocaaslan, Bilsel & Mutlu, 2016b; Brockmann et. al., 2016; Patrick, Millet & Mindell, 2016; Smith & Henderson, 2016; Botting & Baraka, 2017; Hamilton-Stubbs & Walters, 2017; Honaker, Meltzer & Mindell, 2017; Silvestri & Aricò, 2017).

Uykunun sadece süresi değil kalitesi de önemlidir. Bireyin uykudan sonra kendini zinde ve formda hissetmesi, uyku kalitesi olarak tanımlanır. Yapılan çalışmalara göre bireylerin uyku kaliteleri, yaş, cinsiyet, iş, sosyo-kültürel durum, stres ve çevresel faktörlerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Ancak bu faktörler belirli yaşlarda daha önemli hale gelmekte ve bireyin kendisini olduğu kadar çevresini de olumsuz şekilde etkilemektedir. Araştırmalar karanlık ortamda uyku esnasında vücuttan melatonin salgılandığını ve bu hormonun kanser hücrelerini engelleyici, vücudu yaşlanmaktan koruyucu etkisinin olduğunu göstermektedir. Bu nedenle araştırmacılar gece 23:00 ile sabah 05:00 arasında karanlık bir ortamda uyunması gerektiğini ifade etmektedir (Liu, 2004; Gregory, Caspi, Eley, Moffitt, Oconnor & Poulton, 2005; Park, Cho, Chang et al, 2010; Brockmann et. al., 2016; Patrick, Millet & Mindell, 2016; Smith & Henderson, 2016; Botting & Baraka, 2017; Chow, Homa & Amersdorfer, 2017; Hamilton-Stubbs & Walters, 2017; Honaker, Meltzer & Mindell, 2017; Silvestri & Aricò, 2017).

Sıklıkla görülen uyku bozuklukları uykuya dalmada ve uykuyu sürdürmede güçlük, gün içinde uyuklama, toplam uyku saatinin artması, uyku apnesi, horlama, gün içinde enerji azlığı ve yorgunluk, uykuda yürümek, alt ıslatmak veya kabus görmek, uyanınca ortaya çıkan baş ağrıları, gün içinde dikkat ve konsantrasyon kaybı gibi bozukluklardır. Uyku **bozukluğu yaşayan kişilerde** kan şekeri dengesi bozulabilmekte, kalp ve solunum ritminde problemler oluşabileceği gibi görme ve konuşma bozuklukları da yaşanabilmektedir. Unutkanlık, sinirlilik, tahammülsüzlük ve dikkat dağınıklığı da uyku sorunu yaşayan kişilerde sıklıkla görülebilir. Ayrıca yapılan çalışmalarda uzun süre uykusuzluk yaşayan kişilerin kas gücünün azaldığı, akyuvar sayısının azalıp, psikiyatrik hastalıklara daha sık yakalandıkları bildirilmiştir (Morin & Ware, 1996; Agargun, Kara & Solmaz, 1997; John, Meyer, Rumpf & Hapke, 2005; Franzen & Buysse, 2017; Wallace, Boynton & Lytle, 2017).

Uyku bozuklukları konusundaki çalışmalar son yıllarda giderek artmaktadır. Çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalar her 100 kişiden 70'inin uyku bozukluğu yaşadığını göstermektedir. Araştırmalara göre özellikle üniversite öğrencilerinin uyku kalitelerinin kötü olduğu, yoğun uyku problemleri yaşadıkları ve çevresel faktörlerden farklı düzeylerde etkilendikleri vurgulanmaktadır. Mevcut bulgular öğrenim görülen bölümün özelliklerinin de öğrencilerin uyku kalitesi ve alışkanlıkları üzerinde farklı etkileri olduğuna işaret etmektedir (Tsai & Li, 2004; Lund, Reider, Whiting & Prichard, 2010; Morgan, Gregory, Tomeny, David & Gascoigne, 2012; Hershner & Chervin, 2014; Eliasson, Eliasson & Lettieri, 2016; Campsen & Buboltz, 2017; Carter, Chopak-Foss & Punungwe, 2017; Wallace, Boynton & Lytle, 2017). Bu doğrultuda öğretmenlik programı öğrencilerinin özellikle de okul öncesi öğretmen adaylarının gelecekteki mesleki yeterlilikleri ve rol model olma düzeyleri dikkate alındığında uyku alışkanlıklarının, problemlerinin ve etkilerinin incelenmesi önemli hale gelmektedir.

Yöntem

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin uyku alışkanlıklarını ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, geçmişte ya da hala süregelen bir durumu var olduğu şekli ile betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır (Büyüköztürk vd., 2008). Çalışma grubuna, 2016-2017 öğretim yılında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Okul Öncesi Eğitimi Anabilim Dalında öğrenim gören ve anket formunu gönüllü olarak dolduran tüm öğrenciler (N: 180) dahil edilmiştir.

Araştırmada, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen “Uyku Alışkanlığı ve Kalitesi” anket formu kullanılmıştır. Hazırlanan anket formunda öğrencilere ait demografik bilgilerin yanı sıra, uyku çevresinin özellikleri, uykuya hazırlık, uyku süreci ve uyku sonrası olmak üzere dört bölüm ve toplam 23 soru yer almıştır. Veri toplama süreci öncesinde hazırlanan anket formu küçük bir gruba uygulanarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Düzenlenen anket formları araştırmaya dahil edilen öğrencilere gruplar halinde uygulanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde sayı, yüzde, tek örneklem Kay-Kare testi ve iki değişken için Kay-Kare testi kullanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Üniversite öğrencilerinin uyku alışkanlıkları ve etkileyen etmenleri belirlemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmada çalışma grubuna dahil edilen öğrencilerin; %88,3’ünün kadın, %11,7’sinin erkek, %19,4’ünün 18-19 yaşında, %52,2’sinin 20-21 yaşında ve %28,3’ünün 22 ve üzeri yaşlarda olduğu, %25’inin 1. sınıfta, %28,3’ünün 2.sınıfta, %24,4’ünün 3. sınıfta ve %22,2’sinin dördüncü sınıfta olduğu, öğrencilerin sadece %25’inin düzenli olarak bir spor dalı (futbol, koşu, basketbol, tenis, dans vb.) ile uğraştığı ve %3,9’unun uykusunu etkileyen bir sağlık sorununun olduğu (ms, reflü, astım, ülser, vb.) ve hiçbir öğrencinin uyumak için herhangi bir ilaç almadığı belirlenmiştir.

Araştırmada, öğrencilerin uyku alışkanlıkları konusunda elde edilen bulgular uyku çevresinin özellikleri, uykuya hazırlık, uyku süreci ve uyku sonrası olmak üzere dört ana başlık altında aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Uyku Çevresinin Özelliklerine İlişkin Bulgular (Kay-Kare Testi Sonuçları)

Değişkenler		N	%	X ²	p
Öğrencinin Kaldığı Yer	Aile ile aynı evde	32	17,8	60,43	.000
	Tek başına ya da arkadaşla aynı evde	39	21,7		
	Yurtta	109	60,6		
Odasındaki Kişi Sayısı	Tek başına	72	40,0	50,50	.000
	2 kişi	22	12,2		
	3 kişi	30	16,7		
	4 kişi	37	20,6		
	6-8 kişi	19	10,6		
Yatak Odasında Tv Bulunma Durumu	Var	25	13,9	93,88	.000
	Yok	155	86,1		

Yatak Odasının Gürültü Durumu	Sessiz	72	40,0	39,90	.000
	Nadiren gürültülü	87	48,3		
	Sürekli gürültülü	21	11,7		
Yatak Odasının Isı Durumu	Uygun ısıda	146	81,1	69,68	.000
	Çok sıcak	34	18,9		
Yatak Odasının Aydınlatma Durumu	Gece aydınlatması yok	108	60,0	58,13	.000
	Gece lambası yanıyor	32	17,8		
	Biri geldiğinde lamba yanıyor	40	22,2		

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin çoğunluğunun (% 60,6) yurttan kaldığı, odadaki kişi sayısına bakıldığında ise öğrencilerin sadece (% 40,0)' ının tek başına kaldığı, diğer öğrencilerin ise iki kişiden başlayıp, sekiz kişiye kadar artan sayıda oda arkadaşı olduğu görülmüştür. Bunların yanı sıra, öğrencilerin büyük bir kısmının yatak odasında Tv bulunmadığı (% 86,1), odanın ısı durumunun ise uyku için uygun ısıda (% 81,1) olduğu saptanmıştır. Odanın aydınlatma durumuna bakıldığında çoğunlukla gece aydınlatmasının olmadığı (% 60,0) görülmektedir. Bu bulgulara göre çoğunluğu Abant İzzet Baysal Üniversitesi kampüsünde yer alan yurtlarda kalan öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun uykuya ilişkin çevresel özellikleri değerlendirildiğinde; ısı, aydınlatma ve ses açısından yeterli sayılabilecek düzeyde olan uyku odalarının olduğu görülmektedir. Kişi yoğunluğu açısından da, çoğu öğrenci için uygun koşulların olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmalar; özellikle üniversite öğrencilerinin uyku kalitelerinde çevresel faktörlerin etkisini vurgulamaktadır. Özellikle öğrenci yurtlarında kalan öğrencilerin uyku kalitesini bozan en önemli etmenlerin gürültü, aydınlatma, elektronik alet kullanımı, yatak ve oda paylaşımı olduğu bildirilmektedir (Hershner & Chervin, 2014; Eliasson, Eliasson & Lettieri, 2016; Campsen & Buboltz, 2017; Wallace, Boynton & Lytle, 2017). Bu açıdan değerlendirildiğinde örneklem grubunun oldukça avantajlı imkanlara sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 2. Öğrencilerin Uykuya Hazırlık Evresine İlişkin Özelliklere Ait Kay-Kare Testi Sonuçları

Değişkenler				N	%	X ²	p
Uyku Alışkanlığı Durumu	Öncesi Beslenme	Var		47	26,1	41,089	.000
			Yok	133	73,9		
Uyku Araç-Gereç Kul.Durumu	Öncesinde	Teknolojik Var		169	93,9	139,689	.000
			Yok	11	6,1		
Geç Yatmanın Nedeni	Öncesinde	Teknolojik Var	Telefonla oynama	127	70,6	172,912	.000
			Arkadaşlarla sohbet etme	95	52,8		
			Ders çalışma	71	39,4		
			Kitap okuma	47	26,1		
			Televizyon izleme	27	15,8		
			Bilgisayarda oyun oynama	15	8,3		
			Diğer	28	15,6		
Uyku İçin Yatağa Gidilen Saat	Öncesinde	Teknolojik Var	Saat 23.00'de	38	21,1	17,733	.000
			Saat 24.00'de	84	46,7		
			Saat 01.00'de	58	32,2		

Tablo 2'ye göre, öğrencilerin çoğunluğu (%73,9) uyku öncesi beslenme alışkanlıklarının olmadığını buna karşılık bazı öğrenciler de (%26,1) uyku öncesinde çikolata, meyve, ekmeğe, süt, yoğurt, çerez vb. yediklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte öğrencilerin (% 93,9) büyük

bir kısmının uyku öncesinde teknolojik araç gereç kullandıkları ve bunlarında özellikle telefon ve bilgisayar olduğu saptanmıştır. Uyumak için öğrencilerin yatağa yatma saatlerine bakıldığında ise çoğunluğun (%46,7) 24.00'de yattığı, geç saatlerde yatan öğrenciler (%32, 2) olduğu da görülmektedir. Öğrencilerin büyük bir kısmının (% 70,6) geç yatmasının en önemli nedeni olarak telefonla oynadıkları belirlenmiştir. Ayrıca, öğrencilerin çoğunluğunun uyku için tercih ettikleri giysilere bakıldığında; öğrencilerin % 72,2'sinin ince giysiler tercih ettiği, % 15'inin ise özellikle kısa kollu giysiler tercih ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablodanda anlaşılacağı üzere, uyku öncesinde beslenme durumu açısından daha olumlu davranış alışkanlıklarına sahip olan öğrenciler, teknolojik araç-gereç kullanımı konusunda aynı olumlu yaklaşımı sergileyememişlerdir. Genel olarak yurtlarda akşam yemeklerinin daha erken saatlerde olmasının ve odalarda yiyecekleri ısıtma, pişirme vb. durumlara izin verilmemesinin beslenme konusunda olumlu alışkanlıkların gelişmesinde etkili olduğu söylenebilir. Aynı şekilde öğrencilerin yattıkları odalarda televizyon bulunmaması da uyku açısından olumlu bir özellik olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın öğrencilerin çoğunlukla telefonla oynama ya da arkadaşlarla sohbet gibi nedenlerle yatış saatlerini erteledikleri tespit edilmiştir.

Teknolojik alet kullanımı bireyleri pek çok yönden etkilemektedir. Cep telefonu, televizyon, bilgisayar vb. aletlerin çevreye yaydığı elektromanyetik alanın biyolojik sistemler ve insanlar üzerinde; uyku bozuklukları, baş ağrısı, miyalji gibi olumsuz etkileri olabilmektedir. Literatür incelendiğinde bu çalışmada olduğu gibi uyku öncesinde teknolojik araç gereç kullanımının üniversite öğrencilerinde yaygın olduğu ve bu durumun uyku kalitesini bozduğu ifade edilmektedir (Lund, Reider, Whiting & Prichard, 2010; Hershner & Chervin, 2014).

10

Tablo 3. Öğrencilerin Uyku Sürecine İlişkin Özellikler

Değişkenler		N	%
Hafta İçi Gece Ortalama Uyku Süresi	5 saat	19	10,6
	6 saat	60	33,3
	7 saat	59	32,8
	8 saat	42	23,3
Hafta Sonu Gece Ortalama Uyku Süresi	6 saat	19	10,6
	7 saat	24	13,3
	8 saat	65	36,1
	9 saat	30	16,7
	10 saat ve üzeri	42	23,3
Gündüz Uyku Süresi	Var	35	19,4
	Yok	145	80,6
Uykuya Dalma Süresi	5 dakika	19	10,6
	15 dakika	72	40,0
	30 dakika	49	27,2
	45 dakika	40	22,2

Tablo 3'de öğrencilerin uyku süreciyle ilgili veriler incelendiğinde, öğrencilerin (%33,3) çoğunlukla hafta içi gece ortalama uyku sürelerinin altı saat olduğu, buna karşılık hafta sonu gece ortalama uyku sürelerinin çoğunlukla (%36,1) sekiz saat olduğu görülmektedir. Öğrencilerin çoğunluğu (%80,6) gündüz uyumazken, küçük bir bölümünün (%19,4) gündüz uyudukları saptanmıştır. Aynı zamanda öğrencilerin çoğunluğunun (% 40,0) 15 dakikada uykuya daldıkları belirlenmiştir. Uykuya ilişkin süreler ele alındığında, öğrencilerin yaşam

kalitesini artırmaya yönelik uyku alışkanlıklarını sağlamaya çalıştıkları gözlenmektedir. Bununla birlikte her ne kadar bireyler arasında cinsiyete, yaşa, kiloya göre uyku süreleri değişmekte olsa da; Dünya Sağlık Örgütü; bir insanın günlük uyku ihtiyacının sekiz saat olduğunu ifade etmektedir (Brockmann et. al., 2016; Patrick, Millet & Mindell, 2016; Smith & Henderson, 2016). Yeterli uyku süresi açısından öğrencilerin yalnızca %42'sinin yeterli uyuduğu görülmektedir.

Tablo 4. Öğrencilerin Uyku Sonrası Evresine İlişkin Özellikler

Değişkenler		N	%	
Hafta İçi Uyanma Saati	06.00	8	4,4	
	07.00	54	30,0	
	08.00	57	31,7	
	09.00	40	22,2	
	10.00	21	11,7	
Hafta Sonu Uyanma Saati	08.00	33	18,3	
	09.00	35	19,4	
	10.00	52	28,9	
	11.00	44	24,4	
	12.00	16	8,9	
Uykudan Uyanınca Kendini Nasıl Hissedersin?	Dinlenmiş	62	34,4	
	Yorgun	36	20,0	
	Halsiz	60	33,3	
	Diğer	22	12,2	
Uyku Alışkanlığını Etkileyen Faktörler	Uyku saatine karar verememe	72	40,0	
	Oda arkadaşı	74	41,1	
	Gece tuvalet ihtiyacı	71	39,4	
	Kötü rüyalar	63	35,0	
	Ağrı vb. hastalıklar	60	33,3	
	Gürültü	89	49,4	
	Işık	84	46,7	
	Uyurken bacaklarda seğirme veya sıçrama	71	39,4	
	Diğer	70	38,9	
	Uyku Sorunları	Uykuya dalmada sorun yaşama	65	36,1
		Gece uyanınca yeniden uyumakta sorun yaşama	36	20,0
Sabahları uyanmakta zorlanma		92	51,1	
Uykusuzluk nedeniyle dikkati toplayamama		33	18,3	
Gün içinde kendini uykulu hissetme		90	50,0	
Uyku Sorunlarının Etkileri	Ders başarısında düşme	45	25,0	
	Evden çıkamama	5	2,8	
	Dikkati toplayamama	33	18,3	
	Sürekli uyuklama	22	12,2	
	Diğer	16	8,9	
Uyku Kalitesinin Değerlendirilmesi	3 Çok iyi	16	8,9	
	2 iyi	102	56,7	
	1 kötü	62	34,4	

11

Tablo 4' e göre, öğrencilerin % 31,7'sinin hafta içi uyanma saati 08.00 iken, öğrencilerin %28,9'unun uyanma saati ise 10.00'dur. Ayrıca öğrencilerin % 34,4'ü uykudan uyandıklarında kendilerini dinlenmiş hissederlerken, %33,3'ü kendilerini halsiz hissettiklerini belirtmişlerdir. Aynı zamanda öğrencilerin uyku alışkanlıklarını etkileyen kötü rüyalar, ışık, gibi birçok faktörün olduğu, önem sırasına göre bakıldığında ise öğrencilerin %49,4'ünün gürültüden

dolayı uyku alışkanlıklarının olumsuz şekilde etkilendiği gözlenmektedir. Uyku alışkanlıklarını olumsuz etkileyen etmenler sonucu öğrencilerin yaklaşık %50'sinin sabahları uyanmakta sorun yaşadığı ve gün içerisinde kendini uykulu hissettikleri belirlenmiştir. Bu veriler doğrultusunda öğrencilerden uyku kalitelerini değerlendirmeleri istendiğinde, öğrencilerden sadece %34,4'ünün uyku kalitelerini kötü olarak yorumladıkları saptanmıştır.

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, öğrencilerin yaklaşık %30'unun sabah 9.00-10.00'da kalktıkları görülmektedir. Üniversitedeki derslerin 9.00'da başladığı dikkate alındığında, öğrencilerin kahvaltı yapmadan derslere katıldıkları ve bu duruma bağlı olarak da günün en önemli öğünü atıştırma besinlerle geçirdikleri düşünülmektedir. Benzer şekilde hafta sonu kalkış sürelerine bağlı olarak, öğrenciler hem kahvaltı hem de sosyal aktivitelerine daha geç başlamaktadırlar. Bu sonuçların öğrencilerin, uyaandıklarında kendilerini yorgun ya da halsiz hissetmelerine, ders başarılarının düşmesine neden olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca öğrencilerin odalarını arkadaşları ile paylaşmalarından kaynaklanan hareketliliğin, uyku sürelerinden çok uyku kaliteleri üzerinde etkili olması mümkündür.

Araştırmada ayrıca öğrencilerin genel akademik not ortalamaları ile uyku problemleri, yatma saatleri, hafta içi gece uyku süreleri ve kalkma saatleri arasındaki ilişki incelenmiş, ancak bu değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Literatürde uyku yetersizliğinin akademik başarıyı olumsuz etkilediğine dair bulgular olmakla birlikte (Tsai & Li, 2004; Lund, Reider, Whiting & Prichard, 2010; Morgan, Gregory, Tomeny, David & Gascoigne, 2012), bu çalışmada anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durumun çalışma grubunun belirgin bir uyku problemi yaşamamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

12

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda, öğrencilerin günde ortalama 7-8 saat uyuduğu, sınıf düzeyi arttıkça yatma sürelerinin geciktiği, buna bağlı olarak da uyku sürelerinin azaldığı, özellikle dördüncü sınıf öğrencilerin geç yatmalarında uygulamalı dersler için hazırlıklarının önemli bir faktör olduğu, kız ve erkek öğrencilerin uykuya hazırlık sürecinde farklı tercihler içinde oldukları, uyku öncesinde beslenme ve teknolojik araç gereç kullanımı olan öğrencilerde uyku sorunlarının daha yoğun şekilde görüldüğü, arkadaş gruplarında uyku düzeni konusunda benzer etkileşimlerin yaşandığı, öğrencilerin uyku kalitesi ve süreleri ile akademik başarıları arasında pozitif bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu kapsamda öğrencilerin büyük bölümünün küçük yaşlardan gelen kaliteli uyku alışkanlıklarının olmadığı, uykuya hazırlık ve uyku sonrasında yanlış tercihler içinde oldukları ve sağlıksız uyku süreçleri konusunda arkadaşlarını etkiledikleri, tüm bunlara bağlı olarak uyum sorunları yaşadıkları ve uyku problemlerinin derse devamlarını ve akademik başarılarını olumsuz olarak etkilediği sonucuna varılmıştır.

Araştırmada elde edilen sonuçlar çerçevesinde aşağıdaki önerileri sunmak mümkündür;

- Uyku kalitesi, etkileyen faktörler ve sağlıklı uyku alışkanlıkları konusunda öğrencilerin bilinçlendirilmesi ve bu konudaki bireysel problemlere yönelik danışmanlık hizmetleri verilebilir.
- Aynı şekilde öğrenci yurtları ve ilgili idari birimlerdeki personelin, uyku çevresinin özelliklerinin düzenlenmesi ve korunmasındaki farkındalık, bilgi ve beceri düzeyleri desteklenebilir.

- Öğrenciler hem uyku kalitesi hem de mevcut uyku sorunlarının çözümüne yönelik okuma, spor, müzik vb. aktiviteler konusunda teşvik edilebilir.
- Öğrencilerin uyku konusundaki tercihleri ve ihtiyaçları konusunda kurumsal araştırmalar yapılarak, düzenlemeler bu doğrultuda gerçekleştirilebilir.
- Öğrencilerin uyku alışkanlıklarının, eğitim süreçlerine (derse devam ve aktif katılım, ders başarısı vb.) yansımalarının farklı bölüm, yaş ve düzeylerde boylamsal ve karşılaştırmalı çalışmaların yapılması yararlı olacaktır.

Kaynakça

Agargun M. Y., Kara & H. Solmaz, M. (1997). Sleep disturbances and suicidal behavior in patients with major depression. *J Clin Psychiatry*, 58, 249-251.

Akgün Kostak, M., Kocaaslan, E., Bilsel, A. & Mutlu, A. (2016a). Hastanede yatarak tedavi gören 3-6 yaş çocukların uyku alışkanlıklarının belirlenmesi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3 (2), 123-132.

Akgün Kostak, M., Kocaaslan, E., Bilsel, A., Mutlu, A. (2016b). 3-6 yaş grubu çocukların uyku alışkanlıklarının belirlenmesi. *HSP*, 3 (1), 123-132.

Botting, N. & Baraka, N. (2017). Sleep behaviour relates to language skills in children with and without communication disorders. *International Journal of Developmental Disabilities*, 1-6.

Brockmann, P. E., Diaz, B., Damiani, F., Villarroel, L., Núñez, F. & Bruni, O. (2016). Impact of television on the quality of sleep in preschool children. *Sleep Medicine*, 20, 140-144.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 1. Basım, Ankara: Pegem Akademi.

Campsen, N. A. & Buboltz, W. C. (2017). Lifestyle factors' impact on sleep of college students. *Austin J Sleep Disord*, 4(1), 1028.

Carter, B., Chopak-Foss, J. & Punungwe, F. B. (2017). An analysis of the sleep quality of undergraduate students. *College Student Journal*, 50(3), 315-322.

Chow, C. M., Homa, J. & Amersdorfer, A. (2017). Gender differences in sleep problems: The mediating role of co-rumination and depressive symptoms. *Personality and Individual Differences*, 108, 10-13.

Eliasson, A. H., Eliasson, A. H. & Lettieri, C. J. (2016). Differences in sleep habits, study time, and academic performance between US-born and foreign-born college students. *Sleep and Breathing*, 1-5.

Franzen, P. L. & Buysse, D. J. (2017). Sleep in psychiatric disorders. *In Sleep Disorders Medicine* (pp. 977-996). Springer New York.

Gregory AM, Caspi A, Eley TC, Moffitt TE, Oconnor TG, Poulton, R. (2005). Prospective longitudinal associations between persistent sleep problems in childhood and anxiety and depression disorders in adulthood. *J Abnorm Child Psychol*, 33, 157-163.

Hamilton-Stubbs, P. E. & Walters, A. S. (2017). Sleep disorders in children: simple sleep-related movement disorders. *In Sleep Disorders in Children* (pp. 227-251). Springer International Publishing.

Hershner, S. D. & Chervin, R. D. (2014). Causes and consequences of sleepiness among college students. *Nature and Science of Sleep*, 6, 73-84.

Honaker, S. M., Meltzer, L. J. & Mindell, J. A. (2017). Pediatric sleep. *Handbook of Pediatric Psychology*, 452.

John, U., Meyer, C., Rumpf, H. J. & Hapke, U. (2005). Relationships of psychiatric disorders with sleep duration in an adult general population sample. *J Psychiatr Res*, 39, 577-583.

Liu, X. (2004). Sleep and adolescent suicidal behavior. *Sleep*, 27, 1351-1358.

Lund, H. G., Reider, B. D., Whiting, A. B. & Prichard, J. R. (2010). Sleep patterns and predictors of disturbed sleep in a large population of college students. *Journal Of Adolescent Health*, 46(2), 124-132.

Morgan, K., Gregory, P., Tomeny, M., David, B. M. & Gascoigne, C. (2012). Self-help treatment for insomnia symptoms associated with chronic conditions in older adults: A randomized controlled trial. *Journal Of The American Geriatrics Society*, 60(10), 1803-1810.

Morin, C. M. & Ware, C. J. (1996). Sleep and psychopathology. *Appl Prev Psychol*, 5, 211-224.

Park, S., Cho, M. J., Chang, S.M. et al (2010). Relationships of sleep duration with sociodemographic and health-related factors, psychiatric disorders and sleep disturbances in a community sample of Korean adults. *J Sleep Res* 19, 567-577.

Patrick, K. E., Millet, G. & Mindell, J. A. (2016). Sleep differences by race in preschool children: the roles of parenting behaviors and socioeconomic status. *Behavioral Sleep Medicine*, 14(5), 467-479.

Shin, C., Kim, J., Lee, S., Ahn, Y. & Joo, S. (2003) Sleep habits, excessive daytime sleepiness and school performance in high school students. *Psychiatry Clin Neurosci* 57 (4), 451-453.

Silvestri, R. & Aricò, I. (2017). Sleep in children with psychiatric and behavioral problems. *In Sleep Disorders in Children* (pp. 389-404). Springer International Publishing.

Smith, F. R. & Henderson, L. M. (2016). Sleep problems in children with dyslexia: understanding the role of sleep in neurocognitive development through the lens of developmental disorders. *Acta Paediatrica*, 105(9), 999-1000.

Tsai, L. L. & Li, S. P. (2004). Sleep patterns in college students: Gender and grade differences. *Journal Of Psychosomatic Research*, 56(2), 231-237.

Wallace, D. D., Boynton, M. H. & Lytle, L. A. (2017). Multilevel analysis exploring the links between stress, depression, and sleep problems among two-year college students. *Journal Of American College Health*, 65(3), 187-196.

3-36 AYLIK OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARIN UYKU ALIŞKANLIKLARININ İNCELENMESİ

Doç. Dr. Gülümser Gültekin AKDUMAN

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü

Prof. Dr. Yasemin AYDOĞAN

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü

Gözde BALABAN

Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Öz

Bu araştırma, okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 3-36 aylık çocukların uyku alışkanlıklarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu genel amaç doğrultusunda çocukların uyku kalitesindeki farklılıklar, ev ve okul ortamında çocukların uyku süreci konusundaki tercihleri, yetişkinlerin (ebeveynler-öğretmenler) bu tercihlere ve uyku problemlerine yaklaşımlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden Odak (Focus) grup görüşmesi tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubuna, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Okul Öncesi Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi kreşinde görev yapan 6 öğretmen ve kreşte 3-12 ay, 13-24 ay ve 25-36 ay grubunda çocukları olan 9 anne dahil edilmiştir. Görüşmeler, moderatör başkanlığında ve iki gözlemci eşliğinde anneler ve okul öncesi öğretmenleri ile 60'ar dakikalık iki ayrı oturumda gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara görüşmenin amacı açıklandıktan sonra daha önceden hazırlanan açık uçlu sorular yöneltilmiş ve aktif katılıma özen gösterilmiştir. Görüşmeler katılımcıların izni ile kameraya kaydedilmiştir. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Odak grup görüşmeleri sonucunda elde edilen bulgulara göre, çocukların uyku konusunda ev ve okul ortamında farklı bireysel tercihleri ve problemleri olduğu, aynı şekilde anneler ve öğretmenlerin konuya ilişkin farklı tutumlar sergiledikleri, çocukların ev ortamında özellikle gece uykularında daha yoğun problemler yaşadıkları, öğretmen ve ailenin eğitim, özellikle de beslenme konusunda sergiledikleri işbirliğini uyku konusunda gerçekleştiremedikleri, öğretmenlerin uyku konusunda daha tutarlı davranışlar sergiledikleri ve çocukların uyku sürecinde sınıf kurallarına uymada daha başarılı oldukları belirlenmiştir. Ayrıca çocukların uyku kalitelerinin, günlük aktiviteleri ve katılım düzeyleri üzerinde önemli bir faktör olduğu belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular sonucunda, 3-36 aylık çocukların ev ve okul ortamında uyku sürecine ilişkin farklı tutum ve davranışlar sergiledikleri ve bu konuda yetişkinlerin bilgi ve deneyimlerinin etkili olduğu görülmüştür. Erken dönemde kazanılan alışkanlıkların bireyin gelecekteki yaşam kalitesi üzerindeki etkileri dikkate alındığında, anne-baba ve öğretmenlerin uykuya hazırlık aşamasından başlayarak tüm süreç konusunda bilgilendirilmesi, ev ve kurum arasında benzer uygulamaların teşvik edilmesi gerekmektedir.

15

Anahtar Kelimeler: Uyku, uyku kalitesi, uyku sorunları, okul öncesi

AN INVESTIGATION ON THE REALTIONSHIP OF 3-36 MONTHS OLD NURSERY SCHOOL CHILDREN'S SLEEP HABİTS

Abstract

This study was conducted to determine the factors affecting sleeping habits of 3-36 months old children who are attending pre-school education. In this general aim, the differences in sleep quality of the children, the preferences of the children about the sleeping process in the home and school environment and the approaches of the adults (parents-teachers) to these preferences and sleep problems will be explored. In this study, focus group interview was used as qualitative research methods. The study group included the teachers and 9 mothers with children in the group of 3-12 months, 13-24 months and 25-36 months in the nursery school of Abant İzzet Baysal University Preschool Education Application and Research Center. The interviews were conducted in two separate 60-minute sessions with the mother and pre-school teachers under the supervision of the moderator and two observers. After explaining the purpose of the interview, the open-ended questions prepared earlier were directed and active participation was emphasized. Negotiations were recorded on camera with the permission of the participants. Content analysis was used in the analysis of the data. As a result of focus groups interviews, it was found out that children had different individual preferences and problems in sleeping at home and school environment and also that mothers and teachers had different attitudes about the subject and that children experienced more intense problems especially at night in sleep. They found that they did not cooperate on nutrition in terms of sleep, teachers showed more consistent behavior in sleep, and children were more successful in following sleeping class rules. It has also been determined that sleep quality of children is an important factor in daily activities and participation levels. As a result of the research findings, it was seen that 3-36 months old children exhibited different attitudes and behaviors related to the sleeping process in the home and school environment, and adults' knowledge and experience were influential in this issue. When the habits acquired in the early period are taken into consideration the effects of the individual on the future quality of life, parents and teachers should be informed about the whole process starting from the sleep preparation phase and similar practices should be encouraged between home and institution.

16

Keywords: Sleep, sleep quality, sleep problems, pre-school.

Giriş

Uyku; dış uyaranlara karşı bilincin tamamen ya da kısmen kaybedilerek, tepki gücünün zayıfladığı ve her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı doğal dinlenme durumu olarak tanımlanabilir. Uykuyla ilgili tüm mekanizmalar henüz tam olarak keşfedilmemiştir. Her ne kadar uyku hakkında bilimin halen açıklığa kavuşturması gereken pek çok şey olsa da uyku sağlıklı bir beden ve ruh için elzem bir unsurdur. Bu nedenle dünyada pek çok ülkede uyku konusunda pek çok araştırma yapılmaktadır. Bu araştırmaların büyük bir kısmı çocukların uyku alışkanlıkları (Akgün Kostak, Kocaaslan, Bilsel & Mutlu, 2016a; Akgün Kostak, Kocaaslan, Bilsel & Mutlu, 2016b; Brockmann et. al., 2016), etkileyen etmenler (Patrick, Millet & Mindell, 2016; Smith & Henderson, 2016; Botting & Baraka, 2017) ve uykunun çocuğun gelişimine etkisi konusunda yoğunlaşmaktadır (Hamilton-Stubbs & Walters, 2017; Honaker, Meltzer & Mindell, 2017; Silvestri & Aricò, 2017).

Okul öncesi dönem çocukların sağlıklı bir şekilde büyüüp gelişebilmeleri için düzenli uyku alışkanlıklarının olması çok önemlidir. Ancak bazen yanlış ebeveyn tutumları, çocukluk çağı korkuları, hastalıklar, ihmal ve istismara maruz kalma, kaygı ve stresi artıran yaşam deneyimleri çocuklarda uyku bozukluklarına neden olabilmektedir. Bebeklik döneminde açlık, susuzluk, burun tıkanıklığı, bezin ıslak olması, gaz sancıları, bebek için ortam ısısının uygun olmaması (sıcak veya soğuk), uyku rutinindeki değişiklikler uyku bozukluklarına neden olabilir. 1-3 yaş arası dönemde anne yoksunluğu, diş çıkarma, geçirilen hastalıklar uyku bozukluklarına neden olurken, 3-5 yaşları arasında kabus ve korkulu rüyalar sıklıkla görülebilmektedir (Brouillette vd., 2000; Sleep, 2006; Seven 2011). Uyku bozuklukları ile ilgili yapılan araştırmalarda çocuklarda uyurgezerlik %17, karabasan %1-6,5, kabus bozukluğu %10-50, uykuda konuşma %5, şüursüz uyanma %17,3 oranında bildirilmiştir. Zihinsel gerilik, otistik bozukluk gibi gelişimsel sorunlarda bu oran daha da artmaktadır. Çalışmalar, her dört çocuktan birinin uyku sorununun olduğunu ortaya koymaktadır (Agargun vd., 2004; Karadağ, 2007; Pelayo & Dubik, 2008; Karimzadeh & Safarzadeh Khoshabi, 2001; Seven 2011; Tanju, 2011; Waters, Suresh & Nixon, 2013).

Okul öncesi dönem çocuklarda olumsuz uyku davranışları ve uyku problemleri sık görülse de; ebeveynler tarafından doğru ve tutarlı yönlendirildiğinde, çocukların olumlu uyku alışkanlıkları kazanabilecekleri bilinmektedir. Uyku ile ilgili erken yaşam deneyimleri, uyku bozuklukları konusunda oldukça önemli görülmektedir. Bu nedenle araştırmanın okul öncesi dönem çocukları ile yürütülmesi literatüre oldukça önemli veri sağlayacağı ve bu konuda tartışma olanağı sunacağı için oldukça önemlidir. Ayrıca ebeveynlerin çocuklarına uyku alışkanlığı kazandırırken yaptıkları uygulamalar, bilgi ve beceri düzeylerini ortaya koymasından önem taşımaktadır.

Yöntem

Çalışmada, okul öncesi eğitim kurumuna devam eden 3-36 aylık çocukların uyku alışkanlıkları ve etkili faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- Çocukların uyku kalitesindeki farklılıklar nelerdir?
- Ev ve okul ortamında çocukların uyku süreci konusundaki tercihleri nelerdir?
- Yetişkinlerin (ebeveynler-öğretmenler) bu tercihlere ve uyku problemlerine yaklaşımları nasıldır?

Nitel araştırma yöntemlerinden Odak (Focus) grup görüşmesi tekniğinin kullanıldığı çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubuna, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Okul Öncesi Eğitimi Uygulama ve Araştırma Merkezi kreşinde görev yapan altı öğretmen ve kreşte 3-12 ay, 13-24 ay ve 25-36 ay grubunda çocukları olan dokuz anne dahil edilmiştir. Görüşmeler, moderatör başkanlığında ve iki gözlemci eşliğinde anneler ve okul öncesi öğretmenleri ile 60'ar dakikalık iki ayrı oturumda gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara görüşmenin amacı açıklandıktan sonra daha önceden hazırlanan açık uçlu sorular yöneltilmiş ve aktif katılıma özen gösterilmiştir. Görüşmelerde katılımcıların izni ile ses kaydı alınmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Bu kapsamda odak görüşme formunda yer alan ve amaçlar doğrultusunda gruplandırılan sorulara verilen cevaplar, ilgili indekslere işlenerek, betimsel analiz için hazır hale getirilmiştir. Bu bağlamda elde edilen bulgular literatür doğrultusunda tartışılarak yorumlanmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Odak (Focus) grup toplantısında elde edilen bulgular aşağıdaki başlıklar altında ele alınmıştır.

Tablo 1. Uykunun Önemi

Tema	Çocuklar için uyku neden önemlidir?	Sayı
Yetişkinler Anne (N: 9) Öğretmen (N: 6)	Büyüme hormonu uykuda/gece salgılandığı için,	12
	Çocuğun gelişimine katkı sağladığı için,	10
	Fiziksel ve ruhsal açıdan dinlenmeyi sağladığı için,	9
	Çocuğun huzurlu ve mutlu olmasını sağladığı için,	6
	Hücre yenilenmesini sağladığı için,	4
	Çocuğu bir sonraki güne hazırladığı için.	3

Araştırmada, çocuklarda uykunun önemi konusunda elde edilen bulgular incelendiğinde, öğretmenler ve annelerin benzer düşüncelere sahip oldukları görülmüş ve bu nedenle yanıtlar bir arada değerlendirilmiştir. Buna göre yetişkinlerin neredeyse tamamı büyüme ve gelişme açısından uykunun çocuklar için önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Hem öğretmenler hem de annelerin bu konuda benzer görüşlere sahip olmaları, çocuklarda uyku alışkanlıklarının ve düzeninin oluşturulmasında benzer uygulamalar sergileyecekleri hipotezini ortaya çıkartmaktadır. Literatürde ebeveynlerin uykunun, çocukların büyüme ve gelişiminde önemli etkisi olduğunu bildikleri, ancak uyku alışkanlığı kazandırmada sorunlar yaşadıkları bildirilmektedir (Türkbay & Söhmen, 2001).

18

Tablo 2. Uyku Düzeninin Oluşturulması

Çocuklarda uyku düzenini nasıl oluşturduunuz?	
Anne (N: 9)	Öğretmen (N: 6)
Bebeklikten itibaren kendi yatağında yatırarak, Çocuğun biyolojik düzenine uyarak, Uyku düzeni oluşturamadım (N:3).	Aynı saatte uyutarak, Sakin/dinlendirici müzik dinleterek, Yanına oturarak ya da elini tutarak güven sağlamak, Uyku düzeni konusunda kararlı olmak.

Tablo 2 incelendiğinde, 3-36 aylık çocukların devam ettiği kreşte görev yapan öğretmenler, çocukları aynı saatte uyutma, müzik dinletme ve güven teknikleri ile uyku alışkanlığı oluşturmayı hedeflerken, anneler çocukları kendi yataklarında yatırarak ve onların biyolojik düzenlerine uyarak uyku alışkanlıklarını pekiştirdiklerini belirtmişlerdir. Üç anne ifadelerinde, çocuklarındaki uyku düzensizliğini dile getirmekle birlikte, diğer annelerin çocuklarında önemli uyku sorunları yaşamadıkları gözlenmiştir. Araştırmadaki bulguya benzer şekilde çalışmalar, çocukların yaklaşık dörtte birinin uyku sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çocukların %27'sinde uykuya dalma güçlüğü, %25'inden fazlasında gece sık uyanmaların olduğu belirtilmektedir. Bu durumun ise uyku düzeni konusunda annelerin ya da bakım veren kişilerin iyi bir rutin oluşturamamasından kaynaklandığı belirtilmektedir (Patrick, Millet & Mindell, 2016; Honaker, Meltzer & Mindell, 2017; Silvestri & Aricò 2017).

Tablo 3. Ev ve Okulda Uyku Çevresine İlişkin Özellikler

Uykunun Gerçekleştiği Çevreye Ait Özellikler	
Anne	Öğretmen
Sessiz ve sakin bir ortam, Gece lambası kullanmıyorum (karanlık), Teknolojik aletleri odasına sokmuyorum, Ferah ve gürültüsüz.	Bebefon yok, Ses yalıtımı kötü, Oda uykusu için sıcak, Farklı bir uykusu odası olmalı.

Evde ve okul öncesi eğitim kurumlarında yetişkinlerin çocuklar için oluşturdukları uyku çevresine ilişkin özellikler incelendiğinde, öğretmenlerin genellikle arzuladıkları uyku odasına ilişkin ifadeler seçtikleri, annelerin ise çocuklarının uyku odası için ideal koşulları sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Burada annelerin, çocukların odalarında uyku sürecinde aydınlatma kullanmamaları ve teknolojik araç-gereçleri bulundurmamaları dikkat çekmektedir. Literatürde iyi bir uyku rutini oluşturmak için öncelikle çevresel koşulların uygun hazırlanmış olması gerektiği belirtilmektedir. Çocukların uyku kalitesini bozan en önemli etmenlerin gürültü, aydınlatma, elektronik alet kullanımı, anne ve babası ile yatak ve oda paylaşımı olduğu bildirilmektedir (Wallace, Boynton & Lytle, 2017). Bu bağlamda annelerin uygun koşulları sağlama konusunda sıkıntı yaşamadıkları, ancak öğretmenlerin fiziksel koşulları oluşturmada önemli ihtiyaçları olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Uykuya Hazırlık Evresine Yönelik Uygulamalar

Uykuya Hazırlık Evresi	
Anne	Öğretmen
Uykudan önceki saatte çocuklarla neler yapıyorsunuz?	
Müzik dinletme (8), Masal anlatma, kitap okuma (8), Banyo yaptırma (4), Sırt kaşıma, masaj yapma (3), Çocuğun isteklerini yerine getirme (2), Tabletten çizgi film izleme (1).	Masal, hikaye anlatma, <i>Enstrümantal/sözsüz müzik dinletme,</i> Video izleme, Pijama giyme ve temizlik, Uyku için dileklerde bulunma (iyi uykular vb).
Çocukları uyuturken kullandığınız geleneksel uygulamalar nelerdir?	
Sırtına vurma/sıvazlama (7), Eline oyuncak verme (5), Ayakta sallama (4), Bütün geleneksel uygulamaları denedim (2).	Pırpırlayarak, elini tutarak uyutma, Klasik müzikle uyutma, Ayakta sallanıyorsa bir hafta geçiştirme bunu uygulama,

Tablo 4'e göre yetişkinler, evlerinde ve okul öncesi eğitim kurumlarında çocukların kaliteli bir uyku süreci geçirebilmeleri için uyku öncesinde müzik dinletme, masal anlatma ve teknolojik araçlardan çizgi film, video izleme gibi benzer uygulamalara yer vermektedirler. Ayrıca teknolojik araç gereçlerin çocuğun odasına girmemesine özen gösteren annelerin uyku öncesinde çocukların her türlü isteğini yerine getirme ve tablet kullanma konusundaki ifadeleri ve öğretmenlerin küçük yaş grubu çocukların rahat kıyafetlerle uyumalarına özen göstermeleri dikkat çekicidir. Yetişkinlerin çocukları uyuturken kullandıkları geleneksel uygulamalar incelendiğinde, sırt sıvazlama, dokunma davranışlarının her iki grupta daha sık kullanıldığı,

annelerin uyurken oyuncak verme davranışına karşı öğretmenlerin klasik müziği tercih ettikleri, dört annenin ise ayakta sallama davranışını kullandıkları görülmektedir. Ayrıca çalışmada, öğretmenlerin özellikle ayakta sallanarak uyutulmaya alışan çocukların uyutulması esnasında önemli sıkıntılar yaşadıkları ve yaklaşık bir-iki haftalık geçiş sürecinde bu geleneksel uygulamaya başvurdukları belirlenmiştir.

Araştırmada öğretmenlere uyku sürecinde ailelerin beklentileri olup olmadığı sorulmuş ve öğretmenler bu konuda herhangi bir taleple karşılaşmadıklarını, ancak uyku konusunda karşılıklı bilgilendirme ve paylaşımlarının düzenli şekilde sürdürüldüğünü vurgulamışlardır. Çocuklarını genellikle saat 22.00 ile 24.00 arasında yatırdıklarını belirten annelere uyku öncesinde çocuklarının beslenme alışkanlıkları sorulduğunda; annelerin çocuklarına ballı ya da sade süt, meyve, sütlü tatlılar, peynir, kuruyemiş vb. hafif besinler yedirdikleri belirlenmiştir.

Bu alt temalara ilişkin görüşme dökümlerindeki örnekler aşağıda verilmiştir.

“Uyumamak için her yolu deniyor. Önce sırtını ya da avucunun içinin kaşınmasını istiyor, sonra sıra ile muz, su ve süt istiyor”

“Uyumak için mutlaka uyku arkadaşını ya da herhangi bir oyuncakını yanına alıyor”

“Yanında oyuncak ayısı ya da elinde minik bir araba olmadan uyumuyor”

“Uyku öncesinde hikaye anlatmam çok hoşuna gidiyor, özellikle uydurma masallar favorisi.”

Tablo 5. Uyku Evresine İlişkin Özellikler

Uyku Evresi	
Anne	Öğretmen
Çocuklar uykuya dalmada yanında bir kişi ya da nesneye ihtiyaç duyuyor mu?	
Genellikle bir oyuncak ile uyuyor (bebek, ayı, araba vb.). Emzik ve battaniye istiyor (3). Yanında sürekli bir yetişkin istiyor (3). Uyku arkadaşı ya da babasıyla uyuyor (1).	Bazı çocuklar biberon, emzik, oyuncak, eşarp ve bir bataniyeye ihtiyaç duyuyorlar. Bir yetişkine ihtiyaç duyuyorlar. Alıştıklarında nesne olmadan uyuyorlar.
Gündüz/gece uyandığında ne yapıyorsunuz?	
Yanına gidip sakinleştiriyorum. Su verip yanında bekliyorum. Hiç konuşmadan tuvalete götürüp, sonra kucağımda yatağına götürüyorum. Uyuduktan sonra kendi yatağına götürüyorum.	Yanına gidip sakinleştiriyoruz. Sevdikleri şarkıları söylüyoruz.
Uyku sürecinde ne tür sıkıntılar yaşıyorsunuz?	
Ağlama krizleri Su içme, yemek, oyuncak, tuvalet vb. bahanelerle yanımıza gelme Uyumamak için direnme Hep beraber yatıyoruz demedikçe yatağına gitmeme Ağlama, protesto gibi her türlü sıkıntı mevcut.	Bütün çocuklar aynı sattu uyumadığı için, birbirini uyandırıyor. Küçük çocuklar ağlayarak uyandığı için diğerlerini uyandırıyor. Sınıfa birilerinin girip çıkması gürültüye ve çocukların uyanmasına neden oluyor.

Tablo 5 incelendiğinde, çocukların hem ev hem de kreşte oyuncak, emzik gibi bir uyku nesnesine ya da yetişkine ihtiyaç duydukları, ancak özellikle kurumda uyku sürecinde bu alışkanlıklarını kısa sürede bıraktıkları görülmektedir. Anneler, uyku sürecinde yetişkinlerin

yanına gelmek ya da su, emzik, tuvalet ihtiyacı gibi nedenlerle uyanan çocuklarını, sakinleştirerek ve ihtiyaçlarını gidererek yeniden uyumaya teşvik ettiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenler ise uyandıklarında yanına gidip dokunarak, elini tutarak çocukları sakinleştirdiklerini belirtmişlerdir. Anneler, uyku sürecinde çocukların yatağına gitmemek ya da yalnız yatmamak için her yolu denediklerini, çoğunlukla ağlayarak gereksiz isteklerde bulduklarını belirtirken, öğretmenler kreşte özellikle küçük yaş gruplarında bir arada uyuyan çocukların farklı sürelerde uykuya dalmaları nedeniyle birbirini uyandırma sorunu ile karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir. Bir anne uyku sürecinde yaşadıkları sıkıntıyı “uyku vakti gelince dünya başına yıkılıyor” şeklinde ifade etmiştir.

Yine uyku sürecindeki sorular içerisinde yer alan “Çocuğunuz çoğu zaman nerede uyur/yatar?” sorusuna annelerin verdikleri yanıtlar aşağıda örneklendirilmiştir.

“Yatağında yatıyor ancak ayağımda sallayarak uyutuyorum.”

“Uykuya dalana kadar bizim yanımızda uyuyor, sonra yatağına alıyoruz.”

“Annesinin yatağında uyuyor.”

“Yanımızda, yastığını kafasına örtterek uyuyor.”

Bu ifadelere karşın dört anne çocuklarının kendi odasında ve yatağında uyduğunu belirtmişlerdir. Araştırmada nerede yattığına bakmaksızın tüm çocukların yaklaşık 8-11 saat gece uykusu uydukları, altı çocuğun ise hafta sonunda bir kez gündüz uykusu uyuduğu belirlenmiştir. Gündüz uykusu uyumayan iki çocuğun ise hafta içinde de yoğun uyku problemleri yaşadığı tespit edilmiştir.

21

Tablo 6. Uyku Sonrası Evreye İlişkin Özellikler

Uyku Sonrası Evre	
Anne	Öğretmen
Çocuklar uykudan uyandıklarında nasıl tepkiler gösteriyor?	
Uykusunu alarak uyandıysa neşeli ve mutlu oluyor. Uykusunu alamadıysa huzursuz oluyor ve ağlıyor. Çok sinirli/ kızgın/asabi oluyor. Keyfi yerindeyse günaydın der, yoksa sessiz kalır.	Kendi istekleri ile uyanırlarsa mutlu, huzurlu oluyorlar. Uyku sersemleği geçtiğinde bebekler mama istiyor ya da mama sandalyesine gidiyor. Gürültü ve arkadaşının rahatsız etmesi sonucu uyanan çocuklar gergin oluyor.

Uyku sonrası süreçte çocukların davranışları gözlemlendiğinde; tüm yetişkinler uykusunu alarak ve kendi isteği ile uyanan çocukların daha mutlu, neşeli ve huzurlu olduklarını, aksi taktirde her iki taraf içinde sıkıntılı durumlar ortaya çıktığını vurgulamışlardır. Yine anneler çocuklarını hafta içinde çoğunlukla saat 8.00-8.30 arasında uyandırdıklarını ifade etmişlerdir. Annelerle yapılan görüşmeler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, sabah 7’de çocuğunu kaldırdığını belirten anne, uyku sürecinde çocuğu ile hiçbir sıkıntı yaşamadığını belirtmiştir. Bu bulgular, uyku öncesinden başlayarak sürecin sağlıklı gelişimi ve sonlandırılması, çocukların günlük yaşam aktivitelerine katılımını, her yönden gelişimini ve uyku alışkanlıklarını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Tablo 7. Uyku Problemleri

Uyku Problemleri	
Anne	Öğretmen
Sizce uyku problemlerinin nedenleri nelerdir?	
Bizim sabırsız davranmamız, Biyolojik olarak uyku sorunları olması, Ayakta sallama, bebek arabasıyla gezdirerek uyutma gibi yöntemler kullanmak.	Ailelerin yeterli bilgisi olmaması, Ailelerin uyku sürecinde tutarlı olmaması, Yeterince uykusunu almaması, Gece geç yatma ve buna bağlı olarak sabah geç uyanma, Ruhsal sıkıntılar.
Uyku problemleri olan çocuklar için ne tür uygulamalarınız var?	
Hep beraber aynı saatte yatmak, Yanında yatmak, Sessizliği sağlamak, İnatlaşmayıp istediği saatte yatmasını sağlamak.	Alışma döneminde uyku saatinde esneklik, Düzene aşamalı geçiş, Karanlık, loş, sessiz bir ortam, Yanına oturup, elini tutmak, başını okşamak, Kısa süreli sohbet, Dinlendirici müzik.

Uyku problemleri konusundaki görüşler incelendiğinde, öğretmenlerin çocuklardaki uyku problemlerinin aile temelli olduğunu ifade ettikleri, aynı şekilde annelerinde sağlıklı uyku alışkanlığının oluşturulmasında yetersiz kaldıkları, nadiren bunu çocukların kişisel özelliklerine bağladıkları gözlenmektedir. Sorunların giderilmesinde ise öğretmenlerin ve annelerin farklı uygulamalar içerisinde oldukları görülmektedir. Bu konuda annelerin çocukla yatma konusundaki tercihleri ön plana çıkarken, öğretmenlerin mevcut ortamı düzenleme ve sağlıklı uyku alışkanlığına esnek geçiş uygulamaları dikkat çekmektedir.

22

Uyku problemleri konusunda katılımcılara, başka annelere önerileri sorulduğunda aşağıdaki ifadeler dile getirilmiştir.

“Her çocuk kendine özgüdür. Sıkıntı yapmamak gerekir”

“Ben bu konuda başarısız olduğum için hiç bir şey öneremem, az önce arabayla gezdirerek uyuttuk”

“Ayrı yatmaları, ayakta sallamamaları iyi olur”

“Kesinlikle geleneksel yöntemler kullanılmamalı”

Son olarak tüm katılımcılara konuya ilişkin bir eğitime katılmak isteyip istemedikleri sorulduğunda, tamamının böyle bir eğitime katılmak istedikleri, hatta sadece çocuklarında uyku sorunu yaşayan annelerin değil her annenin bebeklerinin doğumuyla birlikte profesyonel destek alması gerektiğini vurgulamışlardır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma sonucunda çocukların uyku konusunda ev ve okul ortamında farklı bireysel tercihleri ve problemleri olduğu, aynı şekilde anneler ve öğretmenlerin konuya ilişkin farklı tutumlar sergiledikleri, çocukların ev ortamında özellikle gece uykularında daha yoğun problemler yaşadıkları, öğretmen ve ailelerin eğitim, özellikle de beslenme konusunda sergiledikleri

işbirliğini uyku konusunda gerçekleştiremedikleri, öğretmenlerin uyku konusunda daha tutarlı davranışlar sergiledikleri ve çocukların uyku sürecinde sınıf kurallarına uymada daha başarılı oldukları belirlenmiştir. Ayrıca çocukların uyku kalitelerinin, günlük aktiviteleri ve katılım düzeyleri üzerinde önemli bir faktör olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki öneriler sunulabilir.

- Yetişkinlerin sağlıklı uyku alışkanlıkları konusunda düzenlenecek eğitim programına katılımının teşvik edilmesi,
- Okul öncesi öğretmenlerine konuya ilişkin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim seminerlerinin düzenlenmesi,
- Özellikle ailelere sağlıklı uyku alışkanlıkları ve problemleri konusunda profesyonel destek sağlanması,
- Ev ve kurum ortamında uykuya ilişkin çevresel özelliklerin bilimsel standartlar çerçevesinde düzenlenmesi ve revize edilmesi,
- Özellikle uyku problemleri konusunda derinlemesine araştırmalar yapılması önemlidir.

Kaynakça

Agargun, M. Y., Cilli, A. S., Sener, S., Bilici, M., Ozer, O. A., Selvi, Y. & Karacan, E. (2004). The prevalence of parasomnias in preadolescent school-aged children: a Turkish sample. *Sleep: Journal of Sleep and Sleep Disorders Research*, 27(4), 701-5.

Akgün Kostak, M., Kocaaslan, E., Bilsel, A., Mutlu, A. (2016a). Hastanede yatarak tedavi gören 3-6 yaş çocukların uyku alışkanlıklarının belirlenmesi. *Sağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 3 (2), 123-132.

Akgün Kostak, M., Kocaaslan, E., Bilsel, A., Mutlu, A. (2016b). 3-6 yaş grubu çocukların uyku alışkanlıklarının belirlenmesi. *HSP*, 3(1), 123-132.

Botting, N. & Baraka, N. (2017). Sleep behaviour relates to language skills in children with and without communication disorders. *International Journal of Developmental Disabilities*, 1-6.

Brockmann, P. E., Diaz, B., Damiani, F., Villarroel, L., Núñez, F. & Bruni, O. (2016). Impact of television on the quality of sleep in preschool children. *Sleep Medicine*, 20, 140-144.

Brouillette, R. T., Morielli, A., Leimanis, A., Waters, K. A., Luciano, R. & Ducharme, F. M. (2000). Nocturnal pulse oximetry as an abbreviated testing modality for pediatric obstructive sleep apnea. *Pediatrics*, 105(2), 405-412.

Hamilton-Stubbs, P. E. & Walters, A. S. (2017). Sleep disorders in children: simple sleep-related movement disorders. In *Sleep Disorders in Children* (pp. 227-251). Springer International Publishing.

Honaker, S. M., Meltzer, L. J. & Mindell, J. A. (2017). Pediatric sleep. *Handbook of Pediatric Psychology*, 452.

Karadağ, M. (2007). Uyku bozuklukları sınıflaması (ICSD-2). *Türkiye Klinikleri Archives of Lung*, 8(3), 88-91.

Karimzadeh, P. & Safarzadeh Khoshabi, K. (2001). Sleep disorders in children. *KAUMS Journal (FEYZ)*, 5(1), 93-102.

- Patrick, K. E., Millet, G. & Mindell, J. A. (2016). Sleep differences by race in preschool children: the roles of parenting behaviors and socioeconomic status. *Behavioral Sleep Medicine*, 14(5), 467-479.
- Pelayo, R.& Dubik, M. (2008). Pediatric sleep pharmacology. *In Seminars in Pediatric Neurology*, 15(2), 79-90.
- Seven, S. (2011). *Çocuk ruh sağlığı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Silvestri, R. & Aricò, I. (2017). Sleep in children with psychiatric and behavioral problems. *In Sleep Disorders in Children* (pp. 389-404). Springer International Publishing.
- Sleep, P. (2006). Behavioral treatment of bedtime problems and night wakings in infants and young children. *Sleep*, 29(10), 1263.
- Smith, F. R. & Henderson, L. M. (2016). Sleep problems in children with dyslexia: understanding the role of sleep in neurocognitive development through the lens of developmental disorders. *Acta Paediatrica*, 105(9), 999-1000.
- Tanju, E.H. (2011). *Okul öncesi dönemde davranış problemleri ve alınabilecek önlemler*. Uyanık Balat, G. Bilgin, H. (Ed.). Okul Öncesi Eğitimde Sınıf Yönetimi içinde (s. 45-84). Ankara: Eğiten Kitap.
- Türkbay, T. & Söhmen, T. (2001). Çocuklar ve ergenlerde uyku bozuklukları. Türkiye Klinikleri *Journal of Psychiatry*, 2(2), 86-90.
- Wallace, D. D., Boynton, M. H. & Lytle, L. A. (2017). Multilevel analysis exploring the links between stress, depression, and sleep problems among two-year college students. *Journal of American College Health*, 65(3), 187-196.
- Waters, K. A., Suresh, S. & Nixon, G. M. (2013). Sleep disorders in children. *Med. J. Aust*, 199, 31-35.

YAŞLISINA BAKAN BİREYLERİN BAKIM VERME YÜKÜNÜ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Seher Ersoy QUADİR

**Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
Öğretim Üyesi**

Dr. Gülay Temiz UĞURLU

Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü Öğretim Görevlisi

Öz

Bu araştırma, yaşlı akrabasına bakım veren bireylerin bakım yüklerine çeşitli faktörlerin (bireyin demografik özelliklerinin, iletişim becerilerinin ve yaşlısının özbakım becerisinin) etki düzeyini incelemek amacıyla yürütülmüştür. Çalışmanın örneklem grubunu 2016 yılında Konya ilini temsil eden üç merkez ilçesinden (Meram, Selçuklu, Karatay) tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen 115 bakım verici yaşlı birey oluşturmuştur. Elde edilen bulgularda örneklem grubunun yaşlısına bakım vermektten dolayı hissettiği bakım yükü ortalama 37.0 olup; orta düzeyde (en az 0, en fazla 88 olması beklenir) bulunmuştur. Bununla birlikte yaşlı bakım yükünün bazı faktörlere bağlı olarak artabildiği tespit edilmiştir: Örneğin, örneklem grubunun yaşlı bakım yüklerinin, bakımını üstlendikleri yaşlı bireyin bazı özbakım yetenekleriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Özellikle yeme/içme ($p<0.0001$), giyinme/çeki düzen ($p<0.01$), tuvalete girme ($p<0.01$) ve yürüme-gezinme ($p<0.0001$) becerilerindeki yetersizlik düzeyi arttıkça, bakım verme yükünün daha çok hissedildiği bulunmuştur. Yaşlısına bakım verenin demografik özelliklerinin hissedilen bakım verme yükünün düzeyiyle ilişkisi incelendiğinde; örneklem grubundaki bireyler arasında yaşça küçük olanların, yaşça büyük olanlara göre bakım verme yükünü daha çok hissettikleri tespit edilmiştir ($p<0.05$). Ayrıca bakım yükü ile iletişim becerisinin negatif ilişkili olduğu; iletişim becerisi arttıkça, hissedilen bakım yükünün azaldığı ortaya çıkmıştır ($p<0.05$).

Anahtar Kelimeler: yaşlıya bakım verme yükü, bakım verenin iletişim becerisi, yaşlının özbakım becerisi

INVESTIGATION OF THE FACTORS AFFECTING THE BURDEN FELT BY THE CAREGIVERS OF ELDERLY RELATIVES

Abstract

This study has been conducted for the purpose of determining the degree of impact of various factors (demographic characteristics of the individual, communication skills, and elderly relatives' self-care skills) on the level of burden on the caregivers of elderly relatives. The sample group of the study consists of 115 caregivers of elderly relatives were selected randomly in three municipality centres (Meram, Selçuklu and Karatay) from Konya city centre in 2016. The results obtained for the sample group found the burden felt by the caregivers to be moderate ($\bar{X}= 37.0$ for a 0 to 88 scale). However, some factors have been identified to increase the

burden of elderly care giving. For example, the burden felt by the sample group has been identified to be associated with the degree of self-care ability on the part of the elderly. In particular, an elderly relative's level of ability to eat / drink ($p<0.0001$), to dress ($p<0.01$), to go to the bathroom ($p<0.01$) and to navigate by walking ($p<0.0001$) affects directly affect the burden felt by caregivers. Also, the effects of demographic characteristics on the burden felt were examined: The younger caregivers were found to feel more distressed by the same burden than the older ones did ($p<0.05$). Likewise, the level of communication skills affected the burden felt significantly. Greater the communication skill of the caregiver, lesser the burden felt ($p<0.05$) by him/her.

Keywords: Burden of providing care, communication skills of caregivers, self-care ability of the elderly

1. Giriş

Yaşlılık, bireyin fiziksel görünüm, güç, rol ve bulunduğu konum açısından kayba uğradığı, yeti yitimleri ve fiziksel hastalıkların artarak bireyin çevreye bağımlı hale geldiği bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Yaşlılığa bağlı olarak kardiyovasküler bozukluklar, sinir, kas-iskelet, solunum, sindirim, endokrin sistemde, kişilik ve psiko-sosyal durumda değişiklikler meydana gelmektedir. Bu da beraberinde bağımsız yaşama durumunun kaybedilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla 60-65 yaş üstü yaşlıların bazıları yavaş yavaş, bazıları daha hızlı bir şekilde başkalarının yardımına ihtiyaç duymakta;

- Yardımsız hareket edemez,
- Beden temizliğini kendi başına yapamaz,
- Tek başına yemeğini hazırlayamaz veya yemek yiyemez,
- Evinin idaresini tek başına gerçekleştiremez hale gelmektedir (Uğurlu ve ark., 2010: 56; Atagün ve ark.,2011: 515; Yıldırım Kaptanoğlu, 2012: 64, 65).

Çocukların ana babalarının bakımını üstlenmeleri, yaşlılar tarafından en iyi destek olarak kabul edilmekte ve bu destek, yaşlıların huzurevlerine girişlerini erteleyerek aile dışından yardım isteme gereğini ortadan kaldırmaktadır. Yetişkin çocukların ana babalarına bakması, onlara psikolojik bir tatmin sağlayabilir. Ancak diğer yandan yeni kurduğu ailesiyle ilişkilerinde ya da bireysel anlamda bazı sorunlara da yol açabilir. Özellikle sağlığı bozulmuş ileri yaştaki yaşlıların bakımının, yalnızca evlat ya da evlatlar tarafından yapılması, yetişkin evladın sosyopsikolojik sorunlar yaşamasına yol açabilmektedir. Literatürde *manevi yük* olarak kavramsallaştırılan bu durum, yetişkin evladın işine, eşine, çocuklarına kendisine ayırabileceği zamanın yeterli olmamasına neden olmaktadır. Evli yetişkin evlatlarda bu duruma daha sık rastlanmaktadır. Yetişkin evladın yaşamı, ailesi ile baktığı yaşlı arasında sıkışık kalmaktadır (İçli,2008: 35,36).

Yetişkin çocukların yaşadıkları bu problematik durum, iki nesil arasındaki sıkışıklığı vurgulamak için *sandviç nesil* (the sandwich generation) olarak kavramsallaştırılmıştır. Nesilsel olarak arada sıkışık kalmış olan kadınların yaşadığı baskı, ev dışında çalışan annelerin ve tek başına çocuk yetiştiren bekâr ebeveynlerin sayısındaki artış ile birlikte artmaktadır. Kız çocukları, ailelerinin bakımını sağlamada erkek çocuklarına nazaran daha aktif olsalar da erkeklerin de bu tür destek olma rollerinden uzak kaldıkları söylenemez. Ailenin nesiller arası

yapısal birleşiminde meydana gelen yapısal değişimler, özellikle de kendisine yardımcı olabilecek bir kız kardeşi ya da eşi olmayan erkek evlatlar üzerinde fazladan bir baskı oluşturma ihtimali taşımaktadır. Bu yapısal değişimin bir sonucu da sosyal destek aktivitelerinde cinsiyetler arası katı işbölümünün yumuşama eğilimidir. Bununla birlikte fiziksel olarak engelli eşe destek sağlama konusunda yaşlı kocalarla yaşlı kadınlar arasında farklar bulunmaktadır. Yaşlı kadınlar, kocaları için her şeyi yapmaya daha eğilimli iken; yaşlı erkekler, eşlerine destek sağlama konusunda kendilerine yardımcı olmaları için resmi ya da gayri resmi kaynaklara başvurabilmektedir. Kardeş ilişkilerinin yaşlıların sosyal ağlarında “gizli bir kaynak” olarak ortaya çıkmasının sebebi ise bu tip ilişkinin uzun süredir devam ediyor olmasıdır. Yaşlı kardeşler, ömürleri boyunca birbirlerine karşı yüksek seviyede sorumluluk taşırlar ve psikolojik destek açısından önemli birer kaynaktırlar (Görgün Baran, 2012: 156,157).

1.1. Bakım Verme ve Bakım Veren Yükü Kavramları

Bakım verme tek bir yardım çeşidi ile sınırlı olmayıp, duygusal, fiziksel ya da maddi destek vermeyi kapsamaktadır. Diğer yardım çeşitleri ise sağlık bakımını ve aldığı bazı sosyal hizmetleri koordine etme, rutin sağlık bakımı (ilaç alımı, tedavisi, takip etme vb.), kişisel bakım (yıkama, beslenme, tuvalete gitme, giyinme vb.) ulaşım, alışveriş, küçük ev işlerini yapma, para yönetimi, maddi yardım ve aynı evi paylaşmadır. Bakım verme, bakım veren bireyler tarafından farklı şekillerde algılanabilmektedir: Büyük oranda samimiyet ve sevginin artması, kişisel gelişim, yakın ilişkilerin gelişmesi, doyum sağlama, diğer bireylerden sosyal destek alma, kendine saygı duyma gibi olumlu özelliklerinin yanında pek çok güçlüğü de beraberinde getirmektedir. Bakım verme güçlüğü; yaşlı, kronik hastalığı olan, yetersizliği olan aile üyesi ya da bir başkasına bakım veren kişinin zorlanması, gerilmesi, baskı altında hissetmesi ya da yük altına girmesi ile ortaya çıkmaktadır (İnci ve Erdem,2008: 86; Karahan ve İslam, 2013: 52).

Bakım veren yükü terimi ise bakım sunarken yaşanabilen fiziksel, duygusal ve finansal olarak karşılaşılan güçlüğün derecesi olarak ifade edilmektedir. İnme, Parkinson hastalığı, Alzheimer hastalığı gibi yaşlı grupta görülen hastalıkları olan bireylere bakım veren yakınları, bu yükü karşı karşıyadır. Aile ani olarak hastalıkla karşılaştığında, aile sistemini ve ilişkileri etkileyen bir kriz durumu yaşanır. Fiziksel ve duygusal yaşantılar, hastanın kaybindan korkmak, ailedeki rollerin değişmesi ve yeniden düzenlenmesi ve ekonomik zorluklar beraberinde gelir. Birinci derecede bakım veren kişi, yaşlı bireyin günlük yaşantısının merkezindedir. Bakım sunma sorumlulukları arttıkça, bakım sunma-bakım alma ilişkisi bakım verenin yaşamını sıkıntıya sokan, tek yönlü, bağımlı, yoğun ve uzun dönemli bir zorunluluğa dönüşebilmektedir. Genellikle ailede bakım sunmanın kronik ve yoğun yapısı, bakım verenlerin yaşamlarındaki (iş, aile hayatı, sosyal yaşam gibi) diğer taleplerden kaynaklanan anlaşmazlıklarla birleşince, bakım veren yüküne yol açabilmektedir. Ayrıca yük kavramı bakım verenler ve araştırmacılar tarafından farklı algılanabilir. Özellikle hasta yakınlarıyla görüşmede bu ifade, bakım verilen kişinin reddi olarak algılanabilmektedir. Bakım veren kişiler zaman zaman, bakımın kendileri üzerine olan etkilerini yönetmekte başarısız olabilmekte ve çaresizlik, suçluluk, öfke, korku ve sosyal yalıtım gibi duygular yaşayabilmektedirler (Atagün ve ark.,2011: 515, 529). Ayrıca yaşlı-bakım veren arasındaki duygusal yükün fazla olması, bakım verenin kendi sağlık problemleri, yeterli sosyal desteği alamıyor olmaları, boş zaman ve sosyal aktivite kısıtlılığı gibi etmenler, bu kişilerde depresyon ve anksiyete gelişimini arttıran faktörlerdir. Depresyon ve

anksiyete ise bakım verenin yaşam kalitesini düşüren ve dolaylı olarak hasta bakımını da olumsuz etkileyen önemli sorunlardır (Karahana ve İslam, 2013: 52).

Yukarıda ifade edilen açıklamalar ışığında **bu araştırmanın amacı**, yaşlısına bakım veren kişilerin bakım yüklerini etkileyen faktörleri incelemek (bireyin demografik özellikleri, iletişim becerileri ve yaşlısının özbakım becerisi) ve bu faktörlerin etki düzeylerine göre bakım vericilere geçerli önerilerde bulunmaktır.

2. Araştırmanın Yöntem ve Araçları

2.1. Araştırmanın Örnekleme

Çalışmanın örneklem grubunu Konya ilini temsil eden üç merkez ilçesinden (Meram: % 25.2, Selçuklu: % 41.7, Karatay: % 33.1) tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen 115 bakım verici yaşlı birey oluşturmuştur. Örneklem grubunun demografik özellikleri Tablo 1’de incelenmiştir.

Tablo 1. Yaşlıya Bakım Veren Yakınının Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı (n= 115)

Cinsiyeti	n	%	Medeni Durum	n	%
Kadın	69	60.0	Evli	67	58.3
Erkek	46	40.0	Bekar	48	41.7
Yaşı			Mesleği		
34 ve daha az	40	34.8	Ev hanımı	42	36.5
35-44 arası	30	26.1	Emekli	8	7.0
45 ve üzeri	45	39.1	Memur	11	9.6
Eğitim Durumu			İşçi	20	17.4
Okur-yazar	7	6.1	Serbest meslek sahibi	18	15.7
İlkokul	35	30.4	İşsiz	3	2.6
Ortaokul	11	9.6	Öğrenci	13	11.3
Lise	19	16.5	Çocuk Sayısı		
Üniversite	43	37.4	Çocuğu olmayan	47	40.9
Sahip Olunan Sosyal Güvence			1 çocuğu olanlar	7	6.1
SSK	69	60.0	2 çocuğu olanlar	29	25.2
Bağ-Kur	22	19.1	3 çocuğu olanlar	22	19.1
Emekli Sandığı	18	15.7	4 ve üzerinde çocuğu olanlar	10	8.7
Yeşil Kart	6	5.2	Yaşlıya Yakınlık Derecesi		
Yaşadığı Semt			Kızı	32	27.8
Meram	29	25.2	Oğlu	28	24.4
Selçuklu	48	41.7	Gelini	13	11.3
Karatay	38	33.1	Torunu	10	8.7
			Kardeşi	5	4.4
			Eşi	3	2.6
			Damadı	2	1.7
			Uzaktan akrabası	22	19.1

Tablo 1’e göre yaşlısına bakım verenlerin yarısından fazlası kadındır (% 60.0) ve yarıya yakını (% 58.3) evlidir. Katılımcıların % 39.1’i 45 yaş ve üzerinde, % 34.8’i 34 yaş ve altında ve % 26.1’i 35-44 yaş arasındadır. Katılımcıların % 37.4’ü üniversite mezunu, % 30.4’ü ilkokul mezunu, % 16.5’i lise mezunu, % 9.6’sı ortaokul mezunu ve % 6.1’i okuryazardır. Araştırmaya yanıt verenlerin 36.5’i ev hanımı, % 17.4’ü işçi, % 15.7’si serbest meslek sahibi, % 11.3’ü öğrenci, % 9.6’sı memur, % 7.0’si emekli ve % 2.6’sı işsizdir. Örneklem grubunun sahip oldukları sosyal

güvence türü yarısından fazlasında (% 60.0) SSK, % 19.1’inde Bağ-Kur, % 15.7’sinde Emekli Sandığı ve % 5.2’sinde Yeşil Kart’tır. Örneklemin % 40.9 gibi bir çoğunluğu çocuk sahibi değilken, % 25.2’si 2 çocuklu, % 19.1’i 3 çocuklu, % 8.7’si 4 ve daha fazla çocuklu ve % 6.1’i 1 çocukludur. Yaşlısına bakım verenlerin % 27.8’i kızı, % 24.4’ü oğlu, % 19.1’i uzaktan akrabası, % 11.3’ü gelini, % 8.7’si torunu, % 4.4’ü kardeşi, % 2.6’sı eşi ve % 1.7’si damadadır.

2.2. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları

Araştırmanın verileri bireylerle yüz yüze uygulanan anket tekniği ile toplanmıştır. Ankette öncelikle bireylerin demografik özelliklerini oluşturan kişisel bilgiler yer almıştır. Ankette ayrıca “Bakım Verme Yüğü Ölçeği”, yaşlısı hakkında doldurulan “Yaşlının Özbakım Yeteneği Ölçeği” ve bakım verenin iletişim becerilerini ölçen “İletişim Becerileri Ölçeği” yer almıştır.

Bakım Verme Yüğü Ölçeği:

Zarit, Reeve ve Bach-Peterson tarafından 1980 yılında geliştirilmiş olup bakım gereksinimi olan bireye veya yaşlıya bakım verenlerin yaşadığı stresi değerlendirmek amacıyla kullanılan bir ölçektir. Bakım verenlerin kendisi ya da araştırmacı tarafından sorularak doldurulabilen ölçek, bakım vermenin bireyin yaşamı üzerine olan etkisini belirleyen 22 ifadeden oluşmaktadır. Ölçek “asla, nadiren, bazen, sık sık, ya da hemen her zaman” şeklinde “0” dan “4” e kadar değişen Likert tipi değerlendirmeye sahiptir (Zarit ve Zarit 1990). Ölçekten en az 0, en fazla 88 puan alınabilmektedir. Ölçekte yer alan maddeler genellikle sosyal ve duygusal alana yönelik olup, ölçek puanının yüksek olması, yaşanan sıkıntının yüksek olduğunu göstermektedir (Zarit ve Zarit 1990; İnci 2006; İnci ve Erdem, 2008).

Bakım Verme Yüğü Ölçeği’nin geçerlilik çalışması Fadime Hatice İnci tarafından 2006 yılında, ölçeğin dil eşdeğerliği, içerik geçerliliği ve yapı geçerliliği yöntemleri, güvenilirlik çalışmasında ise iç tutarlılık, madde analizi ve test-tekrar test güvenilirliği yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı 0.87 ile 0.94 arasında, test-tekrar test güvenilirliği ise 0.71 olarak bulunmuştur (İnci, 2006). Bu çalışmada elde edilen alpha değeri ise 0.79 olarak belirlenmiştir.

Yaşlının Özbakım Yeteneği Ölçeği:

Bu çalışmada Barthel’in Günlük Yaşam Aktiviteleri Ölçeği’ne benzer bir gruplama yapılmıştır. Özbakım yetenekleri içinde yer alan Temel Günlük Yaşam Becerileri; yeme/içme, banyo yapma, giyinme/çeki düzen, tuvalete girme, yürüme/gezinme olarak gruplandırılmıştır. Özbakım yetenekleri içinde yer alan Enstrümental Günlük Yaşam Becerileri ise; merdiven çıkma, alışveriş yapma, yemek pişirme ve evin bakımı şeklinde gruplandırılmıştır. Özbakım yeteneklerinin puanlanması ise “0= Bağımsız 1= Yardımcı araçlarla 2= Başkalarının yardımı ile 3= Başka kişinin ve araçların yardımı ile 4= Tamamen bağımlı” şeklinde yapılmıştır. Böylece birey bu ölçekten ne kadar düşük puan alırsa, günlük yaşam aktivitelerini o derece bağımsız gerçekleştirebiliyor anlamına gelmektedir (Cankurtaran, 2013: 84).

İletişim Becerileri Envanteri:

İletişim Becerileri Envanteri ilk olarak Balcı (1996) tarafından geliştirilmiş ve kullanılmıştır. Gerekli geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan envanterin bu ilk sürümünün madde sayısı 70’dir. Envanter daha sonra tekrar, Ersanlı ve Balcı (1998) tarafından 500 üniversite öğrencisinden oluşan bir örnekleme uygulanmış, yapılan faktör analizi sonucunda madde sayısı 45’e indirilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılığını belirlemek amacıyla hesaplanan Cronbach Alpha katsayısı ise 0.72 olarak bulunmuştur. Yapılan faktör analizi sonucunda maddelerin üç boyut altında toplandığı görülmüş ve bu boyutlar, içerikleri dikkate alınarak zihinsel, duygusal ve davranışsal iletişim becerileri adlarını almıştır. Boyutlardan her biriyle toplam iletişim becerileri puanı arasındaki korelasyonlar sırası ile 0.83, 0.73 ve 0.82’dir. Envanter zihinsel, duygusal ve davranışsal açıdan iletişim becerilerini ölçmektedir. Her bir boyutu ölçen 15 madde vardır. Her boyuta giren maddeler aşağıda görülmektedir:

Zihinsel: 1,3,6,12,15,17,18,20,24,28,30,33,37,43,45

Duygusal: 5,9,11,26,27,29,31,34,35,36,38,39,40,42,44

Davranışsal: 2,4,7,8,10,13,14,16,19,21,22,23,25,32,41

Maddeler, “her zaman” (4), “genellikle” (3), “bazen” (2), “nadiren” (1), “hiçbir zaman”(0) olarak yanıtlanmaktadır. Boyutlarda ve genel (toplam) iletişim becerisinde yüksek puan, daha yüksek iletişim becerisine karşılık gelmektedir. Ancak, 3, 5, 9, 10, 11, 16, 23, 24, 27, 28, 29, 32, 34, 35, 37, 41, 42. maddeler olumsuz olduğu için tersinden puanlanmıştır (her zaman= 0, genellikle= 1, bazen= 2, nadiren= 3, hiçbir zaman= 4)

2.3. Verilerin Analizi

Örneklem grubunda yer alan yaşlısına bakım veren bireylerin “Bakım Veren Yükü Ölçeği” “İletişim Becerileri Ölçeği”ne yönelik puanları, ortalamalarına göre tablolaştırılarak yorumlanmıştır. Daha sonra da örneklem grubunun demografik özellikleri ve iletişim becerisi puanları ile bakım verme yükleri arasındaki ilişkinin varlığı, Pearson Korelasyon Katsayısı hesaplanarak irdelenmiştir.

30

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Yaşlısına Bakım Verenlerin Bakım Verme Yüklerinin ve İletişim Becerisi Düzeylerinin İncelenmesi

Araştırmaya katılan bireylerin bakım verme yükü düzeyleri ve iletişim becerisi düzeyleri Tablo 2’de incelenmiştir.

Tablo 2. Örneklem Grubunun Bakım Verme Yüklerine ve İletişim Becerilerine Yönelik Puanlarının Ortalamaları (n=115)

Ölçeğin Adı	Madde sayısı	Minimum	Maksimum	$\bar{X}$	S_x	Sum
Bakım Verme Yükü Ölçeği	22	9.00	75.00	36.98	14.65	4253.00
*İletişim Becerisi Ölçeği	45	2.84	4.53	3.64	0.43	419.62

* 1.80= Nadiren   2.60= Bazen   3.40= Genellikle   4.20= Her zaman

Elde edilen bulgularda örneklem grubunun yaşlısına bakım vermektten dolayı hissettiği bakım yükü ortalama puanı ($\bar{X}= 37.0$) olup; orta düzeyde (en az 0, en fazla 88 olması beklenir) bulunmuştur. Katılımcıların iletişim becerileri ise iyi düzeyde ($\bar{X}= 3.64$) olup, olumlu iletişimi “genellikle” gerçekleştirdikleri belirlenmiştir (Tablo 2).

Mollaoğlu ve arkadaşları (2011) tarafından inmeli hastaların bakım yükü düzeylerini etkileyen faktörlerin incelendiği çalışmada, inmeli hastaların bakım vericilerinin bakım yükü puanı orta düzeyde (33.02 ± 15.92) bulunmuştur. Tel ve arkadaşlarının (2012) KOAH’lı hastalara bakım vericilerin bakım yükü düzeyini inceledikleri araştırmada ise bakım vericilerin bakım yükü puanlarının ortalama (39.64 ± 15.07) olduğu saptanmıştır. Bu iki sonuç, bizim araştırma bulgumuza yakın değerdedir.

Karahan ve İslam (2013) tarafından yapılan çalışmada, hastanede tedavi gören inmeli yaşlısına bakım yakınlarının ortalama bakım verme yükü puanı $18,1 \pm 2,7$ olarak bulunmuştur. Hatta bu oran, hastanede bakım alan selebral parsili çocuklarına bakım verenlerin bakım yükünden (17 ve üzeri) yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte bizim çalışmamıza göre hissedilen bakım yükü çok daha düşük düzeydedir.

Yukarıda incelenen diğer çalışmalarda da görüldüğü gibi hastasına ya da yaşlısına bakım verenlerin bakım yükü düzeyleri bireyden bireye farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle tek başına bakım yükü çok anlam ifade etmemekte, bakım yükü düzeyini etkileyen diğer faktörlerin de irdelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda aşağıda bakım verme yükünün diğer değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir.

3.2. Yaşlısına Bakım Verenlerin Bakım Verme Yükü Düzeylerinin Yaşlısının Öz-Bakım Yeteneğiyle İlişkisinin İncelenmesi

Örneklem grubunun bakım verme yükü düzeylerinin, yaşlısının öz bakım yeteneğiyle ilişkisi Tablo 3’te incelenmiştir.

Tablo 3. Örneklem Grubunun “Bakım Verme Yükü” Puanlarının Yaşlısının Öz-Bakım Yeteneğine Göre Pearson Korelasyon Katsayısı (n= 115)

	Yeme/ İçme	Banyo-yıkama	Giyinme/ çeki düzen	Tuvalete girme	Yürüme-gezinme	Merdiven çıkma	Alış veriş yapma	Yemek pişirme	Evin bakımı
Bakım Verme Yükü	0.327***	0.155	0.278**	0.260**	0.345***	0.123	0.019	0.130	0.159

*p<0.05

**p<0.01

***p<0.001

Tablo 3'e göre örneklem grubunun bakmakta oldukları yaşlıların temel yaşam becerilerinden yeme/içme ($r= 0.327$; $p<0.0001$), giyinme/çeki düzen ($r= 0.278$; $p<0.01$), tuvalete girme ($r= 0.260$; $p<0.01$) ve yürüme-gezinme ($r= 0.345$; $p<0.0001$) becerilerindeki yetersizlik düzeyi arttıkça, bakım verme yükünün daha çok hissedildiği bulunmuştur. Banyo yapma becerisi ise istatistiksel olarak bakım verme yükü ile ilişkili bulunmamıştır ($r= 0.155$; $p>0.05$). Muhtemelen bu beceri, diğer temel yaşam becerilerine göre daha az sıklıkla gerçekleştirildiği için tolere edilebilir bulunmuştur.

Mollaoğlu ve arkadaşlarının (2011) yaptıkları araştırmada da, inmeli hastaların bağımlılık düzeyi ile bakım vericilerin bakım yükü arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki ($p < 0.05$) elde edilmiştir. Akman'ın (2016) kronik akciğer hastalarının bakım yükünü ve hastanın psikososyal uyumunu incelediği araştırmada da hastaların %36.3'ünün günlük yaşam aktivitelerini yardımla yapabildiği; bakım veren akrabalarının %68.6'sının bakım nedeniyle yaşamının etkilendiği ve %29.4'ünün bakım verirken güçlük yaşadığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar, bizim araştırma bulgumuzu destekler niteliktedir.

Enstrümental yaşam becerileri olan merdiven çıkma ($r= 0.123$; $p>0.05$), alışveriş yapma ($r= 0.019$; $p>0.05$), yemek pişirme ($r= 0.130$; $p>0.05$) ve evin bakımı ($r= 0.159$; $p>0.05$) ise bakım verme yükü ile ilişkili bulunmamıştır (Tablo 3). Bunun nedeni söz konusu özbakım türlerinin yardımcı kişi ve cihazlarla yerine getirilebilmesine bağlanabilir. Üstelik katılımcıların yarıya yakınının (% 43.5) ev hanımı ya da emekli olduğu dikkate alındığında; zaten günlük olarak yaptıkları ev temizliği, alışveriş ve evin bakımı faaliyetlerini zaman kısıtlılığı yaşamadan yaşlıları adına da yerine getirmeleri ya da bu işler için bir yardımcı edinmeleri muhtemel olup tolere edilebilir görülmektedir.

32

3.3. Yaşlısına Bakım Verenlerin Bakım Verme Yükü Düzeylerinin Demografik Özellikleriyle ve İletişim Becerileriyle İlişkisinin İncelenmesi

Örneklem grubunun bakım verme yükü düzeylerinin demografik özellikleriyle ve iletişim becerileriyle ilişkisi Tablo 4'te incelenmiştir.

Tablo 4. Örneklem Grubunun "Bakım Verme Yükü" Puanlarının Bağımsız Değişkenlere Göre Pearson Korelasyon Katsayısı (n= 115)

	Cinsiyet	Yaş	Medeni durum	Çocuk sayısı	Eğitim durumu	İletişim becerisi
Bakım Verme Yükü	0.109	-0.199*	0.115	-0.164	0.143	-0.217*

*p<0.05

**p<0.01

***p<0.001

Tablo 4’te yaşlısına bakım veren bireyin demografik özelliklerinin, hissettikleri bakım verme yükünün düzeyiyle ilişkisi incelendiğinde; örneklem grubundaki bireyler arasında yaşça küçük olanların, yaşça büyük olanlara göre bakım verme yükünü daha çok hissettikleri tespit edilmiştir ($r = -0.199$; $p < 0.05$). Benzer şekilde Tel ve arkadaşlarının (2012) yaptıkları araştırmada da KOAH’lı hastalara bakım vericilerin yaşları azaldıkça (kırk beş yaş ve altı), bakım verme yüklerinin daha fazla hissedildiği belirlenmiştir. Bunun nedeni, doğal olarak yaşça daha genç olan bakım vericilerin, yaşça daha büyük olanlara göre geleceğe yönelik umutlarının ve planlarının daha fazla olması ve tüm bu isteklerini ertelemek zorunda kaldıkları için kendilerini sınırlandırılmış hissetmelerinden kaynaklanabilir.

Ancak örneklem tarafından hissedilen bakım verme yükü düzeyi cinsiyetleriyle ($r = 0.109$; $p > 0.05$), medeni durumlarıyla ($r = 0.115$; $p > 0.05$), çocuklarının sayısı ile ($r = -0.164$; $p > 0.05$) ve eğitim durumlarıyla ($r = 0.143$; $p > 0.05$) ilişkili bulunmamıştır.

Ayrıca örneklem grubunun iletişim becerileri ile bakım verme yükleri arasında negatif ilişki bulunmuştur ($r = -0.217$; $p < 0.05$). Bu durumda iletişim becerileri arttıkça, hissedilen bakım verme yükünün azaldığı sonucuna varılmıştır (Tablo 4). Bu bulgu bize göstermektedir ki bakım veren aile üyesinin iletişim becerisi ne kadar gelişmişse, o oranda yaşlı bireyin fiziksel kapasitesine uygun hareket edebilmekte; durumu kabullenmekte ve buna göre problem çözebilmekte; pek çok stres faktörüyle baş etmede kendisini ve yaşlısını korumak adına neyin gerekli olduğunu daha kolay keşfedebilmektedir. Çünkü iletişim becerisi sosyal işlevsellikle, sosyal adaptasyonla ve bakım verilen aile üyesinin durumuna müdahaleyle ilişkilidir (Takahashi ve ark., 2016: 211,215).

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırma bulgularına göre örneklem grubunun yaşlısına bakım vermektense dolayı hissettiği bakım yükü ortalama puanı 37.0 olup; orta düzeyde bulunmuştur. Bununla birlikte yaşlı bakım yükünün bazı faktörlere bağlı olarak artabildiği tespit edilmiştir: Örneğin, örneklem grubunun bakım yüklerinin, bakımını üstlendikleri yaşlı bireyin bazı özbakım yetenekleriyle ilişkili olduğu belirlenmiştir. Özellikle yeme/içme ($p < 0.0001$), giyinme/çeki düzen ($p < 0.01$), tuvalete girme ($p < 0.01$) ve yürüme-gezinme ($p < 0.0001$) becerilerindeki yetersizlik düzeyi arttıkça, bakım verme yükünün daha çok hissedildiği bulunmuştur. Yaşlısına bakım verenin demografik özelliklerinin hissedilen bakım verme yükünün düzeyiyle ilişkisi incelendiğinde; örneklem grubundaki bireyler arasında yaşça küçük olanların, yaşça büyük olanlara göre bakım verme yükünü daha çok hissettikleri tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Ayrıca bakım verme yükü ile iletişim becerisinin negatif ilişkili olduğu; iletişim becerisi arttıkça, hissedilen bakım yükünün azaldığı ortaya çıkmıştır ($p < 0.05$).

Aile merkezli bakım, aile üyelerinin davranışları, seçimleri, tutumları veya duyguları ile ilgili yaşanan zorluklarla baş etmede zor görünebilir. Ancak yaşlıların aile bireyleri ile olan ilişkileri, onların toplumla bütünleşmesi, yaşamdan aldıkları tatminin artmasında oldukça önemlidir. Ancak toplumsal değişmeye bağlı olarak ailede ortaya çıkan değişimler, yaşlıların aile içindeki rollerini de değiştirmiştir. Yetişkin çocuklar, ana babalarına yaşlılıklarında destek sağlasalar da yaşlılığın getirdiği değişimleri anlama konusunda yetersiz kalabilmektedirler. Bu nedenle ailelere sağlanacak destek ve danışmanlık hizmetleri son derece önemlidir. Bu bağlamda

yaşlısına bakan aile bireylerinin hissedebilecekleri bakım yükünü azaltabilmek ve yaşam kalitelerini yükseltmek adına aşağıdaki önlemler alınabilir:

- Yaşlı yakınlarının bakım hakkında doğru kararlar vermeleri, birlikte sorumluluk üstlenmeleri için etkili planlanmalar yapmaları ve uygulamaları gerekmektedir.
- Giderek yaşlı oranlarının arttığı Türkiye’de yaşlı nüfusun sorunlarına ve gereksinimlerine cevap verebilecek ve ülke çapında uygulanabilecek yeni hizmet modellerinin geliştirilmesi gerekmektedir.
- Yaşlıya aile yanında bakım ile birlikte profesyonel destek de sunulmalıdır. Son yıllarda belediyeler tarafından sunulan evde bakım hizmetlerinin yanı sıra yaşlılar için açılan gündüz bakım evlerinin (yaşlı kreşleri) evde bakım hizmeti birimleri de bulunmaktadır. Ancak Türkiye’de yeni yeni gelişmeye başlayan yaşlı gündüz bakımevlerinin sayısı ve evde bakım hizmet süresi artırılmalıdır.
- Evde bakım hizmeti verilirken, yaşlısına bakım veren bireylerin ihtiyaçları da değerlendirilmeli ve bakım yükü boyutu dikkate alınmalıdır. Diğer bir ifade ile bakım yükünü etkileyen etmenler belirlenmeli; bakım vericinin gereksinimleri, sağlık durumu ve destek kaynakları tespit edilmelidir. Kısaca kurum ve ev ortamında bakım vericilere, bakım yükünü azaltmaya yönelik planlamalar yapılmalıdır.
- Ayrıca evde bakım hizmetinde görev alan sosyal hizmet uzmanları tarafından rutin aralıklarla gerçekleştirilen ev ziyaretlerinde, bakım verici aile bireyinin iletişim becerisini artırarak yaşlısıyla iletişimini geliştirmek ve dolayısıyla hissettiği bakım yükünü azaltmak adına etkili iletişim tekniklerine yönelik bilgiler verilebilir.

34

Kaynakça

- Akman, N. (2016). *Kronik Obstüriktif Akciğer Hastalarının Hastalığa Psikososyal Uyumlarının ve Bakım Verenlerin Yaşadığı Güçlüklerin Belirlenmesi*. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.
- Atagün, M. İ., Balaban, Ö. D., Atagün, Z., Elagöz, M. ve Yılmaz Özpolat, A. (2011). *Kronik Hastalıklarda Bakım Veren Yükü. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3 (3) ; 513-552.
- Balcı, S. (1996). *Danışma Becerileri Eğitiminin Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerisi Düzeyine Etkisi*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Samsun.
- Cankurtaran, M. (2013). Özbakım ve Beslenme. *Temel Bakım Hizmetleri*. (Ed: B. Demet Özbabalık Adapınar), Birinci Baskı, TC Anadolu Üniversitesi (No: 2892) Açıköğretim Fakültesi (No: 1849) Yayını; 82-93.

- Ersanlı, K. & Balcı, S. (1998). İletişim Becerileri Envanterinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 10 (2), 7-12.
- İnci, F. H. (2006). *Bakım Verme Yükü Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması, Geçerlilik ve Güvenilirliği*. Yüksek Lisans Tezi, Halk Sağlığı Hemşireliği Ana Bilim Dalı, Denizli.
- İnci, F. H. ve Erdem, M. (2008). Bakım Verme Yükü Ölçeği'nin Türkiye'ye Uyarlanması Geçerlilik ve Güvenilirliği. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 11(4); 85-95.
- İçli, G. (2008). Yaşlılar ve Yetişkin Çocuklar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, (1); 29-38.
- Görgün Baran, A. (2012). Aile ve Yaşlanma. *Aile Sosyolojisi*. (Ed: Kasapoğlu, A. ve Karkıner, N.), 1. Baskı, T.C. Anadolu Üniversitesi (No: 2306) Açıköğretim Fakültesi (No: 1303) Yayını; 134-165.
- Karahan, A. Y. ve İslam, S. (2013). Fiziksel Engelli Çocuk ve Yaşlı Hastalara Bakım Verme Yükü Üzerine Bir Karşılaştırma Çalışması. *MÜSBED (Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3 (1); 1-7.
- Mollaoğlu, M., Özkan Tuncay, F. ve Kars Fertelli, T. (2011). İnmeli Hasta Bakım Vericilerinde Bakım Yükü ve Etkileyen Faktörler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Elektronik Dergisi*, 4 (3); 125-130.
- Takahashi, M., Tanaka, K. and Miyaoka, H. (2006). Reliability and validity of communication skills questionnaire (CSQ). *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 60; 211–218.
- Tel, H., Demirkol, D., Kara, S. ve Aydın, D. (2012). KOAH'lı Hastaların Bakım Vericilerinde Bakım Yükü ve Yaşam Kalitesi. *Türk Toraks Dergisi*, 13: 87-92.
- Uğurlu, N., Bolat, M. ve Erdem, S. (2010). Yaşlılarda Özbakım Gücünü Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 1 (2); 56-62.
- Yıldırım Kaptanoğlu, A. (2012). *Yaşlı Sağlığı*. TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Eğitimi Programı Yayını, İstanbul.
- Zarit, S. H., Reever, K. E., Back-Peterson, J. (1980). Relatives of the impaired elderly: correlates of feelings of burden. *The Gerontologist*, 20; 649-655.
- Zarit, S.H. & Zarit, J.M., (1990), *The Memory and Behavior Problems Checklist and The Burden Interview*. University Park, PA: Pennsylvania State University Gerontology Center.

HEMŞİRELİK ÖĞRENCİLERİNİN KANSER HASTALARINA YÖNELİK PROBLEM ÇÖZME EĞİTİMİ SONRASI YAPTIKLARI PSİKOSOSYAL MÜDAHALELERİNİN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Birgül ÖZKAN

Arş. Gör. Reyhan ESKİYURT

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Öz

Hemen hemen hergün, hemşireler hasta bireylerin problemleri ve psikososyal alana ilişkin krizler ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Hemşireler sıklıkla hasta bireylere; hastalığa yoğun duygusal tepkiler, bakımı zorlaştıran kişilik özellikleri, psikiyatrik hastalılar ve hasta bireyin hastalık veya tedavi sürecine yönelik tepkilerini etkileyen stresleri ve aile problemleri alanında bakım vermektedirler. Psikososyal problemleri ortaya çıkaran davranışları tanıma becerisi ve onları etkili bir şekilde yönetme becerisi geliştirmek hem hastaların tedavi sürecini olumlu etkilemekte hem de hemşirelerin daha fazla doyum almalarını sağlamaktadır. Bu çalışma 2015-2016 eğitim öğretim güz döneminde, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü dördüncü sınıf öğrencilerinden Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği dersi kapsamında onkoloji kliniğinde klinik uygulamaya çıkan öğrencilerle (n=36) yürütülmüştür. Klinik uygulamanın ilk günü öğrencilere problem çözme becerisi eğitimi verilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde öğrenci bakım planları raporları ve hasta eğitim görüşme raporları incelenmiştir. Öğrencilerin hasta bakım sürecinde “*Bireysel baş etmede yetersizlik*” hemşirelik tanısını alıp hemşirelik müdahalesinde problem çözme becerileri aşamalarını kullanarak hemşirelik girişimleri planlayabildikleri görülmüştür. Klinik uygulamanın sonunda öğrencilerin hasta bireye uygun bilgi verme, dinleme, empati becerilerini kullanabilme ve hasta bireyin psikolojik gereksinimleri tanımlayabilme becerilerinin hasta bakım sürecinde olumlu etkisinin olduğuna ilişkin farkındalıklarının geliştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: psikososyal beceriler, hemşirelik, kanser, problem çözme

EXAMINATION OF PSYCHOSOCIAL INTERVENTIONS FOR CANCER PATIENTS OF NURSING STUDENTS

Abstract

Almost every day, nurses are faced with crisis of sick individual's problems and psychosocial area. Nurses often must care for patients with: Intense emotional responses to illness, personality styles that make care difficult, psychiatric disorders, stresses and family problems

that affect patients' reactions to illness or hospitalization. The ability to recognize behaviors that evoke psychosocial problems and improve the ability to manage them effectively both affects the treatment process of the patients positively and ensures that the nurses are more satisfied. This study was carried out during the fall semester of 2015-2016 in the fourth year of Ankara Yildirim Beyazıt University Faculty of Health Sciences Nursing Department students who were clinically practiced in the oncology clinic within the scope of Mental Health and Nursing Nursing course (n = 36). In the evaluation of the data, student care plans reports and patient education interview reports were examined. It has been seen that the students can take nursing diagnosis of "inadequacy in individual care" during the patient care process and plan nursing interventions using the stages of problem solving skills in nursing intervention. At the end of the clinical practice, the awareness of the fact that the ability of the students to give proper information to the patient, to listen, to use the empathy skills and to define the psychological needs of the patient person is positively effect on the patient care process has been reached.

Keywords: psychosocial skills, nursing, cancer, problem solving

Dünya çapındaki tüm ülkelerde sağlık hizmetleri, sağlık bakımına ihtiyacı olanlara sağlanan bakımın kalitesini sürekli geliştirmeye çalışmaktadırlar. Değişen sağlık bakım ihtiyaçları, teknolojik gelişmeler, uygun ve etkili tedavinin sağlanmasına yönelik endişeler, hasta bireylerin artan beklentileri ve sağlık politikaları gibi faktörler sağlık bakım hizmetlerinin geliştirilmesi ve iyileştirilmesine ilişkin talebi etkilemektedirler (DoH, 2000). Bu talepler kapsamında hemşirelik uygulamalarını geliştirmeye çalışırken, sağlık bakım eğiticileri, sağlık bakım yöneticileri gibi sağlık bakımından sorumlu kişilerin hem hemşire hem de hemşirelik öğrencilerinin istenilen gelişme ve iyileşmeyi sağlayabilmesi için gerekli bilgi, beceri ve kaynaklara sahip olmasına yönelik yolları bulması gerekmektedir (Clarke ve Copeland, 2003). Genel hastane ortamı hem hastalar, hem de sağlık elemanları için yüksek derecede stres kaynağı olabilmekte, buna ilaveten sağlık alanındaki her bir yenilik ve gelişim beraberinde yeni problemler yaratabilmektedir. Bu alanlarda çalışan hemşirelerin amacı, hastalık halinde bozulan dengenin düzeltilmesine yardımcı olmaktır.

Kanser dünya çapında ikinci ölüm nedeni olup, 2015 yılındaki ölümlerin 8.8 milyonunu oluşturmaktadır (WHO, 2012). Kanser ile yaşayan bireylerin sayısı artmakta ve etkili kanser tedavileri hayatta kalmayı uzatmaktadır. Bunun sonucu olarak onkoloji hemşirelerine olan ihtiyaç da artmaktadır (ONS, 2010). Kanser hastası olan bireyler kaliteli hemşirelik bakımı istemektedirler (Cunningham, Copp, Collins ve Bater, 2016)

Hemşirelik programlarında verilen kanser eğitimi uzun dönemde zorlu şartları olan bir yaşam olarak kansere odaklanmakta ve hemşirelik eğitiminin kanser bakımına yönelik geliştirilmesini desteklemektedir (Edwards, Anstey, Kelly ve Hopkinson 2016). Hemşireler sıklıkla hasta bireylere yönelik; hastalığa yoğun duygusal tepkiler, bakımı zorlaştıran kişilik özellikleri, hasta bireyin hastalık veya tedavi sürecine yönelik tepkilerini etkileyen stresleri ve aile problemleri gibi alanlarda bakım vermektedirler (Gorman ve Sultan 2007). Son yıllarda yürütülen araştırmalar nitelikli hemşire ve hemşirelik öğrencilerinin kanser ve kanserle ilgili ağrı ve ölüme karşı karamsar tutumlara sahip olduğunu göstermektedir (Sanford, Townsend-Rocchiccioli, Quiet ve Trimm 2011; King-Okoye ve Arber, 2014). Bu bağlamda, hemşirelerin hastaya yönelik bakımın değerini görmeleri zorlaşmaktadır (O'Baugh, Wikes, Luke ve George, 2003)

Onkoloji hastaları ise bilgilendirildiklerinde, kendileri için zaman ayrıldığında, iletişim sırasında sayılı davranıldığında ve mahremiyetleri korunduğunda bakıma yönelik memnun hissettiklerini bildirmektedirler (Thomas, 2004). Kanser hastalığı olan bireyler fiziksel, psikolojik, sosyal ve spiritüel alanlarda olmak üzere önemli derecede stres yaşamaktadırlar. Bu alanlar genellikle bireylerin yaşam kalitesini etkilemektedir. Kanser bakımında stresi azaltmak ve yaşam kalitesini artırmak önemli hedefler olarak tanımlanmaktadır (Meyers, Carducci, Loscalzo, Linder, Greasby ve Beckett, 2011; Bucher ve ark.,2001). Yapılan çalışmalarda, kanser hastaları yaşam kalitesinin tedavi sürecinin yanı sıra psikososyal faktörlerle de ilişkili olabileceğini belirtmektedirler (Pasquini ve Biondi 2007; Tsai, Wu, Chiu ve Chen, 2010). Kanser deneyimi hasta bireylerde oldukça büyük bir strese neden olabilmektedir. Psikolojik stres yaşamak ciddi acılara neden olmanın yanı sıra, aynı zamanda yaşam kalitesini de azaltmaktadır. Bununla birlikte psikolojik stres ağrı ve diğer fiziksel belirtilerin artmasına ve bazen de intihara neden olabilmektedir (Akechi ve ark., 2008). Hemen hemen hergün, hemşireler hasta bireylerin problemleri ve psikososyal alana ilişkin krizler ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Hemşirelerin bu sorunlar ile baş etmenin bir yolunu bulmaları gerekmektedir.

Problem çözme becerisi müdahalesi yapılandırılmış stratejiler kullanarak hasta bireyin problemlerini çözmek için onların kendi becerilerini ve kaynaklarını kullanmalarında yardım etmek için kullanılan bir kısa müdahale programı olarak tanımlanmaktadır (Akechi ve ark., 2014). Problem çözme müdahalesi ile doğrudan korku veya anksiyetenin kendisiyle baş etmek yerine gündelik problemlere odaklanılmasına rağmen, meme kanserinden kurtulan bireyler arasında hastalığın tekrarlama korkusunun azaltılmasında yararlı olabildiği ileri sürmektedir (Akechi ve ark., 2008). Psikososyal bakımda, hemşireler psikolojik veya fizyolojik hastalıkta stresin etkilerine ve strese yanıt veren bireyin sosyal işlevselliğine odaklanmaktadır. Hemşire, her bir bireyi kendi çevresi, sağlık düzeyi, hastalık veya duruma uyumu içinde değerlendirerek destek sağlamalı ve strese uyumu kolaylaştırmada yardımcı olmalıdırlar. Bu kapsamda hemşireler sorumluluklarını yerine getirirken; hastanın başetme becerilerini tanımlamak, güçlü yönlerini en üst seviyeye çıkarmak ve sağlıklı yönlerini korumak gibi müdahalelerde bulunmaktadır.

Tüm hemşirelerin kanser bakımında yeterli bir seviyede olması gerekmektedir (Wood ve Ward, 2000; Gill ve Duffy, 2010). Hemşireler; hasta bireylerin fiziksel sağlık problemlerinin bakımı konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olabilirlerken, duygusal problemlerin yönetiminde daha az beceriye sahip olabilmektedirler. Psikososyal problemleri ortaya çıkaran davranışları tanıma becerisi ve onları etkili bir şekilde yönetme becerisi geliştirmek, hem hastaların tedavi sürecini olumlu etkilemekte hem de hemşirelerin daha fazla doyum almalarını sağlamaktadır. Hemşirelik eğitimi verilen lisans programlarında bakımda yeterli derecede yetkinliği olan, kanserden etkilenen bireyleri destekleyen ve kendi sınırlılıklarını tanıyabilen hemşireler yetiştirmenin oldukça önemli olup hemşirelik bakımı sürecinde kişiler arası ilişkiler, medikal tedaviye ilişkin yan etkilerin tanımlanması ve kontrol edilmesi ve hasta bireye yönelik verilen psikoeğitimin (örneğin, anksiyete yönetimi, problem çözme ve baş etme becerilerinin geliştirilmesi, tedaviye uyumun geliştirilmesi) hasta bireylerin yaşam kalitesini artırmada etkili olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma; hemşirelik öğrencilerinin kanser hastalarına yönelik problem çözme eğitimi sonrası yaptıkları psikososyal müdahalelerinin incelenmesi amacıyla yürütülmüştür.

YÖNTEM

Araştırmanın şekli

Bu çalışma tanımlayıcı türde bir araştırma olarak yapılmıştır.

Araştırmanın yer ve özellikleri

Araştırmanın evrenini 2015-2016 eğitim öğretim döneminde Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü 4.Sınıfa kayıtlı olan, ruh sağlığı ve psikiyatri hemşireliği dersini alan ve Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde klinik uygulamaya çıkan öğrencilerin hemşirelik bakım planı raporlarının değerlendirilmesi ile yapılmıştır.

Araştırmada evren ve örnekleme:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü 4.Sınıfa devam etmiş 109 öğrencinin tamamı ruh sağlığı ve psikiyatri hemşireliği dersini almıştır. Bu ders kapsamında konsültasyon ve liyezon psikiyatri hemşireliği konusunu alan, Atatürk Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde klinik uygulamaya çıkan 36 öğrencinin hemşirelik bakım planı raporlarının değerlendirilmesi ile yapılmıştır.

Araştırmada kullanılacak veri toplama formları:

Çalışmada araştırmacılar tarafından literatür taraması sonucu geliştirilmiş olan “hasta veri toplama formu”, “hemşirelik bakım planı formu”, “yapılandırılmış hasta eğitim görüşme raporları”ve “klinik uygulamayı değerlendirme raporu” kullanılmıştır.

Araştırmanın uygulaması

Ders kapsamında toplamda 36 öğrenci, 12 kişiden oluşan gruplara ayrılmış olup her bir grup öğrenci üç hafta süren klinik uygulama sürecini tamamlamıştır. Klinik uygulamanın ilk günü her bir gruba; hasta bireyden veri toplama, etkili iletişim becerisi teknikleri ve problem çözme becerisi tekniklerine yönelik eğitim verilmiştir. Klinik uygulama süresince her bir öğrencinin klinikte yatarak tedavi gören bir hasta birey ve ailesine hemşirelik bakımı planlaması sağlanmıştır. Klinik uygulamanın son günü ise öğrenciler hasta bakım sürecinde oluşturdukları Hemşirelik Bakım Planı Formunu ve Yapılandırılmış Hasta Eğitim Görüşme Raporlarını teslim etmişlerdir. Klinik uygulama süresince öğrencilere araştırmacılar tarafından klinik süpervizyonu verilmiştir.

Hasta görüşmesi sırasında, yanıtlanması gereken sorular şunlar;

İlk aşama, Problemin belirlenmesi

1. Problem nedir, tanımlayın.

Probleme Müdahale

2. Düşünceleriniz nedir? (Problem oluşmadan önce, sırasında ve sonrasında)
3. Duygularınız nedir? (Problem oluşmadan önce, sırasında ve sonrasında)

4. Problemi çözmek için ne ya da neler yaptınız?

5. Uyguladığınız çözümün etkililiğini 1 ile 5 arasında “hiç değil”, “çok iyi” arasında değerlendiriniz

Araştırmanın verilerinin değerlendirilmesi

Elde edilen verilerin IBM SPSS 21.0 paket programlarında sayı, yüzde, frekans, ortalama yöntemi kullanılarak analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Hemşirelik öğrencilerinin bakım verdikleri hasta bireylere yönelik sorun belirleme durumları Tablo 1’de gösterilmiştir. Öğrencilerin en fazla sorun saptadıkları alanlar; uykusuzluk (%72.2), yorgunluk (%50.0), bireysel baş etmede yetersizlik (%50.0), ağrı (%36.6) ve iştahsızlık (%33.3) olarak belirlenmiştir.

Klinik uygulamanın sonunda hemşirelik öğrencilerinin “iletişim becerilerinin (%88.9)” ve “empati becerilerinin (40.7)” geliştiğini belirtmiş olup öğrencilerin %63.0’ü, bütüncül yaklaşımın önemli olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 1. Hemşirelik öğrencilerinin hasta bireylerde belirledikleri sorunlar (n=36)

<i>HEMŞİRELİK TANISI</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Bireysel baş etmede yetersizlik	18	50
Uykusuzluk	26	72.2
Ağrı	11	36.6
Yorgunluk	18	50
İştahsızlık	12	33.3

40

Hasta bireylerin yaşadıkları sorunlara ilişkin sözel ifadeleri

- Ağrılardan nasıl kurtulabilirim?
- Bu hastalık geçecek mi?
- Her yerim ağrıyor, halsiz ve güçsüzüm.
- Üzülüyorum.
- Organ nakli sürecinde bir türlü olumlu sonuç göremiyorum.
- İçimden hiç bir şey yapmak gelmiyor.
- Bu ağrılar beni öldürür mü?
- Ağrılarım olduğunda nasıl rahatlayacağımı bilsem.
- Yemek vakti yemeklerimi keyifle yiyemediğim için üzgünüm.

- Mide ağrılarımın dolayısı gece uyuyamıyorum.
- Hastane ortamında olmaktan dolayı canım sıkılıyor.
- Hastalığımın bir an önce belirlenip, tedavi olup iyileşmek istiyorum.

Hasta bireylerin yaşadıkları sorunlara ilişkin örnek veri

Problemin belirlenmesi

1. Problem nedir
“Uykusuzluk”

Probleme Müdahale

2. Düşünceleriniz nedir?

“Hastalıktan kaynaklı oluşan ağrı nedeniyle uyuyamıyorum.”

“Hastane ortamındaki ses, gürültü, ışık ve doktor ile hemşirelerin yaptıkları müdahaleler (vizitler, ilaç uygulamaları, yaşamsal bulguların ölçülmesi) nedeniyle uyuyamıyorum.”

3. Duygularınız nedir?

“Çaresizlik”, “üzüntü”

4. Problemi çözmek için ne ya da neler yaptınız?

“Gündüz uyumaya çalışmak.” “Aktiviteleri kısıtlamak.”

5. Uyguladığınız çözümün etkililiğini 1 ile 5 arasında “hiç değil”, “çok iyi” arasında değerlendiriniz

“Orta”

Hemşire öğrenci notu: Çevresel faktörlerin minimize edilmesi için neler yapılabileceği hasta birey ile tartışılmıştır. Düzenli uyku davranışı ve ağrı yönetimi hakkında eğitim verilmesi planlanmıştır.

TARTIŞMA

Kanser hastası olan bireylerin bakıma olan ihtiyacı artmaya devam ederken, bununla birlikte her bir bireyin kendine özgü ihtiyaçlarına yönelik beklentileri de bulunmaktadır. Bu ihtiyaçları anlayabilmek hasta bireylere özgü planan hemşirelik bakımının hedefleri arasında yer almaktadır. Kanser hastalığı olan bireylere yönelik uzun dönem takip modeli, hastalığa özgü model, klinik danışma modeli gibi bir takım bakım modelleri ile bakım hizmeti sunulmaktadır (Haylock, 2015). Bu çalışmada hasta bireylerin sorunlarını saptayabilmek ve hemşirelik bakımı sağlayabilmek için problem çözme yöntemi kullanılmıştır.

Onkoloji hemşireleri kanser hastalarında artan halsizlik, kilo değişiklikleri, lenfödem ve psikososyal distres gibi sorun alanlarını belirlemekte ve bu kapsamda hasta bireylerin

ihtiyaçlarına yönelik bakım planlamaktadırlar (Bell, 2014). Bu çalışmanın bulguları ile kıyaslandığında ortak olarak psikososyal distres kapsamında “Bireysel baş etmede yetersizlik” ve “ağrı”, “yorgunluk” gibi fizyolojik sorunların belirlenmesi benzer bir sonuç olarak bulunmuştur.

Hasta bireylerin emosyonel distreslerine ilişkin hemşirelik bakım planlarının değerlendirildiği bir çalışmada en sık planlanan hemşirelik müdahalesi destek sağlamak (örneğin, dinlemek), bilgi vermek (örneğin, tedavi hakkında bilgi vermek) ve koordinasyon (örneğin, diğer sağlık profesyonellerine danışmak) olarak saptanmış olup hemşireler planladıkları müdahaleleri uygulayabilecekleri konusunda kendilerinden emin olduklarını ve planlanan müdahalelerin hasta bireyin problemlerini azaltabileceğini belirtmişlerdir (Mårtensson, Carlsson ve Lampic, 2010). Bu çalışmanın sonucunda hemşirelik öğrencilerinin hasta bakım sürecinde problem çözme becerileri aşamalarını kullanarak hemşirelik girişimleri planlayabildikleri görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Hemşirelik öğrencileri kanser hasta olan bireylerin çeşitli duygusal ve fizyolojik problemlerini tanımlayabilmiş ve bu problemleri azaltmaya yönelik hasta bireye özgü bakımı sağlayabilmişlerdir. Klinik uygulamanın sonunda hemşirelik öğrencilerinin hasta bireye uygun bilgi verme, dinleme, empati becerilerini kullanabilme ve hasta bireyin psikolojik gereksinimleri tanımlayabilme becerilerinin hasta bakım sürecinde olumlu etkisinin olduğuna ilişkin farkındalıklarının geliştiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma kapsamında problem çözme modeline ek olarak farklı hemşirelik bakım modellerinin hasta bakım sürecinde kullanılması önerilmektedir.

Kaynakça

Akechi, T. vd. (2008) Problem-solving therapy for psychological distress in Japanese cancer patients: preliminary clinical experience from psychiatric consultations. *Jpn J Clin Oncol*, 38/12,867–870.

Akechi, T. vd. (2014). Contribution of problem-solving skills to fear of recurrence in breast cancer survivors. *Breast cancer research and treatment*, 145/1, 205.

Bell, K. (2014).The breast-cancer-ization of cancer survivorship: implications for experiences of the disease. *Soc Sci Med*, 110, 56-64.

Bucher, J.A. vd. (2001). Problem-solving cancer care education for patients and caregivers. *Cancer Pract*, 9,66–70.

Clarke, D.J. veCopeland, L. (2003). Developing nursing practice through work-based learning. *Nurse Education in Practice*, 3/4, 236-244.

Cunningham, S. vd. (2016). Pre-registration nursing students' experience of caring for cancer patients. *European Journal of Oncology Nursing*, 10/1, 59-67.

Department of Health. (2000). A health service of all the talents: Developing the NHS workforce. Department of Health: London

Edwards, D. vd. (2016). An innovation in curriculum content and delivery of cancer education within undergraduate nurse training in the UK. What impact does this have on the knowledge, attitudes and confidence in delivering cancer care?. *European Journal of Oncology Nursing*, 21, 8-16.

Gill, F. ve Duffy, A. (2010). Caring for cancer patients on non-specialist wards. *Br. J. Nurs.* 19, 761-767.

Gorman, L. M. ve Sultan, D. F. (2007). *Psychosocial nursing for general patient care*, FA Davis.

Haylock, P. J. (2015). Evolving nursing science and practice in cancer survivorship. *In Seminars in oncology nursing* , 31/1, 3-12.

King-Okoye, M. ve Arber, A. (2014). 'It stays with me': the experiences of second- and third-year student nurses when caring for patients with cancer. *European Journal of Cancer Care*, 23, 441-449.

Mårtensson, G. vd. (2010). Do oncology nurses provide more care to patients with high levels of emotional distress?. *In Oncology nursing forum*, 37/1.

Meyers, F. J. vd. (2011). Effects of a problem-solving intervention (COPE) on quality of life for patients with advanced cancer on clinical trials and their caregivers: simultaneous care educational intervention (SCEI): linking palliation and clinical trials. *Journal of palliative medicine*, 14/4, 465-473.

O'Baugh, J. vd. (2003). 'Being positive': perceptions of patients with cancer and their nurses. *J. Adv. Nurs.*, 44, 262-270.

Oncology Nursing Society. (2010). The impact of the national nursing shortage on quality cancer care [Oncology Nursing Society position]. Retrieved from <http://www.ons.org/Publications/Positions/Shortage>

Pasquini, M. ve Biondi, M. (2007). Depression in cancer patients: a critical review. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health*, 3/2.

Sanford, J. vd. (2011) "I see my mother's face": Student nurse experiences caring for cancer patients. *European Journal of Oncology Nursing*, 5, 46-52.

Thomas, T. (2004). Patient satisfaction survey July–October 2004. Cheltenham general hospital. *Patient and Public Involvement Department*. Gloucestershire Hospitals NHS Foundation Trust.

Tsai, J.S., vd. (2010). Significance of Symptom Clustering in Palliative Care of Advanced Cancer Patients. *J Pain Symptom Manag*, 39/4, 655- 662.

Wood, C. ve Ward, J., 2000. A general overview of the cancer educations needs of nonspecialist staff. *Eur. J. Cancer Educ.* 9, 191-196.

World Health Organization. (2012). Cancer mortality and morbidity. Retrieved from http://www.who.int/gho/ncd/mortality_morbidity/cancer/en/index.html

TAM METİN KİTABI

ASOSCONGRESS CONFERENCE PROCEEDINGS

SOSYAL BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER

*Social Human and
Administrative Sciences*

18-19-20 MAYIS/MAY

2017 ALANYA

ALAADDIN KEYKUBAT UNIVERSITY

ISBN: 978-605-2132-07-4

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	1
Sosyal Beşeri Ve İdari Bilimler	11
Üçlü Enerji Açmazı (Paradoksal Enerji Üçlemesi) Ve Sosyal Yansımaları	13
Aile Hekimliği Uygulamasının Değerlendirilmesi: Hastalar Üzerinde Bir Çalışma.....	23
Hastaların Sağlık Okuryazarlığı Düzeylerinin İncelenmesi Üzerine Bir Çalışma	33
İş-Aile Çatışması Ölçeği (İaçö) Türkçe Formu: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması.....	41
Kayısı Üretimine Sosyal Ve Ekonomik Faydasının Yanında İnsan Sağlığı Açısından Önemi	47
Türkiye’de Sanayi Sektöründeki Değişimler Üzerine Bir Analiz	57
Oryantalist Bir Strateji Olarak Sinemada Beyazlaştırma (Whitewashing) Olgusu	69
Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinde Finansal Performans Analizi (Amasya İli Un Sanayi Sektöründen Bir Örnek).....	79
Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Turizm Ve Dışa Açıklık Arasındaki İlişki: 1974-2014 Dönemi.....	101
Once More On Text Organization Models.....	123
XIX. Yüzyılda Doğu Karadeniz Yaylalarında Değişim, Rekabet Ve Tartışmalar	135
Örgütsel Şeffaflık Ve Çalışan Memnuniyeti Arasındaki İlişki: Bir Alan Araştırması	147
Türkiye’de Yapay Sınır Ağları İle İlgili Yapılan Lisansüstü Tez Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma (1994-2016).....	165
Yaşam Kalitesine Geronteknolojik Bakış	177
Anayasal İktisat Perspektifinden Anayasal Mali Sınırlandırmalar: Abd Eyaletleri Analizi.....	197
Kent Markalaşması Sürecinde Kalkınma Ajanslarının Rolü: İzmir Kalkınma Ajansı Örneği	221
Kurumsal Markaların Sosyal Medya Etkileşimi: Garanti Bankası Örneği	233
Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Önlenmesinde Eğitimin Önemi.....	261
Siyasal İletişimde Web Sayfalarının Halkla İlişkiler Amaçlı Kullanımı: Siyasal Partiler Üzerine Bir Analiz.....	275
Haber Söylemi: Sağlık Sektörüne Yönelik Haberlerin Sunumu “ Kızın Öldü ” Haberi	291
Akademik Ar-Ge Destekleri Bütçe Tahsisinin Önceliklendirilmesi İçin Bir Model Önerisi.....	303
Karanlık (Dark) Alanları Ziyaret Eden Yerli Turistleri Motive Eden Etmenler: Ankara Ulucanlar Cezaevi Müzesine Yönelik Bir İçerik Analizi	311
Öğretim Elemanı Ve Öğrencinin “Öğrenci Odaklı Öğretim Elemanı Algısı” Konulu Bir Araştırma	325
Sakarya Üniversitesi Ön Lisans Ve Lisans Öğrencilerinin İlk Yardım Okuryazarlığı Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma.....	345
Seyahatname Ve Antropolojik Merak.....	369
Yeni Türk Ticaret Kanununda Muhasebe Denetimi Açısından Yapılan Düzenlemeler	377
Finansal Ekonomi Krizleri: 1929 Büyük Buhran - 2008 Mortgage Krizi Karşılaştırması	391

Tekstil Sektöründe Vardiyalı Çalışan Kadın İşçilerin İş-Yaşam Dengesine İlişkin Algılarının Belirlenmesine Yönelik Araştırma: Sakarya Örneği	403
Sultan I. Abdülhamid Han'ın Türk Kütüphaneciliğine Katkıları	425
Kadının Ekonomideki Yeri Ve Önemi: Türkiye'deki Sosyoekonomik Değişimin Kadın İstihdamına Etkileri	433
Bekirağa Bölüğünden Malta'ya: Limni Sürgünleri	449
Normatif Bağlılık Anlayışının Özel Ve Ticari Teknede Çalışan Yat Kaptanları Açısından Değerlendirilmesi	467
Kuyumculuk Sektörü Ve Gaziantep'deki Durumu Jewelry Sector And Its Status In City Of Gaziantep	473
Kamu Yönetiminde İyi Yönetişimin Etkili Bir Aracı Olarak Hesap Verebilirlik	491
Bir Fotoğrafın Haber Fotoğrafı Olabilme Ölçütleri Ulusal Gazetelerde Kullanılan Haber Fotoğraflarının Değerlendirilmesi	515
Geçmişten Günümüze Belediyelere İlişkin Yapılan Reform Çalışmalarının Yerel Aktörlerce Değerlendirmesi	525
Türkiye'de Bireysel Emeklilik İle Finansal Gelişme İlişkisi	539
Temel Sağlık Göstergeleri Açısından Türkiye - Ab Ülkelerinin Karşılaştırılması: Betimsel Bir Analiz	557
Türkiye'de Toplu Sözleşmenin Kamu Personel Rejimine Etkisi	593
Türkiye'de Ve Dünyada Turizm İstatistiklerinin Karşılaştırmalı Durum Analizi	603
Örgütsel Desteğin İşyeri Maneviyatı Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Araştırması	617
Portföy Yönetim Şirketlerinin Etkinlik Ölçümü: Veri Zarflama Analizi Uygulaması	629
Finansal Oranların Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisi: Bıst Sınai Endeksinde Bir Uygulama .	641
Kahramanmaraş'ta Deprem Algısı	652
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde Muhasebe Ve Finansal Yönetim Okuyan Öğrencilerin Kaygı Durumlarının Araştırılması	671
The Role Of Culture Industry İn Urban Gentrification: The Case Of Santral Istanbul	689
Fransız İhtilali'nin Tarih Derslerinde Öğretimi Üzerine Düşünceler	695
İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Bağlamında Çevre Koruma Uygulamalarının Değerlendirilmesi (Konya İli Örneği)	701
İran Geleneksel Kadın Giysi Geleneği Ve Yaşanan Toplumsal Hareketlerin Giyim Kültürüne Aksesuarlarına Etkisi	719
Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomik Boyutu Açısından Avrupa Ve Orta Asya Ülkelerinin Karşılaştırmalı Bir Analizi: Kümeleme Analizi Ve Topsis Yöntemi	733
İş Doyumu Ve İş-Aile Çatışması Arasındaki İlişki: Turizm Sektöründe Nicel Bir Araştırma	747
İşgücü Piyasası Verileri Ve Göç Arasındaki İlişki: Kırklareli İli Üzerine Bir İnceleme	757
Tarih Bilimi Açısından Afyonkarahisar Kent Müzesi'nin Kuruluş Çalışmaları	767
Mahmut Tibet'in Kitaplarındaki Örgüt Kültürü Unsurları Üzerine Bir İnceleme	787
Osmanlı Kayıtlarında Gülbaba Türbesi	793
Cam Tavan Sendromunu Aşan Kadın Yöneticiler: Kariyer Öyküleri İncelemesi	800
The Impact Of Open Markets Aspect Of Economic Freedom On Economic Growth: A Study Of Guam Countries	815

Sosyal Devlet Ve Sosyal Güvenlik Anlayışında Meydana Gelen Değişiklikler Bağlamında Abd Ve Türkiye'deki Sağlık Reformlarının Karşılaştırılması (2005-2015).....	827
Shape Variation İn The Ancient Anatolian Skulls A Geometric Morphometric Assessment.....	847
Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Dersinin Tarihsel Serüveni.....	857
Anamur İlçesinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Kırsal Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi.....	869
Sürdürülebilir Kalkınma Odaklı Çevre Muhasebesi	891
Beyaz Yakalıların İşlediği Suçların Muhasebe Perspektifi Açısından Tespiti Adli Muhasebe.....	899
Üniversite Öğrencilerinin Vergi Kaçırma Konusundaki Algıları: Giresun Üniversitesi İibf'de Bir İnceleme	909
Batı Siyasal Düşüncesinde Erdemlilikten Erdemsizliğe	957
Türkiye'de İklim Değişikliğiyle Mücadelede Barajların Ve Hidroelektrik Santrallerin (Hes) Yeri	973
İçsel Motivasyonun Sağlık Çalışanlarının Etiksel İfşa Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi.....	981
Dış Ticaretin Liberasyonu Ve Uluslararası Rekabet Gücü: Türkiye Örneği.....	993
Aydınlanma Felsefesi, Modern Devlet Ve Türkiye	1001
Platon'a Bir Bakış: Tek Ve Bütün Bir Ruh Mu, Üç Ayrı Ruh Mu?.....	1013
Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşları: Etkinlik Ve Önemine Eleştirel Bir Bakış	1017
Dünya Ekonomik Forumu Toplantıları: Eleştirel Bir Bakış Ve 2017 Davos Zirvesi Değerlendirmesi	1027
Türkiye'de Enerji Tüketimi, Co2 Emisyonu Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1960-2013 Dönemi.....	1037
Yerel Yönetimler Önlisans Programları Ders İçeriklerinin Afet Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi	1067
Yükseköğretimde Hizmet Kalitesinin Servqual Yöntemiyle Ölçülmesi: Selçuk Üniversitesi Örneği	1079
Tasvir Sanatında Boğa Üzerinde Akrobasi Sahneleri	1091
Türkiye'de Kırsal Göçün Sorun Ve Fırsat Yönü	1097
Zehirli Liderlik, Örgütsel Zehirlenme Ve Zehirlenmeyi Gidermede İfşa Olasılığı Üzerine Nitel Bir Araştırma.....	1103
Türkiye'de İller Düzeyinde Telekomünikasyon Hizmetlerinin Yaygınlaşması Ve Vergi Gelirleri İlişkisinin Analizi.....	1127
Siyasi Ahlak İkilemleri: Pamukkale Üniversitesi Örneği	1135
Banka Birleşmeleri Ve Devirlerinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri.....	1147
Çalışanlarda Öfke İfade Tarzının Örgütsel İletişime Etkisi: Sungurlu Belediyesi Örneği.....	1159
Türkiye İmalat Sanayinde Firma Ölçeği Değişimleri Ve İhracat Performansı İlişkisi	1173
Öğrencilerin Halkla İlişkiler Eğitimine Yönelik Tutumlarına Ve Meslek İmajını Oluşturan Faktörlerin Belirlenmesine İlişkin Bir Değerlendirme: Halkla İlişkiler Bölümü Öğrencilerine Yönelik Bir Saha Araştırması.....	1201
İbn Haldûn'un Asabiyyet Kavramı: Siyaset Teorisinde Yeni Bir Açılım	1243
Küreselleşen Türk Toplumunda Cinsiyet Sorunu	1263
Örgütsel İletişim Açısından Örgütsel Sosyalizasyon	1273
Otel İşletmelerinde Muhasebe Çalışanlarının İş Tatmin Düzeylerinin Araştırılması: Dört Ve Beş Yıldızlı Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma	1283

Deniz (Petrol) Kirliliğine Karşı Acil Müdahale Merkezi Yer Seçiminde Çizge Teorisi Yaklaşımı: İzmir Körfezi Uygulaması	1301
Kültürel Bariyerler Bağlamında, Kadına Yönelik Şiddet Olgusu	1311
Neoliberal İktisat Politikalarının Çöküşü Ve Yeni İktisadi Düzen	1321
Faiz Oranları Ve Döviz Kuru Dönemsel Analizi; Türkiye Örneği	1339
Giyilebilir Teknoloji Ürünlerini Benimsemeye Farklılıklar, Zaman İçinde Değişim; Sosyal Ve Fen Bilimleri Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama	1349
Kentsel Planlamada Ütopiyalar: Gökkuşğunun Ötesi	1355
Karahanlı Ve Gazneli Döneminde Horasan'ın Siyasi Ve Dini Yapısı	1363
Şehir Pazarlamasında Logoların Katkısı Var Mı? Türkiye'nin Sakin Şehir Logolarının İçerik Analizi	1369
Sınır Sosyolojik Bakmak: Türkiye-Gürcistan Sınır Bölgesinde Yaşayanların Sınır Algılamaya Biçimleri Ve Sınır Deneyimleri	1381
George Orwell's 'East' And His Burmese Days	1395
İşletme Yöneticilerinin Çevre Bilinci Ve Yeşil Ürün Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi	1405
Demokratik Kamu Yönetimi Ve Kamu Yönetiminde Katılım Modelleri	1425
Hoca İshak Efendi Ve Eseri Hakkında Bir Değerlendirme	1441
Bir Meslek Ve Bilim Dalı Olarak Sosyal Hizmetin Geleceğinde Disiplinlerarası Yaklaşımlar	1447
Kadın Tüketicilerin Online Alışverişte Kozmetik Ürünlerini Satın Almadaki Tutumları Üzerine Bir Çalışma	1453
Kars İline Gelen Ve Giden Göçlerin Çeşitli Nüfus Özellikleri Bakımından Analizi	1465
Felsefe Doğa İlişkisinde Spinoza Felsefesi	1487
İşletmelerin Sermaye Yapılarının Öz Sermaye Karlılığı Üzerine Etkisi: Bist Teknoloji Endeksi Üzerine Bir Uygulama	1497
Muhasebenin Geleceği Ve Alınan Muhasebe Eğitime Yansımalarına Yönelik Bir Araştırma: Makü Örneği	1509
Tms - 18 Hasılat Standardı Ve Muhasebe Uygulamaları	1529
Macaristan'da Türk-Kuman Çobanlık Kültürünün İzleri	1549
Yabancı Uyruklu Ve Türk Öğrencilerinin İletişim Becerilerinin Karşılaştırılması: Uşak Üniversitesi Örneği	1557
Türkiye'de İller Arası Göç Hareketinde Cinsiyet Yapısının Analizi (2014-2015)	1573
Otel İşletmelerinde Çalışan İşgörenlerin İntikam Davranışları	1585
Örgütsel Bağlılık Ve Yenilik Yönetimi İlişkisi: Mutfak Personeli Üzerine Bir Araştırma	1599
Kamu Personel Rejiminde Performans Esaslı İstihdam Dönemi: Sözleşmeli Öğretmenlik Örneği... ..	1635
Bist Sınai Endeksi İle Çeşitli Metaller Arasındaki İlişki: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi	1643
Türkiye'de Kamu Politikası Yapım Sürecine Katılım Örneği Olarak Engelli Şûraları	1655
Terör Eylemlerinin Ekonomik Maliyetleri	1673
The True Value Of Islamic Sciences Today	1685
Erzurum Ve Kars İllerinde Yeni Bir Takı Materyali: "Obsidyen"	1691
Gsm Operatörlerinde Marka Algılamaya Haritaları: Düzce İlinde Bir Uygulama	1703
Osmanlı Devletinde Misyonerlik: Nebatatçı Örneği	1717

A Stylistic Analysis Of Hemingway’s Hills Like White Elephants	1723
Marka İletişimi Açısından Etkin Bir Kanal Olarak Sosyal Medya: Vodafone Freezone Örneği	1731
Dağıtım Kanalında Toptancıları Motive Etmenin Belirleyicileri: Gıda Toptancıları Üzerinde Bir Uygulama	1747
Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Profilini Belirlemeye Çalışan Bir Araştırma: Selçuk Üniversitesi Karapınar Aydoğanlar Meslek Yüksekokulu Örneği	1763
Kavramsal Bir Değerlendirme: Kent Yönetimine Katılma Hakkı Ve Kent Hakkı	1787
İsveç’te Ve Türkiye’de “Devlet Baba”	1793
Sosyal Güvenlik Reformu Bağlamında Türk Sosyal Güvenlik Sistemi Finansmanının Değerlendirilmesi	1801
Avrupa’da Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı : Farklı Refah Devletleri Üzerine Bir İnceleme	1815
Küresel - Yerel Etkileşiminde Bilim Gazeteciliği Dilinin Kuruluşu: “Popular Science” Örneği	1835
Formel İşlemsel Evredeki Adölesanların Demografik Özelliklerine Göre Akıllı İşaretlere Tepkileri: Ankara Örneğinde Amprik Araştırma	1839
Özel Hastane Çalışanlarının Yabancılaşma Ve İşten Ayrılma Niyeti Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma	1861
İşgücü Sunumunu Etkileyen Ücret Dışı Bir Unsur Olarak “Düzensiz İşgücü Göçü” Ve Türkiye İşgücü Piyasasına Etkisi	1873
Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Model: Tarım Ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu	1893
Makedonya Meselesi	1911
İklim Değişikliği Uyum Ve Azaltım Politikaları İçin Kentsel Dönüşüm Bir Yöntem Olarak Kullanılabilir Mi? Sürdürülebilir Performanslı Kentsel Dönüşüm (Süperkent) Projesi Örneği	1929
Probing The Factors Affecting Consumers’ Attitude Towards Gray Market Goods: A Qualitative Approach	1953
Popülizm Ve Liberal Demokrasi Rejimi Arasındaki Çelişki: Avrupalılaşma Sürecinde Bulgaristan Örneği	1959
İş Sağlığı Ve Güvenliği Uygulamalarının Çalışanların Stres Düzeylerine Etkisi İle Demografik Özellikler – Stres İlişkisini Ortaya Koymaya Yönelik Alan Araştırması	1967
Siyasal Yönetim Sistemlerinden Parlamenter Sistem Ve İtalya Örneği	1981
Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı Ve İstihdamı Etkileyen Faktörler	1995
An Evaluation On The Effect Of Discourse Use İn Teaching English	2009
Bankacılık Bölümü Öğrencilerinin Aldıkları Bankacılık Eğitime Yönelik Beceri Gelişim Algısı.2017	
İletişim Teknolojilerinin Gelişmesiyle Değişen İş Yaşamında Kullanılan Mobil Uygulama Örnekleri	2035
Sekreterlik Mesleği İmajının, Büro Yönetimi Ve Yönetici Asistanlığı Programı Öğrencileri Tarafından Değerlendirilmesi	2047
Üniversite Öğrencilerinin Kendi Kendine Liderlik Eğilimlerinin Belirlenmesi	2063
Toplam Kalite Yönetiminin Üretim İşletmelerine Etkisi Bir Alan Çalışması	2075
Öğrencilerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	2103
Kültürel Miras Alanındaki Kültür Festivallerinin Turizme Etkisi: Güzelyurt Türk-Yunan Dostluk, Kültür Ve Turizm Festivali Örneği	2115

Bireysel Sorumluluk Ve Sosyal Sorumluluk: Öğrencilerin Bireysel Sorumluluk Algılarının Sosyal Sorumluluk Kampanyalarına Yönelik Tutumlarına Etkisi.....	2123
Evlilik Programlarında Toplumsal Cinsiyet Kavramının İncelenmesi.....	2133
Meslek Yüksek Okulu Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Uygulama.....	2145
Kuşaklar Ve Pazarlama İletişimi: Kuşakların Dijital Pazarlama Unsurlarına Yönelik Tutumu.....	2159
Yönetici Asistanının Staj Ve İşyeri Eğitim Dönemlerinde Mesleki Yeterliliklerinin Araştırılması ..	2177
Sosyal Sermayenin Yönetici Asistanlığı Mesleği Açısından Önemi	2193
Özel Güvenlik Ve Koruma Eğitimi Alan Öğrencilerin Özel Güvenlik Sektörüne Bakış Açılıarı Ve Algıları Üzerine Bir Araştırma.....	2205
Türkiye’deki Terör Olaylarının Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisi	2215
İşletmelerin Lojistik Faaliyetlerinde Dış Kaynak Kullanımı: Trakya Bölgesinde Faaliyet Gösteren İşletmeler Üzerinde Bir İnceleme	2225
Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeği Türkçeye Uyarlama, Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması	2245
Sürdürülebilir Kalkınmada Dış Ticaretin Yeri Ve Önemi: Türkiye Ve Bric Ülkelerinin Karşılaştırmalı Analizi.....	2259
Yeşil Yönetim-Finansal Performans İlişkisi: Bıst 50 Endeksi’nde Yer Alan İşletmeler Üzerine Bir Uygulama.....	2283
Kadın Yoksulluğuyla Mücadelede Mikrokredinin Rolü: Erzurum İli Örneği.....	2297
Öğrencilerin Sosyal Medyaya Ve Sosyal Medya Reklamlarına Yönelik Algılarının İncelenmesi	2319
Siyasal Pazarlama Kapsamında 30 Mart 2014 Yerel Seçimlerine Katılan Muhtar Adaylarının Pazarlama Faaliyetlerine Ve Tutundurma Çabalarına Yönelik Bir Araştırma: Niğde İli Örneği	2335
1.1.Siyasal Pazarlama Kampanyaları İle Tutundurma Kampanyalarının Önemi	2337
Lojistik Köylerin Amaçları Ve Türkiye’deki Durumu.....	2351
Lojistikte Kirlilik Önleme Ve Sürdürülebilirlik Yaklaşımı Olarak Yeşil Lojistik	2361
Çalışan Kadınların Eğitim Düzeyleri Ve İllerin Yaşam Endeksleri İlişkisi	2369
Ön Lisans Öğrencilerinin Staja İlişkin Beklenti Ve Algılarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma	2379
Ön Lisans Öğrencilerinin İletişimde Ve Öğrenmede Akıllı Telefon Ve Sosyal Ağları Kullanımını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma	2393
Siyasal Yönetim Ve Süreklilik Anlayışında Meslek Odalarının Yeri.....	2405
Günümüz Siyasetinde C. Schmitt’ İn “Siyasal Kavramı” Ve Alternatif Çözüm Arayışları.....	2413
Romanların Mesleki Olarak Damgalanması: Mersin Örneği	2425
Türkiye’de Bürokrasinin Gücünün Kırılma Noktalarından Biri: Bakan Yardımcılığı	2441
Bir Eğitim Kurumu Olarak Medreselerin Kurumsallaşmasının Ve Bozulmasının Siyasal Nedenleri Üzerine Bir Analiz	2451
Hollywood Sinemasında İstanbul Temsilleri	2459
John Locke’un Tolerans Anlayışına Bir Eleştiri	2479
Tolerans Paradoksu	2503
Halkla İlişkiler Mesleğine Yönelik Çevrimiçi İş İlanlarının Teori Ve Pratik Arasındaki İlişki Bakımından İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi	2521

Arkaik Bir Törenin Postmodern İzdüşümleri: Potlaç Geleneğinden Tüketim Kültürüne	2537
Yeni Medya Ve Feminist Hareketler: “Üniversiteli Kadın Kolektifi” Ve “Uçan Süpürge” Örnekleri	2551
Hititler’de Ülke Savunması The Territorial Defense Of Hittite Kingdom	2565
21. Yüzyıl Kütüphaneleri: Karma (Hybrid) Kütüphaneler.....	2577
Dünya Yükseköğretim Sıralama Sistemleri Ve Türkiye’deki Yükseköğretim Kuruluşlarının Bu Sıralama Sistemleri İçerisindeki Mevcut Durumu	2583
XIX. Yüzyıl Ortalarında Bodrum Kasabasında Aile Adları (1845 Tarihli Temettuât Defterlerine Göre)	2603
Endüstriyel Yoğunlaşma Ve Uzmanlaşmanın Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye İmalat Sanayi Üzerine Bir İnceleme	2627
Türkiye’de Alternatif Ve Nükleer Enerji Kaynakları İle Ekonomik Büyüme İlişkisi’nin Nedensellik Analizi.....	2639
Sosyal Medya Kullanımı Ve Aile İçi İletişim İlişkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma	2655
Az Gelişmiş Yerleşim Yerlerine Farklı Yerlerden Gelmiş Tüketicilerin Beklentileri Ve Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma: Erzurum İli Oltu İlçesi Örneği	2667
XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme.....	2679
İsmet İnönü Döneminde Ziraat Bankası’nın Köylüye Verdiği Krediler	2689
Kent Parklarının Yararları: Kentten Kaçış	2695
Küreselleşme Ekseninde Devletin Değişen Rolü Ve Yeni Güvenlik Algısı	2707
Piyasa Ekonomisi Düzenleyicileri: Rekabet Kurmu İle Amerikan Federal Ticaret Komisyonu Karşılaştırmalı Teorik Analizi.....	2721
Osmanlı Reform Çağında Alışılmadık Bir Muhalefet: Prens Sabahaddin	2733
Türkiye’de Artan Rüzgâr Enerji Kullanımının Avrupa Birliği İle Karşılaştırmalı Bir Şekilde Değerlendirilmesi.....	2745
Milli Kazak Zihniyetinin Aile Değerlerinin Oluşumu Üzerinde Etkisi.....	2765
Demokrat Parti Döneminde Din-Devlet-Tarikat	2771
Bir İletişim Modeli Olarak Nefes Dilinin İncelenmesi	2799
Tanzimat, Algılar Ve Abdülhamid’e Yeniden Bakmak	2815
Kadına Yönelik Şiddet Ve Medya: Gazete Haberlerinde Kadına Yönelik Şiddetin Görünürlüğü.....	2829
1980 Sonrası Türk Sinemasında Kürt Kadın Temsiline Aykırılık! Bir Örnek: Hakkari’de Bir Mevsim.....	2845
Freedom Or Suppression: Representation Of Women İn Nigerian Cinema.....	2855
Kyk Yurtlarında Sunulan Hizmetlerin Kalite Düzeylerine Yönelik Algı: Düzce Merkez Örneği	2881
Macar Türkolog Ármin Vámbéry Ve Türkoloji.....	2901
Girişimci, Gazeteci Ve Eğitimci Tarihi Bir Şahsiyet: Afyonkarahisarlı Hacı Ali Bey	2911
Marka Ve Ambalajın Tüketici Satın Alma Tutumları Üzerine Etkisi: Avm Müşterileri Üzerinde Bir Çalışma	2927
Yaşam Doyumu, Kaygı Ve Motivasyon İlişkisi İle İlgili Üniversite Gençliğine Yönelik Bir Araştırma: Dicle Üniversitesi Örneği.....	2951
Profesyonel Sosyal Ağların Kullanımında İş Dünyası Akademi Kıyaslaması: “LinkedIn” Ve “Academia” Örneği.....	2965

Postmodern Tüketim Kültürü İmgelerinin Yeni Medyadaki Görünümü: Instagram Evreni Örneği ..	2985
Orta Gelir Tuzağı, Nedenleri, Çıkış Yolları Ve Türkiye	2999
Modern Dünyanın Bunalımı Karşısında Radikal Bir Eleştiri Ve Alternatif Çözümler: Ivan Illich ...	3017
Samiha Ayverdi: Medeniyet Problemi	3043
Yem Sanayisinde Faaliyet Gösteren İşletmelerde İş Sağlığı Ve Güvenliği Kriterlerinin Ağırlıklandırılması	3049
Alışveriş Merkezlerinde Esnek Çalışma Deneyimlerine İlişkin Eleştirel Etnografik Bir Alan Araştırması	3063
Yoksulluk Ve Gelecek Kuşaklar Ekseninde Çevresel Adalet Ve Etik	3081
19. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Irza Tecavüz Vakaları	3099
Ardıl Çeviride Araştırma Modelleri	3115
İşyerinde Dini Tutumlar İle Çalışan Sesi Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma	3123
Kamusal Hizmet Alanından Sektörel Yatırım Alanına Evrilen Yetişkin Eğitimi Ve Kurumları	3145
Batı Avrupa'daki Göçmen Türklerin Türkiye-Ab İlişkisine Etkisi	3161
6331 Sayılı İş Sağlığı Ve Güvenliği Kanununun Gemilerdeki Uygulamaları Ve İlgili Denizcilik Kuralları İle Karşılaştırılması	3185
19. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'da Bir Semt: Kuzguncukın The Mid Of Century Of 19th A District İn İstanbul; Kuzguncuk	3193
Bilişim Teknolojilerinin Haberleşme Kültürüne Etkisi	3209
Yabancı Turistlerin Belek Bölgesi'ni Bir Golf Destinasyonu Olarak Tercih Etmesinde Etkili Olan Çekici Faktörler	3213
Türkiye' De 15 Temmuz Darbe Girişiminin Yazılı Basında Temsili (Hürriyet, Milliyet Ve Cumhuriyet Gazeteleri Örneği)	3235
Öğrenci Otomasyon Seçiminde Kriterlerin Önem Katsayılarının Belirlenmesi	3259
'Z' Kuşağının Alternatif Arayışı: Trekking Turları	3275
Otel İşletmelerinde Stratejik İnovasyon	3289
Şah Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti Üzerine Abd Basınındaki Yansımalar	3299
Korku Kavramı Ve Sinemaya Yansıması	3315
Bilgi Merkezlerinde Bulut Bilişim: Makü Merkez Kütüphane Örneği	3337
Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Demografik Ve Sosyo-Ekonomik Özelliklerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Çalışması: Selçuk Üniversitesi Çumra Meslek Yüksekokulu Örneği	3355
Bilgi Merkezlerinde Kullanıcı Odaklı Web Siteleri: Makü Merkez Kütüphanesi İncelemesi	3383
Türkiye İle Rusya Arasındaki Siyasi Sorunların Ekonomik İlişkiler Üzerindeki Etkisi	3409
Medya Okuryazarlığının Önemi Ve Etkisi (Elazığ İli Örneği)	3421
İşletmelerde Finansal Uygulama	3441
Rusya'nın Suriye Politikasının Tarihi, Askeri Ve Ekonomik Boyutları	3449
Tarihsel Gelişim Sürecinde Modernleşmenin Okzidental Ve Oryanta Aile Yapısına Etkisi: (Elazığ Ve İstanbul İli Karşılaştırması)	3469
Gıda Sanayiinde Yeşil Ekonomi Uygulamaları: Tokat İli Örneği	3483

Kemalist İdeolojide Kadın İmgesi: Kadınlara Seçme Ve Seçilme Hakkının Verilmesi Bir Lütuf Mu
Yoksa Kazanılmış Bir Hak Mı? 3497

SOSYAL BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER

ÜÇLÜ ENERJİ AÇMAZI (PARADOKSAL ENERJİ ÜÇLEMESİ) VE SOSYAL YANSIMALARI

Prof.Dr. A. Beril TUĞRUL

İstanbul Teknik Üniversitesi – Enerji Enstitüsü

Öz

Bu çalışmada, öncelikle üçlü enerji çıkmazı (paradoksal enerji üçlemesi veya enerji trilemması) detayları ile ele alınarak incelenmektedir. Ülkeler için yadsınamaz önemi olan enerji için “Paradoksal Üçlü Enerji Açmazı” nitelemesiyle anılan paradoksal durum enerji politikalarının önemli sorununu oluşturduğu söylenebilir. Paradoksal Üçlü Enerji Açmazının argümanlarını; enerjiye erişim, sürdürülebilirlik ve güvenlik oluşturmaktadır. Bu çalışmada, paradoksal enerji açmazının her bir argümanı ele alınmakta teknik, ekonomik incelemeleriyle beraber sosyal yansımaları ayrı ayrı incelenmektedir. Dünya verilerinden hareketle ülkeler bağlamında global inceleme yapılmaktadır. Paradoksal Üçlü Enerji Açmazının sosyal anlamdaki çelişkili ve açmaz olarak nitelenebilecek durumları detayları ile ele alınmakta ve irdelenmektedir. Sonuçta da ülkelerin memnuniyet-mutluluk göstergeleri ile birlikte durum değerlendirmesi yapılmakta ve üçlü enerji açmazının toplumsal ve sosyal yansımaları açıklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Mutluluk göstergesi, Sosyal Kalkınma Göstergeleri, Trilemma, Üçlü Enerji Açmazı

ENERGY TRILEMMA AND SOCIAL EFFECTS

Abstract

In this study, firstly energy trilemma (energy trinity) was explained in detailed. Energy trilemma is an important problem for energy policies due to energy has undeniable and indispensable importance. Arguments of energy trilemma consist of energy equity, energy security and sustainability. Every arguments of the energy trinity (or trilemma) described and their social effects gathered with economical and technical points clarified with the different points of view. Details of trilemma and inverse effects determined with the signs of social indicators. Consequently, all the effects evaluated with the world happiness ranking. It can be said that energy trinity can affects on the state stability.

Giriş

Bilindiği üzere, birbiriyle çatışan veya çelişen argümanlar paradoksu oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle, her biri kendi içinde doğru olan argümanların birbirleriyle çelişkisinin olması ve/veya amaca aykırı sonuçlara ulaşılmasına neden olan durumları oluşturmasını ifade etmektedir. Kısaca, aykırı düşünce, karşıtlık ve çelişkili durum anlamına gelmektedir.

Üçlü açmaz (trilemma veya trinity) ifadesi ile birbirinin devamı niteliğindeki veya birbiriyle ilgili ancak birbiriyle uyum sorunu olan üçlü argümanlar tanımlanmaktadır. Üçlü açmaz için üçleme ve triloji gibi betimlemeler de kullanılmaktadır. Paradoksal üçlü açmaz (trilemma), söz konusu olan üç argümanın hepsine birden tam randımanla ulaşmanın mümkün olmayacağı anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, paradoksal üçlü açmazda yer alan argümanlardan herhangi birini iyileştirmek isterken diğer bir argüman veya diğer iki argümanın ikisinde birden kayıplar meydana gelebilmektedir. Böylelikle üç argümanı birden en üst verimlilikle sağlayabilmek olası olamamaktadır. Paradoksal üçlü açmaz Şekil 1’de şematik olarak gösterilmiştir [1].

Şekil 1 Paradoksal Üçlü Açmaz (Trilemma)

Bazen, üçlü açmazı oluşturan argümanlardan ikisine ilişkin uygun ortak payda bulunabilirken, diğeri göz ardı edilmiş olmaktadır (Şekil 1’de üst üste düşen bölgeler). Bununla beraber, üç argüman birden sağlanmak istenirse, böyle bir durum gerçekleşemiyor ve hatta hiçbirinde başarı sağlanamıyor (Şekil 1’de ortadaki boş bölge) olabilmektedir.

Üçlü açmaz (trilemma) tabiri, makroekonomi için de sıkça kullanılmaktadır [1-4]. Ekonomide paradoksal üçlü açmaz argümanları; para politikası, sermaye hareketliliği ve değişim oranı olmaktadır. Savaşsal anlaşmazlıklar açısından da paradoksal üçlü açmazdan bahsedilebilir. Bu durumda da üçlü açmaz argümanları; şiddet, fırsatlar ve bağlılık olmaktadır [5].

Enerji İçin Üçlü Açmaz

Enerji en basit tanımıyla “iş yapabilme kabiliyeti” olarak ifade edilebilmektedir [6]. Tanımdan da anlaşılacağı üzere; herhangi bir eylem gerçekleşmek isteniyorsa o sisteme ya enerji verilmesi veya enerji alınması gerekmektedir. Dolayısıyla, yapılmak istenecek her eylem için enerji ile ilgili bir işlem yapılması gerekmektedir. Böylelikle maddenin ataletini yenebilmek, ancak enerji kullanımıyla mümkün olabilmektedir. İşte bu durum, enerjiyi vazgeçilemez kılmaktadır.

Enerji, ülkelerin kalkınması için yadsınamaz öneme sahip olup, ülkeleri her bakımdan etkileyen bir argüman durumundadır. Bu bağlamda, ülkelerin birbirine göre değerlendirmesi için enerji tüketimi ve/veya kişi başı enerji tüketimi, indikatör olarak kullanılmaktadır. Öte yandan, ülkeler için yadsınamaz önemi olan enerji için “Paradoksal Üçlü Enerji Açmazı” nitelemesiyle anılan paradoksal durum söz konusudur. Paradoksal Üçlü Enerji Açmazının argümanlarını; enerjiye erişim, güvenlik ve sürdürülebilirlik oluşturmaktadır [7]. Şekil 2’de paradoksal enerji açmazı (trilemması) şematik olarak görülmektedir [8].

Şekil 2 Paradoksal Enerji Açmazı

Enerji açmazı argümanlarını incelersek, öncelikle “enerjiye erişim”in ele alınması gerekir. Enerjiye erişim, çok yönlü anlamı olan bir ifadedir. Enerji politikaları açısından konu ele alındığında, özellikle enerji temini göz önüne alınmalıdır. Özellikle erişilecek enerji kaynakları ülke dışında olması halinde farklı politikaların hayata geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Enerji ekonomisi açısından ise, enerjiye erişim; en ucuz ederlerle ulaşmayı hedefler. Bu bağlamda, iktisat biliminin gereği olarak daha düşük fiyatlı kaynaklara ulaşma şeklinde yorumlanabilir. Ancak, bu durum, enerji açmazının diğer argümanları açısından uygun olmayabilmektedir. İşte bu durum, paradoksu oluşturmaktadır.

İkinci argüman olan güvenlik ile öncelikle enerji arz güvenliğinin kast edildiğini belirtmek gerekir. Öte yandan, güvenlik ifadesi ile enerji temin güvenliğinin yanı sıra enerji ve enerji kaynaklarına ulaşmada güvenliğin sağlanması da betimlenmektedir. Ülkeler için vazgeçilemez olan enerji ihtiyacına ilişkin temin güvenliğini sağlayabilmek için başlıca enerji kaynaklarına ulaşmak yadsınamaz önem arz etmektedir. Bu durumda, emre amade enerji kaynakları önem arz etmektedir. Bir başka deyişle, fosil yakıtlı santraller ile nükleer santraller enerji politikalarında başat bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla, kömür, petrol, doğal gaz ve uranyuma ulaşmanın güvenilirlikle, bir başka deyişle risk faktörü düşük olacak şekilde sağlanıyor olması gerekmektedir.

Enerji açmazının üçüncü argümanı ise, sürdürülebilirlik olmaktadır. Sürdürülebilirlik, enerji politikaları açısından enerji santrallerinin süreklilikle çalışmasının sağlanmasını, dolayısıyla enerji kaynaklarının sürdürülebilirlikle sağlanabiliyor olmasını ifade etmekte olup yönetim bağlamında hayata geçirilmesi gerekmektedir [9]. Sürdürülebilirlik terimi ile; “bugünün kuşaklarının kalkınma gereksinimlerini sağlarken, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama olanağını sağlamayı” ifade etmektedir [10].

Yedi milyarı aşkın nüfusuyla günümüz dünyasında insan varlığı, gezegenimizi tehdit eder hale gelmiş bulunmaktadır. Bilindiği üzere, çeşitli insan aktiviteleri doğada tahripkâr etkilere neden olmaktadır. Söz konusu tahripkâr etkilerin belki de en etkinleri enerji üretimi nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle, enerji üretimi sonucu çevreyi tehdit eden atık ve sera gazı çıkışı ile değersizleşen enerji (entropi) söz konusu olmaktadır.

Öte yandan, artan nüfus, sanayileşme ve gelişen teknoloji, enerji ihtiyacını arttırmakta ve enerji arz güvenliği önem kazanmaktadır. Enerji arz güvenliğini sağlayabilmek için ise özellikle emre amadelik bağlamında daha çok enerji kaynağına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu argüman o kadar başat bir argümandır ki; gerçekte dünyadaki birçok bölgesel çatışmanın ana nedenini oluşturmaktadır.

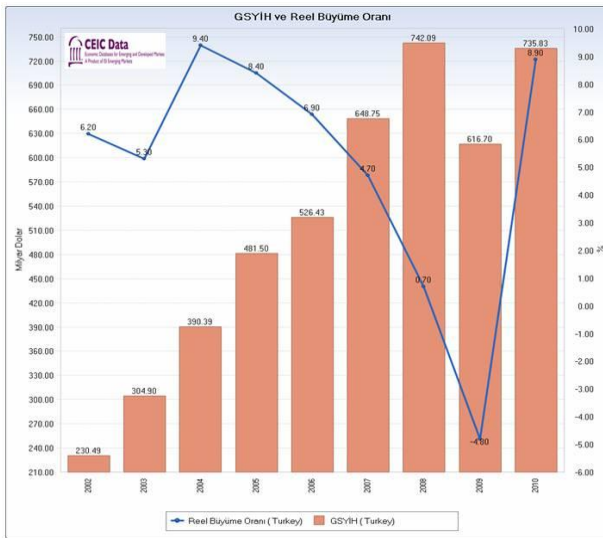
Enerji üretimi için ekonomiyi sağlamak rutin uygulamaların tercihini öne çıkarmaktadır. Oysa çevreyi koruma amaçlı uygulamalarla enerji üretimi ise ileri teknoloji ürünü aparat, eleman ve sistemlerinin kullanımını zorunlu kılmaktadır. Bu durum ise, genellikle ekonomiyi ters yönde etkilemektedir.

Hem enerji güvenliği ve hem de enerji temini şartlarının sağlanması öne çıkarılırsa, o zaman çevre daha çok negatif yönde etkilenenmektedir. Ancak, çevrenin etkilenmesi de dünya ekolojik yapısını olumsuz etkileyecek ve de insan yaşamını da tehdit edecek etkiler ortaya çıkaracaktır. Böylelikle, “Paradoksal Üçlü Enerji Açmazı” oluşmakta ve enerji politikalarının çözümü gereken temel sorun oluşmaktadır.

Paradoksal Enerji Açmazının Sosyal Yansımaları

Enerji tanımından hareketle her eylem için enerjiye gereksinim olduğundan, ülkelerin büyüme ve gelişme eylemlerinin planlı bir manzumesi olan kalkınmanın temel argümanı da enerji olmaktadır. Dolayısıyla, kalkınma için enerjinin yeri yadsınamaz boyutlardadır. Bu bağlamda paradoksal enerji açmazının ilk argümanı olan enerjiye erişim ile kalkınma arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır.

Şekil 3 ve Şekil 4'ten görüldüğü üzere, kalkınmanın önemli bir indikatörü olan “Gayrisafi Yurtiçi Hasıla”(GSYİH) ile enerji talebi arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır [11-12]. Keza, yine Şekil 3 ve Şekil 4'ten enerji talebindeki artış oranı ile reel büyüme oranlarının değişimlerinin de önemli ölçüde benzer olduğu gözlenmektedir. Nitekim ülkelerin kişi başı enerji tüketimi, ülkelerin kalkınmışlığının önemli bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Şekil 3 Türkiye'nin GSYİH ve Reel Büyüme

Şekil 4 Türkiye'nin Enerji Talebi ve Enerji

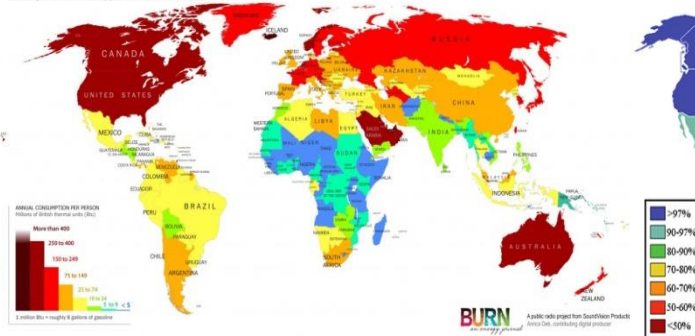
Oranın Yıllara Göre Değişimi

Artış Oranın Yıllara Göre Değişimi

Sosyal değerlendirme için, kalkınmanın önemli sosyal ölçütleri olarak; okuma yazma oranı, istihdam (veya işsizlik) oranları, bebek ölümleri ve kişi başı günlük protein tüketimi ele alınabilir. Bu bağlamda, üçlü enerji açmazının sosyal yansımalarını inceleyebilmek için söz konusu bu sosyal ölçütler bağlamında irdelemek yapmak yerinde olacaktır.

Bu amaçla ilk olarak Şekil 5’de verilen kişi başı dünya enerji tüketimi haritası ile Şekil 6’de verilen dünya okur-yazarlık haritası ele alınmıştır [13-14]. Şekil 5 ve Şekil 6’dan hemen görüldüğü üzere, burada birbirine hayli benzer trendler görülmektedir.

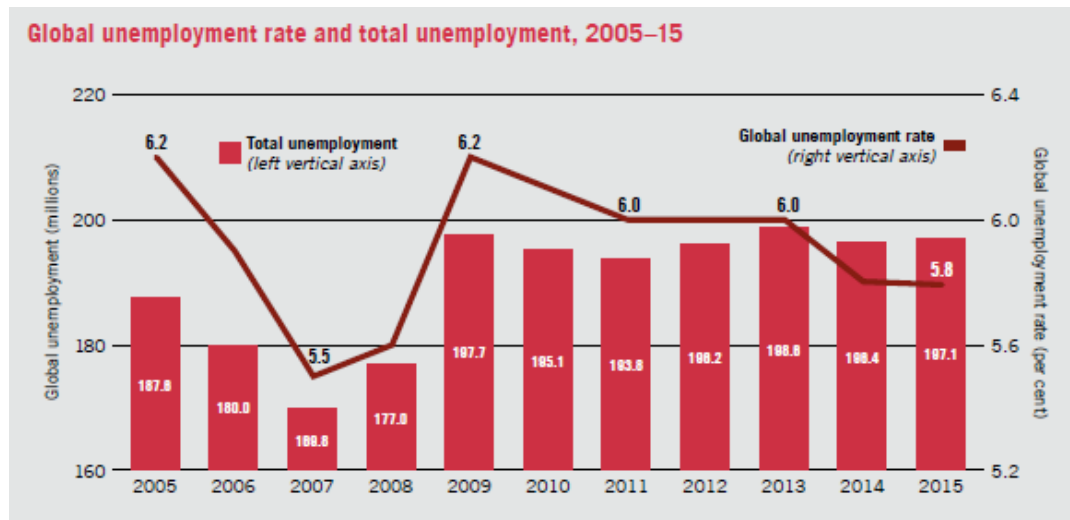
Energy Consumption Per Person, by country, 2010.

Şekil 5 Dünya Kişi Başı Enerji Tüketiminin Değişim Haritası

Şekil 6 Dünya Okuryazarlık Değişimi Haritası

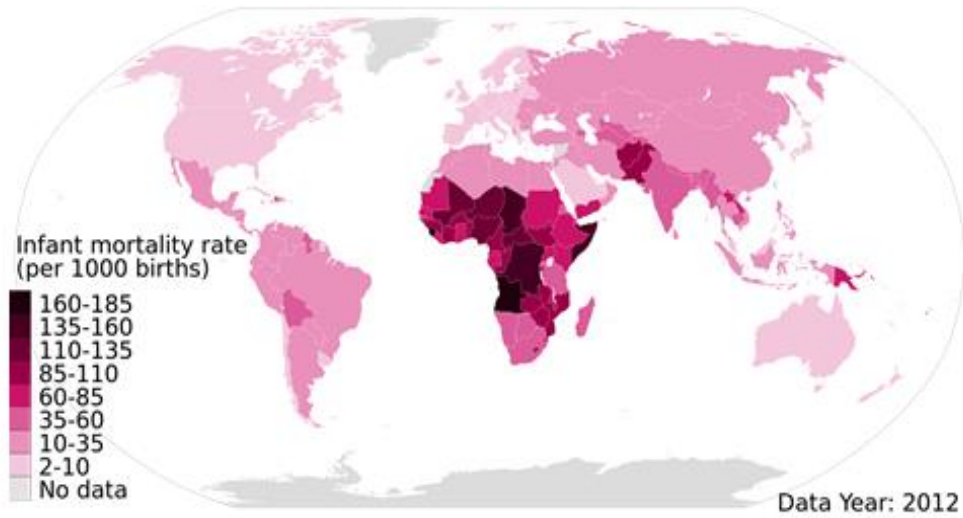
Bir başka sosyal ölçüt olan istihdama ilişkin olarak ise yıllara göre işsizlik oranı değişimi Şekil 7’de verilmektedir [15-16]. Şekil 7’den görüldüğü üzere işsizlik oranı değişimi, Şekil 4’de verilen enerji talebiyle toplam işsizlik değerleri benzerlik gösterirken, enerji talebi artış oranları değişimi ile de küresel işsizlik oranı benzer karakterler göstermektedirler.

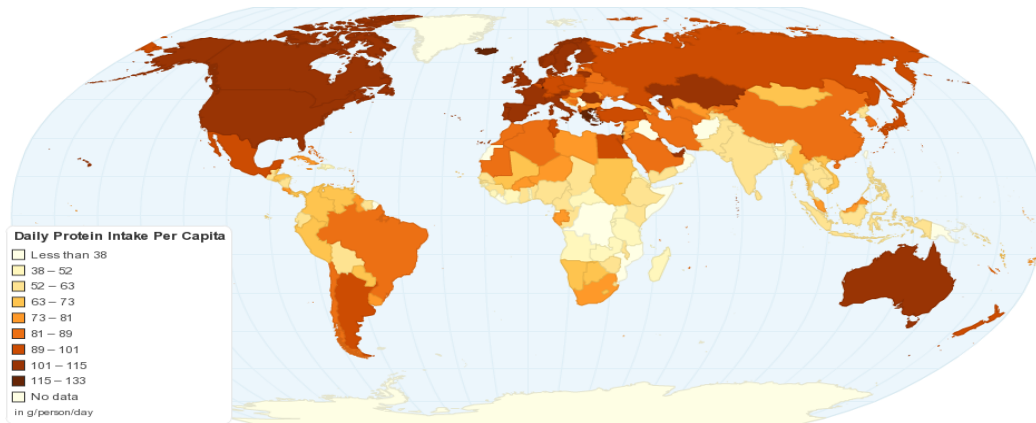
Şekil 7 Dünya Toplam İşsizlik Değerleri ve Küresel İşsizlik Oranının Yıllara Göre Değişimi

Öte yandan, önemli bir sosyal ölçüt olan bebek ölüm oranlarına ilişkin olarak verilen dünya ülkelerine ilişkin verilere göre hazırlanan Şekil 8'deki harita, Şekil 5'de verilmiş olan dünya kişi başı enerji tüketimi haritası ile benzer değişim terendleri göstermektedir [17-18]. Keza, Şekil 9'da görülen dünya kişi başı protein tüketimi haritası da yine Şekil 5'te verilmiş olan dünya kişi başı enerji tüketimi haritası trendine hayli ileri uyum göstermektedir [19].

18

Şekil 8 Dünya Bebek Ölüm Oranları

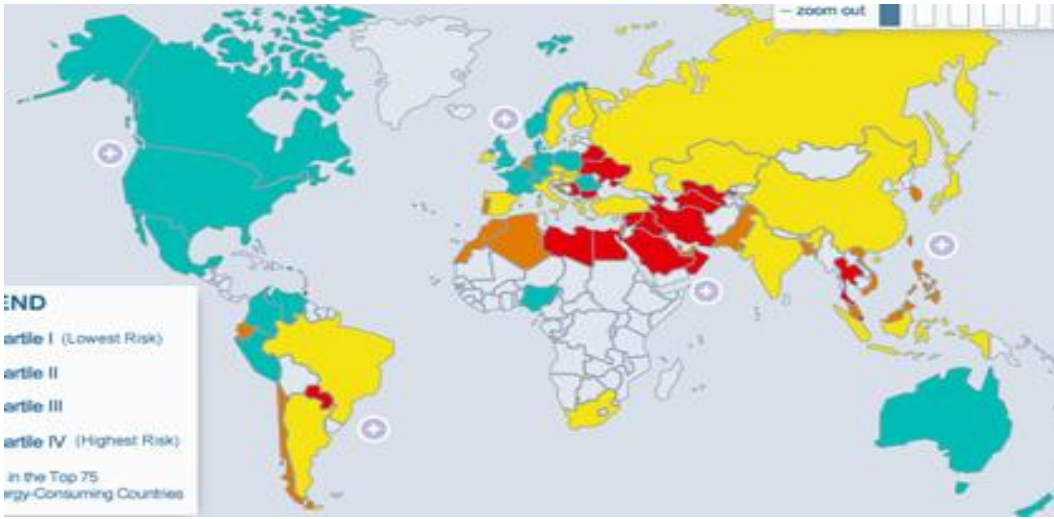
Şekil 9 Dünya Kişi Başı Protein Tüketimi

Enerji üçlü açmazının ikinci argümanı olan güvenliğe ilişkin değerlendirme yapmak istersek bu bağlamda “Uluslar arası Enerji Güvenliği İndeksi”ne bakmak yerinde olacaktır. Bu bağlamda, ülkelerin uluslar arası enerji güvenliği indeksine ilişkin oluşturulmuş harita Şekil 10'da

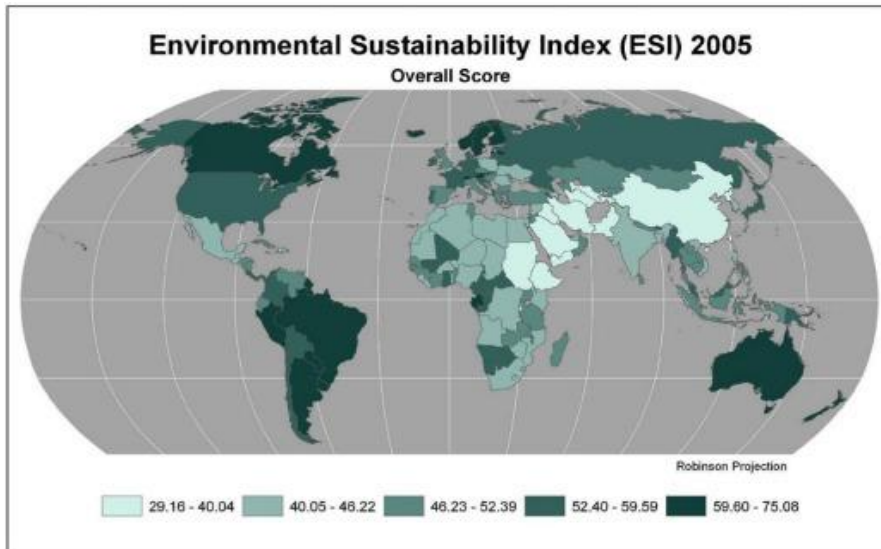
görülmektedir [20]. Şekil 10 incelendiğinde Şekil 5’de verilen dünya enerji tüketimine ilişkin kişi başı tüketim haritası ile uyumlu olmadığı gözlenmektedir.

Düşük enerji tüketim bölgeleri arasında yer alan Orta Doğu ve Avrasya ülkelerinin düşük risk değerlerine sahip olması gerekirken enerji güvenliği indeksi açısından en yüksek risk bölgesi oluşturdukları gözlenmektedir. Buna karşın yüksek enerji tüketim bölgeleri arasında yer alan kuzey Amerika ve bazı Avrupa ülkelerinde enerji güvenliği indeksi açısından düşük değerler söz konusudur. Bir başka deyişle ters orantılı bir durum varmış gibi görünmektedir. Ancak, bu ters orantılı durum her ülke için de geçerli değildir. Örneğin; yüksek enerji tüketimi olan ülkelerden olan Rusya, enerji güvenliği indeksi açısından yüksekçe değere sahiptir. Öte yandan, düşük enerji tüketimi olan örneğin; Pakistan için de enerji güvenliği indeksi yüksektir. Dolayısıyla, burada çelişkili ve korelasyon dışı durumlar dikkat çekmektedir.

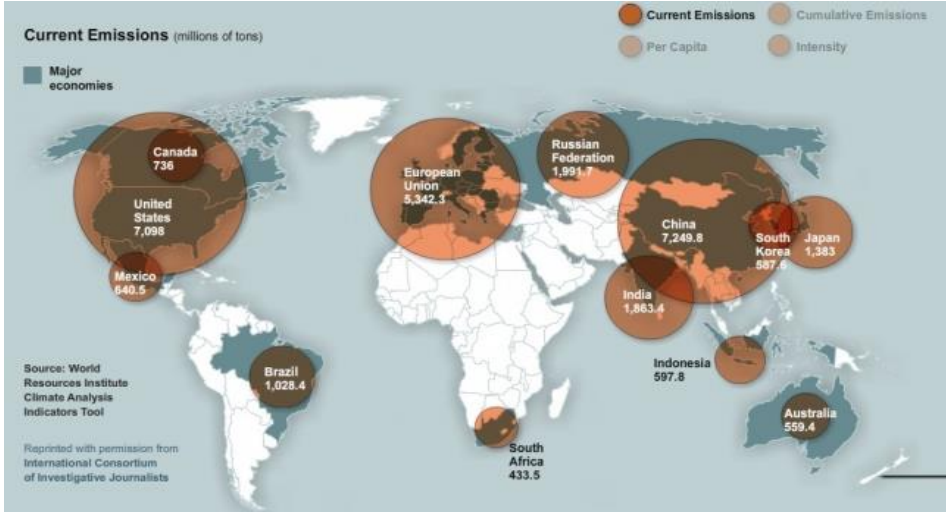
Şekil 10 Dünya Uluslar arası Enerji Güvenliği İndeksi

Enerji üçlü açmazının son argümanı olan sürdürülebilirlik argümanını ele alırsak, burada da bakılması gereken bir indeks “Dünya Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi” olabilir. Söz konusu indekse ilişkin oluşturulan harita ise Şekil 11’de verilmektedir [21]. Şekil 11 ile Şekil 5 beraberince değerlendirildiğinde durumun pek de uyumlu olmadığı görülmektedir.

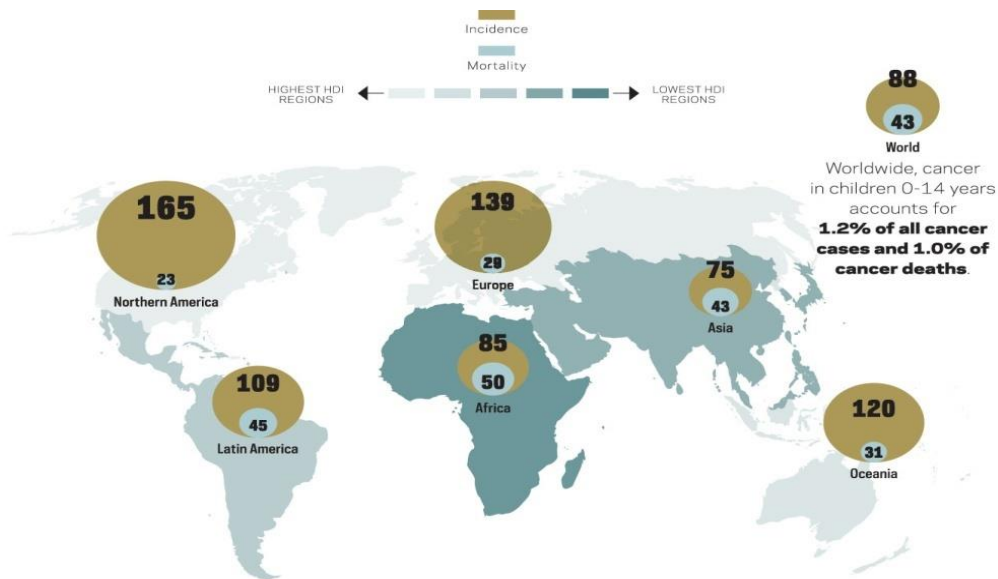
Şekil 11 Dünya Çevresel Sürdürülebilirlik İndeksi

Çevre sürdürülebilirlik indeksi kabul edilebilir uygunlukta olduğu düşünülen ülkelerin, çevre için önemli bir indikatör olan CO₂ emisyonu değerlerine bakıldığında pek de uyumlu olmadığı gözlenmektedir. CO₂ emisyonu değerlerine göre hazırlanan Şekil 12’de verilen haritaya bakıldığında, çevre sürdürülebilirlik indeksi değerleri ile çelişkiler içerdiği görülmektedir [22].

Şekil 12 Dünya CO₂ Emisyon Bölgeleri

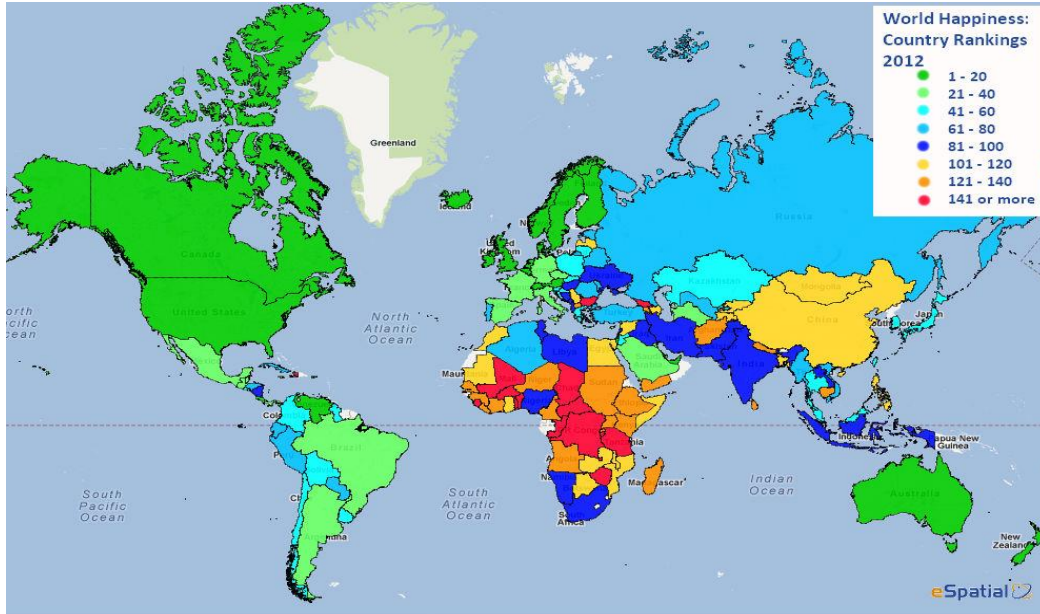
Ayrıca, önemli bir sosyal yansıma olarak sağlık bağlamında değerlendirmesi yapılmak istendiğinde, önemli yaşam riski oluşturan (milyon başına) kanser olayları ve ölümlerine ilişkin değerler de yine çelişkiyi ortaya koymaktadır. Gelişmişlik indeksi ve kanser olayları ile kanserden ölüm değerlerine ilişkin harita Şekil 13’de verilmektedir [23]. Burada, çelişkili durum yine söz konusudur. Zira kanser olayı sayısı ile ölüm sayısı arasında çelişkili bir durum söz konusu olduğu gibi “Gelişmişlik İndeksi (Human Development Index-HDI) ile de çelişkili durum oluşturmaktadır.

Şekil 13 Gelişmişlik İndeksi ve Kansere Olayları ile Kanserden Ölüm Değerleri (milyon başına)

Sonuç

Yapılan incelemelerden hareketle paradoksal enerji açmazına ilişkin sosyal yansımalar değerlendirilmek istenirse, paradoksal enerji açmazının teknik ve ekonomik olduğu kadar sosyal yönden de önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle sosyal yansımalar, ülkeleri ve toplumları farklı yönlerden etkileyebilmektedir. Bu da ülkelerin, bölgelerin ve toplumların memnuniyetlerini ve mutluluk algılarını etkilemektedir (Şekil 14) [24].

Şekil 14 Dünya Mutluluk Derecelendirmesi

Memnuniyet ve mutluluk göstergeleri ülkelerin istikrar içinde olması veya olmamasında etken olan etmendir. Bu ise, ülkenin refahı ile ilgili olup, harmoni içinde yaşam kalitesini sağlıyor olup olmadığını betimlemektedir. Daha önce verilen haritalarla da uyum ve uyumsuzluk gösteren bölgeleri bulunmaktadır. Bu durumun üçlü enerji açmazı ile yakın ilişkisi olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, hali hazırdaki durumdan öte geleceğe yönelik durum hakkında da fikir verebilmektedir.

Öz olarak söylemek istersek paradoksal enerji açmazının olabildiğince optimizasyonla çözümlenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, paradoksal enerji açmazının sosyal yansımaları olarak ortaya çıkan sonuçlar, toplumu ve bireyleri etkileyen ve çoğu kez de geri dönüştürülmesi pek de kolay olmayan sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu da ülkenin istikrarını etkileyebilmektedir.

Kaynakça

Editorial, "The Uneasy Triangle," (1952), The Economist.

Keynes, J.M., (1936), The General Theory of Employment, Interest and Money (London: Macmillan,), s: 267;

"The Objective of International Price Stability,"(1943), Economic Journal

Obstfeld,M., Shambaugh J. C.,Taylor A. M. (2005), The Trilemma in History: Tradeoff Among Exchange Rates, Monetary Policies, and Capital Mobility, The Review of Economics and Statistics, Vol. 87, No. 3, Pages 423–438.

Kurtuluş,B., (2015) Aşırılık Çağının Mirası: Hobsbawm’ın Tarih Anlayışı Çerçevesinde Savaşın Dönüşümü, Beykent Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi, Vol. 8 (2), 6-31.

Tuğrul, A.B. (2016), Nükleer Enerji ve Güvenlik İlişkisi, Enerji ve Çevre Dünyası Dergisi, Temmuz-Ağustos, Sayı:127, s: 79-84, ISSN1305-2047.

WEC/Oliver Wyman 2016,World Energy Trilemma Index

Tuğrul, A.B., Paradoksal Enerji Üçlemesi (Enerji Trilemması) ve Nükleer Enerji, 23. Uluslararası Enerji ve Çevre Konferansı ICCI-2017, İstanbul, 03-05 Mayıs 2017 CD Bildiri Kitabı, s: 6-10.

Tuğrul, A.B., Çimen,S., “Importance of Corporate Governance for Energy in Sustainable Development and Evaluation with Quantitative SWOT Analysis” Acta Physica Polonica A, Vol 130 , No 1 , pp 87-89, 2016

UN, 1987, Our Common Future., UN Report.

CEIC Data

ETKB Stratejik Planı 2010-2014, (2010), Ankara.

<http://burnanenergyjournal.com/how-much-energy-are-we-using/>

UN, 2011, Human Development Report

ILO calculations based on ILO Research Department’s Trends Econometric Models, (2015).

ILO, World Employment Social Outlook, (2016).

[japangeoo](http://japangeoo.wordpress.com/2015/03/22/infant-mortality-rate-vs-gdp-per-capita/), (2015), Infant Mortality rate vs GDP per capita, March 2015

<https://japangeoo.wordpress.com/2015/03/22/infant-mortality-rate-vs-gdp-per-capita/>

ChartsBin, Daily Protein Intake per Capita (2016).

International Index for Energy Security Risk, (2016) Edition Institute For 21st Century Energy Solutions for Securing Amerca’s Future.

<http://www.askalloporus.com/environmental-sustainability-index.html>

<http://www.karar.com/ekonomi-haberleri/avrupanin-kirlilik-fiyati-son-uc-yilin-zirvesinde>

<http://canceratlas.cancer.org/the-burden/>

L. Lilienthal, (2013), World Happiness Report 2012 – Mapped, UN

AİLE HEKİMLİĞİ UYGULAMASININ DEĞERLENDİRİLMESİ: HASTALAR ÜZERİNDE BİR ÇALIŞMA

Prof. Dr. Abdullah SOYSAL

Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü

Arş. Gör. Fedayi YAĞAR

Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü

Arş. Gör. Pınar ÖKE

Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü

Necibe YILDIZ

Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü

Öz

Bu çalışmanın amacı hastaların aile hekimliği uygulaması ile ilgili düşüncelerini değerlendirmek ve memnuniyet düzeylerinin bazı demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş ilinde faaliyet gösteren Kale Aile Sağlığı Merkezi'ne başvuran hastalar oluşturmaktadır. Araştırma 01.11.2016-20.12.2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örneklem seçimi yoluna gidilmemiş ve gelen hastaların hepsine ulaşmak hedeflenmiştir. Bu kapsamda 208 anket hastalar tarafından eksiksiz olarak yanıtlanmış ve 208 anket analize dahil edilmiştir. Veri analizinde tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda hizmetten memnuniyet düzeyi 1,50; işlemlerden memnuniyet düzeyi 2,00; aile hekiminden memnuniyet düzeyi 2,20 ve genel memnuniyet düzeyi 2,06 olarak bulunmuştur. Hekim seçme hakkında bilgi düzeyi ve bekleme süresine ilişkin değerlendirmeler ile bazı demografik özellikler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Çalışmada hekimlerin aile hekimliği konusundaki memnuniyet düzeylerinin iyi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hastalar, Aile Hekimliği, Kahramanmaraş

EVALUATION OF FAMILY PRACTICE: A CASE STUDY ON PATIENT

Abstract

This study aims to evaluation the comment of patient about family practice as well as determining whether their level of satisfaction differs according to some demographic characteristics. The study population constituted patients who admitted to Kale Family Health

Center operating in the Province of Kahramanmaraş. The research was conducted between November 1, 2016 and December 20, 2016. No sampling selection was performed in the study, and all the patients admitted were tried to be reached. In this context, 208 questionnaires were responded completely by the patients and 208 questionnaires were included in the analysis. One way analysis of variance was used for data analysis. The results of the study demonstrate a service satisfaction level at 1.50, a process satisfaction level at 2.00, family practice level at 2.20 and general satisfaction level at 2.06. The study indicates a significant difference between knowledge level about selection physicians and evaluation about waiting process, and some demographic features. In the study, it was determined that the satisfaction level of physicians is very high about family practice.

Keywords: Patients, Family Practice, Kahramanmaraş

1. Giriş

Sağlık Bakanlığı aile hekimliğini “... bakanlıkça belirlenmiş asgari standartlara uygun bir mekanı asli görev yeri olarak kullanan, bölge sağlık idaresi ile sözleşmeli olarak kendisine kayıtlı kişilerin sağlığını korumak ve geliştirmek üzere kişiye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri ile birinci basamak tanı, tedavi ve rehabilite edici hizmetlerden sorumlu hekimdir” şeklinde tanımlamaktadır (Algın vd., 2004:253). World Organization of Family Doctors (2011) tarafından belirlenen aile hekimliğinin özellikleri ise şunlardır (Evans, 2011:8):

- Cinsiyet ve yaş gibi kişisel özelliklere bakılmaksızın herkese sağlık hizmeti sunar,
- Sağlık kaynaklarının etkili bir şekilde kullanımını sağlar,
- Kişi merkezli bir yaklaşım sergiler,
- Diğer sağlık hizmetlerinden farklı olarak bir hasta ile görüşme süreci vardır ve bu da hasta ve doktor arasında iyi bir ilişki kurulmasını sağlar,
- Hastaya verilecek hizmetler konusunda sürekliliği sağlar,
- Hastaların kronik ya da akut olsun, her iki sorununu da beraber yönetir,
- Henüz yeni ortaya çıkan hastalıkların belirlenmesini ve hızlı bir şekilde giderilmesini sağlar,
- Sağlığın geliştirilmesinde etkin bir rol oynar,
- Toplumun sağlığı konusunda özel yükümlülükleri vardır,
- Sağlık ile ilgili ortaya çıkan problemleri birçok boyutla (varoluş, toplumsal, ruhsal ve fiziksel) ele alır,
- Toplumda yeni çıkan bir hastalığın görülme sıklığı ve sayısı gibi konularda karar verici bir noktada bulunur.

Türkiye'de aile hekimliği ile ilgili ilk çalışma Tababet Uzmanlık Tüzüğü'nde yer almıştır. 5 Temmuz 1983'de yayınlanan bu tüzükte Aile Hekimliği Uzmanlığı'na yer verilmiştir. Uzmanlık eğitimlerine 1985 yılında İstanbul, Ankara ve İzmir'deki Sağlık Bakanlığı eğitim hastanelerinde başlanmıştır. 1993 yılında Yüksek Öğretim Kurulu'nun kararı ile Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Aile Hekimliği Anabilim Dalı oluşturulmuş ve asistan eğitimlerine başlanmıştır.

Türkiye Aile Hekimleri Uzmanlık Derneği 1998 yılında yaptığı çalışmalar ile ülkemizi dünyada temsil etme hakkını kazanmış ve 2001 yılında ise Dünya Aile Hekimleri Birliği'ne temsilci gönderilmiştir. Yine bu yıl içerisinde Türkiye'de ilk kez Avrupa Aile Hekimliği Bilimsel Kongresi düzenlenmiştir (Ak, 2010:403). Daha sonra 2004 yılında Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkındaki Kanun çıkarılmıştır (Vatansever, 2014:67). Bu doğrultuda 2005 yılında pilot uygulama geçilmiş ve 2010 yılında tüm Türkiye'de uygulanmıştır (Külbay, 2014:3). Yayınlanan kanun ve yönetmeliklerde bazı temel unsurlar belirlenmiştir. Bunlar; her aile hekimi ile bir aile sağlığı elemanı (hemşire veya ebe) bir ekiptir. Herkes bir aile hekimini seçmek zorundadır ve aile fertleri farklı aile hekimleri seçebilir. Bir hekime 1000-4000 arasında kayıt olunabilir. Aile hekimleri bir yerde tek başlarına hizmet verebilecekleri gibi beraber de hizmet verebilirler (aile sağlığı merkezi). Kent merkezinde yaşayanlar istedikleri aile hekimlerini seçebilir fakat bu durum kırsal yörede yaşayanlar için geçerli değildir. Muhtar tarafından en yakın aile hekimine kaydı yaptırılırlar. Hekimini değiştirmek isteyen kişiler sağlık grup başkanlıkları ya da il sağlık müdürlüklerine başvurarak değişim yapabilirler. Sağlık ocaklarında çalışan pratisyenler istekleri halinde bir haftalık uzmanlık eğitimine tabi tutulabilir ve aile doktoru unvanını alabilir. Her ilçede en az bir tane toplum sağlığı merkezi kurulur. Bu kuruluşlar çevreye yönelik koruyucu hizmetleri yürütürler. Her hekim hastasından sorumludur ve sevk sistemi yoktur. Kişi aile hekimine başvurmadan da ikinci basamak sağlık hizmetlerine başvuru yapabilir. Aile hekimlerinin görevleri eğitimlerine göre farklılık gösterir. Bu kişiler gezici hizmetlerde (ev ziyaretleri gibi) bulunabilirler fakat bu hizmetlerde kişisel olanaklarını kullanırlar. Kişi başına ücret alacak olan hekimlerin aylık ücretleri 3500 ve 11000 TL arasında değişmektedir (Öztek, 2009:8-9).

Türkiye'deki aile hekimliği uygulaması hakkında hastalar üzerinde yapılan çalışmalarda hastalar ile kurulan iletişimin iyi olduğu (Mutlupoyraz, 2010; Özdemir, 2012; Çetinkaya vd., 2013; Turhan, 2014), fiziki koşulların yeterli olduğu (Saraçlı, 2010; Cengiz, 2014; Özata vd., 2014), hekime duyulan güvenin yüksek olduğu (Avcı, 2010; Solak, 2010; Oyan, 2013) ve sağlık ocağı sistemine göre daha iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Söyleyici, 2010; Yalman, 2011; Ağdemir, 2012; Gürfidan, 2014).

2. Araştırma

2.1. Amaç

Bu çalışmanın amacı aile hekimliği merkezinden hizmet alan hastaların memnuniyet düzeylerini analiz etmek, memnuniyet düzeylerinin bazı demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir.

2.2. Hipotezler

Araştırma kapsamında incelenmek üzere oluşturulan hipotezler aşağıda verilmiştir.

H1: Katılımcıların sosyal güvenceleri ile aile hekimliğine başvuru sebepleri arasında ilişki bulunmaktadır.

H2: Katılımcıların sosyal güvenceleri ile sağlık sorunlarında başvurmayı tercih ettikleri sağlık kuruluşu arasında ilişki bulunmaktadır.

H3: Katılımcıların demografik özellikleri ile bekleme sürelerine ilişkin memnuniyet düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4:Katılımcıların demografik özellikleri ile hekim seçme hakkına ilişkin bilgi düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H5:Katılımcıların demografik özellikleri ile aile hekimliği uygulaması memnuniyet düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H6:Katılımcıların demografik özellikleri ile aile hekimi ulaşılma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H7:Katılımcıların demografik özellikleri ile fiziki koşullardan, tıbbi donanımdan memnuniyet düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H8:Katılımcıların demografik özellikleri ile aile hekiminden memnuniyet düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş'ta bulunan bir aile sağlığı merkezinden hizmet alan hastalar oluşturmaktadır. Araştırma 01.11.2016-20.12.2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. 208 hasta eksiksiz olarak yanıtlamıştır ve 208 anket analize dâhil edilmiştir.

2.4. Veri Toplama Araçları

Çalışmada Akgün(2012) tarafından geliştirilmiş olan aile hekimliğinde hasta tatminini ölçmeyi amaçlayan anket kullanılmıştır. Anket 30 ifadeden oluşmaktadır ve 5'li likert formundadır (1 en iyi düzey, 5 en kötü düzey). Veri toplamada yüz yüze görüşme yöntemi tercih edilmiştir. Ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,867 olarak tespit edilmiştir.

2.5. Veri Analizi

Çalışmada aile hekimliği uygulamasında hasta tatmini ile çeşitli demografik özelliklerin karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 20.0 programı kullanılarak bilgisayar ortamında değerlendirilmiştir.

3.Bulgular

Bu bölümde katılımcılara ilişkin demografik veriler, hastaların memnuniyet düzeyleri (işlemlerden, aile hekiminden ve hizmetten memnuniyet) ve bu düzeylerin bazı demografik verilere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir.

Tablo1: Katılımcılara İlişkin Demografik Veriler

Demografik Özellikler	Frekans	Yüzde	Demografik Özellikler	Frekans	Yüzde
Yas			Mesleğiniz		
20 ve altı	52	25	Memur	70	33,7
21-40	118	56,7	İşçi	25	12
41-60	33	15,9	Esnaf/Serbest	11	5,3
60 üstü	3	1,4	Meslek	2	1
	2	1	Çiftçi	3	1,4
			Emekli	43	20,7
			Öğrenci	25	12
			İşsiz	29	13,9
			Diğer		
Medeni Durum			Aylık Gelir Düzeyiniz		
Bekâr	118	56,7	500 ₺ altı	20	9,6
Evli	84	40,4	501-1000₺	20	9,6
Diğer	6	2,9	1001-2000₺	64	30,8
			2001-5000₺	81	38,9
			5000₺ üstü	24	11,1
Cinsiyet			Eğitim Durumu		
Kadın	117	56,3	Okuryazar değil	1	0,5
Erkek	91	53,8	Okuryazar	4	1,9
			İlkokul	24	11,5
			Ortaokul	19	9,2
			Lise	70	33,7
			Üniversite ve üstü	90	43,3

Katılımcılara ilişkin bazı demografik özellikler yukarıda verilen Tablo 1'de gösterilmiştir. Katılımcıların %56,7'sinin "21-40" yaş aralığında yer aldığı, %33,7'sinin lise mezunu olduğu, %84'ünün evli olduğu, %56,3'ünün kadın olduğu, %33,7'sinin memur olduğu ve %38,9'unun aylık gelirin 2001-5000₺ arasında olduğu gözlemlenmiştir. Aşağıda verilen Tablo 2'de ise aile hekimliği memnuniyet düzeyleri incelenmiştir.

Tablo 2: Aile hekimliği Memnuniyet Düzeyi İle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Aile Hekimliği Memnuniyet Düzeyi	Kişi Sayısı	Ortalama	Standart Sapma
İşlemlerden Memnuniyet	208	2,00	1.35856
Aile Hekiminden Memnuniyet	208	2,20	0.96319
Hizmetten Memnuniyet	208	1,50	0.79086
GENEL MEMNUNİYET	208	2,06	0.827880

Tablo 2’de görüldüğü üzere aile hekimliği uygulamasından genel memnuniyet düzeyi 2.06’dır. Çalışmada -1 sayısının en iyi düzey, 5 sayısının da en kötü düzey olarak kodlandığı göz önüne alındığında- aile hekimliği uygulamasından memnuniyet oranlarının iyi düzeyde olduğu görülmektedir. En yüksek memnuniyet düzeyine hizmetle ilişkin kısımda ulaşılmıştır. Aşağıda verilen Tablo 3’de ise sosyal güvence ile başvuru sebebi ve ilk başvuru yeri arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Tablo3: Sosyal Güvence İle Başvuru Sebebi, İlk Başvuru Yeri Arasındaki İlişkiler

	Sosyal güvence	
		F Değeri
Aile Hekimliğine Başvuru Sebebi	P Değeri	0,032*
	F Değeri	2,628
Sağlık Sorununda İlk Başvurulan Yer	P Değeri	0,025*

Tablo 3’de görüldüğü gibi kişilerin sosyal güvence durumu ile aile hekimliğine başvuru sebepleri arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark mevcuttur($p=0,032$; $p>0,05$). H1 hipotezi kabul edilir. Kişiler çoğunlukla(%61,5) muayene olmak için aile hekimliğine başvurduklarını belirtmişlerdir. Kişilerin sosyal güvence durumuna göre sağlık sorunu ile karşılaştıklarında ilk başvuru yeri tercihleri arasında anlamlı bir fark mevcuttur ($p=0,025$; $p>0,05$). H2 hipotezi kabul edilir. Ayrıca Tablo 4’de bazı sorulara ilişkin düşüncelerin demografik özelliklere göre değişip değişmediği incelenmiştir.

Tablo 4. Demografik Özellikler İle Bazı Soruların Karşılaştırılması (Anova)

Demografik Özellikler		Hekim seçme hakkında bilgi düzeyi	Bekleme Süresine İlişkin Değerlendirmeler
Yaş	F Değeri	6,244	1,706
	P Değeri	0,000*	0,090
Medeni Durum	F Değeri	6,529	1,139
	P Değeri	0,000*	0,337
Cinsiyet	F Değeri	1,137	2,351
	P Değeri	0,335	0,015*
Meslek	F Değeri	1,464	0,716
	P Değeri	0,225	0,694
Gelir Düzeyi	F Değeri	4,072	0,626
	P Değeri	0,008*	0,774
Eğitim Durumu	F Değeri	0,249	0,505
	P Değeri	0,862	0,870

Tablo 4'te görüldüğü üzere, hastane hekim seçme ve değiştirme gibi konularına ilişkin bilgi düzeyi ile yaş ($p=0,000$; $p>0,05$); medeni durum ($p=0,000$; $p>0,05$) ve gelir düzeyi ($p=0,000$; $p>0,05$) arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. H3 hipotezi cinsiyet değişkeni açısından kabul edilir, diğer değişkenler açısından reddedilir. H4 hipotezi yaş, medeni durum ve gelir düzeyi değişkenleri açısından kabul edilir; cinsiyet, meslek ve eğitim durumu değişkenleri açısından reddedilir. Ayrıca, aile hekimine ulaşılma düzeyi, fiziki koşullardan memnuniyet düzeyi, tıbbi cihaz ve donanım yeterliliği, yönlendirme levhaları, aile hekimine ilişkin değerlendirmeler, genel olarak aile hekimliği uygulamasından memnuniyet düzeyi ile demografik özellikler arasında istatistikî olarak anlamlı bir fark bulunmamış ve H5, H6, H7 ve H8 hipotezleri reddedilmiştir.

4. Sonuç ve Öneriler

Hastanın kendisine sunulan 1. basamak sağlık hizmetinden memnun olması diğer basamaklarda gereksiz sağlık hizmeti kullanımının önüne geçmesi, sağlık sorunlarının büyümeden çözülmesi ve önlenmesi, dolaylı olarak personelin iş tatminini artırması gibi birçok olumlu sonuca sebep olur. Hastaların aile hekimliği uygulamasına ilişkin memnuniyet düzeylerini tespit etmeyi amaçlayan bu çalışma mevcut duruma ışık tutmaktadır. Çalışma sonucunda hastaların aile hekimliği uygulamasından genel olarak memnun olduğu tespit edilmiştir ($2,06\pm 0,82$). Yapılan diğer çalışmalarda da benzer bir sonuç bulunmuş ve hastaların aile hekimliği uygulamasından genel olarak memnun olduğu gözlemlenmiştir (Özata vd., 2014; Saraçlı, 2010; Çetinkaya vd., 2013; Özdemir vd., 2012; Mutlupoyraz, 2010; Turhan, 2014).

Çalışmada hastaların memnuniyet düzeyleri hizmetten, işlemlerden ve aile hekiminden memnuniyet olarak 3'e ayrılmıştır. En fazla memnuniyet duyulan alanın hizmetten memnuniyet ($1,50\pm 0,79$); en az memnuniyet duyulan alanın ($2,20\pm 0,96$) ise aile hekiminden memnuniyet

olduğu gözlemlenmiştir. Hizmetlerden, işlemlerden ve aile hekiminden memnuniyet düzeyleri ile bazı demografik veriler karşılaştırılmış ve aralarında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Çalışmada katılımcıların hekim seçme/değiştirme konusuna ilişkin bilgi düzeyleri ile yaş ($p=0,000$ $p\leq 0,005$), medeni durum ($p=0,000$ $p\leq 0,005$) ve gelir durumu ($p=0,008$ $p\leq 0,005$) arasında; bekleme süresine ilişkin değerlendirmeler ile cinsiyet ($p=0,000$ $p\leq 0,005$) arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda hekim seçme konusunda bilgilendirme kampanyalarının toplumun tüm kesimlerine hitap edecek şekilde tasarlanması gerektiğini söylenebiliriz. Ayrıca kişilerin sosyal güvence durumu ile sağlık sorunu yaşamaları halinde ilk başvuru yeri tercihi arasında anlamlı fark elde edilmiştir ($p=0,025$ $p\leq 0,005$). Bu sonuçtan hareketle kişilerin sağlık kuruluşu tercihinde sosyal güvence durumunun büyük etkisi olduğu savunulabilir.

Çalışmada var olan memnuniyet düzeyinin daha da üst seviyeye çıkarılabilmesi için bazı önerilerde bulunulmuştur.

- Aile hekimliği alanının reklamları daha fazla yapılmalı ve hastalar bilgilendirilmelidir,
- Hekimlere konu ile ilgili hizmet içi eğitimler verilmeli, özellikle hasta ile iletişim konusu üzerinde durulmalı ve hastaların kendilerini ifade edebilmeleri teşvik edilmelidir,
- Halkın memnuniyet düzeyinin süreklilik arz edip etmediğini öğrenmek için kurum bazında araştırmalar (anket çalışmaları gibi) yapılmalıdır,
- Aile hekimliğinde de çağrı merkezleri ve randevu sistemi oluşturulmalıdır.

Kaynakça

- Ak, M. (2010). Akademik Bir Disiplin Olarak Aile Hekimliği. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 17/4, 403-405.
- Algın, K., Şahin, İ. ve Top, M. (2004). Türkiye’de Aile Hekimlerinin Mesleki Sorunları ve Çözüm Önerileri. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 7/3, 249-275.
- Evans, P. (2011). The European Definition of General Practice / Family Medicine. WONCA Europe Edition, Barcelona.
- Külbay, H. (2014). İspanya Aile Hekimliği İzlenimleri. Türkiye Aile Hekimleri Dergisi, 18/4, 1-3.
- Mutlupoyraz, F. (2010). Adana’daki Birinci Basamak Sağlık Kurumlarına Başvuran Hastaların Memnuniyet Düzeyleri ve Bu Kurumlarda Çalışan Hekimlerin İş Doyumunun Saptanması. Uzmanlık Tezi, Çukurova Ü. Tıp Fakültesi, Adana.
- Saraçlı, T. S. (2010). Türkiye’de Birinci Sağlık Hizmetlerinde Aile Hekimliği Modeli Değerlendirmesi: İzmir İli Pilot Uygulaması. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bil. Enst., İzmir.
- Özata, M., Tekin, F. ve Cihangiroğlu, N. (2014). The Determination of the Satisfaction Levels of the Society About Family Medicine System. International Journal of Social Sciences, 3/3, 113-123.

- Özdemir, Z., Yalman, İ.N. ve Bayrakdar, S. (2012). Kadın İstihdamı ve Ekonomik Kalkınma: Geçiş Ekonomileri Örneği. Büyüme ve Gelişme I, 115-121.
- Öztek, Z. (2009). Türkiye'de Sağlıkta Dönüşüm Programı ve Aile Hekimliği. Hacettepe Tıp Dergisi, 40, 6-12.
- Vatansever, M. (2014). Türkiye Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı ve Sağlık Harcamalarının Analizi 2002 – 2013 Dönemi. Sağlık Bakanlığı, Yayın No: 983, Ankara.
- Turhan, E.S. (2014). Aile Hekimliği Dünya ve Türkiye Uygulamaları: Aile Hekimliğinde Hekim- Hasta İlişkisinde İletişimin Rolü ve Tarafların Memnuniyet Üzerine Etkilerinin İncelenmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniv. Sosyal Bil. Enst., Ankara.

HASTALARIN SAĞLIK OKURYAZARLIĞI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Prof. Dr. Abdullah Soysal

**Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık
Yönetimi Bölümü**

Arş. Gör. Fedayi Yağar

**Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık
Yönetimi Bölümü**

Arş. Gör. Pınar Öke

**Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık
Yönetimi Bölümü**

Özge Sedef Özübek

**Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık
Yönetimi Bölümü**

Öz

Bu çalışmanın amacı hastaların sağlık okuryazarlığı düzeyini hem sağlık süreçlerine hem de bilgi işleme süreçlerine göre incelemek ve sağlık okuryazarlığı düzeylerinin bazı demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir. Araştırmanın evrenini Hatay ilinde faaliyet gösteren Hacı Şerif Tosyalı Sağlık Ocağı'na başvuran hastalar oluşturmaktadır. Araştırma 09.01.2017-09.02.2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örneklem seçimi yoluna gidilmemiş ve gelen hastaların hepsine ulaşmak hedeflenmiştir. Bu kapsamda 130 anket hastalar tarafından eksiksiz olarak yanıtlanmış ve 130 anket analize dahil edilmiştir. Veri analizinde tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda sağlık süreçleri açısından hastalıktan korunma ($3,19\pm 0,64$), sağlık hizmeti ($3,14\pm 0,60$) ve sağlığın iyileştirilmesi ($3,10\pm 0,65$) süreçleri arasında çok büyük farklılıklar olmadığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde bilgiyi işleme süreçleri (bilgiye ulaşma, bilgiyi anlama, bilgiyi değerlendirme ve bilgiyi uygulama) arasında da çok farklılık olmadığı gözlemlenmiştir. Sonuç olarak katılımcıların sağlık okuryazarlığı düzeylerinin iyi olduğu ve demografik özelliklere göre farklılaşmadığı ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Süreçleri, Bilgi İşlem Süreçleri, Sağlık Okuryazarlığı

Investigation Of Health Literacy Levels Of Patients: A Case Study

Abstract

This study aims to examine the level of health literacy of patients according to both their health processes and information processing processes as well as determining whether their level of

health literacy differs according to some demographic characteristics. The study population constituted patients who admitted to Hacı Şerif Tosyalı Health Center operating in the Province of Hatay. The research was conducted between January 9, 2017 and February 9, 2017. No sampling selection was performed in the study, and all the patients admitted were tried to be reached. In this context, 130 questionnaires were responded completely by the patients and 130 questionnaires were included in the analysis. One way analysis of variance was used for data analysis. As a result of the study, it was determined that there were no major differences in terms of health differences between the protection from disease (3.19 ± 0.64), health services (3.14 ± 0.60) and health improvement (3.10 ± 0.65) processes. Similarly, it was also observed that there was no difference between information processing processes (access to information, understanding the information, information evaluation and application of information). As a result, participants were found to have good level of health literacy, without any difference according to their demographic characteristics.

Keywords: Health Processes, Information Processing Processes, Health Literacy

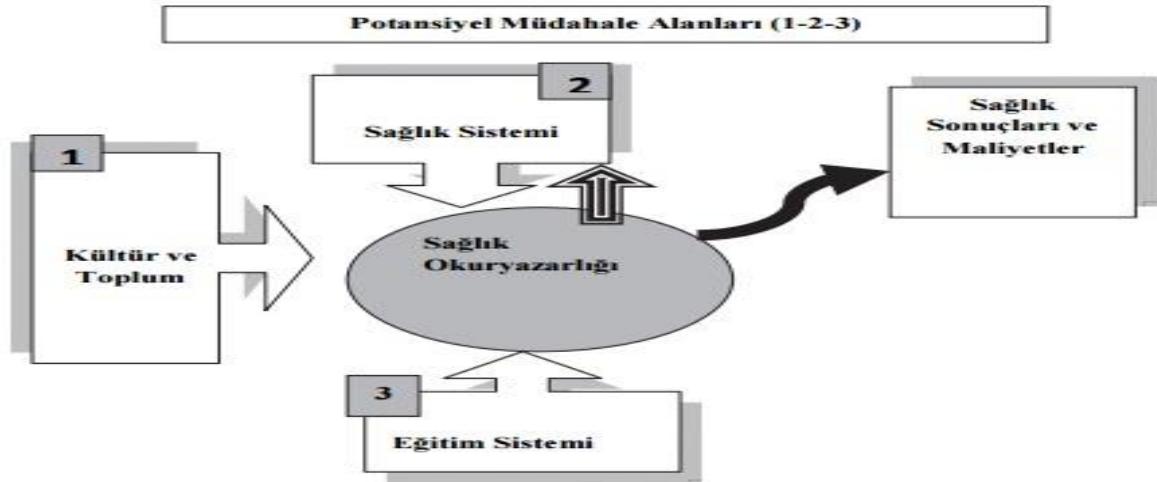
1. Giriş

Sağlık okuryazarlığı (SOY), 1974 yılında Simond tarafından ortaya atılmış bir kavramdır. Dünya Sağlık Örgütü tarafından sağlık okuryazarlığı “sağlığın korunması ve sürdürülmesi için bireyin sağlık bilgisine ulaşma, anlama ve kullanma becerisi”(Yılmaz ve Tiraki, 2016:142); Amerikan Tıp Derneği tarafından “reçeteleri, randevu kağıtlarını ve sağlığa ilişkin diğer önemli materyalleri okuyup anlayabilme becerisi” olarak tanımlanmıştır (Sezgin, 2013:77). Bu tanımlardan yola çıkarak Nutbeam (2000) tarafından kavramsal bir model oluşturulmuştur. Bu model “fonksiyonel, interaktif ve kritik okuryazarlık” olmak üzere 3 düzeyde incelenmiştir. Fonksiyonel okuryazarlık, kişinin sağlıkla ilgili olan temel okuma-yazma becerilerini içerir. İnteraktif okuryazarlık, gelişmiş bilişsel okuryazarlık ve sosyal yeteneklerini kapsamaktadır. Kritik okuryazarlık ise, üst gelişmiş bilişsel ve sosyal yetenekleri içine alır (Çopurlar ve Kartal, 2016:43). Kickbusch ve diğerleri (2015:7-9) tarafından yapılan çalışmada sağlık okuryazarlığı ile ilgili şu bilgilere yer verilmiştir:

- Sağlık okuryazarlık oranının yüksek olması topluma fayda sağlamaktadır.
- Sağlık okuryazarlık oranının düşük olması sağlığı önemli ölçüde etkilemektedir.
- Sağlık okuryazarlık oranının düşük olması sosyal katmanlar ile ilgili bir durumdur ve bu durumun mevcut eşitsizlikleri daha da artırma potansiyeli vardır.
- Bireysel olan sağlık okuryazarlık becerisinin geliştirilmesi sürekli olarak devam eden bir süreçtir.
- İçinde bulunulan bağlam, kültür ve ortama göre sağlık okuryazarlığı kapasitesi ve yeterliliği değişebilmektedir.
- Sağlık sistemindeki yüksek masraflar ile sınırlı sağlık okuryazarlığı arasında bir ilişki mevcuttur.

Yukarıda verilen maddelerden anlaşılacağı üzere SOY’un ülkeler için önemi çok büyüktür. Bu bakımdan SOY için potansiyel müdahale alanlarının iyi bir şekilde belirlenmesi gerekir. Aşağıda verilen Şekil 1’de potansiyel müdahale alanları gösterilmiştir.

Şekil 1. Sağlık Okuryazarlığına Potansiyel Müdahale Alanları (Yıldırım ve Keser, 2015:123)

Şekil 1’de görüldüğü üzere, sağlık okuryazarlığını etkileyen 3 potansiyel alan belirlenmiştir. Bunlar; ülkenin sahip olduğu kültür seviyesi ile toplum yapısı, ülkenin sağlık sistemi ve ekonomik sistemidir.

2. Literatür Taraması

Yılmazel ve Çetinkaya (2015) tarafından Çorum’da 500 öğretmen üzerinde yapılan çalışmada öğretmenlerin %44’ünün sağlık okuryazarlık düzeyinin çok kısıtlı, %29,8’inin sınırlı ve %26,2’sinin ise yeterli düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. Özdemir ve diğerleri (2010) tarafından 456 hasta üzerinde yapılan çalışmada hastaların sadece %28,1’inin yeterli düzeyde olduğu belirlenmiştir. Karabulut ve diğerleri (2013) tarafından 1067 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan çalışmada toplam SOY ortalama puanı 34,07; interaktif SOY ortalama puan 18,29 ve fonksiyonel ortalama durumu 15,78 olarak bulunmuştur. Uğurlu (2011) tarafından Ankara’da 688 hasta üzerinde yapılan çalışmada hastaların sağlık okuryazarlığı düzeylerinin iyi olduğu tespit edilmiştir. Yılmaz ve diğerleri (2009) tarafından 905 kişi üzerinde yapılan çalışmada erkeklerin kadınlara göre sağlık okuryazarlık durumlarını daha olumlu değerlendirdiği ve yaş arttıkça sağlık okuryazarlık düzeyinde önemli bir düşüş yaşandığı ortaya çıkarılmıştır.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 8 Avrupa ülkesinde (Yunanistan, Polonya, İspanya, İrlanda, Hollanda, Bulgaristan, Avusturya ve Almanya) 8 bin kişi üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Çalışmada en iyi düzeyde olan Polonya’nın %42,2’sinin sağlık okuryazarlık düzeyinin yeterli olduğu; en kötü olan Bulgaristan’ın ise %53,7’sinin sorunlu ve yetersiz grupta yer aldığı tespit edilmiştir (Kanj ve Mitic, 2009). Türkiye’de ise 23 ilde rastgele seçilmiş 4924 kişi üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Kategorik değerlendirme sonucunda toplumun %64,6’sının sorunlu (%40,1) veya yetersiz (%24,5) olduğu gözlemlenmiştir (Tanrıöver vd., 2014).

3. ARAŞTIRMA

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı hastaların sağlık okuryazarlığı düzeylerini incelemektir. Çalışma kapsamında aşağıda verilen soruların cevapları bulunmaya çalışılmıştır.

- Hastaların sağlık okuryazarlığı düzeyleri ne durumdadır?
- Hastaların sağlık okuryazarlığı düzeyleri (sağlık süreçleri ve bilgi işleme süreçlerine göre) ile bazı demografik özellikleri (cinsiyet ve eğitim durumu) arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Hatay ilinde faaliyet gösteren Hacı Şerif Tosyalı Sağlık Ocağı'na başvuran hastalar oluşturmaktadır. Araştırma 09.01.2017-09.02.2017 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örneklem seçimi yoluna gidilmemiş ve gelen hastaların hepsine ulaşmak hedeflenmiştir. Bu kapsamda 130 anket hastalar tarafından eksiksiz olarak yanıtlanmış ve 130 anket analize dahil edilmiştir.

3.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada Avrupa Sağlık Okuryazarlığı Araştırması için geliştirilen “Sağlık Okuryazarlığı Araştırması – Avrupa Birliği (HLS-EU) Anketi” kullanılmıştır (Tanrıöver vd., 2014). 47 ifadeden oluşan ölçek 5’li Likert tipinde (1-çok zor, 2-zor, 3-kolay, 4-çok kolay, 5-bilmiyorum) tasarlanmıştır. Yaptığımız çalışmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı (Cronbach Alpha) 0,95 olarak bulunmuştur. Ölçekten elde edilen güvenilirlik katsayısına baktığımızda ölçeğin güvenilirlik seviyesinin çok iyi düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

3.4. Veri Analizi

Çalışmada sağlık okuryazarlığı düzeyleri (sağlık süreçleri ve bilgi işleme süreçleri) ile çeşitli demografik özelliklerin (cinsiyet ve eğitim durumu) karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 20.0 programı kullanılarak bilgisayar ortamında değerlendirilmiştir.

3.5. Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri aşağıda verilen Tablo 1’de gösterilmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğunu kadınların (%54,6) oluşturduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca eğitim durumu açısından en fazla katılımın lise (%35,4) ile üniversite ve üstü (%32,3) düzeyinde olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Özellikler	Sayı (N)	Yüzde (%)	Demografik Özellikler	Sayı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet			Eğitim Durumu		
			Okuryazar	7	5,4
			İlkokul	35	26,9
			Lise	46	35,4
			Üniversite ve üstü	42	32,3
TOPLAM	130	100	TOPLAM	130	100

Katılımcıların sağlık okuryazarlık düzeyleri aşağıda verilen Tablo 2’de gösterilmiştir. Sağlık süreçleri açısından bakıldığında hastalıktan korunma (3,19±0,64), sağlık hizmeti (3,14±0,60) ve sağlığın iyileştirilmesi (3,10±0,65) süreçleri arasında çok büyük bir farklılık olmadığı görülmektedir. Aynı şekilde bilgiyi işleme süreçleri (bilgiye ulaşma, bilgiyi anlama, bilgiyi değerlendirme ve bilgiyi uygulama) arasında da çok farklılık olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Sağlık Okuryazarlık Düzeyleri

	Sağlık Hizmeti		Hastalıktan Korunma		Sağlığın İyileştirilmesi		TOPLAM	
	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Sapma	Ortalama	Standart Sapma
Bilgiye ulaşma	3,10	0,73	3,25	0,78	3,13	0,77	3,15	0,61
Bilgiyi anlama	3,10	0,69	3,38	0,70	3,08	0,70	3,17	0,58
Bilgiyi değerlendirme	3,04	0,77	3,17	0,82	3,23	0,76	3,14	0,67
Bilgiyi uygulama	3,30	0,66	3,01	0,84	3,01	0,85	3,12	0,60
TOPLAM	3,14	0,60	3,19	0,64	3,10	0,65	3,14	0,56

Tablo 2’ye göre sağlık okuryazarlığı düzeyleri (1-sağlık hizmeti/bilgiye ulaşma, 2-sağlık hizmeti/bilgiyi anlama, 3-sağlık hizmeti/bilgiyi değerlendirme, 4-sağlık hizmeti/bilgiyi uygulama, 5-hastalıktan korunma/bilgiye ulaşma, 6-hastalıktan korunma/bilgiyi anlama, 7-hastalıktan korunma/bilgiyi değerlendirme, 8-hastalıktan korunma/bilgiyi uygulama, 9-sağlığın iyileştirilmesi/bilgiye ulaşma, 10-sağlığın iyileştirilmesi/bilgiyi anlama, 11-sağlığın iyileştirilmesi/bilgiyi değerlendirme, 12-sağlığın iyileştirilmesi/bilgiyi uygulama) detaylı bir şekilde gruplandırılarak incelenmiştir. Belirlenen düzeyler arasında en yüksek ortalamanın hastalıktan korunma/bilgiyi anlama (3,38±0,70) ve sağlık hizmeti/bilgiyi uygulama (3,30±0,66) düzeylerinde; en düşük ortalamanın ise hastalıktan korunma/bilgiyi uygulama (3,01±0,84) ve sağlığın iyileştirilmesi/bilgiyi uygulama (3,01±0,85) düzeylerinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca sağlık okuryazarlığı düzeylerinin bazı demografik özelliklere göre değişip değişmediği aşağıda verilen Tablo 3’de incelenmiştir.

Tablo 3. Sağlık Okuryazarlığı Düzeylerinin Bazı Demografik Özelliklere Göre Karşılaştırılması

Sağlık Okuryazarlığı Düzeyleri / Demografik Özellikler		Cinsiyet		Eğitim Durumu	
		P Değeri	F Değeri	P Değeri	F Değeri
Sağlık Süreçleri	Sağlık Hizmeti	0,644	0,214	0,686	0,496
	Hastalıktan Korunma	0,246	1,357	0,405	0,979

	Sağlığın İyileştirilmesi	0,434	0,616	0,529	0,742
Bilgiyi İşleme Süreçleri	Bilgiye Ulaşma	0,886	0,020	0,524	0,751
	Bilgiyi Anlama	0,153	2,069	0,240	1,421
	Bilgiyi Değerlendirme	0,317	1,007	0,481	0,827
	Bilgiyi Uygulama	0,406	0,694	0,559	0,691

Tablo 3’de görüldüğü üzere, sağlık okuryazarlığı düzeyleri (sağlık süreçleri ve bilgiyi işleme süreçleri) ile bazı demografik özellikler (cinsiyet ve eğitim durumu) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

4. Sonuç ve Öneriler

Sağlık okuryazarlığı seviyesi ve sağlık yaşam sürebilmek birbirine paralel olan alanlardır. Örneğin, kişinin sağlıklı bir yaşam sürebilmesi için bilinçli olması gerekir ve bilinçli olmakta sağlık okuryazarlığı ile mümkündür (Yıldırım, 2015). Nedeni ise, sağlık okuryazarlık düzeyinin kötü olması bilgi kaynaklarından (bakanlık, kurum, hekim gibi) dağıtılan bilgilerin yanlış yorumlanması ya da anlaşılmasına yol açacak, tedaviler ve hizmetler aksayacak, kişiler yanlış bilgi ve kaynaklara yönlenecektir (Akdur, 2016). Yapılan bu çalışmada katılımcıların genel olarak sağlık okuryazarlık düzeylerinin (3,14±0,56) iyi olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’de yapılan diğer çalışmalara bakıldığında birkaç çalışmada dışında (Yılmaz vd., 2009; Uğurlu, 2011) genel olarak sağlık okuryazarlık düzeyinin düşük olduğu gözlemlenmiştir (Özdemir vd., 2010; Karabulut ve vd., 2013; Tanrıöver vd., 2014; Yılmazel ve Çetinkaya, 2015; Filiz, 2015). Ek olarak, sağlık okuryazarlık düzeyinin genel olarak bütün ülkelerde yaşanan bir sıkıntı olduğu unutulmamalıdır. Örneğin DSÖ tarafından 8 Avrupa ülkesinde yapılan çalışmada ülkelerin sağlık okuryazarlık düzeylerinin genel olarak düşük olduğu tespit edilmiştir (Kanj ve Mitic, 2009). Aynı şekilde, ABD (Baker vd., 2008; Cho vd., 2008; Bennett vd., 2009; Shonna vd., 2009), Japonya (Ishikawa vd., 2008) ve İngiltere (Bostock ve Steptoe, 2012) gibi farklı ülkelerde yapılan birçok çalışmada sağlık okuryazarlık düzeyinin düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca çalışmada sağlık okuryazarlığı düzeylerinin (sağlık süreçleri ve bilgiyi işleme süreçleri) ile bazı demografik özelliklere (cinsiyet ve eğitim durumu) göre değişip değişmediği incelenmiş ve her iki faktör arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Çalışmada ortaya çıkarılan düzeyin daha üst seviyelere çekilebilmesi için bazı önerilerde bulunulmuştur.

- Spesifik alanlar belirlenmeli (şeker hastalığı gibi) ve hastalar bu kapsamda yönlendirilmelidir.
- Özellikle hem harcamaları azaltmak ve hem efektif kullanmak açısından ilaçlar konusunda hastanelerde güvenilir ve kolay anlaşılabilir eğitim materyalleri oluşturulmalı (açıklayıcı kartlar gibi) ve günümüzde kişilerin yoğunlukla kullandığı platformlar (internet, televizyon gibi) daha aktif bir şekilde kullanılmalıdır.

- SOY düzeyini artırabilmek için bölgesel bazlı kişilerin de kültürel özellikleri dikkate alınarak projeler geliştirilmelidir.
- Kişilerin sağlık çalışanları (özellikle hekim ve hemşireler) ile kolay iletişim kurması ve bilgi alması sağlanmalı, gerekirse sağlık okuryazarlığı alanı hastanelerdeki kalite çalışmalarına katılmalı ve sağlık çalışanlarına bu konuda kurum içi eğitimler verilmelidir.

Kaynakça

- Akdur, R. (2016). Sağlık Okuryazarlığı ve Olgular. Sağlık ve İnsan Dergisi, 32-35.
- Baker, D., Wolf, M., Feinglass, J. and Thompson, J. (2008). Health Literacy, Cognitive Abilities and Mortality Among Elderly Persons. J. Gen. Intern. Med., 23/6, 723-726.
- Bennett, J., Chen, J., Soroui, J. and White, S. (2009). The Contribution of Health Literacy to Disparities in Self-Rated Health Status and Preventive Health Behaviors in Older Adults. Annals of Family Medicine, 7/3, 204-211.
- Bostock, S. and Steptoe, A. (2012). Association between Low Functional Health Literacy and Mortality in Older Adults: Longitudinal Cohort Study. BMJ, 1-10.
- Cho, Y., Lee, S., Arozullah, A. and Crittenden, K. (2008). Effects of Health Literacy on Health Status and Health Service Utilization Amongst The Elderly. Social Science & Medicine, 66, 1809-1816.
- Çopurlar, C.K. ve Kartal, M. (2016). Sağlık Okuryazarlığı Nedir? Nasıl Değerlendirilir? Neden Önemli? Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care, 10/1, 42-47.
- Filiz, E. (2015). Sağlık Okuryazarlığının Gebelik ve Sağlık Algısı ile İlişkisi, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Ishikawa, H., Takeuchi, T. and Yano E. (2008). Measuring Functional, Communicative and Critical Health Literacy Among Diabetic Patients. Diabetes Care Journals, 31/5, 874-879.
- Kanj, M. and Mitic, W. (2009). Consultants to Eastern Mediterranean Region – World Health Organization, <http://www.who.int/healthpromotion/conferences> (Erişim Tarihi: 16.02.2017).
- Karabulut, N., Gültürk, E. ve Sümer, H. (2013). Üniversite Öğrencilerinin Sağlık Okuryazarlığı Durumunun Araştırılması. 16. Ulusal Halk Sağlığı Kongresi, Antalya.
- Kickbusch, I., Pelikan, J., Apfel, F. and Tsouros, A. (2015). Sağlık Okuryazarlığı – Sağlam Kanıtlar. Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği, Bursa.
- Özdemir, H., Alper, Z., Uncu, Y. and Bilgel, N. (2010). Health Literacy Among Adults: A Study From Turkey. Health Education Research, 25/3, 464-477.
- Sezgin, D. (2013). Sağlık Okuryazarlığını Anlamak. İletişim Dergisi, 3, 73-92.
- Shonna, H., Johnson, M., Mendelsohn, A., Abrams, A., Sanders, L. and Dreyer, B. (2009). The Health Literacy of Patients in the United States: A Nationally Representative Study. Pediatrics, 124, 289-298.

- Uğurlu, Z. (2011). Sağlık Kurumlarına Başvuran Hastaların Sağlık Okuryazarlığının ve Kullanılan Eğitim Materyallerinin Sağlık Okuryazarlığına Uygunluğunun Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enst., Ankara.
- Tanrıöver, M., Yıldırım, H., Demiray, N., Çakır, B. ve Akalın, H. (2014). Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Araştırması. Sağlık ve Sosyal Hizmet Çalışanları Sendikası, Yayın No: 25, Ankara.
- Yıldırım, F. ve Keser, A. (2015). Sağlık Okuryazarlığı. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Yayın No:3, Ankara.
- Yıldırım, H.H. (2015). “Sağlıklı Yaşam ve Sağlık Okuryazarlığı: Kavramsal Bir Çerçeve”, http://www.absaglik.com/saglikliyasam_saglikokuryazarligi.pdf (Erişim Tarihi: 17.02.2017).
- Yılmaz, F., Çolak, M. ve Ersoy, K. (2009). Sağlık Okuryazarlığının Hasta Hekim İletişimi Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi. Sağlık ve Toplum, 19/1, 22-30.
- Yılmaz, M. ve Tiraki, Z. (2016). Sağlık Okuryazarlığı Nedir? Nasıl Ölçülür?. DEUHFED, 9/4, 142-147.
- Yılmazel, G. and Çetinkaya, F. (2015). Health Literacy Among School Teachers in Çorum, Turkey. Eastern Mediterranean Health Journal, 21/8, 598-605.

İŞ-AİLE ÇATIŞMASI ÖLÇEĞİ (İAÇÖ) TÜRKÇE FORMU: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Prof. Dr. Ahmet Akın

Merve Tunca

İmran Bayrakdar

Öz

Bireylerin iş-aile rolleri dengesinin sağlanabilmesi için bu iki önemli alanda yaşadıkları çatışmaların saptanması oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı, İş-Aile Çatışması Ölçeği'ni (İAÇÖ; Haslam, Filus, Morawska, Sanders & Fletcher, 2015) Türkçe'ye uyarlamak ve ölçeğin geçerlik ve güvenirliğini incelemektir. Araştırma 203 çalışan birey (115 kadın, 88 erkek,) üzerinde yürütülmüştür. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda 10 maddeden oluşan iki boyutlu (aile-iş çatışması, iş-aile çatışması) modelin yeterli uyum verdiği görülmüştür ($\chi^2= 86,78$, $sd= 30$, $RMSEA= .097$, $CFI= .95$, $IFI= .95$, $GFI= .92$). Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayıları iş-aile çatışması alt boyutu için .91, aile-iş çatışması alt boyutu için .87, ölçeğin bütünü için .86 olarak bulunmuştur. Yapılan analiz sonucunda Ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayıları .61 ile .84 arasında sıralandığı görülmektedir. Bu sonuçlar İş-Aile Çatışması Ölçeği'nin geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İş-Aile Çatışması, Geçerlik, Güvenirlik

TURKISH VERSION OF THE WORK-FAMILY CONFLICT SCALE (WAFCS): THE STUDY OF VALIDITY AND RELIABILITY

Abstract

The aim of this research is to examine the validity and reliability of the Turkish version of the Work-family Conflict Scale (WAFCS; Haslam, Filus, Morawska, Sanders & Fletcher, 2015) and to adapt the scale into Turkish. The study group consisted of 203 (female: 115, male: 88) employers. Results of confirmatory factor analysis demonstrated that the 10 items loaded on two factors (work-family conflict, family-work conflict; $\chi^2= 86,78$, $df= 30$, $RMSEA= .097$, $CFI= .95$, $IFI= .95$, $GFI= .92$). The corrected item-total correlations ranged from .61 to .84 Internal consistency reliability coefficients of the scale were found as .91 for work-family conflict subscale, .87 for family-work conflict subscale, and .86 for overall scale. These results demonstrate that the Turkish version of Work-family Conflict Scale is a valid and reliable instrument.

Keywords: Work-family conflict, Validity, Reliability

Aile ve çalışma hayatı arasındaki ilişkiler, araştırmacıların ve aile temelli sosyal kurumların son zamanlarda yoğun ilgi gösterdiği alanlardan birisidir. Geçmiş dönemlere bakıldığında iş ve aile çatışmasının sadece çalışma performansını olumsuz yönde etkilediği şeklinde tek bir sonuca varılmıştır (Greenhaus & Beutell, 1985, Akt., Haslam, 2015). Sonraki yıllarda yapılan çalışmalarda farklı sonuçları olan ve ayrı ancak ilişkili olarak değerlendirilen, iş aile

çatışmasının iki yönlü bileşeni olduğu tespit edilmiştir (Byron, 2005, Akt: Haslam, 2015). Bu bileşenler, aileden işe çatışma ve işten aileye çatışmadır. İş-aile ya da aile-iş çatışmasının normalin üzerinde yaşanması, çalışma ortamları veya aile içerisinde olumsuz sonuçlara yol açmaktadır (Özdevecioğlu & Çakmak Doruk, 2009). Bu tür bir çatışma belli bir oranda; zaman, davranış ve gerginlik temelli de yaşanabilmektedir (Greenhaus & Beutel, 1985; Özdevecioğlu & Çakmak Doruk, 2009). Zaman temelli çatışma, bir rol için ayrılan zaman diğer rolün gereklerini yerine getirmeyi engellediğinde gerçekleşmektedir. Gerginlik temelli çatışma, bir rolde yaşanan yorgunluk, depresyon, sinirlilik gibi semptomların diğer role etkin bir şekilde adapte olmayı etkilemesi durumunda ortaya çıkmaktadır (Parasuraman & Simmers, 2001). Son olarak davranış temelli çatışma ise bir rolde gösterilen davranışın diğer rolden beklenen davranış ile uyumsuzluğu durumunda görülmektedir (Greenhaus & Beutel, 1985; Özdevecioğlu & Çakmak Doruk, 2009).

İş aile çatışmasının önemli faktörlerinden biri de bireyin üstlendiği fazla sorumluluk duygusudur. Bu durum bireyin aynı anda yapmakla yükümlü olduğu anne-baba ve eş gibi farklı rollere sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Nielson vd., 2001; Mesmer-Magnus & Viswesvaran, 2005; Hill, 2005; Dubrin, 1997 Akt., Haslam, 2015). İkinci bileşen olarak ele alınan aile-iş çatışması ise ailenin iş sorumluluğunu yerine getirememesinden dolayı oluşan, aileden işe yönelik olan çatışmadır (Voydanoff, 2005, Akt., Çelik & Turunç, 2011).

Yaşam koşullarından dolayı, geleneksel aile yapısının çekirdek aileye dönüşmesi; bireyler üzerindeki rollerin içeriğini de genişletmiştir. Aile iş çatışması, zaman darlığı iş ve aile de oluşan yükümlülüklerin artmasından dolayı ortaya çıkan gerilimden kaynaklanan çatışmadır. Aile içinde birden fazla role sahip olan bireyler, fazla iş yükünün de eklenmesiyle psikolojik olarak etkilenmektedir. Psikolojik soruna dönüşen bu çatışma, bireyin bulunduğu her ortamda insan ilişkileri gibi birçok açıdan problem yaşamasının kaynağını oluşturacaktır. Ülkemizde alanyazın araştırmalarında işgörenlerin iş yaşamları ile aile yaşamları arasındaki çatışmalarını değerlendiren herhangi bir ölçme aracı bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı Türk kültürüne uygun ve Türkiye’de kullanılabilir, iş görenlerin aile ve iş yaşamlarındaki çatışma düzeylerini değerlendiren ve Haslam, Filus, Morawska, Sanders ve Fletcher (2015) tarafından geliştirilen İş-Aile Çatışması Ölçeği’ni Türkçeye uyarlamak ve bu ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğini incelemektir.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik analizleri, 92’si erkek 111 kadın olmak üzere toplam 203 birey üzerinde yapılmıştır. Katılımcıların yaş aralığı 20-63 (M=33,89, Ss= 8,74) arasındadır.

Ölçme Araçları

İş-Aile Çatışması Ölçeği (İAÇÖ, Haslam, Filus, Morawska, Sanders ve Fletcher, 2015): İş-Aile Çatışması Ölçeği iki boyutlu (iş-aile) bir ölçme aracıdır. 10 maddeden oluşan bu ölçek, 7’li Likert tipi bir derecelendirmeye (1’den (Kesinlikle katılmıyorum) 7’ye (Kesinlikle katılıyorum)) sahiptir. Yükselen puanlar bireylerin iş ve aile yaşamlarındaki çatışma düzeyinin yükseldiğini göstermektedir. Yapı geçerliği çalışmasında iki boyutlu modelin uyum indeksleri; CFI= .95, RMSEA= .08, SRMR= .07 olarak bulunmuştur. Ölçek maddelerinin faktör yükleri .65 ile .92

arasında değişmektedir. Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayıları her iki alt boyut için .93 olarak bulunmuştur.

İşlem

İlk olarak, ölçeği uyarlamak için ölçeği geliştiren yazardan elektronik posta yoluyla izin alınmıştır. Bu işlemin ardından ölçek 4 öğretim üyesi tarafından önce Türkçeye çevrilmiş, daha sonra tekrar İngilizceye çevrilerek, çeviri ile orijinal form arasındaki tutarlılık incelenmiş ve denemelik Türkçe form elde edilmiştir. Daha sonra ölçeğin denemelik Türkçe formu, 2 öğretim üyesi tarafından incelenmiştir. Birden fazla anlam içeren veya açık olmayan ifadeler tespit edilmiştir.

Son aşamada ise Türkçe form eğitim bilimleri anabilim dalında görev yapan 2 öğretim üyesi tarafından tartışılarak düzeltmeler yapılmış ve ölçeğe son şekli verilmiştir. İş-Aile Çatışması Ölçeği Türkçe Formunun yapı geçerliğinin incelenmesi amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçeğin güvenirliği Cronbach alfa iç tutarlık, madde analizi ise düzeltilmiş madde-toplam korelasyonuyla incelenmiştir. Geçerlik ve güvenirlik analizleri için SPSS 20.0 ve LISREL8.54 (Jöreskog ve Sorbom, 1996) programları kullanılmıştır.

BULGULAR

Madde Analizi

İş-Aile Çatışması Ölçeği Türkçe Formu'nun madde analizi sonucunda, ölçeğin düzeltilmiş madde toplam korelasyon katsayılarının .61 ile .84 arasında sıralandığı görülmüştür. Bulgular Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: İş-Aile Çatışması Ölçeği Türkçe Kısa Formu'nun Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

Madde No	Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon Katsayıları
1	.78
2	.78
3	.84
4	.76
5	.68
6	.61
7	.71
8	.72
9	.72
10	.76

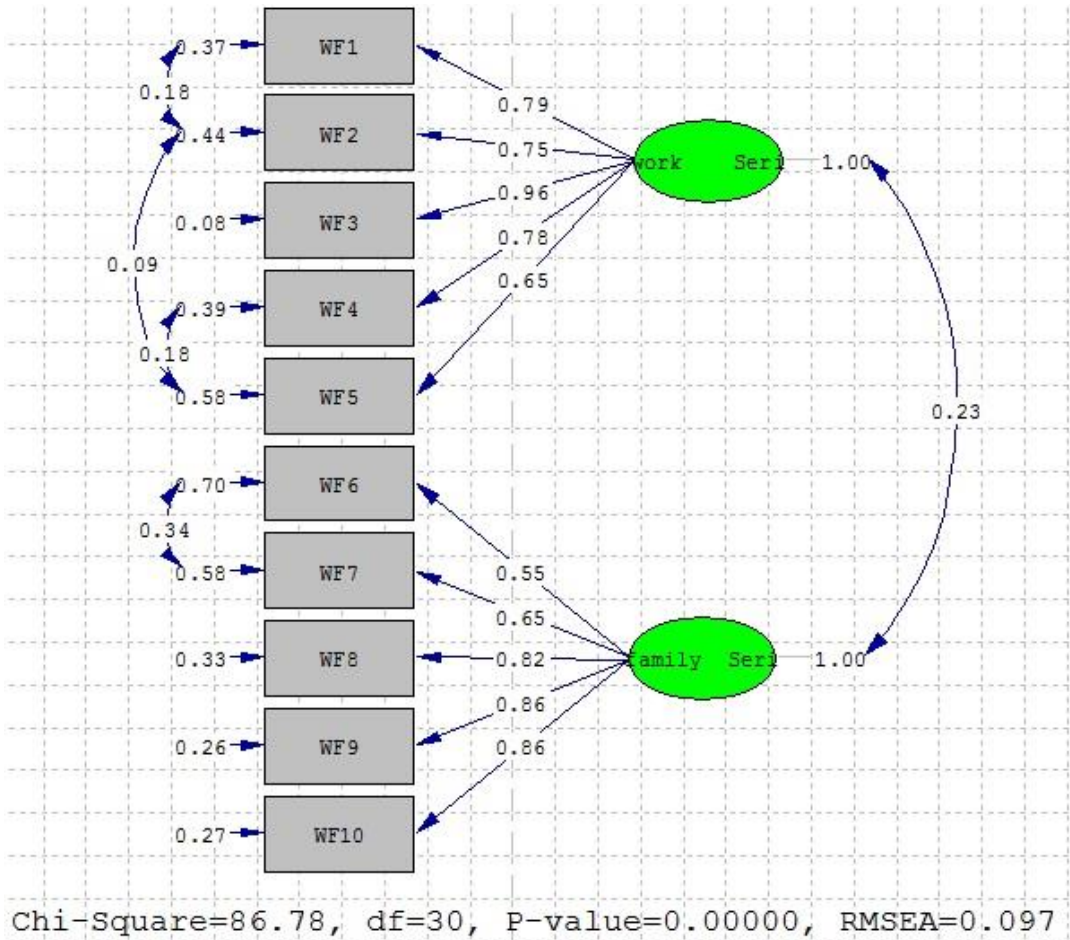
Güvenirlik

Ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık güvenirlik katsayıları iş-aile çatışması alt ölçeği için .91, aile-iş çatışması alt ölçeği için .87 olarak bulunmuştur.

Yapı Geçerliği

Ölçeğin yapı geçerliğini incelemek amacıyla orijinal formunda bulunan faktörlerin doğrulanması amacıyla DFA uygulanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için uygulanan doğrulayıcı faktör analizinde 10 maddeden oluşan, iki boyutlu İş-Aile Çatışması Ölçeği Türkçe Formu'nun yeterli uyum verdiği görülmüştür ($\chi^2= 86.78$, $sd= 30$, $RMSEA= .097$, $CFI= .95$, $IFI= .95$, $GFI= .92$). Ancak, 1.-2., 2.-5., 4.-5. ve 6.-7. maddeler arasında ikili hata kovaryansları tanımlanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizine ait faktör yükleri Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: İş-Aile Çatışması Ölçeği Türkçe Kısa Formu'na İlişkin Path Diyagramı ve Faktör Yükleri

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada Haslam ve diğerleri (2015) tarafından geliştirilen İş-Aile Çatışması Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması ve Türkçe formun geçerlik ve güvenirliğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği için uygulanan doğrulayıcı faktör analizi için uyum indeksi sınırları göz önüne alındığında, modelin yeterli uyum verdiği ve ölçeğin orijinal faktör yapısının Türkçe formun faktör yapısıyla uyduğu görülmektedir. Doğrulayıcı faktör analizi ile model-veri uyumuna ilişkin hesaplanan istatistiklerden en sık kullanılanları Ki-kare (χ^2), χ^2/sd , $RMSEA$, RMR , GFI ve $AGFI$ 'dir. Hesaplanan χ^2/df oranının 5'ten küçük olması, GFI değerinin .90'dan

yüksek olması, model-veri uyumunu göstermektedir (Marsh & Hocevar, 1988). Bununla birlikte, GFI'nin .85'ten, AGFI'nin .80'den büyük çıkması, RMSEA değerlerinin .10'dan düşük çıkması, model veri uyumu için kabul edilebilir alt sınırlar olarak görülmektedir (Marsh, Balla, & McDonald, 1988).

Araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için öngörülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğu (Tezbaşaran, 1996) dikkate alınır, ölçüğün güvenilirliğini belirlemeye yönelik olarak elde edilen bulgular ölçüğün yeterli düzeyde güvenilir olduğunu ortaya koymuştur. Madde analizi sonucunda, ölçüğün madde-toplam korelasyon katsayılarının yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarından elde edilen tüm bulgular incelendiğinde, bu ölçüğün bireylerin iş-aile çatışma düzeylerini belirlemek amacıyla yeterli geçerlik ve güvenilirlik puanlarına sahip olduğu görülmektedir.

Ancak ölçüğün dilsel eşdeğerliğinin incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca ileride yapılacak çalışmalarda, test tekrar test yöntemiyle ölçüğün güvenilirliğinin belirlenmesi önerilebilir. Bunun yanı sıra ölçüğün uyum geçerliğini belirlemek amacıyla iş-aile çatışması ile diğer ilişkili kavramlar arasındaki bağlantılar incelenebilir.

Kaynakça

Çelik, M., & Turunç, Ö. (2011). Duygusal emek ve psikolojik sıkıntı: İş-Aile çatışmasının aracılık etkisi. İstanbul Ü. İşletme Fakültesi Dergisi, 40(2), 226-250.

Greenhaus, J. H., & Beutell, N.J. (1985). Sources of conflict between work and family roles. Academy of Management Review, 10(1), 76-88.

Haslam, D., Filus, A., Marowska, A., Sanders, M. R., Fletcher, R. (2015). Development and initial validation of a self-report measure of work-family conflict for use with parents. Child Psychiatry & Human Development, 46(3), 346-357.

Jöreskog, K. G. ve Sorbom, D. (1996). LISREL 8 reference guide. Lincolnwood IL: Scientific Software International.

Marsh, H. W., Balla, J. R. ve McDonald, R. P. (1988). Goodness-of-fit indexes in confirmatory factor analysis: The effect of sample size. Psychological Bulletin, 103, 391-410.

Marsh, H. W., & Hocevar, D. (1988). A new more powerful approach to multitrait multimethod analyses: Application of second order confirmatory factor analysis. Journal of Applied Psychology, 73, 107-117.

Özdevecioğlu, M. & Doruk, N. (2015). Organizasyonlarda iş-aile ve aile iş çatışmalarının çalışanların iş ve yaşam tatminleri üzerindeki etkisi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 33, 69-99.

Parasuraman, S., & Simmers, C. A. (2001). Type of employment, work-family conflict and well-being: A comparative study. Journal of Organizational Behavior, 22, 5, 551-568.

Tezbaşaran, A. A. (1996). Likert tipi ölçek geliştirme kılavuzu. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Voydanoff, P. (2005). Consequences of boundary-spanning demands and resources for work-to-family conflict and perceived stress. Journal of Occupational Health Psychology, 10(4), 491-503.

KAYISI ÜRETİMİNİN SOSYAL VE EKONOMİK FAYDASININ YANINDA İNSAN SAĞLIĞI AÇISINDAN ÖNEMİ

Prof.Dr.Ali Yılmaz GÜNDÜZ

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öğr. Grv. Ali Fatih GÜNDÜZ

İnönü Üniversitesi, Akçadağ Meslek Yüksek Okulu

Öz

Türkiye’deki kayısı üretiminin % 85’ini ve yine ihrac edilen kuru kayısının % 95’ini Malatya karşılamaktadır. Ancak yapılan ihracatın hammadde düzeyinde olması Türkiye ve Malatya ekonomisine arzu edilen geliri sağlamamaktadır. Uzmanlara göre kayısı proteinler, vitaminler, yağ ve su gibi zengin besin öğelerine sahiptir. Bölge ekonomisine döviz girdisi sağlayan bu ürünün üretim teknikleri geliştirilerek daha kaliteli ürün elde edilmesi, depolama ve ambalajlama işlerinin en uygun koşullarda yapılarak ürünlerin dünya pazarlarına kalıcı ve daha yüksek fiyattan satılması halinde ürünün getirisi katlanarak artacaktır. Kayısının hem ekonomik getirisi yüksek hem de insan sağlığı açısından yararları çok fazladır. Bugün dünyada kayısıya doymamış bir talep vardır. Kayısının tadı ve özelliği açısından, Malatya toprağının, suyunun ve havasının etkisiyle dünyada eşine rastlanmaz bir özellik taşımaktadır. 1980 sonrasında, kayısı Malatya ekonomisinin en önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Bunun yanında insan sağlığı açısından, meyvesinden iç çekirdeğine varıncaya kadar saymakla bitmeyecek sayısız faydası vardır. Bu çalışmada insan sağlığına çok büyük yararlarının yanında ekonomik boyutu da dikkate alınarak kayısının önemi ve üretiminden pazarlamasına varıncaya kadar çok çeşitli sorunlar ele alınıp incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kayısı üretimi, İhracatı, Sorunları ve Önemi

THE IMPORTANCE OF APRICOT PRODUCTION FOR HUMAN HEALTH BEYOND THE SOCIAL AND ECONOMIC BENEFITS OF IT

Abstract

Malatya meets 85% of Turkey's apricot production and 95% of the dried apricot exportation as well. However due to the exportation is done as raw material without being processed, it does not provide the desired amount of income to Malatya and Turkey economies. According to experts, apricots have rich nutritional ingredients such as protein, vitamins, oil and water. The profit of the product, which provides foreign currency inflow to region economy, will increase exponentially if production techniques are developed to obtain more quality products, storage and packing methods are done at proper conditions and exportation services to world’s markets are carried at higher and stable prices. Apricot’s both economic return is big and health benefits are plenty. Today there is an unsatisfied demand for apricot in the world. In terms of its taste and specialty, Malatya’s apricot is unique. After 1980, apricot became one of the most

important income sources of Malatya's economy. In addition there are countless benefits of apricot for human health starting from its kernel to its fallouts. In this study, we will try to discuss various problems of apricot ranging from the importance to marketing of it by not only taking into account the great benefits to human health but also the economic dimensions of it.

Keywords: Apricot production, apricot exportation, importance of apricot

1-Giriş

Kayısının ilk ana vatanının Orta Asya ve Çin olmasına rağmen Anadolu'ya geliş tarihinin ise 2000 yılı aşığı uzmanlar tarafından ifade edilmektedir. Anadolu'dan Batıya yayılışı M.Ö.I. yüzyılda olmuş, daha sonra Romalıların Anadolu'yu istilası sırasında tüccarlar tarafından önce İtalya'ya, sonra Yunanistan'a götürülmüş, bu ülkelerde "Altın Elma" da denilen kayısının tarımına önem verilmiştir. Kayısının hem ekonomik getirisi yüksek hem de insan sağlığı açısından yararları çok fazladır. Bugün kayısı denilince Malatya, Malatya denilince de kayısı akla gelmektedir. Kayısının tadı ve özelliği açısından, Malatya toprağının, suyunun ve havasının etkisiyle dünyada eşine rastlanmaz bir özellik taşımaktadır. 1980 sonrasında, kayısı Malatya ekonomisinin en önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Bunun yanında insan sağlığı açısından taşıdığı önem, meyvesinden iç çekirdeğine varıncaya kadar saymakla bitmeyecek sayısız faydası vardır. İktisatta bir malın üretimi o malın faydasına bağlıdır, denilmektedir. Eğer faydası yoksa o mal ne üretilir, ne de tüketilir. Kayısının insan sağlığına olan etkilerinin bilinmesi ve bu amaçla kullanılması kayısı üretimini ve tüketimini artırmaktadır. Türkiye' de üretilen kayısının % 85'i ve yine ihraç edilen kuru kayısının % 95'i Malatya'dan yapılmaktadır. Ancak yapılan ihracat işlenmemiş hammadde olmasından dolayı hem Malatya hem de Türkiye arzu edilen gelire sahip olamamaktadır(Malatya İl Yıllığı, 2004,169).

Nasıl ki, Rize'nin çayı, Giresun'un fıındığı, Amasya'nın Elması, Ödemiş'in patatesi meşhur ise Malatya'nın da kayısı yurt içinde ve yurt dışında adından sıkça söz ettiren bir tarım ürünüdür. Malatya kayısının renk, tadı, lezzet ve koku bakımından bir benzerinin Türkiye'de bulunmadığı gibi, dünyanın hiçbir yerinde de bulmak mümkün değildir. Malatya kayısı üretimi için ideal bir iklim ve doğal bir yapıya sahiptir. Bu özellik tabiatın Malatya'ya özel bir armağanıdır. Ancak, bu armağanı bugün ne Malatya'nın ne de devletin yöneticilerinin çok iyi bir şekilde değerlendirdiğini söylemek mümkün değildir.

Türkiye genelinde kayısı yetiştirilen yerler altı bölgede toplanmaktadır(Malatya İl Yıllığı,1989,180).

- Malatya-Elazığ-Erzincan Bölgesi: Türkiye kayısı üretiminin yarısından fazlasını vermektedir. Üretilen kayısının % 80'ni kuru kayısı olarak tüketilmektedir.
- Iğdır Bölgesi: Daha çok sofralık olarak Ankara ve İstanbul pazarlarında tüketilmektedir. % 20'si kurutulmaktadır.
- Akdeniz (Mersin-Mut ve Antakya) Bölgesi: İlbaharın başında çağla daha sonraları da turfanda sofralık olarak tüketilir. Hemen hemen hiç kurutma yapılmaz.
- Marmara Bölgesi: Sakarya vadisinde ve Bilecik'te yaş meyve olarak yenilmek üzere üretilir.
- Ege Bölgesi: Az sayıda kayısı ağacı bulunmakta ve sadece turfanda olarak tüketilmektedir.
- İç Anadolu Bölgesi: Daha çok meyve suyu için üretilir.

2-Kayısının Özellikleri

Başta da ifade edildiği üzere Malatya kayısının kendine has bir takım özellikleri vardır. Rengi, tadı ve gıda değeri diğer bölgelerde yetişen kayısı türlerinden farklıdır. Toprağı, suyu ve havasından kaynaklanan bir ayrıcalıkla bu topraklarda yetişen kayısı fidanları bir başka bölgeye götürülüp yetiştirilmek istense Malatya’da yetişen ürünün tadını vermemektedir.

Kayısı meyvesinin rengine, tadına, kokusuna veya sulu olmasına ve görülebilen diğer belirgin özelliklerine göre birçok cinslere ayrılmıştır. Yapılan aşılama ve geliştirilen çalışmalarla bu cinsler daha da çoğaltılmaktadır. “ Mişmiş” kayısının halk arasındaki ilk adıdır. Başlangıçta çekirdeğin tadına göre “acı mişmiş”, “tatlı mişmiş”, “hudai mişmiş” diye söylenmiş, daha sonra “sarı erik” anlamına gelen “zerdali” denilmiştir. Kayısı anlamına gelen mişmiş Arapça, zerdali ise Farsça bir kelimedir(Malatya İl Yıllığı,1989,184).

3- Kayısının İnsan Sağlığı Açısından Önemi

Meyve tüketiminin, özellikle kayısının gıda değeri ve insan sağlığı açısından öneminin fazla olduğu bilim adamları ve araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir. İnsan beslenmesinde altı ana faktör vardır. Bunlar sırasıyla, proteinler, karbonhidratlar, vitaminler, madensel yağlar, yağ ve su’dur. Meyvelerin esas katkısı enerji ve protein açısından değil, vitamin ve mineraller yönündendir. Kayısı sahip olduğu üç besin açısından oldukça zengindir. Bunlardan birincisi A vitamini. A vitamininin öz maddesi olan karoten kayısıda bulunmaktadır. A vitamini görme organının sağlıklı olarak işlevini yerine getirmesi için gerekli olan vitamindir. A vitamininin bir önemli fonksiyonu daha vardır ki o da kanser etiyolojisinde, kanserin gelişmesini engelleyici bir süreçte çok önemli bir rolünün olduğu bugün dünya da bilim adamlarınca benimsenmiştir. Öte yandan A vitamini enfeksiyonlardan korunmak için gerekli olan bir vitamindir (Yücecan,1992:6).

A vitaminin faydaları etkin bir şekilde görülebilmesi için çinko, kalsiyum, fosfor mineralleri ile C, D, E ve B vitaminleri ile birlikte alınması gerekir(www.beslenmedesteği.com/vitaminler/a-vitamini-faydaları). A vitamini eksikliği, gözde kornea hasarı sonucunda gece bozukluğu gibi, göz bozukluklarına sebep olabildiği gibi diş, dişeti ve kemiklerde deformitelere neden olabilir. Sivilcelerde artış ve göz altı lekeleri görülür. Eksiklik bağışıklık sistemini zayıflattığından, aynı zamanda vücudun enfeksiyonlarla mücadele kapasitesi de azalır.

Tablo:1- 100 Gram Kayısıda Bulunan Maddeler

100 Gram Kayısıda	Taze Kayısıda	Kuru Kayısıda
Su (%)	85.3	25.0
Kalori	51.0	26.0
Protein (gr)	1.0	5.0

Yağ (gr)	0.2	0.5
Karbonhidratlar	12.8	66.5
Vitamin A (IU)	2700	10900
Vitamin B1 (mg)	0.3	0.1
Vitamin B2 (mg)	0.04	0.16
Vitamin C (mg)	10	12
Kalsiyum (mg)	17	67
Fosfor (mg)	23	108
Demir (mg)	0.5	5.5
Sodyum (mg)	1.0	2.6
Potasyum (mg)	281.0	979.0

Kaynak: 16.Kayısı Bayramı 2.Kayısı Paneli; Uslu, (1992), Kayısının İnsan Sağlığı Açısından Önemi, 100 gram taze kayısıda 2700 IUA vitamini, 100 gram kuru kayısıda ise 10900 IUA vitamini vardır. Dünya Sağlık Örgütüne göre, bir insanın sağlıklı olarak yaşayabilmesi için günde 5000 IUA vitamininin alınması gereklidir. Yani 200 gr taze kayısı veya 50 gr kuru kayısı yenilirse her gün bu ihtiyaç karşılanmaktadır. Yine tablo:1’de görüldüğü üzere kayısının sodyumca düşük olması da ödemelerde ve kan basıncının arttığı durumlardaki sodyum yüksekliği hiper tansiyona neden olmaktadır(Uslu, 1992:16). Diğer bir önemli özelliği de 100 gr taze kayısıda 281 mg, 100 gr kuru kayısıda 979 mg bulunmaktadır. Potasyum yetersizliğinde, kas yorgunluğu artar, kalp atışlarında bozulmalar olur, solunum yetersizlikleri görülür(Özdemir, 2015:25).

Şevket Rado Hayat Mecmuasında kayısıdan bahsederken Uzak Doğu Ülkelerinde kayısı yetiştiren ve onu bol bol tüketen yerlilerin yaş ortalamalarının 90’nın üzerinde olduğunu bundan ötürüde kayısıya ‘‘Hayat Ağacı’’ denildiğini belirtmiştir(Hayat Mecmuası).

Bugün insanlar genellikle kola tüketimine ağırlık vermektedirler. Kola tüketiminin ise özellikle çocuklar üzerinde olumsuz etkileri vardır, mideyi parçalamaktadır. Hâlbuki kola yerine meyve suyu veya kayısı suyu tüketilse hem çocukların sağlıklı yetişmesi açısından hem de ekonomik açıdan ülke daha yararlı çıkar. Ülke kazanır, toplum kazanır ve çiftçiler kazanır.

4-Kayısıcılığın Geliştirilmesi ve Kayısının Sorunları

Malatya’da üretilen meyvelerin % 75’ini kayısı oluşturmaktadır. Malatya da üretilen yaş kayısının yaklaşık % 80’i kurutulmuş olarak ihraç edilmektedir. Üreticilerin temel kaynağı olmaktadır. Son 10 yılda Malatya’da kayısı üretimi ve hasatına bir göz atılacak olunursa devamlı bir artış

kaydettiği görülür. Her yıl 250-500 bin arasında kayısı fidanı dikimi yapılmaktadır. Bu ihtiyacın 80 bini devlet fidanlıklarından geri kalanı ise özel fidanlıklardan karşılanmaktadır. Kayısı fidanlarındaki bu artışla birlikte üretim de artmaktadır.

Tablo:2- 1990-2015 Yılları Arası Kayısı İhracatı ve İhraç Geliri

Yıllar	İhraç Miktarı (Ton)	İhraç Tutarı (1000 \$)	İhraç Fiyatı (kg/\$)
1970	3.613	2.901	0.80
1980	8.599	24.147	2.81
1985	10.977	31.442	2.86
1990	32.411	71.927	2.22
1995	50.836	99.147	1.95
2000	70.252	110.379	1.57
2005	73.000	152.000	2.08
2010	84.098	347.582	3.88
2011	89.475	364.938	4.06
2012	101.210	298.301	2.93
2013	117.300	315.263	2.67
2014	63.210	247.000	3.90
2015	80.210	280.366	3.60
2016	90.247	360.455	3.85

Kaynak; Malatya Tarım İl Müdürlüğü,(2016), Sosyo- Kültürel Ekonomik Yönleriyle Malatya

1970 yılından günümüze Türkiye'nin kuru kayısı ihracat miktarı ve ihraç fiyatının seyrine bakıldığında ihraç tutarı ve fiyatında sürekli bir artış olduğu gözlenmektedir. Ancak artışlar dalgalı bir artış görünümündedir. Bunun nedeni ise istikrarlı bir fiyat politikasının olmayışı, iklim şartları ve stoklamadan kaynaklanmaktadır.

Malatya'da kayısı işleyen fabrikalarda ise herhangi bir gelişme olmadığı gibi ilkel bir yapıda çoğunluğu paketlemeye yönelik olup tesisin geliştirilmesi ve istihdam artırıcı bir özellikleri yoktur. Kuru kayısı sektöründe faaliyet gösteren kuruluşlar başlı başına üretimi karşılayan Malatya İl'inde değil ihracatın yapıldığı İzmir İl'inde toplanmış bulunmaktadır. Malatya'da kayısı alanında faaliyet gösteren toplam fabrika sayısı 50'nin üzerinde olup toplam çalışan sayısı ise 2000 kişinin üzerindedir.

5-Kayısının Sosyo-Ekonomik Etkileri

Kayısı tarımının üretimi ülkede yıldan yıla değişmekle birlikte ortalama 250-300 bin ton kayısı üretilmektedir. Üretilen bu taze kayısının yaklaşık % 80'i kurutulmaktadır. Türkiye ihracatında kuru kayısının önemli bir yeri vardır. Ancak üretim tekniklerinin geleneksel yöntemlere dayalı olması nedeniyle, dış satım sırasında kalite ve fiyat açısından sorunlarla karşılaşmaktadır.

Türkiye ekonomisine döviz girdisi sağlayan bu ürünün üretim teknikleri geliştirilerek daha kaliteli ürün elde edilmesi, depolama ve ambalajlama işlerinin en uygun koşullarda yapılarak ürünlerin dünya pazarlarına kalıcı ve daha yüksek fiyattan satılması bu ürünlerin üretimi, işleme ve ticareti ile uğraşan kişi, kurum ve kuruluşların devamlılığı açısından zorunludur. Ayrıca, Malatya da bir kalite kontrol sisteminin bugüne kadar kurulmamış olması, özellikle kayısı entegre tesislerinin yokluğu da sorunun boyutunu genişletmektedir.

5.1-İstihdam Yönlü Etkisi: Bölgenin ekonomik yapısı tarıma bağlı ve nüfusun yarıya yakını da tarımla uğraşmaktadır. Ancak geçmişte bölgede buğday, arpa, çavdar gibi ürünler yetiştirilirken şu anda o ürünlerin yerine kayısı almış durumdadır. Bugün Malatya'da aktif nüfusun % 60'ı kayısıcılıkla uğraşmaktadır. Kayısı mevsiminde Adıyaman, Şanlıurfa ve Suriye'den gelen yaklaşık 500 bine yakın insan istihdam edilmektedir.

5.2-Gelir Getirici Etkisi: Bölge arazisinin büyük bir kısmı kurak olması sebebiyle tarımsal üretimin büyük çoğunluğu öztüketim amacıyla yapılmaktadır. Pazarlama amaçlı pazara çıkarılabilen ürün miktarı da o ölçüde düşüktür. Geçmişte bölgede en çok üretilen ürünler buğday, arpa, yulaf ve çavdar gibi ürünler iken 1980 yılının ikinci yarısından sonra kayısı tarımı yapılmaya başlanmıştır. Bunun sebebi kayısının gelir esnekliğinin buğday gibi ürünlere nazaran daha yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Kayısı bölgesinde işçi istihdamı sadece kayısı hasatının yapıldığı yaz aylarında olup bunun dışındaki mevsimlerde yoktur. Çünkü hammadde olarak ihraç edilen kayısıyı işleyecek herhangi bir tesis bulunmamaktadır. Bu yüzden bölgede müteşebbis ruhunu uyandırmak, kooperatifleşmeyi canlandırmak, işbölümü ve uzmanlaşmayı gerektirecek faaliyetlerin yapılmasında devlete büyük görevler düşmektedir.

5.3-Yapılaşma ve Göç Hareketlerine Etkisi: Kayısı üreticilerinin gelirlerindeki artış bölgenin sosyo-ekonomik yapısının da değişmesine yol açmaktadır. Her şeyden önce ailelerin kullandıkları dayanıklı tüketim malları (buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon, elektronik cihazlar, otomobil, hali gibi.) eşyaların sayısında önemli artışlara yol açmanın yanında köylerde betonarme çok katlı ve modern konutların yapımını da artırmıştır. Köylerdeki bu gelişme, köyden şehre göçü büyük ölçüde engellemektedir. Elektrifikasyon, yol, su ve kırsal kesimin altyapısını geliştirme politikası da köylerde yapılaşma hızını arttırmaktadır. Bu durum 2000 yılı sonrasında da daha bariz bir şekilde görülmektedir ki bu da bölgeden dışarıya olan göçlerin azalmasına neden olmaktadır.

5.4- Bölgedeki Kültürel Değişmeye Etkileri: Kayısı tarımından önce ağır geçim güçlükleri içinde bulunan çiftçiler, çocuklarının hem eğitim hem de kültürel faaliyetleriyle ilgilenememişlerdir. Kayısı üretimine geçişle beraber çocuklarının eğitim ve öğretimine de gerekli özeni göstermeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak Malatya bölgesinde okur-yazarlık oranı bir anda yükselmeye başlamış bunun yanında meslek ve branşlarda da çeşitlenme

olmuştur. Gelirdeki değişimin kültür seviyesine yaptığı olumlu etkilerin sonucunda giyim-kuşam,örf-adetlerde önemli ölçüde değişme göstermiştir.

6-Kayısı İhracatındaki Karşılaşılan Sorunlar

Kayısı taşıdığı vitaminler, mineraller ve yüksek besin değeri ile günümüz dünyasında gittikçe artan bir tüketici kitlesine sahiptir. Türkiye'nin geleneksel tarımsal ihraç ürünleri arasında ön sıralara yerleşmiştir. Son yıllarda kayısı ihracı ve kayısı ağacı sayısında önemli artışlar olmuştur. Aşağıdaki tablo:2'de görüldüğü gibi.

Tablo:2-Malatya İli Kayısı Ağaç Sayısı ve İhracat Değerleri

Yıllar	Meyve veren ağaç sayısı	Yaş kayısı üretimi (ton)	Kuru kayısı üretimi (ton)	İhraç edilen kuru kayısı üretimi (ton)	Toplam gelir (Dolar)	Ortalama fiyat \$/kg
2000	5.325.335	320.200	85.027	73.018	111.200	2.50
2005	6.355.700	500.268	127.897	94.808	179.000	2.90
2010	6.912.350	226.590	54.500	89.511	348.200	3.90
2011	6.971.800	562.295	127.300	89.701	364.938	4.06
2012	7.068.500	725.544	125.000	101.540	298.301	2.98
2013	7.135.350	428.350	95.000	117.861	315.263	2.67
2014	6.800.000	32.660	8.210	63.219	247.210	3.90

Kaynak; Tarım İl Müdürlüğü, (2015), Tarımsal İstatistikî verileri

Tablo:2'den de görüldüğü üzere kayısı ağacı sayısında sürekli bir artış olurken 2014 yılında hem kayısı ağacı sayısında hem de üretiminde bir azalma olmuştur. Bunun nedeni o yıl kış mevsiminin çok sert geçmesi neticesinde kayısı ağaçlarının bir kısmının kuruması ve don hasarından kaynaklanarak da üretim azalmasına yol açmıştır.

Kayısı ihracatında bir takım sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bunların başında da kükürt sorunu gelmektedir. Avrupa ülkelerinde 2000 ppm'in mamul içindeki maksimum kükürt sınırı olarak kabul edilmesine rağmen, ülkemizde hazırlanan kuru kayısıların renk, tat, koku ve diğer fiziksel özelliklerin korunması, kısaca mamulün raf ömrünün uzaması için kükürt oranında genel olarak 2500 ppm'in altına düşürülmediği veya kükürtlemenin teknik olarak uygun şartlarda yapılmaması nedeniyle kuru kayısılarda kalıntı kükürt dioksit oranını yükseltmektedir. Bir başka sorunda ürünün kurutulması safhasında yeteri kadar titiz davranılmadığından, ürünün kalitesinin düşmesidir. Yine kayısı tanesinin büyüklüğüne göre tasnifi işlemine yeterince önem

verilmediği, yani aynı partide değişik kalibreli ürün bulunduğu, ayrıca belirgin renk farklılıklarının da olduğu gibi sorunlar yaşanmaktadır.

Özellikle büyük tonajlı ihracatlarda malın tamamının cari yıl mahsulü olmayıp önceki yılların ürünleri de karıştırılarak satılmaktadır.

Ambalaj olarak eski karton kutuların kullanıldığı veya kullanılan ambalaj malzemeleri zayıf olduğu için içindeki ürün zarar görmektedir.

Kayısı yetiştiriciliğinde kullanılan zirai mücadele ilaçları kalıntılarının tolere edilebilir sınırlar içinde olmadığı da görülen tespitler arasındadır.

Yukarıda sayılan sorunların giderilmesi durumunda hem kayısı ihracatında önemli artışlar olabileceği gibi istihdamda artacaktır. Daha sonra da bölge geliri ve ülke gelirinde de önemli artışlar olacaktır. Dünyada kayısıya olan talep henüz doymamıştır. İyi bir pazarlamanın yapılması gereklidir. Kuru kayısının ihracatının yanında meyve suyu ihracatına da önem verilmelidir. Bu konuda da devletin desteğine ihtiyaç vardır.

Uzmanlara göre, Malatya’da bulunan mikro klima ve buradaki kayısı ağaçlarının yetiştirme koşulları dikkate alındığında üretilen kayısının çok üstün değerinde olduğunu söylenmektedirler. Kayısı bugün bir işlenmemiş elmasa benzemektedir. Önemli olan bu elmasın çok iyi işlenerek değerini bulmasına yardımcı olunmasıdır(Kober, 1992:8).

7-Sonuç ve Öneriler

“İktisatta bir malın üretimi o malın faydasına bağlıdır. Eğer faydası yoksa o mal ne üretilir, ne de tüketilir” denilmektedir. Buna göre kayısının insan sağlığı açısından ne kadar yararlı olduğu uzmanlar tarafından bilinmektedir. Kayısı üretimindeki artış bundan dolayıdır. Türkiye de kayısı üretiminin merkezi Malatya’dır. Malatya’da üretilen kayısının % 20’si yaş olarak tüketilirken, % 80’i de kuru kayısı olarak ihraç edilmektedir. Kayısı arzı iklime bağlı olduğundan dolayı kayısı birim fiyatında da inişli-çıkışlı dalgalanmalar yaşanmaktadır. Kayısı arzının bol olduğu yıllarda kayısı birim fiyatı o kadar düşük oluyor ki, o yıllarda üretici emeğinin karşılığını alamıyor çoğu zaman zarar ediyor. Kıt olduğu zamanlarda da yine emeklerinin karşılıklarını alamıyorlar. Çünkü üretim yetersizdir. İşte bu nedenden dolayı kayısı ile ilgili olarak köklü ve kalıcı politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar;

- Kayısının yıkanmasından paketlenmesine varıncaya kadar yapılması gereken işler için bir entegre tesisin kurulması,
- Kayısının hammadde olarak değil mamul madde olarak ihracatının yapılması,
- Standart ve tekniğe uygun kükürtleme yönteminin yapılması ve bunun içinde köylerde dahi merkezi bir alanda modern kükürtleme tesislerinin kurulması gereklidir.
- Küçük, orta ve büyük ölçekli gramajlı ve ambalajlama tesislerinin olmayışı,
- Soğuk hava depo ihtiyacı,
- Kalite ve kontrollerde standartların getirilemeyişi,
- Kayısı taban fiyatının olmayışı,
- Malatya kayısı patentinin olmayışı,

- Daha ucuz İnan kayısının yurda getirtilerek Malatya kayısına karıştırılarak ihraç edilmesinin önüne geçilemeyişi

Kayısı ihracatının geliştirilmesi açısından yapılması gereken önlemleri de şöyle sıralamak mümkündür;

- Yurt içinde ve yurt dışında televizyon, basın ve yayınlarda sık sık bir tanıtımının yapılması,
- Kayısı ulusal ve uluslar arası fuar, panayır ve sergilere taşınmalı, faydaları anlatılmalı ve normal değerinde satılmalıdır.
- Pazarlama imkanı geliştirilmeli ve mevcut pazarlara özellikle yurt dışı pazarlara yeni pazarların ilavesi yapılmalıdır.
- Kuru kayısının yan ürün olarak diğer maddeler ile karışımı yapılarak kullanım sahasının genişletilmesine çalışılmalı hatta yabancılarla birlikte ortak tesis kurulması teşvik edilmelidir.
- Kooperatifleşme ruhunun canlandırılmasına gayret edilmelidir.

Kaynakça

Kober, G.,(1992),’’kayısının Dış Ülkelerde Pazarlanması’’, Malatya 16. Kayısı Bayramı 2. Kayısı Paneli, Malatya

Yapı Kredi Bankası, (1956),Hayat Mecmuası,

Malatya Valiliği,(1989), Sosyal ve Kültürel Yönleri ile Malatya ve Kayısı Üretimi,

Malatya Valiliği,(2004),Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri ile Malatya, Aralık-2004

Özdemir, R.,(2015), Kalp ve Damar Hastalıklarının Tedavisinde Kullanılan İlaçlar,Turgut Özal Tıp Fakültesi Dergisi

Yücecan,S.,(1992), Kayısının İnsan Sağlığı Açısından Önemi, Malatya 16.Kayısı Bayramı 2. Kayısı Paneli, Malatya

Uslu, S.,(1992), Kayısının İnsan Sağlığı Açısından Önemi, Malatya 16. Kayısı Bayramı, 2. Kayısı Paneli, malatya

www.beslenmedesteği.com/vitaminler/a-vitamini-faydalar

<http://www.milliyet.com.tr/kayisi-kalp-krizi-riskini-azaltiyor--pembenar-detay-genelsaglik-1318791/> erişim tarihi.16.02.2017

TÜRKİYE'DE SANAYİ SEKTÖRÜNDEKİ DEĞİŞİMLER ÜZERİNE BİR ANALİZ

Prof.Dr. Çiğdem ÜNAL

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Coğrafya Bölümü

Öz

Toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel bir süreç olan sanayileşme, ülkelerin ekonomik güce ulaşmalarını sağlayan en önemli faaliyetlerdir. Türkiye’de sanayileşme süreci, küresel ekonomik krizlerin ve bölgesel sorunların etkisinde devam etmektedir. Sanayi sektörü son yıllarda hızlı bir ilerleme kaydetmekle birlikte ortaya çıkan değişimler oldukça ilgi çekicidir. Araştırmada, son 10 yılda sanayi sektöründe görülen bu değişimlerin boyutları coğrafi bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Çalışan nüfus içerisinde sanayide çalışanların oranı 2006 yılında %26,8 iken 2015 yılında 27,2’ye yükselmiştir. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla içinde sanayi sektörünün payı azalarak %24,8’den, 23,4’e gerilemiştir. İmalat sanayinin ihracattaki payı (1000 ABD Doları) % 83, 2 oranında artarken elektrik gaz ve su sektöründeki ihracatın payı ise %-28,1 oranında azalmıştır. Dünya ekonomisinde yaşanan değişimler Türkiye’deki sanayi politikalarının amacını ve etki alanı da değiştirmektedir. Önceki yıllarda “sanayileşme” temel amaçken, artık günümüzde “rekabet gücünü” artırmak uygulanan politikaların temel amacı haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: sanayi sektörü, değişimler, ekonomik göstergeler, sanayileşme

AN ANALYSIS ON THE CHANGES IN INDUSTRIAL SECTOR IN TURKEY

Abstract

Industrialization which is a social, economical, political and cultural process, is the most important activity that enables countries to reach economic power. Industrialization in Turkey has been ongoing under the effects of regional problems and global economic crisis. The industry sector in the recent years has undergone a fast improvement and the changes that emerged are quite interesting. In the research, the extent of the changes in the industry sector has been considered with a geographical perspective. In the working population, the ratio of those working in the industry sector rose from 26,8 % in 2006 to 27,2 % in 2015. In Gross National Product, the share of industry sector decreased from 24,8 % to 23,4%. Whereas the share of the manufacturing industry in the exports (1000 USD) increased at the rate of 83,2%, the share of exports in the electric, gas and water sectors decreased at the rate of -28,1%. The changes in the world economy affect the goals and spheres of influence of industry policies in Turkey. Whereas “industrialization” was the primary goal in the years before, today the main aim of the adopted policies is increasing the “competitive power.”

Keywords: Industrial sector, changes, economic indicators, industrialization

Giriş

Sanayi sektörü, gerek diğer sektörlerle olan bağlantısı gerekse yarattığı katma değer ve istihdam bakımından ekonomik büyümenin kilit sektörü konumundadır. Sanayi sektörünün gelişmesi, tarım ve hizmetler sektörlerini de olumlu yönde etkilemektedir. Sektör sahip olduğu geniş alt sektör yelpazesi nedeniyle ekonominin diğer tüm sektörlerinden önemli ölçüde ara girdi talep ve arz eden bir niteliğe sahip olmasından dolayı tarım ve hizmetlerin gelişmesinde de belirleyici rol oynamaya devam etmektedir. Bunun yanında, sanayi, gerek yan sanayi dallarını gerekse iç ve dış sermaye kanallarını harekete geçirerek kendi kendini yenileyen bir mekanizmanın oluşmasını sağlamaktadır. Bu anlamda sanayileşme, sosyo-ekonomik gelişme ya da kalkınmanın temel dinamiğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkeler için işsizlik ve yoksulluğu aşmanın yolunun sanayileşme olduğu ve bunun itici gücünün de sanayi sektörünün oluşturduğu tezi geçerliliğini koruduğu söylenebilir (Arısoy, 2008:3).

Türkiye’de sanayileşme politikaları kalkınmanın temel dayanağı olmaya devam etmesine rağmen, gelişmiş sanayi toplumlarına ve gelişmekte olan birçok ülkeye kıyasla Türkiye’nin sanayileşmesi yeterli düzeye gelememiştir. Buna rağmen, Türkiye’nin sanayileşmede gösterdiği performansı da göz ardı etmemek gerekir. Özellikle son yirmi yılda, GSMH içinde sanayi üretimin payı tarım sektörüne göre önemli artış göstermiştir. Sanayi sektöründeki bu büyümede, izlenen ekonomi politikalarının payı oldukça önemlidir. 1980 sonrası, uygulanan dışa açılma politikaları ile dış ticarete sağlanan liberalleşmeler de ekonomik gelişmeye ve sanayileşmeye önemli katkılar sağlamıştır (Terzi ve Oltulular, 2004;220). Türkiye’de tarımdan sanayi ve hizmetlere bir geçiş yaşanmaktadır. Ekonomik gelişmenin motoru olarak kabul edilen sanayi sektörünü teşvik edici politikalara ağırlık verilmiştir. Gelişen bütün ülkelerde olduğu gibi, Gayri Safi Katma Değer (GSKD) içinde tarımın payı azalırken, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payı genel olarak artmıştır. Sanayi özellikle imalat sanayi sektörü Türkiye’nin toplam ihracatına önemli katkılar sağlamaktadır. Bu özelliğiyle ülkemiz ihracatı içinde en büyük paya sahip olan sektörün 2014 yılında toplam ihracat içindeki payı %93,6 olmuştur.

Bu çalışmanın amacı ekonomik büyümede önemli bir gösterge olan sanayi sektörünün son on bir yılda (2005-2015) bazı endekslerinin ve göstergelerinin nasıl bir değişim tablosu oluşturduğunu belirlemektir.

1.Sanayi Sektörü ve Büyüme Hızı

Ekonomik kalkınmanın temelini oluşturan sanayi sektörü ülkelerin gelişmesinde ve büyümesinde önemli ve vazgeçilmez bir süreçtir. Sanayinin ekonomiler içerisindeki yerini belirleyen göstergelerden birisi büyüme hızlarıdır. Türkiye’de sanayi son 10 yılda (2005-2015) büyüme hızında önemli salınımlar göstermektedir (Tablo 1 ve Şekil 1). 2005 yılında %9,7 olan büyüme hızı 2015 yılına gelindiğinde %5,0’a gerilemiştir. En yüksek büyüme 2011 yılında 17,3 olurken, en düşük büyüme 2009 yılında -8,6’dır. 2009 yılında negatif değere sahip olan sanayi sektöründe bu dönemde büyük bir gerileme yaşanmıştır. Bu dönemde sanayi sektörüyle birlikte küçülen bir diğer sektör hizmetler (-3,9) sektörüdür.

Tablo 1. Türkiye’de Sanayi ve Diğer Sektörlerin Büyüme Hızı (değişim %)

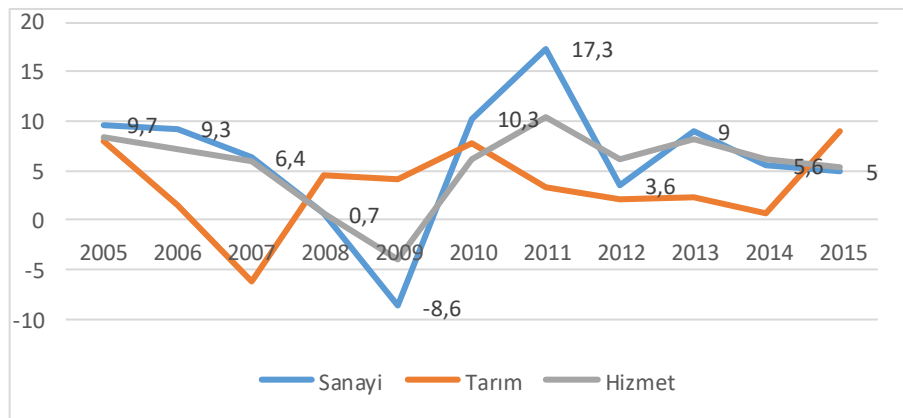
Yıllar		Tarım-Ormancılık ve Balıkçılık	Hizmetler

	Sanayi		
2005	9,7	7,9	8,5
2006	9,3	1,5	7,2
2007	6,4	-6,2	5,9
2008	0,7	4,5	0,7
2009	-8,6	4,1	-3,9
2010	10,3	7,7	6,2
2011	17,3	3,4	10,4
2012	3,6	2,2	6,1
2013	9,0	2,3	8,3
2014	5,6	0,6	6,1
2015	5,0	9,1	5,4

Kaynak; <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=>

2008 yılında başlayan ve birçok ülkeyi olumsuz etkileyen küresel krizden Türkiye’de etkilenmiş ve 2008 yılında 0,7 olan sanayi büyüme hızı 2009 yılında negatif değerlere ulaşmıştır. TOBB 2010 yılında yayınladığı ekonomik raporda; iç ve dış talepteki düşüşün etkisiyle sanayi üretim endeksinin gerilediğini (TOBB, 2010;43) ve buna bağlı olarak büyüme hızı da olumsuz etkilenmiştir. Ancak 2010 yılında görülen üretim artışı büyüme oranını pozitif yöne döndürmüştür. 2008 ve 2009 yılı sanayi sektörünün büyümesinde verimsiz yıllar olurken, 2010 yılı sanayi üretiminde krizden çıkışın başladığı ve üretimde önemli artışların olduğu bir yıl olmuştur.

Şekil 1. Türkiye’de Sanayi ve Diğer Sektörlerin Büyüme Hızı (değişim %)

2010 yılındaki sanayi büyümesinde görülen hızlı artış 2011 yılında da devam etmiş ve sanayi büyüme hızı son on yılın en yüksek büyüme hızını (17,3) yakalamıştır. Sanayi sektörü üretimi, küresel ekonomik kriz sonrasında, ertelenmiş iç talebin de etkisiyle, büyük ölçüde iç talep kaynaklı artış göstermiştir. Ancak, yüksek iç talebi dengelemeye yönelik olarak alınan önlemler 2012 yılında sanayi sektörü üretiminde önemli oranda yavaşlamaya neden olmuştur (TOBB,2012;67). Gerçekten bu tarihte sektördeki büyüme hızının %3,6' gerilediği ve sonraki üç yılda da bu büyüme hızını yakalayamadığı görülmektedir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi Türkiye'de son 10 yıl içinde sanayi sektörüyle birlikte tarım-ormancılık ve balıkçılık ile hizmetler sektörünün de büyüme hızlarında önemli dalgalanmalar vardır.

2.Sanayi Üretim Endeksi (2010=100) ve GSYH İçindeki Payı

Sanayi Üretim Endeksi, Ekonomide meydana gelen gelişmelerin ve uygulanan ekonomik politikaların, kısa dönemde olumlu veya olumsuz etkilerinin ölçülebilmesi amacıyla kullanılan bir endekstir¹ (tüik.gov.tr). Endeksin yıllık veya aylık değişimleri, Gayri Safi Milli Hasılanın önemli bileşenlerinden biri olan sanayi sektörü üretiminin artıp artmadığını veya artış/azalışının değişim oranlarını göstermektedir. Türkiye'de sanayi üretim endeksinin son 10 yılına ait değişim oranları incelendiğinde 2005 ile 2007 yılları arasında istikrarlı bir yükseliş dikkati çeker, ancak 2008 yılında %6 oranında (-0,6) düştüğü ve bu düşüşün 2009 yılında da devam ettiği görülmektedir. 2010 yılında sanayi üretim endeksi son 10 yılın en yüksek seviyesine ulaşmış ve bu değere bir daha ulaşmamıştır. 2012 yılından itibaren sanayi üretiminde görülen üretim azalışları endekse de yansımıştır. 2013-2015 yılları arasında sanayi üretim endeksi %3 ile 4 arasındadır (Tablo 2).

Tablo 2. Sanayi Üretim Endeksi ve Sanayi Katma Değeri ile Değişim Oranları (%)

Yıllar	Sanayi Üretim Endeksi (2010=100)		Sanayi Sektörü Katma Değeri		Sanayinin GSYH İçindeki Payı
	Sanayi üretim endeksi	Değişim oranı	GSYH İçindeki Payı	Değişim oranı	Cari Fiyatlarla (%)
2005	86,1	5,3	20,3	8,6	23,5
2006	92,4	5,8	20,1	8,3	24,8
2007	98,9	6,9	20,0	5,8	24,8
2008	98,3	-0,6	19,8	0,3	24,4

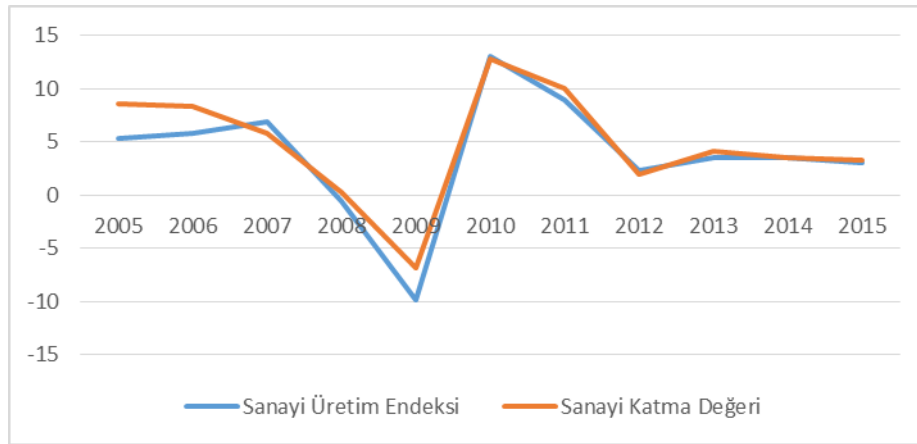
¹ Sanayi Üretim Endeksi hesabında kullanılan veriler "Aylık Sanayi Üretim Soru Kâğıdı" ile toplanmaktadır. Yayımlanan veriler geçici olup revize edilebilmektedir. Endeksin hesabında sabit temel yıllık Laspeyres yöntemi kullanılmaktadır.

2009	88,6	-9,9	19,1	-6,9	22,9
2010	100,0	13,1	19,2	12,8	23,6
2011	110,1	8,9	19,9	10,0	24,4
2012	112,9	2,3	19,3	2,0	23,8
2013	116,3	3,5	26,6	4,1	23,6
2014	120,5	3,5	27,1	3,5	24,1
2015	124,3	3,1	26,5	3,3	23,4

Kaynak: tük.gov.tr ve TOOB Ekonomik Raporları

Sanayi sektörü katma değeri² bir bölgede yer alan üretici birimlerin ekonomik faaliyetlerinin ölçmeyi hedeflemektedir. Bu yüzden bölgelerin veya ülkelerin sanayi üretimleriyle sanayi gelişimleri hakkında bilgi veren önemli verilerdir. Sanayi sektörü katma değeri 2005 yılında 2010 yılına kadar her dönemde sürekli bir azalış göstermiştir. Sanayi sektörü katma değerinin GSYH içindeki payının 2010 yılından itibaren yükselmeye başlamasıyla katma değer değişim oranları da pozitif artış yakalamıştır. Ancak bu yükseliş çok uzun süreli olmamış ve 2008 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'nde başlayıp birçok ülkeyi etkisi altına alan küresel finansal kriz; 2010 yılında ağırlaşan Avrupa Borç Krizinin de oluşumuna neden olmuştur. Avrupa ülkeleri ekonomilerinde 2012 yılına da yansıyan finansal krizin daraltıcı etkisi (Eser, 2015;212) Türkiye'de çok belirgin hissedilmiş ve sanayi sektörü katma değerinin değişim oranı azalarak %10'lardan %2'lere inmiştir (Şekil 2). 2012-2015 döneminde beş yıl öncesine ait toparlanmanın yaşanmadığı, son yıllarda katma değeri GSYH içindeki payının oranı sürekli azaldığı tespit edilmiştir.

Şekil 2. Sanayi Üretim Endeksi ve Sanayi Katma Değeri Değişim Oranları (%)

² Bir bölgede yerleşik ekonomik birimlerin belli bir dönemde bu bölgedeki ekonomik faaliyetleri sonucunda ürettikleri mal ve hizmetlerin (çıktı) değerinden, bu üretimde bulunabilmek için kullandıkları mal ve hizmetler (ara tüketim) değerinin çıkarılması sonucu elde edilir.

Şekil 3. Sanayinin GSYH İçindeki Payı (Cari Fiyatlarla (%))

Türkiye’de sanayinin GSYH içindeki payı (Şekil 3) 2005 yılında % 23,5 iken 2006 ve 2007 yıllarında 24,8’lik bir paya sahiptir. Daha önce ifade edilen sebeplere bağlı olarak sektörün payının 2008 yılından itibaren azaldığını ve 2009 yılında son on yılın en düşük seviyesine gerilediği görülmektedir. Araştırmayı kapsayan dönem içerisinde sanayi büyüme hızının en yüksek olduğu 2011 yılında (17,3) toparlanarak son beş yılın en yüksek oranına sahiptir (24,4). Ancak 2012 yılında 23,8, 2013 yılında 23,6’ya inen sektör payı; 2014 yılında %24’ün üzerine yükselse de 2015 yılında yeniden 23,4 seviyesine gerilemiştir.

3. İstihdamın Yıllara Göre Değişimi

Türkiye’de 2005-2015 döneminde sanayi ve tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranında düşüş; hizmetler ve inşaat sektöründe yükseliş olduğu görülmektedir.

Tablo 3. İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları ve Dağılımı

NACE Rev.2 (15+ yaş)

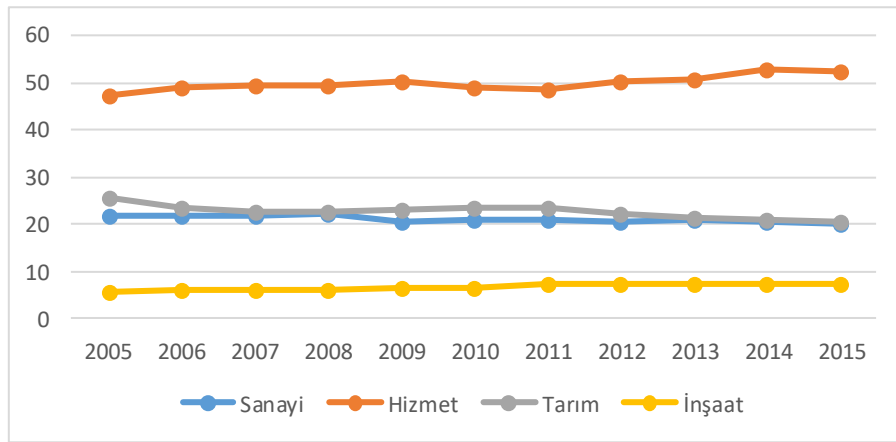
Yıllar	Sanayi	Hizmet	Tarım	İnşaat
2005	21,6	47,3	25,5	5,6
2006	21,9	48,8	23,3	6,0
2007	21,8	49,6	22,5	6,1
2008	22,0	49,5	22,4	6,0
2009	20,3	50,4	23,1	6,3
2010	21,1	49,1	23,3	6,6
2011	20,8	48,7	23,3	7,2
2012	20,5	50,2	22,1	7,2

2013	20,7	50,9	21,2	7,2
2014	20,5	52,8	21,1	7,1
2015	20,0	52,2	20,6	7,2

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Sanayi sektöründe çalışanlar en yüksek orana 2008 yılında %22 ile ulaşmıştır, 2009 yılında %20,3'e inen oran, 2010 yılında 21,1'e yükselmişse de 2010-15 yılları arasında sürekli düşüşle

%20'lere kadar inmiştir. Bu oran 2005 yılından daha düşüktür (Tablo 3 ve Şekil 4).

Şekil 4. İstihdam Edilenlerin Yıllara Göre İktisadi Faaliyet Kolları ve Dağılımı

İnşaat sektörü ile sanayi birlikte ele alındığında bu iki sektörde çalışanların payının son 11 yıl içerisinde değişmediği ve her iki tarihte de %27,2 civarında olduğu ve buralarda istihdam edilenlerin paylarında bir artış olmadığı görülmektedir.

Tablo 4. Toplam İhracatta İlk On Fasil (Pay %)

	2006	2008	2010	2013	2014	2015
Kara taşıtları ve bunların aksam ve	13,9	13,9	12,1	11,2	11,5	12,1

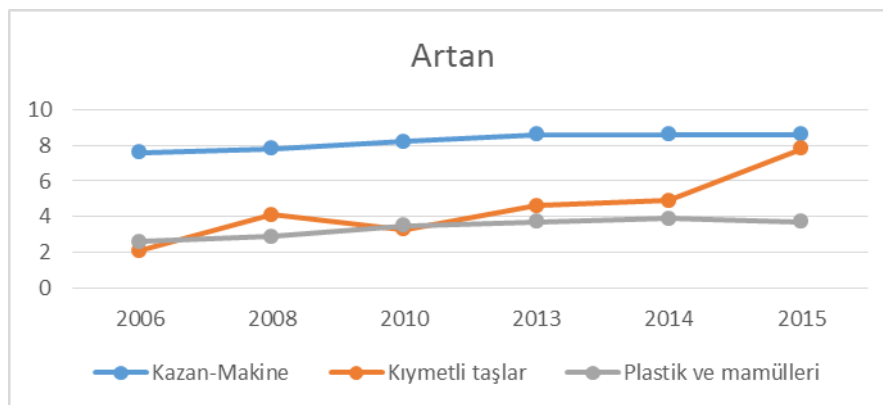

parçaları						
Makinalar, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksamı	7,6	7,8	8,2	8,6	8,6	8,6
Kıymetli taş ve metal mamulleri	2,1	4,1	3,3	4,6	4,9	7,8
Örme giyim eşyası	8,1	5,9	6,8	6,1	6,4	6,2
Elektrikli makine ve cihazlar	7,4	6,0	6,6	6,3	6,1	5,8
Demir ve çelik	7,3	11,3	7,7	6,5	5,9	4,6
Örülmemiş giyim eşyası	5,5	4,0	4,1	3,8	4,0	4,1
Demir veya çelikten eşya	3,9	4,3	4,3	4,1	4,0	3,8
Plastik ve mamulleri	2,6	2,9	3,5	3,7	3,9	3,7
Mineral yakıtlar, mineral yağlar	4,7	5,7	4,0	4,4	3,9	3,1

Kaynak: TOBB 2011;103- TOBB 2016;136

4. İhracatta Önemli Sanayi Ürünleri

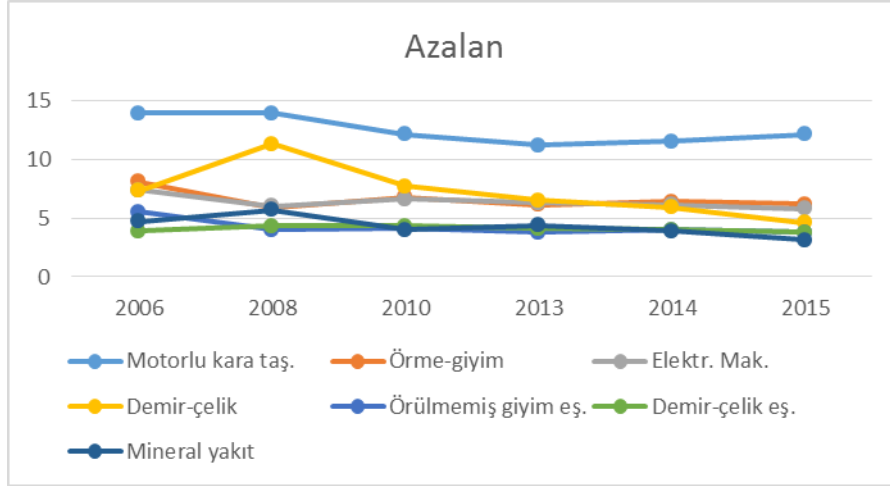
Türkiye'nin ihracatı son on yılda mal grupları açısından değerlendirildiğinde ilk on sırada yer alan ürün gruplarının değişmediği ancak bazılarının 2006-2015 döneminde ihracattaki payını artırdığı, bazısının ise payını azalttığı görülmektedir (Tablo 4).

Şekil 5. Toplam İhracatta İlk On İçerisinde Paylarını Artıran Ürünler

Makinalar, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksamı, Kıymetli taş ve metal mamulleri, Plastik ve mamulleri, dönem içinde bazı yıllarda azalmalar görülse de 2015 yılına gelindiğinde ihracattaki paylarını artırmışlardır. Özellikle 2006 yılında payı %2,1 olan 2015 yılındaki payı 7,8 olmuştur. Payını en çok artıran bu ürün grubunu diğer ikisi takip etmektedir.

Şekil 6. Toplam İhracatta İlk On İçerisinde Paylarını Azaltan Ürünler

Türkiye'nin ihracatında ilk on içerisinde yer alan ancak 2005 yılından 2015 yılına gelindiğinde; toplam yedi ürün grubunun toplamda payının azaldığı görülmektedir (Şekil 6). Bunlardan Örne giyim eşyası, Elektrikli makine ve cihazlar, Mineral yakıtlar, mineral yağlar en dikkat çeken ürün gruplarıdır.

5. Sanayileşme Politikalarındaki Değişimler

Dünya ve Türkiye ekonomisinde son yıllarda yaşanan hızlı gelişmeler sanayi politikalarının etki alanını ve amacını da değiştirmeye zorlamaktadır. Önceki yıllarda sanayileşme temel amaçken günümüzde rekabet gücünü artırmak asıl amaç haline gelmiştir. Çin ve Hindistan gibi ucuz işgücü maliyetlerine sahip olan ülkelerin yarattığı rekabet baskısıyla karşı karşıya kalan Türk imalat sanayi için rekabet gücüne yönelik politika ve stratejiler son derece önem arz etmektedir (;81).

Türkiye'de sanayinin gelişmesinin temel amacı; artan dünya rekabet şartları altında sanayinin rekabet gücünü ve verimliliğini artırarak dışa dönük bir yapı içinde sürdürülebilir büyümeyi sağlamaktır. Bu amaç çerçevesinde geliştirilen sanayi politikalarının temelinde, girişimcilerin ve işletmelerin inisiyatif alabilecekleri, fırsatlar yaratabilecekleri ve potansiyellerini kullanabilecekleri, rekabete açık bir iş ortamını oluşturmayı hedeflemiştir. Ülkenin yakın dönemde yürüttüğü sanayi politikalarını şu başlıklar altında toplamak mümkündür (DPT, 2003; 13- 21);

Sanayinin yeniden yapılandırılmasını ve AB mevzuatıyla uyumunu sağlayacak yeni genel politikaların ana başlıkları şunlardır

İhracatın artırılması

Yatırımların teşvik edilmesi

Teknolojik kapasitenin ve AR-GE'nin geliştirilmesi

Kalite ve verimliliğin artırılması

İşgücünün geliştirilmesi

Kobilerin ve Girişimciliğin desteklenmesi

Yerel girişimciliğin ve Organize Sanayi Bölgelerinin geliştirilmesi

Sürdürülebilir gelişme ve rekabet ortamının sağlanması

Ayrıca Dünya şartlarında rekabet edecek sektörel yapılarının oluşturulması, sanayi politikalarının temelini oluşturmuştur.

Kalkınma Bakanlığı İmalat Sanayinde Dönüşüm raporunda Türkiye'nin önümüzdeki süreçte ekonomik büyümesini ve sanayi politikalarının ana temasını oluşturan çeşitli temalar belirlemiştir. Bunlar; sanayinin küresel değer zinciriyle bütünleşmesini güçlendirmek, ekonomik büyümeye katkısını artırmak ve toplumsal ve çevresel ihtiyaçlara daha iyi cevap vermesini sağlamak hedeflerini gütmektedir. Temaların seçiminde üç farklı kriter göz önünde bulundurulmuştur: söz konusu temanın imalat sanayiinin dönüşümünü yavaşlatan veya engelleyen bir kısıtlamaya kısmen de olsa çözüm getirmesi, dünyadaki teknolojik eğilimlerin yarattığı fırsatları değerlendirme imkânı sunması, kamunun elinde bu temaya odaklanabilecek yeterli sayıda ve derinlikte araç bulunmasıdır (Onuncu Kalkınma Planı, 2014; 43).

SONUÇ

Türkiye'de sanayi son 10 yılda (2005-2015) büyüme hızında önemli salınımlar göstermektedir (Tablo 1 ve Şekil 1). 2005 yılında %9,7 olan büyüme hızı 2015 yılına gelindiğinde %5,0'a gerilemiştir. En yüksek büyüme 2011 yılında 17,3 olurken, en düşük büyüme 2009 yılında -8,6'dır. Bu rakamlara göre sanayi büyüme hızı istikrarlı bir şekilde yükselme yerine, grafik bazı dönemlerde artarak bazı dönemlerde düşerek, ancak on yılın sonunda ilk yıllara göre bir içerisinde gerileme trendi göstermiştir.

Türkiye son on yıl içerisinde rekabet gücünü ve verimliliğini artırmayı hedefleyen sanayi politikaları geliştirmişse de; 2015 yılına gelindiğinde sanayinin büyüme hızında, verim artışında ve istihdamında önemli gelişmeleri sağlayamamıştır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde sanayinin çok yönlü sorunları yanında küresel krizlerin etkisiyle daha da kırılgan bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla nasıl bir sanayi politikasının hazırlanacağı doğrultusunda daha dikkatli olmak gerekir.

Sanayinin hatta ekonomideki gelişmenin en önemli göstergelerinden biri olan sanayi üretim endeksinin son on yılda arttığı görülmektedir. 2015 yılında 86,1 olan endeks 2015 yılında 124,3'e yükselmiştir. Sanayi sektörü katma değerinin GSYH içindeki payı da %20,3'lerden %26,5'e yükselmiştir. Ancak her iki değer değişim oranlarındaki istikrarsızlık; sanayinin ekonomideki dalgalanmalardan çok çabuk etkilendiğini ve kırılganlığını ortaya koymaktadır.

Türkiye'de istihdamın sektörel dağılımı incelendiğinde en yüksek payın ticaret en düşük payın sanayi sektörüne ait olduğu görülmektedir. Günümüzde sanayi sektöründeki istihdam toplam

istihdamın %20'si oluşturmaktadır. 2005 yılında % 21,6 olan bu oran yaklaşık 1.6'lık gerilemeyle %20'lere inmiştir.

Türkiye'nin ihracatı son on yılda mal grupları açısından değerlendirildiğinde ilk on sırada yer alan ürün gruplarının değişmediği; ancak kıymetli taş ve metal mamullerinin ihracattaki payını önemli ölçüde artırdığı görülür. Bu süreçte kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları ile makineler, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksamı ihracatta en yüksek paya sahip olan ürünlerdir. Örne giyim eşyası, elektrikli makine ve cihazlar, mineral yakıtlar, mineral yağlar ise ihracattaki payları azalan ürün gruplarıdır.

Sonuç olarak sanayileşme sürecinin tamamlamaya çalışan Türkiye'de istikrarın sağlanabilmesi için çok güçlü ekonomik yatırım programlarına ihtiyaç vardır.

Kaynakça

Arısoy, I. (2008). Türkiye'de sanayi sektörü-iktisadi büyüme ilişkisinin kaldor hipotezi çerçevesinde

test edilmesi (No. 2008/1). Discussion Paper, Turkish Economic Association.

Eser, L. Y., & Ela, M., (2015). Avrupa Borç Krizi: Nasıl, Neden ve Nereye? Eskişehir Osmangazi

Üniversitesi İİBF Dergisi, Nisan 2015, 10(1), 209- 232

Terzi, H., & Oltulular, S. (2004). Türkiye'deki sanayileşme ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel

ilişki. Doğu Üniversitesi Dergisi, 5 (2) 2004, 219-226.

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) İmalat sanayinde dönüşüm. Özel İhtisas Komisyonu Raporu

Yayın No: KB: 2913 - ÖİK: 750 .

DPT (2003). Türkiye Sanayi Politikası (AB Üyeliğine Doğru).

file:///C:/Users/Asus/Downloads/turkiyesanayipolitikasi.pdf (erişim 22.03.2017)

TOBB, (2012). Ekonomik Rapor. TOBB Yayın No: 2013/198 (erişim tarihi: 15.03.2017)

<https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/ekonomikrapor2010.pdf>

TOBB, (2010). Ekonomik Rapor. TOBB Yayın No: 2011/135(erişim tarihi: 15.03.2017)

<https://www.tobb.org.tr/Documents/yayinlar/68GK/ekonomikRapor2013>

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=> (erişim tarihi: 15.03.2017)

TOBB, (2010). Ekonomik Rapor. TOBB Yayın No: 2016/270(erişim tarihi: (21.03.2017)

ORYANTALİST BİR STRATEJİ OLARAK SİNEMADA BEYAZLAŞTIRMA (WHITENASHİNG) OLGUSU

Prof. Dr. Güliz ULUÇ

Ege Üniversitesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü

Araş. Gör., Ayhan KÜNGERÜ

Ege Üniversitesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü

Araş. Gör., Arzu YAVUZ

Bozok Üniversitesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü

Öz

Oryantalizm Batı düşünce sisteminin Doğu'yu (Batılı olmayanı) anlama, anlatma, şekillendirme, betimleme ve tanıma çabasıdır. Batı'nın kendinden olmayanı, Öteki olanı anlama ve anlatma girişimleri bir müddet sonra Öteki'nin gerçekliğini Batı'nın gözünde bozuma uğratmıştır ve böylece temsil gerçekliğin yerini almıştır. Bu çalışma, sinemadaki 'beyazlaştırma' pratiklerini incelemeyi amaçlamaktadır. 'Beyazlaştırma (whitewashing)' kavramı sinemada kullanılan oryantalist bir strateji olarak görülmektedir. Sinemada 'beyazlaştırma' olgusu, kısaca, Batılı olmayan halkların temsilinin Batılı oyuncular tarafından gerçekleştirilmesidir. Böylece Doğulu halklar beyazlaştırılmaya maruz bırakılırken, Doğu kültürünün gerçekliği de değiştirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Batı, Doğu, Sinema, Beyazlaştırma

WHITENASHİNG IN CİNEMA AS AN ORİENTALİST STRATEGY

Abstract

Orientalism is an effort of the Western thinking system to understand, tell, form, portrait and to introduce the East (not the Western one). Attempt of the West to understand and to tell the non-Western, after a while, deconstructed the authenticity of the Others and thus representation replaced the reality. This study aims to analyze 'whitewashing' practices in cinema. 'Whitewashing (beyazlaştırma)' concept is seen as an orientalist strategy in cinema. Whiteashing concept in cinema, in short, is the realization of the representation of non-Western people by Western performers. Thus, as Eastern people has been exposed to whitewashing, culture of the East has been also changed.

Keywords: Orientalism, West, East, Cinema, Whitewashing

GİRİŞ

Batı yüzyıllar boyunca Doğu'yu veya Batılı olmayan halkları, toplumları anlamaya, tanımlamaya, betimlemeye ve anlatmaya çalışmıştır. Bu durum bir müddet sonra Batı'nın ve Batılının gözünden öteki halkların gerçekliğinin üretilmesine ve artık temsilin gerçeğin yerine geçmesine yol açmıştır. Batı'nın Doğu'yu üretmeye ve tanımlamaya yönelik çabası ise oryantalizm içinde kurumsallaşmış ve kavramsallaşmıştır.

Bir akademik çalışma alanı olarak Oryantalizm, 1312'de Viyana'da toplanan kilise şurasının "Paris, Oxford, Bologna, Avignon ve Salamanca" üniversitelerinde "Arapça, Yunanca, İbranice ve Süryanice kürsülerinin" kurulmasının kararlaştırılmasıyla ortaya çıkan bir kavram olarak kabul edilir. (Said, 2012: 59) Batılı bireyin Doğu'nun keşfine yönelik gerçekleştirdiği Doğu seferleri sonrasında ortaya çıkan Doğu'yu belli kalıplara sokma ve biçimlendirme sürecinde Doğu hakkında gezi günlükleri ve seyahatnameler yazılmıştır. Bu durum "Oryantalizmin gelişim süreciyle birlikte zenginleşen seyahatnamelerin ve gezi yazılarının oluşturduğu metinler topluluğu Doğu'nun tanımlanması ve zihinlerde belirli bir Doğu algısının yaratılmasında belirleyici olmuştur" şeklinde ifade etmiştir (Erkan, 2009: 116).

Oryantalizm, Batı'nın gözünden Doğu'yu çözümleyebilmek, Doğu'nun kendine özgü değerlerini Batı'nın değerleri üzerinden yorumlayarak, Doğu'nun sınırlarını siyasi ve kültürel olarak ortaya çıkarmaktır. Oryantalizm, Doğu ve Batı arasındaki beşeri kavramla ilgili olmak yerine, coğrafi ve kültürel olarak Doğu'yu anlamlandırmak ve ona dayalı sınırları belli etmek ve korumak amacı taşımaktadır. Said, (2012: 83) oryantalizmi, "Şark'a bir öğrenme, bir keşif, bir uygulama konusu olarak sistemli bir biçimde yaklaşılmasını sağlamış olan (ve hala sağlayan) bir disiplindir" şeklinde ifade eder. Güngör'e göre (2011: 22) "Batı'nın kendi dışında olanlara dair algısını inceleyen çalışmalara Oryantalizm, bu çalışmaları yapanlara da Oryantalist denmektedir." Bu tanımlamalar doğrultusunda oryantalizm, Doğu'ya dair bilgi üretmeye dayalı her türlü aktiviteyi kapsamaktadır.

Doğu'daki deneyimlerinden yola çıkarak ve Doğu'da edindikleri bilgilerle oryantalist metinleri üreten ya da üretilmesine katkıda bulunan seyyahlar, 19. yüzyılda Doğu'nun sömürgeleştirilmesini kolaylaştıran ve bu sömürgeleştirme sürecine katkı sağlayan bir Doğu bilgisi üretmek adına, Doğu'ya yönelik bir gerçeklik yaratma çabası içinde bulunmuşlardır. Erken dönem Oryantalistlerin, Doğu'ya dair oluşturmaya çalıştığı bu çaba oryantalist söylemin oluşmasına katkı sağlamıştır. Erkan, "geçmiş rüyalar, fantezi, arzu, egzotizm ve cinsellik gibi imgelere indirgenerek, hayali bir alana itilen ve Batı'nın sahip olduğu tüm değerlerden yoksunlukla işaretlenerek ortaya çıkarılan Doğu bilgisi" ve gerçekliğinin, Doğu'yu basmakalıp ifadelerle temsil eden Oryantalist geleneği oluşturduğunu ve bunun bir sonucu olarak da Oryantalist söylemin meydana geldiğini ifade etmiştir (2009:116).

Kurumsallaşmış oryantalizm yüzyıllar içerisinde ürettiği bilgi ve bu bilgiden doğan temsil ile birlikte Batılı zihinlerde kategorik örüntüler ortaya çıkarmıştır. Bu örüntüler bizzat insanın kendisi tarafından oluşturulmuştur. İnsanların diğer insanlardan farklı olduklarına inanmaları sağlanmıştır:

"Bugün hiç kimse katıksız olarak tek şey değildir. Hintli, kadın, Müslüman, Amerikalı gibi etiketler yalnızca birer başlangıç noktasıdır; ardından, bir an için bile olsa, somut bir deneyimin gelmesiyle, çabucak arkada kalırlar. Emperyalizm, kültürlerin ve kimliklerin küresel düzeyde oluşturduğu karışımı perçinlemiştir. Ancak emperyalizmin en kötü ve en çelişkili armağanı, insanların yalnızca, başlıca ve dışlayıcı bir biçimde, beyaz, karaderili, batılı ya da doğulu

olduklarına inanmalarını sağlamasıdır. Oysa insanlar, tıpkı kendi tarihlerini kendileri yaptıkları gibi, kültürlerini ve etnik kimliklerini de kendileri yapıyor (Said, 2010: 487).”

Oryantalist bilgi kendini Öteki olanın temsili aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretir. Öteki halklar üzerinde çalışan oryantalistler, bu halkların temsilini yazılarında, resimlerinde, fotoğraflarında ve sinemalarında göstermişlerdir. Batı sineması Oryantalist temsillerin yoğun bir şekilde üretildiği bir alandır. Batı sinemasında, özellikle 11 Eylül sonrası, Müslümanlar terörist, barbar, modern olmayan gibi imajlarla temsil edilmektedirler. Özellikle Müslüman terörist figürünün Batı medyasında yoğun bir şekilde yer aldığı gözlemlenmektedir.

Kavram olarak ‘beyazlaştırma’, Batı sinemasında yoğun olarak kullanılan stratejilerden biridir. Sinemanın ilk zamanlarında ‘siyahlara’ yönelik kullanılan ‘beyazlaştırma’ stratejisi günümüzde beyaz olmayan tüm halklar genelinde kullanılabilir. Bu kavram kısaca Batılı olmayan halkların Batılı olmayan oyuncular üzerinden temsil edilmesi olarak ifade edilebilir. Bu çalışmada da oryantalist bir strateji olduğu düşünülen ‘beyazlaştırma’ kavramının sinemada nasıl kullanıldığı üzerinde durulmuştur. Bu amaçla iki tür ‘beyazlaştırma’ stratejisinden hareket edilmiştir. Bunlardan ilki beyaz olmayan insanların doğrudan beyaz karakterler üzerinden temsilidir. Örneğin romanda geçen siyah bir karakterin temsili beyaz bir oyuncu tarafından yapılmaktadır. Diğeri ise, beyaz oyuncuların dış görünüşünün değiştirilmesi şeklindedir. Burada beyaz oyuncu makyaj, kıyafet, vb. ile dönüştürülmektedir.

Oryantalizm ve Sinema

Oryantalist söylem etkinliğini ve gücünü resim, edebiyat, müzik, sinema, vb. gibi alanlarda sürekli olarak devam ettirmiştir. En eski kitle iletişim araçlarından birisi olan sinema, teknolojiye uyum sağlayarak, Hollywood endüstrisi sayesinde en başat güç olmuştur. Hollywood film endüstrisi yabancı pazarlarda büyük karlar elde ederken Hollywood’un kültürel yayımcılığı da 1960’ların ortalarında zirve noktasına ulaşmıştır (Chin- Chuan, 1979: 177). Sinema ait olduğu ülkeye özgü değerler barındırır. Belli bir ülkeye ait olan bir sinema filmi kültürel anlamda yerel olmakla beraber içindeki evrensel değerler sayesinde kitlelere de hitap edebilir: “Sinema, görsel-işitsel alanın en içsel kolu olarak televizyon ve diğer medyalarla göre ulusal niteliklerin taşıyıcısı durumundadır. Çünkü özünde bir sanat uğraşısıdır. Sanat uğraşısı olmaktan gelen bu öz bir anlamda, sinemaya üretildiği ülkeye ilişkin kimi misyonlar yükler” (Karakaya, 2004: 66).

Sinema toplumsal gerçekliği inşa eden kültürel öğeler barındırır. Ryan ve Kellner (1997: 35) toplumsal yaşama ait biçim, figür ve temsil gibi söylemlerin filmler tarafından şifrelenerek, sinemasal anlatılar biçiminde aktarıldığını belirtir. Filmler, “sinema ortamının dışında yatan bir gerçekliği yansıtan araçlar olmak yerine, farklı söylemsel düzlemler arasında bir aktarım gerçekleştirirler”. Sinemanın bu işleyişiyle toplumsal gerçekliği inşa eden kültürel oluşumlar, sistem içindeki yerini alır ve bu süreç ortaya çıkan temsillerin içselleştirilmesiyle basmakalıp imgelemleri oluşturur. Bu bağlamda Ryan ve Kellner, temsilin önemli olduğunu, çünkü temsillerin, insanın kendisi ile dünya arasındaki ve nesnelere dünya arasındaki sınırları çizebilmesine olanak tanıdığını ifade eder. Toplumsal tarih ve sinema arasındaki ilişkinin temsiller yoluyla yapılandırıldığını var sayarak, temsiller içerisindeki sembol ve simgelerin basmakalıp imgelemleri yaratması ve zihinlerimizde birer kod haline dönüşmesi planlanmış bir sürecin ürünüdür.

Diğer sanatsal formların yanı sıra, oryantalizm tartışmalı Oryantalist temsillerle sinema üzerinden de devam ettirilmektedir. Kırel, (2010: 452) sinemada yer alan Oryantalizmin izleyici tarafından kanıksandığını belirterek, “Oryantalizmin nasıl işle(til)diğini görmek için, Doğulu tiplerine ve Doğu’nun nasıl bir uzam olarak temsil edildiğine biraz dikkatle bakmak yeterlidir” ifadesini kullanmıştır. Kırel, “temsillerin söylem ve ideoloji bağlamında gözden geçirilmesiyle bu yaratılmanın nasıl bir süreç olduğu ve aslında neye yaradığı daha net anlaşılabilir” ifadesiyle Oryantalizmin kanıksanan temsiller üzerinde ne tür bir köklü olgu oluşturduğunu belirtmeye çalışmaktadır. Sinemada yer alan Oryantalist temsilleri irdeleyebilmek için zihinlerdeki basmakalıp Doğu imgelemlerinin farkına varabilmek ve onları ortaya çıkartabilmek önemlidir.

Filmlerde, hikâyenin ve karakterlerin düzenlenişi ve mekânların kullanımı gibi kültürel kodlarla ilişkili olan Oryantalizm “popüler filmlerde kendini çoğunlukla iyi ve kötü ayırımında göstermektedir ve filmlerde iyi ve kötünün düzenlenme biçimi filmin evreninin dayanakları konusunda özenle ele alınması gereken bir veri olarak değerlendirilebilir” (Kırel, 2010: 453) Hollywood sineması tarihinde, The Birth of a Nation (Bir Ulusun Doğuşu, 1915), Jazz Singer (Caz Şarkıcısı, 1927), Gone With the Wind (Rüzgâr Gibi Geçti, 1939) gibi Afrikalı Amerikan karakterler üzerinden; The Sheik (Şeyh, 1921), Shangai Express (Şangay Ekspresi, 1932), Casablanca (1942), Cleopatra (Kleopatra,1963), Raiders of the Lost Ark (Kutsal Hazine Avcıları, 1981) gibi filmlerle Kuzey Afrika ve Asya kültürlerine ait temsiller üzerinden; Syriana (2004), Babel (Babil, 2006), The Kingdom (Krallık, 2007), Rendition (Yargısız İnfaz, 2007), Argo (2012) gibi filmlerle İslam ve Doğu halkları ile ilgili temsillerle Hollywood sineması, farklı karakterler ve mekânlar üzerinden Oryantalizme sürekli yer vermiştir.

Hollywood film endüstrisi Amerika’nın çıkarlarının en büyük destekçisidir. Hollywood filmleri Amerikalı beyaz özneyi yüceltirken, Amerikalı olmayan öznenin ise olumsuz temsiliyi üretmektedir. Hollywood filmlerinde oryantalist Batılı bakışın sürmesinde “beyazlaştırma” (whitewashing) ve “beyaz kurtarıcı” (white savior) kavramsallaştırması önemlidir. Beyazlaştırma stratejisi toplumsal alanda beyaz insan ideolojisinin temsil edilmesi ve farklılıkların beyaza boyanmasıdır ki böylelikle beyaz ırka mensup olmayan karakterler çoğunlukla politik, kimi zamansa ekonomik ve ırkçılık içeren estetik düşünceler doğrultusunda beyazlaştırma pratiğine uğratılmaktadır. Böylece etnik, dini vb. tüm farklılıklar erime potası içinde harmanlanarak beyazlaştırılmaktadır. Bu durum Hollywood filmlerinde kendini beyaz olmayan karakterlerin beyaz oyuncular tarafından canlandırılması olarak gösterir. Bunun yanında filmler, Hollywood’un anlatı yapısıyla da beyazlaştırılmaktadır.

Oryantalist Bir Strateji Olarak Sinema Filmlerinde “Beyazlaştırma (Whitewashing)” Olgusu

Sinemada etnik açıdan beyaz (WASP-White Anglo-Saxon Protestant) olmayan bir karakterin beyaz bir karakter üzerinden sunumu “beyazlaştırma” (whitewashing) olarak adlandırılmaktadır. Beyazlaştırma ögesi kimi zaman medya ürünlerinde eksiklikler, yoksunluklar ile karakterize edilir. İlk dönem Amerikan filmlerinin anlatısı siyah köleliğin ve mülküne el konulmuş yerli Amerikalıların varlığını örterken, aynı zamanda bu yapı evrensel dilde patriyarkal egemenliği maskeler ve beyaz erkek geleneklerinin ve kimliklerinin etkinliğini normalleştirir. Afrikalı Amerikan müzik ve danslarının örtülü varlığı, The Band Wagon (1953) filminde beyaz oyuncuların ellerini havaya sallayarak söyledikleri Louisiana Hayride adlı müzik parçasında, Gold Diggers of 1933 (1933) filmindeki Remember My Forgotten Man adlı müzik parçasında,

Girl Crazy (1943) filmindeki Fascinating Rhythm adlı müzik parçasında, Singin in the Rain (1952) filmindeki Broadway Rhythm adlı müzik parçasında olduğu gibi, siyahlara özgü vücut hareketlerinden/jestlerden veya müziklerden anlaşılır. Thomas Cripps, Hollywood filmlerinin içindeki siyahlığın düzenleme ile dışarı atılma yöntemlerini açıklarken Till the End of Time'ın (1946) senaryolaştırma sürecinde olduğu gibi tümü siyah olan bir ailenin beyaz hale getirilmesi yöntemini, ya da George Gershwin'e ilham veren Afrikalı Amerikan müziklerinin Rhapsody in Blue (1945) filminden aşama aşama dışarı atılması yöntemini ya da Toussaint l'Ouverture (Haiti devriminin önderi) ve Haiti Devrimi (1791- 1804) ni konu alan Lydia Bailey (1952) filminin beyaz merkezli bir aşk öyküsüne dönüştürülmesi yöntemini örnek verir (Akt. Uluç, 2009: 136)

Keza, cazın kökeninin voodoo davullarına dayandığı söylenmesine rağmen, Paul Whiteman'ın King of Jazz (1930) filminde caza katkıda bulunanları temsil eden bir dizi müzikal topluluğun görüntülerinin peş peşe sıralandığı sahnelerde çeşitli Avrupa'dan çeşitli etnik kimliklere sahip topluluklar; İtalyanlar, İsveçliler, Fransızlar, İspanyollar, İskoçlar, Ruslar yer alırken Afrikalı ya da Afrikalı Amerikan insan topluluklarının hiç yer almadığı görülmektedir. Bir Disney çizgi filmi olan Saludos Amigos (1941), Bahia'nın başşehri Salvador'un tasvirinde Afrika- Brezilya müziğini ve aynı şekilde Afrika enstrümanlarını (cuica, berimbau) sunarken aslında burada siyah insanların yaşadıklarını göstermekten de alabildiğine çekinir. High Society (1956) filminde Louis Armstrong kendisi olarak görünür, fakat filmde Bing Crosby "Now You Has Jazz" şarkısını söylerken beyaz seyircilere caz müziğin nasıl yapıldığını öğretir ve Doğu Yakası seçkinlerine cazın resmi sözcüsü olarak sunulur (Akt. Uluç, 2009: 136).

Kimi zaman belirli ırkların ve etnik kimliklerin varlıklarını göstermekten kaçınarak, kimi zaman ise farklı ırk ve etnik kimlikten oyuncularla temsillerle karşımıza çıkan "beyazlaştırma" özellikle Hollywood sinemasında çok eski ve günümüzde de devam eden bir uygulama olup 1962 yılı yapımı Arabistanlı Lawrence (Lawrence of Arabia) filminde Arap Prensi Feisal, Alec Guinness; 1984 yılı yapımı Hindistan'a Bir Geçit (A Passage to India) filminde Hindistanlı Profesör Godbole, Alec Guinness; 1963 yılı yapımı Kleopatra (Cleopatra) filminde Mısır kökenli Kleopatra, Elizabeth Taylor; 1991 yılı yapımı Kızım Olmadan Asla (Not Without my Daughter) filminde İranlı anesteziyolog Moody, Alfred Morina; 2004 yılı yapımı İsa'nın Çilesi (The Passion of the Christ) filminde Orta Doğu topraklarında doğan Hz. İsa, Jim Caviezel; 2012 yılı yapımı Operasyon Argo (Operation Argo) filminde Meksika asıllı Tony Mendez, Ben Affleck tarafından canlandırılarak beyaz olmayan karakterler "beyazlaştırılmaya" uğramıştır.

Şekil 1. Tony Mendez ve Ben Afflec'in beraber görüntüsü (BBC, 2013).

Academy of Motion Picture Arts and Sciences (Oscar) ödülü adaylarının neredeyse bir kar fırtınasından çıkmış kar adam Yeti kadar beyaz olduğu belirtilirken bunun Akademi'nin hatası olmadığı, beyaz ırktan olmayan rollerin de beyazlar tarafından canlandırılmasından kaynaklandığı belirtilirken buna John Wayne'in Cengiz Han'ı canlandığı 1956 yılı yapımı Hakanlar Çarpışıyor (The Conqueror), Mickey Rooney'in Asyalı bir ev sahibini oynadığı 1961 yılı yapımı Tiffany'de Kahvaltı (Breakfast at Tiffany's), Natalie Wood'un Porto Riko'lu bir karakter olarak rol aldığı 1961 yılı yapımı Batı Yakasının Hikayesi (West Side Story), Katherine Hepburn'ün Asyalı Jade karakterini canlandığı 1944 yılı yapımı Canavar Tohumu (Dragon Seed), Marlon Brando'nun Asyalı Sakini'yi oynadığı 1956 yılı yapımı Çayhane (The Teahouse of the August Moon) gibi beyazlaştırmanın geçmişte iyi bilinen örneklerinin yanı sıra Johnny Depp'in Komançi yerlisi Tonto'yu canlandığı 2013 yılı yapımı Maskeli Süvari (The Lone Ranger), Bringing Down the House adlı çok satan romanın uyarlaması olan ve romanda karakterlerin çoğu Asya Amerikalı iken beyaz Amerikalılara dönüştürüldüğü 2008 yılı yapımı 21, Jake Gyllenhaal'ın Pers prensini canlandığı ve ana karakterlerin hiçbirinin de İranlı ya da Orta Doğulu olmadığı 2010 yılı yapımı Pers Prensi: Zamanın Kumları (Prince of Persia), Emma Stone'un yarı-Asyalı bir karakter olarak yer aldığı 2015 yılı yapımı Aloha, Avustralyalı ve İngiliz iki oyuncu olan Joel Edgerton ve Christian Bale'in Mısırlı karakterler Musa ve Ramses, Amerikalı Sigourney Weaver'ın da Tuya olarak rol aldıkları 2014 yılı yapımı Exodus: Tanrılar ve Krallar (Exodus: Gods and Kings) ve İskoç oyuncu Gerard Butler'in Mısır tanrısı Seth'i canlandığı, Mısır mitolojisinde yer alan tanrı ve tanrıçaları temsil eden karakterlerin tümünün beyaz Anglo-Sakson oyuncular olduğu 2016 yılı yapımı Mısır Tanrıları (Gods of Egypt) gibi yakın tarihli pek çok film örnekleri verilebilir (Hollywood Reporter, 2016) Beyazlaştırmaya dair Rooney Mara'nın 2015 yılı yapımı Pan filminde kızılderili prenses Kaplan Lily karakterini canlandırması gibi ırk takası ya da Tilda Swinton'ın 2016 yılı yapımı Dr. Strange filminde Asyalı bir karakter olan Ancient One olarak karşımıza çıkması gibi hem ırk hem de cinsiyet takası tekrar yapımların sayısız örnek sıralanabilir.

Sinema tarihinin en pahalı filmlerinden 2012 yılı yapımı 100 milyon dolar bütçeli Bulut Atlası (Cloud Atlas) filmde başroldeki Asyalı kahraman karakterinin beyaz İngiliz oyuncu Jim Sturgess tarafından oynanması ise sinema eleştirmenlerince kötü bir sarıyüz (yellowface) uygulaması olarak adlandırılmakta olup yapılan makyajla oyuncunun 1960'ların Uzay Yolu (Star Trek) dizisindeki Volkan (Vulcan) lı karakterlere benzediği belirtilmektedir. Bunun beyaz aktörleri Asyalı karakterlere dönüştürmede makyajla sadece gözlerini çekikleştirmenin yeterli olduğu, yüzlerinin yapısının ve görünümünün dikkate alınmadığı bir anlayışın göstergesi olduğu eklenmektedir (Telegraph, 2012).

Şekil 2. Jim Sturgess'in Cloud Atlas filminde canlandığı Hae-Joo Chang karakteri.

Hikâyenin ya da senaryonun aslında beyaz olmayan karakterlerin; siyahların, Asyalıların filmde beyaz karakterlere dönüştürülerek yine beyaz oyuncular tarafından canlandırılması neredeyse sinema var olduğu sürece yapılagelen bir uygulamadır. Bu kimi zaman orjinalinde koyu renk ırka mensup olarak tasvir edildikleri halde, Nickelodeon'da yayınlanan aynı adlı çizgi televizyon dizisinden uyarlanan 2010 yılı yapımı Avatar, Son Hava Bükücü (Avatar, The Last Airbender) filminde Katara, Sokka ve Zuko gibi kahramanların beyaz oyuncular tarafından canlandırılması –ki söz konusu durum filmin adına atıfla ırkbükme “racebending” olarak adlandırılmaktadır– gibi canlandırılan karakterin bir tür çevirme işlemine tabi tutularak beyazlaştırılması suretiyle, kimi zaman da çalışmada belirtilen film örneklerinde görüldüğü gibi, beyaz oyuncuların makyaj teknikleri ile farklı ırklardan karakterler (siyah, sarı vb.) olarak oynatılması gibi oldukça sıra dışı bir uygulamayla gerçekleşmektedir. Beyazların üstünlüğünün vurgulandığı 1915 yılı yapımı Bir Ulusun Doğuşu (The Birth of a Nation) filminde, siyahi köleleri beyaz oyuncuların yüzlerine ve vücutlarına uyguladıkları makyajla canlandırmaları, Al Jolson’ın Hi Lo Broadway’de (1933), Fred Astaire’in Swing Time’da (1936), Judy Garland ve Mickey Rooney’in Babes in Arms’da (1939), Bing Crosby’nin Dixie’de (1943) yine yüzlerini siyaha boyayarak siyahlara özgü şarkılar söylemeleri gibi geçmiş dönem uygulamaların yanı sıra 2008 yılı yapımı ve Robert Downey Jr. un makyajla siyah bir askeri oynadığı Tropik Fırtına (Tropic Thunder) bu tür bir ırksal değiş tokuşa ilginç örneklerdir.

Beyazlaştırma eğiliminin bu denli yaygınlığına karşın, bunun tersinin, diğer bir deyişle, aslında beyaz olan karakterlerin beyaz ırka mensup olmayan oyuncular tarafından sunulduğu örneklerin sayısı mukayese edilemeyecek kadar sınırlıdır. 1924 yılında yayınlanan Küçük Öksüz Annie adlı çizgi romana dayanan ve filme dönüştürüldüğü 1938 ve 1982 yılı yapımlarında beyaz çocuk oyuncular tarafından canlandırılan Annie karakterinin Amerikalı siyah çocuk oyuncu Quvenzhane Wallis tarafından canlandırıldığı 2014 yılı yapımı Annie filmi, 2005 yılı yapımı Fantastik Dörtlü ve devamı olan 2007 tarihli Fantastik Dörtlü: Gümüş Sörfçünün Yükselişi filmlerinde beyaz aktör Chris Evans tarafından canlandırılan Johnny Storm / Alev Adam (Johnny Storm / Human Torch) karakterini siyah oyuncu Michael B. Jordan’ın canlandığı 2015 yılı yapımı Fantastik Dörtlü (Fantastic Four) filmi, ABD’deki Sony stüdyolarına yönelik gerçekleştirilen siber saldırı sonucunda internete sızdırılan e-posta yazışmalarında İngiliz siyah oyuncu Idris Elba’nın James Bond rolünü Daniel Craig’den devralan isim olabileceği ve Steven Spielberg’in de Idris Elba’dan yana ağırlığını koyduğu haberleri (Independent, 2016) ya da ya da siyah oyuncu Halle Berry’nin 2012 yılı yapımı Bulut Atlası (Cloud Atlas) filminde canlandığı altı karakterden biri olarak besteci Vyvyan Ayrs’in Yahudi eşi Jocasta Ayrs’i canlandırması gibi beyazlaştırmanın zıttı örneklerin ise diğerlerine nazaran ender rastlanılır olması dikkat çekicidir.

Bu noktada John Tehranian (2010:98) ırkı dikkate almayan bir oyuncu seçiminin sinemanın geçmişten gelen geleneğinde bir yanlılık olarak algılanmadığına işaret ederken bunun iki yönlü bir işleyiş şeklinde gerçekleşmesi durumunda sorun olmadığını düşünülebileceğini, ancak gerçekte ise uygulamanın böyle olmadığını, bir Afrikalı Amerikalı, Latin veya Asyalı oyuncunun beyaz bir karakteri canlandığına nadiren görüldüğünü belirtmektedir.

SONUÇ

Batı’nın kendi kurumsallaşmış düşünsel yapısı üzerinden Batılı olmayanın temsilini oluşturması yüzyıllardır devam etmektedir. Özellikle Hollywood Sineması olmak üzere, sinemada da oryantalist temsillerin yoğun olarak yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu düşünceden hareketle,

Öteki'nin temsili sinemada farklı yollarla üretilmektedir.. Bunlardan biri de Öteki toplumların halklarının ve kültürlerinin 'beyazlaştırılmaya' uğratılmasıyla gerçekleştirilmesidir. Karakterlerin beyazlaştırılmaya uğratılarak sunulması Batılı film izleyicisinin karakterlerle özdeşlik kurmasını hızlandırırken, Batılı olmayan film izleyicisinin de kendi halkı ve Öteki halkların temsiline Batılı bir gözle bakmasına neden olmaktadır. Böylece Öteki'nin Batılı temsili normalleştirilmekte ve içselleştirilmektedir.

Hollywood filmleri ötekinin varlığını hatırlatırken, ötekine göre beyaz öznenin üstünlüğünü de sürekli, bilinçli ve ideolojik bir biçimde kurar. Bunu Kızılderililere karşı kazanılan bir silahlı mücadelede veya kendini beyaz olmayanlar için feda eden sıradan bir adamın mücadelesinde gösterir. Diğer taraftan, bunu Ortadoğulu, İranlı, Meksikalı, Arap, vb. karakterlerin beyaz oyuncular tarafından temsili ile gösterir. Beyazlaştırma, bir bakıma, beyaz olmayan ulusal kimliklerin, beyaz Amerikalı kimliği tarafından bozuma uğratılması, gerçekçiliğinin yok edilmesi ve yerine temsilinin üst bir kimlik olarak sunulmasıdır. Toplumsal alanın hiperleştirilmiş biçimsel bir fantazmagorisi olan filmsel anlatıda, izleyici kendi hayatıyla özdeşlik kurarken onu desteklemekte; ancak hiçbir zaman kahramanın inanılmazlığına erişmemektedir. İzleyici filme tanıklığında, kahramanın kurbanı kurtarmasını izleyip kendisi de katharsise ulaşırken özdeşleşmeyi, hikâyedeki beyaz olmayan yüzün beyaz oyuncu tarafından canlandırılması yoluyla beyazlaştırmaya uğramış karakterin temsilinde yaşamaktadır.

Sonuç olarak; sinema Öteki olanın temsilini oluştururken, onu görünmez kılmada ve tâbilleştirmede ilginç yöntemler kullanmaktadır. Sinemada 'beyazlaştırılmanın' sürekli olarak yeniden üretilmesi, beyaz Anglo-Saxon Proteston'un (WASP) dünya çağında totalizasyonunu sağlarken, Öteki kimliklerin beyaz insanı canlandırmasını çok nadir kılmaktadır.

Kaynakça

BBC (2013). Tony Mendez, the real CIA spy in Argo, <http://www.bbc.com/news/magazine-21504409> adresinden erişildi (E.T. 15.01.2017)

Chin-Chuan, L. (1979). Media imperialism reconsidered: the homogenizing of television culture. California: Sage Publications.

Erkan, H. (2009). Hollywood sinemasında oryantalizm. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi

Güngör, F. S. (2011). Oryantalizm ve amerika birleşik devletleri'nin ortadoğu'ya bakışının sinemaya yansımaları. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara

Hollywood Reporter. (2016). #OscarsSoWhite: John Oliver Mocks Hollywood Whitewashing, Public Outrage at Minority Casting, <http://www.hollywoodreporter.com/live-feed/oscarssowhite-john-oliver-mocks-hollywood-868700> adresinden erişildi. (ET: 15.01.2017)

Independent (2016). "Next James Bond: Steven Spielberg wants Idris Elba to be the first black 007, <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/films/news/next-james-bond-steven-spielberg-wants-idris-elba-to-be-the-first-black-007-a7156121.html> adresinden erişildi (E.T. 15.01.2017).

Karakaya, S. (2004). Küreselleşme, kültürel yayılcılık ve ulusal sinemalar. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12, 63-70.

Kirel, S. (2010). Kültürel çalışmalar ve sinema. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi

Ryan, M., Kellner, D. (1997). Politik kamera, (E. Özsayar çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Said, E. W. (2010). Kültür ve emperyalizm, (N. Alpay çev). İstanbul: Hill Yayınları
- Said, E. (2012) Şarkiyatçılık batı'nın şark anlayışları, (B. Ülner, çev.). İstanbul: Metis Yayınevi.
- Tehraniyan, J. (2009). Whitewashed: America's Invisible Middle Eastern Minority. NYU Press.
- Telegraph. (2012). The Telegraph “Cloud Atlas Criticised for 'badly Done Yellowface’”, <http://www.telegraph.co.uk/culture/film/film-news/9636660/Cloud-Atlas-criticised-for-badly-done-yellowface.html> adresinden erişildi (ET: 15.01.2017)
- Uluç, G. (2009). Medya ve oryantalizm, İstanbul: Anahtar Kitaplar

TARIMA DAYALI SANAYİ İŞLETMELERİNDE FİNANSAL PERFORMANS ANALİZİ (AMASYA İLİ UN SANAYİ SEKTÖRÜNDEN BİR ÖRNEK)

Prof. Dr. Halil KIZILASLAN

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

Savaş NALINCI

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Dış Ticaret Bölümü

Öz

Bu çalışmada, tarıma dayalı sanayi işletmelerinde finansal performansın nasıl ölçülebileceği ve analiz edilebileceği konusu irdelenmektedir. İlk finansal performans ölçümü ve analizinin neden önemli olduğuna değinilmekte, ardından finansal performansın ölçülebilmesi için ihtiyaç duyulan verilerin ana unsurları, referans değerler ve kârlılık, likidite, borç ödeme gücü ve verimliliğin anahtar ölçütleri olarak rasyolar üzerinde durulmaktadır. Daha sonra rasyoların hesaplanması ve bir işletmenin finansal performansının değerlendirilebilmesi için eldeki rasyo değerlerinin referans değerlerle karşılaştırılması konusu tartışılmakta ve sağlıklı veri tabanına olan ihtiyacın önemi vurgulanmaktadır. Son olarak da Amasya ili un sanayi sektöründe faaliyetini sürdüren bir tarıma dayalı sanayi işletmesinin örnek analizine yer verilmektedir. Araştırma sonucunda; örnek işletmenin 2014 ve 2015 yılı verilerine göre öz kaynak yapısı güçlü tarıma dayalı bir sanayi işletmesi olduğu belirlenmiştir. İşletmenin orta vadede rekabet şansını arttırabilmesi için pazarlama stratejisini geliştirmesi, yeni pazarlara ve hatta uluslararası pazarlara açılabilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarıma dayalı sanayi işletmeleri, Finansal performans analizi

THE ANALYSIS OF FINANCIAL PERFORMANCE BASED ON INDUSTRIAL ENTERPRISES (AN EXAMPLE OF FLOUR INDUSTRIAL SECTOR IN AMASYA)

Abstract

In this research, how to measure and analyze the financial performance of agriculture-based on industrial enterprises. Firstly, it's mentioned why financial performance measurement and analysis is important and then core variables, reference values, profitability, liquidity, solvency and key aspects of prolificacy based on ratios that are needed to measure the financial performance are studied. After that, the comparison of reference values with ratio values obtained to calculate the ratios and evaluate an enterprise's financial performance is emphasised and the importance of having the "right" database is mentioned. Finally, a sample analysis of an industrial enterprise based on agriculture which is in flour industry sector in Amasya. As the result of the research; according to the 2014- 2015 data that the sample enterprise having a very strong equity is an industrial enterprise based on agriculture is found out. For the enterprise to increase its competition chance it is concluded that the enterprise should improve its marketing strategy and expand to new markets and also to international markets.

Keywords: Industrial enterprises based on agriculture, Financial performance analysis

1. GİRİŞ

Bir işletmenin varlığını devam ettirebilmesi ve büyümesi rakipleriyle baş edebilme yeteneğine yani rekabet gücüne bağlıdır. İşletmenin rekabet gücünün sağlıklı biçimde tespit edilebilmesi de söz konusu işletmenin finansal performansının ölçülmesi ve analiz edilmesini gerektirmektedir.

Modern dünyada iktisadi işletmelerin toplumsal hayatın yönlendirilmesinde ne kadar merkezi bir öneme sahip oldukları herkes tarafından kabul edilmektedir. Sermaye piyasasının gelişmesi, para-kredi kuruluşlarının fon kullandırmada daha sağlam temellere dayanma ihtiyacı ve işletmelerin büyüme eğilimi günümüzde finansal analizi son derece önemli bir konuma oturtmuştur (Akgüç,1995).

İşletmelerde sağlıklı karar alma, planlama ve denetim işlevlerinin etkin biçimde yürütülebilmesi düzenli aralıklarla finansal analiz yapılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Bu nedenle işletme yöneticilerinin en önemli sorumlulukları arasında finansal performansın ölçülmesi ve analizi gelmektedir. Bu sorumluluğun başarılı bir şekilde yerine getirilebilmesi için, işletmenin performansını doğru biçimde yansıtacak verilerin neler olduğu, bunların nasıl toplanabileceği ve toplanan verilerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğinin bilinmesi gerekir. Ölçme ve değerlendirme yapıldıktan sonra da bulunan sonuçlar üzerinde düşünmek, şayet performans tatmin edici değilse, daha yüksek bir performans tutturmayı mümkün kılacak önlemler almak, sorumlu bir yöneticiden beklenen başlıca yükümlülükler arasında yer alır (Acar, 2003).

Bu bağlamda bir işletme yöneticisinin kendisine sorması gereken başlıca sorular arasında, işletmenin hali hazırdaki finansal durumunun ne olduğu, gerekirse rakiplerle bir fiyat savaşına girmeye işletmenin finansal kapasitesinin elverip elvermediği, geride bırakılan dönemde işletmenin iyi bir finansal performans gösterip göstermediği veya işletmenin finansal performansının piyasadaki rakiplerin gerisinde kalıp kalmadığı gibi sorular bulunmaktadır. Bu çerçevede, bu çalışmada uzun dönemde tarıma dayalı sanayi işletmelerinin sağlığı için hayati önem taşıyan finansal performans analizinin, gerektiğinde karmaşık muhasebe tekniklerine ve profesyonel analizcilere başvurmadan nasıl yapılabileceği konusunda kimi yararlı ipuçları sağlamayı denemektedir. İlk olarak Türkiye’de un sanayi ve yapısına değinilmekte, ardından Amasya’da un sanayi sektöründe faaliyetini sürdüren bir tarıma dayalı sanayi işletmesinin anahtar finansal karşılaştırma araçları olan bazı oranlar gözden geçirilmekte ve eldeki veriler ve hesaplanan oranlardan yola çıkarak finansal performansın nasıl analiz edilebileceği üzerinde durulmaktadır.

2. TÜRKİYE’DE UN SANAYİ VE YAPISI

Ülkelerin tarım toplumundan sanayi toplumuna geçerken ilk olarak denedikleri sanayi dalı genel olarak un sanayi olmuştur. Türkiye’de de en başından beri özel sektör tarafından geliştirilen un sanayi, içinde bulunduğumuz dönemde ülke gereksiniminin üç katı kadar kapasiteye, uluslararası düzeyde teknolojik gelişim ve bilgi birikimi ile deneyime sahip bir sanayi kolu olmuştur. Türkiye’de un sanayi ülke tarım politikaları ile ve özelde buğday politikaları ile şekillenmiş olup, ucuz ekmek için devletin buğday tahsisi verdiği dönemlerden, aşırı rekabet ortamında ürün çeşitlenmesine, ihracata yönelen bir sektöre geçmiştir. Tahsis dönemlerinde devlet eli ile aşırı kazançlar nedeni ile un fabrikaları sayısı ve kapasitelerinde patlama yaşanmış ve daha sonra da makine sanayinin gelişimi ile kolaylaşan un fabrikası kurulumu sonucu

bugünkü atıl kapasitelere ulaşılmıştır. Dünya un ticaretinin buğday eşdeğeri yıllık 8 milyon ton civarında iken bizim sadece boşta duran kullanılmayan atıl kapasitemiz bu değerın üç katı kadardır. Gelişmiş ülkelerde de benzer durumlar yaşanmış ve un fabrikaları önce sayı olarak artmış, daha sonra ise sayıları azalarak birim kapasiteleri büyümüş ve grup işletmelere dönülerek yüzde doksanların üzerinde kapasite kullanımı gerçekleşmiştir. Belirli oranda kapasite fazlalığı rekabeti tüketici çıkarına düzenlerken, Türkiye'deki durum, kaynakların heba edilmesi düzeyine varmıştır (ATB, 2017).

2013 Un Sanayi Sektör Raporuna göre 700 adet un fabrikası aktif olarak çalışmaktadır. Türkiye fiili üretimi yaklaşık 12 milyon tondur. Kapasite kullanımında dünya ortalaması %65 iken bu oran Türkiye için %45'tir (USF, 2017). Türkiye dünya buğday üretiminin yaklaşık %2'sini gerçekleştirmektedir. Dünyada, un ihracatında ilk sırayı Avrupa Birliği almaktadır. Dünyada en fazla un ithalatını Afrika ülkeleri yapmaktadır (TUSAF, 2011).

Un sanayinde yasal olmayan yollardan piyasaya ürün arz ederek kayıt dışı çalışan fabrikalar bulunmaktadır. Bu fabrikaların bir kısmı, ihraç amaçlı elde ettikleri düşük fiyatlı buğdayı işleyip yerli piyasa sunarak, diğer bir kısmı ise, sektörde kapalı gözükken veya kayıt altına alınmamış fabrikaların belirli dönemlerde üretim yaparak un piyasasında haksız rekabete yol açmaktadırlar. Kayıt altına alınmamış veya kapalı gözükken fabrikalar, özellikle buğday hasat döneminde üretim yapmaktadırlar. Sektördeki kârlılık son yıllarda giderek azalmıştır. Gerek firma sayısının fazlalığı, gerekse de piyasaya giren yeni firmalar kârlılığı azaltmaktadır. Bunun sonucu piyasaya girişlerde azalma olmuş hatta piyasadan çıkışlar yaşanır duruma gelmiştir. Jones Trefor'un "Sektör Yapısı ve Kârlılık" ile ilgili çalışmasında, tam rekabetin yaşandığı piyasalarda, kârlılığın az ve ürün farklılığının olmadığı belirtilmektedir. Bu piyasa yapısı şartlarının un piyasası için geçerli olduğu söylenebilir (Aktaş ve Yurdakul, 2001).

Ulusal politikalar sonucu daha önceleri teşvik alması, hatta kalkınmada öncelikli bölgelerde teşvik almaya devam etmesi, sektördeki firma sayısında önemli artışa neden olmuştur. Sonuç olarak, bu teşvik politikası, un sanayi sektöründe çok yüksek bir oranda atıl kapasiteye neden olmuştur. Bununla birlikte, bu sektördeki denetimlerin yetersizliği haksız rekabete yol açmaktadır. Daha önce uygulanan ihracat taahhütlü olarak ithal edilen buğdayların, işlenerek iç piyasaya sürülmesi piyasada rekabeti olumsuz şekilde etkilemiştir. %50'lere varan ucuz buğday ithali sonucu, bu teşvikten yararlanan firmaların iç piyasaya dönük üretimleri sonucu aşırı kâr elde etmişlerdir. Daha düşük maliyetle ve dolayısıyla daha düşük fiyatla ürün satışı, sektördeki rekabeti çok olumsuz etkilemiştir. Un sanayi sektöründeki fiyat hareketleri, önemli ölçüde buğday fiyatlarına bağlı olmaktadır. Yıl içerisinde buğday hasat döneminden sonra piyasadaki fiyatların yükselmesi, bu sektörde hammadde depolamanın önemini ortaya koymaktadır. Buğdayda taban fiyat uygulaması sektördeki un fiyatlarının oluşmasında en önemli faktörlerden biri olmaktadır. Üretim maliyeti içinde hammaddenin payının yüksek olması, sektördeki fiyat hareketleri büyük bir ölçüde buğday fiyatlarına paralel olarak hareket etmesine neden olmaktadır (Aktaş ve Yurdakul, 2001). Fiyat belirlenmesinde en önemli kriter maliyet olmaktadır. Piyasadaki aşırı rekabet nedeniyle fiyat belirlenmesinde ikinci etken ise rakip üretici fiyatları olmaktadır. Piyasada çok fazla un fabrikası olması, küçük firmaların alıcılara karşı satışlarda önemli oranda fiyat düşürmesine veya vadeli satışlar yapılmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de kurulan un fabrikalarının kuruluş yeri belirlenirken, işletmelerin %40'ı hammaddeye yakınlığı, %29'u pazara yakınlığı ve %23'ü de altyapıya yakınlığı ön planda tutmuştur. Genelde un fabrikalarının İç Anadolu Bölgesinde yoğunlaşmalarının nedenlerinin başında, o bölgenin

Türkiye'de en fazla buğday ekim ve üretim alanına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer önemli etkenler ise bölgenin pazara yakınlığı ve altyapı durumudur. Türkiye'de kurulan un fabrikalarının %82'si ithal buğday kullanmaktadır. İthal buğday kullanılmasının en önemli nedeni olarak kalite gösterilmektedir. Kaliteden sonraki ikinci önemli faktör fiyattır. Bundan dolayı çeşitli yıllar teşvik amaçlı olarak ihraç şartlı kaliteli buğday ithali devlet tarafından desteklenmiştir.

Tam rekabet piyasası, üretim faktörlerinin etkin olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Fakat bu alana yapılan yatırımların gereğinden fazla olması kaynakların etkin kullanımını olumsuz etkilemekte ve un sanayi sektörünün performansını düşürmektedir. Buna ek olarak üretim maliyeti içerisinde buğdayın payının yüksekliği ve Türkiye'deki buğday fiyatlarının dünya fiyatları üstünde seyretmesi, uluslararası ticarete maliyet dezavantajı yaratmaktadır. Orta Doğuda yaşanan savaş krizleri de dış pazarın daralmasına neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler, dünyanın en önemli ihracatçılarından olan Türkiye'nin ticaretini ve bu da sektör performansını olumsuz etkilemektedir.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

Türkiye'de tarıma dayalı sanayi işletmelerinin finansal durumunu doğru biçimde tespit edip değerlendirebilmek için yapılan çalışmaların azlığından böyle bir çalışma yapılması ihtiyacı doğmuştur. Araştırmada Amasya ili un sanayi sektöründe faaliyet gösteren tarıma dayalı sanayi işletmelerinden bir örnek işletmenin finansal performans analizi dikkate alınmıştır. Örnek işletmenin 2014 ve 2015 yılı bilanço ve gelir tablosu verileri temin edilmiş, elde edilen veriler oran analizi yöntemi ile yorumlanmış ve ulaşılan sonuçlara göre aksaklıklar tespit edilip çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Oran Analizi

Tablo 1, Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'de Amasya ili un sanayi sektöründe faaliyetini sürdüren bir tarıma dayalı sanayi işletmesinin 2014-2015 yılı Karşılaştırmalı Bilançosu (Dönen ve Duran Varlıkları), Karşılaştırmalı Bilançosu (Kısa Vadeli Yabancı Kaynakları, Uzun Vadeli Yabancı Kaynakları ve Öz kaynakları), Karşılaştırmalı Gelir Tablosu ve seçilmiş oranlara göre hesaplanmış değerler verilmiştir.

Tablo 1. Amasya ili un sanayi sektöründe faaliyetini sürdüren bir tarıma dayalı sanayi işletmesinin 2014-2015 yılı karşılaştırmalı bilançosu (Dönen ve Duran Varlıkları) (TL)

AKTİF (VARLIKLAR)	2014			2015		
AÇIKLAMA	ÖNCEKİ DÖNEM			CARİ DÖNEM		
I-DÖNEN VARLIKLAR			61 742 307,78			63 959 086,08
A-Hazır Değerler		654 729,46			1 468 770,54	

1-Kasa	86 714,99			273 695,97		
3-Bankalar	582 302,47			1 209 505,27		
4-Ver. Çek. ve Öd. Emr.(-)	-14 288,00			-14 430,70		
C-Ticari Alacaklar		30 444 918,70			31 634 075,26	
1-Alıcılar	15 436 844,30			15 227 674,60		
2-Alacak Senetleri	15 553 458,19			15 923 647,09		
5-Verilen Depozito ve Tem.	36,67					
6-Diğer Ticari Alacaklar	411 663,54			439 837,57		
7-Şüpheli Ticari Alacaklar	42 916,00			42 916,00		
E-Stoklar		30 337 447,17			30 546 611,08	
1-İlk Madde ve Malzeme	22 436 340,18			19 622 144,07		
3-Mamuller	634 053,12			1 466 788,12		
4-Ticari Mallar	1 041 382,66			1 282 729,64		
5-Diğer Stoklar	64 778,00			50 207,45		
7-Verilen Sipariş Avansları	6 160 893,21			8 124 741,80		
H-Diğer Dönen Varlıklar		305 212,45			309 629,20	
1-Devreden K.D.V.	279 307,17			267 288,01		
3-Diğer K.D.V.						
4-Peşin Öde. Vergi ve Fon.	25 905,28			42 341,19		

DÖNEN VARLIK. TOP.			61 742 307,78			63 959 086,08
II-DURAN VARLIKLAR			6 287 543,18			8 258 091,45
D-Maddi Duran Varlıklar		6 228 677,07			8 154 953,69	
1-Arazi ve Arsalar	172 981,95			1 172 981,95		
2-Yeraltı ve Yerüstü Düzen.	55 788,53			298 957,11		
3-Binalar	3 983 973,08			4 461 818,97		
4-Tesis, Makine ve Cihazlar	1 371 772,86			1 390 017,57		
5-Taşıtlar	3 448 467,61			4 115 463,74		
6-Demirbaşlar	456 762,69			504 440,46		
8-Birikmiş Amortisman.(-)	-3 271 910,78			-3 989 527,24		
9-Yapılmakta Olan Yatırım.	10 841,13			200 801,13		
G-Gl.Yıl. A. Gd. ve Gl. Tk.		58 866,11			103 137,76	
1-Gelecek Yıl. Ait Giderler	58 866,11			103 137,76		
DURAN VARLIK. TOP.			6 287 543,18			8 258 091,45
AKTİF (VARLIK.) TOP.			68 029 850,96			72 217 177,53
NAZIM HESAPLAR			-497 590,00			-574 701,86
A-Teminat Mektub. Alacak.		-497 590,00			-574 701,86	
GENEL TOPLAM			67 532 260,96			71 642 475,67

Tablo 2. Amasya ili un sanayi sektöründe faaliyetini sürdüren bir tarıma dayalı sanayi işletmesinin 2014-2015 yılı karşılaştırmalı bilançosu (Kısa Vadeli Yabancı Kaynakları, Uzun Vadeli Yabancı Kaynakları ve Öz kaynakları) (TL)

AKTİF (VARLIKLAR)	2014			2015		
AÇIKLAMA	ÖNCEKİ DÖNEM			CARİ DÖNEM		
I-KISA VAD. YAB. KAY.			4 711 713,13			5 893 496,89
A-Mali Borçlar		760 835,87			2 909 664,57	
1-Banka Kredileri	760 835,87			2 909 664,57		
B-Ticari Borçlar		1 999 445,44			1 875 053,53	
1-Satıcılar	1 764 555,84			1 690 443,43		
5-Diğer Ticari Borçlar	234 289,60			184 610,10		
C-Diğer Borçlar						
4-Personele Borçlar						
D-Alınan Avanslar		1 661 417,02			476 438,71	
1- Alınan Sipariş Avansları	1 661 417,02			476 438,71		
F-Ödenecek Vergi ve Diğer Yükümlülükler		232 108,84			567 952,25	
1-Ödenecek Vergi ve Fonlar	203 090,79			536 313,67		
2-Ödenecek Sosyal Güven. Kesintileri	29 018,05			31 638,58		
G-Borç ve Gider Karşılık.						
1-Dönem Karı Vergi ve Diğ.Yas.Y.K.(-)	359 503,18			754 004,04		

2-Dönem Karı Pş.Öd.Vergi ve Diğ.Y.K.(-)	-359 503,18			-754 004,04		
H-Gel. Ayl. Ait Gel. ve Gid. Thk.		57 905,96			64 387,83	
2-Gider Tahakkukları	57 905,96			64 387,83		
KISA VADELİ YAB. KAY. TOPLAMI			4 711 713,13			5 893 496,89
II-UZUN VAD. YAB. KY.						
UZUN VADELİ YAB. KAY. TOPLAMI						
III- ÖZKAYNAKLAR			63 318 137,83			66 323 680,64
A-Ödenmiş Sermaye		60 000 000,00			60 000 000,00	
1-Sermaye	60 000 000,00			60 000 000,00		
2-Ödenmemiş Sermaye						
C-Kar Yedekleri		78 159,27			78 159,27	
1-Yasal Yedekler	78 159,27			78 159,27		
D-Geçmiş Yıllar Karları		1 917 472,32			3 239 978,56	
1- Geçmiş Yıllar Karları	1 917 472,32			3 239 978,56		
F-Dönem Net Karı (Zararı)		1 322 506,24			3 005 542,81	
1- Dönem Net Karı	1 322 506,24			3 005 542,81		

ÖZKAYNAKLAR TOPLAMI			63 318 137,83			66 323 680,64
PASİF (KAYNAKLAR) TOPLAMI			68 029 850,96			72 217 177,53
NAZİM HESAPLAR			-497 590,00			-574 701,86
A-Teminat Mektubundan Borçlar		-497 590,00			-574 701,86	
GENEL TOPLAM			67 532 260,96			71 642 475,67

Tablo 3. Amasya ili un sanayi sektöründe faaliyetini sürdüren bir tarıma dayalı sanayi işletmesinin 2014- 2015 yılı karşılaştırmalı gelir tablosu (TL)

AÇIKLAMA	2014			2015		
	ÖNCEKİ DÖNEM			CARİ DÖNEM		
A-BRÜT SATIŞLAR		64 196 379,20			65 944 189,71	
1-Yurtiçi Satışlar	63 921 166,12			65 684 845,73		
3-Diğer Gelirler	275 213,08			259 343,98		
B-SATIŞ İNDİRİMLERİ (-)		- 39 448,81			-97 680,43	
1-Satıştan İadeler (-)	- 29 234,81			-85 011,79		
3-Diğer İndirimler (-)	-10 214,00			-12 668,64		
C-NET SATIŞLAR		64 156 930,39			65 846 509,28	
D-SATIŞLARIN MALİYETİ (-)		-58 266 917,66			-58 570 894,19	
1-Satılan Mamuller Maliyeti (-)	-56 119 062,90			-55 405 036,86		
2-Satılan Ticari Mallar Maliyeti (-)	-2 147 854,76			-3 165 857,33		
BRÜT SATIŞ KARI VEYA ZARARI		5 890 012,73			7 275 615,09	

E-FAALİYET GİDERLERİ (-)		-3 932 420,94			-4 183 656,41	
2-Pazarlama,Satış ve Dağıtım Gider.(-)	-3 689 731,39			-3 708 336,31		
3-Genel Yönetim Giderleri (-)	-242 689,55			-475 320,10		
FAALİYET KARI VEYA ZARARI			1 957 591,79			3 091 958,68
F-DİĞER FAAL. OLAĞAN GELİR VE KARLAR		6 809,29			986 763,95	
3-Faiz Gelirleri				972 667,38		
7-Kambiyo ve Borsa Değer Artış Karları	6 747,90			13 616,35		
A-Faal.İlgili Diğ.Ola.Gelir ve Karlar	61,39			480,22		
G-DİĞER FAAL. OLAĞAN GİD. VE ZARAR. (-)		-177 146,17			-2 215,97	
1-Komisyon Giderleri (-)	-423,73			-739,00		
4-Kambiyo ve Borsa Değ.Azalış Zar (-)	-160 490,52			-349,45		
7-Diğer Olağan Gider ve Zararlar (-)	-16 231,92			-1 127,52		
H-FİNANSMAN GİDERLERİ (-)		-195 811,46			-283 834,89	
1-Kısa Vadeli Borçlanma Giderleri (-)	-195 811,46			-283 834,89		
OLAĞAN KAR VEYA ZARAR			1 591 443,45			3 792 671,77
I-OLAĞANDIŞI GELİR VE KARLAR		206 072,48			159 736,96	
2-Diğer Olağandıışı Gelir ve Karlar	206 072,48			159 736,96		
J-OLAĞANDIŞI GİDER VE ZARARLAR (-)		-115 506,51			-192 861,88	

3-Önceki Dönem Gider ve Zarar. (-)				-182 388,52		
3-Diğer Olağandışı Gider ve Zarar. (-)	-115 506,51			-10 473,36		
DÖNEM KARI VEYA ZARARI				1 682 009,42		3 759 546,85
K- DÖNEM KARI VE DİĞER YAS. YÜK. KARŞ. (-)		-359 503,18			-754 004,04	
DÖNEM NET KARI VEYA ZARARI				1 322 506,24		3 005 542,81

Tablo 4. Amasya'da un sanayi sektöründe faaliyetini sürdüren bir tarıma dayalı sanayi işletmesinin 2014-2015 yılı Oranları

SEÇİLMİŞ ORANLAR		2014	2015
LİKİDİTE ORANLARI			
Cari Oran	Dön. Varlıklar/Kısa Vadeli Yab. Kay.	13,10	10,85
Likidite Oranı	Dön. Varlıklar- Stoklar/Kısa Vadeli Yab. Kay.	6,67	5,67
Nakit Oranı	Hazır Değerler/Kısa Vadeli Yab. Kay.	0,14	0,25
Stokların Net İşletme Sermayesine Oranı	Stoklar/Net İşletme Sermayesi	0,53	0,53
FAALİYET ORANLARI			
Stok Devir Hızı	Satışların Maliyeti/Stoklar	1,92	1,92
Alacak Devir Hızı	Net Satışlar/Ticari Alacaklar	190,10	190,10
Alacakların Ortalama Tahsil Süresi	Yıldaki Gün Sayısı/Alacak Devir Hızı	2,11	2,08
Nakit Devir Hızı	Net Satışlar/Hazır Değerler	172,99	175,48
Duran Varlık Devir Hızı	Net Satışlar/Duran Varlık(Net)	97,99	44,83
Öz kaynak Devir Hızı	Net Satışlar/Öz kaynaklar	10,20	7,97
Aktif Devir Hızı	Net Satışlar/Aktif Toplamı	1,01	0,99
Net Çalışma Sermayesi Devir Hızı	Net Satışlar/Net İşletme Sermayesi	0,94	0,91
BORÇ ÖDEYEBİLİRLİK (KALDIRAÇ) ORANLARI		1,12	1,13
Kaldıraç Oranı	Toplam Yabancı Kaynaklar/Aktif Toplamı		

Finansman Oranı	Toplam Yabancı Kaynaklar/Öz kaynaklar	0,07	0,08
Kısa Vadeli Yabancı Kaynak Oranı	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar/Pasif Toplamı	0,07	0,09
Uzun Vadeli Yabancı Kaynak Oranı	Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar/Pasif Toplamı	0,07	0,08
Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar/Öz kaynaklar	Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar/Öz kaynaklar	0	0
Kısa Vad. Yab. Kay../Toplam Yab. Kay.	Kısa Vadeli Yab. Kaynak./Toplam Yab. Kaynak.	0,07	0,09
Yatırım Oranı	Duran Varlık(Net)/Öz kaynaklar	1	1
Duran Varlık(Net)/Devamlı Sermaye	Duran Var.(Net)/Öz kaynaklar+Uz. Vd. Yab. Kay.	0,10	0,12
Faizleri Karşılama Oranı	Dönem Karı+Faiz Giderleri/Faiz Giderleri	0,10	0,12
KARLILIK ORANLARI		9,59	14,25
Öz kaynak Net Kar.(Mali Rantabilite) O.	Dönem Net Karı/Öz kaynaklar		
Brüt Satış Karı Oranı	Brüt Satış Karı/Net Satışlar	0,02	0,05
Faaliyet Karı Oranı	Faaliyet Karı/Net Satışlar	0,09	0,11
Olağan Kar Oranı	Olağan Kar/Net Satışlar	0,03	0,05
Dönem Karı Oranı	Dönem Karı/Net Satışlar	0,02	0,06
Net Kar Oranı	Dönem Net Karı/Net Satışlar	0,03	0,06
Aktif (Yatırım) Karlılık Oranı	Dönem Karı/Aktif Toplamı	0,02	0,05

4.2. Göstergelerin Yorumlanması

4.2.1. Likidite oranları yorumu

Likidite oranları özü itibariyle bir işletmenin kısa vadeli borçlarını ne ölçüde karşılayabilecek durumda olduğunu ölçmek ve işletme sermayesinin yeterli olup olmadığını belirleyebilmek için kullanılan oranlardır (Akgüç, 1984).

Cari oran, işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeyebilme kapasitesini, ya da paraya çevrilebilir varlıkların cari (içinde bulunan dönemde vadesi dolacak) borçları ne ölçüde karşılayabileceğini gösterir. Cari oranın görece yüksekliği, gereğinden fazla dönen varlık bulundurulduğuna, görece düşük kalması gereğinden az dönen varlık bulundurulduğuna yönelik bir saptama içerir. Cari oranın 1 olması işletmenin çalışma sermayesinin hiç olmadığı anlamını ortaya koyar. Oranın 1'den küçük olması, işletmenin parasal sıkıntı içinde bulunduğunu ifade eder. İşletmenin sahibi ve ortakları düşük oran, kredi verenler yüksek oran tercih ederler

(Çetiner, 2010). Her sektörde farklı olmakla birlikte cari oranın en az 2 olması genellikle yeterli kabul edilir (Çabuk ve Lazol, 2010).

Bu iki yılda da cari oranın gelişiminde büyük fark vardır. 2014 yılında 13,10 iken 2015 yılında 10,85'dir. 2014 ve 2015 yıllarında cari oran genel standardın üstüne çıkmıştır. İşletmenin kısa vadeli borçlarını karşılamada bir sorunla karşılaşmayacağı anlaşılmaktadır. Cari orandaki aşırı yükseklik atıl fonların olabileceğinin işaretidir. Ancak cari oran tek başına yeterli olmayabilir. Ödeme konusunda özellikle stokların durumunun bilinmesi önemlidir. Diğer likidite oranlarının da incelenmesi gerekir.

Likidite oranı, cari oranı tamamlayan, onu daha anlamlı hale getiren bir oran (Akgüç, 1984) olup, stoklardan gelebilecek ödeme riskini ortadan kaldırır. Diğer adı da asit-test oranıdır. Likidite oranı cari oranı daha rafine hale getirir. Bunun nedeni, paraya çevrilmesi genellikle öteki cari varlık kalemlerinden daha zor olan stokları devre dışı bırakmasıdır. Stokların paraya çevrilmesinde bir belirsizlik vardır. Likidite oranı işletmenin satışları durduğu anda kalan dönen varlık kalemleri ile kısa vadeli yabancı kaynaklarını karşılayıp, karşılamayacağını gösterir. Her sektörde farklı olmakla birlikte cari oranın en az 1 olması genellikle yeterli kabul edilir (Çabuk ve Lazol, 2010). Fakat bazı durumlarda bu oranın 1'in üzerinde olması beklenir. Örneğin, işletme alacaklarını tahsil etmede güçlüklerle karşılaşıyorsa likidite oranı 1'de olsa, işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeme yeteneğini zayıflatır. Eğer işletme stoklarını süratle paraya çevirebiliyor ve bunları kısa vadeli borçlarını ödemede kullanıyor ise, bu işletmede likidite oranları 1'den küçük de olsa işletmenin borç ödeme yeteneği mevcuttur (Çetiner, 2010).

Likidite oranı, 2014 yılında 6,67 iken 2015 yılında 5,67'ye düşmüştür. 2014 ve 2015 yıllarında likidite oranı genel standardın üstündedir. Likidite oranı açısından da işletmenin kısa vadeli borçlarını karşılamada bir sorunla karşılaşmayacağı anlaşılmaktadır.

Nakit oranı, diğer likidite oranlarına göre daha hassastır. Çünkü hazır değerler; kasa, banka ve hemen paraya çevrilmesi mümkün olan değerlerdir. Bu oranın 1 veya 1'den büyük olması gerekir. Buna göre nakit oranı, işletmenin alacaklarını tahsil edememesi ve stoklarını paraya çevirememesi halinde, kısa vadeli borçlarını para ve benzeri değerlerle karşılayabileceğini gösterir. Nakit oranının 0.20'nin altına düşmemesi arzu edilmektedir. Aksi bir durumda işletmeyi nakit sıkıntısına sokarken, oranın büyük olması da işletmenin nakitlerini iyi planlamadığı ve kullanamadığının bir göstergesi olmaktadır. Ancak işletme stokları ihtiyaç duyulduğunda kolayca nakde çevrilebilecek durumdaysa veya işletmeye borcu olanlar güvenilir müşteriler ise bu oranın daha düşük çıkması kabul edilebilir. Bazen işletmenin kısa vadeli borçlarını ödeme tarihleri farklı ise, bu oran 0,50 olarak da yeterli olabilir (Çetiner, 2010).

Nakit oranı, 2014 yılında 0,14 iken 2015 yılında 0,25'e yükselmiştir. Bu oranın genel kabul gören standardı 0,20 olsa da sektör ortalaması bize bu kadar çok likit varlığın gerekli olmadığını göstermektedir. İşletmenin stoklarını ve alacaklarını paraya dönüştüremediği kötü bir durumda (en kötü senaryoda) elindeki dönen varlık unsurları ile 1 TL'lik kısa vadeli borcunun ancak 14 kuruşunu ödeyebilir. Ancak İşletmenin öz kaynak yapısı güçlü olduğundan bir sıkıntı görülmemektedir.

Stokların net işletme sermayesine oranı, net işletme sermayesinin ne kadarlık bir kısmının stoklara bağlandığını gösterir. Bu oranın ne olması konusunda belli bir standart rakam söylemek mümkün değildir. Bu oranın yüksek olması, likit değerlerin stoklara bağlandığını ifade eder. Bu

oranın düşük olması, stok devir hızının yüksek olduğu ve işletmenin likidite ve dolayısıyla kârlılık durumunun olumlu olduğu şeklinde yorumlanabilir (Çetiner, 2010).

Stokların net işletme sermayesine oranı, 2014 yılında 0,53 iken 2015 yılında 0,53 olarak bir değişim olmamıştır. Bundan işletmenin sektörel yapısı gereği likit değerlerin stoklara bağlandığı sonucu çıkmaktadır. Stok devir hızı 1,92'den 1,92'ye bir değişiklik göstermeyerek stokların net işletme sermayesine oranının aynı kalması olumlu yorumlanır. Ayrıca bu oranda değişiklik olmaması işletmenin likidite ve dolayısıyla kârlılık durumunun da olumlu olduğunun göstergesidir.

4.2.2. Faaliyet oranları yorumu

Faaliyet rasyoları, işletmenin sahip olduğu ve faaliyetlerini gerçekleştirmede kullandığı varlıkların ne ölçüde etkin kullanıldığını tespit etmede kullanılır. Bu rasyolara, çalışma oranları veya verimlilik oranları da denilmektedir. Hesaplamalarda bilanço ve gelir tablosunun birlikte kullanılmasını gerektiren bu rasyolar, özellikle dönen varlıklardaki hareketlilik durumunu ortaya koyduklarından önem kazanırlar. Genel olarak faaliyet rasyolarının yüksek çıkması işletmeler için olumlu olarak yorumlanmaktadır. Ancak faaliyet rasyoları ile birlikte kârlılık rasyolarının da yüksek çıkmış olması halinde, bu yükselişin iyi olarak nitelendirilmesi, rasyoların genel yorumu açısından daha olumlu olmaktadır (Çoşkun, 2011).

Stok devir hızı, işletmedeki stokların paraya çevrilme hızını ortaya koyan bir orandır. Stok devir hızı aynı zamanda, bir işletmedeki stokların dönem içerisinde kaç defa yenilendiğini ve kullanılmalardaki hareketliliğini ifade eder. Stok devir hızı yüksek olan bir işletme, stoklarını süratle paraya çevirdiğinden ve satış hacmini genişlettiğinden **kârlılığını artırma imkânı elde edebilecektir. Oranın düşük olması ise, işletmenin stoklarını eritmede sorun yaşadığını, elde aşırı stok bulundurduğunu gösterir.** Stok devir hızının yüksek olması her zaman işletmenin lehine yorumlanmayabilir. Örneğin işletmenin stokları iş hacmine göre yetersiz ise ya da tedarik veya üretim güçlükleri nedeniyle stoklar yenilenemiyorsa, stok devir hızı yüksek çıkmasına rağmen, bir takım olumsuzluklarla karşılaşılabılır (Çoşkun, 2011).

Stok devir hızı, 2014 yılında 1,92 iken 2015 yılında 1,92 olarak bir değişim olmamıştır. İşletmenin 2015 yılında stoklarını paraya çevirebilme hızı değişmemiş ve stoklara daha fazla fon bağlanmamıştır. Sektörün genel niteliği itibarıyla iş hacminin satışlara göre artması nedeniyle ilk madde ve malzeme stoklarının azalması olumlu değerlendirilebilir. Stok devir süresi, stok devir hızını tamamlayan bir orandır. İşletme stoklarının ortalama olarak stokta kalış süresini gösterir (Çabuk ve Lazol, 2010).

Stok devir süresi, 2014 yılında 190 gün civarında iken 2015 yılında 190 gün olarak değişmemiştir. Döviz kurundaki artışa bağlı olarak ithal buğdaydaki fiyat ve maliyet artışı beklentileri gelecekte aşırı stoklara ve nakit darlığına yol açabilir. Buda stok devir süresini ilerleyen dönemlerde uzatabilir.

Alacak devir hızı, alacakların yılda kaç defa tahsil edildiğini gösterir. Alacak devir hızının yüksekliği işletmenin alacak politikasının iyi işlediği, şüpheli alacakların fazlaca bulunmadığı ve bu nedenle tahsilat kayıplarının düşük olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı da alacakların likidite değeri artar. Alacak devir hızının düşüklüğü ise, işletmenin alacak politikasının iyi işlemediği, işletmenin tahsilat gücü ve nakit sıkıntısı içerisinde bulunduğunu göstermektedir. Ticari alacaklar, işletmenin ana faaliyetlerinden kaynaklanan senetli ve senetsiz

alacakları kapsar. Alacak devir hızındaki artış daha az işletme sermayesinin alacaklara bağlandığını gösterir ve artış işletme lehine yorumlanır. Bu durum işletmenin aynı düzeydeki iş hacmi için daha az finansmana gereksinme duyduğunu ifade eder. Alacak devir hızı yüksek olan işletmeler daha düşük cari oran ile çalışabilirler (Çoşkun, 2011).

Alacak devir hızı, 2014 yılında 2,11 iken 2015 yılında 2,08'e düşmüştür. Sektörel rekabet gereği ticari alacaklar içindeki alacak senetleri artış göstermiştir. Bu gelişmeden de müşterilerine daha fazla vade tanıdığı anlaşılmaktadır.

Alacakların ortalama tahsil süresi, alacak devir hızını tamamlayıcı bir orandır. Senetli ve senetsiz alacaklar ile satışlar arasındaki ilişkiyi gösterir. İşletmenin fonlarını ortalama ne kadarlık bir süre için alacaklara bağladığını, bir başka deyişle işletmenin senetli ve senetsiz alacaklarının faaliyet dönemi içerisinde ortalama kaç gün içerisinde tahsil edilebileceğini göstermektedir (Çabuk ve Lazol, 2010). Oranın yüksek çıkması, işletmenin verimsiz bir alacak politikası izlediğine, alacakların süresi içerisinde tahsil edilemediğine, işletmenin şüpheli alacak riski ile karşı karşıya bulunduğunu gösterir. Oranın düşmesi ise işletmenin lehine olarak, alacak politikasının iyi uygulandığı, işletmenin alacaklarını daha kısa sürede tahsil edebildiği ve nakit sıkıntısı içerisinde bulunmadığını gösterir.

Alacakların ortalama tahsil süresi, 2014 yılında 173 gün civarında iken 2015 yılında 175 güne çıkmıştır. Vadeli satışlardan dolayı rekabet şansını arttırmak için tahsilat vadelerini azda olsa arttırdığı anlaşılmaktadır.

Nakit devir hızı, işletmenin parasal ve paraya çevrilebilir kıymetlerinin bir dönem içerisindeki devir hızını ölçer. İşletmede bulundurulması gerekli nakit miktarının belirlenmesinde faydalı olur (Çetiner, 2010). Bir hesap döneminde hazır değerlerin kaç katı net satış yapıldığını bize gösterir. Geçmiş yıllar ve benzeri işletmelerle karşılaştırılarak yorumlanır.

Nakit devir hızı, 2014 yılında 97,99 iken 2015 yılında 44,83'e düşmüştür. Bu oranın düşmesinden işletmenin gelecek yıllarda daha fazla nakit bulundurması gerektiği anlaşılmaktadır.

Duran varlık devir hızı, işletmenin duran varlıklarının verimliliğini ölçmede kullanılır ve duran varlıklara yapılan yatırımın seviyesini belirlemeye yardımcı olur TSPAKB. (2009). Oranın düşme eğilimi göstermesi kapasite kullanım oranının düştüğünü, duran varlıkların verimli kullanılmadığını gösterirken, oranın artış eğilimine girmesi kapasite kullanım oranının arttığını ve işletmenin duran varlıklarını verimli kullandığını gösterir. Genel olarak sanayi işletmelerinde bu oranın 2 olması yeterli görülmektedir. Oranın sonucu, her işletmenin özelliğine göre farklı yorumlanabilir. Genel olarak sanayi işletmelerinde bu oranın 2 olması yeterli görülmektedir (Çabuk ve Lazol, 2010).

Duran varlık devir hızı, 2014 yılında 10,20 iken 2015 yılında 7,97'ye düşmüştür. Oranın düşmesi duran varlıklara gereğinden fazla yatırım yapıldığından atıl kapasite oluştuğunu ve bu yüzden çok verimli kullanılmadığını göstermektedir.

Öz kaynaklar devir hızı, öz kaynakların ne ölçüde verimli kullanıldığının tespit edilmesinde kullanılır. Oranın yüksek olması, işletmenin öz kaynaklarının yetersiz olduğu ve işletmenin faaliyetlerini büyük ölçüde borçlanmak suretiyle finanse ettiğini gösterir. Oranın düşük olması ise işletmenin öz kaynaklarını etkin olarak kullanmadığını ve işletmenin faaliyet seviyesinin gerektiğinden daha fazla öz kaynağa sahip olduğunu gösterir. İşletmenin faaliyet konusu,

geçmiş yıl verileri vb. faktörler, oranın sonucunun yorumlanmasını etkiler (Çabuk ve Lazol, 2010).

Öz kaynaklar devir hızı, 2014 yılında 1,01 iken 2015 yılında 0,99'a düşmüştür. Bu oranın düşmesi işletmenin öz kaynaklarını etkin olarak kullanmadığını ve işletmenin faaliyet seviyesinin gerektiğinden daha fazla öz kaynağa sahip olduğunu göstermektedir.

Aktif devir hızı, işletmenin sahip olduğu varlıkların ne kadar etkin biçimde hasıla üretebildiğini gösterir. Bir başka deyişle, işletmenin aktif varlıklarının kaç katı satış yaptığını gösterir. Oranın yüksekliği iyiye işaret eder. Oranın sonucunun düşük olması, işletmenin aktiflerini verimli bir şekilde kullanmadığını gösterir. Oranın büyük sanayi işletmelerinde 2 küçük sanayi işletmelerinde ise 2-4 arasında olmasının uygun olacağı ileri sürülmektedir (Çabuk ve Lazol, 2010).

Aktif devir hızı, 2014 yılında 0,94 iken 2015 yılında 0,91'e düşmüştür. Aslında her iki yılda da bu oranlar standartların altındadır. Standart oranın 2 ile 4 arasında olması gerektiği düşünülürse, işletmede kullanılmayan duran değerler olduğu anlaşılır. Duran varlık devir hızının 2014 yılında 10,20'den 2015 yılında 7,97'ye düşmesi de duran değerlerin istenildiği kadar verimli kullanılmadığını göstermektedir.

Net çalışma sermayesi devir hızı oranı, işletmenin net çalışma sermayesinin bir dönemde kaç defa devrettiğini, net çalışma sermayesinin yeterli olup olmadığını gösterir. Oranın yüksek olması hem işletme sermayesinin etkin kullanıldığını, hem de net işletme sermayesinin yetersiz olduğunu gösterebilir. Oranın düşük olması ise işletme sermayesinin etkin kullanılmadığı veya aşırı işletme sermayesinin mevcudiyetini gösterir. Hangi nedenin geçerli olduğu mali analist tarafından diğer göstergelerde dikkate alınarak ortaya konmalıdır (Çabuk ve Lazol, 2010).

(Net İşletme Sermayesi = Dönen Varlıklar - Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar)

Net çalışma sermayesi devir hızı, 2014 yılında 1,12 iken 2015 yılında 1,13'e yükselmiştir. Satış hacminin 2014 yılından 2015 yılına artışı ile net işletme sermayesine olan ihtiyaç biraz daha azalmıştır.

4.2.3. Borç ödeyebilirlik (kaldıraç) oranları yorumu

İşletmenin kaynak yapısının ve uzun vadeli borç ödeme gücünün ölçülmesinde kullanılan oranlar bu grupta toplanmaktadır. Başka bir anlatımla, işletmenin öz kaynağının yeterli olup olmadığı, kaynak yapısı içinde borç ve öz kaynağın dengesi ve öz kaynak olarak yaratılan fonların ne tür dönen varlık yada duran varlıklara kullanıldığının ölçülmesinde kullanılan oranlardır. Bu oranlar kısaca işletmenin uzun vadeli borçlarını ödeme gücünü gösterirler. **Bir işletmede toplam kaynaklar arasında öz kaynaklar yüksek ise, kredi veren kişi ve kuruluşlar açısından olumlu bir durum, düşük ise riskli bir durum vardır** (Çetiner, 2010).

Kaldıraç oranı, varlıkların yüzde kaçının yabancı kaynaklarla finanse edildiğini, bir başka ifadeyle bir işletmenin varlıklarının ne kadarını kendisine kredi sağlayan kişi ya da kurumlara borçlu olduğuna işaret eden bir orandır. Kaldıraç oranı işletmenin ne ölçüde borca bağımlı olduğunu belirlemesi yanında işletmenin manevra kabiliyetini, varlıkların tümünün satılması halinde işletmenin sahip olduğu finansal yükümlülüklerinin ne kadarını karşılayabileceğini gösterir. Kaldıraç oranının yüksek olması işletmenin finanse edilirken spekülasyon biçiminde finanse edildiği ve ana para taksitleri ve faizlerinin ödemede güçlüklerle karşılaşabileceği durumu ortaya çıkar. Riskli bir işletmeyi işaret eder. Bu oranın %50 civarında olması normal

karşılabilir. Ancak, yaşanan enflasyonun bilançoların pasif yapısı üzerindeki bozucu etkisi sonucu bu oranın %70'lere kadar çıktığı görülmektedir. Bunda sermaye kıtlığı ve borçlanmanın avantajlı olmasının rolü büyüktür. Ancak, borçlanma maliyetinin oldukça yüksek seyretmesi, bu durumu giderek ortadan kaldırmaktadır (FORUMTR, 2017).

Kaldıraç oranı, 2014 yılında 0,07 iken 2015 yılında 0,08'e yükselmiştir. Bu durumda işletme varlıklarını 2015 yılında 2014 yılına göre daha az öz kaynakla daha fazla yabancı kaynakla finanse etmektedir. Genel olarak 2014 yılında toplam varlıkların %7'si yabancı kaynakla ve %93'lük kısmı öz kaynakla finanse edilirken 2015 yılında toplam varlıkların %8'i yabancı kaynakla ve %92'lik kısmı öz kaynakla finanse edilmiştir.

Finansman oranı, işletmenin borçlanma yoluyla sağladığı yabancı kaynak ile firma sahip veya ortaklarının kattığı sermaye arasındaki ilişkilerini göstermektedir. Oranın 1 olması öz kaynak borç dengesi açısından yeterli görülür. Oranın 1'den küçük olması işletme faaliyetlerinde kullanılan iktisadi varlıkların büyük kısmının öz kaynak ile finanse edildiğini, bir başka deyişle işletme sahip ve ortaklarının kredi veren kuruluşlara oranla daha fazla işletmeye yatırımda bulduklarını ifade eder. Buna karşılık oranın 1'in üstüne çıkması, üçüncü kişilerden sağlanan fonların ortaklardan sağlanan fonlardan daha fazla olduğu yani kredi veren kuruluşların işletme sahip ve ortaklarına oranla daha fazla işletmeye yatırımda buldukları anlamına gelir. Bu durumda işletme ağır bir faiz yükü altına girmiş demektir. Oran küçüldükçe işletmenin herhangi bir kriz karşısında güç durumda kalma riski azalır (Çabuk ve Lazol, 2010).

Finansman oranı, 2014 yılında 0,07 iken 2015 yılında 0,09'a yükselmiştir. Oranın yükselmesi, işletmede borç kullanımının arttığını göstermektedir. İşletmenin mali yapısının "öz kaynak" ağırlıklı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İşletmenin "kısa vadeli borç ödeme gücü" yüksektir.

Kısa vadeli yabancı kaynak oranı, işletmenin varlıklarının ne kadarlık kısmının kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir. Pasif içinde kısa vadeli yabancı kaynakların ağırlığını gösteren bir orandır. Bir işletmenin çok fazla kısa vadeli borcu olması geri ödeme riskini artırır. Bu oranın 1/3 seviyesini aşmaması uygun olur. Oranın düşüklüğü, işletmenin ödeme gücü içine düşme riskini azaltması açısından arzu edilir bir durumdur. Oranın yüksek olması aktiflerin büyük bölümünün yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir (Çabuk ve Lazol, 2010). Kısa vadeli yabancı kaynak oranı, 2014 yılında 0,07 iken 2015 yılında 0,08'e yükselmiştir. Bu oranın yükselmesi işletmenin öz kaynaklarına oranla kısa süreli yabancı kaynaklarını arttırdığını gösterir. Bu oran 1/3 seviyesini aşmadığından işletmenin ödeme gücü içine düşme riski azdır.

Uzun vadeli yabancı kaynak oranı, işletmenin sahip olduğu varlıkların ne kadarlık bir kısmının uzun vadeli yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir. Bu oranın normal şartlarda 1/6 seviyesinde olması gerekmektedir (Çabuk ve Lazol, 2010). Bu oranın yüksek oluşu, işletmenin fazla miktarda uzun vadeli yabancı kaynak kullandığını gösterir. Bu ise, işletmede faiz yükünün arttığını ve kâr miktarının azaldığını ifade eder. Bu orandan genellikle kredi veren kuruluşlar yararlanırlar.

Uzun vadeli yabancı kaynak oranı, 2014 yılında da 2015 yılında işletme hiç uzun vadeli yabancı kaynak kullanmamıştır. Öz kaynaklarını güçlendirmiştir. Uzun vadeli kaynak sağlamadığından finansal kaldıraçtan yararlanmamıştır.

Kısa vadeli yabancı kaynakların öz kaynaklara oranı, işletmenin öz kaynaklarının yüzde kaç kadar kısa vadeli yabancı kaynaklarının olduğunu ifade eder. Öz kaynakları az olan

işletmelerde, uzun vadeli yabancı kaynak sağlanması zor olduğundan, kısa vadeli yabancı kaynak kullanılması yoluna gidilir. Bu açıdan **kısa vadeli** yabancı kaynaklarla öz kaynakların karşılaştırılması anlam kazanır. Bu oranın mümkün olduğunca küçük olması tercih edilir. Oranın büyük olması, işletmenin borçlarını zamanında ödeyemeyeceğini gösterir (Çetiner, 2010).

Kısa vadeli yabancı kaynakların öz kaynaklara oranı, 2014 yılında 0,07 iken 2015 yılında 0,09'a yükselmiştir. Bu oran finansman oranıyla aynı olup, oranın yükselmesi, işletmenin geçen seneye oranla kısa vadeli borçlarını biraz arttırdığını ama likidite oranlarının yüksekliğinden dolayı borçlarını zamanında ödeme sıkıntısı çekmeyeceğini göstermektedir.

Kısa vadeli yabancı kaynakların toplam yabancı kaynaklara oranı, kısa vadeli yabancı kaynakların, toplam yabancı kaynaklar içindeki payını gösterir. Bu oranın genel standart olarak 2/3 dolayında olması kabul edilebilir (Çabuk ve Lazol, 2010).

Kısa vadeli yabancı kaynakların toplam yabancı kaynaklara oranı, 2014 yılında da 2015 yılında 1 olarak gerçekleşmesi hiç uzun vadeli yabancı kaynak kullanmadığını göstermektedir.

Yatırım oranı, işletmenin maddi duran varlıklarının ne kadarlık kısmının öz kaynaklarla finanse edildiğini gösterir TSPAKB. (2009). Orandaki maddi duran varlıklar birikmiş amortismanlar çıktıktan sonra kalan net değerleri ifade eder. Bu oranın yorumlanmasında, kiralık duran varlıkların bulunması (leasing) dikkate alınmalıdır. Oranın 1'den küçük olması maddi duran varlıkların tümünün öz kaynaklarla karşılandığını, oranın 1'den büyük olması, maddi duran varlıkların bir kısmının yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir. Oranın 1'den büyük çıkması işletmenin öz kaynak kârlılığını düşüreceğinden arzu edilmez.

Yatırım oranı, 2014 yılında 0,10 iken 2015 yılında 0,12'ye yükselmiştir. Oranın 1'den küçük olması duran varlıkların tümünün öz kaynaklarla karşılandığını hiç yabancı kaynak kullanılmadığını göstermektedir. Bu yüzden öz kaynak kârlılığı düşmemiştir.

Duran varlıkların devamlı sermayeye (Öz kaynaklar + Uzun vadeli yabancı kaynaklar) oranı, işletmenin duran varlıklarının ne kadarlık kısmının uzun vadeli yabancı kaynaklarla ve öz kaynaklarla finanse edildiğini gösterir. Oranın 1'den küçük olması gerekir. Oranın 1'den büyük çıkması, duran varlıkların bir kısmının kısa vadeli yabancı kaynaklarla finanse edildiğini gösterir (Çabuk ve Lazol, 2010). Bu da işletmenin riskini yükseltir.

Duran varlıkların devamlı sermayeye oranı, 2014 yılında 0,10 iken 2015 yılında 0,12'ye yükselmiştir. Duran varlıkların tümü öz kaynaklarla karşılanmıştır. Finansmanda uygunluk ilkesine uymaktadır.

Faizleri karşılama oranı, işletmenin kısa ve uzun vadeli borçlarından dolayı ödemek zorunda bulunduğu faizleri ödeme gücünü gösterir. Zira işletmenin yıllık faiz borçlarını ödeyememesi kredi veren kişi ve kuruluşları harekete geçirir (Çetiner, 2010). Oranın genel kabul görmüş değeri 8'dir. Oranın bu değerden düşük çıkması işletmenin faizleri öderken sıkıntıya düşeceği, yüksek çıkması ise faiz ödeme açısından işletmenin sağlıklı bir finansal yapısının bulunduğunu ortaya koyar.

Faizleri karşılama oranı, 2014 yılında 9,59'dan 2015 yılında 14,25'e yükselmiştir. Bu durum işletmenin faizlerini ödemede zorluk yaşamayacağını gösterir. İşletmenin faizleri karşılama gücü yüksek olduğundan bir risk söz konusu değildir.

4.2.4. Kârlılık oranları yorumu

Kârlılık birçok karar ve politikalar sonucu oluşan net sonuçtur. Daha önce işlenen oranlar işletmenin faaliyetleri konusunda belirli sonuçları elde etmemize imkân verir. Ancak kârlılık oranları işletmenin ne ölçüde etkin yönetildiği konusunda nihai bilgiler verirler (Çabuk ve Lazol, 2010). Kârlılık oranları, işletmeye ortakları ya da işletmeye ortak olmayı düşünen yatırımcılar tarafından özellikle takip edilirler. Kârlılık oranları değerlendirilirken, aynı sektör içindeki diğer işletmelerin kârlılık oranları, işletme bütçesinde hedeflenen kârlılık oranları ve ekonominin genel durumu da değerlendirme yapılırken göz önünde bulundurulmalıdır. İşletmenin kârlılığı değerlendirilirken, varsa enflasyon etmeni de dikkate alınmalıdır. Çünkü enflasyon, işletmelerin kârlılıklarını reel olarak arttırmalarına imkân verebildiği gibi, değerlendirme yöntemlerinden kaynaklanan daha yüksek hesaplamalara da yol açabilir (Çoşkun, 2011).

Öz kaynak net kârlılık (Mali rantabilite) oranı, işletmeye ortaklarca tahsis edilmiş değerlerin ne ölçüde etkin ve verimli olarak kullanıldığını tespit etmek amacıyla hesaplanır. İşletmenin öz kaynak kârlılığını gösterir. Oran, işletme sahipleri tarafından sağlanan kaynağın bir birimine düşen kâr payını gösterir. Bu oranın yüksek olması olumludur yalnız yeterli olup olmadığı büyük oranda sermayenin alternatif kullanım alanlarına bağlıdır. Oranın üzerinde enflasyon etkili olabilir. Çünkü oranı oluşturan pay ve payda enflasyondan aynı oranda etkilenmez. Dönem net kârı enflasyondan doğrudan etkilenirken, öz kaynaklar içindeki sermayenin nispi bir statikliği nedeniyle öz kaynaklar enflasyonu biraz geriden takip edebilir. Bu durumda ise oran zaman içinde büyüme eğilimi gösterir. Sermaye artırımını yıllarında ise oran küçülebilir (Çabuk ve Lazol, 2010).

Öz kaynak net kârlılık oranının 2014 yılında 0,02'den 2015 yılında 0,05'e yükselmesi olumlu bir gelişmedir.

Brüt satış kârı, brüt satışlardan satılan mal ve hizmet maliyetinin düşülmesi ile bulunur. İşletmenin net satışlarının yüzde kaçının brüt satış kârı olduğunu gösteren orandır. Başka bir anlatımla, her yüz liralık satışın içindeki brüt satış kârı tutarını veren orandır. İşletmenin satış kârlılığını gösterir. Bu oranın bir diğer adı da satış kâr marjıdır. Bu oranın yüksek olması yanında değerlerinin tutarları da önemlidir. Oranın yükselme eğilimi içinde olması toplam satışlar içinde satılan malın maliyetinin payının azaldığını gösterir. Oranın yükselmesi işletmenin lehine yorumlanır. Oran konusunda bir standart önermek mümkün değildir. Bu oran üzerinde enflasyon pek etkili olmaz. Çünkü oranı oluşturan pay ve payda enflasyondan aynı oranda etkilenir (Çabuk ve Lazol, 2010).

İşletmenin ana faaliyetlerindeki başarısını gösteren brüt satış kârı oranının 2014 yılında 0,09'dan 2015 yılında 0,11'e yükselmesi olumlu bir gelişmedir. Net satışlardaki artış hızı satılan mamullerin maliyetinden daha hızlı arttırılarak brüt satış kârı oranı daha fazla arttırılabilir. Satış hacmini geliştirici pazarlama stratejilerine ve satış maliyetlerini düşürmeye yönelik çalışmalara önem verilmelidir.

Faaliyet karı oranı, satışlar üzerinden faaliyet karlılığını gösterir ve işletmenin ana faaliyetlerinin ne ölçüde kârlı olduğunu tespit için kullanılır. Oranın yüksek olması işletmenin ana faaliyetinin kârlı ve verimli olduğunu gösterirken, oranın azalma eğilimi göstermesi kârlılığın ve verimliliğin azaldığını gösterir. Bu oranın yüksek olması yanında değerlerinin tutarları da önemlidir (Çabuk ve Lazol, 2010).

Faaliyet karı oranının 2014 yılında 0,03'den 2015 yılında 0,05'e yükselmesi olumlu bir gelişmedir. Faaliyet giderlerinin satışlarından sağlanan kâra pek etkisi olmamıştır.

Olağan kâr oranı, işletmenin olağan kârının, net satışlarının yüzde kaçını oluşturduğunu gösteren orandır. Oran, işletmenin olağan faaliyetleri sonucunda elde edilen kârın yeterli olup olmadığını gösterir. Faaliyet kârı oranından sonra kârlılık üzerinde etkili olan diğer faaliyetlerle ilgili gelir ve giderlerle finansman giderlerinin kârlılık üzerindeki etkisi bu orandan anlaşılabilir (TSPAKB, 2009).

Olağan kâr oranının 2014 yılında 0,02'den 2015 yılında 0,06'ya yükselmesi olumlu bir gelişmedir.

Dönem kârı oranı, işletmenin net satışlarının yüzde kaçının dönem kârı olduğunu gösteren orandır (TSPAKB, 2009). İşletmenin dönem kârı veya zararının net satışlar içindeki oranını gösterir. Bu oranın yüksek olması olumludur. Ancak oranın yüksek olması yanında değerlerinin tutarları da önemlidir.

Dönem kârı oranının 2014 yılında 0,03'den 2015 yılında 0,06'ya yükselmesi olumlu bir gelişmedir.

Net kâr oranı, işletmenin dönem net kârının yeterli olup olmadığını ölçmede kullanılan orandır. Bu oran işletme faaliyetlerinin net verimliliği konusunda bilgi verir. İşletmenin uyguladığı çeşitli politika ve kararlarının sonuçlarını gösterir. Bu oranın yüksek olması olumludur. Ancak oranın yüksek olması yanında değerlerinin tutarları da önemlidir. Oranı oluşturan pay ve payda enflasyondan aynı benzer şekilde etkilendiğinden bu oran üzerinde enflasyon pek etkili olmaz (Çabuk ve Lazol, 2010).

Net kâr oranının 2014 yılında 0,02'den 2015 yılında 0,05'e yükselmesi olumlu bir gelişmedir. Borç ve gider karşılıklarındaki (vergi) artış dönem net kârını pek fazla etkilememiştir.

Aktif kârlılık oranı, aktiflerin işletmede ne ölçüde kârlı kullanıldığını tespit etmek amacıyla hesaplanır. Oranı hem vergiden sonraki kârı, hem de vergiden önceki kârı esas almak suretiyle iki farklı şekilde hesaplamak mümkündür. Ancak vergi tutarının işletme yönetiminin kontrolünde olmaması ve vergi uygulamalarından işletmelerin farklı etkilenmesi nedeniyle dönem kârının kullanılması uygundur (Çabuk ve Lazol, 2010).

Aktif kârlılık oranının 2014 yılında 0,02'den 2015 yılında 0,05'e yükselmesi olumlu bir gelişmedir. Bir bütün halinde varlıklarını kârlı bir şekilde kullanabildiğini gösterir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Endüstriyel ve finansal işletmeler için olduğu gibi, finansal performans analizi tarıma dayalı sanayi işletmeleri için de önem taşıyan bir konudur. Performans analizinin sağlıklı olması hiç kuşkusuz, sektörel bazda işletme sayıları, büyüklükleri, girdi-çıkıtı miktarları ve performans ölçümüne esas olacak referans değerler konusunda güvenilir ve yeterli miktarda verinin bulunmasını gerektirir. Türkiye'de bu konuda yeterli ve sağlıklı veri bulabilme konusunda çeşitli sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Özellikle Türkiye'de şirket bilgilerinin gizliliği ve tarıma dayalı sanayi işletmelerinin teşkilatlanmış piyasalara kote olmayışından dolayı denetime tabi olmaması gibi nedenlerle bilanço ve gelir tablolarının temini konusunda zorluklar çıkmaktadır. AB ve ABD'deki araştırmacıların bu konuda işlerinin görece daha kolay olduğu rahatlıkla söylenebilir. Örneğin ABD'de Farm Business Associations adı verilen kuruluşlar araştırmacılara derli toplu ve ayrıntılı veri sağlamaktadır. Söz konusu birlikler çok sayıda işletmeden topladıkları bilgiyi işletme büyüklüğü vb. kriterlere göre gruplandırmakta, böylece araştırmacılar aradıkları gruplandırılmış bilgileri hazır halde bulabilmektedirler. Benzer şekilde,

finansal referans değerler arayan üretici veya yöneticiler de kendi işletmelerine benzeyen işletmelerin referans değerlerine kolayca ulaşabilmektedirler. Son dönemlerde DİE, Tarım Bakanlığı ve Tarımsal Araştırma Enstitüsü gibi kuruluşların tarım sektörüne ilişkin daha ayrıntılı ve güvenilir veri tabanı oluşturma yönündeki çabaları, gelecekte daha sağlıklı araştırmaların yapılabilmesi açısından ümit vericidir.

Göstergelerin değerini etkileyen faktörlerden biri performansla ilgili bilginin toplandığı zaman dilimidir. Bunun yanında gelirler, harcamalar, varlıklar ve yükümlülüklerin hesaplanması için kullanılan yöntemler de, ortaya çıkan göstergelerin güvenilirliğini, tutarlılığını ve karşılaştırılabilirliğini etkilemektedir. Ürünün değeri birçok değişik şekilde hesaplanabilmektedir. Dolayısıyla referans değerlerinin nereden geldiği, ham verilerin nasıl toplandığı ve referans değerlerin nasıl hesaplandığını bilmek hayati önem taşımaktadır. Kısacası ayrıntılı, iyi tanımlanmış, iyi gruplandırılmış, sağlıklı bir veri tabanının önemi ne kadar vurgulansa azdır.

İşletmenin finansal açıdan rakiplerine göre güçlü ve zayıf olduğu yanların ortaya konması analiz sürecinin en önemli adımı olmakla birlikte, son adımı değildir. Bu adım önemlidir çünkü işletmenin içinde bulunduğu durumun tespit edilmesi, güçlü ve zayıf yanlarının ortaya konmasını sağlamaktadır. Mevcut durumun ne olduğunu bilmeden, hangi alanlarda yeni düzenlemelere gitmenin, nerede yeniden yapılanmanın gerekli olduğunu anlamının imkânı yoktur. Ancak mevcut durumun tespit edilmesiyle iş bitmemektedir. Bunun ardından yapılması gereken şey, çözümlenme sürecinin son adımını da atarak, belirli rasyo değerlerinin neden öyle olduğu, yani (dışa dönük analiz için) hangi rasyoların neden rakiplerden daha iyi, hangi rasyoların da neden rakiplerden daha kötü oldukları sorusunun yanıtını aramaktır. İçer dönük bir analiz için sorulması gereken sorular, "hangi rasyolarda geçmişe göre iyileşme/kötüleşme var, neden?" veya "hangi rasyolarda projeksiyonları tutturdum/tutturamadım, neden?" gibi sorulardır.

Ortalamadan daha iyi ve daha kötü çıkan performans göstergelerinin öyle çıkmalarının nedenlerinin iyi tespit edilmesi önemlidir, çünkü bir işletmenin rakiplerinden iyi olduğu yönlerin daha da pekiştirilmesi, zayıf olduğu yönlerin de güçlendirilmesi bu sayede mümkün olacaktır. Düzenli finansal performans ölçüm ve analizi yapan işletmelerin kendilerini toplama ve öne geçme şanslarının, bu konuda ihmalkâr davranan işletmelerden her zaman daha yüksek olması kuvvetle muhtemeldir.

Örnek işletmenin 2014 ve 2015 yılı verilerine göre öz kaynak yapısı güçlü tarıma dayalı bir sanayi işletmesi olduğu söylenebilir. İşletmenin orta vadede rekabet şansını arttırabilmesi için pazarlama stratejisini geliştirmesi, yeni pazarlara ve hatta uluslararası pazarlara açılabilmesi gerekmektedir. Bunun için finansal kaldıraçtan yararlanarak bir başka deyişle uzun vadeli borçlanarak ve yeni yatırımlara girilerek şirketin uzun vadeli kârlılığını arttırabilir. Kurumsallaşma yolunda atılacak adımlardan biride şirketin borsaya kote olmasıdır. Halka açılması sağlanarak sermayesi daha da güçlendirilebilir.

Kaynakça

Akgüç, O. (1995). **Mali Tablolar Analizi**. İstanbul: Muhasebe Enstitüsü Yayını. 9. Baskı.

Acar, M. (2003). **Tarımsal işletmelerde finansal performans analizi**. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20, 21-37.

- ATB. (2017). <http://www.atb.gov.tr/pages.aspx?pageId=255696c2-9a7c-42ff-9d6f.pdf>. adresinden erişildi. (E.T:09.02.2017)
- USF. (2017). <http://www.usf.org.tr/Eklenti/113,tusaf-un-sektor-raporu-2013pdf.pdf?0>. adresinden erişildi. (E.T:09.02.2017)
- TUSAF. (2011). Türkiye Un Sanayicileri Federasyonu. Un Sanayi Sektör Raporu, Ankara.
- Aktaş, E. ve Yurdakul, O. (2001). **Türkiye’de un sanayi sektörünün analizi**. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (8), 261-274.
- Akgüç, O. (1984). **Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi**. Ankara:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çetiner, E. (2010). İşletmelerde Mali Analiz. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çabuk, A. ve Lazol İ. (2010). Mali Tablolar Analizi. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Çoşkun, M. (2011). **Finansal Yönetim**. T.C. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No:1465, Açıköğretim Fakültesi Yayını No:779.
- TSPAKB. (2009). Finansal Yönetim, Sermaye Piyasası Faaliyetleri İleri Düzey Lisansı Eğitimi, Ankara.
- FORUMTR. (2017). <http://www.frmtr.com/ekonomi-iktisat-isletme-istatistik/805441-finansal-analiz.html> adresinden erişildi. (E.T:09.02.2017)

TÜRKİYE'DE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR, TURİZM VE DIŞA AÇIKLIK ARASINDAKİ İLİŞKİ: 1974-2014 DÖNEMİ

Prof.Dr. Harun TERZİ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öğr. Gör. Dr. Seval Akbulut BEKAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Vakfıkebir Meslek Yüksekokulu

Öz

Bu çalışmada, 1974-2014 dönemi Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımlar (FDI), dışa açıklık (DA) ve turist sayısı (TS) değişkenleri arasındaki ilişki ARDL ve Dolado-Lütkepohl(DL) Granger Nedensellik yaklaşımları kullanılarak araştırılmıştır. Dolado-Lütkepohl(DL) Granger Nedensellik testi sonucunda; doğrudan yabancı yatırımlar ile dışa açıklık arasında çift yönlü pozitif bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca DL Granger testi sonucunda turist sayısından doğrudan yabancı yatırımlara ve dışa açıklıktan turist sayısına doğru tek yönlü pozitif bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ARDL analizi sonucunda, doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde turist sayısı ve dışa açıklık değişkenlerinin etki ettiği tespit edilmiştir. Bulgular, doğrudan yabancı yatırımlar, dışa açıklık ve turist sayısının birbirini etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Turizm, Dolado-Lütkepohl , ARDL

JEL Sınıflandırma Kodları: F21, L83

101

THE RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN DIRECT INVESTMENT, TOURISM AND TRADE OPENNESS IN TURKEY: THE PERIOD OF 1974-2014

Abstract

This study investigates the relationship between foreign direct investment (FDI), trade openness (DA) and number of tourists (TS) variables in the Turkish economy during 1974-2014 period by using ARDL and Dolado-Lütkepohl (DL) Granger Causality Approaches. As a result of the Dolado-Lütkepohl (DL) Granger Causality test; there was a bidirectional positive causality relationship between foreign direct investments and trade openness. Also as a result of DL Granger test; there is a unidirectional positive causality relationship from the number of tourists to foreign direct investment and from trade openness to the number of tourists. As a result of the ARDL analysis, it is determined that the number of tourists and trade openness variables affect foreign direct investments. These results indicate that foreign direct investment, trade openness and the number of tourists affect each other.

Keywords: Foreign Direct Investment, Tourism, Dolado-Lütkepohl, ARDL

JEL Classification Codes: F21, L83

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte ekonomik önemi ön plana çıkan turizm sektörü, 21. yüzyıl dünya ekonomisinde en hızlı gelişen sektör olup; gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede ekonomik büyümenin ve gelişmenin anahtarı olarak görülmektedir (Akın,2012: 64). Turizm modern ekonomilerde en dinamik sektörlerden biri iken, çoğu gelişmekte olan ülke için ise ekonomik büyüme ve kalkınmaya öncülük eden lokomotif sektör konumundadır (Işık,2016:1-2). Ayrıca turizm, dünyanın en büyük sektörlerinden biri ve ekonomik büyümeyi finanse etmede kullanılan giderek daha önemli olan döviz kaynağıdır (Yazdı vd.,2015:1).

Turizm; başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, turizm potansiyeline sahip birçok ülkede; istihdama, gelir düzeyine, dış ve iç borç yükünün hafiflemesine, ödemeler dengesine ve sonuçta ülke insanının refah düzeyinin yükselmesine önemli ölçüde katkı sağlamaktadır (Akın,2012: 64). Bu bağlamda ülkeler gerek ekonomik büyümelerini daha sürdürülebilir hale getirmek, gerek istihdam seviyelerini yükseltmek gerekse sermaye yatırımları gerçekleştirmek için turizm gelirlerini arttırmayı hedeflemektedirler. Bu hedefler doğrultusunda ülkeler uluslararası organizasyonlara ev sahipliği yapmaya çalışmakta, bilimsel, kültürel ve spor alanında etkinlikler yapabilmek için çeşitli tesisler kurmakta, doğal, kültürel ve tarihi mirasları öne çıkararak ülkelerini daha cazip hale getirerek daha fazla tanıtım yapmaya çalışmaktadırlar (Kızılkaya vd., 2016: 203-204). Ülkenin sahip olduğu sosyokültürel yapıyı, tarihi ve doğal güzellikleri ekonomik kazanca dönüştüren turizm faaliyetleri, sağladığı döviz girdisiyle de gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından birisi olan dış ticaret/cari açıkların kapatılmasına ve ödemeler dengesinin iyileştirilmesine de kaynak sağlama özelliğine sahiptir. Bu nedenle, turizm sektörünün gelişimi, özellikle gelişmekte olan ülkelerde olmak üzere birçok hükümet için önemli bir hedef haline gelmiştir. Hükümetlerin turizm faaliyetlerini arttırmaya yönelik teşvik ve politikaları ile ülkeye gelen turist sayıları ve turizm gelirleri de giderek artış göstermektedir (Terzi ve Pata, 2016: 46).

Turizm sektörü, sermaye, altyapı, bilgi ve küresel pazarlama ve dağıtım zincirlerine erişim gerektiren bir faaliyettir. Bu nedenle, turizmin gelişimi ve ekonomik büyümenin sağlanması için finansal kaynakların bulunması kritik öneme sahiptir. Bu doğrultuda, özellikle gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımlar, uluslararası hava limanları, otoyollar, oteller ve modern teknolojiler gibi turizm sektörünün temel taşları olan gerekli sermaye ve altyapıları sağlayarak turizmin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır (Samimi vd., 2013:61). Turizm sektörü açısından yabancı sermayenin önemi, yatırımlar için gerekli finansmanın sağlanması yanında, yönetim becerilerinin geliştirilmesi ve özellikle dış pazar olanaklarının geliştirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır (Ege, 2006: 42-43).

Doğrudan yabancı yatırımlar, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelerdeki turizm sektörüne fiziki altyapı ve standart hizmetleri getirmenin yanı sıra, özellikle oteller, restoranlar ve dinlenme merkezlerinde turizm sektörü tesislerinin temelini de yükseltmektedir (Pham ve Tran, 2015:1292). Diğer bir ifadeyle doğrudan yabancı yatırımlar, sermaye, altyapı ve bilginin geliştirilmesinden ve turizmde küresel pazarlamaya erişim sağlanmasından en etkili motorlardan biri olarak görülmektedir (Andergassen ve Cardela, 2009:2).Gelişmekte olan ülkelerin

kalkınmasında ve yatırımlarının yönlendirilmesinde etkili olan doğrudan yabancı yatırımlar, turizm sektöründe gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki açıklık oranını da azaltmaktadır (Samimi vd., 2013:60-61). Bu doğrultuda, doğrudan yabancı yatırımlar küresel ekonomide giderek daha önemli bir rol oynamakta ve özellikle turizm sektörü ve ülke ekonomisi üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olmaktadır (Tang vd., 2007: 25; Samimi vd., 2013:60-61).

Turizmin de doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olduğu savunulmaktadır. Turistlerin ev sahibi ülkedeki konaklama, yemek, ulaşım tesisleri, eğlence gibi malları ve hizmetleri genellikle talep etmeleri nedeniyle, Tang vd. (2007: 27) göre, ülkeye gelen turist sayısının sebep olduğu talep artışı daha fazla yatırıma neden olacaktır. Bununla birlikte, ülkeler arasındaki dışa açıklık düzeyinin artmasıyla, uluslararası turizm küresel hale gelmekte ve uluslararası otel firmaları markalarını yayararak artan turizm talebini özellikle uluslararası turizmi karşılamak için doğrudan yabancı yatırımları etkilemektedir. Ayrıca, uluslararası turizm, potansiyel yatırımcıların, ziyaret edilen ülkenin çevresini birinci elden tecrübe etmesine ve mevcut yatırım fırsatları hakkında bilgi edinmesine olanak tanıyarak, yatırım fırsatlarının belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla, turizm sektörüne yapılan yatırım, mükemmel oteller ve ulaşım tesisleri gibi gelişmiş turistik altyapıya ve tema parkları gibi turistik faaliyetlerde artışa neden olabilecek yeni turistik mekanlara yol açacaktır (Tang vd., 2007:27; Sanford ve Dong, 2010: 205; Fereidouni ve Al-muali, 2014:105). Turizm ve doğrudan yabancı yatırımlar etkileşimleri gerçekte otellerin, havayollarının ve restoranların tipik turizm kaynaklı doğrudan yabancı yatırımlarla sınırlı değildir. Turizm gelişimi, diğer sektörlerde de doğrudan yabancı yatırıma neden olabilir (Tomahara, 2016:435).

Turizm sektörü doğrudan yabancı sermaye yatırımları için hem sürükleyicilik özelliğine sahip bir sektör olarak gelişmekte; hem de yarattığı dışsallık açısından ülke ekonomisini en fazla katkıda bulunabilecek bir sektör niteliği kazanmaktadır. Böyle olunca, özellikle doğrudan yatırım şeklinde yabancı sermaye girişleri konusunda yapılacak düzenlemelerde turizm sektörünün dikkate alınması ve gerekirse bu sektör için özel düzenlemelere gidilmesi gerekebilecektir (Selek, 2009: 69). Bu doğrultuda, Türkiye'nin sahip olduğu tarihsel, kültürel ve doğal kaynaklar rakipleri ile karşılaştırıldığında, önemli avantajlara sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle, turizm sektörünün Türkiye ekonomisi açısından özel bir sektör olarak ele alınması ve yatırımlara ayrı bir öncelik ve ağırlık verilmesi önem arz etmektedir (Ege, 2006: 54-55).

1980'li yıllardan itibaren uygulanan serbestleşme politikalarıyla birlikte dışa açılan Türkiye'de; doğrudan yabancı yatırımlar ve gelişmekte olan ülkeler için önemi giderek artan turizm sektörü arasındaki ilişki, son yıllarda önem kazanmıştır. Bununla birlikte, ülkeler arasındaki dışa açıklık seviyesi, doğrudan yabancı yatırım ve turizmi birbirine bağlayan ortak bir özelliktir, ancak literatürde bu üç değişken arasındaki ilişkiyi birlikte araştıran çalışma az sayıdadır. Dolayısıyla bu çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlar, turizm sektörü ve dışa açıklık düzeyi arasındaki ekonometrik ilişki araştırılarak turizm ve doğrudan yabancı yatırımlar ile ilgili uygulanacak politikalara katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Giriş bölümünü takiben ikinci bölümde literatür özeti sunulmuştur. Üçüncü bölümde veri seti, yöntem ve bulgular verilmiş, son bölümde ise sonuç ve önerilerde bulunulmuştur. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı; 1974-2014 dönemi Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar, turizm ve dışa açıklık arasındaki ilişkinin araştırılması ve sözkonusu ilişkinin DL VAR ve ARDL yaklaşımı ile analiz edilmesidir.

2. LİTERATÜR

Literatürde, doğrudan yabancı yatırımlar, turizm ve dışa açıklık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar genellikle üç grupta toplanmaktadır. Birinci grup çalışmalarda (Dunning ve McQueen (1981); Tisdell ve Wen (1991); Contractor ve Kundu (1995); Dunning ve Kundu (1995); Halley ve Halley (1997); Kundu ve Contractor (1999); Sanford ve Dong (2000); Willem ve Nair (2006), Endo (2006); Tang vd. (2007); Garcia-Flores vd. (2008); Subbarao (2008); Moore ve Craigwell (2008); Selvanathan vd. (2009); Chen (2010); Katircioğlu (2011); Salleh vd. (2011); Sharma vd. (2012); Peric ve Radic (2011; 2015; 2016); Samimi vd. (2013); Fereidouni ve Al-muali (2014); Pham ve Tran (2015); Yazdı vd. (2015); Tomohara (2016); Bezuidenhout ve Grater (2016) vb); doğrudan yabancı yatırımlar ile turizm; ikinci grup çalışmalarda (Erdal ve Tatoğlu (2002); Vergil ve Çeştepe (2006); Yapraklı (2006); Karagöz (2007); Kar ve Tatlısöz (2008); Tarı ve Bıdırdı (2009); Altıntaş (2009); Özcan ve Arı (2010); Zeren ve Ergun (2010); Vijayakumar vd. (2010); Eşiyok (2011); Sakyi vd. (2015); Şahbaz vd. (2016); Topallı (2016) vb.), doğrudan yabancı yatırımlar ile dışa açıklık; üçüncü grup çalışmalarda (Kulendran ve Wilson (2000); Shan ve Wilson(2001); Khan vd. (2005); Katircioğlu (2006); Polat vd. (2010); Kadir ve Jusoff (2010); Wong ve Tang (2010); Gallego vd. (2011); Surugiu ve Surgui(2011); Bozkurt ve Topçuoğlu (2013); Tandoğan ve Genç (2016); vb.) ise turizm ile dışa açıklık arasındaki ilişkiler genellikle incelenmektedir. Bu kısımda birinci, ikinci ve üçüncü grupta yer alan çalışmaların bazılarında bahsedilmiştir:

Sanford ve Dong (2000), 1988-1997 dönemi arasında ABD ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımlar ile turizm arasındaki ilişkiyi Tobit yöntemi kullanarak araştırmışlardır. Analiz sonucunda, doğrudan yabancı yatırımlar ile turizm arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Vergil ve Çeştepe (2006), 1992-2000 dönemi arasında 8 OECD ülkesinden Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların reel döviz kuru, ekonomik istikrarsızlık ve dışa açıklık değişkenlerinden nasıl etkilendiğini araştırmışlardır. Analiz sonucunda; reel döviz kuru, dışa açıklık ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında anlamlı ve olumlu yönde bir ilişkinin tespit edilmiştir.

Katircioğlu (2006) çalışmasında, 1977-2004 dönemi arasında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti için turizm ile ticari açıklık arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik ve Johansen eşbütünleşme yöntemleri kullanarak tahmin etmiştir. Analiz sonuçlarına göre turizmden ticari açıklığa doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

Yapraklı (2006), çalışmasında 1970-2006 dönemi Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ile GSYH, işgücü maliyeti, reel döviz kuru, dışa açıklık oranı ve dış ticaret değişkenleri arasındaki ilişkiyi Çoklu eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli yöntemleri kullanarak incelemiştir. Analiz sonucunda uzun dönemde, doğrudan yabancı yatırımlar ile GSYH ve dışa açıklık arasında pozitif, diğer değişkenler arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Willem ve Nair (2006) çalışmalarında 1997-2003 dönemi 9 Karayip ülkesi için turizm ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi Panel regresyon yöntemi ile araştırmışlardır. Turist sayısı (piyasa büyüklüğünün bir ölçüsü olarak), iç düzenlemeler ve Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) taahhütlerini analizde kullanmışlardır. Doğrudan yabancı yatırımlar ve GATS taahhütleri sayısı arasında pozitif bir ilişki, ancak turist sayısı ile doğrudan yabancı yatırım arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Tang ve diğerleri(2007) çalışmalarında 1985:1-2011:3 dönemi Çin ekonomisinde turizm ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi VAR analizi ve Granger nedensellik yöntemi ile araştırmışlardır. Analiz sonucunda, doğrudan yabancı yatırımlardan turizme doğru bir nedensellik ilişkisinin var olduğu ve Çin ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımların turizmin gelişmesi için kritik bir öneme sahip olduğu ortaya konulmuştur.

Karagöz (2007) çalışmasında, 1970-2005 dönemi arasında Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar ile piyasa hacmi (GSYİH), ticari dışa açıklık, beşeri sermaye, sermaye stoku, altyapı, politik istikrar ve yapısal değişim arasındaki ilişkiyi Johansen Eş Bütünleşme Analizi, Hata Düzeltme Modeli ve Granger Nedensellik Analizi ile incelemiştir. Analiz sonucunda doğrudan yabancı yatırımlar ile dışa açıklık arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Moore ve Craigwell (2008) tarafından yapılan çalışmada 1980-2004 dönemi 21 gelişmekte olan Küçük Ada Devletlerindeki turizm ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi Panel nedensellik yöntemi ile araştırmışlardır. Analiz sonucunda, 21 ülkenin 7’sinde (Aruba, Bahama, Barbados, Dominik Cumhuriyeti, Jamaika, Trinidad ve Tobago ile Papua Yeni Gine adaları) turizm ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Kar ve Tatlısöz (2008) çalışmalarında, 1980-2003 dönemi arasında Türkiye için doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörleri EKK yöntemini kullanarak araştırmışlardır. Analiz sonucunda uluslararası net rezervler, gayrisafi milli hasıla, dışa açıklık oranı, elektrik enerjisi üretim endeksi ve yatırım teşvikleriyle doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif bir ilişki bulunurken, reel döviz kuru ve işgücü maliyetleri ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Tarı ve Bıdırdı (2009) çalışmalarında; 1990-2006 dönemi Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerini Hata düzeltme modeli yardımıyla araştırmışlardır. Analizde açıklayıcı değişken olarak gayrisafi milli hasıla, iş gücü maliyeti, enflasyon değişkenleri ile birlikte dışa açıklık oranını da kullanmışlardır. Analiz sonucunda dışa açıklık oranının doğrudan yabancı yatırımları pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

Selvanathan ve diğerleri(2009) çalışmalarında, 1995:2-2007:2 dönemi Hindistan için turizm ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi VAR yöntemi yardımıyla araştırmışlardır. Analiz sonuçları, doğrudan yabancı yatırımlardan turizme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu göstermektedir.

Özcan ve Arı(2010) çalışmalarında, 1994-2006 döneminde 27 OECD ülkesi için doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörleri GMM yöntemini kullanarak araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, dışa açıklık değişkeninin teoride beklenenin aksine doğrudan yabancı yatırımlar ile negatif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Wong ve Tang(2010) çalışmalarında, 1986:1-2008:2 dönemi arasında Singapur için turizm ile ticari açıklık arasındaki ilişkiyi Toda-Yamamoto nedensellik yöntemi ile tahmin etmişlerdir. Analizde turizm ile ticari açıklık arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Vijayakumar vd. (2010) çalışmalarında 1975-2007 dönemi BRICS ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerini Panel yöntemi yardımıyla araştırmışlardır. Analizde açıklayıcı değişken olarak gayrisafi milli hasıla, sanayi üretim endeksi, enflasyon oranı, ücret oranı altyapı endeksi, döviz kuru, gayri safi sabit sermaye oluşumu değişkenleri ile birlikte dışa

açıklık oranını da kullanmışlardır. Elde edilen bulgularda, dışa açıklık değişkeninin doğrudan yabancı yatırımın üzerinde etkili olmadığı tespit edilmiştir.

Eşiyok (2011) çalışmasında 1982-2007 dönemi arasında 19 OECD ülkesinden Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımların belirleyicilerini Regresyon analizi ile araştırmıştır. Analiz sonucunda; dışa açıklık değişkeninin doğrudan yabancı yatırımın üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Surugiu ve Surugiu (2011) çalışmalarında, 1990-2009 dönemi arasında Romanya için turizm ile ticari açıklık arasındaki ilişkiyi Johansen eşbütünleşme ve Hata düzeltme modeli ile tahmin etmişlerdir. Çalışmada, ticari açıklıktan turizme tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Katircioğlu (2011) çalışmasında 1970-2005 dönemi Türkiye ekonomisinde uluslararası turizm ile doğrudan yabancı sermaye arasındaki ilişkiyi ARDL ve Granger nedensellik yöntemlerini kullanarak incelemiştir. Analiz sonucunda Türkiye'de uluslararası turizmden doğrudan yabancı yatırıma doğru bir nedensellik ilişkisi ile uzun dönemde değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

Salleh ve diğerleri(2011) çalışmalarında 1978-2008 dönemi Asya ülkelerinde (Malezya, Singapur, Tayland, Çin ve Hong Kong) turizm sektörü ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi ARDL yöntemi kullanarak araştırmışlardır. Analiz sonucunda, Hong Kong'da turizm sektörü ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında çift yönlü; Malezya ve Taylanda ülkelerinde turizmden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

Samimi ve diğerlerine (2013) ait çalışmada, 1995-2008 dönemi 20 Gelişmekte olan ülkelerin turizmi ile doğrudan yabancı yatırımları arasındaki ilişki Panel Hata düzeltme modeli ve Granger nedensellik yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Analiz sonucunda uzun dönemde turizm ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında eşbütünleşme ilişkisi ile uzun dönemde değişkenler arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

Arık vd., (2014) çalışmalarında, 1990-2011 dönemi Brezilya, Çin, Hindistan, Rusya, Meksika, Endonezya ve Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler Panel veri analizi kullanarak araştırmışlardır. Analiz sonucundan, dışa açıklık oranının doğrudan yabancı sermayeyi etkileyen faktörler arasında olduğu tespit edilmiştir.

Fereidouni ve Al-muali(2014), 1995-2009 dönemi 24 OECD ülkesi için gayrimenkul sektöründeki doğrudan yabancı yatırımlar ile turizm arasındaki ilişkiyi Panel Eşbütünleşme ve Granger nedensellik yöntemleri kullanarak araştırmışlardır. Analiz sonucunda, gayrimenkul sektörüne yapılan doğrudan yatırım ile uluslararası turizm değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

Pham ve Tran (2015) çalışmalarında 1980-2012 dönemi Türkiye için turizm ile doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki Johansen Eşbütünleşme ve Granger nedensellik yöntemleri ile incelemiştir. Analiz sonucunda turizm ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında eşbütünleşme ilişkisi ile turizmden doğrudan yabancı yatırımlara doğru pozitif bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

Aydemir ve Genç (2015) çalışmalarında, 1991:4-2014:3 dönemi Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olan faktörleri Maki Çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ve

Dinamik En Küçük Kareler (DEKK) yöntemi kullanarak araştırmışlardır. Analiz sonucunda, dışa açıklık değişkeninin doğrudan yabancı yatırımları GSYH ve işçilik maliyeti değişkenleri gibi pozitif etkilediği tespit edilmiştir.

Peric ve Radic(2015), 2000:1-2012:4 dönemi Hırvatistan ekonomisinde turizm verimliliği ile turizmdeki doğrudan yabancı yatırımlar, sermaye açıklığı, ihracat, eğitim, kurumsal faktörler, yolsuzluk değişkenlerini arasındaki ilişkiyi Johansen Eşbütünleşme yöntemi ile araştırmışlardır. Analiz sonucunda turizm sektöründeki doğrudan yabancı yatırımların, turizm verimliliği değişkenini pozitif ve anlamlı yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Yazdı ve diğerleri (2015) tarafından yapılan çalışmada 1985-2013 dönemi İran için turizm, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ARDL, Johansen Eşbütünleşme ve Granger nedensellik yöntemleri kullanılarak araştırılmıştır. Analizde elde edilen bulgular doğrultusunda, kısa ve uzun dönemde turizm harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki ile turizm harcamalarından doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tandoğan ve Genç (2016) çalışmalarında, 1980-2013 dönemi arasında Türkiye için turizm ile ticari açıklık arasındaki ilişkiyi Toda-Yamamoto nedensellik yöntemi kullanarak tahmin etmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, turizm ile dışa açıklık arasında çift yönlü pozitif bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

Topallı (2016) çalışmasında, 1982-2013 dönemi BRICS ülkelerinde ve Türkiye'deki doğrudan sermaye yatırımlar, ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Panel Granger nedensellik yöntemi ile incelemiştir. Analiz sonucunda, Güney Afrika için dışa açıklıktan doğrudan yatırımlara doğru tek yönlü, Hindistan için doğrudan sermaye yatırımlarından dışa açıklığa doğru tek yönlü, Brezilya, Çin ve Türkiye için ise ilgili değişkenler arasında nedensellik ilişkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Şahbaz ve diğerleri (2016) çalışmalarında 1980-2015 döneminde Türkiye ekonomisinde yoksulluk üzerinde doğrudan yabancı yatırımlar ve dışa açıklığın etkilerini Granger nedensellik yöntemi ile araştırmışlardır. Analiz sonucunda dışa açıklıktan doğrudan yabancı yatırımlara doğru da bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

Tomohara (2016) çalışmasında 1996-2011 dönemi Japonya ekonomisinde turizme dayalı doğrudan yabancı yatırımların geçerli olup olmadığını GMM yöntemi ile araştırmıştır. Çalışmada, Japonya ekonomisinde öncü olan 29 ülkenin sağladığı doğrudan yabancı yatırımlar ile turizm arasındaki ilişki kontrol değişkenler modele koyularak tahmin edilmiş ve doğrudan yabancı yatırımlar ile turizm arasında bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Işık (2016), 1985-2014 dönemi Türkiye'de turizm harcamaları, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL ve Hata düzeltme modeli analizlerini kullanarak araştırmıştır. Analiz sonucunda, turizm harcamalarından doğrudan yabancı yatırıma doğru tek yönlü, turizm harcamaları ile ekonomik büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğunu tespit edilmiştir.

Zaman ve diğerleri (2016) çalışmalarında, 1995-2013 dönemi 11 Geçiş ekonomilerinde uluslararası turizm taşıma harcamaları, enerji talebi, doğrudan yabancı yatırımlar, dışa açıklık ve kent nüfusu değişkenleri arasındaki ilişkileri Panel analizi ile araştırmışlardır. Analiz sonucunda, turizm taşıma harcamaları ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir.

3. VERİ SETİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmada, 1974-2014 dönemi Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımlar, dışa açıklık ile turizm arasındaki ilişki; doğrudan yabancı yatırım, dışa açıklık göstergelerinden biri olan mal ihracatı ve ithalatı toplamının gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYİH) oranı ve turizm göstergelerinden biri olan turist sayısı değişkenleri kullanılarak araştırılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlere ait bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Değişkenlerin Tanımı

Değişkenler	Kısaltmaları	Kaynak
FDI	Doğrudan yabancı yatırım	WDI
DA	Dışa Açıklık (Mal İhracatı+Mal İthalatı /Nominal GSYH(\$))	WDI
TS	Turist sayısı	WDI

Değişkenler logaritması alındıktan sonra analize tabi tutulmuştur. Çalışmada, serilerin durağanlık seviyelerinin belirlenmesi için genişletilmiş Dickey Fuller-ADF (1979), Phillips-Perron-PP (1988) ve Dickey Fuller – Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (DF-GLS) (1996) birim kök testleri kullanılmıştır. FDI, DA ile TS değişkenlere ait durağanlık seviyelerinin belirlenmesi için uygulanan ADF, PP ve DF-GLS birim kök testi sonuçları Tablo 2’de gösterilmektedir. Tablo 2’de, ADF, PP ve DF-GLS testleri yardımıyla serilere ait hesaplanan t istatistiklerinin mutlak değerlerinin, MacKinnon (1996) kritik mutlak değerlerinin küçükse (büyükse) serilerin durağan olmadığı (durağan olduğu); birim kök taşıdığı (taşımadığı) kabul edilmektedir.

Tablo 2: ADF, PP ve DF-GLS Birim Kök Testleri

Değişkenler	ADF Testi		PP Testi		DF-GLS Testi		
	C	C+T	C	C+T	C	C+T	
FDI	-1,172(0,67)	-4,504(0,00)^a	-0,834(0,79)	-4,504(0,00)^a	-0,949	-4,000^a	
TS	-0,351(0,90)	-2,330(0,40)	-0,358(0,90)	-2,432(0,35)	1,220	-2,330	
DA	-1,178(0,67)	-4,650(0,00)^a	-1,122(0,69)	-2,835(0,19)	-0,608	-2,718	
ΔFDI	-8,819(0,00)^a	8,739(0,00)^a	-9,501(0,00)^a	-9,320(0,00)^a	-8,544^a	-8,807^a	
ΔTS	-6,176(0,00)^a	-4,808(0,00)^a	-6,176(0,00)^a	-6,120(0,00)^a	-4,395^a	-5,406^a	
ΔDA	-5,703(0,00)^a	-4,726(0,00)^a	-6,207(0,00)^a	-6,479(0,00)^a	-5,399^a	-4,684^a	
Anlamlılık Düzeyi	% 1	-3,60	-4,20	-3,60	-4,20	-2,62	-3,77
	% 5	-2,93	-3,52	-2,93	-3,52	-1,94	-3,19

	%10	-2,60	-3,19	-2,60	-3,19	-1,61	-2,89

Tablo 2'deki sonuçlara bakıldığında, ADF, PP ve DF-GLS birim kök testlerine göre; FDI serisi seviyesinde I(0), TS serisi 1.farkında I(1) durağandır. DA serisi ise ADF testine göre seviyesinde I(0) durağan iken, PP ve DF-GLS testlerine göre 1.farkında I(1)'de birim kök içermediği görülmektedir. Değişkenler arasındaki ilişki, Dolado-Lütkepohl Granger Nedensellik (1996) (DL) ve ARDL yöntemleri yardımıyla analiz edilmiştir.

3.1. Dolado-Lütkepohl (DL) Granger Nedensellik Analizi

DL Granger nedensellik yöntemi iki aşamada uygulanmaktadır. Birinci aşamada, klasik VAR modelinde LR, FPE, AIC, SIC ve HQ kriterleri kullanılarak optimal gecikme uzunluğu k belirlenir. Daha sonra, k+1 gecikme uzunluğuna sahip geliştirilmiş VAR (k+1) modeli tahmin edilir¹. Tahmin edilen VAR modelinin sorunsuz ve istikrarlı olduğunu belirlemek için, AR birim kök istikrarlılık testi ve diagnostik testler (otokorelasyon, değişen varyans, normallik testi) yapılır. İkinci aşamada, değişkenler arasında nedenselliğin sınanması için VAR(k+1) modelindeki k gecikmeli katsayı matrisine değiştirilmiş Wald (MWALD) testi uygulanır. FDI, DA ile TS değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisinin DL nedensellik testi yardımı ile analizinde (1) nolu denklem oluşturulmuştur.

$$\begin{bmatrix} \ln FDI_t \\ \ln DA_t \\ \ln TS_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \beta_1 \\ \beta_2 \\ \beta_3 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \beta_{11,1} & \beta_{12,1} & \beta_{13,1} \\ \beta_{21,1} & \beta_{22,1} & \beta_{23,1} \\ \beta_{31,1} & \beta_{32,1} & \beta_{33,1} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \ln FDI_{t-1} \\ \ln DA_{t-1} \\ \ln TS_{t-1} \end{bmatrix} + \dots + \begin{bmatrix} \beta_{11,k} & \beta_{12,k} & \beta_{13,k} \\ \beta_{21,k} & \beta_{22,k} & \beta_{23,k} \\ \beta_{31,k} & \beta_{32,k} & \beta_{33,k} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \ln FDI_{t-k} \\ \ln DA_{t-k} \\ \ln TS_{t-k} \end{bmatrix} \\
 + \begin{bmatrix} \beta_{11,p} & \beta_{12,p} & \beta_{13,p} \\ \beta_{21,p} & \beta_{22,p} & \beta_{23,p} \\ \beta_{31,p} & \beta_{32,p} & \beta_{33,p} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \ln FDI_{t-p} \\ \ln DA_{t-p} \\ \ln TS_{t-p} \end{bmatrix} \\
 + \begin{bmatrix} \varepsilon_{1t} \\ \varepsilon_{2t} \\ \varepsilon_{3t} \end{bmatrix} \quad (1)$$

(1) nolu denklemde ifade edilen VAR (k+1) modelinde; k optimal gecikme uzunluğunu, p ise (k+1) toplamını temsil etmektedir. VAR(k+1) modelindeki k gecikmeli katsayı matrisine uygulanan Wald testi sonucunda $\beta_{12,1...k} \neq 0$ ise DA'dan FDI'ya, $\beta_{13,1...k} \neq 0$ ise TS'den FDI'ya doğru; $\beta_{21,1...k} \neq 0$ ise FDI'dan DA'ya, $\beta_{23,1...k} \neq 0$ ise TS'den DA'ya doğru; $\beta_{31,1...k} \neq 0$ ise FDI'dan TS'ye, $\beta_{32,1...k} \neq 0$ ise DA'dan TS'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu kabul edilir. $\beta_{12,1...k} \neq 0$ ile $\beta_{21,1...k} \neq 0$ birlikte sıfıra eşit değilse FDI ile DA arasında; $\beta_{13,1...k} \neq 0$ ile $\beta_{31,1...k} \neq 0$ ise FDI ile TS arasında; $\beta_{23,1...k} \neq 0$ $\beta_{32,1...k} \neq 0$ ise DA ile TS arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılır. DL Granger nedensellik testi için oluşturulan VAR modelinde optimal gecikme uzunluğunun (k); LR, FPE, SIC ve HQ kriterlerine göre 1 iken, AIC kriterine göre 4 olduğu Tablo 3'te görülmektedir.

Tablo 3: Optimal Gecikme Uzunluğu

¹ DL Granger nedensellik testinin Toda-Yamamoto (1995) Granger nedensellik testinden farkı, VAR modelinin VAR(k+ d_{max}) biçiminde değil, VAR(k+1) modeli olarak tahmin edilmesidir. DL Granger nedensellik testinde, diğer eşbütünleşme derecelerinden daha iyi nedensellik performansı gösterdiği için d_{max}=1 olarak seçilmektedir (Apergis ve Tang, 2014:26).

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-69,967	NA	0,011564	4,053749	4,185	4,099
1	25,131	169,065*	9,70e-05*	-0,729	-0,201*	-0,545*
2	30,011	7,862	0,000124	-0,500	0,423	-0,178
3	41,136	16,069	0,000113	-0,618	0,700	-0,158
4	52,477	14,490	0,000105	-0,748*	0,966	-0,149
5	58,155	6,309	0,000139	-0,564	1,547	0,172

LR, FPE, SIC ve HQ kriterlerine göre optimal gecikme uzunluğu 1 olarak oluşturulan VAR (1+1) modelinde otokorelasyon ve değişen varyans sorunu mevcut iken, AIC kriterine göre optimal gecikme uzunluğu 4 olarak oluşturulan VAR (4+1) modelinin sorunsuz olduğu tespit edilmiştir. Optimal gecikme uzunluğu 4'e göre oluşturulan VAR modelinde diagnostik testlerde sorun olmadığı için VAR (4+1) modeli tercih edilmiştir. DL Granger nedensellik testi için oluşturulan VAR (4+1) gecikmeli geliştirilmiş VAR (5) modeli EKK yöntemi ile tahmin edilmiştir. Tahmin edilen VAR(5) modelinin istikrarlı, AR karakteristik polinomun ters köklerinin 1'den küçük olduğu, değişen varyans sorununun bulunmadığı, otokorelasyon sorununun olmadığı ve hata terimlerinin normal dağıldığı Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4: DL Granger Nedensellik Testi Sonucu

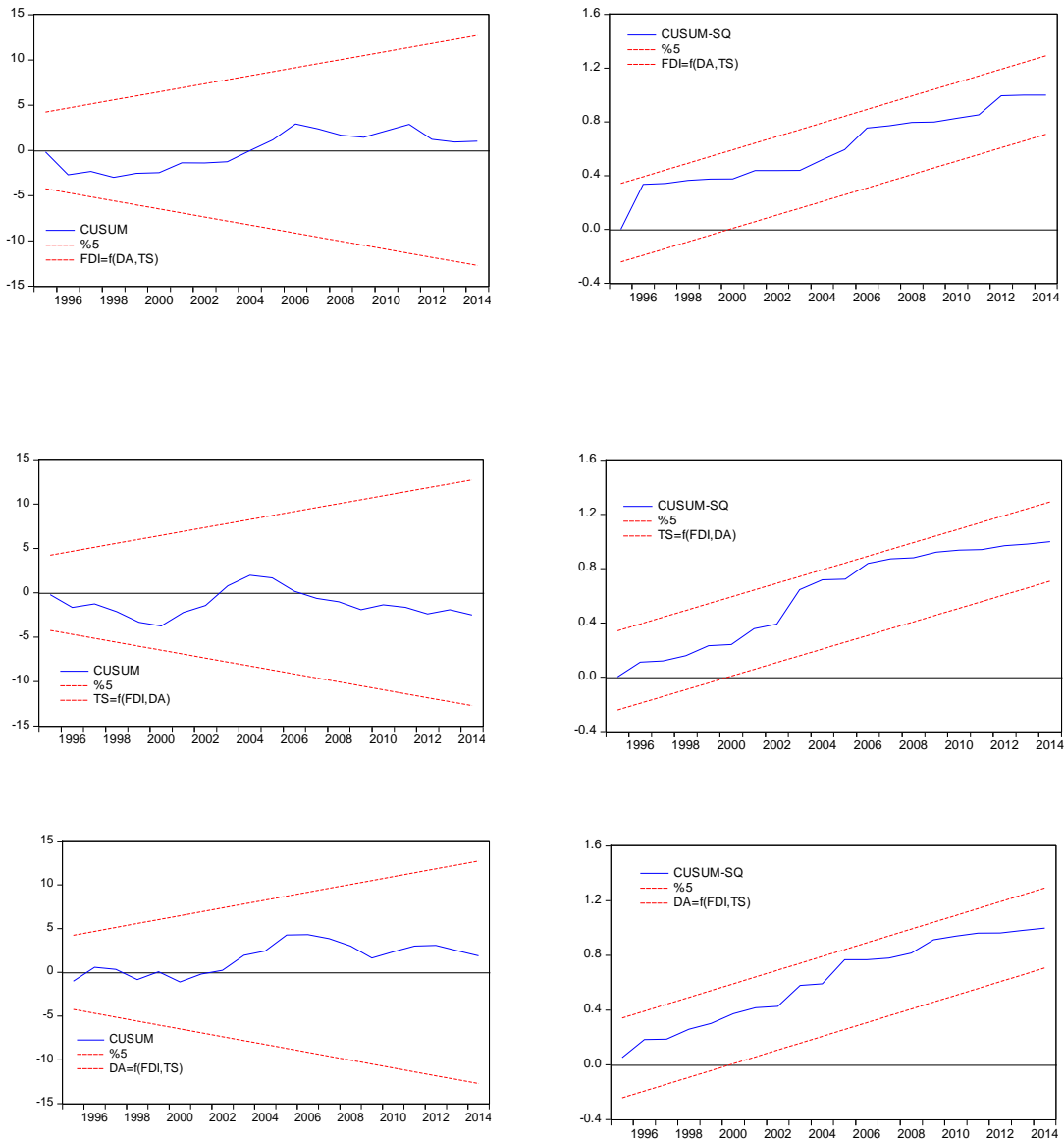
VAR (5) Model (OLS)	Wald ist,	P-değeri	Nedensellik	JB	LM	White	AR kökleri
FDI→DA DA→FDI	21,46 21,03	0,00 ^a 0,00 ^a	+ FDI→ DA (0,02) + DA→ FDI (1,12)	0,31	>0,11	0,29	1<0,98
FDI→TS TS→FDI	2,13 8,86	0,71 0,06 ^c	Nedensellik yok, + TS→ FDI (0,69)				
DA→TS TS→DA	24,88 2,28	0,00 0,68	+ DA→ TS (0,37) Nedensellik yok.				

Not:a:%1 seviyesinde , b:%5 seviyesinde, c:%10 seviyesinde anlamlıdır.Tanısal tes sonuçları (JB,LM,White testi p değeri sonuçları 0.10' dan büyük olduğu için modelde sorun yoktur).

Tablo 4’te, DL Granger nedensellik testi analizi sonucuna göre, FDI ile DA arasında çift yönlü pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca TS değişkeninden FDI’ya ve DA değişkeninden TS’ye doğru tek yönlü pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca VAR(5) modelinin güvenilirliği için katsayıların da istikrarlı olması önem arz etmektedir. Bu bağlamda katsayıların istikrarlılığı hakkında bilgi veren Cusum ve Cusum-sq (Yinelemeli Hata Terimlerinin Kümülatif Toplamı) grafikleri Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: VAR(5) Modeline Ait Cusum-Cusum-sq Grafikleri

Şekil 1’de yer alan grafiklere göre, VAR(5) modelini oluşturan FDI, TS ve DA değişkenlerine ait katsayılar istikrarlıdır.

3.2. ARDL Yaklaşımı

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin ortaya konulmasında kullanılan Engle- Granger (1987) ve Johansen-Juselius(1990) eşbütünlük testlerinde değişkenlerin aynı dereceden eşbütünlük olması gerekirken, farklı derecelerden bütünlük değişkenler arasında ilişkinin sınırlanmasında ise Pesaran vd.(2001) tarafından geliştirilen ARDL yaklaşımı kullanılmaktadır. Çalışmada, ADF, PP ve DF-GLS birim kök testleri sonucunda değişkenlerin farklı eşbütünlük derecelerine sahip olmasından dolayı eşbütünlük ilişkisinin sınırlanması için ARDL yaklaşımı tercih edilmiştir. ARDL yaklaşımı, sınır testi ile eşbütünlük ilişkisinin tespit edilmesi, uzun dönem ARDL modelinin kurularak uzun dönem katsayıları ile ARDL Hata Düzeltme modeli tahmin edilerek kısa dönem katsayılarının belirlenmesi olmak üzere üç ana kısımdan oluşmaktadır.

Birinci aşamada, uygun gecikme uzunluğu AIC, SIC VE HQ vb. kriterler ile belirlenmiş ve ARDL Sınır testi için kısıtlanmamış hata düzeltme modeli tanımlanmıştır. Modelde trendin anlamlı olduğu tespit edilmiş ve analize dahil edilmesine karar verilmiştir. Bu doğrultuda, çalışmada Kısıtsız Hata Düzeltme modeline dayalı olan sınır testi için (2) nolu denklem oluşturulmuştur.

$$\Delta FDI_t = \beta_0 + \beta_1 \text{trend} + \sum_{i=1}^m \beta_i \Delta FDI_{t-i} + \sum_{i=0}^n \delta_i \Delta TS_{t-i} + \sum_{i=0}^p \pi_i \Delta DA_{t-i} + \mu_i FDI_{t-1} + \sigma_i TS_{t-1} + \alpha_i DA_{t-1} + u_t \quad (2)$$

(2) nolu denklemde m,n,p değişkenlere ait optimal gecikme uzunluklarını temsil etmektedir. Çalışmada ARDL modeli, bağımlı değişken FDI, bağımsız değişken TS ve DA değişkenleri olarak kurulmuştur². ARDL yaklaşımında uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi için Eviews 9 programı kullanılarak maksimum gecikme uzunluğu 4 olarak tespit edilmiş ve değişkenler arasında farklı gecikme kombinasyonları sınanarak en düşük değeri veren model, en uygun model olarak seçilmiştir. Bu bağlamda AIC, SIC ve HQ gibi bilgi kriterlerine göre kısa ve uzun dönem ilişkileri analiz etmek için sınırlanmış en uygun model, ARDL(1,0,4) modeli olarak belirlenmiştir.

Uygun gecikme uzunlukları belirlendikten sonra değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin sınırlanması için F testi yapılmıştır. ARDL Sınır testinde kullanılacak olan F istatistiği için tahmin edilecek olan (2) nolu denklemde değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisinin olmadığını ifade eden sıfır hipoteze ($H_0: \mu_i = \sigma_i = \alpha_i = 0$) karşı, değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi olduğunu ifade eden alternatif hipotez ($H_1: \mu_i \neq \sigma_i \neq \alpha_i \neq 0$) test edilmektedir. Seviyesinde değişkenlere uygulanan Wald testi yardımıyla hesaplanan F istatistiği, çalışmada gözlem sayısı 41 olduğu için Narayan (2005) tablo alt kritik değer I(0) ve üst kritik değer I(1) ile karşılaştırılır³. F istatistiği değeri, I(1) üst sınırdan büyükse seriler arasında eşbütünlük ilişkisinin olduğu; I(0) alt sınırdan küçükse seriler arasında eşbütünlük ilişkisinin olmadığı; I(0) ile I(1) arasında yer alıyorsa eşbütünlük ilişkisinin belirsiz olduğu sonucuna ulaşılır. (2) nolu denklemde, sınır testi için hesaplanan F-istatistiği değerlerinin %5 anlamlılık seviyesinde

² Bağımlı değişken olarak TS ve DA değişkenlerine ait uygun ARDL modeli elde edilmediğinden dolayı çalışmaya konulmamıştır.

³ F istatistiği, 500-1000 gözleme sahip büyük örnekler için Pesaran vd (2001) tablo kritik değerleriyle, 30-80 gözleme sahip küçük örnekler için Narayan(2005) tablo kritik değerleri ile karşılaştırılarak eşbütünlük ilişkisine karar verilir.

üst kritik değerinden büyük olduğu ve seriler arasında eşbütünlük ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Sınır testi sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Sınır Testi Sonuçları

k (Bağımsız değişken sayısı)	F istatistiği	
2	7.218**	
	Alt Sınır I(0)	Ust SınırI(1)
% 10	4.43	5.37
%5	5.36	6.37
%1	7.31	8.72

Not: *, ** ve *** sırasıyla % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Kritik

değerler, Narayan (2005:1990) çalışmasında yer alan sabitli ve trendli model için Case(V)'de

sunulan k=2 durumuna ait değerlerdir.

Sınır testi sonucunda değişkenler arasında eşbütünlük ilişkisi tespit edildikten sonra ikinci aşamada değişkenlere ait uzun ve kısa dönem ilişkileri belirlemek için bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait gecikme uzunlukları, AIC vb. kriterlere göre seçilen ARDL(1,0,4) modeli (3) nolu denklemdeki gibi oluşturulmuştur.

$$FDI_t = \beta_0 + \beta_1 \text{trend} + \sum_{i=1}^1 \beta_{2i} FDI_{t-i} + \sum_{i=0}^0 \beta_{3i} TS_{t-i} + \sum_{i=0}^4 \beta_{4i} DA_{t-i} + u_t \quad (3)$$

Seçilen ARDL(1,0,4) modelinin uygun ve istikrarlı olduğunu ortaya koymak için diagnostik testler yapılmıştır. Hata terimlerinde ardışık bağımlılık sınanması için Breusch-Godfrey LM, normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için Jarque-Bera, değişen varyansın olup olmadığını ortaya koymak için Harvey, White ve Breusch-Pagan-Godfrey ile model kurma hatası olup olmadığı test etmek için Ramsey Reset testleri kullanılmıştır. (3) nolu denklemde oluşturulan ARDL (1,0,4) modeli tahmin edilmiş ve elde edilen bulgular Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: ARDL (1,0,4) Modeli Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	P değeri
FDI(-1)	0,204	0,115	1,772	0,087
TS	0,295	0,219	5,896	0,000
DA	0,316	0,265	1,189	0,244
DA(-1)	1,036	0,375	2,759	0,010

DA(-2)	-0,775	0,254	-3,042	0,005
DA(-3)	-0,394	0,212	-1,861	0,073
DA(-4)	1,155	0,300	3,848	0,000
C	-6,733	3,761	-1,789	0,084
@TREND	-0,066	0,0247	-2,686	0,012
Diagnostik(Tanımsal) Testler				
R ² =0,94	Adj R ² =0,92	Breusch –Godfrey LM Testi = 1,62(0,19)		
Ramsey Reset Testi= 0,32 (0,76)		Jarque-Bera Normallik Testi = 1,11 (0,57)		
Değişen Varyans Testleri		Harvey= 2,23(0,18)		
		ARCH = 1,09(0,30)		
		Breusch Pagan Godfrey=0,53(0,81)		

Tablo 6’da görüldüğü gibi, TS katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır. DA katsayısı istatistiksel olarak anlamsız olsada gecikmeli değerleri anlamlı ve toplam olarak DA katsayısının FDI üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlıdır. ARDL(1,0,4) modelinde otokorelasyon olmadığı, değişen varyans sorununun bulunmadığı, hata terimlerinin normal dağılımına sahip olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, kurulan ARDL(1,0,4) modelinin sorunsuz olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasında ARDL(1,0,4) modeline ait uzun dönem katsayıları Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7: ARDL (1,0,4) Modeline ait Uzun Dönem Katsayıları

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği	P değeri
TS	0,628	0,397	4,096	0,000
DA	0,680	0,217	7,729	0,000
C	-8,460	5,612	-1,507	0,142
@TREND	-0,083	0,039	-2,103	0,044

Tablo 7’de görüldüğü gibi, ARDL(1,0,4) modeline ait uzun dönem katsayıları anlamlı bulunmuştur. TS ile DA değişkenlerinden FDI değişkenine doğru uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. ARDL(1,0,4) modelinden türetilen hata düzeltme modeli ile kısa dönem katsayıları elde edilecektir. ARDL(1,0,4) modeline ait hata düzeltme modeli (4) nolu denklemdeki gibi kurulmuştur.

$$\Delta FDI_t = \alpha_0 + \beta_1 \text{Trend} + \sum_{i=1}^1 \omega_i \Delta FDI_{t-i} + \sum_{i=1}^0 \varphi_i \Delta TS_{t-i} + \sum_{i=1}^4 \rho_i \Delta DA_{t-i} + \tau ECT_{t-1} + u_t \quad (4)$$

(4) nolu denklemdeki katsayılar, modelin kısa dönem katsayılarını göstermektedir. ECT_{t-1} hata düzeltme terimidir. Bu terime ait τ katsayısının, 0 ile -1 arasında bir değer alması durumunda uzun dönem denge durumuna bir yaklaşma, pozitif bir değer alması durumunda uzun dönem denge durumundan uzaklaşma olduğunu göstermektedir. τ katsayısının negatif ve anlamlı olması beklenmektedir. Tablo 8’de, (4) nolu denklemi temsil eden hata düzeltme modeline ait kısa dönem katsayılar yer almaktadır.

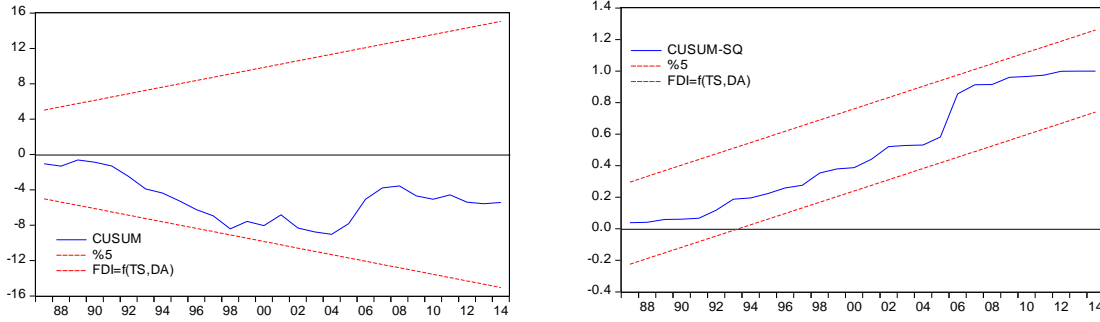
Tablo 8: ARDL (1,0,4) Hata Düzeltme Modeli

Değişkenler	Katsayı	Standart Hata	t istaistiği	P değeri
D(TS)	0,295	0,219	5,896	0,000
D(DA)	0,316	0,265	1,189	0,244
D(DA(-1))	0,775	0,254	3,042	0,005
D(DA(-2))	0,394	0,212	1,861	0,073
D(DA(-3))	-1,155	0,300	-3,848	0,000
D(@TREND())	-0,066	0,024	-2,686	0,012
CointEq(-1)	-0,795	0,115	-6,911	0,000

Tablo 8’de görüldüğü gibi, kısa dönem katsayılarından D(TS), pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. D(DA) katsayısının kısa dönemde pozitif fakat istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. D(DA) katsayısının gecikmeli değerlerinin ise istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca hata düzeltme terimi ECT_{t-1} katsayısı, negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre, kısa dönemdeki sapmaların %79’unun bir sonraki dönemde giderilmekte ve uzun dönem dengesine hızlı bir şekilde ulaşılmaktadır. ARDL(1,0,4) modelinde uzun döneme ait katsayıların istikrarlılığını ve modelde yapısal kırılmanın olup olmadığını sınamak için kullanılan Cusum ve Cusum-sq grafikleri Şekil 2’de gösterilmektedir.

Şekil 2: ARDL(1,0,4) Modeline ait Cusum ve Cusum-sq Grafikleri

Şekil 2'deki ARDL(1,0,4) modeline ait Cusum ve Cusum-sq grafiklerine göre, kısa dönem katsayılarına ilişkin olarak hata düzeltme teriminin elde edilmesinde kullanılan uzun dönem katsayılarının istikrarlı olduğu ve herhangi bir yapısal kırılmanın olmadığı tespit edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye'de 1974-2014 dönemleri arasında doğrudan yabancı yatırımlar, dışa açıklık ve turist sayısı arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığı test edilmiştir. Nedensellik ilişkisini test etmek amacıyla Dolado-Lütkepohl (DL) Granger nedensellik testi ve ARDL yöntemi kullanılmıştır. DL Granger nedensellik testi sonucunda; doğrudan yabancı yatırımlar ile dışa açıklık arasında çift yönlü pozitif istatistiksel olarak anlamlı ilişki var iken; turist sayısından doğrudan yabancı yatırımlar ve dışa açıklıktan turist sayısına doğru tek yönlü pozitif istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ARDL analizi sonucunda doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde kısa ve uzun dönemde turist sayısı ve dışa açıklık düzeyinin etki ettiği görülmektedir. Analizden elde edilen bulgularda, Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde turist sayısının pozitif etkisi olduğu görülmektedir. Ayrıca, 1974-2014 dönemi Türkiye ekonomisinde gelen turist sayısından ve dışa açıklık düzeyinden doğrudan yabancı yatırımlara doğru uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular, Türkiye için yapılan çalışmalardan Yapraklı (2006), Karagöz (2007), Kar ve Tatlısöz (2008), Katırcıoğlu (2011), Pham ve Tran (2015), Aydemir ve Genç (2015), Işık (2016), Tandoğan ve Genç (2016)'ın çalışmaları ile diğer ülkeler için yapılan çalışmalardan Moore ve Craigwell (2008), Wong ve Tang (2010), Surugiu ve Surugiu (2011), Salleh vd. (2011), Arık vd. (2014), Peric ve Radic (2015), Yazdı vd. (2015), Tomohara (2016) çalışmaları destekler niteliktedir.

Sonuç olarak, Türkiye ekonomisinde dışa açıklık, turizm ve doğrudan yabancı yatırımlar birbirlerini etkilemekte ve bununla birlikte dışa açıklık düzeyi ile turist sayısı, doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri arasında yer almaktadır. Türkiye ekonomisinde dışa açıklıktaki artışla birlikte artan uluslararası turizm faaliyetleri sonucunda gelişen turizm sektörü, ülke içine giren turist sayısının yükselmesine neden olarak, doğrudan yabancı yatırımların artmasına katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda, politika yapıcılar, Türkiye'nin sahip olduğu doğal, kültürel ve tarihi değerleri ön plana çıkartacak ve uluslararası organizasyonlar, etkinliklerde yer alacak politikalar ile birlikte turizm sektörünü geliştirecek, daha fazla turist gelişini sağlayacak ve doğrudan yabancı yatırımların artmasına neden olacak politikalar geliştirmelidir. Ayrıca, Türkiye'de sürdürülebilir ekonomik büyüme hedefleri için, son yıllarda gelişmekte olan ülkeler için lokomotif sektörlerden biri olan turizm sektörüne doğrudan yabancı yatırımları yönlendirecek politikalar uygulanmalıdır.

Kaynakça

- Akın, A., Şimsek, M. Y. ve Akın, A. (2012). Turizm Sektörünün Ekonomideki Yeri ve Önemi. Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 4 (7), 63-81.
- Andergassen, R. ve Candela, G. (2009). Less Developed Countries, Tourism Investments and Local Economic Development. Review of Development Economics, 17(1), 16-33.
- Altıntaş, H. (2009). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1996-2007. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 64(2), 1-30.
- Apergis, N. ve Tang, C. F. (2014). Is the Energy-Led Growth Hypothesis Valid? New Evidence From A Sample of 85 Countries. Energy Economics, 38, 24-31.
- Arık, Ş., Akay, B. ve Zambak, M. (2013). Doğrudan Yabancı Yatırımları Belirleyen Faktörler: Yükselen Piyasalar Örneği. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 97-110.
- AYDEMİR, O. ve GENÇ, E. (2015) Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Belirleyicileri, Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kapsamında Bir Analiz, Türkiye Örneği, 2(2), 17-41.
- Bezuidenhout, H. ve Grater, S. (2016). The Dimensions of FDI in The Tourism Sector in Africa. The Journal of Applied Business Research, 32(4), 1115-1135.
- Bozkurt, E. ve Topçuoğlu, Ö. (2013). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Turizm İlişkisi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 7, 91-105.
- Chen, X. (2010). The Influence of FDI on China’s Tourism Industry, 1-71, aut.researchgateway.ac.nz/handle/10292/904.
- Contractor, F.J. ve Kundu, S. K. (1995). Explaining Variation in The Degree of Internationalisation Across Firms: The Case of The Hotel Industry. Journal of International Management, 1(1), 87–123.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. Journal of the American Statistical Association, 74, 427-431.
- Dolado, J. J. ve Lütkepohl, H. (1996). Making Wald Test Work for Cointegrated VAR Systems. Econometric Theory, 15(4), 369-386.
- Dunning, J. H. ve Mcqueen, M. (1981). The Eclectic Theory of International Production: A Case Study of the International Hotel Industr. Managerial and Decision Economics, 2(4), 197–210.
- Dunning, J.H. ve Kundu, S.K. (1995). The Internationalization of the Hotel Industry – Some New Findings from A Field Study. Management International Review, 35(2), 101–133.
- Ege, Z. ve Gürdoğan, A. (2006). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türk Turizm Sektörü Açısından Değerlendirilmesi. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 43-58, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yead/article/view/5000170441>.
- Endo, K. (2006) Foreign Direct Investment In Tourism, Tourism Management, 27, 600-614.
- Elliott, G., Rothenberg, T. ve Stock, J.H. (1996). Efficient Tests For An Autoregressive Unit Root. Econometrica, 64(4), 813-836.

Engel, R.F. ve Granger, C.W.J. (1987). Co-integration and Error Correction Representation, Estimation and Testing. *Econometrica*, 55(2), 251- 276.

Erdal, F. ve Tatoğlu, E. (2002). Locational Determinants of Foreign Direct Investment in an Emerging Market Economy: Evidence from Turkey. *Multinational Business Review*, 1(10), 21-27.

Eşiyok, B. (2011). Determinants of Foreign Direct Investment in Turkey: A panel Study Approach. MPRA, 36568, 1-48, <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/36568>, Erişim Tarihi: 8.12.2016.

Fereidouni, H. G. ve Al-Mulali, U. (2014). The Interaction Between Tourism and FDI in Real Estate in OECD Countries. *Current Issues in Tourism*, 17:2, 105-113, DOI: 10.1080/13683500.2012. 733359.

Garcia-Flores, F., Cirera, V.P., Martin, P. ve Guadarrama, L. (2008). Tourism, Trade and the Enviroment: Tourism and Coastal Development in the Mexican Portion of the Mesoamerican Reef. *Fourth North American Symposium on Assessing the Environmental Effects of Trade*, 8, 1-19.

Gallego, M. S., Rodriguez, F. L. ve Rodriguez, J. V. P. (2011). Tourism and Trade in OECD Countries. A Dynamic Heterogeneous Panel Data Analysis. *Empirical Economics*, 41(2), 533-554.

Işık, C. (2016). Türkiye’de Turizm Harcamaları, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Analizi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 1-8.

Johansen, S. ve Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration - with Applications to The Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52(2), 169-210.

Kadir, N. ve Jusoff, K. (2010). The Cointegration and Causality Tests for Tourism and Trade in Malaysia. *International Journal of Economics and Finance*, 2(1),138-143.

Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(14), 436-459.

Karagöz, K. (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970-2005. *Journal of Yasar University*, 2(8), 927-948.

Katırcıoğlu, S. T. (2006). Tourism, Openness and Growth Triangle in a Small Island: The Case of North Cyprus, 17th Symposium. *Compstat; Computational Statistics*, Rome. 28 Ağustos- 1 Eylül. 1163-1170. file:///C:/Users/ADM%C4%B0N/Downloads/CD-290%20(1). pdf. Erişim Tarihi 15 Ekim 2016.

Katırcıoğlu, S. (2009). Foreign Direct Investment And Economic Growth in Turkey: An Empirical Investigation by The Bounds Test for Co-Integration and Causality Tests. *Izvorni Znanstveni Rad*, UDK 339.727.22:338.1(560).

Katircioglu, S. (2011). The Bounds Test to The Level Relationship and Causality Between Foreign Direct Investment and International Tourism: The Case of Turkey. *E+M Ekonomie A Management*, **1**, 6-13.

Khan, H., Toh, R. S. ve Chua, L. (2005). Tourism and Trade: Cointegration and Granger Causality Tests. *Journal of Travel Research*, 44(2), 171-176.

Kızılkaya, O., Sofoğlu, E. ve Karaçok, Z. (2016). Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23(1), 203-215.

Kulendran, N. ve Wilson, K. (2000). Is there a Relationship Between International Trade and International Travel?. *Applied Economics*, 32(8), 1001-1009.

Kundu, S.K. ve Contractor, F.J. (1999). Country Location Choices of Service Multinationals – An Empirical Study of the International Hotel Sector. *Journal of International Management*, 5(4), 299–317.

Moore, W. ve Craigwell, R. (2008). Foreign Direct Investment and Tourism in SIDS: Evidence from Panel Causality Tests. *MPRA Paper*, 33438, 1-15.

Narayan, P.K. (2005). The Saving and Investment Nexus for China: Evidence from Cointegration Tests. *Applied Economics*, 37(17), 1979-1990, DOI:10.1080/00036840500278103.

Özcan, B. ve Arı, A. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 12, 65-88.

Peric, J. ve Radic, M.N. (2011). Sustainable Foreign Direct Investment in Tourism Sector of Developing Countries. *Sustainable Tourism: Socio-Cultural, Enviromental and Economic Impact*, 263-278.

Peric, J. ve Radic, M.N. (2015). Tourism Productivity and Tourism FDI in Croatia. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(5), 425-433.

PERIĆ, J. ve RADIĆ, M.N. (2016) Development Impact of FDI in Hotel: Case Study of Terme Tuhelj in Croatia, *AlmaTourism-Journal of Tourism, Culture and Territorial Development*, 13, 66-78.

Pesaran, M.H., Shin, Y., ve Smith, R.J. (2001). Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289- 326.

Pham, M. L. ve Tran, P. P. (2015). The Granger Causality Relationship Between International Tourist Arrivals and Foreign Direct Investment: Emprical Evidence from Turkey. *The 9th International Days of Statistics and Economics*, 1291-1300.

Phillips, P. C. ve Perron, P. (1988). Testing for a Unit Root in Time Series Regression, *Biometrika*, 75(2), 335-346.

Polat, E., Turkan, S., ve Gunay, S. (2010). Relationship Between Tourism and Trade in Turkey. *International Conference On Applied Economics (ICOAE)*. 591-596. <http://kastoria.teiko.gr/icoae2/wordpress/wp-content/uploads/articles/2011/10/066.pdf>. Erişim Tarihi 10 Ekim 2016.

Samimi, A. J., Sadeghi, S. ve Sadeghi, S. (2013). The Relationship Between Foreign Direct Investment and Tourism Development: Evidence from Developing Countries. *Institutions and Economies*, 5(2), 59-68.

Sakyi, D., Commodore, R. ve Opoku O. E.E. (2015). Foreign Direct Investment, Trade Openness and Economic Growth in Ghana: An Empirical Investigation. *Journal of African Business*, 16(1-2), 1-15.

Salleh, N.H.M., Othman, R. ve Sarmidi, T. (2011). An Analysis of the Relationships Between Tourism Development and Foreign Direct Investment: An Empirical Study in Selected Major Asian Countries. *International Journal of Business and Social Science*, 2(17), 250-257.

Sandford, D.M. ve Dong, H. (2000). Investment in Familiar Territory: Tourism and New Foreign Direct Investment. *Tourism Economics*, 6(3), 205-219.

Selek, D. (2009) . Turizm Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımları: 1980 Dönemi Sonrası Üzerine Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

Selvanathan, S., Selvanathan, E.A. ve Viswanathan, B. (2009). Causality between Foreign Direct Investment and Tourism: Empirical Evidence from India, 1-13, <https://ideas.repec.org/p/eab/financ/22944.html>.

Shan, J. ve Wilson, K. (2001). Causality between Trade and Tourism: Empirical Evidence from China. *Applied Economics Letters*, 8(4), 279-283.

Subbarao, S. (2008). A Study On Foreign Direct Investment (Fdi) İn Indian Tourism. *Conference On Tourism İn India – Challenges Ahead*, IIMK, 108-113.

Surugiu, C. ve Surugiu, M. R. (2011). Causality between Tourism Exports and Trade Openness: Empirical Analysis for Romanian Tourism. *Revista Tinerilor Economisti (The Young Economists Journal)*, 1(17), 100- 109.

Sharma, A., Johri, A. ve Chauhan, Ajay (2012). FDI: An Instrument of Economic Growth&Development in Tourism Industry. *International Journal of Scientific and Research Publications*, 2(10), 1-6.

Şahbaz, A ., Buluş, A. ve Kaleci, F. (2016). The Relationship Between Openness, Foreign Direct Investment, and Poverty: The Case of Turkey. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15 (4), 1106-1117, DOI: 10.21547/jss.265500.

Tandoğan, D. ve Genç, M. (2016). Türkiye’de Turizm ve Ticari Açıklık Arasındaki İlişki: Toda ve Yamamoto Nedensellik Yaklaşımı. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), 59-70.

Tang, S., Selvanathan, E.A. ve Selvanathan, S. (2007). The Relationship Between Foreign Direct Investment and Tourism: Empirical Evidence from China. *Tourism Economics*, 13(1):25-39.

Tarı, R. ve Bıdırdı, H. (2009). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Temel Belirleyicileri: 1990-2006 Dönemine İlişkin Ekonometrik Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 253- 268.

Terzi, H. ve Pata, U. K. (2016). Türkiye’nin İktisadi Büyümesinde Turizm Sektörünün Katkısı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 48, 45-64.

Tisdell, C. ve Wen, J. (1991). Investment in China's Tourism Industry: Its Scale, Nature and Policy Issues. *China Economic Review*, 2(2), 175-93.

Tomohara, A. (2016). Japan's Tourism-Led Foreign Direct Investment Inflows: An Empirical Study. *Economic Modelling*, 52, 435-441.

Topallı, N. (2016). Doğrudan Sermaye Yatırımları, Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye ve BRICS Ülkeleri Örneği. *Doğuş Üniversitesi*, 17(1), 83-95.

Vergil, H. ve Ceştepe, H. (2006). Döviz kuru değişkenliği ve yabancı doğrudan yatırım akımları: Türkiye örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1(55), 975-986.

Vijayakumar, N, Sridharan, P. ve Rao, K., C., S. (2010). Determinants of FDI in BRICS Countries: A Panel Analysis. *Journal of Business Science and Applied Management*, 5(2), 1-13.

Willem, D.V. ve Nair, Swapna (2006). Foreign Direct Investment, Service Trade Negotiations And Development: The Case Of Tourism In The Caribbean. *Development Policy Review*, 24(4), 437-454.

Wong, K. N. ve Tang, T. C. (2010). Tourism And Openness To Trade In Singapore: Evidence Using Aggregate And Country-Level Data. *Tourism Economics*, 16(4), 965-980.

Yapraklı, S. (2006). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 21(2), 23-48.

Yazdı, S. K., Salehi, K. H. ve Soheilzad, M. (2015). The Relationship Between Tourism, Foreign Direct Investment And Economic Growth: Evidence From Iran. *Current Issues In Tourism*, DOI: 10.1080/13683500.2015.1046820.

Zaman, K., Moemen, M.A. ve Islam, T. (2016). Dynamic Linkages Between Tourism Transportation Expenditures, Carbon Dioxide Emission, Energy Consumption And Growth Factors: Evidence From The Transition Economies. *Current Issues In Tourism*, 3-16, DOI: 10.1080/13683500.2015.1135107, Erişim Tarihi: 06.12.2016.

Zeren, F. ve Ergun, S. (2010). AB'ye Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: Dinamik Panel Veri Analizi. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 67-83.

ONCE MORE ON TEXT ORGANIZATION MODELS

Prof. Dr. Huseynaga RZAYEV

Department of Western Languages and Literatures, Suleyman Demirel University

Dr. Zana YALÇINKAYA

School of Foreign Languages, University of Dicle

Abstract

This study, concerned with the “basics” of information development, attempts to examine the applicability of the “new-before/without-given” (further “n-b/w-g”) pattern as an additional resource to F. Daneš’s “given-before-new” (“g-b-n” in furtherance) thematic progression type. Our controversy rests on the claim that “given-before-new” information development model as a linear relation (between “theme” and “rheme”) is not a sufficient condition for organization of texts in different functional styles of language-in-use. Moreover, information “packaging” more than often relies on the purposive aspect of communication and thereby we will query the contention that for a text to be appropriately goal-oriented, not all uses of “given-before-new” model produce effective texts, which, in turn, serves as a basis for our next assumption: “New-before/without-given” model is an independent requirement, not a by-product or an alternative of the “given-before-new” pattern of information development, since it better reflects the relations between text parts in functional terms, and identifying the transition point of a relation, “designs” a more relevant extent of the items related. In the first part of this article we examine the central conceptual properties of the “g-b-n” type of information processing. In the second part, we illustrate the rationale and potential of the “n-b/w-g” model by implementing it in various functional styles and by empirically testing its capacity as well as adequacy to varying communication needs. In the third part, we pursue implications of the “n-b/w-g” model describing how it differs from (in terms of capturing specific meaning areas) and collaborates with the “g-b-n” type in adapting the information processing to the situational and attitudinal aspects of communication, while part four is concerned with systematization of comparison-based findings of the two models. Finally, the fifth part draws attention to the perspective of the problem.

Keywords: theme/rheme, “given-before-new” model, old/new information, “discourse motivated” information, “new-before/without-given” model

In our research we have tried to use all primary types of textual data although the examples from dialogic/narrative texts are our priority. We analyse these dialogues not simply as relational communication experiences but rather as dynamic events sensitive to the addressivity feature of talk, with an analytic eye toward the informant’s anticipation of addressee evaluation.

It is also important to note that the chosen context-based examples have been instrumental in informing our “n-b/w-g” work and have led us to new texts that brought to light novel aspects of the struggle/collaboration between the two models in text organization/comprehension.

F.Daneš (1974) and J. Firbas (1971) have contributed much to the worthy improvement of this approach. Here we attempt to enhance this approach by introducing the so-called “n-b/w-g” (i.e., “new-before/without-given”) model.

In particular, we are going to discuss some regular mismatches usually arising when the complex needs of different functional styles interact with the information structuring. In this context we intend to examine the potential of “given-before-new” (further “g-b-n”) model and point out some ineluctable problems and suggesting remedies. We will first explore the efficiency of “g-b-n” model and then discuss the reasons of its shortcomings associated with the “thematization-principle-based” approach.

The functional approach to language, mainly evolved out of work done by the representatives of the Prague Linguistic Circle, under names such as “actual Bipartition of a sentence”, “Functional Sentence Perspective” and Communicative Dynamism”, has attracted a lot of research, both in paper and book-length studies. Some studies deal with the word order and/or semantic factors in terms of their contribution to organization of information structure at sentence level, while others concentrate on the role of context together with the above mentioned factors in processing and comprehending communication both at sentence and textual levels. Or the information development is treated within discourse analytical frameworks, also emphasizing the interplay of the “old” and “new” information, which has logically “led” to the establishment of the so-called “given-before-new” model under the term “thematization” or “thematic progression”; it, in furtherance, gave rise to three modifications known as “thematization of the theme”, “thematization of the rheme” and “mixed type thematization” sub-models. In the existing literature of communication, these sub-models have been usually identified as the central strategy of information packaging, and being treated as a “marginal information packaging mould”, this “g-b-n” based model excludes the possibility of any other variable in processing and comprehension information wholeness. The novelty of our approach stems from the claim that language is creative, context sensitive and goal-oriented. Proceeding from this assumption, the main purpose of the present paper is to propose a novel “n-b/w-g” model, comparing its potential with that of the “g-b-n” model in different functional styles. We assume that variables, ranging over colorful and purposive use of language, also allow language to express its user’s feelings, emotions and attitudes adequately. Accordingly, our core idea is that “n-b/w-g” model, unlike the “g-b-n” model, is more natural and powerful/expressive in “loading” the language expressions with the user’s explicit emotions as well as evaluations. The idea about the “n-b/w-g” model endows human communication system with the properties of semanticity, generativity, and displacement, which in turn, allow people to formulate an unlimited number of novel messages in unlimitedly different ways (Krauss 2002:1). Accordingly, what is most significant about language is its versatility as a medium for meaningful and purposive communication. Birner (1994), Kecskes (2013) and Junge et al (2015) among others are instances of rare studies of information packaging; the former (1994: 233), concentrating on inversion as one of the syntactic options available to speakers of English, states that “while natural languages provide their speakers with a variety of syntactic forms for conveying a single semantic proposition, the speaker’s selection from among these options may serve as an information-packaging function”, (also recognized as such by Chafe 1976 and Vallduvi 1992); he, still shares the idea of Prince (1992) claiming that inversion places “discourse-old information” before “discourse-new information”. (Birner *ibid*: 234-5). Osgood and Bock’s (1977) approach is based on the assumption that more prominent or more salient

items appear earlier in a sentence. In this sense, they argue, subjects almost always come before objects in languages around the world because the subject is more prominent than the object. For Kecskes (2013: 72), “this prominence arises naturally from a series of relations”. e.g. in “in the courtyard is a parked a car”, the topic of the sentence (defined as “old” information) takes precedence in the sentence. The sentence does not follow normal subject-first word order, but adheres perfectly to the topic-comment structure” (ibid: 73). Junge et al (2015: 589), in their “given-new/new-given? Children’s sensitivity to the ordering of information in complex sentences” state that “processing, discourse-pragmatics, and semantics have an impact on the ordering of information”. They also, following Diessel (2001, 2005, 2008), assume in the same paper that the ordering and processing of complex sentences can be explained as a result of competing motivations between processing factors and discourse-pragmatics (i.e., givenness or newness). “The rationale for the given-before-new principle from the perspective of utterance planning is that, if given information precedes new information, the given information can be prepared earlier for production and gives the speaker more time to plan and produce the less available (i.e., Less recent/newer) information”. (Junge et al 2015: 591-92). Bock and Irwin (1980) also found a processing advantage for “given-new” over “new-given” sentences in the faster availability of given information compared to new information for the speaker. Investigating the notion of given and new information in association with syntactic heaviness (i.e., the longer the linguistic referent, the heavier it is), Arnold et al (2000) argue that speakers tend to postpone newer and heavier elements even when the referents are relatively equal in length. Observing the distribution of the given-before-new principle on the complex sentence level, Diessel (2005) argues that as initial adverbial clauses usually establish a line between the previous discourse and the following main clause, they demonstrate particular discourse-pragmatic functions with respect to their position (see also Chafe 1984; Ramsay 1987; Verstraete 2004). Thus, in comprehension, initial adverbial clauses referring back to the previous discourse help the hearer to access given information very quickly and give them more time to establish a link in memory for the newer information encoded in the main clause (Junge et al 2015: 592). A large number of studies focusing on how children notice a difference between the given and old information types claim that infants have the ability to discriminate between new and old elements long before they start to talk. (Baker and Greenfield 1988; Greenfield 1973, 1979; Muir and Field 1979). Asking 3-and 5-year-old German speaking children to label the two objects, one of which was new and one they had seen before, Narashimhan and Dimroth (2008) witnessed that the children preferred to label the new object before the given one, in contrast with the results of the tested caretakers who preferred to mention given objects before new objects. For Narashimhan and Dimroth, children’s ordering preference is not directly related to their input but rather can be considered a cognitive bias. Evaluating the results of the act-out method-based experiment carried out to reveal the relative influence of clause type and order, and information status on children’s and adults’ comprehension of complex clauses, Junge et al (2015: 596-602) arrived at the conclusion that both children and adults all preferred to put given elements before new elements even when they were exposed to a new-given structure in the stimulus sentences, and they claim that in consonance with previous findings in the literature (e.g., Clark and Sengul 1979; Garrod and Sanford 1977; Haviland and Clark 1974), the order of given before new information has some major processing advantages for the hearer. Accordingly, their findings are compatible with a large body of evidence showing that children’s use of referring expressions typically follow a given-new pattern (Junge et al (2015: 603), in which clause order had an effect on the responses

of the adults but not the children. The adults showed a preference for “when-main” (i.e., subordinate) ordering, regardless of information structure. Osgood and Bock’s (1977) claim that elements of inherent salience have a stronger effect on ordering than elements of motivated salience is also shared by Giora (1997, 2003). However, this approach, in fact, means to miss seeing both inherent salience and syntactic ordering of elements as meaningful devices only, one or both of which, due to intentional and other contextual factors can be activated and made more prominent in two ways: either by collaborating hand in hand or being unanimous in giving way to superiority of the other. There is a serious reason here allowing us to break with these mainstream approaches. Our approach is more subtle, but perhaps more consequential than the rejection of “g-b-n” model. It, together with syntactic and semantic factors, concerns a pragmatic aspect of communication which functions as the “rendezvous” of basic irregularities/imbances between the mentioned levels. Under the pressure of this methodological advantage, every semantic judgement is rendered into “(un)marked” syntactic positions, i.e., the principles of movement are adjusted so as to allow a derivation to the adequate surface from. We think it is ideally suited for investigating the extent to which the syntax-semantics interface is uniform and the extent to which it is littered with mismatches. Not ignoring the idiosyncrasies of language and pragmatics on syntactic structure, let’s examine the following examples from different genres:

1. Lady Windermere: Why do you make that your special one?

Lord Darlington: Oh, nowadays so many conceived people go about society pretending to be good, that I think it shows rather a sweet and modest disposition to pretend to be bad. Besides, there is this to be said. If you pretend to be good, the world takes you very seriously. If you pretend to be bad, it doesn’t. Such is the astounding stupidity of optimism (O. Wilde 2011: 4) (Play subgenre).

2. “... We are having a party this Friday... We are making it a Bring Your Own Drink Party... Remember last time when you spilled those drinks on the floor? I was rolling on the floor laughing. That was funny. Everyone was laughing out loud...” (Hann et al 2012: 14).

3. “Rarely is the questioned asked: is our children learning?” (from a list of President Bush’s “Top ten Mistakes” - Taken from Hann et al 2012: 16) (Political subgenre)

4. Such has been the patient sufferance of these colonies; and such is now the necessity which contains them to alter their former systems of Government (Rottenberg and Winchell 2009: 33) (Logical deduction).

5. But nothing could do more to undermine this... restoration than... (ibid: 82).

6. Lord Illingworth: How is the most charming woman in the world?

Mrs. Allonby (taking Lady Stuffield by the hand): But what a short time you have been in the dining room! It seems as if we had only just left.

Lord Illingworth: I was bored to death. Never opened my lips the whole time. Absolutely longing to come in for you. (Wilde 2011: 101).

7. Gerald: Lord Illingworth, I want you so much to know my mother.

Lord Illingworth: With the greatest pleasure. (to Mrs. Allonby): I’ll be back in a moment. People’s mothers always bore me to death. All women became like their mothers. That is their tragedy.

Mrs. Allonby: No man does. That is his.

Lord Illingworth: What a delightful mood you are in tonight (Wilde 2011: 102).

8. “-You must remember, my dear mother that ... I have had my doubts, I confess; ... if you find they correspond, every fear of mine will be removed”.

“-A mighty concession indeed! ...Ungracious girl! But I require no such proof. Nothing, in my opinion, has ever passed to justify doubt; no secrecy has been attempted; all has been uniformly open and unreserved ... (ibid: 78).

Before passing to the analysis of each example, it would be reasonable to focus on the modifications of the “n-b/w-g” model due to the following parameters:

1. From the point of syntactic ordering the “n-b/w-g” model distinguishes between the so-called “marked” and “unmarked” subtypes, while from the point of presence/absence of “givenness”, it is classified into “n-b-g” and “n-w-g” groups; and
2. Semantico-pragmatically “n-b/w-g” model-based constructions can express both inductive and deductive types of evaluation as well as pitiness/surprise, (dis)satisfaction, disappointment, emphasising, exception, condition, and other attitudinal spheres.

All these examples display an evident distribution between these models: the “n-b/w-g” model in (1) has become efficient due to the intensifier “so” which enriches the meaning of “many” by adding “emotional satisfaction” if not “surprise” to it; although the Word-order principle has remained “silent” to the semantic contribution of “so”, “such” by getting fronted in an SP type sentence has forced the link verb “is” to follow it and precede the subject group “the astounding stupidity of optimism”. The “g-b-n” variant of the sentence (“The astounding stupidity of optimism is such”) would demonstrate only how the expressed judgement about “the astounding stupidity” is validated by means of the so-called “approval”. “Everyone” in “Everyone was laughing out loud” (SPAdv) as new in “unmarked” subject position in (2) is strengthened by its concluding mission about the participants of the preceding actions “Rolling” and “laughing” as well as the situation “funny”. But the prominence of “everyone” is increased not only by the linguistic context, but also by “exceptionless” contribution of the people to the party. The use of the Past Continuous also enhances the effect by pointing out its taking a long time (as if it was happening just then, in front of his eyes) which was caused by “You spilled those drinks on the floor” and “nobody could help laughing”. With its “exceptionless” meaning “everyone” completes the situation “funny” and points out that it was not only me, but all the people around were laughing. “Laughing”, familiar from the preceding sentences, can function only as the theme while “everyone”, by its semantic as well as contextually indispensable nature forces it to function as an ineluctable rheme. As for fronting of “rarely” in example (3), it is directly connected with how frequently the questioned is usually asked. In its unmarked position (“The questioned is rarely asked”) “rarely” would also function as the rheme with the meaning “not so frequently”. But in its fronted position, it, in fact, is used negatively (i.e., almost is not asked). The fronting of “rarely” constricts the meaning of the verb “ask” to such an extent that contextually it expresses “impossibility” of performing this action. Being the only element of the rhematic section, its emphatically limiting power is much stronger than that of sentence-final “rarely” also functioning as the rheme. This identity, in fact, is the indicator showing that attitudinal changes (leading to positional changes) can “open way” to even the idiosyncratic behaviour changes of the same language units.

“Such” in (4) and “nothing” in (5), used in accord with “n-b-g”, differ from the point of their occupying “marked” and “unmarked” positions: “Such”, as a nominal part of the compound nominal predicate, was not able to stand far from the link verb “to be” in its Present Perfect Tense form, which resulted in the word-order change. The same argument holds true for “such” 2 in the second clause. “Nothing”, although unmarked, carries the highest importance due to its negating something or some possibility that existed before (here: “being able to do more to undermine this... restoration”). More than that, its meaning is also motivated by the comparative clause of the same sentence with the meaning “Only the new...attempts...could do more...” or “nothing but the new...attempts...could do more”. In both cases, the appropriate effectiveness of the “n-b-g” type of coherent information status is not arbitrary since “the structure of the sign must be suitable for use, and the functioning of the use must be explained in part by the structure of the sign”. (Hausser 1989: 267). As our approach is compatible with an information-theoretic analysis, it is concerned with the producing/processing and understanding/comprehension of meaningful structures.

Examples (6) and (7) use the exclamatory sentences of the same structure beginning with “what” followed in both cases by a count noun in the singular functioning as the rhematic parts while the following parts refer to the thematic parts of these information structures. In accord with our assumption, the intentions of the language-users in both sentences are deduced (the listener comprehension model) from the meanings of the sentences and their relationships to the utterance context. Accordingly, we understand the speaker meaning in terms of using the sentence meaning relative to a contextual factor. If to consider the general mechanism of interpreting these examples in terms of “n-b-g” model, both exclamatory structures are complexes with indexical words and/or references to the previous text. In both cases, the exclamatory sentences incorporate the meaning representations into the linguistic context, attaching them to “We are quite well, thank you Lord Illingworth” in (6), while in (7) the coherence node of the conversational context is much weaker: This node is located in the general attitudinal and evaluative framework of Lord Illingworth’s episodic and paradoxical judgement/answer to Gerald’s request to meet his mother: “With great pleasure” which, syntactically built as a “n-w-g” pattern, both semantically and purposefully contradicts the following part of his answer “...people’s mothers always bore me to death. All women become like their mothers. That is their tragedy” against which Mrs. Allonby raises her objection: “no man does. That is his”. Her answer, sounding quite natural, has a clear element of disapproval. And trying to avoid further complications, Mr. Illingworth, as if “delighted” with Mrs. Allonby’s rejection, appreciates her kind-heartedness as follows: “what a delightful mood you are in tonight!”. This emotional sequencing of words makes sense from the point of his attitude to the existing social values and demonstrate why the internal structure of the information has been described by means of the “n-b-g” pattern (“What a delightful mood” preceding “You are in tonight” part); If we convert the “n-b-g” model to the “g-b-n” type of information sequence (“You are in [such] a delightful mood tonight”), the sensible interpretation of the missing “What” would be lost. Alternatively, we could have chosen to describe the sequence of the evaluation and the event as follows: “You are in such a delightful mood!”. Still this “g-b-n”-based information processing has not the effect of making the event as prominent as in “n-b-g” version. Again, in case we invert the order of the information poles, there is no sensible interpretation of “what”. Although the sequencing of “g-b-n” information poles in English sentences is (at least) partially restricted by the syntactic structure (SVO order, in most cases

overlapping with the “g-b-n” information sequencing) versus “n-b-g” organization of information structure, natural languages (English being not exception) provide many alternative syntactic and semantic means to sequence the thematic and rhematic parts. Compare, for example, “theme/ rheme” sequence with the natural “subject/predicate” sequence in example (8) from Austin (1993:78):

-You must remember, my dear mother, that I have never considered this matter as certain (“g-b-n” model). I have had my doubts, I confess; (“g-b-n” model) .....If we find they correspond (“g-b-n”), every fear of mine will be removed (“n-b-g”) model.

- A mighty concession indeed! (“n-w-g”) .....Ungracious girl! (“n-w-g”) But I require no such proof (“g-b-n” supported not only syntactically but also semantically). Nothing, in my opinion, has ever passed to justify doubt (“n-b-g”- provided by the increase of the semantic prominence of “nothing” which, expressed otherwise, e.g., by “His being away”. would be the “given” and the whole information processing would move from “known to unknown”, “known” understood as something of ordinary rank while “nothing”, also referring to something “known” or “imaginable”, with its updated and increased prominence, requires the change of the importance statuses of the sentence elements without changing their syntactic ordering); parallelism of “no secrecy has been attempted; all has been uniformly open and unreserved” functions in different ways in these two sentences. In the sentence “no secrecy....” parallelism reflects both content and structure planes, “no secrecy”, in fact, expressing its direct association with “nothing” in the preceding sentence without losing its semantic prominence, and by giving priority to the attitudinal behaviour (of something already known expressed by the second part of the sentence) activates the role of the “n-b-g” model while in the last sentence, “all”, as a quantifier, connected with the semantically enhanced but communicatively weakened “givenness” aspects of “nothing” and “no secrecy”, in spite of its parallel framework organizes the information structure in accord with the query of the “g-b-n” model. What we mean here is that the surface of a (context-free or context-independent) sentence can hardly always reflect and overlap with its semantic and information aspects. This important fact is clearly illustrated by example (9) below which also contains “all” in the same sentence-initial (i.e. unmarked subject but marked rheme) position: “Not Lydia only but all were concerned in it...” (Austen 1986: 281). Unlike the above case, “all” here, as a complement to “not Lydia only”, acquires its information importance from it and functioning together with the preceding part, activates the “n-b-g” way of information structuring. Such kind of semantically strengthened meanings are necessary part of a language potential, accordingly, there are many instances where no traditional sequential structure is present. Consider, for instance, the following three examples:

10...How acutely did she feel it! (Austen 1986:281)

11. “Why are you staring at me ?” she asked, noticing that he was, and with a faraway look in her eyes.

“I was recalling our honeymoon”.

“How very elegant” (Mosco 1986: 13)

12. Oh! How heartily did she grieve over every ungracious sensation she had ever encouraged, every saucy speech she had ever directed towards him....she was even sensible of some pleasure, though mixed with regret, on finding how steadfastly both she and her uncle had been persuaded... (Austen 1986:328)

Examples (10) and (12) use the same syntactic structure with “how” and the “n-b-g” model information processing. But in (10) and the first sentence of example (12), “how acutely” and “how heartily”, in accord with the constant grammar standards, have called forth the partial inversion (i.e. “did” following the adverbials and preceding the subjects), while “how steadfastly” of (12), demonstrates the efficiency of the “n-b-g” type of information processing only by being fronted, without causing any type of word order inversion. Possibility of such divergences suggest that the crucial point in the interpretation processing of a text is not an occasional instance of syntactic ordering, but that the text is inherently sequential. The order of sentences (and sentence elements) in a text must not be disturbed because it codes the structure of the underlying semantic and pragmatic meaning interrelationships. For example, in example (11) we cannot change the sequence of the conversation constituents. If to do so, the text would be ill-formed because there will be no sensible interpretation concerning either syntax-semantics or syntax-pragmatics interrelationship. It is “I was recalling our honeymoon” that mediates between “Why are you staring at me?” and “How very elegant!” both from the point of surface sequence and the inherent structure of the conversation (e.g., the events). It is the relationship between the question and the answer (as well as the surface order of the chosen structures) that motivates the “n-w-g” model-based answer “How very elegant!”.

Conclusion

The interplay of semantic and pragmatic aspects can go along the inherently linear or non-linear sequence, the fundamental role of which is demonstrated in general by the fact that the indexical nature of any language structure (i.e., its reference) depends on its local position in the text, so the task of this interplay is to state the principles and strategies for the correct positioning of different level-potential relative to how syntax gets adapted to the needs of intention and context. In terms of this generalized view, we have decided to number the distinguishing features of the “g-b-n” and “n-b/w-g” models in the following hierarchical order:

1. None of these models can capture the hierarchical structure of discourse in a holistic manner;
2. Each of these models contributes to content planning of a text in a significantly different way: “g-b-n” type of information processing stems from the deterministic principle while functioning of the “n-b/w-g” model emerges both from the determinism and from the principle of probability;
3. “g-b-n” model’s priority is to work out the principles of thematization, i.e., how “given” information is produced, hence its other name “thematization” while the major function of the “n-b/w-g” model is seeking how this or that constituent of information structure can be made prominent;
4. The twofold possibilities of information packaging provide linguistic theory with a vast explanatory power, on the one hand, and test a theory not only from the point of its applicability, but also, how it collaborates with the other competing theory, on the other.
5. Given the potential of each model, we can hardly justify the “dominance” of any of them over the other.
6. Although “g-b-n” and “n-b/w-g” models are correlative (i.e., they are semantically related and hence convertible), they differ both syntactically and in providing continuation (i.e., coherence) of statements of any other type of intercourse. Therefore these strategically different models jointly permeate the whole text, i.e., they spread through it and are present in every part

of it, which, in fact, justifies why “text organization” cannot be taken for granted as an inspiration within monistic methodology.

7. Challenging the idea of autonomous models of information flow suggests that text organization process must never become prisoner of any orthodoxy and must continually renew itself by reconsidering its (ir)rationality and (in)appropriateness as well as the reasons of its (in)efficiency.

Perspectives

- 1) Much of the research we’ve alluded to is still in its early stages, and undoubtedly further refinements will necessitate theoretical changes (e.g. concerning possible modifications of the “n-b/w-g” model at least), but the results are quite suggestive.
- 2) The hope of this presentation is that further improvements in performance can shed light on possible combinations of “g-b-n” and “n-b/w-g” models in making communication a success.
- 3) An important future direction lies in revealing and designing both statistical and functional potential of these models in text structuring, which, at the same time, will specify their representational power in language.
- 4) Clarifying the limitations of these models in terms of how and why none of them can capture the hierarchical structure of discourse in a holistic manner will be helpful in determining the content planning of the text.
- 5) We might argue further that though the examples in principle allow us to make a choice between these competing models, enough relevant experiments have not been done yet and the evidence we do has significant difficulties.

Notes:

- 1) This article stems from several previously unpublished papers by H. Rzayev.
- 2) I would like to thank my co-authors- Ömer Şekerci (the SDU, Turkey) and A. Hasanova (The Azerbaijan State University of Economics, Baku)- for their contribution in creating ‘‘A Communicative Syntax of English’’ (2007) where “n-b/w-g” model has been approached in the context of the basic sentence patterns. I also thank Zana Yalçınkaya (2016), my Ph.D. student, for testing the theoretical and empirical validity of the “n-b/w-g” model in different functional styles contrastively, in English and Turkish.
- 3) All the ideas, approach, methodological tools and elements, findings, conclusions and perspectives expressed in this article necessarily reflect only the author’s views, which, in turn, makes him the person responsible for the originality of the article.

References

- Austin, J. (1962). How to do things with words. Oxford: Clarendon Press.
- Beun, R-J. and R.M van Eijk (2007). “Dialogue Coherence: A Generation Framework”. In: J Loglang Inf 16: 365-385; Springer Science+Business Media B.V. The Netherlands
- Biber, D. Et al (1999). Longman Grammar of Spoken and Written English. London: Longman.
- Birner, B.J. (1994). “Information Status and Word Order: An Analysis of English Inversion”. Language 70: 233-59.
- Birner, B.J., and G. Ward (1998). “Information Status and No-canonical Word Order in English”. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins.

- Britton, B.K, and Gülgöz, S. (1991). “Using Kintsch’s computational model to improve instructional text: effects of repairing inference calls on recall and cognitive structures”. In: *Journal of Educational Psychology* 83: 329-404
- Chafe, W. (1976). “Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics, and Point of View”. I: *Subject and Topic* (Ed. Charles Li). N.Y.: Academic Press: 25-55.
- Danes, F. (1974). “Functional Sentence Perspective and the Organization of the Text”. In: *Papers on Functional Sentence Perspective* (Ed. F. Danes): 106-128. Prague Academia/The Hague: Mouton
- Dubois, B.L. (1987). “A Reformulation of Thematic Progression Typology”. In: *Text* 7 (2): 89-116.
- Elman, J.L. , Hare, M., and McRae (2004). “Cues, constraints, and competition in sentence processing beyond nature-nurture”. In: *Essays in honor of Elizabeth bates* (pp. 111-138). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Firbas, J. (1966). *Non-thematic Subjects in Contemporary English*. In: *Travaux Linguistiquesde Prague* 2: 239-56.
- Giora, R. (2003). *On Our Mind: Salience, Context, and Figurative Language*. University Press, Oxford.
- Graesser, A.C., Singer, M., and T. Trabasso (1994) “Constructing inferences during narrative text comprehension”. In: *Psychological Review* 101: 371-395.
- Grosz, B., and C. Sidner (1986). “Attention, Intentions and the Structure of Discourse.” In: *Computational Linguistics* 12 (3): 175-204
- Grosz, B.J. and C.L. Sidner (1986). “Attention, Intention and the Structure of Discourse”. In: *Computational Linguistics* 12 (3): 175-204.
- Halliday, M.A.K. (1967). “Notes on Transitivity and Theme in English (Part 2)”. In: *Journal of Linguistics* 3: 19-244.
- Haviland, S.B.E. and H.H.H. Clark (1974). “What’s new? Acquiring New Information as a Process in Comprehension”. In: *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 13: 512-21.
- Jenuta, A.M. and A.L.A.M. Oliveira (2015). “The Functional/Cognitive Principle of Information Structure in Texts: Discourse Pressures and Syntactic Devices for English as L2 Learners.” In: *Linguagem Discurso*: 117-135.
- Kecskes, I (2013). “Why do we say what we say the way we say it?” In: *Journal of Pragmatics* 48: 71-83
- Langacre, R.E. (1996). *The Grammar of Discourse*. N.Y: Plenum Press
- Lopez, J.L. (2000). “Linguistic and Computational Approaches to Information in Discourse: Theme, Focus, Given, and Other Dangerous Things”. In: *Revista Canaria de Estudios Ingleses* 40: 355-69
- McClelland, J.L., and D.E. Rumelhart (1981). “An Interactive Model of Context Effects in Letter Perception: 1. An Account of Basic Findings”. In: *Psychological Review*, 88(5): 375-407. Doi: 10.1177/00238309010440030101;

Nwogu, K and T. Bloor (1991). "Thematic Progression in Professional and Popular Medical Texts." In: Functional and Systemic Languages: Approaches and Uses. (ed. E. Ventola): 369-84; Berlin: Mouton de Gruyter.

Osgood, C.E., Bock, J.K. (1977). "Salience and Sentencing: Some Production Principles". In: Sentence Production (Ed. S. Rosenberg). Lawrence Erlbaum Associates. N.Y.: 89-140

Park, K. -S. (2011). "Information Structure in Dative Word Order in Adult L2 Learners." In: Proceedings of the 11th Generative Approaches to Second Language Acquisition Conference (Eds. J. Herschensohn and D. Tanner): 101-109. Somerville.

Polanyi, L. (1988). "A Formal Model of the Structure of Discourse. In: Journal of Pragmatics 12: 601-638;

Power, R. (1979). "The Organisation of Purposeful Dialogues". In: Linguistics 17: 107-152

Prince, E.F. (1981). "Toward a Taxonomy of Given/New Information". In: Radical Pragmatics (Ed. P. Cole). N.Y.: Academic Press: 223-54.

Prince, E.F. (1992). "The ZPG Letter: Subjects, Definiteness, and Information Status". In: Discourse Description: Diverse Analyses of a Fundraising Text (Eds. S. Thompson and W. Mann). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins: 295-325.

Riester, A. (2008). "A Semantic Explication of Information Status and the Underspecification of the Recipients' Knowledge". In: Proceedings of SUB12. (Ed. Gron, A.). Oslo

Rosenblatt, L. (1978). The reader, the text, the poem. Carbondale: Southern Illinois University Press.

Rumelhart, D.E., and J.L. McClelland (1982). "An Interactive Activation Model of Context Effects in Letter Perception: 2. The contextual enhancement effect and some tests and extensions of the model". In: Psychological Review 89(1): 60-94; doi:10.1037/0033-295x89.1.60

Rzayev, H., Ö. Şekerci and A. Hasanova (2007). A Communicative Syntax of English. Ankara: Pelikan

Sh. Cheng (2012). "A Short Analysis of Information Structure of English Sentences". In: Theory and Practice in Language Studies. V.2, No:3: 492-97.

Stefaowitsch, A. and S. Th. Gries (2002). "Givenness and Lear Precedence: A Construction-Grammar Approach". In: Proceedings of the 2nd International Construction Grammar Conference.

Terken, J. And J. Hirschberg (1994). "Deaccentuation and Words representing "Given" Information: Effects Persistence of Grammatical Function and Surface Position". In: Language and Speech 37 (2): 125-45

Tierney, R.J., and T. Shanahan (1991). "Research on the reading/writing relationship: interactions, transactions and outcomes". In: Handbook of Reading Research (Eds. R. Barr M. L. Kamil, P. Mosenthal, and P.D. Pearson) vol.2: 246-280; New York: Longman

Ward, G., Birner B.J., and R. Huddleston (2002). "Information Packaging". In: The Cambridge Grammar of the English Language (Eds. R. Huddleston and G. K. Pullum). CUP: 1363-1447

Yalçınkaya, Z. (2016). Textuality in English and Turkish. Ph.D. Dissertation. SDU, Isparta.

XIX. YÜZYILDA DOĞU KARADENİZ YAYLALARINDA DEĞİŞİM, REKABET VE TARTIŞMALAR

Prof. Dr. İlhan EKİNCİ

Ordu Üniversitesi

Öz

Nehir vadileriyle bölünmüş Karadeniz coğrafyası, sahillerinden başlayarak yaylalarına kadar uzanan bir mekanda sosyal ve ekonomik bir bütünlük arz eder. Konar-göçer Türk yaşam biçiminin en önemli unsurlarından olan yaylalar, bu yaşam biçiminin yarı zamanlı mekanları olarak görülmüş ve o oranda tarihin ilgi alanına girmiştir. Bir kaç asır boyunca klasik Osmanlı düzeninin bir parçası olan yaylalar, XIX. yüzyılda çeşitli değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması, sahillerde yaşanan kentleşme, iç ve dış göçler, ayanlık gibi Osmanlı Devleti'nin yaşadığı gelişmeler bulanık bir mülkiyet alanı haline gelen yaylalar üzerinde yaşanan tartışmaları daha da alevlendirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Karadeniz, Yaylalar, Arazi hukuku

CHANGE, COMPETITION AND DISCUSSIONS IN THE EASTERN BLACK SEA PLATEAUS IN THE XIX CENTURY

135

Abstract

Black Sea geography, which divided by river valleys, represents an united economic and social structure from her coasts to highlands. Plateau is the half-time living space of nomadic Turks and this speciality brings them in front of historical interest. Plateaus suffered some changes and transformations during XIXth Century after being part of Ottoman order for several centuries. Changes at Ottoman Imperium like opening of Black Sea to international trade, urbanization of coastal areas, internal and external migration and uprising of the domestic dynasties widened the debates on plateaus which at the time had become an obscure private property area.

Keywords: Eastern Black Sea, Plateau, Land Law

Ordu'nun 70 kilometre güneyinde 1800 metre yükseklikte Çambaşı yaylası vardır. Karagöl dağının batı kısımlarındaki geniş düzlükleri içeren bu büyük yaylanın daha ilk Türk fetih ve yerleşimlerinde önemli bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Üzerinde irili ufaklı 70 obadan oluştuğu belirtilen Çambaşı geçmişte konar-göçer yaşam biçimini destekleyen bölgedeki önemli yaylalardan birisidir. XIV. yüzyıldan beri de başta Çepniler olmak üzere Türkmenler, bölgedeki yaşam biçiminin önemli bir unsurudur. Klasik dönem hayvancılığın, hatta kalabalık olması sebebiyle yazları bir kır pazarına dönüşen merkezi sebebiyle bölgesel bir pazar yeri özelliği de taşımaktadır. Ancak yaylanın bir özelliği daha var ki o da Ordu'nun kentleşmeye başlamasından sonra aynı zamanda kentin sayfiye yeri görevini de yerine getirmesidir. Yüzlerce evi, büyük bir çarşısı, fırınları, kahvehaneleri, demirci ve nalbant dükkanları, beş-altı hanı ile büyük bir kasaba görünümündeki Çambaşı, XIX. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan, geçen yüzyılın sonlarında

büyük bir kasaba hüviyetini almış bir yerdir. XX. yüzyılın başlarında öylesine gelişmiştir ki yazın bir panayır şeklinde örgütlenmesi için Babıali'den izin istenmiştir.

Ordu kazası dahilinde ve merkez-i kazaya on saat mesafede kâin Çambaşı yaylası müteaddit cami ve kilise ve mektep ile bir çok hane ve dükkânları havi olduğu gibi her sene mevsim-i sayfa gerek kaza ahalisinden ve gerek mahall-i saireden otuz kırk bin ahali hayvanlarıyla mezkur yaylaya giderek birkaç ay pek ziyade şenlik peydâ etmekte ve otuz kırk bin lira raddesinde ahz u ita vuku bulmakta olmasıyla bir kat daha mamuriyet ve tezyid-i servete medar olmak üzere mezkur Çambaşı yaylasında her sene Temmuz ve Ağustos aylarında panayır küşadı Trabzon Vilayeti Meclis-i İdaresi'nden vürud eden mazbatada istizan kılınmış olduğundan bahisle icra-yı icabı lüzumu gösterilmiştir¹.

Çambaşı ilki 1919 yılında, ikincisi 1966'da olmak üzere iki defa yanmıştır. Özellikle ilk yangın, çıktığı yıllarda dönemin şartları içinde önemlidir. Bir kahvehanede başlayan yangın, dar bir aralıktaki demirci dükkanından sıçrayan kıvılcımlarla, çatıyı tutuşturmuş daha sonra, bitişiğine sıçramış, hartama denilen ahşap kaplı çatılara yayılarak, yüzlerce işyeri kısa zamanda yanmıştır. Yangın, tahribatı çarşıyla kalmamış, alevler arasından fırlayan çiviler Kavaklar semtindeki bir nalbant dükkanına ve oradan da tüm mahalleye yayılarak buradaki evlerin de yanmasına sebep olmuştu. Hasat mevsimi olduğundan ve insanlar fındık tarlalarında bulunduğundan تنها olan kasabada yangına müdahale edilememiş, dükkan ve evlerden hemen hiçbir şey kurtarılamamıştır². Yangın saatlerce devam etmiş, yanacak bir şey kalmayınca da kendiliğinden sönmüştü. Adli tahkikat sonucu yangının kasıtlı olarak çıkartıldığı “harikin mezkur yayla bekçilerinden Kahya'nın oğlu ile Kara Panayot namlarındaki eşhasın kasden ibka eylediklerine dair asar ve delaile tesadüf edilmesiyle” anlaşılmıştı. Çambaşı yaylasında Rumlar tarafından bir kahvehaneden çıkartılan yangın sonucu yaylada, 200'den fazla ev ve iş yeri yanmış ve on bin lirayı aşkın zarar oluşmuştur³.

Yerel tarihçi Çebi, Çambaşı'nda 1919 yılında dükkanların kasten yakılarak bir ticaret merkezi ve işlevi görmesi engellendiği görüşündedir. Yangın, Çambaşını iktisadi bakımdan büyük bir çöküntü içerisinde bıraktı. Yaylaya çıkışlar azaldı. Ticari faaliyetler durma noktasına geldi. Bu arada asker kaçaklarıyla Ermeni ve Rum çetelerinin Yayla topraklarındaki faaliyetleri Çambaşı'na büyük zarar verdi⁴. Çambaşı, I. Dünya Savaşı yıllarından Milli mücadelenin sonlarına kadar 7-8 yıl boyunca sessizlik içinde kalmış, bir daha da eski durumuna kavuşamamıştır. Çambaşı'ndaki son büyük yangın 1966 yılının 14 Ağustosunda çıkmış, 14 işyeri yanmış ve halkın büyük gayretleriyle söndürülebilmisti.

Kasıtlı olarak çıkarılan bu yangınların XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başlarında Doğu Karadeniz'in yaylalarında yaşanan kavga ve mücadelelerin, anlaşmazlıkların anlaşılmasında anlamlandırılmasında özel/sembolik önemi olduğu düşünülebilir.

Karadeniz Coğrafyası ve Yaylalar

¹ Adnan Yıldız, *Osmanlı Belgelerinde Ordu*, İstanbul 2013. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) DH.MKT,862/79, 6.04.1322; İ.DH, 1425/18, 25.05.1322; ŞD, 1859/11, 17.07.1338.

² Sıtkı Çebi, *Çambaşı Yaylası*, Ordu 2004, s.34.

³ BOA, DH.EUM.AYŞ, 10/19, 26.08.1337; Yangından zarar görenlere yardım edilmesi ile ilgili olarak BOA, DH.MTV, 43/47, H.06.11.1331; MV, 180/45, H.26.10.1331.

⁴ Eşkıyalık sebebiyle Ordu Kasabası ahalsininin Çambaşı'na gidemedikleri şikayetine dair BOA, DH.MUİ, 133/106, H.23.12.1327.

Karadeniz, coğrafyanın, tarihsel gelişmelerin yönlendirdiği bir sosyal ve kültürel dokunun bölgesel adıdır. Karadeniz coğrafyası dar alana çok farklı iklim özellikleri yerleştirmekle kalmamış, yine birbirinden çok farklı, zengin bir sosyal ve kültürel yapı da sığdırmıştır. Bölgenin denize paralel uzanan dağlarını vadilerle bölmüş nehirleri, birbirinden ayrı yarı kapalı havzalar ortaya çıkarmakta, hem alçak sahillerden yüksek dağlar ardına hem de vadilerle bölünmüş coğrafyası farklılıklar oluşturmaktadır. Bu yapı siyasi, ekonomik, sosyal şartlar olgunlaştığında bütünlük ve birlik oluşturma gayretlerine sahne olduğu gibi, tersi durumlarda ayrılık ve rekabetleri de körüklemiştir⁵.

Karadeniz'in, Ordu'dan Hopa'ya kadar uzanan doğu kıyılarında, geniş deltalar yoktur, düz arazilere az rastlanır ve neredeyse manzaranın tamamı sarp ve dağlıktır. Kıyıda uzaklaştıkça yağmur azalır, vadiler derinleşir, dağlar yükselir. Evler sahilde kâgir ve yarı kâgirken yukarılara doğru ahşaba döner ve yerleşme hemen her yerde dağınık bir haldedir. Kıyıdaki birikinti ovaları dışında coğrafyanın engebeli olması nedeniyle düzlük tarım arazilerine ve geniş otlaklara nadiren rastlanmaktadır. Geniş düzlükler ve otlaklar için hayli içeriye girilmeli ve dağların yükseklerine, yaylalara çıkılmalıdır. Burada her vadinin kara ve deniz ticaret yolları ile bağlantısı olup, bazılarının sahilde limanları/iskeleleri vardır. Bazıları dağ geçitleri aracılığı ile iç kesimlere kolayca ulaşabilir. Aynı zamanda her vadi kendi içinde bir ekolojik sistem oluşturur. Vadilerin her birinin kendi özelinde ekonomik, sosyal, coğrafi bir bütünlük arz etmesi, şartlar oluştuğunda birbirleriyle rekabeti de getirmiştir. Karadeniz coğrafyası biraz da rekabet üreten bir coğrafyadır. Hiç kuşkusuz bunun kültürüne, insanına yansıyan bir yönü de vardır⁶.

Kırsal yerleşmelerin bir diğer önemli özelliğini de kıyıda iç kesimlere ulaşan vadilerin, farklı kuşaklar içerisindeki yerleşmeleri sosyal ve ekonomik bir bütün olarak kümelenmelerini oluşturur. Aynı yerleşme kuşağının kapsadığı farklı vadilerdeki yerleşme grupları ise, ulaşım, idari, sosyal ve ekonomik yönden tam bir bütünlük kuramamışlardır. Bir başka anlatımla, iç kesimlerden denize dik inen akarsuların açtıkları vadilerde kümelenmiş olan kırsal yerleşmeler, yol bağlantıları dışında ulaşım ilişkisi kuramadıkları gibi, aynı kuşaktaki kırsal yerleşmeler kırdan şehre hiyerarşik bir kademelenmede bütünlüşemezler. Ancak her vadi boyunca uzanan yerleşmeler, farklı sosyal ve ekonomik yapılarına karşın, kıyıda kasaba şehirlerle ile bütünleşen bir kırsal-şehirselle yerleşme ünitesi oluştururlar⁷.

Braudel, Akdeniz dünyasının beş yarımadasını tarif ederken “Eğer engebelerine bakılacak olursa, bunlar aşırı bolluktaki dağlar arasında birkaç ovaya, nadir tepelikler ve geniş yaylalara sahiptirler” demektedir⁸. Yaylalar ise adeta dağlık alanlar arasına sıkışmış birer adacık gibidirler. Dağların aksesuar olarak kullandıkları şapkalar gibi durmaktadırlar. Yaylalar, dağlarla izole edilmiş korunaklı mekanlar ve düzlüklerdir. Dağların keskin, sert, yalçın duruşlarının bittiği, ara verdiği ve yükseklerde tükendiği yerlerde yaylalar başlar. O aşılmaz, keskin, geçilmez sert mekanların adeta insana yumuşak yüzünü gösterdiği mekanlardır yaylalar. Fakat birbirlerinden kopukluklarına, izole mekanlar olmasına rağmen daha geniş bir coğrafya

⁵ Bu konudaki görüşler için bkz. Michael E. Meeker, *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus*, İstanbul 2005; Hamdi Özdiş, *Taşrada İktidar Mücadelesi: II. Abdülhamid Döneminde Trabzon Vilayeti'nde Eşraf, Siyaset ve Devlet (1876-1909)*, Ankara 2008, s. 70; şehirleşme ilgili olarak Feridun Emecen, *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabasının Tarihi, Bulancak-Piraziz*, İstanbul 2005.

⁶ Meeker, *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus*, s. 97.

⁷ Mehmet Zaman, *Doğu Karadeniz Kıyı Dağlarında Yaylalar ve Yaylacılık*, Erzurum 2007, s. 137.

⁸ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, İstanbul 1989, s.3.

içinde düşünüldüğünde sanıldığından çok ötesinde birbirleriyle bağlantıları olan mekanlardır. Yaylalar dağların keskinliğine ve geçit vermezliğine rağmen birbirleriyle ilişki ve irtibat içindedirler. Yazın dağlar üzerinden komşu yaylara geçişler söz konusudur.

Bölge coğrafyası yalnız kuzey-güney doğrultusunda bölünmüş vadilerle dikine belirli ayrımlar yaratmaz. Daha az belirgin olmasına karşın sahilten iç kısımlara ki diğer bir anlamda yükseltilere doğru çıktığı takdirde de farklı manzaralarla ve yapılarla karşılaşılır. Öncelikle birikinti ovalarının bulunduğu düzlükler ve verimli topraklardan oluşan ve hemen ardından nemli, yayvan yapraklı etek ormanlarının örttüğü kıyı şeridi vardır (700 m). Ardından nemli dağ ormanlarının geldiği orta yükseltilere varılır (700-2000 m). Son olarak ise, yazın nüfuslanan yüksek dağ düzlükleri yaylalar kuşağı gelir. Buraya kadar olan kuşakta, yükseldikçe farklılıklar görülmekle beraber, aynı ekolojik bütünlükte olmanın getirdiği ortak kültür ve yaşam biçiminden söz edilebilir. Ancak bundan sonraki kısımda farklılıklar daha belirgindir⁹.

Karadeniz sıradağlarının kuzeyine ve güneyine tezatlar hakimdir ve şekillendirir. Dağların tepesinde düzlük yaylalar kuşağının arkasında başka bir hayat, coğrafya ve insan vardır. Manzara çıplak ve ağaçsızdır. Kışı soğuk yazı sıcak çorak bir iklim ve coğrafyanın evleri de değişir, ahşaptan kerpice dönüşür. Ekinleri, sürüleri, araçları, yapı malzemeleri, ev tasarımları, mutfak yakıtı, yeme içme alışkanlıkları, giysiler, tavırlar, bedenler, yüzler, aksanlar farklılaşır. Bu manzara, Karadeniz'in doğusunda daha belirgin ve keskindir¹⁰. Doğu Karadeniz'in yaylaları işte bu iki farklı coğrafyanın, iki farklı yaşam biçiminin, anlayışın, kültürün tam orta yerinde yer alır. Özü itibarıyla üzerinde rekabet yaşanmaya çok elverişli bir noktadır.

Doğu Karadeniz'deki yayla yerleşmelerinin bir kısmı orman alanları içerisinde, diğer bölümü 2000 m'nin üzerindeki Alpin kuşakta yer almaktadır. Böylece dikey doğrultuda bir yaylacılık faaliyetinin görüldüğü bölgede yaylacılık, yerleşmişlerin hareketidir. Yaylalar insan ve toplum hayatında daimi geri dönüşleri olan, kendini tekrarlayan, insanı ve onun ortamlarıyla olan ilişkilerinin bir mekanıdır. Bu mekanın bir ritmi ve düzeni vardır. Bu düzen kesintilerle de olsa yüzlerce yıldır süren bir düzendir. Bu düzenin kesildiği, aksadığı, kırıldığı, zamanlar ve sonrası yaşanan dönüşüm bu yazının konusunu teşkil etmektedir¹¹.

Arazi Hukuku ve Yaylalar

XIX. yüzyılda yaylalarla ilgili olarak Osmanlı arşiv belgelerinin büyük bir kısmı arazi hukuku, kullanım hakkı ve vergi anlaşmazlıklarını içermektedir. Ve yine bu anlaşmazlıklar yerinde çözülememiş olduklarından merkeze kadar yansımış, köklü problemler haline gelmiş olanlardır. Hatta genellikle merkezin de çözüm üretmediği veya üretmekte zorlandığı, anlaşmazlıklardır. Arazi ve tasarruf hakkı konusundaki anlaşmazlıkların temelinde Osmanlı toprak hukukunun çıkmazları yatmaktadır. Tahrir geleneğinin kesintiye uğraması, miri arazi rejiminin bozulması, toprakların özel mülkiyete geçmesi, özel mülkiyete geçen toprakların ayan ve mütegalibenin elinde toplanması gibi, zaman zaman devleti çaresiz bırakan imparatorluğun genel görünümü yaylalar için de kısmen geçerlidir.

Belgelerin neredeyse tamamının anlaşmazlıklar konusunda olması; metodolojik bir probleme (kaymaya) neden olduğu açıktır. Yaylaların bir anlaşmazlık, çatışma, mücadele, rekabet alanı

⁹ Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s. 18-21.

¹⁰ Meeker, *İmparatorluktan Gelen Bir Ulus*, s. 99.

¹¹ Zaman, *Doğu Karadeniz Kıyı Dağlarında Yaylalar ve Yaylacılık*, s. XI.

gibi algılanması sonucunu doğurmaktadır. Ancak hakkında hiçbir belge olmayan, merkeze yansımamış, anlaşmazlığa konu olmamış, tabiri caiz ise sorunu olmayan, (dumanı tütmeyen-sorun olmayan yerde tarih olmaz fikrine inat) kendi içinde ve şartlarında sessiz ve yavaş bir değişime uğramış yaylalar olmalıdır ve bunların durumu merkeze yansımamıştır.

Yaylalar, Osmanlı hukuki düzeninde toprak taksiminde genellikle “Metruk Arazi” bölümünde incelenmiştir. Metruk arazi ise âmmenin yahut muayyen bir kasaba veya köy ahalisinin istifadesine terk edilen (pazar, panayır, yol köprü, v.s ile mera, yaylak ve kışlaklar gibi) yerler olarak tanımlanmıştır. Metruk arazi hukuki rejim olarak bir mülkiyet yada tasarruf hakkına mevzu olamazdı. Sadece ammenin yahut metruk arazinin tahsis edildiği, köy, kasaba ahalisinin bir intifa hakkı vardı. Fakat bu intifa hakkı eski ve yeni hukuktaki intifa hakkına benzemiyordu. Bu kendine has bir haktı. Ve herkes başkasına zarar vermemek şartıyla istifade edebilirdi. Ayrıca bu hak hiçbir zaman bir tasarruf hakkı seviyesine ulaşamaz. Hiç kimse bu yerler üzerinde fiili hukuki bir tasarrufta bulunamaz. Bu sebeple bu istifade hakkı aynı bir hak değildir. Hiç kimse bu yerlerden münhasıran istifade edemez. İstifade etmeye kalkarsa men olunur. Arazi-i metrukeden sayılan yerler alınıp satılamaz. Devlet tarafından herhangi bir şahsa veya bir cemaate tahsis edilemez. Tahsis cihetleri de değiştirilemez. Metruk araziye tecavüz vukuunda istifade edenler dava açabilirler. Yine de metruk arazi konusunda da anlaşmazlık vardır. Bir kısım müellifler, metruk arazinin rakabesinin devlete ait olduğunu ileri sürerler. Bir kısım ise de bu topraklar üzerinde devletin otoritesine binaen bir tanzim hakkına sahip olduğunu ileri sürmüşleridir. Bu ikinci fikir daha doğru olarak görülmüştür. Yani devlet bu arazilerden istifadeyi tanzim edebilir¹².

Doğu Karadeniz yaylaları konusundaki anlaşmazlıkların büyük bir kısmı, yaylaların yukarıda tanımlanmış ve özel mülkiyete geçiş sürecinde iyice bulanıklaşan, arazi hukuku veya tasarruf hakkı konusundaki anlaşmazlıklar oluşturmaktadır. Ancak hukuki anlaşmazlıkların da arka planına bakmak, ortaya çıkış sebeplerini iyi anlamak gerekir. Çünkü her ne kadar arşive yansımış hali hukuki olarak görünüyorsa da arka planda sosyal, ekonomik dini, hatta siyasi sebepler de bulunabilmektedir.

Göçler, Ayanlar, Yaylalar Üzerinde Baskı ve Merkez-Kenar İlişkisi

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda Karadeniz’in nüfus yapısını etkileyen en önemli etken göçler olmuştur. Göçler, yerleşik hayata geçmek, doğum-ölüm oranları gibi demografik olayların, toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasi etkileri açıkça görülmektedir. Celali isyanları, ayanların mücadeleleri, madenlerin kapanması gibi sebepler bölgede iç göçlerin yaşanmasına sebep olmuştur. On altıncı yüzyıldan Tanzimat dönemine kadar geçen süreçte Karadeniz’de tabii nüfus artışı dışında, Anadolu’nun iç kısımlarından, Gümüşhane-Kürtün yöresinden gelen güvenli ve daha iyi yaşam şartları arayan Müslim ve gayrimüslim göçlerini buna örnek olarak gösterebiliriz.

18.yüzyıl taşrada merkezi otoritenin zayıfladığı ve yerel güçlerin yükseldiği bir dönemdir. Bu dönemin bir tarihçinin adlandırmasıyla “taşranın sultanları”nın yani “ayanlar çağıdır”.

¹² Metruk arazide tapu ile tasarruf mümkün değildir. Köy adına senet tanzim edilmez. Rüsuma tabi değildir. Metruk arazide zaman aşımı cereyan etmez, davalarda sulh caiz değildir, mübadele cereyan edemez. Metruk arazide teberru da mümkün değildir. Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu düzenin Bozulması*, Ankara 1978, s.42

İmparatorlukta olduğu gibi Karadeniz’de de âyanlık derin sarsıntılar yaratmış ve izler bırakmıştır¹³. Yerel güçlerin yükselişi, birbirleriyle ve devletle mücadeleleri ekonomik ve sosyal olarak Karadeniz’i baştan başa sarsmıştır. Âyanların gelir kaynaklarına hükmetmeleri, göçlerle gelen nüfusu potansiyel bir güç ve nüfuz unsuru olarak kullanmaları, geniş arazilerin ve toprakların mülkiyetlerini ellerine geçirmeleri, yeni iskân ve göçlere sebep olmuştur¹⁴.

Bu göçlerin o dönemdeki en boş araziler olan yaylaların iskan konusunda bir nüfus baskısı oluşturduğu açıktır. Ayanların hakim oldukları topraklar arasında geniş yayla arazileri de vardır. Bu göçmen nüfusu potansiyel bir güç ve nüfuz aracı olarak gören ayanların sahibi oldukları veya nüfuzlarının etkin olduğu bölgelerde iskan ettirdikleri bilinmektedir. Bu hareketlerin yaylaları kullanan ve sahilden gelen yaylacılarla bu grupları karşı karşıya bıraktığı, bunlar arasında yoğun bir anlaşmazlık yaşandığı anlaşılmaktadır. Yayla anlaşmazlıklarına konu teşkil eden hususlardan birisi vergi ve iskan meselesiydi. Ahali kendisinden fazla vergi alındığından şikayet ederken¹⁵ diğer taraftan kayda geçirilmeyen yaylalar ve buraya yerleşen nüfusun yeterince vergilendirilmediğinden de şikayet edilebiliyordu¹⁶.

Yaylalar üzerindeki göç ve anlaşmazlıkları tetikleyen unsurlardan birisi de bazı yaylalarda çıkarılan madenler ve yine bu madenler üzerinde yaşanan mücadelelerdir. Gümüşhane yöresi madenlerinin kapanmaya başlaması yörede maden reayasının göçüne sebep olmuştu. Bu reaya genellikle sahile veya batıya doğru göç etmek zorunda kalmıştı. Bu göçlerde buldukları bölgeden daha batıdaki yaylalara göç edenler buralarda (Milas/Mesudiye) maden çıkarma teşebbüslerinde bulunmuşlardı. Bu gelir kaynağını ve göçmenlerini kontrol etmek isteyen ayanlar açısından da farklı bir rekabet ve nüfuz alanı ortaya çıkmasına sebep olmuş görünmektedir.

Kentleşme ve Ticarileşme

XIX. Yüzyılda Karadeniz yaylalarındaki anlaşmazlıkları artıran en önemli gelişmenin kentleşme ve ticarileşme ve bunun sonucundaki gelişmelerde yattığı söylenmelidir. İskele-Pazar yeri özelliğine sahip kıyı köyleri özellikle XVII. Yüzyılda önem kazanmaya başlamıştır. Sahilin iç kısımlarından ve doğusundan gelmeye devam eden göçler, ticarileşmenin getirdiği avantajlarla sahil iskelelerinin önemini artırmıştır. İnsanlara daha fazla fırsatlar sunan sahillerde nüfus gittikçe artmıştır.

¹³ Rıza Karagöz, *Haznedarzade Süleyman Paşa*, Samsun 2009, s. 140.

¹⁴ Abdullah Bay, “Taşra Elitleri, Haneleri ve Yaşamları: Canik Çevresinde Ayan Konaklarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Konak Hayatı”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk*, Samsun 2016, I, s. 346.

¹⁵ Lazistan sancağına bağlı Kura-yı Seba nahiyesinde ve tasarruflarında bulunan yaylalar civarında orman bulunmadığı halde orman memurları tarafından vergi talep edildiği ve kendilerine bu konuda baskı yapıldığından şikayetle... BOA, DH. MKT, 72/46, 10 Haziran 1309.

¹⁶ Trabzon vilayeti ile Erzurum vilayeti hududunda Atina kazasındaki “Nokavari, Çari, Doluğa Dere, Çamdibi, Siret, Zirzireli, Çavuş.. Evliya ve namı diğer Saport yaylaları dokuz yayladan ibaret ise de bu yaylalardan yalnız “Siret” yaylasının vergisi toplanmaktaydı. Bu vergi de yaylanın en eski halkı tarafından verilmekteydi. Bu yaylalara daha sonra yerleşenler yerel idareye hiçbir vergi vermemekteydi. Bu yaylalara gönderilen memurların ise bu sekiz yaylayı yazmadıkları ve bu yüzden devlet hazinesinin zarara uğratıldığı, mahalli hükümet onayladığı takdirde masrafları kendisine ait olmak üzere adı geçen yaylaları teftişe hazır bulunduğu ifade edilmişti. Ayrıca bu dokuz yaylanın vergilerinin alındığı, buralarda muhacir iskan edilmemiş olduğu tahkikat sonucu anlaşılmış olduğu Lazistan sancağından bildirilmişti. BOA, DH.MKT, 1041, 24 Rebiülahir 1324.

XIX. Yüzyıla kadar Doğu Karadeniz kıyı kesiminde iskele yahut pazar yeri olarak kayıtlarda adlarına rastlanılan küçük yerleşmelerin birçoğu bu yüzyılda bazen hızlı (Ordu gibi) bazen de yavaş bir seyir izleyerek önce köy olmaktan çıkmış, yerleşmeleri iyice sahile kaymış –veya taşınmış- şehir ve kasabalar haline ulaşmıştır. Buralar Karadeniz’in milletlerarası ticarete açılmasının getirdiği hareketlilik, bölgenin kadim liman kentlerinin yanı sıra, bu tali küçük iskele-pazar yerlerini de etkilemiş, Kırım Savaşı sonrası sağlanan sükunet ortamında art ülkeleriyle de kuvvetli bir şekilde sosyal ve ekonomik destek bulabilen küçük iskele-pazar yerleri hızla yükselmiştir¹⁷.

Bu gelişme yaylaları iki şekilde etkileyecektir. Birisi kentleşmenin getirdiği bir yerleşme/iskan problemi aşabilmek diğeri ise ekonomik gelişme ve yükselme, artan pazar ve üretim hareketliğinde yaylaların da rol oynamasıdır.

Ticarileşmek, kentleşmek, bunun için de nehirlerin suladığı alçak düzlüklere inmek, iskele kasabalar/kentler oluşturmanın bir bedeli vardı. İnsanlar havasının ve sularının kötülüğü, sıtma gibi hastalıklara mücadele etme riskini göze almak zorunda kalıyorlardı. En azından hastalığın ve riskin arttığı yazları bu durumdan kurtulmak üzere yükseklerle/yaylalara çıkmanın nispeten geçerli bir çözüm olduğu biliniyordu. Hastalıklar karşısında bir çare olarak köylere ve yaylalara çekilme geleneği çok güçlü bir eğilimdir ve bu yalnızca sıtma ile ilgili bir husus değildi.

Kolera, çiçek vs. gibi salgın hastalıklar söz konusu olduğunda da insanlar sahillerden ya da kent merkezlerinden daha ücra, sağlıklı daha toplu olmayan yaşam alanlarına yönelerek uzaklaşırdı. Yayla ve yüksek köylere çekilme Trabzon başta olmak üzere Karadeniz kentlerinde görülmeye başlayan yüzyılın sonundaki kolera salgınında da yaşanmıştı. Örneğin 1893 yılında yaşana kolera salgınıyla birlikte uygulanan ilk karantina tehlikenin geçtiği düşüncesiyle kaldırılmış, “Sinop, Samsun, Ünye ve Ordu iskelelerinden sıhhi durumlarından şüpheye sebebiyet verecek bir şey kalmadığı gerekçesiyle karantina gevşetilmişti. Ancak 20 Haziran 1894 yılında ikinci bir emirle hastalığın ortaya çıkmasıyla ahalinin sağa sola kaçmaya başladıkları, örneğin Ünye’de hastalıktan dolayı bin kadar kişinin köylere ve yaylalara çıktığı belirtilmekteydi.

Yaylacılık bir yaşam biçimi olarak Doğu Karadeniz’de devam etmişti. Kentlerin kasabaların yazın yaylaya çıkmasının bir sebebi de sahillerin özellikle sıtma başta olmak üzere kötü yaşam şartlarıydı. Karadeniz’in birçok kasaba ve kenti, kuruluş sahasındaki bataklık, çukurluklar ve plansız yapılaşmasına ve iç bölgelerle yol ağı iyi kurulamamış olmasına rağmen; hareketli ve canlı bir ticaret hayatına, oldukça güçlü bir ekonomik yapıya sahipti. Ancak, bu ekonomik hareket, bütün bir yıl devam etmemekte, kasabanın havasının çok kötü ve ağır olmasından dolayı ticaret yaz aylarında yaylalarda yoğunlaşmaktaydı. Kışı kentte geçiren insanlar yaza doğru havaların ısınmasıyla birlikte şehirden uzaklaşarak biraz da sayfiye olarak kullanılan yaylalara çıkarlardı¹⁸. Ordu kenti için bir örnek vermek gerekirse ki manidardır; Şehirden bu kaçış öylesine yoğun olurdu ki başta kaymakam olmak üzere, savcı, mal müdürü, tapu memuru, nüfus ve pasaport memuru, reji idaresi, müftülük ve bütün mahkumlarıyla birlikte Ordu Hapishanesi kısacası devlet memurları/daireleri de yaylaya çıkar, şehir neredeyse boşalırdı. Ordu şehri küçük bir kasaba durumunda iken Çambaşı yaylası yazın 2000 den fazla evi, zengin

¹⁷ Emecen, *Doğu Karadeniz’de İki Kıyı Kasabasının Tarihi*, s. 41-42.

¹⁸ Kemal Saylan, *1868-1914 Döneminde Ordu Kazası*, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2007, s. 47-48.

çarşısı olan büyük bir kasaba haline geliyordu¹⁹. Kentleşmenin getirdiği zorluklar ve yeni yaşam standardının beklentileri, Ordu kazasında halkın bir sayfiye yeri olarak Çambaşı yaylasını adeta yeniden keşfetmesine sebep olmuş görünmektedir.

Bu durum XIX. Yüzyılda, yalnız Ordu için değil, tüm Doğu Karadeniz sahilleri için geçerliydi. Giresun'un Bektaş Yaylasında yaşanan tarihsel sürecin Ordu'nun Çambaşı yaylası ile neredeyse aynen yaşanmış olması dikkat çekicidir. Bektaş yaylasında yaylacılık faaliyetlerinin ne zaman gelişmeye başladığı ve ilk yerleşmenin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Fakat Anadolu, Oğuz boyları vasıtasıyla gerçek anlamda konar-göçer hayat tarzı dolayısıyla yaylak ve kışlak hareketleriyle tanınmıştır. Diğer taraftan kesin olmamakla birlikte buranın Rumlardan kalma bir yer olduğu, daha sonra Türklerin gelip yerleştiği belirtilmektedir. Öte yandan Osmanlı Devleti zamanının bazı idari yazışmalarında, 300 yıldan beri Bektaş yaylasının Yavuz Kemal bucağına bağlı olduğunu, yönetiminin ise 14 Ağustos 1874'de Melense (Konuklu) köyüne verildiği ifade edilmiştir. Diğer taraftan Birinci Dünya Savaşı öncesinde Bektaş yaylasının 1500-2000 haneli büyük bir kasaba görünümünde olduğu, yayladaki birçok evin onarıldığı, yeni evlerin inşa edildiği, otel ve pansiyonların açıldığı belirtilmektedir. Buradan yüzyılın sonlarından itibaren Bektaş yaylasının bir sayfiye yeri olarak gittikçe önem kazandığı anlaşılmaktadır. Birinci dünya savaşı ve İstiklal savaşı yıllarında bölgede yaylacılık gerilemiştir²⁰.

XIX. Yüzyılda yaylalar üzerinde rekabeti artıran ikinci husus ise ekonomiktir. Uluslararası ticaret bölgede ekonomik gelişmeyi artırmıştı. Yaylalar hayvancılık ile ilgili önemli bir üretim merkezi olması yanında yazın artan nüfuslarıyla önemli birer pazardılar. Bazı yaylalar maden bakımından da ekonomik potansiyeli yerler olabiliyordu.

Yaylaların gerek nüfus gerek ekonomik olarak artan bu ağırlık merkezi onlar üzerindeki rekabetleri tetiklediği açıktır. Bu rekabette dikkati çeken en önemli husus ise sahil ile iç kesim arasındaki coğrafi, kültürel farklılığın getirdiği ayrışmadır. Tartışmalı yaylalara ve müddeilere bakıldığında bir önemli husus öne çıkmaktadır. Bu da yaylaların sahilden gelenlerle iç kesimden gelenler arasında kıyasıya bir rekabet alanı haline dönüşmesidir. Bu Anadolu'nun hassaten Karadeniz bölgesinde sahillerin artan ekonomik ağırlık merkezi ile yakından ilgilidir. Sahillere doğru yoğun ekonomik ve nüfus kayışı, her iki kesimin de gözünü diktiği yaylaların birinciler lehinde bir hakimiyetine zemin hazırladığını göstermektedir. Yaşanan, yayla anlaşmazlıklarının sonucunda genellikle, sahilden çıkanların kazanmaları ise manidardır.

Doğu Karadeniz'in Doğusundan Bir Örnek

Doğu Karadeniz'de yayların bir özelliği de kıyı dağlarındaki yaylalara sadece bu dağların kuzey tarafındaki köylülerin çıkmamasıdır. Örneğin Bayburt Ovası'nın kuzeyinde yaylacılık yapan köylüler, soğanlı Dağları üzerindeki yaylalara; Gümüşhane merkez, Torul ve Kürtün'e bağlı

¹⁹ Şehrin bir sayfiyesi haline gelen yaylada kent yaşam biçimi öylesine taşınır olmuştu ki, yazın kişisel bir gayretle basit ve ilkel de olsa "Şuun-ı Dahiliye" adıyla basit bir gazete bile çıkarılıyordu. Çebi, *Çambaşı Yaylası*, s. 18.

²⁰ Bektaş yaylasında 1957 yılında büyük bir yangın çıkmış, binaların ahşap olması sebebiyle hemen tamamı yanmıştır. Bugünkü yerleşim merkez veya yerlerinin kuruluşu bu yangından sonra ve yenidir. Yangından önceki Bektaş yaylasının günümüzdekinden daha büyük ve canlı olduğu ifade edilmektedir. Mehmet Zaman, "Doğu Karadeniz bölgesinde Gelişmekte Olan Yayla Turizm Merkezlerine Bir Örnek: Bektaş Yaylası", *Doğu Coğrafya Dergisi*, Haziran 2002, S.7, s.17.

köylerin çoğunluğu da Zigana Dağları'ndaki yaylalara, Trabzonlu yaylacılarla beraber çıkmaktadır. Keza iç kesimlerle sahili yan yana veya karşı karşıya getiren başka yaylacılık alanları da vardır. Bunlardan birisi Ardahan ile kıyı kesimi Hopa'nın çıktığı, Ovit dağının güney yamaçları, Giresun sahil kesiminde yaşayan yaylacılarla Alucra, Şebinkarahisar ait yaylalar ile Gümüşhane'nin bazı yaylalarını kullanmaları için de söz konusudur. Yine Beşikdüzü, Maçka, Tonya, Akçaabat, Vakfikebir, ve Şalpazarı ilçeleri köylüleri de idari açıdan Gümüşhane ili toprakları içerisindeki yaylalara çıktıkları görülür²¹.

Yukarıda ifade edilen bölgeler, üzerinde en çok anlaşmazlık yaşanan yaylalardır. 19. Yüzyıl için Osmanlı Arşivinde haklarında en çok belgelere rastlanılan yaylalar da keza bunlardır. Bu alanın özellikle 19. yüzyılda rekabet, ticarileşme, sahil ile kıyı, şehirli ile köylü, muhtemelen yerleşik ile göçebe arasında süregelen rekabet, anlaşmazlık ve çatışmaları körükleyen bir yaylacılık alanı olduğu anlaşılmaktadır.

Erzurum'un Keskim kazası Kakmahor ve Hodoçor ahalisi ile Trabzon'un Atina kazası Çinçeve köyü (Günümüzde Şenyuva) halkı arasında yaşanan Hanab (Dusovası) yaylası konusundaki anlaşmazlık manidardır. Yayla Karadeniz'deki klasik yayla anlaşmazlıklarının bir görüntüsünü vermektedir. Anlaşmazlığa konu olan yayla dağların sahile bakan yüzünden gelenlerle (Çinçevlilerle), Çoruh vadisinin arkasında dağların güneye bakan yüzü arasındaki yerleşim yerlerinden gelen Hodoçorluların anlaşmazlığına dayanır. Ancak bu anlaşmazlık hem Osmanlı toprak hukuku, hem ekonomik gelişmelerle ilgili olduğu gibi, sosyal, siyasi, dini sebeplerin de rol oynadığı çok değişkenli bir anlaşmazlıktır.

Hodoçor (belgelerde köy olarak geçse de bazı kaynaklarda nahiye olarak geçmekte ve günümüzdeki adı Sarikonaklardır) Keskim (Yusufeli) kazasında Ermenilerin meskun olduğu köylerden birisidir. Ancak Hodoçorlular bölgenin zorlu şartlarından dolayı çevrelerindeki bir birçok Karadenizli gibi maişetlerini sağlamak için Rusya'da başta Tiflis ve Kafkasya'nın çeşitli şehirlerine gitme geleneği olan bir topluluktu²². Ayrıca misyonerlik faaliyetlerinden etkilenerek Katolik mezhebini seçmiş Ermenilerdir. (Ermeni Patrikhanesinin bunların Katolikliğe geçişlerinden dolayı Osmanlı merkezi otoritelerine şikayet ettikleri belgeler söz konusudur). Çinçevliler ise, Çamlıhemşin'e bağlı Müslüman bir yerleşimdir.

1910'lu yıllara ait belgelere bakıldığında yayla anlaşmazlığının yeni olmadığı, çok daha eskiye gittiği ancak meşrutiyet sonrası imparatorlukta yaşanan olaylar ve şartların da etkisiyle dozu gittikçe artan gerginliklere paralel olarak anlaşmazlığın yeniden nüksettiği görülmektedir.

Anlaşmazlık ilk planda imparatorluğun birçok yerinde görülen bir yayla hukuku davası ve anlaşmazlığıdır. Tarafların 1910 yılı öncesi geçirdikleri mahkeme süreci de bunu göstermektedir. Daha önce yaşanan anlaşmazlıklarda Hodoçorlular yaylanın kendilerine ait olduklarına dair ferman ve mahkeme ilamı olduğunu ifade ederken²³, Çinçevliler de kendilerinde sipahi senedi, zilliyedlik hakkı olduğu ve yakın zamanlara kadar yaylayı ortaklaşa kullandıklarını ifade etmektedirler²⁴. Hodoçorlular ortak kullanımın kendilerinin izni ve yapılan sözleşme ile geçici olduğunu vurgularken, Çinçevliler, hayvanları, zaruri ihtiyaçları ve ortak

²¹ Zaman, *Doğu Karadeniz Kıyı Dağlarında Yaylalar ve Yaylacılık*, s. 224.

²² BOA, DH.İD, 135-2/40, 28.Ş.1330.

²³ BOA, DH.İD, 135-2/40, 16 Haziran 1328.

²⁴ BOA, ŞD. HU, 1533/14, 14 Mayıs 1330.

kullanım sırasında burada yapmış oldukları evleri/damları hatta mezarlıkları olduğunu belirtmektedirler²⁵.

Anlaşmazlık devam ederken Çiñeveve ahalsinin yaylaya çıkışı Erzurum Vilayeti, Keskim kazasında jandarmalar ve silahlı Hodoçorlular tarafından engellenir²⁶. Trabzon vilayeti üzerinden Şura-yı Devlet'e yapılan itirazlar üzerine Mülkiye Dairesince, meselenin ancak bir mahkemeyle çözülebileceği, her iki tarafın anlaşmazlık halloluncaya kadar "kadimi", kemafissabık" ortaklaşa tasarruf etmeleri kararı verilir. Bunun üzerine Hodoçorlular, zaten kesinleşmiş bir mahkeme kararı olduğu belirtip yaylanın yeniden ortak kullanıma açılmasına şiddetle itiraz ederler. Hodoçorluların, Erzurum Vilayeti ve özellikle Tiflis (Rusya) üzerinden çeşitli tarihlerde çektikleri telgraflarla itirazlarını sürdürürler. Buna karşılık Çiñeveliler de kendilerini haklı gösterecek şekilde yetkilileri baskı altına alacak telgraf ve arzuhaller yazar. Her iki taraf da (özellikle Hemşinliler) itirazlarında ilan edilmiş Meşrutiyet değerlerini ve kavramlarını sonuna kadar kullanmaktan çekinmezler. Hatta çıkabilecek olaylardan yetkililerin sorumlu olacaklarına dair ifadelerle üstü kapalı tehditler de edilir²⁷.

Bir tarafta kendi cemaat birliğini bozarak Katolik olan ve Patrikhanenin şimşeklerini üzerine çekmiş Katolik bir ermeni cemaati, diğer tarafta imparatorluk sistemine entegre olmadaki başarılarıyla Trabzon eyaletine bağlı Müslüman Hemşinlilerin karşı karşıya kaldığı Hanab yaylası anlaşmazlığı I. Dünya Savaşı öncesi ülkede yaşanacak olan gerilimlerin habercisi gibidir. Bölgede gerilim yükselirken özellikle Hodoçor ahalsinin silahlandığına dair bilgiler belgelere yansır. Belgelerde anlaşmazlığın idari olarak halledilemeyeceğine yapılan vurgu ve bürokratik çaresizlik ise açıkça görülmektedir.

Coğrafyasının rekabet ürettiği Karadeniz'in yaylaları da 19. Yüzyıldaki gelişmelerden etkilenmiştir. Siyasi, ekonomik, askeri şartların ve coğrafyanın tetiklediği yayla anlaşmazlıkları aratarak devam etmiştir. Dikine vadilerin böldüğü coğrafya ve denize paralel dağların ayırdığı sahil ile iç kesim arasındaki yaşanan ekonomik ve sosyal kırılmalar yaylalar üzerindeki rekabetleri artırmıştır. Değişen Osmanlı toprak düzeni bu anlaşmazlıkları daha da artırmıştır. I. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisi yaylaları da etkilemiş, merkezi otoritenin yetişemediği uzak, birer eşkıyalık faaliyetleri alanı haline dönüştürmüştür. Cumhuriyet dönemi, merkezi otorite kurularak asayiş sağlanmış olmakla birlikte hukuki olarak yayla anlaşmazlıklarını bir miras olarak almıştır.

Kaynakça

BAY, A. "Taşra Elitleri, Haneleri ve Yaşamları: Canik Çevresinde Ayan Konaklarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Konak Hayatı", Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk, Samsun 2016, I, s. 346-358.

BRAUDEL, F. (1989) Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, İstanbul.

CİN, H. (1978) Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu düzenin Bozulması, Ankara.

ÇEBİ, S. (2004) **Çambaşı Yaylası** Ordu.

²⁵ BOA, ŞD. HU, 1533/14, 25 Kanunievvel 1329.

²⁶ BOA, ŞD. HU, 1533/14, 25 Kanunievvel 1329.

²⁷ ŞD. HU, 1533/14, 29 Haziran 1330.

- EMECEN, F. (2005) Doğu Karadeniz’de İki Kıyı Kasabasının Tarihi, Bulancak-Piraziz, İstanbul.
- KARAGÖZ, R. (2009) Haznedarzade Süleyman Paşa, Samsun.
- MEEKER, M. E. (2015) İmparatorluktan Gelen Bir Ulus, İstanbul.
- ÖZDİŞ, H. (2008) Taşrada İktidar Mücadelesi: II. Abdülhamid Döneminde Trabzon Vilayeti’nde Eşraf, Siyaset ve Devlet (1876-1909), Ankara.
- SAYLAN K. (2007) 1868-1914 Döneminde Ordu Kazası, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.
- YEDİYILDIZ, B. (1985) Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara.
- YILDIZ, A. (2013) Osmanlı Belgelerinde Ordu, İstanbul.
- ZAMAN, M. (2002) “Doğu Karadeniz bölgesinde Gelişmekte Olan Yayla Turizm Merkezlerine Bir Örnek: Bektaş Yaylası”, Doğu Coğrafya Dergisi, Haziran, S.7, s.17.
- ZAMAN, M. (2007)Doğu Karadeniz Kıyı Dağlarında Yaylalar ve Yaylacılık, Erzurum.

ÖRGÜTSEL ŞEFFAFLIK VE ÇALIŞAN MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Prof. Dr. İsmail BAKAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr.Burcu ERŞAHAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr.Tuba BÜYÜKBEŞE

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Turan KURT

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Dünyadaki güncel gelişmeler, çalışanların piyasa beklentileri hakkında bilgilendirilme gerekliliğini vurgu yapmış ve günümüz tüm örgütlerde şeffaflık kavramını önemli bir hal almıştır (TBB, 1999). Bilginin ulaşılabilir olmasını sağlama amacına yönelik konularda yol gösterici bir yönü olan şeffaflık ilkesi, örgüt içinde uyumlu bir havanın oluşmasında ve örgütün tüm paydaşlarıyla olumlu yönde ilişkiler geliştirmesinde büyük rol oynamaktadır (Akt. Dinç ve Abdioğlu, 2009 :160). Bu yönü ile şeffaflık ilkesi, çalışan memnuniyet düzeylerinin artmasına katkıda bulunmaktadır. Çalışanın işinden duyduğu hoşnutluğu ifade eden çalışan memnuniyeti, son zamanlarda araştırma yapanların gözdesi haline gelmiştir. Günümüzde birçok örgüt, çalışanlarının memnuniyetlerini artırmak adına kaynak ayırmaya gitmiştir (Eskildsen ve Dahlgaard, 2000: 1081; Akt. Emhan ve Gök, 2011: 161).

Bu çalışmanın amacı da örgütsel şeffaflık düzeyleri ile çalışanların memnuniyet algıları arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmada veri ve bilgiler anket yöntemiyle elde edilmiştir. Uygulamadan elde edilen verilerin istatistiksel analizleri yapılarak çalışan memnuniyeti ile örgütsel şeffaflık değişkenleri arasındaki ilişkiler ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Şeffaflık, Çalışan Memnuniyeti

THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL TRANSPARENCY AND EMPLOYEE SATISFACTION: A FIELD STUDY

Abstract

Current developments in the world have emphasized the need for employees to be informed about market expectations and have made the concept of transparency an important issue for all organizations nowadays. (TBB, 1999). Having a guiding role in making arrangements aimed at ensuring the availability of information, transparency principle plays a major role in both creating a coherent atmosphere within the organization and developing positive relationships

with all stakeholders in the organization (Cited in. Dinç and Abdioğlu, 2009 :160). With this feature, transparency principle contributes to the increase of employee satisfaction levels. Employee satisfaction, which expresses the happiness of the employee's work, has been the focus of researchers in recent years. Nowadays, many organizations have sought to allocate resources in order to increase the satisfaction of their employees. (Eskildsen and Dahlgaard, 2000: 1081; Cited in. Emhan and Gök, 2011: 161).

The purpose of this study is to examine the relationship between organizational transparency levels and employees' satisfaction perceptions. In the study, data and information were obtained by questionnaire method. Statistical analyzes of the research data have been carried out to reveal the relationships between the research variables of employee satisfaction and organizational transparency.

Keywords: Organizational Transparency, Employee Satisfaction

GİRİŞ

Modern iş dünyasında şeffaflık, örgüt ahlakına uyulması için giderek önem kazanmaktadır. Şeffaflık, bir örgütün pay ve paydaşlarının örgütle ilgili tüm gerçekleri bilmek istemesine verilen yanıt olarak anlaşılmalıdır. Çoğunlukla, şeffaflık açıklık ile aynı şekilde algılanmaktadır (Shareef, 2011: 15-16) . Şeffaflık çalışanların örgüt içerisinde olan programlar, idari kararlar ve raporlar hakkında bilgi sahibi olmasıdır (Klein, 2011: 551).

Şeffaflık örgütün yanlış davranışlarını hızla ortadan kalkmasına yardımcı olmaktadır. Çalışanların şeffaflığa ihtiyaç duyması bu nedenle önemlidir. Dolayısıyla şeffaflığı desteklemek bir örgütün sorumluluğundadır. Örgüt ile çalışan arasındaki ilişkinin şeffaf olması sürdürülebilirliği güçlü hale getirmektedir (Cheung ve diğerleri, 2007: 55-56).

Örgütlerin başarısı için çalışan memnuniyeti önemli bir yer tutmaktadır. Çalışanların işlerinden memnuniyet duyuyorlarsa, bu işlerine değer verdiklerini ve işlerini genel anlamıyla sevdiğini sonucuna varılabilir. Çalışanların işlerini severek ve istedikleri için yapmaları da, örgütlerin başarılı olmasını sağlayacaktır. Çalışanların bu duruma gelmelerinde yöneticilerinin etik uygulamalarının örgüte ilişkin şeffaf davranmalarının büyük payı bulunmaktadır (Doğan ve diğerleri, 2011: 2). Bu çalışmada örgütsel şeffaflık ile çalışan memnuniyeti arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılacaktır.

ÖRGÜTSEL ŞEFFAFLIK

Şeffaflık, örgütlerin değerlerini, politikalarını çalışanlara nasıl uyguladıklarını açıklamasıdır. Şeffaflık, çalışanların tüm bilgilere ulaşılabilir olması ile erişilebilir örgütlerin ne olduğunu açıklar ve çalışanlara eşit sorumluluklar verilmesini sağlar (İstanbul Borsası, 2015: 9).

Şeffaflık teriminin kullanımı 21. yüzyılın başlarında kurumsal şikâyetlerin ardından gündeme gelmiştir. Şeffaflık, hesap verebilirliği gerektirir. Şeffaflığın hesap verebilirlik boyutu güven açısından önemlidir (Rawlins, 2008: 5). Şeffaflık, bir örgütün neyi, ne zaman ve nerede yaptığı ve performansının nasıl olduğu konusunda bilgi sunmasıyla ilgilidir (Kalman ve diğerleri, 2014: 122).

Örgütsel şeffaflık yapılan iş ve işlemler ile alınan kararların bunlardan etkilenen herkes tarafından tüm yönleriyle öğrenilebilmesi ve izlenebilmesidir. Burada önemli olan, iş ve işlemler ile alınan kararların ilgililerince öğrenilmesini sağlayacak şekilde taraflara duyurulmasının sağlanmasıdır (Geçkil ve diğerleri, 2015: 47) . Kısaca örgütsel şeffaflık hem bir "koşul" hem de bir "strateji" dir (Shareef, 2011: 162).

Örgütsel şeffaflık çalışanlarla olan iletişim ve açık olması ile bağlantılıdır (Shareef, 2011: 4). Bu şekilde bir yol izlenmesi açık ve net olmayan "gri alanlar" ın aydınlatılmasına yardımcı olmaktadır. Bu durumda, şüpheler ortadan kaldırabilir (Klein,2011:551).

Örgütsel şeffaflık çalışanların doğru bilgiye ulaşması ve kendilerini güvende hissetmeleri açısından gereklidir. Örneğin üst yönetimin doğru ve şeffaf şekilde yapmış olduğu performans yönetimi üst yönetime karşı olumlu bir yargı oluşturur (Schnackenberg ve diğerleri, 2014: 13) . Şeffaflığın önemli bir hale geldiğini gösteren bir diğer durum çalışanların yeteneklerinin ve performanslarının şeffaf bir şekilde ele alınıp değerlendirilmesi, işe alımın ve çıkarılmanın şeffaf bir şekilde yapılmasıdır (Berggren ve diğerleri, 2007 : 413).

Yerli literatürde az olmasına karşın yabancı literatürde örgütsel şeffaflığa yönelik pek çok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda belirtilmiştir:

Men ve Hung-Baesecke (2015: 448)'nin çalışma sonuçlarına göre yüz yüze etkileşimleri ve sosyal medyanın örgütsel şeffaflığın, özgünlüğün ve ilgi çekiciliğinin oluşturulmasında etkili kanallar olduğunu vurgulanmış; örgütsel şeffaflığın ve güvenilirliğin de çalışan üzerinde güçlü ve olumlu etkiler gösterdiği ifade edilmiştir.

Klein, (2012: 550) tarafından yapılan araştırmada, müdürler ve öğretmenler arasındaki çatışmayı azaltmada örgütsel şeffaflığın katkısı araştırılmış, öğretmenlerin akademik geçmişi ve tutumları arasında önemli bir etkileşim bulunmuştur. Bulgulara göre, yüksek lisans derecesindeki katılımcılar veya yüksek lisans yapmaya hazırlananlar lisans derecesine sahip ya da adaylarına göre şeffaflıktan daha çok etkilenmiştir.

Yann Su ve arkadaşları (2011: 456)'nın yapmış olduğu çalışmada amaç, entelektüel sermaye şeffaflığının entelektüel sermaye vasıtasıyla ortaklığı geliştirebilme ve şeffaflığı sağlayabilmesidir. Çalışma sonucunda entellektüel sermaye şeffaflığının üç unsurunun (odaklı bir iş vizyonunun şeffaflığı, değer teklifi, stratejiler ve destekleyici bilgi kaynakları) ortaklar tarafından algılanan bilgilerin şeffaflığını ve ilişki atmosferinin şeffaflığını geliştirdiği görülmüştür. Ayrıca, entelektüel sermaye şeffaflığı entelektüel sermaye yoluyla ortaklığı bütünsel bir şekilde anlama ve geliştirmede uygun olduğu vurgulanmıştır.

Jahansoozi, (2006: 942) tarafından, krizin ardından şeffaflığın; güvenin yeniden yapılandırılması ve sağlıklı paydaş ilişkileri sürdürmede önemli olduğu vurgulanarak, ilişki kurmanın önemi ile ilişkili olarak güven ve şeffaflık incelenmiştir. Bulgular neticesinde, paydaş ilişkilerini yeniden yapılandırmaya başlamak için şeffaflığın kullanılması gerektiği belirtilmiştir.

ÇALIŞAN MEMNUNİYETİ

Çalışan memnuniyeti kişinin iş veya mesleki deneyimlerinin değerlendirilmesinden kaynaklanan keyifli ya da olumlu bir duygusal durumu olarak tanımlanmaktadır (Reynolds ve diğerleri, 2015: 27).

Çalışanın yaptığı işten duyduğu mutluluk olarak ifade edilen çalışan memnuniyeti, özellikle son zamanlarda araştırmacıların ve uygulamacıların çok ilgi duyduğu konulardan biri olmuştur. Genellikle örgütler, çalışanlarının memnuniyetlerini artırmak için büyük harcamalar yapmaktadırlar. Bunun nedeni, memnuniyet seviyesinin artmasının çalışanların motivasyonunu ve örgüte bağlılıklarını üst seviyelere taşıyacağı düşüncesidir (Emhan ve diğerleri 2011: 161) .

Çalışan memnuniyeti örgütsel etkiliği artırdığından dolayı etkin örgütler kurumlarında çalışan memnuniyetini teşvik ederler . (Korkmaz ve diğerleri, 2015:546). Çalışan memnuniyetini sağlamada etkili olan birçok süreç olmasına rağmen, ilk sırada göze çarpanlar çalışana verilen değer ve şeffaflık gibi süreçler olmaktadır (Korkmaz ve diğerleri, 2012: 241).

Çalışanların yaptıkları işten memnuniyet duymaları, genel anlamda işlerine değer verdiklerini ve işlerini genel anlamıyla sevdiklerini göstermektedir. Çalışanların işlerini severek ve isteyerek yapmaları da, örgütlere başarının kapılarını açacaktır. Çünkü örgütleri ayakta tutan en önemli etkenin, işlerini gerçek anlamda sahiplenen ve seven çalışanlar olduğu söylenebilir (Doğan ve diğerleri , 2011 : 2)

Yapılan literatür taraması sonucunda çalışan memnuniyetine ilişkin çalışmalardan bazıları aşağıdaki sunulmuştur.

Barakat ve arkadaşları (2016: 2325)'nin çalışmasında kurumsal sosyal sorumluluk ve çalışan memnuniyeti arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, şirketlerin üstlendiği kurumsal sosyal sorumluluk odaklı eylemlerin çalışanların memnuniyetini arttırdığı tespit edilmiştir.

Palaiologos ve arkadaşları (2011: 826) prosedürel, dağıtımsal ve etkileşimli adalet ile performans değerlemesinin farklı unsurlarının ilişkili olduğunu, memnuniyetin unsurlarının da, örgütsel adaletin tüm yönleriyle güçlü bir şekilde ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

Jeon ve Choi (2012: 332)'nin yaptıkları çalışma sonucuna göre çalışan memnuniyeti müşteri memnuniyetine yol açmakta, ancak müşteri memnuniyetinin çalışan memnuniyetini etkilemediği gözükmektedir. Bu durum çalışan memnuniyeti ile müşteri memnuniyetinin arasındaki ilişkinin ikili değil tek taraflı olduğunu ifade etmektedir.

Antoncić ve Antoncić, (2011:589) örgütsel performans, büyüme ve gelişmenin, mevcut organizasyonlarda girişimciliğe bağlı olabileceğini belirterek, bu çalışmada, çalışanların memnuniyetine, girişimcilik ve firma büyümesi odaklanılmış, çalışma sonucunda girişimcilik, büyüme ve çalışan memnuniyeti arasındaki ilişki bulunmuştur. Kontrol değişkenlerinin etkisi de modelde değerlendirilmiş ve firma yaşının etkili olduğu tespit edilmiştir.

ÖRGÜTSEL ŞEFFAFLIK VE ÇALIŞAN MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Çalışmanın bu kısmında, Kahramanmaraş ilinde uluslararası ticaret ve lojistik yapan firma çalışanlarını kapsayan ve anket çalışmasına dayalı olarak gerçekleştirilen bir araştırma bulunmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Örgütte çalışanların karar alma süreçlerinde bir paydaş/hissedar gibi algılanması gerekmektedir. Böyle olduğu takdirde çalışanlar faaliyetlere ilişkin gerekli bütün bilgilere ulaşacak ve istenen şeffaflık örgüt içinde meydana gelecektir. Şeffaflığın gereği yerine geldiği zaman uygun bir çalışma ortamı oluşacak ve örgütle ilişkisi olan çalışanlarda memnuniyet sağlanacaktır. Bu düşünce doğrultusunda çalışmanın amacı, örgütsel şeffaflık düzeyleri ile çalışanların memnuniyet algıları arasındaki ilişkiyi incelemektir.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI

Örgütsel şeffaflık ve çalışan memnuniyeti arasındaki ilişkiyi konu edinen bu araştırma için veriler, Kahramanmaraş'ta, tekstil, gıda ve kuyumculuk sektörlerinde faaliyette bulunup uluslararası ticaret yapan özel işletmelerde çalışan 100 çalışana uygulanan anketlerle elde edilmiştir. Çalışmada ortaya çıkan en önemli kısıtlar zaman ve maliyet olduğu için, araştırma Kahramanmaraş ilindeki firma çalışanları ile sınırlandırılmıştır. Bu yönden zaman ve maliyet kısıtları, araştırmanın Türkiye'de faaliyette bulunan firmaların tümünü kapsayabilecek kadar geniş olmasına engel teşkil etmiştir. Bununla beraber yapılan araştırma, gelecekte bu konuda daha kapsamlı olarak yapılacak çalışmalara bir örnek teşkil etmesi açısından önemsenmektedir.

ARAŞTIRMANIN DAYANDIĞI HİPOTEZLER

Araştırmada, örgütsel şeffaflık ile çalışanların memnuniyet algıları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu amaçla 7 hipotez kurulmuştur:

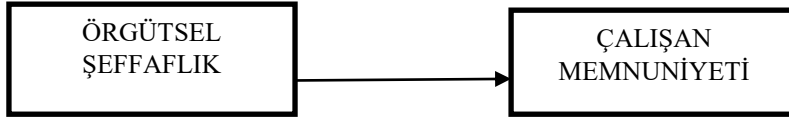
- H1: "Örgütsel şeffaflık, yöneticiden memnuniyeti pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler"
- H2: "Örgütsel şeffaflık, işletme politikalarından memnuniyeti pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler"
- H3: "Örgütsel şeffaflık, kariyer imkanlarından memnuniyeti pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler"
- H4: "Örgütsel şeffaflık, ücretten memnuniyeti pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler"
- H5: "Örgütsel şeffaflık, çalışma arkadaşlarından memnuniyeti pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler"
- H6: "Örgütsel şeffaflık, müşterilerden memnuniyeti pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler"
- H7: "Örgütsel şeffaflık, genel iş memnuniyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler"

ARAŞTIRMANIN MODELİ

Örgütsel şeffaflık ile çalışanların memnuniyet algıları arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla bir alan çalışması yapılmış olup çalışmanın modeli şöyledir:

Şekil 1. Örgütsel şeffaflık ve çalışan memnuniyeti arasındaki ilişki modeli

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada veri toplamak için anket tekniğinden yararlanılmıştır. Bu kapsamda yapılan literatür incelemesi sonrasında çalışan memnuniyeti boyutlarına ilişkin ölçek Chung ve diğerleri (2012)'den, örgütsel şeffaflık ölçeği ise, Rawlins (2008)'den alınmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, çalışanların memnuniyetine ilişkin algılarını belirlemeye yönelik ifadeler; ikinci bölümde örgütsel şeffaflığa ilişkin algıları belirlemeye yönelik ifadeler yer almaktadır. Üçüncü bölümde ise katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Dağıtılan anketler yönetici ve çalışan pozisyonlarındaki 100 kişiden toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programında test edilerek aşağıda yer alan bulgulara ulaşılmıştır.

152

Araştırmanın Güvenilirliği

Güvenilirlik değeri, bir ölçme aracının tekrarlanan ölçümlerde aynı sonucu verme derecesinin göstergesidir. Araştırmada kullanılan anket formunda yer alan ölçeklerin her biri için güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik analizine ilişkin sonuçlar Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Ölçeklere İlişkin Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Soru Adedi	Cronbach Alpha Değeri	Art. Ortalama	Std. sapma
Örgütsel şeffaflık	4	,843	3,51	,848
Yöneticiden memnuniyet	4	,871	3,22	,892
İşletme politikalarından memnuniyet	4	,698	3,41	,772

Genel Bilgiler	Sayı	%	Genel Bilgiler	Sayı	%
Kariyer imkanlarından memnuniyet	2	,789		3,26	,851
Ücretten memnuniyet	2	,809		3,05	,967
Çalışma arkadaşlarından memnuniyet	4	,824		3,29	,750
Müşterilerden memnuniyet	4	,878		3,34	,721
Genel iş memnuniyeti	4	,871		3,50	,764

Ölçeklerin güvenilirliğinin test edilmesinde Cronbach's Alfa katsayısı kullanılmıştır. Alfa değeri 0,70 veya üzerinde bir değere sahip ($0,70 \leq \alpha \leq 1$) ise ölçek güvenilir kabul edilmektedir. Tablo 1 incelendiğinde, kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğu söylenebilir.

Demografik Verilere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Demografik verilerin analizi için tanımlayıcı istatistik tekniklerinden yüzde analizi kullanılmıştır. Katılımcıların demografik verilere göre dağılımı incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılmıştır: Katılımcıların %85'i erkek, % 61'i evlidir. Katılımcıların % 46'sı 20-30 yaş, % 46'sı 31-40 yaş arasındadır. Eğitim durumlarına bakıldığında, anketi yanıtlayanların % 15'inin lise, % 13'ünün ön lisans, % 56'sının lisans, % 16'sının lisansüstü eğitime sahip oldukları tespit edilmiştir. Katılımcıların çalıştıkları departmanlara bakıldığında, % 48'inin pazarlama, % 46'sının ithalat ihracat, %6'sının ithalat-ihracat finansmanı departmanlarında çalıştığı görülmektedir. Katılımcıların, % 38'i yönetici konumunda çalışmaktadır. Anketlerin yapıldığı katılımcıların mesleki deneyimleri incelendiğinde; %11'i 1yıl veya 1 yıldan az, %47'si 2-5 yıl, %29'unun 6-10 yıl, % 13'ünün ise 11 yıl ve daha fazla deneyime sahip olduğu görülmektedir. Anketi yanıtlayanların %73'ü tekstil, %7'si gıda, %8'i metal mutfak ve % 5'i kuyumculuk sektöründe çalışmaktadır.

Tablo 2.Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Örgütsel şeffaflığın, çalışan memnuniyetinin alt boyutu olan yöneticiden memnuniyet üzerindeki etkisini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda örgütsel şeffaflığın yöneticiden memnuniyeti olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Tablo 6'da beta değeri ilişki katsayısını p anlamlılık düzeyini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki değişimini açıklayan R2 değerine bakıldığında örgütsel şeffaflığın yöneticiden memnuniyetin % 28'ini açıkladığı görülmektedir. Çalışmanın 1. Hipotezi: H1: "Örgütsel şeffaflık yöneticiden memnuniyeti pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler" kabul edilmiştir.

1.Cinsiyetiniz			5.Department		
Erkek	85	85,0	Pazarlama	48	48,0
Kadın	15	15,0	İthalat-İhracat	46	46,0
Toplam	100	100.0	İthalat-İhracat Finansman	6	6,0
2.Yaşınız			Toplam	100	100.0
20-25 Yaş arası	13	13,0	6. Yönetim Görevi		
26-30 Yaş arası	33	33,0	Üst kademe yönetici	7	7,0
31-35 Yaş arası	33	33,0	Orta kademe yönetici	18	18,0
36-40 Yaş arası	13	13,0	Alt kademe yönetici	13	13,0
41-45 Yaş arası	3	3,0	Yönetim görevi yoktur	62	62,0
46-50 Yaş arası	5	5,0	Toplam	100	100.0
Toplam	100	100.0	7.Meslekte Deneyim Süresi		
3.Medeni Durum			1 yıldan az	11	11,0
Evli	61	61,0	1-5 Yıl	47	47,0
Bekar	39	39,0	6-10 Yıl	29	29,0
Toplam	100	100.0	11 Yıl ve üzeri	13	13,0
4.Eğitim Durumu			Toplam	100	100.0
İlköğretim	-	-	8.Bulunulan Sektör		
Lise ve dengi okullar	15	15,0	Tekstil	73	73,0
Meslek Yüksek Okulu	13	13,0	Gıda	7	7,0
Üniversite	56	56,0	Kuyumculuk	5	5,0
Yüksek Lisans	16	16,0	Metal Mutfak Eşyası	8	8,0

Toplam	100	100.0	Diğer	7	7,0
			Toplam	100	100.0

Çalışanların Algıladıkları Örgütsel Şeffaflık ve Memnuniyete İlişkin Bulgular

Ankete katılan çalışanların, örgütsel şeffaflık ve çalışan memnuniyetine ilişkin algılarını belirlemek amacıyla yapılan frekans analizi sonuçları tablolarda ayrı ayrı yer almaktadır. Örgütsel şeffaflığa ilişkin tanımlayıcı istatistik kapsamında elde edilen bulgular Tablo 3’de belirtilmektedir.

Tablo 3. Örgütsel Şeffaflığa İlişkin Bulgular

Önermeler	1*	2	3	4	5	Toplam	x	s
	%	%	%	%	%	%		
	n	n	n	n	n	n		
Firmamız, aldığı kararların personeli nasıl etkilediğini bilmek ister.	6 6,0	5 5,0	38 38,0	37 37,0	14 14,0	100 100,0	3,48	1,00
Firmamız, bilinçli kararlar almak için personeli bilgilendirir ve bizden bilgi alır.	8 8,0	10 10,0	33 33,0	36 36,0	13 13,0	100 100,0	3,36	1,09
Firmamız, yapacağı faaliyetlere ilişkin personele açıklayıcı bilgiler verir.	8 8,0	6 6,0	31 31,0	39 39,0	16 16,0	100 100,0	3,49	1,09
Firmamız, personelinin ne yaptığını ve neleri niçin yaptığını bilmek ister.	2 2,0	7 7,0	28 28,0	43 43,0	20 20,0	100 100,0	3,72	0,93

*1.Kesinlikle Katılmıyorum; 2.Katılmıyorum; 3.Kararsızım; 4.Katılıyorum; 5.Kesinlikle Katılıyorum

Tablo 3’de çalışanların örgütsel şeffaflık algılamaları incelendiğinde, “Firmamız, personelinin ne yaptığını ve neleri niçin yaptığını bilmek ister” (X =3,72) ifadesinin en çok benimsenen ifade olduğu tespit edilmiştir. Çalışanlara göre, “Firmamız, bilinçli kararlar almak için personeli bilgilendirir ve bizden bilgi alır” (X =3,36) ifadesi diğerlerine göre daha az benimsenen ifadedir. Örgütsel şeffaflık ifadelerinin ortalamalarına bakıldığında skorlar arasında çok büyük bir farkın olmadığı görülmektedir. Buna göre, Tablo 3’de verilen dağılım incelendiğinde, genel olarak algılanan örgütsel şeffaflığa ilişkin sunulan önermelere "katılıyorum" yönünde görüşler beyan edildiği anlaşılmaktadır.

Çeşitli firmalarda görev yapan çalışanların memnuniyetlerinin, değişik memnuniyet alt boyutları ve genel memnuniyet açısından ne düzeyde olduğuna bakılmıştır. Çalışanların

memnuniyet düzeylerine ilişkin önermelere verdikleri cevapların ortalama ve standart sapma sonuçları Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Çalışan Memnuniyetine İlişkin Bulgular

Önermeler	1*	2	3	4	5	Toplam	x	s
	%	%	%	%	%			
	n	n	n	n	n			
Yöneticiden memnuniyet								
Yönetim, her zaman fikirlerimi alır.	7 7,0	19 19,0	41 41,0	22 22,0	11 11,0	100 100,0	3,11	1,06
Yönetim, benimle ilgili olan ilişkilerinde daima adil olmuştur.	7 7,0	15 15,0	36 36,0	31 31,0	11 11,0	100 100,0	3,24	1,06
Yönetim, bizim daha iyi iş çıkarmamız için bizi destekler ve motive edici sözler söyler.	6 6,0	14 14,0	35 35,0	34 34,0	11 11,0	100 100,0	3,30	1,04
Yönetim, vaat ettiği şeyleri yerine getirir.	7 7,0	11 11,0	45 45,0	25 25,0	12 12,0	100 100,0	3,24	1,04
Genel iş memnuniyeti								
İşim bana başarı hissi verir.	3 3,0	10 10,0	45 45,0	29 29,0	13 13,0	100 100,0	3,39	0,94
İşim heyecan vericidir.	1 1,0	12 12,0	40 40,0	35 35,0	12 12,0	100 100,0	3,45	0,89
İşim tatmin edicidir.	1 1,0	9 9,0	38 38,0	36 36,0	16 16,0	100 100,0	3,57	0,90
İşimde gerçekten değerli şeyler yapıyorum.		8 8,0	41 41,0	34 34,0	17 17,0	100 100,0	3,60	0,86
İşletme politikalarından memnuniyet								
Yönetim hiyerarşik davranır.	3 3,0	8 8,0	44 44,0	29 29,0	16 16,0	100 100,0	3,47	0,96
Üst düzey yönetim gerçekten yaptığı işi iyi	3	12	34	37	14	100	3,47	0,98

biliyor.	3,0	12,0	34,0	37,0	14,0	100,0		
Bu firma verimli ve sorunsuz çalışıyor.	4	14	45	24	13	100	3,28	0,99
	4,0	14,0	45,0	24,0	13,0	100,0		
Kariyer imkanlarından memnuniyet								
Firmada personelin kariyeri anlamında adil bir yükselme politikası vardır.	5	15	42	31	7	100	3,20	0,95
	5,0	15,0	42,0	31,0	7,0	100,0		
Firmada kariyer anlamında ilerleme olanağım var.	3	11	48	27	11	100	3,32	0,92
	3,0	11,0	48,0	27,0	11,0	100,0		
Ücretten memnuniyet								
Bu firmadaki diğer çalışanlara kıyasla bana oldukça iyi bir ücret/maaş ödeniyor.	7	23	38	25	7	100	3,02	1,02
	7,0	23,0	38,0	25,0	7,0	100,0		
Normal harcamalarımla kıyasladığımda, gelirim uygun olduğunu düşünüyorum.	8	20	40	21	11	100	3,07	1,08
	8,0	20,0	40,0	21,0	11,0	100,0		
Çalışma arkadaşlarından memnuniyet								
Bu firmadaki meslektaşlarım oldukça paylaşımcıdır.	5	14	45	30	6	100	3,18	0,92
	5,0	14,0	45,0	30,0	6,0	100,0		
Bu firmadaki meslektaşlarım oldukça hoşgörülüdür.	3	10	47	33	7	100	3,31	0,86
	3,0	10,0	47,0	33,0	7,0	100,0		
Bu firmada birlikte çalıştığım insanlar çok cana yakındır.	1	16	38	33	12	100	3,39	0,93
	1,0	16,0	38,0	33,0	12,0	100,0		
Bu firmada birlikte çalıştığım insanlar, birileri geride kaldığında birbirlerine yardım ederler.	6	12	37	37	8	100	3,29	0,99
	6,0	12,0	37,0	37,0	8,0	100,0		
Müşterilerden memnuniyet								
Müşterilerimiz sözlerini yerine getiriyorlar.	2	11	47	32	8	100	3,33	0,85
	2,0	11,0	47,0	32,0	8,0	100,0		
Müşterilerimiz güvenilirdir.	1	11	45	36	7	100	3,37	0,81
	1,0	11,0	45,0	36,0	7,0	100,0		
Müşterilerimiz sadıktır.	3	10	47	32	8	100	3,32	0,87
	3,0	10,0	47,0	32,0	8,0	100,0		

Müşterilerimiz anlayışlıdır.	3	8	49	34	6	100	3,32	0,83
	3,0	8,0	49,0	34,0	6,0	100,0		

*1.Kesinlikle Katılmıyorum; 2.Katılmıyorum; 3.Kararsızım; 4.Katılıyorum; 5.Kesinlikle Katılıyorum

Tablo 4’te çalışanların memnuniyet düzeylerinin ortalamaları görülmektedir. İlgili tabloya bakıldığında çalışanların memnuniyet düzeylerinde en yüksek ortalamanın ($X = 3,60$) “İşimde gerçekten değerli şeyler yapıyorum” ifadesinde olduğu görülmektedir. Bu ifadeyi “İşim tatmin edicidir” ifadesi ($X = 3,57$) takip etmektedir. Tablo 4’te memnuniyet düzeyine ait ortalama değerlere bakıldığında, çalışanların önermelerde kararsız kaldıkları sonucuna ulaşılmaktadır.

Genel olarak araştırma değişkenlerinin aritmetik ortalamalarına bakıldığında katılımcıların örgütsel şeffaflık algısının en yüksek ortalamaya (3,72), ücretten memnuniyet ortalamasının ise, en düşük değere (3,02)sahip olduğu görülmektedir.

Korelasyon Testi

Çalışmada örgütsel şeffaflık algısı ve çalışan memnuniyeti değişkenleri arasındaki ilişkiyi görebilmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırma değişkenlerine ilişkin korelasyon analizi bulguları, Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5’te görüldüğü üzere, örgütsel şeffaflık ile çalışan memnuniyeti boyutları arasında anlamlı ilişki vardır. Şeffaflıkla çalışan memnuniyet boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı sonuç bulunmuştur ($p \leq 0,01$). Şeffaflık algısı artarken, memnuniyet de artmaktadır.

En güçlü ilişki, örgütsel şeffaflık ile kariyer imkanlarından memnuniyet arasında (.567) ortaya çıkmış olup, bunu işletme politikalarından memnuniyet (.546), yöneticiden memnuniyet (.534), ücretten memnuniyet (.458) ve genel iş memnuniyeti (.448) izlemektedir.

Tablo 5. Araştırma Değişkenlerine Yönelik Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6	7	8
1	1	,534**	,546**	,567**	,458**	,323**	,338**	,448**
2	,534**	1						
3	,534**	,546**	1					
4	,534**	,546**	,567**	1				
5	,534**	,546**	,567**	,458**	1			
6	,534**	,546**	,567**	,458**	,323**	1		
7	,534**	,546**	,567**	,458**	,323**	,338**	1	
8	,534**	,546**	,567**	,458**	,323**	,338**	,448**	1

Not:**p≤0.01

- 1.Şeffaflık 2.Yöneticiden memnuniyet 3.İşletme politikalarından memnuniyet
4.Kariyer imkanlarından memnuniyet 5.Ücretten memnuniyet
6.Çalışma arkadaşlarından memnuniyet 7.Müşterilerden memnuniyet
8.Genel iş memnuniyeti

Tablo 6. Örgütsel Şeffaflığın Yöneticiden Memnuniyet Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Beta	t	p	R ²	Düzeltilmiş R ²	F
Şeffaflık	,534	6,258	,000	,286	,278	39,160**

Bağımlı değişken: Yöneticiden memnuniyet

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Örgütsel şeffaflığın, çalışan memnuniyetinin alt boyutu olan yöneticiden memnuniyet üzerindeki etkisini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda örgütsel şeffaflığın yöneticiden memnuniyeti olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Tablo 6’da beta değeri ilişki katsayısını p anlamlılık düzeyini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki değişimini açıklayan R2 değerine bakıldığında örgütsel şeffaflığın yöneticiden memnuniyetin %

28'ini açıkladığı görülmektedir. Çalışmanın 1. Hipotezi: H1: "Örgütsel şeffaflık yöneticiden memnuniyeti pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler" kabul edilmiştir.

Tablo 7. Örgütsel Şeffaflığın İşletme Politikalarından Memnuniyet Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Beta	t	p	R ²	Düzeltilmiş R ²	F
Şeffaflık	,546	6,449	,000	,298	,291	41,593**

Bağımlı değişken: İşletme politikalarından memnuniyet

Örgütsel şeffaflığın, çalışan memnuniyetinin alt boyutu olan işletme politikalarından memnuniyet üzerindeki etkisini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda örgütsel şeffaflığın işletme politikalarından memnuniyeti olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Tablo 7'deki R² değerine bakıldığında örgütsel şeffaflığın işletme politikalarından memnuniyetin % 29'unu açıkladığı görülmektedir. Çalışmanın 2. Hipotezi: H2: "Örgütsel şeffaflık, işletme politikalarından memnuniyeti pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler" kabul edilmiştir.

Tablo 8.Örgütsel Şeffaflığın Kariyer İmkanlarından Memnuniyet Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Beta	t	p	R ²	Düzeltilmiş R ²	F
Şeffaflık	,567	6,814	,000	,321	,315	46,431**

Bağımlı değişken: Kariyer imkanlarından memnuniyet

Örgütsel şeffaflığın, çalışan memnuniyetinin alt boyutu olan kariyer imkanlarından memnuniyet üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılan regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlıdır (F=46,431; p<.0,001). Düzeltilmiş R² değeri 0,31 olup, çalışan memnuniyetinin alt boyutu olan kariyer imkanlarından memnuniyetteki % 31'lik varyansın örgütsel şeffaflık algısına bağlı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla araştırmanın 3. Hipotezi H3: "Örgütsel şeffaflık, kariyer imkanlarından memnuniyeti pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler" kabul edilmiştir.

Tablo 9. Örgütsel Şeffaflığın, Ücretten Memnuniyet Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Beta	t	p	R ²	Düzeltilmiş R ²	F
Şeffaflık	,458	5,099	,000	,210	,202	25,996**

Bağımlı değişken: ücretten memnuniyet

Çalışanların örgütsel şeffaflık algılarının, çalışan memnuniyetinin alt boyutu olan ücretten memnuniyet üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yapılan regresyon analiz sonucunda örgütsel şeffaflık algısının ücretten memnuniyeti istatistiksel olarak anlamlı ($p < 0,001$; $F = 25,996$) şekilde etkilediği görülmektedir (Tablo 9). Örgütsel şeffaflık algısı ücretten memnuniyetin %20'sini açıklamaktadır. Dolayısıyla, araştırmanın 4. Hipotezi: H4: "Örgütsel şeffaflık ücretten memnuniyeti pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler" kabul edilmiştir.

Tablo 10. Örgütsel Şeffaflığın Çalışma Arkadaşlarından Memnuniyet Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Beta	t	p	R ²	Düzeltilmiş R ²	F
Şeffaflık	,323	3,382	,001	,105	,095	11,439**

Bağımlı değişken: çalışma arkadaşlarından memnuniyet

Regresyon analizi sonuçları, örgütsel şeffaflığın çalışma arkadaşlarından memnuniyeti anlamlı düzeyde ($p < 0,001$; $F = 11,439$) etkilediğini göstermektedir. Tablo 10 incelendiğinde, çalışanların çalışma arkadaşlarından memnuniyet algılarının % 9'unun örgütsel şeffaflık ile açıklanabileceği görülmektedir. Dolayısıyla araştırmanın 5. Hipotezi: H5: "Örgütsel şeffaflık çalışma arkadaşlarından memnuniyeti pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler" kabul edilmiştir. Araştırmaya katılan çalışanların örgütü şeffaf olarak algılamaları çalışma arkadaşlarından memnuniyeti de etkilemektedir. Bireylerin memnuniyetini etkileyen çok sayıda faktör olmakla birlikte bu çalışmada örgütsel şeffaflığın çalışan memnuniyetini olumlu yönde etkilediği, aynı zamanda örgütsel şeffaflığın çalışan memnuniyeti alt boyutlarından çalışma arkadaşlarından memnuniyeti olumlu etkilediği görülmüştür.

Tablo 11. Örgütsel Şeffaflığın Müşterilerden Memnuniyet Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Beta	t	p	R ²	Düzeltilmiş R ²	F
Şeffaflık	,338	3,554	,001	,114	,105	12,632**

Bağımlı değişken: Müşterilerden memnuniyet

Araştırmanın 6. Hipotezini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucu Tablo 11’de yer almaktadır. Örgütsel şeffaflığın bağımsız, çalışan memnuniyetinin alt boyutu olan müşterilerden memnuniyetin ise bağımlı değişken olarak yer aldığı Tablo 11’de örgütsel şeffaflığın, müşterilerden memnuniyetin yordayıcısı olduğu ve müşterilerden memnuniyeti %10 düzeyinde ($F=12,632$; $Sig=0,000$) açıkladığı görülmektedir. Değişkenler arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Örgütsel şeffaflığın artması müşteri memnuniyetinin de artmasına neden olacaktır. Dolayısıyla araştırmanın 6. Hipotezi: H6: "Örgütsel şeffaflık, müşterilerden memnuniyeti pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler" kabul edilmiştir.

Tablo 12. Örgütsel Şeffaflığın Genel İş Memnuniyeti Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	Beta	t	p	R ²	Düzeltilmiş R ²	F
Şeffaflık	,448	4,957	,000	,200	,192	24,575**

Bağımlı değişken: Genel iş memnuniyeti

Araştırmanın 7. ve son hipotezi olan “Örgütsel şeffaflık, genel iş memnuniyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler” önermesini test etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucu Tablo 12’de gösterilmektedir. Analiz sonuçlarına göre örgütsel şeffaflık genel iş memnuniyetinin %19’unu açıkladığı, değişkenler arasında anlamlı ve pozitif yönde ilişki olduğu ($F=24,575$; $Sig=0,000$) görülmektedir. Bu sonuçlara göre, araştırmanın 7. Hipotezi kabul edilmiştir.

Tartışma ve Sonuç

Yapılan araştırmada, örgütsel şeffaflık ile çalışan memnuniyeti arasındaki ilişki uygulamalı olarak incelenerek, örgütsel şeffaflık ile çalışan memnuniyetinin öneminin ortaya konulması ve bir tavsiye niteliğinde sunulması istenmiştir. Yapılan bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular, örgütsel şeffaflık ile çalışan memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu vurgulamıştır. Çalışmamızdan elde edilen sonuçlar doğrultusunda; çalışma ortamında bütün bilgilere ulaşıldığı takdirde olması gereken şeffaflığın sağlandığı, yöneticiden, işletme politikalarından kariyer imkanlarından, ücretten, çalışma arkadaşlarından, müşterilerden ve genel olarak işten memnuniyet elde edildiği görülmektedir. Zaman ve maliyet sınırları nedeniyle Kahramanmaraş ilindeki özel firma çalışanları ile sınırlandırılan bu araştırma, aynı konuda yapılacak başka bir araştırma için Türkiye’de faaliyette bulunan özel firmaların tümünü kapsayacak şekilde örnek gösterilebilir. Ayrıca, konu ile ilgili gelecekte yapılacak çalışmalar neticesiyle örgütsel şeffaflık ile daha fazla değişkenin de ilişkisi incelenebilme imkanı vardır.

Kaynakça:

- Dinç, E. ve Abdioğlu, H. (2009). İşletmelerde kurumsal yönetim anlayışı ve muhasebe bilgi sistemi ilişkisi: imkb-100 şirketleri üzerine ampirik bir araştırma. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12, 21.
- Emhan, A. ve Gök, R. (2011). Bankacılık sektöründe personel memnuniyeti ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerin araştırılması. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 157-174 , 161.
- Eskildsen, J. K. ve Dahlgaard, J. J. (2000). A casual model for employee satisfaction. Total Quality Management, 11/8, 1081-1094.
- Türkiye Bankalar Birliği-TBB (1999). Şeffaflık ve sorumluluk uluslar arası mali krizler mali sistemlerin güçlendirilmesi konularında çalışma grupları raporları. Kasım, 11, www.tbb.org.tr/trkce/arastirmalar/Transparency.doc adresinden erişildi (ET: 10.02.2017).
- Shareef A. (2011). Enhancing Organisational Transparency through Talent and Performance Management. ,4,15,16,17,162
- Cheung F. ve Leung W. (2007). Transparency For Crisis Communication In The Digital Age – Cases From Food Safety Disasters. 56 , 55 ,
- Rawlins B.(2008). Measuring the relationship between organizational transparency and employee trust. 5 , 11
- Assessing Borsa Istanbul BIST-100 Companies (2015). Transparency In Corporate Reporting. 11 ,
- Reynolds L. Ve diğerleri 2015 . The Traditional Internal Marketing Mix And Its Perceived Influence On Graduate Employee Satisfaction In An Emerging Economy. 27
- Korkmaz O. Ve Erdoğan E. 2014 . İş Yaşam Dengesinin Örgütsel Bağlılık ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi . 241
- Klein J. 2011 , Transparency minimizes conflicts between school principals and Staff , 551
- Doğan ve diğerleri (2011), Örgütsel Etiğin Çalışan Memnuniyetine Etkisi Üzerine Bir Araştırma , 2
- Kalman ve Diğerleri (2014) , Okul Yöneticilerinin hesap verebilirliği ile örgütsel adalet arasındaki ilişkinin incelenmesi , 122
- Schnackenberg ve diğerleri (2014) Organizational transparency: A new perspective on managing trust in organization-stakeholder relationships , 13
- Berggren ve diğerleri (2007) , Organizational transparency drives company performance ,412 , 413 , 417
- Bonsón ve diğerleri (2005) , Local E-Government 2.0: Social Media And Corporate Transparency In Municipalities , 14
- Albu (2013) , Organizational Transparency and Sense-Making: The Case of Northern Rock , 2
- Simone R. Barakat, Giuliana Isabella, João Mauricio Gama Boaventura, José Afonso Mazzon, (2016) "The influence of corporate social responsibility on employee satisfaction", Management Decision, Vol. 54 Issue: 9, pp.2325-2339.

- Anastasios Palaiologos, Panagiotis Papazekos, Leda Panayotopoulou, (2011) "Organizational justice and employee satisfaction in performance appraisal", Journal of European Industrial Training, Vol. 35 Issue: 8, pp.826-840.
- Hoseong Jeon, Beomjoon Choi, (2012) "The relationship between employee satisfaction and customer satisfaction", Journal of Services Marketing, Vol. 26 Issue: 5, pp.332-341.
- Jasna Auer Antoncic, Bostjan Antoncic, (2011) "Employee satisfaction, intrapreneurship and firm growth: a model", Industrial Management & Data Systems, Vol. 111 Issue: 4, pp.589-607.
- Linjuan Rita Men, Chun-ju Flora Hung-Baesecke, (2015) "Engaging employees in China: The impact of communication channels, organizational transparency, and authenticity", Corporate Communications: An International Journal, Vol. 20 Issue: 4, pp.448-467.
- Joseph Klein, (2012) "The open-door policy: Transparency minimizes conflicts between school principals and staff", International Journal of Educational Management, Vol. 26 Issue: 6, pp.550-564.
- Hwan-Yann Su, Shih-Chieh Fang, Chaur-Shiuh Young, (2011) "Relationship transparency for partnership enhancement: an intellectual capital perspective", Journal of Business & Industrial Marketing, Vol. 26 Issue: 6, pp.456-468.
- Julia Jahansoozi, (2006) "Organization-stakeholder relationships: exploring trust and transparency", Journal of Management Development, Vol. 25 Issue: 10, pp.942-955.
- Uluslararası şeffaflık derneği (2015) Kurumsal raporlamada şeffaflık , 9

TÜRKİYE’DE YAPAY SINİR AĞLARI İLE İLGİLİ YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZ ÇALIŞMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (1994-2016)

Prof. Dr. Melek AKGÜN

Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi

Öğr. Gör. Ayşe Soy TEMÜR

Düzce Üniversitesi, Kaynaşlı Meslek Yüksek Okulu

Öz

Bu araştırmanın amacı, Türkiye’deki üniversitelerde yapay sinir ağları ile ilgili yapılmış kayıtlı ve ulaşılabilecek bulunan yüksek lisans ve doktora tezlerinin; profilini, alana katkılarını, içerik ve konu açısından zaman içindeki yönelimini belirlemektir. Çalışma 1994-2016 yılları arasında yapay sinir ağları başlığı altında yazılan ve erişime açık 599 lisansüstü tezi kapsamaktadır. Tezler içerik analizi yöntemi kullanılarak konularına, kullanılan yöntemlere, geliştirilen öneri ve alana katkı gibi belirli kriterlere göre incelenerek sınıflandırılmıştır.

Bu çalışma, yapay sinir ağları alanında yayımlanan lisansüstü tezlerin tek bir kaynaktan toplanarak bir içerik analizi örneği olması, daha önce bu alana yönelik içerik analizi çalışmasının bulunmaması ve çalışmadan elde edilen bulguların bu alandaki tezlerin niteliği konusunda araştırmacılara bilgi sunması açısından önemlidir. Veri toplama aracı olarak Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden yararlanılmış ve elde edilen veriler Excel programında değerlendirilmiştir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde yapay sinir ağlarının finans, mühendislik, sağlık, jeoloji, pazarlama, muhasebe gibi birçok alanda kullanıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmaların uygulama kısımlarında genellikle veriler iki farklı yöntem kullanılarak değerlendirilmiş ve yapay sinir ağları yöntemindeki sonuçların gerçeğe daha yakın ve hata oranlarının daha düşük olduğu görülmüştür. Bu yöntemin, gün geçtikçe kullanım alanı ve oranının artacağı beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay Sinir Ağları, Lisansüstü Çalışmalar, İçerik Analizi

GİRİŞ

Üniversiteler bilimsel bilginin üretilmesini ve toplumsal gelişmeyi sağlayan en önemli kurumlardır. Lisansüstü eğitimler ise, bilgi üretimine katkı sağlayan ve üniversitelerin araştırma yönüne destekleyen eğitimlerdir. Lisansüstü eğitimler, bilimsel araştırma alanlarında araştırmacı ve öğretim üyesi yetiştirmekte ve bu fonksiyonu ile ülkelerin ekonomik, siyasi, kültürel, toplumsal, bilimsel ve teknolojik gelişmelerinde önemli bir role sahiptirler (Mendeş Pekdemir vd., 2015).

Ülkemizde 2016-2017 akademik yılı itibarıyla bulunan üniversite sayısı 183’dür. Üniversitelerin en yoğun olarak bulunduğu şehir İstanbul olup, 11’i devlet üniversitesi, 41’i vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 52 üniversite bulunmaktadır. Türkiye’de bulunan

enstitülerin sayısı ise toplamda 673 olup, bunların 476'sı devlet üniversitelerine, 197'si ise vakıf üniversitelerine bağlıdır. Ayrıca 12.188 adet yüksek lisans programı bulunmakta olup, bunların 10.037'si devlet, 2.151'i vakıf üniversitelerine bağlıdır. Doktora programlarının sayısı ise 4.800 devlet, 435'i vakıf üniversitelerine bağlı olmak üzere toplamda 5.235'dir.

Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nden elde edilen verilere göre 2016 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de toplam 451.317 tez hazırlanmıştır. Hazırlanan tezlerin 314.248'i yüksek lisans, 82.908'i doktora, 51.875'i tıpta uzmanlık, 1.402'si sanatta yeterlilik, 692'si tıpta yan dal uzmanlık ve 189'u dış hekimliği uzmanlık tezidir.

Bu araştırma Türkiye'de yapay sinir ağları konusunda hazırlanan lisansüstü tezlerin belirlenen kriterler çerçevesinde kategorik olarak incelenmesi, sınıflandırılması, çalışılan alanlar ile ilgili değerlendirilmelerin yapılmasını amaçlanmaktadır.

LİSANSÜSTÜ TEZLERLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Lisansüstü tezler ile ilgili farklı alanlarda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalarda, tezlerin incelenmesinde içerik analizi, konulara göre dağılım, kullanılan veri toplama tekniklerine göre dağılım gibi çeşitli açılardan değerlendirmeler yapılmıştır.

Yapılan araştırma sonucunda lisansüstü tezlere yönelik birçok çalışmanın yapıldığı görülmüştür. Bu çalışmalardan bazılarını aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

2017 yılında Özbey ve Şama tarafından yapılan çalışmada, 2012-2016 yılları arasında çevre eğitimi kapsamında yayımlanan 53 yüksek lisans ve 12 doktora tezi olmak üzere toplamda 65 tez incelenmiştir. Çalışmadaki verilerin analizinde betimsel istatistik kullanılmıştır (Özbey ve Şama, 2017).

Çalışkan 2017 yılında yaptığı çalışmada, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi ve Eğitim Teknolojileri ile ilgili 2011-2015 yılları arasında Türkiye'de tamamlanmış 495 lisansüstü tez çalışması yenilikçi teknolojilerin kullanım durumlarını ortaya koymak amacıyla incelemiştir. Nitel araştırma modelinde desenlenen çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılarak veriler toplanmış olup, içerik analizi ile çözümlenmeler gerçekleştirilmiştir. Çözümleme sonuçlarına göre; 2011-2015 yılları arasında yenilikçi teknolojilerle ilgilenen sadece yedi lisansüstü tez çalışmasının olduğu görülmüştür. Yedi çalışmanın beşi artırılmış gerçeklikle ilgilidir. Son beş yıl içerisinde bilgisayar destekli hareket tabanlı öğrenme ile ilgili bir adet ve sanal gerçeklikle ilgili bir adet yüksek lisans tez çalışması yapılmışken giyilebilir teknolojiler ile ilgili olarak alanda yapılmış herhangi bir lisansüstü tez çalışmasına rastlanılmamıştır. En yaygın çalışma konuları öğretme ve öğrenme ortamlarının tasarımı, yöntemler ve bireysel özellikler ile farklılıklardır. Çalışma sonuçları hareket temelli öğrenme, artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik ve giyilebilir teknolojiler gibi yenilikçi teknolojileri araştıran yeterli sayıda doktora ve yüksek lisans tezi olmadığını göstermiştir. (Çalışkan, 2017).

Şenyurt ve Özkan (2017) çalışmalarında eğitimde ölçme ve değerlendirme alanında tamamlanmış yüksek lisans tezlerini tematik ve metodolojik açıdan incelemiştir. Araştırma kapsamına YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde yayımlanan ve erişime açık olan 166 yüksek lisans tezinin tamamı dahil edilmiştir. İncelemeye dahil edilen tezler, tez danışman unvanları, örneklem yöntemi ve veri örneklem türü gibi çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur (Şenyurt ve Özer Özkan, 2017).

Yüksel vd. tarafından 2016 yılında yapılan çalışmada, 2000-2015 yıllarını kapsayan hayat boyu öğrenme konusunda yayımlanan 10 lisansüstü tez ve 19 makalenin betimsel olarak içerik analizi çalışması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgularda, ülkemizde hayat boyu öğrenme alanındaki çalışmaların büyük oranını nicel araştırmaların oluşturduğu sonucuna varılmıştır (Yüksel vd., 2016).

Pekdemir vd. (2015) çalışmalarında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi ve Organizasyon Bilim Dalında 2005 - 2014 yılları arasında tamamlanmış olan yüksek lisans ve doktora tezleri bibliyometrik analiz yöntemiyle detaylı bir şekilde incelemiştir. Araştırma kapsamında, 59'u yüksek lisans, 43'ü doktora tezi olmak üzere toplam 102 tez ele alınmış ve konu, sayfa sayısı, araştırmanın yapıldığı sektör, örneklem yöntemi, analiz birimi, araştırma yöntemi, araştırmada kullanılan veri analizi için kullanılan istatistiksel yöntemler gibi çeşitli kriterler dikkate alınarak değerlendirilmeler yapılmıştır (Mendeş Pekdemir vd., 2015).

Alkan (2014) Türkiye'de muhasebe alanında yapılan lisansüstü tez çalışmalarını içerik analiz yöntemi kullanarak konularına, kullanılan yöntemlere, geliştirilen önerilere ve alana katkıları gibi çeşitli kriterler dahilinde incelemiştir. Çalışmada, 1984-2012 yılları arasında muhasebe alanında yazılan ve erişime açık olan 656 lisansüstü tez konular, kullanılan yöntem, geliştirilen öneri ve alana katkıları gibi çeşitli kriterler dahilinde sınıflandırılmıştır (Alkan, 2014).

YÖNTEM

Nitel araştırmalar için sıklıkla kullanılan içerik analizi yöntemi, metinlerin bazı özelliklerini sayısal olarak ifade eden bir analiz yöntemi olup verilerin nitel analizi ve istatistiksel sonuçları arasında köprü görevini üstlenmektedir (Alkan, 2014). İçerik analizi, sözel veya yazılı verilerin belirli bir problem veya amaç bakımından sınıflandırılması, özetlenmesi, belirli değişkenler veya kavramlarının ölçülmesi ve belirli bir anlam çıkarılması için taranarak kategorilere ayrılmasına olanak sağlamaktadır.

Çalışmada anahtar sözcükler kullanılarak lisansüstü tezlerin türü, yazım dili, hazırlandığı yıl, yapıldığı üniversite, enstitü ve bilim dalı, tez danışman unvanı ile ilgili veriler toplanmıştır. Excel'de kodlanan veriler belirlenen temalar dahilinde incelenerek yorumlanmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmadaki veriler tarama modeli kullanılarak elde edilmiştir. Yapılan çalışmada ikincil veri kaynağı olarak Yükseköğretim Kurumunun (YÖK) tez veri tabanından faydalanılmıştır. Veri tabanından konu ile ilgili tezlerin seçilmesinde, "yapay sinir ağları" anahtar kelime olarak kullanılmıştır. Tablo 1 bu durumla ilgili sonuçları vermektedir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi, 1992-2016 yılları için 931 adet lisansüstü tez bulunmuştur. Tarama esnasında izin durumu "izinli olarak seçildiğinde bulunan lisansüstü tez sayısı 1'i tıpta uzmanlık alanında olmak üzere toplam 599'a düşmüştür. Diğer 332 tez ise izinsiz olduğu için araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Çalışma kapsamında incelenen lisansüstü tezler ile ilgili aşağıda bulgular elde edilmiştir.

Tablo 1: YÖK Tez Kataloğunda Bulunan Tezlerin İzin Durumlarına Göre Dağılımı

İzin Durumu	Yüksek Lisans		Doktora		Tıpta Uzmanlık		Toplam	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	%	Sayı	Yüzde

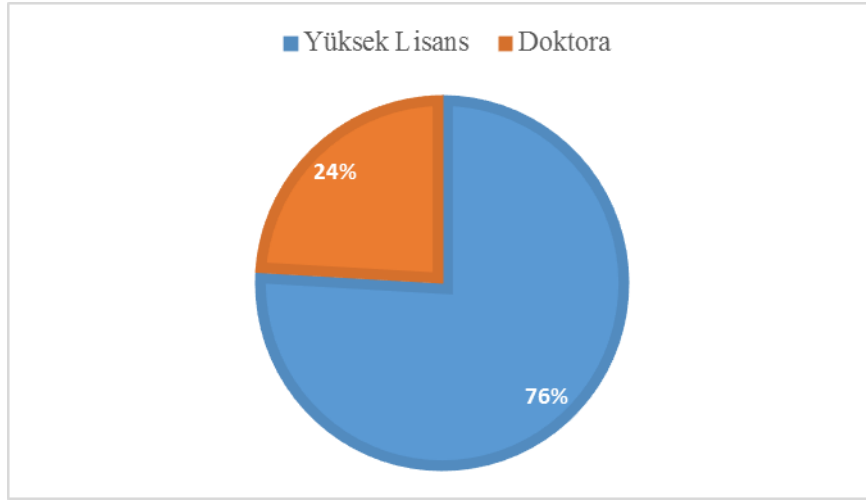

İzinli	454	%63,8	144	%66,7	1	%33,3	599	%64,3
İzinsiz	258	%36,2	72	%33,3	2	%66,7	332	%35,7
Toplam	712		216		3		931	

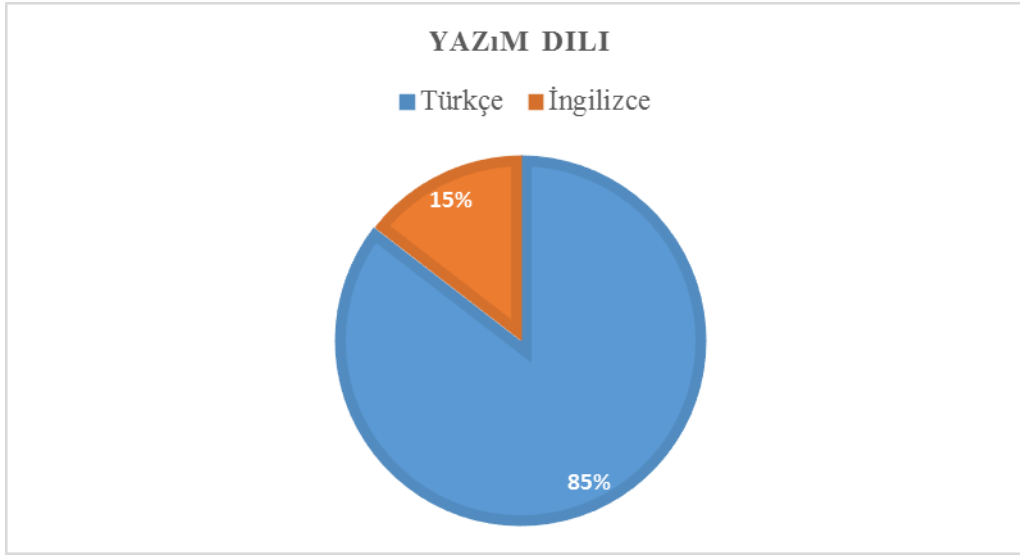
Şekil 1’de görüldüğü üzere 2016 yılı sonuna kadar yapay sinir ağları alanında yazılan lisansüstü tezlerin 454 adeti (%76) yüksek lisans tezlerinden, 144 adeti ise (%24) doktora tezlerinden oluşmaktadır.

Şekil 1: Lisansüstü Tezlerin Dağılımı

Şekil 2 lisansüstü tezlerin yazım diline göre dağılımını vermektedir. 1994-2016 yılları arasında yayımlanmış ve erişime açık olan yapay sinir ağları konusu ile ilgili tezlerin %85’i Türkçe, kalan %15’i İngilizce dilinde yazılmıştır. Bunun dışında farklı bir dilde yazılmış teze rastlanamamıştır. İngilizce dilinde yazılan tez sayısının artırılması ya da tezlerin geniş özetlerinin ve araştırma bulgularının İngilizce olarak ilaveten yayımlanması Türkiye’nin uluslararası alanda akademik tanınırlığının artması ve üretilen bilgilerin dünya ile paylaşılması konusunda katkı sağlayarak alınan atıf sayısını artıracaktır (Güngörmüş, 2016).

Şekil 2: Lisansüstü Tezlerin Yazım Diline Göre Dağılımı

Araştırma kapsamındaki tezlerin yıllara göre dağılımı Tablo 2’de verilmiştir. Yapay sinir ağları konusunda ilk yüksek lisans tezi 1994 yılında, ilk doktora tezi ise bundan 2 yıl sonra 1996 yılında yazılmıştır. 1995 ve 1997 yıllarında içeriğe ulaşılma konusunda izinli olan tez bulunmamaktadır. En fazla yüksek lisans tezi yazılan yıl 50 tez ile 2008, en fazla doktora tezinin yazıldığı yıl ise 24 ile 2007’dir. 2006’dan 2012 yılına kadar hazırlanan tez çalışmaları 50 ve üzerinde olup, 2013 yılında 46, 2014’de 32, 2015’de 17, 2016 yılında ise 22 olmuştur.

Tablo 2: Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Yüksek Lisans	Doktora	Tıpta Uzmanlık	Toplam	Yüzde
1994	1	0		1	%0,1
1995	0	0		0	–
1996	5	1		6	%1
1997	0	0		0	–
1998	3	1		4	%0,7
1999	1	1		2	%0,3
2000	1	2		3	%0,5
2001	2	3		5	%0,8
2002	2	2		4	%0,4
2003	10	3		13	%2,2
2004	7	6		13	%2,2
2005	20	2		22	%3,7

2006	42	9		51	%8,5
2007	48	24		72	%12
2008	50	8	1	59	%9,9
2009	39	19		58	%9,7
2010	47	10		57	%9,5
2011	39	11		50	%8,4
2012	49	13		62	%10,4
2013	34	12		46	%7,7
2014	24	8		32	%5,4
2015	13	4		17	%2,9
2016	17	5		22	%3,7
Toplam	454	144		599	%100

Tablo 3’de görüldüğü gibi 2016-2017 dönemi itibariyle 294.397 erkek, 185.818 bayan olmak üzere toplam 480.215 yüksek lisans öğrencisi bulunmaktadır. Bu öğrencilerin yaklaşık %82’si (393.552 öğrenci) devlet, diğer %18’i ise (86.663 öğrenci) vakıf üniversitelerine kayıtlıdır. Doktora eğitimine ise 53.600’ü erkek, 37.667’si bayan olmak üzere toplam 91.297 öğrenci kayıtlıdır. Bu öğrencilerin yaklaşık %91’i devlet diğer %9’u ise vakıf üniversitelerinde doktora eğitimi almaktadırlar.

Tablo 3: Türkiye’de Lisansüstü Öğrenci Sayısı

	Yüksek Lisans			Doktora		
	Erkek	Bayan	Toplam	Erkek	Bayan	Toplam
Devlet	238.925	154.627	393.552	48.288	34.469	82.757
Vakıf	55.472	31.191	86.663	5.312	3.198	8.510
Toplam	294.397	185.818	480.215	53.600	37.667	91.267

(<https://istatistik.yok.gov.tr/>)

Tablo 4 lisansüstü çalışmaları yöneten öğretim üyelerinin akademik unvanlarına göre dağılımını vermektedir. Yüksek lisans tezlerinin çoğunluğu (195 adet, %43) yardımcı doçent kadrosunda bulunan öğretim üyelerinin danışmanlığında, doktora tezlerinin çoğunluğu ise (98 adet, %68) profesör kadrosunda bulunan öğretim üyeleri tarafından yönetilmiştir (bkz. Tablo4). İngilizce dilinde yazılan tezlerin danışman kadroları incelendiğinde yaklaşık %46’sının profesör,

%25'inin doçent, %28'inin yardımcı doçent, diğ er %1'inin ise doktor kadrosunda olduğ u sonucuna varılmış tır.

Tablo 4: Lisansüstü Tezlerin Danışmanın Akademik Unvanına Göre Dağ ılımı

		Prof. Dr.		Doç. Dr.		Yrd. Doç. Dr.		Diğ er	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Yüksek Lisans	Türkçe	97	%76,4	108	%86,4	171	%87,7	6	%85,7
	İngilizce	30	%23,6	17	%13,6	24	%12,3	1	%14,3
	Toplam	127	%100	125	%100	195	%100	7	%100
Doktora	Türkçe	88	%89,8	26	%83,9	15	%100	-	-
	İngilizce	10	%10,2	5	%16,1	-	-	-	-
	Toplam	98	%100	31	%100	15	%100	-	-

Türkiye'de toplam 71.390 öğretim üyesi bulunmakta olup, bunların 22.535'i (%31,6) profesör, 14.203'ü (%19,9) doçent, 34.652'si ise (%48,5) yardımcı doçent unvanına sahiptir (bkz. Tablo 5). Tablo 4 ile Tablo 5 birlikte değ erlendirildiğ inde yüksek lisans tezlerinin dağ ılımı Türkiye'deki öğretim üyesi sayısı ile orantılı olmasına rağ men, doktora tezlerindeki dağ ılım orantılı değ ildir.

Tablo 5: Türkiye'deki Öğretim Üyesi Sayısı

Profesör			Doçent			Yardımcı Doçent			Toplam
Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	
15602	6933	22535	8921	5282	14203	20185	14467	34652	71.390

(<https://istatistik.yok.gov.tr/>, 2017)

Tablo 6'daki veriler incelendiğ inde, 1994-2016 dönemi iç erisinde yapay sinir ağ ları konusunda en fazla tezin İstanbul Teknik Üniversitesi (11 doktora, 32 yüksek lisans) ile Yıldız Teknik Üniversitesi'nde (8 doktora, 35 yüksek lisans) yazıldığ ı görölmektedir. Gazi Üniversitesinde 37, Sakarya Üniversitesi'nde 35, Erciyes Üniversitesi'nde ise yapay sinir ağ ları konusunda ř u ana kadar 30 tez yazılmış tır. Tıpta uzmanlık tezi ise sadece Hacettepe Üniversitesi'nde ç alış ılmış tır. Lisansüstü tez sayısı 4 ve altında olan üniversiteler devlet ve vakıf üniversiteleri olarak sınıflandırılmış ve veriler tablonun son satırlarında gösterilmiş tır.

Tablo 6: Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağ ılımı

Üniversite	Y. Lisans	Doktora	Tıpta Uzmanlık	Toplam	Yüzde
İstanbul Teknik Üniversitesi	32	11		43	%7,18
Yıldız Teknik Üniversitesi	35	8		43	%7,18

Gazi Üniversitesi	21	16		37	%6,18
Sakarya Üniversitesi	23	12		35	%5,84
Erciyes Üniversitesi	25	5		30	%5
Selçuk Üniversitesi	15	10		25	%4,17
Fırat Üniversitesi	21	3		24	%4
İstanbul Üniversitesi	12	10		22	%3,67
Marmara Üniversitesi	14	8		22	%3,67
Dokuz Eylül Üniversitesi	13	6		19	%3,17
Süleyman Demirel Üniversitesi	15	3		18	%3
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	13	3		16	%2,67
Boğaziçi Üniversitesi	14	1		15	%2,5
Ankara Üniversitesi	12	1		13	%2,17
Hacettepe Üniversitesi	6	5	1	12	%2
Afyon Kocatepe Üniversitesi	10	1		11	%1,84
Karadeniz Teknik Üniversitesi	8	3		11	%1,84
Ömer Halisdemir Üniversitesi	10	-		10	%1,67
Çukurova Üniversitesi	7	2		9	%1,5
Kocaeli Üniversitesi	6	3		9	%1,5
Ege Üniversitesi	6	3		9	%1,5
Atatürk Üniversitesi	2	6		8	%1,34
Celal Bayar Üniversitesi	8	-		8	%1,34
Haliç Üniversitesi	8	-		8	%1,34
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	3	4		7	%1,17
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	5	2		7	%1,17
Kırıkkale Üniversitesi	6	1		7	%1,17
Dumlupınar Üniversitesi	5	1		6	%1

Gaziantep Üniversitesi	5	1		6	% 1
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü	5	1		6	% 1
Pamukkale Üniversitesi	6	-		6	% 1
Uludağ Üniversitesi	6	-		6	% 1
Anadolu Üniversitesi	5	-		5	% 0,8
Cumhuriyet Üniversitesi	2	3		5	% 0,8
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	5	-		5	% 0,8
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	3	2		5	% 0,8
Diğer Devlet Üniversiteleri	35	8		43	% 7,18
Diğer Vakıf Üniversiteleri	27	1		28	% 4,67
TOPLAM	454	144	1	599	% 100

Tablo 7 lisansüstü tezlerin enstitülere göre dağılımını, tablo 8 ise konulara göre dağılımını vermektedir. Araştırmada ulaşılan 599 tezin 509'unun (%85) Fen Bilimleri / Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsünde, 61 tezin (%10,1) Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yazılmıştır. Tablo 8'e bakıldığında ise lisansüstü tezlerin Elektrik ve Elektronik (%21,1), Bilgisayar (%15,5), Makine mühendisliği (%7,9) gibi Fen Bilimleri Enstitülerinde yer alan mühendislik bölümlerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Tablo 7: Lisansüstü Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitü	Yüksek Lisans	Doktora	Tıpta Uzmanlık	Toplam	Yüzde
Fen / Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü	396	113	—	509	%85
Sosyal Bilimler Enstitüsü	35	26	—	61	% 10,1
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	7	2	—	9	% 1,5
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	2	2	—	4	% 0,6
Diğer	14	1	1	17	% 2,8
Toplam	454	144	1	599	% 100

Tablo 8: Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

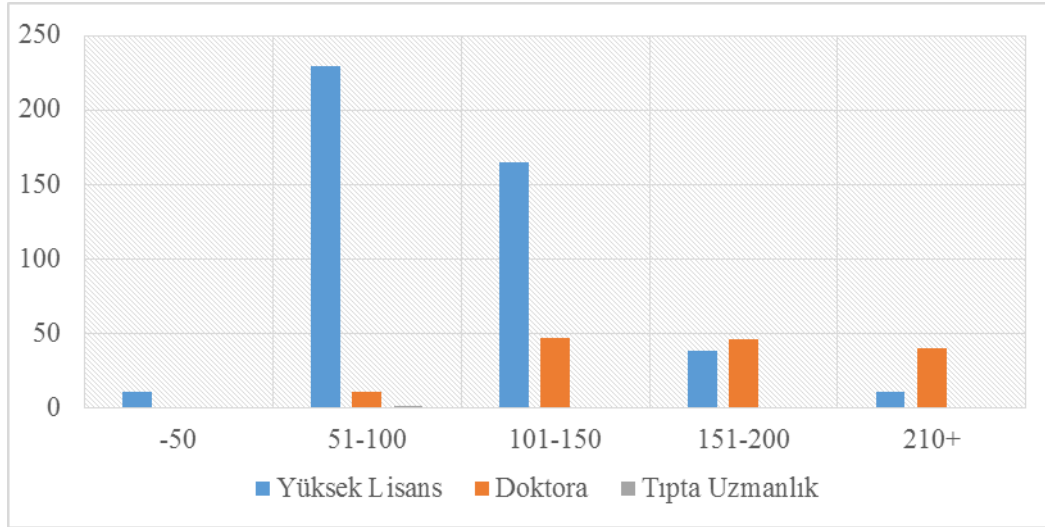

	Yüksek Lisans	Doktora	Tıpta Uzmanlık	Toplam	Yüzde
Elektrik ve Elektronik Mühendisliği	93	33	-	126	%21,1
Bilgisayar Mühendisliği	78	15	-	93	%15,5
Makine Mühendisliği	32	15	-	47	%7,9
Endüstri Mühendisliği	31	8	-	39	%6,5
İşletme	22	13	-	35	%5,8
Bankacılık/Ekonomi/Finans	19	9	-	28	%4,7
Çevre Mühendisliği	18	2	-	20	%3,3
Sağlık Alanı	19	1	1	21	%3,5
Kimya/Kimya Mühendisliği	13	-	-	13	%2,2
Jeodezi/Fotogrametri Mühendisliği	4	5	-	9	%1,5
Matematik/Matematik Mühendisliği	5	1	-	6	%1
Gıda Mühendisliği	1	3	-	4	%0,6
Diğer	119	39	-	158	%26,4
Toplam	454	144	1	599	%100

Şekil 3 tezlerin sayfa aralıklarına göre dağılım grafiğini vermektedir. Buradaki veriler incelendiğinde yüksek lisans tezlerinin büyük çoğunluğunun (229 adet) 51-100 sayfa sayısı aralığında, doktora tezlerinin ise 47 adetinin 101-150, 46 adetinin de 151-200 aralığında olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Şekil 3: Lisansüstü Tezlerin Sayfa Sayılarına Göre Dağılımı

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, 1994-2016 yılları arasında Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanında yapay sinir ağları anahtar sözcüğü altında kayıtlı olan tezleri belirli kriterler açısından bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Yapay sinir ağları konusunda yayımlanan ilk tez 1992 yılında olmasına rağmen erişime açık olmadığından “izinsiz” olan tezler araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. İnsan beynini taklit etmekteki ustalığıyla bilinen yapay sinir ağlarının kullanılması bilim ve iş dünyasına çeşitli katkılarda bulunmaktadır. Bu çalışma konu hakkında daha önce yapılan araştırmalarla ilgili bilgi vererek aynı konuda çalışacak olan bireylere fayda sağlayacaktır.

- Konu hakkında yazılan tez sayısının 2003 yılına kadar 10’un altında olduğu, 2003’den itibaren artmaya başladığı, hatta 2006-2012 yılları arasında yayımlanan tez sayısının 50 ve üzerinde olduğu görülmektedir. 2013 yılı ve sonrasında ise tekrar sayının 50’nin altına indiğini söylemek mümkündür. Ancak burada izinsiz tezler söz konusu sayılara dahil edildiğinde 2014 ve 2016 yılları için sayının yine 50 civarlarında olduğunu söylemek mümkündür.
- Yapay sinir ağları konusunda 1994-2016 yılları arasında yayımlanmış erişime açık 599 lisansüstü tezlerin %76’i yüksek lisans tezlerinden, %24’ü ise doktora tezlerinden oluşmaktadır. Bu sayılar yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin sayı dağılımı ile birlikte değerlendirildiğinde dağılımın orantılı olduğu görülmektedir. Ayrıca yüksek lisans eğitimindeki sürenin doktora eğitiminden daha kısa olması ve yüksek lisans yapan tüm bireylerin doktora yapmaması gibi sebeplerden ötürü de yazılan tez sayısındaki farklılığın ortaya çıkması doğal karşılanabilir.
- Lisansüstü tezi yöneten öğretim üyelerinin unvanı dikkate alındığında yüksek lisans tezlerini yöneten öğretim üyelerinin unvan dağılımı Türkiye’deki öğretim üyesi sayısı arasında orantılı bir dağılım olduğu görülmektedir. Doktora tez yönetimlerinde ise profesör oranı genel sayının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Bunun sebebi olarak doktora tezlerinin unvan olarak profesörler tarafından yönetilmesine yönelik genel bir anlayışın olması gösterilebilir.
- Yapılan araştırma sonucunda YSA’alara yönelik tezlerin bazı üniversitelerde yoğunlaştığı, Türkiye’deki üniversitelerin bazılarında ise daha önce YSA ile ilgili hiçbir tezin yayımlanmadığı görülmektedir. Bu husus dikkate alındığında farklı üniversitelerdeki akademisyenlerin tez konusu belirlemede bu durumu dikkate almaları ve daha sonraki yıllarda daha dengeli bir konu dağılımının sağlanmasında akademisyenlere katkı sağlayacaktır.

- Yapay sinir ağları konusunda yazılan tezlerde tahminleme için genellikle yapay sinir ağları dışında farklı bir yöntemde uygulandığı, karşılaştırmalı sonuçlarda ise yapay sinir ağlarıyla diğer yöntemlere kıyasla daha doğru tahminler elde edildiği görülmektedir. Ayrıca hazırlanan tezlerdeki konu başlıklarına bakıldığında söz konusu yöntemin sadece mühendislik bilimlerinde değil, ekonomi, bankacılık, sağlık vb. gibi birçok alanda uygulanabildiği bulgusu elde edilmiştir.

Kaynakça

Alkan, G. (2014). Türkiye’de muhasebe alanında yapılan lisansüstü tez çalışmaları üzerine bir araştırma (1984-2012). Muhasebe ve Finansman Dergisi(64), 41-52.

Çalışkan, E. (2017). Eğitimde yenilikçi teknolojilerin kullanımı açısından Türkiye’de son beş yıl içerisinde (2011-2015) tamamlanmış lisansüstü tezlerin incelenmesi. Journal of Human Science, 14(1), 496-505.

Güngörmüş, A. H. (2016). Türkiye’de muhasebe standartlarına yönelik yazılan yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları üzerine bir araştırma. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(25), 347-362.

Mendeş Pekdemir, I. vd. (2015, Aralık). "Yönetim ve organizasyon" alanında bir bilim dalında 2004-2015 yılları arasında yönetilmiş lisansüstü tezlerin incelenmesi. İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi, 26(79), 20-56.

Özbey, Ö. F. ve Şama, E. (2017). 2012-2016 Arasındaki yıllarda çevre eğitimi kapsamında yayımlanan lisansüstü tezlerin incelenmesi. Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1), 212-226.

Şenyurt, S. ve Özer Özkan, Y. (2017). Eğitimde ölçme ve değerlendirme alanında yapılan yüksek lisans tezlerinin tematik ve metodolojik açıdan incelenmesi. Elementary Education Online, 16(2), 628-653.

YOK. (2017). İstatistikler. <https://istatistik.yok.gov.tr/>. Adresinden erişildi. (ET: 15.03.2017)

YOK. (2017). Ulusal Tez Merkezi. Yapay sinir ağları tez sonuç list. <https://istatistik.yok.gov.tr/>. adresinden erişildi. (ET: 20.02.2017)

Yüksel, S. vd. (2016). Hayat boyu öğrenme konusunda yayımlanan tez ve makalelere ilişkin bir içerik analizi: 200-2015. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(2), 1491-1513.

YAŞAM KALİTESİNE GERONTEKNOLOJİK BAKIŞ

Prof. Dr. Oya HAZER

Hacettepe Üniversitesi Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü

Leyla ATEŞOĞLU

Hacettepe Üniversitesi Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü Doktora Öğrencisi

Öz

Bu çalışma, kardiyovasküler rahatsızlıkları olan bireylerin geronteknolojiye olan ilgi düzeylerini ve geronteknolojik ürünlerin yaşam kalitelerine olan etkisini belirlemek amacıyla planlanmış ve yürütülmüştür. Araştırma verilerinin toplanmasında katılımcıların tanıtıcı özelliklerini içeren bilgi formu ve yaşam kalitesini değerlendirmek için Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Ölçeği Yaşlı Modülü (WHOQOL-OLD) kullanılmıştır.

Araştırma sonucunda; katılımcıların %91,7'sinin geronteknoloji terimini daha önce hiç duymadıkları ancak %79,2'sinin vücutlarında taşıdıkları cihazın varlığından güven duydukları saptanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun teknolojiye bakış açısı ılımlı olarak görülmektedir. %97,9 oranında ilaç saatlerini hatırlamak için teknolojik ürün kullanan katılımcılar büyük oranda teknolojinin günlük yaşamlarını kolaylaştırdığını düşünmektedir. Yarıdan fazla katılımcı yaşam kalitelerinin kullandıkları cihazlardan sonra kısmen olumlu yönde etkilendiğini düşünürken, yaşamdan aldıkları zevkin değiştiğini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Geronteknoloji, yaşam kalitesi, geronteknolojinin yaşam kalitesine etkisi

Abstract

This study was planned and conducted to determine the level of interest in gerontology of individuals with cardiovascular disorders and the impact of gerontological products on their quality of life.

An information form which includes descriptive characteristics of the participants and the World Health Organization Quality of Life Elderly Module (WHOQOL-OLD) to assess the quality of life were used to collect the research data.

As a result of the research; It was determined that 91.7% of the participants had never heard the term gerontology before, but 79.2% had confidence in the presence of the device they carried in their bodies. The vast majority of participants view the technology as moderate. Using technology products to remind them of 97.9% of their drug time, the participants think that technology makes daily life easier. More than half of the participants stated that their quality of life was changed in a delightful way, considering that their quality of life was affected in part by positive feedback after the devices they used.

Keywords: Gerontechnology, Quality of life in elderly, the effect of gerontechnology to quality of life

GİRİŞ

Yaşlanma, organizmada, molekül, hücre, doku, organ ve sistemler düzeyinde zamanın ilerlemesi ile ortaya çıkan, geriye dönüşü olmayan, yapısal ve işlevsel değişikliklerin tümüdür(Kutsal:2011). Yaşlılık döneminde karşılaşılan sorunlar, yaşlının yaşam memnuniyetini doğal olarak olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Yaşlılık döneminde fiziksel, bilişsel ve ekonomik kayıplar meydana gelmektedir. Bu kayıplarla baş etme durumlarına göre yaşlılar, yaşlılık döneminde farklı düzeylerde yaşamdan memnun olmakta ve farklı düzeylerde sosyal uyum sağlamaktadır(Kurt vd:2010). Ancak yaşlanma ile yaşam kalitesinin gözle görülür biçimde azalma potansiyeli taşıdığı bilinmektedir(Şahin vd:2014).

Genel olarak 60 yaş ve üstü bireyler yaşlı kabul edilmekle birlikte yaşlılık sınıflandırılması ülkelerin içinde bulunduğu koşullara, sağlık güvence sistemlerine ve yaşam beklentisine göre değişiklik göstermektedir(Özkan vd:2010). Gelişmiş ülkelerde teknolojinin daha hızlı gelişmesine bağlı olarak yaşlı hastalıklarına çözüm çoğalmış ve bununla beraber yaşlı nüfusu da artmıştır(Dönmez:2012). Zira teknolojik gelişmeler uzun yaşam beklentilerini daha gerçekçi hale getirmiştir(Ball vd:2002).

Yaşlı nüfusun artması ve yaşam süresinin uzaması istenilen bir gelişme olmakla birlikte, toplumların bu gelişmeye karşı hazırlıklı olmaları gerekmektedir. Yaşlanan bir toplumun sağlığını ve yaşam kalitesini sürdürme, sosyal ve ekonomik olarak önem taşımaktadır(Koçoğlu:2002).

Günümüzde eskiye oranla daha uzun bir ömür sürme şansına sahip olmanın, yaşam kalitesi artmadan bir anlamı olmayacağı ve sağlık beklentisinin yaşam beklentisinden çok daha önemli olduğu vurgulanmaktadır(Kutsal:2011). Hızla artan yaşlı nüfusta yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, sağlık alanı ile ilgili hemen her alanda en önemli hedeflerden biri olarak gösterilmektedir(Eyigör:?).

Son yıllarda yaşlı bireylerin bağımsız yaşama duygularını ve yaşam kalitelerini iyileştirmek için yapılan araştırmalarda ve yeni teknolojiler geliştirme konusunda hızlı bir artış görülmektedir(Sixsmith:2006).

Yaşam kalitesi, mutlu olma ve yaşamdan hoşnut olmayı içeren, genel olarak "iyi olma durumu" olarak kullanılan bir terimdir(Eser:2006). Dünya Sağlık Örgütü ise yaşam kalitesini, "Bireylerin içinde yaşadıkları kültür ve değerler sistemi içinde; amaçları, beklentileri, standartları ve kaygıları açısından, yaşamdaki pozisyonları algılaması" olarak tanımlamaktadır(WHO:1998).

Yaşlanmanın beraberinde getirdiği zorlukları önlemek ya da onarmak için yenilikçi teknolojiyi kullanmak teknoloji ve insan yaşlanma disiplinleri arasında işbirliğini gerektirmektedir(Bouma vd:2009). Teknoloji yaşlı bireylere birçok konuda kolaylık sağlamakla birlikte temel düzeyde, sosyal etkileşim ve arkadaşlıklar; güç gerektiren zorlu faaliyetler ve öğrenme konularında fırsatlar yaratabilmektedir(Fozard vd:2009).

Bu bağlamda karşımıza çıkan "Geronteknoloji" kavramı; gerontoloji ve teknoloji bilimlerinin birleşmesinden oluşan ve yaşlı insanlara yönelik yeni ürün ve servislerin dizayn edilmesi için ortaya atılan bir kavramdır(Van Bronswijk vd:2011).

Geronteknoloji 1990'larda varlığını göstermeye başlayan ve giderek yaşlı insanların bireysel ihtiyaçlarına getirdiği teknolojik çözümlerle öne çıkan disiplinler arası bir alandır(Leikas vd:2015). Geronteknoloji fiziksel yetilerin, bilişsel işlevin ve sosyal aktivitenin idame ettirilmesinin yanı sıra bağımsızlık ve verimliliğin artırılmasına olanak sağlayarak yaşlı bireylere yardımcı olma potansiyeline sahiptir(Chen vd:2011). Bu bilim, ilk olarak Avrupa'da ortaya çıkmış ve bu konuyla ilgilenen profesyonellerin bir ağ kurmaları için oluşturulan küçük ölçekli çalıştaylarda Avrupa Birliği fonlarıyla sübvansede edilmiştir(Bouma:2010).

Teknolojinin artan oranda kullanılmaya başlanması yaşlılar için sağlık hizmetlerine erişimi kolaylaştırmakta ve yaşam kalitesini artırmaktadır(Oğlak vd:2014). Yaşlıların sınırlamalarının bilinmesi ve gerekli geronteknolojik tasarımların sağlanması, bu bireylerin kendi çevrelerinde bağımsız yaşamalarını sağlayarak, sosyal güvenlikle ilgili harcamaların minimuma indirilmesinde rol oynayacaktır(Kalınkara:2009).

Bilgi teknolojisindeki ilerleme, gelişmiş ülkelerde 1980'li yıllarda hızlanmıştır. Bu yıllarda bilgisayarlar gelişmiş, 1990'lı yıllarda ise bilgisayarlardaki gelişimi bilgi teknolojileri izlemiştir. Bilgisayar ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler özellikle 1990'lı yıllardan sonra ülkemizde de hastaneleri yönetim, klinik ve tıp teknolojisi alanında etkilemiş, sektörün hizmetlerini geliştirmiş ve yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır(Boyacıoğlu:2002). Yaşamın uzatılması için kullanılan modern teknolojiler yaşlılar için yaşam ve barınma gibi konularda gerekli imkânları sağlamaktadır(Sayın:2012).

Teknolojinin önemli katkıları sağlayabileceği diğer bir alan ise yaşlı sağlığıdır. Zira yaşlı bireylerin yaşadıkları en önemli handikaplardan birisi de sağlık sorunlarıdır. Tıp teknolojisi bu konuda önemli adımlar atmaktadır. Gelişen tıp teknolojileri hastanede geçirilen süreyi azaltarak daha kaliteli bir yaşam sürülmesine katkıda bulunmaktadır. Bu teknolojik gelişmelere paralel olarak birçok ürün geliştirilmiştir(Ekici:2016). Bu bağlamda teknoloji önemli rol oynayabilir. Bilgi ve iletişim teknolojileri yaşam kalitesini artırma ve sağlık hizmetlerine erişim engellerini azaltma ve geliştirme potansiyeline sahiptir. Örneğin telebakım sistemi(Kalınkara vd:2016), kablosuz teknoloji imkânları kullanılarak vücut dışında elbise, kemer, aksesuar, saat, gözlük şeklinde giyilebilir ve duyarlarla donatılmış giyilebilir giysi şeklinde ve yutulabilir veya vücut içine yerleştirilebilen cihazlar kullanılarak hastanın gerçek zamanlı izlenmesi(Çiftlikçi vd:2008) ve bunun gibi birçok ürün sağlık erişimi ve bakım kalitesi üzerinde önemli etkiler sunmaktadır.

Bunlara ek olarak; uzun süreli dolaşım desteği sağlamaya yönelik sol ventrikül destek cihazları (LVAD), kalbin yükünü çok daha etkin bir biçimde üzerinden alarak hastayı yatağa bağlamaktan kurtarmakta, aktif bir yaşam imkânı verirken, kalbe uzun süreli yatak istirahatinin veremeyeceği önemli bir istirahat süreci sağlamaktadır(Vural vd:1999). Yine kalbin doğal elektrik aktivitesini algılayan ve bu algılama sayesinde kalp ritminin çok düşük olduğunu anladığında uyarı gönderen kalbin kendi ritmi olmadığında, düzensizleştiğinde veya çok yavaşladığında kalbin hızını ayarlayan kalp pili de bu ürünler arasındadır. Bu tür ürünler hastalara yaşamda kalma ve hatta yaşam kalitesini artırma şansı vermektedir(Sert:2016).

Araştırmalar, yaşlıların bağımsızlığını engelleyen bazı faktörleri; öncelikle fonksiyonel ve bilişsel bozukluk, kronik hastalıklar, azalan sosyal iletişim ve düşük fiziksel aktivite şeklinde ortaya koymuşlardır. Teknoloji bu zorlukların bazıları için çözüm sağlayabilir. Bu nedenle,

yaşlıların bu teknolojilerin evlerine girmesine izin vermesi ve teknolojiyi kullanmaya hazır olmaları önemlidir(Kalınkara vd:2016).

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini kardiyovasküler rahatsızlıkları olan ve vücutlarında hayatta kalmalarını sağlayacak birtakım aletler taşıyan 16 kadın ve 32 erkek olmak üzere toplam 48 kişi oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğünün yeterliliğine ilişkin Kaiser-Meyer-Olkin istatistiği ve Barlett küresellik testi sonuçları; bu veriler için verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. ($p < 0.05$).

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmanın verilerini toplamak amacıyla toplam iki bölümden oluşan bir anket kullanılmıştır. Anketin başlangıcında araştırmanın amacı ve katılım koşullarıyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde katılımcılara katılımın gönüllülük ve gizlilik esasına göre olduğu ve herhangi bir kimlik bilgisi vermelerinin gerekmediği belirtilmiştir. Anketin birinci bölümünde; katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu ve emeklilik durumlarını belirlemeye yönelik sorular ile araştırmacılar tarafından belirlenen çalışmanın ana amacına yönelik sorulara yer verilmiştir.

Anketin ikinci bölümünde; katılımcılara Dünya Sağlık Örgütü Yaşam Kalitesi Ölçeği Yaşlı Modülü (WHOQOL-OLD) Türkçe versiyonu uygulanmıştır. WHOQOL-OLD Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Eser vd (2004) tarafından yapılmıştır.

180

WHOQOL-OLD modülü, altı boyut içinde, cevapların beşli Likert ölçeği ile saptandığı 24 sorudan oluşmaktadır. Bu altı boyut “duyusal işlevler”, “özerklik”, “geçmiş, bugün ve geleceğe ait aktiviteler”, “sosyal katılım”, “ölmek ve ölüm”, “yakınlık” başlığıyla yer almaktadır. Chronbach Alfa değerleri, Duyusal işlevler 0.88, özerklik 0.68, geçmiş, bugün ve geleceğe ait faaliyetler 0.73, sosyal katılım 0.76, ölmek ve ölüm 0.75, yakınlık 0.82 olarak elde edilmiştir. Genel ölçek yapısı için ise alfa değeri 0.85 olarak elde edilmiştir.

Çalışmada kullanılan ölçek için geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış olup, ölçeğin Cronbach Alpha değerleri %60’ın üstünde olduğu tespit edilmiştir. Bu da söz konusu ölçeğin uygulanan örneklem grubunda doğru şekilde işlediğini göstermektedir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Verilerin değerlendirilmesinde SPSS 20 istatistik paket programı kullanılmıştır. Değişkenler ortalama±standart sapma ve Medyan (Maksimum-Minimum) yüzde ve frekans değerleri kullanılmıştır. Ayrıca parametrik testlerin ön şartlarından varyansların homojenliği “Levene” testi ile kontrol edilmiştir. Normallik varsayımına ise “Shapiro-Wilk” testi ile bakılmıştır. İki grup arasındaki farklılıklar değerlendirilmek istendiğinde parametrik test ön şartlarını sağladığı durumlarda “Student’s t Test”; sağlamadığında ise “Mann Whitney-U testi” kullanılmıştır. Üç

ve daha fazla grup karşılaştırması için Tek Yönlü Varyans Analizi ve çoklu karşılaştırma testlerinden Tukey HSD testi ile sağlanmadığında ise Kruskal Wallis ve çoklu karşılaştırma testlerinden Bonferroni-Dunn testi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ ve $p < 0.01$ olarak kabul edilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Bireysel Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişkenler	Sayı(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	16 33,3
	Erkek	32 66,7
Yaş	45-59	5 10,4
	60-74	34 70,8
	75-89	9 18,8
Medeni Durum	Evli	30 62,5
	Bekâr	3 6,3
	Dul	15 31,3
Çocuk Durumu	Yok	4 8,3
	1	15 31,3
	2	17 35,4
	3	8 16,7
	4	4 8,3
Eğitim Durumu	İlkokul Mezunu	2 4,2
	Lise Mezunu	24 50,0
	Üniversite Mezunu	22 45,8
Algılanan Gelir Durumu	Düşük	- -
	Orta	45 93,8
	Yüksek	3 6,3
Sosyal Güvence	Emekli Sandığı	29 60,4
	SSK	18 37,5

	BAĞ-KUR	1	2,1
Sürekli kullandığınız bir ilaç var mı?	Evet	48	100,0
Nerede ve kiminle yaşıyorsunuz?	Kendi Evimde Yalnız	13	27,1
	Kendi Evimde Eşimle Birlikte	29	60,4
	Kendi Evimde Çocuklarımdan biri ile birlikte	6	12,5
Hayatınızı idame ettirmek için bakıma ihtiyacımız var mı?	Evet	40	83,3
	Hayır	8	16,7
Cevabınız evet ise bakımınız kim sağlıyor?	Eşim	25	52,1
	Kızım	3	6,3
	Bakıcı	13	27,1
	Kendim	7	14,6

Katılımcıların bireysel özelliklerine ilişkin yüzde ve frekans dağılımları Tablo 1’de gösterilmiştir. Buna göre çalışmaya katılanların %33,3’ünün kadın, %66,7’sinin ise erkek olduğu; %70,8’inin 60-74 yaş arasında; çoğunluğunun (%62,5) evli olduğu; lise mezunlarının oranının %50, üniversite mezunlarının oranının %45,8 olduğu; çoğunluğun (%35,4) iki çocuk sahibi olduğu; gelir durumunu “orta” düzeyde algılayanların (%93,8) önde geldiği; tümünün sürekli ilaç kullanmak zorunda olduğu; genelinin (%60,4) kendi evinde eşiyile birlikte yaşadığı, %83,3’ünün bakıma ihtiyacı olduğu ve bunların %52,1’inin bakım sağlayıcısının eşi olduğunu belirttiği görülmektedir(Tablo 1).

Tablo 2: Bireylerin Teknoloji İle İlgili Görüş ve Düşünceleri

İfadeler	Sayı(n)	Yüzde (%)
Teknolojinin günlük yaşamınızı kolaylaştırdığını düşünüyor musunuz?	Evet	47 97,9
	Hayır	1 2,1
İlaç saatinizi hatırlatmak için teknolojik bir ürün kullanıyor musunuz?	Akıllı Telefon	47 97,9

Kullandığınız yardımcı cihaz hangisidir?	Kalp Destek cihazı	17	64,6
	Kalp Pili	31	35,4
Bu cihaz günlük yaşam aktivitelerinizi olumlu yönde etkilediğini düşünüyor musunuz?	Evet	12	25,0
	Kısmen	30	62,5
	Hayır	6	12,5
Bu cihazın yaşam kalitenizi olumlu yönde etkilediğini düşünüyor musunuz?	Evet	10	20,8
	Kısmen	27	56,3
	Hayır	11	22,9
Bu cihazın varlığı size güven veriyor mu?	Evet	38	79,2
	Hayır	10	20,8
Cihaz yüzünden kendinizi engelli gibi hissediyor musunuz?	Evet	20	41,7
	Kısmen	25	52,1
	Hayır	2	4,2
Cihaz sınırlı olmanıza neden oluyor mu?	Evet	11	22,9
	Kısmen	29	60,4
Genel olarak düşündüğünüzde bu cihazın yaşamdan aldığınız zevki değiştirdiğini düşünüyor musunuz?	Evet	10	20,8
	Kısmen	38	79,2
Geronteknoloji terimini daha önce hiç duydunuz mu?	Evet	4	8,3
	Hayır	44	91,7

Katılımcıların teknoloji ile ilgili görüş ve düşünceleri ile geronteknolojik araç kullanma durumlarının incelenmesine yönelik oluşturulan soruların yer aldığı Tablo 2’de görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğu (%97,9) teknolojinin günlük yaşamlarını kolaylaştırdığını düşünmektedir. Yine %97,9’u ilaç saatlerini hatırlatmak için akıllı telefon kullanmaktadır. Bunun yanında yardımcı cihaz kullananların %35,4’ünün kalp destek cihazı, %64,6’sının ise kalp pili kullandıkları ve bunların %25’inin bu cihazın günlük yaşam aktivitelerini %20,8’inin de yaşam kalitelerini olumlu yönde etkilediğini düşündükleri saptanmıştır. Katılımcıların %91,7’si geronteknoloji terimini daha önce hiç duymadıkları ve %79,2’si cihazın yaşamdan aldıkları zevki kısmen değiştirdiğini düşünmektedirler.

Cinsiyet ile özerklik, geçmiş, bugün, gelecek faaliyetleri ve ölüm – ölmek alt boyutlarındaki puan ortalamaları arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,01$). Özerklik, geçmiş, bugün, gelecek faaliyetleri alt boyutlarında erkekler daha yüksek puan alırken, ölüm ve ölmek alt boyutunda kadınlar daha yüksek puan almışlardır (Tablo 3).

Tablo 3. Ölçek alt boyutları ile cinsiyet karşılaştırması

		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	p
Duyusal İşlevler	Kadın	16	11,56	1,09	0,27	0,806
	Erkek	32	11,63	0,66	0,12	
	Toplam	48	11,60	0,82	0,12	
Özerklik	Kadın	16	16,69	1,58	0,39	0,002**
	Erkek	32	17,91	0,96	0,17	
	Toplam	48	17,50	1,32	0,19	
Geçmiş, bugün, gelecek faaliyetleri	Kadın	16	11,00	2,58	0,65	0,003**
	Erkek	32	12,78	1,34	0,24	
	Toplam	48	12,19	2,01	0,29	
Sosyal katılım	Kadın	16	10,13	1,63	0,41	0,717
	Erkek	32	9,94	1,70	0,30	
	Toplam	48	10,00	1,66	0,24	
Ölüm ve ölmek	Kadın	16	15,44	2,31	0,58	0,004**
	Erkek	32	13,63	1,34	0,24	
	Toplam	48	14,23	1,90	0,27	
Yakınlık	Kadın	16	13,50	2,80	0,70	0,86
	Erkek	32	13,66	2,92	0,52	
	Toplam	48	13,60	2,86	0,41	

Günümüzde 45 yaş üstü erkeklerin ve 55 yaş üstü kadınların kalp ve damar hastalıkları yönünden daha fazla risk altında olduğu tıbbi bir gerçekliktir (http://www.nhs.uk/translation/turkish/Documents/Heart_attack_Turkish_FINAL.pdf). Bu

sebeple çalışmada 45-59 yaş arasındaki grup da değişkenler arasına dâhil edilmiştir. Yaş grupları ile özerklik, geçmiş, bugün, gelecek faaliyetleri ve ölüm – ölmek alt boyutlarındaki puan ortalamaları arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Buna göre; 45-59 yaş aralığında olan katılımcılar diğer iki grupta bulunan katılımcılara göre ölüm-ölmek alt boyutunda daha yüksek puan almışlardır (Tablo 4).

Tablo 4. Ölçek alt boyutları ile yaş grupları karşılaştırması

		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	p	Çoklu Karşılaştırma
Duyusal İşlevler	45-59	5	12,00	1,22	0,55	0,481	
	60-74	34	11,53	0,71	0,12		
	75-89	9	11,67	1,00	0,33		
	Toplam	48	11,60	0,82	0,12		
Özerklik	45-59	5	15,80	1,48	0,66	0,007**	45-59 ile 60-74 45-59 ile 75-89
	60-74	34	17,71	1,17	0,20		
	75-89	9	17,67	1,22	0,41		
	Toplam	48	17,50	1,32	0,19		
Geçmiş, bugün, gelecek faaliyetleri	45-59	5	10,20	2,05	0,92	0,044*	45-59 ile 60-74 45-59 ile 75-89
	60-74	34	12,29	1,90	0,33		
	75-89	9	12,89	1,90	0,63		
	Toplam	48	12,19	2,01	0,29		
Sosyal katılım	45-59	5	8,60	0,55	0,24	0,6	
	60-74	34	10,00	1,69	0,29		
	75-89	9	10,78	1,56	0,52		
	Toplam	48	10,00	1,66	0,24		
Ölüm ve ölmek	45-59	5	16,40	2,30	1,03	0,019*	45-59 ile 60-74 45-59 ile 75-89
	60-74	34	14,06	1,79	0,31		
	75-89	9	13,67	1,41	0,47		
	Toplam	48	14,23	1,90	0,27		

Yakınlık	45-59	5	13,40	1,95	0,87	0,931
	60-74	34	13,71	2,99	0,51	
	75-89	9	13,33	3,00	1,00	
	Toplam	48	13,60	2,86	0,41	

*p<0,05 **p<0,01

Medeni duruma ile özerklik ve sosyal katılım alt boyutlarındaki puan ortalamaları istatistik olarak anlamlıdır (p<0,05). En yüksek özerklik yaşam kalitesi puanını bekârlar almaktadır. Sosyal katılım alt boyutunda en yüksek sosyal katılım yaşam kalitesi puanı yine bekârlara aittir (Tablo 5).

Tablo 5. Ölçek alt boyutları ile medeni durum karşılaştırması

		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	p	Çoklu Karşılaştırma
Duyusal İşlevler	Evli	30	11,50	0,86	0,16	0,468	
	Bekâr	3	12,00	0,00	0,00		
	Dul	15	11,73	0,80	0,21		
	Toplam	48	11,60	0,82	0,12		
Özerklik	Evli	30	17,13	1,48	0,27	0,030*	Evli-Bekâr Evli-Dul
	Bekâr	3	18,67	0,58	0,33		
	Dul	15	18,00	0,65	0,17		
	Toplam	48	17,50	1,32	0,19		
Geçmiş, bugün, gelecek faaliyetleri	Evli	30	11,77	2,16	0,39	0,17	
	Bekâr	3	12,67	1,15	0,67		
	Dul	15	12,93	1,62	0,42		
	Toplam	48	12,19	2,01	0,29		
Sosyal katılım	Evli	30	9,47	1,66	0,30	0,013*	Evli-Bekâr Evli-Dul
	Bekâr	3	10,67	1,53	0,88		
	Dul	15	10,93	1,28	0,33		

	Toplam	48	10,00	1,66	0,24	
Ölüm ve ölmek	Evli	30	14,47	1,96	0,36	0,539
	Bekâr	3	14,00	3,46	2,00	
	Dul	15	13,80	1,47	0,38	
	Toplam	48	14,23	1,90	0,27	
Yakınlık	Evli	30	13,40	2,90	0,53	0,328
	Bekâr	3	16,00	0,00	0,00	
	Dul	15	13,53	2,95	0,76	
	Toplam	48	13,60	2,86	0,41	

Eğitim durumu ile özerklik, sosyal katılım puan ortalamaları istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,05$). En yüksek özerklik yaşam kalitesi puanını üniversite mezunları almaktadır. Sosyal katılım alt boyutunda en yüksek sosyal katılım yaşam kalitesi puanını yine üniversite mezunları almaktadır (Tablo 6).

Tablo 6. Ölçek alt boyutları ile eğitim durumu karşılaştırması

		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	p	Çoklu Karşılaştırma
Duyusal İşlevler	İlkokul Mezunları	2	12,00	2,83	2,00	0,6	
	Lise Mezunları	24	11,50	0,88	0,18		
	Üniversite Mezunları	22	11,68	0,48	0,10		
	Toplam	48	11,60	0,82	0,12		
Özerklik	İlkokul Mezunları	2	15,00	1,41	1,00	0,006**	İlkokul-Lise İlkokul- Üniversite
	Lise Mezunları	24	17,33	1,27	0,26		
	Üniversite Mezunları	22	17,91	1,11	0,24		
	Toplam	48	17,50	1,32	0,19		
Geçmiş,	İlkokul	2	11,00	4,24	3,00	0,063	

bugün, gelecek faaliyetleri	Mezunu					
	Lise Mezunu	24	11,63	2,16	0,44	
Üniversite Mezunu	22	12,91	1,41	0,30		
Toplam	48	12,19	2,01	0,29		
Sosyal katılım	İlkokul Mezunu	2	10,50	3,54	2,50	0,049* İlkokul-Lise Lise- Üniversite
	Lise Mezunu	24	9,42	1,41	0,29	
	Üniversite Mezunu	22	10,59	1,62	0,35	
	Toplam	48	10,00	1,66	0,24	
Ölüm ve ölmek	İlkokul Mezunu	2	17,00	4,24	3,00	0,054
	Lise Mezunu	24	14,42	1,95	0,40	
	Üniversite Mezunu	22	13,77	1,45	0,31	
	Toplam	48	14,23	1,90	0,27	
Yakınlık	İlkokul Mezunu	2	14,50	3,54	2,50	0,564
	Lise Mezunu	24	13,17	2,78	0,57	
	Üniversite Mezunu	22	14,00	2,96	0,63	
	Toplam	48	13,60	2,86	0,41	

*p<0,05 **p<0,01

“Kullanılan yardımcı cihazın yaşam aktivitelerinizi olumlu yönde etkilediğini düşünüyor musunuz?” ifadesi ile özerklik, geçmiş, bugün, gelecek faaliyetleri, ölüm ve ölmek ve Yakınlık alt boyutlarındaki puan ortalamaları arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (p<0,05 ve p<0,01). İstatistiksel olarak farklı çıkan tüm alt boyutlarda olumlu etkilediğini ve kısmen olumlu etkilediğini ifade eden katılımcıların ortalamaları olumsuz etkilediğini düşünen katılımcılardan farklıdır. Tüm farklı çıkan alt boyutlarda olumlu yanıt veren katılımcıların yaşam kalitesi puanı yüksektir (Tablo 7).

Tablo 7. Ölçek alt boyutları ile “kullanılan yardımcı cihazın yaşam aktivitelerinizi olumlu yönde etkilediğini düşünüyor musunuz?” ifadesi karşılaştırması

		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	p	Çoklu Karşılaştırma
Duyusal İşlevler	Evet	12	11,75	0,45	0,13	0,352	
	Kısmen	30	11,63	0,72	0,13		
	Hayır	6	11,17	1,60	0,65		
	Toplam	48	11,60	0,82	0,12		
Özerklik	Evet	12	17,92	0,79	0,23	0,001**	Evet-Hayır; Kısmen-Hayır
	Kısmen	30	17,73	1,08	0,20		
	Hayır	6	15,50	1,64	0,67		
	Toplam	48	17,50	1,32	0,19		
Geçmiş, bugün, gelecek faaliyetleri	Evet	12	13,42	1,00	0,29	0,001**	Evet-Hayır; Kısmen-Hayır
	Kısmen	30	12,20	1,69	0,31		
	Hayır	6	9,67	2,80	1,15		
	Toplam	48	12,19	2,01	0,29		
Sosyal katılım	Evet	12	11,00	1,54	0,44	0,012	
	Kısmen	30	9,87	1,59	0,29		
	Hayır	6	8,67	1,21	0,49		
	Toplam	48	10,00	1,66	0,24		
Ölüm ve ölmek	Evet	12	13,33	1,07	0,31	0,001**	Evet-Hayır; Kısmen-Hayır
	Kısmen	30	14,07	1,70	0,31		
	Hayır	6	16,83	2,14	0,87		
	Toplam	48	14,23	1,90	0,27		
Yakınlık	Evet	12	14,92	2,47	0,71	0,001**	Evet-Hayır; Kısmen-Hayır
	Kısmen	30	13,87	2,45	0,45		
	Hayır	6	9,67	2,34	0,95		

Toplam 48 13,60 2,86 0,41

*p<0,05 **p<0,01

“Kullanılan yardımcı cihazın varlığı size güven veriyor mu?” ifadesi ile geçmiş, bugün, gelecek faaliyetleri, ölüm ve ölmek ve yakınlık puan ortalamaları arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (p<0,05 ve p<0,01). İstatistik olarak farklı çıkan tüm alt boyutlarda güven verdiğini ve kısmen güven verdiğini düşünen katılımcıların ortalamaları güven vermediğini düşünen katılımcılardan farklıdır. Tüm farklı çıkan alt boyutlarda güven verdiğini düşünen katılımcıların yaşam kalitesi puanı yüksektir (Tablo 8).

Tablo 8. Ölçek alt boyutları ile “cihazın varlığı size güven veriyor mu?” ifadesi karşılaştırılması

		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	p
Duyusal İşlevler	Evet	38	11,66	0,67	0,11	0,381
	Hayır	10	11,40	1,26	0,40	
	Toplam	48	11,60	0,82	0,12	
Özerklik	Evet	38	17,63	1,22	0,20	0,181
	Hayır	10	17,00	1,63	0,52	
	Toplam	48	17,50	1,32	0,19	
Geçmiş, bugün, gelecek faaliyetleri	Evet	38	12,61	1,78	0,29	0,004**
	Hayır	10	10,60	2,12	0,67	
	Toplam	48	12,19	2,01	0,29	
Sosyal katılım	Evet	38	10,08	1,75	0,28	0,527
	Hayır	10	9,70	1,34	0,42	
	Toplam	48	10,00	1,66	0,24	
Ölüm ve ölmek	Evet	38	13,79	1,80	0,29	0,001**
	Hayır	10	15,90	1,29	0,41	
	Toplam	48	14,23	1,90	0,27	
Yakınlık	Evet	38	14,58	2,14	0,35	0,001**
	Hayır	10	9,90	2,13	0,67	

Toplam 48 13,60 2,86 0,41

**p<0,01

“Cihaz yüzünden kendinizi engelli gibi hissediyor musunuz?” ifadesi ile özerklik, geçmiş, bugün, gelecek faaliyetleri, sosyal katılım, ölüm ve ölmek ve yakınlık puan ortalamaları arasında istatistik olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır (p<0,05 ve p<0,01). İstatistik olarak farklı çıkan tüm boyutlarda engelli gibi hisseden ve kısmen engelli gibi hisseden katılımcıların ortalamaları engelli gibi hissetmeyen katılımcılardan farklıdır. Tüm farklı çıkan alt boyutlarda engelli gibi hissetmeyen katılımcıların yaşam kalitesi puanları yüksektir (Tablo 9).

Tablo 9. Ölçek alt boyutları ile “cihaz yüzünden kendinizi engelli gibi hissediyor musunuz?” ifadesi karşılaştırılması

		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata	p	Çoklu Karşılaştırma
Duyusal İşlevler	Evet	12	11,40	1,10	0,24	0,281	
	Kısmen	30	11,76	0,52	0,10		
	Hayır	6	12,00	0,00	0,00		
	Toplam	48	11,62	0,82	0,12		
Özerklik	Evet	12	16,95	1,61	0,36	0,042*	Evet-Hayır; Kısmen-Hayır
	Kısmen	30	17,84	0,94	0,19		
	Hayır	6	18,50	0,71	0,50		
	Toplam	48	17,49	1,33	0,19		
Geçmiş, bugün, gelecek faaliyetleri	Evet	12	11,10	2,25	0,50	0,004**	Evet-Hayır; Kısmen-Hayır
	Kısmen	30	12,88	1,45	0,29		
	Hayır	6	14,00	0,00	0,00		
	Toplam	48	12,17	2,03	0,30		
Sosyal katılım	Evet	12	9,20	1,32	0,30	0,009**	Evet-Hayır; Kısmen-Hayır
	Kısmen	30	10,56	1,71	0,34		
	Hayır	6	11,50	0,71	0,50		
	Toplam	48	10,02	1,67	0,24		

Ölüm ve ölmek	Evet	12	15,15	2,28	0,51	0,011*	Evet-Hayır; Kısmen-Hayır
	Kısmen	30	13,64	1,29	0,26		
	Hayır	6	12,50	0,71	0,50		
	Toplam	48	14,23	1,92	0,28		
Yakınlık	Evet	12	11,25	2,57	0,58	0,001**	Evet-Hayır; Kısmen-Hayır
	Kısmen	30	15,20	1,66	0,33		
	Hayır	6	16,00	0,00	0,00		
	Toplam	48	13,55	2,87	0,42		

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yaşlılar hayatlarının bu önemli döneminde birtakım fonksiyonlarında azalmalar yaşamakta olan ve gereksinimleri değişen bir gruptur. Dolayısıyla bu dönemde yaşlanmanın hızlanmasıyla birlikte bireyler özel hizmetlere ihtiyaç duymaktadır. Hayatını aile içinde veya özel bakım kurumlarında idame ettiren yaşlılara bu özel hizmetleri sağlayabilmek için teknolojik birtakım gereksinimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Dünya genelinde yaşam süresinin giderek uzaması bununla beraber kronik hastalıkların artması yaşlı bakımında teknoloji kullanımının gerekliliğini gündeme getirmektedir.

Araştırma kapsamına alınan bireylerin %70,8'i 60-74 yaş aralığındadır ve %100'ü kardiyovasküler rahatsızlıkları olan bireylerdir. Hayatlarını idame ettirebilmek için üretilmiş olan teknolojik bir ürün kullanan bu bireylerin yaşam kalitelerinin olumlu yönde etkilendiği görülmektedir.

Araştırma sonucunda kullanılan yardımcı cihazın yaşam aktivitelerini olumlu yönde etkilediğini düşünenlerin yaşam kalitesi puanlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu da Hamurcu vd (2012) tarafından işitme cihazı kullanan hastalarda cihaz kullanımı ve hasta memnuniyet oranlarını ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmanın sonuçlarıyla uyumluluk göstermektedir. Aynı şekilde Yıldız (2011) tarafından diz protezi takılan hastaların yaşam kaliteleri üzerine olumlu etkisinin araştırıldığı çalışmanın sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir.

Katılımcılar kullanılan yardımcı cihazın varlığından güven duymaktadır. Cihazın varlığından güven duyduğuna dair cevap veren katılımcıların yaşam kalitesi puanları yüksek bulunmuştur.

Tüm bu sonuçlar ışığında;

Yaşlıların sınırlılıklarının bilinmesi ve gerekli geronteknolojik uygulamalar çerçevesinde birtakım tasarımların sağlanması, bu bireylerin kendi çevrelerinde bağımsız yaşamalarını sağlayarak, yaşadıkları birçok sorunun minimuma indirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca yaşlı bireyin yaşadığı sorunlara ve değişimlere getirilecek çözümler kişinin hayatını daha kaliteli devam ettirmesi için de faydalı olacaktır.

Yaşlıların kendi kendilerine yetebilmeleri ve yaşam kalitesi gereksinimlerini karşılayabilmeleri için sağlık bakımı, ev hizmetleri yardımı, ulaşım, internet ağı, ev otomasyonları ve robotik sistemler gibi yenilikçi ve iyileştirici teknolojilere yapılan yatırımların teşvik edilmesi gerekmektedir.

Teknolojik birtakım ürünlerle üretilecek bilgi sistemlerinin tasarlanıp uygulamaya geçirilmesi ile birlikte özellikle kronik hastalıklara sahip olan yaşlıların yaşam kalitesi ve bağımsızlık parametrelerinde olumlu sonuçlar elde edileceği düşünülmektedir. Bu nedenle devlet kontrolündeki birçok organizasyonun ortak eylem planları geliştirmeleri bu tür ürünlerin devamlılığı açısından gerekli görülmektedir.

Gerek kentsel alanda gerekse kırsal bölgelerde yaşayan yaşlı kimselerin uzun ve aktif yaşam kalitesinin geliştirilmesi ve yaşlı kimseleri dışlamaya değil, içine almaya katkı sağlayan özellikle bilgi teknolojileri aracılığıyla tasarlanmış yapıların oluşturulması uygun olacaktır.

Yaşlı bireylere kendileri için üretilen teknolojik ürünler konusunda gerekli eğitimlerin verilmesi ve bilinçlendirme faaliyetlerinin yürütülmesi gerektiği düşünülmektedir. Zira bireyin fiziksel anlamda yeterliliklerinin azaldığı yaşlılık döneminde hayatını bağımsız bir şekilde idame ettirmesini sağlayacak ürünlerin varlığından haberdar olması ve onları kullanabilme yeteneğinin bulunması önem arz etmektedir. Aynı zamanda yaşlı bireylerin bakım sağlayıcılarının da teknolojik gelişmeler yönünden bilinçli ve donanımlı olması hem kendi hayatlarını hem de yaşlıların hayatını kolaylaştıracaktır.

Kaynakça

- Ball K. K. Wadley V. G. Edwards, J. D. (2002). Advances in Technology Used to Assess and Retrain Older Drivers. *Gerontechnology*, 1(4): 251 – 261.
- Bouma, H. (2012). Foundations and goals of gerontechnology. *Gerontechnology*, 2;11(1):1-4.
- Bouma, H. Fozard, J. L. Bronswijk, J.E.M.H. (2009). Gerontechnology as a field of endeavour. *Gerontechnology*, 8(2):68-75.
- Boyacıoğlu, H. (2002). Bilgi Teknolojisindeki Gelişmenin Yaşlı Bakım Evlerine Etkisi. 5. Ulusal Sağlık Kuruluşları ve Hastane Yönetimi Sempozyumu: Osmangazi Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- Chen, K. Chan, A. H.S. (2011). The ageing population of China and a review of gerontechnology. *Gerontechnology*, 10(2):63-71.
- Çiftlikli, C. Vd. (2008). Uzaktan Bakım Hizmeti Verilmesinde Yeni Kablosuz İletişim ve Bilişsel Radyo Teknolojilerinin Önemi. ELECO'2008 Elektrik - Elektronik - Bilgisayar Mühendisliği Sempozyumu.
- Dönmez, Y. (2012). Yaşlılarda Teknoloji Kullanım Düzeyi Üzerine Bir İnceleme: Eskişehir İli Örneği. *Sosyoloji Alanı Orta Öğretim Öğrencileri Arası Araştırma Projeleri Yarışması*. Eskişehir.
- Ekici, S. K. Gümüş, Ö. (2016). Yaşlılıkta Teknolojinin Kullanımı. *Ege Tıp Dergisi*, 55:26-30.

Eser E. (2006). Sağlıkla ilgili yaşam kalitesinin kavramsal temeli ve ölçümü. Sağlıkta Birikim Dergisi, 5:1-5.

Eser S, Saatli G, Eser E, Baydur H, Fidaner C. (2005). Yaşlılar için dünya sağlık örgütü yaşam kalitesi modülü Whoqol-old: Türkiye alan çalışması Türkçe sürüm geçerlilik ve güvenilirlik sonuçları. Türk Psikiyatri Dergisi, 21(1):37-48.

Eyigör, S. (?). Yaşlılarda Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörler
http://www.turkgeriatri.org/sorulariniza_yanitlar.php?pg=ileriyastayasamkalitesi#content.

Fozard, J.L. vd. (2009). Homo ludens: Adult creativity and quality of life. Gerontechnology, 8(4):187-196.

Kalınkara, V. Başıbüyük, G. Ö. Ay, F. (2016). Yaşlıların Geronteknolojik Ürünleri Kabule Yönelik Tutumları. Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 9:1-19.

Kalınkara, V. (2009). Yaşlı ve engellilerin yaşam kalitesinin artırılması: Ergonomik ürün tasarımı. XV.Ulusal Ergonomi Kongresi, (s.345-354).

Katz S vd. (1963). Studies of illness in the aged.The Index of ADL: A standardized measure of biological and psychosocial function. JAMA 185,914-919.

Koçoğlu GO, Bilir N. (2002). Yaşlanma 2002: Uluslararası eylem planı. Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Kurt, G. Beyaztaş, F.Y. Erkol, Z. (2010). Yaşlıların Sorunları ve Yaşam Memnuniyeti. Adli Tıp Dergisi/Turkish Journal of Forensic Medicine. 24(2):32-39.

Kutsal, Y.G. (2011). Yaşlanan Dünyanın Yaşlanan İnsanları.
http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/yaslilikta_kaliteli_yasam_son.pdf

Kutsal, Y. G. (2011). Yaşlılık Döneminde Sık Görülen Sağlık Sorunları.
http://www.gebam.hacettepe.edu.tr/yaslilikta_kaliteli_yasam_son.pdf

Lawton, M.P. Brody, E.M. (1969). Assessment of older people: Self-maintaining and instrumental activities of daily living. Gerontologist, 9:179-186.

Leikas J. Koivisto R. (2015). Social Gerontechnology. European Comission Technical Research Centre of Finland (VTT).

Oğlak, S. Tufan, İ. Canatan, A. (2014) " Importance of gerontechnology use for elderly Turkish people" Gerontechnology, 13(2):268.

Özkan, Y. Puruçuoğlu, E. (2010). Yaşlılıkta Teknolojik Yeniliklerin Kabulünü Etkileyen Sosyalizasyon Süreci. Aile ve Toplum Dergisi, 6(23).

Sayın, Y. (2012). Yaşlılık süreci ve etkileri. İçinde: Z. Durna (Ed.), Kronik Hastalıklar ve Bakım (ss. 534-536). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Sert, G. S. vd. (2016). Mekanik Destek Cihazı Olan ve Olmayan Olgularda Kalp Transplantasyonu Sonuçlarımız. GKDA Dergisi, 22(2):70-74.

Sixsmith A. J. Gibson, G. Orpwood, R. D. (2006). Developing a technology 'wish-list' to enhance the quality of life of people with dementia. Gerontechnology, 6(1):2-19.

Şahin, N. E. Emiroğlu, O. N. (2014). Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Yaşam Kalitesi ve Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörler. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi. 2: 57–66.

Van Bronswijk, J.E.M.H. Brink, M. van der Vlies, R.D. (2011). The Gerontechnology Engineer Gerontechnology, 10(3):125-128.

Vural, M. K. Öz, M. C. (1999). Kalıcı Amaçlı Sol Ventrikül Destek Cihazları: TCI Heartmate. Türk Göğüs Kalp Damar Cerrahisi Dergisi, 7(5):393-401.

World Health Organization Quality of Life Group. (1998). Development of the World Health Organization WHOQOL- BREF Quality of Life Assessment. Psychological Medicine, 28(3): 551–558.

http://www.nhs.uk/translation/turkish/Documents/Heart_attack_Turkish_FINAL.pdf.

ANAYASAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN ANAYASAL MALİ SINIRLANDIRMALAR: ABD EYALETLERİ ANALİZİ

Prof. Dr. Serpil AĞCAKAYA

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Araş. Gör. Ökkeş YÜCEL

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Öz

Anayasal İktisat, serbest piyasa düzeninde devletin ekonomik alanlarda güç ve yetkilerinin sınırlandırılmasını, mali ve parasal alanlardaki yetkilerinin belli kurallar ile Anayasa’da yer almasını ancak bu Anayasa’nın devletin siyasi anayasası dışında bir Ekonomik Anayasa olarak belirlenmesine yardımcı olan bir disiplindir. Anavatanı ABD olmak üzere diğer gelişmiş batı ülkelerinde de uygulama alanı bulan Anayasal iktisadın, ABD Anayasası’nda dönemler itibariyle yapılan değişiklikler incelendiğinde konuyla ilgili herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Ancak eyalet bazında incelendiğinde ise 1970 ve 1980’li yıllardan itibaren kamu gelirleri, harcamalar ve borçlanma, üzerine devrimsel nitelikli birçok anayasal düzenleme yapıldığı görülmektedir. Çalışmada anayasal iktisadın ilk temelini oluşturduğu Amerika ve bazı eyaletlerinde vergi, harcama ve borçlanma üzerindeki kısıtlamaları, anayasal iktisat perspektifinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anayasal İktisat, California Analizi, Michigan Analizi, Colorado Analizi

CONSTITUTIONAL FISCAL LIMITATIONS FROM PERSPECTIVE OF CONSTITUTIONAL ECONOMICS: ANALYSIS OF STATES OF THE US

Abstract

In the 1980s, Firtly constitutional economics developed in the United States and in 1986, American scientist James M. Buchanan received the Nobel Prize in this area of economics. Laid the foundations of the constitutional economics in The United States, The United States has no regulations on this subject when we look at the changes made in the corresponding period in the Constitution. When analyzed in terms of state borrowing, state revenues and state expenditures in the 1970s and 1980s, it is seen that many revolutionary constitutional provisions. The subject of the work, the states that form the basis of constitutional economics study of constitutional economics perspective.

Keywords: Constitutional Economics, Analysis of California, Analysis of Michigan, Analysis of Colorado

GİRİŞ

Yakın zamana kadar anayasanın ekonomik boyutu toplumun varlıklı kesiminden, fakir kesimine zenginliğin tekrardan dağıtılması olarak izah edilmekte ve sömürünün maskelenmesi olarak görülmekteydi. Bu görüş anayasanın iktisadi boyutunun incelenmesi için oldukça dar bir görüştü ve günümüzde güvenilirliğini kaybetmiştir. Günümüzde anayasal iktisadın gerekliliği daha kapsamlı olarak bakılmaktadır.

İlk olarak anayasal iktisat bir yandan limitli devleti anlatırken, diğer yandan iktisadi mevzuatın basit yasal düzenlemelerle değişmemesini ifade eder. İkinci olarak merkezi devlet ile mahalli idarelerin ekonomik egemenliklerinin ayrılması anayasal iktisadın temel konularından birisidir. Üçüncü olarak serbest piyasa ekonomisine kapsamlı bir koruma getirmek için, anayasaya denk bütçe gibi yeni hükümler getirmesidir. Dördüncü olarak anayasa mahkemelerinin kişisel alanda özgürlüğe kendini adarken, ekonomik alanda özgürlüğe ilgisiz kalmasının önüne geçmektir (dualizm). Beşinci olarak belirli anayasal hükümlerin ekonomik olarak eleştiriye açılmasıdır. Örnek olarak siyasi gibi görünen ülkemizde bakan olmak için getirilmiş bir yaş sınırının ekonomik olarak incelenmesidir. Ülkenin bütçesinin harcanmasından sorumlu olan bakanların belirli bir deneyime sahip olacak yaşta olması olarak yorumlanabilir. Son olarak anayasal iktisadın makroekonomiyi etkileyebilmesidir. Bilindiği gibi ekonomik büyüme ve kalkınma tasarruf, yatırım oranı, teknolojik değişikliklerin çabuk kavranması, iş gücünün eğitimi gibi değişkenlere bağlıdır. Bazı ülkelerin sayılan değişiklikler üzerinde yaptığı yasal düzenlemeler makroekonomik olarak diğer ülkelerin önünde olmasının temel nedenleri arasındadır (Posner, 1987:1-38).

1. TEMEL PROBLEM: EKONOMİK VE SİYASAL YOZLAŞMA

1980'li yıllara kadar bilimsel olarak genelde sosyal, politika bilimi, tarih, kamu yönetimi ve hukuk gibi birçok alanda yozlaşma türleri incelendi. Daha sonra ekonomistler ekonomide yozlaşmanın olduğunu görüp, bu konuyla ilgilenmeye başladılar. Yapılan ilk çalışmalarda kamu kurumlarının zayıflığı ve ekonomi politikalarının etkisizliği üzerinde durulmuştur. 1990'lı yıllarda ekonomik yozlaşma hakkında araştırmalar hız kazanmıştır. Yapılan çalışmalarda yozlaşmanın göstergeleri, gelişmiş ülkelere ek olarak gelişen ülkelerde yozlaşmanın maliyetinin farkındalığına varılmıştır. Bu konuda ilk etki ise sosyalist ekonomilerin dönüşümünde meydana gelmiştir (Abed ve Gupta, 2002:1-2).

Geçtiğimiz yüzyıla baktığımızda ilk yarısında piyasanın başarısızlığı ve teorik refah ekonomileri gündemde iken, ikinci yarısında devletin başarısızlığı (Kamu Tercih Teorisi) ön plana çıkmıştır. Ortaya çıkmasındaki neden ise sosyal refah devlet anlayışı olarak bilinen devletin doğrudan müdahalelerle toplumsal istikrarsızlıkları giderip, gelir dağılımını düzenleme isteğinin kötüye kullanılmasıdır. Sosyal devlet anlayışı ile birlikte devletin cari açık vermesi, borçlanması, emisyon yapabilmesi ve kamu gelirlerini jandarma devlet anlayışı yerine sosyal devlet anlayışına göre harcaması devletin aşırı büyümesine neden olmuştur. Devletin aşırı büyümesi, siyasi ve ekonomik yozlaşmadan dolayı kamu tercihi teorisini ortaya çıkarmıştır.

İki büyük dünya savaşı ve 1929 yılında yaşanan büyük buhran kamu harcamalarının artmasına neden olmuştur. Kamu harcamalarında artışlar genel olarak şu alanlarda genişlemeye yol açmıştır: (a) eğitim alanında birçok ülkede tüm seviyelerde okullar ya ücretsiz ya da maliyetinin çok altında bir fiyatla sunulmaya başlanmıştır. (b) Sağlık alanında gelişmeler yaşanmıştır. (c) Kamusal emeklilik ödemeleri ile ilgili tedbirler alındı ve bu ödemeler tüm yaşlı insanlara ve hatta fazla yaşlı olmayanlara da kamu tarafından emeklilik ödemelerinin yapıldığı bir duruma ulaştı. (d) İşsizlere ve muhtaçlara yardım olarak nakit ödemeler gerçekleştirilmiştir. Kamusal alanda yapılan bu harcamalar sonucunda: (1) Beşeri sermayenin okur-yazar oranı artmıştır. (2) İnsan ömrü uzamıştır ve bebek ölümlerinde azalışlar olmuştur. (3) Yoksulluk, acizlik ve işsizlikten kaynaklanan çaresizlik ve travmaların azaltılması sağlanmıştır (Tanzi ve Schuknecht, 2001:122). Bu da kamu harcamalarının artmasına neden olmuştur.

Esasında Yozlaşma yeni bir olgu değildir. 2000 yıl öncesinde Hindistan kralı Kautilya, bu konuya değinen Arthashastra adında bir kitap yazmıştır. Yedi yüzyıl önce Dante, cehennemin en derinine rüşvetçilerin yerini alacağını söyleyerek, ortaçağda yozlaşma hakkında nefreti yansıtmaktadır. Shakespeare'in yazdığı oyunlarda da yozlaşma geniş yer tutmaktadır. 1995 yılının son gününde The Financial Times 1995 yılını yozlaşma yılı olarak kabul etmiş ve devam eden 3 yıl boyunca aynı başlığı ön plana çıkarmıştır. Günümüzde ise sanayileşmiş pek çok ülkenin kitap çalışmalarında önemli bir yer tutmaktadır (Tanzi, 2002:19-20). Siyasi, ekonomik ve ahlaki yozlaşma kamu tercihi teorisinin temellerini oluşturmaktadır.

Yozlaşma nedenlerinin başında çoğulculuk ilkesinin yanlış anlaşılması yatmaktadır. Mükemmel işleyen bir temsili demokrasiyi düşündüğümüzde, siyasiler kanunları seçilmiş vekillerin arasındaki çoğunluğun oyuyla onaylarlar. Çoğunluğun verdiği kararların demokrasi ile eşleştirilmesi, verdikleri kararların çoğunluğu değil tüm seçmenleri kapsaması çoğulculuk ilkesinin yanlış anlaşılmasının sonucudur. Siyasilerin karar verirken kendilerine oy veren kesimi ve bu kesimin kazançlarını ön planda tutmaları demokrasiyi zedelemektedir. Ahlak dışı davranışlardan kaçınmamaları, rüşvet almaları, aldıkları kararı ideolojilerine uygun olarak almaları ve oy ticareti gibi davranışlarda bulunmaları temsili demokrasinin sorunlarıdır. Yasa koyucularının kendine oy veren seçmen bileşiminin tercihleri hakkında tüm bilgiye sahip olması da oy ve verilen kararlar arasında pazarlık yapmaya itmektedir (Ackerman, 1978:17-19).

Ayrıca parti içi disiplin lider diktasına neden olmakta ve bir şahsın iradesi toplumun iradesiymiş gibi siyasi ve ekonomik kararlara yansımaktadır. Özellikle kamuoyunu dikkate almayan liderlerin parti disiplini mekanizması sayesinde liderin arzu ve istekleri meclise çoğunluğun kararı olarak yansıtmakta, siyasi ve yasal çerçevenin belirlenmesinde etkin rol oynamaktadır (Ersoy, 2012:497). Eş-dost, arkadaşlık-dostluk ve etnik köken ön planda tutularak kişilere devlette görevler verilmesi ve görevlerinde yükselmesinin önünün açılması, devlet görevlerinde daha yetenekli adaylardan ziyade o görevde yetkin olmayan kişilerin getirilmesi siyasi yozlaşmayı derinleştirmektedir (Heindenheimer ve Johnston, 2001:201-238).

Günümüzde etkinliğini yitirmiş olması ile birlikte iktidarın özel hazinesi niteliği taşıyan bütçe dışı fonlar ahlaki yozlaşmanın geçmiş dönemlerinde önemli bir yer tutmaktadır (Savaş, 1989:19-20). Siyasilerin kısa vadeli kişisel çıkarları uğruna, uzun vadeli getirisi daha yüksek olan bir sosyal yararı görmezden gelmesi olarak adlandırabileceğimiz politik miyopluk, kısa vadeli çıkarların faturasının uzun dönemde ülkenin büyük bir kesimi veya tamamının ödemesine neden olmaktadır.

Çağdaş temsili demokrasilerde siyasi partilerin kazanacakları oy sayısını arttırmak için birbirleriyle rekabet etmeleri, ortak çıkarlara sahip kişilerin birlikte hareket etmesine neden olmuştur. Çıkar grubu veya baskı grubu adı verilen bu gruplar, seçim öncesinde siyasi partilerle kişisel çıkarları için oy alışverişine girişirler. Çıkar grupları, oy verdikleri partilerin iktidara gelebilmesi için maddi destekte bulunması da “Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez.” felsefesi olarak bilinmektedir (Savaş, 1989:10-11). Bürokrasinin büyümesi ve giderek hantallaşması, iktisadi faaliyetlerin aksamasına yol açmaktadır. Bürokrasinin büyümesi klasiklerin savunduğu gibi sadece kamu harcamalarını arttırarak vergileri arttırmamakta, bütçe açığına ve enflasyona da neden olmaktadır. Ek olarak hantal bürokrasinin hızlı ve sürekli değişen iktisadi faaliyetlere müdahalesi ve kontrolü birçok iktisadi soruna yol açmaktadır (Ersoy, 2012:499).

Artan kamu harcamaları mevcut ve/veya potansiyel kamu gelirlerinden fazla olması nedeniyle bütçe açıkları ortaya çıkmıştır. Kamu harcamalarının vergi dışı kaynaklardan sağlanması devletlerin borç yükünün artmasına neden olmuştur. Kamu harcamalarının vergiler ve borçlanma dışında emisyon ile karşılanması enflasyona neden olmuştur. Enflasyonist süreçte, artan vergi yükü yatırımlar üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur (Aktan, 1997:31-32). Tüm bunlar enflasyon başta olmak üzere stagflasyon, resesyon, depresyon, slumpflasyon gibi olguların yaşanmasında önemli yol oynamıştır.

2. ANAYASAL İKTİSAT

Anayasal iktisat kavramı, nisbeten yakın zamanlarda Amerikalı bilim adamı James Buchanan ve çalışma arkadaşlarınca ortaya atılan, Türkiye’de özellikle 1990’lı yıllarda tartışma konusu olan ve halen geçerliliğini koruyan bir kavramdır. Ekonomik ve politik birimlerin tercihlerini ve faaliyetlerini sınırlayan alternatif yasal-kurumsal ve anayasal kurallar bütününe ilişkin özelliklerini açıklamaya çalışır. Bu niteliği ile anayasal iktisadın, hukuk, ekonomi, ve siyaset bilimlerinin kesişme noktasında yer alan ve kuşkusuz disiplinler arası bir yaklaşımı zorunlu kılan yeni bir sosyal bilim alt dalı olduğu söylenebilir (Özbudun, 1992:1). Anayasal İktisat Teorisi’nin temelini oluşturan Kamu Tercih Teorisi, politika biliminin ekonomik analizi olarak tanımlanabilir. Bu teorinin gelişiminde (Aktan, 2002:16) önemli rol oynayan James M. Buchanan Anayasal İktisat Teorisi’ni şu şekilde tanımlamaktadır: “Anayasal iktisat ekonomik ve politik birimlerin tercihlerini ve faaliyetlerini sınırlayan alternatif yasal, kurumsal ve anayasal kurallar bütününe ilişkin özelliklerini açıklamaya çalışır”. Anayasal İktisat Teorisi, Kamu Tercih Teorisi ile aynı varsayımları kullanmaktadır. Kamu Tercih Teorisi devletin ekonomiye müdahale etmesini öngören refah iktisadının savunduğu piyasa başarısızlığı ilkesine karşılık “kamu ekonomisinin başarısızlığı”nı savunmaktadır.

Anayasal iktisadın temel ilkelerini incelediğimizde metodolojik bireyselciliğin iki temel anlamı bulunmaktadır. Alınan kararların parti, kurul, ulus gibi organik yapılardan ziyade bireylerin davranışı, hareketleri, seçimleri sonucunda oluştuğunu ifade eder. İnsanları eşit değil ayrı birey olarak değerlendiren, kişinin yapmış olduğu davranışları kişinin kapasitesi, rolü ve benzeri bir çok açıdan kişiye özgü olarak inceleyen bireyselcilikten tamamen ayrılır. Bu olguyu politikacıların mutlak iyi (common good) olarak sayılan kararlar yerine kendi çıkarlarını ön planda tuttuğu kişisel kararlar vermesidir (Buchanan, 1984:13).

Anayasal iktisadın teorik temellerini oluşturan kamu tercihi teorisi üzerine yapılan tüm analizlerde metodolojik bireyselcilik önermesi ön plana çıkmaktadır. Hükümetin eylemlerini

açıklamaya çalışırken, hükümeti oluşturan bireylerin davranışları üzerinde durur. Bir demokrasinin üç temel saçı vardır: Birinci olarak oy verenler (seçmenler), ikinci olarak oy verenlerin temsilcileri (politikacılar) ve son olarak da atanan bürokratlardır. Metodolojik bireysellik normatifdir ve hükümetin devleti oluşturan bireylerin tercihlerini bürokratlarında yardımıyla birkaç temel yol ile karşılayabilir. Bu yüzden kamu tercihi teorisi üzerine yapılan araştırmalar demokratik ülkeleri kapsar. Bu alanda uzmanlaşmış bilim adamlarının hepsi demokratik ülkelerde yaşamışlardır/yaşamaktadırlar (Mueller, 2003:406). Bireyler rasyonel olmaları sonucunda faydalarını maksimize edecek tercihlerde bulunurlar. Yani, özel ekonomide olduğu gibi kamu ekonomisinde de “özel çıkar maksimizasyonu” yani “homo economicus” ilkesi geçerlidir. Seçmenler “fayda maksimizasyonu”, siyasi partiler “oy maksimizasyonu”, bürokratlar “bütçe maksimizasyonu”, çıkar ve baskı grupları ise “rant maksimizasyonu” peşinde koşarlar.

Kurumsal yapının dikkate alınmaması ve piyasada ferdin sürekli fayda maksimizasyonuna ulaştığının varsayılması gibi iki önemli eksikliğe rağmen iktisat biliminde, piyasada oluşan kararların tek sahibinin birey olması politikaya da uygulanabilir. Kısaca söylemek gerekirse bireyin tercih ile ilgili davranışını, değişik tercih ortamlarına uygulamak mümkündür. Ortaya çıkacak farklar bireyin tercih davranışının değişmesinden değil, tercihin yapıldığı ortamın kurumsal farklarından olacaktır (Savaş, 1989:42-43).

Ekonomi teorisinde ki mübadele kuramı ile politikadaki karşılığı baktığımızda, iki yönden daha karmaşık olduğunu söyleyebilir. İlk olarak iyi tanımlanmış ve işleyen bir yasal düzen içerisinde bile politik mübadele zorunlu olarak ekonomik mübadeleyi karakterize eden, karşılıklı alışveriş yapan iki kişiden ziyade, tüm toplumu ilgilendirir. İkinci olarak kurulu anayasal düzenin altında yatan anlaşma, herhangi bir anlamlı ekonomik etkileşimden önce gelmelidir. Özel mal ve hizmetler konusundaki düzenli bir ticaret, sadece bireylerin mülkiyet ve kaynaklarının kontrolü haklarını garanti eden, özel sözleşmeleri yürüten ve devletin gücüne sınırlamalar getiren çerçevesi belirlenmiş bir yasal yapı içerisinde uygulama alanı bulabilir (Buchanan, 2002:68).

Anayasal iktisat ve toplumsal tercih teorisinin en önemli metodolojik temeli olarak görülen İngilizce’de “catallactics” veya Hayek’in tanımıyla “catallaxy” kavramı anayasal iktisat teorisine Buchanan tarafından kazandırılmıştır. İktisadın bir mübadele bilimi olarak nitelendirildiğimizde, politika da uygulanması kolay olacaktır. Bu durumda iktisat gönüllü mübadele olarak değerlendirildiğinde, politika zorunlu mübadele olarak değerlendirilebilir. İnsan yaşamının bu iki yönünü aynı metotlar ile analiz ve tahmin etmek mümkün olacaktır (Savaş, 1989:46-48).

Anayasanın sosyal sözleşme kuramı (Modern Sosyal Sözleşme Kuramı) anayasal iktisadın felsefi temelini oluşturur. Sosyal sözleşme teorisi insanların sosyal bir varlık olduklarını söyler. Her sosyal organizasyon içerisindeki bireylerin birbirlerinden beklentileri, birbirlerine karşı sorumlulukları ve toplumdaki diğer bireylere karşı davranış şekli üzerine bir anlayış gerektirir. Sosyal sözleşme kuramı evrenseldir ve İnsanlar her zaman gruplar içerisinde yaşamış, işbirliği içerisinde problemlerini çözmüşlerdir. (Holcombe, 2011:9). Sosyal kurallara uymamanın resmi bir yaptırımı yok iken, anayasal sosyal sözleşme kuramında, anayasal sözleşmenin ihlali resmi yaptırımlar içermektedir.

Anayasaların sosyal sözleşme olduğu düşüncesi, ilk olarak politika bilimcileri veya politika ekonomistleri tarafından yapılan katkılar ile ortaya çıkmıştır. Onyedinci ve on sekizinci yüzyıllarda bu düşünce, Burlamaqui, Hobbes, Locke, Pufendorf, Rousseau gibi pek çok bilim insanı

tarafından gündeme gelmiştir. Düşüncenin canlanması ve modernize olması ise Rawls gibi felsefeciler veya Buchanan gibi ekonomistlerin çalışmalarıyla olmuştur. Anayasaların vatandaşların baskı olmadan, kendi rızaları ile oluştuğu ve onlara ait olduğu bu yüzden oyunun kurallarını belirlediği ve bu kurallara uymanın gerekliliğini savunur (Marciano, 2011:1).

Anayasal sosyal sözleşme kuramı, anarşinin tekrardan müzakere edilmesi veya cehaletin önünde bir perde olması olarak değerlendirilen ve sözleşme sürecinde ortaya çıkan koşulları içeren bir kuramsal anlaşmadır. Bu kuramsal sözleşmenin tekrardan gözden geçirilmesi ise imtiyazlı, seçkin ve sosyal statü gibi ayrıcalıklı sosyal yapıdan kaynaklı özel haklarını kaybedilmesinin önüne geçmektir. Bazı kavramların kuramsallaşmasına bağlı olan sosyal sözleşme, ülkeler arasında çok yönlü bakış açıları içermektedir. Rousseau sosyal sözleşmenin kurallarının hepsine uyulması gerekliliğini savunurken, Hobbes düzenli toplumlarda sözleşmenin gerekliliği ve uymayanların sosyal yaşamdan dışlanması üzerinde durmuştur. Buchanan ve Rawls ise anayasal sözleşmenin parçası olan hükümlerin belirlenme prosedürü ve vatandaşların uyuşmazlıklarının ifade edebilmelerinin üzerinde durmuştur (Holcombe, 2011:9-12).

3. EKONOMİK ANAYASANIN KAPSAMI

Ekonomik anayasanın amacı, devletin ekonomik güç ve yetkilerinin anayasal normlar ile sınırlandırılmasıdır. Devletin güç ve yetkilerinin sınırlanmaması halinde, anayasa sonrası bir ortamda devletin giderek büyüyeceğini ve böylelikle ekonomik ve politik yapının giderek yozlaşacağını ve demokrasinin işlemeyeceğini savunmaktadır. Ekonomik anayasa, anayasa ile belirlenmiş sınırlar içerisinde kalması, para arzı, döviz kuru, faiz oranı, asgari ücret, harcama, vergileme, transferler, yatırımlar vb. konularda belirlenen sınırların dışına çıkmamasını amaçlamaktadır. Anayasal iktisatçılara göre, ekonomik anayasa içerisinde yer alması gereken başlıca şu konular bulunmaktadır(Aktan, 2002):

- Mali anayasa (Kamusal harcamalar anayasası, kamu gelirler anayasası, borçlanma anayasası, denk bütçe anayasası, mali federalizm anayasası)
- Parasal Anayasa
- Uluslararası ticaret anayasası
- Yasal-kurumsal serbestleşme ve rekabet anayasası
- Gelir dağılımı anayasası
- Sosyal güvenlik anayasası

Ekonomik anayasanı önemli alt başlıklarından biri olan mali anayasanın ülkenin temel hukuk yapısı içerisinde kutsal bir yeri vardır ve bir dizi kuraldan oluşmaktadır. Mali politika alanında karar vericilere rehberlik eden anayasanın bu alanında, anayasa mahkemesinin yönetiminin şekillenmesi, yasal düzenlemelerinin belirlenmesi, politikaların belirlenmesi ve politika çıktılarının şekillenmesinde önemli bir yeri vardır (Blöchliger & Kantorowicz, 2015:6). Mali anayasa teriminin dar ve geniş anlamları bulunmaktadır. Dar anlamda mali anayasa, anayasa içerisinde bütçeleme, vergilendirme ve diğer kamu maliyesi alanındaki konular hakkındaki hükümleri içermektedir. Geniş anlamda bakıldığında ise sadece fiili anayasayı içermez, aynı zamanda siyaset oyunu içerisinde belirlenen tüm şartları içerir (Raudla, 2010:217). Genel olarak ise kamu harcamaları, vergilendirme, borçlanma ve bütçe açığı hakkındaki genel kuralları içermektedir.

Parasal Anayasa, ekonomik anayasa içerisinde parasal alanda yapılmış olan düzenlemeleri inceleyen alt başlıklardan biri olarak gösterilebilir. 1914 yılında başlayan ihtiyari para politikaları çağı, günümüzde kalıcı bir enflasyon çağına dönüşmüştür. 1914'den günümüze 1929 büyük buhran dönemi dışında, Düşük enflasyon, ılımlıya o da hiperenflasyona dönüşmüştür. Bunun ana nedeni ise 1914 öncesi paranın içerisindeki gümüş ve altın oranı paranın belli bir değerde kalmasını sağlamasıdır (Bernholz, 1986:477-480). Dünyada rezerv para olarak kullanılan dolarda ki 1970 öncesi altın standardında (İkinci Dünya Savaşı sonrasında dönemin büyük devletleri arasında parasını altın standardında tutan tek ülkedir.) altının ons fiyatı 40 dolar altındadır. Günümüzde 1200 dolara çıkan ons fiyatı para basma tekelinin ülke hükümetlerinden alınıp bağımsız kuruluşlara verilmesini, ayrıca para basma üst limitinin büyüme oranı, enflasyon vb. sınırlarla aynasal olarak güvence altına alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Anayasal iktisadın başlığı altında incelenebilecek bir diğer konu mali federalizm anayasasıdır. Ademi merkeziyetçilik (decentralisation) olarak da incelenen mali federalizm, hükümetin yetkilerinin, alt birimleri (eyalet, belediye vb. isimler verilebilir.) arasında paylaşılması ve alt birimlerin kendi mali politikalarını oluşturabilmesidir. Mali federalizm anayasası bu birimlerin mali politika sonuçları için sorumluluk almaları, mali politikalarını merkez hükümete uygun olarak belirlemeleri, birimler arası bütçe kurallarının oluşturulması, bu kurallara güçlendirilmesi ve mali politikaların istikrarının sağlanması gibi konuları içerir (Blöchliger & Kantorowicz, 2015:3). Hükümetin çeşitli basamakları arasında gücün anayasal olarak bölünmesi olarak incelenen mali federalizm anayasası merkeziyetçi, federal ve konfederal olmak üzere üç şekilde incelenmektedir. Bu üç yönetim şeklinin ülkelere göre değişebilir olan birçok avantaj ve dezavantajları vardır ve 2006 verilerine göre 193 ülkenin 148'i merkeziyetçi yönetim şeklini benimsemektedir (Shah, 2007:3-4).

Yukarıda değindiğimiz ekonomik anayasa alt başlıkları genel olarak kapalı bir ekonomi içinde geçerli iken, günümüzün küreselleşen dünyasında uluslararası ticarete mal ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlanması için yapılacak düzenlemelerin ve uygulanacak kuralların anayasal temellerinin olması zorunlu hale gelmiştir.

Uluslararası ticaret anayasası diyebileceğimiz bu kural ve düzenlemeler ithalat üzerindeki kısıtlamalarının kaldırılması, nadir olmakla birlikte ihracatta olan kısıtlamaların dikkatlice incelenmesi mümkünse kaldırılması, emeğin ülkeler arasında serbest dolaşımının sağlanması, teknolojinin ülkeler arasında yayılmasını sağlayan doğrudan sermaye yatırımlarının ülkeler arasında serbest dolaşımının sağlanması vb. konuları içermektedir. Burada politika yapıcılar her zaman kendi ülke çıkarlarını düşüneceği için vergileme açısından yurtiçi mal ve hizmetlerle ithal mallara eşit vergi uygulanmalı ve çifte vergilendirmeden kaçınılmalı, teşvik paketleri ve devlet desteğinin de açık bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir (Goodman & Frost, 2000:9-36).

4. ABD EYALETLERİNDE VERGİ-HARCAMA VE BORÇLANMA LİMİTLERİ

ABD anayasası önsöz, 7 madde ve 27 yasa değişikliğinden oluşur. Yetkiyi ulusal ve eyalet hükümetleri arasında bölerek, federal bir sistem kurar. Ayrıca Anayasasının ilk üç maddesi "Birleşik Devletler hükümetinin yetkilerini üç ayrı organa böler:

1. Kongre tarafından temsil edilen yasama
2. Başkan tarafından temsil edilen yürütme organı

3. Yüksek mahkeme tarafından yargı organı.”.

Yürütme organı yani başkan, ulusal yasaları uygular. Yasama organı olan kongre, yasa yapar. Yüksek mahkeme ve diğer federal mahkemeler, kanunları yorumlayarak ve uygulayarak federal mahkemelerde görülmekte olan davaları karara bağlar (Embassy of the US, 2004).

ABD Anayasası Madde I, 8. Bölümde “vergi, harç, gümrük, üretim ve tüketim vergisini belirlemek ve toplamak, kamu borçlarını ödemek ve Birleşik Devletlerin ortak savunmasını ve genel refahını sağlamak; ancak Birleşik Devletlerin tümünde aynı gümrük, üretim ve tüketim vergisi uygulanacaktır. “ şeklinde kongrenin yetkileri sayılmıştır. Ayrıca kongreye Birleşik Devletler adına borç almak, yabancı ülkelerle ve bir çok eyalet arasında ve kızılderi kabileler ile ticareti düzenlemek, madeni para basmak ve bunun değeri ile birlikte, yabancı paraların değerini düzenlemek ve ağırlık, ölçü standartlarını saptamak olarak sayılmıştır. Açıkça sayılan düzenlemeler yanında ima edilen yetkileri de bulunmaktadır. Örneğin kongrenin kendisine kağıt para basma yetkisi verilmemiştir fakat böyle bir yetki, borç alma ve madeni para basma yetkisinde dolaylı olarak vardır(Embassy of the US, 2004).

ABD anayasasına genel olarak incelendiğinde kısa, anlaşılır ve genel hükümleri içermektedir. 1980’li yıllarda ortaya çıkan anayasal iktisat ve bu alanda Nobel Ekonomi Ödülü alan James M. Buchanan ABD’de olmasına rağmen ABD anayasasında yapılan 27 değişiklikte ilgili yıllara rastlayan herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. 1970’li yılların sonu ve 1980’li yılların başları, ABD eyaletlerinin anayasaları bazında incelendiğinde ise vergi, harcama ve borçlanma üzerine devrim niteliğinde kısıtlamalar getirilmiştir (Embassy of the US, 2004). 1970’li yıllardan 2013 yılına kadar mali anayasanın temellerini oluşturan vergi, harcama ve borçlanma üzerine getirilen kısıtlamalar aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo(1): Eyaletlerin Vergi ve Harcama Üzerindeki Kısıtlamaları ve Genel Özellikleri

Eyalet	Yıl	Anayasal/ Yasal	Açıklama
Alaska	1982	Anayasal	Nüfus ve Enflasyon Ödeneklerin Tavanını Belirler.
Arizona	1978	Anayasal	Kişisel gelirin %7,41'i Ödeneklerin Tavanını Belirler.
California	1979	Anayasal	Ödeneklerdeki Büyüme nüfus artışı ve kişi başına düşen gelir artışı sınırlar.
Colorado	1991	Yasal	Genel Fon ödeneklerindeki büyüme toplam kişisel gelirin %5'inin veya Önceki yılın ödeneklerinin %6'sının daha azı olarak sınırlanır.
	1992	Anayasal	Gelirdeki büyüme nüfus ve enflasyon sınırlar.
	2005	****	Seçmen referandum ile 2005-2010 arasında sınırlamaları askıya almıştır.
	2009	Yasal	%6'lık alternatif ödenek limiti kaldırıldı.
Connecticut	1991	Yasal	Harcama Büyümesi, önceki beş yılın kişisel gelirdeki büyümenin ortalaması veya önceki yılın enflasyonunun büyük değerinde olanıyla sınırlandırılmıştır.

Delaware	1978	Anayasal	Ödenekler Tahmini gelirlerin %98'i ile sınırlıdır.
Florida	1994	Anayasal	Gelir büyümesi Önceki beş yılda kişisel gelirdeki büyümenin ortalaması ile sınırlıdır.
Hawaii	1978	Anayasal	Genel fon harcamalarının büyümesi, Önceki Üç yılda kişisel gelirdeki büyümenin ortalamasınının daha azı olarak sınırlandırılmıştır.
Idaho	1980	Yasal	Genel Fon harcamaları toplam kişisel gelirin %5,33'ü ile sınırlıdır.
Indiana	2002	Yasal	Mali yılın harcama sınırı iki yıllık periyodun her birini belirler.
Iowa	1992	Yasal	Tahmini gelirlerin %99'u il ödenekler sınırlandırılmıştır.
Louisiana	1993	Anayasal	Yıllık kişi başına düşen gelirdeki büyüme ile 1992 harcama toplamı Sonraki yıl harcamalarını sınırlandırır.
Maine	2005	Yasal	Harcama Büyümesi, Kişisel gelirdeki on yıllık ortalaması veya %2,75'ten daha azı olarak sınırlandırılmıştır.
Massachusetts	1986	Yasal	Son üç yıldaki ücret ve maaşlardaki artışın ortalaması gelir büyümesini sınırlandırır.
	2002	Yasal	Eklenen yeni limit tanımı: Hükümet satın almalarında Enflasyonun %2 fazlası
Michigan	1978	Anayasal	Gelirler, önceki yılın toplam kişisel gelirin %10,49'u ile sınırlandırılmıştır.
Mississippi	1982	Yasal	Ödenekler planlı gelirlerin %98'i ile sınırlıdır.
Missouri	1980	Anayasal	Gelirler, önceki yılın toplam kişisel gelirin %5,64'u ile sınırlandırılmıştır.
	1996	Anayasal	77 milyon dolar veya eyalet gelirlerinin %1'inin altında olmalı bunun üzerindeki artışların seçmenler tarafından onaylanması gereklidir.
Montana	1981	Yasal	Harcamalar toplam kişisel gelirlerinin endeksiyle sınırlandırılmıştır.
	2005	****	Eyalet Başsavcısı tarafından iptal edilmiştir.
Nevada	1979	Yasal	Tahmini gelirler iki yılın nüfus ve enflasyon artışıyla sınırlandırılmıştır.
New Jersey	1990	Yasal	Harcamaların büyümesi toplam kişisel gelirdeki büyümeyle sınırlandırılmıştır.
North Carolina	1991	Yasal	Harcamalar toplam kişisel gelirin %7'si ile sınırlandırılmıştır.
Ohio	2006	Yasal	Harcamalar Enflasyon ve nüfus toplamının veya büyümenin %3,5'inin büyük olanıyla sınırlandırılmıştır.
Oklahoma	1985	Anayasal	Harcama büyümesi enflasyonun %12 fazlasıyla sınırlandırılmıştır.

	1985	Anayasal	Ödenekler onaylanmış gelirlerin %95'i ile sınırlandırılmıştır.
Oregon	2000	Anayasal	Gelir tahminlerinin %102'nin üzerindeki gelirler mükelleflere geri ödenir.
	2001	Yasal	Ödeneklerdeki büyüme, Planlı iki yıllık toplam kişisel gelirin %8'i ile sınırlandırılmıştır.
Rhode Island	1992	Anayasal	Ödenekler planlı gelirlerin %98'i ile sınırlıdır. (1 Temmuz 2012'den sonra %97 olarak belirlenmiştir.)
South Carolina	1980	Anayasal	Harcama büyümesi önceki yıl toplam kişisel gelirin %9,5'i veya kişisel gelir büyüme ortalamalarından fazla olanı ile sınırlandırılmıştır.
Tennessee	1978	Anayasal	Ödenekler toplam kişisel gelirdeki büyümeyle sınırlandırılmıştır.
Texas	1978	Anayasal	Ödenekler iki yıllık olarak toplam kişisel gelirdeki büyümeyle sınırlandırılmıştır.
Utah	1989	Yasal	Harcama büyümesi nüfustaki büyüme ve enflasyona tarafından sınırlandırılmıştır.
Washington	1993	Yasal	Harcama büyümesi önceki üç yılda gerçekleşen enflasyon ile nüfus büyümesinin toplamıyla sınırlandırılmıştır.
Wisconsin	2001	Yasal	Bazı istisnalar dışında ödeneklerdeki harcama büyüklüğü toplam kişisel gelirdeki büyümeyle sınırlandırılmıştır.

Kaynak: (Zycher, 2013:14-15).

ABD'de eyaletlere yıl içerisinde toplayacağı gelirler ve yapacağı harcamalar bağlamında çeşitli sınırlamalar getirilmiştir. Genel olarak gelir ve harcamalar nüfus, büyüme, enflasyon, kişisel gelirdeki artış vb. verilerle ilişkilendirilmiştir. Enflasyon oranına bağlı olarak toplanan gelirin arttırılması, gelirin yıllık olarak nominal bazda artmasını (Deflasyon olmadığı takdirde) sağlarken, reel bazda eyalet gelir ve harcamalarını sabit tutmaktadır. Bu yüzden enflasyonda ki artış oranı tek başına kullanılmaktan ziyade büyüme ve/veya nüfus artış hızı ile birleştirilerek gelir ve harcamaların reel olarak arttırılması sağlanmıştır. Bir diğer uygulama harcama ve gelirlerin kişisel gelirdeki artışa bağlanması, Florida önceki beş yıldaki kişisel gelirdeki artışların ortalaması, Hawaii önceki üç yıldaki kişisel gelirdeki artışların ortalaması, Wisconsin ne New Jersey'de ise bir önceki yıldaki artış gibi çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Connecticut tarafından yapılan bir başka uygulamada ise son beş yıldaki kişisel gelirdeki artış oranların ortalaması veya önceki yılın enflasyon oranındaki artıştan hangisi daha yüksekse harcamaların arttırılmasının oranı ona göre belirlenmesi yoluna gidilmiştir.

Tablo(2): Amerika Birleşik Devletlerinde Borçlanma Limitleri

Eyaletler	Borçlanma Tavanı	Sınırlamanın Kaynağı	Borçlanma Konusu olan Limitler	Borçlanmanın kaynağı
1. Kriter: Kişi Başı Gelire Bağlı Borçlanma				

Georgia	1.200	Prensip	GARVEEs ¹ haricindeki Genel Yükümlülük ve Gelir Garantili Borç	Nüfus
	1.500	Prensip	GARVEEs ile birlikte Genel Yükümlülük ve Gelir Garantili Borç	Nüfus
Vermont	Kredi Notu AAA eyaletlerden ortancanın 5 yıllık ortalaması	Prensip	Net Vergiye Dayalı Borçlanma	Nüfus
West Virginia	1.100	Prensip	Net Vergiye Dayalı Borçlanma	Nüfus

2. Kriter: Kişisel Gelire Bağlı Borçlanma

Georgia	3,5	Prensip	GARVEEs Haricindeki Genel Yükümlülük ve Gelir Garantili Borç	Kişisel Gelir
	4	Prensip	GARVEEs ile Birlikte Genel Yükümlülük ve Gelir Garantili Borç	Kişisel Gelir
Maryland	4	Prensip	Eyalet Vergiye Dayalı Borçlanma (Genel Yükümlülük tahvilleri, Uzun vadeli taşımacılık tahvilleri, GARVEEs, Kiralama ve Şartlı Satış Finansmanı, Maryland stadyum otoritesi gelir tahvilleri ve Körfez Onarım Tahvillerini İçerir.)	Kişisel Gelir
Minnesota	3,25	Prensip	Vergiye Dayalı Borçlanma	Kişisel Gelir
	6	Prensip	Genel Yükümlülük, Ahlaki Yükümlülük, Menkul ve Gayri Menkul Sermaye Kiraları	Kişisel Gelir
New York	4	Yasal	Eyalet Destekli Borçlanma	Kişisel Gelir
North Carolina	Hedef: 2,5 Sınır: 3,0	Prensip	Net Vergiye Dayalı Borçlanma (Genel Fon)	Kişisel Gelir
Rhode Island	5 ve 6 arası	Prensip	Vergiye Dayalı Borçlanma	Kişisel Gelir
Vermont	Kredi Notu AAA eyaletlerden ortancanın 5 yıllık ortalaması	Prensip	Net Vergiye Dayalı Borçlanma	Kişisel Gelir
West Virginia	3,1	Prensip	Net Vergiye Dayalı Borçlanma	Kişisel Gelir

¹ Federal veya eyalet bazında düzenlenebilen belirli taşımacılık projelerinde kullanılan borçlanma araçları olarak tanımlanabilir.

3. Kriter: Vergilendirilebilir Emlak Değerine Bağlı Borçlanma				
Neveda	2	Anayasal	Genel Yükümlülük Borcu (İstisnalarla Birlikte) ²	Belirlenmiş Emlak Değeri
New Mexico	1	Anayasal	Açık Değil	Belirlenmiş Emlak Değeri
Utah	1,5	Anayasal	Genel Yükümlülük Borcu	Emlağın Piyasa Değeri
West Virginia	2	Prensip	Net Vergiye Dayalı Borçlanma	Belirlenmiş Emlak Değeri
Wisconsin	Emlak Değerinin %0,75'inin veya Emlak değerinin net borçluluğunun altındaki değerinin %5'inin altında bir değer	Anayasal	Yeni Genel Yükümlülüğe Dayalı Borçlanma	Emlağın Piyasa Değeri
	5	Anayasal	Genel Yükümlü Borçların Toplamı	Emlağın Piyasa Değeri
Wyoming	1	Anayasal	Açık Değil	Belirlenmiş Emlak Değeri
4. Kriter: Gelirlere Bağlı Borçlanma				
Connecticut	160	Yasal	Genel fon vergi tahsilatından ödenebilir, Olağanüstü ve yetkilendirilmiş Fakat piyasaya sürülmemiş borçlar (Belirli İstisnalarla Birlikte)	Genel Fon Vergi Tahsilatları
Delaware	5	Prensip	Herhangi bir mali yıldaki yeni vergiye dayalı yükümlülükler (Geri Ödenen Tahviller Hariç)	Aynı Yıl İçin Tahmin edilen bütçe genel fon geliri
Florida	50	Anayasal	Tam Güven ve itibarla olağanüstü Borçlanma (Belirli Gelir Kaynağı Taahhüt Edilmemiş)	Önceki iki mali yılın toplam eyalet vergi gelirleri
Mississippi	150	Anayasal	Açık Değil	Vergiler, Ruhsatlar, Ücretler, İzinler,

² Amerika Birleşik Devletleri'ni eyalet düzeyinde incelediğimizde, her eyaletin kendi anayasası vardır ve borçlanma, vergileme, harcama gibi alanlarda değişik uygulamalar içermektedir. Bu da her eyaletin kendine özgü istisnaları olmasına neden olmuştur.

				Yatırım Gelirleri, Alkollü içecek gelirleri ve para cezaları
Pennsylvania	175	Anayasal	Net Borçlanmanın Tümü (Limit Sadece sermaye projeleri için referandum olmaksızın borçlanıldığı zaman uygulanır)	Önceki beş mali yılın vergi gelirlerinin ortalaması
Virginia	115	Yasal	Genel Yükümlülük Borcu (İstisnalarla Birlikte)	Seçilen Vergi Gelirlerinde Önceki üç Mali yılın Ortalaması
5. Kriter: Gelirlere Bağlı Borç Servisi				
Alaska	8	Açık Değil	Genel Yükümlülük tahvilleri, COP'lar, Eyalet Destekli Alaska Üniversitesi Tahvilleri, Okul borçları geri ödeme programı, Sermaye projesi geri ödeme programı, Belirli sermaye kiralama üzerine borç servisi	Kısıtlanmamış Gelir
Delaware	15	Yasal	Vergiye Dayalı Eyalet Yükümlülükleri ve Taşımacılık güven fonu borç yükümlülükleri üzerine Yıllık maksimum borç servisi	Tahmini Toplam Bütçe Genel Fon Gelirleri ile Tröst Fon gelirlerinin Toplamı
Florida	Hedef: 6,0 Sınır: 7,0	Yasal	Vergiye Dayalı Borçlanma üzerine borç servisi	Borçlanma Servisini ödeyebilmek için Kullanılabilir Gelir
Georgia	10	Anayasal	Gelir Garantili Borçlanma ve Genel Yükümlülük üzerine Yıllık Maksimum Borç Servisi	Önceki Yıl Eyalet Hazinesi Tahsilatları (İndirilmiş Geri Ödemeler)
	7	Prensip	Gelir Garantili Borçlanma ve Genel Yükümlülük üzerine Borç Servisi, GARVEE'ler Hariç	Önceki Yıl Gelirleri
	8	Prensip	Gelir Garantili Borçlanma ve Genel Yükümlülük üzerine Borç Servisi, GARVEE'ler Dahil	Önceki Yıl Gelirleri
Hawaii	18,5	Anayasal	Genel Yükümlülük Tahvilleri üzerine yıllık maximum borç servisi	Önceki Üç Yılın Genel Fon Gelirlerinin

			(İstisnalarla Birlikte)	Ortalaması
Louisiana	6	Anayasal	Net vergiye dayalı borçlanma üzerine borç servisi	Genel Fon ve Tahsis Edilmiş Fon Gelirleri
Maine	5	Prensip	Açık Değil	Genel Gelirler
Maryland	8	Prensip	Eyalette Vergiye Dayalı Borçlanma üzerine borç servisi (Genel Yükümlülük tahvilleri, Uzun vadeli taşımacılık tahvilleri, GARVEE Tahvilleri, Kiralama ve Şartlı Satış Finansmanı, Maryland stadyum otoritesi gelir tahvilleri ve Körfez Onarım Tahvillerini İçerir.)	Gelirler
Massachusetts	8	Prensip	Doğrudan Borçlanma Üzerine Borç Servisi (Genel Yükümlülük tahvilleri, Özel Yükümlülükler, Belirli Sözleşmeli yardım yükümlülükleri, Federal Hibe beklenti notları üzerine paylar)	Yıllık Bütçelendirilmiş Gelirler (Bütçe dışı Gelirler, vergiler veya resim gelirleri haricindeki Çeşitli Borçlanma konularında tahsis edilmiş gelirler)
New Hampshire	10	Yasal	Net vergiye dayalı borçlanma üzerine borç servisi	Önceki Mali yılın kısıtlanmamış genel fon gelirleri
New York	5	Yasal	Eyalet Destekli Borçlanma üzerine Önceki mali yılın borç servisi	Önceki Mali Yılda toplam Hükümet fonu tahsilatları
North Carolina	Hedef: 4 Sınır: 4,75	Prensip	Net Vergiye Dayalı Borçlanma üzerine Borç Servisi (Genel Fon)	Bir defalık veya tekrarlanmayan düzenlenmiş genel vergi gelirleri ile belirli yatırım gelirleri ve çeşitli gelirlerin toplamı
	6	Prensip	Taşımacılıkla ilgili Borçlanma üzerine Borç Servisi (GARVEE'ler Hariç)	Otoyol fonu ve otoyol tröst fon gelirleri (Federal Gelirler hariç)

Ohio	5	Anayasal	Eyaletin Genel Gelir Fonlarından ödenen Genel ve Özel Yükümlülük tahvilleri üzerine borç Servisi (Bazı İstisnalarla Birlikte)	Tahmini Genel Gelir Fonu ile Mali yılda piyango gelirlerinin Toplamı
Oregon	Kullanılabilir Kapasite: 0-5 Tedbirli artışlar: 5-7 Limitli Oran: 7-10	Prensip	Genel Fon Destekli Borçlanma Üzerine Borç Servisi	Genel Fon Gelirleri
Rhode Island	7,5	Prensip	Vergiye Dayalı Borçlanma Üzerine Borç Servisi	Genel Gelirler
South Carolina	5	Anayasal	Genel Yükümlülük Borçlanması üzerine Borç Servisi (İstisnalarla Birlikte)	Mali yıldaki bir önceki yıl gerçekleşen borçlanma için genel fon gelirleri
Tennessee	10	Yasal	Genel Yükümlülük Tahvilleri Üzerine Yıllık Maximum Borç Servisi	Genel fona paylaştırılmış Vergiler, Ruhsatlar, Ücretler, İzinler, Borç servisi fonu, otoyol fonu (Yerel Yönetimlere paylaştırılmış oranlar hariç)
Texas	5	Anayasal	Genel Gelir Fonundan ödenebilir Eyalet Borçlanması Üzerine Borç Servisi (İstisnalarla Birlikte)	Önceki Üç Mali Yılın ortalama Genel Gelir Fonları (İstisnalarla Birlikte)
	Hedef: 2 Sınır: 3	Prensip	Kendini amorti eden borçlanma haricinde borçlanma servisi	Kısıtlanmamış Gelirler (Üç Yılın ortalaması olarak devam eden)
Vermont	6	Prensip	Genel Yükümlülük Borçlanma Üzerine Borç Servisi	Yıllık Toplam Genel ve Taşımacılık Fon Gelirleri
Virginia	5	Prensip	Vergiye Dayalı Borç Yükümlülükleri	Çeşitli Gelirler

			üzerine Borçlanma Servisi	
Washington	9	Anayasal	Eyalet Borçlanması Üzerine Yıllık Maximum Borç Servisi (Belirli İstisnalarla Birlikte)	Önceki Üç Yıllık Genel Fon Gelirlerinin Ortalaması
West Virginia	5	Prensip	Net Vergiye Dayalı Borçlanma üzerine Borç Servisi	Tüm gelirler(Genel Gelirler, Eyalet Karayolu gelirleri, Piyango Fonları, Belirli Yerlere Tahsis Edilmiş Vergiler)
	6	Prensip	Net Vergiye Dayalı Borçlanma üzerine Borç Servisi	Genel Gelir Fonu
6. Kriter: Harcamalara Bağlı Borç Servisi				
Illinois	7	Yasal	Genel Yükümlülük Tahvilleri Üzerine Borç Servisi	Önceki Yıl acil kullanımlar için, Mali yıl Genel ve karayolu fonu ödenekleri

Kaynak: (Wenier, 2013:32-35)³.

Çalışmanın bu kısmında bazı seçilmiş eyaletler düzeyinde(California, Michigan, Colorado) vergi, harcama ve borçlanmaya yönelik anayasal düzenlemelere yer verilmiştir.

4.1. California Analizi

2015 yılı Temmuz ayında yayınlanan rapora göre 17,42 trilyon dolar olan Amerika Birleşik Devletleri(ABD) Gayri Safi Yurt İçi Hâsılasının(GSYH), 2,31 trilyon doları California eyaletine aittir. İMF ve WB tahminlerine göre California eyaleti GSYH'sı, ABD GSYH'sından çıkarıldığında 40 milyon civarı nüfusu ile tek başına İtalya, Hindistan, Rusya, Kanada ve Güney Kore gibi sanayileşmiş dünya ülkesini gerisinde bırakarak dünya ekonomisinde 8. sırada yer almaktadır. ABD'nin diğer eyaletleri ile karşılaştırıldığında, GSYH büyüklüğü açısından incelendiğinde en yakın eyalet 1,65 trilyon dolar ile Texas eyaletidir. California GSYH'sı Texas'a göre %40 daha büyüktür. Texas'ın GSYH'nın büyük kısmının petrol ve türevi

³ Not: Borç ve kaynakların ölçümü için ilgili zaman periyotlarındaki birçok durum belgelerde açık değildir. Bu nedenle tabloda yer verilmemiştir. Maine'nin durumu gelire bağlı borç servsidir ama yasal bir sınır veya resmi bir prensip bulunmamaktadır. 2013 öncesinde Massachusetts yasal sınırı genel yükümlülüklerde toplam bütçe ödeneklerinin yüzde onuna eşit borç servsidir. Yasama 2012 yılında bu sınırı kaldırmıştır. Buna rağmen eyalet toplam doğrudan borçlanma üzerine yasal limit uygulamasına devam etmektedir. Massachusetts'in borçlanabilirliği prensipleri aynı zamanda yeni borç konusunda eyaletin yönetsel tahvillerinin büyümesini her yıl için 125 milyon dolar olarak sınırlandırmıştır. New York'un gelire bağlı borç servisi limiti yeni borç çıkarılacağına belirlemek için kullanılır ama borcun miktarını sınırlaması zorunlu değildir(Wenier, 2013:35).

ürünlerden oluştuğu dikkate alındığında ve petrolün varil fiyatının 100\$ üstü fiyatlardan 30\$ seviyelerine kadar düştüğü göz önüne alınırsa, aradaki makasın daha da açılacağı öngörülmektedir (Sisney ve Garosi, 2015).

California⁴'da harcama, vergi ve borçlanma gibi konularda yapılan kısıtlamalar 1970'li yılların başında Ronald Reagan'ın valiliği sırasında yapılan vergi isyanına dayanmaktadır. Regan'ın "1. Teklif"i olarak adlandırılan kısıtlama mevcut eyalet harcama oranlarının, eyalet gelirlerinin belirli bir payına eşit olarak yapılması şeklindedir. Ayrıca bu gelirler %7'ye ininceye kadar her yıl %0,1 oranında azalacağı, azalmanın durdurulması ise yasama organının üçte iki çoğunluğun oyuyla mümkün olabileceği belirlenmiştir (Poulson, 2004:10-11).

California'da diğer bir kısıtlama olan "13. Teklif", ABD'de ki 1970 sonrasında yaşanan vergi isyanlarında sembolik bir yeri vardır (Caiden ve Chapman, 2008). "13. Teklif" girişimi 1970'li yıllarda, yıllık olarak %30 artan emlak vergisinin değiştirilmesine yönelik bir çabaydı. Emlak değerini belirlenmesi, emlak değerinin artışının belirlenmesi ve emlak vergisinin oranına yönelik sınırlamalar getirilmiştir. Ayrıca bu teklif emlak vergisi oranlarının arttırılmasını yasamanın salt çoğunluğu ile değiştirilebilmesi yeniliğini getirmiştir. Eyaletteki %69 kayıtlı seçmenin %65'i teklif için olumlu yönde oy kullanmıştır (New, 2001:2-3). 1960 ve 1970'li yıllar boyunca emlak vergisinde yüksek artış sürekli bir problemdi. 1972 yılında 6,7 milyar dolar olan emlak vergisi, 1978 yılında 11 milyar dolara kadar yükselmiştir. California'nın simgesi "13. Teklif" 1978 referandumundan geçtikten sonra 1978 ve 1979 yılları arasında California'nın emlak gelirlerini 11 milyar dolardan 6 milyar dolara inmiştir. Vergi kesintileri California'nın sınırlarını aşmış ve federal düzeyde vergi kesintilerine gidilmesi ile sonuçlanmıştır (New, 2003:2).

Birçok eyaletin tüm çocuklara eşit ve verimli bir şekilde eğitim sağlama için yaptığı mücadele, temel politikalarından birini oluşturmaktadır. California bu alanda yapılan mücadelelerde ilk eyaletlerden birisidir. 1969 ve 1976 yılları arasında eğitimin sağlanması ve finansmanında bir takım yasal düzenlemeler getirilmiştir. Öğrenci başına yapılan harcamalar ve emlak vergileri arasında pozitif bir ilişki kurulmuş, "13. Teklif" ile emlak gelirlerinde azalmalar ile birlikte eğitimin finansmanında da gelirlerin azalmasına yol açmıştır. 1992 (Downes) raporunda öğrenci başına yapılan toplam harcamalar eyaletin farklı bölgelerinde iyileşmeler sağlamıştır. 1969 eğitim de yapılan değişiklikler öncesinde California'da öğrenci başına harcamalar ABD öğrenci başına harcamaların %13 altındayken 1993 yılında bu oran California lehine %10 olmuştur. Okulların tesislerinin kiralanması, okula bağış yapılması, okul harçlarının arttırılması da bir birçok bölge tarafından teşvik edilmiştir (Fisher, 2007:517-518). Eğitimin finansmanında önemli bir yer tutan diğer gelir ise kumarhanede oynanan her türlü oyundan alınan vergiler ve piyango gibi şans oyunlarından alınan vergilerdir (Spindler, 2008:490).

Eyaletlerin ihtiyari borçlanma üzerine yasal veya anayasal kısıtlamaları bulunmaktadır. California Eyaleti Anayasa'sı 18. bölümünde hiçbir il, ilçe, kasaba, bucak, eğitim kurulu ve okul bölgesi mevcut yılın gelirini aşacak herhangi bir borçluluk veya yükümlülük altına giremeyeceğini ifade eder. Kuralın istisna olarak da oy verenlerin üçte ikisinin (nitelikli çoğunluğunun) bu amaçla yapılacak bir seçimde desteğinin alınmasıdır. Kuralda muaf olan ise kamu okullarında kullanmak amaçlı yetkilendirilmiş kamu kurumlarıdır. Okulların tamiri, belirli bir okulun tekrardan inşası veya yerinin değiştirilmesi, kanun tarafından okulun kullanılmasının

⁴ California harcama, vergi ve borçlanma alanında yapılan anayasal kısıtlamaların görüldüğü öncü eyalettir.

yapısal güvensizlik barındırması gibi durumlarda kamu kurumu oy verenlerinin çoğunluğunun desteğinin alınması ile birlikte genel bir yükümlülük tahvili aracılığıyla borçlanma altına girilebilir (Harris, 2002:1).

4.2. Michigan Analizi

Vergi, harcama ve benzeri kısıtlamalarda, öncü eyalet olan California'yı inceledikten sonra, bu konuda pek çok yönden benzersiz olan bir başka eyalette Michigan eyaletidir. Michigan eyaleti 1978 yılında yapılan anayasal düzenleme ile birlikte eyaletin kişisel gelir vergisi oranı, gelirdeki büyümeye sabit olması limitini getirmiştir. Bu oran bir önceki yıl kişisel gelir vergisi oranı ile önceki üç yıllık kişisel gelir vergisi oranının ortalaması arasında hangisi yüksekse o oranın uygulanacağı şeklindedir. Eğer toplanan gelirler hesaplanan gelirleri %1 veya daha fazla aşarsa, Michigan eyaletinde kişisel gelir vergisi ödeyen mükelleflere söz konusu fazlalığın geri ödemesi yapılır (Poulsen, 2004:13). Mükelleflerden aşırı alınan verginin geri iade edilmesi Michigan haricinde Missouri, Oregon ve Colorado olmak üzere üç eyalette uygulanmaktadır (New, 2003:7).

1978 yılında kişisel gelir vergisi hakkında yapılan anayasal değişiklik "HEADLEE" adını almıştır. Headlee değişikliği eyaletin toplam gelirlerinin içerisinde kişisel gelir vergisinin payı %9,49'una kadar toplayabilmesi, fon aktarılmamış görevlerin yerel düzeyde vergi yükünü değiştirerek yapılmasının yasaklanması, emlak vergilerinin artışının yıllık enflasyon oranını aşmaması gibi birçok şeyi başarmaya çalışmıştır. Toplanan gelirler içerisindeki kişisel gelir vergisinin payı %9,49'u aşması seçmen onayını gerekli kılmaktadır. Headlee ayrıca toplanan gelirlerin bir kısmını bütçe istikrar fonunun(The Budget Stabilization Fund 'BSF', diğer bir adıyla Rainy day fund 'RDF') kullanımını içerir. BSF olağanüstü durumlarda kullanmak üzere eyaletin bireysel gelir vergilerindeki gerçek artış miktarı %2'yi geçerse bu fona aktarılır. BSF mevcut yıldaki gelir toplamları bir önceki yılın toplamının altında kalması gibi durumlarda bütçe açığının dengelenmesinde kullanılabilir. Ayrıca bu fon herhangi bir yılın bir çeyreğinde işsizlik oranı %8 aşması durumunda ekonomik istikrarın sağlanması amacıyla da kullanılabilir (Hill vd., 2006:34-35).

2000 yılında yaşanan dot.com⁵ krizi sırasında yaşanan resesyon öncesinde, BSF'de yaklaşık 1.2 milyar dolar birikmiş ve bu miktar o yıl eyalet harcamalarının % 13,2'sini oluşturmuştur. Bu büyüklükteki bir fon beklendiği gibi özel çıkar gruplarının hedefi haline gelmiştir. Bu fondan su kirliliğinin kontrolü, eğitim ve bir çok acil durum için harcamalar yapılmaktadır. Çıkar gruplarının aktivitelerine rağmen, Michigan bütçesinin dengelenmesinde ve yaşanan son resesyonda transfer edilen 1 milyar dolar ile gelir açığının dengelenmesi sağlanmıştır (Poulsen, 2004:13-14).

Blue-ribbon eyalet komisyonu 1993 yılında Headlee değişikliği üzerinden geçen 15 yılı incelenmiş, değişikliği istenilen amaçlara ulaşmada oldukça etkili olduğunun sonucuna varmışlardır (Hill vd., 2015:35). 1994 yılında yapılan "Öneri A" ile emlak vergisinin hesaplanmasında her bir bireyin parsel değerlemesinin enflasyon oranlarına göre arttırılacağı (California Eyaletinin 13. Teklif'inde olduğu gibi) düzenlenmiştir. Ayrıca "Öneri A" yerel okul bölgeleri tarafından kullanılan emlakların vergilerini arttırabilmek için yasamanın dörtte üçü çoğunluğunun onayı şartını getirmiştir. Ayrıca bu öneri yerel vergileri azaltırken, eyalet

⁵ Dot.com krizi(diğer adlarıyla internet balonu, bilgi teknolojileri balonu) 1990'lı yılların sonunda ABD borsalarında aşırı yükselişin ardından, 2001 yılında çöküşün yaşandığı krizdir. Krizin ardından ABD faiz oranları son elli yılın en düşüğüne indirilerek, krizin etkisini azaltmaya çalışmıştır.

gelirlerini arttırmıştır (Deller ve Stallmann, 2007:503). Michigan Eyaleti emlak vergisi ve gelir vergisi toplamakta yetkilidir. Michigan Eyaletinin en büyük ili olan Detroit'in özel olarak vergi koyma yetkisi bulunmaktadır. Detroit bu yetkisini sadece ilin yerleşiklerinden değil, il sınırları dışında oturup günlük gelip gidenlerden de almaktadır (Hoene ve Pagano, 2008:5).

Michigan eğitim sisteminde, okulların finansmanında temel değişiklikler 1970'li yılların başlarına rastlamaktadır. Michigan 1994 yılında getirdiği tamamıyla yeni ve radikal değişikliklerle California'dan ayrılmaktadır. İlk olarak 1974 yılında okullar için olan eyalet yardım programını değiştirdi. Eyalet yardım planıyla yerel okul bölgelerinin vergilerinde marjinal azalmalar yapıldı, bu bölgeler emlak vergisinden kendi gelirlerini oluşturdu ve yerel okul bölgelerinin %50'si ile %65'i yardım programları çerçevesinde yardımlar aldılar. 1974 değişikliği Michigan için hayal kırıklığı ile sona erdi. Öğrenci başına yapılan harcama bölgeler arasında arttı. 1978 yılında yerel emlak vergileri okul gelirlerinin yaklaşık yarısını, 1994 yılında ise yaklaşık %66'sını karşılar duruma gelmiştir. Michigan da emlak vergilerinin gelir vergilerinden yedi kat yüksek olduğu göz önüne alındığında ve 1994 yılında yapılan değişikliklerle bölgelerde öğrenci başına yapılan harcama iki katına artmıştır (Fisher, 2007:578-580). Eğitimin finansmanında önemli bir yer tutan diğer gelir ise(California'da olduğu gibi), kumarhanede oynanan her türlü oyundan alınan vergiler ve piyango gibi şans oyunlarından alınan vergilerdir (Spindler, 2008:490).

Washington devlet hazine bakanlığından alınan veride: Michigan eyaletinin borçlanma yapmasını kısıtlamak için çıkarılmış herhangi bir yasal veya anayasal düzenleme bulunmamaktadır (Washington State Treasurer).

4.3. Colorado Analizi

Tahmini 300 milyar dolarlık GSYH ile Colorado Eyaleti ekonomik olarak California, Texas gibi eyaletlerin çok gerisindedir. Fakat mali kural yönü incelendiğinde çok zengin bir temeli bulunmaktadır. Colorado eyaletinin yerel yönetimleri yüksek harcamalar yapıp, geniş sorumluluklar alırken, eyalet yönetimi zayıf bir yönetim sergilemektedir ve üzerinde güçlü mali kurallar bulunmaktadır (James ve Wallis, 2004:18). Bu kurallar 2000-2001 yıllarında yaşanan resesyonda veya geçici olan ekonominin yavaşlamasında Colorado gibi birçok eyalet bundan etkilenmektedir. Ancak Colorado'ya olan etkisi kısıtlamalar ile birleştiğinde çok daha fazla olmaktadır (Rubin, 2010:25). Mali kurallar çerçevesinde eyalet tarafından verilen yetkiyle toplanan yerel gelirler ise emlak vergisi ve satış vergisinden oluşmaktadır (Hoene ve Pagano, 2008:19).

1982 yılında "13, Teklif" benzeri bir vergi isyanının çıkmasını öngören Colorado yasama meclisi "Gallagher Düzenlemesi" olarak bilinen anayasal mali kuralı önerdi. Bu düzenleme ile sahip olduğu emlak da ikamet edenler tarafından ödenen yerel emlak vergisi azaltıldı. Daha sonra ikamet edilen emlak değerlendirme oranları %30'dan %21 kadar düşürüldü. Diğer emlaklarda bu oran sadece %29 indirildi. Ayrıca hisseli emlaklarda bu oran %45 olarak korundu. Konutlardaki değerlerin hızlı büyümesi 1991 yılında bu oranı %14,3'e 1997 yılında ise %9,7'ye kadar düşürdü (James ve Wallis, 2004:21).

Eyalet vergi sistemindeki adaletsizlik algısı ve hükümetin verimsiz harcamaları Colorado'nun sakinleri üzerinde artan bir hayal kırıklığı oluşturdu. Bu da eyalet vergileri ve yerel vergilerde reform hareketlerinin büyümesine neden oldu. Dar kesimlerde olmak üzere 1986, 1988 ve 1990 yıllarında vergi ve harcamalar üzerine imza toplama girişimleri yaşandı. Son olarak 1992

yılında mükellef hakları beyannamesi (Taxpayer Bill of Rights ‘TABOR’) olarak bilinen anayasal değişiklik yapıldı. TABOR temel olarak üç temel bileşene sahipti. İlk bileşen tüm vergi artışlarının vergi mükellefleri tarafından onaylanmasıydı. İkinci bileşen 1977-1991 yılları arasında yapılan kısıtlamalar mükelleflerin onayı olmadan zayıflatılmamasıdır. Eyaletlerde yapılan en sert düzenleme olan TABOR’un son bileşeni ise eyalet harcamaları ve vergilerdeki artışları, nüfus artış oranı ve enflasyon oranına eşitlemesidir. TABOR, belirlenen vergilerin üzerinde vergi toplanması durumunda, toplanan fazla verginin vergi mükelleflerine geri ödenmesini içerir. TABOR düzenlemesinin anayasal bir düzenleme olması, TABOR’un değiştirilmesini zorlaştırmıştır (New, 2001:11-12).

TABOR ekonomik genişleme yılları boyunca politik popülerliğini korudu ama 2001 resesyonu ülkeyi vurduğunda son derece zorlu bir mali ortam yarattı. TABOR düzenlemesi sonucu oluşup mükelleflere ödenen bütçe fazlaları kaybolurken, vergi gelirleri sert bir şekilde düşüş yaşamaya başladı. Eyalet bir yandan harcamalarda azalmalar uygularken, bir yandan da bir önceki yıl bütçe fazlalarını mükelleflere ödemek zorunda kaldı. TABOR mali istikrarı sağlamaktan ziyade, eyaletin finansal zorluklarını şiddetlendiren mali hızlandırıcı olduğunu ispatlamıştır. Gelirler azaldığında kullanılacak herhangi bir rezerv olmadığı için Colorado’da harcamaların çakılmasına neden olmuştur (Hill vd., 2006:29-30).

Bütçe üzerine yapılan bir diğer kısıtlamada “K-12” adında eğitim sistemi üzerine olan kısıtlamadır. Yasamanın bütçe üzerine takdir yetkisi bütçenin üçte birinden daha azdır. Çünkü bütçenin üçte ikisinin eğitim, sağlık ve hapisaneler için harcanmasını gerektiren hükümler bulunmaktadır. 2001 resesyununun gelir açığıyla sonuçlanması, yasamanın yüksek eğitim ve sosyal harcamalarda dramatik azalmalara gitmesine neden olmuştur. Colorado eyalet anayasasında yasaklanmasına rağmen yapısal bütçe açıklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Poulsen, 2004:15).

Eyaletin borçlanma üzerine kısıtlamaları da bulunmaktadır. Eyaletin çalışmaları için yapılan borçlanmaların geri ödemesinin bir defa da yapılması üzerine getirilen anayasal kısıtlamadır. Söz konusu anayasal kısıtlamadan dolayı eyaletin olağanüstü bir borç stoku bulunmamaktadır. Ayrıca anayasal olarak çoklu yıl hükümlülüklerinin seçmenler tarafından onaylanması gerekmektedir. Bu da spesifik yasal bir düzenlemeyi gereksiz kılmaktadır (Washington State Treasurer, 2011).

SONUÇ

Anayasal iktisat ABD eyaletleri bazında incelendiğinde birçok artışının ve eksisinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı yasama organı tarafından kolaylıkla değiştirilebilen yasal değişiklikler yerine, değiştirilmesi bir dizi prosedür gerektiren ve zor olan anayasal değişikliklerin eyaletler tarafından uygulanmasında dikkatli olunması gerekmektedir.

California Eyaleti, Colorado Eyaleti ve Michigan Eyaleti tarafından yapılan anayasal değişiklikler incelendiğinde, California Eyaleti tarafından yapılan değişikliklerin ideal olduğu görülmektedir. Gelir vergisi, emlak vergisi, çocukların eğitimi, borçlanma gibi birçok alanda yaptığı değişiklikler bulunmaktadır. Yaklaşık 40 yıl öncesinde oluşturulan bu kuralların birçoğu günümüzde de varlığını korumaktadır.

Colorado Eyaletinde mali kuralların oluşturulma süreci diğer eyaletlere göre nispeten zor olmuştur. Colorado Eyaletinin mali kurallar yapılmasında son derece isteksiz olması, bu karşın

halkın eyalet tarafından yapılan harcamaların verimsiz bir şekilde yapıldığını ve gelirlerin adaletsiz olarak toplandığını düşünmesi Colorado yönetimi ile halkı sık sık karşı karşıya getirmiştir. 1980 sonrasında yapılan birçok girişimden sonra 1992 yılında ancak yapılabilen anayasal değişiklik, Colorado Eyaletinin ekonomik istikrarını olduğu zamanlarda elini kolunu bağlamış, resesyona zamanlarında ise ekonominin çökmesine neden olmuştur.

Michigan Eyaleti Anayasasında yapılan mali kurallar, Colorado Eyaletine göre daha makul olmuştur ve yönetim ile halkın işbirliği ile oluşturulmuştur Michigan Eyaleti'nde yapılan bu anayasal değişiklikler çerçevesinde yapılan küçük tasarrufların uzun yıllar harcanmaması, Michigan Eyaletine olan ekonomik güveni arttırmış ve tüm ABD ve/veya tüm dünyanın resesyona girdiği zamanlarda biriken tasarruflarını kullanarak güçlü kalmayı başarmıştır.

Türkiye açısından baktığımızda 2000'li yılların başı, ekonomik açıdan birçok değişikliğin yaşandığı yıl olmuştur. Merkez Bankası, kamu mali yönetimi, borçlanma, Sayıştay vb. konularda yapılan yasal düzenlemelerin olumlu yansımaları olmuştur. Ancak bu düzenlemelerin anayasal olmaması ve 550 milletvekilinin olduğu TBMM'nde 139 milletvekilinin onayıyla değiştirilebilir olması yasalara olan güveni azaltmaktadır.

2000'li yıllarda yaşanan krizler sonrasında gündemde olan anayasal iktisat, günümüzde yapılan anayasa değişikliğinde göz ardı edilmiştir. Yapılan analizlerden oluşturulması gereken bir anayasa değişikliğinde vergi, harcama, borçlanma, emisyon, uluslararası ticaret gibi konuların anayasal temellerinin olmasının zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Kriz dönemlerinden ziyade ülkenin ekonomik açıdan nispeten daha sağlam durduğu bu günlerde getirilecek anayasal temellerin daha sağlıklı olacağı düşünülmektedir.

Ayrıca iktisadi konularda yapılacak anayasa değişikliklerinde uzman bilim insanlarımıza danışılması gerekli olmakla birlikte, siyasi değişikliklerinde ekonomik boyutunun incelenmesi önemlidir.

Kaynakça

ABED, George. ve GUPTA Sanjeev. (2002). "The Economics of Corruption: An Overview", Governance, Corruption, & Economic Performance (ed.) George Abed ve Sanjeev Gupta, IMF, Washington.

ACKERMAN, S. R. (1978). Corruption a Study in Political Economy, Academic Press, New York.

AKTAN, C. C. (1997). Anayasal İktisat, İz Yayıncılık, İstanbul.

AKTAN, C. C. (2002). Anayasal İktisat, Siyasal Kitabevi, Ankara.

BERNHOLZ, P. (1986). "The Implementation and Maintenance of a Monetary Constitution", Cato Journal, 6(2), 476-511.

BLÖCHLİGER, H., & KANTOROWICZ, J. (2015). "Fiscal constitutions: An empirical assessment", OECD Economics Department Working Paper, (1248).

BUCHANAN, James (1984). “Politics without Romance: A Sketch of Positive Public Choice Theory and Normative Implications”, The Theory of Public Choice-II, (ed.) James Buchanan ve Robert Tollison, The University of Michigan Press, Michigan.

BUCHANAN, J. (2002).”Pozitif Kamu Tercihi Teorisi ve Normatif Temelleri”, (Çev.) AKTAN C. C., Anayasal İktisat, (ed.) Coşkun Can Aktan, Siyasal Kitabevi, Ankara.

CAIDEN, Naomi ve CHAPMAN, Jeffrey (2008). “Constraint and Uncertainty: Budgeting in California”, Public Budgeting Policy, Process, and Politics, (ed.) Irene Rubin, ASPA Classics, The US.

*DELLER, S. ve STALLMANN, J. I. (2007).” Tax and Expenditure Limitations and Economic Growth”, Marquette Law Review, 90:3,497-554.

EMBASSY OF THE US (2004). “Amerika Birleşik Devletleri Anayasası Açıklamalı”, <http://turkish.turkey.usembassy.gov/media/pdf/abd-anayasasi.pdf>, 15.06.2016.

JAMES, F. J. ve WALLIS ALLAN (2004). “Tax and Spending Limits in Colorado”, Public Budgeting & Finance, Cilt: 24 Sayı:4 16-33.

FISHER, R. C. (2007). State & Local Public Finance, Department of Economics Michigan State University, The US.

GOODMAN, R. M., & FROST, J. M. (2000). ”International Economic Agreements and the Constitution”, Working Paper, <https://piie.com/publications/wp/00-2.pdf>, 17.06.2016.

HARRİS, R. (2002). “California Constitutional Debt Limits and Municipal Lease Financing, League Conference 2002, League of California Cities”, <http://www.cacities.org/UploadedFiles/LeagueInternet/08/08d8e6e0-6fb6-48b0-9b36-9f3dfaf6e3b4.pdf>, 17.06.2016.

HILL, E., SATTLER, M., DURITSKY, J., O’BRIEN, K. ve ROBEY, C. (2006). “A Review of Tax Expenditure Limitations and Their Impact on State and Local Government in Ohio, Cleveland State University”, http://engagedscholarship.csuohio.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1534&context=urban_facpub, 17.06.2016.

HOENE, C. VE PAGANO, M. A. (2008). “Research Report on America’s Cities: Cities & State Fiscal Structure, National League of Cities”, <http://www.nlc.org/documents/Find%20City%20Solutions/Research%20Innovation/Finance/cities-state-fiscal-structure-2008-rpt.pdf>, 17.06.2016.

HOLCOMBE, Randall (2011). “Consent or Coercion? A Critical Analysis of the Constitutional Contract”, Constitutional Mythologies New Perspectives on Controlling the State, (ed.) Alain Marciano, Springer, London.

*MARCİANO, Alain. (2011). “Introduction: Constitutional Myths”, Constitutional Mythologies New Perspectives on Controlling the State, (ed.) Alain Marciano,, Springer, London.

MUELLER, C. D. (2003). Public choose III, Cambridge university press, Cambridge.

NEW, M. J. (2001). “Limiting Government Through Direct Democracy: The Case of State Tax and Expenditure Limitations”, Cato Institute, <http://www.iandrinstitute.org/docs/Cato-Policy-Report-on-Tax-Limitations-IRI.pdf>, 17.06.2016.

- NEW, M. J. (2003). “Proposition 13 and State Budget Limitations: Past Successes and Future Options”, Cato Institute, <http://object.cato.org/sites/cato.org/files/pubs/pdf/bp83.pdf>, 17.06.2016.
- POSNER, A.R. (1987). “The Constitution as an Economic Document”, University of Chicago Law School, 56(1):3-38.
- POULSON, B. W. (2004). “Tax and Spending Limits: Theory, Analysis, and Policy”, Independence Institute, <https://www.i2i.org/articles/2-2004.pdf>, 17.06.2016.
- RAUDLA, R. (2010). Constitution, Public Finance, and Transition: Theoretical Developments in Constitutional Public Finance and the Case of Estonia, Peter Lang Press, University of Erfurt, Germany.
- RUBIN, S. I. (2010). The Politics of Public Budgeting Getting and Spending, Borrowing and Balancing, CQ Press, Washington, The US.
- SAVAŞ, V. F. (1989). Anayasal İktisat, Beta yayınları, İstanbul.
- SHAH, Anwar. (2007). “Introduction: Principles of Fiscal Federalism”, The Practice of Fiscal Federalism: Comparative Perspectives (ed.) Anwar Shah ve John Kincaid, McGill-Queen’s University Press, London.
- SISNEY, J. ve GAROSI, J. (2015). “2014 GDP: California Ranks 7th or 8th in the world”, <http://www.lao.ca.gov/LAOEconTax/Article/Detail/90>, 17.06.2016.
- SPINDLER, Charles. (2008). “The Lottery and Education: Robbing Peter to Pay Paul”, Public Budgeting Policy, Process, and Politics (ed.) Irene Rubin, ASPA Classics, The US.
- TANZI, Vito. (2002). “Corruption around the World: Causes, Consequences, scope and Cures”, Governance, Corruption, & Economic Performance (ed.) George Abed ve Sanjeev Gupta, IMF, Washington.
- TANZI, Vito ve SCHUKNECTH, Ludger. (2001), “Devletin Mali Rolünün Yeniden Gözden Geçirilmesi: Uluslararası Perspektif”, (Çev.) SARILI, M. A. , Bankacılar Dergisi, (37) : (123-128).
- WASHINGTON STATE TREASURER (2011). “State Debt Limits”, <http://www.tre.wa.gov/documents/debtCommissionStateDebtLimits100411.pdf>, 17.06.2016.
- WEINER, J. (2013). “Assessing the Affordability of State Debt”, New England Public Policy Center Research Report, <https://www.bostonfed.org/economic/neppc/researchreports/2013/neppcrr1302.pdf>, 17.06.2016.
- WERNER, S. B. (2001). “Development of Political Corruption in Israel”, Political Corruption Concepts & Contexts (Ed.) Arnold Heidenheimer ve Micheal Johnston, Transaction Publishers, London.
- ZYCHER, B. (2013). State and Local Spending Do tax and Expenditure Limits Work, http://www.aei.org/wp-content/uploads/2013/05/-state-and-local-spending-do-tax-and-expenditure-limits-work_152855963641.pdf, 17.06.2016.

KENT MARKALAŞMASI SÜRECİNDE KALKINMA AJANSLARININ ROLÜ: İZMİR KALKINMA AJANSI ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Z. Beril AKINCI VURAL

Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

Arş. Gör. Mustafa YALÇIN

**İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Medya ve İletişim
Bölümü**

Öz

Günümüzde kurumlar arasında marka olma konusunda yaşanan rekabet, artık kentler arasında da yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Bu rekabet ortamında yatırım çekmek, turist çekmek, ihracatı artırmak, nitelikli iş gücünü çekmek, yerli halkı cezbetmenin en iyi yolu markalaşmaktan geçmektedir. Markalaşma sürecinde kentlerin, diğer kentlerden farklılaşması ve tüm hedef kitleleri kentte çekmesi için diğer kentlerin avantajlarını ön plana çıkardığı bir takım stratejiler geliştirmeleri ve uygulamaları gerekmektedir.

Markalaşmanın kentlere sağladığı birçok avantaj sağladığını bilinmesinin yanından sürecin uzun soluklu ve birden fazla çabayı gerektirdiği de kabul edilmektedir. Bu sebeple markalaşma sürecinde yerel yönetimlere, kamu kurumlarına, sivil toplum kuruluşlarına, özel sektör kurumlarına ve yerel medyaya ve kent sakinlerine sorumluluk düşmektedir. Bu bağlamda kentlerin markalaşmasında Kalkınma Ajansları da diğer kurum ve kuruluşlar gibi önemli role sahiptir. Kalkınma ajansları kentlerin gelişimi için proje faaliyetlerini destekleme, araştırma, planlama, koordinasyon ve tanıtım gibi çalışmalar yürütmektedir.

Bu çalışmada, İzmir Kalkınma Ajansı'nın, İzmir'in markalaşmasına yönelik yaptığı faaliyetler incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden yüz yüze görüşme ve doküman incelmesi yoluyla elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Marka, Kent Markalaşması, Kalkınma Ajansı

ROLE OF DEVELOPMENT AGENCIES IN URBAN BRANDING PROCESS: İZMİR DEVELOPMENT AGENCY EXAMPLE

Abstract

Nowadays, the competition in becoming a brand among the corporations is now experiencing intense competition among the cities. In this competitive environment, attracting investment, attracting tourists, increasing exports, attracting qualified work force, the best way to attract indigenous people is through branding. In the process of branding, cities need to develop and implement a number of strategies that differentiate themselves from other cities and bring the advantages of other cities to the fore in order to attract all target masses to the city.

It is acknowledged that the process requires a long-term and multiple efforts from knowing that the branding provides many advantages to the cities. For this reason, responsibility for local governments, public institutions, non-governmental organizations, private sector institutions, local media and residents falls during the branding process. In this context, Development Agencies play an important role in the branding of cities as well as other institutions and organizations. Development agencies carry out activities such as supporting project activities, research, planning, coordination and promotion for the development of cities.

In this study, Izmir Development Agency's activities for the branding of Izmir have been examined. Data from qualitative research methods obtained through face-to-face interview and document review were subjected to content analysis.

Keywords: Brand, Urban Branding, Development Agency

1. Kent Markalaşması Kavramı

Aaker marka kavramını, bir ad ve logo olmanın çok ötesinde, bir kuruluşun hedef kitlesine sadece işlevsel değil, aynı zamanda duygusal ve toplumsal anlamda markanın simgelediğini sunması olarak görmektedir (Aaker, 2015: 9). Markalaşma kavramı günümüzde sadece ürün ve hizmet için kullanılmamaktadır. Bu bağlamda kentlerinde günümüz çetin rekabet ortamından etkilenmesiyle kentler de, bu ortamda ayrıcalıklı olmayı ve diğer kentlerdeki insanların ilgisini görmeyi istemektedir. Kentlerin gelişmesi, yüksek standartlara ulaşması, içinde yaşayan sakinlerini mutlu etmesi artık etkin bir markalaşmayı gerektirmektedir.

Kent markalama kavramı, şehrin potansiyelini ortaya çıkararak rekabet avantajı sağlamak amacıyla durum analizi ile başlayan, kent vizyonunun saptanması, kent marka kimliğinin oluşturulması ve kimlik doğrultusunda rekabetçi bir kent markası konumuna ulaşmayı sağlayan süreç olarak tanımlanmaktadır (Başçı, 2012: 64). Kent markalamanın, uzun ve her adımı bir önceki ve sonraki adım ile doğrudan ilişkili bir süreç olduğu görülmektedir. Kent markalaşması bir şehrin itibarını inşa etmek ve yönetmek için isim ve kimliğini tasarlama, planlama ve bunlar arasında ilişki kurma sürecidir (Korelin ve Schneider, 2009: 1). Kent markalaşması kentte bulunan her paydaşın kentle ilgili ortak hayallerinin gerçekleştirilmesi için yürütülen sistematik çalışmalarıdır. Bu hayallere ulaşılması için projeler, zaman, bütçe ve etkin yönetim anlayışı gerekmektedir.

Kent markalaması ürün ve hizmet markalamadan daha karmaşık ve daha zor olmaktadır. Bunun nedenleri ise şu şekildedir (Pike, 2005: 258-259):

- Kentler markalaşması diğer ürün ve hizmete göre daha fazla boyutlardan oluşmaktadır. Bu durum da konumlandırmada güçlükler çıkarabilmektedir.
- Hedef kitleler birbirinden farklı özelliklere sahip oldukları için heterojen gruplara yönelecek bir kavramlaştırma yapmak, herkese cazip gelecek bir marka oluşturmak kolay olmamaktadır.
- Marka ile ilgili karar verme süreci oldukça sıkıntılı bir konudur. Marka kararlarının yerel yöneticiler mi, iş dünyası mı? Yoksa kentin tüm temsilcileriyle birlikte mi verileceği tartışmalı bir durumdur.
- Kent markalamada toplumsal uzlaşma son derece önemli görülmektedir. Markalaşmanın paydaşlar olmadan yürütülmesi oldukça güç görünmektedir.

- Son olarak kent markalamada yaşanan güçlüklerden birisi de bütçe ve bunun doğru kullanımıdır. Birçok boyutu kapsayan kent markalaşması yeterli düzeyde bütçeyi zorunlu kılmaktadır.

Kent markalaşması, ürün markalaşmasından farklı olsa da metot ve yöntemler açısından benzer özellikler taşımaktadır. Bu benzerlikler her ikisi de benzer birçok disiplinden yararlanmaktadır. Her ikisi de önemli ölçüde soyut ve sosyal sorumluluk taşımak zorunda, uzun vadeli olmak zorundadır. Bu benzerlikler kent markalaşmasının ürün ve işletme markasından esinlenerek geliştirilebileceğini göstermektedir. Kent markalaşmasının başarılı olabilmesi için gerekli olan unsurlar; stratejik yaklaşım, kent kimliği ve imajı oluşturma, paydaşların katılımını sağlama ve diğer uygulamalar büyük önem taşımaktadır (Apaydın, 2014: 25). Diğer taraftan kent markalamada, kent sosyal dokusu, kültür-sanat düzeyi, ekonomik gelişmişlik durumları markalaşma sürecine yön veren temel öğeler arasında yer almaktadır.

2. Kent Markalaşması Önemi ve Süreci

Kentlerin markalaşma sürecinde sivil toplum örgütleri, ticaret odaları, kamu kurumları, yerel yönetimler, meslek odaları ve üniversitelerin katılımıyla yapılacak toplantılarda, arama konferanslarında kısa vadeli ve uzun vadeli eylem planları oluşturulmalıdır. Eylem planlarının ortak katılımlarıyla oluşturulması gerekmektedir. Aksi takdirde tek bir kurum tarafından kent markalaşmasını yürütmek mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan katılımcı toplantılar kurumların üzerine düşen eylemleri yerine getirmede gönüllü olmalarını sağlamaktadır.

Kentlerin markalaşma süreci beş temel aşamadan geçmektedir (Aaker, 1996: 340-349):

- 1- Stratejik Marka Analizi Safhası: Bu aşamada kent mevcut durumuna ilişkin araştırmalar yapılmaktadır. Kentin zayıf ve güçlü yönleri, fırsat ve tehditlere ilişkin bir analiz yapılmaktadır. Güçlü yönler üzerinde durularak kent rakiplerinden farklı olmalarını sağlayacak planlamalar yapılmaktadır. Bu aşamada marka kimliğinin alt yapısı oluşturulmaktadır.
- 2- Marka Kimliğini Oluşturma Safhası: Markanın farklılaşmasını sağlayan marka kimliği kente kazandırıldığı aşamadır. Bu aşamada kenti ortaya çıkaran değerler etkin bir mesaj stratejisiyle hedef kitleye ulaştırılmaktadır. Bu bağlamda kent net ve akılda kalıcı şekilde slogan, logo gibi görsel kimlik çalışmaları yürütülmektedir.
- 3- Marka Değeri Oluşturma Safhası: Kentin tarihsel, kültürel, doğal güzellikleri, başarılı olduğu sektörler gibi tüm kendine özgü güçlü yönleri ile üstünlük kazandırıldığı aşamadır. Marka değerinin oluşabilmesi için kent, yatırımcılar, turistler ve diğer hedef kitlelere cazip hale getirildiği aşamadır.
- 4- Konumlandırma Safhası: Bu aşamada kent güçlü yönlerinin zihinlere kalıcı olarak yerleştirilmeye başlandığı aşamadır. Paris romantik, Las Vegas eğlenceli ve lüks, Singapur egzotiklik olarak konumlanmaktadır.
- 5- Uygulama Safhası: Uyumlu ve koordineli olarak kent kimliğinin ve konumlandırma stratejilerinin harekete geçirildiği aşamadır. Bu aşamada tüm faaliyetler kent içinde yer alan kurumlarca paylaşılmalı ve ortak bir uzlaşma ile sürdürülmelidir.

Marka kent, iyi markalaşma süreci geçiren kent talep edilebilirliğini sağlarken, kötü marka için tam tersi durum söz konusu olmaktadır. Bir kentin başarılı olmasının yanı sıra, kentteki altyapı, kent bilinci, yerel halkın kenti sahiplenmesi gibi birçok faktör önemli ölçüde etkili

olmaktadır. Özellikle yerel halk ile yerel yönetim arasındaki bağ, bir kentin markalaşmasında anahtar rol oynamaktadır (Yükselen ve Güler, 2009: 22). Kent markalaşma sürecinin önemli unsurların başında mutlaka kentlerin kendilerine özgü marka hikâyeleri oluşturmaları ve bu hikâyenin yayılmasının sağlanması gerekmektedir. Aksi takdirde yapılan çalışmaların uzun vadeli akılda kalması ve konuşulan bir kent olması mümkün olmamaktadır.

3. Kalkınma Ajansları Kavramı

Ulusal kalkınmanın ayrılmaz parçası olan kalkınma ajansları, ülkede yer alan bölgelerin, teşvik programları ile ülke içindeki gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmaktadır. Kalkınma ajansları, merkezi hükümetten bağımsız bir idari yapıda sınırları çizilmiş bir bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirme amacıyla Dünya'da 1930'lu yıllardan itibaren kurulmuşlardır (Avaner, 2005: 243). Özellikle 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve geri kalmış bölgeler kalkınma ajanslarının kurulmasında önemli olmuştur.

Kalkınma Ajansı oluşumunda birkaç farklı dalga bulunmaktadır. 1950 ve 1960'lı yıllarda Avrupa ülkeleri ve belediyeler, bazıları belediye ve bazıları bölgesel düzeyde olmak üzere çeşitli kalkınma ajansları kurulmuştur. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Kuzey Amerika'da, eski sanayi bölgelerinin yeniden yapılandırılmasına yardım etmek ve bütün kentler için yeni ekonomik gelecekleri teşvik etmek için ilk dalgalar kurulmuştur. 1980'ler ve 1990'larda Yeni Kalkınma Ajansları ve şirketler Doğu Asya'nın birçok yerinde, kısmen artmakta olan endüstriyel ve teknolojik gelişmelerle ve kısmen de nüfus artışına uyum sağlamak için yerleşimlerin ve kentsel gelişmenin daha hızlı bir şekilde oluşturulması için kurulmuşlardır.

Tablo 1: Avrupa Ülkelerinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kurulma Dönemleri

1950 Öncesi ve 1950'ler	1960'lar ve 1970'ler	1980'ler	1990'lar
• Avusturya • Belçika • Fransa • İrlanda	• Almanya • İngiltere • İtalya • Hollanda	• Yunanistan • İspanya • Finlandiya • Danimarka	• Bulgaristan • Çek C. • Estonya • Macaristan • Litvanya • Polonya • Ukrayna • Portekiz • Slovakya • İsveç

Kaynak: Kayasu vd., 2003: 7.

Tablo 1'e bakıldığında Avrupa ülkelerinde kalkınma ajanslarının 1930'lara kadar gittiği görülmektedir. Fakat 1980'lere kadar Avrupa'nın her tarafına yayılmadığı görülmüştür.

Sonrasında Avrupa Birliği'nin etkisiyle neredeyse Avrupa ülkelerinin tamamına yayılmıştır. Türkiye açısından bakıldığında ise, kalkınma ajanslarının Helsinki zirvesinde gündeme gelmiştir. Özellikle Avrupa Birliği Komisyonunca kurulması istenen Kalkınma Ajansları 2006 yılında kurulmuş ve o yıldan bu yana faaliyetlerini sürdürmektedir. Kalkınma Bakanlığı bünyesinde yer alan ajanslar ayrıca kendi ait kamu tüzel kişiliği bulunmaktadır. Türkiye'de faaliyette bulunan 26 Kalkınma Ajansı Bulunmaktadır:

İstanbul KA.	Trakya KA.	Güney Marmara KA.	İzmir KA.
Güney Ege KA.	Zafer KA.	Bursa, Eskişehir, Bilecik KA.	Doğu Marmara KA.
Ankara KA.	Mevlana KA.	Batı Akdeniz KA.	Çukurova KA.
Doğu Akdeniz KA.	Ahiler KA.	Orta Anadolu KA.	Batı Karadeniz KA
Orta Karadeniz KA.	Doğu Karadeniz KA.	Kuzey Doğu Anadolu KA.	Serhat KA.
Fırat KA.	Doğu Anadolu KA.	İpek Yolu KA.	Karacadağ KA.
Dicle KA.	Kuzey Anadolu KA.		

Tablo 2: Türkiye'de Faaliyette Bulunan Kalkınma Ajansı Listesi

Bölgesel kalkınma anlayışı, bölgede mevcut olan doğal, ekonomik, kültürel ve teknolojik kaynakların kullanılması yoluyla, yerel fırsatlardan en üst düzeyde yarar sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, yerel yönetimler, işletmeler, sivil toplum kuruluşları (STK), yerel istihdam büroları, sosyal taraflar, eğitim ve öğretim kurumları, yerel politikacılar ve finans çevreleri gibi aktörler bir arada çalışmaktadır. Bu yaklaşım, yerel ve bölgesel gelişme stratejilerinin önemli bir aracı olan “küme” oluşumunun da çekirdeğini oluşturmaktadır (DPT, 2004: 20).

Ajansların temel hedefleri; turizm stratejisi oluşturmak, yatırım sağlamak, bölgenin kullanılmayan potansiyelini değerlendirmek, turizm çekim bölgeleri oluşturmak, bölgenin gerek ulusal gerekse uluslararası arenada tanıtımını yapmak, alternatif turizm faaliyetlerini çeşitlendirmek ve kentsel ölçekte markalaşmayı sağlamaktır. Bu amaçlar doğrultusunda her ajans kendince kentsel ölçekte markalaşma stratejisi hazırlamak, marka kentler oluşturmak, turistik ürün üretmek, bölgenin kültürel değerlerini keşfetmek, kent turizmini geliştirmek, varış noktalarında markalaşmak, bölge tanıtım gezileri düzenlemek gibi birçok hedef belirlemektedir (Özkul ve Demirer, 2012: 174). Bu hedeflere ulaşmak için kentte yer alan tüm kamu ve özel kurumları bir araya getirerek işbirliği içinde hareket etmelerini sağlamaktadır.

4. Kent Markalaşmasında Kalkınma Ajanslarının Rolü

4.1. Araştırma Amacı

Bu araştırmanın amacı, İzmir'in kent markalaşması sürecinde İzmir Kalkınma Ajansı'nın rolünü yüzyüze görüşme ve doküman incelemeleri ile elde edilen bulguları sistematik bir şekilde ortaya koymaktır.

4.2. Araştırma Yöntemi ve Kısıtlılığı

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırma konusu itibariyle bütünsel ele alınması gereken, algıların ve düşüncelerin derinlemesine betimlenmesini gerektiren bir konu olması sebebiyle nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmada veriler, nitel araştırma tekniklerinden doküman incelemesi ve görüşme yoluyla elde edilmiştir. Doküman analizi sosyal bilimlerde yaygın olarak tercih edilmekte, önemli bilgi kaynağı olarak görülmektedir. Nitel araştırma tekniklerinden biri olan görüşme, amaca yönelik belli soruların belirlenen kişilere sorulduğu ve cevapların alındığı bir yöntemdir. Görüşmede sorulması planlanan sorular önceden hazırlanmış olmasına rağmen görüşmenin akışına bağlı olarak ta yeni sorular sorulmuştur. Bu sebeple görüşme yarı yapılandırılmış bir formatta gerçekleştirilmiştir.

Görüşme ve doküman yoluyla elde edilen bilgiler betimsel analize tabi tutulmuştur. Nitel araştırma yöntemleri arasında verilerin, sistemli bir şekilde çözümlenmesi konusunda önemli bir yer tutmaktadır. Bu yöntemde görüşmecinin görüşüne ve dokümanın içeriğine sadık kalınarak, metin alıntısının yapılabildiği betimsel bir yaklaşımla veriler sunulmaktadır. Betimsel analiz, nitel çözümlenmelerde yer alan kelimelere, ifadelere, kullanılan dile, diyalogların yapısına ve özelliklerine, kullanılan sembolik anlatımlara ve benzetmelere dayanarak tanımlayıcı bir analiz yapılması olarak da açıklanmaktadır (Kümbetoğlu, 2005: 154). Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenmektedir.

Kent markalaşmasının birden fazla kurumla ilişkili olmasına rağmen sadece bir kurum üzerinden yürütülmesi kısıtlılıktır. Araştırma sadece yöneticiler üzerinden yürütülmesi de diğer bir kısıtlılık olarak görülmektedir. Türkiye'de birçok ilde kalkınma ajanslarının olmasına rağmen sadece İzmir'deki kalkınma ajansını incelemek ve diğer kalkınma ajansları ile görüşülememesi de kısıtlılık oluşturmaktadır.

Araştırma Sorusu 1. İzmir Kalkınma Ajansı'nın şehrin markalaşması için yürüttüğü sistematik ve stratejik yöntemler var mı?

Araştırma Sorusu 2. İzmir Kalkınma Ajansı İzmir'e yönelik yatırımların artması ve turizmin gelişmesi için ne tür faaliyetler yürütmektedir? Yatırımlar konusunda hangi sektörlere yoğunlaşmaktadır?

Araştırma Sorusu 3. İzmir Kalkınma Ajansı şehrin tanıtılması için neler yapmaktadır?

Araştırma Sorusu 4. İzmir Kalkınma Ajansı'nın İzmir'i farklı kılabilecek kimlik çalışmaları ve diğer faaliyetleri nelerdir?

Araştırma Sorusu 5. Yapılan faaliyetlerin ne tür katkısı olmaktadır? Bu faaliyetlerin verimli olup olmadığı nasıl ölçümlenmektedir?

Örneklem seçiminde tesadüfi olmayan örnekleme metodunun bir türü olan kararsal örnekleme metodu seçilmiştir. Kararsal örnekleme metodunda araştırmacı, uygun gördüğü ana kütleyi kendi iradesiyle seçebilmektedir. İzmir şehrinin markalaşması sürecine öncülük eden ve bu bağlamda stratejik çalışmalar başlatan İzmir Kalkınma Ajansı örneklem olarak seçilmiştir. Araştırma kapsamında İZKA Tanıtım ve Dış İlişkiler Birim Başkanı Nazlı Kayı ve İZKA Yatırım Destek

Ofisi Uzmanı M. Sencer ÖZEN ile 25.04.2017 Salı günü saat 16.00'da görüşme gerçekleştirilmiştir.

4.3. Araştırma Bulguları ve Yorumlar

İzmir Kalkınma Ajansı Kısa Tarihçe

25 Ocak 2006'da 5449 no'lu "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun" kabul edilmiş, 8 Şubat 2006 tarihinde 26074 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bazı Düzey 2 Bölgelerinde Kalkınma Ajansları Kurulmasını öngören Bakanlar Kurulu 2006/10550 sayılı kararnamesi 6 Temmuz 2006 tarih ve 26220 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmış ve İzmir ili merkez olmak üzere TR31 Düzey 2 bölgesinde İzmir Kalkınma Ajansı kurulmuştur¹.

İzmir Kalkınma Ajansı karar organı olan yönetim kurulu; İzmir Valisi, İ. Büyükşehir Belediyesi Başkanı, İ. Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı, Ege Bölgesi Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanı ve Kalkınma Kurulu tarafından özel kesim ve/veya sivil toplum kuruluşlarından seçilen 3 temsilciden oluşmaktadır. Bu yönetim kurulu, İzmir'in markalaşması sürecinin İZKA tarafından yürütülmesine karar vermiştir. İzmir Kalkınma Ajansı tarafından 2011 yılında şehrin markalaşması ile ilgili ilk stratejik çalışma başlatıldı. Bu sürecin yürütücüsü olarak Art Ajans seçilmiştir. Böylelikle uzun araştırmalar sonucunda İzmir Kentsel Pazarlama Stratejisi Planı hazırlanmıştır. İzmir Kentsel Pazarlama Stratejik Planı çerçevesinde ilk adım olarak İzmir ve ilçelerinde, Türkiye'de 17 kentte ve dünyada 10 ülkede toplam 3687 kişiyle yüz yüze, telefonla anket, video röportaj, online anket yöntemleriyle görüşülmüştür. Şehrin nasıl konumlanacağı hususunda çalışmalar yapılmıştır. Stratejik planlama sonucunda İzmir'in diğer kentlere oranla yüksek potansiyele sahip olduğu görülmüştür. Fakat tanıtım ve koordinasyon eksikliğinin olduğu, ortak ve düzenli bir iletişim dilinin olmadığı tespit edilmiştir. Diğer bir sorun olarak da İzmir'in; Roma, Atina, Selanik, Dubrovnik Floransa ve Barselona gibi bölgedeki kentler içerisinde yeterince farklılaşamaması önemli sorunlar arasında görülmektedir.

Stratejik çalışma sonucunda 171 eylem planı oluşturuldu. Bu eylem planı paydaş olan kurumlara paylaştırıldı. Fakat bu eylem planının hepsi gerçekleşemedi. Bu plan çerçevesinde İZKA'ya bu bağlamda daha çok tanıtım ayağı görevi verildi. Bu bağlamda kenti tanıtan ve interaktif bir özellik taşıyan <http://www.visitizmir.org/tr> sitesi kuruldu. Bu site içerisinde deniz, tarih, alışveriş, spor, yatırım, sağlık turizmi, gastronomi, eğitim, ekoturizm, el sanatları ve inanç ile ilgili İzmir'e dışarıdan gelenleri bilgilendiren içerik başlıkları yer almaktadır.

¹ İzmir Kalkınma Ajansı resmi web sitesinden alınmıştır.

Şekil 1: Strateji Özet Üçgeni

Kaynak: İzmir Kentsel Pazarlama Stratejik Planı, 2011, s. 67.

İzmir’in markalaşması için sistematik yöntem ve stratejiler ile oluşturulan kentsel pazarlama stratejik plan doğrultusunda belirlenmiş ve hareket edilmiştir. Öncelikle turizm ve yatırım tanıtımları üzerine çalışmalara odaklanılmıştır. Bu doğrultuda fuar çalışmaları üzerinden tanıtımlar öncelikler verilmiştir. Bu doğrultuda görsel kimlik çalışması yapılarak boncuklu İzmir logosu hazırlanmıştır. Tanıtımlarda kullanılmak üzere broşürler ve Advertorial filmler oluşturuldu.

Turizm ile ilgili Alt Temalar	Görüşme	Doküman	Hepsi
Alt Tema 1: Deniz, Kum, Güneş Turizmi	X	X	✓
Alt Tema 2: Tarih ve Kültür Turizmi	X	X	✓
Alt Tema 3: İnanç Turizmi		X	
Alt Tema 4: Kongre Turizmi		X	
Alt Tema 5: Sağlık Turizmi		X	
Alt Tema 6:Gastronomi		X	

Tablo 3. Turizme ilişkin Tematik Çözümleme

Tablo 2’de yer alan alt temalara bakıldığında deniz-kum-güneş, tarih ve kültür turizmi vurgulanmaktadır. Diğer alt temalara bakıldığında görüşmede geçmemesine rağmen inanç,

kongre, sağlık ve gastronomi dokümanlarda yer almaktadır. Araştırmalara bakıldığında da özellikle turistler nezdinde İzmir deniz-kum-güneş şehri olduğu, tarihi ve kültürel yönden zengin olduğu düşünülmektedir. Turizmin gelişmesine yönelik çalışmalarda ise İZKA her yıl fuarlar belirlenmekte ve faaliyet planına yazılmaktadır. Bütün kuruluşlara davet göndermektedir. Stantlar alınarak turizm işletmelerinin ücretsiz olarak tanıtım yapmalarına imkân verilmektedir. Diğer taraftan Fam Trip² uygulaması ile ilgili bölgelerden insanlar davet edilmektedir. Bu kapsamda yazarlar, bloggerlar ve turizm acentaları davet edilerek ücretsiz olarak ağırlanmaktadır. Özellikle sanatçı ve yazarların çalışmalarında İzmir'e yer vermeleri, turizm acentalarının da dışarıda tanıtım yapmaları amaçlanmaktadır. Konsorsiyum olarak yapılan görüşmeler ve analizler neticesinde, İzmir'in daha çok gelir düzeyi yüksek gruba hitap eden premium ve butik turizmi ön plana çıkaran kent olması gerektiğine karar verilmiştir.

Yatırımcıyı desteklemek ve yeni yatırımcılar çekme konusunda 2008 yılından itibaren başlayan süreçte ilk olarak yerel yatırımcılara destekler sağlanmıştır. Sonraki aşamada uluslararası yatırımcı çekmek adına yatırım-tanıtım çalışmaları başlatılmıştır. İlk yıllarda bu çalışmalar tüm sektörler için iken sonrasında İzmir için en uygun sektörlerin ve bu doğrultuda bu sektörler için en uygun yapıdaki ülkelere gidilmesi ve tanıtımların yapılması gerektiğine karar verilmiştir. Sektör analizleri ve bölgesel araştırmalar sonucunda yenilenebilir enerji ve bilgi iletişim teknolojileri sektörleri seçilmiştir. Bu bağlamda İzmir'in marka imajına yönelik olarak yeşil ve çevreci kent imajının öne çıkarılmasına karar verilmiştir.

Yatırımla ilgili Alt Temalar	Görüşme	Doküman	Hepsi
Alt Tema 1: Ağır Sanayi			
Alt Tema 2: Rüzgar Enerjisi	X	X	✓
Güneş Enerjisi	X	X	✓
Turizm	X	X	
Bilgi İletişim Teknolojileri			
Lojistik		X	
Tarım		X	

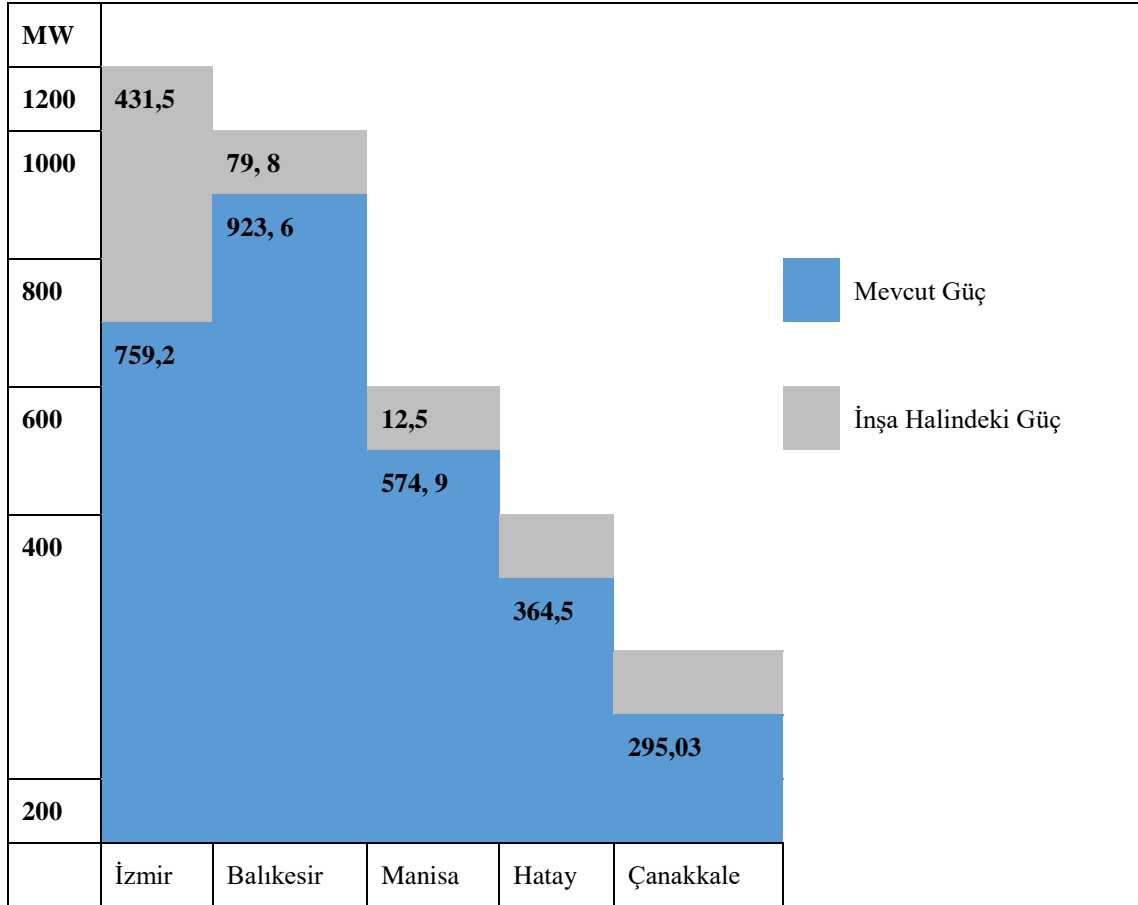
Tablo 4: Yatırım Alanlarına İlişkin Tematik Çözümleme

Turizm sektörü dışında İzmir'in yenilenebilir enerji sektörüne odaklanması gerektiği belirtilmektedir. Özellikle rüzgâr enerjisinde Çeşme Alaçatı bölgesinde sörf merkezleriyle ve rüzgâr tribünlerinin sıklıkla görülmeye başlanması rüzgârı İzmir'in simgelerinden biri haline getirmektedir. Yenilenebilir enerji konusunda Enercon ve TPI Composites şirketleri İzmir'de üretim yapmaktadır. Sanayi çalışmalarının dahi enerji sektörüyle ilişkili olması gerektiği

² Fam Trip: Tanıtım gezisi, İşveren, turizm yönetimi veya operatör tarafından gezi personelinin bir destinasyon veya sefere ve sunulan hizmetlere aşina kılmak için düzenlenen gezi.

düşünülmektedir. Özellikle ağır sanayinin İzmir için, hem turizm hem de tarım açısından tehdit olması nedeniyle uygun görülmemektedir. Lojistik alanı ve devlet tarafından tanıtılması gerekçesiyle lojistik sektörüne yönelik tanıtıma çok fazla yer verilmemektedir. Tarım alanında ise özellikle işlenebilir tarımın İzmir için farklılaştırıcı bir alt sektör olacağı vurgulanmaktadır.

Tablo 5: Rüzgar Enerji Santrali Kurulu Mevcut ve İnşa Halindeki Güç Durumu

Kaynak: TÜREB İstatistik Raporu, 2016, s. 14.

Tablo 4'te görüldüğü üzere Türkiye'de mevcut ve inşa halindeki Rüzgar Enerji Santrallerine (RES) ilişkin en yüksek kapasiteye sahip iller sıralanmaktadır. Bu sıralamaya göre İzmir 759 megawatt mevcut gücü ile Balıkesir'den sonra en yüksek güce sahip olduğu görülmektedir. Fakat inşa edilmesi planlanan projelere bakıldığında ve toplam olarak bakıldığında birinci sırada yer almaktadır. Bu verilere dayanarak İzmir'in sektör olarak rüzgâr enerjisine odaklanmasını doğru olduğu söylenebilmektedir.

Yenilenebilir enerji alanında yatırımcı çekmek için fuarlar konuşmacı olarak katılma, İzmir'in tanıtımını fiziki olarak sunumlarla ve anlatımlarla yapabilmek için panellerde ve konferanslarda konuşmacı olarak katılma, stand açma gibi tanıtımlar yapılmaktadır. Diğer taraftan roadshow³

³ Roadshow: önceden belirlenmiş noktalara gidilerek hedef kitleye doğrudan ulaşma, ürün ya da hizmetlerinizi yüz yüze tanıtma ve yaşatma imkânı sağlayan turlar.

denilen tanıtım turları düzenlenerek tek tek firmalar ziyaret edilmektedir. İzmir'in doğal güzelliklerinin yanı sıra sektörel bilgileri, yatırım ortamı ve iklim anlatılmaktadır. Bu bilgiler ayrıca www.investinizmir.com web sitesi adresinden ve investinizmir adıyla açılan hesapla Facebook ve Twitter hesaplarıyla yapılmaktadır. Diğer taraftan mevcut yatırımcıların gittikleri ülkelerde İzmir'i anlatmaları için Aftercare Memnuniyet Programları yapılmaktadır. Düzenli olarak bu firmalarla iletişime geçerek yaşadıkları sorunlar varsa onların sorunlarının çözülmesi konusunda çalışmalar yürütülmektedir. Sorunlar yaşayan yatırımcıların gelecekte yatırım yapmayı düşünen potansiyel yatırımcılar için de sorun teşkil ettiği düşünülmektedir.

Yapılan faaliyetlerin olumlu sonuçlar verdiği düşünülmektedir. TÜİK ile işbirliği çerçevesinde hava limanından şehre gelenlere memnuniyet anketleri yapılmaktadır. Anketlerde son zamanlarda İzmir'i fuar tanıtımlarında duyduklarını belirten katılımcıların oranı artmaktadır. Fuarlarda tanıtım ödülleri alınması, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden alınan verilere, turist ve yatak sayıları ile ölçümlenmeler yapılmaktadır. Fakat yapılan çalışmaların etkisinin ülkenin genel durumu ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Özellikle ülkemizdeki terör eylemleri ve komşu ülkelerdeki iç savaşlar bu etkinliklerin etkisini azalttığı belirtilmektedir.

Sonuç

Kent markası kavramı ve kentlerin markalaşma istekleri her geçen gün ivme kazanmaktadır. Bu sebeple kent yönetiminde yer alan kamu kuruluşları, yerel yönetimler, kamu kuruluşları, ticaret odaları, kalkınma ajansları, meslek odaları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları kentin markalaşması için çeşitli çalışmalar yürütmektedir. Bu bağlamda kalkınma ajansları; yatırımcı çekme, kentin turistik olarak tanıtmak, sektörel çalışmalar yapmak gibi kentin gelişimi için yaptığı faaliyetler ile markalaşmaya önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu çalışmada, İzmir Kalkınma Ajansı'nın İzmir'in markalaşması adına yaptığı çalışmalar yer almaktadır. Araştırmada İZKA'nın markalaşma sürecine öncülük ettiği, bu süreçte araştırmalar yaparak sistematik markalaşma stratejisi oluşturduğu görülmektedir. Bu kapsamda İzmir Kentsel Pazarlama Stratejik Planı oluşturulmuştur. Bu planda İzmir'in güçlü ve zayıf yönleri saptanarak 171 eylem planı oluşturularak bu eylemlerin yürütücülüğü kentte yer alan diğer kurumlara paylaştırılmıştır. İZKA ise bu süreçte tanıtım, yatırım çekme sorumluluğunu üstlenmiş ve diğer tüm faaliyetlerin koordinasyonu sağlamıştır. Tanıtım konusunda görsel kimlik çalışmaları yapılmış, bloggerlar, sanatçı gibi kişiler fam trip uygulamaları ile davet edilmiş ve fuarlarda stantların yanı sıra önemli fuar organizasyonlarına İzmir kentini anlatmak üzere konuşmacı olarak katılmışlardır. Bu çalışmalar İzmir kentinin marka tanınırlığına katkı sağladığı söylenebilmektedir.

Diğer taraftan İZKA yaptığı çalışma ile sektörel olarak konumlandırma çalışmaları yaparak İzmir'in yenilenebilir enerji ve bilgi iletişim teknolojileri ile öne çıkan bir kent olması için çalışmalar yürütülmüştür. Bu bağlamda fuarlar, panel organizasyonları ve roadshow uygulamaları ile bu sektörlerin gelişmesi için tanıtım faaliyetlerini sürdürmüştür. Böylelikle bu sektörlerde yer alan şirketlerin İzmir'e yatırım yapmaları için çeşitli teşvik çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar kentin sektörel anlamda marka imajının oluşturulmasında önemli rol oynamaktadır.

Sonuç olarak İzmir Kalkınma Ajansı, kentte yönelik marka planlama aşamasından itibaren aktif rol oynadığı, bu bağlamda çeşitli stratejiler oluşturduğu ve yapılan planlamada kendi üzerine

düşen tüm faaliyetleri titizlikle yerine getirmeye çalıştığı görülmektedir. Kalkınma ajansları, kentlerin markalaşmasına öncüllük etmesi, kentte yer alan diğer kurumları ortak bir marka kent hedefinde toplamaları ve sürecin koordinasyonunu sağlamaları, faaliyetlerin takip edilerek başarı ve başarısızlığının ölçülmesi rollerini üstlenmeleridir. Diğer taraftan kentlerdeki en güçlü kurumların başında gelen yerel yönetimler ve kamu kurumları markalaşma konusunda kalkınma ajanslarıyla birlikte hareket etmelidir. Bu paydaşlar, ortak stratejilere ve konseptlere uygun olarak kentin fiziksel ve mimari yapılarını düzenlemeleri, belirlenen sektörlere öncelik vermek ve yatırımların artırılması, hedefler doğrultusunda turizm faaliyetlerini yürütmeleri gerekmektedir. Diğer taraftan markalaşma çalışmalarının kentte yaşayanlar tarafından kabul görüp görmediğine dair sürekli olarak sorgulamalar yaparak memnuiyet odaklı çalışmalar yapmaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Aaker, D. (2015). Markalama: başarıya ulaştıran 20 temel ilke. İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Apaydın, F. (2014). Şehir Pazarlaması. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Avaner, T. (2005). BKA siyasal rejim sorunu yaratır mı?. Der. Menaf Turan, “Bölge kalkınma ajansları nedir, ne değildir?” Ankara: Paragraf Yayınevi.
- Başçı, A. (2012). Şehir markalama: şehir markalamanın altyapısı. The Brandage dergisi, 4/ 41.
- DPT, Devlet Planlama Teşkilatı, (2004). Bölgesel Kalkınma Ajansları Yasa Tasarısı, Ankara.
- Mountford, D. (2009). Organising for local development: the role of local development agencies. OECD LEED Programme, 1-40.
- Kayasu, S., Pınarcıoğlu, M. ve Dere, S. (2003). Yerel/Bölgesel ekonomik kalkınma ve rekabet gücünün artırılması: bölgesel kalkınma ajansları, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Kümbetoğlu, B. (2005). Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Özkul, E. ve Demirer, D. (2012). Şehirlerin turistik markalaşmasında kalkınma ajanslarının rolü, bölge planları üzerine bir doküman incelemesi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 4/4, 157-181.
- Pike, S. (2005). Tourism destination branding complexity. Journal of Product & Brand Management, 14/4, 258-259.
- TÜREB İstatistik Raporu, (2016).
http://www.tureb.com.tr/files/bilgi_bankasi/turkiye_res_durumu/2016_turkiye_ruzgar_enerji_istatistik_raporu_ocak_2016.pdf. link adresinden erişildi. (ET. Tarihi: 09.05.2017).
- Yükselen, C. ve Güler E. G. (2009). Antakya: marka kent görüş ve öneriler. Ankara: Detay Yayıncılık.

KURUMSAL MARKALARIN SOSYAL MEDYA ETKİLEŞİMİ: GARANTİ BANKASI ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Z. Beril Akıncı VURAL

Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi, Kurumsal İletişim Anabilim Dalı

Doktora öğr. Sevilay ULAŞ

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öz

Son yıllarda özellikle bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel internet ve internet tabanlı uygulamalarda değişiklikler yaşanmaktadır. Bilgi iletişim teknolojilerinin gündelik kullanım pratiklerinin yanı sıra kurumsal markalar tarafından da etkin bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. İnternet tabanlı ortamların gelişmesi ile yeni medya olarak da karşımıza çıkan sosyal medya ortamları marka iletişimi açısından önem kazanmaktadır. Dolayısıyla markalar iletişim süreçlerinde geleneksel iletişim ortamlarının yanında sosyal medya ortamlarını da etkin olarak kullanmakta ve iletişim stratejilerinde bu ortamlara yer vermektedirler. Kurumsal marka iletişim sürecinde sosyal paydaşlar, marka takipçileri ve potansiyel marka takipçileri gibi iletişim kurulan her bir paydaş için ayrı bir sosyal medya stratejisi üretilmektedir.

233

Kurumsal markaların sosyal medya etkileşim faktörlerini araştıran bu çalışmada kurumsal markaların sosyal medya ortamlarında nasıl yer aldıkları ve nasıl etkileşim sağladıkları incelenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde kurumsal marka kavramı ve süreci, ikinci bölümde sosyal medya kavramı ve kurumsal markaların sosyal medya kullanımı açıklanmıştır. Çalışmanın araştırma kısmında ise, kurumsal markaların sosyal medya etkileşimi Garanti Bankası örneğinde incelenmiştir. Kurumsal markaların sosyal medya ortamlarında nasıl yer aldıklarını daha derin ve detaylı inceleyebilmek adına nitel bir yöntem olan içerik analizi uygulanmıştır. Bu noktada sosyal medya ortamlarından özellikle markalar için etkin kullanım olanakları sağlayan ve tercih edilen sosyal ağ Facebook üzerinden araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada dijital varlıkları en etkin kullanan markalar üzerinde yapılan araştırma sonuçlarına göre çalışma örneklemini belirlenmiştir. Buna göre, Türkiye’de ilk kez uygulanan Dijital Varlık Reytingine göre, Capital500, ISO500 ve popüler sosyal ağlarda öne çıkan markaların arasından web siteleri, mobil uygulamalar ve sosyal medya hesapları dikkate alınarak gerçekleştirilen SosyalMarka100’de ilk sırada yer alan Garanti Bankası araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Yapılan araştırma sonuçlarına göre ilk sırada yer alan Garanti Bankasının sosyal medya ortamlarından en etkin olarak Facebook uygulamasını kullanması sebebiyle araştırmada Facebook üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal marka, sosyal medya, sosyal medya etkileşimi

SOCIAL MEDIA ENGAGEMENT OF CORPORATE BRANDS: CASE OF GARANTI BANK

Abstract

In recent years, it has been observed that internet and internet based applications changed enormously especially due to the developments and changes in information and communication technologies. It is worth noting that information and communication technologies are used effectively by many corporate brands as well as their everyday usage practices. Due to these developments in internet based environments, social media which is also referred as new media has gained importance in brand communication. Therefore a part of traditional media, corporate brands have also begun to use social media in their communication processes and these environments have gained an important place in communication strategies of corporate brands. In corporate brand communication process, a distinct social media strategy is planned for stakeholders such as social stakeholders, brand followers and potential brand followers.

This study which examines social media interaction factors of corporate brands tries to explore how corporate brands are involved and engaged in social media environments. At the first part of the study, corporate brand as a concept and process, and at the second part social media and the use of social media by corporate brands are examined. At the research part, social media engagement of corporate brands was analysed within case of Garanti Bank. A content analysis was carried out which is a qualitative method in order to analyse the social media engagement factors of corporate brands. Herein, a research was conducted on the most preferred social network Facebook which provided opportunities of effective usage especially for corporate brands. The research universe was determined according to the results of the research on corporate brands that use the digital assets most effectively. According to the Digital Asset Rating, which was applied for the first time in Turkey, Garanti Bank has been headed in SosyalMarka100 by its web sites, mobile applications and social media accounts among many other corporate brands within Capital500, ISO500 and other popular brands on social networks. Hereby, Facebook account of Garanti Bank has been considered as the research sample of the study since it has been the most effective used social network by Garanti Bank.

Keywords: Corporate brand, social media, social media engagement

Kurumsal Marka Kavramı ve Süreci

Kurumsal marka 'değerler', 'kimlik', 'imaj' ve 'iletişim' gibi kelimelerin oluşturduğu bir girdap gibidir. Şüphesiz tüm bu sıralananlar birbirleri ile ilişki içerisindedirler. Ancak kurumsal marka tanımında hem 'kurumsal' hem de 'marka' kelimeleri belirli çağrışımlar taşımaktadır. 'Kurumsal', hem kâr hem de kâr amacı gütmeyen örgütlerin bütünlük içinde olduklarını ima eder. Küçük aile şirketinden en büyük çokuluslu şirkete kadar her şeyi kapsar (https://link.springer.com/chapter/10.1057%2F9780230375888_1, 2017). Öte yandan, marka "bir markanın adı, terimi, tasarımı, sembolü veya bir satıcının iyi ürünlerini diğer satıcılarınkilerden farklı olarak tanımlayan başka herhangi bir özelliktir. Bir marka, bir öğeyi, bir ürün ailesini veya o satıcıdaki tüm öğeleri belirleyebilir. Bu tanımlamada bahsedilen "isim",

"dönem", "sembol", "tasarım", "özellik", "ticari marka" ve "ticaret adı" marka kimliğinin bireysel unsurlarıdır. Ürünler ve hizmetler, bu unsurların kombinasyonu ile eksiksiz markayı kapsar (Li, vd., 2016: 227).

Kavram olarak kurumsal marka aşağıdaki maddeler çerçevesinde özetlenebilir. Bunlar;

1. Kurumsal marka kurumun ne olmak istediği ve paydaşları tarafından nasıl algılanmak istediğini belirler (içten-dışa).
2. Tüm paydaşların motivasyonunu geliştirilmek istenen kurumsal hedefler doğrultusunda güçlendirmek amaçlanmaktadır.
3. Kurumsal marka kurumun elde etmek istediği durumları tanımlar. İhtiyaç duyulan örgütsel değişim desteklemektedir (Helm, vd., 2011: 28).

“Paydaşların markaya olan aşinalıklarının toplamı ve markaya karşı sağlanan avantajlar” olarak tanımlanabilen kurumsal marka, şirketin kültürünü, kimliğini, sistemlerini, insanlarını ve stratejisini temsil etmektedir. Kurumsal marka oluşması için kurumun tüm marka değerlerinin bir bütünlük içinde olması ayrı bir önem taşımaktadır ve üst düzey değerler dizisi oluşturmaktadır (Vallaster ve Lindgreen, 2013: 298). Kurumsal marka sadece bir logo, slogan, şirket sözcüsü, halkla ilişkiler ya da reklam kampanyası demek değildir. Daha çok bir kurumun tüm sosyal paydaşları ile yarattığı sayısız deneyimlerin sonucu ve daha sonra bu gruplar tarafından geliştirilen karşılıklı duygular ve paylaşımlar olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla tek başına sadece kurumsal bazda oluşturulan değerler topluluğu değildir. Aynı zamanda paydaşlar ile oluşturulan ve devam ettirilen çift yönlü stratejik iletişim süreci olarak da nitelendirilebilir. Kurumsal markalaşma, iç ve dış pazarlama çabalarının uyumluluğunun yanı sıra (hem iç hem de dış hedeflere yönelik) oldukça stratejik bir odak noktası gerektirmektedir (Chang, vd., 2015: 121). Bu stratejik ve markaya özgü iletişim süreci kurumsal marka ve hedef kitle arasındaki bağlantıyı ve paydaşlar arasındaki marka ilişkilerini kuvvetlendirmektedir. Bu noktada kurumsal marka, kurum ve paydaşlar arasındaki iletişimin belki de en etkili yolu kabul edilmektedir.

Kurumsal markalaşma, kurumsal markayı oluşturan üç temel yapı arasındaki uyumun sağlanması olarak tanımlanmaktadır. Bunlar: stratejik vizyon, örgüt kültürü ve paydaş imajı. Bir şirketin güçlü bir kurumsal marka yaratmak için vizyon, kültür ve imaj olmak üzere üç temel birbirine bağlı unsuru yönetmesi gerekmektedir (Bkz. Tablo 1 ve 2). Stratejik vizyon temel olarak üst yönetimin görüş ve niyetleriyle, örgüt kültürü çalışanlara yönelik tutum ve davranış bağlamı ve imaj dış paydaşların sahip olduğu kurumsal marka algısı olarak ifade edilmektedir (Sheikh ve Lim, 2011: 1124).

Vizyon	Kurum için üst yönetimin istek ve beklentileri.
Kültür	Kurumun değerleri, davranışları ve tutumları - Tüm çalışanlar kurum hakkında hissediyor.
İmaj	Kurumun dış çevresindeki tüm paydaşları üzerindeki genel izlenimini ifade etmektedir.

Tablo 1. Kurumsal Markayı Oluşturan Temel Unsurlar

Kaynak: (Hatch ve Schultz, 2001: 4.)

Kurumsal marka yönetimini anlamak için çeşitli kavramlar vardır. Kurumsal misyon ve felsefe, kurumsal kimlik, stratejik kurumsal kimlik, kurumsal kişilik, stratejik kurumsal kişilik, kurumsal imaj, stratejik kurumsal imaj ve görsel tanımlama. Bu bileşenler Tablo 3’de açıklamaları ile yer almaktadır.

Kurumsal Misyon ve Felsefe	Bu, kuruluşun temel yetkinliklerinin, pazar konumunun ve kuruluşun sahibinin veya yönetim kurulunun ve yönetim kurulunun desteklediği değerlerin bir eklemidir.
Kurumsal Kimlik	‘Örgütün ne olduğudur’, ego doğuştan gelen karakteridir. Bir kuruluşun söylediği her şey, bir kuruluşun kimliğine etki eder ve etkiler. Ürün ve hizmetler, resmi ve gayri resmi iletişim, şirket politikaları, personelin davranışı vs.
Stratejik Kurumsal Kimlik	Bu, bir kuruluşun doğuştan gelen karakterinin kuruluşun misyon ve felsefesini geniş ölçüde yansıttığı bir duruma işaret eder. Sağlam bir misyon ve felsefenin varlığı muhtemelen kurumsal iletişimde uyuma ile sonuçlanır, Örn. Bir örgütün yaptığı her şeyde bir benzerlik derecesi vardır diyor ve yapıyor.
Kurumsal Kişilik	Bu, kurumsal kimlik oluşumunun (kurumsal marka yönetimi) temel taşıdır. Belirli bir organizasyon içerisinde bulunan ve personelin farklı kültürlere olan çeşitli sadakatlerini yansıtan ideolojilerin farklı karışımına atıfta bulunur. Örgütsel, bölümlü, profesyonel vb.
Stratejik Kurumsal Kişilik	Belirli bir örgüt içerisinde mevcut olan örgütün misyon ve vizyonunu yansıtan baskın ideolojilerin farklı karışımını ifade etmektedir.
Kurumsal İmaj	Bir örgütün bir grup ya da gruplar tarafından ortak algılandığı anlamına gelir. Kurumsal bir imge, gerçekliğe olduğu kadar inanca da dayanabilir. Bir kurumsal imaj olumlu, olumsuz, yanlış olabilir vs. Farklı gruplar için bir örgütün farklı algılarının olması oldukça yaygındır.
Stratejik Kurumsal İmaj	Bu, bir kuruluşun büyük yayın organları tarafından algılandığı algıların stratejik kurumsal kimliğinin aynısını yansıttığı ve dolayısıyla olumlu olacağı bir durumu ifade eder.
Görsel Tanımlama	Bu, bir organizasyonun logolar, tip stilleri, terminolojiyi kullanma biçimini belirtir. Mimarlık ve iç mekân tasarımı, vb. alanlarda kurumsal felsefesi ve kişiliğini iletmek için. Görsel tanımlama bazen kurumsal kimlikle eşit olsa da önemli ölçüde farklıdır.

Tablo 2. Kurumsal Marka Bileşenleri

Kaynak: (Balmer, 1995: 25-26).

Kurumların tüm paydaşları ile gerçekleştirdikleri iletişim süreçlerinde ve kurumlarının sürekliliğinde yukarıda da belirtilen kurumsal değerler ve görsel kimlik gibi kurum kültürüne ait tüm varlıklarına önem göstermeleri gerekmektedir (<http://www.retailturkiye.com/soydan-cengiz/kurumsal-itibarinizi-iyi-yonetmek-neden-onemlidir-2-kurumsal-marka-ve-yonetimi>, 2017). Başarılı bir kurumsal marka değerine sahip kuruluşlar, pazarlama faaliyetlerini rakiplerine göre daha az maliyetle yürütebiliyorlar; dağıtım kanalları ile pazarlıklarında daha iyi sonuçlar alabiliyorlar; yeni müşteri edinme veya eski müşterilere yeni ürünler sunmada daha başarılı olabiliyorlar ve rakiplerinden gelecek tehditlere karşı koyabilmek için müşterilerini kaybetmeksizin zaman kazanıyorlar. En önemli rekabet unsurunun zaman olduğu bir dönemde, belki de, en önemli kazanım tehditlere cevap verecek zamanın kazanılmasıdır (<http://www.arge.com/tr/makaleler/kurumsal-marka-degeri/>, 2017). Paydaşların markaya olan yakınlıklarının toplamı ve markaya karşı sağlamış oldukları avantajlardan oluşan kurumsal marka olmanın kurumlara sağladığı avantajlar Tablo 3’de belirtilmektedir.

Daha iyi iş finansal sonuçlara yol açar: satış, kar ve nakit akışı gibi.	Şirketin premium fiyat uygulamasına olanak sağlar.
Daha iyi bir finansal performans gösterilmesini destekler.	Müşteri sadakati yaratır.
Pazarlamayı daha verimli ve etkili kılar.	Rakiplerle arasında bir farklılaşma yaratır.
Yetenekli insanların şirketi tercih etmelerine katkı yapar.	Pazar payı kaybını yavaşlatır veya durdurur.
Kural koyucuların karmaşık kararlarının şekillendirilmesine yardımcı olur.	Şirketin mali ve yatırımcı piyasalarda cazibesini artırır.

Tablo 3. Kurumsal Marka Olmanın Avantajları

Kurumsal marka tek bir kurumu marka olarak simgelerken, bünyesinde tek bir marka ya da birden fazla ürün marka barındırıyor olabilir. Örneğin, genel olarak, Procter & Gamble, kurumsal markaya atıfta bulunmaksızın birbirinden farklı ürün marka isimleri kullanır. Philips, şirket markasını ürünlerinin çoğunda belirgin biçimde kullanıyor ve Nestlé, şirket adını ürünlerinin çoğunun arkasında bir "onaylayıcı" olarak kullanıyor (Berens, vd., 2005: 35). Dolayısıyla kurumun özelliklerine ve ürünlerine dayalı bir kurumsal marka, bir şirketin marka portföyünde kritik bir rol oynayabilir. Firma farklılaştırmaya, iç marka yapısını desteklemeye, marka yönetimini kolaylaştırmaya, güvenilirlik inşa etmeye ve geniş dış paydaşlar arasında iletişim kurmak ve desteklemek için bir araç görevi görmektedir (Aaker, 2004: 6).

Kurumsal markaların genellikle geniş ve birbirinden farklı kişilik özellikleri sergiledikleri görülmektedir. Bununla birlikte şemsiyesi altında olan her bir markadan farklı kendine has özellikler de taşıyabilmektedir. Kurumsal markaların tipik olarak daha geniş kişilik özellikleri sergilemeleri ve sahip oldukları her ürün markası için kişilik özelliklerinden farklı olarak özellikler barındırması ayrıca önem taşımaktadır. Doğası gereği, bir ürün markası, yaptığı ve temsil ettiği şeylerle tanımlanırken, kurumsal bir marka kimin yaptığı ile tanımlanır. Bu noktada, ürün markası, markaya ilişkin tüketicilerin sahip oldukları imajla ilgiliyken, kurum

markası ise, markanın ve tüm çalışanlarının da taşıdığı özellikler ile tanımlanabilmektedir. Ürün markası kişiliği, genellikle belirli ürün markası için tüketiciler ve kullanıcı imajıyla ilgiliyken, kurum markası kişiliği, bir kurumun çalışanlarının bir bütün olarak insan özellikleri açısından tanımlanabilir (Keller ve Richey, 2006: 75).

Bu noktada kurumsal markalama ve ürün markalama çalışmalarında farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Bkz. Tablo 4).

	Ürün markası	Kurum markası
Dikkat nerede yoğunlaşıyor?	Ürün markaları	Firma
Kim tarafından yönetiliyor ?	Orta düzey yönetici	CEO
Kimin dikkatini çekiyor ve desteğini alıyor ?	Tüketiciler	Çok boyutlu paydaşlar
Kimin tarafından temsil ediliyor?	Pazarlama	Tüm şirket
İletişim karması	Pazarlama iletişimi	Kurumsal iletişim
Yaşamı	Kısa (ürün yaşamı)	Uzun (firma yaşamı)
Firma açısından önemi	İşlevsel	Stratejik

Tablo 4. Kurum Marka ve Ürün Marka Farklılıkları

Kaynak: Karademirlidağ, 2005: 125

Kurum markaları farklı ürün bileşenlerinden oluşan ürün markalarına sahip olabilmektedirler. Ancak her ne kadar kurum markasının şemsiyesi altında yaşamlarını sürdürseler de her bir ürün markası farklı şekilde pazarlama ve yönetim faaliyetleri içermektedir. Özellikle ürün türü, pazar özellikleri ve kurumsal değerler gibi bir takım özelliklere göre farklı stratejiler içersede yukarıda belirtilen tabloda genel ürün ve kurum markası arasındaki farklılıklar yer almaktadır. Ürün markalarında odak noktasının ürün olduğu ve tüm gerçekleştirilen faaliyetlerin (yönetim, pazarlama gibi) de ürüne odaklı yapıldığı görülmektedir. Özellikle kurum markası kurum devam ettiği sürece yaşamını sürdürmekte iken ürün markası ise daha kısa süreli hayatta kalabilmektedir. Ürün markasının iletişim faaliyetlerinde sadece pazarlama unsurlarının olduğu görülürken, kurum markasında tüm kurumsal iletişim faaliyetlerinin var olduğu görülmektedir. Kurum açısından ürün markaları ürünü temsil ettiğinden daha işlevsel konumdadırlar, ancak kurum markaları kurumların stratejik bir iletişim faaliyeti olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kurumsal markalar, bir marka ittifakı içerisinde odak olan markaya ilişkin tüketicilerin değerlendirmelerinde önemli bir rol üstlenmektedir. Markalar, homojen bir marka portföyünün ana şirketi olan güçlü bir kurumsal markayla bağlantıdan yararlanabilir. Eğer kurumun marka portföyü homojen ise kurumsal marka olan kurumun alt markaları ile aralarında güçlü bir bağ olmaktadır. Böylece, yöneticiler benzer şekilde müşteriler tarafından algılanan bir marka

portföyü oluşturduklarında, kurumsal markalarını da güçlendirmektedirler (Voss ve Mohan, 2016: 4182).

Kurumsal marka farklı ürün markalarına sahip olan ve bir kurumun tamamına yayılmış olan bir süreç olarak da tanımlanmaktadır. Bu süreç kurum, ürün, hizmet ve müşteri deneyimi gibi unsurları içeren bir süreçtir. Bir kurumun benzersiz iş modelinin görsel, sözlü ve davranışsal ifadesi olarak tanımlanan (Bickerton, 2003: 1013) kurumsal markaya yönelik bazı öneriler geliştirilmiştir (Bkz. Tablo 5):

1.	Kurumlar kurumsal markalaşmaya dikkat etmelidir: Güçlü kurumsal markalar, özellikle tüketicilerin, yatırımcıların ve çalışanların alternatif markaların dolup taşıdığı bir iş ortamında şirketler için önemli birer varlıktır.
2.	Kurumlar kurum markalarını yönetmeye odaklanmalıdır: Geliştirilmiş ve net bir şekilde ifade edilmiş bir kurumsal marka, bir şirketin stratejik hedefleri doğrultusunda hareket etmesini sağlayacak bir iş kararı vermesine neden olabilir. Bir kurum markası, tüketicilerin şirketin sunacağı şey konusunda zihninde beklentiler yarattığından, bu beklentileri karşılamak, kurumun istediği tüketicilerin kafasında görüntü oluşturur ve bu da genel itibarını artırır.
3.	Kurumsal marka yönetiminin yükselişine fırsatlar sunar: Bir kurumun strateji ve vizyonunu pazarlama ve kurumsal iletişim işlevlerine bağlama fırsatı, hem halkla ilişkiler ajanslarına hem de destek verdikleri kurumlara önemli mali kazançlar sağlayabilir.

Tablo 5. Kurumsal Marka Önerileri

Kaynak: Argenti ve Druckenmiller, 2004: 374.

Sosyal Medya

Bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere paralel olarak internetin özellikle sivil kullanıma açılması ile birlikte hem kurumsal hem de kişisel kullanım alanları da değişmeye başlamıştır. İnternetteki gelişmelerle birlikte özellikle web tabanlı uygulamalarda da farklılıklar görülmektedir (Bkz Tablo 6).

Değişime Uğrayan Teknoloji	İlk Adımlar	Günümüzde Kullanılan
Bilgisayarlar	Büyük bilgisayarlar	Dizüstü, Notebook
İletişim	ARPANET, ETHERNET	Netscape, İnternet, Explorer, Mozilla
Arama Motorları	Altavista	Google, Yahoo

Tablo 6. Teknoloji ve Web Tabanlı Gelişmeler

Kaynak: Zenelaj, 2014: 57.

Kullanım oranları ve yansımaları da her geçen gün giderek artış gösteren internetin hem kurumsal hem de kişisel yaşam pratiklerinde giderek daha da etkin hale geldiği görülmektedir (Bkz. Tablo 7).

İnternet kullanan bireylerin oranı %61,2.	Bilgisayar ve internet kullanım oranları 2016 yılı Nisan ayında 16-74 yaş grubundaki bireylerde sırasıyla %54,9 ve %61,2 olmuştur. Bu oranlar erkeklerde %64,1 ve %70,5 iken, kadınlarda %45,9 ve %51,9'dur. Bilgisayar ve internet kullanım oranları, 2015 yılında sırasıyla %54,8 ve %55,9'du.
Yaklaşık on hanenin sekizi internet erişim imkânına sahiptir.	Türkiye genelinde İnternet erişim olanağına sahip hanelerin oranı 2016 yılı Nisan ayında %76,3 oldu. Evden internet erişimi olmayan hanelerin %59'u bağlanmama nedeni olarak internet kullanımına ihtiyaç duymadıklarını, %29,4'ü interneti, iş, okul, internet kafe gibi başka yerlerde kullandıklarını söyledi.
Hanelerin %96,9'unda cep telefonu var.	Hanelerin 2016 yılı Nisan ayında %96,9'unda cep telefonu veya akıllı telefon bulunurken, sabit telefon bulunma oranı %25,6 oldu. Aynı dönemde hanelerin %22,9'unda masaüstü bilgisayar, %36,4'ünde taşınabilir mevcut iken tablet bilgisayar bulunma oranı %29,6 oldu. 2015 yılında %20,9 olan İnternete bağlanabilen TV oranı ise 2016 yılında %24,6 olarak hesaplandı.

Tablo 7. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2016 Raporu

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779>, 2017.

Bu değişime ve teknolojik gelişmelere paralel olarak internet tabanlı web uygulamalarında farklı araç ve ortamların varlığından söz etmek mümkündür. Bu uygulamalardan en önemlisi tüm araç ve ortamları ile önem taşıyan sosyal medya uygulamalarıdır (Aydın, 2015: 82). Yeni medya ortamlarından sosyal medya, Web 2.0 olarak anılan kavramın kullanımıyla birlikte tek yönlü bilgi aktarımı yerini çok yönlü ve eş zamanlı bilgi paylaşımına bırakmıştır. Geleneksel medyaya kıyasla sosyal medyanın sunmuş olduğu kişilerarası ve kurum/marka ile takipçi arasındaki etkileşim olanağı, iki yönlü yönlü iletişime imkân sağlamaktadır. Bunun yanında iletişim doğası gereği zaman ve mekân sınırlarını ortadan kaldıran, tartışma ve paylaşmaya dayalı sosyal paylaşım ağları ile etkileşimli iletişim imkânı sunmaktadır (Kırık ve Domaç, 2014: 415). Web tabanlı uygulamalardan olan ve Web 2.0 olarak anılan sosyal medya uygulamalarının özellikle mobil teknolojilerin kullanımının artmasıyla da yaygın yeni bir medya ortamı haline geldiği görülmektedir. Geleneksel medyaya rakip ve alternatif bir medya olmanın yanısıra geleneksel medyanın içeriğini taşıdığı, avantajlarından yararlanabildiği yeni bir mecra olarak yer almaktadır (Ayten, 2014: 71).

Yoğunlaşan rekabet ortamında kurumlarda bu yeni sosyal medya araç ve ortamlarına adaptasyon sağlamak durumda kalmışlar ve aktif olarak yer almaya başlamışlardır. Özellikle bu yeni medya ortamları tüketicilerin ve iletişimin doğasını da değiştirmiştir. Sürekli yeni arayışlarda olan tüketicilerin takip ettikleri markaya karşı süreklilikleri, yeni ürünlere ilgileri, kurumları da yenilikçi üretim ve iletişim stratejilerini uygulamaya gerekli kılmıştır (http://www.tukcev.org.tr/images/uploads/tuketici_yazilari_4.pdf, 2017: 46). Bu dönem içerisinde, değişen iletişim süreci geleneksel ortamda var olan marka ve takipçilerini farklı ve

her daim sosyal olabildikleri, sürekli iletişimde kalabildikleri, markalarına ulaşabildikleri ve kendilerini ayrı bir psikolojik duruma yönlendiren bir dünyada yaşamaya başlamalarına sebep olmaktadır. Sosyal ağların popülaritesinin artması her türlü iletişimin bu ağlar üzerinden gerçekleştirilmeye başlanması, kurum/marka ve müşterileri arasında yeni bir sosyalleşme süreci olarak görülmektedir (Karagülle ve Çaycı, 2014: 2). Dolayısıyla günümüzde bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin etkisi, markaların da bu gelişimlere ayak uydurarak özellikle takipçileri ile olan iletişim sürecinde reklam ve pazarlama faaliyetlerinde de geleneksel mecraların yanı sıra sosyal medya platformlarını tercih etmeye başlamalarına sebep olmaktadır (Sabuncuoğlu ve Gülay, 2014: 20).

Sosyal medya ortamlarının giderek artan önemi ve kullanımının temelinde olan sahip olduğu bir takım temel özellikler bulunmaktadır. Aslında bu özellikler bir yandan da geleneksel medyadan ayrıldığı noktalar olarak da belirtilebilir. Sosyal medya ortamlarının doğasını ortaya koyan bir takım özellikleri aşağıdaki Tablo 8’de yer almaktadır.

Katılım	Sosyal medya, araç ve ortamlarına herkesin katılabilmesi ve geri bildirimlerini mümkün kılmaktadır. Medya ve izleyici arasındaki çizgiyi bulanıklaştırıp sınırları ortadan kaldırmaktadır.
Açıklık	Sosyal medya araç ve ortamları geribildirim ve katılıma açıktır. İçerik üretimi, oylama, yorumlama ve bilgi paylaşımı gibi durumlara olanak sağlar. İçeriğe erişme ve bunlardan faydalanma konusunda nadiren engeller bulunabilmektedir.
Diyalog	Geleneksel medya "yayın" (içeriği bir kitleye aktarılan veya dağıtılan) ile ilgili olmakla birlikte, sosyal medya iki yönlü bir diyalog olarak yer almaktadır. Kullanıcı ve takipçilerin aynı anda karşılıklı sosyal olabildikleri bir ortamdır.
Topluluk	Sosyal medya, toplulukların hızlı bir şekilde form oluşturmalarını ve etkili iletişim kurmalarını, paylaşımında bulunmalarına olanak sağlar.
Bağlılık	Sosyal medya, kullanıcılar, takipçilerin birbiri ve diğer tüm ilgili birimlerle birbirine bağlanmalarını sağlar.

Tablo 8. Sosyal Medyanın Doğası

Kaynak:(http://www.icrossing.com/uk/sites/default/files_uk/insight_pdf_files/What%20is%20Social%20Media_iCrossing_ebook.pdf, 2017: 5).

Sosyal medya ortamlarının en temel özelliklerinden biri kabul edilen kullanıcı tarafından oluşturulan içerik durumu özellikle geleneksel medyadan ayrıldığı ve etkin bir iletişim olanağı, diyalog sağlamasını ifade etmektedir. 2005 yılında geniş bir kitleye ulaşan bu terim, genel olarak kullanıcılara açık ve son kullanıcılar tarafından hazırlanan çeşitli medya içeriğini tanımlamak için kullanılmaktadır (Kaplan ve Haenlein, 2010: 61). Bu yeni iletişim ortamında giderek artan önemi ve kullanım pratikleri ile sürekli değişme ve gelişme gösteren sosyal medya ortamlarına ait farklı amaçlar doğrultusunda farklı sınıflandırmalar söz konusudur. Sosyal medya ortamlarına ilişkin en yalın ve temel sınıflandırmalardan bir tanesi aşağıdaki Tablo 9’da belirtilmiştir.

Sosyal ağlar	Bu siteler, kişilerin kişisel web sayfaları oluşturmalarına ve daha sonra içeriği ve iletişimi paylaşmak için arkadaşlarıyla bağlantı kurmalarına izin verir. En büyük ve bilinen sosyal ağlar MySpace, Facebook ve Bebo'dur.
Bloglar	En iyi sosyal medya biçimi olan bloglar, çevrimiçi dergilerdir ve farklı bir sosyal olma biçimine izin vermektedir.
Wiki	Bu web siteleri, insanlara ortak bir belge veya veritabanı görevi gören veya onlara ilişkin bilgileri düzenleme fırsatı tanır.
Podcast	Ses ve video dosyalarını abonelik ile Apple iTunes gibi servisler vasıtasıyla sunmaktadır.
Forumlar	Çevrimiçi tartışma ve paylaşma alanları olarak tanımlanmaktadır. Sosyal medya ortamlarının gelişiminden önce yer almaktaydılar.
İçerik Toplulukları	Belli türde içeriği oluşturan ve paylaşan topluluklardır. En popüler içerik toplulukları, fotoğrafların (Flickr), yer imlerine eklenmiş bağlantıların (del.icio.us) ve videoların (YouTube) etrafında şekillenme eğilimindedir.
Mikroblog	Küçük miktarlarda içeriğin ('güncellemeler' gibi) çevrimiçi ve cep telefonu aracılığıyla dağıtılabilen sosyal ağlardır. Twitter, bu alandaki açık lider konumunda kabul edilmektedir.

Tablo 9. Sosyal Medya Sınıflandırması

Kaynak:(http://www.icrossing.com/uk/sites/default/files_uk/insight_pdf_files/What%20is%20Social%20Media_iCrossing_ebook.pdf, 2017: 6).

Kurumsal Marka ve Sosyal Medya Etkileşimi

Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte sosyal medya ortamları kullanıcılara, düşüncelerini ve eserlerini paylaşacakları olanaklar yaratan, paylaşım ve tartışmanın esas olduğu ve bu yolla sosyal olabilecekleri yeni bir medya ortamı sunmaktadır. Sosyal medya olarak adlandırılan bu sanal ortam, kullanıcıları bir araya getirmenin yanı sıra marka ve kullanıcıları da daha yakın paylaşımlar yaparak daha etkin iletişimde bulunmalarını sağlamaktadır (Vural ve Bat, 2010: 3348). Kurumsal ortamlarda sosyal medyanın yükselişi, özellikle kurumsal markaya yönelik stratejik iletişim için yeni ufuklar açmaktadır (Zerfassa ve Schramm, 2014: 79). Bu ortamlar ile hem tüketiciler hem de şirketler yeni ve gelenekselden farklı bir iletişim ortamında var olmaktadır. Bu yolla tüketiciler markalarını takip etme, paylaşımında bulunma, yorum yapabilme gibi iletişim faaliyetlerinde bulunabilir ve aracısız şekilde kurumlar ile iletişim kurabilir, kurumlar da bu yolla takipçileri ile web sayfaları ve sosyal medya ortamlarından iletişime geçip, markalarına yönelik şikâyetleri cevaplayabilir (Mucan ve Özeltürkay, 2014: 138).

Markalar, müşterilerine sosyal ağlar aracılığı ile markalarına ilişkin kimlik unsurları ile sembolik değerler sunmaktadır ve sosyal ağlarda görünür olmak istemektedirler. Bu yolla,

çevrimiçi görünürlükleri vasıtasıyla tüketicileri interaktivite ve etkileşim sağlamaya çalışmaktadırlar. Tüm uygulamaları ve artan popülaritesi ile sosyal medya ortamları markalara önemli derecede tüketici etkileşimi, marka bilinirliği ve bağlantısı noktalarında katkılar sağlamaktadır. Günümüzün rekabet ortamında, etkileşim ve ulaşılabilir bilgi kaynakları markalar için her zamankinden daha hayati önem taşımaktadır. Bu noktada tüketiciler markaları ve diğer tüketicilerle sosyal medya ortamlarında daha önce belki de hiç olmadığı kadar daha derin bir iletişimde bulunabilmektedirler (Enginkaya ve Yılmaz, 2014: 219).

Kurumsal markaların paydaşları nezdinde daha etkin iletişim kurmalarını sağlayan sosyal medya ile kurumların nihai hedefi literatürde “engagement” olarak da ifade edilen “etkileşimi” arttırmaktır. Etkileşim markanızı kişiselleştirilerek hedef kitlelerinize konuşma hakkı tanıyarak onların seslerinin yankılanmasına izin vermeniz ve de çift yönlü bir diyalog içerisinde onlardan gelen sorulara ve yorumlara geri beslemede bulunmanız ve de sonuç olarak sürekli iletişim içinde kalarak üye/fan sayısını, yorum, beğeni, ziyaret, paylaşım trafiğini arttırmanızdır.

Sosyal medya davranışını anlama noktasında, araştırmacılar yanlışlıkla ‘sosyal medya kullanımı’ nı, daha bilişsel ve duygusal içeriğe sahip ‘sosyal medya etkileşimi’ ile eşleştirdiler. Sosyal medya araçlarının kullanımı çoğunlukla "sosyal medya etkileşimi" terimi ile eşanlamlı olarak kullanılır, ancak ikisi kavramsal olarak birbirinden farklıdır. Sosyal medya kullanımı, bireylerin çevrimiçi ortamda yer alabildiği çok çeşitli etkinliklere karşılık gelirken, sosyal medya etkileşimi sosyal medya araçlarının kullanımındaki bilişsel ve duygusal birliktelik halini ifade eder. Sosyal medya içeriğini görüntüleme, yorum yapma ve hatta paylaşma gibi sosyal medya etkinlikleri etkileşimli olma hali ile aynı olmayabilir. Etkileşim zihin ve duygu hali olarak ifade edilebilir (Smith ve Gallicano, 2015: 82-83). Etkileşim, sosyal medya platformları ve davranışsal sonuçlar arasında arabuluculuk görevi üstlenmektedir (Paeka, vd., 2013: 528).

Bu yeni iletişim ortamında sosyalleşen kullanıcılar yansıtıcı, uyarlanabilir ve sosyal birer varlık olarak yaşamlarını sürdürmektedirler (Davalos, vd., 2015: 83). Kurumsal marka ve takipçi arasında da etkili olan bu durum markalarında daha etkin bir şekilde sosyal medya ortamlarında bulunmalarını gerekli kılmaktadır. Bu noktada kurumlar özellikle sosyal ağ hassasiyetlerini arttırmak, kuruluşlarındaki ilgi arttırmak ve çevrimiçi halkla ilişkiler ve marka iletişim faaliyetlerinde sosyal medyada kurumsal/resmi sayfaları ile yaşamlarını sürdürmektedirler (Parveen, vd., 2015: 67). Değişen ve sürekli gelişme göstererek farklılaşan bu yeni medya ortamında, geleneksel medyada mesaj ve içerik oluşturma gücünün eşik bekçileri ve medya çalışanlarına karşın, kullanıcıların içerik oluşturma, paylaşma, beğenme ve beğenmeme gibi durumların olması kurumsal markaların daha titiz davranmalarına sebep olmaktadır. Kullanıcıların takip ettikleri marka hakkında yaptıkları beğeni, yorum, paylaşım ya da beğenmeme durumlarını aracı, zaman ve mekân sınırı olmadan yapabilmeleri kurumsal markalar üzerinde sosyal medyanın önemi ve etkisine dikkat çekmektedir (Uzunoğlu, vd., 2009: 131).

Sosyal medya araç ve ortamlarından olan sosyal ağların giderek geleneksel medyaya kıyasla daha etkin kullanıldığı ve tercih sebebi olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin, milyonlarca fan, Facebook'ta Coca-Cola'ya duydukları sevgiyi beyan edebilmekte, öte yandan Danone'nin su markası Evian'ın silindir bebekleri YouTube'da en çok izlenen video olabilmekte ve binlerce Starbucks tüketicisi popüler kahve evi markası için yeni fikirler yaratmak için ücretsiz platform olan Mystarbucksidea.com platformunda birlikte çalışabilmektedir. Tüketicilerin sosyal medya platformlarındaki markaların taraftarları olma eğilimi ve sosyal medyayı markalar hakkında

artan bir bilgi kaynağı olarak kullanması, geleneksel pazarlama iletişim araçlarına ek olarak sosyal medyanın bir markanın başarısı üzerinde önemli bir etki yarattığı varsayımına götürmektedir (Bruhn, vd., 2012: 770). Sosyal medyanın kurumsal işlevlere göre kullanım derecesi Tablo 10'da belirtilmektedir.

Kurumsal İşlevler						
Sosyal Medya Araç ve Ortamları	R&D	Pazarlama	Müşteri Servisi	Satış	İnsan Kaynakları	Organizasyon
Bloglar	*	**	*			
İş Ağları					****	*
İşbirlikçi Projeler	****					
Girişimci Sosyal Ağlar	***				**	****
Forumlar	**	*	****			
Mikrobloglar		***	*		*	
Fotoğraf Paylaşımı		**				
Ürün/Hizmet Takibi	*	**		****		
Sosyal İmleme		**				
Sosyal Oyunlar		**				
Sosyal Ağlar	*	****	**		*	*
Video Paylaşımı		****	*			
Sanal Dünyalar	*	***		*		

*Önemi: * düşük, ** orta, ***yüksek, ****çok yüksek

Tablo 10. Sosyal Medyanın Kurumsal İşlev Kullanımı

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Social_media#/media/File:Importance_of_social_media_f_or_different_corporate_functions.png, 2017

Sosyal medyanın artan önemi kurumsal markaların bu mecraayı nasıl kullandığı konusunda birçok araştırmanın yapılmasına da sebep olmuştur. Örneğin, CNBC-e Business Dergisi, Şubat sayısında sosyal medyayı en iyi kullanan 25 markayı seçtiği raporunda sosyal ağları yakından

takip eden kurumların özellikle Facebook ve Twitter'da resmi sayfalar açarak sosyal ortamlarda da insanlarla bir araya gelmeye başladığını kaydetmiştir. 2011 sayısında sosyal medyayı yakından takip eden jürinin seçtiği 25 markanın arasında Nike, Nike Football ile ilk sırada yer almıştır. Jürinin listesinde yer alan 25 şirket arasında ilk sırada yer alan Nike Football, "Çizginin Bu Tarafına Geç" sloganıyla fanatiklerini sosyal medyadaki platformuna çağırarak ve 700 bine yakın kişiden davetine karşılık almıştır. Bunun yanında, Nike, Facebook'ta Türkiye'nin en çok kullanıcı sayısına sahip marka unvanını elinde bulundurmaktadır. İkinci sırada ise, TNet yer almaktadır. Türkiye'nin Facebook ve Twitter üzerinden kullanıcılarına teknik destek veren birkaç şirketinden biri olan TNet, toplamda 500 binden fazla kullanıcısıyla sosyal medya ortamlarında iletişim kurmaktadır. Öte yandan global marka olarak kabul gören Türk Hava Yolları (THY) sosyal medyanın da en aktif markalarından biri olarak 3. sırada yer almaktadır. Facebook ve Twitter'da Türkçe ve İngilizce, iki dilde sıkı bir sosyal medya faaliyeti yürüten THY'nin 100 binin üzerinde Facebook'ta "hayranı" ve 50 binin üzerinde Twitter'da takipçisi bulunmaktadır. Kurumun yurtiçi hatlarda faaliyet gösteren markası olan Anadolu Jet'in "fan"larına yönelik de faaliyetler yürüttüğü görülmektedir. Bunları takiben sırasıyla, Ülker, kurumsal markası altında yer alan yaklaşık 20 kadar ürün markası için de ayrı bir sosyal medya faaliyeti yürütmektedir. Efes Pilsen, Turkcell jürinin seçiminde 6. sırada yer almaktadır. Bunlara ek olarak uluslararası marka imajına uygun olarak Türkçe ve İngilizce profil sayfalarına sahip ve "mavijeanssocial" adıyla sosyal medya faaliyetlerini yürüten Mavi Jeans Facebook üzerinde çalışan dükkan uygulamasıyla sosyal medyayı doğrudan satış için kullanmaktadır. Dünyada e-ticaretten sonra, f-Ticaret, yani sosyal ağlar üzerinden ticaret en sıcak konulardan birini oluşturuyor. 8. sırada yer alan Avea, Facebook ve Twitter uygulamalarına ağırlık vermektedir. Kurumsal marka ile ilgili her türlü haber ve kampanya takip edilebiliyor. Twitter sayfaları Avea Haber ve Avea Destek olarak iki başlığa ayrılmış. Facebook sayfasında ise Avea Destek uygulamasıyla şirket yenilikçi bir uygulama (app) geliştirmiştir. Starbucks listede 9. sırada yer almaktadır. Facebook'ta Türkiye'den 170 binin üzerinde hayranı bulunuyor. Facebook üzerinde, Coca Cola'dan sonra 20 milyon üyesiyle dünyanın en iyileri arasında yer almaktadır. Sıralamada 10. olan Garanti Bankası, hem kurumsal, hem de ürün ve servisleriyle Facebook ve Twitter'da yoğun bir şekilde yer almaktadır. Kurumsal profilinde şirketin ürün ve hizmetleriyle ilgili güncel gelişmeler yer alırken, kampanyalar özel bir sayfada bulunuyor. Facebook sayfasının en ilginç tarafı ise Super Trader oyunu. iPhone versiyonu da olan oyun, borsa meraklılarına göre kurgulanmış. Kurumsal profilin dışında Garanti Caz Yeşili, Shop&Miles, Mortgage Uzmanı Garanti, Flexi, Money Card gibi ürün ve hizmetler için özel marka profilleri bulunuyor. Diğer kurumlar ise şu şekilde sıralanmaktadır: Oxxo, Avon Türkiye, Eti, Microsoft Türkiye, Akbank, Doğuş Oto, Favori Jewellery, Rocco/ Fritolay, Kızlar Arasında/Orkid, LG Türkiye, Limango, Onur Air, P&G Prima Dünyası, Samsung Türkiye, Pegasus Havayolları (<http://www.ntv.com.tr/turkiye/sosyal-aglari-en-iyi-kullanan-25> marka,A5cZXCy6f06zI7jMs0xKng, 2017).

Sosyal medyanın özellikle kurumsal markalar açısından önemi, fan sayfası, konumlandırma, iç görü, sadakat, reklam, algı-bilinirlik, pazarlama, ölçümleme, satış gibi başlıklar altında da toplanabilmektedir (<https://www.slideshare.net/sosyalmedyakulubu/markalar-iin-sosyal-medya-kullanmnn-nemi>, 2017). Sosyal medya ortamlarının kurumsal markalara sağladığı avantajlar ve bir takım sahip olduğu özellikler aşağıda sıralanmaktadır (<http://www.hizliadam.com/kurumsal-sirketlerde-sosyal-medya-ve-marka-yonetimi.html>, 2017):

- Sosyal medya sayesinde marka ve hedef kitle ile aracısız, doğrudan ve **karşılıklı iletişim** sağlanabilmektedir.
- Sosyal medya içerikleri **çok hızlı** ve bazen kontrolsüz yayılabilmektedir.
- Sosyal medya düşük ya da **sıfır maliyetli** olabilmektedir. Örneğin, İngiltere’de şu anda internet kullanım oranı televizyon izlenme oranını geçmiş durumdadır.
- Sosyal medya **ölçümlenebilmektedir**. Kullanılan başka hiçbir reklam pazarlamasında, genellikle geleneksel medya ortamlarında, kaç kişinin gördüğü, yorum yaptığı ve geri bildirim değeri ölçümlenememektedir. Sosyal medyada yorumdan daha öte yorumu yapanın kişisel özelliklerine kadar da **analiz edilebilmektedir**. Bu verilerin kurumsal markalar açısından önemi ve kıymeti yadsınmamaktadır.
- Sosyal medya **marka-ürün bilinirliğini arttırır**, marka alışveriş deneyimlerini gösteren tek platformdur.

Kurumsal olan bir markayı sosyal medyaya bütünleşik hale getirmek marka iletişim sürecinin belki de en zor aşamalarından biridir. Çünkü çalıştığınız marka o güne kadar sosyal ağlarda yer almamış olabilir ve kullanıcı adları başka kişiler tarafından alınmış olabilir. Böyle bir durumda markaya en uygun hesap uzantılarının belirlenmesi ve bunların zaman kaybetmeden alınması marka adına önemlidir. “Aktif veya pasif kullanılacak tüm sosyal ağların uzantıları marka adına tescil edilmelidir.” Sosyal hesaplar belirlendikten sonra markanın kurumsal algısına ve kimliğine paralel görsel çalışmalar hazırlanır. Görsel çalışmaların tamamlanmasının ardından markanın sosyal medya entegrasyonu tamamlanır ve içerik paylaşımına hazır hale getirilir (<http://sosyalmedyakulubu.com.tr/online-sosyal-medya-egitimi/sosyal-medya-marka-yonetimi>, 2017). Dolayısıyla günümüzde bilgi iletişim teknolojilerinde ve beraberinde sosyal medya ortamlarında yaşanan gelişmelerin etkisi, markaların da bu gelişimlere ayak uydurarak reklam ve pazarlama faaliyetlerinde geleneksel mecraların yanı sıra, tüketicilerin zamanlarını en çok geçirmeye başladıkları sosyal medya platformlarını tercih etmeye başlamalarına sebep olmaktadır (Sabuncuoğlu & Gülay, 2014: 20). Bu noktada bugün her şeyin sosyal medya ile ilgili ve etkileşimli olduğu gerçeği inkâr edilemez.

Kurumsal marka iletişimi boyutunda sosyal medyayı yalnızca çok uluslu büyük firmalar için değil, aynı zamanda küçük ve orta ölçekli şirketler ve hatta kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ile devlet kurumları için de uygun olarak kabul edip uygulamalara katılmasını sağlamak gerekmektedir. Sosyal medya kurumsal markalar ve kullanıcılar için yeni düşünme yolları sağlayabilmektedir. Örneğin, Dell, 140 karakter veya daha kısa metin tabanlı kısa mesaj göndermeye izin veren bir mikro blog uygulaması olan Twitter'dan, satış uyarıları nedeniyle, 1 milyon dolar artan gelir elde ettiğini belirtmektedir (Kaplan ve Haenlein, 2010: 67). Twitter'ın satış uygulamalarında etkili olduğu için kullanılmaktadır ve satış rakamlarına bakıldığında ise bu yolla 1 milyon dolar gelir elde ettiğini belirtmektedir.

Dijital pazarlama ajansı We Are Social tarafından hazırlanan 2016 yılı için küresel ve yerel dijital istatistikleri içeren “İnternet ve Sosyal Medya Kullanıcı İstatistikleri” raporunda, dijital, sosyal ve mobil mecralara hâkim olan son trendler ve kullanıcı sayıları hakkında önemli bilgiler bulunuyor. Rapora ilişkin bulgular şöyledir (<http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici-istatistikleri-2016/>, 2017):

- Global Web Index verileri ile hazırlanan rapora göre dünya genelinde 3,419 milyar insan internete bağlanmakta, **2,307 milyar kullanıcı** aktif olarak sosyal medyada yer almaktadır. 3,790 milyar mobil cihaz kullanıcısının 1,968 milyarı ise sosyal medyayı **mobil cihazlar üzerinden** kullanmaktadır.
- Raporda **Türkiye istatistiklerine** baktığımızda; ülkemizdeki 79.14 milyonluk nüfusun, 46.3 milyonunun internete bağlandığı görülmektedir. İnternet kullanıcılarının **42 milyonu aktif olarak sosyal medyada** yer alırken, bu kullanıcıların 36 milyonu ise sosyal medyaya mobil cihazlardan ulaşmaktadırlar
- Türkiye’de en çok kullanılan sosyal medya platformlarına baktığımızda **ilk sırada %32 ile Facebook’un** yer aldığını görüyoruz. Facebook’u %24 ile WhatsApp, %20 ile Facebook Messenger, %17 ile Twitter, %16 ile Instagram takip ederken, sıralama Google+, Skype, LinkedIn, Viber ve Vine ile devam etmektedir.
- Türkiye’deki internet kullanıcılarının **%77’si her gün çevrimiçi olmakta**, %16’sı ise haftada en az bir kez internete bağlanmaktadır. Web trafiğinin %51’i diz üstü ve masaüstü bilgisayarlar, %46’sı mobil cihazlar ve %4’ü ise tabletler üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir.

Ipsos Dijital Bölümü tarafından Ağustos ayında ikincisi yayınlanan “Sosyal Medya ve Markalar” raporu, sosyal medyadaki tüketicilerin nelere önem verdiği, markalardan ne beklediği, marka aktivitelerinin satın alım niyetlerini nasıl şekillendirdiği ve sosyal medyada marka takip motivasyonlarının neler olduğu konularına ışık tutması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Sosyal medya ve markalar raporunun bulguları ve dikkat çeken noktalar şöyle sıralanmaktadır (<http://www.ipsos.com.tr/node/953>, 2017):

- Türkiye’ de 15 yaş ve üzeri bireylerin %43.3’ü ayda en az bir kez internete girmekte ve 14 yaş ve üzeri internet kullanıcılarının %81’i ise sosyal mecralarda aktif olarak yer almaktadırlar. Çeşitliliği ve etkinliği günden güne artan sosyal medya araçları tüketiciye ulaşmanın vazgeçilmez yollarından biri olarak bu yeni iletişim ortamında ve sürecinde konumlanmaktadır.
- Türkiyede her 5 sosyal medya kullanıcılarından 4’ü markalarını sosyal medya ortamlarından beğenmekte/takip etmektedir.
- Her 5 sosyal medya kullanıcılarından 2’si sosyal medyada marka önerisi yapmakta ve markayı satın almaktadır. Dolayısıyla sosyal medya tüketicinin kararlarına doğrudan müdahalede bulunabilmektedir
- Sosyal medya tüketici ile kurulan tek taraflı bir ilişkiden ibaret değil, tüketicinin çevresiyle de ilgilenilmeli, öyle ki sosyal medyada arkadaş beğenileri, marka reklamlarından daha önemli bulunuyor. Markaların sosyal medyada yer alma şekli markanıza bakışı da etkilemektedir.
- **Instagram**, kullanımı en fazla artan sosyal medya sitesi olarak yer almaktadır. **Facebook**, en sık ve en çok paylaşım yapılan sosyal ağ olarak belirlenmiştir. Ayrıca markalar ve kurumların en aktif beğenildiği, takip edildiği mecra Facebook olarak karşımıza çıkmaktadır.
- Ünlülerin en aktif takip edildiği mecra ise **Twitter** olarak görülmektedir.

Bu noktada özellikle kurumsal markaların sosyal medyayı etkin kullanmak ve marka takipçileri ile etkileşimi en üst düzeyde tutmak için dikkat etmesi gereken adımlar şöyle sıralanmaktadır (<http://thebrandage.com/markalar-icin-sosyal-medyayi-etkin-kullanma-rehberi/>, 2017):

- **Strateji belirlemek:** Sosyal medyada strateji oluştururken önemli nokta, markanın burada bulunma amacının doğru ve net bir şekilde belirlenmesidir. Markanın amacı ne ve nasıl bir geri dönüş bekliyor? Bu iki sorunun cevabına göre, markanın yapısına uygun bir strateji belirlenmelidir. Strateji belirlenirken, markanın genel yapısının dışına çıkılmamalıdır. Sosyal medya farklı bir alan olmasına rağmen marka aynıdır ve olduğundan farklı konumlandırılmalıdır. Markanın yapısı ve özellikleri iyi tahlil edilip, bu alana uygun şekilde konumlandırılmalıdır.

- **Uzman insanlarla çalışmak:** Sosyal medya yönetimi, markaların dikkat etmeleri gereken önemli bir konudur. Dolayısıyla, sosyal medya yönetiminde bu alanda uzman ve tecrübeli insanların konumlandırılması gerekmektedir. İyi bir sosyal medya uzmanının sahip olması gereken bir takım özellikler vardır. Bunlar, baskı altında sakin kalabilmek, hızlı düşünüp pratik cevap verebilmek, çok yönlü bakabilmek, insan ve toplum psikolojisi hakkında bilgi sahibi olmak gibi. Bu özelliklere sahip, aynı zamanda markanın havasını teneffüs edebilen, markayı benimsemiş insanlarla çalışmak markaya çok daha fazla verim sağlayacaktır.

- **Doğru hedef kitleye ulaşmak:** Marka takipçi sayınızın çok olması, markanın sosyal medya ortamlarında başarılı olduğunu tam anlamıyla göstermemektedir. Önemli olan markayı takip edenlerin niteliğidir. Marka takipçilerinin yüzde kaçının gerçekten marka ve kurumsal boyutta gönderilmiş içeriklerle ilgilenmektedirler? Burada, etkileşimin önemi ortaya çıkmaktadır. Markanın çok sayıda ilgisiz insan yerine, daha az sayıda ama ilgi gösteren takipçiye sahip olması marka adına elde edilecek verimi arttıracaktır. Sosyal medyada amaç, marka için ihtiyaç duyulan müşteriler ve potansiyel müşterilere ulaşmaktır. Markanın hedef kitesinde yer almayan her takipçisi, marka için yüküdür. Marka adına yapılan çalışmalar onların ilgisini çekmeyecektir. Bu yüzden doğru hedef kitleye odaklanılmalıdır. Herkese ulaşma çabası, çoğu zaman başarısızlığın en kestirme yolu kabul edilmelidir.

- **Takepçi değil, destekçiler oluşturmak:** Markalar kendilerini destekleyen ve markalarına inanan insanlar sayesinde güçlenirler. Bu yüzden takipçileri, destekçilere dönüştürmek gerekmektedir. Bunu yapabilmek için, onlarla sürekli etkileşimde ve iletişimde bulunulmalıdır. Marka takipçilerine ilgi gösterilir, şikâyetleri dikkate alınırsa onlar da markayı benimsemeye başlarlar. Belirli bir aşamadan sonra ise, markayı desteklemeye devam ederler. Bu noktada, başka insanlar markayı eleştirdiklerinde, kurum/markadan önce destekçileriniz/savunucularınız cevap verirler.

- **Açık iletişim:** Sosyal medya ortamlarında markalar kendilerini ne kadar açık ve net ifade ederlerse o derece kabul görmekte ve güvenilmektedirler. Tüketicisine samimiyetle yaklaşan markalar, onlar tarafından benimsenmekte ve iletişimleri güçlenmiş olmaktadır.

- **Birlikte geliştirmek:** Sosyal medyayı etkin kullanan markalar, tüketicisiyle birlikte gelişen markalardır. İnsanlar sosyal medyada, konuşmak, yorum yapmak istiyorlar. Eğer onlara bu imkânı sağlarsanız, iletişiminiz çok daha kuvvetli olacaktır. Ürün ve hizmetlerinizi takipçilerinizle birlikte geliştirmek size gereksiz araştırma maliyetlerinden kurtarıp, daha az hata yapmanızı sağlayacaktır.

Garanti Bankası'nın Facebook Üzerinden Sosyal Medya Etkileşimi

Araştırmanın Amacı

Kurumsal markaların sosyal medya ortamlarında var olmaları ve devamlılıklarını marka değerlerini koruyarak sürdürmelerinde kurumsal marka kadar takipçileri ve savunucularının da etkisi görülmektedir. Bu süreçte kurum/marka ve takipçi/fan ve savunucularının arasındaki etkileşim anahtar eleman görevi üstlenmektedir. Bu çalışmada Garanti Bankası'nın sosyal medya ortamlarında kurumsal Facebook hesabında paylaştığı gönderileri ile takipçileri arasındaki kurumsal etkileşimi ortaya koymak amaçlanmaktadır. Araştırmada kurumsal marka olan Garanti Bankası'nın kurumsal kaynaklı gönderileri ile markanın takipçileri arasındaki etkileşimin niteliğini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Araştırma Evreni ve Örneklemi

Sosyal medya üzerinde kurumsal hesabı bulunan ve marka iletişim faaliyetleri gerçekleştiren, dijital varlıkları kullanan kurumsal markalar, araştırma evrenini oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle, Dijital Araştırmalar Derneği'nin projesi olan Diplomacy. Live tarafından geliştirilen ve Türkiye'de ilk kez uygulanan Dijital Varlık Reytinci ile Türkiye'de sosyal medyayı en iyi kullanan markaların belirlendiği çalışmada ilk sırada yer alan Garanti Bankası araştırmanın uygulanacağı örnekleme oluşturmaktadır. Bankaların öne çıktığı sosyal ağ olan Facebook'ta Garanti Bankası ilk sırada yer almaktadır. Dolayısıyla Garanti Bankasının kurumsal Facebook hesabındaki gönderiler üzerinde araştırma uygulanacaktır (<http://www.pazarlamasyon.com/sosyal-medya-pazarlama/garanti-sosyal-medyayi-nasil-kullaniyor/>, 2017).

Araştırma Yöntemi

Araştırmada kurumsal gönderiler ile takipçiler arasındaki etkileşimi belirlemek amaçlandığından kurumsal gönderiler üzerinde detaylı araştırma yapabilmek adına içerik analizi yöntemi kullanılacaktır. İçerik analizi yöntemi ile kurum tarafından paylaşılan gönderilerin içeriği incelenirken; medya türü (fotoğraf, medya türü, bağlantı/link gibi), gönderi zamanlarına ilişkin detaylar (haftaiçi-hafta sonu gönderileri ve gönderi saatleri) ve etkileşim (beğeni, yorum, paylaşımın etkileşim süresi, geri bildirim oranı hesaplamaları) unsurları dikkate alınmıştır. Bu yolla kurum kaynaklı gönderiler ile takipçilerin gönderilere ilişkin etkileşimleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada; Irena Pletikosa Cvijikj ve Florian Michahelles'in 2013 yılında Social Network Analysis and Mining Dergisi'nde basılan "Online Engagement Factors on Facebook Brand Pages" başlıklı makalede kullanılan kodlama cetvelinden faydalanılmıştır.

Kodlama cetveli

Kategori Adı	Tanımı
İÇERİK TÜRÜ	
Eğlence	

Bilgi	
Ödül	
MEDYA TÜRÜ	(Fotoğraf, durum, video, bağlantı/link)
Gönderi türü	
Göze çarpıcılık hiç yok	Kısa mesaj şeklinde yazılan durum mesajlarını içermektedir.
Düşük derece göze çarpıcılık	Resim ve fotoğraf içeriklerinden oluşmaktadır.
Orta derece göze çarpıcılık	Önceki iki seviyenin (Madde 1 & 2) kombinasyonunu sunar ve kullanıcılara ek yazı ve resimlere yönelten bağlantılar sunan içeriklerdir.
Yüksek derece göze çarpıcılık	Ses unsurları içeren ve diğer seviyelerden daha zengin bir medya içeriği sunan videoları da kapsamaktadır.
İTERAKTİVİTE	
İnteraktiflik yok	Durum ve fotoğraflardan oluşan, sadece görülebilen ve okunabilen statik içerikten oluşmaktadır.
Yüksek interaktiflik	Bağlantı ve videolardan oluşan, ayrıca paylaşılan bütün içeriği görmek için fanlar tarafından “tıklanabilir” özelliği olan interaktif gönderilerdir.
GÖNDERİ ZAMANLARI	
Postalama Günleri (kullanıcı gönderileri)	Fanların (hayranların) kurum kaynaklı gönderilere yaptıkları yorumları içermektedir.
Hafta içi gönderileri	Çalışma günleri
Hafta sonu gönderileri	Cumartesi ve Pazar
Yüksek saatler	Kurum kaynaklı gönderilere fanların yapmış olduğu yorumların en yoğun olduğu, en çok yorum yapılan saatleri kapsamaktadır.
Düşük saatler	Kurum kaynaklı gönderilere fanların yapmış olduğu yorumların en düşük olduğu, en az yorum yapılan saatleri kapsamaktadır.
ETKİLEŞİM	
Beğeni	Kurum kaynaklı gönderilere yapılan ‘beğeni’lerdir.
Yorum	Kurum kaynaklı gönderilere yapılan ‘yorum’lardır.
Paylaşım	Kurum kaynaklı gönderilere yapılan ‘paylaşım’lardır.
Paylaşım Etkileşim süresi	Kurum tarafından yapılan gönderinin ilk anı – gönderiye yapılan en son yorum (etkileşim)

	# Gönderi sayısı
Etkileşim Oranı	$\frac{\text{Gönderilerin günlük beğeni} + \text{yorum} + \text{paylaşım sayısı}}{\text{\# Sayfada yapılan günlük gönderi sayısı}} \times 100$ Güncel Fan Sayısı

Araştırma süresi Şubat – Mart 2017 tarihleri arasında örnekleme yer alan Garanti Bankasının resmi Facebook hesabındaki gönderileri üzerinden gerçekleştirilecektir. Bu çalışmada, orijinal çalışmaya sadık kalınarak, kullanımlar ve doyumlar yakaşımı çerçevesinde, markanın Facebook sayfasında iletişim içeriği; eğlence, marka ile ilgili bilgi ve ödül kategorilerinden oluşmaktadır (Cvijikj ve Florian, 2013: 847).

Gönderilerin medya türleri ile ilgili kodlama cetveline yer alan başlığın içeriği, göze çarpıcılık kavramı doğrultusunda oluşturulmuştur. Bunlar; Göze çarpıcılık hiç yok: Kısa mesaj şeklinde yazılan durum mesajlarını içermektedir, Düşük derece göze çarpıcılık: Resim ve fotoğraf içeriklerinden oluşmaktadır, Orta derece göze çarpıcılık: Önceki iki seviyenin (Madde 1 & 2) kombinasyonunu sunan ve kullanıcılara ek yazı ve resimlere yönelten bağlantılar sunan içeriklerdir, Yüksek derece göze çarpıcılık: Ses unsurkarı içeren ve diğer seviyelerden daha zengin bir medya içeriği sunan videolar da kapsamaktadır (Cvijikj ve Florian, 2013: 849).

251

İnteraktivite ise iki aşamada incelenmiştir. Gönderilerin sahip olduğu interaktiflik aşağıda belirtilen başlıklarda incelenmiştir. Bunlar: İnteraktiflik Yok: Durum ve fotoğraflardan oluşan, sadece görülebilen ve okunabilen statik içerikten oluşmaktadır. Yüksek İnteraktiflik ise: Bağlantı ve videolardan oluşan, ayrıca paylaşılan bütün içeriği görmek için fanlar tarafından “tıklanabilir” özelliği olan interaktif gönderilerdir. Bu noktada interaktivite (interactivity) etkileşim ile ayrılmıştır ve her ikisi farklı şekilde incelenmiştir. Özellikle sosyal medya ortamlarında interaktiflik, kullanıcı algısının arabulucu bir kişiliğe sahip olarak iki yönlü iletişimde yer alması ile tanımlanmaktadır (Labrecque, 2014: 136).

Posta başına gönderi etkileşim oranı için ise daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda kullanılan etkileşim hesaplama formülünden bu çalışmada faydalanılmıştır. Gönderi başına gerçekleşen etkileşim oranı bulunması amaçlanmıştır. Social Bakers’ın Facebook’taki Türk Bankaları çalışmasında kullanılan etkileşim formülünden faydalanılmıştır. Bu hesaplama yöntemi; Facebook ortalama gönderi etkileşim oranı olarak gerçekleştirilmiştir (file:///C:/Users/mf/Desktop/GARANTI.BANK/SOCIAL.BAKERS.BANKS.pdf, 2017: 5):

Gönderilerin günlük beğeni + yorum + paylaşım sayısı

Sayfada yapılan günlük gönderi sayısı

x 100

Güncel Fan Sayısı

Paylaşım etkileşim süresi ise; kurum tarafından postalanan gönderinin ilk anı ile bu gönderiye yapılan en son yorum zamanı arasındaki farkın toplam gönderi sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir. Burada gönderi sayısı, araştırma süresi kapsamında ay olarak hesaplanmamaktadır. Bu süre kapsamında yapılan her bir gönderi sayılıp toplam gönderi sayısına ulaşılmıştır. Örneğin, bir aylık süre 30 ya da 31 gün sürse dahi o ay içerisinde toplam 40 gönderi yapılmış olabilir. Dolayısıyla araştırma süresi olan iki aylık süreçte kurum tarafından yapılan toplam gönderi sayısı (gün bazında değil) göz önünde bulundurulmuştur.

Etkileşim Süresi

Kurum tarafından yapılan gönderinin ilk anı – gönderiye yapılan en son yorum (etkileşim)

Gönderi sayısı

252

Bu çalışmada, kurumsal kaynaklı gönderilerin bir takım özellikleri göz önüne alınmış ve üzerinden çalışılmıştır. Araştırma süresi olan iki ay boyunca aşağıda belirtilen başlıkların verileri toplanmış ve çalışmada yer alan ölçümlenmeler, analizler gerçekleştirilmiştir. Bu başlıklar şu şekilde sıralanmaktadır: (1) #gönderiler (kurum kaynaklı), (2) #gönderi türü, (3) #beğeni sayısı, (4) #yorum sayısı, (5) #paylaşım sayısı, (6) #kurumun gönderiyi ilk paylaştığı an, (7) #gönderi ile fanların en son etkileşimde bulunduğu an.

Bulgular

Garanti bankasının resmi facebook hesabına ilişkin iki aylık (Şubat – Mart ayları) içerik analizi yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmaya ilişkin bulgular aşağıdaki gibidir. Araştırmanın gerçekleştirildiği kurumsal gönderiler 01.02 – 31.03.2017 tarihlerini kapsamaktadır. Bu tarihler arasında gönderilere yapılan toplam **beğeni: 19.065.842**, **yorum: 1535** ve **paylaşım** sayısı ise **3058** olarak belirlenmiştir. Gönderilere yapılan yorumlar; fanların (hayran) gönderileri olarak kabul edilmektedir. Buna ek olarak araştırma dâhilinde yapılan hesaplamalarda kullanılan güncel fan sayısı olarak Mart ayındaki toplam fan sayısı alınmıştır. **Şubat ayı fan sayısı: 1.685.334**, **Mart ayı ise: 1.693 057** olarak kabul edilmiştir.

Araştırmada kullanılan kodlama cetveline ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Kategori Adı	Bulgular
İÇERİK TÜRÜ	
Eğlence	# 14
Bilgi	# 43
Ödül	# 03
MEDYA TÜRÜ	
Gönderi türü	
Göze çarpıcılık hiç yok	# 0
Düşük derecede göze çarpıcılık	# 13
Orta derecede göze çarpıcılık	# 27
Yüksek derecede göze çarpıcılık	# 21
İTERAKTİVİTE	
İnteraktivite yok	# 11
Yüksek interaktivite	# 46
GÖNDERİ ZAMANLARI	
Postalama Günleri (kullanıcı gönderileri)	
Hafta içi (çalışma günleri) gönderileri	# 1382
Hafta sonu gönderileri	# 153
Yüksek saatler	14:00 – 23:00
Düşük saatler	01:00 – 08:00
ETKİLEŞİM	
Beğeni	#19.065.842
Yorum	#1535
Paylaşım	# 3058
Paylaşım Etkileşim süresi	Şubat Ayı: 201 sa. 16 dakika.

	Mart ayı: 140. sa 9 dakika
Etkileşim Oranı	% 11.15.

İçerik Türü: Kurum kaynaklı yapılan gönderilerin içeriklerine ilişkin bir kategori yapılmıştır. Buna göre kurum kaynaklı yapılan gönderilerin toplam 60 adet olduğu belirlenmiştir. Bunlardan **en çok paylaşılan gönderi içerik türünün** 43 adet gönderi sayısı ile **bilgi içerikli** olanlar olduğu görülmüştür. Bunu takiben 14 adet gönderi ile eğlence içeriklerinin yer aldığı belirlenmiştir. En az ödül (03 adet) içeriklerine ilişkin paylaşım yapıldığı görülmüştür.

Medya Türü: Bu kategoride medya (gönderi) türünün içeriğine yönelik bir analize tabi tutulmuştur. Gönderilerin göze çarpıcılıkları kategorilendirilmiştir. Göze çarpıcılığın olmadığı gönderilerin (0 paylaşım) hiç yapılmadığı görülmüştür. Düşük derecede olan göze çarpıcılık, sadece resim ve fotoğraflardan oluşan içerik paylaşımlarının bunu takip ettiği belirlenmiştir. Resim ve fotoğrafa ek olarak bağlantısı olan yani **orta derecede göze çarpıcılık** içeren gönderilerin ise **en fazla** (27 adet gönderi) kullanıldığı görülmüştür ve yüksek göze çarpıcılık içeren gönderilerin ise 21 adet ile orta derecede göze çarpıcılık içeren gönderileri takip ettiği belirlenmiştir.

İnteraktivite: Gönderilerin interaktivite durumları iki kategoride incelenmiştir. Bu kategoride **toplam 57** gönderi yapılmıştır. **İnteraktivitenin hiç olmadığı** gönderiler (11 adet); durum ve fotoğraf içerikli olanların yüksek interaktivite içerenlere oranla çok daha az olduğu belirlenmiştir. Kurum kaynaklı gönderilerin **çoğunlukla yüksek interaktiviteye sahip** olan resim, fotoğraf yanında, video ve bağlantı içeren çok daha interaktif olanlar, gönderiler (46 adet) olduğu görülmüştür.

Gönderi Zamanları: Bu kategorisinde postalama zamanları gün (hafta içi ve hafta sonu) ve saat (yüksek ve düşük) olarak iki ayrı kategoride incelenmiştir. Ancak bu kategorideki gönderiler fanların oluşturduklarıdır. Burada hayranların kurum kaynaklı gönderilere yapmış oldukları yorumların gün ve saatleri incelenmiştir. Postalama günleri kategorisinde; **hafta içi** (çalışma günleri) gönderilerinin (**1382 adet yorum** ile) **hafta sonu** gönderileri (**153** adet yorum) ne oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Fanların kurum kaynaklı gönderilere hafta içi (çalışma günlerinde daha çok yorum yaptıkları söylenebilir. Kurum kaynaklı gönderilere bir gün (24 saat) içerisinde fanların yapmış oldukları yorumların saatleri ise yüksek ve düşük saatleri belirlemektedir. Araştırma süresince kullanıcı kaynaklı gönderilere fanlar tarafından yapılan yorumların saatlerin yer aldığı tablo aşağıda belirtilmiştir.

Günün saati	Kullanıcı yorum sayısı	Günün saati	Kullanıcı yorum sayısı
01:00	28	13:00	79
02:00	11	14:00	108

03:00	02	15:00	119
04:00	06	16:00	106
05:00	06	17:00	114
06:00	13	18:00	114
07:00	29	19:00	90
08:00	32	20:00	117
09:00	50	21:00	94
10:00	51	22:00	98
11:00	69	23:00	94
12:00	64	24:00	39

Buna göre **14:00 – 23:00 saatleri arasında fanların en çok yorum yaptıkları** görülmüştür. Bun saatler ‘yüksek saat’ olarak kabul edilmiştir. Buna karşılık fanların kurum kaynaklı gönderilere **01:00 – 08:00 saatlerinde en az yorum yaptıkları** görülmüştür. Bu saatler ise ‘düşük saatler’ olarak kabul edilmiştir.

255

Etkileşim Kategorisi: Kurum kaynaklı gönderilere yapılan beğeni, yorum, paylaşım sayılarını kapsamaktadır. Etkileşim kurum kaynaklı gönderinin postalanmasından tekrar fanlar tarafından iletişim kurulmasına değin olan süreci kapsamaktadır. Bu noktada bu veriler ile etkileşimi oluşturan diğer faktörlerden olan posta başına etkileşim süresi ve etkileşim oranı hesaplanmıştır.

Etkileşim süresi kategorisinde; posta başına gerçekleşen etkileşim süresi, kurum tarafından yapılan gönderinin ilk anından, fanlar tarafından gönderi ile iletişime geçilen en son anın çıkarılması ile elde edilen sonucun toplamının gönderi sayısına bölünmesi ile elde edilmiştir. Buna ilişkin hesaplama formülü aşağıda belirtilmektedir. Buna göre;

Kurum tarafından yapılan gönderinin ilk anı – gönderiye yapılan en son yorum (etkileşim)

Gönderi sayısı

Yukarıda belirtilen formülde iki ayı kapsayan bir hesaplama yapılmıştır. Dolayısıyla kurum tarafından gönderini ilk saatinden en son etkileşim anının o aya ait kaç günü varsa aradaki fark tek tek (gün bazında) hesaplanması sonucunda elde edilen farkın ortalaması alınmıştır. Sonunda bu çıkan aya ait saat ortalaması yine o aya ait yapılan gönderi sayısına bölünmüştür. Bunun sonucunda; **Şubat ayına ilişkin posta başına gerçekleşen etkileşim süresi: 201 sa. 16 dakika** ve **Mart ayına ilişkin posta başına etkileşim süresi ise 140 sa 09 dakika** olarak belirlenmiştir.

Posta başına etkileşi süresi hesaplanırlen hafta içi ve hafta sonu posta sayılarının toplamı alınmıştır.

Etkileşim oranı kategorisinde ise; etkileşim başlığı altında (etkileşimi oluşturan faktörlerinde bulunmasıyla) kurum kaynaklı yapılan gönderilere yapılan beğeni, yorum ve paylaşım sayılarının toplamının sayfada yapılan kurum kaynaklı gönderilerin sayısına bölümünün tekrar araştırma süresindeki güncel fan sayısına bölümü ile elde edilen sonucun 100 ile çarpımı ile elde edilmektedir. Buna göre Etkileşim oranı / Facebook Ortalama Gönderi Etkileşim Oranı (file:///C:/Users/mf/Desktop/GARANTI.BANK/SOCIAL.BAKERS.BANKS.pdf, 2017: 4):

Gönderilerin günlük beğeni + Yorum+Paylaşım sayısı

_____

#sayfada yapılan günlük gönderi sayısı

_____ X 100

Güncel Fan Sayısı

Şubat & Mart ayı etkileşim oranı

19.065.842 +1535 + 3.058

_____

101

_____ X 100

1.693 057

= % **11.15**.

Garanti bankasının resmi Facebook hesabının iki ay süresince gönderilerinin içerik analiz analizine tabi tutulması sonucunda; kurum kaynaklı gönderilerinde, paylaştıkları gönderilerinin resim, fotoğraf, bağlantı ve “tıklanma” içerdiği ve dolayısıyla yoğun bir göze çarpıcılığı olduğu söylenebilir. Buna ek olarak gönderilerin interaktiflik açısından incelendiğinde ise yine çoğunlukla fotoğraf, bağlantı, video gibi interaktiflik unsurları içeren gönderilerden oluştuğu görülmüştür. Dolayısıyla gönderilerin yüksek interaktifliğe sahip olduğu söylenebilir.

Göze çarpıcılığın ve interaktifliğin yoğun olduğu gönderilerin aynı zamanda posta başına etkileşim süresi ve oranına bakıldığında ise yine yüksek etkileşim oranına sahip olduğu söylenebilir. Bu noktada etkileşim oranı hesaplamasında Yüzde 1-2 arasındaki sonuçlar başarı olarak nitelendirilebilir. Bunun altında bir oran çıktığında ise markalara daha yaratıcı ve etkileşimi yüksek olacak içerikler paylaşması önerilmektedir

(<http://www.pazarlamasyon.com/sozluk/engagement-rate-etkilesim-orani-nedir/>, 2017). Dolayısıyla % 11.15’lik oranla yüksek bir etkileşim sağladığı söylenebilir.

Araştırma örneğinde referans kabul edilen Türkiye genelinde gerçekleştirilen dijital varlıkları etkin kullanma üzerinde yapılan araştırma sonucunda Garanti Bankası’nın Facebook hesabını en etkin kullanan banka olduğu ve yine Social Bakers’ın 2012 yılında Türkiye’deki bankaların etkileşim ve sosyal medya kullanımları üzerinde gerçekleştirilen raporda da Garanti Bankası’nın en hızlı büyüyen ve etkileşimde de yüksek oranla ön plana çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla yapılan araştırma ile de paralel olarak Garanti Bankası’nın etkileşim oranı yüksekliği ve paylaşılan içeriklerin türü ve etkinliğindeki yoğunluk sonucu ile de bunu desteklediği söylenebilir.

Sonuç

Günümüz özellikle dijitalleşen iletişim ve yoğun rekabet ortamında kurumsal markalar ve sosyal medyanın birlikteliği giderek daha da önem kazanmakta ve dikkat çekmektedir. Sosyal medyanın kişisel kullanım pratiklerinin yanı sıra özellikle kurumsal marka iletişim sürecinde de önemi yadsınamaz hale gelmiştir. Kurumsal markaların müşterileri ile sosyal medya ortamlarında iletişime geçmeleri ve sosyal olmaları gerçekliği bir başka mihenk taşı özelliği olan “etkileşim” kavramını karımıza çıkarmaktadır. Sosyal medya ortamlarında takipçilerin/fanların beğeni, yorum, paylaşım, görüntülenme gibi aktivitelerinin de ötesinde ve birlikteliğinde bu kavramın önemi dikkat çekmektedir. Bu çalışmada araştırma bulgularına bakıldığında; Garanti Bankası’nın kurum kaynaklı gönderilerinin 19.065 842 adet beğeni, 1535 yorum ve 3058 paylaşım sayısına sahip olduğu görülmektedir. Buna ek olarak posta başına etkileşim süresine bakıldığında ise Şubat ayında 201 sa. 16 dak. ve Mart ayında ise 140 sa. 09 dak. ile etkileşimin yoğun olduğu söylenebilir. Öte yandan sosyal medya ortamlarının markalar açısından giderek artan önemi düşünüldüğünde etkileşim unsurunda ne kadar önemli olduğu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla iki ay süresince % 11.15’lik etkileşim oranı ile Garanti Bankası’nın resmi Facebook uygulaması ile fanlarıyla yüksek etkileşimde olduğu söylenebilir.

Gerçekleştirilen araştırmanın bulguları doğrultusunda daha sonra yapılacak çalışmalarda ışıktutuması açısından bir takım öneriler bulunulabilir. Bunlar aşağıdaki maddelerde belirtilmektedir.

- ⊙ Araştırma örneğinde sadece bir banka yer almaktadır. Farklı sektörlerden daha geniş bir örneklem seçilerek farklı markalar arasında kıyaslama yapma imkânı yaratılabilir.
- ⊙ Etkileşim oranı (EO) oranı yüksek ve düşük markalar arasında kıyaslama yaparak sosyal medya ortamlarında etkileşime yönelik yeni öneriler geliştirme imkânı doğabilir.
- ⊙ Son dönemlerde sosyal medya ortamlarındaki beğeni, yorumdan öte etkileşimin daha etkin olduğu ve ölçümlenmelerde referans kabul edildiğinden hareketle, ‘etkileşimi ölçümleme’ farklı sosyal medya ortamlarının (Twitter, Instagram gibi) yer aldığı çalışmalar gerçekleştirilebilir.
- ⊙ Etkileşim unsurlarının incelenmesinde araştırmanın gerçekleştirildiği dönem de dikkate alınmalıdır.

© Özellikle ‘etkileşim’ incelenirken dönemsel farklılıkların (yaz, kış, bayram dönemleri gibi) göz önünde bulundurulması etkileşim ölçümlene açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Aaker, D.A. (2004). Leveraging the corporate brand. *California Management Review*, 46: 6-18.
- Argenti, P.A. ve Druckemiller, B. (2004). Reputation and corporate brand. *Corporate Reputation Review*, 6: 368-374.
- Aydın, A.F. (2015). Kurumsal itibar açısından sosyal medyaya ilişkin bir değerlendirme. *Karadeniz Teknik Üniversitesi e-kiad İletişim Araştırmaları Dergisi*, 9: 78-92.
- Ayten, A. (2014). Sosyal medyada türk basını. *AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology*, 5: 71-84.
- Balmer, J.M.T. (1995). Corporate branding and connoisseurship. *Journal of General Management*, 21: 24-46.
- Berens, G. vd. (2005). Corporate associations and consumer product responses: the moderating role of corporate brand dominance. *Journal of Marketing*, 69: 35-48.
- Bickerton, S.K.D. (2003). The six conventions of corporate branding. *European Journal of Marketing*, 37: 998-1016.
- Bruhn, M. vd. (2012). Are social media replacing traditional media in terms of brand equity creation?. *Management Research Review*, 35: 770-790.
- Chang, A. vd. (2015). Investigating the dual-route effects of corporate branding on brand equity. *Asia Pacific Management Review*, 20: 120-129.
- Cvijikj, I.P. ve Florian, M. (2013). Online engagement factors on facebook brand pages. *Social Network Analysis and Mining*, 3: 843-861.
- Davalos, S. vd. (2015). The good old days’: an examination of nostalgia in facebook posts. *International Journal of Human-Computer Studies*, 83: 83-93.
- Enginkaya, E. ve Yılmaz, H. (2014). What drives consumers to interact with brands through social media? A Motivation Scale Development Study. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 148: 219-226.
- Hatch, M.J. ve Schultz, M. (2001). Are the strategic stars aligned for your corporate brand?. *Harvard Business Review*, 79: 3-8.
- Helm, S. vd. (2011). “How to Approach Reputation”, *Reputation Management*, Springer, Berlin.
- Kaplan, A.M. ve Haenlein, M. (2010). Users of the world, unite! the challenges and opportunities of social media. *Business Horizons*, 53: 59-68.
- Karademirlidağ, İ. (2005). Marka yapılandırma aracı olarak halkla ilişkilerin gücü. *Kurgu Dergisi*, 21: 119-133.
- Karagülle, A.E. ve Çaycı, B. (2014). Ağ toplumunda sosyalleşme ve yabancılaşma. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 4: 1-9.

Keller, K.L. ve Richey, K. (2006). The importance of corporate brand personality traits to a successful 21st century business. *Brand Management*, 14: 74-81.

Kırık, A.M. ve Domaç, A. (2014). Sosyal medya üzerinden televizyon reyting ölçümlerinin analizi: twitter örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2: 414-430.

Labrecque, L.I. (2014). Fostering consumer–brand relationships in social media environments: the role of parasocial interaction. *Journal of Interactive Marketing*, 28: 134-148.

Li, H.H. vd. (2016). Lucky names: superstitious beliefs in chinese corporate branding strategy for bank marketing. *North American Journal of Economics and Finance*, 35: 226-233.

Mucan, B. ve Özeltürkay, E.Y. (2014). Social media creates competitive advantages: how Turkish banks use this power? a content analysis of turkish banks through their webpages. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 148: 137-145.

Paeka, H-J. vd. (2013). Engagement across three social media platforms: an exploratory study of a cause-related PR campaign. *Public Relations Review*, 39: 526-533.

Parveen, F. vd. (2015). Social media usage and organizational performance: reflections of Malaysian social media managers. *Telematics and Informatics*, 32: 67-78.

Sabuncuoğlu, A. ve Gülay, G. (2014). Sosyal medyadaki yeni kanaat önderlerinin birer reklam aracı olarak kullanımı: twitter fenomenleri üzerine bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 38: 1-23.

Sheikh, A. ve Lim, M. (2011). Engineering consultants' perceptions of corporate branding: A Case Study of an International Engineering Consultancy. *Industrial Marketing Management*, 40: 1123-1132.

Smith, B.G. ve Gallicano, T.D. (2015). Terms of engagement: analyzing public engagement with organizations through social media. *Computers in Human Behavior*, 53: 82-90.

Uzunoğlu, E. vd. (2009). İnternet çağında kurumsal iletişim: online medya ilişkileri. Ankara: Say Yayınları

Vallaster, C. ve Lindgreen, A. (2013). The role of social interactions in building internal corporate brands: implications for sustainability. *Journal of World Business*, 48: 297-310.

Voss, K.E. ve Mohan, M. (2016). Corporate brand effects in brand alliances. *Journal of Business Research*, 69: 4177-4184.

Vural, Z.B.A. ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 20: 3348-3382.

Zenelaj, B. (2014). Pazarlama stratejisi olarak sosyal medya iletişimi ile kurumsal itibarı oluşturmak: iletişim sektöründe bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Konya.

Zerfassa, A. ve Schramm, D.M. (2014). Review social media newsrooms in public relations: a conceptual framework and corporate practices in three countries. *Public Relations Review*, 40: 79- 91.

İnternet

file:///C:/Users/mf/Desktop/GARANTI.BANK/SOCIAL.BAKERS.BANKS.pdf, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

https://en.wikipedia.org/wiki/Social_media#/media/File:Importance_of_social_media_for_different_corporate_functions.png, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

<http://www.hizliadam.com/kurumsal-sirketlerde-sosyal-medya-ve-marka-yonetimi.html>, (ET: 05.03.2017)

https://link.springer.com/chapter/10.1057%2F9780230375888_1, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

<http://sosyalmedyakulubu.com.tr/online-sosyal-medya-egitimi/sosyal-medya-marka-yonetimi>, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

<http://www.arge.com/tr/makaleler/kurumsal-marka-degeri/>, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

http://www.icrossing.com/uk/sites/default/files_uk/insight_pdf_files/What%20is%20Social%20Media_iCrossing_ebook.pdf, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

<http://www.ipsos.com.tr/node/953>, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

<http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici-istatistikleri-2016/>, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

<http://www.ntv.com.tr/turkiye/sosyal-aglari-en-iyi-kullanan-25-marka,A5cZXCy6f06zI7jMs0xKng>, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

<http://www.retailturkiye.com/soydan-cengiz/kurumsal-itibarinizi-iyi-yonetmek-neden-onemlidir-2-kurumsal-marka-ve-yonetimi>, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

<https://www.slideshare.net/sosyalmedyakulubu/markalar-iin-sosyal-medya-kullanmnn-nemi>, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

<http://thebrandage.com/markalar-icin-sosyal-medyayi-etkin-kullanma-rehberi/>, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

<http://www.pazarlamasyon.com/sosyal-medya-pazarlama/garanti-sosyal-medyayi-nasil-kullaniyor/>, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

<http://www.pazarlamasyon.com/sozluk/engagement-rate-etkilesim-orani-nedir/>, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779>, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

http://www.tukcev.org.tr/images/uploads/tuketici_yazilari_4.pdf, adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017)

TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN ÖNLENMESİNDE EĞİTİMİN ÖNEMİ

Doç. Dr. Abdurrahman BENLİ

Sakarya Üniversitesi, Siy. Bil. Fak., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Gökçe CEREV

Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Öz

Kayıt dışı ekonominin, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede özellikle son otuz yıl içinde önemli oranda artış gösterdiği gözlenmektedir. Kayıt dışı ekonominin etkilediği en önemli alanların başında ise kayıt dışı istihdam konusu gelmektedir. Kayıt dışı ekonominin günümüzde çalışma hayatına bir yansıması olarak kabul edilen kayıt dışı istihdam toplumların gelişerek ilerlemesi önünde büyük bir engeldir. Türkiye’de son yıllarda kayıt dışı istihdamın önlenmesine yönelik önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar sayesinde kayıt dışı istihdam oranlarında ülke genelinde azalmalar elde edilmiştir. Kayıt dışı istihdamın önlenmesinde birçok etken gibi toplumu oluşturan bireylerin eğitimi de önemli bir unsurdur. Eğitim ile nitelikleri artan ve sosyal güvenlik bilinci oluşan bireylerin çalışma hayatına yaklaşımları farklılaşmaktadır. Eğitimin sonucu olarak ortaya çıkan bilinç ve farklılaşma ile kişiler kayıt dışı çalışmaktan uzak durmaktadırlar. Toplumsal kalkınma ve refahın sağlanabilmesi için kayıt dışı istihdamın azaltılmasına yönelik mücadelenin sürekliliği önemlidir. Günümüzde toplumu oluşturan bireylerin eğitim düzeylerinin artırılması kayıt dışı istihdamla mücadelede önemli bir araçtır.

Bu çalışmada konu hakkında ilgili literatür taraması yapılmış ve temel olarak TÜİK ile Sosyal Güvenlik Kurumu verileri kullanılmıştır. Bu verilere bağlı olarak kayıt dışı istihdamın Türkiye’deki genel durumu incelenmiş ve kayıt dışı istihdamın önlenmesinde eğitimin önemi ortaya konulmuştur. Kalkınma ve refahın sağlanabilmesi için kayıt dışı istihdamın azaltılmasının önemli olduğu ve kişilerin eğitim düzeylerinin kayıt dışı istihdamla mücadelede önemli bir araç olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Refah, Kayıt Dışı İstihdam, Eğitim

THE SIGNIFICANCE OF EDUCATION ON THE PREVENTION OF INFORMAL EMPLOYMENT IN TURKEY

Abstract

In the last thirty years, the ratio of informal economy has significantly increased in several developed and developing countries. Informal employment is one of the most important

areas influenced by informal economy. Informal employment, which is deemed to be the reflection of informal economy on the work life, is a big obstacle preventing the development of societies. In recent years, substantial studies have been made in Turkey for the prevention of informal employment. Thanks to these studies, the ratio of informal employment has significantly decreased throughout the country. As well as many other factors, education of the individuals forming the society is an important factor in the prevention of informal employment. When the qualifications and social security consciousness of the individuals get improved with education their perspective about the work life changes, too. With this consciousness and change brought by education, individuals refrain from informal working. Sustainability of the struggle for the minimization of informal employment is vital for ensuring social development and welfare. Improvement of the education levels of the individuals in today's society is an important tool in this struggle against informal employment.

In this research, relevant literature was reviewed and the data of the Turkish Statistical Institute and Social Security Institution were mainly used. In parallel with these data; the general situation of informal employment in Turkey was analysed and the significance of education for the prevention of informal employment was revealed out. It was concluded that; minimization of informal employment was significant for ensuring development and welfare and the education level of individuals was an important tool in the struggle against informal employment.

Keywords: Development, Welfare, Informal Employment, Education

GİRİŞ

262

Temelinde kayıt dışı ekonominin çalışma hayatına yansımaları olan kayıt dışı istihdam, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık göstermekte olsa bile iktisadi kalkınmanın gerçekleşebilmesi veya sürdürülebilmesinin önünde her zaman bir engel oluşturmuştur. Başta Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, her ülke sosyal ve ekonomik gelişmenin devam ettirebilmesi ve iktisadi kalkınmanın gerçekleştirebilmesi için kayıt dışı istihdam ile mücadeleye kesintisiz olarak devam etmelidir.

Özellikle küreselleşme ile birlikte çok boyutlu şekillenen sosyal politik yapılar içinde kayıt dışı ekonomi önemli bir konumda bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonomi temel olarak mevcut kamu otoritesinden gizlenen yasal şartları yerine getiremeyen ve resmi verilerde kendine yer bulamayan faaliyetler olarak tanımlanabilir (Özdemir,1993:7; Doğrusöz,2004:159; Derdiyok,1993:54). İfade edilen temel değişkenler altında kayıt dışı ekonomi, ülkeleri bulunmuş oldukları konuma göre her açıdan etkileyebilir (Kıldış, 2000:190, Yereli ve Karadeniz, 2004:12). Bu bağlamda kayıt dışı istihdam konusu da kayıt dışı ekonominin etkisinde kalan ve toplumun her kesimini ilgilendiren önemli bir konudur.

1. KAYIT DIŞI İSTİHDAM KAVRAMI

Kayıt dışı istihdam kavramsal olarak incelendiğinde; iktisadi kalkınma teorisine 1972 yılında ILO'nun Kenya raporuyla girmiş ve temel olarak; kırdan kente göç edenlerin, kayıtlı sektörün kısıtlı iş yaratma kapasitesinden ötürü bu sektörde iş bulamadığı koşullarda, yaşamlarını sürdürmek için yürüttüğü ekonomik faaliyetleri tanımlamak için kullanılmıştır. Başlangıçta geçici olduğu düşünülen kayıt dışı istihdam sektörü çalışanların; kayıtlı sektöre geçmeden önce kullandıkları bir basamak olarak değerlendirilirken, zamanla sektörün kalıcı bir

yapıda olduğu genel kabul görmüştür (Charmes, 1990:18). Yapılan araştırmalar ortaya koymuştur ki, kayıt dışı sektör, tarımsal özellikleri ağır basan ve kişi başına milli geliri düşük ülkelerde daha önemli olup, sektörün payının 1980’li yıllarda kentsel tarım dışı istihdamın %20 ila %60’ı arasında olduğu hesaplanmaktadır. Bu geniş oran farkı, bir ülkenin gelişme düzeyinin düşüklüğüyle kayıt dışı sektörün büyüklüğü arasındaki ilişkiye işaret etmektedir (Charmes, 1990:19).

Kayıt dışı sektörün kavramsal açıklaması temel olarak aynı olsa da farklı kurumlara göre değişik isimler altında tanımlamalarda bulunulmuştur. İlk olarak incelendiğinde; OECD kayıt dışı istihdam için “Saklanmış İstihdam” kavramını kullanmaktadır (Sander ve Piet, 2001:1). Saklanmış istihdam kavramı yasal nitelikte olan ancak bir veya birden fazla kamu otoritesine bildirilmemiş istihdam kavramı olarak tanımlanmaktadır (Biletta ve Meixner, 2012:1). Avrupa Birliği ise kayıt dışı istihdamı “Bildirilmemiş İstihdam” kavramı ile ifade etmekte, yasal nitelikte olan fakat yasalara uygun olarak kayıt altına alınmayan gerekli makamlara bildirilmeyen ücretli faaliyetler” olarak tanımlanmaktadır (OECD,2004:232). ILO ise kayıt dışı istihdamı “Vasıfsız işgücünü ve az gelir sağlayan işleri, sosyal koruma ile birlikte diğer koruyucu düzenlemelerden yararlanamayan ıssızları, iş arayanları, bağımlı veya bağımsız çalışanları kapsayan ve küçük üretim birimlerinin yaygın olarak bulunduğu, kötü çalışma koşullarının baskın olduğu, yasal düzenlemelerin uygulanmadığı, resmi denetimin bulunmadığı, işgücü piyasası bölümü” olarak tanımlar (ILO;2000:1). Genel olarak ifade edilirse; kayıt dışı istihdam “yasal üretim faaliyetleri içinde yer alan, ancak faaliyetleri kamu kayıt ve istatistiklerinde yer almayan ya da eksik yer alan istihdam şekli” olarak ifade edilmekte (Demir ve Yıldız,2009:10; Altuğ:1999:11) ve kayıtsız ya da bildirilmemiş çalışanları kapsamaktadır (Beneria ve Floro, 2003:4). Her ne kadar “gizlenmiş istihdam”, “bildirilmemiş istihdam” veya “enformel çalışma” olarak ta adlandırılmış olsa da kayıt dışı istihdamın önlenmesi hükümetlerin temel politikalarından birisi olmuştur. Kayıt dışı istihdam, sebep sonuç ekseninde incelendiğinde, çok farklı faktörlerden etkilenen, kompleks yapıya ve kısmen bağımlı değişken bir yapıda olduğu görülmektedir (Akalın, 1996:28).

Kayıt dışı istihdamın ortaya çıkardığı sorunlar çok boyutludur. Kayıt dışı istihdam hem kamu maliyesi hem de sosyal politika açısından farklı sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Kayıt dışı istihdam; kamu maliyesi açısından devletin vergi ve gelirlerini tam toplamasına engel olmakta bunun sonucunda da devleti büyük gelir kaybına uğratmaktadır. Sosyal politika açısından ise, işçiler çağdaş çalışma koşullarının gerisinde çalışmaya zorlanmakta veya kişiler kendi isteği ile bağımsız olarak kötü koşullarda iş görmekte, iş ve sosyal güvenlik hukuku alanında sağlanmış haklardan mahrum kalmaktadırlar. Tüm bu durumlar sosyal devlet anlayışının önemli yaralar almasına neden olmaktadır. Ortaya çıkan bu nedenlerden dolayı kayıt dışı istihdam kavramı, çalışma koşulları ve verilen maddi ödümler açısından iki ana başlığa ayrılmaktadır. Bir yanda sağlığa zararlı şartlar altında, sigortasız, örgütsüz ve yasal korumadan yoksun olarak sefalet ücreti ile çalıştırılan özellikle kadın, çocuk ve göçmenlerin oluşturduğu grup ortaya çıkmakta; diğer tarafta ise esasen bağımlı olarak bir iste çalışan ek gelir elde etmek isteyen bir grup meydana gelmektedir (Altuğ,1993,15, Karaaslan,2014). Kayıt dışı istihdamda bulunanlar genel olarak dört grupta tanımlanır (Kelkoul, 1995). Bu gruplar;

- Hiçbir yere kayıt yaptırmayan işlerde çalışanlar,
- Herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna tabi olmadan kayıt dışı çalışanlar,
- Kayıt dışı kabul edilen işlerde çalışanlar

- Esas işi dışındaki sürelerde kayıt dışı çalışanlardır.

Kayıt dışı istihdam içinde yer alan çalışanların en önemli özelliği, yasal ve düzenleyici bir çerçeve içinde tanınmamış ve korunmamış olmalarıdır. Kayıt dışı istihdamda çalışanlar aşırı derecede güvencesiz, belirsiz ve korumasız ortamda çalışmak ve yaşamak zorundadırlar. Bu şekilde çalışanlar özellikle örgütlenme ve sendikal haklardan da mahrum durumdadırlar (ILO, 2002:3). Kayıt dışı istihdamın ortaya çıkmasının temel nedenlerini ana başlıklar altında açıklayacak olursak (SGK:2016, Karaaslan, 2010:51);

- Ekonomik nedenler
- Sosyal nedenler
- Kamudan kaynaklanan nedenler
- Sosyal Güvenlik ve Vergi Sisteminden Kaynaklanan nedenler olarak tanımlanabilir.

Kayıt dışı istihdamın tanımlanan tüm bu temel nedenlerinin esasında sosyal güvenlik bilincinin toplumun genelinde tam olarak oluşmaması vardır. Özellikle toplumun genel yapısı içinde eğitim seviyesinin yeterli düzeyde olmaması sosyal güvenlik bilincinin şekillenerek ortaya çıkmasını ve toplum geneline yayılmasını engellemektedir.

Türkiye açısından kayıt dışı istihdamın ortaya çıkmasında temel olarak işgücü piyasalarının şekillendiği yapı vardır. Türkiye’de işgücü piyasaları tabakalı bir yapı arz etmektedir ve istihdamın en büyük kesimini kapsayan tarım sektörünün yanında kentlerde özel ve kamu kesiminin büyük işletmelerinde çalışanları kapsayan kayıtlı sektör ve küçük işletmelerin kayıt dışı işgücünü kapsayan kayıt dışı sektör bulunmaktadır. İşgücünün belirli kısmı ücretli ve yevmiyeli statüde çalışmakta fakat ücretle çalışanların çok önemli bir kısmı da 10’dan az işçinin çalıştığı çok küçük işletmelerde yoğunlaşmaktadır. Gerek ücretlilerin işgücü içindeki payının sınırlılığı, gerekse de çalışanların büyük kısmının yasal ve kurumsal düzenlemelerin büyük ölçüde dışında kalan küçük işletmelerde istihdam edilmesi Türkiye’de işgücü piyasalarının esnek yapısına işaret etmektedir (Şenses, 1995). Kayıt dışı istihdamın önlenmesi açısından ortaya çıktığı sektör ve işletmelerin tespit edilmesi önemli bir husustur. Bu bağlamda; Türkiye genelinde kayıt dışı istihdamın en çok ortaya çıktığı sektör ve işletmeler incelendiğinde ise;

- Tarım sektörü
- İnşaat sektörü
- Küçük çaplı işletmelerde
- Geçici ve mevsimlik işlerde, daha fazla ortaya çıktığı tespit edilmiştir (SGK:2016; Maliye Bakanlığı, 2015:34).

2. TÜRKİYE’DE İŞGÜCÜ PİYASALARININ YAPISINA EĞİTİMİN ETKİSİ

Son dönemde küreselleşmenin genel piyasalar üzerinde ortaya çıkardığı olumlu ve olumsuz etkiler işgücü piyasalarında da görülmeye başlanmıştır. Temel olarak işgücü piyasaları üzerinden birden çok faktör olsa da özellikle emek arz ve emek talep noktasında küreselleşmenin etkilerinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Ortaya çıkan tüm bu etkiler işgücü piyasalarının yapısını ve istihdam olanaklarını değiştirmektedir. Türkiye’de işgücü piyasalarında özellikle 2000’li yıllardan sonra üretim ve istihdam yapısında önemli gelişmeler

yaşanmıştır. Bu gelişmeler, son yıllarda küreselleşmenin ve ülke dinamiklerinin de etkisi ile bütünleşerek bazı yapısal sorunlara yol açmıştır (Güney, 2009: 140).

Türkiye’de işgücü piyasası, hızlı nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkan güçlü işgücü arzı, düşük istihdam oranları, azalan işgücüne katılım, yüksek işsizlik oranları, istihdamın yaygın olarak küçük ölçekli işletmelerde olması ve farklı ücret düzeyleri ile karakterize edilmektedir (Tensel ve Taşçı, 2010:10). Türkiye işgücü piyasasının, bu karakteristik özelliklerinin ardında bazı önemli yapısal nedenler olduğu görülmektedir. Bunlar ana hatları ile,

- Nüfus artış hızına bağlı büyüyen genç nüfus,
- Kadın işgücüne katılımın düşük olması nedeniyle genel işgücüne katılım oranlarının düşük seyretmesi,
- Okur-yazar olmayanlar dahil olmak üzere lise altı eğitimlilerin toplam işgücünün yarısından fazlasını oluşturması,
- İstihdamın sektöre dağılımında tarım sektörünün payının yüksek olması ve kayıt dışılığın yaygın olması ve
- Birçok ülkede istihdam oranı yüzde 50’lerin üstündeyken, bizde hala söz konusu oranın yüzde 40’lar düzeyinde seyretmesi şeklinde ortaya konabilir (Tensel ve Taşçı, 2010:11).

Türkiye’de işgücü piyasalarının son döneminde özellikle beşerî sermaye yatırımlarının etkisi daha fazla görülmeye başlamıştır (Gundlach, 1999:206). Tablo 1’de 2005 ile 2016 yılları arasındaki işgücü piyasalarının genel durumu verilmiştir. 2005 yılında işgücüne katılım oranı %44,8 düzeyinde iken, işsizlik oranı %9,5 düzeyinde ortaya çıkmıştır. İstihdam oranı ise %40,6 oranında şekillenmiştir. Geçen on yıllık süre içerisinde işgücü piyasalarında ortaya çıkan etkiler neticesinde olumlu gelişmeler meydana gelmiş, özellikle işgücüne katılma oranı ile istihdam oranlarında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Dönemsel olarak işgücüne katılma oranına bakıldığında 2006 yılında %44,5 düzeyinden, 2010 yılında %46,5 düzeyine yükselmiş, 2013 yılında %48,3 oranına kadar çıkan işgücüne katılma oranı, 2016 yılında %52 düzeyine ulaşmıştır. İşgücüne katılma oranı geçen on yıllık süreç içerisinde 7,8 puan artmıştır. İşgücüne katılma oranında ortaya çıkan bu gelişme istihdam oranlarında da ortaya çıkmış 2006 yılında %40,5 düzeyinde gerçekleşen istihdam oranı 2016 yılında 6,3 puanlık artış ile %46,3 oranına ulaşmıştır. 2006 yılında %9 oranında ortaya çıkan işsizlik oranı, 2016 yılında %10,3 oranında ortaya çıkmıştır. Geçen on yıllık süre içerisinde işsizlik rakamları bir miktar olumsuz eğilim gösterse de tekrardan toparlanma sürecine girmiştir.

Tablo 1. Kurumsal Olmayan Nüfusun İşgücü Durumu (+15 Yaş)

YILLAR	İŞGÜCÜNE KATILMA (%)	İŞSİZLİK (%)	İSTİHDAM ORANI (%)
2005	44,8	9,5	40,6
2006	44,5	9,0	40,5
2007	44,3	9,2	40,3
2008	44,9	10,0	40,4
2009	45,7	13,1	39,8

2010	46,5	11,1	41,3
2011	47,4	9,1	43,1
2012	47,6	8,4	43,6
2013	48,3	9,0	43,9
2014	50,5	9,9	45,5
2015	51,3	10,3	46,0
2016	52,0	10,9	46,3

Kaynak: TÜİK verilerinden elde edilmiştir (www.tuik.gov.tr)

İşgücü piyasaların da meydana gelen dalgalanmalarda ve ortaya çıkan olumlu ya da olumsuz durumlarda işgücü piyasalarını oluşturan bireylerin genel durumu büyük önem arz etmektedir. Özellikle bireylere yönelik beşerî sermaye yatırımlarının artırılması ve gelecek işgücünü daha yüksek yetenekler ile donatarak piyasa ile uyumlu şekilde getirmek önemli bir hedef olmalıdır (Tunç, 1993:7). İşgücünün temelini oluşturan toplumun bireyelerine yönelik yapılacak beşerî sermaye yatırımlarının ortaya çıkardığı sonuçların olumlu veya olumsuz etkileri ülkelerin gelişmesinde büyük rol oynar.

Tablo 2’de +15 yaş nüfusun eğitim durumu verilmiştir. Tablo 2 verilerine göre ülke genelinde %26 düzeyinde ilköğretim mezunu bulunmaktadır. Lise mezunlarının oranı %29 düzeyinde bulunurken, yüksek okul ve fakülte mezunlarının oranı %13 düzeyindedir. Yüksek lisans mezunları %1 düzeyinde bulunurken, doktora mezunları ise %0,1 düzeyinde bulunmaktadır. +15 yaş nüfusun yaklaşık %57’si lise altı eğitime sahiptir. İşgücü piyasalarına dahil olan nüfusun eğitim oranının artırılması piyasalar üzerinde olumlu etkiler yapacaktır. Beşerî yatırımlar sonrası nitelikleri artacak kişiler daha nitelikli işleri kolayca bulabilecekler, daha bilinçli bir şekilde hareket edebileceklerdir.

Tablo 2. Türkiye’de Nüfusun Eğitim Durumu (2015/+15 Yaş)

Eğitim Durumu	Oran (%)
Okur-Yazar Olmayan	2
Sadece Okur-Yazar	3
İlkokul Mezunu	26
İlköğretim Mezunu	14
Ortaokul ve Dengi Okul Mezunu	6
Lise ve Dengi Okul Mezunu	29
Yüksekokul ve Fakülte Mezunu	13
Yüksek Lisans Mezunu	1

Doktora Mezunu	0,1

Kaynak: TÜİK verilerinden elde edilmiştir (www.tuik.gov.tr).

Tablo 3’de eğitim durumuna göre işgücü piyasalarının genel durumu 2005 ve 2015 yılları arasında genel olarak verilmiştir. Tablo 3’e göre okur yazar olmayan kesimde işgücüne katılma oranı %19,9 seviyesinden %17,8 seviyesine gerilerken işsizlik oranı ise %4,9 seviyesinden %5,7 seviyesine yükselmiştir. Lise ve altı eğitim düzeyinde olan kesimde işgücüne katılma oranı %45,3 düzeyinden %48,4 seviyesine yükselmiş, İşsizlik oranı ise %10,1 düzeyinden %11,6 düzeyine kadar yükselmiş olsa da tekrardan %10,2 düzeyine gerilemiştir. Lise düzeyinde eğitim seviyesine sahip kesimde işgücüne katılma oranları %49,6 düzeyinden %54,4 düzeyine kadar yükselmiş ve işsizlik oranı ise %13,9 düzeyinden dönemsel dalgalanmalar göstermiş olsa bile %13,4 düzeyinde kalmıştır. Yüksek öğretim düzeyinde olan işgücünün işgücüne katılma oranı %77,9 düzeyinden %79,7 düzeyine kadar yükselmiş, aynı kesim için işsizlik oranı ise %10 dan %11,6 düzeyine kadar gelmiştir.

Tablo 3. Türkiye’de Eğitim Seviyesine Göre İşgücü Durumu (2005-2015)

YIL	OKUR-YAZAR OLMAYAN		LİSE ALTI EĞİTİM		LİSE		MESLEK TEKNİK LİSE		YÜKSEK ÖĞRETİM	
	İKO (%)	İŞSİZLİK (%)	İKO (%)	İŞSİZLİK (%)	İKO (%)	İŞSİZLİK (%)	İKO (%)	İŞSİZLİK (%)	İKO (%)	İŞSİZLİK (%)
2005	19,9	4,9	45,3	10,1	49,6	13,9	65,0	13,6	77,9	10,0
2008	18,1	6,3	44,9	10,7	49,9	14,1	65,0	11,7	77,6	10,3
2010	19,8	6,0	46,8	11,6	51,4	15,9	65,8	13,2	78,8	11,0
2012	19,7	3,9	47,6	8,7	51,9	11,8	64,6	10,1	79,1	10,1
2013	20,1	4,9	48,0	9,3	53,1	12,0	65,1	10,5	80,1	10,3
2014	19,1	6,3	47,8	9,4	53,5	11,9	65,0	10,6	79,7	10,6
2015	18,6	5,3	48,1	10,0	54,1	12,4	65,4	10,2	79,8	11,0
2016	17,8	5,7	48,4	10,2	54,4	13,4	65,9	11,6	79,7	11,6

Kaynak: TÜİK verilerinden elde edilmiştir.

Tablo 3 verileri genel olarak yorumlandığında işgücünde bulunan kişilerin eğitim düzeyleri arttıkça işgücüne katılma oranları artmaktadır. Daha yüksek eğitim seviyeleri işgücüne katılma oranlarını olumlu yönde etkilemektedir. Aynı şekilde işgücünde olanların eğitim düzeylerine göre işsizlik oranlarında meydana gelen değişimlerde farklılık göstermektedir. Kişilerin eğitim düzeyleri azalttıkça yıllar itibari ile ortaya çıkan işsizlik oranları artmakta, eğitim düzeyi düşük olan kesim daha fazla işsizlik ile karşı karşıya kalmaktadır.

Tablo 4. Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre Kazanç Durumu (2010-2014)

EĞİTİM DURUMU	BRÜT ÜCRET 2010 (TL)	BRÜT ÜCRET 2014 (TL)
ORTALAMA YILLIK KAZANÇ	17.884	27.830
İLKOKUL VE ALTI	12.237	18.602
İLK VE ORTA ÖĞRETİM	12.192	18.476
LİSE	15.117	21.222
MESLEK LİSESİ	18.759	28.143
YÜKSEKÖĞRETİM	31.486	51.405

Kaynak: TÜİK verilerinden elde edilmiştir.

Tablo 4’de ortaya çıkan veriler özellikle işgücü piyasalarında bulunanların eğitim düzeyleri arttıkça elde ettikleri gelirden artmaktadır. 2014 yılında ortalama kazanç yıllık 27.830 TL düzeyinde bulunurken, lise ve lise altı düzeyde eğitime sahip olanlar ortalama kazancın altında, meslek lisesi ve yüksek öğretime sahip olanlar ise ortalama kazancın üzerinde gelire sahip olmaktadır. Yüksek öğretim düzeyine sahip olanlar ortalama kazancın yaklaşık iki katı gelire sahiptirler. Bu durum eğitim durumunun bireylere sağladığı en önemli olumlu katkılardan olan gelirini iyileştirme fırsatını sunma imkânını sergilemektedir.

2. TÜRKİYE’DE KAYITDIŞI İSTİHDAMIN YAPISI

Kayıt dışı ekonominin bir sonucu olarak ortaya çıkan, işgücü piyasaları başta olmak üzere çalışanları, devleti, toplumu ve işvereni olumsuz yönde etkileyen kayıt dışı istihdam uzun yıllardır mücadele edilen bir konu olmuştur. Türkiye açısından incelendiğinde ise yapılan etkin mücadele sonucu azalma eğilimi gösteren kayıt dışı istihdamı en az seviyeye getirebilmek, gelişmek ve iktisadi kalkınmayı sağlayabilmek için önemlidir.

Tablo 5’de Türkiye’de kayıt dışı istihdamın 2002 ve 2016 yılları arasındaki oranları verilmiştir. 2002 yılında %52,14 düzeyinde gerçekleşen kayıt dışı istihdam oranı zaman içerisinde düşme eğilimine girmiş, 2005 yılında %48,17 seviyesine gerilemiş, 2010 yılında ise %43,25 düzeyinde oluşmuştur. 2016 yılına gelindiğinde genel kayıt dışı istihdam oranı %33,49 olarak gerçekleşmiştir. Kayıt dışı istihdamın sektörlere göre durumunu değerlendirdiğimizde özellikle tarım sektöründe ciddi oranlara rastlamaktayız. 2005 yılında tarım sektöründe kayıt dışı istihdam oranı %90,14 düzeyinde ortaya çıkarken, aynı yıl tarım dışı sektörde %31,74, sanayi sektöründe %36,40 ve hizmet sektöründe ise %29,19 oranında oluşmuştur. Tarım sektöründe ortaya çıkan kayıt dışı istihdam rakamları zaman içerisinde azalma göstermiş 2005 yılında %88,22 düzeyine, 2010 yılında %85,47 seviyesine ve 2016 yılında ise %82,09 seviyesine gerilemiştir. Tarım sektöründe yaklaşık on beş yıllık dönem içerisinde kayıt dışı istihdam oranları sekiz puanlık düşüş göstermiştir. Diğer sektörlerden tarım dışı sektörde ise kayıt dışı istihdam 2005 yılında %34,32 düzeyine inmiştir. Tarım dışı sektörde kayıt dışı istihdam oranı 2010 yılında %29,06 ve 2016 yılında ise %21,72 düzeyinde gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründe kayıt dışı 2016 yılında %20,2 düzeyinde hizmet sektöründe ise %20,35 seviyesinde ortaya çıkmıştır. Tüm bu veriler temelinde kayıt dışı istihdamın tüm sektörlerde

azalma gösterdiği fakat tarım sektörü içerisinde halen ciddi boyutlarda olduğu yorumlanabilmektedir.

Tablo 5- Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Görünümü (2002-2016)

YILLAR	TARIM	TARIM DIŞI	SANAYİ	HİZMET	İNŞAAT	GENEL
2002	90,14	31,74	36,40	29,19	-	52,14
2003	91,15	31,55	36,43	29,00	-	51,75
2004	89,90	33,83	37,28	31,96	-	50,14
2005	88,22	34,32	38,11	32,27	-	48,17
2006	87,77	34,06	38,12	31,88	-	46,97
2007	88,14	32,34	35,51	30,63	-	45,44
2008	87,84	29,76	31,61	28,77	-	43,50
2009	85,84	30,08	33,43	28,40	-	43,84
2010	85,47	29,06	32,68	27,11	-	43,25
2011	83,85	27,76	31,50	25,71	-	42,05
2012	83,61	24,51	27,89	22,73	-	39,02
2013	83,28	22,40	25,23	20,90	-	36,75
2014	82,27	22,32	20,26	21,09	36,61	34,97
2015	81,16	21,23	19,13	20,05	35,58	33,57
2016	82,09	21,72	20,20	20,35	35,76	33,49

Kaynak: SGK Kayıt dışı istihdam verileri.

Türkiye’de kayıt dışı istihdamın iktisadi iş kollarına göre dağılım Tablo-6’da verilmiştir. Tablo 6 verilerine göre 2009 ve 2016 yılları döneminde en yüksek kayıt dışı istihdam Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık işkolunda görülürken, en az kayıt dışı istihdam düzeyi Finans ve Sigorta İşleri ile Eğitim Hizmetlerinde görülmüştür. Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık işkolunda 2009 yılında %85,94 düzeyinde olan kayıt dışı istihdam oranı 2016 yılında %82,09 düzeyinde gerçekleşmiştir. Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık işkolunu diğer hizmetler işkolu kayıt dışı istihdam oranının yüksekliği bakımından takip eden diğer bir işkolu olmuştur. Diğer Hizmetler işkolunda kayıt dışı istihdam oranı 2016 yılında %44,19 düzeyinde olmuştur. 2016 yılı için kayıt dışı istihdam İnşaat ve Bayındırlık işkolunda %35,76 düzeyinde, Kültür, Sanat, Eğlence ve Spor işkolunda %33,33 ve Elektrik, Gaz, Su işkolu da %33,85 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında kayıt dışı istihdam %3,32 ile Finans ve Sigorta Faaliyetleri, %3,92 ile Kamu Yönetimi ve Savunma Faaliyetleri, %3,61 ile Eğitim Hizmetleri en az ortaya çıkan işkollarıdır.

Tablo-6. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın İktisadi Faaliyet Alanlarına Göre Dağılımı

İKTİSADİ FAALİYET KODU	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Eğitim Hizmetleri	4,34	4,32	4,43	3,59	2,65	3,48	3,19	3,61
Kamu Yönetimi Ve Savunma	3,73	4,72	4,86	4,66	4,65	4,12	3,96	3,92
Finans Ve Sigorta Faaliyetleri	5,86	5,13	5,71	4,55	3,13	3,32	4,08	3,32
Madencilik Ve Taş Ocakçılığı	9,28	7,83	8,8	12,39	6,67	6,72	5,93	4,03
Mesleki, Bilimsel Ve Teknik Faaliyet	24,12	22,38	19,2	15,19	11,57	11,11	9,87	9,22
Bilgi Ve İletişim	12,10	21,08	18,01	13,45	11,42	13,22	13,15	12,50
İdari Ve Destek Hizmet Faaliyetleri	10,85	12,66	10,17	16,77	15,29	15,25	14,56	13,17
İmalat Sanayi	27,36	26,64	24,87	21,47	19,84	20,15	18,85	19,90
Gayrimenkul Faaliyetleri	44,44	47,54	33,77	29,35	25,81	26,34	20,85	23,87
Konaklama Ve Yiyecek Hizmeti Faal.	42,71	42,53	40,32	34,91	31,27	24,82	24,55	31,61
Toptan Ve Perakende Ticaret	38,42	36,56	34,00	30,27	27,91	26,55	25,89	27,09
İnsan Sağlığı Ve Sosyal Hizmet Faal.	7,11	5,59	11,11	15,84	19,46	24,72	27,21	28,67
Ulaştırma Ve Depolama	37,42	36,57	35,34	30,05	25,43	33,01	29,47	23,21
Elektrik, Gaz, Su, Kanalizasyon	29,47	33,94	35,85	28,9	27,52	29,8	30,47	33,85
Kültür, Sanat, Eğlence, Spor	50,00	40,20	38,00	37,04	34,71	34,35	31,54	33,33
İnşaat Ve Bayındırlık İşleri	54,29	52,34	49,88	45,35	40,12	36,61	35,58	35,76
Diğer Hizmet Faaliyetleri	57,71	57,04	56,07	49,06	46,14	47,69	43,38	44,19
Tarım, Ormancılık Ve Balıkçılık	85,94	85,47	83,85	83,61	83,28	82,27	81,16	82,09

Kaynak: SGK Kayıt dışı istihdam verileri.

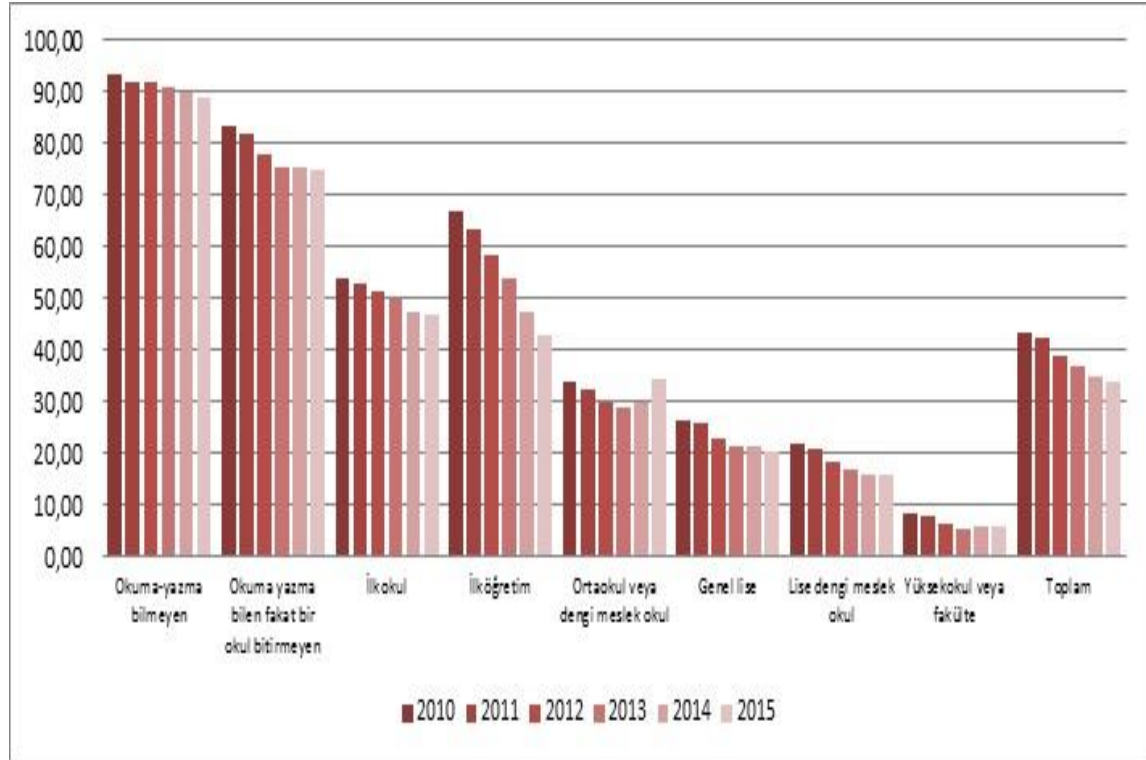
Tablo 6 verileri içerisinde özellikler İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri işkolu verileri dikkat çekmektedir. Dönemsel olarak kayıt dışı istihdamın fazla ya da az görüldüğü tüm işkollarında oransal olarak azalma veya aynı doğrultu bir izlenim varken, İnsan Sağlığı ve Sosyal hizmet Faaliyetleri işkolunda ciddi oranda artan bir görünüm ortaya çıkmıştır. İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmetler İşkolunda 2009 yılında %7,11 olan kayıt dışı istihdam oranı, 2016 yılında yaklaşık 3 kat artarak %28,67 düzeyine gelmiştir.

Türkiye’de ortaya çıkan kayıt dışı istihdam oranları ile bireylerin eğitim durumu arasında ki ilişki şekil 1’de verilmiştir. Şekil 1 verilerine göre özellikle eğitim durumu düşük seviyede olan bireylerde kayıt dışı istihdam oranları daha yüksektir. 2015 yılında genel lise

mezunlarında %20, lise ve dengi meslek okulu mezunlarında % 15, Yüksek okul veya Fakülte mezunlarında % 5 düzeyinde gerçekleşen kayıt dışı istihdam oranları eğitim seviyesi düştükçe artmaktadır. 2015 yılında özellikle okuma yazma bilmeyen bireylerde %90 düzeyinde ortaya çıkan kayıt dışı istihdam, okuma yazma bilip bir okuldan mezun olmayanlarda % 75, ilköğretim mezunlarında % 40, Orta okul ve dengi okul mezunlarında ise % 35 düzeyinde ortaya çıkmıştır. Bu genel durum bireylerin eğitim durumunun kayıt dışı istihdam konusunda ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Beşerî sermayenin nitelikleri arttıkça kayıt dışı istihdam azalmaktadır.

Şekil 1. Türkiye’de Eğitim Durumuna Göre Kayıt Dışı İstihdam

Kaynak: SGK Kayıt dışı istihdam verileri.

DEĞERLENDİRME

Kayıt dışı ekonominin en büyük sonuçlarından birisi olan kayıt dışı istihdam her ülke için mücadele edilmesi gereken önemli bir konudur. Kayıt dışı istihdam ile mücadele farklı yöntemler olsa bile en önemli yöntem toplum genelinde sosyal güvenlik bilincinin oluşturulmasıdır. Sosyal güvenlik bilincinin bireylerde yer alabilmesi için farkındalıkların artırılması ve gerekli eğitimlerin verilmesi önemlidir.

Toplumlar için beşerî sermaye kavramı, eğitilmiş insan gücünü ortaya koyduğu gibi işgücü piyasalarının şekillenmesinde önemli bir etkidir. Toplumları oluşturan bireylerin eğitim durumları arttıkça işgücü piyasalarında istihdam, ücret vd. temel durumlarda daha avantajlı bir duruma gelmekte, piyasa içerisinde daha rahat hareket edebilmektedir. Çalışma da verilen göstergeler bu durumun Türkiye içinde geçerli olduğunu göstermektedir. Türkiye için de eğitim seviyesi yüksek kişiler iş gücüne katılma oranı, istihdam ve ücret konularında eğitim seviyesi düşük kişilere göre daha iyi konumda bulunmaktadır. Kişilerin eğitim seviyesi arttıkça kayıt dışı istihdamdan uzak durdukları, kayıt dışı çalışma yolunu seçmedikleri mevcut veriler altında

söylenbilir. Bu temel yaklaşımlar ile birlikte eğitimin kayıt dışı istihdamın önlenmesinde önemli bir unsur olduğu ortaya konulabilmektedir. Kayıt dışı istihdamla mücadelenin sürekliliği ve uzun vadede kalıcı sonuçların alınması eğitim ile sağlanabilir. Çalışma hayatında bulunan veya çalışma hayatına girecek olan bireylerin eğitim seviyelerinin artırılması ve aynı zamanda sosyal güvenlik bilincinin oluşturulması kayıt dışı istihdam ile mücadele de kalıcı ve olumlu sonuçlar ortaya çıkarır. Bu bağlamda yapılması gerekenler,

- Tolumun genel eğitim düzeyini artırıcı politikalar izlenmelidir.
- Çalışma hayatına girecek bireylerde, gerekiyorsa lise düzeyinden itibaren sosyal güvenlik konularında eğitimler verilmeli ve gelecek nesillerde sosyal güvenlik bilinci oluşturulmalıdır.
- Çalışma hayatında bulunanlar ile işverenlere kayıt dışı istihdamın önlenmesine yönelik sosyal güvenlik eğitimleri vermeye devam edilmeli ve denetim mekanizması ile kontrol edilmelidir.
- Kayıt dışı istihdamın kalıcı çözümlerinin temelinde sosyal güvenlik bilinci olduğu unutulmamalı, çözüm politikaları bu eksen genelinde sürdürülmelidir.

Sonuç olarak kayıt dışı istihdam ile mücadelede elde edilecek olumlu ve kalıcı sonuçlar ülkenin iktisadi kalkınmasını hızlandıracaktır. İktisadi kalkınma ile elde edilecek girdilerden toplumun her kesimi yararlanacaktır. Devlet, işveren ve çalışanlar ortak payda da hareket ederek genel denge noktasında kayıt dışı ile mücadelede etkin roller üstlenmeli, eğitim ve sosyal güvenlik bilincini kayıt dışı istihdamla mücadelenin odak noktası haline getirmelidir.

Kaynakça

- AKALIN, G. (1996). “Kayıt Dışı Ekonomi ve Yasa Tasarısı (I)”, Vergi Dünyası Dergisi
- ALTUĞ, O. (1993). “Kayıt dışı Ekonomi”. Ankara Sanayi Odası Medya Dergisi, Aralık, İstanbul
- ALTUĞ, O. (1999). “Kayıt dışı Ekonomi”, Türkmen Kitapevi, İstanbul
- BENERIA L. ve FLORO M. (2003). “Labour market informalization and social policy: Distributional links and the case of homebased workers,” Vassar College Economics Working Paper, No. 60, ss.3-35.
- BİLETTE I. ve MEIXNER M. (2012) “Thematic Feature Industrial Relations an Undeclared Work”, Eurofound,05135, Dublin.
- CHARMES J. (1990) “A Critical Review of Concepts, Definitons and Studies in the Informal Sector”, Turnham/Salome/Schwarz (der.) The Informal Sector Revisited , OECD, Paris
- DEMİR, S. YILDIZ, M. D. (2009). Kayıt Dışı İstihdam. Sosyal Güvenlik Dergisi s,10-12
- DERDİYOK, Türkmen (1993) “Türkiye'nin Kayıt Dışı Ekonomisinin Tahmini”, Türkiye İktisat Dergisi, Mayıs, s. 54-63.
- DOĞRUSÖZ, B. (2004) “Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Açısından Vergi Hukuku Özel Hukuk İlişkilerine Bakış. Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kacakları, Önlenmesi Yolları, 19. Maliye Sempozyumu,

GUNDLACH, E. (1999), "The Impact of Human Capital on Economic Development: Problems and Perspectives," TAN, J. L. H. (eds.), Human Capital Formation as An Engine of Growth: The East Asian Experience (Singapore: Institute of Southeast Asian Studies): 383.402.

GÜNEY, A. (2009), "İşsizlik, Nedenleri, Sonuçları ve Müdahale Yöntemleri", Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt 10, Sayı 4, 135-159.

ILO (2000) "Employment and Social Protection in The Informel Sector-Employment in The Informel Sector:Challenges and Future Agenda", Geneva

ILO (2003) "Decent Work and The Informe Economy Rapor 6", ILO Conferance 90th Sesion, Genevo

KARAASLAN E. (2010) "Kayıt Dışı İstihdam ve Neden Olduğu Mali Kayıpları Bütçe Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği", Mali Hizmetler Derneği, Yayın No :7, Ankara

KARAASLAN E. (2014) "Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam", Bekad Yayınları, Antalya

KELKOUL. M., (1995) Concept et Definitions du secteur Informel, Economic Reserch Forum, Egypt

KILDİS, Y. (2000). "Kayıt dışı Ekonomi ve Etkileri (1)" Vergi Sorunları Dergisi

MALİYE BAKANLIĞI (2015) "Yıllık Ekonomik Rapor", <https://www.maliye.gov.tr/Documents/Y%C4%B1ll%C4%B1k%20Ekonomi15.pdf>, Erişim Tarihi: 20.04.2017

OECD (2004) " Informel Employment and Promoting the Transition to a Salaried Economy", OECD Employment Outlook.

ÖZDEMİR, E. (1993) "Kayıt dışı Ekonomi ve Alınması Gereken Önlemler" Vergi Sorunları Dergisi, Maliye Gelirler Kontrolörleri Derneği Yayını, Sayı:73 Temmuz-Ağustos

SANDER M. and PİET R. (2001) "Undeclared Labour In Europe, Towards An Integrated Approach Of Combatting Undeclared Labour", Regioplan Research Advice and Information

ENSES F. (1995) "İşgücü Piyasalarında Esneklik Türkiye İçin Geçerli Bir Kavram mıdır?", Petrol-İş '95-'96, İstanbul.

TESEL, A. ve TAŞÇI, H. M., (2010) "Hazard Analysis of Unemployment Duration By Gender In A Developing Country: The Case Of Turkey", TEK

TUNÇ, M. (1993) "Türkiye’de Eğitimin Ekonomik Kalkınmaya Etkisi", Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt no: 8, Sayı no: 2.

YEELİ A. B. ve KARADENİZ O. (2004), "Kayıt Dışı İstihdam", Odak Yayın ve Dağıtım, Ankara.

<http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/kayitDisi/kayitdisiistihdam>, Erişim Tarihi: 24.02.2017

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, Erişim Tarihi: 10.02.2017

SIYASAL İLETİŞİMDE WEB SAYFALARININ HALKLA İLİŞKİLER AMAÇLI KULLANIMI: SİYASAL PARTİLER ÜZERİNE BİR ANALİZ

Doç. Dr. Ahmet TARHAN

Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi

Melis KARAKUŞ

Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım ABD

Öz

Teknolojinin gelişmesi her alanda değişikliğe sebep olduğu gibi iletişim alanında da köklü değişikliklere sebep olurken yeni olanaklar da ortaya çıkarmıştır. İletişimde eskiden kullanılan geleneksel medya araçları yerini bugün teknoloji sayesinde yeni iletişim araçlarına bırakmıştır. Web teknolojisinin gelişimi, gelinen noktada hem web sitesi kullanıcılarına hem de kurum ve kuruluşlar adına birçok avantaj sağlamıştır. Günümüzde çift yönlü etkileşim ve Web 2.0'in sağladığı olanaklar, internet ortamındaki iletişimi çevrimiçi yapıya büründürmüş; zaman ve mekan gibi kavramları ikinci planda itmiştir. Kuruluşlar ve hedef kitleleri artık her türlü işlemlerini, online olarak web sayfaları üzerinden yapabilmektedir. Siyasal partiler de etkin bir araç olarak kurumsal web sayfalarını gerçekleştirdikleri halkla ilişkiler faaliyetlerini duyurmada, hedef kitlelerini iletişim süreçlerine katmada ve onlardan gelen geri dönüşlere göre politika üretmede kullanılmaktadırlar. Araştırmada mecliste grubu bulunan üç partiden AK Parti, CHP ve MHP'nin kurumsal web sayfaları içerik analiziyle değerlendirilecektir. Siyasal partilerin, web sayfalarının içerikleri, tanıma ve tanıtma faaliyetleri, kullanım kolaylığı, web sayfasının genel görünümü, basınla ilişkiler ve iletişim kategorilerinin ele alınması çalışmanın ana araştırma konularını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Partiler

USE OF THE WEB SITES IN THE POLITICAL COMMUNICATION FOR THE PUBLIC RELATIONS: AN ANALYSIS ON THE POLITICAL PARTIES

Abstract

The development of technology has caused changes in every field, as well as in the field of communication, leading to radical changes and new possibilities. Traditional media tools used in communication have left their place to new communication means thanks to technology today. The development of web technology has provided many advantages to both website users and organizations in the current situation. Today, the two-way interaction and the possibilities provided by Web 2.0 make online communication; concepts such as time and space have propelled the second plan. Organizations and target groups are now able to perform all kinds of transactions online via web pages. Political parties also use their corporate web pages as an

effective tool to publicize their activities related to the public, to incorporate their target groups into communication processes and to generate policies according to their feedback. The corporate web pages of the three parties, the AK Party, the CHP and the MHP, which have a parliamentary group in the investigation, will be evaluated through content analysis. The main research topics of the study are political parties' contents of web pages, recognition and publicity activities, ease of use, web page overview, press relations and communication categories.

Keywords: Public Relations, New Communication Technologies, Political Parties

1. GİRİŞ

İnsanlığın ilerlemesini sağlayan en büyük güç, hızla gelişen ve yayılan teknoloji olmuştur. İletişim teknolojilerindeki hızlı değişim ve gelişmeler zaman ve mekan tasarrufu sağlayarak insan hayatına heyecan verici, şaşırtıcı değişimler ve kolaylıklar sunmaktadır (Ural, 2011: 50). İnternet teknolojisinin söz konusu imkanları kâr amacı gütmeyen kuruluşlar çerçevesinde değerlendirildiğinde ise, çeşitli tekniklere hedef grupların yönetiminden istek ve beklentileri ile şikayetlerinin, alındığı ve yapılan çalışmalar veya faaliyetlerin de yine bu araçla ilgililere aktarıldığı görülmektedir (Tarhan, 2007: 76). Son yıllarda web in gelişmesiyle birlikte, sosyal medya araçları çeşitlenmiş, genişlemiş ve mobil teknolojilerdeki gelişmeler kullanıcıların daha da katılımcı ve aktif olmasına olanak sağlamıştır (Ersöz, 2005: 111).

Hedef gruplara farklı amaçlarla ulaşmanın bilincine varan halkla ilişkiler uzmanları, yukarıda belirtilen avantajlar neticesinde hedef kitleye erişimde kullanılan araçlara yenilerini eklemiştirler. Bunlardan bir tanesi internet ve kurumların oluşturduğu web sayfalarıdır (Tarhan, 2007: 76) İnternet hemen her konuda hem geçmişe ait arşiv bilgileri, hem de içinde yaşadığımız dakikaların anlık ve güncel bilgilerini barındırmakta ve tüm bu bilgilerin, kullanıcılar tarafından kolayca alınabilmesine olanak tanımaktadır. Özellikle internetteki bilgilerin kolay güncellenebilir olması, bilginin nitelik ve nicelik olarak artışını daha da hızlandıran bir faktör olmaktadır (Sayımer, 2008: 36).

Kurumlara sağladığı bu yarardan ötürü siyasal partiler de bu araçtan yararlanma yoluna gitmişlerdir. Siyasal partiler, kendi web sayfalarında parti tüzük programlarını, taşıdığı ideoloji ve dünya görüşünü seçmenlerine çok kolaylıkla aktarabilmektedirler (Balcı vd., 2013: 101). Ayrıca seçmenlerinin kendileriyle ilgili eleştirileri, yorumları basit bir mesaj panosu aracılığıyla alınabilmektedir. Anketler vasıtasıyla da kamuoyu yoklamaları da anlık olarak alınabilmektedir (Balcı, 2017: 122).

İnternet teknolojisinin özelde kurumsal web sayfalarının sağlamış olduğu yararlarından ötürü siyasal partiler açısından vazgeçilmez bir araç haline gelmesi bu konunun halkla ilişkiler amaçlı olarak incelenmesi gereğini gündeme getirmiştir. Çalışmada mecliste grubu bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)'nin kurumsal web sayfalarının biçimsel özellikleri, halkla ilişkiler amaçlı nasıl yararlandıkları ve buradan paylaştıkları haber içerikleri incelenmiştir. İçerik analizi yöntemiyle elde edilen bulgular yorumlanarak bu aracın hangi partilerce etkin olarak kullanıldığına ilişkin bulgular ve yorumlar sunulmuştur.

2. SİYASAL İLETİŞİM VE YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ

Siyasal İletişim kavramı özellikle 1983 yılından sonra Turgut Özal ile birlikte günlük yaşamımıza giren, girdiği dönemde de biraz eksik anlaşılan bir kavramdır (Aktaş, 2004: 41). Siyasal iletişimle ilgili çok sayıda tanım bulunmaktadır. Bunda kavramın yeni olması ve eksik anlaşılmasının rolü büyüktür.

Siyasal iletişim, siyasal süreçlerle iletişim süreçleri arasındaki ilişkileri ele alan araştırmalardan oluşan disiplinler arası bir akademik alan (Mutlu, 1994: 199) olarak değerlendirilmektedir.

Siyasal iletişim kavramını tek bir tanıma indirgemenin güç olduğundan bahseden Aziz (2003: 3) siyasal iletişimi, “belli ideolojik amaçların, toplumda belli gruplara, kitlelere, ülkelere ya da bloklara kabul ettirmek ve gerektiğinde eyleme dönüştürmek, uygulamaya koymak üzere siyasal aktörler tarafından çeşitli iletişim tür ve tekniklerinin kullanılması ile yapılan iletişim” olarak tanımlamaktadır.

Siyasal iletişim, siyasete konu olan her türlü bilgiyi içerebilen siyasal mesajın, siyasal aktörler, seçmenler ve diğer organizasyonlar arasında dolaşımını konu alan bir iletişim sürecidir. Bu süreçte etkili olan araçlar, adeta birer siyasal iletişim faktörü haline de gelebilmektedir (Bostancı, 2015: 22). Öyle ki kitle iletişim araçlarının teknolojilerinin özellikle günümüzde baş döndürücü gelişmesi insanların dünyanın her bir tarafındaki olaylardan anında haberdar olmasına her türlü konu hakkında daha kolay ve düşük maliyetle bilgilenmesine sebep olmuştur (Kalender, 2005: 106).

Mesajları kitlelere ulaştırmak söz konusu olduğunda bunu başarılı bir şekilde yerine getirebilen kitle iletişim araçları hedef kitleye doğru zamanda ve doğru biçimde ulaşmak isteyen birey ve örgütlerin gündemindeki yerini korumaya devam etmektedir. Siyasal partiler için öncelikli hedef kitle olan seçmenler kitle iletişim araçlarının öncelikli müşterileri arasında yer almaktadır (Bostancı, 2015: 82). Medyayı iyi kullanan, seçmenlere istedikleri doğrultuda mesaj verebilen, istenilen rolü oynayabilen ve etkili kampanyalar yapabilen siyasal parti veya adaylar daha başarılı olmakta iktidara en yakın hale gelebilmektedirler (Balcı, 2016: 74).

Kitle iletişim araçlarının bir takım eksikliklerini ortadan kaldıran, daha etkileşime açık bir iletişim anlayışını gündeme getiren ve hakim kılan internet teknolojileriyle özellikle siyasal hayata çok da ilgi duymayan genç seçmenlerin ilgilerinin siyasete çekilmesi konular hakkında bilgi sahibi olan, tartışan ve siyasal katılım çerçevesinde bunu hayata geçiren bir seçmen profilinin kazanılmasında da etkili olmuştur (Balcı vd., 2013: 20).

3. SİYASAL İLETİŞİMDE HALKLA İLİŞKİLER AMAÇLI İNTERNET KULLANIMI

İletişim teknolojisindeki tüm yenilikler siyasal hayat ve siyasal iletişime yeni açılımlar, katkılar gerçekleştirmiştir (Aktaş, 2004: 41). Günümüzde yeni iletişim ortamları özellikle internet, modern iletişim sisteminin en büyük destekçisi olmaktadır. 1970’lerde başlayan ve 1990’lardan sonra hızla devam eden internet kullanımı (Bostancı, 2015: 47), siyasal alanda da varlığını hissettirmektedir. Siyasal içerikli web sitelerinin sayısı her geçen gün artmaktadır (Ersöz, 2005: 122).

İletişimin siyasal boyutunu oluşturan siyasal iletişimin toplumsal hayattaki yeri ve önemi yeni anlaşılmaya başlamakla birlikte, iletişimin en önemli alanlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. Siyasal iletişimin bir disiplin olarak ortaya çıkması ve siyasetten iş hayatına dek uzanan geniş bir etki alanı oluşturmasında iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin rolü tartışılmazdır (Ertürk ve Şeşen, 2017: 61). Siyaset, toplumsal yaşamda en dinamik alanlardan birisini oluşturmaktadır. Her türlü değişim ve gelişimden etkilenen bu alan, yeni iletişim

teknolojilerinde yaşanan gelişmelere de ayak uydurmak durumundadır. Bu durum siyasetin dijital ortamlara taşınmasını ve siyasal kampanya ve süreçlerin de bu ortama sürdürülmesini gerekli kılmıştır (Tarhan ve Fidan, 2016: 403).

İnternet teknolojisinin gelişmesiyle siyasal partiler kendilerine birer internet sayfası oluşturmanın yanı sıra, seçmenlerle olan iletişimlerini belirli oranda internet üzerinden gerçekleştirmeye başlamışlardır (Devran, 2004: 31). Bu durum, siyasal partilerin kurumsal web sayfalarının internetin en yaygın uygulamasını oluşturmasına yol açmıştır. Öyle ki bu yaygınlık ile birlikte kurumlar hedef kitlelerine çevrimiçi ortamlarda kendilerini daha iyi ifade edebilmek için web sayfası oluşturmaktadırlar (Fidan, 2016: 164). Siyasal partiler interneti çok amaçlı kullanabilirler, parti tüzük ve programlarını tanıtmaya, partinin öncelik ve duyarlılıklarını belirtme, taşıdığı ideoloji ve dünya görüşü, ülke sorunlarına yaklaşım ve çözüme yönelik proje üretme gibi alanlarda topluma bilgi verme amacı güderler (Gürbüz ve İnal, 2004: 96). Kurumsal web sayfalarında ayrıca her türlü bilgi ve paylaşımı seçmen kitlelerine sunan siyasal partiler, partinin tarihçesi, tüzüğü, hizmetlere ilişkin bilgiler, faaliyet raporları, yapılacak organizasyonlara ilişkin duyurular, seçim dönemi öncesi beyannamelerini, afişlerini ve güncel haberlerini süre kısıtlaması olmaksızın sınırsız paylaşabilmektedirler.

4. KURUMSAL WEB SAYFALARININ SİYASAL PARTİLERİN SEÇMENLERLE İLETİŞİMİNİ GELİŞTİRMEDE SAĞLADIĞI YARARLAR

Kurumsal web sayfaları, siyasal partilere seçmenleriyle iletişim kurmaları, geliştirmeleri ve sürekli kılmaları için pek çok fayda sunmaktadır. Bu faydalardan bir kısmı partilerin seçildikleri takdirde vaat ettikleri projeler, ülke sorunlarına yaklaşım biçimleri ve aday tanıtımları gibi daha çok tanıtımaya dönük olurken; bir kısmı da seçmenlerin parti tarafından iletilen söylemlere ve mesajlara yaklaşım biçimini belirlemeye yani tanıma yöneliktir. Bu iki temel amaçla kurumsal web sayfalarının siyasal partilere sağladığı yararlar şöyle özetlenebilir:

İnternet, siyasal partilere, seçmenlere partinin programını anlatabilme halkla bütünleşme, kamuoyu oluşturma, merak edilen konulara açıklık getirme seçmenle hızlı iletişim kurma gibi konularda yeni seçenekler sunmaktadır (Gürbüz ve İnal, 2004: 95).

İnternet aynı zamanda, politikalara bireysel katılımı sağlamada yeni ve daha az maliyetli yollar sunabilmektedir (Kenski ve Stroud, 2006: 175-176).

Adaylar radyo ve televizyonda yayınladıkları siyasal mesajlarını, sloganlarını ve reklam filmlerini internet ortamında da yayınlatabilmektedirler (Devran, 2004: 228).

Geleneksel kitle iletişim araçlarında istenildiği gibi yer bulunamazken, oluşturulacak web sitelerinden seçmen kitlesine ilettiği görüş ve düşüncelerin arasına herhangi bir rakip veya görüş girmeden istenilen yoğunlukta aktarılmasına imkan sağlamaktadır (Akdağ, 2009: 302).

Kurumsal web sayfalarının interaktifliğinin pozitif yönde gelişmesi, siyasal mesajların sunulmasında siyasal çıkarıcılığı azaltacağı gerekçesiyle, internetin sağladığı bir diğer avantaj olarak değerlendirilmektedir (Kaid, 2002: 28).

İnternet siyasal bilgilenme ve siyasal katılımı artırma potansiyeline sahip olduğu görülmektedir (Kenski ve Stroud, 2006: 175). Öyle ki son dönemlerde gerçekleştirilen araştırmaların ve çalışmaların birçoğunda, sanal ortamda halkın siyasete ve karar alım süreçlerine katıldığı tespit edilmiştir. Bu gelişme, siyasal iletişimin çevresini genişleten bir durum olarak değerlendirilmektedir (Karaçor, 2009: 127).

Yeni iletişim teknolojileri ile beraber hızın ve kapsama alanının büyüklüğünün hem coğrafi hem de demografik anlamda öne geçtiği, iletişimde uzak mesafelerin sorun olmaktan çıktığı, büyük bir bellek kapasitesinin olduğu bir iletişim biçimi ortaya çıkmıştır (Tiryaki, 2015: 107).

5. SİYASAL PARTİLERİN KURUMSAL WEB SAYFALARINDA BULUNMASI GEREKEN ÖZELLİKLER

Siyasal partilerin seçmenlere ulaşmada ve onların istek ve beklentilerini belirlemede son yıllarda yaygın bir araç olarak kullandıkları kurumsal web sayfaları bir takım niteliklere sahip olması gerekmektedir. İyi bir web sayfasının ne tür niteliklere sahip olması gerektiğine ilişkin literatürde çeşitli kaynaklarda (Wilcox ve ark., 2005: 269; Wilcox, 2005: 299; Wilcox ve Nolte, 1997: 272-273; Kent ve Taylor, 1998: 326-331; Seitel, 2004: 447; Göksel ve Yurdakul, 2002: 323-324; Saran 2005: 71) farklı görüşler bulunmaktadır. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir:

Web sayfasına erişim kolay olmalı ve kısa sürede sayfa açılabilir: Buradan hızın web sayfası için önemli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Çok fazla resim ve grafik içeren sayfaların, açılımı biraz zaman alabilmekte bu da seçmenlerin sıkılarak başka sayfalara yönelmelerine neden olabilmektedir.

Web sayfası işlevsel kullanılabilir ve resim-metin dizaynında denge sağlanmalı: Çok fazla metin ağırlıklı sayfalar seçmenleri sıkabilmekte ve ilgili web sayfasının terk edilmesine neden olabilmektedir. Çok fazla grafik içeren web sayfaları da kurumsal ciddiyetten uzak olarak algılanabilmektedir. Bu nedenle yazı ve grafik dengesinin iyi kurulması gerekmektedir.

Web sayfasında hedef kitlenin ilgili sayfaya girebilmesi için gereksiz soru formlarını içeren engeller konulmamalı: Bazı web sayfalarında seçmenlerin girişini mümkün kılan bir takım sorular sorulabilmektedir. Bu kimi zaman siyasal parti ile ilgili görüşler olabileceği gibi kimi zamansa internet kullanıcısının bir takım demografik özelliklerini sorgulayan bilgiler olabilmektedir. Bunların da seçmenler açısından sıkıcı ve güvensiz olarak değerlendirilip web sayfasından ayrılmaları karşılaşılan bir başka sorundur.

Web sayfası sürekli güncellenmelidir: Basın mensuplarınca herhangi bir olayın haber niteliği taşıyabilmesinin güncel olmasına bağlı olduğu bir durumda; sürekli güncel bilgiler sunan web sayfaları hem basın tarafından takip edilip haber olarak çeşitli yayın organlarında yer alabilecektir.

Web sayfasındaki tüm linkler çalışmalı: Kullanıcılar için web sayfalarında yer alan linklerin çalışıyor olması da bir başka önem taşıyan konudur. Linklerin çalışmaması teknik yönden yetkin olunmadığı gibi bir izlenim de doğurabileceğinden siyasal parti ile ilgili olumsuz bir imaj olarak zihinlerde yer alabilir.

Web sayfasında geri besleme alma imkanını sağlayan (e-mail vb) araçlar yer almalı: Yapılan tüm çalışmaların hitap edilen hedef kitledeki etkisinin belirlenmesi interaktif özelliği ile diğer iletişim araçlarından ayrılan internet için çok önemlidir. Bu nedenle mesajın sunulduğu seçmenlerin tepkisinin ölçülebildiği geri besleme imkanı sağlayan araçlar yer almalıdır.

Web sayfasında erişim bilgileri mutlaka olmalı: İnternet tek başına e-mail gibi tek bir geri besleme unsuru ile sınırlı düşünülemez. Diğer geri besleme olanaklarını da harekete geçiren bir araç olarak işlev görmesi siyasal partiler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle siyasal partiye seçmenlerin erişimini sağlayacak diğer bilgiler (telefon, faks, adres, sosyal medya mecralarına erişim linki vb) mutlaka yer almalıdır.

Özetle, kurumsal web sayfasının görüntülenen ara yüzünün menü ve erişim yapısının kullanımı kolay, bilgiye en kısa yolla ulaşılabilecek erişim olanağına sahip, işlevsel ve hızlı bir yapıda oluşturulması başarılı bir kurumsal web sayfasının özellikleri arasındadır (Peltekoğlu, 2006: 325).

6. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı, mecliste grubu bulunan partiler içerisinde seçilen üç siyasi partinin kurumsal web sayfaları kullanımlarını halkla ilişkiler açısından analiz etmektir. Araştırmanın evreni, Türkiye’deki siyasi partileri oluştururken; araştırmada örneklem olarak Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi seçilmiştir.

Araştırmada yöntem olarak içerik analizi kullanılmıştır. Bu çalışmada kodlama cetvelini oluşturulurken kurumsal web sayfalarının incelenmesinde Ahmet Tarhan’ın (2007) “Halkla İlişkilerde Tanıma ve Tanıtma Aracı Olarak İnternet” adlı çalışmasından; kurumsal web sayfalarındaki haber içeriklerinin kategorilerinin oluşturulmasında ise Ahmet Tarhan ve Zühal Fidan’ın (2016) “Siyasal Halkla İlişkilerde Medya Yönetiminin Rolü ve Önemi: 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Örneği” başlıklı çalışmalardan yararlanılmıştır. Bu kodlama cetvelinden hareketle örneklem olarak belirlenen üç siyasal partinin kurumsal web sayfalarının özellikleri ve burada paylaşılan haber içerikleri bakımından karşılaştırılmaktadır.

Örneklem olarak belirlenen siyasal partilerin kurumsal web sayfalarında yer alan haberler, 07.04.2017 - 07.05.2017 tarihleri arasındaki bir aylık paylaşımları kapsamaktadır. Bu analizlerle, siyasal partilerin kurumsal web sayfalarından etkin bir biçimde yararlanıp yararlanmadıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca halkla ilişkilerin önemli bir uygulama alanı olan medya ile ilişkiler bakımından medya temsilcileri ve hedef kitleyi bilgilendirmede kurumsal web sayfalarının ne ölçüde etkin olduğuna odaklanılmıştır.

7. BULGULAR ve YORUM

7.1. Siyasal Partilerin Web Sayfalarına Erişilebilirliğiyle İlgili Bulgular

Örneklem çerçevesinde ele alınan ve mecliste grubu bulunan üç siyasal partinin kurumsal web sayfaları incelendiğinde, erişilebilirlik açısından üç partinin de kurumsal web sayfasına kolay bir şekilde erişim sağlanabilmektedir.

Tablo 1. Siyasal Partilerin Web Sayfalarının Erişilebilirlik Özellikleri

	AKP	CHP	MHP
Siteye Erişim Rahatlığı	Kolay Erişim	Kolay Erişim	Kolay Erişim
Sitenin Yüklenme Süresi	5 Saniye	4 Saniye	2 Saniye
Ana Sayfanın Kullanım Rahatlığı	Kolay	Kolay	Kolay

Söz konusu partilerin kurumsal web sayfalarının yüklenme süresi ise zaman olarak küçük farklarla birbirinden ayrılmaktadırlar. Her ne kadar kullanıcıların internete erişim hızıyla değişiklik gösterecek olsa da AK Parti, CHP ve MHP’nin kurumsal web sayfalarının yüklenme süreleri aralarında 2’şer saniye fark ile birbirinden ayrıldıkları görülmektedir. Burada en hızlı yüklenme oranına sahip olan söz konusu parti MHP’nin web sayfa içeriğinin fazla görsel

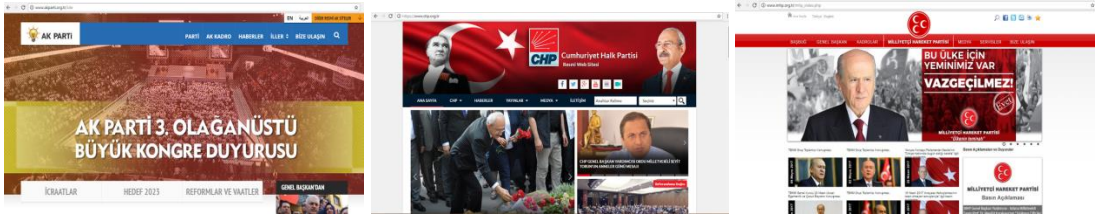

barındırmadığı için kolay yüklenme olanağı sunduğu düşünülmektedir. Diğer iki parti kurumsal web sayfasının ise daha fazla görsel içerik barındırmasından kaynaklı MHP'ye oranla daha geç yüklendiği söylenebilir. Diğer yandan kullanım rahatlığı açısından bakıldığında ise üç siyasal partinin web sayfası da kolay bir kullanıma sahiptir.

7.2. Siyasal Partilerin Web Sayfalarının Genel Görünümüyle İlgili Bulgular

Siyasal partilerin kurumsal web sayfaları genel görünümleri bakımından da ele alınmıştır. Analiz edilen kurumsal web sayfalarında logo kullanımı bakımından değerlendirildiğinde AK Parti logo kullanımı sayfa başında sol üst kısımda yer aldığı; CHP ve MHP'nin web sayfalarında ise parti logolarını ana sayfanın orta kısmının en üstüne yerleştirdikleri görülmektedir.

Görsel 1. Siyasal Partilerin Web Sayfalarının Genel Görünümü

Sayfalarda renk kullanımı açısından üç siyasal partinin web sayfası da partileriyle özdeşleşen logolarına uygun şekilde renk kullanımını tercih ettikleri görülmektedir. Sayfalar arası renk uyumu açısından ise üç siyasal partinin web sayfasının uyum içinde görülmüştür. Zemin rengi olarak daha çok partiyle özdeşleşen sembollerin renkleri kullanılmıştır. Örneğin; daha çok bayrak vurgusu yapan MHP'nin sitesinde kırmızı ve beyaz renklerin yoğun olarak kullanıldığı görülecektir. Diğer yandan AK Parti'nin parti ve logo ile özdeşleşen mavi, siyah ve turuncu rengin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. CHP ise, parti logosuna dayalı olarak beyaz ve kırmızı rengi tercih etmektedir.

Tablo 2. Siyasal Partilerin Web Sayfalarının Görünümüyle İlgili Bulgular

Tablolarda yer alan işaretler: (+): Var (-): Yok	AKP	CHP	MHP
Logo Kullanımı	Sol Üst Köşede	Üst Kısım Sayfa Ortası	Üst Kısım Sayfa Ortası
Sayfalarda Renk Kullanımı	Mavi + Siyah + Turuncu	Siyah + Beyaz +Kırmızı	Siyah + Beyaz +Kırmızı
Sayfalar Arası Renk Uyumu	Uyumlu	Uyumlu	Uyumlu
Zemin Rengi	Beyaz + Koyu Mavi	Beyaz + Koyu Gri	Beyaz + Kırmızı
Site Haritası	-	-	-

Sayfa Kenar Boşlukları	+	+	+
Sayfalarda Banner Yoğunluğu	Oldukça Çok	Çok	Az
Ziyaretçi Sayısı	-	-	-

İncelenen tüm siyasal partilerin kurumsal web sayfalarında, hangi bilgilerin hangi başlıklar ve linkler altında yer aldığına ilişkin bir site haritasına rastlanmamıştır. Banner yoğunluğu açısından AK Parti’de göze çarpan, çok sayıda banner kullanılmıştır. CHP, AK Parti’ye nazaran daha az banner kullanmıştır. MHP’ nin kurumsal web sayfası ise incelenen diğer iki partinin (AK Parti ve CHP) web sayfasından daha az banner kullanımına sahip olduğu görülmektedir. Yine üç siyasal partinin kurumsal web sayfasında da sunulan bilgilerin ne oranda hedef kitleyle buluştuğunu belirlemeye yardımcı olabilecek ziyaretçi sayısını gösteren herhangi bir ibare kullanılmamıştır. Ziyaretçi sayısına yer veren ve gün içerisinde çok sayıda ziyaretçinin yer aldığı kurumsal web sayfaları seçmenler bakımından aranan bilgiye erişilebilirlik bakımından yarar sağlayan bir mecra olarak algılanabilmektedir. Bu durum, seçmenlerin ilgili web sayfasını tekrar ziyaret etmeleri bakımından olumlu bir etki oluşturacağı düşünülebilir.

7.2. Siyasal Partilerin Web Sayfalarının Kullanım Kolaylığıyla İlgili Bulgular

Araştırma dahilinde sorgulanan bir başka konu ise, siyasal partilerin web sayfalarının kullanım kolaylığı ile ilgilidir. Araştırmada ele alınan üç siyasal partinin kurumsal web sayfası kullanım kolaylığı açısından incelendiğinde metinleri okumada AK Parti ve CHP’de metinleri okumada bir zorluk yaşanmamaktadır. MHP’nin kurumsal web sayfası incelendiğinde ise farklı bir durum karşımıza çıkmaktadır. MHP’nin kurumsal web sayfasında metinler küçük puntolarla ve gözü yoran bir yazım sitilinin tercih edildiği görülmektedir. Bu durum, metinlerin okunmasında zorluğa yol açmaktadır. Farklı yaş gruplarından seçmenlere seslenmesi beklenen siyasal partilerin bu konuda ileri yaş seçmenlere erişim bakımından daha dikkatli olması beklenir.

Tablo 3. Siyasal Partilerin Web Sayfalarının Kullanım Kolaylığıyla İlgili Bulgular

Tablolarda yer alan işaretler: (+): Var (-): Yok	AKP	CHP	MHP
Font Kullanımı ve Rahat Okunabilirlik	Metinler Rahat Okunabiliyor	Metinler Rahat Okunabiliyor	Metinleri Okumada Zorluk
Türkçe Karakter Desteği	+	+	+
Sayfadaki Butonların İşlerliği	Kısmen	İşler	İşler
Dil Seçim Olanğı	İngilizce + Arapça	-	İngilizce
Site İçi Arama	İşler Değil	+	+
Sayfadan Çıktı Alma İmkanı	+	-	-

Anasayfadan Diğer Linklere Erişim	+	+	+

Türkçe karakter desteği her üç siyasi partinin web sayfasında da mevcuttur ve özellikle site içi aramada kullanıcılara kolaylık sağlamaktadır. Dil seçim olanağına bakıldığında ise, aslında partilerin hedef kitlelerine yönelik bir dil çeşitliliği olduğu görülmektedir. AK Parti’de İngilizce ve Arapça, MHP’de ise yalnızca İngilizce ek bir seçenek olarak kullanıma sunulmuştur. Farklı dil seçim olanağının yer alması partiyi dışardan takip eden hedef kitlelere ulaşma bakımından önem arz etmektedir. Buna karşın CHP’de ise herhangi bir dil seçim olanağı bulunması bir eksiklik olarak ifade edilebilir. Araştırmanın yapıldığı günler dahilinde sayfadan çıktı alma imkanı incelendiğinde ise; AK Parti’de ana sayfa ve diğer sayfalardan çıktı alma imkanı sağlandığı; diğer iki partide ise bu olanağın sunulduğu fakat işler olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte her üç partinin de ana sayfadan diğer sayfalara yönlendirme içeren linklerden yararlandıkları ve bunların işler durumda olduğu belirlenmiştir.

7.3. Siyasal Partilerin Web Sayfalarındaki Tanıtmaya İlişkin Bulgular

Her kurum için hedef kitesinde bir farklılık yaratmak ve istenilen etkiyi alabilmek için yapması gereken en önemli şey kendini doğru bir şekilde hedef kitleye tanıtmasıdır. Ancak kendini doğru ve sağlıklı bir şekilde tanıtan kurum ve kuruluşlar olası hedef kitlelerin zihinlerinde yer edinebilecek ve olumlu izlenimler bırakabilecektir. Bu açıdan değerlendirildiğinde incelenen üç siyasi partinin de kurumsal web sayfalarında kendini tanıtmaya faaliyetlerine önem verdikleri gözlenmektedir.

Tablo 4. Siyasal Partilerin Web Sayfalarındaki Tanıtmaya İlişkin Bulgular

Tablolarda yer alan işaretler: (+): Var (-): Yok	AKP	CHP	MHP
Parti Tarihçesi	-	+	-
Parti Tüzüğü	+	+	+
Hizmetlere İlişkin Bilgiler	+	+	+
Faaliyet Raporları	-	Kısmen	Kısmen
Yapılacak Organizasyon Duyurusu	+	-	-
Web Sitesinden Sosyal Medya Uygulama Tanıtımı	+	+	+
Telefon/ Mail	+	+	+

Tablo 4 incelendiğinde; parti tarihçesinin AK Parti’de olmadığı bunun yanında CHP ve MHP’de yer aldığı görülmektedir. Parti tüzüğü, hizmetlere ilişkin bilgiler, telefon/mail bilgileri ve sosyal medya hesapları ikonları ve yönlendirme linklerinin her üç partinin kurumsal web sayfasında yer alan bir tanıtım unsuru olarak dikkat çekmektedir. Faaliyet raporlarına

bakıldığında ise, AK Parti kurumsal web sayfasında yer almadığı diğer iki partinin web sayfalarında ise kısmen bu raporlara yer verildiği belirlenmiştir. Yapılacak organizasyonlara ilişkin duyurulara ise sadece AK Parti'nin bu bilgiye yer verdiği belirlenmiştir.

7.4. Siyasal Partilerin Web Sayfalarındaki Tanımaya İlişkin Bulgular

Kurum ve kuruluşların hedef kitlenin zihninde yer edebilmesi için kendini tanıtmaya faaliyetlerini yoğun olarak kullanması gerektiği gibi bu kurumların nasıl bir hedef kitleye seslendiğini, hedef kitlelerin ne düşündüğünü bilmek de gerekli görülen önemli bir husustur. Bu önemden hareketle incelenen üç siyasal partinin hedef kitleyi tanımaya yönelik kurumsal web sayfalarından nasıl yararlandıkları da analize tabi tutulmuş ve aşağıdaki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 5. Siyasal Partilerin Web Sayfalarındaki Tanımaya İlişkin Bulgular

Tablolarda yer alan işaretler: (+): Var (-): Yok	AKP	CHP	MHP
Anket	-	-	Aktif Değil
Şikayet ve İstek Hattı	Erişilemiyor	-	-
İletişim Formu	-	+	+
Aynı IP ile Kaç Kez Girildiği	-	-	-

İncelenen üç siyasal partinin kurumsal web sayfaları tanıma yöntemleri bakımından değerlendirildiğinde anket uygulamasının sadece MHP'de yer aldığı fakat bu uygulamanın ise aktif olmadığı belirlenmiştir. Şikayet ve İstek Hattı uygulamasının ise sadece AK Parti'de yer aldığı fakat bu hatta erişimin olmadığı tespit edilmiştir. Aynı IP ile Kaç Kez Sayfanın Ziyaret Edildiğine ilişkin hiçbir partide bulguya rastlanılmamıştır. İletişim Formu uygulamasının ise CHP ve MHP'de yer aldığı; AK Parti'de ise bu uygulamaya yer verilmediği bulgulanmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde her üç siyasal partinin de kurumsal web sayfalarından daha çok tanıtmaya yönelik araçları ve yöntemleri aktif olarak kullandıkları gözlenirken; seçmen kitlesini tanımaya yönelik araç ve yöntemlerden yeterli düzeyde yararlanılmadığı belirlenmiştir. Bu durum, her üç siyasal parti için de bir olumsuzluk olarak değerlendirilebilir.

7.5. Siyasal Partilerin Web Sayfalarındaki Haber Konu Başlıklarına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında incelenen bir başka konu ise siyasal partilerin kurumsal web sayfalarında seçmenleri bilgilendirmeye yönelik yer verdikleri haberlerin konu başlıklarının neler olduğuyla ilgilidir. 07.04.2017 – 07.05.2017 tarihleri arasındaki kurumsal web sayfalarından sunulan haber başlıklarına ilişkin bulgular aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 8. Siyasal Partilerin Web Sayfalarındaki Haber Konu Başlıklarının Dağılımı

Haber Konu Başlıkları	AKP	CHP	MHP	TOPLAM
Referandum	102	211	10	323

Ekonomi	1	81	0	92
Sağlık	6	15	0	21
Cumhurbaşkanı	8	4	0	12
Mülteci Sorunu	2	4	0	6
TR-AB Süreci	2	2	0	4
Yargı	2	62	2	66
Suriye Politikası	1	3	0	4
Güvenlik	5	26	0	31
Bağımsızlık	2	86	0	88
Terör	5	11	2	18
Eğitim	3	19	0	21
Çevre	4	24	0	28
Proje	4	11	0	15
Parti Meclisi	2	15	0	17
İnternet	1	7	0	8
Atatürk	1	6	0	7
TOPLAM	160	587	14	761

İncelemeye alınan zaman dilimi kapsamında üç siyasal partinin kurumsal web sayfalarında toplam 761 haber incelenmiştir. Haberlerin dağılımlarına bakıldığında CHP (587; % 77.13), AK Parti (160; % 21.02) ve MHP (14; % 1.85) biçiminde sıralandıkları görülmektedir. Haber konu başlıkları açısından değerlendirildiğinde ise, Referandum (323; % 42.44) ilk sırayı teşkil etmektedir. Bunu, Sağlık (92; % 12.08), Bağımsızlık (88; % 11.56) ve Yargı (66; % 8.6) başlıkları takip etmektedir. En az yer verilen haber başlıklarına bakıldığında ise; sadece 4 başlıkla (% 0.52) Türkiye - AB Süreci ve Suriye Politikası oluşturmaktadır.

16 Nisan'a kadar tüm partilerin daha çok Referandum Süreci'ne ilişkin haber paylaşımları yaptıkları görülmektedir. 16 Nisan'dan sonra ise AK Parti'de kazanılan referandum süreci sonrasında Cumhurbaşkanı'nın tekrar partiye üyeliğiyle ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a ilişkin haberlere yoğunlaştıkları gözlemlenirken; CHP'nin ise Yüksek Seçim

Kurulu'nun açıklamaları ve referandum sonuçlarının kesinleşmesi üzerine bir takım itiraz süreci üzerine odaklandığı görülmektedir.

Araştırmaya konu olan üç siyasal partinin web sayfalarında yayınladıkları haberler incelendiğinde haberlerde toplam **3529** görsel kullanılmıştır. Bu da haber başına ortalama 5 görsel düştüğünü göstermektedir. Siyasal partiler, özellikle CHP ve AK Parti haberlerde yoğun bir şekilde görsel paylaşımı yaparak seçmenine ulaşmayı tercih etmiştir. Dikkat çeken bir başka husus ise, AK Parti ve MHP'nin yayınladıkları haberlere ilişkin tıklanma oranlarına yer vermemesine karşın; CHP paylaştığı tüm haberler için bu bilgiyi haberlerin hemen altında hedef kitesine sunmaktadır.

Yapılan incelemede dikkat çeken bir başka husus ise, AK Parti ve CHP'nin bazı günlerde ortalama 15 habere kadar paylaşımında bulunduğu belirlenmiştir. Özellikle içeriği filtreleme olmaksızın kendilerinin belirleyebileceği bir olanağı sunan kurumsal web sayfalarının AK Parti ve özellikle de CHP tarafından aktif ve etkin bir biçimde kullanıldığı; MHP'nin ise bu özellikten ve araçtan yeterince yararlanmadığı dikkat çekmektedir.

7.5. Siyasal Partilerin Web Sayfalarındaki Haber İçeriklerinin Sosyal Medyada Paylaşılabilirliğine İlişkin Bulgular

Araştırmada üç siyasal partinin kurumsal web sayfalarında sundukları haber içeriklerinin yeni bir mecra olan ve özellikle genç seçmen tarafından yoğun bir biçimde kullanıldığı varsayılan sosyal medya mecralarında paylaşılabilirliğine ilişkin veriler de sunulmuştur. Bu veriler, kurumsal web sayfalarında yer verilen haber içeriklerinin daha geniş seçmen kitleleriyle paylaşılmasına olanak sağladığında önem taşımaktadır.

Tablo 9. Web Sayfalarında Yer alan Haber içeriklerini Sosyal Medyada Paylaşabilme Özelliği

Siyasal Partilerin Kurumsal Web Sayfaları	VAR		YOK	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
AKP	160	0,00	0	100,0
CHP	587	0,00	0	100,0
MHP	14	0,00	0	100,0

Yapılan analiz sonucunda örneklem kapsamında incelenen üç siyasal partinin de kurumsal web sayfalarında paylaştıkları haber içeriklerini çeşitli sosyal medya mecraları aracılığıyla kullanıcılara hesaplarında paylaşabilme özelliği sunduğu görülmektedir. İncelenen tüm siyasal partilerin Facebook, Twitter ve E-posta aracılığıyla bu olanağı seçmenlerine sundukları gözlenmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Yeni iletişim teknolojileri hedef kitleleriyle iletişim kurma, geliştirme ve sürdürmede tüm kurumlara yarar sağladığı gibi geniş kitlelere hitap etme ve onlara kulak verme zorunluluğu içerisinde bulunan siyasal partiler için de vazgeçilmez fırsatlar sunmaktadır.

Sağladığı yararlarından ötürü siyasal partiler, ülke meselelerine ilişkin çözüm önerilerini, vaatlerini, teşkilat yapılarını ve tüzükleriyle ilgili bilgileri seçmen kitlelerine aktarmada ve seçmenlerin bu paylaşımlara verdikleri tepkileri ölçmede kurumsal web sayfalarından son dönemlerde yoğun bir biçimde yararlandıkları gözlemlenmektedir.

Buradan hareketle mecliste grubu bulunan üç siyasal parti olan AK Parti, CHP ve MHP'nin kurumsal web sayfalarından halkla ilişkiler amaçlı nasıl yararlandıklarına ilişkin bir araştırma yapılmıştır. İçerik analizi yöntemi uygulanan çalışmada elde edilen önemli birtakım bilgiler aşağıda sunulmaktadır:

- Erişilebilirlik açısından üç partinin kurumsal web sayfasına da kolay bir şekilde erişim sağlanabilmektedir. Web sayfalarında logo ve renk kullanımı açısından üç siyasal partinin web sayfası görünüşleri incelendiğinde, partilerin tümünün logo ve renk kullandığı, renk tercihinde ise ideolojilerine ve görüşlerine uygun renkler kullandıkları görülmektedir.
- Örneklem kapsamındaki bulunan üç siyasal partinin web sayfasında da site haritasına rastlanılmamaktadır. Banner yoğunluğu açısından AK Parti'de çok sayıda banner kullanılmıştır. Bunu CHP ve MHP takip etmektedir. Üç siyasal partinin kurumsal web sayfasında da sunulan bilgilerin hedef kitleyle ne kadar sayıda ulaştığını belirlemeye yarayacak ziyaretçi sayısını gösteren herhangi bir sayaç kullanılmamıştır.
- Araştırmada ele alınan üç siyasal partinin kurumsal web sayfası kullanım kolaylığı açısından incelendiğinde metinleri okumada AK Parti ve CHP'de metinleri okumada bir zorluk yaşanmamaktadır. MHP'nin ise küçük puntolu bir yazı sitilini tercih etmesi nedeniyle sayfanın okunurluğunda sorunlar yaşanmaktadır.
- Hedeflerine ulaşmakta farklı dil seçeneklerinin bulunması gerektiği düşünülen siyasal partilerin web sayfalarında, Türkçe karakter desteği her üç siyasal partinin web sayfasında da mevcuttur. AK Parti'de İngilizce ve Arapça, MHP'de ise yalnızca İngilizce ek bir seçenek olarak kullanıma sunulmuştur. Buna karşın CHP'de ise herhangi bir dil seçim olanağı bulunması bir eksiklik olarak ifade edilebilir. Araştırmanın yapıldığı günler dahilinde, AK Parti'de ana sayfa ve diğer sayfalardan çıktı alma imkanı sağlandığı; diğer iki partide ise bu olanağın sunulduğu fakat işler olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte her üç partinin de ana sayfadan diğer sayfalara yönlendirme içeren linklerden yararlandıkları ve bunların işler durumda olduğu belirlenmiştir.
- Araştırma kapsamında incelenen bir başka konu ise bu araçtan tanıma amaçlı mı tanıtmaya amaçlı mı daha etkin yararlandığıyla ilgilidir. İncelenen üç siyasal partinin kurumsal web sayfalarında hedef kitleye yönelik tanıtmaya faaliyetlerine ve araçlarına daha çok yer verdiği buna karşın iki yönlü iletişim imkanı sunan kurumsal web sayfalarından tanıma amaçlı araçlardan yeterince yararlanmadıkları bulgulanmıştır.
- Partilerin kurumsal web sayfalarının paylaştıkları haberler incelendiğinde incelenen süreç içerisinde oldukça yoğun bir haber paylaşımı dikkat çekmektedir. Haber paylaşımı sayısı bakımından ilk sırada CHP (587; % 77.13) yer alırken; bunu, AK Parti (160; % 21.02) ve MHP (14; % 1.85) takip etmektedir. Bu yönüyle en aktif kullanan partinin CHP ve en az bu araçtan yararlanan partinin ise MHP olduğu söylenebilir.
- Paylaşılan haberlerin içeriğine bakıldığında ise, en çok haberi yapılan konu başlığı ise Referandum (323; % 42.44) ilk sırayı teşkil etmektedir. Bunu, Sağlık (92; % 12.08), Bağımsızlık (88; % 11.56) ve Yargı (66; % 8.6) başlıkları takip etmektedir. Ayrıca, siyasal partilerin kurumsal web sayfalarında paylaştıkları haberlerde yoğun bir şekilde görsel paylaştıkları da bir başka diğer önemli konudur.

- Son olarak siyasal partilerin tamamının kurumsal web sayfalarında yararlandıkları haberlerin daha geniş kitlelere ulaşabilmesi için sosyal medya araçlarıyla paylaşılabilme olanağı da sundukları belirlenmiştir.

Araştırma bulgularından hareketle siyasal partilerin bu araçlardan yeterli düzeyde yararlanmadıkları ve tanıma yerine daha çok tanıtma amaçlı olarak yararlandıkları söylenebilir. Siyasal partilere aracı kullanmaksızın hedef kitlelerine istedikleri bilgileri aktarma olanağı sağlayan kurumsal web sayfalarından daha aktif bir biçimde yararlanmaları gerekmektedir.

Ayrıca hedef kitlesi olan seçmenlerin istek, beklenti, talep, eleştiri ve sorularını kapsayan iki yönlü iletişime ilişkin daha etkin bir kullanım politikasının benimsenmesi siyasal partiler açısından seçmenlerin gözünde pozitif bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akdağ, M (2009). İnternetin Siyasal İletişimdeki Yeri ve Önemi, Abdullah Özkan (ed.), 293-308, Siyasetin İletişimi, Tasarım Yayınları, İstanbul.
- Aktaş, H (2004). Bir Siyasal İletişim Aracı Olarak İnternet, Tablet Yayınları, Konya.
- Aziz, A (2003). Siyasal İletişim, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Balcı, E V (2017). Kültürel Farklılıklar Ekseninde İnternet ve Haber, Literatürk Yayınları, Konya.
- Balcı, Ş (2016). “Siyasal Karar Sürecinde İletişim Araç ve Yöntemlerinin Etki Düzeyleri: 7 Haziran 2015 Genel Seçim Örneği”, 7 Haziran’dan 1 Kasım’a Türkiye’de Siyasal İletişim Uygulamaları, Şükrü Balcı (ed.), Literatürk Yayınları, Konya, 70-108.
- Balcı, Ş; Tarhan, A ve Bal, E (2013). Medya ve Siyasal Katılım, Literatürk Yayınları, Konya.
- Bostancı, M (2015). Sosyal Medya ve Siyaset, Palet Yayınları, Konya.
- Devran, Y (2004). Siyasal Kampanya Yönetimi - Mesaj Strateji ve Taktikler, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ersöz, S (2005). “İnternet ve Demokrasinin Geleceği”, Selçuk İletişim, 3 (4), 122-129.
- Ertürk, O K ve Şeşen, E (2017). “Bir Halkla İlişkiler Aracı Olarak Seçim Beyannameleri: 2000’li Yıllar Üzerine Bir İnceleme”, Akademia, 5(1), 60-80.
- Fidan, Z (2016). Teknoloji ve Siyasal İletişim, Literatürk Academia, İstanbul.
- Göksel A B ve Yurdakul, N B (2002). Temel Halkla İlişkiler Bilgileri, Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Gürbüz, E ve İnal, E (2004). Siyasal Pazarlama- Statetijik Bir Yaklaşım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Kaid, L (2002). Political Advertsing and Information Seeking: Comparing Exposure via Traditional and Internet Channels, Journal of Adverting, 31 (1), 27-35.
- Kalender, A (2005), Siyasal İletişim, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Karaçor, S (2009). “Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi”, Yönetim ve Ekonomi, 16(2), 120-131.

- Kenski K ve Stroud N J (2006). Connections between Internet Use and Political Efficacy, Knowledge and Participation, *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 50 (2), 173-192.
- Kent M L ve M Taylor (1998) *Building Dialogic Relationships Through the World Wide*
- Mutlu, E (1994). *İletişim Sözlüğü*, Sofos Yayınları, İstanbul.
- Peltekoğlu, F (2016). *Halkla İlişkiler Nedir*, Beta yayınları, İstanbul.
- Saran M (2005). “İnternet ve Halkla İlişkiler”, *Yeni Düşünceler*, 1 (1), Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir.
- Sayımer, İ (2008). *Sanal Ortamda Halkla İlişkiler*, Beta yayınları, İstanbul.
- Seitel, F P (2004). *The Practice of Public Relations*, Pearson Prentice Hall, New Jersey.
- Tarhan, A (2007). “Halkla İlişkilerde Tanıma ve Tanıtma Aracı Olarak İnternet: Belediyelerin Web Sayfaları Üzerine Bir Analiz”, *Selçuk İletişim*, 4(4), 75-96.
- Tarhan, A (2011). “Kurumsal Çevre Sorumluluğu: Sanayi Kuruluşlarının Web Sayfaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *NWSA e-Journal of New World Sciences Academy*, 6,(3), 539-558.
- Tarhan, A ve Fidan, Z (2016). “Siyasal Halkla İlişkilerde Medya Yönetiminin Rolü ve Önemi: 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Örneği”, 7 Haziran’dan 1 Kasım’a Türkiye’de Siyasal İletişim Uygulamaları, Şükrü Balcı (ed.), *Literatürk Yayınları*, Konya, 203- 241.
- Tarhan, A ve Fidan, Z (2016). “Siyasal İletişimde Sosyal Medyanın Kullanımı: 7Haziran- 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Twitter Örneği”, 7 Haziran’dan 1 Kasım’a Türkiye’de Siyasal İletişim Uygulamaları, Şükrü Balcı (ed.), *Literatürk Yayınları*, Konya, 401-440.
- Tiryaki, S (2015). *Sosyal Medya ve Facebook Bağımlılığı*, Literatürk Yayınları, Konya.
- Ural, E (2011). “Teknoloji Etkileri ve Halkla İlişkiler: Eleştirel Bir Yaklaşım”, *İletişim ve Teknoloji*, Zeliha Hepkon (ed.), Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 50-82.
- Web, *Public Relations Review*, 24 (3), 321- 334.
- Wilcox, D L (2005). *Public Relations Writing and Media Techniques*, International Edition, Pearson Education Inc, Boston.
- Wilcox, D L Cameron G T Ault P H ve W K Agee (2005). *Public Relations Strategies and Tactics*, Study Edition, Pearson Education Inc, Boston.
- Wilcox, D L ve Nolte, L W (1997). *Public Relations Writing and Media Techniques*, Addison Wesley Educational Publisher Inc., New York.

HABER SÖYLEMİ: SAĞLIK SEKTÖRÜNE YÖNELİK HABERLERİN SUNUMU “ KIZIN ÖLDÜ ” HABERİ

Doç. Dr. Ali BÜYÜKASLAN

İstanbul Medipol Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi

Arş. Gör. Ahmet Serkan OKAY

İstanbul Medipol Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Elemanı

Öz

İletişim, günümüz dünyasında hızla gelişen ve insanlar arasındaki etkileşimi sağlayan bir olgudur. İletişime yön veren teknoloji, her alanda olduğu gibi iletişim alanında da varlığını göstermektedir. McLuhan'ın küresel köy tanımlamasında da belirttiği üzere, dünya küçülerek köy halini almıştır. Hemen her sektör bu yeni duruma kendini uyarlamış, sağlık sektöründen medyaya birçok sektör, küreselleşmeden etkilenerek yeni iletişim teknolojilerinden yararlanmaya başlamışlardır. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla günümüzde devletler, toplumlar, gruplar, cemaatler, medya kuruluşları, kendi ideolojik söylemleri çerçevesinde, bilgilendirmeyi, haber akışını sağlamayı amaçlamaktadırlar. Medyanın kendi haber söyleminin ele alındığı bu çalışmada, sağlık sektörüne ilişkin bir olayın haber söylem analizi yöntemiyle incelenmesi amaçlanmıştır.

17 Eylül 2015 tarihinde Karaman'a bağlı Kılbasan köyünde meydana gelen olayda, hasta yakını doktor arasındaki geçen diyalog haber manşetlerinde, “skandal” olarak yer almıştır. Olay, yerel ve ulusal basında geniş yankı bulmuştur. Olayla ilgili yapılan haberlerin söylem analizi ile çözümlenmesi amaçlanmış, www.gazetevatan.com, www.sondakika.com ve www.ensonhaber.com internet haber sitelerinde olayla ilişkili verilen haber metinleri Van Dijk'in Eleştirel Haber Söylem Çözümlemesi yöntemiyle incelenmiştir.

Eleştirel Söylem Çözümlemesi, dilde söylemin yorumlamasını yapan bir yaklaşımdır. Çalışmamıza esas teşkil eden “Karaman'da ‘Kızın Öldü!’” haber metni, Van Dijk'in makro ve mikro yapı olarak ayırdığı söylem çözümlemesiyle irdelenip yorumlanmıştır.

Van Dijk'in haber söylemine göre çözümlenen haber metninde sağlık sektöründeki iletişim konusunda sıkıntıların varlığı ve sağlık personellerinin sağlıkta iletişim konusunda, profesyonel bir desteğe ihtiyaçlarının olması gerektiğini yönünde sonuçlar çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Haber Söylemi, Eleştirel Söylem Analizi, Sağlıkta iletişim, Van Dijk

Abstract

Communication is a phenomenon that develops rapidly in today's world and provides interaction among people. Technology, like every other area, shows its presence in the field of communication. As described by McLuhan's definition, the world has become smaller and become a global village. Almost every sector adapts itself to this new situation, many sectors

from the health sector to the media, have been influenced by globalization and started to use new communication technologies. Today, through the mass media, states, societies, groups, communities, media organizations are aiming to provide news flow in the framework of their own ideological rhetoric. Throughout the study, in which the media's own news discourse is addressed, it is aimed to examine an incident related to the health sector, by the “news discourse analysis”. On September 17, 2015, in the incident that occurred in Kılbasan village of Karaman, the last dialogue between the doctor and the patient was taken as "scandal" in the news headlines. The incident has found wide impact at the local and national level. The news texts related to the event were analyzed by Van Dijk's Critical News Discourse Analysis method by using the related news at www.gazetevatan.com, www.sondakika.com and www.ensonhaber.com. Critical Discourse Analysis is an approach that interprets the discourse on the ground. The news text, "Your daughter is dead!", has been evaluated and interpreted by Van Dijk's method which is divided into micro and macro levels. According to the news text resolved by the means of Van Dijk's analysis, the existence of difficulties in communication in the health sector and the need for health personnel to have professional support for communication in health are drawn as conclusion.

Keywords: News discourse, Critical discourse analysis, Health Communications, Van Dijk

Eleştirel Söylem Analizi ve VanDijk'in Haber Söylem Analizi

Sosyal bilimlerde gittikçe artan bir öneme sahip olan söylem çözümlemesi, yorumlamacı ve nitel araştırma yöntemlerinden biri olarak görülmektedir. Nitel araştırmalar “olguların, kavramların, sosyal gerçekliğin ve sosyal dünyanın” içinde yaşayan insanlar için ne anlama geldiğini araştırmaktadır. Söylem çözümlemesi dilin, “fenomeni” nasıl oluşturduğunu inceleyen bir yöntem olarak söylemi, sosyal dünyanın en önemli ögesi olarak görmekte ve sosyal dünyanın ancak söylemin incelenmesi ile anlaşılabilceğini savunmaktadır (Gür,2013:186).

Söylem, dilbiliminde dilin kullanım biçimi olarak tanımlanmakta olduğu gibi bir dilsel eylemde bulunma biçimidir. Söylem bir kişinin iletişim kurmak amacıyla kullandığı bir dil olarak görülmemekle birlikte, aynı zamanda iki kişi arasında sürüp giden karşılıklı iletişimi, dilbilimsel kuralları ve gelenekleri de kapsamaktadır (Devran,2010:25).

Eleştirel söylem çözümlemesi, toplumsal etkileşimin dilsel bir biçim alan veya bir kısmı dilsel olan çeşitli düzeylerini çözümlemeye yönelik bir eleştirel yaklaşımdır. Eleştirel söylem analizi, söylemi toplumsal pratiklerin bir biçimi olarak görülmektedir. Yani, dil ve toplum arasındaki ilişkiye odaklanırken söylem dışındaki başka toplumsal pratiklerin varlığını korumaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi, dil içinde açığa vurulduğu haliyle hakimiyetin, ayrımcılığın, gücün ve denetimin açık olduğu kadar örtük yapısal ilişkilerini çözümlemeye çalışan bir söylem çözümleme yaklaşımıdır. Toplumsal eşitsizliklerin dil kullanımıyla nasıl ifade edildiğini, işaret edildiğini, kurulduğunu ve meşrulaştığını sorgulamayı amaçlamaktadır (Dursun,2007:335-344).

Çalışmada yer alacak olan Teun A. Van Dijk, söylem analizini; başat olarak toplumsal güç kullanımından kaynaklı suistimal ve tahakküm süreçleri ile toplumda cereyan eden ve her yeni gün yeniden üretilen toplumsal eşitsizliklere dair - bir yandan toplumsal diğer yandan da siyasal bağlam içerisinde- direnç göstermekte olan metin ve diyalojilerin incelenmesine yönelik bir çözümleme biçimi olarak tanımlamaktadır. Teun A.Van Dijk'a göre, eleştirel söylem analizi

içinde medya söylemlerine bakıldığında, kitle iletişim araçlarının sunumunda stereotipleştirme, önyargı, cinsiyetçi ya da ırkçı imajlar, metinlerde, fotoğraflarda ve görüntülerde ortaya çıkmaktadır (Kula,2001: 191).

Van Dijk'a göre, haber söylem çözümleme yöntemi: Metnin içeriği, retorisi, semantiği ve anlatı yapısı olarak formüle etmiştir. Bu yöntemde makro yapı ve mikro yapı olarak tasarlanmış olup mikro yapı bağlamında metnin sesleri, sözcükleri cümle yapıları ve anlamları irdelenerek analiz yapılmaktadır. Makro yapı çözümlemesinde ise metnin teması, tematik yapısı ve konusu gibi söylemin tüm boyutları ele alınarak analiz yapılmaktadır (Devran,2010:64).

Van Dijk'in haber söylem analizinde metnin bölümleri ve paragrafların söylemleri üzerine odaklanılmalıdır. Tematik yapıda, metin içerisinde yer alan sebep sonuç ilişkisine (condition/cause veya consequence) ve haberdeki en baştaki konusundan en alttaki konusuna kadar en üst düzeydeki konudan en alt düzeydeki konuya kadar inceleme yapılarak haberin tematik analizi yapılabilmektedir. Makro yapı analizinde metin paragraflarında yer alan konuları, konuyla alakalı diğer alanları da ele alarak cümleler ile ifade edilebilir. Metnin ses, sözcük, cümle yapısı ve anlamlarını kapsayan mikro yapıda söylem stili ele alınarak aynı haberin farklı stilde nasıl ele alınması gerektiği konusunda yorumlanmaktadır. Yaş, cinsiyet, eğitim, statü, sınıf, etnik aidiyet gibi unsurlar dilin farklı bir biçimde ifade edilmesini belirleyen en önemli faktörlerdir. Örneğin, askerlerin, öğretmenlerin, doktorların, karadenizlilerin, sporcuların veya bilim adamlarının kendilerine özgü söylemleri vardır (Devran,2010:65).

Haber söylem analizinde özellikle dikkat edilmesi gereken, sözcükleri yapısal olarak irdelenmek ve kullanım yerine bakmaktır. Belirli sözcükler haber yazarı tarafından özellikle vurgulanarak yer vermesi, yazarın niyetini, ideolojisini ortaya koymaktadır. Örneğin, haber metnini okurken "terörist" sözcüğü yerine "özgürlük savaşçısı" olarak yer verilmesi yazarın vurgulamak istediği niyet ve ideolojiyi ele vermektedir.

Haber metinlerindeki retorinin çözümlenmesi hususunda Van Dijk şu konulara vurgu yapmaktadır:

1. Olayın açıkça ifade edilmesi
2. Metin içerisindeki olaylar arasında güçlü bir biçimde sebep sonuç ilişkilerinin kullanılması
3. Metnin duygusal bir biçimde ifade edilmesi

1. Olayın açıkça ifade edilmesi: Olayın açıkça ifade edilmesi haber metninin doğruluğunu kanıtlayıcı olayın şahitleri, güvenilir kaynakları ve profesyonellerin desteğinin alınması veya kanaat önderlerinin, açıklama yapılarak, olayın kesin bir enformasyona dayandığını ikna etme çabasıdır. Doğrudan alıntılar yapılarak da metnin doğruluğu hususunda destek sağlanmaktadır.

2. Metin içerisindeki olaylar arasında güçlü bir biçimde sebep sonuç ilişkilerinin kullanılması: Bir olaya sebep olan olayların akabindeki sebep sonuç ilişkisinin irdelenmesi ve önceki olaylara dayanarak olayın doğruluğuna ilişkin belgeler gösterilmesidir.

3. Metnin duygusal bir biçimde ifade edilmesi: Metin, içerisinde olayın retorisini sağlayacak duygusal ifadelerle desteklenebilmektedir. Haberin kültür yapısına göre duygusal sözcükler kullanarak olaya ilişkin uzun süre hafızalarda tutulma imkanı sağlamaktadır (Devran,2010:66-67).

Van Dijk'in söylem çözümlemesindeki makro ve mikro yapılar olarak ele alınan haberler, Özer'in (2011:8) de belirttiği gibi aşağıdaki şekilde incelenmektedir:

A.

Makro Yapı

1. Tematik Yapı

- a. Başlık/lar
- b. Haber Girişi
  1. Spot/lar
  2. Spotlar olmadığında haber metnin ilk başlığı alınmalıdır. Haber tek paragraftan oluşuyorsa paragrafın ilk cümlesi alınmalıdır.
- c. Fotoğraf

2. Şematik yapı

a. Durum

1. Anaolayın sunumu
2. Sonuçlar
3. Ardalan Bilgisi
4. Bağlam Bilgisi

b. Yorum

1. Haber Kaynakları
2. Olay Taraflarının Olaya Getirdikleri Yorumlar

B. Mikro Yapı

1. Semantik Çözümleme

- a. Cümle Yapılarının Aktif ya da Pasif Olması
- b. Cümle Yapılarının Basit ya da Karmaşık Olması

2. Bölgesel Uyum

- a. Nedensel İlişki
- b. İşlevsel İlişki
- c. Referansal İlişki

3. Sözcük Seçimleri

4. Haber Retoriği

- a. Fotoğraf
- b. İnanırcı Bilgiler
- c. Görgü Tanıklarının İfadeleri

İnternet sitelerindeki haberlerin, Van Dijk'in haber söylem analizi yöntemiyle makro ve mikro yapıya göre analizi yapılabilmektedir. Son dönemlerde sağlık sektöründe hasta doktor ilişkisini

dile getiren haberlere sıklıkla yer verilmesi ve özellikle irdelenen haberlerde sağlık iletişimi ile ilgili haberlerin yapılması, bu çalışmanın sağlık sektöründeki aksaklıkların medyaya nasıl yansıdığı hususunu da aydınlatmaya yarayacaktır. Van Dijk'in söylem çözümlemesi modelinin seçilmesinin nedeni, haberin yapısının ve daha da dikkate değer olansa, haberin ideolojik sunumunun ortaya çıkarılmasının önem kazanmasıdır.

Araştırmadaki Yöntem

Son dönemlerde sağlık sektörüyle ilgili medyada yer alan haberlerde, sağlık personeline yönelik şiddet içeren saldırıların yanı sıra, hasta-doktor, doktor-hasta ilişkisi, sağlık personeli ve hasta yakını arasındaki ilişki de sebepler ve sonuçlar açısından ele alındığında, sağlıkta iletişimin önemli olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızda incelenen haber metinlerinde var olan söylemler Van Dijk'in haber söylem analizindeki makro ve mikro söylem değerlendirmeleri bağlamında ele alınacak ve yorumlanacaktır. Bir söylem çözümlemecisi, Van Dijk'a göre, "metnin öncelikle ne söylediği, neyle ilgili olduğu, yani metnin anlamı üzerinde durmalıdır". Bu husustan yola çıkarak, haberin üst yapı örgütlenmesi olan haber üst başlığı ve alt başlıklarına bakmamız gerekecektir. Sonrasında ise, haber başlık ya da alt başlıklarından, Van Dijk'ın makro önermeler olarak adlandırdığı temalara; haberdeki hakim semantik yapıya bakılacaktır.

Haberler internet gazeteciliğinde var olan yapısal duruma göre incelenecektir. İnternet gazeteciliğindeki haberin retorik ve hiyerarşisine göre makro ve mikro söylem açılımı ele alınacaktır.

Araştırmadaki Örneklem

Haber söylem analizinde ele alınacak olan haber, Karaman'da yaşanmış bir hasta-doktor ilişkisindeki haber değeri olan diyaloglar betimlenerek haber sayfalarında yer almıştır. Bu haberden hareketle 17 Eylül 2015 ve 19 Eylül 2015 tarihleri arasındaki internet gazetelerinde yer alan olaya ilişkin haberler incelenip analizi yapılacaktır.

Van Dijk'a (1988) göre, haberde kullanılan retorik biçimin aksine yazınsal formasyonda istifade edilen; sözcük tekrarları, sözcüklerin hangi alternatif sözcüklerle ikame edileceği ya da söz dizimlerinin anlamsal farklılıklarına açıklık getirmek ya da işlevi toplumsal bağlamlarda oluşabilecek farklılıklara işaret etmek olan dilbilgisel yapıya dönük tercihlerden öte, haber yapıcısının tüm bu dilbilgisel tercihleri, genel yazınsal örgütlülüğün pekiştirilmesi ve dinleyici ya da okurun metinsel bilgiyle olan ilişkisini inşa etmek noktasında nasıl kullandığıyla ilişkilidir.

Karaman'da Meydana Gelen Hastane Vakasındaki Haberlerin Çözülmesi

16 Eylül 2015 tarihinde Karaman'da meydana gelen olayda, Karaman Devlet Hastanesi âcil servisindeki olay medyada haber olmuştur. Mısır tarlasında çalışmakta olan babasına yardım etmek üzere tarlada bulunan kızın damlama su hortumunun kopması sonucu yaralanması ve hastaneye kaldırılmasının ardından, doktorun kızın babasına yapmış olduğu açıklamanın skandal olduğunu gösteren haber metinleri yazılmıştır. Olayın âcil servise yansıyan bir kaza olmasının ötesinde; kazazede çocuk hastaneye geldiğinde hâlâ yaşıyor olduğu halde, âcil servis doktorunun gerekli bütün müdahaleler yapılmadan çocuğun ailesine, "Çocuğunuz öldü amca!.. Buraya geldiğinde zaten ölüydü." şeklinde yaptığı açıklama medya açısından, âcil servise gelen bir kaza olayından daha çok, doktorun yaptığı bu açıklamayla haber değeri taşımıştır.

Karaman’da hastanede yaşanan doktor hasta arasındaki eksik ve yanlış bilgilendirmeden kaynaklanan bu olay, habercilerin dikkatini çekerek ulusal ve yerel basında geniş yankı uyandırmıştır. Olayın ardından 17 Eylül 2015 tarihinde gazetevatan internet gazetesinde çıkan haberin başlığı, alt başlığı ve içeriği tematik, biçem ve retoriğe göre incelenmiştir.

17 Eylül 2015 tarihinde www.gazetevatan.com internet gazetesinde yer alan başlık ve alt başlık şöyledir:

Başlık: Doktor, bakmadan ‘kızın öldü’ dedi, baba yıkıldı.

Alt Başlık: Bilinçsiz doktor, “Kurtaramayacağız, geldiğinde zaten ölüydü” deyince küçük kızın babası böyle yıkıldı. Ancak kısa süre sonra Tuba’nın yaşadığı anlaşıldı.

İçeriği: Karaman’da tarlada damlama su sistemine ait hortumu toplamak için makaraya saran babası Refik Ekinci’ye yardım eden 12 yaşındaki Tuba Nur Ekinci, kopan hortumun boynuna isabet etmesi sonucu ağır yaralandı. Yolda duran kalbi, hastanede yapılan müdahaleyle yeniden çalıştırılan Tuba Nur, Konya’ya sevk edildi. Doktorlar duran kalbini çalıştırmak istedikleri sırada acil serviste görevli başka bir kadın doktor, ”Kurtaramayacağız. Kaybettik. Buraya geldiğinde de ölüydü” demesi üzerine baba Ekinci fenalaştı. Tuba Nur doktorların çabasıyla hayata döndürülerek yoğun bakıma alındı. Yoğun Bakım Ünitesi’nde tedavi altına alınan Tuba Nur’un, hayati tehlikesinin devam ettiği öğrenildi.

Doktor, bakmadan ‘kızın öldü’ dedi, baba yıkıldı

17 Eylül 2015 Perşembe - 2:30

Bilinçsiz doktor, “Kurtaramayacağız, geldiğinde zaten ölüydü” deyince küçük kızın babası böyle yıkıldı. Ancak kısa süre sonra Tuba’nın yaşadığı anlaşıldı.

Fotoğraf 3: 17 Eylül 2015 gazetevatan haber sitesinin manşeti

Yine 17 Eylül 2015 tarihinde www.ensonhaber.com internet haber sitesinde söz konusu hastanedeki olayın yankılarının yer aldığı başlık ve içeriği şöyledir:

Başlık: Babaya Kızın Öldü Diyen Acımasız Doktor Görevden Alındı

Alt Başlık: Karaman'da bir babaya, ölmeyen kızını "öldü" diye söyleyen doktor, görevden alındı.

İçeriği: Karaman'da bir kaza sonrası tedavi altına alınan kızın babasına, bir doktor "Kızın öldü, geldiğinde ölüydü zaten baygın değildi" deemesi üzerine baba fenalık geçirmiş ancak kızı aslında ölmemişti.

DOKTOR HAKKINDA SORUŞTURMA BAŞLATILDI

Bu olay sonrası, Karaman Devlet Hastanesi'nde yaşanan bu olay nedeniyle doktor E.Ö. hakkında soruşturma başlatıldığı açıklandı. Konuyla ilgili yazılı açıklama yapan Karaman Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreteri Dr. Ayhan Erenoğlu, şunları söyledi:

"TÜM MÜDAHALELER YAPILDI"

"Karaman Devlet Hastanesi Acil Servisinde tedavi altına alınan 12 yaşındaki T.N.E'nin hayati tehlikesi bulunmasına rağmen acil hekimi Dr. E.Ö. tarafından hasta yakınlarına deontolojiye uymayan üslupla durumunun anlatılmasını Karaman Kamu Hastaneleri Genel Sekreterliği olarak uygun ve kabul görmediğimizi kamuoyunun bilgisine sunuyoruz. Dün sabah saatlerinde Karaman'ın Kılbasan köyünde babasına yardım eden T.N.nin tarlada geçirdiği kaza sonucu 112 ekipleri tarafından Karaman Devlet Hastanesine nakli yapılarak burada gereken tüm müdahaleler yapılmıştır.

Fotoğraf 4: www.ensonhaber.com sitesinde yer alan haberin fotoğrafı

"YASAL İŞLEM BAŞLATILMIŞTIR"

Ancak, nöbetçi hekimin özensiz ve anlayıştan uzak biçimde, ailesiyle girdiği diyalog yerel ve ulusal medyada olumsuz şekilde yer almıştır. Hiçbir şekilde tasvip etmediğimiz bu haberden dolayı Genel Sekreterliğimiz tarafından söz konusu hekim hakkında yasal işlemler başlatılmıştır. Bizler, insanlık için en önemli olan sağlık sektöründe, hastalarımızın en zor anlarında yanında olan bir mesleğin mensuplarıyız. Bu görev bilinciyle, gerek hasta gerekse de hasta yakınlarıyla girilen iletişimde doğru dilin kullanılması gerektiğine inanıyoruz. Çoğu zaman sağlık çalışanlarından korku ve endişe içinde açıklama bekleyen hasta yakınlarına karşı

ciddi ama şefkatli, insancıl bir üslupla diyalog kurulmasının zorunluluğunu savunuyoruz. Bugün Birliğimize bağlı kurumumuzda yaşanan bu elim olaydan dolayı duyduğumuz üzüntümüzü tüm kamuoyunun bilgisine sunuyor, küçük hastamız T.N 'ye acil şifalar ailesine de geçmiş olsun dilekelerimizi iletiyoruz"

KARAMAN VALİLİĞİ: DOKTOR GÖREVİNDEN UZAKLAŞTIRILDI

Karaman Valiliği, Devlet Hastanesi'nde dün yaşanan olayın ardında o doktor hakkında soruşturma başlatılarak görevden uzaklaştırıldığını açıkladı. Konuyla ilgili olarak Karaman Valiliğinden yapılan yazılı açıklama şöyle;

"Karaman Devlet Hastanesi acil servis doktoru görevinden uzaklaştırıldı. İlimiz Kılbasan köyünde tarla işlerinde babasına yardım ederken kaza sonucu ilk tedavisi için Karaman Devlet Hastanesi acil servisine getirilen bir vatandaşımızın tedavisi sırasında, acil servis doktoru ile ilgili olarak 16.09.2015 tarihinde ulusal basında yazılı ve görüntülü haberler yer almıştır. Konu ile ilgili olarak Karaman Valiliğince Acil servis hekimi Dr. Ebru Özkara hakkında soruşturma başlatılarak görevinden uzaklaştırılmıştır"

Karaman'daki olay diğer bir haber sitesinde, www.sondakika.com internet haber sitesinde başlık ve içerik olarak aşağıdaki şekilde yansımıştır:

Başlık: Acılı Babaya "Kızın Ölü" Diyen Doktordan Skandal Savunma: Onun Seviyesine İndim

Alt Başlık: Karaman'da 12 yaşındaki Tuba Nur Ekinci'yi getirdiği hastanenin kapısında bekleyen babaya, "Ölü o ölü" diyen doktor E.Ö., "Benim hatam halk diliyle konuşmak" dedi.

İçeriği: Karaman'da tarlada hortumun boynuna çarpmasıyla yaralanan kızı 12 yaşındaki Tuba Nur Ekinci'yi getirdiği hastanenin kapısında bekleyen babaya, "Kızını kaybettik" diyen Pratisyen Hekim E.Ö., sosyal paylaşım sitesi twitterdan kendini savundu. Valilik tarafından hakkında soruşturma başlatılıp, görevden uzaklaştırılan E.Ö., twitterdaki sayfasında, "'Videoyu izleyin benim hatam halk diliyle konuşmaktır bu da karşımdakinin seviyesine inmem içindir" dedi. E.Ö.'nün ayrıca, "Bizler dereceyle okumuş ve kafa yormuş insanlarız, bu ülkenin beyinleriyiz" ifadesi de dikkati çekti.

Olay, geçen çarşamba günü saat 11.00 sıralarında Karaman merkeze bağlı Kılbasan Köyü'nde meydana geldi. Refik Ekinci, kızı Tuba Nur Ekinci ile birlikte mısır tarlasındaki damlama su sistemine ait hortumları toplamak için traktörün arkasına bağladığı sistemle makaraya sarmaya başladı. Bu sırada kopan hortum, babasına yardım eden Tuba Nur'un boynunu isabet etti. Ağır yaralanan Tuba Nur, babası Refik Ekinci tarafından traktörle Karaman'a hastaneye götürülmek için yola çıkarıldı. Yolda, çağrılan 112 Acil Servisi ambulansına aktarılan Tuba Nur Ekinci'nin kalbinin durduğu belirlendi. Ambulansla Karaman Devlet Hastanesi'ne kaldırılan Tuba Nur Ekinci, tedavi altına alındı.

Semantik yapı (Temalar)

Van Dijk'e göre mikro ve makro önermelerden oluşan haber anlatıları aynı zamanda bir ya da birden çok söylem ve tema da barındırabilir. Çalışmamıza konu olan haber metnindeki temaları şu şekilde sıralayabiliriz:

Hasta - doktor, doktor- hasta ilişkisinde sıradanlık söz konusu olmuştur.

Doktor – hasta, doktor – hasta yakınları arasındaki bilgilendirmenin yanlış verilmesiyle ortaya çıkan sonuçlar ‘skandal’ olarak tabir edilmiştir.

Doktor, hastanenin hasta haklarında yer alan bilgilendirme ve bilgi isteme maddesindeki hasta yakınlarına bilgi verme eğilimini eksik ve yanlış kullanmıştır.

Eksik ve yanlış kullanılan bu bilgi, toplumsal ve kültürel normlar çerçevesinde doğru söylem dahi olsa etik ilkeler çerçevesinde hareket edilmelidir.

Bu olayın haber olması ve haberde doktorun görevini kötüye kullanan biri olarak yansıtılması, toplumun doktora olan bakış açısını etkileyebilmektedir.

Alt başlıkta yer alan doktorun konuşması: “Kurtaramayacağız, geldiğinde zaten ölüydü” sözü sağlık sektöründe ilk yardımın yapılmadığı endişesini tetiklemekte olup, ambulans ve ilk yardım sağlık ekipleri hakkında olumsuz yargıların oluşmasına yol açabilecektir.

Haber içeriğinde yer alan vakanın nasıl meydana geldiği anlatılmış ve olayda çocuğun çalışırken yaralandığı belirtilmiştir. Kızının tarlada çalışırken yaralanması ve doktorun da eksik ve yanlış bilgi vermesinden ötürü kızının öldüğünü sanan babanın, hem kızını kaybetmiş olmanın acısıyla büyük bir yıkım yaşaması hem de onu tarlada çalışmasına izin vermesinden ötürü duyduğu pişmanlık nedeniyle yaşadığı çöküntüyü gösteren bir haber içeriği hazırlanmıştır. Bu durumun, Türkiye’de, çocuk işçilerin çalıştırılması konusunda yapılan tartışmaları da çağrıştıracak şekilde ele alınması ve haber içeriğinin de bu doğrultuda bir söylemle, çocuk işçilerin çalıştırılması vurgusunun yapılarak hazırlanması haberin hazırlanışında dikkat çekici olmuştur.

Kültür ya çok genel bir biçimde insanın yaşamını bütün öteki yaşam biçimlerinden temelde ayıran şey olarak ya da daha özgür bir biçimde yapısal ya da tarihsel bakımdan bir uygarlığı oluşturan çeşitli kültürlerden birini oluşturan şey olarak da karşımıza çıkar. Hollandalı bir sosyolog olan Hofstede de, kültür kavramı üzerinde çalışmalar yapmış olup, kültürü değişik boyutlarıyla ele alarak, toplumsal ve bireysel davranış formlarından hareketle toplumları belirlediği özelliklere göre sınıflandırarak, toplumların kültürel davranış boyutlarını ortaya koymuştur. Geert Hofstede, temelde kültürleri ulusal (national) ve organizasyonel (organizational) olarak ikiye ayırmaktadır. Kültürler arası iletişim alanında önde gelen isimlerden olan Hofstede’in kültür boyutlar yaklaşımı iletişim çalışmaları için önem taşımaktadır.

Hofstede, 40 ülkedeki 116 IBM çalışanı üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında ortaya koyduğu kültürel davranış boyutlarından biri olarak tanımladığı ‘güç mesafesini’ aşağıdaki şekilde açıklamaktadır:

Güç Mesafesi (Power Distance): Grup üyeleri arasındaki güç dağılımının ne derece eşit algılandığını ve konuyla ilgili hissetme, düşünme ve davranış eğilimlerini kapsamaktadır. Güç mesafesinin az ya da çok olduğu kültürler; insanlar arası eşitliğe verilen önem, bireylerin yaşam biçimleri ve gelir düzeyleri arasındaki farklılıklar, hiyerarşik yapıya yatkınlık, liderlerin kullandıkları güç kaynakları arasındaki farklılıklar, karar verme ve katılım gibi değişkenler açısından ayırt edici özellikler taşımaktadır (Panayırıcı,2009:31).

Güç mesafesi, Türkiye’de daha çok baskın olarak var olan doktorların erişilemez bir insan olarak görülme olgusunu desteklemektedir. Türkiye’de diğer Avrupa ülkelerine istinaden doktor başına düşen hasta sayısının bir hayli çok olması, yetişen doktor sayısının da az olması neticesinde, Türk kültüründe eskiden beri gelen doktorların güç parametresi dağılımında en üst

seviyede bulunmalarını sağlanmıştır. Bu bağlamda Hofstede'nin güç mesafesi parametresine bağlı olarak doktorların üst seviyede kabul görmesini zedeleyen ve onların alt seviyedeki sınıfla iletişiminde çıkan skandalın doktorların güç mesafesindeki yerini tartışılır hale getirmiştir.

Sağlık sektörü toplum içerisinde ciddi bir kurum olarak tanımlanması ve sektörün herhangi bir yanlışla mahal vermesinin insan canına mal olacağı olgusu toplum içerisinde yerleştiğinden, bu haberin sağlık sektörü açısından önemli bir kriz durumuna gelmesine neden olmuştur.

Bişem ve Retoriği

Mikro yapıda bahsedilen biçem ve retoriğe bakıldığında söz konusu olayla ilgili haberlerde cümle yapıları ve fotoğrafın nerede ve nasıl koyulduğu üzerine yapılan analize göre; haber cümlelerinde aktif yapıda cümleler kullanılarak haber dinamiği sağlanmaktadır. Bu yapıda cümleler kullanılarak da haberin retoriği artırılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda haberde etken yapıya başvurulmuş olup eylemi yapana cümlede yer verilmesi cümlenin ikna değerini artırmasını sağlamıştır.

İnternet gazetesinde yer alan haber başlığı ve alt başlığı destekleyen bir fotoğraf koyarak haberin okunurluluğu artırılmıştır. Haberde babanın dizlerinin üstüne çökmesi anını veren fotoğraf karesinde haberin başlığını desteklemiştir. Babanın harap biçimde olduğunu ve babanın bu duruma düşmesinde doktorun söyleminin etkili olduğunu savunan haber söylemi yukarıda verilen fotoğraf kareleriyle olayın destekler mahiyete bürünmüştür.

Söz dizimi açısından normal bir manşet olarak görülse de başlıkta yer alan 'bakmadan' sözcüğü doktorun gerekli tüm müdahaleler yapılmadan, çok aceleci bir şekilde hareket ederek sonuca vardığını ifade etmektedir. Bu sözcükle doktorun işlevsizliği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Başlıkta doktorun işlevsizliğinin ön plana çıkarılmaya çalışılmasını destekleyen alt başlık kullanılmıştır. Alt başlıkta bulunan 'bilinçsiz doktor' tabirinin kullanılması doktorun hastaya yanlış bilgi verdiğini pekiştirmek amaçlı kullanılmıştır.

Habere, alt başlıktaki 'yıkıldı' sözcüğüyle babanın o andaki durumunu anlatmak için duygusal bir ifade verilmesi amaçlanmıştır. Verilen bu duygusal ifade ile de hafızalarda uzun süre yer etmek amacıyla duygusal bir bakış açısı ortaya konularak haberin retoriği artırılmaya çalışılmıştır.

Haber içeriğinde olayın anlatımında yaralanan Tuğba Ekinci'nin babasına mısır tarlasında yardım ederken bir ihmal sonucunda yaralandığı söylenmiştir. Bu da olayı başka bir boyuta çekerek çocukların çalıştırılması konusunda hata yapıldığını gösterir söylemler kullanılarak haberin retoriği desteklenmiştir.

Karaman valisinin söz konusu olay hakkında yaptığı açıklamaya yer verilmiştir. Açıklamada, doktorun görevini kötüye kullandığı, bu yüzden de görevden uzaklaştırıldığı belirtilen paragrafın verilme amacı, kanaat önderlerini haber içeriğine katılarak olayın retoriğinin güçlendirilmeye çalışılması olmuştur.

Alt başlıkta, kızının öldüğünü söyleyen doktorun sözlerine yer verilmesi ve babanın o anda yapmış olduğu eylemi vermesinin ardından kızın sağlık durumu hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler dahilinde kızın yaşadığının ve ölmediğinin söylenmesi, doktorun söyleminin tamamen yanlış bir bilgidir ibaret olduğunu kanıtlar biçimdedir. Bu da haber okuyucularının doktorun yanlış bilgi verdiğine inanmasını sağlayarak retoriğin yerine gelmesi sağlanmıştır.

SONUÇ

Son yıllarda sağlık sektöründe meydana gelen olaylar medyada geniş yankı bulmuştur. Sağlık sektörünün sürekli ve hızlı değişimi, birtakım sorunları meydana getirmiştir. Bu sorunların, çalışmamızda da dile getirildiği gibi bizce önemli olanlarından biri de, sağlık sektörünün, doktor-hasta, doktor-hasta yakını, sağlık personelinin kendi içerisindeki iletişimini kurgulayacak olan kurumsal bir iletişim tasarımına geçmemiş olmasıdır. Karaman’da yaşanan bu ve medyaya yansıyan bu haber de bile en küçük iletişim becerisinden uzak bir davranış bileşiminde iletişime gereken öneminin verilmediğinin ve bunun medyaya yansımalarının belirtisidir.

Günümüzde sağlık sektörü, teknolojik gelişmelerden en fazla nasibini alan sektörlerin başında gelmektedir. Sektörün her türlü yeniliğe kendini hızla adapte edebildiği bir dönemde, insanlararası ilişkilerin temel taşı olan iletişim etkinliklerinden ve kurumsal/sektörel bir çabadan uzak durması sık sık medyaya da yansıyan iletişim kazalarına yol açmaktadır. McLuhan’ın belirtmiş olduğu ‘küresel köy’ olgusuyla dünyanın bir sanal ağ ile bağlandığı ve günümüzde uzakların yakın olması iletişim önemini de desteklemektedir. Sağlıkta iletişimde ise, sağlık personeli, hasta ya da bireylerle kurduğu kişiler arası iletişim aracılığıyla insana doğrudan hizmet verir. Hasta, hasta yakını ilişkisinde iletişimi kullanmanın amacı; hasta bireyi tanımak, anlamak, ihtiyaçlarını saptamak ve gidermeye yardımcı olmaktır.

Sağlık personelleri aynı zamanda hasta yakınları ile iletişimini pozitif yönde tutmakla sorumludur. Hasta yakınları, hastası için endişelenen, onun bir an evvel sağlığına kavuşmasını dileyen, acil durumlarda panikleyen, diğer zamanlardan farklı olarak daha kırılabilir, daha stresli bireylerdir. Bu durumları göz önüne alarak hasta yakınları hususunda gereken profesyonel iletişim desteği verilmelidir.

Hasta yakınlarının daha önceden hastane deneyimleri olabileceği gibi ilk defa sağlık kuruluşuna gelmiş de olabilirler. İletişim kurarken bu durumlar göz önünde bulundurulmalıdır. Hasta yakını yeni bulunduğu ortamda korku, heyecan ve endişe yaşayabilir. Daha önceden yaşadığı, gördüğü bazı olumsuz olaylar önyargılı olmasına da neden olabilir.

Karaman’da söz konusu hastanede yaşanan olayda hasta yakını- doktor arasındaki iletişimsizlikten kaynaklanan vakanın haber analizi yapılmıştır. Analizi yapılan haber metinlerinde başlık, alt başlık ve haber içerikleri Van Dijk’in haber söylem analizine göre yapılmış ve yorumlanmıştır.

İnsanların sevdiklerini kaybetme korkusu, onların istenmedik davranışlar göstermelerine neden olabilir. Ani olarak ortaya çıkmış bir nedenle hastaneye gelen hasta yakınıyla sağlık personeli etkili iletişim kurmak zorundadır. Bu bağlamda yapılan analizde, haber metninde bahsi geçen olayın kültürel ve sosyal olarak Türk toplumunda saygın bir değer olan doktorların saygınlığının zedelendiğini göstermektedir.

Haber metninde verilen doktorun eksik ve yanlış bilgi vermesi, sağlıkta iletişimin öneminin bir kez daha vurgulanmasına neden olmuştur. Sağlıkta iletişimin pozitif bir duruma çevrilebilmesi için profesyonel destek almanın yanı sıra hasta ve hasta yakınlarının duyguları ile ilgili tüm verileri elde etmek için öncelikle hasta ve yakınları dinlenmeli ve empati yapılması önerilmektedir.

Kaynakça

Aka Asiye (2009). “Antonio Gramsci ve “Hegemonik Okul”. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12(12), 329-338.

Bilgili, Can ve Akbulut, Nesrin Tan (2008). Medya Eleştirileri 2008, Küreselleştirme Makinesi: Medya. İstanbul, Beta Yayınları

Devran Yusuf (2010). Medya Söylem İdeoloji, İstanbul, Başlık Yayınları

Dursun Çiler (2007). “Eleştirel Söylem Çözümlemesi”, Felsefe Ansiklopedisi cilt 5 içinde (haz. Ahmet Cevizci), Ankara, Nobel Yayınevi

Keskin, Zerrin Ertan. (2004), “Türkiye’de Haber İncelemelerinde Van Dijk Yöntemi”, Haber, Hakikat ve İktidar

Kula, N. (2001). “Gazetelerde Yer Alan Polise Yönelik Haberlerdeki Söylemsel Boyutlar: Gaffar Okan Suikasti Örnek Olayı”. Polis Bilimleri Dergisi , 4 (1).

Mahiroğulları Adnan (2005). “Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi”. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Yıl: 2005 Sayı: 50, 1276-1286

McLuhan Marshall R. Powers Bruce (2015). Global Köy (The Global Village). Çevirmen: Bahar Öcal Düzgören

Özer Ömer (2011). Haber Söylem İdeoloji. Konya: Literatürk Yayınları

Panayırıcı, Uğur Cevdet (2009). Postmodernizm, Kültür ve Reklam: Diyet Gıda Ürünü Reklamlarının Söylemi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. Yıl:2009.

Sholle David J. (1994) “Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar/ Bilgiye”. Medya İktidar İdeoloji, (Der. Mehmet Küçük), Ankara, Ark Yayınları

Tümertekin Alp (2006). İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. İstanbul, İthaki Yayınları

<http://www.gazetevatan.com/doktor-bakmadan-kizin-oldu-dedi-baba-yikildi-864795-yasam/>
(Erişim Tarihi: 17.09.2015)

www.ensonhaber.com (Erişim Tarihi: 17.09.2015)

www.sondakika.com (Erişim Tarihi: 17.09.2015)

AKADEMİK AR-GE DESTEKLERİ BÜTÇE TAHSİSİNİN ÖNCELİKLENDİRİLMESİ İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ

Doç. Dr. Selim COŞKUN

Betül Cansu ÖZÇAKMAK

Fatma Merve OĞUZ

Merve BAŞARAN

Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

Öz

Bu çalışmada akademiye verilen Ar-Ge desteklerinin sağladıkları faydalar oranında önceliklendirilerek verilmesi amaçlanmıştır. Akademik Ar-Ge desteklerinin etkileri analiz edilirken; yaygın etki, özgün değer, yöntem, proje yönetimi-ekip-araştırma olanakları, çağrı amaç ve hedeflerine uygunluk ölçütleri dikkate alınmalıdır. Bu nedenle; bu bir, çok ölçütlü karar verme problemidir. Çalışmada ilk olarak, çok ölçütlü karar verme tekniklerinden biri olan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemiyle beş Akademik Ar-Ge Destek Programının etki analizi gerçekleştirilmiştir.

Daha sonra; etki analizi sonuçlarını temel alarak, en yüksek toplam etkiyi sağlayacak şekilde programlar arası optimal bütçe dağılımını gerçekleştiren doğrusal programlama modeli geliştirilmiştir. Model 3 farklı politika ile çalıştırılmış, elde edilen sonuçlar 2015 yılı gerçekleşme rakamlarıyla karşılaştırılmıştır.

Önerilen yöntem ile alternatif politikalar analitik yöntemlerle değerlendirilmiş, desteklerin sağlanmış olduğu faydalar maksimize edilerek programlar arası bütçe dağılımı gerçekleştirilmiştir. Çalışmada sunulan modelin kamu kurumlarının bütçelerinin ve stratejik planlarında yer alacak olan hedeflerinin önceliklendirilmesinde kullanılması önerilmektedir. Çalışmanın; kamu kıt kaynakları daha rasyonel ve efektif bir şekilde kullanılabilmesi, şeffaflık ve hesap verilebilirliğinin sağlanabilmesi açısından önemli katkılarının olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), Ar-Ge destekleri, etki analizi

Giriş

10.12.2003 tarih ve 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununun 9. Maddesi gereği kamu idarelerinin stratejik plan hazırlamaları zorunlu hale gelmiş; stratejik plan ile performans esaslı bütçeleme ilişkilendirilmiştir. Buradaki amaç kamu kaynaklarının etkin, verimli ve tutumlu olarak kullanılması ve şeffaflığın, hesap verilebilirliğin sağlanmasıdır.

Günümüzde sürdürülebilir büyüme için Ar-Ge yapmak bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu kapsamda, kamu Ar-Ge destekleri büyük önem arz etmektedir. Türkiye’de akademiye her yıl ortalama 590 Milyon TL hibe şeklinde Ar-Ge desteği verilmektedir. Ancak, bu desteklerin istenilen etkiyi oluşturmadığı dile getirilmektedir. Bu durumun en önemli nedenleri arasında; Ar-Ge desteklerinin etkilerinin hibe veren kurumlar tarafından raporlanmaması, destek programları arası bütçe dağılımı yapılırken bilimsel yöntemler kullanılmaması ve destekler verilirken etkilerinin göz ardı edilmesi gelmektedir.

İstenilen faydanın elde edilebilmesi için destek programlarının etkinlikleri analiz edilerek bütçe dağılımlarının bu analizlere göre yapılması gerekmektedir. Verilen Ar-Ge desteklerinin dağıtımının iyi planlanarak daha çok katma değer oluşturması sağlanmalıdır.

Bu çalışmada akademiye verilen Ar-Ge desteklerinin sağladıkları faydalar oranında öncelik belirlenerek verilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak, çok ölçütlü karar verme tekniklerinden biri olan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemiyle beş Akademik Ar-Ge Destek Programının etki analizi gerçekleştirilmiştir.

Akademik Ar-Ge desteklerinin etkileri analiz edilirken; yaygın etki, özgün değer, yöntem, proje yönetimi-ekip-araştırma olanakları, çağrı amaç ve hedeflerine uygunluk ölçütleri dikkate alınmalıdır. Bu nedenle; bu bir, çok ölçütlü karar verme problemidir. Daha sonra; etki analizi sonuçlarını temel alarak, en yüksek toplam etkiyi sağlayacak şekilde programlar arası optimal bütçe dağılımını gerçekleştiren doğrusal programlama modeli geliştirilmiştir. Model 3 farklı politika ile çalıştırılmış, elde edilen sonuçlar 2015 yılı gerçekleştirme rakamlarıyla karşılaştırılmıştır.

Önerilen yöntem ile alternatif politikalar analitik yöntemlerle değerlendirilmiş, desteklerin sağlamış olduğu faydalar maksimize edilerek programlar arası bütçe dağılımı gerçekleştirilmiştir. Çalışmada sunulan modelin kamu kurumlarının bütçelerinin ve stratejik planlarında yer alacak olan hedeflerinin önceliklendirilmesinde kullanılması önerilmektedir.

ETKİ ANALİZİ

Arnold ve Bohner’a göre (1993) etki analizi, değişimin olası sonuçlarını belirlemek için ya da değişikliği gerçekleştirmek için yapılan faaliyettir.

Etki analizi, en temel ifadeyle, bir program, faaliyet, politika veya projenin fayda-maliyetlerini, sonuçlarını ve etkilerini değerlendiren analitik bir yöntem olup uygulama alanları oldukça geniştir. Bir faaliyetin olası mali, ekonomik, sosyal etkileri için etki analizi yapılabilir.

Kamu Desteklerinin Etki Analizi Hakkında Literatür Taraması

Kamu desteklerinin etki analizi ile ilgili yapılan çeşitli çalışmalar olup; bunlar aşağıda listelenmektedir.

Davis ve Owens (2003) Amerika Birleşik Devletlerinin yenilenebilir elektrik Ar-Ge destek miktarlarının optimize edilmesinde; Czmatizki vd. (2007), Almanya’da verilen desteklerin patent performansı ve Ar-Ge harcamaları üzerinde etkileri için etki analizi çalışmaları yapmışlardır.

Özçelik ve Taymaz (2008), kamu Ar- Ge desteklerinin, bu desteklerden yararlanan firmaların Ar-Ge harcamalarını attırdığını bildirmişlerdir. Regresyon ve eşleştirme analizinden yararlanmışlardır.

Colombo vd. (2013), ekonometrik bir modelle, devlet desteklerinin firmaların yatırımları ve nakit akış duyarlılığına etkisini inceleyerek bu etkilerin geçici mi yoksa kalıcı mı olduğunu da araştırmışlardır.

Yu vd. (2016), Çin’de yenilenebilir enerji sektöründe devlet Ar-Ge desteklerinin etkilerini; Suzuki ve Chida (2017) Ar-Ge dışı faaliyetlerin AB'deki toplam faktör verimlilik artışına katkısını; Minniti ve Venturini (2017) Ar-Ge politikasının uzun vadeli büyümeye etkisini incelemişlerdir.

Kamuda Etki Analizinin Faydaları

Kamuda amaçlanan düzeye erişilip erişilemediği, kamu kaynaklarının etkin kullanımının tespit edilmesi, verilen kamu desteklerinin istenilen etkiyi yaratıp yaratmadığının tespit edilmesi, politikaların belirlenmesi gibi pek çok faydası vardır.

Ayrıca etki analizi; Türkiye’de verilen ve diğer ülkelerde verilen hibe desteklerinin kendi aralarında ve birbirleriyle karşılaştırılması olanağı sağlar.

Etki analiziyle; alternatif politikalar değerlendirilebilir, hatta öncelik sırasına dizilebilir. Böylelikle daha etkin kararlar alınabilir. Alınan kararların etkilerini ortaya koyduğu için şeffaflık ve hesap verilebilirliğin artırılmasında da önemli rol oynamaktadır.

ÇALIŞMADA KULLANILAN YÖNTEMLER

Çalışmada ilk olarak, çok ölçütlü karar verme tekniklerinden biri olan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemiyle beş Akademik Ar-Ge Destek Programının etki analizi gerçekleştirilmiştir.

Daha sonra; etki analizi sonuçlarını temel alarak, en yüksek toplam etkiyi sağlayacak şekilde programlar arası optimal bütçe dağılımını gerçekleştiren doğrusal programlama modeli geliştirilmiştir.

Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

ARDEB projeleri için destek kararı verilirken özgün değer, yöntem gibi birçok kritere bakılmaktadır. Bu sebeple çok kriterli karar verme problemi yapısına uymaktadır. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) çok kriterli karar verme problemlerinde yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. AHP ayrıca etki analizi metodlarından birisidir.

Analitik Hiyerarşi Prosesi 1977’de Thomas L. Saaty tarafından geliştirilmiş olup; karar alırken, grubun veya bireyin önceliklerini de dikkate alan, nitel ve nicel değişkenleri bir arada değerlendiren matematiksel bir yöntemdir (Dağdeviren, 2002). Önem dereceleri verilirken Tablo 1 de verilen Saaty’nin skalası kullanılır.

Tablo 1 Önem Değerleri

Önem Değerleri	Değer Tanımları

1	Eşit önemde
3	Biraz daha önemli (az üstünlük)
5	Oldukça Önemli (fazla üstünlük)
7	Çok önemli (çok üstünlük)
9	Son derece önemli (kesin önemli)
2,4,6 ve 8	Ara değerler (uzlaşma değerleri)

Tamsayılı Doğrusal Programlama

Doğrusal programlama, “doğrusal bir yapıdaki kısıtları ihlal etmeden, doğrusal formdaki amaç fonksiyonunu en iyilemeyi (maksimize ya da minimize etmeyi) sağlayan, bu en iyileme sonucunda karar değişkenlerinin aldıkları değerleri bulan” bir optimizasyon tekniğidir (Ulucan, 2004: 25).

Bir doğrusal programlama modeli genel olarak şu şekilde ifade edilir:

$$Z_{maks./min.} = \sum_{j=1}^n c_j x_j$$

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j \begin{matrix} \leq \\ \geq \end{matrix} b_i \quad i = 1, 2, \dots, m$$

$$x_j \geq 0 \quad j = 1, 2, \dots, n$$

Z = Maksimize ya da minimize edilmeye çalışılan amaç fonksiyonu,

x_j = Karar değişkeni

a_{ij} = Teknoloji katsayıları

b_i = Sağ taraf sabiti

ÇALIŞMADA ÖNERİLEN MODEL

AHP ile destek programlarının etkilerine ilişkin etki analizi yapılarak her programın ağırlığı belirlenmiş, bu ağırlıklar geliştirilen doğrusal programlama modelinde kullanılarak programlar arası bütçe dağılımı gerçekleştirilmiştir. Model “lingo” programı kullanılarak çözdürülüp, optimal sonuçlar elde edilmiştir.

Önerilen model, maksimum faydayı sağlamak için, bir yılda her bir destek programı kapsamında kaç projenin desteklenmesi gerektiği sonucunu vermektedir.

Böylelikle destek programları arası bütçe dağılımı analitik yöntemler kullanılarak en yüksek verimle, adil ve etkin bir biçimde yapılabilecektir.

AHP bir matematiksel modele entegre edildiği için, optimum sonucu vermektedir. Bütçe ve hedef kısıtları altında maksimum fayda veren proje sayıları modelin çıktısını oluşturmaktadır.

Model; toplam bütçe, ilgili destek programının bir projesi için verilen ortalama destek tutarı ve ilgili destek programına 2015 yılında yapılan başvuru sayısı ile alakalı değişkenleri kullanmıştır.

AHP uygulaması:

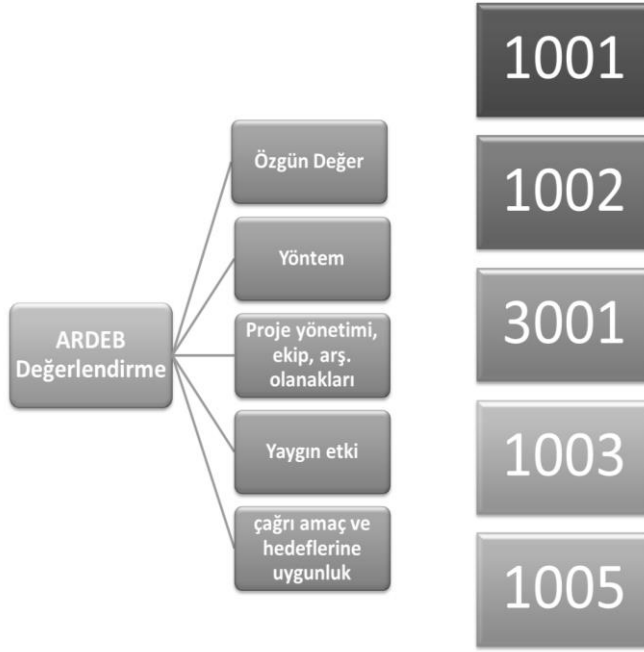
İlk olarak özgün değer, yöntem, proje yönetimi-ekip-araştırma olanakları, yaygın etki, çağrı amaç ve hedeflerine uygunluk kriterleri karar verici tarafından kendi aralarında ağırlıklandırılmış, daha sonra her bir kriter için programlar arası ağırlıklandırma yapılmıştır. Tablo 2' de ARDEB Destek Programlarına ilişkin değerlendirme kriterleri verilmektedir.

Tablo 2 ARDEB Destek Programları Değerlendirme Kriterleri

1001	Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Projelerini Destekleme Programı
1002	Hızlı Destek Programı
3001	Başlangıç Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı
1003	Öncelikli Alanlar Ar-Ge Projeleri Destekleme Programı
1005	Ulusal Yeni Fikirler ve Ürünler Araştırma Destek Programı

Şekil 1' de 1001, 1002, 3001, 1003 ve 1005 programları için etki analizi yapmak üzere kurgulanmış AHP Modeli gösterilmektedir.

Şekil 5 1001, 1002, 3001, 1003, 1005 için AHP Modeli

AHP ile program ağırlıkları şu şekilde elde edilmiştir:

Tablo 3 AHP ile Elde Edilen Program Önem Ağırlıkları

Program	Ağırlık
1001	0,204016
1002	0,198390
3001	0,159625
1003	0,215222
1005	0,10657

4.2. Doğrusal Programlama Modeli

AHP' den elde edilen program ağırlıkları kullanılarak 3 alternatif politikada kurgulanmış modeller çözdürülmüştür. Modeller, maksimum faydayı sağlamak için, bir yılda her bir destek programı kapsamında kaç projenin desteklenmesi gerektiği sonucunu vermektedir.

Tablo 4 Alternatif Modellerin Karşılaştırma Tablosu

	M1	M2	M3
Model Açıklaması	Her program için proje başvurularının en az %20 si desteklensin varsayımı altında kurgulanmıştır.	Mevcut durumdan çok sapma olmamasının tercih edildiği durum.	Bütçe doğrudan AHP' den elde edilen katsayılar oranında dağıtılmıştır.
Yöntem	AHP + Doğrusal Programlama Modeli	AHP + Doğrusal Programlama Modeli	AHP
Modelde Kullanılan Değişkenler	✓ Toplam bütçe ✓ Bir projeye aktarılan ortalama tutar ✓ Programa 2015 yılında yapılan başvuru sayısı ✓ AHP' den elde edilen program önem ağırlıkları	✓ Toplam bütçe ✓ Bir projeye aktarılan ortalama tutar ✓ Programa 2015 yılında yapılan başvuru sayısı ✓ AHP' den elde edilen program önem ağırlıkları ✓ 2015 yılında programlara yapılan başvuru sayıları	✓ Toplam bütçe ✓ Programa 2015 yılında yapılan başvuru sayısı. ✓ AHP' den elde edilen program önem ağırlıkları ✓ Bir projeye aktarılan ortalama tutar
Kısıtlar	✓ Her program için desteklenme oranı en az %20 olmalıdır ✓ Bütçe kısıtı	✓ Bütçe kısıtı ✓ Alt sınır kısıtı ✓ Üst sınır kısıtı	Hiç bir kısıt kullanılmamıştır.

SONUÇ

Kamu idarelerince stratejik planların hazırlanma amacı kamu kaynaklarının etkin, verimli ve tutumlu olarak kullanılması, şeffaflığın ve hesap verilebilirliğin sağlanmasıdır. Bu çalışmada, desteklerin sağlamış olduğu faydalar maksimize edilecek şekilde programlar arası bütçe dağılımı gerçekleştirilmiştir. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemiyle beş Akademik Ar-Ge Destek Programının etkileri analiz edilmiş, programlar arası optimal bütçe dağılımını gerçekleştiren doğrusal programlama modeli geliştirilmiştir. Model 3 farklı politika ile çalıştırılmış, elde edilen sonuçlar 2015 yılı gerçekleşme rakamlarıyla karşılaştırılmıştır. Sunulan modelin kamu kurumlarının bütçelerinin ve stratejik planlarında yer alacak olan hedeflerinin önceliklendirilmesinde kullanılması önerilmektedir. Çalışmanın; kamu kıt kaynakları daha

rasyonel ve efektif bir şekilde kullanılabilmesi, şeffaflık ve hesap verilebilirliğinin sağlanabilmesi açısından önemli katkılarının olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Arnold, R. S., Bohner, S. A. (1993). Impact analysis-towards a framework for comparison. Software Maintenance Conference, Herndon, VA.

Czarnitzki, D., Ebersberger, B. and Fier, A. (2007). The relationship between R&D collaboration, subsidies and R&D performance: empirical evidence from Finland and Germany. Journal of Applied Econometrics, 22(7), 1347-1366.

Colombo, M.G., Croce, A. and Guerini, M. (2013). The effect of public subsidies on firms' investment-cash flow sensitivity: Transient or persistent? Research Policy, 42, 1605-1623.

Dağdeviren, M. (2002). Analitik hiyerarşi prosesi ile yeni bir analitik iş değerlendirme tekniğinin geliştirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Davis, G.A., Owens, B. (2003). Optimizing the level of renewable electric R&D expenditures using real options analysis. Energy Policy, 31, 1589-1608.

Özçelik, E., Taymaz, E. (2008). R&D support programs in developing countries: The Turkish experience. Research Policy, 37, 258-275.

Yu, F., Guo, Y., Le-Nguyen, K., Barnes, S. J. and Zhang, W.(2016, Feb). The impact of government subsidies and enterprises' R&D investment: A panel data study from renewable energy in China. Energy Policy, 89, 106-113

KARANLIK (DARK) ALANLARI ZİYARET EDEN YERLİ TURİSTLERİ MOTİVE EDEN ETMENLER: ANKARA ULUCANLAR CEZAEVİ MÜZESİNE YÖNELİK BİR İÇERİK ANALİZİ

Doç. Dr. Burçin Cevdet ÇETİNSÖZ

Mersin Üniversitesi

Öz

Araştırmanın amacı karanlık turizm olgusunu daha iyi anlayabilmek için, Ulucanlar Cezaevi Müzesini ziyaret eden yerli turistleri motive eden etmenler ve olumlu ve olumsuz hislerini belirlemektir. Araştırmada ziyaretçileri motive eden etmenleri ve olumlu ve olumsuz hislerinin belirlenmesi için nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tercih edilmiştir. Yerli turistlerin yorumları bağlamında belirlenen toplam 127 yorum içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu bağlamda araştırmanın ideal evrenini Ulucanlar Cezaevi müzesini ziyaret eden tüm yerli turistler oluştururken, gerçekçi evrenini www.tripadvisor.com internet sayfasında Ulucanlar Cezaevi müzesi hakkında yorum bırakan yerli turistler oluşturmaktadır. Araştırma bulgularında ziyaretçi yorumları sınıflandırılarak 6 boyut (ziyaretçilerin motivasyonları, ziyaretçilerin olumlu ve olumsuz hisleri, cezaevi müzesi faaliyetleri, deneyimler, diğer ziyaretçilere öneriler ve temenniler) belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karanlık Turizm, Hapishane Turizmi, Yerli Turist, Ulucanlar Cezaevi Müzesi, Ankara

311

THE MOTIVATING FACTORS, WHICH DOMESTIC TOURISTS VISIT DARK AREAS: A CONTENT ANALYSIS FOR ANKARA ULUCANLAR PRISON MUSEUM

Abstract

In order to understanding the purpose of dark tourism research is to determine the domestic tourists, who visit the Ulucanlar Prison Museum, motivating factors and positive and negative feelings. In the research, among the qualitative research methods, content analysis is preferred to determine the visitors motivating factors and their positive and negative feelings. Total 127 reviews based on domestic tourists comments, are kept to content analysis. In this case, while the research's ideal population creates all domestic tourists visiting Ulucanlar Prison Museum, domestic tourists who left comments about Ulucanlar Prison Museum on www.tripadvisor.com website, creates real population. In the research, according to visitors reviews classified that 6 dimensions (motivation of visitors, both positive and negative senses of visitors, the prison museum activities, experiences, suggestions to other visitors and wishes) are identified.

Keywords: Dark Tourism, Prison Tourism, Domestic Tourist, Ulucanlar Prison Museum, Ankara

Giriş

Ölüm, felaket, işkence ve acı gibi farklı hislerin yaşandığı turistik çekim yerlerine olan ilgi, anma, eğitim ve/veya eğlence kavramları altında sürekli artmaktadır (Isaac ve Çakmak, 2016). Karanlık turizm insanlara farklı hisler sunmaktadır. Akademik literatürde genellikle “dark turizm” (Stone, 2005, 2006; Mowatt ve Chancellor, 2011; Kim ve Butler, 2015), “morbid tourism” (Blom, 2000), “thanatourism” (Tanaş, 2013; Stone ve Sharpley, 2008), “black spot” turizm (Rojek, 1991) ve “atrociti heritage” (Strange ve Kempa, 2003; Kang, Scott, Lee ve Ballantyne, 2012) gibi çok farklı terimler kullanılmıştır. Timothy (2011)’e göre thanatourism özellikle ölüm alanlarını ifade ettiğini, dark ve atrociti turizmin ise ölüm alanlarının yanı sıra insanların çektikleri acıları da kapsayan daha geniş bir anlam ifade etmektedir (akt. Mudzanani, 2014). Ulusal literatürde ise hüzün turizmi (Yırık ve Seyitoğlu, 2014; Kurnaz, Çeken ve Kılıç, 2013; Kılıç, Akyurt, Kurnaz ve Sop, 2011; Birdir, Dalgıç, Güler ve Kayaalp, 2015), ölüm turizmi (Kaya, 2006); kara turizm (Yıldız, Yıldız ve Aytemiz, 2015) şeklinde terimler kullanılmıştır.

Miles (2002) karanlık turizmin daha karanlıktan daha aydınlığa göre çeşitlenebildiğini belirtmiştir. Ayrıca ölüm merkezli turizm alanları ile acılara sahne olmuş turizm alanları arasında fark olduğunu belirtmektedir. Miles (2002) Auschwitz-Birkenau soykırım kampının Washington’da bulunan US Holocaust Memorial müzesinden daha karanlık olduğu ifade etmiştir. Ayrıca yakın zamanda meydana gelen trajik ve ölümlü olayların hafızalarda yaşamasından ve şahit olunmasından dolayı çok geçmişte yaşananlara karşı daha karanlık olacağını belirtmiştir.

Kang vd. (2012)’e göre karanlık (dark) turizm yerleri 4 gruptan oluşmaktadır. Bunlar savaş yerleri, ölüm kampları, ünlülerin ölüm yerleri, olağanüstü felaket yerleri (New Orleans Katrina Kasırgası, World Trade Centre, tsunami vb.) olarak sıralanırken bunlara ek olarak cezaevi ya da ünlü veya azılı suçluları hapsetme yerleri (Alcatraz, Robben Adası vb.) olarak sıralanmaktadır (akt. Doğancılı ve Oruç, 2016).

Mevcut araştırmada da karanlık (dark) turizm çeşitlerinden birisi olan hapisane turizmi araştırılmıştır. Araştırmanın amacı karanlık turizm olgusunu daha iyi anlayabilmek için, Ulucanlar Cezaevi müzesini ziyaret eden yerli ziyaretçileri motive eden etmenler ve olumlu ve olumsuz hislerini belirlemektir.

İlgili Literatür

Foley ve Lennon (1996) karanlık turizmi, “ölüm ve afet yerlerinin metalaştırıldığı, gerçeğin sunum ve tüketimini kapsayan bir olgu” olarak tanımlamışlardır. Marcel (2003) ise “yaşantımızda etkisinin devam ettiği, trajediler veya tarihsel anlamda kayda değer ölümlerin gerçekleştiği yerlere yapılan ziyaretler” şeklinde tanımlamıştır. Bilim insanları arasında insanoğlunun genellikle yaşam trajedilerinden kaçınmasına rağmen, karanlık turizmin insan trajedilerinin yaşandığı yerlerle ilgili alanlara seyahatlerini içerdiği konusunda ortak bir fikir birliği bulunmaktadır (Mudzanani, 2014).

Stone (2006)’da “en karanlık-en aydınlık” bir çerçeve üzerinde karanlık turizm arzının seviyelerini gösteren bir model geliştirmiştir. Yani Stone (2006) karanlık turizmi “darkest-darker-dark-light-lighter-lightest” olarak sınıflandırmıştır. Stone (2006) “en aydınlık karanlık turizm” çekim yerlerinin siyasilerce daha az müdahale edildiğini, turizm alt yapısının daha iyi geliştiği,

konum ve yorum açısından daha az otantik olan turizm için kasıtlı olarak inşa edilmiş çekim yerleri olduğunu belirtmiştir. Yine “en karanlık turizm” çekim yerlerinin ise siyasilerce müdahale edildiği, daha otantik konum ve yoruma sahip tesadüfen karanlık turizm çekim yeri olmuş yerler olduğunu belirtmiştir. Stone (2006) turizme açılan zindanlar veya hapishaneleri karanlık turizm kategorileri içerisinde “light” çekim yerleri kategorisine sokmuştur.

Mudzanani (2014) çalışmasında karanlık yerleri ziyaret eden turistleri motive eden etmenleri yenilik, kaçış, kan bağı (akrabalık) ilişkilerini geliştirme, nostalji, eğitim, dinlenme, medya ve eğitim faktörleri olarak tespit etmiştir. Kang, Scott, Lee ve Ballantyne (2012) Güney Kore Jeju’da 3 Nisan Barış Parkını ziyaret eden turistlerin temel motivasyon nedeninin “yükümlülük” olduğunu belirtmişlerdir. Bigley, Lee, Chon ve Yoon (2010)’da Kore’de savaş ile ilgili turizm çekim yerleri üzerine Korean Demilitarized Zone (DMZ)’u ziyaret eden turistlere motivasyonlarını belirlemeye yönelik çalışmalarında; 1.Karşı siyasal rejim, 2. Tarihin, kültürün ve güvenliğin bilinmesi ve öneminin kavranması, 3. Merak ve macera, 4. Savaş ve sonuçları ve 5.Doğa temelli turizm motivasyonu ile 5 temel motivasyon boyutu tespit etmişlerdir.

Hapishane Turizmi

Hapishane turizmi, turizm terminolojisinde karanlık turizm ağacının sadece bir dalıdır (Isaac ve Çakmak, 2016). Kullanılmayan hapishane veya cezaevinin müzeye dönüştürülerek ziyaret edilmesi günümüzde yaygın bir turizm şeklidir. Cezaevi temalı müzeler dünya üzerinde San Francisco (ABD) Alcatraz’dan, Cape Town’ın yakınında bulunan Robben Adasına kadar turistlerin popüler ziyaret yerlerini oluşturmaktadır (Aslan, 2015). Strange ve Kempa (2003)’e göre Alcatra ve Robben Adası tarihi fonksiyonları dışında çok fazla ortak özellikleri bulunmamaktadır. Bunlar iki ülkenin farklı tarih ve modern politik görünümünü ifade etmektedirler. Alcatraz’ın daha çok yasal olmayan işlere bulaşan ünlü mahkumları bulundurması (Al Capone gibi), Robben adasının ünü ise Güney Afrika’da ırkçılığa karşı büyük mücadele vermiş “Nelson Mandela” ismi ile öne çıkmaktadır (akt.Aliagaoglu, 2004).

Aslan (2005) her yıl binlerce turisti ağırlayan tarihi Sinop Kalesi Cezaevini araştırmış ve AB’den sağlanan fonlar ile burasının sanat ve kültür kompleksine dönüştürülmesi planlandığını belirtmiştir. Ayrıca Aslan (2005) karanlık ve hapishane turizmi için Türkiye’nin çok önemli potansiyele sahip olduğu ve bunun alternatif turizm çeşitliliğine katkı sağlayacağını belirtmiştir.

Doğancılı ve Oruç (2016) Sinop Cezaevinin müzeye dönüşüm sürecini araştırmışlardır. Sinop, hüznün turizmi açısından Sinop Cezaevi ile ön plana çıktığını belirtmişlerdir. Yapılması planlanan projeler aracılığıyla tarihi cezaevinin bir kültür kompleksine dönüştürülebileceğini belirtmişlerdir.

Ulucanlar Cezaevi Müzesi

Ulucanlar Cezaevi’nin yapılış tarihi, cumhuriyetin ilk yıllarına dayanıyor. 1923 yılında askerî depo olarak hizmet vermek üzere inşa edilen bir bina içine kurulan cezaevi, 1925 yılında yapılan tadilatlar ile cezaevi olarak kullanılmaya başlandı. 1960 tarihli Merkez Cezaevi Müdürlüğü ve Milli Emlak Müdürlüğü arasında geçen yazışma belgelerine göre şehir planlamacısı Alman Carl Christoph Lörcher’in önerisi ile Ulucanlar Cezaevi; 1925 yılında İçişleri Bakanlığınca “Umumi Hapishane” olarak inşa edildi. Carl Christoph Lörcher, bu bölgeyi cezaevi olarak önerirken, nedenini “özellikle etrafında sürülecek arazi ve tarlaların olması mahpusları faydalı bir çalışmaya sevk etmek, çalışma ile ıslah olmalarını sağlamak ve

topluma tekrar kazandırmak için mahallenin meskun ilişkin uygun görülmüştür” şeklinde açıklamıştır (Ulucanlar Cezaevi Müzesi, 2017).

Cezaevi 6 kısımdan oluşuyor. A 1,2 nolu koğuşlarla, münferit denilen disiplin hücrelerinin bulunduğu I. kısım. B-4,5,6,7,8 nolu koğuşların tecrit (tutukluların genellikle üç gün kalmak zorunda oldukları, üç metre eninde, yedi metre boyunda, üç-üç buçuk metre yüksekliğinde, köhne, pis bir koğuştur.) bölümünün bulunduğu 2.kısım. C-Yaşları on dörde kadar olan tutuklu ve hükümlülerin bulunduğu 11.koğuş D-Revir E-9 ve 10 nolu koğuşlar ve müşahede ve disiplin hücrelerin bulunduğu arka kısım ve F-Kadınlar koğuşundan oluşmaktadır (Koldemir, 2017).

Tarihi cezaevinde birçok öğrenci liderleri, siyasetçi, yazar ve şair mahkum olarak bulunmuştur. Cezaevi aynı zamanda tanınmış kişilerin idamlarına da sahne olduğu için, Türkiye'nin yakın siyasi tarihi açısından da önem taşımaktadır.

Araştırma Yöntemi

Araştırmanın amacı karanlık turizm olgusunu daha iyi anlayabilmek için, Ulucanlar Cezaevi müzesini ziyaret eden yerli ziyaretçileri motive eden etmenler ve olumlu ve olumsuz hislerini belirlemektir.

Altunışık vd., (2005: 123) evrenin kendi içerisinde belirli sınırlamalara sahip olabileceğini, önemli olan temel hususun “kendisini diğer gruplardan ayıran en az bir özelliğe” sahip olması gerekliliğini ifade ederek ideal ve gerçekçi evren tanımlamalarını öne sürmüştür. Bu bağlamda araştırmanın ideal evrenini Ulucanlar Cezaevi müzesini ziyaret eden tüm yerli turistler oluştururken, gerçekçi evrenini www.tripadvisor.com internet sayfasında Ulucanlar Cezaevi müzesi hakkında yorum bırakan yerli turistler oluşturmaktadır. Bu yaklaşım Karasar'ın (2005) evren kavramını araştırma evreni ve çalışma evreni olarak ikiye ayırmasıyla benzerlik gösteren bir yaklaşımdır. Araştırma örneklemini ise 18 Haziran 2016-30 Aralık 2016 tarihleri arasında www.tripadvisor.com internet sayfasına deneyimlerini paylaşmak üzere bırakılan 127 yorum oluşturmaktadır.

Verilerin Analizi

Ulucanlar cezaevi müzesine gelen ziyaretçileri motive eden etmenleri ve olumlu ve olumsuz hislerinin belirlenmesi için nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tercih edilmiştir. Yerli turistlerin yorumları bağlamında belirlenen toplam 127 yorum içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizinde toplantı kayıtları, mektuplar, günlükler, konuşmalar, gazete ve dergi makaleleri gibi veri kaynaklarının taranarak, seçilen birimlerin niceliksel sayımının ve incelenmesi sürecidir (Yüksel ve Yüksel, 2004). İçerik analizinde, çözümlene birimi kelimeler olabileceği gibi; semboller, boyutlar veya renkler gibi görsel unsurlardan da yararlanılabilmektedir (Erdem ve Gezen, 2014:24). Bu çalışmada çözümlene birimi olarak kelimeler kullanılmıştır.

Yerli turistlerin motivasyonlarının ve olumlu ve olumsuz hislerinin sınıflandırılabilmesi amacıyla konuyla ilgili daha önce yapılan çalışmalar incelenmiştir. Kodlama açısından kelime seçimi, Isaac ve Çakmak (2016) turistlerin karanlık turizm alanlarında motivasyonlarına yönelik yaptıkları çalışmalarında, en sık kullanılan kelimeler, yazarların belirledikleri 5 temel boyutta (ziyaretçilerin motivasyonları, ziyaretçilerin olumlu ve olumsuz duyguları, Ulucanlar Cezaevi Müzesinde sanatsal faaliyetler, Ulucanlar Cezaevi Müzesi ziyaretleri sürecinde yerli turistlerin yaşadıkları deneyimler ve ziyaretçilerden başka ziyaretlere öneriler) sınıflandırılmıştır.

Yerli turistlerin Ulucanlar cezaevi müzesi ziyaretleri ile ilgili TripAdvisor web sitesinde duygu ve düşüncelerini paylaştıkları toplam 127 yorum içerik analizine tabi tutulmuştur. Müşteri yorumlarının paylaşılmasına yönelik birçok internet sitesi mevcut olmasına karşın TripAdvisor internet sitesinin uluslararası çapta bilinirliği, aktif üye sayısı, turizm endüstrisi bağlamında uzmanlığı, kullanıcı dostu altyapısı ve kullanıcılara yönelik geri bildirim sağlama gibi özellikleri, örneklem kapsamının belirlenmesinde rol oynamıştır (Dalgıç, Güler ve Bilir, 2016). TripAdvisor, 6,8 milyon konaklama yeri, restoran ve gezilecek yeri kapsayan ve aylık 390 milyona yaklaşan tekil ziyaretçi, yaklaşık 435 milyon yorum ve görüşün yer aldığı, dünyanın en büyük seyahat topluluğunu oluşturmaktadır. Tüm dünyada 49 ülkede faaliyet göstermektedir (Tripadvisor.com.tr, 2017).

Araştırmanın Bulguları

Araştırma örneğine dahil olan yerli turistlerin demografik bilgilerine, tripadvisor da bulunan yorumcunun profil bilgilerinden ulaşılmıştır. Yorumcuların profil bilgilerine değerlendirildiğinde bazı yorumcular özel bilgilerinin gizli kalmasını istedikleri için bu tip sosyal medya hesaplarına kimlik bilgilerini vermemektedir. Bundan dolayı 127 yorumcunun demografik bilgilerinde geçersiz veya eksik bilgi fazla bulunmuştur. Yorumcuların %74'ünün erkek, %71 ağırlıklı olarak müzenin bulunduğu Ankara ilinde yaşayanlar tarafından yorumlar yazılmıştır. Yorum yapanların ortalama yaş aralığı ise %35 ile 25-49 yaş aralığı oluşmaktadır. Yaş tespitinde katılımcıların %51.2'si yaşlarını sosyal medya hesaplarında belirtmemişlerdir. TripAdvisor'da ayrıca yorum yapanların yaptıkları yorumların sayısı ve sıklığına göre değerlendirilen bir sınıflandırma bulunmaktadır. Bu sınıflandırmada en az yorum yapan yorumcu 1.seviye ve sürekli gittiği yer konusunda fikirlerini belirten en üst konum ise 6.seviye ile değerlendirilmektedir. Mevcut araştırmaya dahil olan turistler arasında ise % 32 .3 ile 3. seviyedeki yorumcular % 30.7 ile 4.ve5. seviye yorumcular yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişken	Grup	Sayı (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	74	58.3
	Kadın	46	36.2
	Geçersiz	7	5.5
Yaşadığı Şehir	Ankara	71	55.9
	İstanbul	10	7.9
	Diğer	11	8.7
	Geçersiz	35	27.6
Yaş	18-24 Yaş	5	3.9
	25-34 Yaş	20	15.7
	35-49 Yaş	24	18.9

	50-64 Yaş	11	8.7
	65 Yaş ve Üzeri	2	1.6
	Geçersiz	65	51.2
TripAdvisor Katılım Düzeyi	1.Seviye	12	9.4
	2.Seviye	16	12.6
	3.Seviye	41	32.3
	4.Seviye	21	16.5
	5.Seviye	18	14.2
	6.Seviye	16	12.6
	Geçersiz	3	2.4
Toplam		127	100,0

TripAdvisor’da gidilen yer hakkında yorumculardan genel puanlama (Mükemmel.....Berbat) istenilir. Tablo 2’de araştırmaya dahil olan yorumcuların % 93’ü Ulucanlar Cezaevi Müzesini “mükemmel” ve “çok iyi” bir turist çekim yeri olarak değerlendirmektedirler.

Tablo 2. Ulucanlar Cezaevi Müzesine Yönelik Turistlerin Çevrimiçi Puanlaması

	Derecelendirme	f	%
Turistlerin Çevrimiçi Puanlaması	Mükemmel	72	57.1
	Çok İyi	45	35.7
	Ortalama	7	5.5
	Kötü	1	0.7
	Berbat	1	0.7
	Genel Toplam	126	100.0

Tablo 3’de TripAdvisor’da değerlendirmeye dahil olan 127 yorum içerisinde en sık kullanılan kelimeler belirlenmiş ve tekrarlanma sıklığı hesaplanmıştır. Tablo 3’de yerli turistler müze ziyaretlerinde oluşan tüm duygularını, hislerini ve deneyimlerini yorumlarında paylaşmışlardır. Ziyaretçiler gezdikleri müze sonrası tarihi dokudan etkilenerek “tarih” sözcüğünü, potansiyel turistlere tavsiye niteliğinde “görülmeli/gidilmeli” sözcüklerini, müzesinin atmosferinde etkilendikleri için “etkileyici” sözcüğü ve müzedeki ses efektleri ve seslendirmelerden etkilenmeleri sonucu “seslendirme” sözcükleri en sık kullanılan kelimeler olmuştur. Ziyaretçiler

ülkenin yakın tarihini öğrenmek için Ulucanlar Cezaevi Müzesini ziyaret etmenin oldukça önemli olduğunu vurgulamaktadırlar.

Tablo 3. Turistlerin Yorumlarında En sık Kullanılan Kelimeler

Kelimeler	f	Kelimeler	f
Tarih	59	İşkence	9
Görülmeli/Gidilmeli	52	Özgürlük	9
Etkileyici	38	İdam	8
Seslendirme	30	Karanlık Koridorlar	8
Geçmiş (günler, -e yolculuk, -e gitmek)	22	Tarihe tanıklık etmek	7
Koğuşlar	19	Türk Siyasi Tarihi	7
Ünlüler/Tanınmış kişiler	17	1960 sonrası/70'ler/80'ler	7
Siyasi/Siyaset	17	Türkiye	6
Yaşanan Acılar	17	Sanat Sokağı	6
Ankara	16	Korkunç	6
Balmumu Heykeller	16	Sesli Rehber (Kulaklık)	6
Zindanlar	15	Restorasyon	6
Hapishane/Cezaevi	15	Deniz Gezmiş	6
Ürpertici	15	Öğretici	6
Yakın Tarih	14	Anılar	6
Hissetmek	14	Duygulandırıcı	6
Hücreler	12	Üzücü	5
İç Karartıcı	12	Ürkütücü	5
Düzenli Müze	11	Bülent Ecevit	5
Canlandırmalar	11	İbret Alma	5
Uygun Giriş Ücreti	11	Ders Çıkarma	5
Darağacı	10	Zulüm/Eziyet	5
Tüpleri diken diken olmak	10	Ulaşım Kolaylığı	5
Mahkumların Eşyaları	10	Utanc Müzesi	5
Gerçekler	10	Ziyaret Edilmeli	5

Tavsiye etme	9	Yazarlar/Şairler	5
Gezilmeli	9	Tecrit Odaları	5

Özellikle ziyaretçilerin Türkiye'nin yakın siyasi tarihinin sergilendiği bu müzenin hem öğretici hem de ders çıkartılması gerektiği konusunda sözcükleri değişik ifadeler ile yinelemiştir. Müzenin kar amacı gütmeyen kamu yararına bir müze olarak çalışmasından dolayı giriş ücretinin de ziyaretçiler tarafından oldukça uygun olduğu vurgulanmaktadır. Yorumlarda “tarih” sözcüğü daha çok (tarih, -i yerinde görmek, -i teneffüs etmek, -e tanık olmak, -ten ürpertici sayfalar, -i bir mekan, -in akışına tanıklık etmek, -i yerler, -i ayıp, -ten gerçekler, -e dönmek, -le acıya dokunmak, -in kara lekeleri, -in kirliliği, -i gerçeklik, -i yaşamak) gibi tamlamalar ile birlikte kullanılmıştır. Aynı şekilde “geçmiş” sözcüğü de (geçmiş, - günler, -e götürmek, -e yolculuk, -e gitmek, -in anıları, -in çirkin izleri, - esaretler, -i yansıtmak, -i yaşamak, -e ışık tutmak, -e bir pencere, -i anlamak, -i analiz etmek, -le yüzleşmek) çeşitli tamlamalar ile yorumlarda kullanılmıştır.

Isaac ve Çakmak (2016) TripAdvisor'dan Tuol Sleng Müzesine yönelik yapılan yorumları, ziyaretçilerin motivasyonları, olumlu ve olumsuz duyguları, Tuol Sleng müzesinin faaliyetleri, deneyimler ve diğer ziyaretçilere öneriler şeklinde beş ana başlıkta değerlendirmişlerdir. Ulucanlar Cezaevi Müzesi üzerine yapılan mevcut araştırmada da ziyaretçilerin yorumları bu boyutlar altında Tablo 4'de şu şekilde değerlendirilebilmektedir.

Tablo 4. Ziyaretçi Yorumlarının Sınıflandırılması

Ziyaretçilerin Motivasyonları	• Uygun Fiyat • Ulaşım kolaylığı • Otopark sorununun olmaması • Ünlü siyasiler, yazarlar ve şairler • Yakın Türk siyasi tarihi • Müzenin düzenli olması
Ziyaretçilerin Olumlu ve Olumsuz Hisleri	• Etkileyici, harika ve muhteşem olması • Oradaki atmosferin ve yaşanan acıların hissedilmesi • Özgürlüğün önemi • İç karartıcı, korkunç, moral bozucu ve üzücü bulunması • Yaşanılardan dolayı duygulandırıcı olması
Ulucanlar Cezaevi Müzesi Faaliyetleri	• Seslendirme/ses efektleri • Balmumu heykeller ile canlandırmalar • Sanat sokağı

	• Sesli rehber (kulaklık) • Mahkumların eşyaları • Darağacının sergilenmesi ve idam • Zindanlar, koğuşlar ve tecrit odaları • Cezaevinin mimarisi
Deneyimler	• İbret alıp ders çıkarma • Tarihe tanıklık etme • Öğretici olması • Empati kurma
Diğer ziyaretçilere Öneriler	• Gidilmesi ve görülmesi konusunda tavsiye • Hamamönü'nde güzel ev yemeklerinin yenmesi
Temenniler	• Allah kimseyi düşürmesin • Allah o günleri bir daha yaşatmasın

Ziyaretçileri özellikle giriş fiyatının uygunluğu, ulaşım kolaylığı, ünlü siyasiler, yazarlar ve şairlerin mahkum olarak bulunması, yakın tarihin sergilenmesi en fazla motive eden etmenler olarak belirlenmiştir. Ziyaretçiler müze hakkındaki duyguları konusunda etkileyici, harika ve muhteşem gibi olumlu ifadeler kullanırken, iç karartıcı, korkunç, moral bozucu, üzücü ve acıların hissedilmesi gibi olumsuz duygusal ifadelerde belirtmişlerdir. Ziyaretçiler cezaevi müzesinin gerçekleştirdiği faaliyetler arasında en çok sanat sokağı, seslendirmeler, balmumu heykelleri, darağacı, ünlü mahkumların özel eşyaları, sesli rehber (kulaklık) ve cezaevinin mimarisi (özellikle Alman mimarın tasarladığı tabut kapağına benzer tavan mimarisi) gibi sergi ve faaliyetler ziyaretçilerin en çok etkilendikleri cezaevi müzesi faaliyetleri olarak belirtilebilir. Ziyaretçiler cezaevi müzesi ziyaretleri sonucunda tarihten ibret alıp ders çıkarma, tarihe tanıklık etme, müzenin yakın tarih hakkında öğretici olması, ve ziyaretçilerin kurmuş oldukları empatiler ile o dönemi birebir yaşama hisleri önemli bir deneyim yaşadıklarını göstermektedir. Ayrıca ziyaretçilerin büyük bir çoğunluğu ifadelerinde gidilmeli, görülmeli ve herkese tavsiye ediyorum gibi ifadeleri sıklıkla kullanarak diğer potansiyel ziyaretçilere önerilerde bulunmuşlardır. Ayrıca müzenin bulunduğu Hamamönü semtine özgü yöresel ev yemeklerinin de mutlaka yenilmesi gibi önerilerde belirtilmiştir.

Ziyaretçilerin Türkiye’de yapılan yorumlar yazına yeni bir boyut kazandırmaktadır. “Temenniler” boyutu ziyaretçilerin hem cezaevi koşullarını duygusal anlamda yoğun hissetmeleri ve bunu “Allah kimseyi düşürmesin” ifadesi ile açıklamaları, hem de yakın tarihi iyi bilenlerin, ziyaretleri sürecinde o dönemin koşullarını tekrar hissetmeleri sonucunda “Allah o günleri bir daha yaşatmasın” gibi ifadeleri temenniler boyutunun oluşmasını sağlamıştır.

Ulucanlar Cezaevi Müzesinin belirtilen boyutlar altında yorumların kodlanarak sınıflandırılmasının yanında genel olarak ziyaretçilerin müze konusunda düşünceleri oldukça olumludur. Ziyaretçiler kesinlikle görülmesi gerektiği, müzenin ülkenin yakın tarihine ışık

tuttuğu, ders çıkartılması gerektiği, aşırı duygu yoğunluğunun yaşandığı ve fazlasıyla eğitici ve öğretici yönünün bulunduğu konularında fazlasıyla olumlu görüş belirtilmiştir.

Ancak yapılan yorumların yaklaşık %5 oranında ziyaretçiler tarafından olumsuz eleştirel yorumlarda da bulunulmuştur.

Ziyaretçilerden T.T. (50-64) “Müze bir restorasyon sunumu değildir. Cezaevini tamir ve tadil edip halkın ziyaretine açmak ta bir müze çalışması değildir. Keşke olduğu gibi bırakılıp, herkesin ibret almasını sağlasalardı.” yorumu ile müzenin sonradan restorasyonu ile tam olarak gerçekleri yansıtmadığını eleştirmektedir.

H.O. (Ankara) “Çok şey değiştirilmiş. İlk kapandığı sıralarda cezaevi, gezme fırsatı verildi, gerçekten çok kötü oluyordunuz şimdi tarihi yokolmuş...” yorumu ile müzenin ilk zamanlardaki orijinalliğinden uzaklaştığı konusunda eleştirmektedir.

B.B. (35-49) “koşullardaki restorasyon esnasında yepyeni tuvalet taşları kullanılmaması ve orjinallerinin kalması daha doğru olurdu. Ayrıca birçok duvar boyanarak pek çok tarihi gömülmüş... En azından boyadan evvel bir fotoğrafı çekilip yayınlanabilirdi... Herşeye rağmen çok güzel. Ses efektlerini de başarılı buldum.” yorumunda restorasyon çalışmalarında yine cezaevinin o dönem ki orijinalliğinin kaybolduğunu eleştirmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Karanlık (dark) turizm olgusu dünyada ve ülkemiz hızlı şekilde gelişen alternatif turizm türlerinden birisidir. Anadolu tarihsel süreçte, asırlar boyunca birçok devletin kurulduğu yıkıldığı, savaşların yapıldığı, acıların ve zorlukların yaşandığı önemli bir coğrafyada bulunmaktadır. Bu nedenle Anadolu, karanlık (dark) turizm açısından (savaş alanları, türbeler ve anıt mezarlar, zindanlar, felaket alanları vs.) zengin bir potansiyele sahiptir. Hapishane turizmi ise karanlık (dark) turizmin çeşitlerinden birisidir. Araştırmanın amacı karanlık turizm olgusunu daha iyi anlayabilmek için, Ulucanlar Cezaevi Müzesini ziyaret eden yerli ziyaretçileri motive eden etmenler ve olumlu ve olumsuz hislerini belirlemektir.

Ulucanlar Cezaevi Müzesi Türkiye Cumhuriyeti yakın siyasi tarihi konusunda oldukça aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Aynı zamanda müze ziyaretçiler üzerinde yakın tarihi öğrenme, tarihe tanıklık etme, empati kurma ve anlama deneyimlerinin yanında korku, özgürlüğün önemi, duygusallık, şaşırma, etkilenme ve hüzünlenme gibi olumlu ve olumsuz yoğun hisler oluşturmaktadır. Özellikle müzeye ulaşılabilirliğin kolay ve merkezi olması, ünlü mahkumlar, yakın siyasi tarih ve fiyatların makul düzeyde olması ziyaretçileri motive eden önemli etmenlerdir. Ziyaretçilerin motivasyonlarına destek olan en önemli faaliyetler ise balmumu heykeller, seslendirmeler, mahkumların kişisel eşyaları, zindanlar, koşullar, dar ağacı, ünlü mahkumlar ve sanat atölyesi oluşturmaktadır.

Ziyaretçiler müzeden etkilendiklerini gösteren en belirgin ifade ise potansiyel diğer ziyaretçilere mutlaka görülmeli ve/veya gidilmeli önerilerinde bulunmaktadırlar. Ayrıca araştırmada ziyaretçilerin yaşanan sıkıntıların tekrarlanmaması dileklerinden dolayı, altıncı boyut olarak “temenni” boyutu da belirlenmiştir.

Araştırma bulgularında ziyaretçilerin olumsuz eleştirileri de bulunmaktadır. Özellikle ziyaretçiler cezaevinin orijinal yapısına daha fazla bağlı kalınabileceğini belirtmişlerdir. Restorasyon çalışmalarının fazla olduğunu bu durumun orijinallikten uzaklaştırdığını, o dönem koşullarını daha fazla teneffüs edilebileceğini belirtmişlerdir.

Ülkemizde Ulucanlar Cezaevinin yanı sıra tarihi önem taşıyan ve turistik değer taşıyabilecek diğer cezaevlerine de farkındalık yaratmak, ziyaretçilerin motivasyonlarını belirlemek ve karanlık (dark) turizm konusunda Anadolu’da ki diğer potansiyeli değerlendirmek amacıyla bu alanda bundan sonra çalışmalara devam edilmelidir.

Kaynakça

Aliağaoğlu, A. (2004). Sosyo-Kültürel Miras Turizmi ve Türkiye’den Örnekler, Coğrafi Bilimler Dergisi, 2 (2), 50-64.

Altunışık R., Coşkun R., Bayraktaroğlu,S., Yıldırım, E. (2005). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Adapazarı: Sakarya Kitabevi.

Aslan, S. (2015). Prison Tourism As A Form of Dark Tourism, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8 (40), 600-608.

Bigley, J.D. Lee, C., Chon, J., Yoon, Y. (2010). Motivations for War-Related Tourism: A Case of DMZ Visitors in Korea, Tourism Geographies, 12 (3), 371-394.

Birdir, K. Dalgıç, A., Güler, O. Kayaalp, Y. (2015). Hüzün Turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkını Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Deneyimleri, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 3 (4), 12-23.

Blom, T. (2000). Morbid Tourism - A Postmodern Market Niche with An Example from Althorp, Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography, 54 (1), 29-36,

DOI:10.1080/002919500423564

Dalgıç, A., Güler, O., Birdir, K. (2016). Tripadvisor.com’da Yer Alan Restoran Şikâyetlerinin Analizi: Mersin ve Hatay’da Yöresel Yiyecek Sunan Restoranlara Yönelik Bir Araştırma Journal of Tourism and Gastronomy Studies (JOTAGS), 4 (3), 153-173. DOI: 10.21325/jotags.2016.28

Doğancılı, O.S., Oruç, M.C. (2016). Cezaevlerinin Müzeye Dönüşüm Süreci: Sinop Cezaevi Örneği. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (12), 268-284.

Erdem, B., Gezen, T., (2014). Turizm İşletmelerine Yönelik İş İlanlarının İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10 (21), 19-42.

Foley, M., Lennon, J. (1996). JFK and Dark Tourism: A Fascination with Assassination, International Journal of Heritage Studies, 2 198-211.

Kang, E.J., Scott, N., Lee, T.J., Ballantyne, R. (2012). Benefits of Visiting a ‘Dark Tourism’ Site: The Case of The Jeju April 3rd Peace Park, Korea, Tourism Management, 33 (1), 257-265.

Karasar, N. (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Kaya, O. (2006). Ölüm Turizmi: Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı’nı Ziyaret Eden Turistlerin Ziyaret Motivasyonlarını Anlamaya Yönelik Bir Araştırma ve Sonuçları, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.

Kılıç, B., Akyurt, Kurnaz, H., Sop, S. A. (2011). Çekici Faktörlerin Destinasyon Seçimine Etkisinin Belirlenmesi ve Hüzün Turizmi İlişkisi, 12. Ulusal Turizm Kongresi 30 Kasım-4 Aralık 2011 (s.362-370), Düzce: Düzce Üniversitesi.

Kim, S., Butler, G. (2015). Local community perspectives towards dark tourism development: The case of Snowtown, South Australia, Journal of Tourism and Cultural Change, 13 (1), 78-89.

Koldemir, E. (2017). Acıların ve Hüzünlerin Müzesi, Ulucanlar cezaevi, Erişim Adresi: http://ankaraarsivi.atilim.edu.tr/shares/ankara/files/ankara_arsivi/makaleler/ULUCANLAR_CEZAEV.pdf

Kurnaz, H.A., Çeken, H., Kılıç, B. (2013). Hüzün Turizmi Katılımcılarının Seyahat Motivasyonlarının Belirlenmesi, İşletme Araştırmaları Dergisi, 5 (2), 57-73.

Isaac, R., Çakmak, E. (2016). Understanding The Motivations and Emotions of Visitors at Tuol Sleng Genocide Prison Museum (S-21) in Phnom Penh, Cambodia, International Journal of Tourism Cities, 2 (3), 232-247.

Miles, W. (2002). Auschwitz: Museum Interpretation and darker Tourism, Annals of Tourism Research, 29, (4): 1175-1178.

Mowatt, R.A., Chancellor, C.H. (2011). Visiting Death And Life Dark Tourism and Slave Castles, Annals of Tourism Research, 38 (4), 1410-1434.

Mudzanani, T. (2014). Why is Death so Attractive? An Analysis of Tourists' Motives for Visiting the Hector Peterson Memorial and Museum in South Africa, Mediterranean Journal of Social Sciences, 5 (15), 570-574.

Rojek, C. (1991). Ways of Escape: Modern Transformations in Leisure and Travel, (Unpublished PhD Thesis), Department of Sociology Univeristy of Glasgow, Erişim Adresi: <http://theses.gla.ac.uk/2507/>

Stone, P.R. (2005). Consuming Dark Tourism-A Call for Research, e-Review of Tourism Research, 3 (5), 109-117.

Stone, P.R. (2006). A Dark Tourism Spectrum: Towards a Typology of Death and Macabre Related Tourist Sites, Attractions and Exhibitions, Tourism, 54 (2), 145-160.

Stone, P.R., Sharpley, P. (2008). Consuming Dark Tourism: A Thanatological Perspective, Annals of Tourism Research, 35 (2), 574-595.

Strange, C., Kempa, M. (2003). Shades of Dark Tourism: Alcatraz and Robben Island, Annals of Tourism Research, 30 (2), 386-405.

Tanaś, S. (2013). Tourism 'Death Space' and Thanatourism in Poland, Current Issues of Tourism Research, 1, 22-27.

TripAdvisor (2017). TripAdvisor Hakkında, Erişim Adresi: https://www.tripadvisor.com.tr/pages/about_us.html

Ulucanlar Cezaevi Müzesi (2017). Tarihçe, Erişim Adresi: <http://www.ulucanlarcezaevi.muzesi.com/default.asp>

Yırık Ş., Seyitoğlu F. (2014). Hüzün Turizmi ve Mabetleşme Süreci Kapsamında "Sarıkamış", 15. Ulusal Turizm Kongresi 13-16 Kasım 2014 (s.754-765). Ankara: Gazi Üniversitesi.

Yüksel, A., Yüksel, F. (2004). Turizmde Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Turhan Kitapevi.

Koldemir, E. (2017). Acıların ve Hüzünlerin Müzesi, Ulucanlar cezaevi, Erişim Adresi: http://ankaraarsivi.atilim.edu.tr/shares/ankara/files/ankara_arsivi/makaleler/ULUCANLAR_CEZAEV.pdf

ÖĞRETİM ELEMANI VE ÖĞRENCİNİN “ÖĞRENCİ ODAKLI ÖĞRETİM ELEMANI ALGISI” KONULU BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Cemil ÖRGEV
Sakarya Üniversitesi, Sağlık Yönetimi Bölümü
Dilek ÇAKMAK

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Bölümü

Öz

Öğretim elemanının eğitimin derslerle sınırlı olmadığını, öncelikle öğrencilerin de bir birey olduklarını kabul etmesi durumunda kendisini birey olarak hisseden, aktif dinleyen ve sorgulayan kişiliğe sahip bir öğrenci, başarılı, sosyal ve hayata doğru hazırlanmış olacaktır.

Bir iletişim mesleği olan öğretmenlikte, öğretim elemanının iyi bir iletişim becerisine sahip olması, öğrencinin değerleriyle ve gelecek planlarıyla ilgili konularda veya karşılaştıkları problemlerde onlara yardımcı olması, öğrenenlerden kaynaklanan bireysel farklılıkları dikkate alması büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma, Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi ve Teknoloji Fakültesinde 270 lisans öğrencisinin ve 70 öğretim elemanının “Öğrenci Odaklı Eğitim” konusundaki algılarının değerlendirilmesi amacı ile anket uygulanarak gerçekleştirilmiş, tanımlayıcı nitelikte bir araştırmadır.

Çalışmada, öğrencilerin fakülteleri ile öğretim elemanlarının fakülte ve mesleki tecrübeleri, öğretim elemanlarının cinsiyeti dikkate alınarak analizler gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen veriler SPSS (22,0 sürüm) istatistik programı ile Frekans, yüzde, faktör analizleri ve crosstabs testleri kullanılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğretim elemanı, öğrenci odaklı eğitim, iletişim

1.GİRİŞ

Eğitim, bireyin davranışında kendi yaşantısı yolu ile kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme sürecidir (Ertürk, 1972). Öğretim, okullarda yapılan planlı, kontrollü ve örgütlenmiş eğitim faaliyetleridir (Erden,1998,s.20). Öğrenme, yaşantı ürünü kalıcı izli davranış değişikliği olarak tanımlanabilir. Öğretmen, öğretim etkinliklerini formal eğitim kurumlarında yürüten uzman kişidir. Öğretmenlik ise diğer öğreten (ana, baba, dede vb.) kişi ve gruplardan farklı olarak uzmanlık gerektirir (Özden, 1988). Eğitim, sosyal hayata hazır olmayanların hayata yetişkinler tarafından hazırlanması süreci olup bireyler yeteneklerini eğitimleriyle geliştirebilmektedir (Talas, 2017).

Eğitim, son dönemlerde eskiden olduğu gibi okulun duvarları arasında yürütülen bir etkinlik olmaktan çıkmış, okul çevresindeki çeşitli grupların katılımı ile etkileşim içerisinde yürütülen karmaşık bir uğraşı durumuna gelmiştir. Bu farklılaşma eğitim kurumlarında gerek yapısal gerekse işlevsel yönden değişim zorunluluğunu beraberinde getirmiştir (Çolakoğlu, 2005:64).

Eğitimin amacı öğrenmeyi kolaylaştırmak olmalıdır. Öğretmek, öğrenen ile öğretene arasında, öğretene sorumluluğunda olan, öğrenenin davranışlarında beklenen değişikliğin ortaya çıkmasını sağlayacak bir etkileşim sürecidir (Guilbert,1987). Eğiticinin rolü, bilginin paylaşılacağı ortamı oluşturarak sunmak, yönlendirmek ve amaca yönelik tutum değişikliği yapmaktır.

Bireyler ilgi, beceri, zeka, öğrenme biçimi, kişilik yapısı gibi özelliklerine göre farklılık gösterirler. Bu farklılıklar öğretim sürecinin her aşamasında önemli bir yere sahiptir. Çünkü her birey tektir ve her birinin farklılığı eğitime çeşitlilik olarak dönmektedir. Eğitim bireysel farklılıklara duyarlı olabildiği ölçüde başarılı olabilir. Bu nedenle eğitimde bireysel farklılıkların ön plana çıkarılması öğrenci başarısını arttıracaktır.

Kuzgun ve Deryakulu'na (2006) göre, bireye genetik olarak aktarılan gizil güçler çevre etkileşimi olmadan ortaya çıkamamakta; çevresel faktörler kalıtım göz önünde bulundurulduğunda bir anlam ifade etmektedir. Kısacası, önem derecesi ne olursa olsun, birey, çevre ve kalıtımın etkileşimi sonucunda birey olur.

Zeka, Gardner (1989) tarafından problem çözme veya bir ya da birden çok kültürel ortamda değerlendirilmiş ürünlere şekil verme kapasitesi olarak tanımlanmıştır (akt. Demirel, 2014). Bir diğer kavram yetenek ise, Bennett ve meslektaşları (1966) tarafından herhangi bir davranışı öğrenebilmek için doğuştan getirilen kapasitenin çevre ile etkileşimi sonucunda geliştirilmiş ve yeni öğrenmelere hazır hale getirilmiş bölüm olarak tanımlanır (akt. Kuzgun, 2006).

İlgi, birey için zekasını ve yeteneğini kullanarak başarıya ulaşabilmesi için gerekli öğelerden biridir. Roe (1965) ilgiyi bireyin iç uyarıcı ile bir olaya ya da bir nesneye kendiliğinden yöneldiği, dikkatini verdiği, gözlemlendiği, üzerinde durup düşündüğü ve zevkle yaptığı işler olarak ifade etmiştir (akt. Kuzgun, 2006).

Eğitimde bireyler öğrenme biçimlerine göre de farklılık gösterirler. Keefe (1979)'e göre, öğrenme biçimi öğrenenlerin öğrenme ortamını nasıl algıladığının, onunla nasıl iletişim kurduğunun ve ona nasıl tepki verdiğinin nispeten tutarlı göstergelerinin bilişsel, duyuşsal ve psikolojik özellikleridir (akt. Brown, 2000).

Kişilik, beceriler ve değerlerden oluşan bir yapı olarak tasarlanmaktadır (Kuzgun, 2006). Bireysel farklılıkların oluşturulmasında katkısı bulunan bazı kişilik özellikleri: benlik değerinin, özgüvenin veya kendini kabulün kişisel ve bütünsel duygularını ifade eden benlik saygısı (Leory, 1996); bireyin egosunu korumak için oluşturduğu bir dizi savunma olarak tanımlanan ve benlik saygısıyla ters orantılı olan ket vurma (Brown, 2000); bilgiye dayalı tahminler yapabilme yeteneği olarak ifade edilen risk alma (Rubin ve Thompson, 1982); zarar verebileceği gibi yararlı da olabilen olan endişe (Oxford, 1999); içe ve dışa dönüklük (Brown, 2000) olarak vurgulanabilir.

1.1.Literatür Çalışması

Eğitimde, öğretim yerine öğrenmeyi ön plana çıkaran anlayışta vurgu, öğrenen üzerine olup; öğrenen, eğitimin ortak paydası haline gelmiştir (Geyer, 1998; Neo and Neo, 2006; Oktay, 2005; Özden, 1999). Eğitimde meydana gelen bu değişimler, eğitim sisteminin yapı ve işleyişi ile öğrenme-öğretme sürecini derinden etkilemiş, öğretim programlarının içerik ve sunumu önemli oranda değişmiştir (Özden, 1999). Böylece, daha önce pozitivist karakterli geleneksel davranışçı yaklaşıma göre düzenlenen program içeriği ve sunumu, postmodern karaktere sahip yapılandırmacı yaklaşıma göre düzenlenmeye başlanmıştır (Yurdakul, 2005; Hlynka, 1991 Akt: Gömleksiz, 2005). Öğrenmede dış uyarıcılara vurgu yapan geleneksel yaklaşımın tersine, yapılandırmacılık bilgiyi dışsal değil, kişinin zihninde olan ve deneyimleri tarafından şekillenen-yapılandırılan bir olgu olarak ele almaktadır (Barr and Tagg, 1995).

Geleneksel eğitim yaklaşımında öğretim, herhangi bir uzmanın gerçekleştirebileceği bir etkinlik olarak düşünülürken; yeni eğitim yaklaşımında öğretim, karmaşık bir süreç olarak ele alınmakta ve öğretimin ancak bu konuda eğitim alan öğreticiler tarafından gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir (Crisp, 2006). Bu noktada, öğretmenin öğrenme-öğretme sürecinde etkili öğrenme çevreleri hazırlama ve öğretim etkinlikleri düzenleme gibi öğreticilikle ilgili rolleri ön plana çıkmaktadır.

Akpınar ve Gezerin yaptığı “öğretmenlerin eğitim yaklaşımlarında meydana gelen değişimleri nasıl algıladıkları ve bu çerçevede oluşan yeni anlayışlara bakış” konulu çalışmada, öğretmenlerin öğrenen merkezli yeni eğitim yaklaşımlarını, fikir olarak benimsemekle birlikte, bunu öğrenme-öğretme sürecine tam olarak yansıtamadıklarını, öğretmenlerin, ağırlıklı olarak geleneksel anlatım yoluyla ders işlemeye devam ettiğini tespit etmiştir. Araştırma sonunda, özellikle son yıllarda sıklıkla dile getirilen değişim ve yenilik söylemlerine rağmen, ortaöğretim okullarımızda hala geleneksel eğitim anlayışının hakim olduğu ve öğretmenlerin yeni eğitim yaklaşımlarını tam olarak benimsemedikleri sonucuna ulaşılmıştır (Akpınar ve Gezer, 2010).

Şad ve Göktaş (2013) tarafından “Öğretim elemanlarının geleneksel ve çağdaş ölçme değerlendirme yaklaşımlarına ilişkin görüşlerinin, fakülte değişkeni ve ölçme değerlendirme konulu bir eğitim almış olma durumuna göre incelenmesi” konulu çalışma sonuçları analizler edildiğinde öğretim elemanlarının hem geleneksel hem de çağdaş ölçme değerlendirme yaklaşımlarını orta düzeyde benimsedikleri, çağdaş yaklaşımlara ait ortalamaların nispeten daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak, çağdaş ölçme değerlendirme yaklaşımlarının benimsenme düzeyiyle ilgili olarak, fakülte değişkeninden ya da ölçme-değerlendirme konulu eğitim almış olma durumundan kaynaklanan bir farklılaşmaya rastlanmamıştır (Şad ve Göktaş, 2013).

Ayrıca, “İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin eğitimde değişim çabalarına ilişkin görüşleri” ile ilgili olarak yapılan bir çalışmada cinsiyet boyutunda anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir (Örgev, 2012:50-52).

Türkiye’de değişen eğitim programlarıyla, ağırlıklı olarak öğrenci merkezli öğretim uygulamalarına geçilmesi öğretmene farklı roller yüklemiştir. Öğretmenin bu yeni rolü sadece öğretmek değil, öğrencinin öğrenmesini sağlamak, sınıfta öğretim sürecini yönetmek ve

yönlendirmek olmuştur. Öğretmene biçilen bu rol, kaliteli ve verimli bir öğretim için sınıfın çok iyi yönetilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır (Şentürk ve Oral: 2008).

Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Eğitim-Öğretim Hizmeti verenler için tespit edilen temel öğretmenlik meslek etiği ilkeleri şu şekilde sıralanabilir: profesyonellik, hizmette sorumluluk, dürüstlük, sevgi, saygı, adalet, eşitlik, kötü muameleden kaçınma, sağlıklı ve güvenli ortamın sağlanması, yolsuzluk yapmamak, tarafsızlık, mesleki bağlılık, sürekli gelişme ve kaynakların etkili kullanımı.

Eğitim fakülteleri lisans programları müfredatları ve ders içerikleri incelendiğinde, mesleki etik dersinin genellikle bazı üniversitelerde seçmeli ders olarak okutulduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının mesleğe başladıklarında herhangi bir problemle karşılaştıklarında onlara yol göstermesi için öğretmen yetiştiren tüm lisans programlarına mesleki etik dersinin getirilmesi önerilmektedir (Yalçınkaya, 2017).

Öğrencilere bilgi aktarma ve verilen bilgiyi ezberletme yaklaşımı yerine bilgiye ulaşma ve mevcut bilgiler üzerine yeni bilgiler yapılandırma anlayışı ön plana çıkmaktadır.

Bilgi toplumunda başarılı bir birey olabilmek için salt belli bir düzeyde mesleki ve teknik bilgiye sahip olmanın ötesinde; bilgiye ulaşma, bilgiyi çözümlenme ve sürekli olarak işine uygun olarak bilgisini yenileyebilme ve geliştirebilme kapasitesine sahip olunması gereklidir (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2007).

Lisans eğitiminin başarıya ulaşabilmesi için geliştirilen kriterler içinde dünya çapında en çok bilinen ve iyi bir lisans eğitimini Chickering ve Gamson aşağıda sunulan yedi temel ilke altında özetlemiştir (Gamson, 1991 ve Bangert, 2004).

1.Öğrenci-fakülte etkileşimi: Öğretim elemanları öğrencilerle rastgele zamanlarda iletişime geçebilmeli, öğrencinin değerleriyle ve gelecek planlarıyla ilgili konularda veya karşılaştıkları problemlerde onlara yardımcı olmalıdır (Demirel, 2010). Light (2001)’e göre öğrenciler ve öğretim elemanları arasındaki bire bir çalışmaların öğrencilerin akademik projelerde planlama yapmasını ve daha aktif rol almasını sağlamaktadır. Fakülte ve öğrenci arasındaki etkileşim, öğrencilerin lisans eğitimindeki beklentilerini karşılamaktadır (Bishoff, 2010).

2.Öğrenciler arası işbirliği: Gamson ve Chickering (1987)’e göre bir konunun bireysel olarak öğrenilmesinden ziyade grup halinde çalışılarak öğrenilmesi bilginin kalıcılığını artırır. Öğrencilerin derse olan ilgisini ve davranışlarını değiştirmek için kullanılacak en etkili yöntem öğrencilerin akranları ile birebir etkileşim içinde olmalarını sağlamaktır (Bishoff, 2010).

3.Aktif öğrenme: Öğrenmenin tam olarak gerçekleşmesi için öğrencilerin aktif olması, öğrendiğini konuşarak ve yazarak ifade etmesi gerekmektedir. Öğrenciler öğrenilen yeni bir bilgi ile önceki bilgiler arasında bağlantı kurabilmeli ve günlük yaşamlarında bu bilgileri kullanabilmelidir. Ayrıca öğrenciler bilgiye nasıl ulaşması gerektiğini bilmeli ve bunu gerçekleştirebilmelidir (Chickering ve Gamson, 1987).

4.Anlık geribildirimler: Öğrencilerin öğrenmeleri açısından derslerde görüş ve önerilerine başvurulmalı ve alınan dönütler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yerine getirilmelidir. Derslerin verimliliğinin artması için öğrencilerin ne öğrendikleriyle, ne tür eksiklerinin olduğu ve kendilerini nasıl değerlendireceklerine ilişkin uygun dönütler alması gerekmektedir (Demirel, 2010).

5.Görevleri zamanında yapma: Lisans eğitiminde öğrencilerin zamanı etkin kullanabilmeleri açısından, araştırma ve çalışmalarını en etkili bir şekilde nasıl yapacaklarının bilincinde olmaları öğrenciler için etkili öğrenme, öğretim elemanları için ise etkili öğretme anlamına gelmektedir (Bishoff, 2010; Demirel 2010).

6.Üst düzey ulaşılabilir beklentilere cevap verme: Öğrenciler okul, sosyal çevre ve aileleri ile karşılaştıkları sorunlar nedeniyle, eğitimleri süresince dersleri geçmeyi en önemli hedef olarak görmekte, iş hayatına tam anlamı ile hazırlanmak yerine; derslerden geçip eğitimlerini tamamlamayı ön plana çıkarmaktadırlar (Page ve Mukherjee, 2000).

7.Farklı yetenek ve öğrenme stillerine karşı toleranslı olma: Farklı özelliklere sahip öğrenci topluluğunun tek bir öğretim yöntemiyle başarıya ulaşması mümkün değildir (Chickerin ve Gamson, 1987). Teorikte başarılı olan öğrenciler laboratuvarında elleriyle iş yapmaya gelince aynı başarıyı gösteremeyebilir. El becerileri açısından zengin öğrenciler ise teorikte aynı derecede iyi olmayabilir (Demirel, 2010).

Aristo, Nicomachean Ethics adlı eserinde, ahlaki ve “Epistemik” değerleri birbirinden ayırmış, epistemik değerlerin merak, entellektüel bütünlük ve açık görüşlülük gibi özelliklerde sergilenen durumların sezgilenmesi ve taahhütü ile ilişkili olduğunu belirtmiştir. Carr, bir çalışmasında, “Bir insan epistemik erdemlere sahip olmadan ahlaka sahip olabildiği gibi tersinin de geçerli olacağını, ahlaki olarak erdemli, dürüst, adil, güvenilir vb. olan, öğretmenlerin, epistemik erdemlerden ve entellektüel bütünlük ve doğruluktan yoksun olma durumunda, yetersiz öğretmenler olacağını” belirtmektedir (Carr, 2007:369-389).

2.YÖNTEM

329

Bu bölümde, yöntemi, araştırmanın amacı, evren ve örnekleme, hipotezleri, kullanılan ölçme araçları ve verilerin istatistiksel çözümleme teknikleri açıklanmıştır.

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, evrenini Sakarya Üniversitesi’nde bulunan ve önceden belirlenmiş bölümlerdeki öğretim elemanları ve öğrencilerin oluşturduğu örneklem ile gerçekleştirilen tanımlayıcı nitelikte bir çalışmadır.

2.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada öğretim elemanlarının ve üniversite öğrencilerinin “Öğrenci odaklı Eğitim” ile ilgili aşağıdaki varsayımlara karşı algıları araştırılmıştır:

H₁.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencinin not ihtiyacı söz konusu olduğunda öğrenciyi destekleyen kişidir.

H₂.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, ödev ve araştırma projesi verip araştırmaya teşvik eden kişidir.

H₃.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, mümkün olduğu kadar az sınav yapıp, kanaat ile öğrenciyi değerlendirebilen kişidir.

H₄.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerle iletişim kurup imkan ve imkansızlıkları dikkate alan kişidir.

H₅.Öğrenci odaklı öğretim elemanı öğrencilerin değerlendirilmesinde asgari düzeyde ortalama ile geçirilmesini sağlayan kişidir.

H₆.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, tatil dönüşü, ilk hafta, yılbaşı, ara sınav sonrası ders yapmama inisiyatifinde bulunan kişidir.

H₇.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencinin gelip gelmemesini önemsemeyen, alınan yoklamayı değerlendirmeye almayan kişidir.

H₈.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerin ihtiyaç duydukları zamanlarda hemen ulaşabilecekleri, yanlarında bulunmalarını bekledikleri kişidir.

H₉.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, iletişim biçimi ve giyim düzenleriyle rol modeli olarak örnek alınan kişidir.

H₁₀.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerin yetkin olabilecekleri alanları tespit edip, yönlendiren, dayatmayan kişidir.

H₁₁.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğretme öğrenme sürecini bireysel farklılıklara göre planlayan kişidir.

H₁₂.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, ölçme sonuçları hakkındaki öğrenci tepkilerine önem veren kişidir.

H₁₃.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerin farklı öğrenme süreçlerine sahip olduklarını dikkate alan kişidir.

H₁₄.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrenciler arasında ayırım yapmayan, her öğrenciye eşit şekilde davranan kişidir.

H₁₅.Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencinin geçmişine ve sosyo-ekonomik durumuna göre önyargısız davranan kişidir.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2016-2017 döneminde Sakarya Üniversitesinde öğrenim gören tüm öğrenciler ve görev yapan öğretim elemanları oluşturmaktadır. Ancak kısıtlar nedeni ile araştırma örneklemini Sakarya Üniversitesi'nde İşletme Fakültesi ve Teknoloji Fakültesinde öğrenim gören 270 lisans öğrencisi ile Sakarya Meslek Yüksekokulu, İşletme Fakültesi ve Teknoloji Fakültesinde görev yapan 70 öğretim elemanı oluşturmaktadır.

Araştırmanın veri toplama aşaması için amaca yönelik seçkisiz örnekleme tekniği yoluyla 270 kişilik bir öğrenci örneklemi ile 70 öğretim elemanı hedef alınmıştır.

2.4. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın verileri araştırma grubuna giren öğrencilerin okuduğu bölümlerden ve bu bölümlerde görev yapan öğretim elemanlarından toplanmıştır. Veri toplama aşamasında 15 konu başlığı seçilmiş ve bu konulardaki görüşleri hem öğretim elemanlarına hem de öğrencilere yöneltilmiştir.

2.5. Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında üniversite öğrencilerinin fakülte/bölüm, cinsiyet, öğretim elemanlarının fakülte/bölüm, cinsiyet ve akademik tecrübelerini sorgulayan demografik bilgi bölümü ile 15 “öğrenci odaklı eğitim“ algısı ölçme amaçlı ifade sorgulayan, beşli likert yapılı, anket formu kullanılmıştır.

2.5.1. “Öğrenci odaklı eğitim” Ölçeği ve Geçerlilik ve Güvenilirliği

Ölçek eğitim konusundaki literatür bilgileri dikkate alınarak hazırlanmıştır. 15 soruluk beşli likert yapılı “Öğrenci odaklı eğitim” maddelerinin güvenilirlik değeri öğretim elemanları için

Cronbah's Alpha ,688 (18 madde) ve öğrenciler için Cronbah's Alpha ,849 (15 madde) olarak tespit edilmiş ve güvenilirlik oldukça yüksek bulunmuştur.

2.6. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler IBM SPSS 22 paket programı aracılığıyla istatistiki test ve analizler uygulanarak çözümlenmiştir. Çözümlenen veriler söz konusu istatistiksel test ve analizlerin bilimsel gerekleri doğrultusunda değerlendirilerek raporlanmıştır.

2.7. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmada verilerin toplanmasında kullanılan ölçekler geçerli ve güvenilirlerdir. Örneklem, Sakarya Üniversitesi'nde İşletme Fakültesi ve Teknoloji Fakültesinde öğrenim gören 270 lisans öğrencisi; Sakarya Meslek Yüksekokulu, İşletme Fakültesi ve Teknoloji Fakültesinde görev yapan 70 öğretim elemanı ile sınırlıdır.

3.BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, toplanan verilerin istatistiksel çözümlenmeleri sonucunda elde edilen bulgular ve yorumları yer almaktadır. Bulgular bölümünde; önce örneklem grubunun genel yapısını tanıttıcı frekans ve yüzde dağılımlarına, sonrasında araştırmanın amaçlarına göre elde edilen bulgulara yönelik tablo ve açıklamalara yer verilmiştir.

3.1. Katılımcıların Demografik Bilgilerinin Dağılımı

Öğrencilerin ve öğretim elemanlarının bölümlere göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir. Buna göre, toplam 70 öğretim elemanı ve 270 öğrencinin bu çalışmaya katıldığı; İşletme bölümünden öğretim elemanı katılımının %25,70, öğrenci katılımının %18,10, Sağlık yönetimi (lisans) bölümünden Öğretim elemanı katılımının %22,90, Büro yönetimi ve Çevre Koruma Teknolojileri (ön lisans) bölümlerinden öğretim elemanı katılımının %4,30 ve öğrenci katılımının olmadığı, İnsan Kaynakları (lisans) öğretim elemanı katılımının %14,30, öğrenci katılımının %7,40 olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1. Öğretim elemanı ve öğrencilerin bölümlere göre dağılımı.

BÖLÜM	Öğretim Elemanı		Öğrenci	
	n	%	n	%
Büro Yönetimi	1	1.40	-	-
Çevre Koruma Tek.	2	2.90	-	-
Elektronik Elek. Müh.	3	4.30	40	14,90
İnsan Kaynakları Yön.	10	14.3	20	7,40
İnşaat Mühendisliği	6	8.60		
İşletme	18	25.7	49	18,10

Mekatronik Müh.	5	7.10	87	32,20
Metaller ve Mal. Müh.	1	1.40		
Sağlık Yönetimi	16	22.9	74	27,40
Uluslararası Ticaret	5	7.10	-	-
Yönetim Bilgi Sistemi	3	4.30	-	-
Total	70	100.0	270	100,0

Tablo 2’de görüldüğü gibi öğretim elemanlarının %50’si erkek, %50’si kadın, öğrencilerin %50.70’i erkek, %49.30’u kadın öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 2. Öğretim elemanı ve öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı.

Cinsiyet	Öğretim Elemanı		Öğrenci	
	n	%	n	%
Erkek	35	50.0	137	50,70
Kadın	35	50.0	133	49,30
Total	70	100.0	270	100,0

Akademisyenlerin mesleki tecrübelerine göre dağılımı Tablo 3’de verilmiş olup öğretim elemanlarının akademik tecrübe olarak daha çok 1-5 yıl (%27,10) yıl, 11-15 yıl akademik tecrübesi olanları %19 (27,10) olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Öğretim elemanlarının akademik tecrübelerine göre dağılımı.

Akademik Tecrübe (Yıl)	Öğretim Elemanı	
	N	%
1-5	19	27,1
6-10	13	18,6
11-15	19	27,1
16-20	9	12,9
20+	10	14,3
Total	70	100,0

3.2. Öğretim Elemanları ve Üniversite Öğrencilerinin “Öğrenci Odaklı Eğitim” konusundaki yaklaşımları.

Çalışmada, “Öğretim Elemanları ve Üniversite Öğrencilerinin Öğrenci odaklı Eğitim” ile ilgili yapılan varsayımlara karşı algıları ile ilgili anlamlı bulunan sonuçlar ve yorumları aşağıda sunulmaktadır.

3.2.1. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, ödev ve araştırma projesi verip, araştırmayı teşvik eden kişidir” varsayımı.

Bu varsayım ile ilgili sonuçlar Tablo 4’de özetlenmiştir. Öğretim elemanları % 55,7 ve öğrenciler %66,3 oranlarında bu ifadeye katıldıklarını ifade etmiştir. Ancak önemli sayılacak oranda da aksi yönde katılım olmuştur. Öğrenciler araştırma ve proje çalışmasına daha istekli bulunmuştur. Ancak, öğretim elemanlarının da bu konuda daha katılımcı olması beklenirdi.

Tablo 4. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, ödev ve araştırma projesi verip, araştırmaya teşvik eden kişidir” algısı.

Seçenekler	Öğretim Elemanı		Öğrenci	
	n	%	n	%
Kesinlikle katılmıyorum	2	2,9	18	6,7
Katılmıyorum	14	20,0	23	8,5
Kararsızım	15	21,4	50	18,5
Katılıyorum	17	24,3	123	45,6
Kesinlikle katılıyorum	22	31,4	56	20,7
Toplam	70	100,0	270	100,0

3.2.2. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerle iletişim kurup, imkân ve imkânsızlıkları dikkate alan kişidir” varsayımı.

Tablo 5’de , bu varsayımın öğretim elemanları tarafından %55,7 ve öğrenciler tarafından %77,8 oranında kabul gördüğü ve özellikle öğrencilerin iletişim odaklı bir eğitimi arzu ettikleri görülmektedir.

Bu sonuç, Erdoğan, Şanlı ve Bekir’in Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum durumları hakkında yapmış oldukları çalışmada elde edilen sonuçlarla uyumlu bulunmuştur. Ayrıca, Demirel’in, (2010), “öğrenci öğretim elemanları arasında ders içi ve ders dışı iletişim öğrencilerin motivasyon, gelişim ve başarısını olumlu yönde etkileyen en önemli faktörlerden biridir”, “Öğretim elemanları öğrencilerle rastgele zamanlarda iletişime geçebilmeli” şeklindeki tespitleri ile de uyusmaktadır.

Tablo 5. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerle iletişim kurup, imkân ve imkânsızlıkları dikkate alan kişidir” algısı.

Seçenekler	Öğretim Elemanı		Öğrenci	
	n	%	n	%
Kesinlikle katılmıyorum	2	2,9	17	6,3
Katılmıyorum	14	20,0	9	3,3
Kararsızım	15	21,4	34	12,6
Katılıyorum	17	24,3	95	35,2
Kesinlikle katılıyorum	22	31,4	115	42,6
Toplam	70	100,0	270	100,0

3.2.3. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, tatil dönüşü, ilk hafta, yılbaşı ve ara sınav sonrası ders yapmama inisiyatifinde bulunan kişidir” varsayımı.

Söz konusu varsayıma öğretim elemanlarının %47,1, ve öğrencilerin %54,9 oranlarında katılım gösterdikleri Tablo 6’da görülmektedir. Bu konunun öğrenci tarafından benimsenmesi “öğrenci psikolojisi” açısından olumlu karşılanabilir ama öğretim elemanlarınca (%47,1) benimsenmesi manidar olmuştur. Öğrencilerin gayri resmi olarak kendi kendilerine izin vermesi, dersine düzenli gelen öğrencilerin motivasyonunu düşürebileceği gibi eğitimin kalitesini de olumsuz yönde etkileyecek bir tutumdur.

Tablo 6. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, tatil dönüşü, ilk hafta, yılbaşı ve ara sınav sonrası ders yapmama inisiyatifinde bulunan kişidir” algısı.

Seçenekler	Öğretim Elemanı		Öğrenci	
	n	%	n	%
Kesinlikle katılmıyorum	11	15,7	37	13,7
Katılmıyorum	11	18,6	44	16,3
Kararsızım	13	18,6	41	15,2
Katılıyorum	22	31,4	69	25,6
Kesinlikle katılıyorum	11	15,7	79	29,3
Toplam	70	100,0	270	100,0

3.2.4. “Öğrenci elemanı, gelmemesini alınan

odaklı öğretim öğrencinin gelip önemsemeyen, yoklamayı

değerlendirmeye almayan kişidir” varsayımı.

Tablo 7’de söz konusu varsayımı öğretim elemanlarının % 51,4 ve öğrencilerin %45,9 oranında desteklediği görülmektedir. Öğrenci tarafından yoklama istenmeyen bir durum iken öğretim elemanı tarafından daha fazla destek görmüştür. Bu varsayım, “tatil dönüşü, ilk hafta, yılbaşı ve ara sınav sonrası ders yapmama inisiyatifi” varsayımı ile benzer düzeyde kabul görmüştür.

Tablo 7. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencinin gelip gelmemesini önemsemeyen, alınan yoklamayı değerlendirmeye almayan kişidir” algısı.

3.2.5. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerin ihtiyaç duydukları zamanlarda hemen ulaşabilecekleri, yanlarında bulunmalarını bekledikleri kişidir” varsayımı.

Seçenekler	Öğretim Elemanı		Öğrenci	
	n	%	n	%
Kesinlikle katılmıyorum	6	8,6	32	11,9
Katılmıyorum	12	17,1	65	24,1
Kararsızım	16	22,9	49	18,1
Katılıyorum	21	30,0	64	23,7
Kesinlikle katılıyorum	15	21,4	60	22,2
Toplam	70	100,0	270	100,0

Bu varsayımına verilen cevapların sonuçları Tablo 8’de verilmiştir. Bu ifadeye öğretim elemanlarının %28,6 oranında kararsız kalması ve %57,2 oranında katılması, olumsuz yönde, anlamlı bulunmuştur. Bu varsayımına öğretim elemanlarınca daha yüksek düzeyde katılım beklenirdi. Öğrencilerin ise %13,3 kararsız kalması ve %72,2 oranında olumlu yönde fikir beyanı oldukça anlamlı bulunmuştur.

Özellikle öğrencilerin bu konudaki yüksek katılım göstermesi Demirel, (2010), Light (2001) ve Bishoff’un (2010) aşağıdaki tespitleri ile uyumlu bulunmuştur:

Demirel, (2010) lisans eğitiminde öğrenci öğretim elemanları arasında ders içi ve ders dışı iletişim öğrencilerin motivasyon, gelişim ve başarısını olumlu yönde etkileyen en önemli faktörlerden biri olduğunu, öğretim elemanları öğrencilerle rastgele zamanlarda iletişime geçebilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca, gerektiğinde öğretim elemanları öğrencinin değerleriyle ve gelecek planlarıyla ilgili konularda veya karşılaştıkları problemlerde onlara yardımcı olmasını savunmaktadır.

Light (2001)’e göre öğrenciler ve öğretim elemanları arasındaki bire bir çalışmaların öğrencilerin akademik projelerde planlama yapmasını ve daha aktif rol almasını sağlamaktadır.

Bishoff (2010) fakülte ve öğrenci arasındaki etkileşim, öğrencilerin lisans eğitimindeki beklentilerini karşıladığını ifade etmektedir.

Tablo 8. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerin ihtiyaç duydukları zamanlarda hemen ulaşabilecekleri, yanlarında bulunmalarını bekledikleri kişidir” algısı.

Seçenekler	Öğretim Elemanı		Öğrenci	
	n	%	n	%
Kesinlikle katılmıyorum	2	2,9	11	4,1
Katılmıyorum	8	11,4	28	10,4
Kararsızım	20	28,6	36	13,3
Katılıyorum	24	34,3	88	32,6
Kesinlikle katılıyorum	16	22,9	107	39,6
Toplam	70	100,0	270	100,0

3.2.6. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, iletişim biçimi ve giyim düzenleriyle rol modeli olarak örnek alınan kişilerdir” varsayımı.

Sözkonusu varsayım ile ilgili Tablo 9’da verilen bulgulara göre, öğrencilerin %20,4 gibi önemli bir oranda kararsız olması, %60,0 oranında varsayım yönünde görüş bildirmesi anlamlı bulunmuştur. Öğretim elemanlarınca %74,3 oranında varsayımı desteklenmesi, bu konuda örnek model olunması gereğinin benimsendiğini göstermektedir.

Türkiye’de değişen eğitim programlarıyla, öğretmene yüklenen yeni rolü sadece öğretmek değil, öğrencinin öğrenmesini sağlamak, sınıfta öğretim sürecini yönetmek ve yönlendirmek olmuştur. Şentürk ve Oral’a (2008) göre öğretmene biçilen bu rol, kaliteli ve verimli bir öğretim için sınıfın çok iyi yönetilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Derse vaktinde başlamayan, öğrencileri arasında ayırım yapan, derse hazırlıklı gelmeyen, uzun konuşmalarla sürekli öğüt veren, dersi erken bitiren, kendine özgüveni olmayan, tükenmiş ve çocuklardan hoşlanmayan öğretmenler sınıfta istenmeyen davranışlar sergilenmesine yol açabilmektedir.

Tablo 9. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, iletişim biçimi ve giyim düzenleriyle rol modeli olarak örnek alınan kişilerdir” algısı.

Seçenekler	Öğretim Elemanı		Öğrenci	
	n	%	n	%
Kesinlikle katılmıyorum	4	5,7	15	5,6
Katılmıyorum	3	4,3	38	14,1
Kararsızım	11	15,7	55	20,4
Katılıyorum	34	48,6	86	31,9
Kesinlikle katılıyorum	18	25,7	76	28,1
Toplam	70	100,0	270	100,0

3.2.7.“Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerin yetkin olabilecekleri alanları tespit edip, yönlendiren, dayatmayan kişidir” varsayımı.

Bu varsayıma, Tablo 10’da verilen sonuçlara göre, gerek öğretim elemanları (%77,2) gerekse öğrenciler tarafından (75,2) yüksek oranda katılım tespit edilmiştir.

337

Lisans eğitiminin başarıya ulaşabilmesi için geliştirilen kriterler içinde dünya çapında en çok bilinen, Chickering ve Gamson eğitimi ile ilgili yedi temel ilkedden biri olan “Farklı Yetenek ve Öğrenme Stillerine Karşı Toleranslı Olma (Good Practice Respects Diverse Talents and Ways of Learning)” kriteri bu konuya açıklık getirmektedir.

Farklı özelliklere sahip öğrenci topluluğunun tek bir öğretim yöntemiyle başarıya ulaşması mümkün değildir (Chickering ve Gamson, 1987). Teorikte başarılı olan öğrenciler laboratuvarda elleriyle iş yapmaya gelince aynı başarıyı gösteremeyebilir. El becerileri açısından zengin öğrenciler ise teorikte aynı derecede iyi olmayabilir (Demirel, 2010). Bundan dolayı öğrenciler sınıf, laboratuvar vb. ortamlarda yeteneklerini rahatlıkla ortaya koyabilmeli ve öğrencilerin içinde bulunduğu öğrenme ortamı farklı özelliklere sahip öğrencilerin beklentilerine cevap verebilmelidir.

Tablo10. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerin yetkin olabilecekleri alanları tespit edip, yönlendiren, dayatmayan kişidir” algısı.

Seçenekler	Öğretim Elemanı		Öğrenci	
	n	%	n	%

Kesinlikle katılmıyorum	3	4,3	10	3,7
Katılmıyorum	6	8,6	27	10,0
Kararsızım	7	10,0	30	11,1
Katılıyorum	38	54,3	100	37,0
Kesinlikle katılıyorum	16	22,9	103	38,1
Toplam	70	100,0	270	100,0

3.2.8.“Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğretme, öğrenme sürecini bireysel farklılıklara göre planlayan kişidir” varsayımı.

Bu varsayımın, Tablo 11’de verilen sonuçlara göre, öğretim elemanları (%57,2) ve öğrenciler tarafından (%65,2) yüksek oranda katılım gördüğü tespit edilmiştir.

338

Bireyler ilgi, beceri, zeka, öğrenme biçimi, kişilik yapısı gibi özelliklerine göre farklılık gösterirler. Eğitim bireysel farklılıklara duyarlı olabilindiği ölçüde başarılı olabilir. Bireysel farklılık denince akla ilk olarak fiziksel farklılıklar gelmektedir. Kuzgun ve Deryakulu’na (2006) göre, bireye genetik olarak aktarılan gizil güçler çevre etkileşimi olmadan ortaya çıkamamakta; öte yandan, çevresel faktörler kalıtım göz önünde bulundurulduğunda bir anlam ifade etmektedir.

Bireysel farklılıkların oluşturulmasında katkısı bulunan bazı kişilik özellikleri: benlik saygısı (Leory, 1996); ket vurma (Brown, 2000); risk alma (Rubin ve Thompson, 1982); endişe (Oxford, 1999); içe ve dışa dönüklük (Brown, 2000) olarak vurgulanmaktadır. Bu bilgilerin ışığında, eğitimde bireysel farklılıkların ön plana çıkarılması öğrenci başarısını arttıracığı varsayımımız deteklenmiş bulunmaktadır.

Tablo11. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğretme, öğrenme sürecini bireysel farklılıklara göre planlayan kişidir” algısı.

Seçenekler	Öğretim Elemanı	Öğrenci

	n	%	N	%
Kesinlikle katılmıyorum	4	5,7	5	1,9
Katılmıyorum	9	12,9	33	12,2
Kararsızım	17	24,3	56	20,7
Katılıyorum	24	34,3	96	35,6
Kesinlikle katılıyorum	16	22,9	80	29,6
Toplam	70	100,0	270	100,0

3.2.9. Öğrenci odaklı öğretim elemanı, ölçme sonuçları hakkındaki öğrenci tepkilerine önem veren kişidir” varsayımı.

Sözkonusu varsayım ile ilgili Tablo 12’de verilen sonuçlara göre, öğretim elamanlarının 58,5’i ve öğrencilerin %74,1’i öğrenci tepkilerine cevap verilmesi, gerekirse ölçme yöntemi konusunda öğrenci taleplerini dikkate alan kişi olunması yönünde görüş bildirmiştir. Bu sonuç, Demirel (2010) ve Bangert’in (2004) aşağıda sunulan görüşleri ile uyumlu bulunmuştur.

Demirel (2010), öğrencilerin öğrenmeleri açısından derslerde görüş ve önerilerine başvurulması ve alınan dönütler doğrultusunda gerekli düzenlemelerin yerine getirilmesini; ders sonunda öğrencilerin ne öğrendiği, neyi öğrenmesi gerektiği ve kendilerini nasıl değerlendirdiği hususunun dikkate alınmasını savunmaktadır. Chickering ve Gamson’un iyi bir lisans eğitimi için ortaya koyduğu yedi temel ilkesinden biri de “Geribildirimler” konusudur (Bangert, 2004).

Tablo 12. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, ölçme sonuçları hakkındaki öğrenci tepkilerine önem veren kişidir” algısı.

Seçenekler	Öğretim Elemanı		Öğrenci	
	n	%	n	%
Kesinlikle katılmıyorum	7	10,0	10	3,7

Katılmıyorum	6	8,6	25	9,3
Kararsızım	16	22,9	35	13,0
Katılıyorum	26	37,1	116	43,0
Kesinlikle katılıyorum	15	21,4	84	31,1
Toplam	70	100,0	270	100,0

3.2.10. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerin farklı öğrenme süreçlerine sahip olduklarını dikkate alan kişidir” varsayımı.

Tablo 13’de verilen sonuçlara göre öğretim elemanlarının %62,9’u ve öğrencilerin %80,0’i, öğrencilerin her birinin farklı bir proje olduğunu düşünülüp ona göre yönetilmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu sonuç olumlu yönde anlamlı bulunmuştur.

Keefe (1979), öğrenme biçimi öğrenenlerin öğrenme ortamını nasıl algıladığının, onunla nasıl iletişim kurduğunun ve ona nasıl tepki verdiğinin nispeten tutarlı göstergelerinin bilişsel, duyuşsal ve psikolojik özellikleri olduğunu savunmaktadır. Bu görüş bulgularla örtüşmektedir.

Öğretim elemanı, öğrencileri bir cevher olarak algılayıp bu cevherden ne tür bir mücevher olabileceğini ortaya çıkarabilmelidir. Ayrıca hiçbir öğrenci de kendisinin hiçbir konuda yetkin olamayacağı kaygısına düşmemelidir.

Tablo 13. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerin farklı öğrenme süreçlerine sahip olduklarını dikkate alan kişidir” algısı.

Seçenekler	Öğretim Elemanı		Öğrenci	
	n	%	n	%
Kesinlikle katılmıyorum	5	7,1	11	4,1
Katılmıyorum	7	10,0	21	7,8
Kararsızım	14	20,0	22	8,1
Katılıyorum	24	34,3	77	28,5
Kesinlikle katılıyorum	20	28,6	139	51,5

Toplam	70	100,0	270	100,0

3.2.11. “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrenciler arasında ayırım yapmayan, her öğrenciye eşit şekilde davranan kişidir” varsayımı.

Bulgular analiz edildiğinde, öğretim elemanlarının %50 ve öğrencilerin ise %80,7 oranında katılım göstermesi düşündürücü olmuştur. Çünkü öğretim elemanlarının katılımı öğrencilere göre düşük olmuştur. Öğretim elemanlarının öğrencilere sosyal, ekonomik ve görünüş, cinsiyet vb. konularda hiç bir ayırım yapmadan aynı yakınlık ve uzaklıkta olması gerekmektedir. Öğrencilerin beklentisi bu konuda anlamlı olmuştur.

3.2.12. Cinsiyet ile “Öğrenci Odaklı Eğitim” Algısı

Çalışmaya katılan 70 öğretim elemanınının 35’i (%50) erkek ve 35’i (%50) kadın olduğu tespit edilmiş, cinsiyete bağlı en önemli farklılıklar aşağıdaki kriterlerde tespit edilmiştir.

“Öğrenci öğretim öğrenci odaklı öğretim elemanı, ödev ve araştırma projesi verip, araştırmaya teşvik eden kişidir” kriterine erkek öğretim elemanlarının %30,2 ve kadınların ise %20,2 oranında katılım gösterdiği; “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerle iletişim kurup, imkan ve imkansızlıkları dikkate alan kişidir” kriterine erkek öğretim elemanlarının %30,95 ve kadınların ise %20,7 oranında katılım gösterdiği; “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğretme, öğrenme sürecini bireysel farklılıklara göre planlayan kişidir” kriterine erkek öğretim elemanlarının %20,57 ve kadınların ise %30,28 oranında katılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre, erkek öğretim elemanlarının iletişimi, kadın öğretim elemanlarının ise bireysel farklılıkları önemseydiği ortaya çıkmaktadır.

3.2.15. Akademik Tecrübe ile “Öğrenci Odaklı Eğitim” Algısı.

Akademik tecrübeye bağlı en önemli farklılıklar aşağıdaki kriterlerde tespit edilmiştir:

“Öğrenci odaklı öğretim elemanı, ödev ve araştırma projesi verip, araştırmaya teşvik eden kişidir” kriterine 1-5 yıl (%21,42) ve 11-15 yıl (%11,42) akademik tecrübe sahibi öğretim elemanlarınca anlamlı cevap verildiği; “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerle iletişim

kurup, imkan ve imkansızlıkları dikkate alan kişidir” kriterine, 1-5 yıl (%14,28) ve 11-15 yıl (%12,85) akademik tecrübe sahibi öğretim elemanlarınca anlamlı cevap verildiği; “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğrencilerin yetkin olabilecekleri alanları tespit edip, yönlendiren dayatmayan kişidir” kriterine, 1-5 yıl (%18,57) ve 11-15 yıl (%20.0) akademik tecrübe sahibi öğretim elemanlarınca anlamlı cevap verildiği; “Öğrenci odaklı öğretim elemanı, öğretme, öğrenme sürecini bireysel farklılıklara göre planlayan kişidir” kriterine 1-5 yıl (%18,57) ve 11-15 yıl (%21,42) akademik tecrübe sahibi öğretim elemanlarınca anlamlı cevap verildiği tespit edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma ile ilgili önemli sonuçlar ve sonuçlara dayalı öneriler aşağıda sunulmuştur.

4.1.SONUÇLAR

Çalışmada öne çıkan en önemli sonuçlar:

Çalışmaya katılan öğretim elemanlarının %50’sinin erkek, %50’sinin kadın, öğrencilerin ise %50.70’inin erkek, %49.30’unun kadın olduğu; akademik tecrübe olarak daha çok 1-5 ve 11-15 yıl tecrübesi olanların olumlu yönde anlamlı cevap verdikleri tespit edilmiştir. Akademik tecrübe ile olumlu katılımlar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Öğrenci ve öğretim elemanlarından elde edilen bulguların analizi sonucunda “Öğrenci odaklı eğitim’in” odağında olan öğretim elemanının özellikleri ile ilgili tespitler aşağıda sunulmuştur.

“Öğrenci Odaklı Öğretim Elemanı; yöneten ve bilgi kaynağı olan kişi kimliği yerine destekleyen ve katkıda bulunan kimliği benimseyen; öğrenme sorumluluğunu öğretmenden öğrenciye kaydırabilen; ders içeriğini “bilgi amaç olacak şekilde” değil, bilgi oluşturmak için bir araç olarak belirleyen; ölçme ve değerlendirme yöntemi olarak öğrencilerin bilmediklerini değil, bildiklerini, bilmesi gerekenleri ortaya çıkarmayı benimseyen; bireysel farklılıkları dikkate alarak ölçme ve değerlendirme yaklaşımlarını çeşitlendiren; her öğrencinin başarılı olacağına inan; öğrencilerin yetkin olabilecekleri alanları tespit edip, yönlendiren, dayatmayan, ödev ve araştırma projesi verip, araştırmaya teşvik eden; öğrencilerle iletişime önem veren, imkân ve imkânsızlıkları dikkate alan kişidir.

4.2. ÖNERİLER

Eğitim kurumlarının içinde ve dışında öğrencilerin üstlenmiş oldukları rolün kapsamının genişletilmesi, onlara karşılaştıkları zorluklarda rehberlik edilmesi, akademik ve sosyal açıdan başarılarının artırılması için öğretim elemanları ve okul yönetimi ile olan etkileşim öğrencilerin beklentilerine cevap verecek şekilde düzenlenmeli, eğitimde öğrencilik kavramına derslere ve sınavlara girip çıkmanın ötesinde çok farklı anlamlar kazandırılması yararlı olacaktır.

Öğretmenin aktif öğrencinin pasif olduğu geleneksel öğretim yönteminden vaz geçilip öğrencilerin aktif olmasına, öğrendiğini konuşarak ve yazarak ifade etmesine imkan sağlanması süreci olumlu etkileyecektir.

Her öğrenci farklı bir proje olarak görülerek teorikte başarılı olan veya el becerileri açısından zengin olan öğrencilerin yeteneklerini rahatlıkla ortaya koyabilmelerine imkan sağlayacak farklı öğrenme ortamlarının düzenlenmesi, eğitim kalitesine katkı sağlayacaktır.

Öğrenci odaklı eğitim yaklaşımında öğrenci davranışlarını etkileyen aile, sosyal çevre, okul ve arkadaş etkisi, teknolojik gelişme ve medya, ekonomik etkenler ve genetik etmenler gibi sınıf dışı etmenler ile sınıfın fiziksel yapısı ve sosyo-psikolojik ortam, öğretim yöntemleri, bireysel faktörler, öğretmen faktörü gibi faktörler dikkate alınarak bu sürecin daha iyi yönetilmesi mümkün olacaktır.

Bazı üniversitelerde seçmeli ders olarak verilen “Mesleki Etik” dersinin, öğretmen yetiştiren tüm lisans programlarına zorunlu ders olarak getirilmesi önerilebilir.

Kaynakça

Aktepe, V. (2005). Eğitimde bireyi tanımının önemi. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(2), 15-24.

Akpınar, B. ve Gezer, B. (2010). Öğrenen Merkezli Yeni Eğitim Yaklaşımlarının Öğrenme-Öğretme Sürecine Yansımaları. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 14, 1-12 1.

Barr, B. R. and Tagg, J. (1995), From teaching to learning - A new paradigm for undergraduate education. [Online]: Retrieved on 08 August-2006, at URL: <http://www.critical.tamucc.edu>.

Bangert, A.W. (2004). The seven principles of good practice: a framework for evaluating on-line teaching. Internet and Higher Education, 7, 217-232.

Bishoff, J.P. (2010). Utilization of the seven principles for good practice in undergraduate education in general chemistry by community college instructors. Unpublished Doctoral Dissertation, University of West Virginia, Morgantown West Virginia.

Brown, H.D. (2000), Principles of Language Learning and Teaching. New York: Pearson Education Company.

Candan, Ç. vd. (2015). Program Değerlendirme Sürecinde Bireysel Farklılıkların Önemi, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi (Journal of Research in Education and Teaching), Cilt:4 Sayı:3, Makale No: 33.

Carr, D. (2007). Character in teaching, British Journal of Educational Studies, 55 (4) s:369-389.

Çolakoğlu, M. (2005). Eğitim Örgütlerinde Değişim ve Liderlik, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı 36, ss:536-557.

Crisp, G.T. (2006). Introductory chemistry for science majors, Can we match the syllabus and the students?. [Online]: Retrieved on 07 August-2006, at URL: <http://www.fyhe.qut.edu.au>.

Demirel, Ö. (2012). Eğitimde program geliştirme. Pegem Akademi: Ankara. Eğitimde bireysel farklılıklar (2006). Ankara: Nobel.

Demirel, T. (2010). Blogların öğretim amaçlı kullanımı üzerine öğretmen adaylarının görüşleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Erden, M. (1988). Öğretmenlik Mesleğine Giriş. Alkım Yayınları, İstanbul.

Erdoğan, S. (2005). Gazi üniversitesi, eğitim fakültesi öğrencilerinin üniversite yaşamına uyum durumları, Kastamonu Eğitim Dergisi, 13 (2), 479-496.

Ertürk, S. (1972), Eğitimde Program Geliştirme. Yelkentepe Yayınları, Ankara.

- Gömlüksiz, N. (2005). Yeni İlköğretim Programının Uygulamadaki Etkililiğinin Değerlendirilmesi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 5 (2), 339-384.
- Guilbert, j.j. (1987). Educational Handbook for Health Personnel. Sixth Edition, WHO, Offset Publication, No:35, Geneva.
- Kuzgun, Y. (2006). Meslek Gelişimi ve Danışmanlığı. 2.basım, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Leory, M.R. (1996). Self-Presentation, Impression, Management And Interpersonal Behavior. New York: Harper Collins Publishers.
- Neo, M. and Neo, K. (2006). Multimedia learning: A new paradigm in education. http://www.icte.org/T01_Library.
- Oktay, A. (2005). 21. Yüzyıla Girerken Dünyada Yaşanan Değişimler ve Erken Çocukluk. Sevinç, M. (Ed). Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Örgev, Ö.H. (2012). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin İl Bünyesinde Yapılan Eğitim Projelerine İlişkin Görüşleri, Sakarya University Journal of Education, ss:50-52, Sakarya.
- Özden, Y. (2004). Öğretmenlik Mesleğine Giriş. Pegem A Yayıncılık, 3. Basım, s:4-6, Ankara.
- Page, D. And Mukherjee, A. (2000). Improving undergraduate student involvement in Management, Science and Business Writing courses using the Seven Principles in action. Education, 120, 547-557
- Rubin, J. ve Thompson, I. (1982). How To Be a More Successful Language Learner, Boston: Heinle and Heinle.
- Şad, S.N. ve Göktaş, Ö. (2013). Öğretim Elemanlarının Geleneksel ve Çağdaş Ölçme Değerlendirme Yaklaşımlarının İncelenmesi, Ege Eğitim Dergisi, (14) 2: 79–1051.
- Şentürk, H. ve Oral, B. (2008). Türkiye’de Sınıf Yönetimi İle İlgili Yapılan Bazı Araştırmaların Değerlendirilmesi, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (26), 2- 13.
- Şimşek, U. vd. (2012), İyi Bir Eğitim İçin Yedi İlke ve Uygulanması, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Journal of Resaerch in Education and Training, Cilt 1, Sayı 4, Makale 27.
- Talas, M. (2017). Türk Eğitim Sisteminde Mesleki Eğitimin Problemleri. 1st International Congress on Vocational and Technical Sciences (UMTEB-I) / Batumi/GEORGIA.
- Yalçınkaya, E. (2017), Öğretmen Eğitiminde Mesleki Etiğin Yeri ve Önemi. 1st International Congress on Vocational and Technical Sciences (UMTEB-I) / Batumi/GEORGIA.
- Yurdakul, B. (2005). Yapılandırmacılık, (Ed. Özcan Demirel), Eğitimde Yeni Yönelimler(s. 39-65). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Türkiye’nin yükseköğretim stratejisi (2007). Yükseköğretim Kurulu, Ankara.

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖN LİSANS VE LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN İLK YARDIM OKURYAZARLIĞI DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Cemil ÖRGEV

Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi Sağlık Yönetimi Bölümü

Öz

Dünyada ve ülkemizde kazalara ve doğal afetlere bağlı ölümler ve yaralanmalar önemli bir yer tutmaktadır. DSÖ' ünün "21. Yüzyılda Herkes İçin Sağlık" politikası hedefleri arasında "Kazalara Bağlı Yaralanmaların Azaltılması" yer almaktadır. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi yurdumuzda da son yıllarda trafik kazalarına bağlı yaralanma sayısı, yaşlı nüfus ve yaşlılığa bağlı kronik hastalıklar artmaktadır. Bu nedenle tüm toplumun ilk yardım konusunda bilgilendirilmesi ve eğitilmesi daha çok önem kazanmaktadır.

Bu çalışma, Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi ve Sakarya Meslek Yüksekokulu'nda eğitim gören 484 ön lisans ve lisans öğrencisinin ilk yardım ile ilgili bilgi düzeylerinin değerlendirilmesi amacı ile anket uygulanarak gerçekleştirilmiş, tanımlayıcı nitelikte bir araştırmadır. Araştırma modeli olarak betimsel ve ilişkisel tarama modeli tercih edilmiştir.

Sakarya Üniversite öğrencilerinin ilk yardım okuryazarlığı düzeylerinin demografik bilgilere göre farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Çalışmada, anne ve babaların eğitim seviyesi, öğrencilerin ön lisans ve lisans öğrencisi olması, ilk yardım konusunda daha önce ders, kurs veya sertifika programına katılım durumları dikkate alınarak analizler gerçekleştirilmiştir.

Elde edilen veriler SPSS (22,0 sürüm) istatistik programı kullanılarak, çıkarımsal istatistikler çerçevesinde Ki-Kare Bağımsızlık Testi kullanılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlk yardım, ön lisans ve lisans öğrencileri, ilk yardım eğitimi

A RESEARCH ON THE DETERMINATION OF THE FIRST AID LITERATURE LEVELS OF TWO-YEAR DEGREE AND UNDERGRADUATE STUDENTS IN SAKARYA UNIVERSITY

Abstract

Deaths and injuries due to accidents and natural disasters have an important place in the world and our country Turkey. Among the objectives of WHO's is "Reduction of Accidental Injuries" in respect to "Health for All in the 21st Century Policy. As in developed countries, the number of injuries due to traffic accidents, chronic diseases related to elderly population and old age are increasing in our country in recent years. For this reason, informing and educating the whole community about first aid gains more importance.

This study is a descriptive research carried out with the aim of evaluating the knowledge level of the first aid of 484 two-year degree and undergraduate students studying at the Sakarya University Faculty of Business Administration and Sakarya Vocational School. Descriptive and relational screening models were chosen as the research model.

In this study, the findings of the analysis can be summed up as following: It is found out that the first aid literacy levels of university students differs in a reasonable way depending on department type, department duration, whether having a course about first aid before and whether studying in healthcare management while it does not differ depending educational status of father and educational status of mother.

The obtained data have been analyzed by SPSS (version 22.0) statistical program using Chi Square Independence Test applied in terms of deductive statistics.

Keywords: First aid, two-year and undergraduate students, First aid training

1.GİRİŞ

Ülkemizde ev, iş ya da trafik kazaları ve doğal afetler nedeni ile çok sayıda vatandaşımız yaşamını kaybetmekte ya da sakat kalmaktadır. Diğer yandan ülkemizde jeolojik yapı ve deprem fayındaki konum gibi faktörlere bağlı olarak deprem, toprak kayması ve çığ gibi afetlerle sık sık karşılaşılmakta; kömür madenlerimizde meydana gelen göçük ve grizu patlamaları, ayrıca terörizm nedeniyle her an üzücü olaylar yaşanmaktadır. Bu gibi durumlarda olay yerinde her zaman bir sağlık görevlisi olamayacağı için olaydan etkilenen ya da ortamda bulunan kişilerin kendilerine ya da başkalarına yapacakları ilkyardım uygulamaları son derece önemlidir.

Ülkemizde gerçekleştirilen kapsamlı hastalık yükü araştırmalarında, ölüme neden olan hastalıklar arasında sırasıyla kalp krizi, inme, solunum yolu hastalıkları, hipertansiyon, diyabet ve kanserler yer almaktadır. 2016 yılı TUIK verilerine göre Türkiye’de doğuştan beklenen yaşam süresinin 78 yıl olduğu ve yaşlılığa bağlı hastalıkların arttığı tespit edilmiştir.

Toplumumuzda genel bir anlayış olarak, ilkyardım ile acil yardım ifadeleri birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. İlkyardım, bir kaza ya da hayatı tehlikeye düşüren bir durumda, sağlık görevlilerinin yardımı sağlanıncaya kadar, hayatın kurtarılması ya da kazazedenin durumunun kötüleşmesini önlemek için, tıbbi araç gereç aramaksızın, mevcut imkanlarla yapılan ilaçsız uygulamalar olup kolay, basit, fakat hayat kurtarıcı yöntemler ile bu konuda eğitim almış kişilerce olay yerinde yapılan uygulamalardır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2015:Madde 4/d; Kırılmaz ve Arısoy, 2002: 28; Akdemir ve Birol, 2005:38). Oysa acil yardım, sağlık çalışanları tarafından gerekli donanımla yapılan tıbbi müdahaleleri kapsar.

İlkyardım uygulayacak olan kişilerin, mutlaka ilkyardım eğitimi almış olmaları, öncelikli amaçlarının kişilere zarar vermemek olduğunu bilmeleri ve hayati tehlike oluşturabilecek müdahalelerde bulunmamaları son derece önemlidir.

Sağlık Bakanlığı İlk Yardım Yönetmeliği'nde İlk Yardım Sertifikası almak için herhangi bir eğitim kısıtlaması olmadığı, ilkökul mezunu olan ve eğitimini alan her vatandaşın bu sertifikayı alabileceği belirtilmektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2015:Madde 22).

Öğretmen, polis, itfaiyeci, arama ve kurtarma hizmetlerinde görev alan kişiler gibi öncelikli meslek grupları başta olmak üzere tüm halkımızın ilkyardım konusundaki eksik ya da yanlış bilgilerinin giderilmesi ve güncelleştirilmesi amacıyla Sağlık Bakanlığı tarafından 22 Mayıs 2002 tarih ve 24762 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "İlkyardım Yönetmeliği" çerçevesinde "İlkyardım Temel Uygulamaları Eğitim Rehberi" hazırlanmıştır (İnan, H.F., Kurt, Z., ve Kubilay, İ., 2011).

İlk yardım, evde, iş yerinde veya sokakta yerde yatan birinin ağzının içine bakıp küçük bir hareketle hava yolunu tıkanmış olan takma dişini, elma parçasını vb. çıkartıp bir hayatı kurtarmak veya o kişinin yanında hiçbir şey yapamadan durup ölümünü izlemek arasındaki ince çizgidir. Ancak sadece ilk yardım kurallarını öğrenmek ilk yardımcı olmayı sağlamaz. Davranış değişikliğine yol açacak uygulamalı bir eğitim almadan ilk yardımın etkili olabilmesi imkânsızdır. Bu yüzden ilk yardım uygulamaları ancak "uygulamalı ilk yardım eğitime" katılmış, ilk yardımcı kimliği ve sertifikası olan kişiler tarafından yapılmalıdır. İlk yardımcı her zaman öncelikle kendi güvenliğini sağlamalı, sakin, kendinden emin ve kararlı olmalı, insan vücudunu tanımalı ve temel ilk yardım bilgilerine sahip olmalıdır. Ayrıca, en az, "Tedbir, Telekomünikasyon, Tıj, Tanı, Tedavi ve Taşıma" olarak bilinen "İlk yardımın 6T kuralı" bilgilerini sürekli tazelemeli, ilk yardım uygularken elindeki kaynakları en iyi biçimde değerlendirmeli ve kullanabilmelidir (Umur, 2011:9-11).

İlkyardımcı, İlk yardım tanımında belirtilen amaç doğrultusunda hasta veya yaralıya tıbbi araç gereç aranmaksızın mevcut araç gereçlerle, ilaçsız uygulamaları yapan eğitim almış kişi ya da kişilerdir. **İlkyardımın Öncelikli Amaçları**, hayati tehlikenin ortadan kaldırılması, yaşamsal fonksiyonların sürdürülmesinin sağlanması, hasta/yaralının durumunun kötüleşmesinin önlenmesi ve iyileşmenin kolaylaştırılması olarak bilinmektedir (İnan ve ark. 2011).

Sağlık Bakanlığı politika, hedef ve hizmetlerine yönelik halkın sağlık bilincinin geliştirilmesi amacıyla halkın sağlık eğitimini yürütecek eğitimciler için interaktif (etkileşimli, katılımcı) eğitim yöntem ve tekniklerine uygun olarak, ilkyardım konusunu kapsayan, 7 ana konu 57 alt başlıkta "Eğitimciler İçin Eğitim Rehberi" hazırlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2008).

1.1.Literatür Çalışması

Karataş ve ark. (2006) yaptıkları çalışmada 1-6 yaş çocuğu olan annelerin %66'sı en az bir kere ilk yardım gerektiren bir durum ile karşılaştıklarını ve annelerin %66,7'si düşme durumu, %43,9'u yanık durumu ile karşılaştıklarını belirtmişlerdir (Karataş, Kettaş ve Yurtsever, 2006).

Hatamabadi ve ark. (2014) yaptıkları çalışmada annelerin %71,4'ü çocukları oyun oynarken ya da koşarken düştüğünü belirtmişlerdir (Hatamabadi et al. 2014).

Kurt ve Aytekin'in (2015) yaptıkları çalışmada çocukların %45,9'u düşme, %17,3'ü yanma sonucu yaralandıklarını belirtmişlerdir (Kurt ve Aytekin, 2015).

Köse ve Bakırcı'nın (2007) yaptıkları çalışmada çocukların %40'ı son bir yıl içerisinde ev kazası geçirdiğini ve bu kazaların %36,4'ü düşme ve kayma, %29,5'i yanma ve haşlanma olduğunu belirtmişlerdir (Köse ve Bakırcı, 2007).

Erkal'ın (2010) yaptığı çalışmada ev kazası geçirenlerin %75,4'ü düşme, %11,8'i yanma olaylarına maruz kaldığını belirtmişlerdir (Erkal, 2010).

Yukarıdaki çalışmalarda her ne kadar düşme ve yanık ile karşılaşma oranları farklı olsa da ev kazaları içinde düşme ve yanıklar ilk iki sırada olduğu görülmüştür. İlk yardım eğitimi programları yapılırken düşme ve yanıklarla mücadele programlarına öncelik verilmesi gerektiği düşünülmektedir (Aslan ve ark., 2015).

Aslan ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada, önceden ilkyardım eğitimi almak ile ilkyardım bilgi puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. İlk yardım eğitimi alan annelerin, ilkyardım bilgi puanları önceden ilkyardım eğitimi almayan annelere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Wei ve arkadaşlarının (Wei, 2013), Dereli ve arkadaşlarının (Dereli, Turasay ve Özçelik, 2010) ve Kurt ve Aytakin' in yaptıkları çalışma sonuçları ile Aslan ve arkadaşlarının yaptıkları çalışma uyumluluk göstermektedir. Öztürk ve arkadaşlarının yaptıkları çalışmada ise ilkyardım eğitimine katılan annelerin ilkyardım bilgi düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamıştır (Öztürk ve ark. 2010).

Literatüre göre anneler ev kazaları sırasında genelde çocuğun yakınında bulunan bireylerdir. Annenin ev kazası sırasında yapacağı ilk yardım uygulamaları, doğru yapıldığında çocuğun hayatını kurtarabileceği gibi yapılan yanlış uygulamalar çocukta kalıcı sakatlıklar ve ölümlere sebebiyet verebilmektedir. Araştırmada ev kazası sırasında yapılan ilk yardım uygulamalarının çoğunun (%76,3) doğru uygulamalar olduğu belirlenmiş, annelerin ilk yardım eğitimi almaya istekli oldukları (%82,4) saptanmıştır.

Çocuklarda ev kazası sıklığının yüksek olması nedeniyle çocuklarda ev kazalarını azaltacak müdahale çalışmalarının yapılması ve özellikle annelere ilk yardım konusunda planlı eğitimlerin verilmesi önerilmektedir (Alasya, 2012).

Türk Pediatri araştırmasında (2014) Okul öncesi öğretmenlerinin ilk yardım bilgilerinin yeterli olmadığı saptanmıştır. Bu çalışmada daha önce ilk yardım eğitimi aldığını belirtenlerin bilgi puanlarının anlamlı yükseklik göstermemesi nedeniyle, eğitim alınması kadar alınan eğitimin niteliğinin de önemli olduğu düşünülmüştür. (Sönmez, Y., Uskun, E., Pehlivan, A, 2014: 238-46)

Özyürek ve arkadaşlarının yaptığı "Lise Öğretmenlerine Verilen Temel İlk Yardım Eğitiminin Etkililiğinin Değerlendirilmesi" çalışmasında öğretmenlerin bilgilerinin yetersiz olduğu saptanmıştır (Özyürek ve ark. 2013).

Kaza ve felakete uğrayanları ölümden kurtarmak ve sakat kalmalarını önlemede başarı, verilecek eğitimin yaygınlığı ve kalitesi ile belirlenebilir. Genelde tüm kazalarda ölümlerin %10'u ilk beş dakikada, %50'si ilk 30 dakikada meydana gelmektedir. Uzmanlar bilinçli, kaliteli, isabetli, zamanlı ve süratli bir şekilde sağlanan ilk yardım hizmetleri ile ölenlerin en az %20'sinin kurtarılmasının mümkün olabileceğini belirtmektedir.

Ancak bilindiği gibi ülkemizde kurtulma ve malül kalma oranı gelişmiş ülke değerlerinin oldukça altında bulunmaktadır. Kaza ve felakete uğrayanları ölümden kurtarmak ve sakat kalmalarını önlemede başarı, verilecek eğitimin yaygınlığı, kalitesi ve insanımızın bu konudaki duyarlılığı ile belirlenebilir. Bu nedenle ilk yardım konusunda bilgi ve beceri sahibi bireylerin yetişmesi, ilk yardım alanında farkındalığın artması ve etkin ilk yardım müdahalesi çok daha önem kazanmış bulunmaktadır.

Her insan doktor, mühendis veya fırıncı olmak zorunda olmayabilir, ama her insan asgari ilk yardım bilgilerine sahip olmak zorundadır. Çünkü, her an kendi annesine, çocuğuna, arkadaşına, yakınına veya herhangi bir insana yardım yapma mecburiyetinde kalabilir. Bu gibi durumlarda olay yerinde her zaman bir sağlık görevlisi olamayacağı için olaydan etkilenen ya da ortamda bulunan kişilerin kendilerine ya da başkalarına yapacakları ilkyardım uygulamaları hayati öneme sahip olacaktır.

Sağlık Bakanlığı'nın İlkyardım Yönetmeliği Madde 19'da ilkyardımcı bulundurulması ile ilgili olarak;

1.İş sağlığı ve güvenliği kapsamında; Az tehlikeli işyerlerinde, her 20 çalışan için bir ilkyardımcı; tehlikeli işyerlerinde, her 15 çalışana kadar bir ilkyardımcı; çok tehlikeli işyerlerinde, her 10 çalışana kadar bir ilkyardımcı bulundurulması,

2.Özel güvenlik ve sürücü kursları gibi ilkyardım eğitiminin zorunlu olarak verildiği kurslarda ilkyardım eğitimlerinin, bu yönetmeliğe göre yetki belgesi almış eğitimciler tarafından verilmesi,

3.Milli Eğitim Bakanlığı eğitim programı dahilinde, ilkyardım eğitimi verecek öğretmenlerin 16 saatlik ilkyardım eğitimini almaları zorunlu tutulmaktadır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2015: Madde 19).

Bu bağlamda, Sakarya Üniversitesi öğrencilerinin İlk yardım konusundaki bilgi düzeyi ve duyarlılıklarının tespiti ve elde edilen sonuçlar dikkate alınarak önerilerde bulunulması amacı ile bu çalışma yapılmıştır

2.YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın amacı, yöntemi, evren ve örnekleme, hipotezleri, kullanılan ölçme araçları ve verilerin istatistiksel çözümleme teknikleri açıklanacaktır.

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada betimsel araştırma yöntemi kullanılacaktır. İlişkisel tarama modeli, iki ve daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 2016). Verileri toplama öncesi bağımlı değişkeni etkileyebilecek ara değişkenler dışlanmıştır.

Araştırmada betimsel ve çıkarımsal istatistikler kullanılarak, üniversite öğrencilerinin ilk yardım okuyazarlığı bilgi düzeyinin ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini Sakarya Üniversitesi'nde önceden belirlenmiş bölümler oluşturmuştur.

2.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin “ilk yardım okuryazarlığı” genel ilk yardım bilgi düzeyleri incelenerek araştırılmıştır.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2016-2017 döneminde Sakarya Üniversitesi’nde öğrenim gören tüm öğrenciler oluşturmaktadır. Ancak kısıtlar nedeni ile araştırma örneklemini 2016-2017 döneminde Sakarya Üniversitesi’nde İşletme Fakültesi Sağlık Yönetimi (lisans) ve Sakarya Üniversitesi Sakarya Meslek Yüksekokulu bünyesinde bulunan, Makine, Çevre Koruma Teknolojileri, Muhasebe ve İşletme (ön lisans) bölümlerinde öğrenim gören 484 öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırmanın veri toplama aşaması için amaca yönelik seçkisiz örnekleme tekniği yoluyla 484 kişilik bir öğrenci örneklemi hedef alınmıştır. Toplanan anketlerde analiz için gerekli ön koşulları taşımadığı belirlenen 39 anket değerlendirme dışında tutulmuştur.

2.4. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın verileri araştırma grubuna giren öğrencilerin okuduğu ve gerekli resmi izinlerin alındığı bölümlerden toplanmıştır. Veri toplama aşamasında “Kişisel Bilgi Formu” ve “İlk Yardım Okuryazarlığı” ölçeği ile hazırlanmış anket öğrencilere dağıtılmıştır.

2.5. Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında Üniversite öğrencilerinin demografik değişkenlerini belirlemek amacıyla beş sorudan oluşturulan “Katılımcı Bilgileri” bölümü ve İlk Yardım Okuryazarlığını belirlemek amacı ile 34 sorudan oluşan “İlk yardım Bilgi Düzeyi” belirlenmesi bölümünü içeren bir anket formu kullanılmıştır.

2.5.1. İlk Yardım Okuryazarlığı Ölçeği ve Geçerlilik ve Güvenilirliği

Ölçek ilk yardım konusundaki literatür bilgileri ve öğrencilere verilen ders içerikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. 34 soruluk İlk Yardım Okuryazarlığı maddelerinin güvenilirlik değeri Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 5. Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	Cronbach's Alpha	n
Bilgi Düzeyi	,688	34

İç tutarlılık katsayısı olan “Cronbach’s Alpha” $a = 0,688$ olup, buna göre ölçeğin oldukça güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

2.6. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler IBM SPSS 22 paket programı aracılığıyla istatistiki test ve analizler uygulanarak çözümlenmiştir. Çözümlenen veriler söz konusu istatistiksel test ve analizlerin bilimsel gerekleri doğrultusunda değerlendirilerek raporlanmıştır.

Araştırmada sorulan maddeler için elde edilen cevapların doğruluk oranlarının herhangi bir demografik bilgi ile arasında bir ilişki olup olmadığı Ki-Kare Bağımsızlık Testi ile ölçülmüştür. Araştırma kapsamında hesaplanan genel bilgi düzeyi puanının demografik bilgilere göre farklılık gösterip göstermediği Bağımsız Örnekler T-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi ile ölçülmüştür.

2.7. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmada aşağıda sunulan 6 varsayımın anlamlılık durumu araştırılmıştır.

H₁: Öğrencilerin ilk yardım bilgi düzeyleri ile ilk yardım konusunda eğitim alma durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Öğrencilerin ilk yardım bilgi düzeyleri ile baba eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Öğrencilerin ilk yardım bilgi düzeyleri ile anne eğitim durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Öğrencilerin ilk yardım bilgi düzeyleri ile öğretim türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₅: Öğrencilerin ilk yardım bilgi düzeyleri ile bölüm süresi arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₆: Öğrencilerin ilk yardım bilgi düzeyleri ile okudukları bölümün sağlık yönetimi olup olmaması durumu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

2.8. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma Sakarya Üniversitesinde Sağlık Yönetimi, Makine, Çevre Koruma Teknolojileri, Muhasebe ve İşletme bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerden toplanan verilerle sınırlıdır.

Araştırmada bireylere dair bilgiler, araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Forum’unda yer alan sorularla sınırlıdır. Bireylerin ilk yardım okuryazarlığı genel bilgi düzeyine ilişkin veriler “İlk Yardım Okuryazarlığı Ölçeğinin” kapsadığı niteliklerle sınırlıdır.

3.BULGULAR VE YORUM

Bu bölümünde; önce örneklem grubunun genel yapısını tanıtıcı frekans ve yüzde dağılımlarına, sonrasında araştırmanın amaçlarına göre elde edilen bulgulara yönelik tablo ve açıklamalara yer verilmiştir.

3.1. Katılımcıların Demografik Bilgilerinin Dağılımı

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin demografik bilgilerinin dağılımına Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 6. Öğrencilerin Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

		n	%
İlk Yardım Konusunda Eğitim Alma Durumu	Evet	187	42
	Hayır	258	58
Baba Eğitim Durumu	İlkokul	162	36
	Ortaokul	116	26

	Lise/Üniversite	167	38
Anne Eğitim Durumu	İlkokul	235	53
	Ortaokul	126	28
	Lise/Üniversite	84	19
Bölüm	Sağlık Yönetimi	51	11
	Makine	133	30
	Çevre Koruma Teknolojileri	80	18
	Muhasebe	108	24
	İşletme	73	16
Öğretim Türü	1. Öğretim	290	65
	2. Öğretim	155	35
Bölüm Süresi	4 Yıllık Bölüm	124	28
	2 Yıllık Bölüm	321	72
Toplam		445	100

Araştırmaya katılan 445 öğrencinin %42'i (187 kişi) ilk yardım konusunda eğitim almış ve %58'i (258 kişi) almamıştır. Katılımcıların babalarının %36'i (162 kişi) ilkokul, %26'i (116 kişi) ortaokul ve %38'i (167 kişi) lise/üniversite mezunu iken annelerin %53'i (235 kişi) ilkokul, %28'i (126 kişi) ortaokul, %19'i (84 kişi) lise/üniversite mezunudur. Öğrencilerin %11'i (51 kişi) sağlık yönetimi, %30'u (133 kişi) makine, %18'i (80 kişi) çevre koruma teknolojileri, %24'ü (108 kişi) muhasebe ve %16'sı (73 kişi) işletme okumaktadır. Öğrencilerin %65'i (290 kişi) 1. öğretim ve %35'i (155 kişi) 2. öğretim öğrencileridir. %28'i (124 kişi) 4 yıllık bölümlerde okumakta, öğrencilerin %72'si (321 kişi) 2 yıllık bölümlerde okumaktadır. Tablo 3'de görüldüğü gibi değişik bölümlerde okuyan öğrencilerin "ilk yardım bilgi düzeyleri" arasında yapılan puanlamada 34 soru ve her doğru cevaba verilen 3.0 puan ve toplamda 102 puan üzerinden maksimum puan 57 olarak tespit edilmiştir. Lisans ve ön lisans öğrencilerinin sosyal ve teknik program veya bölümlerdeki öğrencileri aldıkları puanlar arasında önemli bir fark bulunmamıştır.

Tablo 7. Öğrencilerin İlk Yardım Bilgi Düzeyleri

Bilgi Düzeyi	n	Ort	ss	Min.	Max.
Sağlık Yönetimi	51	35,24	10,73	15	57

Makine	133	34,49	9,16	18	57
Çevre Koruma					
Teknolojileri	80	35,59	8,37	15	57
Muhasebe	108	34,14	7,88	18	54
İşletme	73	35,47	8,92	21	57
Toplam	445	34,85	8,87	15	57

Afyonkarahisar’da yapılan çalışmada ilkokul öncesi öğretmenlerin ilk yardım bilgi puanlarının ortalaması 100 üzerinden 54.4 olarak bulunmuştur (Yürümez ve ark. 2007:17-20). İsparta’da ilk öğretim ve lise öğretmenlerinde yapılan bir çalışmada ise ilk yardım bilgi puanı ortalaması 12 üzerinden 7,07 (100 üzerinden 58,91) olarak saptanmıştır (Nair ve ark. 2011:123).

Tablo 4. Öğrencilerin Demografik Özelliklerine İlişkin İlişkisel Bulgular.

		Bölüm										Ki-Kare			
		Sağlık Yönt.		Makn.		Ç.K.T.		Mhsb		İşlet.					
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		χ^2/p		
İlk Yardım Eğitimi	Evet	18	35	68	51	35	44	36	3	3	0	4	1	$\chi^2=8,944$	
	Hayır	33	65	65	49	45	56	72	6	7	4	3	5	9	$p=.063$
Baba Eğitimi	İlkok.	23	45	53	40	31	39	35	3	2	2	0	2	7	$\chi^2=16,56$
	Ort.	14	27	31	23	17	21	39	3	6	1	5	2	1	$p=.035^*$
	Lise / Üniv.	14	27	49	37	32	40	34	3	1	3	8	5	2	
Anne Eğitimi	İlkok.	30	59	71	53	39	49	60	5	6	3	5	4	8	$\chi^2=11,43$
	Ort.	13	25	38	29	22	28	36	3	3	1	7	2	3	$p=.179$
	Lise / Üniv.	8	16	24	18	19	24	12	1	1	2	1	2	9	

Öğrencilerin ilk yardım konusunda eğitim alma durumu ile okuduğu bölüm arasında durum arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$).

Öğrencilerin baba eğitim durumu ile okuduğu bölüm arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre makine ve sağlık yönetimi bölümlerinde okumakta olan öğrencilerin çoğunluğunun babası ilköğretim mezunu iken; işletme bölümünde okumakta olan öğrencilerin çoğunluğunun babasının lise ve üzeri eğitim kurumlarından mezun olduğu saptanmıştır.

Öğrencilerin anne eğitim durumu ile okuduğu bölüm arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($p>0,05$).

3.2. Üniversite Öğrencilerinin İlk Yardım Bilgi Düzeyleri

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin ilk yardım okuryazarlığı ve bilgi düzeylerine ilişkin sorulara verdiği yanıtların dağılımına Tablo 5’de yer verilmiştir.

Tablo 5. Öğrencilerin İlk Yardım Bilgi Düzeyleri

	Doğru Cevap		Yanlış Cevap		Cevap Anahtarı
	n	%	n	%	
Türkiye’de ilkyardım gerektiren durumlarda 112 Acil aranır.	103	23	342	77	Doğru Bilgi
İlkyardım tıbbi araç gereç aramaksızın, mevcut araç gereçlerle yapılan uygulamadır.	100	22	345	78	Doğru Bilgi
Hayati tehlikenin ortadan kaldırılması, yaşamsal fonksiyonların sürdürülmesinin sağlanması, durumun kötüleşmesinin önlenmesi ve iyileştirmenin kolaylaştırılması ilkyardımın önemli araçlarıdır.	41	9	404	91	Doğru Bilgi
İlkyardımcı insan vücudu ile ilgili temel bilgilere sahip olmasıdır.	27	6	418	94	Doğru Bilgi
İlkyardım gerektiren durumlarda yapacağımız ilk ve en önemli işlem hasta veya yaralının değerlendirilmesidir.	410	92	35	8	Yanlış Bilgi
İlkyardım temel uygulamaları koruma, bildirme ve kurtarma KBK ile ifade edilir.	53	12	392	88	Doğru Bilgi
İlkyardımcı hasta veya yaralıya tıbbi araç gereç aramaksızın mevcut araç gereçlerle ilaçsız uygulamaları yapan, ilkyardım eğitimi alarak ilkyardımcı belgesi almış kişidir.	119	27	326	73	Doğru Bilgi

İlk yardımcı olarak kişilerin en az ilkokul mezunu olması gereklidir.	275	6 2	170	38	Doğru Bilgi
İlk yardım belgesinin geçerlilik süresi üç yıldır.	225	5 1	220	49	Doğru Bilgi
Acil tedavi, acil tedavi ünitesinde hasta yarahlara doktor ve sağlık personeli tarafından yapılan tıbbi müdahaledir.	59	1 3	386	87	Doğru Bilgi
İlk yardım ABC'sinde dolaşımın değerlendirilmesinde "Bak Dinle Hisset" yöntemi kullanılır.	391	8 8	54	12	Yanlış Bilgi
Kaza nedeni gaz zehirlenmesi ise güvenlik tedbirleri alınıp hemen içeri girilerek kazazede dışarı çıkarılır.	74	1 7	371	83	Doğru Bilgi
Kalbi duran kazazedelerin göz bebekleri iri ve sabit durumdadır.	96	2 2	349	78	Doğru Bilgi
Şiddetli kanamayı kontrol altına almak için, ilk yöntem doğrudan ya da yara üstüne basınç uygulamaktır.	70	1 6	375	84	Doğru Bilgi
Turnike şiddetli kanamanın kesilmesinde en kolay kesin ve doğru yöntemidir.	374	8 4	71	16	Yanlış Bilgi
Karındaki delinme ya da yarılma yolu ile oluşmuş bir yarada iç organlar içeri sokulup öyle tampon yapılır.	272	6 1	173	39	Yanlış Bilgi
Temel yaşam desteği hava yolunun açılması ve kalp masajı ile birlikte suni solunumun aynı anda yapılmasıdır.	111	2 5	334	75	Doğru Bilgi
Şuursuz insan ve şok pozisyonu için kazazedenin kalbi ve solunumu çalışıyor olacak ve kanaması da olmayacak.	108	2 4	337	76	Doğru Bilgi
Şok pozisyonu beyne giden kanın azaltılmasına yönelik pozisyonudur.	333	7 5	112	25	Yanlış Bilgi
Şiddetli kanamayı doğrudan yaraya basınç, yükseğe kaldırma, baskı noktasına basınç ve turnike ile keseriz.	69	1 6	376	84	Doğru Bilgi
Suni solunumun ağızdan ağıza, ağızdan buruna ve silvester yönetimleri olup ağızdan ağıza tercih edilen yöntemdir.	7	1 2	393	88	Doğru Bilgi
Rentek manevrası yaralı bir kişiye omuriliğe zarar vermeden araçtan çıkarmak gerektiğinde tercih edilir.	90	2 0	355	80	Doğru Bilgi
Burun kanamasında hastanın başı hafif öne eğilerek hastanın burun kanatlarının etli kısımlarını elin işaret	89	2 0	356	80	Doğru Bilgi

ve başparmağı ile 5 dakika sıkılır.					
Sinirlerde ağır hasar oluşturduğundan üçüncü derece yanıklarda ağrı hissedilmez fakat hayati tehlike vardır.	106	2 4	339	76	Doğru Bilgi
Elektrik çarpmasına bağlı kazalarda elektrik akımı kesilmeden hastaya dokunulmaz.	48	1 1	397	89	Doğru Bilgi
Güneşe bağlı yanıklarda yanmış olan bölgelerin üzerine doğrudan buz uygulanır, ciltte oluşan kabarcıklar patlatılır.	214	4 8	231	52	Yanlış Bilgi
Soğuk ısırığında, soğuk ısırığının olduğu bölgeyi kalp seviyesinin yukarısında tutup, masaj yapılmaz.	118	2 7	327	73	Doğru Bilgi
Çamaşır suyu, tiner gibi yakıcı madde içmiş olan hastaları asla kusturmaya çalışmayınız.	173	3 9	272	61	Doğru Bilgi
Bozuk gıda zehirlenmelerinde ishal giderici ilaçlar kullanılmalıdır.	250	5 6	195	44	Yanlış Bilgi
Sara nöbetlerinde hastaya soğan, kolonya koklatılır.	294	6 6	151	34	Yanlış Bilgi
Arının soktuğu bölge ağız ya da boğaz bölgesinde ise hastanın soğuk su içmesi ve buz emmesi sağlanır.	120	2 7	325	73	Doğru Bilgi
Akrep sokmasında yaralanan bölgeyi kalp seviyesinden daha aşağıda ve hareketsiz tutunuz.	125	2 8	320	72	Doğru Bilgi
Denizkestanesi yaralanmalarında yaralanan bölge 40-45 derece sıcaklıkta su içinde 30-60 dk. bekletilir, soğuk uygulaması yapılmaz.	114	2 6	331	74	Doğru Bilgi
Uzuv kopmasında kopan uzuv yıkanmadan deri bir naylon poşete konulup ağzı sıkıca bağlanır, içinde 2 ölçek buz 1 ölçek su bulunan ikinci bir torbaya konulur.	66	1 5	379	85	Doğru Bilgi

İlk yardım okuryazarlığına yönelik sorular ve alınan cevaplar:

"Türkiye'de ilkyardım gerektiren durumlarda 112 Acil aranır" ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %23'i (103 kişi) doğruluğunu bilmekte iken %77'sinin (342 kişi) ise bilmediği tespit edilmiştir.

"İlkyardım tıbbi araç gereç aramaksızın, mevcut araç gereçlerle yapılan uygulamadır." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %22'i (100 kişi) doğruluğunu bilmekte iken %78'inin (345 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"Hayati tehlikenin ortadan kaldırılması, yaşamsal fonksiyonların sürdürülmesinin sağlanması, durumun kötüleşmesinin önlenmesi ve iyileştirmenin kolaylaştırılması ilkyardımın önemli araçlarından" ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %9'i (41 kişi) doğruluğunu bilmekte iken %91'inin (404 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"İlkyardımcı insan vücudu ile ilgili temel bilgilere sahip olmasıdır" ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %6'i (27 kişi) doğruluğunu bilmekte iken %94'inin (418 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"İlkyardım gerektiren durumlarda yapacağımız ilk ve en önemli işlem hasta veya yaralının değerlendirilmesidir." ifadesi yanlış bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %92'si (410 kişi) yanlışlığını bilmekte iken %8'inin (35 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"İlkyardım temel uygulamaları koruma, bildirme ve kurtarma, KBK ile ifade edilir." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %12'si (53 kişi) doğruluğunu bildiği, %88'inin (392 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"İlkyardımcı hasta veya yaralıya tıbbi araç gereç aramaksızın mevcut araç gereçlerle ilaçsız uygulamaları yapan, ilkyardım eğitimi alarak ilkyardımcı belgesi almış kişidir" ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %27'sinin (119 kişi) doğruluğunu bildiği, %73'inin (326 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"İlkyardımcı olarak kişilerin en az ilkokul mezunu olması gereklidir." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %62'si (275 kişi) doğruluğunu bildiği, %38'inin (170 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"İlkyardım belgesinin geçerlilik süresi üç yıldır" ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %51'inin (225 kişi) doğruluğunu bildiği, %49'unun (220 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"Acil tedavi, acil tedavi ünitesinde hasta yaralılara doktor ve sağlık personeli tarafından yapılan tıbbi müdahaledir." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %13'i (59 kişi) doğruluğunu bilmekte iken %87'inin (386 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"İlk yardım ABC'sinde dolaşımın değerlendirilme aşamasında "Bak Dinle Hisset" yöntemi kullanılır" ifadesi yanlış bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %88'inin (391 kişi) yanlışlığını bildiği, %12'sinin (54 kişi) ise bilmediği tespit edilmiştir.

"Kaza nedeni gaz zehirlenmesi ise güvenlik tedbirleri alınıp hemen içeri girilerek kazazede dışarı çıkarılır." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %17'inin (74 kişinin) doğru cevap verdiği, %83'inin (371 kişinin) ise yanlış cevap verdiği tespit edilmiştir.

"Kalbi duran kazazedelerin göz bebekleri iri ve sabit durumdadır" ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %22'sinin (96 kişi) doğruluğunu bildiği, %78'inin (349 kişi) ise bilmediği belirlenmiştir.

"Şiddetli kanamayı kontrol altına almak için, ilk yöntem doğrudan ya da yara üstüne basınç uygulamaktır." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %16'sı (70 kişi) doğruluğunu bildiği, %84'inin (375 kişi) ise bilmediği belirlenmiştir.

"Turnike şiddetli kanamanın kesilmesinde en kolay kesin ve doğru yöntem dir." ifadesi yanlış bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %84'ünün (374 kişi) yanlışlığını bildiği, %16'sının (71 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"Karındaki delinme ya da yarılma yolu ile oluşmuş bir yarada iç organlar içeri sokulup öyle tampon yapılır." ifadesi yanlış bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %61'si (272 kişi) yanlışlığını bilirken, %39'unun (173 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"Temel yaşam desteği hava yolunun açılması ve kalp masajı ile birlikte suni solunumun aynı anda yapılmasıdır" ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %25'i (111 kişi) doğruluğunu bilmekte iken %75'inin (334 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"Şuursuz insan ve şok pozisyonu için kazazedinin kalbi ve solunumu çalışıyor olacak ve kanaması da olmayacak." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %24'ü (108 kişi) doğruluğunu bilirken %76'sının (337 kişi) bilmediği tespit edilmiştir.

"Şok pozisyonu beyne giden kanın azaltılmasına yönelik pozisyonudur." ifadesi yanlış bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %75'i (333 kişi) yanlışlığını bilirken %25'inin (112 kişi) bilmediği gözlenmiştir.

"Şiddetli kanamayı doğrudan yaraya basınç, yükseğe kaldırma, baskı noktasına basınç ve turnike ile keseriz." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %16'sı (69 kişi) doğruluğunu bilmekte iken %84'inin (376 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"Suni solunumun ağızdan ağıza, ağızdan buruna ve silvester yönetimleri olup ağızdan ağıza tercih edilen yöntemdir." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %12'si (52 kişi) doğruluğunu bilirken %88'inin (393 kişi) bilmediği gözlenmiştir.

"Rentek manevrası" yaralı bir kişiyi omuriliğe zarar vermeden araçtan çıkarmak gerektiğinde tercih edilir." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %20'si (90 kişi) doğruluğunu bilmekte iken %80'inin (355 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"Burun kanamasında hastanın başı hafif öne eğilerek hastanın burun kanatlarının etli kısımlarını elin işaret ve başparmağı ile 5 dakika sıkılır." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %20'si (89 kişi) doğruluğunu bilirken %80'inin (356 kişi) bilmediği gözlenmiştir.

"Sinirlerde ağır hasar oluşturduğundan üçüncü derece yanıklarda ağrı hissedilmez fakat hayatı tehlike vardır." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %24'ü (106 kişi) doğruluğunu bilirken %76'sının (339 kişi) bilmediği tespit edilmiştir.

"Elektrik çarpmasına bağlı kazalarda elektrik akımı kesilmeden hastaya dokunulmaz." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %11'i (48 kişi) doğruluğunu bilirken %89'unun (397 kişi) bilmediği gözlenmiştir.

"Güneşe bağlı yanıklarda yanmış olan bölgelerin üzerine doğrudan buz uygulanır, ciltte oluşan kabarcıklar patlatılır." ifadesi yanlış bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %48'i (214 kişi) yanlışlığını bilmekte iken %52'sinin (231 kişi) bilmediği gözlenmiştir.

"Soğuk ısırığında, soğuk ısırığının olduğu bölgeyi kalp seviyesinin yukarısında tutun, masaj yapmayın." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %27'si (118 kişi) doğruluğunu bilmekte iken %73'ünün (327 kişi) ise bilmediği gözlenmiştir.

"Çamaşır suyu, tiner gibi yakıcı madde içmiş olan hastaları asla kusturmaya çalışmayınız." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %39'u (173 kişi) doğruluğunu bilirken %61'inin (272 kişi) bilmediği gözlenmiştir.

"Bozuk gıda zehirlenmelerinde ishal giderici ilaçlar kullanılmalıdır." ifadesi yanlış bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %56'sı (250 kişi) yanlışlığını bilmekte iken %44'ünün (195 kişi) bilmediği gözlenmiştir.

"Sara nöbetlerinde hastaya soğan, kolonya koklatılır." ifadesi yanlış bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %66'sı (294 kişi) yanlışlığını bilmekte iken %34'ünün (151 kişi) bilmediği gözlenmiştir.

"Arının soktuğu bölge ağız ya da boğaz bölgesinde ise hastanın soğuk su içmesi ve buz emmesi sağlanır." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %27'si (120 kişi) doğruluğunu bilmekte iken %73'ünün (325 kişi) bilmediği gözlenmiştir.

"Akrep sokmasında yaralanan bölgeyi kalp seviyesinden daha aşağıda ve hareketsiz tutunuz." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %28'i (125 kişi) doğruluğunu bilmekte iken %72'sinin (320 kişi) bilmediği gözlenmiştir.

"Denizkestanesi yaralanmalarında yaralanan bölge 40-45 derece sıcaklıkta su içinde 30-60 dk. Bekletilir, soğuk uygulaması yapılmaz." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %26'sı (114 kişi) doğruluğunu bilirken %74'ünün (331 kişi) bilmediği gözlenmiştir.

"Uzuv kopmasında kopan uzuv yıkanmadan deri bir naylon poşete konulup ağzı sıkıca bağlanır, içinde 2 ölçek buz 1 ölçek su bulunan ikinci bir torbaya konulur." ifadesi doğru bir bilgi olup, üniversite öğrencilerinin %15'i (66 kişi) doğruluğunu bilmekte iken %85'inin (379 kişi) bilmediği gözlenmiştir.

3.3. Üniversite Öğrencilerinin İlk Yardım Bilgi Düzeylerinin Demografik Bilgilere Göre İncelenmesi

Üniversite öğrencilerinin ilk yardım okuryazarlığı ve bilgi düzeylerine ilişkin sorulara verdiği yanıtlar ile ilk yardım konusunda eğitim alma durumu, baba eğitim durumu, anne eğitim

durumu, bölüm, öğretim türü ve bölüm süresi arasındaki ilişki ile ilgili bulgulara ilişkin ki-kare analizi sonucu tablolarda sunulmuştur.

Anlamsız çıkan sonuçlar dikkate alınmamış ancak anlamlı çıkan sonuçlar ve yorumu tercih edilmiş ve Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. İlk Yardım Konusunda Eğitim Alma Durumu

		Eğitim Alma Durumu				Ki-Kare
		Evet		Hayır		
		n<	%	n	%	χ^2/p
Kaza nedeni gaz zehirlenmesi ise güvenlik tedbirleri alınıp hemen içeri girilerek kazazede dışarı çıkarılır.	D	40	21	34	13	$\chi^2=5,27$ 4
	Y	147	79	224	87	p=,022*
Karındaki delinme ya da yarılma yolu ile oluşmuş bir yarada iç organlar içeri sokulup öyle tampon yapılır.	D	102	55	170	66	$\chi^2=5,87$ 3
	Y	85	45	88	34	p=,015*

"Kaza nedeni gaz zehirlenmesi ise gerekli tedbirler alınıp hemen içeri girilerek kazazede dışarı çıkarılır" ifadesinin bilinirlik oranı ile ilk yardım konusunda eğitim alma durumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre daha önce ilk yardım konusunda eğitim almamış kişiler daha çok hata yapmıştır.

"Karındaki delinme ya da yarılma yolu ile oluşmuş bir yarada iç organlar içeri sokulup öyle tampon yapılır" ifadesinin bilinirlik oranı ile ilk yardım konusunda eğitim alma durumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre daha önce ilk yardım konusunda eğitim almış kişilerin bu konudaki yanlış bilme oranı almamış kişilere göre daha yüksektir.

Öğrencilerin ilk yardım bilgi düzeyleri anne eğitim durumu açısından incelenmesi sonucu anlamsız çıkan bulgu ve tablolar dikkate alınmamıştır. Tablo 7'de anlamlı çıkan soru ve mukayesesi verilmiştir.

Tablo 7. Öğrenim Türü ile İlgili Anlamlı Çıkan Varsayımlar

	Öğretim Türü				Ki-Kare	
	1. Öğretim		2. Öğretim			
	n	%	n	%	χ^2/p	
Karındaki delinme ya da yarılma yolu ile oluşmuş bir yarada iç organlar içeri sokulup öyle tampon yapılır.	D	164	57	108	70	$\chi^2=7,324$
	Y	126	43	47	30	$p=,007^*$

"Karındaki delinme ya da yarılma yolu ile oluşmuş bir yarada iç organlar içeri sokulup öyle tampon yapılır." ifadesinin bilinirlik oranı ile öğretim türü arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre 2.öğretim öğrencilerinin bu konudaki doğru bilme oranı almamış 1.öğretim öğrencilerine göre daha yüksektir.

Öğrencilerin ilk yardım bilgi düzeylerinin bölüm süresi açısından incelenmesi ile ilgili anlamlı çıkan sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

"Türkiye'de ilkyardım gerektiren durumlarda 112 Acil aranır." ifadesinin bilinirlik oranı ile önlisans–lisans öğrencileri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre 2 yıllık bölümlerde okuyan öğrencilerin bu konudaki bilgisi bu konuda herhangi bir eğitim almamış 4 yıllık bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha düşüktür.

"İlkyardım belgesinin geçerlilik süresi üç yıldır." ifadesinin bilinirlik oranı ile önlisans–lisans öğrencileri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre 4 yıllık bölümlerde okuyan öğrencilerin bu konudaki bilgisi 2 yıllık bölümlerde okuyan öğrencilerine göre daha yüksektir.

"Kaza nedeni gaz zehirlenmesi ise gerekli tedbirler alınıp hemen içeri girilerek kazazede dışarı çıkarılır." ifadesinin bilinirlik oranı ile önlisans–lisans öğrencileri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre 2 yıllık bölümlerde okuyan öğrencilerin bu konudaki bilgisi 4 yıllık bölümlerde okuyan öğrencilerden daha düşüktür.

"Kalbi duran kazazedelerin göz bebekleri iri ve sabit durumdadır." ifadesinin bilinirlik oranı ile önlisans–lisans öğrencileri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre 4 yıllık bölümlerde okuyan öğrencilerinin bu konudaki bilgisi 2 yıllık bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha yüksektir.

"Karındaki delinme ya da yarılma yolu ile oluşmuş bir yarada iç organlar içeri sokulup öyle tampon yapılır" ifadesinin bilinirlik oranı ile önlisans–lisans öğrencileri arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre 2 yıllık bölümlerde okuyan öğrencilerinin bu konudaki doğru bilme oranı 4 yıllık bölümlerde okuyan öğrencilere göre daha yüksektir.

Çalışmada genelde öğrencilerimizin “ilk yardım” konusundaki duyarlılığı ve bilgi düzeyi düşük bulunmuştur. Öğrencilerin ilk yardım bilgi düzeylerinin okunan bölümün “Sağlık Yönetimi” olması ile ilgili anlamsız sonuçlar dikkate alınmamış, anlamlı sonuçlar Tablo 8’de sunulmuştur.

"Karındaki delinme ya da yarılma yolu ile oluşmuş bir yarada iç organlar içeri sokulup öyle tampon yapılır." ifadesinin bilinirlik oranı ile okunan bölümün sağlık yönetimi olması durumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre diğer bölümlerde okuyan öğrencilerinin bu konudaki doğru bilme oranı sağlık bölümlerinde okuyan öğrencilere göre daha yüksektir.

"Şuursuz insan ve şok pozisyonu için kazazedenin kalbi ve solunumu çalışıyor olacak ve kanaması da olmayacak." ifadesinin bilinirlik oranı ile okunan bölümün sağlık yönetimi olması durumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre diğer bölümlerde okuyan öğrencilerinin bu konudaki yanlış bilme oranı bu konuda herhangi bir eğitim almamış sağlık bölümlerinde okuyan öğrencilere göre daha yüksektir.

Tablo 8. ilk yardım bilgi düzeylerinin okunan bölümün “Sağlık Yönetimi” olması ile ilgili anlamlı sonuçlar

		Bölüm				Ki-Kare
		Sağlık Yönetimi		Diğer Bölümler		
		n	%	n	%	χ^2/p
Karındaki delinme ya da yarılma yolu ile oluşmuş bir yarada iç organlar içeri sokulup öyle tampon yapılır.	D	23	45	249	63	$\chi^2=6,225$
	Y	28	55	145	37	$p=,013^*$
Şuursuz insan ve şok pozisyonu için kazazedenin kalbi ve solunumu çalışıyor olacak ve kanaması da olmayacak.	D	20	39	88	22	$\chi^2=7,001$
	Y	31	61	306	78	$p=,008^*$
Soğuk ısırığında, soğuk ısırığının olduğu bölgeyi kalp seviyesinin yukarısında tutun, masaj yapmayın.	D	20	39	98	25	$\chi^2=4,767$
	Y	31	61	296	75	$p=,029^*$

"Soğuk ısırığında, soğuk ısırığının olduğu bölgeyi kalp seviyesinin yukarısında tutun, masaj yapmayın" ifadesinin bilinirlik oranı ile okunan bölümün sağlık yönetimi olması durumu arasında anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<0,05$). Buna göre diğer bölümlerde okuyan öğrencilerinin bu konudaki yanlış bilme oranı ilk yardım dersi/kursu almamış sağlık bölümlerinde okuyan öğrencilere göre daha yüksektir.

3.4. Üniversite Öğrencilerinin İlk Yardım Bilgi Düzeyi Ortalamalarının Demografik Bilgilere Göre İncelenmesi

Bu bölümde araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin ilk yardım bilgi düzeyi puanlarının demografik bilgilere göre farklılaşma gösterip göstermediğinin test edilmesi amacıyla tek yönlü varyans analizi ile bağımsız örnekler t-testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. İlk Yardım Okuryazarlığı Genel Bilgi Düzeyinin Demografik Bilgilere Göre İncelenmesi

Bilgi Düzeyi		n	ort.	ss.	F/t	P
İlk Yardım Konusunda Eğitim Alma Durumu	Evet	187	33,88	8,86	-1,961	0,051
	Hayır	258	35,55	8,82		
Baba Eğitim Durumu	İlkokul	162	34,67	9,10	0,114	0,892
	Ortaokul	116	35,17	7,97		
	Lise/Ünv.	167	34,80	9,27		
Anne Eğitim Durumu	İlkokul	235	35,00	9,12	0,689	0,503
	Ortaokul	126	34,12	8,76		
	Lise/Ünv.	84	35,50	8,30		
Bölüm	Sağlık Yönetimi	51	35,24	10,73	0,477	0,752
	Makine	133	34,49	9,16		
	Çevre Koruma Teknolojileri	80	35,59	8,37		
	Muhasebe	108	34,14	7,88		
	İşletme	73	35,47	8,92		
Bölüm	Sağlık Yönetimi	51	35,24	10,73	0,332	0,740
	Diğer Bölümler	394	34,80	8,61		
Öğretim Türü	1. Öğretim	290	34,74	8,62	-0,355	0,723
	2. Öğretim	155	35,05	9,33		

Eğitim Süresi	Lisans	124	35,37	9,66	0,774	0,439
	Önlisans	321	34,64	8,54		

Üniversite öğrencilerinin ilk yardım genel bilgi düzeyleri daha önce ilk yardım konusunda eğitim alma durumuna göre değerlendirildiğinde anlamlı seviyede farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$). Buna göre daha önce ilk yardım konusunda eğitim almamış öğrencilerle almış öğrencilerin genel bilgi düzeyleri arasında fark görülmemiştir.

Üniversite öğrencilerinin ilk yardım genel bilgi düzeyleri baba eğitim durumuna göre değerlendirildiğinde anlamlı seviyede farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$).

Üniversite öğrencilerinin ilk yardım genel bilgi düzeyleri anne eğitim durumuna göre değerlendirildiğinde anlamlı seviyede farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$).

Üniversite öğrencilerinin ilk yardım genel bilgi düzeyleri bölüme göre değerlendirildiğinde anlamlı seviyede farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$).

Üniversite öğrencilerinin ilk yardım genel bilgi düzeyleri okunan bölümün sağlık bölümü olup olmaması durumuna göre değerlendirildiğinde anlamlı seviyede farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$).

Üniversite öğrencilerinin ilk yardım genel bilgi düzeyleri öğrenim türüne göre değerlendirildiğinde anlamlı seviyede farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$).

Üniversite öğrencilerinin ilk yardım genel bilgi düzeyleri bölüm süresine göre değerlendirildiğinde anlamlı seviyede farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$).

4.SONUÇ VE TARTIŞMA

Öğrencilerin aldıkları puan durumunun bölüm bazında ve ön lisans, lisans olması durumunda fark etmemiş olduğu tespit edilmiştir. Sakarya Üniversitesi not sistemine göre başarı derecelerinin “Zayıf” ve başarı notlarının “DD” olarak belirlenmesi, “ilk yardım okuryazarlık” düzeylerinin ne kadar düşük olduğunu da göstermektedir.

Üniversite öğrencilerinin ilk yardım genel bilgi düzeyleri daha önce ilk yardım konusunda eğitim alma durumuna göre değerlendirildiğinde anlamlı seviyede farklılık göstermediği görülmektedir ($p>0.05$). Buna göre daha önce ilk yardım konusunda eğitim almamış öğrencilerle almış öğrencilerin genel bilgi düzeyleri arasında fark görülmemiştir.

Bu sonuç, Türk Pediatri araştırmasında (2014) Okul öncesi öğretmenlerin ilk yardım bilgilerinin yeterli olmadığı tespiti ve eğitim alınması kadar alınan eğitimin niteliğinin de önemli olduğu düşüncesini desteklemekte, Özyürek ve arkadaşlarını yaptığı “Lise Öğretmenlerine Verilen Temel İlk Yardım Eğitiminin Etkililiğinin Değerlendirilmesi” çalışmasında öğretmenlerin bilgilerinin yetersiz olduğu sonucu ile uyumlu bulunmaktadır.

Bu olumsuz sonucu, ilk yardım konusunda alınan kurs veya dersin kapsamı ve veriliş şekli ile izah etmek mümkündür. Verilen sertifika ve ya katılım belgeli kurslar kısa süreli ve teorik olarak verilmekte, sonunda herhangi bir ölçme yapılmamaktadır. Eğer, eğitim uygulamalı olarak verilirse ve eğitim sonrasında teorik ve uygulamalı sınava tabi tutularak sertifika veya katılım belgesi verilirse başarı yani öğrenme daha etkin olacaktır.

Ayrıca bu sonuçta soruların gelişigüzel cevaplandırılmasının da önemli payının olabileceğini söylemek mümkündür.

5.ÖNERİLER

Yukarıda tespit edilen sonuçlar “ilk yardım okuryazarlığının” çok düşük olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, nasıl üniversitemizde “Girişimcilik dersi” sonrası öğrencilerimize sertifika veriliyorsa, üniversite müfredatına da “İlk Yardım” dersinin konulmasına ve bu konuda öğrencilere “İlk yardımcı sertifikası” kazandırılmasına imkân sağlanmalıdır.

İlk yardımcı sertifikası, öğrencilerimizin sosyal sorumluluk düzeyini ve kendilerine güvenlerini artıracak, hasta ve yararlılara, sağlık görevlileri gelinceye kadar, bilinçli müdahale edilmesi ile ölüm ve sakat kalma oranları düşürülecek, hastaların iyileşme sürecinin kısaltılmasında belirleyici rol oynayacaktır.

Okul öncesi öğretmenlere, ilkokul sınıf öğretmenlerine, lise öğretmenlerine, trafik ilk yardım dersi verenlere de ilk yardım konusunda güncel eğitimlerin verilmesi zorunluluk arz etmektedir.

Üniversite öğrencilerine ve diğer yetişkin insanlara verilecek ilk yardım eğitiminin yararlı ve kalıcı olması için yetişkin eğitiminin ilkelerine uyulmalıdır.

İlk yardım eğitimi kapsamında, ilk yardımın ABC’si; travmada, akut zehirlenmelerde, senkop, şok, koma ve konvülsiyon durumlarında, yanık vakalarında, allerji ve donma durumlarında, hasta ve yaralıya ilk müdahale ile tıbbi ekibe teslim edinceye kadar geçen süreçte rol alan ambulans hizmetleri konularında farkındalık ve bilgi düzeyi uygulamalı eğitim programları ile teorik bilgi ve uygulama becerisi kazandırılmalıdır.

Kaynakça

Akdemir, N. ve Birol, L. (2005), İç Hastalıkları ve Hemşirelik Bakımı. Ankara: Sistem Ofset.

Alasya, E. (2012), 1-6 Yaş Grubu Çocuklarda Ev Kazası Görülme Sıklığı ve Annelerin Ev Kazaları İle İlgili Uygulamalarının Belirlenmesi. Yüksek lisans tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Programı, Lefkoşa.

Aslan, S. vd. (2015), 0-6 Yaş Çocuğu Olan Annelerin Ev Kazalarına Yönelik İlk Yardım Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi. Adıyaman Üniversitesi Sağlık Bilim Dergisi, 1(2) 54.

Dereli, F. (2010). Muğla İki No'lu Sağlık Ocağı Bölgesinde Yaşayan 0-6 Yaş Çocuğu Olan Annelerin İlk Yardım Konusundaki Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi. TAF Prev Med Bull, 9(3):217-224.

Erkal, S. (2010). Identification of the number of home accidents per year involving children in the 0-6 age group and the measures taken by mothers to prevent home accidents. The Turkish Journal of Pediatrics, 52:150-157.

Karataş, B. vd. (2006). Interventions by Mothers of 1-6 Year Old Children After Home Accidents. Journal of Human Sciences, 3(2):1-14.

Hatamabadi, H. vd. (2014). Evaluation of Factors Influencing Knowledge and Attitudes of Mothers With Preschool Children Regarding Their Adoption of Preventive Measures For Home Injuries Referred to Academic Emergency Centres. International Journal of Injury Control and Safety Promotion, 21(3):252-259, Tehran, Iran.

İnan, H. Fazıl vd. (2007), Temel İlk Yardım Uygulamaları Eğitim Kitabı, T.C. Ankara: Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü İlk Yardım ve Acil Sağlık Hizmetleri Daire Başkanlığı.

Karasar, N. (2016). Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Tespitler. Ankara: Nobel Yayınları.

Kırılmaz, A.Y. ve Arısoy, M. (2002), Ev Kazaları ve İlk Yardım. Sağlık ve Toplum Dergisi, Yıl:12, Sayı:4, 27-32.

Köse, O.Ö. ve Bakırcı, N. (2007). Çocuklarda ev kazaları. STED, 16(3):31-35

Kurt, F.Y. ve Aytekin, A. (2015). 0-6 yaş grubu çocuklarda ev kazaları. HSP, 2(1):22-32

Nayır, T. vd. (2011). İsparta İl Merkezinde Görevli Öğretmenlerin İlk Yardım Bilgi Düzeyleri ve Tutumları. SDÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 18:123-7.

Öztürk, C. vd. (2010). Home Accidents and Mothers Measurements in Preschool Children. Anatol J Clin Investig, 1:15-21.

Özyürek, P. vd. (2013). Lise Öğretmenlerine Verilen Temel İlk Yardım Eğitiminin Etkililiğinin Değerlendirilmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt XV, Sayı:1.

Sönmez, Y. vd. (2014). Okul öncesi öğretmenlerinin temel ilk yardım uygulamalarına ilişkin bilgi düzeyleri, İsparta örneği. Türk Ped Arş., 49: 238-46.

T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Eğitimi Genel Müdürlüğü. (2008). Eğitimciler İçin Eğitim Rehberi, İlk Yardım Modülleri, Halkın Sağlık Bilincinin Geliştirilmesi Projesi. Ankara: Sağlık Bakanlığı Yayın No: 722, İlkay Ofset Matbaacılık.

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2015). İlk Yardım Yönetmeliği, Resmi Gazete, Sayı: 29429, 29 Temmuz 2015, Madde:4/d; Madde:19 ve Madde:22/1.

Umur, Y.F. (2011). İlk Yardım., s:9-11, Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile Eğitim Programı, Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (http://ailetoplum.aile.gov.tr/data/542925ac369dc32358ee29fb/05_06_ilkyardim.pdf).

Wei Y.L. et al. (2013). Self-efficacy of first aid for home accidents among parents with 0 to 4-year-old children at a metropolitan community health center in Taiwan. *Accid Anal Prev*, 52:182–187.

Yürümez, Y. et al. (2007). Evolution of The Knowledge of First Aid Basic Life Support of The Educators Working in Preschools. *Acad Emerge Med*, 5:17-20.

SEYAHATNAME VE ANTROPOLOJİK MERAK

Doç. Dr. Çağdaş DEMREN

Cumhuriyet Üniversitesi

Öz

Seyahatnameler uzun yol emeğidir. Aylara ve yıllara yayılan bir süreçte, kişinin daha önce bilmediği ya da duyduğu ama görmediği yerleri keşfetmesidir. Bu keşfetme süreci, kişinin kendini de bir anlamda yeniden keşfetmesiyle sonuçlanır. Bu keşfediş "öteki"nin, kendi olmayanın aynasında oluşur. Diğerleriyle oluşan bu temas ve etkileşim olumlu da olabilir, olumsuz da. Bu temaslar sonucu ortaya çıkan seyahatnamelerin önemi, bu eserlerin edebi vasıflarıyla değerlendirilebilecek kurmaca metinler olmaları ötesinde, o dönemi gözlemleyip, notlar almış kişilerin bize ilk etnografik unsurları taşıyan metinleri sunmalarından da kaynaklanır. Bu etnografik unsurlar o dönemin sıradan insanların gündelik yaşamından, yönetim kademesindeki kişilere kadar toplumun farklı katmanlarından insanların hayatına dair renkli manzaralar sunar. Bu bildiriye, 16.Yüzyılda İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerini gezip gözlemlemiş olan iki Fransız seyyahın seyahatnamelerinde aktardıkları bağlamında, "seyyahlar" ve "gözlemledikleri" arasındaki ilişki ve etkileşimler antropolojik bir perspektifle ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seyahatname, etnografi, gündelik yaşam, antropoloji

369

Giriş

Seyahatname neden vardır? Bir edebi tür olarak neden ortaya çıkmıştır? İnsan yaptığı yolculukların ya da seyahatlerin hangi noktasında bunu yazıya dökmeye ve başkalarıyla paylaşmaya karar vermiştir? Hangi saiklerle eli kaleme gitmiştir? Buna antropolojik bir cevap verilebilir mi? Tahmin edilebilir ki bunun kolay ve net bir cevabı yoktur.

İnsanlar sık sık seyahate çıkarlar. Ama bu seyahatlerin çoğu herhangi bir nitelik veya gerçeklik kazanmadan geçip giderler. Bir seyahatin somutlaşmasını sağlayan insanda bıraktığı birikimler ve tortulardır. Bu birikim ve tortuların paylaşılmasıdır. Fakat bu paylaşım ancak bir 'merak' üzerine temellenebilir. Tüm zaaf, çatışma ve çıplaklığıyla insana duyulan bir meraka. Kendinden olmayan, bilmediğin, tanımadığın ve yabancı olduğu bir insana, topluma veya kültüre duyulan merak. Kısacası 'antropolojik merak' diyebileceğimiz şey. Bu merak kesinlikle turistik bir şey değildir. Yolculuk veya seyahat Münir Göle'ye (2009:16) göre "daha başında bir kaçma eylemidir. Bilineni bırakmak, bilinmeyene yaklaşmak, uzaklaşmak, arınmak, değişmek, değiştirmek, kopmak, ayrılmak kişiyi yola çıkmaya iten nedenlerdir." Yolcu veya seyyah "kendi içindeki iklimi gittiği yerin iklimlerine karıştırmak ister." Bazıları bu meraka dayalı yolculuğu yine Münir Göle'den ilhamla söylessek bir "varolma biçimine" dönüştürür (2009:13). Bu türden bilinen ilk seyyah belki de Heredotos'tur.

Heredotos 'Tarih' isimli büyük eserinin hemen başında şu cümleleri kurar: "Bu, Halikarnassoslu Herodotos'un kamuya sunduğu araştırmadır. İnsanoğlunun yaptıkları zamanla unutulmasın ve gerek Yunanlıların, gerekse barbarların meydana getirdikleri harikalar bir gün adsız kalsın, tek amacı budur; bir de bunlar birbirleriyle neden dövüşürlerdi diye merakta kalınmasın (akt. Kapuscinski, 2015:78)." O zamanki bilinen dünyayı düşündüğümüzde çok büyük bir amaçtır bu. Günümüz için bile çok iddialıdır. Tüm insanlık için yola çıkan bir seyyah. Hümanizmin doruğu ve şafağıdır bu durum. Oekimone denilen, merkezinde Ege denizi ve çevresinin olduğu bu dünyada gidebildiği kadar gitmiş, yazabildiği kadar da yazmıştır Herodotos. Bugünkü "Doğu" ve "Batı" farklılaşması üzerine ilk onun ciddi anlamda düşündüğünü söyleyebiliriz. Yunanlar ve Yunan olmayanlara yani barbarlara ortak seslenmiştir, onların ortak hafızası olmaya çalışmıştır. Bu taraflar birbirlerini niye anlayamamakta ve çatışmaktadır; bunu anlamak istemiştir. Kapuscinski (2015:81)'nin deyimiyle "bir dünya vizyonu, gezegen ölçeğinde düşünme yetisinde bir yaratıcı, tek kelimeyle ilk küreselci" olarak ortaya çıkmıştır. O zamanki "Batı"yı temsil eden Yunanlarla "Doğu"yu temsil eden Perslerin yerine zaman geçtikçe başka aktörler oturacaktır ama bu tarafların birbirlerini anlama ve anlamama diyalektiği yüzyıllar boyu sürüp gidecektir.

Herodotos içine doğduğu ve edindiği kültür açısından aslında o günkü dünyanın merkezinin de merkezindedir. Antik Yunan'dır ama karşı kıyıda, bir Anadolu'dur aynı zamanda. Belki de bu gerilimi hissetmiş ve anlamaya çalışmış olmalıdır. Belki de bu gerilimdir onu yola çıkaran. Gerçekten de seyyahı basit bir gözlemciden veya gezgin olmaktan çıkmasını sağlayan da bu keskin kenar olmalıdır.

Şarkiyatçılık ve Batı

"Doğu ve Batı" sorunsalı Heredotos'tan sonra tüm yazını, tüm kültürel ve toplumsal süreç ve alışverişleri, toplumlar arası siyaseti etkileyecektir. Fakat Heredotos'tan sonraki eserlerin neredeyse tamamında onda gördüğümüz anlama çabasını büyük oranda göremeyiz. Varsa bile bu çaba başka niyet ve duygularla karışmış durumdadır. Bu daha sonradan "oryantalizm" ya da "şarkiyatçılık" adı verilecek olan bir "alanın" doğmasına neden olacaktır. Bu o dönemdeki seyyahların gördüklerini ve imgelediklerini büyük oranda bir kalıbın içerisine sokmalarına neden olacaktır. Aslında söz konusu olan bir "alanın" açılması değil, var olan tüm sosyal etkileşimlerin bir kalıba sıkıştırılmasıydı. "Şark" denilen bu muhayyel alan Batılıların kafasında kurguladıkları bir inşa idi. "İnsan Avrupa'da bir Şark kişiliğinden, Şark atmosferinden, Şark öyküsünden, Şark zorbalığından ya da Şark üretim tarzından söz edebilir ve dedikleri anlaşılırdı (Said, 1999:42)."

Şark artık bir bilgidir, Batılının Şark hakkındaki bilgisidir. Şark bir bilgiye indirgenmiştir. Batılı bir insan bu bilgi sayesinde bir doğu ülkesinde istediği egemenliği kurabileceğine, oranın insanına hükmedebileceğine inanır. Bu bilginin değişmez ve sabit bir özü olduğuna, bu bilginin nesnesi olan doğu kültürleri ve onları oluşturan insanların niteliksel olarak değişmeyeceğine inanılır. Zaten onların bu bilgiyi bilmesi söz konusu olamaz; çünkü bunu ancak bir Batılı bilebilir diye düşünülür. Çünkü o rasyoneldir ve bir mantığa sahiptir bu bağlamda. Bu rasyonaliteye göre hemen her yerde tüm Şarklılar aşağı yukarı aynıdır. Şarklılar kendi ulusal, kültürel, bilgisel sınırları, iç tutarlılık ilkeleri olan bir dünya yaşıyorlardı bu kurguda (Said, 1999:41-50). "Şarklının dünyasına anlaşılabilirliğini ve kimliğini veren, Şarklının bu yoldaki çabasının semeresi değil, Batı'nın Şark'ın kimliğini saptamakta kullandığı bütün bir karmaşık bilgisel tahrifler dizisiydi (1999:50).

Batıyla doğu arasına muğlak ve hayali bir sınır çiziliyordu. Bu sınır doğuyu "Şark" haline getiriyor, bozguna uğratılabilecek, fethedilebilecek, uzakta kalan ve muğlak bir coğrafyalar manzumesine indirgiyordu. Said (1999:66)'in deyimiyle "Şark'ı dillendiren Avrupa'dır" ve araya bir yaratıcı olarak girip yaşam gücüyle Şark'ı temsil etmez ve canlandırmazsa "alışılmış sınırların ötesinde sessiz, tehlikeli bir alan olarak kalacaktır."

İslam dininin rolü bu Şarkiyatçı yazında bellidir: evcilleştirilmesi gereken kültürel bir alan. Hıristiyanlığın hileli bir değişkesi olarak görülen İslam'ın, dolayısıyla yeniliği, değişimi getiren yanlarının göz ardı edilmesi söz konusuydu. Aslında Hıristiyan dünya karşısında yedinci yüzyıldan itibaren büyüyen ve gelişen bir dünya olan İslam dünyasına karşı Avrupalıların dehşet ve saygıyla karışık bir korku duymaları kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle İslam, Batı için yakıp yıkan, kötülüğü temsil eden ve sürekli bir tehlikenin temsilcisi olarak görülmüştür. Sonraki dönemde Türkler açısından bakarsak on yedinci yüzyılın sonuna değin "Osmanlı tehdidi" İslam dünyasının baş niteliği olarak algılanmıştır (Said, 1999:68-69).

15. ve 16. Yüzyıllarda yaşamakta olan ortalama bir Hıristiyan'ın kafasında İslam, insanları yanılığa götüren bir dindi, Hz. Muhammed sahte bir peygamberdi ve Müslümanlar bunun farkında değillerdi. Özellikle Hıristiyan coğrafyasında bu dönemde İslam'la ilgili en çok tartışılan ve anlamakta en çok zorlanılan konular içki yasağı, çok eşlilik ve İslam'daki cennet tasavvuruydu. Genelde bu konularla ilgili seyyahlar, düşünürler ve din adamları kimi zaman alaycı, indirgemeci kimi zaman da şaşkınlık ifadesini belli eden ifade veya yorumlar getiriyorlardı (Kumrular, 2012:311-314).

Bu şarkiyatçı yazının diğer boyutu da Türklerle ilgili olanıydı. Türkler bu dönemde Avrupalılarda karmaşık duygulara yol açıyor, imgelemlerinde şekilden şekile giriyordu. Türkler (Osmanlılar) özellikle 15. Yüzyıldan itibaren Avrupa matbaalarında basılan kitapların başlıca konularından birisiydi. Örneğin Fransa'da 1480-1609 yılları arasında Amerika'ya dair sadece kırk kitap yazılmışken, Türklere dair seksenden fazla kitap kaleme alınmıştı. Bu eserlerdeki "Türk" imgesi ileri derece de etnosantrik, oldukça olumsuz ve düşman olarak bellenen Türklere karşı bir karşı propaganda oluşturmanın araçlarıydı. 1547 yılında Vasco Diaz Tanco'nun yayınlanan vakayinamesi başlığı aynen şöyleydi: "Korkunç ve vahşi Türk milletinin, hilekar sanatlarının ve gaddarca savaş stillerinin ve hakimiyetleri altına alıp kaygısız bir vahşetle sahip oldukları imparatorluklar, krallıklar ve vilayetlerin başlıksız tekzip kitabı." (Kumrular, 2012:318-319).

Batı'nın Türkler hakkındaki bu olumsuz tanımları onlara karşı duydukları endişe ve korkulara dayanıyordu. Türk ordularının Viyana kapılarına dayanması, denizlerde Lepanto'ya kadar gelmeleri, İstanbul'da Batı Avrupa elçiliklerinin açılmasına ve Avrupa krallıklarını tehdit eden ve şaşırtan bu güç karşısında her türlü bilgiyi toplamak üzere diplomatik ve ticari delegasyonlar Osmanlı İmparatorluğu'nun dört bir yanına yollanmışlardır. Bunlar sadece bilgi değil, Batı'da efsane haline gelecek egzotik ihtişam fikrini de taşımışlardır (Marchetti, 2005:9-10). Bu noktada, Batıların Türklere karşı olan ilgisinin sadece yukarıda söylendiği gibi propaganda amaçlı olmadığını belirtmek gerek; sonuçta savaşın dışında ticaret ve diplomasi gibi nedenlerle karşılıklı temas ve etkileşim içerisinde bulunan farklı bir kültürel coğrafya söz konusuydu. Bu nedenle komşuya içerden de bakmak veya pragmatik nedenlerle de davranmak gerekiyordu. Bu bağlam içerisinde yollara düşenler hiç de azımsanamayacak gibi değildi. Bu türden, oranın yerel halkı ve yöneticileriyle kurulan ilişkiler kültürler arası ilişkileri ve temasları artırmış oldu ister istemez. Yukarıda belirttiğimiz 'merak'ta onları beslemiş olmalıdır. Seyahatnamelerde "nesnel"

ya da “etnografik” kaygılar zaman zaman ön plana çıkmış olsa da öznellik had safhadadır; zaten seyahatnameleri de zengin kılan yönü budur. Farklı ortam ve dünyalardan gelen insanların karşılaşmalarının yarattığı gerilimi, şaşkınlığı, hayranlığı, empatik çabaları ve şokları içinde barındıran bir özneliktir bu. Dolayısıyla bu kültürel temaslarda ne tür önyargıların ve etnosantrik koşullanmaların ön plana çıktığını görmek önemlidir. Burada seyyahın ve seyahatnamesinin esas başarısının ölçütünün bize kendisinden olmayana duyduğu merakı en fazla geçirebildiği ya da hissettirebildiği anlar olduğu söylenebilir. Bu yazıda kendi dönemlerinde (17.yüzyıl) kendi ülkelerinde bilinen seyahatnameler ortaya koymuş iki Avrupalı seyyah üzerinde kısaca durulacaktır.

İki Fransız Seyyah, İki Osmanlı İzdüşümü

17. yüzyılda Osmanlı-Türk dünyası hakkında yazan seyyahlardan en önemlilerinden ikisi Jean Thevenot ve Jean-Baptiste Tavernier'dir. Thevenot için "saf" gezgin denebilir. Thevenot'un kendi döneminde öne çıkmasının, ona sık sık atıf yapılmasının nedeni Stefanos Yerasimos'a (2009:11) göre "kendi devrinin "ortalama seyyah" imgesine en uygun kişi olmasıdır belki de." Tasniflendirilmesi zor biridir ve kendi dönemindeki seyyahlardan ayrılır. Bir kere seyahat etme isteği dışında başka bir amacı yoktur. Herhangi bir beklenti içerisinde de değildir. "Olsa olsa beş ciltlik bir kurutulmuş ot derlemesi getirir seyahatlerinden dönerken; her sayfada temiz bir biçimde yapılandırılmış bir çiçek ve karşı sayfada da bitkinin betimlemesi (2009:11)." Dolayısıyla kusursuz bir seyyah olmalıydı Thevenot, çünkü dürüstlüğü, saflığı ve doğruluk kaygısıyla öne çıkmaktaydı. Zaten yol sevdasıyla otuz dört yaşında çıktığı ikinci seyahatinde İran yollarında ölecektir.

Tavernier ise tacir ve pragmatistti. Karşılaştığı insan ve nesnelere karşı olan tavrını belirleyen, onların Tavernier'i ulaşmayı istediği hedeflere varmasında sağlayacakları yarardı: "Ermeniler iyidir, çünkü toptan ticareti onlar ellerinde tutuyor; Şah iyidir, çünkü Avrupalı tüccarlara ilgi gösteriyor; Persepolis hiç ilginç değildir, çünkü alım satım kapalıdır v.b. (Yerasimos 2010:26)." Genelde karşılaştığı insanlardan hiç bahsetmez; yine de önemli etnografik bilgi vermekten geri kalmaz. İranlı Zerdüştlere ve Mandeistlere ve Kuzey Kafkasya halklarından ilk söz edenlerden biri de odur. Tavernier'in gözlemleri ve söylemleri ileriki süreçte "Doğu despotizmi" imgesini ve kurgusunu yerleştirecek ana eserlerden biri olacaktır ne yazık ki. Yerasimos'un (2010:33) deyişiyle "Rönesans'tan başlayarak, Antikçağ serabının kurbanı" olmuş Batılılardan biridir. Antikçağdan sonra Batıların kendi uygarlıklarının kökeni olarak gördükleri Grek-Helen kültürünün doğduğu coğrafyanın zaman içinde harabeler ve fakir köylülerle çevrildiğini gören Tavernier, bütün suçun "barbarlarda" yani Türkler, Araplar ya da diğer Müslüman topluluklarda olduğuna inanmıştı. Bu Antikçağ "değerlerinin" emanetçisi olarak düşündüğü Batı'nın hakkı olduğuna inanıyordu. Ünlü Fransız düşünürü Montesquieu Doğu'nun perişanlığı fikri üzerinden Tavernier'den doğrudan alıntılar yapacaktır (2010:33-34).

Thevenot 16 Ekim 1663'te, Tavernier'de ondan kısa bir süre sonra aynı yılın 27 Kasım'ında yola çıkar. Yerasimos bu iki seyyahın yolculukları sırasında karşılaştıklarını, çoğunlukla birlikte yol aldıklarını ama yazdıkları notlarda bu durumu olabildiğince örtbas etmeye çalıştıklarını söylemektedir. Bunu da taban tabana zıt olan karakterlerine ve birbirlerine pek değer vermemelerine bağlamaktadır (2010:21).

Tavernier etnosantrik duygularına ve pragmatist yönelimine rağmen dikkatini verdiği durum ve olayların iyi bir gözlemleyicisidir. Özellikle Anadolu ve Kafkaslarda başta Ermeniler olmak Hristiyanların dini ritüelleri ve ibadethaneleri hakkında değerli bilgiler vermektedir. Yalnız bu

sayfalarda Türkler genelde ya ticaretle ilgili kuralları koyan yöneticiler olarak ya da "hırsız" gibi olumsuz tipler olarak yer almaktadırlar. Aynı şekilde İranlılarda yönetici olarak yer almaktadırlar. Tavernier, Tokat ve Erzurum gibi o dönem geçtiği şehirlerin dokusu hakkında önemli bilgiler vermekte, o şehirlerin ayrıntılı tasvirlerini yapmaktadır. İçinde yer aldığı kervanların karşılaştığı zorluklardan, yollarını kesen atlı ve eşkıyalardan söz etmektedir. Özellikle Türkler (Osmanlılar), Şahın yönetimindeki İranlılar ve Ermeniler arasındaki ilişkiler ve temaslar üzerine önemli bilgiler vermektedir. Gördüğü cenaze ve ölüm ile ilgili ritüelleri ayrıntılarıyla anlatmaktadır. İçki içme yasağı gibi kendisine garip ve anlamsız gelen kimi adetlerden bahsetmektedir (2010).

Bu seyahatnamesinin dışında Tavernier'in 1675 yılında basılan bizzat 17. Yüzyıldaki Topkapı sarayı hakkında bilgiler verdiği diğer bir eseri daha vardır. Tavernier bu eserini sarayda elli yıldan fazla içoğlanlığı yapıp hazinedarbaşılığa kadar yükseldikten sonra sürgün edilen ve sürgününden kaçan Sicilyalı bir devşirmeden ve yine sarayda on beş yıl içoğlanlığı yapmış bir Parisliden dinlediklerine, fakat aynı zamanda o zamanın Fransız elçisinin maiyetine katılarak kendisinin saraya girdiği zaman gözlemlediklerine de dayandırmıştır (2014:14). Bu kitabında sarayın iç işleyişiyle ilgili oldukça ayrıntılı ve önemli bilgiler anlatır. Topkapı sarayındaki tüm hiyerarşik ve karmaşık işleyiş en baştaki padişahтан, helvacı ve içoğlanlarına kadar ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Padişahın hukuku, Divan-ı Hümayün'deki karar alma mekanizmaları, özellikle o dönemdeki padişah olan IV. Murad'ın sergilediği hukuki tavırlar örnek olaylarla tasvir edilmektedir. Sarayın bir mekân olarak her bir bölümü ve bu bölümlerindeki hayata dair ilginç ayrıntılar dile getirilmektedir.

Thevenot ise Tavernier'e göre "safı" yolcu, "safı" gezgin yönüyle öne çıkar. Thevenot'un eseri kendi ölümünden sonra 1665 yılında basılacak, eserin tüm ciltlerinin yayınlanması ise 1727 yılını bulacaktır. Tavernier'e göre işin daha "etnografik" boyutlarına değindiği söylenebilir. Örneğin İstanbul'da o dönemde sık sık yangınlar çıktığından bahsetmektedir; sadece İstanbul'da kaldığı sekiz ay boyunca üç yangın çıkmıştır. Bu yangınların çıkma nedeninin Türklerin tütün içerken uykuya dalmaları, uyku da bile tütün içmeleri, dolayısıyla tütün çubuklarından düşen külün ahşaptan dayanıksız evleri kolaylıkla tutuşturmasından kaynaklandığını belirtmektedir (2009:58). Türklerin boyundan posundan, gücünden, kıyafetlerinden, selamlama biçimlerinden, örf ve adetlerinden bahsederken olabildiğince gerçekçi hatta yer yer fazlasıyla sempattir. Türklerin ve Frenklerin birbirlerini yadırgadığı noktaları vurgulamakta, karşı tarafın görüşlerine de yer vermektedir. Örneğin Frenklerin saç uzatmalarına Türklerin bir anlam veremediklerini, çünkü onların "şeytan uzun saç a yuva yapar" dediklerini belirtir; Türkler kafalarını kazıtmaktadırlar ve Thevenot bunu oldukça kullanışlı görür çünkü Türkler böylece bin bir türlü pislikten kurtulmuş olmaktadır ona göre. Başka bir yerde ise Türklerin bir odada veya meydanda Frenkler gibi bir yukarı bir aşağı asla yürümediklerini, bu şekilde dolaşan Frenklerle alay edip, onlara "mezcup" gözüyle baktıklarını ve gittikleri şu veya bu tarafta ne bulduklarını merak ettiklerini söyler. Türklerin gayet temiz olduklarını, hamama sık sık gittiklerini belirtir ve nasıl temizlendiklerini ayrıntılarıyla betimler. Türklerin ayrıca oynadıkları oyunlar, inandıkları fallar ve tedavi teknikleri üzerine de ayrıntılı bilgiler vermektedir (2009:62-76).

Türklerin temizliğe çok önem verdiklerini, özellikle de dışkılarıyla kirlenmekten öyle çok korktuklarını, bu nedenle küçük çocuklarının beşiklerini bile kakalarını yaptıkları zaman beşiğin altındaki bir lazımlığa düşecek şekilde tasarladıklarını, idrarları içinde kız ve erkek çocuklar için farklı şekillerde tasarlanmış, şimşir ağacından yapılmış küçük çubuklar kullandıklarını söylemektedir. Böylece kız ve erkek çocuklar üstlerini kirlenmeden idrarlarını

boşaltabiliyorlardı. Türklerin gayri müslimler dahil beraber yaşadıkları diğer insanlara karşı olan hayırseverliklerine, ama özellikle de hayvanlara olan, bitlere varıncaya kadar duydukları merhamete şaşkın bir sempatiklikle yaklaşmaktadır. Fransızların tavukları nasıl öldürdüklerini görseler Türklerin onlara "birkaç değnek darbesi indireceğini" söylemekte, onların hayvanlara gösterdikleri bu merhametin Fransızlara "gülünç" geleceğini ileri sürmektedir (2009:91-97).

Gerek Thevenot'un gerekse de Tavernier'in en çok yargılı davrandıkları, etnosantrizme düştükleri konu İslam'ın kendi iç kuralları ve Hz. Muhammed'in kişiliğidir. Her ikisi de kendi dönemlerinde bu konuda birçok seyyah ve düşünür de görülen anlama ve algılama "körlüğünden" muzdariptiler. Çünkü gerek Hıristiyanlık gerekse de İslam sadece birer din veya inanç alanı değil, insanın ideolojik dünyasını oluşturan simgeler manzumesiydi aynı zamanda. Konu soyut bir konu olarak İslam'a geldiğinde önyargılar zirve yapıyordu ama günlük yaşama yani somut insanlararası ilişkilerden oluşan düzleme inildiğinde bu önyargı kalıplarının ister istemez inceldiğini ya da geçici olarak kalktığını görüyoruz. Çünkü burada yazının başında dile getirdiğimiz 'merak' unsuru ön plana çıkıyordu; diğerlerine, kendinden olmayanlara duyulan merak. Tavernier her ne kadar pragmatist ve oryantalist olsa da ve "despotik" bir doğu imgesine inansa da, zaman zaman ilgi duyduğu konular, adetler, davranışlar ve mekanlar hakkında soğukkanlı ve bilgilendirici gözlemler ve tasvirler yapabilmıştır. Özellikle halklar ve farklı etnik gruplar arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri ortaya koyması seyahatnamesini önemli kılan yönlerinden birisidir. Ayrıca bireysel bazda kişilerden bahsederken ve onları anlatırken bu merak ve sempatik yönün daha fazla ön plana çıktığını görüyoruz.

Thevenot hakkındaki bilgilerimizin azlığı ile daha belirsiz bir figür olarak çıkıyor karşımıza. Ama bu belirsizlik onun hümanist ve neredeyse "etnografik" olan merakını görmemizi engellemiyor. Belki de gerçekten "saf" bir gezgindi o. Özellikle karşısındakileri dürüst bir tavırla gözlemlediği, onlarla empati kurabildiği anlar oldukça fazladır. Zaman zaman kısa bir anlığına da olsa tarafların dışında üçüncü bir konumdan bakabilmesi seyahatnamesini en güçlü kılan veçhesidir. Thevenot'ta Heredotos'ta yer alan "antropolojik merak"ın kendi çağdaşlarına göre daha fazla olduğunu tespit edebiliriz. Tam bu noktada şunu söylebiliriz ki, seyahatnameleri bizim için, yani okuyucu için ilginç ve cazibeli kılan yön seyyahın bahsettiğimiz bu merakı okuyucuna ne kadar geçirebildiğiyle ilgilidir. Bizi seyahatnameleri ve gezi kitaplarını okumaya yönelten içimizdeki bu başkasına duyduğumuz meraktır. Bu merak her insanda potansiyel veya bilinçdışı bir şekilde vardır ama bunu bilince veya hayata aktarmak ancak deneyimle ve öz-farkındalıkla söz konusu olabilmektedir.

Kaynakça

- Göle, M. (2009). Yol durumu. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kapuscinski, R. (2015). Herotot'la yolculuklar. (O.F. Baş, çev.). İstanbul: Habitus Yayıncılık.
- Kumrular, Ö. (2012). İslam korkusu - Kökenleri ve Türklerin rolü. İstanbul: Doğan Kitap.
- Marchetti, S. (2005). Avrupalıların gözüyle Türkler. Ö. Kumrular (Yay. Haz.). Dünyada Türk imgesi (s. 9-12). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Said, E. (1999). Şarkiyatçılık - Batı'nın şark anlayışları. (B. Ülner, çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Thevenot, J. (2009). Thevenot seyahatnamesi. S. Yerasimos (Ed.) (A. Berktaş, çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Tavernier, J.B. (2010). Tavernier seyahatnamesi. S. Yerasimos (Ed.) (T. Tunçdoğan, çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Tavernier, J.B. (2014). 17. yüzyılda Topkapı Sarayı. (T. Tunçdoğan, çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Yerasimos, S. (2009). Giriş. S. Yerasimos (Ed.) Thevenot seyahatnamesi. (A. Berktaş, çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

Yerasimos, S. (2010). Giriş. S. Yerasimos (Ed.) Tavernier seyahatnamesi. (T. Tunçdoğan, çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.

YENİ TÜRK TİCARET KANUNUNDA MUHASEBE DENETİMİ AÇISINDAN YAPILAN DÜZENLEMELER

Doç. Dr. Çağrı KÖROĞLU

Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Prof. Dr. Yusuf KADERLİ

Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Öğr. Gör. Erkan DENDEŞ

Adnan Menderes Üniversitesi, Karacasu Memnune İnce Meslek Yüksek Okulu

Öz

Küreselleşen dünyaya paralel olarak üretim teknolojilerinde ve tüketici tercihlerinde meydana gelen değişiklikler işletmelerin üretim yapılarını da değiştirmiştir. Bu değişimle birlikte işletmelerin artan rekabet karşısında ayakta kalabilmeleri ve varlıklarını sürdürülebilmeleri ancak güçlü bir sermaye yapısı ile mümkün olabilmektedir. Muhasebe verilerinden elde edilen bilgiler, işletme yöneticilerini, ortakları, çalışanları, kredi verenleri, devleti, tedarikçileri ve işletmeye yatırım yapmak isteyen her kesimi yakından ilgilendirdiğinden iç ve dış tüm paydaşlar işletme ile ilgili kararlarını bu bilgiler ışığında almaktadırlar. Ancak işletmeler artan sermaye ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına işletmede yaratılan muhasebe verilerinde bir takım etik dışı davranış yollarına da başvurabilmektedirler. İşletmeler ile devlet ve üçüncü şahıslar arasında köprü vazifesi gören muhasebe faaliyetlerinde son yıllarda yaşanan skandallar nedeniyle şirketlerin mali tablolarına olan güvensizliği arttırmış ve muhasebe denetimi ile ilgili düzenlemelerin yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu kapsamda Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda muhasebe denetimi ile ilgili bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bu çalışmada muhasebe denetimi ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra Yeni Türk Ticaret Kanunu (Yeni TTK) kapsamında denetim düzenlemeleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Denetim, Yeni TTK, Mali Tablo

1. Giriş

2001 yılından günümüze kadar gerek Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) gerekse de birçok ülkenin piyasasında denetim konusunda çok radikal değişimler söz konusu olmuştur. Özellikle, Enron ve Worldcom gibi şirket skandalları, finansal piyasalara ve bu piyasalarda faaliyet gösteren şirketlere olan güveni azaltmış, azalan bu güvenin tekrar kazanılması için, denetim konusunda köklü değişimler yapılmıştır (Asthana vd., 2009: 4). Bu değişimlerden en önemlisi, finansal bilgilerin kamuoyuna yanlış aktarılması ve denetim faaliyetlerinin bağımsız olmamasından kaynaklanan muhasebe hatalarının giderilmesine yönelik 2002 yılında ABD'de çıkarılan Sarbanes-Oxley Kanunu'dur (Kueppers ve Sullivan, 2010: 286; Goh, 2009: 549). Bu yasa ile birlikte, işletmelerde profesyonel denetim süreci başlayarak gerek denetçi ile işletme yönetimi arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesi gerekse de yüksek seviyedeki kurumsal

başarısızlığın azaltılması amaçlanmıştır. Ulaşılmak istenen bu amaç için denetçi, yönetim kurulu ve işletme çalışanlarının görev ve sorumlulukları değişmiştir (Tackett vd., 2004: 340).

ABD'de bağımsız denetim konusunda çıkarılan Sarbanes-Oxley Kanunu ve bu kanun çerçevesinde Avrupa Birliği üyelerinin 2006 yılında bağımsız denetim konusunda sekizinci yönergeyi çıkartması, denetim standartlarının yayınlanmasına neden olmuştur (Imhoff, 2003: 118). Denetim standartlarının yayınlanması sonucunda ülkemizde, bu standartların büyük bir kısmını oluşturan bağımsız denetim konusunda önemli çalışmaların yapılmasına neden olmuştur. Bu çalışmaların en önemlisini, 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu'nda (TTK) tanımlanan kriterlere bağlı sermaye işletmelerine bağımsız denetim yükümlülüğünün getirilmesi oluşturmaktadır. Bu kanun ile birlikte ticari hayatta şeffaflık ve güvenilirliğin artırılması amaçlanmış ve bağımsız denetimin gözetimi ile ilgili kurumsal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Yapılan düzenlemede Kamu Gözetimi, Muhasebe Denetim Standartları Kurumu (KGK) kurulmuştur (Özçelik vd., 2014: 56).

Yeni TTK çerçevesinde kurulan bu kurum, denetim konusunda uluslararası denetim standartlarının birebir çevirisini yapmış ve denetlemeye ilişkin hükümleri Türk hukukunda mevcut ve hiçbir işlevi olmayan iç denetim sistemini kaldırarak tamamen bağımsız denetim esası üzerine inşa edilmiştir (Aygören ve Kurtcebe, 2010: 2). Yeni TTK'nın bağımsız denetim konusuna bu derecede önem vermesi işletmelere; kurumsallaşma, yaşamlarını sürdürebilme, rekabet gücü kazanımı, kamu güveninin oluşturulması ve şeffaflık açısından önemli fırsatlar sunmuştur (Bozdemir, 2012: 102).

Çalışmanın amacı, yeni TTK'nın bağımsız denetim konusunda getirdiği düzenlemelere genel bir bakış açısı ile değerlendirmektir. Bu bağlamda, denetim ile ilgili genel kavramlara yer verilmiş olup, yeni TTK'nın denetim konusunda yapmış olduğu yeniliklere ve düzenlemelere ayrıntılı olarak değinilmiştir.

2. Denetim Kavramı

1. Dünya savaşının sona ermesi ile birlikte çok uluslu şirketlerin çoğalması ve özellikle Sovyet Rusya'nın dağılması sebebiyle liberalizm akımının yayılması küreselleşmeyi hızlandırmıştır. Çok uluslu şirketlerin faaliyetleri, küreselleşmenin de etkisiyle ulusal alandan uluslararası alana kayarak artmış ve daha karmaşık hale gelmiştir. Faaliyetlerin artması ve karmaşıklaşması özellikle karar alma aşamasında karar vericilerin karar almalarını güçleştirmiş ve işletmelerin faaliyet sonuçlarını gösteren finansal tablolar kararların alınmasında önemli bir rol haline gelmiştir. Dolayısıyla kararların objektif olarak alınabilmesi ancak yayınlanan finansal tablolardaki bilgilerin gerçek, güvenilir, anlaşılabilir ve karşılaştırılabilir olmasına bağlıdır.

İster bireysel ister kurumsal olsun bütün işletmeler, belirlenen hukuk kuralları çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmek zorundadırlar. Bu nedenle, işletme faaliyetlerinin belirlenen çerçevede gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğinin tespitine yönelik olarak işletmelerce yapılan faaliyetlerin belgelerle kayıt edilmesi ve raporlanması zorunlu hale getirilmiştir (Güler, 2010: 63). Bu işlemlerin gerçekleştirilmesinde, muhasebe temel kavramlarından sosyal sorumluluk kavramı gereğince tarafsız, doğru, adil ve kurallara uygun olarak bilgi verilmesi, muhasebe elemanlarına her şeyden önce hem hukuki hem de vicdani bir sorumluluk yüklemektedir. Dolayısıyla bu sorumluluk bilincinde olan muhasebe elemanları finansal raporların ilk denetleyicisi durumundadır. Ancak, son yıllarda yaşanan şirket skandalları, finansal raporların

yayınlanmadan önce, gerçeğe uygun hazırlanıp hazırlanmadığının güvenilir bir kurum ya da kişi tarafından denetlenip onaylanması gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

Günlük dilde denetim çoğu kez teftiş, kontrol ve yenileme kelimeleri ile eş anlamlı olarak kullanılsa da anlam ve içerik olarak daha geniş bir kavramı ifade etmektedir. Denetim, esasen işletmede yapılan hata ve yolsuzlukların ortaya çıkarılmasının çok ötesinde, denetimi gerçekleştiren birimlerdeki hata ve yolsuzlukların en aza indirilmesini ve işletme kaynaklarının daha etkin ve verimli kullanılmasını sağlamaya yönelik yöntemlerin ve uygulamaların belirlenmesi amacıyla yapılan eylem olarak tanımlanır (Köse, 2007: 6). Bir başka tanıma göre ise denetim, denetim konusu olan durum, olay ve işlemlerin doğruluğunun, geçerliliğinin ve uygunluğunun belirlenen kurallar ve yöntemler çerçevesinde incelenip araştırılarak gerçek olup olmadıkları hakkında yapılan değerlendirme şeklinde ifade edilmiştir (Baklacioğlu, 1992: 23).

Denetim süreci aşağıdaki bilgiler doğrultusunda yapılmalıdır (Hatunoğlu, 2010: 236):

1. Denetim, önceden belirlenen kurallar ve ölçülere göre yapılmalı,
2. Denetimde elde edilen bilgiler tarafsız bir şekilde değerlendirilmeli,
3. Denetim, amaca uygun ve karşılaştırılabilir olmalı,
4. Denetim raporu, amaca uygun bilgileri içerecek şekilde düzenlenmelidir.

3. Muhasebe Denetimi ve Muhasebe Denetiminin Türleri

Muhasebe denetimi ve muhasebe denetim türleri hakkında bilgi aşağıdaki satırlarda ayrıntılı olarak verilmiştir.

3.1. Muhasebe Denetimi

Muhasebe denetimi, bağımsız bir uzman tarafından ekonomik bir birim veya döneme ait bilgilerin önceden belirlenen ölçülere göre hazırlanıp hazırlanmadığına ilişkin raporun düzenlenmesine yönelik olarak kanıt toplama ve değerlendirme süreci olarak ifade edilir (Bezirci ve Karasioğlu, 2011:572). Muhasebe denetiminin temel amacı, hazırlanan mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe standartlarına uygun olup olmadığını tespit etmek, mali tablolarla ilgili rapor vermek ve hata ile hileleri ortaya çıkararak yeniden oluşmasını önlemektir (Güney ve Sarı, 2015: 68).

Denetimin yapılma nedenleri ve metotları değişmekle birlikte bütün denetimler belirli bazı özellikler taşımaktadır. Denetimler, denetçi adı verilen tecrübeli insanlar tarafından yerine getirilir ve işletmenin başarısı denetim sonucu analiz edilir. Denetçi, bir işletmenin finansal tablolarını muhasebe standartları doğrultusunda hazırlanıp hazırlanmadığına dair beklentileri karşılaştırarak sonuçları rapor halinde sunan kişi ya da kuruluş olarak ifade edilir (Dalak, 2000: 68; Yıldırım, 2011, 43).

Denetimi gerçekleştiren denetçiler, denetim çalışmalarının içeriğine ve konularına göre iç denetçiler, bağımsız denetçiler ve kamu denetçileri olmak üzere üç gruba ayrılır. İç denetçiler işletmenin kendi personeli olup, işletme içerisinde yürütülen denetim çalışmalarının sonuçlarını rapor halinde yönetime sunan kişilerdir. Bağımsız denetçiler, denetim yapılan işletmenin bünyesinde çalışan bir eleman olmayıp dışarıdan denetim ve diğer hizmetleri sunan kişilerdir. Kamu denetçileri ise kamu yararına bağlı olarak denetim yapan ve kamu bünyesinde çalışan kişiler olarak ifade edilir (Hatunoğlu, 2010: 236-237).

3.2. Muhasebe Denetiminin Türleri

Muhasebe denetiminin türlerini beş farklı açıdan sınıflamaya tabi tutabiliriz (Hatunoğlu vd., 2012: 173). Bunlar:

1. Yapılma amacına göre denetim (mali tablolar denetimi, uygunluk denetimi, faaliyet denetimi ve özel amaçlı denetimler),
2. Kapsamına göre denetim (genel ve özel denetim),
3. Yapılma nedenlerine göre denetim (yasal ve isteğe bağlı denetim),
4. Yapılma zamanına göre denetim (devamlı, ara ve son denetim),
5. Denetimi gerçekleştiren denetçinin statüsüne göre (bağımsız iç ve kamusal denetim).

Mali tablolar denetimi, daha çok işletmelerin mali durumunu ve faaliyet sonuçlarını yansıtan mali tablolarının, genel kabul görmüş muhasebe ilkelerine ve yasal mevzuata uygunluğunun tarafsız ve dürüst bir şekilde bağımsız denetçiler tarafından kontrol edilmesidir (Kızıllı vd., 2015: 196). Faaliyet denetimi, işletmenin amaçları ve hedefleri doğrultusunda, işletmede gerçekleştirilen faaliyetlerin verimli bir şekilde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ile ilgili yönetime bilgi sunan kapsamlı bir inceleme çeşididir (Başpınar, 2005: 38). Uygunluk denetimi, otoriteler tarafından konulmuş standart ve kurallara uygulayıcının/işletmenin uyma derecesini ölçmeyi amaçlamaktadır. Uygunluk denetimi işletme içi veya işletme dışındaki kişilerce yapılmaktadır (Kartal, 2013: 13). Özel amaçlı denetim, belli bir birime bilgi sağlamak ve önerilerde bulunmak amacıyla özellik arz eden bir konu hakkında yapılan incelemedir. Özel amaçlı denetim kapsamında, bir işletmeye ait bütün finansal tabloların belgeleri ve kayıtları incelenebilir (Büyükipekçi, 2012: 275).

İşletmede muhasebe çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen her türlü işlem ve kayıtların incelenmesine genel denetim, sadece belli bir konuda yapılan denetime de özel denetim denir. Eğer denetim çalışması yasal hükümler gereğince yapılıyorsa yasal denetim, yasal zorunluluk olmamasına rağmen işletmeyle ilgili çeşitli çıkar gruplarının (yöneticiler, yatırımcılar, kredi kurumları, işçi ve işçi kuruluşları, devlet ve mali analistler vb.) isteği üzerine yapılıyorsa isteğe bağlı denetim adı verilir (Dalak, 2000: 69).

Tüm denetim tekniklerini kapsayacak şekilde bağımsız denetçi tarafından her yıl yapılan denetim türüne sürekli denetim, bir hesap dönemi içinde belli tarihlerde yapılan denetimlere ara denetim ve hesap dönemi sona erdikten sonra yapılan denetime ise son denetim denir (Saçaklı, 2011: 11-12).

Bağımsız denetim, denetim yapılacak işletmeler ile bir denetim sözleşmesi yapılmak suretiyle, profesyonel olarak denetim hizmeti veren serbest meslek sahibi olarak kendi namına çalışan veya bir denetim kurumuna bağlı olarak faaliyet gösteren denetçi veya denetçiler tarafından, işletmelerin finansal tablolarının denetimi ile uygunluk ve performans denetimlerinin yapılmasıdır (Kütük, 2008: 16). İç denetim, işletme içine yönelik olarak işletme bilgilerinin doğruluğunun ve güvenilirliğinin, yönetim politika ve düzenlemelerinin uygunluğunun, varlıkların korunmasının, kaynakların ekonomik ve etkin kullanımının ve operasyonel amaç ve hedeflerinin incelenerek yönetime rapor halinde sunulmasını ifade eder (Ak, 2004: 354). Kamu denetimi, görev ve yetkilerini kanunlardan alarak kamunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere kamu adına denetim yapan kişi ve kurumlarca yapılan finansal tablolar, uygunluk ve performans denetimlerini ifade eder (Güler, 2010: 77).

4. Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda Muhasebe Denetimi ile İlgili Düzenlemeler

Türk hukuk tarihinin ilk Ticaret Kanunu olma özelliğini sahip olan 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret'te denetim konusuna yer verilmemiştir. Cumhuriyet tarihinde denetim konusu ilk olarak 1926 tarihinde çıkarılan 865 sayılı TTK, anonim şirket başlıklı dördüncü fasılın murakıplar başlıklı üçüncü kısmında 13 maddede (madde 348/360) düzenlenmiştir. Bu kanunda yalnızca anonim şirketlerin uygulayacağı iç denetim ve bu denetimi gerçekleştirecek murakıplara yönelik düzenleme yapılmış olup bağımsız denetim ve bağımsız denetçiyle ilgili düzenlemelere yer verilmemiştir. 1957 yılında yürürlüğe giren 6762 sayılı TTK'da denetim konusunda fazlaca bir yenilik getirmemiş, 865 sayılı Kanunun 348/360'uncu maddelerini güncel Türkçeye aktarmakla yetinmiştir. Bu bağlamda 6762 sayılı TTK'da da yalnızca iç denetim düzenlemiş, bağımsız denetimle ilişkin düzenlemeler yapılmamıştır (Uzay ve Bayat, 2016: 1505-1506).

6762 sayılı TTK, ekonomideki birçok ihtiyacı karşılamada yetersiz kalması, ulusal şirketlerimizin uluslararası piyasada rahat hareket edemez hâle gelmesi, Türkiye'nin AB'ne uyum sürecinde uluslararası ticareti geliştirici ve kolaylaştırıcı hükümlere ihtiyaç duyması, küreleşmenin de etkisiyle ülkemizin bir an önce uluslararası ekonominin tüm gereklerine cevap verebilecek yeni bir yasal düzenlemeye gereksinim hissetmesi, şirketlerde şeffaflığı sağlamak amacıyla kamuyu, tarafları ve üçüncü kişileri aydınlatma ve bilgilendirme yükümlülüğü gibi sebepler, yeni bir ticaret kanununun hazırlanmasına neden olmuştur (Önal ve Kılıç, 2016: 257). Yeni TTK tasarısı, 1999 yılından başlayarak 2005 yılına kadar yapılan çalışmalar sonucunda hazırlanarak, 6102 sayılı TTK 14.02.2011 tarihinde 27846 sayı ile Resmi Gazete'de yayımlanmıştır (Özulucan vd., 2016: 27).

6102 sayılı TTK, denetim alanında birçok yenilik getirmiştir. Yeni TTK'da, şirketlere bağımsız denetim şartı getirilerek, denetimlerin uluslararası denetim standartlarıyla uyumlu Türkiye Denetim Standartları'na göre serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavirler tarafından yapılması gerektiği belirtilmiştir (Yıldırım, 2011: 44). Yeni TTK ile artık vergisel yükümlülüklerin yerine getirilmesine yönelik tutulan muhasebe anlayışı yerine muhasebenin temel işlevi olan yönetime ve ticari işletme ile ilgisi olan üçüncü kişilere mali durum hakkında uluslararası standartlarda raporlama yaparak doğru bilgi verme amacı öne plana çıkmıştır (Ulusan vd., 2012: 13).

Yeni TTK bağımsız denetim, işlem denetimi ve özel denetim olmak üzere denetimi üç temel başlık altında toplasa da işlem denetimi ile ilgili düzenlemeler 6335 sayılı "Türk Ticaret Kanunu ile Türk Ticaret Kanununun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"la yürürlüğe girmeden kaldırılmıştır (Büyükipekçi 2012: 287). Kanunda adı geçen işlem denetçisi; şirketin kuruluşunu, sermaye artırımını, birleşmeyi, bölünmeyi, tür değiştirmeyi, yüksek hacimli menkul değer ihracını denetleyen denetçi şeklinde ifade edilir (Karakoç, 2013: 26).

Bakanlar Kurulu tarafından yayınlanan 660 sayılı "Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" (KHK) ile KGK kurulmuştur. Yeni düzenlemeyle birlikte Sermaye Piyasası Kurumu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu, Enerji Piyasası Denetleme Kurulu ve Hazine Müsteşarlığı'nın bağımsız denetime ilişkin görev ve yetkileri sona ererek, söz konusu görev ve yetkiler KHK ile KGK'ya geçmiştir. KGK, yüksek kalitede ve güvenilir bir finansal raporlama ve bağımsız denetim ortamının oluşturulması, finansal raporların uluslararası standartlarla uyumlu olarak düzenlenmesini ve denetlenmesini sağlayacak standartların konulması, etkin bir

kamu gözetimi gerçekleştirmesi amacıyla oluşturulmuştur (Aydoğan, 2016: 782). Ayrıca, TTK'nın geçici ikinci maddesi gereğince Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği'ne ve Maliye Bakanlığı'na verilen muhasebe ve denetim standartlarını belirleme yetkisi ve TTK'nın geçici üçüncü maddesinde belirtilen Gümrük ve Ticaret Bakanlığı'nın yetkileri, 660 sayılı KHK ile KGK'ya geçmiştir. Yine 660 sayılı KHK'nin 32'inci maddesi ile Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu kaldırılmıştır (Karasu, 2014: 96).

Türkiye'de bağımsız denetime ilişkin son yasal düzenleme KGK'ca 26.12.2012 tarihli ve 28509 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Bağımsız Denetim Yönetmeliği" ile yapılmıştır. Yönetmeliğin amacı, "6102 sayılı TTK ve 660 sayılı KHK çerçevesinde yapılacak bağımsız denetime, bağımsız denetim kuruluşlarına ve bağımsız denetçilere ilişkin usul ve esasları düzenlemek" olarak belirtilmiştir (Bozdemir, 2013: 73).

4.1. Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda Bağımsız Denetim İle İlgili Düzenlemeler

Yeni TTK'nın 397-407'inci maddelerinde yer alan bağımsız denetim ile ilgili düzenlemeleri, kanun gerekçelerindeki bazı açıklamalar da dikkate alınarak aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Denetçiler, şirketlerin finansal tablolarını ve yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporunu Uluslararası Denetim Standartları'na uyumlu hale getirilen Türkiye Denetim Standartları'na göre denetler. Şirketler tarafından finansal tablolar ve yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporu denetletirilmediği takdirde düzenlenmemiş kabul edilir. Ayrıca, denetleme raporunun hazırlanmasından sonra yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporunda her hangi bir değişiklik yapılmışsa ve bu yapılan değişiklik denetim raporlarını etkileyecek şekilde ise denetim tekrar yapılır (6102 sayılı TTK, 2011: madde 397).

Hangi şirketlerin denetime tabi olacağı 23.01.2013 tarihinde 28537 sayılı ile Resmi Gazetede yayımlanan 2012/4213 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile belirlenmiştir. Bu kararın ekinde yer alan I ve II sayılı listedeki bazı şartları taşıyan şirketler bağımsız denetime alınmıştır. Ancak anılan karar, 19.03.2016 tarihinde 29658 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2016/8549 sayılı BKK ile değiştirilerek, bağımsız denetime tabi olacak şirketlerin belirlenmesine yönelik şartlar yeniden düzenlenmiştir. İlgili BKK kararına istinaden; Tek başına veya bağlı ortaklıkları ve iştirakleriyle birlikte aşağıda ifade edilen üç ölçütten en az ikisini taşıyan şirketler, 660 sayılı KHK hükümlerine göre bağımsız denetime tabi tutulmuştur (4213 sayılı BKK, 2013: madde 3; 8549 sayılı BKK, 2016: madde 1):

- a) Aktif toplamı 40 milyon ve üstü Türk Lirası olanlar,
- b) Yıllık net satış hâsılatı 80 milyon ve üstü Türk Lirası olanlar,
- c) Çalışan sayısı 200 ve üstü olanlar.

11.04.2013 tarihinde 28615 sayılı ile Resmi Gazete'de yayımlanan, 6455 sayılı "Gümrük Kanunu İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"un 80'inci maddesine istinaden, 4572 sayılı Kanun kapsamındaki kooperatifler ve bunların bağımsız denetime tabi olmayan üst kuruluşlarına da denetim şartı getirilmiştir (6455 sayılı Kanun, 2013: madde 80). Anılan Kanununun 82'inci maddesine istinaden 6102 sayılı TTK'nın Limited Şirketlerde Denetim başlıklı 635'inci maddesine yapılan küçük ekleme ile Limited şirketler denetim zorunluluğu dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla Limited şirketler, 8549

sayılı BKK ile belirtilen şartları taşımaları halinde denetime tabi olacaklar aksi halde denetime tabi olmayacaklardır (Bozdemir, 2013: 80)

Şirketin ve topluluğun finansal tabloları ile yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporunun denetimi; envanterin, muhasebenin ve Türkiye Denetim Standartları'nın öngördüğü ölçüde iç denetimin, raporların ve yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporunun denetimidir. Denetleme, Türkiye Muhasebe Standartlarına, kanuna ve esas sözleşmenin finansal tablolara ilişkin hükümlerine uygun olup olmadığına da kapsar. Denetleme, denetçilik mesleğinin gerektirdiği etik ve özenle gerçekleştirilir. Denetçi, hazırladığı denetim raporunu yönetim kuruluna sunar. (6102 sayılı TTK, 2011: madde 398).

Yapılacak denetim ile ilgili dört kuraldan bahsedilir. Bu kurallar çerçevesinde denetim gerçekleştirilmezse denetimden söz edilemez (TTK Taslak, 2005: 133). Bu kurallar:

1. Finansal tablolarla raporların uyumlu olup olmadıkları,
2. Denetim sonucu elde edilen bilgiler ile finansal tablolar ve raporlardaki bilgilerin birbiriyle uyumlu olup olmadığı,
3. Şirketin genel durumu hakkında tatmin edici bilginin verilip verilmediği,
4. Risklerin doğru bir şekilde tespit edilip edilmediği ile ilgilidir.

Denetçi, şirket genel kurulunca her faaliyet dönemi ve görevini yerine getireceği faaliyet dönemi bitmeden seçilir. Yönetim kurulu, denetleme görevini hangi denetçiye verdiğini ticaret siciline tescil ettirdikten sonra Türkiye Ticaret Sicili Gazetesi ve internet sitesinde ilan eder. Konsolidasyona dâhil olan ana şirketin finansal tablolarını denetlemek için seçilen denetçi, başka bir denetçi seçilmediği takdirde, topluluk finansal tablolarının da denetçisi kabul edilir. Denetçi ancak mahkeme kararı ile şahsına yönelik haklı bir sebebin varlığı halinde görevden alınabilir. Görevden alma ve yeni denetçi atama davası, denetçinin seçiminin Türkiye Ticaret Sicili Gazetesinde ilanından itibaren üç hafta içinde şirket merkezinin bulunduğu yerdeki asliye ticaret mahkemesinde açılır. Ayrıca, denetçi sadece haklı bir sebebin varlığı halinde veya kendisine karşı görevden alınma davası açılmışsa denetleme sözleşmesini yazılı ve gerekçeli olarak feshedebilir ve fesih tarihine kadar elde ettiği sonuçları bir rapor halinde genel kurula verir. Görüş yazısının içeriğine ilişkin fikir ayrılıkları ile denetlemenin şirketçe sınırlandırılmış olması veya görüş yazısı vermekten kaçınma haklı sebep sayılamaz. Denetçi fesih ihbarında bulunduğu takdirde, yönetim kurulu hemen, geçici bir denetçi seçer ve fesih ihbarını genel kurulun bilgisine, seçtiği denetçiye de aynı kurulun onayına sunar. Faaliyet döneminin dördüncü ayına kadar denetçi seçilememişse, denetçi, yönetim kurulunun, her yönetim kurulu üyesinin veya herhangi bir pay sahibinin istemi üzerine, şirket merkezinin bulunduğu yerdeki asliye ticaret mahkemesi tarafından atanır. Aynı hüküm, seçilen denetçinin görevi red veya sözleşmeyi feshetmesi, görevlendirme kararının iptal olunması, butlanı veya denetçinin kanuni sebeplerle veya diğer herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi veya görevini yapmaktan engellenmesi hâllerinde de uygulanır. (6102 sayılı TTK, 2011: madde 399).

Kanunun gerekçelerinde mesleki yetersizlik (denetleme elemanlarının bilgilerindeki, okul sonrası uyum eğitimlerindeki noksanlık, yardımcı eleman, uzman, cihaz donanımı eksikliği), itibar kaybı, denetçinin çalışma tarzı, şirkete zaman ayıramaması, bilgi sızdırması, taraf tutması haklı sebepler arasında sayılmaktadır. Buna rağmen, görüş ayrılıkları somut olaylarla destekleniyorsa haklı sebep olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, “görevini yapmaktan

engellemesi hallerini” fiziki engelleme, denetçinin elemanlarının istifası, grev, lokavt ve benzeri durumlar kastedilmiştir (TTK Taslak, 2005: 135).

3568 sayılı “Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu”na göre ruhsat alan serbest muhasebeci mali müşavirler veya yeminli mali müşavirler denetçi olabilir. Ancak denetimi yapılacak şirkette; Pay sahibi olanlar, son üç yıl içinde yöneticisi veya çalışanı olanlar, mali tablolarının düzenlenmesinde katkıda bulunanlar ve bağıntılı bir şirketin temsilcisi olanlar denetçi olamaz. Ayrıca, on yıldır aynı şirket için toplam yedi yıl denetçi olarak seçilenler üç yıl geçmediği sürece tekrar denetçi olarak seçilemezler. Ancak denetçi, denetleme yaptığı şirkete, vergi danışmanlığı ve vergi denetimi hizmeti verebilir (6102 sayılı TTK, 2011: madde 400).

Denetlenecek şirketin yönetim kurulu finansal tabloları, yönetim kurulunun yıllık faaliyet raporunu ve konsolide mali tablolarını düzenlettirip onaylayarak denetçiye verir. Ayrıca şirket defterlerinin, yazışmalarının, belgelerinin, varlıklarının ve borçlarının incelenmesi için denetçiye tüm kolaylığı sağlar (6102 sayılı TTK, 2011: madde 401).

Denetçi, denetimin türü, kapsamı ve geçmiş yıllar kıyaslamalı finansal tabloları konu alan bir raporu açık, anlaşılır, basit bir dille hazırlar. Ayrıca yönetimin yıllık faaliyet raporunun finansal tablolar ile uyumunu irdeleyen ayrı bir rapor daha hazırlar. Denetim raporunun esas bölümünde; Defter tutma düzeninin, finansal tabloların ve topluluk finansal tablolarının, kanun ile esas sözleşmenin finansal raporlamaya ilişkin hükümlerine uygun olup olmadığı, yönetim kurulunun denetçi tarafından denetim kapsamında istenen açıklamaları yapıp yapmadığı ve belgeleri verip vermediği, açıkça ifade edilir. Ayrıca, finansal tablolar ile bunların dayanağı olan defterlerin; Öngörülen hesap planına uygun tutulup tutulmadığı, Türkiye Muhasebe Standartları çerçevesinde, şirketin malvarlığı, finansal ve kârlılık durumunun resmini gerçeğe uygun olarak ve dürüst bir şekilde yansıtmadığı, belirtilir. Konsolide mali tablolar için de aynı hususlar geçerlidir. Denetçi, hazırladığı raporu imzalar ve yönetim kuruluna sunar (6102 sayılı TTK, 2011: madde 402).

Denetçi, denetimin sonucuna ilişkin görüş yazısı hazırlar. Bu yazı, KGK'nın belirlediği esaslar çerçevesinde, denetimin konusu, türü, niteliği ve kapsamı yanında denetçinin değerlendirmelerini de kapsar. Denetçi, olumlu görüş vermesi halinde, Türkiye Denetim Standartları ve Türkiye Muhasebe Standartları açısından herhangi bir aykırılığa rastlanmadığını, şirketin veya topluluğun finansal tablolarının doğru olduğunu, malvarlığı ile finansal duruma ve kârlılığa ilişkin resmin gerçeğe uygun bulunduğunu ve tabloların bunu dürüst bir şekilde yansıttığını yazısında belirtir. Denetçinin çekinceleri olması halinde, olumlu görüş yazısını sınırlandırabilir veya olumsuz görüş verebilir. Sınırlanmış olumlu görüş, finansal tabloların şirketin yetkili kurullarınca düzeltilebilecek aykırılıklar içerdiği ve bu aykırılıkların tablolarda açıklanan sonuca etkilerinin çok az olması halinde verilir. Sınırlamanın konusu, kapsamı ve düzeltmenin nasıl yapılabileceği sınırlandırılmış olumlu görüş yazısında açıkça belirtilir. Denetçi, belirsizliklerin bulunması veya şirket tarafından denetlenecek hususlarda önemli kısıtlamaların yapılması hâlinde, bunları ispatlayabilecek delillere sahip olmasa bile, gerekçelerini açıklayarak görüş vermekten kaçınabilir. Kaçınma olumsuz görüşün sonuçlarını doğurur. Olumsuz görüş yazılarının varlığında yönetim kurulu, görüş yazısının kendisine teslimi tarihinden itibaren 4 iş günü içinde, genel kurulu toplantıya çağırır ve genel kurul yeni bir yönetim kurulu seçer. Yeni yönetim kurulu 6 ay içinde, kanuna, esas sözleşmeye ve standartlara uygun finansal tabloları hazırlar ve bunları denetleme raporu ile birlikte genel kurula sunar.

Sınırlı olumlu görüş verilen durumda genel kurul, gerekli önlemleri ve düzeltmeleri de karara bağlar (6102 sayılı TTK, 2011: madde 403).

Denetçi ve yardımcıları, denetimi dürüst ve tarafsız bir şekilde yapmak ve sır saklamakla yükümlüdür. Şirkete ait bilgileri izinsiz kullanamazlar. Kasten veya ihmal ile yükümlülüklerini ihlal edenler şirkete karşı sorumludurlar ve para cezasına çarptırılırlar. Denetçinin bu maddeden doğan sorumluluğu, ceza mevzuatının, suç ihbarına ilişkin hükümleri saklı kalmak şartıyla rapor tarihinden başlayarak beş yılda zamanaşımına uğrar (6102 sayılı TTK, 2011: madde 404).

Şirket ile denetçi arasında görüş ayrılıkları hakkında, yönetim kurulunun veya denetçinin istemi üzerine şirketin merkezinin bulunduğu yerdeki Asliye Ticaret Mahkemesi dosya üzerinden karara bağlar. (6102 sayılı TTK, 2011: madde 405).

Denetçi, şirketin hâkim şirketle veya topluluk şirketleriyle ilişkileriyle ilgili olarak sınırlı olumlu görüş veya kaçınma yazısı yazmışsa, herhangi bir pay sahibinin istemi üzerine, şirketin merkezinin bulunduğu yerdeki Asliye Ticaret Mahkemesi tarafından özel denetçi atanabilir (6102 sayılı TTK, 2011: madde 406).

TTK'nın 406. maddesi özel denetçi denetimini düzenlemiştir. Şirket ile topluluk şirketi arasındaki ilişki kanunlara aykırı olması halinde denetçiler sınırlı olumlu görüş veya kaçınma yazısı yazabilir. Maddeyle sermayedarlar bu durumun açıklığa kavuşması için özel denetçi atanmasını isteyebilirler. Bu bireysel hakkın genel kurul tarafından reddedilmesi mümkündür (TTK Tasarısı, 2005: 140).

4.2. Yeni Türk Ticaret Kanunu'nda Özel Denetim ile İlgili Düzenlemeler

Sermaye şirketleri ve Limited şirketler açısından bir diğer denetim yolu ise özel denetçi tayinidir. 6102 sayılı TTK'nın 438-444'üncü maddelerinde yer alan özel denetim ile ilgili düzenlemeleri aşağıdaki gibidir (6102 sayılı TTK, 2011: madde 438/439):

Bir şirketin pay sahibi belirli olayların özel bir denetimle açıklığa kavuşturulmasını genel kuruldan isteyebilir. Genel kurulun istemi onaylaması halinde, şirket veya her bir pay sahibi otuz gün içinde, şirket merkezinin bulunduğu yerdeki asliye ticaret mahkemesinden bir özel denetçi atanmasını isteyebilir. Genel kurulun özel denetim istemini reddetmesi hâlinde, sermayenin en az onda birini, halka açık anonim şirketlerde yirmide birini oluşturan pay sahipleri veya paylarının itibarî değeri toplamı en az bir milyon Türk Lirası olan pay sahipleri üç ay içinde şirket merkezinin bulunduğu yer asliye ticaret mahkemesinden özel denetçi atamasını isteyebilir. Dilekçe sahiplerinin, kurucuların veya şirket organlarının, kanunu veya esas sözleşmeyi ihlal ederek, şirketi veya pay sahiplerini zarara uğrattıklarını, ikna edici bir şekilde ortaya koymaları hâlinde inceleme konusunu belirlenerek mahkeme tarafından özel denetçi atanır.

Özel denetim, belirtilen süre içinde amaca uygun olarak ve şirket işlerini aksatmayacak şekilde yapılır. Yönetim kurulu, şirket defterlerinin, yazışmaların ve varlıklarının incelenmesine izin vererek özel denetçiye gerekli tüm kolaylığı sağlar. Ayrıca, kurucular, organlar, vekiller, çalışanlar, kayımlar ve tasfiye memurları önemli olgular konusunda özel denetçiye bilgi vermekle yükümlüdür. Özel denetçi şirket ile ilgili elde ettiği sırları saklamak zorundadır.

Özel denetçi, incelemenin sonucunu, şirket sırlarını koruyacak şekilde mahkemeye ayrıntılı bir rapor halinde sunar. Mahkeme, raporu şirkete tebliğ ederek şirketten raporun açıklanmasının, şirket sırlarını veya şirketin korunmaya değer diğer menfaatlerini zarara uğrattığı

hakkında görüş ister. Yönetim kurulu, raporu ve buna ilişkin değerlendirmeleri, ilk genel kurula sunar. Her pay sahibi, genel kurul toplantısını izleyen bir yıllık süre içinde şirketten raporun ve yönetim kurulunun görüşünün bir suretinin verilmesini isteyebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

2012 yılında yayınlanan yeni TTK, tüm alanlarda olduğu gibi denetim alanında da birçok düzenlemeye yer vermiştir. Özellikle, 2013 yılından itibaren Anonim ve Limited şirketlerinin bağımsız denetime tabi olma ve finansal tablolarının Uluslararası Muhasebe Standartları'na göre düzenleme zorunluluğu, denetimin önemini arttırmıştır. Bu bakımdan, gerek şirketlerin gerekse de muhasebe meslek mensuplarının bu düzenlemeleri ayrıntılı bir biçimde bilme yükümlülüğünü doğurmaktadır.

Denetim konusunda yukarıda yer verilen yeni TTK düzenlemeleri ışığı altında, bu düzenlemeleri kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Denetime tabi şirketler; Anonim Şirketler, Limited Şirketler ve Sermayesi Paylara Bölünmüş Komandit Şirketlerdir.
- Denetim işlemleri, işletme dışından seçilecek bağımsız denetçi tarafından yapılır. Denetçinin denetlemediği finansal tablolar geçersiz hükmündedir.
- Denetçinin ortağı yeminli mali müşavir veya Serbest muhasebeci mali müşavir olan bağımsız denetim kuruluşu olmalıdır. KOBİ'ler, bir veya birden fazla yeminli mali müşavir ya da Serbest muhasebeci mali müşavir'i bağımsız denetçi olarak atayabilirler.
- Bir denetçi, işletmeye yedi yıl arka arkaya denetim raporu vermişse, üç yıl geçmediği sürece tekrar denetçi olamazlar.
- Denetçi denetimini yaptığı şirketin sırlarını saklamakla mükelleftir.
- Denetçi, denetim yaptığı şirkete vergi danışmanlığı ve vergi denetimi hizmeti verebilir.
- Sermaye şirketleri için "bağımsız denetim" dışında özel denetim türü de vardır.
- Şirketin pay sahipleri, özel denetim talep edebilir. Genel kurul istemi onaylaması halinde pay sahipleri 30 gün içinde, onaylamaması halinde ise üç ay içinde şirketin bulunduğu yerdeki Asliye Ticaret Mahkemesi'ne başvurarak özel denetçi atanmasını isteyebilir.

Denetim ile ilgili bu öneriler ışığı altında, muhasebe alanında çalışan tüm personelin yeni TTK düzenlemelerini bilmesi ve işletmelerinde uygulaması gerekmektedir. Ayrıca, ülkedeki sermaye ve kredi piyasalarının, uluslararası piyasaların bir parçası haline gelmesi ve rekabet konusunda üstün olunabilmesi için yeni TTK; şeffaf, tam ve doğru bilgiler sağlayarak işletmelerin Uluslararası Muhasebe Standartları'na ve Uluslararası Denetim Standartları'na uyumunu sağlamaktadır.

Kaynakça

- Ak, B. (2004). İç denetimin yönetim aracı olarak kullanılması. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2/9, 353-358.
- Asthana, S., Balsam, S. & Kim, S. (2009). The effect of Enron, Andersen, and Sarbanes-Oxley on the US market for audit services. Accounting Research Journal, 22/1, 4-26.
- Aydoğan, S. D. (2016). Türkiye’de bağımsız denetimin yeni türk ticaret kanunu çerçevesinde değerlendirilmesi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 30, 771-785.
- Aygören, H. ve Kurtcebe, E. (2010). Yeni türk ticaret kanunu’nun bağımsız denetim, uluslararası muhasebe standartları, uluslararası finansal raporlama standartları ve basel-II kriterleri yönüyle genel değerlendirmesi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6, 1-11.
- Bakanlar Kurulu Kararı (19.03.2016). 2016/8549 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. Ankara: Resmi Gazete (29658 sayılı).
- Bakanlar Kurulu Kararı (23.01.2013). 2012/4213 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı. Ankara: Resmi Gazete (28537 sayılı).
- Baklacioğlu, S. (1992). Türkiye’de bağımsız muhasebe denetim sistemi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 3/47, 21-55.
- Başpınar, A. (2005). Türkiye’de ve dünyada denetim standartlarının oluşumuna genel bir bakış. Maliye Dergisi, 148, 35-62.
- Bezirci, M. ve Karasioğlu, F. (2011). Türkiye’de denetimin tarihsel gelişimi. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 21, 571-592.
- Bozdemir, E. (2012). Yeni türk ticaret kanunu'nun muhasebe meslek mensupları açısından değerlendirilmesine yönelik ampirik bir çalışma. Journal of Accounting & Finance, 54, 101-122.
- Bozdemir, E. (2013). Sermaye şirketlerinde bağımsız denetimin zorunluluğuna ilişkin yasal düzenlemeler ve güncel gelişmeler. Mali Çözüm Dergisi, 118, 67-86.
- Büyükipekçi, S. (2012). Yeni türk ticaret kanunu’nun iş hayatına yansımaları-muhasebe uygulamalarına etkileri ve muhasebe meslek mensuplarında algı değerlendirmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dalak, G. (2000). Denetim ve kalite denetimi. Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1/1, 65-79.
- Goh, B. W. (2009). Audit committees, boards of directors, and remediation of material weaknesses in internal control. Contemporary Accounting Research, 26/2, 549-579.
- Güler, E. (2010). Uluslararası denetim standartlarına (ISA's) göre Türkiye’de denetim ortamı ve kurumsal yönetim uygulamaları. Yayınlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Güney, S. ve Sarı, S. S. (2015). Muhasebe denetiminin etkinliğini sağlamada iç kontrolün rolü. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5, 62-80.

Hatunoğlu, Z. (2010). TTK yasa tasarısında sermaye şirketlerinde denetime ilişkin düzenlemeler konusunda muhasebe meslek mensuplarının değerlendirmeleri: Kahramanmaraş örneği. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19/1, 233-253.

Hatunoğlu, Z., Koca, N. ve Kılılı, M. (2012). İç kontrolün muhasebe sistemindeki hata ve hilelerin önlenmesindeki rolü üzerine bir alan çalışması. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9/20, 169-189.

Imhoff, G. (2003). Accounting quality, auditing and corporate governance. Accounting Horizons, 118-128.

Karakoç, M. (2013). Türk ticaret kanunu ile birlikte bağımsız denetimde meydana gelen gelişmeler. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 59, 17-38.

Karasu, R. (2014). Yeni bir düzenleyici denetleyici kurum: kamu gözetimi muhasebe ve denetim standartları kurumu. Amme İdaresi Dergisi, 47/1, 79-105.

Kartal, F. (2013). Türkiye’de kamu ve özel sektörde iç denetim uygulamaları. Maliye Finans Yazıları Dergisi, 99, 8-36.

Kızıl, C., Akman, V. ve Korkmaz, H. (2015). Marmara bölgesinde muhasebe-denetim mesleğinin önemi üzerine bir araştırma. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10, 193-211.

Köse, H. Ö. (2007). Dünyada ve Türkiye’de yüksek denetim. Gözden geçirilmiş ikinci basım, Ankara: Sayıştay Başkanlığı 145. Yıl Yayınları.

Kueppers, R. J., & Sullivan, K. B. (2010). How and why an independent audit matters. International Journal of disclosure and governance, 7/4, 286-293.

Kütük, İ. (2008). Kamu ve bağımsız muhasebe denetiminde kanıt toplama teknikleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne

Önal, S. ve Kılıç, İ. (2016). 6102 sayılı türk ticaret kanunu’nun muhasebe ve bağımsız denetime getirdiği yenilikler. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, 19/2, 255-268.

Özçelik, H., Şenol, H. ve Aktürk, A. (2014). Muhasebe meslek mensuplarının bağımsız denetim alanındaki genel gelişmelere bakış açıları ve farkındalıkları üzerine bir araştırma. Muhasebe ve Finansman Dergisi, 62, 55-71.

Özulucan, A., Keleş, D. ve Arslan, S. (2016). Muhasebe meslek mensuplarının 6102 sayılı türk ticaret kanunu’nda yer alan bağımsız denetim ile ilgili hususlar hakkındaki görüşlerine yönelik ordu ilinde bir araştırma. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9/1, 25-42.

Saçaklı, Y. (2011). Adli muhasebecilik perspektifinde Türkiye'deki üniversitelerde muhasebe denetimi eğitimi ve öneriler. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

T.C. Yasalar (11.04.2013). 6455 Sayılı Gümrük Kanunu İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. Ankara: Resmi Gazete (28615 sayılı).

T.C. Yasalar (14.02.2011). 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu. Ankara: Resmi Gazete (27846 sayılı).

Tackett, J., Wolf, F., & Claypool, G. (2004). Sarbanes-Oxley and audit failure: A critical examination. *Managerial Auditing Journal*, 19/3, 340-350.

Türk Ticaret Kanunu Tasarısı (09.11.2005 - 1/1138). <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/1/1-1138.pdf> adresinden erişildi. (ET: 10.04.2017)

Uluslan, H., Eren, E. ve Köylü, Ç. (2012). 6102 sayılı yeni türk ticaret kanunu (ttk)'nun muhasebe ve denetim uygulamalarına getirdiği yenilikler üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 55, 11-34.

Uzay, Ş. ve Bayat, S. B. (2016). 6102 sayılı türk ticaret kanununun bağımsız denetim alanında getirdiği yenilikler ve tartışılmalı konular. *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21, 1503-1513.

Yıldırım, S. (2011). Türk ticaret kanunu'na göre anonim şirketlerde denetçi. *Mali Çözüm Dergisi*, 106, 43-52.

FİNANSAL EKONOMİ KRİZLERİ: 1929 BÜYÜK BUHRAN - 2008 MORTGAGE KRİZİ KARŞILAŞTIRMASI

Doç. Dr. Fatih Mehmet ÖCAL

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi / İktisat

Öz

ABD'nin batı kıyılarında ön ödeme sistemine göre yapılan yazlık evlerin, fırtına nedeniyle yıkılmasının finans sektöründe meydana getirdiği panik sonucu reel ekonomiyi felce uğratmasıyla ortaya çıkan ve Klasik iktisadi sistemin her derde ilaç olarak öne sürdüğü piyasa sisteminin iflas ettiği ilk işareti olan 1929 yılındaki "Büyük Buhran" olarak adlandırılan ekonomik kriz, öncelikle ABD ekonomisinde birkaç yıl içinde Gayri Safi Milli Hasıla'nın hızla düşmesi, işsizliğin %25'lere yükselmesi gibi yapısal sorunlara yol açtı. Yine ABD'de 2007 yılında piyasada oluşan konut orijinli balonun patlaması ve bankacılık sektöründe likidite sorununun baş göstermesiyle ortaya çıkan, "Mortgage Krizi" şeklinde de kısaca ifade edilen kriz de, çok kısa süre içinde hızla yayılıp finansal ve reel sektörü etkileyerek, küresel bir niteliğe büründü. İki krizde meydana gelme nedenleri bakımından benzer yanları olmakla birlikte, bu krizlerden kurtulmak adına öne sürülen çözüm önerileri ve bunların ortaya çıktığı dönemler göz önüne alındığında, ciddi boyutta farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu çalışmada, 1929 yılında görülen Büyük Buhran ile, 2008 yılından itibaren tüm ekonomileri ciddi derecede etkilemeye başlayan küresel mortgage krizi, oluşum, gelişim ve etkileri bakımından karşılaştırılarak, farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal Kriz, Ekonomik Büyüme, Finansal Serbestleşme, Konut Kredisi, Sermaye Birikimi

FİNANCIAL ECONOMIC CRİSİS:

THE COMPARİSON OF 1929 GREAT DEPRESSION – 2008 MORTGAGE CRİSİS

Abstract

The economic crisis, called as "Great Depression" in 1929 was the first sign for the collapse of the market system that was claimed as a cure-all by the Classical economic system and the panic that paralysed the real economy after the collapse of the summer houses builded according to the down-payment system at the west coast of the USA after a storm, caused structural problems such as a rapid decrease in gross national product in a few years in the USA and the increase in the unemployment rates up to %25. The crisis that is also called briefly as Mortgage Crisis, bursted again in the USA in 2007 as a result of the bubble burst in the housing market and the liquidity problem in the banking sector, became globalised by spreading rapidly and effecting the financial and real sector in a very short time. Notwithstanding that both of the crisis have similar features in terms of their occurrence reasons, it is clear that there are serious differences when the proposed solutions in order to get rid of these crisis and the emerging periods of these crisis are considered. In this study, it is aimed to put forward the differences

and the similarities between the Great Depression experienced in 1929 and the global Mortgage Crisis that started to effect all of the economies seriously by comparing them in terms of their occurrences, developments and their effects.

Keywords: Financial Crisis, Economic Development, Financial Liberalisation, Housing Loan, Capital Accumulation.

GİRİŞ

Dünya ekonomisi birinci dünya savaşından ikinci dünya savaşı sonuna kadar geçen çeyrek yüzyılı aşkın sürede, korumacı politikaların baskın olduğu bir dönemi yaşadı. Bu dönemde ortaya çıkan ve ekonomi tarihinde o zamana kadar dünyanın gördüğü en büyük kriz olarak nitelenen 1929 Büyük Dünya Ekonomi Krizi (Büyük Buhan), ekonomi başta olmak üzere birçok alanda ciddi derecede sonuçlar doğurdu. 2007’de ortaya çıkan ancak etkileri 2008 yılında görülmeye başlayan krizin etkileri de, nerdeyse büyük buhran kadar büyük olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrası iktisadi ve siyasi açıdan daha da güçlenen ABD’de kriz öncesindeki yıllarda otomotiv ve sanayi sektöründeki gelişmelerin hisse senetleri üzerinde spekülasyon artırmasıyla ekonomiye ivme kazandırdı. Konutların bir fırtına nedeniyle yıkılması ve bu konut firmalarının borsadaki değerlerinin beşte bire kadar düşmesiyle başlayan Büyük Buhan, uzun yıllar sürecek olan ekonominin durgunlaşması, istihdam oranının ve milli gelirin hızla azalması sonucunu da beraberinde getirdi. Etkileme gücü, hızı ve yayılma alanı bakımından ilk sırada kabul edilen Büyük Buhrandan sonra, finansal sorun temeline dayanan 2007 mortgage krizi de, kısa sürede küresel bir boyut kazanarak ekonomileri makro ölçekte olmak kaydıyla öncelikle ihracat, ithalat, menkul sermaye piyasaları, kredi hacmi ve tüketim harcamalarını olumsuz etkiledi. İki krizin de ortaya çıkış sebepleri, sonuçları ve kriz öncesindeki ekonomik ortam açısından da önemli benzerlikleri bulunmaktadır. Küreselleşmenin 1980’li yıllardan itibaren reel sektörün yanı sıra özellikle finansal sektörde etkisini hissettirmesi ve bilişim sektörünün de hızla gelişim göstermesi, finansal türev araçlarının sayısını ve kıtalar arasında değişim hızını da oldukça artırarak, daha fazla kazanma hırsıyla da birleşince, ortaya çıkan krizin kısa sürede tüm dünyaya yayılması kaçınılmaz bir sonuç oldu. Dünyanın büyük bir köy haline geldiği günümüzde, herhangi bir ülkedeki olumlu ve olumsuz gelişmenin sonuçlarından kaçınılması mümkün değildir. Hele kriz yaşayan bu ülke dünya ekonomisinin reel ve finansal sektör (FED) açısından birinci sırasında yer alan ABD olursa, dünyanın neredeyse tamamının etkilenmemesi düşünülemez. Kriz çıkıp ve tüm ekonomileri kapsadıktan sonra ülkeler hızla daha az olumsuz etkilenme adına, ekonomik reform programlarını uygulamaya koyma telaşına düşmekte ve global büyüme ise uzun süre durgunluk trendine girmektedir.

1. Finansal Krize Teorik Bakış

Dünyanın önemli bir kesiminde yada bir ülkede iktisadi faaliyetlerin yavaşlaması, durgunlaşmasına paralel, istihdamın düşüp işsizliğin hızla yükselmesi (<http://www.nedirnedemek.com>) veya önceden bilinmeyen ve tahmin edilemeyen bir takım gelişmelerin (arz şokları, talep şokları) makro düzeyde devlet, mikro düzeyde firmaları önemli derecede etkileyecek sonuçların gerçekleşmesi (<http://www.dailymarkets>), ekonominin dengeli bir durumdan dengesiz bir duruma ya da istikrarlı bir durumdan istikrarsız bir duruma düşmesi (Özgül, 2001: 6), şeklinde tanımlanabilir. Bir diğer açıdan ekonomik krizin tanımı, herhangi bir malda, hizmette, üretim faktöründe veya döviz piyasasındaki fiyatlarda veya miktarlarda, olumlu veya olumsuz kabul edilebilir ölçülebilir sınırları aşması durumunda ortaya çıkan

şiddetli dalgalanmalar (Kibritçioğlu, 2001: 174) olarak yapılabilmektedir. Mishkin'e göre ise finansal krizi, ters seçim ve ahlaki riziko sorunlarının görüldüğü finansal piyasalardaki bir bozulması ve bu bozulmanın da, yatırım fonlarının reel yatırım fırsatlarına aktarılmasını etkisiz hale getirmesidir (Mishkin, 2001: 5). Finansal krizler, iflas eden bazı kurumların ekonominin geleceğe yönelik beklentileri kötüleştirilmesi sonucu tasarruf fazlalarının ağırlıkla gayrimenkul ya da likit olmayan varlıklarda değerlendirilmesi (Kindleberger, 2000: 9) bir çok finansal kurumun borçlarının varlıklarının piyasa değerlerini aşırı derecede geçmesi nedeniyle bazı finansal kurumların çökerek iflasların ekonomide normalleşmesi (Gup, 1998: 7) gibi farklı bakış açılarından tanımları yapılmaktadır.

Finansal krizler, ekonomi yazınında sürekli gündemde olan konulardandır. Karl Marx, kapitalizmin doğası gereği krizlerin ortaya çıkmasının kaçınılmaz bir durum olduğunu savunurken, serbest ekonomi görüşünü benimseyenler, ekonomik krizlerin oluşmasını bir yerde normal kabul ederek, nasıl önlenmesi gerektiği üzerinde yoğunlaşırken, Keynesin görüşlerini temel alan yaklaşımlar da, krizlerin ekonomilerde meydana getireceği tahribatı ve sonuçlarını bildiklerinden, çalışmalarının odağını krizlerin ortaya çıkmasının önüne geçilmesi (Girdap, 2007: 51) meydana getirmiştir.

2. Başlıca Finansal Kriz Çeşitleri

Küreselleşmenin kendini daha fazla hissettirmeye başladığı 1990'lı yıllarla birlikte, ülkeler arasındaki finans sektöründeki karşılıklı bağımlılık gittikçe artarak, finansal krizlerin ortaya çıkma olasılığını güçlendirdi. Finansal krizler genel olarak para krizleri, bankacılık krizleri, dış borç krizleri ve sistemik krizler olarak dörde ayrılır (Sachs, 1998: 243; Turgut, 2006-2007: 36)

Döviz krizi olarak da kullanılan para krizi, kurlarda ve sermaye hareketlerindeki beklenmedik bir zamanda sert ve ani değişimler sonucuna bağlı olarak görülen krizdir (Yay vd, 2001: 20; Turgut, 2006-2007: 36). Bankacılık krizi, toplam krediler içinde geri ödenmeyen sorunlu kredilerin oranının yükselmesi, mali piyasalardaki dalgalanmalar, üretim ekonomisinin payının azalmasına bağlı olarak, bankaların aktif yapılarının kötüleşmesi (Eren ve Süslü, 2001: 664; Turgut, 2006-2007: 37) ve birkaç bankaya olan güvenin azalması sonucu halkın topluca bankalardaki mevduatlarını çekmek istemeleri sonucu ortaya çıkar. Dış borcun geri ödenmesi, miktar ve vadelerinde sorunun baş göstermesiyle başladığı kabul edilen dış borç krizi (Çalışkan, 2003:226 hükümetlerin dış borçlarını ödeyememesi, yeni krediler bulamaması nedeniyle, yeni ödeme planları talep etmesi hatta hiçbir şekilde ödemeleri yapamayacağını bildirmesi (Sachs, 1998:244; Çalışkan, 2003) durumudur. Finansal sistemin varlık değerlemesi, kredi tahsisi ve ödeme fonksiyonlarının yerine getirilmemesi halinde ortaya çıkan sistemik kriz (Marshall, 1998: 13; Ural, 2003: 12), mali piyasalarda faaliyetlerine devam eden bankaların iflas edip, tüm sistemi etkileyecek ölçekte yayılmasıdır (Ural, 2003: 12. Yukarıdaki sıralanan krizlere ek olarak, para ve bankacılık krizlerinin eşanlı gerçekleştiği ve aynı öncü göstergelere sahip olduğu ve birbirlerini etkilemesi birlikte ortaya çıkan bir diğer kriz de, ikiz krizler (twin crises) olarak adlandırılan krizdir (Kaminsky, 1999: 475; Turgut, 2006-2007: 38).

Tüm bu krizler, finansal sektörde başlayan ve hızla kısa sürede öncelikle finansal kesimi etkisi altına alan, daha sonra ise reel ekonomiye de yansiyarak ekonomilerin resesyona yakalanması, işsizlikle büyüme hızının düşmesi ve istikrarsızlaşması gibi ekonominin topyekün durgunlaşmasına yol açan unsurlardır.

3. Ekonomik Krizlerin Nedenleri

Ekonominin temel makro verilerinin ani, beklenmedik ve sert bir şekilde iniş-çıkışlar göstermesinin sıklıkla gerçekleşmesi demek olan ekonomik krizlerin oluşumuna yol açan unsurlar, üretimin hızlıca azalması, fiyatların ve ücretlerin ani olarak düşmesi, menkul kıymet borsalarının şok kabul edilecek boyutta dip yapması, firma iflasların yaygınlaşması, spekülasyon kazanç sağlama gayretlerinin artması şeklinde sıralanabilir. Ekonomideki toplam arz ve toplam talep şokları, mali kurumların derinliğine gelişme gösterememesi, konjonktürel dalgalanmalar, gevşek para ve maliye politikaların benimsenmesi, kredi muslukların açılıp hacminin artırılması, küresel boyutlu ekonomik gelişmeler gibi krizlerin ortaya çıkmasının iktisadi nedenlerle gerçekleşmesi yanı sıra, siyasi, ekolojik, doğal afetler, toplumsal ilgisizlik ve bozulma gibi sebeplerden de kaynaklanabilir (Çiğdem, 2011). Ekonomide istikrarın kalıcı bir şekilde sağlanması karşılıklı olarak siyasi ve toplumsal gelişmelerin hep beraber etkileşiminin bir sonucudur. Bundan dolayı ekonomik krizlerin önlenmesi oldukça girift, kompleks ve çözüme kavuşturulması için, oldukça meşakkatli, doğru, sabırlı ve toplumsal toptan bir birliktelikle başarılabilen bir süreçtir.

4. Finansal Krizlerden Sonra Arta Kalanlar

Ekonominin genel akım sürecinden sapmalara yol açması şeklinde gerçekleşen krizler sonrasında karşılaşılan durumlar, konut kredilerin geri ödenememesine bağlı olarak fasit daire durumunun ortaya çıkarak konut fiyatlarını düşürmesi, finansal krizin zamanla üretim ekonomisinin işleyişini de bozarak önce yavaşlatıp işsizliği artırarak büyüme (kalkınma) hızını düşürmesi, enerji (petrol) fiyatlarının yükselmesinin maliyetleri artırarak enflasyonist sonuçlar doğurması, finansal işlemlerde yeni regülasyon beklentileri oluşturması (Alantar, 2008) yabancı yatırımların azalması, dış ticaretin kötüye gitmesi, piyasalarda güvenin sarsılması, gelir dağılımının bozulması (Gini Katsayısının 1'e yaklaşması) gibi temel maddeler biçiminde sıralamak mümkündür.

5. Büyük Bunalım

Ortaya çıktığı 1929 yılına kadar dünyanın gördüğü en büyük ekonomik kriz olarak kabul edilen Büyük Buhran, etkileri açısından bakıldığında 2007 yılındaki mortgage krizinden bile daha önemli olduğu ileri sürülmektedir. 1929 yılındaki dünya ekonomisinin toplam hasılası göz önüne alındığında, büyük buhranın nedenleri ve sonuçlarına bakıldığında gerçekten önemli bir iktisadi gelişme olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

5.1. Büyük Bunalımın Ortaya Çıkışı ve Sonuçları

Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın aksine güçlenerek çıkan ve borç alan değil borç veren ülke konumuna gelen ABD'nin, genişleyen pazarı, alım gücü artan nüfusu ve ileri teknoloji sayesinde refahı yükseldi. Bu sırada ABD bankaları ve yatırımcıları, tasarruf fazlaları fonlarını New York borsasına yönlendirince, Avrupa ülkeleri sıkıntıya girerken, borsa (New York) spekülasyon bir şekilde hızla yükseldi. Avrupa ekonomisinin durgunlaşması, ABD ekonomisindeki büyümenin de yavaşlamasına yol açtı. Ekim 1929'da New York borsası, önemli oranda düşüş gösterdi ve bankalar da verdikleri kredileri geri istemeleri nedeniyle, yatırımcılar ellerinde bulunan hisse senetlerini oldukça düşük fiyatlardan satmak zorunda kaldılar. 24 Ekim, Perşembe günü müthiş bir satış yaşandı. Bir hafta sonra, 1 Kasım'da hisse senedi sahipleri 15 milyar dolar, yıl sonunda ise ABD'nin Gayri Safi Milli Hasılası'nın (GSMH) yarısına karşılık gelen, 40 milyar dolar zarar ettiler. Büyük Buhranın nedenleri olarak, ABD başta olmak üzere

gelişmiş ülkelerde toplam para arzındaki büyük düşüşler, otonom tüketim ve yatırım harcamalarındaki aşırı düşüşlerin ekonomileri durgunluğa itmesi ve tarım sektörünün daralmasının üçüncü dünya ülkeleri için istikrarsızlık oluşturması ve dünya altın stokunun azalması yanında dengesiz dağılması olarak sıralanabilir (Kurtoğlu, 2012: 297-299). Anlaşılabileceği gibi ABD ekonomisinde New York borsası merkezli kriz neredeyse tüm ekonomileri olumsuz etkilemiş ve ülkelerin normalleşebilmeleri ancak uzun yıllar geçtikten sonra mümkün olabilmektedir.

1929 krizinin ABD ve diğer ülkelere olan etkilerini, aşağıdaki tablolarda net bir şekilde görmek mümkündür.

Tablo 1. ABD Brüt Özel Yatırımlar ve Kamu Harcamaları (1929-1983)

Yıllar	GSMH	Yurtiçi Özel Sektör Yatırımları (milyar dolar)	Kamu Harcamaları (milyar dolar)	GSMH İçindeki Yüzde
	Özel Yatırımlar (%)	Kamu Harcamaları (%)		
1929	103.4	16.2	2.6	15.7
1933	55.8	1.4	4.0	2.5
1940	100.0	13.1	10.0	13.1
1950	286.2	53.8	40.8	18.8
1955	400.0	68.4	68.1	17.1
1960	506.5	75.9	93.1	15.0
1965	691.1	113.5	123.8	16.4
1970	992.7	144.2	204.2	14.5
1975	1549.2	206.1	356.6	13.3
1980	2631.7	401.9	602.1	15.7
1983	3304.8	471.6	819.7	14.3

Kaynak: H.P. Minsky, Stabilizing An Unstable Economy, The Mc Graw-Hill Companies, Yale University Press, New York, 1986, s.332.

Tablo 1 incelendiğinde özel ve kamu yatırımları ile GSMH içindeki payının 1933 yılında hızla azalarak 1929 yılındaki düzeyine 1940 yılında bile ulaşamadığının görülmesi, krizin ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Toplam Sanayi Üretim İndeksi (1928-1935)

Ülke	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
İngiltere	94	100	94	86	89	95	105	114
Kanada	94	100	91	78	68	69	82	90
Fransa	94	100	99	85	74	83	79	77
Almanya	100	100	86	72	59	68	83	96
İtalya	99	100	93	84	77	83	85	99
Hollanda	94	100	109	101	90	90	93	95
İsveç	88	100	102	97	89	93	111	125
ABD	90	100	83	69	55	63	69	79

Kaynak: OECD, Industrial Statistics, <http://www.oecd.org/dataoecd/16.14.43734645.pdf> (E.T: 30.11.2015).

Sanayi üretimi açısından ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkeler Tablo 2’de incelendiğinde, kriz sonrası ilk yılda Hollanda ve İsveç hariç tüm ülkelerde üretimin azaldığı, 1933 yılına kadar ise tüm ülkelerde azalmanın gerçekleştiği, 1935 yılında İngiltere ve İsveç’in 1929 yılındaki seviyelerinin üzerine çıktığı, kalan diğer ülkelerin özellikle de ABD’nin üretiminin çok düştüğü açıkça ortadadır.

Tablo 3: Amerika Birleşik Devletleri İşsizlik (1929-1933)

Yıl	Toplam Sivil (Milyon Kişi)	İşsizler (Milyon Kişi)	İşsizlik (%)
1929	47,8	1,5	3,1
1930	48,4	4,2	8,8
1931	49	7,9	16,1
1932	49,6	11,9	24
1933	50,1	12,6	25,2

Kaynak: E. Duman, Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizinin Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Bilim Dalı, Karaman, 2011, s.71.

Tablo 2, 1929-1933 döneminde ABD’deki işsiz sayısının 1,5 milyondan 12,6 milyona, işsizlik oranının da %3,1’den %25,2’ye yükselmesi, krizin boyutunu ve etkisini göstermesi bakımından yeterlidir.

Yirmi yüzyılın ikinci çeyreğinde özellikle az gelişmiş ülke ekonomilerini etkileyen önemli olaylardan bir olan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı (Buluş, 2015: 79) sonrasında milyonlarca ABD’li fakirleşti, binlerce firma ve fabrika kapandı, beş bin banka iflas etti, evler çok düşük değerlerden satıldı, toplanan vergiler öğretmenlerin maaşlarını bile ödeyemeyecek kadar azaldı, inşaat yapımı durma noktasına geldi, intiharla arttı, dış ticaret o güne kadar hiç inmediği değerlere düştü (Kurtoğlu, 2012: 297). 1929 büyük buhranın belki de geleceğe yönelik en önemli sonucu, serbest piyasa modeline olan güveni sarsması, kapitalist sistemi savunan ülkelere önemli bir darbe vurması ve liberal ekonomi doktrinini savunan ülkelere karşı sosyalist ülkelerin eline güçlü bir koz vermesi olmuştur (Kılıçbay, 1993: 43).

6. Büyük Bunalım Sonrası Görüşler ve Gelişmeler

Büyük buhranın gelişini göremeyen, önleyemeyen, sonrası gerekli politikaları uygulamada yetersiz kalan Cumhuriyetçi Parti’nin başkanı Hoover’dan, 1932’de kriz koşullarında yapılan seçim sonunda görevi devralan başkan Roosevelt’in ABD ekonomisini bunalımdan çıkarmak için uygulamaya koyduğu ekonomik, sosyal ve siyasal nitelikli önlemlerin tümüne “New Deal” (Yeni Görüş) adı verilmektedir. Sanayi sektöründe durgunluk nedeniyle stoklar artmış, üretim hızla azalmış, tarımsal ürünlerin fiyatları hızla düşmüş, çiftçiler banka borçlarını ödeyemez duruma gelmiş, küçük bankaların büyük çoğunluğu iflas etmiş bir ekonomide, Başkan Roosevelt bunalımdan çıkmak için serbest ekonomi yerine müdahaleci ve milli bir ekonomi

politikası izledi (New Deal Politikası, <http://ibrahim-gzellkemiz.blogspot.com.tr/>). 1933 yılında Roosevelt, New Deal olarak adlandırılan iktisat politikalarını uygulamaya koydu. Bankaların hemen hepsinin kapandığı, finans sektörün işlevini kaybettiği bir ortamda devlet, yüz günde hızla kanunlar çıkararak ekonomiye müdahale etti ve bankaları kontrolüne aldı. Uygulamada bir takım çelişkiler görülse de, devletin kontrolünde reel sektörün geliştirilmesine yönelik politikalar uygulanmaya çalışıldı (Tekeli ve İlkın, 2009: 20). ABD'nin serbest ekonomi yerine müdahaleci ve korumacı politikaları uygulamaya koyması, kota, takas, kliring gibi karşı politikaların uygulamasını da tetikleyip (Hobsbawn, 2008: 123-131) örneğin Almanya ekonomisinin diğer ülkelerle olan dış ticaretine olumsuz yönde etki yaparak sınırlaması (Nere, 1980: 97-99) piyasa ekonomisinden uzaklaşılması sonucunu hızlandırarak klasik iktisadın bir yerde çöktüğünü de tescilledi.

7. 2008 Krizi'nin Çıkışı Nedenleri Ve Sonuçları

Temeli 2007 yılına dayanan ancak, 2008 yılı Eylül ayında yatırım bankası Lehmann Brothers'ın iflas ettikten sonra piyasaları etkilemesiyle başladığı anlaşılan ve 1929 Dünya Ekonomik Bunalımıyla çeşitli açılardan karşılaştırmaları yapılan 2008 Ekonomik Krizi, ABD'deki taşınmaz mal piyasasının hızla ve aniden değer kaybetmesine bağlı olarak iflasların artması sonucu (Ayvalı, 2017), 2006'dan itibaren giderek artan bir şekilde ABD'de ekonomisini nispi olarak canlı tutan olan mortgage firmalarının zaten düşük gelirli müşterilerine verdikleri kredilerin geri ödenmesinde sorun çıkmasıyla ortaya çıkan 2008 krizi, (Akın, 2017) finansal ve reel sektörde önemli sermaye kayıplarına yol açması, küreselleşmenin tüm dünya ekonomilerini kapsamaması ve finansal sektörün reel sektöre göre elektronik ortamda çok daha hızla yayılması ile birleşerek, hemen her ülkeyi farklı boyutlarla da olsa, bir şekilde etkiledi.

Tablo 4. Dünya Ekonomisinde Üretim Artış Hızı (%) 2005-2009

Ülke Grupları	2005	2006	2007	2008	2009
Dünya Üretimi	4,4	5,1	5,0	3,0	3,0
Gelişmiş Ülkeler	2,6	3,0	2,6	0,6	0,5
Gelişmekte Olan Ülkeler	7,1	7,9	8,0	6,0	6,1
Gelişmekte Olan Asya Ülkeleri	9,0	9,9	10,0	7,6	7,7
ASEN 5	5,1	5,7	6,3	4,8	4,9
Latin Amerika Ülkeleri (Endonezya, Malezya, Filipinler, Tayland, Singapur)	4,6	5,5	5,6	4,2	3,2
Geçiş Süreci Ülkeleri	6,5	8,2	8,6	5,4	5,7

Kaynak: IMF, World Economic Outlook, April 2008; World Economic Outlook, October 2008. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2009/01/pdf/c1.pdf>, "2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye Ekonomisine Etkileri" Süreyya Yıldırım, Balıkesir Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi 12 (18): 47-55, 2010, ISSN: 1309 - 9132, www.kmu.edu.tr, 2008 Yılı Küresel Ekonomi Krizinin Dünya ve Türkiye

Ekonomisine Etkileri.pdf, <http://earsiv.kmu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11492/333/2008%20Y%C4%B1%C4%B1%20K%C3%BCresel%20Ekonomi%20Krizinin%20D%C3%BCnya%20ve%20T%C3%BCrkiye%20Ekonomisine%20Etkileri.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, sayfa 48, 28.06.2017.

2008 mortgage krizinin ülkeleri ne düzeyde etkilediğini anlamak adına Tablo 4'teki IMF kaynaklı veriler, önemli ipuçları vermektedir. ABD'nin iktisadi hacmi, dünya ekonomisine yön verecek çapta olduğundan, diğer ülkelerin tamamını kolayca etkisi altına aldı. Gelişmiş ülke ekonomileri 2005 yılında %2,6 oranında büyürken, 2007 yılından itibaren küçülerek dünya büyüme hızı ortalamasının altında kaldı. 2005 yılından itibaren 2009 yılına kadar ülkelerin üretimi dikkatle incelendiğinde, tüm ülkelerde 2008 yılından sonra üretim artış hızlarında azalmanın ortaya çıkması, mortgage krizinin dünya ölçeğinde reel ekonomiyi olumsuz etkilediğini gözler önüne sermektedir.

Tablo 5. Dünya Ticaret Hacmi (%) 2005-2009

EKONOMİ VERİLERİ	YILLAR				
	2005	2006	2007	2008	2009
Dünya Ticaret Hacmi	7,6	9,3	7,2	2,6	4,1
İHRACAT					
Gelişmiş Ülkeler	6,0	8,4	5,9	-0,1	2,5
Gelişmekte Olan Ülkeler	11,1	11,0	9,5	5,6	7,4
İTHALAT					
Gelişmiş Ülkeler	6,3	7,5	4,5	-2,2	1,1
Gelişmekte Olan Ülkeler	12,0	14,7	14,2	7,2	10,5

Kaynak : IMF, World Economic Outlook, April 2008; World Economic Outlook, October 2008; World Economic Outlook, June 2009.

Tablo 5, dünya ticaret hacmi ile ihracat ve ithalatın gelişimini göstermektedir. Dünya ticaret hacminin 2007 yılıyla birlikte daralmaya başlamasına paralel olarak ihracat ve ithalat kalemlerinin de hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için yine 2007 yılından itibaren azalma trendine girmesi, 2008 mortgage krizinin ülkelerin tamamında, ekonomik faaliyetleri yavaşlattığı, üretimi azalttığı, işsizliği artırdığı ve geleceğe karamsarlık tohumlarını ektiğini göstermektedir.

2008 krizi, özünde konut sektöründe hızla balon yapan fiyatların yine hızlıca sert bir şekilde düşmesi ve bunun kısa sürede önce finans kesimini sonra da üretim ekonomisini etkilemesi sürecinde, özünde bankacılık üzerinden incelenmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. XX. yüzyılın sonlarından günümüze kadar süre içinde, uygulanan liberal finans politikalar, para ve

kredi piyasalarını reel ekonominin hacmine göre dengesiz biçimde aşırı şekilde büyüterek, krizlerin ortaya çıkmasına ve finans krizinin belli bir süre sonra üretim ekonomisinin de durgunluğa yakalanmasına adeta çanak tuttu. Finans sektörünün dengesiz ve aşırı büyümesi bankaların tasarruf ve mevduat gibi asli işlevlerinden, gittikçe tüketici kredileri konularında yoğunlaşmalarına sonucunu doğurdu. 1997-2007 döneminde, finansal sektörde mevduat bankalarının ellerindeki varlıklarının toplam varlıklar içindeki oranı %56,3'ten %23,7'ye düşerken, emeklilik ve yatırım fonlarının varlıklarının payı %21'den %37,8'e yükseldi (112 Blackburn, 2008: s.67). R.Blackburn, "The Subprime Crises", New Left Review, 50, 2008, s.63.ABD'de 1970'lerden 1990'lara kadar finansal ve finans dışı kârlar gayri safi yurt içi hâsıla ile aynı oranlarda bir artış gösterirken 2000'li yılların başıyla birlikte, finansal sektör kârları hem gayri safi yurt içi hâsıla büyümesinden hem de finans dışı sektör kârlarından ayrılarak hızlıca yükselme gösterdi (Durmuş, 2011: 136).

Bu gidişat bünyesinde barındırdığı sorunlarla devam ederek, konut kredilerinde geri ödenmesin sorunlar çıkabileceği endişesi veya konutların fiyatlarının düşebileceği olasılığı düşünülmeden, tabir yerindeyse her önüne gelene kolayca kredi verildiğinden adeta geliyorum diyen 2007 yılında başlayan ama etkileri 2008'de ortaya çıkan kriz, sonunda patladı. Küreselleşme ve finansal sektörün internet aracılığıyla hızla yayılmasıyla, kısa sürede tüm ekonomileri rehin aldı.

8. Büyük Bunalım ve Mortgage Krizinin Karşılaştırılması

Oluşturdukları etkileme gücü bakımından birbirine yakın olarak değerlendirilen iki kriz, benzer ve farklı özellikleri bulunmaktadır.

8.1. İki Kriz Arasındaki Benzerlikler

İki büyük krizin benzerlikleri, iki krizde de;

- Kredi talebinin ciddi düzeyde genişlemesi,
- Aşırı harcama ve talep artışına bağlı olarak konut piyasası oldukça ısınıp balon oluşması ve FED'in her iki kriz öncesi de faizleri düşük tutarak balona izin vermesi,
- Temelinde bankacılıktaki yapısal kusurların bulunması,
- Finans sistemine karşı güvensizlik ortamının oluşması,
- Belirsizlik ve kredi aracılık maliyetlerinin artması (<http://www.ekodialog.com/Konular>)
- Bankacılık sektörünün kırılğan yapıda olması,
- Finansal piyasalarda başlayarak sektörler arası karşılıklı bağımlılık nedeniyle reel sektöre sıçraması,
- Otomotiv sektörünün olumsuz etkilenmesi,
- İmalat sanayi üretiminde önemli oranlarda düşüşlerin meydana gelmesi
- Üretim, istihdam ve ticaretin global bazda gerilemesi,
- Yatırım ve dayanıklı tüketim mallarına olan talebin önemli ölçüde daralması (Duman, 2011: 115-130) şeklinde sıralamak mümkündür.

8.2. İki Kriz Arasındaki Farklılıklar

İki büyük krizin farklılıklarında önemli olanları aşağıda belirtildi.

- 2008'de 1929'a nazaran para arzını arttırma konusunda çok daha hızlı karar alındı.
- 1929 krizinde işsizliği önlemek ve yerel ekonomiyi savunmak için uygulamaya konulan korumacılık politikalarının 2008 krizinde rastlanılmadı (<http://www.ekodialog.com/Konular>)
- 1929 Ekonomik Buhranı ile 2008 Küresel Ekonomik Krizi arasındaki temel bir fark likidite sağlama alanında ortaya çıktı. 1929 Büyük Bunalımında altın standardını korumak için otoriteler tarafından likiditenin artırılmasına izin verilirken 2008 Krizi'nde otoriteler likiditeyi kolayca artırdı.
- Finans piyasalarında türev araçların sayısı ve hacminde meydana gelen artışlar küresel krizin derinleşmesinde önemli bir rol oynaması, 1929 Bunalımı ile 2008 Mortgage Krizi arsında temel farkı meydana getirdi.
- Her iki krizde ABD kaynaklı olmasına rağmen Avrupa ekonomilerinde daralma, ABD'den daha derin etkiler ortaya çıkardı (Duman, 2011: 124-130).

SONUÇ

Aslı Yunanca krizis kelimesine dayanan kriz kavramı, karar, hüküm, karar verme gibi anlamlara gelirken, sosyal bilimlerde buhran, bunalım kavramlarına karşılık olarak kullanılmaktadır. Bir çok farklı şekilde tanımlanan kriz kavramını, ekonominin dengeli bir durumdan dengesiz bir duruma ya da istikrarlı bir durumdan istikrarsız bir duruma düşmesi gibi genel olarak ifade etmek mümkündür. Ekonomik krizlerin ortaya çıkışı başlıca, reel ve finansal sektörlerde arz fazlalığı veya talep daralması, gelecek beklentilerin karamsarlığı, popülist politika uygulamaları, tasarrufların kısa vadede konut, altın, döviz, emlak gibi istihdam kapasitesi kısıtlı spekülasyon kazanç sağlama amacıyla değerlendirilmeye çalışılması ve bu durumun ekonomide hakim duruma gelmesi gibi faktörlerle açıklanabilirken, siyasi, teknolojik ve jeopolitik gelişmelerde krizlere neden olabilmektedir. Döviz, bankacılık, dış borç, sistemik ve ikiz krizler gibi türleri olan finansal krizler, hızla yayılarak belli bir süre sonra reel sektörün de durgunluğa yakalanmasına yol açmaktadır. Kriz sonrasında ülkeler ekonominin dengesinin bozulması, üretim azalması, işsizliğin artması, enflasyonun yükselmesine paralel olarak istikrarsızlığın derinleşmesi, gelir dağılımının bozulması, doğrudan sabit yabancı yatırımların azalması ve sonuçta ekonominin spekülasyon girişimlere (sıcak para) açık hale gelerek çarpan etkisinin düşmesine bağlı kısır döngüyle yüzleşmekten kendilerini kurtaramazlar.

İktisat tarihinde derin etkileme gücü bakımından iki kriz, en önemli yeri işgal etmektedir, 1929 Büyük Buhran ve 2008 Mortgage Krizi. Ortaya çıkış nedenleri, etkileri ve sonuçları bakımından farklı görüşler ileri sürülse de hiç kimsenin, bu iki krizin günümüze kadar olanlar arasında en önemli kriz olduğuna itiraz etme olanağı yoktur. İki krizin benzer yanları olarak, bankacılık sektöründeki yapısal sorunların bulunması, kredi hacminin ve kredi aracılık maliyetlerinin yükselmesi, konut piyasasında fiyatların değerinin çok üzerinde artış göstermesi, finans sistemine güvenin sarsılması ve bu durumun geleceği belirsiz kılıp reel ekonomiyi de durgunluğa (stagnasyon) itmesi olarak sayılabilir. Farkları ise, para arzının artırılmasında 2008 krizinde daha hızlı karar verilmesi, Büyük Bunalımda rastlanan korumacı politikalara mortgage krizinde rastlanılmaması, 2008 krizinde likiditenin daha kolay artırılması ve Avrupa ekonomilerinin ABD ekonomisine göre nispi olarak daha fazla etkilenmesi şeklinde sıralanabilir.

Kaynakça

Kitap:

- Buluş, A. (2015). Türk Politikalarının Tarihi Temelleri. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Durmuş, M. (2011). Kapitalizmin Krizi-Küresel Krizin Eleştirel Bir Çözümlemesi. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.
- Kılıçbay, A. (1993). Değişen Dünyada Türk Ekonomisi. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Gup, B.E. (1998). Bank Failures in The Major Trading Countries of The World: Causes and Remedies. Greenwood Publishing Group.
- Hobsbawn, E. (2008). Kısa 20. Yüzyıl, 1914-1991 Aşırıliklar Çağı, Çeviren: Y.Alogan, İstanbul: Everest Yayınları.
- Kindleberger, C.P. (2000). Cinnet, Panik ve Çöküş: Mali Krizler Tarihi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kurtoğlu, R. (2012). Türkiye Ekonomisi (1838-2010). Ocak 2012. Ankara: Sinemis Yayın Group.
- Nere, J. (1980). 1929 Krizi, Çeviren: N. Toprak, Ankara: AİTİA Yayınları.
- Sachs, J. ve Turgut, A. (1998). Alternative Approaches to Financial Crises in Emerging Markets, Capital Flows and Financial Crises (Ed.), Miles Kahler, Cornell University Pres, Ithaca New York, s. 243-262, <http://www.tuhis.org.tr>.
- Tekeli İ. ve İlkin S. (2009) Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Basılı Dergilerde Makale:

- Blackburn, H. (2008). The Subprime Crises. New Left Review, 67.
- Kibritçiöğlü, A. (2001). Türkiye'de Ekonomik Krizler ve Hükümetler, 1969-2001. Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Sayı 41, 174.
- Marshall, D. (1998). Understanding the Asian Crisis: Systemic Risk as Coordination Failure, Economic Perspectives, Federal Reserve Bank of Chicago, 13.; Ural, M. (2003) Finansal Krizler ve Türkiye, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:18 Sayı:1, 11-28.
- Mishkin, F. (2001). Financial Policies and The Prevention of Financial Crises in Emerging Market Countries, NBER Working Papers, No:8087, 5.
- Özgüven, A. (2001). İktisadi Krizler, Yeni Türkiye Dergisi, Cilt:1, Yıl:7 Sayı: 41, 56-63.
- Turgut, A. (2006-2007). Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler, TÜHiS İŞ Hukuku ve İktisat Dergisi Cilt: 20, Sayı: 4 – 5.
- Ural, M. (2003). Finansal Krizler Ve Türkiye, D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi, Cilt:18 Sayı:1, 12.

Tez:

- Çiğdem, G. (2012). Küresel Ekonomik Krizler ve Etkileri, <https://gulguncigdem.wordpress.com/2011/10/13/293/>, (ET: 14.06.2017. Marmara Üniversitesi, Gazetecilik Anabilim Dalı, Basın Ekonomisi ve İşletmeciliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Duman, E. (2011). Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı Ve 2008 Küresel Krizi'nin Karşılaştırılması, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Bilim Dalı, Karaman.

Girdap, Ö. (2007). Sermaye Hareketlerinin Serbestleşmesi, Finansal Krizler ve Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Web:

Kaminsky, (1999: 475) Turgut, 2006-2007: 38), <http://www.tuhis.org.tr/upload/dergi/1348811764.pdf>. (ET: 18.05.2017)

Turgut, A., TÜHİS İŞ Hukuku ve İktisat Dergisi Cilt: 20, Sayı: 4 - 5 Kasım 2006 / Şubat 2007, Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler. 37., <http://www.tuhis.org.tr/upload/dergi/1348811764.pdf>. (ET: 19.05.2017)

Çalışkan, Ö V., (2003). Uluslararası Finansal Krizler. Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 14, Sayı: 44-46, Kış, Ankara,, Sachs, 1998:244) <http://www.tuhis.org.tr/upload/dergi/1348811764.pdf>. (ET: 16.05.2017)

New Deal Politikası, <http://ibrahim-gzellkemiz.blogspot.com.tr/>, ET: (28.06.2017)

1929 ve 2008 Ekonomik Krizleri Arasındaki Benzerlikler (2017) (<http://www.ekodialog.com/Konular/1929-2008-ekonomik-krizleri.html>), (ET: 28.06.2017)

Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler, (2001). Yay, T., Gürkan ve Yılmaz, E., İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 47, İstanbul., Yay ve diğerleri, <http://www.tuhis.org.tr/upload/dergi/1348811764.pdf>., (ET:06.06.2017)

Akın, A., (2008). 2008 Ekonomik Krizi: Ekonomik Krizin Nedenleri ve Sonuçları, (<http://stratejikanaliz.com/2008-ekonomik-krizi/>), 2008 ekonomik krizi: Ekonomik krizin nedenleri ve sonuçları, (ET: 28.06.2017)

Alantar, D. (2008). (Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finansal_Kriz_Nedenleri_Sonuclari_MFY81.pdf. (ET:14.06.2017)

Ayvalı, M. (2017). 2008 Krizi ve Gerçek Nedenleri, www.bireyselyatirimci.com/2008-krizi-ve-gercek-nedenleri/. (ET: 28.06.2017)

OECD, Industrial Statistics, <http://www.oecd.org/dataoecd/16.14.43734645.pdf>. (E.T: 30.11.2015)

(<http://www.nedirnedemek.com/ekonomik-bunal%C4%B1m-nedir-ekonomik-bunal%C4%B1m-ne-demek>. (ET: 13,06.2017)

(<http://www.dailymarkets.info/ekonomik-kriz-teorik-analiz/>. (ET: 13.06.2017)

TEKSTİL SEKTÖRÜNDE VARDİYALI ÇALIŞAN KADIN İŞÇİLERİN İŞ-YAŞAM DENGESİNE İLİŞKİN ALGILARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK ARAŞTIRMA: SAKARYA ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Yasemin ÖZDEMİR

Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Bölümü

Deniz ATALAY

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Bölümü

Öz

Toplumsal değişimler sonucunda kadınlar, çalışma hayatında farklı şekillerde istihdam edilmeye başlanmıştır. Günümüzde birçok işletmede yaygın olarak yapılandırılan vardiya usulü çalışma şeklinde aktif olarak yer alan kadınların sayısı oldukça fazladır. Vardiyalı çalışan kadınların yaşama ilişkin sorumluluklarının artması ile iş-yaşam dengesi kurmalarında birçok sorun yaşamasına neden olmaktadır. Vardiya sistemine ait zor çalışma koşulların etkisiyle iş ve özel yaşamını dengeleyememesi sonucunda ortaya çıkan çatışma kadınların stres ve tükenmişlik gibi farklı sorunlar da yaşamasına neden olmaktadır. Bu nedenle kadın istihdamının artırılması ve iyileştirilmesi amacıyla makro anlamda çözüm sağlayacak politikaların geliştirilmesi oldukça gerekli bir hal almaktadır.

Kadınların çalışma yaşamına ilişkin bu tespitlerin ışığında çalışmanın amacı; vardiya sisteminde çalışan kadın işçilerin içinde yer aldıkları çalışma koşullarını ve bu koşulların iş-yaşam dengesine ve onun etkilerine ilişkin algılarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda nitel bir araştırma kapsamında Sakarya'da bulunan tekstil firmalarında çalışan kadın işçilerle yarı biçimsel mülakat yöntemi ile elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, Vardiya Sistemi, İş-Yaşam Dengesi

Abstract

Social changes have led women to be employed in a variety of positions in working life. Today a large number of women actively take part in shift work which is widely structured in many businesses. Women working in shifts have difficulties in keeping a life-work balance due to their increasing responsibilities in life. Difficult working conditions of the shift system and difficulties in keeping a work-life balance cause women to face various problems such as stress and burnout. Therefore it is vital to develop macro policies that will provide solutions to increase and improve women's employment.

In the light of the these findings the aim of this study is to reveal the working conditions of women working in shifts and the effects of these conditions on work-life balance and the perception of women about its effects. In this context a qualitative research has been conducted

among women workers working in textile companies in Sakarya. The data obtained through semi-formal interview method were subjected to content analysis.

Keywords: Women's employment, Shift System, Work-life balance

Giriş

Tarihsel süreç boyunca yaşanan değişimler toplumları farklı şekillerde etkisi altına almaktadır. Bu değişimler ekonomik, sosyo-kültürel, siyasal alan gibi birçok alanda tüm olguları kapsamaktadır. Ataerkil toplumlarda sadece çalışan taraf olarak ailenin erkek üyelerinin sorumlu tutulması kadınların çalışma yaşamında uzak kalmasına neden olmaktadır. Bu düşünce ile yetiştirilen kız çocukların gerekli eğitim imkânlarına sahip olamaması günümüzde kadınların çalışma yaşamında nitelikli işlerde çalışmasına engel olmakta ve işgücü piyasasında düşük işgücü olarak nitelendirilmektedir.

Ancak yaşanan değişim sürecinde dönüm noktası niteliğinde olan Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesi toplumların dinamiklerinde köklü revizyonlara zemin hazırlamıştır. Çalışma yaşamında farklı iş alanların oluşmasına, çalışma alanı olarak sadece ev alanıyla sınırlandırılan kadının işgücü piyasasına farklı şekillerde girmesine imkân sağlamıştır. Diğer bir ifade ile zaman içinde kadınların sektör ve pozisyon itibari ile çalışma alanı çeşitlenmiştir. Bu durum kadın çalışanlar için farklı çalışma şekillerini ve farklı kariyer sorunlarını ortaya çıkarmaktadır.

Vardiyalı çalışma, fabrika sistemine sahip olan örgütlerin karını maksimuma çıkaracak performansın sağlanması amacıyla çalışanları belirli kriterlere göre gruplaştırarak oluşturduğu ve sürekli olarak bir iş döngüsü çerçevesinde devam eden iş sürecidir. Bu zorlu iş sürecinde yer alan kadın beraberinde birçok farklı zorluk yaşamaktadır. Standart dışı çalışma saatleri, işin zorlukları, sosyal hayata uyum, iş-aile yaşamı dengesizliği problemi, artan iş kazası riski gibi problemlerle baş etmek durumunda kalmaktadır.

Vardiya sistemi ve bu koşullarda çalışan kadın işçilerin iş yaşam dengesi üzerindeki etkisi, iş-yaşam dengesine üzerindeki etkilerin oluşturduğu stres, tükenmişlik gibi sorunların belirlenmesi ve bu zor şartlara maruz kalan kadınların perspektifinde iyileştirilmeye yönelik çözümlerin belirlenmesi amaç edinilmiştir.

Çalışmanın bu amacı doğrultusunda öncelikli olarak kavramsal çerçeve oluşturulmuş ve daha sonra ise araştırma süreci ve bulguları ile ilgili bilgiye yer verilmiştir.

1.Vardiyalı Sistemi ve Kadın İşçilerin Durumu

1.1.Vardiyalı Sisteminin Kavramsal Çerçevesi

İlkel toplumlarda görülen göçebe yaşam sonrasında yerleşik düzene geçilmesiyle toplumun sosyal ve ekonomik faaliyetlerin seyrinde de değişimler görülmüştür (Çakır, 2011: 6-7). Bu süreçte sanayileşmeyle birlikte tarım toplumundan sanayi toplumuna bir geçiş yaşanmıştır. Yeni üretim biçimleri ortaya çıkmasıyla çalışma anlayışı ve biçimleri revize edilmiştir (Küçükali, 2014: 2).

Sanayi devrimiyle birlikte makineleşmenin önemi artması ve ücretli işin giderek norm haline alan çalışma mekânı fabrikalarda uzun çalışma sürelerinin yer alması makinenin egemenliğindeki yabancılaştırıcı, yıpratıcı düzeni ortaya çıkarmaktadır (Koçak, 2015: 193).

Esnek iş süreci içinde yer alan geleneksel model olan vardiya tipi çalışma sistemi; birden çok fazla ekibin yer aldığı, her ekibin belirlenen süreler içerisinde verilen görev talimatları yerine getirip mesailerin bitiminde diğer ekibe devretmesiyle devam eden bir iş sürecidir (Demirbilek, 2004: 77-78). Bir diğer tanıma göre; iş yüküne göre belirlenen ikili veya üçlü ekipler şeklinde çalışan bir çalışma modelidir.

Örgütlerin vardiya uygulamasını tercih etmesinin nedenlerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Güler, 2004; akt. Yıldız ve diğ., 2012: 5-6):

- Otomasyon ve teknolojik gelişme nedeniyle özellikle endüstriyel bölgelerde makinelerin üretiminin, denetim ve kontrolünün giderek daha büyük oranda kullanımı,
- Yüksek teknolojik aygıtların sürekli kullanım zorunluluğu,
- Ulaşım ve tıbbi bakımla ilgili olarak sürekli denetim ve gözleme hizmetlerinde artış,
- Toplumun rahatı ve refahı için sunulan hizmetlerde süreklilik gereksinimi,
- Ekonomik verimlilik ve daha çok kazanmak amacıyla makinelerin sürekli kullanılmasının amaçlanması.

Vardiya sistemi günümüzde de aktif olarak tercih edilen ve uygulanan bir çalışma modeli olmaya devam etmektedir. İşletmelerin karı maksimize etme amacı doğrultusunda maliyetleri minimize etmesi oldukça önemli bir hale gelmektedir. Bu kapsamda özellikle eğitim, sosyal ve ekonomik sorunlardan dolayı işletmeler, belirli alanlarda düşük nitelikli işgücü ihtiyacını kadınları istihdam ederek karşılamayı tercih etmeye devam etmektedir.

1.2.Kadın İşçilerin Emek Süreci ve Bazı Yasal Düzenlemeleri

Emek piyasasında yer alan kadın emeği, toplumsal cinsiyet boyutunun etkisiyle hane içindeki faaliyetler kendisine atfedilmiş, hane dışında faaliyetlerde ise kadın emeği göz ardı edilmiştir (Toksöz, 2012: 86). Olağanüstü durumlar dışında toplumunda çalışma yaşamının dışında tutulan ve toplumda ailenin ev işlerinden sorumlu, çocuk doğuran, eşinin ve çocuklarının gündelik hayatlarında onlara yardımcı olan bir birey rolünü üstlenmek zorunda kalmıştır (Küçükali, 2014: 2).

Küreselleşme, ekonomik, sosyal, kültürel gelişmeler gibi makro faktörler bir başka değerlendirme ile sanayileşme ve gelişme süreciyle birlikte işsizlik, göç gibi faktörlerin etkisiyle kadın işgücü evi dışına çekilmiş, kadının çalışma yaşamında aktif bir rol almasını sağlamakta ve böylece kadının geleneksel sektörde ücretsiz aile işçiliğinden bu sektördeki hızlı gelişmelere paralel olarak sanayi sektöründe ucuz işçiliğe, daha sonra da hizmet sektöründe erkeklere nazaran daha düşük ücret ödenen meslek ve işkolları gibi iktisadi faaliyetlere katılması sağlanmıştır (Atım, 2013: 20-25). Diğer bir ifade ile ekonomik, sosyal, kültürel değişimlerle birlikte çalışma hayatında daha fazla yer almaya bağlı farklı hiyerarşik çalışma yapıları ve farklı kadın grupları ortaya çıktı (Fidan ve Özdemir, 2011: 80). Bununla birlikte kadınların aileye ilişkin kendine atfedilen rolleri ve kadını ücretsiz aile işçisi olarak konumlandırırken sanayi devrimi kadın emeğinin aile içinde kalması onu belli ölçüde değersizleşmesine neden olmuştur (Budd, 2016: 29). Çalışma yaşamında yer alan kadın ekonomik gelişmelerin ışığında yeni istihdam türlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte düşük ücretli,

güvencesiz işlerde yer alan kadın işgücü oranı giderek artış görülmektedir (Taşkent ve Kurt, 2014: 30). Kısacası; değişen koşullar ve iş yaşamı, işgücü piyasası ve küresel anlamda yaşanan ekonomik olgular toplumlarda cinsiyete dayalı yaşanan sorunun aşılmasını gerektirirken diğer yandan çalışma yaşamına dâhil olan kadınların karşılaştığı sorunlara yeni bir ivme kazandırmaktadır.

İşgücü piyasasında farklı statülerde istihdam edilen kadın çalışanlar iş yaşamında birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle sanayileşmeyle birlikte emek piyasasında yer alan kadın işçilerin yaşadıkları sorunlar buna birer örnek niteliğindedir. Emegün kendi içinde ödenen ve ödenmeyen şeklinde sınıflandırdığımızda emek olarak kadının hane içindeki çalışmalar ödenmeyen emek olup ve yaptıkları çalışmalar iktisadi olarak üretkenlik faaliyeti kapsamında dair edilmemektedir (Toksöz, 2012: 43, 86). Üretkenlik olarak nitelendirilmemenin yanı sıra karşılığında takdir görmekten bile maruz kaldığına rastlanmaktadır.

Sanayi sektöründeki firmaların sanayileşme stratejilerine bağlı olarak özellikle eğitim seviyesi düşük, ücretli kadın işgücünün sayısı artmış ve bu süreç “işgücünün kadınlaşması” olarak adlandırılmıştır (Standing, 1999: 583; akt. Özkan ve Karaaslan, 2009: 111). İşgücü piyasaların feminizasyon sürecinde kadının daha nitelikli işlerde istihdam edilmesinin aksine vasıfsız işlere ikame edildiği görülmektedir. Daha nitelikli işlerde ise erkek egemenliği daha çok aktif bir hal almaktadır.

Toplumların kalkınmaları sürecinde önemli bir aktör olan kadınların daha insana yakışır işlerde yer alması ve onlara yönelik iyileştirmeleri sağlayacak politikaların geliştirilmesi önemli bir etkidir. Buna bağlı olarak kadının çalışma yaşamında aktif bir şekilde yer alırken yasal düzenlemelerle de haklarını koruma altına alınması refah bir işgücü piyasası oluşmasını sağlamaktadır.

Bu konuda makro ve mikro bazda kadın işçileri korumaya yönelik birçok yasal düzenlemeler yapılmıştır. Çalışma hayatının düzenlenmesinde ve gelişiminde uluslararası kabul gören çalışma standartları arasında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği'nin ilke ve kararları vardır (Yıldız ve Diğerleri, 2012: 56). Bu ilkeler ve kararlar sosyal adalet, ırk ve cinsiyet gibi ayrımları gözetmeksizin fırsat ve davranış eşitliğinin olması, kadın çalışanların çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve özellikle doğuma yapan kadın çalışanların korunması gibi düzenlemelerin gerçekleştirilmesini kapsamaktadır (Adakale Demirhan ve Ekonomi, 2005: 57; Taşkent ve Kurt, 2014: 32, 33).

Ulusal düzenlemeler alanında ise 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanunu kadın işçiyle ilgili olarak birçok hüküm içerir; basında çalışanlara ilişkin olan 5953 sayılı Basın İş Kanunu ile 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nda kadını özel olarak koruyan hükümler sadece analık durumunda söz konusu da olmakta, 5510 sayılı Kanun kadını ayrıca erken yaşta emeklilik bakımından da korumaktadır (Taşkent ve Kurt, 2014: 35).

4857 Sayılı İş Kanunu ile getirilen önemli bir ilke m. 5'de yer alan eşit davranma ilkesine göre düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep de olduğu gibi cinsiyete dayalı ayırım yapılamaz, işveren esaslı sebepler olmadıkça tam süreli, kısmi süreli, belirli süreli, belirsiz süreli çalışanlar arasında biyolojik veya işin niteliğine ilişkin zorunlu sebepler olmadıkça, bir işçiye iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona

ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapamaz (Adakale Demirhan ve Ekonomi, 2005: 63).

4857 sayılı İş Kanunu (md.79/VI), bir işyerinde çalışan işçilerin yaş, cinsiyet ve sağlık durumlarının öngörülmesi olan ve kadın işçilere yönelik uygulanabilecek olan özel düzenlemelerden başlıcaları; gece işlerinde, yer ve su altı işlerinde, ağır ve tehlikeli işlerde ve hamilelik ve doğum halinde çalıştırma yasakları veya ücretsiz izin istemeye ilişkin kurallardır (Kandemir, 2005: 424; akt. Yuvalı, 2013: 103). Çalışma yaşamını iyileştirmeye yönelik düzenlemeler küresel boyutta sosyal refahın sağlanması ve cinsiyet ayrımı yapılmaksızın her bireyin eşit haklara sahip bir düzen içinde yaşamasına yöneliktir.

2.Kadın İşçilerin İş-Yaşam Dengesine İlişkin Algıları

2.1.İş-Yaşam Dengesi

Bireyler yaşamlarının önemli bir bölümünü iş ortamında geçirmekte bu nedenle iş yaşamı insan yaşamında önemli alan oluşturmaktadır (Aslan ve Ünal, 2010: 453).

Bu önemli alanı tanımlamak gerekirse; iş-yaşam dengesi kadınların ve erkeklerin geleneksel rollerindeki değişim sonucunda çalışanın iş ve özel yaşamlarına ilişkin ve bunlar arasındaki çatışmanın ele alınmasından çok daha kapsamlıdır (Thakur ve Surampudi, 2011). Bu kapsamda üç temel denge kurulması gerekliliği ifade edilmektedir: zaman, bağlılık ve tatmin (Greenhaus ve diğ., 2003). Ayrıca iş-yaşam dengesinin çok kapsamlı oluşu, işe ilişkin beklentiler ve ona ilişkin düzenlemeleri de kapsayacak şekilde çok boyutlu ele alınmasını da ifade etmektedir. Bu bağlamda; iş-yaşam dengesi en yalın tanımıyla, bir kişinin işiyle ilgili talepleri ile özel yaşamı ile ilgili taleplerinin dengede olması durumudur (Balaban ve Özdemir, 2013: 118).

İş yaşam alanı kişileri birçok ruhsal ve sosyal açıdan etkilemektedir. İşin yapılışı, örgütün kültürü, çalışma ilişkileri çalışan bireylerde olumlu ya da olumsuz geribildirimleri olmaktadır.

İş-aile yaşam dengesi, kavramsal olarak çalışan bireyin özel yaşam ve iş sorumluluklarının uyumunu ifade etmektedir (Kapız, 2002: 140; akt. Balaban ve Özdemir, 2013: 118). Özel alanda aile fertlerin, örgütsel alanda ise yöneticilerin desteği iş-aile yaşam dengesindeki uyumun sağlanmasında başlıca aktörlerdir. İş-yaşam dengesindeki problem bu iki alandaki sorumlulukların zamanla eşdeğer olmamasından, aile üyelerinin eve dair sorumlulukların hanede tek bir kişiye yüklemesi, yer alınan örgütün işe odaklı bir kültüre sahip olması bu iki alanda çatışmaların yaşanmasına neden olmaktadır.

2.1.1.İş-Yaşam Dengesinin Bireye Etkileri

İş-yaşam dengesinin kurulamaması birey ve örgüt açısından davranışsal, psikolojik ve fiziksel birçok farklı şekilde sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. İş yaşam dengesinin bu kapsamda özellikle kadın çalışanları daha fazla etkilediğine ilişkin tespitler söz konusudur (Balaban ve Özdemir, 2013).

Yeni teknolojinin etkisiyle arz talebin farklı bir boyuta taşınması çalışma yaşamında esnek çalışma şekillerin oluşumuna neden olmaktadır. Bu durum çalışma yaşamında yer alan çalışanları iş-yaşam dengesini sağlamakta zorlamaktadır. Yeni çalışma süreçlerinde iş ve özel yaşama dair daha fazla sorumluluklar yüklenen kadın çalışanlar bu durumu daha fazla hissetmektedir. Bireyin iş yükünün fazla olması veya işe dair çalışma şartlarının zorluğu bireyin istek ve çabasını zorlamaya sebep olmaktadır. Sorumlulukların ve zamanın çatışması kişinin bu çaba ve isteğin azalmasına neden olur.

İş-yaşam dengesi ya da bu dengenin kurulmaması çalışanların ve özellikle kadın çalışanların davranışsal, psikolojik ve fiziksel birçok sorunla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Özellikle diğer sorunları da artıran etkisi nedeniyle stres ve stresin bir sonraki evresi olarak değerlendirilebilecek olan tükenmişlik bu durumun oldukça önemli etkileridir (Balaban ve Özdemir, 2013). Diğer bir ifade ile yaşanan çatışmalara maruz kalan kadın; mutsuz, yorgun, iş ve özel yaşamda sorumluluklarına odaklanamama ve beraberinde ise stres, tükenmişlik gibi çeşitli olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

2.1.1.1.Stres

Stres olgusu günümüzün en önemli sorunlarından biridir. İnsanların günlerinin yaklaşık üçte birini iş ortamlarında geçirdikleri düşünülürse iş stresinin insan yaşamında ne kadar önemli olduğu ortaya çıkacaktır (Eğin, 2015: 5).

Ekonomik ve teknolojik değişimler, bireyin kişilik özellikleri, güdülenme düzeyi, aşırı çalışma, monotonluk, belirsizlik, çalışma yaşamında yaşanan rekabet, gece vardiyası, kadının yaşadığı rol çatışmaları, ailede yaşanan sorunlar gibi birçok faktör stresi tetiklemektedir (Özdemir, 2015: 107).

İş kaynaklı yaşanan stresler iş güvenliğinin olmaması, örgütün fiziki unsurunun çalışmaya elverişli olmaması, ergonomi koşullarına uygunsuzluk, örgüt kültürünün çalışanları temsil etmemesi, karara ve yönetime iştirak etme imkânları olmayan, hiyerarşik, katı, merkezi mekanik örgüt yapıları, örgütsel yapı ve örgütsel iklimden kaynaklı, üst kademenin ilgisizliği ve subjektif tutumları etkilemektedir (İlgöz, 2014: 34).

Stresi kontrol edemeyen çalışan işe olan bağlılığın azalması, işe yabancılaşma, iletişim problemleri, işe gecikmeler, işteki performansta yaşanan düşmeler gibi birçok olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

2.1.1.2.Tükenmişlik

Tükenmişlik sendromu, işin beklentilerinin kişinin duygusal ve fiziksel kapasitesinin üzerinde olması ve kişinin bunun farkına varması, işyerindeki beklenti yüksek olduğu zaman, kişinin bunun üstesinden gelmesi giderek zorlaşıyor ve işteki bu durum kişinin stresinin artmasına bununla birlikte işteki strese bağlı olarak kişinin duygusal ve fiziksel anlamda zor durumda kalması, fazla iş yükü ve bunun günlük rutin işten kaynaklanmasıdır (Dülger, 2014: 8).

Günümüzde ağır çalışma koşulları, uzun süren mesailer, işverenlerin çalışanlara yükledikleri iş yükü, beklentilerin altındaki ücret ödemeleri çalışanlarda tükenmişliği oluşturmaktadır. Tükenmişliğin sonuçları ise çalışanın işine karşı tatminsizlik, örgüte bağlılığın azalması şeklinde görülmektedir.

Fiziksel ve psikolojik alanda yaşanan problemler kişi üzerinde olumsuz etki yaratmakta, kişinin başarı duygusunu ve kendisine olan saygısını yitirmesi sebebiyet verirken insanlara karşı hoşnutsuzluğu artması daha kolay öfkelenmesi, müşterilere veya iş ortamında karşılaştıkları kişilere karşı istenmeyen hareketler sergilemekte, işe devamsızlık, performans düşüklüğü şeklinde sonuçlanabilmektedir (Firat, 2015: 45).

İş yaşam dengesinin sağlanması konusunda örgütsel ve çevresel olarak her iki alanda yer alan aktörlere önemli sorumluluklar düşmektedir. Örgütsel açıdan çalışma partnerleri iş akışında iş paylaşımında daha adil davranmalı. Yöneticilerinde iş sürecini destekleyici politikalar geliştirmesi ve bu politikaların daha insancıl ve eşitlik ilkesini içermesi gerekmektedir. Örgütsel olarak ödül,

işe uygun ücret politikaları geliştirmek, izin, yarı zamanlı çalışmalar, kreş gibi çeşitli imkânlar sağlayarak desteklemek; aile fertlerinde hane içi daha adil bir görev dağılımı gerçekleştirilmesi, kadının kendine zaman ayırmasına olanak sağlayacak ve böylece kendine özgü bir sosyal yaşam alanı olacaktır.

2.1.2.İş-Yaşam Dengesinin Kurulmasına Yönelik Stratejiler

İş yaşam dengesinin kurulmasına yönelik geliştirilen stratejileri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür (Aydıntan, 2012: 573; akt. Balaban ve Özdemir, 2013: 124-125);

- **Zaman Temelli Stratejiler:** Esnek zaman, iş paylaşımı, evde çalışma gibi,
- **Bilgi Temelli Stratejiler:** İş- yaşam desteği, danışma servisi,
- **Para Temelli Stratejiler:** Esnek yardımlar, kreş ücret indirimi, burs,
- **Doğrudan Hizmetler:** Çocuk bakımı, spor merkezleri,
- **Kültür-Değişim Stratejileri:** İş- yaşam denge kültürü kurma, çalışanların iş- yaşam çatışmalarına yardımcı olmaları için eğitimler yer almaktadır.

Bu doğrultuda geliştirilen stratejiler, uzlaşmacı uygulamalar, kullanılan araçlar sağlıklı bir şekilde yürütüldüğü takdirde örgüt perspektifinde çalışan, özel alan perspektifinde aile üyesi olan kadının yaşamında olumlu izler bırakacaktır. İş yaşam dengesindeki uyumun sağlanması bireyin çalışma yaşamında daha uyumlu, yüksek performanslı; özel yaşamında huzurlu, sosyal yaşama daha uyumlu birey olmasını sağlayacaktır.

2.2. Kadın Çalışanların İş-Yaşam Dengesi

Atatürk toplumlarda kadın iş yaşamında aktif olsa da eve dair tüm sorumlulukları kadının yapması gereken ve toplumda yazılı olmayan normlar halini almaktadır. Toplumumuzda kadın kendini bu konuda mecbur hissetmekte, bu sorumlulukları kendine atfetmekte ve bu durum toplumumuz tarafından da kanıksanmaktadır.

Örneğin; 2006 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan “Kadının Çalışması Hakkındaki Düşünceler” araştırması gösteriyor ki günümüzde de kadının çalışmasına dair düşünceler genel olarak aynı seyrinde devam etmektedir. Araştırmada yüzdelik oranda en üst seviyede yer alan düşünce “Kadının asli görevi çocuk bakımı ve ev işleridir” şeklinde ve araştırmaya katılan erkeklerin %23’ü ve kadınların %10’u “kadın çalışmamalıdır” görüşüne katılmaktadır (Aile Yapısı Araştırması, 2006). Bu bulgular, kadına atfedilen sorumluluğun çocuk bakımı ve ev işleri olarak kalıplaşmış bir realite olduğunu göstermektedir.

Ev işlerinin cinsiyetleşmesi hususunda yapılan araştırmalardan Hochschild (1997) tarafından yorumlamasında kadınların emek piyasasındaki “ilk vardiyalarının” süresi uzadığı için ev işleri ile ilgili “ikinci vardiyalarının” süresinin daha rahatsız edici ve katmanlı görüldüğünü öne sürmekte ve dolayısıyla kadınların kaçınmadıkları koşturmaca ve gerilim, kadınlar ve aileleri için oluşan olumsuz duyguların yönetilmesi için duygusal emeğin “üçüncü bir vardiyasıyla” neticelenmektedir (Strangleman ve Warren, 2015: 238). Vardiya sisteminde çalışan kadın işçinin iş yaşamındaki vardiyasının bitmesi, özel yaşamındaki görevlerinin gerçekleştirilmesi bir ikinci vardiyayı yaşıtmaktadır.

Rollerinde ve sorumluluklarında değişim meydana gelen kadınlar, aile hayatının aktif, sosyo ekonomik hayatın pasif üyesi olmaktan sıyrılıp hayatın bütününde aktif olarak var olmasıyla birlikte ev ve aile sorumluluğunda bir değişimin yaşanmaması iş yaşam dengesini etkisi altına almaktadır (Fidan, 2005: 186). Yaşanan ikili alandaki çatışmaların kadının iş yaşamında performansının düşmesine ve aile yaşamında huzursuzlukların yaşanmasına neden olmaktadır. Ayrıca kadın, sosyal yaşamla bütünleşemeyen ve toplumsal yaşamdan uzak kalan bir bireye dönüşmektedir. Yaşanan bu sirkülasyon gündelik yaşamda yeni bir vardiyanın varlığını hissettirmekte ve kadının sosyal yaşama dair bir zaman diliminin olmaması durumunu ortaya çıkarabilmektedir.

Kadınların iş ve aile yaşamlarının rol gereklerini dengeleme isteği ve çabası içinde bulunması ve geleneksel çoklu rol gereklerine göre, aşırı düzeyde oluşan talepler zamanını ve enerjisini sınırlamakta bununla birlikte rol uyumsuzluğun yaşanmasına sebep olmaktadır (Yüksel, 2005: 303). Küreselleşme nedeniyle çalışma yaşamının durmaksızın devam etmesi, iletişim teknolojilerinin işi hayatın her anına ve alanına taşınması, uzun çalışma saatleri, çift kariyerli eşlerin artması nedeniyle aile ve iş dengesindeki değişim (Erdem, 2012) gibi esasen birey ve işletme kökenli sebepler de iş-yaşam dengesinin bozulmasına neden olmaktadır.

Bu durum kadın odağında ele alınan iş-yaşam çatışma sorununun ya da iş-yaşam dengesinin kurulmasının gerekliliğinin teknoloji ve küreselleşme gibi makro faktörler nedeniyle aslında kadınlar dâhil tüm çalışanlar için oldukça önemli olduğunu da ortaya koymaktadır.

3.Araştırmanın Çerçevesi

3.1.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Kadın çalışanlar iş yaşamındaki oranı arttıkça ve yeri farklılaştıkça karşı karşıya kaldıkça yaşadıkları sorunlar da çeşitlenmektedir. Vardiyalı çalışma sistemi ise tüm çalışanlar için çeşitli sorun ve riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar, kavramsal çerçevede de ele alındığı üzere kadın çalışanlar için çok daha fazla hissedilir bir niteliktedir.

Bu tespitlerden hareketle araştırmanın amacı, Sakarya'da tekstil sektöründe çalışan kadın işçilerin içinde yer aldıkları koşulları ve bu koşulların iş-yaşam dengelerini nasıl etkilediğine ilişkin algılarını tespit edilmesidir. Çalışma koşulları, iş-sosyal yaşama dair sorunları dile getirilmesi ve çözüm yolları aranması açısından önem taşımaktadır.

3.2.Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırma, nitel bir araştırma niteliği taşımaktadır ve veri toplama ve analizi de bu bağlamda gerçekleştirilmiştir.

Nitel araştırma bir konu ya da olgu hakkında bilinen şeyler az olduğunda, daha fazla bilgi edinmek ve genel olarak insanların deneyimleri anlamak, onların bakış açılarını ifade etmek amacıyla yapılan araştırma yöntemidir (Türkdoğan, 2014: 33). Araştırma kapsamından verilerin daha objektif ve sistematik nitelik kazanması açısından ve tanımdan anlaşılacağı üzere araştırma konusunda daha fazla bilgi edinmek ve insanların deneyimleri anlamak amacıyla nitel bir araştırma yöntemi seçilmiştir. Yapılan nitel araştırma çerçevesinde veri toplama yöntemi olarak mülakat tekniği tercih edilmiş. Mülakat yöntemi, veri toplama süresinde araştırmacının mülakat yapılan kişiye sorular yönelterek elde ettiği yöntem türüdür (Kutluca, 2014: 198).

Araştırmanın evreni; Sakarya'da tekstil sektöründe çalışan kadın işçilerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda basit rastlantısal örnekleme tekniğiyle 12 kadın işçi belirlenmiştir. Basit rastlantısal

yöntemi tercih edilmesinde örnekleme giren birey ve obje yerine, başka birey ve obje koymadan örneklemin seçilmesidir (Aziz, 2014: 51).

Veriler, örnekleme oluşturan kadın işçilerle gerçekleştirilen yarı-biçimsel mülakatla edinilmiştir. Mülakatta konu ile ilgili sorulara yer verildiği, yanıtlar için herhangi bir öngöründe bulunmaksızın, görüşmecinin verdiği yanıtlara olduğu gibi yer verilmesini içeren açık uçlu sorulardan oluşan soru formu oluşturulmuştur (Aziz, 2014: 94). Mülakatta sorulacak soruların oluşturulmasında literatür taramasıyla daha önce bu konuda yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır (İlgöz, 2014; Şahin, 2013; Avcı Aksu, 2014). Mülakattan elde edilen veriler içerik analizine tabi tutularak gerçekleştirilmiştir. İçerik analizi kapsamında mülakatta sorulan sorular öncülüğünde dört temel tema oluşturuldu. Öncelikli olarak görüşmecilerin demografik özelliklere yer verildi. Daha sonrasında demografik özelliklerin devamında örgüt yapısı ve çalışma koşulları, kadın işçilerin iş-yaşam dengesine yönelik algıları ve düşünceleri, örgütsel destek ve bağlılık ve çalışma düşüncesine yönelik genel algı şeklinde temalara yer verildi.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma Sakarya'da ikamet edip tekstil firmasında çalışan kadın işçilerle sınırlandırılmıştır. Veriler iki farklı firma çatısında yer alan kadın işçilere yönelik yapılan mülakatlardan oluşması araştırmanın diğer bir kısıdındır.

3.4. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirilmesi

Mülakatlar kapsamında edinilen veriler, mülakat yapılan kadın işçilerin bireysel nitelikleri ve aileleri ile ilgili özellikler, araştırma temalarına ilişkin bulgular şeklinde ele alınmıştır.

3.4.1. Katılımcılarla İlgili Bulgular

Aşağıda yer alan tablolarda tekstil sektöründe vardiyalı çalışan kadın işçilerin demografik özellikleri yer almaktadır.

Katılımcı	Yaş	Medeni durumu	Eğitim Durumu	Kıdem	Birimi
K1	48	Evli	İlkokul	11 yıl	Açma/ dikim
K2	42	Bekâr	İlkokul	5 yıl	Açma
K3	55	Boşanmış	Lise	3 yıl	Açma/ kurutma
K4	51	Evli	İlkokul	6 yıl	Açma/ ram
K5	44	Evli	İlkokul	3 yıl	Açma
K6	51	Boşanmış	İlkokul	10 yıl	Vardiya amiri
K7	43	Evli	İlkokul	3 yıl	Açma/kurutma

K8	45	Evli	İlkokul	5 ay	Açma/kurutma
K9	40	Evli	İlkokul	4 yıl	Kurutma
K10	54	Evli	İlkokul	4 yıl	Açma /ram
K11	33	Bekâr	Ön lisans	11 yıl	Şef yardımcılığı
K12	36	Bekâr	Lise	14 yıl	Vardiya amiri

Tablo 1: Katılımcıların Nitelikleri

Tekstil sektöründe vardiyalı çalışan kadın işçilerin demografik özelliklerine baktığımızda genel olarak eğitim seviyesi düşük ve aynı yaş grubunda yer aldığı görülmektedir. Genel olarak belirli bölümlerde çalıştıkları görülmektedir. Katılımcıların 7'si evli,3'ü bekâr ve 2'si boşanmıştır. Kadın işçilerin tamamının 30 yaş üstünde yer aldığı ve minimum çalışma süresinin 3 yıl olduğu görülmektedir. Katılımcıların büyük bir kısmı ilkokul mezundur ve sadece bir kadın işçi ön lisans mezundur.

Tablo 2: Katılımcıların Aile ile İlgili Bulgular

Demografik	Eşinizin Çalışma Durumu	Eşinizin Eğitim Durumu	Hane Kişi Sayısı	Çocukların Yaşı ve Eğitim Durumu
K1	Çalışıyor (vardiyalı)	İlkokul	4 kişi	16: Lise 22:Üniversite
K2	-	-	1 kişi	-
K3	-	-	1 kişi	-
K4	Çalışıyor (Serbest Meslek)	İlkokul	6 Kişi	12:Ortaöğretim 18:Lise 18:Lise 23:Üniversite
K5	Çalışıyor	İlkokul	5 kişi	17:Lise 19:Üniversite 21: üniversite

K6	-	-	1 kişi	Çocukları evli
K7	Çalışıyor	İlkokul	4 kişi	5 :- 10:ilkokul
K8	Çalışıyor	İlkokul	4 kişi	25: Evli 20: Üniversite 18:Lise
K9	Çalışıyor	İlkokul	3 kişi	17:Lise 19: Evli
K10	Emekli	İlkokul	2 kişi	3 Çocuk: Evli
K11	-	Ön lisans	4 kişi	-
K12	-	Lise	4 kişi	-

Şekilde (-) ibaresi: Bilgi edinilemeyecek durumu ifade eder.

Mülakat doğrultusunda görüşmecilerin eşlerinin de çalıştığı görülmektedir. Ekonomik açıdan tek kazancın hane gereksinimlerini karşılamadığı ve bu noktada ikinci iş gücü olarak hane üyesi olan kadının çalışma yaşamında yer almasını sağlamaktadır. Hane sayılarını genel olarak 1 kişilik,2 kişilik,3 kişilik 4 kişilik, 6 kişilik şeklinde yer almaktadır. Katılımcıların çocuklarının çoğu öğrencidir.

Demografik özelliklerinden ötürü farklı iş gücü piyasasında daha nitelikli işlerde yer alamayıp, düşük işgücü piyasasında kazancını elde etmektedir. Eğitim seviyelerini incelediğimizde genel olarak eşlerinde aynı seviyede eğitim aldığı ve benzer bir işgücü niteliği taşıdığı görülmektedir.

Katılımcıların uzun süredir çalışıyor olması da beraberinde farklı sorunları da ortaya çıkarabilir. Örneğin; uzun yıllardır çalışan ve özellikle aynı bölümde aynı işi uzun sürede yapmakta olan kadınlar, zamanla yabancılaşmaya da maruz kalabilmektedir.

Elde edilen bulgular katılımcıların bir kısmının kendi geçimini sağlamak veya tek kazancın yetmemesi nedeniyle aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalıştığını ortaya koymaktadır. Ayrıca katılımcıların çoğu çocuğunun öğrenci olması gibi nedenlerle günümüz şartlarında tek kazançlı hanelerin yerini çift kazançlı haneler aldığını göstermektedir.

3.4.2. Kadın İşçilerin İş-Yaşam Dengesi ve Etkileri İle İlgili Bulgular

Çalışmanın bu kısmında bulgulara, araştırmanın amacı doğrultusunda belirlenen örgüt yapısı ve çalışma koşulları, kadın işçilerin iş-yaşam dengesine yönelik algıları ve düşünceleri, örgütsel destek ve bağlılık ve çalışma düşüncesine yönelik genel algı şeklindeki temalar ışığında yer

verilmektedir. Bu kapsamda katılımcıların ifadelerine yer verilerek değerlendirmeler yapılmaktadır.

Tema 1: Örgüt Yapısı ve Çalışma Koşulları

	Fazla mesailer kalıyor musunuz? Fazla mesailere kalındığı takdirde ücretlerini alıyor musunuz?
K1	“Bazen açmada bazen dikimde oluyorum görev paylaşımına göre değişiyor. Yerim değişiyor. Fazla mesailere kalmıyorum.”
K2	“Ara ara mesailere kalırım. Çok ücrette değişen bir şey yok.”
K3	“Açmadayım bazen meydandaki kurutmaya geçiyorum. Nerede eleman eksikse ve ihtiyaç varsa oraya geçiyorum. İçerdeki duruma göre değişiyor. Fazla mesaiye kalmıyorum. Ben kalmam öncesinde demiştim. Çalışma saatime kadar çalışıyorum.”
K4	“İşi yetiştirmek gerektiğinde kalıyorum. Ücretlerini alıyoruz. Açmadayım ben bazen boş makine olunca oraya geçiyorum.”
K5	“Fazla mesailere kalıyorum. İş olursa olur oda. Ücretini alıyorumdur herhalde hiç maaşıma bakıp bu fazla mesai ücreti bu maaşımdır diye bakmam. Hiç bilmem. Açmadayım bazen başka ramlara geçiyorum duruma göre nerde ihtiyaç olursa oraya geçiyorum.”
K6	“İşçi olarak başladım şuanda vardiya amiri olarak devam ediyorum. Çoğunlukla kalıyorum. İşi takip etmek ve işleri yetiştirmek için kalıyorum. Ücretlerini alıyorum.”
K7	“İşin durumuna göre fazla mesaiye kalıyorum çok sık kalmıyorum. İş olursa kalmıyor. Ücretlerini alıyorum. Açmada oluyorum bazen eleman eksik olunca farklı bölüme de geçebiliyorum.”
K8	“Daha öncesinde de başka bir fabrikada çalışıyordum. Buraya yeni girdim. Fazla mesailere kalıyorum. Ücretini de almaktayım. İlk açmada çalışıyordum. Şimdi kurutmaya geçtim.”
K9	“Fazla mesailere kalıyorum. Alıyoruz.”
K10	“Arada kalıyorum. Alıyoruz da belli olmuyor. Açmadayım değişiyor.”
K11	“Haftada 3 akşam kalıyorum fazla mesailere. Şef yardımcılığı yapıyorum.”
K12	“Fazla mesailere kalıyorum. Vardiya amiriyim.”

Kişilerin iş yaşamlarında örgütün yapısı ve çalışma koşulları, çalışanın motive edilmesinde ve performansın artırılmasında önemli bir faktördür. İşlerin yoğunluğu nedeniyle fazla mesaiye kalmak, kadın işçiler için çok fazla istenen bir durum olmadığını göstermektedir. Genel mesai sürecinde çok fazla yorulan kadın işçilerin mesai bitiminin ardından fazla mesaiye kalmak daha zorlayıcı bir iş sürecine dönüşmektedir. Bununla birlikte kadın işçilerin çoğu mesai- ücret kavramlarını çok fazla benimsememiş. Ayrıca bu ayrımları çok fazla yapamadığı görülmektedir.

K5'in söylemine baktığımızda “Ücretini alıyorumdur herhalde hiç maaşıma bakıp bu fazla mesai ücreti bu maaşımdır diye bakmam.” şeklinde olması çalışanlarda ücret bilincinin oturmadığı, aza kanaat etme düşüncesi çok fazla kanıksandığını ortaya çıkmaktadır. Genel olarak iş akışını gerçekleştirirken görülüyor ki bölümlerin dışında da görev almaktadırlar. Sağlıklı bir görev paylaşımı yerine iş odaklı bir görev paylaşımı bulunmaktadır.

Tema 2, Kadın işçilerin iş-yaşamına ilişkin algıları ile ilgilidir ve iki başlık halinde ele alınmaktadır.

Tema 2a: Kadın İşçilerin İş Yaşam Dengesine Yönelik Algıları:

	Çalışma saatleriniz ne şekilde gerçekleşiyor? Çalışma saatleriniz dışında gündelik hayatınız nasıl geçirmeniz? Kendinize vakit ayırabiliyor musunuz? Aile içinde bir görev paylaşımı var mı? Evdeki işlere ve ailenize zaman ayıramadığınız zaman kendiniz veya başkasını suçlu buluyor musunuz?
K1	“8- 6 çalışıyoruz. İşten eve gidince ev işleriyle ilgileniyorum. Sonrasında dinleniyorum zaman geçiyor kendime vakit kalmıyor. Arada kendime vakit ayırabiliyorum. Çok yoruluyorum ailevi sorumlulukları yerine getirirken zorlanıyorum. Çocuklarıma zaman ayıramadığım için çok üzülüyorum. Tek üzüntüm onlar oluyor. Başkasını sorumlu tutmuyorum.”
K2	“8- 6 çalışıyorum. İşten çıkınca dinleniyorum. Arada gezmeye giderim. Kendim tek başıma yaşıyorum.”
K3	“ 10 saat çalışıyorum hemen hemen. Yalnız olduğumdan kendi yemeğimi yapıyorum. Evimi temizliyorum. Sonrasında dinleniyorum. İş dışında kendime çok az zaman ayırabiliyorum.”
K4	“10 saat değişiyor. Gündelik yaşamda ev işi yemek öyle geçiyor. Ailevi sorumlulukları yerine getirmek zorluyor. Bazen geldiğimde ben yemek hazırlıyorum çocuklar sofrayı kuruyor. Çocuklarım yardım ediyor. Çocuklarıma vakit ayıramamak beni üzüyor. En çokta çocuklarımin okulda toplantısına bile gidememek beni çok üzüyor. En çok üzen şey diyebilirim. Eşim yardım edemiyor ama bu konuda onu suçlayamam. O da çok uğraşiyor, yoruluyor.”
K5	“10 saat bazen değişiyor. İş dışında gündelik yaşamım evde geçiyor. Gezmek falan yok. Gezmeye bile vakit yok kendime vakit nasıl bulayım. Ev işleri sorumlulukları zorluyor tabii.”

K6	“8-6 çalışıyorum. Günüm eve gidince dinlemekle geçiyorum. Kendim olunca hazır yemekle geçiyorum. Bazen çocuklarım yakınımnda onlar çağırıyor. Hafta sonu kendime ayırıyorum. Çok yoruluyorum, zorlanıyorum. Eve gidip hiç bir şey yapamıyorum.”
K7	“10 saati buluyor. Ev işiyle geçiyor. Onun dışında bir şey yapmıyorum. Bir yere gidemiyorum. Eve dair sorumlulukları yapmak zorlamıyor. Bazen hazır yiyoruz. Kimseyi suçlu bulmuyorum. Kendime eh işte zaman ayırabiliyorum.”
K8	“10 saat bazen geçiyor. Kendim işten eve gidince dinleniyorum. Çocuklar yardım ediyor. Hafta sonu her türlü vakti çocuklarıma, kendime ayırıyorum.”
K9	“10 saati buluyor. Eve gidiyorum. Hiç oturmadan yemek yapmaya başlıyorum. Sonra bulaşıktır işler bitiyor anca dinleniyorum. Çocuklarıma vakit ayıramadım ki kendime vakit falan ayırayım. Eskiden kızım yardım ederci oda evlenince tek başıma yapıyorum. Evde baba oğul kaldı onlar nasıl yapsınlar ev işinde anlamazlar ki bana kaldı tüm işler. Bazen yinede oğlum yardım eder.”
K10	“Eve gidiyorum yemek yapıyorum, bulaşık yıkıyorum. Canım isterse ev işi falan yapıyorum. Kendime vakit ayırıyorum hafta sonları artık. Yok, suçlu falan bulmuyorum kimseyi.”
K11	“10 saat çalışıyorum. Gündelik yaşam diye bir şey yok ki. Karanlıkta geliyoruz. Aile hayatını düşünemiyorum. (Evlilik gibi öyle bir hayatı) Bazen arkadaşlardan çocuğunu babaanneye falan bırakıyorlar görmeye bazen 15 günde bir gidiyorlar. Kendi vakit falan ayıramıyorum aileme de. Suçlu hissetmiyorum çalışmak zorundayım.”
K12	“10 falan oluyor. Ne kendime ne aileme vakit ayıramıyorum. İşten geliyorum çok yorgun bir şekilde. Yok, suçlu bulmuyorum. Çalışmam gerek.”

Uzun saatler çalışan kadın işçiler, mesai bitiminde rutin olarak evlerine gidip eve dair sorumluluklarını gerçekleştirmeye odaklanmaktadır. Genel olarak aile sorumluluklarını kendilerinin getirmesini vazife haline getiren kadın işçiler gelir gelmez eve dair işlerini yapıp, daha sonrasında dinlenmeye ayırmaktadırlar.

İş yaşam dengesizliğini yaşarken diğer aktörlerin bu konuda tutumlarını mazur görmekte sadece çocuklarına ve ailesine vakit ayıramamanın üzüntüsünü yaşamaktadırlar. Bu sorumluluk yükünün çok fazla hissetmeyen görüşmeciler genel olarak boşanmış veya bekârdır. Genel itibarıyla sosyal yaşamları sadece eve dair sorumluluklarını yerine getirmekten ibaret olduğu belirlenmektedir. Gündelik yaşamda kendileri için bir zaman dilimi çoğunun maalesef bulunmamaktadır. Sadece aile bütçesine katkıda bulunmak ve aile üyelerinin tüm ihtiyaçları karşılamak yaşamlarının nihai amacı haline almaktadır.

Tüm görüşmeciler çalışma yaşamının birer aktörü olmasına rağmen ev sorumluluklarında paydaş bulmayı çok fazla tercih etmemektedir. K4’ün ifadesindeki gibi “Eşim yardım edemiyor

ama bu konuda onu suçlayamam. O da çok uğraşiyor, yoruluyor.” eşi çalışma yaşamında yer aldığı gibi kendisinin de yer almasıyla birlikte evde görev dağılımının yapılması yerine tüm görevleri kendisine atfetmektedir.

Tema 2b: Kadın İşçilerin İş Yaşam Dengesine Yönelik Düşünceleri

	Günlük yaşamınızda birçok sorumluluğunuz olması bununla birlikte işyerinde yoğun olması işte gergin olmanıza neden oluyor mu? Vardiyalı çalışma işyerinde kazalarına sebep oluyor mu? Bu sizde stres oluşturuyor mu? Çalışırken kısa sürede yorulma, çalışma ortamında uzaklaşma hissi oluşturuyor mu? Yeni bir makine alındığında kullanımı ya da bozma korkusu yaşıyor musunuz?
K1	“Gerginlik oluyor tabii ki. Hatta baş ağrısı yaşıyorum. Vardiyalı çalışma stres yapıyor. Bir kere kolum kırılmıştı. Yeni bir makine alındığında bilen tarafından gösteriliyor. Arada uzaklaşmak istiyorum. Bazen buradaki insanlardan uzaklaşmak istiyorum.”
K2	“Arada oluyor gerginlik önceden daha çok oluyordu. Biraz alıştım. İçime atmamayı gayret gösterdim. Zaman geçince ortama alıştım. Stres oluyorum. Uyku problemim oluyor. Gecede olunca mesela. Uyku düzenim kalmıyor. Fazla mesai olunca yoruluyorum. Zaman zaman kişilerden ve iş ortamından uzaklaşmak istiyorum. Zaman zamanda çıkmayı istedim.”
K3	Gerginlik ufak tefek stres oluyor tabii ki. Ara sıra bu ortamdaki uzaklaşmak istiyorum ama yinede işimi seviyorum.”
K4	“Bir bakıma çalışınca rahatım aslında gerginlik olmuyor. Hiç kaza yaşamadım. Ama yoruluyorum uyku düzenim bozuluyor. Buna bağlı stres yaşıyorum. Sürekli ayakta olmak bu beni yoruyor. Malı bozacağım diye korkuyorum.”
K5	“Acil bir iş olunca yetişmeyince gerginlik yaşıyorum. Yorulma oluyor ne zaman ki eve gidiyorum anlıyorum yorgunluğumu. Bazen sabit aynı yerde saatlerce ayakta duruyoruz. İlk zaman makineyi bozacağım diye korku yaşıyordum. Şimdi alıştım olmuyor öyle korkularım.”
K6	“İş yetiştiremeyince bir gerginlik oluyor. Arada uzaklaşmak istiyorum. Bazen iş sorumluluğundan dolayı gelmek istiyorum bazen de yorgunluktan gelesim gelmiyor. Bir kere kolum kırıldı. Yine olur diye stres oluyorum.”
K7	“Gerginlik oluyor. Bir kere parmağımı diktim. Bazen de vardiyalı çalışmak zaman zaman avantajlı olabiliyor. O güne bağlı. Normal bir yorgunluk oluyor ama uzaklaşma hissim pek olmuyor.”
K8	“Çalışmak bana güç verdiği için çok böyle uzaklaşma hissi olmuyor. Gerginliğim çok olmuyor. Daha önceki işim daha stresli olduğundan burada daha rahatım. Öyle makineye zarar verme korkum yok.”

K9	“Yoruluyorum. Para olmayınca çalışmak zorundayım. Stresim olmuyor evde olursam daha çok şey takıyorum stres oluyorum. Öyle makine bozma korkum yok. Kaza gelmedi başıma.”
K10	“Çok yoruluyorum yaş 54 olunca. Emekli olana kadar çalışırım sonrasında bırakacağım. Çocuklar evlendiler. Elime iğne batmıştı. Makineyle ilgili korkum yok.”
K11	“ Kendime aileme vakit ayıramayınca bende agresiflik yapıyor. Sürekli gergin bir ortamda kalıyoruz. Çok yoruluyorum. Uzun mesai saatleri yoruyor. Stres var. Bir kere parmağımı diktim. Üstler ve astlarda birbirine baskı olayı var buda aşırı stres yapıyor beni.”
K12	“ Çok yoğunuz çok yorgun ve gergin oluyorum. Bazen ortamdaki dolayı ve kişilerden dolayı uzaklaşmak istiyorum.”

İş yaşam dengesizliğini yaşayan kadın işçiler iş yerinde gerginlik ve stres gibi durumlarla karşı karşıya kalmaktadır. Vardiyalı çalışma çoğunun yaşamlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Uykusuzluk ve uyku düzensizliği gibi ciddi problemler yaşamaktadır. Diğer iş partnerlerinin de iş yaşamını daha da zorlaştırdığı ve iş yükünün artması aşırı yorgunluk ve çalışma ortamından uzaklaşma hissi yaşatmaktadır.

İş yaşam dengesinin sağlanamaması görüşmecilerde agresif tavırlara sebep olmakta ve işin yoruculuğu kadın işçileri ne kadar işten uzaklaşma hissi vermesine rağmen yaşamlarını devam ettirmek amacıyla katlanmak zorunda kalmaktalar.

Tema 3: Örgütsel Destek ve Bağlılık

	İşçi ayrılmaları çok oluyor mu? İşe geç gitme işe devamsızlık çok yaşıyor musunuz? İşletme tarafından iş yaşamını destekleyici imkânlar sağlanıyor mu?(kreş, yarı zamanlı çalışma, izinler v.b.) İş her an kaybetme hissiniz oluyor mu? Bu hissin oluşmasının sebebi nedir? İşletme içinde çeşitli eğitimler verilmekte mi? Yöneticiler görev ve başarılarınızı objektif değerlendiriyor mu?
K1	“Ayrılmalar oluyor. Birde kadın –erkek işçiler arasında ayırım oluyor. Mesela işimiz tam bitiyor o sıra boş gibi görünüyoruz hemen uyarı alıyoruz niye boş duruyorsunuz. Erkek işçi boşta olsa bile uyarı almıyor. Bazen bir işim çıkıyor o zaman izin alabiliyorum. İş güvenliğiyle ilgili eğitimler aldık. Biz işimizi yapıyoruz öyle takdir falan görmüyoruz. İş kaybetme hissi hiç olmadı. Çalıştığım zaman boyunca ne geç geldim ne devamsızlık yaptım.”
K2	“Öyle işini iyi yaptın demek falan olmuyor. İşçi ayrılmaları oluyor. Hiç devamsızlık yapmadım. Geç kalmada yaşamadım. Eğitim iş güvenliğinin verdiği eğitimler var.”

K3	“Öyle his oluşmadı bende. İşe öyle rahatsız olduğumda devamsızlık yaptım. Eğitim oluyor öyle. Bir iş vardı müşteri çok acil istiyordu onu yetiştirmek için uğraştım çokta iyi oldu ürün ama öyle takdir falan duymadım. Düğün falan ya da işim olduğunda öyle bir şey olduğunda izin verirler.”
K4	“Hiç yaşamadım bu hissi burada. İş geç gelme ya da devamsızlığım olmamıştır. Yaptığımız iş olarak öyle takdir falan yaşamadım. Yeni girip yapamayınca ayrılanlar oluyor. Eğitimler oluyor.”
K5	“İşler kötü gittiği zaman işi kaybetme hissi oluyor. Eğitim olarak iş güvenliğiyle ilgili oldu. Şu ara işçi ayrılması pek yok. Öyle takdir falan nerde yok. Geçte kalmadım devamsızlıkta yapmadım. Destek olarak izin verilmesidir.”
K6	“Hiç öyle bir hissim olmadı. Yönetici tarafından takdir görüyorum. Öyle izin ya da yarı zamanlı çalışma gibi. İşçi ayrılmaları oluyor. Hiç geç kalmadım ya da devamsızlık yapmadım habersiz. Yangın eğitimleri gibi eğitimler aldık.”
K7	“Sadece izin konusunda çok sıkıntı olmuyor önemli bir şey olduğunda gidebiliyorum. Devamsızlık, geç gitme gibi şeyler yapmadım. Maaş konusundan dolayı işçi ayrılmaları oluyor. Kaybetme korkum yok. Öyle iyi yaptın başardın desteği yok. Eğitimler iş güvenliği falan onlar oluyor.”
K8	“Kaybetme hissim yok. Yeni girdim ama öyle devamsızlık falan yapmadım. Bundan önceki işimde de olmadı.”
K9	“Parasal durumundan arada ayrılanlar oluyor. Eskiden arada devamsızlığım gelemediğim zamanlar oldu. Öyle destekleyici bir şey yok. İşler kötü gidince bazen kaybetme korkum oluyor. Eğitimler oluyor. Fabrika içinde takmak için kulaklık verdiler. Yok, öyle bir takdir işimi iyi yaparım ama.”
K10	“Oluyor tabi işten ayrılmalar, devamsızlık arada çok nadir olmuştur. Destekleyici bir yardım yok. Kaybetme hissim yok.”
K11	“İşten ayrılmalar çok oluyor. Çalışma saatlerin uzunluğu yoruculuğundan dolayı ayrılmalar oluyor. Kendim öyle devamsızlık yapmadım. Hiçbir destek görmüyoruz. Eğitimler oluyor devamlı. Motive eğitimleri oluyor. İş kaybetme hissim hiç yok. Sanırım bende tükenmişlikten dolayı böyle hissim yok. Öyle takdir etme falan yok.”
K12	“ Herhangi bir destek olmuyor. İşçi ayrılmaları oluyor dayanamayan çıkıyor. Kaybetme korkum yok çünkü yoruluyorum. Devamsızlığım habersiz olmadı.”

İş yaşamından doyum alamayan kadın işçiler işi kaybetme gibi korkuları bulunmamaktadır. Fakat bir yandan çalışmak zorunda olmalarını dile getiren kadın işçiler, işi kaybetme korkusunun yaşamaması aslında bu ikilem arasında bir tezatlık yaşadığını ortaya çıkarmaktadır.

Bunun kaynağı uzun süre bu yorucu iş döngüsünden yer almaları ve örgütsel olarak izin dışında aslında çok fazla destek görmeyen kadın işçilerin örgüte bağlılığı minimum seviyede yer almasıdır.

Örgütsel bağlılık ne kadar artarsa aslında çalışanlar kendilerini o örgütün bir parçası olarak görürler ve bu tüm iş sürecini olumlu yönde etkisi altına alır. Ayrıca her çalışan takdir görmek ister her örgütün kendi örgüt kültürüne en uygun bir ödül sistemi geliştirmesi gerekmektedir. Ne kadar takdir görülse çalışan o kadar motive olur ve performansında daha fazla artış yaşanır. Mülakat doğrultusunda görülüyor ki iş yaşam dengesini sağlayacak bir araç niteliğinde olan örgütsel destekten yoksun kaldıklarıdır.

K1'nin dile getirdiği ifade de “Birde kadın –erkek işçiler arasında ayırım oluyor. Mesela işimiz tam bitiyor o sıra boş gibi görünüyoruz hemen uyarı alıyoruz niye boş duruyorsunuz. Erkek işçi boşta olsa bile uyarı almıyor.” gösteriyor ki cinsiyet ayrımcılığın hissedildiğidir. Cinsiyet ayrımcılığı işgücü piyasalarında sadece ücret, iş pozisyonu dışında bazen iş süreçlerinde yaşanabiliyor.

Tema 4: Çalışma Düşüncesine Yönelik Genel Algı

	Ev dışında çalışmak size ne hissettiriyor? İşletme içinde yükselme şansınız var mı? Geleceğe yönelik beklentileriniz nelerdir?
K1	“Ev hanımı olmayı tercih ederdim. Çünkü çok yorucu. İşletme içinde öyle yükselme şansımız yok. Aynı yerdeyiz. Emeklilik ümidim yok. Evim olmasını, çocuklarımın okumasını istiyorum.”
K2	“Çalışmaktan memnunum. Çalışınca kendimi zinde hissediyorum. Özgür hissediyorum. Kimse karışmıyor. Yok, aynı bölümdeyiz. Sosyal yaşamdan uzak olsam da memnunum. Fazla bir plan yapmıyorum. Emeklilik için çalışıyorum.”
K3	“Çalışmak güzel ama biraz iş durumuna göre. Öyle yükselme yok. Bol bol gezeceğim.”
K4	“Paramı harcıyorum. Özgürüm. Yükselme yok. Emeklilik ve düzenli bir hayat istiyorum. Çocuklarımla huzur istiyorum.”
K5	“Çalışmaktan memnunum. Yorulsam da mecburiyetten çalışıyorum çalışsam ne yaparım. 3 çocuk okutuyorum. Bir sigortam olsun diye çabalıyorum. Emekli olayım. Öyle gezmek falan bilmem. Bizim ne beklentimiz olacak. Hayal bile edemiyorum.”
K6	“Her şekilde olumlu hissettiriyor. Çalışmak her zaman iyidir. Çalışmayınca psikolojim bozuluyor. Emekli olmak istiyorum. Umreye gitmek başkada hiç bir

	beklentim yok.”
K7	“Çalışmak istiyorum güvence için. Emeklilik birde hac ya da umre istiyorum.”
K8	“Çalışmak insanı daha ayakta hissettiriyor. Kadın daha güvenceli hissediyor. Yok yok yükselmek nereye geçeceğiz ki öyle geçecek bir yer yok ki. Hayallerim, planlarım çok yok. Emeklilik isterim. Ama olması çok zor.”
K9	“Para olmayınca çalışmak zorundayım. İnan gecem gündüzüm birbirine karıştı. Kendi işim gibi çalışıyorum erken gelmişim dünyaya diyorum. Çocukların peşinde olunca önceden düzenli bir işte çalışamadım öyle olmasaydı emekliliğim olurdu. Şimdi emekliliği göremem. İlerde bir evim olsun yeter.”
K10	“Çalışmak daha iyi tabi ama yaş gitti. Evimle ilgili planlarım var öyle emekli olamam gibi.”
K11	“Emeklilik için çalışıyorum. Ama şu var ki evde de duramam boş boş. Belki üste çıkabilirim ama sırf sorumluluğu çok fazla ve ast üst ilişkileri çok sıkıntılı diye istemiyorum. Emeklilik primim dolsun o kadar.”
K12	“Sırf emeklilik için bekliyorum o kadar. Geleceğe yönelik emekli olmak.”

Çalışma kavramsal olarak sadece maddi ihtiyaçları karşılamak amacıyla hizmet eden bir olgu şeklinde yaklaşılmaktadır. Çalışma yaşamında yer almaları kadın işçileri, toplumda ve aile yaşamında özgürleştirdiğini, daha kendilerine güvenen birer birey olduklarını hissettirmektedir. Kimseye bağımlı birey olmamak adına güvenceli bir yaşam için bir nevi bu zor ve meşakkatli iş yaşamına katlanmaktadır.

Sosyal güvenceye dair kimi emekliliğin kendilerini için bir hayal olarak görmektedir. Hayata dair beklentilerinde sadece çocuklarının okuması ve onlara dair planları yer almaktadır. Yine görülüyor ki kendileri için çok büyük bir beklentilerinin olmadığıdır.

K9’un ifadesinde “Çocukların peşinde olunca önceden düzenli bir işte çalışamadım öyle olmasaydı emekliliğim olurdu. Şimdi emekliliği göremem.” gösteriyor ki kadın öncesinde sadece çocuk bakımı ve ev işlerinde sorumlu bir birey olarak görülmekte olup uzun dönemli iş gücü piyasasından uzak tutulmaktadır. Ekonomik sıkıntıların artması, tek kazançlı hanelerin, çekirdek ailenin bakımı için yeterli olmadığı durumlarda aile bütçesine destek açısından kadının iş piyasasında yer almaya olanak verildiğinin göstergesidir.

Sonuç ve Öneriler

Tarihsel süreç içerisinde iş gücü piyasasında uzak tutulan kadın, ekonomik değişimler, göçler, tarımsal sektörden hızla hizmet sektörüne bir kaymanın yaşanması gibi birçok faktör kadının iş yaşamına girmesini hızlandırmaktadır. Ataerkil toplumlarda “kadın” sadece eve dair sorumluluklardan sorumlu tutulan ve eve ekmek getirmekle sorumlu olan taraf “erkek” olarak nitelendirilen bir toplumsal yapı içinde kadın ikinci işgücü olarak iş yaşamında yer almaktadır. Eğitim seviyesinin yüksek olmaması kadının düşük, güvencesiz, esnek, kayıt dışı işlerde çalışmasına sebep olmaktadır.

Vardiyalı bir çalışma yaşamında yer alan kadın işçiler, uzun süren mesailer, aşırı yorgunluk, tükenmişlik, stres, uyku bozukluğu gibi problemler yaşamasıyla birlikte iş yaşamında huzursuz ve mutsuz birer bireylere dönüşmektedir. İş ve özel alanda kendisine verilen tüm sorumlulukları yerine getirmek için büyük çaba sarf eden kadın iki alan arasında dengenin sağlanamadığı durumlarda çeşitli sorunlar yaşamasına neden olmaktadır.

Araştırmanın bulguları kadın çalışanlarının hem aile sorumluluklarını yerine getirmek ve aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla büyük fedakârlık gösterdiğini ve bu noktada örgütsel anlamda ve aile üyeleri tarafından yeterince destek göremediğini ortaya koymaktadır. Bireysel olarak kendileri için bir gelecek beklentisi olmayan kadınlarımız yaşamlarını iş ve ev arasında geçirmekte ve genel olarak sosyal yaşamdan uzakta bir yaşam sürdürmektedirler.

Kadın çalışanların daha güvenceli bir çalışma yaşamı için mikro anlamda sosyal güvence politikalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Yoksulluk düzeyinin artması kadının ikinci iş gücü olarak atipik işlerde yer almasına neden olmaktadır. Günümüzde birçok kadın ev hizmetlerinde, yaşlı bakımında, fabrikalarda çok düşük ücretlerde çalışmaya maruz kalmaktadır. Gün geçtikçe ekonomik sıkıntılar tek kazançlı hanelerde daha fazla hissedilmesi, kayıt dışı çalışmalarda kadın ve çocukların yer almasına neden olmaktadır. Gerçekleşen bu çalışma koşulların önüne geçmek için iş gücü piyasasının “daha insana yakışır işler” ve “ücret politikaları” geliştirilmesi gerekli bir hal almaktadır. Çalışma yaşamında kadın-erkek çalışanlar arasından ücret, hiyerarşik olarak iş pozisyonunda erkek çalışan öncelikli olarak seçilmesi gibi cinsiyet ayrımcılığının yapılmaması, kadının iş yaşamında karşılaştığı zorlukları en aza indirmede önemli bir yer tutmaktadır.

Toplum olarak sosyal, ekonomik ve kültürel kalkınmanın sağlanmasında çalışma yaşamında kadının yer alması odak nokta niteliğindedir. Bu konuda küresel anlamda birçok makro politikalar geliştirilmekte ve bu politikaların toplumsal olarak uygulaması için zemin hazırlamak gerekmektedir.

İş gücü piyasasında yer alan örgütlerin sadece kar maksimizasyonuna odaklanmadan çalışana değer veren bir örgüt kültürünün yerleşmesi gerekmektedir. Örgütsel olarak kreş, aile yardımı, burs, yaşlı bakımı gibi konularda politikalar geliştirilmesi ve politikaların uygulaması konusunda teşvik edilmelidir. Araştırma perspektifinde kadının eğitim seviyesini artıracak çeşitli eğitimler düzenlenmeli ve düzenlenen eğitimlerin ulaşma potansiyeline bakılması önemlidir. Ayrıca çalışma yaşamının tüm unsurlarının, Çalışma saatlerinin ve koşullarının reel anlamda yasal düzenlemelere uygun bir hale getirilmesine daha fazla özen gösterilmeli ve diğer iyileştirici çözümler üretilmelidir.

Çalışma yaşamına ilişkin bu önerilerin yanı sıra benzer araştırmaların daha geniş örnekleme farklı sektörlerde yapılıyor olmasının ve araştırma konusunun farklı konularla ilişkilendirilerek incelenmesinin de hem literatüre hem de uygulayıcılara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Aksu Avcı, B. (2014). İşletmelerde kadın çalışanlara yönelik aile dostu insan kaynakları politikaları, iş-aile çatışması ve desteğinin iş doyumu ile ilişkisi. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Aslan, Y. ve Satı Ü. (2010). Bir fabrikada çalışan işçilerde tükenmişliğin incelenmesi. TAF Preventive Medicine Bulletin, 9/5, 453-462.

Atım, R. (2013). Küreselleşen çalışma hayatında Türkiye’de kadın istihdamını artırmaya yönelik politikalar. Yüksek lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

Aziz, A. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri. Ankara: Nobel Yayınları, 286.

Balaban, Ö. ve Özdemir, Y. (2013). Farklı boyutlarıyla kadın girişimcilik. E. Kaygın ve B. Güven (Yay. Haz.). Kadın girişimcilerin iş-yaşam dengesi algısının belirlenmesine yönelik bir araştırma: Sakarya örneği. (s.113-137). İstanbul: Veritas Yayıncılık.

Budd, J. W. (2016). Çalışma düşüncesi (F. Man, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Çakır, A. (2011). Türkiye’de esnek çalışma ve kadın işgücü üzerindeki etkileri. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Demirbilek, T. (2004). Vardiyalı çalışmanın kadının aile ve sosyal yaşamına etkisi. SÜ İ.İ.B.F. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 7, 77-98.

Demirhan Adakale, F. E. ve Ekonomi, M. (2005). Türkiye’de kadın işçilerle ilgili koruyucu yasal düzenlemeler ve 4857 sayılı yeni İş Kanunu ile getirilen yenilikler. İTÜ Dergisi/d Mühendislik, 4/5, 55-67.

Dülger, V. (2014). Tükenmişlik sendromu ve iş doyumuna etkisi. Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Eğin, A. (2015). Çalışma hayatında iş stresi ve tükenmişlik. Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Erdem, İ. (2012). “Örgütsel davranış nedir?”, içinde Örgütsel davranış, (Çev. Ed.) Erdem, İ. Ankara: Nobel Yayınları. s. 2-36.

Fırat, Z. M. (2015). Tükenmişlik ve örgütsel bağlılığın mesleki bağlılık üzerindeki etkileri: banka çalışanları üzerinde bir araştırma. Doktora tezi, Haliç Üniversitesi, İstanbul.

Fidan, F. (2005). Çalışan kadının sorunu: Çatışan roller, sorumluluklar ve beklentiler gıda sektörü örneği. I.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 32, 185-201.

Fidan, F. Özdemir M. Ç. (2011). Ev hizmetlerinde çalışan kadınlar ya da evlerin kadınları. Çalışma İlişkileri Dergisi, 2/2, 79-89.

Greenhaus, J. H., Collins, K. M. ve Shaw, J. D. (2003). The relation between work family balance and quality of life. Journal of Vocational Behavior, 63, 510-531.

İlgöz, M. (2014). Stres kaynakları, sonuçları ve stresle mücadele. Yüksek lisans tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Kutluca, T. (2014). “Veri toplama yöntemleri” , içinde Eğitim araştırmaları: Nicel, nitel ve karma yaklaşımlar, (Çev. Ed.) Demir, S. B. Ankara: Eğiten kitap.

Küçükali, A. (2014). Sosyo-ekonomik ve kültürel yapının kadınların çalışma hayatı üzerine etkileri: Erzurum örneği, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 1,1-19.

Koçak, M. H. (2015). Neo-liberal dönemde çalışmanın geçirdiği dönüşüm. Toplum ve Hekim, CXXX(3).

Özdemir, Y. (2015). Kariyer yönetimi. Basılmamış ders notları, 202.

Özkan Sayar, G. ve Karaaslan, A. (2009). Kadın işçilerin terfi ettirilmelerinde etkili olan faktörler ve işgücü piyasalarında terfi ayrımcılığı. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24, 111-119.

Strangleman, T. ve Warren, T. (2015). Çalışma ve toplum: Sosyolojik yaklaşımlar, temalar ve yöntemler (F. Man çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Şahin, H. (2013). Küreselleşme sürecinde işçilerin direnme ve hayatta kalma stratejileri: Denizli Tekstil İşçileri örneği. Bursa: Ekin Yayınları, 260.

Taşkent, S. ve Kurt, D. (2014). Uluslararası düzenlemeler çerçevesinde Türk İş Mevzuatında kadın işçinin korunması. Çalışma ve Toplum, 1.

Thakur, S. ve Surampudi, S. (2011). Attaining work-life balance: Strategies for increasing work productivity. VSRD International Journal of Business&Management Research, 1/2, 115-120.

Toksöz, G. (2012). Kalkınmada kadın emeği. İstanbul: Varlık Yayınları, 1.baskı.

Türkdoğan, A. (2014). “Nicel, nitel ve karma araştırma” , içinde Eğitim araştırmaları: Nicel, nitel ve karma yaklaşımlar, (Çev. Ed.) Demir, S. B. Ankara: Eğiten kitap.

Yıldız, A. N., Gedikli, F. G. ve Küçükbiçer, B. (2012). Vardiyalı çalışmalarda iş sağlığı ve güvenliği konuları. TÜRK-İŞ Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 1-64.

Yuvalı, E. (2013). 4857 sayılı İş Kanunu'nun ve ilgili mevzuatın kadın işçiler ile ilgili hükümlerine genel bir bakış. TBB Dergisi, 106, 94-114.

Yüksel, İ. (2005). İş-aile çatışmasının kariyer tatmini, iş tatmini ve iş davranışları ile ilişkisi. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, CXIX(2).

TÜİK. (2006). Aile yapısı araştırması. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068 adresinde erişildi. (ET:21.04.2016).

SULTAN II. ABDÜLHAMİD HAN'IN TÜRK KÜTÜPHANECİLİĞİNE KATKILARI

Doç.Dr.Dündar ALİKILIÇ

Öz

34. Osmanlı padişahı olan II. Abdülhamid Han devlet idareciliğinin yanında, ilmi gelişmelere meraklı olan bir sultandı. Sultanın en önemli vasıflarından biri, bibliyofili (kitapseverlik) ve bibliyomani (kitap deliliği) arasındaki ince çizgide yürüyen bir kitapsever olmasıydı. Bu durum onu döneminin en zengin kütüphanelerinden birini Yıldız Sarayı'nda kurmasıyla pekiştirmiştir. Muhteşem bir kütüphane oluşturduğu gibi hükümdarlığı sırasında kitap yayını ve yabancı eserlerin tercüme edilmesine teşvik etmiştir. Batı standardında ve halka açık ilk kütüphane olan Bayezid Devlet Kütüphanesi onun döneminde açılmıştır. İlk toplu katalog, neşriyatına teşvik, matbaa açmanın ve kitap telifinin devletçe desteklenmesi yine onun zamanında gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Abdülhamid'in Türk Kütüphaneciliğine olan katkısı ve kütüphanecilik ile ilgili faaliyetleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sultan II. Abdülhamid, Osmanlı, Kütüphane, Yıldız Sarayı Kütüphanesi, Bayezid Devlet Kütüphanesi

Abstract

34th Ottoman Sultan. Abdulhamid Han, who had the curiosity to scientific development, beside the government administration. One of the most important characteristics of the Sultan, the

Bibliophile and bibliomania was that between a booklover walking the thin line. This has been strengthened with the establishment of one of the richest library of her era Yıldız Palace. As he created a wonderful library and also encouraged to book publishing and translate foreign publications. Bayezid State Library, which is open the first public library in western standards and was opened in his reign. The first batch catalog, promoting the publication and also the state-supported copyright was held in his time. This study will be discussed Abdulhamid related activities contribute to the Turkish librarianship and library.

Keywords: Sultan II. Abdülhamid, Ottoman, Library, Yıldız Palace Library, Bayezid State Library

Sultan II. Abdülhamid 21 Eylül 1842’de Sultan Abdülmecid’in ikinci oğlu olarak dünyaya geldi. Annesi Tirimüjgan Kadın Efendi’dir. Osmanlı tahtındaki 34. padişah olarak 31 Ağustos 1876’da tahta geçen II. Abdülhamid yaklaşık 33 sene hükümrân olduktan sonra 27 Nisan 1909’da tahttan indirildi. Şubat 1918’de Beylerbeyi Sarayı’nda vefat etti.¹

Son universal imparatorluk ve son imparator unvanına haiz büyük devlet adamı, Müslümanların 99. halifesidir. Bu unvanı ve mevhumu onun kadar vurgulayan Osmanlı sultanı olmamıştır.²Bu çalışmada, onun siyasi kişiliğini değil kültürel çalışmaların önemli bir parçası olan kütüphanecilik alanında bıraktığı izler hususunda kısaca bilgi verilecektir.

Sultan II. Abdülhamid döneminin (1876-1909) Türk kütüphanecilik tarihinde özel bir yeri vardır. II. Abdülhamid, mederese-mekteb konusundaki politikasını kütüphanecilik alanında da uygulamıştır. Bir taraftan vakıf kütüphanelerinin ıslahı, kataloglarının hazırlanması, düzenli hizmet vermelerinin sağlanması konusunda büyük bir çaba gösterirken diğer taraftan da imparatorlukta kurulmaya başlanılan yüksekokullarda, hastahane ve müze gibi kurumlarda genellikle koleksiyonları yabancı dilde eserlerden oluşan kütüphaneler kurmuş ve Yıldız Sarayı’nda zengin bir koleksiyon oluşturmuştur.³

¹ Azmi Özcan, “Sultan II. Abdülhamit”, Türkler 12, Ankara 2002, s.909.

² İlber Ortaylı, “Son Universal İmparatorluk ve II. Abdülhamid” Türkler 12, Ankara 2002, s.889.

³ İsmail E. Erünsal, Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri, Ankara 2008, 296-297.

Osmanlı hâkimiyetinden çıkmakta olan Balkan şehirlerindeki kütüphanelerde mevcut kitapların İstanbul'a getirilmesi için de önemli teşebbüslerde bulunmuştur. İstanbul'da ve Şam'da bir umumi kütüphane kurma fikri de bu padişah zamanında ortaya atılmıştır. Yine bu dönemde Balıkesir, Eskişehir, Manastır ve Bursa'da II. Abdülhamid tarafından çeşitli kütüphaneler tesis edilmiştir.

427

II. Abdülhamid'in çeşitli yerlerde dağınık bir halde bulunan on bin civarındaki kadı sicilini şeyhülislâmlığa bağlı bir sicilât arşivinde toplaması ve bu kuruma bağlı bir kütüphane tesis etmesi (1894) bu dönemde kütüphanecilik alanında yapılan önemli düzenlemelerden biridir.

II. Abdülhamid döneminde vakıf kütüphanelerinin ıslahı ile ilgili en önemli çalışma mevcut vakıf kütüphanelerini inşa edilecek yeni bir binada toplama teşebbüsüdür. Devlet kütüphanesi olarak tasarlanan bu kütüphanenin çıkan savaşlar ve siyasi krizler neticesinde başarıyla sonuçlandırılmamıştır. Bu dönemde ayrıca Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde milli kütüphaneler kurulması yanında vakıf kütüphaneleriyle ilgili olarak da mevcut durumun tespiti yönünde çalışmalar yapıldığı görülmektedir.⁴

Osmanlı Devletinde kültür seviyesini yükselten II. Abdülhamid Müze-i Hümayun (Eski Eserler Müzesi) , Askeri Müze, Bayezid Kütüphane-i Umumisi, Yıldız Arşivi ve Kütüphanesi gibi kültür müesseselerini de kurmuştur. İmparatorluk içindeki vakıf kütüphanelerinin kitap mevcudunu tespit eden ilk kataloglar da bu dönemde yapıldı. Döneminde basım-yayım kontrolü olmasına rağmen yayın çalışmalarını bizzat desteklediği için kitap, dergi ve gazete sayısında büyük bir artış oldu.⁵

⁴ İsmail E. Erünsal, Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri, Ankara 2008, 298.

⁵ Cevdet Küçük, "Abdülhamid II" Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) I, İstanbul 1998, s.221.

II. Abdülhamid, imparatorluk dâhilindeki cami, mescid, medrese, türbe, imaret vs. gibi tarihi binalar ile fabrikaların ve devrin önemli şahsiyetlerinin fotoğraflarını çektirerek günümüze yüzlerce albümden oluşan bir kültür hazinesi bırakmıştır. Ayrıca başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun çeşitli şehirlerinin önemli fotoğraflarını ihtiva eden çok değerli bir albümler koleksiyonu hazırlattı. Sayısı 1800'ü bulan sanatkârane deri ciltli bu albümler bugün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. 35 bin karelik fotoğraf albümü Türk fotoğrafçılığına muazzam bir katkıdır. Bu eserler Osmanlı kültürünü yansıtan gerçek birer tarih hazinesidir. II. Abdülhamid zengin koleksiyonundan seçilmiş albümlerin bir kopyasını Yıldız Kütüphanesi'ne koyduğu gibi, birer kopyasını da döneminde neşredilen salnameler, kavanin mecmuaları ve takvimlerle birlikte Library of Congress'e ve British Museum'a göndermiştir. ⁶

⁶ Ali Toköz, " II. Abdülhamid Tarafından İngiltere Müzesine Hediye Edilen Kitap ve Fotoğraflara Teşekkür", Arşiv Dünyası Sayı 9, İstanbul 2007, s.122-123.

Sultan II. Abdülhamid polisiye romanları pek sever, özel olarak çevirttiği dahi olurdu. Bu romanları kendisine yatak odasında sütkardeşi Esvapçı başı İsmet beye okutturduğunu biliyoruz.⁷ Sultan II. Abdülhamid'in mümeyyiz bir vasfı da bibliyofili (kitapseverlik) ile bibliyomani (kitap deliliği) arasındaki ince çizgide yürüyen bir kitapsever olmasıdır. Bu durum onu döneminin en zengin kütüphanelerinden birini Yıldız Sarayı'nda kurmaya yöneliktir. Saltanatı sırasında şuurlu bir kütüphanecilik siyaseti güdüldüğünü söyleyebiliriz. Öncelikli olarak saray kütüphanesini yeniden teşkilatlandırmış ve ünlü Yıldız Sarayı Kütüphanesi'ni tesis etmiştir. 1909'a kadar Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'ndaki özel kütüphanesi olan, daha sonra İstanbul Üniversitesi'ne devredilen bu kütüphane günümüzde İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nin önemli bir koleksiyonu olmuştur. Bugün İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kitaplığı olarak hizmet vermektedir.

Yıldız Sarayı Kütüphanesi, Sultan II. Abdülhamid'in 33 senelik iktidarı sırasında bin bir zahmetle toplayıp Yıldız Sarayı'na getirttiği her biri birbirinden kıymetli kitapları barındırır. Yıldız Sarayı'nın 31 Mart ayaklanmasından sonra defalarca uğradığı yağmalardan kurtulabilmiş tek bölümü olan kütüphane, cumhuriyetin ilanından sonra kararname ile İstanbul Üniversitesi'ne verilmiş, uzun seneler ciddî bir ilim merkezi olmuş; fakat iş bilmez idareciler tarafından mahvedilmiştir. 1999 yılındaki İstanbul depreminde tahrip olan İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü hasar gördü, buradaki kitaplar boşaltıldı ve bina

⁷ Ayşe Osmanoğlu, Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım) İstanbul 1984, s.33.

tamire (restorasyona) alınarak kütüphane yıllarca kapalı kaldı. Yıllar sonra bina tekrar hizmete açıldı; ama pek çok eserin raflarda olmadığı görüldü. O günlerde piyasada Yıldız Sarayı Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi başlıklı (antetli) eserler görüldü. Kim bilir orijinal mahfazalı bu eserlerden kaç tanesi çıkarılmış, atılmış ya da hurdacılar üzerinden sahaflara düşmüş.⁸ Bu binlerce kitabın akıbetini, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne ait olan Taksim'deki Atatürk Kitaplığı'nın müdürü ortaya çıkardı. Bazı kitap koleksiyonerleri, çöpe atılan koliler dolusu kitapları bulmuş, satın almış ve kendi kütüphanelerine koymuşlardı. Sultan II. Abdülhamid'e ait olan eserlerin toparlanabildiği kadarının yeniden bir kütüphaneye gitmesi için gerekli finansmanı İstanbul Büyükşehir Belediyesi sağladı ve 4 bin 500 kadar eseri satın alarak Atatürk Kitaplığı'na yerleştirdi. ⁹ Böylece Sultan II. Abdülhamid'e ait pek değerli eser kaybolmaktan kurtuldu ve insanların istifadesine sunuldu. Yıldız Sarayında başlayan serüven, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde devam etmiş en nihayetinde Atatürk kitaplığında son bulmuştur. Şunu da ifade etmek gerekir ki Yıldız Sarayı'ndaki kütüphaneden kaçırılan bazı kitaplar dünya kütüphanelerinin dökümünden (envanterinden) çıkmaktadır. Halen ABD'de Michigan Üniversitesi Kütüphanesi'nden yağmalanan eserlerden oluşan 288 paçalık muhteşem bir koleksiyon mevcuttur ki, bu eserler arasında çok değerli yazma Kur'an-ı kerimler ve diğer dini eserler göz kamaştırmaktadır.¹⁰

Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayı'ndaki kütüphanesi dört bölümden oluşuyordu: 1) Yabancı dillerde Türkiye ile ilgili yazılmış eserler. Bunların içerisinde elyazması pek çok kitap vardı. Bunlar özel olarak tercüme ettirilerek telif hakkı ödenmiş kitaplardı. Dolayısıyla bunları basmak ve dağıtmak yasaktı. Tek nüshadılar. 2) Kütüphane Avrupa'da çıkan bütün önemli gazetelere aboneydi. Bu vesile ile son derece zengin bir süreli yayın koleksiyonu mevcuttu. 3) Kütüphanede roman ve hikâyeler bölümü mevcuttu. Toplam 6 bin kadar kitap özel olarak saray için çevrilmiştir. Bu romanlar haremde de okunur ve elden ele gezer, sonra kütüphaneye teslim edilirdi. 4) Coğrafya ve seyahatnameler koleksiyonu.¹¹

Yıldız sarayı Kütüphanesi'nde otuz kadar memur ve kitapçı çalışırdı. Sultan II. Abdülhamid burayı pek sever, günün iki saatini burada geçirirdi. Bazen devlet adamlarını da kütüphanede huzuruna kabul ettiği olurdu.¹²

Sultan II. Abdülhamid muhteşem bir kütüphane oluşturduğu gibi hükümdarlığı sırasında kitap yayını ve yabancı eserlerin tercümesini teşvik etmiştir. Batılı anlamda halka açık ilk genel kütüphane olan Kütübhâne-i Umûmî- i Osmânî (Bayezid Devlet Kütüphanesi) onun döneminde açılmıştır. 24 Haziran 1884 tarihinde yapılan bir merasim ve devlet ricalinin iştirakiyle hizmete açılmıştır.¹³ Bayezid Devlet Kütüphanesi'nin doğrudan, Abdülhamid devri eseri ve devlet eliyle kurulan ilk kütüphanesi olması onu dönemine yakışır kültürel bir faaliyetin temsilcisi yapıyor. Günümüz Türkiye'sinde türünün en büyüklerinden olan Devlet Kütüphanesi, derleme kanunu gereğince Türkiye topraklarında gerçekleştirilen her türlü yayının bir nüshasını buraya vermek zorunda olduğu bir müessesedir.

⁸ İsmail Kara, "Defter" Derin Tarih, İstanbul 2016,Sayı: 46, s.52

⁹ Murat Bardakçı, "Abdülhamid'in Kütüphanesi 28 Şubat'ta Çöpe Atılmış" haberturk.com/kultursanat/haber.17.06.2016 tarihli erişim.

¹⁰ Mustafa Armağan, Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı, İstanbul 2009, s.84.

¹¹ Mustafa Armağan, Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı, İstanbul 2009, s.84.

¹² Mustafa Armağan, Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı, İstanbul 2009, s.86.

¹³ İsmail E. Erünsal, Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri, İstanbul 2014, s.96.

Bayezid Devlet Kütüphanesinin kitap mevcudu açılışından sonra yapılan bağışlarla artmış, kuruluşunun üçüncü yılında 4164'e, ertesini yıl 4764'e, 1888 yılında 7068'e ulaşmıştır. Sultan II. Abdülhamid zamanında yapılan matbu bir fihristte kütüphanede 8054 cilt kitap bulunduğu kayıtlıdır.¹⁴ Günümüzde ise bir milyona yaklaşan kitap mevcuduyla ülkemizin en önemli kütüphanelerindedir.

Sultan II. Abdülhamid'in Türk kütüphaneciliğine en önemli katkısı ise, İstanbul'daki bütün vakıf kütüphanelerinde kayıtlı el yazmalarının defter kataloglarını hazırlatmasıdır. İstanbul'daki vakıf kütüphanelerinin tek tek kataloglarının tasnifi yapılmış, mevcut 67 vakıf kütüphanesinin katalogları 1884'te başlanarak 12 yılda 40 cilt halinde basılmıştır. Sultan II. Abdülhamid devrinde bastırıldıklarından dolayı "Devr-i Hamidî Katalogları" diye adlandırılan bu defter hâlâ kullanılmaktadır. Sultan II. Abdülhamid bu kataloglarda Türk kütüphanelerinin zenginliğini ilim dünyasına duyurmak istemiş olmalı. Şunu da ifade etmek gerekir ki, o dönemde basılmış eserlerin neşriyle de önemli bibliyografik hizmetler verilmiştir.

Sultan II. Abdülhamid'in arşivciliğine diyecek yoktu; günümüzde bile birçok kurumun arşivinin bulunmadığı göz önüne alınır ve Osmanlı'nın en küçük veya değersiz bir kâğıt parçasını dahi sakladığı düşünülürse Devlet-i Aliyye'nin büyüklüğü daha iyi anlaşılır. II. Abdülhamid dönemi belgeleri, Yıldız Sarayı Arşivi adı altında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin çok önemli bir bölümünü oluşturur. Sultan II. Abdülhamid, tahta çıkışından bir müddet sonra ikamet mahalli olarak Yıldız Sarayı'nı seçmiş ve devleti buradan idare etmiştir. 33 yıllık saltanatı sırasında hükümdarın bütün meseleler hakkında bilgi edinmek ve karar vermek arzusu, Yıldız Sarayı'nda belge sayısı her sene artan bir arşiv teşekkülüne sebep olmuştur. Dolayısıyla burada biriken defter, belge ve gazetelerden oluşan bir fon kurulmuştur.¹⁵ Ayrıca II. Abdülhamid zamanında Meclis-i Vükelâ mazbataları büyük bir titizlikle arşivlenmiş ve günümüze ulaşmıştır. II. Abdülhamid, Sultan Ahmed Meydanı'nda, bünyesinde Osmanlı İlimler Akademisi, Millî Kütüphane ve Darülfünun bulunan büyük bir kültür sitesi kurmayı düşünmüş hatta bu iş için Fransa'dan bir şehircilik uzmanı getirtmişti. Fakat bu önemli proje, dönemin çalkantılı siyasi vaziyeti ve başka sebepler yüzünden gerçekleştirilemedi.¹⁶

Sonuç olarak Türk maarifinin, gerçek bir Tanzimat padişahı olan II. Abdülhamid döneminde şuurulu ve planla bir şekilde ele alındığını görüyoruz. Aydınlaşma sürecinin bu sultanla zirve yaptığını söyleyebiliriz. Her alanda katkıları olduğu gibi kütüphanecilik alanındaki katkıları da göz ardı edilemez. Gazete, dergi ve kitap neşrinde nitelik ve nicelik bakımından önemli gelişmeler olduğu, kütüphanecilik ve arşivcilik alanlarında da modernleştirmeler yapıldığı, müzecilik gibi yepyeni bir dalda ciddi ve kalıcı adımların yine II. Abdülhamid döneminde atıldığı inkâr edilemez bir gerçektir.

Kaynakça

Armağan, M. (2009). Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı. İstanbul: Timaş Yayınları.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi. (2010). Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. İstanbul.

¹⁴ Hasan Duman, "Beyazıt Devlet Kütüphanesi" Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA) VI, İstanbul 1992, s.51.

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 2010, s.336.

¹⁶ Abdülkadir Özcan, "Kültür ve Eğitimin Önemi Bir Asır Önce Keşfetmişti" Derin Tarih Özel Sayı:3 İstanbul 2015, s. 68-69.

- Duman, H. (1992). Diyanet İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Erünsal, İ.E. (2014). Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Erünsal, İ.E. (2008). Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kara, İ. (2016). Kütüphane Fikri Olmayan Bir İlim ve Düşünce Dünyası Olur mu?. Derin Tarih, 46, 52-55.
- Küçük, C. (1998). Diyanet İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü.
- Haber Türk. (2016). Abdülhamid'in Kütüphanesi 28 Şubat'ta Çöpe Atılmış. <http://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/1178823-abdulhamidin-kutuphanesi-28-subatta-cope-atilmis> adresinden erişildi. (E.T.: 17.06. 2016)
- Toköz, A. (2007). II. Abdülhamid tarafından İngiltere Müzesine hediye edilen kitap ve fotoğraflara teşekkür. Arşiv Dünyası. 9, 122-124.
- Ortaylı, İ. (2002). Türkler. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Osmanoğlu, A. (1984). Babam Sultan Abdülhamid. Ankara: Selçuk Yayınları.
- Özcan, A. (2015). Kültür ve Eğitimin Önemi Bir Asır Önce Keşfetmişti. Derin Tarih, 3, 68-69.
- Özcan, A. (2015). Sultan II. Abdülhamid. Derin Tarih, C (3), 22-32.

KADININ EKONOMİDEKİ YERİ VE ÖNEMİ: TÜRKİYE'DEKİ SOSYO EKONOMİK DEĞİŞİMİN KADIN İSTİHDAMINA ETKİLERİ

Doç. Dr. Emine FIRAT

Öğretim Görevlisi Esra SOYU

Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Alper BİLGİÇ

KOP İdaresi BSK Koordinatörü

Öz

Tarih boyunca toplumlar büyük değişimler yaşamıştır. Bu değişimler toplumların ekonomik büyüme ve kalkınmasında önemli rol oynamıştır. Toplumlar bir bütün olarak her türlü bilgiyi kullanarak refah ve kalkınmayı amaçlamıştır. Ancak avcı-toplayıcı toplumlardan itibaren kadın ekonomik ve sosyal hayatın hemen hemen tümünde geri planda kalmıştır. Bunun nedeni kadının “doğurganlık” özelliğidir. Zamanla farklı dönemlerde farklı nedenler eşliğinde bu durum hep böyle devam etmiştir. Sosyal hayatı büyük ölçüde şekillendiren semavi dinlerde de kadının bu durumuna ilişkin tartışmalar süregelmiştir. Rönesans ve reform hareketleriyle batı toplumları az da olsa bu durumu eşitlemeye çalışmışlardır. Sanayileşme ile birlikte kadınların ekonomik ve sosyal hayatta yer almasının giderek önem kazandığını son yıllarda ise yaşanan sosyo-ekonomik değişimlerle beraber kadının ekonomik hayattaki yerinin büyük bir oranla arttığı görülmektedir.

Bu çalışmada öncelikle sosyoloji ve ekonomi bilimleri arasındaki ilişkiden hareketle, Türkiye'deki kadının ekonomideki ve istihdamdaki yerinin tarihsel süreç içerisindeki değişimi, sosyo-ekonomik veriler ışığında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İstihdam, kadın istihdamı

POSITION AND IMPORTANCE OF WOMEN IN ECONOMY: THE EFFECTS OF SOCIOECONOMIC CHANGE OF WOMEN'S EMPLOYMENT IN TURKEY

Abstract

Throughout history, societies have undergone major changes. These changes played an important role in the economic growth and development of societies. Societies aimed at prosperity and development by using all kinds of knowledge as a whole. However, since the hunter-gatherer societies, women have remained on the backs of almost all of the economic and social life. The reason for this is the woman's "fertility" feature. This has always been the case in the course of time with different causes at different times. The discussions about this situation of the woman have continued also within the celestial religions which shaped the social life to a great extent. With the Renaissance and the reform movements, western societies, tried to equalize this situation in part. In recent years, it has become increasingly important for women

to take part in economic and social life together with industrialization, along with socio-economic changes, It seems that the place of woman's economic life is increased by a great extent. In this study, the change in the historical process of the position of women in the economy and employment in Turkey will be evaluated in the light of socio-economic data, primarily with the movement, liaison between sociology and economic sciences.

Keywords: Woman, woman employment

GİRİŞ

Kadınlar, geçmişten günümüze kadar zamanın şartına ve değişen konjonktür durumlarına göre çeşitli ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu süreçte gerçekleşen sanayi devrimi kadının işgücü piyasasındaki konumunu belirlemiş ve bu durum önemli bir dönüm noktası haline gelmiştir.

Sanayi devriminden sonrasında oluşan teknolojik, ekonomik ve toplumsal gelişmeler kadınlara, annelik ve ev kadınlığı görevlerinin dışında ekonomik faaliyetlere ücret karşılığı daha fazla katılma imkânı sağlamış ve “**ücretli kadın işgücü**” kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Her birey açısından önemli bir kavram olan ücret, kadınların toplum içinde birey olmasını sağlayan ve kadınların her alanda eşit olmasında etkin rol oynayan bir kavramdır. Ücretli kadın işgücü tanımıyla ekonomik faaliyete katılan ve katılmayan kadın ayrımı daha da belirgin hale gelmiştir.

Günümüzde kadınların işgücü piyasasına katılmadıkları ülkelerde dengeli ve sürdürülebilir bir kalkınma sürecinden bahsetmek mümkün değildir. Kadının çalışma hayatına katılımının artması, ekonomik büyümeyi artırırken kadınların aile ve toplum içerisindeki pozisyonunu da olumlu şekilde etkileyerek ülkenin sosyo-kültürel gelişmesine önemli katkı sağlamaktadır.

Cinsiyete dönük yapılan mesleki ayrımcılık kadınların emek piyasasındaki konumuyla ilgili bir konudur. Kadının iş piyasasındaki konumunun iyileştirilmesi ise kadınlara yönelik istihdam politikalarının gelişimi ile ilişkilidir. Kadınların emek piyasasındaki durumunun iyileştirilmesi ülkenin kalkınma sürecine pozitif olarak yansımaktadır bu yüzden kadınlara yönelik istihdam politikalarının önemi daha da artmıştır. Ülkenin ekonomik, sosyo-kültürel yapısının doğrudan gelişimiyle ilişkili olan cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılık konusu, yetersiz ekonomik ve sosyo-kültürel yapılardan kaynaklı sorunların birsonucudur. Bu nedenle cinsiyetsel mesleki ayrımcılık ile ilgili sorunlara getirilebilecek çözümler sadece kadınlara yönelik istihdam politikalarının geliştirilmesi ile değil diğer politikaların geliştirilmesine de bağlıdır.

1. DÜNYA GENELİNDE KADININ KONUMU

Kadın işgücü konusu, çalışma hayatında üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Çalışma hayatındaki kadının yerinin, toplum ile olan ilişkisine ve toplumdaki konumuna bağlı olarak değiştiği görülmektedir (KSSGM, 2000).

Kadınların emek piyasasında rol almaya başlaması sonucu farklı teoriler ortaya çıkmıştır. Bazıları kadınların emek piyasasında istedikleri yerde olamamasını cinsiyet farklılığı boyutunda ele alırken, bazıları da, kadına toplumda oynadığı role göre yaklaşmaktadır. Bunlardan emek piyasası kuramı, çalışma şartlarının ve davranış kurallarının değişik olduğu alt piyasaların bulunduğu kademelerden söz etmektedir. Kadınların çalışma koşulları tüm dünyada kuşkusuz tartışılmazdır. Yapılan araştırmalar ve yasal düzenlemeler sonucu kadınların ekonomik, sosyal

ve siyasal alanlarda nitekim erkeklerle eşit haklara sahip olmaları gerektiğini, ekonomik yönden özgürlüklerini elde etmeleri gerektiğini göstermektedir. Fakat bu zamana kadar yapılan düzenlemeler ile belirli bir yol kaydedilememiştir. Dünyanın pek çok ülkesine bakıldığında kadınlar ticari, mali, ekonomik, politik alanlarda yer almayı, temsil edilememektedir. Bunun sonucunda ücretsiz düzenlemeler, çalışma şartları, ekonomik özgürlükleri, eşitsizlik, gelir dağılımında düzen, terfi hakları gibi yasal düzenlemelerde pay alamamaktadırlar. Koopmans (1957) iktisat disiplinine “cinsiyet-farklılığı” (gender-awareness) getiren iktisatçıları “bilimsel bulmamaktadır”. Özellikle Neo-klasik iktisatta görülen “işbölümünde bireyselleşme ve ihtisaslaşma” konumunun temel alınması, kadının toplumsal anlamda çalışmasının rasyonel olmayacağı düşüncesi kadına sadece ev hanımı rolüyle bakılması ve cinsiyet ayrımcılığını desteklemektedir (Voyvoda, 2003).

Cinsiyetler arası İnsani Gelişme Endeksi (Gender Related Development Index); cinsiyetler arasında eşit hakları sağlamayan ülkelerin, insan sermayesini arttırması ya da düzeltmesi, kadınlara insanca yaşama hakkı tanınması, erkek ile kadın arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırması için Birleşmiş Milletler Kalkınma Kurumu (UNDP) tarafından uygulanan bir formüldür. Bu endeksin en yüksek değeri “1”dir. Eşitsizliğin az olduğu ülkelerde bu değer 1’e yaklaşırken, eşitsizlik arttıkça bu değer “0”a yaklaşmaktadır. Cinsiyetler arası insani gelişme endeksi üç temel kriterle belirlenmektedir (UNDP,2006):

- Refah’ı etkileyen faktörler: Ortalama gelir düzeyi (Kazanılan gelir içinde kadın ve erkek payı)
- Sağlığı etkileyen faktörler: Ortalama yaşam beklentisi
- Eğitim’i etkileyen faktörler: Kadın-erkek okuma yazma oranı ile kadın-erkek okullaşma oranı

Eğitim ve öğretim, ayrımcılığa yol açan nedenlerden en önemlisidir. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde, kız çocukları erkek çocuklarına oranla ikinci planda görüldüğünden eğitimine de önem verilmemektedir. Eğitim önemli bir etmen olmasına rağmen, kız çocukları bu konuda dezavantajlı durumdadır. Hanehalkı tarafından kız çocuklarının eğitimine önem verilmediğinden dolayı ileriki hayatlarında eğitimsiz olmanın getirdiği olumsuzluklarla karşılaşmaktadırlar. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde, temel eğitim almayan çocukların annelerinin de öğrenimi olmadığı gözlemlenmiştir ve bu temel eğitimi almayan çocukların oranı %75 civarındadır (UNICEF, 2005).

2. KADININ SİYASAL VE EKONOMİK YAŞAMA KATILIMI

Emek piyasasında kadına yönelik yapılan ayrımcılık detaylı şekilde ele alındığında, sorunun aslında ekonomik kökenli olduğu görülmektedir. “Emek” kavramına dâhil olmayıp çalışan kadınların temel sorunu ekonomik hayatta yer alabilmektir. Dünya genelinde, kadınların emeği erkeklerin emeğine oranla fiyat ve verimlilik açısından çok düşük olmakla birlikte piyasanın buna vermiş olduğu tepkide farklıdır. Bunun sebepleri arasında kadınların işe katılımının belli başlı alanlarla kısıtlanması, kadınların aynı piyasada farklı ücretlerde çalışmasının getirdiği performans düşüklüğü ve kadınların başarıları sonucu terfi, promosyon veya performans artışı erkeklere kıyasla daha gözardı edilmesi gösterilebilir. Çünkü kadınların çalışma hayatına katılması gerek siyasal gerekse kültürel değerler çerçevesinde kısıtlanmaktadır (Özbe, 2004).

Kadının siyasal yaşama katılımı ele alındığında, erkeklere oranla daha az ilgili veya daha az bilgi sahibi oldukları göze çarpmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de kadının siyasal hayatta etkinliği oldukça düşüktür. Ama tarihsel açıdan bakıldığında, Türk kadınının diğer ülke kadınlarına göre şanslı olduğu görülmektedir. Tezer (1973) Cumhuriyet yıllarında kabul edilen İsviçre Medeni Kanunla birlikte, kadını erkek ile yasa önünde eşit kıldığını, kadın ile erkeği seçme ve seçilme hakkı bakımından eşit seviyeye getirdiğini belirtmektedir. Ülkemizde ilk kez 1935 seçimlerinde oy kullanan kadınlar, 18 kadın milletvekilini temsilci olarak meclise sokmuşlardır ve bu sayı parlamentonun %4.6’sına denk gelmektedir. Aynı yıllarda Fransa, İtalya, Japonya ve İsviçre gibi ülkelerde ki kadınlar bu haklara sahip olmamakla beraber, kadınlar Fransa’da 1944, İtalya’da 1948, Japonya’da 1950 ve İsviçre’de 1971 yılında bu haklara sahip olmuşlardır (Tekeli, 1981).

Aslında Türk kadını için önemli sayılan bu gelişmenin özgürleşme anlamında yeterli derecede uygulanıp uygulanmadığı tartışma konusudur. 1999 yılından itibaren parlamentodaki kadın meclis üye oranları ülkelere göre sıralanırsa: İsveç’te %45.3, Danimarka’da %38, Norveç’te %36.4, Hollanda’da %36.7, Almanya’da %32.2, Güney Afrika’da %29.5, Arjantin’de %30.7, Çin’de %21.8, İspanya’da %28.3 İsviçre’de %23, Kanada’da %20.6, İngiltere’de %17.9, ABD’de %14.3, Belçika’da %23.3, İtalya’da %11.5, Fransa’da %12.2, İsrail’de %15, Irak’ta %7.6, Yunanistan’da %8.7, İran’da %4.8, Japonya’da %7.3 ve Türkiye’de %4.4’dür. Kadın milletvekili dünya ortalaması ise %12.7’dir. BM kamusal alanda yapmış olduğu bir araştırma da, Orta Doğu Ülkelerinde kadınların kamusal alanda en fazla görünürlüğünün olduğu ülke ise İran’dır (Yaraman, 1999).

Kuveyt ve Birleşik Arap Emirliklerinde ise kadınların seçme ve seçilme hakları hiç yoktur. Dünya genelinde ülkelerin parlamentolarına bakıldığında ise, 80 ülkede 871 siyasal partinin %67’sinde kadın milletvekili bulunmamaktadır. Yalnızca 16 ülkenin parlamentosundaki kadın milletvekillerinin oranı %25’in üzerindedir. 1974’den sonra yapılan seçimler neticesinde yalnızca 17 ülkenin kadın başbakanı olmuş ve tüm dünyadaki bakanların sadece %8’i kadındır (Ecevit, 2003). Bu göstergeler değiştirilen ve yürürlüğe sokulan yasaların kâğıt üzerinde kaldığını ve kadınların siyasal alana katılımı üzerinde pozitif etkisinin olmadığını göstermektedir. Yukarıda bahsedilen katılım oranlarının düşüklüğünde ailenin ve toplumun payı oldukça yüksektir. Siyasete katılan kadınların ailelerinden aldıkları destek yanında eğitim seviyeleri ve yaşama biçimleri yüksek, belli meslek sahibi ve ekonomik anlamda özgürlerdir. Diğer taraftan, Türkiye’de ki kadınlar politik olaylar ve haklar hakkında yeterince bilgiye sahip değillerdir. Bu yüzden AB uyum yasaları tarafından sürekli düzenlenen ve kendilerine tanınan haklardan habersizdirler.

Eğitim düzeyinin yetersiz oluşu, kültürel ve çevresel baskılar, ekonomik özgürlüğün olmaması da kadın istihdamını olumsuz etkilemektedir. Görevli kadın ve mesleki kadın personel sayıları karşılaştırıldığında ise, gelişmiş ülkelerde bu sayının yüksek olduğu görülmektedir. Ukrayna’da bu oranın oldukça yüksek olması manidardır. Kadınların ekonomik yaşamdaki etkinliğinin önemli bir göstergesi olan bu değer Türkiye’de oldukça düşüktür. Kadınlar iş hayatında kariyer yapamamakta, yetki sahibi olamamakta ve statülerini arttıramamaktadırlar. Bunun neticesi olarak da, kadın gelirinin erkek kazancına oranı ülkemizde oldukça düşük çıkmaktadır. Araştırmalarda bunu doğrulamaktadır. Türkiye’de erkeklerin kazancı kadınların neredeyse iki katıdır. Oranlar Avrupa Birliği ülkeleri arasında da farklılıklar göstermektedir. Kadınlar erkeklere kıyasla ücret bakımından en fazla uçurumu Belçika’da yaşamaktadır.

3. DÜNYA'DA KADIN İŞGÜCÜNÜN İSTİHDAMDAKİ YERİ

Tablo 8: Dünya Ölçeğinde İşsizlik Oranı (Cinsiyete Göre)

Yıllar	Kadın	Erkek
1999	48,3	74,4
2002	47,9	73,4
2006	48,3	73,5
2007	48,5	73,6
2008	48,6	73,3
2009	48	72,8

Kaynak: ILO (2009 yılı verileri ortalama tahminleri)

Tablo 9: Dünya Ölçeğinde İstihdam Oranı (Cinsiyete Göre)

Yıllar	Kadın	Erkek
1999	51,8	79,6
2002	51,6	78,6
2006	51,6	78
2007	51,6	77,8
2008	51,7	77,7
2009	51,6	77,7

Kaynak: ILO (2009 yılı verileri ortalama tahminleri)

Tablo 3: Dünya Ölçeğinde İş Gücüne Katılım Oranı (Cinsiyete Göre)

Yıllar	Kadın	Erkek
1999	51,8	79,6
2002	51,6	78,6
2006	51,6	78
2007	51,6	77,8
2008	51,7	77,7
2009	51,6	77,7

Kaynak: ILO (2009 yılı verileri ortalama tahminleri)

Dünyada ekonomik ve sosyo-kültürel şartların değişmesiyle birlikte kadınların iş hayatında aktif rol almaya başladıkları görülmektedir. İş hayatında başlayan bu hareketlilik, kadınların ev yaşantısında da söz sahibi olmasını sağlamış, kadınların gerek iş gerekse ev hayatında statülerinin ve saygınlıklarının yükselmeye sebep olmuştur (Pur ve diğerleri, 1998: 82-83). Tarihsel süreç içerisinde Sanayi Devrimi ile başlamış olan kadınların iş hayatına katılımı, hem ev hem de iş hayatını beraber yürütmekte olan kadınlara çeşitli meslek gruplarında talebi arttırmıştır. Öğretmenlik, hemşirelik, doktorluk, sekreterlik ve bankacılık gibi uygun mesleklerde kadın istihdamına olan talep artmıştır.

Dünya Bankası'nın (2006) yapmış olduğu bir araştırmaya göre, kadınların eğitim seviyesinin ücretsel farklılığa etkisi oldukça yüksektir. Düşük eğitim seviyesinde olan kadınların kazandıkları ücret, ev işleri ve çocuk bakımı için ödenecek ücreti karşılamaya yetmekle birlikte çoğu zaman altında bile kalmaktadır. Bu sebeple, düşük eğitim seviyesindeki kadınların işgücüne katılım seviyesinin düşük olması beklenen sonuçtur. Doğal olarak eğitim seviyesi arttıkça elde edilen gelir ile yapılan masraf arasındaki fark kadınlara cazip geleceğinden, katılım oranını da arttıracaktır.

Kadınların yukarıda belirtilen mesleklere yönelmesi ücret ayrımı ya da biyolojik ayırmadan çok toplumsal cinsiyet ayırımından kaynaklanmaktadır. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı temel bir ayırmadır biyolojik özellikte değildir (Giddens, 2000: 97). Bu da, kadınların toplumun yönlendirmesine bağlı olarak iş gruplarını biçimlendirdiğini göstermektedir. Günümüzde iş sektörleri incelendiği zaman görülmektedir ki, esnek çalışma saatleri ve çalışma koşulları nedeniyle kadınların hizmet sektöründe çalışmayı en çok tercih ettikleri alandır. Çalıştığı sektörde erkeklere kıyasla daha az para kazanan, işbölümü ve yöneticilik pozisyonlarına ulaşmakta ayrımcılık ile karşılaşan taraf yine kadınlardır. Bu yüzden cinsiyet, meslek sınıflandırmalarında araç olarak kullanılabilir.

Sosyal koruma programlarının azalmasıyla, yoksul ailelerde çalışan informal işçilerin tüketimlerini gelir risklerinden ayrı tutmalarının hem refah dağılımı hem de ürün verimliliği açısından aksi sonuçları olabilmektedir. Bu bakımdan dikkatlice belirlenmesi gereken sosyal koruma programları-ışsizlik, sağlık ve risk sigortası, eğitime verilen desteğin artırılması gibi- hem kadınların iş yaşamında ki korunmasızlığını azaltmakta hem de kadınların pazarlık

güçlerini arttırmaktadır (Beneria ve Floro, 2003:2). Formal işlerde azalma olmasıyla ekonomik büyüme yavaşlamakta, hanehalkının yaşam standartlarını düşürmemek için hanede çalışan sayısı artmaktadır. İnfomal sektörün çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Bunun yanında, infomal ekonomi kadınlara hem çalışma saatleri açısından hem de evde çalışabilme açısından esneklik getirmektedir. Çünkü infomal sektörde çalışmak yüksek eğitim ya da bilgi birikimi gerektirmemektedir. Bu bakımdan, evde oturan ya da evde oturarak çalışmayı tercih eden kadınlar infomal sektörde daha kolay iş bulabilmektedirler (Heintz and Pollin, 2003:7). Ülkeler arasında da erkek mesleklerine oranla kadın meslekleri daha çok değişkenlik göstermektedir. Erkekler kadına yönelik mesleklerde çok rahat çalışabilmekteyken, bazı erkek mesleklerinde çalışan kadın bulmak imkânsızdır (Anker, 1998: 405). Kadın ile erkek eşit şartlarda çalışırken aynı ücreti alıyorlarsa ya da eşit değerde işe sahiplerse ve aynı çalışma koşullarında çalışıyorlarsa, cinsiyete dayalı farklılıktan söz etmek mümkün değildir (Gonas and Karlsson, 2006: 8).

2008 yılında dünya genelinde 3 milyarın üstündeki çalışanlardan yaklaşık %40.4'ü yani 1.2 milyarını kadınlar oluşturmaktaydı. Çalışan kadınların sadece %18.3'ü sanayi sektöründe çalışmaktadır. Aynı sektörde çalışan erkeklerin oranı ise %26.6'dır. Kadın nüfusunun çoğunlukla çalıştıkları sektör tarım ve gittikçe talebi artan hizmet sektörüdür. Çünkü 2008 yılında erkeklerin hizmet sektöründe ki istihdamı %41.2 iken, tüm kadın istihdamının %46.3'ü servis sektöründe çalışmaktadır. Kadın ve erkekte, sanayi istihdamı arasında ki küresel farklılığa tüm ülkelerde rastlanmaktadır (ILO, 2009).

4. TÜRKİYE'DE KADINLARIN İŞGÜCÜNE KATILIMI

Tablo 4: Türkiye'de Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları

Yıllar	Kadın	Erkek
1980	45.77	79.76
2000	39.60	70.60
2006	24.90	71.50
2014	33.6	76.6
2015	35	77
2016	36.2	77.6

Kaynak: TÜİK, 2016 verileri

Tablo 5: Türkiye'de Cinsiyete Göre İşgücü İstihdam Sayıları (Bin Kişi)

Yıllar	Kadın	Erkek
2014	8.546	19.552
2015	9.019	19.910
2016	9.436	20.236

Kaynak: TÜİK, 2016 verileri

Tablo 6: Türkiye’de Cinsiyete Göre İşsiz Sayıları(Bin Kişi)

Yıllar	Kadın	Erkek
2014	1.039	1.800
2015	1.165	1.874
2016	1.323	1.988

Kaynak: TÜİK, 2016 verileri

Tablo 7: Türkiye’de Cinsiyete Göre Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu Sayıları (Bin Kişi)

Yıllar	Kadın	Erkek
Ocak 2017 İşgücü		
Okur-yazar olmayanlar	711	306
Lise altı eğitimler	4.291	11.837
Lise	870	2.119
Mesleki veya teknik Lise	850	2.422
Yüksek Öğretim	2.904	4.349

Kaynak: TÜİK, 2016 verileri

Tablo 8: Türkiye’de Cinsiyete Göre Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu Sayıları(Bin Kişi)

Yıllar	Kadın	Erkek

Ocak 2017 İstihdam Edilenler		
Okur-yazar olmayanlar	679	257
Lise altı eğitimler	3.788	10.321
Lise	653	1.877
Mesleki veya teknik Lise	659	2.135
Yüksek Öğretim	2.364	3.941

Kaynak: TÜİK, 2016 verileri

Tablo 9: Türkiye’de Cinsiyete Göre Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu Sayıları(Bin Kişi)

Yıllar	Kadın	Erkek
Ocak 2017		
İşsiz		
Okur-yazar olmayanlar	32	49
Lise altı eğitimler	504	1.561
Lise	217	243
Mesleki veya teknik Lise	191	287
Yüksek Öğretim	540	408

Kaynak: TÜİK, 2016 verileri

Tablo 10: Türkiye’de Cinsiyete Göre Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu Oranları (%)

Yıllar	Kadın	Erkek
Ocak 2017		
İşgücü Katılım Oranları		
Okur-yazar olmayanlar	14,9	30,7
Lise altı eğitimler	25,7	68,2
Lise	34	69,9

Mesleki veya teknik Lise	43,3	79,4
Yüksek Öğretim	71,5	87,2

Kaynak: TÜİK, 2016 verileri

Tablo 11: Türkiye’de Cinsiyete Göre Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu Oranları (%)

Yıllar	Kadın	Erkek
Ocak 2017 İstihdam Oranları		
Okur-yazar olmayanlar	14,3	25,8
Lise Altı Eğitimler	22,7	59,4
Lise	25,5	61,9
Mesleki veya Teknik Lise	33,6	70
Yüksek Öğretim	58,6	79

Kaynak: TÜİK, 2016 verileri

442

Tablo 12: Türkiye’de Cinsiyete Göre Eğitim Durumuna Göre İşgücü Durumu Oranları (%)

Yıllar	Kadın	Erkek
Ocak 2017 İşsizlik Oranları		
Okur-yazar olmayanlar	4,4	16
Lise altı eğitimler	11,4	12,8
Lise	24,9	11,4
Mesleki veya teknik Lise	22,5	11,9
Yüksek Öğretim	18,6	9,4

Kaynak: TÜİK, 2016 verileri

Türkiye’de erkek-kadın eşitliği yasalarda yer almasına rağmen, uygulamaya tam olarak geçmemiştir. Kadının işgücü piyasasına katılımını sağlayacak gerekli mekanizmaların oluşmaması işgücüne katılımın düşük olmasının önemli sebeplerinden biri olmaktadır. Ülkemizde kadın istihdamı başlıca sorun olarak devam etmektedir. Kadının niteliksel gelişiminin sağlanmasında, kariyer yapmasında ve kariyerinde ilerleme aşamasında karşılaştığı sorunlar ele alındığında, bu sorunların sadece evlilik bakımından değerlendirilmesi, aile bağlamı içerisinde ele alınması ve irdelenmesi doğru olmamaktadır. Öte yandan işgücü içinde yer alan, kariyer yapma çabasında olan, evli olmayan kadının bir aile kurma noktasında sorunlarla karşılaşabilmektedir. Başta akademisyenler olmak üzere, çok sayıda kadın kariyerine ağırlık vermesi durumunda bir aile kurma isteklerini ertelemek durumundadır (Gürol, 2007: 148).

Türkiye’deki kadın nüfusunun çoğunluğunu 12-64 yaş arasındaki kadınlar oluşturmaktadır. Bu yaş aralığındaki kadınların bir bölümü ekonomik hayata katılmakta ya da iş aramayı sürdürmektedir. Diğer çoğunlukta olan kısım ise, ev kadınlığı, öğrencilik, hastalık gibi nedenlerle ekonomik faaliyetlerin dışında kalmaktadır. Kadınların işgücüne katılımının düşük olmasının, çalışma yaşamına girebilen kadınların çalışma yaşamlarını kısa bir sürede bitirmesinin veya kariyerde yükselme doğrultusunda potansiyelini ortaya koyamamasının en önemli sebebinin, kültürel bakış açısı olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir (Türk-İş, 2010).

Toplumsal yaşamda genel kabul gören geleneksel düşünce ve tavırlar, kadının ev hayatının dışında çalışmaya başlamasında bir takım kısıtlamalar getirmiştir. Kadın haklarının yasal çerçevesini ilk oluşturan ülkelerden olan Türkiye, ne yazık ki kadınlara yasal zeminde vermiş olduğu haklara, fiili durumda işlerlik kazandıramamıştır. Bunun temel sebebi de kadının ekonomik ve sosyal yaşama katılmasına yönelik toplumsal bakış açısının olumsuz izlerinin halen devam etmesidir (Berber ve Yılmaz-Eser, 2008: 3).

Kadınlar, evdeki ve iş yaşamındaki sorumluluklarını uyumlu hale getirmeye çalışırken yaşadıkları problemlerden ötürü hem ailevi problemler hem de iş hayatının kadına yönelik önyargısından dolayı arka planda kalmaktadır. Ataerkil aile yapısına ve geleneksel anlayışa göre kadının temel ve birincil görevi annelik ve çocuk bakımınıdır. Ülkemizde kreş, veya gündüz bakımevi gibi sosyal destek kurumlarının yeterli derecede olmaması, çocuklarını bırakabilecekleri bir yer bulunamaması gibi önemli birçok nedenle, çocuk sahibi olan kadınların çalışma yaşamından ayrılmasına yol açmakta ya da çalışmak isteyen kadınların iş aramasının önüne geçmektedir. Birçok kadına verilen ücretin çocuk bakım maliyetini karşılamaya yetmemesi kadınların zorunlu olarak ev kadınlığı statüsünde kalmalarına sebep olmaktadır. Bu sebeple, aile içerisinde “çocuk bakımı, yaşlı ve hasta bakımı” gibi sorumlulukları sadece kadınların sorumluluğu olarak gören toplumsal bakış açısı yerine, bu sorumlulukların anne, baba, devlet veya işveren arasında paylaşılması yaklaşımının benimsenmesi gerekmektedir (Gürol, 2007: 149; Türk-İş, 2005).

Kentleşme ve tarımsal istihdamdaki düşüş, ülkemizde iş arayan ve çalışan kadınların sayısının düşmesine sebep olmaktadır. Kentleşme nedeniyle, kadınlar (ücretsiz tarım işlerinde çalıştıkları) yüksek katılımlı kırsal bir ortamdan (çoğunun evde oturduğu) düşük katılımlı kentsel bir ortama göç etmektedir. Kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar, kente göç ile birlikte eğitimsiz ve deneyimsiz olmaları sebebiyle işgücü piyasasına katılamamaktadır; böylece işgücüne katılım oranı azalmaktadır (Berber ve Yılmaz- Eser, 2008: 4).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizde nüfusun %49,8'i oluşturan kadınların iş hayatındaki olumsuz durumlarının büyük ölçüde iktisadi ve kültürel sebepleri vardır. Bir ülkenin iktisadi ve sosyal yönden refahı ve kalkınmışlığının en önemli göstergelerinden biri, kadınların çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve iş çeşitliliğinin artırılmasıdır. Kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları engeller, çoğunlukla salt cinsiyetleri yüzündendir. Bu engeller eşit işe eşit ücret alamamaktan, çocukların bakımı ve ev işlerinden sorumlu olarak görülen kişiler olduğundan üstlendikleri sosyal rollere kadar birçok değişik konular olarak sıralanabilir. Anne, ev hanımı, eş gibi birden fazla kimlik ve sorumlulukla birlikte çalışma hayatında yer almaya çalışan kadınlar zorlanmaktadır. Eğitimdeki fırsat eşitsizliği ve işe alımlardaki toplumun cinsiyet ayrımı da sorunun bir başka boyutudur. Kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe nitelikli işgücüne katılımı da artmaktadır. Eğitim seviyesinin artması kadınların iş bulmalarını kolaylaştırırken, erkeklerde ise önem göstermemektedir. Kadınların çalışma hayatına katılımlarını arttırmak için, öncelikle eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Hizmetlere erişimdeki eşitsizlikler, sağlıkta da farklı sorunlara neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet farklılığı kadın ve erkeklerin sağlık hizmetine erişimlerini etkilemektedir.

Çalışan kadınların sağlığı birçok sosyal ve fiziksel değişkenle ilişkili olup, bu faktörler göz önüne alınmalıdır. Kadınların iş yaşamındaki durumunun iyileştirilmesi için tüm ilgili taraflar birbirlerine önyargısız yaklaşmalı, üzerine düşeni özveriyle yerine getirmelidir. Bunlar arasında kadınların mesleki gelişimini sağlayacak eğitim fırsatlarının artırılması, cinsiyetçi geleneksel bakış açısını değiştirmeye yönelik uygulamalar yapılması, çalışma koşullarının kadınlara uygun hale getirilmesi, esnek çalışma uygulamalarının yaygınlaştırılması, vergi teşvikleri, çalışan kadınların aile içi sorumluluklarını paylaşmaya yönelik yasal düzenlemeler vb. sayılabilir. Eksiklikler zaman geçirmeden giderilerek, ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel etmenlerin bir arada değerlendirildiği uzun vadeli etkin programlar yapılmalı, kadın dolayısıyla toplum sağlığı için birlikte hareket edilmelidir.

Türkiye’de kadınlara yönelik istihdam politikaları, kadınların işgücü piyasasında karşılaştıkları sorunların sebeplerine bağlı olarak geliştirilmelidir. Bu tür politikaların gelişimi karmaşık bir süreci içerir. Başarılı bir istihdam politikası bu karmaşık yapıdaki ilişkilerin derecelerini ve yönlerini doğru biçimde belirlenmesini gerektirir. Bu şekilde yapılan politikalar işgücü piyasasındaki sorunları en aza indirmekte ve işgücünün üretkenliğini yükselterek ülkenin kalkınmışlığına ivme kazandırmaktadır. Kadınlar anne, ev hanımı, eş ve çalışan kimlikleri ile çalışma hayatına katılmaktadırlar. Fakat, kadınlar çalışma hayatlarında taşıdıkları bu kimlikler ile farklı sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Cinsiyet farklılığının yarattığı sorunlar kadınların işgücüne katılımı ile birlikte “çalışan kadın“ problemi olarak ortaya çıkmıştır. Cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığın çalışma yaşamının özelliklerinden daha çok erkeğe özgü önyargı ve değerlerden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de ekonomik özgürlüğü olan ve hayatlarını kontrol edebilen kadınların oranının düşük olmasına karşı, toplumda anne ve eş olarak kadınların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu durum, kadınların cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığa maruz kalmasına ve birçok sorunla karşılaşmasına sebep olmaktadır. Şehirlerde özellikle düşük eğitimli kadınların bu sorunlarla çok daha fazla karşılaştıkları görülmektedir. Eğitimdeki fırsat eşitsizliği, göç ve toplumun geleneksel görüşlerinden kaynaklı nedenler olarak gözükmektedir. Özellikle mesleki eğitime ve öğretime yatırımlar yapılarak kadınların daha nitelikli işlerde çalışmalarını için gerekli beceri ve bilgilerle donatılması sağlanmalıdır. Ayrıca meslekler hakkındaki önyargıların ve toplumsal değerlerin değiştirilmesi amaçlı eğitici

programlar hazırlanmalıdır. Becerilerin kazanılmasının işgücü piyasasına girmede önemli bir adım olduğu öğretilmelidir. Ayrıca kentsel kesimde çalışan kadınların aile içi sorumluluklarını azaltacak düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bunların başında çocuk bakım evleri, yaşlı bakım evleri kurulmalıdır. Yaz dönemlerinde çocukların tüm gün gidebileceği okullar açılmalıdır. Ancak bu tür sosyal yapıların açılması kişilere maliyet getirdiğinden birçok kadının işgücü piyasasında çalışmayı tercih etmedikleri bilinmektedir. Bu nedenle bu kurumların finansmanını karşılayacak politikalar geliştirilmelidir. Yarı zamanlı işlerde çalışmak isteyen kadınlara yönelik formal piyasada esnek zamanlı işlerin artmasına yönelik politikalara öncelik verilmelidir. Toplumun geleneksel değerleri toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, kadının hangi işleri yapabilecekleri, hangi işlerde çalışabilecekleri hangi meslekleri seçebilecekleri konularında önemli rol oynamaktadır. Kadınların işgücü piyasasına katılımlarını sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Okul öncesi veya okul eğitim süresinde cinsiyete dayalı ayrımcılık konularını içeren materyallerin kullanılmaması yönünde çalışmalar yapılmalı ve toplumdaki her bir bireyin bu konuda bilgilendirilmeli ve eğitilmesine yönelik programlar düzenlenmelidir. Nesilden nesile aktarılan toplumsal önyargı ve değerlerin değişmesi zaman alsa da, eğitimin önemli bir faktör olduğu kabul edilmelidir.

Kaynakça

- Aytaç, S. (1999). Türkiye’de Kadın İşgücü. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu,
- Antecol, H. (1999). An Examination of Cross-country Differences in the Gender Gap in Labor Force Participation Rates. Canadian International Labor Market: Department of Economics, Illinois State University.
- Aslantepe, G. (2006) : “Kadın İstihdam Zirvesi”, İstanbul.
- Anker, R. (1998). Gender and jobs: Sex segregation of occupations in the world. Geneva: ILO.
- Beneria, L. & Floro, M. S. (2003). Labour Market Informalization and Social Policy: Distributional Links and the Case of Homebased Workers. Vassar College Economics,60.
- Berber, M., Yılmaz-Eser, B. (2008). Türkiye’de kadın istihdamı: ülke ve bölge düzeyinde sektörel analiz. İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 10 (2), 1-16. ss.
- Baş, N., Kalça, A. (2002). Part-time iş ve kadın işgücü. İktisat, 421-428, 59-79. ss.
- Çakır, Ö. (2008). Türkiye’de kadının çalışma yaşamından dışlanması. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 31, 25-47. Ss
- Çakmak, R. (2001): “Kadın İşgücü ve Yönetim Kadrolarında Kadın İşgücü İstihdamı” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Dayıoğlu, M., Kırdar, M. G. (2010). Türkiye’de kadınların işgücüne katılımında belirleyici etkenler ve eğilimler. Çalışma raporu. Ankara: T.C. Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı
- Doğramacı, E. (1997): Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul

- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir? C.Ü. Tıp Fakültesi Dergisi, 25 (4).
- Ecevit, Y. (1995): “Kentsel Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Konumu Ve Değişen Biçimleri”, İletişim Yayınları, İstanbul: 105-117
- Ekmekçi, Y. (2004): “Türkiye’de Kadın İşgücü’nün Gelişimi Ve Karşılaştıkları Sorunlar”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Günlük-Senesen, G. (1998). Cinsiyete Dayalı Ayrımcılığın Düzeyi Nasıl Ölçülebilir? İktisat Dergisi, 377, s: 26-36.
- Griffin, R. (4th Ed.). (1993). Management. US: Texas.
- Giddens, A. (2000). Sosyoloji. (H. Özel ve C. Güzel çev.) Ankara: Ayraç Yayınları
- Gonas, L. & Karlsson, J. (2006). Gender Segregation: Divisions of Work in Postindustrial Welfare States. New York: Ashgate Publishing.
- Gürol, M. A. (2007). Türkiye’de iş yaşamındaki kent kadınının açmazı: kariyer-aile ikilemi. Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı, 144-150. ss.
- Heintz J. & Pollin, R. (2003). Informalization, economic growth and the challenge of creating viable labor standards in developing countries. University of Massachusetts Amherst Political Economy Research Institute, 60
- Hasipek, S. ve Ark. (2000): “Kırsal alanda Kadının İstihdama Katılımı”, T.C. Başbakanlık Kadının statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.
- International Labor Organization (2002). Women and Men In The Informal Economy: A Statistical Picture. Retrieved April 3, 2010, from ILO database.
- International Labor Organization (2009). Trends Econometric Models. Retrieved October, 17, 2009, from ILO database
- KSSGM: Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü
- Kabasakal, H. (1998). Türkiye’de Üst Düzey Kadın Yöneticilerin Profili. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Mardin, N. B. (2000): “Sağlık Sektöründe Kadın”, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Nisan 2000, Ankara:127.
- Özbey, F. R. (2004). Kadın Hakları ve Ekonomiye Yansımaları. Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Biga İİBF Dergisi, 369-383.
- Özer M. ve Biçerli K. (2003). Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 3(1), 55-82.
- Ökçün, A. G. (1997): “Osmanlı Sanayi, 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistikî”,
- Parasız, İ. ve Bildirici, M. (2002): “Emek Piyasaları”, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Palaz, S. (2003): “Türkiye’de Cinsiyet Ayrımcılığı Analizinde Neoklasik Yaklaşım Kurumcu Yaklaşım: Eşitliği Sağlayıcı Politika Önerileri” Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.6, Sayı.9, Mayıs: 87-109.

Pur N., Savran C. ve Kusin Đ. (1998). Türk Kadınlarının Ev Kadınlığına karşı Gelistirdikleri Tutumlarının Çesitli Faktörler Açısından Đncelenmesi. OrtadoğuN Amme Đdaresi Kadın Konferansı Bildirileri Kitabı.

Savcı, İ. (1999): “Toplumsal Cinsiyet ve Teknoloji”, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 54(1): 123-143.

Şahin, F. (2003): “Dünyada Kadın Konferansları ve Yansımaları”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Tunçsiper, B. ve Sürekçi, D. (2004): “Çalışma hayatında Kadın İşgücünün Ekonomik bir Analizi”, Kadın Çalışmalarında Disiplinler arası Buluşma Sempozyumu, Yeditepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İstanbul: 95-102.

TÜRK-İŞ, (2005). Türkiye’de emek piyasasında kadınların durumu. Araştırma Raporu. Ankara. Türkiye, kadınların işgücüne katılım oranında son sıralarda. (2010). Araştırma Raporu. İstanbul: Okan Üniversitesi. Finansal Riskleri Araştırma ve Uygulama Merkezi

Tüik, 2016

UNDP: United Nation Development Program (Birlesmis Milletler Kalkınma Programı)

UNICEF: United Nation Children’s Fund (Birlesmis Milletler Çocuklara Yardım Fonu)

Voyvoda, E. (17 Kasım 2003). Evin Ekonomisi ve Feminist iktisat.18 Nisan 2010, <http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org>

Yaraman, Y. (1999). Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999. İstanbul: Bağlam Yayınları.

World Bank (2006). The World’s Women Trends and Statistics. Washington: World Bank Publications.

BEKİRAĞA BÖLÜĞÜNDEN MALTA'YA: LİMNİ SÜRGÜNLERİ

Doç. Dr. Ercan HAYTOĞLU

Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Öz

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamış ve İtilaf Devletleri donanmaları 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelmişlerdir. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'un İngiliz Hükümeti'nden suçlu olduklarına inanılan kişilerin tutuklanarak İtilaf Devletleri'ne teslimini istemesi ve bunun için yetkilendirilmesiyle tutuklamalar başlamıştır.

Asker ve sivil birçok kişi, savaş suçlusu ve Ermeni tehciri sorumlusu olarak tutuklanmışlardır. Tutuklananlar Bekirağa Bölüğüne hapsedilmişlerdir. İstanbul'da daha önce tutuklanmış ve sorgulamaları tamamlanmış olan oniki kişi 29 Mayıs 1919'da Limni adasına sürgün edilmiştir. Limni sürgünü oniki kişi daha sonra İngiliz gemisi Princes Ena ile Limni adasından alınarak Malta adasına götürülmüşlerdir.

Sürgün oniki kişinin İstanbul'dan Limni adasına nasıl götürüldükleri, nerede barındıkları, ne yiyip ne içtikleri, neler düşündükleri, günlerini nasıl geçirdikleri ve kendilerine nasıl davranıldığı önemlidir.

Limni'de sürgün hayatı yaşayan Osmanlı Devleti'nin siyaset, bilim, kültür ve askerlik hayatının önemli temsilcilerinin adadaki yaşadıklarının ayrıntıları ortaya konulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Limni, sürgün, Osmanlı Devleti, İngiltere, Mondros

FROM BEKİRAĞA SECTION TO MALTA: LEMNOS EXILES

Abstract

Ottoman State signed the Armistice of Mudros on October 30 1918 and the armies of Entente States arrived in İstanbul on 13 November 1918. British High Commissioner Admiral Calthorpe asked the British government to arrest and hand over people who are believed to be guilty to the Entente States and as he was authorized with this duty arrests began.

Many soldiers and civilians were arrested for being war criminal and responsible for Armenian deportation. Those arrested were imprisoned in Bekirağa Section. Twelve people who were previously arrested in İstanbul and whose interrogations were completed were exiled to Lemnos Island. Twelve people exiled to Lemnos were taken to Malta from Lemnos on 29 May 1919 with the British ship called Princess Ena.

It is important how twelve exiled people were taken from İstanbul to Lemnos island, where they sheltered, what they ate and drank, what they thought, how they spent their days, and how they were treated.

The details of the experiences of the important representatives of political, scientific, cultural and military life of Ottoman State living in exile in Lemnos island should be explained.

Keywords: Lemnos, Exile, Ottoman State, England, Mudros

Giriş

Sürgün, insanlık tarihi kadar eski olup, devletlerin otoritelerini güçlendirmek amacıyla kullandıkları bir cezalandırma yöntemidir. Sürgün, bir kimsenin veya topluluğun yaşadığı topraklardan veya ülkesinden uzaklaştırılarak başka bir yerde zorla iskana tabi tutulmasıdır. Bireysel olarak baktığımızda sürgün, bir kimsenin gönüllü ya da gönülsüz olarak ülkesi içinde veya dışında gönderildiği yerde uzun süre yaşamak zorunda bırakılmasıdır. Cezai bir usul olarak sürgün, tarih boyunca cemaat, aşiret ve kabile gibi topluluklara uygulandığı gibi toplumda huzursuzluk yaratan veya topluma uyumsuzluk gösteren kişilere karşı da uygulanmıştır¹. Sürgünde siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, askeri ve dinsel nedenler etkili olmuştur.

Sürgün cezası Hititler, Asurlular, Persliler, Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar, tarafından bir kısım farklılıklarla uygulanmış eski bir cezadır². Kimi devletlerde ölüm cezasına eşit tutulan sürgün, çok yakın zamanlara kadar İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya, Portekiz, İspanya, Hollanda, Danimarka gibi pek çok devlet tarafından da uygulanmıştır Sürgün, Selçuklular ve Osmanlılar da ise iskan ve ceza yöntemleri olarak kullanılmıştır.

Sürgün, sömürgeciler tarafından sömürülen toprakların aydınlarının halkı uyandırmasını engellemek amacıyla da yapılmıştır. Özellikle İngiltere'nin Hindistan ve Mısır gibi sömürgelerinde sıklıkla uyguladığı bir cezalandırma yöntemi olmuştur.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile İngilizler sivil ve asker Osmanlı Devleti'nin önde gelen yöneticilerini; Almanya yanında savaşa girilmesi, savaş içinde İngiliz esirlere kötü davranılması ve Ermeni tehciri sırasında Ermenilerin katledildiğine dair sözde suçlamalar ile tutuklamalara girişmişlerdir³.

Tevfik Paşa Hükümeti döneminde bir taraftan sınırlar ile cephelerde subayların tutuklanmaları devam ederken diğer taraftan 1919 yılı başında İstanbul'da sivil ve askerlerin tutuklanmalarına başlanmıştır. Tutuklananlar çoğunlukla Harbiye Nezareti Cezaevi olan "Bekirağa Bölüğü"⁴ ne hapsedilmişlerdir. Ocak'ta başlayan ve Mart'a kadar devam eden sözde "savaş suçluları" tutuklamaları adeta insan avına dönüştürülmüştür⁵. Osmanlı Dahiliye Nezareti tarafından İngiliz yüksek komiserine önceden gösterilen kara listeler hazırlanmıştır⁶. Ayrıca, fırsat bu fırsat denilerek İngiliz Yüksek Komiserliği, İngiliz Muhipler Cemiyeti, Rum ve Ermeniler tarafından sürekli yeni listeler hazırlanmış ve bu listelere bağlı olarak yeni tutuklamalara devam edilmiştir.

[*18-20 Mayıs 2017 tarihlerinde Alanya Alaattin Keykubat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.](#)

¹ Sürgüne cezai müeyyidenin ötesinde bir iskân siyaseti olarak baktığımızda; ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel nedenlerle başvurulan bir yöntem olarak görmek mümkündür. Kemal Daşcıoğlu, İskân, Suç ve Ceza Osmanlı'da Sürgün, İstanbul 2007, s.18-19.

² Daşcıoğlu, *a.g.e.*, s.20.

³ Milli Mücadele Döneminde Bekirağa ve Malta Anıları 1919-1921, Hazırlayan: Mehmet Akif Bal, İstanbul 2003, s.11.

⁴ Bekirağa Bölüğü: 1908'den önce Bekir Ağa isimi bir memurun adıyla özdeşleşen siyasi tutukluların toplandığı ve işkence edildiği askeri hapisane idi. İstanbul Üniversitesi Hukuk ve Tıp Fakülteleri binası avlusundaydı. Mithat Şükrü Bleda, İmparatorluğun Çöküşü, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, s.126.

⁵ Şimşir, Malta Sürgünleri, İstanbul 1985, s.43.

⁶ Milli Mücadele Döneminde Bekirağa ve Malta Anıları 1919-1921, s.16.

Bu tutuklamalar İstanbul Hükümeti ve İngiliz Yüksek komiseri Amiral Calthorpe’u fazlasıyla memnun etmiştir.

23 Ocak günü Alemdar gazetesinde yayımlanan ve rica-i siyasiyeden 10 kişinin imzasıyla padişaha sunulan arızada, İtilaf Devletlerinin İttihatçılara karşı izlenen siyaset ve yargılamalarına yönelik “icra-yı adalet” yönünde adım atılmadığı ve partinin feshinin gerçekleşmediğine yönelik rahatsızlıklarına işaret edilmiştir. Ayrıca, Halil, Cavit, Cahit, Kemal, Canbulat, Mithat Şükrü, Ahmet Şükrü, Sait Halim, Hayri, Musa Kazım, Rahmi, Ahmet Nesimi, Ali Münif ve daha birçok İttihatçının kaçmalarına fırsat verecek şekilde davranıldığı ve tutuklanma yoluna gidilmediğine de dikkat çekilmiştir⁷.

İngilizler, hukuk tanımaz şekilde tutukluların İngiliz mahkemelerinde yargılanmasını isteyince Tevfik Paşa Hükümeti İngilizlerin isteklerine karşı çıkmıştır. Tevfik Paşa Hükümeti Türk vatandaşlarını İngiliz mahkemelerine teslim etmeyeceklerini ve Osmanlı mahkemelerinde yargılayacaklarını belirtmişlerdir. Ancak, saray tarafından bu tutuma cevap Tevfik Paşa Hükümeti’nin 15 gün sonra değiştirilerek Damat Ferit Hükümeti’nin kurulmasıyla verilmiştir⁸. Çünkü Kanun-u Esasi hükümlerine uymayan bu hususta hükümetin kararlı duruşu ve Vahdettin’in karar için onayının alınmak istenmesi kabinenin sonunu getirmiştir. 4 Mart 1919’da Damat Ferit sadrazam olmuştur⁹.

Damat Ferit Hükümeti döneminde de tutuklamalar devam etmiş, Hürriyet ve İtilafçılar, müttefikler ve özellikle İngiliz Yüksek Komiserliği ile işbirlikçi tutum içine girerek her türlü jurnale yönelmişlerdir. Bu çabalar sonucunda tutuklanacakların isimlerine yer verilen “koca listeler” hazırlanmıştır¹⁰. Doğu vilayetlerinde komutanlık yapan Mahmut Kamil, Halil ve Vehip Paşalar, Musul Valisi Memduh ve Erzurum Valisi Tahsin, Sivas Valisi Muammer, Diyarbakir Vali muavini Bedri beyler mâhkum ettirilmiştir. Bu mahkûmiyetlerle yetinilmeyerek vükela heyeti de Bekirağa Bölüğüne hapsedilmiştir. Divan-ı Harplerde bu insanlar katliam ve yağma yapmakla muhakeme edilmeye başlanmıştır¹¹. Damat Ferit bu süreçte kendisinden bekleneni gerçekleştirmiş ve daha sonra Bekirağa Bölüğü’ndeki tutukluların Malta’ya sürgün edilmeleri için İngilizlere ricada bulunmuştur¹².

İngilizler, Bekirağa Bölüğü’ndeki tutukluların kendilerine yönelik tepkilere yol açabilecekleri ve hatta kaçışlarının dahi mümkün olabileceği düşüncesiyle, savaş ve tehcir suçlamasıyla Müttefiklere teslim edilerek İstanbul’dan uzaklaştırılmalarına karar vermişlerdir.

Limni’ye Gönderilecek 12 Kişinin Tutuklanması

⁷ Bu on kişinin adı bilinmemektedir. Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (Mutlakiyete Dönüş 1918-1919), İstanbul 2004, s.154.

⁸ Şimşir, a.g.e., s.56.

⁹ Celal Bayar, Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Giriş, C.5, İstanbul 1997, s.62.

¹⁰ Refik Halid Karay, polis müdürü ile Dahiliye Nazırı tarafından kendisine gösterilen tutuklama listesine göz gezdirmiş ve liste için “Allah için eksiği yoktu. Binaenaleyh benim bir isim ilavesi vukufumun fevkinde idi; fakat iki isim çıkarmaya kudretim müsaitti...” diyerek iki ismi listeden çıkarttığını belirtmiştir. Refik Halid Karay, Minelbab İlmihrab, İstanbul 1964, s.112-113.

¹¹ Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe’nin Anıları, İstanbul 1986, s.236.

¹² Şimşir, a.g.e., s.56, Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, s.208, M. Hanefi Bostan, Said Halim Paşa, Bir İslamcı Düşünür, İstanbul 1992, s.86. Halil Menteşe anılarında “...Bir gün Dahiliye Nazırı Ali Kemal’in Amiral Calthorpe’a ziyarete gittiğini gazetelerde okuyunca hakkımızda mühim bir karar beklemelidir, diye aramızda konuşmuştuk. Ertesi gün İngilizler sabah karanlığında kapalı kamyonlar içinde bizleri Bekirağa’dan alıp götürdüler. Vapura bindirip Malta’ya sevkettiler” demektedir. Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe’nin Anıları, s.239. Halil Menteşe anılarında Limni’deki sürgün dönemine dair bilgi vermemektedir.

Calthorpe, Sadrazam ve Hariciye Nazırına İngiliz esirlere kötü muamele yapanlar ile Ermeni kırımıyla ilgili olanların cezalandırılması gereğini dile getirdiğinde, hükümetten aldıkları cevap harekete geçmeye hazır oldukları şeklinde olmuştur¹³. Ocak 1919'dan itibaren tutuklananlar birkaç gün emniyet müdürlükleri ve karakollarda tutulduktan sonra Bekirağa Bölüğüne gönderilmişlerdir. Tutuklamalar hız kesmemiş, 30 Ocak'ta İttihat ve Terakki'nin önde gelen 27 ismi tutuklanmıştır. Yapılan tutuklamalar Calthorphe tarafından takdirle karşılanmıştır¹⁴.

İngilizler 1 Şubat'ta bir adım ileri giderek İngiliz savaş esirlerine kötü davrandıkları iddiası ile 23 kişilik ek liste vermişler ve Osmanlı Hükümeti'nden bunların kendilerine teslimini istemişlerdir¹⁵. Aynı gün Calthorphe İngiliz Hükümeti'nden Bekirağa Bölüğünde bulunan bazı şahısların Türkiye dışında tehlikesizce hapsedilmeleri için Malta'ya gönderilmelerini talep etmiştir. Calthorphe'un talebine 5 Şubat'ta gelen cevapta; mütareke hususlarına uymakta kusurlu bulunanlar, hükümlerin uygulanmasına engel olanlar, Britanyalı amir ve subaylara hakaret edenler, esirlere kötü davrananlar, Türkiye ve Azerbaycan'da Ermeni veya diğer ırklara ait tebaya kötü davrananlar ile yağma ve çapul yapanlar ile harp kanununa ve usullerine riayet etmediği tespit edilenlerin İtilaf Devletlerine teslimi için müracaatların yapılması istenmiştir¹⁶. İstanbul Hükümeti, İngiliz savaş esirlerine kötü davrandıkları iddia edilenlerin İtilaf Devletleri'ne tesliminin "hukuk-u esasiye-i devlete" aykırı olduğunu ve Mondros Mütarekesi'nde yer almadığı için İngilizler tarafından cezalandırılmalarına müsaade edilemeyeceğini ve bu kişilerin Osmanlı mahkemelerinde yargılanacağını belirtmiştir¹⁷.

Şubat başında General Milne'nin Londra'ya çektiği telgrafta; İstanbul Hükümeti tarafından Hüseyin Cahit (Yalçın), İttihat ve Terakki Partisi eski Umumi Katibi Mithat Şükrü (Bleda), Eski Dahiliye Nazırı İsmail Canpulat, Akdağ Madeni Mebusu Ziya Gökalp, eski İzmir Valisi Rahmi Bey gibi 30 önemli ismin tutuklandığı ve İstanbul'da siyasi durumun iyileştiği bilgilerine yer verilmiştir. Şubat ayında tutuklananlar arasında Karesi Mebusu Hüseyin Kadri, Erzurum Mebusu Hüseyin Tosun, Lazistan Mebusu Süleyman Sudi Beyler, Ayan Reisi Hacı Adil ve üç general Bekirağa bölüğüne gönderilmişlerdir¹⁸.

10 Mart 1919 günü Damat Ferit Hükümeti tarafından 20 kişi daha tutuklanmıştır. Tutuklananlar arasında Limni'de bırakılacak Eski Sadrazam Sait Halim Paşa, Eski Mentеше Mebusu, Devlet Şurası Reisi, Adliye Nazırı, Meclis-i Mebusan Reisi Halil Bey (Menteşe), Eski Dahiliye Nezareti Müsteşarı, Nafia Nazırı ve Lübnan Valisi Ali Münif (Yeğena), Eski Maarif Nazırı Şükrü Bey gibi dört isim ile Fethi Bey (Okyar), İbrahim Pirzade, Ahmet Nesimi Bey, Musa Kazım Efendi, Fazıl Berki Bey, Müştak Bey, Reşat Bey, İzzet Bey, Salah Cimcoz Bey, Hasan Fehmi Bey, Sapançalı Hakkı Bey, Ahmet Emin(Yalman) Bey, Habip Bey, Osman Bey, Fuat Bey, Hilmi Bey ve Celal Nuri Bey yer almıştır¹⁹.

İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral R. Webb'in sözde Ermeni kırımından suçlanan ve "ibret" için cezalandırılmasını istediği 15 Mart - 7 Nisan 1919 tarihlerinde hükümete verdikleri 61 kişilik kara listede önemli isimler vardır. Listede 1915-1917 yıllarında sadrazam olduğu için

¹³ Bu görüşmede Vahdettin tarafından Damat Ferit'in görevlendirilmesi, yeni gayretli bir kabine, yani Damat Ferit Hükümeti'nin kurulması için düğmeye basıldığının işareti olsa gerektir. Akşin, *a.g.e.*, s.154-155.

¹⁴ Milli Mücadele Döneminde Bekirağa ve Malta Anıları (1919-1921), s.17, Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle ilgili İngiliz Belgeleri, (Tercüme eden: Cemal Köprülü, Ankara 1971, s.175, Bostan, *a.g.e.*, s.82.

¹⁵ Akşin, *a.g.e.*, s.160.

¹⁶ Jaeschke, *a.g.e.*, s.175, Bostan, *a.g.e.*, s.82. Akşin, *a.g.e.*, s.160.

¹⁷ Akşin, *a.g.e.*, s.160.

¹⁸ Şimşir, *a.g.e.*, s.57-58.

¹⁹ Şimşir, *a.g.e.*, s.66-67.

kırım sorumluluğunu paylaşması gerekir diyerek Sait Halim Paşa, “Alman beslemesi Tercüman-ı Hakikat” gazetesinde kırımı teşvik edip savundu diye Ahmet Agayef (Ağaoğlu), Lübnan Umumi Valisi olarak halkı aç bıraktı ve kırım zamanı Talat Paşa’nın Dahiliye Nazırı Müsteşarlığı yaptı diye Ali Münif, 1915’de Devlet Şurası Reisi olması nedeniyle kırımda sorumluluk payı vardır diye Halil, kırım sırasında İttihat ve Terakki Umumi Katibi olduğu için bu bakımdan sorumluluğu paylaşmalı denilen Mithat Şükrü ve 1915’de Maarif Nazırı olduğu için Kırımın sorumluluğunu paylaşmalı denilerek Şükrü Beylerin isimlerine yer verilmişti²⁰.

Divan-ı Harb-i Örfi’de 28 Nisan 1919 günü İttihatçılardan Sait Halim Paşa, Ali Münif Bey, Halil Bey, Ziya Gökalp, Mithat Şükrü, Küçük Talat Bey, Şükrü Bey, Ahmet Nesimi Bey, İbrahim Bey, Eski Biga Mebusu Atıf Bey, Topçu Rıza, Teşkilat-ı Mahsusa Reisi ve İstanbul Merkez Komutanı Albay Cevat Bey’in fiilen, Talat, Enver, Cemal, Cevat paşalar ile Nazım ve Bahattin Şakir, Dr. Rusuhi ve Eski Emniyet Müdürü Azmi beylerin gıyaben yargılanmalarına başlanmıştır²¹.

Bu yargılamalar daha devam ederken 15 Mayıs’ta İzmir işgal edilmiştir. İzmir’in işgali ile sürgünlerin Malta’ya gönderilmeleri işine hız verilmiştir. Çünkü Türklerin Ermeni tehciri ve kırımı nedeniyle mâhkum edilemeyecekleri anlaşıldığından ya serbest bırakılmaları ya da Malta’ya gönderilmeleri zorunluluğu doğmuştur²². 15 Mayıs günü Amiral Webb, Donanma komutanlığından gemi istemiş ve General Milne’ye tutukluların cezaevlerinde tutulmak yerine Malta’ya sürülmek üzere cezaevlerinden alınmalarını ve bundan İstanbul Hükümeti’ni haberdar etmeksizin hareket etmelerini ve “Prencess Ena” gemisinin hazırlanmasını istemiştir. Bekirağa Bölüğünde bulunan 250 kişinin hepsini aynı gemi ile göndermek kolay değildir. Bu nedenle “en tehlikeli” ve “en ağır suçlu” denilerek 59 kişilik bir liste hazırlanmıştır. Bu 59 kişi içerisinde Limni’de bırakılacak 12 kişide yer almaktadır. İmparatorluğun kaderinden sorumlu Eski Sadrazam Sait Halim Paşa ve Kabine Üyesi Eski Nafia Nazırı Abbas Halim Paşa, asayiş bozmak suçu ile Hüseyin Tosun Bey, Akdağ Madeni Mebusu Ziya Gökalp, Mebusan Meclisi Reisi Hacı Adil Bey, sürgün ve kırım suçu ile Eski Birinci Ordu Komutanı Mahmut Kamil Paşa, Eski Maarif Nazırı ve Burdur Mebusu Mithat Şükrü Bey, Spekülasyon ve siyasi nedenlerle Eski Nafia Nazırı Ali Münif Bey, Eski Adliye Nazırı Halil Bey, Eski Maarif Nazırı Şükrü Bey gibi özel yıldız işaretli kişiler ve Afyonkarahisar Mebusu Ahmet Ağaoğlu gibi işaretli bir kişi bulunuyordu²³.

15 Mayıs günü İzmir’in işgali Bekirağa Bölüğünde bulunanların acilen İstanbul’dan yurtdışına çıkarılmalarında etkili olmuştur. İzmir’in işgali ile İstanbul ve bütün yurtda miting ve protestolar yapılmaya başlanmış, protesto telgrafları ile işgale tepki gösterilmiştir. Halkın gösterdiği duyarlılık İtilaf Devletleri ve özellikle İngiltere’nin kaygılarını daha fazla artırmıştır.

Tutukluların İstanbul’dan Ayrılmaları ve Limni’ye Varışları

Osmanlı ve İngiliz birçok jurnalcı ile hafiyelerin İngiliz memurlara verdikleri jurnaller ile yapılan tutuklamalar artık sürgüne dönüşmüştür²⁴. Sürgün edilmelerinde İstanbul’daki tutukluların bir şekilde hapisten kurtulmaları halinde İttihatçı taraftarların çekirdeği olarak başkentte çok ciddi karışıklıklar çıkartarak hükümeti ve İtilaf Devletlerinin maddi ve manevi

²⁰ Şimşir, *a.g.e.*, s.70-72.

²¹ Beş kişi ölümle yargılanmıştır. Bostan, *a.g.e.*, s.85. Milli Mücadele Döneminde Bekirağa ve Malta Anıları (1919-1921) s.17, Celal Bayar 27 Nisan 1919 tarihini veriyor. Bayar, *a.g.e.*, s.62.

²² Bostan, *a.g.e.*, s.86.

²³ Şimşir, *a.g.e.*, s.96-98.

²⁴ Fevziye Abdullah Tansel, Ziya Gökalp Külliyyatı II, Limni ve Malta Mektupları, Ankara 1989, s.XXX.

çıklarlarına ciddi zarar verecekleri düşüncesi etkili olmaya başlamıştır. İtilaf Devletleri, tutukluların İstanbul'daki hükümetin paniğe kapılması halinde bir halk ayaklanması ile serbest kalmaları imkânı çok zayıf olsa dahi yargulamalarının “yavaş ve isteksiz” olmasını dikkate alarak “...adaletin pençesinin kendilerine erişebileceği bir yere sürmek” yoluna gitmeyi çözüm olarak görmüşlerdir. İtilaf Devletleri İzmir'in işgali ile başlayan mitinglerin bir milli direniş doğuracağını, tutukluların serbest bırakılmalarının mümkün olabileceği veya kaçırılacaklarını, sonrasında var olan ve gelişecek olayların önlenemez hale geleceği korkusunu duymuşlardır²⁵. İzmir'in işgal protestoları esnasında “Bekirağa Bölüğü”nü basıp içeridekileri kurtaralım” sesleri İtilaf Devletleri, saray, Damat Ferit ve Ali Kemal'i fazlasıyla kızdırmıştır²⁶. Tutuklamaların öne alınmasında İttihat ve Terakki'nin ayaklanmasını durdurmak amaçlanmış olmalıdır²⁷. Dr. Reşit Bey'in kaçırılması ve intiharı, Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'in idamının yarattığı akisler ve Ahmet Rıza'nın fırkaların birleşmesi girişimi de müttefikler, özellikle İngilizler üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. Ayrıca İngilizler, Hindistan ve Mısır'dan daha önce de birçok aydını sürme yöntemini bize de uygulamak istemişlerdir.

Mehmet Şeref Aykut sürgünlerin nedenini kin ve gazaba bağlayarak: “Ben söyleyeyim: İki hedefleri vardı, birincisi Anadolu'yu yetişmiş insandan mahrum bırakmaktı, ikincisi de, aramızdan çıkacak korkakların, yarı yolcuların, yüreksizlerin ortaya koyacağı ibret tablosuna bakıp:

‘-İşte Türkler!.. Kendilerine hayran kalınan milletin seçkin insanları...’ diyebilmek...”²⁸ tespitinde bulunmuştur.

Bekirağa Bölüğü 22 Mayıs'ta İngiliz ve Fransız askerleri tarafından denetim altına alınmıştır. Harp sorumlularının teslimine dair 5 Şubat tarihli İngilizlerin talimatının yerine getirilmemesi bahane edilerek tutukluların Malta'ya gönderilmeleri için harekete geçilmiştir²⁹. Buna doğrudan doğruya karar veren de Londra olmuştur³⁰.

Hükümet'in İngilizlere teslimine karar verdiği 80 kişinin Malta'ya sevki için İngiliz, Fransız ve Türk çok sayıda süngülü asker bir baskın havasında Bekirağa Bölüğü'ne getirilmiştir. Tutuklular 28 Mayıs 1919 günü sabahın beş buçuğunda alelacele yataklarından kaldırılarak hızla hazırlık yapmaları istenmiştir. Hazırlıklar devam ederken Muhafız Sait Paşa ve hapishane müdürü Ali Bey koğuşları ziyaret etmişler, Arapyan Hamı'na götürüldüklerini, orada rahat edeceklerini, güven içinde istirahatlerinin sağlanacağı için yanlarına eşya bile almalarına gerek

²⁵ Şimşir, *a.g.e.*, s.103-104. Bleda, İstanbul'un işgal edildiğini fakat işgal kuvvetleri komutanlarının İstanbul'da bir ayaklanma çıkmasından korkmaya devam ettiklerini belirtmiştir. Bleda, *a.g.e.*, s.127.

²⁶ Taylan Sorgun, Türklerin İşkencede Bir Yılı Bekirağa Bölüğü, İstanbul 2009, s.296-297.

²⁷ Akşin, *a.g.e.*, s.156.

²⁸ Cemal Kutay, Üç Devirde İrfan ve Vicdan Hasreti Millet ve Devletini Arayan Adam Mehmet Şeref Aykut 1874-1939, İstanbul 1985, s.251.

²⁹ Bostan, *a.g.e.*, s.87.

³⁰ Winston Churchill bu hususta şöyle demiştir; “Bizim için harbin mukadderatı Akdeniz'de alınacaktı. Bu sebeple, kendileri ile siyaset ve harp alanında mücadele ettiğimiz insanlardan elimize geçene ve şahıslara kıymet verdiklerimizin donanmamızın daimi kontrolü altında olan bir yerde toplanması şarttı. Müstahkem hususiyeti, İngiliz donanması için daima üs olması bakımından iyi yer üzerinde karar verilmek gerekirdi: Cebelitarık ve Malta... Ben şahsen Malta fikrinde idim. Başvekil Lloyd George benim görüşümü beğenince Malta kararlaştı”, Bayar, *a.g.e.*, s.76.

olmadığını söylemişlerdir³¹. Yarım saat içinde hazırlanmak zorunda bırakılan 67 kişilik ilk sürgün grubu Bekirağa Bölüğünden alınmıştır³².

Tutuklular ellerinde ve sırtlarında alabildikleri eşyaları ile kamyonlara ayakta balık istifi bindirilmişlerdir. Kamyonlara üçer süngülü İngiliz askeri de bindirilerek adeta idama götürülür gibi yola çıkarılmışlardır. Kamyonlar ile Tophane Rıhtımı'nda Vater Viç isminde yandan çarhlı³³ pis bir vapurun önünde indirilmişlerdir. Saat dokuzda tophaneden bu vapurla hareket ederek açığı bir gemiye götürülmüşlerdir³⁴. Prencess Ena gemisine önceden getirilen Kars İslam Şurası'nın 11 üyesinin yanına Bekirağa Bölüğü'nden getirilen 67 tutuklu ile gemideki tutuklu sayısı 78 olmuştur³⁵. 28 Mayıs akşamı yola çıkmıştır.

Amiral Calthorpe çok ivedi bir telgrafla Londra'ya, Malta'ya ve Paris Barış Konferansına bilgi vermiştir. Telgrafta; "İngiliz askeri otoriteleri, Foreign Office'in 233 sayılı telgrafi uyarınca tutuklanmış bulunan 67 kişiyi Türk makamlarından teslim aldılar. Bunların adları gelecek postayla sunulacaktır. Tutuklular "Prencess Ena" gemisine bindirildiler. Şimdi Malta'ya gönderiliyorlar. İçlerinden 10 iki kişi Mondros'a indirilecek ve orada hapsedileceklerdir..." bilgisine yer verilmiştir³⁶.

Yola çıkarılan 67 kişi tek liste olmasına rağmen Amiral Calthorpe tarafından üç gruba ayrılmıştır. 12 eski nazır veya politikacı birinci sınıf, 41 eski nazır, politikacı, vali ve daha küçük görevliler ikinci sınıf, İngiliz savaş tutsaklarına kötü davrandıkları için tutuklu olan 14 subay üçüncü sınıf tutuklu grubunu oluşturmuştur³⁷.

Sürgünler bindirildikleri geminin güvertesinde bulunan dağınık eşyalar arasında akşam saat altıya kadar ayakta bekletilmişlerdir. Daha sonra zabıtlar gemide yiyecek ve içecek olmadığını, bu nedenle kendilerinin ihtiyaçlarını kendilerinin sağlamak zorunda olduklarını belirtmişlerdir. Hazırlıksız olan bazı arkadaşları bu sürede acıkmışlar ve diğerlerinin el çantalarında bulunan ekmek kırıntıları ile açlıklarını bastırmaya çalışmışlardır. Bu arada durumu öğrenen Yahudi satıcılar, geminin etrafına gelerek ekmek, yumurta ve sigara satmaya başlamışlardır³⁸.

Bleda o günü anlatırken; rıhtımı gördüklerinde sürgüne gönderileceklerini anlayarak rahatladıklarını, gemiye bindirildiklerinde yeteri kadar kamara olmadığı için güverteye sere serpe oturduklarını, sürgüne gideceklerini duyan ailelerinin rıhtıma geldiklerini belirtmiştir. Aileleri kendilerini gitmeden görmek, para, giyecek ve yiyecek vermek amacıyla sandallar ile gemiye yaklaşmak istemişler ise de askerler tarafından engellenmişler ve en sonunda

³¹ Ahmet Ağaoğlu, Mütareke ve Sürgün Hatıraları, Yayına hazırlayan: Ertan Eğribel - Ufuk Özcan, Doğu Kitabevi 2. Baskı, İstanbul 2013, s.83. Celal Bayar, "200 süngülü askerin muhafazası altında şehir içinden geçirek limanda bir vapura yerleştiler. Evvela Mondros'a, oradan Malta'ya götürdüler..." demiştir. Bayar, a.g.e., s.76.

³² Bilal N. Şimşir, 28 Mayıs günü "gangsterce bir baskınla, Bekirağa Bölüğünden 67 kişi alınır, gemiye doldurulur ve gemi o gece Malta yolunu tutar" sözleriyle yer vermiştir Şimşir, Malta Sürgünleri, s.102. Ali Fuat Türkgeldi, Görüp İştiklerim, Ankara 1987, s.218, Bostan, a.g.e., s.87, Sorgun, Türklerin İşkencede Bir Yılı Bekirağa Bölüğü, s.297. Ancak, Mithat Şükrü Bleda 64 kişi, Celal Bayar Ben de Yazdım C.5 s.76'da 63 kişi, s.78'de ise 78 kişi olarak veriyor. Bayar, a.g.e., s.76 ve s.78.

³³ Serpil Sürmeli, Bekirağa Bölüğü'nden Malta Adası'na Ubeydullah Efendi'nin Anıları, s.110. <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Serpil-S%C3%9CRMEL%C4%B0-Bekira%C4%9Fa-B%C3%B6l%C3%BC%C4%9F%C3%BCnden-Malta-Adas%C4%B1na-Ubeydullah-Efendinin-An%C4%B1lar%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Mart 2017)

³⁴ Ağaoğlu, bu kamyonlar için "pis, murdar yük otobüsleri" demiştir. Ağaoğlu, a.g.e., s.83.

³⁵ Hanefi Bostan 67'ye ilaveten 11 Kars Şurası üyesinin bindirildiği bilgisini vermiştir. Bostan, a.g.e., s.87-88.

³⁶ Şimşir, a.g.e., s.102. 233 sayılı telgraf tutukluların üçte ikisinin sürülerek Müttefik mahkemelerinde yargılanmalarına müsaade edildiğine işaret etmektedir. Bkz. Şimşir, a.g.e., s.105.

³⁷ Şimşir, a.g.e., s.107.

³⁸ Ağaoğlu, a.g.e., s.83.

getirdiklerini bir subaya bırakmaları istenmiştir³⁹. Ahmet Ağaoğlu’da o günü “Birçoklarının hanımları, çocukları geldiler. Nihayet beşe doğru bizimkiler de gözüktü. Evvela refika ile hemşirem ve amcazadelerim geldi. Bunlar para ve yatak getirdiler...” diyerek, ailesi ile paylaştıkları duyguları anlatmıştır. Bu duygular, ne yazık ki içi süngülü askerlerin bulunduğu kayıkların müdahaleleri nedeniyle uzaktan paylaşılabilmiş ve verilen eşyalar bu süngülü askerler tarafından gemidekilere ulaştırılmıştır⁴⁰.

Gemi akşam saat altıda Çanakkale’ye doğru hareket etmiştir. Gemide bulunan yirmi dört kişilik kamaralardan ondördü kaptan tarafından taksim edilmiş, geriye kalan on kamaranın taksimi eski Sadrazam Sait Halim Paşa’ya bırakılmıştır. Sürgünler Malta’ya götürüleceklerini gemideki zabıt ve askerlerden öğrenmişlerdir. Sabahleyin saat yedide Çanakkale Soğanlı mevkiine gelen gemi, kısa süre sonra Ege’ye açılmıştır⁴¹.

Gemi Limni Adasını geçtikten iki saat sonra tekrar Limni istikametine dönüş yapmıştır. Amiral Galtrop’un emriyle sürgünlerden onikisinin Limni’de muhafazası emredilmiştir⁴². Bu durumu Ahmet Ağaoğlu; “Saat dörde doğru Limni adasının iki saat öte tarafında vapur birdenbire tam bir çevirme hareketi yaptı ve İstanbul tarafını tuttu. Bundan evvel de telsiz telgraf muhaberesi cereyan etti. Bu hadise aramızda azim heyecanları mucip oldu. Yine sırf hayaller üzerine müstenit birtakım nikbinane nazariyet yürütülmeye başlandı” sözleriyle belirtmiştir. Farklı düşünceler akıllardan geçerken zabıt ve askerlerin Limni Adası’nın Mondros Limanı’na gidildiği haberi gerçeğe dönüşmüş, akşam altıya çeyrek kala gemi Mondros limanına demir atmıştır⁴³.

29 Mayıs Perşembe akşamı Limni Adası Mondros Limanı’na gelen Prencess Ena gemisinden⁴⁴ sürgünler, 30 Mayıs sabahı⁴⁵ saat altıda acele ile kaldırılarak geminin arka tarafında toplanmışlar, altıdan saat on bire kadar bekletilmişlerdir. Saat onbirde zabıtlar getirdikleri listeyi okumuşlar ve ismi okunanların Mondros’ta kalacakları için eşyalarını yanlarına almaları istenmiştir. İsmi okunan oniki kişi Ahmet Ağaoğlu Şükrü Bey, Sait Halim Paşa, Abbas Halim Paşa, Mahmut Kamil Paşa, Mithat Şükrü Bey, Kemal Bey, Ziya Gökalp Bey, Hacı Adil Bey, Hüseyin Tosun Bey, Ali Münif Bey ve Halil Bey olmuştur⁴⁶. Saat ondörtte de sevk zabiti gelerek isimlerini tekrar okumuş ve Limni’de kalacak olan tutuklular yola devam edecek arkadaşları ile acıklı bir şekilde vedalaşmışlardır⁴⁷. Özel bir gambota bindirilerek gemiden ayrılan sürgünler ilkel bir iskeleye çıkarılmışlar⁴⁸ve o geceyi limanda geçirmişlerdir⁴⁹. Bleda, geminin Mondros Limanı’na yanaşmasıyla ilk düşüncelerinin yeni bir emirle geri

³⁹ Bleda, subaya verilen paraların kendilerine ulaştırılmadığı bilgisini vermiştir. Ayrıca, Limni adasında iki ay kaldıktan sonra Malta’ya götürüldüklerini belirtmiştir. “Bleda, *a.g.e.*, s.129-130.

⁴⁰ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.84.

⁴¹ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.84-86.

⁴² Ahmet Ağaoğlu’nun Limni’de görüştüğü general bu bilgiyi kendisine söylemiştir. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.113.

⁴³ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.85-86.

⁴⁴ Bostan, *a.g.e.*, s.88.

⁴⁵ Bleda, 31 Mayıs tarihini vererek Limni adasında iki ay kaldıktan sonra Malta’ya götürüldüklerini belirtmiştir. Bleda, *a.g.e.*, s.129-130. Ağaoğlu, 30 Mayıs tarihini ve limana giderken mevkuların kayıklara taksim edildikleri bilgisini vermiştir. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.86.

⁴⁶ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.86-87.

⁴⁷ Çıktıkları iskelenin sağ tarafı Mısır’dan nakil olunan 600 Türk askerinin bulunduğu üsera karargahıdır. Buradaki askerler kömür işinde çalıştırılmış ve çok zayıt verdikten sonra isyan etmeleri nedeniyle kömür işinden alıkonulmuşlardır. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.87.

⁴⁸ Bleda, sürgünlerin gemiden bir mavnaya bindirilerek karaya çıkarıldıklarını belirtmiştir. Bleda, *a.g.e.*, s.129-130, Ağaoğlu, “*mevkuların kayıklara taksim edildikleri*” bilgisini vermiştir. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.86-87.

⁴⁹ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.86.

götürülecekleri ve ülkeye yakın oldukları için uzun süre kendilerini orada tutmayacakları yönünde olduğunu belirtmiştir⁵⁰.

Sürgünler iskelede İngiliz binbaşı Bunya tarafından karşılanmış ve askerlerine silahlarının namlusuna mermi sürmeleri emrini vermiştir. Namlusuna mermi sürülmüş ve süngüleri takılmış askerler tutukluların iki yanında sıralanarak yokuşu tırmanmaya başlamışlardır. Binbaşı yerin uzak olduğu ve yürütülerek götürüleceklerini söylemiştir. Tutuklular o sırada kurşuna dizilmeye götürüldükleri düşüncesine kapılmışlar ise de onbeş dakikalık yürüyüşten sonra kalacakları yere ulaşmışlardır⁵¹. Böylece Birinci sınıf tanımlanan 12 kişilik sürgün grup, Malta'ya götürülmelerinden önce dört ay kalacakları Limni Adası'na bırakılmışlardır⁵².

Mehmet Şeref Aykut sürgünlerin bir kısmının Limni'de bırakılmalarını “İngiliz planı öylesine itina ve ilk anda hatıra gelmesi imkânsız ölçüler içinde hazırlanmıştı ki, aramızdan bazı şahsiyetlerin, Mondros limanında neden alıkonulduklarını ve bizlerin San-Salvador kışlasına yerleştirilmemizden kırk gün sonra Malta'ya getirildiklerini ancak bu planın safhalarını öğrendikten sonra hükümlendirebildik”⁵³ demiştir.

Mithat Şükrü Bleda savaş sorumlusu adı altında toplananların gruplar halinde sürgün edildiklerini söylüyor; “Benim bulunduğum grup İngilizler tarafından bir savaş gemisine bindirildi ve Malta'dan önce Mondros adasına gönderildik. Bu sürgün bizleri hayli hırpalamıştı; zira ne olacağımız, nereye gideceğimiz bize söylenmiyordu. Herkeste memleketten uzaklaştırıldıktan sonra idam edilmek korkusu vardı” diyerek içinde bulunduğu psikolojiye dikkat çekmiştir⁵⁴.

Barınma Durumları

Tutukluların gelişinin plansız geliştiği Ada'da hazırlık yapılmayışından anlaşılmıştır. Tutukluların fiçı diye nitelendirdiği iki barakanın bulunduğu yere götürüldükten sonra kırık dökük demir karyolalar, kap kacak ve kaşıklar getirilmiştir. Daha sonra barakaların her iki tarafına biri yemek yenilmesi, diğeri hizmet edecek esirlerin kalacakları çadır olmak üzere iki çadır kurulmuştur. Ayrıca aşhane ve abdesthane kulübeleri ayrılmıştır.

Ağaoğlu adaya getirildikten sonra kalacakları yere getirilişleriyle gördüklerini şöyle anlatmıştır: “Burası bir tepenin üstüdür. Önümüzde oldukça vasi bir ova var. Ovanın öte tarafları yine oldukça yüksek tepelerle çevrilmiştir. Denizden bir dil ayrılarak ta ovanın içine uzanıyor ve bu dilin öteki tarafında tepenin eteğinde bir köy var. Sol tarafımızda İngiliz ordugâhı kurulmuştur. Bizim oturacağımız yer iki dönüm kadar bir sahayı ihtiva ediyor. Bu saha iki kat demir tel örgü ile çevrilmiş ve yine demir telden yapılmış, iki kapısından birisi daima kilit altındadır. Tel oldukça yüksek ve ortası da bir üçüncü ve çapraz tel ile örtülmüştür.

⁵⁰ Bleda, *a.g.e.*, s.128-129.

⁵¹ Yardımcısının adı Teğmen Canerp'tir. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.87-88. Çıktıkları iskelenin sağ tarafında Mısır'dan nakil olunan 600 Türk askerinin bulunduğu üsera karargâhı bulunmaktadır. Buradaki askerler kömür işinde çalıştırılmış ve çok zayıf verdikten sonra isyan etmeleri nedeniyle kömür işinden alıkonulmuşlardır.

⁵² Bostan, *a.g.e.*, s.88. Aykut, 40 gün sonra Limni sürgünlerinin Malta'da kendilerine katıldığını belirtmiştir. Kutay, *a.g.e.*, s.252, Bleda ise Limni Adası'nda iki ay kaldıktan sonra Malta'ya götürüldüklerini belirtmiştir. Bleda, *a.g.e.*, s.129-130. Toplamda Limni adasında 113 gün kalmışlardır. Y.n.

⁵³ Mondros Mütarekesi'nin Çanakkale savaşlarında ağır yara alan ve tamiri ağır ve uzun zaman alan Agemennon zırhlısının bulunduğu limanda imzalanması ile ilişkilendirmektedir. Kutay, *a.g.e.*, s.252.

⁵⁴ Bleda, *a.g.e.*, s.128-129.

Sahanın iki cihetinde Avrupa’da ev taşımak için kullanılan iki büyük ve tenekeden yapılmış fiçılar vardır. İşte biz bu fiçilerde oturacağız. Fiçılar birbirinden üçüncü bir tel örgü ile ayrılmıştır. Yalnız arada geçilecek kadar bir açıklık bırakılmıştır”⁵⁵.

Ziya Gökalp 29 Mayıs 1919 Perşembe günü akşamı Limni adasına vardıklarını kızları Seniha ve Hürriyet Hanımlara yazdığı ilk mektubunda “Perşembe akşamı salimen Mondros’a vasil olduk. Bizi karargahta güzel bir yerde misafir ettiler. Bulduğumuz yer gayet havadar ve her yer yeşilliktir. İyi muamele görüyoruz. Sıhhatim yerindedir. Esbab-ı istirahatimiz te’min edilmiştir. Burada kalacağımız için mektubu aşağıdaki adrese gönderiniz” demiştir⁵⁶.

Fiçilerden birinde Ahmet Ağaoğlu, Sadrazam Sait Halim Paşa, kardeşi Abbas Halim Paşa, Mahmut Kamil Paşa ve Halil Bey kalırken diğerleri ikinci fiçıda kalmıştır. Kendilerine demir karyola, bir şilte, bezle kaplanmış küçük bir yastık ve üç battaniye vermişlerdir⁵⁷.

Sıcakların başlamasıyla demirle kaplı fiçılar özellikle gündüzleri cehenneme dönmeye başlamıştır. Yemek odası olarak kullanılan çadır sığınabildikleri tek gölgelik olmuştur⁵⁸. Yağmur yağdığında fiçılar içerisine su akıtmaya başlamasıyla büyük sıkıntılar yaşamışlarsa da⁵⁹ asıl büyük sıkıntı sıcakların daha da artmasıyla fiçıların içine girilmez hale gelmesi ve dışarıda bir ağaç altı ve gölge bir yer bulmanın imkansızlığı olmuştur. Yemek çadırı yemek dışında vakit geçirilen, bazılarının dama ve briç oynadığı tek sığınacak gölge yer olması zamanla sıkıcı olmuştur. Bundan dolayı fiçi kenarındaki, mutfağın arkasında bulunan su deposu yakınındaki ufacık gölgelikler, birer ikişer sürgünler için saatlerce oturarak zaman geçirmeye çalıştıkları yer olmuştur⁶⁰.

Ziya Gökalp eşine yazdığı 8 Eylül 1919 tarihli mektubunda; “Burada Seniha’nın zannettiği gibi çadırlarda yatmıyoruz. Çadır, yemek odamız ve salonumuzdur. Bir de hamam çadırı var. Türk neferlerimizin de ayrı çadırı var. Biz geceleri barakalarda, karyolalarda yatıyoruz. Battaniye ve yorgan göndermeye hacet yok, çünkü müteaddit battaniyelerimiz var” demiştir⁶¹.

15 Eylül 1919 tarihinde eşine yazdığı mektupta “Burada çadırdan başka, tahtadan ve demirden yapılmış muhkem barakalarımız da var. Zaten yalnız gündüzleri çadırda oturuyor, geceleri – daha mahfuz olduğu için- barakalarda yatıyoruz; fakat kışın buranın rüzgârları çok şiddetli olurmuş” demektedir⁶².

Mehmet Şeref Aykut Limni sürgünleri için; “İlk tevkif edilenlerden bir bölümü işte bu Mondros limanında, gemi muhafızları için yaptırılmış basit barakalarda mevkuf hayatı yaşamışlardı. Etraflarına tel örgüler çevrilmişti. Günlerce cezaevlerindeki katıksız yaşamaya mahkum edildiler”⁶³ demiştir.

⁵⁵ Kendilerine hizmet etmek üzere Tekirdağlı Süleyman, Dimotokalı Mustafa ve Adapazarlı Mehmet olmak üzere üç Türk esir vermişlerdir. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.88.

⁵⁶ Tansel, *a.g.e.*, s.4. Ziya Gökalp geride bıraktığı eşi ve üç kızı için mektuplarında ailesini rahatlatarak kendisini merak etmemeleri ve rahatlamaları için sürekli moral dolu mektuplar göndermiştir.

⁵⁷ Yanlarında yastık, yorgan ve battaniye getirebilen Ahmet Ağaoğlu ve Kemal Beyler kendilerini çok şanslı kabul etmişlerdir. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.88.

⁵⁸ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.93.

⁵⁹ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.95.

⁶⁰ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.120 ve 130.

⁶¹ Tansel, *a.g.e.*, s.28-29. Kızına yazdığı aynı gün 8 Eylül 1919 tarihli mektupta “Kış için yorgan, yahut battaniyeye ihtiyacım yoktur. Yalnız kalın bir kostüm gönderirseniz iyi olur. (Kışın giydiğim siyahlı kalın elbiseyi)” diyor. Tansel, *a.g.e.*, s.20 ve 29.

⁶² Tansel, *a.g.e.*, s.33.

⁶³ Kutay, *a.g.e.*, s.252.

Kamp Kuralları

Ada'ya getirilip yerleştirilirlerken kendilerine bir talimatname okunmuştur. Bu talimatnamede sabah ve akşam sekizde ve gece onda olmak üzere günde üç kere yoklama yapılacağı, yoklamalarda hazır bulunmaları, tel örgülere yaklaşmamaları, yaklaştıkları görülür ise ateş açılacağı, gece saat onda lambaların söneceği, bir sıkıntılar olduğunda kumandana iletmeleri gerektiği belirtilmiştir. Kendilerine mektup yazabilecekleri ve İstanbul'a gidecek gemilerle gönderileceği söylenmiştir⁶⁴. Işıkların söndürülmesi için saat onu çeyrek geçe boru çalınması ile tüm lambaların kapatılması istenmiştir⁶⁵.

Kampta tutuklular kendi aralarında hayatı düzene koymaya çalışmışlar ve resmi kamp kuralları dışında kendileri de ayrı bir talimatname hazırlamışlardır. Bir kâhya heyeti seçmişler, Mithat Şükrü Bey ile Kemal Bey'in bütün idari işleri görmelerini kararlaştırmışlardır. Kahvaltının sabah yedi buçukta başlayacağı, sekizde herkesin yoklamada hazır bulunacağı, öğle yemeğinin saat onikide yenileceği, saat dörtte çay ve yedide akşam yemeği yeneceği, saat onda yataklara girileceği ve gece yoklamasının yatakta verileceği kurallara bağlanmıştır⁶⁶.

4 Haziran günü iki kamp arasındaki tel örgü kaldırılmış ve hizmet erlerinin kaldığı çadır biraz daha aşağıya alınmıştır. Genişleyen alanda gezinme için daha müsait bir alan oluşturulmuştur. Yoklamalardan birinde kendilerine her gün az da olsa dışarıda gezebilecekleri söylenmiştir. Bundan sonra mümkün olan her gün saat onda gelen bir subay ile bazı tutuklular bir saat kadar gezinti yapmaya başlamışlardır⁶⁷.

Beslenme Durumları

Tutukluların ihtiyaç duydukları suyun denizden makine ile alınması nedeniyle kullanım zorluğu olmakla birlikte suyun borular ile kaldıkları yere kadar getirilmesi sevindirici olmuştur.

İlk gün kendilerine konserve et ile reçel vermişlerdir. Yavaş yavaş bazı ihtiyaçlar karşılanmaya devam edilmiş, masalar için örtü ve kendileri için havlu verilmiştir. Yerleşme faaliyetleri devam ettiği için yemek olarak yine konserve et, patates ve fasulye verilmiştir. Bir İngiliz bölük emini vasıtasıyla kendi paralarıyla sigara ve yumurta alabilecekleri bildirilmiştir. Yemekler konserve et, patates, reçel, fasulyeden, içecekler çay ve kahveden ibaret olmuştur⁶⁸.

Ağaoğlu, 8 Haziran günü yemek konusunda; "Bugün şükürler olsun bol yumurta ve limon geldi. Abbas, Hacı Adil Bey midelerinden muztarıplardır. Şimdiye kadar yediklerimiz hep konserve etiyle konserve balıklarından ve fasulyeden ibarettir. Konserve etinden istikrah ettim (tiksendim)" demiştir⁶⁹. Ağaoğlu kendilerinin ihtiyaç duyduğu gıdaların var olduğu halde kendilerine verilmediğini de 9 Haziran günü: "Yediğimiz şeyler berbat. Yalnız arasına kendi paramızla bize yumurta veriyorlar. Sigaranın en fenası veriliyor. Birkaç kere taze et istedik, vaat ettikleri halde yine vermediler. Yanbaşımızda sürü sürü koyunlar geçiyor, kendi paramızla koyun almak için müsaade istedik. Yunan hükümetinin koyun satılmasını menettiği bahanesiyle müsaade olunmadı. Süt, yoğurtta vermiyorlar. Hâlbuki kantinde neferlerin dediklerine göre herşey satılıyormuş. Hülasa, anlaşılıyor ki bize karşı şedit bir esir muamelesi tatbik olunuyor..."

⁶⁴ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.89.

⁶⁵ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.117.

⁶⁶ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.89.

⁶⁷ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.91.

⁶⁸ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.88-89.

⁶⁹ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.97.

sözleriyle belirtmiştir. Kamp kumandanına durumu şikâyet etmeleri üzerine kendilerine taze kuzu eti, yoğurt ve bol yumurta verilmiştir⁷⁰.

İngilizler Haziran ayının ikinci yarısından itibaren yavan pirinç çorbası ve yavan bezelye yemeyi vermeye başlamışlardır. Sıcakların artması ve kifayetsiz yemeklerin verilmesi hayatlarını zorlaştırmaya başlamıştır. Çay ve bir iki yumurta yemeye mecbur kalmaları zayıflamalarına yol açmıştır. Binbaşının sürekli gıdalarının az olduğundan bahsediyor olması da canlarını sıkımıştır⁷¹. 29 Haziran 1919'da kendilerine kuzu eti ve meyveler verilmesi onları mutlu etmiş, Ağaoğlu sevincini “Bugün bize mebzul yemekler geldi. Kuzu eti ve meyvalar... Bu ne nimet!” diyerek göstermiştir⁷².

18 Ağustos 1919 tarihli Mondros'tan eşine yazdığı mektubunda; “Vakı'a yerimiz güzel, hava sağlam, gıdalarımız da iyidir. Bize burada tayı'nat olarak lazım olan şeyler veriliyor. Fazla olarak da her arzu ettiğimiz şeyleri satın alıyoruz. Demek ki maddi istirahatimiz yerindedir. Sıhhatimiz de sağlamdır” demektedir.

8 Eylül 1919 tarihli eşine yazdığı mektupta; “Kırda, deniz kenarında geziyoruz. Her türlü yiyecek, her türlü yemiş var. Günde dört def'a sofraya oturuyoruz: Sabah kahvaltısı, öğle yemeği, ikindi kahvaltısı, akşam yemeği. Kahvealtılarda sütlü çay, çokolata, peynir, yumurta, yemeklerde de taze et, sebze, yemişler var. Yazın erik, kayısı, armut yedik. Şimdi de kavun, karpuz, üzüm, incir yiyoruz. Bunları yazışım, merak etmeyesiniz diyedir. Görüyorsunuz ki mahrumluk çekmek şöyle dursun, belki oburcasına, müsrifcesine yaşıyoruz. Bu yiyeceklerin bir kısmını ta'yinat olarak veriyorlar. Bir kısmını da satın alıyoruz. Burada yalnız tereyağıyla, sadeyağ yok” demektedir. Kızına yazdığı aynı gün 8 Eylül 1919 tarihli mektupta kaşar peyniri ve Kayseri pastırması gibi şeyler göndermelerini istemiş ve her türlü yiyeceği bulabildiklerini ancak tereyağı olmadığını, onun da gönderilmesinin güç olduğunu belirtmiştir⁷³. Gökalp yaşadıkları hayatı son derece güzel tasvir ederken, gerçekte ailesinin durumu ile ilgili endişelerini bertaraf etmek istemektedir.

Eşi Vecihe Hanım'a gönderdiği 15 Eylül 1919 tarihli mektubunda ise “Bu hafta bir sepetle bir de paket geldi. Sepetten peynir, şekerleri kolonyalar, ilaçlar çıktı. Burada fiyatlı kolonyaya çok memnun oldum” demiştir⁷⁴.

Meşguliyetleri ve Mektupları

Ada'da sabah kahvaltısı sonrası bir müddet genel sohbetler yaptıktan sonra dağılarak herkes kendi istediği işle meşgul olmaya başlamıştır. Zaman zaman içinde buldukları durumun neden kaynaklandığını anlamaya çalışan sohbetlerde yapmışlardır. 7 Haziran'da çadırda toplandıklarında kendilerinin İngilizler tarafından hangi sıfatla Limni'ye getirildikleri, Hükümetin mi kendilerini teslim ettiği, yoksa İngilizlerin mi kendilerini aldığını, başlarına gelenin emsalsiz bir olay olduğunu ve yaşananların “Osmanlılık ve hilafet için ebedi bir leke ve şin” olacağını konuşmuşlardır⁷⁵. Gündüz saatlerinde ve özellikle mehtaplı sıcak gecelerde de

⁷⁰ Ağaoğlu arkadaşlarının bu uygulamalara karşı kendisinin protesto etmeleri gerektiği çağrısına tepkisiz kaldıklarını vurgulamıştır. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.98. Yunan Hükümeti'nin bir yasağının söz konusu olmadığı da anlaşılmıştır.

⁷¹ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.120.

⁷² Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.129.

⁷³ Tansel, *a.g.e.*, s.28-29.

⁷⁴ Tansel, *a.g.e.*, s.32.

⁷⁵ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.89-90.

fiçuların önünde gece yarısına kadar sohbet etmişlerdir⁷⁶. Sohbetlerinde bundan sonra ne yapmaları gerektiğine, İngilizlere müracaat edilmesine dair birçok şeyi görüştükleri halde sık sık aldıkları kararlardan vazgeçmişlerdir⁷⁷. Ayrıca milletin içine düştüğü durum ile geride bıraktıkları ailelerinin durumları daima üzüntülerinin temel nedenini oluşturmuştur.

Ziya Bey Limni'de aşk, muhabbet, değerler ve duyguları sohbetlerinde konu yapmıştır. Hacı Adil Bey sosyolojiyle ilgilenmeye, Kemal Bey'de Fransızca öğrenmeye başlamıştır. Geceleri Şükrü Bey ve Mahmut Kamil Paşa yıldızların seyrine dair bilgiler paylaşmışlardır. Gündüzleri zabıt ve iki süngülü asker gözetiminde tarlaların arasında geziler yapmışlardır. Ancak bu geziler esnasında kimseyle temaslarına izin verilmemiştir. Askerler yolda gidenleri dahi yoldan çıkarmışlardır⁷⁸.

Daha sonra deniz kıyısında da yürüyüşler yapmalarına izin verilmiştir. Hatta askerler zaman zaman silahsız olarak bu gezilere nezaret etmeye başlamıştır. 6 Haziran günü yaptıkları gezide Türk esirlerden hayatını kaybedenlerin limanın sonundaki tepenin üzerinde mezarlarının olduğu görmüşler ve çok üzülmüşlerdir⁷⁹. Ağaoğlu, 6 Haziran 1919 tarihli üçüncü mektubunda, adadaki vakitlerini okumakla, arkadaşları ile sohbet etmekle, bazen de kırlara ve deniz kenarına gitmekle geçirdiklerini anlatmıştır⁸⁰. Ağaoğlu, her gün spor amaçlı gerçekleşen bu gezilere katıldığını, ancak Sait Halim ve Abbas Hilmi Paşaların katılmadıklarını, onların katılmayış nedenlerinin de süngülü askerlerin refakat etmesi olduğunu belirtmiştir⁸¹.

6 Haziran 1919 günü komutanın verdiği izinle aynı gün ailelerine nerde oldukları ve selamette bulduklarına dair telgraf çekmişlerdir⁸². Havalarda ısınınca saat beşte yapılan gezintilerin daha makul saate çekilmesi istenince sabah on buçuğa alabilecekleri belirtilmiştir. Daha sıcak bir saatin önerilmesi nedeniyle gerekirse şemsiye verebileceklerini veya gezintileri durduracaklarını belirtmeleri üzerine sürgünler şemsiye talep etmişlerdir⁸³. Adadaki önemli bir aktiviteleri olan gezilerin devam etmesinden yana olduklarını göstermişlerdir.

15 Haziran günü verilen İngiliz gazetelerini okumaya devam ederken Sait Halim Paşa masa üzerine bir dama oyunu için çizgi çizmiş ve ağaçtan aşıklarını kesmiştir. Böylece dama oyunu oynamaya başlamışlar ve bir kısmı bu yeni aktivite ile meşgul olmaya başlamıştır⁸⁴. Ağaoğlu o günlerde İngilizcesini, Kemal Bey Fransızcasını geliştirmeye yoğunlaşırken, Ali Münif, Ziya Gökâl, Mithat Şükrü ve Hacı Adil beyler de Hüseyin Tosun Bey'den İngilizce öğrenmeye çalışmışlardır. Sait Halim Paşa sohbetler ve dama ile birç oynayarak zaman geçirirken, Abbas Hilmi Paşa resim ile meşgul olmuştur. Arada da Ziya Gökâl ile Mahmut Kamil Paşa'nın muallekat-ı seb'ası lekaları ile felsefe münakaşalarını dinlemek eğlenceleri olmuştur⁸⁵.

Sürgünler bunları yaparken uzun süre mektuplarına cevap alamazlar da Limni'den öncelikle ailelerine sürekli mektuplar yazmışlardır. Gelen mektuplar ise yalnız ailevi bilgilerin yazılı

⁷⁶ Özellikle Sadrazam Sait Halim Paşa ve kardeşi Abbas Hilmi Paşa Merkez-i Umumi azalarına karşı aşırı suçlamalarını ağır kelimelerle dile getirmişlerdir. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.93. Abbas Hilim Paşa bu sohbetlere katılmaz ve saat onda yatağına girerek uyurmuş. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.116-117.

⁷⁷ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.92.

⁷⁸ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.91.

⁷⁹ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.93-94.

⁸⁰ Tansel, *a.g.e.*, s.6.

⁸¹ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.97.

⁸² Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.91.

⁸³ Gezinti saati ile ilgili teklifleri, zabıtların (yanlarına zabıt verildiği için) istedikleri akşam saatlerinde futbol ve tenis oynamayı tercih ettikleri serin saatler olması nedeniyle kabul görmemiştir. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.120.

⁸⁴ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.104.

⁸⁵ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.120.

olduğu mektuplar olmuştur⁸⁶. Ziya Gökalp'in Haziran 1919'da yazdığı günü belli olmayan 6 Haziran öncesinde yazıldığını tahmin ettiğimiz ikinci mektubunda "...Ben burada rahatım; fakat, sizi merak ediyorum. ...Bulduğum yer İstanbul'a bir günlük mesafededir. Koli postal İngiliz postası vasıtasıyla yazlık elbise ve çamaşır gönderiniz. Kitaplarımın arasında İngilizce kıraat ve sarf kitapları küçük ve büyük lügat kitapları var; onları da gönderiniz. Vakit gazetesiyle Büyük Mecmua ve sair mecmuaları da gönderirseniz iyi olur" diyor ve ayrıca "Burada gömlek kolalamak imkanı olmadığından kolalı gömlek yerine kullanmak üzere, yakalı mintanlara ihtiyaç vardır. Yakası 42 numara olmak üzere altı adet mintan isterim. Kaşar peyniri, Hacı Bekir şekeri gibi şeyler de gönderebilirsiniz. İstedğim şeyleri hep birden göndermek icap etmez. Haftada bir paket gönderirsiniz. Limni adasının havası, manzarası çok güzeldir. Burada oniki kişiyiz. Kırdaki yeşillikler içinde oturuyoruz. Sıhhi barakalarımız, çadırlarımız var. İhtiyacımız olan her şey veriliyor. Dört Türk neferi hizmetimize bakıyor. Halen sıhhatimiz ve istirahatimiz taht-i te'mindedir. Biz sıkılmıyoruz. Siz de sıkılmamalısınız" diyor⁸⁷.

Gökalp, kızlarına yazdığı 6 Haziran 1919 tarihli üçüncü mektubunda "...Siz benim için merak ediyorsanız sakın etmeyiniz. Ben burada rahatım. Hiçbir sıkıntım yoktur. Hava saf, tabii manzaralar güzel, her taraf yeşil.. Önümüzde denizin karaya girmesiyle husule gelen bir halici, tıpkı gümüş bir ırmak gibi parlıyor. Akşamları inek ve at sürüleri bu halici geçerek karşı yakadaki çiftliğe gidiyor. Uzakta köyler daha ileride yeşil tepeler... Hasılı güzel bir sayfiye alemi.. Şen, şatır bir hayat yaşıyoruz. Bu tafsilatı, annenizin meraklarına bir nihayet vermek için yazıyorum" demektedir. Bu mektubu ile İngilizce ve Fransızca kitaplar, gazete, mecmua, yazlık elbise ve çamaşır talebinde bulunmuştur⁸⁸.

26 Haziran 1919'da kızlarına yazdığı mektubunda kendilerine karyola ve yatak takımı verildiğini, çamaşırının yıkandığını, hamam bulunduğunu ve denize de girebileceklerini söyleyerek; "Her türlü havaicimizi veriyorlar. Maddi bir sıkıntımız yoktur. Parayı bazı fazla şeyler almak için kullanıyoruz. Mübahesemiz ilme, edebiyata, felsefeye dairdir. Burada vedli bir darülfünun hayatı yaşıyoruz.Etrafımızda renk renk kır çiçekleri açılıyor. Önümüzde koyun sürüleri otluyor. Küçük tarla kuşlarının ötüşlerini dinliyoruz. Hasılı güzel bir tabiatın çerçevesinde yaşıyoruz. Kırdaki dağlarla deniz arasında barakalardan, çadırlardan yapılmış bir darülfünun .. İşte bizim şimdiki me'vamız.." demiştir⁸⁹.

3 Temmuz 1919'da Mondros'tan yazdığı mektupta ailesini rahatlatmak için nasıl çaba gösterdiğine dair şu satırlar çok önemlidir; "...Siz afiyette ve istirahatte buldukça, ben de burada müsterih yaşarım. Benim vücudüm sıhhattedir. Ruhum da sağlamdır. Sizin sıhhat ve istirahatte bulunduğunuzu haber aldıkça, hiçbir kedere mağlup olmam. Ben her hafta mektup gönderiyorum. Sizden de daima mektup isterim" demektedir⁹⁰.

Mondros'tan eşine gönderdiği 10 Temmuz 1919 tarihli mektubunda önceliği rahat ve sıhhatinin yerinde olduğuna veren Gökalp ailesini rahatlatmak için; " Benim için hiç merak etmeyiniz. Buranın havası gayet iyidir. Manzarası da güzeldir. Hastalıklar buraya uğramıyor. Şimdiye kadar hiçbir ferdimiz adi bir nezleye bile tutulmadı, fakat ben sizin için merak ediyorum. Sıhhatine bakmalısın" diyor ve ailesinin sağlığına ne kadar önem verdiğini gösteriyordu⁹¹. Eşine

⁸⁶ Ahmet Ağaoğlu, Mektupların dahi sansüre tabi olduğunu belirtmiştir. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.126.

⁸⁷ Tansel, *a.g.e.*, s.5.

⁸⁸ Tansel, *a.g.e.*, s.6.

⁸⁹ Tansel, *a.g.e.*, s.8.

⁹⁰ Tansel, *a.g.e.*, s.9

⁹¹ Yazlık elbisesi, beyaz yelekleri ve potininin kendisine gönderilmesini istiyor. Tansel, *a.g.e.*, s.10.

ve kızlarına gönderdiği mektuplarında sürekli eşinin ve çocuklarının sağlığını ön plana alan Gökalp, eşinin psikolojisini güçlü kılmak için sürekli telkinlerde bulunuyor ve çocuklarının sıhhatinin eşinin sıhhatine bağlı olduğunu da hatırlatıyor⁹².

Eşine Mondros'tan yazdığı 11 Ağustos 1919 tarihli mektubunda Limni adasından; “ Tarlalar, tepeler, dağlar, deniz güzel manzaralar arz ediyor. Koyun sürüleri, köy ve çiftlik manzaraları güzel tablolar vücutte getiriyor. Gece yıldızları temaşa ediyorum. Hava gayet saftır. Gıdalarımız kuvvetlidir. Hastalık semtimize uğramıyor” diyor ve okumak ve yazmakla meşgul olduğunu belirterek, mektup aldıkları günün anlamını; “ Mektuplar geldiği gün, hepimiz için bir bayramdır. O gün, vakitler haberimiz olmadan geçer. Hasılı, ben burada sıkıntı içinde değilim. Afiyet haberinizi alınca istirahatim artıyor. Bana mektup ve kitap gönderdikçe hiç sıkılmayacağıma söz veririm” cümleleri ile yazmıştır⁹³.

11 Ağustos 1919 tarihli kızlarına yazdığı mektubunda ise kızlarının adada nasıl vakit geçirdiğine dair sorularına; “Bilhassa okumakla! Fakat evvela sizin mektuplarınızı okurum. Sonra sıra kitaplara ve gazetelere gelir. Fatma'nın düşündüğü gibi bir adadayız. Bu adanın da manzaraları, havası gayet güzel! Burada vakit kendi kendine geçer” demektedir⁹⁴.

Gazete ve mektuplar adaya ulaştığı halde gönderilen eşyaların adaya ulaşmasında sorunlar yaşandığı anlaşılıyor⁹⁵. Daha sonra eşyalarda adaya ulaşmaya başlıyor⁹⁶.

Ziya Gökalp eşine Mondros'tan yazdığı 1 Eylül 1919 tarihli mektupta adayı Diyarbakır'a benzetiyor ve “Fis-kayası gibi yüksek mevki'deyiz. Karşımızda deniz tıpkı İstanbul'un Halic'i gibi karanın içine girmiş. Bu deniz bir ırmak kadar ince; Diyarbekir'deki Çay'ı andırıyor. Irmağın ötesinde bir köy var ki Kıtırbıl'a benzer. Sabah, akşam köylülerle hayvan sürüleri bu denizi ayaklarıyla geçerler. Grüyorsun ya, deniz değil, adeta bir ırmak.. Diyarbekir'den Kıtırbıl'a nasıl geçilirse, bu taraftan da karşı yakaya öyle geçiliyor. Yalnız burada kelek yok.. Felek yalnız onu unutmuş. Karşı yakanın sağ tarafında bir köy var ki Diyarbekir'in Sa'di-köyü'ne benzer. Sol taraftaki köy de Sünbüllü'yü andırır. Hasılı karşımda Dicle'yi, Bostanlar'ı, Kıtırbıl'ın arkasındaki yamaçları görüyorum. Sanki Fis-kayası'nın üstündeyim. Bulduğumuz yer böyle.. Etrafıma baktıkça Diyarbekir'i, oradaki evimizi, evimizdeki eski bahtiyarlığımızı hatırlıyorum” diyor⁹⁷.

Hasretini bir hafta sonra küçük kızı Türkan'a yazdığı 8 Eylül tarihli mektubunda “Bunu annene okursan, Diyarbekir gözü önüne gelir” diyerek Limni'de Dicle Vadisi adlı şiiri göndermiştir.

Sürgünler yalnız ailelerine değil İngiliz yetkililere de mektuplar yazmışlardır. Sait Halim Paşa İstanbul'da Bekirağa Bölüğü'nden itibaren İngilizlere başvurarak Damat Ferit kontrolündeki Harp Divanı'na güvenilemeyeceğini tarafsız bir mahkemede yargılanmayı istemiştir. Bekirağa'dan alınıp Limni'ye gönderilmesini bir kurtuluş gibi görerek sevinmiştir. 4 Haziran 1919'da Mondros'taki İngiliz Komutanı General Blumberg'e yazdığı teşekkür mektubunda; “Tarafsız siyasal tutkularla körleşmiş bugünkü Osmanlı Hükümeti'nin elinde uğradığım

⁹² Tansel, *a.g.e.*, s.12-14.

⁹³ Tansel, *a.g.e.*, s.20.

⁹⁴ Tansel, *a.g.e.*, s.21.

⁹⁵ Tansel, *a.g.e.*, s.10, 12, 13, 15 ve 16. Komutan tarafından Times gazetesi zaman zaman okumaları için sürgünlere verilmiştir Ağaoğlu, *a.g.e.*, s. 89 ve 95. Times ve Daily Mirror gazetelerinin 15 Mayıs nüshalarına kadar vermişler, 18 Haziran günü gazete vermeyi kesmişlerdir. Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.111. 25 Mayıs tarihli gazeteden itibaren tekrar gazeteleri vermeye devam etmişlerdir.

⁹⁶ Tansel, *a.g.e.*, s.22, 23 ve 25.

⁹⁷ Tansel, *a.g.e.*, s.26-27.

zulümlere son verdiği için, İngiltere hükümetine derin ve sarsılmaz minnettarlığımı sizin aracılığınız ile bildirirken, zevkli olduğu kadar da gerekli bir görevi yerine getirmiş oluyorum” demiştir⁹⁸. Paşa ayrıca kendisinin harp esiri sayılmaması ve Türkiye dışında serbest yaşamasına izin verilmesi için isteklerinin yetkili makamlara iletilmesini istemiştir⁹⁹. Mondros’tan İngiliz Başbakanı Lloyd George’a yazdığı 12 Ağustos 1919 tarihli uzun mektupta kendisini savunmuştur¹⁰⁰. Ağaoğlu, Sait Halim Paşa ve kardeşinin kendilerinin Osmanlı mı, Mısırlı mı olup olmadıklarına dayanarak teslimiyetçi tavır sergilemelerini tepkiyle karşılamış ve “...Burada da sabık bir sadrazam, Mısır hanedan-ı hükümdarisine mensup bir zat, görmüş olduğu hakaretlere ve zilletlere karşı teşekkür beyan etmeyi lüzumlu ve latif bir vazife addettiğini söyledi ve hala da cevap bekliyor...”¹⁰¹ diyerek haklı bir tepki göstermiştir.

25 Mart günü İngiliz Yüksek Komiserliği isteği üzerine tutuklanan ve Bekirağa Bölüğüne konulan Ahmet Ağaoğlu¹⁰² oradan Limni’ye sürülünce 5 Haziran 1919 günü yaşam hikâyesi üzerinden neden tutuklandığına dair yazılı bir dilekçe ile İngiliz Yüksek Komiserliğine müracaat etmiştir. 19 Temmuz 1919’da Lordlar Kamarası Başkanı ve Adalet Bakanına yazdığı dilekçe ile uğradığı haksızlığın giderilmediğini, dilekçelerine cevap alamadığını, bağışlanma değil adalet istediğini belirtmiştir. Limni’den yazdığı yazılara cevap alamadan Eylül 1919’da Malta’ya sürgün edilmiştir¹⁰³.

Mondros’a götürüldükten sonra dahi kendisini “sürgün” veya “tutsak” olarak dahi görmeyen Halil (Menteşe) Bey ilk mektubunu Mondros’tan 22 Temmuz 1919’da İngiliz Başbakanı Lloyd George’a yazmıştır. Mektubunda “Arkadaşlarımla birlikte elli günden beri Mondros’ta, askerlerimizin muhafazasında tutsağım... Bizler, büyük güçlere karşı gıpta edilecek bir özveri ve yiğitlikle varlığı için savaşmış bir ulusun temsilcileriyiz... Şu halde seviyemize saygı gösterilmesini istemek hakkımızdır, kanısındayız” demiştir. Başbakanı Lloyd George’a ikinci bir mektup daha yazarak savaşa girişinin nedenlerini değerlendirerek Türkiye’yi savunmaya çalışmıştır¹⁰⁴.

Lübnan valiliği görevi sırasında açlık yaratmak ve Marunilere ıstırap çektirmekle suçlanarak İngiliz, Fransız ve Ermenilerin kara listelerinde adı yer alan Ali Münif (Yeğena); İttihatçı olması, kabinde yer alması ve Talat Paşa’nın adamı olması nedeniyle sürülmüştür. Neyle suçlandığını öğrenemediği halde, İngiliz makamlarına bir mektupla dahi suçunun ne olduğunu uzun zaman sormamıştır. En sonunda sabır taşı çatladığı için 19 Ekim 1920 günü İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon’a mektup yazmış ve “İngiliz askeri makamlarınca İstanbul’dan alınıp önce Mondros’a; oradan Malta’ya sürüldüğünden bu yana onaltı aydan fazla zaman geçti” diyerek neyle suçlandığını hala bilmeksizin Barış anlaşmasına kadar tutulacaklarına dair bilgi sahibi olduğunu, Barış anlaşması üzerinden zaman geçmesine rağmen neden hiçbir suçla suçlanamayacağı halde neden serbest bırakılmadığını ve bırakılmadıklarını öğrenmek istediğini belirtmiştir¹⁰⁵.

Limni’den Malta’ya Gidişleri

⁹⁸ Şimşir, *a.g.e.*, s.254-255.

⁹⁹ Bostan, *a.g.e.*, s.93.

¹⁰⁰ Şimşir, *a.g.e.*, s.256.

¹⁰¹ Ağaoğlu, *a.g.e.*, s.100.

¹⁰² Şimşir, *a.g.e.*, s.264.

¹⁰³ Şimşir, *a.g.e.*, s.264-269.

¹⁰⁴ Şimşir, *a.g.e.*, s.274-277.

¹⁰⁵ Mektup cevapsız bırakılmıştır. Şimşir, *a.g.e.*, s.295-296.

Ziya Gökalp 15 Eylül 1919 tarihli eşine gönderdiği mektubunda kış yaklaşırken adanın kışın esen rüzgarları nedeniyle “...kış için de sıcak bir kışlağa gitmeyi daima düşünüyorduk” diyor ve “Meğer bu ihtiyacı bizden başka düşünenler de varmış. Bir hafta evvel, İngiltere’nin yeni mümessili olan Amiral bulunduğumuz yere geldi. Halimizi, hatırımızı sordu. “Soğuklar başlayınca burada rahatsız olacağız. Malta kış için çok iyi bir yerdir. Orada size daha istirahatli bir yer hazırlanacak. Bir-iki hafta sonra oraya gideceksiniz” dedi” demiştir¹⁰⁶.

12 sürgün Limni’de 29 Mayıs 1919’dan Malta’ya gönderildikleri 18 Eylül 1919’a kadar yüzonüç gün kalmışlardır. Gökalp 18 Eylül 1919 tarihli eşine yazdığı mektubunda “Bu gün vapura biniyoruz. Hep birden Malta’ya gideceğiz” diyerek¹⁰⁷. 22 Eylül 1919’da Malta’ya gönderildikleri bilgisini vermiştir¹⁰⁸. Limni adasından Malta’ya gittiğinde Malta’nın Limni’den daha ucuz olduğunu da belirtmiştir¹⁰⁹. Bu tespiti Gökalp’in maddi sıkıntı çektiğinin bir işaretidir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti’nin vatanperver birçok devlet adamı, asker ve aydını İtilaf Devletleri ile İstanbul Hükümetlerinin kin ve husumetleri ile tutuklanmışlardır. İtilaf Devletleri ellerindeki tüm imkânlarla rağmen suçlu olduklarını hukuken ispatlayacak bilgi ve belgeleri ortaya koyamadığı gibi her türlü baskı ile Harp Divanlarından istedikleri kararları da çıkartamamışlardır.

Osmanlı Devleti’nin Harp Divanlarında mahkemeye çıkarılmış olan İttihatçılarla ilgili vicdanlar da rahat olmamıştır. Refik Halid Karay’ın Ziya Gökalp için söyledikleri düşündürücüdür; “İttihad ve Terakki erkânının muhakemelerinde bulunmadığım gibi gazetelerde hulasalarını da okuyamıyordum; zaten Ziya Gökalp Bey’i maznun mevkiinde görmeye de gönlüm hiç katlanmıyordu. Diğerlerine karşı lakayd idim. Düşünüyordum ki her politika çevriminde bu böyledir... Eskilere birer ceza terettüb eder; mahbes, menfa hatta idam bile haritada yazılıdır; insan bunu göz önünde tutarak siyaset yapar; bir defa düştün mü, artık dostluk yoktur...”¹¹⁰.

İtilaf Devletleri tarafından ülkelerinden ve ailelerinden koparılarak sürgünde yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Sürgüne gönderilen 67 tutuklunun Bekirağa Bölüğü’nden sabah erken saatte alınmaları, Limni’de onikisinin indirilerek süngülü askerler eşliğinde kampa götürülmeleri her an idam edilecekleri psikolojisi yaratmak için yapılmıştır. Özellikle İngilizler tarafından Limni ve Malta adalarında hak etmedikleri muamelelere tabi tutulmuşlardır.

Kamplarda bir kısım talepleri olumlu karşılanmış olsa da tutuklanmaları ve sürgün edilmelerine dair İngiliz makamlarına uğradıkları haksızlıkları yazdıkları dilekçe ve mektuplarına cevap verilmemiştir. Yaşadıkları hayat özellikle beslenme, barınma ve zaman geçirme açısından çok sıkıntılı ve zor olmuştur.

Kaynakça

¹⁰⁶ Tansel, *a.g.e.*, s.33. Malta’ya gidişleri için “Yazı, yaz adasında geçirdik. Kışı da, kış adasında geçireceğiz” demiştir. Tansel, *a.g.e.*, s.34.

¹⁰⁷ Ziya Gökalp ailesinin üzülmemesi için yaşananları daima olumlu bir şekilde kaleme almıştır. Malta’ya sürgünleri için mektubunda “Buranın yaz keyfini sürdükten sonra, şimdi kışı sıcak bir yerde geçirmek üzere Malta’ya gidiyoruz” diyerek ikinci sürgün yerini adeta sevinçli bir şekilde ailesine bildirmiştir. Tansel, *a.g.e.*, s.35.

¹⁰⁸ Bostan, *a.g.e.*, s.88.

¹⁰⁹ Tansel, *a.g.e.*, s.34.

¹¹⁰ Karay, *a.g.e.*, s.121.

- Ağaoğlu, A. (2013). Mütareke ve sürgün hatıraları. Yayına hazırlayan: Ertan Eğribel - Ufuk Özcan. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Akşin, S. (2004). İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele (Mutlakiyete dönüş 1918-1919). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bayar, C. (1997). Ben de yazdım, Milli Mücadeleye giriş. C.5, İstanbul: Sabah Kitapları.
- Bleda, M. Ş. (1979). İmparatorluğun çöküşü. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bostan, H. (1992), Said Halim Paşa, Bir İslamcı düşünür. İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Daşcıoğlu, K. (2007). İskan, suç ve ceza Osmanlı'da sürgün. İstanbul: Yeditepe yayınları.
- Jaeschke, G. (1971). Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz belgeleri. (Cemal Köprülü, çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karay, R. H. (1964). Mînelbab ilelmihrab. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.
- Kutay, C. (1985). Üç devirde irfan ve vicdan hasreti millet ve devletini arayan adam Mehmet Şeref Aykut 1874-1939. İstanbul.
- Milli Mücadele döneminde Bekirağa ve Malta anıları 1919-1921. (2003) Hazırlayan: Mehmet Akif Bal, İstanbul: Ark Kitapları.
- Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları. (1986). İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.
- Sorgun, T, (2009), Türklerin işkencede bir yılı Bekirağa Bölüğü. İstanbul: Destek Yayınları.
- Sürmeli, S. Bekirağa Bölüğü'nden Malta adası'na Ubeydullah Efendi'nin anıları, <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/Serpil-S%C3%9CRMEL%C4%B0-Bekira%C4%9Fa-B%C3%B6l%C3%BC%C4%9F%C3%BCnden-Malta-Adas%C4%B1na-Ubeydullah-Efendinin-An%C4%B1lar%C4%B1.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Mart 2017)
- Şimşir, B. N. (1985). Malta sürgünleri. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tansel, F. A. (1989). Ziya Gökalp Külliyyatı II, Limni ve Malta Mektupları. Ankara:Türk Tarih Kurumu.
- Türkgeldi, A. F. (1987), Görüp İştiklerim. Ankara:Türk Tarih Kurumu.

NORMATİF BAĞLILIK ANLAYIŞININ ÖZEL ve TİCARİ TEKNEDE ÇALIŞAN YAT KAPTANLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç.Dr.Erdal ARLI

Kocaeli Üniversitesi, Karamürsel Meslek Yüksek Okulu

Öz

Normatif bağlılık, işletme yönetimi açısından çalışanların kendilerini işletmelerine adanması ve kalmaya devam etmeleri anlamında bulunmalarını ifade eden örgütsel bağlılığın bir alt fonksiyonudur. Bu araştırmanın amacı deniz turizminin önemli bir alt dalını oluşturan yat turizm işletmelerinin yöneticisi pozisyonunda olan yat kaptanlarının normatif bağlılık anlayışlarının özel ve ticari yatlar bakımından değerlendirilmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere Bodrum Bölgesi'nde faaliyet göstermekte olan 46 ticari yat kaptanı ile 43 özel yat kaptanına anket uygulanmıştır. Araştırmada ticari ve özel tekne kaptanlarının normatif bağlılığa olan yaklaşımlarının istatistiksel açıdan farklılık gösterip göstermediği ölçülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre, özel yat kaptanlarının normatif bağlılık derecelerinin ticari yat kaptanlarına kıyasla daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: normatif bağlılık, özel yat kaptanları, ticari yat kaptanları

Giriş

“Çalışanların işle ilgili tutumlarından biri olan örgütsel bağlılık, özellikle 1970'lerden sonra üzerinde fazla durulan bir konu olmasına rağmen, henüz bu kavramın tanımı üzerinde fikir birliğine varılamamıştır” (Gürkan,2006). “Bu bağlamda 1960'lardan beri çalışanların bağlılığı hem idareciler için hem de akademisyenler için üzerinde durulması gereken konulardan biri olmaya devam etmektedir” (Suliman ve Iles, 2000).“Bağlılık; kariyerler, normlar, özdeşleşme, moral değerler, çalışma, işin içeriği, emniyet ve ilgili diğer değişkenler gibi terimlerle anılmaktadır” (Tayyah ve Tariq, 2001;Gürkan, 2006). Bu anlamda çalışanların işletmeye bağlılığı son derece önemlidir. İşletme yönetimi açısından bakıldığında: İşletmelerin hayatını devam ettirmesi, “çalışanların işletmeye bağlılıklarına, ayrılmamalarına ve kalmaya devam etmelerine bağlıdır” (Ölçüm Çetin, 2004). “Çünkü işgörenler işletmesine ne derece bağlıysa işletme de o derece güçlenir”(Ölçüm Çetin, 2004). “Bu açıdan işletme, yaşamını devam ettirmek için çalışanların işletmeden ayrılmasını önlemeye çalışacak ve bağlılıklarını arttıracak tedbirler almalıdır” (Ölçüm Çetin, 2004). Özellikle sezonluk işgören çalıştıran sektörler için bu daha da önemli olmaktadır. Çünkü sezonluk çalışan bir işgören tam işletmeye adapte olmaya başladım derken, bağlılığı oluşmaya başlamışken işten ayrılmakta veya işine son verilmektedir. Örneğin turizm sektöründe çalışanların birçoğu sezonluk olarak çalışmakta sezon bittiğinde işlerinden ayrılmaktadırlar. Bu açıdan turizm sektöründe de çalışanların işletmeye bağlılık düzeylerinin belirlenmesi son derece önemlidir. Yat turizm işletmeleri de turizm alanında faaliyet gösteren işletmelerdir. Bu araştırmada da yat turizm işletmelerinin yöneticisi konumunda olan yat kaptanlarının örgütsel bağlılığın bir alt kolu olan normatif bağlılıkları (Meyer ve Allen, 1990,1991'den aktaran Güçlü,2006 ve Öztürk, 2013; Gürkan 2006) belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmada özel ve ticari yatlarda kaptanlık yapan işgörenlerin

normatif bağlılık düzeylerini belirlemenin yanı sıra iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın bulunup bulunmadığı ortaya konulmuş ve yat işletmesi sahiplerine önerilerde bulunulmuştur.

NORMATİF BAĞLILIK KAVRAMI

Örgütsel bağlılık kavramı, işletme yönetimi açısından bakıldığında “çalışanların bir işletmeye karşı hissettiği özdeşleşme ve bütünleşme düzeyini ifade etmektedir” (Sağlam Arı, 2003). “Bu açıdan bakıldığında örgütsel bağlılığın üç önemli unsuru bulunmaktadır” (Balay, 2000; Gürkan, 2006). “Buna göre, bireyin işletme amaçlarını kabulü ve bu amaçlara güçlü bir biçimde inanması, işletme için çaba gösterme isteği içinde olması ve işletmede kalmaya devam etme konusunda kesin bir arzu duyması örgütsel bağlılığın göstergesidir” (Balay, 2000; Gürkan, 2006). “Örgütsel bağlılık genel olarak işe katılma, sadakat ve işletme değerlerine olan inanç da dâhil olmak üzere bireyin işletmeye olan psikolojik bağlılığını ifade eder” (Ölçüm Çetin, 2004). “Ancak bir çalışanın işletmeye bağlılığı yalnızca maddi anlamda bir bağlılığı içermemelidir. İlave olarak çalışanların normatif olarak bağlılığı da işletmenin amaçlarına erişmeyi etkileyecek bağlılık unsurlarından biri olmalıdır. Bu bağlamda literatür incelendiğinde örgütsel bağlılık türlerinden birinin de normatif bağlılık olduğu görülmektedir”(Meyer ve Allen, 1990 ve 1991’den aktaran Güçlü,2006 ve Öztürk, 2013; Gürkan 2006). “İşletme yönetimi açısından bakıldığında normatif bağlılık, çalışanın ahlaki bir sorumluluk olarak işletmede çalışmaya devamını ifade eder. Bu durum, çalışanın işletmenin kendine iyi davrandığını düşünmesi ve bunun karşılığında çalışanın belirli bir dönem işletmeye hizmet verme sorumluluğu duymasındır” (Ölçüm Çetin, 2004).“Normatif bağlılık çalışanların sadakat duygusu ve ahlaki değerleri açısından örgütlerindeki işlerine devam etmek istemesidir”(Öztürk, 2013). “Bu istek çalışan tarafından zorunluluk olarak algılanır”(Öztürk, 2013). “Duygusal bağlılıkta çalışan kendi isteğiyle çalışmak istiyorum kurumumu seviyorum derken, devam bağlılığında yapmış olduğu emek ve yatırımı düşünerek kalmak isterken, normatif bağlılık tamamen kalmalıyım düşüncesinin hâkim olduğu bir boyut olarak gözlenmektedir”(Öztürk, 2013).

H₁: Ticari yat kaptanlarının normatif bağlılık düzeyi ile özel yat kaptanlarının normatif bağlılık düzeyi arasında anlamlı bir farklılık vardır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE YARARI

Bu araştırmanın amacı turizmin bir alt dalı olan deniz turizm sektöründe faaliyet gösteren yat işletmelerinin yöneticisi konumundaki özel ve ticari yat kaptanlarının normatif bağlılık düzeylerinin belirlenmesinin yanı sıra normatif bağlılık düzeyinin iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olup olmadığının ortaya konulmasıdır. Araştırma sonuçlarının tekne sahiplerine ışık tutacağı ve yat kaptanlarının normatif bağlılık düzeylerini görmeleri ve bunu geliştirmeleri açısından ipuçları vereceği düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmanın ana kütesini Bodrum Bölgesi’nde ticari ve özel yatlarda kaptanlık yapan yat kaptanları oluşturmaktadır. Bu araştırmanın Bodrum Bölgesi’nde yapılmasının başlıca sebebi Bodrum’un yatçılık sektörünün yoğun yaşandığı destinasyonlardan biri olmuş olmasıdır. Araştırma pilot bir çalışma olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada zaman ve maliyet kısıtları, iş yoğunluğu sebebiyle tesadüfi olmayan örnekleme yöntemi uygulanmış ve cevaplayıcılar kolayda örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Toplam 46 ticari yat kaptanı ile 43 özel yat kaptanına anket uygulanmıştır. Araştırmada veri toplamada yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Anket

iki bölümden oluşmakta olup, birinci bölüm cevaplayıcıların demografik özelliklerine ilişkin soruları kapsamaktadır. Anketin ikinci bölümü ise normatif bağlılık düzeyinin belirlenmesine yönelik sorulardan oluşmaktadır. Bu bölümdeki sorularda 1: Kesinlikle Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum ölçeği kullanılmıştır. Bu bölümde Meyer ve Allen'in (1991) geliştirmiş olduğu normatif bağlılık ölçeği ve Öztürk'ün (2013) çalışmasında kullandığı ölçekten yararlanılmıştır. Veri toplama işlemi 22 Nisan – 28 Haziran 2016 ve 21 Ağustos-04 Kasım 2016 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde toplanmış olan veriler SPSS 15.0 paket programı ile değerlendirmeye tabi tutulmuş anlaşılması güç soru bulunup bulunmadığını test etmek üzere 13 ticari ve 11 özel yat kaptanına ön test uygulanmış ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Araştırma hipotezi Mann-Whitney U testi ile test edilmiştir.

BULGULAR

Cevaplayıcıların Demografik Özellikleri

Anketi cevaplayan ticari yat kaptanlarının demografik özellikleri şöyledir;

Cevaplayıcıların tümü erkektir. 16 'sı (%34,8) bekâr, 30'u(%65,2) evlidir. Sekizi (%17,4) ortaokul, 22'si (%47,8) lise, dokuzu (%19,6) önlisans ve yedisi (%15,2) lisans mezunudur. Üçü (%6,5)18-25 yaş aralığında, sekizi (%17,4) 26-35 yaş aralığında, 20'si (%43,5) 36-45 yaş aralığında, 11'i (%23,9) 46-55 yaş aralığında ve dördü (%8,7) 56 yaş ve üstüdür.

Anketi cevaplayan özel yat kaptanlarının demografik özellikleri şöyledir;

Cevaplayıcıların tümü erkektir. 19 'u (%44,2) bekâr, 24'ü(%55,8) evlidir. Biri (%2,3) ilkokul, yedisi (%16,3) ortaokul, 16'sı (%37,2) lise, 11'i (%25,6) önlisans ve sekizi (%18,6) lisans mezunudur. Beşi (%11,6)18-25 yaş aralığında, 15'i (%34,9) 26-35 yaş aralığında, 13'ü (%30,2) 36-45 yaş aralığında, dokuzu (%20,9) 46-55 yaş aralığında ve biri (%8,7) 56 yaş ve üstüdür.

Ticari ve Özel Yat Kaptanlarının Normatif Bağlılık Düzeyi

Anketi cevaplayan 46 ticari yat kaptanı ile 43 özel yat kaptanının normatif bağlılık düzeylerini belirlemek ve aralarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık olup olmadığını tespit etmek üzere Tablo 1'deki sorular sorulmuş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 1: Ticari ve Özel Yat Kaptanlarının Normatif Bağlılık Düzeyi

Normatif Bağlılığa Yönelik İfadeler	Özel Yat Kaptanı		Ticari Yat Kaptanı		Mann-Whitney U Testi		
	Ort.	Std. Sapma	Ort.	Std. Sapma	Özel Yat Kapt.	Ticari Yat Kaptanı	Asymp. Sig. (2-tailed)
					Mean Rank	Mean Rank	
Sık kurum değiştirilmesini uygun bulmuyorum	4,7442	,53865	4,2174	,78636	53,92	37,08	,000

Tek bir kurumda çalışmayı tercih ederim	4,6977	,46470	4,1957	,90969	51,71	38,73	,007
Benim için avantajlı olsa bile, bu kurumu terk etmenin doğru olacağını sanmıyorum	4,7209	,45385	4,3261	,81797	50,48	39,88	,024
Kurumda kalmayı etik olarak zorunlu görüyorum	4,4419	,76539	4,1087	,94817	49,20	41,08	,102
Bu kuruma çok şey borçluyum	4,5116	,66805	4,1739	,99564	48,70	41,54	,145
Şu anda bu kurumdan ayrılamam, çünkü diğer çalışanlara karşı sorumluluk hissediyorum	4,5581	,70042	4,2391	,87394	49,52	40,77	,071
Daha iyi bir teklif alsamda bu kurumdan ayrılamam	4,6279	,57831	4,0870	,81175	52,20	36,93	,001
Bu kurumdan şimdi ayrılısam, kendimi suçlu hissederdim	4,6512	,57253	4,1522	,75916	55,58	35,33	,001
Croanbach's Alpha:0,7932							

Tablo 1 incelendiğinde; anketi cevaplayan özel yat kaptanlarının, ticari yat kaptanlarına oranla normatif bağlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak bu sonuç ticari yat kaptanlarının normatif bağlılık düzeylerinin düşük olduğu anlamına gelmemektedir. Tablo 1'deki sonuçlara göre yöneltilen sorulara katılma düzeyi çoğunlukla özel yat kaptanları açısından 'kesinlikle katılıyorum' düzeyinde çıkmışken ticari yat kaptanlarının 'katılıyorum' düzeyinde çıktığı görülmektedir. Hipotez testi sonucuna bakıldığında özel yat kaptanlarının normatif bağlılık düzeyi ile ticari yat kaptanlarının normatif bağlılık düzeyleri arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre çalışmanın hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

İşletme yönetimi anlamında çalışanların firmaya bağlılıkları ve buna yönelik olarak çalışmalarını işletmenin performansına olumlu etkiler sağlayabilecektir. Ancak daimi çalışanların işletmeye olan bağlılıklarının düzeyini ölçmek ne kadar önemliyse mevsimlik ve sezonluk çalışanların işletmeye bağlılık düzeylerini ölçmekte o kadar önemli olmalıdır. Bu araştırmanın amacı turizm sektörünün bir alt dalı olan deniz turizm sektöründe faaliyet gösteren yat turizm işletmelerinin yöneticisi konumunda olan özel ve ticari yat kaptanlarının normatif bağlılık düzeylerini tespit

etmek ayrıca iki grup arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılığın bulunup bulunmadığını belirlemektir. Araştırma elde edilen sonuçlara göre özel yat kaptanlarının ticari yat kaptanlarına kıyasla normatif bağlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak bu sonuç ticari yat kaptanlarının normatif bağlılık düzeylerinin düşük olduğu anlamına gelmemelidir. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre özel ve ticari yat kaptanlarına yöneltilen soruların sonuçları özel yat kaptanları açısından çoğunlukla 'kesinlikle katılıyorum' düzeyinde çıkmışken ticari yat kaptanlarının cevapları 'katılıyorum' düzeyinde çıkmıştır. Özel yat kaptanlarının daha yüksek olmasının başlıca nedeni hem yaz hem de kış sezonun da çalışmaya devam etmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Genellikle özel yat kaptanları daimi olarak aynı yatta hem kış sezonunda hem de yaz sezonun da çalışmaya devam ederken, ticari yat kaptanlarının bir kısmı yaz sezonu bittikten sonra yatta çalışmaya devam ederken bir kısmı yaz sezonu bittiğinde yattan ayrılmaktadırlar. Ancak buna rağmen elde edilen sonuçlara göre ticari yat kaptanları teknelerinden ayrılmak istememekte ve o işletmeye kendini borçlu hissetmekte ve çalışmaya devam etmek istemektedir. Bu sonuca göre ticari yat sahiplerine yat kaptanlarını sezonluk yerine daimi olarak çalıştırmaları veya bir dahaki sezon yine kendisini normatif olarak bağlı hisseden yat kaptanı ile tekrar çalışmaya devam etmeleri önerilir. Araştırmada varılan diğer bir sonuç hem ticari yat kaptanlarının hem de özel yat kaptanlarının üstlenmiş oldukları sorumluluğa bağlı olarak normatif bağlılık düzeylerinin yüksek ve varolduğu yönündedir. Bunun da içinde buldukları ve üstlendikleri sorumluluk bilincinden kaynaklandığı söylenebilir.

Kaynakça

Balay, R. (2000).Yönetici ve öğretmenlerde örgütsel bağlılık. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım,Kasım

Gürkan G. Çetin (2006). Örgütsel bağlılık: örgütsel iklimin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi ve Trakya Üniversitesi'nde örgüt iklimi ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin araştırılması.Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne

Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1990). Affective and continuance commitment to the organization: Evaluation of measures and analysis of concurrent and time-lagged relations, Journal Of Applied Psychology, 75(6):710-720'den alıntı (aktaran) Güçlü, H. (2006). Turizm sektöründe durumsal faktörlerin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi ve Öztürk, Muhammed (2013). Hastane ve sağlık kurumları yönetimi bilim dalı örgütsel bağlılık ve sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeyleri. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı (Kırklareli Örneği), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul ve Gürkan G. Çetin (2006). Örgütsel bağlılık: örgütsel iklimin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi ve Trakya Üniversitesi'nde örgüt iklimi ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin araştırılması. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne

Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. Human Resource Management Review, 1(1): 61-89 alıntı (aktaran) Güçlü, H. (2006). Turizm sektöründe durumsal faktörlerin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi ve Öztürk, Muhammed (2013). Hastane ve sağlık kurumları yönetimi bilim dalı örgütsel bağlılık ve sağlık çalışanlarının

örgütsel bağlılık düzeyleri. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı (Kırklareli Örneği), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul ve Gürkan G. Çetin (2006). Örgütsel bağlılık: örgütsel iklimin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi ve Trakya Üniversitesi'nde örgüt iklimi ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin araştırılması. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne

Ölçüm Çetin,M. (2004). Örgüt kültürü ve örgütsel bağlılık. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1.Basım, Ağustos

Öztürk, Muhammed (2013). Hastane ve sağlık kurumları yönetimi bilim dalı örgütsel bağlılık ve sağlık çalışanlarının örgütsel bağlılık düzeyleri. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı (Kırklareli Örneği), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Sağlam Arı, G. (2003). Yöneticiye duyulan güven örgütsel bağlılığı artırır mı?.Gazi Üniversitesi Ticaret Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2, 17-36

Suliman, A.M. ve Iles,P.A. (2000). The multi-dimensional nature of organizational commitment in a non-western context. Journal of Management Development, Vol: 19, No: 1, 71-82

Tayyah, S. ve Tariq, N. (2001). Development of an indigenous organizational commitment questionnaire. Pakistan Journal of Psychological Research, ProQuest Psychology Journals, 16, ½, 31-44

KUYUMCULUK SEKTÖRÜ VE GAZİANTEP'DEKİ DURUMU JEWELRY SECTOR AND ITS STATUS IN CITY OF GAZİANTEP

Doç.Dr.Ersin Kaya SANDAL

Yrd.Doç.Dr.Nadire KARADEMİR

Ramazan ÇİFTÇİ

Muammer TAŞIR

Öz

Kuyumculuk geçmişten günümüze varlığını geliştirerek devam eden kültürel olduğu kadar ekonomik bir faaliyet alanıdır. Metal veya metal olmayan birçok hammaddenin kullanıldığı kuyumculukta altın en çok kullanılan metaldir. Türkiye’de binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan bu sektörün tarihsel süreç içerisinde büyük bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Özelde Gaziantep şehri de kuyumculukta benzer şekilde bir gelişme göstermektedir. Bu araştırmada kuyumculuk sektörünün genelde Türkiye’deki ve özelde ise Gaziantep’teki gelişimi incelenmektedir. Sektördeki ihracat ve ithalat durumu da değerlendirilmektedir. Araştırmada sektörün Gaziantep’teki durumunu ortaya koymak için sektörde çalışanlarla mülakatlar yapılmıştır. Mülakat sonuçları değerlendirildikten sonra, sektörün Gaziantep’te gelişimi ve sorunlarının çözümü için neler yapılması gerektiği ortaya konmuştur. ArcGIS10.2 programında kuyumcuların Gaziantep’te mekânsal dağılımlarını ve yoğunlaştıkları yerleri gösteren haritalar üretilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuyumculuk, Kuyumculuk Sektörü, Altın, Gaziantep

Abstract

Jewelry maintain its presence by development from past to present that is an economic activity as well as cultural. Plenty of metallic and nonmetallic materials are used in jewelry that the biggest part of these materials is gold. This sector has thousands years background that shows a great improvement in Turkey throughout the historic process. Especially, City of Gaziantep depict the same improvement on jewelry sector. Situation of import and export in the sector also is evaluated. In this work, development of jewelry sector is generally examined in Turkey and particularly in city of Gaziantep. After interviews results were evaluated, what needs to be done for solving sector problems and improvement in city of Gaziantep was presented. The maps have been produced by ArcGIS 10.2 software to show spatial distributions of jewelers and their location intensity in City of Gaziantep.

Keywords: Gold, jewelry sector, jewelry, Gaziantep

Giriş

İnsanoğlu binlerce yıl öncesinden günümüze vücuduna veya elbiselerine süs eşyası takma eğilimi ve uygulaması içerisinde. Madenler keşfedilmeden ve kullanılmadan önce doğada bulunan değerli taşlar, bitkiler ve hayvan dişlerinden yapılan süs eşyalarına, madenlerin keşfi ve işlenmesi ile beraber altın ve gümüş gibi değerli madenlerden yapılanlar da katılmıştır. Mücevher olarak isimlendirilen süs eşyalarına genel olarak takı adı verilir. Değerli metal veya metal olmayan hammaddeleri işleyerek her türlü süs eşyası üreten ve pazarlayan ticari faaliyetlere ise kuyumculuk adı verilir. Kuyumculuk sektöründe en çok kullanılan metal altındır. Altın parlaklığı ve rengiyle insanoğlu tarafından fark edilen ilk metallere birisidir. Yumuşak, işlenebilir, şekil verilebilir ve dayanıklı olması doğal altının neolitik ve kalkolitik dönemde önemli bir meta haline getirmiştir.

Tarihsel olarak dünyada bakır, kalay ve gümüş gibi madenlerle beraber ilk işlenmeye ve kullanılmaya başlanan diğer bir maden altındır. Altından ilk eşyalar M.Ö. 5000 yıllarında kullanılmaya başlanmıştır. Anadolu’da da altının işlenmesi ve kullanımı binlerce yıl öncesinde başlamıştır. Hititler dönemine (M.Ö. 3000) ait kuyumcu atölyesi ve aletlerine ait bulgular da Anadolu’nun bu tarihsel geçmişini doğrulamaktadır (Evren, 2010: 1). Yine antik dönemde en ünlü üretim merkezi olan Lidya’nın başkenti Sardes’de altın üretimi Sart çayı kenarındaki atölyelerde yapılmaktaydı (Kaplan, 2003: 9). Bu gelişmeler dikkate alındığında ülkemizde kuyumculuğun köklü bir geçmişi vardır. Benzer şekilde M.Ö. 1700-1200 yılları arasında ilk defa Orta Asya’da Tanrı dağlarında ve Kaşgar-Kuşa havalisinde altın ve gümüş madenleri Türklerin tarafından işletilmiş, bu metaller ziynet eşyası ve savaş araçlarında kullanılmıştır. Türklerin Anadolu’ya gelmesiyle geleneksel Türk altın işlemeciliği de Anadolu’ya taşınmıştır. Bunun sonucunda Anadolu ve Orta Asya kökenli tasarım ve işlemler Anadolu topraklarında zengin bir kuyumculuk birikiminin oluşmasına neden olmuştur. Anadolu’da zengin bir kuyumculuk geleneği oluşmuştur (Tüzmen, 2006). Orta Asya’dan Osmanlılara kadar uzanan süreçte sanat ve kültür hayatında altına büyük önem verilmiş ve kuyumculukta altın ve gümüşle beraber elmas, yakut, zümrüt gibi taşlar ve inciler ustalıklı kullanılmıştır (Kaplan, 2003: 15-22). Günümüzde de kuyumculuk ülkemizde kültürel ve ekonomik olarak varlığını ve etkisini artırarak devam etmektedir. Gaziantep de bu kültürel birikimden istifade etmekte, ülkedeki gelişime paralel bir gelişme gözlemlenmektedir. Bu çalışmada kuyumculuğun gelişimi, Türkiye’deki durumu ve bu sektörde Gaziantep’in konumu incelenmektedir.

Materyal ve Metot

Bu çalışmada, literatürde “Descriptive Method”, “Survey Research” olarak yer alan betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel araştırmalar, olayı olduğu gibi araştırmaya ve var olan durumu belirlemeye çalışan araştırmalardır. Bu tür araştırmalarda, ele alınan olaylar ve durumlar ayrıntılı bir şekilde araştırılmakta ve “ne” oldukları betimlenmeye çalışılmaktadır (Karakaya, 2009). Araştırmada konuyla ilgili yerli ve yabancı kaynaklar taranmıştır. Dünyada ve Türkiye’de kuyumculuk sektörüyle ilgili veriler için World Gold Council, Trade Statistics, TÜİK, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı’nın verilerinden yararlanılmıştır. Araştırmanın Gaziantep’le ilgili bölümüyle ilgili olarak da araştırmaya konu olan sektörle ilgili olarak sektör çalışanlarıyla mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlarda kuyumculuk sektöründe çalışanların kişisel ve işyeri özellikleri, meslek seçiminde etkili olan faktörler, mesleğin durumu ve geleceği ile ilgili sorular sorulmuştur. Bu amaçla 2015 bahar ve yaz aylarında sahaya inilerek sektörde

çalışan kişilerle mülakatlar yapılmıştır. Araştırmada Gaziantep'in kuyumculuk potansiyelini, avantaj ve sorunlarını ortaya koyabilmek amacıyla Gaziantep Kuyumcular Odası ve Gaziantep İhracatçılar Birliği gibi yerel kuruluşlardan da veriler alınmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye'de altın alanlarının dağılımı, Gaziantep'te kuyumcuların dağılımı ve yoğun olarak buldukları alanlarla ilgili ArcGIS 10.2 programında haritalar üretilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Kuyumculuk ve Tarihsel Gelişimi

İnsanların binlerce yıl öncesinde değerli taş ve diğer maddeleri işlemesiyle başlayan ve emek yoğun bir faaliyeti içeren kuyumculuk Anadolu'da köklü bir tarihi geçmişe sahiptir. Bugünkü Türkiye coğrafyasında yaşayan değişik kültürler (Hitit, Lidya, Helen (Yunan), Roma, Bizans ve Türk) bu kültürel ve ekonomik zanaat ve sanat dalına büyük önem vermişlerdir. Hitit döneminde Alacahöyük (Evren, 2010: 1) Lidyalılar döneminde Sardes, Helen ve Roma döneminde Antakya, Bizans döneminde ise İstanbul kuyumculuk merkezi olmuştur. Altın bu alanda en çok kullanılan metal olmuştur. Kuyumculuk İstanbul'a has yeni özgün form, desen ve teknikler oluşmuştur.

Türklerin batıya göçü ile beraber Selçukluların zengin mücevherat tarzı ve teknikleri Anadolu'ya girmiştir (Bektaş, 2009). Böylece bu topraklarda var olan kuyumculuk tarz ve teknikleri daha da gelişmiş ve zenginleşmiştir. Bu alandaki bilgi birikimi ve becerisi ustadan çırağa ve kuşaktan kuşağa aktarılmış, böylece zengin bir kültürel miras oluşmuştur. Osmanlı döneminde ise imparatorluğun geniş coğrafyası ve çok kültürlü yapısı nedeniyle kuyumculuk sanatı daha önceki dönemlerle kıyaslanmayacak düzeyde zenginleşmiştir. Çünkü değişik coğrafya ve kültürlerin bu alandaki birikim ve tecrübeleri özellikle İstanbul'da kurulan kuyumcu atölye ve ticaret merkezleri ile daha da gelişmiş, kuyumculuk zanaat ve sanatında büyük ilerlemeler olmuştur. 1467 yılında kurulan ve dünyanın ilk kapalı alışveriş merkezi olan İstanbul Kapalıçarşı ve çevresinde kuyumcu atölyeleri ve takı üretimi yoğunlaşmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde kuyumculuk ile ilgili kanunlar çıkarılmıştır. İstanbul dışında Anadolu'da da Trabzon, Erzurum, Gümüşhane, Bitlis, Diyarbakır, Mardin, Sivas ve Maraş gibi bölgelerde de kuyumculuk alanında farklı tarz ve tekniklerle takılar üretilmiştir (Yavral, 2009).

Cumhuriyet döneminde de İstanbul Türkiye'deki toplam altın üretim ve ticaretinin %70'ini gerçekleştirmektedir (Kaya, 2006: 34). Geri kalan kısım ise çoğunlukla Gaziantep, Kahramanmaraş, Adana, Mersin, Trabzon ve İzmir'de yapılmaktadır (Bilici, 2013: 9). Kuyumculuk sektörünün gelişmesinde altın ticaretindeki liberal uygulamaların büyük etkisi vardır. 1990'lı yıllardan itibaren gelişen liberal uygulamaların etkisiyle sektör gelişmeye başlamıştır. Özellikle 1995 yılında resmi olarak faaliyetine başlayan İstanbul Altın Borsasıyla dünya fiyatlarında hammadde temin edilmeye başlanmasıyla sektörün rekabet gücü artmış, ihracat patlaması yaşanmış, sektördeki teknik tasarım ve teknolojik yenilikler gittikçe hızlanmıştır (Başlangıç, 2005: 16-17).

Gaziantep'te kuyumculuk tarihi oldukça eskidir. Antik döneme ait Zeugma'da bulunan tarihi takılar, Zeugma mozaiklerindeki mücevher örnekleri ve 16.yüzyılda Gaziantep'te 5

kuyumcunun bulunduğuna dair belgeler yöre nin kuyumculuk açısından köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Altın, Kıymetli Madenler ve Mücevherat Sektöründe Ticaret

Dünyada kuyumculuk önemli bir ekonomik sektör haline gelmiştir. Sektördeki dış ticaret hacmi 1,302 trilyon doları aşmıştır. Bu sektörde dünya da önde gelen ülkeler İsviçre, ABD, Çin, Hong Kong ve Hindistan'dır.

Tablo 1. Dünya'da Altın, Kıymetli Madenler ve Mücevherat İhracatında
Önde Gelen Ülkeler ve Türkiye (Milyon \$)

Ülkeler	Yıllar								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
İsviçre	9,697	12,481	9,865	14,474	19,157	19,381	19,722	92,247	89,126
A.B.D.	32,952	42,295	23,492	51,742	71,785	72,106	71,641	64,089	57,999
Çin	8,038	8,366	7,373	12,546	27,503	45,451	50,288	63,2	29,186
Hindistan	18,384	19,356	32,013	32,464	50,015	43,089	44,157	40,703	38,488
B. Arap E.	11,634	11,741	15,388	27,498	30,607	32,535	34,469	26,31	26,402
Kanada	6,728	9,083	8,432	18,872	24,849	21,623	21,648	20,32	17,843
Almanya	7,504	9,617	7,537	15,318	21,096	19,625	16,871	14,185	11,772
Güney Afrika	10,651	10,645	7,245	11,753	24,109	19,073	17,538	14,055	10,442
İtalya	8,65	9,117	8,463	11,032	16,767	18,991	15,601	13,488	11,636
Avustralya	10,092	12,796	12,51	13,908	16,865	17,344	15,031	13,394	12,701
Türkiye	2,623	5,383	5,929	3,748	3,738	16,327	6,998	7,716	11,263
Diğer	95,793	126,641	116,157	224,156	326,154	328,088	395,409	326,148	293,494
Toplam	222,75	277,57	254,47	437,51	633,15	653,63	709,37	695,85	610,35

	8	3	8	1	4	3	3	5	2

Kaynak: <http://www.trademap.org/>, <http://www.indexmundi.com>, <http://risk.gtb.gov.tr/>,
<http://www.tuik.gov.tr>

2010 yılında 437 milyar dolar olan dünya altın, kıymetli madenler ve mücevherat sektöründeki toplam ihracat devamlı bir artış göstererek 2013 yılında 709 milyar dolara çıkmış, ancak 2014 yılından itibaren azalma meydana gelmiş ve 2015 yılında ihracat 610,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. (Tablo 1).

Sektördeki ithalat 2014 yılına kadar sürekli artarak 2010 yılında 411 milyar dolar iken 2014 yılında 606 milyar dolara yükselmiş, 2015 yılında ise 519,9 milyar dolara gerilemiştir. İhracatta İsviçre 89,1 milyar dolar ile ilk sırada iken ithalatta da 87,0 milyar dolar ile lider durumundadır (Tablo 2). Altın, kıymetli madenler ve mücevherat sektöründe en çok kullanılan malzeme altındır ve işlemede Çin, Hindistan, Tayland ve Türkiye öndedir. Türkiye'nin 2016 yılı itibarıyla bu sektördeki ihracatı 12,1 milyar dolar, ithalatı ise 7,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (<http://www.tuik.gov.tr>).

Tablo 2. Dünya'da Altın, Kıymetli Madenler ve Mücevherat İthalatında Önde Gelen Ülkeler ve Türkiye (Milyon \$)

Ülkeler	Yıllar								
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Hong K., Çin	18,67	23,983	22,358	33,453	62,234	85,526	136,354	98,696	73,506
İsviçre	8,798	12,097	12,202	16,258	19,487	17,036	16,261	88,067	87,011
A.B.D.	45,085	46,019	35,494	52,598	66,779	62,568	64,067	63,198	58,354
Hindistan	20,807	28,701	36,432	68,629	93,596	81,575	67,499	59,844	59,632
Çin	4,576	5,882	5,363	10,846	14,911	13,219	18,339	41,858	17,957
İngiltere	9,955	9,36	9,193	55,965	71,088	83,829	36,832	36,088	32,072
B. Arap E.	19,165	30,094	23,997	26,466	36,624	41,018	45,703	35,357	35,441
Almanya	8,2	10,394	8,911	16,316	21,62	18,974	18,921	16,392	14,758
Kanada	4,631	5,808	5,954	12,618	17,633	15,32	13,769	12,732	10,882

Tayland	3,589	8,624	5,672	10,424	20,641	13,782	18,328	9,475	9,876
Türkiye	5,906	5,653	2,003	3,036	7,022	8,529	16,234	8,12	4,183
Diğer	69,241	84,537	62,581	104,95	136,18 6	134,27 4	133,10 3	136,73 3	116,28 8
Toplam	218,69 8	271,26 2	230,26 5	411,55 9	567,82 1	575,65	585,41	606,56	519,96 0

Kaynak: <http://www.trademap.org/>, <http://www.indexmundi.com>, <http://risk.gtb.gov.tr/>,
<http://www.tuik.gov.tr>

Kuyumculuk sektöründe en büyük payı oluşturan altının üretim ve ticareti incelendiğinde 1920’de 500 ton olan yıllık dünya altın üretimi genelde bir artış trendi göstererek 2015 yılında 3159 tona ulaşmıştır (Tablo 3). Üretimde Çin, Avustralya, Rusya, ABD, Peru ve Güney Afrika ilk sıralarda yer alır. Hindistan ise kuyumculuk sektöründe altın piyasanın %80’in oluşturur ve bu açıdan lider durumundadır.

Tablo 3. 2014 ve 2015 Yılları Dünya Altın Üretimi (Ton)

Ülke	Üretim (Ton)		Ülke	Üretim (Ton)	
	2014	2015		2014	2015
Çin	461,8	490	Özbekistan	80,4	103
Avustralya	272,9	300	Arjantin	59,8	64
Rusya	262,2	242	P.Yeni Gine	58,2	50
ABD	205	200	Kazakistan	49,2	48
Peru	172,6	150	Mali	47,4	49
G. Afrika	163,8	140	Tanzanya	45,8	47
Kanada	153,8	150	Şili	44,2	50
Meksika	118,2	120	Kolombiya	43,1	48
Endonezya	116,4	75	Filipinler	42,6	47

Gana	108,2	85	Diğerleri	546,9	621
Brezilya	80,7	80	Toplam	3133,2	3159

Kaynak: <http://www.indexmundi.com>, <http://www.usagold.com>, www.mta.gov.tr,
<http://altinmadencileri.org.tr/>

Bu miktar dünya altın talebinin altındadır. Altın doğrudan madenden çıkarılıp işlenerek üretildiği gibi geri dönüşümlerin işlenmesiyle tekrar kullanıma sunulmaktadır. Altın, kıymetli madenler ve mücevherat sektöründe en önemli hammadde olan altına talep gün geçtikçe artmaktadır. Dünyadaki mevcut işlenmiş altın varlıklarının önemli bir kısmı mücevher yapımında kullanılmaktadır. Dünya toplam altın talebi 2005 yılında 3127,2 ton iken bunun 2721 tonunu diğer bir ifade ile %87'sini sektörün talebi oluşturmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. Dünya Toplam Altın Talebi ve Mücevher Sektörünün Durumu

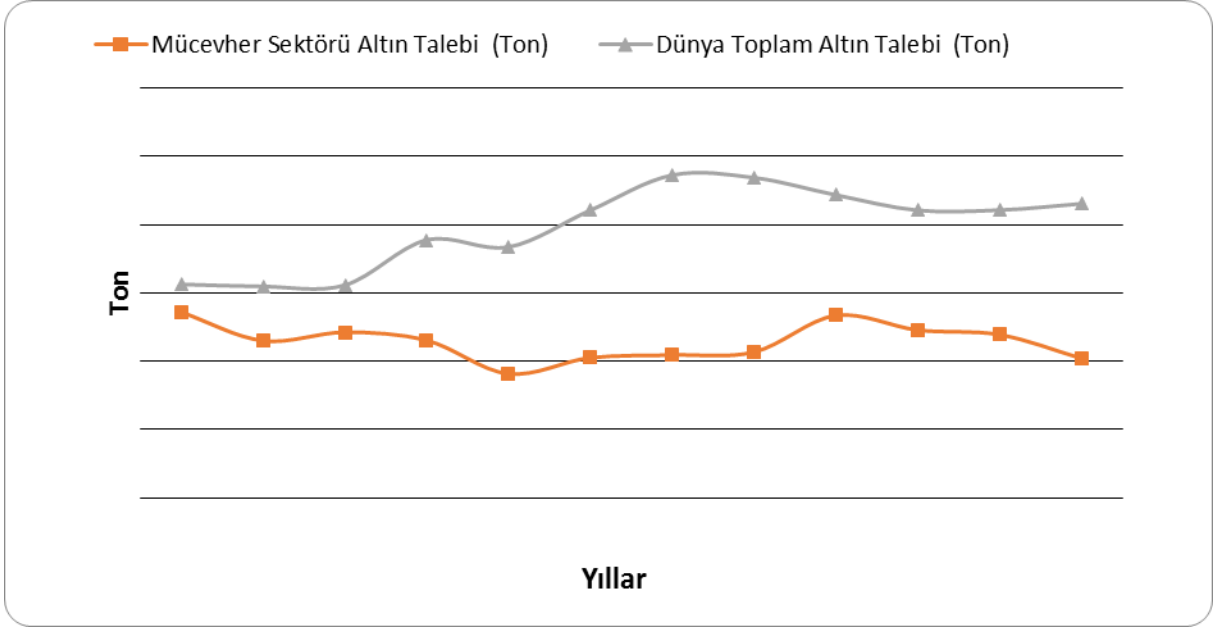
Yıl	Mücevher Sektörü Altın Talebi (Ton)	Dünya Toplam Altın Talebi (Ton)
2005	2721	3127,2
2006	2301,4	3096
2007	2424,9	3115,1
2008	2306,2	3777,3
2009	1816,3	3673,7
2010	2051,5	4213,3
2011	2090,5	4728,1
2012	2135,6	4690,3
2013	2670,7	4436,3
2014	2457,2	4212,4
2015	2389	4215
2016	2042	4309

Kaynak: <http://www.gold.org/>

Talep sürekli artarak 2014 yılında 4212,4 tona çıkmış ancak sektörün payı % 58'e düşerek 2457,2 ton olarak gerçekleşmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Dünya Toplam Altın Talebinin ve Mücevher Sektörünün Gelişimi

Altın, kıymetli madenler ve mücevherat sektöründe gelişmiş ülkelerde talep altının takı amaçlı kullanıma yönelirken, gelişmekte olan ülkelerde altın veya altından üretilen takı daha çok yatırım amaçlı kullanılmaktadır. (Çıtak, 2004: 43). Talepteki değişimin nedeni altın fiyatlarındaki yükselme ve piyasalardaki aşırı dalgalanmalardır. 2000 yılında piyasada altının ons fiyatı ortalama 279 dolar iken sürekli artarak 2012 yılında 1669 dolara çıkmış, 2014 yılında ise 1266 dolar olarak gerçekleşmiştir.

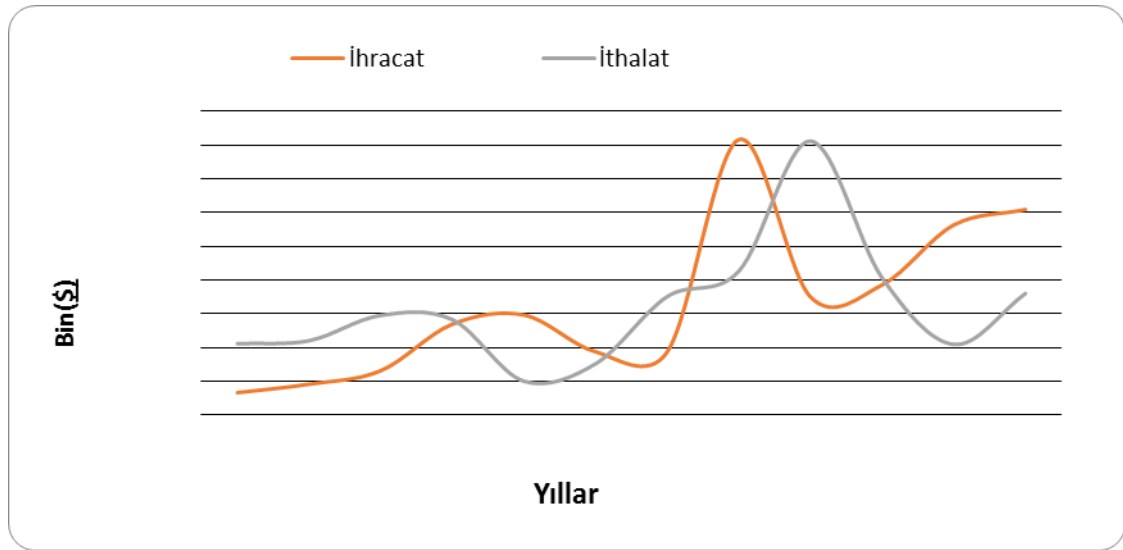
Dünya'da toplam ticaret hacmi 1,130 trilyon doları geçen kuyumculuk sektörü içinde Türkiye'nin payı oldukça düşüktür. Ancak Türkiye son yıllarda kuyumculuk sektöründe büyük ilerleme kaydetmiş ve dış pazarlara da açılmıştır. 1995'de resmi olarak faaliyetine başlayan altın borsasıyla dünya fiyatlarında hammadde temin edilmeye başlanmış ve sektör de gelişme hızlanmıştır (Başlangıç, 2005: 16-17; Kaplan, 2003: 9-33). 2016 yılı itibarıyla Türkiye'nin altın, kıymetli madenler ve mücevherat sektöründeki payı 19 milyar dolar civarındadır. Dünyada 610 milyar doları geçen ihracat pazarında Türkiye'nin payı 12 milyar dolar iken, 519 milyar doları geçen ithalattaki payı ise 7,2 milyar dolardır. Türkiye'nin 2007 yılında 2,6 milyar dolar olan sektördeki ihracatı 2008 yılında 5,3 milyar dolara çıkmış, daha sonraki yıllarda düşüşe geçmiştir ancak 2012 yılında büyük bir artış göstererek 16,3 milyar doları bulmuştur (Tablo 5). 2013 ve 2014 yıllarında 6-7 milyar dolar seviyelerine inen ihracat son iki yılda tekrar yükselerek 2016 yılında 12,1 milyar doları geçmiştir. Buna karşın 2007-2008 arasında 5 milyar doları geçen ithalat 2009 yılında 2 milyar dolar seviyesine inmiş, 2011 yılında tekrar yükselişe geçmiş ve 2013 yılında 16,2 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak ihracatta olduğu gibi 2014 yılından itibaren ithalatta da düşüşler olmuş ve ithalat 2016 yılında 7,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Şekil 2).

Tablo 5. Türkiye'nin Altın, Kıymetli Madenler ve Mücevherat Sektörü Bazında Dış Ticaret Gelişimi (Milyon \$)

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
İhracat	1325	1824	2623	5383	5929	3748	3738	16327	6998	7716	11264	12177
İthalat	4226	4405	5906	5653	2003	3036	7022	8529	16234	8120	4183	7204

Kaynak: <http://www.trademap.org>, <http://www.indexmundi.com>, <http://www.tuik.gov.tr>, <http://risk.gtb.gov.tr/data/>, <http://risk.gtb.gov.tr/>

Şekil 2. Türkiye'nin Altın, Kıymetli Madenler ve Mücevherat Sektöründe İhracat ve İthalat Gelişimi

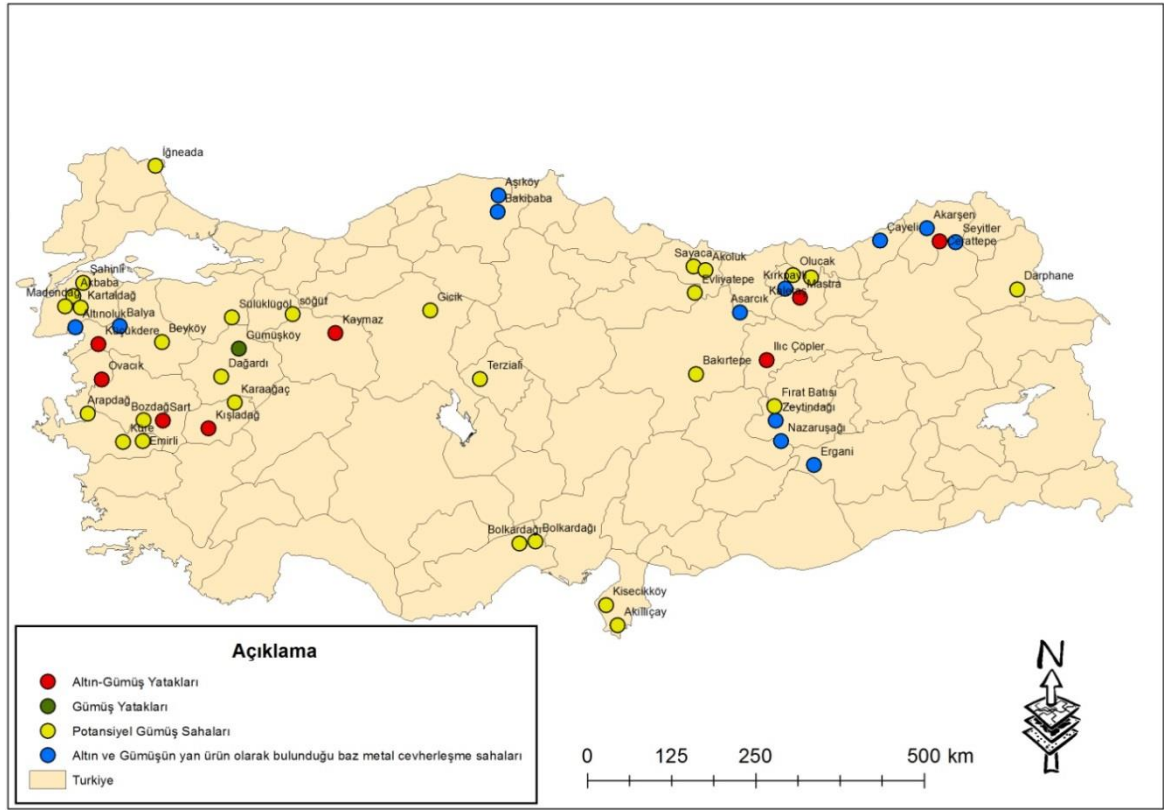
Türkiye'nin sektördeki ihracatında BAE 547,5 milyon dolarla ilk sırada yer almıştır. Bu ülkeyi sırasıyla Irak (231 milyon dolar), ABD (130 milyon dolar), ve Rusya (89 milyon dolar), takip etmiştir. Mücevher ihracatında Ortadoğu ülkeleri 1 milyar 816 milyon dolar ile en büyük pazarı oluşturmaktadır. BAE gümrük vergileri avantajları nedeniyle ara ülke durumundadır. Aynı süreç içerisinde Türkiye'nin ihracat yaptığı ülke sayısında artış olmuş ve belli ülkelerdeki yoğunluğun dağıldığı görülmektedir. Böylece bu ülkelerden kaynaklanan risk faktörü azalmış durumdadır. Serbest Bölge uygulamaları da sektör açısından olumlu bir gelişmedir (<http://www.immib.org.tr>). Bu arada sektörün ithalatında da artışlar olmuştur. Ancak ithalattaki artış ihracattaki artış düzeyinde olmamıştır.

2011 yılında Türkiye'nin ithalatında ilk sıralarda İtalya, BAE, Tayland, Çin ve Hindistan gibi ülkeler ilk sıralarda yer almıştır. İthalatta yakın gelecekte Uzakdoğu ve güney Asya ülkelerinin ön plana çıkacağı öngörülmektedir.

Türkiye'nin altın üretimi ise 2001 yılında 1,4 ton iken hızla artarak 2013 yılında 33,5 tona çıkmış, 2016 yılında ise 24,5 ton olarak gerçekleşmiştir. Bu üretim değerleriyle Türkiye altın üretiminde kendine yeten bir ülke değildir. 1995 yılında 65 ton olan altın ithalatı 2001 yılında 103 tona, 2013 yılında 302 tona çıkmış, 2016 yılında ise 106 ton olarak gerçekleşmiştir (<http://altinmadencileri.org.tr/turkiye-altin-uretimi/>). Türkiye'nin toplam altın talebinin %90'ı kuyumculuk sektörüncü oluşturulmaktadır.

Diğer yandan dünyada toplam işletilebilir altın rezervi 49000 ton iken bunun ancak 840 tonu Türkiye'dedir (<http://www.enerji.gov.tr>). Dünyada Güney Afrika, Avustralya, Peru, Rusya, ABD, Kanada, Çin rezerv açısından ilk sıralarda yer alan ülkelerdir. Türkiye mevcut ve muhtemel rezervler açısından zengin sayılabılır. Ancak mevcut rezerv ve üretim yeterli değildir. Türkiye'nin önemli altın madenleri ise İzmir (Bergama), Balıkesir (Havran), Gümüşhane, Erzincan, Eskişehir, Çanakkale, Konya ve Sivas illerinde bulunmaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Türkiye'de Altın ve Gümüş Yataklarının Dağılışı Haritası

Ancak, Türkiye'nin muhtemel potansiyel altın rezervinin 6000-7000 ton arasında olduğu tahmin edilmektedir (<http://www.guvenmaden.com>).

Gaziantep'te Kuyumculuk

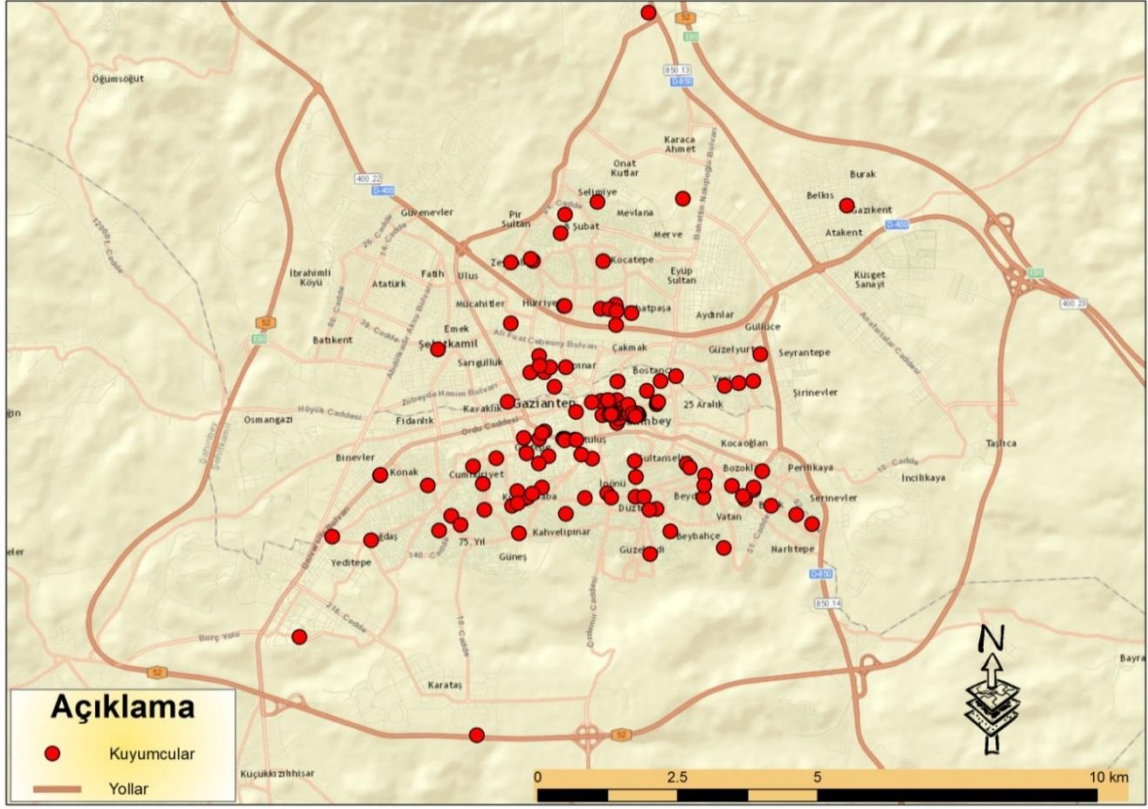
Gaziantep'te kuyumculuk tarihi oldukça Antik döneme kadar uzanmaktadır. Kentin İpek yolu üzerinde bulunması, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerini yaşaması kentin sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını etkilemiştir. Bu etkilenmenin takı ve kuyumculuk alanında da olması kaçınılmazdır. Yöre den elde edilen tarihi eserler (mozaikler, sikkeler, vd.) bu durumu ortaya koymaktadır.

Osmanlı döneminde 16. yüzyılda Gaziantep'te 5 kuyumcunun bulunması, Kanunu Sultan Süleyman'ın 1552 yılında Antep'te altın tel kullanılarak üretilen altınlı kumaş dokumasını yasaklaması, şehirde altının önemli bir ticari malzeme olduğunu göstermektedir. Ayrıca 17.yy'da yapılan ve içinde kuyumcuların yer aldığı Kemikli Bedestenin ve 18.yy'da 9 kuyumcunun (Özlü, 2004) varlığı Osmanlı döneminde şehirde kuyumculuğun önemli bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise şehirde 14 kuyumcu (Pekdoğan, 1999) bulunmaktadır. Kuyumcular önceleri Saban Pazarından Tekke Camisine giden yolda yer alırken daha sonraki yıllarda Şehitler Caddesi ve Gaziler Caddesi tarafında çoğalmıştır. 1950'den sonra ülkede ulaştırma sisteminin gelişmesiyle sektörde liderliği koruyan İstanbul ile ilişkinin artması Antep'te kuyumculuğun daha da gelişmesine yol açmıştır.

Gaziantep'te 1963 yılında Kuyumcular Derneği kurulmuş, 1971'de PG damgalı bilezik imalatına başlanmış ve bilezik-alyans kooperatifi kurmuştur. Bugün şehirde 100'den fazla kuyumcu atölyesi vardır. Bunların yanında şehirde 1987 ve 1994 yıllarında 2 ayar evi kurulmuştur. 1985 yılından bu yana şehirdeki bütün imalatçılar 22 ayar GA-916 damgası vurmakta, bilezik modelleri, alyans ve fantezi yüzük küpe modelleri üretimi yapılmaktadır.

Bugün Gaziantep Kuyumcular Odasına kayıtlı faal 50 imalatçı atölyesi ve 510 perakendeci bulunmaktadır. Gaziantep'te kuyumcu atölyeleri şehrin merkezinde, Gaziler Caddesi, Mütercim Asım Caddesi, Kemikli (Mecidiye) Bedesteninde yer almaktadır (Şekil 4). Gaziantep Kuyumcular Odasına kayıtlı perakende ve toptan satış yapan kuyumcuların ise büyük ölçüde kent merkezinde yer alan Gaziler Caddesi, Mütercim Asım Caddesi, Kemikli Bedesten ve Gazi Muhtar Bulvarında yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil 5, Foto 1-2). Gaziantep'te kuyumcuların bu alanlarda yoğunlaşmasının nedeni hammadde ve mamül maddelerin temini ve sevkinin sektör yoğunluğu nedeniyle avantajlı olması yanında, merkezi bir alanda bulunmaları nedeniyle nüfus ve ticari hareketlilikten dolayı sektör için sinrji oluşturmalarıdır. Bilindiği üzere işletmeler yer seçiminde bulunurken kendilerine en fazla avantaj sağlayacak yeri belirlemeye çalışırlar (Ertürk ve Sam, 2009: 55). Yoğunluk bu alanlardan çevreye doğru gittikçe azalmaktadır.

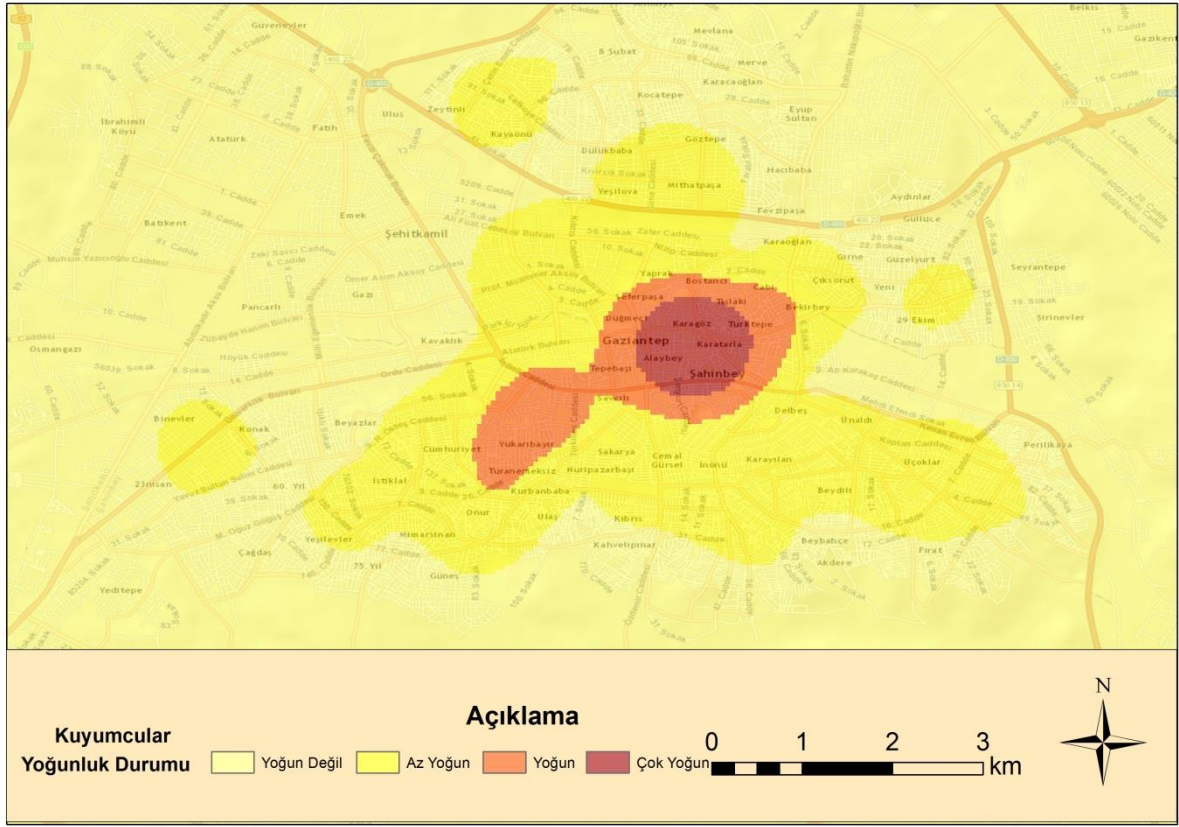

Şekil 4. Gaziantep'te Kuyumcuların Mekansal Dağılışı Haritası

Türkiye'de kuyumculuk sektöründe önde gelen illerden birisi olan Gaziantep'te kuyumculuk tasarım, üretim, pazarlama ve ihracatta önemli gelişmeler göstermiştir. Teknoloji kullanımı, el becerisi ve sanata dayalı gelişen kuyumculuk sektörü iç pazarın yanında son yıllarda dış pazara da yönelmiştir. Bugün sektörde çalışanların sayısı 3000'in üzerindedir. Gaziantep insanının azmi, becerisi ve vizyon genişliği bu sektörde de kendisini göstermeye başlamıştır. Ancak dış ticaret henüz istenilen düzeyde değildir. 2014 yılında bu sektörün yaptığı ihracat ancak 2 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir (<http://www.gaib.org.tr>). Son yıllarda ihracatta düşüşler olmuştur. Bu durumun Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerle ilgili olduğu ifade edilmektedir.

Şekil 5. Gaziantep'te Kuyumcuların Yoğunlaştığı Alanlar

Foto 1. Gaziler Caddesinde Kuyumcular

Foto 2. Gaziler Caddesi'nde Bir Kuyumcu Vitrini

Gaziantep'teki Kuyumculukla İlgili Mülakat Sonuçları

Gaziantep'te sahada yapılan mülakatlarla elde edilen verilere göre kuyumculuk sektöründe çalışanların büyük çoğunluğu (% 90) ortaöğretim ve ilköğretim mezunudur. Üniversite mezunlarının oranı oldukça düşüktür. Bu insanların hemen hemen tamamı usta-çırak ilişkisi ile yetişmiştir. Aynı zamanda çalışanların büyük bir bölümü orta yaş diyebileceğimiz 30-50 yaş arasında ve iş deneyimleri de 10-30 yıl arasındadır. Sektörde çalışanların % 90'ından fazlası kentleşmenin yoğun olduğu Şehit Kamil ve Şahinbey ilçelerindedir. Bu durum kuyumculuk mesleğinde usta-çırak ilişkisinde kent kültürünün etkisini göstermektedir. Diğer bir ifade ile kuyumculuğun varlığını devam ettirebilmesi ve gelişebilmesi için sosyal aktivitenin ve ticaretin yoğun olduğu kentsel alana ihtiyaç olduğu görülmektedir. Sektörde çalışanların % 67'si üretimde teknoloji kullanmaktadır. İşletmelerin % 82'si 5 ve ya daha az kişi çalıştırmaktadır. 10 kişinin üzerinde personel çalıştıran işyeri oranı % 10'u bulmamaktadır. Sektördeki iş yerlerinin büyük kısmı küçük işletme özelliğindedir. Gaziantep'teki kuyumcu atölyelerinde en çok (% 50) örgü bilezik ve çeşitleri üretilmektedir. Bunu CNR (% 35) ve telkari (% 6) takip etmektedir. İşletmelerin birçoğunda birden fazla ürün bir arada üretilmektedir. Üretilen ürünlerin büyük kısmı ve pazarlanan ürünlerin % 85'i 22 ayar altından üretilmektedir. Gaziantep'te sektörde üretilen ve diğer illerde pazarlanan ürünlerin büyük bir kısmı (% 75) Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerdir. Bu bölgeyi Doğu Anadolu ve Akdeniz bölgeleri takip etmektedir.

Aynı zamanda elde edilen mülakat sonuçlarına göre sektörde çalışanların bu mesleği seçmesinde ailenin, sosyal çevrenin, mesleğin maddi kazanç yönü ve kuyumcu ustası gibi değişik faktörler etkilidir. Gaziantep'te kuyumcu imalathanesinin çok olmasında etkili faktörler olarak aile mesleği olması, karlı olması, işçi maliyet oranının düşük olması, kuyumculuktan anlayan nitelikli işgücünün bulunması görülmektedir. Bu faktörlerle ilgili soruların her birine mülakat yapılanların en az 1/3'ü olumlu cevap vermiştir. Gaziantep'te kuyumculuk sektöründe yapılan mülakatlarda sektörün gelişmesinde teknoloji kullanımının, işletme büyüklüklerinin, fuar ve kurumlar üzerinden devlet desteğinin, reklam faaliyetlerinin ve kalifiye eleman varlığının önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda sektörde çalışanlar genelde yaptığı işten memnundur. Ancak Kuyumcular Odası'nın sektör çalışanlarına daha çok destek vermesi ve sorunlarının çözümüne yardımcı olması istenmektedir.

Sonuç ve Öneriler

İnsanoğlunun geçmişten ve en azından neolitik dönemden bu yana ürettiği ve kullandığı takılar günümüz dünyasında önemli bir kültürel ve ekonomik varlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihsel süreç içerisinde takılar kullanılan hammadde, tasarım, şekil, sanat ve üretim miktarı açısından kuyumculuk sektörü olarak büyük bir gelişme göstermiştir. Altın, kıymetli madenler ve mücevherat sektörü dünyada önemli bir ekonomik sektör durumundadır. Dünya ekonomisi içinde sektörün oluşturduğu pay 1,130 trilyon dolar civarındadır. Sektörde önde olan ülkeler İsviçre, ABD, Çin, Hong Kong ve Hindistan'dır. Bu sektörde en çok kullanılan materyal olan altının üretiminde Çin, Avustralya, Rusya, ABD, Peru ve G. Afrika gibi ülkeler ön sıralarda iken rezervde Güney Afrika, Avustralya, Peru, Rusya, ABD, Kanada, Çin gibi ülkeler ilk sıralarda yer almaktadır. Türkiye'de özellikle 1990'lı yıllardan itibaren dışa açılım ve kuyumculukla ilgili dış ticaret kısıtlamalarının büyük ölçüde kaldırılması ile kuyumculuk sektörü hızla gelişmeye başlamıştır. Bu gelişme sektördeki istihdam ve dış ticaret verilerine de yansımıştır. Bugün kuyumculuk sektörü ülkemiz ekonomisinde ve dış ticaretinde önemli bir yer edinmiştir. Dış ticarete sektör genel bir artış eğilimindedir. Türkiye geçen yılki verilere göre ihracat ve ithalatta istenilen düzeyde değildir. Türkiye görünür ve muhtemel altın yataklarını işletebilir ve dünya kuyumculuk pazarının istediği talep doğrultusunda esnek bir üretim gerçekleştirebilirse dünya kuyumculuk pazarından daha fazla pay alabilir. Bu bağlamda kuyumculuk sektöründe binlerce yıllık bir tarihsel geçmişe sahip olan Gaziantep de Türkiye'nin 1980'lerden itibaren gösterdiği ekonomik gelişime paralel olarak sektörde önemli bir yer gelmiştir. Bugün 3000'den fazla insan bu sektörde çalışmakta ve Gaziantep'in ve Türkiye'nin ekonomisine katkı sunmaktadır.

1995'de faaliyet başlayan altın borsası ile dünya fiyatlarında hammadde temin edilmeye başlanması, ekonomi ve dış ticarete liberal uygulamaların artması, yatırım ve ihracatta teşvik uygulamaları Türkiye çapında olduğu gibi Gaziantep'te de kuyumculuk sektörünün gelişmesine yol açmıştır.

Yapılan saha araştırması ve mülakatlar Gaziantep'te kuyumculuk sektörünün gelişmesinde nitelikli işgücünün varlığı, atölyeler arası yardımlaşma ve bilgi paylaşımının olması, işletmelerin pazar imkanlarını geliştiren ve sinerji oluşturan birbirine olan yakınlığı, işçi maliyetlerinin

düşük ancak karlılığın yüksek olmasının etkili olduğunu göstermiştir. Ancak sektörün ekonomik potansiyeli tam olarak değerlendirilememektedir. Sektörle ilgili mevcut ihracat rakamları da bu gerçeği doğrulamaktadır. Gaziantep'te kuyumculuk sektörünün daha da gelişebilmesi için sektörde teknolojinin daha yoğun kullanılması, işletmelerin sermaye olarak büyümesi ve kurumsallaşması, markalaşma çabalarının geliştirilmesi, fuarlara katılım ve bu konuda teşviklerin uygulanması, reklam çalışmalarına önem verilmesi, kalifiye eleman yetiştirilmesi, ihracatın teşvik edilmesi ve dış pazarların istediği ürün tasarım ve üretiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Başlangıç, A., (2005), Kuyumculuk Sektörünün Vizyonu, A&G Yayını, İstanbul.

Bektaş, B., (2009), Altın Mücevherat, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi Yayını.

Bilici, S., (2013), Kahramanmaraş'ta Kuyumculuk Faaliyetleri, Yüksek Lisans Tezi, KSÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.

Çıtak, S. (2004), 24 Ayar, Düş Yıldızı Yayınları, Ankara.

Ertürk, H., Sam, N., (2009), Kent Ekonomisi, Ekin Yayınları, Bursa

Evren, Y., (2010), İstanbul'da Kültür Ekonomisini Döndüren Çarklardan Biri: Mücevher Tasarımı ve Kuyumculuk, Temel Yapısal Özellikler, Fırsat ve Tehditler, Politika Önerileri Sektörel Araştırma Raporu, İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri, İstanbul.

Kaplan, K., (2003), Türkiye'de Kuyumculuk ve Altın, İstanbul Ticaret Odası Yay. No: 2003-43

Karakaya, İ., (2009), Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Editör: A.Tanrıöğen). Anı Yayıncılık, Ankara.

Kaya, Ş., (2006), Türkiye'de Kuyumculuk Sektöründe Çalışma Koşulları (İstanbul Kapalıçarşı Örneği), Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Özlu, Z., (2004), XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Gaziantep, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Eğitim Kültür Serisi: 1, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Gaziantep.

Pekdoğan, C., (1999), Modernleşmeye Giden Yolda Bazı Fikirler, Gaziantep Ticaret Odasının 100. Yılı, C.14, s. 606-6013.

Tüzmen, K., (2006), The Rising Trademark in the World Market: Turkish Jewelry, Turk Of Amerika. From [http://www.turkofamerica.com/index.php?option=com_content &task=view&id=200&Itemid=171](http://www.turkofamerica.com/index.php?option=com_content&task=view&id=200&Itemid=171)

Yavlal, Ç., (2009), Anadolu'da Takı Tasarımı ve Kuyumculuk, I. Uluslararası Katılımlı Mücevher-Takı Tasarımı ve Eğitimi Sempozyumu, 26-28 Haziran 2009, Aydın.

İnternet Kaynakları:

<http://altinmadencileri.org.tr/dunya-altin-uretimi/-20.04.2017>

<http://risk.gtb.gov.tr/data/--20.04.2017>

<http://risk.gtb.gov.tr/istatistikler/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri/resmi-dis-ticaret-istatistikleri-Fasillara GÖre İhracat, 13.04.2017>

<http://risk.gtb.gov.tr/istatistikler/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri/resmi-dis-ticaret-istatistikleri-Fasillara GÖre İthalat,13.04.2017>

<http://www.enerji.gov.tr>, 11.12.2015

<http://www.gaib.org.tr>, 11.12.2015

<http://www.gold.org/supply-and-demand/gold-demand-trends-10.04.2017>

<http://www.guvenmaden.com>, 10.12.2015

<http://www.immib.org.tr>, 10.12.2015

<http://www.indexmundi.com/>, 11.12.2015

<http://www.trademapp.org/Country-SelProduct.TS.aspx>, 13.04.2017

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046- 13.04.2017

<http://www.usagold.com>, 10.12.2015

KAMU YÖNETİMİNDE İYİ YÖNETİŞİMİN ETKİLİ BİR ARACI OLARAK HESAP VEREBİLİRLİK

Doç.Dr. Ferit İZCİ

**Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü
Öğretim Üyesi.**

Yrd.Doç.Dr. Mehmet SARITURK

Adıyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

İyi yönetim, kuruluş amacı ayırımı gözetilmeksizin, 2000’li yıllardan sonra tüm kurum ve örgütlerin gündeminde olan önemli kavramlardan bir tanesidir. Bu kavramın önemi, geleneksel kamu yönetimi anlayışının günümüzde tamamen terk edilmiş olmasından kaynaklanıyor. Günümüzde, vatandaşların bilinç ve algı seviyesi yükselmiş, devletten olan beklentileri artmıştır. Bu yüzden, devletlerin de bu değişim ve beklentiler karşısındaki rol ve sorumlulukları başka bir şekil ve yapıya bürünmüştür. Bunun sonucu olarak, Weberyen kamu yönetimi teorisi; kamu işletmeciliği anlayışından yönetime ve son olarak da iyi yönetim anlayış ve uygulamalarına doğru bir dönüşüm göstermektedir. İyi yönetim pek çok özelliği bünyesinde barındırmakla birlikte, bu bileşenlerin en etkilisi hesap verebilirlik özelliğidir. Hesap verebilirlik, kamu yönetimine karşı duyulan güven krizinin aşılması ve kamu yönetiminde dürüstlüğün sağlanmasının temel anahtarıdır. Ancak hesap verebilir bir yönetim anlayışıyla, devlet ve vatandaş arasındaki güven sorunu aşılabılır. Bu çalışmanın temel amacı, iyi yönetim kavramını temel özellikleri itibari ile açıklamak ve iyi yönetimde hesap verebilir bir yönetim anlayışının üstlendiği rolleri ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İyi Yönetişim, Hesap verebilirlik, Sorumluluk, Dürüstlük

ACCOUNTABILITY AS AN EFFECTIVE ELEMENT OF GOOD GOVERNANCE IN PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract

Good governance, regardless the purpose of establishment, is one of the important concepts that are on the agenda of all institutions and organizations since the year 2000. The prominence of this concept is that the traditional concept of public administration is now completely abandoned. The level of consciousness and perception of the citizens has increased and expectations from the state have increased. Therefore, the roles and responsibilities of the states towards these changes and expectations have taken on another form and structure. As a result, Weberian public administration theory; From the concept of public administration to governance, and finally to a good governance understanding and practices. Good governance,

while incorporating many features, is the most effective accountability feature of these components. Accountability is the key to overcoming the crisis of confidence in public administration and ensuring honesty in public administration. However, with an accountable management approach, the issue of trust between the state and the citizen can be overcome. The main purpose of this study is to explain well the concept of good governance in terms of its basic characteristics and to demonstrate the roles that an accountable management approach in good governance takes.

GİRİŞ

İyi yönetim ve etkili bir aracı olan hesap verebilirlik, ulusal ve uluslararası tüm kurum ve kuruluşların gündeminde olan önemli konulardan bir tanesidir. Özellikle devlet ve diğer kamu kuruluşları, ekonomik, siyasi ve sosyal konularda iyi yönetim kavramını adeta motive edici bir faktör gibi kullanmaktadırlar. Çünkü, yolsuzluk ve şeffaflık sorunu, kalkınma ve gelişmenin karşısındaki en önemli engellerden biri olarak görülmektedir. Aslında yönetim, hesap verebilirlik, sorumluluk ve dürüstlük kavramları günümüz devlet ve yönetim anlayışının geliştiği üst seviyeyi ifade etmektedir. Bugün artık uzun dönem devam eden refah devleti anlayışı, yani insanların doğumdan ölüncüye kadar kendilerini devletin güvencesi altında gördüğü düşünce değişmiştir. Özellikle, 1980-1990'lı yıllar arasında kamu politikalarında meydana gelen radikal değişimler sonucu devlet hakkındaki bu inancı değiştirmiş ve yeni bir kamu yönetimi algısının doğmasına neden olmuştur. Doksanlı yıllardan sonra özelleştirme ile birlikte, kamu sektörünün piyasaya açılması ve özel sektör yönetim anlayışı ve ilkelerinin kamu kurumlarına uygulanması eğilimleri ağırlık kazanmaya başlamıştır. Devlet artık toplumda üstün konumdaki tek güç olmaktan çıkmıştır. Politik hedef ve amaçlarını etkili bir biçimde gerçekleştirmek için diğer paydaşları ile işbirliği yapmak ve onları da teşvik etmek rolünü üstlenmeye başlamıştır.

Meydana gelen bu değişimler, kamu yönetimi anlayışında, Weberyen bürokratik örgütlenme modelinden özel sektördeki benzer bir kamu yönetimi modeline doğru gelişen "paradigma değişimi"ni gündeme getirmiştir. Bu paradigma değişimi, hiyerarşik kademe ve farklılıklar yerine düz, yatay ve network tipi örgütlenme modellerini; merkeziyetçi anlayış yerine yerinden yönetime ağırlık veren ve yetki devrini önceleyen yaklaşımları; statükoculuk yerine esnek, dinamik ve performansa dayalı yönetimi; kural odaklılık yerine vatandaş odaklılığı; gizlilik ve kapalılık yerine açıklığı, şeffaflığı ve katılımı; sorgulanamazlık ve dokunulmazlık yerine hesap verebilirliği; hizmetlerde kalite, etkinlik, verimlilik, anlaşılabilirlik, güvenilirlik, doğruluk gibi ilke ve uygulamaları öne çıkarmıştır (Balcı, 2005:2).

Bu çalışmada, kamu yönetiminde meydana gelen değişim ve dönüşümler kısaca vurgulandıktan sonra, genel olarak iyi yönetim kavramı ve temel unsurları üzerinde durulmuş, iyi yönetimin en önemli aracı olan hesap verebilirlik kavramı detaylı olarak açıklanmıştır. Özellikle, Türkiye'nin uluslararası şeffaflık ve yolsuzluk endekslerindeki sıralaması dikkate alınarak, temel sorunların kaynaklarına vurgu yapılmış ve bazı öneriler geliştirilmiştir.

0. Genel olarak Kamu Yönetimi Anlayışında Meydana Gelen Değişim ve Dönüşümler

Genel olarak, Y.K.Y. anlayışının yükselişi "yeni sağ" ideolojisinin kamu sektörüne yansımaları olarak kabul edilmiştir. "Devletin küçülmesi" olarak ifade edilen, devletin belli başlı ekonomik faaliyetlerden geri çekilmesi ve topluma daha fazla tercih ve özgürlük tanımak anlamında

toplum hayatına daha az karışması ilkesi, yeni sağ ideolojisinin ana tezlerinden biriydi. 1980’li yılların sonlarına doğru gelişmiş ülkelerde ve özellikle Anglo-Sakson coğrafyada kamu sektörünün yönetiminde ortaya çıkan bu yeni yaklaşım ya da anlayış, “işletmecilik” (managerialism), ”yeni kamu işletmeciliği” (new public management), ve ”piyasa temelli kamu yönetimi” (market-based public administration) ya da ”girişimci idare” (entrepreneurial government) gibi kavramlarla ifade edilmektedir (Eryılmaz, 2011: 42).

Kamu yönetimine işletme ilke ve uygulamalarının aktarılmasını öngören YKY anlayışı veya Kamu İşletmeciliği Yaklaşımı, klasik kamu yönetiminin girdiği çıkmazdan kurtuluş reçetesi olarak görülmüştür. Bu anlayışa göre, modern refah devletleri, toplumun sadece dezavantajlı gruplarını değil, ayrıca çok boyutlu etkiler yaptığı ve ulusal rekabeti güçlendirdiği kabul edilen girişimciliği, özel sektör yatırımlarını ve üçüncü sektör faaliyetlerini de desteklemelidir (Anttiroiko, Bailey and Valkama, 2011:7). Makro açıdan bakıldığı zaman, girişimcilik niteliği, sadece özel sektöre has bir özellikmiş gibi görünebilir. Ancak, mevcut gelişmeler, kamu sektörünün de bir süreç şeklinde girişimciliğin bir parçası olabileceğini göstermiştir (Luke, - Verreyne and Kearins, 2010:138). Ancak kamu yönetiminde girişimciliğin önünde engeller hep olagelmıştır. Cochran bu engelleri şu şekilde sıralamaktadır (Cochran, 2014:16):

- Kamu yönetimi rekabete kapalıdır,
- Kamu kaynakları amaçlar doğrultusunda kullanılmamaktadır ve gereğinden fazla israf vardır,
- Kamu hizmetlerinde alternatif yoktur,
- Bürokrasi tam kontrol edilememektedir,
- Oldukça katı bir hiyerarşi ve bürokratik kurallar vardır,
- Kamu sektöründe motive edici faktörler azdır.

YKY yaklaşımının fikir öncülüğünü yapan Christopher Hood Yeni Kamu Yönetiminin yedi temel dayanağının olduğunu ifade etmektedir. Bunlar (Hood, 1991: 4):

- Kamu sektöründe profesyonel yönetimin gelişmesi,
- Açık performans standart ve önlemleri,
- Çıktı kontrolüne daha fazla önem verilmesi,
- Kamu sektöründeki örgütlerin küçük ve daha iyi kontrol edilebilen birimlere bölünmesi,
- Özel sektördeki benzer yönetim tekniklerinin kamu yönetiminde de uygulanması,
- Kamu sektöründe daha fazla rekabet,
- Kaynak kullanımında daha fazla disiplin ve tasarruf sağlanması olarak özetlenebilir.

Koch ve Hauknes, YKY'nin temel özelliklerini şu şekilde tarif etmektedir (Koch ve Hauknes, 2005: 28):

- Özel sektör yönetim ilkelerinin uygulanması: Bürokratik yönetim tarzından yüksek esnekliğe ve yeni yönetim tekniklerine geçiş.
- Kamu sektöründe rekabet: Rekabet, düşük maliyet ve yüksek standartlar için anahtar rol üstlenmektedir. Burada kamu ihale süreçleri ve taahhütler önemli yer tutar.
- Ayrık birimler: Önceki tek düze yapıların ortadan kaldırılması ve üretim ve tedarik zincirinin bir birinden ayrıldığı yönetilebilir birimlerin oluşturulması.
- Profesyonel işletmeciliğin esas alınması: yönetim ve denetim yetkisinin atanmış tepe yönetimde olması, hesap verebilirlik, gücün paylaşılmasını değil, sorumlulukların açıkça tanımlanmasını gerektirir.

- Belirgin performans standart ve ölçütleri: Amaçların, hedeflerin ve başarı göstergelerinin, tercihen rakamsal (nicelik) olarak tanımlanması. Hesap verebilirlik, amaçların açık ifadesini, verimlilik ise amaçların "sıkı gözetimini" gerekli kılar.
- Çıktı denetimi: Süreçlerden daha çok sonuçlara vurgu yapar. Merkezi seviyede yaygın bürokratik yönetim anlayışını ortadan kaldırır. Kaynak dağıtımını ve ödüllendirmelere ölçülebilir performans göstergeleriyle ilişkilendirilir.
- Disiplin ve Tasarruf: Kamu sektörü kaynak talebini denetlemek ister ve daha az kaynak ile daha fazlasını üretmeyi hedefler. Doğrudan maliyetleri keser, işgücü disiplinini yükseltir ve birlik taleplerini rahatlatır.

2. Kamu İşletmeciliği Anlayışından Yönetişime Geçiş

Yönetişim literatüre son dönemlerde geçmiş popüler kavramlardan biridir. En basit anlamıyla yönetim, karar alma süreci veya alınan kararların uygulanıp uygulanmaması konusundaki sürece katılımı ifade eder. Yönetim disiplini; 1970’lerde “Kamu Yönetimi”, 1980’lerde “Kamu Politikası ve Yönetimi”, 1990’larda ise, yaşanan hızlı değişim sürecinin sonucu olarak “Yönetişim” ismi hâkim olmaya başlamıştır (Özer, 2006). Önceden belirlenen bir ortak amacı gerçekleştirmek için tek öznel, merkezi, hiyerarşik bir iş bölümü içinde, araçsal rasyonelliği ön plana alarak, yapan, üreten, bunun için kaynakları ve yetkileri kendilerinde toplayan yönetimden, önceden belirlenen bir iyiye doğru değil, insan haklarına dayalı performans ölçütlerini gerçekleştirerek, çok aktörlü, desantralize ağsal ilişkiler içinde, iletişimsel bir rasyonellik anlayışı içinde, kendisi yapmaktan çok toplumdaki aktörleri yapabilir kılan, yönlendiren, kaynakların yönlendirilmesini kolaylaştıran yönetim anlayışına geçilmeye başlanmıştır (Tekeli, 2012:667).

Kısaca, “birlikte yönetmek” demektir. Yönetişim kavramı ilk kez, 1996 İstanbul Habitat II konferansı ile dilimize girmiştir. Yönetişim (governance), “yönetim” veya “yönetmek” (to govern) kavramından türetilmiştir. Bu kavram, son otuz yıl içinde popüler hale gelmiş ve “yönetim” kavramının alternatifi olarak literatürde ve günlük hayatta yerini almıştır (Eryılmaz, 2011:53). Yönetişim kavramını ilk ortaya atan ve uygulamaya geçiren Dünya Bankası, 1989 tarihli “Sub Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth” başlıklı raporunda yönetişimi; “ülke meselelerinin yönetiminde politik gücün kullanımı” şeklinde tanımlamıştır. Burada devlet yönetimi, gelişmeyi önleyici bir kalkınma sorunu olarak görülmüş ve bu sorunun çözümü içinde farklı aktörlerin rolüne dayanan yönetim modeli önerilmiştir (Doğan ve Ustakara, 2013). Yani bu raporda, yönetişimin, devlet politikalarını belirlerken ve uygularken vatandaşların da bu sürece dahil olmasını sağlayacak bir kurumsal düzenleme olduğu vurgusu yapılmıştır (Ergen, 2012). Özellikle kamu yönetiminde etkinlik ve verimliliğin artırılması, karar alma sürecine katılım, yönetimde demokratikleşme, şeffaflaşma, hesap verebilirliğin artırılması ve vatandaşların memnuniyetinin sağlanmasında yönetim kavramı bize ideal olabilecek bir yönetim anlayışını vaat etmektedir. Yukarıdan aşağı doğru karar alıp uygulama şekli değil, karar ve politika belirleme aşamalarına pek çok aktörün dahil edilmesine dayanır. Kısacası yönetim kavramı amaçların belirlenmesinde ve kuralların ortaya koyulmasında farklı aktörlerin bir araya gelmesini içerisinde barındıran sosyal bir modeldir.

Devlet Planlama Teşkilatı’nın Kamuda İyi Yönetişim Özel İhtisas Komisyonu raporuna göre ise yönetim; “... merkezi otoritenin yukarıdan aşağıya doğru hakimiyetini esas alan klasik hiyerarşik yönetim anlayışı yerine tüm toplumsal aktörlerin karşılıklı işbirliği ve uzmanlaşmasına dayanan, katılımcılığı ve sivil toplum kuruluşlarını ön plana çıkaran,

saydamlığı, açıklığı, hesap verme sorumluluğunu, yetki devri ve yerindeliği (subsidiarity) esas alan bir anlayışı anlatmak için kullanılan bir kavramdır” (Toksöz, 2008:17).

Yönetişimin aktörler bazında da üç boyutu vardır. Bunlar; devlet, özel sektör ve sivil toplum olarak belirtilmekte ve her birinin kendine özgü rolleri olduğu söylenmektedir (Özer, 2006: 61). Kısacası yönetim; verimliliği azalan klasik yönetim yapılarının tek başlarına hareket etmeleri yerine, birlikte düzenleme, birlikte yönetim, birlikte üretim ve kamu-özel işbirliğini (ortaklığı) içermektedir (Yılmaz ve Ökmen, 2004: 40). Yönetişim; kapsadığı devlet, özel sektör ve kar amacı gütmeyen üçüncü sektör kuruluşlarının hepsinin aralarında eşitlik ilişkisi bulunduğunu öngörmektedir. Bu sistemde biri diğerine üstün değildir (Özer, 2006: 68). Bu bağlamda, yönetim düşüncesinin, yurttaşların görüş ve isteklerine önem veren, katılımcılığı ön planda tutan ve diğer yönetim anlayışlarına göre çok daha demokratik bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür.

Bu bağlamda yönetim kendi kendini yöneten ağları yansıtan bir olgu olarak şu unsurları kapsamaktadır (Cope vd., 1997: 447. Akt. Özer, 2006:69):

- 1) Yönetişim yönetimden daha geniş kapsamlı bir kavram olarak devlet dışı aktörleri de kapsamakta ve devletin sınırlarını özel sektörün, kamu sektörünün ve gönüllü kuruluşların sınırlarına çekmektedir.
- 2) Yönetişim, ortak amaçları paylaşan ve kaynaklarının mübadelesi ihtiyacını duyan aynı grubun üyeleri arasındaki ilişkilerin ve yaşanan etkileşim sürecinin sürdürülmesini öngörmektedir. Bu süreçte ilişkiler, etkileşimler oyunun kurallarına göre güven esasına dayalı olarak sürdürülmektedir.
- 3) Yönetişimin kapsamında egemen bir otorite bulunmamaktadır. Ağlar önemli oranda devletten özerk, kendi kendilerini yöneten ve devlete karşı sorumlulukları olmayan bir konumdadırlar.
- 4) Ağları yöneten yapılar piyasaya ve bürokrasinin hiyerarşik yapılanmasına bir alternatif sunmaktadırlar

3- Yönetişime Dayalı Kamu Yönetimi Anlayışından İyi Yönetişime Geçiş

İyi yönetim, kurumların hedeflerine ulaşmak için ana paydaş gruplarıyla etkileşim biçimlerini belirten genel bir kavramdır. Demokratik karar alma süreçlerinde, hizmet sunumunda ve kalkınma faaliyetlerinde kamu yararına çalışan ve kar amacı gütmeyen sektörlerden çeşitli paydaş gruplarıyla kamu yönetiminin hedefe yönelik işbirliğini ifade etmektedir. İyi yönetim, kamu sektörü faaliyetlerini oluşturan tüm süreçler ve paydaşlarla ilişkilerde şeffaflık, dürüstlük, etkinlik ve hesap verebilirlik gibi temel ilkelerin gerekliliğini zorunlu kılar.

İyi yönetim; vatandaşların güvenliğinin sağlandığı, hukukun üstünlüğünün gerçekleştiği ve yargı bağımsızlığının var olduğu hukuk devletini, kamu harcamalarının adil ve doğru bir şekilde yönetildiği kamu kuruluşlarını, siyasal liderlerin eylemlerinden dolayı halka hesap verebildiği veya halkın onlardan hesap sorabildiği, bütün vatandaşların gerekli bilgiye kolayca ulaşabildiği saydam yönetimi ve insan haklarının asgari gereklerini içeren bir kavramdır (Yüksel, 2000:155).

Günümüzde yönetim terimi, kamu yönetimini, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını içine alan kompleks bir sistemi ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler ağını ve karşılıklı etkileşimlerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu süreçte merkezi yönetim ve yerel yönetim kuruluşlarından başka, sivil toplum örgütlerini, özel girişimcileri ve kâr amacı gütmeyen

kuruluşları kapsayan geniş bir aktörler yelpazesinin varlığı ve bunların yönetim sistemine dahil edilmesi gündeme gelmektedir (Eryılmaz, 2000:28).

Çoğu zaman birbirinin yerine kullanılsa bile, "Yönetişim" ve "Yönetim" kavramları farklı anlamlara sahiptirler. Yönetim, hiyerarşik bir yapıya dayalı siyasal-idari kurumları ifade ederken, kamu sektöründe "yönetişim", kamu kurumlarının kamu politikalarının tasarlanması ve uygulanmasında paydaşlarıyla etkileşime girdiği faaliyetler veya süreçleri ifade eder (Anttiroiko ve Valkama, 2005:269). Aralarındaki ilişkiyi anlamının yolu olarak, iyi yönetimi iyi yönetişimin ön koşulu olarak gören Doig ve Riley (1998:76), iyi yönetimin şu bileşenlerden meydana geldiğini ifade etmişlerdir: siyasi meşruiyet, hesap verebilirlik, yetkilerin ayrılması, etkili denetim, yolsuzluk ve nepotizm mücadelesinin etkili araçları, liyakat ve ehliyet, gerçekçi politikalar, insan hakları, tarafsız ve erişilebilir bir yargılama sistemi ve keyfi devlet iktidarının olmaması, yönetime atfedilen bu özelliklerin çoğunun, iyi yönetim unsurlarıyla yakın benzerliği ve etkileri vardır.

İyi yönetişim kavramı ilk kez, Dünya Bankası'nın 1980'lerin sonlarında Güneyi Afrika ile ilgili raporunda kendini duyurmuştur. Yine 1990'larda, OECD, yolsuzlukla mücadele faaliyetlerini yaygınlaştırmak amacıyla iyi yönetişime yönelik çalışmalar başlattı. Aynı şekilde, Dünya Bankası Enstitüsü, iyi yönetişimin, hesap verebilirlik, etkinlik, şeffaflık, hukukun üstünlüğü, yargının bağımsızlığı ve yolsuzluğun kontrolü gibi altı ana boyutunun olduğunu belirlemiştir (Santiso 2001, 5; Dünya Bankası Enstitüsü 2005). OECD'nin (2005) yaygın olarak kabul görmüş tanımında iyi yönetişimin şu temel unsurları içerdiği belirtilmiştir:

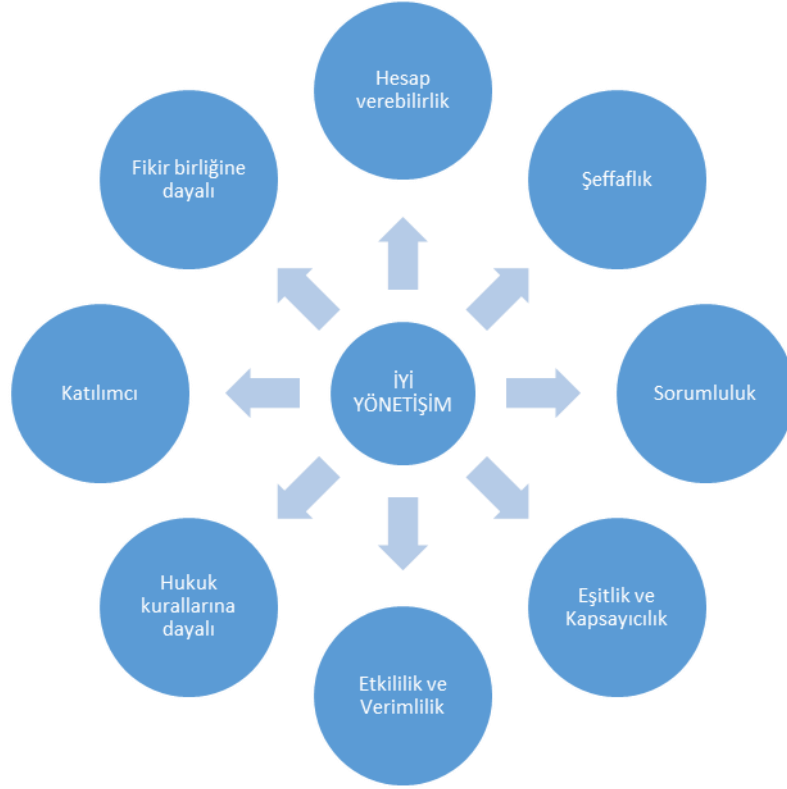
- Hesap verebilirlik: hükümetin kararlarının ve eylemlerinin açıkça tanımlanmış ve üzerinde anlaşmaya varılan hedeflerle tutarlılığını göstermek
- Şeffaflık: Kamu sektöründeki bilgilerin bulunması ve hükümet faaliyetlerinin farklı sektörlerdeki ilgili paydaşlar tarafından uygun bir inceleme seviyesine açık olması
- Verimlilik ve etkinlik: uygun maliyetli kaliteli kamusal çıktılar için çaba sarf etmek
- Duyarlılık: Paydaşların taleplerine ve toplumsal değişimlere tepki verme
- Vizyon: gelecekteki problemleri ve fırsatları tahmin etme becerisi
- Hukukun üstünlüğü: doğru yasalar, yönetmelikler ve davranış kuralları ve bunların uygulanması., (Anttiroiko ve Valkama, 2005: 270).

Benzer şekilde, Birleşmiş Milletler Asya ve Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu, iyi yönetişimin sekiz ana özelliğini sıralamıştır: katılımcı, fikir birliğine dayalı, hesap verebilir, şeffaf, duyarlı, etkili ve verimli, eşitlikçi ve hukuk kurallarına dayanır. Bu tarzda bir yönetişim anlayışı, yolsuzluğun en aza indirgenmesini, azınlıkların görüşlerinin dikkate alınmasını ve toplumdaki en savunmasız kişilerin seslerinin karar alma sürecinde duyulmasını sağlar. (UNESCAP, 2005: 2).

Şekil 1: İyi Yönetişimin Temel İlkeleri

Kaynak: (Anttiroiko ve Valkama, 2005: 270).

İyi yönetişimin amacı, daha az maliyetle kamuya daha fazla ve daha kaliteli hizmet sunmaktır. Bunu da ancak, hesap verebilir, katılımcı, şeffaf ve etkin bir yönetim anlayışıyla gerçekleştirebilir (Jordan, 2014: 77)

Kamu çalışanları, seçilmiş temsilcilere karşı iki kat hesap vermek durumundadır ve aynı zamanda vatandaşlara karşı da sorumluluk taşımaktadır. Bürokratlar, vatandaşlara karşı saygılı olmak bakımından, vatandaşların özgür iradeleriyle doğrudan ya da politik kararlar yoluyla ortaya koydukları tercihlere saygı göstermek zorundadırlar (Jordan, 2014:88)

Kurumsal bir çerçeve içerisinde yer alan aktörler arasındaki iletişim ağı kavramı, iyi yönetişimi gerekli kılmaktadır. Buradan 'kimin', 'nasıl' ve 'ne zaman' sürece katıldığı önemlidir Mehra ve Joshi, 2010: 234).

4. İyi Yönetişimin Temel İlkeleri

Literatürde iyi yönetişimin birbirini tamamlayan başlıca dokuz temel prensibi bulunmaktadır. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz:

- Şeffaflık: Şeffaflık veya açıklık, kararların gerek alınması sırasında gerekse uygulanmasında herkesin bildiği ve inandığı yasal kurallara uygun bir biçimde alındığını ifade etmektedir. Bunun yanında, karar sürecinde kullanılan bilgiye de herkesin rahat ulaşabilmesi anlamına da gelir. Bu aynı zamanda, bilginin anlaşılabilirliği ve tüm aktörlerin kolay elde edebildikleri bilgi şeklinde de yorumlanabilir. Esasen yönetimde şeffaflık veya saydamlık serbest bilgi akışının sağlanması ile mümkün olabilmektedir. Bu ise; usullerin, kurumların ve bilgilerin, ihtiyacı olanlar için kolaylıkla erişilebilir olması ile gerçekleştirilecektir (Çukurçayır - Özer, ve Turgut, 2012:11).

- Sorumluluk: Kamu kurum ve kuruluşlarının topluma özellikle paydaşlarına yönelik ortak bir sorumluluk çerçevesinde hareket etmeleri gerektiğini ifade eder. Hesap verebilirlik ile iç içe bir kavramdır. Kamu görevlilerinin, işlevlerini yerine getirirken yaptıkları işlerle ilgili üst makamlara ve topluma açıklama ve bilgi verme yükümlülüğü şeklinde de düşünülebilir.

- Eşitlik ve Kapsayıcılık: Toplumun refahı, tüm toplum üyelerinin bunun için bir pay sahibi olduklarını bilmelerine ve kendilerini toplumun unsuru olarak görmelerine bağlıdır. Bu, tüm grupların, ancak en savunmasız kişilerin refahlarını iyileştirmek veya korumak için fırsatlarına sahip olmalarını gerektirir. Eşitlik ise, tüm vatandaşların mevcut refah seviyelerini muhafaza etmek ve geliştirmek fırsatlarını gerektirmektedir (Özer, 2006: 80). Benzer olayların, benzer şekilde, tarafsız ve adil muamele görmesinden kesinlikle ödün verilmemelidir (Çukurçayır-Özer ve Turgut, 2012: 12). Vatandaşlara karşı tarafsız ve adil olunması aynı zamanda demokratik bir yönetimin de gereğidir.

- Etkinlik ve verimlilik: İyi yönetim kapsamında, kurumların kamusal kaynakları ve hizmet süreçlerini toplumun ihtiyaçlarını en iyi biçimde karşılayacak şekilde kullanılmasını ve en az kaynakla en çok sonuç elde edilmesini ifade eder. İyi yönetim bağlamında verimlilik kavramı aynı zamanda doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve çevrenin korunması konularını kapsar.

- Fikir Birliğine Dayalı Yönetim: Çok aktörlü toplumlarda, aktör sayısı kadar görüş ve menfaat ayrılığı olabilir. İyi yönetim, arabuluculuk görevi görerek, toplumdaki farklı görüş ve çatışan menfaatlerin toplumun genel yararına hizmet edecek biçimde şekillenmesini sağlar. Aynı zamanda, sürdürülebilir toplumsal gelişme için neye ihtiyaç duyulduğu ve bu kalkınma hedeflerine nasıl ulaşılacağı konusunda geniş ve uzun vadeli bir perspektif gerektirir. Bütün bunların olması ise, tüm aktörlerin içinde bulunduğu toplumun tarihsel, kültürel ve sosyal bağlarının herkes tarafından anlaşılması ve fikir birliği ile olabilir (UNESCAP, 2005: 3)

- Katılımcılık: Katılımcılık, yönetimin en temel taşlarından biridir. Kamu politikalarının yapılmasında, uygulanmasında ve denetleme sürecinde tüm aktörlerin etkili olmasını ifade eder. Katılımın doğrudan olması şart değildir. Temsili demokrasinin iyi işletilmesi ve aktörlerin doğru bilgilendirilmesi yeterli olabilmektedir.

Katılımcılık, karar alma süreçlerinin hazırlıktan uygulamaya ve oradan da izlemeye kadar olan aşamalarında bireyden başlayarak sivil toplumun ve halkın etkin biçimde sürece dahil olmasını ifade eder. Kamu sektörünün aldığı kararların katılımcı bir anlayış ile alınması, kararların o karardan etkilenecekleri kapsayacak düzeyde verilmesi kararların uygulanma olasılığını artırır (Toksöz, 2008: 19).

- Hukukun Üstünlüğü: Hukukun üstünlüğü, devletin kuruluşundan tüm işlem ve eylemlerine, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasından, devlet organlarının birbiri ile olan ilişkilerin gerçek hukuk kurallarına dayanmasından, hukukun üstünlüğü ilkesi, yönetimin hukuk kuralları içinde kalarak, objektif bilgiye dayalı karar vermesi ve kararların hukuk yolu ile denetlenmesini ifade eder (Toksöz, 2012: 19). İyi yönetimin olmazsa olmaz şartlarından birisi de hukukun üstünlüğüdür. Tüm azınlıkların kendilerini hukuk sisteminde ifade edilmesi, demokratik katılımın gerçekleşmesi ancak hukuk devletinde mümkündür. Tüm aktörlerin hukuki güven içinde sürece katılması buna bağlıdır.

Devletin sürekliliği için bu ilkeye mutlaka uyulması gerekmektedir. Sürekli sorgulanan ve yaptığı eleştirilen hantal bir devlet yerine, katılım ile gelecekteki stratejilerini gerçekleştiren, diğer kamusal, özel ve sivil aktörlere rollerini oynaması için fırsat veren ve tüm bunları değerlendiren devlet yönetimine geçilmesi gerekmektedir (Çukurçayır vd, 2012: 12).

- Cevap Verebilirlik: İyi yönetişimin temel prensiplerinden biri olarak kabul edilen cevap verebilirlik ilkesi: paydaşların, gerek duyduğu konularla ilgili olarak kamu yönetimi/devlet tarafından en uygun zamanda cevap alabileceği inancına dayanmaktadır (UNESCAP, 2005: 2). Bu durum; siyasilerin ve kamu çalışanlarının, halka karşı daima cevap vermeye hazır, istekli, duyarlı, halkın talep ve görüşlerini anlayabilen bir yapıda olmalarını gerektirir.

Cevap verebilirlik ilkesi gereğince, kurumların ve usullerin tüm vatandaşlara hizmet etme gayreti içinde olması gerekmektedir (Özer, 2006: 80). Bu ilke, vatandaşların yönetimde/hükümette bulunanlarca dinleneceklerini bilmeleri anlamına gelmektedir. Duyarlı yöneticinin, cevap vermeye hazır, sempatik, sorunlara duyarlı aynı zamanda halkın ihtiyaç ve isteklerini anlayabilen ve uygulayabilen bir yapıda olması gerekmektedir (Çukurçayır vd, 2012:12).

- Hesap Verebilirlik: Hesap verebilirlik kısaca, bir kimsenin herhangi bir eyleminden veya yaptıklarından dolayı, başka bir otoriteye açıklamada bulunması olarak ifade edilebilir.

Hesap verebilirliği iyi yönetişimin ilkelerinden biri olarak tanımlayan Avrupa yönetişimi Beyaz Kitabı (White Paper on European Governance) adını taşıyan belge, yasama ve yürütme süreçlerinde üstlenilen rollerin daha açık olması gerekliliğinin altını çizmekte, yönetim sürecindeki tüm aktörlerin daha açık ve sorumlu davranmaları (Kesim ve Petek, 2005: 46) gerektiğini belirtmektedir.

Hesap verebilirlik; kamu yetkililerinin, kamu kaynaklarının nasıl kullanıldığı, bütçelendiği ve raporlandığı konularında sorumlu olması ve gerektiğinde hesap verebilmesidir (Toksöz, 2008: 18). Bu ilke, bir kurumdaki görevlilerin yetki ve sorumluluklarının kullanılmasına ilişkin olarak, ilgili kişilere karşı cevap verebilir olma, bunlara yönelik eleştiri ve talepleri dikkate alarak bu yönde hareket etme ve bir başarısızlık durumunda sorumluluğu üzerine alma gerekliliğini ortaya koymaktadır (Özer, 2006: 11).

5. Yönetişimin Etkili Bir Aracı olarak Hesap Verebilirlik

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi yönetim belli başlı temel ilke ve araçlar üzerine bina edilmiş bir anlayıştır. Her bir ilke ayrı bir çalışmaya konu teşkil edebilecek kadar önemli ve geniştir. Ancak burada özellikle kamu yönetimindeki yolsuzluk ve şeffaflaşma sorunları bağlamında hesap verebilirlik kavramı üzerinde durulacaktır.

5.1. Hesap Verebilirlik Kavramı ve Niteliği

Hesap verebilirlik iyi yönetişimin en temel gereklerinden biridir. Hesap verebilirlikle ilgili çok değişik tanımlar yapılmıştır. Çok farklı boyutları olan bir kavram olduğu için tam bir tanım vermek biraz zor olmaktadır. En basit anlamıyla hesap verebilirlik, insanların eylemlerini açıklamaları ve sorumluluk gerektiren davranış gerekçelerinin talep edilmesi halinde açıklanması anlamına gelir (Roberts ve Scapens, 1985; Sinclair, 1995). Daha spesifik bir anlamda, hesap verebilirlik, basitçe gerçekçi bir muhasebe / raporlama işlevi ya da eylemlerin açıklanması ya da doğrulanması anlamına gelmektedir. Kavram ilk olarak, İngiliz Kralı I. William dönemine kadar geri götürülebilir. William 1085'te, krallığındaki bütün mal sahiplerinden mal varlıklarını rapor etmelerini istemiştir. Bu varlıklar değerlendirilerek, kraliyet temsilcileri tarafından listelenmiştir. Bu durum 12. Yüzyılın başlarında, oldukça merkezi bir krallık yaratmış ve merkezi mali denetimle birlikte, altı ayda bir merkeze hesap verilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu dönemlerde hesap verebilirlik, davranış çizgilerinin dikkatle

çizildiği otoriter bir ilişkinin ürünü olarak görülüyordu. Bu nedenle kavramı günümüz anlayış ve uygulamalarına uygun bir biçimde netleştirmek gerekir.

Günümüzde hesap verebilirlik, tek taraflı olarak bilgi vermek ya da açıklama yapmak anlamından ziyade, hesap veren ile hesap soran arasındaki karşılıklı ilişki ve etkileşim olarak değerlendirilmektedir. Bu ilişkide, yalnızca kamusal aktörlerin yerine getirmesi gerekli olan davranışlar üzerinde durulmamakta, kamusal aktörlerin yerine getirdikleri davranışlar sonrasında sorgulanabilmelerini sağlayacak mekanizmaların bulunması gerektiğine vurgu yapılmaktadır (Bovens, 2003: 184–185). Bir yönetim kavramı olan hesap verebilirlik (accountability), kamu görevlilerinin yetkilerini kullanmalarından ve yapmış oldukları faaliyetlerden sorumlu tutulmalarını ifade etmektedir (Gül, 2008: 73). Geleneksel anlamda hesap verebilirlik ise, kontrol ve yönetim kabiliyetine sahip kişi ve kurumların, başka ve dışarıda olan otoritelere cevap verme ihtiyacı (Dubnick, 2003: 405) olarak tanımlanmaktadır.

Hesap verebilirlik bir başka tanımda, yönetimde alınan kararları, yapılan işleri ve harcamaları ilgili otoritelere açıklama, nedenlerini izah etme ve gerekçelendirme zorunluluğu (Eryılmaz, 2011: 331) şeklinde ifade edilmektedir. Hesap verebilirlik, kamu yöneticilerinin yerine getirdikleri tüm faaliyetlerin sorgulanabilme olasılığının bulunduğu anlamına gelmektedir (Mulgan, 2003: 10). Bu çerçevede hesap verebilirlik ilişkisinin temelde üç unsurdan oluştuğunu söyleyebiliriz. Birinci olarak, karar veren ve eylemde bulunan aktörün, yerine getirdiği faaliyetlerle ilgili olarak ilgili çevreye veya makama açıklama yapmakla yükümlü olmasıdır. Bu zorunluluk formel olabileceği gibi informal de olabilmektedir. İkinci olarak, hesap soranın, hesap verecek olanların yerine getirdiği davranışları ve verdiği bilgileri sorgulayabilme kanallarının bulunmasıdır. Son olarak da bu ilişki sonucunda kötü performans için ceza, iyi performans için ise ödüllendirme ortaya çıkabilmesidir. Ortaya çıkan yaptırım formel olabileceği gibi informal de olabilmektedir (Bovens, 2003: 184–186 Akt. Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 22).

Ayrıca hesap verebilirlik diğer bir tanımda, iktidarda olanların, toplumun tümüne hizmet etme ve cevap verme zorunluluğu olarak yer almaktadır. O halde kamu yönetiminde hesap verebilirlik yöneten-yönetilen ilişkisinde, yönetilen açısından beklenti veya istek, yöneticiler açısından yerine getirilmesi zorunlu bir nitelik taşımaktadır (Demiroğlu, 2014: 71). Taşındığı bu nitelikten dolayı, hesap verebilirlik kavramının hesap soran ve hesap veren olmak üzere iki tarafının olduğu görülmektedir.

Bu tanımlamaların dışında hesap verebilirlik konusunda uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan bazı tanımlamalar da bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), hesap verebilirliğe; “kamu görevlilerinin, görevlerinin yerine getirilmesi ve yetkilerinin kullanılmasına ilişkin olarak paydaşlara karşı cevap verebilir olması; paydaşlar tarafından yapılan eleştiri ve taleplere göre hareket etmesi; başarısızlık, yetersizlik ya da yozlaşma durumunda (bazı) sorumlulukları kabullenmesi gerekliliği” anlamını yüklemektedir. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) de hesap verebilirliği, paralel biçimde; “politikacıların ve kamu görevlilerinin, faaliyetlerine ilişkin sorulara periyodik olarak cevap verme zorunda olmaları ve onlara sağlanan yetkinin kullanılmasından sorumlu tutulmaları gerekliliği” olarak tanımlamaktadır (Akman, 2015: 4).

Hesap verebilirlik ile sorumluluk kavramları birbirine en yakın ve çoğu zaman karıştırılan iki temel kavramdır. Sorumlulukta, verilen görev ile ilgili kaynakların nasıl kullanıldığı veya muhafaza edildiğiyle ilgili bir hesap verme durumu söz konusu iken, hesap verebilirlikte

sorumluluğa konu faaliyetlerin veya buna tahsis edilen kaynakların sonuçlarının yani performansın değerlendirilmesi temel önceliği oluşturur (Taner, 2012). Sorumluluk, faaliyetlere yön verebilme, takdir yetkisini kullanabilme yetkisini içerirken, hesap verebilirlik, yerine getirilen faaliyetleri kontrol edebilme gücü olmaktadır (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 23). İki kavram birbiriyle iç içe olmasına rağmen, hesap verebilirlik kavramı daha geniştir. Sorumluluk, yetki alanı ile ilgili iken, hesap bu yetkinin kullanılmasıyla meydana gelen durumun sorgulanmasına dayanır.

Sorumluluk bir yükümlülüğü ifade eder. Bir kişinin kendi fiillerinin sonuçlarını ve bazen başkaları tarafından gerçekleştirilen fiillerin, sonuçlarına katlanmasını gerektirir. Bu sorumluluk boyutunun sonuçları normalde yasalar tarafından belirlenir ve her ülkenin yasal düzenine bağlı olarak değişebilir. Genel olarak, bu sonuçlar bir yaptırım (işten çıkarılma, disiplin cezası, hasarın tazmini) veya ödüllendirme şeklinde tezahür eder.

5.2. Hesap Verebilirliğin Temel Şartları ve Özellikleri

Hesap verebilirlik temelde iki boyutlu bir kavram olarak açıklanmaktadır. Birinci boyutuyla hesap verebilirlik hukuka ve otoritelere bağlılık şeklinde açıklanırken, ikinci boyutuyla etik, etik standartlara bağlı kalarak etik dışı yaklaşım ve davranışlardan kaçınma olarak açıklanmaktadır (Fesler ve Kettl, 1996: 317). Bu bağlamda hesap verebilirliği sağlamanın bir yolu mevzuat gibi maddi yaptırımlı hukuk kuralları, diğer yolu ise; örf ve adet kuralları, görgü kuralları, dini kurallar gibi daha çok kültürel değerlerden kaynaklanan ahlaki kurallardır denilebilir.

Hesap verebilirlikten bahsedebilmek için temelde bazı şartların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu temel şartları üç grupta toplayabiliriz:

Birinci olarak, karar veren ve eylemde bulunan aktörün, yerine getirdiği faaliyetlerle ilgili olarak ilgili çevreye veya makama açıklama yapmakla yükümlü olmasıdır (Demirel, 2013). Bu zorunluluk formel olabileceği gibi informal de olabilmektedir. İkinci olarak, Hesap soranın, hesap verecek olanların yerine getirdiği davranışları ve verdiği bilgileri sorgulayabilme kanallarının bulunmasıdır. Son olarak da bu ilişki sonucunda kötü performans için ceza, iyi performans için ise ödüllendirme ortaya çıkabilmesidir. Ortaya çıkan yaptırım formel olabileceği gibi informal de olabilmektedir (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011). Bu çerçevede, hesap verebilirlik ilişkisinde, sorumluluğun yerine getirilmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan ödül veya ceza uygulaması belirli makamlar tarafından resmi olarak konulmuş belirli kurallara bağlı olarak yerine getirilebileceği gibi, kişilerin kendi vicdani kanaatlerine uygun olarak da yerine getirilebilir diyebiliriz.

Kamu yönetiminde hesap verebilirliğin üç temel özelliği sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar:

- Dışsallık: hesap verebilirlik kişinin dışındaki bir makama ya da otoriteye açıklamada bulunmasını gerekli kılar. Bu güç, yasama organı, yürütme veya toplum olabilir.
- İçsellik: kişinin kendi vicdanına, inanç ve etik değerler ölçütünde hesap vermesine dayanır. Buradaki hesap verebilirlik manevi bir yükümlülük duygusudur ve kişinin iç dünyasıyla ilgilidir. Bu dünyaya, kişinin manevi inancı, etik değerler ve meslek standartları rehberlik eder. Kişilerin bu yönleri geliştirilmezse dış denetimlerin etkisi zayıf kalır.
- Etkileşim: hesap verebilirlik iki taraflıdır ve taraflar birbirini etkiler. Taraflardan biri sorgularken, diğer taraf buna cevap verir ve yaptırımları kabul eder. Karşılıklı olarak taraflar arasında talep-zorunluluk temelinde bir iletişim gerçekleşmektedir. Bu ilişkide hesap soranın,

hesap veren üzerinde bir takım hakları bulunmaktadır. Hesap verebilirlik ona muhatap olanların üzerinde bir güçtür (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011:38).

Bu çerçevede, hesap verebilirlik kamu yönetiminde demokrasinin bir gereği olarak, devlet-vatandaş ilişkilerinde, devlete karşı halkın güveninin tesis edilmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda kamu yönetiminde bir denetim mekanizması olarak görev yapan hesap verebilirlik, yönetimde verimliliği artırarak, gayri ahlaki uygulamaların yaşanmasını önleyici bir işlev görmektedir denilebilir.

5.3. Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirliğin Amacı ve Kamu Yönetimi Açısından Önemi

Hesap verebilirlik günlük hayatta çok geniş bir yelpazeyi kapsamakta ve hayatın tüm alanlarında uygulanması gereken bir iyi yönetim prensibi olarak özellikle demokratik ve modern toplumlarda daha fazla kabul görmüş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıklamalardan hareketle, özellikle modern yönetimlerin temel prensiplerinden olan hesap verebilirliğin; demokratik kontrol, toplumda yozlaşma ve yolsuzluğun önlenmesi, sosyal düzeni sağlamaya yardımcı olması ve daha adil bir yönetimin oluşturulmasına katkı sağlaması gibi işlevleri nedeniyle kamu yönetiminde oldukça önemli fonksiyonlarının olduğu söylenebilir. Kamu yönetiminde hesap verebilirliğin amaçlarını şu şekilde ifade edebiliriz:

Kamuda hesap verebilirliğin amaçlarından ilki, kamusal yetkilerin yanlış kullanımının ve suiistimalinin önlenerek kaynakların hukuka ve kamu yararına uygun şekilde kullanılmasını sağlamaktır (Taner, 2012). Hesap verebilirlik demokratik yönetim anlayışının bir gereği olduğu kadar, kendilerine yetki, kaynak ve görev verilen kamu çalışanlarının, kendilerinden beklenildiği gibi hareket edip etmediklerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011).

Hesap verebilirliğin diğer amacı, kamu yönetiminin meşruluğunu sürdürmeyi sağlar ya da onu geliştirir, yolsuzluk, rüşvet, eş-dost ve akrabayı kayırma olarak bilinen nepotizm başta olmak üzere hukuk ve etik dışı davranış ve eğilimleri önleyerek, kamu yönetiminde dürüstlük ve doğruluğun (integrity) tesis edilmesine aracılık eder (Taner, 2012: 32). Hesap verebilirlik mekanizmalarının verimli işlemesiyle, kamu yönetiminde yolsuzluk ve yozlaşmaların asgari seviyeye indirgenmesi mümkün olabilir diyebiliriz.

Yolsuzluk, özel çıkar için kamu yararına ihanet etmektir. Birçok ülkede, rüşvet, bahşiş ve kişisel temasların devreye sokulması gibi biçimlerle yolsuzluk kurumsallaşmış durumdadır. Yolsuzluk, birçok açıdan küresel bir olgudur ve kamu yönetimi sistemlerinin kendilerine verilen görevleri yerine getirme kabiliyetleri önünde ciddi bir engeldir (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 28). Devlet-vatandaş ilişkilerinde yaşanan güven probleminin temel nedeni esasında bu tarz usulsüz uygulamalardan kaynaklanmaktadır. Ancak son yıllarda, gerek ülkemizde gerekse dünya genelinde kabul gören, yeni yönetim anlayışı uygulamalarıyla, yönetimde yaşanan bu suistimallerin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.

Hesap verebilirlik ayrıca, örgütsel etkinliği artırmayı amaçlamaktadır. Bütün örgütlerde yetki sahiplerinin kendilerinden beklendiği şekilde davranıp davranmadığını ortaya koyabilmek için “hesap verme” mekanizmaları oluşturulmuştur. Bunun için, performanstan sorumlu tutma ve hizmet verilene karşı duyarlı olma kavramları geliştirilmiştir (Keklik – Eser ve Demirkıran, 2011). Hesap verebilirlik, kamuda kurumsal performansın gelişimine katkıda bulunmaktadır. Kamu bürokrasisinin eylem ve faaliyetlerine yol göstererek, kamusal hizmetlerin etkinliğinin artmasına yardımcı olur. Böylece hesap verebilirlik, kamu görevlilerinden beklentinin ne

olduğu, kamu kurumlarında iyi işleyen veya işlemeyen süreçlerin neler olduğu ortaya konularak, iyi uygulama örneklerinin öğrenilmesi ve yaygınlaşmasına aracılık eder (Taner, 2012).

Son olarak hesap verebilirlik, yasaları ve kamu politikası kararlarını sadakatle ve doğru bir biçimde uygulamak, kamu yararını korumak (Eryılmaz, ve Biricikoğlu, 2011) ve yönetim düşüncesinde sıkça değinilen sürekli öğrenmenin teşvik edilmesi (Keklik – Eser ve Demirkıran, 2011) amaçlarına hizmet etmektedir.

Demokratik sistemlerde devletin üstlendiği rol ve işlevler tarihsel olarak sürekli değişim göstermesine rağmen, kamusal hesap verebilirlik önemini her dönemde korumayı başarmıştır. Toplumların demokratikleşme düzeyi geliştikçe, toplumun devletten daha çok hesap verebilirlik talep ettiği bilinen bir gerçektir. Çünkü hesap verebilirlik, aslında demokratik kontrolün bir gereğidir (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011). Bu yönüyle hesap verebilirlik demokratik yönetimin en önemli göstergelerinden birisi, vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısı ile hesap verebilirlik konusunda ulaşılmak istenen nokta, yalnızca astların üstlerine karşı hesap verdiği dikey hesap verebilirlikten ziyade, aynı kademedekilere karşı hesap verebilirliği ifade eden yatay hesap verebilirlik ile üstlerin astlarına karşı hesap verebilirliğinin gerçekleştirilebilir olmasıdır.

Hesap verebilirliğin ana amacı, kamu yönetiminin meşru sınırlar içerisinde otoritesini kullanmasını sağlamak ve bu maksatla kamu kaynaklarının değerlendirilmesi yöntemlerini kontrol altına almaktır. (Demirel, 2013). Bunun gerçekleştirilebilmesi için etkin hesap verebilirlik mekanizmalarının uygulamaya konulması gerekmektedir.

Kamusal hesap verebilirlik, Kamu yönetiminin dürüst ve adil şekilde işlemesini hedeflemektedir. Hesap vermenin kamuya açık olma yönü, rüşvet ve yolsuzluklara, akraba kayırmacılığına, yetki suiistimaline vb. davranışlara karşı önemli bir güvencedir (Keklik - Eser, ve Demirkıran, 2011). Hesap verebilirlik aynı zamanda, toplum düzeninin sağlanması adına bir sosyal düzenleme mekanizmasıdır.

Yasalarda ve idari düzenlemelerde öngörülen bu temel görev ve sorumluluklar, uygulamada her zaman gerçekleşmemektedir. Kamu yöneticileri farklı değer yargıları, sosyal ve siyasal aidiyetleri, uzmanlık alanlarından kaynaklanan dar bakış açıları gibi çeşitli çevresel etkiler nedeniyle kamu politikaları ve uygulamaları konusunda farklı bakış açılarına sahip olabilmektedirler (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011). Dolayısıyla bazı yöneticiler, bu tip nedenlerden kaynaklı olarak, yasaları ve kamu politikası kararlarını uygulamak ve kamu yararını korumak politikalarından bazen sapma eğilimi gösterebilmektedirler.

Hesap verebilirliğin kamu yönetiminde bu kadar önemli, kilit işlevleri bulunmakla beraber, amaç ve işlevlerinin dışına çıkan bir hesap verebilirlik anlayışının, kamuda “hesap verebilirliğin aşırılışması (excess) olarak bilinen olgunun geçerlilik kazanmasına neden olabileceği açıktır. Böyle bir durumda, hesap verebilirliğin “demokratik kontrol” sağlama işlevi “aşırı kuralcılığa”, dürüstlük/doğruluğu tesis etme işlevi, biçimselliğe; performansı/etkinliği artırma işlevi katılığa; “meşruiyeti sağlama” işlevi toplumsal beklentilerde artışa dönüşebilir (Taner, 2012). Bu nedenle, her alanda olduğu gibi hesap verebilir bir kamu yönetimi anlayışında da maksimum başarıya ulaşmak adına, gerek yönetenler gerekse yönetilenlerin, kısacası toplumun tüm kesimlerinin bilinçli ve istikrarlı bir tutum sergilemeleri ve hesap verebilirliğin amacına uygun hareket etmeleri gerekir diyebiliriz.

5.4. Hesap Verebilirlik Türleri

Konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında, hesap verebilirliğin değişik kriterlere göre sınıflandırıldığı görülmektedir. Örneğin, Romzek ve Dubnick hesap verebilirliği "hiyerarşik", "hukuksal", "profesyonel" ve "siyasal" (Romzek-Dubnick, 1987: 230) olarak sınıflandırır. Konuyla ilgili çalışmalar yapan Bovens, beş tür hesap verebilirlikten söz etmektedir. Bunlar: "hiyerarşik", "kişisel", "sosyal", "profesyonel" ve "sivil" hesap verebilirliktir (Bovens, 2003: 188). Stone ise hesap verebilirliği, "parlamento kontrolü", "idari hesap verebilirlik", "yargısal hesap verebilirlik", "siyasi hesap verebilirlik" ve "piyasa hesap verebilirliği" (Stone, 1995: 515) şeklinde sınıflandırmaktadır. Buna göre, "idari hesap verebilirlik", hiyerarşik otoriteyi; "Profesyonel hesap verebilirlik" uzmanlık yetkisini; "Demokratik hesap verebilirlik" siyasal etkiyi; ve "sorumluluk" karşılıklı etkiyi gerektirir.

Yapılan sınıflandırmalara bakıldığında asgari iki tür hesap verme şekli hakkında araştırmacıların hemfikir olduğunu görmekteyiz. Bunlar ise, siyasi hesap verebilirlik ve idari hesap verebilirliktir.

Cendon, hesap verebilirliğin bu klasik biçimlerine, yönetsel eylemin amaçlarını hesaba katacak ve bunları kendilerine göre yargılayacak yeni bir biçim olan "demokratik hesap verebilirlik" i ekleyerek genel olarak dört tür hesap verebilirliği ileri sürmektedir. Bunlar ise, "politik hesap verebilirlik", "idari hesap verebilirlik", "profesyonel hesap verebilirlik" ve "demokratik hesap verebilirlik"tir (Cendon, 2006: 27),

Cendon'un yaptığı sınıflandırma en genel sınıflandırma olup diğer pek çok kriteri içinde barındırdığı için biz de bu sınıflandırmayı esas almayı uygun gördük. Konunun önemi açısından, bu hesap verebilirlik türleri üzerinde ayrı ayrı durmakta yarar vardır.

5.4.1 Politik Hesap Verebilirlik

Kamu yönetimi açısından ele aldığımızda, hükümetlerin yasama organına, kamu bürokrasisinin hükümete hesap vermesi siyasi hesap verebilirlik kapsamında değerlendirilebilir (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 26). Siyasi hesap verebilirlik, yapısı gereği daha iki yönlü işleyen bir durumdur. Birincisi, bütün kadro ve unvanlar yasal olarak konulmuştur ve bu kadro ve unvanları kullananlar yasa koyucu iradeye karşı sorumludur ve hesap verme mecburiyetleri vardır. Hükümet ve hükümeti oluşturan bakanların parlamentoya karşı sorumluluğu bu tür hesap verebilirlik örneğidir. Diğer yönü ise, bürokrasinin, özellikle, yürütmenin başı olan başkan, başbakan veya bakanlara hesap vermesidir. Özellikle Cumhurbaşkanlığı sisteminde, dikey hesap verebilirlik daha yoğun ve etkin bir biçimde kullanılabilir (Cendon, 2011: 29). Parlamenter sistemlerde durum biraz daha farklıdır. Çok partili sistem söz konusu olduğundan, iktidar partisini kontrol eden ve onu hesap vermeye zorlayan bir muhalefet gücü vardır. Bu da yatay hesap verebilirlik olarak da ifade edilebilir.

Siyasi hesap verebilirliğin bir diğer yönü ise, siyasal otoritenin almış olduğu kararlar ve belirlemiş olduğu politikaların uygulanması konusunda kamu bürokrasisinden hesap sormasıdır. Bürokrasi yürütme organı içinde yer alan ve yürütmenin siyasi kanadına bağlı çalışan bir ayağıdır. Dolayısıyla, hükümete karşı politik hesap verme sorumluluğu altındadır.

5.4.2 Yönetmelik Hesap Verebilirlik

Literatürde, "idari hesap verebilirlik", "hiyerarşik" veya "bürokratik" ya da "yasal" hesap verebilirlik şeklinde ayırımların yapıldığına tanık olmak mümkündür. Ancak bunları birbirinden

ayırmak pek doğru sayılmaz. Çünkü bu kavramlar yönetsel hesap verebilirliğin birer unsurudurlar. Farklı kavramlar gibi görünseler de, işlevsel olarak birbirinden ayrılamazlar. Başka bir deyişle, , hiyerarşik boyutu olmaksızın veya içeriğini ve sonuçlarını belirleyen belirli bir yasal çerçeve olmadan, idari bir hesap verebilirlik söz edilemez. Bu boyutları birbirinden ayırmak, idari hesap verebilirliğin içeriğini boşaltmak anlamına gelir.

Yönetsel hesap verebilirlik, idarenin kendi içinde yer alan kişi, kurum ya da organlara hesap vermesi olarak tanımlanabilir. Bu açıdan yönetsel hesap verebilirliğin ilk boyutunu hiyerarşik hesap verebilirlik oluşturmaktadır. Hiyerarşik hesap verebilirlik yanında, bir kamu kurumunun, kendi içindeki veya dışındaki idari otoritelere, vesayet makamlarına karşı hesap vermesi, bu çerçevede değerlendirilebilir (Eryılmaz-Biricikoğlu, 2011: 26).

Yönetsel hesap verebilirlik de, politik hesap verebilirlik gibi, dikey ve yatay olmak üzere çift yönlüdür. İdari hesap verebilirlik, dikey yönüyle alt makamların üst makamlara hesap vermesine dayanır. İdari hesap verebilirlik, yatay boyutta, kamu hizmetlerinin kullanıcısı olan vatandaşlara, dış denetim organlarına karşı hesap verebilir olmasıdır (Cendon, 2011: 35). Bu tür bir hesap verebilirliğin gerçekleştirilmesi için öngörülen kriterler sadece hukuksaldır çünkü bunlar belirli koşullarla kanunla belirlenmiştir.

5.4.3. Profesyonel Hesap Verebilirlik

İlk defa Romzek ve Dubnik tarafından formüle edilen bu hesap verebilirlik kavramı, öncelikle iş dünyasında yer alan, meslek ilkeleri ile hesap verebilirlik ilişkisini ifade eder (Romzek - Dubnik, 1987: 231). Aslında, profesyonel hesap verebilirlik de yönetsel hesap verebilirliğin içinde yer alır. Ayrı olarak düşünülmesinin nedeni, kamu yönetiminin genişlemesi, görevlerinin karmaşıklığı ve teknik uzmanlığının artmasından ileri gelmektedir. Bu durumun sonucu olarak da, yönetsel yapı içinde yüksek vasıflı meslek mensupları yer almış ve dolayısıyla çok sayıda profesyonel nitelikteki idari meslekler ortaya çıkmıştır. Profesyonel hesap verebilirlik, belli bir mesleğin üyelerinin davranış ve performanslarını düzenleyen bir dizi norm ve mesleki veya teknik nitelikteki uygulamaların varlığı ile ifade edilir. Zamanla profesyonel mesleğin kanunları haline gelen etik ilke ve değerler, meslek mensuplarını disipline eden bir fonksiyon icra ederler. Kişileri profesyonel yapan, meslekle ilgili uzmanlık bilgisi, ilke ve etik kurallarıdır. Bu yüzden, kamu görevi yanında, bu niteliklere sahip kişilerin meslekle bağdaşır ilke ve değerlere uygun davranması beklenir.

Gelişmiş toplumlarda kamu görevlilerinin mesleki ilke ve kurallara göre denetimini yapan profesyonel mekanizmalar vardır. Meslek etik ilke ve değerleri ile bağdaşmayan davranışların yaptırımı tabi tutulması, hesap verebilirliğin bir gereğidir. Profesyonel hesap verebilirlik, belirli alanda uzmanlaşmış kamu örgütlerinin, kendi uzmanlık alanlarına ilişkin konularda hesap verebilirliğini sağlamayı amaçlamakta ve teknik bilgi sahibi ve profesyonel organlara karşı hesap verebilirliği sağlayacak mekanizmaları içermektedir (Eryılmaz-Biricikoğlu, 2011: 26). Bu açıdan bakıldığında, profesyonel hesap verebilirliğin, idari hesap verebilirlik genel çerçevesine uymadığı, yani genel kurallara göre değil, sadece mesleki kurallara göre değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır. Profesyonel hesap verebilirlik, ülkelerin yönetsel yapısına, yasal düzenlemelere ve toplumsal kültürüne göre değişiklik gösterebilmektedir. Bunun için tek bir standarttan söz etmek doğru olmaz.

5.4.4. Demokratik Hesap Verebilirlik

Demokratik hesap verebilirlik, çoğunlukla siyasi ve yönetsel hesap verebilirlik anlamlarında kullanıldığı için fazla bilinmemektedir. Oysa demokratik hesap verebilirlik, kamu yönetimi ile toplumun bütün birey ve grupları arasındaki ilişkinin varlığının bir sonucudur. Toplumdaki bireyler artık idare karşısında edilgen birer neşe konumundan çıkmış, yönetimden her kararına katılmayı isteyen ve her faaliyetin gerekçesini talep eden bir bilinç seviyesine ulaşmıştır. Nitekim, kamu yönetimi anlayışındaki gelişme ve idari kamu hizmetlerinin toplumun her kesimine ulaşması, iki farklı ihtiyacın birleştiği bir katılım sürecini gerektirmektedir. Bunlardan birincisi, kamusal hizmetlerin toplumun tüm kesimlerine ulaşması konusunda alınan kararlara büyük bir sosyal kabul ve toplumsal desteğin gerekliliği; diğeri ise, toplumdaki tüm grupların kamu yönetiminin onları tercih ve taleplerini karşılamak için çalıştığına olan inancın oluşması ihtiyacıdır. Bu katılım süreci, vatandaşları ve sosyal grupları, kamu yönetiminin idari performansını kontrol eden birer yetkili konumuna getirdiği için kamu yönetimini vatandaşa hesap vermeye zorlayan bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Vatandaşlar, güvenli bir yaşam alanı, çocuklarının eğitimi, kaliteli bir sağlık hizmeti, yaşanılabilir bir kent ve konut planlaması, çevre vb. kendilerini doğrudan etkileyen tüm konularda söz hakkı olmasını istiyor. Bu nedenle, kamu yönetimi vatandaştan gerekli işbirliği ve desteği almak için belli düzeylerde katılım için çaba göstermelidir. Böylece, vatandaşın katılımı ve denetimi, idari eylemin demokratik meşrulaştırılması için temel bir unsurdur (Osborne - Gaebler, 1992: 49). Demokratik hesap verebilirlik, vatandaşın doğrudan kamu yönetimi ile ilişkilendirdiği için demokratik olarak isimlendirilmektedir. Demokratik hesap verebilirlik, idari eylemin sonuçlarını, bir, toplum ve genel olarak onların ekonomik hayatına olan etkisiyle değerlendirir. İdari faaliyetlerin asıl amacı, Anayasa ve yasal çerçevede vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak ve çıkarlarını korumaktır. Bu bağlamda, idari performans, sadece hukuksal çerçeveye içinde hareket etmeye göre değil, bireylerin bu ihtiyaç ve menfaatlerin mümkün olan en üst düzeyde tatmin edilmesine göre değerlendirilir. Demokratik hesap verebilirlik, bu nedenle, dikkatini, idari eylemin sonuçlarına, sosyal ve ekonomik yaşamdaki etkilerine verir. Fakat aynı zamanda vatandaşların ve sosyal grupların taleplerinin karşılanmasındaki memnuniyet seviyesine de odaklanmaktadır.

Demokratik hesap verebilirliğin daha etkili olmasına rağmen, diğer hesap verebilirlik türlerine göre zayıf kalmaktadır. Sebebi ise, katılım veya hesap sorma yol ve yöntemlerinin mevzuatta çok net bir biçimde belirtilmemiş olmasıdır (Cendon, 2011: 43) Klasik düşüncede bile vatandaşların yönetime katılmasının yararları vurgulanırken, bu katılımın şekliyle ilgili yazılı düzenlemelere pek gidilememektedir.

6. Kötü Yönetişimin Sonuçları: Yolsuzluk ve Şeffaflık Sorunu

İyi yönetişimin ülke gündemine giren önemli sebeplerinden biri yolsuzluk, diğeri ise şeffaflık/açıklık sorunudur. Bu yüzden, ülkelerin politikalarının çoğunda yolsuzlukla mücadele önemli bir yer almaktadır. Yolsuzluk, ekonomik ve sosyal kalkınmanın önündeki en büyük engeldir. Yolsuzluk, sadece ülkeleri potansiyellerini kullanmaktan yoksun bırakmakla kalmaz, fakir toplumları olumsuz etkilemekte ve külfetlerin çoğunu onların üzerinde bırakmaktadır.

Yolsuzluk ve diğer kötü yönetim biçimleri, doğrudan yabancı yatırımları engellemeye neden olduğu gibi, aynı zamanda içsel girişimciliğin gelişimini de engelleyen, olumsuz bir kurumsal algının oluşmasına da neden olmaktadır. Örneğin, yabancı yatırımcı açısından mülkiyet hakkının korunması yönündeki kaygılar, yolsuzluğun neden olduğu yüksek işlem maliyetleri mülkiyet haklarının korunmasının garanti edilememesi daha yüksek işlem maliyetleri yatırımların düşmesine nedendir. Aynı şekilde, geniş kapsamlı kamu yatırımları ve ekonomik

faaliyetlerde yapılan lobi çalışmaları ve haksız kayırmalar yolsuzluğun zeminini oluşturur. Böyle durumlarda, sosyal sermaye duyulan güven seviyeleri düşük kalır ve ortak iş yapmak son derece zorlaşır, yoksul ülkelerin kalkınması imkânsız hale gelir (Anttiroiko ve Valkama, 2005: 270).

Yolsuzluk, geleneksel olarak kamu yönetiminde yer alan birinin haksız zenginlik isteğine dayanır. Bunu elde edebilmesi ise, resmi yetkisini kötüye kullanmaktadır. Andvig ve Fjeldstad genel olarak yolsuzluk şekiller ve meydana geliş biçimini şu şekilde sıralamaktadırlar (Andvig ve Fjeldstad, 2001: 8-10):

- Rüşvet: kanunsuz bir ilişkide verilen veya alınan maddi şeylerdir, kendi başına bir yolsuzluk biçimidir.
- Zimmete para geçirme: kamu hizmeti için görevlendirilen memurlar tarafından kaynakların çalınmasıdır. Uygulamada, işverenlerinden ve çalışanlara çalınan ve haksız olarak elde edilen kazançlar olarak ifade edilmektedir.
- Sahtekârlık: bir tür hile, dolandırıcılık veya aldatmacayı içeren ve "özel zenginlik" arayan kamu görevlilerinin bilgi, beceri ve uzmanlıklarını kullanarak işlenen ekonomik bir suçtur. Özellikle siyasetçi-bürokrat ve vatandaş arasındaki ilişkileri ve güveni bozan en önemli davranışlardan biridir.
- İrtikap: zorlama, şiddet veya tehdit veya şantajla başkalarından menfaat sağlamaya yönelik davranışlardır.
- Favoritizm veya kronizm: kamu kaynaklarının aile üyeleri (nepotizm) veya daha geniş anlamda, akrabaları veya bazı çıkar gruplarının menfaatine tahsis ettirilip, onların çıkarına kullanılmasıdır.

7. Yolsuzluk ve Şeffaflıkta Türkiye'nin Görüntüsü

Yolsuzluk ve şeffaflık konusu, kamu bürokrasisinin hiç gündemden inmeyen en önemli işlevsel sorunlarının başında gelmektedir. Bu sorun, kamu yönetiminin tarafsızlık ve etkinliğine olan algı ve inancın oldukça olumsuzlaşmasına neden olmaktadır. Belki de devlet ile vatandaş arasında yaşanan güven bunalımının nedeni yolsuzluk ve şeffaflık sorunudur denilebilir. Çünkü, bir ülke ya da kurumda aidiyet duygusunun gelişmesi, kurumsal amaçların benimsenip kurumsal kimlikle özdeşleşmenin yolu; hukuk ve hakkaniyetin etkin bir biçimde işletilmesine, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetim anlayışının temel ilke haline getirilmesinden geçmektedir.

Türkiye'nin bu iki konudaki durumunu en iyi gösteren, Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün her yıl dünya devletlerini kapsayan yolsuzluk ve şeffaflık algı endekslerindeki konumudur. Son açıklanan 2016 verilerine bakıldığında, çok da iyi bir durumda olmadığımız net bir biçimde görülmektedir. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, 176 ülke ile ilgili veriler incelendiğinde, yolsuzluğun hemen hemen olmadığı ve dolayısıyla en iyi puana sahip olup ilk üç sırada yer alan ülkeler Danimarka, Yeni Zelanda ve Finlandiya'dır. En alt sırada ise Kuzey Kore, Güney Sudan ve Somali yer almaktadır.

Tablo.1: Dünya Şeffaflık Örgütü- Ülkelerin Şeffaflık Endeksi

SIR A	ÜLKE	2016 PUANI	2015 PUANI	2014 PUANI	2013 PUANI	2012 PUANI	BÖLGE
1	DANİMARKA	90	91	92	91	90	AVRUPA VE MERKEZ ASYA

2	YENİ ZELANDA	90	88	91	91	90	PASİFİK ASYA
3	FİNLANDİYA	90	90	89	89	90	AVRUPA VE MERKEZ ASYA
4	İSVEÇ	89	89	87	89	88	AVRUPA VE MERKEZ ASYA
5	İSVİÇRE	88	86	86	85	86	AVRUPA VE MERKEZ ASYA
6	NORVEÇ	86	87	86	86	85	AVRUPA VE MERKEZ ASYA
7	SİNGAPUR	84	85	84	86	87	PASİFİK ASYA
8	HOLLANDA	83	87	83	83	84	AVRUPA VE MERKEZ ASYA
9	KANADA	82	83	81	81	84	AMERİKA
10	ALMANYA	81	81	79	78	79	AVRUPA VE MERKEZ ASYA
10	LÜKSEMBURG	81	81	82	80	80	AVRUPA VE MERKEZ ASYA
10	İNGİLTERE	81	81	78	76	74	AVRUPA VE MERKEZ ASYA
...							
...							
72	SİRBİSTAN	42	40	41	42	39	AVRUPA VE MERKEZ ASYA
75	BULGARİSTAN	41	41	43	41	41	AVRUPA VE MERKEZ ASYA
75	KUVEYT	41	49	44	43	44	ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA
75	TUNUS	41	38	40	41	41	ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA
75	<u>TÜRKİYE</u>	<u>41</u>	<u>42</u>	<u>45</u>	<u>50</u>	<u>49</u>	<u>AVRUPA VE MERKEZ ASYA</u>
79	BREZİLYA	40	38	43	42	43	AMERİKA
79	ÇİN	40	37	36	40	39	PASİFİK ASYA
79	HİNDİSTAN	40	38	38	36	36	PASİFİK ASYA
90	ENDONEZYA	37	36	34	32	32	PASİFİK ASYA
...							
...							
166	IRAK	17	16	16	16	18	ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA
166	VENEZUELA	17	17	19	20	19	AMERİKA
168	GİNE-BİSSAU	16	17	19	19	25	SAHRA ALTI AFRİKASI

169	AFGANİSTAN	15	11	12	8	8	PASİFİK ASYA
170	LİBYA	14	16	18	15	21	ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA
170	SUDAN	14	12	11	11	13	ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA
170	YEMEN	14	18	19	18	23	ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA
173	SURİYE	13	18	20	17	26	ORTADOĞU VE KUZEY AFRİKA
174	KUZEY KORE	12	8	8	8	8	PASİFİK ASYA
175	GÜNEY SUDAN	11	15	15	14		SAHRA ALTI AFRİKASI
176	SOMALİ	10	8	8	8	8	SAHRA ALTI AFRİKASI

İlk sıraları paylaşan ülkeler temel nitelikleri itibarı ile incelendiğinde;

- Basın özgürlüğünün kısıtlanmadığı,
- Bütçeye ilişkin verilerin halktan saklanmadığı ve halkın gelirlerin nereden gelip nelere harcadığını denetleyebildiğini,
- İktidarı elinde tutan insanların dürüstlük ilkesiyle hareket ettiğini,
- Güçler ayrılığı ilkesinin uygulandığını,
- Yargının bağımsız olduğunu ve yurttaşların hukukun karşısında eşit olduğunu görüyoruz.

Alt sıralardaki ülkelere bakıldığında;

- Krizlerle, savaşlarla boğuşulan, yönetim ilkelerinin uygulanmadığı, yargı kurumlarının ve kolluk kuvvetlerinin yolsuzlukların üzerine gitme noktasında zayıf olduğu ve basın/ ifade özgürlüğünün kısıtlandığı göze çarpmaktadır.
- Kamu kuruluşlarının vatandaşların ihtiyaçlarına cevap veremediği bu ülkelerde rüşvetin yaygınlaştığı ve yolsuzlukların cezalandırılmadığı görülmektedir.

Türkiye, 41 puanla 176 ülke arasında 75. Sırada yer alıyor. 19 Doğu Avrupa & Orta Asya ülkesi arasında Bulgaristan ile birlikte 4. sırada yer alıyor. 19 G20 ülkesi arasında Türkiye 10. sıradan 13. sıraya gerilemiştir. Bir puanlık bir oynamayla sıralamada 9 basamak birden geriye düşülmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Sıralama yalnızca ilgili ülkenin değil, diğer ülkelerin performanslarına göre de değişmektedir. Özellikle de 25-40 bandındaki ülkelerin sıralamaları arasındaki geçişkenlik oldukça fazladır. Genel olarak bakıldığında 2016 yılında yolsuzluk algısını iyileştiren ülkelerin sayısı iyileştiremeyenlere göre daha fazla. Son 4 yıl değerlendirildiğinde en büyük düşüşü yaşayan ülkelerin Libya, Avustralya, Brezilya, İspanya ve Türkiye olduğu görülmektedir

Tablo.2: Türkiye'nin Yıllar itibarı ile Yolsuzluk Algı Endeksi

Kaynak: www.transparency.org/cpi. Ulaşım.20.04.2017

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, 2015 yılında ülke sıralamasında 66. İken, 2016 yılında 9 basamak düşerek 75 sıraya inmiştir. Yani yolsuzluk ve şeffaflık sorunu artmıştır. 2013 yılında 54. Sırada olan Türkiye, yolsuzluk ve şeffaflıkta 2003 yılındaki seviyeye düşmüştür. Bunu değişik açılardan yorumlamak mümkündür. Her şeyden önce hukuk devleti olmanın gereği olan hukuka bağlılık ve yargısal denetimin yetersiz kalması, yargının bağımsızlığı ve hukukun üstünlüğüne olan inancın azalması, hukuk dışı yollara insanları itmektir. İdarenin yargı dışı denetim yollarının işletilememesi, etkin bir denetim mekanizmasının olmayışı ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, tek parti iktidarının gücünün istismar edilmesi, iktidar ile muhalefetin ülke nimetlerini sahiplenme ve kullanma yarışına girişmesi, bürokratik kontrolün olmaması, siyasilerin seçilmişler üzerinde mutlak hâkimiyet kurmaya çalışması, liyakat ve ehliyetten yoksun kamu personel sisteminin işleyişi ve etik açıdan ciddi bir bozulmanın baş göstermesi vb. sebepler bu durumun ortaya çıkışında etkindir. Belki de en önemli sebeplerden biri olarak, basının tarafsızlığını sık sık yitirmesi, belli güç odaklarının direktifleri doğrultusunda çalışmasıdır. İdarenin kanun dışı işlem ve eylemlerine en iyi kamuoyu tepkisi oluşturan ve idareyi kontrollü davranmaya sevk eden araç basındır. Zaman zaman basının özgürlük alanının daraltılması ve baskı altına alınması da, yolsuzlukların gün yüzüne çıkmasını engellediği gibi, şeffaflık sorununu da pekiştirmektedir.

510

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kamu yönetimi, devletin halka bakan yönünü oluşturur. Devlet ile halk arasındaki en önemli bağ, kamu hizmeti bağıdır ve kamu yönetiminin de en önemli varlık sebebi, kamuya hizmet sunmaktır. Kamu hizmetlerinin sunumu için gerekli önemli parasal kaynakların büyük kısmı, halktan toplanan vergilerdir. Bu nedenle, hesap verebilir bir kamu yönetimi ve hesap soran bir vatandaş profili kaçınılmazdır. Kamu yönetiminde hesap verebilirlik, kendilerine yetki, kaynak ve görev verilen kamu çalışanlarının, kendilerinden beklenildiği gibi hareket edip etmediklerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Hesap verebilirlik, aslında demokratik yönetim ve demokratik toplumun da olmazsa olmaz şartlarındandır.

Kötü yönetimlerde başta yolsuzluk olmak üzere sorunlar hep olagelmıştır. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün hazırlamış olduğu raporlarda yolsuzluğun azaltılabileceği belirtilmektedir (Uluslararası Şeffaflık Örgütü, 2005). Kaufmann, iyi yönetişimin kalitesinin geliştirilmesiyle, dünyanın farklı yerlerinde kurumsal düzeltilmeler konusunda ilerleme kaydedildiğini ifade etmektedir (Kaufmann, 2003). Bununla birlikte, pek çok uzman, gözlem ve tecrübelerine dayanarak yolsuzlukla mücadelede iyimser görüşler ileri sürmektedirler. Aslında, ülkelerin yolsuzlukla ilgili politikaları tamamen yanlış değil, yanlış olan yavaş ve eksik işlemleridir (Andvig & Fjeldstad, 2001: 101).

OECD (2000: 23-26, 58), kamu sektöründe ahlaki davranışların desteklenmesi için bir çerçeve görevi görecek bir etik altyapı çerçevesi geliştirmiştir. Bu alt yapı üç temel bileşen üzerine kurulmuştur: rehberlik, yönetim ve kontrol. Dolayısıyla yönetsel etik kurallarına, idari süreçlere ve ayrıntılı kurallara, kontrol mekanizmalarının etkinliğine özel önem verilmesi gerekir. Aynı zamanda, yapılan yanlışların cezalandırılması, maddi ve manevi yoksunluk yaptırımına tabi tutulması, kariyer imkânı tanınmaması ve son olarak da görevden alınması gerektiği de ifade edilmektedir. Ancak, bunlar alınması gereken tedbirlerden sadece bir kaçıdır. Disiplin cezaları tek başına sistematik başarısızlıkların hâkim olduğu ve etik davranışın olmadığı bir kültürü düzeltilmez.

İyi yönetişimin uygulanmasında ve hesap verebilir bir yönetim anlayışının yerleşmesinde, demokratikleşmenin çok önemli bir rolü vardır. Caddy, iyi yönetim için ön görülen demokratikleşmenin üç temel boyutunun olduğunu söylemektedir. Bunlar; (a) Demokratik kurumların güçlendirilmesi; (b) medya da dahil olmak üzere sivil toplumun desteklenmesi ve güçlendirilmesi ve (c) kamu sektörüne yönelik reform çalışmalarının yürütülmesi (Caddy, 2001: 65). Demokratikleşmenin bu boyutları, kamu yönetimi ile vatandaşlar arasında iyi ilişkilerin kurulmasını zorunlu kılar. Vatandaşları politika yapımına çekmede önemli bileşenler arasında bilgi, danışma ve halkın katılımı bulunmaktadır. Sivil yoldan katılımı ve demokrasiyi teşvik etme konusundaki isteklilik, yolsuzluğu azaltmada önemli fonksiyon icra eder (Andvig – Fjeldstad, 2001: 101). Tabi bütün bunların etkili olması, yolsuzluk sorunu olan ülkelerin içinde bulunduğu şartlara uyarlanabilmesi ile mümkün olur. Bütün bunlara ilaveten, ekonomik büyümeye yönelik politikaların uzun vadede yolsuzluğu azaltacağı da ileri sürülmektedir. Çünkü yolsuzluğun bir sebebi de, ekonomik imkânsızlıklardır.

Sonuç olarak, iyi yönetim ve hesap verebilirlik anlayışı, gelişmiş ülkelerden ihraç edilecek bir özellik değildir. Kültürel ve kurumsal boyutları olan ve bu alanlarda ciddi yoğunlaşmayı gerektiren bir süreçtir. Bu konuda gelişmiş ülkelerin deneyimlerinden yararlanılabilir. Özellikle Finlandiya gibi bazı ülkelerin yolsuzlukla yaptıkları başarılı mücadele deneyimlerinden yararlanılabilir.

Finlandiya örneğinden de yola çıkarak, Türk kamu yönetiminde iyi yönetişimin uygulanması, yolsuzluk ve şeffaflık sorununun ortadan kaldırılması ve hesap verebilir bir kamu yönetimi için şunlar yapılabilir:

- Toplumsal olarak gelir dağılımında eşitlik ve adalet sağlanması
- Demokrasi ve hukukun üstünlüğü hâkim kılınması
- Sosyal destek kurumları ve politikalarının yaygınlaştırılması

- Kamu hizmeti için temel idari ilke ve değerlerin oturtulması: hukuka bağlılık, adalet, bağımsızlık, tarafsızlık, nesnellik, kamu yönetiminin güvenilirliği, şeffaflık, hizmet anlayışının yerleştirilmesi
- Hiyerarşik basamakların azaltılması
- Ombudsman ve diğer denetim organlarının güçlendirilmesi
- Yerel yönetimlerin daha etkin bir işleyişe kavuşturulması
- Kamu görevlilerinin kamu hizmeti bilinci geliştirilmesi
- Liyakat ve ehliyete dayalı istihdam
- Kamu çalışanlarının temel ihtiyaçlarını karşılayacak seviyede bir maaşa sahip olması
- Merkezi ve yerel yönetimlerde iyi eğitim görmüş yeteri kadar memurun sağlanması
- Karar verme konusundaki idari usul ve prosedürlerin yeterli olması
- Kamu çalışanlarında sahiplenme ve aidiyet duygusuyla birlikte kolektif karar verme bilincinin geliştirilmesi
- Siyasetten arınmış bürokratik bir sistemin kurulması
- Hedefli sistem (yani bir memurun bir konuyu danışmanlık altında incelemesi, alternatif teklifler sunması ve karar verme organına nihai bir teklifte bulunduğu bir sistem)
- Fikir odaklı siyasi bir kültürün topluma yerleştirilmesi
- Siyasi partilerin devlet tarafından finanse edilmesi ve başka hiçbir yerde parasal beklenti içinde olmaması

Bu açıklamalardan hareketle, kamudaki hesap verebilirlik anlayışının sadece siyasal sistemin demokratikleştirilmesiyle sağlanamayacağı, Demokrasinin hem siyasal sistemde ve hem de yönetsel sistemde derinleştirilmesi ve içselleştirilmesiyle birlikte ele alınmasının gerektiği söylenebilir.

Kaynakça

Andvig, Jens Chr. & Fjeldstad, Odd-Helge (2001) Corruption. A Review of Contemporary Research. CMI Reports, Report R 2001:7. Bergen: Chr. Michelsen Institute, Development Studies and Human Rights. Accessed 16 June 2005. URL: <http://www.cmi.no/publications/2001/rep/r2001-7.pdf>.

Anttiroiko, A.-Veikko and Pekka Valkama (2005), "Good Governance", University Partnerships For International Development Finnish Development Knowledge, Olli Hietanen (ed.), FFRCI PUBLICATIONS 6/2005.

Ateş, H. (2001). "İsletmecı, Gırısımcı ve Verımlı Yeni Bir Kamu Yönetımı ve Devlet Anlayısına Dogru", I.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 25, s.45-59.

Belinda, L., Verreynne Martie-Louise and Kate Kearins (2010). "Innovative and Entrepreneurial Activity in The Public Sector: The Changing Face of Public Sector Institutions", Innovation: Management, Policy and Practice, Vol 12, No 2,s.138. (138-153)

Bovens, M. (2010), “Two Concepts of Accountability: Accountability As a Virtue and As a Mechanism.” West Eur. Polit. 33- 946–967. doi:10.1080/01402382.2010.486119.

Caddy, J. (2001) Why citizens are central to good governance. OECD Observer. Public Management Service (PUMA), November 2001. Accessed 16 June 2005. URL: http://www.oecdobserver.org/news/printpage.php/aid/553/Why_citizens_are_central_to_good_governance.html

Callahan, K. (2006), “Elements of Effective Governance: Measurement, Accountability and Participation”, Rutgers University Newark, New Jersey.

Cendon, A. B. (2006). Accountability and public administration: Concepts, dimensions, developments.<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/nispacee/unpan006506.pdf> f adresinden Nisan 2017’de edinilmiştir.

Cochran, J. P. (2014), Assessing the Relationship between Leadership and Innovation in the Public Sector, Doktora Tezi, Published by ProQuest LLC, Arizona.

Çınar, F. (2015), “Hesap Verebilirlik İlkesi İle Kurumsal Performans İlişkisinde Paydaş Katılımının Rolü: Hastane İşletmelerinde Bir Uygulama”, Vizyoner Dergisi, Cilt 6, Sayı 13, s.12-30.

Çukurçayır, M. A. ve diğerleri (2012), “Yerel Yönetimlerde Yolsuzlukla Mücadelede Yönetişim İlke ve Uygulamaları”, Sayıştay Dergisi, Sayı 86, s. 1-22.

Demirel, D. (2013), “Hesap Verebilirlikte Denetimin Yeni Rolü”, Atatürk Ü. Sosyal Bil. Ens. Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, s.361-378.

Demirel, D. (2014), “Doğrudan Hesap Verebilirlik Aracı Olarak Sosyal Hesap Verebilirlik: Nepal ve Türkiye Örnekleri Üzerinden Bir Değerlendirme”, Sayıştay Dergisi, Sayı 92, s.65-87

Doğan, K. C. ve Ustakara, F. (2013), “Kamuda Bir Yapılanma Dönüşümü Olarak E-Devlet ve E-Yönetişim İlişkisi Üzerine”, Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, Sayı 3, s. 1-4.

Dubnick, Melvin J. (2003), Accountability and ethics: reconsidering the relationship, Encyclopedia of Public Administration and Public Policy, Rabin, J. (ed.), Marcel Dekker, New York.

Ergen, Z. (2012), “Yönetimden Yönetişime: Katılımcı Bütçeleme Modeli”, Maliye Dergisi, Sayı 163, s. 316-326.

Eryılmaz, B. ve Biricikoğlu, H. (2011), “Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik”, İş Ahlakı Dergisi, Cilt 4, Sayı 7, s.19-45.

Frederickson, H. G.- Smithl, Kevin B.(2003), The Public Administration Theory Primer, USA:Westview.

Gül, Serdar K. (2008), “Kamu Yönetiminde ve Güvenlik Hizmetlerinde Hesap Verebilirlik”, Polis Bilimleri Dergisi, Cilt 10, Sayı 4, s.71-94.

Kasımoğlu, A. ve Bakkal, H. (t.y.), “Bütçe Sürecinde Mali Saydamlık ve Hesap Verebilirliğin Önemi”,

http://yalova.edu.tr/Files/UserFiles/60/Butce_Surecinde_Mali_Saydamlk_ve_Hesap_Verebilirliin_Onemi.pdf, 10.05.2017.

Keklik, Belma ve diğerkleri (2011), “Demokrasinin Tabana Yayılması, Yönetimde Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Bağlamında Bilgi Edinme Hakkı Kanunu”, Akdeniz Ü. Uluslararası Alanya İşletme Fak. Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, s.169-192.

Kesim, K.- Petek, A. (2005), “Avrupa Komisyonunca Belirlenen İyi Yönetişimin İlkeleri Çerçevesinde Türk Kamu Yönetimi Reformunun Bir Eleştirisi”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt.38, Sayı. 4, s. 39-58.

Koch, Per and Johan Hauknes (2005), Innovation in the Public Sector: On Innovation İn The Public Sector-Today And Beyond, Publin Report No. D20, NIFU STEP Studies in Innovation, Research and Education, Oslo.

Mulgan, R. (2003). Holding power to account accountability in modern democracies. New York: Palgrave Macmillan.

Osborne, D.- Gaebler, T. (1992), Reinventing Government: How the entrepreneurial spirit is transforming the public sector (Reading, Ma.: Addison-Wesley,).

Özer, M. A. (2006), “Yönetişim Üzerine Notlar”, Sayıştay Dergisi, Sayı 63, s. 59-87.

Özer, M. A. (2005), "Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi", Sayıştay Dergisi, Sayı 59, Ekim-Aralık, pp.42-43.

Öztürk, Namık K. (2002), “Bürokratik Devletten Etkin Yönetime Geçiş: İyi Yönetişim”, <http://www.tid.gov.tr/Sayfalar/Default.aspx>, 11.05.2017.

Romzek, B.S. and Dubnik, M.J. (1987), “Accountability in the public sector: Lessons from the Challenger tragedy”, Public Administration Review, 47:3 pp. 227-238

Sara R. J. (2014). "The Innovation Imperative: An Analysis of The Ethics of The Imperative to Innovate in Public Sector Service Delivery", Public Management Review, Vol 16, No 1, s.77.

Taner, A. (2012), “Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma Arayışları ve Hesap Verme Sorumluluğuna Etkileri”, Sayıştay Dergisi, Sayı 85, s.27-47.

Toksöz, F. (2008), İyi Yönetişim El Kitabı, Tesev Yayınları, İstanbul.

Unescap (2005) What is good governance? Bangkok: United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (UNESCAP). Accessed 7 July 2005. URL: <http://www.unescap.org/huset/gg/governance.htm>. 12.05.2017.

Yılmaz, A.- Ökmen, M (2004), Kamu Yönetimi, Gazi Kitabevi, Ankara.

Yüksel, M. (2000), “Yönetişim Kavramı Üzerine”, Ankara Barosu Dergisi, 58, 3:ss.145-159.

BİR FOTOĞRAFIN HABER FOTOĞRAFI OLABİLME ÖLÇÜTLERİ ULUSAL GAZETELERDE KULLANILAN HABER FOTOĞRAFLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç.Dr. Feyyaz Bodur

Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi

Öz

Gazeteler bir yayın politikası çerçevesinde yayın yaparlar. Yayınladıkları haberler o gazetenin olaya bakışının bir göstergesidir. Yazı ve fotoğraf ağırlıklı olarak sunulan gazeteler bu iki unsura daha çok önem verirler

Fotoğraf gazetelerin dünyaya açılan pencereleridir. Haberin gazetecilik tanımıyla “vurucu” olabilmesi için, fotoğraf seçerken fotoğrafın habere uygunluğunu belirleyen kurallara uygun olmasına dikkat edilmelidir

Fotoğrafın doğru seçilmesinde sayfa editörü, fotoğraf editörü ve gazetenin yayın politikasının önemli etkisi vardır.

Ancak yayın politikaları nasıl olursa olsun fotoğrafların bazı ölçütlere uyması gerekir ki fotoğraflar okuyucu üzerinde etkili olabilsin.

Bir haber fotoğrafında, hareketlilik, yaratıcılık, amaca uygunluk, anlam derinliği gibi ölçütler göz önünde tutulurken aynı zamanda, fotoğrafın teknik kalitesi, içeriği ve estetik yönleri de fotoğrafı değerli hale getirir.

Bu çalışmada günümüz ulusal gazetelerin birinci sayfalarında yayınlanan manşet haber fotoğrafları örnek alınarak, haber fotoğrafı ölçütlerine ne kadar uyulduğu saptanmaya çalışıldı.

Anahtar kelimeler: Ulusal gazete, Haber fotoğrafı, Fotoğraf editörü, Yayın politikası, Estetik

515

THE CRITERIA FOR A PHOTO TO BE A NEWS PHOTO THE EVALUATION OF THE NEWS PHOTOS ON NATIONAL NEWSPAPERS

Summary

Newspapers publish within a frame of publishing policy. The news they publish is an indicator of their perspectives on the news. Newspapers presented mainly as written and visually attach more importance to these two factors.

Photographs are newspapers' windows opening to the world. For the news to be “striking” as the terminology of journalism, it is necessary to pay attention to the rules determining the suitability of a photo for a news while deciding on a photo.

Page editor, photo editor and the publishing policies of a newspaper significantly affect the choice of the right photo.

However, a photo should meet certain criteria so that it can have an impact on readers regardless of the publishing policies.

While criteria such as vividness, creativity, relevance and depth of meaning are taken into consideration on the news photo, the technical quality, the content and the esthetical aspects of a photo make it valuable.

In this study, the degree of fulfillment of the news photography criteria has been attempted to be determined basing on the photos of the headline news on the front pages of the current national newspapers.

Keywords : National Newspaper, News Photography, Photo Editor, Publishing Policy, Estetics

Giriş

Gazeteler toplumun haber ileti araçlarıdır. Bu görevi yerine getirirken kullandıkları ögeler yazı ve görsellerdir. Yazı ve görsellerin uygun şekilde kullanılması bilgi ve beceri isteyen bir iştir. Her ne kadar gazeteler kamu hizmeti görüyor olsa da aynı zamanda bu bir ticari faaliyettir. İster kamusal hizmet kuruluşu olsun isterse ticari işletme olsun gazetelerin çok okuyucuya ulaşma gibi bir amacı vardır. Bu amacı gerçekleştirebilmek, çok satabilmek ve karşılığında da çok gelir elde ederek faaliyetlerini sürdürebilmek için diğer haber kuruluşlarıyla rekabet edebilecek nitelikte olmak zorundadırlar.

Bu nedenledir ki sundukları haberin doğruluğu kadar sunum şeklinin de önemi büyüktür. Çünkü yaşanan çağda hemen her ürün konusunda ambalajlamanın önemi giderek artmaktadır. Bu durum, haber konusunda da geçerlidir. Haberin nasıl sunulduğu, onun nasıl ambalajlandığı anlamına gelmektedir (Arıcan, 2016: 6). Amaç gazetenin reklamı olunca, farklı medyada tanıtımını yapmak ve kendi kendinin reklamını yapmak gibi iki yöntemle karşılaşılıyor. Gazeteler kendi kendine reklamını, yayınladıkları gazetenin görüntüsü ve içeriğiyle yaparlar. Diğer söyleyişle verdikleri haberlerin değeri ve bu haberleri sunum yöntemleri bir bakıma gazetelerin reklamıdır. Özellikle de birinci sayfaları onların tanıtım sayfalarıdır. Gazeteler sayfa tasarımları ile bir bakıma görücüye çıkarlar. Gazete haberlerinin sunum yöntemine sayfa tasarımı adı verilir. “Tasarım, gazetecilik sürecinin önemli bir parçası; süsleme değil, bir iletişim aracıdır.... Tasarımcı boş bir gazete sayfası ve iletilmek istenilen bir fikirler mozaïği ile işe başlar. Görevi bu mozaïği düzenli anlaşılabilir bir biçimde sunmaktır” (Evans, 1976: 1).

Amaç ve Yöntem

Gazetelerin haber sunumlarının başlıca üç ögesi haber metni, habere ilişkin başlık ve haberin fotoğraflardır. Bu üç öge içerikleri bir bütün olarak hazırlanır. Bu üç öge gazetenin sayfa editörleri ve sayfa tasarımcıları tarafından gazetenin politikasına uygun şekilde sayfa tasarımı yapılarak okuyucuya sunulur. Bu çalışmada sayılan üç ögeden biri olan haber fotoğrafları ele alınmıştır. Gazetelerin birinci sayfa haberlerinde kullanılan haber fotoğraflarının haber fotoğrafı ölçütleri açısından değerlendirmesi yapılarak ne derecede doğru kullandıkları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Türkiye sınırları içinde yayınlanan ve ulusal basın olarak tanımlanan günlük gazetelerden 25'i incelenmiş¹ ve birinci sayfa fotoğraflarının haber fotoğrafı ölçütlerine uygunlukları içerik analizi yöntemiyle belirlenme çalışılmıştır. Önemli günlerde gazeteler bazı olaylara ortak önem vermektedir, Örneğin toplumun ortak değerleri olan bayramlar, seçimler tüm gazetelerde haber olabilmektedir. Ayrıca Büyük kayıplar, toplumsal sevinçler, Devlet büyükleriyle ilgili haberler yine gazete manşetlerinde yer alır. Çalışmamızda bu tür önemli olayların haberlerinin 1. Sayfaya taşındığı gazeteler taranmış ve haberleri sunum şekilleri incelenmiştir:

- 2 Mayıs 2017 tarihli gazeteler: 1 Mayıs Emek Bayramı kutlama haberleri
- 14 Mayıs 2017 tarihli gazeteler: Marmaris'te trafik kazası
- 10 Kasım 2016 tarihli gazeteler: ABD başkanlık seçimleri
- 29 Mayıs 2015 tarihli gazeteler: Spor haberleri

2 Mayıs 2017 Tarihli Gazeteler

1 Mayıs günü, 2008 Nisan'ında, "Emek ve Dayanışma Günü" olarak kutlanması kabul edilmiştir. 22 Nisan 2009 tarihinde TBMM'de kabul edilen yasa ile 1 Mayıs resmi tatil ilan edilmiştir.

2 Mayıs tarihli gazetelerde bu günle ilgili haberler yayınlanmaktadır. 2 Mayıs 2017 tarihli 25 ulusal gazeteden 2 birinci sayfaların 1 Mayıs haberine yer vermemiş. 11 gazete olaysız ve çoşkulu kutlamalar olduğu haber başlığı ve fotoğraflarına yer vermiş. 7 gazete 1 Mayıs kutlamalarında olayların çıktığı veya polis baskısı olduğu haberlerini öne çıkarmış. 4 gazetede ise kutlama ve gösterilerle ilgili hem olumlu hem de olumsuz haber yazısı ve fotoğraflarını birinci sayfalarına taşımış.

517

14 Mayıs 2017 Tarihli Gazeteler

13 Mayıs 2017 tarihinde Muğla'nın Marmaris ilçesinde meydana gelen trafik kazasında 24 kişi yaşamını yitirdi. Bu kaza aynı gün tüm televizyonlarda son dakika haberi olarak verildi ve akşam haberlerinin de manşeti oldu. Ulusal gazetelerin çoğunluğu 14 Mayıs 2017 tarihli yayınlarında bu haberi birinci sayfalarında yayınladılar. Kaza haberi 15 gazetede büyük fotoğraf ve büyük punto başlıklarla verildi. 9 gazete iki veya tek sütuna fotoğraf ve haber yazısı yayınladı. Bir gazetede ise bu habere birinci sayfada yer verilmedi.

15 Mayıs 2017 Tarihli Gazeteler

14 Mayıs 2017 tarihinde Çin'de yapılan "Uluslararası Kuşak ve Yol Konferansı"na katılan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile ilgili haberler gazetelerin birinci sayfalarında öne çıkan haberlerdendi. 16 Mayıs'ta ABD'ye gidecek olan Cumhurbaşkanı'nın Trup'la görüşmesi öncesi Çin'de yaptığı açıklamalar gündemi oluşturdu. Bu nedenle haber birçok gazete de büyük punto başlık ve büyük fotoğraflarla verildi. 14 gazete tüm liderlerin birlikte poz verdiği benzer fotoğrafları ve benzer başlıkları kullandılar. Beş gazete aynı haberle ilgili farklı fotoğraf kullandı. Bu gazetelerden ikisi haberde Çin lideri ile tokalaşma fotoğrafı, üçü arşivden baş

¹ Bu çalışmada incelenen gazeteler: Akşam, Aydınlık, Birgün, Cumhuriyet, Daily News, Daily Sabah, Dünya, Güneş, HaberTürk, Hürriyet, Milat, Milli Gazete, Milliyet, Ortadoğu, Posta, Sabah, Sözcü, Star, Takvim, Türkiye, Vatan, Yeni Akit, Yeni Asya, Yeni Çağ, Yeni Şafak.

fotoğrafi yayınladı. Altı gazete ise birinci sayfalarında bu haberle ilgili yazı ve fotoğrafa yer vermedi.

29 Mayıs 2017 Tarihli Gazeteler

Bazı dönemlerde spor haberleri de gazetelerin birinci sayfalarının önemli haberlerinden olmaktadır. 28 Mayıs 2017 tarihinde yapılan Beşiktaş-Gaziantepspor maçı sonunda lig bitimine bir hafta kala süperlig şampiyonluğunu garantileyen Beşiktaş futbol takımı hem şampiyonluk kupasının hem de üçüncü yıldızı sahibi oldu. Gazeteler için de önemli bir anlamı olan bu olay birinci sayfa haberi olmaya adaydır. Beşiktaş'ın şampiyonluk ve üçüncü yıldızla sahip olma haberini sür manşet veya manşet haber olarak büyük fotoğraflarla vermiştir. 2 gazete tek sütunluk haberle yetinmiş 6 gazetenin birinci sayfasında bu konuda haber yayınlanmamıştır. Diğer günlerde ele almadığımız spor gazetelerinin tümü birinci sayfalarını Beşiktaş la ilgili yazı ve fotoğraflara ayırmışlardır.

Fotoğraf Editör İlişkisi

Gazeteciliğin kurumsallaşmış olduğu işletmelerde her gazete sayfasının, her farklı haber sayfasının bir sorumlusu, sayfa tasarımcısı ve sayfa editörü bulunur. Gazetenin sorumlularından biri de fotoğraf editörleridir. Gazetenin veya sayfanın haber editörleriyle birlikte karar verdikleri gazeteye girecek haber ve ona ilişkin fotoğrafların seçimi de bu fotoğraf editörlerinin görevidir. Bir gazetenin editörü, foto muhabirinin o olay hakkında getireceği belki de düzinelere fotoğraf arasından en iyisini seçmemek zorundadır. Bu seçimin neye göre yapıldığı sorusunun yanıtı ise editörün becerisinde gizlidir. Gazetenin yayın politikası fotoğraf seçiminin önemli etkenlerinden biri olmakla birlikte, editörün yeteneği haberin başarısını etkilemektedir. Bu olay ne tam olarak gazetecilik eğitimi ile ilgilidir ne de bu işin kesin kuralları vardır. Editörün fotoğraf seçimindeki başarısı deneyimi, sezgilerinin gücü ve yayın kitlesini tanımasıyla açıklanabilir ancak. (Evans, 1976: 47)

Fakat yine de basılı medyanın haberleri için kullanılacak fotoğraflarda olması gereken asgari bazı özellikler göz ardı edilemez. Basın fotoğrafında teknik, içerik ve estetik niteliklerin aranmasının yanı sıra, yine bir basın fotoğrafı hareket, amaca uygunluk ve anlam derinliği açısından okuyucuyu kendine çekecek gazeteyi satın aldırıp haberi okutturacak çekicilikte olmalıdır.

Ayrıca daima okuyucunun ilgisini temel alarak, bir haberin değerini belirleyen ölçütleri Etki, yakınlık, zamanındalık, şöhret, sıradışılık, çatışma olarak sıralayabiliriz. (The Missouri Group, 1988, ss. 4-5; Baskette, Sissors, Brooks, 1986, s. 24). Basın fotoğrafçısı bu özelliklere sahip haber fotoğrafları kaydedebilmek için yaratıcı, pratik akla sahip olmak zorundadır.

Gazetelerin pencereleri diyebileceğimiz fotoğraf alanları okuyucuya bu pencereden olayı gösterir. Basın fotoğrafçısı bir anlamda okuyucunun olay yerindeki gözleridir. Okuyucu adına olayları izler bir belge olarak kaydeder kaydeder ve gazetesine teslim eder. Fotoğrafın birçok toplumbilimci tarafından “dünyaya açılan pencere” olarak nitelenmesi, günümüzde bile toplumsal bağlamda kuvvetli bir belge olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. (Derman,1994: 66) fotoğraf ve gerçeklik). Fotoğraf belge aynı zamanda bir tanıklık ve olayın kanıtıdır. Yayınlanan fotoğraflarda gazetecinin yaşadığı, gördüğü olayı okuyucusunda da aynı etkiyle hissettirme başarısını göstermesi beklenir.

Analiz

Çalışmamızın bu bölümünde gazetelerin birinci sayfalarında kullanılan haber fotoğraflarının amaca uygunlukları analiz edilecektir.

Gazetelerin birinci sayfaları bir mağazanın vitrini gibidir. Müşteriler vitrinde gördükleri örnek ürünlerin sunum derecesine göre, satın alma eylemi gerçekleşme de en azından inceleme isteği duyarlar. Gazetenin birinci sayfasında sunulan başlık ve fotoğraflar da okuyucuda gazeteyi satın alma, okuma ve iç sayfalarda ne olduğunun merakını uyandırır.

Bu isteği kolaylaştıran gazetenin sayfa tasarımcısının becerisi olmakla birlikte, iyi malzeme olmadan yemek iyi olmayacağı gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir. Fotoğrafın bulunuşu gerekçesi olan, şeyleri aslına uygun kopyalama, olayların aslına uygun görüntüsünü okuyucuya sunma amacıyla aynıdır. Haber fotoğrafçısı ne kadar gerçekçi görüntüler kaydedebilirse, kaydettiği görüntüler ne kadar gerçeğini yansıtabiliyorsa editörün işi o kadar kolaylaşacak, foto muhabiri de o kadar pirim yapacaktır.

Gazeteler yalnızca, fotoğraf, yalnızca yazı ile haber yapmazlar. Haber yazısı ve haber fotoğrafı gazetenin olmazsa olmazlarıdır. Ayrıca haber başlığı, alt başlık ve fotoğraf alt yazısı ve diğer görseller gazetelerin kullandıkları haber sunum öğeleridir.

Bunları tümünün orantılı şekilde sayfalara yerleştirilmesi (sayfa tasarımı) gazetelerin kimliğini belirler. Her gazetenin kendine özgü bir sunum şekli (tasarımı) vardır, olmalıdır.

Çalışmada örneklem olarak farklı günlerde yayınlanan gazetelerin birinci sayfa haberleri analiz edildi. Gazetelerin seçildiği günün önemini öne çıkaran haber fotoğrafları incelenerek haber ölçütlerine uygunlukları değerlendirildi.

Yayın Politikası ve Haber Fotoğrafı

519

Gazeteler olaylar hakkında kamuoyunu doğru bilgilendirmekle yükümlüdürler. Bu yükümlülüklerini yerine getirirken yayın politikaları dışına çıktıkları da söz konusu değildir. Her gazete olaya kendi doğruları açısından yaklaşır. Gerek haber yazısında gerekse habere kullanacakları fotoğrafta yayın politikalarının etkisi görülür. Günümüzde gazetelerin adları farklı olmakla birlikte aynı yayın gruba ait olan gazetelerin aynı haber için benzer başlıklar, benzer haber yazıları ve benzer fotoğraflarla yayınlandıklarına tanık oluyoruz. Haberin türü ve kaynağına farklı yerlerden ulaşılabilirliği gazetelerdeki farklılığı artırmaktadır. Örneğin 1 Mayıs ile ilgili haberlerin ve fotoğraflarının hemen tüm gazetelerde farklı olduğu görülürken, 15 Mayıs 2017 tarihli gazetelerde Çin’de yapılan “Uluslararası Kuşaklar ve Yol” konferansı haberlerinin fotoğrafları çoğunlukla benzer grup fotoğraflarından oluşmaktadır. Bazı gazeteler bu haber için ya kadrajlayarak ya da konferansla ilgili olmayan fotoğraflarla haber yapmışlar ve farklılık yaratmaya çalışmışlardır. İngilizce yayınlanan Daily News ve Daily sabah gazeteleri ise Tayyip Erdoğan ile Çin liderinin el sıkışma fotoğraflarını yayınlarken farklı görünüm sergilemişler.

Olayı anlatan bir fotoğrafın, haberciliğin temel formülü olan 5N1K (Ne? Nerede? Ne Zaman? Nasıl? Niçin? ve Kim?) sorularına yanıt vermesi beklenir.² Pek çok durumda bir fotoğraf bu sorulardan ne kadarına yanıt veriyorsa o kadar değerli görülebilir (Yüksel ve Gürcan, 2005: 194). Haber fotoğrafçılığında fotoğraf alt yazısı da önemlidir Ancak günümüz gazetelerinde alt yazı kavramı kalmadı denilebilir. Alt yazı yerine fotoğraf üstü (fotoğrafın üzerine bindirme)

² Schneider ve Raue, 5N 1K yı 6N2K olarak yeniden tanımlamış. Kurala 6. N olarak Nereden 2. K olarak da Kaynak eklemiştir. Onlar “Muhabir kendi gözlemlerini aktaramadığı durumlarda kaynak belirtilmelidir, Nereden? Sorusu gazetecinin bizzat gözlemleyemediği olaylarda zorunludur” demektedir.

yazı geleneği getirildi. Bu çalışmada incelenen gazetelerden Daily News, Daily Sabah dışında hiçbir gazete fotoğraf alt yazısı kullanmamaktadır. Cumhuriyet gazetesi ile Milat gazetesi çoğunlukla fotoğraf alt yazısı kullanmaktadır. Oysaki fotoğraf, alt yazısız olmaz! Bu, tartışma kabul etmeyen temel bir ilkedir. Fotoğrafi ileten kişi yazı işleri için bir de alt yazı hazırlamalıdır. Aksi takdirde sıkıntı yaratan bazı hataların ortaya çıkması gibi bir tehlike söz konusu olabilir. Pek çok okur röportajlarda salt fotoğraflara ve alt yazılara bakarlar. Bu nedenle alt yazılar metnin tamamını okumaya sevk edecek biçimde kaleme alınmalıdır.(Schlapp, 2000: 131)

Basın fotoğrafı gerçekliği yansıtır. Sayısal fotoğraf ve bilgisayar programlarının gelişmesiyle kuşkuyla yaklaşımlar olsa da fotoğrafı gerçek sayar ve ona inanırız. Gerçekçilik en eski sanat kuramlarından biridir. Platon, Aristo gibi düşünürlerin yar aldığı eski Yunan'da da kabul görmüş bir akımdır. Paul Strand ve Eadward Weston fotoğrafçılıkta gerçekliği savunmuş tarihi üne sahip fotoğrafçıdır. Strand fotoğrafçının “ önünde duran şeye, yani gerçekliğe, saygı duyması gerektiğini savunurken, Weston'da” Fotoğraf makinesi yaşamı kaydetmek, şeyin kendisinin özünü ve en mükemmel örneğini anlatmak için kullanılmalıdır, bu ister parlatılmış çelik olsun, ister hızlı atan bir nabız... Fotoğrafa tek yaklaşım yolunun gerçeklik olduğuna inancım tamdır.”diyerek Strand'a destek vermektedir (Barrett, 2009: 166). Basın fotoğrafçısı da gerçekleri yansıtmaya görevini üstlenmiş bir mesleğin üyesidir.

Gazete fotoğrafları asıl nesnelerin minyatürleridir. Dev boyutlardaki gökdelenler, metrelerce uzunlukta otobüsler, uçaklar, insanlar fotoğraf çerçevesi içinde 15-20 cm boyuta küçülürler. Onların gerçek dünyadaki büyüklük etkilerini ancak gazete sayfalarında ne kadar büyük basılırsa o kadar çok hissederiz. Diğer söyleyişle fotoğraf ne kadar büyükse etkisi de o kadar büyüktür. Fotoğraf çerçevesi içindeki bu minyatür nesnelere aslının temsilidir. Okuyucu gerçek yaşamda nesnelerin hangi boyutta olduklarını bilir (ya da biliyorsa) gösterilen temsili, minyatürün kaydını düşüncesinde gerçeğe dönüştürür. Şayet haber fotoğrafı, gerçeği ne kadar temsil edebilecek kadar nitelikli kaydedilmişse etkisi de gerçeğe o kadar yakın olur.

Fotoğrafın bir başka anlamı da onun orada olduğunu kanıtıdır. Onu kaydedenin o anda orada olduğunu kanıtıdır. Olay olmuştur şahit olan da fotoğrafçıdır. Biz de onun şahitliğine inanır dolayısıyla fotoğrafın gerçeği söylediğine inanırız. Fotoğrafın özü, temsil ettiği nesneyi onaylamasıdır. “Bir gün bir fotoğrafçıdan tüm çabama rağmen nerede çekildiğini anımsayamadığım bir fotoğraf aldım; boyunbağını, kazağı inceleyerek bunları hangi durumda giydiğimi bulmaya çalıştım; ama boşuna. Yine de bu bir fotoğraf olduğu için orada olduğumu yadsıyamıyorum. (Barthes, 1996: 81)

Gazetelerdeki haber fotoğrafları: Genel değerlendirme

2 Mayıs 2017

1 Mayıs gösteri haberlerine ilişkin fotoğraflardan olumlu ya da olumsuzluğu belirten görüntülerin büyük basıldığı ve kalabalığı gösteren ya da göstericilerin yakından çekilmiş vücut ve yüz ifadelerini ayrıntılı gösteren fotoğrafların etkisi hissediliyor. Küçük ve kenar sütunlardaki fotoğraflar ise şiddet ve coşku anlatan haber başlığı ve fotoğraflar olmasına rağmen etkisiz kalmış. Önceden de belirtildiği gibi büyük başlık ve büyük fotoğraf büyük haber vurgusu yapar.

14 Mayıs 2017

13 Mayıs 2017 tarihinde Muğla'nın Marmaris ilçesi yakınlarında meydana gelen kazada 24 kişi yaşamını yitirmişti. Televizyonların ve internet medyasının aynı saatlerde verdiği haberler, bir gün sonra basılı medyada yer aldı. Olayın acı büyüklüğü nedeniyle gazeteler bu kazaya geniş yer ayırdı. Araştırma kapsamında olan gazetelerden biri dışında birinci sayfalar bu haberi manşet yaptı. 14 Mayıs tarihinin aynı zamanda “Anneler Günü” olması nedeniyle gazeteler bu acının derecesini artıracak başlık ve fotoğraflara yer verdiler. “Anneler Günü Gezisinde Facia”, “Annelere Ağıt”, “En Güzel Gün Kabus Oldu” haber başlıklarının Anne ve çocuklarıyla çekilmiş anı fotoğrafları kazanın dehşetini gösteren fotoğraflarla birlikte yer aldı. Bu haberle ilgi olarak yakın çekim ve büyük boyutta basılmış olan fotoğrafların kazanın ve acının büyüklüğünü ortaya koyması açısından başarılı olduğu söylenebilir. Benzer fotoğraflar çoğunlukta olsa da kadrajlanarak, diğer gazetelerde farklı görüntü sunma çabası hissediliyor.

15 Mayıs 2017

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ABD başkanı Trump'la görüşmesinden önce gittiği Çin'de katıldığı konferansın haberleri ve fotoğrafları gazetelerin birinci sayfalarında önemli haber olarak verilmiş. Gazetelerde, klişe fotoğraf olarak tanımlan konferansa katılan liderlerin birlikte poz verdikleri fotoğraf basılmış. Gazeteler genellikle, Rus ve Çin ve liderler arasında yer alan Erdoğan'ın fotoğrafını kadrajlayarak daha görünür hale getirip yayınlamayı tercih etmişler. Star gazetesi ise daha büyük boyutta sekiz sütüne yatay olarak basarak tüm liderleri sayfasına taşımış. Ayrıca üç liderin farklı bir fotoğrafını daha yakın açıdan vermiş. Bu iki fotoğrafın iki farklı haber gibi ancak birbirini tamamlamış olması haber fotoğrafçılığı açısından diğer gazetelere göre daha olumlu sayılabilir. Takvim gazetesinin de tüm liderlerin birlikte fotoğrafını 8 sütüne basıp her birinin üzerine adlarını yazması okuyucuyu bilgilendirme amaçlı doğru bir haberciliktir. Yeni Akit gazetesi tüm liderlerin birlikte fotoğrafını yayınlamış olmakla birlikte fotoğrafın küçük olması liderlerin tanınmasını zorlaştırıyor. Diğer gazeteler genellikle Çin, Rus ve Türk liderin bir arada olan fotoğraflarını basmayı tercih ederek Türkiye'nin pozisyonunu belirtmeye çalışmışlar.

29 Mayıs 2017

29 Mayıs 2017 tarihli gazetelerin birinci sayfa haberlerinde gündemi belirleyen farklı haberler yer almakla birlikte, Beşiktaş futbol takımının şampiyonluk haberi daha öne çıkmış. Gazeteler bu haberi sür manşetten ve manşetten vermişler. Diğer haber fotoğraflarında gördüğümüz benzer fotoğraflar bu haberde görülüyor. Tüm gazetelerde çöşku ve sevinç fotoğrafları olmakla birlikte her gazete farklı bir açıdan fotoğraf yayınlamış. Seçilen gazetelerden altı gazetenin birinci sayfasında bu haber yer almamış.

Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Basın (haber) fotoğrafı yalnızca kafa ve vücuttan oluşan fotoğraf değildir. Haber fotoğrafı haber yazısı kadar hatta bazen yazıdan çok daha fazla bilgi içerir. Bu nedenle bilinen söz söylenmiştir; Bir görüntü bin kelimeye bedeldir. Fotoğraf çerçevesi içine bilinçli olarak alınan her nesne haberin katkıda bulunur. Fotoğraf çerçevesi içinde yer alan her nesne olayın kanıtlarıdır. Çerçevenin tümü haberin bütünüdür. Haber metni ile verilemeyen detaylar fotoğraf sayesinde okuyucuya anlatılır. Zira fotoğraflar gazetelerin olay yerine açılan pencereleridir.

Basın fotoğrafçısı okuyucu adına olayı görüntülemiştir. Fotoğraf aracılığı ile okuyucuyu olay yerine taşır. Okuyucuya olayı yaşatır zihninde canlandırması sağlar.

Bu nedenle haber fotoğrafı çerçevesi bir bütündür. Üzerinde kadrajlama dışında düzenlemeler, manipülasyon yapılmamalıdır. Fotoğraf çerçevesi bağımsız olmalıdır. Üzerine farklı renklendirmeler, yazı ve fotoğraf bindirmeleri gibi fotoğrafın orijinalliğini bozacak düzenlemeler yapılmamalıdır.

Günümüz gazetelerinin tümü olmasa da çoğunluğu haber fotoğrafını bütün halinde okuyucuya sunma tarzını terk etmiştir. Basın fotoğrafları tam kare olarak gazeteye basılmakta, ancak üzerine renkler yazılar ve başka fotoğraflar bindirilerek fotoğrafın bütünlüğü zedelenmektedir. Fotoğrafta yalnızca yüzler ve sınırlı nesnelere görünmektedir.

Basın fotoğrafları bakıldığında apaçık anlaşılır fotoğraflardır veya öyle olmalıdır. Basın fotoğrafı, sevindirir, heyecanlandırır, kızdırır, hüznendirir. Fakat tüm bunları apaçık bir dille, herkesin anlayacağı sadelikte yapar.

Makalede örneklem olarak alınan tarihlerdeki gazetelerin incelenen haber fotoğrafları Daily News, Birgün ve Dünya gazeteleri dışındakiler fotoğrafları renk ve yazı içinde boğmaktadır.

Siyah beyaz baskıdan çok renkli baskıya geçen gazeteler öncelikle birinci sayfalarını renkli bastılar. Çünkü gazetelerin birinci sayfaları tanıtım sayfasıdır. Bir mağazanın vitrini gibidir. Vitrinin düzenlenmesi bilgi ve beceri gerektirir. Gazeteyi sattırmanın bir yöntemi de haber sunumunun doğru yapmaktır. Bu sunum görevini sayfa tasarımcıları üstlenmiştir. Sayfa editörünün denetiminde ve editörün seçtiği haber yazısı ve fotoğraflarıyla sayfa tasarımını gerçekleştirir. Sayfa tasarımını sayfa süsleme olarak düşünen tasarımcılar gazeteleri habercilikten süslemeciliğe yönlendirmektedirler. Ancak yine de güzel haber fotoğrafı ve sayfa tasarımı olan gazete örnekleri bulunmaktadır.

İnternet gazeteciliğinin yaygınlaşması, yerel basın da dahil her basın kuruluşunun bir internet sitesinin olması, basılı medyaya olumsuz etkide bulunmaktadır. Tiraj raporlarına bakıldığında son 7 yıl içinde gazetelerin toplam satış sayılarında bir buçuk milyona yakın düşüş olduğu görülmektedir.³ Biçim ve içerik açısından basılı gazetenin sunamayacağı olanaklara sahip olan internetin ve televizyonun olumsuz rekabetinden kurtulmanın yolu okuyucu-teknoloji olanaklarını akılcı biçimde kullanmakta yatmaktadır. İnternetin günlük gazeteler açısından bir tür “ Disruptive Technology” (yıkıcı bozucu teknoloji) olabileceğine yönelik belirtiler var. Geleceği öngörmek zor değil. Asıl zor olan, doğru öngörülebilir bulunabilmek (Yedig, Akman, 2002: 101). Kaldı ki görüntü, her ne kadar bilim ve estetikten uzak, rastgele tüketilip kirliliğe dönüştürülse de, çağımız görüntü çağıdır ve çağa doğru işler bırakmak o işin uzmanlarınca sağlanacaktır (Kanburoğlu, 2013: 398).

Sonuç olarak denilebilir ki, gazetelerde fotoğraflar bağımsız bir çerçeve içinde haber metinlerinin yanında yer almaması, haber fotoğrafında olması gereken, hareketlilik, yaratıcılık, anlam derinliği ve amaca uygunluk gibi ölçütlerin değerini azaltmaktadır. Diğer yandan teknik, içerik ve estetik anlamda bakıldığında yine fotoğrafların orijinal çerçevelerine sadık kalınmamasından doğan bir bozulma söz konusudur. Oysaki fotoğrafa üzerindeki eklemeler çıkarılarak bakıldığında ölçütlerin uygunluğu fark edilmektedir. Bu durumda sorun haber fotoğrafçısından değil, editör ve tasarımcıdan kaynaklanıyor denilebilir. Çağımızda iletişimin

³ Medya Tavanın tiraj raporu: 2010 yılı Mayıs son hafta günlük ortalama satış 4.604.740 ve 2017 Mayıs ayı son hafta ortalaması günlük satış 3.262.077.

artık sadece yazıyla ve görüntüyle değil teknoloji elverdiği tüm olanaklarla kesintisiz ve sınırsız sunulur hale gelmiştir. Basılı medya yok olmamak için bu olanakları kullanarak bu dünyada yerini sağlamlaştırmak zorundadır.

Kaynakça

Kitap:

Arıcan, M.Z. (2016). Basın fotoğrafçılığı, N. Atabek, F.Bodur (Editör), Habercilikte fotoğrafın önemi (s. 2-17). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları 2967.

Barrett, T. (2009). Fotoğrafi eleştirmek (Y.Harcanoğlu çev.). İstanbul. Yorum Sanat Yayınevi.

Barthes, R. (1996). Camera lucida, (R.Akçakaya çev.), İstanbul. Altıkkırkbeş Yayınları.

Baskette, F; Sissors, J.; Brooks, B. (1986). The Art of Editing. (4th Edition). NewYork: MacMillan, Publishing Company.

Derman, İ. (1994). Fotoğraf ve gerçeklik, Ankara: Ağaç yayıncılık.

Evans, H. (1976). Newspaper Design. (2nd Edition) London: Heinemann.

Evans, H. (1990). Pictura on a page-Journalism, graphics and picture editing. Hampshire: Filmset and printed by BAS Printers Limited, Over Wallop.

Kanburoğlu, Ö. (2013). Haber fotoğrafçılığı, İstanbul: Say Yayınları.

Schlapp, H. (2000). Gazeteciliğe giriş (I. Aygün, çev.). Ankara: Konrad Adanauer Vakfı.

Schneider, W. Ve Raue, P.J. (2000). Gazetecinin el kitabı, (I. Aygün çev.), Ankara: Konrad Adenauer Vakfı.

The Missouri Group: Brian, S. Brooks, G. Kennedy, D. Moen, D. Ranly. (1988). News Reporting and Writing. New York: St. Martin's Press.

Yedig, S. Ve Akman, H. (2002). İnternet çağında gazetecilik, İstanbul: Metis yayınları.

Yüksel, E. ve Gürcan, H.İ. (2005). Haber toplama ve yazma, Konya: Tablet Kitabevi.

Web Sayfası:

Akşam, Aydınlık, Birgün, Cumhuriyet, Daily News, Daily Sabah, Dünya, Güneş, HaberTürk, Hürriyet, Milat, Milli Gazete, Milliyet, Ortadoğu, Posta, Sabah, Sözcü, Star, Takvim, Türkiye, Vatan, Yeni Akit, Yeni Asya, Yeni Çağ, Yeni Şafak. (2017). <http://www.gazetemanset.com/> adresinden erişildi / (ET.01.06.2017)

Medya Tava. (2010). <http://www.medyatava.com/tiraj/2010-05-24> adresinden erişildi. (ET: 02.06.2017)

Medya Tava (2017). <http://www.medyatava.com/tiraj/2017-05-22> adresinden erişildi. (ET: 02.06.2017)

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE BELEDİYELERE İLİŞKİN YAPILAN REFORM ÇALIŞMALARININ YEREL AKTÖRLERCE DEĞERLENDİRMESİ

Doç. Dr. Gülsüm GÜRLER HAZMAN

Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü

Öz

Belediyelerde sunulan hizmetlerin kalitesi ve etkinliğinin sağlanması, idari ve mali yönden yerel yönetimlerin mevcut sorunlarının çözüme kavuşturulması çerçevesinde, Cumhuriyetten günümüze reform niteliğinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Yerel yönetimlere yönelik son girişim, 2012 tarih ve 6360 Sayılı Kanun ile başlatılmış ve 2013 tarih ve 6447 sayılı Kanun ile devam ettirilmiştir.

Yapılması tasarlanan çalışmada söz konusu reform niteliğindeki düzenlemeler ele alınarak, gerçekleştirilen düzenlemelerin sonuçlarının belediye yöneticilerince değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Burada önemle belirtmek gerekir ki; çalışmada geçmişten günümüze yapılan düzenlemeler ele alınacağından belediye yöneticilerinin yanlı olmaları da önlenmiş olmaktadır. İl, ilçe, büyükşehir, büyükşehirle bağlı ilçe belediyelerinden anakütleyi temsil edebilecek sayıda belediye ile gerçekleştirilen çalışmada, reform çalışmalarının nelerden kaynaklandığı, etkin ve başarılı bir reform çalışması için gerekenler ve engeller belirlenmeye çalışılacaktır.

525

Anahtar Kelimeler: yeniden yapılanma, belediye, etkinlik

1. Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma ve Belediyelerde Reform İhtiyacının Doğuşu

Kamu yönetiminde özellikle 1970'li yıllardan itibaren değişim süreci yaşanmaya başlamış ve bu süreçte kamu yönetiminde verimlilik, tutumluluk, etkinlik, performans gibi kavramlar, kamu sektörü içinde yer almaya başlamıştır. Tüm bu çalışmaların kamu kaynaklarının kullanımında idarelerin daha etkin kararlar almalarına katkı sağlayacağı kabul edilmektedir (Wall and Borland, 2005). Özellikle özel sektör içinde elde edilen başarılı uygulamaların ardından, kamu kurumlarında da etkin yönetim arayışları başlamış ve reform düzeyinde araştırmalar ve düzenlemeler yapılmıştır.

Kamu ekonomisini yeniden yapılandırma çalışmaları, etkin ve verimli yönetim anlayışları ile birlikte kamu ekonomisinin işlevinin tekrar tartışılmaya başlamasıyla birlikte, hesap verebilir ve şeffaf bir yönetim anlayışı ön plana çıkmış; gözetim ve koordine eden bir kamu yönetimine duyulan ihtiyaç yeni arayışlara neden olmuştur. Özel sektör ve firmalar, değişen koşullara uyum yetenekleri sayesinde etkinliklerini artırırken kamusal kaynakların kullanımında yaşanan sorunlar değişimin yönünü piyasa ve piyasa benzeri yapılardan yana çevirmiştir. Siyasal açıdan, daha katılımcı ve çoğulcu demokrasilerin artması ve kamu yönetimi yapısının bu anlayışa göre değişime uğraması ülkelerin değişim süreçlerini etkilemiştir.

Kamu yönetimi içinde reform düzeyinde yapılan düzenlemeler ile daha hesap verebilir ve saydam, daha etkin ve verimli bir yönetim anlayışının işler kılınması hedeflenmiştir. Bu amaç

sadece merkezi idare için değil tüm kamu yönetim birimleri için geçerlidir. Bu açıdan yeniden yapılandırma çalışmalarının yerel yönetimler açısından önemi açıktır. Her şeyden önce yerel yönetimler, demokratik yönetimin vazgeçilmez temel ögesidir. Ekonomik, politik ve idari yararları öne çıkarılan yerelleşme ile kamu hizmetlerinde verimlilik ve etkinliğin sağlanması beklenmektedir.

Yönetim sürecindeki etkinlik, yöneticilere tüm yönetsel kararları uygulamalarında kalite anlayışını geliştirmeleri hususunda yardımcı olacaktır ve sonuçlara ne düzeyde ulaşıldığı, sonuçların amaçlara katkısı, hedef ve stratejilerdeki uygunluğun belirlenmesinde önemli sonuçlar sağlayacaktır (Ghobadian and Ashworth, 1994). Özellikle belirtmek gerekir ki; etkililik, verimlilik ve kalite gibi göstergeler; çıktılar ile girdiler arasında analizler yapmayı sağlayan, çıktılardan beklenen sonuçların elde edilip, edilmediğini ortaya koyan göstergeler olarak tanımlanmaktadır. Tüm bu göstergeler Hatry (2006) tarafından ifade edildiği şekliyle “hizmetlerin ve programların verimliliğinin ve sonuçlarının kurallara uygun şekilde ölçüm” süreci olarak ele alınmaktadır.

Yerel yönetimler ve yeniden yapılanma süreci hakkındaki literatür incelendiğinde, yönetim sürecinin daha etkin hale gelmesi öncelik olmakla birlikte alınan kararlarda ve yapılan uygulamalarla raporlamada performans ölçümünün önemi ve gerekliliğinin altı çizilmiştir (Melkers and Willoughby, 2002). Türkiye’de yerel yönetimler reformun tarihçesine bakıldığında ise reformu gündeme getiren sorunların yönetsel alanda yapılan geniş kapsamlı reform çalışmalarının oldukça eski olduğu hatta köklerinin Tanzimat dönemine dayandığı görülmektedir (Saran, 2005: 42).

2. Türkiye’de Yerel Yönetimlere Yönelik Yapılan Reform Çalışmaları

526

Kamu sektörü, faydası bölünemeyen kamu hizmetleri yanında vatandaşlar tarafından talep edilen nispeten daha özel nitelikli hizmetleri de üretmektedir (Wang, 2002; 807). Gerek kamusal gerekse özel nitelikli hizmetlerin sunum sürecinde etkinliğin sağlanması temel hedeftir. Yerel yönetimlere yönelik yapılan düzenlemelerde de, yerel yönetim hizmetlerinde kalite ve etkinliğin sağlanması hedeflenmektedir. Etkinlik ve etkililiğin sayılarla ifade edilme süreci olarak tanımlanan performans ölçümü ile hedeflere ve amaçlara ulaşma kastedilmektedir (Donnel ve Duffy, 2002: 2).

Sadece iyi yönetişimi sağlamak değil aynı zamanda yerel ekonomik kalkınmayı da destekleyerek, yapılan düzenlemelerin idarenin örgütsel karakteri ve idari rekabeti açısından da güçlü bir şekilde gerekliliği vurgulanmaktadır (Lindblad, 2006). Yerel yönetimler açısından kurumsal, bireysel ve grup için üzerinde uzlaşmış stratejilerin, amaç ve hedeflerin belirlenmesi, bu amaç ve hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığının ölçülmesini içeren bütüncül bir yönetim anlayışını geliştirmek hedeflenmektedir (Ateş ve Köseoğlu, 2011: 26).

2.1. Yerel Yönetimler ve İyi Yönetişim

Kamu hizmetlerindeki artışın nedenini açıklarken kamu faaliyetlerinin genişlemesi olayını, nüfus artışına bağlı olarak açıklamakla beraber, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ile iki savaş arasında yaşanan 1929-30 dünya ekonomik krizine bağlanmaktadır. Bunun yanında bilim ve teknoloji alanında görülen gelişmeler de devletin ekonomik ve sosyal fonksiyonlarını etkilemiştir (Devrim, 1998: 122). Nüfus ve teknolojiyi esas aldığımızda, yerel yönetimlerin merkezi yönetime oranla daha kaliteli hizmet sunduğu kabul edilmektedir. Özellikle maliyet açısından bakıldığında, hizmet alanının çok büyük olduğu durumlarda sunulacak hizmetin

maliyeti yüksek olacaktır. Bu durumlarda hizmetin maliyet açısından ideal alanlara bölünerek (yerel yönetimler oluşturularak) sunulmasının yerinde olacağı kabul edilmektedir (Üstünişik, 1986: 5). Çünkü yerel nitelikteki kamu hizmetlerinin merkezden yürütülmesi, hizmetlerin önceliklerini doğru tespit edilememesine, merkezi yönetimi maliyetlerinde artışa neden olacaktır. Bu gerekçe, yerel yönetimlerin varlık nedenlerinden birisi olarak gösterilmektedir (Görmez, 1997: 45).

Yerel yönetimlerin gerekliliği konusundaki ilk savunma, hizmetlerin daha etkin sunulmasının sağlanabileceği ile ilgilidir. Yerel yönetimlerde bazı hizmetler merkezi idareye oranla daha verimli şekilde sunulmaktadır. Bu konuda yapılan bir çalışmada, yerel yönetimlerde verimlilik ölçümü ele alınmıştır. Yapılan çalışmada sonuçlar, yerel kamu hizmetlerinde verimlilik ölçümü için bir yapı oluşturmanın mümkün olduğunu göstermektedir. Çalışmanın ikinci kısmında ise, yerel yönetimlerdeki kötü yönetim ve bunun geri dönüşüm fonksiyonunda verimliliği belirleyen kişisel unsurlar üzerinde durulmuştur. Bir diğer sonuç ise, diğer tüm şartlar eşit olduğunda, şehir yönetim meclisleri harcamalarında daha çok girdi serbestliğine sahiptir. Ayrıca, maliyetlerin azaltılmasında başarısız olabilecek şehir yönetim meclislerinde, verimliliği artırma konusu vurgulanmaktadır (Worthington and Dollery, 2001: 244-245). Yerel yönetimler için verimlilik ve buna bağlı olarak performans ölçümü, son yıllarda üzerinde önemle durulan konulardan birisi olmuştur. Çünkü yerel yönetimler açısından, özel sektörde olduğu gibi verimlilik ve etkinlik önemlidir. Dolayısıyla zamanla, yerel yönetim programları üzerindeki performans ölçülmeye başlamıştır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren gündemde olan “Yeni Kamu Yönetimi” anlayışı, kamu kesiminin gelişigüzel küçültülmesinin olumsuz taraflarına vurguda bulunarak kamu kesimine daha fazla sorumluluk ve gözetim fonksiyonu yükleyen bir akımın doğmasını sağlamıştır. Bu yaklaşımla kamu kesiminde hesap verme sorumluluğunu öne çıkaran, erdem ve liyakati ödüllendiren ‘iyi yönetim’ anlayışı egemen olmaya başlamıştır.

Yerel yönetimlerde iyi yönetişimin etkisiyle, performans ölçümünün sağlanması ve bunun için gerekli ölçümlerin geliştirilmesi çalışmaları hız kazanmıştır (Kloot, 1999). Yerel yönetimler bir kamu idaresi olmasına rağmen, daha çok özel sektör için kullanılan ölçüm ve değerlemeler, zamanla kamu yönetimi için de bir gereklilik haline gelmiştir. Mahalli idarelerin gerekliliği konusu, tartışmasız kabul edilmektedir. Mahalli idarelerin de nitelikleri gereği, kaliteli, hızlı ve ihtiyaca uygun hizmet üretmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla mahalli idarelerin etkinlik, verimlilik ve kamu yararı doğrultusunda hizmet üretme becerisine sahip olması gerekmektedir.

2.2. Belediyelere Yönelik Cumhuriyetten Günümüze Yapılan Reformlar

Cumhuriyetin ilanından planlı kalkınma dönemine kadar olan süreçte yerel yönetimlere yönelik en kapsamlı düzenleme 1930 yılında yürürlüğe giren Belediye Kanunudur. Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte reform çalışmaları “dış yardım”, “doğrudan yabancı yatırım”, “kredi ve istikraz” akışının aksamadan yürütülmesinin sağlanmasını amaçlamıştır. Dolayısıyla bu dönemde yabancı uzmanlar tarafından raporlar hazırlanmış, merkezîyetçi eğilimler terk edilmeye başlanmış, yerel yönetimlerin demokratikleştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ancak köyden kente göçün artması ve kentleşme, zaman içerisinde yerel yönetimlerin idari ve mali açıdan yetersiz kalmasına ve işlevlerini gerektiği gibi yerine getirememesine yol açmıştır (Emini, 2009: 31-35). Yerel hizmetlerin merkezden planlanması, yerel halkın ihtiyaçları ve önceliklerinin belirlenememesi, halkın istekleri doğrultusunda etkili bir programlama yapılamaması, uygulamada gecikmeler ve kırtasiyecilik gibi idari etkinliği ve verimliliği olumsuz etkileyen sorunlara neden olmaktadır (Yalçındağ, 1998: 14). Görüldüğü gibi

belediyelerin karşılaştıkları sorunlar çok çeşitli olmakla beraber hemen hemen tüm belediyeler için geçerlidir. Günümüzde belediyelerin karşılaştıkları sorunlar kısaca şöyle özetlenmiştir (Uğurlu, 1995: 46-48);

- a) Görev ve yetkilerinin tam olarak belirlenememesi,
- b) Belediye çalışmalarının “şeffaf” olmaması,
- c) Halk denetiminin yaptırımının olmaması,
- d) Belediye gelirlerinin yetersiz olması,
- f) Merkezi otoritenin belediye üzerindeki vesayet sorunu,
- g) Personel eğitimi sorunu ve değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyum sorunu,
- h) Belediyelerin yerel vergi koyamamaları ve mevcut vergilerde ayarlamaların yetersizliği,
- 1) Sosyal dayanışmanın azalması ve insanın bireyselleşmesi dolayısıyla kişiler arasında yardımlaşma, hoşgörü ve duyarlılığın kaybolmasıdır.

1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu ve 1984 tarihli 3030 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu uzun dönem yürürlükte kalmıştır. Belediyeler alanında önce 2004’te 5272 sayılı Belediye Kanunu kabul edilmiş ancak kanun şekil bakımından anayasaya aykırılığı gerekçesiyle iptal edilmiş aynı düzenlemeler bu kez 2005’te 5393 sayılı kanunla kabul edilmiştir. Yine 1984 yılında çıkarılan, büyükşehir belediyelerinin yasal güvenceye kavuştuğu Büyükşehir Belediye Kanunu (3030 sayılı kanun), 2004 çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile değiştirilmiştir.

2000’li yılların ilk dönemlerinde yerel yönetimler alanında önemli değişim çalışmaları gerçekleştirilmiş olup, Avrupa Birliği ile başlatılmış müzakerelerde ilerleme arzusu, bu reform çalışmalarına ilham vermiştir. 2004’te çıkarılan 5216 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Yasası” ve 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı “Belediye Yasası” ile 2008 yılında çıkarılan 5747 Sayılı “Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması Hakkında Yasa” bu kapsamda çıkarılan yasalardır. 2004 yılında çıkarılan 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Yasası, büyükşehir ve onun altında ilçe ve alt kademe belediyelerinden oluşan mevcut iki düzeyli yönetim yapısını korumuştur. Ayrıca 2008 yılında çıkarılan 5747 sayılı Yasa ile büyükşehir belediye sınırları içerisinde bulunan ilk kademe belediye statüsüne son verilmiş, bu belediyeler ilçe belediye sınırları içine dahil edilmiş ve ilçe belediyelerinin sayısı arttırılmıştır. 2012 yılına gelindiğinde ise; çıkarılan 6360 sayılı Yasa, büyükşehir belediye yapısında çok önemli değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu yasa, büyükşehir tanımını değiştirmiştir. Yeni tanımlamaya göre büyükşehir belediye sınırları ilin mülki sınırları ile örtüştürülmüş ve toplam nüfusu 750.000’den fazla olan illerin il belediyeleri büyükşehir belediyelerine dönüştürülmüştür. 6360 sayılı Kanun’la 13 il 6447 sayılı Kanun’la da Ordu ili büyükşehir belediye statüsüne kavuşturulmuştur. Kanun’un genel gerekçesinde, küreselleşme ile birlikte, yönetim paradigmasındaki değişmelerin beraberinde yeni değerleri gündeme getirdiği, pek çok gelişmiş ülkede, etkin, etkili, vatandaş odaklı, hesap verebilen, katılımcı, saydam ve olabildiğince yerel bir yönetim anlayışının, kamu yönetimi reformları için temel ilke ve değerler olarak ön plana çıkardığı belirtilmiştir.

3. Yöntem

3.1. Araştırma Metodolojisi

Tasarlanan çalışmada belediyelerde reform niteliğindeki düzenlemeler ele alınarak, gerçekleştirilen düzenlemelerin sonuçlarının belediye yöneticilerince değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Burada önemle belirtmek gerekir ki; çalışmada geçmişten günümüze yapılan düzenlemeler ele alınacağından belediye yöneticilerinin yanlı olmaları da önlenmiş olmaktadır. Çalışmada belediye yöneticilerinin değerlendirmeleri esas alınacağından, belediyelerde yönetici statüsünde görev yapan kişiler ile anket formu aracılığıyla görüşme sağlanacaktır. İl, ilçe, büyükşehir, büyükşehire bağlı ilçe belediyelerinden anakütleyi temsil edebilecek sayıda belediyede araştırma yapılacaktır.

Geçmişten günümüze kadar gerçekleştirilen tüm düzenlemelerin başarısı yada başarısızlığı zaman için izlenerek, değerlendirilerek ortaya konabilmektedir. Bu çerçevede belediyelerin mevcut sorunlarının giderilmesi için yapılan düzenlemelerin sonuçlarının değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu açıdan yapılacak olan çalışma ile, Türkiye’de belediyelerin idari ve mali yönetim yapısını daha düzenli kılacak nitelikte reform niteliğinde yapılan düzenlemelerin, sonuçlarının ve etkinliğinin yerel aktörler gözüyle ölçülmesi hedeflenmektedir.

Araştırma evreni olarak Türkiye’de 2017 yılı itibariyle toplam 1397’dir. Çalışmanın amacı doğrultusunda belediyelerde görev yapan yönetici statüsündeki kişiler ile anket yöntemi kullanılarak görüşme sağlanmıştır. Anketlerin hazırlanmasında, konu hakkında ulusal ve uluslar arası kaynaklar taranmış olup, alanında uzman kişilerin görüşleri alınmıştır. Toplam 924 geçerli anket uygulanmıştır. Araştırmanın anakütlesini temsilen 1397 belediyenin 231 tanesine ulaşılmıştır.

Analizler SPSS istatistiksel program kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan güvenilirlik testinin sonucuna göre Cronbach’s Alpha değeri (α) 0,821 olarak hesaplanmıştır.

Yapılan **normallik testi** sonucunda (Kolmogorov-Smirnow)¹ significant değeri (f değeri) 0,00 olarak hesaplanmıştır. **$\alpha < 0,05$ olduğu için veriler normal dağılım sergilememektedir.** Uygun analiz tekniğinin seçilebilmesi için normal dağılım testinin yanı sıra **varyansların homojenliği testi** yapılmıştır. Bu test sonucunda **her bir değişken için $\alpha > 0,05$ sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla homojenlik mevcuttur.**

3.2. Bulgular ve Analiz

Araştırmanın bulguları analiz edilirken öncelikle demografik değişkenlerden yola çıkarak frekans dağılımları ve yüzdelik değerlere yer verilmiştir. Daha sonra belirlenen hipotezi test etmeye yönelik uygun tekniklerden yararlanarak yapılan hipotez testlerine değinilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri Hakkında Genel Bilgiler

Değişken	Tamamlayıcı İstatistik	Yüzde	Sıklık	TOPLAM
Cinsiyet	Erkek	83	766	924 Kişi
	Kadın	17	158	

¹ SPSS’ te normal dağılıma uygunluk testi (gruplandırılmamış veriler için) parametrik olmayan testlerden tek örneklem Kolmogorov- Smirnow testi ile yapılır.

Medeni Hal	Evli	84	770	924 Kişi
	Bekar	14	136	
	Boşanmış	2	18	
Yaş	18-25	3	27	924 Kişi
	26-30	11	98	
	31-40	26	239	
	41-50	43	397	
	51-65	17	163	
Öğrenim Düzeyi	İlköğretim	4	37	924 Kişi
	Lise	23	212	
	Yüksek okul	24	220	
	Üniversite	49	455	

Katılımcıların %83'ü erkek, %17'si kadınlardan oluşmakta olup, çoğunluğunun 40 yaş üzeri olduğu anlaşılmaktadır. Yine tablo1'den görüldüğü üzere ankete cevap verenlerin %73'ü yüksek okul ve üniversite mezunudur.

530

Hipotez testleri için katılımcılara (belediyedeki yöneticilere), belediyeler için yapılan reform niteliğindeki düzenlemeler yapmanın gerekliliği sorgulanmıştır. Bu unsurlar 6 değişken ile ölçülmüş ve belirlenirken literatürdeki temel yayınlar dikkate alınmıştır. Bunlar;

- Kaynak yetersizliği sorunu; “kaynak” olarak kodlanmıştır.
- Uzman personel eksikliği sorunu; “personel” olarak kodlanmıştır
- Mevzuatın karmaşıklığı sorunu; “mevzuat” olarak kodlanmıştır
- İdari özerkliğin yetersizliği sorunu; “özerklik” olarak kodlanmıştır
- Performans denetimi eksikliği sorunu; “performans” olarak kodlanmıştır
- Siyasi kaygılar sorunu; “siyasi” olarak kodlanmıştır.

Tablo 2: Belediyelerde Reformun Gerekliliği Hakkında Katılımcıların Dağılımı

Değişken		Frekans	Yüzde
Kaynak	1: Kesinlikle katılmıyorum	43	4,6
	2: Katılmıyorum	156	16,9
	3: Fikrim yok	44	4,8
	4: Katılıyorum	389	42,1

	5: Kesinlikle katılıyorum	292	31,6
Personel	1: Kesinlikle katılmıyorum	17	1,8
	2: Katılmıyorum	174	18,8
	3: Fikrim yok	25	2,7
	4: Katılıyorum	427	46,2
	5: Kesinlikle katılıyorum	281	30,4
Mevzuat	1: Kesinlikle katılmıyorum	30	3,2
	2: Katılmıyorum	266	28,5
	3: Fikrim yok	93	10,0
	4: Katılıyorum	346	37,7
	5: Kesinlikle katılıyorum	189	20,6
Özerklik	1: Kesinlikle katılmıyorum	35	3,8
	2: Katılmıyorum	225	24,4
	3: Fikrim yok	104	11,3
	4: Katılıyorum	393	42,5
	5: Kesinlikle katılıyorum	167	18,1
Performans	1: Kesinlikle katılmıyorum	47	5,0
	2: Katılmıyorum	261	28,3
	3: Fikrim yok	134	14,5
	4: Katılıyorum	354	38,4
	5: Kesinlikle katılıyorum	128	13,9
Siyasi	1: Kesinlikle katılmıyorum	32	3,4
	2: Katılmıyorum	180	19,5

	3:Fikrim yok	62	6,5
	4:Katılıyorum	367	39,9
	5:Kesinlikle katılıyorum	282	30,6

Ankete katılan belediye yöneticilerine göre, belediyelerde ciddi ölçüde kaynak sıkıntısı bulunmaktadır diyebiliriz çünkü ankete katılanların toplamda %73,7'si, belediyelerin kaynak sıkıntısı yaşadığını düşünmektedir. Benzer durum, uzman personel eksikliği hususunda da gözlenmektedir. Burada da katılımcıların büyük bir kısmı belediyelerde uzman personel eksikliğini bir sorun olarak değerlendirmektedir. Belediyelerin yeteri kadar idari özerkliğe sahip olmadıkları ve çoğu zaman siyasi kaygılar ile yönetildikleri hususunda da yaklaşık %70'ine yakını hemfikirdir.

Hipotez testleri ise;

H0: Belediyelerdeki reform çalışmalarını başarısı hakkında belediye yöneticileri arasında anlamlı farklılaşma yoktur.

HA: Belediyelerdeki reform çalışmalarını başarısı hakkında belediye yöneticileri arasında anlamlı farklılaşma vardır

Belediye yöneticileri olarak, belediye başkan yardımcıları, daire başkanları ve şube müdürleri olmak üzere 3 grup mevcuttur. Söz konusu 3 bağımsız gruba hipotez testleri dikkate alınarak yapılan Kruskal Wallis Testi yapılmıştır. Kullanılan Kruskal-Wallis Testi, gruplar arası tek yönlü varyans analizinin (One-Way Anova) nonparametrik alternatifi niteliğindedir.

Tablo 3. Belediye Reformlarının Başarısı Hususunda Yönetici Algısının Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	Değişkenler	Gruplar (Yönetici statüsündekiler)	N	Sıra Ortalaması	χ^2	p	Anlamlı Fark
Belediye Reformlarının Başarısı Hususunda Yönetici Algısı	Merkezi otorite desteği önemlidir	1: Başkan yardımcısı	45	429,51	11,901	0,003	Anlamlı (2. ve 3. Grup arasında)
		2:Daire başkanı	449	423,21			
		3:Şube müdürü	430	476,79			
	Belediye yönetiminin tutumu önemlidir	1: Başkan yardımcısı	45	458,77	2,081	0,353	
		2:Daire başkanı	449	436,36			
		3:Şube müdürü	430	458,73			

	Hükümetin kararlılığı önemlidir	1: Başkan yardımcısı	45	449,59	0,026	0,987
		2:Daire başkanı	449	445,70		
		3:Şube müdürü	430	448,17		

Tablo 3’de farklı görüşlere sahip çalışan yöneticilerin, belediyelerde reform çalışmalarının başarısı için önemli hususlar hakkındaki algıları Kruskal Wallis testi ile değerlendirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre belediyelerdeki reformun gerekliliği hususundaki algının; sadece **“Merkezi otorite desteği önemlidir”** değişkeni için ($p<0,05$) yöneticiler arasında anlamlı düzeyde farklılaşma gösterdiği görülmektedir.

Kruskal Wallis testinde eğer hipotez red edilirse hangi evrenlerin farklı olduğunun belirlenmesi gereklidir. Hangi evrenin farklı olduğunun belirlenmesi için ikişer ikişer evrenleri karşılaştıran Post Hoc testler mevcut olup, varyansların eşit olmadığı durumlarda yapılması gereken testlerden birisi olan Tamhane Testi yapılmalıdır.

Tablo 4. Tamhane Testi Sonuçları

Değişken	Gruplar	Karşılaştırma	Standart hata	p
“Merkezi otorite desteği önemlidir”	1:Başkan yardımcısı	2	,12724	,998
		3	,12669	,428
	2:Daire başkanı	1	,12724	,998
		3	,04792	,003*
	3:Şube müdürü	1	,12669	,428
		2	,04792	,003*

*0,05 anlamlılık düzeyinde

Yapılan analizde ortaya çıkan anlamlı farklılık 2. ve 3. gruplar arasında söz konusudur. Belediyelerde reform çalışmalarını başarısı için önemli hususlar hakkında belediye yöneticileri arasında anlamlı farklılaşma 2. ve 3. gruplar arasında, **“Merkezi otorite desteği önemlidir”** değişkeni açısından söz konusudur. Belediyeler için yapılan reform niteliğindeki düzenlemelerin başarısında önemli olan idari nitelikte 3 unsur belirlenmiş olup 3 değişken altında sorgulanmıştır. Bu değişkenlerin tek tek dahil edildiği Tamhane testinde ise, 2. ve 3. arasında; reform çalışmalarını başarısı için **“Merkezi otorite desteği önemlidir”**, sorusunda belediye yöneticileri arasında farklılaşma olduğu tespit edilmiştir.

Görüldüğü üzere, belediyelerde reformun başarısı için gerekli olan idari unsurlara katılım düzeylerini araştıran sorulara verilen cevaplara ait veriler incelendiğinde; daire başkanları ve şube müdürleri arasında anlamlı farklılaşma tespit edilmiş olup, reformun başarısında belediye yönetiminin tutumunun ve hükümetin kararlılığının önemi hususunda katılımcılar arasında anlamlı bir farklılaşma söz konusu değildir.

Belediye yöneticilerine, yapılacak reformların taşınması gereken öncelikli özellikler sorulduğunda ise,

- Denetimde etkinlik artırılmalı; “denetim” olarak kodlanmıştır.
- Kaynak ihtiyacı giderilmeli; “gelir” olarak kodlanmıştır
- Toplam kalite standartlarına uyum; “kalite” olarak kodlanmıştır
- İdari ve mali anlamda yasal bütünlük sağlanmalı; “yasal” olarak kodlanmıştır
- Belli konularda özerklik artırılmalı; “yerel” olarak kodlanmıştır
- Daha tecrübeli ve uzman personel istihdamı sağlanmalı; “uzman” olarak kodlanmıştır
- Etkin ve verimli yönetim için performans yönetiminin önemi; “etkin”, olarak kodlanmıştır.

Tablo 5: Belediyelerde Reformun Taşınması Gereken Özellikler Hakkında

Değişken		Frekans	Yüzde
denetim	1: Kesinlikle katılmıyorum	15	1,6
	2: Katılmıyorum	60	6,5
	3: Fikrim yok	17	1,8
	4: Katılıyorum	378	40,9
	5: Kesinlikle katılıyorum	454	49,1
gelir	1: Kesinlikle katılmıyorum	5	0,5
	2: Katılmıyorum	44	4,8
	3: Fikrim yok	32	3,5
	4: Katılıyorum	437	47,1
	5: Kesinlikle katılıyorum	406	44,1
Kalite	1: Kesinlikle katılmıyorum	4	0,4
	2: Katılmıyorum	37	4,0
	3: Fikrim yok	40	4,3

	4:Katılıyorum	474	51,4
	5:Kesinlikle katılıyorum	368	39,9
Yasal	1:Kesinlikle katılmıyorum	41	4,5
	2: Katılmıyorum	147	15,8
	3:Fikrim yok	58	6,3
	4:Katılıyorum	371	40,4
	5:Kesinlikle katılıyorum	307	33,1
Yerel	1:Kesinlikle katılmıyorum	17	1,8
	2: Katılmıyorum	85	9,2
	3:Fikrim yok	35	3,8
	4:Katılıyorum	331	35,8
	5:Kesinlikle katılıyorum	455	49,2
Uzman	1:Kesinlikle katılmıyorum	7	0,8
	2: Katılmıyorum	39	4,2
	3:Fikrim yok	29	3,0
	4:Katılıyorum	413	44,7
	5:Kesinlikle katılıyorum	437	47,3
Etkin	1:Kesinlikle katılmıyorum	14	1,4
	2: Katılmıyorum	43	4,6
	3:Fikrim yok	23	2,5
	4:Katılıyorum	430	46,6
	5:Kesinlikle katılıyorum	414	44,9

Ankete katılan belediye yöneticilerinin cevaplarından, belediyelerde denetimde etkinlik ihtiyacı söz konusu olduğu anlaşılmaktadır, çünkü ankete katılanların toplamda %89'u, belediyelerin

denetiminde etkinliğin sağlanması gerektiğini düşünmektedir. Benzer durum, toplam kalite uygulamalarının gerekliliği ve önemi hususunda da karşımıza çıkmaktadır. Burada da katılımcıların büyük bir kısmı (% 91) belediyelerde toplam kalite uygulamalarının önemini ve gerekliliğini vurgulamakta, özellikle performans yönetimine geçişin önemi hakkında katılımcıların büyük bir kısmı (%92) katılım göstermiştir.

Sonuç

Kamu yönetiminde yaşanan değişim süreci ile verimlilik, tutumluluk, etkinlik, performans gibi kavramlar kamu sektörü içinde yer almaya başlamıştır. Özellikle özel sektör için geçerli olan iyi uygulama örnekleri ile kamu kurumlarında da etkin yönetim arayışları başlamış ve reform düzeyinde araştırmalar ve düzenlemeler yapılmıştır. Yerel yönetimlerin yeniden yapılanma sürecinde, yönetimin daha etkin hale gelmesi öncelik olmakla birlikte alınan kararlarda ve yapılan uygulamalarla performans ölçümünün önemi ve gerekliliği vurgulanmıştır.

Tasarlanan çalışmayla Türkiye’de belediyelerde reform niteliğindeki düzenlemelerin sonuçlarının belediye yöneticilerince değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Burada önemle belirtmek gerekir ki; çalışmada geçmişten günümüze yapılan düzenlemeler ele alınmış ve belediye yöneticilerinin yanlı olmaları da önlenmiştir. Çalışmada belediye yöneticilerinin değerlendirmeleri esas alınacağından, belediyelerde yönetici statüsünde görev yapan kişiler ile görüşme sağlanmıştır. Geçmişten günümüze kadar gerçekleştirilen tüm düzenlemelerin gerekliliği ve önemi ile başarısı yada başarısızlığı belediye yöneticileri nezdinde değerlendirilecektir. Bu çerçevede belediyelerin mevcut sorunlarının giderilmesi için yapılan düzenlemelerin sonuçlarının gözlemlenmesi mümkün olmuştur. Dolayısıyla Türkiye’de belediyelerin idari ve mali yönetim yapısını daha düzenli kılacak nitelikte reform niteliğinde yapılan düzenlemelerin, sonuçlarının ve etkinliğinin yerel aktörler gözüyle değerlendirilmesi mümkün olmuştur.

Çalışma sonuçlarına göre, belediyelerde ciddi ölçüde kaynak sıkıntısı bulunmaktadır çünkü ankete katılanların toplamda %73,7’si, belediyelerin kaynak sıkıntısı yaşadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte katılımcıların büyük bir kısmı belediyelerde uzman personel eksikliğini bir sorun olarak değerlendirmektedir. Belediyelerin yeteri kadar idari özerkliğe sahip olmadıkları ve çoğu zaman siyasi kaygılar ile yönetildikleri hususunda da katılımcıların yaklaşık %70’ine yakını hemfikirdir. Anketlere verilen cevaplarından, belediyelerde denetimde etkinlik ihtiyacı söz konusu olduğu anlaşılmaktadır, çünkü ankete katılanların toplamda %89’u, belediyelerin denetiminde etkinliğin sağlanması gerektiğini düşünmektedir. Benzer durum, toplam kalite uygulamalarının gerekliliği ve önemi hususunda da karşımıza çıkmaktadır. Burada da katılımcıların büyük bir kısmı (% 91) belediyelerde toplam kalite uygulamalarının önemini ve gerekliliğini vurgulamakta, özellikle performans yönetimine geçişin önemi hakkında katılımcıların büyük bir kısmı (%92) katılım göstermiştir.

Belediyeler için yapılan reform niteliğindeki düzenlemelerin başarısında önemli olan idari nitelikte 3 unsur belirlenmiş olup, elde edilen bulgulara göre; belediyelerde reform çalışmalarını başarısı için önemli hususlar hakkında belediye yöneticileri arasında anlamlı farklılaşma 2. (daire başkanı) ve 3. (şube müdürü) gruplar arasında, “**Merkezi otorite desteği önemlidir**” değişkeni açısından söz konusudur

Kaynakça

Akgül, A. ve Çevik, O. (2003). İstatistiksel Analiz Teknikleri. Ankara.

Ateş, H. ve Köseoğlu, Ö. (2011). Belediyelerde Kurumsal Performans Yönetimi. İstanbul: İlke yayıncılık.

Devrim, F. (1998). Kamu Maliyesine Giriş. İzmir: Dizgi Baskı. 3. Baskı.

Emini, F. T. (2009),. Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformunun İç ve Dış Dinamikleri Yönetim ve Ekonomi, CXVI(2), 31-48.

Ghobadian, A. ve Ashworth, J. (1994). Performance Measurement in Local Government Concept and Practice, International Journal of Operations & Production Management, CXIV (5), 35-51.

Görmez, K. (1997). Yerel Demokrasi ve Türkiye. Vadi Yayınları. 2. Baskı.

Harty, H.P. (2006). Performance Measurement. Washington : The Urban Institute Pres. 2 nd edition,.

Kloot, L.(1999). Performance Measurement and Accountability in Victorian Local Government. The Internatioanl Journal of Public Sector Management, CXII(7), 565-584.

Lindblad, M. R. (2006). Performance Measurement in Local Economic Development, Urban Affairs Review, CXXXI(5), 38-54.

Melkers, J. ve Willoughby, K. (2002). Evolving Performance Measurement in Local Government. Kansas City : Draft- Meeting of the ABFM.

O’Donnel,F.J.ve Duffy, A.H.B.(2002). Modelling Design Development Performance. International Journal of Operations&Production Management,CXXII (11), 1198-1221.

Nohutçu, A. (Ed.) (2005). Türk Kamu Yönetiminde Değişimin Genel Çizgisi: Reform Arayışlarının Karşısındaki Beklentiler ve Güçlükler. Bilgi Çağında Türk Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması-I. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 37-53.

Uğurlu, M.F. (1995). Belediyelerin Yeniden Yapılanmaları İle İlgili Çözüm Önerileri. Ankara: DPT.

Üstünişik, B. (1986). Belediyelerde Yatırım Planlaması ve Finansman Modeli. Ankara: DPT

Wall, A. ve Borland, G. (2005). The Publication of Local Government Performance Indicators in the Republic of Ireland. The Irish Accounting Review, CXII(2).

Wang, X. (2002). Perception and Reality in Developing an Outcome Performance Measurement System. International Journal of Public Administration, CXXV (6), 805-829.

Worthington A.C., ve Dollerry B. E. (2001). Measuring Efficiency in Local Government: An Analysis of New South Wales Municipalities’ Domestic Waste Manegement Function. Policy Studies Journal, CXXIX(2), 232-250.

Yalçındağ, S. (1998). Yerel Yönetimler İçin Model Arayışı. Amme İdaresi Dergisi, CXXI(3), 3-22.

TÜRKİYE'DE BİREYSEL EMEKLİLİK İLE FİNANSAL GELİŞME İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Hüseyin AĞIR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat
Bölümü

Ferid ÖNDER

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı

Öz

Bireysel emeklilik sistemi aracılığıyla toplanan fonların, bir ekonominin finansal sisteminin gelişimine katkıda bulunduğuna dair son yıllarda önemli bir literatür oluşmaktadır. Sistemde toplanan fonlar sermaye piyasaları aracılığıyla finansal enstrüman çeşitliliğini arttırarak, sermaye piyasalarının derinleşmesine katkıda bulunabilecektir.

Bireysel emeklilik ile finansal gelişme ilişkisi üzerine Türkiye Ekonomisi örneğinde daha önce bir ampirik çalışmanın yapılmadığından hareket ederek bu çalışma 2005:1-2015:12 döneminde Türkiye'de bireysel emeklilik katkı paylarının yatırıma yönlendirilen fonları ile finansal gelişmenin bir göstergesi olarak kullanılan borsa işlem hacmi arasındaki ilişkiyi Johansen Eşbütünleşme testleri ile tahmin etmektedir. Çalışmadan elde edilen bulgular Türkiye'de bireysel emekliliğin finansal gelişmeye pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir katkı yaptığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Emeklilik, Finansal Gelişme, Johansen Eşbütünleşme

1. Giriş

İlk uygulamaları 18. yy. ortalarında görülen bireysel emeklilik sistemi (BES) ilerleyen yüz yıl içerisinde önemli gelişmeler göstermiştir. Özellikle ABD, İngiltere, Kanada gibi ülkeler sistemin gelişmişliği bakımından öne çıkan ülkelerdir. BES Anglo Sistem bir sistemdir. 1980'lerde Şili'de sosyal güvenlik alanında yapılan reformla BES zorunlu hale getirilmiştir. Şili'de elde edilen başarılı sonuçlar Dünya Bankası, OECD ve IMF gibi önemli uluslar arası kuruluşların ilgi alanı haline gelerek sistemin diğer ülkelerde uygulama alanı bulduğu gözlemlenmiştir (Erol ve Yıldırım, 2004:25).

Türkiye'de kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı ve konumunda olan ve gönüllülük esasına dayanan BES'in temel amacı, bireylerin çalışma hayatlarında yaptıkları tasarrufları istikrarlı bir hale getirerek yatırıma yönlendirilmesini sağlamak, oluşacak birikimlerle, tasarruf yaptıkları dönemde sahip oldukları refah seviyesinin emeklilik döneminde de devam etmesini sağlamaktır. BES bir takım ülkelerde mevcut sosyal güvenlik sistemini tamamlayıcısıyken, bazılarında ise sosyal güvenlik sistemlerine alternatif olmaktadır. Yine bazı ülkelerde sisteme girip girmemek katılımcıların tercihlerine bırakılmışken bazı ülkelerde ise sisteme girmek zorunluluk esasına dayanır. Şili, Uruguay, Bolivya ve Meksika gibi ülkelerde bireysel emeklilik sisteminin zorunlu olduğu görülmekteyken OECD ülkelerinin birçoğunda ise bireysel emeklilik sistemi mevcut sosyal güvenlik sistemlerinin tamamlayıcısı durumundadır (Alper, 2002: 6).

Türkiye’de 2003 yılında uygulamaya başlanan bireysel emeklilik sistemi gönüllülük esasına dayanmaktadır. 2017 yılı itibariyle sektörde 18 emeklilik şirketi bulunurken katılımcı sayısı yaklaşık 7 milyon kişi civarındadır. BES’in Türkiye’deki fon tutarı ise 60 milyar TL’ye yaklaşmaktadır. Sisteme aktarılan fonlar sermaye piyasaları aracılığıyla finansal sisteme aktarıldığından, önemli bir fon kaynağı olarak finansal sistemin gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı BES’in finansal gelişmeye etkisini ölçmektir. Bunun için çalışma şu aşamaları takip etmektedir. Giriş bölümünü takiben, BES ile ilgili kavramsal tartışmalar yapılmaktadır. Ardından BES ile finansal gelişme üzerine oluşturulan literatür ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Daha sonra BES ile finansal gelişme için ekonometrik tahminler yapılmakta ve sonuç kısmına ulaşılmaktadır. Ekonometrik analizlerden elde edilen bulgular, Türkiye’de BES’in finansal gelişmeyi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğini ortaya koymaktadır.

2. Bireysel Emeklilik Sistemi

BES; bireylerin gelir elde ettiği dönemlerde yapılan tasarrufları oluşturulan fonlara aktarılmasıyla emeklilik dönemlerinde ek gelir sağlayarak sürdürülebilir bir yaşam düzeyi sağlamayı amaçlayan bir sistemdir (Ippolito, 1986:6). Sistemin temelinde bireylerin emeklilik dönemlerinde gelir elde etmesine olanak sağlayan çalışma dönemlerinde ki tasarrufları yer almaktadır. Sistem sosyal güvenlik sistemlerinin gelişen bir alt dalı olarak, sistemi genişleten ve tamamlayan bir nitelik taşımaktadır (Özboilat, 2004: 66).

Diğer bir tanıma göre BES, şartları önceden belirlenmiş bir sözleşme çerçevesinde, çalışanların bireysel hesaplarına düzenli olarak yatırılan katkı paylarının emeklilik döneminin başlangıcına kadar etkin bir fon yönetimiyle değerlendirilmesi esasına dayalı bir organize emeklilik sigortası türüdür (Ergenekon, 1998: 2).

Sistem mevcut kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı, olarak bireylerin gelir ederek kazanç sağlayabildikleri dönemlerde yaptıkları tasarrufların bir kısmını, sahip oldukları refah seviyesinin devamını sağlamak adına emekliliklerinde gelir elde etmelerine olanak sağlayan bir havuza aktarılarak oluşturulan fonlama esası dayalı bir sistemdir (EGM, 2005: 21).

Türkiye’de gönüllü katılım esasına dayanan Bireysel Emeklilik Sisteminin temel amacı, bireylerin çalışma yaşamları boyunca yaptıkları düzenli tasarrufların yatırıma yönlendirilmesini sağlayarak, oluşacak birikimlerle, tasarruf yaptıkları dönemde sahip oldukları refah seviyesinin emeklilik döneminde de devam etmesini sağlamaktır.

2.1. Bireysel Emeklilik Sistemi’nin Ekonomik Etkileri

Dünyanın birçok ülkesinde ki demografik değişimler, aktüeryal kurallara uygun olmayan uygulamalar, ekonomik krizler, ekonomik ve çeşitli yapısal sorunlar nedeniyle dünyanın birçok ülkesinde sosyal güvenlik sistemleri finansman zorluğu karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple bireysel emeklilik fonları sermaye piyasalarının derinliği, fon kaynağı yaratma imkanını, ulusal tasarruf düzeyini, istihdamı, sermayenin verimliliğini ve Gayri Safi Mili Hasıla’yı (GSMH) artırmaktan devletin ekonomiye müdahalesini azaltmaya sosyal güvenlik sistemlerinin politik müdahalelerden uzaklaştırmaya ve çalışanların ekonomiye entegrasyonunu sağlamaya kadar ekonomiye çeşitli olumlu etkileri olduğu kabul edilmektedir (Erdal, 2012: 130, Demir ve Yavuz, 2004: 285).

Bireysel emeklilik sistemine giren katılımcılar emeklilik dönemleri için tasarruflarda bulunarak, özel emeklilik fonlarıyla, hem kendi ekonomik çıkarları ve gelecekleri için hareket ederken, hem de makro ekonomik bazda özel tasarrufların ve ulusal tasarruf düzeyinin artmasına katkıda bulunmaktadır (Ergenekon,1998: 27-28). Yurt içi tasarruf oranı ekonominin genel dengesinde temel değişkenlerden birisidir. Bir ülkedeki gerçekleşen tasarruf eğilimi, o ülkede ne kadar yatırım yapılacağı, ne kadar dış tasarruf kullanılacağı ve dolayısıyla cari işlemler dengesinin ne yönde gelişeceği konularında belirleyici olmaktadır. (Özel ve Yalçın, 2013: 2). Sermaye birikimine katkı yapan düzenli ve uzun süreli tasarruflar arttıkça ekonomik olarak büyüme gerçekleşecektir (Agenor, 2000: 25-26). Tasarrufların artmasıyla oluşan fonlar yatırım araçlarına yönlendirilmekte bu yatırımlar ekonomik canlılığı sağlamaktadır. Yatırımların artması sonucu ekonomide gerçekleşen büyüme bireylere daha fazla gelir elde etme olanağı sunmaktadır (Akın, 2008: 52). Fon biriktiren katılımcıların emekliliğinde elde edeceği ikinci bir emeklilik geliri refah düzeylerini yükselmesine neden olmaktadır. Diğer tarafta ise sistemde biriken fonların gerek makro ekonomik koşullara gerekse para ve sermaye piyasalarının gelişimine önemli katkılar sağladığı görülmektedir (Demir ve Yavuz, 2004: 285; Oktayer ve Oktayer, 2007: 58).

Ekonomik büyüme ile finansal piyasaların gelişmesi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Levine, 1997: 692). Yine aynı şekilde ekonomik büyüme ile sermaye piyasalarının derinleşmesi, piyasa endekslerinin ve kapitalizasyonunun gelişimi arasında yüksek bir korelasyon bulunması, sermaye piyasası içerisinde özellikle hisse senedi piyasası ile etkileşim derinleştikçe, özel sektörün finansmanına yönelik imkanların artması, riskin dağıtılmasına katkıda bulunup, uzun vadede yüksek getirili projelere finansman sağlanmasında ve ekonomik büyüme üzerinde uyarıcı etki yapmaktadır (Akın, 2008: 52-53). Bireysel emeklilik sisteminin gelişmiş olduğu birçok ülkede sermaye piyasası ile bireysel emeklilik fonları arasında entegre bir ilişki vardır. Sistemin sağlamış olduğu fonlar uzun vadeli yatırımları, modernizasyonu ve finansal yenilikleri teşvik edici bir ivme oluşturmaktadır (Davis, 1993: 226).

Emeklilik fonu portföyleri artmasıyla yatırım ve çeşitlendirme ihtiyacı ortaya çıkacak ve buna bağlı olarak da fon arzı da artıracaktır. Emeklilik fonu yönetim şirketleri gibi profesyonel anlamda yatırımcıların fon arz ettiği piyasalarda, mevcut ekonomik birimlerin halka açılması atıl finansal kapasitelerin menkul kıymetleştirilmesi, yeni türev ürünlerinin ortaya çıkarılması gibi finansal yenilikler hızlı bir gelişim göstermektedir (Akın, 2008: 54).

Bireysel emeklilik sistemi emek piyasası üzerinde de olumlu etkiler yaratabilmektedir. Bireysel emeklilik programları ile çalışanlar sermaye piyasalarında yaptıkları yatırımlar sayesinde sermaye mülkiyetine sahip olmakta ve böylece sermaye mülkiyetinin tabana yayılması sağlanabilmektedir (Guérard ve Jenkins, 1993: 7). Bu sayede çalışanlar ekonominin durumu ve işleyiş mekanizmasına daha fazla dahil olmakta, ülkede çalışma alanında uzmanlaşmayı sağlamaya katkıda bulunmaktadır (Akın, 2008: 55). Diğer yandan bireysel emeklilik sistemleri faaliyet gösterdikleri ekonomilerde oluşturulacak satış kanalları itibarıyla yeni bir istihdam alanı yaratması bakımından da emek piyasaları ve ekonomi için önemli bir alan olmaktadır (Yapı Kredi Emeklilik, 2004: 76).

2.2. Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi’nin Özellikleri

Türkiye’de Sosyal Güvenlik Sistemindeki sorunlar nedeniyle IMF tarafından desteklenen istikrar programları çerçevesinde sosyal güvende kamunun yanında bireylerin de sorumluluk almasını sağlamak amacıyla 2003 yılında yasal düzenlemelerin tamamlanmasıyla birlikte

Bireysel Emeklilik Sistemi faaliyete başlamıştır. BES'i oluşturan temel unsurlar katılımcılar emeklilik fonları ve emeklilik şirketleridir. Emeklilik sözleşmeleri ise katılımcılarla emeklilik şirketlerini birbirine bağlama rolünü üstlenerek sistemi oluşturmaktadır.

Bireysel emeklilik sisteminde emekli olmak isteyen bir katılımcı emeklilik şirketleriyle yapacağı sözleşme ile 10 yıl sistemde kalarak prim ödemesi ve 56 yaşını doldurmuş olması gerekmektedir. Katılımcılar tarafından ödenene katkı payları ve devlet katkısı emeklilik yatırım fonlarında değerlendirilmektedir. Katılımcı, birikiminin hangi fon veya fonlarda değerlendirileceğine risk ve beklenti tercihinine göre kendisi karar verirken herhangi bir fon seçimi yapmayan katılımcıların birikimleri, dahil olduğu plan kapsamında sunulan standart fonlarda yatırıma yönlendirilmektedir (www.egm.org.tr).

1 Ocak 2013 tarihinde yapılan yasal düzenlemelerle Katılımcı tarafından ödenen katkı paylarının %25'i oranında, o yıla ilişkin brüt asgari ücret toplamının %25'ini geçmemek kaydıyla devlet tarafından katılımcının emeklilik hesabına ödenmektedir. Devlet katkısı olarak ödenen tutar emeklilik şirketi tarafından devlet katkısı fonu olarak tanımlanmış ve portföy sınırlamaları Müsteşarlıkça belirlenmiş fonlarda değerlendirilmektedir.

Türkiye'de BES'in özellikleri şu şekilde sıralanabilir.

- Emeklilik hakları yatırılan katkı payları ile katkı paylarının yatırım gelirlerinin toplamına göre belirlenmektedir.
- Devlet % 25 oranında katkı payı ödemesi yapmaktadır.
- Birikimler bireysel hesaplarda takip edilmekte olup, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) tarafından saklanmaktadır.
- Emeklilik fonları SPK Kanunu'na tabidir.
- Fonlar SPK'ya tabi uzman yönetim şirketleri tarafından uzaman ekiplerce yönetilmektedir.
- Katılımcıların sürekli bilgilendirilmesi ve şeffaflığın sağlanması için gerekli yasal düzenlemeler yapılmıştır.
- 2017 yılı itibarıyla aktif çalışanlar otomatik katılım mekanizmasıyla kademeli bir şekilde sisteme dahil edilmeye başlanmıştır.
- Hazine Müsteşarlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, Emeklilik Gözetim Merkezi, Takasbank, bağımsız denetim şirketleri ve iç denetim organları tarafından etkin gözetim ve denetim altyapısı oluşturulmuştur.
- Sistemin her aşamasında katılımcılara çeşitli seçenekler sunularak yatırımların yönlendirilmesi için tercih yapabilme olanakları sağlanmıştır.
- Katkı payı ödenmesi, birikim ve emeklilik hak kazanımlarında vergi teşvik uygulamaları bulunmaktadır.

2.3. Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sisteminin Durumu

Türkiye'de 27 Ekim 2003 tarihinde faaliyete başlayan BES, geçen on dört yıla yakın zaman zarfında çoğu zaman beklentilerin üzerinde gelişme göstermiştir. Emeklilik Gözetim Merkezi verilerine göre 2003 yılında katkı payı tutarları tablo 1'de görüldüğü üzere 5.866.764 Türk Lirası iken 2017 yılı Nisan ayı sonu itibarıyla 46.666.506.395 TL olarak gerçekleşmiştir.

2013 yılından itibaren BES katılımcılarına % 25 oranında devlet katkısı sağlanmaya başlanmış Nisan 2017 itibarıyla bu tutar 8.492.043.676 TL seviyesine ulaşmıştır.

Katılımcısı sayısı 2003 yılında 15.245 olarak gerçekleşmişken geçen zaman zarfında sürekli artış göstermiş Nisan 2017 itibariyle itibaren sürekli artış göstererek 6.760.092 kişiye ulaşmıştır. İlk emeklilerini 2008 yılında vermeye başlayan BES geldiğimiz noktada emekli sayısı 51.804'e ulaşmıştır.

Çizelge 1. Türkiye’de BES’in Durumu

Yıllar	Katılımcı Sayısı	Devlet Katkısı Fon Tutarı (TL)	Katkı Payı Tutarı (TL)	Emekli Olan Katılımcı Sayısı
2003	15.245		5.866.764	
2004	314.257		288.325.706	
2005	672.696		1.117.233.826	
2006	1.073.650		2.592.508.977	
2007	1.457.704		3.917.061.211	
2008	1.745.354		5.467.695.761	368
2009	1.987.940		7.102.007.561	1.898
2010	2.281.478		9.515.230.234	2.848
2011	2.641.843		12.393.688.644	3.838
2012	3.128.130		16.177.757.755	5.404
2013	4.153.055	1.151.765.932	21.921.860.114	7.577
2014	5.092.871	3.019.076.239	28.346.503.495	15.350
2015	6.038.432	5.020.000.071	37.119.095.559	27.745
2016	6.625.759	7.438.167.182	44.351.386.577	44.331
2017	6.760.092	8.492.043.676	46.666.506.395	51.804

Kaynak: EGM, 2017.

Türkiye’de sektörün durumu OECD ülkeleriyle kıyaslandığında Türkiye’nin ortalamanın altında kaldığı görülmektedir. BES’in Türkiye’de diğer ülkelerden daha sonra uygulanmaya konmuş olması katılımın gönüllülük esasına dayanması, ülke nüfusunun büyük bölümünün sosyal güvenlik sistemi içinde yer alması sektörün ortalamanın altında kalmasına neden olarak gösterilebilir (İşseveroğlu ve Hatunoğlu, 2012: 158). 2014 yılında, dört OECD ülkesinde emeklilik yatırım fonlarının GSYH’ye oranı %100’ün üzerine ulaşmıştır; Bu ülkeler Hollanda (%159,3), İzlanda (%146,8), İsviçre (%120,3), Avustralya (%110,0)’dır. Diğer ülkelerde ise emeklilik fon varlıkları GSYH’ye göre farklı düzeylerde önem kazanmıştır. Türkiye’de ise emeklilik yatırım fon varlıklarının GSYH’ye oranı 2014 yılı için %5,5’tir. Otuz dört ülkeden on üç tanesinin varlık GSYH oranları %20’nin üzerine çıkmış olduğu görülmektedir (EGM, 2016: 58).

3. Literatür Taraması

Finansal sistemin gelişimini etkileyebilecek değişik finansal enstrümanların oluşturulması sistemde toplanan fon tutarının artırılmasında önem taşımaktadır. Literatürde hem Türkiye Ekonomisi hem de Dünya ekonomisi örneğinde, sigortacılık sektörü ve/veya BES üzerine değişik çalışmaların varlığı görülmektedir. Bu bölümde bu literatürün ulaşılabilen çalışmalarına yer verilmektedir.

Kayalı, 2003-2007 döneminde Türkiye’de hayat ve bireysel emeklilik sigortalarının gelişimi ve etkinliğini, dönemin verilerini kullanarak ve veri zarflama analizi yardımıyla incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Türkiye’de 2003-2005 döneminde faaliyette bulunan hayat ve bireysel emeklilik sigorta şirketlerinin etkinliğinde bir artış olduğu; diğer taraftan 2006-2007 döneminde ise Türkiye’de hayat ve bireysel emeklilik sigorta şirketlerinin etkinliğinin düştüğünü ortaya koymuştur (Kayalı, 2009: 85-94).

Zor, özel emeklilik fonlarını OECD ülkeleri ile Türkiye için betimleyici bir şekilde ele alarak genel olarak değerlendirmiştir. Çalışmanın Türkiye üzerine yapılan ampirik bölümünde ise, bireysel emeklilik sistemlerinden elde edilen katkı payı ve bunların yatırıma yönlendirilen fon tutarlarına ilişkin Bireysel Emeklilik Sistemi’nin (BES) başlangıcından itibaren 30.04.2008’e kadar 53 örneklem ve kuadratik regresyon analiziyle gelecek 50 yıl için öngörü tahminini yapmıştır. Elde edilen sonuçlar, 2013 yılında (BES’in ilk on yılını tamamladığında) katkı payı tutarının yaklaşık 25 milyar TL’ye 40-50 yıl gibi uzun bir dönem sonunda da bu tutarın yaklaşık 400 milyar seviyelerine ulaşabileceğini tahmin etmiştir (Zor, 2008: 18).

İşbilen, İstanbul ilindeki Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcılarının Sistem Hakkındaki Tutumları anket çalışması ile belirlemeye çalışmıştır. Yapılan çalışma sonunda; sisteme güvenin en çok olduğu yaş grubunun 26-33 yaş aralığı olduğu, özel sektör katılımcılarının daha fazla olduğu, medeni durum ilişkisine bakıldığında, bekar olanların sisteme katılımında daha fazla önem verdiği sonuçlarına ulaşılmıştır (İşbilen, 2008: 202).

Bağlan, Dünya Ülkelerinde ve Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemini tanımlamış, sistemin işleyiş yapısı hakkında açıklayıcı bilgiler vermiştir. Çalışmanın Türkiye bölümündeki incelemede BES’in kuruluşu, ve sektörün büyüklüğünü beklentileri ulaşılan rakamlarla açıklamaya çalışmıştır. Bağlan, BES’te ulaşılan rakamların umut verici olduğunu, daha etkin bir BES için; tanıtıcı reklamlara ağırlık verilmesini, vergi oranlarında düzenleme yapılarak alt ve üst gelir grupları için daha cazip hale getirilmesini, emeklilik fonlarının zenginleştirilmesini, belirlenecek bir takım kriterlerle bazı işyerlerinde BES’in zorunlu hale getirilmesini önermektedir (Bağlan, 2006: 127).

Ercan, Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde reform ihtiyacını ve neden BES’e ihtiyaç olduğunu ele alarak; Dünyada ve Türkiye’de sektörü tanımlamıştır. BES’in ekonomiye önemli katkılar yaptığını belirleyerek, BES’in daha etkin bir şekilde tüketiciye tanıtılmasını, Türkiye için giriş aidatının kaldırılarak sistemin daha cazip hale getirilmesiyle sosyal güvenlikte yaşanan olumsuzların azalacağını öngörmüştür (Ercan, 2006: 149).

Ünüvar, “Bireysel Emeklilik ve İş Tatmini” adlı çalışmasında çalışanlarını BES kapsamına alan şirketlerin çalışanların işten tatmin düzeylerini anket çalışması ile ölçmeye çalışmıştır. Şirketlerin çalışanlarını BES kapsamına alarak katkı paylarını yatırmaları çalışanların iş tatmini açısından belirlenen 20 faktör arasından 9. Olmuştur. Sonuç olarak Ünüvar; çalışanların şirket

tarafından BES kapsamına alınarak katkı paylarının yatırılmasının gerekliliğini savunmuştur (Ünüvar, 2006: 73).

Şentürk, Özel Emeklilik Fon Sistemini tanımlamış, katılımcıların karşılaşılabileceği riskleri belirlemiştir. Katılımcıların emeklilik döneminde hak kazandığı maaşın hayat standardını devam ettirmesinde yeterli olmaması, katılımcının çalıştığı dönemde biriktirdiği fonların uzun yaşaması halinde emekli maaşını karşılayamaması ve fon yönetiminde olası yolsuzluk halinde biriken tutarın emekli maaşı ödemelerini karşılayamamasını temel riskler olarak belirtmiştir (Şentürk, 2001: 41).

Yanardağ 2010 yılında Bireysel Emeklilik Sisteminin Etkinliğini ölçmek için Muğla İlinde ampirik bir çalışma yapmış, bireyin zamanlar arası gelirini nasıl maksimize edeceğine yönelik ampirik bir çalışma yapmıştır. Anket tekniğine dayalı veri toplama yöntemiyle yaptığı çalışmada bireylerin katılımcıların yaklaşık % 80'i bireysel emeklilik sisteminin zorunlu emeklilik sisteminin yetersizliğinden ve ikinci bir maaş imkanı sağladığından gelişeceğine inanmaktadırlar (Yanardağ, 2010: 210).

Oktayer (2010) özel emeklilik Fonlarının Finansal Piyasaların gelişime etkilerini incelemiş, çalışmasında finansal piyasalar ve finansal gelişmeyi tanımladıktan sonra bireysel emeklilik sistemini ve fonlarının gelişimiyle finansal piyasaların etkileşimini ele almıştır. Sistemdeki fonların artışının toplam mali varlıklar stokunu artıracığını ve bu suretle finansal derinleşmeye pozitif bir etki yapacağını belirtmiştir (Oktayer, 2010: 77).

Yazıcı (2015) Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye Uygulaması adlı doktora tezi çalışmasında sistemi Türkiye ve diğer ülke örnekleriyle tanımlamış, Türkiye’de bireysel emeklilik fonlarının performansını değerlendirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Çalışmaya dahil edilen tüm Emeklilik Yatırım Fonlarının TÜFE’ye endeksli bir yatırım aracının ve doların getirisinden daha yüksek getiri sağladığını ve buna karşılık emeklilik yatırım fonlarının, altın, mevduat ve Kurumsal Yatırımcılar Derneği 182 Günlük Bono Endeksinin gerisinde kaldığı sonucuna ulaşmıştır (Yazıcı, 2015: 210).

Türkiye üzerine ulaşılabilen literatür, Türkiye’de BES’in finansal gelişmeye katkısını ölçen herhangi bir ampirik çalışmanın olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte sigortacılık veya özel emeklilik sisteminin belirleyicileri ve bunların etki ettiği alanlar üzerine oluşturulan literatür ise aşağıda sunulmaktadır:

Li vd., (2007), hayat sigortası tüketiminin belirleyicilerini 30 OECD ülkesi için incelemiştir. 1993-2000 dönemine ait yıllık veriler kullanılan çalışmada başına yaşam sigortası satışları bağımlı değişken, kişi başına nominal hasıla, ortalama yaşam ömrü, bağımlı nüfusun çalışan nüfusa oranı, eğitim seviyesi, sosyal güvenlik harcaması /GSYİH, finansal gelişme (M2/GSYİH), piyasadaki yabancı sigorta şirketi payı, beklenen enflasyon ve reel faiz oranları bağımsız değişken olarak kabul edilmiştir. Çalışmada, en küçük kareler tahmini ve GMM Regresyon yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, fert başına gelir, finansal gelişme, eğitim seviyesi ve bağımlı nüfus oranı arttıkça hayat sigortası tüketimi artarken, sosyal güvenlik harcamaları, ortalama yaşam ömrü, enflasyon ve reel faiz oranları arttıkça hayat sigortası tüketimi azalmaktadır. Buna göre, finansal gelişmenin hayat sigortası tüketimini olumlu etkilemesinin altında, ülkelerde daha fazla finansal varlık biriktikçe hane halkının daha fazla yaşam sigortası aldığı yatmaktadır.

Meng ve Pfau (2010), hem hisse senedi piyasası hem de tahvil piyasası olarak sermaye piyasalarındaki gelişmede emeklilik fonlarının etkilerini araştırmıştır. 32 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke verileri kullanılmış olup, ayrıca bu etkileri ülkelerin finansal gelişme seviyelerine göre değerlendirmeye ülkeler yüksek finansal gelişmiş ve düşük finansal gelişmiş olarak ikiye ayrılmıştır. Her ülke için ortalama 18,5 yıllık veri kullanılmıştır. Sermaye piyasasındaki gelişim olarak borsa değeri (Hisse senetleri piyasası değeri)/GSYİH ve hisse senedi piyasası işlem hacmi/GSYİH kullanılırken, tahvil piyasasındaki gelişim için özel sektör tahvil piyasası değeri/GSYİH kullanılmış ve bu değişkenler bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir. Emeklilik fonlarının finansal varlıkları/ GSYİH, hisse senetlerinin reel getirileri, hisse senetlerinin reel oynaklıkları, enflasyon, enflasyon oynaklığı, reel faiz, reel faiz oynaklığı, fert başına hasıla değişkenleri bağımsız değişken olarak kabul edilmiştir. Çalışmada GMM dinamik panel modeli, en küçük kareler kukla değişken modeli yöntemleri uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, emeklilik fonlarının finansal varlıklarının büyümeleri hisse senetleri piyasası değerini, hisse senedi piyasası işlem hacmini ve özel sektör tahvil piyasası değerini pozitif olarak etkilemektedir. Ayrıca bu etkilerin finansal gelişmişliği yüksek ülkelerde finansal gelişmişliği düşük ülkelere göre çok daha yüksek olduğu tespit edilerek, emeklilik fonlarının sermaye piyasalarındaki etkilerinin ülkelerin finansal gelişmişlik seviyelerine göre farklılaştığı vurgulanmıştır.

Chun-ling (2011), çalışma 2001-2008 yılları arasında panel data kullanılarak Çin için merkez ve batı bölgeleri olmak üzere tarım sigortası ve kırsal finansal gelişme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada tarım sigortası için (tarım sigortası pirim geliri/tarımsal GSYH) değişkeni ve kırsal finansal gelişme için (kredi dönüşüm oranı, kırsal kredi dengesi+kırsal kesimden ödenmemiş mevduat) kullanılmıştır. Çalışmada Kointegrasyon test ve Hausman test kullanılmıştır. Ampirik sonuçlar gösteriyor ki uzun dönemde orta ve batı bölgelerde tarımsal sigortacılık ve kırsal finansal gelişme arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Fakat bölgeler arasında bu ilişki farklılık göstermektedir. Batı bölgesinde tarımsal sigortacılık gelişiminden yerel finansal gelişmeye doğru bir ilişki tespit edilmiştir. Regresyon sonuçlarına göre merkez bölgede tarımsal sigortacılık da ki gelişme finansal gelişmeye neden olmaktadır. Ayrıca yerel finansal gelişme tarım sigortacılığının gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Yani karşılıklı nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Hu (2012), 10 tane Asya ve Pasifik ülkesi için; 1980-2012 dönemi verilerini kullanarak, emeklilik aylığı, finansal ve sermaye piyasalarının gelişimi ve büyüme arasındaki ilişkiyi panel hata düzeltme modeliyle incelemiştir. Modelde, emeklilik varlıkları/GDP, GDP, reel faiz oranı, bankacılık sektörü için banka varlıkları, faiz gelirleri, hisse senedi ve tahvil piyasasına ait kamu ve özel borçlanma senetlerinin GDP'ye oranı ve TÜFE gibi değişkenler kullanılmıştır. Ampirik çalışma, emeklilik varlıklarının finansal gelişmeyi olumlu yönde etkilediğini göstermiştir.

Horng vd. (2012), çalışmalarında sigorta talebi, finansal gelişme ve büyüme arasında dinamik bir ilişki olup olmadığını incelemişlerdir. Tayvan ekonomisi için 1961-2006 yılları arasındaki dönemi ele almışlardır. Çalışmada büyüme için reel kişi başı GSYH, finansal gelişme için (M2/GSYH) değişkenleri kullanılmış ve sigorta talebi için hesaplama yapılmıştır. Bu üç değişken kullanılarak VAR modeli kurulmuştur. Daha sonra uzun ve kısa dönem için Granger nedensellik testi yapılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre uzun dönemde sigorta talebi, finansal gelişme ve büyüme arasında bir ilişki tespit edilmiştir. Kısa dönemde ise, ekonomik büyümenin sigorta talebine, finansal gelişmenin ekonomik büyümeye neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca sigorta talebi ve finansal gelişme arasındaki ilişki kısa dönemde de ele alınmıştır fakat iki değişken arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Mesike ve Ibiwoye (2012), çalışmasında emeklilik reformu ve finansal piyasaların gelişimi arasında bağlantı olup olmadığını Nijerya ekonomisi için 1981-2009 dönemi yıllık veriler kullanarak araştırmıştır. Çalışmada finansal piyasaların gelişimi göstergeleri olarak dış ticaret oranı, faiz oranı ve toplam tasarruf kullanılırken bunlar arasındaki ilişkiyi incelemek için emeklilik reformu değişkeni de kullanılmıştır. Çalışmada Johansen Eş Bütünleşme Testi, Engle-Granger Nedensellik Testi ve Hata düzeltme analizleri yapılmıştır. Emeklilik reformundan finansal gelişmeye doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Hata düzeltme modelinin sonuçları ise değişkenler arasında ilişkinin varlığını doğrulamıştır. Bu mekanizmayla uzun dönemde ortaya konulan sonuç kısa dönemi de etkilemektedir.

Sibindi (2014), çalışmasında hayat sigortası sektörü, finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri Güney Afrika için test etmiştir. 1990-2012 dönemine ait çeyreklik veriler kullanılmıştır. Ekonomik büyüme değişkeni olarak fert başına GSYİH, sigortacılık sektörünün gelişimi değişkeni olarak fert başına prim, finansal gelişme değişkeni olarak fert başına M2 kullanılmıştır. Bu değişkenlere Johansen Eş Bütünleşme analizi yapılmış ve değişkenler arasında en az bir tane uzun dönemli bir ilişkinin varlığı bulunmuştur. Bu testin ardından VECM'e dayalı Granger nedensellik testi yapılmıştır. Granger nedensellik testinden elde edilen araştırma bulgularına göre yaşam sigortası sektöründeki gelişmeden finansal gelişmeye, ekonomik büyümeden yaşam sigortası sektöründeki gelişmeye ve ekonomik büyümeden finansal gelişmeye doğru tek yönlü bir Granger nedensellik ilişkisi söz konusudur.

Thomas vd. (2014), hisse senetlerine yatırılan emeklilik fonları varlıklarının payı ile OECD ülkeleri piyasasındaki borsa volatilitesi arasındaki ampirik ilişkiyi incelemiştir. Modelde hisse senetleri piyasasındaki dalgalanma oranı bağımlı değişkendir ve emeklilik fonu varlıklarının hisse senetlerine oranı, işlem gören hisse senetlerinin değeri, enflasyon oranı, kişi başına gelir, kamu borcunun gayrisafı yurtiçi hasılaya oranı bağımsız değişkenler olarak yer almıştır. 34 OECD ülkesinin 2000-2010 yılı panel verileri kullanılarak hem tesadüfi etki panel modeli hem de panel düzeltilmiş standart hata ve otoregresif hatalar yöntemiyle Prais-Winsten regresyonu tahmin edilmiştir. Araştırmanın sonucu hisse senetlerine yatırılan emeklilik fonları varlıklarının payı ile OECD piyasasındaki borsa oynaklığı arasında belirgin bir negatif ilişki olduğunu göstermektedir. İkili probit ve logit modelleri, emeklilik fonlarının kurumsal yatırımcılarının hisse senedi piyasasındaki dalgalanmayı azaltabileceği iddiasını doğrulamaktadır.

Guerineau ve Sawadogo (2015), gelişmekte olan 37 ülkede sigorta primlerinin 1987-2011 dönemi verilerini kullanarak borsa gelişimi üzerindeki etkisi araştırmıştır. Borsa işlem hacmi / GDP, sigorta primleri / GDP, özel sektör kredileri / GDP, kişi başına gelir, reel faiz oranları, enflasyon, doğrudan yabancı yatırımlar çalışmada kullanılan değişkenlerdir. Genelleştirilmiş Momentler Metodu tahmincisi kullanılarak potansiyel endojenite yanlılığı kontrol edilmiş ve sigorta primlerinin, borsa işlem hacminin toplam değerini önemli ölçüde arttırdığı tespit edilmiştir. Sigortanın borsa gelişimi ile pozitif bir ilişkisi olduğuna dair kanıtlar göz önüne alındığında, gelişmekte olan ülkeler sigorta gelişimini (özellikle hayat sigortası) teşvik etmeyi amaçlayan politikalar seçmelidir.

4. Ekonometrik Çalışma

Türkiye’de bireysel emeklilik sisteminin finansal derinleşmeye katkısı ortaya koymaya çalışan bu çalışmada, analiz kısmında sırasıyla şunlar yapılmaktadır: öncelikle değişkenlerin açıklanması yapılarak, seriler tanıtılmakta ve kurulan ekonometrik modelin gerekçesi açıklanmaktadır. Sonra, KPSS durağanlık testleri aracılığıyla değişkenlerin zaman serisi özellikleri ortaya konulmaktadır. VAR analizi ve diagnostik testlerin tahmininden sonra ise eşbütünleşme ilişkisi Johansen Eşbütünleşme testleri aracılığıyla tahmin edilmekte ve değişkenlerin yönü belirlenmektedir.

Çizelge 2. Değişkenlerin Açıklanması

Değişken	Açıklaması	Dönemi	Kaynağı
LIHR	Logaritma Reel İşlem Hacmi (BİST İşlem Hacmi / TÜFE)	2005:1- 2015:12	TCMB EVDS
LBESR	Logaritma Bireysel Emeklilik Sistemi Yatırıma Yönelen Reel Fon Tutarı (BES Yat. Yön. Fon Tutarı/ TÜFE)	2005:1- 2015:12	Emeklilik Gözetim Merkezi EGM
LSUE	Logaritma Sanayi Üretim Endeksi	2005:1- 2015:12	TCMB-EVDS
LTUFE	Logaritma Tüketici Fiyatları Endeksi	2005:1- 2015:12	TCMB-EVDS

Finansal gelişmenin göstergesi olarak seçilebilecek çok sayıda değişkenden (kredilerle ilgili göstergeler, sermaye piyasası ile ilgili göstergeler, parasal göstergeler vs.) bahsedilebilir. Bu çalışmada finansal gelişmeyi en iyi temsil edebilen gösterge olarak, BES fonlarının öncelikle sermaye piyasalarında değerlendirildiğinden sermaye piyasası göstergelerinden biri olan reel borsa işlem hacmi kullanılmaktadır. Sermaye piyasalarının göstergeleri olarak kullanılacak, işlem hacmi/GSYİH ve toplam piyasa değeri /GSYİH gibi değişkenler, bu çalışmada kullanılan aylık verilerden dolayı gelir rakamlarına ulaşılmasından ötürü kullanılamamıştır.

Bittencourt (2008) ve Ben Naceur vd. (2008), enflasyonun finansal gelişme üzerine etkisinin olup olmadığı konusunda yapılan akademik çalışmalarda enflasyonun finansal gelişmeyi negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Chinn ve Ito (2002), sermaye kontrolleri ve kredi ve hisse senedi piyasalarının finansal gelişimi arasındaki ilişkiyi ortaya koyduğu çalışmada; bağımlı değişken finansal gelişme olarak alınmış, sermaye açıklığı ölçütü, finansal gelişmenin gecikmeleri ve kişi başına GSYİH, dış ticaret açıklığının yanında enflasyon oranı da ve bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Cull vd. (2001) 57 ülke için finansal istikrarsızlık ve finansal gelişme arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada enflasyon oranı bağımsız değişken olarak kullanılmıştır.

Literatürde finansal gelişmeyle gelir arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirten çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Gelirin artması finansal gelişmeyi pozitif olarak etkilemektedir Bittencourt (2008), Ang (2008), Ang (2007), Law ve Demetriades (2006), çalışmalarında gelirin finansal gelişmişliğin önemli belirleyicilerinden olduğunu ortaya koymuşlardır. Bu çalışmada aylık gelir rakamlarına ulaşılmasından dolayı aylık sanayi üretim endeksi gelir yerine kullanılmıştır.

Kurulan ekonometrik model Denklem (1)’deki gibidir:

$$FD = \alpha + \beta BES + \delta X + \varepsilon, \quad (1)$$

Burada FD finansal gelişmeyi temsil eden değişkendir. BES bireysel emeklilik sistemindeki fonları temsil ederken, X ise kontrol değişkenlerini temsil etmektedir.

Serilerin durağanlık durumu Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin, 1992 (KPSS) durağanlık testleri aracılığıyla Çizelge 3.'te sunulmaktadır.

Çizelge 3. KPSS Durağanlık Testi Sonuçları

Seri	Seviye		Birinci Fark		Sonuç
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	
LİHR	0.91496 (8)	0.05576 (7)	0.07011 (17)	0.06804 (17)	(I)
LSUE	1.23801 (9)	0.10568 (7)	0.25814 (63)	0,09657 (10)	(1)
LBESR	1.33974 (9)	0.16958 (8)	0.18174 (49)	0.17771 (49)	(1)
LTUFE	1.42068 (9)	0.19121 (8)	0.20923 (48)	0.16858 (50)	(I)
Asimptotik Kritik Değerler					
1% level	0.739000	0.216000	0.739000	0.216000	
5% level	0.463000	0.146000	0.463000	0.146000	
10% level	0.347000	0.119000	0.347000	0.119000	

( ) değerleri Bandwith ( ) i göstermektedir.

Çizelge 3.'e göre. H₀ boş hipotezinin seri durağandır şeklinde kurulduğu KPSS durağanlık testi H₀ boş hipotezinin seri durağan değildir şeklinde kurulan testlere göre daha iyi olduğu, ya da daha güçlü olduğu ileri sürülmektedir (Sukar and Hassan, 2001: 114). Buna göre, LİHR değişkeni, KPSS birim kök testine göre sabitli modelde seviyede durağan değil, sabitli ve trendli modelde seviyede durağan, fakat birinci farklarında her iki modelde de durağan olarak görülmektedir. Dolayısıyla LİHR değişkeni I(1)'dir diyebiliriz.

LSUE değişkeninin durağanlık testi sonuçları, seviyede ve sabit terimli modelde KPSS test istatistiği (KPSS, 1992) Çizelge 3.'deki asimptotik kritik değerlerden büyük olduğu için boş hipotezi reddeder ve serinin birim köklü olduğunu gösterir. Başka bir ifadeyle seviyede ve sabitli modelde LSUE değişkeni durağan değildir. Aynı çizelge seviyede sabitli ve trendli model ise, serinin durağanlaştığını göstermektedir. Diğer taraftan birinci farklarına uygulanan testler LSUE değişkeninin birinci farklarında seviyede de durağan hale geldiğini göstermektedir. Sonuç olarak LSUE değişkeninin de I(1) olduğu söylenebilir.

LBESR değişkeni seviyede hem sabit terimli modelde hem de sabit terimli ve trendli modellerde durağan olmadıkları KPSS istatistiklerinin KPSS kritik değerinden büyük olduğundan anlaşılmaktadır. Birinci farklarına uygulanan testler ise hem sabitli modellerde hem de sabitli ve trendli modellerde serilerin durağan hale geldiklerini göstermektedir.

LTÜFE değişkeni ise LBESR değişkeni gibi seviyede sabit terimli ve sabit terimli ve trendli modellerde durağan değilken birinci farklarında her iki modelde de durağan hale geldikleri görülmektedir.

BES'in finansal derinleşmeye etkisi, Johansen Eşbütünleşme testi ile tahmin edilmektedir. Tahminlere VAR analiziyle başlayarak, uygun gecikme uzunlukları belirlenmekte, daha sonra ise VAR analizinin diagnostik testlerine yer verilmektedir. Johansen eşbütünleşme testleri tahmin edilerek katsayıların yönleri belirlenmektedir. Finansal gelişmeyi temsil eden LİHR değişkenini, bireysel emeklilik sistemi göstergesi olan LBESR ile birlikte, geliri temsil eden sanayi üretim endeksi LSUE ve fiyatları gösteren LTÜFE değişkeninden oluşan şu model kurulmaktadır:

$$LİHR=f(LBESR, LSÜE, LTÜFE).$$

Çizelge 4. VAR Gecikme Uzunluğu

VAR Gecikme Uzunluğu						
LİHR LBESR Sabit Terim						
Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	135.509	NA	1.31e-06	-2.19182	-2.09890	-2.15409
1	606.004	901.782	6.74e-10	-9.76674	-9.30216*	-9.57807*
2	625.907	36.8211	6.32e-10	-9.83179	-8.99555	-9.49219
3	640.771	26.5099	6.46e-10	-9.81285	-8.60493	-9.32231
4	666.241	43.7235	5.54e-10	-9.97068	-8.39110	-9.32921
5	682.367	26.6079	5.56e-10	-9.97278	-8.02154	-9.18037
6	697.893	24.5836	5.66e-10	-9.96489	-7.64198	-9.02155
7	708.507	16.0976	6.29e-10	-9.87512	-7.18055	-8.78084
8	731.845	33.8393	5.67e-10	-9.99741	-6.93117	-8.75220
9	740.401	11.8363	6.58e-10	-9.87335	-6.43545	-8.47720
10	760.634	26.6408	6.33e-10	-9.94391	-6.13434	-8.39683
11	776.856	20.2765	6.56e-10	-9.94760	-5.76636	-8.24958

12	825.915	58.0532*	3.97e-10*	-10.4985*	-5.94568	-8.64963

*Kriter tarafından seçilen uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. LR: sequential modified LR test istatistiği FPE: Final prediction error, AIC: Akaike information criterion, SC: Schwarz information criterion, HQ: Hannan-Quinn information criterion.

Model için uygun gecikme uzunlukları SC ve HQ kriterleri için 1 uygun gecikmeyi gösterirken, geriye kalan üç gösterge için 12 gecikmeye işaret etmektedir. Uygun gecikmenin seçilmesi için gecikme seviyelerindeki otokorelasyon testleri önem arz etmektedir:

Çizelge 5. Otokorelasyon Testi

VAR Otokorelasyon Testi		
Boş Hipotez: Seçilen Gecikmede Otokorelasyon Yoktur		
Gecikmeler	LM- İstatistiği	Prob.
1	31.77815	0.0107
2	28.44228	0.0280
3	54.70058	0.0000
4	27.91450	0.0324
5	23.75802	0.0949
6	29.89941	0.0185
7	29.38376	0.0215
8	24.96347	0.0705
9	45.61388	0.0001
10	31.77980	0.0107
11	14.15355	0.5873
12	104.7694	0.0000

Probs from chi-square with 16 df.

VAR modeline uygulanan otokorelasyon testi, SC ve HQ kriterleri tarafından işaret edilen 1 gecikme uzunluğu için %1 anlamlılık seviyesinde otokorelasyonun olmadığını göstermemişken, diğer kriterlerin işaret ettiği 12 gecikmede otokorelasyon görülmektedir.

Çizelge 6. Değişen Varyans Testi

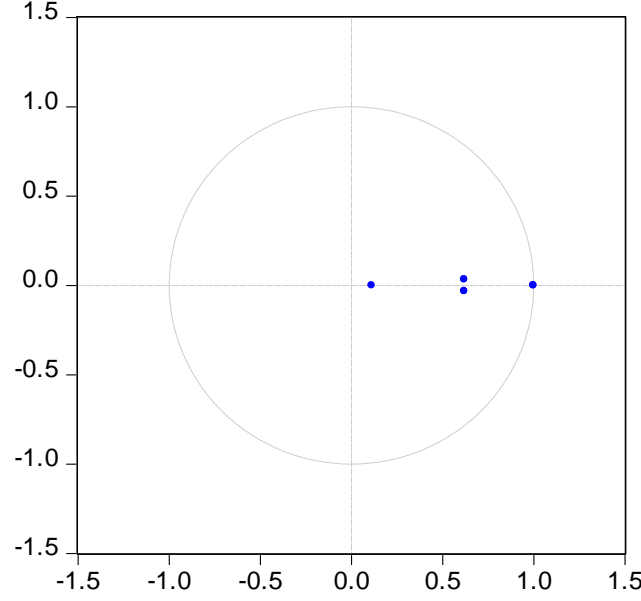
VAR Değişen Varyans Testi:

Boş Hipotez Hata terimleri Sabit Varyanslıdır		
Chi-sq	df	Prob.
100.7140	80	0.0587

Değişken varyansın test edilmesi ise VAR modelinin 1 gecikmede sabit varyanslı olduğuna işaret etmektedir.

Şekil 1. AR Ters Kökleri

Şekil 1'de gösterilen AR karakteristik polinomların ters kökleri, dört değişkenli ekonometrik modelin 1 gecikme uygulanarak tahmin edilmesinde, çemberin içerisinde yer aldığını göstermektedir. AR ters köklerinin birim çemberin dışında yer almaması kurulan VAR modelinin durağan olduğunu göstermektedir.

Çizelge 7. Johansen Eş Bütünleşme Test Sonuçları

Ho: rank=r	İz İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık	Max. Özdeğer İstatistiği	0,05 Kritik Değer	Olasılık
r=0*	78.10827	47.85613	0.0000	33.20188	27.58434	0.0085
r<=1*	44.90639	29.79707	0.0005	26.77566	21.13162	0.0072
r<=2*	18.13074	15.49471	0.0196	17.83693	14.26460	0.0131
r<=3	0.293807	3.841466	0.5878	0.293807	3.841466	0.5878

* 0.05 anlamlılık seviyesinde Eşbütünleşme yoktur boş hipotezini reddetmektedir

Johansen eş bütünleşme testinin İz ve Maksimum Özdeğer istatistiklerinin ikisinin de dört değişken arasında en fazla üç tane uzun dönemli ilişkinin varlığını göstermektedir. Seriler

arasında eşbütünleşme vardır. Diğer bir ifadeyle Model III.'de yer alan değişkenler arasında en fazla üç eş bütünleşme vektörü (cointegration vector) bulunduğu her iki istatistik tarafından ortaya konmaktadır.

Çizelge 8. Normalize Edilmiş Vektör

Eşbütünleşme Denklemi		Log likelihood	659.8062
Normalize Edilmiş Eşbütünleşik Katsayılar			
LIHR	LBESR	LSUE	LTUFE
1.000000	-4.541603	13.12998	1.826232
	(0.81766)	(2.60044)	(1.50504)

$$L\dot{I}HR = +4.5415LBESR - 13.1299SUE - 1.8262LTUFE$$

Normalize edilmiş denklemden elde edilen sonuçlar, veri dönem içerisinde bireysel emeklilik sistemini temsil eden LBESR değişkeninin finansal gelişme göstergesi olarak seçilen LİHR'yi pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde desteklediğini göstermektedir.

4. Sonuç

Türkiye'de 2003 yılında bu yana uygulanmakta olan BES; katılımcı sayısı, toplanan katkı payı tutarları ve yatırıma yönlendirilen fon tutarı bakımından rakamsal olarak artarak her geçen yıl gelişme göstermiştir. Türkiye'deki sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olan ve gönüllülük esasına bireysel emeklilik sektöründe 18 emeklilik şirketi bulunmaktadır. Toplam katılımcı sayısı yedi milyona yaklaşırken sektörün büyüklüğü ise 50 milyar TL'ye yaklaşmaktadır.

2013 yılında sistemin gelişmesini sağlamak için BES katılımcılarına %25 oranında devlet katkısı sağlanarak sistemin cazip hale getirilmesi ve katılımcı sayısı ile beraber toplam fon miktarının artışı amaçlanmıştır. 2017 yılında Türkiye'de aktif çalışanlar oluşturulan otomatik katılım mekanizmasıyla sisteme dahil edilmeye başlanmıştır. Kamu çalışanlarının bir kısmı 2017 yılı Nisan ayı itibarıyla sisteme dahil edilmiştir. Otomatik katılım ile sisteme özel ve kamu sektör çalışanlarının katılmasında kademeli bir geçiş yapılarak sistemin önümüzdeki birkaç yıl içerisinde daha da büyümesi sağlanacaktır.

Bu çalışmada Türkiye'de BES kanalıyla oluşturulan emeklilik fonlarının finansal derinleşmeye olan katkısı incelenmiş ve Türkiye'de BES'in finansal derinleşmeye pozitif katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye gibi tasarruf oranı düşük olan ülkelerde finansal sistemin daha etkin çalışabilmesi için tasarruf oranlarının artırılmasının teşvik edilmesinde BES önemli bir araçtır. Özellikle finansal sistemin daha gelişmesi ve derinleşmesi için BES politika yapıcılar tarafından sisteme katılımın özendirici hale getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda otomatik katılım ile sisteme dahil olan katılımcıların cayma hakkını kullanarak sistemden çıkışını engelleyecek katı politikalar uygulanabilir. Farklı gelir guruplarına göre devlet katkısının sağlanması BES'e olan cazibeyi artırarak özellikle düşük gelirli bireylere daha fazla devlet katkısı sağlanması ile sistem içerisinde yer alması mümkün olacaktır. Sistemde yer alan katılımcıların eğitim seviyesinin büyük oranda üniversite mezunu olduğu gözlemlenmektedir. Farklı eğitim seviyelerine göre sistemin tanıtılması BES'e olan katılımcı talebini arttırabilecektir. Sistemde katılımcı sayısının

artması sistemde toplanan fonların artması anlamında geldiğinden buna paralel olarak BES'in finansal derinleşmeye olan katkısı artmış olacaktır.

Ayrıca Türkiye'de BES kanalıyla oluşturulan emeklilik fonları yüksek bir oranda kamu borçlanma araçlarında kullanılmaktadır. Türkiye'deki emeklilik fonlarının BES'in gelişmiş olduğu ülkelerdeki gibi sermaye piyasalarında kullanılması BES'in finansal derinleşmeye olan pozitif katkısını arttıracaktır.

Kaynakça

Altun D., 2006, "Türk Telekomünikasyon A.Ş. İl Telekom Müdürlüklerinin Veri Zarflama Analizi İle Etkinlik Ölçümü" Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi 125s.

Ankara Emeklilik ve Hayat, http://ankaraemeklilik.com.tr/turkce/about/tr_aegon_tr.html (02.01.2011)

Atan M., 2005, "Üretim ve Verimlilik Arttırma Teknikleri Eğitim Notları", Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 55s.

Aydemir Z. C., 2002, "Bölgesel Rekabet Edilebilirlik Kapsamında İllerin Kaynak Kullanım Görece Verimlilikleri: Veri Zarflama Analizi Uygulaması" DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2664, Aralık 2002, 46s.

Aydın A., 2008, "Türkiye'de Ve Dünyada Bireysel Emeklilik Sistemi" Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı,

Bakırcı F., 2006, "Üretimde Etkinlik Ve Verimlilik Ölçümü Veri Zarflama Analizi Teori Ve Uygulama", Atlas Yayınları, 128s.

Başkaya Z., Akar C., 2005, "Sigorta Şirketlerinin Satış Performanslarının Veri Zarflama Analizi Yöntemiyle Belirlenmesi", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 15

Baysal M. E., Uygur M. ve Toklu B., "Veri Zarflama Analizi ile TCDD Limanlarında Bir Etkinlik Ölçümü Çalışması" Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der. Cilt 19, No 4, Ankara, 439s.

Charnes A., Copper W.W., Rhodes E., 1978, "Measuring The Efficiency Of Decision Making Units", European Journal Of Operational Research, Sayı:2, 429 - 444s.

Devlet Planlama Teşkilatı, 2001, "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu", Ankara,

Emeklilik Gözetim Merkezi, 2005, "Bes 2004 Gelişim Raporu" <http://www.egm.org.tr/bes2004gr1.asp> (01.11.2010)

Emeklilik Gözetim Merkezi, 2006, "BES 2005 Gelişim Raporu" <http://www.egm.org.tr/bes2005gr.asp> (01.11.2010)

Emeklilik Gözetim Merkezi, 2007, "BES 2006 Gelişim Raporu" <http://www.egm.org.tr/bes2006gr.asp> (01.11.2010)

Emeklilik Gözetim Merkezi, 2008, "BES 2007 Gelişim Raporu" <http://www.egm.org.tr/bes2007gr.asp> (01.11.2010)

Emeklilik Gözetim Merkezi, 2009, “BES 2008 Gelişim Raporu”
<http://www.egm.org.tr/bes2008gr.asp> (01.11.2010)

Ergülen, A., Torun, İ. 2009, Efficiency Differences Across High Schools in Niğde, Province of Turkey, “Journal of Applied Sciences”, ss. 1733–1739

Erol A. ve Yıldırım E.; 2004, “Bireysel Emeklilik Sistemi” Yaklaşım Yayınları, 552s.

Kaydu Z., 2006, “Bireysel Emeklilik Sisteminde Tüketici Profillerinin Farklılaşması: Antalya ve Isparta İllerinin Karşılaştırılması Örneği” Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta

Kısakesen V., 2010, “The Efficiency Analysis of The Private Pension Firms In Turkey” Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 107s.

OECD (Organization for Economic Cooperation Development) 2009, OECD Private Pension Outlook 2008, OECD, www.oecd.org 12.12.2016.

Özbek S., 2007, “Sigorta Şirketlerinin Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi İle İncelenmesi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı İstatistik Bilim Dalı, 131s.

Tarım A., 2001, “Veri Zarflama Analizi Matematiksel Programlama Tabanlı Görelî Etkinlik Ölçüm Yaklaşımı”, Ankara: Sayıştay Yayın İşleri Müdürlüğü Araştırma İnceleme Çeviri Dizisi:1

Uralcan Ş., 2005, “Bireysel Emeklilik Sistemi ve Altyapısı” Beta Yayınevi, İstanbul, 193s.

555

Yolalan R., 1993, “İşletmeler Arası Görelî Etkinlik Ölçümü” Milli Prodüktivite Yayınları Ankara,

Yurtseven S.S., 2007, “Türkiye’de Sermaye Piyasasında Kurumsal Yatırımcı Olarak Sigorta Şirketlerinin Faaliyet Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi”, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Yönetimi Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tezi 255s.

Zor İ. ve Aslanoğlu S., 2005, “Kurumsal Yatırımcı Olarak Özel Emeklilik Fonları: Türkiye’de Oluşturulan Sisteme Yönelik Değerlendirme ve Geleceğe Yönelik Bir Tahmin” Muhasebe ve Finansman Dergisi, 2005 Sayı 26 ss. 184-196

TEMEL SAĞLIK GÖSTERGELERİ AÇISINDAN TÜRKİYE - AB ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: BETİMSSEL BİR ANALİZ

Doç. Dr. Hüseyin AĞIR

Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat AD Öğretim Üyesi

Hacı Hayrettin Tıraş

Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat AD Doktora Adayı

Öz

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen göstergeler içerisinde sağlık sektörüyle ilgili veriler önemli bir yer tutmaktadır. 1980’li yıllardan sonra ülkelerin gelişmişlik farklılıkları açıklanırken kullanılan göstergeler içerisinde beşeri sermaye göstergelerinden birisi olarak belirtilen sağlıklı ilgili göstergelerin bu farklılıkların kaynaklarından birisi olduğu ortaya konulmaktadır. Günümüzde ise sağlık harcamalarının ekonomik gelişmişliğin temel belirleyicileri arasında olduğu kabul edilmektedir. Türkiye 1990’lı yıllarda başlattığı sağlıkta reform çalışmalarına 2003 yılında sağlıkta dönüşüm programı ile hız kazandırmıştır.

Her alanda Avrupa Birliği’ne (AB) yakınlaşmak isteyen Türkiye 2005 yılında AB ile üyelik müzakerelerine başlayarak ilişkilerini bir aşama daha ileriye taşımıştır. Bu bağlamda Türkiye ve AB üyesi ülkelerin sağlık göstergeleri açısından karşılaştırılması önem arz etmektedir. Bu çalışma AB ülkeleri ile Türkiye arasında, sağlık harcama çeşitleri ile bazı önemli sağlık düzeyi göstergelerini seçilen çeşitli yıllar için betimsel olarak karşılaştırmaktadır. 16 sağlık göstergesi kullanılarak yapılan karşılaştırma sonucunda, Türkiye’nin, toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı ve özel sağlık harcamalarının oranı bakımından AB ortalaması ile yakın değerler aldığı gözlenirken, diğer göstergeler bakımından AB ülkeleri ve ortalamaları ile ciddi farklılıklarının olduğu görülmektedir.

557

Anahtar Kelimeler: Sağlık Harcama Çeşitleri, Genel Sağlık Göstergeleri, Avrupa Birliği

1. Giriş

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde ekonomik, sosyal ve kültürel etmenlerin yanında sağlık göstergeleri de önemli bir yer tutmaktadır. Sağlık hizmetlerinin en önemli ekonomik özelliklerinden birisi, yapısı gereği hem hizmeti alan bireye hem de bireyin çevresi ile birlikte tüm topluma pozitif dışsallık yaymasıdır.

1990’lı yıllara kadar, dünyada kalkınmanın en önemli dinamiği sermaye birikimi ve fiziki sermaye yatırımı olarak görülürken, 1990’lı yıllardan itibaren sermaye birikimi ve fiziki sermaye yatırımları yanında beşeri sermaye unsurları da kalkınmanın önemli dinamikleri olarak görülmeye başlamıştır (Yalçın ve Çakmak, 2016: 706). Beşeri sermayenin önem kazanması ve yeni büyüme teorilerinin geliştirilmesi ile birlikte beşeri sermaye içerisinde sağlığın önemi

artmıştır. Öyle ki politika yapımcılar, sağlık alanına yapılan harcamaları ülke için yapılan en karlı ikinci yatırım olarak görmeye başlamışlardır. Sağlık alanında yapılan yeni düzenlemelerin büyümeyi, büyüme üzerindeki artışın ise sağlık harcamalarına olumlu etkiler yaptığı anlaşılmaktadır (Uçan ve Atay, 2016: 220). Artık ülkelerin gelişmişlik farklarını açıklarken sağlık göstergelerinden yararlanılmaya başlanmıştır. Sağlık göstergeleri toplumun sağlıkla ilgili farklı yönlerinin ölçülerek sağlık durumunun belirlenmesine yarayan ölçütlerdir. Özellikle 1990'lardan itibaren uygulanan sağlık politikaları ve sağlık sistemlerinin etkinliğinin değerlendirilmesi ve toplumun sağlık düzeyinin ölçülmesi amacıyla, akademisyenler, çeşitli ulusal ve uluslar arası kuruluşlar ve referans gruplar tarafından pek çok gösterge geliştirilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise 2013 yılında başlattığı çalışma ile toplumun önceliği olacağını düşündüğü 100 temel gösterge belirlemiştir.

Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir. Bir kısmı gelişmiş 28 ülkeden oluşan Avrupa Birliği (AB) ile 55 yıla yakın birliğe aday ülke ilişkisi ve 20 yılı aşkın bir gümrük birliği anlaşması bulunmaktadır. Türkiye'nin 2005 yılında AB ile başlattığı tam üyelik müzakereleri ise yavaşta olsa halen devam etmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin 1990'larda başlattığı sağlıkta reform ve dönüşüm çalışmaları da AB uyum yasaları ve müzakereler çerçevesinde yeni yatırımlarla devam etmektedir. Bu bağlamda, beşeri sermayenin önemli unsurlarından biri olarak kabul edilen çeşitli sağlık göstergeleri açısından Türkiye ve AB üyesi ülkelerin karşılaştırılması önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye ile AB ülkelerinin söz konusu sağlık göstergeleri açısından karşılaştırılmasını ülkeler bazında ve betimsel olarak zaman serisi göstergeleriyle yapmaktır.

28 AB ülkesi ve Türkiye için, 16 değişik gösterge (kişi başı sağlık harcaması, GSYİH içerisinde toplam sağlık harcamalarının oranı, GSYİH içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı, toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı, hükümet harcamaları içindeki kamu sağlık harcamalarının oranı, GSYİH içerisinde özel sağlık harcamalarının oranı, toplam sağlık harcamaları içerisinde özel sağlık harcamalarının oranı, özel sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan sağlık harcamalarının oranı, toplam sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan sağlık harcamalarının oranı, 1.000 kişiye düşen doktor sayısı, 1.000 kişi düşen hemşire-ebe Sayısı, 1000 kişiye düşen hastane yatağı sayısı, 100.000 kişi başına uzman cerrahi işgücü, 100.000 kişi başına cerrahi işlem sayısı, doğuştan yaşam beklentisi ve toplam ve yaş gruplarına göre nüfus) açısından karşılaştırılmanın yapıldığı çalışmada Dünya Bankası WDI istatistiklerinden yararlanılmaktadır.

Çalışma giriş bölümünü takiben Türkiye'de sağlık göstergeleri üzerine yapılan çalışmalar hakkında özet bilgiler verilmektedir. Daha sonra temel sağlık göstergelerinin önemine değinilerek bu göstergelerin ne anlam ifade ettiği açıklanmakta ve sonrasında istatistikler sunulmaktadır. Genel bir değerlendirmenin sunulduğu sonuç kısmında ise Türkiye'nin toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamaları ve özel sağlık harcamaları bakımından AB ortalaması ile yakın göstergelere sahipken diğer göstergeler bakımından AB ülkeleri ve AB ortalaması ile ciddi farklılıkların olduğu ortaya konulmaktadır.

2. Literatür Özeti

Yapılan literatür taramasında; Vehid (2000), Sığırlı vd. (2006), Ersöz (2008), Ersöz (2009), Öz, Taban ve Kar (2009), Şahingöz ve Şahingöz (2012), Başol ve Işık (2015), Daştan ve Çetinkaya (2015), Köksal vd., (2016), Songur (2016), Boz ve Sur (2016), Ertaş ve Atik (2016a), Ertaş ve

Atik (2016b), çeşitli temel demografik ve sağlık düzeyi göstergelerini kullanarak Türkiye ve Avrupa Birliği'ne (AB) üye ülkeleri karşılaştırmışlardır.

Yapılan çalışmalarda genel olarak; kişi başı GSYİH, nüfus artış hızı, genç, yaşlı ve toplam bağımlı nüfus oranları, kaba doğum hızı, toplam doğurganlık hızı, yeni doğan ve bebek ölüm oranı, 5 yaş altı ölüm hızı, kaba ölüm hızı, anne ölüm hızı, 15-59 yaş arası ölüm hızı, doğuştan yaşam beklentisi, doğuştan beklenen sağlıklı yıl kaybı, kişi başı toplam sağlık harcaması, toplam sağlık harcamasının yıllık büyüme oranı, toplam sağlık harcamalarının GSYİH içindeki yüzdesi, genel yönetim sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki yüzdesi, özel sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki yüzdesi, toplam sağlık harcaması içerisindeki kamu harcamasının oranı, toplam sağlık harcamaları içinde özeline payı, genel kamu harcamaları içinde kamu sağlık harcamalarının payı, toplam sağlık harcamaları içinde dış kaynakların payı, genel kamu sağlık harcamaları içinde sosyal güvenlik harcamalarının payı, toplam sağlık harcaması içerisinde ilaç harcamaları oranı, 15 yaş ve üzerindeki tütün ve alkol tüketim oranı, 1000 kişiye düşen; hasta yatağı, doktor, hemşire sayısı, 1 milyon kişiye düşen MRI cihazı sayısı, 100.000 kişi başına tıp mezunları sayısı, 100.000 kişi başına düşen kanser sebebiyle ölüm sayısı, tüberküloz görülme sıklığı kullanılmıştır.

Yapılan çalışmalardan elde edilen ortak sonuca göre; temel demografik ve sağlık göstergeleri açısından Türkiye ve AB ülkeleri arasında önemli farklılıkların bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin AB üyesi ülkelere göre genç ve bağımlı bir nüfusa sahip olduğu, bağımlı nüfusun ekonomi üzerinde olumsuz etkileri olduğu, Türkiye ve AB ülkelerinin sağlık göstergeleri arasında var olan önemli farklılıkların azaltılması ve sağlık hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde sunulması için Türkiye'nin sağlık harcamasına daha fazla pay ayırması ve temel sağlık hizmetlerine önem vermesi gerektiği vurgulanmıştır.

3. Temel Sağlık Göstergeleri: Kavramsal Tartışmalar

Bir ülkenin sağlık düzeyinin incelenerek gelişmişlik seviyesi hakkında bilgi edinilebilmesi ve ülkelerarası kıyaslamalar yapılabilmesi için objektif, standart ve niceliksel bazı göstergelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu göstergeler literatürde "sağlık göstergeleri" olarak adlandırılmaktadır (Alptekin ve Yeşilaydın, 2015: 138). Sağlık göstergesi bir toplumun sağlık durumunu yansıtan veya gösteren ölçüttür. Sağlık göstergeleri ölçümlerden oluşur ve ait olduğu toplumun sağlıkla ilgili farklı yönlerinin ölçülmesine dayanır (First Nations Centre, 2007: 2; Songur, 2016: 199; Sağlıkın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü, 2011: 9).

Sağlık göstergeleri zamanla değişir ve toplumun veya bireyin sağlık ve yaşam kalitesinin nasıl değiştiğini ölçmeyi ve karşılaştırmayı sağlar. Temel sağlık hizmetlerine ilişkin politikaların belirlenmesi, sağlık hizmetlerinin yönetimi, planlaması ve değerlendirilmesi, sağlık hizmetlerine olan talebin belirlenmesi ve karşılanması, toplumun sağlık düzeyinin belirlenmesi, sağlık sorunlarının tespiti ve çözümü, toplumun sağlığının çeşitli düzeylerdeki değişiminin belirlenmesi amacıyla sağlık göstergeleri kullanılmaktadır (Songur, 2016: 199; Arslanhan, 2010: 2; Alptekin ve Yeşilaydın, 2015: 138; Vehid, 2000: 100-101). Sağlık harcamalarının etkinliği ve sağlık sisteminin performansının değerlendirilmesinde de temel sağlık göstergeleri yaygın olarak kullanılmaktadır. Dahası bu göstergeler, ülkelerin kalkınmışlık seviyesinin belirlenmesi açısından da vazgeçilmez bilimsel dayanaklardır (Akın ve Ersoy, 2012: 23). Bu göstergeler, mevcut durumun belirlenmesi ve belirli bir zaman aralığındaki değişimlerin belirlenmesinde kullanılabilir.

Temel sağlık göstergelerinin belki de en önemlisi ve diğer göstergelerin de gelişimini etkileyen, genel olarak, sağlığı koruma ve geliştirme amacıyla yapılan tüm harcamaları kapsayan sağlık harcaması göstergeleridir. Bir toplumda ihtiyaç duyulan sağlık hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla yapılan faaliyetlerden doğan maliyetlerin karşılanmasında kullanılan bireysel ve toplumsal harcamaların tümü sağlık harcamalarını oluşturmaktadır (Sağlık Bakanlığı, 2006: XII; Ünal, 2013: 113). Ülkelerin sağlık sistemleri ve sistemlerinin özellikleri, sağlık harcamalarını ve dolayısıyla sağlıkla ilgili çeşitli çıktıları etkileyen en önemli faktörler olarak ön plana çıkmaktadır. Sağlık hizmetlerinin sunumu, sağlık harcamalarının finansmanındaki yöntemler ve kamu ya da özel sektör tarafından karşılanması önemlidir. (Daştan ve Çetinkaya, 2015: 105). Ayrıca, toplam sağlık harcamaları içinde kamunun ve özel sektörün payını bilmek kadar, özel sağlık harcamaları için de cepten yapılan harcamaların oranını bilmek, sosyal devlet anlayışı içinde devletin sorumluluklarını ne kadar yerine getirmekte olduğunu ortaya koymada önemlidir. Bu, gelecek dönemlerde sağlık sektörünün kamuya yükünü tahmin etmekte yol göstericidir. Bireylerin fakirliğini artırmada önemli olduğu tartışılmakta olan cepten yapılan sağlık harcamalarının (Xu vd., 2003: 111-117; Xu vd. 2005: 4; WHO, 2002: 186; Carrin vd., 2005: 5) ne boyutta olduğunu ve kimlerin daha fazla cepten harcama yaptığını bilmek de önemli konulardır (Çelik, 2011: 65).

Kişi başı sağlık harcamalarının belli bir düzeyin altında olması veya çok düşük olması o ülkede yaşayanların en temel sağlık hizmetlerinden bile yararlanamadığını göstermektedir. WHO bir ülkenin sağlık harcaması payının o ülkenin GSYİH'nın en az %5'i kadar olması gerektiğini belirtmekte ve gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerin bunu hedef haline getirmesini tavsiye ettiği iddia edilirken (Daştan ve Çetinkaya, 2015: 113; Ünal, 2013: 114; Deniz ve Sümer, 2016: 473; Kurşun ve Rakıcı, 2014: 78; Karabulut, 1999: 143; Aydemir ve Baylan, 2015: 432; Filiz, 2010: 60; Dürrü, 2012: 76), WHO'nun hiçbir zaman böyle bir tavsiyede bulunmadığını, bir ülkenin ne kadar sağlık harcaması yapması gerektiğini ancak o ülkenin epidemiyolojik göstergelerinin belirlenmesi ve bu göstergelere göre arzu edilen sağlık düzeyinin çerçevesinin çizilerek belirlenebileceğini belirten çalışmalar da göze çarpmaktadır (Çelik, 2011: 77; Boz ve Sur, 2015: 27; Savedoff, 2003: 2).

Bir ülkenin gelir düzeyi ile sağlık harcama düzeyi arasında önemli bir ilişki vardır. Gelir düzeyi yüksek olan ülkeler sağlık hizmetlerine daha fazla harcama yapma eğilimine sahiptirler (Çelik, 2011: 68; Khanolkar vd., 2016: 35). Gelir düzeyi ile sağlık harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Getzen (2000) çalışmasında GSMH'daki bir artışın kişi başına gelir düzeyini artıracak ve bu durumun da 3-5 yıl içinde sağlık harcamalarını artırıcı yönde etki edeceğini ifade etmiştir. Sağlık harcamalarının artması, daha iyi beslenme imkanları ve sağlık koşulları, tıp teknolojisindeki gelişmeler ve sağlık arzındaki olumlu gelişmelere paralel olarak ölüm oranları, bebek ölüm oranları, şehirleşme, doğum oranları, nüfus artış hızı, doğurganlık oranı, doğuştan beklenen yaşam süresi gibi bir çok değişkeni etkilemekte ve beklentileri artırmaktadır. Örneğin, uzun yaşayabilme beklentisi özel sermaye birikimini pozitif etkileyerek büyümeyi etkilemektedir (Yaylalı ve Lebe, 2011: 34; Taban, 2006: 33; Yardımcıoğlu, 2012: 33). Fakat çok yüksek sağlık harcamaları sağlık göstergelerinin veya toplumun sağlık statüsünün daha da gelişeceği anlamına gelmemektedir (Daştan ve Çetinkaya, 2015: 123).

Sunulan sağlık hizmetlerinin başarılı veya başarısız olduğunun belirlenmesi veya ülkeler/bölgeler arası kıyaslamalar yapmak amacıyla geliştirilen temel sağlık göstergelerinin sayısında zamanla artışlar olmuştur. Toplumun sağlık düzeyinin belirlenmesinde farklı

boyutların ele alınması ihtiyacının doğması ile birlikte; akademisyenler, çeşitli ulusal ve uluslar arası kuruluşlar ve referans gruplar tarafından pek çok gösterge geliştirilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise 2013 yılında başlattığı çalışma ile; kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, veri toplama çabalarının koordinasyonu, ülkelerin sağlık bilgi sistemlerinin güçlendirilmesi ve raporlama yükünün hafifletilmesi, mevcut raporlama sisteminin daha rasyonel hale gelmesi ve doğru bilgi akışının sağlanması, bölgesel ve küresel yatırımcıların yatırımlarında daha fazla uyum ve verimlilik sağlanması amacıyla, bölgesel ve küresel ilerlemenin izlenmesine yönelik olarak toplumun önceliği olacağını düşündüğü 100 temel gösterge belirlemiştir. Bu göstergeler WHO'nun "2015 Global Reference List of 100 Core Health Indicators" adlı yayınında "100 Temel Sağlık Göstergesi Küresel Referans Listesi" adı altında yayınlanmıştır (WHO, 2015).

Kişi başı sağlık harcaması; bir toplumda bir yıl içinde sağlık için harcanan toplam para miktarının nüfus sayısına bölümü olup para birimi olarak ifade edilir. Ülkede yıl içerisinde kişi başı yapılan sağlık harcaması miktarını gösterir. Ülkenin sağlık durumunu yansıtan bir göstergelerdir. GSYH'nın %'si olarak ta ifade edilebilir (WHO, 2015; Sağlık Bakanlığı, 2006; Öz vd., 2009:11; Köksal vd., 2016: 206).

Kamu Sağlık Harcamaları: Sağlık hizmetlerinin finansmanı amacıyla sosyal güvenlik kurumları, merkezi yönetim kurumları, yerel yönetimler ve diğer kamu kurumlarının yaptığı sağlık harcamalarının toplamından oluşmaktadır. Toplam sağlık harcamaları içerisinde kamunun yapmış olduğu harcama miktarını gösterir (WHO, 2015 ; Sağlık Bakanlığı, 2006 ; Atasever, 2014: 16).

Özel Sağlık Harcamaları: Genel olarak kamunun yaptığı sağlık harcamaları dışında yapılan sağlık harcamalarıdır. Hane halkları, özel sağlık sigortaları, özel sosyal güvenlik sandıkları, hane halklarına hizmet eden kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, vakıf üniversiteleri, özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar ve diğer işletmelerin yaptığı sağlık harcamalarını kapsar (Atasever, 2014: 17).

Cepten Yapılan Sağlık Harcamaları: Maliyet paylaşımı, katkı payı, katılım payı, kendi kendine bakım ve diğer harcamalar için hane halkları tarafından doğrudan yapılan harcamalardan oluşur. Sağlık hizmetleri talebinde bulunanların almış oldukları hizmetlerin bedelini doğrudan kendilerinin karşıladığı harcamalardır. Toplam sağlık harcamasının ne kadarının cepten yapılan sağlık harcaması olduğunu gösterir (WHO, 2015; Atasever, 2014: 17).

Doğumda yaşam beklentisi; bir toplumda yeni doğan bir kişinin ortalama kaç yıl yaşayacağını belirten bir ölçüt olup yıl olarak ifade edilir. İnsanların ortalama ömür süresi, büyük ölçüde ülkedeki sağlık hizmetlerinin kalitesi ve bunlardan vatandaşların yararlanabilme imkanlarıyla ilişkilidir. Toplumların sağlık düzeyini yansıtan önemli bir göstergedir. Farklı cinsiyet ve farklı coğrafi bölgelere göre ayrı ayrı hesaplanabilir (WHO, 2015; Yumşak ve Yıldırım, 2009: 59; Köksal vd., 2016: 206; Hoşgör ve Tansel, 2010; Akın ve Ersoy, 2012: 38).

Kişi başına düşen sağlık personeli sayısı; bir toplumda belli bir zamanda ki nüfus sayısının aynı zaman süresinde mevcut sağlık personeli sayısına bölümü olup binde (onbinde) olarak ifade edilir. Ülkenin sağlık durumunu yansıtan bir göstergelerdir. Personel ihtiyacı olan bölgeleri tespit etmek ve bunun için planlama yapmak amacıyla kullanılacak göstergedir. Toplumun sağlık düzeyinin belirlenmesinde önemli bir göstergedir (WHO, 2015; Yumşak ve Yıldırım, 2009: 59; Öz vd., 2009: 11; Köksal vd., 2016: 206). 1000 kişi başına düşen doktor, hemşire, ebe, diş hekimi ve diğer sağlık personelleri olarak ayırım yapılabilir.

Kişi başına düşen hastane yatak sayısı; bir toplumda belli bir zamandaki nüfus sayısının aynı zaman süresinde mevcut hastane yatak sayısına bölümü olup binde, (onbinde) olarak ifade edilir. Ülkenin sağlık durumunu yansıtan bir göstergedir (WHO, 2015; Yumşak ve Yıldırım, 2009: 59; Öz vd., 2009:11; Köksal vd., 2016: 206).

4- Türkiye ve AB Ülkelerinin Sağlık Göstergeleri Açısından Değerlendirilmesi

Bu bölümde AB ülkeleri ve Türkiye'nin seçilmiş sağlık göstergeleri açısından betimsel olarak geniş bir değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Tablo 1: Yıllık Kişi Başı Sağlık Harcaması (ABD \$)

Ülke	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Almanya	3.129	2.398	3.648	4.700	5.025	4.754	5.098	5.411
Belçika	2.138	1.845	3.340	4.419	4.864	4.588	4.813	4.884
Fransa	2.745	2.209	3.721	4.584	4.994	4.699	4.955	4.959
Hollanda	2.262	1.932	3.994	5.286	5.649	5.456	5.688	5.694
İtalya	1.462	1.588	2.789	3.384	3.559	3.242	3.295	3.258
Lüksemburg	2.842	3.500	6.488	7.964	8.334	7.551	7.981	8.138
İngiltere (Birleşik Krallık)	1.364	1.763	3.177	3.491	3.649	3.649	3.685	3.935
Danimarka	2.835	2.613	4.653	6.267	6.522	6.204	6.638	6.463
İrlanda	1.239	1.593	3.737	4.238	4.310	4.079	4.157	4.239
Yunanistan	1.068	918	2.095	2.459	2.528	2.049	2.017	1.743
İspanya	1.129	1.045	2.121	2.847	2.954	2.651	2.644	2.658
Portekiz	876	1.056	1.876	2.352	2.332	2.000	2.059	2.097
Avusturya	2.868	2.416	3.916	5.050	5.432	5.240	5.478	5.580
Finlandiya	2.014	1.700	3.152	4.001	4.399	4.255	4.519	4.612
İsveç	2.292	2.282	3.727	4.694	6.662	6.522	7.000	6.808
Çek Cumhuriyeti	374	361	884	1.410	1.546	1.411	1.413	1.379
Estonya	165	214	514	903	988	1.078	1.214	1.248
Kıbrıs Rum Yön.	681	753	1.449	2.038	2.236	1.965	1.890	1.819
Litvanya	99	211	454	829	968	940	1.020	1.063
Letonya	115	196	456	739	827	827	869	921
Macaristan	323	326	923	1.020	1.099	991	1.021	1.037
Malta	610	687	1.408	1.754	2.222	2.217	2.389	2.471

Polonya	197	247	495	868	931	870	882	910
Slovenya	785	831	1.520	2.083	2.225	2.069	2.115	2.161
Slovak Cumhuriyeti	222	208	628	1.378	1.415	1.377	1.417	1.455
Bulgaristan	81	98	275	488	533	519	606	662
Romanya	53	73	255	483	508	468	535	557
Hırvatistan	324	371	727	1.144	1.132	1.030	1.061	1.050
AB Ortalaması	1.651	1.505	2.642	3.341	3.589	3.384	3.534	3.613
Türkiye	96	207	386	566	557	555	588	568

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

Tablo 1'e göre, 2014 yılında AB üyesi ülkeler içerisinde yıllık en yüksek kişi başına sağlık harcaması yapan ülkelerin Lüksemburg, İsveç ve Danimarka olduğu; en düşük harcamaların ise Romanya, Türkiye ve Bulgaristan olduğu görülmektedir. Gelişmiş AB ülkeleri AB ortalamasının üzerindeyken, son genişlemelerde AB'ye katılan ülkeler ve Türkiye de AB ortalamasının altında seyretmektedir.

Türkiye'de kişi başı sağlık harcamalarının miktarı yıllar itibarıyla çok yavaş ve inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. Buna rağmen 1995'te kişi başı sağlık harcaması 96 \$'dan 2014 yılında 568 \$'a yükselerek yaklaşık altı kat artmıştır. AB ortalaması ise bu dönemde yaklaşık iki katından biraz fazla artarak 1.651 \$'dan 3.613 \$'a yükselmiştir. Sağlık harcamalarının artışı toplumun sağlık düzeyini pozitif yönde etkilemektedir.

Tablo 2: GSYİH İçerisinde Toplam Sağlık Harcamalarının Oranı (%)

Ülke	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Almanya	9,4	10,1	10,5	11,3	10,9	11,0	11,2	11,3
Belçika	7,6	8,1	9,2	10,2	10,4	10,5	10,6	10,6
Fransa	10,1	9,8	10,6	11,2	11,3	11,4	11,6	11,5
Hollanda	7,4	7,4	9,6	10,5	10,5	11,0	11,0	10,9
İtalya	7,1	7,9	8,7	9,4	9,3	9,3	9,2	9,2
Lüksemburg	5,6	7,5	7,9	7,7	7,3	7,2	7,1	6,9
İngiltere (Birleşik Krallık)	6,7	6,9	8,2	9,5	9,3	9,4	9,3	9,1
Danimarka	8,1	8,7	9,8	11,1	10,9	11,0	11,2	10,8

İrlanda	6,4	6,0	7,3	8,8	8,1	8,3	8,0	7,8
Yunanistan	8,3	7,6	9,4	9,2	9,8	9,2	9,3	8,1
İspanya	7,4	7,2	8,1	9,6	9,5	9,4	9,1	9,0
Portekiz	7,4	9,1	10,0	10,4	10,1	9,7	9,6	9,5
Avusturya	9,5	10,1	10,5	11,2	10,9	11,2	11,1	11,2
Finlandiya	7,8	7,2	8,4	9,0	9,0	9,3	9,5	9,7
İsveç	8,0	8,2	9,1	9,5	11,7	11,8	12,0	11,9
Çek Cumhuriyeti	6,7	6,3	6,9	7,4	7,5	7,5	7,5	7,4
Estonya	6,3	5,3	5,0	6,2	5,8	6,4	6,5	6,4
Kıbrıs Rum Yön.	4,7	5,8	6,4	7,2	7,5	7,4	7,5	7,4
Litvanya	5,4	6,5	5,8	7,1	6,9	6,7	6,6	6,6
Letonya	5,8	6,0	6,4	6,6	6,1	5,9	5,7	5,9
Macaristan	7,2	7,1	8,3	7,9	7,8	7,7	7,5	7,4
Malta	5,7	6,8	8,8	8,3	9,6	10,0	9,9	9,7
Polonya	5,4	5,5	6,2	6,9	6,7	6,6	6,4	6,4
Slovenya	7,5	8,3	8,5	9,1	9,1	9,4	9,3	9,2
Slovak Cumhuriyeti	6,1	5,5	7,0	8,5	8,0	8,1	8,0	8,1
Bulgaristan	4,8	6,1	7,1	7,2	6,9	7,1	7,9	8,4
Romanya	3,2	4,3	5,5	5,8	5,5	5,5	5,6	5,6
Hırvatistan	6,7	7,7	6,9	8,2	7,8	7,8	7,8	7,8
AB Ortalaması	8,3	8,4	9,2	10,1	10,0	10,1	10,1	10,0
Türkiye	2,5	4,9	5,4	5,6	5,3	5,2	5,4	5,4

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

Tablo 2'ye göre, AB üyesi ülkeler içerisinde 2014 yılında GSYİH'dan sağlık harcamasına en çok pay ayıran ilk üç ülke İsveç, Fransa ve Almanya olarak sıralanmaktadır. En düşük pay ayıran ülke ise Romanya'dır. Türkiye ise AB ortalamasının yaklaşık yarısı kadar bir oranla tüm

AB üyesi ülkelerin ardında yer almaktadır. Bu durum yıllar itibariyle de devam etmektedir. Tablo 2.'de Türkiye dahil AB üyesi ülkelere 1995 yılından 2011 yılına kadar sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki oranı yavaşta olsa yükseliş göstermektedir. Son beş yılda ise küçük dalgalanmalarla birlikte aynı oranda seyrettiği görülmektedir.

AB üyesi ülkelerin ortalamasına bakılırsa 1995 yılında sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payı %8,3 iken 2014 yılında %10,0 olmuştur. Bu oran Türkiye'de ise sırasıyla %2,5 ve %5,4'tür. GSYİH içerisinde sağlık harcamalarının payı AB ortalamasında 1995-2014 yılları arasında yaklaşık 1,2 kat artarken, aynı dönemde Türkiye'de bu oran 2,16 kat artmıştır. Buna göre Türkiye'nin AB üyesi ülkeleri yakalamak ve toplumun sağlık statüsünü yükseltmek için GSYİH'dan sağlık harcamalarına daha yüksek pay ayırması gerekmektedir.

Tablo 3: GSYİH İçerisinde Kamu Sağlık Harcamalarının Oranı (%)

GSYİH İçerisinde Kamu Sağlık Harcamalarının Oranı (%)								
Ülke	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Almanya	7,7	8,0	8,0	8,6	8,3	8,4	8,6	8,7
Belçika	5,8	6,1	7,1	7,9	8,0	8,2	8,2	8,2
Fransa	8,1	7,8	8,3	8,7	8,7	8,8	8,9	9,0
Hollanda	5,3	4,7	6,7	9,1	9,1	9,5	9,6	9,5
İtalya	5,0	5,7	6,6	7,3	7,0	7,0	7,0	7,0
Lüksemburg	5,1	6,4	6,7	6,6	6,3	6,0	5,9	5,8
İngiltere (Birleşik Krallık)	5,6	5,5	6,7	7,9	7,8	7,8	7,8	7,6
Danimarka	6,7	7,3	8,3	9,4	9,3	9,4	9,6	9,2
İrlanda	4,7	4,5	5,5	6,1	5,5	5,6	5,3	5,1
Yunanistan	4,3	4,6	5,6	6,2	6,7	6,3	6,1	5,0
İspanya	5,4	5,2	5,9	7,2	7,0	6,7	6,5	6,4
Portekiz	4,6	6,2	7,0	7,2	6,7	6,2	6,2	6,2
Avusturya	7,1	7,5	7,8	8,4	8,2	8,4	8,4	8,7
Finlandiya	5,6	5,1	6,2	6,7	6,8	7,0	7,2	7,3
İsveç	6,9	6,9	7,4	7,7	9,9	10,0	10,1	10,0
Çek Cumhuriyeti	6,1	5,7	6,1	6,2	6,3	6,3	6,3	6,3

Estonya	5,7	4,1	3,9	4,9	4,6	5,1	5,1	5,0
Kıbrıs Rum Yön.	1,7	2,4	2,7	3,4	3,5	3,4	3,5	3,3
Litvanya	4,0	4,5	4,0	5,0	4,7	4,3	4,3	4,4
Letonya	3,8	3,3	3,6	3,9	3,9	3,6	3,5	3,7
Macaristan	6,1	5,0	5,8	5,1	5,0	4,9	4,9	4,9
Malta	3,8	4,7	6,0	5,2	6,5	6,6	6,6	6,7
Polonya	3,9	3,9	4,3	4,9	4,7	4,6	4,5	4,5
Slovenya	5,8	6,1	6,2	6,7	6,7	6,8	6,7	6,6
Slovak Cumhuriyeti	5,4	4,9	5,2	5,8	5,6	5,7	5,8	5,8
Bulgaristan	3,5	3,7	4,3	4,0	3,8	4,0	4,1	4,6
Romanya	2,4	3,5	4,4	4,7	4,4	4,4	4,5	4,5
Hırvatistan	5,8	6,6	5,9	7,1	6,3	6,4	6,4	6,4
AB Ortalaması	6,5	6,4	7,0	7,8	7,7	7,8	7,8	7,8
Türkiye	1,8	3,1	3,7	4,4	4,2	4,1	4,2	4,2

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

Kamunun sağlık harcamaları oranı, milli gelirden ne kadarının sağlık sektörüne yapılan kamu harcaması olduğunu göstermektedir. Tablo 3’de 1995 yılında AB üyesi ülkeler arasında GSYİH içerisinde en fazla kamu sağlık harcaması Fransa, Almanya ve Avusturya’nın yaptığı görülmektedir. En düşük oran ise Kıbrıs Rum Yönetimine aittir. Türkiye 1995’te GSYİH’nın %1,8 kadar kamu sağlık harcaması gerçekleştirirken, AB ortalaması %6,5 düzeyindedir. Yıllar itibarıyla oranlarda önemli değişiklikler olmuş ve 2014 yılında GSYİH’den en fazla kamu sağlık harcaması yapan ülkeler İsveç Hollanda ve Danimarka olarak sıralanmıştır. Kıbrıs Rum Yönetimi ve Letonya bu dönemdeki en düşük orana sahip olan ülkelerdir. AB ortalaması ise 20 yılda %20 oranında artarak %7,8’e yükselmiştir. Türkiye’de bu oran 1995’ten 2014 yılına yaklaşık 2,3 kat artarak %4,2’yükselmiştir. Türkiye, AB ortalamasının altında ve sadece Kıbrıs Rum Yönetimi ve Letonya’nın önünde yer almaktadır.

Tablo 4: Toplam Sağlık Harcamaları İçerisinde Kamu Sağlık Harcamalarının Oranı (%)

Toplam Sağlık Harcamaları İçerisinde Kamu Sağlık Harcamalarının Oranı (%)								
Ülke	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014

Almanya	81,4	79,2	76,1	76,2	76,0	76,1	76,8	77,0
Belçika	76,8	74,6	76,9	77,7	76,8	77,7	77,8	77,9
Fransa	79,7	79,4	78,0	77,5	77,0	77,2	77,1	78,2
Hollanda	71,0	63,1	69,5	86,7	86,3	86,5	87,1	87,0
İtalya	70,8	72,1	76,3	77,0	75,1	75,3	75,6	75,6
Lüksemburg	92,4	85,1	84,9	85,9	85,3	83,5	83,7	83,9
İngiltere (Birleşik Krallık)	83,9	79,6	80,9	83,5	83,2	82,9	83,3	83,1
Danimarka	82,5	83,9	84,5	85,1	85,3	85,8	85,3	84,8
İrlanda	72,5	74,1	76,0	69,6	67,8	67,6	66,6	66,1
Yunanistan	52,0	60,0	60,1	67,7	68,4	67,9	65,5	61,7
İspanya	72,2	71,6	72,4	75,1	73,9	71,7	71,5	70,9
Portekiz	62,6	67,7	70,1	68,7	66,5	64,0	65,2	64,8
Avusturya	74,8	74,9	74,4	75,2	75,1	75,4	75,2	77,9
Finlandiya	71,7	71,3	73,8	74,5	74,9	75,7	75,5	75,3
İsveç	86,6	84,9	81,2	81,5	84,7	84,4	84,0	84,0
Çek Cumhuriyeti	90,9	90,3	87,3	83,8	84,2	84,0	84,3	84,5
Estonya	89,8	77,2	76,7	78,9	79,3	80,4	79,3	78,8
Kıbrıs Rum Yön.	35,8	41,7	41,8	47,4	46,5	45,9	46,5	45,2
Litvanya	74,2	69,7	67,8	70,8	69,1	65,2	65,4	67,9
Letonya	66,3	54,4	57,1	60,1	63,5	60,5	62,4	63,2
Macaristan	84,0	70,7	70,0	65,2	64,2	63,4	65,2	66,0
Malta	67,5	69,4	67,9	62,9	67,3	66,6	66,3	69,2
Polonya	72,9	70,0	69,3	71,2	70,3	69,2	70,8	71,0

Slovenya	77,7	74,0	73,1	74,2	73,5	72,6	71,8	71,7
Slovak Cumhuriyeti	88,5	89,4	74,4	68,1	70,9	69,7	72,3	72,5
Bulgaristan	74,0	60,9	60,9	55,7	54,6	56,3	52,0	54,6
Romanya	74,5	81,2	80,4	80,3	79,2	80,3	80,8	80,4
Hırvatistan	86,5	86,1	86,0	85,7	80,2	81,6	81,8	81,9
AB Ortalaması	78,2	76,6	76,3	77,8	77,3	77,3	77,6	77,8
Türkiye	70,3	62,9	67,8	78,6	79,6	79,2	78,5	77,4

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

Tablo 4'e göre, 1995 yılında yapılan sağlık harcamaları içerisinde kamunun payının en yüksek olduğu ülkelerin başında Lüksemburg ve Çek Cumhuriyeti gelirken, en düşük oran ise Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde AB ortalaması %78,2 iken Türkiye'de %70,3 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında toplam sağlık harcamaları içerisinde en fazla kamu sağlık harcaması yapan ülkelerin Hollanda ve Danimarka, en az ise Kıbrıs Rum Yönetimi ve Bulgaristan olduğu görülmektedir. Türkiye ise %77,4'lük oranla AB ortalamasına çok yakın ve AB üyesi ülkelerin yarısından daha yukarıdadır. 1995-2014 yılları arasında AB ortalaması küçük dalgalanmalarla seviyesini korurken, Türkiye'de bu oran 1995'te %70,3'ten 2014 yılında %77,4 seviyesine yükselmiştir.

Kamu ve özel sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki oranları ait olduğu ülkenin uyguladığı sağlık sistemi ve bu sistemin ülkede yaygınlaşması ile hizmete ulaşımına bağlı olarak değişmektedir. Kamu sağlık harcamasının sağlık harcamaları içerisinde payının yüksek olduğu ülkeler daha çok kamu ağırlıklı (hizmet ve ödeme açısından) bir sağlık hizmeti sistemini kabul ederken, bu payın düşük olduğu ülkelerde ise özel kesimin sunduğu (hizmet ve ödeme açısından) sağlık hizmetleri daha ağırlık kazanmaktadır. Sağlık hizmetleri ve finansman biçimleri incelendiğinde çoğu ülkenin giderek daha karma bir hale geldiği görülmektedir.

Tablo 5: Hükümet Harcamaları İçindeki Kamu Sağlık Harcamalarının Oranı (%)

Hükümet Harcamaları İçindeki Kamu Sağlık Harcamalarının Oranı (%)								
Ülke	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Almanya	14,0	17,9	17,3	18,1	18,6	18,8	19,3	19,6
Belçika	11,2	12,3	13,7	15,0	14,9	14,9	15,1	15,1
Fransa	14,9	15,2	15,6	15,4	15,6	15,5	15,6	15,7
Hollanda	10,5	11,4	15,8	19,0	19,6	20,3	20,9	20,9

İtalya	9,7	12,5	14,1	14,6	14,2	13,8	13,7	13,7
Lüksemburg	13,0	16,9	16,2	15,2	14,7	13,6	13,6	13,6
İngiltere (Birleşik Krallık)	13,0	15,2	15,3	15,9	16,2	16,2	16,5	16,5
Danimarka	11,3	13,6	15,6	16,3	16,1	15,9	16,8	16,8
İrlanda	11,4	14,5	16,5	9,3	12,1	13,4	13,4	13,4
Yunanistan	9,4	9,8	12,4	11,8	12,3	11,4	10,0	10,0
İspanya	12,1	13,2	15,3	15,5	15,3	14,1	14,5	14,5
Portekiz	10,9	14,5	15,0	13,8	13,4	12,9	12,5	11,9
Avusturya	12,7	14,5	15,7	15,9	16,2	16,3	16,3	16,3
Finlandiya	9,1	10,6	12,4	12,1	12,3	12,4	12,3	12,4
İsveç	10,6	12,6	13,7	14,7	19,3	19,2	19,0	19,0
Çek Cumhuriyeti	11,5	13,7	14,1	14,2	14,6	14,2	14,9	14,9
Estonya	13,7	11,3	11,5	12,3	12,3	13,0	13,5	13,5
Kıbrıs Rum Yön.	5,1	6,5	6,2	7,4	7,6	7,5	7,6	7,6
Litvanya	11,6	11,3	11,6	11,9	12,3	12,1	12,5	13,4
Letonya	9,9	8,7	10,1	9,1	10,1	9,8	9,8	9,8
Macaristan	11,0	10,6	11,8	10,5	10,2	10,3	10,1	10,1
Malta	9,8	11,8	14,2	12,7	15,8	15,6	15,6	15,6
Polonya	8,2	9,2	9,7	10,7	10,8	10,8	10,7	10,7
Slovenya	11,1	13,1	13,8	13,6	13,4	14,1	11,2	12,8
Slovak Cumhuriyeti	11,0	9,4	13,8	14,6	14,5	14,9	15,0	15,0
Bulgaristan	8,5	9,0	11,7	11,0	11,0	11,5	11,0	11,0
Romanya	7,0	9,1	13,2	11,8	11,2	12,1	12,8	12,8
Hırvatistan	12,8	13,0	13,7	15,3	13,2	14,0	14,0	14,0

AB Ortalaması	12,5	14,5	15,2	15,5	15,8	15,7	15,9	16,2
Türkiye	10,7	9,8	11,3	11,0	11,3	10,8	10,5	10,5

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

Tablo 5'e göre 1995 yılında hükümet harcamaları içerisinde en fazla kamu sağlık harcaması yapan ülkeler Fransa ve Almanya olurken, en düşük ülkeler Kıbrıs Rum Yönetimi ve Romanya'dır. Yıllar itibariyle bu oranlar değişmiş ve 2014 yılında Hollanda ve Almanya en yüksek orana sahip olurken, Kıbrıs Rum Yönetimi ve Letonya en düşük orana sahip olmuştur. AB ortalaması 1995'te %12,5'ten 2014 yılında %16,2'ye yükselmiştir. Türkiye'de ise 1995 yılında %10,7 iken 2014 yılında %10,5'e düşmüştür. Bu oranla Türkiye'de hükümet harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı AB üyesi ülkelerinden Kıbrıs Rum Yönetimi, Letonya ve Macaristan'ın üzerinde ancak AB ortalamasının oldukça altındadır.

Tablo 6: GSYİH İçerisinde Özel Sağlık Harcamalarının Oranı (%)

GSYİH İçerisinde Özel Sağlık Harcamalarının Oranı (%)								
Ülke	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Almanya	1,8	2,1	2,5	2,7	2,6	2,6	2,6	2,6
Belçika	1,8	2,1	2,1	2,3	2,4	2,4	2,3	2,3
Fransa	2,1	2,0	2,3	2,5	2,5	2,5	2,5	2,5
Hollanda	2,2	2,7	2,9	1,4	1,4	1,5	1,4	1,4
İtalya	2,1	2,2	2,1	2,2	2,3	2,3	2,2	2,3
Lüksemburg	0,3	1,1	1,2	1,1	1,1	1,2	1,2	1,1
İngiltere (Birleşik Krallık)	1,0	1,4	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,5
Danimarka	1,4	1,4	1,5	1,6	1,6	1,6	1,7	1,6
İrlanda	1,8	1,6	1,7	2,7	2,6	2,7	2,7	2,6
Yunanistan	4,0	3,0	3,7	3,0	3,1	3,0	3,1	3,1
İspanya	2,1	2,0	2,2	2,4	2,5	2,7	2,6	2,6
Portekiz	2,8	2,9	3,0	3,3	3,4	3,5	3,3	3,3
Avusturya	2,4	2,5	2,7	2,8	2,7	2,8	2,8	2,5
Finlandiya	2,2	2,1	2,2	2,3	2,3	2,3	2,3	2,4

İsveç	1,1	1,2	1,7	1,8	1,8	1,8	1,9	1,9
Çek Cumhuriyeti	0,6	0,6	0,9	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1
Estonya	0,6	1,2	1,2	1,3	1,1	1,2	1,3	1,4
Kıbrıs Rum Yön.	3,0	3,4	3,7	3,8	4,0	4,0	3,9	4,0
Litvanya	1,4	2,0	1,9	1,9	1,9	2,1	2,1	2,1
Letonya	1,9	2,7	2,7	2,5	2,1	2,2	2,1	2,2
Macaristan	1,2	2,1	2,5	2,7	2,8	2,8	2,6	2,5
Malta	1,8	2,1	2,8	3,1	3,1	3,3	3,3	3,0
Polonya	1,5	1,6	1,9	1,9	2,0	2,0	1,9	1,8
Slovenya	1,7	2,1	2,3	2,3	2,4	2,6	2,6	2,6
Slovak Cumhuriyeti	0,7	0,6	1,8	2,7	2,3	2,5	2,2	2,2
Bulgaristan	1,2	2,4	2,8	3,2	3,1	3,1	3,8	3,8
Romanya	0,8	0,8	1,0	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1
Hırvatistan	0,9	1,1	1,0	1,2	1,5	1,4	1,4	1,4
AB Ortalaması	1,8	2,0	2,2	2,2	2,2	2,3	2,2	2,2
Türkiye	0,7	1,8	1,8	1,2	1,1	1,1	1,2	1,2

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

Tablo 6 1995-2014 yılları arasındaki toplam özel sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki oranlarını vermektedir. Buna göre 1995 yılında AB üyesi ülkeler içerisinde GSYİH içerisinde en fazla özel sağlık harcaması yapılan ülkeler Yunanistan, Kıbrıs Rum Yönetimi ve Portekiz olurken, en az özel sağlık harcaması yapan ülkeler Lüksemburg, Çek cumhuriyeti ve Estonya'dır. 2014 yılında GSYİH içerisinde en fazla özel sağlık harcaması Kıbrıs Rum Yönetimi ve Bulgaristan'a aittir. 1995 yılında en az özel sağlık harcaması yapan ülkelerin değerlerinde yükselmeler olmuş, Lüksemburg, Çek Cumhuriyeti ve Romanya 2014 yılında en az özel sağlık harcaması yapan ülkeler olarak sıralanmıştır.

Tablo 6'ya göre GSYİH içerisinde özel sağlık harcamalarının oranı AB ortalaması 1995 yılında %1,8 iken 2014 yılına kadar yaklaşık 1,2 kat artarak %2,2'ye yükselmiştir. Türkiye'de ise 1995 yılında %0,7 olan GSYİH içerisindeki özel sağlık harcaması payı 2014 yılına kadar yaklaşık 1,7 kat artarak %1,2 oranında gerçekleşmiştir. Bu oran AB ortalamasının çok altında ve Lüksemburg, Çek Cumhuriyeti ve Romanya'nın üzerindedir. Genel olarak, AB üyesi ülkelerde

ve Türkiye’de milli gelirin artmasıyla birlikte özel sağlık hizmetlerine olan talepte artış olduğu ve bununda özel sağlık harcamalarını artırdığı söylenebilir.

Tablo 7: Toplam Sağlık Harcamaları içerisinde Özel Sağlık Harcamalarının Oranı (%)

Toplam Sağlık Harcamaları İçerisinde Özel Sağlık Harcamalarının Oranı (%)								
Ülke	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Almanya	18,6	20,8	23,9	23,8	24	23,9	23,2	23
Belçika	23,2	25,4	23,1	22,3	23,2	22,3	22,2	22,1
Fransa	20,3	20,6	22	22,5	23	22,8	22,9	21,8
Hollanda	29	36,9	30,5	13,3	13,7	13,5	12,9	13
İtalya	29,2	27,9	23,7	23	24,9	24,7	24,4	24,4
Lüksemburg	7,6	14,9	15,1	14,1	14,7	16,5	16,3	16,1
İngiltere (Birleşik Krallık)	16,1	20,4	19,1	16,5	16,8	17,1	16,7	16,9
Danimarka	17,5	16,1	15,5	14,9	14,7	14,2	14,7	15,2
İrlanda	27,5	25,9	24	30,4	32,2	32,4	33,4	33,9
Yunanistan	48	40	39,9	32,3	31,6	32,1	34,5	38,3
İspanya	27,8	28,4	27,6	24,9	26,1	28,3	28,5	29,1
Portekiz	37,4	32,3	29,9	31,3	33,5	36	34,8	35,2
Avusturya	25,2	25,1	25,6	24,8	24,9	24,6	24,8	22,1
Finlandiya	28,3	28,7	26,2	25,5	25,1	24,3	24,5	24,7
İsveç	13,4	15,1	18,8	18,5	15,3	15,6	16	16
Çek Cumhuriyeti	9,1	9,7	12,7	16,2	15,8	16	15,7	15,5
Estonya	10,2	22,8	23,3	21,1	20,7	19,6	20,7	21,2
Kıbrıs Rum Yön.	64,2	58,3	58,2	52,6	53,5	54,1	53,5	54,8
Litvanya	25,8	30,3	32,2	29,2	30,9	34,8	34,6	32,1
Letonya	33,7	45,6	42,9	39,9	36,5	39,5	37,6	36,8

Macaristan	16	29,3	30	34,8	35,8	36,6	34,8	34
Malta	32,5	30,6	32,1	37,1	32,7	33,4	33,7	30,8
Polonya	27,1	30	30,7	28,8	29,7	30,8	29,2	29
Slovenya	22,3	26	26,9	25,8	26,5	27,4	28,2	28,3
Slovak Cumhuriyeti	11,5	10,6	25,6	31,9	29,1	30,3	27,7	27,5
Bulgaristan	26	39,1	39,1	44,3	45,4	43,7	48	45,4
Romanya	25,5	18,8	19,6	19,7	20,8	19,7	19,2	19,6
Hırvatistan	13,5	13,9	14	14,3	19,8	18,4	18,2	18,1
AB Ortalaması	21,8	23,4	23,7	22,2	22,7	22,7	22,4	22,2
Türkiye	29,7	37,1	32,2	21,4	20,4	20,8	21,5	22,6

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

1995 yılında AB üyesi ülkeler içerisinde toplam sağlık harcamaları içerisinde en fazla özel sağlık harcaması yapılan ülkeler Kıbrıs Rum Yönetimi ve Portekiz olurken, en az özel sağlık harcaması yapan ülkeler Lüksemburg ve Çek Cumhuriyeti'dir. AB ülkelerinde yıllar itibariyle bu oranlar değişmiş 2014 yılında en fazla özel sağlık harcaması yapan ülkeler Kıbrıs Rum Yönetimi ve Bulgaristan olurken, Hollanda ve Danimarka en az özel sağlık harcaması yapan ülkeler olarak sıralanmıştır.

Tablo 7'ye göre toplam sağlık harcamaları içerisinde özel sağlık harcamalarının oranı AB ortalaması 1995 yılında %21,8 iken 2014 yılına %22,2 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de ise 1995 yılında %29,7 olan toplam sağlık harcamaları içerisindeki özel sağlık harcaması payı 2014 yılına kadar bir miktar düşüşle %22,6 olmuştur. Bu oran AB ortalaması ile hemen hemen aynı 17 AB üyesi ülkeden ise düşüktür.

Tablo 8: Özel Sağlık Harcamaları İçerisinde Cepten Yapılan Sağlık Harcamalarının Oranı (%)

Özel Sağlık Harcamaları İçerisinde Cepten Yapılan Sağlık Harcamalarının Oranı (%)								
Ülke	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Almanya	53,6	56,8	58,6	57,8	57,4	57,8	56,8	57,3
Belçika	84,4	80,9	76,3	80,3	80,8	79,6	80,5	80,5
Fransa	37,4	34,4	32,1	33,1	30,8	30,0	29,3	29,1
Hollanda	33,3	24,3	25,1	39,6	39,6	40,2	40,4	40,2

İtalya	91,9	90,8	87,5	85,0	84,3	84,8	84,6	86,9
Lüksemburg	100,0	79,0	76,9	67,7	71,7	66,3	66,2	66,0
İngiltere (Birleşik Krallık)	72,8	53,8	49,5	58,4	55,2	55,4	57,2	57,7
Danimarka	93,3	90,9	90,5	88,7	87,2	87,4	87,7	87,7
İrlanda	55,8	60,8	66,8	60,0	54,9	52,1	52,1	52,0
Yunanistan	90,6	85,9	87,3	91,0	91,3	90,2	90,9	90,9
İspanya	84,6	83,1	76,9	81,2	79,2	79,7	82,3	82,4
Portekiz	64,0	70,0	73,5	74,5	75,2	76,2	75,9	76,3
Avusturya	60,0	60,0	68,0	66,9	67,0	66,4	65,4	73,0
Finlandiya	80,0	77,7	76,6	75,7	75,1	74,3	74,1	73,8
İsveç	99,9	91,1	87,1	86,6	87,5	88,0	88,1	88,1
Çek Cumhuriyeti	100,0	100,0	84,3	91,5	93,2	94,1	92,7	92,6
Estonya	100,0	88,5	88,7	91,7	91,3	97,6	97,8	97,8
Kıbrıs Rum Yön.	98,6	95,7	80,8	86,9	84,6	87,7	88,9	88,9
Litvanya	86,6	86,2	98,5	97,8	97,6	97,5	97,4	97,3
Letonya	100,0	96,8	94,8	93,5	94,1	93,6	95,4	95,4
Macaristan	100,0	89,8	83,4	75,9	76,2	77,9	78,5	78,2
Malta	87,7	92,9	89,6	88,5	92,3	89,5	89,8	93,6
Polonya	100,0	100,0	85,3	78,3	76,2	75,0	80,6	80,8
Slovenya	50,3	44,1	46,2	47,4	44,4	43,5	42,9	42,7
Slovak Cumhuriyeti	100,0	100,0	88,1	68,0	77,9	73,9	82,0	82,0
Bulgaristan	100,0	100,0	96,9	96,8	96,8	97,3	97,5	97,3
Romanya	100,0	100,0	96,4	98,2	97,8	97,0	97,1	96,3
Hırvatistan	100,0	100,0	95,9	95,9	60,9	62,4	61,8	61,8

AB Ortalaması	63,7	62,0	60,6	63,3	62,5	62,2	62,3	62,9
Türkiye	100,0	74,6	70,8	76,3	75,5	76,3	77,9	78,7

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

Tablo 8 AB üyesi ülkeler ve Türkiye’de yapılan özel sağlık harcamalarının ne kadarının hizmetin ifayla birlikte hane halkı tarafından peşin olarak ödendiğini göstermektedir. Buna göre 1995 yılında Türkiye dahil 11 ülkede özel sağlık harcamalarının tamamı cepten ödenirken bu oran en düşük olduğu ülkeler Hollanda, Fransa ve Slovenya olarak sıralanmaktadır. Zamanla AB üyesi ülkelerde ve Türkiye’de özel sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan ödemelerin miktarında azalmalar olmuştur. 1995 yılından 2014 yılına gelindiğinde özel sağlık harcamaları içerisinde en yüksek oranda cepten ödemelerin gerçekleştirildiği ülkeler Estonya, Litvanya ve Bulgaristan gibi birliğe sonradan katılan ülkeler olurken, Fransa ve Hollanda en düşük orana sahiptir. AB ortalaması 1995 yılında %63,7 iken 2014 yılına kadar küçük değişiklikler göstererek %62,9 olmuştur. Türkiye’de ise bu oran 1995 yılında %100 iken 2014 yılında %78,7 olarak gerçekleşmiştir.

Genel olarak bakıldığında kurucu ülkelerden Lüksemburg ve AB’ye sonradan katılan 9 ülke ve Türkiye’de 1995 yılında özel sağlık harcamalarının çoğunluğunun cepten yapıldığı, zamanla özel sağlık harcamalarının ödeme ve finansman biçimlerinin (özel sigorta, özel sağlık şirketleri, özel hayat sigortası gibi) değişerek özel sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan sağlık harcamalarının oranını düşürücü yönde etki yaptığı söylenebilir.

Tablo 9: Toplam Sağlık Harcamaları İçerisinde Cepten Yapılan Sağlık Harcamalarının Oranı (%)

Toplam Sağlık Harcamaları İçerisinde Cepten Yapılan Sağlık Harcamalarının Oranı (%)								
Ülke	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014
Almanya	10,0	11,8	14,0	13,8	13,8	13,8	13,2	13,2
Belçika	19,6	20,5	17,6	17,9	18,7	17,8	17,9	17,8
Fransa	7,6	7,1	7,1	7,5	6,7	6,5	6,3	6,3
Hollanda	9,6	9,0	7,7	5,3	5,4	5,4	5,2	5,2
İtalya	26,9	25,3	20,7	19,5	21,0	20,9	20,6	21,2
Lüksemburg	6,2	11,8	11,6	9,6	10,6	11,0	10,8	10,6
İngiltere (Birleşik Krallık)	10,9	11,0	9,5	9,6	9,3	9,5	9,5	9,7
Danimarka	16,3	14,7	14,0	13,2	12,8	12,4	12,9	13,4

İrlanda	15,3	15,7	16,0	18,2	17,7	16,9	17,4	17,7
Yunanistan	43,4	34,4	34,8	29,4	28,7	28,8	30,7	34,9
İspanya	23,5	23,6	21,3	20,2	20,7	22,5	23,5	24,0
Portekiz	23,9	22,6	22,0	23,3	25,2	27,4	26,4	26,8
Avusturya	15,2	15,1	17,4	16,6	16,7	16,3	16,2	16,1
Finlandiya	22,6	22,3	20,1	19,3	18,8	18,0	18,2	18,2
İsveç	13,3	13,8	16,4	16,0	13,4	13,8	14,1	14,1
Çek Cumhuriyeti	9,1	9,7	10,7	14,9	14,7	15,0	14,5	14,3
Estonya	10,2	19,9	20,4	18,6	17,6	19,1	20,3	20,7
Kıbrıs Rum Yön.	63,3	55,9	47,0	45,4	44,8	47,0	47,0	48,7
Litvanya	22,4	26,1	31,7	26,8	27,0	30,4	30,9	31,3
Letonya	33,7	44,1	40,7	35,1	32,1	34,4	35,8	35,1
Macaristan	16,0	26,3	25,0	26,4	27,3	28,5	27,3	26,6
Malta	28,5	28,4	28,8	32,9	30,2	29,9	30,3	28,9
Polonya	27,1	30,0	26,1	22,1	22,3	22,7	23,5	23,5
Slovenya	11,2	11,5	12,4	12,2	11,8	11,9	12,1	12,1
Slovak Cumhuriyeti	11,5	10,6	22,6	21,7	22,6	22,4	22,7	22,5
Bulgaristan	26,0	39,1	37,9	42,9	43,9	42,5	46,8	44,2
Romanya	25,5	18,8	18,5	19,2	20,3	19,1	18,7	18,9
Hırvatistan	13,5	13,9	13,4	13,8	12,1	11,5	11,3	11,2
AB Ortalaması	13,8	14,5	14,3	14,1	14,0	14,0	13,8	13,9
Türkiye	29,7	27,6	22,8	16,3	15,4	15,8	16,8	17,8

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

AB üyesi ülkeler ve Türkiye’de 1995-2014 yılları arasında toplam sağlık harcamaları içerisinde ne kadarının cepten yapıldığı tablo görülmektedir. Tablo 9’a göre AB üyesi ülkeler arasında 1995 yılında toplam sağlık harcamaları içerisinde en fazla cepten ödeme gerçekleştirilen ülkeler Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan olurken, en az cepten ödeme yapılan ülkelerin Lüksemburg ve Fransa olduğu görülmektedir. AB ortalaması ise %13,8 olmuştur. 1995 yılından 2014 yılına kadar toplam sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan ödemelerin oranının ülkeler bazında farklı seyir izlediği, 2014 yılında AB ortalamasının %13,9 olarak gerçekleştiği tablodan görülmektedir. 2014 yılında en yüksek cepten ödeme Kıbrıs Rum Yönetimi ve Bulgaristan’da gerçekleşirken, en az cepten ödeme yapılan ülkelerin Hollanda ve Fransa olduğu görülmektedir.

Türkiye’de ise 1995 yılında toplam sağlık harcamalarının %29,7’si cepten ödemeler şeklinde olurken 2014 yılına kadar yaklaşık %40 oranında bir azalışla %17,8 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran AB ortalamasının yaklaşık %28 üzerinde olmasına rağmen 14 AB üyesi ülkeden daha düşüktür. Aslında tablo 9’a bakıldığında Türkiye açısından cepten yapılan sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki oranı çok düşük olmamasına rağmen, AB ortalamasının altında kalması Fransa, Hollanda ve İngiltere’de bu oranların düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, Türkiye’nin cepten yapılan sağlık harcaması oranını AB ortalamasının altına indirebilmesi toplumun sağlık düzeyini ve refahını olumlu etkileyecektir.

Tablo 10: 1.000 Kişi Başına Düşen Doktor Sayısı ve Hemşire - Ebe Sayısı

1.000 Kişi Başına Düşen Doktor Sayısı ve Hemşire - Ebe Sayısı						
Ülke/Yıl	Doktor Sayısı					Hemşire - Ebe Sayısı
	1980	1990	2000	2010	2012*	2011**
Almanya			3,3	3,7	3,9	11,5
Belçika	2,3	3,3	3,9	3,8	3,0*	14,9
Fransa	1,9	3,1	3,3	3,4	3,2	9,3
Hollanda	1,9	2,5	3,2	2,9	2,9*	15,1**
İtalya			4,2	3,5	3,8	6,9**
Lüksemburg	1,7	2,0	2,5	2,8	2,8	17,1
İngiltere (Birleşik Krallık)	1,3	1,6	1,9	2,7	2,8	9,5
Danimarka	1,8	2,5	2,8	3,5	3,5*	16,8**
İrlanda			2,2	3,2	2,7	15,7**

Yunanistan	2,4	3,4	4,3	6,2	6,2*	3,7**
İspanya		3,8	4,4	5,1	4,9	5,8
Portekiz	2,0	2,8	3,2	3,9	4,1	6,0
Avusturya	1,6	2,2	3,2	4,9	4,8*	7,9
Finlandiya		2,0	2,6	2,9	2,9*	10,9
İsveç	2,2	2,9	3,1	3,8	3,9*	11,9**
Çek Cumhuriyeti	2,3	2,7	3,4	3,7	3,6*	8,4
Estonya	2,9	3,5	4,5	3,3	3,2	6,5
Kıbrıs Rum Yön.	0,9	1,8	3,0	2,8	2,3	4,5**
Litvanya		4,0	4,0	3,6	4,1	7,2
Letonya	3,6	4,6	3,4	3,5	3,6	3,7
Macaristan	2,3	3,2		3,4	3,1	6,4
Malta		2,3	2,7	3,1	3,3	7,1
Polonya	1,8	2,1	2,2	2,1	2,2	5,8
Slovenya	1,8	2,0	2,2	2,5	2,5	8,5
Slovak Cumhuriyeti			3,2	3,4	3,3	6,2
Bulgaristan			3,4	3,8	3,9	4,7
Romanya	1,5	1,8	1,9	2,4	2,4	5,5
Hırvatistan	1,7	2,1	2,4	2,7	3,0	5,8
AB Ortalaması		2,7	3,2		3,5	7,6
Türkiye	0,6	0,9	1,2	1,6	1,7	2,4

*Dünya Bankası veri tabanında aynı yıla ait tüm ülkelerin verileri olmadığından, Hollanda, Danimarka, Yunanistan

ve Finlandiya (2010), Belçika, Avusturya, İsveç ve Çek Cumhuriyeti (2011) verileri kullanılmıştır.

**Dünya Bankası veri tabanında aynı yıla ait tüm ülkelerin verileri olmadığından, İtalya (2006), Hollanda (2007),

Yunanistan (2008), Danimarka, İrlanda, İsveç ve Kıbrıs Rum Yön. (2010) verileri kullanılmıştır.

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

Tablo 10’da AB üyesi ülkeler ve Türkiye’ye ait 1000 kişiye düşen doktor ve hemşire-ebe sayıları görülmektedir. 1000 kişi başına düşen doktor sayısı verileri 1980-2012 yılları arasında kapsamaktadır. 1000 kişi başına düşen doktor sayısı bakımında AB ortalaması 1990 yılında 2,7 iken bu oran Türkiye’de 0,9 ve diğer AB üyesi ülkelerin çok gerisindedir. Yıllar itibariyle Türkiye’de doktor sayısı artmış, 2000 yılında bu oran 1,2’ye, 2012 yılında 1,7’ye yükselmiştir. Zaman içerisinde AB ortalaması da aynı şekilde yükselmiş 2000 yılında 3,2’ye, 2012 yılında 3,5’e yükselmiştir. Türkiye 1000 kişiye düşen doktor sayısı bakımından tüm AB üyesi ülkelerin gerisinde ve AB ortalamasının yaklaşık yarısı bir değere sahiptir. Türkiye belki doktor sayısı bakımından pek çok AB üyesi ülkeden daha fazla doktora sahiptir. Ancak nüfusunun fazlalığı dolayısıyla oransal olarak diğer ülkelerin gerisinde kalmaktadır.

Tablo 10’da AB üyesi ülkeler ve Türkiye’ye ait 1000 kişiye düşen hemşire-ebe sayıları görülmektedir. Diğer yıllara ait sağlıklı veri bulunamadığından değerlendirme tek yıl üzerinden yapılacaktır. 2011 yılında AB üyesi ülkeler içerisinde 1000 kişi başına düşen hemşire-ebe sayısı bakımından en fazla değere sahip ülkelerin Danimarka, İrlanda ve Hollanda olduğu görülürken, en düşük değer Yunanistan ve Letonya’ya aittir. Türkiye ise 2,4’lük oranla tüm AB ülkelerinin gerisinde ve 7,6 olan AB ortalamasının çok altındadır. Buna göre, Türkiye’nin bütün vatandaşlarına sağlık hizmetini ulaştırabilmesi, daha kaliteli sağlık hizmeti sunabilmesi ve toplumun sağlık düzeyini yükseltebilmesi için mevcut doktor, hemşire-ebe ve kalifiye sağlık personeli sayısını artırması gerekmektedir.

Tablo 11: 1000 Kişiyeye Düşen Hastane Yatağı Sayısı

1000 Kişiyeye Düşen Hastane Yatağı Sayısı						
Ülke	1990	1995	2000	2005	2010	2011*
Almanya	10,4	9,7	9,1	8,4	8,3	8,2
Belçika	8,0		7,1	5,3	6,5	6,5
Fransa	9,7	8,9	8,1	7,3	6,6	6,4
Hollanda	5,8	5,3	4,8			4,7*
İtalya	7,2	6,3	4,7	4,0	3,5	3,4
Lüksemburg	7,6	7,1	6,2		5,4	5,4*

İngiltere (Birleşik Krallık)	5,9	4,8	4,2		3,0	2,9
Danimarka	5,6	4,9	4,3		3,5	3,5*
İrlanda	6,1	5,2	4,6	5,6	3,2	2,9
Yunanistan	5,1	4,9	4,7	4,7		4,8*
İspanya	4,6	4,3	4,1	3,4	3,2	3,1
Portekiz	4,1	3,9	3,8	3,7	3,4	3,4
Avusturya	10,2	9,4	8,7	7,7	7,6	7,6
Finlandiya	12,5	9,3	7,5	7,0	5,9	5,5
İsveç	12,4	4,9	3,6		2,7	2,7
Çek Cumhuriyeti	11,3		8,8	8,4	7,0	6,8
Estonya	11,6	8,4	7,2		5,3	5,3
Kıbrıs Rum Yön.				3,8	3,5	3,5
Litvanya	12,5	11,1	9,8	8,1	6,8	7,0
Letonya	14,1	11,2	8,7	7,7	5,3	5,9
Macaristan		8,8	8,1	7,9	7,2	7,2
Malta		5,4	5,5	7,5	4,5	4,4
Polonya	5,7	5,5	4,9	5,2	6,6	6,5
Slovenya	6,0	5,8	5,4	4,8	4,6	4,6
Slovak Cumhuriyeti	7,4		7,9	6,9	6,4	6,0
Bulgaristan	9,8	10,4	7,4	6,4	6,5	6,4
Romanya	8,9	7,6	7,4	6,6	6,3	6,1
Hırvatistan	7,4	5,8	6,2	5,5	5,6	6,0
AB Ortalaması	7,9	7,0	6,3	6,1	5,5	5,4
Türkiye	2,4	2,5	2,6	2,6	2,5	2,5

*Dünya Bankası veri tabanında aynı yıla ait tüm ülkelerin verileri olmadığından, Hollanda ve Yunanistan (2009), Lüksemburg ve Danimarka (2010) verileri kullanılmıştır.

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

Bir ülkedeki hastane yatağı sayısı o ülkenin sağlık statüsünü belirleyen göstergelerden biridir. Tablo 11’de AB üyesi ülkeler ve Türkiye’nin 1990-2011 yılları arasındaki 1000 kişiye düşen hasta yatağı sayıları görülmektedir. Buna göre AB üyesi ülkelerde 1990 yılında 1000 kişiye düşen hasta yatağı sayısı 4 ile 14 arasında geniş bir bantta değişirken aynı yıl AB ortalaması 7,9 ve Türkiye’de 2,4 olmuştur. Bu sayıyla Türkiye AB ortalamasının altında ve bütün AB üyesi ülkelerin gerisindedir. Tablo 11 incelendiğinde yıllar itibariyle tüm ülkelerde küçük dalgalanmaların görüldüğü ancak bu dalgalanmaların genellikle düşüş yönünde bir hareketle sonuçlandığı görülmektedir. 1990 yılındaki 1000 kişi başına düşen yatak sayıları 2011 yılına gelindiğinde Polonya ve Türkiye dışındaki AB ülkelerinin hepsinde düşüş göstermiş ve AB ortalaması 7,9’dan 2011 yılında 5,4’e düşmüştür.

Tablo 11’den çıkarılabilecek önemli bir sonuç, AB üyesi ülkelerde yıllar itibariyle 1000 kişi başına düşen hasta yatağı sayısında önemli oranda düşüş yaşandığıdır. Ancak bunun sebebi, hasta bakımı ve sağlık teknolojisindeki gelişmeler neticesinde hastanede kalma sürelerinin çok kısalması ve hasta yatağına ihtiyacın azalmasıyla veya AB ülkelerinde nüfus artış hızının çok yavaş veya negatif değerler alması sonucu fazla hastane yatağına ihtiyaç duyulmaması ve bu alanda yatırım yapılmamasına bağlı olarak açıklanabilir.

Tablo 12: Uzman Cerrahi İşgücü ve Cerrahi İşlem Sayısı (100.000 kişi başına)

Uzman Cerrahi İşgücü ve Cerrahi İşlem Sayısı (100.000 kişi başına)		
Ülke	Uzman cerrahi işgücü	Cerrahi İşlem Sayısı
	2014	2012
Almanya	112,8*	12.188
Belçika	73,5**	17.764
Fransa	63,1	16.306
Hollanda	52,8*	16.639
İtalya	121,5*	6.918
Lüksemburg	84,4	21.933
İngiltere (Birleşik Krallık)	92,4	15.280
Danimarka	72,3**	20.877
İrlanda	51,9	6.526

Yunanistan	145*	5.921
İspanya	42,2	8.916
Portekiz	87,8*	6.974
Avusturya	141,2	13.905
Finlandiya	110,1	7.905
İsveç	85,5**	15.610
Çek Cumhuriyeti	124,5*	6.262
Estonya	126,6	9.576
Kıbrıs Rum Yön.	26,6	7.455
Litvanya	137,8*	5.740
Letonya	91,1	5.202
Macaristan	56,7***	3.223
Malta	85,7	13.232
Polonya	44,3	1.515
Slovenya	73,5	5.639
Slovak Cumhuriyeti	57,2	8.786
Bulgaristan	120,8*	4.671
Romanya	67,1*	4.863
Hırvatistan	84,3*	5.768
AB Ortalaması	85,8*	10.613
Türkiye	55,8*	1.653

*2013 Yılına ait veriler, **2012 Yılına ait veriler, *** 2011 Yılına ait veriler kullanılmıştır

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

Uzman cerrahi işgücü ülkede verilen sağlık hizmetlerinin kalitesinin belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Tablo 12'den AB ülkeleri içerisinde uzman cerrahi işgücü bakımından en iyi durumda olan ülkelerin Yunanistan ve Avusturya, en kötü durumda ise Kıbrıs Rum Yönetimi ve İspanya'nın olduğu görülmektedir. AB ortalaması ise 85,8 iken, Türkiye'de

yüzbin kişiye düşen uzman cerrahi işgücü 55,8 olmuştur. Bu oranın AB ortalamasının altında ancak 6 AB üyesi ülkeden fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı tablo 12’de yer alan yüzbin kişi başına düşen cerrahi işlem sayısına bakıldığında ise en fazla cerrahi işlemin, nüfusu (Tablo 14’ye göre) AB nüfusunun 896’da 1’i kadar olan Lüksemburg’da en az işlemin ise Polonya’da gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Tablo’ya göre cerrahi işlemler açısından AB ortalaması 2012 yılında 10613 iken, Türkiye’de 1653 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye bu değerlerle AB ortalamasının çok altında kalmıştır.

Tablo 12 bütün olarak değerlendirildiğinde uzman cerrahi işgücü ve cerrahi işlem sayıları arasında büyük orantısızlıkların olduğu görülmektedir. Örneğin yüzbin kişi başına 145 uzman cerrahi personelin düştüğü Yunanistan’da cerrahi işlem sayısı 5921 olarak gerçekleşmiştir. Bunun yanında yüzbin kişi başına 84,4 uzman cerrahi personelin düştüğü Lüksemburg’da 21933 cerrahi işlem gerçekleştirilmiştir. AB üyesi ülkelerin tek tek nüfusları göz önüne alındığında uzman cerrahi işgücü ve cerrahi işlemlerin sayısı arasındaki bu dengesizliğin açıklanması zor gözükmemektedir. Bu durum belki sağlık turizmi ile açıklanabilir. Türkiye ise uzman cerrahi işgücü ve cerrahi işlemlerin sayısı bakımından AB ortalamasını yakalamak ve daha kaliteli sağlık hizmeti verebilmek için uzman sağlık personeli sayısını artıracak yatırımları hızlı bir şekilde yapmalıdır.

Tablo 13: Doğuştan Yaşam Beklentisi (Yıl)

Doğuştan Yaşam Beklentisi (Yıl) (Ortalama Ömür)									
Ülke	1960	1970	1980	1990	2000	2005	2010	2012	2014
Almanya	69,3	70,6	72,7	75,2	77,9	78,9	80,0	80,9	80,8
Belçika	69,7	71,0	73,2	76,1	77,7	79,0	80,2	80,4	80,6
Fransa	69,9	71,7	74,1	76,6	79,1	80,2	81,7	82,0	82,4
Hollanda	73,4	73,6	75,7	76,9	78,0	79,3	80,7	81,1	81,3
İtalya	69,1	71,6	73,9	77,0	79,8	80,8	82,0	82,2	82,7
Lüksemburg	68,4	70,0	72,1	75,0	77,9	79,4	80,6	81,4	82,2
İngiltere (Birleşik Krallık)	71,1	72,0	73,7	75,9	77,7	79,0	80,4	80,9	81,1
Danimarka	72,2	73,3	74,1	74,8	76,6	77,8	79,1	80,1	80,5
İrlanda	69,7	71,0	72,5	74,7	76,5	78,9	80,7	80,9	81,2
Yunanistan	68,2	70,9	73,6	76,9	77,9	79,2	80,4	80,6	81,3
İspanya	69,1	72,0	75,3	76,8	79,0	80,2	81,6	82,4	83,1
Portekiz	62,8	67,1	71,2	74,0	76,3	78,1	79,0	80,4	80,7

Avusturya	68,6	69,9	72,5	75,6	78,1	79,3	80,6	80,9	81,3
Finlandiya	68,8	70,2	73,4	74,8	77,5	78,8	79,9	80,6	81,1
İsveç	73,0	74,6	75,7	77,5	79,6	80,5	81,5	81,7	82,0
Çek Cumhuriyeti	70,3	69,4	70,3	71,4	75,0	75,9	77,4	78,1	78,3
Estonya	67,9	69,9	68,9	69,5	70,4	72,6	75,4	76,3	77,2
Kıbrıs Rum Yön.	69,6	72,5	74,8	76,5	78,0	78,6	79,4	79,8	80,1
Litvanya	69,8	70,8	70,5	71,2	72,0	71,3	73,3	73,9	74,0
Letonya	69,8	69,8	68,8	69,3	70,3	71,4	73,5	73,8	74,2
Macaristan	68,0	69,2	69,1	69,3	71,2	72,6	74,2	75,1	75,9
Malta	67,6	70,4	72,9	75,2	78,2	79,3	81,4	80,7	81,7
Polonya	67,7	69,9	70,1	70,9	73,7	75,0	76,2	76,7	77,3
Slovenya	69,0	68,6	71,1	73,2	75,4	77,6	79,4	80,1	80,5
Slovak Cumhuriyeti	70,0	70,1	70,4	70,9	73,1	73,9	75,1	76,1	76,7
Bulgaristan	69,2	71,3	71,2	71,6	71,7	72,6	73,5	74,3	75,4
Romanya	65,6	68,1	69,1	69,7	71,2	71,9	73,5	74,4	75,1
Hırvatistan	64,6	68,2	70,2	72,2	72,8	75,2	76,5	76,9	77,3
AB Ortalaması	69,3	71,0	72,9	74,9	77,2	78,4	79,7	80,3	80,7
Türkiye	45,4	52,3	58,7	64,3	70,0	72,4	74,1	74,6	75,2

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

Doğuşta yaşam beklentisi insanların ortalama ömür süresini ifade etmektedir. Ayrıca ülkedeki sağlık hizmetlerinin kalitesi ve vatandaşların bundan yararlanabilme imkanı ile alakalıdır. Toplumun sağlık düzeyini göstermesi açısından önemli bir göstergedir. Tablo 13'te 1960 yılından 2014 yılına kadar olan süreçte AB üyesi ülkeler ve Türkiye'de doğuşta yaşam beklentisinin (ortalama ömür) kaç yıl olduğu görülmektedir. Tablo 13'e göre tüm AB üyesi ülkelerde 1960 yılında ortalama ömür 64 yılın üzerinde ve AB ortalaması 69,3'tür. Türkiye'de ise 1960 yılında ortalama ömür 45,4 yıl ve tüm AB ülkelerinin çok gerisindedir. Arada 23,9 yıl fark bulunmaktadır. Yıllar itibariyle ülkelerin milli gelirlerinin artması, milli gelirden sağlığa ayrılan payın artması, sağlık teknolojilerindeki gelişmeler ve sağlık hizmetlerine ulaşımın kolaylaşması ile birlikte toplumun sağlık statüsü yükselmiştir. Buna paralel olarak doğuşta yaşam beklentisi de yıllar itibariyle artmış 1960 yılında 69,3 yıl olan AB ortalaması, 54 yılda

11,4 yıl artarak 80,7 yıla çıkmıştır. Aynı süre içerisinde Türkiye’de doğuştan yaşam beklentisi 29,8 yıl artarak 2014 yılında 75,2 yıl olmuştur. Bu oran AB ortalamasının altında ancak Letonya, Litvanya ve Romanya’nın üzerindedir. Genel bir değerlendirme ile tablo 13’e göre, AB üyesi ülkelere göre Türkiye’de uygulanan sağlık politikaları ve yapılan sağlık reformları ile birlikte gerçekleştirilen sağlık harcamalarının AB üyesi ülkelere göre daha etkin ve verimli kullanıldığı söylenebilir. Çünkü AB üyesi ülkelerde 54 yılda ortalama ömür 11,4 yıl artarken Türkiye’de aynı dönemde 29,8 yıl artarak AB ortalaması ile aradaki farkı 5,5 yıla düşürmüştür. Ancak, AB ortalamasının yakalanabilmesi için çalışmaların kararlılıkla sürdürülmesi gerekir.

Tablo 14: AB Üyesi Ülkeler ve Türkiye’nin Nüfus Yapısı

Ülke	Toplam Nüfus (000) (Bin Kişi)			0-14 Yaş Nüfus (Toplam Nüfusun %'si)			15-64 Yaş Arası Nüfus (Toplam Nüfusun %'si)			65 Yaş ve Üzeri Nüfus (Toplam Nüfusun %'si)		
	2000	2010	2015	2000	2010	2015	2000	2010	2015	2000	2010	2015
Almanya	82.211	81.776	81.413	15,4	13,5	12,9	68,4	65,9	65,9	16,2	20,6	21,2
Belçika	10.251	10.895	11.285	17,6	16,8	16,9	65,5	66,0	64,8	16,9	17,2	18,2
Fransa	60.912	65.027	66.808	18,8	18,5	18,5	65,1	64,5	62,4	16,1	17,0	19,1
Hollanda	15.925	16.615	16.936	18,5	17,4	16,5	68,0	67,1	65,2	13,6	15,6	18,2
İtalya	56.942	59.277	60.802	14,3	14,0	13,7	67,6	65,5	63,9	18,1	20,4	22,4
Lüksemburg	436	506	569	18,9	17,6	16,4	67,0	68,4	69,6	14,1	14,0	14,0
İngiltere (Bir. Kral.)	58.892	62.766	65.138	19,0	17,7	17,8	65,1	66,1	64,5	15,8	16,2	17,8
Danimarka	5.339	5.547	5.676	18,5	18,0	16,9	66,7	65,4	64,2	14,9	16,7	19,0
İrlanda	3.805	4.560	4.640	21,4	20,7	21,8	68,1	68,1	65,1	10,5	11,1	13,1
Yunanistan	10.805	11.121	10.823	15,2	14,6	14,6	67,9	66,4	64,0	16,9	19,0	21,4
İspanya	40.263	46.576	46.418	14,8	14,6	14,9	68,6	68,2	66,3	16,6	17,2	18,8
Portekiz	10.289	10.573	10.348	16,0	14,9	14,1	67,7	66,3	65,2	16,3	18,8	20,8
Avusturya	8.011	8.363	8.611	16,8	14,7	14,2	67,8	67,5	67,0	15,3	17,7	18,8
Finlandiya	5.176	5.363	5.482	18,2	16,5	16,3	66,9	66,4	63,2	14,9	17,1	20,5

İsveç	8.872	9.378	9.798	18,4	16,5	17,3	64,3	65,3	62,8	17,3	18,2	19,9
Çek Cumhuriyeti	10.255	10.474	10.551	16,4	14,3	15,0	69,8	70,4	66,9	13,7	15,4	18,1
Estonya	1.396	1.331	1.311	17,6	15,1	16,1	67,4	67,3	65,2	15,0	17,5	18,8
Kıbrıs Rum Yön.	943	1.103	1.165	22,4	17,8	16,6	67,4	70,7	70,6	10,2	11,6	12,8
Litvanya	3.499	3.097	2.910	19,6	14,8	14,5	66,5	67,7	66,6	13,9	17,5	18,8
Letonya	2.367	2.097	1.978	17,9	14,2	14,9	67,1	67,5	65,7	15,0	18,4	19,4
Macaristan	10.210	10.000	9.844	16,8	14,6	14,6	68,0	68,6	67,6	15,1	16,7	17,8
Malta	381	414	431	20,9	16,3	14,4	67,5	67,6	66,3	11,6	16,1	19,2
Polonya	38.258	38.042	37.999	19,5	15,0	14,9	68,3	71,5	69,5	12,2	13,5	15,5
Slovenya	1.988	2.048	2.063	15,8	13,9	14,8	70,1	69,4	67,2	14,1	16,7	18,0
Slovak Cumhuriyeti	5.388	5.391	5.424	19,7	15,2	15,1	68,9	72,4	71,0	11,4	12,4	13,8
Bulgaristan	8.170	7.395	7.177	15,7	13,5	14,1	67,7	68,2	65,8	16,6	18,3	20,0
Romanya	22.442	20.246	19.832	18,5	15,8	15,5	67,9	68,3	67,2	13,6	15,8	17,3
Hırvatistan	4.426	4.417	4.224	17,3	15,5	14,9	67,1	67,0	66,2	15,6	17,5	18,9
AB Ortalaması	487.865	504.412	509.668	17,1	15,6	15,5	67,2	66,8	65,3	15,7	17,5	19,2
Türkiye	63.240	72.310	78.665	30,7	26,9	25,7	63,3	66,1	66,8	6,0	7,0	7,5

Kaynak: The World Bank (2016), <http://www.worldbank.org/> Erişim Tarihi: 15.02.2017

Tablo 14 Türkiye ve AB üyesi ülkelerin toplam nüfuslarını, toplam nüfus içerisinde 0-14 yaş grubunun (genç bağımlı nüfus) oranını, 15-64 yaş arası nüfusun (çalışabilir iş gücü miktarı) oranını ve 65 ve üzeri yaştaki nüfusun (yaşlı bağımlı nüfus) oranını vermektedir. Tablo 14'e göre Almanya AB üyesi ülkeler içerisinde en fazla nüfusa sahip olurken Malta en düşük nüfusa sahiptir. Türkiye ise nüfus bakımından AB üyesi ülkeler içerisinde Almanya'dan sonra en fazla nüfusa sahip ülke konumundadır.

Son 15 yılda (2010-2015) nüfus artışının çok düşük değerlerde seyrettiği ve hatta bazı ülkelerde negatif değerler aldığı (10 ülke) AB üyesi ülkelerde, 0-14 yaş arası nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı düşerken (AB ortalaması 15,5), 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı (AB ortalaması 19,2) hızla artmıştır. Türkiye'de ise toplam nüfusun %25,7'sini 0-14 yaş gurubu oluştururken %7,5'i 65 yaş ve üzeri nüfusu oluşturmaktadır. Buna göre AB ülkelerinde ortalama ömrün yüksek olduğu, nüfusun yaşlanmakta olduğu ve yaşlı

bağımlı nüfusun gelecekte işgücüne katılacak olan genç bağımlılardan fazla olduğu söylenebilir. Türkiye açısından ise, nüfusunun %25,7'si gelecekte işgücüne katılabilecek olan 0-14 yaş grubundan ve %7,5'i 65 ve üzeri yaş grubundan oluşan (yaşlı bağımlıların az olduğu) dinamik bir nüfus yapısına sahip olduğu söylenebilir. Genç nüfus oranının yüksek olması Türkiye açısından bir dezavantaj olarak görülse de, eğitilmiş ve sağlıklı bir genç nüfus işgücüne önemli katkılar sağlayabilir.

5- Sonuç

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini belirleyen göstergeler içerisinde sağlıkla ilgili veriler önemli bir yer tutmaktadır. 1990'lı yıllara kadar dünyada kalkınmanın en önemli dinamiği sermaye birikimi ve fiziki sermaye yatırımları olarak görülürken, 1990'lı yıllardan itibaren beşeri sermaye unsurları da kalkınmanın en önemli dinamikleri olarak görülmeye başlanmıştır. Öyle ki, beşeri sermaye unsurlarından olan ve toplumun sağlıkla ilgili farklı yönlerinin ölçülerek toplumun sağlık düzeyinin belirlenmesine yarayan sağlık göstergeleri, ülkelerin gelişmişlik farklarının açıklanmasında kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde de sağlık harcamalarının ekonomik gelişmişliğin temel belirleyicileri arasında olduğu kabul edilmektedir.

Türkiye gelişmekte olan bir ülkedir ve ticaretinin %50'den fazlasını yaptığı AB ile yaklaşık 20 yıldır devam eden bir gümrük birliği anlaşması ve 55 yılı aşkın birliğe üyelik ilişkisi bulunmaktadır. 2005 yılında başlatılan AB'ye tam üyelik müzakereleri ise yavaşta olsa devam etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin 1990'larda başlattığı sağlıkta reform ve dönüşüm çalışmaları da AB uyum yasaları ve müzakereler çerçevesinde yeni yatırımlarla devam etmektedir.

Bu çalışmada beşeri sermayenin önemli unsurlarından bir olarak kabul edilen sağlık göstergeleri bakımından Türkiye ve AB üyesi ülkelerin karşılaştırılması yapılmıştır. Dünya Bankası veri tabanından alınarak yıllar itibariyle tablolaştırılan sağlık harcamaları göstergeleri ve diğer bazı sağlık göstergesi değerleri kullanılarak yapılan karşılaştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır. Ele alınan dönemde;

➤ Yıllık kişi başı sağlık harcaması (\$), toplam sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki oranı, kamu sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki oranı ve hükümet harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı bakımından Türkiye, AB ortalamasının çok altında bulunmaktadır. Bu göstergelerde yıllar itibariyle tüm AB ülkeleri ve Türkiye'de artışlar olmasına rağmen, en yüksek harcamalar gelişmiş AB ülkeleri ve kişi başı milli geliri yüksek olan ülkeler tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye'deki artışların yeterli düzeyde olmadığı görülmüştür.

➤ Toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı bakımından Türkiye (%77,4), AB ortalamasını (%77,8) yakalamıştır. Bu gösterge açısından çoğu AB ülkesinden iyi durumdadır. Ancak, hükümet harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı bakımından (%10,5) bazı AB üyesi ülkelerin üzerinde olmasına rağmen AB ortalamasının (% 16,2) çok altında kalmıştır.

➤ Toplam sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan sağlık harcamalarının oranı ve özel sağlık harcamaları içerisinde cepten yapılan sağlık harcamalarının oranı bakımından Türkiye, AB ortalamasının üzerindedir. Yıllar itibariyle tüm AB üyesi ülkelerde düşüşler olmuştur. Ancak, bu düşüşler Türkiye açısından yeterli değildir.

➤ 1000 kişi başına düşen; doktor, hemşire-ebe ve hasta yatağı sayısı bakımından Türkiye'nin tüm AB üyesi ülkeler ve AB ortalamasının çok altında olduğu görülmüştür.

➤ Yüzbin kişi başına düşen uzman cerrahi işgücü bakımından en alt sıralarda kalan Türkiye, AB ortalamasının da çok altında kalmaktadır. Uzman personeller tarafından gerçekleştirilen yüzbin kişi başına düşen cerrahi işlem sayısı bakımından da Türkiye (1.653) en son sıralarda yer almakta ve AB ortalamasının (10.613) çok altındadır.

➤ Doğuşta yaşam beklentisi tüm AB üyesi ülkelerde 1960 yılında 64 yılın üzerinde ve AB ortalaması 69,3'tür. Türkiye'de ise 1960 yılında 45,4 yıl ve tüm AB ülkelerinin çok gerisindedir. Yıllar itibariyle ülkelerin milli gelirlerinin artması, milli gelirden sağlığa ayrılan payın artması, sağlık teknolojilerindeki gelişmeler ve sağlık hizmetlerine ulaşımın kolaylaşması ile birlikte toplumun sağlık düzeyi yükselmiştir. Buna paralel olarak doğuşta yaşam beklentisi de yıllar itibariyle artmış ve AB ortalaması, 54 yılda 11,4 yıl artarak 2014 yılında 80,7 yıla çıkmıştır. Aynı süre içerisinde Türkiye'de ise 29,8 yıl artarak 2014 yılında 75,2 yıl olarak gerçekleşmiştir. Bu oran AB ortalamasının altında ancak Letonya, Litvanya ve Romanya'nın üzerindedir.

➤ Türkiye, AB üyesi ülkeler içerisinde Almanya'dan sonra en fazla nüfusa sahip olan ülkedir. AB üyesi ülkelerde son 15 yılda (2010-2015) nüfus artışı çok düşük değerlerde seyretmiş, hatta bazı ülkelerde negatif değerler almıştır (10 ülke). AB üyesi ülkelerde, 0-14 yaş nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı düşerken (AB ortalaması 15,5), 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfus içerisindeki oranı (AB ortalaması 19,2) hızla artmıştır. Türkiye'de ise toplam nüfusun %25,7'sini 0-14 yaş gurubu %7,5'ni 65 yaş ve üzeri nüfus oluşturmaktadır. Türkiye'nin nüfus yapısı bakımından en çok benzerlik gösterdiği ülke İrlanda'dır. Buna göre, AB ülkelerinde ortalama ömür yükselmekte, yaşlı nüfus artmakta ve genç nüfus azalmaktadır. Türkiye'de ise, nüfusunun %25,7'si gelecekte işgücüne katılabilecek olan 0-14 yaş grubundan ve %7,5'i 65 ve üzeri yaş grubundan oluşmaktadır. Türkiye'nin genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olduğu söylenebilir. Üretime katılmayan genç nüfus oranının yüksek olması Türkiye açısından ekonomik bakımdan bir dezavantaj olarak görülebilir. Ancak eğitilmiş ve sağlıklı bir genç nüfus ilerde AB'de oluşabilecek işgücü açığına önemli katkılar sağlayabilir.

Sonuç olarak gelişmekte olan ve her alanda AB'ne yakınlaşmak isteyen Türkiye, ele alınan göstergeler bakımından, toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamalarının oranı ve özel sağlık harcamalarının oranı bakımından AB ortalaması ile çok yakın değerler almıştır. Diğer göstergeler bakımından AB ülkeleri ve AB ortalaması ile çok ciddi farklılıkların olduğu görülmüştür. Ancak sağlıkta reform ve dönüşüm çalışmalarıyla birlikte temel sağlık göstergelerinde gözle görülür iyileşmelerin olduğu ve bazı göstergelerde AB değerlerine yaklaştığı söylenebilir. Temel sağlık göstergeleri açısından AB ülkeleri ile aradaki bu ciddi farklılıkların giderilebilmesi ve toplumun sağlık düzeyinin yükseltilebilmesi için Türkiye'de;

- Sağlık harcamalarının miktarı ve oranlarının artırılması,
- Kamu sağlık harcamalarını artırarak temel sağlık hizmetlerinin desteklenmesi ve yaygınlaştırılması,
- Sağlık insan gücünü artıracak ve uzman sağlık personelini yetiştirecek planlamanın yapılması,
- Sürdürülen sağlıkta dönüşüm programı çerçevesinde yeni sağlık tesisleri ve sağlık teknolojisi yatırımlarının artırılması,
- Bunlar için yapılan sağlık harcamalarının etkin ve verimli kullanımının sağlanması gerektiği, kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Akın, A. ve Ersoy, K. (2012). 2050'ye doğru nüfusbilim ve yönetim: sağlık sistemine bakış. TÜSİAD, Yayın no: TÜSİAD-T/2012-11/533
- Alptekin, N. ve Yeşilaydın, G. (2015). OECD ülkelerinin sağlık göstergelerine göre bulanık kümeleme analizi ile sınıflandırılması. İşletme Araştırmaları Dergisi, 7/4, 137-155.
- Arslanhan, S. (2010). Artan sağlık harcamaları temel sağlık göstergelerini nasıl etkiliyor?, TEPAV (Türkiye ekonomi politikaları araştırma vakfı) Değerlendirme notu. Temmuz
- Atasever, M. (2014). Türkiye sağlık hizmetlerinin finansmanı ve sağlık harcamalarının analizi 2002-2013 dönemi. Bakanlık yayın no: 983.
- Aydemir, C. ve Baylan, S. (2015). Sağlık harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye üzerine bir uygulama. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (DÜSBED) ISSN: 1308-6219, 13, 417-435.
- Başol, E. ve Işık, A. (2015). Türkiye’de sağlık politikalarında güncel gelişmeler: sağlıkta dönüşüm programından günümüze bazı değerlendirme ve öneriler. IAAOJ (International Anatolia Academic Online Journal), Social Science (Sosyal Bilimler Dergisi), 2/2, 1-26.
- Boz, C. ve Sur, H. (2016). Avrupa Birliği üyesi ve adaya ülkelerin sağlık harcamaları Açısından benzerlik ve farklılık analizi. Sosyal Güvenlik Dergisi, 5/9, 23-46.
- Carrin, G. vd. (2005). Achieving universal health coverage: developing the health financing system. Technical Briefs for Policy Makers, No:1, World Health Organization, Geneva.
- Çelik, Y. (2011). Türkiye sağlık harcamalarının analizi ve sağlık harcama düzeyinin uygunluğunun değerlendirilmesi. Sosyal Güvenlik Dergisi, 1/1, 62-81.
- Daştan, İ. ve Çetinkaya, V. (2015). OECD ülkeleri ve Türkiye’nin sağlık sistemleri, sağlık harcamaları ve sağlık göstergeleri karşılaştırması. Sosyal Güvenlik Dergisi, 5/1, 104-134.
- Deniz, M. H. ve Sümer, K. K. (2016). Türkiye’de sağlık sektörü ve sağlık harcamalarının büyüme üzerine etkisinin 2000-2014 yılları için analizi. International Conference On Euroasian Economies, Kaposvar-Hungary, 29-31 August, 471-478.
- Dürrü, Z. (2012). OECD üyesi AB ülkelerinin sağlık ekonomisi yönünden karşılaştırılması. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şubat, Gaziantep.
- Ersöz, F. (2008). Türkiye ile OECD ülkelerinin sağlık düzeyleri ve sağlık harcamalarının analizi. İstatistikçiler Dergisi, 2, 95-104.
- Ersöz, F. (2009). OECD’ye üye ülkelerin seçilmiş sağlık göstergelerinin kümeleme ve ayırma analizi ile karşılaştırılması. Türkiye Klinikleri J Med Sci, 29/6, 1650-1659.
- Ertaş, S. A. ve Atik, H. (2016a). Kalkınma göstergeleri bakımından Türkiye’nin Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki yeri: istatistiksel bir analiz. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Temmuz-Aralık, 48, 199-218.
- Ertaş, S. A. ve Atik, H. (2016b). Kalkınma göstergeleri bakımından Türkiye’nin OECD ülkeleri arasındaki yeri: istatistiksel bir analiz. Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), 2/5, 13-24.

First Nations Centre, (2007). Understanding health indicators. Ottawa: National Aboriginal Health Organization, April.

Filiz, Y. (2010). Ekonomik büyüme ve sağlık harcamaları ilişkisi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Finansman Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara

Getzen, E. T. (2000). Forecasting health expenditures: short, medium and long term. Journal of Health Care Finance, 26/3, 56-72.

Hoşgör, Ş. ve Tansel, A. (2010). 2050'ye doğru nüfus ve bilim: eğitim, işgücü, sağlık ve sosyal güvenlik sistemlerine yansımalar. Yayın no: TÜSİAD-T/2010/11/505

Karabulut, K. (1999). Sağlık harcamaları ve göstergelerinin karşılaştırılması. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3/1, 139-152.

Khanolkar, V., Khan S. A. ve Gamba, M. (2016). An insight on health care expenditure. <https://www.usi.edu/media/3654761/Insight-on-Health-Care-1.pdf> adresinden erişildi (ET: 18.06.2016)

Köksal, S. S. vd. (2016). Temel sağlık düzeyi göstergeleri açısından Türkiye ve Avrupa Birliği ülkeleri. TJFM&PC (Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care), 10/4, 205-212.

Kurşun, A. ve Rakıcı, C. (2014). Türkiye ve sosyal refah devletlerindeki sağlık harcamalarının analizi. İnsan Hakları Yıllığı, 32, 77-105.

Öz, B., Taban, S. ve Kar, M. (2009). Kümeleme analizi ile Türkiye ve AB ülkelerinin beşeri sermaye göstergeleri açısından karşılaştırılması. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10/1, 1-30.

Sağlık Bakanlığı. (2006). Türkiye ulusal sağlık hesapları hane halkı sağlık harcamaları 2002-2003. T.C. Sağlık Bakanlığı Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı, Hıfzıssıhha Mektebi Müdürlüğü, Bakanlık yayın No: 691, HM Yayın no: Sb-HM-2005/09, Ankara.

Sağlığın Teşviki ve Geliştirilmesi Sözlüğü. (2011). T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Bakanlık yayın no: 814, 1. Baskı, Nisan, ANKARA.

Savedoff, W. (2003). How much should countries Spend on health. Discussion paper, Number: 2, World Health Organization, Geneva.

Sığırlı, D. (2006). Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sağlık düzeyi ölçütlerinin çok boyutlu ölçekleme analizi ile incelenmesi. İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 13/2, 81-85.

Songur, C. (2016). Sağlık göstergelerine göre ekonomik kalkınma ve işbirliği örgütü ülkelerinin kümeleme analizi. Sosyal Güvenlik Dergisi (SGD), 6/1, 197-224.

Şahingöz, T. ve Şahingöz, S. (2012). Demografik ve bazı sağlık göstergeleri açısından Türkiye'nin dünyadaki durumu. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 1/1, 1-11.

Taban, S. (2006). Türkiye'de sağlık ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi. Sosyo Ekonomi, Temmuz-Aralık, 2/2, 31-46.

THE WORLD BANK. (2016). World development indicators. World Databank, <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> adresinden erişildi (ET: 15.02.2017).

TÜİK. (2016). Konularına göre istatistikler. <http://www.tuik.gov.tr> adresinden erişildi (ET: 15.02.2017).

Uçan, O. ve Atay, S. (2016). Türkiye’de sağlık harcamaları ve büyüme arasındaki ilişki üzerine bir inceleme. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 9/3, 215-222.

Ünal, E. (2013). Sağlık ekonomisi ve yönetimi. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.

Vehid, S. (2000). Temel demografik ve sağlık düzeyi ölçütleri açısından Türkiye İle Avrupa Birliği’ne (AB) üye ülkelerin karşılaştırılması. Cerrahpaşa Tıp Dergisi, 31/2, 100-106.

WHO (World Health Organization). (2002). Funding health care: options for Europe (Ed; Mossialos E, Dixon A, Figueras J, Kutzin J). European observatory on health care systems series, Open University Press: Buckingham, Philadelphia.

WHO (World Health Organization). (2015). 2015 Global reference list of 100 core health indicators.

Xu, K. vd. (2003). Household catastrophic health expenditure: A multicountry analysis. The Lancet 2003, July, 362, 111-117.

Xu, K. vd. (2005). Designing health financing systems to reduce catastrophic health expenditure. Technical briefs for policy-makers, Number: 2, World Health Organization, Geneva.

Yalçın, A. Z. ve Çakmak, F. (2016). Türkiye’de kamu sağlık harcamalarının insani gelişim üzerindeki etkisi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari bilimler Dergisi, 30/4, 705-723.

Yardımcıoğlu, F. (2012). OECD ülkelerinde sağlık ve ekonomik büyüme ilişkisinin ekonometrik bir incelemesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13/2, 27-47.

Yaylalı, M. ve Lebe, F. (2011). Beşeri sermaye ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin ampirik analizi. Marmara Üniversitesi İ.İ. B.F. Dergisi, XXX / I, 23-51.

Yumuşak, G. İ. ve Yıldırım, D. Ç. (2009). Sağlık harcamaları iktisadi büyüme ilişkisi üzerine ekonometrik bir inceleme. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, IV / I, 57-70.

TÜRKİYE’DE TOPLU SÖZLEŞMENİN KAMU PERSONEL REJİMİNE ETKİSİ

Doç. Dr. İpek Özkal SAYAN

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

Türkiye’de memurların özlük haklarına ilişkin her türlü düzenlemenin “kanunla” yapılması gerektiği kurala bağlanmıştır. Bu anlamda devlet tek taraflı olarak düzenleme yapmakta ve 1982 Anayasasına göre memurların özlük hakları kanunla düzenlenmektedir. 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile birlikte mali ve sosyal haklar konusunda toplu sözleşme ile de düzenleme yapılmasına olanak tanınmıştır. Ancak toplu sözleşme sürecinde, kamu görevlilerini temsil eden yetkili sendika ile hükümet temsilcileri yalnızca mali ve sosyal haklarda değil tüm kamu çalışanlarını ilgilendiren birçok konuda değişiklik yapmaktadırlar. 2012 yılından itibaren 3 adet toplu sözleşme imzalanmıştır. Bu çalışmada toplu sözleşmelerin içeriği ve hukuki niteliği analiz edilerek yapılan düzenlemelerin kamu personel rejimine etkisi tartışmaya açılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Statüer yapı, esneklik, toplu sözleşme, yeni kamu personel rejimi

IMPACT OF COLLECTIVE BARGAINING ON PUBLIC PERSONNEL REGIME IN TURKEY

Abstract

According to the 1982 Constitution, civil servants' personal rights were regulated by law. In this sense, the state is regulating unilaterally and according the 1982 Constitution, the personal rights of civil servants are regulated by law. With the amendment made in 2010, it was also possible to make arrangements by collective agreement on financial and social rights. But during the collective bargaining process, the authorized trade union representing the public officials and government representatives sat at the desk and made amendments to a number of issues involving all public employees. Since 2012, three collective agreements have been signed. In this study, the content of the collective contracts will be analyzed and the legal nature of the contracts and the effect of the regulations on the public personnel regime will be discussed in detail.

Keywords: Statutory structure, flexibility, collective bargaining, new public personnel regime

Giriş

Türkiye’de kamu personel rejimi kural olarak, tekçi ve statüer bir yapıda düzenlenmiş ve memurların özlük haklarına ilişkin her türlü düzenlemenin “kanunla” yapılması gerektiği kurala bağlanmıştır. Bu anlamda devlet tek taraflı olarak düzenleme yapmakta ve kural koymaktadır. 1982 Anayasasınının 128. maddesine göre “Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri,

atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla düzenlenir.” 1965 tarihli Devlet Memurları Kanunu halen yürürlükte olmakla birlikte özellikle 1980 sonrasında kamu personel yönetimine ilişkin pek çok düzenleme Kanun Hükmünde Kararnamelerle (Sayan ve Demirci: 2010: 179-283) ve 2010’ daki Anayasa değişikliğinden sonra toplu sözleşmelerle yapılmaktadır.

Kamu personel sisteminin Kanun Hükmünde Kararnamelerle düzenlenmesi Anayasaya aykırı olmamakla birlikte Kanun Hükmünde Kararnamelerin Resmi Gazetede yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulması, komisyonlarda ve Genel Kurulda öncelikle ve ivedilikle görüşülmesi gerekmektedir.

Toplu sözleşmelerle kamu personel sisteminin düzenlenmesi ise 2010 yılında Anayasaya eklenen “Ancak mali ve sosyal haklara ilişkin toplu sözleşme hükümleri saklıdır.” ibaresiyle mümkün olmuştur. Eklenen bu hükümle birlikte memurların mali ve sosyal haklarının toplu sözleşmelerle düzenlenmesi yolu açılmıştır. Toplu sözleşmenin özü, başta maaşlar olmak üzere çalışma koşullarının belirlenmesinde memurların ve aslında memur temsilcisi olan sendikaların “kurucu irade”lerden biri olma isteğidir. Bu, hukuki olarak, ilgili hakların tek taraflı olarak değil, ancak kamu görevlilerinin de müdahil olduğu mekanizma ile belirlenmesi anlamına gelmektedir (Şanlı, 2015: 35). Ancak toplu sözleşme süreci beraberinde pek çok tartışmayı da getirmiştir. Toplu sözleşmenin statü hukuku ile nasıl bağdaştırılacağı¹, uygulamada karşılaşılan problemler bu sürece ilişkin sorun alanları olarak karşımızda durmaktadır.

Buradan yola çıkarak bu çalışmada genel olarak toplu sözleşme süreci ve memurlara ilişkin önemli düzenlemelerin toplu sözleşmelere yapıma yöntemi analiz edilmeye çalışılacaktır. Bunun için Türkiye’deki memur sendikacılığının tarihçesi hakkında kısa bir bilgi aktarılacak, daha sonra toplu görüşme ve toplu sözleşme süreci ele alınacaktır. Bu süreçte elde edilen kazanımların yanında saptanan sorun alanlarının kamu personel rejimine etkisi tartışılmaya çalışılacaktır.

Türkiye’de Kamu Görevlileri Sendikacılığı

Kamu görevlilerinin sendikalaşma sürecinin dünyada olduğu gibi Türkiye’de de geç başladığı iddia edilmektedir. 1960’lı yıllara kadar Türkiye’de kamu görevlilerinin örgütlü mücadelesinden söz etmek mümkün değilken, bunun nedeni olarak dünyadaki gelişmelerin yanı sıra memurların toplum içinde itibarlı bir statüye sahip olmaları, maaşlarının ve çalışma koşullarının tatminkâr bir seviyede olması gösterilmektedir (Faydalı, 2009: 17).

657 sayılı Devlet Memurları Kanunundan önce yürürlükte bulunan 788 sayılı Memurin Kanununda memurların sendikal örgütlenmelerine ilişkin herhangi bir kural yer almamakla beraber, bu hakkı yasaklayan bir kural da konulmamıştır. Kamu görevlilerine örgütlenme hakkı ilk olarak 1961 Anayasasının 46. maddesi ile tanınmıştır. Bu maddede “çalışan” ifadesi kullanılarak sendika hakkının işçi ve işveren yanında tüm çalışanlara tanınabileceği belirtilmiştir. Ancak 08.06.1965 tarihinde kabul edilen 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanununda işçilere sağlanan toplu pazarlık ve grev hakkından memurların da yararlanacağına ilişkin herhangi bir hükme yer verilmemiştir. Böylece yüzlerce kamu görevlisi sendikası kurularak faaliyete geçmiştir. 12 Mart 1971 muhtırasından sonra ise memur sendikaları kapatılarak kamu personeline tanınan örgütlenme hakkı Anayasadan çıkarılmıştır. 1961 Anayasasının 46. maddesinin ilk fıkrasındaki “çalışanlar” ibaresi “işçiler” biçiminde

¹ Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Şanlı, 2015, 1-39.

değiştirilmiş ve işçi olmayanların sendika kurma yolu kapatılmıştır Anayasanın geçici 16. maddesiyle kamu hizmetleri sendikalarının faaliyetleri sona erdirilmiştir ve akabinde 624 sayılı Kanun da yürürlükten kaldırılmıştır.

Sendikal faaliyetler 1982 Anayasasının 50. ve 51. maddelerinde² düzenlenmiş, ancak bu hak yalnızca işçiye ve işverenlere tanınarak memurlar için herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Anayasadaki bu tutum memurlar için toplu sözleşme, grev gibi sendikal hakların tanınmadığı ama bu alanda özel de bir yasaklama da getirilmediği şeklinde yorumlanabilir (Gülmez, 1994: 145). Türkiye'nin imza attığı uluslararası belgelerde de kamu görevlilerinin sendikal hakka sahip olacağı anlayışından yola çıkarak 1986 yılından itibaren eğitim hizmet kolundaki öğretmenlerin girişimleriyle kamu görevlileri sendikacılığında gelişmeler yaşanmıştır. Böylece kamu çalışanlarının sendikalaşmaya başlamaları ve lobi faaliyetleri sonucu 1995 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile beraber kamu çalışanlarının sendika kurma hakkı Anayasal güvence altına alınmıştır, içerik düzenlemesi kanuna bırakılmıştır (ÇSGB, DPB, 2015: 11).

Toplu Görüşmeden Toplu Sözleşmeye

1995 yılındaki Anayasa değişikliği sonrasında uzunca bir süre konuyla ilgili yasal bir düzenlemeye gidilememiştir. Ancak konuyla ilgili yasal bir düzenlemenin gerekliliği ve ihtiyacı çeşitli çevrelerce vurgulanmış (Güneş, 2013: 73) ve böylece 2001 yılında 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu³ yayımlanmış ve sendikal hak ve özgürlükler bu kanunla düzenlenmiştir. İlgili Kanunla önemli bir düzenleme daha yapılarak memurlar için “toplular görüşme” hakkı kabul edilmiştir. Ayrıca Kanunda sendika hak ve özgürlüğü ile sendika ve toplular görüşme hakları, toplular görüşme esnasında çıkabilecek uyuşmazlıkların çözüm yöntemleri ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir.

4688 sayılı Kanununun 28. maddesine göre toplular görüşme, kamu görevlileri için uygulanacak katsayı ve göstergeleri, aylık ve ücretleri, her türlü zam ve tazminatları, fazla çalışma ücretleri, harcırah, ikramiye, lojman tazminatı, doğum ölüm ve aile yardımı ödenekleri, tedavi yardımı, cenaze giderleri, yiyecek ve giyecek yardımları ile bu mahiyette etkinlik ve verimlilik artırıcı diğer yardımları kapsamaktaydı. Kanun, toplular görüşmenin taraflarını; kamu işverenleri adına Kamu İşveren Kurulu, kamu görevlileri adına ise, her hizmet kolundaki yetkili kamu görevlileri sendikaları ile bunların bağlı buldukları konfederasyonlar olarak belirlemiştir. Kamu İşveren Kurulu; Başbakan tarafından görevlendirilen bir Devlet Bakanının başkanlığında, Başbakanlık Müsteşarı, Maliye Bakanlığı Müsteşarı, Hazine Müsteşarı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı, TÜİK Başkanı, Devlet Personel Başkanı, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Kontrol Genel Müdürü, Kamu İşveren Sendikası temsilcilerinden oluşmaktaydı. Toplu görüşme sonrasında imzalanan anlaşma metni Bakanlar Kuruluna sunulmaktaydı.

Ancak genel uygulamaya bakıldığında, toplular görüşme sonuçlarında sık sık uyuşmazlıklar yaşanmış, alınan kararlar hayata geçirilememiştir. Bu süreçte özellikle, imzaya konan uluslararası sözleşmeler örnek gösterilerek kamu görevlilerine toplular sözleşme ve grev hakkının verilmesi gerektiği neredeyse konu ile ilgili her platformda vurgulanmıştır (Güneş, 2013: 74). 2010 yılına kadar devam eden “toplular görüşme” düzeni yapılan Anayasal ve yasal değişikliklerle birlikte yerini toplular sözleşme düzenine bırakmıştır.

² “İşçi ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatleri korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkına sahiptirler.”

³ RG: 12.07.2001, 24460.

Toplu Sözleşme Dönemi

2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile kamu görevlilerine ilk defa toplu sözleşme hakkı tanınmıştır. Böylece kamu görevlilerinin mali ve sosyal haklarına ilişkin hususların toplu sözleşme ile düzenlenebileceği hüküm altına alınmıştır. Bu önemli bir gelişme olmakla birlikte, 2010 yılındaki Anayasa değişikliğinden sonra 2012 yılında 6289 sayılı Kanunla 4688 sayılı Kanunda⁴ gerekli değişiklikler yapılarak toplu sözleşme sistemi yürürlüğe girmiştir.

Toplu sözleşme hakkı, 7.5.2010 tarih ve 5982 sayılı Kanunla Anayasa madde 53 de yapılan değişiklikle memurlar ve diğer kamu görevlilerine tanınmış olan bir haktır. Buna göre, “Memurlar ve diğer kamu görevlileri, toplu sözleşme yapma hakkına sahiptirler. Toplu sözleşme yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması halinde taraflar Kamu Görevlileri Hakem Kuruluna başvurabilir. Kamu Görevlileri Hakem Kurulu kararları kesindir ve toplu sözleşme hükmündedir. Toplu sözleşme hakkının kapsamı, istisnaları, toplu sözleşmeden yararlanacaklar, toplu sözleşmenin yapılması şekli, usulü ve yürürlüğü, toplu sözleşme hükümlerinin emeklilere yansıtılması, Kamu Görevlileri Hakem Kurulunun teşkili, çalışma usul ve esasları ile diğer hususlar kanunla düzenlenir.”(m.53/3-5).

Toplu sözleşme görüşmeleri kamu idaresi adına Kamu İşveren Heyeti, kamu görevlileri adına Kamu Görevlileri Sendikaları Heyeti arasında gerçekleştirilmektedir. Kamu İşveren Heyeti, Devlet Personel Başkanlığının bağlı olduğu Bakanın başkanlığında, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve heyet başkanınca uygun görülen bakanlık temsilcileri ile Hazine Müsteşarlığı ve Devlet Personel Başkanlığı temsilcilerinden oluşmaktadır. Kamu Görevlileri Sendikaları Heyeti ise, bağlı sendikaların toplam üye sayısı itibarıyla en fazla üyesi bulunan konfederasyonun Heyet Başkanı olarak belirleyeceği bir temsilci ile her bir hizmet kolunda en fazla üyeye sahip kamu görevlileri sendikaları tarafından belirlenecek birer temsilci, bağlı sendikaların üye sayıları esas alınmak kaydıyla toplam üye sayıları itibarıyla birinci, ikinci ve üçüncü sırada bulunan konfederasyonlar tarafından belirlenecek birer temsilci olmak üzere onbeş üyeden oluşmaktadır.

Toplu sözleşmeyi imzalamaya kamu idaresi adına Kamu İşveren Heyeti Başkanı, kamu görevlileri adına sözleşmenin kamu görevlilerinin geneline yönelik bölümü için Kamu Görevlileri Sendikaları Heyeti Başkanı ve hizmet kollarına⁵ yönelik bölümleri için ilgili sendika temsilcisi yetkilidir. Toplu sözleşmenin imzalanan bölümlerine ilişkin Kamu Görevlileri Hakem kuruluna başvurulamaz.

Toplu sözleşme görüşmeleri son rakamı tek olan yıllarda yapılmaktadır. Toplu sözleşme görüşmelerine Ağustos ayının ilk işgünü başlanır ve en geç Ağustos ayının son işgünü tamamlanır. Bu süreç sonunda, kamu görevlilerinin geneline yönelik mali ve sosyal haklara ilişkin bölüm ile her bir hizmet koluna özgü mali ve sosyal haklara ilişkin bölümler ve tek metinden oluşan toplu sözleşme veya toplantı tutanağı imzalanır. İmzalanan toplu sözleşme metinleri Resmi Gazetede yayımlanmaktadır (ÇSGB, DPB, 2015: 300).

Görüşmelerin uzlaşmazlıkla sonuçlanması ve toplantı tutanağı imzalanamaması durumunda ise, Devlet Personel Başkanlığı tarafından bir tespit tutanağı tutulmakta ve üç işgünü içerisinde

⁴“ Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu”, RG:11.04.2012, 28261.

⁵ 4688 Sayılı Kanunda yer alan hizmet kolları şunlardır: Büro, bankacılık ve sigortacılık, eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri, sağlık ve sosyal hizmetler, yerel yönetim hizmetleri, basın, yayın ve iletişim hizmetleri, kültür ve sanat hizmetleri, bayındırlık, inşaat ve köy hizmetleri, ulaştırma hizmetleri, tarım ve ormancılık hizmetleri, enerji, sanayi ve madencilik hizmetleri, diyanet ve vakıf hizmetleri.

Kamu Görevlileri Hakem Kuruluna başvurulabilmektedir. Kurul, tarafların başvuru tarihinden itibaren beş gün içinde kararını verir. Kurul kararları kesin olup, toplu sözleşme hükmündedir. Kararlar taraflara üç gün içinde yazıyla bildirilir ve Resmi Gazetede yayımlanır.

Toplu sözleşmede devlet, memur ve diğer kamu görevlileri kendi çalışma şartlarına ilişkin pazarlık yapmakta böylece kamu idaresinin “belirleme yetkisini” paylaşmaktadırlar. Toplu sözleşmeden önce statü hukuku ile çalışanların çalışma şartları kanunla belirlenmektedir.

Toplu Sözleşmeyle Ne Değişti?

Yeni uygulamanın kamu personeli açısından önemli bir kazanım olduğu bir gerçektir (Güneş, 2013: 79). Ancak bu süreçte toplu sözleşmenin anlamının ve niteliğinin yeterince anlaşamadığı iddia edilmektedir (Arıcı, 2014: 3). Toplu sözleşme hakkıyla, taraflara kanunun belirlediği sınırlar içinde “karar verme” ve “düzenleme yapma” serbesti verilmektedir. Bu kamu görevlileri açısından bir kazanımdır. Üzerinde durulması gereken husus ise, 2010 yılındaki Anayasa değişikliği ile 128. maddeye eklenen hükmün yorumlanmasıdır. “Ancak, malî ve sosyal haklara ilişkin toplu sözleşme hükümleri saklıdır.”⁶ Bu hükümle beraber toplu sözleşmeler kamu personelinin mali ve sosyal haklarının düzenlenmesi konusunda kanunla eşdeğer bir konuma gelmektedir. Yani toplu sözleşme, memurlar ve diğer kamu görevlilerinin mali ve sosyal haklarını düzenleyen kural koyucu (düzenleyici) nitelikte bir idari işlem haline gelmektedir. Dolayısıyla, toplu sözleşme yapma hakkı da mali ve sosyal haklar konusunda memur ve diğer kamu görevlilerinin, idare ile birlikte kullandığı kural koyma yetkisi olarak tanımlanabilir (Atay, 2015: 35). Bir başka deyişle, toplu sözleşmelerin mali ve sosyal haklar açısından kanun kurallarına istisna getirme özelliği bulunmaktadır.

Anayasada da belirtildiği üzere toplu sözleşme ile kamu personelinin mali ve sosyal hakları düzenlenir. Böylece, toplu sözleşme ile kamu görevlisine yeni mali ve sosyal haklar sağlanabilir, personelin mevcut ekonomik ve sosyal haklarında “değişiklikler” ya da “iyileştirmeler” yapılabilir. Peki toplu sözleşmeler ile kamu görevlisine tanınan hakların kısıtlanmasına, azaltılmasına gidilebilir mi?

Bir görüşe göre toplu sözleşme hakkı, kamu personeli ile ilgili olarak “kanunun belirlediği sınırlar dışında” düzenlemeler yapma, personele tanınan hak ve yükümlülükleri kaldırma ya da yeni hak ve yükümlülükler koyma hakkı vermez. Bu ifade sözleşme hükümlerinin taraflar açısından kanun gibi bağlayıcı olacağı anlamına gelmektedir. Anayasanın ilgili maddesiyle mali ve sosyal haklarda düzenleme yapma yetkisi yasadan alınıp toplu sözleşme taraflarına bırakılmıştır. Ancak bu durum toplu sözleşme hükümlerinin kanuna aykırı olabileceği anlamına gelmemektedir (Arıcı, 2014: 11). Memurlara kanunla tanınmış haklar bakidir. Bununla birlikte Anayasanın 128. maddesi, toplu sözleşme ile kanunla tanınmış haklardan daha geri bir düzeyin öngörülemezliğine yönelik bir belirleme içermemektedir. 4688 sayılı Kanunun toplu sözleşme tanımını şöyledir:

“Kamu görevlilerinin mali ve sosyal haklarını düzenleyen mevcut mevzuat hükümleri dikkate alınarak kamu görevlilerine uygulanacak katsayı ve göstergeler, aylık ve ücretler, her türlü zam ve tazminatlar, ek ödeme, toplu sözleşme ikramiyesi, fazla çalışma ücreti, harcırah, ikramiye, doğum, ölüm ve aile yardımı ödenekleri, cenaze giderleri, yiyecek ve giyecek yardımları ve diğer mali ve sosyal hakları kapsar” (mad. 29/1). “Toplu sözleşme hükümleri “sözleşmenin yapıldığı tarihi takip eden iki mali yıl için geçerlidir.” (mad. 28/3)

⁶(Ek cümle: 07.05.2010-5982/12 md.) RG: 13.05.2010, 27580.

4688 sayılı Kanunda yer alan “kamu görevlilerinin mali ve sosyal haklarını düzenleyen mevcut mevzuat hükümleri dikkate alınarak” ifadesinden yapılacak düzenlemelerle ilgili olarak doğrudan bir sonuç çıkarmanın mümkün olmadığı ileri sürülmektedir. Çünkü 4688 sayılı Kanunda mali ve sosyal haklar ayrıntılı olarak sayılmamıştır (Atay, 2015: 19, 20). Bu haliyle toplu sözleşmenin, “yasal hakların daraltılmasının” bir aracı olarak kullanılmaya müsait bir düzenleme olabileceği akla gelmektedir. Toplu sözleşmelerin yasal hakları daraltmanın aracı olarak kullanılmasının önüne geçebilmek için yasal düzenlemelerin bir an önce yapılması gerekmektedir.

Konunun bir başka boyutu ise toplu sözleşmenin kapsamının mali ve sosyal haklarla sınırlandırılmış olmasıdır. Bu durumun da “toplular sözleşmenin özerkliğine” aykırı olduğu iddia edilmektedir. Tarafların kendi tabi olacakları hukuki ilişkileri devletten bağımsız olarak kendileri düzenleyebilmeleri gerektiği ileri sürülmektedir (Kutal, 2003; 168-169); (Uçkan, 2013: 91). Ancak Kale’ye göre 2010 Anayasa değişikliği ve 4688 sayılı Kanunla getirilen değişiklikler, uluslararası sendikal haklar hukuku alanındaki “özgür ve özerk” olan tanımlanan toplu sözleşme hakkının tanınması anlamına gelmemektedir (2015: 68).

Kanunla yapılması gereken temel düzenlemelerin toplu sözleşmelerle yapılmasına dair bir engelin hukuken bulunmaması ise konunun bir diğer önemli boyutudur. Usulüne göre imzalanmış bir toplu sözleşme hükmü, taraflar açısından kanun gibi bağlayıcıdır. Bu anlamda toplu sözleşme hükümleri maddi anlamda kanun gibi kabul edilir (Sur, 2011: 252). Ancak elbette ki toplu sözleşme adı üstünde bir “sözleşme”dir. Toplu sözleşme hükmünün kanun hükmünde olması onun kanun olduğu anlamına gelmez ve sözleşmeler kanun olarak nitelendirilemez (Sayan, 2016: 674). Toplu sözleşmeyle kanunlar değiştirilemez, yürürlükten kaldırılamaz ve toplu sözleşme hakkı kanunların uygulanmaz hale getirilmesi amacıyla kullanılamaz. Kanuna aykırı sözleşme hükümlerinin yargı yolu ile kanuna aykırılığının tespit edilirse bu durumda bunlar “hükümsüz” kabul edilir (Arıcı, 2014: 11-13).

Türkiye’de yapılan toplu sözleşme hükümleri incelendiğinde birçok farklı konunun kanun konusu olması gerekirken toplu sözleşme ile hayata geçirildiği görülmektedir.

2012-2013 toplu sözleşmesine göre;

*190 sayılı KHK eki cetvellerde yardımcı hizmetler sınıfında yer alan “İtfaiyeci” kadrosunun hizmet sınıfı genel idare hizmetleri sınıfına geçirilmiştir (madde 19).

*Kamu iktisadi teşebbüsleri ve bağlı ortaklıklarında itfaiyeci ve ARFF memur unvanlı personelin sosyal güvenlik işlemleri de yukarıdaki maddeye göre yürütülecektir (madde 19).

*190 sayılı KHK eki cetvellerin Kültür ve Turizm Bakanlığına ait bölümünde yer alan “enformasyon memuru” kadro unvanı “Turizm araştırmacısı” olarak uygulanır (madde 52).

*657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 4/C maddesi kapsamında çalışan geçici personelin çalışma süreleri 11 ay 28 gün olacak şekilde arttırılmıştır (madde 10).

*Hakkında disiplin soruşturması yürütülen kamu görevlisinin üyesi olduğu sendika temsilcisi, Yükseköğretim kurumları disiplin ve yüksek disiplin kurullarında yer alır (madde 20).

*İLKSAN üyeliği ilköğretim öğretmenleri için yasal bir zorunluluk olmaktan çıkarılarak ihtiyari hale getirilmiştir (madde 32).

2014-2015 toplu sözleşmesine göre;

*190 sayılı KHK eki cetveller ile ilgili kadro cetvellerinde genel idare hizmetleri sınıfında yer alan, ancak 24.06.2013 tarihli ve 2013/5002 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla unvanları teknik hizmetler sınıfına alınan “programcı” ve “çözümleyici” unvanlı kadroların hizmet sınıfı “TH” olarak uygulanır (madde 24).

*Aday memurların asaleten atanmalarına yönelik daha önceki kanuni düzenlemede yer alan herhangi bir disiplin cezası almaları halinde memurluktan ilişkilerinin kesilmesi uygulaması yerine daha ağır fiil ve hallerin işlenmesi halinde ceza verilmesini gerektiren aylıktan kesme ve kademe ilerlemesinin durdurulması cezası getirilerek, aday devlet memurlarının asaleten atanmalarının önündeki engel kaldırılmıştır (ÇSGB, DPB, 2015: 408).

*Özelleştirilen kuruluşlardan gelen geçici personel, diğer kamu kurum ve kuruluşlarında öğrenim durumları itibarıyla ihraz ettikleri unvanlara atanmışlardır (ÇSGB, DPB, 2015: 408).

2016-2017 toplu sözleşmesine göre;

*Daha önce çeşitli Kanunlarla verilen “memurlara ilave bir derece “ hakkı, bu haktan yararlanmayan memurlara da verilmiştir (madde 28).

*657 sayılı Kanununun 4. maddesinin (C) fıkrası kapsamında tam zamanlı çalışan geçici personelin sözleşmeli personel pozisyonlarına geçirebilmeleri konusunda çalışma yapılacaktır (madde 36).

*Refakat izninin kullanılmasına yönelik sorunların giderilmesi, kadro dereceleri, sivil memurların hukuki durumları ile işçilikte geçen sürelerle ilişkin konularda çalışma yapılacaktır (madde 37).

Yukarıda yer alan hükümler genel olarak değerlendirildiğinde görülmüştür ki; boş kadrolarla birlikte dolu olan memur kadrolarının hizmet sınıfları fiilen değiştirilmiştir. Oysaki dolu memur kadrolarında ancak kanun ile değişiklik yapılabilir. Bunun dışında memurlara daha önce kanuni bir düzenleme ile verilen haklar toplu sözleşmelerle verilmiş, yani toplu sözleşme ile kanuni düzenleme yapılmıştır. Ek olarak sözleşmelerle ileride yapılacak düzenlemeler için “talimat” da verilmiştir (Albayrak: 2017). Tüm bunların yanında 3 dönem sözleşme hükümleri incelendiğinde pek çok maddenin hükmünün devam edebilmesi için tekrar yazıldığı fark edilmiştir. Bu durum elbette ki toplu sözleşmeleri gitgide kalınlaşan metinler haline getirecektir.

Toplu sözleşme sürecinde sakıncalı durumlar da yaşanmaktadır. Öncelikle toplu sözleşme imzalamaya ve uyuşmazlık durumunda Kamu Görevlileri Hakem Kuruluna başvurmaya tek başına karar verme hakkı sadece yetkili konfederasyona tanınmıştır. Bu durum yüz binlerce kamu görevlisinin iradesini devre dışı bırakmak anlamına gelmektedir. Bunun dışında toplu pazarlıklar vaktinden önce sonuçlandırılmaktadır. Örneğin 2013 yılında 30 gün sürmesi gereken toplu pazarlık süreci yalnızca üç oturumda ve yedi gün içinde mutabakatla sonuçlandırılmıştır. Ayrıca bu dönemde imzalanan toplu sözleşmede 2014 yılı için kabul edilen memur zammı enflasyon oranının altında kalmıştır (Han, 2017: 40).

Yukarıda tanımlanmaya çalışılan bu ve bunun gibi sorunlar toplu sözleşme sürecini sakatlamaktadır.

Sonuç

Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu uyarınca 2002 ile 2010 yılları arasında yürütülen toplu görüşme süreci yerini 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile toplu sözleşme sürecine

bırakmıştır. Toplu sözleşmenin kamu personel rejimine etkisi ne olmuştur sorusunu sorduğumuzda ise aşağıdaki çıkarımları yapmamız mümkündür.

Öncelikle toplu görüşme ardından gelen toplu sözleşme süreciyle memuru temsil eden sendikalar ve hükümet aynı masaya oturarak karar almaktadır. 2000’li yıllardaki kamu yönetimi anlayışındaki değişimle birlikte sivil toplum kurumları karar alma süreçlerinde yer almaya başlamıştır. Toplu sözleşme süreci aslında bunun en iyi örneklerindedir. Böylece memurlara ilişkin mali ve sosyal hakları tek taraflı olarak belirleme yetkisi karşılıklı müzakere sürece ile belirlenmeye dönüşmüş, özellikle toplu sözleşme hakkının kabul edilmesiyle birlikte imzalanacak olan toplu sözleşmelerin Resmi Gazetede yayımlanmasının ardından yürürlüğe girmesi olumlu bir etki yaratmıştır.

Bunun dışında memurlar açısından bir takım somut kazanımlar elde edilmiştir. Bunlar özetle; memurlara verilen ek ödeme (383 TL ile 1825 TL arasında değişen), sendika üyesi kamu görevlilerine 3 ayda bir 72 TL olarak ödenen toplu sözleşme ikramiyesi, enflasyonun üzerinde maaş artışları, aile yardımı, çocuk parası gibi sosyal yardımların yükseltilmesi, 400 binin üzerinde sözleşmeli personelin kadroya geçirilmesi, disiplin cezalarının affı, memurlara ilave bir derece verilmesi, disiplin kurullarına memurun üyesi olduğu sendika temsilcisinin de katılımının sağlanması, uyarma ve kınama cezalarına yargı yolunun açılması, sözleşmeli personele eş durumu nedeniyle yer değişikliği hakkı getirilmesi, sözleşmeli personelin askerlik dönüşü işe devam edebilmesidir (Han, 2017: 39).

Tüm olumlu kazanımların yanında süreçte eleştirilmesi gereken noktalar da bulunmaktadır. Öncelikle tek bir konfederasyonun süreçte etkili olması, Resmi Gazetede yayınlanmasıyla birlikte geçerlik kazanacak olan toplu sözleşme hükümlerinin kesin kararlara dayandırılmayıp, birçok konunun sonucu belirli olmayan çalışmalara dayandırılması (Han, 2017: 42) bunlardan bazılarıdır. Bununla birlikte süreç bazı hukuksal problemleri de bünyesinde barındırmaktadır. Öncelikle mali ve sosyal haklar açısından memurların aleyhine yapılacak bir düzenlemenin önünde Anayasal bir engel bulunmamaktadır. Yalnızca kanunla yapılabilecek düzenlemelerin toplu sözleşmelerle yapılıyor olması çözülmesi gereken başka bir problemlidir. Çünkü değişiklikler ilgili maddeye işlenmedikçe her sözleşme döneminde yenilenecektir. Bu durum da sözleşme metinlerini “mevzuat yığını” haline getirecektir. Konuya ilişkin düzenlemelerin ivedi bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Sonuç olarak toplu sözleşmeler memurlar açısından önemli bir kazanım olmakla birlikte yukarıda sayılan sorunların giderilmesi ve bu sürecin gerçekten memur lehine işleyen bir süreç haline dönüştürülmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Albayrak, S. O. (2017). “Kamu Personel Rejimini Sendikalarla Birlikte Yönetmek: TARGEL Projesi Üzerinden Bir Değerlendirme”. X. Kamu Yönetimi Forumu. Van: 100. Yıl Üniversitesi.

Arıcı, K. (2014). Toplu Sözleşme ile Kanun Değiştirilmesi: İLKSAN Örneği. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. C. XVIII, 3-20.

Atay Şanlı, Y. (2015). Kamu Görevlileri Toplu Sözleşmesinin Hukuki Niteliği. Amme İdaresi Dergisi. C.48(3), 1-39.

ÇSGB, DPB (2015). Türkiye’de Kamu Görevlileri Sendikacılığı. Ankara.

Faydalı M., C. (2009). Türkiye İşçi-Emekçi Hareketinin Tarihsel Mücadele Süreçleri ve KESK. www.yapiyolsen.org adresinden erişildi. (ET.06.06.2017).

Gülmez, M. (1994). Türkiye’de Memurlar ve Sendikal Haklar. Ankara: TODAİE Yayını.

Güneş, H. (2013). Sendikal Haklar ve Ülkemizde Kamu Görevlileri Sendikacılığının Gelişimi. ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi. C1 (1), 62-79.

Han, E. (2017). Tarihi(!) Toplu Sözleşmeler Tarihi. Kamu Türk. Y:5(20), 38-43.

Kale, H. (2015). Kamu Personel Rejiminde Yeni Açılımlar. Kamuda Sosyal Politika. Y:8 (33), s.56-70.

Kutal, M. (2013). Kamu Görevlilerinin Örgütlenme ve Toplu Pazarlık Hakları. V. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu. (31 Ekim-1 Kasım 2013). Bursa: Uludağ Üniversitesi <http://www.sosyalhaklar.net/2013/bildiriler/kutal.pdf> adresinden erişildi.(ET.04.05.2017).

Sayan Özkal, İ. (2016). Türkiye’de Kamu Personel Sisteminde Sorun Alanları ve Çözüm Önerileri. A.Ü. SBF. Dergisi. C. 71(.3), 669-691.

Sayan Özkal, İ. ve Demirci Güneşer, A. (2012). Kanun Hükmünde Kararnamelerle Değişen Personel Sistemi. (Der: Argun Akdoğan). Kanun Hükmünde Kararnamelerle Yönetmek (s.179-238), Ankara: YAYED Yayınları.

Uçkan, B. (2013). 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu Çerçevesinde Türkiye’de Kamu Görevlileri Sendikacılığı. İstanbul: Legal Yayınları.

TÜRKİYE’DE VE DÜNYADA TURİZM İSTATİSTİKLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI DURUM ANALİZİ

Doç. Dr. İrfan ERTUĞRUL

Arş. Gör. Tayfun ÖZTAŞ

Arş. Gör. Abdullah ÖZÇİL

Arş. Gör. Güzde SARI

Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Öz

Son zamanlarda turizm, dünya çapında hızlı bir şekilde gelişerek hizmet sektörleri içerisinde önemli bir konuma gelmiştir. Turizm sektörü; ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda ülkelerin refah düzeylerini arttırmaktadır. Bu yönüyle de turizm sektörünün, ülke ekonomilerine katkısı yadsınamaz bir gerçektir. Yatırım ve istihdam maliyeti düşük, getirisi yüksek bir sektör olan turizm sektörü, bugün birçok ülkenin dikkatini çekmeyi başarmış ve ülkeler arasındaki sektörel rekabet daha üst seviyelere taşınmıştır. Bu çalışmada; Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden faydalanılarak, 2007-2014 yılları arasında Türkiye'nin ve dünyada turizmden en yüksek gelir elde eden beş ülkenin turizm gelirleri ile turist sayılarının karşılaştırmalı durum analizi yapılarak turizm sektörünün gelişimine ilişkin çeşitli öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turizm Geliri, Turist Sayısı, Dünya Turizm Örgütü, Türkiye İstatistik Kurumu

COMPARATIVE CASE STUDY OF TOURIST ARRIVALS AND TOURISM REVENUES BETWEEN TURKEY AND THE WORLD

Abstract

Today, tourism has developed rapidly in the world and has become an important position within service sectors. It increases the prosperity of the country in economic, cultural and social areas. In this respect, the contribution of the tourism sector to the country's economy is indisputable. The tourism sector, which is considered to be a highly profitable sector with low investment and employment costs, has attracted the attention of many countries and the competition among the countries has moved to higher levels for this sector. In this study, comparative case study of tourist arrivals and tourism revenues of Turkey and the countries in the world which have the highest income from tourism are presented by using data from World Tourism Organization (UNWTO) and Turkish Statistical Institute (TURKSTAT) between 2007-2014 years. Comparisons were made between them and various suggestions were presented.

Keywords: Tourism Income, Tourist Arrivals, World Tourism Organization, Turkish Statistical Institute

Giriş

Genel olarak turizm, dünya çapında çok hızlı büyüyen bir endüstridir. Nitekim, küresel bir alan olan turizm; yüksek yatırımları kendine çekmektedir. Bu yüzden, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülke için turizm sektörü, önemli bir gelir kaynağıdır. Bu geliri artırmak amacıyla ayrıntılı istatistikî bilgiler vasıtası ile yurt dışından gelen turistler daha iyi tanımlanmalı ve bu doğrultuda turizm pazarlaması yapılmalıdır. Yerli pazarda işletmelerin; yabancı pazarda ise ülkelerin turizm sektöründe daha büyük büyük paya sahip olma arzusu bu sektördeki yatırımları ve çalışmalarını hızlandırmaktadır.

Günümüzde turizm, ülkelerin ekonomik kalkınmasına en büyük katkıyı sağlayan sektörlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Toplumdaki gelir ve istihdam yaratmanın yanı sıra birçok ilgili endüstrinin gelişmesine de katkıda bulunmaktadır. Bu tür katkılarında dolayı, turizm akademisyenler ve uygulayıcılar için son derece ilginç bir kavram olarak kabul edilmektedir (Martin ve Bosque 2008: 263). Turizm hizmetleri, emek yoğunluktur ve bundan dolayı turizm, işsizliği önleme açısından önemli bir istihdam alanıdır (Gök ve Tuna, 2013: 1). Dolayısıyla bu, sektörün diğer sektörlerle doğrudan veya dolaylı ilişkisi gelişme göstergelerinde olumlu değişiklikler meydana getirmektedir.

Turizm, hızla büyüyen sektörlerden birisidir ve pek çok ülke tarafından ekonomik aktiviteleri canlandırma amacıyla bölgesel kalkınmada rol oynayacak temel araç olarak görülmektedir (Creaco ve Giulio, 2003: 1). Bu yüzden, bu sektörde ülkeler arasında yoğun rekabet artışı yaşanmaktadır.

Bazı turizm istatistiklerine bakıldığında, turizm sektörünün genişlemesi ve bunun sonucunda da önem kazandığı açıkça görülebilir. Örneğin, Dünya Turizm Örgütü verilerine göre 2004 yılında dünyada 700 milyon kişi uluslararası turizm hareketliliğinde kendine yer edinirken; 2013 yılında bu sayı 1 milyarı aşmıştır. Ayrıca, turizm gelirleri 2004 yılında 500 milyar dolar iken; 2013 yılında 1 trilyon doların üzerinde olmuştur (Ünlüöner, 2014: 7).

Bu çalışmada; Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri yardımıyla 2007-2014 yılları arasında Türkiye'nin ve dünyada turizmden en yüksek gelir elde eden beş ülkenin turizm gelirleri ile turist sayılarının karşılaştırmalı durum analizi yapılarak turizm sektörünün gelişimine ilişkin çeşitli öneriler sunulmuştur.

Turizm Pazarlaması

Turizm, giderek daha fazla insanı içine alan ve dünyanın her yerinde en büyük endüstrilerden biri olarak kabul edilen küresel bir olgudur (Tovmasyon, 2016: 429). Turizm; insanların çeşitli amaçlarla sürekli olarak buldukları yerlerden ayrılarak, yurtiçi ve yurtdışı bölgelere hareketliliği ve bu bölgelerde geçici sürelerle kalışları olarak ifade edilmektedir (Mansuroğlu, 2006: 35).

Dünya Turizm Örgütü sözlüğüne göre turizm; kişilerin veya iş veya mesleki amaçlı her zamanki ortamın dışındaki ülkelere veya yerlere hareket etmesini gerektiren toplumsal, kültürel ve ekonomik bir olgudur. Bu insanlar “ziyaretçiler” (turistler veya gezici turistler) olarak anılmakta

ve turizm; turizm harcamaları olarak imâ edilen, onların faaliyetleriyle var olmaktadır (Understanding Tourism - Basic Glossary, UNWTO, 2016).

Giderek küreselleşen, “küçük bir köye” dönüşen dünyamızda turizm; özellikle ülkemiz için büyük bir önem taşıyan sektör haline gelmiştir. Turizmin bu denli önem kazanmasını sağlayan nedenleri; turizmin uluslararası, işletmeler arası ve kişiler arası ilişkileri kurup, geliştirmede önemli bir etmen, önemli bir gelir ve istihdam kaynağı, inşaat, sanayi, ticaret başta olmak üzere tüm ülke ekonomisi için “anahtar sektör” konumunda ve ülkenin halkla ilişkileri açısından “imaj oluşturuvcu” en önemli sektörlerden birisi olması şeklinde sıralanabilir (Aktaş, 1998: 11).

Turisti, bölgeye çeken faktörler sonsuz değil; sınırlıdır. Bu sınırlı kaynaklar, etkin bir şekilde değerlendirilmelidir (Can, 2013: 28). Geçmişte turizm; ekonomik fayda ve sadece gelir düzeyi yüksek olan kişiler için yapılabilen bir etkinlik olarak görülmekteydi. Bugün ise ekonomik faktörlerin ötesinde, turizmin çevresel ve sosyokültürel yapısı da dikkate alınmakta ve her kesimden insanın yapabildiği kültürel bir etkinlik olarak görülmektedir (Erdoğan, 2003: 1; Selim vd., 2015: 19). Turizm, ülkelere doğayı kullanma imkânı vermekte; atıl ve kullanılmayacak değerlerin kullanılarak istihdam sağlanmasına ve gelirin eşit dağılımını sağlamaktadır. Kısacası, turistlerin ülkede konaklamaları, yemeleri, içmeleri ve yaptıkları alışverişleri sayesinde doğrudan veya dolaylı yollardan milli ekonomiye ve istihdamın gelişimine katkılar yapan turizm sektörü, en önemli hizmet sektörlerinden biri olarak görülmektedir (Öztürk ve Yazıcıoğlu, 2002: 184). Turizm, sosyal ve kültürel boyutlarının yanı sıra en çok ekonomik boyutuyla ele alınmaktadır. 1980’den sonra, ekonomik bir kavram haline dönüşen turizmin gelişmekte olan ülke (Türkiye gibi) ekonomileri üzerindeki pozitif etkileri, turizmin ekonomik boyutunu daha çok ön plana çıkarmaktadır (Selim vd. 2015: 19). Turizm gelirlerinin milli ekonomi üzerinde olumlu bir şekilde çoğaltan etkisi vardır ve birçok sektörü desteklemektedir (Çetintaş ve Bektaş, 2008: 37). Dünya turizm endüstrisinde en hızlı büyüyen bölgeler ve son yıllarda turizmden aldıkları paylardaki değişimler gözlemlendiğinde; Türkiye’nin potansiyeline rağmen, uluslararası turizm pazarından yeterince pay alamadığı görülmektedir. Türkiye’nin uluslararası turizm pazarından yeterince pay alamamasının nedenleri arasında, katma değerinin yüksek olmaması; turizm tanıtımının ve pazarlamasının etkin bir şekilde yapılamaması olarak belirtilmektedir (Yavuz ve Karabağ, 2009: 116).

Genel pazarlamanın spesifik dallarından biri olan turizm pazarlaması, mevcut ve potansiyel turizm tüketicilerinin istek ve ihtiyaçlarını doğru bir şekilde saptayarak, turistik ürün ve hizmetlerin direkt veya dolaylı olarak turiste bir değer yaratarak sunulması; yeni turizm ihtiyaçlarının veya tüketim isteklerinin meydana getirilmesine ilişkin bir süreç olarak tanımlanabilir (Demir, 2015: 50). Turizm ürününün tüketilebilmesi için turistin ürünün üretildiği bölgeye / yere gitmek zorunda olması, turizm ürününün temel ögesinin seyahat olması gibi nedenlerden dolayı turizm pazarlaması hizmet pazarlamasından farklı bir alandır (Türktarhan, 2013: 47).

Turizm işletmesi yalnızca işletmenin üzerinde yer aldığı alan, yöre, bölge ya da ülke ile çerçevelenmiş turistik öğeleri pazarlamakla yetinmez. Aynı zamanda uluslararası ekonomik, toplumsal, siyasal ve psikolojik verileri de satar (Usal ve Oral, 2001: 13). Son zamanlarda yoğun rekabet ortamında yeni demografik, sosyoekonomik ve teknolojik eğilimler arasında, turistik “destinasyon”lar da turizme yön vermektedir (Martin ve Bosque 2008: 263). Rakip destinasyonlar arasındaki rekabet şiddetli olabilir; bu nedenle yerel ve ulusal hükümetler sürekli olarak turist sayılarının güçlendirilmesi amacıyla yeni turistik yerler eklemek için gayret

göstermektedirler. Bir ülkenin pazarlanması ve algılanan imajı, turizm endüstrisinin başarısını veya başka yollarını belirlemede son derece önemli faktörlerdir (Rawding, 2000: 167). Bölgelerin stratejik pazarlanması; öncelikle turistlerin, bölge sakinlerinin, turizm işletmelerinin ve yatırımcıların bölge seçim kararlarını nasıl aldıklarının derin ve kesin bir anlayışını gerektirmektedir. Bununla beraber, ekonomik kalkınma ajansları, turizm işletmeleri ve belediyeler turistleri çekme rekabetinde gereken şeyleri yapabilir ve bu doğrultuda planlamaları gerçekleştirebilirler (Tanıl, 2015: 92).

Turizm pazarlamasının görevleri şu şekildedir (Türkatarhan, 2013: 49):

- Bölgelerarası ekonomik ve toplumsal dengeyi; toplumsal geleneklerin korunmasını; yöresel el sanatlarının gelişimini ve turizm işletmesine ve yerel halka üst seviyede kâr elde edilmesini sağlamak,
- Pazar araştırması ile tüketici istek ve ihtiyaçlarını ve yeni pazar gruplarını belirlemek,
- Turizm ürününü pazar özelliklerine göre çeşitlendirmek,
- Turizm ile ilgili toplumda bilinci ve ülkeye karşı olan potansiyel talebi yaratmak, bu talebi yaratmak için ise turistik reklam ve tanıtım gerçekleştirmek,
- İç pazarda topluma turizm imkânları sunmak ve iç turizmin gelişmesi için çaba sarfetmek,
- Alternatif turizm bölgelerini ve pazarlama stratejilerini geliştirmek.

Turizm pazarlamasının amacı, mevcut ve potansiyel turistlerin ihtiyaçlarını doğru bir şekilde belirleyerek, bu ihtiyaçları karşılayacak kaliteli ürün ve hizmet sunarak turistik ürünlerin satışını arttırarak ülkeye daha fazla döviz girişini sağlamaktır (Sarı, 1996: 32).

Türkiye, kitlesel turizme önem verse de; eşsiz özellikleri ile macera turizmi, eko turizm ve özel kültürel tatiller için dünyadaki talebi karşılayabilecek pek çok varlığa sahiptir (Doğan ve Yıldız, 2007: 157). Yapılan bir araştırmaya göre, turistlerin yaklaşık %50'si Türkiye'ye tatil amaçlı gelmektedir (Emir ve Durmaz, 2009: 26).

Literatür Araştırması

Literatür araştırmasında, turizm için durum analizi ilgili yapılan çalışmalar şu şekildedir: Page vd. (2017) turizmin odak noktası olarak refahın kapsamı ve küçük işletmelerin geliştirilmesi için bir araç olarak potansiyeli, özellikle de kıyı tatil beldelerinde turizm girişimcilerine yönelik fırsatları incelemişlerdir. Ng vd. (2017) Sürdürülebilir Ekoturizm Gösterge Sistemi'ni (SEIS) kullanarak Tioman Adası'nın sürdürülebilirlik başarısını değerlendirmişlerdir. Mallorqui vd. (2017) İspanya'nın Costa Brava kentinde tanınmış bir kitle turizm bölgesi olan Lloret de Mar'da otellerin su tüketiminin belirleyicileri olarak tanımladığı ana değişkenlerin su verimliliğini nasıl etkilediğini araştırmışlardır. Sardianou vd. (2016) sürdürülebilir turizm girişimcilerinin davranışsal niyetlerini etkileyen faktörlerin anlaşılmasını sağlamak amacıyla Yunanistan'dan elde ettikleri verileri kullanmışlardır. Erol ve Hassan (2013) Türkiye'ye gelen turist sayısı ile elde edilen turizm gelirlerinin Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre karşılaştırmalı analizini yapmışlardır. Qu ve Qu (2015) Çin'de faydacı olmayan turizm destinasyon konumlandırmasının kavramsal bir modelini geliştirmiş ve durum analizi yöntemini uygulamışlardır.

Yöntem

Çok büyük miktarlarda veri sağlayan çevrim içi nicel araştırmalara yönelik artan ilgiden dolayı nitel araştırmalar bazen göz ardı edilebilmektedir (Burns ve Bush, 2014: 146). Nitel araştırma yöntemleri, sözel bilgi parçacıklarının elde edilmesine bağlıdır; bu özelliği nedeniyle, araştırma sonuçlarına bağlı olarak bir test ya da ispat yapılamadığı için hipotez geliştirilmesi mümkün değildir. Burada önemli olan, küçük çaplı farkların, anlamı büyük olan sonuçlara yol açmasıdır (Kozak, 2014: 87).

Durum çalışmaları (case studies), bilimsel sorulara cevap verirken kullanılan ayırt edici bir yaklaşım olarak görülmektedir. Birbirine bağlı pek çok sistemin derinlemesine incelendiği yöntem olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2014: 21).

Çalışmada; Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerinden faydalanılarak, 2007-2014 yılları arasında Türkiye'nin ve dünyada turizmden en yüksek gelir elde eden beş ülkenin turizm gelirleri ile turist sayıları karşılaştırılarak durum analizi yapılmıştır.

Gelişmekte olan ekonomiler için turizme bağlılık, bir kalkınma stratejisi olarak son 40 yıldır Dünya Bankası içerisinde yer almaktadır (Hawkins ve Mann, 2007: 348). Çeşitli kurumlar tarafından Dünya Bankası verileri sıklıkla kullanılmakta ve bu veriler, birçok araştırmacıya yardımcı olmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), ihtiyaç duyulan alanlarda, elde edilen verilerin derlenmesini, ilgili istatistiklerin üretilmesini, açıklanmasını ve dağıtılmasını amaçlamaktadır. TÜİK kişilerden, hanelerden, işyerlerinden araştırmalar yoluyla elde ettiği verileri analiz etmekte ve karar alma aşamalarında güvenilir yol gösterici olan istatistikî bilgilere dönüştürmektedir (www.tuik.gov.tr).

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), seyahat ve turizm alanında faaliyet gösteren ve amacı dünya turizmine katkıda bulunmak olan uluslararası bir örgüttür (www.unwto.org).

Bulgular

Dünya Turizm Örgütü'nün (UNWTO) 2015 sürümü verilerine göre 2014 yılı için dünyada turizmden en fazla gelir sağlayan 10 ülke Tablo 1'deki gibidir:

Tablo 1: 2014 Yılı İçin Dünyada, Turizmden En Fazla Gelir Sağlayan 10 Ülke ve Bu Ülkelerin Turizm Harcaması

Ülke	Turizm Geliri Milyar (\$)	Turizm Harcaması Milyar (\$)
ABD	220,757	145,678
Fransa	66,803	59,377
İspanya	65,100	17,969
İngiltere	62,830	79,935
Çin	56,913	164,859

Almanya	55,924	106,630
Makao (Çin)	51,556	1,945
Hong Kong (Çin)	46,031	22,032
İtalya	45,547	28,857
Tayland	42,063	8,822

Kaynak: UNWTO, 2015.

2014 yılında turizm geliri açısından ABD, sıralamada ikinci olan Fransa ile arasında yaklaşık 3,5 kat olan ciddi bir fark ile ilk sırada yer almaktadır. İngiltere, turizm gelirinden çok; turizm harcaması yapmasına rağmen, 10 ülke arasındaki turizm geliri sıralamasında listede 4. sıradadır. Türkiye ise bu sıralamaya girememiştir.

Tablo 2: 2014 Yılı İçin Dünyada, En Fazla Turist Ağırlayan 10 Ülke

Ülke	Milyon Kişi
Fransa	83,767
ABD	75,011
İspanya	64,995
Çin	55,622
İtalya	48,576
Türkiye	39,811
Almanya	32,999
İngiltere	32,613
Rusya	32,421
Meksika	29,346

608

Kaynak: UNWTO, 2015.

Tablo 1 ve Tablo 2 karşılaştırıldığında, Türkiye en fazla turist ağırlayan ilk 10 ülke arasında olmasına rağmen, turizm geliri olarak ilk 10 ülke arasında yer alamamıştır. Rusya ve Meksika da Türkiye ile aynı sonuca sahiptir.

Tablo 3: 2007-2014 Yılları Arasında Dünyada Turizmden En Fazla Gelir Sağlayan Ülkelerin Turizm Gelirleri ve Turist Sayıları

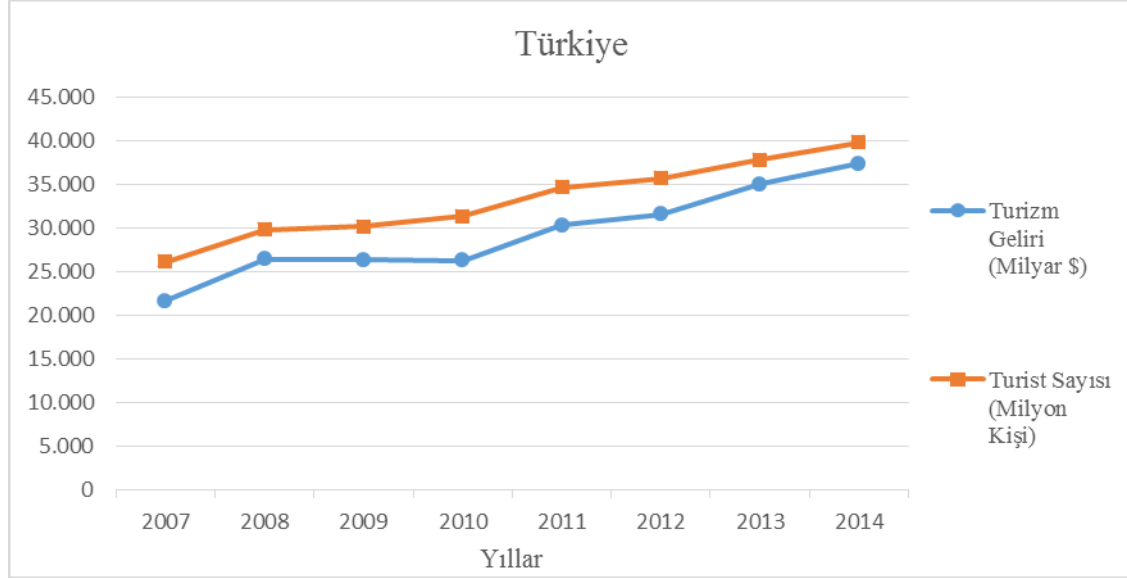
Yıllar	Turizm Geliri (Milyar \$)	ABD	Fransa	İspanya	İngiltere	Çin
	Turist Sayısı (Milyon Kişi)					
2007	Turizm Geliri	144,223	63,902	59,910	48,566	37,233
	Turist Sayısı	56,135	80,853	58,666	30,870	54,720
2008	Turizm Geliri	164,721	68,001	64,422	46,323	40,843
	Turist Sayısı	58,007	79,218	57,192	30,142	53,049
2009	Turizm Geliri	146,002	58,858	55,748	37,325	39,675
	Turist Sayısı	55,103	76,764	52,178	28,199	50,875
2010	Turizm Geliri	167,996	56,187	54,305	40,216	45,814
	Turist Sayısı	60,010	76,647	52,677	28,295	55,664
2011	Turizm Geliri	187,629	66,087	62,447	44,864	44,464
	Turist Sayısı	62,821	80,499	56,177	29,306	57,581
2012	Turizm Geliri	200,997	64,001	57,877	47,052	50,028
	Turist Sayısı	66,657	81,980	57,464	29,282	57,725
2013	Turizm Geliri	214,542	66,049	62,584	53,522	51,664
	Turist Sayısı	69,995	83,634	60,675	31,063	55,686
2014	Turizm Geliri	220,757	66,803	65,100	62,830	56,913
	Turist Sayısı	75,011	83,767	64,995	32,613	55,622

Kaynak: UNWTO, 2015.

Tablo 3'te, 2007-2014 yılları arasında dünyada turizmde en fazla gelir sağlayan beş ülke: ABD, Fransa, İspanya, İngiltere ve Çin olarak görülmektedir. Bu verilere göre, ABD en fazla turizm geliriyle sahip olurken; Fransa en fazla turist sayısına sahip ülke olmuştur. Belirtilen yıllar itibarı ile 2009 yılında beş ülkede de turizm geliri ve turist sayısında azalma olmuştur. ABD'de 2009 yılı dışında geliri ve turist sayısında herhangi bir azalış yokken; turizm geliri açısından Fransa'da 2010 ve 2012 yıllarında; İspanya'da 2009, 2010 ve 2012 yıllarında; İngiltere'de 2008 yılında; Çin'de 2011 yılında bir önceki yıla göre azalış vardır. Turist sayısı açısından ise Fransa'da 2008 ve 2010 yıllarında; İspanya'da 2008 ve 2009 yıllarında; İngiltere'de 2008 ve 2012 yıllarında; son olarak Çin'de ise 2008, 2013 ve 2014 yıllarında bir önceki yıla göre azalma görülmüştür.

Grafik 1: 2007-2014 Yılları Arasında Türkiye'nin Turizmden Sağladığı Gelir ve Turist Sayısı

Kaynak: TÜİK, 2016

Grafik 1'deki bilgilere göre, Türkiye'nin 2009 yılı dışında turizm gelirlerinde sürekli bir artış olduğu gözlenmiştir. Türkiye'ye gelen turist sayısındaki artışa rağmen, turizm gelirlerinde aynı artış görülmemektedir. Turizm geliri ile turist sayısı arasındaki en fazla fark 5,046 ile 2010 yılındadır. Bu fark, 2010 yılından sonra giderek azalmaya başlamış; en az fark ise 2,440 ile 2014 yılında olmuştur.

Tablo 4: 2007-2014 Yılları Arasında Türkiye'ye En Çok Giriş Yapan 10 Ülke Vatandaşları

Milliyet	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Yabancı toplamı	23 340911	26 336677	27 077114	28 632204	31 456076	31 782832	34 910098	36 837900
Almanya	4 149 805	4 415 525	4 488 350	4 385 263	4 826 315	5 028 745	5 041 323	5 250 036
Rusya	2 465 336	2 879 278	2 694 733	3 107 043	3 468 214	3 599 925	4 269 306	4 479 049
İngiltere	1 916 130	2 169 924	2 426 749	2 673 605	2 582 054	2 456 519	2 509 357	2 600 360
Gürcistan	630 979	830 184	995 381	1 112 193	1 152 661	1 404 882	1 769 447	1 755 289

Bulgaristan	1 239 667	1 255 343	1 406 604	1 433 970	1 491 561	1 492 073	1 582 912	1 693 591
İran	1 058 206	1 134 965	1 383 261	1 885 097	1 879 304	1 186 343	1 196 801	1 590 664
Hollanda	1 053 403	1 141 580	1 127 150	1 073 064	1 222 823	1 273 593	1 312 466	1 303 730
Fransa	768 167	885 006	932 809	928 376	1 140 459	1 032 565	1 046 010	1 037 152
Yunanistan	447 950	572 212	616 489	670 297	702 017	669 823	703 168	830 841
A.B.D.	642 911	679 445	667 159	642 768	757 143	771 837	785 971	784 917

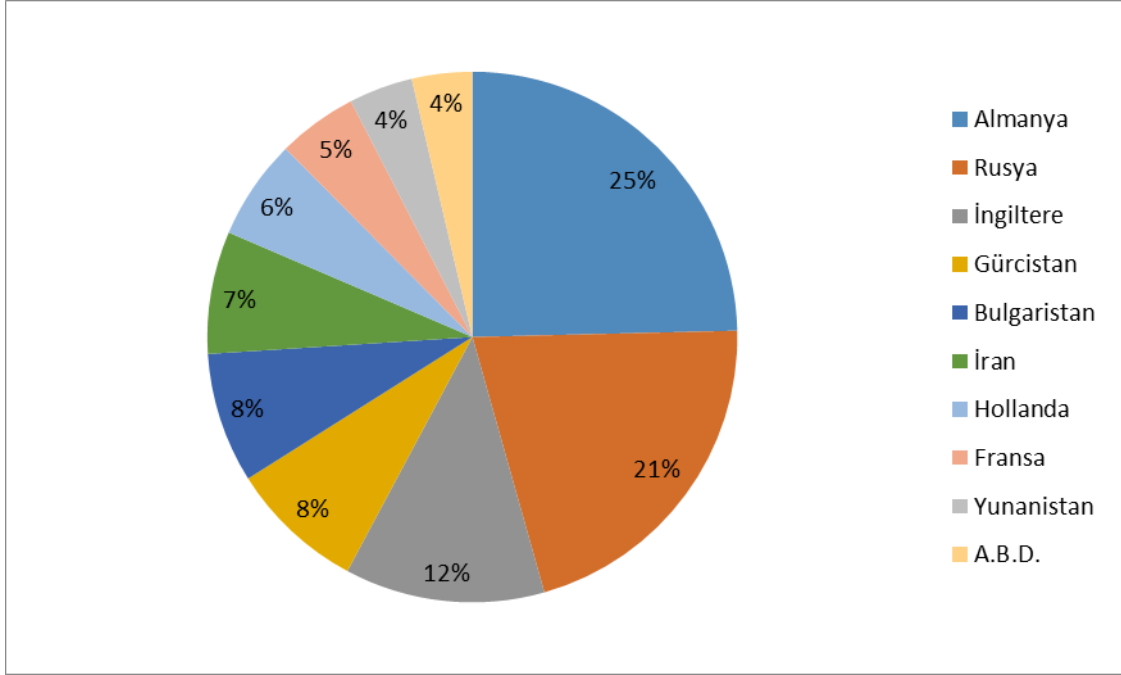
Kaynak: TÜİK, 2016

Tablo 4'te, 2007-2014 yılları arasında Türkiye'ye en çok giriş yapan 10 ülke vatandaşlarının yıllara göre sayısı gösterilmiştir. Türkiye'ye ülkelerden gelen turist sayısına bakıldığında; Almanya, Rusya ve İngiltere'nin ilk üç sıradaki yerlerini tüm yıllar boyunca koruduğu görülmektedir. Almanya'dan 2010 yılı dışında; Rusya'dan 2009 yılı dışında; Yunanistan'dan 2012 yılı dışında; İngiltere ve İran'dan 2011 ve 2012 yılları dışında; Hollanda ve ABD'den 2009, 2010 ve 2014 yılları dışında; Fransa'dan ise 2010, 2012 ve 2014 yılları dışında Türkiye'ye gelen turist sayısı bir önceki yıla göre sürekli artış göstermektedir. Gürcistan ve Bulgaristan Türkiye'ye turist gönderme sayısında her yıl artış göstermiştir. Gürcistan 2007-2012 yılları arasında alt sıralarda yer alırken; 2013 ve 2014 yıllarında büyük bir artış göstererek 4. sıraya kadar çıkmıştır.

Grafik 2: 2014 Yılında Türkiye'ye En Çok Gelen 10 Ülke Vatandaşı

Kaynak: TÜİK, 2016

Grafik 2’de, 2014 yılından alınan verilere göre Türkiye’ye en çok gelen 10 ülke arasında Almanya’nın en fazla paya (% 25) sahip olduğu ve hemen ardından Rusya’nın geldiği (% 21) görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

2007-2014 yılları arasında, ABD en fazla turizm geliriye sahip olurken; Fransa en fazla turist sayısına sahip ülke olmuştur. Ülkeler itibariyle, belirtilen yıllar arasında gelen turist sayısı ile turizm geliri arasında bir paralellik olmadığı ortaya konmuştur. 2014 yılına bakıldığında ABD en fazla turizm geliriye; İngiltere en fazla turizm harcamasına sahiptir. Fransa ise en fazla turist ağırlayan ülke konumundadır.

Türkiye’ye turist gönderen ülkelere bakıldığında; 2007-2014 yılları arasında Almanya, Rusya ve İngiltere’nin ilk üç sıradaki yerlerini koruduğu; bahsi geçen yıllar itibari ile 2009 yılında ABD, Fransa, İspanya, İngiltere ve Çin’de turizm geliri ve turist sayısında bir önceki yıla göre azalma olduğu görülmüştür.

Turizm sadece ekonomik fayda olarak değil; çevresel ve kültürel açıdan da fayda sağlamalıdır. Yani turizm tüm boyutlarıyla düşünülmelidir. Otel içerisinde sağlanan paket programlar, otel dışında olabilir ve böylece turizm geliri artar. Oteller, esnaflar, turizm dernek ve örgütleri bütünlük bir biçimde olacak şekilde tüketicilerin değişen beklentilerini karşılayacak alternatif turizm faaliyetleri ile farklı tatil seçenekleri yaratabilir. Alternatif turizm seçenekleri için devlet bünyesinde yer alan ilgili kurumlarda birimler kurularak, ülkenin potansiyeli değerlendirilmelidir. Kongre, fuar ve konferanslar düzenlenerek, ilgili alana dikkat çekilmelidir. Yerli ve yabancı tanıtımlarla turist üzerinde güven duygusu yaratacak, turistlerin ülkeye gelmesini kolaylaştıracak pazarlamadaki reklam araçları etkin bir şekilde kullanılmalıdır. Diğer ülke vatandaşlarına ve gurbetçilere yönelik olarak pazarlama stratejileri geliştirilmelidir. İşletmelerin tur operatörleri ile iletişimini sağlıklı bir şekilde olmasını sağlayacak uygun bir zemin hazırlanmalıdır.

Ülkemiz; doğal güzellikleri, kültürel ve yer şekilleri özellikleriyle pek çok turizm değerine ev sahipliği yapmaktadır. Turizm bölgesinin konumuna göre sağlık, yayla, kayak, mağara, akarsu, dağ, inanç, kültür, tarih, av turizmi ve termal turizm gibi faaliyetler paket turizm içinde turistlere sunulmalıdır. Turistlere, tek bir hizmetten ziyade birçok hizmet sunulmalıdır. Turist memnuniyeti açısından tesislerin iyileştirilmesine ve uygun personelin istihdamına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Turizm; yapısı gereği değişen teknoloji ve çevre koşullarından dolayı dinamik ve karmaşık olduğu için eğitilmiş personel ile planlı ve programlı bir çerçeve içerisinde ele alınmalı, planlanmalı ve değerlendirilmelidir. Yani turizm eğitiminde bir standardizasyon bulunmalı ve turizm ile ilgili üniversite eğitimi önemsenmelidir. İşletmeler, ucuz eleman çalıştırma çabası içerisinde değil; eğitilmiş eleman çalıştırma çabası içerisinde olmalıdırlar. Belirli periyotlarda tesislere denetim ve kontrol yapılarak müşteriye hizmetin sağlıklı bir biçimde verilmesi sağlanmalıdır. Turizm, ileride de büyümeye devam edecektir. Hem uluslararası hem de yerli turizmin kendine geniş bir alan bulması, ülkeler için kârlıdır.

Kaynakça

- Aktaş, A. (1998). Turizm işletmelerinde yönetim, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Burns, A. C. ve Bush, R. F. (2014). Marketing research, 14. Basım, London: Pearson Publishing.
- Büyükoztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. A., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). Bilimsel araştırma yöntemleri, 18. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Can, E. (2013). Turizm destinasyonlarında sürdürülebilir turizmin sürdürülebilir rekabet açısından değerlendirilmesi, İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi, 4, 23-40.
- Creaco, S. ve Giulio, Q. (2003). The role of tourism in sustainable economic development, 43. Congress of The European Regional Science Association, 27-30 Ağustos, Finlandiya.
- Çetintaş, H. ve Bektaş, Ç. (2008). Türkiye’de turizm ve ekonomik büyüme arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkiler, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 19(1), Bahar, 37-44.
- Demir, S. (2015). Yerli turistlerin turizm pazarlamasına yönelik talep düzeylerini etkileyen faktörlerin yeniden satın alma davranışlarına etkisi: Sinop ili örneği, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum.
- Doğan, S. ve Yıldız, Z. (2007). Bölgesel kalkınma, turizmin ilişkisi ve göller bölgesi kalkınmasında alternatif turizm potansiyelinin kullanılabilirliğine yönelik bir araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(6), 148-181.
- Emir, O. ve Durmaz, G. (2009). Afyonkarahisar’ın termal turizm imajı üzerine bir değerlendirme, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 20(1), Bahar, 25-32.
- Erdoğan, N. (2003). Kitle turizmi, alternatif turizm ve eko-turizmde sürdürülebilirlik üzerine bir değerlendirme, Türkiye’nin Alternatif Turizm Potansiyeli ve Güncel Sorunları Konferansı, Çankırı.
- Erol, N. ve Hassan, A. (2013). Türkiye’ye gelen turist sayısı ile elde edilen turizm gelirlerinin Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre karşılaştırmalı analizi, Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 1(2), 3-14.
- Gök, A. ve Tuna, H. (2013). Turizm pazarlaması açısından Malatya ilinin potansiyelinin belirlenmesi, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 15(24), 01-11.

Hawkins, D. E. ve Mann, S. (2007). The World Bank's role in tourism development, *Annals of Tourism Research*, 34(2), 348-363.

Kozak, M. (2014). *Bilimsel araştırma: tasarım, yazım ve teknikleri*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Mallorqui, A. G., Garcia, X. ve Ribas, A. (2017). Mass tourism and water efficiency in the hotel industry: a case study, *International Journal of Hospitality Management*, 61, 82-93.

Mansuroğlu, S. (2006). Turizm gelişmelerine yerel halkın yaklaşımlarının belirlenmesi: Akseki/Antalya örneği, *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 35-46.

Martin, H., S. ve Bosque, I., A., R. (2008). Exploring the cognitive - affective nature of destination image and the role of psychological factors in its formation, *Tourism Management*, 29(2), 263-277.

Ng, S. I., Chia, K. W., Ho, J. A. ve Ramachandran, S. (2017). Seeking Tourism Sustainability - A Case Study of Tioman Island, Malaysia, *Tourism Management*, 58, 101-107.

Öztürk, Y. ve Yazıcıoğlu, İ. (2002). Gelişmekte olan ülkeler için alternatif turizm faaliyetleri üzerine teorik bir çalışma, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 183-195.

Page, S. J., Hartwell, H., Johns, N., Fyall, A., Ladkin, A. ve Hemingway, A. (2017). Case study: wellness, tourism and small business development in a UK coastal resort: public engagement in practice, *Tourism Management*, 60, 466-477.

Qu, Y. ve Qu, H. (2015). Nonutilitarian tourism destination positioning: a case study in China, *International Journal of Tourism Research*, 17, 388-398.

Rawding, C. (2000). Tourism in Amsterdam: marketing and reality, *Geographical Association*, 85(2), 167-172.

Sardianou, E., Kostakis, I., Mitoula, R., Gkaragkani, V., Lalioti, E. ve Theodoropoulou, E. (2016). Understanding the entrepreneurs' behavioural intentions towards sustainable tourism: a case study from Greece, *Environment, Development and Sustainability*, 18, 857-879.

Sarı, Z. (1996). Turizm pazarlaması ve Malatya'daki turistik belgeli konaklama işletmelerindeki turizm pazarlaması uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Selim, S., Güven, E.T. ve Eryiğit, P. (2015). Turizmin Türkiye ekonomisindeki yeri: zaman serileri analizi, *International Journal of Alanya Faculty of Business*, 7(3), 19-33.

Tanıl, G. (2015). Batum'da turizmin gelişimi ve bölge gelişimine katkısı, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 16 (1), 91-107.

Tovmasyon, G. (2016). Tourism development trends in the world, *European Journal of Economic Studies*, 17(3), 429-434.

TÜİK. (2016). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1072 adresinden 17 Nisan 2017 tarihinde alınmıştır.

Türktaş, G. (2013). Türkiye'de turizm pazarlaması alanyazınının gelişim süreci (1990-2012), Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Understanding Tourism - Basic Glossary, UNWTO, 2016 - Understanding tourism - basic

glossary, UNWTO (2016). <http://statistics.unwto.org/sites/all/files/docpdf/glossaryen.pdf> adresinden 22 Nisan 2017 tarihinde alınmıştır.

Usal, A. ve Oral, S. (2001). Turizm pazarlaması, İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Ünlüöner, K. (2014). Önsöz, 15. Ulusal Turizm Kongresi Bildiriler Kitabı, 13-16 Kasım, Ankara.

UNWTO. (2015) <http://www2.unwto.org/content/who-we-are-0> adresinden 18 Nisan 2017 tarihinde alınmıştır.

Yavuz, M. C. ve Karabağ, S. F. (2009). Ulusal turizm tanıtımı ve pazarlama yönetimi örgütlenmesi: Türkiye için bir model önerisi. İletişim Fakültesi Dergisi, 36, 113-129.

ÖRGÜTSEL DESTEĞİN İŞYERİ MANEVİYATI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Doç.Dr.Burcu ERŞAHAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof.Dr.İsmail BAKAN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç.Dr.Tuba BÜYÜKBEŞE

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, İktisadi,İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Timuçin SAĞER

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Kişinin hayatına dair temel amaçlarını bulma, iş ilişkisi olan kişilerle güçlü bir bağ kurma ve kendi inançları ile işyeri değerleri arasında uyum sağlama çabaları olarak tanımlayabileceğimiz işyeri maneviyatı; kişilerin çalışma hayatındaki kişilerle saygılı, güvenilir ve samimi ilişki kurabilmelerini sağlayacak bir iş yeri için ortak bir vicdan oluşturmayı hedefler (Neal, 2000; Akt. Ögeve ve Günalan, 2011: 55). Algılanan örgütsel destek ise, çalışanların kendilerini güvende hissetmeleri ve arkalarında örgütün var olduğunu bilmeleri anlamına gelmekte olup (Özdevecioğlu, 2003:113), örgütü tarafından desteklendiğini algılayan çalışanların, minnettarlık hissederek, işyeri maneviyatı açısından karşılık verme olasılıkları bulunmaktadır (Kaplan ve Ögüt, 2012:389).

Bu araştırmanın amacı; Örgütsel desteğin, algılanan örgütsel maneviyata etkisini araştırmaktır. Araştırmada Kahramanmaraş ilinde özel sektörde faaliyet gösteren çalışanların örgütsel destek ve işyeri maneviyatına ilişkin algıları anket aracılığıyla ölçülmeye çalışılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde güvenilirlik testi, korelasyon ve regresyon analizleri uygulanmıştır. Sonuç olarak örgütsel desteğin, işyeri maneviyatı üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşyeri Maneviyatı, Algılanan Örgütsel Destek

THE EFFECT ON ORGANIZATIONAL SUPPORT ON WORKPLACE SPIRITUALITY: A FIELD RESEARCH

Abstract

Work place spirituality, which we can define as the efforts to find the basic aims of the life of the person, to establish a strong connection with the business-related people and to harmonize

their beliefs with the values of the workplace; aims to create a common conscience for a place of business that will provide people with respectful, trustworthy and sincere relationships with people in their working life (Neal, 2000; Cited in. Örg ev and Günalan, 2011 :55). Perceived organizational support means that employees feel secure and know that there is an organization behind them (Özdevecioğlu, 2003:113). Employees who perceive that they are supported by their organization have the possibility to respond in terms of workplace spirit, feeling gratitude (Kaplan and Ögüt, 2012:389).

This research aims to investigate the effect of organizational support on perceived workplace spirituality. In the survey, employees' perceptions of organizational support and workplace spirituality in the private sector in the city of Kahramanmaraş were tried to be measured through questionnaires. In the analysis of the obtained data, reliability test, correlation and regression analyzes were applied. As a result, it was concluded that organizational support have a positive effect on workplace spirituality.

Keywords: Workplace Spirituality, Perceived Organizational Support

1.GİRİŞ

İnsanoğ lu kompleks yapıya sahiptir, gereksinimleri yalnızca iktisadi olmamakla birlikte, bireyler bir yandan asgari koşullarda da olsa yaşamlarını sürdürebileceğ i bir gelir peşinde ilerlerken bir yandan da içsel dünyasının arzularını gidermek, yaşamını anlamlı hale getirmek ve bu anlam doğ rultusunda da hayatını sürdürme gereksinimindedir. Bu arzu ve eksiklikleri nedeniyle bireysel olarak manevi yönlenmelerdeki yükseliş, araştırmalarda kapsamlı bir biçimde yer almaktadır. Örgütsel anlamdaki maneviyat üzerine araştırmalar ise daha başlangıç aşamasındadır (Milliman ve diğerleri, 2003: 426; Seyyar, 2009: 43; Akt. Örg ev ve Günalan, 2011 :52).

618

Genel olarak iş hayatında maneviyat bireylerin sinir, sıkıntı, manevi olarak rahatsızlık oluşturan şartlara karşın maneviyata yönelmelerini göz önüne sermektedir. Maneviyata yönelik dini inanışlarla gerçekleşebileceğ i gibi psikolojik bakımdan ferahlama sağlayan tekniklerle de gerçekleşebilmektedir (Berhaz ve Çakır, 2015: 136).

Örgütsel destek, bugünün iş görenleri için mühim meselelerden bir tanesidir. Bu destek örgüt içindeki bireylerin önemsenmesini gerekli kılmaktadır (Özdevecioğlu, 2003:117).

Örgütsel destek ve idareci düzeyinde algılanan bireysel destek, iş görenler için pozitif neticeler doğurarak bireysel çıktılarında verimliliklerinin artmasını desteklemektedir. Bu doğ rultuda örgütler, çalışanlarının iş hayatları ve aile hayatları ile balansı ayarlayarak, buldukları örgüte

karşı ilgilerini yükseltmeye yönelik faaliyetler göstermektedirler. (Demirtaş ve Bingöl, 2015: 172).

Bu çalışmanın sorunsalı, örgütsel desteğin algılanan işyeri maneviyatına etkisinin belirlenmesidir. Literatürde değişkenlerin toplu olarak analiz edildiği çalışmalara rastlanmamış olması çalışmanın yapılmasına temel teşkil eden sebeplerden sayılmaktadır.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Örgütsel destek, örgüt değerlerinin çalışanların esenliğini dikkate alması ve kişilerin mutluluklarını artırıcı nitelik taşıması anlamına gelmektedir (Eisenberger ve diğerleri,1986: 501; Akt. Tunç ve Çelik, 2010: 185).

Bir diğer ifadeyle örgütsel destek, örgüt ve iş görenlerinin huzurlu olmaları yönünde gereken fonksiyonları bulundurmasıdır. (Eisenberger ve diğerleri, 1986; Akt. Nayır,2013: 90).

Sağlanan değil de iş görenlerce algılanan örgütsel destek, iş görenlerin işe ve örgüte yönelik davranışlarını saptar. Bu sebeple “kişinin çevresinden kendisine doğru seyreden enformasyonları alma, düzenleme ve yorumlama süreci” olarak söylenen (Erdoğan, 1996:2) algının pozitif doğrultuda oluşturulması şarttır (Akt. Turunç ve Çelik, 2010:185).

619

Örgütün kendine destek verdiğini düşünen çalışan, kendisinin bu konuda emniyette olduğunun farkına varması ve oluşacak problemlerde örgütün yanında bulunduğunu bilmesidir. (Büyükyılmaz ve Çakmak, 2014: 585). Bu durum birey açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla iş görenler görevlerini daha iyi biçimde yapmaktadırlar. (Rhoades ve Eisenberger,2002:698; Akt. Büyükyılmaz ve Çakmak 2014: 585).

Yerli ve yabancı literatürde örgütsel destek ile ilgili araştırmalar zaman içinde artış göstermektedir.

Turunç ve Çelik (2010:200) tarafından gerçekleştirilen çalışmada algılanan örgütsel destekle, iş stresi, örgütsel özdeşleşme ve iş performansı ile bağlantısı ve tesirleri araştırılmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde iş görenlerin algıladıkları örgütsel destek ve iş stresinin örgütsel özdeşleşme üstünde tesirinin olduğu, örgütsel özdeşleşmenin iş performansını artırdığı ve algılanan örgütsel desteğin iş performansı ile etkileşiminde örgütsel özdeşleşmenin tam aracılık rolü üstlendiği görülmüştür.

Büyükyılmaz ve Çakmak (2014:592)'ın araştırmalarında sözleşme ihlal algısı, işten ayrılma niyeti ve algılanan örgütsel destek arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bulgulara göre, sözleşme ihlal algısı ile işten ayrılma niyeti arasında bağlantının varolduğu, örgütsel destekle aralarında herhangi bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir.

Jain ve arkadaşları (2013: 313) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre, örgütsel stres faktörleriyle örgütsel vatandaşlık davranışı arasında eksi yönde, örgütsel destek ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında artı yönde ve anlamlı bir ilişki olduğu ve örgütsek desteğin, örgütsel stres etmenleriyle örgütsel vatandaşlık davranışı arasında aracıl rol onadığı vurgulanmaktadır.

Avustralya’da bir dizi kişisel bilgisayarlar üzerine çalışanların bulunduğu örgütte yapılan çalışmada özyeterlilik, örgütsel destek, iş yükümlülüğü, bilgi paylaşımı ve refah arasında pozitif ilişki bulunmuştur (McKeown ve Cochrane, 2012: 786).

Maneviyat, içsel bir arayış ve bir topluluğa ait olma bilincidir. İşyeri maneviyatı, kişinin hayatındaki nihai gayesini keşfedip, çalışma arkadaşları ve iş yerindeki öteki bireylerle sağlam bir kontak sağlama ve inançlarıyla işyeri değerleri arasında uyumluluk yakalama çabaları olarak tanımlanmaktadır (Mitroff ve Denton, 1999: 89; Akt. Sadykova ve Tuta, 2014: 44) . İş hayatında maneviyat kişinin kendini motive etmesine ve diğer çalışanları da olumlu yönde etkilemesine yardımcı olmaktadır (Seyyar ve Evkaya, 2015:146).

İşyeri maneviyatının temelinde bireyin tüm potansiyelini elde etmesi ve dünyayla pozitif ilişkiler geliştirmesi olduğu söylenebilir (Neck ve Milliman, 1994: Akt. Örg ev ve Günalan, 2014:56). Bu sebeple örgütler önemli ölçüde kişisel gelişim elde etmek de çalışanlarına bazı fırsatlar sunması gerektiği söylenebilir. (Örg ev ve Günalan, 2014:56).

İşyerinde maneviyatın geliştirilmesi; yüksek verimlilik, iş tatmininin yükselişi, pozitif etik değerler, daha iyi katılım değerleri ve yüksek müşteri memnuniyetini kapsayan örgütsel performansla alakalı türlü bulguları elde etmeyi temin etmektedir (Berzah ve Çakır,2015:137).

İşyeri maneviyatı üç ana bileşenden oluşmaktadır. Bunlar: iç yaşam, anlamlı iş ve toplumdur (Daniel,2009: 443).

İç yaşantı, iş yerinde kendi görüşlerini ifade etme fırsatı bulması anlamını taşır (Daniel, 2015: 34). Bireyler iç güçlerini bularak iş yerinde faaliyetlerini sürdürürler (Daniel,2015: 30).

Anlamlı iş, iş çevresinden ziyade işin kendisini karşılamak anlamına gelmektedir (Örg ev ve Günalan,2014:58). Başka bir açıdan anlamlı iş, çalışan için önem arz eden faaliyetlerin yürütülmesidir.

Topluluk şartları, iş ile birlikte bireyin dış çevreye karşı sosyal anlamda duyarlı olmasıdır (Seyyar ve Evkaya,2015:149). Diğer bir deyişle birbiriyle bağlantılı bir ortamda çalışmak ve yaşamı idame ettirmektir (Daniel,2015: 30).

İşyeri maneviyatına karşı yükselen ilgi, çalışma hayatıyla ilgili yeni bir paradigmanın gelişmesine etki ettiği söylenmiştir. İşyeri maneviyatı konusu dünyadaki değişimlerle beraber akademik anlamda üzerine ilgi topladığı belirtilmiştir (Seyyar ve Evkaya, 2015:143).

Konu ile ilgili araştırmalara bakıldığında, Sadykova ve Tutar (2014 :43)’nın yapmış olduğu çalışmada işyeri maneviyatı ile örgütsel güven arasında ilişki ortaya çıkmıştır.

Daniel (2015:33-39)’in araştırmalarında işyeri maneviyatı boyutlarından olan iç yaşam ile iş stresi arasında ilişki bulunmadığı görülmüştür.

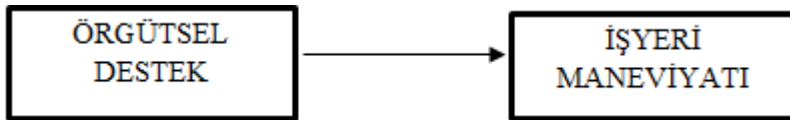
Laura Madden ve diğerleri (2014:243-254)'e ait çalışmada, işteki olumlu ilişkilerin ve algılanan örgütsel desteğin işten ayrılma niyeti üzerine etkisi araştırılmış, çalışma sonucunda örgütlerin kendilerini desteklediğini düşünen çalışanların işteki olumlu ilişkileri artarak işten ayrılma niyetlerinin azaldığı ifade edilmiştir.

Pawar ve Shankar (2016:975) tarafından yapılan çalışma sonucunda işyeri maneviyatının, duygusal, psikolojik, sosyal ve ruhsal iyi olma halleri (refah) ile pozitif ilişki içinde olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Çalışanların algıladıkları örgütsel destek ve işyeri maneviyatı bireylerin işe ve örgüte bakışlarını değiştirmektedir. Çalışanlar örgütsel destek ile kendilerini örgütün bir parçasıymış gibi hissetmek istemekte ve kendi işleriymiş gibi işe ve örgüte sahip çıkmaya çalışmaktadır. Bu durum sağlandığı takdirde işyeri maneviyatının yükseleceği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu düşünceden hareketle çalışmanın konusu örgütsel desteğin işyeri maneviyatı boyutları üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmada uluslararası ticaret yapan işletmelerin destek ve işyeri maneviyatı durumlarının tespit edilerek, iki değişken arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır ve konuya ilişkin Şekil 1'de yer alan model oluşturulmuştur. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yerli ve yabancı yazın taranarak bir anket formu oluşturulmuştur. Anket 3 bölümden oluşmakta olup; 1. bölümde katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sorular, 2. bölümde örgütsel destek soruları, 3. bölümde ise işyeri maneviyatını ölçmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Ankette yer alan örgütsel destek soruları Vatankhah ve diğerleri (2017)'den, işyeri maneviyatını 3 boyutta ölçen sorular ise Daniel (2015)'den alınmıştır. Araştırma verileri Kahramanmaraş'ta uluslararası ticaret yapan, tekstil, gıda, kuyumculuk, metal mutfak eşyası ve diğer sektörlerde faaliyet gösteren firma çalışanlarından toplanmıştır. Anket doldurmayı kabul eden 100 kişiden veri toplanabilmiştir. Elde edilen veriler SPSS paket programında korelasyon ve regresyon analizine tabii tutularak araştırma modeli test edilmiştir.

Şekil 1. Örgütsel desteğin işyeri maneviyatı ile ilişkisi modeli

Şekil 1'de yer alan modeli test etmek amacıyla aşağıda yer alan hipotezler kurulmuştur.

H1: “Örgütsel destek, işyeri maneviyatı boyutlarından iç yaşam boyutunu pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler”

H2: “Örgütsel destek, işyeri maneviyatı boyutlarından anlamlı iş boyutunu pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler”

H3: “Örgütsel destek, işyeri maneviyatı boyutlarından topluluk şartları boyutunu pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler”

Araştırma Bulguları

Araştırmanın Güvenirliği

Araştırma modelinde yer alan değişkenlere ilişkin ölçeklerin güvenilirliklerini ölçmek amacıyla güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Ölçeklerin güvenirliliğinin test edilmesinde Cronbach's Alfa kullanılmıştır. Literatüre göre alfa değeri 0,70 veya üzerinde bir değere sahip ($0,70 \leq \alpha \leq 1$) ise ölçek güvenilir kabul edilmektedir. 0,80 ile 1 aralığında çıkan alfa katsayıları yüksek derecede güvenilir kabul edilmektedir (Hair ve diğerleri, 1998). Araştırma değişkenleri ile ilgili soru sayıları ve ölçeklerin güvenirliliğine ilişkin Cronbach's alfa değerleri Tablo 1'de yer almaktadır. Cronbach Alfa değerleri Tablo 1'de görüldüğü gibi iş yeri maneviyatının iç yaşam boyutu (0,646 kabul edilebilir güvenirlilik) dışında diğer ölçekler (anamlı iş 0,849; topluluk şartları 0,90; örgütsel destek, 0,936) yüksek güvenirliliğe sahiptir.

Tablo 1. Araştırmada Yer Alan Ölçeklere İlişkin Güvenirlilik Analizi Sonuçları

Değişkenler	Soru Adedi	Cronbach Alpha Değeri
Örgütsel Destek	6	0,936
İşyeri Maneviyatı- İç Yaşam	4	0,646
İşyeri Maneviyatı- Anamlı İş	6	0,849
İşyeri Maneviyatı- Topluluk Şartları	9	0,901

Demografik Değişkenler İle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin tanımlayıcı istatistik bilgilerine bakıldığında katılımcıların %67'sinin erkeklerden oluştuğu, %51'inin bekar olduğu görülmektedir. Katılımcıların %87'sinin yaşlarının 36 yaş altında olduğu, %49'unun iş gören pozisyonunda olduğu belirlenmiştir. Eğitim durumuna bakıldığında ise katılımcıların %9'u lise, %17'si Yüksekokul, %61'i üniversite ve %10'u yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların %25'i dış ticaretten, %23'ü lojistikten, %15'i idari yönetimden, %12'si finans ve planlamadan sorumludur. Katılımcıların %51'i 1-5 yıl, %28'i 6-10 yıl arası, %9'u 11 yıldan uzun süredir çalıştıklarını belirtmiştir. Katılımcıların %66'lık çoğunluğu tekstil sektöründe çalışmakta olup diğerleri gıda, kuyumcu, metal mutfak eşyası ve diğer sektörlerde çalışmaktadır. Genel olarak demografik özelliklere bakıldığında katılımcıların çoğunluğunun erkeklerden oluştuğu, bekar olduğu, üniversite mezunu olduğu ve genç (36 yaş altı) olduğu söylenebilir. Araştırmanın yapıldığı Kahramanmaraş ilinde lokomotif sektör tekstil olduğundan en fazla katılımcı bu sektörde çalışmaktadır.

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Genel Bilgiler	Sayı	%	Genel Bilgiler	Sayı	%
1.Cinsiyetiniz			5.Görev		
Erkek	67	67.0	Dış Ticaret	25	25.0
Kadın	33	33.0	Lojistik	23	23.0
Toplam	100	100.0	Planlama	12	12.0
2.Yaşınız			Finans	12	12.0
20-25 Yaş Arası	22	22.0	Satılma	11	11.0
26-30 Yaş Arası	38	38.0	Bilgi İşlem	2	2.0
31-35 Yaş Arası	27	27.0	İdari Yönetim	15	15.0
36-40 Yaş Arası	11	11.0	Toplam	100	100.0
41-50 Yaş Arası	1	1.0	6.Firmadaki Pozisyon		
51-55 Yaş Arası	1	1.0	Yönetici	40	40.0
Toplam	100	100.0	Asistan	11	11.0
3.Medeni Durum			İşgören	49	49.0
Evli	49	49.0	Toplam	100	100.0
Bekar	51	51.0			
Toplam	100	100.0	7.Meslekte Çalışma Süresi		
4.Eğitim Durumu			1 Yıldan az	12	12.0
İlköğretim	3	3.0	1-5 Yıl	51	51.0
Lise ve Dengi Okullar	9	9.0	6-10 Yıl	28	28.0
Meslek Yüksek Okulu	17	17.0	11 Yıl ve Üzeri	9	9.0
Üniversite	61	61.0	Toplam	100	100.0
Yüksek Lisans	10	10.0	8.Bulunulan Sektör		
Toplam	100	100.0	Tekstil	66	66.0
			Gıda	7	7.0
			Metal Mutfak	8	8.0
			Diğer	19	19.0
			Toplam	100	100.0

Araştırma Hipotezlerinin Testi: Korelasyon ve Regresyon Analizi

Araştırma değişkenleri arasında ilişki olup olmadığını ve ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 3’de görülmektedir. Tablo 3 incelendiğinde, örgütsel destek ile işyeri maneviyatı boyutlarının tümü arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Korelasyon katsayılarına bakıldığında algılanan

destek ile en güçlü ilişkinin topluluk şartları boyutu arasında olduğu ($r=0,734$), bunu anlamlı iş ($r=0,639$), ve iç yaşam ($r=0,256$) boyutlarının takip ettiği görülmektedir. Bu sonuçlara göre algılanan destek algısı yükseldikçe işyerinde maneviyatın da yükseleceği söylenebilir. Araştırma değişkenlerinin tamamının katılımcılar tarafından olumlu algılandığı (ortalamalara bakıldığında 1 kesinlikle katılmıyorum .....5 kesinlikle katılıyorum aralığında 3,5 katılıyorum olarak değerlendirilebilir) söylenebilir.

Tablo 3.Ölçeklere İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri ile Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	Ortalama	Std sapma	İç yaşam	Anlamlı iş	Topluluk şartları	Algılanan destek
İç yaşam	3.785	.625	1			
Anlamlı iş	3.566	.734	.485**	1		
Topluluk şartları	3.590	.767	.256*	.725**	1	
Algılanan destek	3.605	.859	.256*	.639**	.734**	1

** $p \leq 0,01$

* $p \leq 0,05$

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Örgütsel Desteğin İşyeri Maneviyatı Boyutları Üzerindeki Etkilerini Belirlemeye Yönelik Regresyon

Değişkenler	Beta	t	p	R ²	Düzeltilmiş R ²	F
1. Regresyon Modeli (Bağımlı değişken: İç yaşam)						
Algılanan destek	,256	2,621	,010	,066	,056	6,870**
2. Regresyon Modeli (Bağımlı değişken: Anlamlı iş)						
Algılanan destek	,639	8,233	,000	,409	,403	67,780**
3. Regresyon Modeli (Bağımlı değişken: Topluluk hissi)						
Algılanan destek	,734	10,701	,000	,539	,534	114,505**

Analizleri ** $p \leq 0,01$

Algılanan desteğin işyeri maneviyatı boyutlarından iç yaşam üzerindeki etkisini test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Yapılan 1. regresyon analizi sonucunda algılanan desteğin iç yaşamı olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Tablo 4’te beta değeri ilişki katsayısını, p anlamlılık düzeyini göstermektedir. Bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki değişimini açıklayan R² değerine bakıldığında algılanan desteğin, işyeri maneviyatı alt boyutlarından olan iç yaşam boyutunun % 5’ini açıkladığı görülmektedir. Bu sonuçtan yola çıkarak çalışmanın 1. Hipotezi: "H1. Örgütsel destek, işyeri maneviyatı boyutlarından iç yaşamı boyutunu pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler" kabul edilmiştir. Çalışanlarına destek veren örgütler büyük ölçüde onların iç yaşamını da kazanmış olacaktır. Bundan ötürü gönülden

inanmanın başında örgütün tüm kapasitesiyle destek vermesi yatmaktadır. Dolayısıyla bunu da maneviyat boyutu (iç yaşam) takip edecektir.

Algılanan desteğin, işyeri maneviyatı boyutlarından anlamlı iş boyutu üzerindeki etkisini test etmek amacıyla yapılan 2. regresyon analizi sonucunda algılanan desteğin, anlamlı iş algısını olumlu yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır ($p \leq 0,01$; $F=67,780$; Düzeltmiş $R^2=,403$). Algılanan destek, anlamlı iş algısının %40'ını açıklamaktadır. Çalışmanın 2. Hipotezi: "H2. Örgütsel destek, işyeri maneviyatı boyutlarından anlamlı iş boyutunu pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler" kabul edilmiştir. Bu sonuçlara göre, çalışanlarda destekleyici bir örgüt algısı oluşması, onların yaptıkları işleri daha anlamlı bulmaları sonucunu doğurabilecektir. Bu bağlamda, örgütsel desteğin uygun koşullarda ve düzeyde sağlanması, çalışanların işlerini daha anlamlı bularak daha başarılı olmalarına neden olabilecektir.

Araştırmanın 3. ve son hipotezi olan "H3. Örgütsel destek, işyeri maneviyatı boyutlarından topluluk hissi boyutunu pozitif yönde ve anlamlı olarak etkiler" hipotezini test etmek için yapılan regresyon analizi sonucunda, algılanan desteğin, topluluk hissi boyutunu olumlu yönde ve istatistiki olarak anlamlı şekilde açıkladığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bağımsız değişken olan algılanan örgütsel destek, araştırmanın bağımlı değişkeni olan topluluk hissini % 53'ünü açıklamaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın 3. Hipotezi de kabul edilmiştir.

Çalışanın örgüt içinde bütünün bir parçası olduğunu hissetmesi yani topluluk hissi oluşması için örgüt tarafından desteklendiği algısına sahip olmak önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla, örgütler istenilen topluluk hissini çalışanlarda uyandırmak için onlara gereken desteği vermelidirler.

Regresyon analizi sonuçları toplu olarak değerlendirildiğinde algılanan desteğin başta topluluk hissi olmak üzere işyeri maneviyatının tüm boyutlarını olumlu yönde etkilediği görülmektedir. İşyerinde kişilerarası ilişkilerin güçlü olduğu manevi bir ortam yaratabilmek için çalışanların çalıştıkları kurumun kendilerine destek sağladığını hissetmeleri gerekmekte olduğu söylenebilir. Burada en önemli rol yöneticilere düşmektedir. Çalışanını destekleyen, ona güven duyan, sorumluluk ve yetki veren, problemleriyle ilgilenen yöneticiler çalışanlarının desteklendiği algısını yükseltebilirler. Bu da işyerinde olumlu tutum ve davranışlara yol açan işyeri maneviyatının güçlenmesine katkı sağlar.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmanın amacı, örgütsel destek algısının, işyeri maneviyatı boyutlarını (iç yaşam, anlamlı iş, topluluk hissi) anlamlı ve pozitif yönde etkileyip etkilemediğinin araştırılmasıdır. Bu amaçla Kahramanmaraş'ta faaliyet gösteren firmaların çalışanları üzerinde uygulamalı bir araştırma yapılmış ve algılanan örgütsel desteğin işyeri maneviyatı üzerindeki etkileri oluşturulan bir model yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırma ile günümüzde nitelikli işgücü

istihdamının öncü sektörlerinden tekstil, gıda, kuyumculuk gibi sektörlerde konu edilen değişkenlere ilişkin bulgular elde edilmiştir.

Analiz sonuçları incelendiğinde çalışanların algıladıkları örgütsel desteğin, işyeri maneviyatı boyutlarını (iç yaşam, anlamlı iş ve topluluk hissi) pozitif ve anlamlı olarak artırdığı belirlenmiştir.

Tekstil, gıda, kuyumculuk gibi sektörlerdeki nitelikli çalışanın, işyeri maneviyatının artırılmasında örgütsel desteğin önemli etkisinin olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle çalışanlara desteğin artırılmasıyla işyeri maneviyatı düzeylerinin artırılacağı görülmüştür. Üst kademe yöneticilerin yönetim süreçlerinde bu konuya önem vermeleri gerekmektedir.

Örgütsel destek algısının işyeri maneviyatı boyutları (iç yaşam, anlamlı iş, topluluk hissi) üzerindeki etkisinin belirlendiği bu çalışmaya tek bir ildeki çalışanların dahil edilmesi araştırmanın kısıtını oluşturmaktadır. Ancak bu sınırlılığa rağmen, elde edilen sonuçların, bu konuda araştırma yapacaklara önemli ipuçları sağlayacağı ve uygulama konusunda yol gösterici nitelikte olacağı varsayılmaktadır. Bu bağlamda söz konusu çalışmanın daha geniş örneklem kitlesi üzerinde ve farklı sektörlerde yapılması önerilmektedir. Örgüt çalışanlarına yönelik olarak gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda işletme yöneticilerine; çalışanlarına gönülden inanmaları, örgütün bir parçası olduğunu hissettirmeleri, onları ilham verici işlerle uğraştırmaları önerilmektedir.

Kaynakça

Neal, J. (2000). Work as service to divine: giving our gifts selflessly and with joy. *American Behavioral Scientist*, 43/8, 1316-1333.

Örgev, M. ve Günalan, M. (2011). İşyeri maneviyatı üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1/2, 51-64.

Özdevecioğlu, M. (2003). Algılanan örgütsel destek ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18/2, 113-130.

Kaplan, M. ve Öğüt, A. (2012). Algılanan örgütsel destek ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkinin analizi: otel işletmelerinde bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17/1, 387-401.

Turunç, Ö. ve Çelik, M., (2010), "Çalışanların algıladıkları örgütsel destek ve iş stresinin örgütsel özdeşleşme ve iş performansına etkisi", *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:17, Sayı:2, 184-206.

McKeown, T ve Cochrane, R. (2012) "Professional contractor wellbeing: mutual benefits of organisational support", *International Journal of Manpower*, Vol. 33 Issue: 7, pp.786-803.

Pawar, S.B. (2016) "Workplace spirituality and employee well-being: an empirical examination", Employee Relations, Vol. 38 Issue: 6, pp.975-994.

Örgev, M. ve Günalan, M. (2011) ‘İşyeri maneviyatı üzerine eleştirel bir değerlendirme’, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, pp 52-58.

Berzah , M.Ç. ve Çakır, M. (2015) ‘İş hayatında maneviyat yaklaşımı ne vaadediyor?’, Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 13, Sayı 26, ss 136-137.

Özdevecioğlu, M. (2003) ‘ Algılanan örgütsel destek ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma’,Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt 18, Sayı 2, ss 117.

Demirtaş, Ö. ve Bingöl, D. (2015), ‘ Örgütlerde sosyal destek kapsamında örgütsel aile ve amir desteğinin izdüşümleri’, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 1, ss 172.

Nayır, F. (2014) ‘ Algılanan örgütsel destek ölçeğinin kısa form geçerlik güvenirlik çalışması’ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Aralık 2013, Sayı 28, ss 90.

Büyükyılmaz, O. ve Çakmak, A.F. (2014) ‘ İlişkisel ve işlemsel psikolojik sözleşmede algılanan ihlalin işten ayrılma niyeti ve algılanan örgütsel destek üzerindeki etkisi’ Ege Akademik Bakış, Cilt 14, Sayı 4, ss 585-592.

Jain ve diğerleri, (2013) "Perceived organizational support as a moderator in the relationship between organisational stressors and organizational citizenship behaviors" International Journal of Organizational Analysis, Vol. 21 Issue: 3, pp.313-334

Sadykova, G. ve Tutar, H. (2014) ‘ İşyeri maneviyatı ve örgütsel güven arasındaki ilişki üzerine bir araştırma’ Sayıştay Dergisi, Sayı: 93/Nisan-Haziran, ss 43-44.

Seyyar, A. ve Evkaya, C. (2015) "Batıda işyeri maneviyatı’ üzerine yapılan bilimsel çalışmaların Türk bilim camiasına etkileri" Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi ,Cilt. Ağustos 2015 ,pp 143-146.

Daniel, J.L. (2009) ‘ The effect of workplace spirituality on team effectiveness’ A.R. Sanchez School of Business, Texas A&M International University, Laredo, Texas, USA Journal of Management Development, 2010, Vol. 29, Issue 5, pp. 442-456.

Daniel, J.L. (2015) ‘ Workplace spirituality and stress: evidence from Mexico and US’ Graham School of Management, Saint Xavier University, Chicago, Illinois, USA Management Research Review. (Management Research Review, 19 January 2015, 38(1):29-43). Some of the Recent Organizational Behavior Concepts as Precursors to Workplace Spirituality

Madden, L. ve diğerleri, (2015) ‘ In good company The impact of perceived organizational support and positive relationships at work on turnover intentions.’ Management Research Review, Vol. 38 Issue: 3, pp.242-263.

Diğer Kaynaklar

-Erdoğan, İ. (1996). İşletme yönetiminde örgütsel davranış, istanbul: İşletme Fakültesi Yayını.

Eisenberger, R. ve diğçerleri, (1986) ‘‘Perceived organizational support’’ University of Delaware, Journal of Applied Psychology, Vol 71, No 3, pp 500-507.

Mitroff, I.I. ve Denton, E.A. (1999) ‘‘A study of spirituality in the workplace’’ Sloan Management Review. Summer99, Vol. 40 Issue 4, p83-92.

Neck, C.P. ve Milliman, J.F. (1994) ‘‘ Thought self-leadership : finding spiritual fulfilment in organizational life’’ Journal of Managerial Psychology, 1994, Vol. 9, Issue 6, pp. 9-16.

PORTFÖY YÖNETİM ŞİRKETLERİNİN ETKİNLİK ÖLÇÜMÜ: VERİ ZARFLAMA ANALİZİ UYGULAMASI

Doç.Dr. Kemal VATANSEVER

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi

Öğr.Gör.Dr. Nuri AVŞARLIGİL

Pamukkale Üniversitesi

Öz

Çalışmamızda, birden çok sayıda girdi değişkeni ve çıktı değişkeninin yer alması durumunda karar birimlerinin etkinliklerinin ölçülmesinde kullanılan Veri Zarflama Analizinden faydalanmak suretiyle, Türkiye Sermaye Piyasasına kayıtlı Portföy Yönetim Şirketlerinin etkinlikleri ölçülmüştür. Bu amaçla, 2014 ve 2015 yıllarındaki etkinlik düzeyleri karşılaştırılmıştır. Türkiye Sermaye Piyasasına kayıtlı 51 adet portföy yönetim şirketinden, hem 2014 hem de 2015 yıllarında faaliyet gösteren 34 adet portföy yönetim şirketinin verileri kullanılarak veri seti oluşturulmuş, veriler ise www.kap.gov.tr adresinde yer alan Kamuyu Aydınlatma Platformu ara yüzünden elde edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, 9 adet portföy yönetim şirketinin her iki yılda da % 100 etkin çalıştığı, 3 adet portföy yönetim şirketinin 2014 yılında etkinliği % 100 iken 2015'te etkinliklerini kaybettikleri, 2 adet portföy yönetim şirketinin ise 2014 yılında etkin çalışmadıkları halde 2015'te % 100 etkinliğe ulaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Veri Zarflama Analizi, Portföy Yönetim Şirketi, Etkinlik ölçümü

MEASURING THE PERFORMANCE OF PORTFOLIO MANAGEMENT COMPANIES: DATA ENVELOPMENT ANALYSIS APPLICATION

Abstract

In our work, the activities of the Portfolio Management Companies registered in the Turkish Capital Market were measured by taking advantage of the Data Envelopment Analysis which was used in measuring the activities of the decision units in case of multiple input variables and output variables. For this purpose, activity levels for 2014 and 2015 were compared. Data sets were prepared from the 51 portfolio management companies registered to the Turkish Capital Market using the data of 34 portfolio management companies operating both in 2014 and 2015. The data was obtained from the Illumination of the public platform interface at www.kap.gov.tr. As a result of the study, 9 portfolio management companies operate 100% effective in every two years, 3 portfolio management companies lose their activities in 2015 while the effectiveness is 100% in 2014 and 2 portfolio management companies lose 100% in 2015 reached the event that they reached the activity.

Keywords: Data Envelopment Analysis, Portfolio Management Company, Event measurement

Giriş

Dünya’da son 20-30 yılda oldukça hızlı bir değişim yaşanmaktadır. Bu değişimler, genel anlamda küreselleşme olgusu ile birlikte ülkelerin ve bölgelerin ekonomik anlamda, sınırlarını kaldırarak rekabetçi bir Dünya yaratmaktadır. Günümüzde korumacı ekonomik düzenlerle, izolasyoncu iktidarlar yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır. Onların yerlerini bilgi ve sermayeye önem veren, hızlı çalışan ve iletişim çağına ayak uydurabilen organizasyonlar almaktadır. Hem ulusal, hem de uluslararası faaliyet gerçekleştiren organizasyonlar, ortaya çıkan bu yenilik ve değişimlerden faydalanabilmek adına sahip oldukları kaynakları en iyi şekilde kullanmak zorundadırlar. Bu rekabetçi piyasada ayakta kalıp, sahip olunan pazar payını koruyabilmek kaynakların etkin ve verimli kullanılması gerekmektedir.

İşletmelerin üretim sürecinde, doğru girdi ve çıktı birleşimlerini organize edebilme becerileri ve ulaşılan çıktılarının, belirlenen amaçlar doğrultusunda kontrol edilebilmesi dar anlamda düşünülebilecek bir durum değildir. Bu organizasyon becerilerinin ölçülebilmesi, benzer karar birimlerinin karşılaştırılabilmesine ve daha akılcı kararlar alınabilmesine imkan sağlarken, ekonomik karar birimlerinin aralarındaki göreceli etkinliğin değişiminde, değişimin büyüklüğünü de belirleyebilmektedir. Ayrıca, girdi ve çıktı etkinliğinin artmasında ihtiyaç duyulan yeni politikaların geliştirilmesine fayda sağlamaktadır (Bakırcı, 2006:200).

Ülkemizde son yıllarda, reel sektör ve finans sektöründeki etkinliklerin ölçülmesi konusu, oldukça fazla önem kazanmaya başlamıştır. 1980’li yıllara kadar etkinlik kavramı, kârlılık kavramına kıyasla ihmal edilmiştir. Kârlılık rekabet avantajının elde edilebilmesi için gerekli olan yegane unsur olarak ele alınmıştır. Özellikle, 1980’li yıllar sonrası tüm Dünya’da dışa dönük bir ekonomi modelinin benimsenmesiyle birlikte, Dünya derin bir küreselleşme olgusunun içine girmiştir. Bu küreselleşme durumu, etkinlik konusunun hem firmalar, hem ülkeler, hem de sistemde yer alan tüm kuruluşlar için hayati önem kazanmasına yol açmıştır (Aras, 2006; 235).

Bilindiği gibi, finansal sistemin en önemli fonksiyonlarından birisi, fon arz eden taraflarla fon talep eden taraflar arasında, etkin ve kesintisiz bir aktarımın gerçekleştirilebileceği bir iletişim ağının kurularak ve bu fon akışının yönetilebilmesidir (Öncü, S. ve Aktaş, R, 2007, s. 1)

Günümüz finansal sisteminde portföy yönetiminin dolayısıyla portföy yönetim şirketlerinin, önemi göz ardı edilemeyecek derecede artmıştır. Bu sebeple faaliyetlerinde etkinliğe ulaşmış portföy yönetim şirketlerinin daha fazla kar etmeleri ve sonuç olarak yatırımcılarına da daha fazla getiri sağlamaları beklenmektedir. Etkin çalışan portföy yönetim şirketleri risk almaya daha fazla meyilli oldukları için daha az maliyetle sermayelerini artırabilmektedir. Sonuç olarak, etkin çalışan bir firmanın daha düşük bir sermaye maliyetine sahip olması ve daha yüksek karlar elde etmesi beklendiğinden, etkin çalışan organizasyonların daha iyi bir finansal performans ortaya çıkardıkları kabul edilebilmektedir. (Beccali, Casu, v.d., 2006; Berger, 2007; Pasiouras, Liadaki, v.d., 2008).

Tüm bu anlatılan sebeplerden dolayı, portföy yönetim şirketlerinin performansı açısından etkinlik seviyelerinin belirlenmesi ve finansal performans göstergelerinin tahmin edilebilmesi önemli bir rol oynamaktadır. Firmaların etkinliklerinin ölçülmesinde Veri Zarflama Analizi uygulamaları sıklıkla kullanılmaktadır. Bu sebeple çalışmada, Veri Zarflama Analizinden yararlanılarak, etkinlik analizi yapılacaktır.

1. Veri Zarflama Analizi

Farrell 1957 yılındaki çalışmasında, tek bir sektörden bütün bir ekonomiye uygulanabilme imkânı olan bir model oluşturulabileceği, yani herhangi bir kavramın etkinliğini ölçerken etkinliklerinde kendi içinde alt kısımları ayrılabilmesi fikrini ortaya atmıştır (Eken ve Kale, 2011: 889-901).

1978 yılında ise ilk kez Charnes, Cooper ve Rhodes (CCR) Veri Zarflama Analizi terimini çalışmalarında kullanmışlardır. Bu çalışmadan günümüze kadar VZA'nın genişletilerek uygulandığı birçok çalışma yapılmıştır (Coelli ve diğerleri, 2005: 162).

Veri zarflama analizi aslında benzer faaliyetler yürüten, birden fazla girdi ve çıktıya sahip organizasyonların etkinliklerini ölçmede kullanılan, matematiksel tabanlı bir programlama yöntemidir. Özellikle, birden fazla girdi ve çıktının ağırlıklı bir girdi ve çıktı setine dönüştürülemediği durumlarda VZA etkin bir yaklaşım olarak kabul görmüştür (Ulucan, 2002:187).

Ölçeğe göre sabit getiri varsayımını temel alan CCR modeli, veri zarflama analizinin ilk çıkış şeklini ortaya çıkarmıştır. Sonraki yıllarda ise ölçeğe göre sabit getirinin yerini, ölçeğe göre değişken getiri almış ve bu varsayımı temel alan BCC modeli yaygınlaşarak kullanılmaya başlanmıştır. Veri zarflama analizi tekniğine olan ilginin artmasıyla birlikte birçok farklı VZA modelinin yanı sıra birçok sınıflandırma çeşidi de kullanılmaya başlanmıştır (Lovell ve Pastor, 1997, s. 292).

Aslında, veri zarflama analizi, hem yöneylem araştırmasını, hem yönetim teorilerini hem de ekonometriyi bir araya getiren yeni bir çalışma alanıdır. Bu alan; hem üretim hem de hizmet faaliyetlerinin etkinliğini ölçülmesinde gün geçtikçe daha da önem kazanmaktadır. Bunun yanı sıra, Charnes'in yönetim ve ekonomi bilimi alanlarında yapmış olduğu çalışmaların, diğer veri zarflama analizi çalışmalarının gelişmesinde önemli bir etkisi olduğu gözlemlenmektedir (Wei, 2001: 1321-1322).

Veri Zarflama Analizi; bir organizasyonun etkinliği ölçülürken, finansal oran analizlerinin yetersiz kaldığı durumlarda, etkinsizliğin nedenini belirlemekte ve ölçmektedir. Veri Zarflama Analizi'nin kabul ettiği varsayımlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Sherman, 1983: 6):

- 1) İncelenen her bir karar biriminin bir etkinlik oranı bulunmaktadır.
  - $E=1$ ise; görece etkin
  - $E<1$ ise; görece etkin değil
- 2) Her karar birimi ayrı ayrı diğer tüm karar birimleriyle karşılaştırılır
- 3) Etkin olmayan karar birimlerini etkin hale getirebilmek için gereken bazı özellikler hakkında bilgiler verir.

VZA modellerinden CCR modeli girdi yönelimli model, BCC modeli ise çıktı yönelimli model olarak tanımlanmaktadır.

Girdiye ve çıktıya yönelik model seçimi, karar vericinin girdi değişkenleri ve çıktı değişkenleri üzerindeki kontrol gücüne bağlıdır. Başka bir deyişle karar biriminin girdiler üzerindeki denetimi daha güçlü ise girdiye yönelik, çıktı üzerindeki denetimi daha güçlü ise çıktıya yönelik modeller tercih edilmektedir. Model tercihinde dikkate alınması gereken bir başka nokta ise mevcut verilerin yapısıdır. Araştırmacılar, karar alma sürecinde genel olarak girdi kullanımının birincil faktör olması nedeni ile girdi odaklı modelleri tercih etmektedirler (Lorcu, 2008: 70).

1.1. CCR (Charnes, Cooper, Rhodes) Modeli

CCR modeli, işletmelerin faaliyetlerinin genellikle tam kapasiteye yakın olduğu durum ve zamanlardaki etkinlik ve verimlilik ölçümü için kullanılan bir yöntemdir (Tone, 2001, s. 501).

Ayrıca, CCR modeli karar birimlerinin verimlilik ve etkinliklerini hem ayrı ayrı hem de toplu olarak, ölçüğe göre sabit getiri varsayımı altında değerlendirebilmektedir (Weng vd., 2009, s. 41).

CCR modelinin amaç fonksiyonunun matematiksel gösterimi şu şekildedir (Cooper, Seiford, and Tone, 2006, s. 61):

$$Q_k = \max \left(\theta + \varepsilon \sum_{i=1}^m S_i^- + \varepsilon \sum_{r=1}^s S_r^+ \right)$$

Modelin Kısıtları ise aşağıdaki gibidir:

$$\sum_{j=1}^n X_{ij} \beta_j + S_i^- - X_{ik} = 0 \quad i = 1, \dots, m$$

$$\sum_{j=1}^n Y_{rj} \beta_j - S_i^- - \beta Y_k = 0 \quad r = 1, \dots, p \quad j = 1, \dots, n \quad i = 1, \dots, m$$

$$\beta_j \geq 0 \quad S_i^- \geq 0 \quad S_r^+ \geq 0$$

1.2. BCC (Banker, Charnes, Cooper) Modeli

BCC modelinde ise, önceden belirlenen bir girdi setinden oluşan kaynakların etkin bir şekilde kullanılması ile en fazla ne kadar çıktı elde edilebileceği ölçülmektedir (Cooper, Seiford and Tone, 2006, s. 89).

BCC modelinin amaç fonksiyonunun matematiksel gösterimi şu şekildedir (Chen, 2002, s.477):

$$E_o = \text{Max} \left(\theta + \varepsilon \sum_{i=1}^m S_i^- + \varepsilon \sum_{r=1}^p S_r^+ \right)$$

Modelin Kısıtları ise aşağıdaki gibidir:

$$\sum_{j=1}^n X_{ij} \beta_j + S_i^- - X_{ik} = 0 \quad i = 1, 2, \dots, m$$

$$\sum_{j=1}^n y_{rj} \beta_j - \theta Y_{rk} - S_r^+ = 0 \quad r = 1, 2, \dots, p$$

$$\sum_{j=1}^n \beta_j = 1 \quad \beta_j \geq 0 \quad S_i^- \geq 0 \quad S_i^+ \geq 0 \quad j = 1, 2, \dots, n \quad i = 1, 2, \dots, m \quad r = 1, 2, \dots, p$$

2. Literatür Taraması

Literatürde, Veri Zarflama Analizi ile etkinlik ölçümü uygulamaları, özellikle Bankacılık, Sağlık, Borsalarda işlem gören ve çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren firmalar üzerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalardan bazıları aşağıdaki gibidir;

VZA, ilk olarak Charnes ve arkadaşları (1978) tarafından kamu kurumlarının teknik verimliliğinin ölçümü amacıyla kullanılmıştır.

VZA Sherman ve Gold tarafından bankacılık sektörüne uyarlanmıştır (Sherman ve Gold, 1985).

Yolalan, 1993 yılındaki çalışmasında, kâr amacı güden karar birimlerinin etkinliklerini ölçmek amacıyla VZA modelini kullanmış ve en uygun girdi ve çıktı düzeyinin belirlenmesine odaklanmıştır.

Halkos ve Salamouris, 1997-1999 yılları arasında çeşitli finansal rasyoları kullanarak Yunanistan bankacılık sektörünü incelemiş ve etkinlik ölçümü için Veri Zarflama Analizi modellerinde faydalanmışlardır. Çalışmanın sonucunda; görece olarak etkin kabul edilen bankaların, etkinliklerinin çoğunlukla borsa faaliyetleri sonucu elde edilen gelirlerdeki artışlarından kaynaklandığı ve sahip olunan toplam varlıklar ile etkinlik düzeyi arasında doğru orantılı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (Halkos and Salamouris, 2001: 1-24).

Mercan ve Yolalan 2000 yılındaki çalışmalarında, Türk bankacılık sektöründeki ölçek ile mülkiyet arasındaki ilişkiyi incelemişler, büyük ölçekli bankaların daha iyi bir etkinliğe sahip olduklarını belirlemişlerdir (Mercan ve Yolalan, 2000).

Ulucan 2000 yılındaki çalışmasında, İMKB'de işlem gören 225 adet şirketi incelemiş ve 12 firmanın kaynak kullanımında etkinliğe ulaştığını belirlemiştir (Ulucan, 2000:417).

Demir ve Gençtürk, 2006 yılındaki çalışmalarında, İMKB'de işlem gören yerli ve yabancı bankaların 2000-2006 dönemleri arasındaki etkinliklerini, veri zarflama analizi yöntemi ile karşılaştırmışlardır. Çalışmanın sonucunda; 2001 yılında yaşanan finansal kriz dönemi hariç olmak üzere incelenen bankaların ortalama etkinliklerinde istikrarlı bir artış olduğu ve 2005 yılında yabancı bankalar, yerli bankalara göre daha etkin iken 2006 yılında yerli bankaların yabancı bankalara göre daha etkin olduğu sonucuna varılmıştır (Demir ve Gençtürk, 2006: 49-74).

Gerek ülkemizde gerekse de Dünya'da, uluslararası borsalara kayıtlı portföy yönetim şirketlerinin görece etkinliklerinin, VZA ile incelendiği her hangi bir akademik çalışma

yapılmamıştır. Bu sebeple çalışmamız, Borsa İstanbul'da kayıtlı olarak faaliyet gösteren portföy yönetim şirketlerinin etkinliklerinin ölçülmesi noktasına odaklanmaktadır.

3. Uygulama

Çalışmanın uygulama alanı olarak, 2014 ve 2015 yılları için Borsa İstanbul'da faaliyet gösteren portföy yönetim şirketleri belirlenmiştir. Sonrasında, portföy yönetim şirketlerinin görece etkinliklerinin elde edilmesinde etkili olduğu düşünülen 7 adet girdi ve çıktılar belirlenmiştir. İşletmelerin etkinlik değerlendirmesinde kullanılacak pek çok girdi ve çıktı belirlenebilmektedir. Özellikle işletme finansal tablolarında yer alan hesap kalemleri birer girdi ve çıktı olarak değerlendirmeye alınmaktadır. Çalışmada bu şekilde belirlenen yedi ayrı girdi-çıkıtı kriteri ile veri zarflama analizi modeli oluşturulmuştur. Veri zarflama analizi yöntemlerinden ise Girdi yönelimli CCR modeli kullanılmıştır

Söz konusu sektördeki faaliyet sonuçlarının değerlendirilmesinde sektörü en iyi temsil ettiği düşünülen oranlardan girdi kriteri olarak sırasıyla; Genel Yönetim Giderleri, Finansal Yatırımlar ve Ödenmiş Sermaye, çıktı kriteri olarak da sırasıyla; Yatırım Faaliyetlerinden Gelirler, Hasılat, Faiz ve Vergi Öncesi Kar ve Dönem Karı olarak belirlenmiştir.

Çalışmada incelenen, 2014 ve 2015 yıllarında BIST'ta faaliyet gösteren portföy yönetim şirketleri de aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

PORTFÖY YÖNETİM ŞİRKETİ			
1	ACTUS PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	18	HSBC PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
2	AK PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	19	ING PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
3	ALKHAIR PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	20	İSTANBUL PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
4	ASHMORE PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	21	İŞ PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
5	ATA PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	22	LOGOS PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
6	ATLAS PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	23	MAGNA CAPITAL PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
7	AZİMUT PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	24	OYAK PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
8	BURGAN PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	25	PERFORM PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.

9	DENİZ PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	26	QINVEST PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
10	FİBA PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	27	RHEA PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
11	FİNANS PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	28	TAALERİ PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
12	FOKUS PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	29	TACİRLER PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
13	GARANTİ PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	30	TEB PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
14	GEDİK PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	31	ÜNLÜ PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
15	GLOBAL MD PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	32	VAKIF PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
16	HALK PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	33	YAPI KREDİ PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.
17	HEDEF PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	34	ZİRAAT PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.

Değerlendirme kapsamında mevcut veriler Excel solver eklentisi kullanılarak doğrusal programlama yardımıyla hesaplanmış ve girdi-çıkıtı değişkenlerine karşılık gelen ağırlıklandırılmış katsayıların belirlenmesi amacıyla, etkinlik skorları elde edilmiştir.

Analiz sonuçlarına göre, etkinlik skorunun 1,00'a eşit olması, etkinliğin göreceli olarak sağlandığını, 1,00'dan küçük olması ise işletmenin etkinlikten uzak olması sonucunu ifade etmektedir.

4. Sonuç

Bu çalışmada VZA ile BIST'ta faaliyet gösteren Portföy Yönetim Şirketlerinin etkinliklerinin ölçülebileceği ve bu karşılaştırma için herhangi bir varsayıma ihtiyaç duymadan bu işlemin yapılabileceği ifade edilmeye çalışılmıştır. Parametrik yöntemlerin aksine Parametrik olmayan bir yöntem olan VZA varsayıma ihtiyaç duymayan bir yöntemdir. Ancak VZA'da seçilecek örneklem, belirlenecek girdi ve çıkıtı değişkenleri ile verilerin sağlıklı bir şekilde belirlenmesi analiz sonucunu etkilemektedir.

Bu çalışmada BIST'ta faaliyet gösteren 34 adet Portföy Yönetim Şirketinin, belirlenen 3 adet girdi ve 4 adet çıkıtı kümesi kullanılarak, hem 2014 hem de 2015 yılına ait göreceli etkinlik ölçümleri, ölçeğe göre sabit getiri varsayımını esas alan Girdi yönelimli CCR modeli

kullanılarak yapılmıştır. Bu amaçla, VZA modellerinden Girdi yönelimli CCR modeli kullanılarak analizler gerçekleştirilmiş ve her bir karar verme birimine ait etkinlik skorları elde edilmiştir. Analiz sonucunda kaynaklarını etkin kullanan veya kullanmayan işletmeler belirlenmiştir. Yapılan analizin sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

PORTFÖY YÖNETİM ŞİRKETİ	ETKİNLİK DÜZEYİ		PORTFÖY YÖNETİM ŞİRKETİ	ETKİNLİK DÜZEYİ	
	2014	2015		2014	2015
ACTUS PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,29	0,12	HSBC PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	1,00	1,00
AK PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	1,00	1,00	ING PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,57	0,70
ALKHAIR PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,70	0,32	İSTANBUL PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,71	0,29
ASHMORE PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,57	0,14	İŞ PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	1,00	1,00
ATA PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,10	0,25	LOGOS PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,17	0,23
ATLAS PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,02	0,06	MAGNA CAPITAL PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,89	1,00
AZİMUT PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,17	0,21	OYAK PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	1,00	1,00
BURGAN PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,00	0,07	PERFORM PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	1,00	1,00
DENİZ PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,28	0,38	QINVEST PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,20	0,02
FİBA PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	1,00	1,00	RHEA PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	1,00	0,82
FİNANS PORTFÖY	0,44	0,36	TAALERİ PORTFÖY	0,00	0,06

YÖNETİMİ A.Ş.			YÖNETİMİ A.Ş.		
FOKUS PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	1,00	0,07	TACİRLER PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,36	0,15
GARANTİ PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,70	0,51	TEB PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,17	0,18
GEDİK PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	1,00	1,00	ÜNLÜ PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	1,00	0,35
GLOBAL MD PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,25	0,17	VAKIF PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	1,00	1,00
HALK PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,62	0,71	YAPI KREDİ PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	1,00	1,00
HEDEF PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,44	1,00	ZİRAAT PORTFÖY YÖNETİMİ A.Ş.	0,61	0,57

Yukarıdaki tabloda, Girdi yönelimli CCR modeli ile yapılan etkinlik analizi sonucu 9 adet portföy yönetim şirketinin hem 2014 hem de 2015 yıllarında girdi etkinliği açısından % 100 etkinliğe sahip olduğu görülmektedir.

Ak Portföy Yönetimi, Fiba Portföy Yönetimi, Gedik Portföy Yönetimi, Hsbc Portföy Yönetimi, İş Portföy Yönetimi, Oyak Portföy Yönetimi, Perform Portföy Yönetimi, Vakıf Portföy Yönetimi ve Yapı Kredi Portföy Yönetimi anonim şirketleri girdiler açısından her iki yılda da etkin çalışmaktadırlar.

Fokus Portföy Yönetimi A.Ş., Rhea Portföy Yönetimi A.Ş. ve Ünlü Portföy Yönetimi A.Ş. 2014 yılında % 100 girdi etkinliğine sahip iken 2015 yılında göreceli etkinliklerini kaybetmişlerdir.

Aksine, Hedef Portföy Yönetimi A.Ş. ve Magna Capital Portföy Yönetimi A.Ş. ise 2014 yılında girdi etkinliğine ulaşamamalarına rağmen, 2015 yılında % 100 girdi etkinliğine ulaşmışlardır.

Veri zarflama analizi, sonuçları sadece uygulandığı dönem için geçerli olan yatay bir kesit analizidir. Aynı karar birimlerinin etkinliği farklı dönemlerde incelendiğinde farklı sonuçlar elde edilebilmektedir.

Kaynakça

Aras, G. (2006). Avrupa birliği açısından ve dünya pazarlarına uyum açısından türk tekstil ve konfeksiyon sektörünün rekabet yeteneği (finansal yaklaşım), İstanbul: Mart Matbaası.

Bakırcı, F. (2006). Sektörel bazda bir etkinlik ölçümü: VZA ile bir analiz, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20 (2), 199-217.

Beccalli, E. Casu, B. ve Girardone, C. (2006). Efficiency and Stock Performance in European Banking. Journal of Business Finance & Accounting, 33 (1-2), 245-262.

Chen, Y. (2002). Continuous optimization output-input ratio analysis and dea frontier. European Journal of Operational Research, 476-479.

Coelli, T. etc. (2005). An Introduction to Efficiency and Productivity Analysis, 2nd Edition, Boston: Kluwer Academic Publishers.

Cooper, W. W. Seiford, L. M. And Tone, K. (2006). Introduction to data envelopment analysis and it uses. Newyork : Springer.

Demir, Y. ve GENÇTÜRK, M. (2006). İMKB’de işlem gören yerli ve yabancı bankaların görelî etkinliklerinin veri zarflama analizi ile ölçümü, Dokuz Eylül Üniversitesi .İ.İ.B.F. Dergisi, Cilt:21, Sayı.2, s.49-74

Eken, M. Kale, S. (2011). Measuring bank branch performance using data envelopment analysis (DEA): the case of turkish bank branches, african Journal of Business Management, cilt:5, sayı:3,s. 889-901

Halkos, E. George and Salamouris, D.(2001). Efficiency measures of the greek banking sector: a non-parametric approach for the period 1997-1999, University Library Of Munich- Germany-MPRA Paper, Munich Personal RePEc Archive, Sayı.2858, s.0-24

Lorcu, F. (2008). Veri Zarflama Analizi (DEA) ile Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkelerinin Sağlık Alanındaki Etkinliklerinin Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Lovell, C. K. and Pastor, J. T. (1997). Target setting: An application to a bank branch network. European Journal of Operational Research, 290-299.

Mercan, M. ve Yolalan, R. (2000). Türk bankacılık sektöründe ölçek ve mülkiyet yapıları ile finansal performans ilişkisi. YKB Tartışma Tebliğleri, 2000/1.

Öncü, S. ve Aktaş, R. (2007). Yeniden yapılandırma döneminde Türk bankacılık sektöründe verimlilik değişimi, Celal Bayar Üniversitesi, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 14, Sayı 1

Sherman, H. D. (1983). Evaluating operating efficiency of service businesseswith deampirical study of bank branch operations, Workingpaper/ Sloan School of Management Massachusetts Institute of Technology, p.6-7

Sherman, H.D., and Gold, F. (1985). Bank branch operating efficiency: evaluation with data envelopment analysis, Journal of Banking and Finance, 9 (2), 297-315.

Tone, K. (2001). A slacks- based measure of efficiency in data envelopment analysis. European Journal of Operational Research, 498-509.

Ulucan, A. (2000). Şirket Performanslarının Ölçülmesinde Veri Zarflama Analizi Yaklaşımı: Genel ve Sektörel Bazda Değerlendirmeler, Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 18 (1), 405-418

Ulucan A. (2002). ISO500 şirketlerinin etkinliklerinin ölçülmesinde veri zarflama analizi yaklaşımı: farklı girdi çıktı bileşenleri ve ölçüğe göre getiri yaklaşımları ile değerlendirmeler. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 57 (2), 185- 202

Wei, Q. (2001). Data envelopment analysis, Chinese Bulletin Science, Cilt:46, Sayı:16, s.1321-1332

Weng, S. and etc. (2009). An extended DEA model for hospital performance evaluation and improvement. Health Service Outcomes Research Method, 39-53

Yolalan, R. (1993). İşletmeler arası görelî etkinlik ölçümü, Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 483, Ankara, s.28

FINANSAL ORANLARIN HİSSE SENEDİ GETİRİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BİST SİNAİ ENDEKSİNDE BİR UYGULAMA

Doç. Dr. Mehmet CİHANGİR

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Nazan ŞAK

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Samet EVCİ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Arş. Gör. Erhan ERGİN

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi

Öz

Hisse senedi yatırımcısı, yatırım yapacağı hisse senetlerinin seçimini temel ve teknik analize dayandırmaktadır. Teknik analiz yatırımcıya, firmanın geçmiş dönem fiyat hareketlerine göre hangi hisse senedine yatırım yapılması gerektiği hususunda yol gösterirken, temel analiz ise firmaların geçmiş dönem mali tabloları ve bu tablolardan hesaplanan finansal oranlardan hareketle yatırımcının hisse senedi seçimine yardımcı olmaktadır. Yatırımcının tercihine göre kullanılan analiz yöntemleri farklılık göstermektedir. Bu çalışmanın amacı firmaların finansal oranlarının hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmada, Borsa İstanbul (BİST) Sınai Endeksinde işlem gören işletmelerin likidite, mali yapı, kârlılık, faaliyet ve borsa performans oranları kullanılmış ve bu oranlar ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişki lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın özellikle hisse senedi yatırımlarında temel analizi kullanan yatırımcıların, yüksek getiri sağlayacakları hisse senetlerini belirlemelerinde hangi oranlara ağırlık vereceklerine ilişkin yol göstermesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hisse Senedi Getirileri, Finansal Oranlar, Lojistik Regresyon

1.GİRİŞ

Hisse senedi piyasalarında yatırımcıların aldıkları riske karşılık doğru zamanda ve doğru hisse senedine yatırım yapmalarında dikkate alabilecekleri en önemli faktör reel bir gösterge olan hisse senedi getirisidir (Bayrakdaroğlu, 2012, s.140). Hisse senetleri riskli yatırım araçları oldukları için yatırımcılar risklerden korunmak ve daha fazla getiri elde edebilmek için hisse senedi fiyatlarını etkileyen mikro ve makro faktörleri ve bu faktörlerin hisse senedi fiyatını ne ölçüde etkileyebileceği hakkında bilgi sahibi olmayı isterler. Hisse senedi fiyatlarını etkileyen faktörlerin bilinmesi, hisse senedi hareket yönünün başarılı bir şekilde tahmin edilmesi açısından önem arz etmektedir. Çünkü bu faktörlerdeki değişime bağlı olarak hisse senedi

fiyatları değişim gösterecektir (Ayaydın ve Dağlı, 2012, s.46). Literatürde hisse senedi getirilerini tahmin etmeye yönelik olarak; temel analiz, teknik analiz, rassal yürüyüş (random walk) ve etkin piyasalar yaklaşımları kullanılmaktadır (Kalaycı ve Karataş, 2005, s.146). Temel analiz bu yaklaşımlar içerisinde yatırımcılar tarafından en çok tercih edilen yöntemlerden birisi haline gelmiştir. Temel analiz yöntemiyle firmaların mali tablolarındaki kalemlerden elde edilen oranlar aracılığıyla firmaların likidite durumları, mali yapıları, varlıkları etkin kullanma düzeyleri, kârlılıkları ve borsa performans durumları incelenebilmektedir. Temel analiz hisse senetlerinin gerçek değerinin ne olması gerektiğiyle ilgili yatırımcılara fikir sağlamaktadır. Finansal oranlar yardımıyla hisse senedi fiyatları hakkında öngörülebilir durumunu hisse senedi getirileriyle ilişkili finansal oranları belirlemeyi amaçlayan akademik çalışmaların sayısını arttırmaktadır. Bu çalışmada da Borsa İstanbul Sınai endeksinde işlem gören şirketlerin hisse senedi getirilerini etkileyen finansal oranlar temel analiz yönteminden hareketle panel logit model ile incelenmiştir.

2. LİTERATÜR

İlgili literatür incelendiğinde hisse senedi getirileri ve finansal oranlar arasındaki ilişkilerin incelendiği akademik çalışmalara oldukça fazla sayıda rastlamak mümkündür. Aşağıdaki tabloda da konuyla ilgili ulusal ve uluslararası literatürde yer alan bazı çalışmalara yer verilmiştir.

Tablo 1. Konuyla İlgili Gerçekleştirilmiş Çalışmalar

Yazar	Yıl	Dönem	Yöntem	Örneklem	Getiriyle İlişkili Oranlar
Demir	2001	1991-2001	Çoklu Regresyon	İMKB Mali Sektör	PD/DD-HBK-F/K- Özsermaye Kârlılığı- Kaldıraç Oranı-Net Kâr Artış Hızı-Temettü Ödeme Oranı
Kalaycı ve Karataş	2005	1996-1997	Faktör ve Regresyon	İMKB İmalat Sanayi	Kârlılık-Borsa Performans-Verimlilik
Aktaş	2008	1995-2006	Lojistik Regresyon	İMKB	Asit Test-Nakit Akımı/ÖzSermaye-Brüt Kar/Satış-Net Kar/Satış
Ege ve Bayraktaroğlu	2009	2004	Lojistik Regresyon	İMKB 30	F/K-Nakit Oranı-Toplam Varlıkların Devir Hızı
Karaca ve	2011	2001-2009	Panel Veri	İMKB 30	Net Kar Marjı-Esas

Başcı					Faaliyet Kar Marjı- Varlıkların Devir Hızı- Özsermaye Devir Hızı
Öz vd.	2011	2005-2006	Diskriminant	İMKB 30	Faaliyet Devir Hızı- Kaldıraç Oranı-Likidite Oranı
Aydemir vd.	2012	1990-2009	Panel Veri	İMKB İmalat Sanayi	Likidite Oranı-Kaldıraç Oranı
Karcıoğlu ve Özer	2014	2002-2011	Statik ve Dinamik Panel Veri	BİST İmalat Sektörü	Asit Test Oranı-Brüt Kâr Marjı-Cari Oran- Kazanç/Fiyat- Borç/Özsermaye,
Kaya ve Öztürk	2015	2003-2013	Panel Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	BİST Gıda, İçki ve Tütün	Aktif Kârlılığı-Esas Faaliyet Kârlılığı- Net Kâr Marjı
Güngör ve Kaygın	2015	2005-2011	Dinamik Panel Veri	İMKB İmalat Sektörü	Asit Test- KVYK/Toplam Kaynaklar- MDV/Özsermaye-Net Kâr/Özsermaye-F/K- Alacak Devir Hızı-Stok Devir Hızı-Toplam Borç/Toplam Aktif- KVYK/Toplam Kaynaklar
Sevim	2016	2001-2014	Panel Veri	İMKB 100	Stok Devir Hızı-Alacak Devir-Hızı Duran Varlık Devir Hızı-Kısa Vadeli Borç/Toplam Borç
Cengiz ve Püskül	2016	2011-2015	Panel Veri	BİST	Özsermaye Kârlılığı- Brüt Satış Kârlılığı- Faaliyet Kârlılığı
Modares vd.	2008	2001-2005	Regresyon	Tahran Borsası	Aktif Kârlılığı-Kâr Marjı-Fiyat/Kazanç
Dehuan ve Jin	2008	1996-2000	Basit ve Çoklu	Shanghai	Kâr Marjı-Aktif

			Regresyon	Borsası	Kârlılığı-Satışlardaki Değişme-Toplam Varlık Devir Hızı
Alexakis vd.	2010	1993-2006	Panel Veri	Atina Borsası	Cari Oran-Varlık Devir Hızı-Faaliyet Kâr Marjı- Öz Sermaye Kârlılığı
Taani ve Banykhaled	2011	2000-2009	Çoklu Regresyon	Amman Borsası	Borç/Özsermaye-DD/PD-Yatırım Kârlılığı- Nakit Akışı/Satışlar
Kheradyar vd.	2011	2000-2009	Panel Veri	Malezya Borsası	F/K-Temettü Verimi-PD/DD
Petcharabul ve Romprasert	2014	1997-2011	En Küçük Kareler	Tayland Borsası	Özsermaye Kârlılığı-Fiyat/Kazanç

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Hem zaman hem de kesit birim etkilerinin analize katılabildiği modeller panel veri modelleri olarak adlandırılır (Baltagi, 2001, s.1). Panel veri modelleri, bağımlı değişkenin 0-1 gibi kesikli değerler aldığı durumlarda da kullanılabilir. Bu modellere panel nitel tercih modelleri denilmektedir. Panel nitel tercih modellerinde bağımlı değişken 0-1 gibi iki farklı değer alıyorsa model, ikili panel nitel tercih modelleri olarak adlandırılırken ikiden fazla kesikli değer alıyorsa çoklu panel nitel tercih modelleri olarak adlandırılır. Çalışmada finansal oranların hisse senedi getirileri üzerindeki etkisi, panel nitel tercih modellerinden panel logit modeli kullanılarak incelenmiştir. Panel logit modeli, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin lojistik fonksiyondan yararlanılarak incelendiği bir modeldir. Panel logit modeli,

$$P_{it} = E(Y_{it} = 1/X_{it}) = F(Z_{it}) = \frac{1}{1 + e^{-Z_{it}}} = \frac{1}{1 + e^{-(\alpha_i + \beta_{it}X_{it})}}$$

denklemlerle gösterilir. Modelde yer alan Y_{it} , bağımlı değişkeni; X_{it} , bağımsız değişkenleri ifade etmektedir. β_{it} , eğim parametrelerini ve α_i de sabit etkileri göstermektedir. u_{it} ise, hata terimidir. Modeldeki bağımlı değişken, 0-1 değerini almaktadır. Bir olayın gerçekleşme olasılığı, (P_{it}) ile gösterilir ve bu durumda bağımlı değişken 1 değerini alır; olayın gerçekleşmeme olasılığı ise $(1 - P_{it})$ ile gösterilir ve bu durumda da bağımlı değişken 0 değerini almaktadır. Birime özgü etkilerin olmadığı, katsayıların sabit olduğu modeller homojen panel logit modelleri olarak adlandırılır ve,

$$P_{it} = \frac{1}{1 + e^{-(\alpha + \beta_1 X_{it})}}$$

biçiminde gösterilir. P_{it} olayının gerçekleşme olasılığı tahmin edilirken en çok benzerlik yöntemi kullanılır. Heterojen panel logit modelleri, birim veya zaman etkisinin dikkate alındığı modellerdir ve

$$P_{it} = \frac{1}{1 + e^{-(\alpha_i + \beta_{1it} X_{it})}}$$

olarak modellenir. Panel veri modelleri, birim veya zamandan kaynaklanan etkilerin sabiti ve eğim parametresini etkilediği durumlarda sabit etkili panel veri modelleri olarak; birim veya zamandan kaynaklanan etkilerin hata teriminin bir bileşeni olarak modele dâhil edilmesi durumunda ise rassal etkili panel veri modelleri olarak adlandırılır. Sabit ve rassal etkili panel logit modellerine ait katsayı yorumu direkt olarak yapılamamaktadır. Katsayıları yorumlarken marjinal etkilerden veya fark oranı değerlerinden yararlanılır. Katsayıların istatistiksel anlamlılığı Z testiyle; modelin genel anlamlılığı ise, sabit etkili panel logit modelinde LR testi ile, rassal etkili panel logit modelinde de Wald testiyle incelenmektedir (Çağlayan Akay, 2015, s.175-176, 181-184).

4. VERİ SETİ

Çalışmada BIST Sınai endeksinde yer alan ve 1996-2015 yılları arasında sürekli olarak işlem gören 43 şirketin hisse senedi getiri serileri ve finansal oranları analize dahil edilmiştir. Çalışmada kullanılan finansal oranlar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. Analizde Kullanılan Finansal Oranlar

Oran Grubu	Oran Adı
Likidite Oranları	Cari Oran (Dönen Varlıklar/Kısa Vadeli Borçlar)
	Likidite Oranı (Dönen Varlıklar-Stoklar) /Kısa Süreli Borçlar
Mali Yapı Oranları	Özsermaye/Maddi Duran Varlıklar
	Dönen Varlıklar/Aktifler

	Kısa Vadeli Borç/Toplam Borç
	Kısa Vadeli Borç/Özsermaye
	Kısa Vadeli Borç/Aktifler
	Kısa Vadeli Finansal Borç/Kısa Vadeli Borç
	Duran Varlıklar/Aktifler
	Özsermaye/Aktifler
	Borç Kaynak Oranı
Kârlılık Oranları	Esas Faaliyet Kâr Marjı
	Brüt Esas Faaliyet Kâr Marjı
	Net Kâr Marjı
	Aktif Kârlılık
	Özsermaye Kârlılığı
Borsa Performans Oranları	Fiyat/Kazanç
	Piyasa Değeri/Defter Değeri
	Piyasa Değeri/Net Satış
	Hisse Başına Kâr
Faaliyet Oranları	Alacak Devir Hızı
	Stok Devir Hızı
	Aktif Devir Hızı

5. ANALİZ VE BULGULAR

Çalışmada BIST Sınai endeksinde yer alan şirketlerin verileri kullanılarak finansal oranların hisse senedi getirileri üzerine etkisi panel logit model ile incelenmiştir.

Tablo 3. Değişkenlerin Tanımlaması

Değişkenler	Değişkenin İsmi	Değişkenin Açıklaması
Bağımlı Değişken	Y	Bir önceki döneme göre getiri pozitifse=1, Diğer durumlarda 0
Bağımsız Değişkenler	Pddd	Piyasa Değeri/Defter Değeri
	Bko	Borç Kaynak Oranı
	Ozkar	Özsermaye Karlılığı
	Cario	Cari Oran

Getiri serileri, yılsonu kapanış fiyatları kullanılarak hesaplanmıştır. Lojistik fonksiyon için kullanılacak bağımlı değişken bir önceki döneme göre pozitif getiriye sahip olanlarda 1, diğer durumlarda 0 olacak şekilde oluşturulmuştur. Panel logit modelde öncelikle sabit etkiler modelinin mi rassal etkiler modelinin mi uygun model olduğu Hausman (1978) testi ile belirlenecektir. Hausman testi, birim etkilerle bağımsız değişken arasında ilişki olduğunu ifade eden sabit etkiler modelinin uygun model olduğu belirtilen alternatif hipoteze karşılık; birim etkilerle bağımsız değişkenlerin ilişkisiz olduğunu öne süren rassal etkiler modelinin uygun olduğunu öne süren sıfır hipotezinin incelenmesine dayanır.

Çalışmada Borsa İstanbul (BİST) Sınai Endeksinde işlem gören işletmelerin likidite, mali yapı, kârlılık, borsa performans ve faaliyet oranları analizde kullanılmış, bu oranlarla getiri arasındaki ilişki panel logit modeli ile incelenmiştir. Bir önceki döneme göre pozitif getiri elde etme olasılığını etkileyen değişkenlerin Piyasa Değeri/Defter Değeri, Borç Kaynak Oranı, Özsermaye Karlılığı ve Cari oran değişkenleri olduğu belirlenmiştir.

Tahmin edilmiş sabit ve rassal etkili panel logit modellerinden hangisinin uygun model olduğunu belirleyebilmek için Hausman testi yapılmıştır. Hausman testinde sıfır hipotezi rassal etkili panel logit modelinin uygun model olduğunu ileri sürerken, alternatif hipotez sabit etkili panel logit modelinin daha tutarlı tahminler sağladığını ifade eder. Hangi panel logit modelinin kullanılması gerektiğinin belirlenebilmesi için yapılan Hausman test istatistiği sonucu aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4. Sabit veya Rassal Etkiler Panel Logit Modellerinde Uygun Modelin Seçimi için İncelenen Hausman Testi Sonucu

	---- Coefficients ----			
	(b)	(B)	(b-B)	sqrt(diag(V_b-V_B))
	felogit	telogit	Difference	S.E.
pddd	.5746387	.369488	.2051507	.0591244
bko	-.0249882	-.0179004	-.0070877	.0062186
ozkar	.0188537	.0155355	.0033182	.0024832
cario	-.1835305	-.1511258	-.0324047	.030452

b = consistent under Ho and Ha; obtained from xtlogit
B = inconsistent under Ha, efficient under Ho; obtained from xtlogit

Test: Ho: difference in coefficients not systematic

$$\chi^2(4) = (b-B)'[(V_b-V_B)^{-1}](b-B)$$

$$= 12.70$$

$$\text{Prob}>\chi^2 = 0.0128$$

Hausman test istatistiği sonucu, 12,70 (Prob.=0,0128) olarak bulunmuştur. Bu sonuç, %5 hata payına göre sıfır hipotezinin reddildiğini, sabit etkili panel logit modelinin uygun model olduğunu belirtmektedir. Aşağıdaki tabloda tahmin edilen sabit etkili panel logit model sonucu görülmektedir:

Tablo 5. Sabit Etkili Panel Logit Modeli Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	Z	Prob.
Pddd	0.5746387	0.0874961	6.57*	0.000
Bko	-0.0249882	0.0082571	-3.03*	0.002
Ozkar	0.0188537	0.0050356	3.74*	0.000
cario	-0.1835305	0.0557424	-3.29*	0.001
LR test istatistiği= 87.65				
Prob. =0.000				

*, parametrelerin %5'e göre anlamlı olduğunu ifade eder.

Sabit etkili panel logit modeli tahmininde katsayılar istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Model tahmini sonucu elde edilen katsayılar direkt olarak yorumlanamaz. Model için fark oranlarının (Odds Ratio) tahmin edilmesi gerekir. Aşağıdaki tabloda fark oranı ile tahmin edilmiş model sonucu verilmiştir:

Tablo 6. Fark Oranları (Odds Ratio) ile Tahmin Edilmiş

Sabit Etkili Panel Logit Modeli Sonuçları

Değişkenler	OR	Std.Hata	Z	Prob.
Pddd	1.776488	0.1554359	6.57*	0.000
Bko	0.9753214	0.0080534	-3.03*	0.002
Ozkar	1.019033	0.0051315	3.74*	0.000
cario	0.8323265	0.0463959	-3.29*	0.001
LR test istatistiği= 87.65 Prob. =0.000				

*, parametrelerin %5'e göre anlamlı olduğunu ifade eder.

Modeldeki fark oranı (Odds Ratio) değerinin 1'den büyük olması, değişkenlerin bir önceki döneme göre pozitif getiriye sahip olma olasılığı üzerinde önemli bir etkisinin olduğunu gösterir. Pddd oranı, bir önceki döneme göre pozitif getiri kazanma olasılığını, pozitif getiri elde etmemeye göre 1.776488 birim arttırmaktadır. Özsermaye kârlılığı oranı, bir önceki döneme göre pozitif getiri kazanma olasılığını, pozitif getiri elde etmemeye göre 1.019033 birim arttırmaktadır. Borç kaynak oranı, bir önceki döneme göre pozitif getiri kazanma olasılığını, pozitif getiri elde etmemeye göre 0.9753214 birim azaltmaktadır. Cari oran, bir önceki döneme göre pozitif getiri kazanma olasılığını, pozitif getiri elde etmemeye göre 0.8323265 birim azaltmaktadır. Model genel olarak incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (LR test ist.=87,65 (prob.=0,000).

6. SONUÇ

Elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde;

- Borsa performans oranlarından PD/DD oranının, kârlılık oranlarından Özsermaye Kârlılığı oranının hisse senedi getirileri üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu
- Oranların getiriye etkileme düzeylerine bakıldığında PD/DD oranının Özsermaye Kârlılığı oranına göre daha yüksek olduğu
- Likidite oranlarından Cari Oran ile mali yapı oranlarından Borç Kaynak Oranının hisse senedi getirileri üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu
- Oranların getiriye etkileme düzeylerine bakıldığında negatif etkinin borç kaynak oranında cari orana göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Analize dâhil edilen diğer finansal oranların hisse senedi getirilerini etkilediğine yönelik istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. Son olarak; elde edilen bulguların literatürdeki çalışmalarla önemli ölçüde uyduğu da görülmüştür.

Kaynakça

- Aktaş, M. (2008). İstanbul menkul kıymetler borsasında hisse senedi getirilileri ile ilişkili olan finansal oranların araştırılması. *Istanbul University Journal of The School of Business*, 37/3, 137-150.
- Alexakis, C., Theophano, P. ve Sunil, P. (2010). Predictability of stock returns using financial statement information: evidence on semi-strong efficiency of emerging Greek stock market. *Applied Financial Economics*, 20/16, 1321-1326.
- Ayaydın, H. ve Dağlı, H. (2012). Gelişen piyasalarda hisse senedi getirisini etkileyen makroekonomik değişkenler üzerine bir inceleme: Panel veri analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26/3-4, 45-65.
- Aydemir, O., Ögel, S. ve Demirtaş, G. (2012). Hisse senetleri fiyatlarının belirlenmesinde finansal oranların rolü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19/2, 277-288.
- Baltagi, B. (2001). *Econometric analysis of Panel data*. USA: John Wiley&Sons Ltd.
- Bayrakdaroğlu, A. (2012). Performans ölçütlerinin hisse senedi getirilerini açıklayabilme gücü üzerine ampirik bir çalışma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 53, 139-158.
- Cengiz, H. ve Püskül, A. S. Ö. (2016). Hisse senedi getirileri ve kârlılık arasındaki ilişki: borsa İstanbul endeksinde işlem gören işletmelerin analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/12, 295-306.
- Çağlayan Akay, E. (2015). STATA ile Panel veri modelleri. Giriş, S. (Ed.) (Yay. Haz.). *Panel nitel tercih modelleri* (s.175-192). İstanbul: Der yayınları.
- Dehuan, J. ve Jin, Z. (2008). Firm performance and stock returns: An empirical study of the top performing Stocks listed on Shanghai stock exchange. *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 12/1, 79-85.
- Demir, Y. (2001). Hisse senedi fiyatını etkileyen işletme düzeyindeki faktörler ve mali sektör üzerine İmkb'de bir uygulama. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6/2, 109-130.
- Ege, İ. ve Bayrakdaroğlu, A. (2012). İmkb şirketlerinin hisse senedi getiri başarılarının lojistik regresyon tekniği ile analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5/10, 139-158.
- Güngör, B. ve Kaygın, C. Y. (2015). Dinamik panel veri analizi ile hisse senedi fiyatını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6/9, 149-168.
- Hausman, J.A. (1978). Specification tests in Econometrics. *Econometrica*, 46, 1251-1271.
- Kalaycı, Ş. ve Karataş, A. (2005). Hisse senedi getirileri ve finansal oranlar ilişkisi: İmkb'de bir temel analiz araştırması. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 27, 146-157.
- Karaca, S. S. ve Başçi, E. S. (2011). Hisse senedi performansını etkileyen rasyolar ve imkb 30 endeksinde 2001-2009 dönemi panel veri analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16/3, 337-347.

Karcioğlu, R. ve Özer, A. (2014). Bist’de hisse senedi getirilerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Statik ve dinamik panel veri analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33, 43-70.

Kaya, A. ve Öztürk, M. (2015). Muhasebe kârları ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki: Bist firmaları üzerine bir uygulama. *Journal of Accounting & Finance*, 67, 37-54.

Kheradyar, S., Ibrahim, I. ve Nor, F. M. (2011). Stock return predictability with financial ratios. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 2/5, 391-396.

Modares, A., Sajjad, A. ve Mozghan, M. (2008). Testing linear relationships between excess rate of return and financial ratios. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1264912

Öz, B., Ayrıçay, Y. ve Kalkan, G. (2011). Finansal oranlarla hisse senedi getirilerinin tahmini: İmkb 30 endeksi hisse senetleri üzerine diskriminant analizi ile bir uygulama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/3, 51-64.

Petcharabul, P. ve Romprasert, S. (2014). Technology industry on financial ratios and stock returns. *Journal of Business and Economics*, 5/5, 739-746.

Sevim, U. (2016). İşletme finansal oranlarının hisse senedi getirileri üzerine etkisi: Bist 100 imalat işletmeleri örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11/2, 221-235.

Taani, K. ve Banykhaled, M. H. H. (2011). The effect of financial ratios, firm size and cash flows from operating activities on earnings per share: (an applied study: on Jordanian industrial sector). *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 3/1, 197-205.

KAHRAMANMARAŞ'TA DEPREM ALGISI

Doç.Dr.Ersin Kaya SANDAL

Yrd.Doç.Dr.Nadire KARADEMİR

Muammer TAŞIR

Öz

Çalışma alanı olarak seçilen Kahramanmaraş şehri tektonik açıdan Anadolu Levhası ile Arabistan Levhası'nın çarpışma sahası üzerinde yer alır. Bu saha aynı zamanda Ölü Deniz-Doğu Anadolu Fay hattına karşılık gelir. Güneyden gelip kuzeydoğuya doğru uzanan ve aktif bir özellik gösteren bu fay hattından ve kırılğan tektonik yapıdan dolayı şehir birinci derece deprem alanı üzerinde bulunmaktadır. Şehrin depremselliğinde etkili olan Doğu Anadolu Fayı; Bingöl Karlıova'dan başlayıp Gölbaşı ve Pazarcık üzerinden geçerek Aksu Çayı'nın batısına ulaşırken, Ölü Deniz Fayı ise Türkoğlu ve Narlı yakınlarında Doğu Anadolu Fayı ile birleşir. Bu tektonik oluşumlar Kahramanmaraş'ın bulunduğu alan için deprem potansiyeli ve risk üretirler. Birinci dereceden deprem bölgesinde yer alan Kahramanmaraş'ın uzun süredir yıkıcı bir deprem yaşamamış olması ve taşıdığı bu yüksek deprem riskine karşın giderek artan nüfus, sanayi ve yerleşim faaliyetleri nedeniyle olası bir depremden olumsuz etkilenme olasılığı yüksektir. Bu araştırma birinci derece deprem bölgesinde yer alan ve uzun bir dönemdir büyük bir depremin olmadığı Kahramanmaraş'ta yüksek deprem riskine karşı halkın depreme bakışı, onu nasıl algıladığı ve deprem konusunda yeterli bilinç düzeyine sahip olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu amaç çerçevesinde yöre halkına uygulanmak üzere anket formu oluşturulmuş, anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve sonuçları uygun istatistik metotlarla SPSS programında değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları ve buna dayalı çıkarımlar ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kahramanmaraş, Fay, Deprem, Algı

EARTHQUAKE PERCEPTION IN KAHRAMANMARAŞ

Abstract

Kahramanmaraş city, selected as the study area is located at the intersection of the Anatolian and Arabian tectonic plates. This area is under the effect of the Eastern Anatolia Fault and the Dead Sea Fault zones. Due to this active fault zone that come from south extending to the northeast and the fragile tectonic structure, the city is located on the first degree earthquake zone. The East Anatolian Fault that is effective in the seismicity of the city begins from east of Bingöl - Karlıova and reaches to west of Aksu river through Gölbaşı - Pazarcık, and also the Dead Sea Fault intersects with East Anatolian Fault near Turkoglu - Narlı. That Kahramanmaraş hasn't, located in the first degree earthquake zone, experienced a devastating earthquake for a long time and due to increasing population, industrial and settlement activities against high risk of earthquake it is most likely to be negatively affected by a possible earthquake. This research was conducted in Kahramanmaraş that is located in the first degree earthquake zone and also wasn't observed major devastating earthquake in long period to reveal the point of public view against the high earthquake risk, how people

perceive the earthquake risk and whether they have enough awareness about earthquakes. For this objective, a survey form has been created to be implemented in the framework of the local people, the survey was carried out and the results were evaluated by appropriate statistical methods in SPSS Programme. The research results and the conclusions based on this were put forth.

Keywords: Kahramanmaraş, Fault, Earthquake, Perception

1.GİRİŞ

Yer kabuğu içerisinde kırılmalar nedeniyle aniden çıkan titreşimlerin dalgalar halinde yayılması ve buna bağlı olarak geçtikleri ortamları ve yeryüzünü az veya çok şiddetle sarsması olayına deprem denir. Depremlerin büyük çoğunluğu yer kabuğunu oluşturan ve levha adı verilen büyük kara parçalarının hareketli sınırlarında aktif fay kuşaklarında meydana gelir (Biricik, 2001). Bu bağlamda deprem bulunduğu yer ve şiddeti ile orantılı olarak afet boyutuna ulaşabilir.

Eğitim ve halkın bilinçlendirilmesi afetlere karşı hazırlıklı olabilmek için büyük önem taşımakla birlikte (Kadioğlu, 2006), kişilerin deprem risk algılarında ve uygulayabilecekleri tedbirler konusunda bakış açıları, olabilecek depremlerde alınabilecek önlemler için de önemlidir (Özdemir ve Yılmaz, 2010).

Risk algılama ölçümleri dışsal faktörlerden kolaylıkla etkilenmesinin nedeni, kişilerin farklı yerlerden edindikleri bilgilerin algılarını etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda deprem risk algısı, insanların depremler hakkında sahip oldukları, zamanla öğrendikleri ya da geliştirdikleri bir değerlendirme olarak tanımlanabileceği gibi, bireylerin doğrudan yaşadıkları olayları kişisel deneyim olarak nitelendirmeleri medya ya da yakın çevrelerinden edindikleri bilgileri dolaylı bir deneyim olarak da ifade edilebilir (Kundak, 2015). Risk azaltıcı önlemlerin uygulanabilir ve etkili politikalar haline gelebilmesi için halkla işbirliği şarttır. Çünkü bireyler (hane halkı) bilimsel olarak tahmin edilen (gerçek) riskten daha çok, riski nasıl algıladıklarına göre doğal afet risklerini azaltmaya yönelik tedbirler almaktadır (Özdemir ve Yılmaz, 2010).

Depremin şiddeti ve magnitudünü karşılaştırmak gerekirse magnitud depremin kaynağında açığa çıkan enerjinin bir ölçüsü; şiddet ise depremin yapılar ve insanlar üzerindeki etkilerinin bir ölçüsüdür (Tablo 1).

Tablo 1. Depremin Şiddeti ve Magnitud Değerleri Arasındaki İlişki

Şiddet	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
Richter Magnitudü	4	4.5	5.1	5.6	6.2	6.6	7.3	7.8	8.4

[http://www.deprem.gov.tr/sarbis-\(04.12.2015\)](http://www.deprem.gov.tr/sarbis-(04.12.2015))

Bireylerin deprem riskini algılayışları ve oluşan zararı azaltıcı çözümlere bakış açıları, gelecek depremler için alınabilecek önlemleri ve bunların uygulama başarısını belirlemede önemli rol oynamaktadır (Özdemir ve Yılmaz, 2010). Türkiye, deprem kuşakları üzerinde bulunan bir coğrafyada yer almaktadır. Geçmişten günümüze Türkiye’de birçok yıkıcı deprem meydana gelmiş, insanlar can ve mal kaybına uğramış, mevcut sosyal düzenin bozulması ve toplumda korku ortamının oluşması gibi psiko-sosyal sorunlar ortaya çıkmıştır. Doğal bir afet olarak depremin, oluş zamanının tahmin

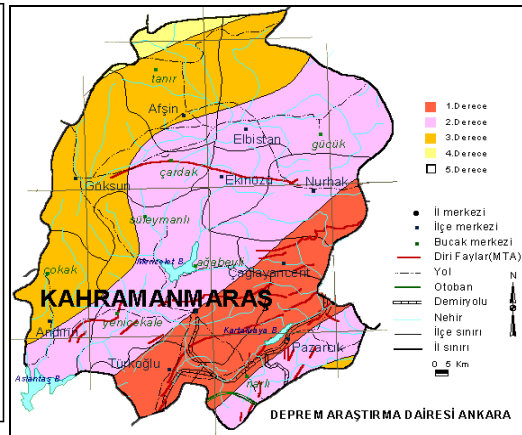
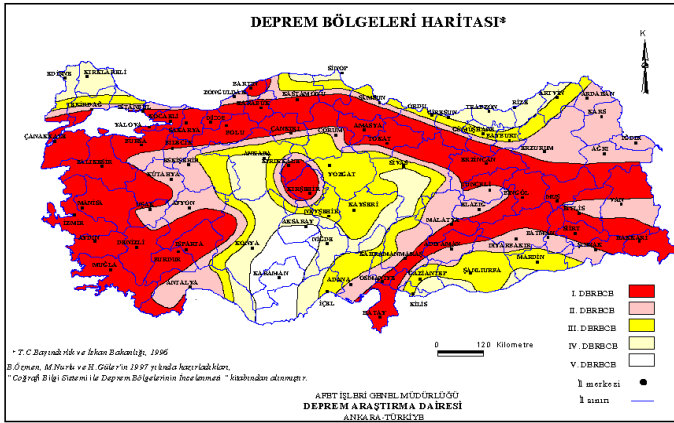

edilememesi ve fiziki yapıda meydana getirdiği yıkımlar, ortak bir toplumsal bilincin oluşmasını gerekliliğini beraberinde getirmiştir(Kolukırık ve Tuna,2009).

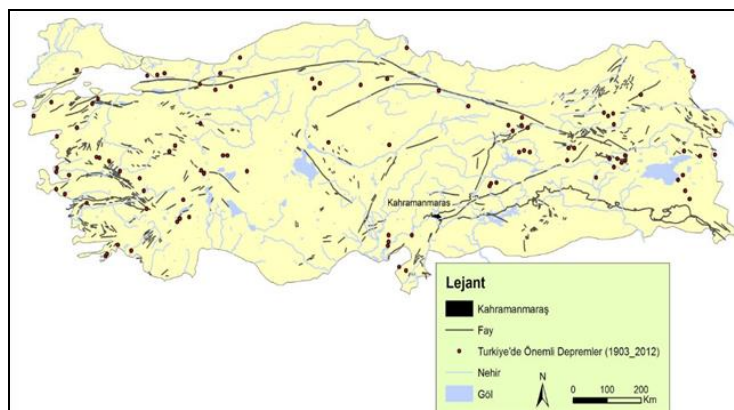
Toplumun bu doğal afetle başa çıkabilmesi ve karşılaşılması muhtemel bu tür durumlara karşı önlem alması oluşan zararı azaltıcı nitelikte bir algı ve bilgi birikimine sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle Kahramanmaraş'ta halkın depremi nasıl algıladığı ve deprem konusunda yeterli bilince sahip olup olmadığı çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır. İnsanların tutum ve davranışlarına rehberlik eden ve paylaşılan değerler inançlar, bilgi ve beceriler olarak kültür ve kültürel algılar ve sosyal organizasyon, doğal afet kayıplarını etkilemekte, riskler karşısında kişilerin seçici algıları ve riskten sakınma ve sakınmama konusundaki tercihleri, yaşa, eğitim ve gelir düzeyine göre farklılık göstermektedir.

Bu bağlamda çalışma Kahramanmaraş'ta var olan deprem riski göz önünde bulundurularak mevcut algının değerlendirilmesi ile oluşabilecek herhangi bir depreme karşı algı ve bilinç düzeyinin geliştirilmesine yönelik faaliyetlerin artırılması, deprem afeti karşısında zarar azaltmaya yönelik tedbirlerin alınması ve değerlendirmelerin yapılması açısından önem taşımaktadır.

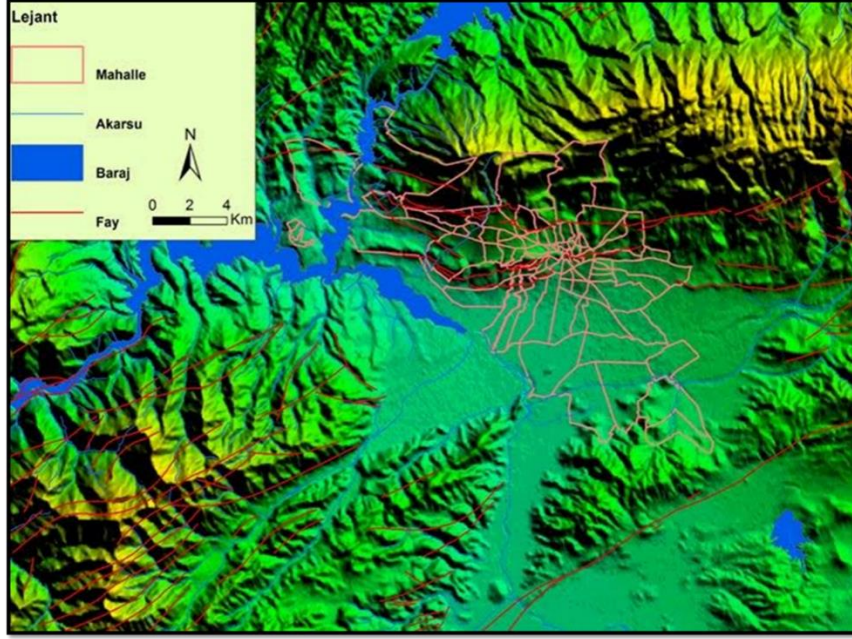

Şekil 1. Deprem Bölgeleri Haritası
(<http://www.deprem.gov.tr/>)

Şekil 2. Kahramanmaraş Deprem Bölgesi Haritası
(www.acilafet.org)

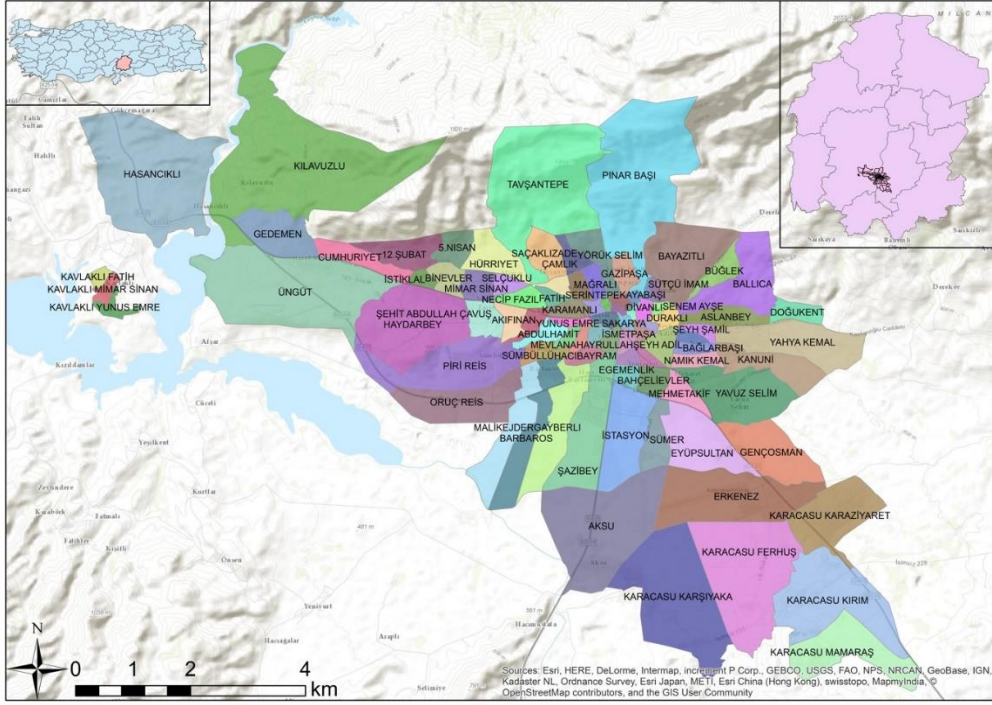
Şekil 3. Türkiye'deki Fay Hatları ve Kahramanmaraş'ın Konumu(Sandal ve Karademir,2013)

Şekil 4.Kahramanmaraş'ta Topoğrafik Zemin Üzerinde Faylanma ve Mahallelerin Dağılımı (Sandal ve Karademir,2013)

2.ÇALIŞMA ALANI

Kahramanmaraş,Akdeniz'in doğusunda Ahır Dağı'nın güney yamacı ile Maraş Ovası üzerinde deniz seviyesinden 400 – 800 m. yükseltide,şiddet derecesi yüksek, etki sahası geniş ve yıkıcı depremlerin oluşma potansiyelinin yüksek olduğu bir alanda yer almaktadır(Şekil 5).Kahramanmaraş şehri tektonik açıdan Anadolu Levhası ile Arabistan Levhası'nın çarpışma sahası üzerinde bulunmaktadır. Bu alan Ölü Deniz-Doğu Anadolu Fay hattına karşılık gelmektedir. Güneyden gelip kuzeydoğuya doğru uzanan ve aktif bir özellik gösteren bu fay hattından ve kırılgen tektonik yapı nedeniyle Kahramanmaraş şehri birinci derece deprem alanı üzerinde bulunmaktadır(Karademir ve Sandal,2014).Kahramanmaraş ve dolayı, Türkiye tektoniğinin aktif alanlarından biridir. Doğu Anadolu Yanlımı ile Ölü Deniz Yanlımı Kahramanmaraş ovasında buluşmaktadır(Gözübolvd.,2009). Aynı zamanda fayların henüz disloke olmayan segmentlerinin Kahramanmaraş yakınında yer alması bu alanda deprem riskini arttırmaktadır(Biricik, 2001).Türkiye deprem bölgeleri haritasına bakıldığında ülke topraklarının % 96'sının farklı oranlarda deprem tehlikesine sahip bölgeler içerisinde bulunduğu ve ülke nüfusunun % 98'inin bu bölgelerde yaşadığı görülmektedir. Bu bölgelerin % 66'sı 1. ve 2. derece deprem bölgeleri içerisinde dir(Şekil 1).

Şekil 5. Çalışma Alanının Lokasyon Haritası

3.MATERYAL VE YÖNTEM

Birinci derece deprem bölgesinde yer alan ve uzun bir dönemdir büyük bir depremin olmadığı Kahramanmaraş'ta yüksek deprem riskine karşı halkın depreme bakışı ve deprem konusunda yeterli bilinç düzeyine sahip olup olmadığını ortaya koymak amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan anket rassal olarak seçilen 1061 kişiye uygulanmıştır. Eksik doldurulan anketler ve 18 yaş altı katılımcıların anketleri çalışmayı olumsuz etkileyebileceği düşünülerek çıkarılmıştır. Çalışmada 1031 anket üzerinden SPSS yazılımında frekans(yüzde) analizi ve ki-kare testi uygulanmış, sonuçlar tablolar şeklinde sunulmuştur. Ayrıca Maden Teknik Arama Enstitüsü (MTA)'den yöreye ait diri fay haritası; Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü ile Başbakanlık Afet ve Acil Durum yönetimi Başkanlığı ve Kahramanmaraş Belediyesi ve Kahramanmaraş İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü'nden de yörede meydana gelen depremler ile ilgili veriler sağlanmıştır.

4.BULGULAR VE TARTIŞMA

Nüfus Özellikleri

Nüfusu 2015 yılında 603020'e ulaşan ve 8500 hektarlık bir alana yayılan Kahramanmaraş'ta 90 mahalle bulunmaktadır. Bu mahalleler Ahır dağı yamaçlarından Maraş ovasına doğru bir yayılım göstermektedir(Şekil 4).Kahramanmaraş'taki mahallelerin konumu, nüfus, zemin(alüvyal veya kolüvyal dolgu ve fay zonu) ve yapılaşma özellikleri dikkate alındığında şehirdeki nüfusun önemli bir bölümünün olabilecek büyük bir depremden olumsuz etkileneceği ortadadır(Sandal ve Karademir, 2013).

Tablo 2. Kahramanmaraş'ın Nüfus Gelişimi

Yıllar	İl Nüfusu	Kahramanmaraş / Şehir Nüfusu
1927	184958	25982

1950	288843	34641
1960	389857	54447
1970	528982	110761
1980	738032	178557
1990	892952	228129
2000	1002384	326198
2010	1044816	412252
2012	1063174	443575
2014	1089038	589423
2015	1096610	603020
2016	1112634	616301

Kaynak: TÜİK(2016)

Halkın Deprem Algısına Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan Kahramanmaraş halkının bazı sosyal, ekonomik ve demografik özellikleri ile depreme bakış açısına yönelik düşüncelerine ilişkin olarak elde edilen bulgular, yüzde analizi ve ki-kare testi uygulanarak ortaya konulmuş ve aşağıda alt başlıklar halinde sunulmuştur.

657

Tablo3. Katılımcıların Cinsiyet, Yaş, Medeni Durumu ve Memleketi

Cinsiyet	n	%
Kadın	415	40,3
Erkek	616	59,7
Toplam	1031	100
Yaş	n	%
18-24	499	48,4
25-45	392	38
46-60	108	10,5
62 ve üzeri	32	3,1
Toplam	1031	100

Medeni Durum	n	%
Evli	395	38,3
Bekâr	636	61,7
Toplam	1031	100
Memleket	n	%
Kahramanmaraş	710	68,9
Diğer	321	31,1
Toplam	1031	100

Araştırmaya katılanların %59,7'si erkek, %40,3 ü bayandır. Araştırmaya katılanların %48,4'ü, 18-24 yaş arası, %38'i 25-45 yaş arası, %10,5'i 46-60 yaş arası ve %3,1'i 62 yaş ve üzerindedir, %38,3'ü evli, %61,7 bekârdır. Ayrıca araştırmaya katılanların %68,9'u Kahramanmaraşlı, %31,1'i diğer illerdendir (Tablo 3). Katılımcıların %68,9'unun Kahramanmaraşlı olması çalışmanın daha gerçekçi olması açısından önem teşkil etmektedir. Araştırmaya katılanların %13,9'u ilkököl, %8,6'sı ortaokul, %29,2'si lise, %48,3'ü üniversite mezunları oluşturmaktadır (Tablo 4). Araştırmaya katılanların %22,8'i öğrenci, %13,8'i öğretmen, %5,4'ü çiftçi, %19,5'i esnaf, %14,3'ü ev hanımı, %2,3'ü emekli ve %21,9'u serbest meslek sahibi iken aylık gelir olarak %17,8'i 900tl ve altı, %37'si 901 ve 1500tl arası, %32,2'si 1501-2500tl arası, %7,1'i 2501-3000tl arası ve %5,9'u 3001tl ve üzeri aylık gelire sahiptir (Tablo 4). Ayrıca araştırmaya katılanların %47,2'si SSK, %22,2'si emekli sandığı, %23,2'si BAĞ-KUR, %4,9'u özel sigorta ve %2,4'ünün herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır (Tablo 4).

Tablo 4. Katılımcıların Eğitim, Meslek, Aylık Gelir ve Sağlık Güvenceleri

Eğitim Durumu	n	%
İlkokul	143	13,9
Ortaokul	89	8,6
Lise	301	29,2
Üniversite	498	48,3
Toplam	1031	100
Meslek	n	%
Öğrenci	235	22,8
Öğretmen	142	13,8

Çiftçi	56	5,4
Esnaf	201	19,5
Ev hanımı	147	14,3
Emekli	24	2,3
Serbest meslek	226	21,9
Toplam	1031	100
Aylık Ort. Gelir(TL)	n	%
900ve altı	184	17,8
901-1500	381	37
1501-2500	332	32,2
2501-3000	73	7,1
3001 ve üzeri	61	5,9
Toplam	1031	100
Sosyal Güvence	n	%
SSK	487	47,2
Emekli sandığı	229	22,2
BAĞ-KUR	239	23,2
Özel Sigorta	51	4,9
Yok	25	2,4
Toplam	1031	100

Araştırmaya katılanların %47'si bölgenin 1. dereceden deprem bölgesi içinde yer aldığını düşünürken, % 20,2'si 2. dereceden deprem bölgesi, %8,3'ü ise 3.dereceden deprem bölgesinde yer alır demiştir. %4,5'i 3. ve 4.dereceden deprem bölgesi içerisine yer aldığını düşünmekteyken %18,9'u ise hiçbir fikrinin olmadığını belirtmiştir(Tablo 5).Araştırmaya katılanların %22,2'si Kahramanmaraş'ta ki yapılaşmayı deprem riski açısından uygun görmekteyken, %77,8'i yapılaşmanın deprem riski açısından uygun olmadığını fikrindedir(Tablo 6).

Tablo 5. Katılımcılara Göre Kahramanmaraş Kaçınıcı Dereceden Deprem Bölgesinde Yer Alır?

Derece	n	%

1	485	47
2	208	20,2
3	86	8,3
4	40	3,9
5	17	1,6
Hiç fikrim yok	195	18,9
Toplam	1031	100

Tablo 6. Kahramanmaraş'taki Yapılaşmayı Deprem Riski Açısında Uygun mu?

	n	%
Evet	229	22,2
Hayır	802	77,8
Toplam	1031	100

Araştırmaya katılanların % 23,6'sı deprem zararlarının kader olduğu inancında iken %76,4'ü bu zararın ihmal olabileceği düşüncesindedir (Tablo 7). Katılımcılara yöneltilen Kahramanmaraş'ta büyük bir deprem olacağına inanıyor musunuz? Sorusuna ise katılımcıların cevabı, % 48'i Kahramanmaraş'ta büyük bir deprem olacağına inanmakta, %30,9'u büyük bir depremin olmayacağına inanmaktadır, %21'i ise kısmen bu düşünceye inanmaktadır (Tablo 8).

Tablo 7. Kahramanmaraş'ta Deprem Zararları Kader mi Yoksa Bir İhmal Mi Olur?

	n	%
Yalnızca kader	243	23,6
İhmal	788	76,4
Total	1031	100,0

Tablo 8. Kahramanmaraş'ta Büyük Bir Deprem Olacağına İnanıyor Musunuz?

	n	%
Evet	495	48

Hayır	319	30,9
Kısmen	217	21,1
Toplam	1031	100

Kahramanmaraş'ta büyük bir deprem olacağı ya da olmayacağı düşüncesine sevk eden şey nedir şeklinde bir soru sorduğumuzda ankete katılanların yaklaşık %40'ıTV ve gazete cevabını, %17'si Kandilli Rasathanesi, %13'ü ise hissettiğim küçük depremler olduğunu belirtmiştir(Tablo 9).

Tablo 9. Kahramanmaraş'ta Büyük Bir Deprem Olup Olmaması Düşüncesine Sevk Eden Şey Nedir?

	n	%
TV	334	32,4
Gazete	86	8,3
Kandilli Rasathanesi	181	17,6
Hislerim	105	10,2
Hissettiğim Küçük Depremler	141	13,7
Diğer	184	17,8
Toplam	1031	100,0

Araştırmaya katılanların %28,9'u Kahramanmaraş'ta uzun yıllar büyük bir depremin olmamasını iyi bir durum olarak değerlendirirken,%47,5'i bu durumun iyi olmadığı düşüncesinde ve %23,6'sı fikrinin olmadığını belirtmektedir(Tablo 10).Araştırmaya katılanların %57,6'sı deprem hakkında bilgiyi televizyondan edinmekte,%21,8'i internet yoluyla bilgi edinirken %12,6'sı ise gazete, radyo, kitap ve dergilerden bilgi edinmektedirler(Tablo 11).

Tablo 10. Kahramanmaraş' ta Uzun Yıllar Büyük Bir Depremin Olmaması İyi Bir Durum mudur?

	n	%
Evet	298	28,9
Hayır	490	47,5
Fikrim yok	243	23,6
Total	1031	100,0

Tablo 11. Deprem Hakkında Genellikle Nereden Bilgi Ediniyorsunuz?

	n	%
Televizyon	594	57,6
Gazete	57	5,5
Radyo	20	1,9
Kitap	54	5,2
Dergi	5	0,5
İnternet	225	21,8
Arkadaşlar	76	7,4
Toplam	1031	100,0

Araştırmaya katılanların % 43,2'si deprem konusunda kandilli rasathanesinin açıklamalarına güvenmektedir. Bunu sırasıyla Afet İşleri Genel Müdürlüğü %14,2 ve %9,2 ile üniversiteler takip ederken,%11,4'ü deprem konusunda hiçbir kurumun açıklamalarına güvenmemektedir(Tablo 12).

Tablo 12. Deprem Konusunda En Çok Hangi Kurumun Açıklamalarına Güveniyorsunuz?

	n	%
Kandilli Rasathanesi	445	43,2
Üniversiteler	95	9,2
Valilik	59	5,7
Başbakanlık	61	5,9
Afet işleri genel müdürlüğü	146	14,2
TÜBİTAK	69	6,7
Sivil toplum kuruluşları	38	3,7
Hiçbiri	118	11,4
Toplam	1031	100,0

Araştırmaya katılanların %78,7'si evinizin deprem sigortası var mı sorusuna hayır cevabı verirken,%21,3'ünün evlerinin deprem sigortası bulunmaktadır(Tablo 13).Araştırmaya katılanlara aile fertleri deprem anında ev ve iş yerlerinde ne yapacaklarını biliyorlar mı sorusu

sorulduğunda %63,2'si hayır cevabını verirken %36,8'i deprem anında ne yapacaklarını bildikleri düşüncesindedirler(Tablo 14).Araştırmaya katılanların %45,7'si oturduğunuz ev yapılmadan önce zemin etüt çalışması yapıldı mı sorusuna bilmiyorum cevabını verirken %21' evet,%33,3'ü ise hayır cevabını vermiştir(Tablo 15).

Tablo 13. Evinizin Deprem Sigortası Var Mı?

	n	%
Evet	220	21,3
Hayır	811	78,7
Toplam	1031	100

Tablo 14. Aile Fertleri Deprem Anında Ev Veya İş Yerlerinde Ne Yapacaklarını Biliyorlar Mı?

	n	%
Evet	379	36,8
Hayır	652	63,2
Toplam	1031	100,0

Tablo 15. Oturduğunuz Ev Yapılırken Zemin Etüt Çalışması Yapıldı Mı?

	n	%
Evet	217	21,0
Hayır	343	33,3
Bilmiyorum	471	45,7
Toplam	1031	100,0

Araştırmaya katılanların %57,2'si belediyenin deprem konusunda ki tedbirlerini yetersiz olduğunu düşünmekteyken % 7,5'i yeterli ve %35,3'ü ise kısmen yeterli olduğunu düşünmektedir(Tablo 16). Araştırmaya katılanların % 50,8'i Kahramanmaraş Belediyesi'nin imar ve yapılaşma konusunda gerekli hassasiyeti göstermediğini düşünmekteyken %26,2'si gerekli hassasiyeti gösterdiği düşüncesinde ve %23'ü kısmen hassasiyet gösterildiğini düşünmektedir(Tablo 17).

Tablo 16. Kahramanmaraş Belediyesi'nin Deprem Konusunda ki Tedbirlerini Yeterli Buluyor Musunuz?

	n	%
Yeterli	77	7,5
Kısmen yeterli	364	35,3
Yetersiz	590	57,2
Toplam	1031	100,0

Tablo 17. Kahramanmaraş Belediyesi İmar ve Yapılaşma Konusunda Gerekli Hassasiyeti Gösteriyor Mu?

	n	%
Evet	270	26,2
Hayır	524	50,8
Kısmen	237	23,0
Total	1031	100,0

Araştırmaya katılanların Kahramanmaraş'ta kamuoyundaki deprem tartışmaları ile ilgili olarak en çok hangisine katılırsınız sorusuna %60,6'sı halkı bilinçlendirmek, %15,2'si lüzumsuz %9,7'si şov amaçlı olduğunu düşünmektedir(Tablo18).Araştırmaya katılanların Kahramanmaraş Belediyesi'nin olası bir depremin zararları konusunda imar ve yapılaşmada ki beklentileri nelerdir sorusuna %52,1'i mühendislerin denetime özen göstermesi beklentisi içindeyken %31,1'i çok katlı yapılara izin verilmemesi gerektiğini düşünmektedir(Tablo 19).

Tablo 18. Kahramanmaraş' ta Kamuoyundaki Deprem Tartışmaları İle İlgili Olarak En Çok Hangisine Katılırsınız?

	n	%
Halkı bilinçlendirmek	625	60,6
Şov amaçlı	100	9,7
Rant için	82	8,0
Halkın zihni karışıyor	67	6,5

Lüzumsuz	157	15,2
Toplam	1031	100,0

Tablo 19. Kahramanmaraş Belediyesinin Olası Bir Depremın Zararlarından Korunma Konusunda İmar ve Yapılaşmada En Çok Ne Yapmasını Beklersiniz?

	n	%
Çok katlı yapıya izin verilmemeli	321	31,1
Mühendislerin denetime özen göstermesi	537	52,1
Mahalle aralarında açık alan olmalı	71	6,9
Deprem tatbikatları yapılmalı	74	7,2
Diğer	28	2,7
Toplam	1031	100,0

Katılımcıların eğitim durumu ile Kahramanmaraş'ta büyük bir deprem olacağına inanıyor musunuz sorusu değerlendirildiğinde; ilkokul mezunlarının % 34,3'ü evet ,% 44,1'i hayır, %21,72'si ise kısmen cevabını verirken,ortaokul mezunlarının % 41,6'sı evet, % 37,1'i hayır ,%21,3'ü kısmen cevabını vermiştir. Yine üniversite mezunlarının %49'u ve lise mezunlarının %54,8'i Kahramanmaraş'ta büyük bir deprem olacağına inanmaktadır. Bu durum istatistiksel olarak değerlendirildiğinde eğitim durumu ile Kahramanmaraş'ta büyük bir deprem olacağına inanıyor musunuz sorusu arasındaki ilişkinin olmadığı hipotezimiz reddedilerek değişkenler arasında P=0,000 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır(Tablo 20).

Katılımcıların eğitim durum ile Kahramanmaraş kaçınıcı dereceden deprem bölgesinde yer alır sorusu arasındaki ilişki değerlendirildiğinde; ilkokul mezunlarının %41,9'u, ortaokul mezunların %39,1'i,lise mezunlarının %43,9'u üniversite mezunlarının %52'si Kahramanmaraş'ın 1.derecede deprem bölgesinde yer alındığını ifade etmişlerdir.Bununla birlikte ilkokul mezunların %31,50'si,ortaokul mezunlarının %24,70'i, lise mezunlarının %17,60'ı üniversite mezunlarının ise %15,10'u ise hiçbir fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu durum istatistiksel olarak değerlendirildiğinde eğitim durumu ile Kahramanmaraş kaçınıcı dereceden deprem bölgesinde yer alıyor sorusu arasındaki ilişkinin olmadığı hipotezimiz reddedilerek değişkenler arasında P=0,000 düzeyinde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır(Tablo 21).

Tablo 20.Eğitim Durumu ile Kahramanmaraş'ta Büyük Bir Deprem Olacağına İnanıyor Musunuz?

Eğitim	Deprem olacağına inanıyor musunuz?	Toplam

		Evet	Hayır	Kısmen	
İlkokul	n	49	63	31	143
	%	34,30	44,10	21,70	100
Ortaokul	n	37	33	19	89
	%	41,60	37,10	21,30	100
Lise	n	165	80	56	301
	%	54,80	26,60	18,60	100
Üniversite	n	244	143	111	498
	%	49,00	28,70	22,30	100
Toplam	n	495	319	217	1031
	%	48,00	30,90	21,00	100
		$\chi^2 = 22,27$	$df = 6$	$P = 0.000$	

Tablo 21. Eğitim Durumu İle Kaçınıcı Dereceden Deprem Bölgesinde Yer Aldığı Bilgisi Arasındaki İlişkiler

Eğitim		Kaçınıcı dereceden deprem bölgesinde yer alır?						Toplam
		1	2	3	4	5	Hiçbir fikrim yok	
İlkokul	n	59	17	6	13	3	45	143
	%	41,30	11,90	4,20	9,10	2,10	31,50	100
Ortaokul	n	35	16	13	0	3	22	89
	%	39,1	18,00	14,60	0,00	3,40	24,70	100
Lise	n	132	69	27	15	5	53	301
	%	43,90	22,90	9,00	5,00	1,70	17,60	100
Üniversite	n	259	106	40	12	6	75	498
	%	52,00	21,30	8,00	2,40	1,20	15,10	100

Toplam	n	485	208	86	40	17	195	1031
	%	47,00	20,20	8,30	3,90	1,60	18,90	100
X²=56,48 df=15 P=0.000								

Katılımcıların meslek durumu ile 7 büyüklüğünde deprem olsa eviniz yıkılır mı sorusu arasındaki ilişkiler değerlendirildiğinde; öğrencilerin %20,9'u evlerinin yıkılacağı düşüncesindeyken,%51,5'i 7 büyüklüğünde deprem olsa evlerinin yıkılmayacağını düşünmektedir. Ankete katılan öğretmenlerin ise %29,6'sı evet cevabını verirken %57'si ise evlerinin yıkılmayacağını düşünmektedir. Bu durum istatistiksel olarak değerlendirildiğinde meslek grupları ile 7 büyüklüğünde deprem olsa eviniz yıkılır mı sorusu arasında ilişkinin olmadığı hipotezimiz reddedilerek değişkenler arasında P=0,002 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır(Tablo 22).

Katılımcıların cinsiyet durumu ile 7 büyüklüğünde deprem olsa eviniz yıkılır mı sorusu ile arasındaki ilişkiler değerlendirildiğinde; kadınların %31,60'ı evet, %41,10'u hayır,%27,30'u kısmen cevabını vermiştir. Erkeklerin ise %27,10'u evet,%51,90'ı hayır cevabını verirken %20,90'ı fikrinin olmadığını belirtmiştir. Bu durum istatistiksel olarak değerlendirildiğinde 7 büyüklüğünde deprem olsa eviniz yıkılır mı sorusu ile cinsiyet arasında ilişkinin olmadığı hipotezimiz reddedilerek P=0,002 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır(Tablo 23).

Tablo 22. Meslek Durumu ile 7 Büyüklüğünde Deprem Olsa Eviniz Yıkılır mı?

Meslek	7 büyüklüğünde deprem olsa eviniz yıkılır mı?			Toplam	
		Evet	Hayır		Fikrim yok
Öğrenci	n	49	121	65	235
	%	20,90	51,50	27,70	100
Öğretmen	n	42	81	19	142
	%	29,60	57,00	13,40	100
Çiftçi	n	17	24	15	56
	%	30,40	42,90	26,80	100
Esnaf	n	71	95	35	201
	%	35,30	47,30	17,40	100
Ev hanımı	n	43	56	47	146
	%	29,50	38,40	32,20	100
Emekli	n	7	11	6	24
	%				

	%	29,20	45,80	25,00	100
Serbest meslek	n	69	102	55	226
	%	30,50	45,10	24,30	100
Toplam	n	298	490	242	1031
	%	28,90	47,60	23,50	100
$\chi^2=31,15$ $df=12$ $P=0,002$					

Tablo 23. Cinsiyet ile 7 Büyüklüğünde Deprem Olsa Eviniz Yıkılır mı? Sorusu Arasındaki İlişkiler

Cinsiyet	7 büyüklüğünde deprem olsa eviniz yıkılır mı?			Toplam	
		Evet	Hayır		Fikrim yok
Kadın	n	131	170	113	414
	%	31,60	41,10	27,30	100
Erkek	n	167	320	129	616
	%	27,10	51,90	20,90	100
Toplam	n	298	490	242	1030
	%	28,90	47,60	23,50	100
$X^2=31,15$ $df=12$ $P= 0,002$					

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Kahramanmaraş'ın yaklaşık 200 yıldır büyük ve şiddetli bir deprem yaşamamış olması ve taşıdığı yüksek deprem riski karşısında halkın depreme karşı bakışını, algısını ve yeterli bilinç düzeyine sahip olup olmadığını araştırılmıştır.

Katılımcıların Kahramanmaraş'ın kaçınıcı derecede deprem bölgesinde yer aldığı sorusunu %47 oranında birinci derecede deprem bölgesi olduğu ifadesi ile doğru cevaplamışlardır(Tablo 5).Bununla birlikte aile fertleri deprem anında ev ve iş yerlerinde neler yapacaklarını biliyorlar mı sorusuna %63,2' si hayır cevabını verirken,%36,8'i evet cevabını vermiştir(Tablo 6). Bu cevaplar ışığında halkın depreme yönelik belli bir bilgi düzeyine sahip olmasına rağmen kişilerin yeterince tedbir almadığı sonucu ortaya çıkmıştır(Tablo 6).

Araştırmaya katılanların,%47,5'i Kahramanmaraş'ta uzun yıllardan bu yana büyük bir depremin olmamasını kötü bir durum olarak algılanmaktadır(Tablo 10),% 48'i ise Kahramanmaraş'ta büyük bir deprem olacağına inanmaktadır(Tablo 10).Buna rağmen katılımcıların oturduğunuz ev yapılmadan önce zemin etüt çalışması yapılması konusunda %50'den fazlası yapılmadığı yada bu konu hakkında bilgiye sahip olmadıklarını belirtmiştir(Tablo 15).

Katılımcıların %22,2'si Kahramanmaraş'ta ki yapılaşmayı deprem riski açısından uygun görmekteyken,% 77,8'i yapılaşmanın deprem riski açısından uygun olmadığı fikrindedir(Tablo 6).Kahramanmaraş'ta olası bir depremin zararlarının %76,4 oranında ihmal olacağı düşüncesinde ve %23,6'sı ise deprem zararlarının kader olduğu inancına ve algısına sahiptir(Tablo 7).

Yine katılımcıların Kahramanmaraş Belediyesi'nden deprem konusundaki beklentileri nelerdir sorusuna %52,1'i mühendislerin denetime özen göstermesi ve %31,1'i de çok katlı yapılara izin verilmemesi gerektiğini düşünmektedir(Tablo 18).

Kahramanmaraş kaçınıcı dereceden deprem bölgesinde yer alıyor sorusu arasındaki ilişkinin olmadığı hipotezimiz reddedilerek değişkenler arasında $P=0,000$ düzeyinde anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır.Yine Kahramanmaraş'ta büyük bir deprem olacağına inanıyor musunuz sorusu ile eğitim arasındaki ilişkinin olmadığı hipotezimiz reddedilerek değişkenler arasında $P=0,000$ düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Anlamlı bir ilişkinin bulunuyor olması Kahramanmaraş'ın birinci dereceden deprem bölgesi olduğu bilgisinin eğitim seviyesi arttıkça oran bazında yükseldiğini ve büyük bir deprem olacağı düşüncesi ve algısının da aynı oranda değişim gösterdiği belirlenmiştir(Tablo 19 ve 20).

Uzun süredir büyük ve şiddetli bir deprem yaşanmayan Kahramanmaraş'ta meydana gelebilecek ve afet boyutuna ulaşabilecek depremler konusunda yerel halk bilinçlendirilmelidir. Bunun içinde Kahramanmaraş Belediyesi basın ve yayın kuruluşları ile halkı deprem konusunda bilgilendirilmelidir.Binaların deprem kontrollerinin yapılmasına özen gösterilmeli ve bu konuda teknik idari ve yasal önlemler alınmalıdır. Şehirde erken uyarı ve alarm sistemleri kurulmalı deprem tatbikatları yapılmalıdır. Kahramanmaraş valiliği ve afet işleri müdürlüğü bu konuda çalışmalar yapmalıdır.

Kaynakça

Biricik, A. S., & Korkmaz, H. (2001). Kahramanmaraş'ın Depremselliği. Marmara Coğrafya Dergisi, 53-82.

- Gözübol, A. M., Yüksel, F. A., & Sezgin, N. (2009). Kahramanmaraşın Depremselliği. Kahramanmaraş Sempozyumu, (s. 1489-1495). Kahramanmaraş.
- Kadıoğlu, M. (2005). Afete Hazırlık ve Afet Bilinci Eğitiminde Verilen Mesajların Standardizasyonu. Deprem Sempozyumu (s. 1500-1502). Kocaeli: Kocaeli .
- Karademir, N., & Kaya Sandal, E. (2013). Kahramanmaraş'ta Depremsellik Bağlamında Zemin-Yerleşme İlişkisi. 3rd International Geography Symposium (s. 605-622). Kahramanmaraş: GEOMED.
- Kolukırık, S., & Tuna, M. (2009). Türk Medyasında Deprem Algısı: Marmara Depremi Örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 286-298.
- Kundak, S. (2015). Deprem Risk Algısı ve Kentsel Dönüşüm. Sekizinci Ulusal Deprem Mühendisliği Konferansı. İstanbul: TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası.
- Özdemir, Ö., & Yılmaz, C. (2010). Olasılığı Düşük Risklerin Yönetimi ve Risk Algısı: Deprem Riski Üzerine Bir Saha Araştırması. İktisat İşletme ve Finans, 47-71.
- T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Deprem Dairesi Başkanlığı. (2015, 12 28). Afad. www.deprem.gov.tr: <http://www.deprem.gov.tr/?aspxerrorpath=/sarbis> adresinden alındı
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2015, 12 25). Merkezi Dağıtım Sistemi. Türkiye İstatistik Kurumu: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden alındı

<http://www.deprem.gov.tr>

www.acilafet.org

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİNDE MUHASEBE VE FİNANSAL YÖNETİM OKUYAN ÖĞRENCİLERİN KAYGI DURUMLARININ ARAŞTIRILMASI

Doç. Dr. Osman Kürşat ONAT

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Osman AKIN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Bucak İşletme Fakültesi

Fikriye AYDIN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, S.B.E. Muhasebe ve Finansal

Öz

Bu çalışmanın amacı, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi öğrencilerinin cinsiyet, yaş, sınıf, başarı durumu, kardeş sayısı, ailenin eğitim durumu, ailenin yapısı ve gelirin sosyal, problem çözme, başarısızlık, gelecek kaygılarını nasıl etkilediğini incelemektedir. Araştırma Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde Muhasebe ve Finansal Yönetim bölümüne devam etmekte olan öğrencileri kapsamaktadır. Bu araştırmanın evrenini 400 öğrenci oluşturmaktadır. Fakat uygulanan anketlerin 390'ı geçerlidir. Araştırma sonucunda elde edilen bilgiler ışığında muhasebe ve finansal yönetim eğitimi almakta olan öğrencilerin kaygı durumlarının cinsiyete ve aile gelirin göre farklılık gösterdiği bulgularına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demografik Özellikler, Muhasebeleşme, Farklılaşma

INVESTIGATION OF CONCERN SITUATIONS OF STUDENTS WHO STUDY ACCOUNTING AND FINANCIAL MANAGEMENT AT MEHMET AKİF ERSOY UNIVERSITY

Abstract

The aim of this study is to examine how gender, age, grade, success status, number of siblings, educational status of the family, family structure, family income and social status of the family of Mehmet Akif Ersoy University students effect their problem solving ability, failure and future concern. This study involves students who are proceeding at Mehmet Akif University Accounting and Financial Management department. The universe of this study consists of 400 students. But 390 of the applied questionnaires are valid. As a result of the research, it has been determined that students studying in accounting and financial management areas have different anxiety situations according to gender and family income.

Keywords: demographic properties, accounting, differentiation

1.Giriş

Günümüzde ülkenin gelişmişliği eğitilmiş ve nitelikli kişilere bağlanmaktadır. Dolayısıyla nitelikli çalışanlara ulaşmakta ancak gençlerin iyi eğitim almış ve iyi yetişmiş olmasıyla mümkün olur. Gençlerin psikolojik durumu, yaşadığı sosyal ve kültürel çevre; eğitimi ve yaşantısı için büyük ölçüde önem taşır. Teknolojinin gelişmesiyle ve yaşam şartlarının giderek değişmesiyle birlikte bireylerin psikolojik sorunlarında da artışlar görülmektedir. Gençlerin günlük yaşantılarında, okul hayatında veya meslek hayatlarında yaşadıkları sorunlar şartlarla beraber büyüme göstermiştir.

Konuyla ilgili birçok araştırma yapılmış olup yapılan araştırmaların hemen hepsinde kaygının gençlerin yaşantısında eğitimini ve geleceğini engelleyen içsel bir sorun olduğu ortaya konulmuştur. Kaygı diğer bir adıyla aksiyete; bireyin kendini tehdit altında hissetmesi ve kötü şeyler olacağına dair bir duygu içinde olmasıdır. Kişinin kendisini yaşadığı olaylardan daha büyük bir sorunla karşı karşıya olduğunu hissetmesi durumu olarak da tanımlanabilir (Tümerdem, 2007).

Normal düzeydeki kaygının kişiyi olumlu yönde etkileyip motive edici bir durum olduğunu düşündüren çalışmalarda bulunmaktadır. Kaygı hayatımızın bir parçasıdır. Birey kendini tehdit altında her hissettiğinde kaygı duyar. Kişinin tehlikeli durumlarda ve yaşadığı çıkmazlarda kaygı hissetmesi normaldir (Çelik, 2009). Ancak kaygının bu gibi durumların dışında günlük hayatta gereğinden fazla hissedilmesi ya da tehdit yaratmayan olaylar karşısında da kaygı duyulması olağan değildir. Kişinin yaşantısında gereğinden fazla varlığını hissettiği kaygı, günlük yaşamı olumsuz etkilediği gibi verilen kararların yanlış olmasına da sebep olabilmektedir. Bu gibi durumlarda kişinin eğitim ve ya meslek hayatını sekteye uğratabilir. Kaygı yarardan çok zarar vermeye başladığında kişi için tedavi edilmek zorunluluğu olan bir sorun haline gelmiş demektir.

Yaşamın önemli bir evresi olan üniversite döneminde gençlerin kaygıya yatkınlığı daha fazla olabilmektedir. Öğrencinin başarısı ve ya başarısızlığı ailesi, çevresi ve toplum tarafından önem taşımaktadır. Bu da öğrencinin kendisinden başka kişilere karşı da sorumlu olduğu düşüncesini yaratabilir. Bu düşünce de kişinin baskı altında olduğunu hissedip ve kaygı duymasına sebep olabilir. Kaygının artmasıyla da kişi geleceğinde neler yapacağını belirsizliğine düşer ve karar vermekte zorluklar yaşayabilir.

Ülkemizde öğrencilerin öncelikle üniversiteli olabilmek için zor bir sınavdan geçmeleri gerekmektedir. Üniversiteli olabilmek için girdikleri sınavdan sonra kaygıları tükenmemekte ve üniversite öğrencisi olarak yaşadığı kaygılar ve gelecek mesleki kaygıları ortaya çıkmaktadır (Çakmak ve Hevedanlı, 2005). Bu kaygılar öğrencinin cinsiyetine, ailenin almış olduğu eğitime, ailenin sosyal ve ekonomik durumuna, kardeş sayısına, okuldaki arkadaş ortamına veya öğrencinin yalnızlığına, okuldaki başarısına, öğrencinin kişilik özelliklerine, kişinin kendisine olan özgüvenine ve çevresinin tutumuna göre değişkenlik göstermektedir. Bu etkenlerin yanı sıra öğrenci okumakta olduğu okulun özellikleri ve bölümün de etkileri olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur.

2.Kaygı

“Kaygı sözcüğünün kökü eski Yunanca “anxsiesta” olup, endişe, korku merak anlamına gelmektedir.” (Canbaz vd., 2007). Kaygı, kişinin iç dünyasından ve dış etkenlerden kaynaklı olarak kendini tehlike altında hissedip korku içinde olmasıdır. Birey, her an bir tehlike ile karşı karşıya kalacakmış gibi bir ruh halindedir. İçinde bulunduğu durumdan daha büyük bir sorunla

karşı karşıya olduğunu düşünür. “Kaygı, normalde korku duygusu uyandırmayacak nitelikteki uyarıların bir takım korku tepkilerine yol açması halidir” (Erarslan, 2009). Kaygı duyan insan her zaman olumsuz durumlarla karşı karşıya kalacağı hissine kapılır ve huzursuzluk içindedir.

Bazı bilim adamları çağımızı “kaygı çağı” olarak nitelendirmektedir. Günümüzde yaşanan teknolojik yenilikler kaygının giderek artmasına sebep olmuştur. İnsan teknolojiyi doğaya olan tutsaklıktan kurtulmak için geliştirmiştir fakat insan teknolojinin tutsağı olmuştur. Bu tutsaklık kişinin benliğini yitirmesine iyi ilişkiler kuramamasına ve giderek yalnızlaşmasına sebep olmuştur. Teknolojik gelişmeler, ilerlemeler ve değişimler hızla ilerlemekte ve buna bağlı olarak günümüz hatalığı olarak adlandırılan “kaygı ve stres” azalmamakta aksine artmaktadır (Çakmak ve Hevedanlı, 2005).

Yapılan bazı araştırmalarda kaygının başarı için gerekli olduğu düşüncesi de vardır. Bazı durumlarda kaygının kişiyi motive edici bir durum olduğu düşünülmektedir. Orta düzeydeki kaygı, kişinin başarılı olması için gereken motivasyon görevi görebilir. Bireyin başarılı olabilmesi çok çalışmasına olanak sağlar. Bu da kişinin kontrol edebildiği orta düzeydeki kaygı ile üstün bir başarı sağlayabileceğini gösterir. Aynı zamanda kişinin olumsuz ve üzücü durumlarla karşılaşabileceği düşüncesi kişiyi bu durumlar için temkinli davranmaya iter. Dolayısıyla kişi başına gelebilmesi muhtemel bu durumları daha kolay atlatabilir Fakat kaygı kişi tarafından iyi yönetilemediğinde ve kaygının boyutu arttığında kişinin kaygının esiri olması muhtemeldir. Kaygı, bireyin içsel ve çevresel etkenlerine bağlı olarak kişide farklı sorunlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kaygı arttıkça kişi karar vermekte güçlük çeker ve geleceği hakkında ne yapacağını bilemez hale gelir. Her zaman tedirgin, korku içinde ve kendine güvensiz hisseder. Bu da kişiyi kendini ifade edemeyen, yalnız bir kişi olmaya iter (Çakmak ve Hevedanlı, 2005).

3. Muhasebe Eğitimi ve Kaygı

Bireyin üniversite dönemi adı altında yaşadığı kaygılar üniversite öğrencisi olmadan ve üniversite eğitimi almak amacıyla girdiği sınavla başlamaktadır. Bu sınav öğrencinin en önemli evrelerinden biri olan üniversite döneminin kaygılarının başlangıcı demektir. Bu stresli süreçten sonra da kaygıları bitmemekte eğitim, sınav ve gelecek kaygısı ortaya çıkmaktadır. Üniversite döneminin ilk yılları ergenlik dönemi içerisinde yer almaktadır ve üniversiteye başlamak bireyin hayatında birçok değişiklik demektir. Birçok çalışmada bu yıllarda gençlerin kaygılarının daha çok olduğu belirtilmiştir. Bu kaygılar bireyin kişilik özelliklerine ve çevresel etkenlerine göre değişkenlik gösterir. İnsan doğası gereği çevresinden etkilenir ve bu etkenler içerisinde aile en önemlisi olarak görülür. Tümerdem’e (2007) göre; öğrencilerde görülen kaygının çoğu öğrencinin başarısında, anne babanın yüksek beklentilerine ulaşamama kaygısından oluşur. Bireyin cinsiyeti, yaşı, başarı durumu, ailesinin ekonomik ve sosyal durumu, kardeş sayısı gibi etkenler de kişinin kaygıları üzerinde değişkenlik göstermektedir.

Üniversite döneminde söz konusu kaygılar oluşmakla birlikte alınan eğitimin uzmanlığı da kaygıların artmasında veya azalmasında önemli rol oynamaktadır. Çalışma kapsamında değerlendirecek olursak muhasebe ve finans eğitimin öğrenciler üzerindeki etkisi üzerine de değinmek gerekir.

Muhasebe eğitimi, muhasebe alanında bilgili elamanlar yetiştirilmek üzere verilen eğitimidir. Muhasebe eğitimin amacı; toplumun hedefleri doğrultusunda bireylere muhasebe mesleğinin gerektirdiği bilgi, beceri ve yeterlilikleri kazandırabilmektir. Muhasebe eğitiminin amacına

ulaşabilmek için öğrenci muhasebe teorisini ve uygulamalarını benimsemek durumundadır. Muhasebe eğitimi alan öğrenciler lisans dönemi boyunca çeşitli muhasebe ve finans derslerinin eğitimini almaktadır. Verilen muhasebe ve finans derslerinin amacı; öğrencilere muhasebe eğitiminin kazandırılması ve bu bilgileri yorumlama, analiz etme ve karar almada kullanılabilecek diğer bilimlerden faydalanabilmektir (Demir; 2012).

Bu nedenle öğrenci üzerinde hissettiği sorumluluklar nedeniyle korkuya kapılabilmekte ve kaygı duyabilmektedir.

Üniversite eğitimi alan öğrencinin, mezuniyetinin yaklaşmasıyla da gelecek kaygısı başlamaktadır. Mezuniyetin yaklaşması öğrencinin iş hayatında yaşayacağı kaygılar ya da işsiz kalma kaygısı, toplum içinde alacağı rol kaygısı, arkadaşlık bağları ile ilgili kaygılar ve aileye karşı sorumluluklar ile ilgili kaygılar olarak ortaya çıkabilir. Yapılan çalışmalarda mezun adayı öğrencilerin mezun olduktan sonra bu gibi kaygılarla karşı karşıya kalabildiğini göstermektedir. Öğrencilerin en büyük sorunları mezun olduktan sonra ne yapacağını bilememe, istedikleri mesleği elde edememe ya da çalıştığı meslek için yeterli olamama korkularıdır. Devlet memuru olmak isteyen öğrencilerin de önüne yeni bir sınav (KPSS) çıkmaktadır. Bu zorlu sınavda öğrenciler için yeni bir kaygı nedeni olarak karşımıza çıkar.

Alınan muhasebe eğitimi her alanda olduğu gibi gelecek ve mesleki kaygı unsurlarını içermektedir. Her ne kadar güncelliğini ve geçerliliğini korusa da söz konusu eğitimi alan öğrencilerin sayıca çok olması, mezuniyet sonrası zorunlu tabi sınavlara tabi olması, gibi nedenler gelecek kaygısı oluşturmakla birlikte eğitim süresince alına eğitimin niteliği ve kalitesi noktasında başarısızlık, problem çözme ve sosyal kaygılarda oluşabilecektir. Bu nedenle söz konusu unsurların ayrı ayrı incelenmesi eğitim alan öğrencilerin kaygı taşıp taşımadıkları noktasındaki tespitte önem arz edecektir.

Öğrencilerin uygun meslek seçimi yapıp yapmamış olması da bu noktada kaygı hissettirebilecek başka bir konudur. Öğrenci gelecekte yapacağı mesleği sadece kazanç elde etmek olarak görüp sevmediği ve sevemeyeceği bir meslek icra etmek zorunda kalıyorsa bu da öğrencinin stresli ve kaygılı bir geleceğe adım atıyor demektir. Meslek seçmek kişinin hayat biçimini seçmesi demektir. Bu nedenle gençler meslek seçimi yaparken yani geleceğini şekillendirirken doğru ve kendine uygun mesleği seçmelidir (Akın ve Onat, 2015:299).

Kaygı ve stres, öğrencilerde alkol ya da uyuşturucu kullanımına, toplumda uygun karşılanmayacak davranışlara, yetenek azalmasına, okula devamsızlıklarda artışa, başarıda azalmaya yol açtığı belirtilmektedir (Bozkurt, 2004). Bu nedenle kaygı sorunları olan öğrencilerin kaygıları sorun haline gelmeye başladığında tedavi olmaları ve psikolojik yardım almaları gerekmektedir.

3.Literatür

Öğrencilerin, öğrenim hayatındaki kaygılarını konu alan birçok çalışma yapılmıştır. Türkiye’de bireylerin başarı kaygısı, sınav kaygısı, gelecek kaygısı ile ilgili yapılan çalışmalar aşağıda sunulmuştur.

Erkan ve diğerleri (2002), ergenlik çağındaki gençlerin kaygılarının anne-baba davranışlarına ve cinsiyete bağlı olarak değişip değişmediğini incelemiştir. Bu araştırmaya göre; kaygının anne-baba tutumlarına ve bireyin cinsiyetine göre değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir.

Güz (2003), kaygı ve panik sorunları olan bireylerin demografik özellikler açısından değişiklik göstermesi araştırmıştır. Bu araştırmada sosyal kaygı bozukluğunun başlangıç yaşı, bireyin cinsiyeti, kliniğe gitme ve tedaviye cevap verme gibi alanlarda değişiklik gösterdiği belirtilmiştir.

Bozkurt (2004), üniversite öğrencilerinin kaygı ve depresyonlarını bazı değişkenler açısından incelemiştir. Öğrencilerin cinsiyetinin, anne baba tutumlarının, başarı düzeylerinin, sosyo-ekonomik durumlarının, eğitim aldığı bölümden memnun olma düzeyinin, öğrencinin kaygı durumunu etkilediğini saptamıştır.

Çakmak ve Hevedanlı (2005), sınıf, fakülte, cinsiyet, başarı durumu, arkadaşlık ilişkileri, çalışmak istenilen meslek, anne-baba tutumu ve ekonomik durumunun öğrencinin kaygılarını nasıl etkilediğini araştırmıştır. Öğrencinin sınıfının, cinsiyetinin, arkadaşlık ilişkilerinin, anne-baba tutumlarının kaygı üzerinde etkili olduğu, fakülte, başarı düzeyi, istenilen meslek ve ekonomik durumun kaygı üzerinde bir fark yaratmadığını saptamıştır.

Gürsoy (2006), ergenlik dönemindeki gençlerin cinsiyetleri ve sosyo-ekonomik düzeylerinin benlik tasarımı ile durumluk ve sürekli kaygı düzeylerinde farklılık yaratıp yaratmadığını incelemiştir. Ergenlerin sosyo-ekonomik düzeyinin benlik tasarım, durumluk ve sürekli kaygı düzeyi üzerinde fark yarattığını, cinsiyetler arasında benlik tasarımı, durumluk ve sürekli kaygı açısından fark yaratmadığını belirlemiştir.

Tümerdem (2007), son sınıf öğrencilerinin fakülte, cinsiyet, başarı durumu, arkadaşlık ilişkileri yeterliliği, çalışmak istenilen meslek, ailenin tutumu ve ekonomik düzeyin kaygı üzerindeki etkisini araştırmıştır. Araştırma sonucunda fakülte, başarı düzeyi, arkadaşlık ilişkileri, çalışmak istenilen meslek açısından kaygının değişkenlik gösterdiği, cinsiyet, ailenin tutumu ve ailenin ekonomik durumu açısından değişkenlik göstermediği saptanmıştır.

Saracaloğlu (2008), lisansüstü eğitim alan öğrencilerin araştırma yeterliklerinin; akademik güdülenme düzeyleri, bilimsel araştırmaya yönelik kaygıları ve tutumları ile olan ilişkisini araştırmıştır. Sonuç olarak lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin araştırma yeterlik düzeyinin “oldukça yeterli” olduğu gözlemlenmiştir.

Dılmaç vd. (2009), üniversite öğrencilerinin sürekli kaygı ve denetim odaklarını bağlanma stilleri açısından incelemiştir. Araştırma sonucunda bağlama ve sürekli arasında ve bağlama ve denetim odağı arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Sübaşı (2010), Trower ve Gilbert'in (1989) sosyal kaygı modelinden çıkarılan denencelerini sınamıştır. Araştırma sonucunda, itaatkâr/uyusal olarak sınıflandırılan öğrencilerin arkadaşça ve düşmanca baskın öğrencilerden anlamlı olarak daha fazla sosyal kaygıya sahip olduklarını belirlemiştir.

Keklik (2011), üniversite öğrencilerinin bağlanma stilleri ile cinsiyetleri, kişisel anlamlılık düzeyleri, depresyona yatkınlık ve sürekli kaygı düzeyleri arasındaki ilişki incelemiştir. Araştırma sonucunda kadın ve erkek öğrencilerin bağlanma ile ilgili kaçınma, bağımlılık ve sürekli kaygı düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Deveci vd. (2012), üniversite öğrencilerindeki muhtemel kaygı düzeylerini ve ilişkili faktörleri incelemiştir. Kaygının, öğrencilerinin ailesinin gelir durumuna, bireyin kendisini sağlıklı hissetmesine, eğitim aldığı bölümü severek okumasına, cinsiyetin, sigara kullanma durumuna, yatılı ve ya evde kalma durumuna, yaşına, kardeş sayısına, çalışma duruma bağlı olarak değiştiğini saptamıştır.

4. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Muhasebe ve Finansal Yönetim Okuyan Öğrencilerin Kaygı Durumlarına Yönelik Bir Araştırma

4.1. Araştırmanın Amacı

Üniversite eğitimi alan öğrenciler açısından fiziksel durum olduğu kadar ruhsal durumda oldukça önem taşımaktadır. Öğrencilerin eğitimleri ile ilgili kaygıya kapılmaları günlük yaşamalarını etkileyeceğinden başarı durumlarını etkilemektedir. Bu nedenle kaygının sebeplerinin araştırılması ve çözüm bulunması son derece önemlidir. Çalışmanın üçüncü bölümünde de anlatıldığı şekilde, kaygının farklı çeşitleri bulunmaktadır. Bu kaygılar üniversite eğitimi gören öğrencilerde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, muhasebe ve finansal yönetim eğitimi görmekte olan öğrencilerin kaygı durumlarının cinsiyet, yaş, gelir, başarı durumu gibi durumlarda nasıl farklılık gösterdiğini anket yöntemi ile araştırarak ortaya koymaktır.

Araştırmada dokuz tane demografik 6 tane önem derecesi belirten ve 22 tane likert tipi sorular bulunmaktadır. Önem derecesini ölçen sorularda “1-en az”, “5-en çok” ifadeleri yer alırken likert tipi sorularda “1-kesinlikle katılmıyorum”, “2-katılmıyorum”, “3-ne katılıyorum ne katılmıyorum”, “4-katılıyorum” ve “5-kesinlikle katılmıyorum” ifadeleri bulunmaktadır.

4.2. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Muhasebe ve Finansal Yönetim eğitimi almakta olan öğrencilere anket yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Araştırma analizi için “SPSS 20.0” paket programı kullanılmıştır. Veriler, bağımsız T testi, varyans analizi teknikleri kullanılarak çözümlenmiştir.

4.3. Analiz Bulgularının Değerlendirilmesi

Bu araştırmanın evrenini Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi muhasebe ve finansal yönetim eğitimi almakta olan 960 öğrenci (1. 2. 3. ve 4. sınıf normal ve ikinci öğretim) oluşturmaktadır (Araştırmanın yapıldığı tarihte kayıtlı öğrencilerin toplam sayısı). Ancak 400 öğrenciyi ulaşılarak anket yapılmış olup 10 anket geçersi sayılarak 390 anket analize tabi tutulmuştur.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Cinsiyet	Kişi Sayısı (N)	Yüzde %
Kadın	206	52,8
Erkek	184	47,2
Yaş	Kişi Sayısı (N)	Yüzde %
17-19	99	25,4
20-22	249	63,8
23-25	34	8,7
26-28	8	2,1

Sınıf	Kişi Sayısı (N)	Yüzde %
1. NÖ	65	16,7
1. İÖ	43	11,0
2. NÖ	53	13,6
2. İÖ	48	12,3
3. NÖ	40	10,3
3. İÖ	47	12,1
4. NÖ	65	16,7
4. İÖ	29	7,4
GNO	Kişi Sayısı (N)	Yüzde %
0,00-1,99	25	6,4
2,00-2,99	269	69,0
3,00-3,50	73	18,7
3,51-4,00	22	5,6
Annenizin Eğitimi	Kişi Sayısı (N)	Yüzde %
İlköğretim	305	78,2
Lise	66	16,9
Üniversite	19	4,9
Babanızın Eğitimi	Kişi Sayısı (N)	Yüzde %
İlköğretim	231	59,2
Lise	122	31,3
Üniversite	37	9,5
Ailenizin Yapısı	Kişi Sayısı (N)	Yüzde %
Otoriter	105	26,9

Demokratik	129	33,1
Koruyucu	142	36,4
Tutarsız	7	1,8
İlgisiz	7	1,8
Kardeş Sayısı	Kişi Sayısı (N)	Yüzde %
1-3	296	75,9
4-6	83	21,3
7-fazlası	11	2,8
Ailenizin Geliri	Kişi Sayısı (N)	Yüzde %
500-1500	125	32,1
1501-2000	131	33,6
2001-üstü	133	34,1

Araştırmaya katılan öğrencilerin %52,8'si, (206 kişi) kadın %47,2'si (184 kişi) erkektir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %63,8'i (249 kişi) 20 ila 22 yaş aralığında %25,4'ü (99 kişi) 17 ila 19 yaş aralığında %8,7'si (34 kişi) 23 ila 25 yaş aralığında ve %2,1'i (8 kişi) 26 ila 28 yaş aralığındadır. Araştırma Yüksekokulda muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilere özgü olduğu için birinci öğretim ve ikinci öğretim tüm öğrencilere uygulanmış ve verilen yanıtlara bakıldığında 1. ve 4. Sınıf birinci öğretim öğrencileri %16,7 (65 kişi) ile en yüksek katılımı, 3. sınıf birinci öğretim %10,3 (40 kişi) ile en düşük katılımı oluşturmaktadır. İkinci öğretim öğrencilerinde ise, %12,3 (48 kişi) ile 2. Sınıflar en yüksek katılımı, %7,4 (29 kişi) 4. sınıflar en düşük katılımı oluşturmaktadır. Öğrencilerin en önemli motivasyon unsuru ders notları olduğu aşikardır. Hem motivasyon hem de kaygı durumu için genel not ortalaması öğrenilip analiz edilmiştir. Bu bağlamda GNO'na bakıldığında öğrencilerin %69'unun (269 kişi) not ortalamasının 2,00 ile 2,99 arasında olduğu görülmektedir. Her ne kadar okulda alınan eğitim önemli olsa da bazı durumlarda ailenin sahip olduğu eğitim öğrencinin kaygısını ve başarısını etkileyebilir. Bu nedenle öğrencinin ailesinin eğitim durumuna baktığımızda anne eğitiminin %78,2 (305 kişi) baba eğitiminin ise %59,2 (231 kişi) ile ilköğretim düzeyinde olduğu görülmektedir. Anketeye katılan öğrencilerin aile yapıları incelendiğinde; öğrencilerin %36,4 (142 kişi) koruyucu, %33,1 (129 kişi) demokratik ailelere sahip olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamında, %75,9'u (296 kişi) çekirdek aileye sahip olduğu görülmektedir. Ailenin gelir düzeyi öğrencinin başarılı olması üzerinde etkili olabilmektedir. Araştırmaya göre, öğrencilerin %34,1'ü (133 kişi) 2001-üstü aile gelirine sahipken %33,6'sı (131 kişi) 1501-2000 arası ve %32,1'i (125 kişi) 500-1500 aile gelirine sahiptir. Ailenin gelir düzeyi düşük öğrencinin başarısızlık sonucunda sınıf tekrarı yapma ve bu nedenle ek harcamaların meydana gelmesi durumlarıyla karşı karşıya gelme olasılığı kaygıyı artırabilir.

Tablo 2: Muhasebe ve Finansal Yönetim Eğitimi Alan Öğrencilerin Bölüm Seçmedeki Nedenlerine İlişkin Sorulan Sorulara Verilen Yanıtlarının Aritmetik Ortalamaları

Bölüm Seçme Nedenleri	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
Okuduğum bölümü kendi isteğimle seçtim.	390	3,28	1,583
Okuduğum bölümü ailemin isteği ile seçtim.	390	2,80	1,477
Okuduğum bölümü akrabalarımın yönlendirmesi ile seçtim.	390	1,93	1,307
Okuduğum bölümü iş garantisi olduğu için seçtim.	390	3,26	1,386
Okuduğum bölümü puanım yettiği için seçtim.	390	3,63	1,483
Okuduğum bölümü yanlış tercih sonucu seçtim.	390	1,94	1,479

Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin bölüm seçme nedenlerine ilişkin sorulara vermiş oldukları yanıtların ortalamasına baktığımızda bölüm seçme nedenlerinde en fazla ortalamaya (3,63) puanın yetmesi olduğu görülmektedir. En düşük ortalamaya (1,93) akrabaların yönlendirmesi olduğu görülmektedir. Bu durumda öğrencinin herhangi bir yönlendirmeden ziyade puan tercihlerine göre ilgili bölüme yerleştikleri görülmektedir. Söz konusu sorulara verilen yanıtların standart sapmalarına baktığımızda ise en yüksek (1,583) standart sapma “okuduğum bölümü kendi isteğimle seçtim” ifadesi yer alırken en düşük (1,307) standart sapma “okuduğum bölümü akrabalarımın yönlendirmesi ile seçtim” ifadesi yer almaktadır.

Tablo 3: Öğrencilerin sürekli kaygılarla ilgili sorulara vermiş olduklara cevapların aritmetik ortalamaları

Sorular	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
Okulda arkadaşlarımla ve hocalarımla ilişkim çok iyidir.	390	3,56	1,125
Kafama takılan konularda gereğinden fazla düşünürüm.	390	3,67	1,226
Genellikle karar vermekte zorlanırım.	390	3,19	1,299
“Hayır” demekten korkuyorum.	390	2,76	1,336

Kalabalık karşısında konuşmaktan korkarım.	390	2,84	1,368
Hiçbir şeye yaramadığımı düşünüyorum.	390	2,06	2,284
Karşılaştığım sorunlar karşısında yılmam, çözüm yolları ararım.	390	3,79	1,132
Yapamayacağımı düşündüğüm sorumlulukları yüklenmekten kaçınırım.	390	2,91	1,290
Herhangi bir sorunla ilgili plan yapıyorsam o plana güvenirim.	390	3,74	1,100
Herhangi bir soruna çözüm ararken genellikle yanlış şeyleri dikkate aldığımı düşünürüm.	390	2,76	1,251
Ani kararlar veririm ve sonrasında pişmanlık duyarım.	390	2,80	1,307
Genellikle karşılaştığım sorunlar çözebileceğimden zordur.	390	2,85	1,164
Yaptıklarımı her zaman kontrol etmek istiyorum.	390	3,78	1,126
Başarısız olmaktan korkuyorum.	390	3,19	1,369
Derslerimde başarılı olabilmek için her zaman özenli çalışırım.	390	3,26	1,162
Derslerimdeki başarımlarım konusunda kendimi aileme karşı sorumlu hissediyorum.	390	3,93	1,164
Korkularım ve kaygılarım derslerimi kötü yönde etkiliyor	390	3,13	1,267
Mezun olduktan sonra iş bulamamaktan korkuyorum.	390	3,31	1,381
KPSS'nin zorluğu stresli olmama sebep oluyor.	390	3,26	1,367
Mezun olduktan sonra istediğim statüye ulaşamama kaygısı duyuyorum.	390	3,36	1,336
Verdiğim emeklerin karşılığını alamamaktan korkuyorum.	390	3,56	1,334
Gelecek için duyduğum kaygı derslerimi ve	390	3,33	1,307

hayatımı etkiliyor.			

Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin sürekli kaygı ile ilgili oluşturulan sorulara verilen yanıtların ortalamalarını incelediğimizde en yüksek ortalamaya (3,93) “Derslerimdeki başarımlarım konusunda kendimi aileme karşı sorumlu hissediyorum” ifadesi sahip iken en düşük ortalamaya (2,06) “Hiçbir şeye yaramadığımı düşünüyorum” ifadesi yer alır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin vermiş oldukları yanıtların standart sapmasına bakıldığında, “Başarısız olmaktan korkuyorum” ifadesinin (1,369) en yüksek standart sapmaya “Herhangi bir sorunla ilgili plan yapıyorsam o plana güvenirim” ifadesinin (1,100) en düşük standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin sürekli kaygıya ilişkin sorular dört farklı boyutta ele alınmıştır. Bunlar: sosyal kaygı, problem çözme, başarısızlık kaygısı ve gelecek kaygısıdır. Oluşturulan kaygı boyutlarının ortalamaları tablo 4 de görülmektedir.

Tablo 4: Öğrencilerin oluşturulan kaygı boyutlarına vermiş oldukları yanıtların ortalamaları

Boyutlar	Sayı	Ortalama	Standart Sapma
Sosyal Kaygı	390	3,0137	,71491
Problem Çözme	390	3,1436	,63228
Başarısızlık Kaygısı	390	3,3656	1,09692
Gelecek Kaygısı	390	3,4574	,77452

Oluşturulan boyutlara verilen yanıtlara bakıldığında aralarında çok fazla bir farklılığın olmadığı görülmekle beraber en yüksek ortalamanın (3,4574) gelecek kaygısının, en düşük ortalamanın (3,0137) sosyal kaygının sahip olduğu görülmektedir.

4.5. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma kapsamında demografik özellikler ile birlikte cevapların ortalamalarına bakıldıktan sonra sorulara ilişkin hipotezleri test etmek gerekmektedir.

H1: Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin sürekli kaygıları ile sosyal kaygı boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin sürekli kaygıları ile problem çözme boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H3: Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin sürekli kaygıları ile başarısızlık kaygısı boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin sürekli kaygıları ile gelecek kaygısı boyutu arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Tablo 5: Sürekli kaygı ile kaygı boyutları arasındaki ilişki

Sürekli Kaygı	N	Ortalama	Standart Sapma	T Değeri	Anlamlılık
Sosyal Kaygı	390	3,0137	,71491	80,486	,000
Problem Çözme	390	3,1436	,63228	95,062	,000
Başarısızlık Kaygısı	390	3,4574	,77452	85,607	,000
Gelecek Kaygısı	390	3,3656	1,09692	58,793	,000

Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi almakta olan öğrencilerin kaygıya ilişkin vermiş oldukları sorular bağlamında boyutların anlamlı bir ilişkiye sahip olup olmadığını öğrenmek amacıyla yapılan T testinde bu bağlamda oluşturmuş oluşturulmuş olan hipotezler test edilmiştir. T testi, iki örneklem grubu arasındaki ortalamalar açısından fark olup olmadığını araştırmak için kullanılır ve bir gruptaki ortalamanın diğer gruptaki ortalamadan önemli derecede farklı olup olmadığını belirler (Kalaycı, 2008:74).

Tablo 5’de görüldüğü üzere tüm boyutlarda muhasebe ve finansal yönetimi eğitimi alan öğrencilerin sürekli kaygıları ile anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($P<0,001$). Bu durumda H1, H2, H3, H4 hipotezleri kabul edilmektedir.

H5: Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin sosyal kaygısı ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark vardır.

H6: Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin problem çözme kaygısı ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark vardır.

H7: Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin başarısızlık kaygısı ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark vardır.

H8: Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin gelecek kaygısı ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 6: Cinsiyet ile Sürekli kaygı boyutları arasındaki ilişkiyi ölçen Bağımsız T Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	T Değeri	Anlamlılık (Sig)
H5					
Kadın	206	3,1165	,67488	3,037	,003
Erkek	184	2,8986	,74228	3,021	,003
H6					
Kadın	206	3,1513	,57773	,254	,799
Erkek	184	3,1350	,68976	,252	,801

H7					
Kadın	206	3,5447	,70250	2,367	,018
Erkek	184	3,3598	,83915	2,344	,020
H8					
Kadın	206	3,4825	1,02913	2,238	,026
Erkek	184	3,2348	1,15701	2,223	,027

Araştırmaya katılan öğrencilerin sürekli kaygılarının cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla kurulan hipotezleri bağımsız T testine tabi tuttuğumuzda; sosyal kaygı ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir ($p < 0,001$). Ancak problem çözme kaygısı, başarısızlık kaygısı ve gelecek kaygısı ile cinsiyet arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır ($p > 0,001$). Bu durumda H5 hipotezi kabul edilmekte H6, H7, H8 hipotezleri ret edilmektedir.

Araştırma kapsamında yer alan kadınların ortalamasının (3,11), erkeklerin ortalamasına göre (2,89) göre daha fazla olduğu görülmekte olup, kadınların bu bağlamda oluşturulan sorulara erkeklere nazaran daha fazla katıldıkları görülmektedir. Bu durumda bayan öğrencilerin daha fazla sosyal kaygı yaşadıkları görülmektedir. Bunun nedeni kadın ve erkeğin toplumdaki yerlerinin farklı olmasından, kadınların özgüveninin erkeklere nazaran daha az olmasından sosyal yaşantıda erkeklerin kadınlara göre daha öncelikli görülmesinden kaynaklanmakta olabilir. Ayrıca kadınların ailelerinin erkeklere göre daha koruyucu olması da bu durumun nedeni olarak görülebilir (Cinsiyet ve aile yapısı arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla yapılan çapraz tablo analizinde kadınlar (85 kişi) ile erkeklere göre (57 kişi) daha koruyucu aile yapısına sahip olduklarını belirtmişlerdir).

H9: Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin sosyal kaygısı ile aile geliri boyutu arasında anlamlı bir fark vardır.

H10: Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin problem çözme kaygısı ile aile geliri boyutu arasında anlamlı bir fark vardır.

H11: Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin başarısızlık kaygısı ile aile geliri boyutu arasında anlamlı bir fark vardır.

H12: Muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin gelecek kaygısı ile aile geliri boyutu arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 8: Aile Geliri ile Sürekli kaygı arasındaki ilişkiyi ölçen Anova Testi

Aile Geliri	F Değeri	Anlamlılık (Sig)	N	Ortalama	Standart Sapma	Farklılıklar
H9						
500-1500	9,824	,000	125	3,1133*	,70571	500-1500 ile 2001 ve üstü arasında/1501 ve 2000 ile 2001 ve
1501-2000			131	3,1399*	,69762	

2001- üstü			134	2,7973*	,69470	üstü arasında
H10						
500-1500	1,972	,141	125	3,2347	,62687	
1501-2000			131	3,0878	,60670	
2001- üstü			134	3,1132	,65676	
H11						
500-1500	6,896	,001	125	3,6432*	,70234	500 ve 1500 ile 2001 ve üstü arasında
1501-2000			131	3,4504	,77632	
2001- üstü			134	3,2910*	,80323	
H12						
500-1500	6,040	,003	125	3,6112*	,99363	500 ve 1500 ile 2001 ve üstü arasında
1501-2000			131	3,3588	1,10543	
2001- üstü			134	3,1433*	1,13922	

*Post Hoc (Tukey) Testine göre aralarında fark bulunan değişkenler

Son olarak muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin sürekli kaygıları ile aile geliri boyutu analize tabi tutulduğunda; sosyal kaygı ile aile geliri arasında anlamlı bir fark olduğu ($p < 0,001$) ancak problem çözme boyutu ile aile geliri arasında anlamlı bir fark olmadığı ($p > 0,001$) görülmektedir. Yine bu analize göre; başarısızlık kaygısı ile ve gelecek kaygısı ile aile geliri boyutu arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Bu durumda H13, H15, H16 hipotezleri kabul edilmekte ancak H114 hipotezi kabul edilmemektedir.

Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla yapılan Tukey Çoklu Karşılaştırma Testine baktığımızda farklılığın 500-1500 TL ile ($\square = 3,1133$), 2001 TL ve üzeri arasında ($\square = 2,7973$), ayrıca 1501-2000 TL ($\square = 3,1399$) ile 2001 TL ve üzeri arasında ($\square = 2,7973$) olduğu görülmektedir.

Bu farklılığın sebebi, aile geliri farklı olan öğrencilerin günlük hayatlarındaki ihtiyaçlarını karşılayabilme durumlarının farklı olmasından ve bu nedenle de sosyal hayatta kaygı derecelerinin farklı olmasından kaynaklanabilmektedir. Düşük aile gelirin sahip öğrenciler orta ve yüksek aile gelirin sahip öğrencilere nazaran daha güvensiz olabilir. Ve bu da öğrencilerin sosyal hayatta daha fazla kaygı duymasına neden olabilir.

Başarısızlık kaygısı ile aile geliri arasındaki farklılığın hangi gelir düzeyleri arasında olduğuna baktığımızda 500-1500 TL ($\square = 3,6432$) ile 2001 ve üzeri ($\square = 3,2910$) arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Düşük aile gelirin sahip öğrenciler ile yüksek aile gelirin sahip öğrencilerin ailesine karşı hissettiği sorumlulukların farklı olmasından kaynaklanıyor olabilir. Düşük aile gelirin sahip öğrenci ailesinin yapabileceklerinin kısıtlı olduğunu ve derslerine daha fazla özen göstermesi gerektiğini bildiği için eğitiminde başarısız olmaktan korkuyor ve bu yüzden daha fazla kaygı duyuyor olabilir

Ve son olarak da gelecek kaygısı ile aile geliri arasındaki ilişkiyi incelediğimizde ise; 500-1500 TL ($\square=3,6112$) ile 2001 ve üzeri ($\square=3,1433$) arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Son olarak da gelecek kaygısı ile aile geliri arasındaki farklılığın nedeni ise; düşük aile gelirin sahip öğrenci ailesinin ona iyi bir gelecek sağlayamayacağını düşündüğü için geleceği adına daha fazla endişe duymakta olabilir.

SONUÇ

Bu çalışma Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde Muhasebe ve Finansal Yönetim eğitimi alan öğrencilerin kaygı durumlarını araştırmayı amaçlamaktadır. Türkiye'de çeşitli üniversitelerde benzer çalışmaların yapıldığı araştırmalar mevcuttur. Ancak muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilere yönelik spesifik bir araştırma bulunmamakla birlikte çalışmamız bu alanda yapılacak diğer çalışmalara örnek teşkil edecektir

Çalışmamızda muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin kaygı durumlarının cinsiyete göre farklılık gösterdiği görülmektedir. Yapılan araştırmada kadın öğrencilerin (52,8) erkek öğrencilere (47,2) nazaran daha fazla kaygı duydukları belirlenmiştir. Literatürdeki araştırmalara bakıldığında kadın ve erkek öğrenciler arasında kaygı bağlamında herhangi bir ilişki görülmekle beraber (Akgün vd., 2007), bazı araştırmalarda da kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı bir fark görülmemiştir (Deveci vd., 2012). Bu durum toplumun değer yargılarından, toplumun ve ailelerin kız ve erkeklere farklı bakış açısından, erkeklerin kızlara nazaran daha özgür bırakılmasından kaynaklanıyor olabilir. Ülkemizde kızların erkeklere göre daha fazla aile ve çevre baskısı gördüğü hatta bu durumun kırsal kesimlerde ailelerin kız çocuklarını okula göndermek istememesine kadar büyüdüğü bilinmektedir. Bu gibi birçok etmenden dolayı kız öğrencilerin sürekli kaygı düzeyleri olumsuz yönde etkilenebilmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin ailelerinin gelirlerinin öğrencilerin kaygılarını etkiledikleri görülmektedir. Araştırmaya göre aile geliri düşükçe öğrencilerdeki kaygı düzeyleri artmaktadır. Düşük aile gelirin sahip öğrenciler orta ve yüksek aile gelirin sahip öğrencilere nazaran daha fazla kaygı duymaktadır. Bu durumun nedeni, düşük, orta ve yüksek aile gelirin sahip her öğrencinin elde edebileceği şeylerin farklı olması ve ailelerine karşı hissettikleri sorumlulukların farklı olmasından kaynaklanıyor olabilir. Düşük aile gelirin sahip öğrenciler daha başarılı olmak ve sınıf tekrarı yapmamak için daha fazla sorumluluk duyabileceği gibi nedenlerle orta ve yüksek aile gelirin sahip öğrencilere nazaran daha fazla kaygı duyuyor olabilir.

Sonuç itibariyle bütün boyutlara baktığımızda muhasebe ve finansal yönetim eğitimi alan öğrencilerin daha çok sosyal kaygı, başarısızlık kaygısı ve gelecek kaygısı duydukları sonucuna varılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin kaygılarının cinsiyet boyutu ve aile geliri boyutuna göre farklılık gösterdiği, kız öğrencilerin erkek öğrencilere ve düşük aile gelirin sahip öğrencilerin orta ve yüksek aile gelirin sahip öğrencilere nazarandaha fazla kaygı duydukları görülmektedir.

Yapılan çalışmanın elde edilen bulgularından hareketle; toplumun insanlara cinsiyet gözetmeksizin eşit davranmaları, ailelerin çocuklarının psikolojik durumlarına dikkat ederek daha demokratik davranmaları gerekmektedir.

Gerek verilen eğitimler gerek sosyal faaliyetler gerekse aidiyet yapısının kazandırılması bağlamında ailelerin ve üniversite eğitimcilerinin öğrencilerin daha az kaygı duyabilecekleri ortam oluşturmaları ve üniversitelerde bu durumlar ile ilgili eğitimler verilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Akın, O. ve Onat, O., (2015), “Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler: Demografik Farklılaşmalar Üzerine Bir Araştırma”, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi S.15
- Bozkurt, N., (2004), “Bir Grup Üniversite Öğrencisinin Depresyon ve Kaygı Düzeyleri ile Çeşitli Değişkenler Arasındaki ilişkiler”, Eğitim ve Bilim 2004, Cilt 29, Sayı 133 (52-59)
- Canbaz, S. vd., (2007), “Tıp fakültesi son sınıf öğrencilerinin kaygı düzeyi ve etkileyen Faktörler” Genel Tıp Dergisi 2007;17(1)
- Çakmak, Ö. Ve Hevedanlı, M., (2005), “Eğitim Ve Fen-Edebiyat Fakülteleri Biyoloji Bölümü Öğrencilerinin Kaygı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi www.E-Sosder.Com Issn:1304 0278 Güz 2005 C.4 S.14(115-127)
- Çelik, F. (2009), “Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Programında Okuyan Öğrencilerin Mesleki Heyecan Ve Kaygıları”, T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı Müzik Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Demir, B., (2012), “Muhasebeye Yön Veren Gelişmeler Ve Meslek Yüksekokullarında Verilen Muhasebe Eğitimine Yansımaları”, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 4,
- Deveci, S. E., vd., (2012), “Doğu Anadolu’da yeni açılan bir üniversitenin öğrencilerinde kaygı düzeylerinin sağlık, sosyal ve demografik faktörler ile ilişkisi”, Dicle Tıp Dergisi / 2012; 39 (2): 189-196
- Dılmaç, B. vd., (2009), “Üniversite Öğrencilerinin Sürekli Kaygı ve Denetim Odaklarının Bağlanma Stilleri Açısından İncelenmesi”, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practice 9 (1) • Kış / Winter 2009 • 127-159
- Erarslan, M. (2009), “Eğitim Fakültesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Sürekli Kaygı Durumlarının Araştırılması (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği)”, T.C. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Erkan Z. Vd., (2002), “Ergenlerin Sosyal Kaygı Düzeylerinin Ana Baba Tutumları ve Cinsiyet Açısından İncelenmesi”, Çukurova Üniversitesi Enstitü Dergisi, C.10, S.10 (64-75)
- Gürsoy, F., (2006), “Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeydeki Ergenlerin Benlik Tasarım Düzeyleri İle Kaygı Düzeylerinin İncelenmesi”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 15, Sayı 2, 2006, s.183-190
- Güz, H. ve Dilbaz, N.,(2003), “Sosyal Kaygı Bozukluğu ile Panik Bozukluğu Olgularının Demografik Ve Bazı Klinik Özellikler Açısından Karşılaştırılması” Klinik Psikiyatri 2003;6:32-38
- Kalaycı, Ş., (2008), “SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri”, Asil Yayın

- Keklik, İ., (2011), “Üniversite Öğrencilerinin Bağlanma Stilllerinin Cinsiyet, Kişisel Anlamlılık, Depresyona Yatkınlık ve Sürekli Kaygı Düzeyleriyle İlişkisi”, Eğitim ve Bilim 2011, Cilt 36, Sayı 159
- Saracaloğlu, A. S., (2008), “Lisansüstü Öğrencilerin Akademik Güdülenme Düzeyleri, Araştırma Kaygıları ve Tutumları İle Araştırma Yeterlilikleri Arasındaki İlişki”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Aralık 2008, C.5, S.2, (179 208)
- Subaşı, G., (2010), “ Ergenlerde Sosyal Kaygı Ve Akran İlişkilerinin Psikobiyolojik Sosyal Kaygı Modeline Göre Sınanması”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi. Aralık 2010. Cilt:VII, Sayı:Iı, 52-68
- Tümerdem, R., (2007), “Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Ve Fen-Edebiyat Fakültesi Kimya Son Sınıf Öğrencilerinin Kaygılarını Etkileyen Etmenler”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Www.E-Sosder.Com Issn:1304-0278 Bahar-2007 C.6 S.20 (32-45)

THE ROLE OF CULTURE INDUSTRY IN URBAN GENTRIFICATION: THE CASE OF SANTRAL ISTANBUL

Doç.Dr. Özgür Sarı

TODAİE

Abstract

Urban transformation and gentrification transform places that are confused as depression areas in urban centers and where clusters of non-class people and informal sectors are clustered. It focuses on the crime-focused and social exclusion-intensive spaces that are open to the use of middle and upper classes. This transformation that takes place over the urban space is a process in which the urban capitalism reproduces itself through the space. Istanbul, a global city, is heavily influencing the transformations that global capitalism makes over urban spaces. In this scope, the historical power plant which meets the electricity need of Istanbul is being transformed into a culture and education center by a private university. The re-valuation of an industrial area as the center of its educational and cultural activities has been addressed in the light of the cultural industry, gentrification and global capitalism debates.

Keywords: Culture Industry, Urban Gentrification, Politics of Space, Urban Transformation, Urban Capitalism

689

KENTSEL SOYLULAŞTIRMADA KÜLTÜR ENDÜSTRİSİNİN ROLÜ: SANTRAL İSTANBUL ÖRNEĞİ

Öz

Kentsel dönüşüm ve soylulaştırma kent merkezlerinde çöküntü alanı olarak karşımıza çıkan ve sınıf dışı insanların ve enformel sektörlerin kümelendiği mekanları dönüştürmektedir. Suçun odaklandığı ve sosyal dışlanmanın yoğunlaştığı bu mekanları yaşanılır kılıp orta ve üst sınıfların kullanımına açmaktadır. Kentsel mekan üzerinden cereyan eden bu dönüşüm kentsel kapitalizmin mekan üzerinden kendini yeniden ürettiği bir süreçtir. Küresel bir şehir olan İstanbul, küresel kapitalizmin kentsel mekanlar üzerinden gerçekleştirdiği dönüşümleri yoğun bir şekilde hissetmektedir. Bu kapsamda İstanbul'un elektrik ihtiyacını karşılayan tarihi Santral'in özel bir üniversite eliyle kültür ve eğitim merkezi haline getirilmesi ele alınmaktadır. Endüstriyel bir alanın eğitim ve kültür faaliyetlerinin merkezi haline getirilerek yeniden değer kazanması kültür endüstrisi, soylulaştırma ve küresel kapitalizm tartışmaları ışığında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür Endüstrisi, Kentsel Soylulaştırma, Mekanın Politikası, Kentsel Dönüşüm, Kentsel Kapitalizm

Introduction

The city has been the subject of many different disciplines as an area of study. From sociology to economics, from history to political science, different disciplines have dealt with different aspects of the city and have introduced different paradigms. Although every human being's history is blessed with the most feminine history, urban historical facts have become as much a symbol of modernity as they are. The city has become a structure representing its own patterns of behavior, lifestyles, modes of production and modernity. Cities are cultural structures, so they are part and cause of changing historical and geographical facts. In recent years, research on cities has become more and more common about the emergence of new urban and urban developments. Modernity has produced its own urban type and postmodernism / postindustrialism and postfordism will do the same. Although I agree with this, I have not yet established a common idea to describe and analyze these changes in cities today. Some researchers; "Decentralization and dissolution of the traditional city" and "edge towns"; And they are working on the "revitalization of the city, the renaissance of the city center experience" and thus the "centralized position of the metropolis" in post industrial societies. 1 In this study, it will be evaluated the Santral Istanbul through the consumption of space and culture industry theories and arguments; which is the new phenomenon of today's World.

Istanbul has been an industry and trade center since history. This situation, many industrial structures that have a historical value to Istanbul. Most of these structures have a changing physical structure of Istanbul and lost their function due to their needs. Historical buildings evaluating the existing one by reusing it instead of demolishing it with respect to the region and the memory of the users for economic and socio-cultural dimensions of sustainability. The Silahtarağa Power Station was once the main generator station for the Ottoman Empire; first powered up in 1914, it brought power to the city's trams and lit the Sultan's chambers at Topkapı Palace. Now reimagined as a museum, this beautifully preserved power station offers a valuable glimpse into the workings of an archaic coal-driven behemoth. The Silahtarağa Power Station now forms a part of the cultural complex known as Santral İstanbul. Opened in 2007 – in a ceremony presided over by Prime Minister Erdoğan – Santral İstanbul stands on the campus of Istanbul Bilgi University: a site in the city's Eyüp district that features an art museum, a library, a café and concert halls. The generators remain in position, unmoved since the days of the Ottoman Empire. The buildings in Santral İstanbul are simple to be resurrected with repairs. The past social lives of the settlement in question and in relation to the mass of users in today's location have been examined. When the campus is treated as a whole, incompatibility at the time of the plant. It preserves its social life. The plant is terrible from the outside the apparent volumetric perception continues. Just settle down entrants can be aware of a unique place for the interventional social life of the settlement, the city's memory, even with very different functions to achieve socio-cultural sustainability.

A place is a three-dimensional narrative of the spacings, distances, and relationships of a person with a person, a person with an object, and an object with an object. In the architectural form, the point of intersection of mass and void is revealed. When creating an architectural form, it is necessary to be aware of not only the mass and the space that it encapsulates, but the main spatial void that it takes place in the form. In this context, the relationship of a structure to the

outside is not a second-order feature of it, but a complement to its development and existence (Erdönmez, 2005).

This definition emphasizes the structure of the urban space, the architectural scale and the totality of these architectural scales. Architectural forms are not only in their own internal totality; They should also be in harmony with the region and city they are in at the same time. This situation is a structure that can be earned by the fact that the sense of the city is more holistic. Everyone knows the story of irony in the pre-modern societies, the errors of the geographical perception of the world. In the same way, the perception of the city is based on very big mistakes. Prior to the Industrial Revolution, most of the European cities are considered to be the palace and its surroundings, and the developments are being examined in this respect.

Environmental and human interaction has become an effective field of study in creating urban culture. In the recent urban planning studies, the identification of urban borders and the way in which these borders are determined has created a great deal of debate. While most urban planners still benefit from geographical determinants or the legitimacy of political boundaries, the legitimacy of the stated boundaries does not mean much when the plan is now made, especially in cities like Istanbul. Because the plans are based on a rational team event at last, they are getting out of all practices in terms of their results. This situation, which can bring the decisions of the plan to very different points, creates a big gap in terms of perception and development of large metropolitan areas. In such studies, which need to look at a very high scale, such as the perception of the concept of the region, it is now seen as a fairly frequent and valid method of constructing the subzones and their integration into each other. Nevertheless, the importance of special areas remaining in certain areas of the city and their smallness in the whole of the city are ignored; While at the same time the second plan is that environmental changes lead to social concreteness. On a lower scale, environmental and human interaction, space and behavioral relationships allow individuals and the community to determine their own living conditions. The opportunity to hear or see other people in a city or in a residential area also provides the opportunity to obtain important information about the social environment in general and the people living and working there in particular. For this reason, the power of creating, preserving and reflecting the urban cultures of physical spaces in cities should be well understood (Hall, 2014).

Commoditized Spaces

There are many different determinants in the formation of different places in the city: natural determinants, topography and climate, as well as social determinants. It is the result of global capital sliding from one place to another. This is based on the "flow" metaphor in the global city concept; Global cities are treated as node points on the network of flows that spread to the earth. Where the capital flows on the Earth, it globalizes the activity as a city center. Cities, on the other hand, abstract their spaces to attract capital and prepare facilitated property acquisition programs for various laws and regulations and transnational corporations (Harvey, 2003).

When it comes to "commodification" of places, capital movements and accumulation regimes are in the formation of the urban landscape and in urban growth; Is a key determinant in the production and sharing of urban land. In this context, private ownership and commodification are key concepts to understand modern cities. The relationship between the role of the capital in the production of urban land and the structures above it, and the interventionist role of the state in the public interest. Particularly in the concept of Social State, efforts are being made to

eliminate inequalities between strong state policies and places. However, these policies, which have been abandoned by many countries after the cold war, cause the values to change according to the market conditions and to be influenced at the highest level by the spatial trends. The spatial inequalities in the city - the physical structures - such as schools, hospitals, etc. - that have served Castells' urban collective production services, which are the state's downsizing policies and the private sector, have become dominant actors (Castells, 2015).

Cities are not commoditized like this only in the face of globalization. Since agriculture societies, it is possible to talk about the fact that the commodification phenomenon is getting deeper and deeper because of the growing inequality and the fact that the land is a form of production and later it becomes the place of all forms of production and consumption. Although some state policies attempted to provide an equitable environment with the prohibition or even the complete abolition of private property, there was a way of assessing and making profits at all times of urban development. In our current society, this is gradually done through the change of education, health and especially cultural consumption habits. In this context, instead of planning the city as a whole or the notion of planning for public interest, a planless defense has been set up, resulting in the planning of the city centers to appeal to the global capital and the abandonment of the investment process and other places to fate. This can be conceptualized as "materialist planning" in short. This situation also goes beyond the world of objects. The inclusion of all kinds of objects and labor, including land, becomes a commodity, not just the construction of the world in which the person lives, but also the commodity itself.

The economic transformation of almost everywhere in the late 1970s and 1980s, and at the same time economic-based political approaches within social sciences, have taken on rapidly changing economic-based theories. Cities have transitioned from industrial and commercial spaces to advanced service spaces (banking, management and global control). In the process of globalization; Strategic face-to-face interactions, inter-firm links, etc. Economic activities such as information, determine the main economic value of the cities. These companies have recently focused on the cultural values that cities have. Service-based economic growth is the cause of the cultural transformation of a city towards the 'living city'. The involvement of cultural structures in economic solutions is based on a bilateral utilitarianism and the cultural orientation is accelerated by two conceptual transformations. First, more emphasis on the fact that the human sense of place is not simply given, but is culturally structured. Second, this interest is also the need for economic transformation of such cultural transformations that Urry calls elsewhere as the "economy of signs". This has led to a lot of work on arts, tourism, leisure time, which is crucial for the economic and cultural transformations of these different places, called "Cultural Industries" (Urry, 2015).

The rhetoric that is effective in the rediscovery of the city is the cultural economy of the cities. In fact, with a very simple discourse, in the essence of the cult, there is no monetary value. It is only concerned with the fact that original knowledge is no longer valued today. Since the past, art works and cultural knowledge have been financed. However, the issue of profit from these elements has begun to emerge today. In this case, the cities have directly made this kind of cultural knowledge and art the place of production and consumption. The city is based on the money economy which is the source and the expression of city rationality and intellectualism. Both money and reason are in a practical attitude towards people and things (Urry, 2015).

Industrial –Cultural Heritage

The concept of industrial heritage was born under the threat of extinction of industrial civilization values as it is in all cultural heritages. Industries considered as a threat at the beginning of the 19th century -fabrikalar, harbors, workers' houses, railways- began to be the subject of protection actions when they reached the 20th century. Because mechanical engineering, rationalization and industrialization based on arm power, which have a history of only 200 years and which are now very rapid, especially after the middle of the 70 's, the industrialization has put a lifting pressure on the old industrial buildings. These works, which have not been made new examples anymore, have become places where cities try to protect them. With an understanding that goes back to the mid-20th century, industrial areas are seen as symbols of bad business conditions and backward technologies. Most of the assets that are to be accepted or to be realized within the limits of the industrial heritage concept are a debris heap in a sense. In the protection of these, the underlying reasons for being revived are often more important than the inheritance resources themselves (Kıracı, 2001).

Industrial inheritance is the architectural structure that can be considered the most important of the concrete objects of our present day. However, it is possible that these constructions are sometimes considered to be rather badly designed from the architectural point of view and that they should not be considered in the context of heritage due to reasons such as the size of the damage done to the building and the environment. But very few are idle, as land value. Another point of controversy in the context of industrial heritage is that industry remains are not perceived as legacy by everyone at the outset. Most industrial heritage structures and objects have not been recorded. In addition, there is no cultural definition of why there is not a central philosophy to tell in the context of industrial cultures yet. The boundaries of the inheritance are now blurred. Because the strategies used are expanding. Now education and recreation, conservation and reproduction, culture and trade are no longer regarded as contradictory phenomena. Conservation behaviors are linked to a careful, ongoing environmental operation shown for heritage resources. Here, public authorities, volunteers, etc. are aiming to reach general targets by working jointly with commercial organizations.

693

In many countries' economies, heritage-related investments and trade have emerged from the marginal state and have gained considerable importance. These are referred to as cultural industries, tourism and entertainment, shopping and economic vitality. Generally, industrial heritage projects are the pioneers of such developments. As a consequence of this enlargement, it is now contradictory to the concept of "Cultural Heritage" which is aimed to be in harmony with the physical and cultural environment of industrial structures.

In Turkey, the process of forming protection consciousness in Europe has not been experienced in the emergence of protection concept. Since the 1970s, the rules and regulations in the field of protection have been inspired by examples from Western countries, and a sense of protection that conforms to the worldview of Western countries has been adopted.

Summary

The transformation of the Silahtarağa Energy Plant to Santral İstanbul is one of the best cases of the sustainable urban gentrification in Turkey. The transformation of the plant enabled to maintain the social memory including creating cultural space to attract people including fasts and university facilities. A neighborhood with a depressed area of the city has been gentrified. This space has become the center of cultural activities and has created a cultural industrial area. It has become a center of attraction for a city that has a depressed area for the city and is

associated with the crime. It has also become a center of attraction for young people with the construction of a private university campus. As an example of a sustainable urban gentrification, Santral Istanbul shows how the old industrial spaces of the city become a new type of industrial space. This area, which has become a cultural industry site, is also a good example of the transition from the classical industry type to the modern type of industry.

Kaynakça

- Castells, M. (2015). Kent, Sınıf, İktidar (A. Türkün, çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Erdönmez, M.E and Aki, A. (2005). Açık Kamusal Kent Mekanlarının Toplum İlişkilerindeki Etkileri, YTÜ Mimarlık Fakültesi e-Dergisi, vol:1, no:1.
- Hall, S. (2014). Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etkinlik (H. Tuncel, çev.). Mülkiye Dergisi, (38)2, 133-150.
- Harvey, D. (2003). Postmodernliğin Durumu, çev. Sungur Savran, İstanbul: Metis.
- Kıraç, B. (2001). Türkiye’de Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmesi Konusunda Bir Yöntem Araştırması, Unpublished PhD Thesis, MSGSU, İstanbul.
- Urry, J. (2015). Mekanları Tüketmek (R.G. Ögdül, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

FRANSIZ İHTİLALİ'NİN TARİH DERSLERİNDE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

DOÇ.DR. Özgür YILDIZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Öz

1789 yılında Fransa'da ihtilale neden olaylar ve ihtilalin ortaya çıkışı; yakınçağ kavramının tarihlendirilmesinde ve 1789 öncesi ve sonrası olayların farklı bakış açılarıyla incelenmesinde etkili olmuştur. Yakınçağ tarih algısının oluşmasında ve Tarih öğretiminde öğrencilerin evrensel bakış açısı yakalamasında Fransız İhtilali'nin öğrenilmesi ve öğretilmesi önemlidir.

Bunun yanında olaylar incelendiğinde, Fransa'da çok belirgin bir şekilde görülen sınıf ayrılığının belirtilmesi ve gerek görsel olarak gerekse inceleme metodu ile net olarak sınıf ayrılığının gösterilmesi elzemdir. Bu bildiride, Fransız İhtilali'nin diğer ülkelere etkisi hususunun öğretilmesi, öğrencilerin yakın ve uzaktaki devletlerin tarihi hakkında bilgi sahibi olmaları nasıl olabilir? Sorusuna cevap aranacaktır.

Sonuç olarak bu araştırmada; Fransız İhtilali'nin tarihi seyrine göre Tarih derslerinde nasıl anlatılması gerekliliği üzerine bir değerlendirme yapılmaya çalışılacaktır. Tarih öğretimi yapanlara farklı bakış açısı getirmek ana gaye olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Fransız İhtilali, Tarih Öğretimi, Eğitim

Giriş

1789 yılında Fransa'da ihtilâlî neden olaylar ve ihtilalin ortaya çıkışı; yakınçağ kavramının tarihlendirilmesinde ve 1789 öncesi ve sonrası olayların farklı bakış açılarıyla incelenmesinde etkili olmuştur. Fransız İhtilali'nin sebepleri çok fazladır ve sebepler incelendiğinde birbirinden çok ayrı şekilde 1789 olaylarına gelinmiştir.

Fransa içindeki çıkmazı çözebilmek için 1614 yılından beri toplanmayan Etats Généraux Meclisi'ni 1789'da toplamak zorunda kaldı. Bu meclisin toplanması ihtilâl çanlarının çalınmasına vesile oldu. İhtilalin belli başlı sebepleri: Rejimden kaynaklanan sebepler, Fikirlerden kaynaklanan sebepler olarak ele alınabilir. Fransız İhtilâlinin öğretilmesinde İşbirlikli Öğrenme Yöntemlerinden, Grup Araştırması Tekniğinin uygulanması etkili olabilir. Öncelikle Heterojen olarak seçilen gruplar arasında ihtilalin sebepleri araştırılabilir. İhtilalin sebepleri aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir:

1- Rejimden kaynaklanan sebepler

Fransa'da çok belirgin bir şekilde görülen sınıf ayrılığının ana sebebi olarak kral gösterilmekteydi. Kralın sınırsız yetkileri ekonomik olarak bunalmış halkı yeni arayışlar itmekteydi. Kral merkezi kuvveti elinde bulundurmaktadır. Bütün memurlar onun emri altındadır. Bütün senyör mahkemeleri kralın hükmüne geçmiştir. Savaş ilan eden yalnız kraldır. Orduyu elinde sadece elinde tutan da kraldır. Kral canlı kanundur. Kralın istediğini kanun

istemmiştir. Kralın vefatı halinde de kudret yeni bir merasim olmadan veliatta geçerdi. O dönemde sıkça söylenen “**Kral öldü yaşasın yeni kral**” İmparatorlukların yönetim biçimini açıkça ortaya koymaktadır.¹

Bunun yanında tanrısal kökenli olan iktidar sınırsız ve değişmezdir. Kralın yetkileri kısıtlanamaz. Ateş’in aktardığına göre XV. Louis 13 Mart 1766’da Paris Parlamentosu’nda şöyle söylemektedir: “... Yüce iktidar yalnız bendedir. Yasama gücü kayıtsız şartsız yalnız bendedir. Toplum düzeni tamamen bende doğar, milletin hak ve menfaatleri tabii ki bende toplanmıştır ve yalnız benim elimdedir.”²

Fransa’da kralın mutlak otoritesinin yarattığı hoşnutsuzluğun yanı sıra rejimden kaynaklanan katı sınıf ayrılığı da ihtilali tetikleyen unsurlar arasındadır. Fransa’da Kral, Asiller, Ruhban ve Halk şeklinde sınıflar vardı. Halk sınıfının son derece zulüm görmesi, tüm vergilerin halk sınıfına ödetilmesi, adalet konusunda büyük eşitsizliklerin olması rejime karşı bir hareketliliği kaçınılmaz kılmıştı.

Armaoğlu’nun tarihçi Thiers’den aktardığı; “Her şey birkaç elde toplanmıştı. Her yerde küçük sayı, her haktan yoksun olan büyük sayıya direniyordu. Vergiler tek bir sınıfın sırtına binmişti. Asiller ve ruhban, toprakların yaklaşık üçte ikisine sahipti. Geriside halka aitti. Ama vergiyi ödeyen halktı...”³ Şeklindeki ifadeden de anlaşıldığı gibi, halk mutlak kral idaresi ve sınıflar arasındaki konumu itibarıyla eziyet çekmekteydi.

Fransız Devrimi’nin kökenlerine inildiğinde rejim idaresinde yaşanan büyük ekonomik sıkıntının getirdiği bunalım önceliklidir. 1770’ler ve 1780’ler çok ciddi iktisadi bunalım ortaya çıkarmıştır. Söz edilen bu ekonomik bunalım uzun süren bir refah döneminden sonra çıktı. Fransa’da bulunan bütün sınıflar statülerinde ani ve çok ciddi bir düşüşle karşı karşıya geldiler.⁴ Sınıflar arası derin ayrılık, neden Fransız Devrimi’nin Avrupa’nın diğer ülkelerinde değil de Fransa’da olduğu açığa kavuşturmuştur. Sosyal piramidin en aşağı kısmında bulunan köylüler toprağa bağlı idi. Yasal hakları bakımından diğer Avrupa ülkelerinde yaşayan köylülere rağmen daha az baskı altında olmalarına karşın Fransız köylüsü ağır vergiler altında eziliyordu. Fransız asiller sınıfı ise bütün olarak, doğrudan ödenen vergilerden muaf tutulmuştu. Üst kademelerde bulunan he zaman asiller sınıfında yer alan din adamları, asillerden daha fazla sahip oldukları mali imtiyazlarını sonuna kadar kullanmışlardı.⁵ Yukarıdaki bilgiler birinci grubun ön araştırma yapması için verilebilir. Zikredilen kaynaklardan araştırma yapılması istenir.

2- Fikirlerden kaynaklanan sebepler

Fransız toplumunun büyük bir hızla değişmesine etki eden önemli hususlardan birisi de Aydınlanma felsefecilerinin gözlerden kaçmayan etkisidir. On sekizinci asırda fikir adamları ve yazarlar yeni anayasa hukuku ile ilgili çalışmalar yaptılar. Bu çalışmalardan en dikkat çeken Montesquieu ve Jean- Jacques Rousseau’nun nazariyeleridir.⁶

Montesquieu (1689-1755) “Kanunların Ruhu” isimli eserinde yer alan fikirler mutlakiyetçi monarşinin itibarını sarsar yönde olmuştur. Hükümdarların gücünü tanrıdan aldığı tezini

¹ Aulard, A. (1987). Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi Cilt:1,(Çev: Nazım Poroy), Ankara: TTK., s.XII-XIV.

² Ateş T. (2004). Siyasal Tarih. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. s. 102.

³ Armaoğlu F. (1999). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi. Ankara: TTK.s.34.

⁴ Lee S.J., Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980, Ankara Dost Kitabevi., s.11.

⁵ Rude G. (2015). Fransız Devrimi, İstanbul: İletişim Yayınları.s.12-14.

⁶ Aulard, A. (1987). Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi Cilt:1,(Çev: Nazım Poroy), Ankara: TTK.s.XV.

sarsmaya çalışmıştır. Mutlak Monarşi yerine anayasalı monarşiyi savunmuştur. Jean- Jacques Rousseau’u “Sosyal Sözleşme” isimli eserinde, insanlar için siyasal eşitliğin var olduğu toplumu savunuyor ve demokrasinin savunmasını yapıyordu.⁷

Bunu yanında, Descartes aklın ve eleştirel zihniyetin üstünlüğüne vurgu yaparken, Voltaire göre de kral halka parlamenter sistemin kapılarını açmalıydı. Diderot ise yayınlamış olduğu ansiklopedisinde, yasa önünde eşitlik, düşünce ve ifade özgürlüğü, vergi adaletsizliği, esaret gibi kavramları izah etmiştir.⁸

18. asırda Fransa’da gazeteler politik görüşler ile çok uğraşmıştır. Basın ise hukuken olmasa da fiilen serbestti. Hukuken hiçbir eser şansölyenin izni olmadan basılamazdı. İzin alınsa bile kitabı yazanında baskıyı yapanıda takipten kurtaramazdı. Basın cezaları çok ağır olduğu için fiiliyatta tatbik edilmiyordu. Takibat yapıldığında ise zaman zaman bunları satanlar yakalanır ve Bastille kalesine atılırdı.⁹ Fikirlerden kaynaklanan sebepler incelenirken araştırma yapacak öğrencilere Jean- Jacques Rousseau, Descartes, Voltaire, Diderot gibi yazarların hayat hikâyeleri ve eserleri hakkında bilgi verilmesi istenebilir.

İhtilâl başlıyor

İhtilalin başlaması hakkında da yine “Sefiller “ romanı tavsiye edilebilir. Ya da bu konuda hazırlanmış olan filmin gösterimi sınıfta yapılabilir. Olayın detayları şöyle belirtilebilir: “Fransa’da ihtilale yol açan olay Kral XVI. Lois’in 1614 yılından beri toplanmayan Etats Generaux meclisini 5 Mayıs 1789’da toplamak zorunda kalması idi.

Etats Generaux Meclisi kendisini 17 Haziran 1789’da Milli Meclis ilan etti ve milletin iradesi olarak 20 Haziran’da toplanmaya karar verdiler. 20 Haziran günü ise meclise gittiklerinde salonun Kral tarafından kapatılmış olduğunu gördüler. Bunu üzerine 9 Temmuz tarihinde meclisi, kurucu meclis olarak ilan ettiler. Kral artık kendisini Paris’te güvende hissetmiyordu.¹⁰

Kralın kuvvet kullanma ve meclis salonun kapatma girişimleri başarısız oldu. Paris’e askeri birlikler yığılıyor ve inkılabı karşı koymak için hazırlıklar yapılıyordu. Bu davranış halk üzerinde daha büyük bir tepki yaptı. Paris belediyesi başşehrin idaresini eline aldı. İsyancı hareketler Paris’i aşarak köylere geçti. Sokaklarda gösterilere başlayan halk da burjuva milletvekillerini desteklediklerini bildirdiler.¹¹

Camille Desmoulin isimli genç bir gazetecinin halkı ateşleyen konuşması üzerine 14 Temmuz 1789 günü halk heyecana geldi ve Bastille hapishanesine saldırdı. Artık 14 Temmuz tarihi Fransa için milli bayram olarak kutlanmaya başladı. 15 Temmuz’da XVI. Louis Ulusal Meclis’in isteklerini kabul etti. Kralın bu tavrı bazı soyluların Fransa’dan kaçmasına sebep oldu. Aynı günlerde Fransa’da büyük köylü ayaklanmaları başladı. Ulusal meclis 4 Ağustos akşamı “derebeylik haklarını” kaldırdı. Böylece Fransa’da feodalite sona erdi. 1 Ağustos’ta Fransa’da belediyeler oluştu.¹² 26 Ağustos 1789’da “İnsan ve vatandaş hakları beyannamesi” yayınlandı.” Beyannamenin içeriğindeki maddeler sınıfta sunulabilir. Bu esnada tartışma yöntemleri de kullanılabilir. Özellikle Yapılandırılmış Akademik Tartışma Tekniği bu konuda kullanılabilir.

⁷ Armaoğlu F. (1999). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi. Ankara: TTK.s.34,35.

⁸ Çıvgın İ., Yardımcı .R.(2011). Çağdaş Dünya Tarihi, Ankara: Eğiten Kitap.s.171.

⁹ Aulard, A. (1987). Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi Cilt:1,(Çev: Nazım Poroy), Ankara: TTK., ÇİVGİN İ., Yardımcı .R.(2011). Çağdaş Dünya Tarihi, Ankara: Eğiten Kitap s.XVI.

¹⁰ Armaoğlu F. (1999). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi. Ankara: TTK.s.37-39.

¹¹ Akdağ M. (2011). Yakınçağ Dönemi Avrupa Tarihi. Ankara: Berikan Yayınevi.s.14,15.

¹² Ateş T. (2004). Siyasal Tarih. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.s. 116.

İhtilalin etki ve sonuçları

Fransız Devrimi, Fransa dışında da etkilerini sürdürmüştür. Fransız köylüleri derebeylik esaretini yıkarak, kendi işgüçlerinin karşılığında hür olarak kendi topraklarının sahibi olmuştur. Bu toprak refahı ve özgürlük Avrupa'nın diğer ülkelerine de hızla yayıldı. Almanya'da da derebeylere karşı köylü ayaklandı. Çarlık Rusya'sında bile kıpırdanmalar oldu. İngiltere ve İsviçre'de de aynı konu gündeme geldi. İtalya ve İspanya'da Katolik baskısına rağmen hareketlenmeler oldu.¹³

Fransız İhtilali, Avrupa ile Fransa'yı karşı karşıya getirdi. Avrupa'nın monarşileri başlangıçta ihtilale iyimser yaklaştı. Hatta İngiltere'de ilk başlarda iyimserlik üst düzeydeydi. 21 Temmuz 1789 günü Bastille'in düşüşü üzerine, The Morning Post'da; "Dünyanın görüp geçirdiği en önemli devrimlerden birinin gerçekleşmesindeki şu ululuk karşısında içi saygı ve hayranlıkla dolmayan bir İngiliz, her türlü erdem ve özgürlük duygusunu yitirmiş olmalıdır, son üç gündür bu büyük kentte olup bitenlere tanık olma talihine ermiş her yurttaşım, benim bu ifademini abartılı olmadığını teslim eder." şeklindeki ifadeden anlaşıldığı üzere İngiltere devrimi destekler nitelikteydi.¹⁴ Fakat bu iyimserlik fazla uzun sürmedi. Derebeylik düzeninin yıkılması kendi halkları için örnek olabilirdi. Derebeylikler yıkılınca bir takım asiler Avrupa içlerine kaçmıştı. Bu asilerin Avrupa monarşilerine karşı faaliyetlerde bulunmaları endişeyi arttırdı. Fransız Devrimi'nin ilkeleri, Avrupa'nın her yerinde yayıldı. Zaman ve yer fark etmeksizin insanların temel hak ve hürriyetlerinden bahseden bu doktrinler Avrupa'da sınır tanımayan bir bölünmeye yol açtı.¹⁵

Tüm bunların yanında Fransa'daki bu gelişmeler Kral XVI. Louis'i adeta bir oyuncak haline getirdi. İhtilâl Fransa'sına karşı Avrupa'nın endişe ve kızgınlığını artıran diğer bir olayda Kurucu Meclis'in Kilise Yasası'nı kabul etmesiydi. Bu yasa ile kilise ayrıcalıklarını yitirmiş, Kilise mallarına el konulmuştu. Avrupa Kiliselerinde ve Papalıkta tepkiler büyüdü hatta Armaoğlu'nun Renouvin'den aktardığına göre; Papa VI. Pie " İnsanlar arasında eşitlik ve hürriyeti tesis etmekten daha çılginca ne olabilir?" diyordu.¹⁶

Fransız Devrimi, tüm Avrupa'da ve Dünya'da etki yapmış sadece kendi dönemiyle sınırlı kalmamış, İmparatorlukların çözülme süreçlerinde de etkisini hissettirmiş, günümüzde de hâlâ etkileri olan bir ihtilâldir. Devrim Fransa'da olduğu kadar Fransa'nın dışında da etkisini hissettirmiştir. Şeklindeki bilgiler verilerek İhtilalin Osmanlı Devleti üzerine etkileri tartışılabilir.

Sonuç

Fransız İhtilali ve Tarih Öğretiminde hangi metotlarda öğretilebileceğimiz bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Metinde de değinildiği üzere ihtilal Dünya Tarihi ve Türk Tarihi açısından önemli etki ve sonuçlara sahiptir. 19 yüzyılın sonunu ve 20. yüzyılın şekillenmesine neden olan ihtilali anlama ve öğrenmenin yolu öncelikle o dönemle ilgili alana hâkim olma ve yeterli kaynak bilgisine sahip olmaktan geçmektedir. İlgili alan tam öğrenildiğinde, öğretimi de etkili olacaktır. Fransız İhtilali'nin öğretilmesinde kullanılacak yöntemler arasında İşbirlikli Öğrenme Yöntemlerinden, Grup Araştırması Tekniği alanın öğrenilmesi ve kaynakçaya hâkim

¹³ Akdağ M. (2011). *Yakınçağ Dönemi Avrupa Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.s.29.

¹⁴Hobsbawm E. (2005). *Devrim çağı 1789-1848*, Ankara: Dost Kitabevi.s.63.

¹⁵ Sander O. (1998). *Siyasi Tarih*, Ankara: İmge Yayınevi, Ankara 1998., s. 147.

¹⁶ Armaoğlu F. (1999). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Ankara: TTK., s.42,43.

olma konusunda etkili olacaktır. Bunun yanında Yapılandırılmış Akademik Tartışma Tekniği 'de hem ihtilalin anlaşılmasına hem de karşılıklı fikirlere saygılı olma becerisinin geliştirilmesini sağlamakta faydalı olacaktır. Yine dönemle ilgili yazarların ve eserlerin okutulması, dönemle ilgili filmlerin seyredilmesi öğrenmeyi kalıcı kılacak ve uzun süre hatırd tutmayı sağlayacaktır. Öğrencilerin Aktif olduğu yöntemlerin seçilmesi dersin kalıcılığını artırması yanında öğretimi de zevkli ve verimli kılacaktır.

Kaynakça

- Akdağ M. (2011). Yakınçağ Dönemi Avrupa Tarihi. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Armaoğlu F. (1999). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi. Ankara: TTK.
- Ateş T. (2004). Siyasal Tarih. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aulard, A. (1987). Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi Cilt:1,(Çev: Nazım Poroy). Ankara: TTK.
- Çıvgın İ., Yardımcı .R.(2011). Çağdaş Dünya Tarihi. Ankara: Eğiten Kitap.
- Hobsbawm E. 82005). Devrim çağı 1789-1848. Ankara: Dost Kitabevi.
- Lee S.J., Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980. Ankara Dost Kitabevi.
- Rude G. (2015). Fransız Devrimi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sander O. (1998). Siyasi Tarih. Ankara: İmge Yayınevi.

İŞLETMELERİN SOSYAL SORUMLULUK BAĞLAMINDA ÇEVRE KORUMA UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ (KONYA İLİ ÖRNEĞİ)

Doç. Dr. Seher Ersoy QUADİR

**Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
Öğretim Üyesi**

Öğr. Gör. Nuran ERDEM

**Aksaray Üniversitesi, Güzelyurt Meslek Yüksek Okulu, Gıda İşleme Bölümü Öğretim
Görevlisi**

Öz

Çevre yönetimi ve ekonomik büyüme arasındaki çatışma, sürdürülebilir kalkınma için en büyük tehditlerden birini oluşturmaktadır. Büyüme kavramı, çevre ile uyumlu olduğu süreçte sürdürülebilir olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle bu araştırma, yurdumuzdaki işletmelerin “Çevre Koruma Uygulamaları”nı ne oranda gerçekleştirdiklerini belirlemek amacıyla yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini 2014 yılında Konya il merkezinde yer alan işletmeler evreninden tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen 54 işletme oluşturmuştur. Çalışmada “İşletmelerde Çevre Koruma Uygulamaları Ölçeği” geliştirilmiş; ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Araştırmada, örnekleme alınan işletmelerin “Çevre Koruma Uygulamaları” na yönelik ifadelerle çoğunlukla (% 75.9) katıldıkları saptanmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan işletmelerin “Çevre Koruma Uygulamaları”nı çoğunlukla gerçekleştirdikleri bulunmuştur. Ancak söz konusu işletmelerin genel olarak çevre politikaları incelendiğinde; hammadde ve enerji kaynaklarının tüketimlerinin takibi (% 81.5) ve fire vermemek için gerekli önlemlerin alınması (% 85.2) gibi işletmeye kar sağlayan uygulamalara azami özen gösterirken; ek masraf gerektiren karbon emisyonlarını hesaplama çalışmasını çok az sayıda gerçekleştirdikleri (% 87) saptanmıştır. Bu doğrultuda işletmelere sürdürülebilir kalkınma için ne gibi tedbirleri almaları gerektiği yönünde geçerli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşletmede çevre koruma uygulaması, sürdürülebilir kalkınma, enerji tasarrufu, az kaynak kullanımı, az atık üretme

Evaluation of Social Responsibility of Manufacturers in The Environmental Contexts (Konya Sample)

Abstract

The conflict between environmental stewardship and economic growth is one of the biggest threats to sustainable development. The concept of growth, as long as it's compatible with sustainable environment are considered. For that reason this study has been conducted for the

purpose of determining how much the manufacturers made use of the “Environmental Protection Applications” in their firms. The sample group of the study consists of 54 manufacturers which were selected randomly from Konya city centre in 2014. The study relied on general research method. Research data were collected by the questionnaire method. The “Environmental Protection Applications Scale for Manufacture” has been developed in the study for the stated purpose. The validity and reliability study of the scale has been determined. In the study we found that manufacturers approved most of the items (75.9%) in “Environmental Protection Applications.” Also manufacturers participating in the survey of the "Environmental Protection Practices" it was found that most of the items were practiced already. But the manufacturers while showing most interest for applications that provide business profit such as following-up of raw materials and consumption of energy sources (81.5%) and taking the necessary precautions to avoid wastage (85.2%) they mostly ignored some applications that require additional costs such as the calculation of carbon emissions (87%). That's why we gave current proposal to the manufacturers and the government to take precautions to enable sustainable development .

Keywords: Environmental protection practices in manufacture, sustainable development, energy-saving, less resource usage, producing less waste

1. Giriş

Bugün insanlığın karşı karşıya kaldığı önemli çevre sorunları, insanın çevreye müdahalesi sonucu gerçekleşmiştir. Bu anlamda insan hem suçlu hem de mağdur durumundadır. Çünkü sanayileşmenin doğurduğu çevre kirliliği sonucu oluşan ozon tabakasının delinmesi, küresel ısınma ve beraberinde oluşan iklim değişikliklerinden tüm ülkeler eşit derecede olumsuz etkilenmektedir. Endüstrileşme sürecinin çevresel değerler açısından yol açtığı sakıncalar şöyle sıralanabilir (Yaşamış, 1989; 18,20; Beck, 1992: 23,27; Karaman, 1997: 14; Cihangir, 2000: 22; Erbaş, 2003: 32; Özbey, 2004:90,91; Şahin, 2005: 26; Sarıtaş, 2006: 412; Demirbilek, 2013: 162-175; Sungur, 2013: 82):

a) Endüstrileşmenin meydana getirdiği çevresel kirlilikler: Endüstriyel üretim sırasında katı, sıvı ve gaz atıklar, alıcı ortama bırakılarak önemli kirlilik meydana getirmektedir. Bu kirliliğin çoğu kimyasal maddelerden kaynaklanmakta olup, günümüzde sayısı hızla artmıştır ve dünya ticaretinin % 10'unu oluşturmaktadır. Üstelik bu atıkların bir kısmı toksik ve zehirlidir. Kimyasal maddelerin çoğu, havada, suda ve toprakta birikerek canlılar üzerinde tahriş edici, alerjik, kanserojen etkiler meydana getirmekte; beraberinde birçok bitki ve hayvan türü, yerleri doldurulamayacak şekilde yok olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler, öncelikle temel ve ağır endüstri olarak bilinen üretim alanları kurmak istemektedir. Bu alanlar ise genellikle en fazla ölçüde kirlenici yayan endüstri grubudur. Arıtma tesislerinin maliyetinin yüksekliği ise bu fabrikalar kurulurken gerekli koruyucu önlemlerin alınmasını engellemektedir.

İşletmelerin üretimleri sırasında ortaya çıkan yapay endüstriyel atıkların doğada parçalanması ise çok zordur. Bir de bu atıklar, özellikle durgun sular veya göller gibi akıntısı olmayan su birikintilerine bırakıldığında, buradaki oksijen miktarını azaltarak içinde ve çevresinde yaşayan canlıların ölmesinin yanı sıra bu su kaynaklarının bataklığa dönüşmesine neden olmaktadır.

Ayrıca fosil kaynaklı yoğun enerji hammaddesinin (kömür, petrol ve doğal gaz gibi) tüketiminden kaynaklanan karbon miktarı artmakta ve buna karşılık oksijen kaynakları azalmaktadır. Bu durum canlıların yaşam olanaklarını sınırladığı gibi küresel ısınmayı da artırmaktadır.

b. Endüstrileşmenin meydana getirdiği doğal kaynak israfı: Endüstri toplumlarında toplumun refah talebi ve tüketim eğilimleri, endüstriyel üretimin aşırı ölçülerde artmasına yol açmış; aşırı üretim artışı ise doğal kaynakların sınırsızca kullanımını gerektirmiştir. Üretim için gerekli girdilerin doğadan temin edilmesi sırasında bu kaynaklar hızla tüketilmektedir.

c. Yanlış endüstrileşmeden kaynaklanan çevresel riskler: Üretim sırasında gerekli önlemlerin alınmamış olması nedeniyle çevresel riskler artmakta ve hem çalışanların hem de ürünü kullananların sağlıkları bozulabilmektedir. Sanayileşme küresel ölçekte yayıldıkça, yol açtığı riskler de katlanarak artmaktadır. Modern toplum her ne kadar doğa gibi dışsal riskleri belirli ölçüde kontrol altına almış olsa da iklim değişikliği, nükleer atıklar gibi etkileri geçici olmayıp uzun süreli yaşanmakta olan çevresel sorunlar sadece içinde buldukları ulusu kapsamamakta; küreselleşme bağlamında ulus üstü bir özelliğe bürünmektedir. Örneğin nükleer kazalar ve asit yağmurları, zaman ve mekân sınırı tanımamaktadır. Bir kez başladığında, sürekli olarak tüm dünyayı kaplamaktadır. Gıda üretim zinciri, insanları birbirine bağlamakta, havadaki asit yağmurları ülke sınırlarını hiç hissettirmeden aşmaktadır. Örneğin Çernobil'deki radyoaktif patlama, Türkiye dahil olmak üzere geniş bir alanı etkilemiş ve pek çok çocuğun kanserden ölmesine neden olmuştur. Yakın zamanda meydana gelen Körfez Savaşı'nda Kuveyt'in yanmakta olan petrol kuyularından atmosfere karışan milyonlarca ton is ve diğer partiküller, dünyanın iklimini değiştirmiştir. Hormonlu gübre ile üretilen ürünler, tüm dünyada tüketilmekte, deli dana hastalığı, canlı hayvan üretiminin yapıldığı yerlerde ortaya çıkmadığı gibi kozmopolit nitelik kazanmakta ve günümüzde her yerde mevcut durumda bulunmaktadır.

1.1. İşletmelerin Çevreye Zarar Vermeme Sosyal Sorumluluğu

Günümüzde çevre artık herkesin sorumluluğundadır. Bireyler, şirketler, hükümetler, ülkeler üzerlerine düşen sorumluluklarının bilinciyle hareket etmek zorundadır. Bu bağlamda sosyal sorumluluklar, 1800'lü yılların sonunda büyük şirketlerin sayılarının artması ile kavramsal olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum ilk olarak devletleri yasal düzenlemeler yapmaya itmiştir. Çünkü toplumun genel refahı, işletmelerin sosyal sorumluluk anlayışlarına dayanmaktadır (Usta, 2001: 24; Topoğlu ve Erduran, 2011: 25).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının şirketler için anlamlı hale gelmeye başlaması ise özellikle 1970 sonrasında ortaya çıkan çevreci ayaklanmalar ve insan haklarıyla ilgili skandallarla hızlanmıştır. Toplumlar son yıllarda; insan sağlığını tehdit edici çalışma koşulları, çevreye zarar verici teknolojiler kullanma, kimyasal atıkların doğaya kontrolsüz şekilde bırakılması, sağlığa zararlı ürün ve hizmetler sunulması gibi şirketlerin yapabilecekleri her türlü sosyal, politik, ekonomik hak ve ihlallerine karşı giderek bilinçlenmeye ve tepki göstermeye başlamıştır. Duyarlı yatırımcıların, sosyal sorumluluğu olan şirketlerin hisselerine yönelmeye başlaması, tüketicinin bilinçlenerek hak ihlalleri yapan şirketlerin ürünlerini kullanmaktan kaçınması, boykotların ve şirketlere karşı açılan davaların artması ve sivil toplum kuruluşlarının düzenledikleri büyük çaplı kampanyalar birçok şirkete kurumsal sosyal sorumluluğun diğer ana

faaliyetleri kadar önemli olduğunu kavratmıştır. Bu gibi olaylar nedeniyle birçok şirket, tüketicinin gözündeki itibarını kaybetmesinin yanında ağır tazminatlar ödemek ve yeni uygulamalar getirmek zorunda kalmış ve kalmaya devam etmektedir. Dolayısıyla, şirketlerin sosyal sorumluluk konusunda yaklaşımı ilk olarak, şirketin imajının zedelenmesinden ve çeşitli cezalar almaktan kaçınmak üzerine kurulmuştur. Toplum gözünde imajlarını güçlendirmek adına kurumlar, öncelikle yasa ve yönetmeliklerden doğan yükümlülüklerini yerine getirmeye, daha sonra ise topluma aktif katılım ile duyarlılık göstermeye önem verir hale gelmiştir. Kısaca şirketler bir süre sonra, sosyal sorumluluk davranışıyla hareket etmenin, dolaylı yoldan şirketin karına da olumlu katkı sağlayacağı kanaatine varmıştır (Demir, 2009: 19).

Kısaca **sosyal sorumluluklar**; işletmelerin kendi çıkarlarının yanında toplumun çıkarlarının korunması, buna göre hareket etmesidir. Çalışanlara geçinebilecekleri ücretleri vermek, topluma kaliteli mal satmak ve devlete vergisini vermek söz konusu sorumluluklardan bazılarıdır (Topoğlu ve Erduran, 2011: 25).

İşletmelerin sosyal sorumlulukları bağlamında ulusal çevre ayrı bir önem taşır. Geniş anlamıyla sosyal sorumluluk, işletmelerin içinde yer aldıkları toplumda, kendilerinden kaynaklanan ve kendileri dışında oluşan çeşitli sosyal sorunların çözümünde etkin bir rol üstlenmeleridir. Çevre bilincinin gelişmesine paralel olarak, pek çok küçük ya da büyük firma, kendi çaplarında ekolojik çevre yönetimini benimsemektedir. Birçok firma çevreye zarar vermese bile, çevre fonu ayırmaktadır. “Çevreyi koruduğumuz takdirde, doğayla birlikte işletmemiz de kazanır” görüşü artık pek çok işletmede kabul görmeye başlamıştır. Çevre konusunda belirlenen standartlara uymayan firmalar, uzun vadede böyle bir stratejinin kendilerine fayda getirmeyeceğini yavaş yavaş anlamaktadır (Çağırın ve ark., 2003: 58).

Artık ekonomik kalkınma planları hazırlanırken kalkınma ve çevre politikalarının entegrasyonu sağlanmaya çalışılmakta, böylece ekonomik kalkınma ve doğanın korunması birarada ele alınmaktadır. **Sürdürülebilir kalkınma** olarak bilinen bu yaklaşım kısaca “mevcut ihtiyaçları, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine engel olmadan karşılayarak kalkınmak” olarak tanımlanmaktadır (Yavuz, 1996: 8).

İşletmeler açısından gelinen bu nokta; çevre faktörünün ve çevresel unsurların etkin kullanımını ön plana çıkarmıştır. Böylece, çevre yönetimi olgusu, genel işletme yönetiminin içinde ağırlıklı bir konu haline gelmiştir. Çevreyi daha iyi korumak, çevreye faydalı olmak ya da çevreye daha az zarar vererek kalkınmak anlamı ifade eden bu eylem, dünyada olduğu gibi ülkemizde de ISO 14000 adı altında toplanan çevre yönetim sistemi standartlarına dönüştürülmüştür (Usta, 2001: 24).

Ayrıca dünya ekonomisinin yaklaşık yüzde doksanın özel sektör tarafından yönetildiği dünyamızda, sürdürülebilir kalkınma yolunda işletmelerin, kurumların, topluma karşı sorumlulukları da her geçen gün artmaktadır. Küreselleşme ve ekonomik kalkınmanın etkisiyle artık şirketler, normal bir bireyin sahip olabileceğinden çok daha fazla güce sahip olarak, dünyadaki sosyal, politik ve ekonomik yapıyı etkileyebilmektedir. Öyle ki, günümüzde çok uluslu şirketlerin bazıları dünya genelindeki birçok devletten daha fazla ekonomik ve politik güce sahiptir (Demir, 2009: 18; Tek, 2001: 25). Bu durumda çevresel riskleri meydana getiren faaliyetlerin kontrolü, ulus devletlerin gücünü aşmaktadır. Riskli faaliyetleri engelleyebilmenin tek yolu, uluslar üstü yaptırım gücü yüksek örgütler oluşturmaktır. Ülkelerin bir araya gelip çeşitli risk içeren faaliyetlere çözüm bulmak için yaptıkları stratejik silahsızlanma tartışmaları,

dünya zirveleri, atıkların azaltılması, CFC'lerin (Kloroflorokarbon) kullanımının yasaklanması ve nükleer silahlarla ilgili anlaşmalar bu tür çabalara birer örnektir (Sungur, 2013: 86).

Bu bağlamda Birleşmiş Milletler'in oluşturduğu Küresel Ülkeler Sözleşmesi 2000 yılında yürürlüğe girmiştir. Küresel Ülkeler Sözleşmesi ile ilgili olarak, 26 Temmuz 2000'de New York'taki BM merkezinde başlayan çalışmalar, bugün dünyanın her tarafından üç bini aşkın sayıda şirket, uluslararası çalışma ve sivil toplum örgütünün katılımı ile insan hakları, iş gücü, çevre ve yolsuzlukla mücadele ana başlıklarından oluşan on evrensel prensip doğrultusunda sürmektedir. Küresel Ülkeler Sözleşmesi'nin çevre ile ilgili maddeleri şunlardır (Argüder, 2015):

İlke 7: İş dünyası çevre sorunlarına karşı ihtiyati yaklaşımları desteklemeli,

İlke 8: Daha yüksek çevresel sorumluluğu teşvik etmek için gerekli girişimlerde bulunmalı,

İlke 9: Çevre dostu teknolojilerin gelişmesini ve yaygınlaştırılmasını teşvik etmelidir.

Küresel Ülkeler Sözleşmesi, kolektif hareketin gücünden yararlanarak şirketlerin, küreselleşmenin zorluklarını ortadan kaldırmaya destek olmaları için, sorumlu vatandaşlık kavramını yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. Bu sayede özel sektör ve diğer sosyal paydaşlar ile işbirliği yaparak "sürdürülebilirlik ve kapsamcı bir küresel ekonomi"yi sağlamayı hedeflemektedir. Katılım gönüllülüğü esasına dayanmasına ve hiçbir bağlayıcılığı olmamasına rağmen giderek daha çok sayıda şirket Küresel Ülkeleri benimsemektedir (Demir, 2009: 21; Argüder, 2015).

1.2. İşletmelerin Çevreyi Koruma Uygulamaları

705

Çevre koruma konusunda 1970'lerde başlayan çözüm arayışları daha çok kirliliğin önlenmesi temeline dayanıyordu. Bu ilkeye dayanılarak geliştirilen teknolojiler, kirleticilerin havaya, suya ya da toprağa salınmadan önce azaltılmasını öngörüyordu. Ancak bunlar, üretim sonrasında ve ürünün ömrünü tamamlamasından sonra başvuru teknolojilerdi. Bu nedenle de yüksek enerji ve malzemeye gereksinim duyan, görece daha düşük verimli teknolojilerdir. Ayrıca, mevcut üretim sistemlerinin değiştirilmesinde ve iyileştirilmesinde pek etkili olmamışlardır. 1980'lerin başında "çevre yönetimi" yaklaşımı birçok firma tarafından benimsendi. Bu firmalar, etkinliklerini çevre ve enerji performanslarını artıracak şekilde yeniden tasarlamışlardır. 1980'lerin ortalarına gelindiğindeyse bir başka yaklaşım gündeme geldi: "**Endüstriyel ekoloji**". Bu yaklaşım, endüstriyel sistemlerdeki madde ve enerji akışını, akışın çevre üzerindeki etkilerini, teknoloji ve uygulamaların bu akış üzerindeki etkilerini anlamaya çalışır. Bunun yanı sıra endüstriyel ekoloji, üretim aşamalarını inceleyerek, atıkların girdi olarak geri dönüştürülmesini, ürünün çevresel etkileri de düşünülerek yeniden tasarlanmasını kapsar. 1990'ların başında bu yaklaşımlara "toplam kalite" yaklaşımı da eklendi. Çevre eğitimi, ölçümleri ve yönetim stratejilerinin belirlenmesinde firmaların ve tüketicilerin ortak tavır takınmaları bu yaklaşımda temeldir. **Toplam kalite yaklaşımı;**

- atıkların azaltılması,

- enerji verimliliği,

-malzemelerin yeniden kullanılması ve geri kazanımı alanlarında yeni olanaklar oluşturmayı içerir (Yılmaz, 1998: 84).

Günümüzde gelişmiş ülkeler, çevreyi kirleten ve ekolojik dengeyi bozan üretim teknolojilerinin kullanılmaması için dünya zirveleri organize etmekte ve bundan başka gelişmekte olan ülkelere konulan üretim standartlarına uyma zorunluluğu getirmektedir. Böylece sanayileşmiş zengin ülkelerde çevre standardına uyma eğilimi artmaktadır. Örneğin yakın bir zamana kadar yoğun bir şekilde böcek ilaçlarının ve gübrelere kullanıldığı ve toprağın kirletildiği Hollanda çiçekçilik endüstrisi, artık çiçeklerin topraktan ziyade suda ve amiantta büyüdüğü bir kapalı devre sistem geliştirmiştir. Böylelikle ürün kalitesinde iyileşme sağlandığı gibi, işçilik masrafları düşmüş ve sanayinin rekabetçiliği arttırılmıştır. Bu durum da göstermektedir ki ekonomik gelişme mutlak anlamda çevrenin kirlenmesi anlamına gelmemektedir. Teknolojik gelişmeler, gazete kağıdının geri dönüşümden geçmiş kağıtlarla üretilmesini, ağaç hamuruyla üretilmesinden çok daha ucuz hale getirmiştir. Aynı şekilde cam fabrikaları da yaklaşık % 90 oranında geri dönüşüm maddesi kullanabilmektedir. Artık günümüzde tüm şirketler geri dönüşüme çok önem vermekte ve sıfır atık hedefini öngörmektedir. Örneğin Toyota ve Honda, kullandıkları araba parçaları için % 85’lik bir geri dönüşümlülük özelliği yakalamıştır. Artık sanayi atığı atık değil, sanayi için bir kaynak ve yeniliğin sürükleyicilerinden birisidir (Sarıtaş, 2006: 414).

Bugün, petrol ve kömür gibi, fosil yakıtlara dayalı bir ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olmadığı konusunda fikir birliği oluşmuştur. Bu yakıtlar, uzun vadede, ekonominin bağımlı olduğu doğal sistemleri yok edecektir. Ayrıca küresel ısınmanın yavaşlatılması için de kömür ve petrol üretiminin azaltılması amacıyla yeni çevreci faaliyet alanları, yasal düzenleme ve teşviklerle desteklenmektedir. Örneğin ülkemizde, son yıllarda uygulamaya alınan, taşıtların yıllık egzost ölçümü yaptırma zorunluluğu da söz konusu yasal düzenlemelerden biridir. Bugünkü ekonominin karbona bağımlılığını azaltabilecek pek çok yeni teknoloji geliştiriliyor. Bunların başında, güneş ışığını elektrığe dönüştüren ışık elektrığı (PV) pilleri (en tipik örneği hesap makinelerindeki kullanım şeklidir) ve büyük rüzgar değirmenleri gibi alternatif teknolojiler gelmektedir. Bunun yanı sıra kömür üretiminde düşüş gözlenirken; güneş pillerinde ve rüzgar türbinleri üretiminde önemli artış oranları söz konusudur (Düren, 1999: 69, 70).

Bu nedenle şimdilerde geri dönüşümü de içeren toplam kalite yaklaşımının çözemediği kirliliği önlemek adına **“temiz üretim”** yaklaşımı gündeme gelmiştir. Gereksinimlerimizi sürdürülebilir bir biçimde karşılamayı amaçlayan bu ilke, biyoçeşitliliği korumak kaydıyla doğaya zarar vermeyen yenilenebilir en az miktarda malzeme ve enerji kullanmaktır. Bu ürünler, kullanımları bitince yeniden üretim sistemlerine ya da doğaya dönebilecek biçimde tasarlanmıştır. Temiz üretim Dünya’nın doğal döngülerine saygılı ve çevrenin sağlıklı kalmasını sağlayan bir üretim biçimidir. Üretime başlamadan önce temiz üretim yaklaşımı şu soruları sorar:

- Bu ürüne gereksinmemiz var mı?
- Gereksinmemizi nasıl azaltabiliriz?
- Bu ürüne olan gereksinmemizi başka hangi yollarla giderebiliriz?

Örneğin ihtiyacımız olan şey enerjyise, “Bu enerji nerede kullanılacak” sorusunu sormadan hemen güneş panellerinden yararlanmayı düşünmek temiz üretim için yeterli değildir. Eğer enerji, klorin (kimyasal saldırılarda kullanılan zehirleyici gaz) ya da başka zararlı maddelerin yapımında kullanılacaksa, ne kadar güneş paneli kullanırsak kullanalım bu endüstriyi sürdürülebilir kılamayız. **Temiz üretim** yaklaşımı; küresel ısınma, toksik kirlilik, biyoçeşitliliğin

yok olması gibi birçok çevre sorununun, üretim yöntemleri ve miktarıyla, ayrıca kaynakların tüketim oranıyla ilgili olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır (Yılmaz, 1998: 84).

Yukarıda ifade edilen nedenlerden dolayı bu araştırma, yurdumuzdaki işletmelerin “Çevre Koruma Uygulamaları”nı ne oranda gerçekleştirdiklerini belirlemek amacıyla yürütülmüştür.

2. Araştırmanın Yöntem ve Araçları

2.1. Araştırmanın Örnekleme

Araştırma, 2014 yılında Konya ilinde faaliyet gösteren işletmeler evreninden tesadüfi örneklem yöntemi ile seçilen 54 işletme üzerinde yürütülmüştür.

2.2. Örnekleme Oluşturan İşletmelerin Özellikleri

Araştırmaya alınan işletmelerin yarısından fazlası (% 61.1) yiyecek işletmesi olup; % 14.8'i pazarlama ve satış birimi, % 11.1'i matbaa, mukavva, ambalaj üreticisi, % 5.5'i boya ve inşaat malzemesi üreticisi, % 3.7'si makine parçası üreticisi, % 1.9'u mobilya, dekorasyon işletmesi, diğer % 1.9'u da ayakkabı imalatçısıdır. Örnekleme yer alan işletmeler arasında farklı illerde şubesi bulunanlar da mevcuttur (İstanbul, İzmir, Zonguldak, Karaman, Gaziantep, Aydın, Adana, Kayseri, Adıyaman). Örneklem grubunu oluşturan işletmelerin % 57.4'ü tek şube halinde çalışırken, % 42.6'sı 2 ve daha fazla şubeden oluşmaktadır. Söz konusu işletmelerin % 55.6'sının 20 ve daha az çalışanı var iken; % 44.4'ünün 21 ve üzerinde çalışanı bulunmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1: Örnekleme Yer Alan İşletmelerin Özellikleri (n= 54)

İşletmenin Türü	f	%
Yiyecek işletmesi	33	61.1
Pazarlama ve satış birimi	8	14.8
Matbaa, mukavva, ambalaj üreticisi	6	11.1
Boya ve inşaat malzemesi üreticisi	3	5.5
Makine parçası üreticisi	2	3.7
Mobilya, dekorasyon işletmesi	1	1.9
Ayakkabı imalatçısı	1	1.9

Şube Sayısı		
1 Şubesi olan işletme	31	57.4
2 ve daha fazla şubesi olan işletme	23	42.6
İşletmede Çalışan Kişi Sayısı		
20 ve daha az	30	55.6
21 ve üzeri	24	44.4

2.3. Hipotezler

Araştırma kapsamına alınan işletmelerin “Çevre Koruma Uygulamaları”nın;

1. İşletmenin türüne göre farklılık gösterdiği,
2. İşletmenin şube sayısına göre farklılık gösterdiği,
3. İşletmedeki çalışan sayısına göre farklılık gösterdiği varsayılmıştır.

708

2.4. Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, 2872 Sayılı Çevre Kanunu’na bağlı olarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’na geliştirilen yönetmelikler çerçevesinde “İşletmelerde Çevre Koruma Uygulamaları Ölçeği” geliştirilmiştir.

Anketle öncelikle işletmelerin türü, şube sayısı ve bünyelerinde çalışan kişi sayısı belirlenmiştir. Ankette ayrıca “İşletmelerde Çevre Koruma Uygulamaları Ölçeği” yer almıştır. Ölçek maddeleri de “Her zaman” (5 puan), “Çoğu zaman” (4 puan), “Bazen” (3 puan), “Nadiren” (2 puan) ve “Hiçbir zaman” (1 puan) şeklinde derecelendirilmiş; 5’li likert tipi ölçek ile değerlendirilmiştir.

2.5. “İşletmelerde Çevre Koruma Uygulamaları Ölçeği”nin Güvenirliği ve Geçerliliği

“İşletmelerde Çevre Koruma Uygulamaları Ölçeği”nin güvenirliliği ile ilgili yapılan istatistiksel analiz sonucu 18 maddenin güvenirlilik katsayısı Alpha = 0.891 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir (Sipahi vd., 2008).

Ölçeğin geçerliliğini sınamak ve alt boyutlarını tespit etmek amacıyla faktör analizi yapılmıştır. Veri setinin faktör analizine uygunluğunu test edebilmek için, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO)

örneklem yeterliliği testi uygulanmıştır. Uygulama ölçeğinin geçerliğinin KMO değeri 0.50'nin üzerinde olduğundan ve Bartlett testi de 0.05 önem derecesinde anlamlı olduğundan, veri seti faktör analizine uygun bulunmuştur (KMO= 0.825; χ^2 Bartlett test (105) =480.062; p= 0.0001).

Temel bileşenler yöntemi ve Varimax dik döndürme yöntemi kullanılarak ölçek analiz edilmiştir. Faktör altında tek kalan ve faktör ağırlığı 0.30'un altında kalan önermeler elenmiştir. Ayrıca birden fazla faktörde birbirine yakın faktör ağırlıkları olan önermeler analizden çıkarılmıştır. Analiz sonucunda özdeğerleri 1 ve üzerinde olan tek faktör elde edilmiş ve ölçekteki madde sayısı 15'e düşmüştür. Faktör yük değerinin güvenilirlik analizi yapıldığında, faktörün 0.60 güvenilirlik düzeyinin üzerinde olduğu (Alpha = 0.918) ve yapılacak analizler için kullanılabilir olduğu tespit edilmiştir. Toplam açıklanan varyans % 48.648 bulunmuştur.

Tablo 2. “İşletmelerde Çevre Koruma Uygulamaları Ölçeği”nin Faktör Analizi Sonuç Tablosu

Uygulama İfadeleri	Faktör Ağırlıkları	Faktörün Açıklayıcılığı (%)	Güvenilirlik
12. Satın almalarımızda çevresel kirlenmeye daha az neden olan ürünler tercih edilmektedir.	0.904	48.648	0.918
11. Satın almalarımızda aynı fiyat ve kalitedeki ürünler arasından ambalajı çevreye zarar vermeyen ve geri dönüştürmeye elverişli olanlar tercih edilmektedir.	0.889		
10. Çalışmakta olduğumuz tedarikçiler ve müşterilerimizin çevre konusundaki bilinci bizim için önemlidir ve gerektiğinde teşvik ederiz.	0.816		
13. İşletmemizden çıkan atıklar ulusal mevzuata uygun şekilde bertaraf edilmektedir.	0.748		
5. İşletmemizde temizlik ve dezenfeksiyon işlemlerinde kullanılan kimyasalların çevre dostu olmasına dikkat edilmektedir.	0.745		
4. İşletmemiz çevreye zarar verilmeden üretilen, işlenen ve paketlenen ürünlere % 10 daha fazla ödemeye gönüllüdür.	0.702		
18. İşletmemizde kullanılmayan bölümlerin lambaları ile kullanılmayan cihazlar, çalışanlarımız tarafından kapatılmaktadır.	0.698		

15. İşletmemizde çalışanlarımızın odalarında (ya da işletmenin koridorlarındaki belirli noktalarda) geri dönüşüm kutuları bulunmaktadır.	0.693		
14. Personelimiz not alma, karalama gibi durumlarda, önceden kullanılmış kağıtların arka yüzünü kullanır.	0.672		
7. Personelimize, çevre konusunda bilinçlendirmek amacıyla eğitimler düzenlenir.	0.635		
8. İşletmemizde pil ile çalışan cihazlar yerine pilsiz olan, şarj edilebilen pille veya güneş enerjisiyle çalışan cihazlar tercih edilir.	0.601		
9. İşletmemizde atık piller için ayrı bir geri dönüşüm kutusu bulunmaktadır.	0.576		
16. İdari personelimiz arşivlemede, föy, telli dosya, klasör gibi malzemeleri tekrar kullanabilecek düzenlemeler yapmaktadır.	0.572		
2. Makine ve ekipman satın alırken fiyatının yanı sıra tamir edilebilir olabilesine dikkat ederiz.	0.538		
1. Makine ve ekipman satın alırken fiyatının yanı sıra enerji, yakıt, su gibi unsurları göz önünde bulundurmaktayız.	0.533		
Toplam		48.648	
Kaiser Meyer Olkin Ölçek Geçerliliği			
0.825	Bartlett Küresellik Testi		Khi kare
480.062	sd		105
p değeri	0.0001		

2.6. Verilerin Analizi

Örnekleme oluşturan işletmelerin çevre koruma uygulamalarını gerçekleştirme düzeyleri puan ortalamasına göre; çevre koruma politikaları da yüzdelik değerleri ile tablolaştırılarak yorumlanmıştır. Ayrıca örnekleme oluşturan işletmelerin çevre koruma uygulaması düzeylerinin bağımsız değişkenlere (işletmenin türü, işletmenin şube sayısı, işletmede çalışan sayısı) göre farklılık gösterip göstermediği bağımsız gruplarda t-testi ile incelenmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. İşletmelerin Çevre Koruma Uygulamaları Düzeylerinin İncelenmesi

Araştırma kapsamına alınan işletmelerin çevre koruma uygulamalarına yönelik puanlarının ortalamaları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. İşletmelerin “Çevre Koruma Uygulamaları”na Yönelik Puanlarının Ortalaması (n=54)

Ölçeğin Adı	Madde sayısı	Minimum	Maksimum	$\bar{X}$	S_x	Sum	$\bar{X}=3.40$ ve üzeri	
							f	%
İşletmelerin Çevre Koruma Uygulamaları Ölçeği	15	1.40	5.00	3.86	0.85	208.67	41	75.9
* 1.80= Nadiren Her zaman		2.60= Bazen		3.40= Çoğu zaman			4.20=	

Araştırma kapsamına alınan işletmelerin “Çevre Koruma Uygulamaları”na yönelik ifadelerle çoğu zaman katıldıkları ($\bar{X}= 3.86$; % 75.9) saptanmıştır (Tablo 3).

3.2. İşletmelerin “Çevre Koruma Uygulamaları”nın İşletmenin Özelliklerine Göre Farklılıkların İncelenmesi

Bu başlık altında, örnekleme alınan işletmelerin “Çevre Koruma Uygulamaları”na yönelik puanlarının işletmenin özelliklerine (işletmenin türü, şube sayısı, çalışan sayısı) göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. İşletmelerin “Çevre Koruma Uygulamaları”na Yönelik Puanlarının İşletmenin Özelliklerine Göre t Testi Sonuçları (n=54)

		n	$\bar{X}$	S _x	t	p
İşletmenin Türü	Yiyecek işletmeleri	33	3.86	0.87	0.005	0.996
	Diğer tür işletmeler	21	3.86	0.83		
İşletmenin Şube Sayısı	1 şubesi olan işletme	31	3.91	0.89	0.455	0.651
	2 ve daha fazla şubesi olan işletme	23	3.80	0.80		
İşletmede Çalışan Kişi Sayısı	20 ve daha az kişi	30	3.77	0.90	-0.924	0.360
	21 ve daha fazla kişi	24	3.98	0.77		

*p<0.05

Tablo 4 incelendiğinde, işletmelerin çevre koruma uygulamalarının; işletmenin türüne (p>0.05), işletmenin şube sayısına (p>0.05) ve işletmede çalışan kişi sayısına (p>0.05) göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur.

Yapılan araştırmanın tersine Ceyhan ve Ada (2015) tarafından yapılan çalışmada, Kahramanmaraş'taki 121 işletmenin çevre duyarlılıkları incelenmiş; büyük işletmelerin çevre duyarlılığı konusunda küçük işletmelere göre daha fazla farkındalığa ve bilince sahip oldukları belirlenmiştir.

3.3. İşletmelerin Çevre Koruma Politikalarının Varlığının İncelenmesi

Tablo 5'te örneklem grubunu oluşturan işletmelerin çevre koruma politikalarının varlığına göre dağılımları incelenmiştir.

Tablo 5: İşletmelerin Çevre Koruma Politikalarının Varlığına Göre Dağılımları (n= 54)

	Evet		Hayır	
	f	%	f	%
İşletmede çevre yönetim sistemi uygulamasının varlığı	24	44.4	30	55.6
İşletmeyi ilgilendiren ulusal çevre mevzuatını takip etme	30	55.6	24	44.4
Ürettiği ürün başına düşen hammadde/su/enerji/kimyasal madde/ambalaj gibi tüketimleri takip etme	44	81.5	10	18.5

Bu tüketimlerde fireler meydana geldiğinde gerekli önlemleri alma	46	85.2	8	14.8
İşletmede karbon emisyonlarını hesaplama çalışmalarının varlığı	7	13.0	47	87.0

Tablo 5 incelendiğinde, araştırma kapsamına alınan işletmelerin yarıya yakınında (% 44.4) çevre yönetim sistemi uygulaması bulunduğu saptanmıştır. Çağırın ve arkadaşlarının (2003) Çorum ilinde bulunan 82 işletme üzerinde yaptıkları araştırmada ise örnekleme oluşturan işletmelerin % 33'ü ekolojik çevre yönetimi konusunda yeterli alt yapıya sahip olduklarını; % 43'ü ise bu konuda alt yapılarının kısmen yeterli olduğunu belirtmiştir. Bu bulgu, yapılan çalışmada elde edilen bulguyu desteklemektedir.

Tablo 5'te örnekleme oluşturan işletmelerin yarısından fazlası tarafından (% 55.6) işletmeyi ilgilendiren ulusal çevre mevzuatının takip edildiği görülmüştür. Naktiyok'un (1995) işletmelerde çevre yönetimini incelediği araştırmasında; İstanbul ilinde üretim yapan, 50'den fazla çalışanı olan 20 özel sektör işletmesinin hiçbirisinin dönemlik bütçelerinde çevreyi koruyucu ve güzelleştirici önlemlere yer vermediklerini, faaliyetlerinin toplumsal etkilerini değerlendirmek ve kirliliği gidermek için gerekli değerlendirmeleri ve araştırmaları yapmadıklarını tespit etmiştir. Çağırın ve arkadaşları (2003) tarafından yapılan çalışmada yer alan işletmelerin sadece % 15'i TS-EN-ISO-14001 standartları yönünden çalışmalarını sürdürürken; % 16.0'sının henüz yasal yükümlülükleri yerine getirmediği; % 45'inin ise bu konuda yasal yükümlülükleri yerine getirdikleri, fakat bunları yeterli bulmadıkları saptanmıştır. Aydın ve Bedük (2010) tarafından Karaman'daki imalat işletmelerinin çevre yönetimiyle ilgili mevcut durumlarını tespit etmek amacıyla yapılan araştırmada ise örnekleme oluşturan 35 işletme yöneticisinin % 42.9'u çevre problemlerinin işletmelerden kaynaklandığını düşünmesine rağmen sadece 16 tanesi çevreye yönelik faaliyetler için bütçe ayırdığını, 19 tanesi ise ayırmadığını belirtmiştir.

Tarafımızdan elde edilen ulusal çevre mevzuatının takip edilmesi verisi, literatürde yapılmış benzer araştırmalarla karşılaştırıldığında; işletmelerin gün geçtikçe çevre yönetimini daha fazla önemsemekle birlikte bölgesel farklılıklar gösterdikleri de ortaya çıkmıştır.

Tablo 5'e göre örneklemedeki işletmelerin çoğu (% 81.5) ürettiği ürün başına düşen hammadde/su/enerji/kimyasal madde/ambalaj gibi tüketimleri takip ederken; yine çoğu işletme (% 85.2) bu tüketimlerde fireler meydana geldiğinde gerekli önlemleri aldığını bildirmiştir. Ancak ne yazık ki örneklemede yer alan işletmelerin çoğunda (% 87.0) karbon emisyonlarını hesaplama çalışması bulunmamaktadır (Tablo 5).

Söz konusu işletmelerde özellikle hammadde ve enerji kaynaklarının tüketimlerinin takibi ve fire vermemek için gerekli önlemlerin alınmasındaki özen, kar amacıyla gerçekleştirilebilirken; karbon emisyonlarını hesaplama çalışmasının (% 13) çok az sayıda yapılmasının nedeni ise ek masraf gerektirmesinden kaynaklanabilir.

Benzer şekilde Akatay ve Aslan (2008) tarafından yapılan çalışmada da 23 farklı ilden ve 20 farklı sektörden ISO 14001 sertifikasına sahip olan 71 işletmenin yeşil yönetime duyarlılığını etkileyen değişkenlerden birisinin de "maliyet azaltıcı etki" olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla ISO 14001'in uygulanması sonucu elde edilen kazancın, bu standartların işletmeye uygulanması

için gereken masraftan oldukça fazla olacağı düşüncesiyle, işletmelerin yeşil yönetime duyarlılığında etkili olduğu görülmüştür.

4. Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak yapılan araştırmada, örneklem grubunu oluşturan işletmelerin “Çevre Koruma Uygulamaları”na yönelik ifadelerine çoğu zaman katıldıkları; işletmelerin çevre koruma uygulamalarının işletmenin türüne, şube sayısına, çalışan sayısına göre farklılık göstermediği saptanmıştır. Ayrıca araştırma kapsamına alınan işletmelerin yarıya yakınında (% 44.4) çevre yönetim sistemi uygulaması bulunduğu; işletmelerin yarıdan fazlasının (% 55.6) işletmeyi ilgilendiren ulusal çevre mevzuatını takip ettiği; işletmelerin çoğunun ürettiği ürün başına düşen hammadde/su/enerji/kimyasal madde/ambalaj gibi tüketimleri takip ettiği (% 81.5), bu tüketimlerde fireler meydana geldiğinde gerekli önlemleri aldığı (% 85.2) tespit edilmiştir. Özellikle hammadde ve enerji kaynaklarının tüketimlerinin takibi ve fire vermemek için gerekli önlemlerin alınmasındaki özenin, kar kaygısıyla gerçekleştirildiği varsayılmıştır. Ancak örnekleme yer alan işletmelerin çoğunda (% 87.0) karbon emisyonlarını hesaplama çalışması bulunmadığı görülmüş; bunun nedeni ise karbon emisyonlarını hesaplama çalışmasının ek masraf gerektirmesine bağlanmıştır.

Kalkınma Planlarında çevre politikaları, önceleri sadece ortaya çıkan kirliliği giderici amaçlara dayanırken, daha sonra önleyici politikalar ve nihayet sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun bir şekilde, çevre ve ekonominin entegrasyonuna öncelik veren politikalar şeklinde bir gelişme öngörülmüştür. Dolayısıyla üretim sırasında çevrenin sürdürülebilirliğini sağlamak için işletmelerin alabileceği önlemler aşağıda sırayla dile getirilmiştir:

- Yöneticiler için anahtar soru “çıkar elde ederken çevreyi nasıl koruyabilirim olmalıdır. Çevre yönetim sistemine göre firma, üretim ve ürünün çevreye olumsuz etkilerini azaltmayı güvence altına alma yükümlülüğünü gönüllü olarak üstlenmiş olmaktadır. Bu bağlamda yeşile yatırım fonları oluşturulmalı, temiz teknolojiye yatırım yapılmalıdır.
- Üretimde çevreye zarar vermeyen enerji kaynaklarını kullanmaya özen gösterilmelidir. Örneğin doğalgaz, diğer fosil yakıtlardan farklı olarak sülfürden arınmış olması ve nakliyesinin kolay olması nedenleriyle oldukça önemli bir enerji kaynağı teşkil etmektedir. Bu özelliği itibarıyla doğal gaz yanma sonucunda sülfüroksid meydana getirmediği için hava kirlenmesi kaynağı olmamaktadır. Ya da güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, jeotermal enerji gibi yenilenebilir enerji kaynakları kullanılabilir. Ancak en temiz enerji kaynağı olarak bilinen güneş enerjisinin dahi yol açtığı kızılötesi ışınların yoğunluğu ve oluşturduğu iklim değişikliği faktörü ile bir çevre sorunu meydana getirebileceği dikkate alınmalıdır.
- Çevreye zarar vermeyen temiz hammadde kullanarak çevreye yayılan kirletici miktarını azaltmak mümkündür. Bir ürün ve üretimin çevre dostu olmasını belirleyici unsurlar; çevre tasarımında kullanılan malzemelerin, üretim teknolojilerinin, atık yönetiminin doğaya zarar vermeyecek kaynaklardan sağlanmasıdır. Bunlara ilave olarak işletme, tüketim ve sonrası ürün sorumluluğunu da üstlenmeli; ürünlerini yeniden kullanılabilir, geri dönüştürülebilir ve doğada parçalanabilir materyallerden üretmelidir. Bunun yanında endüstriyel atıkların gözden geçirilerek işe yarar olanların yeniden değerlendirilmesi ise önemli oranda atık miktarını azaltacaktır.

- Endüstride kullanılan kimyasal maddelerin çevre ve insan sağlığına zararlı etkilerini minimum düzeye indirebilmek için kontrollü kullanılmalıdır. O bakımdan da kimyasal maddelerin içerikleri ve özellikleri, bunlara karşı alınması gerekli tedbirler ambalajların üzerinde yer almalıdır. Kimyasal kaynaklı atıkların üretimi, depolanması, yeniden işlenmesi, taşınması; çevre koruma, doğal kaynak yönetimi açısından önemlidir. Tehlikeli atıklar, insan ve hayvanların bulunmadığı uzak yerlere atılmalı, bertaraf edilmelidir.

- Atıkların denetimli, planlı ve gerekirse arıtılarak sağlıklı bir şekilde çevreye bırakılması da endüstrilerce gerçekleştirilecek olumlu önlemlerden biri olacaktır. Endüstri tarafından alınabilecek en etkin önlem ise hava ile su kirleticilerini ortadan kaldıracak arıtma ve filtrasyon sistemlerinin kurulmasıdır. Çoğu zaman oldukça yüksek maliyete ve pahalı işletmeye konu olan arıtma ve filtrasyon tesislerinin yörede yer alan endüstrilerce ortaklaşa yapılması ve işletilmesi olanağı vardır.

- Endüstrilerin alabileceği en etkili önlemlerden bir de yer seçimi yaparken çevre değerleri konusunda daha bilinçli davranmak ve kirleticilerden daha az zarar göreceği yerleri seçebilmektir. Diğer bir ifade ile işletmelerin kuruluş aşamasında çevre kirliliğini önleyecek şekilde yatırım yapması gerekmektedir. Çünkü daha sonra yapılacak düzeltme yatırımları, hem pahalı olacak hem de çevre ve sağlığa zarar verecektir. Bu konuda çevre kirliliği gelmeden önleyici yaklaşımın ön plana çıkarılması gerekmektedir. İşletmeler kuruluş yeri seçiminde diğer faktörlere dikkat ettikleri kadar, çevre faktörlerine de önem vermelidir. Sosyal sorumluluk bağlamında, çevreye olan sorumlulukların da yerine getirilerek yatırım yapılması, özellikle uzun vadeli süreçlerde işletmenin lehine olacak bir durumdur.

- Temiz üretim, endüstriyel etkinliklerden etkilenen herkesi kapsar. Örneğin işçileri, tüketicileri ve toplumun geri kalan bölümünü bilgilendirme ve bunları demokratik denetim mekanizmaları kurulması için karar alma süreçlerine katılması gerekmektedir. Ancak bugün bu tür bilgiler “ticari sır” maskesi altında halktan gizlenmektedir. Ama unutmamak gerekir ki eğer tüketiciler ürünün içeriğini bilmezlerse, o ürünün nasıl olması gerektiği konusunda fikir bildiremezler. Bu da uzun vadede üreticinin gerçekte çok yararlanabileceği bir veriden yoksun kalması anlamına gelir.

- Çevreye zarar vermeyen ambalaj maddelerini tercih eden tüketiciler, gıda ambalajında çevreye duyarlı olduğunu belirten ekolojik işaretlere (yeşil nokta, çevko vb.) dikkat etmektedir. Bu konuda işletmelerin de gerekli hassasiyeti göstermeleri gerekmektedir. Örneğin ‘çevreye duyarlı işletmecilik’ ya da ‘yeşil işletmecilik’ sistemine dahil olarak faaliyetlerinde çevreye verdikleri zararı en aza indirmeyi veya tamamen ortadan kaldırmayı amaç edinmelidirler. Bu çerçevede, ürünlerinin tasarımını ve paketlemesini, üretim süreçlerini değiştiren, ekolojik çevrenin korunması felsefesini işletme kültürüne yerleştirmek için çabalayan, sosyal sorumluluk kapsamında topluma karşı görevlerini yerine getiren işletmelerin ülkemizde çoğalması gerekmektedir.

Özetle çevre ve sürdürülebilir kalkınma birbirinden ayrılmaz iki kavram olup; işletmelerin, ürettikleri ve/ veya pazarladıkları ürünlerin genel açıdan çevreye getireceği yükü değerlendirmeleri; kullandıkları doğal kaynakların üretimi, dağılımı, kullanımı, dönüşümü ve atılmasına kadar olan yaşam döngüsünün tümünü gözden geçirmeleri gerekmektedir. Ayrıca işletmeler tarafından mümkün olduğu kadar doğal kaynakları israf etmeden üretimin gerçekleşmesi hedeflenmelidir. Beraberinde hava, su, toprağa bırakıldığında tüm canlıları olumsuz etkileyebilecek zararlı kimyasal maddeleri, ağır metalleri, ozon tabakasının

bozulmasına yol açacak maddelerin kullanım miktarlarının asgari düzeye indirilmesi ya da bunların yerine zararsız başka maddelerin ikamesi düşünülmelidir. Kısaca işletmeler üretim ve pazarlama uygulamalarında az kaynak kullanımına, enerji tasarrufuna, kimyasal maddelerin kullanımını azaltmaya ve mümkün olduğu kadar az atık üretmeye çaba göstermelidir.

Kaynakça

- Akatay, A. ve Aslan, Ş. (2008). Yeşil Yönetim ve İşletmeleri Iso 14001 Sertifikası Almaya Yönelten Faktörler. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10 (1); 313-339.
- Argüden, Y. (2015). Küresel İlkeler Yerel Ağı Güçleniyor. Erişim: <http://www.arguden.net/tr/sivil-toplum/un-global-compact/kuresel-ilkeler-yerel-agi-gucleniyor/> (Erişim Tarihi: 04.09.2015).
- Aydın, M. E. ve Bedük, F. (2010). İşletmelerde Çevre Yönetimi ve Karaman İli İçin Bir Örnek Uygulama. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi (19); 403-414.
- Beck, U. (1992) Risk Society: Towards a New Modernity. (Trans. M. Ritter) London: Sage.
- Ceyhan, S. ve Ada, S. (2015). İşletme Fonksiyonları Açısından Çevreye Duyarlı İşletmecilik. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 11 (26); 115-137.
- Cihangir, N. (2000). Çevremiz ve Mikroorganizmalar. Standard, 39 (467), Kasım; 20-22.
- Çağırın, H., Kendirli, S. ve Çağlayan, İ. (2003). İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları Bağlamında Ekolojik Çevre Yönetimi ve Çorum Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama Örneği. Standard, 42 (499), Temmuz; 56-70.
- Demir, Y. (2009). Sürdürülebilir Gelişmeye Artı Bir Değer: Kurumsal Sosyal Sorumluluk. Karınca, 74 (875); 18-22.
- Demirbilek, S. (2013). Risk Toplumunu, Endüstri Sosyolojisi, (Ed. Veysel Bozkurt ve Nadir Suğur). Üçüncü Baskı, Anadolu Üniversitesi (No: 2327), Açıköğretim Fakültesi (No: 1324) Yayını, Eskişehir; 153-185.
- Düren, Z. (1999). Çevre Bilincinin Küreselleşmesi ve Yeni Ekolojik Dünya Düzeni. Verimlilik Dergisi, (2); 65-76.
- Erbaş, N. (2003). Sanayileşme ile Gelen Çevre Sorunları (Elbistan İlçesi Örneği). Standard, 42 (497), Mayıs; 29-33.
- Naktiyok, A. (1995). İşletmelerde Çevre Yönetimi (Bir Uygulama). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

- Karaman, M. R. (1997). Dünya’da ve Türkiye’de Çevre Sorunları. TİM-SE Dergisi (162), Şubat; 12-15.
- Özbey, A. (2004). Çevre Konusuna Çevresel Yaklaşımlar. Standard, 43 (516); Aralık; 85-91.
- Sarıtaş, İ. (2006). Küreselleşme. Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavram ve Süreçler. (Ed. Tefvik Erdem). Birinci Baskı, Lotus Yayınları, Ankara.
- Sungur, Z. (2013). Kendisiyle Yüzleşen Toplum: Risk Toplumu. Sosyolojide Yakın Dönem Gelişmeler. (Ed. Serap Uğur ve Aylin Görgün Baran). Birinci Baskı, Anadolu Üniversitesi (No: 2881), Açıköğretim Fakültesi (No: 1838) Yayını, Eskişehir; 79-99.
- Şahin, M. (2005). Atıklar ile Sağlık Arasındaki İlişkiler ve Alınması Gerekli Bazı Tedbirler. Karınca, 70 (818), Şubat; 23-26.
- Tek, B. (2001). “Küreselleşmede Tüketici Yönüyle İşletmelerin Sorumluluğu” konulu panelde sunulan tebliğler, Onur Matbaacılık, Ankara; 19-39.
- Topoğlu, E. ve Erduran, T. (2011). İşletmelerde Etik ve Sosyal Sorumluluk. Karınca, 77 (894), Haziran; 25-28.
- Usta, R. (2001). Çevre ve Çevre Yönetim Standartları. Standard, 40 (474), Haziran; 22-28.
- Yaşamış, D. (1989). Çevre Yönetim ve Planlama. Lider Matbaacılık, Ankara.
- Yavuz, H. (1996). Türkiye’de Çevre Yönetimi. Tüketici Bülteni, 9 (99), Ekim; 8-10.
- Yılmaz, E. (1998). Çevre Korumada Alternatif Çözüm Temiz Üretim. Bilim ve Teknik, (372), Kasım; 84-87.

İRAN GELENEKSEL KADIN GİYSİ GELENEĞİ VE YAŞANAN TOPLUMSAL HAREKETLERİN GİYİM KÜLTÜRÜNE AKSESUARLARINA ETKİSİ

Doç.Dr. Sibel KILIÇ

Marmara Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu

Öğr.Gör. Nuray Öz CEVİZ

Marmara Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu

Öz

Tarihsel süreçte meydana gelen her türlü toplumsal, siyasal, iktisadi, sosyo-kültürel köklü hareketler, tüm topluluklarda olduğu gibi İran’da da bir takım değişim ve dönüşümlere sebep olmuştur. Ayrıca, çeşitli sebeplerle gündeme gelen göç hareketleri ve İran’da yaşayan farklı etnik topluluklar, kültürel etkileşim ve sentezleri de beraberinde getirmiştir. Söz konusu oluşumlardan etkileşim ve değişim bağlamında nasibini alan konulardan birisi de kadın giyim kuşam kültürü olmuştur. Dolayısı ile bu çalışmada, küçük ya da büyük ölçekli her türlü toplumsal hareketlerin ve İran’da yaşayan mevcut etnik toplulukların materyal kültür unsurlarından birisi olan giyim, kuşam ve aksesuarlarına, takılarına yansımaları ele alınmış, İran materyal kültür unsuru olarak giysilerin İran kültür ve geleneğindeki yeri ve önemi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran giyim–kuşamı, İran toplumsal değişimi, Giysi Geleneği, İran Kadını

Giriş

Bir Ortadoğu ülkesi olan İran’ın Kuzey’de Azerbaycan, Ermenistan ve Türkmenistan, doğuda Afganistan ve Pakistan, Batı’da ise Irak ve Türkiye ile sınırları bulunmaktadır. 1937’de ülke altı Ostan’a bölünmüştür. Günümüzde İran’da 30 Ostan bulunmaktadır. İran’daki bugünkü idari bölünmeler için kullanılan Ostan kavramının Türkçe’de eşleniğini bulmak zordur. Zira Ostanlar’ın birkaç ili kapsamı dolayısıyla bu kavramı il olarak algılamak ve kabul etmek doğru değildir. Eyalet kavramına nispeten yakın gibi görünse de, eyaletler gibi özerkliğe sahip olmadıkları için, Eyalet diye adlandırmak da yanlıştır. Ostanlar bu bağlamda müstakil bir yapıya sahiptir (Sarnesar, 2008:23)

Konuya giriş yapmadan önce İran denince ilk akla gelen örtünme meselesini Batılı feministlerin subjektif bakış açısından bağımsız olarak, objektif bir analiz ve değerlendirmeye tabi tutmak gerekir. Zira Ortadoğulu kadınların giyim kuşam meselesine batılı bakış açısı ve yorumları, son derece kısır olup, kültürel, siyasal, iktisadi, sosyolojik temele dayandırılmaksızın, çıkış ve varış noktası olarak salt İslam dinini baz almaktadır.

Batı normları ile birebir örtüşmeyen sosyo-kültürel yapıya sahip olması dolayısıyla ötekileştirilen kadınların, kayıtsız şartsız İslami baskı altında örtünmeye zorlandığına inanılması ve bu düşüncenin dayatılmasının köklü ve rasyonel bir dayanağı bulunmamaktadır.

Söz konusu sorunların temelinde, modernleşmenin alt başlıkları kabul edilen; ataerkil sisteme karşı toplumsal refahın artması, sosyal adalet, politik demokratikleşme sekülerizasyon ve hukuk devleti olma gibi vasıtalarla modernleşme neticesinde Batılı kadınların önemli haklar elde etmesi ve bunun tüm dünya kadınlarını olduğu gibi Ortadoğulu, İranlı ve Suudi Arabistanlı kadınlara örnek ve emsal teşkil etmesi yer almaktadır. Batıdaki tüm bu değişim ve dönüşümleri, diğer ülkelerin toplumlarına olduğu gibi Ortadoğu'ya ve İslam ülkelerine kopyalayıp yapıştırmak sureti ile sosyo-kültürel, siyasal, iktisadi yapı göz önünde bulundurulmaksızın adapte etme eğiliminde olunması sorunların özünü oluşturmaktadır.

İran kadın giysilerinin Batılı medyada tamamen muhafazakar, modadan hiç bir surette nasibini almamış, tek tip, tek renk olarak lanse edilmesi nedeni ile büyük bir önyargı ve eleştiri söz konusu olagelmektedir. Günümüz İran'ında kadınlar, birçok dünya topluluklarının sandıklarının aksine, istisnasız olarak çarşaf giymekle mükellef olmayıp, Batılı giyim tarzını, mevcut yapılarının dokusuna tamamen ters düşmeden kendi içinde katı kuralları absorbe ederek, ülkenin siyasi, dini, sosyal ve geleneksel yapısına ters düşmeden iç yapısına münhasır bir giyim tarzı benimseyerek özgün modernleşme pratiklerini oluşturmuşlardır. Nitekim kadınlar beden hatlarını göstermemesi koşulu ile batı tarzı kıyafetler giyebilmekte, saçlarının bir kısmını açıkta bırakacak şekilde örtünme özgürlüğüne sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla, tamamen örtünen çarşafli kadınlar ile bahsedilen ölçekte örtünmeyen kadınlar bilakis barış içerisinde yüzyıllardır bir arada yaşamaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra kozmetik sektörü ve estetik cerrahinin olanaklarından Batılı çağdaşları gibi dilediklerince faydalanabilmekte, kadın olarak varoluşlarının mücadelesini yapının tabiatına aykırı düşmeden ortaya koyabilmektedirler (Çilingir, 2006:7; "İran'da Moda," 2015; Kanat, 2007:149).

İran'da kadınların konumunu ve yaşam biçimini etkileyen önemli sebeplerden birisi tüm topluluklarda olduğu üzere iktisadi koşullardır. Bu koşullar, kadınların çalışma hayatına katılmaları ile birlikte giyim ve kuşamlarına da hem hareket kabiliyeti bakımından hem de modernist öykünmecilik bağlamında etki etmiştir. Her ne kadar çarşaf deyince akla kadının kısıtlanması gibi bir mevzu gelse de, çarşafı, ülkenin siyasi yapısı dikkate alındığında 1979 da kurulan İslam Cumhuriyetini takip eden yıllarda, çarşaf kısıtlayıcı değil bilakis onun rahatça dışarı çıkabilmelerini kabul edilir duruma getirmesi dolayısı ile anakronistik olarak bir özgürleşme aracı olarak görmek mümkündür (Smith, 2000:36)

İran tekstil ve dokumacılığın tarihsel gelişimi Dokumalar

Avcılık ve hayvancılık ile uğraşan ve konar-göçer yaşam biçimine sahip olan eski Türk toplulukları için dokumacılık sosyal yapının doğurduğu doğal bir oluşumdur. Dokumacılık, nitekim Azerbaycan bölgesinin de başlıca zanaat alanlarından biri olup özellikle kirkitli dokumalar ve bu dokumaların bir türü olan Sumak geçmişten günümüze çok önemli bir yer tutmaktadır. Arkeolojik kazılarda ortaya çıkan ve M. Ö. 2700–2500'lü yıllara ait olduğu düşünülen dokuma araçları, İran platosunda dokumacılık sanatının çok eski bir geçmişi olduğunun ispatı niteliğini taşır. Ayrıca taş kabartmaların incelenmesi sonucunda ortaya çıkan sonuçlar, Medler ve Ahamenişler Dönemi'nde de dokumacılığın toplumun önemli bir uğraş alanı olduğunu göstermektedir. İran Azerbaycan'ında yapılan kazılarda bulunan işlenmiş dokuma parçaları da bu sanatın kaynağının çok eskilere dayandığını açıkça gösterir. Sırma kumaşlar, perdeler, padişah giysileri, çeşitli ince dokuma yünler dönemin saraylarının ihtişamını ortaya koymak adına en önemli unsurlarından biri olmuştur.

İran'da Moda ve Kıyafetlerin Tasarım özellikleri

Tüm Dünya topluluklarında olduğu gibi değişen ve dönüşen yeni dünya düzenine paralel olarak farklılaşan moda anlayışı İran'ı da etkisi altına almıştır. 1618 tarihli Peter Mundy Albümünden İran kadın minyatürlerindeki örnekte görüldüğü üzere giysiler etnik bir özelliğe sahip olup dönemin sosyal/geleneksel yapısı ve moda anlayışı hakkında bilgi verir (Adıgüzel Toprak, 2012:79)

Yirmi yıl önce Tahran sokaklarında kadınlar koyu renk, bol giysiler giymek zorunda iken, bugün 50 yaş altı kadınlar parlak tonda dar tunikler ve elbiseler tercih etmeleri, kadınların genelde pantolon yerine tayt giymeyi ya da saçlarının büyük bölümünü açıkta bırakacak şekilde örtmeleri dikkat çekici bir gelişmedir. (Tiryaki, 2011:149)

Teknolojik gelişmeler ile internet ve sosyal medyanın üzerindeki baskıcı tutumların hız kesmesi neticesinde İran'da sosyo-kültürel değişimlere yol açmış, bu da dolayısı ile ve tabiatıyla kadın giyimini doğrudan doğruya etkilemiştir. Her ne kadar İran kırsalında Çador adı verilen kara çarşaf ağırlıklı bir giyim tarzı benimsense de, Hijab Stili giyinme, değişim ve dönüşümün bir simgesi ve açık göstergesi sayılmaktadır. Hicap İslam Cumhuriyeti'nin teokratik rejimin simgesi olan ideal Müslüman kadın tasavvurunu ortaya koymak için başvurduğu ideolojik tedbirlerden biridir. Rejimin tercih ettiği hicap şekli bir manto ve baş örtüsü üzerine giyilen uzun siyah bir giysidir. Ancak bütün vücudu örten bir manto ve saç örtüsü de hicap olarak giyilebilmektedir (Sinkaya, 2010:53)

İranlı Kadın, 51.varak b yüzü

İran İslam Cumhuriyeti ile adeta özdeşleşmiş olan siyah çarşaf genel kabul gören giyim tarzı olup, kahverengiden maviye,griye ve beyaza doğru çeşitlenen çarşaf renkleri milli değerlerden ve dinden uzaklaşmak olarak değerlendirilir (Duman, 2001:98)

Tahran'da yapılan Hicap seminerinde, bu kıyafetin simgesel özellikleri ve sosyolojik okuması konusunda yapılan değerlendirme oldukça ilgi çekicidir. "Hicab, ilahi vaciplerden biridir. Ve İslam dininin zaruretlerindedir; ona riayet toplumda ve ailede ahlaki bereketin sağlanması, hayrın tahakkuku ve kayıtsız şartsız davranışların azalması için diğer ilahi ölçülere riayet kadar gereklidir. Bugün hicap yalnız bir giyim ölçüsü değil; Batı'nın kültürel sancıklarına karşı koruyucu bir kaynaktır... Hicap batının ölçü tanımayan kültürüne karşı bir mesaja da sahip..." (Aktaş, 2004:39;Kahraman, 2014:82)

Batı, söz konusu bu değişimi, batılı perspektiften değerlendirerek, nispi farklılaşmayı dikkate almayarak çoğunlukla yok kabul etmektedir. Ancak, İran'ın kendi iç dinamikleri ve mevcut dini, siyasi, sosyal yapısı göz önünde bulundurulduğunda radikal denebilecek kadar önemli gelişmelere imza atmıştır. Öyle ki, İran'da, özellikle Tahran'da Moda Show adı altında çeşitli sergiler ve etkinlikler düzenlenmekte, moda haftalarında yer alan genç İranlı tasarımcılar, çok çeşitli son moda erkek ve kadın modelleriyle bu anlayışa meydan okumaktadır (Positi, 2014). Defilelerde tanıtılan giysiler için hükümetten izin alınırken genel olarak mağazalarda her türlü model ve renkten oluşan ürünlerin satışı mümkündür. Son yıllarda İran'da devrim hareketinin

yansımaları kadınları hijab giymeye zorluyormuş gibi görünse de, bu zorlama yerel ve kırsal ile sınırlı kalmakta, şehir hayatının sosyo-kültürel ortamı içerisinde kadınlar, hijab tarzı giyimi moda akımlarının etkisi ile ve kendi zevkleri doğrultusunda çeşitlendirerek, söz konusu yasağın etkisini asgariye indirmektedir. Başta Tahran olmak üzere yenilikçi tasarımcıların sayısı günden gün artmaya devam etmektedir. Söz konusu tasarımcılar bir yandan İslami giyim tarzının özünden uzaklaşmaksızın son derece parlak ve göz alıcı renklere de yer vererek kıyafette bir nevi Doğu ve Batı sentezini oluşturmuşlardır. Artık hem pardösüleri hem de eşarplar alışılmışın dışında renk ve biçim yelpazesini içermektedir (Taşkiran, March 2013).

Kıyafet modasına ilişkin etkinliklerde yer alan ve şık giyinen anlamına gelen Behpoosp diye hitap edilen mankenlerin imajlarında, toplumun kültürel ve sosyal yapısına karşı yüksek bir hassasiyet gösterilmekte mevcut yapıya ters düşen bir görünüm arz etmemektedir (Özer, January 20, 2015).

Kadınlar, baş ve boyun bölgesini örten roo-saris denen uzunca bir eşarp, diz boyunu aşan tunik, kap tarzı roo-pooshes denen ceketler ve pelerin tarzındaki kıyafetlerle dikkat çekmektedir ("Clothing," 2014). Bu yerel kıyafetler batı tarzı dar (Skinny) kot pantolon ve topuklu ayakkabılar ile birleştirilerek doğu-batı sentezi diye adlandırılabilir bir giyim stili benimsemişlerdir. Ayrıca çarşafın altında da dar Jean Pantolonları giymek oldukça yaygın bir moda anlayışıdır ("Dress Code in Iran," 2014).

İranlı kadınlar artık yalnızca tüketici olarak değil, işletmeci veya yatırımcı olarak da moda sektöründe yoğun bir şekilde yer almaktadır.

İran'da kadın giyim kültürü üslup itibarıyla başlıca ikiye ayrıldığı görülür ki bunlardan birisi günlük yaşam giysileri diğeri ise gece yaşam giysileridir. Bunlardan ilk gruba giren giysiler, kadınlar tarafından sınırların daima zorlanmaya çalışıldığı Batı öykünmeciliğine paralel olarak nispeten yarı batılı giyim tarzı, diğeri ise ev ve özel partilerde giyilen kıyafetlerdir. Bununla birlikte ülkenin Batılı değerlere açılmasına karşı çıkan İslamcı kadın hareketi, geleneğe sıkı sıkıya bağlı olmuşlardır. Bu kadınlar evlerinin içi de dahil olmak üzere baş örtülerini çıkarmamakta ve siyah renkli çarşafı örtünmektedir. Zira İslamcı kadınlara göre, Çarşaf altına giyilen renkli giysiler ve makyaj da şeytan ismi kabul edilmektedir (Kanat, 2007:73)

Küreselleşme ve teknolojik iletişim araçlarının yaygınlaşmasına paralel olarak, İran'da da son yıllarda özellikle moda blogları ve La Tahame gibi çevrim içi moda dergileri artmıştır. Böylece tasarım dünyasındaki gelişmeler hızlı ve etkin bir şekilde hedef kitesine ulaşabilmektedir.

İranlı tasarımcıların, küreselleşme, seyahat, teknolojik aletler, medya, internet gibi etkenler ile Batı'daki moda trendlerine oldukça hakim oldukları ve dünyada ortaya çıkan moda trendlerini ülkelerinde eş zamanlı olarak uyguladıkları görülmektedir. Hatta bazen Avrupa'daki moda akımlarının Amerika'dan önce İran'ı etkisi altına aldığı yapılan somut bir araştırma neticesinde ortaya konmuş, 2005 yılında Paris'in kış modasına damga vuran pembe rengin, Amerika'dan bir kaç ay öncesinde eş zamanlı olarak İran'da büyük bir moda dalgasına imza attığı görülmüştür (Positi, 2014). Bunun yanı sıra, kıyafetlerde perçin, zımba, trok gibi detayları, tüm toplumlardan önce İran'lı kadınlar kıyafet, çanta, takı ve aksesuarlarında son derece hızlı bir şekilde benimseyip kullanmaya başlamışlardır.

Diğer gruba dahil olan Gece Yaşam Giysileri ise İran'da gece hayatı ve kulüpleri olmaması nedeni ile düzenlenen ev partilerinde giyilen kıyafetlerden oluşmaktadır. Bu partilerde gece kıyafetlerinin yoğun bir şekilde tercih edilmesi nedeni ile çok sayıda gece kıyafeti satan mağaza bulunmaktadır (Kurtbayram, 2015). Bu kıyafetlerde dikkat çeken özellik, bir yandan batılı tasarımlardan oluşan gece kıyafetleri tasarlanırken diğer yandan, kendi zengin kültürlerini yansıtan motiflere, yerel kumaşlara, özgün dikiş tekniklerine sadık kalmaya dikkat etmeleri, İran giyiminde salt öykünmeciliğin değil, ulusal (sentezci) yaklaşımın varlığına da işaret etmektedir.

İran Kraliçesi: Farah Pehlevi (Farah Diba)

İran'daki Farklı Toplulukların Giyim Kültürleri

İran'ın uzun yıllar devam eden Pers İmparatorluğu'nun bir uzantısı olması nedeni ile, içinde büyük ve çeşitli etnik demografik bir yapı barındırma özelliğine sahiptir. Hemen her bölgenin kendine has geleneksel kutlamaları ve festivalleri bulunmakta olup, bu törenlerde, özel kostümler eşliğinde geleneksel danslar sergilenmektedir. Pers tarihi boyunca dans önemli bir folklorik unsur olup, özgün tekniği, stili açısından büyük önem arz eder. Dansçılar

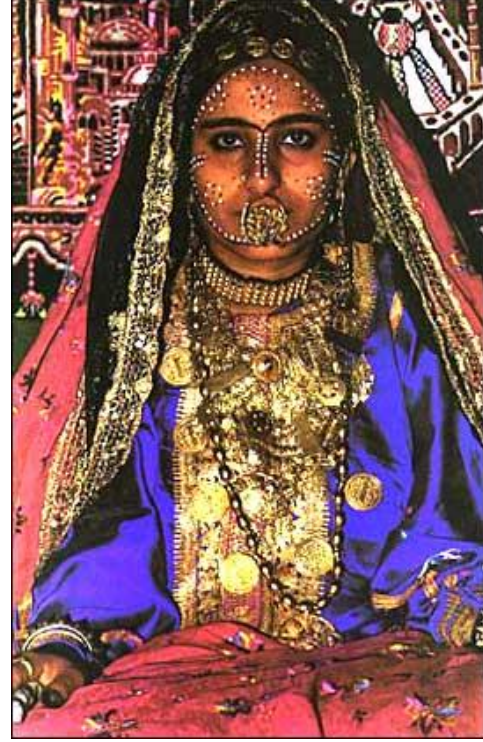
genellikle uzun ceket içerisine uzun bol bir elbise giyerler. Bu ceketlerin yanlarda açılıp kapanabilen uzun bir parçası olurdu. Altta, manşetli, dar fakat üst tarafta bol kesimli, şalvara benzetebileceğimiz bir pantolon giyerlerdi. Bazen parlak kumaştan, çiçek desenli Türk Harem tarzı bilekten sıkılmış pantolon giyildiği de görülmektedir. Kafalarına mutlak suretle bir sorguç takılır, mücevher, inci ve bir tüy ile süslenerek küçük bir şal şeklinde şapkaya sarılırdı.

İran'da Hristiyan, Zerdüş, Yahudi ve Sunnilerden oluşan dini gruplarla; Azeri, Kürt, Lorlar, Beluçlar, Türkmenler, Kaşgailer, Şahsevenler, Talaşlar, Araplar gibi etnik gruplar bulunmaktadır. Dolayısı ile her din ve gruba dahil olan toplulukların kendi kültür ve geleneklerini yansıtan farklı giyim üslupları söz konusu olup, bu farklılıklar, dini ve etnik bir sembol olarak karşımıza çıkar (SINKAYA, 2010:53) Kıyafetlerdeki söz konusu etnik ve dini farklılıklar bilhassa düğünlerde kendini gösterir. Örneğin, Gorani Kürtleri, Pirlerin Düğünü diye adlandırdıkları düğünlerde özel bir kıyafet giyerler. Çeşitli ritüellerden sonra köyün yaşlıları, kıyafetlerini değiştirip keçeden yapıma, adına "feresi" dedikleri kalın ve kahverengi yeleklerini giyer, "Takile" denilen başlıklara "kiş" dedikleri sarıkları dolarlar (Kalafat, 1998).

Düğünler ve Özel Tören Kadın Kıyafetleri/Aksesuarlar/Takıları ve Bu Kıyafetlere Ait Ritüel Özellikler

İran'da her ne kadar sanayi, mimarlık, gümrük alanında yaşanan iktisadi gelişmeler bölgenin geleneksel yapısında bir takım köklü değişimlere sebep olsa da, özel törenlerde uygulanan bir takım ritüeller geçmişten günümüze özgün yapısını korumaya devam etmektedir. Buna Hormozgan Bölgesi'ne bağlı, Basra Körfezi'nde bulunan Keşm adası'nı örnek göstermek mümkündür. Geleneklerine son derece bağlı, muhafazakar bir yapıya sahip olan Ada'nın, izole bir yapıya sahip olup değişen ve dönüşen dünya düzenine direnen bir yapısı olduğu gözlenmektedir (Kurtbayram, 2015). Örneğin, düğün törenlerinde, gelin ve damadı birleştirici özelliğe sahip olduğuna inanılan kına yakıldıktan sonra kalan kısmı bir ağacın altına gömülmektedir. Burada amaç, ailenin ağaç gibi kök salması ve hayat ağacının temsiliyetinde ailenin sonsuzluğuna, sağlık ve selametine manipüle etmektir. Her ne kadar artık beyaz gelinliğe de rastlanıyorsa da, geleneksel olarak kadınların yeşil gelinlik giymesi de nitekim dini ve mistik bir otoritenin temsiliyeti olup yeşilin İslam dinindeki anlam ve önemine işaret etmektedir.

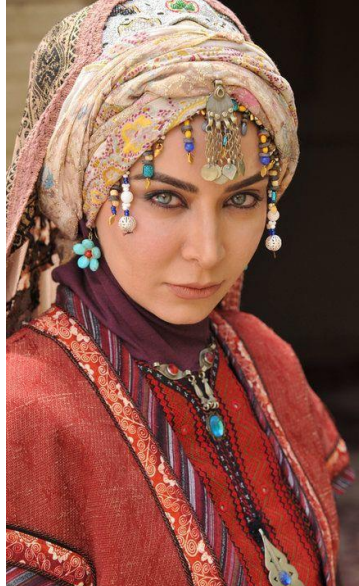

Keşm Adasında Düğünlerden Kesitler; Kına Ritüelleri

Düğünden sonra geline, aile büyüklerini ziyareti sırasında ve tebrik için gelen misafirleri karşılaması esnasında, geleneksel kıyafetler giydirildiği görülmektedir.

725

Geleneksel İran Kıyafetleri

İranlı kadın portreleri, geleneksel Persli kıyafetleri ile, ("Traditional dress of Iran: A product of the glorious Persian heritage," 2014)

Sa'dabad Sarayında geleneksel kostümlerle bir çift, Tahran. Fotoğraf, Kamshots, ("Traditional dress of Iran: A product of the glorious Persian heritage," 2014)

İran jeopolitik ve coğrafi konum itibarıyla tarih boyunca birçok topluluğun istilasına uğramıştır. Ancak Persler, söz konusu istilalardan her ne kadar iktisadi açıdan etkilenseler de, milli kimliklerine, sanat ve kültürlerine sahip çıkarak, otantik dokularını muhafaza edebilmişlerdir. Nitekim giyim kuşam kültürü de bu köklü kültürden nasibini almış olup şanlı Pers halkının mirası kabul edilmektedir.

726

Klasik olarak, erkeklerde şalvar, uzun ceket tarzı kıyafetler dikkat çekerken kadınlarda da eski tarihlerden günümüze değin iç kıyafet olarak pantolon giyilmeye devam etmektedir. Üzerine iç gömlek ya da bluz giyilir. Üst kıyafeti olarak ise yarım ceket adı verilen diz üstü ceketler ya da kısa ceket ile kombine edilmiş çan kesimli ceketler giyilir. Bu giyim tarzı daha ziyade eski tarihlerde İran'ın zengin kesimi ve kentli kadınlar tarafından tercih edilmiş, kırsalda pantolon yerine şalvar tercih edilmiştir.

Pirahan denilen iç gömlek, genellikle farklı kumaş türleri ile yapılmakta olup, bu durum diğer coğrafi topluluklardan farklılık gösterebilmektedir. Günümüzde de çoğu tasarımcı Pirahan ile 19. Yüzyıl'ın sonunda tanışmıştır. Bu tarz kıyafetler eskiye nispeten günümüzde daha kısa ve bol kesimli olarak karşımıza çıkar.

Geleneksel manto veya ceket tarzı kıyafetlere bakıldığında ağır brokar işlemler ve nakış süslemeleri dikkat çekmekte ve bu kıyafetlerin, bolca kullanılan altın takılarla ihtişamı artırılmaktadır ("Traditional dress of Iran: A product of the glorious Persian heritage," 2014).

Birçok toplulukta olduğu gibi İran'da da çeşitli taşlara tılsımlı özellikler atfedilmiş ve kötü gözlerden koruduğu gibi, mevcut kötülükleri def ettiğine inanılmıştır. Bu taşlar arasında Göyboncuk adı verilen nazar boncukları, göz şeklinde tasarlanmış olan akik taşları, Baba Gori denilen bir taş ve Akik-i Doğa denilen taşlar kullanılır. Taşlar genel olarak dörtgen şekilde kesilerek ortasından açılan delikle boyna takılır. Ayrıca yakut taşının kullanana yücelik verdiği inandırırken Firuze taşının ise gönül zenginliğini artırdığına itibar edilir.

Takı kullanma tutkusu tarihin her döneminde İranlı kadınlar için oldukça yüksektir. Kemer, bilezik, broş, çene süslemeleri, küpe, saç süsleri, kolye ve bunların yanı sıra halkalar ve kolları komple kaplayan bilezikler her dönemde dikkat çekicidir ("Traditional dress of Iran: A product of the glorious Persian heritage," 2014).

Siyasi ve İktisadi Koşulların Kadınların Sosyal Yaşamına ve Giyim Kuşamına Etkileri

1979 yılında yapılan İslam Devrimi, kadın statüsünü belirlemek ve devrimin kadın hayatı üzerindeki etkilerini irdelemek bakımından önemlidir. Devrimle beraber meydana gelen bazı köklü değişiklikler kadının toplumsal statüsünde önemli değişikliklere yol açmıştır. Ceza kanunları ve medeni kanunda kadını dezavantajlı kılan bazı değişikliklere gidilmesi; eğitim, meslek ve devlet bürokrasisinde kadına yönelik sınırlandırmaların kabul edilmesi ve toplumsal cinsiyet açısından kadını dezavantajlı konuma getirecek bazı normatif ve ideolojik yaptırımların uygulanmaya başlanması, devrim sonrasında kadının statüsünde meydana gelen değişimleri anlayabilmek bakımından oldukça kritik bir öneme sahiptir (Kazemi, 2004:260).

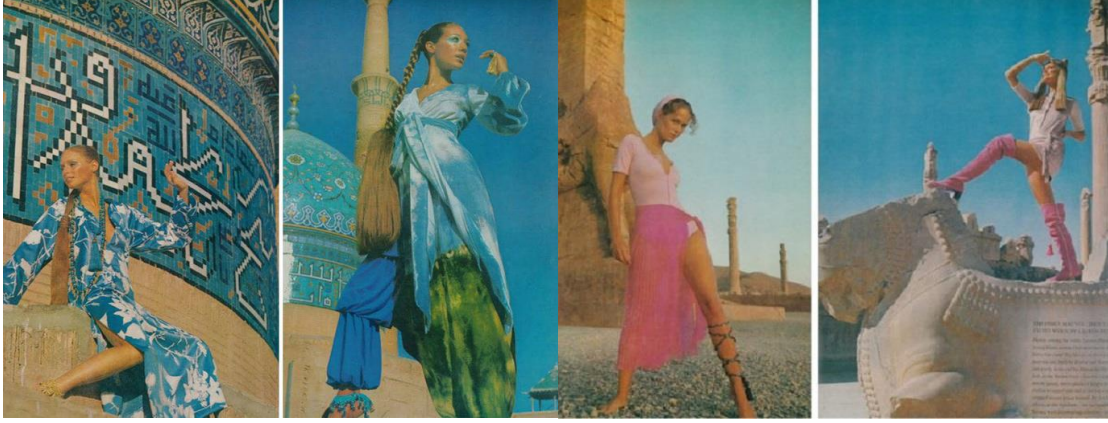
Humeyni'nin çarşaf konusundaki açıklaması, İran'da kadının ev dışına çıkmasının meşrulaştırılması olarak kabul edilmiştir. Bu açıklamada, kadınların eşleri ve çocuklarına ilişkin görevlerini aksatmadan dışarıda çalışmasının kabul göreceğini, ancak kazandıkları parayı evi geçindiren eşlerine vermeleri gerektiğini dikte etmiştir. Bu sebeple bilhassa yarım günlük işlere özendirilmiştir. Daha önce kadınların erkek hastalara bakması ya da erkek öğrencilere ders vermesini reddeden yasalar, kadın emeğine ihtiyaca binaen, savaş sırasında değişmiş, hemşirelik, öğretmenlik, sekreterlik ya da kamu hizmetlerinde bulunması meşrulaştırılmıştır. Savaş koşullarında devlet, kadınların, açıcılık, terzi, eczacılık gibi görevlerde çalışması yerine, camilerde gönüllü olarak çalışmaya teşvik etmiştir. Enflasyonun yüzde otuzları bulduğu savaş koşullarında ücretsiz kadın işgücü ekonomik ve politik olarak önemli bir kaynağa dönüşmüştür. Cinsiyet farklılıklarına göre yeniden düzenlenen iş yaşamı, dindar kadınlara da çalışma yaşamına katılma şansı tanımıştır. Daha önce muhafazakâr yapıları nedeniyle çalışma yaşamına katılmayı düşünmeyen pek çok dindar kadın, İslam Devrimi'nin ardından daha ahlaki buldukları kamusal alana çıkma cesaretini göstermiştir. (Aşıkkutlu, 2011:73-90)

İran'da kıyafet konusunda, dinin, işyerlerindeki kılık kıyafetlerine, davranışlarına, karşıcinsle olan ilişkilerine etkisinin olup olmadığına ilişkin yapılan anketin sonuçlarından birisine göre kadınların %11,11'i, özellikle kamu sektöründe dinin kadın kıyafetleri üzerinde etkisinin özel sektöre göre daha fazla hissedildiğini ifade etmiştir (Günlü, Pala, & Rahimi,2014:144)

1980'lerde kadın giysileri satan mağazalara kadın satış elemanı çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir. Ancak genellikle sigortasız düşük ücretle çalışmak zorunda kalan kadınlar, daha ziyade devlet görevlerinde çalışmayı tercih etmiştir (Kanat, 2007). 19. Yüzyıl sonu ve 20. Yüzyıl başlarından itibaren İran, Arap ve Azeri kadınları arasında sosyal yaşamın eğitim, üretim ve birçok alanında var olma çabaları yoğunlaşmıştır. Güney Kafkasya'da kadın eğitimi konusundaki mücadele sonunda Tiflis, Bakü, Gence, Şamahı, Şuşa ve Erivan gibi şehirlerde kız okullarının açılması, 1911 sonrasında Bakü'de Işık adlı ilk kadın dergisinin yayımlanması önemli bir göstergedir. Yayın ve yazın yaşamında kadının yer alması kadın sorunlarının yine onların diliyle ifade edilmesinin yolunu açmıştır (Turan, 2013: 105).

Tüm bu siyasi, sosyal ve iktisadi gelişmeler doğal olarak kadın toplum içindeki konumunu ve dolayısı ile giyim kuşamına doğrudan doğruya etki etmiştir. Pehlevi Döneminde, reformist uygulamaları nedeni ile, Şah Rıza, modern İran'ın kurucusu olarak kabul edilmektedir. Nitekim, Laiklik toplumun temel dinamiği haline gelmiş, hukuk, eğitim, sosyal hayat, siyaset, kılık kıyafet, kadın erkek ilişkileri bu esasa göre yeniden tanzim edilmeye çalışılmıştır. Azınlık dillerin yanı sıra, Batı'nın değerleri, yaşam biçimi, kılık kıyafeti benimsenerek, etnik kıyafetler de yasaklanmıştır. Çıkarılan kıyafet yönetmeliğinde erkekler için Pehlevi kepi giyme zorunluluğu getirilmiştir. Kadın giyimi ise 1936'da yürürlüğe sokulan tesettür yasası ile yani Çador ve peçenin yasaklanması yoluyla modernleştirilmeye çalışılmıştır.

1970'ler İran Vogue Dergisi Katalog Çekimleri (Panda, 2016)

Yukarıdaki örneklerde görülen kadın fotoğrafları, 1969 yılında ünlü moda dergisi Vogue tarafından Persepolis yakınlarındaki ünlü Şiraz (Shiraz) şehrinde çekilmiştir. Bu fotoğraflar, o dönemdeki kadın kıyafetlerine ve moda algısına genel bir bakış yansıtmaktadır (Slavin, 27 March, 2015).

1970lerde Şah yönetiminin ulusçu, sosyalist ve feminist hareketlere baskısı karşısında, İslami popülizm alternatif hareket olarak geniş kitlelerden destek bulmuştur (Metin, 2012: 171) Kadın giyimi İran'ın siyasal tarihinde modernleşmenin ya da antiemperyalizmin simgesi olarak önemli bir yer tutmuştur. 1925'de Rıza'nın, Şah seçilmesi ile 1927 de taç giyerek Pehlevi Hanedanı kurulmuş, bunun akabinde tepeden gelen bir modernleşme hareketi başlamıştır. 1928 de meclisin yeni bir kıyafet yasası ile, ulema dışındaki erkeklere, devlet dairelerinde Avrupai üslupta giyinme zorunluluğu getirilmiştir.

1936 da Rıza Şah eşi ve kızları Tahran'daki Kız Okulu'nun mezuniyet törenine katılmış ve bütün kadınların başları açık olarak törene gelmesini tavsiye etmiştir. Bu durum kadın haklarının resmi olarak kabul edilmesinin bir başlangıcını oluşturmuştur. Bu tarihten itibaren başın açılması zorunlu kılınmış çarşaf giyilmesi yasaklanmıştır. Kız ve erkeklerin bir arada okuduğu karma eğitim sistemini öngören ulusal bir eğitim sistemi kurulmuştur. 1936 da ilk kez kızlar Tahran üniversitesinde eğitim almaya başlamış, akademik görevlerde yer almanın önü de dolayısı ile açılmıştır.

Humeyni'nin tekrar ülke yönetimine geçmesi ile beraber kadınların yargıçlık yapması yasaklanmıştır. Ardından, kadınların iş yerlerinde hijab giymeleri gerektiğini, plajlarda ve tüm spor olaylarında kadın ve erkeklerin ayrılması gerektiği ilan edilmiştir. Pehlevi Hanedanlığı döneminde yaşanan tepkiler üzerine 1979'da yumuşayan İslami giyim zorlaması, böylece 1980

yılıının Haziran ayında mecliste yasalaşmıştır. İslami giyim zorlaması sonraki yıllarda daha da ileriye götürülerek, Müslüman olmayan azınlık dinlerden kadınlar ve turist kadınlar için de zorunlu hale getirilmiştir. 1994'te İran'da başı açık kadın kalmamıştır. Devrim Komitesi İslam'a ters düşen giyimi yasaklamakla kalmamış, bu tür giysilerin satışını da yasaklamıştır (Sinkaya, 2010). Dolayısıyla kadınların örtünmesi Ortadoğu toplumlarında emperyalizm ve sömürgeye direnmenin sembolü haline gelerek, yaygınlaşmıştır.

Örtünme ve Hijab İslami toplumlarda önemini korumuş, modern İslam dünyasında kültürel sembol haline gelmiştir. Hijab bazı yorumcular tarafından baş örtmek (veil) diye nitelenmiş, Katolik rahibelerin başörtüsüne benzer saç ve boynu gizleyen başörtüsü olarak tanımlanmıştır. Bunun istisnası Müslümanlarda boğazın da kapatılması gerektiğine dair yorumdur (Tülay, 2001).

SONUÇ

Kıyafet, tarih boyunca toplumların sosyo-kültürel, dinsel ve siyasal yapısının değişimine paralel bir değişimine sahne olmuştur. Zira kıyafetler salt maddi kültür unsuru olmayıp toplumsal imgelem ile gerçek yaşamın normlarını buluşturup bir potada eritir. Bazen eski ve yeni bir biri içinde uyumlu bir yapı sergilerken, bazen ise eski ve yeni birbirlerinin dokusuna zarar vermeden bir arada barınabilmeyi başarmıştır. Ancak ne var ki hiçbir zaman birbirlerinden tam bağımsız bir yapı oluşturamamıştır. Nitekim, aynı kültür içerisinde farklı etnik topluluklara ait kıyafetler ya da geleneksel ve çağdaş kıyafetler her ne kadar birbirleri ile çatışma halinde gibi görünse de, birbirleri ile üstü açık ya da örtülü etkileşimleri bünyesinde barındırırlar. Dolayısı ile İran topluluklarına ait geleneksel ve çağdaş kıyafetlerin bir bütün olarak özgün bir İran kadın kıyafeti kimliğini taşıdığı görülmekte, sosyo-kültürel, dinsel ve siyasal yapıya paralel özgün bir giyim kimliğini ortaya koymuştur. Kıyafet keza geçmişten günümüze sadece toplumların değil bireysel yapının da bir tezahürü olarak kişinin sosyal yapısı, sınıfı, kişilik özelliği ve iktisadi yapısı hakkında bilgi verir.

İran'da siyasal yapıdaki köklü değişimlere paralel olarak kadınlar iş gücüne, dahil olmuş, sosyal yaşamdan kıyafete değin önemli değişimlere tanık olunmuştur. Kadın giyimindeki farklılık bireysel özgürlük algısından ziyade modernleşmekte olan toplumların imaj tasarımı bağlamında önem arz eder. Zaten modernleşen iş hayatına ve sosyal hayata dahil olan kadın kıyafetlerinin, hareket kabiliyetine uygunluğu, rahatlık ve pratikliği bakımından da kaçınılmaz bir değişim ve dönüşümü söz konusu olmuştur. Kıyafetlerde görülen tüm değişim ve dönüşümler, toplumun inanç ve değerlerine aykırı olmayıp, uzlaşmacı bir tavır ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Adıgüzel Toprak, Filiz. (2012). 1618 Tarihli 'Peter Mundy' Albümü: Figürler Üzerine Bir İnceleme. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi, 22, 69-84.

Aktaş, Cihan. (2004). Dünün Devrimcileri Bugünün Reformistleri; İran'da Siyasal, Kültürel ve Toplumsal Değişim. İstanbul: Kapı Yayıncılık.

Aşıkkutlu, T. (2011). Türk – İran Modernleşmesi Çerçevesinde Kadın. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Clothing. (2014). Retrieved June, 2016, from <http://www.aitotours.com/aboutiran/6/clothing/default.aspx>

Çilingir, A. E. . (2006). İran ve Suudi Arabistan'da Kadın (Master), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Dress Code in Iran. (2014). Retrieved June, 2015, from http://triptopersia.com/about_iran/dress-code-in-iran/

Duman, E. (2001). Hayatın Renkleri ve Toplumsal Uzlaşma. Birikim, 149, 94-103.

Günlü, Ebru, Pala, Tuğba, & Rahimi, Roya. (2014). Toplumsal Değerlerin ve Dinin Kadınların Kariyer Yaşantılarına Etkileri: Türkiye-İran Karşılaştırması. Amme İdaresi Dergisi, 4(1), 144.

İran'da Moda. (2015). Daily. Retrieved June 2016, 2016, from <http://www.radikal.com.tr/hayat/yasak-elma-iranda-moda-1-1414919/>

Kahraman, L. (2014). İranlı Kadınların Toplumsal ve Siyasal Profili. Sosyoloji Derneği, Türkiye Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 17(2).

Kalafat, Yaşar. (1998). Anadolu ve İran'da karşılaştırmalı Türk halk inançları. Azerbaycan Birinci Uluslar arası Sempozyumu Bildirileri.

Kanat, Fatim. (2007). İran sinemasında kadın: kadın temsili ve kadın yönetmenler. Dipnot Yayınevi.

Kazemi, Farhad. (2004). Toplumsal Cinsiyet, İslam ve Politika, çev. Didem Özalpat, Ankara Hukuk Fakültesi Dergisi, 53, 251-268.

Kurtbayram, Y. (2015). Tahran'da giyim kusun (İran). Retrieved January, 2016, from <http://www.simdigezelim.com/2009/04/tahranda-giyim-kusun-iran.html>

Metin, Barış. (2012). Türk – İran İlişkilerinde Güney Azerbaycan Meslesi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 162(162).

Özer, E. (January 20, 2015). İran Sokak Modasında Modernizm ve Mollalar Arası En Son Trendler. Retrieved May, 2015, from <http://listelist.com/iran-sokak-modasi/>

Panda, B. (2016). This Is How Iranian Women Dressed in the 1970s.

Positi, Mandana. (2014). Iran's Fashion Renaissance. Retrieved January, 2015, from <http://www.vice.com/video/irans-fashion-renaissance-185>

Sarnesar, Katayoun. (2008). İran'ın Azerbaycan Bölgesinde Sumak Dokumaları ve Anadolu'daki Uazanlıları (20. YY). Yayınlanmamış doktora tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Sinkaya, Pınar Arıkan (2010). İran İslam Cumhuriyeti'nde Kadın Meselesi ve İslami Feminist Hareket. Akademik Ortadoğu, 1(5), 43-65.

Slavin, B. (27 March, 2015). İran'ın ilk moda haftası. Retrieved June, 2016, from <http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2015/03/iran-fashion-design-trend-clothing-hijab-women-men-west.html>

Smith, Patrick. (2000). The Indigenous and the imported: Khatami's Iran. Washington Quarterly, 23(2), 35-53.

Taşkıran, M.S. . (March 2013, March 2013). İran: Gorani Kürtleri, Pirlar'ın Düğünü. Atlas Dergisi, 2014.

Tiryaki, S. (2011). İran'da Çarşının Sınıfsal Rolü. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Traditional dress of Iran: A product of the glorious Persian heritage. (2014, October 28, 2014). Retrieved May,16, 2016, from <http://thelovelyplanet.net/traditional-dress-of-iran-a-product-of-the-glorious-persian-heritage/>

Turan, Namık Sinan. (2013). Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar. Kadın Araştırmaları Dergisi(12).

Tülay, ARIN. (2001). İran'da İslam Devleti ve Kadınlara Karşı Anayasal Şiddet. Kadın Araştırmaları Dergisi(7).

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN EKONOMİK BOYUTU AÇISINDAN AVRUPA VE ORTA ASYA ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ: KÜMELEME ANALİZİ VE TOPSIS YÖNTEMİ

Doç. Dr. Tuba Yakıcı AYAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Arş. Gör. Hüseyin ÜNAL

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Arş. Gör. Serkan SAMUT

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Öz

Sürdürülebilir kalkınma, insan yaşamının gereksinimleri ve doğal kaynakların devamlılığı arasında bir denge oluşturarak, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden, günümüzün ihtiyaçlarını karşılayan bir kalkınma süreci olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma genellikle ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır. Bu çalışmada sürdürülebilir kalkınma için Birleşmiş Milletler tarafından belirlenmiş olan ekonomik göstergeler dikkate alınmıştır. Söz konusu göstergelere dayanılarak Türkiye dahil Avrupa ve Orta Asya ülkeleri görece olarak değerlendirilmeye ve konumlandırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle kümeleme analizi ile ülkeler kümelerine ayrılmış ve kümelerin birbirlerinden farklılığı istatistiksel olarak test edilmiştir. Kümeleme analizi birbirine benzer olan birimleri belli gruplar altında toplamakta fakat kümeler arası ya da küme içi görece üstünlük değerlendirmeleri hakkında net bir bilgi vermemektedir. Kümeleme analizinin bu eksikliklerini tamamlamak amacı ile bu çalışmada TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Uygulama sonucunda Kümeleme ve TOPSIS bulgularının birbirleri ile tamamen tutarlı olduğu görülmüş ve daha ayrıntılı ve yararlı yorumlar yapma fırsatı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Ekonomik Göstergeler, Kümeleme Analizi, TOPSIS Yöntemi

1. Giriş

Son yıllarda ülkelerin ekonomik kalkınmalarının yanı sıra sürdürülebilir kalkınmanın da önemi artmıştır. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı, gelecek nesillere daha iyi bir yaşam koşulları sunmak ve ekonomik kalkınmanın ileriki yıllarda da günümüzde olduğu gibi devam ettirilmesi ile ilgilidir. Bu kapsamda Uluslararası Örgütler çeşitli sosyal, ekonomik ve çevresel kriterler yayınlamaktadırlar. Literatürde genel itibari ile sürdürülebilirlik kavramının çevresel ve sosyal boyutu ele alınmıştır. Ancak sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutunu ele alan çalışmalar oldukça azdır. Altun Ada (2011), AB'nin sürdürülebilir kalkınma politikasından yola çıkarak Türkiye ve 27 AB üyesi ülke için ekonomik, çevresel ve sosyal açıdan 15 farklı değişken ile

kümeleme analizi yapmıştır. 2008 yılı verileri ile hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme teknikleri kullanılarak yapılan çalışmada Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma açısından AB üyesi ülkeler ile genel olarak aynı kümede olduğu tespit edilmiştir. Seydioğulları (2013), çalışmasında ekonomik büyüme ve nüfus artışı ile yenilenebilir enerji gereksinimini sürdürülebilir kalkınma açısından incelemiştir. Seydioğulları (2013)'na göre yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması, çevre kirliliğinin azaltılması ve enerji kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılması sürdürülebilir kalkınma açısından önemli olmaktadır. Çemrek ve Bayraç (2013), Bağımsız Devletler Topluluğu, Baltık Cumhuriyeti ve Rusya için sürdürülebilir kalkınma göstergelerinden faydalanarak Temel Bileşenler Analizi yöntemi ile sürdürülebilir kalkınma skoru geliştirmişlerdir. Çalışmanın sonucunda birinci bileşen için en önemli değişkenlerin kişi başına GSYH, yaşlı bağımlılık oranı, doğurganlık oranı ve doğumda beklenen yaşam ümidi olduğu belirlenmiştir. İkinci bileşende ise kişi başına CO₂ emisyonu, kişi başına enerji tüketimi ve net enerji ithalatı en önemli değişkenler olarak tespit edilmiştir. Ayrıca geliştirilen sürdürülebilir kalkınma skorunun Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Endeksi ile yüksek düzeyde korelasyonlu olduğunu saptamışlardır.

Bu çalışmada Birleşmiş Milletlerin 2007 yılında yayımlanmış oldukları “Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies” isimli çalışmalarından yola çıkılarak Avrupa ve bazı Orta Asya ülkelerinin kümeleme ve TOPSIS yöntemleriyle ekonomik açıdan karşılaştırmalı bir analizi gerçekleştirilmiştir. 2013 yılı verilerinin kullanıldığı çalışmada ele alınan ülkeler; Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Kazakistan, Kırgızistan Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Moldova, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya Federasyonu, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, Türkiye ve Birleşik Krallık ülkelerinden oluşmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında öncelikle sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik göstergeleri tanımlanmış ve çalışmada kullanılan yöntemler anlatılmıştır. Ardından analiz bulgularına yer verilmiş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

2. Sürdürülebilir Kalkınma ve Ekonomik Göstergeleri

Sürdürülebilir kalkınma ilk kez 1972 yılında yapılan Birleşmiş Milletlerin İnsan Çevresi Konferansında yayınlanan “Stockholm Bildirgesi” ile uluslararası boyutta ele alınmıştır (Kuşat, 2013: 4899). Resmi olarak ilk kez 1987 yılında “Brundtland Raporunda” tanımlanmıştır (Özmehmet, 2008: 5). Buna göre sürdürülebilir kalkınma, insan yaşamının gereksinimleri ve doğal kaynakların devamlılığı arasında bir denge oluşturarak, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden, günümüzün ihtiyaçlarını karşılayan bir kalkınma süreci olarak tanımlanmaktadır (Bourdeau, 1991: 354) ve (<http://www.skdturkiye.org/genelbilgiler-17>). Sürdürülebilir kalkınma genellikle ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik yönlerine vurgu yapan bir tanım, şimdiki jenerasyonun ihtiyaçlarını gelecek jenerasyonların yeterliliklerinden taviz vermeden karşılayabilen ekonomik kalkınma şeklindedir. Harris, (2000)' e göre ise ekonomik olarak sürdürülebilir bir sistem, mal ve hizmetleri süregelen esaslara dayanarak üretebilmeli; iç ve dış borçların yönetilebilirliğini sürdürebilmeli, tarımsal ve endüstriyel üretime zarar veren sektörel dengesizliklerden sakınılmalıdır. Sürdürülebilir kalkınma için uluslararası kurumlar çeşitli raporlar hazırlamışlardır. Birleşmiş Milletler tarafından 2007 yılında yayınlanmış olan “Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies” isimli çalışmada sürdürülebilir

kalkınmanın öneminden bahsedilmiş ve 14 genel başlık altında sürdürülebilir kalkınma göstergeleri tanımlanmıştır. Aşağıda Birleşmiş Milletlerin çalışmasından esinlenilerek belirlenmiş olan ve bu çalışmada kullanılan sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik göstergeleri tanıtılmıştır.

Kişi Başına Düşen GSYH (ABD Doları): Yıllık reel GSYH'nin yıl ortasındaki nüfusa bölünmesi ile elde edilen gelirdir. Burada GSYH, ekonomideki tüm üretim faktörlerinin katma değeri ile KDV'lerin toplamından sübvansiyonların çıkartılmasıdır. Bu değişken toplam ekonomik çıktı düzeyini ve kapsamını ölçtüğü için ekonomik büyümenin temel göstergesidir.

Yatırımların GSYH'ye Oranı: Yıllık GSYH içerisindeki toplam yatırımların oranını göstermektedir. Bu oran, sermaye mallarının edinimi, sermaye stokunun genişletilmesi ve derinleştirilmesi yoluyla bir toplumun gelecekteki ekonomik performansı hakkında önemli bilgiler sağladığı için sürdürülebilir kalkınma açısından ekonominin önemli bir unsurudur.

Brüt Tasarrufların GSYH'ye Oranı: GSYH'den tüketim harcamalarının çıkartılması ve tasarrufların eklenmesi ile brüt tasarruflar hesaplanır. Brüt tasarrufun GSYH'ye oranı yatırım için mevcut olan gelirin bir bölümünü ölçer ve sürdürülebilir kalkınma için ulusal ekonomi hakkında önemli bilgiler sağlar.

Düzeltilmiş Net Tasarrufların Milli Gelire Oranı: Net tasarruf, net ulusal tasarruflara eğitim harcamalarının eklenmesi; enerji tüketimi, mineral tüketimi, net orman tüketimi ve karbon dioksit ve parçacık emisyon hasarının çıkartılmasıyla oluşur. Gösterge, sürdürülebilir kalkınmaya daha uygun toplam bir tasarruf kavramı elde etmek için geleneksel net tasarrufları değiştirmektedir. Negatif düzeltilmiş net tasarruf oranı, ekonominin toplam zenginliklerinde bir azalma olarak yorumlanabilir ve böylece sürdürülemezliği ifade edebilir.

Enflasyon Oranı: Tüketici fiyat endeksi ile ölçülen enflasyon, ortalama tüketiciye, yıllık olarak belirli aralıklarla sabit veya değiştirilebilen bir mal ve hizmet sepeti edinme maliyetindeki yıllık yüzde değişimini yansıtır. Yüksek ve öngörülmeyen enflasyon, belirsizliği artırır ve fiyatların tamamen esnek olmadığı durumda, kaynakların zaman içinde ve yanlış tahsis edilmesine neden olur. Enflasyon, özellikle öngörülemediği takdirde, serveti alacaklılardan borçluya kaydırdığı için, gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir.

Kamu Borçlarının GSYH'ye Oranı: Genel hükümet tarafından çıkarılan toplam borç miktarının, brüt milli gelire bölünmesiyle hesaplanır. Toplam borç, dış borç ve iç borcun toplamından oluşmaktadır. Kamu borcuna ilişkin gösterge, kamu maliyesinin standart bir ölçüsüdür. Borç, tüketim ve yatırımlar için mevcut olan miktarı azalttığı için gelecek nesiller için bir yük oluşturmaktadır. Yüksek ve artan borç oranları sürdürülemez nitelikteki kamu maliyesinin göstergesi olarak görülebilir. Dış borçlanma, bir ülkedeki tasarrufların tamamlanması ve yatırım açığının finanse edilmesi için bir yöntem olsa da sürdürülemez bir dış borç yükü kalkınmayı engeller.

İstihdamın Nüfusa Oranı: 15 yaş üzeri nüfus içinde istihdam edilenlerin 15 yaş üzeri nüfusa oranıdır. İstihdamın nüfusa oranı, bir ekonominin istihdam yaratma yeteneği hakkında bilgi sağlar. İstihdam, işsizlik yerine, ekonomik açıdan aktif nüfusun (işgücü) arzulan kısmı olarak görülür.

Kırılgan İstihdam: Ücretsiz çalışan aile işçileri ve kendi hesabına çalışan işçiler toplam istihdamın bir yüzdesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendi hesabına çalışan işçiler ve katkıda bulunan aile üyeleri, tanım olarak resmi bir iş düzenlemesine sahip olmadığı için özellikle

savunmasız sayılırlar ve bu nedenle düşük derecede bir iş güvencesi ve sosyal güvenlik erişiminden yoksundurlar. Göstergenin yüksek değerleri, büyük oranda tarım sektörünün istihdam açısından düşük emek verimliliği ve ekonomik büyüme oranları ile ilişkili olduğunu da gösterebilir.

İş Verimliliği ve Birim İşçilik Maliyeti: İşgücü verimliliği, emek birimi başına çıktı olarak tanımlanır. Birim işçilik maliyeti, üretilen brüt katma değer birim başına işgücü tazminatı olarak ifade edilir. İşgücü verimliliğindeki olumlu değişiklikler, istihdam edilenlerin daha etkili çalışması nedeniyle ekonomik büyümenin bir parçasını ölçmektedir. Birim işçilik maliyeti, üretkenlik ile çıktı üretimde kullanılan emek maliyeti arasındaki doğrudan bağlantıyı ifade eder. Bir ülkenin birim iş gücü maliyetinde bir artış, emeğin üretime katkısı için artan bir ödülü temsil eder. Bununla birlikte, işgücü verimliliğindeki artıştan daha yüksek olan işgücü maliyetinde, özellikle ticarete konu olan malları üreten sektörlerde meydana gelen artış, uluslararası rekabet gücünde önemli bir düşüş olduğuna işaret edebilir.

Tarım Dışı Sektörde Ücretli İstihdamda Kadınların Payı: Toplam ücretli istihdamın bir yüzdesi olarak ifade edilen bu göstergenin yüksek değerleri, toplumsal cinsiyet eşitliğinin, emek piyasalarında cinsiyete dayalı ayrımcılığı azaltmanın, yoksulluğu yenmenin ve dolayısı ile sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmenin göstergesidir.

İnternet Abonelik Oranı: İnternet kullanıcıları, son 12 ayda İnternet'i herhangi bir yerden kullanmış kişilerin toplam nüfusa oranıdır. Bir bilgi dağıtım sistemi olarak, İnternet ve kullanımı, eğitim ve bilgiyi herkesin erişimine açma fırsatı sunar. Zaman gecikmelerini önemli ölçüde kısaltabilir ve yeni bir bilgi kaynakları yelpazesini açabilir. Aynı zamanda, önemli, yeni ekonomik fırsatlar ve pazar için daha çevre dostu seçenekler sunması açısından sürdürülebilir kalkınma açısından önemli bir göstergedir.

Sabit Telefon Abonelik Oranı: Sabit telefon hatlarının sayısının toplam nüfusa oranıdır. Bu gösterge, bir ülkedeki telekomünikasyon gelişme derecesinin en geniş ve en yaygın ölçülerinden biridir. Telekomünikasyon, sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için kritik öneme sahiptir ve sosyal, ekonomik ve kurumsal gelişme ile yakından bağlantılıdır. Sabit telefon kırsal alanlarda ve uzak bölgelerdeki insanlara dış dünyayla daha yakın temaslar sağlar. Aynı zamanda birçok ekonomik faaliyet için kritik bir faktördür ve vatandaşlar arasında bilgi alışverişini geliştirir. Modern iletişim, çevre için nispeten iyi huylu olarak kabul edilir, çünkü ulaşım için potansiyel ikame edicilerdir ve nispeten düşük seviyelerde çevre kirliliğine neden olurlar.

Cep Telefonu Abonelik Oranı: Cep telefonu abone sayısının toplam nüfusa oranıdır. Bu gösterge, bir ülkedeki telekomünikasyon gelişme derecesinin en geniş ve en yaygın ölçülerinden biridir. Telekomünikasyon, sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için kritik öneme sahiptir ve sosyal, ekonomik ve kurumsal gelişme ile yakından bağlantılıdır.

Araştırma Geliştirme (ARGE) Harcamalarının GSYH'ye Oranı: Ar-Ge, bilgi tabanını genişletmek ve ekonomide yeni ürünler ve yeni sistem ve süreçler geliştirmek için gereklidir. Gelecekteki ekonomik büyümenin kritik bir bileşenidir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili konularda Ar-Ge, bu alandaki bilinçli karar alma süreçleri için bilimsel temeli artırmaktadır.

GSYH'ye Turizm Katkısı: İç turizm tüketimine karşılık olarak tüm sanayiler tarafından üretilen katma değer (temel fiyatlarla) ve bu harcamaların bedeli dâhilindeki ürün ve ithalat üzerindeki net vergilerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Ziyaretçi tüketiminin ürettiği GSYİH, turizmin ekonomik önemini gösteren en kapsamlı toplamıdır. Yerleşik nüfusun

ekonomik refahına ve hükümetlerin ekonomik hedeflerine önemli katkıda bulunması dolayısı ile turizmin ulusal ekonomide stratejik bir sektör olarak önemi üzerinde bir görüş birliği vardır.

Tablo 1: Değişkenler, Ortalamaları ve Türkiye'nin Değerleri

Değişken	Açıklama	Kaynak	Ortalama	Türkiye'nin
KBG	Kişi başına düşen reel GSYH (ABD	Dünya	29343.516	11102.290
Y	Yatırımların GSYH'ye Oranı	IMF	20.743	20.643
BT	Brüt Tasarrufların GSYH'ye Oranı	Dünya	21.827	13.204
DNT	Düzeltilmiş Net Tasarrufların Milli	Dünya	9.016	9.070
E	Enflasyon Oranı	Dünya	2.080	7.493
KB	Kamu Borçlarının GSYH'ye Oranı	IMF	62.478	36.138
İO	İstihdam Oranı	Dünya	52.927	45.100
İAO	İnternet Abonelik Oranı	Dünya	72.036	46.250
STAO	Sabit Telefon Abonelik Oranı	Dünya	32.949	18.085
CTAO	Cep Telefonu Abonelik Oranı	Dünya	125.202	92.965
AR-GE	Araştırma Geliştirme Harcamalarının	Dünya	1.445	0.945

Tablo 1'de çalışmada kullanılan değişkenler, değişkenlerin kısaltmaları, değişkenlere ait verilerin ortalamaları, verilerin alındığı kaynaklar ve Türkiye'nin ekonomik göstergeleri yer almaktadır. Tablo 1 incelendiğinde, kişi başına düşen reel GSYH, brüt tasarrufların GSYH'ye oranı, kamu borçlarının GSYH'ye oranı, istihdam oranı, internet abonelik oranı, sabit telefon oranı, cep telefonu abonelik oranı ve AR-GE harcamalarına göre Türkiye'nin değerlerinin ortalama değerlerden daha düşük olduğu görülmektedir. Yatırımların GSYH'ye oranı, düzeltilmiş net tasarrufların milli gelire oranı açısından ise ortalamalara denk gelmiştir. Enflasyon oranında ise Türkiye'nin değeri genel ortalama üzerinde olduğu anlaşılmaktadır.

3. Yöntem

3.1. Kümeleme Analizi

Kümeleme analizi, birey veya nesnelere kendi içlerinde olabildiğince benzer, kendi aralarında ise olabildiğince farklı olarak gruplandırmak için kullanılan çok değişkenli istatistiksel bir yöntemdir. Kümeleme analizi yapılırken dikkat edilmesi gereken en önemli iki nokta örneklemin ana kütle temsil etme gücü ve çoklu bağlantılı değişkenlerin varlığı problemidir. Diğer istatistiksel yöntemlerde büyük önem taşıyan normallik, doğrusallık ve sabit varyanslılık gibi varsayımlar kümeleme analizinde çok dikkate alınmamaktadır. Değişkenler arasında yüksek korelasyonlarla kendini gösteren çoklu bağlantı problemi, gözlem sayısını artırma,

değişken eleme veya değişkenleri bir tek değişken altında birleştirme gibi yöntemlerle giderilmelidir.

Kümeleme analizinde birey ya da nesnelerin birbirlerine benzerlik ya da yakınlık/uzaklıkları, Pearson Korelasyonu, Öklid, Kareli Öklid, Manhattan, Chebychev veya Minkowski gibi ölçülerle belirlenmektedir.

Kümeleme analizi yöntemleri temel olarak ikiye ayrılmaktadır: aşamalı kümeleme ve aşamalı olmayan kümeleme. Aşamalı kümeleme yöntemi, kümelerden bir eleman silme ya da eklemeyele oluşturulmuş bir ağaç benzeri yapı ile karakterize edilen aşamalar grubudur (Ketchen and Shook, 1996: 444). Bu yöntem birleştirici ve ayrıştırıcı olmak üzere iki farklı şekilde uygulanabilmektedir. Birleştirici aşamalı kümelemede başlangıçta her birey ayrı bir küme olup her aşamada uygun gözlemler birleştirilerek kümeler genişletilmektedir. Ayrıştırıcı aşamalı kümelemede ise başlangıçta bütün bireyleri içeren bir tek küme vardır. Sonra her aşamada birbirlerine en uzak olan gözlemler birbirlerinden ayrılarak daha küçük kümeler oluşturulmaktadır. İstatistiksel yazılımların çoğunda tercih edilen birleştirici kümeleme yöntemlerinin, gruplar arası bağlantı, gruplar içi bağlantı, en yakın komşu, en uzak komşu, merkezi kümeleme, medyan kümeleme ve Ward's yöntemi gibi türleri mevcuttur. Aşamalı olmayan kümeleme analizinde küme sayısı ve her bir kümenin merkezinde yer alan birey başlangıçta belirlenmekte ve daha sonra kalan bireyler kendilerine en yakın olan merkezlere göre kümelerle dahil edilmektedir. Her birinin avantaj ve dezavantajları olan yukarıda sözü edilen yöntemler arasından bu çalışmada kullanılmak üzere Ward's yöntemi seçilmiştir.

Burada kullanılan Ward's yöntemi diğer aşamalı kümeleme yöntemlerinden biraz farklıdır. Çünkü bu yöntemde kümeler arasındaki uzaklıkları değerlendirmek için toplam sapma karelerinden yararlanılmaktadır (Sharma ve Wadhawan, 2009:12). Bu nedenle yöntem en küçük varyans yöntemi de denilmektedir. Ward's yöntemi kareli Öklid uzaklığını kullanmaktadır ve birbirine yakın büyüklükte kümeler oluşturma eğilimindedir.

3.2. TOPSIS Yöntemi

Çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solutions) yöntemi, Hwang ve Yoon (1981) tarafından geliştirilmiştir. Yöntemin temel mantığı, değerlendirilecek alternatifleri hem pozitif ideal çözüme yakınlıklarını ve hem de negatif ideal çözüme uzaklıklarını aynı anda dikkate alarak en iyiden en kötüye doğru sıralamaktır. Buradaki pozitif ideal çözüm bütün kriterler açısından en iyi değerlere sahip olan ve negatif ideal çözüm ise bütün kriterler açısından en kötü değerlere sahip olan hayali çözümleri ifade etmektedir. TOPSIS yönteminin uygulama aşamaları Yoon ve Hwang (1995) (s.38-44).den yararlanarak aşağıdaki gibi açıklanabilir.

-Karar Matrisinin Oluşturulması: Karar matrisi (A) içerisinde alternatifler ($A_1, A_2, \dots, A_n$) alt alta sıralanır ve bu alternatiflerin her birine ait özellikler ($y_{11}, y_{12}, \dots, y_{nk}$) karar matrisinin satır vektörlerini oluşturur.

$$A = \begin{matrix} & y_1 & y_2 & \dots & \dots & y_k \\ \begin{matrix} A_1 \\ A_2 \\ \vdots \\ \vdots \\ A_n \end{matrix} & \left[\begin{matrix} y_{11} & y_{12} & \dots & \dots & y_{1k} \\ y_{21} & y_{22} & \dots & \dots & y_{2k} \\ \vdots & \vdots & \dots & \dots & \vdots \\ \vdots & \vdots & \dots & \dots & \vdots \\ y_{n1} & y_{n2} & \dots & \dots & y_{nk} \end{matrix} \right] \end{matrix}$$

-Standart Karar Matrisinin Oluşturulması: A matrisindeki her bir değer, bulunduğu sütun elemanlarının kareleri toplamının kareköküne bölünerek standartlaştırılır (r_{ij}).

$$r_{ij} = \frac{v_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^n (v_{ij})^2}}$$

Standart r_{ij} değerlerinden standart karar matrisi (R) oluşturulur.

$$R = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & \dots & r_{1k} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & \dots & r_{2k} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \ddots & \vdots \\ \vdots & \vdots & & & \vdots \\ r_{n1} & r_{n2} & \dots & \dots & r_{nk} \end{bmatrix}$$

- Standart Karar Matrisinin Ağırlıklandırılması: Bu aşamada her bir kriter (değişken) önem derecesine göre ağırlıklandırılır Kriter ağırlıkları w_i olmak üzere ağırlıklı standart değerler (v_{ij}) hesaplanır.

$$v_{ij} = w_i \cdot r_{ij}$$

Eğer değişkenlerin önem dereceleri eşit kabul edilirse standart karar matrisi ile ağırlıklandırılmış standart karar matrisi birbirine eşit olur.

$$V = \begin{bmatrix} v_{11} & v_{12} & \dots & \dots & v_{1k} \\ v_{21} & v_{22} & \dots & \dots & v_{2k} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \ddots & \vdots \\ \vdots & \vdots & & & \vdots \\ v_{n1} & v_{n2} & \dots & \dots & v_{nk} \end{bmatrix}$$

- Pozitif ve Negatif İdeal çözümlerin Belirlenmesi: Bu aşamada ağırlıklandırılmış karar matrisi kullanılarak pozitif ve negatif (A^* ve A^-) ideal noktalar aşağıdaki gibi oluşturulur.

$$A^* = [v_1^*, v_2^*, \dots, v_k^*] \quad (\text{en iyi değerler})$$

$$A^- = [v_1^-, v_2^-, \dots, v_k^-] \quad (\text{en kötü değerler})$$

- Uzaklık Değerlerinin (Ayrılık Ölçüsünün) Hesaplanması: İdeal noktalara olan uzaklıklar aşağıdaki formüllerle hesaplanır.

$$S^* = \sqrt{\sum_{i=1}^k (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad S^- = \sqrt{\sum_{i=1}^k (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

- Benzerlik İndekslerinin (İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın) Hesaplanması: Her bir karar noktasının ideal çözüme göreli yakınlığı aşağıdaki formülle hesaplanır.

$$C_i^* = \frac{S^-}{S^- + S^*} \quad 0 \leq C_i^* \leq 1 \quad i = 1, 2, \dots, n$$

Burada $C_i^* = 0$ olması ilgili karar biriminin negatif ideal çözümle, $C_i^* = 1$ olması ise pozitif ideal çözümle çakışması anlamına gelmektedir. Hesaplanan bu yakınlık değerlerine göre karar birimleri büyükten küçüğe sıralanır.

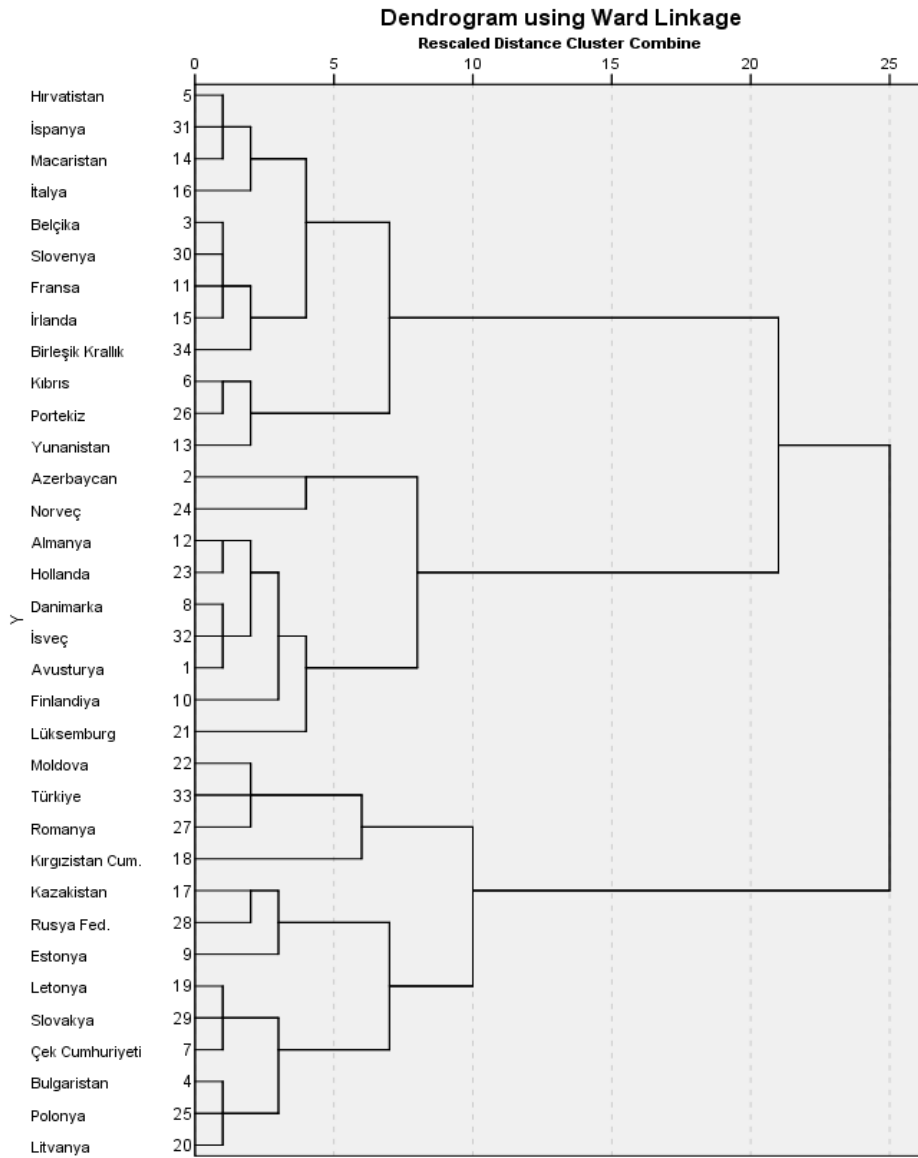
4. Uygulama

Bu çalışmanın başlangıcında kullanılması uygun görünen değişkenlerden bazıları veri yokluğu, aykırı gözlemler içerme veya çoklu bağlantıya sebep olma gibi nedenlerden dolayı daha sonra analizden çıkarılmıştır. İş verimliliği ve birim işçilik maliyetine ait verilere ulaşılamadığından

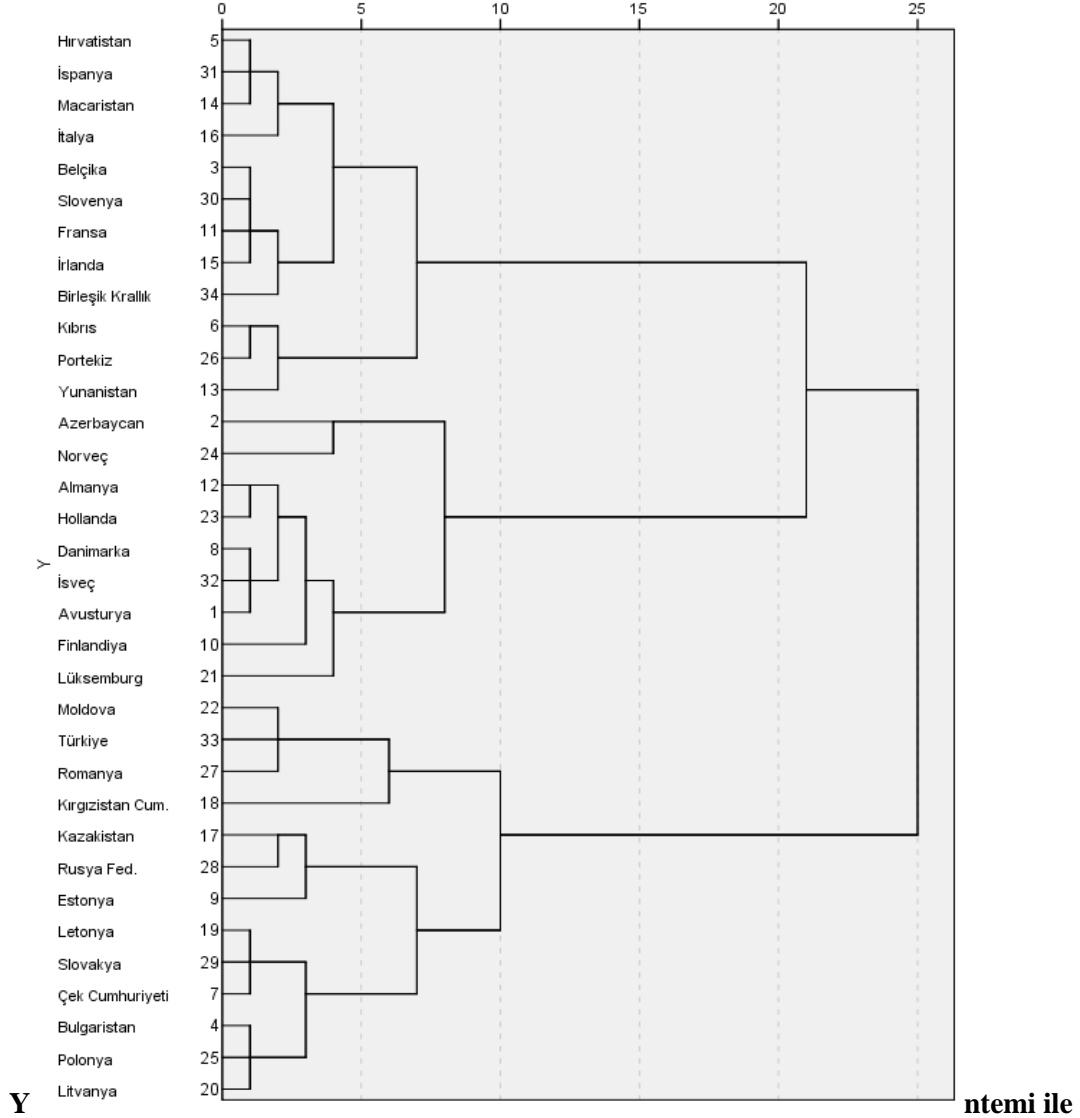
bu değişkenler ele alınmamıştır. Aynı zamanda kırılğan istihdam ve GSYH'ye turizm katkısı değişkenleri diğer değişkenler ile yüksek korelasyonlu oldukları için analiz dışı bırakılmıştır. Ayrıca tarım dışı sektörde ücretli istihdamda kadınların payı değişkeni analize dahil edildiğinde Türkiye'nin diğer ülkelerden tamamen ayrıştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu nedenle bu değişken de analiz dışında tutulmuştur. Ulaşılabilen eksiksiz en güncel olması nedeni ile 2013 yılı verileri ile çalışılmış ve 11 ekonomik gösterge kullanılarak 34 ülkeye kümeleme analizi ve TOPSIS yöntemi uygulanmıştır. Kümeleme analizi sonucunda ülkelerin buldukları kümeler Şekil 1'de gösterilmekte ve Tablo 2'de özetlenmektedir. Ward's tekniğinin kullanıldığı kümeleme analizinde uygun küme sayısı 3 olarak belirlenmiş ve Türkiye; Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kazakistan, Kırgızistan Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Moldova, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu ve Slovakya ile birlikte üç numaralı kümede yer almıştır.

Şekil 1: Dendrogram Grafiği

Tablo 2: Ward's

Dendrogram using Ward Linkage
Rescaled Distance Cluster Combine

Oluşturulan Kümeler

Ülkeler	1 Küme	2 Küme	3 Küme
Avusturya	X		
Azerbaycan	X		
Belçika		X	
Bulgaristan			X
Hrvatistan		X	
Kıbrıs		X	
Çek Cumhuriyeti			X
Danimarka	X		
Estonya			X
Finlandiya	X		
Fransa		X	

Almanya	X		
Yunanistan		X	
Macaristan		X	
İrlanda		X	
İtalya		X	
Kazakistan			X
Kırgızistan Cumhuriyeti			X
Letonya			X
Litvanya			X
Lüksemburg	X		
Moldova			X
Hollanda	X		
Norveç	X		
Polonya			X
Portakiz		X	
Romanya			X
Rusya Federasyonu			X
Slovakya			X
Slovenya		X	
İspanya		X	
İsviçre	X		
Türkiye			X
Birleşik Krallık		X	

Oluşturulan kümelerin birbirlerinden gerçekten farklı olup olmadıkları Kruskal-Wallis yöntemi ile test edilmiştir. Bu test sonucunda kümelerin enflasyon oranı ve cep telefonu abonelik oranı bakımlarından zayıf anlamda, diğer değişkenler açısından ise güçlü anlamda birbirlerinden farklı oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Test sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: Kruskal-Wallis Test İstatistikleri

Değişkenler	χ^2	Serbestlik Derecesi	Olasılık Değeri
Kisi başına düşen reel GSYH (ABD Doları)	10.295	2	.000
Yatırımların GSYH'ye Oranı	12.007	2	.002
Bütçe Tasarrufların GSYH'ye Oranı	10.120	2	.006
Düzeltilmiş Net Tasarrufların Milli Gelire Oranı	10.127	2	.006
Enflasyon Oranı	4.964	2	.084
Kamu Borçlarının GSYH'ye Oranı	22.175	2	.000
İctihdam Oranı	13.702	2	.001
İnternet Abonelik Oranı	16.968	2	.000
Sabit Telefon Abonelik Oranı	15.275	2	.000
Cep Telefon Abonelik Oranı	5.837	2	.054

Arastırma Gelistirme Harcamalarının GSYH'ye Oranı	11.588	2	003

Kümeleme analizi birbirine benzer olan birimleri belli gruplar altında toplamakta fakat kümeler arası ya da küme içi görelî üstünlük değerlendirmeleri hakkında net bir bilgi vermemektedir. Bu çalışmada kümeleme analizinin sözü edilen eksikliklerini tamamlamak amacı ile TOPSIS yönteminden yararlanılması uygun görülmüştür. TOPSIS yöntemi öncelikle küme kalitelerini belirlemek için tüm ülkelere uygulanmış sonrasında ülkelerin kendi kümeleri içerisindeki durumlarını görebilmek için her bir kümeye ayrı ayrı uygulanmıştır.

Tablo 4: TOPSIS Yöntemi ile Ülkelerin Genel İdeal Çözümüne Nispi Uzaklıkları

1.KÜME		2.KÜME		3.KÜME	
Ülkeler	C*	Ülkeler	C*	Ülkeler	C*
İsvet	0.73	İrlanda	0.57	Estonya	0.56
Norveç	0.71	Fransa	0.56	Litvanya	0.55
Danimarka	0.69	Belçika	0.56	Bulgaristan	0.51
Lüksemburg	0.68	Slovenya	0.52	Çek Cumhuriyeti	0.50
Almanya	0.62	İspanya	0.48	Letonya	0.48
Avusturya	0.61	Macaristan	0.48	Romanya	0.48
Hollanda	0.61	Birleşik Krallık	0.48	Polonya	0.47
Finlandiya	0.57	Kıbrıs	0.45	Slovakya	0.45
Azerbaycan	0.51	Portekiz	0.44	Rusya Federasyonu	0.42
		İtalya	0.44	Moldova	0.42
		Hırvatistan	0.42	Kazakistan	0.38
		Yunanistan	0.41	Türkiye	0.34
				Kırgızistan Cum	0.27
Ortalama	0.64	Ortalama	0.49	Ortalama	0.45

Tüm ülkelerin birlikte değerlendirildiği TOPSIS sonuçları Tablo 4'te, her bir ülkenin TOPSIS puanı (C*) ve her bir kümenin ortalama TOPSIS puanı olarak verilmektedir. Bu ortalamalar sonucunda en iyi kümenin 0.64 TOPSIS puanı ile 1. küme olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 3. küme ise 0.45 TOPSIS puanıyla son sırada yer almıştır.

Tablo 5: TOPSIS Yöntemi ile Ülkelerin Kendi Kümeleri İçerisindeki Konumları

Sıra	1 Küme	C*	2 Küme	C*	3 Küme	C*
1	İsvet	0.67	İrlanda	0.71	Estonya	0.79
2	Danimarka	0.59	Belçika	0.64	Litvanya	0.67
3	Lüksemburg	0.57	Fransa	0.62	Çek Cumhuriyeti	0.62
4	Norveç	0.56	Slovenya	0.54	Bulgaristan	0.57
5	Almanya	0.48	Macaristan	0.53	Rusya Federasyonu	0.55
6	Avusturya	0.43	İspanya	0.50	Romanya	0.54
7	Finlandiya	0.42	Kıbrıs	0.48	Polonya	0.52
8	Hollanda	0.41	Portekiz	0.47	Letonya	0.50
9	Azerbaycan	0.37	İtalya	0.44	Slovakya	0.50

10			Yunanistan	0.42	Moldova	0.46
11			Birleşik Krallık	0.41	Kazakistan	0.41
12			Hırvatistan	0.39	Türkiye	0.39
13					Kırgızistan	0.14

Tablo 5’te her bir ülkenin buldukları küme içerisindeki TOPSIS puanlarına yer verilmiş ve ülkeler TOPSIS puanlarına göre sıralanmıştır. Bu sıralama sonucunda İsveç, İrlanda ve Estonya sırasıyla kendi kümelerinde ideal çözüme en yakın ülkeler olmuşlardır. Türkiye’nin yer aldığı küme 3 incelendiğinde ise Türkiye’nin 0.39 TOPSIS puanı ile ideal çözüme uzak olan ülkelerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

5. Sonuç

Günümüzde ülke ekonomilerin sadece gelişmeleri değil aynı zamanda bu gelişmenin sürdürülebilir olması da önemlidir. Bu kapsamda çeşitli uluslararası kuruluşlar sürdürülebilir kalkınmaya yönelik çalışmalar yapmaya devam etmektedirler. Genellikle ekonomik, çevresel ve sosyal olmak üzere üç boyutta ele alınan sürdürülebilir kalkınmanın bu çalışmada ekonomik ayağı ele alınmıştır. Çalışmada Birleşmiş Milletler tarafından 2007 yılında yayınlamış olan “Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies” adlı kitaptan yola çıkılarak AB ve bazı Orta Asya ülkelerinin sürdürülebilir kalkınma performansları ekonomik boyut açısından kıyaslanmıştır.

Çalışmada öncelikle 34 Avrupa ve Orta Asya ülkesine kümeleme analizi uygulanarak ülkelerin konumları belirlenmiştir. 2013 yılı verilerinin kullanıldığı analizde hiyerarşik kümeleme yöntemlerinden Ward’s tekniği ile ülkeler 3 farklı kümeye ayrılmışlardır. İsveç, Danimarka, Lüksemburg, Norveç, Almanya, Avusturya, Finlandiya, Hollanda ve Azerbaycan birinci kümede yer almışlardır. Azerbaycan’ın gelişmiş batı Avrupa ülkelerinin yanında yer alması dikkat çekici görünmektedir. Bunun sebebi bu ülkenin bazı göstergelerinin son derece iyi olmasıdır. Azerbaycan brüt tasarrufların GSYH’ye oranı açısından incelenen bütün ülkeler arasında en iyi değere sahiptir, istihdam oranı açısından ikinci sıradadır ve kamu harcamalarının GSYH’ye oranı açısından ise dördüncü sıradadır. İkinci küme İrlanda, Belçika, Fransa, Slovenya, Macaristan, İspanya, Kıbrıs, Portekiz, İtalya, Yunanistan, Birleşik Krallık ve Hırvatistan’dan oluşmaktadır. Türkiye; Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Kazakistan, Kırgızistan Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Moldova, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu ve Slovakya ülkeleri ile birlikte üç numaralı kümede yer almıştır. Oluşturulan bu kümeler daha sonra Kruskal Wallis yöntemi ile test edilmiş ve 3 kümenin de birbirinden farklı oldukları sonucuna varılmıştır.

Çalışmada oluşturulan kümelerin hangisinin daha iyi olduğunu ve ülkelerin kendi kümeleri içerisindeki konumlarını belirlemek amacıyla TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. TOPSIS yöntemi tüm ülkeler bir arada ve her kümeye ayrı ayrı olmak üzere iki farklı şekilde ve toplamda dört kez uygulanmıştır. Tüm ülkelerin birlikte analize katıldığı TOPSIS yönteminde her bir ülkenin TOPSIS puanından yararlanılarak ülkelerin buldukları kümelerin ortalama TOPSIS puanları hesaplanmıştır. Bu hesaplamalara göre en iyi kümenin 0.64 ortalama TOPSIS puanıyla 1. küme olduğu ve aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 3. kümenin ise 0.45 ortalama TOPSIS puanıyla son sırada yer aldığı görülmüştür. TOPSIS yönteminin kümelere ayrı ayrı uygulanması sonucunda İsveç, İrlanda ve Estonya sırasıyla 1., 2. ve 3. kümelerde en yüksek TOPSIS puanına

sahip ülkeler olmuşlardır. TOPSIS analizi sonucunda Türkiye'nin 0.39 TOPSIS puanı ile ideal çözüme uzak olan ülkelerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışmanın bir mevcut durum çalışması olduğu göz ardı edilmemelidir. Daha yeni veriler kullanılabilmesi durumunda bulgular daha farklı olabilecektir. Ayrıca araştırılmaya açık bir konu olarak, Türkiye için sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik göstergeleri tek tek ele alınıp incelenmeli ve hangi değişkenlere daha fazla eğilmek gerektiği ortaya konulmalıdır.

Kaynakça

Altun Ada, A. (2011). Kümeleme analizi ile AB ülkeleri ve Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29, 319-332.

Bourdeau, L. (1999). Sustainable development and the Future of Construction: a Comparison of Visions from Various Countries. Building Research & Information, 27/6, 354-366.

Çemrek, F. ve Bayraç, H. N. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma Skorunun Hesaplanması. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14/2, 131-152.

Dünya Bankası, <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> adresinden erişildi (ET: 19.01.2017)

Feng, C. M. and Wang, R. T. (2001). Considering the Financial Ratios on the Performance Evaluation of highway bus Industry. Transport Reviews, 21/4, 449-467.

Giddings, B., Hopwood, B. and O'brien, G. (2002). Environment, Economy and Society: Fitting Them Together Into Sustainable Development. Sustainable Development, 10/4, 187-196.

Harris, J. M. (2000). Basic Principles of Sustainable Development. Global Development And Environment Institute Working Paper 00-04, 1-25.

Hwang, C. L. and Yoon, K. (2012). Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications A State-of-the-Art Survey (Vol. 186). Springer Science & Business Media.

IMF, https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx?sy=2009&ey=2015&scsm=1&ssd=1&sort=subject&ds=.&br=1&pr1.x=81&pr1.y=6&c=946,137,122,124,918,138,964,182,960,423,968,935,128,939,936,961,172,132,184,134,174,144,944,178,186,136,112,941&s=NID_NGDP,NGSD_NGDP,GGXWDG_NGDP&grp=0&a=#cs3 adresinden erişildi (ET: 19.01.2017)

Jadidi, O. vd. (2008). TOPSIS and Fuzzy Multi-Objective Model Integration for Supplier Selection Problem. Journal of Achievements in Materials and Manufacturing Engineering, 31/2, 762-769.

Ketchen, D. Jr. and Shook, C.L. (1996). The Application of Cluster Analysis in Strategic Management Research: An Analysis and Critique. Strategic Management Journal, 17/6, 441-458.

Kuşat, N. (2013). Yeşil Sürdürülebilirlik İçin Yeşil Ekonomi: Avantaj Ve Dezavantajları-Türkiye İncelemesi. Journal of Yaşar University, 8/29, 4896-4916.

Opricovic, S. and Tzeng, G. H. (2004). Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS. European Journal of Operational Research, 156/2, 445-455.

Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları. Journal of Yaşar University, 3/12, 1853-1876.

Seydioğulları, H. S. (2013). Sürdürülebilir Kalkınma için Yenilenebilir Enerji. Planning, 23/1, 19-25.

Sharma, M. and Wadhawan, P. (2009). A Cluster Analysis Study of Small and Medium Enterprises. IUP Journal of Management Research, 8/10, 7-23.

SKD Türkiye. <http://www.skdturkiye.org/genelbilgiler-17> adresinden erişildi (ET: 17.01.2017)

United Nations Department of Economic (2007). Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies. United Nations Publications.

Yoon K. P., Hwang C. L. (1995). Multiple Attribute Decision Making, An Introduction, Sage University Papers (Series: Quantitative Applications in the Social Sciences).

İŞ DOYUMU VE İŞ-AİLE ÇATIŞMASI ARASINDAKİ İLİŞKİ: TURİZM SEKTÖRÜNDE NİCEL BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Tuncay YILMAZ

Sakarya Üniversitesi, İletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Bora YENİHAN

Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Öz

En kısa tanımıyla çalışanların yapmakta oldukları işlerine karşı geliştirdikleri olumlu duygu ve düşünceler olarak ifade edilen iş doyumunu farklı değişkenlerden etkilenmektedir. İş ve aile alanlarından kaynaklanan rol taleplerinin bazı yönleriyle birbirleriyle uyumsuz olması biçiminde tanımlanan iş-aile çatışmasıyla iş doyumunu arasındaki ilişki son yıllarda üzerinde sıkça durulan bir konu olmuştur. Bu çalışmada da iş doyumunu ile yaşanan iş-aile çatışması arasındaki ilişki nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılarak incelenmeye çalışılmıştır. Verilerin analizi sonucunda iş doyumunu ile iş-aile çatışması düzeyleri arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. İş-aile çatışması düzeylerindeki artışın zayıf derecede de olsa iş doyumunu seviyesini azalttığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Doyumu, İş-Aile Çatışması, Turizm Sektörü

THE RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION AND WORK-FAMILY CONFLICT: A QUANTITATIVE RESEARCH IN TOURISM SECTOR

Abstract

Job satisfaction is defined as positive emotions and thoughts that employees have developed against their work, and is affected by different variables. On the other hand, The work-family conflict is defined as incompatibility of role requirements arising from work and family. The relationship between work-family conflict and job satisfaction has been a frequent issue in recent years. In this study, the relationship between work-family conflict and job satisfaction of those employed in accommodation businesses and those working intensively in tourism sector has been tried to be investigated using the questionnaire from the quantitative research methods. As a result of the analysis of the data, there is a weak negative relation between job satisfaction and work-family conflict. It has been determined that the increase in the level of work-family conflict reduces the level of job satisfaction even at a weaker rate.

Keywords: Job Satisfaction, Work-family Conflict, Tourism Sector

GİRİŞ

Tüm dünyada hizmetler sektörünün yükselişe geçmesi ve buna paralel olarak beyaz yakalı çalışanların sayısında yaşanan artış beraberinde yeni çalışma alanlarını da getirmiştir. İş doyumu ve iş-aile çatışması kavramları da yeni birer çalışma alanı olarak son yıllarda üzerinde sıklıkla durulan çeşitli sektörlerde araştırmalara konu olan kavramlardır.

İş doyumu en kısa tanımıyla çalışanların yaptıkları işe karşı geliştirdikleri olumlu his ve düşünceler şeklinde ifade edilmekte ve diğer birçok kavramla olan ilişkisi çeşitli çalışmalara konu olmaktadır.

İş-aile çatışması ise insanların iş yaşamlarında ve aile yaşamlarındaki rollerinin birbirileri ile uyumsuz olmasını konu edinmekte ve işten aileye yansıyan çatışmalarla, aileden işe yansıyan çatışmaları ifade eden alt boyutlara sahip bir kavram olarak kendisini göstermektedir.

Bu çalışmada iş doyumu ile iş-aile çatışması arasındaki ilişki öncelikle literatür yardımı ile incelenmeye çalışılacaktır. Daha sonra ise turizm sektöründe çalışanların iş doyum düzeyleri ile yaşadıkları iş-aile çatışması düzeyleri arasındaki ilişki anket tekniği ile ölçülmeye çalışılacak ve “turizm sektöründe çalışanların iş doyum düzeyleri ile yaşadıkları iş-aile çatışması seviyeleri arasında bir ilişki var mıdır?” sorusuna cevap aranacaktır.

1. İş Doymu

Literatür incelendiğinde iş doyumuna yönelik birçok tanımla karşılaşmak mümkündür. En kısa tanımıyla çalışanların işlerine karşı geliştirdikleri olumlu hisler olarak tanımlanan iş doymu bir başka tanıma göre çalışanın iş çevresinden, amirlerinden, takım arkadaşlarından ve içinde bulunduğu örgütten elde etmek istediği rahatlatıcı duygudur (Akıncı, 2002: 2-3).

İş doymu, çalışanların zihnen ve bedenen sağlıklı olmalarının yanında, kişisel, fizyolojik ve duygusal durumlarının da bir göstergesidir. Doymun değişken bir kavram olmakla birlikte evrensel olarak tanımı zor bir kavramdır. Bu çerçeveden bakıldığında kişilerin fiilen elde ettikleri imkânların düzeyi, beklentileri ve isteklerine yakın bir kazanç söz konusu ise doymun değilse doymusuzluktan söz etmek mümkündür (Eroğlu, 1986: 147, Bakan ve Büyükbese, 2004: 7).

2. İş-Aile Çatışması

İş-aile çatışması, iş ve aile kaynaklı olarak ortaya çıkan rol talepleri ve beklentilerin uyumsuz bir şekilde ortaya çıkması sonucunda yaşanmaktadır (Greenhaus ve Beutell, 1985: 77). Bir başka tanıma göre ise insanların aile yaşamı, iş yaşamı, sağlık düzeylerinin ve genel iyilik hallerinin bir arada ve olumsuz olarak değerlendirilmesi sonucunda iş-aile çatışması ortaya çıkmaktadır (Bruck vd., 2002: 335).

İş-aile çatışması geleneksel cinsiyetçi bakış açısı ile alındığında, kadınlara ve erkeklere yüklenen rollerin ve görevlerin değişime uğraması ile artış göstermektedir (Pleck, 1977: 417).

Özellikle 1970’li yıllardan sonra çalışma yaşamında yaşanan dönüşüm ve hizmetler sektörünün yükselişe geçmesi ile kadınların çalışma yaşamında daha çok görünür olmaları beraberinde çift kazananlı ailelerinin sayısında artışı da getirmiştir. Bunun sonucunda iş-aile çatışması kavramı ortaya çıkmış ve bu alana olan ilgi de artmıştır (Bruck ve diğ., 2002: 336, Bielby, 1992: 282).

3. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın evreni olarak Antalya şehri seçilmiştir. Veri toplama esnasında internet üzerinden hazırlanan anketler kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini tam olarak belirlemek mümkün olmamış, bunun sonucunda da olasılığa dayalı olmayan kartopu örneklem modeli ile turizm sektöründe çalışan 251 kişiye ulaşılmıştır

Anketin birinci bölümünde ilk olarak 1967 yılında Weis ve arkadaşları tarafından 100 soru olarak geliştirilen, 1985 yılında ise Gökçora ve Gökçora tarafından Türkçe'ye çevrilen "Minnesota İş Tatmin Ölçeğinin" 20 soruluk kısa versiyonu kullanılmıştır. Ölçek kendi içerisinde 12 soruluk iç faktörler ve 8 soruluk dış faktörler bölümünden oluşmaktadır. İç faktörleri ölçmeye yönelik sorular çalışanların işleri ile ilgili olarak hissettiklerini yansıtırken, dış faktörleri ölçmeye yönelik sorular çalışanların, çalıştıkları kurumla ilgili hissettiklerini yansıtmaktadır (Özaydın ve Özdemir, 2014:260).

Toplamda 20 sorudan oluşan Minnesota iş tatmin ölçeği 5'li likert sistemine dayalıdır. Ölçekte yer alan önermelere verilen cevaplar "Beni Hiç Tatmin Etmiyor" ve "Beni Tamamıyla Tatmin Ediyor" arasında ve 1'den 5'e doğru sıralanmaktadır. Güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach Alfa değeri 0,929 olarak belirlenmiştir.

Anketin ikinci bölümünde iş-aile çatışması düzeylerini belirlemek için Netemeyer, Boles ve McMurrian (1996: 400- 410) tarafından geliştirilen 5'li likert sistemine dayalı ve toplamda on sorudan oluşan "İş-Aile Çatışması Ölçeği" kullanılmıştır.

Ölçekte yer alan önermelere verilen cevaplar "Kesinlikle Katılmıyorum" ile "Kesinlikle Katılıyorum" arasında ve 1'den 5'e doğru sıralanmaktadır. Ölçek kendi içerisinde iki bölümden oluşmaktadır. İlk 5 soruluk birinci bölüm işten aileye doğru çatışma seviyesini belirlemeye yönelikken, ikinci 5 soruluk bölüm aileden işe doğru çatışma seviyesini belirlemeye yöneliktir. Güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach Alfa değeri 0,894 olarak belirlenmiştir.

3.1. Bulgular

Tablo 1. de çalışmaya katılan turizm sektörü çalışanlarının demografik bilgileri verilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çalışmanın
değişkenl

Özellik	Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet (n=251)		
Kadın	147	58,6
Erkek	104	41,4
Yaş (n=251)		
<25	6	2,4
25-34	81	32,3
35-44	54	21,5
45-54	68	27,1
55-64	38	15,1
65 ve üzeri	4	1,6
Ortalama: 42,06 ± 11,19	Ortanca: 41	Üst değer: 70 Alt değer: 23
Öğrenim durumu (n=251)		
Lisans	231	92,0
Yüksek lisans	18	7,2
Doktora	2	0,8
Medeni Durum (n=251)		
Evli	197	78,5
Bekar	44	17,5
Eşinden ayrılmış, eşi ölmüş	10	4,0
Çocuk sahibi olma durumu (n=241)		
Çocuk sahibi	172	71,4
Çocuk sahibi değil	69	28,6
Ortalama: 1,84 ± 0,775	Ortanca: 2	Üst değer: 6 Alt değer: 1
Aile tipi (n=245)		
Çekirdek	234	95,5

rinden iş doyumuna yönelik bulgular Tablo 2. de verilmiştir.

Tablo 2. İş Doyumuna Yönelik Bulgular
Correlations

	Dış_kaynaklı_İş_Doyumu	İç_kaynaklı_İş_Doyumu
Dış_kaynaklı_İş_Doyumu Pearson Correlation	1	,823**
Sig. (2-tailed)		,000
N	187	187
İç_kaynaklı_İş_Doyumu Pearson Correlation	,823**	1
Sig. (2-tailed)	,000	
N	187	187

Tablo 2. İş Doyumuna Yönelik Bulgular

Correlations

	Dış_kaynaklı_İş_Doyumu	İç_kaynaklı_İş_Doyumu
Dış_kaynaklı_İş_Doyumu Pearson Correlation	1	,823**
Sig. (2-tailed)		,000
N	187	187
İç_kaynaklı_İş_Doyumu Pearson Correlation	,823**	1
Sig. (2-tailed)	,000	
N	187	187

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

İş doyumuna yönelik veriler normal dağılım gösterdikleri için Pearson testi yapılmıştır. Dış kaynaklı iş doyumunu ile iç kaynaklı iş doyumunu arasında pozitif yönlü çok güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Birisi arttığında diğeri de artmaktadır ($r=0,823$).

Çalışmanın değişkenlerinden iş-aile çatışmasına yönelik bulgular Tablo 3. de verilmiştir.

Tablo 3. İş-Aile Çatışmasına Yönelik Bulgular

Correlations

	İşten_Aileye_Doğru_Çatışma	Aileden_İşe_Doğru_Çatışma
Spearman's rho İşten_Aileye_Doğru_Çatışma Correlation Coefficient	1,000	,602**
Sig. (2-tailed)		,000
N	187	187
Aileden_İşe_Doğru_Çatışma Correlation Coefficient	,602**	1,000
Sig. (2-tailed)	,000	
N	187	187

Correlations

		İşten_Aileye_D oğru_Çatışma	Aileden_İ şe_Doğ ru_Çatış ma
Spearman's rho	İşten_Aileye_Doğru_Çatış ma	Correlation Coefficient	,602**
		Sig. (2-tailed)	,000
		N	187
Aileden_İşe_Doğru_Çatış ma	Aileden_İşe_Doğru_Çatış ma	Correlation Coefficient	,602**
		Sig. (2-tailed)	,000
		N	187

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

İş-Aile çatışmasına yönelik veriler normal dağılım göstermedikleri için Spearman's RHO testi yapılmıştır. İşten aileye yönelik çatışma ile aileden işe yönelik çatışma arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki tespit edilmiştir. Birisi arttığında diğeri de artmaktadır ($r=0,602$).

Turizm sektörü çalışanlarının gelir düzeylerine yönelik bulgular Tablo 4. de verilmiştir.

Tablo 4. Gelir Düzeyi İle İş Doymu ve İş-aile Çatışması Düzeyleri Arasındaki İlişki

Gelir düzeyi ile iç

Tests of Normality

Ortalama Aylık Geliriniz		Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
		Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Dış_kaynaklı_İş_Doyumu	1001-3000	,059	176	,200 [*]	,979	176	,010
	3001-5000	,200	11	,200 [*]	,906	11	,218
İç_kaynaklı_İş_Doyumu	1001-3000	,068	176	,045	,984	176	,047
	3001-5000	,133	11	,200 [*]	,965	11	,829
İşten_Aileye_Doğru_Çatışma	1001-3000	,075	176	,017	,978	176	,006
	3001-5000	,249	11	,055	,879	11	,100
Aileden_İşe_Doğru_Çatışma	1001-3000	,090	176	,001	,950	176	,000
	3001-5000	,207	11	,200 [*]	,921	11	,323

a. Lilliefors Significance Correction

*. This is a lower bound of the true significance.

aynaklı iş doyumunda bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Gelir düzeyi arttıkça iç kaynaklı iş doyumunda da artmaktadır. Gelir düzeyi ile iş-aile çatışması arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

İş doyumunda ve cinsiyete yönelik bulgular Tablo 5. de verilmiştir.

Tablo 5. İş Doyumu ve Cinsiyete Yönelik Bulgular

Veriler dağılım

normal

753

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
									Lower	Upper
Dış_kaynaklı_İş_Doyumu	Equal variances assumed	2,526	,114	1,156	185	,249	,15155	,13115	-,10719	,41030
	Equal variances not assumed			1,136	162,277	,258	,15155	,13340	-,11187	,41497
İç_kaynaklı_İş_Doyumu	Equal variances assumed	1,231	,269	1,271	185	,205	,15198	,11958	-,08394	,38789
	Equal variances not assumed			1,244	157,978	,215	,15198	,12219	-,08937	,39332

m gösterdiği için bağımsız T testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda iş doyumunda değişkenleri ile cinsiyet arasında bir fark bulunamamıştır.

İş-aile çatışması ve cinsiyete yönelik bulgular Tablo 6. da verilmiştir.

Tablo 6. İş-Aile Çatışması ve Cinsiyete yönelik Bulgular

Veriler normal dağılımı göstermemiştir.

Test Statistics ^a		
	İşten_Aileye_Doğru_Çatışma	Aileden_İşe_Doğru_Çatışma
Mann-Whitney U	3703,500	4196,500
Wilcoxon W	9163,500	9656,500
Z	-1,670	-,326
Asymp. Sig. (2-tailed)	,095	,744

a. Grouping Variable: Cinsiyet

sonuçları göstermediği için Mann-Whitney U testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda iş-aile çatışması değişkenleri ile cinsiyet arasında bir fark bulunamamıştır.

İş doyumunu ve iş-aile çatışması değişkenlerine yönelik bulgular Tablo 7. de verilmiştir.

754

Tablo 7. İş Doyumu ve İş-Aile Çatışması Değişkenlerine Yönelik Bulgular

İş doyumunu ve iş-aile çatışması değişkenleri

Correlations			is_doyumu	is_aile_catismasi
Spearman's rho	is_doyumu	Correlation Coefficient	1,000	-,287**
		Sig. (2-tailed)	.	,000
		N	187	187
	is_aile_catismasi	Correlation Coefficient	-,287**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	.
		N	187	187

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

normal dağılım sergilerken; İş-aile çatışması değişkeni normal olmayan dağılım göstermektedir. Bundan dolayı Spearman Korelasyon testi yapılmıştır.

Yapılan test sonucunda iş doyumu değişkeni ile iş-aile çatışması değişkeni arasında negatif yönlü zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. Değişkenlerden birisi arttıkça diğeri azalmaktadır ($r=-0,287$).

SONUÇ

Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular genel anlamda yerli ve yabancı literatür ile benzerlik göstermektedir.

Cinsiyet ile iş doyumu ve iş-aile çatışması değişkenleri arasında anlamlı bir fark bulunamaması bu alanda yapılan çalışmalarla uyumludur.

Gelir düzeyi ile iç kaynaklı iş doyumu arasında belirlenen ilişki de yine cinsiyette olduğu gibi diğer çalışmalarla paralellik göstermektedir.

İş doyumu değişkeni ile iş-aile çatışması değişkeninin karşılaştırılmasıyla elde edilen veriler, bu iki değişkenin birbirini etkileme gücüne sahip olduğunu ve biri artarken diğeri de arttırdığı göstermiştir.

İş yaşamı ile aile yaşamının sorumluluklar ve üstlenilen roller açısından farklılıklar gösterdikleri düşünülse de, insan yaşamının en önemli iki bölümünü oluşturmaları açısından birinde yaşanabilecek olumsuzlukların diğere de yansıtacağı göz önüne alınmalı; iş doyumunu düşürebilecek gelişmelerin aile yaşamına, aile yaşamında yaşanabilecek olumsuzlukların da iş doyumu üzerine olumsuz etkileri göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

AKINCI, Zeki (2002), “Turizm Sektöründe İşgören İş Tatminini Etkileyen Faktörler: Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama”, Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 4, Kasım, Antalya.

BAKAN, İsmail, BÜYÜKBEŞE, Tuba (2004), “Örgütsel İletişim İle İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Akademik Örgütler İçin Bir Alan Araştırması”, Akdeniz Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, Sayı 7, Mayıs, Antalya.

Bielby, Denise, (1992), “Commitment to Work and Family”, Annual Review of Sociology”, Vol: 18.

Bruck, Carly, Tommy Allen ve Paul Spector (2002), “The Relation Between Work-Family Conflict and Job Satisfaction: A Finer-Grained Analysis”, Journal of Vocational Behaviour.

EROĞLU, Feyzullah, (1986), “İş Tatmini İle Cinsiyet Arasındaki İlişki”, İşletme Dergisi, Erzurum, Haziran.

Greenhaus, Jeffrey ve Nicholas Beutell (1985), “Sources of Conflict Between Work and Family Roles”, The Academy of Management Review, Vol.10, No:1, January.

Netemeyer, Richard, Boles, James ve McMurrian, Robert, “Development and Validation of Work-Family Conflict and Family-Work Conflict Scales”, The American Psychological Association, Inc., Journal of Applied Psychology, Vol. 81, No: 4, 1996.

Özaydın, Mehmet Merve ve Özdemir, Ömer, “Çalışanların Bireysel Özelliklerinin İş Tatmini Üzerindeki Etkileri: Bir Kamu Bankası Örneği”, İşletme Araştırmaları Dergisi, 6/1, 2014.

Pleck, Joseph (1977), "The Work-Family Role System", Society For The Study of Social Problems, Vol. 24, No.4, April.

İŞGÜCÜ PİYASASI VERİLERİ VE GÖÇ ARASINDAKİ İLİŞKİ: KIRKLARELİ İLİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Tuncay YILMAZ

Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Bora YENİHAN

Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Arş. Gör. Bayram BALCI

Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Öz

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan ve en kısa şekilde yer değiştirme olarak tanımlanan göç birbirinden farklı birçok sebebe dayalı olarak yaşanmakta ve ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçlara yol açmaktadır. Ekonomik, sosyal ve siyasi olguların göçe sebep olması kadar doğal afetler ve eğitim ihtiyaçları da göçün nedenleri olarak belirginleşmektedir. Özellikle sanayi devriminden günümüze kadar geçen süreçte ekonomik sebepli göçlerin sıklıkla yaşandığı görülmektedir. Ekonomik nedenlere dayanan göçlerin sonuçları hem hareket edilen bölgeyi hem de hedef bölgeyi çeşitli biçimlerde etkilemekte; yaşanan değişim sosyal, kültürel ve ekonomik sonuçları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada Kırklareli ilinin 2008-2013 yılları arasında aldığı ve verdiği göç miktarları ile işgücü piyasası verileri, başta TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) verileri olmak üzere, diğer çeşitli kurumların istatistiksel verileri ile karşılaştırılmıştır. 2008-2013 yıllarının seçilmesinin nedeni hem göç rakamları hem de işgücü verileri açısından karşılaştırmalı olarak ulaşılabilen resmi rakamların bu yılları kapsamıdır. Yapılan incelemeler sonucunda 2008-2013 yıllarını kapsayan dönemde Kırklareli'nin nüfusu artarken aldığı göç miktarı verdiği göç miktarını geçmeye başlamıştır. Aynı dönemde işsizliğin düştüğü, işgücüne katılım oranının ve istihdam oranının arttığı görülmüştür. Veriler ışığında net göç hızı ile işgücü piyasası verileri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: İşgücü Piyasası, İşgücü Verileri, Göç

THE RELATIONSHIP BETWEEN LABOR MARKET DATA AND MIGRATION: A REVIEW ON KIRKLARELİ PROVINCE (CITY)

Abstract

Immigration, which is as old as human history and defined as displacement, is based on many different causes and leads to economic, social and cultural consequences.

It is stated that economic, social and political events lead to immigration. In addition, natural disasters and educational needs are becoming the causes of migration.

Especially economic migration from the industrial revolution to the daylight seems to be experienced frequently. The outcomes of migration based on economic reasons affect both the moving region and the target region in various ways. The change that is taking place brings along social, cultural and economic consequences.

In this study, the amount of migration and labor market data obtained and given between 2008-2013 of Kırklareli province were compared with the statistical data of other various institutions, especially TURKSTAT (Turkish Statistical Institute) data. The reasons for the selection of years 2008-2013 include official figures that can be achieved comparatively in terms of migration figures and labor force figures.

As a result of the examinations, during the period covering the years 2008-2013, the amount of immigration given by Kırklareli in the course of population growth began to exceed the amount of migration. In the same period, unemployment fell, labor force participation rate and employment rate increased. It is possible to say that there is a positive relationship between the migration rate and the labor market.

Keywords: Labor Market, Labor Force Data, Migration

Giriş:

Göçün, işgücü piyasasına etkisi göç edenlerin ile mevcut çalışanların becerilerine ve ekonominin temel özelliklerine bağlıdır. Bir takım faktörler işgücü arz ve talebini etkileyebilir. Örneğin, bir ülkeye göçün artması, emek arzını artırabilir yada yaşlanan nüfus emek arzını bozabilir.

İşgücü arzının genişletilmesine ek olarak göç, emek talebini de artırabilir. Göçmenler, mal ve hizmetler için tüketici talebini genişletmektedir. Orta ve uzun vadede, göçün daha fazla yatırım yapması beklenebilir. Her iki sonuç da emek talebinin artmasına ve dolayısıyla ekonomideki ücretlerin ve istihdamın artmasına neden olur. Göç, mevcut işler için rekabeti artırabileceği gibi yeni istihdam da yaratabilir.

Ücret ve istihdamdaki değişimler, bir ekonominin göçe yanıt vermesinin tek yolu değildir. En az iki ayarlama mekanizması vardır. Birincisi, göç, ekonomide üretilen malların ve hizmetlerin karışımını ve dolayısıyla emek piyasasının mesleki ve endüstriyel yapısını değiştirebilir. Örneğin, düşük vasıflı işçilerin göçü, düşük vasıflı işgücünü yoğun kullanan bazı ürünlerin (hizmet) üretimini (sağlama) genişletebilir. İkincisi, göç, bazı ürünlerin (hizmetlerin) üretilmesi (sağlanması) için kullanılan teknolojiyi değiştirebilir. Örneğin, vasıflı işçilerin göçü yeniliği ve iş gücü talebini tekrar etkileyecek daha beceri yoğun teknolojilerin benimsenmesini teşvik edebilir.

Bu çalışmada, işgücü piyasası verileri ile göç arasındaki ilişki çerçevesinden Kırklareli ili ele alınacaktır. 2008 yılına kadar göç veren bir il konumunda olan Kırklareli şehrinin, 2009

tarihinden itibaren göç alan bir konuma geçmesinin temel nedenleri değerlendirilecektir. Ayrıca işgücü piyasası verileri TÜİK tarafından paylaşılan veriler doğrultusunda incelenmiştir.

Göç-İşgücü Piyasaları İlişkisi ve Türkiye'deki Durum:

İnsanlık tarihi kadar eski bir olgu olan ve en kısa şekilde yer değiştirme olarak tanımlanan göç birbirinden farklı birçok sebebe dayalı olarak yaşanmakta ve ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçlara yol açmaktadır.

Ekonomik, sosyal ve siyasi olguların göçe sebep olması kadar doğal afetler ve eğitim ihtiyaçları da göçün nedenleri olarak belirginleşmektedir (Öztürk & Altuntepe, 2011).

Özellikle sanayi devriminden günümüze kadar geçen süreçte ekonomik sebepli göçlerin sıklıkla yaşandığı görülmektedir. Ekonomik nedenlere dayanan göçlerin sonuçları hem hareket edilen bölgeyi hem de hedef bölgeyi çeşitli biçimlerde etkilemekte; yaşanan değişim sosyal, kültürel ve ekonomik sonuçları da beraberinde getirmektedir (Başel, 2007).

Ülkemizde 1950'li yıllarla birlikte başlayan teknolojik tarım beraberinde tarım sektöründe daha az işgücünü ihtiyacı getirmiş ve bunun sonucunda da teknolojik işsizlik oranlarının arttığı görülmüştür.

Tarım sektöründe makineleşme sonucu işsiz kalan insanlar, iletişim ve ulaşım teknolojilerinin de ilerlemesiyle büyük şehirlerdeki iş imkanlarından ve ekonomik gelişmelerden haberdar olmuşlar ve bunun sonucunda da kırdan kente göç etme eğilimine girmişlerdir (Orhan & Savuk, 2014).

Ülkemizde 1950'li yıllarla birlikte yoğun olarak başlayan iç ve dış göçlerin önemli bir bölümünün ekonomik kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür.

Daha iyi bir iş sahibi olarak gelir seviyesini arttırmayı, ulaşabilecek daha iyi sosyal imkanları ve çocukları için daha iyi eğitim fırsatlarını hedefleyen bireyler, büyük şehirlere göç etme eğilimi ile hareket etmeye başlamışlardır.

İşgücü piyasaları ile göç arasındaki ilişki ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Çekici etkenler içinde yer alan ekonomik sebepli göç, gelir seviyesini artırarak sosyal yaşam içinde daha iyi bir yer edinmek amacını taşımaktadır.

Ekonomik sebeplere dayanan göç hareketleri genellikle kırsal kesimden kentlere doğru yapılmaktadır. Bunun sebepleri içinde kırsal alanda yeteri kadar istihdam sağlanamaması ve tarım sektöründen ayrılarak diğer sektörlerde dahil olma isteği ön plana çıkmaktadır.

Sanayinin ve hizmetler sektörünün gelişmesi ile ortaya çıkan işgücü ihtiyacı genellikle kırdan kente göç edenlerle karşılanmakta, bu durum kırsal bölgelerde yaşayan insanların içinde çekici bir etki yaratmaktadır.

Türkiye'deki durum incelendiğinde 1923-1950 yılları arasında kırsaldan kente doğru çok ciddi rakamlarının olmadığı görülmektedir. 1950'li yıllara kadar kentli nüfusun % 0,72 artmış olması da bu durumu gösterir niteliktedir. 1950'li yıllar ise Türkiye'de kırsal alanlardan kentlere doğru yaşanan göç hareketlerinde dönüm noktası olmuştur (Koçtürk & Gölalan, 2010).

Bu dönem ile birlikte tarım da makineleşmenin artması teknolojik işsizliği ortaya çıkarmaya başlamış, ayrıca iletişim teknoloji ve imkanlarının da gelişmesi kırsal alanda istihdam dışı kalan halkın kentlerden haberdar olmasını ve kentlere ulaşımını kolaylaştırmıştır.

Bu dönem kentlerdeki nüfus artışı % 22,5'ten % 55,7'ye yükselmiştir. İlerleyen dönemlerde kırdan kentlere olan göç hareketlerini hızlandırmıştır. Birbiri ile bağlantılı birçok sebep olmasına rağmen kentlerin çekme faktörleri arasında sanayileşme ve istihdam düzeyleri kırdan kente yaşanan göçlerde ön plana çıkmaktadır.

Kırklareli İli:

Kırklareli ili, Türkiye Cumhuriyeti'nin Marmara Bölgesi'nin Trakya yakasında, doğuda Karadeniz, güneyde Tekirdağ, batıda Edirne ve kuzeyde Bulgaristan'ın Burgaz ili ile çevrilidir. il genelinde yaşayan insanlar geçimlerini geniş tarım arazileri, sanayi ve balıkçılık, ormancılık, hayvancılık gibi faaliyetlerden sağlamaktadırlar (Doğruöz, 2011).

Kırklareli 1368 yılında Bizanslılardan alındıktan sonra önce Rumeli, daha sonra Vize ile birlikte Silistre Eyaletine bağlı bir nahiye, sonraları ise Edirne İline bağlı Sancak olarak yönetilmiştir. 1429 yılı tapu kayıtlarında adı Kırkkilise olarak geçmektedir. 1878 yılında Belediye teşkilatı kurulmuştur. 20 Aralık 1924 tarihinde Kırklareli adını almıştır (Kırklareli Belediyesi, 2015).

Yöntem:

Bu çalışmada öncelikle göç olgusu ve işgücü piyasaları ile olan ilişkisine yönelik literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra Kırklareli ili özelinde göç ve işgücü piyasaları verileri karşılaştırılarak, işgücü piyasalarına ait verilerdeki artış ve azalışların Kırklareli ili özelinde göç hareketlerini hangi yönde etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Göç ve işgücü piyasası verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan istatistiksel tablolar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları 2008-2013 yılları aralığı olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın sınırlılıkları belirlenirken 2008-2013 aralığının seçilmesinin nedeni, il bazında işgücü piyasası verilerinin TÜİK tarafından 2008-2013 yıllarını kapsar şekilde yayınlanmış olmasıdır.

Yine TÜİK tarafından yayınlanan il bazında göç verileri daha geniş bir aralığı kapsamına rağmen çalışmanın sağlıklı sonuçlar verebilmesi için birbiri ile örtüşen yıllardaki göç ve işgücü piyasası verilerinin karşılaştırılmasına karar verilmiştir.

Bulgular:

Kırklareli şehrinin, 2008 yılından sonra göç alan bir il konuma gelmesinden rol oynayan temel gelişmeler şu gösterilmektedir: Kırklareli Üniversitesinin açılması (mevcut öğrenci sayısı 20.000), öğrencinin ihtiyacı doğrultusunda konut eksikliğinin giderilmesi sonucu inşaat sektöründeki hareketlilik, ihtiyaç sonucu ulaşımın gelişmesi, doğa turizminin gelişmesi, Üniversite-Sanayi işbirliği ve mesleki ve girişimcilik eğitimi sonucu KOBİ'lerin sayısındaki artıştır (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2013; Kırklareli Belediyesi, 2015; Morgül, 2014; Can, 2013).

Dönem	Türkiye Nüfus	Kırklareli Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
2008-2009	72.531.312	333.179	10.359	11.242	-883	-2,6

2009-2010	73.722.988	332.791	12.844	12.088	756	2,2
2010-2011	74.724.269	340.199	11.979	11.829	150	0,4
2011-2012	75.627.384	341.218	12.548	11.232	1316	3,8
2012-2013	76.667.864	340.559	14.120	13.297	823	2,4

Kayak: TÜİK verileri esas alınarak bu tablo oluşturulmuştur.

2008-2013 dönemi incelendiğinde Türkiye nüfusunun artmakta olduğu, buna paralel olarak da Kırklareli nüfusunun da artış gösterdiği görülmektedir.

Dikkat çeken bir diğer nokta ise 2008 yılından sonra Kırklareli'nin aldığı göç miktarının verdiği göç miktarını geçmiş olmasıdır.

	İşgücüne Katılma Oranı			
	Labour Force Participation Rate			
			% 95 Güven Aralığı Confidence Intervals	
	Oran Rate (%)	Değişim katsayısı Coefficient of variation (%)	Alt sınır Lower limit	Üst sınır Upper limit
2008	52,0	4,1	47,9	56,2
2009	52,6	2,4	50,1	55,1
2010	53,6	2,2	51,3	55,9
2011	53,1	1,5	51,6	54,7
2012	52,9	1,7	51,2	54,7

2013	53,8	0,8	53	54,6

Kayak: TÜİK verileri esas alınarak bu tablo oluşturulmuştur.

Bir ekonomide istihdam edilenlerle işsizlerin toplamının aktif nüfusa oranını gösteren işgücüne katılma oranı (İKO), Kırklareli ili özelinde incelendiğinde 2008 yılından sonraki dönemde artış göstermekte ve 2013 yılında % 53,8 ile en yüksek seviyesine ulaşmaktadır.

	İşsizlik Oranı			
	Unemployment Rate			
	% 95 Güven Aralığı Confidence Intervals			
	Oran (%)	Değişim katsayısı Coefficient of variation (%)	Alt sınır Lower limit	Üst sınır Upper limit
2008	11,5	11,8	8,9	14,2
2009	13,6	11,7	10,5	16,8
2010	10,8	10,6	8,6	13,1
2011	8,9	8,3	7,4	10,3
2012	7,9	9,4	6,4	9,3
2013	8	2,4	7,6	8,4

Kayak: TÜİK verileri esas alınarak bu tablo oluşturulmuştur.

İşgücü piyasalarının temel göstergelerinden biri olan toplam işgücü içinde işsizlerin görece ağırlığını gösteren işsizlik oranı, Kırklareli ili özelinde incelendiğinde 2008 yılından sonraki dönemde azalma trendine girmiş ve 2013 yılında % 8 ile 2012 yılından sonraki en düşük seviyesine ulaşmaktadır.

	İstihdam Oranı			
	Employment Rate			
			% 95 Güven Aralığı Confidence Intervals	
	Oran (%)	Değişim katsayısı Coefficient of variation (%)	Alt sınır Lower limit	Üst sınır Upper limit
2008	46,0	4,8	41,7	50,4
2009	45,4	3,3	42,4	48,4
2010	47,8	2,8	45,2	50,4
2011	48,4	1,8	46,7	50,2
2012	48,8	2,0	46,8	50,7
2013	49,5	0,9	48,7	50,3

Kaynak: TÜİK verileri esas alınarak bu tablo oluşturulmuştur.

Geniş anlamda tüm üretim faktörlerinin üretimde bir girdi olarak kullanılmasını, dar anlamda ise sadece emek faktörünün üretimde bir girdi olarak kullanılmasını ifade eden istihdam kavramı, dar anlamı ile aktif nüfus içinde istihdam edilenlerin görece ağırlığını göstermektedir. Kırklareli ili özelinde incelendiğinde 2008 yılından sonraki dönemde artış eğilimi göstermekte ve 2013 yılında % 49,5 ile en yüksek seviyesine ulaşmaktadır.

Sonuç:

Kırklareli ili konumu itibari ile tarım ve hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı bir bölgede bulunması sebebiyle teknolojik işsizlikten etkilenerek göç veren bir şehir durumuna gelmiştir. Daha önceki dönemlerde yüksek oranda göç veren bir il konumunda olan Kırklareli'nin 2008 yılı sonrası göç rakamları incelendiğinde çarpıcı değişiklikler olduğu görülmektedir.

Kırklareli ilinin göç istatistiklerinde kısa sürede yaşanan bu değişikliklerin sosyal, kültürel ve ekonomik çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Doğa turizminin yaygınlaşması, şehre ulaşım imkânlarının kolaylaşması ve yeni bir üniversitenin açılması bu sebepler içinde sayılabilir.

Ekonomik açıdan incelendiğinde ise göç olgusu ile işgücü piyasaları arasındaki ilişkinin yönü kendisini Kırklareli'nde göstermektedir. İşgücü piyasası verilerindeki olumlu değişim 2008 yılı sonrası kendisini göç istatistiklerinde de göstermekte ve Kırklareli'ni göç veren bir il konumundan göç alan bir il konumuna getirmektedir.

Yerli ve yabancı literatür incelendiğinde, araştırmacıların göç olgusunu doğuran sebepler içinde ekonomik kaygıların, daha iyi bir iş ve daha iyi bir gelir isteğini göçün öncelikli nedenleri içinde saydığını görmek mümkündür. TÜİK'in göç ve işgücü piyasası verileri incelendiğinde de Kırklareli ili özelinde ortaya çıkan sonuçların literatürü destekler nitelikte olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça:

ALTUNTEPE, M. Ö. N. (2008). TÜRKİYE'DE KENTSEL ALANLARA GÖÇ EDENLERİN KENT VE ÇALIŞMA HAYATINA UYUM DURUMLARI: BİR ALAN ARAŞTIRMASI. *Journal of Yaşar University*, 3(11), 1587-1625.

Başel, H. (2007). Türkiye'de Nüfus Hareketlerinin ve İç Göçün Nedenleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (53).

Can, Y. (2013). Trakya Bölgesi'nin İşgücü Piyasası Analizi.

Doğruöz, T. (2011). Kırklareli Tarihine Işık Tutacak Bir Eser: Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Kırklareli Vilayeti. *History*, 3, 1.

KOÇTÜRK, O. M., & GÖLALAN, M. 1923-1950 TÜRKİYE EKONOMİSİNİN YAPISAL ANALİZİ.

Morgül, Ş. (2014). KIRKLARELİ İLİNDE EKO TURİZM OLANAKLARI. *EJOVOC: Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(4).

ORHAN, S., & SAVUK, F. (2014). EMEK-TEKNOLOJİ-İŞSİZLİK İLİŞKİSİ. Mayıs-Ağustos 2014, 9.

YÜCEOL, H. M. (2011). Türkiye'de İllerarası İşsizlik Oranı Farklılıkları, Göç ve Ekonomik Kalkınma. *Sosyoekonomi*, 15(15).

www.TÜİK.gov.tr

TARİH BİLİMİ AÇISINDAN AFYONKARAHİSAR KENT MÜZESİ'NİN KURULUŞ ÇALIŞMALARI

Doç. Dr. Turan AKKOYUN

**Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,
Afyonkarahisar Kent Müzesi Üniversite Koordinatörü**

Öz

Kent müzeleri; iletişim, eğitim misyonuna ağırlık veren, görsel malzemeleri sergileyen, başta bilişim olmak üzere ileri teknolojiden yararlanan, sergilere, etkinliklere öncelik tanıyan, yaygınlık kazanan kurumlardır.

Hızlı bir kentleşmenin yaşanması; tarihi birikimin ürünü kültürel varlıkları, eserleri daha da kıymetli hale getirir. Kent müzeleri; hızla uzaklaşan, yitirilen konulara ağırlık verir. Şehrin sosyal ve kültürel sürekliliği sağlar.

Tesis edilmekte olan Afyonkarahisar Kent Müzesi, insanın her türlü faaliyetini konu kabul eden tarih biliminin değerlendirme alanına girmektedir. Kurumun hedefleri sıralandığında öne çıkan hususlar şunlardır:

- Afyonkarahisar kentinin hafızası, tüm belleği oluşturmak, çok yönlü kültürel ve sosyal unsurları ortaya koymak.
- Kimliği, aidiyeti benimsemek ve kuvvetlendirmek.
- Kültürel gelişimi desteklemek.
- Kent modeli ortaya koymak.
- Afyonkarahisar sevgisini aşlamak.
- Eğlenerek, zaman geçirerek öğrenmeyi gerçekleştirmek.

Afyonkarahisar Kent Müzesi'nin ulaşmaya çalıştığı kesimler şunlardır:

- Toplumun tüm kesimleri;
- Şehirde yaşayanlar;
- Kente dışarıdan gelenler göçmenler;
- Kente yeni gelenler: Afyonkarahisar'a resmi geçici göreve gelenler, çalıştay, sempozyum, kongre ve konferansa gelmiş olanların yanında gelecek kuşakları temsil eden öğrenciler;
- Yerli ve yabancı ziyaretçiler;
- Araştırmacılar;

Tebliğimiz Afyonkarahisar Kent Müzesi'ni, tarih başta olmak üzere bütün sosyal bilimlere kaynak olabilecek ve katkı sağlayabilecek bir metotla, bilim dünyasına aktarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Afyonkarahisar, Tarih, Kent Müzesi, Kültür, Toplum

THE ESTABLISHMENT STUDİES OF AFYONKARAHİSAR CITY MUSEUM FROM HİSTORİCAL SCİENCE

Abstract

City museums; Are organizations that give importance to communication, educational mission, exhibit visual materials, benefit from advanced technology in particular, being informatics, giving priority to exhibitions, activities and prevalence.

The rapid urbanization; The cultural assets of the product of historical accumulation make the works even more valuable. City museums; It focuses on the things that are rapidly getting lost and lost. The social and cultural continuity of the city, provides.

Afyonkarahisar City Museum, which is being built, is in the field of evaluation of history science, which accepts all kinds of activities of human being. The following are some of the things that stand out when the objectives of the institution are listed:

- The memory of the city of Afyonkarahisar, to create all the memory, to reveal versatile cultural and social elements.
- To adopt and strengthen identity, belonging.
- To promote cultural development.
- To put forward the city model.
- Afyonkarahisar, to overcome his love.
- Performing learning by having fun and spending time.

Afyonkarahisar City Museum is trying to reach the following sections:

- All segments of society;
- Those living in the city;
- Immigrants from outside the city;
- Newcomers to the city: Afyonkarahisar'a official temporary relatives, workshops, symposiums, congresses and conferences, as well as those who represent future generations;
- Domestic and foreign sight;
- Researchers;

Our paper; Afyonkarahisar City Museum aims to transfer all social sciences, especially history science, to the world of science with a method that can be a source and contribute.

Keywords: Afyonkarahisar, History, City Museum, Culture, Society

GİRİŞ

Tarih biliminin esası; yer, zaman göstermesi, sebep-sonuç ilişkisi kurması, kaynaklara dayanması ve objektif olması olarak sıralanmaktadır. Bu nitelikler tarihi, diğer birçok bilimden ayırmaktadır. Konusunu da doğrudan insanın fiziki ve biyolojik özellikleri haricindeki tüm tutum, davranış ve düşüncelerinden almaktadır. Birey, nesiller boyunca doğum, öğrenme, yetişme, beslenme, eğlenme, kına, evlenme, düğün, sünnet, ölüm anlarında kısaca yaşamın her aşamasında kendisine has bir tavır geliştirmektedir. Ritüelleri izleyerek varlığını muhafaza etmektedir.

Yerleşim biriminde, kentte, bölgede, ülkede, dünyada kimler gelmiş-geçmiş, bugünü etkileyen ne gibi hadiseler cereyan etmiştir. Hayretle, heyecanla ve gururla ifade etmek gerekir ki ülkenin her karış toprağında bir tarih ve onun bıraktığı esaslı bir kültür mirası bulunmaktadır.

"İnsanın tarihî hayatıyla onun bu hayatta tevliid edip vücuda getirdiği kültür arasında münasebet, sebep ve müsebbip olmak itibarıyla, karşılıklıdır. Şöylece insan, ma'şeri bir varlık olmak sıfatıyla, devlet ve cemiyet içinde, fertler, küçük ve gruplar, milletler ve sınıflar olmak sıfatıyla bu ma'şeri hayata tesir ediyor, onu yaratıyor, siyaset yapıyor, kültür yaratıyor; halbuki insan diğer bakımdan tamamıyla kendi hayat mahsullerinin esiridir."¹ Bir şehrin kendi ürünlerinin sergilendiği ya da sembolize edildiği "Kent Tarihi Müzesi, Belediye Müzesi, Kentsel Gelişme Müzesi, Tarih Müzesi"² gibi isimlerle anılan kent müzeleri doğal olarak tarih bilimiyle yakından ilgilidir.

İnsanoğlu gelişim serüveninde, arkasında sonradan üzerinde pek çok araştırma yapılacak, kıyımlar bırakmıştır. O kıyımları tarihi eser olarak bilimsel metotlarla tespit ederek, araştırarak, inceleyerek, değerlendirerek, muhafaza altına alarak ziyaretçilere, ilgililere sergileyen, geniş kitleleri bilinçlendiren müzeler dikkat çekmektedir. Farklı bir yerleşim yerinde yabancı birisinin merak ve ziyaret ettiği kurumların başında yine müzeler gelmektedir.³

İktisadi açıdan mesafe alan devletler, çok geçmeden maddiyatın ortaya çıkardığı zenginliğin içinin kültür ile doldurulması gerektiğini fark ettiler. Reel olmasa bile geçmişlerini kültürel açıdan zenginleştirebilmek için çeşitli bilim dallarından yararlandılar. Sahiplenmenin gerçekleşebilmesi için görsellikten sonuna kadar yararlandılar. Kültürel eserleri onları yüzlerce, binlerce yıldır bulunduğu yerlerde tespit edip memleketlerine getirmek için akıl-almaz yollar denediler. Gerçek sahipleri, değerlerini yitirdiğini fark ettiklerinde iklimler çoktan değişmiştir.⁴ Gelişmiş ülkelerin müzecilik hizmeti olarak ziyaretçilere takdim ettikleri eserlerin⁵ büyük bir kısmı da coğrafyamızdan koparılan, kaçırılanlardan mürekkeptir.

¹ A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usûl*, 4. b., Enderun Kitabevi Yay., İstanbul 1985, s. 110.

² Orhan Silier, "Dünyada ve Türkiye'de Kent Müzeleri", *Ege Mimarlık*, Temmuz 2010, s. 17.

³"Eski Tunç, Hitit, Frig, Helenistik Roma ve Bizans" dönemlerini kapsayan eserlerin sergilendiği *Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi* 2016 yılında 4847 ziyaretçi ağırlamıştır. *Anahaber*, nr. 3316, 21 Şubat 2016.

⁴ "Anadolu'da toprağa vurulan her kazmanın gün ışığına çıkardığı eski eserlerin birçoğu yabancı müzelerin vitrinlerinde yer almış. Öteden beri buna engel olunamamış, olunamıyor da." Elif Naci, "Müze Soygunları", *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1977.

⁵ Bir örnek için bk. Halil Özşavlı, "İngilizlerin İşgal Ettikleri Topraklarda Yaptığı Arkeolojik Kazılar ve Savaş Sırasında Yurt Dışına Götürülen Eserler", *Tarih Okulu*, X, nr. 29, Mart 2017, ss. 23-47.

Kültürel mirasımızın muhafazası, kabinede temsil edilen Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın görevlerindedir. Vilayet merkezlerindeki kültür ve turizm müdürlüklerinin yanında müze müdürlükleri bakanlığın sahadaki temsilcileridir. Müzecilerin çalışma alanı taşınabilir kültürel varlıklardır. İl yöneticileri ile müzeciler arasındaki ilişki, tebliğimizin kapsamı dışındadır.

ESKİMEYEN DEĞERLERİN ÇEKİM MERKEZLERİ

İçerisinde barındırdığı eserlerle, müzeler çok eski dönemlere hatta prehistorya çağlarına ait insanların kıvrıntılar barındırsa da günümüzün ilgi çeken kurumlarından birisi olması hasebiyle yakın dönem tarihinin araştırma konuları arasında yer almıştır. Sanayileşen, kentleşen, kalabalıklar içinde yalnızlaşan insanın merakını gidermesi, dinlenmesi, eğlenmesi gibi etkinlikleri içinde, müze ziyaretleri belli bir oranda yer bulmuştur.

Müzeler, sadece tarihten çekilmiş toplum ya da kültürleri temsil etmez, bilhassa Milli Mücadele ve daha yakın döneme ait olanlar da ilgiyle ve heyecanla ziyaret edilen kurumlar arasında yer almaktadır. İstanbul Şehir Müzesi, Samsun Gazi Müzesi, Amasya Saray Düzü Kışla Binası Milli Mücadele Müzesi, Erzurum Kongresi ve Milli Mücadele Müzesi, Balıkesir Kuva-yı Milliye Müzesi, Kahramanmaraş 1920 Kurtuluş Müzesi, Kayseri Lisesi Milli Mücadele Müzesi, Konya Akşehir Batı Cephesi Karargahı Müzesi, Afyonkarahisar Zafer Müzesi, Eskişehir Kurtuluş Müzesi, Kütahya Özekmekçi Konağı Milli Mücadele Müzesi, Bursa Mudanya Mütareke Evi Müzesi, Ankara Cumhuriyet Müzesi, Aydın Yörük Ali Efe Evi Müzesi, Muğla Zeki Müren Sanat Müzesi belli başlı örneklerin başında gelmektedir. Bu tür müzeler, memleketin yakın geçmişteki hassasiyet içeren konulardaki sıcaklığın muhafazasına da katkı sağlamaktadır.

"Müzeler, eskiyi temsil ettiği, değerli ve ilgi çekici olduğu düşünülen nesnelerin, bunlara dair bilgilerin toplandığı, muhafaza edildiği ve sergilendiği binalardır. Müzeler, halka ve araştırmacılara ilham almaları, öğrenmeleri ve araştırma yapmaları için çeşitli kültür nesnelerini ve numunelerini sunar. Kâr amacı gütmeyen ve toplumun hizmetinde olan müzeler halka açıktır."⁶

Kültürel mirasın pratik bir diğer göstergesi kütüphanelerdir. Türklüğün ikinci vatanında ilk zamanlardan itibaren Erzurum'da Saltuklu, Diyarbakır ve Mardin'de Artuklu, Kastamonu'da Candaroğulları beyliklerinden kalma kültür eserleri bulunmaktadır. Kayseri'de, Amasya'da, Afyon'da, Tosya'da, Manisa'da, İzmit'te, Kastamonu'da, Yozgat'ta, Burdur'da, Safranbolu'da, Akhisar'da birçok kütüphanede yaşamaktadır.⁷ "Umumi kütüphanelerimiz bir hayli ihmal edilmiş vaziyette"⁸ bulunsa da Türkiye Cumhuriyeti zengin bir kültür geleneğini devralmıştır. Kültür temeline dayanan bu birikimler, kent müzesi ile geniş kitlelere ulaşma imkanı bulacaktır.

Konunun bir şekilde kent olması, kaynaklarını şehrin özünden alan kent arşivi meselesini de gündeme taşımaktadır. Beklenti, bu kaynakların yerel yönetimler ve çeşitli devlet organları ya da sivil toplum kuruluşları tarafından bir araya getirilerek bir kent bilgi merkezi halinde muhafaza edilmesi, araştırmacı ve ilgililerin hizmetine sunulmasıdır.⁹

⁶ Fatma Acun, "Milli Mücadele ve Atatürk Dönemi Kaynaklarının Toplu Değerlendirilmesi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXIV, nr. 2, Aralık 2007, s. 6.

⁷ Jale Baysal, "Cumhuriyet Döneminde Kütüphaneciliğin Gelişmesi", *Cumhuriyet'in 50. Yılına Armağan*, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1973, s. 99.

⁸ Murad Sertoğlu, "Umumi Kütüphaneler", *Yeni Sabah*, 16 İlk Teşrin 1938.

⁹ Yasin Şeşen, "Kent Arşivi Kültürü İhtiyacımız", *Türk Kütüphaneciliği*, XXX, nr. 1, 2006, s. 109.

Kent Müzesi, tesis edildiği il ya da ilçenin simgelerini bir araya getirerek kentliyi birleştirici, bütünleyici bir görev üstlenir. Geçmiş anlatır, bugünü belgeler ve yarının hayalini kolaylaştırır.

Çocuk, yaşlı, genç, köyden ve şehirden herkesin buluşma yerlerinden Kent Müzesinin tesisi; müzecilerle birlikte, akademisyen, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimleri de içine alan bir işbirliği ile mümkündür.

Tarih biliminin konusu insanın fiil, tutum, davranış ve düşünceleridir. Kent müzesi ait olduğu yerleşim yerinin kültürünü simgelemektedir. O kentlinin insanının yaşam tarzını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin çeşitli vilayetlerinde son yıllarda kent müzesi tesis edilmesi çalışmaları dikkat çekmektedir. Kurulduğu il ya da ilçede şehrin kimliğini, şehirlilik bilincini artıran "kentte yaşayan değişik, etnik, dinsel, kültürel, toplumsal gruplar arasında karşılıklı anlayış, karşılıklı saygı ve ortak yaşam kültürünü güçlendiren, bir sivil platform oluşturarak kentlilerin kentteki tarih mirasını korumasında aktif rol oynayan, kentin sorunlarına çözüm bulma kapasitesini artıran ve demokratik bir biçimde tartışılıp belirlenmiş kentsel gelişme perspektiflerinin gerçekleştirilmesine katkıda bulunan, kentin bir bütün olarak ve derinliğine tanıtımına yardımcı olan, uzmanlaşmış iletişim, eğitim, koruma ve kültür merkezleri olarak"¹⁰ kent müzeleri öne çıkmakta ve yaygınlaşmaktadır.

Yaşadığımız, araştırmalar yaptığımız ve çalışmalarımızı sürdürdüğümüz Afyonkarahisar'ın komşu şehri bu hususta güzel bir örnek teşkil etmektedir: "Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, Cumhuriyetimizin kuruluşunun 93. yılında kente yeni ve anlamlı bir değer daha kazandırdı. Tarihî Odunpazarı Evleri arasında Eskişehir Kurtuluş Müzesi, tarihle teknolojiyi harmanlayarak yine ilkler eşliğinde hizmetinde sunuldu."¹¹ "Eskişehir Kurtuluş Müzesi, çağdaş teknolojiyle bilgi ve belgeyi harmanlayan bir tasarımla ziyaretçilerin kullanımına sunuldu. Müzede Kurtuluş Mücadelesi ve Lozan Barış Konferansı süreçleri anlatıldı."¹²

Kent Müzelerinin yaygınlaşması sürecinde "Afyon Kalesi, Ulu Camii, Kent Ormanı, Mevlevi Müzesi gibi Afyon'un tarihi ve kültürünün bir arada yaşandığı turizm merkezine katkı sağlayacak bir gezi alanı oluşturulması hedefi" ile Zafer Kent Ormanı'na çıkan yol üzerinde Afyonkarahisar Kent Müzesi'ne bir taraftan akademik, diğer taraftan halkın katkısı sağlayarak oluşturma¹³ çalışmaları şehirdeki mevcut bilgilerin derlenip, toparlanması ve güncellenmesi fırsatı vermiştir.

19 Şubat 2017 tarihinde Samsun Kent Müzesi ziyaretimizde hemen ilk bakışta ilgi çeken hususlar tarih bilimi ile konunun bağlantısını göz önüne sermektedir: Nüfus cüzdanları, müze binasının tarihçesi, sanal müze, farklı zamanlara ait tematik albümler ile fotoğraflar, şehrin Karadeniz kıyısında olması hasebiyle limanın önemi, konaklama amaçlı tarihi oteller, binalar, dinî ve sivil yapılar ve mimari yanında şehrin havalisinin yaban hayatı, fauna ve florasının temsil edilmesi bir bölgenin yaşam tarzını teferruatlı bir şekilde kalıcı hale getirme teşebbüsüdür. Hele "Mehmed'in Hikayesi"¹⁴ başlığı ile uzunca bir koridorda Türk milletinin, emperyalizmi, onun maşalarını Türklüğün "ata yurdu"nda yenerek bağımsızlığını elde etmesinin

¹⁰ Silier, *a.g.m.*, s. 17.

¹¹ "Eskişehir Kurtuluş Müzesi", *Bölge Vizyon* (Eskişehir), t.y., s. 16.

¹² *ay. yer.*

¹³ "Yaşayan Bir Kent Müzesi Oluşturulacak", *Beldemiz Afyonkarahisar*, nr. 70, 2016, s. 26-27.

¹⁴ *Mehmed'in Hikayesi Kurtuluş Savaşı Kartpostalları Sergisi*, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yay., ş.y. t.y.

Osmanlıca gazete, karikatür ve belgeler ile sıralanması ziyaretçilere muazzam bir yolculuğa çıkarmaktadır. "Mehmed'in 25-2 numarolu Hikayesi" Tesis çalışmaları süren Afyonkarahisar şehrinin kurtuluşuna dair olup giriş kısmı şöyledir:¹⁵

"27 Ağustos günü öğleden sonra saat beşte Sekizinci Fırkamız muzafferden Afyonkarahisar'na girdi. 20-22 muhtelifü-l cins top alınmıştı. Karahisarı'nda da belki, henüz hesab-ı kat'isi bitmemiş olan mühimmat ve esliha vesair malzeme iğtinam olunmuştur. Yalnız düşman, Karahisarında da diğer yerlerde yaptığı gibi, derhal şehri ateşledi. Kıt'atımızın serian yetişmesi sayesinde yangının tevessuuna meydan verilmedi ve yanan yerler de söndürüldü. Bugün, düşmanın mühim kuvvetleri mevki-i müstahkemden atıldı ve artık açık sahra muharebesine mecbur edildi. Düşmanın henüz Eskişehir Grubu yerindeydi ve Döğer'deki ihtiyat fırkaları henüz isti'mal edilmemişti. Diğer cephelelerdeki düşman kuvvetleri tamamen duruyordu."

"Tarihte, özellikle muhtelif sebeplerle farklı alfabe, dil ve kültürlerin etkisine maruz kalmış olan toplumlarda ortaya çıkan bazı terimleri, müessese, mekan hatta şahıs adlarını doğru okuyup anlamlandırmak, tarih araştırmacılarını en çok zorlayan hususlardan biridir."¹⁶ Hanbarçın (Nevahi Patcende, Han Patcende), Efe Sultan (Ak Sultan, Akka Sultan), Halımoru (Halımağara, Halamoğlu, Halimuğru), Oynağan (Evingan, Otyağan, Onigan, Onbağan), Döğer (Döker) gibi Afyonkarahisar yöresinin isimlerindeki farklılık bile bunu gayet net ortaya koymaktadır. Tesis üzerinde büyük bir gayret sarf edilen Afyonkarahisar Kent Müzesi çeşitli haritalar ile farklılıklar, çok kısa zamanda ortadan kaldıracaktır.

AFYONKARAHİSAR KENT MÜZESİ'NİN TARİHİ NİTELİĞİ

Milli Mücadele'de etkin, Cumhuriyet'te seçkin bir şehirde¹⁷ tesisi çabaları sürdürülen Afyonkarahisar Kent Müzesi'nin kuruluş çalışmaları aşamasında farklı zamanlarda, farklı şehirlerdeki kent müzelerine ziyaretler gerçekleştirilerek rol model seçilmeye çalışılmıştır. Samsun Kent Müzesi de bunlardan birisi olmuştur. Müzenin organizesine göz atmak bile, tesis edilme gayreti içinde olunan kurumun tarih bilimiyle bağlantısını ortaya koymaya yardımcı olacaktır. Buna göre;

- Kronolojik Tarih
- Milli Mücadele
- Tütüncülük
- Kent Tarihinde Göçler
- Kent Tarihinde Afetler
- Sanal Müze
- Bir Zamanlar Samsun
- Müze Binası Tarihçesi
- Cumhuriyet Samsun'u

¹⁵ Ay. Es., s. 30.

¹⁶ Sadi S. Kucur, "Selçuklu Türkiyesi'nde Bir Mekan Adı: İrmanhâne", *Türkiye Yazarlar Birliği Akademi*, IV, nr. 12, Eylül 2014, s. 115.

¹⁷ Aytaç Taşyürek, "Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda ve Cumhuriyet Döneminde Afyon", *Tarih İçinde Afyon 1982*, Özen Matbaası, Afyon 1983, ss. 46-52.

- Atatürk ve Samsun
- Yönetim Tarihi - Vekiller
- Yönetim Tarihi - Valiler
- Yönetim Tarihi - Belediye Başkanları
- Demografik Yapı
- Tarihi Yapılar
- Kentin Mimari Yapısı
- Ulaşım Tarihi
- Ulaşım Tarihi - Kent Tarihi
- İnteraktif Kent Enformasyon
- Kentin Gelişimi
- Spor Tarihi
- Eğitim Tarihi
- Basın - İletişim Tarihi
- Coğrafi Yapı - Fauna ve Flora
- Samsun'da Turizm
- Sağlık Tarihi
- Yemek Kültürü
- Samsun'da Çocukluk
- Düğün Gelenekleri
- Sözlü Tarih
- Kültür ve Sanat Tarihi
- Geleneksel Çarşı - Arasta
- Ekonomi
- Karadeniz ve Balıkçılık

Örnek olarak seçilen Samsun Kent Müzesi içinde tercih edilen köşelere, bölümlere genel bakış, kurumun tarih bilimi ile ne kadar bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Afyonkarahisar Kent Müzesi, antik dönemden Horasan erenlerine¹⁸ kadar renklilik ve zenginlik arz eden şehrin kültürel oluşumunun binlerce yıl öncesini, Selçuklu, beylikler, Osmanlı ardından Cumhuriyet devrini kapsamaktadır.

---

¹⁸ Bir örnek için bk. Mustafa Karazeybek, "Afyonkarahisar Sandıklı'da Koyunbaba Zaviyesi", *Uluslararası Nehrin Piri: Koyunbaba Sempozyumu Mekanın ve Mesajın Ortak Şahsiyetleri 13-14 Mayıs 2016 Bildiriler Kitabı*, Hitit Üniversitesi Yay., Çorum Aralık 2016, s. 258.

Kültürel ve tarihi geçmişinin yanında iktisadi, eğitim, turizm, iletişim, enformatik, mimari, iç mimari cepheden geçmişten yarına uzanışı akademik bir tarzda ele almak için çaba sarf edilmektedir.

Tarih geçmişi kurgularken, dün-bugün ve yarını temsil eden kent müzesinin hem teşvikçisi, hem de içinde yer alan bir unsuru konumundadır. Mahalli tarihi ile kültürünü gören birey kentini sahiplenir.

Afyonkarahisar Belediyesi ile Afyon Kocatepe Üniversitesi arasında imzalanan bir "Afyonkarahisar Kent Müzesi Kültürel ve Doğal Varlıkların Belirlenmesine İlişkin Araştırma Projeleri Protokolü" ile akademik çalışmalar gerçekleştirilerek 33 proje senaryosu içinde içinden 24 tanesi seçilerek, 2016 yılında 11 proje tamamlanmış, 2017 yılı içinde 13 yeni projenin araştırmanın yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁹ "Üniversite ve Belediye Başkanlığı'nın işbirliğinde güzel çalışmalarından"²⁰ birisi olarak şehrin kültürel birikimine, gönüllülük esasına dayalı akademik bir katkı gerçekleştirilmiştir.

PROJE NO : 2016/1

PROJE ADI : Antik Çağda Afyonkarahisar

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Yrd. Doç. Dr. Ümit Emrah KURT

PROJE NO : 2016/2

PROJE ADI : Afyonkarahisar'da Türk Hâkimiyeti (Selçuklu ve Beylikler Dönemi)

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Yrd. Doç. Dr. Cihad CİHAN

PROJE NO : 2016/3

PROJE ADI : Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar ve Dönemin Eserleri

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARAZEYBEK

PROJE NO : 2016/4

PROJE ADI : Afyonkarahisar Eğitim Kurumları

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Uzman Yusuf İLGAR

PROJE NO : 2016/5

PROJE ADI : Milli Mücadele'de Afyonkarahisar

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Doç. Dr. Turan AKKOYUN

¹⁹ "Afyonkarahisar'da Kent Müzesi Kurma Çalışmaları", *Milliyet*, 16 Kasım 2016; "Belediye-AKÜ İş Birliği", *Odak*, 16 Kasım 2016.

²⁰ "Belediye-Üniversite İşbirliği", *Beldemiz Afyonkarahisar*, nr. 72, 2017, s. 57.

PROJE NO : 2016/6

PROJE ADI : Afyon Kocatepe Üniversitesi

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ

PROJE NO : 2016/7

PROJE ADI : Afyonkarahisar Ekonomisi

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Yrd. Doç. Dr. Fikret YAMAN

PROJE NO : 2016/8

PROJE ADI : Afyonkarahisar'da Basın ve İletişim Tarihi

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Doç. Dr. Turan AKKOYUN

PROJE NO : 2016/9

PROJE ADI : Afyonkarahisar Biyoçeşitliliği

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Doç. Dr. Uğur Cengiz ERİŞMİŞ

PROJE NO : 2016/10

PROJE ADI : Afyonkarahisar'ın Yemek Kültürü

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Doç. Dr. Ahmet BAYTOK

PROJE NO : 2016/11

PROJE ADI : Kent Belleği Araştırması ve Belgesel Filmleri (Sözlü Tarih Çalışmaları)

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Arş. Grv. Hakan YILMAZ

2017 yılında tamamlanmak üzere protokolü imzalanan ve araştırmaları devam eden projeler de şunlardır:

PROJE NO : 2017/1

PROJE ADI : Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Doç. Dr. Turan AKKOYUN

PROJE NO : 2017/2

PROJE ADI : Afyonkarahisar'da Göçler, Göçmenler ve İskan

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Yrd. Doç. Dr. Mustafa KARAZEYBEK

PROJE NO : 2017/3

PROJE ADI : Afyonkarahisar'ı Yönetenler ve Meşhurlar

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Doç. Dr. Cihad CİHAN

PROJE NO : 2017/4

PROJE ADI: Afyonkarahisar'da Turizm

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Doç. Dr. Ahmet BAYTOK

PROJE NO : 2017/5

PROJE ADI : Afyonkarahisar'da Tasavvufi Akımlar

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Yrd. Doç. Dr. Zelkif POLAT

PROJE NO : 2017/6

PROJE ADI: Yücel Çakmaklı Belgeseli ve Afyonkarahisar'da Çekimleri Yapılan Filmlerin Arşivlenmesi

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Öğ. Grv. Hakan YILMAZ

776

PROJE NO : 2017/7

PROJE ADI : Afyonkarahisar İli Sosyo-Demografik Yapı Analizi

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ

PROJE NO : 2017/8

PROJE ADI : Sanal Müze

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Yrd. Doç. Dr. Mehmet Eyüp Kiriş

PROJE NO : 2017/9

PROJE ADI : Kent Müzelerinin İç Mekan Tasarım Kriterleri ve Afyon Kent Müzesi

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Yrd. Doç. Dr. Ebru OKUYUCU

PROJE NO : 2017/10

PROJE ADI : Kent Müzesi Belgeseli

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Doç. Dr. Turan AKKOYUN

PROJE NO : 2017/11

PROJE ADI : Türkiye'nin Gözüyle Afyonkarahisar

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Yrd. Doç. Dr. Fikret YAMAN

PROJE NO : 2017/12

PROJE ADI : Friglerden Bizans'a Kadar Afyonkarahisar

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Yrd. Doç. Dr. Ümit Emrah KURT

PROJE NO : 2017/13

PROJE ADI : Afyonkarahisar'da Yaban Hayat ve Doğal Güzellikleri

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ : Doç. Dr. Uğur Cengiz ERİŞMİŞ

AFYONKARAHİSAR TARİHİ'NİN KENT MÜZESİNE AKTARILMASI

Afyonkarahisar; bilinen haliyle şehrin ortasında yükselen kayalığın renginden ve üstünde yer alan hisar ile Türkiye Selçukluların son devirlerinde yaşayan ve Moğol istilasından kaçarak şehre sığınan Sâhib Ata Fahreddin Ali Bey'in adıyla bağlantılı olarak "Karahisar-ı Sahib" adıyla anılmıştır.

Afyonkarahisar ve havalisinde arkeolojik kazıların, tarihi zenginliği ile orantılı olmadığı görülmektedir. Ulaşılan bilgilerin daha ziyade yüzey araştırmalarından elde edildiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda Afyonkarahisar Kent Müzesi'nin 2016 yılında tamamlanan bir ve 2017 yılı içinde çalışmaları sürdürülen başka bir proje kurumsallıktan öte bir anlamda yürütülmektedir.

Prehistorya'da Ortaçağa kadar uzanan bölük-pörçük bilgilerin bir araya getirilmesine, bazı karışıklıkların önlenmesine katkıda bulunacaktır. Müze açıldığında ziyaretçilere bu anlamda şehrin arkeolojik ve tarihi değer ifade eden zenginliğini anlatma fırsatı yakalanacaktır. (PROJE 2016/ 1)

Afyonkarahisar'ın coğrafi konumu tarihin akışını geçiştirilemeyecek bir noktada olduğu herkesin dikkatini çekmektedir. "Türk Hakimiyeti"nin tesisi ve sürdürülmesi, şehrin yerleşme alanının haricinde sürdürülen bir dizi çalışma ile 2016 yılında tamamlanmıştır. Buna göre kentin tarihi gelişim çizgisinde kalesi hep yer almıştır. Roma ve bir anlamda onun devamı niteliğindeki Doğu Roma devirlerinde bugünkü Afyonkarahisar sınırları içinde kale merkezli küçük bir yerleşim alanı ve etrafında çok sayıda şehir ve köy yer almaktaydı. İslamiyet'in büyük fetihlerle gelişmesi ile Doğu Roma kendisini bilhassa Anadolu'da Müslümanların baskısı altında hissetmiştir. Kostantinapolis güzergahında bulunan Afyonkarahisar ve çevresi, etkilendiği dönemin izlerini hep taşımıştır. Karşı akınlarda da aynı güzergahın kullanılmış olması yörenin durumunu çok daha iyi açıklama imkanı vermektedir. İslam-Doğu Roma mücadeleleri Türk halk edebiyatına bir "Battal Gazi Destanı" kazandırmıştır. Tebliğimizde ona dair tartışmalara girmeyeceğiz ancak Türklerin kendisini bu coğrafyadaki mücadelelerle bütünleştirmekte

herhangi bir mahzur görmedikleri anlaşılmaktadır. Zira daha IX. yüzyılın ortalarına ulaşmadan halifenin ordusundaki kumandan ve askerlerin mühim kısmı Türklerden oluşmaktadır.

1048 Hasan Kale Savaşı sonrasında Erzurum, Malatya, Sivas, Kars, Kayseri, Niksar, Konya, Amorium, Honas fethedilmiş, Afyonkarahisar'dan Denizli'ye kadar olan mıntıkada Türkmenler ilerlemiş ve yayılmış ise de güvenli bir şekilde ilerlemeleri için 1071 Malazgirt Zaferini beklemleri gerekmiştir. Bu arada 1070 yılında Afşin Bey Frigya Bölgesine etkili bir akın tertip etmiştir. Amorium ile Apemeia Türklerin eline geçmiş bölge serhat mıntıkası haline gelmiştir.

Türkiye Selçukluları ile yeni bir döneme ulaşan Anadolu, insanlık tarihinin en ağır saldırısı Haçlıların zulmüyle yeniden kaosa düştü. Türkler, Marmara ve Adalar Denizi kıyılarından Orta Anadolu'ya geri çekildiler. Miryakefalon Savaşı sonrasında Türkler bir daha kaybetmemek üzere, tekrar havalıye geldiler.

Moğol istilası başladığında şehrin yönetimi vezir Fahreddin Ali'nin çocuklarına verilmişti. XIV. Yüzyılın başlarında Osmanoğullarının daha ilk yıllarında Karahisar-ı sahip Türkmenleri yardımcı kuvvet olarak İznik kuşatmasına katılmışlardır.

Sahipataoğulları, Germiyanogulları egemenlik sahasında bulunan bölge Osmanlı Beyliğine geçmiş, Osmanlı - Hamit ile Osmanlı - Karaman iktidar mücadelelerine şahitlik etmiştir. Yıldırım Bayezid zamanında tam olarak Osmanlı idaresine geçmişse de 1402 Ankara Savaşı sonrasında beylikler yeniden kurulmuş, Afyonkarahisar tahrip edilmiştir. Fetret Dönemi sonrası gelişmelerle II. Murat Döneminde havalı Anadolu Türk Siyasi Birliği'ne bağlanmıştır. (PROJE 2016/ 2)

Karamanoğulları, Memluklar üzerine düzenlenen seferlerde stratejik özelliklerinden dolayı bir üs olarak kullanılmıştır. Osmanlı döneminin mühim yerleşim yerlerinden birisi olmuştur. Gedik Ahmet Paşa Kütüphanesi, Recep Efendi Mehmet Efendi Kütüphanesi, Saçaklızade Abdullah Efendi Kütüphanesi, Topçuzade Mehmet Efendi Kütüphanesi ve Mevlevi Kitaplığı şehrin insanlarına önemli katkılarda bulunmuştur. Eğitim alanında II. Abdülhamit, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde çağı yakalamak için her türlü hamle gerçekleştirilmiştir. (PROJE 2016/ 4) Afyonkarahisar Lisesi ile Afyon Kocatepe Üniversitesi'nin açılması şehrin sosyal ve kültürel hayatını doğrudan şekillendirip yönlendirmiştir. Bilhassa üniversite 2016 yılı itibariyle 5 Enstitü, 15 Fakülte, 1 Konservatuar yanında 5 Yüksek Okul, 15 Meslek Yüksek Okuluna ulaşarak, 50.000'e yaklaşan öğrencisi, 2300 akademik ve idari personeliyle büyük bir eğitim yuvasına dönmüştür. (PROJE 2016/ 6)

Ulu Camii, Boyalı Külliyesi, Kaledibi Mescidi, Mevlevî Dergahı, Kubbeli Mescit gibi Osmanlı dönemi öncesi eserlere Sinan Halife Mescidi, Gündük Minare Camii, Umur Bey Külliyesi, Gedik Ahmed Paşa Külliyesi, Efecik Mescidi, Kasım Paşa Külliyesi, Yeni Camii Külliyesi, Akmescit Camii, Müslihiddin Mısırî Camii, Arasta Mescidi, Çavuşbaş Camii, Fakih Paşa Mescidi, Hacı Yahya Mescidi, Kurra Camii, Kuyulu Camii, Ot Pazarı Camii, Yoncaaltı Camii, Yukarı Pazar Camii, Zülali Camii, Taşhan, Köle Hanı, Turunç Hanı, Hacı Bekir Tiryaki Bedesteni, hamamlar, Abdi Kadı Çeşmesi, Ali Ağa Çeşmesi, Burmalı Mahallesi Çeşmesi, Halime Kadın Çeşmesi, Hüdâlı Çeşme, Kadınana Suyu, Olucak Çeşmesi, Süt Dedesi Çeşmesi, Taşpınar Çeşmesi eklenen Osmanlı eserlerinden sadece ilk akla gelenlerdir. (PROJE 2016/ 3; PROJE 2016/ 4))

II. Meşrutiyet, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşlarını bütün Anadolu gibi bunalımlı yaşamak zorunda kalan Afyonkarahisar ve halkı Mütareke Dönemi ile Milli Mücadele yıllarını son derece sancılı atlatmıştır. Bilhassa demiryolları sebebiyle sürekli hareketli günlerin

yaşandığı ve yaşanması muhtemel anlara gebe bir mıntıkada bulunmuştur. Demiryolları sebebiyle İtalyan, İngiliz, Fransız hatta sömürgelelerden getirilen Senegalli gibi farklı unsurların işgaline maruz kalmıştır.

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine Dehşetî Medresesinde Akosmanzade Hacı Hüseyin, Çobanzade İsmail, Hoca Nebil, Müftü Hüseyin Fevzi bir araya gelerek, şehirde işgalci durumda bulunan İtilaf devletleri temsilcilerine verilmek üzere bir protestoname hazırlayarak, tavrını belirlemişlerdi. İtilaf Devletlerinin aşağılayıcı bakışlarına "Yunan Ordusunu perişan edeceklerini" yüzlerine söylemişlerdi. Bu bağımsızlığa olan inancın ve tarihi birikimin göstergesi idi.

Milli Mücadele yıllarında varlık mücadelesinin sadece askerlerle değil her alanda girişilen başkaldırı olduğunu Afyonkarahisar şehrinde takip etmek mümkündür. Bunların başında basın gelmektedir. Mütareke döneminde Koçzade Mehmet Şükrü İkaz Gazetesini, Hacı Ali de Sözbirliği Gazetesini çıkarmıştır. Her iki gazete Türklüğün varlık kavgasında medya anlamında kalıcı destek vermiş, yayınları Misak-ı Milli hudutlarından çok uzaklarda bile dikkatle takip edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması sonrasında Afyonkarahisar şehrinde hareketli ve sıcak anlar yaşanmıştır. Şehrin Milli Mücadele dönemindeki rolü denildiğinde ilk akla gelen Büyük Taarruz'dur. Anadolu'nun Türklüğün ikinci ana vatanı haline gelmesi kadar, bu vatanın asıl sahiplerinde kalmasını sağlayan Başkumandanlık Meydan Savaşı'nı da bünyesine alan Büyük Taarruz, Afyonkarahisar Kent Müzesi'nin en can alıcı, cazibeli, gizemli, haklı gurur köşesidir. Çünkü Türkler yani "biz, hayat ve istiklal için mücadele eden ve bu kanlı mücadeleler manzarası karşısında bütün cihan-ı medeninini bihis, seyirci kaldığını görmekte dilhun olmuş insanlarız."²¹

Akşehir'den Şuhut'a, oradan da Kocatepe'ye çıkan yürüyüş 26 Ağustos 1922 sabahı, Büyük Taarruz'un başlaması²² ile Türklüğün bağımsızlığına doğru amansız bir hamleye girişilmiş, bir gün sonra da Afyonkarahisar'ın kurtuluşu gerçekleştirilmiştir.

²¹ *Hakimiyet-i Milliye*, nr. 536, 20 Haziran 1338.

²² 2015 yılında "T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararına istinaden Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Eskişehir Kültür Varlıklarının Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Doğa Koruma ve Milli Parklar Müdürlüğü'ne 25.03.2015 tarih ve 1034 sayılı yazısıyla konuyu bildirmiş bunun üzerine Orman ve Su İşleri Bakanlığı V. Bölge Müdürlüğü'nün 12.11.2015 tarihli, 88570880-405-228747 sayılı talebi üzerine Afyon Kocatepe Üniversitesi Rektörlüğü'nden Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarına gönderilmek üzere bilimsel rapor ve gerekli bilgi/belgenin hazırlanması amacıyla" Prof. Dr. Mustafa Güler, Doç. Dr. Turan Akkoyun, Yrd. Doç. Dr. Mustafa Karazeybek, Yrd. Doç. Dr. Ümit Emrah bilirkişi olarak görevlendirilmiş Genelkurmay ATASE Arşivi ile telif eserler üzerinde yapılan araştırmanın sonucu bir rapor halinde 29 Şubat 2016 tarihinde teslim edilmiştir. Düzenlenen akademik bilirkişilik raporu gerekli mercilerden geçtikten sonra "26 Ağustos 1922'de başlayıp 30 Ağustos 1922'de son bulan muharebeler ile doğrudan alakalı olan milli park sınırları içerisinde bulunması azami ehemmiyet gösteren bazı sahaların milli parka dahil edilmesi gerektiği, bunun yanında muharebe ile alakası bulunmayan bazı sahaların milli sınırların dışına çıkarılması gerektiği anlaşılmıştır. ... Bölge halkının da yakından bildiği ve vatandaşların evlerinin bulunduğu muharebelerle alakası bulunmayan köy yerleşik alanları, milli park sınırları dışına çıkarılmıştır. Böylece milli park sınırları parçalı hale getirilerek yaşanan problemler ortadan kaldırılmıştır. Yerleşim yeri olup da tarihi değer taşıyan alanlar ise milli park sınırları dahilinde bırakılmıştır." "Başkomutan Tarihi Milli Parkı Sınırları Değişti", *Kocatepe*, 30 Aralık 2016; "Başkomutan Tarihi Milli Parkı Sınır Değişikliği", *Haber Türk*, 30 Aralık 2016.

Hareketin son derece sistemli, planlı ve hazırlıklı bir şekilde gerçekleştiğini Milli Mücadele'nin liderinin şu sözlerinden anlamak mümkündür: "Düşündüğümüz, ordularımızın kuvayı asliyesini düşman cephesinin bir cenahında ve mümkün olduğu kadar cenahı haricisinde toplayarak, bir imha meydan muharebesi yapmaktı. Bunun için muvafık gördüğümüz vaziyet kuvayı asliyemizi, düşmanın Afyon Karahisar civarında bulunan sağ cenah grubu cenubunda ve Akarçay ile Dumlupınar hizasına kadar olan sahada, toplamaktı. Seri ve kati netice almak, düşmanı bu cenahından vurmakla mümkündü. ... Hareket ve taarruz plânımız çok evvel tespit edilmişti." (PROJE 2016/ 5)

Büyük Taarruz bağımsızlığın müjdesi olduğundan cumhuriyetin de doğuşunu simgelemektedir. Cumhuriyet'in kazanıldığı topraklar gibi haklı bir gurur kaynağının ortaya çıkışını hazırlamıştır. Afyonkarahisar Kent Müzesi için hazırlanan projeler içinde "Kent Belleği Araştırması ve Belgesel Filmleri (Sözlü Tarih Çalışmaları" diğerlerini kapsar nitelikte olup "Görsel olarak tarihi olayların anlatılması, tanıkların ifadesine başvurulması (sözlü tarih) çalışmaları daha somut kılmaktadır. Proje kapsamında yapılan on beş röportaj, savaş döneminde halkın yaşadıklarının görülmesi ve anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Böylelikle geçmişte yaşananlar, anılar aracılığıyla bugüne aktarılmakta, kentin tarihine ve belleğine katkıda bulunmaktadır." (PROJE 2016/ 11)

Milli Mücadele sonrasında Cumhuriyet'in ilanı ile beraber Afyonkarahisar, toplumun gelişim ve değişimindeki yerini demiryolu, Utku Anıtı, Dumlupınar Okulu, Ali Çetinkaya Garı, Çimento Fabrikası, Sebze Hali, Kız Enstitüsü ile almıştır.

II. Meşrutiyet devrinden itibaren devamlılık arz eden basın hayatı günümüze kadar zenginleşerek devam etmiştir. Manzara, Karahisar-ı Sahib, Ferda gibi Osmanlı basın temsilcilerini Milli Mücadele'de İkaz, Sözbirliği, Nasihat/ Öğüt, Zafer Haber ve Halk Sesi izlemiştir. Kurtuluş sonrası ve Cumhuriyet döneminde Zafer/ Haber/ Sonhaber/ Afyon'da Haber/ Duyum/ Haber, Hisar, Kocatepe, Sadakat, Sebat, Türkeli, Gençliğin Sesi, Kudret, Demokrat Afyon, İnkılap, Birlik, Dipçikten Üstün Cop, Çimento, Afyon Zafer, Odak, Karahisar, Kurtuluş, Anahaber, Kadınana, Gazete 3 gibi gazeteler ile Afyonkarahisar'da Nur, Lise, Çiçek Kardeş, Taşpınar, Görktan, Çevre, Beldemiz Afyon, Afyonkarahisar Barosu gibi mecmualarla ülke genelinde istikrarlı bir yerel basın şehri olarak tanınmıştır. (PROJE 2016/ 8)

Termal, kaymak, sucuk, lokum, mermer, yumurta ve daha pek çok ürünüyle dikkat çeken Afyonkarahisar yolların kesiştiği bir merkezde bulunmasını yakın zamanlara kadar yeterince değerlendirebilmiş değildir. Ülke ekonomisi ile aynı yönde il ve ilçe merkezlerindeki termal turizm işletmelerindeki artış, bu müesseselerde istihdamı mümkün kılmış, mermer ihracatını gerçekleştirmiş, yumurta piyasasını yönlendirmiş, şehrin ürünleri tanıtımlarla farklı kentlerde piyasaya sürülmüştür. Bu durum kentin ekonomisinde bir canlılık meydana getirmiştir. (PROJE 2016/ 7)

Afyonkarahisar sadece yolların kesiştiği bir yer değil, aynı zamanda "farklı flora bölgelerinin de kesiştiği" bir mekan olarak dikkat çekmektedir. Bitki örtüsüyle istisnai bir zenginlik arz etmektedir. 371 tanesi endemik olmak üzere vilayet sınırları içinde 2500 adet bitki tespit edilmektedir. Hititlerden döneminden beri "uyumak, teskin olmak" anlamına gelen haşhaş kentin simgelerinin başında gelmektedir. Afyonkarahisar florasının zengin olması, gıda tüketiminde doğal beslenmeyi kolaylaştırmaktadır. (PROJE 2016/ 9)

Canlıların ortak özelliklerinden bir tanesi de beslenme yani bir kentin yemek kültürüdür. Coğrafi, ekolojik, sosyo-kültürel, ekonomik, tarihi çizgi ile şekillenen yemek kültürü bir milleti diğerlerinden ayırdığı gibi bir kenti de diğer kentler arasındaki farklılığı da belirli çizgilerle gün yüzüne çıkarır.

Türk kültürünün uzun ve kesintisiz varlığı, farklı toplumlar ve coğrafyalar ile etkileşimi kaçınılmaz kılmiştir. Ezelden beridir tahıl, sebze, etle daha ziyade sulu türler, çorbalar, zeytinyağlı yemekler, hamur işleri ve doğada kendiliğinden yetişen otlarla hazırlanan mutfak kültürüne sahip Türkler yoğurt, pekmez, bulgur gibi yaşam tarzlarına dayanan yiyecek çeşitlerine sahip olarak dikkat çekmişlerdir.

Afyonkarahisar, Malazgirt Savaşından beri Türkmen yerleşim yeridir. Sonradan Yörükler, Kafkas ve Balkan topluluklarının yurt tuttıkları, gelenek ve göreneklerini koruma imkanı buldukları bir vilayettir.²³ Bu özelliğinden dolayı tesis edilecek kent müzesinde şehrin yemeklerinin ortaya konulması, Türk Milli Kültürüne²⁴ de büyük bir katkı olacaktır. Mahalle fırınlarının sayıları her geçen yıl azalsa da ekmek pişirilmesi yanında haşhaş sürtülmesi, börek pişirilmesinde hala kullanılmaktadır.

Kentin yemek kültüründe öne çıkan yerel ürünlerin başında kaymak, sucuk, lokum, kaymaklı şeker, tel helva, haşhaş yağı ve ezmesi gelmektedir. Manda ve inek sütünden elde edilen kaymak, hayvancılık için otlak azalmasından dolayı merkezden uzaklaşıp merkez köylerinde, Bolvadin, Sultandağı, Çay, Sinanpaşa, Sandıklı, Dinar ilçelerinde küçük aile işletmelerinde üretilir hale gelmiştir. Türkistan'dan beri tükettiği et ürünleri arasında Afyonkarahisar ile bütünleşen sucukçuluk, endüstriyel olarak gelişmiş bir halde artarak üretilmektedir. Lokum zaten geleneksel bir Türk tatlısı olup cevizli, kuruyemişli, kaymaklı türleriyle tüketiciye sunulmaktadır. Afyonkarahisarlı Şekerci Salih Usta tarafından şekillenen lokum üretimi, şehrin ekonomisine destek vermektedir. Geçmiş zamanlarda evlerde çekilen tel helva da endüstriye dönüştürülüp, pişmaniye olarak uzak vilayetlere pazarlanmaktadır.

İlkçağlardan beri keyif verici, zehir, ilaç gibi farklı amaçlarla üretilen ve kullanılan şehirle bütünleşen haşhaş bitkisi yörede hep üretilmiştir. 1933 yılında 2253 sayılı kanunla Uyuşturucu Maddeler İnhisar İdaresi kurularak haşhaş ekim alanları Hükümet kararı ile 17 vilayete sınırlandırılmış, kontrol altına alınmıştır. Cumhuriyet'in on beşinci yılında uyuşturucu maddelerin tekeli yeni kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi'ne bırakılmıştır. Üretimi konusunda farklı zamanlarda çeşitli problemler yaşanmış 1971-1974 yıllarında tamamen yasaklanmış, haşhaş yağı üretilmemesi yöre halkının yemek kültüründe köklü değişikliklere neden olmuştur. Sonrasında haşhaş yağı ve ezmesi daha ziyade küçük işletmelerin üretimiyle sınırlı kalmıştır. (PROJE 2016/ 10)

Kent Müzelerinin genel niteliğinde "tarihi mirasın korunması, bu alandaki eğitim ve iletişimde önemli roller oynayacak güçlü sivil merkezlerden" birisi de tesisi için "hassasiyet"²⁵ gösterilen Afyonkarahisar Kent Müzesi olacaktır.

Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'yi başlatması ötesinde, askeri cephesini bitirmesi Afyonkarahisar ve Türkiye'nin tarihi akışını değiştiren bir realitedir. Ne yazık ki bu hususun

²³ "Malazgirt'ten Kocatepe'ye", *Türkiye Yörük Türkmen Birliği Birinci Olağan Kongresi Etkinliği, İncehisar Haber*, 31 Ağustos 2016.

²⁴ Kültürümüzle ilgili teferruatlı ve akademik bir tahlil için bk. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, 39. b., Ötüken Nşr., İstanbul 2016.

²⁵ "Kent Müzesi'nde Çalışmalar Tüm Hızıyla Devam Ediyor", *Anahaber*, nr. 3402, 1 Haziran 2017.

turizmde bilhassa savaş alanları turizmde değerlendirilemediği anlaşılmaktadır. Milli Mücadele'de üç tepenin hatıralarda silinmez izler bıraktığı bilinmektedir: Metristepe, Duatepe ve Kocatepe.²⁶ İlkinde düzenli askeri birliklerimiz ilk defa işgalci Yunan kuvvetlerini İnönü'de durdurmuş, ikincisinde Viyana önlerinden başlayan ve yüzyıllarca süren geri çekiliş Sakarya'da sonlandırılmış, üçüncüsünde de Anadolu'nun "Türkiye" olmasının değiştirilemeyeceği bütün dünyaya bir kere daha ispatlanmış, haritadan silinmek istenen Türk milleti son imkanlarını kullanarak Sevr'i geçersiz kılmıştır.

Tesis edilme çalışmaları yerel yönetim tarafında hummalı bir şekilde sürdürülen kent müzesi ile Kocatepe'den Dumlupınar'a kadar uzanan saha görsel bir şekilde dikkat çekecek, yakın tarihe olan ilgiyi artıracaktır.

SONUÇ

Yerleşim biriminde, kentte, bölgede, ülkede, dünyada kimler gelmiş-geçmiş, bugünü etkileyen ne gibi hadiseler cereyan etmiştir. Hayretle, heyecanla ve gururla ifade etmek gerekir ki ülkenin her karış toprağında bir tarih ve bu tarihin bıraktığı esaslı bir kültür mirası bulunmaktadır. Hızlı kentleşme, binlerce yılın kültürel kimliğini araştırma ve aktarma probleminin yaşanmasına sebep olmaktadır.

Kalabalıklar içinde yalnızlaşan Türk insanına, görsellik başta bütün temsil sistemleri ile süratle yapılacak aktarımlar için yerel yönetimlerin çabalarıyla farklı şehirlerimizde kent müzeleri yükselmektedir. İletişim, eğitim misyonuna ağırlık veren, görsel malzemeleri sergileyen, başta bilişim olmak üzere ileri teknolojiden yararlanan, sergilere, etkinliklere öncelik tanıyan, yaygınlık kazanan kent müzeleri zevkli ve kolay ziyaret mekanları haline getirilmektedir.

Gittikçe küçülen dünyada zaman akışının hızlanması kültürel varlıkları, eserleri daha da kıymetli hale getirdiğinden kent müzeleri; hızla uzaklaşan, yitirilen konulara ağırlık vererek şehrin sosyal ve kültürel sürekliliği sağlamaktadır.

Tesis edilmekte olan Afyonkarahisar Kent Müzesi, insanın her türlü faaliyetini konu kabul eden tarih biliminin değerlendirme alanına girmektedir. Bir anlamda görsel ve hızlı bir tarih sergisi gerçekleştirilmektedir. Böylelikle prehistoryaya uzanan Afyonkarahisar kentinin hafızası, tüm belleği oluşturulmakta, çok yönlü kültürel ve sosyal unsurları ortaya konulmakta, eğlenerek zaman geçirilirken öğrenme gerçekleştirilebilecektir.

Afyonkarahisar Kent Müzesi ile toplumun tüm kesimlerine, şehirde ikamet edenlere, ülke içinden dışından gelenler göçmenlere, yeni gelenlere, resmi geçici göreve gelenlere, çalıştay, sempozyum, kongre ve konferansa gelmiş olanlara, gelecek kuşakları temsil eden öğrencilere, araştırmacılara şehrin kültürel birikimi, mirası eğlenceli ve pragmatik bir şekilde aktarılacaktır.

Şehrin kendi ürünlerinin sergilendiği ya da resimlendirildiği "Kent Tarihi Müzesi, Belediye Müzesi, Kentsel Gelişme Müzesi, Tarih Müzesi" gibi isimlerle anılan kent müzeleri, doğal olarak tarihçiliğin ilgi alanında sürekli kalmaya namzet görünmektedir.

Afyonkarahisar Kent Müzesi, şehrin haşhaş, kaymak, kale, Sahipata, Mevlevilik, İkaz Gazetesi, büyük taarruz gibi simgelerini bir araya getirerek kentliyi birleştirici, bütünleyici bir görev üstlenerek geçmişi anlatıp, bugünü belgeleyip yarının hayalini kolaylaştıracaktır. Şehrin her dönemini bir şerit halinde bugüne aktaracaktır.

²⁶ "Afyonkarahisar'da Kocatepe ve Büyük Taarruz Paneli", *Milliyet*, 29 Ağustos 2016.

Daha kuruluş aşamasında çocuk, yaşlı, genç herkesin buluşma yerlerinden Kent Müzesinin tesisi; müzecilerle birlikte, akademisyen, sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimleri de içine alan bir işbirliği ile gerçekleşmiştir. Günümüzde tartışmasız kabul edilen multidisipliner yürüyüş Afyonkarahisar Kent Müzesi'nin akademik projelerinde fiiliyata geçmiştir. Tarih, sosyoloji, İslami bilimler, siyaset bilimi, iktisat, maliye, işletme, turizm, açıcılık, rehberlik, bioizlem, moleküler biyoloji, güzel sanatlar, iletişim, spor bilimleri, mimarlık, iç mimarlık, grafik tasarım gibi sosyal bilimlerden fen bilimlerine kadar farklı pek çok bilim dalı uzmanı gönüllülük esasına dayalı yoğun bir emek ortaya koymuşlardır.

2023, 2053 ve 2071 gibi hedeflere kilitlenen Türklüğün üçüncü bin yılda gerçek yerine ulaşması, yerelden genele aksamadan sağlıklı bir gelişim ve bilimsel gayret ile mümkün görünmektedir. Şehrin renkliliğini, kültürel mirasını, unutulmaya yüz tutmuş değerlerini ve yaşam tarzını kent müzeleri tek bir binaya sığdırarak hatırlatma görevi üstlenmektedir.

Tarih geçmişi kurgularken, dün-bugün ve yarını temsil eden kent müzesinin hem teşvikçisi, hem de içinde yer alan bir unsuru konumundadır. Mahalli tarihi ve kültürünü gören birey kentini sahiplenir. Bilgilerin, belgelerin, ziyaretlerin sürekliliği geçmişin hafızalarda güncellenmesini sağlamayacak olan Afyonkarahisar Kent Müzesi, şehrin değerlerini geçmişten bugüne taşıyarak ebedileştirme görevi üstlenecektir.

Kaynakça

PROJELER ve ARAŞTIRMALAR

Afyonkarahisar Kent Müzesi Kültürel ve Doğal Varlıkların Belirlenmesine İlişkin Araştırma Projeleri 2016

- 2016/1; Antik Çağda Afyonkarahisar, (Yürütücü: Ümit Emrah Kurt)
- 2016/2; Afyonkarahisar'da Türk Hâkimiyeti (Selçuklu ve Beylikler Dönemi), (Yürütücü: Cihad Cihan)
- 2016/3; Osmanlılar Döneminde Afyonkarahisar ve Dönemin Eserleri (Yürütücü: Mustafa Karazeybek)
- 2016/4; Afyonkarahisar Eğitim Kurumları (Yürütücü: Yusuf İlgar)
- 2016/5; Milli Mücadele'de Afyonkarahisar (Yürütücü: Turan Akkoyun)
- 2016/6; Afyon Kocatepe Üniversitesi (Yürütücü: Mehmet Karakaş)
- 2016/7; Afyonkarahisar Ekonomisi (Yürütücü: Fikret Yaman)
- 2016/8; Afyonkarahisar'da Basın ve İletişim Tarihi (Yürütücü: Turan Akkoyun)
- 2016/9; Afyonkarahisar Biyoçeşitliliği (Yürütücü: Uğur Cengiz Erişmiş)
- 2016/10; Afyonkarahisar'ın Yemek Kültürü, (Yürütücü: Ahmet Baytok)
- 2016/11; Kent Belleği Araştırması ve Belgesel Filmleri (Sözlü Tarih Çalışmaları), (Yürütücü: Hakan Yılmaz)

784

Afyonkarahisar Kent Müzesi Kültürel ve Doğal Varlıkların Belirlenmesine İlişkin Araştırma Projeleri 2017

- 2017/1; Cumhuriyet Döneminde Afyonkarahisar, (Yürütücü: Turan Akkoyun)
- 2017/2; Afyonkarahisar'da Göçler, Göçmenler ve İskan (Yürütücü: Mustafa Karazeybek)
- 2017/3; Afyonkarahisar'ı Yönetenler ve Meşhurlar (Yürütücü: Cihad Cihan)
- 2017/4; Afyonkarahisar'da Turizm (Yürütücü: Ahmet Baytok)
- 2017/5; Afyonkarahisar'da Tasavvufi Akımlar (Yürütücü: Zelkif Polat)
- 2017/6; Yücel Çakmaklı Belgeseli ve Afyonkarahisar'da Çekimleri Yapılan Filmlerin Arşivlenmesi (Yürütücü: Hakan Yılmaz)
- 2017/7; Afyonkarahisar İli Sosyo-Demografik Yapı Analizi (Yürütücü: Mehmet Karakaş)
- 2017/8; Sanal Müze (Yürütücü: Mehmet Eyüp Kiriş)
- 2017/9; Kent Müzelerinin İç Mekan Tasarım Kriterleri ve Afyon Kent Müzesi, (Yürütücü: Ebru Okuyucu)
- 2017/10; Kent Müzesi Belgeseli (Yürütücü: Turan Akkoyun)
- 2017/11; Türkiye'nin Gözüyle Afyonkarahisar (Yürütücü: Fikret Yaman)
- 2017/12; Friglerden Bizans'a Kadar Afyonkarahisar (Yürütücü: Ümit Emrah Kurt)

- 2017/13; Afyonkarahisar'da Yaban Hayat ve Doğal Güzellikleri, (Yürütücü: Uğur Cengiz Erişmiş)
- Akkoyun, T., "Başkomutanlık Millî Parkı'nın Tarihî Temeli Büyük Taarruz Sahası: Hazırlık, Başlaması ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi", Başkomutan Millî Parkı Bilirkişiliği, Afyonkarahisar-Kütahya-Ankara 16.11.2015-29.2.2016, ss. 1-12.
- Karazeybek, M., "Arşiv Vesikalarına Göre Büyük Taarruz Savaş Alanları ve Millî Park Sınırlarının Belirlenmesi Hususunun Değerlendirilmesi", Başkomutan Millî Parkı Bilirkişiliği, Afyonkarahisar-Kütahya-Ankara 16.11.2015-29.2.2016, ss. 13-34.
- Kurt, Ü.E., "Başkomutan Tarihi Millî Parkı Yüzey Araştırması", Başkomutan Millî Parkı Bilirkişiliği, Afyonkarahisar-Kütahya-Ankara 16.11.2015-29.2.2016, ss. 34-41.

Sürelî Yayınlar

- Anahaber (Afyonkarahisar)
- Beldemiz Afyonkarahisar,
- Bölge Vizyon (Eskişehir)
- Cumhuriyet
- Ege Mimarlık
- Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
- Haber Türk
- Hakimiyet-i Milliye
- İncehisar Haber
- Kocatepe (Afyonkarahisar)
- Milliyet
- Odak (Afyonkarahisar)
- Türk Kütüphaneciliği,
- Türkiye Yazarlar Birliği Akademi
- Yeni Sabah

Kitap, Makale ve Tebliğler

Acun, F. (2007), "Millî Mücadele ve Atatürk Dönemi Kaynaklarının Toplu Değerlendirilmesi", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, XXIV, nr. 2, Aralık, ss. 1-21.

Baysal, J. (1973), "Cumhuriyet Döneminde Kütüphaneciliğin Gelişmesi", Cumhuriyet'in 50. Yılına Armağan, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, ss. 99-100.

"Belediye-Üniversite İşbirliği", Beldemiz Afyonkarahisar, nr. 72, 2017, s. 57-58.

"Eskişehir Kurtuluş Müzesi", Bölge Vizyon, t.y., ss. 16-17.

Kafesoğlu, İ. (2016), Türk Millî Kültürü, 39. b., Ötüken Nşr., İstanbul.

- Karazeybek, M. (2016), "Afyonkarahisar Sandıklı'da Koyunbaba Zaviyesi", Uluslararası Nehrin Piri: Koyunbaba Sempozyumu Mekanın ve Mesajın Ortak Şahsiyetleri 13-14 Mayıs 2016 Bildiriler Kitabı, (ss. 255-266), Çorum: Hitit Üniversitesi.
- Kucur, S. S. (2014), "Selçuklu Türkiye'sinde Bir Mekan Adı: İrmanhâne", Türkiye Yazarlar Birliği Akademi, IV, nr. 12, Eylül, ss. 115-119.
- Mehmed'in Hikayesi Kurtuluş Savaşı Kartpostalları Sergisi, Samsun Büyükşehir Belediyesi Yay., ş.y. t.y.
- Naci, E. (1977), "Müze Soygunları", Cumhuriyet, 11 Mayıs.
- Özşavlı, H. (2017), "İngilizlerin İşgal Ettikleri Topraklarda Yaptığı Arkeolojik Kazılar ve Savaş Sırasında Yurt Dışını Götürülen Eserler", Tarih Okulu, X, nr. 29, Mart, ss. 23-47.
- Sertoğlu, M. (1938), "Umumi Kütüphaneler", Yeni Sabah, 16 İlk Teşrin.
- Silier, O. (2010), "Dünyada ve Türkiye'de Kent Müzeleri", Ege Mimarlık, Temmuz, ss. 16-21.
- Şeşen, Y. (2006), "Kent Arşivi Kültürü İhtiyacımız", Türk Kütüphaneciliği, XXX, nr. 1, ss. 108-113.
- Taşyürek, A. (1983), "Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda ve Cumhuriyet Döneminde Afyon", Tarih İçinde Afyon 1982, Özen Matbaası, Afyon, ss. 46-52.
- Togan, Z.V. (1985), Tarihte Usûl, 4. b., Enderun Kitabevi Yay., İstanbul.
- "Yaşayan Bir Kent Müzesi Oluşturulacak", Beldemiz Afyonkarahisar, nr. 70, 2016, s. 26-27.

MAHMUT TİBET'İN KİTAPLARINDAKİ ÖRGÜT KÜLTÜRÜ UNSURLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Uğur KESKİN

Anadolu Üniversitesi, İşletme Fakültesi

Öz

Bu çalışmada, karikatür sanatçısı Mahmut Tibet'in yayınlanmış kitaplarında işlenen başlıca temalar, örgüt kültürü bağlamında incelemeye konu edilmiştir. Mahmut Tibet, çizimlerinde genellikle hiyerarşik kademe sayısı fazla olan dikey (sivri) örgütlerde ön plana çıkan davranış biçimlerini ele almıştır. Mizahçı olması sayesinde, gerek bireyler ve gerekse zümreler üzerinde yapmış olduğu çarpıcı gözlemleri, çizgi karelerine aktarabilmiştir. Nitel bir araştırma olarak yürütülen bu çalışmada, çizime ait kitaplardaki çizimlerin, örgüt kültürü kuramları bakımından ağırlıklı olarak Charles Handy tarafından “rol kültürü” davranışı doğrultusunda biçimlendiği ortaya konulmuştur. Çalışmada sadece Handy tarafından belirlenen tipoloji ile yetinilmeyip, başta Geert Hofstede tarafından geliştirilen Bileşke Boyutlar Teorisi olmak üzere diğer örgüt kültürü teorisyenleri tarafından yürütülen çalışmalar, kullanılan kavramlar ve açıklayıcı mekanizmalardan da faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Kültürü, Mahmut Tibet, Mizah

787

Giriş

Mahmut Tibet'in, 1990'lı yıllarda çizmiş olduğu “Gez Göz Mahmutçuk” ve “Hamdi Yüzbaşı” başlıklı karikatürleri, okuyucular tarafından yakın bir ilgiyle takip edilmiştir. Gez Göz Mahmutçuk başlıklı bant altında çizmiş olduğu karikatürlerde başlıca bir karakter yer almamakla birlikte, Hamdi Yüzbaşı başlıklı bant altında çizmiş olduğu karikatürlerin tamamında Hamdi Yüzbaşı karakterine yer verilmiştir. Gez Göz Mahmutçuk karikatürlerinde hem yaşamını profesyonel asker (muvazzaf askeri personel) olarak sürdüren karakterlere hem de askerlik görevini erbaş ve er olarak yapmakta olan karakterler karikatürize edilmiştir. Hamdi Yüzbaşı başlıklı karikatür bantlarında ise yüzbaşı rütbesindeki aynı adlı çizgi karaktere ilişkin çizime dayalı anlatımlar yapılmıştır.

1. Çalışmanın Kavramsal ve Kuramsal Çerçevesi

Bu çalışma kapsamında ele alınan kuramsal konulara ilişkin literatür özeti aşağıdaki alt başlıklarda sırasıyla açıklanmıştır.

1.1. Örgüt Kültürü

En genel tanımıyla kültür, bireysel birikime katkıda bulunan, geçişken olması sayesinde de gelecek nesillere doğru aktarıla, öğrenilebilme ve paylaşılabilmeye niteliği olan bir olgudur. Kültürel aktarım, ortak zemin oluşturmakta ve sosyal baskı mekanizması sonucunda kişi veya

toplulukların, bu ortak zemin dışına taşmaları engellenmeye çalışılmaktadır (Coşkun, 2002: 135-136).

1980’li yıllardan itibaren sıklıkla gündeme gelmeye başlayan bir kavram olarak örgüt kültürünün izlerinin 1940’lı yıllarda yapılan çalışmalara temellendirebilmek mümkündür. Bireylerin, kurumlara yönelik düşüncelerinin ortaya konulduğu bu çalışmalar, 1939 yılında Lewin Lipit White tarafından araştırılmış, liderlik tarzları ile örgüt iklimi arasındaki ilişki ele alınmıştır (Saruhan ve Yıldız, 2013: 344).

Örgüt kültürü alanındaki öncü bilimsel çalışmalar, Geert Hofstede tarafından başlatılmıştır. Hofstede, kültürün çalışma ortamındaki örgütsel değerlerle ne tür bir ilişkisi olduğu üzerine yaptığı araştırmalarını 1967 ile 1973 yıllarında sürdürmüştür. 40 farklı ülkede, yaklaşık yüz bin birey üzerinde yürüttüğü araştırmalarda karşılaştırmalı kültürel farklılıklar üzerinde çalışmıştır (Tutar, 2013: 211). Kültür alanında yapılan çalışmalarda, özellikle de örgüt kültürü alanında yapılan çağdaş çalışmalarda Hofstede’nin çalışmaları esas alınmaktadır. Bileşke boyutlar teorisini geliştiren Hofstede’ye göre, aşağıdaki boyutlar, herbiri kültürün yapısını ifade eden ölçülebilir parametreleri ifade etmektedir (Livvarçin ve Kurt, 2012: 129):

Erillik/dişillik

Güç mesafesi

Belirsizlikten kaçınma

Bireysellik/toplumsallık

Kısa/uzak döneme odaklanma

1.2. Maskülen Örgüt Kültürü

Hofstede’ye göre bazı toplumlar, kadının ve erkeğin ne yapması gerektiğini keskin bir şekilde ayırmaktadır. Bu ayırmda erkeklerin daha iddialı, kararlı, kendine güvenen, kuralcı roller üstlendiği, kadınların ise daha yardıma meyilli ve merhametli roller üstlendiğini belirtmiştir (Hofstede, 1983: 83). Maskülen-feminen ayrımı ekseninde düşünüldüğünde cinsiyet algısı, farklı örgütsel kültürleri anlamada ve açıklamada kullanılan bir unsur olarak ele alınabilmektedir. Söz konusu davranış biçimleri, kurumlara önemli ölçüde yansıtılabilmektedir (Doğan, 2012: 75). Maskülen yani eril örgüt kültürüne has özellikler, bazı kurumlarda baskın bir nitelik olarak ön plana çıkmaktadır. Söz konusu nitelik, çalışanların davranışları üzerinde belirleyici birtakım ayrımlara kaynaklık etmektedir.

Maskülenlik yaklaşımına göre, maskülen örgütlerde bağımsızlık, fiziksel güç, egemenlik, başarı, para, servet, kariyer yapmak, mücadele etmek, kazanmak, tanınmak, büyümek ve değişim gibi eril değerler hâkim olmaktadır (Şişman, 2002: 61). Bu kültürün baskın olduğu örgüt yöneticileri, katılımcı karar verme süreçlerinden ziyade yalnız karar vermeyi tercih etmekte ve belirli ölçülerde “maço” davranışlar sergilemektedirler. Eril kültürlerin yöneticileri genellikle çalışanları sıkı bir denetim altında tutulmaya yönelimli davranmaktadırlar (Baltacı, 2009: 50). Özellikle askerlik mesleği, fiziksel ve diğer çevre koşulları bakımından erkek çalışanların niteliklerine daha çok uygunluk göstermekte olduğu için geçmişten günümüze kadar sürekli olarak erkek egemen bir çalışma kültürünün oluşmasına zemin hazırlamıştır (Keskin, 2016: 316).

1.3. Maskülen Kültürün Egemen Olduğu Örgütler

Maskülen örgüt kültürünün egemen olduğu askeri kurumlarda modern anlamdaki sıkı disiplin uygulamalarının ilk örnekleri, Prusya Kralı Büyük Friedrich (1712-1786) tarafından şekillendirilmiştir. Büyük Friedrich'in kurduğu Prusya ordusu, mekanik örgütlenme anlamında dünyadaki ilk örnek olarak kabul edilmektedir. Büyük Friedrich'in askerlerine uyguladığı ordu reformları, büyük insani bedeller karşılığında sağlanmış ve bireyleri adeta birer robota dönüştürmüştür (Morgan, 1998: 36-37). Çoğunlukla suçlulardan, düşkünlere, yabancı paralı askerlerden ve isteksiz zorunlu askerlerden oluşan, yönetilmesi zor, grup hâlinde bir ordu devralmış ve süratle reformlar yapmıştır. Roma birliklerinin ve yenilenmiş Avrupa ordularının deneyiminden oldukça yararlanmış fakat kendi buluşu olan çok sayıda yeniliği de uygulamıştır. Bu uygulamaların çoğunda çağının mekanik buluşlarından esinlenmiştir (Morgan, 1998: 28).

“Örgüt bir makinedir” sözüyle ifade edilen makine metaforu, bir örgütün önceden belirlenmiş sonuçlara ulaşmak için nasıl yapılandığı konusunda değerli kavrama olanakları vermektedir. Bu anlayışta, örgütlenmenin insani yönlerini göz ardı ederek, yapısal ve rasyonel boyutların önemi abartılmaktadır (Morgan, 1998: 15). Charles Handy de çeşitli metaforlar kullanmak suretiyle, okurların zihninde kalıcı izler bırakmayı amaçlayan bir yönetim düşünürüdür. Handy, örgütleri dört temel kültür ve her bir kültürü de bir Antik Yunan tanrısı ile ilişkilendirmiş, örgütlerde görülen bu değişik kültürleri Yunan tanrılarının temsil ettikleri değerler üzerinden açıklamış ve sınıflandırmıştır (Handy, 1989: 24):

Rol Kültürü: Bu kültürü tanımlayan örnek; düzen ve kural tanrısı Apollo'dur. Bu kültür, her bireyin rasyonel olduğunu ve her şeyin mantıklı bir şekilde analiz edilebileceğini varsaymaktadır. Mantık, düzen, kural ve bürokrasi terimleri bu kültürü çağırır. Bu kültürde önemli olan kişiler değil, üstlenilen rol yani yapılacak işlerdir. Birbirine değiştirilebilir insan anlayışı, yaratıcı insan için ölüm demektir. Bu tarz bir işyerine girerseniz hayatınız boyunca orada kalabilirsiniz. Tabi kurallara uymak, dik başlılık etmemek koşuluyla...

2. Çalışmanın Amacı ve Yöntem

Bu çalışmada, karikatürist Mahmut Tibet'in kitaplarında işlemiş olduğu başlıca temalar, yönetim bilimleri açısından ele alınmıştır. Örgüt kültürü alanı içine giren rol kültürü konusuna çizerin kitaplarında yapılan vurgu belirlenmiş olup, söz konusu temanın kavramsal ve kuramsal yönü de açıklanarak inceleme yürütülmüştür. Çalışmada, nitel analiz yöntemi benimsenmiştir. Doküman veya arşiv incelenmesinde sıklıkla başvurulan tekniklerinden olan içerik analizi kullanılmıştır. Birincil kaynak eser olarak çizerin kendi kitapları incelenmiştir. Çizerin eserlerine yönelik bugüne dek henüz yapılmış bir bilimsel çalışma bulunmadığından, ikincil veri desteği görece olarak düşük bir düzeyde kalmıştır.

3. Rol Kültürünü Ele Alması Yönüyle Mahmut Tibet'in Eserlerinin İncelenmesi ve Edinilen Bulgular

Mahmut Tibet'in eserlerinde işlemiş olduğu konular, akademik literatürde örgüt kültürü ana konusunun bir alt alanı olan rol kültürü olarak ifade edilmektedir. Aşağıdaki anlatımlar da söz konusu tanımlamaya sadık kalınarak ele alınarak açıklanmıştır.

3.1. Gez Göz Mahmutçuk Karikatürlerinde Ele Alınan Başlıca Konuların Değerlendirilmesi

Üsteler ile astlar arasındaki sıkı disiplin ve denetim mekanizmalarına dayalı bir anlayış olan askeri yönetim, Mahmut Tibet'in karikatürlerinin odak noktasını oluşturmaktadır. Yapılması gereken işe/göreve dönük olarak yürütülen askeri faaliyetlerde alınganlık göstermemek ve işe

yönelik davranışların, kişiselleştirilmemesi beklenmektedir. Duygulardan arınmışlık, ilişkiye dayalı iş yapma biçiminin çok fazla mümkün olmaması, kesin hükümlere bağlanmış sıkı kurallardan dolayı yanlış algılamaların en aza indirgenmeye çalışıldığı bir örgüt kültürüne sahip bulunan askerlik mesleği zaman zaman mizahın ilgi alanına da girebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Mahmut Tibet'in Gez Göz Mahmutçuk kitaplarında özellikle aşırı katı uygulamalara (Tibet, 1999b: 64) ve küçük kabahatlerin orantısız bir şekilde cezalandırılması (Tibet, 1999c: 11) gibi askeri yönetim anlayışlarına özgü birçok hususa yer verilmiştir.

3.2. Hamdi Yüzbaşı Karikatürlerinde Ele Alınan Başlıca Konuların Değerlendirilmesi

Hamdi Yüzbaşı karakteri; görev yapmakta olduğu askeri birlikteki nöbet mahallerindeki talimatların, nizam karakol görevlerinin yürütülmesinde riayet edilecek disiplin kurallarının, yemekhane, bulaşıkhaneye, berberhane, koğuş, eğitim alanı, istirahat alanları, idari büro hizmetlerinin yürütüldüğü ofisler, kantin bölgesi gibi bütün yaşamsal alanlarda ortaya çıkan disiplinsizliklerin sıkı bir takipçisi konumundadır. Söz konusu disiplinsizlikleri, İç Hizmet Kanunu gibi ilgili mevzuat çerçevesinin bira dışına çıkacak şekilde fakat askeri ortamlardaki eril/maskülen kültürde çok da anormal karşılanmayan fakat sıklıkla fiziksel şiddete varan ölçülerdeki bir aşırı katı bir tutumla cezalandırma yoluna gitmekte, bu konuda hiçbir tavize yer vermemektedir. 132 sayfalık Hamdi Yüzbaşı adlı kitapta, yukarıda açıklanan hususlara yönelik olarak Hamdi Yüzbaşı karakterinin, disiplin suçları ve disiplin tecavüzlerine yönelik olarak yapmış olduğu tespitler (suçüstü durumlar) ve başvurduğu görece sert ceza yöntemlerini daha net ve ayrıntılı bir şekilde gözler önüne sermesi bakımından aşağıdaki tablo düzenlenmiştir. Tabloda Hamdi Yüzbaşı karakterinin, kitabın hemen hemen her sayfasında, tespit etmiş olduğu ve cezalandırma yoluna gittiği çeşitli disiplin suçları ve disiplin tecavüzü unsurları (askeri jargonda “vukuat” olarak ifade edilen durumlar) sıralanmıştır. Yapılan sıralamada, Hamdi Yüzbaşı karakterinin ortaya çıkarmış olduğu disiplin tecavüzü veya disiplin suçlarının işlenme sayıları göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre; Nöbet mahalli ve İdari Kısım (ofis), yatakhane (koğuş) ve eğitim sahası gibi ortamlara ilişkin çizimlerin, diğerlerine oranla çok daha fazla oranda olduğu görülmektedir.

Vukuatın Geçtiği Yer	Kitaptaki Sayfa Numarası
Nöbet Mahalli	Tibet, 1999a: 15; 17; 18; 22; 24; 28; 29; 34; 36; 39; 46; 47; 49; 50; 51; 53; 61; 82; 84; 85; 95; 96; 102; 113; 115; 116; 117; 124
İdari Kısım (Ofis)	Tibet, 1999a: 14; 16; 26; 30; 48; 52; 53; 58; 59; 60; 74; 75; 76; 79; 98; 101; 115; 119; 121; 131
Yatakhane (koğuş)	Tibet, 1999a: 10; 28; 30; 32; 33; 41; 44; 50; 64; 67; 76; 81; 89; 92; 95; 100; 104; 118
Eğitim Sahası	Tibet, 1999a: 18; 20; 23; 28; 30; 38; 43; 58; 62; 64; 65; 66; 67; 71; 80; 86; 93; 106; 128
Çarşı İzni	Tibet, 1999a: 31; 33; 77; 78; 100; 108; 111; 124; 129

Yemekhane	Tibet, 1999a: 12; 21; 40; 42; 54; 55; 60; 85; 99
İstirahat Alanları (Gazino, çay ocağı)	Tibet, 1999a: 19; 45; 72; 82; 88; 102; 113; 126
Revir	Tibet, 1999a: 12; 20; 74; 87; 90; 111
İş Ocakları (terzi, berber)	Tibet, 1999a: 10; 62; 69; 79; 123
Nizamiye	Tibet, 1999a: 54; 68; 90; 114
Mıntıka	Tibet, 1999a: 41; 84; 94; 97
Levazım	Tibet, 1999a: 73; 121; 130
Birlik Santrali	Tibet, 1999a: 11; 25; 41
Foto Kıt'a	Tibet, 1999a: 13; 86
Spor Alanları	Tibet, 1999a: 22; 55
Diğer Toplu Yaşam Alanları (ankesörlü telefon, kantin, WC, banyo vb.)	Tibet, 1999a: 23; 31; 34; 37; 39; 68; 69; 72; 73; 84; 94; 97; 101; 107; 120; 126; 127

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, rütbeli personel sayısının fazla, er/erbaş sayısının daha az olduğu, levazım, birlik santrali veya foto kıt'a gibi alanlarda er/erbaşların vukuat işleme durum ve olasılıkları bakımından görece zor ortamlar olarak ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla söz konusu durum, çizirin çizgi karelerine de yansımıştır ve bu alanlara ilişkin olarak yaptığı çizimlerde anlamlı bir azalma olarak ortaya çıkmıştır.

Sonuç ve Tartışma

Karikatürist Mahmut Tibet'in eserleri, günümüze dek herhangi bir akademik çalışmaya konu edilmemiştir. Bu konu edilmeyiş, çizirin eserlerinde bilimsel hususların uygulamaya dönük yönlerinin var olduğu gereceğini gölgelememektedir. Tibet'in karikatürlerine konu ettiği konular, yönetim bilimleri açısından ele alındığında öncelikli unsurun, örgüt kültürü kapsamında açıklanan bir alan olan "rol kültürü" alanını önceliyor olmakla birlikte, dergilerde yayınlamış olduğu ve daha sonra aynı adlı kitaplar hâline getirdiği "Gez Göz Mahmutçuk" ve "Hamdi Yüzbaşı" karikatürleriyle, kendine özgü bir üslup geliştirmiştir. Çizmiş olduğu bu karikatürlerde örgüt kültürü alanının yanı sıra, yönetim bilimleri alanının başat konularından biri olan otorite konusu ön plana çıkmaktadır.

Mahmut Tibet karikatürlerinde özellikle Hamdi Yüzbaşı karakteri aracılığıyla sıkça işlenen tema "karizmatik otorite" konusu olmaktadır. Buna karşın, "yasal otorite" konusu da rol kültürü konusunun çerçevesini belirlemesi bakımından bir karşılıklı etkileşim durumunu ortaya koymaktadır. Zira bu çalışmanın önceki bölümlerinde de açıklandığı üzere, rol kültürünün egemen olduğu dikey örgütlerdeki çalışanların rolleri, dolayısıyla da iş ilişkisi içinde buldukları astları üzerinde sahip buldukları yasal otoriteleri ile üstlerine karşı sorumlu

buldukları yasal yükümlülükleri, onların davranış biçimlerini belirleyen başlıca unsuru teşkil etmektedir.

Mahmut Tibet'in karikatürlerine konu ettiği ve yönetim bilimleri açısından incelemeye değer hususlar sadece örgüt kültürü ile sınırlı değildir. İncelenebilecek başka alanlara ilişkin çalışmaların yapılabilmesi olası görünmektedir. Çizerin yönetim bilimleri alanındaki veya yakın diğer alanlardaki çalışmalar için zengin verileri barındırmaktadır.

Kaynakça

Acar, A. Z. (2006). örgütsel yurttaşlık davranışı: kavramsal gelişimi ile kişisel ve örgütsel etkileri. Doğu üniversitesi dergisi, 7(1), 1-14.

Baltacı, A. (2009). Belirli Derecelere Yönelme Hatasının Sosyo-Kültürel Faktörler Çerçevesinde Çözümlemesi ve Bir Örnek Olay, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Sakarya.

Bateman, T. S. ve Organ, D. W. (1983). Job satisfaction and the good soldier: the relationship between affect and employee citizenship. Academy of management journal, 26, 587-595.

Coşkun, R. (2002). Küreselleşme ve uluslararası işletmecilik, Sakarya: Sakarya Kitabevi.

Doğan, B. (2012) Örgüt kültürü, İstanbul: Beta Yayınları.

Handy, C. (1986). Süper yönetim şirketler nasıl yönetiliyor, gelecekte nasıl yönetilecek? (S. Hatay Çev) İstanbul: İlgı Yayıncılık.

Hofstede, G. (1983). The cultural relativity of organizational practises and theories. Journal of international business studies, Vol. 14.

Morgan, G. (1998). Örgüt ve yönetim teorilerinde metafor (G. Bulut Çev.) İstanbul: MESS Yayınları.

Keskin, U. (2016). Delikanlı radarı fermanı, İstanbul: Değişim Yayınları.

Livvarçin, Ö. ve Kurt D. (Ed.) (2012) Yönetim biliminde 49 insan 49 teori, İstanbul: Beta Yayınları.

Şişman, M. (2002). Örgütler ve kültürler, Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tibet, M. (1999a). Hamdi yüzbaşı, İstanbul: Lemay Yayınları.

Tibet, M. (1999b). Gez göz mahmutçuk, 3. Baskı, İstanbul: Lemay Yayınları.

Tibet, M. (1999c). Gez göz mahmutçuk 2, 1. Baskı, İstanbul: Lemay Yayınları.

Tutar, H. (2013). İşletme ve yönetim terimleri ansiklopedik sözlük, Ankara: Detay Yayıncılık.

Saruhan, S. C. ve Yıldız, M. L. (2013). Çağdaş yönetim bilimi, İstanbul: Beta Yayınları.

OSMANLI KAYITLARINDA GÜLBABA TÜRBESİ

Doç. Dr. Ünal TAŞKIN

Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Öz

Budin'in Osmanlı hâkimiyeti altına alınmasından sonra bina edilen Gülbaba Tekkesi, XVI. Yüzyılda Macaristan'da gaza dervişlerinin mekânlarından biriydi. En büyük Müslüman mezarlığını da içeren tekke ve türbenin olduğu yer, önemli uğrak yerlerinden biri idi. Macaristan'ın Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasından sonra, Müslüman mezarlığı bağı, tekke binalarının bir kısmı da manastıra dönüştürülmüştür. Gülbaba Türbesi ise bu zamanda Cizvit rahipleri tarafından kilise olarak kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti, özellikle XIX. yüzyıldan itibaren türbeye ayrı bir ilgi göstermiş, tamir ve tanzimi için çaba sarfetmiştir. Ayrıca bu yüzyıl itibariyle Anadolu'dan, Hindistan'dan ve Hicaz'dan pek çok Müslüman, türbeyi ziyaret etmek için girişimde bulunmuştur. 1910 yılında türbenin tanzim ve tezyini için gerekli harcamaların keşfi yapılmış, akabinde Almanya'da bulunan Mimar Kemaleddin'in, yurda dönerken türbe ile ilgili keşif yapması uygun görülmüştür.

Macarların gösterdiği ilgi ve Türk bürokratlarının girişimleri neticesinde günümüze kadar ulaşan türbe, bugün iki ülke arasındaki manevi ve kültürel bağlardan biri olarak itibar görmektedir. Bu çalışmada Osmanlı arşiv kayıtlarına göre Gülbaba türbesi hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Budin, Gülbaba, Osmanlı Devleti

Gülbabanın Kimliği

Gülbaba'nın hayatı ve şahsiyeti hakkında pek çok rivayet bulunmakta hatta birden fazla Gülbaba'dan bahsedilmektedir. Evliya Çelebi'nin aktardığına göre bir Bektaşî dervişi olan Gülbaba aslen Merzifonlu olup Budin Seferi sırasında şehit olmuş bir zattır. Bir görüşe göre ise Güldede diye anılan Gülbaba'nın asıl adı Cafer'dir ve Hz. Hasan neslindedir. Babası Kutbularifin Yalınkılıçoğlu Veliyüddin olup Isparta Uluborlu İlegöp köyündendir. Kanuni Sultan Süleyman'ın daveti üzerine Budin Seferi'ne katılmış ve orada şehit düşmüştür¹.

Yine Evliya Çelebi, Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman devirlerini idrak etmiş olan Gülbaba'nın birçok gazaya katıldığını zikretmektedir. Bu zatın cenaze namazını bizzat Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin kıldırıldığı ve namazda Kanuni Sultan Süleyman'ın da hazır bulunduğunu ayrıca kaydetmektedir².

¹ Mustafa S. Kaçalın, "Gülbaba", *DİA*, s. 227.

² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, VI, s. 244-245.

Gülbaba'nın kimliği hakkındaki diğer rivayetlerden biri de Sultan II. Selim'in kızı olan Gevher (Gevhermülük, Cevher) Sultan'ın eşi olan Halayikoğlu Kalaylıkoz Ali Paşa'ya³ işaret etmektedir. Gevher Sultan, kocası Piyale Paşa'nın ölmesiyle Ali Paşa ile evlendirilmesi düşünülmüştür. Fakat Ali Paşa daha önce başka bir kadınla evli olduğundan, evlilik öncesi, Gevher Sultan zikredilen eş ve çocuklarından ayrılmasını şart koşar. Buna karşın Ali Paşa'nın eşi, kendilerini terk etmemesi konusunda ısrarcı olur. Ancak Ali Paşa, Gevher Sultan'ın isteğini kabul eder ve eşi ile çocuklarını terk eder. Terk edilen eş ise Ali Paşa'ya lanet eder ve çok geçmeden türbenin bulunduğu yerde vuku bulan bir çarpışmada Ali Paşa şehit olur. Bunun üzerine Ali Paşa'nın maiyeti, kendisine gül fidanları arasında bir türbe inşa ederek Gülbaba adını verir⁴. Aktarılan başka bir rivayete göre ise, Ali Paşa savaş esnasında düşman tarafından atılan gülleleri eliyle yakalayıp tekrar düşman üzerinde fırlattığından halk kendisine Gülle Baba adını vermiştir. Rumbeyoğlu, bu rivayetin tarihlerde yazılı olmadığını ancak Peşte'de Türklerden kalma bir hikâye olarak kaldığını yazmaktadır⁵. Bunlar dışında Anadolu'nun muhtelif yerlerinde Gül Baba olarak adlandırılan çeşitli zatlar bulunmaktadır. Bunlardan Fatih devrinde yaşayan ve Fatih'e tefsir dersleri veren Gülbaba'dır. Bu şahsın asıl adı Mehmed olup Fatih'in inayetiyle Edirne'ye yerleşmiştir. Fakat Evliya Çelebi'deki kayıtlara bakılırsa Fatih'ten başlayıp Kanuni'ye uzanan bir Gülbaba figürü vardır. Muhtemelen Budin'deki Gülbaba'ya eklenen şahıs bu olmalıdır⁶.

Gülbaba'nın kimliği konusundaki rivayetler dışında, bu ismin nerden geldiği hakkında da birkaç görüş bulunmaktadır. Bunlardan biri çok da kabul görmeyen Ignacz Kunos'un⁷ Kel Baba adlandırmasıdır. Yine Gyula Nemeth'in gülmek fiilinden hareketle isimlendirme çabası söz konusudur. Menzel'e göre ise şeyhlik alameti olarak tacının tepesinde bir gül taşımasından kaynaklı bir adlandırma yapılmıştır⁸.

Gülbaba Türbesinin Fiziki Durumu ve Tamiratları

Gülbaba türbesi Budin'in fethinden kısa bir süre sonra beylerbeyi Yahya Paşazade Mehmed Paşa tarafından, Velibey Hıcası yakınlarındaki Gülbaba Bayırı denilen bağlık bir alan inşa edilmiştir⁹. Evliya Çelebi türbenin fiziki durumunu, çeşitli şamdan ve buhurdanlar, duvarlarında gelip geçen seyyahların yazdığı çeşitli beyitler, kurşun ile örtülü bir kubbe, Bektaşî tacı bulunan yeşil çuha kaplı bir sanduka ile resmetmektedir. Gazi Mihaloğullarının bir hayratı olduğunu belirttiği türbenin dervişlerinin gazaya gittiklerini de kaydetmektedir¹⁰. XVI. yüzyılda içinde 60 dervişi barındıracak büyüklükte bir tekkeye ve etrafında Müslüman mezarlığının bulunduğu bir alana sahipti. Budin'in Osmanlı Devleti'nin elinden çıktığı XVII. yüzyılda tekke etrafındaki Müslüman mezarlığı bağ haline getirilerek tekke binalarının bir kısmı manastıra, türbe ise Cizvit

³ Böyle bir şahsın olup olmadığı tartışmalıdır. Konuyla ilgili olarak bkz. İsmail Tosun Saral, "Kalaylıkoz Ali Paşa Gül Baba mı?", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 35, 2005.

⁴ Rumbeyoğlu Fahreddin, "Gül Baba", *TOEM*, cüz 15, Ağustos 1328, s. 964-965. Peçevi, Gevher Sultan yerine İsmihan Sultan adını zikretmekte ve biraz farklı bir hikaye anlatmaktadır.

⁵ R. Fahreddin, "Gül Baba", s. 965.

⁶ Anadolu'daki Gülbabalar için bkz. İsmail Tosun Saral, "Anadolulu Gülbabalar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 32, 2004. Ayrıca bkz. İsmail Tosun Saral, "İstanbul Gülbabalar", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 34, 2005.

⁷ Ignacz Kunos'un Gül Baba ile ilgili masallar üzerinde yaptığı çalışmalar mevcuttur. Bu masallardan birini İ.T.Saral yayınlamıştır. Masal için bkz. İsmail Tosun Saral, "Ignacz Kunos'un Gül Baba Masalı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 29, 2004.

⁸ M. S. Kaçalın, "Gülbaba", s. 227.

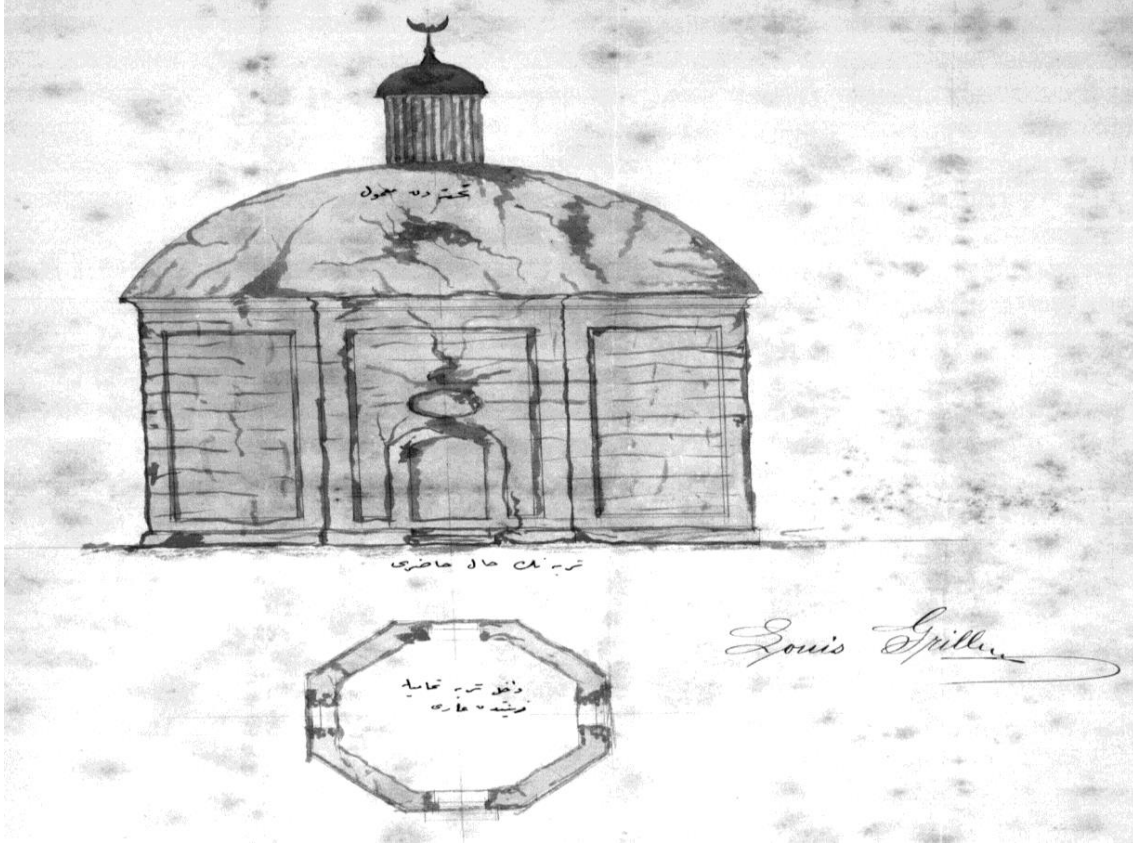
⁹ Semavi Eyice, "Gülbaba Tekkesi ve Türbesi", *DİA*, s. 228.

¹⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, VI, s. 244-245.

kilisesine dönüştürülmüştür. Kiliseye dönüştürülünce mevcut iki penceresi örülmüş, bir cephesine oval bir pencere yapılmış ve kubbesine ise aydınlık feneri eklenmiştir¹¹.

1867 yılında Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati kapsamında Budapeşte'ye uğradığı sırada türbe acil düzenlemeye tabi tutulmuştur. Bu yıllardan itibaren bir kısım zevat ile Osmanlı bürokrasinin özel ilgisini çekmeye başlamıştır. 1868 yılında Ressam Anton Orzak, türbenin tefrişatını gerçekleştirmiş ve bunun için mükâfatlandırılmıştır¹². 1884'te Viyana askeri ataşesi olan Trablusgarb valisi Ahmed Rasim Paşazade Mehmed, türbeyi görmüş ve harap olduğunu rapor ederek tamiratının yapılması için talepte bulunmuştur¹³. Bu rapordan yaklaşık bir ay sonra Peşte baş şebenderliğinden gelen bir yazıda türbenin tamirati için Osmanlı Devleti, gerekli masrafları vermezse, masrafları Peşte belediyesinin karşılamaya istekli olduğu yazılıdır. Diğer yandan Şebenderliğe başvuran mimar Grill, türbe tamiratını yapmasına izin verilirse masrafları kendisinin karşılayacağını belirtmiştir. Durumun Osmanlı Devleti'nin şanına yakışmayacağını düşünen hükümet, tamiratın ne miktar tutacağı yönünde bir keşif yaptırmıştır. Keşif sonucunda hazırlanan keşif defteri ile türbenin mevcut hali ve tamirattan sonraki halini içeren plan ile durum bildirilmiştir (Resim-1, Resim-2). Gerekli harcamaların ise 1300 kağıt florinle karşılanabileceği anlaşılmıştır. Böylece mimar Grill, türbede bir tamirat yapmıştır¹⁴.

¹¹ S. Eyice, "Gülbaba Tekkesi ve Türbesi", s. 229-230.

¹² BOA, HR.TO., 450/8.

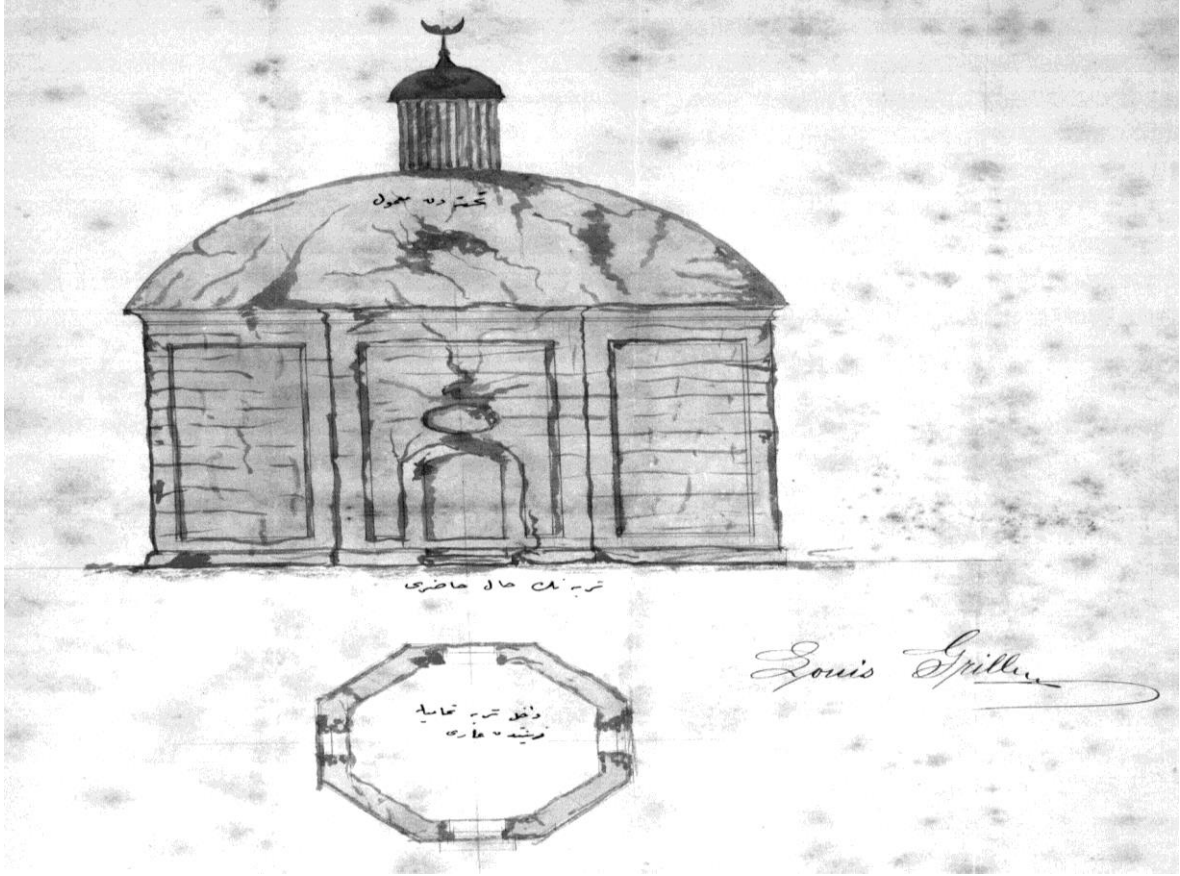
¹³ BOA, Y.MTV., 15/61.

¹⁴ BOA, İ.HR., 295/18651.

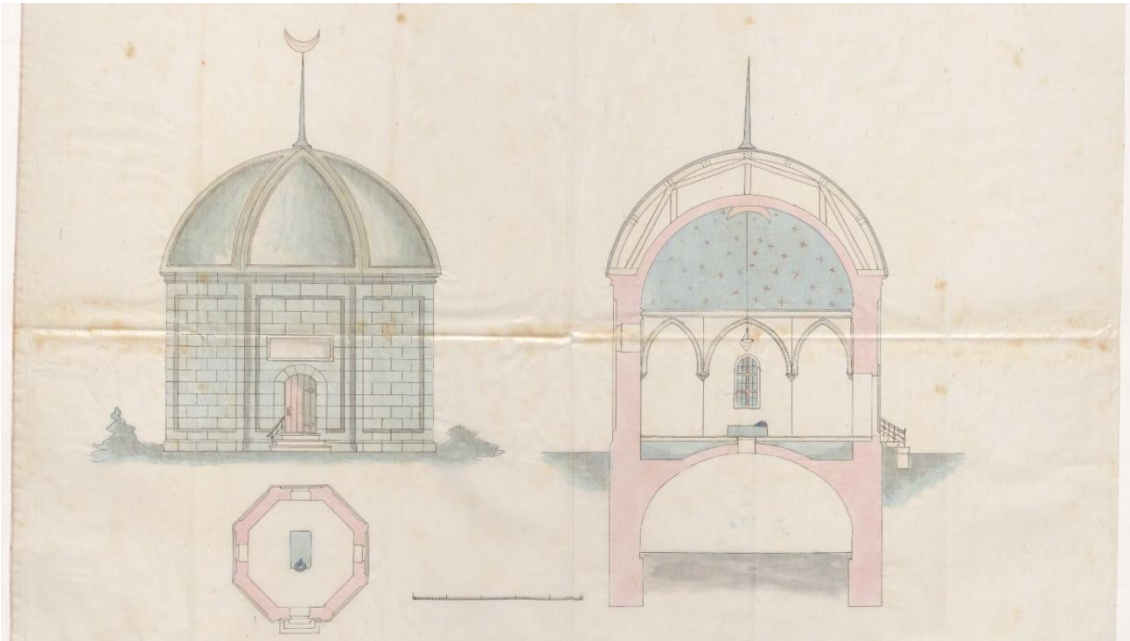

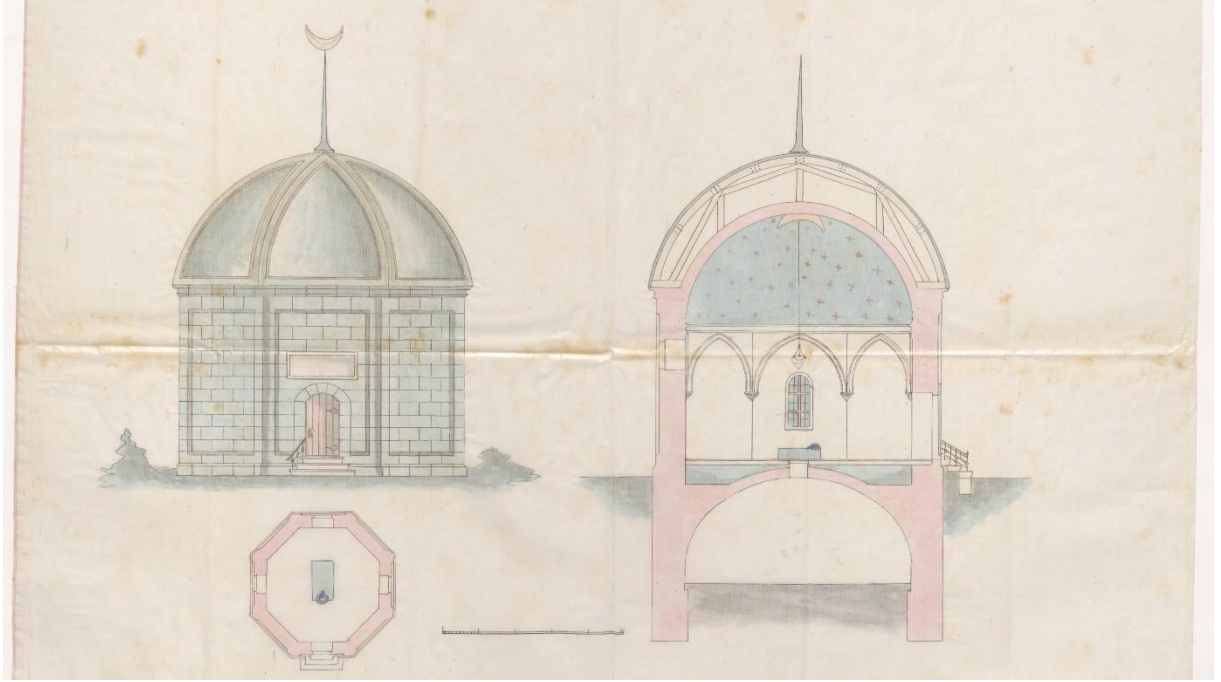
Resim-1: Türbenin
me

cut hali

**Resim-2: Türbenin
ya**

ılması düşünülen hali

XIX. yüzyılda Johann Wagner adlı bir mimar tarafından satın alınarak Rönesans üslubunda bir galeri inşa edilmiştir. Bu inşa sırasında türbenin kubbeden temele kadar çatlak olduğu görülmüştür¹⁵. 1898’te türbe üzerinde çalışan Karl Fischer, türbenin kemerli pencerelerinin örülerek tavanda küçük ışık delikleri açıldığını aktarmaktadır. Bu zamanda türbenin kubbesinde sonradan eklenmiş bir hilal bulunmakla birlikte, taşlar hayli kararmış bir haldeydi. Sekizgen yapısını koruduğu anlaşılan türbenin sekiz duvarının her birinin uzunluğu 3,5 m iken tabanın tam ortasından kubbenin kilit taşına kadar olan yüksekliği ise 8 m idi¹⁶.

1909 yılında türbe yeniden tamir ve tefrişe ihtiyaç duymuş olacak ki, tamirat için gerekli miktarın tespiti için yeniden bir çalışma yapılmıştır¹⁷.

1910 yılına ait bir arşiv vesikasına göre, beyaz taştan Osmanlı üslubunda inşa edilmiş bir yapı idi. 12 adım uzunluğunda ve sekizgen bir yapı olan türbenin kiremitleri eski, duvar sıvaları adı, zemini ise tahtadan mamuldü. Zeminin tam merkezinde bir tahta kapak ve kapağın altında ise toprak zemin bulunmaktaydı. Bu zemin Gülbabanın medfun olduğu nokta olarak itibar ediliyordu¹⁸. Osmanlı Devleti’nin son yıllarında Budapeşte Baş Şehbenderi olan Rumbeyoğlu Fahrettin, arşiv vesikasında verilen bilgileri tekrar etmekle birlikte türbenin üzerindeki kiremitlerin bazı köy evlerinde olduğu gibi otlarla örtülü olduğunu yazmaktadır¹⁹. Bu zamanda türbenin içinde 10-20 para değerinde birkaç yazılı levha bulunuyordu²⁰.

¹⁵ S. Eyice, “Gülbaba Tekkesi ve Türbesi”, s. 229.

¹⁶ İsmail Tosun Saral, “Tarih Sürecinde Gül Baba Türbesi’nin İçine Genel Bir Bakış”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 30, 2004.

¹⁷ BOA, BEO, 3672/275366; BOA, BEO, 3801/285004.

¹⁸ BOA, BEO, 3752/281342.

¹⁹ R. Fahreddin, “Gül Baba”, s. 962.

²⁰ BOA, BEO, 3752/281342.

Son olarak 1911 yılında türbenin Osmanlı üslubunda yeniden inşası için, o sıralarda Almanya’da bulunan Mimar Kemaleddin’in yurda dönerken, Peşte’ye uğrayarak bir keşif yapması öngörülmüştür²¹. 1912 yılında Budapeşte’ye konsolos olarak atanan Müftüoğlu Ahmet Hikmet Bey türbeyi tamir ettirenlerden biridir. Ahmet Hikmet Bey, tamirattan sonra Hereke Fabrikasına ismarladığı ipek seccadeler ve celi hattıyla Halid’e yazdırdığı levhalarla türbeyi donatmıştır²².

Türbeye Yapılan Bazı Ziyaretler

Gülbaba Türbesi İslam cemaati açısından önemli bir yer olarak kabul edildiğinden her devirde uğrak yerlerden biriydi. Evliya Çelebi’nin kaydettiğine göre, XVII. yüzyılda türbeyi ziyaret edenlerin türbe duvarlarına yazdığı beyitler mevcuttu. Sadece Osmanlı coğrafyasından değil farklı Müslüman coğrafyalardan insanlar da türbeyi ziyaret ediyorlardı. Mesela Kadiriye tarikatından olup Hindistan’tan ziyaret amacıyla gelen Şeyh es-Seyyid el-Hac Abdurrahman Efendi bu şahıslardan biridir²³. Konya Mevlevilerinden İbrahim Hakkı Dede Efendi²⁴, Mektehalisinden Hacı Muhammed ile refiki Hacı Adem²⁵ ve Bağdat ahalisinden Şeyh Ahmed, Hüseyin Safi, Derviş Davud ve Veli²⁶ adlı şahısların arzuhalleri hep bu yöndedir. Hükümet yapılan bu müracaatları olumlu karşılamış ve ziyarete gidenlerin sınıra kadar uğrayacakları yerlerde kendilerine yardımcı olunması istenmiştir.

Bu ziyaretlerden belki de en ilginç, Kadri Şeyhi Ahmed’inkidir. Şeyh Ahmed Gülbaba ziyaretinde, Bosna eyaleti Tuzla kazasında bulunan Çıplak Bayır adlı mahalde define olduğunu öğrenmiş ve defineyi bulabilmek için hükümetten izin talep etmiştir. Şayet defineyi bulursa devletin uygun gördüğü ihsana, bulamazsa ise reva görülen cezaya razı olduğunu beyan etmiştir²⁷. Ancak durumun nasıl neticelendiği hakkında bilgi sahibi değiliz.

XVII. yüzyıldan sonra Osmanlı sınırları dışında kalan Gülbaba türbesi, Macar halkı arasında hikâyelerle yer etmiş ve XIX. yüzyıldan sonra ise Türk-Macar dostluğunun önemli figürlerinden biri haline dönüşmüştür. Osmanlı Devleti’nin son yıllarında hükümetin de özel ilgisini celp eden türbe, pek çok kez tamir ve tefriş edilmiştir. Macar ricalinin de özel bir önem atfettiği türbe, özellikle Bosna ve Hersek’in Avusturya tarafından ilhak edilmesiyle birlikte, Macarların Müslüman Boşnakları kendi tarafına çekme ve buraları doğrudan Macaristan’a bağlama düşüncesi yüzünden birçok projeye muhatap olmuştur. Bunlardan biri de türbenin bulunduğu arazinin satın alınarak düzenlenmesidir. Bunun için türbenin bulunduğu arazi sahibine yüklü miktarda para teklif edilmişse de muvaffak olunamamıştır. Yine Budapeşte’de büyük bir cami inşasına karar verilmiş ve bu minvalde türbeyi mükemmel bir şekilde tamir ve tefriş etmeyi düşünmüşlerdir. Fakat Macaristan’ın içine düştüğü hükümet buhranı bu düşünceleri akim bırakmıştır²⁸.

Kaynakça

²¹ BOA, BEO, 3868/290041.

²² İ. T. Saral, “Tarih Sürecinde Gül Baba Türbesi’nin İçine Genel Bir Bakış”, 30, 2004.

²³ BOA, HR. MKT., 7/46.

²⁴ BOA, HR. MKT., 36/77.

²⁵ BOA, A} DVN., 153/41.

²⁶ BOA, HR.MKT. 364/18.

²⁷ BOA, C. DH., 294/14662.

²⁸ BOA, BEO, 3752/281342.

a)Arşiv Belgeleri

- BOA, A} DVN., 153/41.
BOA, BEO, 3672/275366
BOA, BEO, 3752/281342.
BOA, BEO, 3801/285004.
BOA, BEO, 3868/290041.
BOA, C. DH., 294/14662.
BOA, HR. MKT., 36/77.
BOA, HR. MKT., 7/46.
BOA, HR.MKT. 364/18.
BOA, HR.TO., 450/8.
BOA, İ.HR, 295/18651.
BOA, Y.MTV., 15/61.

b)Tetkik Eserler

- Evlıya Çelebi, Seyahatname, VI, s. 244-245.
Eyice, Semavi, “Gülbaba Tekkesi ve Türbesi”, DİA, XIV, 1996, s. 228-230.
Kaçalın, Mustafa S., “Gülbaba”, DİA, XIV, 1996, s. 227-228.
Rumbeyoğlu Fahreddin (1330) “Gül Baba”, TOEM, cüz 15 Ağustos 1328, s. 962-965.
Saral, İsmail Tosun (2004). “Anadolulu Gülbabalar”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 32, 321-342.
Saral, İsmail Tosun (2004). “İgnacz Kunos’un Gül Baba Masalı”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 29, 189-197.
Saral, İsmail Tosun (2004). “Tarih Sürecinde Gül Baba Türbesi’nin İçine Genel Bir Bakış”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 30.
Saral, İsmail Tosun (2005), “Kalaylıkoz Ali Paşa Gül Baba mı?”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 35, 203-212.
Saral, İsmail Tosun (2005). “İstanbullu Gülbabalar”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi, 34, 341-354.

CAM TAVAN SENDROMUNU AŞAN KADIN YÖNETİCİLER: KARIYER ÖYKÜLERİ İNCELEMESİ

Doç. Dr. Yasemin ÖZDEMİR

Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü

Zeynep SÖZCAN

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı Öğrencisi

Cansu ALAS

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı Öğrencisi

Öz

Çalışma yaşamına sonradan katılan kadın çalışanlar birçok farklı kariyer sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Kadınların yaşadığı bu kariyer sorunları ve bu çalışma özelinde cam tavan sendromu bireysel, örgütsel ve çevresel birçok faktörden kaynaklanmaktadır. Sorunun kaynağının doğru tespit edilmesi çözümün daha kısa sürede bulunması ve etkinleştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Özellikle aile şirketlerinde aile üyesi olan kadınlar dışındaki kadın profesyonellerin sorunu aşmada izlediği stratejilerin ortaya konması, cam tavan sendromu ile karşılaşma ihtimali oldukça yüksek olan diğer kadın profesyoneller için anlamlı bir yol gösterici olabilecektir.

Çalışmanın amacı, cam tavanı aşan kadın yöneticilerin izlediği bireysel stratejileri ortaya koymaktır. Bu doğrultuda cam tavanı aşan 8 kadın yöneticinin ikincil verilerden edinilen kariyer öyküleri içerik analizine tabi tutulmuştur. Kadın yöneticilerin tamamının cam tavanı aşma stratejilerinden özellikle üniversite ve mesleki eğitim edinme stratejisini uyguladığı görülmektedir. Rol çatışmasını çözme stratejisi ise en fazla uygulanan ikinci strateji olarak yer almaktadır. Öne çıkan diğer unsur, örgütsel stratejilerin cam tavanı aşma konusundaki önemidir.

Anahtar Kelimeler: Cam Tavan Sendromu, Cam Tavanı Aşma Stratejileri, Kariyer Öyküleri

A. Kavramsal Çerçeve

1. Kadınlar ve Çalışma Yaşamı

Kadınların işgücü piyasasına katılımı zaman içinde artmış ve çeşitlenmiştir. İnsanlık tarihi boyunca belirli kalıplar içine sokularak, gerek toplumsal yaşam gerekse çalışma yaşamında geri plana itilen pek çok kadın, günümüzde kamu ve özel sektörün çeşitli alanlarında ve kademelerinde etkin bir şekilde görev alırken, önemli işletmelerin yönetim basamaklarına kadar çıkmayı başarmış, akademik veya mesleki anlamda kariyer yapma şansını yakalamıştır.

Kadınlar hem dünyada ve hem de Türkiye’de nüfusun yaklaşık yarısını oluşturmalarına rağmen, ekonomik faaliyetlerde aynı oranda temsil olanağı bulamamışlardır. Bu durum çoğu zaman toplumların kadının üstlenmesi gereken rollere dair çizdikleri çerçeveden kaynaklanmaktadır. Bağlı olarak ayrıca toplumda ekonomik yaşamda iş tanımlarının, iş ortamının ve iş koşullarının genellikle erkek ağırlıklı belirlenmiş olmasının da kadının iş dünyasında ikinci plana itilmesi sonucunu da beraberinde getirdiğini (Negiz ve Yemen, 2011: 196) söylemek mümkündür.

Geçmiş dönemlerde şirketin üst pozisyonlarında kadını görebilmek yaygınlık gösterememişken şimdilerde ise artış göstermiş fakat önüne birçok engel çıkmıştır. Ancak, kariyer hedeflerine ulaşma yolunda pek çok kariyer sorunuyla karşı karşıya kalan ve söz konusu sorunlarla başa çıkamayıp kariyer tırmanışını yarıda bırakan azımsanmayacak kadar çok sayıda kadın da bulunmaktadır (Akçay, 2013: 1). Alparşan, Bozkurt ve Özgöz’e göre (2015) kadınlar işyerlerinde hiyerarşinin alt sıralarında yoğunlaşırlar, karar verme ve yönetimle ilgili üst pozisyonlarda daha az yer alırlar; mal ve hizmet üretiminde düşük nitelik gerektiren, monoton, tekrara dayalı işlerde çalışırlar ve sosyal güvenceden yoksun, kolay vazgeçilen ve sendikal örgütlenmesi zayıf işgücüdürler. Belli sektörlerde, işkollarında ve mesleklerde yoğunlaşırlar (Özçatal, 2009: 45). Ancak eğitim düzeyi arttıkça kadınların iş hayatında yer aldığı sektörler ve pozisyonlar çeşitlenmektedir. Böylece eğitimle yetkinlikleri artan kadınların yönetsel basamaklara doğru yol almaları mümkün hale gelmektedir.

Bununla birlikte yetkinliklerine rağmen kadınlar, üst düzey yönetimlere gelebilmek için çok çalışsalar ve gayret etseler de bir yerde yukarı çıkmalarını engelleyen görünmez bir cam tavana çarpmaktadır (Nasır 1997: 94–95). Ortaya çıkan bu durumun kadın perspektifinden ayrıca ele alınması gerekliliği belirmektedir.

2. Cinsiyetten Kaynaklanan Kariyer Sorunları

Kadınlar kariyer basamaklarını tırmanırken karşılaştıkları engeller genelde cinsiyetten kaynaklanan kariyer sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Akdemir’e göre (2017) eğitim ve mesleki eğitim, iş bulma ve terfi, ücretlendirme ve sosyal haklardan yararlanma gibi konulardaki eşitsizlik, cinsel taciz ve kraliçe arı sendromu bu sorunlar arasında yer almaktadır. Bunların yanı sıra süper kadın sendromu ve iş-yaşam dengesi de cinsiyetten kaynaklanan kariyer sorunları arasında yer almaktadır. Kadınların yönetim kademesinde daha fazla yer almasıyla üzerinde durulması gereken bir diğer ve en önemli engel cam tavan sendromu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cinsiyetten kaynaklanan bu sorunları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Kraliçe arı sendromu, kadın meslektaşlarına karşı ayrımcı olan kadınlarla ilgili stereotipi anlatmak için kullanılır (Place; 2011: 3). Bir diğer tanıma göre ise çalışma hayatında özellikle üst kademedeki bulunan bu kadınların, diğer kadınları ezerek, yok sayarak yönetme durumudur (Karakuş, 2014).

Süper kadın sendromu, işte, evde ve sosyal hayatta mükemmelliğe ulaşmak isteyen kadınları ifade eder. Bir kadının hem iyi bir anne, hem iyi bir eş, hem de iyi bir iş kadını olmaya çalışması, üzerinde ağır bir zaman baskısı yaratmaktadır (Aytaç, 2001: 75). Kadının her ortama yetişme çabası ve her şeyde kusursuzlaşmaya çalışması bu sorunu ortaya çıkarmıştır.

İş-yaşam dengesi konusunu da kadın odaklı bir kariyer sorunu olarak değerlendirmek mümkündür (Özdemir, 2015). Günümüzde çalışma yaşamı ile aile yaşamı arasında kalan kadın, iki önemli rolün gereklerini tam anlamıyla yerine getirmeye çalışırken bir ikilemde kalmakta ve

bu ikilemin kadının aşırı rol yüklenmesine yol açtığı görülmektedir (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 213).

Cinsiyetten kaynaklanan bir diğer sorun olan cam tavan sendromudur. Cam tavan sendromu son zamanlarda kadınların üst düzey yönetici olma arzularının yeterince karşılanmaması nedeniyle ortaya çıkan ve yönetim ve insan kaynakları alanında yer alan önemli konulardan biridir (Akdemir, 2017). Bu çalışmanın temel kavramı olduğundan cam tavan sendromu, ayrı bir başlık altında ele alınacaktır.

3. Cam Tavan Sendromu

Cam tavan kavramı ilk kez 1970'li yılların sonlarında kullanılmış ve medya tarafından yaygınlaştırılmıştır. Ancak kavramın keşfi, feminist hareketin yıllarca süren çalışmalarından kaynaklandığını (Coyne ve diğ., 2004: 11) söylemek mümkündür.

Cam tavan üst yönetimde kadınların azlığının açıklanmasını ifade eden bir metafor olarak kabul görmüştür (McQuarrie, 1994; akt. Coyne ve diğ., 2004: 15) ve çalışanların başta cinsiyet olmak üzere farklı gerekçelerle ayrımcılıkla ve yapay sınırlarla karşı karşıya kalması, kariyer fırsatlarının sınırlandırılması anlamına gelmektedir (Boone ve Kurtz, 1997; akt. Aytac, 2005; Greenhaus ve diğ., 2006: 669).

3.1. Cam Tavan Sendromunun Nedenleri

Cam tavanın bir kariyer sorunu olarak ortaya çıkmasının birçok nedeni vardır. Bu nedenleri şu şekilde özetlemek mümkündür (Akdemir, 2017): Bireysel engeller, örgütsel nedenler ve toplumsal engeller.

Cam tavana sendromuna neden olan unsurları kısaca tanımlamak gerekirse;

a. Bireysel Engeller

Cam tavan sendromuna neden olan bireysel engeller çoklu rol üstelenme ve kadınların kişisel tercih ve olarak ifade edilebilir.

Çoklu Rol Üstlenme

Kadınların hem aile içindeki rollerini hem de iş hayatındaki rollerini aynı anda sürdürmek zorunda kalması ve birtakım çatışma ve ayrımcılıkların içinde kendini bulmasını ifade etmektedir (Adak, 2007).

Kadınların Kişisel Tercih ve Algıları

Kadınların erkeklere göre dezavantajlı oldukları otorite, sorumluluk, bağlılık gibi durumlar, kadınların kendilerini arka planda hissetmelerine ve iş hayatında başarılı olamayacaklarını düşünmelerine yol açmaktadır (Akdemir, 2017).

b. Örgütsel Nedenler

Cam tavan sendromunun örgütsel nedenleri ise örgüt kültür ve politikaları, mentor eksikliği ve iletişim ağlarına katılamama şeklindedir.

Örgüt Kültürü ve Politikaları

Kadınların örgüt içinde yükselmeleri, örgüt kültüründeki insana odaklı, performans değerlendirilmesine dayanan, güç mesafesi düşük ve cinsiyet eşitliğini esas alan uygulamalarla ilişkilidir (Ergeneli, 2004: 89).

Mentor Eksikliği

Kadınlar arası işbirliği ağları, koçluk, örgütlenme eksikliği, kadın lider rol modellerinin azlığı kadınların yöneticilik pozisyonlarında daha az yer almasının nedenleri arasındadır (Keçeci, 2012: 8).

İletişim Ağlarına Katılmama

Kadınlar genellikle erkeklere göre iletişim ağlarının dışında kalmaktadırlar. Bu durum da kadınların kariyerlerinde engeller oluşturmaktadır (Karcıoğlu ve Leblebici, 2014: 7).

c. Toplumsal Engeller

Cam tavan sendromuna neden olan toplumsal engeller de mesleki ayırım ve basmakalıp önyargılar (stereotipler) şeklindedir:

Mesleki Ayırım

Cinsiyete dayalı iş bölümü nedeniyle bazı meslekler kadın mesleği bazı meslekler erkek mesleği olarak sınıflandırılmıştır ve pek çok üst düzey pozisyonun ve işin erkek işi olarak belirlenmesi kadın çalışanların cam tavan engellerinden biridir (Tunç, 2016).

Stereotipler (Basmakalıp Önyargılar)

Toplumsal yaşantımızda kadınlara belli roller biçilmektedir ve bu roller kadınların iş hayatında karşılaştığı stereotipleri yani önyargıları oluşturmaktadır. Kadınların gerek eş gerekse anne rolünden dolayı iş hayatına uyum sağlayamayacağı ve üst düzey pozisyonlara yükselemeyeceği düşünülmektedir. Bu düşünce ve önyargılar ise zaman içerisinde çeşitli araçlar yardımıyla kuşaktan kuşağa aktarılarak varlığını sürdürmektedir (Aydın ve Aydın Aslaner, 2015).

3.2. İstatistiklerle Kadın Çalışanlar ve Yöneticiler

Cam tavan ile ilgili literatürde dört temel konu üzerinde durulmaktadır: iş ayrımcılığı, kişisel başarı algısı, kurum içi eğitim ve geliştirmenin rolü ve ev temelli konular (Coyne ve diğ., 2004: 15). Bununla birlikte özellikle işletmelerin işe alım sürecinde “kadınların eve ait olduğu, kariyerine bağlı olmadığı ve çocukları nedeniyle kariyer mi yoksa aile mi ikilemi yaşadıkları” şeklindeki ön yargıların da etkili olduğunu söylemek mümkündür (Dessler, 2013: 364-365).

Tüm bu nedenlerle kadınların farklı kademelerdeki istihdamına kıyasla üst yönetimde görev alma oranı oldukça düşüktür (Dessler, 2013: 364-365; Karakuş, 2014). Örneğin; ABD’de kadınların işgücünün % 40’ını oluşturmasına rağmen üst düzey yönetim pozisyonlarındaki oranı % 2 civarındadır (Dessler, 2013: 364-365).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) Hanehalkı İşgücü Araştırması sonuçlarına göre, Avrupa Birliği üye ülkelerinin istihdam oranı incelendiğinde; 2015 yılında kadın istihdam oranının en yüksek olduğu ülke %74 ile İsveç iken en düşük olduğu ülke %42,5 ile Yunanistan oldu. Avrupa Birliği’ne üye 28 ülkenin ortalama kadın istihdam oranı ise %60,4 oldu. Türkiye ile ilgili istatistikler ise şu şekildedir (web 1):

-2015 yılında, Türkiye’de 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde istihdam oranı %46 olup, bu oran erkeklerde %65, kadınlarda ise %27,5 olmuştur. 2016 yılında ise bu oran toplamda %0,3 artış göstererek %46,03 olup, erkeklerde %0,1 artışla %65,01, kadınlarda ise %0,5 artışla %28 olmuştur.

-Yönetmel pozisyonlarla ilgili rakamlar ise şu şekildedir: TÜİK verilerine göre 2013 yılında ülkemizde kamusal alandan üst düzey kadın yönetici oranı % 9,3'tür (web 2). Türkiye'de faaliyet gösteren uluslararası bir danışmanlık şirketinin kadın yöneticiler araştırması, özel sektörde 2008'de %8,5 olan üst düzey kadın yönetici sayısı 2012'de %16'ya yükseldiğini ortaya koymaktadır (web 3). Ayrıca Kasım ayında yayımlanan 2015 yılı Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporu'na göre ülkemizde 100 kadından 13'ü üst düzey pozisyonlarda görev yapmaktadır (web 4).

Bu veriler yıllar itibari ile cam tavanı aşan kadın yönetici sayısında bir artış olduğunu göstermektedir. Bu değişimde kadın istihdamının iyileştirilmesine ilişkin makro politikaların ve Birleşmiş Milletler Kadının Güçlenmesi Prensipleri'ne (WEPIs) imza atan işletme sayısındaki artışın ve da etkili olduğunu söylemek mümkündür.

3.3. Cam Tavanı Aşma Stratejileri

Genel olarak kadınlar açısından ele alınan cam tavan sendromu, uluslararası işletmeler açısından farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Yerel çalışanlar için cam tavanın kaldırılması ve fırsat eşitliği sağlanması konusunda akılcı ve güçlü bir görüş birliğinden söz etmek mümkündür (Bratton, 2007: 40). Uluslararası işletmelerde söz konusu olan bu durum ayrımcılık yaşayan birçok çalışan için düşünülmekte ve çeşitli çözümler geliştirilmektedir.

Bununla birlikte özellikle üst yönetime geçiş konusunda kadınların önyargılar nedeniyle karşı karşıya kaldığı cam tavanın aşılması oldukça zordur (Greenhaus ve diğ., 2006: 669). Bu zorlu süreçte cam tavanı aşmak için izlenebilecek stratejiler mevcuttur. Bu stratejileri; üniversite ve mesleki eğitim edinme stratejisi, mentordan yardım alma stratejisi, sosyal ilişki geliştirme stratejisi, kariyer geliştirme programlarına katılma stratejisi, yüksek performans gösterme stratejisi olarak ele alınmaktadır (Akdemir, 2017). Bir bakış açısına göre ise bu stratejileri bireysel ve örgütsel stratejiler olarak iki başlık altında sınıflandırmak mümkündür. Bu kapsamda yer alan stratejiler şu şekildedir (Çetin, 2011);

-Bireysel stratejiler: üniversite ve mesleki eğitim edinme stratejisi, mentordan yardım alma stratejisi, sosyal ilişki geliştirme stratejisi, yüksek performans gösterme stratejisi, rol çatışmasını çözme stratejisi

-Örgütsel stratejiler ise kariyer geliştirme programları düzenleme stratejisi, sosyal haklardan yararlanılma stratejisi, erkek egemen örgüt kültürünü değiştirme stratejisi, aile dostu işyeri ve esneklik, pozitif ayrımcılıktır.

Literatürde cam tavanı aşma stratejileri incelendiğinde farklı gruplandırmaların olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu çalışmada ele alınan kariyer öyküleri, bireysel stratejiler odağında incelenmektedir.

a.Bireysel Stratejiler

Cam tavan sendromunu aşmak için özellikle kadın çalışanlar tarafından izlenebilecek bireysel stratejiler şunlardır:

Üniversite ve Mesleki Eğitim Edinme Stratejisi

Kadınların kariyer hayatında daha kolay ilerleyebilmeleri için eğitim önemli bir yere sahiptir. Kadının ataerki toplumda kendisine yönelik olumsuz önyargıları yıkması için eğitim düzeyini

yükseltmesi ve mesleki eğitimlerle becerilerini sürekli geliştirmesi gerekmektedir (Sezen, 2008: 33).

Mesleki eğitim programları ise, yönetici adaylarının yönetsel becerilerini geliştirmeye ilişkin uygulamalı ders ve faaliyetleri içermektedir (Çetin, 2011: 97).

Bu programlar sayesinde kadın yönetici karşılaşacağı zorlukları öngörür ve iş hayatına daha uyumlu bir şekilde başlar. Ayrıca erkek yönetici adaylarının kadınlara karşı potansiyel önyargılarının eğitim sırasında azalması veya yok edilmesi bu programın bir diğer avantajıdır (Taşkın ve Çetin, 2012: 24).

Mentordan Yardım Alma Stratejisi

Mentorluk, iki kişi arasında gelişen, önceden belirlenmiş ya da kendiliğinden oluşan güven ilişkisi biçimidir (Yoğun Erçen, 2008: 36). Kadınların kariyer yolculuğunda birbirlerine destek olması ve iyi bir mentor desteği alması iş hayatında kadınları güçlü kılar. Günümüz işletmelerinin yönetici yetiştirme programları arasında en fazla kullandığı araçlardan birisi olan mentorluk desteğini tüm kadınların hiçbir ayırım gözetmeksizin alması gerekmektedir (Kulualp, 2015: 116).

Sosyal İlişki Geliştirme Stratejisi

Sosyal ilişkileri geliştirmek, erkeğin egemen olduğu çalışma hayatına kadının adaptasyonunu kolaylaştırmakta ve karşılıklı iletişim ve sosyal ilişkilerde bulunan kadınlar ve erkeklerin birbirlerine olan ön yargıları azalmaktadır (Akdemir, 2017: 361). Sosyal ilişkiler geliştirebilen kadınlar, iş dünyasında kabul gören davranışların farkına varmakta ve bu sayede kariyer basamaklarını hızla tırmanmaktadırlar. Bunun yanında iletişim şekillerinin kadınlar tarafından anlamlandırılarak uygulanabilmesi için kadınların daha fazla sosyal ilişkilere teşvik edilmesi gerekmektedir (Korkmaz, 2014: 12).

Yüksek Performans Gösterme Stratejisi

Kadınların cam tavan engelini aşmak için en sık kullandıkları strateji yüksek performans gösterme stratejisidir (Çetin, 2011). Kadınların üstlendikleri çeşitli roller itibarıyla hem anne, hem eş hem de iş hayatında bir çalışan olarak, erkeklere oranlara daha fazla çaba gösterdikleri görülmektedir. Kadınlar tüm bu roller içerisinde kendilerine biçilmiş önyargıları gidermek için sürekli ve aşırı performans sergileyebilecek yetenekte olduklarını kanıtlama ihtiyacı duymaktadırlar (Akdöl, 2009: 74).

Rol Çatışmasını Çözme Stratejisi

Erkek egemen toplum yapısı, kadından öncelikle toplumsal rollerini yerine getirmesini beklerken, çalışma yaşamı ve kariyeri ikinci plana atılan kadın, bir yandan işinde başarılı olmaya çalışırken bir yandan da toplumun kendisine atfettiği rolleri en ideal şekilde yürütmeye çalışır (Gülbay, 2012: 33).

Kadınların rol çatışmasını çözme stratejisi dört şekilde meydana gelmektedir (Çetin, 2011): Kadın yöneticinin annelik ve eşlik rolünü en baştan ortadan kaldırarak kendini kariyerine adanması rol çatışmasının ortadan kaldırılması olarak adlandırılırken, çocuk sayısını en aza indirerek ve sosyal ilişkilerini kısıtlayarak işine daha fazla vakit ayırması rol çatışmasının en aza indirilmesi; önce çocuklarını yetiştirerek daha sonra iş hayatına atılması rol çatışmasının

ertelenmesi; eşinden, diğer aile fertlerinden ya da profesyonel yardımcılardan destek alması rol paylaşımı olarak adlandırılır.

b. Örgütsel Stratejiler

Cam tavan sendromunu aşmak için izlenebilecek örgütsel stratejiler de söz konusudur: Bu stratejiler arasında kariyer geliştirme programları düzenleme stratejisi, sosyal haklardan yararlandırma stratejisi, erkek egemen örgüt kültürünü değiştirme stratejisi, aile dostu işyeri ve esneklik, pozitif ayrımcılık yer almaktadır (Çetin, 2011: 105).

Çalışmanın odağında bireysel stratejiler yer aldığından örgütsel stratejiler detaylı bir şekilde açıklanmamıştır.

B. Araştırmanın Çerçevesi

Bu başlık altında araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi, kısıtları ve bulguları başlıklarına yer almaktadır.

1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma ile cam tavanı aşan kadın yöneticilerin kariyer öykülerini incelenerek cam tavanı aşma konusunda izledikleri stratejiler ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca üst düzey yönetici olabilen kadın çalışanların cam tavanı aşmalarında rolü olduğunu düşündükleri literatürde yer alanların yanısıra farklı unsurlar varsa bunların da tespit edilmesini araştırmanın bir diğer amacı olarak ifade etmek mümkündür. Böylece kadın çalışanlara üst düzeyi yönetici olma fırsatı oluşturma konusunda öneriler de bulunulacaktır.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı doğrultusunda betimleyici (Kuş, 2003) bir araştırma kapsamında kariyer öykülerine ikincil veriler (röportaj, web siteleri, sosyal medya paylaşımları, vb.) aracılığıyla ulaşılan ve cam tavanı aşan kadın yöneticiler yer almaktadır. Bu kapsamda 8 kariyer öyküsü incelenmiştir.

Kariyer öykülerine ilişkin dokümanlar içerik analizine (Altunışık ve diğ., 2007) tabi tutulmuştur. İçerik analizi kapsamında cam tavanı aşma stratejilerine dair anlamlılık ve sıklık analizi yapılmıştır.

3. Araştırmanın Kısıtları

Cam tavanı aşan kadın yönetici sayısının az ve oranının düşük olması ve bu yöneticilerin kariyer öyküsüne erişilebilir olanların da az sayıda olması araştırmanın temel kısıtıdır.

4. Araştırmanın Bulguları

Araştırma kapsamında kariyer öyküleri incelenen kadın yöneticilerin nitelikleri ile bilgiler aşağıdaki şekildedir:

Tablo 1: Kariyer Öyküsü İncelenen Kadın Yöneticilerin Nitelikleri

Öykü	Yaş	Mezuniyet	Sektör	Pozisyon	Medeni hal	Çocuk sayısı
1	52	Boğaziçi Üniversitesi-	Gıda	İnsan Kaynakları Yönetim Hizmetleri Ve	Evli	2

		Endüstri Mühendisi Boğaziçi Üniversitesi- İşletme Yönetimi MBA		Operasyon Başkanı		
2	45	ODTÜ- Psikoloji	Gıda	İnsan Kaynakları Grup Direktörü	Evli	2
3	53	Marmara Üniversitesi- İktisat Fakültesi	Makina	Yönetim Kurulu Üyesi	Evli	1
4	52	ODTÜ - Bilgisayar Mühendisliği Bilkent Üniversitesi- İş İdaresi Yüksek Lisans	Teknoloji	Bölge Başkanı	Evli	3
5	67	Boğaziçi Üniversitesi- İşletme Boğaziçi Üniversitesi- Pazarlama Yüksek Lisans	Temizlik- kozmetik	Avrupa Dış İlişkiler Bölge Müdürü	Evli	2
6	48	Boğaziçi Üniversitesi- İşletme	Gıda	Genel Müdür	Bekar	-
7	53	Boğaziçi Üniversitesi- Ekonomi Louisiana Üniversitesi'nde MBA	Otomotiv	Genel Müdür	Evli	-
8	60	Marmara Üniversitesi- İşletme	Havayolu- Havacılık	Genel Müdür	Evli	2

Tabloda görüldüğü üzere; cam tavanı aşan kadın yöneticilerin bilgiye erişilebilenlerin birçoğu evli ve çocuk sahibidir. Ayrıca yine dikkat çekici olan bir diğer veri ise birçoğunun şu an çalıştıkları işletmelerin uluslararası işletmeler olmasıdır.

Ayrıca öyküsü incelenen kadın yöneticilerin, kariyer yolculuklarına destek verenleri yeterince ifade etmedikleri ise oldukça dikkat çekicidir.

Araştırma kapsamında 8 kadın yöneticinin kariyer öyküleri içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi sonucunda ortaya çıkan tablo aşağıdaki şekildedir:

Tablo 2: İncelenen Kariyer Öykülerinde Yer Alan Cam Tavanı Aşma Stratejileri

ÖYKÜLER	CAM TAVANI AŞMA STRATEJİLERİ
1	Üniversite ve Mesleki Eğitim Edinme Stratejisi-Sosyal İlişki Geliştirme Stratejisi-Rol Çatışmasını Çözme Stratejisi
2	Üniversite ve Mesleki Eğitim Edinme Stratejisi-Sosyal İlişki Geliştirme Stratejisi-Rol Çatışmasını Çözme Stratejisi
3	Üniversite ve Mesleki Eğitim Edinme Stratejisi-Yüksek Performans Gösterme Stratejisi- Rol Çatışmasını Çözme Stratejisi
4	Üniversite ve Mesleki Eğitim Edinme Stratejisi-Sosyal İlişki Geliştirme Stratejisi- Rol Çatışmasını Çözme Stratejisi
5	Üniversite ve Mesleki Eğitim Edinme Stratejisi-Rol Çatışmasını Çözme Stratejisi
6	Üniversite ve Mesleki Eğitim Edinme Stratejisi
7	Üniversite ve Mesleki Eğitim Edinme Stratejisi- Mentorden Yardım Alma Stratejisi
8	Üniversite ve Mesleki Eğitim Edinme Stratejisi-Rol Çatışmasını Çözme Stratejisi

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere; araştırma kapsamındaki öyküleri incelenen tüm kadın yöneticilerin cam tavanı aşma stratejisi olarak üniversite ve mesleki eğitim edinme stratejisini uyguladığı gözlemlenmiştir. Bu kadın yöneticilerin cam tavanı aşma stratejisi olarak uyguladığı üniversite ve mesleki eğitim edinme stratejisinin yanında, 6'sının rol çatışmasını çözme stratejisini, 3'ünün sosyal ilişki geliştirme stratejisini, 1'inin mentorden yardım alma stratejisini, 1'inin ise yüksek performans gösterme stratejisini uyguladığı görülmektedir.

Kariyer öyküsü incelenen kadın yöneticilerin öykülerinde cam tavanı nasıl aştıklarına dair stratejilerle ve tablo 2'de özetlenen tespitlerle ilgili dile getirdikleri bazı ifadeler şu şekildedir:

Öykü 7’de yer alan “Kız kardeşim üniversite eğitimi için Amerika'ya gitmişti. Ben de onun peşinden Amerika'ya gidip, Southeastern Louisiana Üniversitesi'nde MBA programına başladım. Amerika'da çok güzel anılarla dolu 2,5 yıl geçirdim. İş hayatı deneyiminin ardından master yapmak çok faydalı oldu. Örnek vakalara yaklaşımım ve özümsememin iş deneyimimde büyük katkısı oldu” (web 5) şeklindeki ifade ve bu kadın yöneticinin master yapmasının iş hayatına büyük katkısının olduğunu dile getirmesi, üniversite ve mesleki eğitim edinme stratejisini uyguladığının bir göstergesidir.

Öykü 1’de yer alan “Bugünlere gelmemi sağlayan bir diğer etken 12 sene halk oyunları ile ilgilenmem. Hem eğlenip ter attım, hem ekip çalışması içinde yer aldım, hem de sosyal iletişimi ve iş hayatının temel kurallarını öğrendim. Zaten dans etmeyi de çok severim. Öğrencilik boyunca mutlaka bir sosyal faaliyette bulunmak lazım. Sadece ders çalışarak bir yere varılmıyor” (web 6) şeklindeki ifade kadın yöneticinin uzun süre halk oyunları ile ilgilenmesini çok önemli bir faktör olarak görmesi ve ekip çalışması, sosyal iletişim ve iş hayatının temel kurallarını burada öğrendiğini dile getirmesi, sosyal ilişki geliştirme stratejisini uyguladığının göstergesidir.

Öykü 3’de yer alan “Bu güne kadar geldiğim her noktada herkesten çok çalışarak geldiğimi söylemeliyim. Hala aynı şevkle ve hazla çalışmaya devam ediyorum. Mutfağından başladığım işte bulunduğum noktaya çok, çok ama çok çalışarak geldim. Bunun özellikle altını çizmek istiyorum. Öyle bir çalışma ki 10 yıl izin kullanmadan çalıştığım dönemler oldu. Kadın olmanın kariyerinizde büyük engel olduğu görüşünde olmama rağmen çok çalışarak aradaki farkı kapatmak gerekiyor. Benim en çok önem verdiğim kararlı, dürüst olmak ve çok çalışmak” (web 7) şeklindeki ifade ve bu bağlamda kariyer öyküsü incelenen bu kadın yöneticinin bulunduğu noktaya herkesten çok çalışarak geldiğini defalarca vurgulaması, yüksek performans gösterme stratejisini uyguladığının göstergesidir.

Öykü 7’de yer alan “Şirketimizde orta ve üst kademedeki birçok kadın yönetici görev yapıyor. Bu da şirketimizin kadın yöneticilere verdiği önem ve değerinin en büyük göstergesi. Grup içindeki yöneticilerimizin sahip olduğu bilgi birikimi ve deneyimini tüm açıklığı ile paylaşmasının, bu sektöre adım attığım ilk günden beri yönetici olarak yetişmemde büyük katkısı oldu” (web 5) şeklindeki ifade ile bu kadın yöneticinin kariyerindeki bu noktaya gelmesinde şirketindeki yöneticilerin büyük katkısı olduğunu vurgulaması mentordan yardım alma stratejisini uyguladığının göstergesidir.

Öykü 1’in kahramanı olan bir başka kadın yönetici 15 yıl aynı şirkette çalışmıştır. Bu kadın yönetici anne olmaya karar verdikten sonra ilk çocuğuna hamileyken dış ilişkiler genel müdürü ve ikinci çocuğuna hamileyken de Ortadoğu’dan sorumlu genel direktörü olarak atanmıştır. Bu öyküdeki diğer dikkat çekici örnekler ise şunlardır: Doğum yaptığı dönem 2001 krizine denk gelmiş ve bu dönemde evi bilgisayarlar kurularak ofise çevrilmiştir. Böyle işe gidemediği günlerde çalışma arkadaşları ona gelmektedir. Bu nedenle işinden uzak kalmadan krizin etkilerini takip etmiş ve zamanında önlem alma şansı bulmuştur. Doğumdan üç ay sonra işe dönmüştür. Bu süreçte yaşadığı sınırlı sorunlar nedeniyle yeniden anne olmakta bir sakınca görmemiştir. Diğer tarafta işvereni de benzer bir kanaate sahip olduğundan bu kadın yöneticinin yükselmesinde herhangi bir sakınca görmemiş olmalı ki 2004 yılında ikinci çocuğuna hamile olan yöneticiyi işletmesinin Ortadoğu bölümünün başına atamıştır (web 6). Buradaki kadın yöneticinin hamile kalması ve çocuk dünyaya getirmesinin kariyerini olumsuz yönde etkilememiş olması, rol çatışmasını çözme stratejisini uyguladığının göstergesidir. Bu öyküde

yer alan kadın yönetici ve diğer öykülerdeki 5 kadın yöneticinin çocuk sahibi olması ve annelik rolünün kariyerlerini etkilememiş olmaması hem kadınların bireysel anlamda hem de örgütlerin bu durumu kadınların kariyer yolculuğundaki engel ve sorunlardan biri olarak görmemesi gerekliliğine ilişkin önemli bir bulgudur.

Araştırma kapsamında incelenen kariyer öyküleri bağlamında bireysel stratejilerin yanında örgütsel stratejilere ilişkin bilgilere de ulaşılmıştır. Bu kapsamda işletmelerin kadın çalışanların cam tavanın aşmaları ile ilgili izlediği stratejiler arasında en çok uygulananlar arasında erkek egemen örgüt kültürünü değiştirme stratejisi ilk sırada yer almaktadır. Ayrıca son yıllarda oldukça önemli bir konu olarak yer bulan ve işveren markası ile ilişkilendirilecek olan “aile dostu işyeri” ve esneklik stratejisi ise ikinci sırada yer almaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Kadın istihdamındaki artış, iş yaşamında kadınların çok daha fazla dikkate alındığı bir yapının da gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle cam tavan sendromu ve kadın çalışanların diğer kariyer sorunlarının çözümü, hem bireysel açılarından hem de örgütsel başarı açısından oldukça önemlidir.

Araştırma kapsamında incelenen kariyer öykülerinde cam tavanı aşan kadın yöneticilerin bireysel strateji olarak en çok üniversite ve mesleki eğitim edinme stratejisini uyguladığı gözlemlenmiştir. En çok uygulanan ikinci strateji, kadınların gerek iş gerekse eş ve annelik rollerine ilişkin dengeyi sağlayabildikleri anlamına gelen rol çatışmasını çözme stratejisidir. Üçüncü sırada yer alan sosyal ilişki geliştirme stratejisi, ekip çalışması ve sosyal iletişim gibi yetkinliklerin sosyal çevre sayesinde gelişmesidir. Son sırada ise yüksek performans gösterme ve mentörden yardım alma stratejisi yer almıştır.

Çalışma kapsamında incelenen kariyer öykülerindeki cam tavanı aşan kadın yöneticilerin öykülerinden hareketle iş- yaşam dengesinin kurulması ve evlendikten sonra iş hayatının bırakılmaması, kadınlara karşı oluşturulmuş ön yargıların yarattığı engelin önce kişinin kendisinin aşması, iş hayatında kadın olmanın zorluklarına karşı kararlı ve istekli olunması, mükemmel olma çabasında vazgeçilmesi ve eş- aile desteği alınması da cam tavanın aşılmasını kolaylaştıracaktır.

İncelenen kariyer öykülerinde kısmen ifade edilen ve literatürde de altı çizilen örgütsel stratejilerin de sorunun çözüme etkisi oldukça önemlidir. Bu bağlamda özellikle kadın çalışanlarla ilgili önyargıların tolere edilmesi, kadın çalışan sayısının artırılarak ve hatta bu konuda kotalar belirlenerek pozitif ayrımcılık yapması, kadın-erkek birlikte çalışma kültürü oluşturularak erkek egemen örgüt kültürünün değiştirilmesi, esnek çalışma saatlerinin, kreş vb. uygulamaların yaygınlaştırılarak esneklik politikasının benimsenmesi ve aile dostu işyeri olunması, doğum izni vb. gibi uygulamalarla kadınlara özel fırsatlar tanınarak sosyal haklardan yararlanmalarını sağlamak oldukça etkili olacaktır. Bu tür değişikliklerle kadın çalışanların daha az sorun yaşayarak işinde beklenen performansı sergilemesinin ve yöneticilik pozisyonlarına yükselmesi için gerekli şartları sağlaması kolaylaştırılmış olacaktır. Böylece bireysel çabalar desteklenmiş olacaktır.

Kısacası; cam tavanın aşılması için sorun nedenleri doğru bir şekilde ele alınıp bireysel ve örgütsel açıdan birbirini destekleyen bir kariyer geliştirme anlayışı oluşturulmalıdır. Teorik perspektifte ise cam tavanın sendromu ve aşılması konusu makro bir çerçevede insan kaynakları

odağında ve fonksiyonlar bazında, mikro çerçevede ise cam tavanı aşan kadınların ve bu süreçte karşı karşıya kaldıkları yöneticilerin özellikleri ve çalıştıkları kurumlar özelinde ele alınabilir.

Kaynakça

Adak, N. (2007). Kadınların İkilemi: İş ve Aile Yaşamı. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayını, Sosyoloji Dergisi, Ülgen Oskay'a Armağan Özel Sayısı (Hakemsiz),17, 137-152.

Akçay, G. (2013). Pazarlama ve Satış Alanlarında Çalışan Kadınların Kariyer Sorunları: Bursa İlinde Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 53-54.

Akdemir, B. (2017). İnsan Kaynakları Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar. İstanbul: Beta Yayınları.

Akdöl, B. (2009). Cam Tavan ve Kurumsal Bir Strateji Pozitif Ayrımcılık; İlaç Sektöründe Bir Sınıflandırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Alparslan A., Bozkurt Ö. ve Özgöz A. (2015). İşletmelerde Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın Çalışanların Sorunları. Makü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3, 66-81.

Altunışık, R., R. Coşkun, E. Yıldırım ve (2007) Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı, 5. Baskı, Sakarya: Sakarya Kitabevi.

Aydın, G. ve Aydın Aslaner, D. (2015). Stereotip Kadın Rollerinin Televizyon Reklamlarında Sunumu. Global Media Journal Tr Edition, 6/11, 54-74.

Aytaç, S. (2001). Çift Kariyerli Eşler ve Çalışma Yaşamındaki Yeri. Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.

Bratton, J. (2007). Human Resource Management. Bratton, J. ve J. Gold, Palgrave Macmillan (Ed.) Strategic Human Resource Management (s. 37-70). London.

Coyne, B., E. J. Coyne ve M. Lee (2004). Human Resources, Care Giving, Career Progression, And Gender-A Gender Neutral Glass Ceiling. Coyne, B., E. J. Coyne ve M. Lee (Ed.) Diverse Perspectives; Diverse Conclusions (s.11-24). Routledge Publish, London.

Çetin, A. (2011). Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısının Cam Tavanı Aşma Stratejilerine Etkisi: Bursa İli Tekstil Sektöründe Bir Alan Araştırması. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Ergeneli, A. ve Akçamete, C. (2004). Bankacılıkta Cam Tavan: Kadın Ve Erkeklerin Kadın Çalışanlar Ve Kadınların Üst Yönetime Yükseltilmelerine Yönelik Tutumları. H.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22/2, 90.

Greenhaus, J. H. vd. (2006). Encyclopedia Of Career Development: Vol 1 And 2. Greenhaus, J.H. and G. A. Callanan (Ed.) Racial Discrimination (s.669). Sage Publications, California.

Gülbay, M. (2012). Kadın Yöneticilerin Kariyer Sorunları: Cam Tavan Sendromu Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.

Karakuş, H. (2014). Kraliçe Arı Sendromu – Pembe Taciz. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1, 334-356.

Karacıoğlu, F. ve Leblebici, Y. (2014). Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan Sendromu Üzerine Bir Uygulama. Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 28/4, 2-20.

Keçeci, A. (2014). Yükseköğretimde Kadın Liderliğini Geliştirme Ve Güçlendirme Çalıştayı. Yükseköğretimde Kadın Liderliğini Geliştirme & Güçlendirme Eğitim Ve Mentorluk Programı Proje Raporu, Türkiye Üniversite Liderlik İyileştirme Programı, 8.

Kocacık, F. ve Gökkaya, V. B. (2005). Türkiye’de Çalışan Kadınlar Ve Sorunları, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 6/1, 195- 219.

Korkmaz, M. vd. (2013). Türkiye’de Kadın İstihdamının Amerika Birleşik Devletlerindeki Kadın İstihdamı İle Karşılaştırılması. Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature And History of Turkish or Turkic, 8/9, 1845-1863.

Kulualp, H. (2015). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminde Cam Tavan Sendromu Engellerini Aşmak. Kamu-İş, 14, 1/2015.

Kuş, E. (2003). Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri, Anı Yayıncılık, Ankara.

Nasır, A. (1997). İş Hayatında ve Yönetimde Kadınlar: Banka Sektöründe Çalışan Kadınlar Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi: İstanbul.

Negiz, N. ve Yemen, A. (2011). Kamu Örgütlerinde Kadın Yöneticiler: Yönetici Ve Çalışan Açısından Yönetimde Kadın Sorunsalı. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, 24, 195-214.

Özçatal, Ö. (2009). Kadınların İşgücü Piyasasına Katılımın ve Çalışma Koşullarını Etkileyen Sosyo - Demografik Ve Kültürel Faktörler. Uluslararası – Disiplinler Arası Kadın Çalışmaları Kongresi 5–7 Mart 2012 içinde (s. 45- 54). Sakarya Üniversitesi: Sakarya.

Özdemir, Y. (2015). Kariyer Yönetimi Ders Notları. Sakarya: Sakarya Kitapevi.

Place, R. K. (2011). Power And Gender Of The Crossroads: Aqualitative Examination Of The Rexus Of Power And Gender İn Public Relation. Prism 8/1, 1-13. [Http://www.Prismjournal.Org/Homepage.Html](http://www.Prismjournal.Org/Homepage.Html) adresinden erişildi. (ET: 09.05.2017)

Sezen, B. (2008). Örgütlerde Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Cam Tavan Engeli: Orta Ve Büyük Ölçekli Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekizmart Üniversitesi: Çanakkale.

Taşkın, E. ve Çetin, A. (2012). Kadın Yöneticilerin Cam Tavan Algısının Cam Tavanı Aşma Stratejilerine Etkisi: Bursa Örneği. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33, 19-34.

Tunç, S. (2016). Kadın Çalışanların Cam Tavan Engelleri İle Algılanan Örgütsel Adalet Arasındaki İlişki: Eskişehir Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama.. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi: Eskişehir.

Yoğun Erçen, A. E. (2008). Kadınların Cam Tavanı Aşma Stratejileri: Büyük Ölçekli Türk İşletmelerinde Bir İnceleme. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi: Adana.

(Web 1) TÜİK İşgücü İstatistikleri. <http://www.tuik.gov.tr> (ET: 09.05.2017)

(Web 2) <https://www.haberler.com/istatistiklerle-turk-kadini-5746590-haberi/> (ET: 15.05.2017)

(Web 3) <http://www.haygroup.com/tr/press/details.aspx?id=37450> adresinden erişildi. (ET: 15.05.2017)

(Web 4) <http://fusunozulke.com/cam-tavan-sendromu-toplumsal-cinsiyet-esitligi-raporu-ve-turkiye/> (ET: 15.05.2017)

(Web 5) <http://www.Ortakpayda.Com/Articles.Php?ID=1930> (ET: 30.05.2017)

(Web 6) <https://Tr-Tr.Facebook.Com/Notes/Pepsico-T%C3%Bcrkiye-Kariyer/Ba%C5%9Fd%C3%B6nd%C3%Bcr%C3%Bcc%C3%BC-Bir-Kariyer/331645063571396/> (ET: 30.05.2017)

(Web 7) <https://www.istekadinlar.Com/Patroniceler/Makina-Sektorunde-Basarili-Is-Kadini-Fatma-Aydogdu-H518.Html> (ET: 30.05.2017)

THE IMPACT OF OPEN MARKETS ASPECT OF ECONOMIC FREEDOM ON ECONOMIC GROWTH: A STUDY OF GUAM COUNTRIES

Aytakin MAMMADLI

Assistant Prof.Dr. Yeşim Helhel

Faruk Burak SELÇUK

Akdeniz University, Faculty of Tourism

Abstract

The more globalization is spread over the world, the more the countries are associated with the liberalization of their economies. As the years pass by, the rate of international trades and investments are increasing owing to the excessive number of global companies with which also the governments have strong relationships. In 1997 four pro-western post-Soviet states (Georgia, Ukraine, Azerbaijan and Moldova) formed The GUAM Organization for Democracy and Economic Development in order to jointly work against the challenges that they face and cooperate together for European integration. In this study, the main objective is to examine the effects of open market parameters that based on economic freedom index on the economic growth of GUAM countries by multiple linear regression analysis for the period 1997–2015. Open market category is divided into three parameters called as investment, financial and trade freedom. Data for open market parameters are taken from The Heritage Foundation. As a result of the analysis, open market parameters affect the economic growth of these countries. However, it differs from one to another.

815

Keywords: Economic Freedom Index, Economic Growth, Open Market Parameters, GUAM Countries, Multiple Linear Regression

1. Introduction

1.1 The GUAM Organization for Democracy and Economic Development

This organization was formed by 4 former Soviet states (Georgia, Ukraine, Azerbaijan, Moldova) in 10 October, 1997. The name comes from the first letter of country names in English. At the stage of foundation the purpose of this organization was jointly work on issues such as democracy, sustainable development, stability and security in the region and etc. And cooperate together for European integration.

Member states of this organization were part of USSR, hence went through similar economical and governmental policies for years. Then a bit after dissolution of USSR (1991) formed this organization and can be said that chose a similar progress way for the future. So this countries were chosen as study sample.

1.2 Index of Economic Freedom

Economic freedom is the fundamental right of every human to control his or her own labor and property. In an economically free society, individuals are free to work, produce, consume, and invest in any way they please. In economically free societies, governments allow labor, capital, and goods to move freely, and refrain from coercion or constraint of liberty beyond the extent necessary to protect and maintain liberty itself (<http://www.heritage.org/index/about>).

Index of Economic Freedom is a study conducted by The Heritage Foundation since 1995 and aiming to measure the degrees of freedom of different countries in the World. The index consists of 12 factors grouped into four subgroups of economic freedom. Each of the twelve factors is graded on a scale of 0 to 100. The overall score is derived by calculating the arithmetic mean of 12 factors, and also graded on a scale of 0 to 100. The 4 sub-categories and 12 factors which overall index includes are;

Rule of Law (property rights, government integrity, judicial effectiveness)

Government Size (government spending, tax burden, fiscal health)

Regulatory Efficiency (business freedom, labor freedom, monetary freedom)

Open Markets (trade freedom, investment freedom, financial freedom)

In this study only Open Markets category is included to the analysis. The factors forming this category are;

Trade Freedom

It is the criteria that measuring of how open an economic of country is to imports, of how free the citizens are at taking over the seller or receiver's role. To clarify briefly, trade freedom is based on measuring of how dominant the governments with tariffs and limits on imports and exports. Trading restrictions is generally performed by the governments with the prohibition of products, quotas, custom duties and tariffs (Kangalli et al., 2014).

Investment Freedom

Free and comfortable investment atmosphere provides the increase of productivity, high employment rate, the most suitable venture facility for the economic activities of the country. This investment atmosphere concerns not only the investment risks of business which are in action at market but also whole society. The score of investment freedom gives a specific point out of a hundred according to the policies related to investments that country composed (Kangalli et al., 2014).

Financial Freedom

A transparent and open financial system provides the equality of each investors and encourages the entrepreneurship. The banks, which, are one of the most important actors in financial system ought to guarantee healthy financial atmosphere between investors-entrepreneurs, collaborators-businesses and should transact in transparent and sound line. The criteria of financial freedom

provides a measurement on how much banking sector effective it is, how much financial sector independent is from the control and interceptions of government (Kangallı et al., 2014).

So the main objective of this study is to examine the effects of open market parameters (trade freedom, investment freedom, financial freedom) on the economic growth of GUAM countries.

2. Literature Review

In the literature, there are many studies applied on the relationship between economic growth and economic freedom based on the records of different countries. In some studies, the researchers allocated the economic freedom indices into few parts in order to measure the effect of each factors.

Kangallı et al. (2014) analyzed the economic freedom indices of OECD countries by using the clustering system in order to allocate countries with respect to their improvement level, they utilized K-averages and Wards clustering analyze method. Researchers used the economic freedom indices of the countries according to the 2011 data. In this study, it is resulted that the countries taking part in first cluster (Australia, Switzerland, New Zealand, Canada, Ireland, USA, Chile and Japan) have sovereignty at the first ranks of the list in terms of economic prosperity and freedom level. The following countries in third cluster (Luxembourg, Estonia, Germany, Norway, Sweden, Netherlands, Finland, France, Iceland, Belgium, England, Austria and Denmark) carrying the flag of freedom level and economic prosperity at the moderate level in the list. At last, the countries in third cluster (Mexico, Slovakia, Turkey, South Korea, Israel, Spain, Czech Republic, Hungary, Poland, Portugal, Slovenia, Greece and Italy) take place at the lower rank in comparison with first two cluster and it is concluded that these countries have more problems in terms of the level of economic prosperity. Particularly, it is interesting that Greece, Italy and Spain –the countries which had many problems on account of economy in the late 2010 and in 2011- gathered in the same cluster.

Tunçsiper and Biçen (2014) studied on the relationship between economic freedoms and economic growth by using panel regression in nine countries including Turkey between 2000-2012. In the model, economic freedom are divided into four subheadings. Property rights index –one of these subheadings- is found as the negative and significant factor. Results show that the property rights index affect the economic growth in negative way. Business freedom index is found significant and positive only in last model. It can be said that it is theoretically appropriate because the increments of business freedom in economy will contribute the growth positively by increasing the entrepreneurs' capacity. Trade freedom index is calculated significant and positive in every model. Liberalizing the trade in national and international level can bring about the growth and an increase at economic activity level. Investment freedom index is found significant and negative. This can be expressed with an increase of investors who revising their investment decision at risky periods intended for the countries named as emerging markets like Turkey, South Korea, Thailand, Hong Kong, Malaysia, China, India, Brazil and Russia. Finally the results illustrate that at specific periods and specific country groups, the effects of economic freedoms on economic growth may not be concordant at empirical level.

Paticularly, the experiences that developed countries tasted are different from which developing countries will taste.

Işık (2016) studied on OECD countries to find out whether economic freedoms are indicator of economic growth. Between 1995-2014, only 32 of 34 OECD countries are taken into consideration because Turkey and Mexico are excluded due to their levels of middle income. In the model, generalized method of moments is used. Public expenditure index is found statistically significant and positive, whereat this index is the positive indicator of the economic growth. Besides, trade freedom index is concluded statistically significant but negative. It can be interpreted like in high income OECD countries, the trade freedom causing much more import level than required can affect economic growth negatively. Investment freedom is statistically significant and positive. Ultimately, financial freedom index and business index are found statistically insignificant according to the results of model test. Namely, the financial freedom and business freedom do not have effect on economic growth for the high income OECD countries on which the analysis is performed.

Çetin (2013) investigated the effect of economic freedom on income level by using panel data approach. In the study which annually data of 81 countries between 2000-2010, the result illustrates that there is statistically significant correlation between economic freedom, investment and population growth with income level. Economic freedom level which takes place in the model as one of the independent variables and investment rate affects the growth positively. It means that government policies, investments supported by the institutions and economic freedoms are strongly needed in order to provide and increase the growth in all countries. On the other hand, there is a negative and significant correlation between population growth and economic growth. Here in contrast, the population growth is needed to be slowed down instead of accelerating. It really matters at the countries where the capital accumulation is inadequate and population growth is pretty high.

Haan and Sturm (2000) studied on the relationship between economic freedom and economic growth also the indicators of economic freedom by examning 80 countries between 1975-1990. They used both the level of economic freedom in 1975 and the alteration in freedom between these years as illustrative variables. They found that more economic freedom feeds economic growth, however the level of freedom is not concerned to the economic growth of a country. The findings express that if the countries experience instability in the level of their economic growth, economic freedom will bring stability more swiftly to the economic growth level of mentioned countries. But this level of economic growth of stable country is not impressed by the level of economic freedom.

3. Methodology

Multiple Linear Regression (enter method) was used to examine the effect of economic freedom on economic growth in GUAM countries by IBM Statistics 20.0. Multiple regression is a statistical technique through which one can analyze the relationship between a dependent or

criterion variable and a set of independent or predictor variables (Ho, 2014, pp. 293). In this study the dependent variable is Gross Domestic Product (GDP) of each GUAM countries for the period between 1997 (the year GUAM was founded) and 2015 (the GDP data for 2016 hasn't been published yet). The data for GDP was taken from the official website of The World Bank (<http://data.worldbank.org/indicator>). The independent variables are three parameters of Index of Economic Freedom (trade freedom, investment freedom, financial freedom). The data was taken from the official website of The Heritage Foundation (<http://www.heritage.org/index/>) and also covers the same period of time (1997-2015). Both dependent and independent variables are continuous (metric). Table 1 shows the variables used in the analysis.

Table 1. Variables and Their Definitions

Variable		Definition
Dependent	LOGGDP	Logarithmic Gross Domestic Product
Independent	TF	Trade Freedom
	IF	Investment Freedom
	FF	Financial Freedom

In SPSS countries were coded as; Georgia (1), Ukraine (2), Azerbaijan (3), Moldova (4). There are some assumptions that should be provided for performing Multiple Regression analysis. One of them is normal distribution. According to this assumption, dependent variables should show a normal distribution. As the GDP values couldn't show normal distribution, logarithmic values were obtained. After doing a repeat test of normality, according to Kolmogorov-Smirnov test results, normality assumption was provided (sig. values for all countries were more than 0.05; 0.122 (1), 0.200 (2), 0.051 (3), 0.115 (4)).

The regression model for this study is as following:

$$\text{LOGGDP}_i = \beta_0 + \beta_1 \text{TF}_i + \beta_2 \text{IF}_i + \beta_3 \text{FF}_i$$

As FF values for Moldova hadn't changed during 19 years (for all the years the value was 50.0), for Moldova this variable wasn't included in the analysis by SPSS.

Another assumption in Multiple Regression is absence of auto-correlation. In regression, it is assumed that the predicted value is not related to any other prediction; that is, each predicted value is independent. This assumption can be tested via the Durbin-Watson statistic. If the Durbin-Watson d statistic is between the two critical values of $1.5 < d < 2.5$, it can assumed that there is no linear auto-correlation in the data (Ho, 2014, pp. 296). In this study for each country Durbin-Watson statistic got a value between 1.5 and 2.5 (2,087 (1); 0,824 (2); 0,653 (3); 0,807 (4)). So this assumption was also provided.

Another important issue in Multiple Regression is multicollinearity. Multicollinearity refers to the situation where the independent/predictor variables are highly correlated. When independent

variables are multicollinear, there is “overlap” or sharing of predictive power. This may lead to the paradoxical effect whereby the regression model fits the data well, but none of the predictor variables has a significant impact in predicting the dependent variable. So, together, they may explain a great deal of the dependent variable, but individually may not contribute significantly to the model (Ho, 2014, pp. 296). For checking multicollinearity Tolerance and VIF (Variance Inflation Factor) values can be displayed in SPSS. If Tolerance value isn’t less than 0.20, and VIF value isn’t more than 10, then there is no multicollinearity between independent variables (Büyükoztürk, 2013). As seen from analysis results for each country (Table 3, Table 4, Table 5, Table 6) Tolerance and VIF values fit the requirements, so they can individually contribute to the prediction of dependent variable (LOGGDP).

4. Findings

As the requirements described above were provided, multiple regression analysis were done. In this section analysis results are discussed. Descriptive statistics for each of the GUAM countries are provided in Table 2.

Table 2. Descriptive Statistics

		Mean	Std. Deviation	N
Georgia	LOGGDP	9.8539	0.29023	19
	Trade Freedom	76.363	9.7434	19
	Investment Freedom	59.211	13.5670	19
	Financial Freedom	50.000	14.9071	19
Ukraine	LOGGDP	10.9168	0.27451	19
	Trade Freedom	75.653	10.0885	19
	Investment Freedom	32.895	12.8361	19
	Financial Freedom	36.842	9.4591	19
Azerbaijan	LOGGDP	10.2698	0.49657	19
	Trade Freedom	70.526	8.9012	19
	Investment Freedom	37.105	13.8760	19
	Financial Freedom	34.737	6.9669	19
	LOGGDP	9.5287	0.29701	19

Moldova	Trade Freedom	78.368	2.2554	19
	Investment Freedom	40.263	9.6427	19
	Financial Freedom	50.000	0.0000	19

The next tables (Table 3, Table 4, Table 5, Table 6) show the multiple regression analysis results for each of GUAM countries. In disciplines as economy and finance, the unstandardized regression coefficients should be interpreted. So, in this study B values in the tables will be used for interpreting analysis results.

Table 3. Multiple Regression Analysis Results for Georgia

Variable	B	Std. Error _B	β	T	p	Tolerance	VIF
Constant	8.272	0.178		46.556	0.000		
TF	0.010	0.004	0.325	2.649	0.018	0.300	3.330
IF	0.004	0.003	0.167	1.223	0.240	0.242	4.124
FF	0.013	0.002	0.649	7.869	0.000	0.664	1.505
R=0.966		R²=0.932					
F_(3, 15)=68.785		p=0.000					

Table 3 shows the regression analysis results for Georgia. $p=0.000$ ($p<0.05$) shows that the regression model is statistically meaningful, and $R^2=0.932$ means that the independent variables explain 93.2% of the variance in economic growth. Constant value (8.272) means that even if there is no change in freedom indexes, the GDP will increase in 8.272 points. If independent variables are evaluated separately, TF and FF are statistically meaningful predictors for economic growth ($p<0.05$). A change in TF causes 0.010 increase in GDP. Similarly a change in FF means 0.013 increase in GDP. The ultimate regression model for Georgia is as follows;

$$\text{LOGGDP}_1 = 8,272 + 0,010\text{TF}_1 + 0,004\text{IF}_1 + 0,013\text{FF}_1$$

Table 4. Multiple Regression Analysis Results for Ukraine

Variable	B	Std.	β	T	p	Tolerance	VIF

		Error_B					
Constant	10.526	0.697		15.094	0.000		
TF	0.009	0.007	0.346	1.376	0.189	0.252	3.969
IF	-0.012	0.005	-0.544	-2,150	0.048	0.249	4.009
FF	0.002	0.004	0.057	0.442	0.665	0.970	1.031
R=0.872		R²=0.761					
F_(3, 15)=15.890		p=0.000					

Table 4 shows the regression analysis results for Ukraine. $p=0.000$ ($p<0.05$) shows that the regression model is statistically meaningful, and $R^2=0.761$ means that the independent variables explain 76.1% of the variance in economic growth. Constant value (10.526) means that even if there is no change in freedom indexes, the GDP will increase in 10.526 points. If independent variables are evaluated separately, only IF has a statistically meaningful effect on economic growth ($p<0.05$). A change in IF causes 0.012 decrease in GDP. The ultimate regression model for Ukraine is as follows;

$$\text{LOGGDP}_2 = 10,526 + 0,009\text{TF}_2 - 0,012\text{IF}_2 + 0,002\text{FF}_2$$

Variable	B	Std. Error_B	β	T	p	Tolerance	VIF
Constant	7.069	0.457		15.479	0.000		
TF	0.032	0.007	0.578	4.804	0.000	0.650	1.539
IF	0.008	0.007	0.234	1.242	0.233	0.265	3.770
FF	0.018	0.013	0.250	1.397	0.183	0.294	3.401
R=0.927		R²=0.859					
F_(3, 15)=30.497		p=0.000					

Table 5 shows the regression analysis results for Azerbaijan. $p=0.000$ ($p<0.05$) shows that the regression model is statistically meaningful, and $R^2=0.859$ means that the independent variables explain 85.9% of the variance in economic growth. Constant value (7.069) means that even if there is no change in freedom indexes, the GDP will increase in 7.069 points. If independent variables are evaluated separately, only TF is a statistically meaningful predictor for economic

growth ($p < 0.05$). A change in TF causes 0.008 increase in GDP. The ultimate regression model for Azerbaijan is as follows;

$$\text{LOGGDP}_3 = 7,069 + 0,032\text{TF}_3 + 0,008\text{IF}_3 + 0,018\text{FF}_3$$

Table 6. Multiple Regression Analysis Results for Moldova

Variable	B	Std. Error _B	β	T	p	Tolerance	VIF
Constant	2.396	2.106		1.137	0.272		
TF	0.093	0.025	0.707	3.725	0.002	0.649	1.540
IF	-0.004	0.006	-0.131	-0.689	0.501	0.649	1.540
R=0.791		R²=0.626					
F_(3, 15)=13.394		p=0.000					

Table 6 shows the regression analysis results for Moldova. $p=0.000$ ($p < 0.05$) shows that the regression model is statistically meaningful, and $R^2=0.626$ means that the independent variables explain 62.6% of the variance in economic growth. Constant value (2.396) means that even if there is no change in freedom indexes, the GDP will increase in 2.396 points. If independent variables are evaluated separately (as it was mentioned before, FF variable wasn't included in the analysis) only TF has a statistically meaningful impact on economic growth ($p < 0.05$). A change in TF causes 0.093 increase in GDP. The ultimate regression model for Moldova is as follows;

$$\text{LOGGDP}_4 = 2,396 + 0,093\text{TF}_4 - 0,004\text{IF}_4$$

5. Conclusion

The more globalization is spread over the world, the more the countries are associated with the liberalization of their economies. As the years pass by, the rate of international trades and investments are increasing owing to the excessive number of global companies with which also the governments have strong relationships.

The main objective in this study is to examine the effects of open market parameters of economic freedom index (trade freedom, investment freedom, financial freedom) on the economic growth of GUAM countries. For this reason a multiple linear regression test was done. In regression analysis dependent variable is GDP values of GUAM countries for period of 1997-2015. Independent variables are the open market parameters values of economic freedom index (trade freedom, investment freedom, financial freedom) of GUAM countries for the same period of time.

The results show that 3 index of economic freedom parameters have impact on economic growth in GUAM case (regression models for all countries are statistically meaningful), but this effect differs from one country to another. Explanation rates of variance in economic growth are respectively; 93.2% (Georgia); 76.1% (Ukraine); 85.9% (Azerbaijan) and 62.6% (Moldova).

From independent variables TF has positive impact on economic growth in every country, but isn't meaningful only for Ukraine. IF has positive effect in Georgia and Azerbaijan; negative effect in Ukraine and Moldova; and only a meaningful predictor for Georgia. FF wasn't included in the analysis for Moldova at all. It has a positive effect in every other country, but only a meaningful predictor for Georgia.

If the explanation rates of variance and effects of independent variables are compared together, Georgia can be called the best (2 positively effective meaningful predictors) and Ukraine the worst country (only 1 meaningful but negatively effective predictor). It can be also seen in the Heritage Foundation country rankings (<http://www.heritage.org/index/ranking>); in June 2017 Georgia is no 13 (among MostlyFree countries) and Ukraine is no 166 (among Repressed countries). Azerbaijan is a Moderately Free country with 66 rank, and Moldova is among Mostly Unfree countries (no 110). Based on the results, it can be said that there is no common policy related to economic freedom in GUAM Organization, and the countries act mostly on their own in this issue.

References

Çetin R. (2013). Ekonomik Özgürlüğün Gelir Düzeyi Üzerindeki Etkisinin Panel Veri Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), 37-47.

Kangallı, S. G., Uyar, U., ve Buyrukoğlu, S. (2014). OECD Ülkelerinde Ekonomik Özgürlük: Bir Kümeleme Analizi. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 6(3), 95-109.

Tunçsiper, B., Biçen, Ö. F. (2014). Ekonomik Özgürlükler ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Regresyon Yöntemiyle İncelenmesi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 9(2), 25-45.

Haan, J. ve Sturm, J. E. (2000). On the Relationship between Economic Freedom and Economic Growth. European Journal of Political Economy, 16, 215-241.

Işık, M. (2016). Ekonomik Özgürlükler Ekonomik Büyümenin Belirleyiciler mi? OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. V. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi 12-15 Mayıs 2016 (Bildiriler Kitabı II, s. 169-183). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Büyüköztürk, Ş. (2013). Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem Akademi.

Kalaycı, Ş. (Ed.) (2010). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Ho, R. (2014). Handbook of Univariate and Multivariate Data Analysis with IBM SPSS. CRC Press.

World Bank (2017). Gross Domestic Product values [http://data.worldbank.org/indicator\(ET:28.06.2017\)](http://data.worldbank.org/indicator(ET:28.06.2017))

Heritage Foundation (2017). Index, About the Index, Country Rankings
<http://www.heritage.org/index/http://www.heritage.org/index/about>
<http://www.heritage.org/index/ranking> (ET: 28.06.2017)

SOSYAL DEVLET VE SOSYAL GÜVENLİK ANLAYIŞINDA MEYDANA GELEN DEĞİŞİKLİKLER BAĞLAMINDA ABD VE TÜRKİYE'DEKİ SAĞLIK REFORMLARININ KARŞILAŞTIRILMASI (2005-2015)

Yrd. Doç.Dr. Abdunnur YILDIZ

Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Öz

Bireylerin ve toplumun sağlık hakkı, özellikle sanayileşme sonrası, 1929 Ekonomik Buhranı ve İkinci Dünya Savaşı sonrası en temel insani hak olarak kabul görmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyal devlet anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte sağlığın korunması, sağlık sorunlarının ortadan kaldırılması, sağlıklı yaşam koşullarının oluşturulması ve sürdürülmesi, kamusal bir hizmet niteliği kazanarak devlet tarafından üstlenilmiştir. Bu kapsamda devletler bireylerin ve toplumun sağlık sorunlarına karşı güvence altına alınması için, sosyal güvenlik sistemleri içerisinde sağlık sistemlerini oluşturmuştur. Sosyal devlet anlayışı, 1970'li yıllarda meydana gelen petrol krizleri sonrası küreselleşme hareketleri ve uygulanan neo-liberal politikalar sonucu kamusal hizmetler yeniden yapılandırılmıştır. Sosyal ve ekonomik gelişmeler beraberinde sağlık harcamalarını artmasına yol açtığı için devletler, söz konusu harcamaların maliyetleri ve finansmanı noktasında yeni düzenlemelere gitmiştir. Bu çalışmada 2008 küresel ekonomik krizi sonrası ABD ve Türkiye'deki sosyal güvenlik anlayışındaki değişiklikler ile uyguladıkları sağlık reformları incelenmiştir. Bu bağlamda her iki ülkenin sağlık hizmetlerinin kalitesi ve sağlık harcamaları göstergeleri dikkate alınarak, ülkelerin bütçelerinde meydana getirdiği mali etkilerin benzerlikleri ya da farklılıklarının, karşılaştırılarak ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Refah Devleti, Sosyal Güvenlik, Sağlık Harcamaları

THE COMPARİSON OF HEALTH REFORMS İN THE USA AND TURKEY İN THE CONTEXT OF CHANGES İN SOCIAL STATE AND SOCIAL SECURITY PERCEPTION (2005-2015)

Abstract

The right to health of individuals and society has begun to be recognized as the most basic human right, especially after industrialization, the economic depression of 1929 and the Second World War. The protection of health, the abolition of health problems, the establishment, and maintenance of healthy living conditions, that obtained public service qualification with the widespread understanding of social state after World War II, have been undertaken by the state. In this context, states have created health systems within social security systems to ensure that individuals and the community are protected against health problems. After the oil crises of the 1970s, globalization movements and applied neo-liberal policies have resulted in restructuring

public services with the understanding of social state. As social and economic developments have led to an increase in health spending, the states have gone to new arrangements at the cost and financing of such expenditures. In this study, the changes in the social security understanding in the US and Turkey after the 2008 global economic crisis and the health reforms they applied were examined. In this context, it is aimed to compare the similarities or differences of the financial impacts of the two countries on their budgets, by taking into account the quality of health care services and health expenditure indicators.

Keywords: Social Welfare State, Social Security, Health Expenditure

GİRİŞ

Sosyal devlet ve refah devleti kavramı literatürde genellikle birbirinin yerine ya da eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Bireylere ve topluma GSYİH'ye katkıları dikkate alınmaksızın, insan onuruna yakışır bir yaşam düzeyi belirleme, bunu koruma, sürdürme ve geliştirme gibi sosyal amaçlarla ekonomiye müdahaleyi benimseyen sosyal refah devleti anlayışı, sosyal güvenlik sistemlerinin ve bu sistemlerin içinde sağlık sistemlerinin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Eşitlik, ilerleme ve kalkınma düşünceleriyle harmanlanan sosyal refah devleti anlayışının sosyal olarak nitelenmesinin en önemli nedenleri sosyal güvenlik ve sağlık harcamalarına verdiği önemden kaynaklanmaktadır.

Ülkelerin sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıkları sosyal refah devlet uygulamalarına da yansımış, bu farklılıkları dikkate alarak; Harold L. Wilensky ve Charles N. Lebeaux. (1958), Richard M. Titmuss, Furniss ve Tilton, Therborn, Gosta Esping-Andersen, Leibfried, Kaufmann, Lewis, Orloff, Hick ve Kenworthy gibi bilim insanları sosyal refah devletinin sınıflandırılması konusunda çalışmalar gerçekleştirmişlerdir.

Bu çalışma sosyal devlet anlayışındaki gelişmeler ve buna bağlı olarak sosyal güvenlik anlayışında yaşanan değişimlerin ABD ve Türkiye'deki etkileri incelenecektir. Neo-liberal sağlık politikalarından sosyal devlet sağlık politikalarına dönüş sağlayan ABD'deki Obamacare ile sosyal devlet sağlık politikalarından neo-liberal sağlık politikalarına dönüş sağlayan Türkiye'deki genel sağlık sigortası gibi sağlık reformlarının, ülkelerin bütçelerinde meydana getirdiği mali etkilerin ortaya konulması amaçlanmıştır

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bireylerin ön görülemeyen ve yaşam şartlarını zorlaştıran olasılıklara karşı toplumsal hayata geçişinden bu yana bu olasılıklara karşı korunma ihtiyacı hissetmiştir. Bu ihtiyaç sosyal güvenliğin ortaya çıkmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bireylerin ve toplumun geleceğini bu olasılıklara karşı güvence altına alma isteği hem kavramsal hem de sistem olarak sosyal güvenliğin gelişimini hızlandırmıştır. Sosyal güvenliği gelecekte olması muhtemel, fakat öngörülemeyen sosyal risklere karşı kişinin ve toplumun ulaşmış olduğu yaşam standardını koruma, sürdürme ve geliştirme amacı taşıyan bir sistem olarak tanımlamak mümkündür. Literatürde sosyal güvenlik kavramı ilk olarak Rusya'da 1917'de gerçekleşen Bolşevik İhtilali'nden sonra yıkılan Rusya İmparatorluğu'nun yerini alarak kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde 31 Ekim 1918 yılında çıkarılan bir kararnamede kullanılmıştır. Daha sonra 1935 yılında, Başkan Roosevelt'in başlattığı "New Deal (Yeni Anlaşma)" kapsamında çıkarılan "Social Security Act (Sosyal Güvenlik Kanunu)" adlı kanunda kullanılmıştır. ABD ve İngiltere arasında 1941 yılında imzalanan Atlantik Paktı'nda, 1942 yılında İngiltere'de

hazırlanan Beveridge Raporu'nda yer verilen bu kavram, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (International Labour Organization-ILO) 1944 yılında düzenlediği Uluslararası Çalışma Konferansı'nda geniş çerçeveye ele alınmıştır. Daha sonra her kişinin hakkı olduğu noktasında mutabık kalınan sosyal güvenlik, 1948 yılında Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde yer almıştır. ILO'nun 1951 ve 1952 yılında gerçekleştirdiği konferanslarda sosyal güvenlik kavramı daha somut hale getirilmiş ve bu konuda 1952 yılında kabul edilen 102 sayılı "Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin Sözleşme" de dar anlamda ele alınmıştır (Akkaya, 2000: 82).

Gelecekte olması muhtemel, fakat öngörülemeyen en önemli risklerin başında şüphesiz sağlık sorunları gelmektedir. Geçmişten günümüze var olan sistem ve organizasyonların temel amacı sağlıklı birey ve sağlıklı bireylerden oluşan sağlıklı bir toplum meydana getirmektir. Güvenliğin, istikrarın ve refahın sürdürülebilirliği temelde sağlıklı birey ve toplum ile mümkündür. Sağlık sorunları kişinin ya da genellik arz eden bir özelliğinin de olması nedeniyle toplumun çalışma hayatı dışında kalmasına yani geçici ya da sürekli iş göremez duruma düşmesine yol açabilmektedir. Aynı zamanda teşhisi, tedavisi ve ilaç ihtiyacı gibi nedenlerden dolayı kişinin ya da toplumun gelirinde ve yaşam standardında gerilemeye sebep olabilmektedir.

Öngörülemeyen, yaşam şartlarını etkileyecek sağlık sorunlarına karşı korunma ihtiyacı, birey ve toplum yaşamının korunması ve sürdürülebilirliği ile yakından olan ilişkisi, bazı mal ve hizmetleri üreten kurum ve kuruluşların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sağlık hizmetleri, toplumda belli bir kesime hitap etmeyerek, bireyin ve toplumun sağlık koşullarını iyileştiren faaliyetler olarak toplumun geneline kapsamaktadır. Modern tıbbın gelişimiyle sağlık hizmetlerinin örgütlenmesi aynı döneme denk gelmektedir. İlk sağlık sigortası 1883 yılında Almanya'da Bismark tarafından uygulanmaya konulmuştur. Daha sonra bazı değişiklikler ile gelişerek diğer Avrupa ülkelerinde uygulanmaya başlanmıştır. Avrupa'da sağlık hizmetlerinin örgütlenmesi ve finansmanı devlet kontrolünde sigorta mantığıyla gelişirken, ABD'de devletin denetleyici rol üstlenmesi nedeniyle piyasa kurallarına göre gelişim göstermiştir. Sağlık hizmetlerinin tüm birey ve toplumca ulaşılabilir, kaliteli ve sürdürülebilir olması gerekmektedir.

Ülkeler ekonomik, sosyal yapı ve siyasi tercihlerine göre sosyal güvenlik sistemleri içinde yer alan birbirinden farklı genel sağlık sigortası oluşturmuştur. Genel sağlık sigortasını bireylerin ya da toplumun ulaşmış olduğu sağlık düzeyinin korunması ve sürdürülmesini, muhtemel bir sağlık sorunu karşısında ise gerçekleşecek harcamaların finansmanını sağlayan bir sigorta türü olarak ifade etmek mümkündür. Genel sağlık sigortasında insan kaynakları, sermaye, teknoloji ve medikal donanım gibi girdiler ile bireyin hayatta kalması, yaşam süresini uzatılması ve sağlık sorunlarının tedavisi gibi çıktılar elde edilmektedir. Üretken yatırım özelliği nedeniyle ekonomik istikrar ve kalkınmanın temeli olan birey ve toplum sağlığının korunup iyileştirilmesi için her yıl gelişmiş ülkeler GSYİH içindeki sağlık yatırımlarını ve harcamalarını artırmakta, sağlık sistemlerinin kalitesinin ve sürdürülebilirliğinin artırılması amacıyla daha fazla kaynak ayırmaktadırlar. Sağlık sisteminin sürdürülebilirliği artan maliyet baskısı ve sınırlı kaynaklar arasındaki dengenin korunması ile gerçekleşmektedir. Bu nedenle sistemden faydalananların mali risklerden korunması, kaynakların verimli ve etkili kullanılması gerekmektedir.

Karşılaştırmalı sağlık sistemleri yaklaşımı, iki veya daha fazla ülke sağlık sistemlerinin istenilen yönlerini birbirleri ile karşılaştırarak, kullanılabilir bilgi ve sonuçlara, kıyaslamalarla ulaşmayı amaçlayan bir araştırma yöntemidir. Bu çalışmada ABD ve Türkiye'nin sağlık reformları öncesi

ve sonrası yıllara ilişkin; sosyal güvenlik harcamaları içindeki sağlık harcamalarının değişimi, toplam sağlık harcamalarının GSYİH içindeki oranı, kişi başına düşen sağlık harcamaları (satın alma gücü paritesine göre ABD doları), toplam sağlık harcamalarının yıllar itibariyle oranları, toplam kamu harcamalarının içinde sağlık harcamalarının oranı, toplam sağlık harcamaları içerisindeki ilaç harcamaları oranı, 1000 kişiye düşen yatak sayısı, 1000 kişiye düşen doktor sayısı, 1000 kişiye düşen hemşire sayısı, doğumda yaşam beklentisi, her 1000 doğumdaki bebek ölüm sayısı ve doğurganlık oranı gibi 12 sağlık göstergesi seçilmiştir.

2. SOSYAL REFAH DEVLETİ VE SOSYAL REFAH DEVLETİNİN SINIFLANDIRILMASI

Sosyal refah devleti ile ilgili tanımlar, amaç ve araçlara dayalı olarak bir arada ifade edilen tanımlar içerdiğinden, genel kabul gören bir sosyal refah devleti tanımı yapmak kolay değildir. Literatürde genel olarak İngiliz iktisatçı Asa Briggs'in tanımı kullanılmaktadır. Briggs sosyal refah devletini şu şekilde tanımlamaktadır (Briggs, 1961: 268); kişilere ve ailelere, sahip oldukları mülklerin piyasa değerine bakmaksızın minimum bir gelir garanti ederek kişisel ve ailevi krizlere yol açabilecek hastalık, yaşlılık, işsizlik gibi belirli sosyal riskleri karşılayabilecek güce kavuşturmak suretiyle kişiler ve aileler için güvensizlik alanını daraltarak ve nihayet statü ya da sınıf ayrımı yapmaksızın tüm vatandaşlara belirli sosyal hizmetleri en iyi standartlarda sunmayı garanti ederek, piyasa güçlerinin işleyişini değiştirmek amacıyla devlet erkini politikalar ve idare yoluyla bilinçli olarak kullanan devlettir.

Sosyal refah devleti, sosyal refahın etkin, verimli ve tüm bireyleri kapsayacak biçimde paylaşılması için devletin ekonomiye aktif ve geniş müdahalelerde bulunmasını, düzenleyici ve geliri yeniden dağıtan bir işlev üstlenmesini öngören bir devlet anlayışıdır (Koçak ve Tiryaki, 2011: 56). Sosyal refah devleti aynı zamanda piyasa ekonomisinin başarısızlıklarını ve yetersizliklerini minimize etmeye ya da ortadan kaldırmaya çalışan bir anlayıştır.

Refah devleti olarak da adlandırılan devlet anlayışının ise sosyal devlet kavramından farkı yoktur. Ortaya çıkışı Sanayi Devrimi sonrasına denk gelmektedir. Sosyal devlet kavramı yaygın olarak Kıta Avrupa'sında Almanca'nın konuşulduğu ülkelerde, refah devleti ise İngilizcenin hâkim olduğu Kuzey Amerika ve Anglo Sakson ülkelerinde kullanılmaktadır (Serter, 1994: 36). Refah devleti kavramı, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında Nazi Almanya'sının "otoriter devleti" ile savaş sonrası müttefik devletlerin yıkılan ülkeleri ve toplumları yeniden inşa isteğini yansıtan "refah devleti" birbirinden ayırmak için ilk kez Archbishop Temple tarafından İngiltere'de 1941 yılında dile getirilmiştir. Kavramın ilk kullanımı Sanayi Devrimi'nin etkileriyle ortaya çıkmaya başlayan ve sosyal devlet uygulaması olan 1883'te Almanya'da Bismark'ın sosyal sigorta projesine denk gelmektedir. Kavram İngiltere'de 1942 yılında hazırlanan Beveridge Raporuyla birlikte tartışılmaya başlanmıştır. Geniş kapsamlı uygulama alanı bulması ise 1929 Büyük Ekonomik Buhranının ardından liberal devletin başarısızlığına bağlı olarak yeni bir devlet anlayışına duyulan gereksinimin artmasına denk gelmektedir. Bu gereksinim, sosyal refah devleti anlayışının kuramsal alanda oluşumuna en büyük katkıyı sağlayacak, Keynes'in 1929 Büyük Ekonomik Buhranından çıkmak için devletin ekonomiye müdahalesini, refahın artırılmasını ve refahın faktörler arası etkin ve verimli bir şekilde dağıtılmasını öngören teorisinin dikkate alınmasına sebep olmuştur. Birçok devlet sosyal refah devlet anlayışıyla yönetilmeye başlansa da tam anlamıyla sistematize olan ilk sosyal devlet İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere olmuştur (Topuz, 2009: 118).

Sosyal refah devletinin daha iyi anlaşılabilmesi için amaçları ve araçları arasındaki farkı belirtmekte fayda vardır. Sosyal refah devletin amaçlarını; yoksullukla mücadele, adil gelir dağılımına ulaşma, fırsat eşitliğini sağlama, tam istihdam, işsizlikle mücadele, ekonomik büyüme, ekonomik kalkınma, sosyal denge, barış ve sosyal güvenliğin tesisi olarak tanımlamak mümkündür. Sosyal refah devletinin araçları ise geniş anlamda ve dar anlamda olmak üzere iki şekilde açıklanabilir. Geniş anlamda sosyal refah devletinin araçları; kamu harcamaları ve vergileme, regülasyon ve kontrol, kamulaştırma ve devletleştirme, planlama ve kamu iktisadi teşebbüslerinden oluşmaktadır. Dar anlamda sosyal refah devletin araçları; sosyal sigorta, sosyal yardım, sosyal hizmet, sosyal tanzimden oluşmaktadır.

Harold L. Wilensky ve Charles N. Lebeaux'un birlikte kaleme aldığı "Endüstriyel Toplum ve Sosyal Refah" adlı çalışmada sosyal refah devlet "Kalıntı" ve "Kurumsal" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Kalıntı sosyal refah devlet anlayışına göre refah sağlama gereken kurumlar aile ve piyasadır. Bu anlayışta kültürel ve dini etkilerin ön planda olduğu vurgulanmaktadır. Kurumsal sosyal refah devlet anlayışına göre ise refahı sağlama gereken kurum devlettir. Devletin bu görevi üstlenmesinde neden olan etken modernleşmeyle birlikte kültürel değişimin kalıntı sosyal refah devlet anlayışını etkisiz bir konuma getirmesidir (Wilensky ve Lebeaux, 1958: 28-29).

Literatürde sosyal devletlerin tiplerine göre sınıflara ayrılmasında etkili olan ve kendinden sonraki araştırmacılara ilham kaynağı olan diğer bir isim Richard M Titmuss, sosyal refah devletlerini farklı bir bakış açısıyla kalıntı refah modeli, endüstriyel başarı-performans modeli ve kurumsal-yeniden bölüşümcü model olarak 3'e ayırmıştır. Kalıntı refah modeli, yoksul ve muhtaçlara temel yardım ve hizmetleri içeren, minimal devlet anlayışıyla piyasaya müdahaleyi sınırlandıran bir modeldir. endüstriyel başarı-performans modeli, sosyal güvenlik ilkesinin benimsendiği, sosyal refah devlet hizmetlerinden faydalanabilmek için aktif çalışanların bu hizmetlerin finansmanına aktif katılımın sağlandığı modeldir. Kurumsal-yeniden bölüşümcü model ise ihtiyaçlara bağlı olarak evrensel hizmetler sunan model türüdür (Titmuss, 1974: 30-31).

Göran Therborn'un sınıflandırmasına göre sosyal devlet güçlü-müdahaleci sosyal refah devleti, yumuşak-telafi edici sosyal refah devleti, tam istihdam odaklı-küçük sosyal refah devleti ve piyasa odaklı-küçük sosyal refah devleti olarak 4'e ayrılmaktadır. Güçlü-müdahaleci sosyal refah devleti modelinde yüksek standartlarda sosyal haklar ve tam istihdam temel olarak alınmaktadır. Yumuşak-telafi edici sosyal refah devleti modelinde sadece yüksek standartlarda sosyal haklar temel olarak alınmakta iken tam istihdamın gerçekleşmediği durumlarda devlet telafi edici müdahalede bulunmaktadır. Tam istihdam odaklı-küçük sosyal refah devleti modelinde sadece tam istihdam temel alınırken eksik istihdam durumlarında sosyal hakların kapsamı oldukça dar tutulmuştur. Piyasa odaklı-küçük sosyal refah devleti modelinde ise temel olarak muhtaçlık durumu esas alınarak, piyasanın ya da sosyal dayanışma ağlarının sosyal hakları karşılaması beklenir. Bu bağlamda Therborn'un sosyal refah devletleri sınıflandırmada sosyal haklar ile emek piyasası ve tam istihdamı dikkate aldığı bir yaklaşım sergilediği söylenebilir (Therborn, 1987: 237-254).

Gosta Esping-Andersen (Andersen, 1990), "Refah Kapitalizminin Üç Dünyası" adlı kitabında daha önceki sınıflandırmalarda temel olarak sadece sosyal harcamalar dikkate alındığı için sosyal refah devletini anlama ve anlamlandırmanın yetersiz olacağını ileri sürmüştür. Andersen'e göre ülkelerin birbirlerinden farklı ve ayrı ayrı sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel

özelliklere sahip oluşu gerçekleştirilen sosyal harcamaların her ülkede aynı etkiyi oluşturmayacağı söz konusudur.

Bu nedenle Andersen farklı sosyal devletlerce sağlanan dekomodifikasyon¹ standardı baz alınarak sınıflandırma yapmayı önerir. Bu nedenle Andersen, sosyal refah devletini Liberal Refah Devleti, Muhafazakâr-Kıta Avrupası Refah Devleti ve Sosyal Demokrat-İskandinav Refah Devleti olarak 3'e ayırmıştır. "The Bad" kötü olarak nitelendiği liberal refah devleti, yoksullar ve muhtaçların para ve mal varlığını evrensel olmayan yöntemlerle soruşturan ve tespitlere dayanılarak yapılan yardımlar sağlayan, sosyal güvenlik ödemelerinin ve piyasanın ekonomiye hâkim olduğu bir model olarak tanımlamaktadır. Dekomodifikasyonun en az olduğu bu modele örnek olan ülkeler ABD, Kanada, İngiltere ve Avustralya'dır.

"The Ugly" çirkin olarak nitelendiği Muhafazakâr-Kıta Avrupası Refah Devleti, yoksullar ve muhtaçların para ve mal varlığını evrensel olmayan yöntemlerle soruşturan bölüşümün sınırlı düzeyde olduğu, ataerkil-korporatist² bir sosyal yapının sürdüğü, sigorta sistemi ile kazanılmış sosyal hakların devam ettirilmesine önem veren fakat gerekli sosyal düzenlemelerin tamamlanmamış olduğu bir model olarak tanımlamaktadır. Bu modelde devlet temel olarak bireylerin refahını artırmak için var olmuştur. Sosyal sınıf farklılıkları yeniden bölüşüm yoluyla minimize edilmeye çalışılsa da ailelerin ve dini organizasyonların sosyal hizmetleri sağlamadaki rolünün etkin bir konumda olmasından dolayı geleneksel hiyerarşinin devam ettiği ve genelde orta sınıfın faydasını koruyan bir modeldir. Piyasa ekonomisinin risklerinden korunmayı sağlasa dahi sosyal eşitsizlikleri ortaya çıkarabilecek potansiyele sahip bir modeldir. Çünkü liberal devletten daha fazla fakat nüfusun bazı kesimleri çıkartılarak, yararlananlara sosyal sigorta imkânı sunmaktadır. Bu nedenle sosyal haklar sınıflara eklenmiştir. Bu modelin kurumsallaşmış özelliklerine değinecek olursak feodalist, koruyucu-müşteri odaklı, paternalist ve devletçi olduğu söylenebilir. Bu nedenle metalaştırmayı ortadan kaldırma amacı ve sosyal hak alanı orta düzeydedir. Dekomodifikasyonun orta düzeyde olduğu bu modele örnek olan ülkeler Fransa, İtalya, Almanya ve Avusturya'dır.

"The Good" iyi olarak nitelendirdiği Sosyal Demokrat-İskandinav Refah Devleti, evrensel hak talepleri ile geniş kamu hizmetlerinin işçi ve diğer sosyal sınıfların organize olması sonucu kurumsallaşarak karşılandığı, refah alanlarının piyasadaki bağımsızlaştırılmaya çalışıldığı bir model olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle gerekli reformların hızla yürürlüğe konduğu ve sosyal hizmetlerin maliyetlerinin düşürülmesine imkân sağlandığı söylenebilir. Belirli koşulları yerine getirmeden hizmetten yararlananların bulunduğu, yararlananlara hem sosyal risklere karşı maksimum koruma sağlayan hem iyi bir yaşam düzeyi sunan bir modeldir. Temel hedeflerinde tam istihdam, eşitliğin ve dekomodifikasyonun yüksek düzeyde olduğu bu modele örnek ülkeler İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya ve Hollanda'dır.

Andersen'in sınıflandırmasının yanı sıra "Konfüçyüs Refah Devleti" ya da "Doğu Asya Refah Devleti" olarak adlandırılan, eski diktatörlüklerin ya da batılı olmayan ülkelerin özelliklerini tanımlamaya çalışan bir sınıflandırma türü ortaya çıkmıştır. Bu tip ülkelerde sosyal hizmetler piyasa ve devletten daha çok aileler tarafından sağlanmaktadır. Ataerkil ve Konfüçyüs düşüncesi

¹ Bireylerin ya da ailenin piyasa katılımından bağımsız olarak sosyal açıdan kabul edilebilir bir yaşam düzeyini gerçekleştirebilme derecelerini ifade eder. Burada ifade edilen durum programların evrensel olup olmadığı ve sosyal devletin kabul edilebilir bir yaşam düzeyi gerçekleştirebilme olanağı sunup sunmamasıdır. Ayrıca bireylerin metalaşma statüleri ve piyasaya bağımlılıklarını azaltan sosyal haklar ifade edilmektedir.

² Korporatizm, toplumun faaliyetlerini dayanışma ve ortak çıkar temelinde ele alarak sosyal uyum sağlamaktır.

temelli sosyal devlet anlayışı, Batıdaki Muhafazakar-İşbirlikçi sosyal refah devlet anlayışıyla benzerlikler göstermektedir (Chung ve Muntaner, 2007: 328-339).

Stephan Leibfried Avrupa Birliği ülkelerini baz aldığı “Avrupa Refah Devletine Doğru” adlı çalışmada ülkeleri, riskler ve gruplar veya evrensel olma kriterlerine göre Parçalanmış Refah Devleti, Kısmi Refah Devleti, Bölünmüş Refah Devleti ve Kapsamlı Refah Devleti olarak 4 şekilde sınıflandırmıştır. Leibfried ayrıca sosyal politika rejimlerini baz alarak sosyal refah devletlerini Modern Refah Devleti-İskandinav Ülkeleri Modeli, Kurumsal Refah Devleti-Bismark Ülkeleri Modeli, Kalıntı Refah Devleti-Anglo-Sakson Ülkeleri Modeli ve Tam Oluşmamış Refah Devleti-Latin Havzası Ülkeleri Modeli olarak 4 şekilde sınıflandırmıştır (Leibfried, 1993: 133-156).

Tüm bu sınıflandırmaları göz önüne aldığımızda, Leibfried’in sınıflandırması daha genel ve kapsayıcı olduğundan uygulamaya konu olan 4 model detaylı bir biçimde açıklanacaktır (Leibfried, 1993: 133-156).

2.1. Modern Refah Devleti Modeli (İskandinav Ülkeleri)

Bu modelin nitelendirilmesinde en önemli iki kriter evrenselcilik ve piyasanın sınırlandırılmasıdır. Sosyal refah devleti uygulamalarının en iyi örneklerini oluşturan İskandinav ülkeleri ve özellikle İsveç, sosyal refah devletinin en ideal şeklini yansıtmaktadır. Bu modelde refah sağlaması gereken kurum devlettir. Bu gereklilik modernleşme ile kültürel değişimin yaşanmasından sonra sosyal hizmet sunan ilkel kurumların işlevsiz kalmasından dolayı oluşmuştur. Evrensel yarar temel alınarak evrensel hizmetlerin oluşturulduğu bu modelde, yüksek standartlarda sosyal haklar ve tam istihdam dikkate alınmaktadır.

İşçi ve diğer sosyal sınıfların organize olarak kurumsallaştırdığı ve refah alanlarının piyasadan bağımsızlaştırıldığı bu modelde, gerekli reformlar hızla yürürlüğe konular ve sosyal hizmetlerin maliyetleri böylece düşürülür. Belirli koşullar yerine getirilmeden tüm sosyal grupların sosyal hizmetlerden yararlandığı, sosyal risklere karşı maksimum koruma sağlayan, iyi bir yaşam düzeyi sunan bu modelde, asgari ihtiyaçların karşılanmasına dayalı bir eşitlikten ziyade yüksek standartlarda eşitlik ön planda tutulur ve dekomodifikasyon oldukça yüksektir. Kadın işçilerin yüksek oranda istihdam edildiği, yüksek oranlı vergi oranlarının bulunduğu, ücret farklılıklarının ve gelir eşitsizliğinin düşük olduğu bu modelde devlet işverenin yükümlülüğünü özellikle kadın işçiler için üstlenmektedir. Hızlı kalkınma, düşük işsizlik oranı, geniş tabanlı vergi uygulamalarının bir arada bulunduğu GSYH’nın büyük bölümünün sosyal harcamalara gittiği bu modelde temel problemler; bütçedeki sosyal harcamaların ağır yükü ve artan vergi direncinin neden olduğu finansman güçlüğüdür.

2.2. Kurumsal Refah Devleti Modeli (Bismarck Ülkeleri)

Bu modelin nitelendirilmesinde en önemli kriterler; ekonomik kalkınma, büyüme ve tam istihdamın piyasa koşullarında sağlanması, sosyal hizmetlerin sunumunun yerinden yönetim şekliyle gerçekleştirilmesi ve uygulanan sosyal politikaların işçi sınıfının kontrolünü sağlamasıdır. Bu modele Almanya, Fransa, Avusturya, İtalya ve Belçika ülkeleri örnek olarak gösterilebilmektedir.

Tam istihdam vaadinde bulunmayan bir devletin varlığı bu faktörün serbest piyasa koşullarında ekonomik büyüme ve kalkınma ile gerçekleşeceğini göstermektedir. Liberalizmin hiçbir zaman gerçekleşmediği düşünülerek tam istihdam konusunda devlet, emek piyasasından çıkışı sübvanseder ve çalışmayanlara sosyal güvenlik sağlayarak telafi edici bir rol üstlenir.

Demokrasi öncesi ya da otoriter rejimlerde uygulanmaya başlayan bu modelde, sosyal hakların ve ayrıcalıkların sınıf ve statü bazında farklılıkları, sosyal refahın merkezi olarak ailenin öncelikli görünmesi gibi korporatist özellikler sergilenmektedir. Erkek egemen ekonomik faaliyetlerin yeterli görülmesi kadın istihdamının düşük düzeyde kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca dekomodifikasyonun orta düzeyde olması ve sosyal hizmetlerin yerel birimler tarafından gerçekleştirilmesi bu modelin dikkat çeken diğer özellikleridir.

Sosyal hizmetlerin katkıya dayalı finans sistemiyle ve genel vergilerle yürütüldüğü bu modelde yüksek katkı payları erken emeklilik baskısı oluşturduğu ve istihdam olanaklarını kısıtladığı ve hem kamu sektöründe hem de özel sektörde mali yük oluşturan sosyal transferler ve katkı payları ücret maliyetlerini yükselttiğinden dolayı eleştirilmektedir.

2.3. Kalıntı Refah Devleti Modeli (Anglo-Sakson Ülkeleri)

Sosyal devletin kurumsallıktan uzak olduğu kalıntı olarak örgütlendiği bu modelde devlet tam istihdam vaadinde bulunmaz ve bu konuda telafi edici bir rol üstlenmez. Emek piyasası serbest piyasaya bağlı gelişmektedir. Kamu sektörü istihdamı düşük, özel sektör istihdamı yüksek olduğundan devlet, sosyal hizmet sunumlarının piyasa tarafından gerçekleştirilmesini özendirir. Piyasanın sunduğu sosyal hizmetlerde evrensel yararlar düşük olduğundan bu tip modellerde gelir testine bağlı olarak seçicilik sosyal refahın ilk kriteridir. Seçicilik, risk türleri ve gruplara dayandığından devlet, sosyal hizmetlerden faydalanamayacak olanlara gelir transferi yaparak telafi edici en son kurum olmaktadır. Gelir dağılımı adaletli olmayıp ücretler arası fark fazla olduğundan ve sosyal eşitsizlikler ve yoksulluk gibi problemlere neden olduğundan bu model eleştirilmektedir. Bu modele ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda gibi ülkeler örnek olarak gösterilebilmektedir.

2.4. Tam Oluşmamış Refah Devleti Modeli (Güney Avrupa-Latin Havzası Ülkeleri)

Bu model, AB üyesi Batı Avrupa güneyinde kalan İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İtalya gibi ülkelerin, anayasalarında sosyal refah devlet açısından güçlü kurallar olmasına rağmen yasal, kurumsal ve sosyal uygulamalar açısından zayıf olarak nitelendirilmektedir. Anayasalarında gerçek bir sosyal refah devleti ibaresi bulunan bu ülkeler, sosyal refahı oluşturacak politikaları ve sunumları gelişmemiş devlet kurumlarıyla eksik bir şekilde gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu eksiklikler geleneksel kurumların (aileler ve Katolik kiliseleri) desteğiyle giderilmeye çalışılmaktadır. Bu bakımdan kalıntı sosyal refah devleti izlerini taşımaktadır. Endüstriyel üretimin düşük olduğu ve tarımsal üretimin hala güçlü olduğu bu ülkelerde tam istihdam olanağı yoktur. Bu nedenle “güçlü-ekmek kazanan erkek devleti” olarak nitelendirildiğinden kadınların istihdam oranı oldukça düşüktür. Kayıt dışı ekonominin varlığı, gelir dağılımı adaletsizliği ve eşitsizlik yapısal sorunların başında gelmektedir. Bu ülkelerin nüfusunda meydana gelen yaşlanmaya bağlı olarak sosyal hizmetlerin sunumunun eksik olması bu modelin eleştirilmesinin en önemli nedenidir.

3. SOSYAL GÜVENLİK

Sosyal devlet anlayışının yaygınlaşmasına sebep olan temel haklar vatandaşlık haklarıdır. Vatandaşlık hakları, bireylerin sahip oldukları ve kullandıkları haklar temelinde bireylerin topluma entegre olma biçimlerini ve düzeylerini tanımlar. Sosyal vatandaşlık olarak da tanımlanabilecek bu durum da sosyal haklar bölünmez bir sosyal mal sayılır (Özer ve Balseven, 2015: 258-259). Bireylerin sosyal hakları olması gerektiği fikri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra,

vatandaşlık haklarının evrimsel olarak ilerleyeceğini iddia eden Thomas Humphrey Marshall tarafından dile getirilmiştir (Topkaya, 2016: 709).

İnsanoğlu var olduğu günden bugüne kadar ki süreçte bugününden ve yarınından emin olma ve güvenlik içinde bulunma ihtiyacı hissetmiştir. Bu bağlamda sosyal güvenlik insanlığın en temel ihtiyaçlarından biri konumuna gelmiştir. Geçmişte bu ihtiyaç feodal beyler ve diğer organizasyonlar tarafından sağlanmıştır.

Sanayi devrimi öncesi sosyal güvenlik, doğal bir sosyal güvenlik anlayışında kurumsallaşmamış, kamusal gücü zayıf, kültürel boyutlu, dağınık, dar kapsamlı ve sınırlı, kırsal toplum anlayışına uygun bir şekilde ortaya çıkmış ve varlığını sürdürmüştür. Sanayi devrimi sonrasında ise yaşanan kötü çalışma koşulları günümüz çağdaş sosyal güvenlik anlayışının doğmasına yol açan en önemli etkenlerin başında gelmektedir. Günümüzde siyasi rejimleri ve ekonomik sistemleri farklılık gösteren bütün ülkelerin yeterli ya da yetersiz bir sosyal güvenlik sistemi vardır (TÜSİAD, 1997: 27).

Sosyal güvenlik, bireyin çalışma gücünü, beden ve ruh sağlığını devam ettirebilmek için etkili kaynaklarını sürekli veya geçici bir şekilde kaybedenlere toplumsal olarak yardım etmek amacıyla onları ihtiyaçlarının esaretinden kurtarmak olarak tanımlanmaktadır (Richardson, 1970: 16).

Sistemli, kamusal gücü etkin, geniş kapsamlı bir sosyal güvenlik anlayışının ortaya çıkması sanayi devrimi sonrasına denk gelmiştir. Yeni üretim modelleri, akabinde emek anlayışındaki değişim ile birlikte kentleşme, günümüzde bilinen sosyal güvenliğin temellerini oluşturmuştur. Oluşan yeni ekonomik düzende toplumun küçük bir kısmını temsil eden sermaye sınıfı ile toplumun büyük bir kısmını temsil eden emek sınıfı arasındaki ekonomik farklılıklar, kırdan kente göç ile kentlerin bu göçü karşılayamayan istihdam kapasitesi, gelir elde etme imkânı olmayanların sayısının artmasına, geleneksel koruma mekanizmasının bozulmasına neden olmuştur.

Tamamen vazgeçmenin ya da tamamen piyasaya bırakılmasının mümkün olmadığı, modern toplum ve sosyal devlet anlayışının en önemli göstergesi olan sosyal güvenlik sistemi, gelir ve kültür farklılıklarına rağmen her ülkede bulunan, faydalananların fazlalığı ve kapsamı ile en çok tercih edilen sistemlerin başında gelmektedir (Baylan, 2015: 30). Bunun en önemli nedeni muhtemel sağlık sorunlarının gelirden azalış, giderde artış meydana getirmesi ile sağlık sorunlarının bireysel bir risk olmaktan öte toplumsal bir risk olma özelliği taşımasıdır. Bu bağlamda ülkeler sağlık sorunlarına karşı etkin ve verimli sağlık sistemleri oluşturmak için sürekli politikalar üretmektedir. Sosyal güvenlik sistemlerinden ayrı düşünülmemeyen sağlık sistemleri bireysel ve toplumsal faydasının yüksekliği nedeniyle sosyal güvenliğin tamamlayıcı bir unsuru olarak yer almaktadır (Tatar, 2011: 104-105).

Sağlık sistemlerinin şekillenmesinde ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal yapısı ile birlikte sağlık sisteminin finansman yapısı rol oynamaktadır. Finansman yapısının baskın rol oynadığı sağlık sistemleri liberal sistemler, hastalık sigortası sistemleri ve genel sağlık sigortası sistemleri olarak sınıflandırılabilir. Bu sistemlerden farklı olarak uygulanabilecek muhtemel sistemlerin temelde karşılaştığı sorun yine finansman yapısıdır. Sağlık sistemlerinin finansmanı kamu ağırlıklı olarak vergilerle, sigorta ağırlıklı olarak primlerle ya da her iki finansman tipinin uygulandığı karma bir yapıyla sağlanmaktadır

Keynesyen modelin faydaları ile birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrası meydana gelen yıkımları telafi etmek için gerçekleştirilen sosyal güvenlik atılımları 1970’li yıllarda meydana gelen Petrol Krizine kadar altın çağını yaşamıştır. Kriz sonrası sosyal güvenlik sistemleri liberal iktisadi düşüncenin etkisiyle, her geçen yıl maliyetleri arttığı, kamu harcamalarına yaptığı olumsuz etkiyle bütçe açıklarını artırdığı, faiz oranlarını yükselterek dışlama etkisi yarattığı ve büyümeyi yavaşlattığı için krizlerin sorumlusu olarak eleştirilene uğramıştır. Krizin aşılması için Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşların desteği ile özellikle Gelişmekte Olan Ülkelerde kamusal sistemin yeniden yapılandırılması ve özelleştirmelerle iç piyasaların düzenlenmesi hedeflenerek ‘‘Yapısal Uyum Programları’’ uygulanmaya başlandı. Bu programlar ekonomideki kamu müdahalesinin düşürülmesini, kamu ve sosyal harcamaların azaltılarak kaynakların özel sektöre kaydırılmasını, kamunun sağlık ve eğitim gibi sosyal faydası yüksek alanlardan çekilerek yerini özel sektöre bırakmasını, sosyal güvenlik sistemlerinin devlet bütçesiyle finansmanı yerine primlerle finanse edilen sigorta sisteminin geçilmesini içeriyordu.(Yeldan, 2001: 24-25).

1980’li yıllar sonrası gelişen rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi anlayışı, sosyal güvenlik sistemlerinin ‘‘ sağlık krizi’’ oluşturduğunun iddia edilmesine ve ‘‘sağlık reformu’’ önerilerinin dile getirilmesine sebep olmuştur. Uluslararası Kurum ve Kuruluşlar dünya kamuoyunda oluşturduğu söylemle reformun, nüfusun tümünü sağlık hizmeti kapsamına alacağı ve eşitsizlikleri ortadan kaldıracacağı iddia ederek ‘‘sağlık krizinin’’ desantralizasyon ve özelleştirme ile sağlık sistemlerinin etkinliği ve verimliliğinin arttıracağını içeren yayınlar ve raporlar sunmuştur. Reformlarla birlikte yaygınlaşan Genel Sağlık Sigortası uygulamasında katılım zorunluluğu bulunması, sağlık sorunları riskine karşı tüm toplumun sağlık güvencesi kapsamına alınması hedeflenirken, sunulan sağlık hizmetlerinden herkesin eşit şekilde yararlanması amaçlanmıştır. Genel sağlık sigortası bu kapsamıyla bir sosyal sigorta türü olmayıp sağlık hizmetlerinin sağlanmasına ve finansmanına ilişkin bir sosyal politika tercihidir. Reformların içeriğinde, sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanarak yeniden düzenlenmesi, sağlık hizmetlerinin sunumuyla finansmanının birbirinde ayrılması, sağlık sektöründe kamusal varlığın sınırlandırılması, özel sektörün etkinliğinin artırılması, piyasa anlayışıyla sağlık bakanlığının şekillenip hizmet sunan bir kurumdan daha çok düzenleyici bir kurum olarak rol oynaması yer almaktaydı. Bu reform önerileri nedeniyle sağlık hizmeti maliyetleri, faydalananlar tarafından finanse edilecek bir şekilde getirilip sağlık primi, katılım ve katkı payı gibi ödemelerle karşılanmaya başlanmıştır. Bu reformlar sonucu hastalar ‘‘müşteriye’’, sağlık kurumları ‘‘işletmeye’’ kamusal sağlık hizmetleri ‘‘piyasaya’’ dönüştürülmüştür (Erol, 2014: 10-11).

4. SAĞLIK HİZMETLERİ

Sağlık kavramı genel olarak hastalığın olmayışı olarak tanımlansa da günümüz dünyasında kabul gören sağlık tanımı Dünya Sağlık Örgütü tarafından ‘yalnızca hastalık ya da sakatlığın olmayışı değil, aynı zamanda bedensel ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hali’ şeklinde yapılmıştır. Bu tanıma bakarak; bireyin ve toplumun genel sağlık düzeyini artırmak amacıyla yapılan çalışmaların tümüne sağlık hizmetleri denir. Dünya Sağlık Örgütü sağlık hizmetlerini amaçlarına göre koruyucu sağlık hizmetleri, tedavi edici sağlık hizmetleri, rehabilite edici sağlık hizmetleri şeklinde 3 grupta sınıflandırmaktadır (WHO, 1946).

- Koruyucu Sağlık Hizmetleri: Toplumun ve bireyin sağlık sorunları yaşamalarını önlemek, hastalığı erken döneminde teşhis etmek, erken müdahale ile sorunun büyümesini engellemek

gibi hizmetleri içermektedir. Kişiyeye ve Çevreyeye yönelik 2'ye ayrılmaktadır. Kişiyeye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri, direkt olarak kişiyeye sağlık personeli tarafından yapılan hizmetlerdir. Çevreyeye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri, bireyin sağlığını olumsuz yönde etkileyebilme ihtimali olan çevresel faktörleri yok etmeye ya da minimize etmeye yönelik hizmetleri içermektedir.

- Tedavi Edici Sağlık Hizmetleri: Sağlık sorunun ortaya çıkması ile muayene ve tedavisi gibi hizmetleri içermektedir. 3'e ayrılmaktadır. Birinci Basamak Tedavi Hizmetleri, sağlık ocakları, aile hekimlikleri, dispanserler ve poliklinik hizmetleri gibi hizmetleri içermektedir. İkinci Basamak Tedavi Hizmetleri, ilk basamakta giderilemeyen sağlık sorunlarının, giderilmesi için hastane şartlarında tedavi edilmesini içermektedir. Üçüncü Basamak Tedavi Hizmetleri, bazı sağlık sorunlarının tedavisi için uzmanlaşmış hastanelerdeki hizmetleri içermektedir.

- Rehabilitasyon Edici Sağlık Hizmetleri: Bedensel ve ruhsal yönden yaşamını normal bir şekilde sürdürmeyecek olan bireylere kendi yaşamlarını sürdürebilmeleri için sunulan hizmetleri içermektedir. Bireylerin üst düzey üretim ve verim sağlayabilmeleri için sağlık hizmetleri sosyal nitelikte zorunlu bir ihtiyaçtır. Bu zorunluluk geçici ya da sürekli bir hal alabilmektedir. Bu nedenle sağlık hizmetleri diğer üretilen mal ve hizmetlerden nitelik olarak ayrılmaktadır.

5. ABD'DE GENEL SAĞLIK SİGORTASI (OBAMACARE)

ABD'de sağlık sigortası sistemi büyük ölçüde özel sigortalar tarafından finanse edilmekte ve sağlık hizmetleri ise büyük ölçüde özel sağlık kurumlarına dayanan bir modelden oluşmaktadır. Nüfusun büyük çoğunluğu özel sağlık sigortasına sahiptir ve hizmet sunumu büyük ölçüde özel sağlık kuruluşları ve serbest çalışan hekimler tarafından verilmektedir. Bu durum sağlık hizmetlerinden toplumun tüm kesimlerinin faydalanmasını engellemektedir. Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak için 1993-1994 yıllarında Clinton hükümeti sağlık hizmetleri için sağlık reformu girişiminde bulunmuştur. Bu reform tasarısıyla, hiçbir sağlık güvencesine sahip olmayanları kapsayacak şekilde ve sağlık hizmeti sunumu gerçekleştirenlerin sosyal fayda gödecek şekilde örgütlenmesi düzenlenmek istenmiştir. Reform tasarısı kongrede tartışılmış ancak özel sağlık kurumlarının lobi faaliyetleri sonucunda yasa çıkarılamamıştır.

Amerika'daki sağlık sisteminin temelini sağlık sigortası oluşturur. Sigorta sistemindeki dağılım şu şekildedir (amerikaninsesi.com):

- Devlet görevlileri ve askerler için sağlık sigortası devlet desteğiyle gerçekleşir (nüfusun sadece %2'si).

- Çok yaşlı veya çok fakir olanlar için de sağlık sigortası devlet desteğiyle gerçekleşir.

Bu kapsamdaki sigortalar Medicare ve Medicaid olarak bilinir.

Medicare: 65 yaş ve üstündeki kişileri ve malulleri kapsar. Bu destek programından yararlanabilmek için sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmak ve öncesinde en az 10 yıl ödeme yapmış olmak zorunludur. Bu koşulları yerine getiremeyenler için kişisel katkı yaparak "Medicare" B programına girme şansı tanınmakta ise de pek çok yoksul ve göçmen "Medicare" ek ödeme koşullarını karşılayamamaktadır. Medicare 2013 yılında toplam nüfusun %15'ni kapsamaktaydı.

Medicaid: Çocuklu ve düşük gelirli aileleri, sakat ve körleri, yoksulluk sınırının altındaki ailelilerdeki, 6 yaşından küçük çocukları ve gebeleri kapsamaktadır. 2013 yılında toplam nüfusun %16'sı Medicaid aracılığıyla sağlık hizmetlerinden faydalanmıştır.

Yukarıdaki kapsamda yer almayan herkes sağlık giderlerini kendisi ödemek zorundadır. Burada da durum, işveren aracılığıyla veya bireysel sigorta olmak üzere iki farklı şekilde gerçekleşir. 2013 yılı itibari ile nüfusun %48'i sağlık güvencesini işverenleri aracılığı ile almaktadır. Bu sigortanın ücreti kısmen kişinin çalıştığı işyeri tarafından sağlanır. İşveren, sigorta priminin büyük bir çoğunluğunu karşılar. Kalanı ise çalışanın maaşından kesilir. Bu şirketler genelde 50'nin üzerinde tam gün çalıştıran işverenlerdir.

2013 yılı itibari ile bireysel özel sigorta sahipliği nüfusun % 6'sına denk gelmektedir. Bu bireyler kendi işinin sahibi olanlar ya da küçük iş yerlerine çalışan pek çok kişi kendi özel sigortasını ya da aile sigortası almak zorundadır. Kişisel sigortalar ya da grup sigortaları genelde çok pahalıdır ve çok iyi kapsamlı değildir.

ABD sağlık sisteminin sahip olduğu en önemli özellik, hizmet alanlara özel sigortadan özel sağlık organizasyonlarına kadar çok geniş bir yelpazede kendilerine uygun olan hizmeti, hekimi ya da hastaneyi seçme özgürlüğünü sunabilmesidir. Sağlık hizmetleri büyük ölçüde özel sektör tarafından yürütüldüğünden, sağlık hizmetleri onu alabilecek güçte olanların ulaşabildiği nitelikler sergilemekte, fakat gelir düzeyi bu hizmetlere ulaşmak için yetersiz olanlara yönelik devlet desteği ise istenen düzeyde olmamaktadır. ABD, dünyanın en eşitlikçi sağlık sistemine ve en fazla sağlık harcamasına sahip ülke olması yönüyle dikkat çekicidir. Amerikan sağlık sisteminde yapılması gereken reform ihtiyacı; yüksek sağlık harcamalarının sürdürülemez olması (2010 yılı için yapılan harcama 3 trilyon doları bulmuştur), eşitlikten uzak olması ve 2010 yılı itibariyle yaklaşık 50 milyon Amerikalının sağlık hizmetlerinden yoksun olmasıdır.

Amerika'da 2008 krizinin ardından batan bazı şirketleri kurtarmak için yaklaşık 1,5 trilyon dolar harcanırken, vatandaşların sağlık hizmetlerini elde etme konusunda zorlanmaları Amerikan halkının tepkisini artırmıştır. Bu tepkileri dikkate alan Obama hükümeti, krizden etkilenen düşük gelirli bireylerin en azından sağlık hizmetlerini alabilmesinin yolunu açan ve kamuoyunda "Obamacare" adıyla bilinen ve herkese sağlık sigortası zorunluluğu getiren yasayı kongreden geçirmiştir (Gökçe ve Bulduklu, 2015: 47).

Amerika'nın sağlık sigorta sistemi olan ve Obamacare olarak bilinen kanun PPACA (The Patient Protection and Affordable Care Act – Hasta Koruma ve Düşük Maliyetli Bakım Kanunu) 2010 yılında kabul edildi. Yasanın Obama tarafından imzalanması sebebiyle Cumhuriyetçi cephenin eleştiri amaçlı sağlık reformunu "Health Care" olarak kullanmak yerine "Obamacare" tabirini sık sık kullanmaya başlaması ile reform kamuoyunda bu şekilde anılmaya başlandı. Yasa 1965 yılında çıkarılan Medicare ve Medicaid uygulamalarından bu yana ABD sağlık sisteminin en önemli düzenleyici yeniliğini temsil ediyor. Hükümetin sağlık masraflarını uygun fiyatta tutarak sigortasız vatandaş oranını düşürmeyi hedeflemesi, tartışmaları da beraberinde getirdi. Yasanın, yaş ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin bireylere eşit standartlarda sunulmasını öngörmesi ile sağlık sigortası sunan şirketlerin bütçe ofisleri, bazı eyalet hükümetleri, muhafazakâr savunma grupları, sendikalar ve küçük işletme kuruluşları yasayı yargıya taşıdı. İtirazlara rağmen 2012 yılında Anayasa Mahkemesi sağlık sigortası ödemelerinde devlet desteğinin belirlenen eyaletler dışında tüm ülke vatandaşlarına sunulmasını onadı.

Obamacare'in ana başarısı, sağlık durumu ne olursa olsun tüm Amerikalıları sigortalanabilir hale getirmektir. Bu kanun aynı zamanda medicaid (düşük gelir ve kaynaklara sahip olan insanların ve aileler için sosyal sağlık hizmeti) programının tüm eyaletlerde uygulanmasını ve yoksulluk sınırına yakın herkesi kapsamasını ve sübvansede edilmesine imkân tanımıştır. Her ne

kadar gerçek anlamda evrensel kapsama ulaşmakta yetersiz kalsa da bugüne kadar 32 milyon kişi sağlık sigortası kapsamına alınmıştır. (Hall ve Lord, 2016: 1-3)

Aşağıdaki tabloda ABD'nin bazı sağlık istatistikleri verilmiştir. Tablo incelendiğinde ABD'de sağlık hizmetleri ve diğer verilerin birçok ülkeye nazaran iyi olduğu ancak sağlık harcamalarının miktarı yüksek olmasına karşın vatandaşlarının hepsinin sağlık hizmetlerinden

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1000 kişiye düşen doktor sayısı	2.43	2.42	2.43	2.44	2.44	2.43	2.46	2.5	2.56	----	----
1000 kişiye düşen hemşire sayısı	10.4	10.5	10.5	10.7	10.8	10.9	11.0	11.1	11.1	11.1	----
Toplam sağlık harcamaları içerisindeki ilaç harcama oranları	12.9	13.1	13.1	12.9	12.8	12.4	12.2	11.8	11.7	12.3	----
1000 kişiye düşen hastane yatak sayısı	3.2	3.18	3.14	3.13	3.08	3.05	2.97	2.93	2.89	----	----
1000 doğumda bebek ölüm sayısı	6.9	6.7	6.8	6.6	6.4	6.1	6.1	6	6	----	----
Kişi Başına Düşen Sağlık Harcamaları (ABD Doları)	6741	7122	7512	7786	8023	8269	8524	8780	8988	9403	----
Toplam Sağlık Harcamalarının GSYİH İçindeki Oranı (%)	15.2	15.3	15.6	16	17	17	17.1	17	16.9	17.1	----
Doğumda Yaşam Beklentisi	77.4	77.7	77.9	78.1	78.5	78.6	78.7	78.8	78.8	78.8	----
Doğurganlık Oranı (%)	2.1	2.1	2.1	2.1	2	1.9	1.9	1.9	1.9	1.9	1.8
Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Kamu Harcama Oranı (%)	44.4	45	45	46	47	47.5	47.3	47.3	47.6	48.3	----
Sosyal Güvenlik Harcamaları İçindeki Sağlık Harcamaları Oranı (%)	42.8	43.6	43.9	43.9	42.1	41.4	41.9	42.4	42.6	----	----

Tablo 1: ABD'nin Bazı Sağlık İstatistikleri

Kaynak: Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Bankası ve OECD verilerinden derlenmiştir.

6. TÜRKİYE'DE GENEL SAĞLIK SİGORTASI

Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi ve sosyal güvenlik sistemi içinde sunulan sağlık hizmetleri aşamalı ve zamanla gelişme göstermiştir. Başlangıçta toplumun bazı kesimleri sosyal güvenlik kapsamına alınmaya başlanmış, daha sonra bu kesimlere sağlık hizmetleri de verilmeye başlanmıştır. Ancak toplumun tüm kesimleri sosyal güvenlik kapsamına alınmadığı için sağlık hizmetleri de bu kesimlere sunulmamıştır. Bu durum hem devletin sosyal devlet olamadığının hem de sağlıksız bireylerin ülke ekonomisine katkı sunmadığının bir göstergesidir. Örneğin; Devlet Planlama Teşkilatı'nın yapmış olduğu bir araştırmaya göre (Devlet Planlama Teşkilatı, 2003) 2001 yılında sosyal güvenlik kapsamındaki nüfusun oranı %85,1 olarak belirlenmiştir. Bu durum 2003 yılında açıklanan Sağlıkta Dönüşüm Programı'nda da (SDP) (Sağlık Bakanlığı, 2003) ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve izleyen yıllarda hem sağlık sisteminin hem de sosyal güvenlik sisteminin değiştiği bir döneme girilmiştir (Tatar, 2011: 126-127).

2003 yılından itibaren Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında gerçekleştirilen bazı reformlar şunlardır (Gümüsel, 2006: 22):

- SSK ve diğer bazı kamu kurumlarının Sağlık Bakanlığı'na devredilmesi,
- Ölçülebilir Performansa Dayalı Ek Ödeme Yöntemine geçişin sağlanması,
- Devlet memurları ve Emekli Sandığı mensuplarının özel sağlık kuruluşlarından yararlanmaya başlaması,
- Aile Hekimliği uygulamasının başlatılması,
- Yeşil kart sahiplerinin ayakta tedavi ve ilaç alımından yararlanmaya başlaması,
- Yeşil kart sahiplerinden katılım payı alınmaya başlanması,
- SSK'luların serbest eczanelerden yararlanmaya başlaması,
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası'nın kabulü,
- Eşdeğer ilaç uygulamasına geçişin sağlanması,
- İlaçta KDV indiriminin sağlanması vb.

Sağlık hizmetlerinin sunumunda birçok ülke reform yapmış veya yapmaya çalışmaktadır. Bu reform arayışının temel nedenleri incelendiğinde (Yılmaztürk, 2103: 186):

- Artan Maliyetler: Dünyanın her yerinde sağlık hizmetlerinin maliyeti hızla artmaktadır. Bu maliyet artışlarının nedenleri arasında nüfusun hızla yaşlanması, kronik hastalıkların artması, yaşam tarzı olumsuzlukları ve hızla gelişen yeni teknoloji sayılabilir.
- Artan Beklentiler: Hızlı gelişen teknoloji sağlık sektörünü de etkilemiş ve daha yeni, ileri teknoloji gerektiren yüksek maliyetli hizmetleri kullanma eğilimi gün geçtikçe yaygınlaşmıştır.
- Politik Baskılar: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ekonomik krizler bütçelerden sağlığa ayrılan payların azaltılmasına yol açmıştır.

Türkiye'de uygulanmaya başlanan ve 1 Ekim 2008-31 Aralık 2011 tarihleri arasında primli ve primsiz rejim kapsamı dışında kalan diğer bir ifade ile sağlık yardımı alamayanların isteklerine

birakılan genel sağlık sigortası uygulaması 1 Ocak 2012 tarihinden itibaren zorunluluk halini almıştır. Kapsam dışı olarak adlandırılan banka sandıkları mensupları hükümlü tutuklular, yurt dışından sağlık hizmeti alma hakkı olanlar hariç olmak üzere Türkiye’de ikamet eden herkes genel sağlık sigortası kapsamındadır.

Ayrıca sigortalı çalışan, kendi nam ve hesabına çalışan, devlet memuru olan, isteğe bağlı sigortalı olan, kurumdan aylık ve gelir alan, 65 yaşı aylığı alan, şeref aylığı alan, stajyer avukatlar, işsizlik ve kısa çalışma ödeneği alan herkes genel sağlık sigortası kapsamına dâhil edilmiştir. Bu kişilerin yanı sıra, herhangi bir kapsamda olmayan ya da sigortalının bakmakla yükümlü olduğu kişi kapsamında olmayan yani işsiz, Kurumdan gelir ya da aylık almayan ya da

	200	200	200	200	200	201	201	201	201	201	201
	5	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5

bakmakla yükümlü olunan olmayan kişilerde genel sağlık sigortası kapsamındadır. Bu kişiler Kurum tarafından otomatik olarak sistem üzerinden bulunup genel sağlık sigortalısı olarak tescil edilmektedir.

Genel sağlık sigortası; kişilerin öncelikle sağlıklarının korunmasını, sağlık riskleri ile karşılaşmaları halinde ise oluşan harcamaların finansmanını sağlayan sigortayı, ifade etmektedir.

Reformdan önce sosyal güvenlik kuruluşları farklı olduğu gibi sigortalılar sadece mensup oldukları sosyal güvenlik kuruluşunun verdiği sağlık hizmetlerinden yararlanabiliyordu. Herkesin sağlık hizmetlerine eşit şekilde erişme imkânı yoktu. Genel sağlık sigortası ile kişilerin ekonomik gücüne ve isteğine bakılmaksızın, ortaya çıkacak hastalık riskine karşı, toplumun bütün fertlerinin sağlık hizmetlerinden eşit, ulaşılabilir ve etkin bir şekilde faydalanması sağlanmıştır.

Kanundan önce ülkemizde bazı kesimler sağlık hizmetlerinden yararlanma yönünden sosyal güvenceden yoksundu. Öte yandan, çeşitli sosyal güvenlik kuruluşlarınca üyelerine çeşitli miktar ve nitelikte sağlık sigortası yardımları yapılmakta ve bu yardımlar arasında norm birliği bulunmamaktaydı. Yasa ile norm ve standart birliği sağlanmıştır. Ülkemizde dağımlık yapıda olan ve yararlanma koşulları birbirinden oldukça farklı ve erişimi bütün nüfusa yaygınlaşmamış bulunan sağlık hizmetlerinde yaşanan sorunlar uzun yıllar tartışılmış, çözümü için de değişik tarihlerde yasal düzenlemeler yapılmıştır. Farklı yıllarda çıkarılan yasalara rağmen tüm nüfus sağlık güvencesi yönünden kapsam ve koruma altına alınamamıştır. Reform ile tüm nüfus kapsam altına alınmıştır.

1000 kişiye düşen doktor sayısı	1.4 7	1.5 1	1.5 5	1.5 9	1.6 5	1.6 9	1.7	1.7 3	1.7 6	1.7 6	
1000 kişiye düşen hemşire sayısı	1.1 4	1.1 9	1.3 5	1.4 1	1.4 6	1.5 7	1.6 8	1.7 9	1.8 3	1.8 5	
Toplam sağlık harcamaları içerisindeki ilaç harcama oranları	32. 3	30. 8	28. 8	28. 5	33. 5	30. 5	28. 7	23. 8	23. 7		
1000 kişiye düşen hastane yatak sayısı	2.2 7	2.2 9	2.3 1	2.3 5	2.4	2.5 2	2.5 3	2.6 6	2.6 5	2.6 8	
1000 doğumda bebek ölüm sayısı	25. 8	24. 5	16. 5	15. 7	13. 7	12	11. 7	11. 6	10. 8	11. 1	
Kişi Başına Düşen Sağlık Harcamaları (ABD Doları)	386	447	560	628	522	566	557	555	588	568	
Toplam Sağlık Harcamalarının GSYİH İçindeki Oranı (%)	5.5	5.8	6	6	6	5.6	5.3	5.3	5.4	5.4	
Doğumda Yaşam Beklentisi	73. 1	73. 4	73. 7	73. 9	74. 1	74. 3	74. 6	74. 6	78	78	
Doğurganlık Oranı (%)	2.1	2.1	2.2	2.2	2.1	2.1	2	2.1	2.1	2.2	2.1
Toplam Sağlık Harcamaları İçindeki Kamu Harcama Oranı (%)	67. 8	68. 3	67. 8	73	81	78. 6	79. 5	79. 2	78. 5	77. 5	
Sosyal Güvenlik Harcamaları İçindeki Sağlık Harcamaları Oranı (%)	34. 3	35. 4	33. 3	34. 9	35. 2	33. 3	32. 6	31	29. 9	29. 7	29. 2

Tablo 2: Türkiye'nin Bazı Sağlık İstatistikleri

Kaynak: Dünya Bankası, OECD ve Dünya Sağlık Örgütü verilerinden derlenmiştir.

SONUÇ

1970'lerde dünya ekonomisinde yaşanan petrol şoku ve petrol şokunun ardından Latin Amerika ülkelerinde başlayan ve daha sonra gelişmekte olan birçok ülkeyi etkileyen borç krizi ile birlikte Keynesyen iktisat politikaları etkisini yitirmeye başlamış ve neoliberal iktisat politikaları (IMF ve Dünya Bankası'nın da etkisiyle) dünya genelinde uygulanmaya başlanmıştır. Uygulanmaya

başlanan neoliberal iktisat politikaları ile birlikte devletin ekonomiye müdahalesi sınırlanmış ve devletin görev alanları yeniden tanımlanmıştır. Böylece devletin bütçeden sosyal devlet amacını gerçekleştirmek için ayırmış olduğu miktarlar zamanla kısıtlanmaya başlanmıştır. Bu durum İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok ülkede uygulanan sosyal devlet ya da refah devleti uygulamalarının sonlandırılmasına neden olmuştur.

ABD ve Türkiye'nin sağlık istatistikleri incelendiğinde ABD'nin birçok açıdan Türkiye'den iyi olduğu görülecektir. Ancak toplam sağlık harcamalarının GSYİH içindeki oranı açısından ABD ile Türkiye karşılaştırıldığında ABD'nin daha fazla harcama yaptığı fakat toplumun tümüne sağlık hizmetlerini sunamadığı görülmektedir. Son yıllardaki istatistiklere göre Obamacare öncesinde ABD'de nüfusun yaklaşık %16'sı sağlık sigortası olmadığı için sağlık hizmetlerinden yararlanamazken Obamacare sonrasında bu oran %9'a kadar düşmüştür. Bu oran yaklaşık 30 milyon ABD vatandaşının hiçbir sağlık hizmetinden yararlanmadığı anlamına gelmektedir. Donald Trump ABD başkanı seçildikten sonra Obamacare yasasını iptal etmek istemiştir. Ancak şu an yasa Temsilciler Meclisinde oylanmayı beklemektedir. Türkiye'nin bazı sağlık istatistikleri ABD'ye göre kötü olsa bile, Türkiye'de uygulanan genel sağlık sigortası ile kişilerin ekonomik gücüne ve isteğine bakılmaksızın, ortaya çıkabilecek hastalık riskine karşı, toplumun bütün fertlerinin sağlık hizmetlerinden eşit, ulaşılabilir ve etkin bir şekilde faydalanması hedeflenmiştir.

Kaynakça

Akkaya, Y. (2000). Sosyal Güvenlik Tarihi Üzerine Notlar, Toplum ve Hekim Dergisi, Cilt 15, Sayı:2, Mart-Nisan, 82-91.

Aktan, C. C. Sosyal Devletin Araçları, <http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/araclar.htm> (ET: 10.03.2017)

Amerika'da Sağlık Sistemine Bakış, <http://www.amerikaninsesi.com/media/video/1772632.html> (ET: 27.03.2017)

Andersen, G. E. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism, Princeton: Princeton University Press.

Baylan, M. (2015). Sosyal Güvenlik Harcamalarının Makroekonomik Etkileri: Bir Literatür Taraması, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı:1, 29-52.

Briggs, A. (1961). The Welfare State At Historical Perspective, Archives Européennes de Sociologie, Volume:2, Issue:2, 221-269.

Chung, H. and Muntaner, C. (2007). Welfare State Matters: A Typological Multilevel Analysis of Wealthy Countries, Health Policy, Volume:80, Issue:2, 328-339.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2003). 2003 Yılı Programı, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Erol, H. (2014). Türkiye'de Sağlık Reformları ve Sağlık Harcamalarının Değerlendirilmesi, Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt: 4, Sayı:1, 9-34.

Gökçe, O. ve Bulduklu, Y. (2015). Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda “Müşteri Hasta” ve Etik Sorunlar, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Nisan, Yıl: 15, Sayı: 29, 38-61.

Gümüşel, B. (2006). Türkiye’de Sağlık Reformu: Sağlıkta Dönüşüm Projesi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Ekonomisi ve Sağlık Politikası Araştırma ve Uygulama Merkezi Toplantı Sunumları.

Hall, M. A. and Lord, R. (2016). <http://insanemedicine.com/wp-content/uploads/2016/06/Obamacare-what-the-Affordable-Care-Act-means-for-patients-and-physicians.pdf> (ET: 22.03.2017)

Koçak, O. ve Tiryaki, D. (2011). Sosyal Devlet Anlayışında Sağlık Politikalarının Önemi ve Sağlıkta Dönüşüm Programının Değerlendirilmesi: Yalova Örneği, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar, Yıl:10, Sayı:19, 55-88.

Leibfried, S. (1993). “Towards a European Welfare State”, New Perspectives on the Welfare State in Europe, (Ed.: C. Jones), London: Routledge Press, 133–156.

Özer, E. E. ve Balseven, H. (2015). Son Dönem Sosyal Devlet Anlayışı ve Sosyal Harcamaların Eleştirel Bir Analizi, VII. Sosyal İnsan Hakları Uluslararası Sempozyumu, Pamukkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü 10-11 Aralık 2015, 257-279.

Richardson, J. H. (1970). İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik, (Çev. Turan Yazgan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını.

Sağlık Bakanlığı. (2003). Sağlıkta Dönüşüm, Ankara: Sağlık Bakanlığı.

Serter, N. (1994). Devlet Görevlerindeki Gelişmelerin Sonucu Olarak Sosyal Devlet, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını.

Tatar, M. (2011). Sağlık Hizmetlerinin Finansman Modelleri: Sosyal Sağlık Sigortasının Türkiye’de Gelişimi, Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, 103-133.

Therborn, G. (1987). Welfare State and Capitalist Markets, Acta Sociologica, Volume:30, Issue:3-4, 237-254.

Titmuss, R. M. (1974). Social Policy: An Introduction, New York: Allen & Unwin.

Topkaya, Ö. (2016). Sosyal Politika Bağlamında Dünyada Sağlık Politikalarının Tarihsel Gelişimi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.21, Sayı:2, 707-722.

Topuz, S. K. (2009). Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001-2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamaları, Alternatif Politika Dergisi, Nisan, Cilt.1, Sayı:1, 115-136.

TÜSİAD. (1997). Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Yeniden Yapılanma, Sorunlar, Reform İhtiyacı, Arayışlar ve Çözüm Önerileri, İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Wilensky, H. L. and Lebeaux, C. N. (1958). Industrial Society And Social Welfare : The Impact of Industrialization on the Supply and Organization of Social Welfare Services in the United States, New York: Russell Sage Foundation.

World Health Organization, (1946).WHO Constitution

http://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf (ET: 17.03.2017)

Yeldan, E. (2001). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, İstanbul: İletişim Yayınları.

Yılmaztürk, A. (2013). Türkiye’de Sağlık Reformlarının Tarihsel Gelişimi ve Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın Küresel Niteliğinin Değerlendirilmesi, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, I, 176-188.

SHAPE VARIATION IN THE ANCIENT ANATOLIAN SKULLS A GEOMETRIC MORPHOMETRIC ASSESSMENT

Assist. Prof. Dr. Ahmet İhsan AYTEK

**Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Arts and Sciences, Department of
Anthropology**

Prof. Dr. Ayla SEVİM EROL

**Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography, Department of
Anthropology**

Abstract

Anatolia, thanks to its geographical location, has been taken place on the crossroads of three major continents and this feature enabled it to host many ancient civilizations. These communities settled in the various regions of Anatolia at different periods and adapted in these environments. In this study, it is aimed to analysis the skulls shapes of the people from Chalcolithic-Bronze Age transition period, Hellenistic period, Roman period and Byzantine period and to test whether any difference in respect of skull shapes with the geometric morphometric methods. Thus, it is also aimed to look for possible reasons for shape variances if they exist. Totally 120 human skulls, from eight different archaeological sites, were used in this study. Four sets of analyses were taken from the 2-D images of totally 120 human skulls. The registered landmarks were processed with Procrustes Superimposition method to transform the data to shape coordinates for statistical analysis. The principal component analyses, One-Way ANOVA and MANOVA were conducted as statistical method. The results show that there are not clear shape differences in skull shapes among time periods when all the samples are tested together. However, the most of the samples in the study come from the same region and therefore it is an important obstacle against the testing the validity of results. In order to pass over this problem, it is aimed to repeat this study with a larger number of skulls which come from geographically different regions.

Keywords: Geometric morphometry, skull shape, Ancient Anatolian populations

ANTİK ANADOLU KAFATASLARINDA ŞEKİL VARYASYONLARI GEOMETRİK MORFOMETRİK İNCELEME

Öz

Anadolu, coğrafi konumu itibariyle, üç büyük kıtanın geçiş noktasında yer almaktadır ve bu sebeple bir çok antik medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu topluluklar Anadolu'nun farklı coğrafyalarına, farklı zaman dilimlerinde yerleşerek bu çevrelere uyum sağlamışlardır.

Amaç: Bu çalışmada Kalkolitik-Tunç Geçişi, Helenistik, Roma ve Bizans dönemine ait farklı coğrafyalarda bulunan kafatasları incelenerek şekil farklılıklarına bakılacaktır.

Materyal ve Yöntem: Sekiz farklı arkeolojik alanda bulunan toplam 120 kafatasının 2 boyutlu fotoğrafları üzerinde geometrik morfometri yöntemi ile sekiz seri analiz gerçekleştirilmiştir. Belirlenen anatomik noktalar Procrustes Superimpozisyon yöntemi ile istatistiksel analizlere hazır hale gelecek şekilde hazırlanmış ve temel bileşenler analizi, tek yönlü ANOVA ve MANOVA ile istatistiksel olarak incelenmiştir.

Sonuç: Araştırmanın sonuçları farklı zaman dilimine ait kafatasları arasında belirgin şekil farklılıkları olmadığını ortaya koymaktadır. Bununla beraber, örnekleme bulunan ve farklı zaman dilimine ait kafataslarının çoğunun aynı bölgelerden gelmiş olması sonucun geçerliliği önünde bir engeldir. Bu sebeple coğrafi olarak uzak bölgelerden gelen örnekler üzerinden yeniden test edilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geometrik morfometri, kafatası şekli, Antik Anadolu toplumları

Introduction

Anatolia, thanks to its geographical location, has been taken place on the crossroads of three major continents and this feature enabled it to host many ancient civilizations. These communities settled in the various regions of Anatolia in different periods and adapted in these environments. These spreads in different parts of Anatolia requires new adaptation strategies to new environment both in cultural and physical manners. According to the TayProject (The Archaeological Settlements of Turkey Project) there are 506 Paleolithic/Epipaleolithic, 449 Neolithic, 1486 Chalcolithic, 3257 Bronze Age, 3180 Iron Ages, 964 Greek-Roman and 1193 Byzantine sites in Turkey and these numbers are increasing with new discoveries over time (www.tayproject.org).

Although there are not ongoing archaeological studies on most of these sites and skeletal remains as well, there are a lot of paleodemographic studies on Anatolian ancient populations. In these studies, metric and non-metric characteristics are evaluated and thus the characteristics of the individuals, such as age, sex, height etc., are determined. The determination of variations and pathological conditions are also a part of paleodemographic studies. Although the metric characteristics are assessed by traditional morphometric analysis in this kind of studies, use of geometric morphometric method is increasing in last years. Even though this relatively new method is very common in the world, it is represented just by two studies in Turkey in respect of ancient populations (Özer et al., 2009; Turan Özdemir et al., 2010).

As it is mentioned above, different environments require different physical traits to have a better living strategy. In this study, it is aimed to look for the shape differences in the skull shape of ancient Anatolian populations using geometric morphometry method on 2-D images of the skulls.

The reason of working on skull shape is that it is thought by many scholars that shape is more relevant than size for these kind of studies, because shape is more variable than size among the groups within a species (Corrucini, 1987).

A lot of differences can be seen in shape between individuals which are due to different biological process. These are disease or injury, ontogenic development, adaptation to local geographic factors and long term evolutionary diversification (Zelditch et al., 2004).

Material

Totally 120 human skulls, from eight different archaeological sites, were used in this study. All of the skulls belong to adult individuals. Old individuals are excluded since they can possess shape alterations. Although sample size is 120, each analyses were conducted in different sample size since all of the skulls are not intact. The material originates from eight archaeological sites; Demre (Roman), Doğu Garajı (Hellenistic-Roman), Ermenek (Roman), Kibyra (Roman-Byzantine), Nif (Hellenistic-Byzantine), Patara (Roman), Kuriki Höyük (Late Chalcolithic-Early Bronze Transition) and Perinthos (Byzantine) (Fig.1).

Figure 1. The archaeological sites. 1. Perinthos, 2. Nif, 3. Patara, 4. Demre, 5. Doğu Garajı, 6. Kybira, 7. Ermenek, 8. Kuriki Höyük.

Method

Geometric morphometry

Geometric morphometry has started to play an important role in Paleoanthropology. After the first application of morphometry studies, morphometrics has undergone a lot of changes, and a transition from traditional morphometry to geometric morphometry can be described. Traditional morphometry studies are based on measurement of lengths, depths and widths of structures, distances between landmarks, angles or ratios, and analysis of these measures with uni-, bi- and multi-variate statistical procedures. Linear, areal or volumetric variables are analysed. These measurements don't yield all information about shape and therefore a new method has started to be used: geometric morphometrics.

The new method so called 'Geometric Morphometry' can be described as: the analysis of all geometric information of the data which are derived from Cartesian coordinates of landmarks (Slice 2007). In this method, data of shape are obtained with landmarks. Landmarks are the discrete anatomical points which can be repeatedly found in all studied material, in other words they are homologous. These points can be found reliably and repeatedly in different measurements. The configuration of a set of landmarks generates a 'form', which we mention it

in the explanation of ‘shape’ (O’Higgins, 2000). Form contains all information about size and shape together.

Data Collection

2-D images of the skulls were taken from four different directions; front (norma frontalis), lateral (norma lateralis), upside (norma verticalis) and back (norma occipitalis). Lateral images were taken from both sides to be able to work on more skulls. All of the images were taken by the same author (AIA) using Canon (EOS 1000D) digital camera with 18X205 Sigma lens in same camera mode (Close-up).

The camera was kept in a fixed position 30 cm distance from skulls which were positioned in Frankfurt plane. 30 cm represents a distance between the camera and; glabella for norma frontalis, euryon for norma lateralis, opisthocranion for norma occipitalis and bregma for norma verticalis.

2-D coordinates of landmark points were chosen according to preserved parts. It was avoided to choose uncertain landmark points. All landmarks were taken by the author. We performed four analyses; back 9 landmarks (3 bilateral and 3 unilateral), lateral with 18 landmarks, upside with 7 landmarks (2 bilateral and 3 unilateral) and front with 30 landmarks (13 bilateral and 4 unilateral). Table 1 shows the landmarks used in study. TpsUtil software was used to create tps files from images and then tpsDig software was used for digitize the landmarks (Rohlf, 2013; Rohlf, 2015).

Table 1. Landmarks used in study.

No	Landmark	Typ	No	Landmark	Typ
1	Alare (al)	3	15	Lambda (l)	1
2	Asterion (ast)	1	16	Mastoidale (ms)	2
3	Bregma (b)	1	17	Nasion (n)	1
4	Coronale (co)	1	18	Opisthocranion (op)	3
5	Dacryon (d)	1	19	Porion (po)	3
6	Ectoconchion (ec)	2	20	Prosthion (pr)	1
7	Ectomolare (ecm)	3	21	Stephanion	1
8	Euryon (eu)	3	22	Supraglabellare (sg)	2
9	Frontotemporale (ft)	3	23	Supraorbitale (s)	1
10	Frontomolare orbitale (fmo)	1	24	Zygion (zy)	3
11	Frontomolare temporale (fmt)	1	25	Zygomaxillare (zm)	1

12	Glabela (g)	3	26	Zygoorbitale (zyo)	1
13	Inion (i)	3	27	Vertex (v)	3
14	Jugale (ju)	2			

Statistics

The data were imported in PAST (Hammer et al., 2001) for statistical analysis. PAST is a program for the analysis of 3-D coordinate data. It offers Generalized Procrustes Analysis (GPA) and Principal Components Analysis (PCA) of tangent space coordinates and allows visualisation of results.

After digitizing the landmarks and thus obtaining their three-dimensional coordinates, the Procrustes method (Generalized Procrustes Analysis) was used to superimpose the studied specimens in PAST. After superimposition, generated landmark data come into a new common coordinate system for shape analysis (Slice, 2007).

The data were analysed using Principal components analysis to find out the patterns of variation shown by the samples. Principal components analysis is simply a method to ordinate specimens along the major axis of shape variation. It reduces the data dimensionality using a covariance analysis between factors, when the number of sample size is very large. It is also very suitable for multidimensional data sets (Zelditch et al., 2004).

One-way ANOVA and MANOVA were also conducted in PAST to examine the statistical differences.

Results

Intra-examiner reproducibility test for 27 landmarks were conducted and the values obtained by ICC is between 0.86-0.98.

1. Front (norma frontalis): About % 90 of the total variance is reflected by the first five principal components (Fig 2). The groups are not clearly separated in graph and the groups are not differed significantly ($P>0.05$).

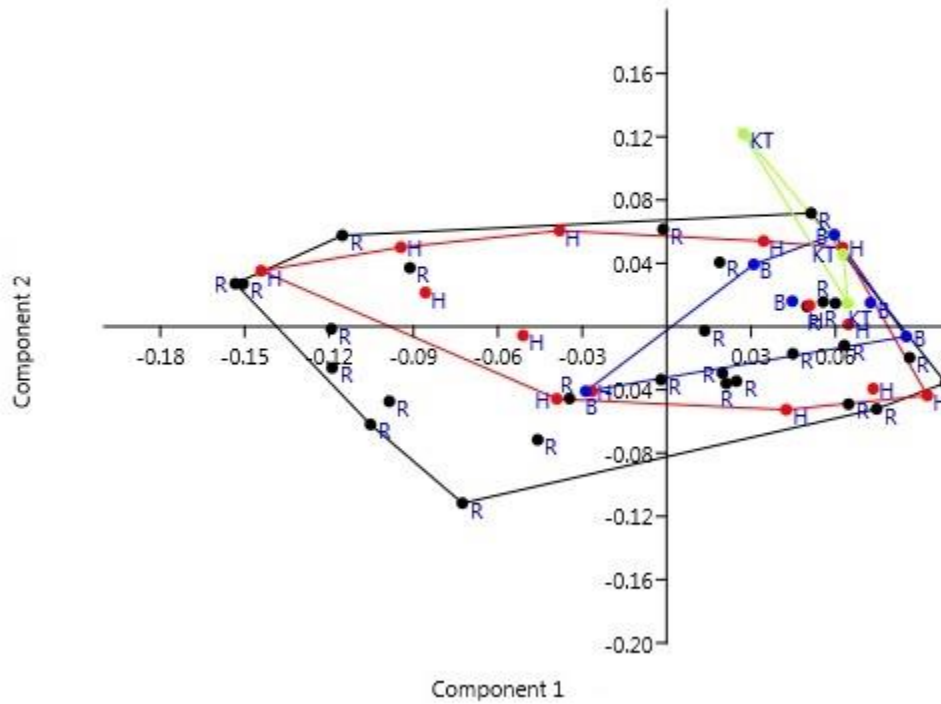

Figure 2. PCA components 1 and 2. KT: Late Chalcolithic-Early Bronze Transition, H: Hellenistic, R: Roman, B: Byzantine

2. Lateral (norma lateralis): About % 62 of the total variance is reflected by the first five principal components (Fig 3). The groups are not clearly separated in graph except Late Chalcolithic-Early Bronze Transition and Late Chalcolithic-Early Bronze Transition groups differed significantly ($P < 0.05$) while the other groups are not differed significantly ($P > 0.05$).

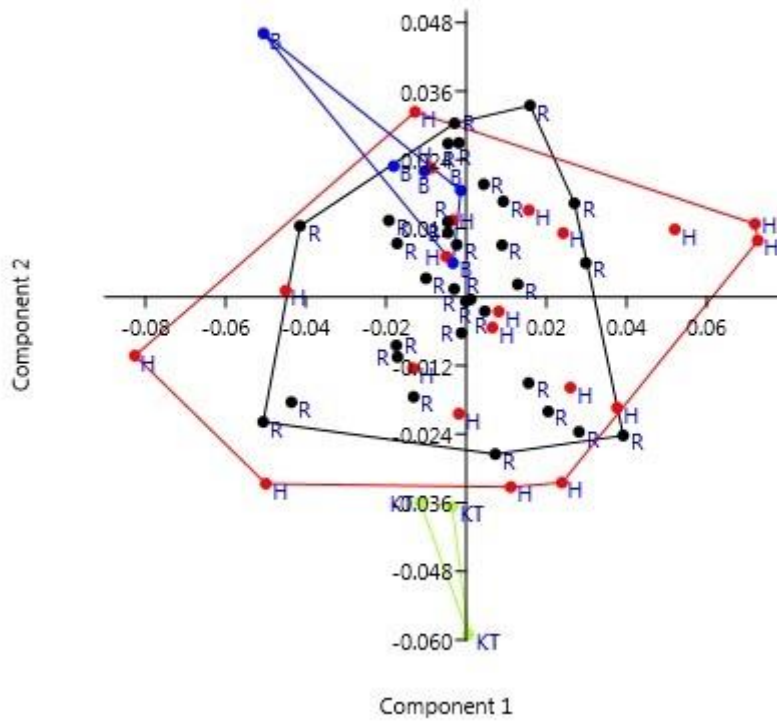

Figure 3. PCA components 1 and 2. KT: Late Chalcolithic-Early Bronze Transition, H: Hellenistic, R: Roman, B: Byzantine

3. Upside (norma verticalis): About % 89 of the total variance is reflected by the first five principal components (Fig 4). The groups are not clearly separated in graph and the groups are not differed significantly ($P > 0.05$).

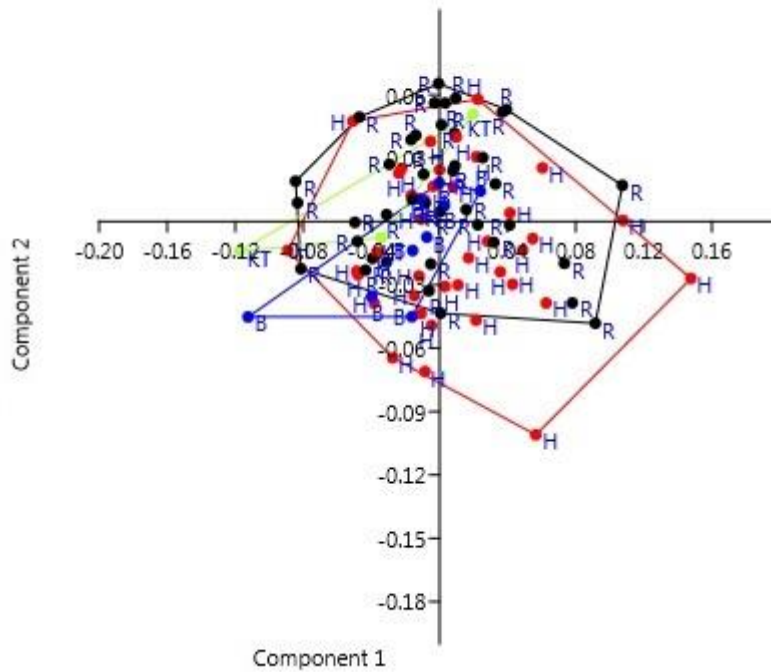

Figure 4. PCA components 1 and 2. KT: Late Chalcolithic-Early Bronze Transition, H: Hellenistic, R: Roman, B: Byzantine

4. Back (norma occipitalis): About % 91 of the total variance is reflected by the first five principal components (Fig 5). The groups are not clearly separated in graph and the groups are not differed significantly ($P > 0.05$).

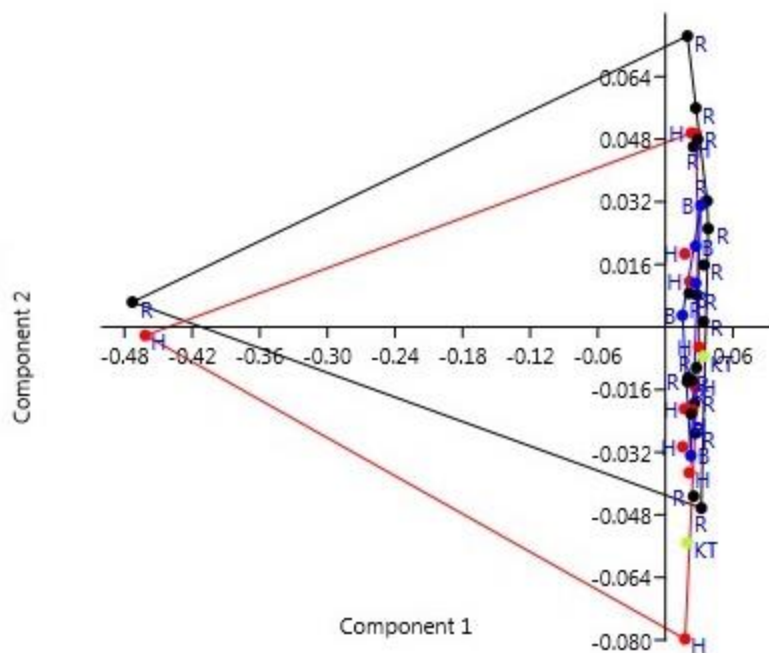

Figure 5. PCA components 1 and 2. KT: Late Chalcolithic-Early Bronze Transition, H: Hellenistic, R: Roman, B: Byzantine

5. All of the above-mentioned analyses were performed without separating the sexes. To see both sexes, the analyses were performed again for the both sexes. In this case, the analyses could not be performed for all the regions because of the sample size. The results for this pilot analyses are below:

- In lateral analyses for the males, there is a significantly difference between Late Chalcolithic-Early Bronze Transition and Byzantine groups ($P < 0.05$) and between Hellenistic and Roman groups ($P < 0.05$).
- In front analyses for the females, there is a significant difference between Hellenistic and Roman groups ($P < 0.05$).
- In all of the other analyses, groups are not differed significantly ($P > 0.05$).

Discussion

The results of this study clearly show that human populations lived in above mentioned time spans were not differed in respect of shape skull. Although there are some expectations, they are very limited and need to be reanalysed with larger sample size. These differences are shown when the groups are analysed in each sexes independently. It is the most important result of the study that these kind of studies should be performed for each sexes separately. The result shows that there is not a major difference between the groups from Late Chalcolithic-Early Bronze Transition period to Byzantine period which covers about 4000 years. Although this time span is seen a long period, the most of the material from different time periods comes from the same archaeological site. This may be the most important reason of the shape similarities between the time periods. Furthermore, in last 4000 years, no important cultural and environmental changes occur in the region which can cause a shape differences rather than previous periods.

Geometric morphometric studies have started to play an important role in biological sciences. It provides a lot of advantages comparing the traditional morphometric studies. However, its usage in Turkey is very limited, especially in paleoanthropological studies. Therefore, it is impossible to compare our results with a large literature. Nevertheless, Turan Özdemir et al. (2010) conducted a geometric morphometric study, which is the unique one about the comparison the human populations from different time periods. In the study, male human skulls were analysed by 2-D geometric morphometric method and it was shown that Byzantine and modern human populations are not differed significantly in respect of skull shape (Turan Özdemir et al. 2010). Although the time span between the groups in this study is lesser than our study, both results show a negative result in respect of skull shape difference.

Both studies cover a relatively short time span when we think about the history of human kind. Therefore, we intend to extend our research with a larger sample size from different archaeological sites and from longer time periods such as Neolithic, Epipaleolithic and Paleolithic as well. Thus, we can test the skull shape differences in different regions through the history.

References

Buikstra, J.E. ve Ubelaker, D.H., (1994), Standarts for Data Collection from Human Skeletal Remains, **Fayetteville: Arkansas Archeological Survey Research Series No. 44.**

Corrucini, R. S., (1987), Shape in Morphometrics: Comparative Analyses. **American Journal of Physical Anthropology**, 73:289-303.

Hammer, Ø., Harper, D.A.T., ve Ryan, P.D., (2001), PAST: Paleontological Statistics Software Package for Education and Data Analysis. **Palaeontologia Electronica**, 4(1): 9.

O'Higgins, P. 2000: The study of morphological variation in the hominid fossil record: biology, landmarks and geometry. **Journal of Anatomy** 197, 103-120.

Özbek, M., (1990), Anadolu'da İnsan Irklarının Tarihsel Gelişimi, **XI. Türk Tarih Kongresi, TTK**, 1:45-68.

Özer, İ., Sağır, M., Kandemir, İ. ve Güleç, E., (2009), Osmanlı Dönemi Kafataslarının Geometrik Morfometrik Analizi, 25. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 57-68.

Rohlf, F.J., (2013), tpsUtility program Version 1.60, **Ecology & Evolution**, SUNY at Stone Brook, USA.

Rohlf, F.J., (2015), tpsDig2 Version 2.18, **Ecology & Evolution**, SUNY at Stone Brook, USA.

Slice, D. E., (2007), Geometric Morphometrics, **Annual Review Anthropol**, 36:261–281.

Turan Özdemir, S. ve diğerleri, (2010), Geometric Morphometric Study and Cluster Analysis of Late Byzantine and Modern Human Crania, **Collegium Antropologicum**, 34 (2): 493–499.

Zelditch, M.L. ve diğerleri, (2004), **Geometric Morphometrics For Biologists: A Primer**, Elsevier.

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ DERSİNİN TARİHSEL SERÜVENİ

Yrd. Doç. Ahmet İLYAS

Batman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Dr. Ebru ÇOBAN

Bingöl Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi

Öz

Bu çalışmanın amacı yükseköğretim kurumlarının bütün fakülte ve yüksekokullarında okutulan zorunlu derslerden birisi olan Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersinin okutulması sırasında yaşanan sıkıntı ve sıkıntıların çözümüne yönelik değerlendirmeler bulunmaktadır. Zira 6 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun 4. ve 5. maddeleri gereğince, yükseköğretim kurumlarında, eğitim ve öğretim süresince, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi adı altında okutulması zorunlu bir ders olarak kabul edildikten sonra dersin içeriğine yönelik bir değişiklik yapılmasına rağmen öğrenciler arasında halen rağbet görmemesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersinin nasıl okutulması sorusunu gündeme getirmiştir. Bu sorunun cevaplanması ile ilgili bir takım öneri ve uygulamalar da bu çalışmanın ana paydalarından biri olmasına gayret edilecektir. Bu aşamada çalışmanın kopukluğunun yaşanmaması ve sürekliliğin sağlanması adına Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine yönelik bir takım eleştiriler yer alacaktır. Bu çalışmanın ana omurgalarından biri de İlk olarak 1925 yılında Ankara Adliye Hukuk Okulu'nda Mahmut Esat(Bozkurt) Bey tarafından, İhtilaller Tarihi adıyla verilen dersin geçmiş günümüze geçirmiş olduğu dönüşümü de içermektedir. Bu dönüşümün önemli noktalarından biri de Recep Peker tarafından dersin hem adının değiştirilmiş olması hem de kapsamının genişletilmiş olmasıdır. İhtilal Tarihi ismini Mustafa Kemal verdiği ifade edilmektedir. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersinin serüveni bununla ibaret değildi. Ders daha sonra İstanbul Üniversitesi'nde bir İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün ve Ankara'da Hukuk Fakültesi'ne bağlı İnkılap Kürsüsü'nün kurulmasıyla yeni bir ivme kazanmıştır. Reşid Galip tarafından hazırlanan ilk taslağa göre, bu dersi okutacak olanların Türk olması şartı getirilmiştir. Türk İnkılap Tarihi dersinin sorumluluğu 15 Nisan 1942'de kabul edilen 4204 Sayılı Kanunla Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne bağlı olarak kurulan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsüne verilmiştir. Dersin adı da İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyeti Rejimi olarak değiştirilerek fakülte ve yüksekokullarda zorunlu ders haline getirilmiştir. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra dersin içeriğinde bir takım değişiklikler yapılmış, fakültelerde iki sömestri, yüksekokullarda bir yıl olarak okutulması kararlaştırılmıştır. 20 Mart 1968'de toplanan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü danışma kurulu kararıyla dersin adı bu kez Türk Devrim Tarihi olarak değiştirilmiştir. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1 Şubat 1971'de, Devrim Tarihi dersinin amacını, niteliğini, özelliğini yeniden düzenleyerek bu dersi halka benimsetmek ve daha verimli hale getirmek için yeni bir kanun tasarısı hazırlamıştır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında dersin adı tekrardan değiştirilerek, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi yapılmış, bu arada dersin içeriğinde de bir takım değişikliklere gidilerek ve yeni esaslar

çerçevesinde bir ders kitabı hazırlanmıştır. Ardından 6 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kurumu Kanunu'nun 4. ve 5. maddeleri uyarınca, bütün Yüksek Öğretim Kurumlarında, tüm eğitim ve öğretim süresince okutulması zorunlu bir ders olması kabul edilmiştir. Yine Yüksek Öğretim Kurumu tarafından da bir ders kitabı hazırlanmıştır. 1990 yılında ise dersin süresi yeniden 1 ders yılın içerisinde iki döneme indirilmiştir. Bu dersin amaçlarından biri olan geçmişi anlatan statik bir tarih dersi olmaktan ziyade, Türk gençlerinin yakın tarihimizdeki olayları değerlendirip gelecekle ilgili doğru kararlar alabilmesini sağlayan dinamik bir kültür dersidir. Çünkü tarihini bilmeyen milletler hafızasını kaybetmiş fertler gibidir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Tarih Dersi, Öğrenciler, YÖK, Darbe

THE HISTORICAL ADVENTURE OF THE COURSE OF ATATURK'S PRINCIPLES AND HISTORY OF TURKISH REVOLUTION

Abstract

The aim of this study is to analyze some problems that are encountered in the course of Atatürk's principles and history of Turkish revolution and some solutions dealing with it. According to the Article 4 and 5 of the Higher Education Law (No.2547) that was entered into force on 6 November 1981, this course made into compulsory subject for Higher Education Institutions. Also, some modifications dealing with this course's content were made. Despite all these, this course hasn't popular among students. In this context, there is a question about this situation: How should this course be taught? This study aims to give suggestions to the answers of this question. In addition to this, this study will give place to some criticism for the integrity of this study. One of the main elements of this study is to analyze the transformation of the course of coups d'états history that was taught by Mahbut Esat (Bozkurt) firstly in 1925 at Ankara Law School. This transformation was important because both the content and name of this course were changed by Recep Peker. Also, there was a claim that the name of coups d'états history was given by Mustafa Kemal Atatürk. In addition to these, the course of Atatürk's principles and history of Turkish revolution was given in institute of history of revolution of İstanbul University and a revolutionary chair was established in Ankara Faculty of Law. According to the draft of Reşit Galip, there was a condition that those who will this course have been Turkish. The responsibility of Turkish revolutionary course was given to the institution of the Turkish Revolutionary History that was depend on Ankara University Faculty of Language, History and Geography that was established by Law 4204 which was entered into force on 15 April 1492. The name of this course was also changed as Revolution History and Turkish Republic Regime and it was made into compulsory lesson. After the 1960 coup d'état, some changes were made in the context of this course. According to it, this course was given two semesters in faculties and one year in high schools. Also, its name was changed again as Turkish Revolution History with the decision of consultative committee of the institution of the Turkish Revolution History that was gathered on 20 May 1968. On the other hand, the new law draft was made for the adoption of citizens and providing efficiency by the institution of Turkish Revolution History on 1 February 1971 dealing with the aim and qualifications of this course.

After 1980 coup d'etat, the name of it was changed again as Atatürk's principles and history of Turkish revolution. Also coursebook was written in the direction of committed changes. According to the Article 4 and 5 of the Higher Education Law (No.2547) that was entered into force on 6 November 1981, this course made into compulsory subject for Higher Education Institutions. Also, this course was given two semesters again in 1990. One of the aim of this course is to try not to be static history lesson describing history. In this context, it is a dynamic cultural course for Turkish youth to teach the history and to ensure that they make the right decisions for the future. Because nations who do not know history are like individuals who have lost their memory.

Keywords: Atatürk, History Lesson, Students, YOK, Coup

Giriş

Ulus-devletlerin en başat aygıtlarından biri de eğitimidir. Geçmişten günümüze değin eğitim bir toplumun rafine edilmesi veya dönüşüm esaslarında kullanılan bir çerçeve olarak yer almıştır (Akın & Arslan, 2014, s. 84). Devletler, toplumların siyasal düzenlerini kurguladıkları yapının içerisinde değerlendirme süreçlerini aygıtsal bir sorun gibi görse de eğitimin bu konuda sorunu bertaraf etmeye yardımcı olduğu düşünülebilir (Parlak, 2005, s. 91). Meşru güç, eğitim aygıtını toplum üzerinde kullanırken, eğitimin içerisinde yer alan materyallerden de yararlanma yoluna gitmiştir. Bu materyallerin başında da ders kitapları gelmektedir. Ders kitapları bilhassa eğitim ve iktidar odaklı ideolojilerin benimsenmesinde büyük bir alana sahip olmuştur (İnal, 2008, s. 105). Çünkü ders kitapları etki altına alınacak toplumun bilinçaltı süreçlerine direk etki eden bir olgudur. Diğer taraftan ideolojinin taşıyıcı konumda olan öğretmenler de bu sürecin mühim bir noktasını teşkil etmektedirler. Zira rol model açısından öğretmenler, bireylerin önünde bir model olarak yer almaktadır. Öğretmenin taşıdığı misyonu değerlendiren Mehmet Yapıcı şu hususlara değinmiştir: “İdeolojik yapılanmada ki birincil güç öğretmenlerdir. Okul kurgusunda yer alan öğretmenler, ideolojik yapılandırmanın başat aktörleridir. Okulun atmosferini belirleyen, okulda neyin, nasıl ve nasıl kazandırılacağını belirleyen öğretmen tutum ve davranışlarıdır. Az gelişmiş toplumlarda öğretmene yüklenen toplumsal rol ve öğretmene verilen dokunulmazlık, onu daha güçlü ve etkili bir otorite haline getirmektedir. Okula başlayan her çocuk, okula bile gelmeden önce, öğretmenin karşı konulamaz otoritesi ve statüsünden haberdar olur. Bu, sosyal çevrenin yarattığı uyarıcılar yoluyla, çocuğun bilinçaltı süreçlerine işlemiştir. Okulla birlikte yüz yüze geldiği öğretmen profili, onun bilinçaltı süreçlerine işleyen algılarla birebir örtüşmektedir. Öğretmen, güçlü, her şeyi bilen ve sözünden çıkılmaması gereken, otoritesi sarsılamayacak bir güç odağıdır. Çocuğun zayıf ve güçsüz olduğu bu dönemlerinde, yapa yalnız bir şekilde karşı karşıya kaldığı bu otoriteden etkilenmemesi ve ona göre şekillenmemesi düşünülemez” (Yapıcı, 2014, s. 3).

Eğitimin faal alanlarından biri de yurttaşlık üzerinde önemli bir başata sahip olmasıdır. Bilhassa devletin belirlemiş olduğu makul vatandaşlık terimi içerisinde devlet, eğitimi istenilen vatandaşlığın oluşumu açısından kullanmıştır. Bu tür örneklerin daha çok teokratik ve otokratik devlet sistemlerinde ortaya çıktığı az da olsa gelişmiş ülkelerde model alındığı bir yöntem olmuştur. Özellikle göç olgusu sonrası ortaya çıkan konjonktürde devlet entegrasyon süreçleriyle vatandaş olma güdüsünü hızlandırmak adına eğitimden yararlanma yoluna gitmiştir (Şimşek, 2012, s. 484). Devletin buradaki temel amacı kimlik inşasını ortak norm etrafında birleştirmektir.

Devletin aygıtları arasında adı geçen hususların yanı sıra tarih anlayışı da istenilen ideolojinin aşılmasına yardımcı olmaktadır (Keskin, 2012, s. 110). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ciddi bir tarih şuurunun toplum nezdinde etkisi yadsınamaz. Zira tarih yoluyla toplum, romantik bir üstünlük içerisinde yaşamaya amaçlanmıştır. Bu üstünlüğün figürleri olan efsanevi kahramanlar toplumdaki bireyler üzerinde ciddi bir kompozisyona sahiptir (Hartwell, 1999, s. 134). Sosyal değişim açısından kahramanlar, tarih fonksiyonun ana kümesi gibi değerlendirilebilir. Diğer açıdan bakıldığında kahramanların güçlü, ölümsüz ve bitmek tükenmeyen sorun çözücü özelliklere sahip olması tarih şuurunun süreklilik arz etmesine yardımcı olur. Bu açıdan bakıldığında tarihin hem ideolojik hem de resmi tarih yazımındaki rolünü algılamayı, devletin aygıt kültürünü anlamaya yardımcı olacaktır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Anlayışı

Ulus-devletlerin milli bir toplum oluşturma metotlarından biri de tarih anlayışını romantik bir şekilde vatandaşların zihinlerinde yer etmesini sağlamaktır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bakıldığında esasında Osmanlı'daki tarih anlayışının temelinde geçmişle övünen ve kahramanlık destanlarının bir hayli fazla olduğu muğlak ve rivayet kültürünün vakanüvislerin tarafından aktarılması vardır. Bu aktarılma olayının paydasında da Türklerin, Osmanlı Tarihi ve İslam tarihinde büyük işler yaptıkları ve İslamiyet'e olan bağlılık tezi sık sık işlenmiştir (Ercan, 2007, s. 325). Diğer taraftan İslamiyet öncesi Türk tarihine ise hemen hemen hiç değinilmezdi. Ayrıca padişahları övme ve önemli olayları padişahların ulvi tarafına dayandırılan tarih kitapları da vakanüvisler tarafından kaleme alınmıştır. Burada dikkat edilmesi gerek temel nokta vakanüvislerin devletin resmi tarihçileri olduğu gerçeğidir. Bazen dönemin devlet adamlarının ve padişahların da eleştirildiği Tevarih-i Ali Osman kitapları da yazılmıştır (Köprülü, 2005, s. 41). Tüm bunların yanında Klasik Osmanlı döneminde Asya tipi tarih yazıcılığının yani kahraman ve lider odaklı tarih anlatımı etkiliyken, duraklamayla birlikte İran tarzı tarih yazıcılığı etkili olmaya başlamıştır (Taşbaş, 2011, s. 215).

Duraklama dönemindeki tarih kitapları ve tarih yazıcılığında ise dönemin eleştirilmesi ve padişahlara yol gösterilen çözümleyici bir anlayış benimsenmiştir. Naima Tarihi ile Kâtip Çelebi'nin Fezleke-i Tarih-i Osman adlı eserleri buna örnek gösterilebilir. Ayrıca bu dönemin en önemli özelliği geçmişe özenme geçmişe öykünme söylem teorisi sık sık işlenmiştir. XVIII. yüzyılla birlikte tarihe olan bakış açısı değişmeye başladı. Bu biraz Tanzimat Fermanı'nın kimliğinde kendisini ortaya koyuyordu. Yeni dönemin tarih anlayışı ve yazılan tarih kitaplarının ana paydası siyasi olaylarla ve dağılmakta olan devletin yapısını eleştirel bir tarzla konuları içeriyordu. Bu dönemin sonunda ortaya çıkan Ahmet Cevdet Paşa tarih anlayışı ele alan Türklerin sadece İslamiyet ve Osmanlı Tarihinin dışında da medeniyetlere sahip olduğu konuları önem kazanmaya başladı. Diğer taraftan Avrupa Tarihi'yle ilgili kitapların çevrilmesi tarihin sadece siyasi olaylardan ibaret olmadığı insanın olduğu her konunun tarih olabileceği gerçeği de işlenmeye başlandı (Şirin, 2000, s. 562).

Meşrutiyet dönemi tarih anlayışı kökten bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Namık Kemal tarafından ortaya atılan bu yeni anlayışın temeli Türklerin Tarihine olan bakış açısıyla açıklanabilir. Özellikle iki Meşrutiyet arasındaki dönüşümün hızlı olması çökmekte olan Devlet-i Aliye'yi tekrardan canlandırmak amacını taşımaktadır. Bu dönemin yeni yaklaşımı İslamiyet öncesi Türk tarihine olan tebensümdür (Kurt, 2012, s. 152). Yusuf Akçura ve Rusya'dan göç eden aydınların öncülük ettiği bu anlayışın başatı özellikle hem tarih kitaplarında hem de fikrîsel anlamda Türklerin İslamiyet öncesi yaptıklarına dair mevzunun rahime yerleştirilmesini

içerir açıklanabilir. Yusuf Akçura, Mezopotamya’da kurulmuş olan Sümer ve Akad medeniyet özneseinin Türkler tarafından teşekkül ettirildiğine dair ifadeler sık sık tarih kitaplarında yer almıştır (Kurt, 2012, s. 108). Mustafa Celalettin Paşa’nın kaleme aldığı “Eski ve Yeni Türkler” adlı eser, dönemin birçok kesimini etkilediği anlaşılmaktadır. Çünkü bu tarih kitabında Türklerin Avrupalı kavimlerle birlikte aynı ırktan geldiği ve sonuç olarak Türklerin Avrupalı olduğu fikrini ortaya atmaktadır. Bu düşünce özellikle Türk yurdu aydınlarını ve diğer tarih anlayışlarına öncülük etmektedir.

II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyete geçiş aşamasında öznellik açısından Türk kimliği etrafında ciddi bir tarih anlayışının oluşmaya başladığı iddia edilebilir. Diğer taraftan İslamcılık ve Batıcılık düşüncelerine uygun tarih anlayışları da bu dönemin özellikleri arasındadır. Bu dönemde hazırlanan okul kitaplarında ciddi manada Türk tarih ve kültürüne yer verilmiş olmasına rağmen, tarih ders kitapları daha çok hanedan tarihi etrafında şekillenmiştir. Ancak Osmanlıların Kayı boyuna mensup oldukları, İslamiyet öncesi Türklerin yaşam tarzları, Cengiz İmparatorluğuna yer verilerek milli bir tarih anlayışı oturtulmaya çalışılmıştır. Ayrıca Alman tarihselliği sık sık tarih kitaplarının ruhuna yansıtılmıştır. İttihat ve Terakki’nin 1913 yılında iktidara gelişi tarih anlayışında Türkçülüğün tavan yapmasına katkıda bulundu (Demircioğlu, 2012, s. 119). Özellikle Hüseyin Hilmi Paşa tarafından kurulan Tarih-i Osmani Encümeni, gerek Türkçü bir tarih anlayışı ve gerekse modern tarih felsefesi etrafında bütünleşmek amacıyla Osmanlı tarihi kitaplarının yazılmasına öncülük etmiştir. Darülfünun, bu dönemde öğrencilere okutulan ders kitaplarında adı geçen anlayışın yansıtıldığı görülmektedir. Bu dönemde hazırlanan ders kitapların ana teması vatan ve millet sevgisini öğrencilere aşılama gayreti vardır. Ayrıca öğrencilerin dünya tarihini anlaması amacıyla da Dünya Siyasi Tarihi dersleri de okutulmaktaydı. Necip Asım tarafından hazırlanan Türk Tarihi adlı ders de öğrenciler arasında revaçta olduğu bilinmekteydi. Bunun yanında Ahmet Vefik Paşa, Süleyman Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Cevdet Paşa, Mizancı Murat gibi aydınların söylemleri olan milliyetçilik fikirleri de ders kitaplarına sirayet etmiştir. Bilhassa Balkan sendromu toplumu, siyaseti etkilediği gibi tarih kitaplarını da ciddi manada etkisi altına almıştır. Batıcılık düşüncesi etrafında şekillenen pozitivizm de tarihin bilimselliğine katkı yaptığı gibi özellikle Osmanlı tarihini hurafe, hikâyeci ve romantik anlayışların etkisinden uzaklaştırma konusunda başarılı olduğu ifade edilebilir. Birinci Dünya Savaşı’na gidilirken Ali Reşat’ın hazırlamış olduğu tarih kitabı Erken Cumhuriyet dönemi tarih anlayışının başlangıcını oluşturmaktadır (Demircioğlu, 2012, s. 122). Bu başlangıç tarihin merkezine ideolojinin serpiştirildiği dahası uluslaşmanın sık sık işlendiği bir dönem olmuştur.

Ezcümle Tanzimat’tan Meşrutiyet’e, Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e izdüşümü açısından bakıldığında ciddi bir tarih anlayışı değişikliğinin yaşandığı gözlenmiştir. Hazırlanan ders kitaplarının İslam kisvesi ve hanedan kıskacından kurtarılarak, vatan, millet, bilimsellik ve milliyetçilik etrafında şekillendiği söylenilebilir.

Cumhuriyet’in Resmi İdeolojik Aygıtı: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersi

Erken Cumhuriyet’in savaş yıkıntıları arasında tesis edilmesi başlı başına bir istiklal örneğini teşkil etmektedir. Bu istiklalin sağlanması sadece askeri zaferle yetinilmemeyi, Osmanlı’dan kalan bakiye sendromuna tutulmadan oluşturulmak istenilen toplumun yeniden inşa edilmesi sürecini başlattı. Bu toplumun balık hafızalı olması son tahlilde Osmanlı’dan kalan ritüel gelişmelerden uzak tutulması ve özellikle imparatorluk ruhunu bir kenara bırakılması önemliydi. Zira Erken Cumhuriyet’in inşa edilme sürecinde toplumun öznel vatandaşlık

anlayışını algılaması ve batılı tarzda yaşaması da hayati konumdaydı. Eskiye inkârla işe başlanılan bu süreçte, toplumun rafine edilmesi tasavvur edilmiştir. İsmet Parlak'ın ifadesiyle “devrim süreciyle birlikte Osmanlı geçmişinin geride bırakıldığı ve her şeyiyle yeni bir ulus yaratmanın temel kaygı olarak, sadece devrimci kadronun değil aynı zamanda aydınların zihinlerini de meşgul ettiğini göstermektedir. Bu yeni kimliğin içerisinde yaşayan halk ise ortak amaçlar etrafında birleşmiş, bölünmez, birbirine benzer ve birbirini bütünleyen, standartlaşmış bir bütünlük olarak tasavvur edilmiştir” (Parlak, 2005, s. 120) bakış açısı yeni devletin temel felsefesini açığa vurması yönüyle mühimdir.

Resmi tarih tezi algısının oluşmaya başladığı 1923-1938 süreci daha sonraki kuşakların Türk devrimini anlaması açısından kayda değerdir. Türk devrimin geçirmiş olduğu evre ve motivasyonun desteklenmesi biraz da resmi bir tarih tezinin benimsenmesiyle gerçekleştirilebilirdi (Akman, 2011, s. 83). Esasında İttihat ve Terakki'nin başlatmış olduğu resmi tarih tezi, Erken Cumhuriyet dönemiyle paralellik sağlanabilirdi. Çünkü özellikle Mustafa Celalettin Paşa'nın kaleme aldığı “Eski ve Yeni Türkler” adlı eseri dönemin birçok Türkçü aydınları tarafından başat bir eser olarak kabul edilmiş olup, bu başat üzerinde de resmi bir tez oluşturulmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet döneminde daha önceden hazırlanmış olan tarih tezinin kabul edilmesi o kadar da zor değildi. Zira Cumhuriyet'in kurucuları aynı zamanda Meşrutiyet döneminde iktidarda olan kişilerdi. Bu kişilerin Cumhuriyet ile birlikte farklı bir tarih anlayışı benimsemeleri beklenemezdi.

Savaş sonrası dönemde özellikle ırkların birbirinden üstün olduğu ya da ırkların mükemmel medeniyetler, harikulade devletler geride bıraktıklarına yönelik söylemler Avrupa'da tartışılmaya başlanmıştı. Mustafa Kemal'in bizatihi kendisinin yakından takip ettiği bu tartışmalar sırasında Türklerin de önemli medeniyetler inşa ettiği ve Türklerin brakisefal kafa tipine yani Avrupalı olduğu anlayışını benimsediği anlaşılmaktadır. İlk olarak Mustafa Kemal okul kitaplarında müfredat değişikliğine ihtiyaç duymuştur. Buna göre din dersi program içerisinde etkisi azaltılmış, tarih dersleri ise İslam Tarihi konuları programdan çıkartılmıştır (Keskin, 2012, s. 114). Diğer taraftan tarih derslerinde Osmanlı hanedanları bir övgü unsuru olmaktan uzak durulmuş, hatta padişahlara yönelik bir eleştirel bir tavır da takınıldığı anlaşılmaktadır (Yılmazcan, 1999, s. 31). Ancak Erken Cumhuriyet'in bu denli keskin bir dönüşüm gerçekleştirmesinin sebepleri önemliydi. Buna göre Betül Aslan, yaşanan bu değişimin ana sebeplerini şöyle açıklamaktadır: “Gerçekten de Avrupa'da bu dönemlerde; Türklerin ikinci ırktan oldukları, Anadolu'nun Türklere ait olmadığı, Türklerin saldırgan, istilacı, kültür ve medeniyet alanında geri bir millet oldukları şeklindeki iddiaları, yine aynı çevrelerin, I. Dünya Savaşı'ndan sonraki işgallerinde kendilerini İlkçağda Anadolu'da kurulan uygarlıkların selefleri kabul ederek işgallerini meşrulaştırmak istemeleri ve tarihi emperyalist emellerine alet ederek Anadolu'ya göz dikmeleri Türkiye Cumhuriyeti'ni bir tarih tezi oluşturma zorunluluğu içinde bırakacaktır” (Aslan, 2004, s. 85).

Aslan'ında ifade ettiği gibi Erken Cumhuriyet dönemi tarih anlayışının bu denli keskin bir dönüşüme girmesi esasen zorunluluk olmakla birlikte ulus-devletin ana pragmatığı tarih bilinci üzerine inşa edilmeliydi. Bu süreçte 1924 yılında kurulan Türk Tarih Encümeni'nin çalışmaları önemliydi. Türkçü tarih anlayışını benimseyen encümen, milliyetçilik kisvesine sığınmakla işe başladı. Türk Tarih Encümeni'nin çalışmalarının yanı sıra Türkiyat Araştırmaları Türklüğe ait bir tarih anlayışının oluşması için önemli mücadeleler yaptıkları bilinmektedir. 1925 yılında Milli Mücadele'nin anlatılması için Mahmut Esat Bozkurt ve Cemil Bilsel'in isteği

üzerinde, okullarda 1925'te "İhtilaller Tarihi" adlı ders okutulmuştur. Esasında bu durum daha sonra okutulacak tarih dersleri için temel teşkil etmiştir.

1930 yılında Türk tarihiyle ilgili çalışmalar genellikle ilmi tartışmalar çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Özellikle Yusuf Akçura, Fuat Köprülü, Ahmet Refik, Halil Ethem, Necim Asım gibi kişiler etrafında Türklerin tarihine yönelik ciddi ilmi tartışmalar yaşanmıştır. 1930 yılında Türk Ocağı kurultayında Mustafa Kemal'in direktifi üzerine Türk tarihinin araştırılması amacıyla bir tetkik cemiyetinin kurulmasını istedi. Bu direktif üzerine Afet İnan öncülüğünde 16 kişilik bir heyet oluşturuldu. Heyetin amacı: "1-Milli bilinci kuvvetlendirmek için "Milli Tarih" anlayışını yerleştirmek. 2-Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temellerini kuvvetlendirmek. 3-Milli Mücadele ile kabul ettirdiğimiz siyasi istiklalimizi, kültürel anlamda da devam ettirerek, dünya kamuoyunda Anadolu'nun Türk) yurdu olduğunu kabul ettirmek. 4-Türk kültür ve medeniyetini ortaya çıkararak, dünya kültür ve medeniyeti içindeki önemini ortaya koymak. 5-Türklerin san ırktan olmadıklarını kabul ettirmek. 6-Türk ve Türkiye tarihini kronolojik sıraya göre inceleyerek, Türk milletinin çeşitli coğrafi bölgelerde kurdukları devletlerin siyasi ve askeri durumlarını ve bu devletlerin devlet hayatını, ekonomik hayatını ve fikri hayatını ortaya koymak. 7-Yaşamış ve kaybolmuş olan Akdeniz medeniyeti ile Türklerin ilgisini ortaya çıkarmak. 8-Türkiye'nin en eski yerli halkını ortaya koymak. 9-Türklerin Anadolu'da bir aşiretten devlet çıkarmaları mümkün olmadığına göre, onların Anadolu'da var oluşlarının esaslarını açıklamak. 10-İslam Tarihinin gerçek hüviyetini ve Türklerin İslam Tarihindeki rollerini ortaya çıkarmak. 11-Türk Dünyasında kültür birliği oluşturmak" (Aslan, 2004, s. 86). Bu heyetin ilk çalışması Türk tarih tezini ortaya koyacak olan Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eseri oluşturmak oldu (İğdemir, 1973, s. 5). 1931-1932 Orta Mektep Müfredat Programı ile Tarih ve Yurt Bilgisi derslerinde köklü bir değişiklik yaşanmış ve programa göre Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanarak basılan dört ciltlik tarih kitapları, ortaokul ve liselerde temel kaynak olarak gösterilmiş, tarih derslerinde ağırlık Türk tarihine verilmiş ve Türklerin Orta Asya'dan bütün Dünya'ya yayıldığı ve uygarlığının öncüsü olduğu tezi savunulmuştur (Keskin, 2012, s. 114). Yapılan bu değişikliğin ana rahminde Wells'in kaleme aldığı "Cihan Tarihinin Ana Hatları" adlı çalışmanın büyük bir önemi vardır (Kabapınar, 1992, s. 143). Wells'in eserinden esinlenerek Türk Tarih Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı çalışma Türk Tarih anlayışının temelini oluşturmuştur. Bu arada Recep Peker'in hazırlamış olduğu İnkılap Tarihi Ders Notları aşağı yukarı tarih derslerinde verilmesi istenen amacı taşımaktadır.

Tüm bu gelişmeler neticesinde Ankara Hukuk Mektebinde İnkılâp Tarihi Kürsüsünün açılması kararı neticesinde İnkılâp Tarihi dersi İsmet Paşa tarafından verilmeye başlandı. Öyle ki bu dersi İsmet Paşa dışında Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Kemal Tengirşek gibi kişilerin katkılarıyla Milli Mücadele ruhunun verilmesi, Osmanlı hanedanlık kültürünün bir tarafa bırakılması amaçlanmıştır. İnkılap Tarihi dersinin okutulmasının gayesini değerlendiren Ekrem Üçyigit şu hususlara dikkat çekmiştir. "Devrim Tarihi derslerinin amacı elbette bu hedefin Türk gençliği tarafından anlaşılmasıdır. Doğası ve içeriği bilimsel bir açıklıkla kavranmadıkça genç kuşaklardan devrimlerimizin korunması elbette beklenemez. Devrimlerin izin ortaçağdan kalma kurumların birçoğunu devirip, yenilerini getirdiği ortadadır. Devrim Tarihi derslerinin devrimlerimizin savunmasını yapması da doğaldır. Ama bunun için devrilen kurumların ve bunların ürünü olan eserlerin veya kişilerin küçümsenmesi ya da karalanması gerekmez. Oysa bu hataya oldukça sık rastlanmaktadır. Devrimlerin bilimsel gerçekler üzerinde açıklanması ve savunulması yerine, devrimin tasfiye ettiği kurumların karalanması gibi yöntemlerin daha kısa

ve pratik olduğu sanılmaktadır” (Üçyigit, 1992, s. 13). İnkılap Tarihi ders içeriklerinin belirlenmesinden sonra 1933-1934 ders yılından itibaren üniversite ve yüksekokulların son sınıf veya son iki sınıfta bulunan öğrencilere verilmeye başlanmıştır. Dersin amacı da yeni nesillere Atatürk’ün ilke ve inkılaplarını bilinçli bir şekilde anlatmak ve onları Milli Mücadele sağlanıncaya kadar ki safhaları tek tek idrak etmelerini sağlamaktır.

1930 ve 1940’lı yılların tüm Avrupa’da milliyetçilik ve etnosantrik akımların etkili olduğu ve sebeple yazılan birçok ders kitaplarında kendi ulusları övme yönüyle bir oluşumun başladığını ifade etmek gerekir. Yani İnkılap Tarihinde Türklerinde daha fazla romantik bir tarihçilik edasıyla anılması, Mustafa Kemal gibi bir liderin Milli Mücadele’nin tek adam olduğunun ön plana çıkması yadırganmamalıdır. Zira İtalya’da yazılan tarih kitaplarında Mussolini, Almanya’da Hitler ve Rusya’da Stalin ben merkezli bir anlayışla kaleme alınmıştır. İnkılap Tarihinin ilk oluşum aşamasında müfredat bilgileri de Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkışıyla başlar ve Atatürk’ün altı ilkesinin anlatılmasıyla sona ererdi.

İnkılap Tarihi dersi 15 Nisan 1942’de 4204 sayılı yasa ile dersin sorumluluğu Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’ne bağlı olarak kurulan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü’ne verilmiştir. Bu sorumluluk esasında Tek Parti dönemine denk gelmiştir. Atatürk döneminde başlatılan etnosantrik yaklaşım yerini özellikle İnkılap Tarihi kitaplarında müfredatın başında padişah ve saltanat temelli olumsuz bir kurgunun verilmesi akabinde bu olumsuzluğun Milli Mücadele ve yapılan inkılaplarla son bulduğu algısı çok fazla işlenmiştir.

1950 yılında iktidarın değişmesiyle birlikte Demokrat Parti İnkılap Tarihi dersinin içeriğine müdahale etmiştir. Buna göre Demokrat Parti’nin iktidara gelişi ve Celal Bayar’ın cumhurbaşkanı seçilmesi gibi bölümler dersin içeriğine eklenmiştir (Bolat, 2012, s. 259). Özellikle bu dönemde vatandaşlığın İnkılap Tarihi dersiyle ilintili olması amacıyla ders ortaöğretim kurumlarında da okutulmaya başlanmıştır. Diğer taraftan Atatürk’ün özellikle öğrenciler tarafından özümsemesi amacıyla der materyallere bağlı kalınarak fotoğraflarının sınıflara asılması, Atatürk ve Milli Mücadele süreçlerinin birlikte algılanması için gayret sarf edilmiştir. 27 Mayıs Askeri Darbesi, İnkılap Tarihi derslerine 1960 İhtilali de eklenmiştir. Buradaki temel amaç, İnkılap Tarihi dersini ihtilal yoluyla destek sağlamak ve yapılan darbeye meşrulaştırmaktır. 1968 yılında ise İnkılap Tarihi dersi, 1960 Darbesinin ihtilal mantığını bilinçaltına işletmek amacıyla dersin adı Devrim Tarihine dönüştürülmüştür.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası Devrim Tarihi sözcüğü tekrardan İnkılap olarak değiştirilmiştir. Bu defa dersin adı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi olarak belirtilmiştir. Dersin içeriğinde Mustafa Kemal Atatürk’ün daha fazla yer aldığı ayrıca yapılan inkılapların toplumun yararı için olduğu anlayışı ve Osmanlı hanedan kültürüne ciddi bir eleştiri yapıldığı gözlenmiştir. 1981’de kabul edilen 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, yükseköğretimin amacını; Atatürk inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda vatandaşlar yetiştirmek olarak belirlerken, yükseköğretiminde bu ilkeler doğrultusunda düzenleneceğini hükme bağlamıştır (Bolat, 2012, s. 260). Bu arada Ardından 6 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kurumu Kanunu’nun 4. ve 5. maddeleri uyarınca, bütün Yüksek Öğretim Kurumlarında, tüm eğitim ve öğretim süresince okutulması zorunlu bir ders olması kabul edilmiştir. Yine Yüksek Öğretim Kurumu tarafından da bir ders kitabı hazırlanmıştır.

1990 yılında ise dersin süresi yeniden 1 ders yılını içerinde iki döneme indirilmiştir. Bu dersin amaçlarından biri olan geçmiş anlatan statik bir tarih dersi olmaktan ziyade, Türk gençlerinin yakın tarihimizdeki olayları değerlendirip gelecekle ilgili doğru kararlar

alabilmesini sağlayan dinamik bir kültür dersi olması amaçlanmıştır. Diğer taraftan dersin içeriğine yönelik bazı değişimler de yaşanmıştır. Buna göre dersin muhtevasına Osmanlı Devleti'ne olan bakış açısı revize edilmiş ve Osmanlı Devleti'nin son dönemi olan III. Selim ve II. Mahmut ile başlayan ıslahat çalışmalarına yer verilmiştir. Ayrıca yine bu dersle ilgili olarak Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında sürekliliğin sağlanması amaç edinirken, Osmanlı hanedanına yönelik bakış açısı olumlu yönde değiştirilmiştir. Bugün gelinen noktada Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersi özellikle İstanbul, İzmir, Ankara ve Erzurum'daki üniversitelere bağlı olarak Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitülerin açılmasıyla daha nitelikli bir hal aldığı iddia edilebilir. Ayrıca bu enstitülerde lisansüstü ve doktora programlarının açılması hem Milli Mücadele tarihinin özellikle 1923-1950 süreçlerinin disiplinler olarak lokal tarih çalışmalarına yardımcı olmuştur.

Sonuç

Ulus-devlet yapılanmalarının en başat formülasyonlardan biri de kendi ülkelerinin kahramanlıklarının anlatıldığı tarih dersleri olmuştur. Tarih dersleri, devletin ana omurgası olan ideolojilerin taşıyıcısı konumundadır. Türkiye Cumhuriyeti gibi Osmanlı Devleti'nin üzerine inşa edilmiş bir ülkenin adı geçen hususlara dikkat etmemesi beklenemezdi. Zira devlet kurulurken hem resmi tarih tezinin aşılması hem de vatandaşlık unsurunun yerleşmesine yardımcı olmalıydı. Esasında Osmanlı Devleti vatandaşlık ruhunun temelini İslam Tarihi kisvesiyle kahramanlıklarla dolu hanedanlık tarihi üzerine inşa edilmişti. Bu nedenle Cumhuriyet ideolojisinin bu algıyı kırması İslam Tarihi'nden evvel de Türklerin medeniyetler kurduğunu ifade etmek gerekliydi. Bu yapılacak çalışmanın ana paydasını ise milletçilik içerecekti.

Savaş sonrası dönem olan restorasyon sürecinde dünyada mükemmel ırk, mükemmel medeniyetler inşa etmiş algısı Türk tarihçiliğini ciddi manada etkiledi. Bu amaçla yazılan Türk Tarihinin Ana Hatları adlı kitaplar Türklerin İslam'dan önce büyük medeniyetler inşa ettiğini ve Türklerin kurmuş oldukları devletlere ait bilgiler içeriyordu. Recep Peker'in hazırlamış olduğu İnkılap Tarihi Ders Notları temelde bu hususlara değinirse de Milli Mücadele'nin inkılap yönüne destek çıkmıştır. Üniversitelerde hem Osmanlı hanedanlığı bir kenara bırakılırken, Türk milliyetçiliği ve Milli Mücadele sonrası yapılan inkılapların modern devlet oluşturma yolundaki katkılarına ciddi manada yer verilmiştir. Tek parti döneminde okutulan İnkılap Tarihi, artık zorunlu bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır.

1950 yılına gelindiğinde İnkılap Tarihi ders müfredatına bu kez Menderes Dönemi de dâhil edilmiştir. Esasında İnkılap Tarihi dersi iktidarın bir nevi kitlelere ulaşması konusunda bir taşıyıcıya bürünmüştür. 1960 Askeri Darbesiyle de dersin muhtevasına askeri darbenin meşruiyetini ortaya konan başlıklar eklenmiş ve dersin adı Devrim Tarihi olmuştur. Özellikle Askeri Darbenin bir nevi devrim niteliğini yönüne dikkat çekilmiştir. 12 Eylül Askeri Darbeyle birlikte dersin adı bu defa Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi olarak kayda geçerken, ortaöğretimde derse Atatürkçülük adı da eklenmiştir. Askeri darbenin gerçekleşmesinin sebebini Atatürk ilke ve inkılaplarından uzaklaştığı iddiası da ders kitaplarında yer almıştır. 1981'de kabul edilen 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, yükseköğretimin amacını; Atatürk inkılapları ve ilkeleri doğrultusunda vatandaşlar yetiştirmek olarak belirlerken, yükseköğretimde bu ilkeler doğrultusunda düzenleneceğini hükme bağlamıştır. Bu arada Ardından 6 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kurumu Kanunu'nun 4. ve 5. maddeleri uyarınca, bütün

Yüksek Öğretim Kurumlarında, tüm eğitim ve öğretim süresince okutulması zorunlu bir ders olması kabul edilmiştir. Yine Yüksek Öğretim Kurumu tarafından da bir ders kitabı hazırlanmıştır. Bugün üniversitelerin özellikle tarih bölümlerinde hem Cumhuriyet Tarihi dersi bulunmakta hem de Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi dersi okutulmaktadır. Her ikisinin konu içeriği aynı olmasına rağmen, ikisi arasında bir birleşme veya revize edilmesi düşünülmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalarda Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersinin Modern Türkiye Tarihi ya da Türkiye Cumhuriyeti Tarihi adı verilmesi planlanmaktadır. Buradaki temel amaç dersi ideolojik kaygılardan kurtarmaktır. Ayrıca yayınlanan Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi kitaplarına bakıldığında konu bakımından ciddi manada değişiklik yaşandığı söylenilebilir. Artık Osmanlı Devleti'ni dışlayıcı ve eleştirel bir tarz bir kenara bırakılarak, olaylara analiz ve sosyolojik bir tavırla ele alınmaya başlanmıştır.

Kaynakça

- Akın, U., & Arslan, G. (2014). İdeoloji ve Eğitim: Devlet-Eğitim İlişisine Farklı Bir Bakış. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 81-90.
- Akman, Ş. T. (2011). Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik. Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 80-109.
- Aslan, B. (2004). Türkiye'de Milli Tarih Anlayışı Bağlamında Dünden Bugüne İnkılap Tarihi Dersleri. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 81-109.
- Bolat, M. (2012). Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin Oluşum Sürecinde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Dersi'nin Yeri ve Amaçları. The Journal of Academic Social Science Studies, 249-264.
- Demircioğlu, İ. H. (2012). Osmanlı Devletinde Tarih Yazımının Tarih Öğretimi Üzerine Etkileri. Milli Eğitim, 115-126.
- Ercan, Y. (2007). Toplu Eserler III Osmanlı ve Cumhuriyet Tarihi Yazıları. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Hartwell, R. M. (1999). Tarih ve İdeoloji. Liberal Düşünce, 134-143.
- İğdemir, U. (1973). Cumhuriyetin 50.yılında Türk Tarih Kurumu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnal, K. (2008). Eğitim ve İdeoloji. İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Kabapınar, Y. (1992). Başlangıçtan Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Kitaplarına Etkisi. Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 143-177.
- Keskin, Y. (2012). Cumhuriyet Dönemi Ortaokul Tarih Programlarına Yönelik Bir Analiz:Politik ve İdeolojik Yaklaşımların Programa Yansımaları. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 109-128.
- Köprülü, F. (2005). Türkiye Tarihi: Anadolu İstilasına Kadar Türkler. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kurt, Ü. (2012). Türk'ün Biçare Irkı, Türk Yurdu'nda Milliyetçiliğinin Esasları. İstanbul: İletişim Yayınları.

Parlak, İ. (2005). *Kemalist İdeolojide Eğitim*. Ankara: Turhan Kitapevi.

Şimşek, U. (2012). Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Yurttaşlık Eğitimi Üzerine Bir Tartışma . *International Journal of Social Science*, 479-491.

Şirin, İ. (2000). Osmanlı'Da Tarihin Anlam Arayışı. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 555-574.

Taşbaş, E. (2011). Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış. *Mediterranean Journal of Humanities*, 213-223.

Üçyigit, E. (1992). İnkılap Tarihi Ve Atatürkçülük Dersinin Ortaöğretim Programlarındaki Yeri Ve Niteliği. *Ortaöğretim Kurumlarında İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Öğretimi ve Sorunları* (s. 3-30). Ankara: Şafak Matbacılık.

Yapıcı, M. (2014). İdeoloji ve Eğitim. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1-8.

Yılmazcan, F. (1999). *Tek Parti Dönemi Tarih Anlayışı ve Öğretimi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

ANAMUR İLÇESİNİN KIRSAL TURİZM POTANSİYELİNİN KIRSAL KALKINMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd.Doç.Dr.Akif ALTINBIÇAK

Mersin Üniversitesi Anamur Meslek Yüksekokulu

Öz

Kırsal kalkınma gelişmekte olan ülkeler açısından büyük önem taşımaktadır. Kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesinde en önemli araçlardan birisi de kırsal turizmdir. Dünyada turistik arz kaynaklarının kırsal turizm amaçlı kullanılmasıyla kırsal alanların ekonomilerinin güçlendirilmesine yönelik çabalar hız kazanmaktadır. Türkiye, kırsal turizm açısından önemli yörelere sahiptir. Bu yörelerden biri de Anamur ilçesidir. Başta muz ve çilek üretimi olmak üzere ilçe ekonomisinde tarım, en önemli sektör durumundadır. Turizm, ilçede sahip olduğu potansiyele rağmen ekonomik bir sektör olmaktan uzak görünmektedir. Ancak son yıllarda kıyı turizminde olumlu gelişmeler görülmeye başlanmıştır. Kırsal turizm faaliyetleri ise çok düşük bir seviyededir. Anamur'da kırsal turizmin gelişmesi, turizm ekonomisinin güçlenmesi ve kırsal kalkınmaya yapacağı katkılar açısından önemlidir. Bu açıdan, Anamur'un kırsal turizm potansiyelinin ortaya konulması ve kırsal kalkınma açısından değerlendirilmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Kırsal Kalkınma, Kırsal Turizm, Anamur

869

THE EVALUATION OF RURAL TOURISM POTENTIAL FOR RURAL DEVELOPMENT IN ANAMUR DISTRICT

Abstract

Rural development is critically important for developing countries. Rural tourism is one of the most important tools of rural development. There is a great effort in the world to reinforce economies of rural areas by using touristic supply sources for rural tourism purposes. Turkey has important locations for rural tourism. One of them is Anamur District. Agriculture in leading of bananas and strawberry production is main sector in Anamur economy. Although tourism has potential in the district it seems far from being an economic sector. However, in recent years, significant advances have begun to occur in coastal tourism increasingly. Rural tourism activities are very low level. The development of rural tourism in Anamur is important in terms of contributions to the tourism economy and rural development. In this respect, the main purpose of the study consists of the display of Anamur rural tourism's potential and evaluation in terms of the rural development.

Keywords: Development, Rural Development, Rural Tourism, Anamur

1.GİRİŞ

Tüm ülkeler ekonomik kalkınma konusuna büyük önem vererek, vatandaşlarının refah içerisinde yaşamasını istemekte ve buna yönelik politikalar ve stratejiler oluşturmaktadır. Kalkınma, ekonominin büyümesi, yapısının değişmesi ve gelir dağılımının düzeltilmesi, sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi, siyasal ve kültürel alanda iyileştirmeler yapılması ve çevreye, doğaya saygılı olunması olarak tanımlanmaktadır (Gülçubuk, 2006). Kırsal kalkınma ise ekonomik kalkınmayı destekleyici nitelikte, kırsal alanlarda yaşayan insanların sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını istenilen seviyeye getirebilmek amacıyla değiştirmeye yönelik bir süreçtir. Kırsal kalkınma kırsal nüfusun gelir ve refah düzeyinin geliştirilmesi, dengesizliklerin giderilmesi, fiziksel ve toplumsal alt yapının oluşturulması, kırsaldaki tüm olanakların daha iyi değerlendirilmesi yönündeki tüm faaliyetleri ifade etmektedir.

Kırsal turizm, kırsal kalkınmanın en önemli araçlarından biri konumundadır. Kırsal turizm, köy turizmi, tarım turizmi, çiftlik turizmi, yayla turizmi, yeşil turizm olarak nitelendirilmekte beraber, doğa turizmi, eko turizm, macera turizmi, spor turizmi, termal turizm, avcılık-balıkçılık turizmi ile tarih, kültür ve sanat turizmini de içinde barındıran bir turizm türüdür. Avrupa Birliği kırsal turizmi, tarımsal ya da yerel değerlerle bir arada hoşça zaman geçirmeyi amaç edinen turistlere, beklentileri doğrultusunda küçük ölçekli işletmelerde konaklama, yeme içme ve diğer hizmetlerin sunulduğu ve küçük yerleşimlerde gerçekleştirilen faaliyetler bütünüdür şeklinde tanımlanmaktadır (EC, 1999). Özellikle Türkiye’de son yıllarda gelişen kırsal turizm, kırsal yörelerin kalkınmasına yardımcı olarak, bölge ve ülke ekonomilerine katkıda bulunmaktadır. Kırsal turizm, sürdürülebilir turizm anlayışı ile en fazla uyum gösteren turizm çeşididir. Bu sebeple kırsal turizm, doğal ve kültürel mirasın korunmasında ve dünyaya tanıtılmasında önemli bir işleve sahiptir. Yerli ve yabancı turistlerin ihtiyaçlarını, turistik arz kaynaklarını tahrip etmeden karşılamaya çalışan kırsal turizm bu kaynakların gelecek kuşaklara miras olarak bırakılmasına da katkı sağlamaktadır. Dünya genelinde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin çoğunda turistik arz kaynaklarının kırsal turizm amaçlı kullanılmasıyla, kırsal alanların ekonomilerinin güçlendirilmesine yönelik çabalar hız kazanmaktadır. Kırsal turizm alanında elde edilen önemli başarılar kırsal alanların gelişiminde tarım ve hayvancılık sektörünün yanında kırsal turizmde bir alternatif olarak görülmesini sağlamaktadır (Yosmaoğlu ve Ergin, 2003). Kentsel alanlara göre daha az gelir düzeyine sahip kırsal alanların kırsal turizmden elde ettikleri gelirler sayesinde kırsal ile kent arasındaki gelişmişlik farkı zamanla azalmaktadır. Kırsal alanlarda yaşayan insanların yaşadıkları alanlarda yeterli bir gelire sahip olması kırsaldan kente doğru gerçekleşen nüfus hareketliliğini de azaltmaktadır. Bu sebeple kırsal alanlardaki turistik arz kaynaklarına verilen önem de gittikçe artmaktadır. Birçok farklı aktiviteyi içeren kırsal turizm, kırsal alanlardaki temel ekonomiyi tamamlayıcı, yerel ürünlerin kullanımını destekleyici ve yerel etkinliklere katılımı sağlayıcı bir rol izlemektedir (Kiper, 2006).

Kırsal turizmin gelişimini etkileyen faktörleri; turizm faaliyetlerinin yaygınlık kazanması, kültüre duyulan ilginin artması, kitle iletişim araçları ve internet teknolojilerindeki gelişmeler, yöresel ve özel yemeklere artan ilgi, kırsal yörelerdeki samimi insan ilişkileri, ekolojik yaşam bilincinin artması, psikolojik sağlık etkeni, yaşlı ama aktif nüfusun artması, kırsal bölgelerde farklı eğlence alternatiflerinin varlığı, kırsal acentelerin faaliyetleri, kentlerde yaşayan insanların bir kısmının kırsal kökenli olması ve eski hayat tarzına geri dönme isteği duyması, insanların çeşitli dini ve milli bayramlardaki tatillerini kırsal bölgelerde yaşayan eş dost ve akrabalarıyla geçirmeyi tercih etmesi, kırsal bölgeye özgü festivallerin ve şenliklerin ilgi uyandırması, kırsal

turizmin bir kalkınma aracı olarak görülmesi, kırsal kökenlilik ve akrabalık ilişkileri ve nostalji şeklinde sıralayabiliriz (Uçar vd., 2010, Ahipaşaoğlu ve Çeltek, 2006, Soykan, 2000),

Anamur Türkiye'nin en güney ucunda Akdeniz'e kıyısı olan, Toros Dağlarının eteklerinde kurulu mikro klima iklimine sahip hemen her türlü tarımsal ürünün yetiştirilebildiği, koyuları, ormanları, yaylaları, mağaraları ile eşsiz doğal güzellikleri olan, Ören Antik Kenti ve Mamure Kalesi başta olmak üzere birçok tarihi esere ev sahipliği yapan bir tarım ve turizm merkezidir. İlçede ekonomi büyük oranda tarıma dayalı bir görünüm arz etmektedir. Serada muz üretimi ve örtü altında çilek üretimi en önemli tarımsal ve ekonomik faaliyetlerdir. Türkiye'de yıllık muz üretiminin yaklaşık olarak yarısı, çilek üretiminin de üçte birine yakın bölümü Anamur İlçesinde gerçekleştirilmektedir (ANTSO, 2014). Bu yönüyle ilçe başta muz ve çilek üretimi olmak üzere tarımsal üretim ve ticareti açısından oldukça önemli bir merkez durumundadır.

Tarımsal üretim açısından oldukça etkin bir ilçe olan Anamur, sahip olduğu potansiyele rağmen turizmden ve özellikle de kırsal turizmden yeterince yararlanamamaktadır. İlçenin gelişmesinde tarım sektörünün yanında destekleyici unsur olarak turizm sektörünün mutlaka aktif olarak yer alması gerekmektedir. İlçede özellikle sahilde yaz turizmine yönelik çok sayıda küçük ölçekli konaklama, yiyecek-içecek ve eğlence hizmetleri sunan işletme bulunmakta ve bu işletmeler sürdürdükleri faaliyetlerle ilçe ekonomisine katkı sağlamaya çalışmaktadır. Ancak yaz dönemi dışında ilçede etkili bir turizm hareketi yaşanmamakta ve kırsal turizmden ise hemen hiç yararlanılamamaktadır. Anamur'da turizm sektöründe yıldızlı büyük oteller yoktur. İlçede ileride yapılması muhtemel yıldızlı otel inşaat alanları ise 2-3 otel yapılabilecek şekilde son derece sınırlıdır. Bu açıdan yörede turizm stratejisinin başta butik oteller olmak üzere, küçük ve orta ölçekli turizm işletmelerinin desteklenmesi şeklinde oluşturulması gerekmektedir. Stratejinin betonlaşmadan uzak, doğaya ve çevreye saygılı, bütün bir yılı kapsayan, sürdürülebilir bir turizm planlaması yaklaşımıyla özellikle kırsal turizm unsurlarını öne çıkaran bir şekilde oluşturulması büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan çalışmada, Anamur'un kırsal kalkınmasında ekonomiyi tamamlayıcı ve destekleyici en önemli faktör olarak görülen kırsal turizmden, gerekli katkının sağlanabilmesine yönelik olarak, ilçedeki mevcut kırsal turizm potansiyelinin kırsal kalkınma açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2.KIRSAL KALKINMA VE KIRSAL TURİZM

Kırsal kalkınma, kırsal alanlarda yaşayan insanların sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan yapısını değiştirecek biçimde üretim, gelir ve refah düzeylerinin geliştirilmesi, dengesizliklerin giderilmesi, kentsel alanlarda mevcut fiziksel ve toplumsal alt yapının kırsal alanlarda da oluşturulması, tarımsal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesi yönündeki süreçleri, etkinlik ve örgütlenmeleri ifade etmektedir (Geray, 1999). Kırsal kalkınmanın temel amacı, kırsal yörelerin sahip oldukları kaynakların etkin bir şekilde kullanılması, kırsal alanda istihdam olanakları yaratılması ve göçün önlenmesi, kırsal alanlardaki insanların yaşam standartlarının yükseltilmesi ve sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan farklılıkların en aza indirilmesidir. Değişen ekonomik koşullara bağlı olarak kırsal kalkınma politikalarının gündemde olduğu tüm ülkelerde, köylü veya kırsal nüfusa, kalkınma açısından birinci planda yer verilmiştir (Gülçubuk, 2007).

Kırsal turizm ülkeler için bir alternatiftir. Kırsal turizmi bu şekilde bir kırsal kalkınma alternatifi olarak ortaya çıkaran bazı özelliklerin olduğu kesindir. Bu ekonomik ve sosyal içerikli özellikleri en basit haliyle şu şekilde ifade etmek mümkün olacaktır: Kırsal alanlarda yok olup gitme eğiliminde olan geleneksel değerlerin mutlaka hem yöre halkına, hem de ülkeye

kazandırılmasına ihtiyaç vardır. Aksi takdirde kaynak israfı söz konusu olacaktır. Kırsal turizm sayesinde hizmet sektörü, özellikle de ulaştırma, sağlık, eğitim bir canlanma gösterecek; toplum ihtiyaç duyduğu ve beklediği hizmete kavuşacaktır. Kırsal turizm mevcut iş kollarını daha aktif hale getirirken, yeni iş kollarının kırsal alanda hayat bulmasına da hizmet edecektir. Atıl vaziyette bulunan tarihi değerler korumaya alınarak yok olmaktan kurtarılmış olacaktır. Kırsal kesimde kadın, kırsal turizme kattığı yüksek değerle, toplum içerisinde olması gereken değere sahip olmaya bir adım daha yaklaşmış olacaktır (Kuşat, 2014).

Günümüzde kent merkezleri ile kırsal alanlarda yaşayan insanlar arasında gelir dağılımı, yaşam standartları ve yaşam kalitesi açısından adaletsiz bir dağılım söz konusudur. Bu adaletsiz dağılım göç olgusunu da tetiklemektedir. Kırdan kente göç ise kentlerde sosyal, ekonomik ve kültürel sorunların ortaya çıkmasına veya artmasına neden olmaktadır. Bu açıdan kırsal yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla kırsal kalkınma programlarının uygulanması bir zorunluluk olarak görülmektedir. Günümüzde turizm faaliyetlerinin kırsal kalkınmada önemli yer alması gerektiği de kabul edilen bir gerçek halini almıştır. Ekonomilerin kırsal kalkınma için kırsal turizme yönelmelerinin sebebi iç göç değildir. Amaç çoğu zaman deniz kıyılarında artan yoğun baskıyı kırsal alanlara çekmek ya da turizme sunacak ortamların kısıtlılığı nedeniyle kırsal alanlardaki mevcut kaynak potansiyelini değerlendirerek yeni fırsatlar yaratmak şeklinde de karşımıza çıkabilmektedir (Soykan, 2000).

Kırsal turizm, kırsal alanlardaki tüm turizm faaliyetlerini kapsayan bir turizm çeşididir. Kırsal alanlarda ortaya çıkan bir turizm çeşidi olarak kırsal turizm çok yönlü ve farklı sektörlerle ilişkili bir aktivitedir. Tanımlara bakıldığında bazı tanımların kırsal turizm faaliyetlerinin gerçekleştiği yerlerin özellikleri üzerine odaklandığı bazıları ise turistlerin farklı turizm faaliyetleriyle ilgili beklentilerini vurguladığı görülmektedir. Kırsal turizm, kırsal yerleşimlerde yaşayan insanlarla iç içe gerçekleştirilen soyut ve somut birçok kırsal çekiciliğin turistik ürünü oluşturduğu, sürdürülebilirlik ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilen bir alternatif turizm şekli olarak tanımlanabilir. Kırsal turizmi kavram olarak daha iyi bir şekilde anlayabilmek için, onu oluşturan bileşenleri bilmek oldukça önemlidir. Kırsal yöreler kendine has doğal ve kültürel yapılarıyla sanayileşmiş büyük kentlerde oturanların giderek artan rekreatif ihtiyaçlarını geçmişten günümüze karşılamakla birlikte, kırsal turizme yönelik ilk tur programları 19. yüzyılda İngiltere'de doğaya dönüşün yaşanması ile başlamış ve daha sonra bu turizm türü Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerine yayılmaya başlamıştır. Özellikle monoton çalışma ortamından kaçış isteği ve artan boş zaman, kentsel hayatın sıkıcılığından ve stresinden bunalan insanları içinde buldukları yaşam tarzlarından uzaklaşmaya yönlendirmiştir (Yu, 1999).

Daha önceleri büyük ölçüde iç turizm konusu olan kırsal turizm, ulaşım olanaklarındaki gelişmelerle uluslararası turizme konu oluşturmaya başlamıştır (Özçatalbaş, 2006). İlk zamanlarda büyük şehirlerde yaşayan insanların rekreasyon ya da akraba eş dost ziyareti amaçlı olarak genellikle günübirlik gerçekleştirdiği bir turizm faaliyeti olan kırsal turizm, bugün insanların tatillerinin tamamını geçirmek için uzun süreli olarak tercih edebildikleri çok uzun mesafedeki destinasyonları kapsayabilen bir turizm türüne dönüşmüştür. Bu noktada kırsal turizm, insanların kendi kültürlerinden ve yaşam tarzlarından farklı, teknolojiden, karmaşadan, stresten arındırılmış, farklı ve otantik çekicilikler sunan bir hayatı deneyimleme ihtiyacına cevap veren bir niteliğe bürünmüştür. Genel olarak turizmin gelişiminde her ne kadar boş zaman ve gelir faktörleri etkiliyse de kırsal turizmin gelişiminde bu faktörlerin yanı sıra eğitim ve kültür düzeyinin artması, çevre ve sağlıklı yaşam bilincinin gelişmesi, organik gıdalara ilginin artması, doğayla iç içe olma isteği gibi faktörler de etkili olmuştur (Uçar vd, 2010). Kırsal turizmin

gelişmesi kırsal yörelerdeki turizm arzının çeşitliliğine bağlıdır. Kendine özgü çekiciliklere sahip kırsal bölgelerde gerçekleştirilecek turistik faaliyetlerin, o bölgenin yapısıyla ve kapasitesiyle uyumlu olması gerekir. Bu durum kırsal turizm faaliyetlerinin planlı ve kontrollü olarak gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Kırsal turizm sayesinde, kırsal alanlarda, üretilen ürünlere olan talep artmakta ve bunun sonucunda ürün gerçek değerini bulabilmektedir. Gerçek değeriyle satılan ürünler yöredeki üreticinin gelir seviyesini arttırmaktadır. Kırsal turizm, kırsal alanlarda istihdam, ek gelir, kişisel gelir, yaşam düzeyi ve kamu gelirlerini olumlu yönde etkilemektedir. Kırsal alanlardaki turistik değerler kırsal turizm sayesinde etkin biçimde kullanılabilir. Kırsal turizm kültürel zenginlik oluşturan ağaç işleri, halı, kilim, el işlemleri, süs malzemeleri gibi geleneksel zanaatçılara ve el sanatlarına daha fazla önem verilmesini ve bunların birer gelir kaynağına dönüşmesini sağlamaktadır. Kırsal turizm ile daha düşük maliyetli ve daha hoş vakit geçirmeyi sağlayan tatil olanağı yaratılmaktadır. Böylelikle alım gücü düşük olan kesimlerin de turizme katılması sağlanmaktadır. Kırsal turizmin gelişmesi ve yörede oturanların kırsal turizmden gelir elde etmeleri sonucunda kırdan kente doğru olan göç engellenmektedir. Kırsal turizm kırsal alanlarda, iletişim, ulaştırma v.b. altyapı olanaklarının gelişmesini beraberinde getirmektedir. Kırsal turizm iç ve dış turizmi canlandırmaktadır. Kırsal turizm doğal ve yapısal kaynakların korunmasına, yeniden yapılandırılmasına ve güçlendirilmesine yardımcı olur. Uluslararası düzeyde kabul gören kalite standartları ile doğal kaynaklara erişim sağlar. Kırsal yaşama kaliteli alt yapı ve fiziksel çevre olanağı sağlar (Uçar vd ., 2010, Çeken vd., 2007, Soykan, 2006, Esengül, 2005).

3. ANAMUR İLÇESİNİN KIRSAL TURİZM POTANSİYELİ

Anamur adını; Anemurium antik kentinden almıştır. Latince olan bu kelime anem, burun; ourium, rüzgar; anlamına gelir ve yaz sıcağında bile rüzgarın hiç kesilmediği bu kente "Rüzgarlı Burun" da denilmektedir. Tarihin geçmiş antik çağlarına uzanan bu kentte Luwiler, Arzavalar, Kikyalılar, Kueler, Selefkoslar, Kizuvatnalılar, Hititler, Asurlular, Persler, Romalılar, Bizanslılar ve Araplar uzun süre egemenliklerini sürdürmüşlerdir. En uzun egemenlik ise Türklere aittir. Anamur, Milattan Önce 333 yılında Büyük İskender'in burayı ele geçirmesiyle Makedonya Krallığı'na bağlanmış ve "Anemurium" ismini almıştır. Anamur, M.Ö. 1.yüzyılda Roma, ardından Bizans egemenliğine girmiş ve Bizans döneminde tekrar inşa edilmiştir. Daha sonraları sırası ile Arap, Bizans, Anadolu Selçuklu, Bizans, Kilikya Ermeni Krallığı'nın eline geçmiştir. 1228 tarihinde Selçuklu'nun eline geçen Anamur, 1243 tarihinde ise tekrar Kilikya Ermeni Krallığı'nın ve 1275 tarihinde Karamanoğlu Beyliği'nin eline geçmiştir. 1471 yılında ise Osmanlı İmparatorluğu Anamur'u egemenliği altına almıştır.

Akdeniz bölgesinde bulunan Anamur, doğusu Bozyazı, batıda Antalya İline bağlı Gazipaşa, kuzeyde Karaman İline bağlı Ermenek İlçesi, güneyde Akdeniz ve Kıbrıs ile çevrilidir. İlçenin yüzölçümü 1282 kilometrekaredir. Anamur ilçesinin %60'ı orman, %16'sı çayır mera, %15'i tarım alanıdır ve %9'unu ise diğer alanlar oluşturmaktadır. Orta Toros Dağlarının Akdeniz'e inen kolları ilçe topraklarının içinden geçer. Bu nedenle arazi engebeli ve dağlıktır. Kıyıda 5-10 km içerlerde 500-1500 metre arasında yüksekliğe sahip dağlara rastlanmaktadır. Anadolu'nun Akdeniz'deki en güney noktası olan "ANAMUR BURNU" ilçenin 7 kilometre batısındadır. Bugün ilçenin kurulduğu Çorak ovasının batısında Sultansuyu, doğusunda Anamur Çayı (Dragon) ilçenin iki önemli akarsuyudur. İlçenin iklimi karakteristik Akdeniz iklimi olup, yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlıdır. Yıllık yağış toplamı 1032

m³'dür. Yıllık ortalama yağışlı gün sayısı 75 gündür. Akdeniz'in en güzel ilçelerinden biri olan Anamur'un 2007 yılında 63 850 olan nüfusu, 2014 yılı kayıtlarına göre 63 983'dür. Nüfus son 7 yılda hemen hiç değişmemiştir. Bunda en önemli faktörün dış illere göç olgusu olduğu tahmin edilmektedir. Anamur'un yaz aylarındaki nüfusunun ise 100.000' i geçtiği tahmin edilmektedir (ANTSO, 2014).

3.1.Kültürel Çekicilikler

Anemurium Antik Kenti

Anamuryum, bugünkü Anamur ilçe merkezinin 7 km kadar güney- batısında yer almakta olup, söz konusu ilçeye asfalt bir yolla bağlıdır. Eski kente ait kalıntıların çok geniş bir alana yayılmış olması, şehrin büyüklüğünü ve önemini ortaya koymaktadır. Bugün eski antik kentten kalma düzensiz taşlardan yapılmış ve iyi korunmuş surlar bulunmaktadır. Pek çok mazgal ve kuleleri olan surlar, akropol ile kıyı düzlüğünde buna bitişen şehir kısmını çevirmektedir. Kıbrıs'a yakın olması yüzünden özellikle Romalılar zamanında bir ara istasyon konumunda olan Anemurium, aynı zamanda kara yoluyla, Toroslardaki en önemli Roma kentlerinden biri olan Germanikopolis ile bağlantılıydı. Bunun sonucu olarak kent, bu bölgedeki doğal kaynakların ihraç edildiği önemli bir ticaret kenti olmuştur. Anemurium M.S. 260'da Sasaniler tarafından ele geçirilmiş, M.S. 4. ve 5. yüzyıllarda Toroslardan gelen korsanlar kenti sık sık tahrip etmişlerdir. M.S. 650 yılında Arap akınlarına uğrayan kent bu tarihten soma terk edilmiştir. 12 ve 13 yüzyıllarda Selçuklular ve Karamanoğulları hakimiyetine giren kent böylece Türk egemenliğine geçmiştir.

Mamure Kalesi

Mamure Kalesi, Antalya-Mersin karayolu üzerinde Anamur'a 8 km uzaklıkta Bozdoğan Mahallesi sınırları içerisinde yer alır. Üç bölümden oluşan kalenin 39 kulesi, camisi ve hamamı bulunur. Mamure kalesi birçok Anadolu kalesinde olduğu gibi antik temeller üzerine kurulmuştur. 1988 yılında Anamur Müzesi Müdürlüğünce yapılan kurtarma kazılarında M.S. 3. ve 4. yüzyıllara ait tabanları mozaik döşeli yapı kalıntıları ortaya çıkartılmıştır. Mamure kalesi 14. yüzyılda Karamanoğulları tarafından önemli ölçüde onarım gördüğünden adı "Mamure" olarak değiştirilmiştir. Kale daha sonra 15 ve 16. yüzyıllarda küçük onarımlar görmüş, 18. yüzyılda Osmanlılar tarafından yeni eklentiler yapılmıştır.

Mamure Kale Cami

Cami, Mamure kalesi içerisinde yer alır. Yapıya basık kemerli taş kapıdan girilir. Merkezi kubbeli yapıda, sekizgen tambura geçiş Selçuk üçgenine benzeyen yapılarla sağlanmıştır. Camide, duvarlarda taş ve tuğla sıraları uyum içinde örülmüş kubbeye geçişte ve saçaklarda tuğladan tırnak süsleri yapılarak güzel bir etki yaratılmıştır.

Mamure Hamamı

Mamure hamamı, Mamure kalesinin yol aşırı kuzeyinde yer alır. Hamamın giriş bölümü yıkılmış, soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık bölümleri sağlam olarak zamanımıza gelebilmiştir. Küçük ölçekteki yapı ahşap hatıllarla desteklenmiş moloz taşlarla inşa edilmiştir (Gürbüz ve Uysal, 2003).

Alaköprü

Ala Köprü, Anamur-Ermenek karayolunun 13. kilometresinde Dragon çayı üzerinde yer alır. Ana yatak üzerinde 19,65 metre açıklığında tek gözlü bir köprüdür. Uzunluğu 54 metre olan köprünün korkulukları dıştan belirmsiz duvarın uzantısıyla sonuçlanır. Yazıtı olmayan köprü, 14. yüzyılda Karamanoğulları tarafından yaptırılmış bir mimarlık harikasıdır ve halen kullanılmaktadır.

Akcamı

Akarca Mahallesi'nde bulunan merkezi planlı tamamen kesme taştan kubbeli bir camidir. Karamanoğulları döneminde 1326 yılında yapılan cami, daha sonra eklenen yivli minaresi ile ilgi çekicidir. Yapının karşısında Karamanoğulları'ndan kalma bir han ve bir köprü bulunmaktadır.

Akarca Hanı

Akarca Mahallesi'nde Ak caminin karşısında yer alan yapı moloz ve kayan taşından inşa edilmiş olup, tek sahninli ve tonoz örtülü bir yapıdır.

Titiopolis Antik Kenti

Titiopolis antik kenti Anamur ilçe merkezinin yaklaşık 2 km kuzeybatısında bulunan Kalınören Mahallesi'nde bulunmaktadır. Ören yerinde Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerini içine alan kalıntılar yer alır.

Anamur Müzesi

Anemurium antik kentinde Amerikalı ve Kanadalı bilim adamları tarafından 1960 yılında başlatılan bilimsel arkeolojik kazılar yöredeki tüm kültürel kalıntıların değerlendirilmesi amacıyla Anamur ilçesine bir müze yapılması fikrini ortaya çıkarmıştır. Müzede tarihi eser sayısı bugün için 21107 adete ulaşmış; 3960 adet arkeolojik eser, 857 adet etnoğrafik eser, 16116 adet sikke, 168 adet mühür, 1 adet tablet ve 5 adet el yazması eser bulunmaktadır.

Anamur Evleri

Anamur'da yöreye özgü sivil tarihi mimari örnekleri, Anamur merkezde yoğun olmak üzere Ortaköy de yer almaktadır. Konutlarda geleneksel yapı, zeminde ahır üzerine iki kat şeklindedir. Evlerde üst kat oturma yerleri genellikle orta sofadan köşelerdeki odalara açılan kapılar, birbirini dik olarak kesen sahninlerle haç planı oluştururlar (Gürbüz ve Uysal, 2003). İlçedeki en önemli Anamur evleri ise Kısa Kahyaoğlu Konağı, Hacı Ali Bey Konağı, Hakkı Efendi Konağı, Nazifoğlu Konağı ve Karamanoğlu Konağı'dır.

3.2.Kırsal Alanlardaki Kültürel Çekicilikler

Anamur'da şehir merkezinde yer alan birkaç Anamur Evi, Akcamı, Akarca Hanı, sahilde bulunan Müze, 2 kilometre kuzeybatısındaki Titiopolis Antik Kenti; yakın çevresinde yer alan 7 kilometre güney batısındaki Anemurium Antik Kenti ve 8 kilometre doğusundaki Mamure Kalesi dışındaki tarihi yapılar ve kalıntılar Anamur kırsalında yer almaktadır. Bunların en önemlileri Demiroluk, Köristanlık, Boncuklu Kale, Azitepe, Kızıl Kilise, Anıtlı Gözetleme Kulesi, Otak Şapeli, Ayvasıl Kalıntıları, Kandacık Mezarlığı, Arap Çukuru, Şihardıcı, Halkalı Kalıntıları, Abanoz Kalıntıları, Zincirlitepe, Filir Kalesi, Göztaş, Ovabaşı, Ninfeum, Zavrak Taş, Kudret Kalesi, Cennet Koyu, Çoban Kalesi, Tol Kervansarayı, Ören Deniz Feneri'dir.

Demirölük

Anamur-Ermenek karayolunda Abanoz Yaylası'ndan 18 kilometre sonra sağda Demirölük kalıntılarının bulunduğu yere ulaşılmaktadır. Bu kalıntılar içinde ilk dikkati çeken blok kayalar üzerine oyularak yapılmış kaya mezarlarıdır.

Köristanlık

Anamur-Ermenek karayolunda Akpınar Yaylası'nı geçtikten sonra Iconium, Germanikapolis üzerinden Anemurium'a ulaşan antik yol üzerinde bulunan yörede "Çandır" olarak bilinen ören yerine gelinir. Antik şehirde kuzey batı yönünde çok sayıda kaya mezarı yer alır. Mezarların cephesi tapınak tarzında ve iki sütun ile dekore edilmiştir.

Boncuklu Kale

Anamur Ermenek karayolunun 3. kilometresinde solda hakim tepeler üzerinde ormanlık saha içerisinde Boncuklu Kale kalıntıları yer almaktadır. Antik kentin merkezini oluşturan kale kesme taştan ve oval formda inşa edilmiştir. Sur içlerinde bir tarafı açık formda 34 mekan yer alır. Mekanların üstü kenarları 1 metre yüksekliğinde burçlarla çevrilmiştir. Kalenin beden duvarlarının köşeleri kare formunda kulelerle desteklenmiştir.

Azıtepe

Anamur Bozyazı karayolunda Çarıklar Mahallesi sınırları içerisinde Azıtepe kalıntıları yer almaktadır. Antik yerleşimin en doğusunda M.S. 4.yüzyıla ait geniş ölçekli bazilika yapısı görülür. Ören yerinin güney doğusunda ise moloz taştan örülmüş hamam yer almaktadır.

Kızıl Kilise

Anamur'un 8 kilometre kuzeyinde Kızıllaliler Mahallesi içerisinde yer alır. Ören yeri içerisinde üç ibadet bölümüne sahip bir dini yapı görülür. Yapı 5. ve 6. yüzyıl Isaura yapılarını çağrıştırmaktadır.

Anıtlı Gözetleme Kulesi

Yapı Anamur-Alanya karayolunun Yakacık Mahallesi içerisinde yer alır. Yapı, kesme taştan kalın temeller üzerinde ve iki katlıdır. Mekan açıklıkları yuvarlak taşlı, üst örtü beşik çatılıdır. M.S. 4. ve 5. yüzyıllarda yapıldığı sanılan gözetleme kulesi, dönemin önemli bir karakol yapısı örneğidir.

Otak Şapeli

Anamur-Alanya karayolunda Yakacık'tan sonra sağa dönünce 10.kilometrede solda Kaledran Çayı'nın kenarında Otak Şapeli yer almaktadır. Geç Bizans dönemine ait yapı moloz ve kesme taştan tek bölümlü, iki yanında dini tören odaları bulunan küçük bir yapıdır.

Ayvassıl Kalıntıları

Anamur - Ermenek karayolundan 2 kilometre uzaklıkta, sağda basit kale surları, yapı kalıntıları ve bir hamam yer almaktadır.

Kandacık Mezarlığı (Nekropolü)

Anamur Ermenek karayolunda Malaklar Mahallesi yakınlarındaki Kandacık Nekropolünde Roma dönemine ait küp biçiminde mezarlar ve diğer yapı kalıntıları görülür.

Arap Çukuru

Çukur Abanoz Mahallesi yakınlarında Arap Çukuru mevkiinde yüksek kayalar üzerinde yer alan yüzlerce oyuk bulunmaktadır. Ören yerinde ayrıca üçgen çatılı haç kabartmalı kaya mezarları görülür.

Şihardıcı

Arap Çukuru yakınlarında yüksek bir hakim tepe üzerinde yer alan antik kent aşırı tahrip olmuştur. Ören yerinde görülen sütun başlıklarının ve diğer mimari parçaların önemli tarihi yapılara ait olduğu tahmin edilmektedir.

Halkalı Kalıntıları

Anamur-Ermenek karayolu üzerinde Abanoz Yaylası'nı geçtikten sonra solda ormanlık saha içerisinde Halkalı kalıntıları yer almaktadır. Ören yeri içerisinde Roma dönemine ait üçgen alınlıklı ve sütunlu kaya mezarları dikkat çekmektedir.

Abanoz Kalıntıları

Anamur-Ermenek karayolunda Abanoz Yaylası'nda sağda hakim tepeler üzerinde son derece tahrip olmuş kent kalıntıları görülür. Antik kentin sağında mezarlık sahasında sağlam kalabilmiş kaya mezarları yer almaktadır.

Zincirlitepe

Anamur'un batısında Kızıllaliler mahallesinin kuzeyinde henüz tanımlanamamış sayısız tarihi yapı kalıntısı ve mezarlık alanı yer almaktadır.

Filir Kalesi

Anamur'un kuzeybatısında Filir Kalesi kalıntıları yer almaktadır. Ören yerinde Geç Roma dönemine ait bir sarnıç, basit kale surları ve mezarlık alanı görülmektedir.

Göztaş

Anamur'un batısında Sarıdana Mahallesi sınırları içerisinde solda bir tepe üzerinde zamanın etkisiyle işlevleri anlaşılamayan mimari kalıntılar yer almaktadır.

Ovabaşı

Anamur'un batısında Ovabaşı Mahallesi sınırları içerisinde bulunan ören yerinde Geç Roma ve Bizans dönemlerine ait belirgin bir yapı, sarnıçlar ve mezarlık alanı görülmektedir.

Ninfeum

Sarıdana Mahallesi yakınlarında yer alan anıtsal çeşmenin, sütunlu cephesi ortası aslan ve medüsa başlarıyla dekore edilmiştir. Yapı Roma dönemine aittir.

Zavrak Taş

Anamur'un kuzey batısında Filir Kalesi yakınlarında yer alır. Kalıntı yörenin gri renkli blok taşlarından yapılmıştır. Taşın tam merkezinde apsis biçimindeki geniş açıklık nedeniyle zavrak (pencere) taş diye adlandırılmıştır. Dinsel tören amaçlı kullanıldığı sanılan anıt eserin Hitit dönemine ait olduğu sanılmaktadır.

Kudret Kalesi

Anamur'un yayla kesiminde Kaş Yaylası'nın karşısındaki bir tepe üzerinde Roma dönemine ait kale surları ve diğer yapılara ait kalıntılar görülmektedir.

Cennet Koyu

Anamur-Gazipaşa yolunun 17. kilometresinde soldaki alan içerisinde zamanımıza gelebilmiş bir bazilika ile diğer tarihi yapı kalıntıları yer almaktadır.

Çoban Kalesi

Anamur-Gazipaşa yolunun 15. kilometresinde solda deniz kenarında sık ormanlık sahada, yüksek bir tepe üzerinde yer alan Çoban Kalesi, geniş avlu çevresinde çok sayıda odalardan oluşan bir plana sahiptir. İki katlı yapı yüksek duvarlarıyla gotik etki yaratır. 16.- 17. yüzyıllara ait yapının bir Osmanlı derebeyine ait olduğu tahmin edilmektedir.

Tol Kervansarayı

Tol Kervansarayı Alanya karayolunun 22. kilometresinde, Demirören Mahallesi'nde yer almaktadır. Yörenin sert kırmızı ve sarı renkli kaya ve moloz taşları ile inşa edilmiş yapı, güney kuzey yönünde iki bölümlü olup yuvarlak tonoz örtülüdür. Yapılış tarihini belirten herhangi bir yazıt bulunmamakla birlikte 14-15. yüzyıllara ait olduğu sanılmaktadır.

Ören Deniz Feneri

Türkiye sahillerinin en güney ucunda bulunan Anamur Ören Deniz Feneri, 1911 yılında Fransızlar tarafından inşa edilmiştir. Fener sur duvarlarının hemen önünde yer alan silindirik şekilde bir kuleden oluşmaktadır. Denizden 54 metre yükseklikteki çakar Fenerin görünme mesafesi 15 mil, kulesi ise 12 metre yükseklikte bulunmaktadır. Deniz feneri tarihi bir yapı olmasına rağmen halen faal durumdadır.

3.3.Doğal Çekicilikler

Anamur sahip olduğu kültürel çekicilikler yanında önemli derecede doğal yapılar ve güzelliklere sahip bir ilçe görünümündedir. Anamur'da başta dünyanın 2. derin mağarası olarak kabul edilen Çukurpınar Mağarası olmak üzere Üğü, Köşekbükü, Bicikli, Kazıklar, Dede Mağaraları gibi irili ufaklı birçok önemli mağara bulunmaktadır. Mağaraların yanında eşsiz dağlar ve ormanlar, başta Kaş, Abanoz, Akpınar Yaylaları olmak üzere birçok önemli yayla, Dragon ve Sultansuyu gibi akarsular, Pullu ve Dikilitaş gibi Milli Parklar Anamur'un en önemli doğal varlıklarıdır. Anamur, Türkiye'deki en önemli üreme alanı olması açısından Caretta Carettalar ve Türkiye'deki en önemli yaşam alanı olması açısından da Akdeniz Fokları'na ev sahipliği yapmakta; av yaban hayatı çeşitliliği ve zenginliği ile de eşsiz bir konumda bulunmaktadır.

Çukurpınar Mağarası

Anamur'un kuzeyinde 46 kilometre uzaklıkta 1890 metre yüksekliktedir. Çukurpınar mağarası, dünyanın en derin mağaraları sıralamasında Fransa'daki mağaradan sonra ikinci sırayı almaktadır. 1990 yılında bulunan ve Türkiye'nin en büyük mağarası olduğu söylenen mağarada, Boğaziçi Üniversitesi tarafından yapılan keşiflerle 1420 metreye kadar ulaşılmıştır.

Üğü Mağarası

Üğü Mağarası ise Anamur Ermenek karayolunun 12. kilometresinde Karalarbahşiş mahallesi çıkış kısmından Kükür mahallesine doğru uzanan dere yolu üzerindedir. Aynı zamanda bu yol Anamur içme suyunun da geldiği Kükürpınar suyunun Anamur'a getirilişi sırasında inşa edilmiş bir yoldur. Bu suyun çıktığı yer Üğü deliğidir. Yer yer geniş göllere rastlanır. Mağara içinde birbirine geçit veren beş ayrı bölüm bulunmaktadır. Tavan yüksekliği yer yer 10-20 metre arasında değişiklik gösterir. Keşfedilen kısımlarda altı adet göl bulunmakta ve bu göllerin bir kısmı bir hayli derindir. Bugüne kadar mağara içinde pek fazla araştırma yapılamamıştır. Anamur'un 500 metre kuzey doğusunda bulunan Üğü mağarasına diablaz (çatlak)tan girilir. Mağara içi fosil konumunda olup, küçük bir salondan oluşur.

Köşekbükü Mağarası

Anamur'un kuzey batısında bulunan Ovabaşı mahallesini geçtikten sonra 15. kilometrede Köşekbükü mağarasına ulaşılır. Toplam 500 metre genişliğindeki mağara ışıklandırılarak turizme açılmıştır. Çevresinde 4. zamana ait tabaklanmış kaya dokuları yer alır. Mağara içi sayısız sarkıt ve diktlerden oluşmuştur. Mağaranın astım hastalığına iyi geldiği bilinmektedir. Nem oranı %80, hacim basıncı 762 mm ve sıcaklığın 18 derece olduğu Köşekbükü Mağarası 3 bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümünün adı Huzur, ikinci bölümünün adı Şifa, üçüncü bölümünün adı dilektir. Mağarada basınç 760- 762 mm, sıcaklık 18-19 derece, rutubet ise %80 dolayındadır.

Bicikli Mağarası

Abanoz yaylasındaki suyun gözü olarak bilinen Bicikli mağarası sarkıt ve diktlerden oluşur. 700 metre uzunluğunda ve yedi bölümden oluşan bir mağaradır.

Kazıklar Mağarası

Anamur'a 25 kilometre uzaklıktaki Karaçukur mahallesinde bulunan Kazıklar mağarası içerisinde mağara gölü yer almaktadır.

Dede Mağarası

Anamur'un kuzeyinde bulunan Yukarı Kükür mahallesinden üç saatlik bir yürüyüşle Dede mağarasına ulaşılır, mağara içi yaklaşık 40 metre olup fosil konumunda bulunmaktadır.

Anamur Yaylaları

Kışın Anamur sahillerini kışlak olarak kullanan Yörükler, yaz gelince hayvanlarla birlikte Toros Dağlarının karlı zirvelerine göç ederler. Yazın kavurucu sıcaklarından, serin karlı dağlara, yaylalara çıkılır. Yaylalar halkın yaz mevsimini sahilden göçerek geçirdiği 1000 ile 1800 metre yüksekliğe kadar olan yazlık yerleşim yerleridir. Yaylacılık kavramı içerisinde çeşitli kış hazırlıklarının yapılması, dinlenme, temiz havadan yararlanma, sıcaktan korunma ve sağlığını koruma, hayvan otlatma, sütün peynirin, tereyağının, balın, meyve ve sebzenin üretimi ve tüketimi de bulunmaktadır. Yayla yakılan ateşleri, yapılan şenlikleri, düğünleri, eğlenceleri, gelenek, görenek, adet ve töreleri ile ortak bir yaşama ve paylaşım biçimidir. Başta Kaş, Abanoz, Akpınar olmak üzere Kaysan, Berem, Barçın, Halkalı, Saren, Türke, Adamdaş, Kaş Pazarı Yaylaları Anamur'un belli başlı yaylalarıdır.

Dağlar ve Ormanlar

İlçede bulunan Toros sıra dağlarının başlıcaları, Alamusa Dağı 2013 metre, Karagedik Dağı 650 metre, Dayılı Sarmış Dağı 1316 metre, Elmakuz Dağı 1600 metre yüksekliktedir. Dağların

denize bakan kısımlarında platolar oluşmuştur. Anamur'dan sonra Bozyazı ilçesini de içine alan bu geniş platonun suyunu Anamur'da Dragon "Arymagdus", Sultansuyu, Bozyazı'da Sini Çayı Kaledranda Anıtlı (kaladran) Çayı denize boşaltır. Anamur sınırları içinde ilçe ekonomisine büyük katkıları bulunan ormanlar, 853 kilometrekarelik bir alana sahip olup, ilçe yüzölçümünün % 60'ını teşkil etmektedir. Anamur çevresinde ormanları oluşturan bitki örtüsü kızılçam, karaçam, sedir, köknar, ardıç, meşe, kavak, dişbudak, şimşir, çınar, tesbi, piynar meşesi ve tüm Akdeniz'e özgü makilerdir. Anamur ve çevresinde Toros ilçelerinden inen dağların uç noktaları büyümlü bir ortam yaratarak falez kayalıklarla bütünleşir. Denizden dağlara doğru çıkıldıkça sayısız yayla yerleşimine ulaşılır. İlkbaharda dağ zambaklarının yanında çok sayıda çiçeğin ve endemik bitkilerin süslediği dağlar bir renk cümbüşü içinde sonsuz etki yaratırlar. Masmavi denizi, çam kokusuyla, ormanlarıyla, doğal güzelliklere sahip bir ilçe olan Anamur'un ormanlarının mantar çeşitleriyle donanmış zengin bir doğal yapısı bulunmaktadır.

Dragon Çayı ve Sultansuyu

Dragon Çayı (Anamur Çayı-Kocaçay) ve Sultansuyu ilçenin önemli iki akarsuyudur. Anamur ovası topraklarını, batıda tam orta yerinden Sultansuyu, doğusunda yine ovanın tam ortasından Dragon Çayı denize doğru dimdik akarak keser. Dragon Çayı yaklaşık 35 kilometre uzunluğu ile Torosların eteklerinden Çatalyatak, Yellice ve Kızcağız tepelerinden bir yeraltı nehri olarak doğar. Sugözü Mahallesi'ne çok yakın bir mesafede suyun çıkışı, ilkbahar aylarında görülmeye değerdir. Çeşitli yerlerden yüzlerce metre fişkırarak ve uğultu çıkartarak yeryüzüne çıkan su ilginç görüntüler oluşturur. Dragon Çayı, Kaş, Masat ve Gökçe Dereleri ile birleşerek derin bir yatak içinden Akdeniz'e dökülür. Dragon Çayı, kano ve nehir kayağı sporuna elverişlidir. Kılıç deresinin Dragon Çayına karıştığı noktadan parkura başlayıp, yaklaşık 10 km. güneyindeki tarihi Alaköprü'de sonuçlandırılacak bir parkura sahiptir. Parkur başlangıcına, Anamur - Ermenek karayolunun 12. kilometresindeki Çaltıbükü Mahallesi yol ayrımından yaklaşık 15 kilometre sonra ulaşılır. 1-2 zorluk derecesinde olan Dragon Çayı'nın bazı bölümleri suyun debisinin arttığı dönemlerde 3 zorluk derecesine ulaşmaktadır. Gününbirlik piknik için en uygun yerlerden biri olan Dragon Çayı'nın kıyıları yaz mevsiminde, buz gibi suyu, koyu gölgelikleri ve balık yemek için uygun ortamları sizlere sunar. Sultansuyu Çayı, Karaçukur ile Sarıdana Mahallelerinin arasında kalan Karaçukur Deresi ile Korucuk Deresi, Köşekbükü Deresi, Değirmen Deresi, Kumlu Geçit Deresi ve Çiçek Deresi gibi bir çok derenin sularını kış aylarında denize aktaran çaydır.

Pullu ve Dikilitaş Milli Parkı

Pullu ve Dikilitaş Orman İçi Milli Parkı, Anamur'un Bozdoğan mahallesi içinde Anamur-Bozyazı yönüne çıkışın 7. kilometresinde yer alır. Parkın yanında yükselen Pullu Tepesi, Akdeniz'in kumsalı, çam ve maki ağaçlarından oluşan ormanıyla mükemmel bir dinlenme ve piknik parkıdır. Anamur Pullu ve Dikilitaş Orman İçi Milli Parkı, denizin, ormanın, kumun birleştiği ender yerlerden biridir. Milli Park 1000 kişi konaklama kapasitesine ve 180 adet çadır kurma alanı ve 30 karavanlık parka sahiptir. Su, elektrik gibi tüm ihtiyaçlar için yeterli bir altyapıya sahip olan parkın, alışveriş, kafeterya, lokanta, pansiyon, karavan, çadır, kabin ve duş hizmetleri gibi olanakları bulunmaktadır. Çok güzel bir koya sahip olan Milli Park, doğa ve sessizlik arayanlar için çok ideal bir yerdir. Milli Park, dağı, denizi, iklimiyle zengin doğa nimetlerini yaşatan bir alanda hizmet vermektedir. Park aynı zamanda deniz, orman ve yaban hayatının bulunduğu, güzel bir milli parktır. Caretta caretta kaplumbağalarının yumurtalarını bıraktığı bir kaç kumsaldan biridir.

Deniz Kaplumbağaları (Caretta Caretta) ve Akdeniz Fokları

Sini kaplumbağası adıyla da bilinen *Caretta caretta*, yaklaşık 106 milyon yıldan beri dünyamızda yaşamaktadırlar. Değişimleri milyonlarca yıl sürmüş ve ayakları yüzgeç şekline dönüşmüş, ağır ve kocaman gövdeleri yassılarak daha hafif ve su yaşamına elverişli bir biçim almıştır. Bunların yedi değişik türü, dünyamızı çevreleyen sıcak ve ılıman okyanuslarda hâlâ yaşamaktadırlar. Dişilerin karaya çıkarak yuva yapıp yumurtladıkları kısa devreler dışında, bütün hayatlarını suda geçirirler. Türkiye sularında bu türlerden sadece iki tanesi yaşar: Sini Kaplumbağası (*Caretta caretta*) ve Yeşil Kaplumbağa (*Chelonia mydas*). Oksijeni havadan almalarına rağmen uzun süre su altında kalabilen bu kaplumbağalar, yumurtalarını gece vakti kumsallarda açtıkları çukurlara gömerler. En önemli yumurtlama bölgesi Akdeniz Sahili'nde Adana Yumurtalık İlçesi, Belek, Anamur, Köyceğiz ve Dalyan sahilidir. 2006 yılı içinde Belek'te 1000 civarında, Anamur'da 2007 yılında ise 1040 adet yuva tespit edilmiş ve koruma altına alınmıştır. Bu verilere göre Anamur, Carettaların Türkiye'de en önemli üreme alanıdır. Carettalar Mayıs ayının son haftasında başlayarak, Haziran-Temmuz ayı boyunca Anamur sahilinin birçok noktasında bulunabilmektedir.

Akdeniz foku (*Monachus monachus*), fokgiller (*Phocidae*) familyasından yeryüzünde sadece Doğu Akdeniz sahilleri ile Batı Afrika'nın bir tek sahilinde yaşayan fok türüdür. Üzerinde yapılaşma olmayan, insanların kolay ulaşamadığı ya da insan etkinliklerinden uzak kalmış yerleri, tercihen üreme veya barınma işlevleri gören kıyı mağara ve kovuklarına sahip; sessiz ve tenha kayalık sahilleri yaşama alanı olarak seçen Akdeniz fokları, bu alanların bozulmasından doğrudan etkilenmektedir. Akdeniz fokunun boyu 2-3 metre, ağırlığı 200-300 kilogram arasında değişmektedir. Akdeniz Foku bugün dünyada Türkiye, Yunanistan, Fas, Moritanya ve Madeira Adaları'nda yaşamakta olup toplam sayısı 600 civarında tahmin edilmektedir. Halen az sayıda da olsa Türkiye'de Akdeniz'in doğu sahillerinde rastlanmaktadır. Bir dünya mirası olan Akdeniz fokunun korunmasında Türkiye önemli bir ülke konumundadır.

Av Yaban Hayatı

Anamur'da denizin, dağların, ormanların, yaylaların ve akarsuların sağladığı doğal ortam, bitkisel ve hayvansal çeşitlilik, Anamur'un yüksek kesimlerinde yaban keçisi, yaban domuzu, yaban koyunu, tavşan, kurt, çakal, tilki, yaban ördeği, yaban kazı, keklik, çulluk, kartal, doğan, şahin, atmaca, orman içi akarsularda alabalık ve denizlerde ise başta *Caretta Caretta* ve Akdeniz Foku gibi çok çeşitli deniz canlılarının yaşamasına olanak sağlamaktadır. Bu canlı varlığı, doğa ve hayvan severlerin, belgeselcilerin, fotoğrafçıların ve avcılarının ilgisini ilçeye çekmektedir. Anamur'da 2014 yılsonu sayımında 19 yaşam alanında 1069 yaban keçisi belirlenmiştir. Ekim-Mart dönemini kapsayan av sezonunda kota ile yaban keçisi avına izin verilmektedir. Yaban keçisi dışında av sezonunun açıldığı Ağustos ayından, sezonun kapandığı Şubat ayı sonuna kadar Anamur'da hemen her türlü av hayvanı avlanabilmektedir.

3.4.Yerel Çekicilikler

Anamur'un merkez ve kırsal alanlarındaki kültürel ve doğal çekicilikleri yanında sahip olduğu Yörük Kültürü'nün de önemli etkisiyle folklor, yöresel yemekler, geleneksel el sanatları, köy pazarları, festival, fuar, doğal yaşam ve üretim tarzı gibi yerel çekicilikleri de bulunmaktadır.

Anamur bu yönü ile teknolojik yoğun kentsel yaşam yanında çok önemli ilginç ve doğal alternatif bir yaşam tarzı sunmaktadır.

Anamur Folkloru

Anamur Yörük Kültürü'ne sahip bir ilçe olduğundan örf, adet, folklor, el sanatları ve geleneksel değerler açısından oldukça zengin bir birikime sahiptir. Özgün halk sanatçılarının yanında yöreden derlenmiş oyunlarıyla özgün halk dansları toplulukları birçok kez Türkiye birinciliği kazanmışlar, ünlerini tüm dünyaya duyurmuşlardır. İlçe yöresel müzik, kıyafetler ve folklor yönünden oldukça zengin bir kültüre sahiptir. En ünlü folklor oyunları Anamur yolları, gasavet ve ham çökelektir.

Yöresel Yemekler

Anamur yüzyılların verdiği köklü kültürünün etkisi ile kendine özgü yöresel yemekler, yeşillikler, şifalı otları ve içecekleri ile ayrı bir değer yaratmıştır. Anamur Yöresi Yemekleri genelde sebze ağırlıklı, zeytinyağlı, bazen etli ve sıcak ama çoğunlukla soğuk da tüketilen kendine has lezzetlerdir. Anamur mutfağı yörük geleneği ve lezzetleriyle beraber, Kıbrıs ve Adana mutfağından da etkilenmiş, çeşitli kebablar yöreye has özellik kazanmıştır. Anamur mutfağı tek başına değil Alanya, Ermenek, Kıbrıs ve aslında genel anlamda Taşeli mutfağıyla birlikte ele alınıp değerlendirilmelidir. En yaygın bilinenleri; batırık ve kısır, gölevez olarak adlandırılan bir çeşit etli yemek, bişi(pişi), kapama, bazlama, yoğurtlu patates, bakla yoğurtlama, yaprak sarması, domates dolması, biber ve kabak dolması, patates dolması, erişte, kabak kavurması, börülce, gölevezli kuru fasulye, nohutlu pilav, kulak çorbası, maş çorbası, pirinç çorbası, keşkek, dövme pilav, yahni, kaburga dolması, tatlı olarak ise palize, samsıra, karsambaç, heleş ve cevizli baklavadır.

El Sanatları

Anamur'da, dağlarda yaşantılarını evcil hayvanların ürünlerine bağlayan göçebe topluluklarının en önemli üretim biçimlerinden biri olan kilim dokumacılığı yaygındır ve Orta Asya motif ilişkilerini günümüze kadar taşımaktadır. Bu kilimlerin birçoğu kök boyalıdır ve Bönce, Boncuklu, Çiğni Düşük, Ala Aynalı gibi adlar alırlar. Anamur'da tülbenkte boncuk örücülüğü, seccade dokumacılığı, heybe, çuval, çul örücülüğü; kilimcilik yanında en yaygın el sanatlarıdır.

Köy Pazarları

İlçede Salı ve Cumartesi günleri kurulan pazarlarda köylülerin ürettiği tarımsal ürünler ve el sanatları ürünleri ilk elden satılmaktadır. Anamur, kurulan pazarlarda satılan meyveyi veya sebze yi insanın eli ile seçebildiği Türkiye'deki nadir yerlerden biridir. Pazarlarda ilçede yetiştirilen hemen her türlü sebzeler (Domates, salatalık, biber, patlıcan, kabak, gölevez, kereviz, yer elması, pancar vd), meyveler (Muz, çilek, karadut, yer kirazı, portakal, limon, greyfurt, mandarin, nar, kiraz, mango, pepino, kivi, avokado elma, armut vd) ve yoğurt, deri peyniri, tereyağı gibi çeşitli süt ürünleri, doğal yetişen onlarca çeşit otların yanında bal, pekmez, sebze-meyve kuruları ile el sanatları ürünleri ve yöreye özgü yiyecekler satılmaktadır.

Festival ve Fuar

Anamur İlçesinde Belediye tarafından her yıl Temmuz-Ağustos aylarında "Tarım, Turizm ve Kültür Festivali" düzenlenmektedir. Bu festival yayla şenliklerini de içerecek şekilde bir hafta süreyi kapsayan geniş katılımlı ve son derece ilgi gören bir organizasyondur. Festivalde, halk yürüyüşü, ulusal ve yerel sanatçıların verdiği konserler, konferanslar, yarışmalar, sergiler, spor

karşılaşmaları, gösteriler gibi aktiviteler yer almaktadır. Yerli ve yabancı birçok turist bu festivallere yoğun ilgi göstermektedir. Yörede ayrıca 2014 yılında ilk kez gerçekleştirilen Tarım Fuarı büyük ilgi görmüş ve fuarın uluslararası ve geleneksel hale getirilmesi için çalışmalar yapılmaktadır.

Doğal Yaşam ve Üretim

Anamur'da ekonomi tamamen tarıma dayalıdır. İklimi ve verimli toprakları nedeniyle nüfusun önemli bir bölümünün tarımsal üretim faaliyetinde bulunduğu ilçede, hemen her türlü sebze ve meyve yetiştirilebilmektedir. Ancak yüksek getirisi nedeniyle Anamur'un adıyla bilinen Anamur Muzu ve çilek üretimi en yoğun yapılan tarımsal faaliyetlerdir. İlçede ovada ve yakın mahallelerde muz yetiştiriciliği çok yaygındır. Kırsal alanlara doğru çıkıldıkça çilek üretim alanları artmaktadır. Kırsaldaki nüfus, çilek üretimi yanında gerek kendi ihtiyaçları gerekse pazar için hemen her türlü meyve ve sebze üretimini yapmaktadır. Farklı ürünlerin yoğun yetiştirildiği mahallelerde ürünler yetiştirildiği yerlerin adıyla anılmaktadır. Ovabaşı Portakalı ve Kükür Narı bunun en güzel örnekleridir. Son yıllarda nar, ceviz, badem, zeytin, avokado, kivi, yer kirazı, kara dut, pepino ve örtü altı sebze üretim alanları artış gösterse de muz ve çilek üretimi toplam tarımsal üretim değerinin yaklaşık %85'ini oluşturmaktadır. İlçede hayvancılık ise yaylalara doğru dış mahallelerde yapılmakta ve ağırlıklı olarak keçi yetiştiriciliği şeklinde olmaktadır. İlçede Yörük Kültürünün de önemli etkisiyle tarımsal faaliyet, sosyal ve kültürel yaşam ile aile yaşantısı bütünlük arz etmektedir. Bu nedenle yerli ve yabancı turistler ile ilçeye yazın gelen yazlıkçı olarak tabir edilen insanlar, bu doğal yaşam, üretim tarzı ve üretim deseni çeşitliliğinden etkilenmektedir.

3.5. Ulaşım ve Konaklama Olanakları

Anamur, bağlı olduğu il olan Mersin'e 230 km, Antalya'ya 265 km, Karaman'a 230 km, Kıbrıs'a 40 mil (76 km) uzaklıkta olup, Mersin-Antalya Devlet Karayolu üzerinde kurulmuş bir ilçedir. İlçeye diğer bölgelerden ulaşım karayolu ile sağlanmakta, deniz ulaşımı ise bulunmamaktadır. Anamur'a havayolu ulaşımı ise ilçeye 83 kilometre uzaklıktaki Gazipaşa Havaalanı ile sağlanmaktadır. Kıbrıs'a en yakın ilçe konumunda bulunmasına rağmen, Anamur ile KKTC arasında ne deniz ulaşımı ne de deniz ticareti yönünden hiçbir bağlantı bulunmamaktadır. Anamur ilçesinde turistlerin konaklama ihtiyacını karşılamak üzere 23 otel, 8 hotel, 5 apart otel, 5 motel, 4 mokamp, 13 pansiyon, 3 adet kamping bulunmaktadır (ANTSO, 2016).

4. ANAMUR İLÇESİNDE KIRSAL TURİZMİN KIRSAL KALKINMA AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye'nin kıyı turizminin yanında, kırsal turizmin de içinde yer aldığı alternatif turizm türleri açısından oldukça önemli olanaklara sahip bulunduğu ancak bu potansiyelin rasyonel kullanılmadığı bir gerçektir. Türkiye Turizm Stratejisi 2023 ve Eylem Planı 2013, Türkiye'nin doğal, kültürel, tarihi ve coğrafi değerlerini koruma-kullanma dengesi içinde kullanmayı ve turizm alternatiflerini geliştirerek turizmden alınacak payı artırmayı hedef almaktadır. Belirlenen bu hedef dahilinde sürdürülebilir turizmin tanıtılarak eko-turizm, kırsal turizm ve agro-turizm konularında kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının bilinçlendirilmesi vizyona yönelik ilkeler arasında gösterilmektedir.

Türkiye'de kırsal turizmin taşıdığı önemin son yıllarda artmasıyla beraber, bazı kırsal turizm projeleri oluşturulmuş ve uygulanmaya başlamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlıklarının aracılığıyla ve Avrupa Birliği'nin maddi desteğiyle

yapılandırılan bu projelerin önemli katkıları olmuştur. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) kırsal turizmin desteklenmesi kapsamında mikro girişimciler veya çiftçiler tarafından kurulacak pansiyon, "yatak ve kahvaltı" konaklama ve restoran hizmetlerinin gelişimi, çiftlik turizmi tesislerinin kurulması ve geliştirilmesi, turistik rekreasyonel faaliyetler (sportif aktiviteler, doğa gezisi, tarihi geziler gibi) için kurulan tesislerin gelişiminin desteklenmesini amaçlamaktadır. Bu çerçevede de çeşitli hibe programları ve proje teşvikleri uygulanmaktadır (ipard.tarim.gov.tr, 2015).

Anamur sahip olduğu iklim özellikleri ile tarım ve turizme çok uygun ideal bir yöre konumundadır. Anamur ekonomisinin büyük ölçüde tarıma dayalı olması, kentin fiziksel, sosyal ve kültürel anlamda görünümünün de kırsal nitelik taşımasına neden olmaktadır. Sanayi yatırımlarının olmaması nedeniyle, çevre koşulları ve yaşam kalitesi açısından oldukça şanslı bir ilçe olan Anamur'un, turizm açısından yeterli yatırımlarının olmaması ise ilçenin kalkınma dinamikleri açısından şanssızlığıdır. İlçenin sahip olduğu dağları, ovaları, yaylaları, mağaraları, akarsuları, ormanları, bitki örtüsü, yaban hayatı, 17 kilometre uzunluğundaki doğal sahili, mavi bayraklı denizi, önemli tarihi yapıları ve eserleri, kültürü, folkloru ile temiz, doğal yaşamı Anamur'u çok önemli bir cazibe merkezi yapmaktadır. İlçe sahip olduğu ekosistem ile birlikte nesli tükenmekte olan Akdeniz Fokları ve Caretta Caretta'lara yaşam alanı sunan en önemli yaşam merkezi konumundadır. Bu yönleriyle, sahip olduğu değerleri ve varlıkları ile Anamur, kırsal turizm için çok önemli bir potansiyele sahiptir. Anamur'da kırsal turizm kapsamında kıyı turizmi, kültür turizmi, ekoturizm, tarım turizmi, çiftlik turizmi, köy turizmi, yayla turizmi, mağara turizmi, sağlık turizmi, spor turizmi, rafting turizmi, av turizmi, kamp ve karavan turizmi gibi birçok alternatif turizm çeşidi yapılabilecek ortam ve olanak bulunmaktadır.

Anamur, sahip olduğu potansiyele rağmen kırsal turizmden yeterince yararlanamamaktadır. İlçenin gelişmesinde tarım sektörünün yanında en önemli destekleyici unsur olarak görülen ve önemli bir potansiyeli bulunan kırsal turizmden yararlanma olanaklarının araştırılması, beklenen ve arzulanan katkının sağlanması için çalışmalar yapılması son derece önemlidir. Anamur'da kırsal turizmin geliştirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, kırsal alanlarda kaynakların etkin kullanımı, kırsalda yaşayan insanların sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan yaşam koşullarının iyileştirilmesi, işgücünün etkin kullanılması ve özellikle kadın işgücünden daha fazla yararlanılmasına olanak tanıyacaktır. Kentsel ve kırsal alanlardaki gelişmişlik farklılığını azaltabilecek en önemli araçlardan biri olan kırsal turizm faaliyetleri, kırdan kent merkezine ve dışarıya olan göç eğilimini de azaltacaktır. Anamur'un kırsal kalkınma kapsamında turizm ve kırsal turizm konularında stratejik bir planı ne yazık ki bulunmamakta, başta kamu kurumları olmak üzere sivil toplum örgütleri de konuya yeterince ilgi göstermemektedir. Kırsal turizmle kalkınmanın desteklenmesi ve bu kalkınmanın sürdürülebilir kılınması için, kırsal turizm ile birlikte alternatif turizm çeşitlerinin de göz önüne alınarak turizm arz unsurları ve pazarlama eğilimlerinin belirlenmesi, tanıtım çalışmaları ve uygun fiyatlamanın yapılması daha etkin bir turizm stratejisi oluşturulmasına olanak tanıyacaktır. Anamur'da kırsal turizmin gelişmesinde ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında önemli görülen faktörler yöresel, bölgesel, ulusal ve uluslararası bazda işbirliği, strateji ve planların oluşturulması, projelerin hazırlanması, yatırımların teşvik edilmesi, tanıtımın sağlanması ve pazarlama faktörlerinin uygulanması olarak görülmektedir. Çok önemli bir kırsal turizm potansiyeline sahip olan Anamur'un kırsal turizm anlamında gelişimi, bu potansiyeli harekete geçirecek girişimlere bağlı bulunmaktadır. Burada merkezi ve yerel olmak üzere kamu ve özel kesime, sivil toplum örgütlerine ve

akademik kurumlara önemli görevler düşmektedir. Bu gelişimin kendiliğinden olacağını beklemek ise ancak hayalcilik olacaktır. Anamur'un kırsal kalkınmasında kırsal turizm en önemli araç durumundadır. Konunun bu açıdan değerlendirilmesi ise son derece önemlidir.

5.SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzün yerel kalkınma anlayışı, her bölgenin kendi ekonomik, sosyo-kültürel ve fiziksel çevre ile ilgili bileşenlerini göz önüne alarak, bu kaynakları en etkin şekilde kullanıp ekonomik değer oluşturmayı hedefler. Her ülkenin kendine has gerçekleri olduğu gibi, her bölgenin de kendine özel değerleri vardır. Bölgelerin ekonomik düzeyleri, kültürel ve tarihi birikimleri, coğrafik konumları her bölgeyi birbirinden ayıran temel özellikleri oluşturur. Bu farklılıkların kalkınma adına kullanıma girmesi için farklı sektörlerden ve bu sektörlerin alt sektörlerinden yararlanmak mümkündür. Fakat bu noktada bölgesel kalkınmanın süreklilik arz etmesi gerektiği unutulmamalıdır. Kalkınma gerçekleştirilirken bu kalkınmanın gelecek nesiller de düşünülerek sürdürülebilir kılınmasına ihtiyaç vardır. Doğayla, insanlıkla dost sektörlerin bu bölgelerde canlandırılması gerekir. İşte bu noktada kırsal kalkınma için en güzel seçenek kırsal turizm olabilir. Kırsal turizm; çevresel, kültürel ve tarihi değerlere bağlı olarak geliştirilebilecek yapısıyla, sürdürülebilirliğe en çok ihtiyaç duyan ve bu nedenle de üretim aşamasında çevreye en az zarar veren ekonomik faaliyetler içerisinde yer almaktadır. Çevre, kültür ve tarihi değerlerin yok olmasını engelleyecek her türlü yapılanma, kırsal turizmi ve kırsal kalkınmayı bir adım ileriye taşıyacaktır. Türkiye, kırsal turizm için gereken pek çok girdiyi, farklı yörelerinde, farklı bileşenleri ile yoğun bir şekilde barındıran bir ülke görünümündedir.

Kırsal turizmin önemi turizmde hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, var olan turizm türlerinin alternatif ya da tamamlayıcısı olarak gündemden güne artmaktadır. Kırsal turizm öncelikle turizmin belli aylardaki yoğunluğunun bütün yıla dağılmasına ve turizm gelirlerinin ülke coğrafyasındaki eşitsiz dağılımının giderilmesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca, kırsal turizm bir alternatif turizm türü olarak farklı talep yapısına sahip turist gruplarının turizme katılmasını sağlayabilmekte, büyük çeşitlilik arz eden turistik değerleriyle turizmi geleneksel kıyı turizminin egemenliğinden kurtarmaktadır (Çeken ve ark., 2012). Kırsal turizmin alternatif turizm içerisinde yer alan pek çok turizm türünün yanı sıra, klasik turizm türlerini de içine alan özel ve çok yönlü bir yapısı bulunmaktadır. Bu bağlamda da Anamur'un mevcut kültürel, coğrafik, tarihi, sosyal ve beşeri pek çok değeri; bu turizm dalı için ekonomik katma değer yaratabilecek özellik gösterir.

Anamur'un sahil ve koylarının yanı sıra, doğa, kültür ve tarih turizmine yakınlığı, yaylaların ormanlarıyla beraber müthiş uyumu, üretim çeşitliliği, doğal yaşamı, Anamur'un kırsal turizmdeki zenginlikleri olup, bu turizm türünün güçlü yönleri olarak ifade edilebilir. Anamur'un kırsal turizmdeki zayıf yönleri ise, özellikle kırsal alanlardaki eğitim düzeyi, ekonomik olanaksızlıklar, girişim isteksizliği, yerel yönetimlerin etkinliği, tanıtım ve işbirliği olarak ifade edilebilir. Kırsal turizmden istenilen olumlu sonuçları almak için bilinçlenmeyi artırmak, merkezi yönetimin gücü ile yerel yönetimin olanaklarının birleştirilmesini sağlamak, Avrupa Birliği'nin kırsal turizm projelerine yönelik finansal desteklerin ilçeye yönlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca ekonomik karar birimlerini bir araya toplayarak daha güçlü bir şekilde kırsal turizm adına çalışmalarını sağlamak için işbirliği, bölgesel kalkınma ajanslarının desteği ve sivil toplum kuruluşları ile akademik katkı bir zorunluluk olarak görülmektedir. Her anlamda sağlanacak işbirliği, kırsal turizmle kalkınmada bir rekabet avantajı olarak görülmekte olup, kırsal kalkınmanın başarısı için önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir (Gorman, 2004).

Sonuç olarak; Anamur kırsal turizm açısından önemli bir potansiyeli ortaya koyabilecek durumdadır. Ancak kırsal kalkınmanın aktif, katılımcı iyi bir ekip ve düzgün bir organizasyonla ve tüm aktörlerin işbirliği içinde gerçekleştirilmesi ve kırsal turizmin Anamur'da kırsal kalkınmada kullanılacak en önemli araçlardan biri olarak görülmesi gerekmektedir. Kırsal turizm faaliyetlerinin gelişiminin sağlanması, gerek kamu, gerekse özel birçok kuruluşun ortak çalışmalarıyla beklenen faydayı sağlayacağı ve böylece sürdürülebilirliğin gerçekleştirilmesinin mümkün olacağı söylenebilir. İşbirliğinin sağlanması sonrası sürecin, politika oluşturulması, strateji belirlenmesi, planlamaların yapılması, projelendirmelerin gerçekleştirilmesi, kaynakların temin edilmesi, uygulamanın sağlanması ve değerlendirmelerin yapılması şeklinde işlemesi gerekmekte bu şekilde kırsal turizmin kırsal kalkınma açısından katkılarının oluşturulması ve arttırılması gerekmektedir.

Kaynakça

Altınbıçak, A., Çetinsöz, B.C., 2007, Kırsal Kalkınmada Tarım Turizm Entegrasyonu ve Anamur Örneği, Çeşme Ulusal Turizm Sempozyumu, 21-23 Kasım 2007, İzmir

AÇED,2008, Anamur Çevre Derneği Kayıtları, Anamur

ANTSO, 2016, Anamur Ticaret ve Sanayi Odası Kayıtları, Anamur

Ahipaşaoğlu,S. ve Çeltek,E. ,2006, Sürdürülebilir Kırsal Turizm, 1.Baskı, Gazi Kitapevi, Ankara.

Akça, H., Esengün. K., Sayılı, M., 2000, Kırsal Alanların Kalkınmasında Kırsal Turizmin Rolü, Türk-Koop Ekin Dergisi, s. 82-91, Ankara

Chambers,D., 2004, "The Development of Tourism Businesses in Rural Communities: The Case of the Maroons of Jamaica" pp.1 80-200, Rural Tourism and Sustainable Business, Aspects of tourism:26 Der. Hall, D., Kirckpatrick, i. and Mitchell, M., Cromwell Press, Great Britain

Cech,K.M. (2004) "Regional Cooperation in Rural Theme Trails" pp. 137-148, Rural Tourism and Sustainable Business, Aspects of Tourism:26 Der. Hall, D., Kirckpatrick, I. and Mitchell, M., Cromwell Press, Great Britain

Cengiz,G. ve Akkuş,Ç., 2012, "Kırsal Turizm Kapsamında Yöre Halkının Kalkındırılması: Erzurum Örneği", KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 14 (22) 61-74, Karaman

Clarke,J. (2004) "Effective Marketing for Rural Tourism" pp. 87-102, Rural Tourism and Sustainable Business, Aspects of Tourism:26 içinde. Der. Hall, D., Kirckpatrick, i. And Mitchell, M., Cromwell Press, Great Britain

Çetinsöz, B.C., ALTINBIÇAK, A., 2008, Anamur İlçesinin Turizm Potansiyeli ve Halkın Turizme Yaklaşımı Üzerine Bir Araştırma, Mersin Sempozyumu, Mersin.

Çolak,O., 2009, Turistik Ürün Çeşitlendirme Kapsamında Kırsal Turizm ve Kırsal Turizm İşletmeciliği: Şirince Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın

Çetiner, E. Turizmde Bölgesel Kalkınma, Verimlilik ve Kaynakların Etkin Kullanımı, Turizm Bakanlığı, Ankara

Çeken, H., Karadağ, L. ve Dalgın, T., 2007, Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye'ye Yönelik Teorik Bir Çalışma, Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Artvin

Dağ,R., 2007, Kırsal Kalkınma Siyaseti,: Mattek Matbaacılık Basın Yayın Tanıtım Ticaret Sanayi Limited Şirketi, Ankara

887

Çeken, H., Dalgın, T.,Çakır N., 2012 Bir Alternatif Turizm Türü Olarak Kırsal Turizmin Gelişimini Etkileyen Faktörler ve Kırsal Turizmin Etkileri, Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimleri Dergisi s. 2.

European Commission (EC) (1999): Towards Quality Rural Tourism. Enterprise Directorate General Tourism Unit, Brussels

Esengül. K., 2005, Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım: Kırsal Turizm, TC. Sivas Belediye Başkanlığı Sivas Kaplıcaları ve Turizm Potansiyeli Sempozyumu, Sivas

Geray, C.Kırsal Kalkınma Yöneltileri, İlçe Yerel Yönetimi ve İlçe Köy Birlikleri, Ç.Y.D., C.8, sayı:2,Nisan 1999 s.63-64.

Gorman, C.2004, "Cooperative Marketing Structures in Rular Tourism"The Irish Case" pp.121-136, Rural Tourism and Sustainable Business, Aspects of Tourism:26 içinde.Der.Hall, D.,Kirckpatrick,I.and Mitchell, M., Cromwell Press, Great Britain.

Gürbüz, H., Uysal, Ö.F.,2003,Anamur ve Çevresi,Petek Ofset,Konya.

Gülçubuk, B. Ve Karabıyık, E., 2002, Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikası ve Yükümlülükleri, Türkiye V. Tarım Ekonomisi Kongresi, 18-20 Eylül, Erzurum

Gülçubuk, B., 2006, "Kırsal Kalkınma". Türkiye'de Tarım Kitabı. TC Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara

Gülçubuk, B., 2007."Kalkınma Stratejileri Açısından Tarımda Tabana Dayalı Kooperatif Örgütlenmesinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Temelleri".2007-Ulusal Kooperatifçilik Sempozyumu, Gazi Üniversitesi Koop-Mer, 25-26 Mayıs 2007,Ankara.

IPARD,www.ipard.tarim.gov.tr

Kahraman,N. ve Türkay,O., 2011, Turizm ve Çevre, Detay Yayıncılık, 4. Baskı, Ankara

Kiper,T.,2006,Safranbolu Yörük Köyü. Peyzaj Potansiyelinin Kırsal Turizmin Açısından Değerlendirilmesi., Doktora Tezi, A.Ü.Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara

888

Koroğlu,A. ve Koroğlu,Ö., 2009, "Kırsal Turizmin Yöre Kalkınmasındaki Rolü: Buldan Yöresi Kırsal Turizm Potansiyeli;" Buldan Sempozyumu, 23-24 Kasım 2006, Bildiri Kitabı,Denizli

Kuşat, N., 2014 Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma için Bir Alternatif Olarak Kırsal Turizm ve Türkiye'de Uygulanabilirliği,Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 10, Yıl 10, Sayı 2, Bolu.

Öztürk,T. ve Mengüloğlu,M., 2008, "Sürdürülebilir Kalkınmada Fiziksel Kırsal Alan Planlaması, OMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, Samsun

Morgül. Ş., 2006, Trakya Bölgesinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesine ilişkin Analiz: Kırklareli Örneği. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne

Özçatalbaş, O., 2000, Kırsal Turizm ve Geliştirilmesinde Yayımin Önemi. 4. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. 6 – 8 Eylül,Tekirdağ

Özçatalbaş, O., 2006, Türkiye'de Kırsal Turizm Potansiyeli ve Geliştirilmesi, Turizm ve Mimarlık Sempozyumu, Antalya

Soykan, F.,1999,Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü.:Kırsal Turizm, Anatolia Dergisi. Sayı 10.ss.67-75.

Soykan, F.,2000, Kırsal Turizm ve Avrupa'da Kazanılan Deneyim, Anatolia Dergisi.Sayı 11,s.21-33.

Soykan, F., 2006, "Avrupada Kırsal Turizme Bakış Açısı ve Kazanılan Deneyim" , Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi, 20-22 Nisan, Balıkesir.

Şerefoğlu,E., 2009, Kalkınmada Kırsal Turizmin Rolü- 2007-2013 Yılları Arasında Ülkemizde Uygulanacak Olan IPARD Kırsal Kalkınma Programındaki Yeri, Önemi ve Beklenen Gelişmeler. T.C.Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara

Turhan,M.S., 2005 Avrupa Birliği Üyeliği Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Tedbirleri Uygulama Süreci. T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Dış ilişkiler ve Avrupa Topluluğu Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara

889

Uçar, M. (2010). Kırsal Turizmin Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkisi ve Fethiye Örneği. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Muğla

UKAV, i., 2008. Turizmin Bölgesel Kalınmaya Katkısı Adıyaman Örneği, Güneşe Yürümek, II. Ulusal Medeniyetler Kavşağı Adıyaman Sempozyumu ,10-12 Ekim 2008, Adıyaman

Yosmaoğlu, N.ve Engin, F., 2003. Bolu İli Gelişme Planı Hizmetler Sektörü,Bolu.

Yu, L., 1999,The International Hospitality Business, Management and Operation,The Haworth Pres Inc,London.

Yürük, Esin Özkan (2003) “Turizmin Geleceği : Eko Turizm” Türkiye’ni Alternatif Turizm Potansiyeli ve Güncel Sorunları Konferansı, Çankırı

World Tourism Organization (2004) Rural Tourism in Europe: Experiences, Development and Perspectives. Youell,R. and Wornell,R. (2004) "Quality as a Key Driver in Sustainable Rural Tourism Businesses" pp.227-248. Rural Tourism and Sustainable Business, Aspects of

Tourism:26 içinde. Der. Hall, D., Kirckpatrick, i. and Mitchell, M., Cromwell Press, Great Britain

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ODAKLI ÇEVRE MUHASEBESİ

Yard. Doç. Dr. Ali ALTINBAY

Öz

İnsanlığın yaşam standardını yükseltmek ve ekonomik refahı arttırmak için günümüzün Dünyasında devasa yatırımlar yapılmaktadır. Ancak sınır tanımayan ekonomik büyüme ve gelişmenin artık uzun dönemde sürdürülemez olduğu ortaya çıkmıştır. Küresel ısınma başta olmak üzere yaşanan çevresel felaketler bunun kanıtıdır. Gelecek nesillere yaşanabilir bir Dünya bırakma arayışı sürdürülebilir Kalkınma Kavramını ortaya çıkarmıştır. Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı da Çevre Muhasebesinin doğuş sürecini tetiklemiştir. Çevre Muhasebesi muhasebe biliminin alt dalı olup sürdürülebilir Kalkınmayı ölçme çabalarının bir sonucudur. Çevre Muhasebesi hem kurumsal düzeyde hem de ülke düzeyinde gerçekleştirilebilir. Bu çalışmanın amacı işletmelerin iyi bir ekonomik performans gösterirken aynı zamanda iyi de bir çevresel performans gösterip göstermediğini ortaya koymak şayet işletmeler iyi bir çevresel performans gösteremiyorsa bunun parasal maliyetini saptama yollarını irdelemektir.

Anahtar Kelimeler: Çevre Muhasebesi, Yeşil Muhasebe, Sürdürülebilir Kalkınma

891

Giriş

Günümüz dünyasında globalleşme ile birlikte rekabetçilik de büyük bir hızla artmaktadır. Böylesine zorlu bir ortamda ekonomiler için hedeflenen de yalnızca günü kurtaran tedbirler almak değil, var olanı koruyarak geliştirmektir. Bu husus da bir anlamda kalkınma kavramının temelini oluşturmaktadır. Kalkınma; geniş anlamda bir konu veya alanda gelişme / ilerleme, dar anlamda ise milli ekonominin bütüncül olarak arzu edilen seviyeye ulaşması olarak tanımlanabilir. Buraya kadar sorunsuz görünen bu olguda gerçekte temel bir eksiklik vardır: Sürdürülebilirlik.(Aksu, 2011: 4)

1. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Sürdürülebilirlik; birçok fert için pek çok anlam ifade etmektedir. Fakat sürdürülebilirliğin herhangi bir tanımı, kuşaklar arası eşitlik olarak kast edilen durumu içermelidir. Dolayısıyla da sürdürülebilir kalkınma, kuşaklar arası eşitlik ilkesini göz önünde bulundurarak mevcut ihtiyaçların, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneklerini bozmadan ve fedakârlık yapılmadan karşılanabilmesini öngörür. Kuşak içi eşitlikten kasıt; sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturan ekonomik, çevresel ve sosyal hedeflerin uyumlu yürütülmesidir. Unutulmamalıdır ki bugünkü doğal imkânlar bize atalarımızdan miras değil gelecek kuşaklardan şimdilik bize verilmiş bir ödünçtür.(Yıldıztekin, 2009: 370)

Ekonomik sürdürülebilirlik, ekolojik sürdürülebilirlik ve sosyal sürdürülebilirlik olmak üzere 3 tür sürdürülebilirlikten bahsedilebilir.

Ekolojik sürdürülebilirlik ancak ve ancak ekolojik dengenin korunması ile sağlanabilir. Bu kavram; temel ekolojik dengelerin, yaşam destekleme sistemlerinin, tabii kaynak sisteminin, genetik çeşitliliğin, biyolojik verimliliğin, mekânların ve ekosistemin etkin olarak korunmasını esas alır. Ekonomik sürdürülebilirlik ise ekonomik sistemin insanların temel ihtiyaçlarına cevap verebilmesini, gelir dağılımındaki adaletsizliği ortadan kaldırmak suretiyle fakirliğin azaltılmasını, insanlar arasındaki eşitliğin sağlanmasını, faydalı mal ve hizmet sunulabilmesini hedefler. Diğer taraftan ‘kirlenen öder prensibi’ ile ‘kullanan öder’ prensibi ekonomik sürdürülebilirliğin içinde ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi açısından hayata geçirilmelidir. Böylece serbest mal niteliğindeki çevresel malların aşırı gereksiz kullanımı ya da kullanılamaz hale getirilişi önenebilir. Son olarak sosyal sürdürülebilirlik; toplumdaki tüm kültürel kurumların sağlıklı olarak işleyebilmesine olanak sağlamak ve toplumun tüm kesimlerinin katılımını teşvik ederek sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilmek için çevresel ve ekonomik karar mekanizmalarını bütünleştirmektir. (Yetkin, 2013: 14-16)

2. ÇEVRE VE KALKINMA İLİŞKİSİ

Kalkınma kavramı farklı dönemlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Kimi zaman endüstrileşme, ilerleme ve büyüme gibi ifadeler yerine kullanılmış, kimi zaman da modernleşme, büyüme veya sanayileşmeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Kalkınma kavramının tanımı tarihin seyrinde farklılık gösterdiği gibi ülkeden ülkeye de farklılaşabilmektedir. Az gelişmiş ülkeler için kalkınma; sosyal, kültürel ve ekonomik yapıda gerçekleştirilen değişimler ve düzenlemelerle gelişmiş ülkelere yetişmek iken gelişmiş ülkelere ise sosyal, kültürel ve ekonomik düzeyini mevcuttan ileriye taşımaktır. Bu yönden bakıldığında kalkınma gibi çok ögeli bir kavramı tarif etmek oldukça güçtür. (Aksu, 2011: 5)

Ancak ekonomik kalkınma bir ekolojik tabana oturtulmayıp sadece ülkenin üretim ve gelir düzeyindeki artıştan ibaret görülürse çevresel sorunlar baş gösterecektir. Kalkınma atılımları uzun yıllar boyunca doğa ve çevreyi göz ardı ederek yapılmıştır. Kaynakların giderek tükenmeye başlaması ve çevrenin tahribatının küresel iklim değişikliğine kadar dayanması sonucu yapılan yanlışın farkına varılmıştır. (Tutar, 2011: 2)

Çevresel problemlerin diğer sebepleri olarak; nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşme sayılabilir. Ayrıca savaşlar terör olayları ve ziraat ilaçlarının yanlış kullanımı da çevresel sorunlara yol açan sebepler olarak sayılabilir. (Çalış, 2013: 179)

Diğer taraftan Ahmet mutlu makalesinde çevresel sorunların temel nedenlerinden biri olarak iktisat biliminin temel argümanı olan piyasa mekanizmasının çarpık işleyişinden bahsetmektedir. (Mutlu, 2007: 180)

3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

2017 yılında artık dünyanın nüfusu 7,5 milyara dayanmıştır. (www.dunya.com, 2 Şubat 2017) Küreselleşme olgusuyla birlikte küresel ekonomi de fevkalade bir hızla büyümüştür. 1990 yılında dünya genelinde kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla 4063 USD iken 2009 yılına gelindiğinde bu rakam ikiye katlanarak 8727 USD’ ye ulaşmıştır. Ancak bunlar gerçekleşirken kalkınma ekonomisine yönelik eleştiriler artmaya başlamış, nüfus artışı ve sanayileşmeyle birlikte doğal kaynaklara olan talebin ve bu kaynaklar üzerindeki baskının artışı küresel boyuttaki zenginliğin ve üretim – tüketim faaliyetlerinin devamlılığını sorgulama ihtiyacı doğmuştur. Böylelikle çok boyutlu bir kavram olan ‘sürdürülebilir kalkınma’ ortaya atılmıştır. (Aksu, 2011:5)

‘Sürdürülebilir kalkınma’ ; bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdan hareketle sürdürülebilir kalkınma; ekonomik, sosyal ve çevresel olmak üzere üç boyutta ele alınabilir. Sürdürülebilir kalkınma, bir ülkenin tüm ekonomik ve sosyal politikalarının çevresel politikaları ve stratejileri ile bütünleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.(Vizyon ve öngörü raporu, 2003: 3)

Bu noktada can alıcı soru, ‘ Ekonomik kalkınma ile çevre koruma uyum içerisinde yürütülebilir mi ?‘ dir. Söz konusu sorunun cevabı kalkınma stratejisinin çevre ile uyumlu kalkınma politikalarıyla desteklenmesinde aranmalıdır. Bu uyumun sağlanabilmesi için uygulanacak politikaların şu konu başlıklarını kapsaması gerekir:

- İktisadi büyümenin hem canlandırılması hem de kaliteli hale getirilmesi,
- Temel ihtiyaçların karşılanması, sürdürülebilir bir nüfus seviyesinin garantiye alınması,
- Ekonomik kalkınmanın daha katılımcı hale getirilmesi,
- Uluslararası ekonomik ilişkilerin yeniden düzenlenmesi,
- Toplumların eğitilerek bilinçlendirilmesi,
- Teknolojinin yeniden yönlendirilmesi ve riskin yönetilmesi,
- Karar almada çevre ve ekonominin birleştirilmesi,

Bahsedilen kriterlere ilave olarak sürdürülebilir çevre – koruma politikası oluşturabilmek için de şu şartlar sağlanmalıdır:

- Ekonomik kısıtlar dikkate alınarak yapılacak gerçekçi politika seçimiyle finansal sürdürülebilirliğin sağlanması,
- Bürokratik kısıtlar göz önüne alınmak suretiyle siyasi iradenin yapısına uygun yönetsel sürdürülebilirliğin genişletilmesi,
- Siyasal otorite ile kamuoyunun çevre koruma eylemlerine yönelik bilincinin artırılması suretiyle birlikteliğin sağlanması,
- Çevresel politikalar ile ekonomik ve sosyal politikalar arası uyumun sağlanması,
- Sürdürülebilirlikte uygulanan politikaların performans ölçümünün yapılması, tatbik edilmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi hususunda uygun gösterge seçiminin tespiti. (Yücel, 2003: 111)

Kalkınmanın sürdürülebilirliğinin belirlenmesi, sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Çevresel, ekonomik ve sosyal boyutuyla bu göstergeler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

a. Çevresel Boyut	b. Ekonomik Boyut	c. Sosyal boyut
Atmosferdeki klor artışı	Sektör bazında faaliyet artışı	Nüfus, yoğunluk, artış oranları
Atmosferdeki asitlik artışı	Taşıt sayısı	Fakirlik

Ozon, partiküller, nitrojen dioksit Bileşimleri	Enerji tüketimi	Elektriksiz hane halkı
Kırsal ve kentsel alanlar, ormanlar	Yenilenebilir enerji oranı	Oy kullanabilir nüfus
Doğal ortam farklılaşmaları	Hava ulaşımı	Seçimlere katılım
Taşıma kapasiteleri tahminleri Su kalitesi	Taşıma bedelleri	Kırsal – kentsel nüfus
Spesifik ekosistem göstergeleri	Ormanların azalması	Telefon miktarı
Radyasyon	Kirlilik azaltım giderleri	Yetersiz beslenen çocuklar
Koruma alanları	Geziler, aylak zamanlar	Okuma yazma
Metal rezervleri	Ahşap üretimi	Ortalama Yaşam süresi bebek ölümleri
Enerji miktarı	Kişi başına su tüketimi	
Biyoçeşitlilik	Erozyon	
Hayvan popülasyonu	Zirai üretim	
Tehlike altındaki canlılar	Hanelerde enerji tüketimi	
Temel kirleticiler	Karayolları taşımacılığı enerji tüketimi	
Ağır metaller	Araçlarda fosil yakıt tüketimi	
Toprakta nitrojen ve potasyum Fosfat dengeleri	Besin üretimi	
Toprak kalitesi		
Tarım arazisi kayıpları		

(Aksu, 2011: 8)

4. ÇEVRE MUHASEBESİ

Ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelerin neticesi olarak yaşanan ekolojik çözümler pek çok çevresel model ve tekniklerin geliştirilmesini ve sosyal sorumluluk kavramınca muhasebenin de çevre konularının içine yerleşmesini zorunlu kılmıştır. Muhasebe ile çevre arasındaki bu etkileşim sonucunda da ortaya çevre muhasebesi çıkmıştır.

En genel tanımıyla çevre muhasebesi; çevresel kaynakların kullanımı sonucunda doğacak etkilerin muhasebesi olarak ifade edilebilmekle birlikte literatürde daha farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. (Lazolvd.2008: 62)

Çevre muhasebesi, bir şirketin bütün faaliyetlerinin çevresel olarak sınıflandırılması, envanterinin tutulması, envanterdeki değişimlerin izlenmesi, bu değişimlerin parasal veya fiziksel boyutlarının ortaya konulması ve bunun şirket bilançosuyla bütünleştirilip şirketin gerçek karlılığının ortaya konulabilmesi için yapılan sistematik düzenlemelerdir.

Çevresel muhasebe; verileri organize eden ve dağıtan, endeksleyen, mali ve fiziki göstergeler yoluyla çevre ile ilgili bilgiler sunan bir sistemdir. Çevre ile alakalı ve bağlantılı tüm mali nitelikteki olayların muhasebeleştirilmesi ve mali tablolarda gösterilmesidir.

İşlem muhasebesi açısından ele alındığında ise çevre muhasebesi: çevresel olgularla ilgili finansal nitelikli bilgilerin izlenmesi ve raporlanmasını sağlayan ve de muhasebe disiplinleri içerisinde yer alan bir muhasebe türüdür.

Çevre muhasebesi, çevresel konuların geleneksel muhasebe disiplinlerini nasıl etkilediğini belirten bir disiplin olarak da tanımlanabilir.(Otlu ve Kaya, 2010: 44-45)

Çevre muhasebesinin, bütün muhasebe sistemleri gibi aşağıda belirtilen amaçları taşıdığı da bir gerçektir:

- Kaynak envanterinin belli bir zamanda ne düzeyde olduğunu gösteren ve bunun kapsamlı dökümünü sunan bir bilanço hazırlamak,
- Belli bir zaman periyodu içerisinde kaynak stokunun ne kadarının kullanıldığını, stokun hangi seviyeye geldiğini, onlara ne ilave edildiğini ve ne kadarının şekil değiştirdiğini belirlemek ve hesaplarını tutmak,
- Duran varlıklarla dönen varlıkların tutarlı olmasını sağlamak ve böylece her bilançonun, bir önceki yılın bilançosunun üstüne bu yılın dönen varlık hesaplarının eklenmesi suretiyle ne düzeye ulaştığını göstermektir,
- Geleneksel muhasebe uygulamalarının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak,
- Geleneksel muhasebe sistemi içinde, çevresel maliyetlerini ayrı ve gelirlerini ayrı olarak tanımlamak,
- İşletmelerin hem iç hem de dış menfaat grupları için yeni performans ölçüm raporları ve formları geliştirmek,
- Yönetim kararlarından daha fazla çevresel yararlılık elde edebilmek için yeni finansal ve finansal olmayan muhasebe bilgi ve kontrol sistemleri oluşturmak.

Sonuç olarak çevre muhasebesinin amaçları hem makro düzeyde hem de mikro düzeyde ortaya konabilmektedir. Çevre muhasebesinin makro açıdan amacı, çevresel kaynakların parasal değerlerini tespit etmek suretiyle onları milli gelir hesaplarında göstermek ve böylece ekonomik verilerle çevresel verileri aynı çatı altında toplayabilmektir. Mikro açıdan amacı ise, çevresel konulara işletme düzeyinde finansal nitelik kazandırarak onları mali tablolarda göstermektir.

Bu yolla çevrenin muhasebe sistemi içine yerleştirilmesi ve yönetsel kararlara katkıda bulunması sağlanacaktır.(Soylu ve İleri, 2009: 311-312)

Genel anlamda çevre muhasebesi; çevre ve ekonomi arasında gerçekleşen etkileşimle çevrede oluşan kantitatif ve kantitatif olumsuzlukların tespit edilmesi, belirlenen bu olumsuzlukların fiziksel ve parasal değerlerinin hesaplanarak izlenmesine odaklanır.

Çevre muhasebesi, işlem muhasebesi içinde yer alan ve türsel muhasebeler içinde düşünölebilecek olan bir muhasebe türü olup, çevrenin artan önemi nedeniyle, muhasebe sistemi içerisindeki çevresel faaliyet ve maliyetlerinin belirlenebilmesi ve raporlanmasını amaçlayan bir muhasebedir.

Çevre muhasebesi, var olan muhasebe sisteminin özüne ilişkin bir değişim teklifiyle gelmez. Günümüzdeki bilgisayar teknolojisinin sağladığı imkânlarla hesaplar oldukça ayrıntılı ve çok yönlü işletilebilir. Bu kolaylıktan faydalanılarak işletmede çevreye ilişkin veriler ve bilgiler de çok daha ayrıntılı ve kapsamlı olarak sunulabilir.

Çevresel muhasebe açısından fevkalade önemli bir hususta görünmeyen veya gösterilmeyen verilerin bir şekilde elde edilmesinin sağlanmasıdır. İşletmeler; kamuoyunda olumlu bir imaj oluşturabilmek için genelde çevre dostu gibi görünmeye özen göstermekte ancak gerçek anlamda, dışsallıklar denilen çevresel etkileri içselleştirmekten ve çevreye verdikleri zararlarla ilgili gerçek verileri sunmaktan kaçınmaktadırlar.(Haftacı ve Soylu, 2008: 110)

5. SONUÇ

1970’li yıllara kadar çevre duyarlılığı konusunda yapılan çalışmalar yetersiz ve eksiktir. Ancak 70’li yıllardan sonra küreselleşmenin ivme kazanmasıyla birlikte işletmeler, çevre konusunda daha duyarlı olmaya başlamıştır. Çünkü değişen dünya ile birlikte çevresel sorunlar da hız, teknoloji, sanayileşme ve kalite olgularının hem niteliksel hem de niceliksel artışına paralel olarak artış göstermiştir. Bu süreç, girdilerini çevresel faktörlerden sağlayan işletmeleri ister istemez çevre muhasebesinin uygulama alanına çekmiştir.

Küresel dünyanın kompleks durumunu çözümleyemeyen insanoğlu, küresel ısınma tehdidinin büyüyerek devam edeceğine ve hayatın son bulacağı korkusuna kapılmıştır. Hormonlu kalkınmanın bir sonucu olarak ortaya çıkan çevresel sorunlar, gelecek nesilleri göz ardı eden amansız bir hırdan kaynaklanmaktadır. Fakat küresel ısınma ile yüz yüze gelen insanlık, çevrenin korunması ve sürdürülebilir bir çevre için çalışmalarını başlatmak zorunda kalmıştır. Kısa vadeli düşünen insanoğlu, maalesef gelecek nesillere yeterli kaynak ve temiz bir çevre bırakmamaktadır. Bunun ile birlikte günümüz insanların nihai talebi, kaliteyi elde ederken işletmelerin kendisine, doğaya ve içinde bulunduğu ‘habitat’ a değer katacak yaklaşımların üretilmesidir. Her geçen gün artan devasa çevresel sorunlar neticesinde İşletmeler; sosyal sorumluluk perspektifinde, çevreye değer katacak yepyeni çözümler üretmek zorunda kalmışlardır.

Muhasebe bu bağlamda, işletmelerin çevresel sorunlara karşı alınması gereken önlemleri gerçekleştirmede bir araç konumundadır. Tabi ki işletmeler, aşırı sanayileşmenin getirdiği atıklarla baş ederken ve doğanın dengesini bozabilecek unsurlara karşı önlemler alırken katlandıkları maliyetleri de artırmak zorunda kalmışlardır.

Kaynakça

- Aksu Ceren, (2011). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre. Güney ege kalkınma ajansı. 1.
- Çalış, Yıldırım Ercan, (2013). Çevresel maliyetlerin muhasebeleştirilmesi. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 175 – 190
- Haftacı, Vasfi; Soylu, Kamuran, (2008). Çevresel bilgilerin muhasebesi ve raporlanması. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 92 - 113
- Mutlu, A. (2007). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Muhasebesi (II). Muhasebe ve Finansman Dergisi, (34).
- Orhon Derin, (2003). Çevre ve sürdürülebilir kalkınma tematik paneli vizyon ve öngörü raporu. Ankara
- Otlu, Fikret; Kaya, Gamze, (2010). Çevre muhasebesi ile ilgili muhasebe meslek mensupları üzerine bir araştırma. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Kış 44-45
- SOYLU, Yasemin; İLERİ, Hüseyin. (2009) Çevre Muhasebesi ve Çevre Maliyetlerinin Üretim Maliyetlerine Etkileri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi, 12,1-2: 309-322.
- Tutar, F. (2011). Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Çevre, Kalkınma ve Ticaret. Mevzuat Dergisi, 166, 1-16.
- Yetkin Nurbanu, (2013). Çevresel bilgilerin muhasebesi ve raporlanmasına yönelik bir uygulama. Yüksek lisans tezi 9 Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yıldıztekin, İ. (2009). Sürdürülebilir Kalkınmada Çevre Muhasebesinin Etkileri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(1), 367-390.
- YÜCEL, A. G. F. (2003). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında çevre korumanın ve ekonomik kalkınmanın karşılıklı ve birlikteliği. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11(11).

BEYAZ YAKALILARIN İŞLEDİĞİ SUÇLARIN MUHASEBE PERSPEKTİFİ AÇISINDAN TESPİTİ ADLİ MUHASEBE

Yard. Doç. Dr. Ali ALTINBAY

Eyyüp GÖV

Öz

Sürekli olarak değişen ve dönüşen küresel bir ortamda teknoloji, bilim, ekonomik çevre ve bilgi teknolojilerinin de birbiriyle etkileşim halinde olup hızlı bir gelişim gösterdiği gözlenmektedir. Küreselleşmeyle birlikte işletmeler arasındaki rekabet fevkalade artmış ve artan bu rekabet koşullarında karını maksimize etmek isteyen bazı işletmeler ise hile, yolsuzluk ve kara para aklama gibi yollara başvurmaya başlamıştır. Bu bağlamda Beyaz yakalıların işlediği suçlar nedeniyle ortaya çıkan finansal skandallar ve mali niteliklerdeki büyük hataların kontrol ve denetim altına alınması bir zaruret haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye de yeni fakat Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa da uzun zamandan beri var olan “Adli Muhasebe” kavramının irdelenmesi ve Adli Muhasebenin diğer bilim dalları ile ilişkisinin ele alınması aynı zamanda da Adli Muhasebe bilim dalının hukuk ve muhasebe üzerindeki etkisinin incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Adli Muhasebe, Beyaz Yakalıların Suçları, Muhasebede Hata ve Hileler

899

Giriş

Uluslararası ticaretin hızlandığı sınırların ortadan kalktığı günümüz toplumlarında alışverişin, bilginin ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte pek çok işlemi rahatça yapabilme olanakları da artmıştır. Fakat bu gelişmeler sonucunda finansal suçlar da artmıştır. Küreselleşen dünya olgusu ile birlikte hız kavramı da arttığı için teknolojiye duyulan ihtiyaç da artıp, bu ihtiyaçtan doğan mali tablolar ile ilgili durumlarda beyaz yakalı diye nitelendirilen kişilerin de finansal suçlara aynı oranda eğilim gösterdiğini görmekteyiz. Yapılan araştırmalar neticesinde günümüzdeki işlenen suçların ön sıralarında beyaz yaka suçlarının getirmiş olduğu kara para aklama, mali nitelikteki skandallar ile beraber hile, dolandırıcılık, terör finansmanı vb. suçları oluşturmaktadır.

Sınırların ortadan kalktığı günümüz dünyasında aklama suçu sadece yaşadığımız ülkenin değil, suç gelirinin işlem gördüğü tüm toplumları etkilemektedir. Kayıt dışı paranın ülke içerisindeki dolaşımı ve piyasaya sürülmesi beyaz yakalı elemanlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durum bazen bütün sistemi etkileyen olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Bu olumsuz sonuçların önlenmesi ve denetimin sağlanabilmesi için alanında uzman kişiler tarafından çıkartılan yasalar ve standartlar çerçevesinde uygulanacak adli muhasebeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; adli muhasebe kavramını aktarmak ve Adli muhasebenin ne olduğu, beyaz yaka suçlarına karşı nasıl uygulandığını, adli muhasebenin günümüze ulaşma sürecinde karşılaştığı durumları, faaliyet konuları ile Türkiye’deki durumunu, adli muhasebenin algılanış biçimini genel bir bakış açısı ve yalın bir anlatımla sunup tanıtmaktır. Adli muhasebenin Türkiye’de tanınması ve uygulanabilmesi noktasında bir aşama daha kaydetmek bu çalışmanın diğer bir amacıdır. Çünkü küreselleşen dünya perspektifinde Türkiye’nin uygulamalara ayak uydurması ve bu noktada çalışmalarını arttırması gereksinimi ortadadır.

Dünyada uzun yıllardan beri var olan kullanım açısından ileri seviyelere gelen adli muhasebe, ülkemizde tam anlamı ile hak ettiği noktaya henüz ulaşabilmiş değildir. Konu üzerine birçok uzman görüş bildirerek ya da makale ve tez yazmak suretiyle bir yer edinmeye çalışsa da örgütlenmeden ve ortak çalışma alanları belirlenmeden hareket edilmesi durumunda maalesef söz konusu bilim dalının ülkemizde tutunması mümkün olmayacaktır. Yolsuzluk, aklama suçları ve finansal skandalların yoğun bir şekilde gerçekleştiği günümüz Türkiye’sin de adli muhasebenin zarureti fark edilmeli ve hak ettiği değere bir an önce kavuşmalıdır.

1.ADLİ MUHASEBE KAVRAMI

Adli kelimesi Türkçede tam bir karşılığı bulunmamakla beraber adaletle ilişkilendirilmiştir. Adaletle ilişkili olay, husus anlamlarına gelmektedir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte oluşturulan bugünkü Türkçede adli sicil ve adli tıp olarak kullanılmaktadır.

Adli muhasebenin İngilizcedeki karşılığı “Forensic Accounting” olarak ortaya çıkmaktadır. Adli kelimesinin İngilizcede ki karşılığı mahkemeye ait adli davalarda aranan yasalara uygunluk olarak da ifade edilebilir. Güncel bir meslek olarak ortaya çıkan adli muhasebecilik mesleği; bu görevi yerine getirecek kişilerde bulunması gereken becerileri muhasebe bilgisi, muhasebe denetimi, hukuk ve araştırma şeklinde ifade etmektedir.

Adli kelimesinin mahkemeye ait muhasebe kelimesinin de ticari faaliyetlere ait olduğunu göz önünde bulundurulursa, adli muhasebe hukuk ile muhasebenin kesişim noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu muhasebe dalı, ticari faaliyetlerde anlaşmazlıkların ve usulsüzlüklerin mahkemeye intikal ettiği noktada muhasebe ile hukuk arasında bir köprü şeklini alır. Bu bağlamda adli muhasebe bir standartlar bütünüdür. Oluşturulan bu standartlar adli muhasebenin bir disiplin olduğunu ortaya koymaktadır. Fakat literatür taraması yapıldığında bir grup tarafından adli muhasebenin, bir disiplin değil bir bilim dalı olarak ortaya konulduğunu görmekteyiz. Şimdi iki yaklaşımın da adli muhasebe için ortaya attıkları tanımları inceleyelim

Bilim olarak adli muhasebe:

Mahkemeye intikal etmiş veya henüz etmemiş ancak hukuksal bir çatışma yaratması muhtemel konunun esaslı bir boyutunu muhasebe ile ilişkili ihtilafların oluşturduğu, psikoloji, suç bilimi gibi diğer bilim dallarından da yararlanan kendine has araştırma, sorgulama ve analiz teknikleri kullanarak gerçeği arayan bir bilim dalıdır. Birçok adli olayın sadece hukuk bilgisiyle çözülemeyeceği, uzman bir bilirkişiye ihtiyaç duyulduğu defaten ispatlanmıştır. Adli muhasebe mesleğine ise mali uyuşmazlıklarda ihtiyaç duyulmuş Avukat ve Muhasebeci iş birliği ile davalar çözüme kavuşmuştur. Paranın ekonomik olayları kamufle etmeye yarayan bir araç

olduğunu düşünen iktisat bilimine göre her belgenin gerçeği yansıttığı da iddia edilemez. Adli muhasebe, ekonomik ve mali olayların gerçek yüzünü ortaya çıkarmak için soruşturma ve araştırma tekniklerini kullanarak dikkatli, titiz ve metodolojik bir çalışmayı gerektirir. (Gülten ve kuloğlu; 2008: 11-12)

Disiplin olarak adli muhasebe:

Adli muhasebe; muhasebe, denetim, hukuk, sayısal yöntemler, finans, bilişim teknolojileri gibi alanlarda bilgi ve kabiliyetli olmayı gerektiren; adli alanda kanıt olarak kullanılabilen bilgi ve belgeleri toplayıp, bunları analiz etme ve değerlendirmeyi içeren bir disiplindir. (Toraman vd. 2009: 31)

Adli muhasebe kavramının bilim ile disiplin açısından tanımları literatür taraması yapılmak suretiyle açıklandıktan sonra adli muhasebenin tarihsel gelişim sürecini sunarak bu süreçte yaşanan gelişmeler ışığında günümüz adli muhasebesine ve Türkiye’deki çalışmalara ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

2. ADLİ MUHASEBENİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Adli muhasebe güncel bir kavram olarak görünmüş olsa da tarihsel olarak orijini milattan önce 3000 – 3800’lü yıllara kadar dayanmaktadır. İlk olarak mısırlı tüccarların muhasebeyi kullanmaya başladıklarından itibaren adli muhasebe ile ilişkilendirilmiştir. Yapılan ilk çalışmaların hile denetimi konusunda olduğuna dair bilimsel veriler mevcuttur.

Fakat günümüzdeki adli muhasebe uygulaması, ilk olarak 1824’de James Mr. Cleland isimli İskoçyalı bir muhasebecinin tanıtım reklamında ortaya çıkmıştır. (Larry 2001: 181)

Bu tanıtım da ki ilk ifade edilen olay finansal tabloların hazırlanması, ihtilafli hesapların raporlanması, mahkemede savunma yapılması ve muhasebe mesleğinin sadece işlemlerin kayıtlanmasından ibaret olmadığını yazılı olarak vurgulanmasıdır. (APCPS 2009: 1-8)

Adli muhasebenin gelişim sürecindeki temel noktalar ve gelişimine katkı sağlayan büyük adımların listesi aşağıda gösterildiği gibidir. (Pehlivan, 2010: 5) Bunlar;

1946 yılında Maurice E. Peloubet tarafından “Adli Muhasebe: Bugünün Ekonomisinde Adli Muhasebenin Yeri” adlı eserin ortaya çıkması,

1982 yılında Francis C. Dykeman tarafından “Adli Muhasebe: Uzman Şahit Olarak Muhasebeci” adlı çalışmanın gerçekleştirilmesi,

1986 yılında Amerikan Sertifikalı Muhasebeciler Enstitüsü (AICPA – American Institute of Certified Public Accountants) tarafından, dava hizmetlerinin altı alanına –zararlara, anti tröst analizlerine, muhasebeye, değerlemeye, genel danışmanlığa ve analizlere– değinen Pratik Yardım 7’nin çıkarılması ve uygulanmaya konulması,

1988 yılında Sertifikalı Hile Denetçileri Kurulu’nun (ACFE – Association of Certified Fraud Examiners) kurulması, 1988 yılında adli muhasebecinin ana karakter olduğu yeni bir dedektif romanı türünün yazılması,

1992 yılında Uluslararası Adli Denetçiler Amerikan Koleji’nin (ACFEI – American College of Forensic Examiners International) kurulması,

1997 yılında Amerikan Adli Muhasebeciler Kurulu'nun (ABFA – American Board of Forensic Accounting) kurulması,

2000 yılında Adli Muhasebe, Denetim, Hile ve Vergileme Dergisi'nin (The Journal of Forensic Accounting, Auditing, Fraud and Taxation) çıkarılmaya başlanmasıdır.

1800'lü yıllarda muhasebecilerin hukuk alanında hizmet vermesinin nedeni ile günümüz adli muhasebecilik mesleğinin de kapsamına giren dava desteği ve uzman tanıklık görevlerinin muhasebeciler tarafından yapıldığı bilinmektedir. Bunun en önemli kanıtı Edinburg muhasebeciler topluluğunun 1854 yılında muhasebe ve hukuk arasında ki ilişkiye dikkat çekmek için kraliçe Victoria dan kraliyet fermanı istemesidir. Bu ferman, muhasebenin sadece mali işlerle sınırlı olmadığı bilakis hukuki işleri de büyük ölçüde kapsadığını beyan etmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi adli muhasebecilik mesleği yeni bir uzmanlıktan çok muhasebenin özüne geri dönüşü temsil etmektedir. (Yücel; 2011: 10-11)

Adli muhasebe mısır kökenli İskoçya temelli olsa da kullanım açısından ilk görüldüğü yer Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Adli muhasebe daha çok gelişmiş ülkelerde kullanımı yaygın bir kavramdır. Çünkü gelişmiş ülkeler sanayileşme teknoloji vb. olgular konusunda tüm Dünyaya öncülük etmektedir. Gelişmişlik düzeyiyle beraber artan beyaz yaka suçlarının önlenmesi açısından adli muhasebenin tekâmülü gelişmiş ülkelerin uhdesinde olmuştur. Örneğin 1929 ekonomik buhranı ile birlikte artan beyaz yaka suçları ve kullanım bakımından adli muhasebe en aktif dönemini yaşamaya başlamıştır. O dönemde FBI tarafından finansal suçların izlenmesinde ve tespit edilmesinde 500 den fazla adli muhasebecinin görevlendirildiği bilinmektedir.

Adli muhasebe, aslında popülaritesini 1929 ekonomik krizi diye isimlendirilen büyük buhran olayına borçludur. O dönemin parasızlık ortamında bir mafya babasının yani ünlü gangster Al Capone'nin yakalanmasının sebebi Adli muhasebe olmuştur. Suç makinesi olarak bilinen fakat hiçbir suçu ispatlanamayan Al Capone finansal suçlardan adli muhasebenin hukuk ile etkili bir şekilde çalıştırılmasının ürünü olarak 1931 yılında finansal suç dışında hiçbir suçu ispatlanamayan Al Capone hapis cezası ile cezalandırılmıştır. Nitekim bu olay ile birlikte Adli muhasebe popülaritesine kavuşmuştur.

Yapılan yasal düzenlemelerin yanı sıra adli muhasebe uygulamalarına ve eğitime yönelik olarak kurulan kuruluşlar, gerek verdikleri sertifikalarla gerek adli muhasebecilik mesleğinin gelişimi açısından gerekse mesleğin uygulamalarda da tam anlamıyla kullanılması açısından büyük öneme sahiptirler. Bu kuruluşlar, “adli muhasebecilik” ifadesinin uygulama alanına da yerleşmesini ve adli muhasebecilerin geleneksel denetim yapan kişilerden farkının anlaşılmasını sağlamıştır.

Adli muhasebecilik mesleğini geliştirmeye yönelik bir takım kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşlar ve çalışma alanları aşağıdaki gibi ifade edilmektedir. (Yücel; 2011: 14)

- Uluslararası Adli Denetçiler Amerikan Koleji (ACFEI) - Adli Muhasebeci Sertifikası (Cr. FA)
- Sertifikalı Hile Denetçileri Birliği (ACFE) - Hile Denetçisi Sertifikası (CFE)
- Sertifikalı Hile Uzmanları Birliği (ACFS) - Hile Uzmanı Sertifikası (CFS)
- Kuzey Amerika Adli Muhasebe Topluluğu (FASNA) - Sertifika Yok

- Ulusal Sertifikalı Değerleme Analistleri Birliği (NACVA) - Değerleme Analisti Sertifikası (CVA) - Adli Finansal Analist Sertifikası (CFFA)
- Ulusal Dava Desteği Hizmeti Birliği (NLSSA) - Sertifika Yok
- Bağımsız Adli Muhasebeciler Ağı (NIFA) - Sertifika Yok
- Ekspertler Enstitüsü - İşletme Eksperti Sertifikası (CBA)

Tarihsel gelişimini bu şekilde tamamlayan adli muhasebe günümüzde de hızlı bir şekilde popülerliğini artırmaktadır. Teknolojik gelişime paralel olarak beyaz yaka suçlarının arttığı bu dönemde Adli muhasebe; kara para aklama, yolsuzluk ve finansal hilelere karşı denetim rolünde işlevselliğini arttırarak göstermektedir.

3.ADLİ MUHASEBE VE DİĞER BİLİM DALLARI İLE İLİŞKİSİ

Adli muhasebeyi 4 bilim dalı ile ilişkilendirmek en doğru sonuç olacaktır. Bu bilim dalları aşağıda belirtildiği üzere;

- Muhasebe Denetimi
- Hukuk
- Kriminoloji
- Sosyal bilimlerdir.

Söz konusu bilim dalları ile ne tür bağlantıları olduğu ve bu bağlantıların nelerden oluştuğu konusunda şunları belirtmekte fayda vardır.

3.1. Adli Muhasebe – Muhasebe Denetimi İle İlişkisi

Geleneksel muhasebe; genel muhasebe, yönetim muhasebesi, maliyet muhasebesi ve denetim muhasebesi gibi disiplinleri kapsar. Her bir disiplin farklı farklı alanlarda çalışmaktadır. Adli muhasebe ile muhasebe denetimi arasında da yakın bir ilişki görülmektedir.

Muhasebe denetimi belli bir iktisadi birim veya döneme ait sayısal bilgilerin önceden tespit edilmiş ölçülere uygunluk derecesini belirleme ve bu konuda bir rapor yazmak amacı ile bağımsız bir uzman kişi tarafından yürütülen denetim kanıtı toplama ve toplanan kanıtların değerlendirme çalışmasıdır. (www.muhasabedersleri.com) Tanımdan da ifade edilmeye çalışılan en belirgin denetim özelliği sorgulayıcı yeteneğini kullanabilme imkânının oluşmasıdır. Adli muhasebenin popüler şeklini almasında ilk olay Al-Capone hadisesi olmuşsa da daha sonra vuku bulan Enron şirketinin çöküşü de Adli muhasebeyi gündeme oturtmuştur. Adli muhasebe bu hadisede, denetimin araştırmacı ve sorgulayıcı özelliklerinin iyi bir şekilde değerlendirilmesi öne çıkarmıştır. Yüksek büyümeler yaşayan Enronun büyümesinin altındaki gerçekleri gün yüzüne çıkarmayı başarmıştır. Enron şirketinde meydana gelen hileler ve finansal skandalları şirketin büyümesinde en belirgin faktörler olarak belirleyen adli muhasebe, bu olay sonrasında denetime mutlaka ihtiyaç duyulduğu ve etkileşimli bir şekilde çalışılması gerektiğini ispatlamıştır.

Muhasebe denetimi ile adli muhasebenin pek çok ortak ve farklı yanı vardır Bunlar, aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Ranallo, 2006: 109 – 117)

1. Muhasebe denetimi ile adli muhasebenin ortak amacı, mali raporlamanın hukuka uygun olarak yapılmasının sağlanmasıdır.

2. Muhasebe denetimi çalışmaları ile adli muhasebe araştırmalarında, işletme ve ilgili sektöryn mevcut durumu, muhasebe kayıt düzeni ve belge türleri, hileli işlemlerin işletme faaliyetlerini nasıl etkilediği gibi konularda bilgi sahibi olunması gerekir.
3. Muhasebe denetiminde mali tabloların genel kabul görmüş muhasebe standartlarına uygunluğu incelenirken, adli muhasebe araştırmalarında hileli muhasebe işlemleri ve varlıkların kötüye kullanımı suçları ile ilgilenilmektedir.
4. Muhasebe denetimi çalışmalarının sonucunda yapılan değerlendirmede açıklamaların tamamı mali tabloların tümü üzerinden yapılırken, adli muhasebe araştırmalarında ise mali tablonun tümü üzerinden genel bir değerlendirme yerine; kayıtların, çalışanların ve işletme içindeki birimlerin değerlendirilmesi yapılır.
5. Muhasebe denetimi çalışmalarının sonucunda, mali tablolarla ilgili genel ve sınırlı kullanılabilir bir görüş sunulurken, adli muhasebe araştırmalarında ise şüphelenilen özel bir problemin derinliği ve olası etkileri araştırılır.
6. Muhasebe denetiminde bireylerin davranışlarına değil; raporlama sistemin doğru, geçerli ve bütün bilgileri içerecek bir yapıda olup olmadığı ile ilgilenilirken, adli muhasebe araştırmalarında, yönetimin planlı ve kasıtlı olarak yanlış beyan edilen bilgileri ayırt edilmeye çalışılır.
7. Muhasebe denetimi çalışmaları genel olarak çalışanların bilgisi dahilinde yapılırken, adli muhasebe araştırmalarında ise çalışanlar araştırmanın amacını ve kapsamını bilemezler.
8. Muhasebe denetiminde çalışma planı önceki çalışmaların dikkate alınmasıyla birikmiş bilgilerden yararlanılarak, uzun süreli olarak yapılırken, adli muhasebe araştırmalarında önceden belirlenmiş az sayıdaki bilgi dikkate alınarak çalışma planı oluşturulur ve bu plan çeşitli bulgular elde edildikten sonra yeniden şekillendirilir.
9. Muhasebe denetiminde işletme yönetiminin beyanlarının en azından bir kısmına güvenilirken, adli muhasebe araştırmalarında ise çok azına güvenilir.

3.2. Adli Muhasebe - Hukuk İle İlişkisi

Adli muhasebe kendi bünyesinde hukuk kavramını da yerleştirmek zorunda kalmıştır. Adli muhasebe giriş bölümünde de aktardığımız gibi hukuk ile muhasebe arasındaki köprü konumundadır. Bu bağlam da bakıldığı takdirde bir adli muhasebe yapan kişinin muhasebe bilgisi ile eş değerde hukuk bilgisine sahip olmalıdır.

Hukuk toplumsal düzeni korumaya yönelik kurallardan oluştuğuna göre adli muhasebe yapan kişiler özellikle ceza hukuku konusunda yeterli bilgi seviyesinde olması gerekmektedir. Adli muhasebe uygulayıcılarının özellikle araştırma sürecinde kanuna aykırı hareketler de bulunmaması gerekir. Uluslararası hukuk kurallarının iyi bilinmesi gerektiği gibi bu kapsam dışına çıkacak her türlü olaylardan kaçınılması da bilinmelidir. Çünkü muhasebe ile hukuk arasında köprü oluşturan adli muhasebe, adaletin sağlanması ve gerçeğin bulunmasına yardımcı olmak durumundadır.

Adli muhasebe, hukuk arasındaki ilişki iki noktada kesişim göstermektedir.

Birincisi genellikle kanunların ihlal edilmesi ile birlikte yargılama aşaması;

İkincisi ise muhasebecilerin çalışmalarını etkileyen izlenmesi gereken hukuki süreçlerdir. (Pehlivan, 2010: 20)

Son zamanlarda artan küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan kara para aklama, terör finansmanı ile beyaz yaka suçları vb. suçların engellenebilmesi ve adaletin ortaya çıkması için adli muhasebe uzmanlarının yetişmesi çok karmaşık olan bu tür suçların hukuk karşısında hesap vermesine yardımcı olacaktır. Adli muhasebe uygulama esaslarına göre 3 bölümden oluşur. Bunlar aşağıda belirtilmiştir.

- Dava desteği
- Hile denetçiliği
- Uzman tanıklık

Muhasebe ve hukuk ilişkisinin tarihsel gelişimi 4 dönemden oluşmaktadır. Bunlar, (Karayalçın, 1988: 10 – 11)

Tacirlerle ilgili defter tutma hukuku,

Anonim şirketlerle ilgili bilanço hukuku,

Sermaye piyasasının gelişmesi ve büyük işletmelerin kurulması,

Uluslararası çalışmalar ve muhasebe kurallarında uyumun sağlanması ile standartların oluşturulması.

3.3 Adli Muhasebe – Kriminoloji İle İlişkisi

Kriminoloji kelimesinin Türkçe karşılığı “suç bilimidir. Kriminoloji teriminin farklı algılanmasından ve kriminolojinin kapsamının dar veya geniş olarak yorumlanmasından dolayı içeriği belirlemeye yönelik tanımlamalarda birlik sağlanamamaktadır(Tutar, 2002: 1). Kriminoloji bilimi, adli muhasebecilerin çalışmalarını da etkilemektedir. Adli muhasebenin de kapsamına giren beyaz yakalı suçları ile ilgili çalışmaları olan ve bir kriminolog olan Edwin H. Sutherland “beyaz yakalılar suçu” kavramını 1949 yılında literatüre kazandıran isimdir(Pehlivan, 2010: 21). Bu kavramın benzer birçok tanımını yapan Sutherland, en meşhur kitabı olan “White-Collar Crime” adlı eserinde beyaz yakalılar suçunu “işadamları ve uzman kişilerin meslek yaşamları boyunca işledikleri suçlar” şeklinde tanımlamaktadır. (Pehlivan, 2010: 21)

3.4 Adli Muhasebenin Sosyal Bilimlerle İlişkisi

Muhasebecilik, bir yönüyle teknik bir meslek olarak görülmektedir. Ancak son zamanlarda adli muhasebe mesleği, teknik bilimlerin yanında özellikle psikoloji, sosyoloji ve benzeri sosyal bilimlerden destek almak durumunda kalmaktadır. Nobel ödüllü fizikçi Albert Einstein, “Kâinatla ilgili en anlaşılmasız hakikat, onun anlaşılabilir olmasıdır.” derken, Miami Üniversitesi’nden Profesör David Fisher “İnsan davranışı hakkındaki en anlaşılabilir hakikat, onun anlaşılmasız olmasıdır.” diyordu. Bu iki farklı yaklaşım aslında, bir insan davranışı olan hilenin anlaşılmasında sosyal bilimlerin önemini vurgulamaktadır. (Ramamoorti, 2008: 521)

Yasalarla hile yapma fırsatlarının ortadan kaldırılması muhtemel bir durumdur. Fakat insanların etik kurallara uygun davranması ve dürüst olması tek başına yasalarla ulaşılabilecek bir durum değildir. Hileyle mücadelede sorumluluk alan adli muhasebecilerin bu süreç içerisindeki

psikolojik dinamikleri anlamasında büyük yarar vardır. Eğer hilenin temelindeki psikolojik faktörler önceden fark edilebilirse tedbir alma imkânı da olacaktır. (Ramamoorti, 2008: 530)

4.TÜRKİYE’DE ADLİ MUHASEBE ALGILAMALARI

Ülkemizde ki muhasebe eğitimi; yükseköğretim kurumları, orta öğretim kurumları ve mesleki eğitim kuruluşları tarafından verilmektedir. Bu kurumlar özellikle muhasebede uzmanlaşmış bireyler yetiştirme noktasında büyük öneme sahiptirler. Bu kurumlar içerisinde mesleki liselerin oluşturmaya çalıştığı eğitim ile birlikte kalifiye muhasebe elemanları yetiştirme konusunda ticaret meslek liselerinin önemi oldukça fazladır.

Türkiye’de muhasebe eğitime verilen önem fazladır. Bu durumun en açık göstergesi Türkiye de bulunan üniversitelerin yaklaşık % 94 ün de muhasebe eğitimi verilmektedir. Ancak değişen dünya ile paralel bir şekilde ilerlemeyen üniversite eğitimleri hız ve teknolojik ilerlemeleri takip edemeyen bu eğitim kurumlarında muhasebe mesleği olması gereken düzeyde olamamaktadır.

Türkiye’deki muhasebe eğitiminin daha çok kayıt, mali tabloların hazırlanması, vergi uygulamaları ve yasal prosedürlerin yerine getirilmesi gibi uygulamalara ağırlık veren SMMM’lerin beklentilerini tam anlamıyla karşılayamadığı düşünülürse hile ve yolsuzluk dedektifi olarak nitelendirebileceğimiz “adli muhasebecilik” mesleği için mevcut eğitim sistemimizin yeterli olmadığı çok açıktır. Söz konusu programlar incelendiğinde ise sadece tek bir üniversitenin işletme doktora programında “adli muhasebe” isminde bir ders olduğu tespit edilmiştir. Oysa ülkemizde çok yeni, dünyada 5000 yıllık bir geçmişe sahip bir oluşum sayılan adli muhasebecilik mesleğinin uygulamada başarı sağlayabilmesi için güçlü bir eğitim temeline dayanması gerekmektedir. Bu açıdan gerek lisans gerekse lisansüstü seviyede mesleğe yönelik olarak yeni ders ve programların oluşturulması teşvik edilmelidir. (Yücel, 2011: 119)

Akademisyenler tarafından oluşturulan bir araştırmanın anketin de de benzer sonuçlara ulaşmak mümkündür. Anketi cevaplayanlardan %34’ü hile denetimi ve adli muhasebecilik alanlarında ayrı kursların verilmesinin yeterli olduğu görüşünderken %7’lik bir kısım ayrı bir adli muhasebecilik eğitim programı önermektedir. Ankete katılanların %34’lük kısmı ise geleneksel muhasebe ve denetim programları ile adli muhasebe programlarının bütünleştirilerek sunulacağı kurs programlarını önermektedir. Geriye kalan %25’lik kısım ise adli muhasebeciliği de kapsayan herhangi bir öneride bulunmamışlardır. Anket sonuçları da eğitimcilerin, bu alanda yürütülecek eğitim programları için bir fikir birliğine varamadığını göstermektedir.(Altınsoy,2011: 135)

Adli muhasebecilik mesleğinin ortaya çıktığı ABD ve Kanada gibi ülkelerde adli muhasebecilik konularını önemli ölçüde kapsayan 4 yıllık lisans eğitimine ek olarak 2 yıl mesleki staj zorunluluğunun olduğu ortamda Türkiye’de öncelikle yapılması gereken ilgili fakültelerin lisans ve lisansüstü eğitim planlarında adli muhasebe ile ilgili derslere yer vermeye başlanması gerekmektedir. (Yücel, 2011: 122)

Bunun yanında adli muhasebecilik mesleği yasal düzenlemeler çerçevesinde yürütülen bir meslektir. Bu sebep ile de adli muhasebecilerin suç ile mücadelelerinde yasa hükümleri ve yasaya ilişkin ilgili yönetmelik ve alt düzenlemelerin varlığı temel öncelikler arasında bulunmaktadır. Suç sayılabilecek eylemler veya hileler, Türk Ceza Kanunu (TCK)’nda zimmete geçirme ve irtikâp suçları olarak tanımlanmış ve yer verilmiştir. TCK’nin 247. 250 ve 252. maddelerinde bu suçlar için çeşitli ceza düzenlemeleri getirilmiştir. Fakat TCK “da yer alan

düzenlemeler memurların işledikleri suçlarla sınırlıdır. Hile eylemleri ve finansal suçların, suç olarak tanımlandığında ve buna uygun cezai düzenlemelerin getirildiğinde adli muhasebecilik mesleği hukuki olarak uygulama alanı bulacaktır. (Toraman, Abdioğlu ve İşgüden, a.g.m.46.)

5.SONUÇ

Adli muhasebe, mahkeme ye intikal etmiş finansal suçlara çözüm getirmek amacıyla muhasebe ve hukuk arasında köprü kuran standartlar bütünüdür. Adli muhasebe bilim ve hukukun aynı ölçüde hareket etmesini sağlayarak işlemlerin daha da kolaylaştırılmasını ve suçların azaltılmasını sağlamaktadır. Ülkemizde adli muhasebe uygulamaları Yeminli Mali Müşavir (YMM) ve Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler (SMMM) tarafından gerçekleştirilmektedir. Dünyada köklü tarihsel geçmişi olan bir meslek olarak adli muhasebe mesleğinin, ülkemizde yapılan akademik çalışmalar açısından ve sadece İSMMMO tarafından verilen sertifika programı ülkemizdeki gelişimi açısından yetersiz kaldığını göstermektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda adli muhasebe mesleğinin uygulamalarının ve adli muhasebe eğitiminin yetersiz olduğu söylenebilmektedir. Adli muhasebenin ülkemizde uygulanabilmesi ve gelişebilmesi için verilmesi gereken eğitimler artırılarak kapsamlı bir alt yapı oluşturulmalıdır. Bu tür çalışmalar yasal düzenlemeler ile korunmalıdır. Adli muhasebe eğitimleri lisans ve lisansüstü programlar ile desteklenmek zorundadır. Bu eğitimler ile birlikte uzmanlaşmış adli muhasebe elemanları yetişmiş ve uzman adli muhasebeci belgeleri kâğıt üzerinden farklı bir anlama kavuşmuş olacaktır.

Kaynakça

- ALTINSOY Merve, Adli Muhasebecilik ve Türkiye’de Uygulanabilirliği Yüksek Lisans Tezi 2011;İstanbul
- APCPS, “The Evolution of the CFF Credential”, The Practicing CPA-The Newsletter of the AICPA Private Companies Practice Section, July/August 2009
- CRUMBLY D. Larry , “Forensic Accounting: Older Than You Think”, Journal of Forensic Accounting, Vol.2, No.2, 2001,
- GÜLTEN, Selçuk ve Kocaer, İlyas (2010), “Adli Muhasebe Uygulamaları” Ankara Ofset, Ankara
- KARAYALÇIN, Yaşar. (1988). Muhasebe Hukuku. Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü
- PEHLİVAN, Abdulkadir, Adli Muhasebe Eğitimi Ve Türkiye’de Adli Muhasebe Eğitiminin Geliştirilmesine Yönelik Bir Araştırma Doktora Tezi 2010; Erzurum
- RANALLO, Lawrence F. (2006). “Forensic Investigations and Financial Audits: Compare and Contrast”. Golden, Thomas W. et al. (Ed.), in A Guide to Forensic
- RAMAMOORTİ, Sridhar. (2008). “The Psychology and Sociology of Fraud: Integrating the Behavioral Sciences Component into Fraud and Forensic Accounting Curricula”. Issues in Accounting Education, , 23
- TORAMAN Cengiz, Abdioğlu, Hasan ve İşgüden, Burcu (2009), “Aklama Suçunun Önlenmesine Yönelik Çabalar: Adli Muhasebecilik Mesleği ve Uygulamaları “, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ. İ. B. F. Dergisi, Cilt 11, Sayı 1 Haziran
- TUTAR, Erol, “Kriminoloji Nedir”, <http://www.kriminoloji.com>,

YÜCEL, Elif , (2011), Adli Muhasebecilik Mesleği Ve Türkiye'deki Gelişme Potansiyeline Yönelik Bir Araştırma Doktora Tezi; Bursa

www.muhasabedersleri.com

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN VERGİ KAÇIRMA KONUSUNDAKİ ALGILARI: GİRESUN ÜNİVERSİTESİ İİBF'DE BİR İNCELEME

Yrd. Doç. Dr. Alper Karavardar

Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Öz

Vergi ödeme istekliliği ve vergi kaçırma konuları incelendiğinde ahlaki ve toplumsal dinamiklerin bu kavramlar üzerinde büyük etkileri olduğu görülmektedir. Vergi mükelleflerinin vergileme konusundaki davranışları, hem mükelleflerin psikolojilerini etkileyen dâhili etmenlerden hem de ulusal vergileme rejimleri gibi harici etmenlerden etkilenmektedir. Vergi ahlakı, mükelleflerin vergiyi nasıl tanımladıklarına bağlı olarak şekillenen bir tanımdır. Bir diğer deyişle vergi ahlakı ekonomik, demografik, sosyo-kültürel faktörlerin bir fonksiyonudur. Vergi mükelleflerinin vergi etiği konusundaki algıları vergi uyumunu etkilemekte olup vergi kültürü ile ilintilidir. Etik perspektif, vergileme süreci içinde yer alan en önemli sorunlarından biri olup vergi idaresi bakımından toplumda vergi ahlakının oluşturulması ve güçlendirilmesi açısından önemli bir konu başlığıdır. Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin vergi kaçırma konusundaki tutum ve davranışlarının incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Vergi kaçırma, etik, vergi ahlakı, vergi denetimi

909

PERCEPTIONS OF UNIVERSITY STUDENTS ON TAX EVASION: AN EXAMINATION IN THE FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES OF GİRESUN UNIVERSITY

Abstract

When tax compliance and tax evasion issues are examined, ethical and social dynamics are seen to have great effects on these issues. The behavior of taxpayers on the taxation is influenced by both internal factors affecting taxpayers' psychology and external factors such as national taxation regimes. Tax morale definition is shaped by taxpayers' description of taxation. In other words, tax morale is a function of economic, demographic and socio-cultural factors. Taxpayers' perceptions of taxation affect tax compliance which is related to tax culture. Ethical perspective is one of the most important problem in the process of taxation and it is an important topic in terms of the development and enrichment of tax morale for tax administration in the public. The aim of this study is to examine the attitudes and behaviors of university students on tax evasion.

Keywords: Tax evasion, ethics, tax morale, tax audit

Üniversite Öğrencilerinin Vergi Kaçırma Konusundaki Algılamaları: Giresun Üniversitesi İİBF’nde Bir İnceleme

"Vergiler, uygar bir toplum için ödediğimiz bedeldir"

Amerikan Gelir İdaresi’nin (IRS) kapısı üzerindeki yazı.

1.Giriş

Vergi olgusu devletin Anayasa’da belirtilen görevlerini ifa edebilmesi bakımından bir ihtiyacı işaret etmektedir. Ekseriyetle mükellefler açısından bir külfet veya mali yükümlülük olarak görülmeyle beraber toplumsal yaşamın kaçınılmaz bir sonucudur. Vergi hukuku bakımından vergisel yükümlülüklerin yerine getirilmemesi vergi suçları ve vergi hataları olarak iki başlıkta incelenmektedir. Yasa koyucu bakımından bu ikili ayırım olası bir hukuka aykırılıkta esas olan korunmak istenen hukuki yararın yüksek olup olmadığı sorusuna dayanmaktadır. Vergi bakımından korunmak istenen hukuki yararın yüksek olduğu durumlarda vergisel bir suçun varlığı söz konusudur. Rasyonel insan düşüncesi gelir ve menfaatlerini maksimize etmek isteyen bireylerin mümkün nispette olduğunca daha az vergi ödemek istediğini belirtmektedir. Bireyler gerek potansiyel gerekse de mevcut vergi mükellefleri olarak vergi ödeme konusunda basit olarak iki değişkene bakmaktadırlar; Vergi sistemi adil midir? Vergi sistemi vergi yükünü eşit bir biçimde dağıtmakta mıdır?. Bireylerin bu konudaki algılamalarının bireylerin davranışlarına nüfuz ettiği açıktır. Vergi kaçırmanın sıradan hale geldiği bir toplum yaşantısında dürüst vergi ödevlilerinin zaman ile azalacağı bu durumda da kamu hizmetlerinin nitelik ve niceliğinin olumsuz etkileneyeceği, azalan vergi gelirlerini telafi etmek isteyen kamu otoritesinin vergi gelirlerini arttırıcı fakat vergi adaletini bozucu bazı önlemler almak zorunda kaçınılmaz sonuçlardır. Vergi konusunda verimliliğin artırılması vergi denetimlerinin niteliğinin ve sayısının arttırılmasının yanı sıra vergi ikliminin geliştirilmesine bağlıdır. Vergi denetimlerinin etkinliğinin arttırılmasının bir yolu mükellef psikolojisinin anlaşılması ile ilintilidir. Vergi suç ve hataların hem tespitinde hem de dolayısıyla azaltılmasında bireylerin vergiyi nasıl gördüklerinin anlaşılması önemlidir. Vergisel denetimlerin daha etkin olarak yürütülebilmesi bireylerin konuya nasıl yaklaştıklarının anlaşılabilmesi ile doğru orantılıdır.

910

Ülkemizde kamu hizmetlerinin finansmanı incelendiğinde kamunun elde ettiği gelirin % 80-85 oranında vergi gelirlerinden oluştuğu görülmektedir. Ülkemizde toplanan vergilerin hangi vergilerden incelendiğinde vergi gelirlerinin önemli bir kısmının dolaylı vergilerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Dolaylı vergiler harcamalar üzerinden alınan vergiler olup mükellefler açısından fiyatın bir parçası olarak algılanmakta ve kaynak dağılımının etkinliğini azaltıcı nitelik taşırlar. Dolaylı vergiler vergi mükellefi açısından kişiselleştirilemedikleri ve vergi adaletini ilkesi ile uyuşmamaları nedeniyle önemli bir şikâyet kaynağıdır. OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında (OECD ülkelerinde % 30’lar civarındadır) ülkemizde bu vergilerin toplam vergiler içindeki payının (%60’lar civarında) oldukça fazla olduğu açıktır. Arzulanan vergi gelirini elde edemeyen kamunun bu eksikliği dolaylı vergiler ile ikame ettiği görülmektedir.

Tablo 1: Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri

Milyon TL	2016 Ocak- Ağustos	2015 Ocak- Ağustos	Dönemsel Değişim (%)
1.Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	368.409	320.352	15,0
1.1.Vergi Gelirleri	298.090	268.727	10,9
1.1.1.Gelir ve Kazanç Üzerinden Alınan Vergiler	93.468	80.151	16,6
1.1.1.1.Gelir Vergisi	62.669	55.916	12,1
1.1.1.2.Kurumlar Vergisi	30.800	24.235	27,1
1.1.2.Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler	8.849	8.083	9,5
1.1.2.1.Veraset ve İntikal Vergisi	331	251	32,0
1.1.2.2.Motorlu Taşıtlar Vergisi	8.518	7.832	8,8
1.1.3.Dâhilde Alınan Mal ve Hizmet Vergileri	120.859	107.928	12,0
1.1.3.1.Dâhilde Alınan Katma Değer Vergisi	33.691	30.030	12,2
1.1.3.2.Özel Tüketim Vergisi	76.220	68.266	11,7
1.1.3.3.Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi	7.307	5.997	21,8
1.1.3.4.Şans Oyunları Vergisi	600	552	8,8
1.1.3.5.Özel İletişim Vergisi	3.042	3.084	-1,3
1.1.4.Uluslararası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler	54.421	53.184	2,3
1.1.4.1.Gümrük Vergileri	5.783	5.221	10,8
1.1.4.2.İthalde Alınan Katma Değer Vergisi	48.409	47.826	1,2
1.1.5.Damga Vergisi	8.850	8.003	10,6

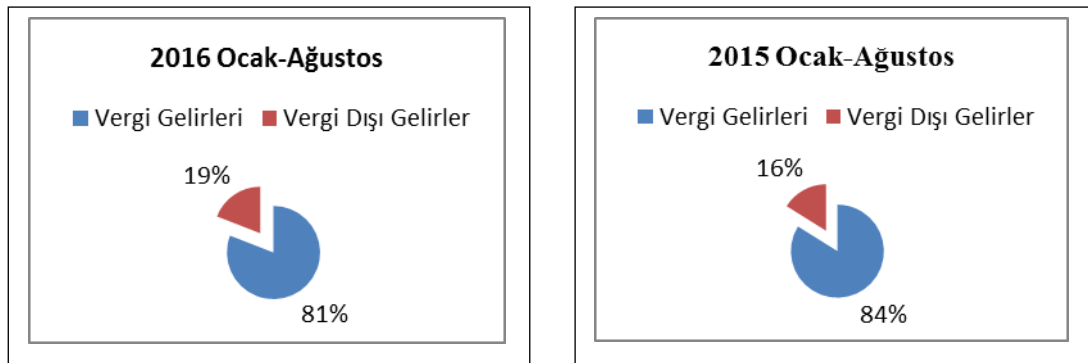

1.1.6.Harçlar	11.642	11.376	2,3
1.1.7. Başka Yerde Sınıflandırılmayan Diğer Vergiler	1	2	-60,5
1.2.Vergi Dışı Gelirler*	70.319	51.625	36,2
2.Bütçe Giderleri	363.539	319.713	13,7
2.1.Faiz Hariç Bütçe Giderleri	328.102	281.326	16,6
2.2.Faiz Giderleri	35.437	38.387	-7,7
3.Bütçe Dengesi	4.870	639	662,0
* Vergi dışı gelirler; Genel bütçe gelirleri içinde yer alan Teşebbüs ve mülkiyet gelirleri, Alınan bağış ve yardımlar ile özel gelirler, Faizler, paylar ve cezalar, Sermaye gelirleri, Alacaklardan tahsilat ile Özel bütçeli idarelerin öz gelirleri ve Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların gelirlerinin toplamından oluşmaktadır.			

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2016, s.35-37'den derlenmiştir.

Ekseriyetle diğerlerine kıyasen denetimi daha kolay ve talep esnekliği daha düşük, yansıtılma imkânları daha düşük mal ve hizmetlere uygulanmaları nedeniyle dolaylı vergiler toplumsal bazda refah kaybı yaratmaktadırlar. Dolaylı vergilerin ekonomik ve sosyal etkileri sermaye birikimi ve kayıt dışılık gibi olarak karşılık bulmaktadır. İller bazında vergi gelirleri incelendiğinde ise ülkemizde en çok vergi ödeyen on ilin toplam tahsilatın % 80'nini oluşturduğu görülmektedir. Bu durum vergi konusunda bölgesel gelişmişlik düzeylerinin nedeni önemli farklılıklar oluşturduğunu yansıtması bakımından dikkat çekicidir.

Şekil 1. Vergi ve Vergi Dışı Gelirlerin Bütçe Gelirleri İçindeki Payı

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2016, s.37.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyal bir davranış konusu olarak vergi kavramı ele alınmıştır. İkinci bölümde bireylerin vergi bilinci etkileyen faktörler açıklanmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise Giresun Üniversitesi İİBF’ndeki öğrencilerin vergi kaçırma konusundaki etik algılamalarının ortaya çıkarılması amaçlandığı bir anket çalışması ve çalışma sonucunda elde edilen bulguların benzer nitelikteki diğer akademik çalışmalarla olan benzerlik ve farklılıkları açıklanmıştır.

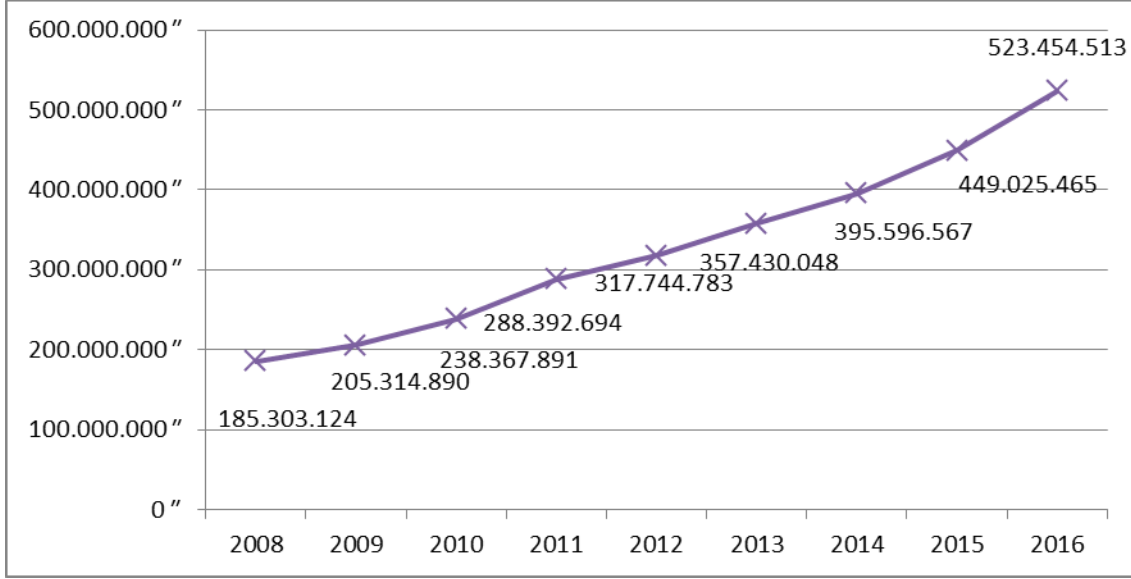
Tablo 2: 2016 Yılı En Büyük Vergi Tahsilatı Gerçekleşen ilk On İl

İLLER	2016 YILI SIRALAMASI	VERGİ GELİRLERİ (TL)
İSTANBUL	1	234.751.540.154
ANKARA	2	61.417.947.917
KOCAELİ	3	60.206.671.571
İZMİR	4	55.700.950.409
BURSA	5	14.474.608.968
MERSİN	6	8.586.381.882
ANTALYA	7	6.697.428.729
HATAY	8	5.247.923.095
ADANA	9	5.081.483.842
TEKİRDAĞ	10	5.059.326.506

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, İller İtibariyle Vergi Gelirleri raporlarından derlenmiştir

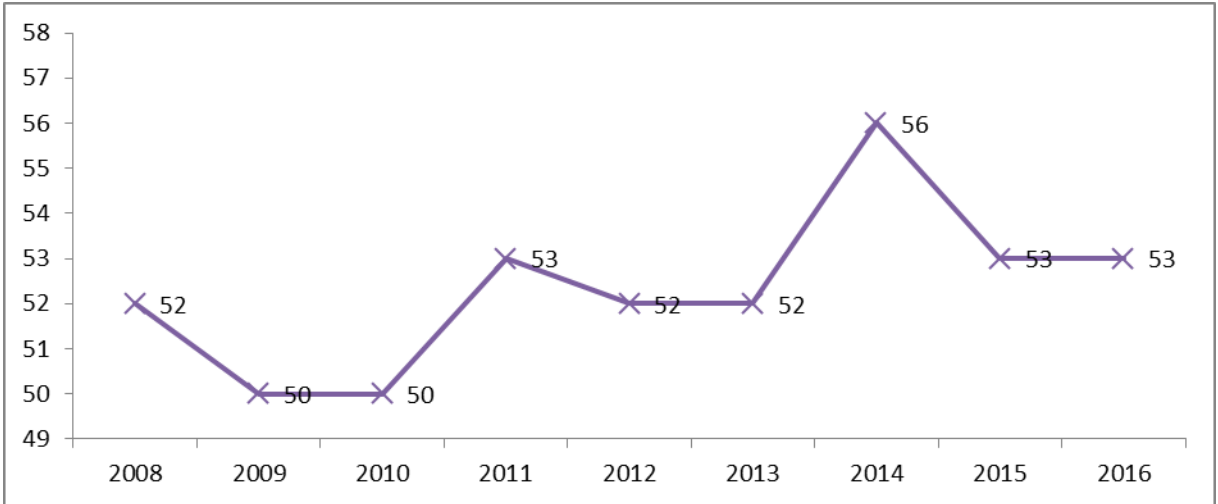
Şekil 2.Giresun İli 2016-2008 Dönemi Brüt Tahsilat Gelirleri

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2016'dan derlenmiştir.

Şekil 3.Giresun İli 2016-2008 Dönemi Toplam Tahsilat Sıralamasındaki Yeri

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor 2016'dan derlenmiştir.

2.Sosyal Bir Davranış Olarak Vergi

Ekonomik ve sosyal hayat içinde önemli bir yere sahip olan vergi kavramını içinde yaşanılan toplumun değerlerinden ve davranış normlarından ayırt edebilmek çok kolay değildir. Vergi ile ilgili sorunların doğru analiz edilebilmesi için çok boyutlu bir mesele olduğunun kabulü gerekmektedir. Verginin salt iktisadi bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ve sosyal boyutunun ihmal edilmesi olası çözüm önerilerinin kapsamını sınırlandıracaktır. Vergilendirme eyleminin sosyal bir davranış olduğu fikrini ilk öne süren kişilerden biri olan Rudolf Goldscheid (1925) kamu maliyesinin fonksiyonel esaslarını toplum yapısı ile birlikte değerlendirmiştir.

Schumpeter (1950) gelirin yapısı, vergi türleri, devlet ve toplum ilişkisini inceleyerek bunlar arasında sıkı bir ilişkinin varlığına işaret etmiştir. Goldscheid ve Schumpeter vergi, devlet kavramları ile bunların doğası ile sürdürülebilirliği konusunda farklı düşüncelere sahiptir. Bunda en önemli nedenlerden biri Goldscheid'in Marx'ın fikirlerinden etkilenmesi olarak değerlendirilebilir (McLure, 2003, s.3). Campbelle (1993, s.163-165) vergilerin toplanması ile bunların harcanması konularını birbirlerinden ayrı meseleler olduğuna işaret ederek vergi politikasının etkileyen faktörler ile maliye politikasını şekillendiren ekonomik, kültürel unsurların nasıl şekillendiği, zaman içinde nasıl bir evrim geçirdiği konularına odaklanmıştır. Vergi konusunun sosyolojik ve psikolojik boyutları konusundaki tespitler adil ve etkin bir vergilendirme sisteminin oluşturulması bakımından kilit öneme sahiptir. Mükelleflerin vergi sistemi konusundaki kanaatleri vergi ödeme istekliliği hususundaki tutumlarını biçimlendirmektedir. Bu bağlamda mükellefler nezdinde vergi ödeme istekliliği vergi sisteminin adil olup olmadığına ve vergi sisteminin desteklenip desteklenmediğine bağlıdır. Vergi yasalarının oluşturulmasında ve vergilerin toplanmasında sıklıkla kullanılan fayda ve ödeme gücü ilkeleri mükellefler nezdinde vergi kavramının farklı algılanmasına neden olmaktadır. Vergi kavramı, mükellefler ile idare arasındaki ilişkileri betimleyen psikolojik, ekonomik boyutlara sahip bir süreçtir. Bireylerin vergi konulu sorumluluk ve görevlerini gerçekleştirme hususundaki kavrayışları vergi bilinci olarak tanımlanırken yine bireylerin her hangi bir zorlamaya gerek kalmaksızın yasaların amaç ve ruhuna uygun biçimde hareket etmeleri vergi uyumu olarak ifade edilmektedir. Vergi uyumu mükelleflerin vergi bilinçlerinin bir göstergesi olup, bu uyum seviyesine bağlı olarak kamusal anlamda ilave maliyetlerin oluşmasına neden olmaktadır. Vergi konusundaki bu uygunsuzluğun derecesi ise 'vergi boşluğu' olarak tanımlanmaktadır (James ve Alley, 2002, s.28-29). Vergi bilinci iktisaden zincirleme reaksiyon yaratan önemli bir kavramdır. Vergi bilincinin düşük olması, vergi gelirlerinin düşük olmasına neden olur. Vergi gelirlerinin düşük olması ise vergi oranlarını artırılması sonucunu doğurmaktadır. Artan vergi oranları toplumsal çözümlere, haksız rekabete, işsizliğe, kamu yatırımlarının azalmasına, eğitim, sağlık sistemlerinin bozulmasına neden olmaktadır (Saruç, 2015, s.30). Vergi bilinci mükelleflerin istekliliklerinin bir yansımasıdır.

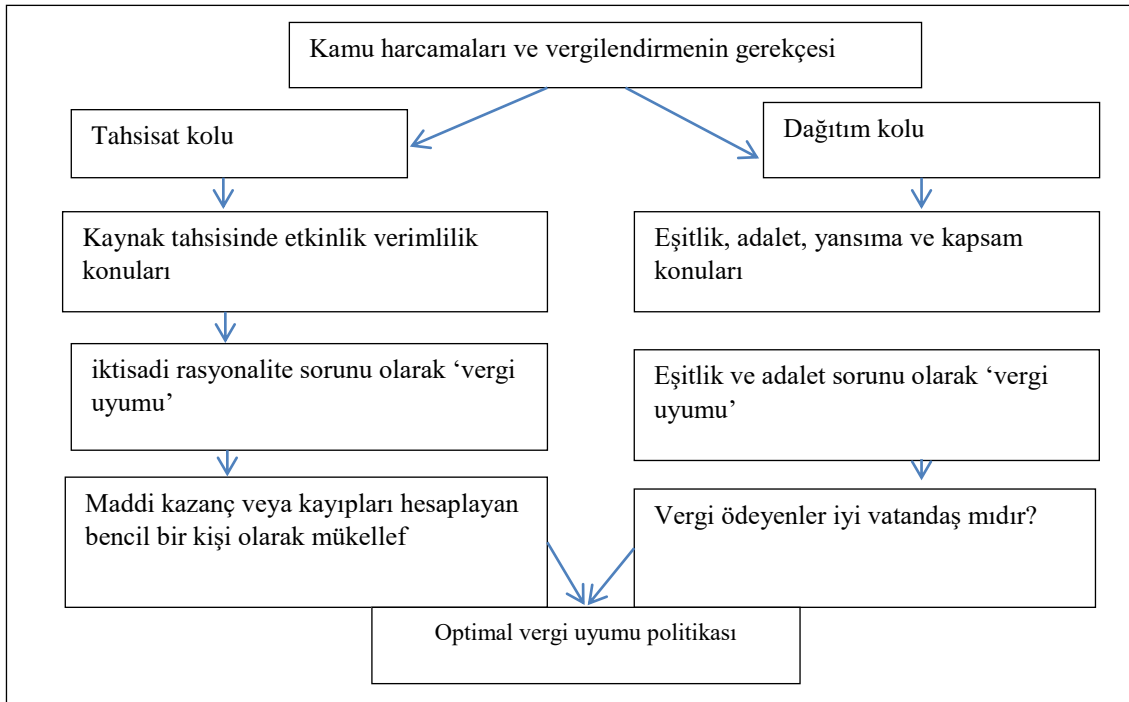
Ahlak kamusal bir düzenleyici mekanizma olarak bireylerin diğer bireylerle olan ilişkilerini düzenleyen yazılı olmayan kurallar, normlar manzumesidir. Vergi ahlakı bireyin genel ahlak anlayışından farklılık gösterebilir. Bunun nedeni her iki tanımlamanın birbirlerine benzemekle beraber birbirlerinden farklı tanımlanmasından kaynaklanır. Schmolders (1968, s.170) bu farka dikkat çekerek iki tanım arasında çok az ya da hemen hemen hiç kabul edilebilecek bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Toplum tarafından çok iyi ve çok dürüst olarak tanımlanan bir bireyin vergi kaçırıcılar arasında yer alması vergi ahlakını belirleyen faktörlerin önemini ortaya koyması bakımından önemli bir tezattır. Torgler ve Schaltegger (2005, s.3-4) vergi ahlakını biçimlendiren faktörleri üç başlık altında özetlemişlerdir;(Baloğlu ve Baloğlu, 2010,s.102)

- Kültürel açıdan: Milli gurur ve dindarlık kadar sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik faktörler,
- İçinde hükümetin yer aldığı kurumsal düzenlemeler açısından: Vergilemenin adem-i merkeziyet derecesi kurumsal güvenin seviyesi kadar vergi mükelleflerinin demokratik katılımları
- Politika ve yönetim açısından: Vergi idaresinin davranışı, algılanan vergi yükü ve genel olarak vergi yapısı

Beamish (2007, s.993-1000) iktisat sosyolojisinin sosyal yapıya dönük çözümlerinin ‘makro-mikro’ ve ‘kültürel-kurumsal’ olmak üzere iki yaklaşımla ele alırken Bağlar ve Bağlar (2010) bu yaklaşımların mükellef ile devlet arasındaki ilişkileri oluşturan unsurların anlaşılmasında kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Bağlar ve Bağlar (2010) vergi ödeme istekliliği üzerinde etkili olan sosyal çevre, sosyal sermaye gibi sosyolojik belirleyiciler ile verilebilirliğin kavramsal çerçevesini çizmeye çalışmışlardır. Verginin toplumsal anlamı bir diğer deyişle toplumun vergiye yüklediği anlam mükelleflerin motivasyonlarını açıklamak bakımından önemlidir. Vergilerin tahsili konusunda Torgler (2003) ‘yararlanma (faydalanma) ilkesine’ atıf yaparak mükelleflerin kamusal mal ve hizmetlerden elde ettikleri faydaları ödedikleri vergiler ile karşılaştırdıklarını, bu nedenle mükelleflerin algılamalarının önemli olduğunu belirtmektedir. Torgler (2003) mükelleflerin yaptıkları bu zihinsel karşılaştırmanın vergi ödeme istekliliğine etki ettiğine işaret etmektedir. Saruç (2015, s.49) Amerikan vergi idaresi IRS’nin yaptığı bir çalışmaya dayalı olarak mükelleflerin vergi uyumunu etkileyen altmış dört faktör olduğunu belirtmektedir.

Şekil 4. Optimal Vergi Uyumu Politikası

Kaynak: James vd. (2002, s.159)

3.Vergi Bilincini Etkileyen Faktörler

1. Ekonomik faktörler

Becker'ın (1968) 'veri kaçırmaya ilişkin çevre ve koşullara yönelik suç modeli' daha geniş kapsamlı bir cezanın veya daha büyük bir denetim olasılığının vergi kaçırmayı azalttığı belirtirken Allingham ve Sandmo (1972) vergi kaçırmanın gerçekleşme olasılığının mükelleflerin yakalanma riski olmayan durumlarda arttığını buna Becker'ın (1968) modelinin mükelleflerin vergi ödeme istekliliğine ilişkin tüm motivasyonları içermediğini belirtmişlerdir. Srinivasan'da (1973) benzer şekilde Von Neumann-Morgenstern'in belirttiği mükelleflerin kendi vergilendirilebilir gelirlerinin faydalarını maksimize etmeyi hedefledikleri şeklindeki önermelerini teyit ederek, mükelleflerin bir seçim yaptıklarına işaret etmiştir. Buna göre vergi kaçırma belirsizlik altında bir karar olup, mükellefler vergi kaçırma seçeneğinden beklenen fayda ile vergi ödeme seçeneğinin maliyetini kıyaslayarak karar almaktadırlar (Kirchler, vd., 2007, s.3-4). Kirchler, Muehlbacher, Kastlunger ve Wahl (2007) yapılan çalışmaların daha yüksek denetim olasılığının mükelleflerin beyan ettiği gelirlerin artmasına ve daha yüksek cezaların vergi kaçırmaya caydırıcı bir etki yaptığını ancak mükellefler üzerindeki baskının artmasının mükellefler nezdinde karşıt bir direnç yarattığını, adil olmayan cezaların mali idareye yönelik tutumlarını olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir (Kirchler, vd., 2007, s.10-15). Radu (2014) vergi kaçakçılığının yüksek para cezalarıyla önlenebileceğini ancak bunun bütünüyle mükelleflerin dürüst bir biçimde gerçek gelirlerini beyan etmelerini sağlamayacağını, yüksek para cezalarının mükelleflerin vergi sistemini haksız olarak algılamalarına neden olacağını bu nedenle mükelleflerin vergi ödememek için her türlü yasal yolu kullanmaya çalışacaklarına işaret etmiştir. Radu (2014) mükelleflerin adil vergilerin ödenmesi konusundaki algılamalarına etki eden kurumsal, etik ve duygusal boyutlar olduğunu belirtmektedir (Radu, 2014, s.107-109). Alstadsaeter ve Jacop (2011)mali idareye yönelik ahlaki kurallar, kamu vicdanı gibi parasal olmayan faktörlerin vergi kaçakçılığına katılımı açıklamadıklarını Bayer ve Sutter (2004) ise mükellefleri vergi kaçırmamaya yönlendiren iki ana neden olduğunu (riskten kaçınma ve ahlaki kısıtlamalar) dolayısıyla ahlaki kısıtlamaların vergi kaçakçılığına yönelik etkili bir caydırıcı etki sağlayabileceğini vurgulamışlardır. Kitapçı (2014) yüksek ceza oranının mükellefleri sistem dışına atabileceğini belirtmiştir. Radu (2014) vergi ödeme konusunda üç faktörün etkili olduğunu ifade etmektedir. Birinci faktör, mükelleflerin, devletin kendileri ve ailelerinin menfaatleri için vergileri nasıl kullandıkları hususundaki olumlu algılamalarıdır. Buna göre vergilerin geri alınma bilirliliği ne kadar yüksek ise vergi ödeme istekliliği o kadar artacaktır. İkinci faktör ise mükelleflerin vergilerin ödememesi sonucunda doğacak sonuçlara ilişkin olumsuz sonuçların (örneğin emeklilik primlerinin ödenmemesinin neticesinde bireylerin sağlık hizmetlerinden faydalanamaması) boyutudur. Üçüncü faktör ise veri ödemenin toplumun diğer üyeleri için olumlu sonuçlarının büyüklüğüdür (Radu, 2014,s.110). Radu (2014) kayıt dışı ekonominin büyüklüğü ile vergilerinin geri döndürülebilirliği arasında pozitif bir korelasyon olduğunu belirtmiştir (Radu, 2014,s.111-112). Allingham ve Sandmo'nun (1972) ortaya koydukları 'fayda teorisi' mükelleflerin kendi faydalarını maksimize ediciler olarak tanımlar ve eğer finansal kazançlar finansal maliyetlerden daha ağır ise mükelleflerin vergi kaçırmayı daha değerli kabul ettiklerini düşüncesine dayanmakta olduğundan ekonomik caydırıcılık önemli bir değişkendir. Devos (2014) ekonomik caydırıcılık yaklaşımının yedi önemli değişken üzerine kurulu bir model olduğu ifade etmektedir. Bunlar; (Devos, 2014, s.13-15)

- Vergi sisteminin karmaşıklığı,
- Gelir bilgi sisteminin düzeyi,
- Bilgi ve vergi kesintisi sistemleri,
- Hazırlayıcıların (mükelleflerin) sorumlulukları ve cezalar,
- Denetim kapsamına alınmanın olasılığı,
- Vergi oranlarının cari düzeyi ve bunların artışları,
- Vergi yasalarına uymamanın cezaları.

Vergi adaleti yani mali hadiselerin sosyolojik koşullarla birlikte değerlendirmesi aslında çok daha eskilere dayanmaktadır. İbn-i Haldun Mukaddime adlı eserinin önsözünde vergilerin devletin gelişimi ile paralel hareket ettiğini vurgulamaktadır. İbn-i Haldun bir padişaha yönelik mektubunda "toplanan malları hak edenler arasında doğruluk ve eşitlikle böl, şerefinden dolayı zengine aynı muamelede bulunma" diyerek vergi adaletinin toplumsal bir sorun olarak önemini vurgulamış olup bu sorun halen güncelliğini muhafaza etmektedir (Falay, 1987, s.35-46). Kirchler, Muehlbacher, Kastlunger ve Wahl (2007), Allingham ve Sandmo'na (1972) atfen, vergi kaçırma konusunda verilecek bir kararın, cari gelirin düzeyine, vergi oranlarına, denetim olasılığına ve cezaların gücüne bağlı olduğunu belirtmişlerdir.

Allingham ve Sandmo (1972) vergi mükelleflerinin vergi kaçırmaya karar verdiklerinde eksik bildirim derecesinin, kendi göreceli riskten kaçınma (yani kendi fayda fonksiyonlarının belirli noktasındaki risk tutumlarının) oranına bağlı olduğunu ifade etmişlerdir. Gelir ile vergi kaçırma arasındaki ilişki konusunda literatürde farklı sonuçlara ulaşan çalışmalar görebilmek mümkündür. Bazı araştırmacılar (örneğin; Alm, Jackson ve McKee (1992), Fishlow ve Friedman (1994), Christian (1994)), vergi kaçırma ile gelir arasında pozitif bir ilişkinin var olduğuna dair kanıtlar sunarken, bazı araştırmacılar ise (örneğin; Slemrod (1985), Baldry (1987), Weck-Hannemann and Pommerehne (1989), Collins and Plumlee (1991), Lang, Nöhrbaß, and Stahl (1997), Mukhtar, Cecil ve Knoblett (2001), Anderhub, Giese, Güth, Hoffmann ve Otto (2001)) vergi kaçırma ile gelir arasında negatif bir ilişkinin var olduğuna ilişkin bulgular bulmuşlardır. Literatürde bunların dışında, bu iki değişken arasında korelasyon olmadığına dair çalışmalara da (örneğin; Wärneryd ve Walerud, (1982), Porcano, (1988), Feinstein (1991) Park ve Hyun (2003)) rastlayabilmek mümkündür.

Vergi oranlarının daha yüksek olmasının vergiye olan uyumu azaltıp azaltmadığı hususunda Kirchler vd. (2007, s.7), standart ekonomik modelin bu konuda açık bir hipotez koymadığını belirterek iki karşı etkiye vurgu yapmışlardır. Yüksek vergi oranları efektif geliri azaltması nedeniyle vergi kaçırma bir yandan daha karlı hale getirirken diğer yandan efektif gelirin azalması mutlak riskten kaçınmayı arttırmaktadır. Onlar Yitzaki'nin (1974) çalışmasını işaret ederek (Yitzaki beyan edilmeyen bir gelirin varlığı durumunda kaçırılan vergi için ceza verilir ise vergi ödeme istekliliğinin vergi oranlarıyla pozitif ilişkili olacağına belirtmiştir) vergi kaçırmanın azaltılması gerektiğini belirtmişlerdir. Yitzaki'nin (1974) vergi ödeme istekliliği ile vergi oranları arasında pozitif ilişki olduğuna dair görüşünü destekleyen bir kısım çalışmalar olmakla (örneğin; Feinstein (1991), Alm, Sanchez ve De Juan (1995)), beraber bunlar negatif ilişki olduğunu belirten çalışmalara (örneğin; Friedland, Maital and Rutenberg (1978), Clotfelter (1983), Slemrod (1985), Collins and Plumlee (1991), Alm, Jackson, and McKee (1992) Moser, Evans III, and Kim (1995), Pommerehne and Weck-Hannemann (1996), Lang, Nöhrbaß, and Stahl (1997)) göre daha azdır.

Kirchler vd. (2007, s.10) vergi ödeme konusunda istekli olmamanın beklenen değerinin denetim olasılığına ve cezalandırılmaya bağlı olduğunu, mükelleflerin nezdinde vergi kaçırma konusundaki bir saptanma olasılığının artmasının daha fazla gelir beyan edilmesine neden olacağını belirtmişlerdir. Onlara göre ekonomik modelde mükellefler saptanma riski ve cezalandırılma karşısında vergi kaçırma konusundaki başarının onlara sağlayacağı kazancı tartmak, karşılaştırma suretiyle vergi ödeme istekliliğinin çıktısını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Denetim olasılığının vergi ödeme istekliliği üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu yönünde çeşitli çalışmalar olmakla birlikte (örneğin; Pommerehne, Weck-Hannemann (1996), Slemrod, Blumenthal ve Christian (2001), Trivedi, Shehata ve Mestelman (2004), Gërkhani ve Schram (2006)) Guala ve Mittone, (2005) vergi uyumunun bir denetim sonrasında keskin bir biçimde azaldığını belirtmişlerdir. Mittone (2006) denetim karşıtı olan böyle bir reaksiyonun bomba-krater ‘bomb-crater’ etkisi olarak adlandırmıştır. Bu etki mükelleflerin bir ceza ödemesinden kaynaklanan kayıpları onarma girişimi olup Kastlunger, Kirchler, Mittone ve Pitter bunun mükelleflerin yanlış algılamaları sonucu olduğunu belirtmişlerdir. Bu etki sadece bir denetimi takip eden ilk dönemlerde ortaya çıkmakta olup bu etkinin süresi bir sonraki denetimin ne zaman olacağına ilişkin beklentiye bağlıdır (Kirchler vd., 2007, s.12-13). Guala ve Mittone (2005) etkin bir denetim planı tasarımında özellikle genç ve deneyimsiz vergi mükelleflerinin denetlenmesini önermektedirler.

Vergi konusundaki para cezaları denetim oranları birbirleri yerini alabilseler de daha yüksek para cezalarının mükellefler bakımından vergi kaçırma daha tehlikeli bir hale getirmekle beraber yapılan ampirik çalışmalar para cezalarının caydırıcı etkisini her zaman desteklememektedir. Para cezaların vergi ödeme istekliliği, vergi uyumu konusunda destekleyici kanıtlar bulunmakla (örneğin; Friedland, Maital ve Rutenberg (1978), Alm, Jackson ve McKee (1992), Park ve Hyun (2003)) beraber bu konuya destek vermeyen çeşitli çalışmalarda mevcuttur (örneğin Pommerehne ve Weck-Hannemann (1996), Mukhtar, Cecil ve Knoblett (2001)). Friedland (1982) denetim oranlarının cezaların tutarından daha fazla vergi uyumunu etkilediğini belirtmiştir. Literatürde vergi cezalarının arttırılmasının vergi kaçırma başlatarak ayrıca ters bir etkiye sahip olduğu yönünde bulgulara da (örneğin; Schwartz and Orleans (1967), Strümpel (1969), Fjeldstad ve Semboja (2001)) rastlamak mümkündür. Kirchler vd. (2007, s.15-16) cezaların artması nedeniyle artan vergi kaçakçılığı ve vergi direncinin para cezalarının etkinliği sorusunu gündeme getirdiğine işaret etmişlerdir. Buna göre para cezaları bir yandan mükelleflerin vergi kaçakçılığından bekledikleri değeri azaltacak ve mükellefler üzerindeki caydırıcı etkisini güvence altına alacak derecede yüksek olmalı ancak diğer yandan da bu cezaların çok yüksek olması mükelleflerin vergi sistemini adaletsiz olarak algılamalarına neden olacağı dikkatten kaçırılmamalıdır. Onlar mükelleflerin gelirlerine bağlı bir ceza sistemini önermişlerdir.

2. Sosyal faktörler

Selznick (1994, s.232-233) sosyalleşmeyi bireyleri, grupları ve bunlara ait dinamikleri şekillendiren bir kurumsallaşma olarak tarif ederek iktisadi sosyalleşme bakımından verginin ayrı bir yere sahip olduğunu belirtmiştir. Scholz (1998, s.140-141) mükelleflerin sadece birey olarak fayda-maliyet analizi yapan karar alıcılar olarak görülmemelerini gerektiğini sosyal kısıtlamaların mükellefler üzerinde de etkili olduğuna işaret etmiştir. Toplum değerlerinin

mükellefler üzerindeki bu etkili olan bu kısıtlamalar bireylerin kendi kendilerini düzeltme işlevi görürler ve vergilemenin sürdürülebilirliği açısından önemlidirler. Mükelleflerin kendilerini nasıl tanımladıkları, ne düşündükleri ve ne hissettikleri vergi uyumu ile yakından ilişkili olmakla beraber bunların mükelleflerin eylemlerine nasıl sirayet ettiğinin anlaşılması çok da kolay değildir. Baloğlu ve Baloğlu (2010, 27-29) nesil farklılıklarının, eğitim düzeylerinin, yaş ve cinsiyetin sosyalleşme üzerinde etkili olduğunu söylemişlerdir. Badescu (2004, s.80-97) bir ülkede genç nüfusun fazla olmasının, gençlerin ileriki yıllarda ekonomik karar alma yetisine sahip olacağından, gecikmeli bir ekonomik sosyalleşme doğuracağını bunun da ileriki yıllarda bireylerin vergilemeye ilişkin duyarlılıklarını etkileyeceğini ifade etmiştir.

Torgler, Schaffner ve Macintyre (2007,s.2) vergi uyumu konusundaki literatürün mükelleflerin vergilerini neden ödediği sorusuna yanıt bulabilmek için neo klasik anlayışın ötesine geçme gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Allingham ve Sandmo'nun (1972) modeli vergi kaçakçılığının kapsamının kaçakçılığın saptanma derecesi ve cezanın derecesi ile negatif korelasyon içinde olduğu tespitini yapmakla birlikte vergi uyumu konusunda tutum ve davranışlar arasındaki ilişkiyi bütünüyle yansıtamamaktadır. Torgler vd. (2007, s.3) para cezalarının ve denetim olasılığının düşük olmasına karşın birçok kişinin neden vergi ödemeye devam ettiği sorusunun, özellikle doksanlı yılların başından itibaren, vergi ahlakının vergi uyumu üzerindeki etkisi şeklinde bir inceleme konusu oluşturduğu belirtmektedirler. Spicer ve Lundstedt (1976) vergi kaçırma ve vergi uyumu arasındaki seçimin sadece yaptırımlar nedeniyle oluşmadığını buna ilave olarak bu seçimde bir dizi ahlaki tutum ve kuralında dikkate alındığını ifade etmişlerdir. Andreoni, Erard and Feinstein (1998, s.852) vergi uyumu konusundaki modellemelerde ahlaki ve toplumsal dinamiklerin modele dâhil edilmesinin önemine işaret etmişlerdir. Bu görüşlere benzer şekilde Polinsky ve Shavell (2000) toplumsal kuralların yasaların uygulanmasına bir alternatif olduğunu (en azından tamamlayıcı bir rol üstlendiğini) , toplumsal kurallara uymamanın dâhili (pişmanlık gibi) ve harici (toplumsal yaptırımlar gibi) sonuçlar yarattığını bu nedenle toplumsal kuralların bireylerin davranışları etkilediğini belirtmişlerdir. Bu konuyu açıklamak amacıyla literatürde özgecil yaklaşım (Chung, 1976) , Kant'cı ahlak yaklaşımı (Laffont 1975, Sugden 1984), karma yaklaşım (Myles ve Naylor, 1996) gibi çeşitli teorilerle örneğin karşılaşmak mümkün olup bu teoriler genel olarak bireylerin genel olarak sadece kendi refahları ile ilgilenmedikleri, mükellef olarak konuyu nasıl algıladıkları ve vergiden kaçınma artıkaça manevi maliyetlerin arttığını söylemektedirler.

• **Adalet ve eşitlik:** Vergi mükelleflerin kurumsal bir yapı olarak devlete duydukları güvenin bir yansımasıdır. Birey ile devlet arasındaki bu ilişki bireylerin kamu hizmetlerinden olan memnuniyet düzeyleri ile ilintilidir. Vergileme süreci güven üzerine kurulmuş zımni bir sözleşme olup, güven bireylerin adalet ve eşitlik algılamalarıyla oluşur. Swedberg (2007,s.5) güveni beklenen bir şeyin gerçekleşmesi durumunda sahibinde şaşkınlık yarattığını vurgulayarak ümit tanımından ayırmaktadır. Vergi kavramına mükelleflerin yüklediği anlam ile mükellefin verginin karşılığını mal ve hizmet olarak geri alacağı ümidi güveni şekillendirir. Bir diğer ifade ile yolsuzluk, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, rüşvet ile vergi ödeme istekliliği arasında negatif korelasyon vardır (Shleifer ve Vishny, 1993)(Johnson, Kaufmann ve Zoido, 1998). Bunun temel nedeni devlete olan güvenin zedelenmesi bireylerin adalet ve eşitlik hissiyatlarının yok olmasıdır. Saruç (2015, s.57) mükelleflerin, vergi yasalarının adaletli olup olmadığı, bireyler arasında ayırım yapılmaksızın uygulanıp uygulanmadığı ve vergilerin adil bir biçimde harcanıp harcanmadığı konularındaki algılamalarının vergi ödeme istekliliklerine etki ettiğini belirtmiştir. Vergi uyumunu etkileyen bu algılamaların vergi kaçırma neden olduğu

konusunda literatürde destekleyici nitelikte, çeşitli bulgulara rastlamak mümkündür (Spicer ve Becker, 1980; Spicer ve Hero, 1985; Becker, Büchner ve Sleeking, 1987)¹. Devlet ve birey arasındaki ilişkinin tanımlanması bakımından literatürde iki farklı yaklaşım ile karşılaşmak mümkündür. Bunlar, Aristo ve Rousseau kökenli ‘sorumluluk-görev’ bakış açısı, diğeri ise Hobbes ve Locke’nin ‘vatandaşlığın hakkı’ bakış açısıdır. Türkiye’de mali idare ile mükellef arasındaki ilişkinin ekseriyetle sorumluluk-görev biçiminde toplumda tanım bulduğu görülmektedir. Neumark (1975) vergilerin sosyal bir amaç taşıdığını bunun da toplum içinde ekonomik bakımdan yeniden dağıtım olduğunu belirtmiştir. Buna göre vergileme, iktisadi ve sosyal açıdan toplum içindeki eşitliği sağlama girişimidir. Bir diğer ifade vergileme kaynakların toplumsal bir yeniden dağıtımdır.

• **Din ve ahlak:** Din bireylerin yaşam tarzlarına dolayısıyla iktisadi davranışlarına ve tercihlerine nüfuz eden önemli bir dinamiktir. Torgler (2003, s.4) dini, belli bir şekilde davranmak için ahlaki bir bağlılık, süper doğal polis olarak tanımlarken Adam Smith (1759) içsel ahlaki zorlama mekanizması olarak açıklamaktadır. Kitapçı (2014, s.208-209) mükelleflerin dini duyarlılıklarının vergi ahlaki konusundaki bakış açılarıyla ilintili olduğunu vurgulamıştır. Adam Smith (1759) ahlaki duygular teorisinde dindarlığı rasyonel bir bakış açısıyla ele alarak dindarlığın bir çeşit iç ahlaki mekanizma olarak tanımlarken Freud (1927) ve Davis (1947) dini rasyonel olmayan bir şekilde değerlendirmişlerdir (Torgler, 2003, s.4). Heiner (1983) bireylerin alışkanlıklarının hayatı basitleştirdiğini, işlem ve uygulama maliyetlerini azalttığını bu bakımdan dindarlığın alışkanlıklara benzer şekilde bireylerin belirsizlik ile ilintili endişelerine karşı bir güvenlik hissi sunduğunu sonuç olarak dindarlığın toplumdaki tüm bireylerin düşüncelerinin ortak alışkanlığı olduğu söylemiştir. Grasmick, Bursik ve Cochran (1991), kişilerarası yaptırımların önemine değinerek utanç duygusunun, ilk etapta fizyolojik bir rahatsızlık olmakla birlikte, uzun vadeli olarak bireylerde, değerli ilişkilerin kaybı ve bireylerin ilerideki başka hedeflerine ulaşmaları hususunda kısıtlanan fırsatlar olduğu sonucuna değinmiştir. Torgler (2006, s.82) bireyleri iki bölüme ayırmaktadır. Bunlar;“homo economicus”(fayda referanslı birey) ve“homo religious”(dini esaslar referanslı birey)’dir. Hardin (1997) dini davranışın dini inançlardan kaynaklanan fayda ve maliyet unsurları tarafından şekillendirildiği belirtmiştir. Din bu bakış açısına göre bireylerin belirli bir tarzda davranmalarını temin eden ahlaki bir taahhüttür. Hardin (1997) bireylerin topluluğun değerleri içselleştirdiklerini ve topluluğun ideolojileri doğrultusunda hareket ettiklerini ifade etmiştir. Margolis (1997) ahlak ile dindarlık arasındaki bağı ele alarak, dindarlığın doğru davranış hakkındaki genel kanaati içerdiğini, doğru davranışın ise neyin adil olduğu ile ilişkili olduğuna işaret etmiştir. Mueller (2001) bireylerin davranışlara etki eden ahlaki kısıtlamaların davranış normları oluşturduğu, bireylerin bu normlara uymak suretiyle sosyal ilişkilere yatırım yaptıklarını, bireylerin bir gruba dâhil olmak istemelerinde uyumlu davrandıkları ve davranışları taklit ettiklerine işaret etmiştir. Torgler (2006, s.7-9) vergi uyumu konusunda ele alınan dindarlık değişkeninin ölçümünde bireylerin din olgusuna yönelik algılamalarının, her hangi bir dini grubun aktif üyesi olup olmadıklarının, karar alırken kullandıkları dini rehberliğin, hayatlarında dinin yeri ve öneminin, ibadethaneye gitme sıklıklarının ölçü birimleri olarak analizlerde kullanıldığını belirtmiştir. Torgler (2003, 25-50) dindar bireyler açısından bakıldığında hükümetin meşru olmayan faaliyetlerde bulunması halinde vergi kaçırmanın ahlak dışı sayılmayacağı bu nedenle dindarlık ile vergi ahlaki arasında kuvvetli bir korelasyon

¹ Literatürde aynı deneyleri yaparak zıt yönde bulgular elde eden çalışmalarda görebilmek mümkündür. Örneğin; Andreoni, Erard ve Feinstein (1998), Webley vd. (1991).

olduğuna işaret etmiştir. Torgler (2003, 15) Furnham'ın protestan inancındaki bir saptamasına değinmiştir. O, Protestan inancındaki 'başarı tamamen çabaya bağlı olduğu için fakirler ve işsizler zavallılıkları nedeniyle ayıplanmamalıdır' düşüncesinin doğal olarak vergilemenin belirli yönlerine karşı olduğu tespitinde bulunmaktadır. Roma Katolik Kilisesi'nin, ilki 1566'da yayımlanan "Katolikler İçin Ahlâki Rehber"ini 1994'te revize ederek, bu yüzyılın günahları başlığı altında işçiye düşük ücret uygulanmasını, kurum kaynaklarının özel amaçlar için kullanılmasını, uyuşturucu alışkanlığı ile beraber vergi kaçakçılığının da büyük günahlar arasında değerlendirmiştir. Katolik kilisesi bu rehberde, toplumsal değer yargılarının bu yönde güçlendirilmesinin sadece kamusal otorite gücü ile değil, aynı zamanda bireylerin maneviyatının da önemli olduğunu vurgulamaktadır (McGee, 1994, s.411). İslami açıdan bakıldığında vergi konusunun çok daha farklı bir perspektife sahip olduğu görülmektedir. Hayrettin Karaman (2003), İslam hukuku bakımından verginin meşruiyetinin nimet-külfet dengesine ve zaruretine dayandığını, devlet hizmetlerinin bir nimet olduğunun kabulü durumunda bundan istifade edenlerinde gerekli külfeti yüklenmelerinin tabii olduğunu bunun denge ve adalet prensiplerine de uygun olduğunu belirtmiştir. Karaman (2003), devlet açısından bakıldığında devletin vazifelerinin ifası için gerekli maddi imkânları başka bir kaynaktan (petrol, maden vb.) sağlayamaması durumunda vergiye bir kaynak olarak başvurusunun bir zaruret olduğunu, verginin meşruiyeti için hâkimiyet ve zaruret teorilerinin daha tutarlı görüldüğünü ifade etmiştir. Karaman (2003) Müslümanlardan vergi almanın cevaz ve meşruiyetinin çok eskilerden beri tartışılan bir mesele olduğunu Müslümanlardan zekat dışında vergi adıyla bir şey almanın caiz olup olmadığı hususunda iki karşıt düşüncenin olduğuna işaret etmiştir. Karaman (2003) gerektiğinde devletin Müslümanlardan vergi almasının caiz ve meşru olduğunu savunan çoğunluk görüşünün beş esasa dayandığını belirtmiştir. Bunlar şunlardır;

- i. İslâm, Müslümanları kardeş ilân etmiş ve aralarında dayanışmalarını emretmiştir.
- ii. Zekâtın harcanacağı kalemler belli ve sınırlıdır; devletin giderleri ise sınırsız denilecek kadar çok ve çeşitlidir.
- iii. "Zararı ve kötülüğü önlemek fayda sağlamaktan önce gelir", "Genel zarar önlemek için özel zarar göze alınır" , "Çok iyi az iyiye, az zarar çok zarara tercih edilir" gibi genel kaideler vardır.
- iv. Zekâtı harcama kalemleri içinde yer alan "Allah yolunda" faslı dışında Müslümanlar, malları ile cihâda teşvik edilmişlerdir. Mal ile cihâd, zekât dışında ödemeleri gerekli kılmaktadır.
- v. Devletin hizmet ve nimetlerinden istifâde edenlerin, bunların var olmasını ve devamını sağlayacak olan külfete de katlanmaları gerekir.

Karaman (2003) İslam'a göre meşru verginin şartlarını dört madde de özetlemektedir.

- i. İsrafsız işlenen devlet maliyesinin vergiye ihtiyacı bulunacak, başka bir kaynaktan bu ihtiyacı gidermek mümkün olmayacaktır.
- ii. Vergi yükü vatandaşlara adâletle dağıtılabacak, vergi ihtiyaç fazlası maldan ve gelirden âdil ölçüler içinde alınacaktır.
- iii. Toplanan vergi gelirleri, İslâm'ın meşrû gördüğü, cevaz verdiği amme menfâatlerine ve hizmetlerine sarf edilecektir.
- iv. Verginin konması, toplanması ve sarfına ait esaslar ve kaideler, usûlüne uygun danışma yoluyla tespit edilecektir.

Karaman (2003) İslam dinindeki zekât kavramı ile verginin birbiri yerine sayılmasını iki bölümde ele almıştır. Karaman'a (2003) göre her ne kadar aksi yönde görüşler bulunmak birlikte bu görüşlerin sağlam delillere dayanmaması nedeniyle, vergi zekât sayılamaz. Karaman

(2003) bu konuda İbn Hacer Heysemî, İbn Âbidîn, Şeyh Uleyş, R. Rızâ, Şeltût, Ebû Zehra, Kardâvî'ye katılarak bu görüşünü üç başlıkta açıklamaktadır;

- i. İbâdet ve niyet: Zekât bir ibâdetdir, bu ibâdeti yerine getiren mükellefin niyet etmesi ve ibâdeti usûlüne uygun olarak edâ etmesi gerekir. Vergide ne böyle bir niyet, ne de usûlüne riâyet vardır.
- ii. Miktarlar: Zekâtın hangi mallardan, ne zaman ve ne kadar alınacağı, kimlere nasıl verileceği, kimlere verilmeyeceği ilgili nasslarla belirlenmiştir. Bunlara riâyet edilmediği takdirde verilen ve alınan zekât olmaz. Vergide bu miktarlara uyulmadığı gibi, alınacak mallar ve malların (matrahların) miktarları da zekât sınırları dışına çıkmaktadır.
- iii. Sarf yerleri: Zekâtın kimlere verileceği, nerelere sarf edileceği ve kimlere verilmeyeceği âyet ve hadîslerle tesbit edilmiştir. Zekât; yoksula, geliri giderini karşılamayanlara (dar gelirlilere), şahsı için borçlanmış kimselere, azâd edilecek köleye ve gurbette parasız kalmış kimselere, Allah yolunda savaşanlara, İslâm'a kendisi veya yardımı kazandırılmak istenen kimselere, zekât memurlarına ve topluluk menfâati için borçlanmış, külfete girmiş kimselere verilir. Zekât gayr-i müslimlere, kişinin nafakalarını teminle yükümlü bulunduğu akrabaya, zenginlere verilmez. Devletin vergi gelirlerini harcadığı başlıca kalemler ise personel, savunma, sağlık, eğitim ve kültür, ulaşım, enerji, sulama, çevre koruma, güvenlik ve asayiş, sosyal güvenlik ve bütün bu hizmetler için gerekli binalar, tesisler, araçlardır. Zekâtın sarf kalemleri ile verginin harcama kalemleri mukayese edildiğinde, arada bazı tedâhuller bulunmakla beraber, birbirinden ayrı ve farklı oldukları açıkça görülmektedir. Zekâtın vergi yoluyla ödendiği düşünülerek ortadan kaldırılması halinde yalnızca İslâm'ın temel ibâdetlerinden biri ortadan kaldırılmış olmayacak, aynı zamanda onun baş hedeflerinden biri olan sosyal adâlet, sosyal refah ve tebliğ de gerçekleşmemiş, yukarıda sıralanan sarf yerleri, muhtaçlar ve hizmetler mahrum ve âtil kalacaktır. Dünyada herhangi bir İslâm ülkesinin topladığı vergilerle zekâtın bütün amaçlarını gerçekleştirdiğini varsayılsa bile, zekâtın bir ibâdet ve sembol olarak var olması, rahmetini -yakından uzağa- millî sınır tanımadan bütün ümmete yayması gerekmektedir; İslâm'ın amacı budur.

Kuran (2001, s.43-56) İslam ülkelerinde 'zorunlu zekat' verilmesi yani zekatın merkezileşmesi durumunda vergi ödemede olduğu gibi kaçınılan bir eylem haline geldiği hususunda örnekler rastlandığını belirtmiştir. Bağlar ve Bağlar (2010, s.110) yaptıkları araştırmalarda dinin vergi ödeme istekliliği açısından ele alındığında Türkiye'de iki farklı mükellef tipi ortaya çıkardığını belirtmektedir. Birinci tip mükellef "zekat verdiği ve hayır yaptığı için vergi ödemesine gerek olmadığına" inanırken ikinci tip mükellef "vergi ödemezse kul hakkı yediğini" düşünmektedir. Karaman (2003) bilhassa laik ülkelerde yaşayan Müslümanların bir kısmının ya "bu gibi ülkelerde devlete vergi vermek caiz değildir" diyerek yahut da "devlet, bizden topladığı vergilerle zekâtın amaçlarını gerçekleştiriyor, bunu biz gerçekleştirmeliyiz" şeklinde düşünerek devletten vergi kaçırdığını ve bunu zekât olarak sarf ettiklerini, başka bir ifade ile "ödedikleri zekâtı vergi sayarak" vicdanen rahatladıklarını belirtmiştir. Karaman (2003) bu mânâda zekâtın da vergi yerine geçmeyeceğini çünkü verginin meşrûiyet gerekçesi zekâtınkinden farklı olduğunu; verginin daha ziyade nimet-külfet dengesine, adâlete ve zarûrete dayandığını ifade etmiştir. Ona göre herhangi bir ülkede yaşayan, ülkede toplanan vergilerle sunulan hizmet, nimet ve güvenliklerden faydalanan insanların -ödeme güçleri bulunduğu takdirde- bunun bedelini ödemeleri bir borçtur; aksi halde milyonlarca insanın hakkını üzerlerine geçirmiş, hakları olmayan hizmet ve menfaatlerden yararlanmış olurlar, ödeyenlerin yüklerinin artmasına sebep olurlar. Karaman (2003) burada devletin niteliği değil, birlikte

yaşayan insanların ortak ihtiyaçları, bu ihtiyaçları gidermek üzere ortak katılımları, bunlarla gerçekleştirilen hizmetlerden yararlanmanın -imkânı olanlar için- gidere katılma şartına bağlı olması, aksi halde milyonlarca insanın hakkını gasbetmiş olma sonucu önemli olduğuna işaret etmektedir. Ona göre İslam açısından, bu haksız faydalanma ve gasb günahından, ayıbından kurtulmanın yolu gidere katılmak; yani vergi vermektir.

• **Katılımcılık ve yerelleşme:** Luttmer, Erzo ve Singhal (2014, s.157) mütakabiliyet kavramını kullanarak bu kavramın vergi ödeme istekliliği hususunda bireylerin vergi-fayda bağlantısını temsil ettiğini, bireylerin vergi ödemelerini sosyal sözleşmenin bir parçası olarak değerlendirdiklerini belirterek vergi uyumunun devlerin meşruluğu, mevcut hükümete karşı olan tutum ve vergilerin adilliği konularındaki algılamalardan etkilenebileceğini (Levi, 1989; Feld ve Frey, 2002; Hofmann, Hoelzl ve Kirchler, 2008) belirtmişlerdir. Luttmer vd. (2014) kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet, hükümete duyulan güven, kurumsal güven ile vergi ahlakı arasında pozitif korelasyon olduğuna işaret eden deney (Torgler, 2005) ve anket çalışmaları (OECD 2013) olduğunu vurgulamışlardır. Alınan vergilerin hangi kamu hizmetleri için nasıl kullanıldığı konusundaki mükellef algılamasının vergi uyumu ile pozitif ilişki içinde olduğunu teyit eden çeşitli çalışmalar da mevcuttur (örneğin Bott vd.,2014; Hallsworth 2014). Erzo ve Singhal (2014) bireylerin, hükümetin sağladığı kamu hizmetleri hakkındaki görüşlerinin bir ömür boyunca edindikleri tecrübeye dayalı oluştuğunu belirterek yapılan deneylerdeki veya uygulamalardaki mükelleflere yönelik mektuplardaki birkaç satırlık açıklamanın bu nedenle mükelleflerin inançları ile tutumlarını güncellemede yeterli olamayacağına değinmişlerdir. 1989-1990 yıllarında Birleşik Krallık'ta Thatcher hükümeti tarafından uygulanan kelle vergisini 'poll tax' ele alan Besley, Jensen ve Persson (2014) Thatcher hükümetini sona erdiren en büyük nedenlerden biri olarak gösterilen ve üç yıl sonra kaldırılan bu verginin mükellefler nezdinde vergi sisteminin adil olmadığı konusunda yaygın bir algılamaya yarattığını ve bu nedenle anılan dönemde vergi kaçakçılığı vakalarında artış olduğunu belirlemişlerdir. Mükelleflerin, vergi sisteminin adilliği ve devlete duyulan güven veya devletin meşruluğu konularındaki algılamalarının vergi uyumuna etki ettiği görülmektedir. Vergi kaçırma, vergisini aslına uygun bir biçimde ödevlerini yerine getiren mükellefler açısından vergisini ödemeyen kişilerin, kendilerine yükledikleri ilave bir mali yüküdür. McGee (1999, s.155) vergi kaçırma nedeniyle vergi toplayanların vergiyi ödeyenlerden daha fazla vergi toplamak zorunda kaldıklarını bunun vergilemenin adilliği ilkesini zedelediğini, bu durumun yarattığı ahlaki sorumluluğun vergi kaçırana değil vergiyi toplayanlara ait olacağını belirtmiştir. Sosyal maliyetlere katılımdaki bu isteksizlik durumu nelerin genel ahlak anlayışına uyduğu, nelerin vergi ahlakı konusundaki anlayışa uymadığı sorunuyla ilişkilidir (Bağlar ve Bağlar, 2010, s.103-105) (Torgler, 2003, s.83-84). Bu soru toplumlar açısından ele alındığında mükelleflerin adalet ve vergilemenin amacı ile ilgili tanımlamalarına dolayısıyla ülkeler arası, coğrafyalar arası, kültürler arası farklılık göstermelerinden kaynaklanmaktadır.

• **Kültür:** Kültür kavramı toplumsal kültür ile vergi kültürü olmak üzere iki kısma ayırarak ele almak vergi uyumunun daha net bir biçimde anlaşılması bakımından önemlidir. Heinrich (1999,s.2) kültürü, bireylerin taklit, gözlem, tartışma vb. yollar ile edindikleri fikirler, inanışlar, değer yargıları, davranış normlarının nesillerden nesillere aktardıkları bilgilerdir. Nerre (2001) Tanzi ve Tsibouris'e (2000) benzer şekilde vergi kültürünü mükellefler tarafından yansıtılan vergi bilici olarak tanımlamaktadır. Torgler (2003b, s.82), kültür tanımını kurallar sistemine dayalı içsel bir kurum olarak tanımlamaktadır. Blumenthal ve Nerre (2003, s.53-55) mükellefler, politikacılar, meslek mensupları, mali idare mensupları, araştırmacılar gibi çeşitli oyuncular, gruplar arasındaki etkileşimlerin izledikleri tarihsel süreci vergi kültürünün bir

parçası olduğunu belirtmişlerdir. Baloğlu ve Baloğlu (2010, s.128-129) bu bağlamda örneğin vergi aflarının mükellefler üzerindeki etkilerine işaret ederek vergiden kaçınmanın zaman ile meşru ve sosyal hale geldiğini, kurumsallaşma sürecini tersine çevirdiğini belirtmektedir. Malik ve Schwab, (1991) sık sık tekrarlanan vergi aflarının mükelleflerin af çıkacağı konusundaki beklentilerini arttırdığını ve bu beklentiler ile mükelleflerin beyan ettikleri gelir arasında tersine bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Vergi ahlakı bireylerin sosyalleşmelerinin bir sonucu olup vergi kültürünü içinde bulunan toplumun kültürel ve bilişsel unsurlarından ayırt edebilmek mümkün değildir. Vergi kültürü basit anlamda zorlama olmaksızın bireylerin vergi verme gereğini hissetmeleri olup ilk kez Schumpeter (1929) tarafından kullanılmıştır. Schumpeter vergi konusuna sosyolojik bir bakış açısıyla yaklaşmış vergilerin mükellefler nezdinde iktisadi ve psikolojik bir geçerliliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Spitaler (1954) vergi kültürünü ekonomik, sosyolojik, psikolojik, tarihsel, coğrafi, kültürel bireysel nitelikteki ilkeler ile toplumdaki topluma değişim gösteren unsurlardan etkilendiğini ifade etmektedir.

• **İdareye bakış:** Baloğlu ve Baloğlu (2010, s.131-134) yapmış oldukları çalışmalarında çalışmaya katılan deneklerin mali idareden ve mali idare mensuplarından duyulan memnuniyetin diğer kurumlara kıyasen daha az olduğunu, benzer şekilde mükellef olarak deneklerin mali idare ve mali idare mensuplarına duydukları güvenin çok düşük düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Vergi mevzuatının karmaşıklığı, mevzuatın sık sık değişim göstermesi, vergileme sürecinin ve mali idarenin şeffaflığı, vergi sayısının fazlalığı, kurumsal bir yapı olarak vergi sisteminin işlevlerinin belirsizliği mükellef ve devlet arasındaki ilişkileri zedeleyerek güvenin oluşmasını engellemektedir (Sztompka, 1997, s.13-14) (Torgler, 2003, s.39). Vergi konusunda bir diğer problem vergi oranlarının yüksek olduğu konusundaki toplumdaki genel kanaattir. Radaev (2005, s.192-195) bu algılamaların ya da diğer bir deyişle kamuoyundaki yüksek vergi oranları hakkında şikâyet etmenin bir alışkanlık olduğunu bunun piyasanın bir ritüeli haline geldiğini belirtmiştir. Bu yaygın inanışın bir benzeri vergi kaçırmanın yaygınlığı konusundaki kanaattir. Dieter-Opp (2004, s.13) bunun temelinde bir davranışın herhangi bir nedenle bir grup birey tarafından gerçekleştirilmesi durumunda bir süre sonra bireylerin bunun bu şekilde olması gerektiği veya bunu yapmaya hakları olduğu düşüncesinin yattığını ifade etmiştir. Bir diğer ifade ile Dieter-Opp (2004) toplumdaki gelişen söylemlerin, bireylerin diğer bireyleri gözlemleyerek karar aldıklarını ve bunun zamanla bir norm haline geldiğini söylemiştir. Torgler (2003, s.189) mükelleflerin vergi kaçırma konusundaki pratiklerini meşru hale getirmek adına haklılık payı yaratmak amacıyla vergi ödenmesi durumunda adaletsizlik algısı duygularıyla hareket ettiklerini, vergi kaçırma eşitlik sağlayıcı bir davranış olduğunu düşünmek eğiliminin ön plana çıktığını ve bu durumda duyulan kızgınlığın ‘ahlaki maliyeti’ azalttığını ifade etmektedir. Vergi oranlarının düşürülmesinin toplumdaki bu olumsuz yargıları bir anda tersine döndüremeyeceği açıktır. Bununla birlikte Türkiye gibi kayıt dışı ekonominin göreceli olarak büyük olduğu ülkelerde vergi kaçırmanın vergi ödeyenlere göre bir rekabet avantajı yarattığı ve bu durumun bu algılamaların mükelleflerin vergi ödememe konusundaki pratiklerini meşru bir hale getirmek için bir gerekçe yarattığı söylenebilir. Vergi ödemeyenlerin kamu üzerinde yarattığı olumsuz mali açığın vergi ödeyenler tarafından karşılandığı dikkate alınacak olursa mali idareye ve dolayısıyla devlete duyulan güvenin olumsuz yönde etkilendiği görülmektedir. Vergi oranlarının düşürülmesi durumunda beyan edilen gelirlerin ve dolayısıyla toplanılan vergilerin artıp artmayacağı bu durumda cevabı aranması gereken bir diğer sorudur. Baloğlu ve Baloğlu (2010, s.162) Türkiye’de mükelleflerin ‘devlet her şeyden vergi alıyor’ algısına işaret etmişlerdir. Kayıt dışı ekonominin yarattığı dolaylı vergilerin vergi gelirleri içindeki yüksek payının bu algılamaların bir

sonucu olduğu söylenebilir. Toplumsal vergi kaybına neden olan bu olumsuz toplumsal algılamalar, vergiye karşı oluşan direncin zaman içindeki artmasına neden olmaktadır. Toplumdaki vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi, vergi ahlakı ile vergi kültürünün artırılması, kayıt dışı ekonominin azaltılması, vergilemenin sadeleştirilerek tabana yayılması vergi kayıplarının azaltılmasının bir süreç olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Mükelleflerin vergi konusunda mali idareye olan bakış açılarının olumlu yönde değişiminde mükelleflerin şikâyetleri konusunda çözümler geliştirmenin önemli bir başlık olduğu söylenebilir. Son yıllarda ülkemizde giderek artan e-beyanname, elektronik ortamda ödeme, kredi kartı ile ödeme, mobil uygulamalar hem mali idarenin faaliyetlerini kamuyla paylaşması hem de vergi ile ilgili işlemlerin verimliliğinin artırılması hususlarında vergi ahlakına olumlu katkılar sağladığı görülmektedir.

• **Siyasi anlayış:** Bireylerin sosyal hayat içindeki siyasi görüş ve düşüncelerinin vergi konusundaki algılamalarına etki etmediğini söylemek mümkün değildir. Bilinçli ya da bilinçsiz olsun, siyasi kanaatler davranış normları yaratarak bireylerin verdikleri tepkileri biçimlendirmektedir. Bu durum bireylerin kendilerini nasıl tanımladıkları ile ilgilidir.

Erzo ve Singhal (2014, s.155) veri uyumunu tanımlayan beş mekanizma olduğunu ve her bir mekanizmanın birbirlerinden bağımsız olmadığını, birbirlerini etkilediğini belirtmişlerdir. Bunlar;

1. **Öz (içsel) motivasyon:** Bireylerin fayda fonksiyonları açısından bireylerin ödemeyi kararlaştırdıkları vergilerin miktarını arttıran ek bir terim olarak değerlendirilebilir.
2. **Mütekabiliyet:** Devlet tarafından sağlanan mal ve hizmetler veya vergi sisteminin adilliği konusunda bireylerin algılamaları. Bireylerin devlet ile olan ilişkisindeki karşılıklıdır.
3. **Çevre etkisi ve sosyal tesirler:** Bireylerin vergi ödemeleri üzerindeki, diğer bireylerin davranışları veya bakış açılarının oluşturduğu etkiler.
4. **Uzun dönemli kültürel faktörler:** Vergi ödeme istekliliğini arttırıcı yönde etkiler.
5. **Fayda maksimizasyonundan kaynaklanan kusurlar ve sapmalar:** Bireylerin vergi kaçırılmasının saptanma olasılığı hakkındaki yanlış algılamalarıdır.

Tablo 3: Vergiye İlişkin İfadeler

KURALSIZLIK VE DENETİM EKSİKLİĞİ	✓ Aslında devlet isterse söke söke vergi alır ✓ Vergi kaçırmak isteyen bir mükellef her zaman bir yolunu bulur

	✓ Yolsuzluklar vergi ödeme isteğini azaltıyor ✓ Bulduğum sektörde vergi kaçırmanın oldukça yaygın olduğunu sanıyorum ✓ Türkiye’de vergi kaçırınlar hak ettikleri cezaları almıyorlar
ÖRGÜTLENME VE BÜTÜNLEŞME İSTEĞİ	✓ Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetinde gönüllü olarak çalışmak gereklidir ✓ Vergi toplumda bir arada yaşamının bir gereğidir
VERGİ MEVZUATINDAN ŞİKAYET	✓ Vergi ödeme işlemlerinde çok zaman harcanıyor ✓ Vergi mevzuatı çok karışık, sadeleştirilsin ✓ Devletin vergi toplama maliyetlerinin oldukça yüksek olduğunu düşünüyorum ✓ Türkiye’de vergi oranları düşük olsa bile daha çok vergi toplanır ✓ Yabancı mallara olan talebi azaltmak için yerli malların vergileri azaltılabilir
KADERCİ BİR İYİMSERLİK	✓ Kamu işleriyle fazla ilgilenmem, nasıl olsa bir şey yapamam ✓ Hayır kurumlarına bağış yapan daha az vergi ödemelidir ✓ Ödediğimiz vergilerin karşılığını biz görmesek de çocuklarımız görecektir ✓ Din adamları vergi ödemeyi teşvik eden vaazlarda bulunmalıdır
HAYAT ŞARTLARI	✓ Türkiye’de işin kuruluş aşamasındaki yüksek vergiler girişimi engelliyor ✓ Herkes vergi kaçırırsa ben de kaçırırım ✓ Kanundaki boşluklardan faydalanarak daha az vergi ödemeyi normal

	karşıyorum
DEVLETİ SUÇLAMA	✓ Devlet çok kazandıktan çok vergi almalıdır ✓ Devlet bazı kesimlerden vergi almak istemiyor ✓ Toplumdaki vergi kültürü devletin görüntüsünün bir yansımasıdır ✓ Küreselleşme devletin egemenliğini sınırlayan bir faktördür

Kaynak: Baloğlu ve Baloğlu, 2010, s.143

Tablo 4:Kadın ve Erkeklerin Etik Tutumlarına İlişkin Akademik Çalışmalar

Araştırmacılar ve Araştırma Yılı	Erkekler daha etik	Kadınlar daha etik	Fark yok
Akaah (1989)		X	
Akaah & Riordan (1989)		X	
Ameen, Guffey & McMillan (1996)		X	
Babakus, Cornwell, Mitchell & Schlegelmilch (2004)			X
Baird (1980)		X	
Barnett & Karson (1989)			X
Beu, Buckley & Harvey (2003)	X		
Brown & Choong (2005)		X	
Browning & Zabriskie (1983)		X	
Boyd (1981)		X	

Callan (1992)		X	
Chonko & Hunt (1985)			X
Dawson (1997)		X	
Derry (1989)			X
Dubinsky & Levy (1985)		X	
Ferrell & Skinner (1988)		X	
Franke, Crown & Spake (1997)			X
Friedman, Robinson & Friedman (1987)			X
Fritzsche (1988)		X	
Glover (1991)		X	
Glover, Bumpus & Logan (1993)		X	
Glover, Bumpus, Logan & Ciesla (1997)		X	
Glover, Bumpus, Sharp & Munchus (2002)		X	
Harris (1990)		X	
Harris (1989)			X
Franke, Crown & Spake (1997)			X
Friedman, Robinson & Friedman (1987)			X
Fritzsche (1988)		X	
Glover (1991)		X	
Glover, Bumpus & Logan (1993)			X
Glover, Bumpus, Logan & Ciesla (1997)		X	
Glover, Bumpus, Sharp & Munchus (2002)		X	
Harris (1990)			X
Harris (1989)			X

Hegarty & Sims (1978)			X
Hoffman (1998)		X	X
Kelley, Ferrell & Skinner (1990)		X	
Kidwell, Stevens & Bethke (1987)			X
Kohut & Corriher (1994)		X	
Lampe & Finn (1992)		X	
Loo (2003)			X
Luthar, DiBattista & Gautschi (1997)		X	
Mason & Mudrack (1996)		X	
McCabe, Ingram & Dato-on (2006)			X
McCuddy & Peery (1996)			X
McDonald & Kan (1997)			X
McNichols & Zimmerer (1985)			X
Miesing & Preble (1985)		X	
Nyaw & Ng (1994)			X
Ondrack (1973)		X	
Posner & Schmidt (1984)			X
Purcell (1977)		X	
Robin & Babin (1997)			X
Roxas & Stoneback (2004)			X
Ruegger & King (1992)		X	
Schaub (1994)		X	
Schmidt & Posner (1992)		X	
Serwinek (1992)			X

Sierles, Hendrickx & Circle (1980)		X	
Sikula & Costa (1994)			X
Sims, Cheng & Teegen (1996)		X	
Singhapakdi, Vitell & Franke (1999)		X	
Smith & Oakely (1997)		X	
Stanga & Turpen (1991)			X
Stern & Havlicek (1986)			X
Su (2006)		X	
Swaidan, Vitell, Rose & Gilbert. (2006)			X
Serwinek (1992)		X	X
Tang & Zuo (1997)		X	
Tsalikis & Ortiz-Buonafina (1990)			X
Weeks, Moore, McKinney & Longenecker (1999)	X	X	X
Whitley (1998)		X	

Kaynak: McGee 2006, s.4-5

Tablo 5:Erkek ve Kadınların Vergi Kaçakçılığı Etikliği Hakkındaki Görüşlerine İlişkin Çalışmalar

Araştırmacılar ve Araştırma Yılı	Erkekler Vergi Kaçakçılığına Daha Kuvvetli Kaşı Çıkarlar	Kadınlar Vergi Kaçakçılığına Daha Kuvvetli Kaşı Çıkarlar	Fark yok
Aitken & Bonneville (1980)		X	
Alm & Torgler (2004) [İspanya & ABD]		X	
Anderhub, Giese, Guth, Hoffmann & Otto (2002)		X	

Baldry (1987)		X	
McGee (2005a) [Uluslararası İşletme Profesörleri]		X	
McGee (2005b) [Romanya]	X		
McGee (2006; 2008) [Tayland]		X	
McGee (2006c) [Yedinci Gün Adventist Kilisesi]			X
McGee (2006d) [Güneyli Baptistler]			X
McGee (2006e) [Piskoposluk İlahiyat Öğrencileri]			X
McGee & An (2006) [Çin – Pekin]			X
McGee & Andres (2007) [Tayvan]		X	
McGee & Andres (2007) [ABD]			X
McGee & Bose (2007) [Avustralya]			X
McGee & Bernal (2006) [Polonya]			X
McGee & Butt (2006) [Hong Kong]		X	
McGee & Cohn (2008) [Orthodoks Yahudi]		X	
McGee & Guo (2006) [Çin – Hubei (merkez)]		X	
McGee & Ho (2006) [Hong Kong]			X
McGee & Lingle (2005) [Guatemala]		X	

McGee & Maranjyan (2006) [Accounting Practitioners]		X	
McGee & Noronha (2006) [Çin – Guangzhou (Güney Çin)]			X
McGee, Noronha & Tyler (2006) [Makau]			X
McGee & Rossi (2006) [Arjantin]			X
McGee & Smith (2006) [ABD]		X	
McGee & Smith (2006) [Mormonlar]		X	
McGee & Tusan (2006) [Slovakya]	X		
Minor (1978)		X	
Nasadyuk & McGee (2006) [Ukrayna]			X
Spicer & Becker (1980)		X	
Spicer & Hero (1985)		X	
Tittle (1980)		X	
Torgler (2003) [various]		X	
Vogel (1974) [Sweden]	X		

Kaynak: McGee (2006, s.7-8)

4.Araştırmanın Amacı

Vergi kaçırma konusunda mükelleflerin tutum ve davranışlarının nasıl şekillendiğinin anlaşılması optimal bir vergi politikasının oluşturulması bakımından önemlidir. Mükelleflerin vergileme süreci içinde verdikleri tepkiler ekonomik ve psikolojik temellere dayalı olarak biçimlenmektedir. Mükelleflerin vergi kaçırmayı nasıl tanımladıkları vergi kültürünün ortaya çıkarılması açısından üzerinde durulması gereken bir konudur. Vergi bilinci, vergi ahlakı kavramları toplumdaki sosyal, ekonomik ve ahlaki değişimlerden ayrı düşünebilmek imkânsızdır. Kamu yararı dikkate alındığından vergi konusunun salt ağır cezalar ile halledilemeyeceği esas olan yaklaşımın devlet ile mükellef arasında bir gönül bağı tesis etmek

olduğu görülür. Vergi bilinci bireylerin vergi konusunda hissettikleri adalet, eşitlik algılamalarına dayanmaktadır. Vergi bilinci orta ve uzun vadede geliştirilebilecek bir kavramdır. Vergi uyum düzeylerinin anlaşılması vergi sisteminin işlerliliği açısından mali idarenin

4.1.Araştırmanın Metodolojisi, Alanı ve Kısıtları

Üniversite öğrencileri geleceğin potansiyel vergi mükellefleri olmaları nedeniyle vergi kaçırmayı nasıl algıladıkları ulusal vergi kültür ve ahlakının geliştirilmesi yönünde önemli ipuçları vermektedir. Çalışmada Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) öğrencileri anket çalışmasının araştırma alanını oluşturmaktadır. İİBF öğrencilerinin seçilmesinin nedeni genel anlamda bu bölüm mezunlarının ülkemizin gelecekteki iş dünyasının ve politik liderliğin birer parçası olacaklarıdır. Bir diğer deyişle İİBF'nin vizyon ve misyonları çerçevesinde fakülte öğrencilerinin, ülkemizin gelecekte ihtiyaç duyacağı girişimciler, idareciler, çalışanlar olacağı gerçeğinden hareketle araştırma kapsamına Giresun Üniversitesi İİBF öğrencileri dahil edilmiştir. Çalışma kapsamında 2011-2016 yılları arasında İİBF'ndeki 624 öğrenciye (393 Kız öğrenci, 231 Erkek öğrenci) McGee'nin (2006) yılında hazırladığı ve daha sonraki yıllarda birçok farklı araştırmacı tarafından birçok farklı ülkede uygulanan (Örneğin; Torgler A.B.D.'de, McGee, Alver ve Alver Estonya'da, McGee ve Zali Haiti'de, McGee ve Butt Hong Kong'da, McGee Ermenistan'da, McGee ve Lingle Guatemala'da, Smatrakalev Bulgaristan'da, McGee ve Goldman Güney Afrika'da, McGee, Petrides ve Ross, Meksika'da, McGee ve Tusan, Slovakya'da) anket (McGee ve Tusan, 2006, s.2-3) Türkçeye çevrilerek kullanılmıştır. Anket formunda 18 soru mevcut olup, 7'li Likert ölçek kullanılmıştır. Cevap seçenekleri 1=Tamamen katılıyorum, 2=Katılıyorum, 3=Biraz/çok az katılıyorum, 4=Kararsızım, 5=Biraz/çok az katılmıyorum, 6=Katılmıyorum ve 7=Hiç katılmıyorum şeklindedir.

Tablo 6:Anket Formunda Yer Alan İfadeler

Soru No	İfade
1	Vergi oranlarının çok yüksek olması durumunda, vergi kaçakçılığı etikdir
2	Vergi oranları çok yüksek olmasa bile vergi kaçakçılığı etikdir çünkü hükümetin benden istediği kadarını (vergiyi) almaya hakkı yoktur
3	Vergi sistemi adil değil ise, vergi kaçırma etikdir
4	Devletin topladığı paranın büyük bölümünün boşa gitmesi durumunda, vergi kaçakçılığı etikdir
5	Devletin topladığı paranın büyük bölümü akıllıca harcansa bile, vergi kaçakçılığı etikdir
6	Devletin topladığı paranın büyük bölümü ahlaki olarak benim onaylamadığım projelere harcanıyorsa, vergi kaçakçılığı etikdir

7	Devletin topladığı paranın büyük bölümü verilen paralara layık, değerli, kıymetli projelere harcansa bile, vergi kaçakçılığı etikdir
8	Devletin topladığı paranın büyük bölümü bana faydalı olmayan projeler için harcanır ise, vergi kaçakçılığı etikdir
9	Devletin topladığı paranın büyük bölümü bana faydalı olan projeler için harcansa bile, vergi kaçakçılığı etikdir
10	Herkes vergi kaçırıyorsa, vergi kaçakçılığı etikdir
11	Devletin topladığı paranın önemli bir kısmı bozuk siyasetçilerin veya onların ailelerinin ve arkadaşlarının ceplerine giriyorsa, vergi kaçakçılığı etikdir
12	Yakalanma ihtimali düşükse, vergi kaçakçılığı etikdir
13	Haksız olduğunu düşündüğüm bir savaş için verdiğim vergilerin kullanılacağını düşünürsem, vergi kaçakçılığı etikdir
14	Tutar olarak ödemeyi göze alamıyorsam, vergi kaçırma etikdir
15	Eğer daha az vergi ödersem ve bu diğerlerinin daha fazla ödemesi gerektiği anlamına gelse bile, vergi kaçakçılığı etikdir
16	1935'te Nazi Almanya'sında yaşayan bir Yahudi (veya benzeri durumda bir azınlık mensubu) olsaydım, vergi kaçakçılığı etik olurdu
17	Eğer hükümet benim dinim, ırk veya etnik kökenimden dolayı bana karşı ayrımcılık yaptığını düşürsem, vergi kaçakçılığı etikdir
18	Eğer hükümet insanların politik görüşleri nedeniyle insanları hapse atıyorsa, vergi kaçakçılığı etikdir

Kaynak: McGee ve Tuson (2006, s.5)

Araştırma kapsamından McGee ve Tuson'nun (2006, s.4) çalışmalarında kullandıkları dört hipotez dikkate alınmıştır. Bunlar;

H1: Ortalama bir katılımcı, vergi kaçakçılığının bazen etik olduğunu düşünecektir.

H2: Hükümet yolsuzluk yaptığında puanlar daha düşük olacaktır (vergi kaçırma daha fazla kabul edilebilirdir)

H3: 18 sorunun en az 12'si için kadınların puanlaması, erkeklerden daha yüksek olacaktır (kadınlar erkeklere kıyasen vergi kaçakçılığına karşı daha güçlü bir duruş sergilerler)

H4: 18 sorunun en az 12'si için yaşları daha büyük olan öğrencilerin puanlaması, yaşları daha küçük öğrencilerden daha yüksek olacaktır (büyük olanlar küçük olanlara kıyasen vergi kaçakçılığına karşı daha güçlü bir duruş sergilerler)

Çalışma alanını, Giresun Üniversitesi'nin İİBF öğrencileri oluşturduğundan Giresun Üniversitesi'nin tüm öğrencilerinin görüşlerini yansıtmamakta olduğundan bu durum çalışmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır. Giresun Üniversitesi 2006 yılında kurulmuştur. Giresun Üniversitesi kurulduğu 2006 yılında, 3 fakülte, 3 meslek yüksekokulu ve 2 yüksekokul ile eğitim ve öğretim hayatına başlamıştır. 2017 yılı itibariyle Giresun Üniversitesi'nin 13 fakültesi, 12 meslek yüksekokul, 6 yüksekokul, 3 enstitü ve 1 devlet konservatuvarı mevcuttur. 2017 yılı nisan ayı verilerine göre Giresun Üniversitesi'ne kayıtlı 13.598 öğrenci fakülte ve yüksekokullarda eğitim görmektedir. Yine aynı verilere göre İİBF'nde 2.686 öğrenci ile Giresun Üniversitesi'nin en büyük ikinci fakültesidir (en büyük öğrenci sayısına sahip Eğitim Fakültesinin öğrenci sayısı 3.651'dir). Bu veriler dikkate alındığında çalışmanın Giresun Üniversitesi'nin tamamını yansıtmamakla beraber anılan dönemde üniversitenin önemli bir bölümünü temsil ettiği söylenebilen bir öğrenci kütesine uygulandığı ifade edilebilir. 2011-2016 döneminde üniversitenin 11.861 öğrencisi ve 1.481 mezunu mevcuttur. Çalışmada dikkate alınması gereken bir diğer husus katılımcı öğrencilerin iş deneyimlerinin olmaması veya çok sınırlı iş deneyimine sahip olmasıdır. Bu nedenle katılımcıların potansiyel vergi mükellefleri olduğu ve bu çalışmada elde edilen bulguların hali hazırda vergi mükellefiyeti bulunan çalışma hayatındaki bireylerden farklı olabileceği söylenebilir.

Tablo 7:Giresun Üniversitesi İ.İ.B.F.'nin 2011-2016 Dönemi Öğrenci Sayıları ile Mezun Sayıları

	İ.İ.B.F. Öğrenci Sayısı	İ.İ.B.F. Mezun Sayısı
2011	1.290	81
2012	1.565	203
2013	1.791	264
2014	2.067	279
2015	2.420	256
2016	2.728	398
Toplam	11.861	1.481

4.2. Çalışmanın Bulguları

Çalışma kapsamında sosyo-ekonomik algılamayı yansıtan 18 soruya ilişkin olarak, 632 anket toplanmakla beraber 8 anket bazı soruların cevaplanmaması nedeniyle araştırmanın dışında bırakılmıştır. Çalışmaya dâhil edilen 624 lisans öğrenciye (343 Kız öğrenci, 281 Erkek öğrenci) ait anketlerin sonuçları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 8: Sorulara İlişkin Ortalama Puanlar ve Sıralamadaki Yerleri

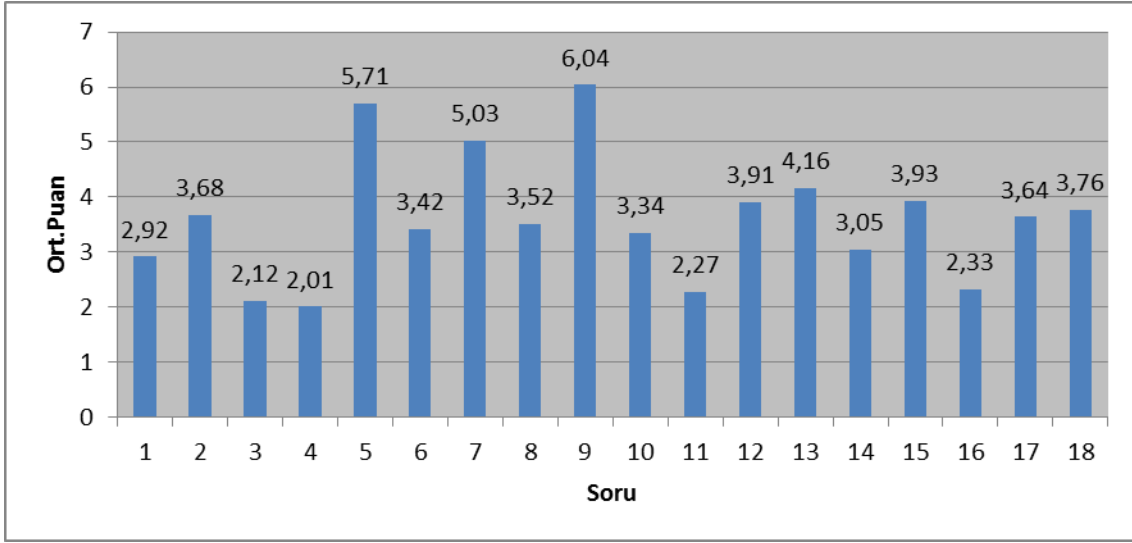
Anket Soruları	İfadelerin Ortalama Puanları	Sıralamadaki Yeri
1.Soru	2,92	5
2.Soru	3,68	11
3.Soru	2,12	2
4.Soru	2,01	1
5.Soru	5,71	17
6.Soru	3,42	8
7.Soru	5,03	16
8.Soru	3,52	9
9.Soru	6,04	18
10.Soru	3,34	7
11.Soru	2,27	3
12.Soru	3,91	13
13.Soru	4,16	15
14.Soru	3,05	6
15.Soru	3,93	14
16.Soru	2,33	4
17.Soru	3,64	10
18.Soru	3,76	12

Çalışma kapsamında tanımlayıcı analiz kapsamında likert ölçekli anket çalışmalarında anket sorularının birbirleri ile yakınlık derecesini ortaya çıkarmak amacıyla güvenilirlik analizi yapılmış olup, bu amaçla Cronbach's Alpha değeri hesaplanmıştır. Çalışmada hesaplanan değer 0,753 olarak hesaplanmış olup bu değer Carmine ve Zeller'in (1979) önerdiği üzere asgari 0,70'in üzerinde kalmaktadır.

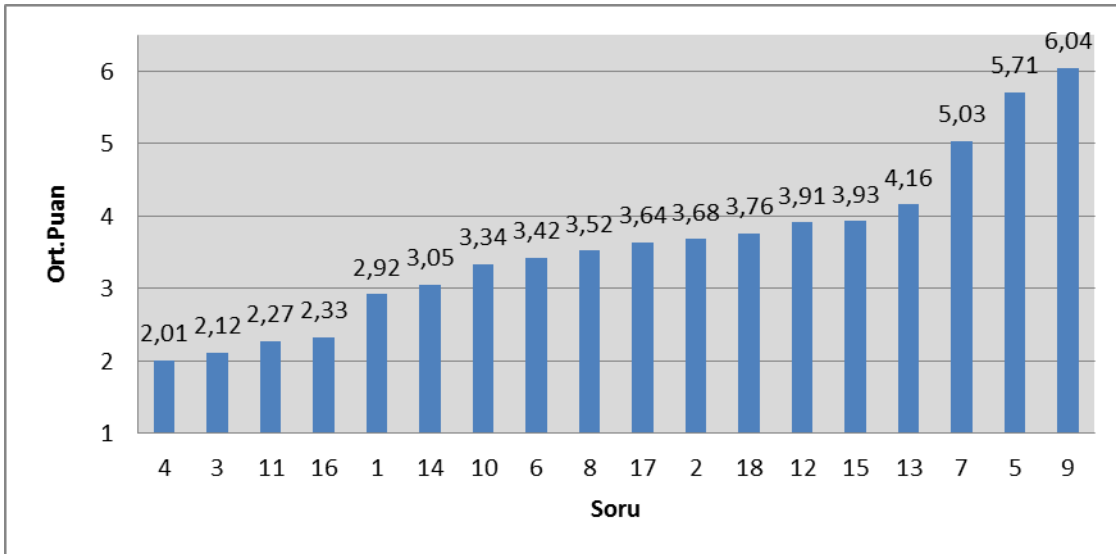
Anket sonuçları incelendiğinde en yüksek puan ortalamasına sahip ilk beş sorunun 4, 3, 11, 16 ve 1'nci sorular olduğu görülmektedir. Anket sonuçlarına göre katılımcılar vergi sisteminin adil olmaması durumunda vergi kaçırılmayı etik olarak görmektedirler. Benzer şekilde katılımcılar herkesin vergi kaçırması durumunda kendilerinin de vergi kaçırmasını etik dışı görmediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar vergi oranlarının yüksek olması durumunda vergi kaçırılmayı normal olarak değerlendirmektedirler. Katılımcılar toplanan vergilerinin kendilerine yararlı olmayan alanlarda sarf edilmesi veya toplanan vergilerin bozuk siyasetçilerin veya onların ailelerinin cebine girmesi durumunda vergi kaçırılmayı etik dışı bir eylem olarak görmediklerini belirtmişlerdir.

Şekil 5:Ortalama Puan

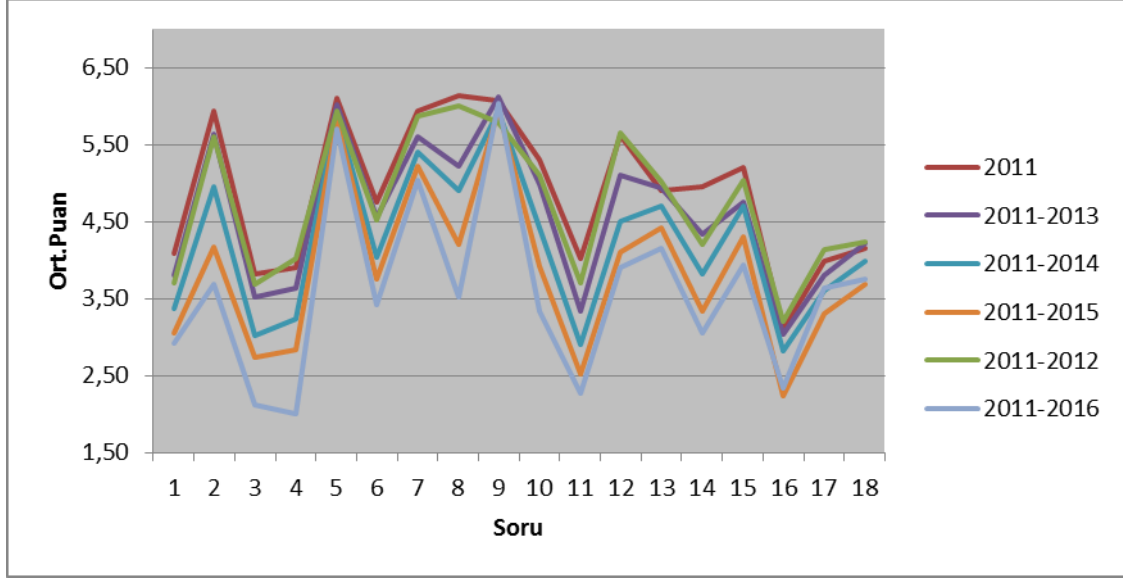
Şekil 6:Puanların Sıralaması

Çalışma 2011-2016 yıllarında yapılmış olup anılan dönemde katılımcıların 18 soruya verdikleri cevapların kümülatif ortalamaları (bir diğer ifade ile soruların yıllık hareketli ortalama puanları) aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

Şekil 7: Yıllar İtibariyle Soruların Aldıkları Puanların Hareketli Ortalamaları

Araştırmanın hipotezleri ile ilgili sonuçları (McGee ve Tuson'un (2006, s.8-11)'nin karar kriterleri dikkate alındığında) aşağıdaki gibidir.

H1: Ortalama bir katılımcı, vergi kaçakçılığının bazen etik olduğunu düşünecektir. Bu hipotez eğer medyan değeri 1'den büyük, 4'dan küçük olur ise kabul, 4 ve 4'den büyük, 6'dan küçük olduğu durumda ret edilecektir. Medyan değeri $(3,75+3,47)/2=3,61$ 'dir. Bu değer 6 değeri ile kıyaslandığında 1 değerine daha yakın olduğu için ortalama bir katılımcının bazı durumlarda vergi kaçakçılığını etik kabul ettiğini göstermektedir. Hipotez kabul edilmiştir.

H2: Hükümet yolsuzluk yaptığında puanlar daha düşük olacaktır (vergi kaçırma daha fazla kabul edilebilir). Eğer 11.soru sıralama bakımından ilk altı en güçlü ifade arasında yer alıyor ise bu hipotez kabul edilecektir. Medyan sıralamasında 11.soru üçüncü sırada bulunduğundan bu hipotez kabul edilmiştir.

Çalışma kapsamından erkek ve kız öğrencilerin vermiş oldukları cevapların arasında anlamlı bir fark olup olmadığının belirlenmesi amacıyla Wilcoxon testi yapılmıştır. Wilcoxon testi, paired t testinin non parametrik bir versiyonu olup McGee ve Tuson'un (2006, s.10) çalışmasında belirtildiği üzere dağılımın normal olduğunu düşünmek zorunda bırakmadığı için kullanılmıştır. Erkek ve kız öğrencilerin elde edilen ortalamaları ve p puanlarına göre % 1, % 5 ve % 10 anlamlılık düzeylerinde gösterdikleri belirgin farklılıklara ilişkin bilgiler tablo 7'de özetlenmiştir.

Tablo 9:Kız ve Erkek Katılımcıların Mukayesesi

Anket Soruları	İfadelerin Ortalama Puanları		Puanlama Farkları		P Puanına Göre Anlamlı Farklılıklar
	Erkek Öğrenci	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Kız Öğrenci	
1.Soru	3,59	2,37	1,22		% 5 Anlamlılık Farkı
2.Soru	3,75	3,62	0,13		% 5 Anlamlılık Farkı
3.Soru	3,02	1,38	1,64		
4.Soru	2,16	1,89	0,27		% 1 Anlamlılık Farkı
5.Soru	5,53	5,86		0,33	
6.Soru	3,63	3,25	0,38		
7.Soru	5,49	4,65	0,84		% 1 Anlamlılık Farkı
8.Soru	3,68	3,39	0,29		% 5 Anlamlılık Farkı
9.Soru	5,93	6,13		0,20	
10.Soru	2,23	4,25		2,02	
11.Soru	2,40	2,16	0,24		% 10 Anlamlılık Farkı
12.Soru	4,69	3,27	1,42		
13.Soru	3,62	4,60		0,98	
14.Soru	3,25	2,89	0,36		% 10 Anlamlılık Farkı
15.Soru	4,41	3,54	0,87		% 10 Anlamlılık Farkı
16.Soru	2,40	2,27	0,13		
17.Soru	3,73	3,57	0,16		
18.Soru	3,99	3,57	0,42		

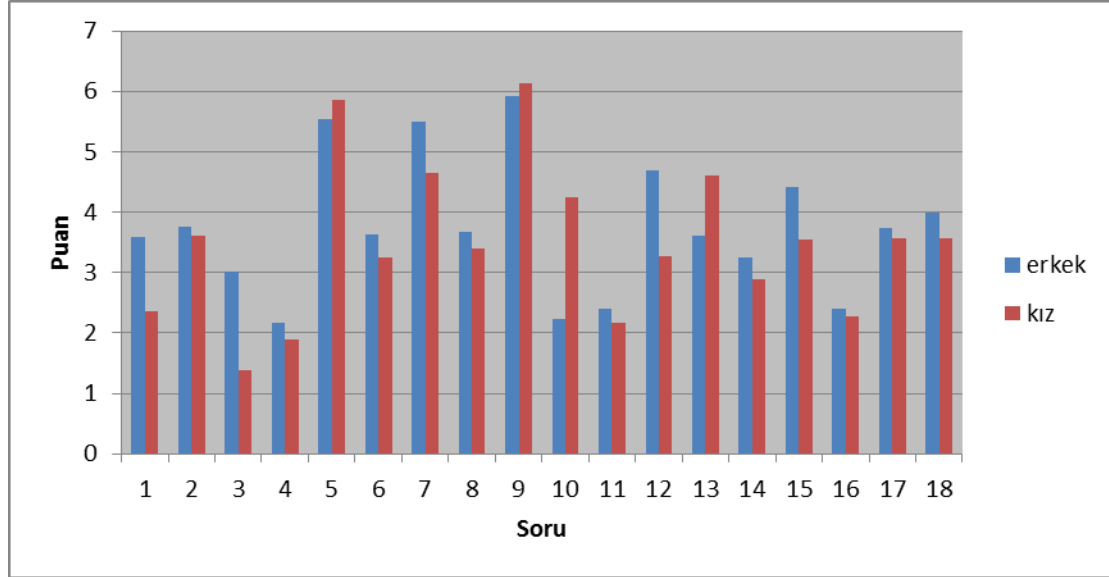
Ortalama	3,75	3,48			

Tablo 10:Kız ve Erkek Katılımcıların Frekans Dağılımları

Erkek öğrencilerin daha yüksek puan verdikleri sorular	14
Kız öğrencilerin daha yüksek puan verdikleri sorular	4
Erkek ve kız öğrencilerin aynı puanı verdikleri sorular	0
Toplam	18

H3: 18 sorunun en az 12'si için kadınların puanlaması, erkeklerden daha yüksek olacaktır (kadınlar erkeklere kıyasen vergi kaçakçılığına karşı daha güçlü bir duruş sergilerler). Çalışma bulgularına göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasen daha fazla puana sahip dört soru olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu hipotez reddedilmiştir.

Şekil 8:Puanların Sıralaması

McGee ve Tuson'un (2006, s.11) bulguları ile karşılaştırıldığında benzer sonuçlar ortaya çıkmakla beraber bu çalışmada kullanılan anket emsal çalışma sonuçları ile mukayese edildiğinde farklılık arz etmektedir. McGee ve Tuson'un (2006, s.11) emsal çalışmalardaki bulguları tutarlı bulmamakla birlikte kadın katılımcıların erkek katılımcılara kıyasen konuyu daha etik olarak algıladıklarına ilişkin bir yorum yapabilmek noktasında bazı çalışmalar

olduğuna işaret etmektedir (bakınız tablo 4). Araştırma bulgularına dayanarak erkek katılımcıların kadın katılımcılara kıyasen veya kadın katılımcıların erkek katılımcılara kıyasen vergi kaçakçılığının etik olarak algılayıp algılamadıkları konusundaki karar gruplar arasındaki puan farklılıklarının anlamlı derecede yüksek veya düşük olması durumunda söylene bilir. Bu nedenle araştırma sonuçlarının vergi kaçırma hususunda bayan katılımcılara kıyasen erkeklerin daha fazla destek olduğu ifade edilebilir.

H4: 18 sorunun en az 12'si için yaşları daha büyük olan öğrencilerin puanlaması, yaşları daha küçük öğrencilerden daha yüksek olacaktır (büyük olanlar küçük olanlara kıyasen vergi kaçakçılığına karşı daha güçlü bir duruş sergilerler). Çalışma bulgularına göre 13 soruda daha yaşlı olan katılımcılar daha genç katılımcılara kıyasen daha yüksek puanlamalar yapmışlardır. Hipotez kabul edilmiştir.

Çalışma kapsamında 2016 itibariyle ankete katılan öğrenciler 22 yaş altı ve 22 yaş ile 22 üstü olmak üzere iki gruba ayrılarak iki kategoride değerlendirilmiştir. McGee ve Tuson'un (2006, s.16) benzer nitelikteki çalışmalarında bu sınırı 25 yaş olarak belirlerken Ruegger ve King (1992) katılımcıları 21 yaş altı, 22-30 yaş aralığı, 31-40 yaş aralığı ve 40 yaş üstü olarak ele almışlardır. Çalışmada bu sınırın 22 yaş olarak belirlenmesinin nedeni üniversitenin ve dolayısıyla fakültenin Türkiye'deki diğer üniversitelere kıyasen genç bir üniversite/fakülte olmasıdır. Toplanan anketlerin % 78,69'i 22 yaş altı, % 21,31'u 22 yaş ve 22 yaş üstü katılımcılardan gelmektedir. Çalışma kapsamında elde edilen bulgulara göre 22 yaş altındaki katılımcıların sadece dört soruda diğer gruptan daha yüksek puanlama yaptıkları buna mukabil 22 yaş ve üzeri yaşlardaki katılımcıların ise on dört soruya daha yüksek puanlama yaptıkları görülmüştür. Verilen cevaplar arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığının belirlenmesi amacıyla yapılan Wilcoxon'ın testinin verdiği p puanları sonuçlarına göre ise üç sorudaki farklılıkların anlamlı olduğu görülmüştür. Çalışma sonuçlarına göre genel anlamda genç katılımcıların vergi kaçırmayı daha yaşlı katılımcılara göre daha olağan bir durum olarak gördükleri söylenebilir. Bu bulgular literatürdeki bazı çalışmalar ile de benzerlik göstermektedir (Barnett ve Karson, 1987, 1989; Longenecker, McKinney ve Moore, 1989; Harris, 1990; Kelley, Ferrell ve Skinner, 1990; Serwinek, 1992; Wood vd., 1988).

Tablo 11: 22 Yaş Altı Katılımcılar ile 22 Yaş ve Üzeri Katılımcıların Mukayesesi

Anket Soruları	İfadelerin Ortalama Puanları		Puanlama Farkları		P Puanına Göre Anlamlı Farklılıklar
	22 Yaş Altı	22 Yaş ve Üzeri	22 Yaş Altı	22 Yaş ve Üzeri	
1.Soru	2,71	3,69		0,98	
2.Soru	4,19	1,79	2,40		% 10 Anlamlılık

					Farkı
3.Soru	2,24	1,67	0,57		
4.Soru	1,64	3,38		1,74	
5.Soru	5,62	6,04		0,42	
6.Soru	3,01	4,93		1,92	
7.Soru	5,12	4,69	0,43		
8.Soru	3,23	4,59		1,36	
9.Soru	6,31	5,04	1,27		
10.Soru	2,96	4,74		1,78	
11.Soru	1,85	3,82		1,97	
12.Soru	3,42	5,71		2,29	
13.Soru	3,57	6,33		2,76	% 10 Anlamlılık Farkı
14.Soru	2,17	6,29		4,12	
15.Soru	4,11	3,26	0,85		
16.Soru	2,28	2,51		0,23	
17.Soru	3,11	5,59		2,48	% 10 Anlamlılık Farkı
18.Soru	3,31	5,42		2,11	
Ortalama	3,38	4,42			

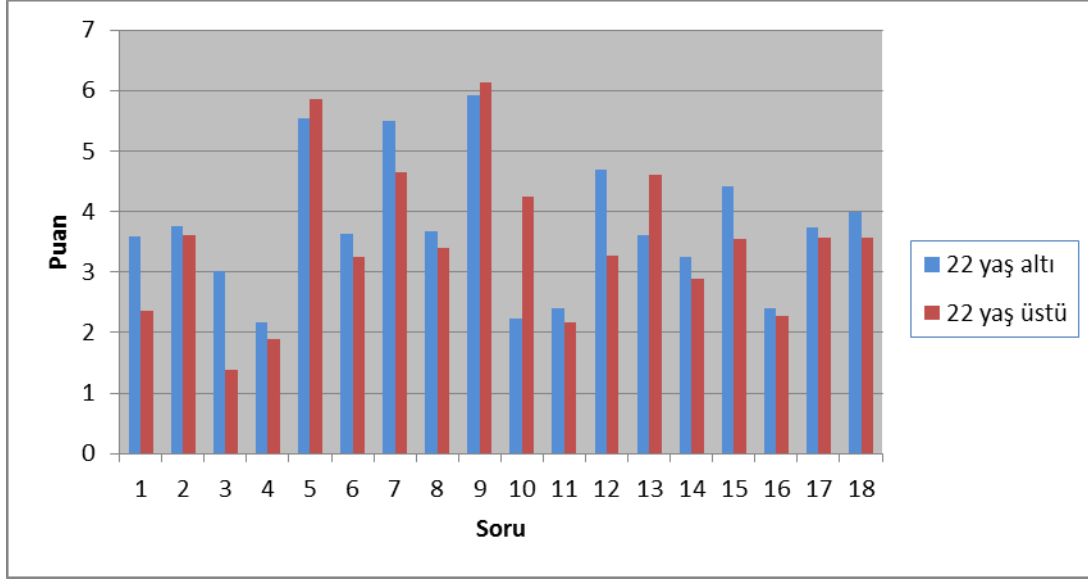
Tablo 12: 22 Yaş Altı Katılımcılar ile 22 Yaş ve Üzeri Yaş Katılımcıların Frekans Dağılımları

22 yaş altındaki öğrencilerin daha yüksek puan verdikleri sorular	15
22 yaş ve üzeri yaştaki öğrencilerin daha yüksek puan verdikleri sorular	13
22 Yaş altı katılımcılar ile 22 yaş ve üzeri yaştaki öğrencilerin aynı puanı	0

verdikleri sorular	
Toplam	18

Şekil 9:Puanların Sıralaması

5.Sonuç

Vergi olgusu toplumsal yaşamın önemli bileşenlerinden biridir. Vergi hukukunda teorik bakımdan, anne rahmine düşülen andan itibaren başlayan ve bireyin ölümüne kadar geçen süre zarfında devam eden vergi mükellefiyeti çok boyutlu bir tanımlamadır. Etkin bir vergi sistemi işleyişinden bahsedebilmek için mükelleflerin aldıkları kararları belirleyen faktörlerin anlaşılması gereklidir. Bireyler ekseriyetle duygusal kararlar almaktadırlar. Bir diğer ifade ile mükelleflerin vergi sistemi karşısındaki tepkileri onların vergi sistemini nasıl algıladıkları ile ilintilidir. Etkin bir vergisel denetimin gerçekleştirilmesi açısından potansiyel risk barındıran mükellef gruplarının belirlenmesi önemli bir konu başlığıdır. Bu sebeple vergi suç ve hatalarının azaltılabilmesi, kamu yararının artırılabilmesi bakımından mükellef davranışlarını yönlendiren unsurların detaylı olarak kavranılması gereklidir. Günümüzde pek çok ülkedeki mali idarelerin vergi denetiminin etkinliği ve vergi kültürünü arttırmak bakımından mükellef davranışları üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Davranış analizlerinde bireylerin davranışlarına etki eden içsel ve çevresel faktörler ele alınarak istenen bir davranış tarzının oluşturulması sürdürülmesi ve artırılması hedeflenmektedir. Vergi denetimlerinde davranış analizinden kasıt vergi suç ve hatalarına muhatap kalan mükelleflerin profil bilgilerinin anlaşılabilmesidir. Vergi kayıp ve kaçaklarının azaltılabilmesi hususunda vergi kültürünün, vergi etiğinin, vergi bilincinin artırılması gerekmektedir.

Bu çalışmada mükelleflerin davranış ve tutumlarını yönlendiren unsurların belirlenmesi amacıyla bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında Giresun Üniversitesi İİBF öğrencilerine 2011-2016 döneminde 624 öğrenciye bir anket uygulaması yapılmıştır. Çalışma neticesinde katılımcılar vergi sisteminin adil olmadığını düşündüklerinde vergi kaçırmanın etik dışı bir davranış olarak algılamadıkları, başka mükelleflerin vergi kaçırdıklarını düşündüklerinde yine benzer şekilde kendilerinin de vergi kaçırmalarının etik dışı bir davranış olarak görmediklerini belirtmişlerdir. Çalışma bulgularına göre kadın katılımcılar erkek katılımcılara kıyasen vergi kaçırmanın etik olmadığı düşüncesine daha fazla destek vermektedirler. Çalışmada belirlenen bir diğer husus daha yaşlı olan katılımcıların daha genç katılımcılara kıyasen vergi kaçırma karşısında daha güçlü bir duruş sergilediklerini göstermektedir. Elde edilen bulgular benzer nitelikteki uluslararası çalışmalar ile kıyaslandığında bazı ortak yanların mevcudiyetine işaret etmektedir. Yapılan birçok çalışmada küresel olarak kadınların erkeklere kıyasen vergi konusunda daha güçlü karşı duruş sergilediğini belirtmekte olup bu durum çalışma bulgularıyla benzerlik göstermektedir.

Kaynakça

Allingham, Michael G. ve Sandmo, Agnar. (1972). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. *Journal of Public Economics*, 1(3-4), 323-338.

946

Alm, J., Jackson, B. ve McKee, M. (1992). Estimating the Determinants of Taxpayer Compliance With Experimental-Data. *National Tax Journal*, 45(1), 107-114.

Alm, J., Sanchez, I. ve De Juan, A. (1995). Economic and Non Economic Factors in Tax Compliance. *Kyklos*, 48(1), 3-18.

Alstadsaeter, A. ve Jacob, M. (2013). The effect of awareness and incentives on tax evasion, http://ideas.repec.org/p/ces/ceswps/_4369.html adresinden erişildi (ET:08.05.2017)

Anderhub, V. vd. (2001). Tax evasion with earned income - an experimental study. *Finanz Archiv*, 58(2), 188-206.

Andreoni, J., Erard, B. ve Feinstein, J. (1998). Tax Compliance. *Journal of Economic Literature*, 36, 818-860.

Baldry, J. C. (1987). Income Tax Evasion and The Tax Schedule: Some Experimental Results. Public Finance, 42(3), 347-383.

Baloğlu, B. ve Baloğlu F. (2010). Toplumsal yapı ve verginin sosyal bileşenleri tercihlili vergi, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası [Altan Basım] : Yayın No:2010-62

Barnett, John H. ve Marvin J. K. (1989). Managers, Values, and Executive Decisions: An Exploration of The Role of Gender, Career Stage, Organizational Level, Function, and the Importance of Ethics, Relationships and Results in Managerial Decision-Making. Journal of Business Ethics, 8(10), 747-771.

Bayer, R. ve Sutter, M. (2007), The excess burden of tax evasion – An experimental detection-concealment contest, <http://ideas.repec.org/p/wpa/wuwpex/0412003.html> adresinden erişildi (ET:08.05.2017)

Beamish, Thomas D. (2007). Economic Sociology in Next Decade and Beyond. American Behavioral Scientist, 50(8), 993-1014

947

Becker, Gary S. (1968). Crime and Punishment: An Economic Approach. Journal of Political Economy, 76(2), 169–217.

Becker, W., Büchner, H-J. ve Sleeking, S. (1987). The Impact of Public Transfer Expenditures on Tax Evasion: An Experimental Approach. Journal of Public Economics, 34(2), 243-252.

Besley, Timothy, Anders Jensen ve Torsten Persson. (2014). Norms, enforcement, and tax evasion. http://people.su.se/~tpers/papers/Draft_140302.pdf adresinden erişildi (ET:08.05.2017)

Blumenthal, K. V. ve Nerre, Birger (2003). Tax culture in nineteenth century Austria. National Tax Association, Proceedings Ninety-Sixth Annual Conference içinde (s.54-62). Chicago, Illinois.

Bott, K. vd. (2014). You've got mail: a randomized field experiment on tax evasion. Department of Economics, Norwegian School of Economics: Discussion Paper 26.

Campbelle, John L. (1993). The State and Fiscal Sociology. Annual Review of Sociology, 19, 163-185

Carmines, Edward G., ve Zeller A. Richard. (1979). Reliability and validity assessment. Newbury Park: Sage Publications.

Christian, C. W. (1994). Voluntary compliance with the individual income tax: results from the 1988. Washington, DC: TCMP study.

Chung, P. (1976). On Complaints about High Taxes, an Analytical Note. Public Finance, 31, 36-47.

Clotfelter, C. (1983). Tax Evasion and Tax Rates: An Analysis of Individual Returns. The Review of Economics and Statistics, 65(3), 363-373.

Collins, J. H. ve Plumlee, R. D. (1991). The Taxpayers Labor and Reporting Decision – The Effect of Audit Schemes. Accounting Review, 66(3), 559-576.

Devos, K. (2014). Tax compliance theory and the literature. Netherlands: Springer

Dieter-Opp, Karl. (2004). What is always becoming What Ought to be. European Sociological Review, 20(1),13-29

Falay, N. (1987).İbn-i Haldun'un İktisadi Görüşleri. Maliye Araştırma Merkezi Konferansları içinde (s.35-46), İstanbul Üniversitesi Yayınları, Yayın No:58.

Feinstein, J. (1991). An Economometric Analysis of Income Tax Evasion and Its Detection. RAND Journal of Economics, 22(1), 14-35.

Feld, Lars P. ve Frey, Bruno S. (2002). Trust Breeds Trust: How Taxpayers Are Treated. Economics of Governance, 3(2), 87–99.

Fishlow, A., ve Friedman, J. (1994). Tax Evasion, Inflation and Stabilization. *Journal of Development Economics*, 43(1), 105-123.

Fjeldstad, O. H. ve Semboja, J. (2001). Why People Pay Taxes: The Case of the Development Levy in Tanzania. *World Development*, 29(12), 2059-2074.

Freud, S. (1929). *The future of an illusion*. Garden City: Doubleday

Friedland, N. (1982). A Note on Tax Evasion as A Function of The Quality of Information About The Magnitude and Credibility of Threatened Fines: Some Preliminary Research. *Journal of Applied Social Psychology*, 12(1), 54-59.

Friedland, N., Maital, S. ve Rutenberg, A. (1978). A Simulation Study of Income Tax Evasion. *Journal of Public Economics*, 10(1), 107-116.

Görxhani, K. ve Schram, A. (2006). Tax Evasion and Income Source: A Comparative Experimental Study. *Journal of Economic Psychology*, 27(3), 202-222.

949

Goldscheid, R. [(1925). Ed.R.A Musgrave ve A.T.Peacock 1958]. *A sociological approach to problems of public finance, classics in the theory of public finance*, New York, USA: McMillian,

Grasmick, H. G., Bursik, R. J. ve Cochran, J. K. (1991). Render unto Caesar What Is Caesar's: Religiosity and Taxpayers' Inclinations to Cheat. *Sociological Quarterly*, 32, 251-266.

Guala, F. ve Mittone, L. (2005). Experiments in Economics: External Validity and the Robustness of Phenomena. *Journal of Economic Methodology*, 12(4), 495-515.

Hallsworth, M. vd. (2007). The behavioralist as tax collector: Using natural field experiments to enhance tax compliance. NBER: Working Paper.

Hardin, R. (1997). The Economics of Religious Belief. Journal of Institutional and Theoretical Economics, 153, 259-278.

Harris, James R. (1990). Ethical Values of Individuals at Different Levels in the Organizational Hierarchy of a Single Firm. Journal of Business Ethics, 9(9), 741-750.

Heiner, R. A. (1983). The Origins of Predictable Behavior. American Economic Review. 73,560-595.

Heinrich, J, vd.P.Young, R.Boyd, K.McCabe, W Albers, A.Ockenfels and G.Gigerenzer (2008), What is Role of Culture in Bounded Rationality, Unpublished Manuscripts, www.des.ucdavis.edu/faculty/Richerson/Vienna.pdf,www.iir.berkeley.edu/culture/papers/Beckert.pdf [papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID871845_code45442.pdf?abstractid=801964 &mirid=1](http://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID871845_code45442.pdf?abstractid=801964&mirid=1) adresinden erişildi (ET:08.05.2017)

Hira, Takira K. (1997). Financial Attitudes, Beliefs and Behaviours: Differences By Age. Journal of Consumer Studies and Home Economics, 21, 271-290

950

Hofmann, E., Hoelzl, Erik ve Kirchler, E. (2008). Preconditions of Voluntary Tax Compliance: Knowledge and Evaluation of Taxation, Norms, Fairness, and Motivation to Cooperate. Journal of Psychology, 216(4), 209-217.

James, S., J. Hasseldine, P. Hite ve Toumi, M. (2001). Developing a Tax Compliance Strategy for Revenue Services, Bulletin for International Fiscal Documentation, 55, 158-164.

James, Simon ve Clinton, Alley. (2002). Tax Compliance, Self-Assessment and Tax Administration. Journal of Finance and Management in Public Services, 2(2), 27-41

Johnson, Simon, Kaufmann, D. ve Zoido-Lobaton, Pablo, (1998). Regulatory Discretion and the Unofficial Economy. The American Economic Review, 88(2), 387-392.

Karaman, H. (2003), İslam'ın ışığında günün meseleleri' 3. cilt birinci bölüm ibadetler İz Yayıncılık, İstanbul, <http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0758.html> adresinden erişildi (ET:08.05.2017)

Kelley, S.W., Ferrell O.C. ve Skinner, S.J. (1990). Ethical Behavior Among Marketing Researchers: An Assessment of Selected Demographic Characteristics. *Journal of Business Ethics* 9(8), 681-688

Kirchler, E., vd.(2007). Why pay taxes? a review of tax compliance decisions. *International Studies Program: Working paper*.

Kitapçı, İ. (2013). Vergi etiği- vergi psikolojisi. Ankara: Seçkin Kitapevi.

Laffont, J. J. (1975). Macroeconomic Constraints, Economic Efficiency and Ethics: An Introduction to Kantian Economics. *Economica*, 42, 430-437.

Lang, O., Nöhrbaß, K.-H. ve Stahl, K. (1997). On Income Tax Avoidance: The Case of Germany. *Journal of Public Economics*, 66(2), 327-347.

Levi, M. (1989). *Of rule and revenue*. University of California Press.

951

Longenecker, Justin G., McKinney, Joseph A. ve Moore, Carlos W. (1989). Do Smaller Firms Have Higher Ethics ?. *Business and Society Review*, 71, 19-21.

Luttmer, Erzo, F. P. ve Singhal, Monica. (2014). Tax Morale. *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), 149-168.

Malik, Arun ve Schwab, R. M. (1991). The Economics of Tax Amnesties. *Journal of Public Economics*, 46(1), 29-49.

Margolis, H. (1997). Religion as Paradigm. *Journal of Institutional and Theoretical Economics*. 153, 242-252.

McGee, R.W. (1994). Is Tax Evasion Unethical ?, *University of Kansas Law Review*, 24(2), 411-435.

McGee, Robert W. (1999). Is It Unethical to Evade Taxes in an Evil or Corrupt State? A Look at Jewish, Christian, Muslim, Mormon and Baha'i Perspectives. *Journal of Accounting, Ethics & Public Policy*, 2(1), 149-181.

McGee, R. W. (2006). Gender, age and the ethics of tax evasion. Barry University, Andreas School of Business: Working paper.

McLure, Michael, (2003). Fiscal Sociology', Economics Program School of Economics and Commerce. The University of Western Australia,:Discussion Paper, http://biz.uwa.edu.au/home/research/discussionworking_papers/economics/2003?f=15109 adresinden erişildi (ET:08.05.2017)

Mittone, L. (2006). Dynamic Behaviour in Tax Evasion: An Experimental Approach. *The Journal of Socio-Economics*, 35(5), 813-835.

Moser, D. V., Evans III, J. H. ve Kim, C. K. (1995). The Effects of Horizontal and Exchange Inequity on Tax Reporting Decisions. *Accounting Review*, 70(4), 619-634.

952

Mueller, D. S. (2001). Centralism, Federalism, and the Nature of Individual Preferences. *Constitutional Political Economy*, 12,161-172.

Mukhtar, Ali, M. Cecil, H. W. ve Knoblett, J. A. (2001). The Effects of Tax Rates and Enforcement Policies on Taxpayer Compliance: A study of Self-Employed Taxpayers. *Atlantic Economic Journal*, 29(2), 186 - 2002.

Myles, G. D. ve Naylor, R. A. (1996). A Model of Tax Evasion with Group Conformity and Social Custom. *European Journal of Political Economy*, 12, 49-66.

Nerre, B. (2001). The role of tax culture in transformation processes- The case of Russia. ASPE: Working paper no: 03

Park, C. G. ve Hyun, J. K. (2003). Examining the Determinants of Tax Compliance by Experimental Data: A Case of Korea. *Journal of Policy Modeling*, 25(8), 673-684.

Polinsky, M. A. ve Shavell S. (2000). The Economic Theory of Public Enforcement of Law. Journal of Economic Literature, 38: 45-76.

Pommerehne, W. ve Weck-Hannemann, H. (1996). Tax Rates, Tax Administration and Income Tax Evasion in Switzerland. Public Choice, 88(1-2), 161-170.

Porcano, T. M. (1988). Correlates of tax evasion. Journal of Economic Psychology, 9(1), 47-67.

Radaev, V. (2005). Informal institutional arrangements and tax evasion in the russian economy', network, trust and social capital, theoretical and emprical investigation from europe, (Ed) S.Koniordos, Aldershot: Ashgate Publishing.

Radu, Claudia, F. (2014). About Tax Compliance: Some Reasons Why People Pay Their Taxes. Scientific Journal of Humanistic Studies, 6(10), 107-112

Ruegger, Durwood ve Ernest W. King. (1992). A Study of the Effect of Age and Gender upon Student Business Ethics. Journal of Business Ethics, 11(3), 179-186.

953

Saruç, N. T. (2015). Vergi uyumu, teori ve uygulama, Ankara: Seçkin Kitapevi.

Schmölders, Gunter (1967). Mali psikoloji. Maliye Enstitüsü Konferansları içinde (s.15), İstanbul.

Schumpeter, J.A. (1929). Ökonomie und Sociologie der Einkommensteuer. Der Deutsche Volkswirt, 4, 380-385.

Schumpeter, J. A. (1950). Capitalism, socialism and democracy 3 Edition, London, Great Britain: Unwin.

Schwartz, R. ve Orleans, S. (1967). On Legal Sanctions. University of Chicago Law Review, 34(Winter), 274-300.

Selznick, P. (1994). *The moral commonwealth: Social theory and the promise of community*. London: University of California Press

Serwinek, Paul J. (1992). Demographic & Related Differences in Ethical Views Among Small Businesses. *Journal of Business Ethics*, 11(7), 555-566.

Shleifer, Andrei ve Vishny, Robert W. (1993). Corruption. *Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 599-617

Slemrod, J. (1985). An Empirical Test for Tax Evasion. *Review of Economics and Statistics*, 67(2), 232-238.

Slemrod, J., Blumenthal, M. ve Christian, C. (2001). Taxpayer response to an Increased Probability of Audit: Evidence from a Controlled Experiment in Minnesota. *Journal of Public Economics*, 79(3), 455-483.

954

Smith, A. (1976). *Theory of moral sentiments*. Oxford: Oxford University Press

Spicer, M. ve Becker, L.A. (1980). Fiscal Inequity and Tax Evasion: An Experimental Approach. *National Tax Journal*, 33(2), 171-5.

Spicer, M. ve Hero, R.E. (1985). Tax Evasion and Heuristics: A Research Note. *Journal of Public Economics*, 26, 263-270.

Spicer, M. W. ve Lundstedt, S. B. (1976). Understanding Tax Evasion, *Public Finance*. 31(2), 295-304.

Spitaler, A. (1954). *Die gegenseitige Annäherung der Steuersysteme der Kulturstaaten*. Armin Spitaler (Dr.Otto Schmidt KG ed.): *Probleme des Finanz- und Steuerrechts – Festschrift für Ottmar Bühler*. Köln: Verlag.

Srinivasan, T. N. (1973). Tax Evasion: A Model. *Journal of Public Economics*, 2(4), 339- 346.

Strümpel, B. (1969). The contribution of survey research to public finance. In A. T. Peacock (Ed.), *Quantitative Analysis in Public Finance*, New York: Praeger.

Sugden, R. (1984). Reciprocity: The Supply of Public Goods through Voluntary Contributions. *Economic Journal*, 94, 772-787.

Swedberg, Richard (2007), The Sociological Study of Hope and the Economy: Introductory Remarks, Hope Studies Conference, December 18-19, Institute of Social Science, University of Tokyo, <http://www.soc.cornell.edu/faculty/swedberg/HopeJapan07.pdf> adresinden erişildi (ET:08.05.2017)

Sztompka, Piotr, (1997), trust, distrust and paradox of democracy, wissenschaftszentrum berlin für sozialforschung gmbh (wzb) reichpietschufer, 50, D-10783, Berlin, <http://bibliothek.wz-berlin.de/pdf/1997/p97-003.pdf> adresinden erişildi (ET:08.05.2017)

Tanzi, V. ve Tsibouris, G. (2000). Fiscal reform over ten years of transition. IMF: Working paper, No:00/113.

Tax and Development: What Drives Tax Morale?" Organization for Economic Co-operation and Development (2013). OECD. http://www.oecd.org/ctp/tax-global/TaxMorale_march13.pdf. adresinden erişildi (ET:08.05.2017)

Torgler, B. (2003b). Tax morale and institutions. Yale University, Yale Center for International and Area Studies (Crema): Working papers.

Torgler, B. ve Schaltegger, C. A. (2005). Tax morale and fiscal polic. Center for Research in Economics, Management and The Arts (CREMA): Working paper no:30.

Torgler, Benno, Schaffner, Markus ve Macintyre, A. (2007). Tax Compliance, Tax Morale and Governance Quality. Center for Research in Economics, Management and the Arts, 1, 1-37.

Torgler, Benno. (2003). Theory and empirical analysis of tax compliance. Dissertation der Universität Basel zur Erlangung der Würde eines Doktors der Staatswissenschaften, Basel.

Torgler, Benno. (2005). Tax Morale and Direct Democracy. European Journal of Political Economy, 21(2), 525–531.

Torgler, Benno. (2006b). The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity. Journal of Economic Behavior & Organization, 61, 82.

Trivedi, V. U., Shehata, M., & Lynn, B. (2003). Impact of personal and situational factors on taxpayer compliance: An experimental analysis. Journal of Business Ethics, 47(3), 175-197.

Wärneryd, K. ve Walerud, B. (1982). Taxes and Economic Behaviour: Some Interview Data on Tax Evasion in Sweden. Journal of Economic Psychology, 2(3), 187-211.

Webley, P., vd. (1991). Tax Evasion: An Experimental Approach. Cambridge: Cambridge University Press.

Weck-Hannemann, H. ve Pommerehne, W. (1989). Einkommenssteuerhinterziehung in der Schweiz: Eine empirische Analyse. Schweizerische Zeitschrift für Volkswirtschaft und Statistik, 125(4), 517-556.

Wood, John A. vd. (1988). Ethical attitudes of students and business professionals: a study of moral reasoning. Journal of Business Ethics 7(4), 249-257.

Yitzhaki, S. (1974). A Note On Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. Journal of Public Economics, 3(2), 201-202.

BATI SİYASAL DÜŞÜNÇESİNDE ERDEMLİLİKTEN ERDEMSİZLİĞE

Yrd. Doç. Dr. Aslı ARSLAN

Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü

Öz

Genel anlamda ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı ya da fazilet dediğimiz kavramla açıklayabileceğimiz, insana ait ruhsal olgunluğu ifade eden “erdem” kavramı, birçok kavramla ilişkilendirilerek günümüze kadar çeşitli evrelerden geçerek gelmiştir. Antikçağdan itibaren düşünürlerin erdeme verdiği anlamlar tüm zamanlar ve mekânlar içerisinde, ahlak öğretileriyle birbirinden farklı zamanlarda farklı anlamlar taşıyabilmiştir. Felsefe tarihinin başköşesine oturan “insanın ve yaşamın anlamı nedir” sorusuna düşünürlerin verdiği cevapta “mutlu olmak”, mutluluğa ulaşabilmek için ise “erdemli olmak” ifadesi, özelde insanın kendisine indirgenen, genelde ise toplum ve devlete, yöneten ve yönetilen ilişkisinde ele alınabilecek bir kavramdır. Mutluluğa erişebilmenin tek yolunun erdemli olmak olduğunu ifade eden Antikçağ düşünürleri zamanla yerini erdemsizliği öven bir modern düşünceye bırakmıştır. Bu düşünce özellikle siyasette kendine yer edinmiştir. Çalışmamızda insandan topluma, kent-devletten, ulus-devlete, erdemin salt dinde veya insanla mı sınırlı kaldığı, siyaset içinde yerinin olup olmadığı, siyasetin kirliliği ve karmaşıklığı imajını veren düşüncelerin hangi kaynaklardan çıktığı, tarih süzgecinden geçirilerek verilecektir.

957

Anahtar Kelimeler: Erdemlilik, Erdemsizlik, Batı Siyasal Düşüncesi, Siyaset

Abstract

The concept of "virtue" which expresses good morality, modesty, valor, accuracy, etc., or the spiritual gravity of human beings which we can explain with the concept of what we mean by the general name of qualities or virtue, came through various stages to the present by being associated with many concepts, in general.

From antiquity, the meanings which the philosophers gave different meanings at different times to the teachings of morality in all times and places. To be happy is to be "happy" in the answer given by thinkers to the question of "what is the meaning of life and human being", which is sitting in the head of the history of philosophy and is a concept that can be taken into consideration in relation to society, state, ruler and ruled. Antiquity thinkers who have expressed the virtue of being the only way to access happiness have left their place to a modern thought praising virtue. This thought has taken its place especially in politics. In our work we will be given through the history filter, from the sources of the people, from the city-state to the nation-state, in the pure religion of virtue or limited to human beings, whether or not they are in politics, the sources from which the thoughts that give the image of politics pollution and complexity.

Keywords: Virtuousness, Virtuelessness, Western political thought, Politics.

1.GİRİŞ

Ahlak felsefesinin konusu oluşturan kavramlar içerisinde kabul edilen erdem, ahlaki bakımdan sürekli olarak iyi ve değerli olan davranışlar, iradeyle hep iyi olana yönelmektir. Ahlak felsefesinin yücelttiği, övdüğü, arzuladığı ve ön plana çıkarttığı değerlerdir. İnsana has olan bu değerlerden hareketle, insan doğasından esinlenerek, asırlarca filozoflar devlet, iktidar, yasa vb. konularda kendi siyasi anlayışlarını oluşturmuşlardır. Bundan dolayı siyasette erdem konusu, güncelliğini kaybetmeyen ve kaybetmeyecek konular arasındadır. Özellikle Antikçağ filozoflarının üzerinde durduğu bu konu, düşünsel olarak dönemsel değişiklikler göstermiştir.

Erdemin ne olduğu, nelere ve neden erdem denilebileceği, erdem ile doğru davranış ilişkisinin nasıl olduğuna ilişkin sorulara erdem etikçilerinin çeşitli görüşleri vardır. Erdem etiğinin erdem temelli bir kuram olduğunu savunan erdem etikçilerine göre “bir erdem takdir edilen bir huydur” ya da daha doğrusu erdemler, “temelde takdire değer” karakter özellikleridir. Erdem, takdir edilebilir olmakla da aynı anlama gelen bir karakter özelliğidir. Aretik bir kavram olan “takdir edilme (övülme)”, kişilerin karakter özelliklerine ilişkin olduğu kadarıyla belirli eylemlere uygulanabilen, hem eyleyen/taşıyıcı hem de başkaları için de yapılan şey anlamındadır. Bununla birlikte “erdem, ona sahip olan bir kişi için iyi olan, alışkanlığa dayalı eylemlerde açıkça görülen bir huy” olarak da tanımlanır”. Çoğunluk bir erdem bir karakter özelliği olduğu düşüncesinde hem fikirdir. “Takdire değer ve övülür” olan “erdemler” ya da “erdem” (arete) sözcüğü Eski Yunan’da “üstünlük-mükemmeliyet” anlamına da gelmektedir. Nelere erdem denilebileceği konusunda daha çok Aristoteles’in etik görüşünden hareket eden erdem etikçileri tarafından, Aristoteles’in Retorik adlı yapıtında adalet, cesaret, ölçülülük, yüce gönüllülük, kendini beğenmişlik, cömertlik, nezaket olmak üzere yedi temel erdem saydığı, Eudamos’a Etik’te bunlara onur, saygı, dürüstlük, samimiyet, dostluk, sakinlik’i de ekleyerek on üç temel erdem saydığı, fakat Nikomakhos’a Etik adlı yapıtında ise adalet, cesaret, ölçülülük, yüce gönüllülük, nüktedanlık vs. gibi pek çok erdemden bahseden daha belirsiz bir liste verdiği ileri sürülür. Buradan hareketle ölçülülük, cesaret, adalet, dostluk, cömertlik, kendini beğenmişlik, dürüstlük gibi önemli karakter erdemlerini belirleyebilmek için belli başlı bazı karakteristik özelliklerin taşınması gerektiği düşünülür. (Kart, 2006;32)

Batı siyasal sistemi incelendiği zaman döneme damgasını vuran isimler tarafından düşünce benzerliği taşıyan dönemler oluştuğunu ya da oluşturulduğu görebiliriz. Bu dönemler, Antikçağ, ortaçağ, modern dönem ve post modern dönem olarak ayrılmıştır. (Tannenbaum, Schultz, 2005;31)

“Çünkü sana, bilimin en yüksek amacının iyi ve doğru olan her şey değerini bizim için aldığı için, iyinin özüne ait doğası olduğu söylendi...Öyleyse bizim devletimizin düzeni, sadece, bu bilgiye sahip bir Koruyucu tarafından özenle gözetildiğinde, en mükemmel şekilde düzenlenecektir” (Platon). Antikçağ’a damgasına vuran filozoflardan biri olan Platon’un bu ifadesi, dönemin kent devletlerinde erdem siyasetinin uygulandığının bir nevi göstergesi olmuştur.

“Üstünlüğü her insan dehası ürünün üzerinde olan Kutsal Kitaplar tarafından garanti edilen ele aldığımız Tanrı’nın Devleti, insanların zihinlerinin etkisinin tesadüfüne dayanmaz..(St.

Augustinus) Ortaçağ'ın önemli isimlerinden biri olan Augustinus, kent devletinden çıkıp feodalitenin devam ettiği uzun bir süreçte, Hıristiyanlığın ve dolayısıyla kilisenin ivme kazandığı bir dönemde iman siyasetinin uygulandığını göstermiştir.

“İnsan bilgisi ve gücü bir arada bulunur (F.Bacon)” Birey ve aklı ön planda tutan modern dönemde erdem siyasetinden oldukça uzaklaşıldığı, iman siyasetinin de artık ulus devletlerde yerinin olmadığı anlaşılmış, artık insan doğasına atf yapılarak çıkar siyasetinin yapıldığı bir dönem olmuştur.

“Kopernik'ten beri, insanın eğimli bir düzleme sahip olduğu görülüyor – şimdi merkezden, daha ve daha fazla uzaklaşıyor- neye? Hiçliğe doğru mu? (Nietzsche)” Postmodern dönem olarak adlandırılan dönemde ise nihilizm hakim olmuştur.

Bütün bu ifadelerden, Antikçağın özellikle siyasette erdemini en fazla konu olduğu dönem olduğunu söylemek mümkündür. Zaman ilerledikçe erdemden uzaklaşıldığı ortaya çıkmaktadır.

2. ANTİKÇAĞ ERDEM ANLAYIŞI

2.1 Sofistler ve Orman Yasası

Polis devletlerinde çeşitli sınıflarla tanımlanan olumlu anlamıyla bilge kişi, siyaset sanatını bilen kişi olan sofistler, Sokrates ve ardılları tarafından kabul görmemiş olsa da, kendilerinden sonraki yüzyıllarda bile siyasi düşüncelere yön vermeyi başarmışlardır.

Devlet ve yasanın bir sözleşmenin ürünü olduğu yaklaşım, sofistlerce ileri sürülmüştür. Adalet erdemi konusunda ise oldukça ilginç fikirleri vardır.

“İnsan her şeyin ölçüsüdür” diyen Protagoras, insanı, bireycilik ve faydacılıktan ziyade uyum ve birlik içerisinde toplumsal olarak görmektedir. Yani “İnsan her şeyin ölçüsüdür” ifadesinde birey olan insan değil, aslında toplumsal insan vardır, bilginin göreceli olduğunu, (Tanrı vardır ya da yoktur) bundan dolayı bilgili kişinin mutlak bir doğruyu ortaya koyamadığını ama “poliste kötü şeylerin yerine onlara iyi olan, aynı zamanda iyi gelen bir durumun ortaya çıkmasına neden olur” diyecektir.(Ağaoğulları,2015;74-80)

Protagoras'ın “iyi” kavramından itibaren etik felsefesi bireysel davranışlara yönelmiştir. Aslında insanın toplumsallığını vurgulayan Protagoras, etik biliminde bireye bağlı özneliği ilk öne süren kişidir; ona göre “göreceli” değerlendirmelerin yapılması bir etik prensibi olarak ortaya çıkmıştır Fakat bu durum, Protagoras'ın ardılları tarafından yanlış anlaşıldığını göstermiştir. Bireysel iyinin aranması muhtemelen bencillik olarak anlaşılmıştır. Fakat bu konuda, çoğu kez bireylerin “iyi” anlayışı ile toplumların “iyi” anlayışının nasıl ilişkilendirilmesi gerektiği araştırılmıştır.(Ocak, Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem...;82) Protagoras'ı izleyen Sofistler görecelilik prensibini, insanların, başkalarının iyiliğini istemek zorunda olmaksızın her istediğini yapabilemesi olarak anlamışlardır.

İnsanların- kadınlar ve köleler hariç- doğa bakımından benzerliği, kardeşliği ve eşitliğini vurgulayan sofist Antiphon, insanlar arasındaki ayrımların doğadan değil, yasalardan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Çünkü doğal yasa özgürlük üzerineyken, yasa yasaklamak üzerine işlemektedir. (zorlayıcı niteliktedir) toplumsal yaşam içinde adalet kavramı, yasayla sınırlıyken, doğal adaletin bundan daha üstün olduğunu, kişinin özgürce bu daha üstün adalete uyabileceğini söylemektedir. Yani aslında yasaya uymayan birinin, hitabet sanatıyla işlediği bir suçu yapmadığını kanıtlaması yasaya uyarken, doğal yasaya uymamaktadır. Bu yaklaşım, bir adım sonra Thrasymakhos'ın düşüncelerinde “mademki doğa bazılarını güçlü, bazılarını zayıf,

bazılarını zeki, bazılarını aptal yapmıştır; o halde toplumsal olarak da güçlü ve zeki olanın hakim olmasından daha doğal ve adil ne olabilir ki?” haline gelmiştir. Bu aşamadan sonra doğa yasası, artık güçlünün haklı sayıldığı bir orman yasasına dönüşmüştür. Kallikles’le bir adım daha ileri gidilerek, yasaların yapay olarak zayıf olan çoğunluk yararına ve güçlü azınlığın aleyhine konduğunu, bu açıdan doğal adalete uygun olmadığını söylenmiştir. Doğal olarak adil olan nedir? sorusuna herkesin gücü oranında hakkının olması ve haklı olması, buna uygun olarak da güçlünün zayıftan daha fazla kazanması gerektiği cevabı verilmiştir. (yapay yasa bunları sınırlar)“ doğru yaşayacak olan, hırslarını alabildiğine büyütmek için salıvermelidir... Bolluk içinde yaşama, dilediğini yapma, özgürlük, işte erdem de bahtlılık da budur. Geriye kalan ise yalnızca güzel düşünceler, doğaya aykırı kurallar, saçma ve boş şeylerdir.”

Bilginin göreceliliğini en uca götüren, demokrasi, eşitlik ve eşitlikçi yasa düşüncesinden adeta iğrenen bir kısım sofistler, örneğin Kritias; tanrı ve tanrı korkusunu kurnazların icat ettiğini söyleyerek, siyaset, din, ahlak ve toplumsal yaşamın içerisinde değer sistemlerinin tümünün içini boşaltmışlardır. (Ağaoğulları,2015;74-80)

Düşüncelerinden Sokrates’ten etkilendiği anlaşılan sofist Aristippos’a göre, insanı insan eden duygudur. Çevremizi dolduran eşyanın aslında ne olduklarını bilemeyeceğimizi, Onların, bizim için, ancak bize göründükleri olduklarını ifade etmiştir. Aslında ne olduklarını da, hiçbir zaman bilemeyeceğimize göre, pek umurumuzda olmamalıdır demiştir. Bilgilerimiz, duygularımızla alabildiğimiz kadardır, bundan öteye geçemez. Yaşamın ereği de, tıpkı bilgilerimiz gibi, gene bu duyularımızla aldığımız hazdır. Yaşamaktan alabildiğimiz kadar zevk alalım, ancak ölçüyü de kaçırmayalım. Akıl, duyuların sonsuz isteklerine karşı koymalıdır. Erdem, haz almakta ölçülü olmaktır demiştir.

Hazcılık Okulu’nun mensuplarından Hegesias ise, günlük olayların hazzını arayan insan, buna hiçbir zaman varamayacağı için, kendisini öldürmelidir. Erdem, erdem içindir. Bunu ancak böyle bilenler; erdemi başka nedenler yüzünden değil, sadece erdem için isteyenler, yani bilgiler yaşamakta bir değer bulabilirler. Erdeminden ötürü kendinden hoşnut olmak erişilebilecek bir erek, varılabilecek bir sonuçtur. Çünkü erdem, ancak yaşayanlar içindir. En üstün iyi, erdemdir. Bu bakımdan, erdem bir zorunluluğu olduğundan yaşamak da bir çeşit iyiliktir. Erdem, yaşamakla mümkündür. Şu halde yaşamakta, kendiliğinden, biraz erdem vardır. Ancak bu durumdadır ki, töresel idealizm, kötümserliği imkânsız kılar. Hegesias’a göre bilge olamayan insanlar, erdemsizdirler, erdem dışında da katıksız mutluluk gerçekleştirilemeyeceğine göre, kendilerini öldürmeleri gerekir. Ona göre mutluluk, mümkün değildir, bilgelik yoluyla, erdemle ancak acısızlığa varılabilir. Bir başka deyişle, olumlu mutluluk (saf haz) elde edilemez, olumsuz mutluluğa (elemsizlik) erişilebilir. (Ocak, “Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem...”)

2.2 Sokrates ve Erdem

Antikçağ filozoflarından Platon’un “sokratik diyaloglarının” hemen hepsi erdemle ilgilidir. Sokrates bütün hayatı boyunca öğrencileri ve dostları ile olan konuşmalarında erdem ne olduğu üzerinde durmuş, çeşitli açılardan bu kavramı araştırmış, erdem üzerindeki düşüncelerini kendi hayatına da uygulamıştır. Bu bakımdan Sokrates’in düşünceleri ile kişiliği iç içedir. Sokrates’ten sonraki devirlerde çeşitli felsefe okullarında, Akademikiler, Stoacılar, Epikuroşular, Septiklerde temel problem, bilgenin, yani gerçek mutluluğa erişmiş olan insanın kişiliği problemidir. Bunların hepsinde de gerçek bilge tipinin bu ideal kişiliğine hep Sokrates örnek olarak alınmıştır. Çünkü o aklına bağlı bir insandır. Felsefeyi gökten yere indiren kişi

olarak bilinen Sokrates için, insanın hareketlerini akla uygun olarak ayarlaması onun başlıca kaygısı olmuştur. Sokrates'e ait olan iki önerme vardır. Bunlardan biri “ erdem bilgidir” diğeri ise “hiç kimse bilerek – isteyerek kötülük etmez”dir. Bu önermelere bakılınca erdem bilgiyse, erdemın karşıtı kötülük etmek de bilgisizlik olmaktadır.(Akarsu, “Sokrates'de Erdem Düşüncesi”)

Erdem bilgidir. Bilginin konusu erdemdir. Bu erdemlerin her biri tek tek değişkenlik ve görecelilik çerçevesinde güvenilir ve yanlışa açık olacağından dolayı parça parça ele almaz. Savaşçılığın erdemi cesaret; yoksulluğun erdemi, kanaatkârlık; zenginliğin erdemi ise eli açıklıktır. Sokrates bunlardan ziyade erdem kavramına yönelmiştir.

Sokrates'e göre, bir insanı erdemli kılmak üzere gidilecek yolu belirtebilmek için erdemın olduğunun araştırılması gerekir. Erdemın ne olduğunu araştırmak için de Sokrates, erdemın parçaları olarak bilinen cesaret, ölçülülük, adalet, doğruluk gibi vb. gibi kavramların tanımlanması üzerinde durmuştur. Erdemın parçaları olan bu kavramlardan her biri Platon'un Sokratik diyaloglarına konu olmuşlardır. Örneğın Lakhes diyalogunda erdemın bir parçası olarak cesaret incelenir. Bu diyalogda Sokrates'in erdem anlayışı ortaya çıkmaktadır.

Sokrates Lakhes'in cesareti bildiğini söylediğini duyunca ona kısa bir şekilde cesaretin ne olduğunu sorar. Lakhes konu hakkında bilgili olduğunu iddia ettikten sonra cesareti tanımlar: Cesaret, savaşta görev yerini bırakıp kaçmayarak düşmanla savaşan kişi olmaktır. Bu tanımı yapan savaş meydanlarında boy göstermiş Lakhes'tir. Bundan dolayı yaptığı tanımlama çabası anlaşılabilir. Sokrates bu tanıma “cesaret” kavramının savaş alanıyla sınırlı olamayacağı gerçeğinden yola çıkarak karşı çıkar. Ona göre çok daha evrensel bir tanıma ihtiyaç vardır ki zaten tanım her yerde ve her zaman geçerli olabilecek bir yapıda olmalıdır.

Daha sonra Lakhes ikinci bir cesaret tanımı yapar. Ona göre cesaret metanet gösterip sebat etmedir. Sokrates bu tanımı da kapsam yönünden değerlendirerek çürütür. Ona göre metanet göstermek ve sebat etmek bilgisizlikten ortaya çıkmışsa bu budalaca bir hareket olup cesaret olmaz. Lakhes bu durumda tanımını revize ederek bilgiyle metanet gösterme ve sebat etme durumunu cesaret diye tanımlar. Sokrates revize edilmiş bu tanımı da bilgiyle yapılmış bir şeyin pek bir şeyi riske etmeyeceği veya riski ortadan kaldıracağı gerçeğinden dolayı cesaret olarak düşünmez. Örneğın, savaşta sağlam bir strateji geliştiren bir komutanın savaştan korkmaması cesaret değildir, bilgidir. Ya da sayıca üstün bir ordunun daha az askerden oluşan başka bir orduyla korkmadan savaşması gene cesaret değil, sayıca üstün olduğunun bilincidir.

Sokrates'e göre cesaret olması için değer bilgisine ihtiyaç vardır. Yani bir şeyler feda etme riskini ondan daha değerli şeyler için yaparsan bu cesaret olur. Buradan Sokrates'in cesaretin tanımına ulaştığı sanılabilir fakat kendisi bulduğunu düşünmemektedir. Çünkü kendisi için bu değer bilgisinin ne olduğu bulunursa cesaret tanımlanmış olacaktır.

Diyalogda az konuşan diğer iki kişiden biri olan Nikias bu sefer cesareti tanımlama görevini üstlenir. Nikias'ın tanımı şöyledir: cesaret, savaşta ya da başka bir durumda neden korkulup neden korkulmayacağına bilgisidir. Bu tanım olgu bilgisiyile değer bilgisini birleştiren bir tanımdır. Cesaretin korkmamak olduğu gerçeğiyle çatışan bir tanımlama görüyoruz. Sokrates bu tanımı çürütmek yerine eksik olduğunu gösterir. Fakat buna değinmeden önce birkaç noktaya değinmek istiyorum. Nikias'ın bu tanımı eksik olmasıyla birlikte yine de iyi bir tanımlamadır. Burada cesaretin korkmamak olduğu düşüncesiyle çatışan bir bakış açısı görüyoruz. Bana göre korkmayan insan budaladır ya da hayat damarları kopmuştur. Çünkü korkmak insana has bir

duygu olmakla birlikte hayatta kalabilirliğimizi sağlayan bir yapıdır. Aşırı korku iyi olmadığı gibi hiç korkmamak da iyi değildir. Dengeli bir korku ve bunun yarattığı stres durumu faydalıdır. Korkak insanlar daha yüce değerleri umursamayarak bunları daha az değerli şeylerle takas eden kişidir. Bu çok güçlü bir imparatorluk ordusu da olabilir, zayıf bir ordu da olabilir. Gücüyle zayıflara zulmeden insan da korkaktır, fiziksel zayıflığı yüzünden oluşan koşullara göre düşünce ve duygularını değiştiren insan da korkaktır. Birincisi fiziksel üstünlüğünü zulüm aracı yaparak ahlak, adalet gibi kavramlara savaş ilan etmiş olur ki ya bu dünyada ya da öbür dünyada gazabı öğrenecektir. İkincisiyse kendi benliğini inkar ederek belki de hayatını kurtarır ama kurtardığı hayat ölü bir hayattır ve aslında o hayatı kurtaramamıştır. Hem de bunu kendini inkar etmesine rağmen yapamamıştır.

Sokrates Nikias'ın eksik olduğunu düşündüğü tanımından sonra korku üzerine şöyle bir diyalektik çıkarım yapar:

- 1- Korkunç olan ve ümit veren şeyler korkuya yol açar.
- 2- Korku geçmişe veya şimdikiye dair değildir. Korku gelecekte başına gelecek olanlar içindir.
- 3- Korku veren şeyler gelecekteki kötülükler, ümit veren şeyler ise gelecekteki iyiliklerdir.

Sokrates neden korkulup neden korkulmayacağını bilgisini cesaret olarak tanımlar fakat aynı zamanda diğer bilgi dalları gibi onun sadece geleceğe ilişkin kötülüğün ve iyiliğin bilinmesi değil aynı zamanda geçmişteki ve şimdiki zamandakilerin de bilgisi olması gerektiğini savunur. Çünkü Sokrates cesaretin bilgi olması gerektiğini söyler. Bunu da erdemın bilgi olduğu ve dolayısıyla cesaretin onun parçası olarak bilgi olması gerekliliğinden dolayı savunur. Burada Nikias'ın tanımını eksik bulmasının sebebi geleceğe ilişkin bir tanımlama olmasından ileri gelmektedir. Bundan sonra diyalog bir sonuca varmadan trajik bir şekilde sona erer. (Akarsu, "Sokrates'de Erdem Düşüncesi"... , <http://fdiker.blogspot.com.tr/2012/12/sokrates-uzerine-lakhes.html>) Bununla birlikte sonuca varılmaması da tesadüf değildir. Bir sonuca varılmadığı halde tekrar tekrar sorular sorarak durmadan konu üzerinde yeniden araştırma yapacağını söylemiştir.

Sokratik diyalogların hemen hepsinde cesaret, adalet, ölçülülük, dindarlık gibi erdemler ele alınmıştır. Bunların hepsinin ayrı ayrı tanımları yoktur, çünkü ona göre tek bir erdem vardır (cesaretli adam tipi, erdemın bütün öteki parçalarını kendisinde taşıyan bir tiptir)

Ve bu erdem bölünemezdir (Protagoras diyalogu) Sokrates'in merak ettiği şey bilgelik, ölçülülük, cesaret, dinlilik, doğruluk gibi şeylerin tek bir şeye verilen başka başka isimler mi olduğu yoksa birbirinin aynı olmayan başka başka şeylerin karşılığı mı olduğudur. Protagoras, dinsiz, ölçüsüz, çok bilgisiz insanların cesur olabileceklerini ileri sürmektedir. Sokrates, bunu çürütmek için cesaretin bir bilgi olduğunu söyleyerek, "bilim insanı buyruğu altına alabilen güzel midir, yani iyi ile kötüyü bilen bir kimseyi herhangi bir kuvvet yenebilir mi, ona bilimin görüşüne aykırı işler yaptırabilir mi, akıl insanın her işine yarayan bir güç değil midir?" sorusunu sorarak, Protagoras'a herşeyi kabul ettirir (yani ona göre çok bilgisiz ama yine de cesur insanların bulunabilmesi imkansızdır) ve konuyu "insan kötülüğü bilerek mi yapar?" sorusuna getirir. Buradan çıkaracağı sonuç da insanların iki temel duygusu olan zevk ve acı ile açıklanmıştır. İnsanın kötülük yapmasının, kendini o andaki zevke kaptırmasıyla bunun da bilgisizlikten dolayı ortaya çıkacağını ve çözümün ölçme bilimiyle olabileceğini ileri sürmüştür. İnsanın kendisini zevke kaptırması bilgisizliklerin en berbatıdır. (yalan yanlış şeyler bilmek, iyiyi kötüden ayıramamak) (Akarsu, "Sokrates'de Erdem Düşüncesi"...<http://dergipark.gov.tr>)

Peki daha genel olarak insanın erdemi nedir? Buna cevap verebilmek için insan ereğinin ne olduğunu anlamaya çalışır ve sofistler gibi insan ereğinin mutluluk olduğunu düşünmüştür. Mutluluk herhangi bir tikel örnekle, davranışla sağlanabilecek bir şey olmadığından hareketle, insanın mutlu olabilmek için kendi benliğinin ereğini bilmesinin gerekliliğine değinir. Özetle, ona göre erdem demek, bilgi demektir.

2.3 Platon: İyi formundan Adalet'e

Platon, devlet anlayışı gereği, ideal devleti meslek gruplarına bölünmüş, sınıflı bir toplumsal zemin oluşturmuştur. (üreticiler, koruyucular, yöneticiler) üç ayrı sınıfı oluşturan insanların ruhsal yapılanmaları, buna bağlı olarak yetenekleri ve sahip oldukları erdemler farklıdır demiştir. Ufku yalnızca maddi isteklerle sınırlı, parasever üretici sınıfı için, bunlara karşılık gelen ölçülülük erdemi tanımlamıştır. Sürekli şan, şöhet peşinde koşan ünsever ikinci grup için yiğitlik erdemi, hiyerarşik olarak en üstte olan yöneticiler sınıfı, bilginin peşinde koşan bilgisever filozoflara da karşılık gelen bilgelik erdemi olacaktır demiştir. İdeal devletinde bahsettiği bu üç temel erdemin varlığı söz konusudur. Bunların her birinin aralarındaki ilişkilerin biçimlenmesiyle de dördüncü bir eylem, doğruluk ya da adalet erdemi ortaya çıkacaktır. Doğruluk erdemi dediği şey, her üç sınıftaki insanların, kendi işlerinde kalıp yalnızca kendi işleriyle uğraşmasıdır. “Her sınıftaki insanlar sınıfsal konumlarının kendilerine dayattığı gerekleri yerine getirmelidir ki özgürlük denilen şey de yapılması gerekeni yapmaktan başka bir şeye dönüşmesin”. (Ağaoğulları, 2015;100)

Platon, siyasal hayatın en yüce amacının, herkesin kendisini tam olarak gerçekleştirmesini ve gerçek doğasını yerine getirmesini mümkün kıldığı için, adalet erdemi olduğunu söyler. (tümel erdem) Herkesin adaleti arama dürtüsüne sahip olduğunu ve bireysel zekâların ve doğalarının izin verdiği yere kadar aramakla yükümlü olduğunu, bunu yapabilmek için toplumların, rasyonel düşünme kapasitesine eksiksiz sahip olanlar tarafından yönetilmesini gerektirir der. Gerçek adaletin formunu tam olarak bilen ve anlayanlar yani bilge filozoflar ideal devlette siyasal liderliğe yükseltilmelidir. Ona göre yeteneklerine göre her bir birey için adaletin ne olduğu değişiklik gösterir, adalet kişinin doğasına en uygun şeyi yapmasını gerektirir. Her kişi için bir tane uygun rol vardır. (Tannenbaum, Schultz, 2005; 71-73)

Platon'un eğitim planı, özellikle koruyucu sınıfına yöneliktir. Amaç siyasal bütünlüğü korumaktır. Bu eğitim, bilgelik erdemine sahip olan çok az yönetici çıkarır. Sadece yöneticiler iyiyi bilecek şekilde eğitilebilirken diğer hepsi sınıflarına uygun özel bir erdem türünü öğrendikten sonra, yöneticilerin iyiliğine katılabilirler. Bu özel erdem, bütün uyrukları, iyi düzenlenmiş bir devlette yaşayacak şekilde donatılmış iyi yurttaşlar haline getirir. Erdemlerle verilen eğitim, sınıfları birleştirmek ve yöneticilerin emretme rolünü güçlendirmek ve meşrulaştırmak için devlete hizmet etmek üzere tasarlanmıştır. (Üç cevher yalanı) Ayrıca, yöneticilerin gerektiğinde gündelik ahlakın dışına çıkabileceğini ve hatta çıkmaları gerektiğini söylemiştir. İdeal devletindeki bilge/filozof –kralına şartsız itaat edilmelidir demiştir. Herkesi yasaya sadakat ve itaate davet etmiş, sadece bilgeyi yasaları itaatten muaf tutmuştur. Fakat bir taraftan bir devleti doğru devlete yaklaştıracak şeyin yasalar olmadığını, bilginin olduğunu ifade etmiştir. “Bir toplumu yasayla değiştirebileceğini sananlar, durmadan yasa yapıp değiştirmekten başka bir şey yapmamaktadırlar. Yasaların niteliği ne olursa olsun, bir halkı yasayla doğru ahlaklı kılmak olanaksızdır. Çünkü tanrısal bir kral bulmak mümkündür ama tanrısal bir halk bulmak olanaksızdır”.

Görünüşte eşitlik esasına dayanan demokrasinin gerçekte adil bir devlet biçimi olmadığını söyler. Adil değildir der çünkü, siyaseti bilip bilmediğine, yeteneklerine, toplum içindeki yerine hiç bakılmaksızın herkes her işe talip olabilir. Halk herkese siyaset hakkı tanımakla siyasetin hiçbir özel ilgiye gerek olmayan bir uğraş olduğu kanısını yayar ama bunu fırsat bilen iktidar tutkunları, iktidarı ele geçirmek için birbirleriyle çatışmaya başlarlar. Böylece demokrasi, halk önderleri doğurmuş, onlar da halkı düşündüklerini sanırken adaletsizliğe sebep olmuşlardır. Bu yönetim biçiminin dayanağı olan, eşitlik ilkesi, herkese aynı hakları sağlayarak adaletsizliğe yol açmaktadır. Sayısal eşitlik yerine orantılı eşitlik ile kişilere erdemleriyle, yetenekleriyle ve soylarıyla ilişkili bir paylaşım gerçekleştirir.

2. 4 Aristoteles ve Erdem

Felsefi bilgelik faaliyeti erdemli faaliyetlerin en zevklisidir.” diyen Aristoteles, bu bilgiye sahip olanın bu bilgiyi araştırandan daha zevkli zaman geçireceğini de ekler. Ancak biz mutluluğu kendisinden dolayı isteriz, başka bir şey elde etmek için değil. Nitekim Aristoteles’in şu ifadeleri buna işaret ediyor gibidir:

“Onur, zevk, akıl ve her erdemi gerçekten kendilerinden dolayı seçeriz (onlar herhangi bir sonuç vermese bile onları seçerdik). Fakat aynı zamanda onlar vasıtasıyla mutlu olacağımızı varsayarak da mutluluk uğruna onları seçeriz. Öte yandan, kimse mutluluğu ne bunlar uğruna ne de genel olarak kendisinin dışında başka bir şey uğruna seçmez. Öyleyse, mutluluk, nihai bir şeydir, kendi kendine yeter ve fiilin amacıdır. Mutluluk, mükemmel bir erdeme göre ruhun bir faaliyeti olduğu için ...” mutluluğun niteliklerinden biri kendi kendine yetmesidir. Ahlaki erdemlere sahip kişiler bu erdemlere uygun fiilde bulunmak için çeşitli araçlara ihtiyaç duyacaktır. Örneğin, cömert kişi paraya, adil kişi aldığı borcu geri ödemek için yine paraya, cesur kişi güce ihtiyaç duyacaktır. Yani ahlaki erdemlerde a) topluma, b) sahip olunan erdem dışında bir araca, c) tutkulara, bedene ihtiyaç söz konusudur. Oysa filozof, felsefi bilgelik erdemine sahip kişi, kendi başına iken başka bir şeye ihtiyaç duymadan hakikati görebilebilecektir. Bu nedenle, felsefi bilgeliğe sahip kişi, bu faaliyet ile en fazla kendi kendine yeten kişi olacaktır (Batak, 2016;6)

Aristoteles erdemlerin en önemlisini adalet erdemi olarak düşünmüştür. (Slayt) Çünkü adalet kendi amacını kendinde taşıyan, kendi başına değil, bir başkasıyla ilişkide olacak bir erdemdir. Bu erdem tam kullanıldığını iddia etmiş, bunu da pek çok kişinin kendi işlerinde erdemi kullanabildiğini, ama başkalarıyla ilgili olarak erdemle davranmadıklarına dayandırmıştır. Bias’ın söylediği “ adamı makam gösterecektir” sözü yöneticinin zaten başkalarıyla ilgisinde yönetici olduğu ve başkalarıyla ilişki içinde olduğunu adalet erdemiyle açıklar. Onun adalet erdemine bakışı iki karşıtın yani adalet ve adaletsizliğin üzerinde düşünmekle başlar. Öyleyse adalet ve adaletsizlik ne demektir? Hem yasaya uymayan insanın, hem çıkarıcı insanın, hem de eşitliği gözetmeyen insanın adaletsiz olduğu düşünülmektedir. O halde yasaya uyan, eşitliği gözetken insan da adaletli olacaktır. Hem kendisine hem de dostlarına karşı kötülükle davranan kişi en kötü insan, kendisine değil başkasına erdemle davranan insan en iyi insandır, çünkü bu güç bir iştir. O halde adalet erdem bir parçası değil, erdem bütünüdür; karşıtı adaletsizlik ise kötülüğün bir parçası değil, kötülüğün bütünüdür. (Tunçay,151)

Adalet kavramının çeşitliliğinden yola çıkarak, Aristo hak ve haksızlık kavramlarına atıf yapar. Hak ile haksızlığın da nasıl belirleneceğini söyler; buna göre yasaya uygun şeylerin çoğu tüm erdem buyurduklarıdır; çünkü yasa tek tek erdemlere göre yaşamayı buyurur, tek tek kötülükleri de yasaklar. Kamu işlerine ilişkin eğitim konusundaki yasal düzenlemeler tüm

erdemini meydana getirir. (tunçay,153) tüm bu düşünceleriyle Aristo, en erdemli ve nitelikli insanların aristokratlar arasından çıkabileceği önyargısında bulunmuştur. Fakat buna rağmen, siyasete yüklediği ahlaki anlam, ahlaki bir etkinlik olarak siyaset geleneği içinde değerlendirilir. Her ne kadar bütün kamuyu siyaset içinde görmeyi kabullenemezse de siyasetin kamusal bir niteliği olduğuna inanmaktadır.

Platona göre daha gerçekçi olan Aristo, Platon'un koruyucular yönetmeli görüşüne karşılık, bizleri koruyucularımızdan kim koruyacak sorusunu sorar. Yasa filozof kralın olağanüstü yetkileriyle önemsizleşirken, Aristo, iyi bir devlette yasanın mutlak egemenliğine inanmıştır. "Yasa, arzularımızdan etkilenmeyen akıldır", "anayasal yönetim, insan onuruna en uygun yönetimdir"

3. ROMA

3.1 Epikurosçuluk :

Atina'da ortaya çıkan tam bir iyi yaşam felsefesini (acı ve haz) savunan Epikuros felsefesi, materyalist olmakla birlikte, toplum, devlet, adalet ve yasanın bireysel fayda işlevi temelinde tanımlanışına paralel biçimde erdem, iyilik ve kötülük kavramlarının da tanımlayıcısı bireysel haz ve acılardır demiştir. (yasayı ihlal etmek kötüdür, çünkü birey cezalandırılma korkusu çekecek korkusu onu mutsuz edecektir. Ölçülülük ve cesaret gibi erdemler ise yaşamın ereği olan hazzı ürettikleri için birer erdemdirler. Ölümünden sonra ruhun varlığını sürdüreceği, tanrısal bir yargılamaya tabi olacağı gibi inançları reddetmekte ve insan yaşamında ölçülülük temelinde bir erdem önermektedir. Platon'un filozof- kralına karşın Epikurosçulukta bilge, ruhsal dinginlik içinde duygusal-zihinsel sarsıntılardan uzak yaşamaktadır. Dingin bir yaşam, siyasetten, kamusal yaşama aktif katılımdan uzak durmak anlamına gelecektir. Bilge insan siyasetle zorunda kalmadığı sürece ilgilenmemelidir. Toplum sözleşmesi yaklaşımı olan bu felsefe, bu sözleşmenin daha iyi şartların yanında yönetme tutkusunu, sürekli bir rekabeti, ün ve zenginlik hırsını ve dış görünüşe düşkünlüğü de beraberinde getirdiğini söylemektedir. Adalet ve yasanın doğal olmadığını; karşılıklı faydaya dayalı anlaşmaların sonucunda ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Soyut ve kendiliğinden bir adalet yoktur; adalet, hak ve haksızlık kavramları ancak bir anlaşmadan sonra söz konusu olabilir. (Hobbes ve hatta Marx bu düşüncelerden esinlenmiştir) Siyasal sistemi güvenlik sağlama işleviyle sınırlı olarak düşünen bu felsefe, siyasal yaşama katılan bireylerin ruhsal dinginlikten uzak bir yaşama mahkum olacaklarını söyler. Siyasetle ilgilenen kişi, hem sürekli bir rekabetin doğuracağı kaygı ve kötülük görme korkusu nedeniyle, hem de iktidar tutkusunun yönlendirdiği sahte arzular nedeniyle kendisini acıdan kurtaramayacaktır der. Ona göre siyaset, ondan uzak durulduğu sürece olumlu anlam taşır. Onun dışında mutluluğu, bilge bireylerin dost cemaatlerinde arar. Çıkarısız ilişkiyi dostluk ve güven esasına dayalı ancak bilgece yaşayan insanların hayata geçirebileceğine inanır. (Ağaoğulları, 2015; 158-160) Bu felsefe, ahlaki menfaatçiliğe eşitlediği iddiasıyla eleştiriler almıştır.

3.2 Stoacılık:

Epikuros'un tam karşısında yer alan ve onların düşüncelerine karşı keskin eleştirilere yönelen düşüncedir. Tek tanrı fikrini öne süren stoacılara göre, her şey tanrının yazgısının belirlediği biçimde gelişir. Bazı yorumculara göre bu yazgı, "dünyanın ahlaki yapısı" olarak düşünülmektedir. Yazgıcı bir düşüncenin doğrunun ne olduğunu soran ahlak felsefesi odaklı bir sistem geliştirme çabası oldukça ilginçtir. İnsanın yapması gereken, kendi yazgısını kavramak

ve ona tabi olmaktadır. Dolayısıyla, zorunluluğun yasasına tabi olmayı seçmek biçiminde bir anlam kazanmıştır. Mutluluk erdemli olmakla, erdem de doğaya/akla uygun yaşayabilmekle mümkündür. Öyleyse “seçim” erdemli olup, boyun eğmek ile akıldışı bir kötülük veya kusurluluk arasındadır. Stoacı düşüncede erdemın karşıtı olan kusur, bilgisizlikten kaynaklanır. Klasik felsefenin temel düşüncelerinden birine atıf yaparak, erdem şeylerin gerçek bilgisine ulaşabilmeyi gerektirir ve dolayısıyla yaşamın ereği, doğaya uygun (yani erdemli) yaşamaktır. Erdem mutlak iyidir. Birincil erdemler, bilgelik, yiğitlik, adalet ve ölçülülüktür. Erdemli yaşamının anlamı coşku ve tutkularından uzak durmak, bu tür duygulara karşı kayıtsız kalmaktır. Eğer yazgıyla insan seçimlerini kendisi yapamayacaksa, bütün bunlardan da sorumlu tutulamayacaktır. Stoacıların düşünceleri, bu noktada çıkmaza girmektedir. Nihayetinde kişinin bilgisizliği ve kusurluluğu da yazgısından kaynaklanacaktır. Bu durum siyasette kabulü kolaylaştıracak ve siyasete pratik anlamda oldukça yardım edecektir. İnsan var olduğu haliyle koşullarını kabul edecek ve yazısına kafa tutacak eylemlerden kaçınacaktır.

3.3 Cicero'nun Erdemi

Bütün evrenin ev olduğunu ileri süren çicero, devletten evrene kadar her şeyi bir bütün haline getirmeye uğraşır. Bu durumda özel ve kamusal hayatları da birbirinden ayıramaz hale getirir. İyi insanla iyi yurttaş arasında bir zıtlık olduğunu varsaymış, gerçek adaletin egemen olduğu bir devlet oluşturarak ikisini uzlaştırmaya çalışır. Bu durumda da gerçek erdemler, iyi insan için gerekli olan erdemler, aynı şekilde iyi yurttaş için da gereklidir. Terbiyeli olma kavramının ruhun doğayla uyumlu olmasını sağlamak için akıl ve zekâyı kullanma yollarını araştırmak olduğunu söyler. Eğer bir kişi ruhen doğayla uyumluluğu elde edebiliyorsa, insan yasalarının aklın gerçek yasasıyla uyumluluğunu elde ettiği gibi, biz de adaletli ve erdemli olabiliriz. Terbiyeli olma kişiye görevini anlamada yardımcı olur ve karşılıklı yardımseverlik kişinin farklı görevlerin önem sırasını netleştirmesine yardımcı olur. En önemli görevleri hiyerarşik bir sıraya koyarak, tanrılara yöneliktir, onu devlete yönelik görevler, sonra ebeveynine, sonra çocuklarına, sonra diğer aile üyelerine ve sonra da arkadaşlarına ve diğer insanlara yönelik görevler izler. Erdemli olmak ve adaleti aramak, kendi kendini ödüllendiricidir der. Bir liderin erdemli ve adil olması gerektiğini, bilgelik, adalet ve dürüstlüğün önemli olmasının yanında iyi şöreti sürdürmenin de önemli olduğunu ifade eder. (Tannenbaum, Schultz, 2011; 111-112) Çicero'nun da içinde bulunduğu roma düşünürleri döneminde siyasal alanda bir daralma meydana gelmiş, (genişleyen roma yurttaşlığı, din , imparatorluk ve özgürlük arasındaki ilişki) bu daralmada kişinin benlik bilinci ki bu da benlik kültürüne neden olmuştur ve özel hayatı da önem arz etmeye başlamıştır.

4. Ortaçağ Siyasi Düşüncesinde Erdem

Yaklaşık bin yıllık bir dönemi ifade eden Ortaçağ Avrupa'sı, skolastik düşüncenin hâkimiyetinde en büyük erdemın bilgiden, adaletten sıyrılarak yoksulluğa doğru dönüşümüne sahne olmuştur.

Yunan ve Roma kurumlarının başarısızlığına inanan Hıristiyanlık, imanın akla üstünlüğünü benimsemiştir. Bu dönem tamamıyla iman siyaseti üzerinde devam edecektir. Platoncu idealizm, stoacı ahlak ve kurtarıcı tanrı fikri, eski Yunan ve Roma'nın kent devletine dayalı cemaatçi yapısının çözülmesi, günahkâr insan doğası algısı, cesaret, yoldaşlık, erkeklik gibi değerleri öne çıkaran erdem anlayışıyla İnan kökenli ruhların ölümden sonra yargılanacağı, imanlılara ebedi yaşam vaadi veren Mithraizm inancı gibi sayısız sebepler, Hristiyanlığın kabul ve gelişmesi için önemli avantajlar sağlamıştır. (Ağaoğulları,2015; 211)

Hristiyanlığın İsa'nın vaazlarındaki siyasal mesajı, eşitlik ve eşitlikçilik olmuştur. Bunun yanısıra yoksulluk, pasifizm ve fakirlere kendini adama, af ve herkesi kapsayıcı mesajları en güçlü teolojik mesajı temsil etmiştir. Siyasal anlamda eğer gerçek eşitlik ve yurttaşlık Tanrı'nın krallığı dışında mümkün değilse, siyasal düzenin herkese eşit muamele etmeye çalışması gerektiği çağrışimleri yapmıştır. (Tannenbaum, Schultz, 2011, 121) Artık en iyiyi aramaya gerek yoktur. İsa'dan sonraki Hristiyanlık, Pavlus'la devam eder. Bundan sonraki dönemde insanların imanla kurtuluşa ereceği düşüncesiyle Tanrı'ya ve onun gönderdiği yöneticiye tam itaat etmesiyle, pasif halde kalmaları ve dolayısıyla zaten bu sayede doğuştan var olan erdemleri dinle koruyabileceği anlayışı hâkim olmuştur. Efendi- köle ilişkilerini değerlendirirken Tanrı korkusu ve pasifizmden oldukça bahsetmiştir. “ Ey köleler, dünyadaki efendilerinizin sözünü Mesih'in sözünü dinler gibi, saygı ve korkuyla, saf yürekle dinleyin.. İnsanlara değil, Rabbe hizmet eder gibi gayretle hizmet edin. Çünkü herkesin karşılığını Rabden alacağınızı bilirsiniz. Ey köleler, dünyadaki efendilerinizin her sözünü dinleyin. Bunu Rab korkusuyla yapın” (Pavlus-Koloseliler) (İncil; Efesliler, 6)

Eski eşitsizlikçi duruma müdahale etmeye ve bu durumu düzeltmeye çalışan ve buna dinsel meşruluk temeli oluşturan Hristiyanlık da doğal eşitsizlikleri kabul edip (kadın-erkek, efendi-köle) her şeyi, hâkim olanın anlayışına bırakacaktır. Devletin, dünyevi iktidarın onaylanmasına gelince, efendi –köle arasındaki münasebet, “ herkes altında bulunduğu yönetime boyun eğsin. Çünkü Tanrıdan olmayan yönetim yoktur. Var olanlar Tanrı tarafından kurulmuştur. Bu nedenle yönetime karşı direnen, Tanrı'nın düzenlediğine karşı gelmiş olur. Karşı gelenler yargılanırlar... Çünkü yönetim senin iyiliğin için Tanrı'nın hizmetindedir... Yönetim kılıcını boş yere taşıyor; kötülük yapanın üzerine Tanrı'nın gazabını salacak olan öç alıcı olarak Tanrı'nın hizmetindedir anlayışıyla kendine yer edinmiştir. Bunun için yalnız Tanrı'nın gazabı nedeniyle, vicdan nedeniyle de yönetime boyun eğmek gerekir. (Ağaoğulları,2015; 213-214) Bu anlayış, İsa'nın edilgen ve dünyadan uzak duran bir tutum içinde, siyasal iradenin kaynağının tanrısal irade olduğunu saptayarak yetinmesini sağlamasına karşılık, bununla Pavlus'un yetinmeyeceğini ifade etmiştir. Siyasal irade tanrı ya aittir, aynı zamanda siyasal düzen de tanrı tarafından kurulmuştur der. Otoriteye direniş, tanrıya direniş olacaktır. Dolayısıyla etkin itaat esastır ve yönetici kendi iradesine göre yönetse de itaat edilecektir.

Antik felsefe kavramlarıyla, Hristiyan öğretisini biçimlendirerek sistemli bir dünya görüşü ortaya koymaya çalışan, patristik adı verilen düşünencinin sahibi, bu dönemin en ünlü isimlerinden Augustinus'un Ortaçağ anlayışına göre en yüksek değer, mutluluk değil, erdemdir. Erdem ise Tanrı'ya boyun eğmektir. Çünkü sadece Tanrı, insanın kurtarıcısıdır. Ona göre tüm erdemler, tek bir yüce erdeme bağlıdır, o da sevgi erdemidir. Tanrı devleti ve yeryüzü devleti olarak iki devlet, iki sevgiyle kurulmuştur. Yersel olan, Tanrı'yı horlamaya varan benlik sevgisi, göksel olanı da benliği horlamaya varan Tanrı sevgisidir. Birincisi kendini yüceltir, ikincisi Tanrı'yı; biri insanlardan izzet arar, ötekinin en büyük izzeti vicdanın tanığı olan Tanrı'dır. Birinde, boyun eğdirdiği prensler ve uluslar hükümlerlik sevgisiyle yönetilir, diğesinde prensler herkesi düşünür. (Tunçay, 2010;370) Augustinus'a göre, aslında erdemmiş gibi gösterilen Pagan erdemleri gerçekte birer erdem değil, bilakis erdem katledilmesidir, ahlak bozukluğudur; çünkü 'Pagan erdemleri' arasında bazı bakımlardan övgüye rastlanabilse dahi, bu 'erdemler' çoğunlukla, gurur denen zaafın tezahürleri olarak ortaya çıkmaktadır. (Erbağcı, H.G, 2007;32)

İnsan egoizmini ortaya çıkardığı için, bu erdem, erdem değil, ahlak bozukluğundan başka bir şey değildir. İlk günah ilk erdemsizliktir. Bu ilk erdemsizlik, insan iradesiyle ortaya çıkmıştır.

Tanrı insanı erdemle yaratmış, insan ise iradesi ve işlediği günahlarla bunları söküp atmıştır. İnsan artık doğruyu arayacak ve yeniden erdemli hayata yönelecektir. Bu yüzden de dünyadaki nimetlerden uzak durmalı, Tanrı'ya götürecek inançlara kendini adanmalıdır. Devlet, amacı ve adaleti yönetmesi açısından iyi, fakat kökeni bakımından kötüdür. Çünkü devletin oluşması da ona göre, ilk günahla birlikte cennetten kovulan insan için Tanrı tarafından verilen bir cezadır. İnsandaki akıl, Tanrı korkusu ve vahye dayalı imandan yoksunsa hiçbir şeydir. İnsan, doğa, akıl vb. her şey bütün bağımsızlık ve özerkliklerini yitirmişlerdir.(Ağaoğulları, 2015;219)

5. Modern Dönem Siyasi Düşüncesinde Erdem

Tanrı merkezli bir dönemin ardından insan merkezli bir döneme geçişin görüldüğü modern dönemin temsilcilerinden modern siyaset kuramı ve hatta siyaset biliminin kurucusu olarak kabul edilen N. Machiavelli, erdemini adeta tanımını yeniden yapmıştır. Virtu, kelimesi İtalyanca'da yaygın olarak erdem anlamında kullanılan bir sözcükken, Machiavelli, bu sözcüğe insanın ya da halkın yaratıcı enerjisini harekete geçiren yetenek ve beceri anlamını yüklemiştir. Antikçağ ve Ortaçağ'dan farklı olarak, Machiavelli'nin erdemlerinde bu yeteneğin içinde güç, kurnazlık, yiğitlik, cesaret, azim, kararlılık, gaddarlık gibi insanı harekete geçiren özellikler de barındırdığını ifade etmiştir. (Ağaoğulları, 2015; 330)

İnsanın doğasının bencilliğinden ötürü, kendisinde bir zorunluluk hissetmedikçe, insanların iyilik yapmayacağını ifade etmiştir. Onun erdem tanımı, Antik dönemdekilerin idealist liyakatinden, Ortaçağ düşünürlerinin ahlaki iyiliğinden daha çok, bireyci ve dünyevi bir mükemmelliğe gönderme yapmıştır. Ona göre erdem, elitlerin bir özelliği olup, iktidar, zenginlik, şöhret ve hatta özgürlük bile olsa, bireylerin değer verdikleri şeyi elde etmelerini mümkün kılan gerçek bir bencilliktir. (Tannenbaum, Schultz, 2011, 177)

İnsanın saldırgan doğası, sürekli güç peşinde koşmasını, kazanımcı doğası ise sürekli olarak sahip olma arzusunu kamçulamaktadır. İnsanların güç ve mülk arayışlarının sonu yoktur. Hıristiyanlığın, diğer dünyada ceza göreceklere korkusuyla insanlara boyun eğdiren, edilgenleştiren bir anlayış olduğunu ileri süren Machiavelli, ideal insanı, yeniden Roma Cumhuriyeti'nin bağımsız ruhlu, enerjik, savaşçı, kurt yırtıcılığı olan insanlar olarak tanımlamıştır. İnsanların hırsları ve arzuları sınırlandırılmamalıdır. Çünkü bu arzuları dengeleyecek olan sadece karşıt arzulardır ve böylelikle büyük bir enerji ve güç ortaya çıkar demıştır. (Taşkın, 2016; 29)

Bireylerin siyasetle meşgul oldukları zaman, olan şey için olması gerektiğini düşünebilecekleri şeyleri terk etmeli, araçlar için amaçlardan sakınmalı ve kötü huyun görünmesinin kendiliğinden kötü olduğundan kaçınmalıdır. Eğer önemli hedeflerine ulaşmaları gerekiyorsa insanlar, cömert değil cimri, sevilenden çok korkulan, dinsiz ve hilekâr olmalıdır. Saf iyilik ve kötülükten bahsetmek anlamsızdır, çünkü kötülükler iyiliğe o kadar yakın durur ve onunla öyle kaynaşmıştır ki birinin diğerinin yerini alması kolaydır. Bundan dolayıdır ki, insanlar ideali aramamalı, onun yerine “en az zararlıyı iyi olarak almakla” yetinmelidirler.

Prens adlı kitabında “halkın insanlardan bahsederken özellikle de yüksek mevkilerde olanlar hakkında konuşurken onları ya suçlama ya da övgü getiren bazı nitelermeler yaptıklarını söyler. Kiminin cömert kiminin pinti olduğunu düşünür. (pinti tanımı kendi mallarını fazla kullanmaktan geri duran; başkalarına ait olanı harcamak ününüzü azaltmaz, daha da ün katar. Kendi paranızı harcamadıkça hiçbir şey zarar vermez.) Kiminin gaddar, kiminin merhametli; kiminin korkak, kiminin cesur; kiminin iyiliksever, kiminin kibirli, birinin sert birinin

hoşgörülü, birinin dindar birinin inançsız olduğunu düşünüp göz önünde tutarlar. Bu sayılanlardan iyi nitelikleri sergileyen bir prens övgüye mazhar olacaktır. Fakat hiçbir hükümdar bu iyi niteliklerin hepsine sahip olamaz ya da olsa da hepsini hayata geçiremez. Çünkü insan doğası buna izin vermez. Bu nedenle de prensin konumunu kaybettirecek kusurların getireceği kötü şöhretten kaçacak kadar basiretli olması gerekir. Şayet yapabiliyorsa böyle kusurlardan kendisini korur yapamıyorsa da endişelenmeden kusurları görmezden gelir. Bazı kusurlar olmadığı zaman konumunu güçlkle koruyabilecekse onların yüzünden kınanmaktan kaygılanmaz, çünkü erdeme benzeyen bazı niteliklerin uygulanması halinde prensin mahvolmasına yol açacaklarını, kusura benzeyen bazı niteliklerin ise uygulanması halinde prene güvenlik, refah ve mutluluk getireceklerini görürüz” demiştir. Cömertlik erdemiyle şöhret kazanmaya çalışan bir prens, devam ederse halka yüklenmek ve ağır vergiler almak durumunda kalacaktır. Pencilikle damgalanan bir prens tasarrufunu yapıp geliri elverişli hale gelecek ve halkına yüklenmeden girişimlerini yapabilecek olduğu için zaman geçtikçe cömert olarak düşünülecektir. (Machiavelli,2015; 86-91)

Sonuç

İnsan doğasının bencil olması, sahip olma (kazanımcı doğası) arzusunun, güç ve mülk edinme arzularının olduğu aşikârdır. Bu tür gereksinimler, sonradan öğrenilmiş tarzda güdülerdir. Daha çok toplumla alakalıdır. Saygı görme, alçak gönüllü olma, başarı, güven ve hoşgörü gibi güdüler hem toplumsal hem de kişisel tarzda güdülerdir. Bu tarzdaki gereksinimler sonradan öğrenildiği için, toplumdan topluma değişebilmektedir. Öğrenilen bu güdülerin çok büyük bir kısmı sosyal nitelikteki güdülerdir. Bunların dışında, öğrenilmeyen sosyal gereksinimler de bulunmaktadır. Sevecen ve başkalarıyla birlikte olma gibi gereksinimlerde bu durum geçerlidir. Sonradan öğrenilmiş olan sosyal gereksinimlerin bir bölümü, her insanda ortaktır. Bu tür sosyal gereksinimlere ise en iyi örnek, toplu halde yaşama içgüdüsüdür. Güdü tarzı ne olursa olsun, güdüler insan veya hayvan yaşamını şekillendirmektedir. Organizma, gereksinimlere ihtiyaç duyar ve bu gereksinimlerin gerçekleşmesi için çalışır. En son kabul gören Maslow’un güdü şeması buna en iyi örnektir. İnsanlar en alt tabanda, fiziksel ihtiyaçlardan(açlık, susuzluk, cinsellik) başlayarak, ikinci olarak emniyet, güven, düzen; üçüncü olarak ait olma sevmeye ve sevilme; daha üst dördüncü aşamada başarı, kendine saygı, itibar, şöhret; ve sonunda kendini gerçekleştirme gibi güdülerle yaşar. Bu güdüler, insanın yaşamında farklı farklı yollar izlemesine neden olacaktır. Her bir insanda görülen bu güdüler, bir anlamda çatışmaya neden olacaktır. Günümüzde kabul edilen bu görüş, aslında modern dönem erdem düşüncesiyle paralel görünmektedir.

Antik dönemde erdem bilgeliktir. Bilgelik ise kişiyi mutluluğa götüren tek yoldur. Mutluluk tek amaçtır ve yücedir. Kişi mutluluğu kendinden dolayı ister, kendinde değer taşır mutluluk. Platon ahlakı toplumsal olandan ayırmaz. Yaşamla ilgili en yüce kavram olarak devleti belirler. Toplum devlet olmadan var olamaz, bu nedenle devlete karşı yükümlülükleri de vardır. Nasıl ki amaç mutluluksa bu mutluluğun ulaşılabileceği yer de yine devlettir. Devlet dışında insanlar mutluluğu bulamazlar. Bunun nedeni ise insanın doğal güçsüzlüğünden kaynaklanır. Gücsüz olan insan devlet sayesinde korunur ve devletin korumasına karşılık ona borçlu hale gelir ve yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekir. İnsan en ilkel ihtiyaçlarını bile toplumsallaşmadan karşılayamaz; fakat asıl sorun bu toplumsallaşmanın ne şekilde olacağıdır.

Antik dönemdeki erdemler, tamamen polis içerisinde ve polisi ilgilendirmiştir. Siyaset, polis devlet için en iyiyi istemekte ve amaçlamaktadır. Polis devlet için iyi olan, birey için de en iyisi

olacaktır. Çünkü devletin ve bireyin iyileri birbirinden farklı değildir. Bireyin tek başına değil, toplumsal insan olarak ele alınmasını hatta iyi bir insan, iyi bir yurttaş ve iyi bir devletle ilgili sorular sorup cevap aramışlardır. Bu dönemde daha çok dünyevi bir gözle bakılmış, fakat en yaygın kullanımıyla erdem tanımı en iyi bu dönemde yapılmıştır.

Antik dönemdeki filozoflara göre bencillik tehdit olarak görülmüş, siyaseti istikrarlı hale getirmek için bu tehdit, öyle büyüktür ki, erdem ve aklın zaferi yoluyla kaba arzularının üstesinden gelmeye ya da bu arzuları bir kenara bırakmaya sevk etmiştir.

Ortaçağ düşünürleri, bencilliğin yerini imanın alması için insanları teşvik etmişlerdir. Daha çok ahiretle ilgilenmişlerdir. Ortaçağ Hristiyan siyasi düşüncesi tamamen iman siyaseti uygularken, modern dönemin gelişini ifade eden reform, Rönesans ile birlikte, kilise tahakkümü altındaki akıl ve birey engelleri aşarak değer kazanacaktır.

Ulus devlete geçişi sembolize eden modern dönemde artık erdem farklı bir şekil aldığı bazı değerlerin değiştiği gözlemlenecektir. Bütün bunlarla beraber her bir dönemde geriye Antikçağ düşüncelerine bir dönüş mutlaka var olmuştur. 18. Yüzyılda J.J Rousseau, Atina demokrasisinin kendi kendini yöneten erdemli ve sorumluluk sahibi insanlarına hayranlık besleyerek özgürlük ve eşitlik meselesini tekrar gündemine sokacaktır. Özgürlüğün, uygarlık öncesi insanların uygarlıkla beraber kaybedilen önemli bir nitelik olduğunu vurgulayacak, uygarlığın kendi kendimize yabancılaşmamıza ve özgürlüğümüzü yitirerek tutsaklaşmamıza neden olduğunu söyleyecektir.

Erdem elbette en başta “insan için iyi olan”dır. İnsan, toplum ve devlet bağlamında düşünüldüğü zaman her bir birey, her bir toplum ve her bir devlet için ayrı bir erdem mi vardır? Doğuştan mı vardır? Sonradan edinilebilir mi? Siyasetin içinde erdem var mıdır, olmalı mıdır? Bütün bu soruların cevabı yüzyıllar boyu aranmıştır. Dönemsel farklılıklar gösteren erdem anlayışı hala günümüzde önemini korumaktadır. En küçük bireyden en büyüğüne, kamusal işlerde, insanlığın, devletlerin güçlü olması için erdem konusunun titizlikle uygulanması gerekmektedir.

Kaynakça

Ağaoğulları, Mehmet Ali (Ed): Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler, İstanbul, 2012.

Akarsu, Bedia . (2014). Sokrates'de Erdem Düşüncesi. İstanbul Üniversitesi Felsefe Arşivi Dergisi, (13), 57-73. <http://dergipark.gov.tr/iufad/issue/1325/15611> (ET:28.05.2017)

Batak, Kemal, Aristoteles'te En Yüksek Entelektüel Erdem, <http://www.ifdergisi.sakarya.edu.tr/article/view/5000195793> (ET: 13.05.2017).

Erbağcı, Hale Gülser.(2007), Augustinus'ta İrade Özgürlüğü Problemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

İncil; Efesliler, 6. <https://incil.info/kitap/Efesliler/6> , ET 15.05.2017.

Kart, Berfin, (2006), Deontolojist Ve Teleolojist Kuramlar İkiliminde “Erdem Etigi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Machiavelli, Niccolo; Prens, Say Yayınları, İstanbul, 2015.

Ocak, Hasan; “Bir Ahlak Felsefesi Problemi Olarak Erdem Kavramına Yüklene Anlamın İlkçağ’dan Ortaçağ’a Evrimi”, <http://flsfdergisi.com/sayi11/79-101.pdf>. (ET:28.06.2017)

Tannenbaum Donald, Schultz David, (Çev: Fatih DEMİRCİ); Siyasi Düşünce Tarihi, Filozoflar ve Fikirleri, Adres Yayınları, Ankara, 2011.

Taşkın, Yüksel (Ed), Siyaset, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Tunçay, Mete(Der.); Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi, Eski ve Orta Çağlar, İstanbul, 2010.

TÜRKİYE'DE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİYLE MÜCADELEDE BARAJLARIN VE HİDROELEKTRİK SANTRALLERİN (HES) YERİ

Yrd. Doç. Dr. Aslı YÖNTEN BALABAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

Toplumsal farkındalığın özellikle son yıllarda arttığı iklim değişikliği konusu, çevresel etkilerin yanı sıra bunlara zincirleme olarak yaşanacak sosyo-ekonomik etkilerle birlikte sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında önemli bir engeldir. Türkiye de iklim değişikliğinden etkilenecek risk grubu ülkelerden birisidir.

Su ve enerji sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasından iki önemli alandır. Türkiye'de sanayileşme ve hızlı nüfus artışına bağlı olarak suya ve enerjiye olan ihtiyacın giderek artması, iklim değişikliğine bağlı olarak azalan su kaynaklarının önemini artırarak, su kaynaklarının geliştirilmesi projelerinden baraj ve hidroelektrik santrallerini iklim değişikliğiyle mücadelede stratejik bir konuma getirmektedir. Türkiye'de baraj yapımı, Cumhuriyet'in ilanı ile beraber devlet politikası olarak benimsenmiş ve hükümetlerce desteklenmiş, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın temel araçlarından biri olarak, tarımsal sulama, içme- kullanma suyu ve hidroelektrik santraller ile enerji üretimi açısından önemli depolama tesisleri ve altyapı yatırım araçlarından biri olmuştur. Günümüzde de Türkiye'de, ekonomik ve toplumsal kalkınmanın simgesi olarak görülmeye devam eden baraj yatırımlarının, özellikle insan çevresine negatif etkilerinin değerlendirilmesi zor olmaktadır. Barajların mekânsal etkileri, eleştirileri beraberinde getirmektedir.

Çalışmada, yerli ve yabancı literatür taraması yapılarak iklim değişikliğinden etkilenen risk grubu ülkeler arasında yer alan Türkiye'nin iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılmasına yönelik politikaların geliştirilmesinde baraj ve HES'lerin yeri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, Su Kaynakları, Baraj, Hidroelektrik Santraller

Giriş

Su kıtlığı olgusu, Dünya üzerinde gün geçtikçe önem kazanan küresel sorunlardan birisidir. Günümüzde iklim değişikliği ve buna bağlı yaşanan küresel ısınma, dünyanın çeşitli bölgelerindeki su kaynaklarını olumsuz etkileyerek su kıtlığını artırmakta, su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımında, barajları ve hidroelektrik santralleri stratejik bir yatırım haline getirmektedir.

Çalışmada, ilk olarak iklim değişikliği ve etkileri ele alınarak, iklim değişikliğiyle mücadelede ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımında baraj ve hidroelektrik santrallerinin rolü ve mekânsal etkileri tartışılacaktır.

Su Kaynaklarının Sürdürülebilir Kullanımı

Su, insan yaşamı kadar, tarih boyunca insan uygarlığının da en önemli araçlarından biri olmuştur. Tarihte ilk devletlerin nehir boylarında kurulduğunu ve ilk yazının bu devletlerde ortaya çıkmış olduğunu görmekteyiz. Çin, Hint, Mısır ve Mezopotamya uygarlıkları, bu uygarlıklar arasındadır. (Demir, 2001: 3). Su uygarlığı olarak anılan ve Fırat ve Dicle Nehirlerinden sağladıkları su kaynaklarını yönetmekteki becerileri ile ünlü Mezopotamya Uygarlıkları, örneğin Ur kenti, uzun süreli kuraklıklar, toprak ve su tuzlanması, sel basması sonucunda ihtişamlarından olmuşlardır. 1200 yıl önce Yucatan'daki klasik Maya Uygarlığı'nın şiddetli bir kuraklıkta kıtlaşan su kaynakları yüzünden oldukça gerilediği, yapılan bir araştırmada bulunmuştur (Pamukçu, 2000: 36). Bu örnekler bize suyun insanlık tarihi için önemini, suyu etkili yöneten iktidarların ayakta kaldığı, yönetemeyenlerin ise zamanla etkilerini kaybettiklerini göstermektedir.

Günümüzde, alternatifi bulunmayan bir doğal kaynak olan suyun değeri gittikçe artmaktadır. Suyun stratejik değerinin artması su kaynaklarına sahip ülkeleri avantajlı konuma getirmektedir. Yaşamsal önemiyle diğer doğal kaynaklardan farklı olan su, sahip olduğu ekonomik değerle ekonominin gelişmesinde önem taşımaktadır. Bunun yanında, sosyal bir nicelik taşıyan su, bu özelliğiyle teknik verilerden soyutlanarak politik amaçlar için kullanılmaya çok uygun bir ortam oluşturmaktadır (Durmazoçar, 2002: 24). Su sahip olduğu ekonomik ve politik önemlerin yanı sıra çevrenin korunmasında da aynı önemi taşımaktadır. Su kaynaklarındaki azalma, ülkelerin ulusal güvenliğini tehdit edecek konuların başında gelmektedir. Görülüyor ki günümüzde ulusal güvenlik artık sadece askeri tehditlerle sınırlı kalmamaktadır. Thomas F. Homer-Dixon'a göre, gelecek savaşlar ve iç ayaklanmalar, su, gıda, orman gibi yenilenebilir doğal kaynak kıtlığından çıkacaktır (Pamukçu, 2000: 19).

Günümüzde, suyla ilgili yaşanan sorunlar aslında su kaynaklarının sınırlı olmasından kaynaklanmamaktadır. Asıl sorun, mevcut su kaynaklarının iyi yönetilmemesidir. Bazı ülkelerdeki su yöneticileri, iklim değişikliğini özel bir şekilde ele almaya başlamakla birlikte, hem ülke içinde hem de ülkeler arasında uzun vadeli su kaynakları planlaması için yürürlükteki kurumsal düzenlemeler henüz tam geliştirilememiştir. Su yöneticilerinden beklenen, gelecekteki kaynak ve yatırım tahminlerini değerlendirirken, iklim değişikliğini göz önünde bulundurmalarıdır. (Şen, 2005: 4).

İklim Değişikliği ve Su Kaynaklarına Etkileri

Dünya üzerinde gün geçtikçe artan enerji ihtiyacı, devletleri, ticari kaygılarının da ağır basmasıyla bu ihtiyaçlarını karşılamak için çevre-kalkınma dengesini çevre aleyhinde bozmalarına neden olmuştur. Yaklaşık olarak son yüz elli yıldır tüketilen fosil yakıtları ve diğer kaynaklardan atmosfere gittikçe artan miktarda salınan gazlar, atmosferdeki sera gazlarının miktarlarında önemli artışlara neden olmaktadır. Toplumsal farkındalığın özellikle son yıllarda arttığı iklim değişikliği konusu, tarihsel süreç içerisinde yadsınmamakla beraber, nedenleri konusunda fikir birliğine varılamayan bir konu olmuştur. Günümüzde ise iklim değişikliğine ilişkin uluslararası raporlarda insan faaliyetleri kaynaklı olduğu fikri gitgide kuvvetlenmiştir.

İnsan sağlığı, ekosistemler, hatta insan neslinin sürdürülmesi bakımından tehdit oluşturabilecek olumsuz etkileri nedeniyle önemli sosyo-ekonomik sonuçlara yol açabilecek bir sorun olarak değerlendirilen iklim değişikliği, özellikle son yıllarda uluslararası gündemin üst sıralarında yer almaya başlamıştır. İklim değişikliği, "karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal

iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik” biçiminde tanımlanmaktadır (eie.gov.tr).

İklim değişikliğinin doğal ve sosyo-ekonomik çevreye etkileri söz konusudur. İklim değişikliğinin yağış rejimleri üzerindeki etkisi, bazı bölgelerde seller ve taşkınlara neden olurken bazı bölgelerde ise şiddetli kuraklıklara neden olmaktadır. İklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki etkisi, dünyada çok sayıda insanı susuzluk tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaya başlamıştır. İklim değişikliğiyle beraber eskiden su zengini olarak ifade edilen birçok ülke su stresi ve zamanla su kıtlığı yaşayan ülkeler arasında yer almaya başlayacaktır. Su kaynaklarının azalması, susuzluğun yanında açlık ve çeşitli hastalıklara da neden olacaktır. Tüm bu gelişmeler su kıtlığının sadece çevresel boyutlu olmadığını aynı zamanda sosyo-ekonomik bir boyuta da sahip olduğunu göstermektedir. Çevresel etkilerle azalmaya başlayan su kaynakları, sürdürülebilir yaşamı etkileyecek boyutlara ulaşmaktadır.

Tüm dünyada ekosistemler, özellikle sulak alanlar iklim değişikliğinin de etkisiyle giderek azalmaktadır. Su kaynaklarının sürdürülemez şekilde kullanımı ekosistemlerin bozulmasına yol açmaktadır. Güncel tahminler, iklim değişikliğinin sera gazı emisyonlarıyla su kaynaklarının zamansal ve coğrafi dağılımında kritik değişiklikler meydana getireceği, su kaynaklı afetlerin sıklığı ve şiddetinde önemli artışlar olacağını göstermektedir. Enerji üretimi de, genelde yoğun miktarda su gerektirmektedir. Sürekli büyüyen enerji taleplerinin karşılanması, baraj ve HES gibi yatırımlarla su kaynakları üzerindeki baskıyı artıracaktır (suhakki.org, 2017: 5). İklim değişikliğinin su kaynakları üzerindeki baskısı, su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımı konusunu önemli hale getirmektedir. Çevresel ve toplumsal nedenlerle giderek azalmaya su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımında, su kaynaklarını geliştirme projelerinden biri olan baraj yatırımları, yöneticiler ve yerel halk açısından stratejik bir öneme sahip olacaktır.

Dünyada ve Türkiye’de Barajlara İlişkin Genel Bilgiler

Tarihsel süreç içerisinde, su kaynaklarının sulama, enerji üretimi, taşkın kontrolü gibi amaçlarla kullanımı ihtiyacı, bireylerin suyun doğal akışını değiştirerek çeşitli su yapıları inşa etmelerine yol açmıştır. Baraj yatırımları, bunlardan biridir. Su kaynaklarının geliştirilmesi projelerinden biri olan barajlar, genel olarak kurak mevsimlerde suyun düzenli olarak kullanılmasını sağlama amacıyla akarsuların önünü yapay bir setle kapatarak oluşturulan su depolama yapıları olarak tanımlanmaktadır. Barajlar, ortalama 3 ile 10 yıl olmak üzere yapımı uzun süren ve pahalı olan aynı zamanda yıkılmaları halinde çok büyük can ve mal kaybına sebep olabilen mühendislik eserleri olarak da tanımlanmaktadır (Turfan, 1996: 6). Uluslararası Büyük Barajlar Komisyonu (International Commission on Large Dams- ICOLD)’nce yapılan baraj tanımında, yüksekliği 15 metre ve bundan yüksek olanlar “büyük baraj” olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanı sıra, yüksekliği 5 ile 15 metre arasında olan ve 3 milyon metreküplük rezervuara sahip olan barajlar da “büyük baraj” olarak sınıflandırılmaktadır (Dams&Development, 2000). Yükseklikleri 15 metreye kadar olan ve barajlara oranla daha az su depolayan tesisler ise “küçük baraj” ya da “gölet” olarak adlandırılmaktadır. HES’ler ise, akarsuyun gücünü elektriğe dönüştüren yapılardır.

19. yüzyılın sonlarından itibaren ise, barajlar, sanayileşmeyle beraber sanayi ülkelerinde yapılmaya başlanmıştır. Barajların hidroelektrik üretimi amaçlı ilk kullanımı, 1890 yılında gerçekleşmiştir (Dams and Development, 2000: 8). İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda, 1950’lerden itibaren ekonomik büyümeyle birlikte, küresel ölçekte büyük baraj inşasında

önemli artışlar meydana gelmiştir. 21. yüzyıla gelindiğinde, dünya genelinde yaklaşık olarak 50000'nden fazla büyük baraj bulunmaktadır. Akarsular üzerine inşa edilen küçük barajlarla, bu rakam çok yükseklerle ulaşmaktadır. Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde baraj yapımı devam etmekle birlikte, barajların su haznelerinin tortu oluşumu ile karşı karşıya kalması, baraj yatırımlarının verimliliğini azaltarak, barajların ömrünü kısaltmasına ve zamanla kullanılamaz hale gelmesine yol açmaktadır. Örneğin, Sudan'da kurak mevsimde tarlalara su sağlayan Roseires Barajı, tortullaşma nedeniyle 1970'li yıllarda dokuz yıllık bir süre içerisinde toplam kapasitesinin üçte birini yitirmiştir. Kolombiya Amazonu'ndaki Anchicaya Barajı Projesi de 1960'lı yıllarda, tortullaşma nedeniyle yalnızca 12 yıl içinde biriktirme kapasitesinin % 80'nini kaybetmiştir. Dünya Bankası'nın yaptığı bir araştırmaya göre, tortullaşma nedeniyle, barajların biriktirme kapasitelerinde yılda % 1'lik bir oranda kayıp yaşanmakta ve bu kaybın yerine konulabilmesi için saptanan yaklaşık rakam ise yılda 6 milyar dolar civarındadır (Brown and Kane, 1997: 125-126). Ömürlerini dolduran barajların kaldırılma maliyetlerinin yüksek olması, gelecek yıllarda yeni baraj yapımı için uygun yer bulmanın zorluğu, yeni baraj yapımı kadar, mevcut barajların ömrünü uzatan bakım çalışmalarını daha önemli hale getirecektir.

Barajların istihdam sağlaması, iklimi ılıman hale getirmesi, sulu tarımın yapılmasına imkân tanınması, taşkın kontrolü, nehirlerde su akışını düzenlemesi, elektrik enerjisi üretimi, içme-kullanma suyu elde edilmesi başta olmak üzere çok sayıda olumlu dışsallığı mevcuttur. Bununla birlikte barajların depremsellik, habitat kayıpları, tarihi ve kültürel varlıklara etkileri, göç hareketleri başta olmak üzere fiziksel, biyolojik ve toplumsal çevrede çok sayıda olumsuz dışsallıkları vardır.

Türkiye açısından da barajlar, tarih boyunca ülkenin kalkınma çabaları içerisinde tarımsal sulama, enerji üretimi, taşkın kontrolü ve içme ve kullanma suyu açısından önemli depolama tesisleri olarak değerlendirilmiştir. Hızlı nüfus artışı, sanayileşme ve kentleşmenin enerjiye olan talebi giderek artırması, ekonomik ve sosyal kalkınmada sanayiye hedef alan Türkiye açısından, su ve enerji ihtiyacının zamanında ve güvenilir bir şekilde karşılanmasında baraj yatırımlarını hızlandırmıştır. Türkiye'de toplam 25 hidrolojik su havzası bulunmaktadır. Bu havzaların verimleri farklı olmakla beraber Fırat ve Dicle havzaları toplam ülke potansiyelinin yaklaşık % 28.5'ine sahiptir (dsi.gov.tr).

Günümüzde, Türkiye'de işletme halinde olan toplam 741 adet baraj ve gölet bulunmaktadır. Türkiye'nin de üyesi olduğu ICOLD ölçütlerine göre, bu barajlardan yaklaşık 50 adeti küçük baraj olarak adlandırılabilir. ICOLD'un büyük baraj için koyduğu ölçüt 15 metre ve üstü olmakla birlikte, Türkiye'de büyük baraj ve gölet ayrımına ilişkin net bir ayrım yoktur. Genel olarak, Türkiye'de 50 metrenin altındaki barajlar, gölet olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'nin geliştirmiş olduğu bu ölçüt, büyük baraj yatırımlarının bürokratik açıdan daha uzun işlemler gerektirmesi ve baraj yapımı sürecinin hızlandırılması çalışmalarıyla açıklanmaktadır. Türkiye'de hidroelektrik enerji potansiyeli açısından, 2016 yılı sonu itibarıyla, işletmede bulunan lisanslı ve lisanssız 597 adet HES bulunmaktadır. (Yönten, 2015: 42, enerji.gov.tr). İklim değişikliği, su kaynakları üzerindeki baskıyı artırarak baraj ve HES'leri Türkiye için de öne çıkan bir konu haline getirmiştir.

İklim Değişikliğiyle Mücadelede Barajların Önemi

Dünyada ve Türkiye'de iklim değişikliği kaynaklı kuraklık sorununa çözüm olarak hükümetler, daha fazla baraj inşa ederek mücadele etmeye çalışmaktadırlar. Su ve enerji ihtiyacının karşılanmasında barajlara yapılan yatırımlar, sera gazı üretiminin azalmasını sağlayarak fosil

yakıt kullanımından kaynaklanan hava kirliliğinin önüne geçmektedir (Gleick, 2010: 41-42) HES'ler ve baraj gölleri, fosil yakıt kullanımını azaltarak iklim değişikliğinin önlenmesinde ve suyun depolanıp kurak zamanlarda düzenli kullanımının sağlanmasında çözüm önerilerinden biri olmakla birlikte, iklim değişikliği ile mücadelede faydasız da kalabilmektedir. Büyük barajların nehirlerin denizlere kavuşmasını engellemesi, çok sayıda canlının denize ulaşamaması dolayısıyla ölmesine ve barajın dibine çökmesine neden olmaktadır. Ölen bu canlılar yaz aylarında su seviyelerinin azalması nedeniyle sera gazı açığa çıkartmaktadır. Yapılan büyük barajlar sera gazı salınımını artırıcı bir etkide bulunarak, küresel ısınmaya yol açmaktadır. Bu da iklim değişikliğinin etkileri ile baraj yapımı arasında önemli bir ilişkinin varlığını göstermektedir.

Türkiye'de suyun en çok kullanıldığı alanlardan biri, tarım sektörüdür. Türkiye'de tarım alanları, ülke yüz ölçümünün yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır. Tarım sektöründe, iklim değişikliğine uyum faaliyetlerinden biri de, sulanan alanların artırılması ve su kaynaklarının korunmasıdır. Sulanan alanların artırılmasıyla, hem istihdam yaratılması hem de büyük kentlere göçün engellenmesi amaçlanmaktadır. Göç alan bölgelerimiz, su stresi açısından diğer bölgelerimize oranla daha dezavantajlı konumdadır. Özellikle nüfusu kalabalık olan kentlerde, havzalarda meydana gelen kirlilik, küresel ısınma nedeniyle su miktarının azalması havza sularının içme ya da sulama amaçlı kullanılamamalarına neden olmaktadır. Tüm bunlar mevcut su kaynaklarının bir plan ve program dâhilinde yürütülmesini gerektirmektedir. Bu noktada su kaynaklarını geliştirme projelerinden biri olan barajlar önemli bir yere sahiptir.

Barajlar, Türkiye açısından tarımsal sulama ve içme-kullanma suyu açısından öneminin yanı sıra, enerji ihtiyacının karşılanmasında da belirli bir paya sahiptir. Barajlar kurularak ya da akarsular üzerine türbinler kurularak oluşturulan, suyun kuvvetinden yararlanılarak elektrik enerjisi üretimi amacıyla inşa edilen HES'lerin sayısında büyük bir artış yaşanmaktadır. Barajlar, HES'lerle, hidroelektrik enerji üretimi açısından, küresel ölçekte elektrik enerjisinin % 20'sini sağlayarak enerji piyasasında da önemli bir yere sahiptir (dsi.gov.tr). Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023 belgesinde, hidrolik ve rüzgâr başta olmak üzere tüm yerli kaynaklardan, enerji arz güvenliği ve iklim değişikliği hedeflerine paralel olarak, iç ve dış finansman imkânları çerçevesinde, temiz üretim teknolojileri ve en iyi teknikler kullanılarak üst düzeyde faydalanılacağı belirtilmektedir (Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023, 2017: 20). Artan enerji talebinin güvenilir bir şekilde karşılanmasında, hidrolik enerji çevreye uyumlu, temiz, yenilenebilir, yüksek verimli, yakıt gideri olmayan, enerji fiyatlarında sigorta rolü üstlenen, uzun ömürlü, işletme gideri çok düşük dışa bağımlı olmayan yerli bir kaynak (enerji.gov.tr) olarak tanımlanmaktadır. Yenilenebilir kaynakların azami oranda kullanılmasının sağlanması, serbest piyasa uygulamaları içinde kamu ve özel kesim imkânlarının harekete geçirilmesi, enerjide dışa bağımlılığın azaltılması, Türkiye'nin temel enerji politikaları arasında yer almaktadır (enerji.gov.tr). Barajlar, hidroelektrik enerji üretimiyle, Türkiye'nin iklim değişikliğine ilişkin çalışmalarında da önemli bir yere sahiptir.

Türkiye'nin farklı bölgeleri iklim değişikliğinden, farklı şekillerde etkilenmektedir. Su kıtlığına karşı ülkedeki mevcut su kaynaklarının iyi değerlendirilmesi önemli bir konudur. Sıcaklık artışından özellikle çölleşme tehdidi altındaki kurak ve yarı kurak bölgelerle yeterli suya sahip olmayan yarı nemli bölgeleri etkilenecektir. Konya, Büyük Menderes ve Kızılırmak Havzaları kuraklık sinyali vermektedir. Bu havzalardaki yüzey sularının 2030 yılında % 20'si, 2050 yılında % 35'i ve 2100 yılında % 50'si kaybolacaktır. Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nün kuraklık analizlerine göre de Türkiye'nin sık sık kurak dönemler yaşadığı görülmektedir (Su ve

Yaşam Raporu, 2012). Türkiye'nin gelecek yıllarda su sıkıntısı çeken ülkeler arasında yer alacak olması, su kaynakları potansiyelinin zamana ve yere göre dağılımı, bütün bölgelerin su ihtiyacının karşılanması (Kalaycı, Büyükyıldız, Alp, 2007: 55) ihtiyacı, baraj gibi büyük yatırımların yapılmasını gerekli kılmaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye'de yağışların düzensiz olduğu kurak ve yarı-kurak dönemlerde su ihtiyacının karşılanması, depolanabilir su potansiyelinin artırılmasına bağlı olmakta, bu durum su ve enerji ihtiyacının zamanında ve güvenilir bir şekilde karşılanmasında baraj yatırımlarını ön plana çıkarmaktadır.

Türkiye İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023'te iklim değişikliğine uyum çabalarından biri, iklim değişikliğinin etkilerinin uyumun su kaynakları yönetimi politikalarına entegre edilmesidir. Bir diğeri de, yenilenebilir enerji kaynaklarının iklim değişikliğinin etkileri ve iklim değişikliğine direnci artırıcı ekosistem hizmetlerinin sürdürülebilirliği dikkate alınarak planlanmasıdır. HES'lerin yer seçimi ve planlanmasında; çevresel, ekonomik ve sosyo-kültürel etkilerin yanı sıra iklim değişikliği etkilerinin göz önünde bulundurulması bu eylemlerden biridir (Türkiye İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023, 2017: 63-65).

İklim değişikliğinin barajlara etkileri, kuraklık nedeniyle baraj havzalarındaki suyun azalmasıdır. Baraj havzalarında iklim değişikliğinin neden olacağı değişimlerin önceden kestirilip, su potansiyellerindeki belirsizliğin açıklanması ve haznelerin yeni koşullar altındaki arz performanslarının irdelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla Türkiye'de TÜBİTAK tarafından desteklenen İklim Değişikliğinin Baraj Haznelerinin Arz Güvenilirliklerine Olan Etkilerinin Belirlenmesi Araştırma Projesi Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından 2011 yılında tamamlanmıştır (Türkiye İklim Değişikliği 5. Bildirimi, 2017: 20). Proje, iklim değişikliği nedeniyle havza su potansiyellerindeki olumsuz değişimlerin baraj haznelerinin performanslarını önemli ölçüde etkileyeceği düşüncesinden hareketle hazırlanmıştır. Bu projeye benzer projelerin Türkiye'de çoğalması, söz konusu iklim değişikliği tehdidinde ilişkin alınması gereken yeni barajlar, havzalar arası su transferleri gibi ek önlemlerin belirlenmesinde önemlidir.

Değerlendirme

Fosil yakıt rezervlerinin sınırlı olması ve sera gazı salınımına yol açarak iklim değişikliğine neden olması, fiyatlarının devamlı artması, içinde bulunduğumuz yüzyıl içerisinde, ülkeleri sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde iklim değişikliğini dikkate alan enerji üretim planlarını ön plana çıkartarak yenilenebilir ve temiz enerji kaynaklarına yöneltmiştir. Bu noktada hidroelektrik enerjisi alternatif enerji kaynaklarından biridir. Türkiye'nin mevcut su ve enerji potansiyelinin tamamının değerlendirilmesinde, baraj ve HES yapımının hızla devam edeceği görülmektedir. Barajlar, mansaplarında yaşayan bireylerin can ve mal güvenlik açısından büyük bir risk oluşturmaktadır. Türkiye'nin afet risklerini barındıran bir coğrafyada yer alması, barajların risk değerlendirmesini ve baraj güvenliği konusunu öne çıkarmaktadır. Baraj yatırımlarının özellikle enerji alanında özel sektör başvurusuna açılması sürecinde yapılan yasal ve kurumsal düzenlemeler, mevcut potansiyelin değerlendirilmesinde olumlu bir adım olmakla beraber, Türkiye'de özel sektör tarafından yapılmaya başlanan HES yatırımlarında yaşanan baraj kazaları örnekleri, baraj güvenliği konusunu gündeme getirmektedir.

Ülkelerin yasal düzenlemeler, vergi teşvikleri gibi çeşitli çevre politikası araçlarını kullanarak su ve enerji tasarrufu sağlanması, su ve elektrik kaçaklarının önlenmesi konusunda alacağı önlemler, baraj kurmaktan daha ucuz maliyete mal olabilir. Hidroelektrik enerji dışında,

ülkelerin kendi koşullarına uygun güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, dalga enerjisi, jeotermal enerji kaynaklarının değerlendirilmesi, diğer yenilenebilir enerji kaynakları arasındadır.

Ülkelerin kalkınma seçenekleri belirlenirken, hükümet bünyesinde ve özel sektörde çalışan kişilerle, tek başına hareket eden kişilerin çoğu karar verirken, ekonomik, toplumsal ve çevre faktörlerini ayrı ayrı değerlendirmektedir. Hükümetlerin, baraj yatırımlarındaki stratejilerini toplum ve çevre politikalarıyla bütünleştirici sürdürülebilir kalkınma stratejileriyle, mümkün olduğunca geniş bir katılımı geliştirmeleri, tüm faktörler değerlendirilirken, çevre-kalkınma arasındaki dengenin kurulması önemlidir. Yönetim sürecinin en son aşaması olan denetim, 21. yüzyılın ayırıcı unsurlarından biri olmuştur. Günümüz yönetim stratejilerindeki gelişmeler doğrultusunda denetim de devlet merkezli olmaktan çıkarılarak toplum merkezli hale getirilmeye çalışılmaktadır (Toprak, 2010:4). Kapsamlı projelerden biri olan baraj yapımında projeden etkilenecek olan halkın toplum merkezli denetime dâhil edilmesi projenin sürdürülebilirliğinin sağlanması için bir gerekliliktir.

Kaynakça

Birleşmiş Milletler Dünya Su Gelişim Raporu (2015). <http://www.suhakki.org/wp-content/uploads/2015/08/BM-Su2015-ozet-web.pdf>, (ET: 12.06.2017).

Brown Lester, Kane, Hal, çev. Nilgün Karuşağı. (1997). Yarını Düşünmek Dünyanın Nüfus Taşıma Kapasitesinin Yeniden Değerlendirilmesi, Ankara: Tübitak-Tema Vakfı Yayınları

Dams and Development, A New Framework For Decision-Making, The Report of The World Commission On Dams, November, (2000). https://www.internationalrivers.org/sites/default/files/attached-files/world_commission_on_dams_final_report.pdf, (ET: 23.06.2017).

Demir, Abdullah. (2001). Su ve DSİ Tarihi, Ankara: Devlet Su İşleri Vakfı, Reklam ve Tanıtım Ltd Şti.

DSİ Hizmet Alanları, <http://www.dsi.gov.tr/docs/hizmet-alanlari/enerji.pdf?sfvrsn=2>, (ET: 06.06.2017).

Durmazucar, Vedat. (2002). Ortadoğu'da Suyun Artan Stratejik Değeri, İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=enerji&bn=215&hn=12&nm=384&id=384>, (ET: 09.05.2017).

Gleick, Peter H. (2010). Değişen Su Paradigması 21. Yüzyılda Su Kaynaklarının Geliştirilmesine Bir Bakış, (çev. Samet Zeydan, Recep Zeydan), http://www.spo.org.tr/resimler/ekler/7f0e884fbad9667_ek.pdf, (ET: 16.02.2010).

İklim Değişikliği Nedir?, http://www.eie.gov.tr/iklim_deg/i_deg_nedir.aspx, (ET: 20.06.2017).

Hidrolik Enerji, <http://www.enerji.gov.tr/index.php?dil=tr&sf=webpages&b=hidrolik&bn=232&hn=&nm=384&id=40699>, (ET:03.03.2017).

Hidrolik, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Hidrolik>, (ET: 27.06.2017).

Kalaycı, Serdar, Meral, Büyükyıldız, Ercan Kahya ve Alp, Murat. (2007). Marmara Havzası Nehirlerinde Yüzey Suyu Kalitesi Verilerinin Farklı Gözlem Yıllarındaki Değişimleri, Uluslararası Küresel İklim Değişikliği ve Çevresel Etkileri Konferansı, S. Kalaycı, M. E. Aydın (Ed.), 18-20 Ekim 2007, Konya.

Pamukçu, Konuralp. (2000). Su Politikası, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Su ve Yaşam Raporu. (2012). Hazırlayan: Ankara Tabip Odası, ASKİ-Sukader, Çevre Mühendisleri Odası, Gıda Mühendisleri Odası, Halkevleri, İnşaat Mühendisleri Odası Ankara Şubesi, Jeoloji Mühendisleri Odası, Kimya Mühendisleri Odası Ankara Şubesi, Tüketici Hakları Derneği ve Ziraat Mühendisleri Odası Ankara, http://www.gidamo.org.tr/resimler/ekler/c06cd3f383d22ac_ek.pdf, (ET: 22.06.2017).

Şen, Zekai (2005). İklim Değişikliği ve Su Kaynaklarına Etkisi, http://www.dsi.gov.tr/docs/iklim-degisikligi/iklim_degisikliginin_su_kaynaklar%C4%B1na_etkisi, (ET: 22.06.2017).

Toprak, Zerrin. (2010). Yerel Yönetimler, İzmir: Birleşik Matbaacılık.

Turfan, Mümtaz. (1996). Özetle Baraj Nedir?, Ankara: Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü.

Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi 2010-2023, http://www.csb.gov.tr/db/iklim/editorodossya/file/strateji%20belgesi/Turkiye%20iklim%20Degisikligi%20Strateji%20Belgesi_TR.pdf, (ET: 10.06.2017).

Türkiye İklim Değişikliği Eylem Planı 2011-2023, http://www.csb.gov.tr/db/iklim/editorodossya/file/eylem%20planlari/Iklim%20Degisikligi%20Eylem%20Plani_TR.pdf, (ET: 11.06.2017).

Türkiye İklim Değişikliği 5. Bildirimi, <http://www.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner595.pdf>, (ET: 12.06.2017).

Yönten, Aslı. (2015). Türkiye’de Baraj Yönetimi ve Stratejik Yaklaşımlar, İzmir: Birleşik Matbaacılık.

İÇSEL MOTİVASYONUN SAĞLIK ÇALIŞANLARININ ETİKSEL İFŞA DÜZEYLERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Ayhan BAYRAM

Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü

Öğretim Görevlisi. Yusuf YILDIRIM

Haliç Üniversitesi İşletme Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü

Öğretim Görevlisi Dr.Senem ERGAN

Namık Kemal Üniversitesi Malkara Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü

Öz

Bu çalışmada sağlık çalışanlarında içsel motivasyonun etiksel ifşaya etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. İçsel motivasyonu ölçmek amacıyla Mottaz (1985) tarafından geliştirilen ve Dündar (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlanarak, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan içsel motivasyon ölçeği kullanılmıştır. Ölçek tek alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte toplam 9 madde bulunmaktadır. Etiksel ifşayı ölçmek amacıyla Heungsik Pak ve ark. (2005) tarafından geliştirilen ifşa ölçeği kullanılmıştır. Ölçek üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte toplam 9 madde bulunmaktadır.

Araştırmada yüz yüze anket ve kolayda örnekleme metodu kullanılarak 123 sağlık çalışanı ile görüşülmüştür. Anketler incelendikten sonra hatalı olanlar elenmiş ve toplam 121 anket analize tabii tutulmuştur. Sağlık çalışanlarına içsel motivasyon ve etiksel ifşa ölçekleri uygulanarak, elde edilen veriler ışığında sonuçlar değerlendirilmiş, içsel motivasyon ve etiksel ifşanın demografik değişkenlere göre farklılık gösterdiği ve alt boyutları arasında anlamlı bir etkinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İçsel Motivasyon, Günü, Etiksel İfşa

EXAMINING THE EFFECTS OF THE INTERNAL MOTIVATION ON THE WHISTLEBLOWING OF HEALTH EMPLOYEES

Abstract

This study aims to analyze the effects internal motivation on whistleblowing of the health employess. To measure the internal motivation scale was developed by Mottaz (1985) developed of the scale had been adapted into Turkish by Dündar (2007) internal motivation scale is used. The scale consists of one subscale. There are 8 items on the scale. To measure the internal marketing scale was developed by Money and Foreman (1996) developed of the

internal marketing scale is used. The scale consists of three subscales. There are 15 items on the scale.

In the research was used in face to face interviews and easily using the sampling method and analyzed 121 surveys which are screened and subjected incorrect survey examined a total of 123 surveys of employees who work in health. Health employees when applying whistleblowing and internal motivation scale, the data obtained in the light of the results were evaluated, it was seen vary of the whistleblowing and internal motivation according to demographic variables and there is a significant effect between lower dimensions.

Keywords: Intrinsic motivation, motivation, indifference.

1. İçsel Motivasyon

Motivasyon, kişilerin belli bir amacı gerçekleştirmek amacıyla kendi istek ve arzuları doğrultusunda davranmaları ve bununla ilgili çaba göstermeleridir. Motivasyon kişiye özeldir ve sadece davranışlarda gözlenebilmektedir (Koçel, 2014:730). Bireyler için motivasyon, belli bir amaç doğrultusunda harekete geçirici bir güçtür (Argon ve Eren, 2004:115).

Motivasyon dışsal ve içsel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dışsal motivasyon, sonuç elde edebilmek amacıyla yapılan faaliyetlerde ortaya çıkmaktadır ve içsel motivasyonun aksine yapılan faaliyetten zevk duymaktan ziyade aktivitenin faydalarına odaklıdır (Gömleksiz ve Serhatlıoğlu, 2013:102). Dışsal Motivasyonda işgörenler, iş güvenliği, ücret, şirket yönetimi, çalışma koşulları, şirket politikası, statü vb. faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörler, işgörenlerin işyerine karşı motive olmalarını sağlamaktadır (Kaş, 2012:16).

İçsel Motivasyon ise işgörenin istekli bir şekilde bir işe bağlılığını ve sonrasında iç doyum yaşamasını ifade etmektedir (Deci ve Ryan, 2004:39). İçsel motivasyonda işgörenler, içsel yani iş ile ilgili faktörlerden motive olmakta ve dışsal faktörlerden etkilenmemektedirler. İçsel motive olan bir işgören, işi değerli görmesi ya da işten yarar sağlaması nedeniyle o işyerinde daha düşük bir ücretle çalışmaya razı olma davranışı gösterecektir (Delfgaauw ve Dur, 2007:607). İçsel motivasyon, kişinin kendi iç dünyası ile ilgili olan ihtiyaçları, beklentileri, inançları, hedefleri, zevkleri vb. ile ilgilidir. İçsel motivasyonun en belirgin özelliği, kişinin dışsal faktörlerden etkilenmeyerek kendini içsel dinamikleriyle harekete geçirebilmesidir. İçsel motive olmuş bir kişinin yaptığı iş sonunda elde edeceği tatmin ve tatminin seviyesi kişi tarafından belirlenmektedir ve tamamıyla içsel bir durumdur (Erken, 2016:36).

2. Etiksel İfşa

Türkçedeki karşılığı “ıslık çalmak” olan “whistleblowing” kavramı, İngiliz polisinin suç işleme eğiliminde olan kişiye uyarı amacıyla ıslık çalmasıyla ortaya çıkmış bir kavramdır (Mercan, Altınay ve Aksanyar, 2012:171). Kanunlara ve etik değerlere aykırı davranışların bir düdükle durdurulmaya çalışılması mantığı ile oluşan bu kavram ilk kez 1963 senesinde güvenlik açısından tehlike ve risklerin bulunduğu hukuki bir belgede kullanılmıştır (Saygan ve Bedük, 2013: 4-5).

Etiksel ifşa, bir örgütte daha önce çalışmış olan veya bugün çalışan işgörenlerin örgütte yapılan ahlak dışı, kanuna ve kurallara aykırı faaliyetleri, bunları engelleyebilecek kişi, kurum ya da

kuruluşlara bildirmesidir (Near ve Miceli, 1985:4). Kısacası etiksel ifşa, örgüt içerisindeki doğru olmayan davranışların örgüt içinden ya da dışından birileri ile paylaşılmasıdır (Eaton ve Akers, 2007, 67).

Olması gerektiği gibi yapılmayan faaliyetlerin örgüt içinde veya dışında duyurulması etiksel ifşanın iki boyutunun olduğuna dikkat çekmektedir. İçsel etiksel ifşa adından da anlaşılacağı üzere işgörenin örgütteki yanlış uygulamaları sözlü veya yazılı olarak örgüt içerisinde üstlerine bildirmesi iken; dışsal etiksel ifşa da örgütteki yanlışlıkları sözlü veya yazılı olarak örgüt dışındaki üst kurumlara, yasal mercilere, basına veya ilgili meslek örgütlerine bildirmesidir. Park, Blenkinsopp, Öktem ve Ömürgönülşen (2008) ise etiksel ifşanın üç boyutlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Her boyutta işgörenin formal veya informal davranma, adını saklama veya saklamama, iç veya dış otoritelere bildirme tercihinin olduğunu belirtmişlerdir. Formal veya informal boyut, yanlış uygulamayı ihbar edenin hangi iletişim kanalı veya sürecini tercih edeceğiyle ilgilidir. Etiksel ifşanın informal boyutunda ifşa eden işgören yakın gördüğü veya güvendiği kişi ya da kişiler aracılığıyla durumu ilgili makamlara iletirken; formal boyutunda ise ifşa eden işgören resmi işlem basamaklarına göre bir yol izlemektedir. Bir diğer boyut adını saklama veya saklamamadır. Bu boyut ifşa edenin adını ibraz etme tercihi ile ilgilidir. Etiksel ifşada bir başka tercih de yanlış faaliyetin örgüt içi mi yoksa örgüt dışı mı bildirilmesidir (Celep ve Konaklı, 2012:68).

Etiksel ifşa; kamu, özel veya kâr amacı gütmeyen kısacası her türlü örgütte görülebilir. Etiksel ifşa; meşru kabul edilmeyen, kanuna ve etik değerlere aykırı davranış ve faaliyetlerin ortaya çıkarılması amacıyla yapılmaktadır. Burada üç kavram önemlidir:

- Örgüt içerisindeki davranışlar ya da olaylar ahlâka (genel ahlaka, iş ahlakına vb.) aykırıdır ya da ifşa eden işgören tarafından bu şekilde görülmektedir.
- Örgüt içerisinde görülen davranış ve eylemler meşru kabul edilemeyecek niteliktedir.
- Örgüt içerisindeki faaliyetler kanunlara aykırıdır (Yılmaz, 2015:61).

Etiksel ifşa ile ilgili son yıllarda meydana gelen ve medyaya yansıyan çeşitli örnekler bulunmaktadır. Bunlardan biri Enron vakasıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük 7. şirketi konumundaki Enron'un Genel Müdür Yardımcısı Sherron Watkins, şirket içerisindeki muhasebe yolsuzluklarını fark etmiş ve bunu şirketin CEO'suna bildirmiştir. Ancak bu davranışı onun pasif bir göreve atanmasına neden olmuştur. Bunun üzerine şirkette yapılan yolsuzlukları ilgili birimlere bildirerek işten ayrılmıştır. Süreç, Enron'un çöküşü ile sonuçlanmıştır. Bir diğer olay ise 11 Eylül saldırılarını FBI'nın önceden bildiğinin ortaya çıkmasıdır. Bir FBI ajanı olan Coleen Rowley, 11 Eylül'de yaşanan olaydan aylar önce şüphe çeken bazı şahısların Amerika Birleşik Devletleri'nde uçuş dersleri aldığını üstlerine iletmiştir. Ancak Rowley'i kimse dinlememiş ve bu durum tarihin en büyük terör saldırılarından biri olarak sonuçlanmıştır. Yaşanan bu olay sonucunda Rowley, Senato İstihbarat Komitesine 13 sayfalık bir rapor yazmıştır. Rowley, uğradığı birçok baskı ve ayırmacılığa rağmen FBI'daki görevini sürdürmeye devam etmektedir. Etiksel ifşa konusunda yaşanan bir başka örnek de WorldCom şirketi ile ilgilidir. Şirketin hem mali denetçisi hem de başkan yardımcısı olan Cynthia Cooper, şirketin hesaplarında yapılan usulsüzlük sonucunda elde edilen 9 milyar dolar meblağlık yolsuzluğu tespit etmiş ve bunu denetçi firmaya bildirmiştir. Denetim şirketi olan Arthur Andersen'in olayı

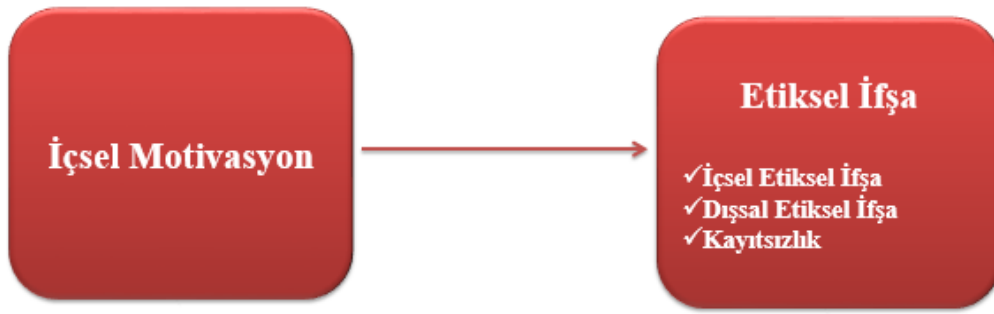

görmezden gelmesinden dolayı durumu hükümete bildirerek yapılan yolsuzluğu gün yüzüne çıkarmıştır (Aydın, 2003:80).

3. Araştırmanın Yöntemi ve Bulgular

Bu çalışma, sağlık çalışanlarında içsel motivasyonun etiksel ifşaya etkisinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmada yüz yüze anket yöntemi kullanılarak kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 123 radyolog ile görüşülmüş, incelenen anket formlarından 121 tanesinin çalışmaya uygun olduğu tespit edilmiştir. Ankete katılanların ifadelerine katılma derecesini ölçmek için 7’li Likert Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmanın modeli Şekil 1’de gösterildiği gibidir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

İçsel motivasyonu ölçmek amacıyla Mottaz (1985) tarafından geliştirilen ve Dündar (2007) tarafından Türkçeye uyarlanarak, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları yapılan içsel motivasyon ölçeği kullanılmıştır. Ölçek tek alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte toplam 9 madde bulunmaktadır.

Etiksel ifşayı ölçmek amacıyla Heungsik Pak ve ark. (2005) tarafından geliştirilen ifşa ölçeği kullanılmıştır. Ölçek üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte toplam 9 madde bulunmaktadır.

Ölçeklere ait güvenilirlik değerleri Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı ile ölçülmüştür. Etiksel ifşa’nın Cronbach’s Alpha değeri 0,761, içsel motivasyonun Cronbach’s Alpha değeri 0,865 ve genel Cronbach’s Alpha değeri 0,787 olarak bulunmuştur.

Çalışmaya katılan örneklem grubuna ait demografik bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Örneklem Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler

Cinsiyet	Frekans	% Frekans	Mod
Kadın	82	67,8	1
Erkek	39	32,2	
Medeni Durum			1

Evli	86	71,1	
Bekar	35	28,9	
Yaş			
26-30 Yaş	27	22,3	4
31-35 Yaş	17	14,0	
36-40 Yaş	21	17,4	
41-45 Yaş	44	36,4	
46 Yaş ve Üzeri	12	9,9	
Eğitim Durumu			
Asistan Doktor	14	11,6	2
Uzman Doktor	107	88,4	
Çalışma Süresi			
0-5 Yıl Arası	31	25,6	3
6-10 Yıl Arası	31	25,6	
11-15 Yıl Arası	39	32,2	
16 Yıl ve Üzeri	20	16,5	

Tablo 1'e göre çalışmaya katılanların cinsiyet değişkenine göre %67,8'inin (82 kişi) kadın, medeni durum değişkenine göre %71,1'inin (86 kişi) evli, yaş değişkenine göre %36,4'ünün (44 kişi) 41-45 yaşları arasında, eğitim durumu değişkenine göre %88,4'ünün (107 kişi) uzman doktor, çalışma süresi değişkenine göre %32,2'sinin (39 kişi) 11-15 yıl arasında olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2'de ise değişkenlere ait puan ortalamaları yer almaktadır.

Tablo 2: Değişkenlere İlişkin Puan Ortalamaları

Değişkenler	N	Ortalama	Standart Hata
İçsel Motivasyon	121	4,60	0,537
İçsel Etiksel İfşa	121	4,74	0,472

Dışsal Etiksel İfşa	121	4,30	0,876
Kayıtsızlık	121	1,17	0,486
Etiksel İfşa	121	3,41	0,428

İçsel motivasyon değişkeninin puan ortalamasının 4,60 ve etiksel ifşa değişkeninin genel puan ortalamasının 3,41 olduğu belirlenmiştir. Araştırmada değişkenler arasında anlamlı farklılık tespit edilenlere yer verilmiştir. Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H₁: İçsel motivasyon ve kayıtsızlık, sağlık çalışanlarının cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H₂: İçsel motivasyon, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık, sağlık çalışanlarının medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H₃: İçsel etiksel ifşa, sağlık çalışanlarının eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H₄: İçsel motivasyon, içsel etiksel ifşa ve dışsal etiksel ifşa sağlık çalışanlarının yaşına göre farklılık göstermektedir.

Tablo 3: Cinsiyet Değişkeni ile İçsel Motivasyon ve Kayıtsızlık Değişkenlerine İlişkin T Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Ort.	St. Hata	F	p
İçsel Motivasyon	Kadın	82	4,58	0,596	6,341	0,013
	Erkek	39	4,64	0,388		
Kayıtsızlık	Kadın	82	1,23	0,573	21,545	0,000
	Erkek	39	1,03	0,134		

Tablo 3'e bakıldığında p anlamlılık değerlerinin 0,05'ten küçük olduğu görülmüş olup, H₁ hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuca göre hem içsel motivasyon hem de kayıtsızlık, sağlık çalışanlarının cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

Tablo 4: Medeni Durum Değişkeni ile İçsel Motivasyon, İçsel Etiksel İfşa ve Kayıtsızlık Değişkenlerine İlişkin T Testi Sonuçları

	Medeni Durum	N	Ort.	St. Hata	F	p

İçsel Motivasyon	Evli	86	4,68	0,449	5,760	0,018
	Bekar	35	4,40	0,675		
İçsel Etiksel İfşa	Evli	86	4,76	0,406	6,293	0,013
	Bekar	35	4,68	0,610		
Kayıtsızlık	Evli	86	1,13	0,429	5,815	0,017
	Bekar	35	1,27	0,598		

Tablo 4'te p anlamlılık değerlerine bakıldığında hem içsel motivasyon, hem içsel etiksel ifşa hem de kayıtsızlık değerlerinin 0,05'ten küçük olduğu görülmektedir. Buna göre H₂ hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuca göre hem içsel motivasyon hem içsel etiksel ifşa hem de kayıtsızlık, sağlık çalışanlarının medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir.

Tablo 5: Eğitim Durumu Değişkeni ile İçsel Etiksel İfşa Değişkenine İlişkin T Testi Sonuçları

	Eğitim Durumu	N	Ort.	St. Hata	F	P
İçsel Etiksel İfşa	Asistan Dr.	14	4,26	0,764	14,917	0,000
	Uzman Dr.	107	4,80	0,383		

Tablo 5'te p anlamlılık değerlerine bakıldığında içsel etiksel ifşaya ait anlamlılık değerinin 0,05'ten küçük olduğu görülmektedir. Buna göre H₃ hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuca göre içsel etiksel ifşa, sağlık çalışanlarının eğitim durumlarına göre farklılık göstermektedir denilebilir.

Tablo 6: Yaş ile İçsel Motivasyon, İçsel Etiksel İfşa ve Dışsal Etiksel İfşa Değişkenlerine İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

	Varyansın Kay.	Kareler Top.	N	Kareler Ort.	F	P	Anl. Fark
İçsel Motivasyon	Gruplararası	3,604	4	,901	3,368	0,012	1-4, 1-5, 2-5
	Gruplarıçi	31,037	116	,268			
	Toplam	34,641	120				

İçsel Etiksel İfşa	Gruplararası	2,952	4	0,738	3,584	0,009	1-2, 1-3, 2-4, 3-4
	Gruplarıçi	23,884	116	0,206			
	Toplam	26,836	120				
Dışsal Etiksel İfşa	Gruplararası	7,446	4	1,861	2,547	0,043	2-4, 3-4
	Gruplarıçi	84,762	116	0,731			
	Toplam	92,208	120				

Tablo 6’da da p anlamlılık değerlerinin 0,05’ten küçük olduğu görülmektedir. Bu sonuca göre H₄ hipotezi kabul edilmiştir. Buna göre içsel motivasyon, içsel etiksel ifşa ve dışsal etiksel ifşanın sağlık çalışanlarının yaşına göre farklılık gösterdiği görülmektedir.

Tablo 7: Yaş ile İçsel Motivasyon, İçsel Etiksel İfşa ve Dışsal Etiksel İfşa Değişkenlerine LSD Testi Sonuçları

	Yaş Durumu	Farkların Ort.	St. Hata	p
İçsel Motivasyon	26-30	-0,266	0,126	0,037
	41-45			
	26-30	-0,556	0,179	0,002
	46 ve Üzeri			
	31-35	-0,573	0,195	0,004
	46 ve Üzeri			
İçsel Etiksel İfşa	26-30	0,324	0,140	0,023
	31-35			
	26-30	0,275	0,132	0,039
	36-40			
	31-35	-0,388	0,129	0,003
	41-45			

	36-40	-0,339	0,120	0,006
	41-45			
Dışsal Etiksel İfşa	31-35	-0,545	0,244	0,027
	41-45			
	36-40	-0,608	0,226	0,008
	41-45			

İçsel motivasyon değişkeninin de anlamlı farklılığın 26-30 ve 31-35 yaş aralığında yer alan katılımcılardan kaynaklandığı görülmektedir. İçsel etiksel ifşa değişkeninde anlamlı farklılığın 31-35 ve 36-40 yaş aralığında yer alan katılımcılardan kaynaklanmaktadır. Dışsal etiksel ifşa değişkeninin de anlamlı farklılığın 41-45 yaş aralığında yer alan katılımcılardan kaynaklanmaktadır.

İçsel motivasyonun etiksel ifşaya etkisi incelendiğinde $R=0,006$; $R^2=0,000$; $F=0,004$ ve $Sig.=0,949$ olarak bulunmuştur. Sig. değeri ($p=0,949>0,05$) 0,05'ten büyük olduğu için p değeri, modelin anlamlı olmadığını göstermektedir.

İçsel motivasyonun içsel etiksel ifşaya etkisi incelendiğinde $R=0,099$; $R^2=0,010$; $F=1,178$ ve $Sig.=0,280$ olarak bulunmuştur. Sig. değeri ($p=0,280>0,05$) 0,05'ten büyük olduğu için p değeri, modelin anlamlı olmadığını göstermektedir.

İçsel motivasyonun dışsal etiksel ifşaya etkisi incelendiğinde $R=0,107$; $R^2=0,012$; $F=1,387$ ve $Sig.=0,241$ olarak bulunmuştur. Sig. değeri ($p=0,241>0,05$) 0,05'ten büyük olduğu için p değeri, modelin anlamlı olmadığını göstermektedir.

İçsel motivasyonun kayıtsızlığa etkisi incelendiğinde $R=0,274$; $R^2=0,075$; $F=9,682$ ve $Sig.=0,002$ olarak bulunmuştur. Sig. değeri ($p=0,002<0,05$) 0,05'ten küçük olduğu için p değeri, modelin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 8: İçsel Motivasyonun Kayıtsızlığa Etkisi

Değişkenler	Model Değişken.	St. Hata	Standart Coefficients (β)	t	Sig.
Sabit	2,316	0,370		6,265	,000
İçsel Motivasyon	-0,248	0,080	-0,274	-3,112	,002

Tablo 8’de görüldüğü üzere içsel motivasyondaki 1 birimlik artış toplamda kayıtsızlığı 0,274 birim azaltacaktır. İçsel motivasyonun ($p=0,002<0,05$) sig. değeri 0,05’ten küçük olması nedeniyle t değeri de her düzeyde anlamlı bulunduğundan içsel motivasyonun katsayısı istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu sonuca göre kayıtsızlığı azaltmak için içsel motivasyonun artırılması gerekmektedir.

4. Sonuç ve Öneriler

İçsel motivasyonun etiksel ifşaya etkisinin belirlenmesi ve bu değişkenleri etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla sağlık çalışanları üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Çalışma da t ve Anova testleri uygulanmış, test sonuçlarında anlamlı farklılık gösterenlere yer verilmiştir.

Çıkan sonuçlar hem içsel motivasyon hem de kayıtsızlıkta sağlık çalışanlarının cinsiyetlerine göre farklılık olduğunu göstermektedir. Bir başka sonuca göre hem içsel motivasyon hem içsel etiksel ifşa hem de kayıtsızlığın sağlık çalışanlarının medeni durumlarına göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca içsel etiksel ifşanın da sağlık çalışanlarının eğitim durumlarına göre farklılık gösterdiği görülürken; içsel motivasyon, içsel etiksel ifşa ve dışsal etiksel ifşanın da sağlık çalışanlarının yaşına göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

Bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda içsel motivasyon ve etiksel ifşanın yaşam doyumu ve iş doyumu bağlamında ne gibi sonuçlar aldığının belirlenmesi literatüre önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Argon, T. ve Eren, A. (2004). İnsan kaynakları yönetimi. Ankara:Nobel Yayın Dağıtım.
- Aydın, U. (2003). İş hukuku açısından işçinin bilgi uçurması (whistleblowing). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2/2.
- Celep, C. ve Konaklı, T. (2012). Bilgi uçurma: eğitim örgütlerinde etik ve kural dışı uygulamalara yönelik bir tepki. E-International Journal of Educational Research, 3/4, 65-88.
- Deci, E. ve Ryan, R. (2004). Handbook of self-determination research. The University of Rochester Press:USA.
- Delfgaauw, J. ve Dur, R., (2007). Signaling and screening of workers’ motivation, Journal of Economic Behavior & Organization, 4/62, 607.
- Eaton, T.V. ve Akers, M.D. (2007). Whistleblowing and good governance, The CPA Journal, 77/6, 66-71.
- Erken, M. (2016). Duygusal emek kavramı ve motivasyonun duygusal emek davranışı üzerindeki etkileri: Bir kamu kurumu üzerinde araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Gömlüksiz, M.N. ve Serhatlıoğlu, B. (2013). Öğretmen adaylarının akademik motivasyon düzeylerine ilişkin görüşleri. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 17/3, 99-127.

Kaş, L. (2012). Herzberg'in içsel ve dışsal motivasyon etmenleri ile işgörenlerin örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki: Belekteki beş yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Koçel, T. (2014). İşletme yöneticiliği. İstanbul:Beta.

Mercan, N., Altınay, A. ve Aksanyar, Y. (2012). Whistleblowing (bilgi ifşası, ihbar) ve yolsuzlukla mücadelede iç denetimin değişen ve gelişen rolü. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4/2, 167-176.

Near, J.P. ve Miceli, M.P. (1985). Organizational dissidence: the case of whistle-blowing. Journal of Business Ethics, 4, 1-16.

Saygan, S. ve Bedük, A. (2013). Ahlaki olmayan davranışların duyurulması (whistleblowing) ve etik iklimi ilişkisi üzerine bir uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 28/1, 1-23.

Yılmaz, N. (2015). Kadın girişimciliğinde yönetsel etik değerler ve ifşa (whistleblowing): Mersin ilinde uygulamalı bir araştırma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

DIŞ TİCARETİN LİBERASYONU VE ULUSLARARASI REKABET GÜCÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Ayşe ERĐİN ÜNAL

Ömer Halisdemir Üniversitesi

Öz

Küreselleşen dünya ekonomisinde her bir ülkenin iç dinamiklerini göz önünde bulundurarak uyguladığı farklı ticaret stratejilerinin olduğu görölmektedir. Dış ticaretin serbestleşmesi uygulanan ticaret politikalarının doğru seçilmesini daha açık bir ifade ile seçilecek doğru sektörün teşviki ile uluslararası piyasalarda rekabet gücünü kazanmayı gerektirmektedir. Yenidünya düzeni olarak adlandırılan döneme girilmesiyle, yeni ticaret politikaları ortaya çıkmış olup, söz konusu gelişme ile piyasa ekonomisinin gereklerini iyi bilmek ve liberal ekonomiye uyum sağlamak kaçınılmaz hale gelmiştir. Rekabet insanoğlunun var oluşundan bu yana insan ilişkilerinde hep kendini hissettirmiş hatta çok büyük savaşların olmasına bile sebebiyet vermiştir. Ekonomik anlamda ise rekabet, Adam Smith' in açıklamalarıyla liberalizm oyununda yerini almış, piyasa ekonomisinin vazgeçilmez unsuru olmuştur. Bu oyunun diğer aktörü ise piyasa ekonomisinin en önemli uygulama alanı olan dış ticarettir. İşte yapılan bu çalışmanın amacı liberalizm oyununda yer alan bu iki önemli aktörün nasıl entegre olduğunu açıklamak ve bunu Türkiye örneği ile desteklemektir.

Anahtar Kelimeler: Rekabet Gücü, Dış Ticaret Politikası, Liberalizm

993

LİBERALİZATION OF FOREIGN TRADE AND INTERNATIONAL COMPETITIVENESS: THE CASE OF TURKEY

Abstract

It is seen that there are different trading strategies in the globalizing world economy, taking into consideration the internal dynamics of each country. The liberalization of foreign trade requires gaining the competition power in the international markets with the right sectoral incentives to be chosen more clearly by the correct selection of the applied trade policies. New trade policies have emerged with the introduction of the so-called the New World Order, and it has become inevitable to know the developments and the needs of the market economy and the liberal economy. Competition has always loomed large in human relations since the existence of human beings and has even caused great battles. In the economic sense, competition has become an indispensable element of market economy, taking place in the game of liberalism with Adam Smith's accounts. The other actor of this game is foreign trade which is the most important application field of market economy. It is necessary to explain how these two important actors involved in the objective liberalism game are integrated and to support this with the example of Turkey.

Keywords: Competitiveness, Foreign Trade Policy, Liberalism

Giriş

Küreselleşen dünya ekonomisinde yer almak ve ona uyum sağlamak oldukça güç hale gelmiştir. Yeni Dünya düzeni olarak adlandırılan bir döneme girilmesiyle, yeni ticaret politikaları ortaya çıkmıştır. İşte bu serbest ekonomide önemli olan piyasa ekonomisinin gereklerini iyi bilmek ve liberal ekonomi oyunu kurallarına uymaktır. Bu oyunun başrol oyuncularından biri de rekabettir. Rekabet insanoğlunun var oluşundan bu yana insan ilişkilerinde hep kendini hissettirmiş hatta çok büyük savaşların olmasına bile sebebiyet vermiştir. Ekonomik anlamda rekabet, Adam Smith' in açıklamalarıyla liberalizm oyununda yerini almış, piyasa ekonomisinin vazgeçilmez unsuru olmuştur. Bu oyunun diğer aktörü ise piyasa ekonomisinin en önemli uygulama alanı olan dış ticarettir. İşte yapılan bu çalışmanın amacı liberalizm oyununda yer alan bu iki önemli aktörün nasıl entegre olduğunu açıklamak ve bunu Türkiye örneği ile desteklemektir.

Çalışmanın birinci bölümünde rekabet kavramı üzerinde durulmuş, yapılan çeşitli rekabet tanımları üzerine literatür taraması yapılmıştır. Ayrıca bu bölümde rekabet kavramının amaç, araç ve fonksiyonları da belirtilmiş ve bu yolla kavramın tam olarak anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Diğer yandan rekabet gücü kavramı üzerinde de durulmuş ve Türkiye'nin rekabet gücü üzerine tartışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, dış ticaret kavramı açıklanmış ve bu kavramın rekabet ile ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde yine Türkiye örneğine yer verilmiş ve AB rekabet politikası çerçevesinde Türkiye'nin dış ticaretteki rekabet gücü tartışılmıştır.

1. Rekabet Politikası, Amaç, Araç ve Fonksiyonları

Rekabet, belirli bir menfaat elde edebilmek amacıyla başkalarını geçmeye çalışmak (Topçuoğlu, 2004: 48), ya da benzer konumda olan kişilere karşı belirli yararları temin etmek için üstünlük sağlama amacıyla yarışmak anlamlarında kullanılır (Kılıç, 2000). Farklı bakış açıları ile rekabet kavramı tanımlamalarından bazıları aşağıdaki gibidir;

- Malların homojen, Bilgi transferinin tam ve alıcı ile satıcının kendi başına fiyatı ve toplam arz oranını tek başına etkileyemediği bir piyasa şekli,
- İktisadi faaliyetlerin aktif devamlılığı bağlamında gerekli olan unsur,
- Nispeten adil bir yarışma ortamında, birden çok benzer konumdaki katılımcının, ayrışma koşullarına bağlı kalarak, eşanlı olarak kıt bir şeyi veya istenilir bir konumu kazanma amacıyla yaptıkları çabalar.

Adam Smith, rekabeti bir yarışmadaki tarafların davranışlarıyla özdeşleştirmiş ve bunun kıt mal miktarından meydana geldiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Smith rekabeti, firmaların piyasadaki değişikliğe entegrasyonu olarak görmekte ve rant için girişimcilerin, diğerlerinin faaliyetlerini zorlaştırması olarak tanımlanmaktadır. (DPT, 1994). Rekabet olgusunun ekonomi biliminde üstlendiği birtakım fonksiyonlar olup bunlar (Türkkan, 2001);

- Rekabetin tüketici egemenliğini sağlama fonksiyonu; hangi malların nerede ve ne kadar üretileceği kararının tüketicinin istekleri doğrultusunda yapılmasını ifade eder.
- Rekabetin etkin kaynak kullanımını zorlama fonksiyonu

- Rekabetin etkin olmayan girişimleri elemine etme ve başarılı firmaları ödüllendirme fonksiyonu
- Rekabetin yenilikleri teşvik etme fonksiyonu
- Rekabetin bireysel ve toplumsal çıkarları bağdaştırma fonksiyonu
- Rekabetin mikro ve makro düzeyde performansı artırma fonksiyonu
- Rekabetin zoru ve baskıyı önleme ve demokratikleştirme fonksiyonu
- Rekabetin gelir dağılımını iyileştirme fonksiyonu
- Rekabetin regülasyon ve yönetim maliyetini azaltma fonksiyonudur.

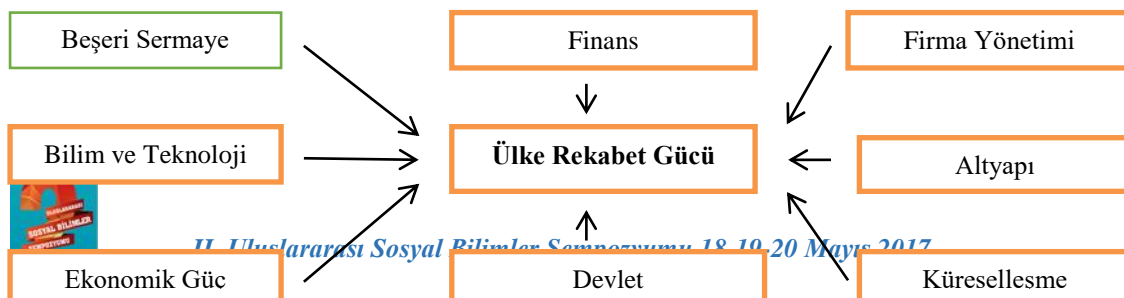
Yapılan farklı rekabet tanımlamaları ve fonksiyonları dışında söz konusu olgunun sağlanması birtakım araçların kullanımını gerektirmektedir. Bu araçlar ülkeden ülkeye, kurumsal yapıya ve uygulamaya bağlı olarak değişiklik gösterebilmekte olup, ancak üç genel rekabet politikası aracı söz konusudur. Bunlar; yasaklayıcı önlemler, ekonomik gücün kötüye kullanılması ve piyasa yapısının değiştirilmesini yönelik düzenlemelerdir (Erkan ve Özcan, 2007: 179). Yasaklayıcı önlemler rekabeti kısıtlamaya yönelik tüm davranış biçimlerini önlemeyi içermektedir. Bu davranış biçimleri arasında kartel oluşturmak, rakibi önleyici ve hatta piyasadan atmaya yönelik davranışlar bulunur. Ekonomik gücün kötüye kullanılmasının bir diğer adı hâkim durumun kötüye kullanılmasıdır. Burada, piyasada söz sahibi güçlü işletmelerin kendi avantajlarını kullanarak diğer işletmelerin faaliyetlerini sürdürmelerine engel teşkil edecek davranışlarda bulunması kastedilmektedir.

2. Rekabet Gücü

995

Rekabet gücü kavramı üzerinde görüş birliğine varılan bir tanım bulunmamakla beraber bu durumun çeşitli nedenleri olmakla beraber rekabet gücünün alana göre değişmesi bunlardan biri olup, rekabet gücü firma, sektör ve ülke bazında da değerlendirilebilmektedir. Buna bağlı olarak da her bir düzeyde rekabet gücü farklı tanımlanabilir. Diğer yandan Rekabet gücünü belirlemede kullanılan ölçütler farklı olabilmektedir. Örneğin, ülkenin sadece dış ticaret açısından rekabet gücü belirlenebilmekte ya da Çok sayıda gösterge ele alınarak ülkenin bütün olarak rekabet gücü değerlendirilebilmektedir. Son olarak rekabet gücüne mikro ya da makro açıdan bakılabilmektedir (Atik, 2005). Bu bağlamda bir tanım yapılması gerekirse rekabet gücü (Çivi, 2001: 24; President's Commission on Industrial Competitiveness, 1985: 3-7); “ülkelerin serbest ve yerleşmiş pazar koşulları altında vatandaşların reel gelirlerini arttırmaya çalışırken, aynı anda ürettiği ürün ve hizmetleri uluslararası pazarlara sunabilmesi ve başarılı olabilmesidir”. Farklı bir tanımda rekabet gücü (Aktan ve Vural, 2004; 60); “Bir ülkenin, serbest ve adil piyasa koşulları altında, bir yandan uzun vadede halkının reel gelirini artırırken öte yandan, uluslararası piyasaların koşullarına ve standartlarına uygun mal ve hizmetleri üretebilme yeteneğidir”. Rekabet gücü ölçüm kriterleri farklı başlıklar altında incelenmekte olup bunlar arasında temel alınan sekiz faktör mevcuttur. Bunlar Şekil 1’de açıkça görülmektedir;

Şekil 1: Rekabet Gücü Faktörleri

Kaynak: Eşiyok, 2001: 6.

Şekil 1’de yer alan rekabet gücü faktörleri ülkeden ülkeye farklılık göstermekte olup, bunlardan bazıları makro yapıda iken bazıları ise mikro yapıdadır. Söz konusu kriterler ve farklı göstergeler kullanılarak elde edilen endekslerde rekabet gücünün ölçülmesinde etkin olmaktadır (Adıgüzel, 2013: 6-11).

1. Dünya Ekonomik Forumu Global Rekabet Gücü Endeksi (World Economic Forum-WEF; Global Competitiveness Index)
2. Uluslararası Yönetim Geliştirme Merkezi (International Institute for Management Development-IMD) Dünya Rekabet Gücü Yıllığı Endeksi (World Competitiveness Yearbook-IMD)
3. Rekabetçi Endüstriyel Performans Endeksi (CIP)
4. Dış Ticaret Göstergeleri; Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) Görelî İhracat Avantajı Endeksi Görelî İthalat Nüfuz Endeksi Ticari Performans Ölçütü (TPE) Dış Ticaret Hadleri İhracatın Kompozisyonu ve Piyasa Payı Net İhracat Oranı (NETİHR): İthalat Nüfuz Oranı (Import Penetration Ratio) İhracat/İthalat Oranı (XMR) Uluslararası Rekabete Maruz Kalma Düzeyi
5. Maliyet Rekabetçiliği Göstergeleri; Sermaye Maliyeti Birim Ücretler ve İş Gücü Maliyetleri Enerji maliyetleri Vergiler
6. Makro Göstergeler; Cari (Ödemeler) Denge(si) Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kişi Başına Düşen Reel Milli Gelir Verimlilik
7. Mal ve Sektörlerin Payları; Pazar payı Toplam Çıktı İçinde İmalat Sanayinin Payı Dünya İmalat Sanayi Üretimindeki Pay Mal ve Sektörlerin İhracat Payları Endüstri İç Ticaret (EİT)
8. Teknoloji Göstergeleri; AR-GE ve Patent Sayısı, Patentler-Açıklanmış Teknolojik Üstünlük (ATÜ):
9. Fiyat Rekabeti Göstergeleri; İhracat Kar Marjları İhracat Kâr Marjı Endeksi Kâr Marjı Bazı Alternatif Fiyat Rekabeti Ölçütleri i) Nisbî İhracat Fiyat Endeksi (NİFE) ii) Nisbî Toptan Eşya Fiyat Endeksi (NTFE) iii) İhracat Kârlılık Endeksi (İKE) iv) Nisbî İhracat Kârlılık Endeksi (NİKE) v) İthalat Fiyatları Rekabet Edebilirlik Endeksi (İFRE)
10. Diğer Bazı Göstergeler Kaynaklara Erişim; Dışa Açıklık ve Uluslararasılaşma Ülkenin Dış Borçlanma Miktarı, Kamu Kesimi Borçlanma-Bütçe Açığı Düzeyi İhracat Piyasalarının Çeşitliliği Dış Ticaret Politikaları Mali Sektörün Tutarlılığı, Yaşama Kabiliyeti

Yukarıda yer alan farklı rekabet gücü göstergeleri rekabet gücüne dair belli temel özellikleri de gerektirmekte olup bu bağlamda ulusal rekabet gücünün temel özellikleri aşağıdaki gibidir (Çivi, 2001: 25);

- Rekabet gücünün artırılmasındaki amaç, ülke yaşam standartlarının artırılması ve refah seviyesinin yükselmesidir. Söz konusu amacın sağlanması ticaret, yatırım ve üretim odaklı faaliyette bulunmak, tüm kurumlar arasında sağlanan dayanışma ve uzmanlaşma ile gerçekleşmektedir.
- Ülkelerin karakteristik yetenek ve potansiyelleri önem arz etmektedir.
- Rekabet gücünün ölçümü farklı araç ve göstergelerle yapılabilmektedir.

3. Türkiye'nin Rekabet Edebilirlik Durumu

Türkiye'nin dış ticaret yapısı özellikle 1980 serbestleşme döneminde diğer bir deyişle geçtiğimiz 20–25 yıllık periyotta gerçekleşen değişim, ülke ekonomik yapısında meydana gelen değişimi yansıtmaktadır. Altyapısında ihracat ve dış ticaret yer aldığı serbestleşme sonrası büyüme teorileri sebebi ile ihracatta görülen gelişmeler direk ekonomiyi etkilemekte ve bu bağlamda ihracatçı sektörler işgücü oluşturmakta kimi zaman da üretim kompozisyonunu değiştirmektedir. Gerek Türkiye'nin dış ticaret kompozisyonunun değişimi gerekse dünya ticaretindeki liberalizasyon rekabet edebilirliğin artan önemine vurgu yapmaktadır. Rekabet edebilirlikte seçilen sektör oldukça önem arz etmektedir. Örneğin, Motorlu Kara Taşıtları sektöründe Türkiye'nin ihracatı hızla artmış olup, bu değişimin kaynağı olarak doğal olarak dünya ticaretindeki artış ve talebin hızla büyümesi ya da Türkiye'nin bu sektördeki rekabet gücünün artması olarak görülmektedir. Bu bağlamda dezavantajlı bir durumda olan 2003 yılı ve sonrasında artan rekabet gücü bunun bir göstergesi niteliğindedir. Hatta 2007 yılı itibarı ile Türkiye'nin ihracatı içerisinde motorlu kara taşıtlarının aldığı pay, bu sektörün toplam dünya ticaretinden aldığı paydan daha büyüktür. Yani ülke söz konusu sektörde, diğer ülkelere göre daha rekabetçidir (Filiztekin ve Kararata, 2010: 30-35).

Ülkelerin rekabet edebilirliklerinin çeşitli kriterlerle ölçüldüğü Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi 2015 - 2016 Raporu yayınlanmış olup, Rekabet gücü sıralamasında ilk sıralarda yer alan ülkeler;

- İsviçre
- Singapur
- ABD
- Almanya
- Hollanda
- Japonya
- Hong Kong
- Finlandiya
- İsveç
- İngiltere'dir.

Raporda Türkiye ile ilgili makro ekonomik veriler ve göstergelerden bazıları; satın alma gücü paritesine göre 806.1 milyar ABD dolarlık bir GSYİH, kişi başına düşen gelir 10.482 ABD doları, GSYH bazında dünya toplamında %1.40'lık bir pay ve 2015-2016 dönemi Küresel

Rekabetçilik Endeksi hesaplamalarına göre ülkenin 140 ülke arasında 51. sırada olduğudur (Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu, 2016). Yine Türkiye için söz konusu sonuçlar ve raporda ele alınan kriterler, bir önceki yıl raporu ile karşılaştırıldığında aşağıdaki bulgulara ulaşılabilmektedir:

- Kurumsal Yapı bileşeninde 64. sırada iken bu sene 11 basamak gerileyerek 75. sırada
- Emek Piyasalarının Etkinliği bileşeninde 131. sırada iken 4 basamak ilerleyerek 127. sırada,
- Teknolojik Altyapı bileşeninde 3 basamak yükselerek 55. sırada iken bu yıl 9 basamak düşerek 64. sırada,
- İnovasyon bileşeninde, 4 basamak daha yükselerek 60. sırada yer aldığı tespit edilmiştir.

Aşağıdaki tablo, Küresel Rekabetçilik Endeksi'nin hesaplanmasında kullanılan temel kriterler bağlamında Türkiye'nin konumunu göstermektedir.

Tablo 1: Türkiye Küresel Rekabetçilik Endeksi Ana Bileşenleri

<i>REKABETÇİLİK ENDEKSİ BİLEŞENİ</i>	<i>138 ÜLKE ARASINDA TÜRKİYE'NİN SIRALAMASI (2016)</i>	<i>140 ÜLKE ARASINDA TÜRKİYE'NİN SIRALAMASI (2015)</i>	<i>144 ÜLKE ARASINDA TÜRKİYE'NİN SIRALAMASI (2014)</i>
Kurumsal yapılanma	74	75	64
Altyapı	48	53	51
Sağlık ve ilköğretim	79	73	69
Yüksek öğretim ve işbaşında eğitim	50	55	50
Mal piyasalarının etkinliği	52	45	43
Pazar büyüklüğü	17	16	16
İnovasyon	71	60	56
İşgücü piyasaları	126	127	131
Makroekonomik ortam	54	68	58
Mali piyasaların gelişmişliği	82	64	58
Teknolojik hazırlık	67	64	55
İş dünyasının yetkinliği	65	58	50

Kaynak: <http://www.girisimhaber.com/post/2016/09/30/2016-2017-Kuresel-Rekabetcilik-Raporu.aspx>

Dünya Ekonomik Forumunun bu yıl açıkladığı 2016-2017 Küresel Rekabetçilik Raporu'nda ise ülkemiz için durum biraz farklılaşmaktadır. Bu kez 138 ülke kapsamında bir raporlama yapılmış olup, Türkiye 55. Sırada yer almaktadır. Geçtiğimiz iki yıl ile karşılaştırıldığında bu yılda Türkiye'nin en başarılı olduğu kriter Pazar Büyüklüğü kalemidir. Yine Son iki yılda en fazla düşüş ise Mali Piyasaların Gelişmişliği, İnovasyon, Kurumsal Yapılanma, Sağlık ve İlköğretim ve Mal Piyasalarının Etkinliği kriterlerinde gözlemlenmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Dış ticaret ve rekabet politikaları hep birbirleriyle ilişkili olmuş, hatta piyasa ekonomisinin en önemli aktörleri haline gelmiştir. Dış ticaretin verimli bir şekilde gerçekleşmesi ve bu bağlamda ülkelerin piyasa ekonomisine entegrasyonları rekabet edebilirliklerine bağlıdır. Rekabet gücü olarak adlandırılan bu misyon ülkelerin gelişmişlik seviyelerinde bir göstergesi olmakla birlikte bir ülkenin rekabet gücü, ülkenin firmaları için daha fazla değer yaratılmasını ve insanları için daha fazla ferahın sürdürülmesini sağlayan bir çevrenin oluşturulması sağlar.

Türkiye için rekabet durumu incelendiğinde ise farklı sonuçlar elde edilmektedir. Son 15 yılda dış ticaretin kompozisyonunda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bunun tetikleyici birçok sebebi vardır. Gümrük Birliği bunun en önemli örneklerinden biridir. Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde yapılması gerekenler ise diğer sebeplerden biridir.

Türkiye'nin gelişmiş ülkeler seviyesine gelebilmesi için rekabet gücü oldukça önemli bir noktadır. Rakip ülkelerle karşılaştırıldığında, son 7-8 yıl içerisinde Türkiye'nin bir rekabet avantajı doğduğu görülmektedir. Bunu yanında dezavantajları da mevcuttur. Örneğin, Enerji fiyatları konusunda, Türkiye'nin OECD ülkeleri içerisinde en pahalı ülkeler arasında olduğu görülmekte. Bunun dışında Türkiye de vergi oranları rakip ülkelere göre oldukça yüksek. Buda üretim maliyetlerini yükseltmekte ve rekabet gücünü azaltmaktadır.

Türkiye'nin rekabet gücünü azaltan bir diğer nokta, rekabet gücünü arttırmaya yönelik politikaların, genellikle rekabetle uyumlu olmamasıdır. Bu politikaları daha uyumlu yapmak belli ölçülerde değerlendirilmekle birlikte, bu konuda tatmin edici adımların atıldığı söylenemez.

Avrupa Birliği ortak rekabet politikası uygulamakta ve Türkiye'den de bu konuda hassasiyet beklemektedir. Diğer yandan Türkiye ise, Avrupa Birliği rekabet hukukuna uyum sağlamak için büyük çabalar göstermiştir. Özellikle ticarî tekellerin Avrupa Birliği mevzuatıyla uyumlu hale getirilmesi bakımından, yeniden yapılandırma çabasına gerek vardır. Devlet yardımları konusu üzerinde de acilen durulmalıdır.

Kaynakça

Adıgüzel, M., (2013), Küresel Rekabet Gücünün Ölçülmesi ve Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme, Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 37.

Aktan, C. C. ve Vural, İ.Y. (2004); Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri, TİSK Yayınları, C.II Ankara, 2004.

Atik, H. (2005), Yenilik ve Ulusal Rekabet Gücü, Detay Yay. Ankara.

Çivi, E. (2001), Rekabet gücü: Literatür Araştırması, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 2, Celal Bayar Üniversitesi. Manisa

DPT, (1994), Rekabet Hukuku Ve Politikası Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Özel İhtisas Komisyonu Raporları

Erkan, H. ve Özcan, A. (2007), “Ağ Ekonomisine Dönüşümde Rekabet Politikasında Yaşanan Değişim”, TİSK Akademi, Cilt 2, Sayı:4, Ankara, s.177-199.

Eşiyok, B. A., (2001), Dünya Rekabet Gücü İçerisinde Türkiye'nin Yeri, Türkiye Kalkınma Bankası, İktisadi Araştırmalar Araştırma Müdürlüğü, Ankara.

Filiztekin, A. ve Karaata, S., (2010), “Türkiye'nin Dış Ticarete Rekabet Gücü”, REF Rekabet Kurumu, Sabancı Üniversitesi, 1. Basım, İstanbul.

<http://ekutup.dpt.gov.tr> [23.12.2008]

Kılıç, Yalın, (2000), Rekabet Politikası Açısından Birleşmeler ve Devralmalar, DPT Yayını, Ankara.

Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu, 2016, <http://ref.sabanciuniv.edu/tr/content/d%20C3%BCnyekonomik-forumu-k%20C3%BCresel-rekabet-raporu-2015-2016>).

Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu, 2016-2017, <http://www.girisimhaber.com/post/2016/09/30/2016-2017-Kuresel-Rekabetcilik-Raporu.aspx>

Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu, 2016-2017, <http://www.girisimhaber.com/post/2016.09.30.2016-2017-Kuresel-Rekabetcilik-Raporu.aspx>

1000

Topçuoğlu, M. (2001), Rekabeti Kısıtlayan Teşebbüsler Arası İşbirliği Davranışları ve Hukuki Sonuçları. Ankara: Rekabet Kurumu.

AYDINLANMA FELSEFESİ, MODERN DEVLET VE TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Can KAKIŞIM

Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi – Uluslararası İlişkiler Bölümü

Öz

Aydınlanma felsefesinin iki temel ilkesi, birbirleriyle de yakın ilişkili olan rasyonalizm ve modernizm akımlarıdır. Modernizm düşüncesine göre, Orta Çağ'a özgü imparatorluk yapıları değişen koşullara uygun değildir ve dönüştürülmeleri gereklidir. Bu felsefenin öngördüğü devlet modeli, merkezi ve kendisi üzerinde başka bir otorite tanımayan devlet tipidir. Türkiye ilk kurulduğu dönemden beri bu tanıma uymaktadır ve bu anlamda modern devlet vasfına sahiptir. Öte yandan, dikkat edilebileceği gibi, bu kullanımda modernite kavramı belirli bir tarihsel zaman dilimine sabitlenmiş durumdadır. Ancak modern kelimesi en güncel olanı ifade eder bir anlamda anlaşılırsa, en modern toplumlar ancak teknoloji olgusu üzerinden tespit edilebilecektir. Teknolojinin günümüz toplumlarında vücut bulmuş hali ise sanayileşmedir ve dolayısıyla modernite sanayileşmiş bir ekonomi üzerine kurulan devlet, siyaset ve toplum yapısına atıfta bulunmaktadır. Türkiye kavramın ilk kullanımında modern bir devlet olsa da modernitenin bu ikinci kullanımına göre bu alandaki lider ülkelerle aynı seviyede değildir.

Anahtar Kelimeler: Aydınlanma, Modernite, Türkiye, Sanayileşme, Kapitalizm

1001

PHILOSOPHY OF THE ENLIGHTENMENT, MODERN STATE AND TURKEY

Abstract

Two basic principles of philosophy of the Enlightenment are the movements of rationalism and modernism which are closely interrelated. According to modernism, medieval empires were not compatible with the changing conditions and should have been reconstructed. For this philosophy, ideal pattern of state is the central state that is not subject to any higher power. Turkey has answered to this description since the beginning and in this sense, it has the character of modern state. On the other hand, in this use, as it can be noticed, the notion of modernity is fixed to a certain historical age. However, if the term “modern” is accepted in such a way to imply the “most contemporary” one, then the modern societies may only be determined through the concept of technology. Industrialization is the tangible face of technology in the current societies, and thus, modernity refers to a special structure of state, politics and society based upon the industrialized economy. Even if Turkey is a modern state in the first use of modernity, it is not at the same level with the leading countries in this field in the second use of the concept.

Keywords: Enlightenment, Modernity, Turkey, Industrialization, Capitalism

18. ve 19. yüzyıllarda doğan Aydınlanma felsefesi, önce Avrupa, daha sonra ise bütün bir dünya üzerinde sosyal yaşamın her alanına güçlü biçimde sirayet etmiş, küresel düzlemde hiçbir ülke ve halk bu sürecin getirilerinden kendini muaf tutamamıştır. Siyaset alanı, başından beri Aydınlanma felsefesinin en net biçimde etkide bulunduğu alanlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Bu etkinin en somut göstergesi ise modern devletin doğuşudur. Modern devletin oluşumu bugün halen varlığını sürdürmekte olan egemen siyasi yapıların ve devletlerarası ilişkilerin temeli niteliğindedir. Zira Avrupa kıtasında şekillenen bir olgu olarak modern devlet, hiç de uzun sayılamayacak bir zaman diliminde dünyanın geri kalan bölgelerinde de yansımaları bulmuş, Türkiye de bu süreçten nasibini fazlasıyla almıştır.

Aydınlanma felsefesinin iki temel ilkesi, birbirleriyle de yakın ilişkili olan rasyonalizm ve modernizm akımlarıdır. Rasyonalizm akıl yasasının egemenliği ve bu bağlamda siyasi, ekonomik, kültürel her olgunun mantık çerçevesinde ele alınması anlamına gelirken, modernizm ise söz konusu akılcı yaklaşım dâhilinde toplumsal ilerlemenin sağlanması temeline dayanmaktadır. Buna göre, modernizm düşüncesi çerçevesinde, Orta Çağ'da hâkimiyet süren ve Aydınlanma Çağı'nda dahi Avrupa'nın belli parçalarında varlığını sürdüren eski imparatorluk yapıları değişen koşullara uygun değildir, gericidir ve dönüştürülmeleri gereklidir. Bu yapılar çağdışıdır; zira 1) merkezi değil adem-i merkezi kurumlardır, 2) halk egemenliğine değil dinsel meşruiyet unsurlarına dayanmaktadırlar ve 3) yurttaşlarına ortak bir kimlik vermekten uzaktırlar. Modernizm düşüncesine göre ise böylesi bir sistem toplumları ilerlemekten alıkoymakta, onların gerilik sarmalını kırmalarına engel olmaktadır.

Eski imparatorlukların adem-i merkezi yapılarını eleştirdiklerine göre, modernistler öncelikle devletin merkezi bir yapıda olmasını öngörmektedirler. Bu, devletin tüm toprakları üzerinde doğrudan etki sahibi olması, ülke içerisindeki tüm bürokratik yapılanmanın buna göre düzenlenmesi demektir. İkinci olarak, modern devlette idareciler yönetme meşruiyetlerini Tanrı'dan değil bizzat halktan ve yasalardan almalıdır. Dolayısıyla modernizme göre ideal bir devlet dinler üstü bir karakter taşımalıdır. Üçüncü olarak ise modernizm, yurttaşlarını kaynaştırma gibi bir düşünsel temele dayanmayan eski imparatorlukların aksine, yeni devletlerin, uyruklarını bir araya getirecek birleştirici bir üst kimliği oluşturmaları gerektiğini savunmuştur. Modernizmin öngördüğü bu devlet modeli 1648'de imzalanan Westphalia Barışı'na tüm açıklığıyla yansımış ve Fransız Devrimi'yle daha da ivme kazanarak tüm dünyaya kademeli biçimde yayılmıştır. Bu değişim sürecinin sonunda, merkezi, dinler üstü ve yurttaşlarına ortak kimlik sunan ulus-devlet yapıları dünyanın her yerinde en bilindik devlet formu haline gelecektir.

Bu noktada modern devletin ilk anlamının belirli bir tarihsel zaman dilimine denk düştüğü söylenmelidir. Buna göre modern devlet, Westphalia Barışı ile başlayan ve Fransız Devrimi ile devam eden sürecin bir ürünüdür ve önceki dönemlerdeki örneklerinden merkezi olması ve en üst otorite olarak konumlandırılması gibi özellikleriyle ayrılmaktadır. Türkiye'de de 1839 Tanzimat Fermanı'ndan başlayarak Cumhuriyet'in ilanına kadarki tüm modernleşme çabalarının bu yöndeki modernizm düşüncesinin ve onun devlet kavramsallaştırmasının doğrudan bir sonucu olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Gerçekten de Türkiye Tanzimat dönemiyle birlikte ayanların, toprak ağalarının ve tüm yerel güç unsurlarının etkinliğini kırmaya dönük merkeziyetçi bir politika izlemeye başlamış, aynı zamanda farklı ulusal/dinsel kimliklere büyük bir hoşgörülle müsaade eden Millet Sistemi'nden de vazgeçerek tüm yurttaşlarını ortak bir üst

kimlikte bütünleştirme yaklaşımını benimsemiştir. Dili, dini, mezhebi, etnik grubu vs. ne olursa olsun tüm uyruklarını “Osmanlılık” bilincinde yeniden örgütlemeye çalışan Osmanlı Devleti 19. yüzyıldaki diğer yeniliklerinde de hep bu amacı güdecek, bu çalışmalar Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra ise en üst düzeye ulaşacaktır. Türkiye Cumhuriyeti hem topraksal (territorial) ve kimliksel açıdan merkezîyetçi hem de laik (yani en üst otorite) olma vasfıyla Osmanlı dönemindeki reform çalışmalarının son noktası olmuştur. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti’nin, kuruluşu ve temel özellikleri itibarıyla Aydınlanma felsefesi ve onun öngördüğü modern devlet çizgisini tümüyle yansıttığı rahatlıkla öne sürülebilir.

Fakat bununla birlikte modernleşme kavramı en saf ve basit anlamıyla, modernliğe doğru gidiş süreci demektir. Modern terimi ise kelime kökenini eski Latince’deki modo sözcüğünden almaktadır ki, modo da “hemen şimdi” anlamına gelmektedir. O halde, modernleşme denildiğinde geçmişteki toplumsal formlardan günümüzdeki toplum tipine yönelik bir değişim işaret edilmiş olmaktadır.¹ Bu tür bir anlayışta, modern olmak artık belirli bir çağa ait olmaktan çıkmakta ve en güncel, en çağdaş devlet ve toplum tipini işaret eder hale gelmektedir. Fakat her çağda olduğu gibi, bugün de birbirinden son derece farklı toplum düzenleri dünyanın farklı bölgelerinde aynı anda hüküm sürebilmektedir. Bu durumda, “modern toplum”u bu toplumsal düzenlerden acaba hangisi temsil etmektedir?

Modern kelimesi en yeni durumu yani bugünü işaret ettiğine göre, günümüz toplumunu temsil etmesi gereken toplumsal düzen, günümüz dünyasıyla geçmişin dünyası arasında fark yaratan unsurları bünyesinde en fazla barındırması olması gereklidir. Geçmişin bugünden ayıran bu unsurların tespiti ise şu soru vasıtasıyla yapılabilir: Geçmişten günümüze dek, tarihsel süreç içerisinde devamlı gelişen, seviyesi sürekli olarak yükselen bir seyir izleyen, geriye gidiş göstermeyen olgu hangisidir? Bu öyle bir olgu olmalıdır ki, herhangi bir öznel bakış açısından tamamıyla muaf olsun, gelişimi hiçbir şüpheye ya da tartışmaya yer bırakmayacak ölçüde nesnel olarak gözlemlenebilsin.

Bu kriterlere göre, aradığımız olgu sadece teknoloji olabilir. Gerçekten de teknoloji dünya kurulduğundan beri sürekli gelişmiştir. Çünkü teknoloji bir birikim meselesidir, insanoğlu her çağda önceki nesillerin teknoloji alanındaki çalışma ve kazanımlarından fayda sağlamış ve onlara yeni katkılarda bulunmuştur. Bu bakımdan teknoloji, en çağdaş olanın ne olduğu konusundaki ayrımı yapmada kullanılacak olan nesnel ve aynı zamanda da evrensellik özelliğini haiz tek ölçüttür. Yani modernliğin dayandığı temel, teknolojik gelişimdir. Teknolojinin günümüz toplumlarındaki vücut bulmuş hali ise sanayileşmedir. Dolayısıyla, sanayileşme modernliğin önkoşuludur, bir ülkenin sanayileşme seviyesi, o ülkenin modernliğe geçiş ne kadar hazır olduğunu ortaya koyan bir parametredir.

Bu noktada, kavramla ilgili herhangi bir kafa karışıklığına meydan vermemek adına, sanayileşmenin tarihçesine de kısaca göz atılmalıdır. 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve Sanayi Devrimi olarak adlandırılan üretim biçimlerindeki yapısal değişim, sanayileşme sürecini başlatmış olan olgudur. İngiltere Sanayi Devrimi’ni yaşayan ilk ülke olmuş, bu tarihsel aşama, izleyen dönemlerde hem Avrupa’nın diğer bazı bölgelerinde hem de Kuzey Amerika ve Japonya gibi Avrupa dışı coğrafyalarda tecrübe edilmiştir. Peki tarihsel süreçte Sanayi Devrimi’ni mümkün kılan faktörler neler olmuştur? Yani bu devrim nasıl başarılmış, sanayileşme aşamasına nasıl gelinmiştir?

¹ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, 2010, İstanbul: Remzi Kitabevi, s. 228.

Bilindiği gibi, Orta Çağ'ın uzunca bir bölümünde, Avrupa'da toprak aristokrasisine dayalı feodal düzen hâkimdi. Bu düzende, en üstün otorite de olsa Kral'ın mutlak bir egemenliği yoktu, zira toprak sahibi olan feodal beyler merkezi yönetime karşı geniş bir özerkliğe sahipti. Böyle bir yapıda, Kralın durumu "eşitler arasında birinci" (primus inter pares) statüsüydü. Bu yapıda, senyör olarak bilinen feodal beylerin ekonomik gücüyle siyasi gücü iç içe geçmiş durumdaydı. Yerel siyasi gücün sahibi olan senyörler, hâkim oldukları bölgelerin tüm ekonomik gücünü de ellerinde tutmaktaydılar. Söz konusu dönemde, ekonomik yaşamın can damarı, senyörlerin malikânelerinde gerçekleştirilen tarım faaliyetleriydi. Bununla birlikte, senyörlerin kendi askeri birlikleri vardı ve bu birlikler sayesinde merkezi bir düzenli ordusu olmayan Kral'ın askeri gücünü de onlar oluşturuyorlardı. Feodal beylerin merkezi yönetime karşı özerk olmasında önemli bir etken de buydu. Ayrıca, beyler siyasi, ekonomik ve askeri güçlerinin yanı sıra malikânelerinde yaşayan insanları yargılama yetkisine de sahipti. Çünkü merkezi yönetimin olmadığı bu dönemde kraliyet mahkemeleri de ortadan kalkmıştı.² Elleriindeki bu güçleri sonuna kadar kullanan senyörlerin, yanlarında çalıştırdıkları ve serf olarak adlandırılan topraksız köylülerin üzerindeki tahakkümleri son derece güçlüydü. Serfler, beylerin topraklarında çalışmanın dışında, onların buyuracağı her türlü angarya işi de yapmak zorundaydılar.

Feodal dönemde Papalık kurumunun etkinliği de özellikle dikkate değerdi. Skolastik düşüncenin hâkim olduğu bu düzende, din adamlarının, diğer bir deyişle ruhban sınıfının prestiji oldukça yüksekti. Merkezi yönetim anlayışının kayb olduğu bu konjonktürde, Katolik Kilisesi, etkinliği tüm Hristiyan dünyasına yayılmış olan tek örgüt konumundaydı. Senyörlerin, feodal düzen dâhilinde bir nevi ortakları olarak değerlendirdikleri Kilise'ye yaptıkları bağışlar sayesinde, bu kurum en geniş toprakların sahibi olan unsur haline gelmişti. Batı Avrupa topraklarının üçte biri ile yarısı arasında bir bölümü doğrudan Kilise'nin kontrolündeydi.³ Kilise'nin elinde bulunan bu topraklarda, diğer feodal bölgelerde söz konusu olan uygulamalar da yine aynen geçerliydi. Toprağın sahibinin Katolik ya da laik olması üretim ilişkilerinde herhangi bir farklılığa sebep olmamaktaydı.⁴

Feodal toplumda, senyörler, serfler ve ruhbanlarla birlikte, savaşçılar ve zanaatkarlar farklı toplumsal gruplar olarak varlıklarını sürdürüyorlardı. 11. yüzyılla birlikte ise, tüccarlar yeni ve güçlü bir zümre olarak ortaya çıkmıştır. Aslında, gayet tabii ki, ticaret yapan insanlar eski dönemlerden beri vardı. Fakat, tüccar sınıfı bu yeni dönemde, eskiye göre iki önemli tarihsel gelişmenin etkisiyle daha büyük bir zenginleşme olanağına sahip olmuştur. Bu gelişmelerden birincisi, 10. yüzyılda tarım alanında yeni tekniklerin kullanılmaya başlamasıyla tarımsal verimliliğin ve ürünlerin çeşitliliğinin artmasıdır. Bu gelişme, doğal olarak, ticaretin de önemli düzeyde büyümesine, gelişmesine vesile olmuştur. İkinci ve ticaret yapan sınıfın zenginleşmesine daha da fazla katkıda bulunan gelişme ise, Kilise'nin organizatörlüğünde Doğu ülkeleri üzerine düzenlenen Haçlı Seferleri'ydü. Haçlı Seferleri'nin dini içeriği yadsınamazsa da bu seferlerin düzenlenmesinde dini güdülerin ekonomik amaçların yanında marjinal kaldığını belirtmek gereklidir. Haçlı Seferleri'ni başlatan asıl sebep, Avrupa'daki güç sosyo-ekonomik koşullar altında ezilen kitlelerin Doğu'nun zenginliğini paylaşma arzularıydı. Bu durum din adamlarının da işine gelmiş ve hüküm sürebileceği toprak parçaları ne kadar geniş olursa, zenginliğinin o derece artacağına bilincinde olan Kilise'yi harekete geçirerek Haçlı

² Murat Özyüksel, *Feodalite ve Osmanlı Toplumuna*, 2007, İstanbul: Derin Yayınları, s. 51-52.

³ Leo Huberman, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla* (Murat Belge, çev.), 1995, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 23.

⁴ Özyüksel, a.g.e., s. 57-58.

Seferleri'nin başlamasına vesile olmuştur.⁵ Dikkat çekici olan, yukarıda yapılan analize uygun biçimde, bu seferlere savaşçılarla birlikte çok sayıda tüccarın da katılmış olmasıdır. Haçlı ordularıyla birlikte uzak coğrafyalara kadar giden tüccarlar, bu seyahatleri sayesinde yeni dünyaları tanıma fırsatını bulmuş ve Doğu toplumlarıyla iletişime geçerek ticaret ağlarını genişletme olanağını yakalamışlardır. Akdeniz yolunu Avrupalılara tekrardan açan Haçlı Seferleri, ticaretle uğraşan orta sınıfların hem ufkunu hem de servetlerini geliştirmiştir.⁶

Ticaretin canlanması toplum yaşamında da bazı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu değişikliklerin en önemlisi ise ekonomik aktivitenin tarımın tekelinde olmaktan çıkması ve feodaliteye karşı kent yaşamının da ticaretin yoğun olduğu bölgelerde yavaş yavaş gelişmeye başlamasıdır. Kentler Latince'den gelen Burg adını alarak, kırsal kasabalar görüntüsünde olan eski tip kentlerden farklı bir formatta yeniden doğmuştur. Burg'da oturan, soylu olmayan, savaşmayan, ruhbanlık yapmayan ya da zanaat işiyle uğraşmayan, geçimini ticaret yaparak kazanan insanlar ise "burjuva" olarak adlandırılmıştır. Böylece, 11. yüzyıla gelindiğinde, henüz dünyayı değiştirecek bir güce sahip değilse de burjuvazi artık oluşmuştur.⁷ İzleyen dönemlerde burjuvazi tedrici bir gelişme içinde olacaktır. Özellikle 15. ve 16. yüzyıllardan başlayarak, İngiltere başta olmak üzere, belirli Avrupa ülkelerinde ciddi bir kapitalistleşme sürecine girilmiş ve burjuvazinin hızla güçlenmesine tanık olunmuştur.

Coğrafi keşifler sonucu denizaşırı bölgelerin ve yeni ticaret yollarının kapitalist Avrupa güçlerinin etkisi altına girmesi, burjuvazinin ekonomik açıdan güçlenmesine ivme kazandıran en önemli etkidir. Coğrafi keşiflerin yolunu açan unsur, Haçlı Seferleri'nin kıtalararası ticareti canlandırması ve farklı bölgelerin zenginliklerinin Avrupa'ya taşınmasının, burjuvaziyi bu ticaret ağına yeni bölgeleri katmak yönünde teşvik etmesi olmuştur. Ayrıca, Avrupa ticaretinin merkezi haline gelen Venedik'in ve Doğu Akdeniz yolunu ellerinde tutan Türklerin ticari tekelini kırmak isteği de yine keşif çalışmalarının önemli bir sebebiydi. Bu minvalde başlayan ve meyvelerini 1492'de Amerika kıtasının, 1497'de Ümit Burnu'nun keşfiyle veren çalışmalar, izleyen dönemlerde de artarak devam etmiştir. Keşfedilen ve zapt edilen Kuzey ve Güney Amerika kıtaları, Karayipler ve Afrika kıyıları gibi bölgelerin yeraltı zenginliklerinin yağmalanarak Avrupa kıtasına getirilmesi, aynı zamanda, Avrupa sömürgeciliğinin de ilk örneklerini ortaya koymuştur. İspanya ve Portekiz ile başlamış olan sömürgeci politikalar, İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi Kuzeybatı Avrupa ülkelerinin katılımıyla daha organize ve işlevsel biçimde devam etmiştir. İspanya ve Portekiz'in yağmacılık olarak değerlendirip buna göre uyguladıkları sömürge politikaları, Kuzeybatı Avrupa ülkeleri tarafından bir ticaret işi olarak görülmüş ve sistematik bir bakış açısıyla sürdürülmüştür.⁸ Böylece, bu ülkeler ve onların tüccar sınıfları yeni dünyaların kaynaklarını, özellikle de altın ve gümüş madenlerini ülkelerine taşıyarak ciddi sermaye birikimleri sağlamışlardır.

Denizaşırı bölgelerden aktarılan zenginlik bir taraftan ticaret burjuvazisini ekonomik açıdan çok güçlendirirken, diğer taraftan Avrupa piyasalarında ciddi bir enflasyona sebep olarak, kârları fiyatlarla aynı oranda yükselmeyen ve böylece reel gelirleri düşen toprak sahiplerini zor duruma sokmuştu. Zenginliğin ölçüsü feodal dönemde sadece toprak iken, ticaretin gelişimi (bu noktada ticaret artık fetih, yağmacılık, korsanlık gibi faaliyetleri de içeren geniş bir anlamda algılanmalıdır), bu dönemde, parasal gücü yeni bir servet çeşidi olarak ortaya çıkarmıştı ki,

⁵ Ibid., s. 65.

⁶ Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih*, 2009, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 16.

⁷ Ibid., s. 16-17.

⁸ Ibid., s. 62-63.

parasal güç de burjuvazide yeterince vardı.⁹ Sahip olduğu finansal olanaklar, burjuvazinin, ekonomik gücüne denk bir siyasi güç arayışına girmesi ve bu yönde mücadeleye başlaması sonucunu doğuracak, feodaliteye karşı verilen bu güç mücadelesinde de burjuva sınıfının temel dayanağı olacaktır. Bu gidişat, Avrupa’da feodal düzenin sarsılması ve atomize iktidar biçimlerinin yerine merkezi yönetim anlayışlarının güçlenmesi sürecini de beraberinde getirecektir. Çünkü, kapitalizmin ortaya çıkışı kent-merkezli ekonomik sistemden ulus-merkezli ekonomik sisteme geçişi gerektirmiştir.¹⁰ Yine bu sürecin bir getirisi olarak, burjuvazi sağladığı sermaye birikimini kullanmak için yeni yatırım alanları arayışına girecektir ki, Sanayi Devrimi’ne giden yolu açan başlıca unsur da budur. Sanayi burjuvazisi olarak ortaya çıkacak olan grup, aslında yatırımlarını imalat sektörüne kaydıran ticaret burjuvazisinden başkası değildir. Orta sınıfların hızla artan maddi gücü Sanayi Devrimi’ni mümkün kılan faktörlerin en önemlisi olmuştur.

Burjuvazinin, fikri ve dinsel alanda yeni doğan akımlardan faydalanmadaki yeteneği de Sanayi Devrimi’nin gerçekleştirilebilmesinde kilit rol oynamıştır. Rönesans ve Reform gibi yenilik hareketlerinin, değişmez sanılan bir statükoda değişimi sağlamayı amaçlayan burjuvazi tarafından sahiplenilmesi ve kendi çıkarları doğrultusunda kullanılmasının bu devrimin başarılması noktasındaki etkisi kayda değerdir. Rönesans hareketinin felsefe, kültür ve sanat alanında getirdiği yeniliklerle düşüncenin görece özgürleşmesi süreci başlamış, bu da zaman içerisinde, aristokratik iktidarlara meşruiyet sağlayan “doğuştan gelen yönetme yeteneği” fikrinin eleştirilmesine kadar varmıştır. Böylece, bu hareketin düşünüş biçimi burjuvaziye toplumsal hâkimiyetini kurma mücadelesinde temel bir entelektüel altyapı sağlamıştır. Bununla birlikte, burjuvazinin Rönesans hareketiyle olan ilişkisi karşılıklı yarar sağlayan bir nitelikte tezahür etmiştir. Burjuvazi hem bu yenilik hareketlerinin değişim arayışlarını kendi fikriyatına uydurarak desteklemiş ve bu minvalde ekonomik ve siyasi gücünü artırabilmiştir hem de kendisinden fayda sağladığı bu akımın Avrupa kıtası düzeyinde popülarite kazanmasına, toplumsal taban sağlamasına önayak olmuştur. Rönesans değerleri yerellikten kurtularak sınır tanımayan boyutlara ulaşabildiyse, bu başarıda burjuvazinin payı yadsınamayacak kadar büyüktür.

Reform hareketinin, burjuvazinin toplumda başat sınıf haline gelişine, dolayısıyla Sanayi Devrimi’ne etkisi de en az Rönesans’ınki kadardır. Reform, Alman keşiş Martin Luther’in Katolik Kilisesi’nin din ticareti yapan bir kurum haline gelmesi ve böylece aşırı zenginleşmesine karşı çıkışıyla başlayan bir protesto hareketidir. Bu protesto hareketi 1517’de, Luther’in, Papalığın cennet için bir giriş belgesi olarak tasarlanan günah bağışlama senetlerini yani endüljansları satmaya başlatmasını eleştiren bir bildiri kaleme alması ve bunu Wittenberg’deki kilisesinin kapısına asmasıyla başlamıştır.¹¹ Bu girişim kısa zamanda çok taraftar toplamış ve konuyla ilgili tartışma Avrupa’nın farklı bölgelerine kadar yayılmıştır. Dinsel aristokrasinin gücünü kırmak ve üzerlerindeki baskısını azaltmak isteyen krallar ve burjuva çevrelerin de desteğiyle Luther’in düşünceleri kısa zamanda ciddi bir siyasi ağırlık kazanacaktır. Katolik Kilisesi tarafından 1520’de aforoz edilen Luther de fikirlerini savunabilmek adına, düşünüşüne, kendisini destekleyen kesimlerin hoşuna gidecek biçimleri vermiş, böylece burjuvazinin Papalığı elimine ederek ulusal monarşileri kurma amacına hizmet

⁹ Huberman, a.g.e., s. 47.

¹⁰ Oral Sander, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e*, 2000, Ankara: İmge Kitabevi, s. 83.

¹¹ Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, 2010, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 318.

etmiştir.¹² Bu süreç, Hristiyanlığın yeni bir mezhebi olarak Protestanlığın doğuşuna kadar varacaktır.

Katolik inancın, dünyevi işleri ikinci plana alan, ticari işlerle ilgilenmeyi ruhun güvenliğini tehlikeye atacak bir eylem olarak gören¹³ asketik yaklaşımının aksine, Protestanlık mezhebinin Hristiyanları ekonomik yaşama etkin bir biçimde katılmaya teşvik ediyor ve bunu erdemli davranış tarzı olarak değerlendiriyor oluşu, Protestanlığın gelişimiyle kapitalizmin güçlenişi arasında doğru orantılı bir ilişki kurmuştur. Gerçekten de Protestanlığın, Kalvinizm başta olmak üzere, Methodizm, Pietizm ve Baptizm gibi çeşitli kolları, Katolik asketizminin dünya nimetlerinden uzaklaşmayı öngören yaklaşımının yerine materyalist bir bakış açısını koymakta ve akılcı, faydacı bir anlayışın temsilciliğini yapmaktaydı. Protestan düşünceye göre, inançlı bir Hristiyan, bir başkasına zarar vermediği takdirde olabildiğince zengin olmaktan korkmamalıydı, çünkü eğer bu zenginliği reddederse mesleğinin amaçlarından birine ters düşmüş ve Tanrı'nın vekili olma şansını kaybetmiş olacaktır.¹⁴ Yani, Protestan inanç biçimleri, kâr edebilmeyi ve sonucunda maddi zenginlik sağlayabilmeyi Tanrı'nın inayeti olarak değerlendirerek dünyevi işlere dinsel bir karakter kazandırmakta, kapitalizmin özü olan sermaye birikimi arayışını bizzat Hristiyanlığa referansla tanımlamaktaydılar. Bu bakımdan, Protestanlık mezhebi Hristiyanlığın burjuva yorumu, dünyevileştirilmiş versiyonu gibi bir niteliğe sahipti. Protestanlık bu niteliğiyle, burjuvazi ve ulusal monarşilerin bir tarafta, feodal beyler ve dinsel aristokrasinin diğer tarafta olduğu güç mücadelesinde, değişimi başarmaya çalışan güçlerin rehberi olacak, aynı zamanda Avrupa devletlerinin, burjuvazinin çıkarları çerçevesinde uygulamaya koyduğu merkantilist ekonomi politikalarını meşrulaştırıcı bir görev de görecekti. Önünü önemli oranda Protestan ahlâk anlayışının açtığı ekonomik yaklaşımlar Aydınlanma Çağı'nda ifadesini laissez-faire (bırakınız yapsınlar) politikalarında bulmuş ve liberal ekonomi politikası olarak 18. yüzyılın ortalarına doğru tam olarak temellerine oturmuştur. Sanayi Devrimi'ne geçişi kolaylaştıran moral ve ideolojik ortam da böylece kurulmuştur.

Diğer taraftan, tıp bilimindeki buluşların ve uygulanmaya başlanan yeni tekniklerin bir sonucu olarak, 16. yüzyılda Avrupa kıtasında nüfus hızlı biçimde artmıştı. Bu artış, 17. yüzyılda yaşanan çeşitli kıtlıklar, salgın hastalıklar ve Otuz Yıl Savaşları gibi uzun ve kıyıcı uluslararası çatışmaların etkisiyle bir süre için tekrardan durağanlaşmışsa da 18. yüzyılın başlamasıyla büyük ivme kazanarak devam etmişti. Örnek vermek gerekirse, sadece 1700-1750 yılları arasında, Avrupa nüfusu yüzde 30'dan fazla bir oranda büyümüştü. Bu nüfus artışı tüketim malı ihtiyacını da artırmış, üretilecek maddeleri satın almaya hazır böylesi bir pazarın varlığı da burjuvaziyi imalat sektörüne yatırım yapma yönünde teşvik etmişti. Ayrıca, ticaret burjuvazisinin gücünün arttığı yeni ekonomik konjonktür dâhilinde, feodalitenin zayıflamasına paralel olarak köylerde yaşayan kitleler de ticaret merkezlerine göç ederek kent nüfuslarının daha da artmasına sebep olmuşlardı. Yaşamak için, asgari ücretler karşılığında emeklerini satmaktan başka çareleri olmayan bu insanlar tarihteki ilk sanayi işçileri olarak proleter sınıfı temsil etmeye başlayacaklardı. Onların varlığı sayesinde, Sanayi Devrimi için hayati önemi olan emek gücü de hazır hale gelmiş olacaktı.

¹² Ibid., s. 320.

¹³ Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri* (Şadan Karadeniz, çev.), 2009, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 94.

¹⁴ Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, 2005, New York: Routledge, s. 108.

Tüm bu sayılan unsurların 18. yüzyılın bilimsel gelişmeleriyle birleşmesi ve başarılı teknolojik atılımların üretim alanına aktarılması Sanayi Devrimi'ni ortaya çıkaracaktır. Sanayi Devrimi, basit el aletlerinin yerini yeni geliştirilmiş makinelerin, insan/hayvan gücünün yerini ise buhar gücüne dayalı alternatif enerji kaynaklarının almaya başlamasıyla doğan bir süreçtir ve bu yeniliklerin üzerine bir fabrika sisteminin ve bu sisteme uygun bir toplumsal iş bölümünün kurulmasıyla devam etmiştir. Bu yapısal değişim, ilk olarak tekstil alanında yeni tip dokuma tezgahlarının üretim sürecine sokulmasıyla kendisini göstermiş, sonrasında ise diğer sektörlerde hızla sıçramıştır. Böylece ekonomik aktivite önceleri tarım, ticaret ve küçük el sanatlarıyla sınırlıyken, bu tarihsel aşamanın yaşanmasıyla, sanayi sektörü ekonomik yaşamın temel bileşeni haline gelmiş ve toplumsal formasyonu yeniden belirlemeye başlamıştır.

Feodaliteye dayanan Eski Düzen'e (Ancien Régime) son ve öldürücü darbeyi vuran ise, başlangıç tarihi Sanayi Devrimi'nin ilk aşamalarına denk gelen Fransız Devrimi olmuştur. Zira Fransız Devrimi sürecinde, burjuvazinin önderliği altındaki halk kitlelerinin toplumun ayrıcalıklı kesimlerine karşı başlattığı mücadele 1789 yılında sonuca ulaşarak, aristokrasinin yönetimdeki etkinliğini kesin biçimde sona erdirmiş ve burjuvazinin hâkimi olduğu Ulusal Meclis'in Fransa'da ipleri ele almasını sağlamıştır. İzleyen dönemlerde ise, sadece Fransa'da değil, Napolyon ordularının fethettiği her yerde feodalitenin sonu gelmiş, burjuvazinin gücü ise alabildiğine artmıştır. Fransız Devrimi sonrasında Avrupa, dolayısıyla da dünya tarihi burjuvazinin etkinliği bağlamında şekillenmeye başlayacaktır. Bu etkinlik sanayileşme süreciyle birlikte artarak devam edecek ve tarıma dayalı statik toplumun yerini, önemli ölçüde sanayiye dayanan dinamik bir yapının almasıyla belirli Avrupa ülkelerinin çehresini hızla değiştirecektir.¹⁵

Bununla birlikte, Sanayi Devrimi'nin ilk aşamalarında, insanlar devrim olarak adlandırılabilir bir süreç yaşadıklarının, doğal olarak, farkında değillerdi. Üretim biçimlerinde meydana gelen değişimlerin dünya sosyo-ekonomik tarihi üzerinde yapacağı etkilerin ciddiyeti henüz kestirilememekteydi. Öyle ki, Sanayi Devrimi kavramının bilimsel literatüre girişi bile, sürecin başlamasından bir yüzyıl sonra olmuştu. 1884'te Arnold Toynbee'nin yazdığı *Lectures on the Industrial Revolution in England*¹⁶ adlı eserde, Sanayi Devrimi'nin salt teknik bir gelişim olarak değil, aynı zamanda bir ilişkiler dizisi olarak ele alınması, Sanayi Devrimi'nin çağı değiştiren bir olgu anlamında ilk kullanılışıdır.

Sanayi Devrimi iki aşamalı olarak gerçekleşmiş bir tarihsel olgudur. Buna göre, Sanayi Devrimi'nin ilk aşaması 18. yüzyılın ortalarından 1870'lerin başına kadar süren dönemi kapsarken, ikinci aşaması bu tarihten Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemi ifade etmektedir. Bu dönemler arasında ayırım yapılarak iki farklı aşamadan bahsedilmesinin sebebi, söz konusu dönemlerin hammadde, enerji kaynakları ve üretilen mallar bakımından birbirinden farklılık arz etmesidir. Sanayi Devrimi'nin ilk aşamasında gerçekleşen, demir ve kömürün başlıca hammadde ve enerji kaynağı olarak kullanıldıkları bir makineleşme süreciydi.¹⁷ Makine kullanımının yaygınlaşması sonucunda ilk fabrika yapıları ortaya çıkmış ve yeni mallar üretilmeye başlanmış, bu arada hem askeri teknoloji hem de ulaşım ağı önemli düzeyde gelişmişti. İkinci aşamada ise, kömür ve demirle birlikte, çelik, elektrik, petrol ve kimyasal maddeler de hammadde ve enerji kaynağı olarak yoğun biçimde üretim sürecine sokuldu. Aynı zamanda, devletin tüm olanaklarıyla desteklediği geniş çaplı girişimler, tröstler ve karteller

¹⁵ Ateş, a.g.e., s. 199.

¹⁶ Arnold Toynbee, *Lectures on the Industrial Revolution in England*, 2011, New York: Cambridge University Press.

¹⁷ Sander, a.g.e., s. 187.

ekonomik sisteme egemen hale gelerek yeni ve kitle halinde mal üretiminin önünü açtı. Fabrikaların büyümesi ve kentsel alanlara yığılması kırsaldan kentlere olan göçü daha da yoğunlaştırdı. Söz konusu göç faktörü, tıp bilimindeki yeni buluşların sağladığı doğum oranının artması/ölüm oranının azalması süreciyle birleşince kentlerin nüfusu inanılmaz bir yükseliş gösterdi. Örnek vermek gerekirse, 1871’de tüm dünyada nüfusu 1 milyonu aşan kentler yalnızca Paris ve Londra iken, 1900’de bunlara Berlin, Viyana, St. Petersburg, New York, Chicago, Philadelphia, Tokyo, Kalküta ve Osaka da eklenmişti.¹⁸

Sanayileşme Devrimi’nin etkide bulunduğu her bölgede öncelikle iki sektör güçlenmiştir: ulaşım ve bankacılık sektörleri. Sanayi Devrimi’nin ilk aşamasında ulaşım ağlarının çok geliştiği yukarıda belirtilmişti. Fakat ikinci aşama, ulaşım alanında ilk aşamayı bile geride bırakacak kadar görkemli bir gelişime sahne oldu. Demiryolları alabildiğine fazlalaştı, önemli kanallar su yolları açıldı, böylece ulaşım ağları çok daha gelişmiş ve komplike bir yapıya kavuştu. Bu gelişim, hiç şüphesiz ki, hammaddenin ve işgücünün üretim tesislerine ve üretilen malın pazarlara hızlıca ulaştırılabilmesi için elzemdi. Diğer bir zorunluluk ise yüksek miktarda paraların değer kazanabileceği, alınıp satılabileceği bir sistemin kurulmasıydı. Paranın bu formatta kullanımı insanlığın aşına olmadığı bir olgu değilse de, sanayileşmenin sağladığı büyük sermaye birikimleri, bu girişimlerin tefecilik boyutundan çıkarılarak sistematik bir organizasyona oturtulmasını zorunlu kılmıştı. Bu ihtiyacın bir sonucu olarak hızlı bir gelişim içine giren bankacılık sektörü sanayileşmenin gerektirdiği sermaye piyasasını ortaya çıkarmıştı. İrili ufaklı sanayi girişimcilerine kredi sağlayan kurumlar olan bankaların bazı belli başlıları, serbest piyasa kapitalizminin 1870’den sonra tekeli kapitalizme dönüşmesiyle eşzamanlı olarak, iyice güçlenecek ve sanayi tekelinin yanı sıra bir de bankacılık tekeli kurulmasını sağlayacaktı. Böylece her sanayi ülkesinde banka ve sanayi sermayeleri iç içe geçerek finans kapital adı verilen para tröstleri oluşmaya başladı.

Büyük kapitalist işletmeler arasındaki kıyasıya rekabet ortamında, sanayi tesisleri için ucuz hammadde ve işgücü arayışı ve üretilecek mallar için geniş pazarlar bulma ihtiyacı Avrupa devletlerini sömürgeci politikalarını yoğunlaştırmaya itti. Zaten sağlanan sermaye birikiminin yeni yatırım alanlarına aktarılması gerekiyordu ki, kapitalizmin doğası tam da buydu: birikimin daha fazla birikim yapmayı teşvik etmesi.¹⁹ Bu sebeplerle, 1800’lerin ikinci yarısı ama özellikle de 1870 sonrası tam bir sömürgecilik yarışına tanıklık etti. Afrika’nın tümü, Çin-Hindi Yarımadası ve Çin Limanları, Avustralya ve Osmanlı topraklarını da kapsayan Akdeniz havzası sanayici Avrupa ülkelerinin eline geçti. Bu hızlı sömürgeleştirme politikaları 1884-1885 yıllarında Berlin’de toplanan uluslararası bir konferansla devletlerarası düzlemde sistematik hale de getirildi. Buna göre, sömürgeleştirmede “fiili işgal” ilkesi benimsenerek devletlerin herhangi bir kara parçasında egemenlik hakkı iddia edebilmeleri için o bölgeleri askeri olarak denetim altına almaları gerektiği kararı alındı. Bu kararın doğal sonucu olarak da sömürgeci ülkeler gözlerine kestirdikleri bölgeleri hızla işgal etmeye başladılar. Böylece bu tarihlere kadar genelde kıyı bölgelerde kalan sömürgecilik hareketleri kıtaların iç kısımlarını da kapsayacak ölçüde genişledi.²⁰ Türkiye ve Çin’in iç bölgeleri haricinde, sömürgeleştirilmeyen Avrupa-dışı bölge neredeyse kalmadı. Rus devrimci Vladimir Lenin’in vurguladığı gibi, kapitalizm

¹⁸ Ibid., s. 192-193.

¹⁹ Huberman, a.g.e., 279.

²⁰ Sander, a.g.e., 205.

sınırlarını aşmış ve emperyalizm aşamasına ulaşmış, dünya kapitalist birlikler tarafından tam olarak paylaşılmıştı.²¹

Sömürgecilik hareketleri, tahmin edilebileceği gibi, yoğun şiddet politikalarına dayanmaktaydı. Sömürge bölgeler, metropol olarak adlandırılan sömürgeci ülkelere zaten siyasi olarak bağımlıydı, doğrudan bu ülkelerin başkentlerinde alınan kararlarla yönetilmekteydiler. Sömürgeci ülkeler de maksimum kâra ulaşabilmek için hâkimiyet kurdukları bölgelerin yeraltı-yerüstü tüm kaynaklarını sonuna kadar kullanmakta, bu süreçte bu bölgelerin yerli halklarını çok ağır koşullarda ve son derece düşük ücretler karşılığında çalışmaya zorlamaktaydılar. Bu durumu meşrulaştırmak için de bir ırksal eşitsizlik argümanından faydalanılmakta, Avrupa ülkelerinin geri kalmış bölge ve halklara medeniyet götürdüğü vurgulanmaktaydı. Bu argümanın İngiliz sömürgecilik terminolojisinde adı Beyaz Adamın Yüğü (White Man's Burden), Fransızlarda ise Uygarlaşırma Görevi (Mission Civilisatrice) idi. Fakat gerçekte, kullanılan yöntemler son derece acımasızdı. Medeniyet götürmek şöyle dursun, Leo Huberman'ın deyimiyle "eli temiz kalmış tek emperyalist ülke yoktu."²² Bununla birlikte, sömürgecilik politikaları sanayi ülkelerinin ekonomilerine gerçekten büyük faydalar sağlamaktaydı. Sanayici ülkeler ekonomilerini önemli ölçüde sömürgeledeki faaliyetlerine dayandırmışlardı. Örnek vermek gerekirse, 1865 yılında İngiltere'nin toplam yatırımlarının %4,5'i yurtdışına gerçekleştirilmişken, 1910-13 periyoduna gelindiğinde bu oran dramatik bir artış göstererek %75'e fırlamıştı.²³

Sanayi Devrimi'nin ikinci aşamasının ayırt edici bir diğeryönü sömürgeci ülkelerin sayısındaki artışı. Sömürge politikaları, önceki dönemde sadece İngiltere, Fransa ve Hollanda tarafından yürütülürken, bu yeni dönemde Almanya, İtalya, Belçika, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Japonya da uluslararası sömürü düzeninin önemli aktörleri olarak ortaya çıkmışlardı. Rusya da bu dönemde yayılcı politikalarını en üst düzeyde sürdürüyordu fakat Sanayi Devrimi'ni yaşamamış bir ülke olarak Rusya için söz konusu olan denizaşırı bölgeleri sömürgeleştirmek değildi; Rusya bu aşamaya erişememişti. Fakat yine de Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde, Pasifik'e kadar tüm Sibiryaya ve Afganistan'a kadar tüm Orta Asya bölgesini imparatorluk topraklarına katmayı başarmıştı. Aynı dönemde İngiltere, Kanada'yı ve onunla birlikte Bahama Adaları, Jamaika ve Honduras'ı, Hindistan'ı ve Batı Hint Adaları'nı, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı, Afrika'da Mısır, Sudan, Nijerya, Rodezya ve Güney Afrika başta olmak üzere geniş toprak parçalarını, ayrıca Cebelitarık Boğazı, Süveyş Kanalı ve Kızıldeniz çıkışını, Fransa Kuzey ve Batı Afrika'nın önemli bir bölümünü, Çin-Hindi Yarımadası'nın tümünü ve Madagaskar başta olmak üzere Pasifik'teki ve Hint Okyanusu'ndaki bazı adaları, Almanya Togo, Kamerun, Doğu Afrika ve Güneybatı Afrika'yı ve Pasifik'te geniş bir adalar zincirini, Hollanda Borneo Adası'nın bir kısmını ve Sumatra Adası'nın tümünü, İtalya Libya, Etiyopya ve İtalyan Somalisi'ni, Belçika Kongo'yu, ABD Orta Amerika ve Pasifik'te belirli bölgeleri, Japonya ise Formosa Adası ve Kore'yi ele geçirmişti.²⁴

Günümüz dünyasında, en ileri derecede sanayileşmiş ülkeler Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Kanada'yı içeren Kuzey Amerika ülkeleriyle, Almanya, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere kimi Avrupa ülkeleridir. Bu ülkelerle denk hatta bazılarında üstün bir sanayileşme seviyesine sahip diğeryöneye bir ileri ülke ise Japonya'dır. Japonya'nın ayrııcı özelliği, ilk iki ülkeler

²¹ V. I. Lenin, *Imperialism: The Highest Stage of Capitalism*, 1999, Sydney: Resistance Books, s. 75-77.

²² Huberman, a.g.e., s. 282.

²³ Fuat Ercan, *Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik*, 2001, İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 67.

²⁴ Ateş, a.g.e., s. 357-358.

grubu gibi Kuzey Atlantik coğrafyasında bulunmaması, Batı ülkeleri tarafından Uzak Doğu olarak nitelenen Pasifik bölgesinde konumlanmış olmasıdır.

Coğrafi farklılık bir tarafa bırakılırsa, “gelişmiş” sıfatıyla nitelenen bu ülkeler diğer birçok yönden birbirlerine benzerdirler. Öncelikle, bu ülkelerin tamamı her çeşit sanayi maddesini üretebilecek güçlü teknolojik altyapılara sahiptir. Zira bu ülkeler Üçüncü Sanayi Devrimi olarak da bilinen küreselleşme sürecinde ağır endüstrilerden daha hassas teknolojilere dayalı üretime, yani Bilgi Çağı’na doğru bir geçişi başarıyla yerine getirmişlerdir. Bu sayede, az gelişmiş ülkeler uluslararası ekonomik iş bölümünde kendi üstlerine düşen ikincil rolü yerine getirecek ölçüde daha sınırlı ve harcıalem mallar üretimine yoğunlaşırken, sanayileşmiş ülkelerin ciddi altyapı yatırımı ve uzmanlık bilgisi gerektiren gelişmiş ürünleri üretebilecek kapasiteleri ve uluslararası ekonominin kurallarını koyma güçleri vardır.²⁵ Bu ülkelerin, uluslararası ölçekte işlem yapan ve çok-uluslu şirketler olarak adlandırılan firmaları, üretimdeki emek maliyetini düşürmek adına üretim tesislerini, kendi ülkelerinin sınırları dışına, dünyanın çeşitli bölgelerine de kurabilmektedirler. Fakat bu üretim tesisleri farklı ülkelerde de olsa, üretim sonucu oluşan kârda aslan payı tartışmasız biçimde bu firmaların ve dolayısıyla da onların ana merkezleri olan sanayileşmiş ülkelerin olmaktadır.

Bu içsel ve dışsal avantajların etkisiyle, sanayileşmiş ülkeler dünyanın en güçlü ekonomik birimleri olma özelliğini haizdirler. Ekonomik hacim açısından en önde gelen devletler olan sanayileşmiş ülkeler, kişi başına düşen milli gelir bakımından da yine en üst sıralarda bulunmaktadır. Küresel ekonomik düzenin bir sonucu olarak yurtdışından sağlanan kaynak aktarımı, bu ülkelerin sadece üst kesimlerinin değil, aynı zamanda proleter sınıfının da zenginleşmesini, alt kesimlerin kapitalistlerin bir nevi kâr ortakları haline gelmelerini sağlamıştır. Bu sebeple, bu ülkelerdeki gelir dağılımı da az gelişmiş ülkelere göre oldukça adaletlidir. Bu faktörlerden hareketle sanayileşmenin gelişmiş ülkelerin ekonomik gücünün temeli olduğu hatta onlara gelişmiş sıfatının verilmesine kaynaklık ettiği rahatlıkla söylenebilir. Fakat diğer taraftan, bu ülkelerin sanayileşme safhasına geçişleri de, buraya kadar çizilen tarihsel resimden de anlaşılabilir gibi, ekonomik zenginliklerinin, sermaye birikimlerinin doğrudan sonucudur. Yani sanayileşme, gelişmiş ülkelerin ekonomik güçleri sayesinde eriştikleri bir aşamadır ama aynı zamanda bu ülkelerin bu zenginliklerini kat be kat artıran bir unsur da olmuştur.

Türkiye’nin bu ikinci anlamındaki modernleşme sürecinde nerede durduğunu tespit etmek daha kolay olacaktır. Zira modernleşmenin belirli bir zaman dilimine sabitlenmemiş ve çağdaşlık ile anlam kazanmış versiyonu somut parametrelerden yola çıkılarak anlaşılabilir özelliktedir. Buna göre, Türkiye dünyanın en hacimli ekonomilerinden biri olmasına rağmen hem sanayi üretimi çok yüksek düzeyde değildir hem de ürettiği malların büyük bir kısmı ileri teknoloji gerektirmeyen harcıalem ürünlerdir. Buna paralel olarak, Türkiye’de büyük cari açık ve dış borçlar, düşük kişi başına düşen milli gelir ve gelir dağılımı adaletsizliği gibi bizzat iktisadi nitelikli yapısal sorunlar söz konusudur. Aynı zamanda, çalışmada şimdiye dek anlatıldığı gibi, ülkelerin ekonomik ve sosyal/siyasi gelişmişlikleri arasında da yakın bir ilişki vardır ve önemli ölçüde ekonomik performansının bir sonucu olarak Türkiye’nin demokratik ve siyasi kültürel gelişimi de istenilen seviyede değildir. Bu anlamda, Türkiye modernite kavramının ilk anlamında modern devlet özelliğini yansıtırken, ikinci anlamdaki modernite bağlamında ileri ülkelerle aynı çizgide bulunmamaktadır.

²⁵ Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet*, 2015, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 34.

Sonuç olarak, buraya kadar anlatılanlar ışığında modernliğe geçiş için öncelikle, sanayileşmenin başarılabilmesi, böylece kendine yeten, iyi işleyen bir ekonomik sistemin kurulabilmesi ve genel bir refah seviyesinin yakalanabilmesinin gerekli olduğu açıktır. Fakat modern olmak için sadece ekonomik yönden gelişmek, zenginleşmek yeterli midir? Bir sanayi ülkesi haline gelmek başlı başına modern olmak mı demektir? Yoksa modernliğin bunun dışında da bazı şartları var mıdır? Bu soruya yanıt, şüphesiz ki, şudur: sanayileşmek modern olmanın temeli ve önkoşuludur fakat asla tamamı değildir. Modern toplum olarak adlandırılabilmek için bu ekonomik altyapı üzerine kurgulanacak olan politik, sosyal ve kültürel yapının da son derece büyük öneme sahip olduğu söylenmelidir.

Kaynakça

- ATEŞ, T. (2009). Siyasal Tarih. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ERCAN, F. (2001). Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- HUBERMAN, L. (1995). Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla (Murat Belge, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- KAZGAN, G. (2015). Küreselleşme ve Ulus-Devlet. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KONGAR, E. (2010). Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- LENIN, V. I. (1999). Imperialism: The Highest Stage of Capitalism. Sydney: Resistance Books.
- ÖZYÜKSEL, M. (2007). Feodalite ve Osmanlı Toplumunu. İstanbul: DerinYayınları.
- PIRENNE, H. (2009). Ortaçağ Kentleri (Şadan Karadeniz, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- SANDER, O. (2000). Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e. Ankara: İmge Kitabevi.
- ŞENEL, A. (2010). Siyasal Düşünceler Tarihi. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- TOYNBEE, A. (2011). Lectures on the Industrial Revolution in England. New York: Cambridge University Press.
- WEBER, M. (2005). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. New York: Routledge.

PLATON'A BİR BAKIŞ: TEK VE BÜTÜN BİR RUH MU, ÜÇ AYRI RUH MU?

Yrd. Doç. Dr. Caner ÇİÇEKDAĞI

Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe bölümü

Öz

Platon'un ruh anlayışı felsefe tarihinde oldukça etkili olmuş, birçok teolojik temellendirme ve açıklama da bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Genel kabul Platon'un üç parçalı ama tek bir ruhu kabul ettiği yönündedir. İdealar kuramıyla da uyum içinde geliştirdiği ruhun ölmezliği düşüncesi acaba üç parçalı ama iki parçası ölümlü olan bir ruh anlayışıyla bir çelişki oluşturmakta değil midir? Yine teklik ve bütünlük içinde "bir" ruh mu, yoksa parçalı ve çokluk içinde "üç" ayrı ruh mu çıkmaktadır? Ayrıca ruh ile beden ilişkisinde ruhun bazı parçaları bedeninde de parçaları mıdır, yoksa sadece bedeninde mi parçalarıdır? Bu çalışma bu sorulara yanıt denemesi getirmeyi amaçlayarak günümüzden Antik döneme doğru bir yorum yapacaktır.

Anahtar Kelimeler: Beden, Devlet, Phaidon, Platon, Ruh

Platon'un ruh anlayışı felsefe tarihinde oldukça etkili olmuş, birçok teolojik temellendirme ve açıklama da bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Genel kabul Platon'un üç parçalı ama tek bir ruhu kabul ettiği yönündedir. İdealar kuramıyla da uyum içinde geliştirdiği ruhun ölmezliği düşüncesi acaba üç parçalı ama iki parçası ölümlü olan bir ruh anlayışıyla bir çelişki oluşturmakta değil midir? Yine teklik ve bütünlük içinde "bir" ruh mu, yoksa parçalı ve çokluk içinde "üç" ayrı ruh mu çıkmaktadır?

Homeros'un şiirlerinde ruh, savaşta riske atılan ve ölümlü birlikte kaybedilecek olan bir şey olarak gösterilmiştir. Bu yanıyla can olarak algılanmaktadır. Ancak yine aynı şiirlerde ruh, insanın bedeninden tümüyle ayrıdır ve ölümlü birlikte bedeninde soluk bir hayali olarak yer altı dünyasında seyahat etmeye başlamaktadır. Her durumda insanın ölümlü birlikte ruh bedenden ayrılmaktadır. Bu yüzden canlı ile ölü insanı ayıran şey her durumda ruh olmaktadır. Ayrıca ruhu sadece düşünsel fonksiyonlardan sorumlu bir şey olarak görmek de yanlış olacaktır. Ruh, canlılığı belirleyen bir şey olarak görülmektedir. Homeros'un kullanımında da ruh ölümlü riske atılan şey olunca öncelikle canlılıktan sorumlu olmaktadır (Erhat A. ve A. Kadir: 1975).

Bu nedenle İlyada'da Aşil, savaşırken sürekli ruhunu tehlikeye atmaktadır ve sadece tek bir ruha sahiptir. Yine aynı şiirde canlılar arasında sadece insanların bir ruha sahip olduğu ve onu kaybedebileceğinden söz edilmektedir. Homeros bu eserinde yer altında dolaşan ruhlar arasında diğer canlılardan hiç bahsetmemekte, yalnızca insanları betimlemektedir. Ruhun canlılığı sağlayan temel şey olarak betimlenmiş olmasına rağmen bu sadece insan açısından söz konusudur.

M.Ö. 6. ve 5. yüzyıl Grek düşüncesi ruhun bu şekilde anlaşılmasından sonra evrime uğramıştır. Bu evrim sırasında kaybedilen Homerosçu köken, ruhun düşünceyle olan sıkı bağı ve tehlikeli

durumlarda riske atılan bir şey olmasıdır. Bu dönemlerde günlük konuşmalarda tümüyle canlı olmak anlamında bir kullanıma sahipti ve “ruhlu” sıfatı bu anlamda ve sadece insanlar için değil tüm canlılar için kullanılmaktaydı. Hatta Thales, mıknatısı canlı, yani ruhu olan bir şey olarak görmekteydi. Çünkü ona göre canlıların ayırıcı özelliği kendiliğinden hareket edebilmedir ve mıknatıs da böyle olduğu için “ruhlu”dur. Homeros daha önce yaşamış olmasına rağmen ruhu sadece insanlara ait görürken, 6. yüzyıl ve sonrasında canlı olan her varlığın ruhu olduğu kabul edilmekteydi (Guthrie: 2011).

MÖ 5. yüzyıldaki ruha ilişkin genel görüş, ruhun ölümden sonra daha soluk ve belirsiz olduğu şeklindeydi. Phaidon’da Sokrates’e yaygın bir kanı olan ruhun beden ölümüyle birlikte öleceğine ve maddi bir şey olduğuna inanıp inanmadığı sorulur. Sokrates ise ruhun ölümsüz olduğunu ve yok olmayacağını iddia eder. Bunun arkasından gelen soru ise ruhun ölümden sonra var olmaya devam etmesi halinde hala bazı yetilere ve bilgiye sahip olup olmadığı şeklinde olmuştur. Sokrates ise cevap olarak, ruhun ölümsüz olmakla kalmayıp bedenden ayrıldıktan sonra bazı hakikatleri öğrendiğini söylemiştir (Platon: 2001).

Platon açısından ölümden sonra ruhun var olabilmesi için parçalardan oluşmaması gerekir. Çünkü duyularla algılanan şeyler parçalardan oluşur ve sonunda yok olurlar. Oysa ruh gibi yok olmayan şeyler hem duyuşsal algıyla değil akılla kavranırlar hem de parçalardan oluşmazlar. Bu durumda beden duyuşsal ve yok oluşa tabiyken, ruh akılsal ve yok oluşa tabi olmayan bir şeydir. Platon, ruhu idealarla fenomenler arasında geçici bir varlık statüsüne yerleştirseydi ruhun çeşitli bedenlere göçü sırasında herhangi biri artık son yaşamı olabilirdi ve ruh tam anlamıyla ölümlü olmazdı. Bu nedenle ruhu tam anlamıyla ölümsüz kabul ederek Sokrates’in idamdan sonraki ruhunun ölümsüzlüğü de garantilemek istemiştir.

Platon ruhun bedene göre bilgiye ve akla daha uygun bir varlık olduğunu bu diyalog vasıtasıyla kanıtlamaya çalışmıştır. Beden ve ruh birbiriyle buluştuğunda karşılıklı olarak birbirini etkilemekte ve etkilenmektedirler. Bu durumda tek başlarına kaldıklarında asıl doğaları tam anlamıyla ortaya çıkabilecektir. Ruhun asıl doğası akıl ve düşünme olduğundan bilgelik de ruhun bedenden ve hazlardan kurtulmakla mümkün olabilecektir. Sokrates öncesi anlayışlarda olduğu gibi ruh, can ve canlılık ile bir tutulduğu ve ölüm değil yaşam esas tutulduğu için bir ruh göçü de söz konusudur. Ruh yani canlılık ve hayat ölümsüzdür ve bir şekilde sürer gider. Canlıyı cansızdan ayıran şey ise duyu, algı, düşünme, adalet, cesaret benzeri şeylerdir ve ruh ile beden bu işlevleri karşılıklı paylaşmışlardır.

Platon geleneksel Grek düşüncesindeki gibi bitkiler de dâhil tüm canlılarda duyum ve hareketi sağlayan birer ruhun olduğunu düşünmektedir. Akılsız canlılarda da bu söz konusudur ancak burada ruhu bir zekâ olarak değil, derece farkıyla akıldan yoksun bir canlılık olarak görmek daha uygun olacaktır. Ruhun birinci derecede sorumlu olduğu düşünmektir ancak beden istekleriyle taciz olduğunda ikinci derecede arzu ve hazları da kontrol etmektedir.

Platon Phaidon’da ruhun işlevlerini akılla sınırlamış, haz, inanç gibi psikolojik bir takım görevleri bedene yüklemiştir. Ruhun bu anlamda bir diğer görevi ise bedene efendilik etmek ve onu yönetmektir. Sonuçta bu diyalogda ruhun temel olarak düşünsel, beden ise duyuşsal olmak üzere bölünmüş görevleri görülmektedir. Bedenin tümüyle cansız ve ruhun tümüyle canlılık işlevleri ile donatılması, ruhun tam anlamıyla sorumlu bir varlık olduğu görüşü Platon’un Devlet eserinde ortaya çıkacaktır.

Devlet, Platon'un ruh kuramını bireysel bir statüden toplumsal bir statüye doğru geliştirdiği bir metindir. Devlet'in temel kavramı bir erdem olan adalettir. Toplum içinde adaletli yaşamış olan kişilerin ruhları mutlu olacak, adaletsiz yaşamış kişilerin ruhları ise mutsuz olacaktır (Platon: 1980). Phaidon'da ortaya konan ruhun üçlü bölünmesi burada da sürmekte ama artık toplumun ve devletin ruhu olarak geliştirilmektedir. Düşünsel, entelektüel işlevler ve yöneticilik bilgeliğe sahip olan filozof kral tarafından gerçekleştirilmektedir. Ruhun arzu, öfke, cesaret gibi öğeleri devlette bekçi sınıfına karşılık gelerek işlevini yerine getirmektedir. En alt kısımda yer alan çalışanlar sınıfı ise bedenın iştah kısmına karşılık gelmektedir. Devlet'te açığa çıkan ruh anlayışında artık bedene ait arzu ve iştah gibi görevlerin ruha verildiği görülmektedir. Erdemlerini yerine getiren alt iki sınıfa ait kişilerin ruhları yine ölümsüz ve mutlu olmaya devam edecektir. Bu yönüyle Devlet'in ruh kuramı Phaidon'a göre daha bütünlüklüdür.

Platon çeşitli dönemlerinde geliştirmiş olduğu bu ruh kuramıyla görünüş itibarıyla parçalı bir yapı sergilemiştir. Oysa başta söylendiği üzere parçalı yapıya sahip olan her varlık oluş ve yok oluşa maruz kalmaktadır. Ruh esas olarak bütünsel ve basit ise parçalardan oluşmamalıdır. Platon'un tüm çabası saf akılsal işlevleri dünyevi ihtiyaçlardan ve arzulardan ayırmak üzerine kurgulandığından, beden-ruh düalizmini tam olarak aşamamıştır. Descartes'da olduğu gibi tam bir ayrıma gitmenin doğuracağı farklı tözlerin etkileşimi problemini açığa çıkarmak yerine ruhun yönettiği bir beden ve tözsel olarak ayrılığı olmayan iki varlığın birlikteliğini tercih etmiştir. Bu nedenle bedeni, ruhun aşağıya düşmüş ve akıldan uzaklaşmış bir kopyası veya taklidi olarak görmek daha uygun görünmektedir. Böyle bir yaklaşım sonuçta, üç ayrı ruh yerine tek bir ruhun farklı görünüm ve işlevlerini bütünsel olarak açıklamada daha başarılıdır, çünkü ölümlü olan ruhun diğer iki parçası Devlet'te ortaya konmuş olan kuramda adil olma şartıyla yaşamayı sürdürecektir.

Kaynakça

- Erhat A. ve A. Kadir (1975). İlyada. İstanbul: Sander Yayınları (Üçüncü basım).
- Guthrie, W.K.C. (2011). Yunan Felsefe Tarihi, Sokrates Öncesi İlk Filozoflar ve Pythagorasçılar (Ergün Akça, çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Platon (1980). Devlet (S. Eyüboğlu ve M.A. Cimcoz, çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi (Dördüncü basım).
- Platon (2001). Phaidon (Hamdi Ragıp Atademir, çev.). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

ULUSLARARASI KREDİ DERECELENDİRME KURULUŞLARI: ETKİNLİK VE ÖNEMİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ

Yard. Doç. Dr. Celal KIZILDERE

Öz

Bu çalışmanın amacı, Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının etkinliğini ve önemini teorik olarak değerlendirmektir. Bu bağlamda önce bu kuruluşlar hakkında teorik bilgi verilecek daha sonra ise genelde ülke ekonomileri özelde ise Türkiye Ekonomisi üzerindeki etkileri incelenecektir. Ayrıca eleştirel bir bakışla güvenilirlikleri sorgulanmaya çalışılacaktır.

Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları verdiği notlarla yatırımcıların, yatırımlarının ne derece güvenilir olup- olmadığını ölçer. Dolayısıyla insanlar da kredi derecelendirme kuruluşlarının vermiş olduğu bu notlara göre yatırımlarına yön verirler. Sonuçta da notu yüksek olan ülkeleri tercih ederler. Ancak 2007 başlarında ortaya çıkan ve 2008'de ivme kazanan küresel kriz kredi notu yüksek olan ülkelerin güvenilirliklerini sorgular hale getirmiştir. Çünkü söz konusu ülkelerdeki önemli kuruluşlar ya iflas etmiştir ya da iflasın eşiğine gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kredi Notu, Güvenirlilik, Kredi Derecelendirme Kuruluşları

1017

INTERNATIONAL CREDIT RATING ORGANIZATIONS: A CRITICAL OVERVIEW TO ACTIVITY AND ITS IMPORTANT

Abstract:

The purpose of this study is to evaluate the effectiveness and importance of International Credit Rating Institutions theoretically. In this context, theoretical information about these organizations will be given first and then the effects on the Country's economy in general and on the Turkish economy in particular will be examined. They will also try to question their credibility with a critical view.

With the notes given by international credit rating agencies, investors measure how safe their investment is. Therefore, according to these notes given by credit rating agencies, people will also direct their investments. As a result, they invest in countries with high ratings. However, the global crisis, which emerged in early 2007 and gained momentum in 2008, has questioned the credibility of countries with high credit ratings. Because the important institutions in the country have either gone bankrupt or have come to the brink of bankruptcy.

Keywords: Credit Note, Reliability, Credit Rating Agencies

Giriş

Küresel piyasalar üzerindeki etkileri ve göreceli olarak tartışmalı notları nedeni ile gündeme gelen kredi derecelendirme kuruluşlarının (KDK), 2008 yılındaki mortgage krizinden sonra adları daha fazla duyulmaya başlamıştır. Halen de bu kuruluşların popülerliği devam etmektedir. Çünkü krizden sonra toparlanamayan küresel ekonomideki sorunlar ve vermiş oldukları notların ne derece sağlıklı olduğu noktasındaki tartışmalar ile Avrupa Birliği'ndeki (AB) finansal sıkıntılar henüz bitmemiştir. KDK, istek doğrultusunda ve ücretine mukabil, devletlerin veya şirketlerin para ve sermaye piyasalarındaki rolünü ve etkisini değerlendirmek için risk değerlendirme notu verirler. Ayrıca istek dışında da yatırımcıların faydasını gözetme adına notlandırma yapılabilmektedir. Ancak bu işlemleri yaparken KDK, herhangi bir denetime tabi olmamaları onların güvenilirliklerini sorgular hale getirmiştir. Hele ki yaşanan son küresel krizle birlikte sorun, ciddi bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Kredi derecelendirme kuruluşlarının verdiği notlara bakarak yatırımcılar, yatırımlarına yön verirler. Dolayısıyla da insanlar yüksek nota sahip olan ülkeleri tercih ederler ve o ülkelere yatırım yaparlar. Ancak Amerika kaynaklı küresel kriz bunun her zaman böyle olmayacağını göstermiştir. Çünkü yüksek nota sahip ülkelerdeki önemli kuruluşlar ya iflas etmişlerdir ya da iflasın eşiğine gelmişlerdir. (Tutar, E., Tutar, F ve Eren, M, 2011).

Çalışmada, Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının etkinliği ve önemi teorik olarak değerlendirilecektir. Bu bağlamda önce bu kuruluşlar hakkında teorik bilgi verilecek daha sonra ise genelde ülke ekonomileri özelde ise Türkiye Ekonomisi üzerindeki etkileri incelenecektir. Ayrıca eleştirel bir bakışla güvenilirlikleri sorgulanmaya çalışılacaktır.

1. Literatür

Yapılan geniş kapsamlı bir araştırma sonucunda, konu ile ilgili fazla bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunun ise, gazete makaleleri ve politik notlardan ibaret olduğu ve daha çok 2016 yılını kapsadığı görülmüştür. Ayrıca konuyla ilgili web sayfaları gözden geçirilerek, kapsam genişletilmiştir. Söz konusu çalışmaların bazılarında aşağıda değinilmeye çalışılmıştır.

Tutar, vd, (2011). “Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Rolü, Güvenirlik Açısından Sorgulanması ve Türkiye” adlı çalışmalarında, konuyu kavramsal çerçevede ele alarak, başlıca kredi derecelendirme kuruluşlarına ayrı bir önem vermişlerdir. Verilen notların Türkiye açısından değerlendirmesini yaparak güvenilirliklerini sorgulamışlardır. Sonuçta kesin bulgular olmamakla beraber güvenilir olmadığı kanaatine varmışlardır.

White, (2013), “Kredi Derecelendirme Kuruluşları: Genel Bakış” adlı çalışmasında, Kredi derecelendirme kuruluşlarının (KDK), birçok ülkenin borcu (tahvil) piyasalarında merkezi bir rol oynadığını ifade etmiştir. KDK'nın hangileri olduğunu, finansal krizdeki rollerine değinmiştir.

Ayaz, (2013), “Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşları: Eleştirel Bir Bakış” adlı çalışmada, konuyu teorik çerçevede ele alarak değerlendirme yapmıştır.

Kargı, (2014). “Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Türkiye’nin Kredi Notu Üzerine Bir İnceleme (1998-2013)” adlı çalışmada, yatırım aracı olarak ülkeye giren finansal fonları ele alarak bu fon girişlerinin ülkelere verilen kredi notlarından ne derece etkilendiğini araştırmaya çalışmıştır. Sonuçta, açıklanan notların büyüme üzerine ve ekonomideki diğer değişkenler üzerine pozitif etkisi olduğu bulgusunu elde etmiştir.

Aksoylu, (2016), “Küresel Finansal Kriz Sonrası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarına Genel Bir Bakış” adlı çalışmada, kredi derecelendirme sistemini ve derecelendirme kuruluşlarını kavramsal açıdan ele alarak, küresel finansal krizin ardından kredi derecelendirme kuruluşlarına yöneltilen eleştirileri, yeni düzenlemeleri ve alternatif çözüm arayışlarını tartışmaya çalışmıştır.

Yazıcı, (2016). “Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Önemi ve Denetimi” adlı çalışmada, konuyu teorik çerçevede ele alarak, kredi derecelendirme kuruluşlarının anlam ve önemine değinmiştir. Ayrıca 2008 küresel krizdeki etkinliğinin altını çizmiştir. İlaveten kredi derecelendirme kuruluşları ile ilgili olarak yapılan düzenlemeleri değerlendirmiştir.

Kuru, (2016). “Üç Büyük Kredi Derecelendirme Kuruluşu ve Türkiye” adlı çalışmada konuyu teorik çerçevede alarak, KDK’nın önemine ve Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerine değinmiştir.

2. Teorik Çerçeve

2.1. Kredi Derecelendirme Kavramı ve Gelişimi

Herhangi bir devlet veya kuruluşun hatta bireyin mali zorunluluklarını, zamanında ve tam olarak yerine getirip getirmeyeceğini tahmin etmek için kullanılan bir sistemdir, derecelendirme. Bu sistem derecelendirme yaparken, ilgili birimlerin geçmiş ve bugünkü nitel ve nicel verilerini esas alır. Derecelendirme sonuçları ise kolay anlaşılır olsun diye evrensel uygulamaya sahip olan genel geçer sembollere dönüştürülür. Kısaca derecelendirme (Rating); borçlu devlet, kurum ve kişinin borcunu geri ödeme kabiliyetinin ölçülmesidir (Yazıcı, 2016). Başka bir ifadeye göre ise derecelendirme, borçlunun borç enstrümanlarının anapara faiz vade ve diğer yükümlülüklerini zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirip getirmediğinin tarafsız olarak değerlendirilmesidir (SPK).

Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının, içsel derecelendirme ve dışsal derecelendirme olmak üzere iki farklı tipi bulunmaktadır. Bunlardan dışsal derecelendirme, göreceli olarak büyük firmaların sermaye piyasalarından borçlanabilmesini sağlamak amacı ile KDK tarafından verilen gösterge niteliğindeki nottur. İçsel derecelendirme ise, kendi içsel değerlendirmeleri

sonucunda bankaların, borç talep edenlere verdikleri nottur. Bunun için de bankalar gerektiğinde müşterilerinden ilgili mali tabloları isteme yetkisine sahiptir.

Tarihsel olarak kredi derecelendirme kavramının kökeni, Lewis Tappan tarafından geliştirilen yönteme dayanır. Tapan, Amerika Birleşik Devleti'ndeki (ABD) 1837-1841 dönemini kapsayan yıllarda ekonominin çöküşü ile birlikte şirketler iflas etmiş ve dolayısıyla yükümlülüklerinin yerine getirmekte zorlanmışlardır. Ardından John Moody, 1900'de yatırımcılar için bir broşür çıkarmıştır. 1909'lara geldiğinde ise aynı kişi ilk kez derecelendirme yapmıştır. Şirket borcu için yapılan bu derecelendirmede en yüksekte aşağıya doğru sırasıyla A, B ve C harflerini kullanarak derecelendirme yapmıştır. 1913'de Fitch kurulmuştur. İlk başlarda şirketlerin performanslarını yayınlayan Fitch, 1924'de günümüzde kullanılan üç harfli sistemi piyasaya sürmüştür. Büyük Buhranın ardından 1931 yılında derecelendirmeler artık düzenleyici olarak kullanılmaya başlamıştır. Yapılan değerlendirme sonucu verilen notların resmi olarak kabul görmesinin ardından sonra derecelendirme ABD piyasalarında önemli rol oynamaya başlamıştır. Sonraki yıllarda ise birçok derecelendirme kuruluşu kurulmuştur. Bunlardan en önemlisi 1941'de kurulan Standard and Poor's olmuştur (Tutar, vd, 2011).

3. Derecelendirme Kriterleri

Kredi derecelendirme kuruluşları ilgili tarafları değerlendirirken onların finansal geçmişlerine, şimdiki varlıklarına ve borçlarına bakarak, olabildiğince bütün nitel ve nicel verilerini göz önüne alarak not vermektedirler. Taraflar (Devlet, Şirket, Borç Aracı) değişiklik gösterebilir bile genel olarak ülke riski, sektör riski ve işletme riski kriterlerini göz önünde bulundurlar (Ayaz, 2013).

1020

Bunlardan ülke riski analizi herhangi bir ülkeye borç verirken ve yatırım yaparken dikkate alınması gereken risk unsurlarının genel adıdır. Bu risk, yabancı bir devletin görevlerini yapmadığı ve borç alan ülkedeki borçlu unsurların yükümlülüklerini yerine getirirken karşılaştığı engeller olduğu zamanlarda ortaya çıkar (Hoti, Suhejla ve McAleer Michael). KDK'nın derecelendirme yaparken dikkate aldığı politik risk ve ekonomik risk olmak üzere başlıca iki kriter vardır, ülke riskini değerlendirirken (Ayaz, 2013; Tutar vd, 2011).

Sektör riski, içsel ve dışsal dinamiklerden kaynaklanır. Konjonktürel dalgalanmalar, müşteri koşullarındaki değişimler, Pazar koşulları ve teknolojiye gelişmeler gibi (Blaise Ganguin ve John Bilardello, 2005).

KDK, ilk iki riski analiz ettikten sonra diğer üçüncü risk olan işletme analizine yönelmektedir. Aynı sektörde yer alan farklı işletmeler için analiz yapılırken onların, mevcut durumlarına ve ellerinde buldukları varlıklara göre analiz yaparlar. Bunu yaparken de işletmenin nitel ve nicel tablolarını göz önünde bulundurlar (Meydan, 2010).

Yapılan bütün bu analizlerden sonra elde edilen bulgular kamuoyuyla paylaşılır ve yatırımcılar bilgilendirilerek sonuçlara göre yatırımlarına yön vermeleri sağlanmış olur.

4. Ülke Kredi Notları

Ülke riski, o ülkenin ekonomik, politik ve sosyal yapısına ve yukarıda belirtilen risk unsurları dikkate alınarak belirlenir (Balıkçioğlu, 2013, s. 51). Buna göre göre aşağıdaki tablo 1’de ülke kredi notlarının 2007-2015 yılları arasındaki değişimi verilmiştir. 2008 finansal krizi ve Avrupa bölgesindeki borç krizinin ardından hem gelişmiş hem de gelişmekte olan birçok ülkenin risk profili belirgin bir düzeyde bozulmuştur. 2007 yılının ortalarından itibaren ortalama yabancı para cinsinden ülke notları Moody’s, Standart and Poor’s ve Fitch’in verilerine göre 28 gelişmiş ekonomide AA+ Düzeyinden AA-’ye düşerken gelişmekte olan 68 ülkenin reyting ortalamaları ise benzer düzeyde seyretmiştir. Avrupa’da gözlemlenen düşüş üzerinde Avrupa krizinin etkisinin bulunduğu şüphesizdir. Avrupa’daki gelişmiş ülkelerde ortalama ülke kredi notları üç basamak azalmış, AA+’dan A+’ya inmiştir. Örneğin Yunanistan’ın notu A’ dan CCC’ye gerilerken İtalya’nın notu da AA-’den BBB’ye düşürülmüştür. Avrupa’daki gelişmekte olan ekonomilerde yine krizin etkisiyle ortalama kredi notları bir basamak gerileyerek BBB’den BBB-’ye inmiştir. Asya ve Pasifik ülkelerinde ise krizin notlar üzerindeki etkisi yalnızca yarım basamak olarak hissedilmiştir.

1021

Tablo 1: Ülke kredi notlarının 2007- 2015 yılları arasında değişimi

Ülkeler (Gelişmiş ve Gelişmekte Olan)	Ülke Sayısı	2007 Ortalama Kredi Notları	2015 Ortalama Kredi Notları	2007-2015 Kredi Notları Basamak Farkı	
Asya Pasifik	GÜ	5	AA+	AA+	-0,2
	GOÜ	12	BBB-	BBB	0,6
Amerika	GÜ	2	AAA	AAA	-0,2
	GOÜ	20	BB	BB	0,2
Avrupa	GÜ	20	AA+	A+	-2,9
	GOÜ	20	BBB	BBB-	-0,9
	GÜ	1	A-	A+	1,3

Orta Doğu ve Kuzey Afrika	GOÜ	9	BBB+	BBB	-0,5
Afrika	GOÜ	8	BB	BB	-0,3
Toplam	GÜ	28	AAA+	AA-	-2,1
	GOÜ	69	BBB-	BB+	-0,2

Kaynak: BIS Quarterly Review, Aralık 2015.

Ortalama reytingler Moody's, Standard & Poor's ve Fitch'in ortalama değerleridir.

Ülke kredi notlarındaki bu değişiklikler her ne kadar mali ve makroekonomik gelişmelerin bir yansıması olarak görünse de aynı zamanda kredi derecelendirme kuruluşlarının ülke riskini değerlendirme metodolojisi ve yaklaşımındaki değişimin de bir sonucudur. Derecelendirme kuruluşları eskiye nazaran daha fazla niceleyici veriye dayanarak ülkelerin riskini belirlemeye çalışmaktadır. Ayrıca, kredi derecelendirme kuruluşları artık ülkelerin para politikası, döviz kuru rejimi ve ekonomik büyüme gibi göstergelerin ülke riskine olan etkisi üzerinde daha fazla durmaktadır. (Amstad, Packer, 2015: 80).

1022

5. Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Etkileri

Ülkeleri verdikleri notlar ile değerlendiren KDK'nin etkileri birincisi ülkelere etkisi ikincisi ise mali piyasalara etkisi olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir.

5.1. Ülkelere Etkileri

Sermaye piyasalarında geçmişte ve günümüzde yatırımcı açısından önemli sorunların başında güven sorunu bulunmaktadır. Çünkü özellikle günümüzde yatırım enstrümanlarının arttığı ve çeşitlendiği dikkate alındığında aracı kurumlar tarafından gerçekleştirilen ve yatırımcıyı mağdur eden usulsüz işlemler sonucunda derecelendirmenin önemi ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla derecelendirme, sermaye piyasalarında yapılan spekülasyon nitelikli ekonomik işlemleri önlemek için bir güç olma yeteneğine sahiptir (Tutar vd. 2016). Kredi derecelendirme kuruluşları bir ülke için notlandırma yaparken o ülkenin finansal yapısını göz önünde bulundurur. Yapılan değerlendirme sonucunda verilen notlara göre de ülke ekonomisi etkilenir. Nitekim Moody's, 1995'de ön incelemeleri yaptıktan sonra Kanada'nın notunun düşürülebilme ihtimali haberinden sonra Kanada doları Amerikan doları karşısında değer kaybetmiştir. Devamında Kanada hükümeti mali bir sıkıntı ile karşı karşıya kalmıştır

Sermaye serbest bir şekilde hareket ettiği zaman ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler devam eder. Çünkü küresel ekonomide ihtiyaç duyulan fonlar sermaye akışları yoluyla sağlanır. Bu fonlar da kredi derecelendirme kuruluşlarının ülkelere vermiş olduğu notlara göre şekillenir. Ayrıca verilen bu notlar borçlanma yani fon sağlamam maliyetlerini de düşürür. Ülkelerin vade ve faiz oranı bakımından daha uygun borçlanmalarına olanak sağlar. Bu nedenle herhangi bir ülke hakkında ortaya çıkan olumsuz söylemler, ülkenin mali piyasasını bozarken pozitif yöndeki görüşlerin yayılması ise, ülkenin ekonomik göstergelerine olumlu bir yansıması olması beklenir. Bu etkiler aynı zamanda ülkelerin geleceği için de önemlidir.

5.2. Bankacılık Sistemine Etkileri

Kredi derecelendirme kuruluşlarının bankacılık sistemine de etkilerinin olduğu söylenebilir. Özellikle 2007'nin sonlarında başlayıp 2008'de ivme kazanan son küresel finansal krizle birlikte en fazla zarara gören sektörlerden bir olmuştur, bankacılık sektörü. Çünkü yüksek nota sahip olan bankaların faiz maliyetleri göreceli olarak azalır. Düşük not alan bankaların ise, faiz maliyetleri oldukça artar. Bankacılık sisteminin yüksek derecelendirme alması için mali yapılarını güçlendirilmeleri ve olası riskleri olabildiğince azaltmaları gerekir.

6. Türkiye'nin Kredi Notu

1023

Dünya ekonomilerinin fon bulmak amacıyla para piyasalarından borçlanmaya başlamasıyla birlikte Ülkemiz de 1991 yılında kredi derecelendirme sürecine başlamış ve ilk olarak, ülke ratingi almıştır. Aslında kredi notu olmayan çok az ülke vardır, günümüzde. Bunların çoğunu da az gelişmiş ülkeler oluşturmaktadır. Derecelendirmesi en yüksek (“AAA”) olan ülke sayısı ise ABD, Almanya, Kanada, İtalya, İngiltere, Japonya ve Fransa'yı kapsayan yedi ülkedir. Türkiye'deki firmalar da küresel piyasalara paralel olarak derecelendirme almış ve dış piyasalardan yararlanma imkânı elde etmişlerdir. Kredi derecelendirme kuruluşlarının sayısı çok olmakla birlikte bunlardan en önemlileri; S&P ve Moody's derecelendirme kuruluşlarıdır. Bu kuruluşlar daha çok yurt dışından derecelendirme yapmaktadırlar. Türkiye'de bulunan ve 3. Sırada yer alan kuruluş ise Fitch'tir (Tutar vd, 2011).

Derecelendirme olmadan küresel finans piyasalarından borçlanmak hem zor hem de maliyetli olur. Çünkü ülkeler kredi verirken, kredi verecekleri ülkenin notlarına bakarlar. Notlara göre de krediyi verip vermemelerine ve eğer verilecekse hangi koşullarda vereceklerine karar verirler.

Üç büyük kredi derecelendirme kuruluşu tarafından Ülkemiz, periyodik olarak değerlendirilir. Örneğin Fitch, 2009'da BB- olan kredi notunu aynen teyit ederek, ekonominin görünümünü durağan olarak belirlemiştir. Türkiye'nin Fitch tarafından teyit edilen bu notu, uzun dönemli

döviz cinsinden borçlanma notudur. Aynı kuruluş TL cinsinden olan kredi notunu ise, BB olarak açıklamıştır. Gerekçe olarak da güçlü bankacılık sistemi gösterilmiştir¹.

Aynı yılın başında Standard and Poors (S&P) , Türkiye'nin durağan olan ekonomik görünümünü negatif yapmıştır. Döviz cinsinden ve yerel para cinsinden olan notları ise BB- ve BB olarak kabul etmiştir. Gerekçe olarak da dış ticaretin finansmanındaki yaşanan zorlukları göstermiştir.

2010'a gelindiğinde S&P, ülkemizin döviz cinsinden kredi notunu BB'ye, ulusal para cinsinden ise BB+ olarak yükselttiğini açıklamıştır. Not yükselişine gerekçe olarak da ekonomi ve finans alanında hükümet tarafından kaydedilen başarılar gösterilmiştir (Tutar vd, 2011).

Önemli kredi derecelendirme kuruluşlarından bir diğeri olan Moody's ise 2009 yılında gene Türkiye'nin durağan olan kredi not görünümünü olumluya yükseltmiştir. Gerekçe olarak ise Türkiye ekonomisinin şoklara dayanıklılığını göstermiştir. Küresel finansal krize dayanıklılığını baz alan Moody's, Ocak 2010'da da notumuzu Ba3'ten, Ba2'ye çıkarmıştır. Gerekçe olarak, Türkiye'nin mali şoklara dayanıklı olduğu ve ekonomiye tekrar dış kaynak akışı olduğunu göstermiştir (Ayaz, 2013).

Bu şekilde belli kriterler altında verilen notlar, bazen ekonomik göstergelerle örtüşmemektedir. Bu durum KDK tarafından verilen notların güvenilirliklerinin sorgulanmasını gündeme getirmiştir. Örneğin, aşağıdaki tablo 2.'de görüldüğü gibi Moody's tarafından 2013 yılında verilen yatırım yapılabilir notu, 2016 Eylül'ünde Ba1 seviyesine indirilerek geri alınmıştır.

Tablo 2. Türkiye'nin kredi derecelendirme kuruluşları karnesi:

Tarih	Fitch	Moody's	S&P	Not
23/09/2016	BBB-	Ba1	BB	Moody's notu indirdi
20/07/2016	BBB-	Baa3	BB	S&P Türkiye'nin notunu indirdi
16/05/2013	BBB-	Baa3	BB+	Moody's notu yükseltti
27/03/2013	BBB-	Ba1	BB+	S&P notu yükseltti ² .

Kaynak: <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1922415-turkiyenin-kredi-notu-karnesi>

Sonuç ve Değerlendirme

¹ Türkiye'nin Kredi Notu BB-, <http://www.sabah.com.tr/2009/01/14/haber,558562AEF3364C1FABC2038151328AC0.html> (E.T: 10.4.2017.)

² <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1922415-turkiyenin-kredi-notu-karnesi> E.T. 5.4.2017.

Uzun yıllardır finansal sistem içinde yer alan kredi derecelendirme kuruluşları, son yıllarda özellikle de 2008 mortgage kaynaklı küresel kriz sonrası meydana gelen şirket iflaslarındaki artış nedeni ile eleştirilmişlerdir. Politik kaygılarla dahi not verdikleri düşünülen KDK'nın, görevlerini etkin ve tarafsız bir şekilde yerine getirmedikleri ifade edilerek, yatırımcıların üç büyük derecelendirme kuruluşunu oluşturan Moody's, S&P ve Fitch'e karşı güven sorunu olduğu sık sık vurgulanmaktadır. Öyle ki, son zamanlarda Avrupa'nın en büyük ekonomisi olan Almanya'nın notu bile düşürülmüştür. Bu duruma karşı yapılan itirazlar konunun önemini göstermektedir.

Söz konusu güven sorununu ortadan kaldırmak için küresel kural ve kaideler belirlenerek, bunlara uyulması noktasındaki girişimlere hız kazandırılmalıdır. Mesela; piyasaya üç büyük KDK (Moody's, S&P ve Fitch) dışında rekabeti geliştirme adına yeni aktörlerin katılımı teşvik edilebilir. Daha etkin ve daha yetkin yöntemler geliştirilip, notların yatırımcılar açısından daha da şeffaf ve anlaşılır olması sağlanabilir. Ayrıca KDK'nın bağımsızlığına zarar vermemek koşulu ile daha etkili bir şekilde denetlenmesi dahi düşünülebilir.

Ancak hayatın doğal akışını da unutmamak gerekir. Elbette ki ekonomide konjonktürel dalgalanmalar, kırılmalıklar olacaktır. Önemli olan bunları önceden öngörmek ve ona göre gerekli önlemleri almaktır. Çünkü günümüz koşullarında küreselleşen ekonomide ülkeler ihtiyacı olan fonları her zaman iç piyasadan karşılayamayıp dışardan temin etme yoluna gitmektedirler. Bu ülkelerin kolay ve ucuz fon bulması ise aldıkları notlara bağlıdır. Kısaca, bir ülkede krizin çıkmasına veya krizin derinleşmesine yol açabilen KDK tarafından çıkarılan söylentiler ve verilen notlar son derece önemlidir.

Kaynakça

Aksoylu, E., (2016), "Küresel Finansal Kriz Sonrası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarına Genel Bir Bakış", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı, 36, ss. 651-659.

Amstadt, M. (2015), Sovereign Ratings Of Advanced and Emerging Economies After The Crisis, BIS Quarterly Review.

Ayaz, M.S., (2012), "Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşları: Eleştirel Bir Bakış", Bilgesam.

http://www.bilgesam.org/incele/230/-uluslararasi-kredi-derecelendirme-kuruluslari--elestirel-bir-bakis/#.WOQAaG_yjIU. E.T. 05.04.2017.

Balıkçıoğlu, E. (2013). Ülkelerin Finansal Açıdan Kredi Notlarını Etkileyen Faktörler ve Kurallı Maliye Politikasının Etkisi;2000 Sonrası Dönem Türkiye'de Uygulanan Maliye

Politikalarının Kredi Notları Üzerindeki Etkisinin Karşılaştırmalı Analizi. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Doktora Tezi.

Blaise Ganguin ve John Bilardello, Fundamentals Of Corporate Credit Analysis, The McGraw-Hill Companies, Inc, 2005, s. 20.

Hoti, Suhejla ve McAleer Michael, (2005), “Modelling The Riskiness In Country Risk Ratings”, First Edition, Netherlands: Elsevier B.V., 2005, s. 2.

Kargı, Bilal., (2014), “Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Türkiye’nin Kredi Notu Üzerine Bir İnceleme (1998-2013)”, International Journal of Social Science, Sayı, 24, ss. 351-370.

Kuru, E., (2016), “Üç Büyük Kredi Derecelendirme Kuruluşu ve Türkiye”

<http://www.iktisadi.org/uc-buyuk-kredi-derecelendirme-kurulusu-ve-turkiye.html>E.T. 06.04.2017.

Meydan, C., (2010), “Bağımsız Derecelendirme Şirketlerinin Kurumsal (şirket) Derecelendirme Yaklaşımları Çerçevesinde Bir Derecelendirme Uygulaması”, Maliye-Finans Yazıları Dergisi, Ocak 2010 Sayı: 86, s.4-5.

SPK. T.C. Başbakanlık Sermaye Piyasası Kurulu. Mart 19, 2016 tarihinde Sermaye Piyasası Kurulu:

<http://www.spk.gov.tr/indexcont.aspx?action=showpage&showmenu=yes&menuid=6&pid=10&subid=2&submenuheader=10> E.T.10.4.2017.

Tutar, E., Tutar, F., ve Eren, M. V., (2011). “Uluslararası Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Rolü, Güvenirlik Açısından Sorgulanması ve Türkiye, Akademik Bakış Dergisi, Sayı, 25, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat.

White, L, J., (2013), “Credit Rating Agencies: An Overview”, Stern School of Business New York University, Prepared for the Annual Review of Financial Economics.

Yazıcı, M., (2016). “Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Önemi ve Denetimi”, Maliye Finans Yazıları, Sayı, 106.

DÜNYA EKONOMİK FORUMU TOPLANTILARI: ELEŞTİREL BİR BAKIŞ VE 2017 DAVOS ZİRVESİ DEĞERLENDİRMESİ

Yrd. Doç. Dr. Celal KIZILDERE

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erciş İşletme Fakültesi, İktisat Bölümü

Öz

Dünyada ekonomik faaliyetlerin yönünü belirleyen, küresel boyutta ekonomik sorunlara çözüm arayan çeşitli kurum, kuruluş, dernek ve forumlar vardır. Örneğin Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü, G-20 vb. Dünya Ekonomik Forumu da bunlardan biridir. Uluslararası bir vakıf olan ve dünyadaki önemli işadamları ile siyasetçilerini buluşturan Dünya Ekonomik Forumu, küresel sorunların tartışıldığı yer olarak bilinir. Ancak konuşulan bu sorunlara ne derece çözüm bulunduğu konusunda tam bir iyimserliğin olduğu söylenemez. Çünkü Dura'ya (2009) göre bütün dünyadan, en tanınmış siyasetçi ve işadamlarının davet edildiği forum, küresel kapitalizmin pazarlandığı yerdir. Bunun da temel amacı, Amerikan tekeli sermayesinin dünya egemenliğini sürdürmesinin sağlanmasıdır.

İşte bu çalışmada önce Dünya Ekonomik Forumu tanıtılacak, daha sonra ise yapılmış olan zirvelere değinilecek, özellikle 2017 Davos Zirvesine ayrı bir önem verilecektir. Çünkü bu zirvede “Sorumlu ve Yanıt Veren Liderlik” ana teması ile günümüzde yaşanan ve genellikle ekonomik kaynaklı olan küresel boyuttaki sorunlara, sorumlu Devlet Liderliği anlayışı ile adil ve sürdürülebilir çözümler üretmek ve bunları uygulamak amacıyla hareket edecekleri ümit edilmektedir. Ancak böyle davranırlarsa kalıcı ve sürdürülebilir çözümler ortaya çıkabilir. Acaba olacak mı?...

Bu durum, Forumun ilgilendiği küresel ekonomik sorunların yanı sıra artık güncel ve ivedi çözüm bekleyen, siyasi ve sosyal sorunlarla da ilgilenmesi gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Kısaca bütün dünyayı ilgilendiren konuların büyüteç altına alındığı bir platform olma yolunda ilerlemektedir, Dünya Ekonomik Forumu.

Anahtar Kelimeler: Dünya Ekonomik Forumu, Davos Zirvesi, Ekonomik Sorun, İstihdam Politikaları

Jel Kodları: F01, F55, F13

MEETINGS OF WORLD ECONOMIC FORUM: A CRITICIL OVERVIEW AND THE ASSESSMENT OF THE DAVOS SUMMIT IN 2017

Abstract:

There are is determines the direction of economic activities in the world which are looking for a solution to the global economic problems that various agencies, organizations, associations and forums. For example, the World Bank, the International Monetary Fund, World Trade

Organization, the G-20, etc. The World Economic Forum also is one of them. The World Economic Forum is known an international foundation which brings together the world and with important politicians, businessmen, as the place for the discussion of global issues. However, speaking not to be be said fully optimistic that a solution to what extent these problems. Because, according to Dura (2009), is where global capitalism marketed based all over the world, the forum invited the best-known politicians and businessmen,

In this study, will be introduced before the World Economic Forum, then the heights will be presented to the World Economic Forum to be mentioned, especially a special emphasis will be given to the Davos summit in 2017. Because it is hoped that this the summit will act to produce and implement fair and sustainable solutions to the problems of the global dimension that exist today and are generally economically sourced with the understanding of the responsible State Leadership with the main theme of "Responsible and Responsible Leadership". However, if they do, permanent and sustainable solutions can emerge. Will it be ...?

In this case as well as the global economic problems that the board's interest has now been revealed to date and in urgent solutions need to deal with the looming political and social problems. In short, it is moving towards becoming a platform under the magnifying glass of the issues of concern to the whole world, the World Economic Forum.

Keywords: World Economic Forum, Davos Summit, Economic Problem, Employment policies

Jel Kodları: F01, F55, F13

Giriş

Günümüz dünyası, birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır ve kalmaya da devam edeceği benziyor. Çünkü temel iktisat derslerinde de belirtildiği üzere kıt kaynaklar - sınırsız (sonsuz) ihtiyaçlar ikilisi ve de paylaşım noktasında dengesizlik olduğu sürece, bu kısır döngü devam edecektir. Kaldı ki söz konusu sorun, tarihsel ve doğal nedenlerden dolayı bazı ekonomilerde daha fazla kendisini hissettirmiştir. Bu bağlamda ülkeler arasındaki bölüşüm konusunda çıkan anlaşmazlıklar giderek toplumun diğer alanlarına da sirayet etmektedir. Aslında, ekonomik anlamda çıkan herhangi bir sorun kademe kademe toplumun diğer alanlarını da etkilemektedir. Örneğin sosyal hayatı, siyasal hayatı, demokratik hayatı, temel hak ve hürriyetler noktasında tafafisi zor hasarlara neden olmaktadır. Bunun en güncel örneği ise Suriye’de yıllardır devam eden iç savaş (?) nedeni ile yığınla ölüm ve yaşadıkları yerleri terk etmek durumunda kalan mültecilerin yaşadıkları dramadır.

İşte bütün bu ekonomik, sosyal ve siyasal hayatta meydana gelen olumsuzluklara ivedi olarak çözüm bulmak, ilgili sorunların en asgari düzeyde yaşanması veya hiç yaşanmaması için gerekli önlemleri almak, dünyanın birincil önceliği olmuştur, olmak da zorundadır. Bir yandan küresel boyuttaki anlaşmazlıklar, bir yandan güç ve iktidar kavgaları bir yandan gizli rekabet anlaşmaları gibi insanlık dışı tutum ve davranışlardan ötürü, gelişmiş ülkeler ile diğer ülkeler arasındaki makas daha da genişlemiştir.

Çalışma, tam da bu noktada önem kazanmaktadır. Çünkü söz konusu olumsuzlukların küresel boyutta, sık sık yaşanmaması için gerekli önlemlerin alınması elzem olmuştur. Bu nedenle uluslararası örgütlerin, ekonomik ve dolayısıyla diğer alanlardaki sorunlara çözüm bulmak için yoğunlaşmaları gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Dünyada meydana gelen başta ekonomik faaliyetlerin yönünü belirleyen, sonrasında küresel ekonomik sorunlar ile diğer sosyal aksaklıkları ortadan kaldırmaya çalışan çok çeşitli kurum, kuruluş, örgüt, dernek ve forum vardır. Bunlardan bir tanesi de uluslararası bir vakıf olan ve Merkezi Cenevre’de bulunan, Dünya Ekonomik Forumu’dur. Amacı uluslararası anlaşmazlıkları çözmek için bir platform sağlamaktır.

Bu çalışmada, önce Dünya Ekonomik Forumu ve düzenlediği konferanslar ile gerçekleştirilen zirvelere değinilecek, daha sonra ise tanımlayıcı istatistiklere dayanılarak açıklama yapılacaktır. 2017 Davos Zirvesi, ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bu bağlamda, öncelikle yazın taraması yapıldıktan sonra genel bir değerlendirme yapılarak, sonuç ve öneriler kısmı ele alınacaktır.

1. Literatür

Yapılan geniş kapsamlı bir araştırma sonucunda, konu ile ilgili fazla bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunun ise, gazete makaleleri ve politik notlardan ibaret olduğu ve daha çok 2016 yılını kapsadığı görülmüştür. Ayrıca konuyla ilgili web sayfaları gözden geçirilerek, kapsam genişletilmiştir. Söz konusu çalışmaların bazılarında aşağıda değinilmeye çalışılmıştır.

Dura, (2009). Dünya Ekonomik Forumunun Gizli Yüzü adlı makalesinde, yapılan zirvelere eleştirel bir şekilde yaklaşarak zirveleri, uluslararası kapitalizmin pazarlandığı bir yer olarak nitelendirmiştir.

Erdağ, (2016). 46. Dünya Ekonomik Forumu Davos’ta Başlıyor! Adlı yazısında, Davos buluşmasındaki katılımcıları, öne çıkan konuları ve Türkiye’yi kimin temsil edeceği gibi konulara değinmiştir.

Günaltay, (2016). Beş Soruda Dünya Ekonomik Forumu adlı makalesinde; katılımcılar, ele alınan konular ve bağımsız kuruluşların gündeme nasıl katkı sağlayacakları gibi konuları teorik çerçevede ele alarak değerlendirmiştir.

Güngör, (2016). Dördüncü Sanayi Devrimi (Başladı ama çok kişi yeni duyuyor!) adlı makalesinde, farklı bilgisayarlar tarafından üretilen makinaların aynı bilgisayar tarafından

yönetileceği, dolayısıyla işsizliğin artacağı yönünde şüphelerinin olduğunu vurguluyor. Yani akıllı fabrika döneminin başladığından bahsediyor.

Hanedar, (2016). Davos 2016 ve Endüstri 4.0 adlı makalesinde, Davos Zirvesinin tarihçesini ele alarak, özellikle 2009 Zirvesine değinmiştir. Çünkü söz konusu zirvede, Davos denildiğinde kamuoyu, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İsrail Cumhurbaşkanı Simon Peres'e Kudüs konusu konuşulurken, literatüre one minute vakası olarak geçen, o sert tepkiyi aklına getirmektedir.

Öztürk, (2016). 2016 Davos'un Dünyasında Türkiye'nin Yeri adlı makalesinde, Türkiye'ye dair bir değerlendirme yaparak, eleştirel bir şekilde konuyu ele almıştır. Yazarın açıklamasına göre, bu toplantılarda 'konular' kadar ülkeler ve bölgeler de mercek altına alınıyor. Ülkelerin tanıtımı için büyük bir fırsat olan bu ortamda maalesef Türkiye, bu sene de itibarı eriyen ülke olarak öne çıkmıştır. Çünkü aynı zamanda NATO üyesi olan Türkiye yakın zamana kadar Ortadoğu'nun en büyük ekonomilerinden biri olmasına rağmen, bugünlerde bunlardan bahsedilmediğini savunmuştur.

Tuna, (2016). Küresel Risk İştahı Ne Diyor - Umutlu / Umutsuz? Adlı çalışmasında, Davos Dünya Ekonomik Forumu'nun ana teması olan "4. Sanayi Devrimi" altında, PwC tarafından Davos'ta açıklanan küresel CEO anketine göre CEO'ların %74'ünün jeopolitik riskler konusunda endişeli olduğu belirtilmiştir. Rapor, belirsizlik dönemlerinde CEO'ların küresel ekonomi ve iş büyümesi konularında daha az güvenli olduklarını gösteriyor. CEO'ların %45'i, bir taraftan teknoloji ve inovasyonun önemini vurgularken; yenilikçilik karşısında katlanılan maliyetleri birer bariyer olarak gördüklerinden bahsetmiştir.

Baş, (2017). "WEF Davos Zirvesi 2017" adlı makalesinde, konuyu teorik çerçevede ele alarak eleştirel bir boyutta değerlendirmiştir.

2. Dünya Ekonomik Forumu

Dünyadaki konu ve problemler küresel bir boyut kazandıkça, söz konusu sorunların çözümleri için farklı aktörlerin katılımının sağlanması ve farklı bakış açılarının değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, özellikle 2000'li yıllardan beri isminden sıkça bahsedilen Dünya Ekonomik Forumu, önem kazanmıştır. Çünkü küresel boyuttaki bir sorun ancak geniş tabanlı bir uzlaş platformu aracılığı ile yakalanır ve çözüme ulaştırılır. Bu denli geniş bir katılım ise; farklı sektör ve bilim alanlarındaki insanları bir araya getiren, onların yenilikçi yaklaşımlarının test edilmesine imkân sağlayan bir yer olan Davos'ta sağlanmıştır.

1971 yılında Klaus Schwab tarafından kurulan ve dünyanın önde gelen 1000'e yakın uluslararası şirketi tarafından temsil edilen Forum, ilk önce Avrupa Yönetim forumu olarak

adlandırılmış, 1987’de ise Dünya Ekonomik Forumu olarak değiştirilmiştir. Uluslararası anlaşmazlıkları çözmek için bir platform sağlamak amacını taşıyan söz konusu forum, Davos Kongre Merkezinde birinci Avrupa Yönetim Sempozyumunu gerçekleştirmiştir¹. Bundan sonraki dönemlerde artık Dünya Ekonomik Forumu, Davos’la özdeşleşmiştir.

Dura’ya (2009) göre, bütün dünyadan, en tanınmış siyasetçi ve işadamlarının davet edildiği forum, küresel kapitalizmin pazarlandığı bir yer olmuştur. Bunun da temel amacı, Amerikan tekeli sermayesinin dünya egemenliğini sürdürmesinin sağlanmasıdır (Dura, 2009). Yine de Wikipedia’ya göre, 1974 yılında siyasi liderlerin ilk kez davet edildiği forum, önemli kararlara imza atmıştır. Örneğin Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan, 1988 yılındaki Davos Deklarasyonu ile savaşın eşliğinden dönülmüştür. Öte yandan, İsrail askerlerinin Filistin topraklarından çekilmesi konusu ve Almanya’nın birleşme fikri 1990 yılında Davos’ta ortaya atılmıştır. Kyoto sözleşmesi çerçevesinde ise 2000’li yıllarda, çevre politikaları ve Afrika ülkelerine yardım konuları Davos’ta gündemin ilk sıralarında yer almıştır.

Ayrıca, dünyanın çeşitli yerlerinde ve değişik isimler altında, her yıl konferanslar serisi düzenlenmektedir, Dünya Ekonomik Forumu. Mesela Çin’de, Yeni Şampiyonlar Konferansı, Avrupa ve Orta Asya, Afrika ve Orta Doğu gibi bölgesel konferanslar düzenlenmiştir. Hatta 2008 yılında Dubai’de, yoğun sorun ve geniş katılım ile Küresel Gündem Zirvesini başlatmıştır (Wikipedia). Forum, gerçekleştirdiği konferansların başka çeşitli raporları yayınlamakta ve üyelerinin sektör temelli çalışmalarını desteklemektedir.

3. Zirveler

Dünya Ekonomik Forumu ilk kez 1971 yılında toplanmıştır. O günden günümüze 45 kez yapılan zirvelerin gündemi, küresel sorunlara göre şekillenmiştir. Her dönemde ortak amaç, iktisadi ve sosyal alanlardaki anlaşmazlıklara geniş katılımlı olarak çözüm bulmaya çalışmak olmuştur. (Hanedar, 2016). Uluslararası anlaşmazlıkları çözmek için bir platform sağlamak amacını taşıyan Dünya Ekonomik Forumu, Davos Kongre Merkezinde birinci Avrupa Yönetim Sempozyumunu gerçekleştirdikten sonra Davos zirveleri ile anılmaya başlanmıştır.

NTV’ye göre Davos, 1973’teki petrol krizinden sonra enerji eksenli uluslararası yeni siyaset ve yeni rekabet koşullarının ele alındığı bir platform olmuştur. Bu dönemde petrolle kurgulanan dış politika anlayışı egemen olmuştur.

¹ https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCnya_Ekonomik_Forumu. E.T. 4.5.2016

Davos zirveleri 1979’da kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. O günden bu yana forum, başlangıçtaki yönünü Avrupalı işadamları için uluslararası pazarlarda oluşan fırsatları değerlendirmek için bir saha olarak belirlenmiştir. Bu durum aradan geçen 35 yılda, bütün dünyanın şirket yöneticilerinin üyesi olduğu bir platform olmasına yol açmıştır.

2000’li yıllara gelindiğinde ise Davos’ta, Kyoto sözleşmesi gereğince çevre politikaları ve yoksullukla mücadele ön plana çıkmıştır. Bir istisna olarak 11 Eylül saldırısından dolayı Dünya Ekonomik Forumu toplantısı, New York’ta yapılmıştır. Bununla şehrin, sosyal ve ekonomik hayatına katkı sağlamak amaçlanmıştır (Dura, 2016).

Zaman ilerledikçe küresel ekonomik gündem de değişmeye başlamıştır. Örneğin 2004 ve 2005 yıllarında uygulanan Neo-Liberal politikaların, ortaya çıkardığı negatif etkilerin giderilmesine yönelik çalışmalar ağırlık kazanmıştır. Ayrıca atmosfere zararlı gazların olabildiğince azaltılması konusu tartışılır hale gelmiştir.

2009 Davos Zirvesinin Türkiye için ayrı bir önemi vardır. Çünkü bu zirvede Dönemin Başbakanı Erdoğan ve İsrail Cumhurbaşkanı Peres arasında Gazze konulu Panelde, sert bir tartışma yaşanmıştır. Literatüre One Minute krizi olarak geçen bu hadiseden sonra Başbakan bir daha Davos’a gitmemiştir². Sonuçta Davos, dünya gündemini belirleyen yer olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

2016 Davos zirvesinin ise ayrı bir önemi vardır. Çünkü bu zirvede, Dördüncü Sanayi Devrimi diğer adıyla Endüstri 4.0 sloganı seçilmesine rağmen, terör ve mülteci krizi gündemin başlıca konusu olmuştur (Günaltay, 2016; Hanedar, 2016). Günümüzde başladığı varsayılan dördüncü sanayi devriminin, önümüzdeki on yıllık sürecin sanayisini şekillendireceği tahmin edilmektedir (Uras, 2016). Türkiye’nin buna göre strateji belirlemesi son derece önem arz etmektedir. Aksi takdirde diğer devrimlerde olduğu gibi bu dönemin de yakalanmaması söz konusu olabilir. Türkiye, bölgesel güç olmak ve oluşan yenedünya düzeninde etkin bir rol almak istiyorsa çağın gerekliliklerine uygun teknolojik gelişimi sağlaması ve katma değeri yüksek ürünlerde yoğunlaşarak, imalat ve montaj sanayiine bağımlılıktan kurtulması gerekmektedir (Hanedar, 2016).

Başlıca gündem konuları ise; mülteci krizi, küresel konjonktör kriz, Dünya bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi dünya kurumlarının, büyüme beklentilerini düşürmesi ve hammadde özellikle petrol fiyatlarındaki gerilemeden kaynaklanan olumsuzluklar olmuştur (Erdağ, 2016; Blanke, 2016).

---

² http://www.ntv.com.tr/ekonomi/gundem-belirleyen-kasabadavos,Va22LyG3pEKmh1H9nU6lbg?_ref=infinite

4. 2017 Davos Zirvesi

Çatışmalar, ekonomik krizler, beklenmedik seçim sonuçları, küreselleşme karşıtı politikalar, yükselen popülizm ve başarısız stratejilerle geçen 2016'nın ardından Davos 2017 Küresel sermayenin birleştiği yer olan ve Dünya Ekonomik Formu (WEF) tarafından düzenlenen Davos zirvesinin 47.si bu yıl 17-20 Ocak'ta yapıldı. İşadamlarının, sanatçıların, politikacıların, bilim insanlarının ve sivil toplum insanları gibi grupların katıldığı zirvenin ana teması “Sorumlu ve Yanıt Veren Liderlik” olarak belirlenmişti. Yeni seçilen ABD başkanı Trump'ın katılmadığı zirveye, Çin Devlet Başkanı Xi Jinping damga vurmuştur. Çünkü Xi, zirveye ilk kez katılıyordu ve çevreye duyarlılık bağlamında iklim değişikliği ile ilgili olarak Paris Sözleşmesine uyacaklarını belirtiyordu. Ayrıca bunu gelecek kuşaklara aktaracaklarını da ilave ediyordu. Trump'ın ticarete korumacılık fikrinin iyi olmadığını, kimseye bir yarar sağlamayacağını dolayısıyla korumacılığın serbest ticarete zarar vereceğini da beyan etmiştir (Baş, 2017).

Turgut Özal ile ülke gündemine giren Davos Zirvesi'ne bu yıl ülkemizi temsilen Mehmet Şimşek katılmıştır. Suriye ile ilgili bir konuşma yaparak Suriye'de Esed'li bir çözümün olamayacağını altını çizdi.

Sorumlu ve Yanıt Veren Liderlik ana teması altında acaba küreselleşen piyasaların insanlığa vermiş olduğu tahribata karşı çözüm bulabilecek mi?. Bu yeni Liderlik anlayışının uygulanabilmesi için Küresel işbirliğinin güçlendirilmesi, iktisadi büyümenin canlandırılması, kapitalizmin reformu ve 4. Sanayi Devrimi'nin yaşam ve iş biçimimizi dönüştürmesine karşılık için hazırlanma olmak üzere dört ana başlık belirlenmiştir. Ayrıca bu alt başlıklar ile ilgili olarak düzenlenen 400 oturumun yarısından fazlası, sosyal kapsayıcılık ve kalkınma ile ilgili olmuştur. Bu yıl dünyanın 20 kentinden gençler, liderlerle buluşturularak binyıl (Milenyum) kuşağının ilgilerini tanımlamak bağlamında 'Davos'a şekil vermek' gibi bir çalışma da yer almıştır zirvede.

Ancak bu oldukça zor görünüyor. Çünkü Sosyal adaletsizliğin hiç olmadığı kadar arttığı günümüzde, son derece önemli küresel anlaşmazlıkların çıkması kaçınılmaz olmuştur. Davos'ta yer alan ve hemen zirve öncesi bir eşitsizlik raporu yayınlayan İngiliz yardım kuruluşu Oxfam'ın bu raporuna göre, Dünyadaki servetin yarısından fazlası (409 milyar dolar) yedi kişinin elinde. Yani B. Gates, A. Ortega, W. Buffett, C. Slim, J. Bezos, M. Zuckerberg, L. Ellison, M. Bloomberg. Diğer yarının serveti ise 384 milyar dolar. Bu rakamlar doğrultusunda liderler işe yarayan, adil ve sürdürülebilir çözümlere nasıl üretebilirler ki? Çünkü dünya gayri safi milli hasılasının yaklaşık yarısını, dünya nüfusunun %1'i elinde bulundurmaktadır (Hanedar, 2016). Bu durum istihdamdaki dengeleri de etkilemektedir. Zira dünyanın en büyük 15 (G-15) ekonomisi istihdamın yaklaşık %65'ini elinde bulundurmaktadır. Hele ki Endüstri 4.0 devrimi ile artan yapay zeka ile donatılmış robotların artmasının işsizliği, daha da artıracığı beklenmektedir³. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tahminine göre küresel işsizlik, 2020 yılına

³ <http://ingev.org/haberler/istihdam-ve-issizlik-dunya-ekonomik-formunun-merkezindeydi/> E.T. 13.5.2016.

kadar 10 milyon daha artacaktır. Bu artışın büyük bir kısmının ise ofis ve yönetsel sektörde gerçekleşeceği öngörülmektedir. 4. Sanayi devriminin ortaya çıkardığı yenilikler sayesinde, özellikle sağlık sektörü başta olmak üzere her sektörde iş kaybına neden olmaktadır. Bu sektörleri enerji ve finansal sektör takip etmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Son yıllarda ortaya çıkan, güncel ve ivedi çözüm bekleyen yığınla ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar olmuştur. Bunların başında, bu yılki Davos Zirvesinin ana temasını oluşturan “Sorumlu ve Yanıt Veren Liderlik” anlayışı altında küresel eşitsizliğin ve işsizliğin insanlığa vermiş olduğu tahribatı asgariye indirmek için atılması gereken adımlar Liderler seviyesinde ele alınmıştır.

Davos, bazen elitler toplantısı olarak eleştirilmiştir olsa da, sık sık politika yapımcılar arasında anlamlı bir tartışma ve uzlaşma için sahne olmuştur. Örneğin 1994 yılında, Filistin lideri Yaser Arafat ve İsrail dışişleri bakanı Şimon Peres, el ele tutuşacak aşamaya gelmişlerdir. Aynı şekilde altı yıl önce, 1988 yılında, Yunanistan ve Türkiye, Davos Deklarasyonu ile savaşın eşliğinden dönmüşlerdir.

Davos’un önemi, dünyayı daha iyi bir yaşanacak yer haline getirmek çabasından kaynaklanmaktadır. Ancak bunu pek de başardığı söylenemez. Çünkü bugün dünyaya bakıldığında sorunların her geçen gün arttığı ve daha da kötüye gittiği görülmektedir.

1034

Günümüzde başladığı varsayılan dördüncü sanayi devriminin, önümüzdeki on yıllık sürecin sanayisini şekillendireceği tahmin edilmektedir. Bu nedenle Türkiye’nin katma değeri yüksek, inovasyonu ön plana çıkaran işletmeler aracılığı ile sanayisini tasarlaması gerekmektedir. Türkiye’nin buna göre strateji belirlemesi son derece önem arz etmektedir. Aksi takdirde diğer devrimlerde olduğu gibi bu dönemin de yakalanmaması söz konusu olabilir.

Sonuç olarak gündemin baş döndürücü bir hızla değiştiği günümüzde, aynı şekilde sorunlar da daha karmaşık hale gelmektedir. Bu nedenle dünyanın bir köşesinde ve hayatın bir alanında meydana gelen bir sorun, dalga dalga toplumun diğer alanlarına sirayet etmekte ve dünyaya yayılmaktadır. Sosyal ve ekonomik yaşam alanlarında ortaya çıkan bu sorunların çözümü için bir platform olan Dünya Ekonomik Forumu’nun, daha etkin çalışması yönünde bir fikir birliğinin olması ve yaptırım gücüne sahip olması gerekmektedir diye düşünülebilir.

Kaynakça

Dura, C., (2009), “Dünya Ekonomik Forumunun Gizli Yüzü”, 2007-2011, Makale Arşivi, <http://www.cihandura.com/arsiv/sicagi-sicagina/709.html>. E.T. 22.04.2016.

Bahrevesh., N., (2016). Davos'ta ana tema 4. Sanayi Devrimi, euronews. <http://tr.euronews.com/2016/01/19/davos-ta-ana-tema-4-sanayi-devrimi/>

Baş., M., (2017). “WEF Davos Zirvesi 2017”, 23.01.2017 tarihli Aydınlık Gazetesi, <https://www.aydinlik.com.tr/kose-yazilari/melih-bas/2017-ocak/wef-davos-zirvesi-2017>, E.T. 03.04.2017

Blanke., J., (2016). Davos'ta ana tema 4. Sanayi Devrimi, euronews. <http://tr.euronews.com/2016.01.19/davos-ta-ana-tema-4-sanayi-devrimi/>

Erdağ, N., (2016). “46. Dünya Ekonomik Forumu Davos'ta Başlıyor!” <http://www.nevzaterdag.com/46-dunya-ekonomik-forumu-davosta-basliyor/> E.T. 29.4.2016.

Günaltay, A., (2016). “Beş Soruda Dünya Ekonomik Formu”, Mad efor Minds (DW), Ekonomi. <http://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-d%C3%BCnya-ekonomik-forumu/a-18991310>. E.T. 27.04.2016.

1035

Güngör, U., (2016). “Dördüncü Sanayi Devrimi (Başladı ama çok kişi yeni duyuyor!)”, 20.01.2016 tarihli Milliyet Gazetesi, Milliyet.com.tr.

Hanedar, F., (2016). Davos 2016 ve Endüstri 4.0, Baran Dergisi, Sayı, 473.

Tuna, M., (2016). Küresel Risk İştahı Ne Diyor - Umutlu / Umutsuz? Geniş Açılı - TÜYİD - Yatırımcı İlişkileri Derneği, Yönetim Kurulu Üyesi.

Öztürk, İ., (2016). 2016 Davos'un Dünyasında Türkiye'nin Yeri, <http://www.ozgurduince.com/ibrahim-ozturk/2016-davos-039-un-dunyasinda-turkiye-039-356/>

<http://tr.euronews.com/2016/01/19/davos-ta-ana-tema-4-sanayi-devrimi/>

https://tr.wikipedia.org/wiki/D%C3%BCnya_Ekonomik_Forumu#Tarih.C3.A7e.
E.T. 20.04.2016.

<http://www.kanalahaber.com/haber/ekonomi/davos-zirvesi-nedir-nerede-yapilacak-ve-davos-kimler-katilacak-2016-281332/>

<http://ingev.org/haberler/istihdam-ve-issizlik-dunya-ekonomik-formunun-merkezindeydi/>

http://www.ntv.com.tr/ekonomi/gundem-belirleyen-kasaba-davos,Va22LyG3pEKmh1H9nU6lbg?_ref=infinite

TÜRKİYE’DE ENERJİ TÜKETİMİ, CO₂ EMİSYONU VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: 1960-2013 DÖNEMİ

Yrd.Doç.Dr. Çiğdem KARIŞ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Vakıfkebir Meslek Yüksek Okulu

Öz

Bu çalışmada, 1960-2013 dönemi Türkiye ekonomisi için enerji tüketimi, CO₂ (karbondioksit) emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, Toda-Yamamoto nedensellik yöntemiyle araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, 1960-2013 döneminde Türkiye’de enerji tüketimi ile CO₂ emisyonu arasında çift yönlü ve pozitif bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyümeden CO₂ emisyonuna ve ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunması; Türkiye’de Korumacı hipotezin geçerli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda enerji kullanımında korumacı politikaların büyümeyi olumsuz etkilemediği, enerji ekonomik büyüme açısından bir uyarıcı olmadığından enerji tasarrufuna yönelik politikaların uygulanmasının ekonomik performansı dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemeyeceği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Tüketimi, CO₂ Emisyonu, Ekonomik Büyüme, Toda-Yamamoto Nedensellik

1037

THE RELATIONSHIP BETWEEN ENERGY CONSUMPTION, CO₂ EMISSION AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: PERIOD 1960-2013

Abstract

In this study, the relationship between energy consumption, CO₂ emissions and economic growth for Turkish economy in the period of 1960-2013 was examined with Toda-Yamamoto causality testing method. According to the results of analysis, a birectional and positive causality relationship was found between energy consumption and CO₂ emissions in Turkey in the period of 1960-2013. Besides, a one way positive relationship was found from economic growth to CO₂ emissions and from economic growth to energy consumption. The finding of unidirectional causality relationship from economic growth to energy consumption suggests that the Protective hypothesis is valid in Turkey. In this context, it can be said that protectionist policies on energy use do not adversely affect growth. Since energy is not a stimulus for economic growth, it can be said that the application of policies for energy saving will not adversely affect economic growth.

Keywords: Energy Consumption, CO₂ Emissions, Economic Growth, Toda-Yamamoto Causality

I. Giriş

Son yirmi beş yıldır dünya daha önce eşi görülmemiş bir küresel ısınmaya şahit olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak birçok bilim adamı 1990'lı yıllardan itibaren iklimsel dengesizlik ve küresel ısınma tehdidinin ortaya çıkmasında önemli ölçüde rolü olan CO₂ emisyonu (bir sera gazı olarak) seviyesindeki artışı tartışmıştır. Bu bağlamda CO₂ emisyonunun çevrenin korunması ve sürdürülebilir büyüme üzerindeki etkisi günümüzde yapılan tartışmalarda merkezi bir rol oynamayı sürdürmektedir.

Bacon ve Bhattacharya (2007) çalışmalarında CO₂ emisyon seviyesinde meydana gelen artışın bir miktarının ekonomik büyümeye yaptığı katkıdan dolayı, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından CO₂ emisyonundaki azalmanın ekonomik büyüme pahasına gerçekleşeceğini belirtmişlerdir. Bu ise şüphesiz yine özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından istenen bir sonuç olmayabilir. Bunun yanında CO₂ emisyonu ekonomide hem üretim hem tüketim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir etmen olan enerji tüketimiyle doğrudan ilişkilidir(Lotfalipour ve diğerleri, 2010, s.5115).

Her ne kadar ekonominin etkin bir şekilde işlev görmesi bakımından enerjinin üstendiği rolün önemi yeterince vurgulanamamış olsa da, günümüzde modern dünyada enerji her sektörde ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde itici bir güç konumunda olup çoğu ekonominin varlığını sürdürmesinin sebebidir. Enerjiye dayalı olarak mal ve hizmetlerin üretimi, tüketimi ve dağıtımı önemli oranda gelişmiştir. Bu bağlamda denilebilir ki ekonomik büyümenin, sanayileşmenin ve kentleşmenin temininde enerji ana bir etmen konumundadır. Ancak her ekonomik sistemde enerjinin tam olarak dışsal bir olgu olduğunu söylemek mümkün değildir. Enerjinin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisine rağmen kendisinde bu faaliyetlerden etkilenmektedir. Diğer bir ifadeyle enerji ve ekonomik faaliyetler arasında geribildirimli bir döngü söz konusudur ve bunun sonucu olarak sadece enerjinin ekonomik faaliyetler üzerinde değil ekonomik faaliyetlerinde enerji üzerinde etkileri olduğunu hesaba katmak gerekir(Mensah, 2014, s.172).

Daha fazla enerji tüketimi daha yüksek bir ekonomik büyüme olduğu için, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme yakından ilişkilidir. Ancak aynı derecede muhtemeldir ki, enerji tüketiminin azalmasıyla sonuçlanabilecek olan enerjinin etkin bir şekilde kullanılması da daha yüksek oranlı bir ekonomik büyümenin sağlanması açısından gerekli olabilir. Yani daha iyi bir ekonomik performansın sağlanması açısından enerjinin etkin kullanımı hızlandırıcı bir etken olabilir(Ang, 2007, s.4773). Bu bağlamda enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler uygun müşterek politikaların oluşturulması açısından önem arz etmektedir.(Lotfalipour ve diğerleri, 2010, s.5115).

Enerji politikalarının uygulanmasında enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönü önemlidir (Cowan ve diğerleri, 2014, s.360). Bu bağlamda enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki bakımından 4 ana hipotez söz konusudur. Bunlar büyüme hipotezi (enerjiye dayalı büyüme), korumacı hipotez (büyümeye dayalı enerji

tüketimi), geribildirim (geribesleme) hipotezi ve yansızlık hipotezidir (Apergis and Payne, 2009, Esso, 2010, Mensah, 2014). Büyüme hipotezi geri besleme olmaksızın enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin olduğunu varsaymaktadır. Bu durumda ülke enerjiye bağımlıdır ve enerji tüketimi ekonomik büyüme üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkiye sahiptir. Büyüme hipotezi korumacı enerji politikalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceğini öne sürmektedir (Apergis and Payne, 2009, Cowan ve diğerleri, 2014).

Eğer ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi varsa korumacı hipotez geçerlidir. Bu ise ekonominin enerjiye bağımlılığının daha az olduğu anlamına gelir. Korumacı hipoteze göre enerji politikaları enerji tüketimini ve israfını azaltmaya yönelik düzenlenirse, bu durum ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemeyebilir (Esso, 2010, Cowan ve diğerleri, 2014).

Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü nedensellik ilişkisi geribildirim hipotezinin geçerli olduğunu gösterir. Bu hipotez enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında karşılıklı ilişki olduğunu ve birbirlerinin tamamlayıcısı olarak hareket edebileceklerini öne sürer. Bu bağlamda hem enerji tüketimi hem de ekonomik büyüme yaşanacak iktisadi şoklardan birlikte etkilenirler ve böyle bir ortamda uygulanacak korumacı politikalar ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir.

Yansızlık hipotezine göre ise enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi yoktur. Enerji tüketimi ekonomik büyümenin nispeten önemsiz bir bileşeni olduğu için uygulanacak enerji politikalarının ekonomik büyüme üzerinde etkisi olmayacaktır (Esso, 2010, Cowan ve diğerleri, 2014). Bu doğrultuda çalışmanın amacı Türkiye’de 1960-2013 döneminde enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünün tespit edilmesi ve enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin yönünden hareketle Türkiye’de hangi hipotezin geçerli olduğunun araştırılmasıdır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır, çalışmanın giriş bölümünde genel olarak teorik çerçeve ele alınarak enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerden bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise bu değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalardan söz edildikten sonra; üçüncü bölümde model ve veri seti tanıtılmış olup, analizden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise bulgular doğrultusunda değerlendirmeler yapılarak, önerilerde bulunulmuştur.

II. Literatür

Başta artan sanayileşme ile birlikte, hızlı nüfus artışı, hızlı kentleşme, yaşam şeklimizde meydana gelen değişiklikler, enerji kullanımındaki artış gibi etkenlerin etkisiyle (Cowan ve diğerleri, 2014, s.359) 1990’lı yıllardan itibaren özellikle gündeme oturan küresel ısınma tehdidi en önemli çevresel sorunumuz olup günümüzde de önemini korumaktadır. Bu bağlamda enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler birçok araştırmacı tarafından

incelenmiştir. Bu değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaları 3 grup altında değerlendirmek mümkündür.

Bu çalışmalardan ilk grup ekonomik büyüme ve CO₂ emisyonu arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda bu iki değişken arasında bir ilişkinin varlığı ve özellikle Çevresel Kuznet Eğrisi (ÇKE) hipotezinin geçerliliği araştırılmıştır. ÇKE Kuznets (1955) de yaptığı çalışma ile ortaya atılmıştır. Bu eğriye göre ekonomik büyüme ve çevresel kirleticiler (CO₂ emisyonu) arasında ters U şeklinde bir ilişki mevcuttur. Dolayısıyla başlangıçta ülke ekonomisi büyüdükçe kirlilik artar ancak ekonomik büyüme belli bir noktaya (dönüm noktası) ulaştıktan sonra kirlilik azalmaya başlar. EKC hipotezinin geçerliliği ilk kez Grossman ve Krueger (1991) tarafından araştırılmıştır. Daha sonra birçok araştırmacı tarafından Selden ve Song (1994), Holtz-Eakin ve Selden (1995), Hill ve Magnani (2002), Friedl ve Getzner (2003), Stern (2004), Dinda (2004), Galeotti ve Lanza (2005), Richmond ve Kaufman (2006), Başar ve Temurlenk (2007), Akbostancı ve diğerleri (2009), Fodha ve Zaghoud (2010), Akpan ve Chuku (2011), Narayan ve diğerleri (2016) tarafından bu iki değişken arasındaki ilişki ve ÇKE hipotezinin geçerliliği araştırılmıştır.

İkinci grup çalışmalarda enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ilk olarak Kraft ve Kraft (1978) tarafından incelenmiştir. Bu çalışmadan sonra Stern (1993), Cheng (1997), Asafu-Adjaye (2000), Aqeel ve Butt (2001), Paul ve Bhattacharya (2004), Sarı ve Soytaş (2004), Altınay ve Karagöl (2005), Lee ve Chang (2005), Narayan ve Smyth (2005), Soytaş ve Sarı (2006), Şengül ve Tuncer (2006), Erbaykal (2007), Jobert ve Karanfil (2007), Karagöl ve diğerleri (2007), Mallick (2007), Sarı ve Soytaş (2007), Squalli (2007), Erdal ve diğerleri (2008), Yuan ve diğerleri (2008), Belloumi (2009), Wolde-Rufael (2009), Ghosh (2010), Akkemik ve Göksal (2012), Aktaş ve Yılmaz (2012), Bildirici (2012), Narayan ve Popp (2012), Shahiduzzman ve Alam (2012), Çetin ve Şeker (2012), Baranzini, Weber, Bareit ve Mathys (2013), Ouedraogo (2013), Bhattacharya ve Bhattacharya (2014), Erdoğan ve Gürbüz (2014), Gövdere ve Can (2015), Lyke (2015), Magazzino (2015), Sancar ve Polat (2015), Öztürk ve Öz (2016), Terzi ve Pata (2016) bu iki değişken arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır.

Önceden yapılan çalışmaların çoğu ekonomik büyümenin CO₂ emisyon miktarında değişikliklere neden olacağını göstermiş ve enerji tüketiminin CO₂ emisyon miktarının ana belirleyicisi olduğu bulunmuştur. Bu nedenle üçüncü bir araştırma başlığı olarak enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme değişkenleri arasındaki ilişkiler incelenmiştir (Wang ve diğerleri, 2011, s.4871). Bu üç değişken arasındaki ilişki birçok araştırmacı Ang (2007), Soytaş ve diğerleri (2007), Ang (2008), Ang (2009), Apergis ve Payne (2009), Halıcıoğlu (2009), Jalil ve Mahmud (2009), Soytaş ve Sarı (2009), Zhang ve Cheng (2009), Acaravcı ve Öztürk (2010), Öztürk ve Acaravcı (2010), Apergis ve Payne (2010), Chang (2010), Lean ve Symth (2010), Lotfalipour ve diğerleri (2010), Menyah ve Wolde-Rufael (2010), Pao ve Tsai (2010), Hossain (2011), Pao ve diğerleri (2011), Pao ve Tsai (2011), Wang ve diğerleri (2011), Al- Mulali ve Binti Che Sab (2012), Arouri ve diğerleri (2012), Harry ve diğerleri (2012), Öztürk ve Uddin (2012), Altıntaş (2013), Özcan (2013), Öztürk ve Acaravcı (2013), Saboori ve Sulaiman (2013), Shahbaz ve diğerleri (2013), Bozkurt ve Akan (2014), Cowan ve diğerleri (2014), Mensah

(2014), Saboori ve diğerleri (2014), Akay ve diğerleri (2015), Büyükyılmaz ve Mert (2015), Genç ve Tandoğan (2015), Heidari ve diğerleri (2015), Kais ve Mbarek (2015), Saidi ve Hammami (2015), Pata ve Terzi (2016) ve Uysal ve Yapraklı (2016) tarafından incelenmiştir.

Aşağıda enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların bir özeti tablo halinde verilmiştir.

Tablo 1: Literatür Özeti

Ekonomik büyüme ve CO₂ Emisyonu			
Yazar(lar)	Ülke/Dönem	Yöntem	Bulgular (Nedensellik)
Selden ve Song (1994)	Yüksek, orta ve düşük gelirli şekilde sınıflandırılmış 30 ülke/1973-1975, 1979-1981 ve 1982-1984	Panel Veri Analizi	Ters U şeklinde ilişki tespit edilmiştir
Holtz-Eakin ve Selden (1995)	130 ülke /1951-1986	Panel Veri Analizi	Tekdüze artan bir eğri şeklinde ilişki bulunmuştur
Hill ve Magnani (2002)	156 ülke/1975-1980-1985-1990	Panel Veri Analizi	Ters U şeklinde ilişki tespit edilmiştir
Friedl ve Getzner (2003)	Avustralya/1960-1999	Eş-bütünleşme	N şeklinde bir ilişki tespit edilmiştir
Galeotti ve Lanza (2005)	108 ülke/1971-1995	Panel Veri Analizi	Ters U şeklinde ilişki tespit edilmiştir
Başar ve Temurlenk (2007)	Türkiye/1950-2000	Regresyon Analizi	Ters N şeklinde ilişki tespit edilmiştir
Fodha ve Zaghdoud (2010)	Tunus/1961-2004	Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik	Ters U şeklinde ilişki tespit edilmiştir
Narayan ve diğerleri (2016)	181 ülke/1960-2008	Çapraz Korelasyon	Ters U şeklinde ilişki tespit edilmiştir
Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme			
Kraft ve Kraft (1978)	ABD/1947-1974	Sims Nedensellik	Y→ENT

Stern (1993)	ABD/1947-1990	VAR modeli	ENT→Y
Asafu-Adjaye (2000)	Hindistan ve Endonezya/1973-1995 Filipinler ve Tayland/1971-1995	Johansen-Juselius Eş-bütünleşme ve VECM	ENT→Y ENT↔Y
Aqeel ve Butt (2001)	Pakistan/1955-1996	Hsiao Nedensellik	Y→ENT
Sarı ve Soytaş (2004)	Türkiye/1969-1999	Genelleştirilmiş varyans ayrıştırma	ENT→Y
Lee ve Chang (2005)	Tayvan/1954-2003	Johansen Eş-bütünleşme	Y↔ENT ENT → Y (Pozitif)
Erbaykal (2007)	Türkiye /1970-2003	Sınır testi ve VECM	ENT→Y (Kısa dönem)
Karagöl ve diğerleri (2007)	Türkiye/1974-2004	Eş-bütünleşme, Sınır testi ve ARDL	ET→Y (Kısa dönem, pozitif) ET→Y (Uzun dönem, negatif)
Mallick (2007)	Hindistan/1971-2005	Granger nedensellik ve VAR	ENT →Y (Pozitif)
Squalli (2007)	OPEC üyesi ülkeler/1980-2003	Sınır testi ve Toda-Yamamoto Nedensellik	ET → Y (Negatif)
Yuan ve diğerleri (2008)	Çin/1963-2005	Johansen-Juselius Eş-bütünleşme ve VECM	ENT (Elektrik tüketimi, petrol tüketimi)→Y Y→ENT (Toplam enerji tüketimi, kömür tüketimi, petrol tüketimi)
Belloumi (2009)	Tunus/1971-2004	Johansen-Juselius Eş-bütünleşme ve	ENT↔Y (Uzun dönem) ENT→Y (Kısa dönem)

		VECM	
Ghosh (2010)	Hindistan/1971-2006	ARDL, Johansen- Juselius Eş- bütünleşme ve VECM	ENT↔Y (Kısa dönem) ENT≠Y (Uzun dönem)
Aktaş ve Yılmaz (2012)	Türkiye /1970-2004	Johansen- Juselius Eş- bütünleşme ve ECM	ENT→Y GSYH→Y
Narayan ve Popp (2012)	Batı Avrupa, Asya, Latin Amerika, Ortadoğu olmak üzere 5 bölgesel panel ile en çok sanayileşmiş altı ülke ve 93 ülke/1980- 2006	Panel nedensellik	ENT →Y (G6 ülkeleri, uzun dönem, negatif)
Ouedraogo (2013)	15 Batı Afrika Ekonomik Topluluğu ülkesi/1980-2008	Panel Eş- bütünleşme ve Granger Nedensellik	Y→ENT (Kısa dönem) ENT→Y (Uzun dönem)
Erdoğan ve Gürbüz (2014)	Türkiye/1970-2009	Gregory-Hansen Eşbütünleşme Analizi ve Granger Nedensellik	ENT≠Y
Magazzino (2015)	İtalya/1970-2009	Johansen- Juselius, Engle- Granger Eş- bütünleşme	Kişi başına düşen ENT↔Kişi başına düşen GSYH (Uzun dönem) Kişi başına düşen ENT→Kişi başına düşen GSYH (Kısa dönem)
Terzi ve Pata (2016)	Türkiye/1974-2014	Eş-bütünleşme, Hsiao's Granger nedensellik ve	ENT (Petrol tüketimi) → Y (Kısa dönem, pozitif)

		VAR	
Enerji Tüketimi, CO₂ ve Ekonomik Büyüme			
Ang (2007)	Fransa/1960-2000	Johansen- Juselius Eş- bütünleşme, ARDL ve VECM	ENT→Y
Apergis ve Payne (2009b)	6 Orta Amerika ülkesi/1971-2004	Pedroni Eşbütünleşme ve VECM	ENT↔Y, ENT→CO ₂ , Y→CO ₂ ENT → CO ₂ (Kısa dönem, pozitif)
Halıcıoğlu (2009)	Türkiye/1960-2005	ARDL, Johansen- Juselius Eş- bütünleşme ve Granger nedensellik	CO ₂ ↔ENT, CO ₂ ↔ Gelir
Soytaş ve Sarı (2009)	Türkiye/1960-2000	VAR ve Toda- Yamamoto Nedensellik	CO ₂ →ENT
Apergis ve Payne (2010)	11 Bağımsız Devletler Topluluğu ülkesi/1992-2004	Panel eş- bütünleşme ve nedensellik	ENT→CO ₂ , Y→CO ₂ ENT↔Y (Kısa dönem) ENT↔CO ₂ (Uzun dönem) ENT → CO ₂ (Uzun dönem, pozitif)
Lean ve Symth (2010)	5 Asya ülkesi/1980- 2011	Johansen Fisher Panel Eş- bütünleşme ve Panel VECM	CO ₂ →ENT Ters U şeklinde ilişki tespit edilmiştir
Lotfalipour ve diğerleri (2010)	İran/1967-2007	Toda- Yamamoto Nedensellik	Y→CO ₂ ENT (petrol ürünleri ve doğal gaz tüketimi)→CO ₂ ENT (toplam fosil yakıt tüketimi)≠CO ₂

Menyah ve Wolde-Rufael (2010)	Güney Afrika/1965-2006	ARDL ve Granger Nedensellik	ENT→Y ENT→CO ₂
Pao ve Tsai (2010)	Brezilya, Çin ve Hindistan/1971-2005 Rusya/1990-2005	Panel Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik	ENT↔CO ₂ , ENT↔Y (Uzun dönem) CO ₂ →Y ENT→Y (Kısa dönem) ENT→CO ₂ (Pozitif)
Hossain (2011)	Brezilya, Çin, Hindistan, Malezya, Meksika, Filipinler, Güney Afrika, Tayland ve Türkiye/1971-2007	Panel Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik	CO ₂ ≠ ENT≠ Y≠Ticari açıklık≠Kentleşme (Uzun dönem) Y→CO ₂ Y→ENT (Kısa dönem)
Wang ve diğerleri (2011)	28 Çin şehri/1995-2007	Panel Eşbütünleşme ve VECM	CO ₂ ↔ENT ENT↔Y (Kısa dönem) ENT↔CO ₂ Y→CO ₂ Y→ET (Uzun dönem) U şeklinde ilişki tespit edilmiştir
Al-mulali ve Binti Che Sab (2012)	30 Afrika altı ülkesi/1980-2008	Panel Eş-bütünleşme ve Granger nedensellik	ENT→Y (Pozitif)
Harry ve diğerleri (2012)	Çin/1977-2008 1965-2008	Johansen Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik	ENT (Kömür tüketimi)↔CO ₂ (Kısa ve uzun dönem)
Öztürk ve Uddin	Hindistan/1971-2007	Johansen Eş-	ENT→CO ₂

(2012)		bütünleşme ve Granger Nedensellik	ENT→Y
Özcan (2013)	12 Ortadoğu ülkesi/1990-2008	Panel Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik	ENT→Y (Kısa dönem) ENT→ CO ₂ Y→ CO ₂ (Uzun dönem) U şeklinde ilişki tespit edilmiştir
Shahbaz ve diğerleri (2013)	Endonezya/ 1975Q1–2011Q4	ARDL ve Granger Nedensellik	Y↔ CO ₂ ENT↔ Y
Saboori ve Sulaiman (2013)	5 Güneydoğu Asya Birliği (ASEAN) ülkeleri (Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland)/1971-2009	ARDL ve Granger Nedensellik	ENT↔ CO ₂ (Singapur ve Tayland) Ters U şeklinde ilişki tespit edilmiştir
Öztürk ve Acaravcı (2013)	Türkiye/1960-2007	ARDL ve Granger Nedensellik	Kişi başına düşen ENT→ Kişi başına düşen CO ₂ Kişi başına düşen reel gelir→ Kişi başına düşen CO ₂ (Uzun dönem) Ters U şeklinde ilişki tespit edilmiştir
Cowan ve diğerleri (2014)	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika/1990-2010	Panel Nedensellik	ET ↔ Y Y↔ CO ₂ (Rusya) Y→ ET Y→ CO ₂ (Güney Afrika) Y≠ENT CO ₂ → Y (Brezilya) Y≠ENT Y≠CO ₂ (Hindistan) Y≠ENT Y≠CO ₂ (Çin)

Akay ve diğerleri (2015)	6 (İsrail, Türkiye, Tunus, Fas, Mısır, Cezayir, Irak, İran ve Lübnan) Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesi/1980-2010	Panel Eş-bütünleşme, Granger Nedensellik ve VAR	Y ↔ Yenilenebilir ENT CO ₂ → Yenilenebilir ENT Y → CO ₂
Genç ve Tandoğan (2015)	Türkiye/1980-2010	Eş-bütünleşme ve ARDL	CO ₂ → Y (Pozitif) Yenilenebilir ENT → Y (Negatif)
Kais ve Mbarek (2015)	Cezayir, Mısır, Tunus/1980-212	Panel Eş-bütünleşme ve Granger Nedensellik	ENT → Y Y → CO ₂ ENT → CO ₂
Saidi ve Hammami (2015)	58 ülke/1990-2012	Dinamik eşanlı denklem paneli	ENT ↔ CO ₂ CO ₂ → Y
Pata ve Terzi (2016)	Türkiye/1972-2011	Johansen-Juselius Eş-bütünleşme ve DLVAR	ENT (petrol, elektrik, toplam birincil enerji tüketimi) → Y (Pozitif) CO ₂ → Y (Pozitif)
Uysal ve Yapraklı (2016)	Türkiye/1968-2011	Eş-Bütünleşme analizi ve FMOLS	ENT → CO ₂ (pozitif) Kişi başına düşen gelir → CO ₂ (Negatif)

Not: ENT: Enerji tüketimi ET: Elektrik tüketimi CO₂: Karbondioksit emisyonu Y: Ekonomik büyüme

III. Veri Seti, Yöntem ve Bulgular

A. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada, 1960-2013 dönemi Türkiye’de enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması için kullanılan değişkenlere ait bilgiler Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlerin Tanımı

Değişkenler	Tanımları	Kaynak
ET	Kişi başına düşen enerji tüketimi (Petrol eşdeğeri cinsinden kg)	WDI
CO ₂	Kişi başına düşen karbondioksit emisyonu (Metrik ton)	WDI
Y	Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla (2010\$)	WDI

Değişkenler logaritması alındıktan sonra analize tabi tutulmuştur. Çalışmada, serilerin durağanlık düzeyinin sınanması için genişletilmiş Dickey Fuller-ADF (1979) birim kök testi; nedensellik ilişkisinin belirlenmesi için Toda-Yamamoto Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik testinde birim kök testinin yapılması maksimum bütünleşme derecesinin (d_{max}) belirlenmesi için önem arz etmektedir (Çetin ve Şeker, 2013, s.133).

Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi, değişkenlerin seviye değerlerinin yer aldığı Vektor Ototregressif (VAR) modeli üzerinden gerçekleştirilir. VAR modelinin optimal gecikme uzunluğu (k) ve değişkenlerin en büyük durağanlık seviyesi olan maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) belirlenerek VAR($k+d_{max}$) VAR sistemi EKK (En Küçük Kareler) yöntemi ile tahmin edilir (Tandoğan ve Genç, 2016, s.66). LM otokorelasyon, White değişen varyans ve Jarque-Bera(JB) normal dağılım testleri sonucunda hesaplanan değerlerin 0.10'dan büyük olması durumunda kurulan VAR modelinin güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu nedenle VAR modelinin güvenilirliği için, AR birim kök istikrarlılık testi ve diagnostik testler (LM otokorelasyon, White değişen varyans, JB normallik testi) yapılır.

Değişkenler arasında nedenselliğin sınanması için VAR($k+d_{max}$) modelindeki k gecikmeli katsayı matrisine Wald (MWALD) testi uygulanır.

Logaritması alınarak analize dahil edilen ET, CO₂ ve Y değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisinin TY nedensellik testi ile analizinde (1), (2) ve (3) nolu denklemler oluşturulmuştur.

$$ET_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^k \omega_i ET_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{max}} \pi_i ET_{t-i} + \sum_{i=1}^k \sigma_i CO_{2,t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{max}} \beta_i CO_{2,t-i} + \sum_{i=1}^k \lambda_i Y_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{max}} \phi_i Y_{t-i} + u_{1t} \quad (1)$$

(1) nolu denklemde $\sigma_i \neq 0$ ise CO₂'den'ye ET'ye; $\lambda_i \neq 0$ ise Y'den ET'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılır.

$$CO_{2t} = \theta_0 + \sum_{i=1}^k \mu_i CO_{2t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{max}} \delta_i CO_{2t-i} + \sum_{i=1}^k \varphi_i ET_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{max}} \alpha_i ET_{t-i} + \sum_{i=1}^k v_i Y_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{max}} \omega_i Y_{t-i} + u_{2t}$$

(2)

(2) nolu denklemde $\varphi_i \neq 0$ ise ET'den CO_2 'ye; $v_i \neq 0$ ise Y'den CO_2 'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğu kabul edilir.

$$Y_t = \gamma_0 + \sum_{i=1}^k \tau_i Y_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{max}} \psi_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^k \Omega_i ET_{t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{max}} \theta_i ET_{t-i} + \sum_{i=1}^k \chi_i CO_{2t-i} + \sum_{i=k+1}^{k+d_{max}} \eta_j CO_{2t-i} + u_{3t}$$

(3)

(3) nolu denklemde $\Omega_i \neq 0$ ise ET'den Y'ye; $\chi_i \neq 0$ ise CO_2 'den Y'ye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilir. VAR(k+d_{max}) modelinde yer alan (1), (2) ve (3) nolu denklemlerdeki k gecikmeli katsayı matrisine uygulanan Wald testi sonucunda, $\alpha_i \neq 0$ ile $\varphi_i \neq 0$ birlikte sıfıra eşit değilse CO_2 ile ET; $\lambda_i \neq 0$ ile $\Omega_i \neq 0$ birlikte sıfıra eşit değilse ET ile Y; $v_i \neq 0$ ile $\chi_i \neq 0$ birlikte sıfıra eşit değilse CO_2 ile Y değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılır.

B. Ampirik Bulgular

ET, CO_2 emisyonu ve Y arasındaki nedensellik ilişkisinin analiz edilmesinde kullanılan Toda-Yamamoto nedensellik testi için gerekli olan maksimum bütünleşme derecesinin (d_{max}) belirlenmesi için yapılan ADF testi Tablo 3'te gösterilmektedir. Tablo 3'te, ADF testi yardımıyla serilere ait hesaplanan t istatistiklerinin mutlak değerlerinin, MacKinnon (1996) kritik mutlak değerlerinden büyük olması durumunda serilerin durağan olduğu kabul edilmektedir.

1049

Tablo 3: ADF Birim Kök Testi

Test	Model	Seviyesinde I(0)			1.Farkında I(1)			Anlamlılık Düzeyi		
		ET	CO ₂	Y	ET	CO ₂	Y	%1	%5	%10
ADF	C	-1.28	-0,68	-0.82	-6.96^a	-5.60^a	-7.38^a	-3.56	-2.91	-2.59
	C+T	-2.34	-5.94^a	-3.28^c	-7.05^a	-5.64	-7.32^a	-4.14	-3.49	-3.17

Not: a: %1 ve c: %10 anlamlılık seviyesini temsil etmektedir.

Tablo 4'te sonuçlara bakıldığında, ADF birim kök testine göre, CO_2 ve Y değişkenlerinin düzeyde I(0), ET değişkeninin ise 1. farkında I(1) durağan olduğu görülmektedir. Yapılan ADF birim kök testine göre, Toda-Yamamoto nedensellik testi için $d_{max} = 1$ olarak belirlenmiştir.

Toda-Yamamoto nedensellik testi için oluşturulan VAR modelinde optimal gecikme uzunluğunun (k); LR, FPE,AIC, SIC ve HQ kriterlerine göre 1 olduğu Tablo 4'te gösterilmektedir.

Tablo 4: Optimal Gecikme Uzunluğu Seçimi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	267.8954	NA	3.23e-09	-11.03731	-10.92036	-10.99311
1	439.9774	315.4836*	3.62e-12*	-17.83239*	-17.36459*	-17.65561*
2	448.8252	15.11502	3.66e-12	-17.82605	-17.00740	-17.51668
3	451.4107	4.093752	4.84e-12	-17.55878	-16.38928	-17.11682
4	453.7332	3.386891	6.54e-12	-17.28055	-15.76020	-16.70601
5	461.8673	10.84555	7.05e-12	-17.24447	-15.37327	-16.53734
6	468.2895	7.760111	8.31e-12	-17.13706	-14.91501	-16.29735

ADF birim kök testi sonucuna göre eşbütünlüşme derecesi $d_{max}=1$ ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu 1 olduğu için; Toda-Yamamoto nedensellik testi için oluşturulan $k+d_{max}(1+1)$ gecikmeli geliştirilmiş VAR modeli VAR(2) şeklinde EKK yöntemi ile tahmin edilmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testi için tahmin edilen VAR(2) modelinin istikrarlı, AR karakteristik polinomun ters köklerinin 1'den küçük olduğu, LM otokorelasyon, White değişen varyans ve JB normal dağılım testlerinin 0.10'dan büyük olduğu (değişen varyans sorunun bulunmadığı, otokorelasyon sorunun olmadığı ve hata terimlerinin normal dağıldığı) Tablo 5'de görülmektedir¹.

Tablo 5: Toda-Yamamoto Granger Nedensellik Testi Sonucu

VAR (1+1) Model (OLS)	Wal d ist.	P-değeri	Nedensellik	Jarque-Bera (P-değeri)	LM (P-değeri)	White (P-değeri)	AR kökleri
1.ET=f(CO₂, Y)	12.70	0.00 ^a 0.00 ^a		6.62 (0.35>0.1)	0.20>0.1 0	0.16>0.1 0	1<0.84

¹ VAR(2) Modeline ait AR Karakteristik Polinom Ters Kökleri Grafiği ve Tanısal Test (LM otokorelasyon, White değişen varyans ve JB normal dağılım test) sonuçları çıktıkları Ek 1 ve 2'de verilmiştir.

	9.03		CO ₂ →ET(+0.2 2) Y→ET (0.76)	0)			
2. CO₂=f(ET, Y)	6.72 7.13	0.00 ^a 0.00 ^a	ET→ CO ₂ (+0.62) Y→ CO ₂ (+0.86)				
3. Y=f(ET, CO₂)	0.59 0.01	0.43 0.90	ET→ Y (Nedensellik yoktur) CO ₂ →Y Nedensellik yoktur)				

Not: a:%1 seviyesinde anlamlıdır. Tablo 5'te yer alan AR karakteristik polinomun ters kökü değeri en büyük değerdir.

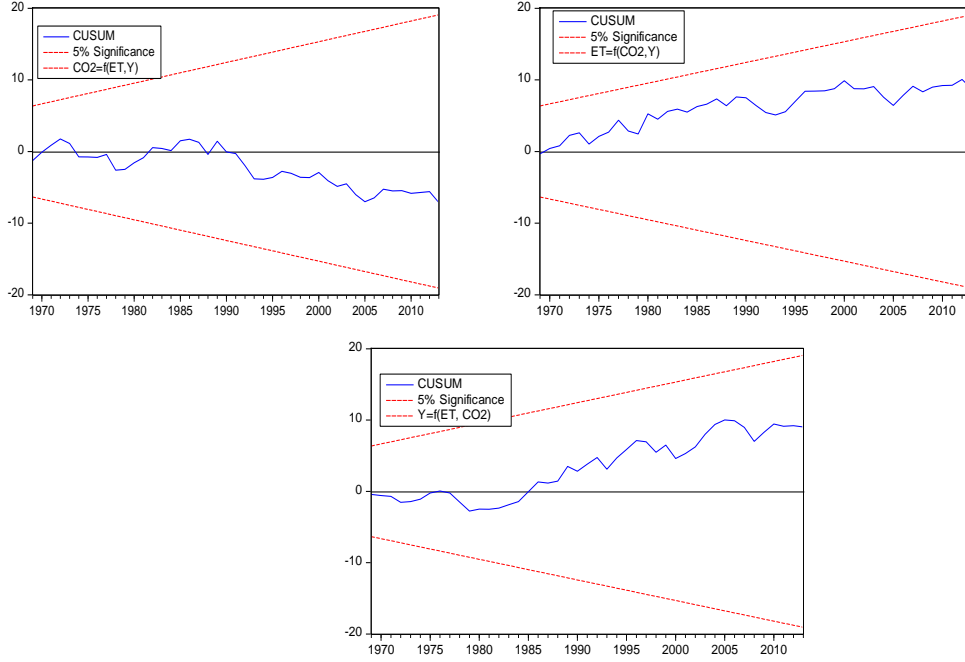
1051

Tablo 5'de Toda-Yamamoto nedensellik testi analiz sonucuna göre, ET ile CO₂ emisyonu arasında çift yönlü pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Y değişkeninden CO₂ ve ET değişkenlerine doğru tek yönlü pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisinin var olduğu görülmektedir.

VAR(2) modelinde yer alan katsayıların da istikrarlı olması, modelin güvenilirliği açısından önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, katsayıların istikrarlılığı hakkında bilgi veren Cusum grafikleri Şekil 1'de gösterilmiştir. Şekil 1'de yer alan grafiklere göre katsayılar istikrarlıdır.

Şekil 1 : VAR(2) Modeline Ait Cusum Grafikleri

IV. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye’de enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, Toda-Yamamoto Granger nedensellik analizi kullanılarak araştırılmıştır. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonucu elde edilen bulgularda, 1960-2013 dönemi, enerji tüketimi ile CO₂ emisyonu arasında çift yönlü pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomik büyümeden CO₂ emisyonuna ve ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü pozitif istatistiksel olarak anlamlı bir nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1052

Diğer bir ifadeyle, Türkiye’de enerji tüketimi arttıkça CO₂ emisyonu yükselmektedir, karbon salınımındaki artışlarda daha fazla enerji tüketimine yol açmaktadır. Ayrıca ekonomik büyümedeki artışlar, enerji tüketimi ve CO₂ emisyonundaki artışlara neden olmaktadır. Türkiye’de ekonomik büyümedeki artış, enerji talebinin uyarılmasıyla sonuçlanmaktadır. Artan enerji talebinin daha çok fosil yakıtların (taş kömürü, petrol ve linyit gibi) tüketimi yoluyla karşılanması doğal olarak CO₂ emisyon seviyesini artırmaktadır. Bu bağlamda CO₂ emisyon seviyesinin azaltılması açısından bir yandan enerji ihtiyacının karşılanmasında fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltmaya yönelik politikaların geliştirilmesi diğer yandan enerji ihtiyacının karşılanmasında doğal gaz, rüzgar, güneş enerjisi ve nükleer enerji gibi temiz enerji kaynaklarının kullanımını artırmaya yönelik uygulamaların geliştirilmesi gerekir.

Ayrıca CO₂ emisyon seviyesindeki artış insan sağlığını olumsuz yönde etkileyerek zamanla verimliliğin azalmasıyla sonuçlanacaktır. Bu yüzden ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemeyecek şekilde enerjinin etkin bir şekilde kullanımını sağlayacak politikalar uygulanıp CO₂ emisyon seviyesinin azaltılması gerekir. Analizden elde edilen bulgular Halıcıoğlu (2009), Pao ve Tsai (2010), Hossain (2011), Wang ve diğerleri (2011), Öztürk ve Acaravcı (2013),

Saboori ve Sulaiman (2013), Saidi ve Hammami (2015)'in çalışmalarındaki sonuçları desteklemektedir.

Ekonomik büyümeden enerji tüketime doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunması; Türkiye'de Korumacı hipotezin geçerli olduğu; enerji kullanımında korumacı politikaların büyüme olumsuz etkilemediği ve ekonomik büyümenin enerjiye bağlı olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Diğer bir ifadeyle enerji ekonomik büyüme açısından bir uyarıcı olmadığından enerji tasarrufuna yönelik politikaların uygulanması ekonomik performansı dolayısıyla ekonomik büyüme olumsuz yönde etkilemeyecektir.

Sonuç olarak; Türkiye de ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki yapmayan ve çevresel kirliliği azaltan etkin enerji korumacı politikalar uygulanmalıdır. Özellikle çevresel kirliliği kontrol altına alabilmek adına yenilenebilir enerji politikaları daha etkin kullanılmalı ve teşvik edilmelidir.

Kaynakça

Acaravcı, A. ve Öztürk, İ. (2010). On the relationship between energy consumption, CO₂ emissions and economic growth in Europe. *Energy*, 35/12, 5412-5420.

Akay Çağlayan, E., Abdieva, R. ve Oskonbaeva, Z. (2015). Yenilenebilir enerji tüketimi, iktisadi büyüme ve karbondioksit emisyonu arasındaki nedensellik ilişkisi: Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri örneği. *International Conference on Eurasian Economies*, 628-636.

Akbostancı, E., Türüt Aşık, S. ve Tunç, G. İ. (2009), The relationship between income and environment in Turkey: Is there an environmental Kuznets Curve. *Energy Policy*, 37/3, 861-867.

Akkemik, K. A. ve Göksal, K. (2012). Energy consumption-GDP nexus: Heterogeneous Panel causality analysis. *Energy Economics*, 34/4, 865-873.

Akpan, U. F. ve Chuku, A. (2011). Economic growth and environmental degradation in Nigeria: Beyond the Environmental Kuznets Curve”, *Munich Personal Repec Archive (MPRA)*, No: 31241, 1-28.

Aktaş, C. ve Yılmaz, V. (2008), Causal relationship between oil consumption and economic growth in Turkey. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15/1, 45-55.

Al-Mulali, U. ve Binti Che Sab, C. N. (2012). The impact of energy consumption and CO₂ emission on the economic growth and financial development in the Sub Saharan African Countries. *Energy*, 39, 18-186.

Altınay, G. ve Karagöl, E. (2005). Electricity consumption and economic growth: Evidence from Turkey. *Energy Economics*, 27, 849-856.

Altıntaş, H. (2013). Türkiye’de birincil enerji tüketimi, karbondioksit emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisi: Eşbütünlük ve nedensellik analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8/1, 263-294.

Ang, J. B. (2007). CO₂ emissions, energy consumption, and output in France. *Energy Policy*, 35, 4772-4778.

_____ (2008). Economic development, pollutant emissions and energy consumption in Malaysia. *Journal of Policy Modelling*, 30/2, 271-278.

_____ (2009). CO₂ emissions, research and technology transfer in China. *Ecological Economics*, 68/10, 2658-2665.

1054

Apergis, N. ve Payne, J. E. (2009a). Energy consumption and economic growth in Central America: Evidence from a Panel Cointegration and Error Correction Model. *Energy Economics*, 31/2, 211-216.

_____ (2009b). CO₂ emissions, energy usage, and output in Cenral America. *Energy Policy*, 37/8, 3282-3286.

_____ (2010). The emissions, energy consumption and growth nexus: Evidence from the Commonwealth of Independent States. *Energy Policy*, 38/1, 650-655.

Aqeel, A. ve Butt, S. (2001). The relationship between energy consumption and economic growth in Pakistan. *Asia-Pacific Development Journal*, 8/2, 101-110.

Arouri, M. E. H. vd. (2012). Energy consumption, economic growth and CO₂ emissions in Middle East and North African Countries. *Energy Policy*, 45/6, 342-349.

Asafu-Adjaye, J. (2000). The relationship between energy consumption, energy prices and economic growth: Time Series evidence from Asian Developing Countries. *Energy Economics*, 22/6, 615-625.

Bacon, R. W. ve Bhattacharya, S. (2007). Growth and CO₂ emissions: How do different countries fare?. *Environment Working Paper Series*, No:113, 1-50.

Baranzini, A. vd. (2013). The causal relationship between energy use and economic growth in Switzerland. *Energy Economics*, 36/1, 464-470.

Başar, S. ve Temurlenk, M. S. (2007). Çevreye uyarlanmış Kuznets Eğrisi: Türkiye üzerine bir uygulama. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21/1, 1-12.

Belloumi, M. (2009). Energy consumption and GDP in Tunisia: Cointegration and causality analysis. *Energy Policy*, 37, 2745-2753.

Bhattacharya, M. ve Bhattacharya, S. N. (2014). Economic growth and energy consumption nexus in Developing World: The case of China and India. *Journal of Applied Economics & Business Research*, 4/3, 150-167.

1055

Bildirici, M. E. (2012). Economic growth and electricity consumption in Africa and Asia: MS-VAR and MS-Granger causality analysis. *MPRA*, No: 40515, 1-18.

Bozkurt, C. ve Akan, Y. (2014). Economic growth, CO₂ emissions and energy consumption: The Turkish case. *International of Journal Energy Economics and Policy*, 4/3, 484-494.

Büyükyılmaz, A. ve Mert, M. (2015). CO₂ emisyonu, yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin MS-VAR yaklaşımı ile modellenmesi: Türkiye örneği. *Zeitschrift für die Welt der Türken (ZfWT) Journal of World of Turks*, 7/3, 103-117.

Chang, C.C. (2010). A Multivariate Causality Test of carbon dioxide emissions, energy consumption and economic growth in China. *Applied Energy*, 87, 3533-3537.

Cheng, B. S. (1997). Energy consumption and economic growth in Brazil, Mexico and Venezuela: A Time series analysis. *Applied Economics Letters*, 4/11, 671-674.

Cowan, W. N. vd. (2014). The nexus of electricity consumption, economic growth and CO₂ emissions in the BRICS Countries. *Energy Policy*, 66, 356-368.

Çetin, M. ve Şeker, F. (2012). Enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31/1, 85-106.

_____ (2013). Doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat ilişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler üzerine bir nedensellik analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8/1, 121-142.

Dinda, S. (2004). Environmental Kuznets Curve Hypothesis: A survey. *Ecological Economics*, 49, 431-455.

Erbaykal, E. (2007). Türkiye’de enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1/1, 29-44.

Erdal, G., Erdal, H. ve Esengün, K. (2008). The causality between energy consumption and economic growth in Turkey. *Energy Policy*, 36/10, 3838-3842.

1056

Erdoğan, S. ve Gürbüz, S. (2014). Türkiye’de enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Yapısal kırılmalı zaman serisi analizi. *Selcuk University Journal of Institute of Social Sciences*, 32, 79-87.

Esso, L. J. (2010). Threshold cointegration and causality relationship between energy use and growth in Seven African Countries. *Energy Economics*, 32/6, 1383-1391.

Fodha, M. ve Zaghdoud, O. (2010). Economic growth and pollutant emissions in Tunisia: An empirical analysis of the Environmental Kuznets Curve. *Energy Policy*, 38/2, 1150-1156.

Friedl, B. ve Getzner, M. (2003). Determinants of CO₂ emissions in a Small Open Economy. *Ecological Economics*, 45, 133-148.

Galeotti, M. ve Lanza, A. (2005). Desperately seeking Environmental Kuznets. *Environmental Modelling & Software*, 20/11, 1379-1388.

Genç, M. C. ve Tandoğan, D. (2015). The impacts of CO₂ emissions and renewable energy consumption on economic growth in Turkey: An ARDL cointegration approach. Proceedings of the Fifth International Conference on Environmental Management, Engineering, Planning and Economics (CEMEPE 2015) and SECOTOX Conference 14-18 Haziran 2015 (s.549-555), Greece: University of Thessaly, Greece

Ghosh, S. (2010). Examining carbon emissions economic growth nexus for India: A Multivariate cointegration approach. *Energy Policy*, 38/6, 3008-3014.

Gövdere, B. ve Can, M. (2015). Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye örneğinde eşbütünleşme analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1/2, 101-114.

Grossman, G. M. ve Krueger, A. B. (1991). Environmental impacts of a North American Free Trade Agreement. National Bureau of Economic Research Working Paper, No:3194, 1-57.

Halıcıoğlu, F. (2009). An econometric study of CO₂ emissions, energy consumption, income, and foreign trade in Turkey. *Energy Policy*, 37, 1156-1164.

1057

Harry, B., Shuddhasattwa, R. ve Ruhul, S. (2012). Coal consumption, CO₂ emission and economic growth in China: Empirical evidence and policy responses. *Energy Economics*, 34/2, 518-528.

Heidari, H., Katircioğlu, S. T. ve Saeidpour, L. (2015). Economic growth, CO₂ emission, and energy consumption in the five ASEAN Countries. *Electrical Power and Energy Systems*, 64, 785-791.

Hill, R. J. ve Magnani, E. (2002). An exploration of the conceptual and empirical basis of the Environmental Kuznets Curve. *Australian Economic Papers*, 41/2, 239-254.

Holtz-Eakin, D. ve Selden, T. M. (1995). Stoking the fires? CO₂ emissions and economic growth. *Journal of Public Economics*, 57/1, 85-101.

Hossian, Md. S. (2011). Panel estimation for CO₂ emissions, energy consumption, economic growth, trade openness and urbanization of newly Industrialized Countries. *Energy Policy*, 39/11, 6991-6999.

Jalil, A. ve Mahmud, S. F. (2009). Environment Kuznets Curve for CO₂ emissions: A Cointegration analysis for China. *Energy Policy*, 37/12, 5167-5172.

Jobert, T. ve Karanfil, F. (2007). Sectoral energy consumption by source and economic growth in Turkey. *Energy Policy*, 35/11, 5447–5456.

Karagöl, E., Erbaykal, E. ve Ertuğrul, H. M. (2007). Türkiye’de ekonomik büyüme ile elektrik tüketimi ilişkisi: Sınır testi yaklaşımı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 72-80.

Kais, S. ve Mbarek, M. B. (2015). Dynamic relationship between CO₂ emissions, energy consumption and economic growth in three North African Countries. *International Journal of Sustainable Energy*, 1-15.

Kraft, J. ve Kraft, A. (1978). On the relationship between energy and GNP. *Journal of Energy and Development*, 3, 401–403

Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American Economic Review*, 45/1, 1-30.

1058

Lean, H. ve Smyth, R. (2010). CO₂ emissions, electricity consumption and output in ASEAN. *Applied Energy*, 87/6, 1858-1864.

Lee, C. C. ve Chang, C. P. (2005). Structural breaks, energy consumption, and economic growth revisited: Evidence from Taiwan. *Energy Economics*, 27/6, 857-872.

Lotfalipour, M. R., Falahi, M. A. ve Ashena, M. (2010). Economic growth, CO₂ emissions, and fossil fuels consumption in Iran. *Energy*, 35, 5115-5120.

Lyke, B. N. (2015). Electricity consumption and economic growth in Nigeria: A revisit of the energy-growth debate. *Energy Economics*, 51, 166-176.

Magazzino, C. (2015). Energy consumption and GDP in Italy: Cointegration and causality analysis. *Environment, Development and Sustainability*, 17/1, 137-153.

Mallick, H. (2007). Does energy consumption fuel economic growth in India?. *CDS Working Papers*, No: 388, 1-61.

Mensah, J. T. (2014). Carbon emissions, energy consumption and output: A Threshold analysis on the causal dynamics in African Economies. *Energy Policy*, 70, 172-182.

Menyah, K. ve Wolde-Rufael, Y. (2010). CO₂ emissions, nuclear energy, renewable energy and economic growth in the US. *Energy Policy*, 38, 2911-2915.

Narayan, P. K. ve Smyth, R. (2005). The residential demand for electricity in Australia: An application of the Bounds testing approach to cointegration. *Energy Policy*, 33/4, 467-474.

Narayan, P. K. ve Popp, S. (2012). The energy consumption-real GDP nexus revisited: Empirical evidence from 93 countries. *Economic Modelling*, 29/2, 303-308.

Narayan, P. K., Saboori, B. ve Soleymani, A. (2016). Economic growth and carbon emissions. *Economic Modelling*, 53, 388-397.

Ouedraogo, N. S. (2013). Energy consumption and economic growth: Evidence from the Economic Community of West African States (ECOWAS). *Energy Economics*, 36, 637-647.

1059

Özcan, B. (2013). The nexus between carbon emissions, energy consumption and economic growth in Middle East Countries: A Panel data analysis. *Energy Policy*, 62, 1138-1147.

Öztürk, İ. ve Acaravcı, A. (2010). CO₂ emissions, energy consumption and economic growth in Turkey. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 14, 3220-3225.

_____ (2013). The long-run and causal analysis of energy, growth, openness and financial development on carbon emissions in Turkey. *Energy Economics*, 36, 262-267.

Öztürk, İ. ve Uddin, G. S. (2012). Causality among carbon emissions, energy consumption and growth in India. *Economic Research*, 25/3, 752-775.

Öztürk, Z. ve Öz, D. (2016). Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütlerinde enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi: Panel nedensellik analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16/2, 37-48.

Pao, H. T. ve Tsai, C. M. (2010). CO₂ emissions, energy consumption and economic growth in BRIC Countries. *Energy Policy*, 38/12, 7850-7860.

_____ (2011). Multivariate Granger causality between CO₂ emissions, energy consumption, FDI (Foreign direct investment) and GDP (Gross domestic product): Evidence from a panel of BRIC (Brazil, Russian Federation, India, and China) Countries. *Energy*, 36, 685-693.

Pao, H. T., Yu, H. C. ve Yang, Y. H. (2011). Modeling the CO₂ emissions, energy use, and economic growth in Russia. *Energy*, 36/8, 5094-5100.

Pata, U. K. ve Terzi, H. (2016). The relationship between aggregated–disaggregated energy consumption and economic growth in Turkey. *Business and Economics Research Journal*, 7/4, 1-15.

Paul, S. ve Bhattacharya, R. N. (2004). Causality between energy consumption and economic growth in India. *Energy Economics*, 26/6, 977-983.

Richmond, A. K. ve Kaufman, R. K. (2006). Is there a turning point in the relationship between income and energy use and/or carbon emissions?. *Ecological Economics*, 56/2, 176-189.

1060

Saboori, B. ve Sulaiman, J. (2013). CO₂ emissions, energy consumption and economic growth in Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) Countries: A Cointegration approach. *Energy*, 55, 813-822.

Saboori, B., Sapri, M. ve Baba, M. B. (2014). Economic growth, energy consumption and CO₂ emissions in OECD (Organization for Economic Co-Operation and Development)'s transport sectors: A Fully Modified Bi-Directional relationship approach. *Energy*, 66, 150-161.

Saidi, K. ve Hammami, S. (2015). The impact of energy consumption and CO₂ emissions on economic growth: Fresh evidence from Dynamic Simultaneous-Equations models. *Sustainable Cities and Society*, 14, 178-186.

Sancar, C. ve Polat Atay, M. (2015). Türkiye’de ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve ithalat ilişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 12/6, 416-432.

Sarı, R. ve Soytaş, U. (2004). Disaggregate energy consumption, employment and income in Turkey. *Energy Economics*, 26/3, 335-344.

_____ (2007). The growth of economy and energy consumption in six developing countries. *Energy Policy*, 35/2, 889-898.

Selden, T. M. ve Song, D. (1994). Environmental quality and development: Is there a Kuznets Curve for air pollution emissions?. *Journal of Environmental Economics and Management*, 27/2, 147-162.

Shahbaz, M. vd. (2013). Economic growth, energy consumption, financial development, international trade and CO₂ emissions in Indonesia. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 25, 109-121.

Shahiduzzman, Md. ve Alam, K. (2012). Cointegration and causal relationships between energy consumption and output: Assessing the evidence from Australia. *Energy Economics*, 34/6, 2182-2188.

Soytaş, U. ve Sarı, R. (2006). Can China contribute more to the fight against global warming?. *Journal of Policy Modelling*, 28/8, 837-846.

1061

_____ (2009). Energy consumption, economic growth, and carbon emissions: Challenges faced by an EU candidate member. *Ecological Economics*, 68/6, 1667-1675.

Soytaş, U. Sarı, R. ve Ewing, B. T. (2007). Energy consumption, income, and carbon emissions in the United States. *Ecological Economics*, 62, 482-489.

Squalli, J. (2007). Electricity consumption and economic growth: Bounds and causality analyses for OPEC members. *Economics*, 29/6, 1192-1205.

Stern, D. I. (1993). Energy use and economic growth in the USA: A Multivariate Approach. *Energy Economics*, 15, 137-150.

_____ (2004). The rise and fall of the Environmental Kuznets Curve. *World Development*, 32/8, 1419-1439.

Şengül, S. ve Tuncer, İ. (2006). Türkiye’de enerji tüketimi ve ekonomik büyüme: 1960-2000. İktisat İşletme Finans Dergisi, 21/42, 69-80.

Tandoğan, D. ve Genç, M. C. (2016). Türkiye’de turizm ve ticari açıklık arasındaki ilişki: Toda ve Yamamoto nedensellik yaklaşımı. AİBU-İİBF Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12/1, 59-70.

Terzi, H. ve Pata, U. K. (2016). The effect of oil consumption on economic growth in Turkey. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 17/2, 225-240.

Uysal, D. ve Yapraklı, H. (2016). Kişi başına düşen gelir, enerji tüketimi ve karbondioksit (CO₂) emisyonu arasındaki ilişkinin yapısal kırılmalar altındaki analizi: Türkiye örneği. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 31, 186-202.

Wang, S. S. vd. (2011). CO₂ emissions, energy consumption and economic growth in China: A Panel data Analysis. Energy Policy, 39, 4870-4875.

Wolde-Rufael, Y. (2009). Energy consumption and economic growth: The experience of African Countries revisited. Energy Economics, 31/2, 217-224.

1062

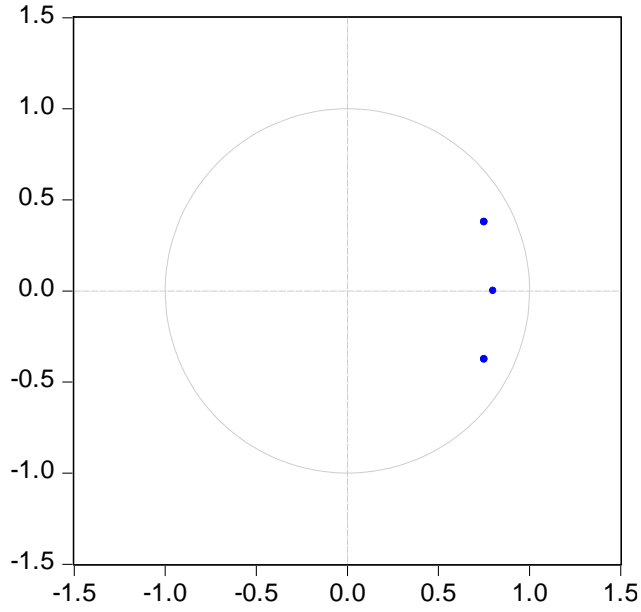
Yuan, J. H. vd. (2008). Energy consumption and economic growth: Evidence from China at both aggregated and disaggregated levels. Energy Economics, 30/6, 3077-3094.

Zhang, X. P. ve Cheng, X. M. (2009). Energy consumption, carbon emissions, and economic growth in China. Ecological Economics, 68/10, 2706-2712.

EKLER

Ek 1: AR Karakteristik Polinom Ters Kökleri

Ek 2: Tanısal Test Sonuçları

VAR Residual Serial Correlation LM Tests

1063

Null Hypothesis: no serial correlation at lag order h

Date: 06/29/17 Time: 08:50

Sample: 1960 2013

Included observations: 52

Lags	LM-Stat	Prob
1	14.57405	0.1033
2	4.029986	0.9094

Probs from chi-square with 9 df.

VAR Residual Normality Tests

Orthogonalization: Cholesky (Lutkepohl)

Null Hypothesis: residuals are multivariate normal

Date: 06/29/17 Time: 08:50

Sample: 1960 2013

Included observations: 52

Component	Skewness	Chi-sq	df	Prob.
1	-0.012502	0.001355	1	0.9706
2	0.231075	0.462763	1	0.4963
3	-0.715674	4.438976	1	0.0351
Joint		4.903093	3	0.1790

1064

Component	Kurtosis	Chi-sq	df	Prob.
1	2.253269	1.208148	1	0.2717
2	3.415815	0.374621	1	0.5405
3	3.251864	0.137444	1	0.7108
Joint		1.720212	3	0.6324

Component	Jarque-Bera	df	Prob.
1	1.209503	2	0.5462
2	0.837383	2	0.6579

3	4.576419	2	0.1014
Joint	6.623305	6	0.3571

VAR Residual Heteroskedasticity Tests: No Cross Terms (only levels and squares)

Date: 06/29/17 Time: 08:50

Sample: 1960 2013

Included observations: 52

Joint test:

Chi-sq	df	Prob.
83.72783	72	0.1626

1065

Individual components:

Dependent	R-squared	F(12,39)	Prob.	Chi-sq(12)	Prob.
res1*res1	0.260543	1.145115	0.3545	13.54821	0.3305
res2*res2	0.157044	0.605481	0.8242	8.166304	0.7720
res3*res3	0.139248	0.525767	0.8848	7.240888	0.8413
res2*res1	0.186068	0.742961	0.7018	9.675521	0.6444
res3*res1	0.164889	0.641698	0.7936	8.574223	0.7388
res3*res2	0.225709	0.947387	0.5124	11.73685	0.4670

YEREL YÖNETİMLER ÖNLİSANS PROGRAMLARI DERS İÇERİKLERİNİN AFET YÖNETİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Yrd. Doç. Dr. Derya Demirdizen ÇEVİK

Yrd. Doç. Dr. Serpil GERDAN

Kocaeli Üniversitesi

Öz

Dünyada, afetlerden etkilenen insan sayısı, hızlı ve denetimsiz kentleşmenin etkisiyle artış göstermiştir. Türkiye’de doğal afetler sonrası ödenen bedeller de oldukça ağır olmuştur. Ülkemizin sahip olduğu afet riskinin yüksekliği dikkate alındığında, afet bilincinin bireysel ve yönetsel olarak canlı tutulması son derece önemlidir. Bu konuda gerek merkezi gerekse yerel yönetimlerin önemli derecede sorumlulukları bulunmaktadır. Bu araştırma, toplum ve bireyin geleceğe ait gereksinimlerini yorumlayabilen ara elemanları yetiştiren Yerel Yönetimler Programlarında afetler konusunda yeterli düzeyde eğitim verilip verilmediğini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma, afetlerle ilgili farkındalık ve bilgi düzeyinin yükseltilmesini hedefleyen bir projenin ön çalışması niteliğinde olup buradan elde edilecek veriler projenin gerekçelendirilmesinde önemli rol oynayacaktır. Bu kapsamda, ders planlarında yer alan afet ve kriz yönetimine ilişkin derslere ait ders içerikleri, öğrenme çıktıları ve kazanımları da değerlendirilmiştir. 2016-2017 Yükseköğrenim Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Kılavuzuna göre 45 üniversite, 50 Meslek Yüksekokulu olmak üzere yılda yaklaşık 5000 (Açıktan Öğretim Dahil) öğrenci yerel yönetimler programına (1 ve 2. öğretim) kayıt yaptırmaktadır. Ancak bunların yalnızca yedisinde afet ve kriz yönetimine ilişkin dersler seçmeli ders kapsamında yer almaktadır. Bu derslere ait planlarda, afet türleri ile afet ve kriz yönetiminin evrelerine ait bilgilerin yer aldığı ancak kurumlar arası işbirliği, planlama ve tatbikatlara yönelik bilgilerin eksik olduğu görülmektedir. Oysa bunlar afet ve kriz yönetiminin en vazgeçilmez unsurlarındandır. Bu ön araştırma sonuçları, afet ve kriz yönetimi konusunda yerel yönetimler programlarının yeterince bilgili ara eleman yetiştiremediğini göstermektedir. Ülkemizin doğal kaynaklı afetlere maruz ülkeler arasında ön sıralarda yer aldığı dikkate alınırca, yerel yönetim birimlerinde ara elemanlarına bu konuda bilgi ve farkındalık düzeylerinin yüksek olması beklenmektedir. Bu çalışmanın devamında planlanan proje kapsamında afet farkındalığı yüksek yerel yönetimlerde çalışacak ara elemanların yetiştirilmesine katkı sağlanması hedeflenmiştir.

1067

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetimler, afet, kriz yönetimi, önlisans, afet farkındalığı

PROGRAM EVALUATION OF CRISES MANAGEMENT IN THE LOCAL GOVERNMENTS PROGRAMS IN THE TURKISH UNIVERSITIES

Abstract

The number of people affected by disasters has increased with the influence of rapid and uncontrolled urbanization all over the world. The cost of natural disasters in Turkey was considerably high as well as the high potential risk for any disasters in the country. It is very important to keep the disaster consciousness alive for both individuals and governments if the potential risk is taken under consideration. In this regard, both the national and local governments have a significant responsibility to take measures for disasters. This research was conducted to investigate if adequate training in disaster management is provided in the Local Governments Program in Turkey, which train interdisciplinary staff who are supposed to be employed in local governments. This research is a preliminary study of a project which aims to raise the level of awareness and knowledge of disasters, therefore the data obtained from this study is important to develop the project. Within this context, the course content, learning outcomes and achievements related to disaster and crisis management courses in the lesson plans will be evaluated as well. 2016-2017 OSYM Brochure shows that approximately 5000 (including long distance education) students per year, 45 universities and 50 vocational high schools are enrolled in the local governments program (1st and 2nd education). However, only seven programs out of total have disaster and crisis management courses in their curriculums. The course contents include disaster types and phases of disaster and crisis management but do not include cooperation, planning and practices between institutions; these are the most indispensable elements of disaster and crisis management though. These preliminary research results show that local governments programs do not provide their students well information on disaster and crisis management. The level of knowledge and awareness of these staff should be well enough considering the high risk of the natural disasters in the country. Consequently, the main purpose of this project is to contribute to the development of high disaster awareness of students in these programs.

Keywords: Local governments, disaster, crisis management, associate degree program, disaster awareness

GİRİŞ

Günümüzde toplumlar yaşanan afetlerden birçok açıdan etkilenmekte, insanlar ve kurumlar ortaya çıkan olağan dışı etkilerle yüzleşmek ve mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Afetlerin bu sıra dışı etkileri toplumların mevcut kapasitesi ile müdahale ve mücadele gücünü aştığında ise kayıplar ortaya çıkabilmektedir (Kutluk, 2013). İşte bu sebeple afetler, toplumun kendi güç ve kaynakları ile zaman zaman baş edilemeyen, birçok kurum ve kuruluşun koordineli bir şekilde müdahalesini gerektiren, gerçekleştiği bölgedeki toplulukları birçok yönden olumsuz etkileyen olayların sonuçları olarak nitelendirilebilir. Yerleşim alanlarını etkileyen, toplum ve yaşam üzerinde karmaşaya neden olan her afet veya acil durum için bir yönetim sisteminin geliştirilmesi kaçınılmazdır. Günümüzde afetlerle mücadelede en büyük sorun, kurumlararası koordinasyonun sağlanamaması olmakla birlikte gelişen yeni yaklaşımlar afet yönetim sisteminin iyi bir risk yönetimi ile mümkün olacağı noktasında birleşmektedir. Topulukların ve kurumların olası tehlikeler karşısında kapasitelerini geliştirmek, tehlikelerin ve

olası risklerin belirlenmesi ve giderilmesine yönelik çalışmaların yapılması ile sağlanabilir (Ergünay, 2006).

1999 depremleri sonrası Türkiye’deki afet yönetimi üzerine gerek ulusal gerekse uluslararası birçok kurum tarafından araştırmalar ve toplantılar yapılmıştır. Bunlar içerisinde en dikkat çekici olanlarından biri de Afet Yönetimi ve Yerel Yönetimler konulu toplantılardır. Bu toplantıların sonuçlarına göre alanda çalışan bilim insanlarının tespitleri; dünyada kabul görmüş bütünlükli afet yönetimi anlayışı içerisinde afet sonrası faaliyetlerin sadece müdahale ile sınırlı olmadığı, bu faaliyetlerin etkin ve başarılı olabilmesi için hazırlık kapsamında afetler öncesi çalışmaların yasal, idari ve kaynak bakımından güçlendirilmesi gerektiği yönündedir.

13/7/2005 tarih ve 5393 numaralı Belediyeler Kanununun 53. maddesine göre;

- Yangın, sanayi kazaları, deprem ve diğer doğal afetlerden korunmak veya bunların zararlarını azaltmak amacıyla beldenin özelliklerini de dikkate alarak gerekli afet ve acil durum plânlarını yapar, ekip ve donanımı hazırlar.
- Acil durum plânlarının hazırlanmasında varsa il ölçeğindeki diğer acil durum plânlarıyla da koordinasyon sağlanır ve ilgili bakanlık, kamu kuruluşları, meslek teşekkülleriyle üniversitelerin ve diğer mahallî idarelerin görüşleri alınır.
- Plânlar doğrultusunda halkın eğitimi için gerekli önlemler alınarak ikinci fıkrada sayılan idareler, kurumlar ve örgütlerle ortak programlar yapılabilir.
- Belediye, belediye sınırları dışında yangın ve doğal afetler meydana gelmesi durumunda, bu bölgelere gerekli yardım ve destek sağlayabilir. (RG, 2005)

1069

63.maddeye göre belediyeler

- “...dar gelirli kişiler ile afete maruz kalanlara arsa tahsisi yapabilecektir”

73.maddeye göre ise belediyeler;

- “...deprem riskine karşı tedbirler almak... amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabileceklerdir”.

Yine 29/5/2009 tarih ve 5902 numaralı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun gereğince yerel yönetimler kendi mevcut imkanları ile elde ettikleri bilgi ve verileri eşzamanlı olarak ilgili kurumlarla paylaşırlar ve işbirliği ve koordinasyon içerisinde olurlar.

- **(Ek: 20/2/2014-6525/34 md.)** Deprem gözlemi yapan üniversiteler, yerel yönetimler ve tüm kurum ve kuruluşlar deprem gözlem verilerini eşzamanlı olarak Başkanlığa aktarır.

Meydana gelen depremin büyüklük ve şiddeti gibi temel veriler kamuoyuna resmî olarak sadece Başkanlık tarafından duyurulur.

Koordinasyon ve işbirliği

- **MADDE 16** – (1) Başkanlık, görevleriyle ilgili konularda kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler, yerel yönetimler, Türkiye Kızılay Derneği ve konu ile ilgili diğer sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve uluslararası kuruluşlar ile işbirliği ve koordinasyonu sağlamakla yetkilidir (RG, 2009).

Yürürlükteki mevzuata göre yerel yönetimlere afet hallerinde çeşitli görevler verilmekle birlikte, yerel yönetimlerin belirleyici ve düzenleyici bir role sahip olmadıkları görülmektedir (Gülkan, Balamir ve Yakut, 2006: s. 35). Halkın istek ve ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla oluşturulmuş kurumlar olan yerel yönetimler kamu yönetiminde halkla en yakın ilişki içerisinde olan kurumlardır. Son yıllarda halka sundukları bu hizmetlerde gelişmeler ve iyileştirmeler hız kazanmış ve vatandaş odaklı hizmet sunumuna bir yönelme olmuştur (Henden ve Henden, 2005). Afetlerle mücadele ve hazırlık süreçleri de yerel yönetimlerin halkın bu beklenti ve taleplerine cevap verebilecek kapasiteye ulaşma çabaları içerisinde değerlendirilmelidir. Bunu sağlamanın en hızlı ve etkili yollarından biri ise yerel yönetimlerde çalışacak personelin bu alanda eğitilmiş olarak iş hayatına başlamasıdır.

Bu doğrultuda, başta yerel yönetim birimleri olmak üzere çeşitli kamu kurumlarındaki nitelikli ara eleman açığını gidermek üzere Türkiye'nin bir çok üniversitesinde açılmış olan yerel yönetimler bölümü programlarında; problem çözme, karar verme yetenekleriyle donatılmış, analitik düşünebilen yönetici yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu araştırma kapsamında incelenen yerel yönetimler bölümlerinin ders programlarında afet ve acil durum farkındalığına yönelik yeterince yer verilmediği tespit edilmiştir. Oysa, doğal ya da teknolojik afetlere maruz kalma durumunda yerel yönetimler ya da kamu birimlerinde çalışan ara elemanların ya da yönetim kademelerindeki personelin böylesine hassas bir konuda yeterli bilgi sahibi olmaması afet durumlarının iyi yönetilememesi açısından son derece büyük bir taşımaktadır.

Bu çalışma ile ülkemizdeki toplum ve bireyin geleceğe ait gereksinimlerini yorumlayabilen ara elemanları yetiştiren Yerel Yönetimler Programlarındaki eğitim içerikleri (ders planları) mercek altına alınmıştır. Araştırma, afetlerle ilgili farkındalık ve bilgi düzeyinin yükseltilmesini hedefleyen bir projenin ön çalışması niteliğinde olup buradan elde edilecek veriler projenin gerekçelendirilmesinde önemli rol oynayacaktır. Bu kapsamda, ders planlarında yer alan afet ve kriz yönetimine ilişkin derslere ait ders içerikleri, öğrenme çıktıları ve kazanımları da değerlendirilmiştir.

METOD

Araştırma için kullanılan veriler 2016-2017 Yükseköğrenim Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Kılavuzundan yararlanılarak elde edilmiştir. Kılavuza göre Türkiye'de toplam 45 üniversite ve

50 Meslek Yüksekokulu olmak üzere yılda yaklaşık 4000 öğrenci yerel yönetimler programına (1 ve 2. öğretim) kayıt yaptırmaktadır.

ÖSYM Kılavuzunda yer alan ilgili tüm üniversitelerin ders içerik ve planları kurumsal web sayfaları üzerinden incelenmiştir. Ders programı ve içeriklerine ulaşılamayan Meslek Yüksekokullarının bilgileri sınav programları, dönemlik ders programları üzerinden elde edilmeye çalışılmıştır. Web sayfaları üzerinden ulaşılamayan bilgiler için 2 ayrı dönemde e-posta aracılığı ile ilgili kişilerle iletişime geçilerek eksik bilgiler tamamlanmıştır.

BULGULAR

Araştırmamıza konu olan Meslek Yüksekokullarında yer alan Yerel Yönetimler Programı öğrenci sayılarına ait bilgiler Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. 2016-2017 Yükseköğrenim Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Kılavuzuna göre Yerel Yönetimler Programı bulunan üniversite ve Meslek Yüksekokulları

	Üniversite Adı	MYO Adı	Kontenjan	
			I.Öğretim	II.Öğretim
1	Adıyaman	Gölbaşı	46	41
2	Adnan Menderes	Köşk	92	92
		Kuyucak	92	61
3	Afyon Kocatepe	Afyon	71	72
4	Ağrı İbrahim Çeçen	MYO	51	
5	Aksaray	Berat Cömertoğlu	66	66
6	Amasya	Gümüşhacıköy Hasan Duman	41	41
7	Anadolu	AÖF	810	
8	Artvin Çoruh	Yusufeli	51	
9	Bandırma 17 Eylül	Erdek	41	41
10	Bayburt	Bayburt-Demirözü myo	31	

11	Bilecik Şeyh Edebali	Gölpazarı	41	41
12	Bitlis Eren	Ahlat	61	
13	Bülent Ecevit	Devrek	61	
14	Celal Bayar	Salihli	102	102
15	Cumhuriyet	Yıldızeli	51	
16	Cumhuriyet	Zara Ahmet Çuhadaroğlu	36	
17	Çanakkale 18 Mart	Biga	41	
	Çanakkale 18 Mart	Çanakkale Sosyal Bilimler	51	51
18	Çukurova	Kozan	51	
19	Dokuz Eylül	İzmir	61	61
20		Hisarcık	31	26
	Dumlupınar	Simav	51	51
		Şaphane	61	
21	Fırat	Sosyal Bilimler	51	41
22		Niksar Sosyal Bilimler	46	41
	Gaziosmanpaşa	Zile	51	
23	Giresun	Şebinkarahisar Sosyal Bilimler	61	26
24	Hitit	Sosyal Bilimler	41	
25	İnönü	Battalgazi	31	
26	İstanbul Aydın	Anadolu Bil	50	
27	İstanbul Medipol	Sosyal Bilimler	20	
28	Kafkas	Sarıkamış	41	41
29	Kahramanmaraş Sütçü İmam	Pazarcık	71	61
30	Karamanoğlu Mehmet Bey	Kazım Karabekir	71	51

31	Kastamonu	Abana Sabahat Mesut Yılmaz	61	
32	Kırıkkale	Keskin	51	51
33	Kırklareli	Babaeski	51	41
34	Kocaeli	İzmit	61	51
35	Marmara	Sosyal Bilimler MYO		
36	Mersin	Silifke MYO	21	
37	Selçuk	Silifke Taşucu	51	51
38	Muğla Sıtkı Koçman	Muğla MYO	41	41
39	Muş Alpaslan	Sosyal Bilimler MYO	41	
40	Nevşehir Hacı Bektaş	Gülşehir MYO	41	41
41	Niğde- Ömer Halisdemir Ün.	Niğde Sosyal Bilimler MYO	61	61
42	Ordu	Sosyal Bilimler MYO	61	61
43	Siirt	Sosyal Bilimler MYO	41	
44	Uşak	Sosyal Bilimler MYO	66	61
45	Yalova	Çınarcık	51	51
		TOPLAM	3.347	1.539
		GENEL TOPLAM		4.886

Kaynak: İlgili üniversitelerin web sayfaları ve ÖSYM Kılavuzu

İncelenen 45 üniversite içerisinde 3 üniversitenin 2 ayrı meslek yüksek okulunda, 1 üniversitede ise 3 ayrı meslek yüksekokulunda yerel yönetimler programı bulunduğu, 21 üniversitede ise ikinci öğretim bulunmadığı tespit edilmiştir. Toplam öğrenci sayısının %17'sini açık öğretim fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır.

İlgili üniversitelerin web sayfaları, ÖSYM Kılavuzu ve e-posta aracılığıyla elde edilen ders plan ve içerikleri afet, afet yönetimi, kriz yönetimi, doğal afetler gibi anahtar kelimelerle taranarak incelenmiştir.

Afet, afet yönetimi, kriz yönetimi, doğal afetler gibi anahtar kelimelerle yapılan tarama sonucunda elde edilen afet ve acil durum yönetimine programlarda yer alan derslere ait bilgiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Yerel Yönetimler Programı ders planlarına göre Afet ve Acil Durum Yönetimine ilişkin dersler

Üniversite Adı	MYO Adı	Öğrenci Sayısı		Ders Adı
		I. Öğretim	II. Öğretim	
	Köşk	92	92	Kriz ve Afet yönetimi
Adnan Menderes	Kuyucak	92	61	Kriz ve Afet yönetimi
Çanakkale 18 Mart	Çanakkale Sosyal Bilimler	51	51	Kriz ve Afet Yönetimi
	Hisarcık	31	26	Doğal Afet Kaynaklı Kriz Yönetimi- Seçmeli
Dumlupınar	Simav	51	51	Doğal Afet Kaynaklı Kriz Yönetimi- Seçmeli
	Şaphane	61		Doğal Afet Kaynaklı Kriz Yönetimi- Seçmeli
İnönü	Battalgazi	31		Kriz Yönetimi
Kırklareli	Babaeski	51	41	Doğal Afet Kaynaklı Kriz Yönetimi
Kocaeli	İzmit	61	51	Acil Durum Yönetimi- Seçmeli
Selçuk	Silifke Taşucu	51	51	Kriz ve Afet Yönetimi
Nevşehir Hacı Bektaş	Gülşehir MYO	41	41	Doğal Afet Kaynaklı Kriz Yönetimi
Toplam		613	465	
Genel toplam			1.078	

Tablo 2'ye göre 4 üniversite, 5 Meslek Yüksekokulunda Kriz Yönetimi, Kriz ve Afet yönetimi ile ilgili dersler, 3 üniversite, 4 Meslek Yüksekokulunda Doğal Afet kaynaklı Kriz Yönetimi ve 1 üniversitede Acil Durum Yönetimi dersleri bulunmaktadır. Afet/acil durum ve kriz yönetimi ile ilgili 8 üniversitede toplam yıllık 1.078 öğrenci ders almaktadır. Bu derslerin çoğu üniversitede seçmeli dersler paketinde yer alıyor olması ve bu derslerin her dönem açılmıyor olması dersi alan öğrenci sayısını daha da düşürmektedir.

İlgili derslerin ders içerikleri incelendiğinde, Doğal afet kaynaklı kriz yönetimi dersi içeriğinde, afet ve türleri, afet yönetimi evreleri, afet öncesi, sırası ve sonrası hazırlık ve müdahale faaliyetleri ile iyileştirme ve yeniden inşa süreçlerine ait bilgiler yer almaktadır. Ayrıca Türkiye'de afet yönetiminin gelişimi ve kurumsal yapılanma süreci anlatılmaktadır.

Kriz yönetimi ve acil durum yönetimi derslerinde ise, insan hayatını tehdit eden olay ya da kazayı önleme, zararı azaltma, hazırlık yapma ve müdahale faaliyetleri ile afet sonrası iyileştirme süreci faaliyetleri ve acil durum planlamasına yönelik bilgiler yer almaktadır.

Bu derslerin öğrenme çıktılarına bakıldığında, afetlere ilişkin kavramların, afet yönetimi evrelerinin öğrenilmesi, senaryo ve müdahale planlarının hazırlanması ile acil durum müdahale organizasyonunun yapılması konusunda bilgi sahibi olmaları hedeflenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son yıllarda dünyada ve ülkemizde gündelik hayatı kesintiye uğratarak toplulukları çok ciddi şekilde etkileyen afetlerin sayısındaki artış afet yönetiminin gelişimine katkıda bulunmuş ve afet yönetimi sürecinin sadece afet sonrası müdahale ile sınırlı olmadığını afet öncesi çalışmalara ağırlık verilmesinin gerekliliğini açıkça göstermiştir. Afet yönetimi süreci birçok açıdan normal hizmet sürecinden farklılık arz etmektedir ve etkili afet yönetiminin temelini ise iyi bir planlama oluşturmaktadır. Türkiye'deki afet yasalarının geçmişi uzun yıllara dayanmakla birlikte hazırlık faaliyetleri ile ilgili gelişmeler 1999 depremleri sonrası hız kazanmış ve kurumsal düzenlemelere gidilmiştir. Kurumsal anlamda Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı'nın kurulması bu çabalar için olumlu bir adım olmakla birlikte hala ülkemiz açısından kurumlar arası işbirliği ve sürdürülebilirlik adına ciddi sorunlar mevcuttur. Afet yönetimi sürecine ilgili kurumların katılımı kadar halkın katılımının da sağlanması afet zararlarının azaltılması açısından kaçınılmaz olmakla birlikte, bu kurumlarda çalışacak personelin de bilgi ve beceri düzeyinin yüksek olması son derece önemlidir. Yerel yönetimlerin afet ve acil durumlara yönelik olan kapsamlı görevlerini yerine getirebilmeleri için kaynak sorununun çözümü kadar yetişmiş insan gücü probleminin de çözülmüş olması gerekir. Bu bakış açısından hareketle bu çalışma ile yerel yönetimlerde çalışacak ara elemanların afetler ve afet yönetimine yönelik bilgi ve beceri düzeyleri araştırılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, toplamda 45 üniversitenin sadece 8'inde, (11 Meslek Yüksekokulu) anahtar kelimelere göre afet/kriz yönetimi ve acil durum yönetimi ile ilgili dersler bulunmakta ve yaklaşık 1000'in üzerinde öğrenciye bu dersler verilmektedir. Bu sayı ÖSYM 2016-2017 yılı kılavuzuna göre Yerel Yönetimler programı toplam kontenjanının yaklaşık 1/4'üne denk gelmektedir. Bu derslerin çoğunun seçmeli dersler paketinde yer aldığı düşünüldüğünde ise dersi alan öğrenci sayısında önemli ölçüde azalma olacağı da göz ardı edilmemelidir. Oysa afet ve acil durumlar veya kriz anında aktif olarak görev alacak personelin yerel yönetimler programlarından mezun olan öğrenciler olması beklenmektedir. Bu durum, yerel yönetimler programlarında yetiştirilecek öğrenciler üzerinden önemli bir sorumluluk yaratmaktadır. Ancak programlardaki bu eksikler bu beklentiye cevap verememektedir.

Ayrıca ders içerikleri incelendiğinde genel olarak doğal afetler ağırlıklı olduğu görülmektedir. Oysa günümüzde dünyanın her bölgesi doğal afetler kadar teknolojik afetlere maruz kalmaktadır. 2015 Dünya Afet Raporu'na göre 2005-2014 yılları arasında toplam 6311 afet meydana gelmiş olup bunların 2502'si teknolojik afetlerdir (WDR, 2015). Bu sonuç, eğitim içeriklerinde afet türleriyle bunlara müdahale kapasitelerinin nasıl geliştirileceğinin ders içeriklerinde yer almasını zorunlu kılmaktadır.

Bilindiği üzere sadece yerel yönetimlerde değil üniversitelerde açılan çoğu programların ders planları mevcut akademisyenlerin ilgi ve uzmanlık alanlarına göre şekillenmekte ve programlardaki ders plan ve içeriklerinde standardizasyon zorlaştırmaktadır. Yerel yönetimler başta olmak üzere, afet yönetiminde birinci derecede sorumlu kurumlara eleman yetiştiren programların ülkemiz koşulları düşünüldüğünde afet ve acil durum yönetimi ile ilgili dersleri ders planlarında zorunlu dersler kapsamına almaları kaçınılmazdır.

Kaynaklar

Ergünay, Oktay. (2006). Afet Yönetiminde İşbirliği ve Koordinasyonun Önemi. Afet Yönetiminin Temel İlkeleri. Mikdat Kadioğlu ve Emin Özdamar (Ed.). Ankara: JICA Türkiye Ofisi, 9-18.

Erençin, A., Çakır, B., 2008., Türkiye'de Belediyelerde Afet ve Acil Durum Yönetimi. Çağdaş Yerel Yönetimler, 17(4), s.23-43.

Gülkan P., Balamir M., Yakut, A., 2006. Afet Yönetiminin Stratejik İlkeleri: Türkiye ve Dünyadaki Politikalara Genel Bakış. Afet Yönetiminin Temel İlkeleri. Mikdat Kadioğlu ve Emin Özdamar (Ed.). Ankara: JICA Türkiye Ofisi, 19-35.

Henden ve Henden,. 2005. Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumlarındaki Değişim e-Belediyecilik. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, ISSN:1304-S.14 (48-66).

Kutluk, E., (2013). Afet Yönetiminin Yerel Seviyede Uygulanabilirliği: Belediye Merkezli Yönetişim Modeli. Şehir ve Düşünce Dergisi, Sayı 2, İstanbul: Esenler Belediyesi Şehir ve Düşünce Merkezi Yayını, 127-136

RESMÎ GAZETE, 2005, Belediye Kanunu, 9469-9500

RESMÎ GAZETE, 2009, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, 10449-10462

WDR, 2015, World Disaster Report 2015, Retrieved from: 08.05.2017, https://ifrc-media.org/interactive/wp-content/uploads/2015/09/1293600-World-Disasters-Report-2015_en.pdf

Yerel Yönetimler Program İçeriği, 2017,

YÜKSEKÖĞRETİMDE HİZMET KALİTESİNİN SERVQUAL YÖNTEMİYLE ÖLÇÜLMESİ: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Yrd.Doç.Dr. Derya Özilhan ÖZBEY

Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi

Arş.Gör. Emel GELMEZ

Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi

Osman Nurullah BERK

Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öz

Günümüz küresel dünyasında artan rekabet koşulları ve artan tüketici beklentileri, işletmeleri kaliteli ürün ve hizmetler sunmaya zorlamaktadır. Bu anlamda ortaya çıkan hizmet kalitesi kavramı, işletmelerin üzerinde önemle durması gereken bir konudur. Eğitim sektörü ise tüm hizmet sektörleri içinde büyük bir öneme sahiptir. Yükseköğretim kurumları da birer hizmet işletmesi olarak değerlendirilmekle birlikte bireylere yönelik hizmetlerin kalitesini geliştirme sorumlğunun bulunduğu ifade edebilmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda, bu çalışmada SERVQUAL hizmet kalitesi ölçüm metodu kullanarak Selçuk Üniversitesi'nde yer alan farklı iki fakültedeki işletme bölümü öğrencilerinin hizmet kalitesi algısı tespit edilerek algılanan hizmet kalitesinin ölçülmesi amaçlanmıştır.

1079

Anahtar Kelimeler: Hizmet Kalitesi, SERVQUAL, Yükseköğretimde Hizmet Kalitesi.

Service Quality Measurement In The Higher Education System With Servqual Method: Selcuk University, Case Study

Abstract

Increasing competition and increasing consumer expectations in today's global environment force businesses to offer quality products and services. The concept of quality of service that emerges in this sense is a matter that should be emphasized on businesses. The education sector also has a great importance in all service sectors. Higher education institutions can also be considered as service enterprises and it can also be said that there is a responsibility to improve the quality of services for individuals. In the light of this information, in this research with the help of SERVQUAL service quality measurement method, measuring the perceived service quality is aimed by determining service quality perception of two different business administration department students from different faculties.

Keywords: Service Quality, SERVQUAL, Service Quality In Higher Education

1. Giriş

Günümüzde ulusal ve uluslararası boyutta artan rekabet koşulları ve artan tüketici beklentileri, işletmeleri kaliteli ürün ve hizmetler sunmaya zorlamaktadır. Bu anlamda ortaya çıkan “hizmet kalitesi” kavramı, işletmelerin üzerinde önemle durması gereken bir konudur. Hizmet kalitesi çok boyutlu ve karmaşık bir yapı olarak kabul görmekte, akademik sorgulama ve metodolojik çalışma gerektirmektedir (Stafford vd., 1999:13). Ölçülemeyen bir kalitenin geliştirilemeyeceği düşüncesiyle hizmet kalitesinin ölçülmesine ilişkin çeşitli kuramlar ortaya atılmış ve bunların bir kısmı da uygulamaya dönüşmüştür (Altan ve Atan, 2004: 20). Hizmet kalitesinin ölçmede yaygın olarak kullanılan modeller; Grönroos’un(1984) Teknik ve İşlevsel Kalite Modeli, Parasuraman vd.(1985) SERVQUAL Modeli ve Cronin ve Taylor’un(1992) SERVPERF modeli başta olmak üzere çeşitli ölçeklerden oluşmaktadır.

Türkiye’de üniversite sayısında son yıllarda önemli bir artış gözlemlenmektedir. Yüksek Öğretim Kurumundan alınan güncel verilere göre (2016) Türkiye’de toplam kamu ve özel üniversitesi olmak üzere 182 adet üniversite bulunmaktadır (<http://yok.gov.tr/web/guest/universitelerimiz>) ve bu rakam her geçen gün artmaktadır. Bu artışla beraber yükseköğretim kurumları arasında rekabet artmakla birlikte söz konusu süreçte üniversiteler önde olabilmek amacıyla kalitelerini çeşitli yollarla arttırmaya başlamıştır. Bu nedenle üniversitelerde verilen öğretim hizmetinin kaliteli olması ve ihtiyaçlara cevap verebilmesi önem arz etmektedir. Öğrencilerin beklentilerini iyi anlayıp bu beklentilerini karşılayabilecek, bu beklentilerine cevap verebilecek eğitim hizmetini sağlamak gerekmektedir. Eğitim hizmeti, öğrencilerin istek, ihtiyaç ve beklentilerine cevap vermek ve beklentilerin üzerinde bir eğitim hizmeti sunarak “öğrenci memnuniyeti” yaratmaktır (Şahin, 2011: 50). Bu bağlamda bu çalışmada öğrencilerin algılanan hizmet kalitesini ölçümlemek amaçlanmıştır.

2. Literatür Özeti

2.1. Hizmet ve Kalite Kavramları

Geçmişten günümüze yaşanan gelişmeler hizmet kavramının çeşitli şekillerde tanımlanmasına sebep olmakla birlikte bu kavramın geçmişinin çok eski olmasına karşılık, önemli gelişmelerin 19. yüzyılın sonlarındaki sanayi devriminde olduğu görülmüştür ve bu gelişmelerin hızı gün geçtikçe artış göstermiştir (Aksu, 2012: 10). Hizmet sektörü kavramını ilk kez Allan Fisher (1934), “The Clash of Progress and Security” (Gelişme ve Güvenlik Tartışması) adlı eserinde ele almıştır. Hizmet kavramının tanımlanması, yapılan işin niteliği, kurumdan kuruma değişen ve şekillenen yapısı nedeniyle oldukça güçtür (Savaş, 2010: 8).

Amerikan Pazarlama Birliği (AMA)’ne göre hizmet, “bir malın satışına bağlı olmaksızın son tüketicilere ve işletmelere pazarlandığında istek ve ihtiyaç doygunluğu sağlayan ve bağımsız olarak tanımlanabilen eylemler” (Öztürk, 2003:35), “satış için sunulan faaliyetler, yararlar, ya da sağlanan doyumlar” (Kotler, 1984:596) ve bununla birlikte zaman, yer ve psikolojik yararlar sağlayan ekonomik faaliyetlerdir (Baraçlı ve Başlıgil, 1996: 864).

Yapılan tanımlar doğrultusunda hizmet kavramının çeşitli özelliklerinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Hizmetlere özgü bazı özellikler aşağıda verilmiştir (Öztürk, 2003: 37).

- Soyut olma ya da dokunulmazlık,
- Türdeş olmama ya da heterojenlik,
- Eş zamanlı üretim ve tüketim,
- Dayanıksızlık ya da stoklanamama,
- Sahiplik,

- Hizmetlerin kalitesinin kontrolü ve ölçülmesi'dir.

Avrupa Kalite Kontrol Organizasyonu (EOQC) kaliteyi, “belirli bir malın veya hizmetin, müşteri isteklerine uygunluk derecesi” (Okumuş ve Duygun, 2008:18); Parasuraman vd. (1985), “müşteri beklentilerinin giderilmesi”; Crosby (1979) ise “ihtiyaca uygunluk” olarak tanımlamaktadır.

Hizmet ve kalite kavramlarının bir bileşeni olarak ortaya çıkan hizmet kalitesi kavramı müşteri beklentilerini karşılamak için beklenti seviyesinde veya üzerinde bir hizmetin verilmesidir (Odabaşı, 2000:93). Hizmet kalitesi, beklenen hizmet ve algılanan hizmet performansının karşılaştırılmasıdır ve sunulan hizmetin müşteri beklentilerinin ne kadarını karşılayabildiğinin bir ölçüsüdür. Kaliteli hizmet sunmak ise müşteri beklentilerinin ve ihtiyaçlarının karşılanabilmesidir. Hizmet kalitesi ile ilgili yapılan tanımların tamamında hizmet kalitesini belirleyen en önemli unsurun müşteri beklentileri olduğu görülmektedir (Parasuraman vd., 1985: 41).

Hizmet kalitesi; beklenen hizmetin, algılanan hizmetle en az eşit olması ya da ondan fazla olmasıyla ortaya çıkmaktadır (Saat, 1999:113). Hizmet kalitesi üzerine çeşitli sektörlerde yapılmış çalışmalar mevcuttur. Bu amaçla literatürde hizmet kalitesini ölçmek için geliştirilmiş 19 farklı ölçek yer almaktadır (Godin ,2005:33). Bunlardan en yaygın kullanılanlar ise SERVQUAL (Parasuraman vd., 1985; 1988) ve SERVPERF (Cronin ve Taylor, 1992) ölçekleridir. Parasuraman vd. (1985) çalışmalarında hizmet kalitesini, müşterilerin hizmet öncesi oluşan beklentileri ve hizmet sonrası algılamalarının bir karşılaştırması olarak tanımlamışlardır ve 1988’de SERVQUAL ölçüm modelini ileri sürmüşlerdir. SERVQUAL ölçüm modelinde beklenti ve algının ayrı ayrı sorulduğu 22 soru olmakla birlikte; fiziksel varlıklar, güvenilirlik, yanıt verilebilirlik, güvence ve empatiden oluşan beş temel boyut söz konusudur. Bu ölçek “müşteri ne bekliyordu ne buldu” arasındaki farkın ortaya konmasını mümkün kılmaktadır. Sadece hizmet kalitesiyle ilgili sorunların varlığı değil, beş parametre sayesinde sorunların alanları da belirlenebilmektedir. Ayrıca SERVQUAL ölçeği, işletmelerin hizmet kalitesi açısından hangi yönlerin iyi hangi yönlerinin ise kötü olduğunu inceleme fırsatı vermektedir (Güngör, 2016:143).

Literatürde eğitim sektöründe hizmet kalitesinin SERVQUAL ölçeği ile ölçülmesine yönelik çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bazıları Sakarya (2006), Barnes (2007), Bayrak (2007), Brochado (2009), Tayyar ve Dilşeker (2011), Markovic (2006), Okumuş ve Duygun (2008), Özçalık (2007), Soutar ve McNeil (1996), Talih (2008), Uygur ve Tayfun (2008)’un çalışmalarıdır.

2.2. Hizmet Kalitesini Değerlendirmede Fark (GAP) Analizi

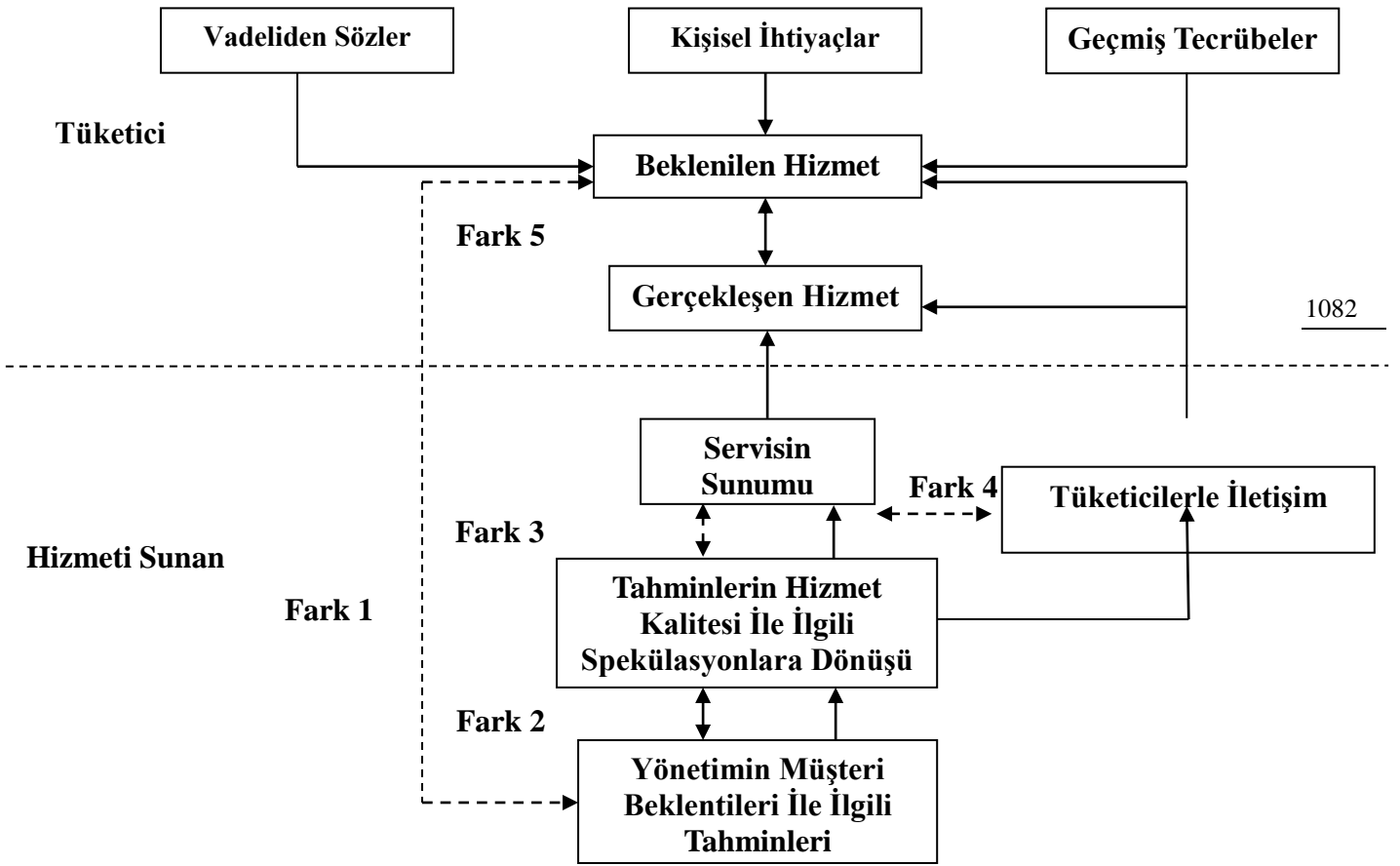
Hizmet kalitesinde temel unsur, müşteri beklentilerinin aşılabilmesine dayanmaktadır. Bu nedenle işletmeler, müşterilerin istek ve beklentilerini çok iyi bir şekilde belirlemeleri gerekmektedir. Eğer sunulan hizmeti gerçek düzeyi ile tüketicinin beklediği düzey arasında bir fark var ise, buna beklenen hizmet ile gerçek hizmet farkı (Gap) adı verilmektedir (Akgemci,2013:413).

Parasuraman vd. (1985), hizmet kalitesi yapısını ve kalite problemlerine yol açan 4 adet fark (boşluk) tanımlayarak hizmet kalitesi yapısını etkileyen faktörlerin anlaşılmasını sağlamışlardır (Parasuraman vd., 1985: 18-36). Kalite problemlerinin sebep olduğu 5. Fark ise müşterinin

hizmet beklentisiyle algılaması arasındaki farktır. Bu fark hizmet kalitesi olarak tanımlanmıştır (Carman,1990: 34). Aşağıda Şekil 1’de bu farklar yer almaktadır (Parasuraman vd.,1985: 44).

Şekil 1: Kavramsal Hizmet Kalitesi Modeli

Algılanan hizmet kalitesi, müşterilerin hizmetten beklentiler ile sunumu arasında hizmetin performansına yönelik oluşturma algılarının yönünün bir sonucu olarak ifade edilmektedir.

Beklenen hizmet algılanan hizmetin üzerinde olursa algılanan kalite düşük olacaktır. Beklenen hizmetle algılanan hizmetin eşit olması durumunda algılanan kalite tatmin edici olacaktır. Buna ilaveten beklenen kalite algılanan kaliteden düşük olarak müşteriler tarafından ideal kalite düzeyine erişmiş olacaktır (Parasuraman vd., 1985: 48-49).

3. Araştırma Metodolojisi

Çalışmanın bu bölümünde SERVQUAL ölçüm modeli kullanılarak gerçekleştirilen araştırmanın amacı, hipotezleri ve yöntemi hakkında bilgi verilecektir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu çalışmanın temel amacı, eğitim hizmeti veren yükseköğretim kurumlarında hizmet kalitesinin SERVQUAL ölçeği yardımıyla ölçülmesi ve değerlendirilmesidir. Bu kapsamda çalışma SERVQUAL hizmet kalitesi ölçeği kullanılarak aynı üniversitede yer alan farklı fakültelerdeki işletme bölümü öğrencileri üzerinde yürütülmüştür. Kullanılan ölçek yardımıyla öğrencilerin beklentileri ve algıları arasındaki fark belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında geliştirilen hipotezler aşağıda sıralanmıştır.

Hipotez 1: “İktisadi İdari Bilimler Fakültesi ve Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi'nin hizmet kalitesine göre memnuniyet algısında farklılık vardır.”

Hipotez 2: “SERVQUAL ölçeğinin boyutları arasında pozitif bir ilişki vardır.”

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Örnekleme

Araştırmada anket yönteminden yararlanılmıştır. Çalışmada sorular SERVQUAL ölçeği dikkate alınarak hazırlanan standart bir anket formu aracılığıyla sorulmuştur. Ölçeğin belirlenmesinde, Yılmaz vd.'nin (2007) SERVQUAL ölçeğini yükseköğretimde hizmet kalitesinin ölçülmesine yönelik bir biçimde uyarladıkları çalışmadan faydalanılmıştır. Ölçekte “1”=kesinlikle katılmıyorum ve “5”=kesinlikle katılıyorum şeklinde sıralanmış olup 5'li Likert şeklinde sorulmuştur. Anket tekniği ile bu ölçek öğrenciler üzerinde uygulanmış ve bulgular açıklanarak tartışılmıştır.

Araştırmada örnekleme dahil edilecek öğrencilerin belirlenmesinde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Kolayda örnekleme çok miktarda veriye hızlı bir şekilde ulaşma imkânı sağladığı için tercih edilen bir yöntemdir (Nakip, 2003:27).

Araştırmanın ana kütlelerini farklı demografik özelliklere sahip, Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ile Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi, 2016-2017 güz yarıyılında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde (2016 Kasım-Aralık) 400 anket toplanmış olup hatalı ve eksik girilen anketler geçersiz sayılarak değerlendirmeye uygun 355 anket elde edilmiştir ve elde edilen örneklemin ana kütleleri temsil gücünün olduğu söylenebilir.

Elde edilen verilerin değerlendirilmesine geçmeden önce kullanılan SERVQUAL ölçeğinin güvenilirliği incelenmiştir. Öğrencilerin beklentilerine ilişkin Cronbach Alpha katsayısı 0.921 olup ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğu görülmektedir. Beklenti ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin Cronbach Alpha değerleri ise somut özellikler 0.835, yeterlilik 0.851, ilgi 0.748, heveslilik 0.782 ve güvenilirlik 0.813 şeklindedir. Öğrencilerin algıları ile ilgili ölçeğe ilişkin Cronbach Alpha katsayısı ise 0.903 olarak hesaplanmıştır ve ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğu görülmektedir. Algı ölçeğinin alt boyutlarına ilişkin Cronbach Alpha değerleri ise somut

özellikler 0.809, yeterlilik 0.848, ilgi 0.616, heveslilik 0.787 ve güvenilirlik 0.842 şeklindedir. Alfa değerleri 0 ile 1 arasında değer almaktadır ve kabul edilir bir değer en az 0,70 olması arzu edilmektedir (Altunışık vd., 2010:126). Genel anlamda güvenilirlik katsayıları incelendiğinde her bir boyuta ait maddelerin güvenilirliklerinin 0.70'in üstünde olduğu görülmektedir ve bu doğrultuda ölçeklerin genel anlamda ($\alpha > 0,70$) güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

4. Araştırmanın Bulguları

4.1. Demografik Bilgiler

Anketin ilk bölümünde yer alan demografik sorulara ilişkin frekans analizi sonuçları Tablo 1 'de aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1

Cinsiyet	Sayı	Yüzde	Fakülte	Sayı	Yüzde
Erkek	140	39,4	İİBF	221	62,3
Kadın	215	60,6	BAAİF	134	37,7
Toplam	355	100,0	Toplam	355	100,0
Sınıf	Sayı	Yüzde	Aylık Geliriniz	Sayı	Yüzde
1.Sınıf	110	31,0	500 TL'den az	182	51,3
2. Sınıf	73	20,6	500-1000 TL	115	32,4
3. Sınıf	81	22,8	1001-1500 TL	28	7,9
4 Sınıf	89	25,1	1501-2500 TL	11	3,1
4+	2	0,6	2501 TL üzeri	19	5,4
Toplam	355	100,0	Toplam	355	100,0

Katılımcılara bakıldığında % 60,6'sının kadın, % 39,4'ünün de erkek olduğu görülmektedir. Araştırmada her iki fakültenin öğrenci sayılarına göre ana kütleyi temsil edecek sayıda anket uygulanmıştır. İktisadi İdari Bilimler Fakültesinin öğrenci sayısı Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesininkinden fazla olduğu için daha fazla anket uygulanmıştır ve Tablo 1 de görüldüğü üzere örneklemin %62,3'ü İİBF öğrencisi, % 37,7'si BAAİF öğrencisinden oluşmaktadır. Sınıf grupları incelendiğinde, örneklemin ana kütleyi güçlü bir şekilde temsil etmesi için her sınıftan öğrenciye eşit sayıda anket dağıtılmaya özen gösterilmiştir ve katılımcıların %31'i 1. sınıf iken geri kalan kısmı %20-25 oranlarında diğer sınıf gruplarından oluşmaktadırlar. Gelir düzeyine bakıldığında ise ilgili sonuçlara göre anketi dolduran kişilerin %51,3'ünün 500 TL'den az bir

geliri olduğu görülmüştür. Bu verilere bakıldığında yüksek oranda öğrenci gelirinin 500 TL'yi geçmediği görülmüştür.

Çalışmada Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi ve Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi'nde öğrenim gören işletme bölümü öğrencilerinin memnuniyet düzeyleri incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar aşağıda Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Öğrencilerin Algı Ve Beklenti Düzeylerine İlişkin Ölçüm Sonuçları

	Algılanan(A)		Beklenti(B)		Boşluk/Fark k (A-B)	Boyut Farkı	Toplam Fark
	Ort.	S.S	Ort.	S.S			
S1	3.10	1.20	3.90	1.17	-0.80	-0.77	-0.4840
S2	3.20	1.21	3.95	1.14	-0,75		
Somut Özellikler	6.30	2,22	7.85	2.14			
S3	3.62	1.03	4.01	0.99	-0.39	-0.45	
S5	3.31	0.98	3.75	1.08	-0.44		
S6	3.33	1.14	3.67	1.03	-0.34		
S7	3.24	1.06	3.69	1.08	-0.45		
S8	3.31	1.05	3.83	0.92	-0.52		
S9	3.43	1.02	3.99	0.99	-0.56		
Yeterlilik	20.24	4.76	22.94	4.64			
S10	3.33	1.11	3.98	1.01	-0.65	-0.52	
S11	3.32	1.09	4.03	0.96	-0.71		
S12	3.48	1.11	3.68	1.01	-0.20		
Heveslilik	10.13	2.77	11.69	2.49			
S13	3.31	1.13	3.54	1.12	-0.23	-0.40	
S14	3.44	1.09	3.92	0.99	-0.48		
S15	3.42	1.05	3.90	1.02	-0.48		
S16	3.27	1.12	3.70	0.99	-0.43		

S17	3.66	1.00	4.05	0.97	-0.39		
Güvenilirlik	17.10	4.23	19.11	3.87			
S4	3.25	1.05	3.93	1.03	-0.68	-0.43	
S18	3.14	2.63	3.38	1.04	-0.24		
S19	3.13	1.20	3.46	1.07	-0.33		
S20	3.03	1.14	3.48	1.09	-0.45		
S21	3.22	2.51	3.52	1.07	-0.30		
S22	3.43	1.24	4.06	1.00	-0.63		
İlgi	19.20	6.39	21.83	4.21			
Genel Toplam	72.77	15.80	83.42	14.06			

Tablo 2 incelendiğinde öğrencelerin eğitim kurumları ile ilgili memnuniyet algılarının ölçek bağlamında yüksek olduğu görülmektedir. Her ne kadar algı düzeyi yüksek olsa da eğitim kurumlarının öğrencilerin beklentilerini tam olarak karşılayamadığı söylenebilir. SERVQUAL yöntemi ile yapılan bu değerlendirmede ölçeği oluşturan her bir boyut için elde edilen Boşluk/Fark, Boyut Farkı ve Toplam Fark değerlerinin negatif olduğu görülmektedir. Sonuç olarak Selçuk Üniversitesinde eğitim vermekte olan İşletme Fakülteleri öğrencilerinin beklentilerinin tam olarak karşılanamadığı ileri sürülebilmektedir.

Bu çalışmanın amaçlarından bir tanesi de öğrencilerin memnuniyet düzeyi algılarının fakültele göre farklılık gösterip göstermediğinin araştırılmasıdır. Bu bağlamda SERVQUAL ölçeğinin müşteri algısı ile ilgili kısmı dikkate alınarak memnuniyet algısının fakülteye göre değişip değişmediği araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Fakülteye Göre Hizmet Kalitesi Algı Düzeyi

	Fakülte				Bağımsız T testi	
	İİBF (n=221)		BAAİF (n=134)		F	p
	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.		
İlgi	17,77	5,10	20,02	6,86	1,92	<.005
Yeterlilik	19,72	4,62	20,58	4,82	0,98	<.005
Güvenilirlik	16,44	4,64	17,48	4,00	1,63	<.005

Somut Özellikler	5,97	2,14	6,51	2,23	1,75	<.005
Heveslilik	9,71	2,90	10,38	2,68	0,87	<.005
Genel Toplam	63,65	15,14	68,47	15,95	0,61	<.005

Öğrencilerin memnuniyet algıları dikkate alındığında ölçeği oluşturan her bir boyut için memnuniyet algısında fakülteye göre farklılıkların olduğu ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklara bakıldığı zaman istatistiksel bakımdan anlamlı olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuç “İktisadi İdari Bilimler Fakültesi ve Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesi’nin hizmet kalitesine göre memnuniyet algısında farklılık vardır.” şeklindeki -1- numaralı hipotezi desteklemektedir. Ölçeği oluşturan her bir boyut için farklılığın hangi fakülteden kaynaklandığı irdelenmiştir. Yapılan analiz sonuçlarına göre; ölçeğin tüm boyutları arasında anlamlı bir fark olduğu ve BAAİF’nde öğrenim gören öğrencilerin İİBF’si öğrencilerine göre memnuniyet düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla BAAİF’de öğrenim gören öğrencilerin memnuniyet algılarının daha yüksek olduğu ileri sürülebilmektedir.

Bu çalışmanın diğer bir amacı da SERVQUAL ölçeğini oluşturan alt boyutlar arasında bir ilişkinin olup olmadığının irdelenmesidir. Bu bağlamda SERVQUAL ölçeğini oluşturan alt boyutlar arasındaki ilişki Pearson korelasyonu katsayısı kullanılarak Tablo 4’de görüldüğü şekilde hesaplanmıştır.

Tablo 4. SERVQUAL Ölçeği ve Boyutları Matrisi

	İlgi	Yeterlilik	Güvenilirlik	Somut Özellikler	Heveslilik
İlgi	1				
Yeterlilik	.676*	1			
Güvenilirlik	.632*	.736*	1		
Somut Özellikler	.411*	.480*	.455*	1	
Heveslilik	.577*	.652*	.741*	.555*	1

Not: * $p < .001$

Tablo 4’deki korelasyon matrisinde görüldüğü gibi SERVQUAL ölçeğinin her bir alt boyutunun diğer boyutlarla istatistiksel bakımdan anlamlı ($p < .001$) bir ilişkisi vardır. Bu bağlamda “SERVQUAL ölçeğinin boyutları arasında pozitif bir ilişki vardır.” şeklinde ileri sürülen -2- numaralı hipotez kabul edilmiştir. Elde edilen bu sonuç, literatürde hizmet kalitesi algısının ölçülmesine yönelik yapılmış olan farklı çalışmalarla (Güleş vd., 2011; Sakarya, 2006; Topsakal ve İplik, 2013; Seyfullayev, 2015) benzerlik göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, SERVQUAL ölçüm yönteminden yararlanılarak Selçuk Üniversitesinde eğitim hizmeti iki farklı fakültenin aynı bölümde öğrenim gören öğrencilerinin memnuniyet düzeyleri araştırılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda genel anlamda öğrencilerin kurumla ilgili memnuniyet algılarının ölçek bağlamında yüksek olmakla birlikte söz konusu eğitim kurumları arasında Beyşehir Ali Akkanat İşletme Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin memnuniyet düzeylerinin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin memnuniyet düzeyini artıracak düzenlemeleri yapmalarının gerekliliği ileri sürülebilir.

Yapılan çalışmada sonuçların sağlıklı ve güvenilir olması için muhtemel araştırma ve ölçüm hatasına neden olabilecek uygulamalardan kaçınılmasına titizlikle dikkat edilmiştir. Dolayısıyla konuyla ilgilenen araştırmacılar daha geniş örneklemelerde ve farklı sektörlerde modeli test ederek bu çalışmada elde edilen sonuçlara ve literatüre katkıda bulunabilirler.

Kaynakça

- Akgemci, T. (2013). İşletmelerde Stratejik Yönetim. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Aksu Murat ve Bucak, Turgay (2012), Mesleki Turizm Eğitimi, Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(2), 8.
- Altan, Ş. ve Atan, M. (2004). Bankacılık Sektöründe Toplam Hizmet Kalitesinin SERVQUAL Analizi İle Ölçümü. Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 6/1, 17-32.
- Altunışık, R. ve Coskun, R. ve Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Barnes, Bradley R.(2007), Analysing Service Quality: The Case of Post-Graduate Chinese Students, Total Quality Management, 18/3, 313-331.
- Bayrak, B. (2007). Yükseköğretim Kurumlarından Beklenen Hizmet Kalitesi ve Hizmet Kalitesinin Algılanmasına Yönelik Bir Araştırma. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Brochado, A. ve Rui Cunha M. (2009). Comparing Alternative Instruments to Measure Service Quality in Higher Education, Quality Assurance in Education, 17/2, 174-190.
- Carman James, M. (1990), Cosumer Perceptions of Service Quality: An Assesment of the SERVQUAL Dimensions. Journal of Retailing, 66/1, 33-55.
- Crosby, Philip B. (1979). Quality Is Free. The Art Of Making Quality Certain. New York: McGraw-Hill Companies.
- Dilşeker, F. (2011). Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Hizmet Kalitesi, Öğrenci Memnuniyeti, İmaj, Sadakat Ve Tavsiye Etme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Godin, S. (2005). The Big Moo: Stop Trying to Be Perfect and Start Being Remarkable. London: Portfolio.

Grönroos, C. (2000). Service Management And Marketing: A Customer Relationship Management Approach Quality Model And Its Marketing Implications. Chichester: John Wiley Sons.Ltd.

Grönroos, C. (1984), A Service Quality Model And Its Marketing Implications. European Journal Of Marketing, 18/4, 36-44.

Güleş, H. K. ve Çağlıyan. V. ve Gelmez. E. (2011). Sağlık Kurumlarında SERVQUAL Ölçüm Modeli ile Hizmet Kalitesi Ölçümü Üzerine Bir Araştırma. 11. Üretim Araştırmaları Sempozyumu 23-24 Haziran 2011 (s. 319-328) İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Güngör, M.Ö.(Ed.) (2016). Pazarlama Biliminde 29 İnsan 29 Kavram. İstanbul: Beta Yayınları.

YÖK. (2016). <http://yok.gov.tr/web/guest/universitelerimiz> adresinden erişildi. (ET: 10.12.2016)

Kotler, P. (2000). Pazarlama Yönetimi. İstanbul: Beta Yayınları.

Markovic, S. (2006). Expected Service Quality Measurement in Tourism Higher Education. Pregledni Znanstveni Članki, 1/2, 86-95.

Nakip, M. (2003). Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Odabaşı, Y. (2000). Satış ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi. Ankara: Sistem Yayıncılık.

Okumuş, A. ve Duygun, A. (2008). Eğitim Hizmetlerinin Pazarlanmasında Hizmet Kalitesinin Ölçümü Ve Algılanan Hizmet Kalitesi İle Öğrenci Memnuniyeti Arasındaki İlişki. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8/2, 18-19.

Özçalık, F. (2007). Yükseköğretimde Eğitim Hizmet Kalitesinin Ölçümüne Yönelik Örnek Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Öztürk, S. A. (2003). Hizmet Pazarlaması. İstanbul: Ekin Kitabevi.

Parasuraman, A. ve Zeithaml, V. A. ve Berry, L. L. (1985). A Conceptual Model Of Service Quality And Its Implications For Future Research. The Journal Of Marketing, 49, 41-50.

Saat, M. (1999). Kavramsal Hizmet Modeli ve Hizmet Kalitesini Ölçme Aracı Olarak SERVQUAL Analizi. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3/99, 107-118.

Sağnak, P. (2010). Hastane işletmelerinde Dış Kaynak Kullanımının Hizmet Kalitesi ve Müşteri Tatmini Yaratılmasındaki Rolü ve bir Pazarlama Aracı Olarak Kullanılması; Gata Hastanesi'nde Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Sakarya, C. (2006). Yükseköğretimde Öğrenciye Yönelik Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi: Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Soutar, G. ve Margaret M. (1996). Measuring Service Quality in A Tertiary Institution. Journal of Educational Administration, 34/1, 72-82.

Staffort, M. R. ve Prybutok, V. ve Wells, B.P. ve Kappellman, L. (1999). Assessing The Fit and Stability of Alternative Measures of Services Quality. The Journal of Applied Business Research,15(2), 13-30.

Şahin, G. G. (2011). Üniversite Düzeyinde Turizm Eğitiminde Hizmet Kalitesi Beklenti ve Algısına Yönelik Ankara’da Bir Araştırma, İşletme Araştırmaları Dergisi, 3, 49-65.

Talih, D. (2008). Hizmet Kalitesi Algılamalarına İlişkin Yabancı Dil Eğitim Kurumlarında Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

Uygur, S. M. ve Tayfun A. (2008). Yükseköğretimde Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Aldıkları Eğitimin Kalitesini Değerlendirmelerine Yönelik Bir Araştırma, Sektör Kooperatifçilik Dergisi, 432, 1-17.

Zeithaml, V. A. Bitner, M.J. (2003). Services Marketing. Berkshire: Mcgraw-Hill Companies Inc.

TASVİR SANATINDA BOĞA ÜZERİNDE AKROBASİ SAHNELERİ

Yard. Doç. Dr. Ebru ORAL

Öz

Tarihin çeşitli dönemlerinden itibaren farklı kültürlerde ve farklı coğrafyalarda çeşitli tasvirli eserler üzerinde boğa tasvirlerine rastlamak mümkündür. Mezopotamya ve Anadolu toplumları tarafından özellikle Fırtına Tanrısı ile ilişkilendirilen ve kutsal kabul edilen boğa tasvirlerini tasvirli eserler üzerinde görmek mümkündür. Tarihsel süreç içerisinde toplumların dinsel inanışları üzerinde önemli bir yeri olduğu düşünülen boğa tasvirlerinin birtakım tasvirli eserler üzerinde akrobasi sahnelerinde de betimlendiği anlaşılmaktadır.

Anadolu, Doğu Akdeniz ve Ege gibi farklı kültürlerde arkeolojik kazılar sonucunda ele geçen tasvirli eserler üzerinde, boğa üzerinde akrobasi sahnelerini görmek mümkündür. Söz konusu yerleşimlerde özellikle duvar resimleri ve kabartmalı vazolar üzerinde boğa üzerinde akrobasi sahnelerinin betimlendiği görülmektedir. Nitekim çeşitli yazılı belgeler üzerinde boğa üzerinde akrobasi sahneleri ile ilgili ifadeler yer verilmektedir. Bununla birlikte farklı kültürlere mensup toplumların dinsel anlayışlarının şekillenmesinde ve çeşitli dinsel etkinliklerinde önemli bir yeri olan boğa tasvirlerinin, spor, müzik ve dans aktiviteleri içerisinde de önemli bir rolü olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasvirli eser, boğa, akrobasi, duvar resimleri, kabartmalı vazo

1091

ACROBATIC SCENES ON BULL IN DEPICTION ART

Abstract

From the time of various eras of history, it is possible to come across bull depictions on several descriptive works in different cultures and geographies. It is possible to see bull depictions on depicted works which are specifically connected with Storm God and accepted as holy by Mesopotamia and Anatolian communities. In the historical process, it is understood that bull depictions, which were thought to have a significant place on religious beliefs of communities, were depicted in acrobatic scenes on some descriptive works.

It is quite possible to see acrobatic scenes on bull on the depicted works found as a result of archaeological excavations carried out in the lands of different cultures such as Anatolia, Eastern Mediterranean and Aegean. In the settlement places mentioned before, it is seen that acrobatic scenes on bull were described on wall painting and relief vases. Thus statements related with acrobatic scenes on bull were given place in various written documents. In addition to this, it is understood that bull depictions, taking place in formation of religious understanding of communities belonging to various cultures and on several religious activities, play an important role on the sports, music and dance activities.

Keywords: Depicted work, bull, acrobatic, wall paintings, relief vase

Önasya tasvir sanatında boğa üzerinde akrobasi sahnelerine ait tasvirlerin ele geçtiği çeşitli tasvirli eserlere, Anadolu, Girit, Ege, Mısır ve Doğu Akdeniz coğrafyasını içine alan geniş bir alanda rastlamak mümkündür. Arkeoloji Dünyasında boğa üzerinde akrobasi sahnelerine ait bilinen ilk örnekler Minos ve Miken Sanatına ait buluntulardan gelmektedir. Minos Sanatı açısından önemli bir yere sahip olan Tiryns arkeolojik yerleşiminde ele geçen bir fresk üzerinde boğa üzerinde sıçrama sahnesine ait bir tasvir dikkat çekmektedir. Minos kültürü ve uygarlığının önemli bir yerleşimi olan Knossos'ta yapılan arkeolojik kazılar sonucunda boğa üzerinde sıçrama ya da boğa üzerinde akrobasi sahnelerine ait freskler ve mühürler ele geçmiştir. Diğer taraftan Knossos'ta yapılan arkeolojik kazılarda boğa üzerinde sıçrama ya da boğa üzerinde akrobasi sahnelerinin betimlendiği bronz objeler de ele geçen buluntular arasında yer almaktadır¹.

Girit'te boğa figürlerinin, altın yüzük mühürlerden pişmiş toprak figürinlere, taş mühürlerden fresklere kadar çok çeşitli tasvirli eserler üzerinde betimlendiği görülmektedir. Özellikle Knossos'ta Yeni Saraylar Dönemi tasvir sanatı içinde boğaların ve boğa üzerinde betimlenen figürlerin sevilerek işlendiği bilinmektedir. Knossos Sarayının girişinde yer alan duvar resimleri üzerinde boğaların ve boğa üzerinde sıçaramakta olan figürlerin işlendiği sahneleri görmek mümkündür. Genellikle kültle ilişkili ve dinsel işlevi olan sahneler içerisinde boğa tasvirlerinin sık olarak işlendiği görülmektedir. Arkeolojik kazılar sonucunda, Girit'te çeşitli saray yapılarında ve tapınaklarda boğa boynuzlarına ait buluntular ele geçmiştir. Söz konusu buluntular ile ilgili arkeolojik veriler, Girit'te Knossos, Mallia ve Phaistos'taki saray yapılarından bilinmektedir. Girit'te boğa kurbanı ile ilgili tasvirler bir bronz tören baltası üzerinde ve M.Ö. 14.yy'a tarihlendirilen Hagia Triada lahtinde görmek mümkündür².

Tasvirli eserler üzerinde betimlenen boğa üzerinde sıçrama sahneleri kompozisyon olarak üç gruba ayrılmaktadır. Birinci grupta acrobat boğanın boynuzlarından tutarak boğanın sırtı üzerine sıçramaktadır ve ayakları ile sırtı üzerine bastıktan sonra boğanın üzerinden yere doğru atlayarak boğa üzerindeki akrobasi sahnesini sonlandırmaktadır. İkinci grupta ise acrobat boğanın boynuzlarına dokunmadan elleri üzerinde boğanın sırtına basarak takla atıp zemine doğru yönelirken tasvir edilmektedir. Üçüncü grupta ise acrobat boğa üzerinde havada savrulurken betimlenmektedir³.

Mısır'da Tell El Dab'a arkeolojik yerleşiminde M.Ö.18.yy'a tarihlendirilen binalar içerisinde boğa üzerinde akrobasi sahnelerinin betimlendiği freskler ele geçmiştir. Söz konusu tasvirlerin yerel Mısır özellikleri taşıdığı anlaşılmalı birlikte, Minos geleneklerine benzer konu, sitil ve ikonografik özelliklere de sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu tasvirlerle ilişkin diğer arkeolojik verilere, Doğu Akdeniz'de Suriye'de yapılan arkeolojik kazılarda da rastlamak mümkündür. Özellikle söz konusu bölgede yapılan arkeolojik çalışmalar, boğa üzerinde akrobasi sahnelerinin kökeni ve yayılımı konusunda önemli veriler sunması bakımından önem taşımaktadır⁴.

Eski Babil Dönemi'ne tarihlendirilen (M.Ö.19-18.yy) ve Alalah'ta VII.tabakaya ait saray yapısı içinde ele geçen bir zarf üzerindeki silindir mühür baskısında iki çıplak erkek figürünün boğanın sırtında elleri üzerinde akrobatik performans sergilerken betimlendikleri görülmektedir. Söz konusu eser üzerinde iki erkek figürünün arasında ise bir "ankh" işareti tasvir

¹ Sipahi,2001:108-109

² Mcinerney, 2011:7

³ Sipahi,2001:109

⁴ Sipahi,2001:110

edilmiştir. Sözkonusu boğa üzerinde akrobasi sahnesinin betimlendiği sahnenin bir başka benzerine Erlenmeyer Koleksiyonunda da rastlamak mümkündür. Sözkonusu sahne üzerinde elleri üzerinde boğanın sırtında performans sergileyen iki figür dikkat çekmektedir. Sözkonusu sahnede boğa üzerindeki figürlerden daha büyük olarak betimlenmiş ayakta duran diğer bir figür ise boğanın boynuzlarından tutarken tasvir edilmiştir. Seyrig Koleksiyonuna ait diğer bir Suriye mührü üzerinde ise farklı bir sahne dikkat çekmektedir. Sözkonusu eser üzerinde boğanın sırtında sıçrarken betimlenmiş bir figür ve boğanın boynuzları üzerinde havada savrulan diğer bir figür dikkat çekmektedir. Diğer taraftan boğanın arkasında ise tek kolu havada boğa üzerinde akrobasi sergilemeye hazırlanmakta olan diğer bir figür tasvir edilmiştir⁵.

Minos-Miken tasvir sanatında boğa üzerinde akrobasi sahnelerinde erkek figürler dışında kadın figür tasvirlerine de rastlamak mümkündür. Sözkonusu tasvirlerle ilişkin bir Suriye mührü üzerinde boğa sırtında sıçramakta olan çıplak bir kadına ait tasvir ve boğanın önünde bir dizi üzerinde çömelmiş diğer bir figüre ait tasvir dikkat çekmektedir. Suriye’de ele geçen ve Şamsi-Adad’ın hizmetkarı Samiya’ya ait olduğu düşünülen bir mühür üzerinde boğa üzerinde akrobasi sahnesine ait bir tasvir dikkat çekmektedir. Sözkonusu eser üzerinde betimlenen sahnelerin benzerlerine Mari, Sippar ve Tel Leilan’da ele geçen mühür baskılarına ait parçalar üzerinde rastlamak mümkündür. Sözkonusu mühür üzerindeki sahneler yatay bir bantla ikiye ayrılmaktadır. Eserin en üstündeki sahnede bir figürün sol eli ile boğanın boynuzlarından tutarken betimlendiği, sağ elinde ise hilal motifine benzer bir nesne tutarken betimlendiği görülmektedir. Sözkonusu sahne üzerinde betimlenen boğanın önünde ayakta betimlenen figür Hüseyinde Vazosu üzerindeki figürle benzerlik göstermektedir. Sözkonusu eser üzerinde boğanın arkasında sağ bacağını kaldırmış olarak betimlenmiş bir diğer figür ise boğanın bacağına dokunur durumda tasvir edilmiştir. Sözkonusu figür ise Hüseyinde Vazosu üzerinde boğanın arkasında performans sergileyen figür ile benzerlik göstermesi bakımından dikkat çekmektedir. Her iki figürün de benzer hareketi sergilediği düşünülmektedir⁶.

Suriye’de ele geçen diğer bir mühür üzerinde ise boğanın karşısında kollarını her iki yana açmış olarak betimlenmiş bir erkek figür dikkat çekmektedir. Sözkonusu sahne, figürün boğa üzerinde sıçrama hareketi yapmadan önceki duruşunu tasvir etmektedir. Diğer taraftan bir başka mühür üzerinde ise kendisine boğa boynuzları isabet etmiş olan bir figürün havada savrulurken betimlendiği görülmektedir. Sözkonusu sahnelerle ilişkin tasvirler Ege tasvir sanatından da bilinmektedir⁷.

Tasvir Sanatında boğa üzerinde sıçrama sahnelerine ilişkin bilgiler, Ege, Mısır ve Suriye’den bilinmektedir. Bir grup bilimadamı tarafından, Suriye’de ele geçen boğa üzerinde sıçrama sahnelerine ilişkin tasvirler, Ege’de ele geçen örnekler ile ilişkili olarak görülmektedir. Tasvir sanatında sözkonusu sahnelerin kökeni ve yayılımı ile ilgili olarak bilimadamları tarafından farklı görüşler öne sürülmektedir. Özellikle Bietak, Aruz, Shaw, Wolf ve Niemeier, Suriye mühürleri üzerinde betimlenen sözkonusu sahnelerin, Minos Sanatında betimlenen boğa üzerinde akrobasi sahnelerinden etkilendiğini ifade etmektedirler⁸. Diğer taraftan Girit tasvir sanatında boğa üzerinde akrobasi sporları ile ilgili çalışmalar yapan Zeuner ise sözkonusu sahnelerin kökeninin Mısır olduğu yönünde görüş bildirmektedir⁹.

⁵ Sipahi,2001:110

⁶ Sipahi,2001:110-111

⁷ Sipahi, 2001:111

⁸ Sipahi, 2001:111

⁹ Sipahi, 2001: 112

Tarihin çeşitli dönemlerinden itibaren, Anadolu, Mezopotamya, Yunan ve Roma toplumları açısından önemli bir yere sahip olan boğa, avcılıkta ve tarımda bolluk, bereket, güç ve yağmuru simgeleyen çeşitli tanrıların kutsal hayvanı olarak bilinmektedir. Boğa sırtı üzerinde yapılan gösteri, salto ve akrobasi sahnelerine ilişkin veriler, Anadolu, Doğu Akdeniz ve Ege’de yapılan arkeolojik kazılardan ele geçen buluntulardan bilinmektedir¹⁰.

Sözkonusu tasvirlerle ilişkin sahnelere Anadolu’da özellikle Hitit Dönemi’ne tarihlendirilen çeşitli tasvirli eserler üzerinde rastlamak mümkündür. Hitit döneminin sanatsal, dinsel ve kültürel açıdan önemli buluntuları arasında yer alan rölyefli kaplar, zengin kap repertuarları, zengin tasvir sahneleri ve kompozisyon şemaları ile dikkat çekmektedir. Hitit tasvir sanatının önemli buluntuları arasında yer alan rölyefli kaplar, Hitit sanatçılarının sanat anlayışlarını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Teknik ve biçim yönünden Eski Hitit Krallık Dönemi’nin özgün tiplerini temsil eden rölyefli kaplar, zengin kap repertuarları ile dikkat çekmektedir¹¹. Hitit rölyefli kapları üzerindeki bazı sahnelerde müzik ve dans ile ilgili sahnelere de rastlanmaktadır. Hitit kültüründe önemli bir yeri olduğu anlaşılan müzik, şarkı ve dans, çeşitli tanrılar için düzenlenen kült törenlerinde ön plana çıkmaktadır. Ancak, Hitit çivi yazılı belgelerinde kült törenlerinde yapılan danslarla ilgili veriler ele geçmesine rağmen tasvirli sanat eserlerinde dansla ilgili tasvirlerin az olduğu görülmektedir¹². Hititlerin bazı bayramlarında sembolik dövüşler, yarışlar ve çeşitli gösterilerin yapıldığı bilinmektedir. Hitit bayramlarında performans sergileyenler arasında müzisyenler, dansçılar ve akrobatlar dışında hokkabaz ya da kılıç yutan adamların da varlığı bilinmektedir¹³.

Anadolu’nun önemli kült buluntuları arasında yer alan ve üzerinde betimlenen tasvirleri ile dikkat çeken bir diğer merkez ise Hüseyindede Tepesi mevkidir. Sözkonusu merkezde ele geçen iki kabartmalı kült vazosundan biri üzerinde bir boğanın sırtında canbazlık yapan figürler dikkat çekmektedir. Anadolu dışında Girit’te ele geçen tasvirli eserler üzerinde akrobat motifi tasvirleri görülmektedir. Diğer taraftan Kuzey Suriye’de Alalah (Tel Açana) kazılarında M.Ö. 17. yy’a tarihlendirilen silindir mühür baskısında ise koşarken betimlenmiş olan bir boğanın sırtında amuda kalkmış durumda iki akrobat tasvir edilmiştir. Hitit İmparatorluk Dönemi Alacahöyük kabartmaları üzerinde betimlenen kült sahnelerinde de kılıç tutarken betimlenen hokkabazlar ve akrobatlar dikkat çekmektedir¹⁴.

Anadolu tasvir sanatında Hitit döneminde İnandıktepe ve Boğazköy’de ele geçen kabartmalı vazolar dışında Çorum’da Sungurlu İlçesine bağlı Yörüklü/Hüseyindede Tepesi’nde kabartmalı vazosunda da müzik eşliğinde dans eden çeşitli figürlerden oluşan tasvirler dikkat çekmektedir. Hüseyindede Tepesi’nde ele geçen kabartmalı vazo üzerinde tek frizli alanda boğa dansı ve folklorik dans hareketleri sunan kadın dansçı tasvirleri görülmektedir. Hüseyindede Tepesi’nde ele geçen diğer bir kabartmalı vazosunun en üst frizinin ağız kenarında boğa başları ve gövde üzerinde ise dört kabartma tasvir alanından oluşan friz dikkat çekmektedir¹⁵.

Anadolu’da Neolitik Dönem’in önemli yerleşimlerinden biri olan Çatalhöyük’te ele geçen duvar resimleri erken dönem dinsel uygulamalarında dansın önemli bir etkinlik olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Nitekim, Çatalhöyük’te ele geçen duvar resimlerinde bir geyik

¹⁰ Ünal, 2016:251

¹¹ Darga, 1992:53

¹² Yıldırım,2001:1

¹³ Dinçol, 1999:4-5

¹⁴ Dinçol, 1999:5

¹⁵ Yıldırım, 2001:2-3

veya boğa etrafında betimlenmiş koşan figürlerin avcılıkla ilgili bir işlevi olduğu düşünülmektedir. Anadolu'da Hitit tasvir sanatında betimlenen av dansı sahnelerinin kökeni S. De Martino tarafından Çatalhöyük'e bağlanmaktadır¹⁶. Anadolu dışında Girit'te ele geçen tasvirli eserler üzerinde akrobat motifi tasvirleri görülmektedir. Diğer taraftan Kuzey Suriye'de Alalah (Tel Açana) kazılarında M.Ö. 17. yy'a tarihlendirilen silindir mühür baskısında ise koşarken betimlenmiş olan bir boğanın sırtında amuda kalkmış durumda iki akrobat tasvir edilmiştir. Hitit İmparatorluk Dönemi Alacahöyük kabartmaları üzerinde betimlenen kült sahnelerinde de kılıç tutarken betimlenen hokkabazlar ve akrobatlar dikkat çekmektedir¹⁷.

Anadolu, Doğu Akdeniz ve Ege kültürleri açısından önemli bir yere sahip olan sözkonusu sahnelerin, geniş bir tarihsel ve kültürel süreç içerisinde yayılmış olduğu görülmektedir. Sözkonusu sahnelerle ilgili gerek arkeolojik, gerekse filolojik verilerin, birtakım bölgesel farklılıklar dışında birbirlerini desteklemesi, farklı kültürlerde ve farklı bölgelerde yaşayan toplumların hemen hemen aynı dinsel inanışları ve sosyo-kültürel yapıları göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Kaynakça

- DARGA, M. 1992. Hitit Sanatı, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul.
- DİNÇOL, B. 1999. Eski Önasya ve Mısır'da Müzik, Ege Yayınları, İstanbul.
- MCINERNEY, J. 2011. "Bulls and Bull-leaping in the Minoan World", Expedition, Volume 23, Number 3, 7-13.
- SİPAHİ, T. 2001. "New Evidence From Anatolia Regarding Bull-Leaping Scenes In The Art Of The Aegean And The Near East", Anatolica, XXVII, 107-125.
- ÜNAL, A. 2016. Hititlerde ve Eski Anadolu Toplumlarında Din, Devlet, Halk ve Eğlence, Bigin Kültür Sanat Yayınları.
- YILDIRIM, T. 2001. "Hüseyinde Kabartmalı Vazosunda Betimlenen Dans Eden Bir Hititli", Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi: 41:1-2:1-7.

¹⁶ Yıldırım, 2001:5

¹⁷ Dinçol, 1999:5

TÜRKİYE'DE KIRSAL GÖÇÜN SORUN VE FIRSAT YÖNÜ

Yrd.Doç.Dr.Ertuğrul GÜREŞÇİ

Ahi Evran Üniversitesi

Öz

Sanayileşme süreci ile birlikte başladığı kabul edilen kırsal göç olgusu, özellikle gelişmiş ülkelerde ekonomik ve sosyal gelişmenin beklenen ve istenen bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Oysa sanayileşme süreci ile beraber ve aynı doğrultuda gelişme gösteremeyen kırsal göç olgusu, gelişmekte olan ülkelerde ciddi sorunlara neden olabilmektedir. Söz konusu sorunun Türkiye'de 1950'lerden sonra başlayan kırsal göç hareketi ile giderek ivme kazandığı ve 1970'lerden sonra ise bu sorunun ciddiyetinin Türkiye için öncelikli bir konu haline geldiği bilinmektedir. Bu süreç içerisinde kırsal göçün, Türkiye için sadece bir sorun alanı oluşturmadığı aynı zamanda sanayileşme, kentleşme ve kırsal alanda başta tarımsal olmak üzere ekonomik ve sosyal politikalar için olumlu sonuçlara dönüşebilmesi için bir fırsat oluşturduğu söylenebilir. Bu çalışmada, kırsal göçün dünyada ve Türkiye'de nedenleri ve sonuçlarının ele alınması ve Türkiye için kırsal göç olgusunda yeni fırsatların tanımlanabilmesinin çeşitli yönleri ile ele alınması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kır, kent, göç, kırsal göç, tarım

1097

THE OPPORTUNITY AND PROBLEM DIRECTION OF THE RURAL MIGRATION IN TURKEY

Abstract

The rural migration phenomenon, which is considered to have begun with the industrialization process, is regarded as an expected and desired result of economic and social development, especially in developed countries. However, the phenomenon of rural migration, which cannot develop in parallel with the industrialization process, can cause serious problems in the developing countries. It is known that the problem in question has been gaining momentum with the rural migration movement that started in Turkey in the 1950s, and after 1970s, the seriousness of this problem became a priority issue for Turkey. In this process, it can be said that the rural migration does not constitute only a problem area for Turkey, but also provides an opportunity for industrialization, urbanization and rural areas to be transformed into positive results for economic and social policies, especially agriculture. In this study, it is aimed to discuss the causes and consequences of rural migration in Turkey and the world, and to identify new opportunities for rural migration for Turkey.

Keywords: Rural, urban, rural migration, agriculture

Giriş

İngiltere’de 1700’lü yılların sonlarına doğru başlayan sanayileşme süreci, ekonomik ve sosyal yaşamı önemli ölçüde etkilemiştir. Daha az emekle, daha az sürede misliyle üretim, ekonomide üretim fazlalıkları meydana getirmiş ve bunun sonucunda sermayenin birikimi ve dağılımı da büyük ölçüde değişmiştir. Özellikle yeni emek arzının, endüstrileşmeye başlayan bölgelerde oluşması bu bölgelerin arz fazlası olan bölgelerden iş gücü transferine neden olmuştur. Kırsal göç, sanayileşmenin oluşturduğu yeni çekim alanlarının, nispeten yoksul olan tarıma dayalı kırsal bölgelerden iş gücü ve nüfus akımı ile oluşmuştur (World Cities Report, 2006: 5-12).

Kırsal göç, toplumsal bir gelişme ve değişim en önemli sonucu ve süreci olarak nitelendirilmektedir. Sanayileşen batı ülkelerinde bu tür göçlerin kademeli olarak gerçekleşmesi ve oluşan kentlerin söz konusu nüfusu sindirmesi bu ülkelerde sadece ekonomik değil sosyal yaşamında gelişmesine ve değişmesine neden olmuştur. Ancak geç sanayileşen veya ekonomik gelişimi geciken ülkelerde bu tür göçler başlangıçta sorun olarak algılanmasa da zamanla başta kentler olmak üzere kırsal yaşamı da olumsuz etkilemeye başlamıştır. Kısaca kırsal göç, Türkiye gibi ülkelerde zaman içerisinde ciddi sorunlara neden olmuş ancak bu sorunlarla beraber yeni fırsatların doğabileceği gerçeği sürekli göz ardı edilmiştir (Güreşci, 2010; Lu and Song, 2006).

Kırsal göçün sorun yönü, özellikle kentsel alanda aşırı kalabalıklaşma, kır-kent çatışması, gecekondulaşma gibi sorunlarla kendisini gösterirken kırsal alanda atıl kaynakların oluşması ve yetersiz kamu yatırımları ile ortaya çıkabilmektedir. Bu sorun tanımlaması özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha fazla dillendirilirken gelişmiş ülkelerin bu sorunlarla karşılaşmadan kırsal göç ekonomik ve sosyal gelişme için bir fırsata dönüştürüldüğü söylenebilir (Dinler, 2012: 116-118). Nitekim sanayileşme süreci, ekonomik gelişme ve beraberinde oluşturulan refah düzeyinin artması ile kırsaldan kente olan göçün iş gücü ve beşeri sermaye transferi ile gerçekleştirildiği gerçeği göz ardı edilememektedir.

Türkiye’de 1950’ler, ekonomik ve sosyal yaşamın siyasi yaşam ile birlikte çeşitlendiği geliştiği ve değiştiği bir sürecin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Bütün bu gelişmeler, nüfusun nispeten daha çok yaşadığı ve yoksulluğun oransal olarak çok olduğu kırsal bölgeleri de bir hareketlenmeye yol açmış ve kırsal kente olan göçler başlamıştır. İlk zamanlarda ekonomik gelişmeye olası katkıları da düşünülerek bir sorun olarak algılanmayan bu göçler, zamanla kentlerin taşıyamayacağı ciddi bir ülke sorunu haline gelmiştir. Sorunun, geç algılanması ve iyi yönetilememesi, kırsal göçün çoğunlukla sorun yönünü ortaya çıkartmıştır. Ancak bu tür göçler ile azalan nüfus, kırsal alanda insan-toprak ilişkisi başta olmak üzere yeni ve fırsata dönüştürülebilecek anlayış ve eylemlerinde doğmasına neden olmuştur.

1. Bir Sorun Olarak Kırsal Göç

Sosyal bilimlerde bir olguyu sorun olarak tanımlamak oldukça güçtür. Sebebi, etkisi ve süreci belirli bir çalışma disiplinine ve soyut verilere dayanılarak bu tür olguları tanımlamak oldukça güçtür. Kırsal göç, sosyo ekonomik gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan ve kendisi de yine sosyo-ekonomik sonuçlar doğuran etki alanı oldukça geniş bir olgudur. Kırsal göçün bir sorun olup olmadığı ve bu tür bir sorunun muhatabının kimler olduğunun tespiti edilmesi önemli bir yaklaşımdır.

Kırsal göçün bir sorun olup olmadığı ve bunun Türkiye ölçeğinde değerlendirilmesi için 1700’lü yılların sonlarına doğru İngiltere’de başlayan sanayileşme süreci ve bu süreç sonucu oluşan kırdan kente göç ile karşılaştırılması yerinde olacaktır. Kırsal göç, genel olarak ekonomik ve sosyal gelişmenin bir sonucu veya bu sürecin tamamlayıcı göstergelerinden

birisidir. Sanayi Devrimi sonrası başlayan ekonomik ve sosyal gelişmeler, doğal olarak kırsaldan nüfusu kendisine çekmiş ve bu tür bir göç hareketi başlamıştır. Üstelik sanayinin ve kentleşmenin ihtiyacı olan iş gücünün kırsaldan karşılanması oldukça makul bir yaklaşım olup konunun bir sorun olarak değerlendirilmesi oldukça yersiz bir yaklaşım olacaktır. Çünkü emek-yoğun işletmelerin sanayileşmenin ilk yıllarında ağırlığını hissettirmesi ve sanayinin hammadde taşıma ve işleme işinin yapılabilmesi için mutlak suretle iş gücünü gerektirdiği bilinmekte ve bu durum kırsal göçü kendisini sürecinde olumlu ve haklı çıkarmaktadır (Güreşci, 2014).

Kırsal göç, sanayileşme süreci ile aynı doğrultuda ve onu tamamlayan bir şekilde geliştiği takdirde bu tür ülkelerde ekonomik ve sosyal gelişmenin özel bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Bir sorun olarak kırsal göç, özellikle Batı Avrupa ülkelerinde ekonomik gelişme ve kentleşmenin sindirebildiği bir nüfusu kendisine çektiği için tam olarak doğru bir yaklaşım olmamaktadır. Kırsal göçün belirli bir zaman dilimi içerisinde gerçekleşmesi, sermaye ve iş gücünü karşılaması yönünden ele alınması konuyu sorun çerçevesi dışına çıkartmaktadır (Ankrah, 1995).

Türkiye’de 1950’lerde başladığı düşünülen kırsal göç, ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi gelişme ve değişimleri ile birlikte başlamıştır. Bu yıllar, Türkiye’nin batıya açıldığı, liberal reformların uygulandığı, çok partili yaşama geçtiği ve kısmen sanayileşmeye başladığı yıllar olarak kabul edilmektedir. Her alanda olduğu gibi tarımda da makineleşmenin kısmen başlaması, köyler ile şehirler arasında ulaşım imkânlarının artması, kentlerde istihdam olanaklarının artması gibi faktörler, kırsaldan kente göçler için tetikleyici faktörler olmuştur. Bu faktörler ile birlikte kırsaldaki yoğun nüfus baskısı, ilkel sayılabilecek tarımsal üretim üzerindeki yoksulluk çıkmazı bu yerleşim yerlerinde nüfusun çözülmesine ve kentlere doğru yönelmesine neden olmuştur. Bu yüzden 1950’li ve takip eden yıllar kırsaldan kente göçlerin sorun olarak algılanmadığı hatta kamusal bakış açısı ya da kentsel ekonominin değerlendirilmesi ile desteklenmiş bile olabileceği söylenmektedir. Türkiye’de kırsal göç, olgunlaşma sürecinde olan kentleşme ve sorunsal alanı önemli ölçüde belirgin olan kırsal alan için geçici bir kurtuluş ya da çözüm yolu olarak görülmüştür. Ancak bu durum ilerleyen yıllarda giderek kırsal göçün sorun alanının iyice belirginleşmesine neden olmuştur (Karakök, 2011).

Türkiye’de kırsal göç, özellikle günümüzde de bir sorun olarak değerlendirilmesine neden olan ağır ve ileri düzeyde gerçekleşmesi 1970’ler ve sonrasında baş göstermeye başlamıştır. Hızlı ve kontrolsüz bir şekilde gerçekleşen kırsaldan kente göçler, kentlerde nüfusun hızlı ve kontrolsüz bir şekilde artmasına neden olmuştur. Böylece gerek siyasi gerekse kamuoyunca kırsal göç ciddi bir ülke sorunu olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Filmlere, siyasi söylemlere, romanlara ve çeşitli sanat dallarına konu olan köyden kente göçler, artık bir Türkiye gerçeği olmaya başlamıştır. Bu gerçek özellikle kentlerde baş gösteren varoş, çarpık kentleşme, kır-kent kültür çatışması kentsel işsizlik ve doğal olarak sosyal olayların da gelişmesine neden olmuştur (Kurt, 2006).

Kırsal göçün Türkiye’de sorunsal yönü sadece kentlerde değil aynı zamanda kırsal bölgelerde de sermaye ve iş gücü kaybının yaşanmasına, atıl kaynakların oluşmasına ve kamu yatırımlarının maliyetinin artmasına neden olmuştur. Böylece kırsal göç sorunu Türkiye’nin kent ve kırsalda olmak üzere iki yönlü olarak olgunlaşmasına ve doğal olarak çözüm yollarının da bu ekseninde ele alınmasına neden olmuştur. Bu yüzden, kırsal kalkınma politikaları yer yer uygulama imkânı bulmuş ancak bu ve benzeri politikaların göçü önleme üzerine ya da makul bir düzeye gelmesi konusunda yeterli tecrübe ve etkinliğe sahip olmadığı da bir gerçek olarak ortaya çıkmıştır.

2. Bir Fırsat Olarak Kırsal Göç

Sosyo-ekonomik olayları bir fırsat olarak değerlendirmek ya da bir fırsata dönüştürmek oldukça zordur. Çünkü etkileri ve sonuçları çok yönlü ve çok değişkenli olabilmektedir. Kırsal göçün bir fırsat olarak algılanması veya bu olguyu bir fırsata dönüştürmek te oldukça zaman alıcı bir süreç olarak ortaya konulabilir.

Batı Avrupa’da yüz yıl içinde gerçekleşen kırdan kente göçler kentleşme ve sanayileşme için büyük bir fırsat olarak ortaya çıkmış ve kırsal iş gücü ve sermayesi ile ekonomik büyüme ve gelişme daha hızlı ve büyük olabilmektedir.

Kırsal göç için fırsat ifadesi, kırdan kente göç eden birey ve kırdan getirebileceği değerler ile ölçülebilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye’de kırsal göçler geç sanayileşen ve hızlı ve ağır gerçekleşen göçlerin yaşandığı bir ülke için söylenmesi oldukça güçtür. Ancak kırsal göçün Türkiye için fırsat yönü yine de kentsel ve kırsal olmak üzere iki yönlü olarak ele alınabilir.

2.1. Kentsel yönü

Türkiye’de 1950’lerden sonra başta İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa olmak üzere önemli ölçüde göç almaya başlamış ve bu göçler yoğun olarak ülkenin doğu, Karadeniz, güney ve orta bölgelerinden olmuştur. İstanbul’un taşı toprağı altın ibaresi bu yıllarda halk arasında sıkça söylenmeye ve kırdaki nüfusu için bir fırsat yani altını bulma ümidi haline dönüşmüştür. Kentlerin büyümesi ve gelişmesi, o kentin nüfusu ve ekonomik gelişmesi ile yakından alakalı bir durumdur. Giderek artan nüfus ile birlikte kent ekonomisinin dayanağı olan sanayi ve hizmetler sektörü büyüyüp gelişebilecek ve söz konusu nüfusu hem emek arzı için hem de tüketip malları için bir talep unsuru olarak görebilecektir (Işık, 2005).

1100

Kentsel ekonomi için kırdan kente olan göçler, aşağıdaki yönleri ile kentsel ekonomi için bir katkı ya da bir fırsat unsuru olarak ortaya çıkabilecektir.

1. Kent ekonomisine iş gücü temini,
2. Kent ekonomisine sermaye temini,
3. Kent ekonomisi için talep oluşturma,

Bu faktörler ele alındığında Türkiye ekonomisi kent merkezli olarak büyümesi kırsal göçler ile birlikte gelişebilmiştir. Ancak kırsal göçün Türkiye’de ciddi sorunlara neden olduğu düşünülse bu faktörlerin tam olarak fırsata dönüştürülemediği de sonucu ortaya çıkmaktadır. Kırsal göçün bir fırsat olarak değerlendirilebilmesi Türkiye gibi geç sanayileşen ve kırsal göçlerin yoğun yaşandığı bir ülkede oldukça zor olabilecektir. Ancak kırdan kente göçün çalışma hayatına uyumu ve kentsel sermayeye katkısı konusunda eğitim ve planlı ve koordineli çalışmalarla mümkün olabilecektir.

2.2. Kırsal yönü

Kırsal göçün kırsal alandaki en önemli fırsat yönünü azalan kırsal nüfus ile tarım sal arazilerin ve işletmelerin kıymet kazanabilme imkânına sahip olabilmeleridir. Türkiye’de kırsal göç sonucu azalan kırsal nüfus tarımsal alanların dolayısıyla tarımsal işletmelerin büyütülmesi için bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Güreşçi ve Yurttaş (2008), bu tür göçler sonucu kırsaldaki tarım işletmelerinin büyütülmesinde, arazi toplulaştırma çalışmalarında ve diğer tarımsal

uygulamalarda olumlu sonuçları olabileceğini vurgulamışlar ve ayrıca göç edilen bölgelerde aşırı otlatılma ve toprak yorgunluğunun azalabileceğini de ortaya koymuşlardır.

Türkiye’de kırsal göç, kırsal bölgelerin temel ekonomik yapısı olan tarımsal üretim için bir fırsata dönüştürülebileceği bir gerçektir. Küçülen ve parçalanan tarımsal işletmelerin büyütülmesi ve toplulaştırılması için ya da tarımsal reformların uygulanabilmesi için yeni bir fırsat olarak değerlendirilebilmektedir.

Kırsal göçün kırsal alan için başka bir fırsat yönü de kırsal çevrenin korunması, çayır-mera arazilerin düzenlenmesi, alternatif tarımsal faaliyetler için yeni imkânların doğması da mümkün olabilecektir.

Sonuç ve Tartışma

Kırsal göç genel olarak ekonomik ve sosyal gelişmenin beklenen bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu tür bir göç, özellikle sanayi sektörünün tarım sektörüne olan mutlak üstünlüğü ile ortaya çıkabilmektedir.

Türkiye’de kırsal göçün 1950’lerde başladığı ve bu yıllarda bir sorun olarak görülmediği hatta kamu gücü tarafından desteklediği bile söylenir. Türkiye’de kırsal göçün bir sorun olarak baş göstermesi 1970’li yılların başlarında giderek kendisini daha fazla hissettirmiş ve kentsel alanda gecekondulaşma, işsizlik, kır-kent kültür çatışması gibi sorunlara neden olmuştur. Kırsal göçün sorun olarak tanımlanması çoğunlukla bir kentli gözüyle değerlendirilmektedir. Bu durum Türkiye’de kırsal göçün sorun alanının 1950’lerden sonra ve kentsel bir mantıkla değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Kırsal göçün Türkiye ölçeğinde bir fırsat olarak değerlendirilmesi, çoğunlukla kır ve kent boyutu ile ele alınmaktadır. Kırdan göç edenlerin kentteki istihdama ve sermayeye katkıları bir fırsat olarak değerlendirilebilmektedir. Benzer şekilde kırsal göç sonucu azalan nüfusun kırsalda temel tarımsal alt yapı sorunlarının çözümü için bir fırsat olarak ortaya konulabilmektedir. Arazilerin toplulaştırılması, toprak reformu, tarım işletmelerinin büyütülmesi bunlardan bazıları olarak ifade edilmektedir.

Kaynakça

- Ankrah, K.T. (1995). Rural-Urban Migration and Socioeconomic Development in Ghana: Some Discussions, *Journal of Social Development in Africa* (1995), 10, 2, 13-22.
- Dinler, Z. (2012). Bölgesel iktisat. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım
- Güreşçi, E., Yurttaş, Z., (2008). Kırsal göçün nedenleri ve tarıma etkileri üzerine bir araştırma: Erzurum İli İspir İlçesi Kırık Bucağı örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 14(2):47-54.ss.
- Güreşçi, E. (2010) Türkiye’de Kentten - Köye Göç Olgusu. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 11 (1) 2010, 77-86.
- Güreşçi, E. (2014). The Positive Impact of Rural Migration in Turkey. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 1(2), 166-169.
- Işık, Ş. (2005). Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14, 57-71.
- Kanca, T. (2012). 1950-1960 Arası Türkiye’de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9(19), 47-63.
- Kurt, H. (2006). Göç Eğilimleri ve Olası Etkileri, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 148-178.ss.

Lu, Z., Song, S., (2006). Rural – urban migration and wage determination : The case of Tianjin, China. China Economic Review, (17). 337 – 345.ss.
World Cities Report (2006). United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat).

ZEHİRLİ LİDERLİK, ÖRGÜTSEL ZEHİRLENME VE ZEHİRLENMEYİ GİDERMEDE İFŞA OLASILIĞI ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Yrd.Doç.Dr. Eylem Bayrakçı
Süleyman Demirel Üniversitesi Isparta

Öz

Kişisel çıkarlarıyla güdülenen ve başarısı uğruna yıkıcı, kaba, zorba ve hatta usulsüz davranışlarda bulunan zehirli liderlerin sergilediği bu davranışlar başta takipçileri olmak üzere örgüt çalışanları ve örgütün bütünü üzerinde olumsuz ve kalıcı etkilere neden olabilmektedir. Zehirli liderlerin yaptığı davranışlar örgüt üyelerinin motivasyonunu ve performansını olumsuz etkilerken örgütün verimliliğini de azaltabilmektedir. Zehirli davranışların önlenmesi için ifşa örgüt üyesinin önündeki davranış alternatiflerinden birisidir. Ancak, örgüt üyesinin ifşaya karar verebilmesi için uygun örgütsel koşulların sağlanması gerekir.

Bu araştırmada sağlık çalışanlarının liderlerin (yöneticilerin) zehirli davranışlarını ve örgütsel zehirlenmeyi önlemek ve/veya gidermek için ifşayı çözüm yolu olarak algılayıp algılamadıkları ve ifşa olasılıkları nitel görüşme yöntemiyle araştırılmıştır. Buna göre, katılımcıların ifşa niyeti yüksek olmasına rağmen, ifşa davranışının oldukça düşük olduğu görülmüştür. Çalışmanın nitel yöntemle yapılması çalışanların örgütsel zehirlenmeyi önlemek/düzeltilmek için tercih edebileceği diğer davranış olasılıklarının da belirlenmesini sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: zehirli liderlik, örgütsel zehirlenme, ifşa

1103

A QUALITATIVE RESEARCH ON POSSIBILITY OF WHISTLEBLOWING AT ELIMINATING OF INTOXICATION AND TOXIC LEADERSHIP, ORGANIZATIONAL TOXICITY

Abstract

Toxic leaders who are motivated with his/her personal interests exhibit devastating, rude, tyrant and even irregular behaviors and these behaviors may cause negative and permanent effect upon organization's employees, the whole organization and the followers being in the first place. While toxic leaders' behaviors affect motivation and performance of the organization members negatively, organization's productivity may decrease. To prevent toxic behaviours, whistleblowing is an alternative behaviour of organization member. However, in order that the organization member decide for whistleblowing, proper organizational conditions need to be provided.

In this search in order to prevent and/or remove toxic behaviours and organizational toxicity that if healthcare professionals' leaders (managers) perceived whistleblowing as an solution or not and whistleblowing possibilities were researched via qualitative interview method. Accordingly,

although the participants' intention to whistleblowing was high, the whistleblowing behavior was found to be quite low. Qualitative method in this study helps employees prefer other behaviour possibilities to prevent/correct organizational toxicity.

Keywords: toxic leadership, organizational toxicity, whistleblowing

1. Giriş

Enron, Nortel, WorldCom, Nothern Rock, HSBC Bankası (İsviçre Şubesi) gibi finansal piyasalar üzerinde derin izler bırakan kurumsal usulsüzlükler liderlerin (yöneticilerin) başarı uğruna yapabilecekleri konusunda endişelerin artmasına ve bu konularda araştırmaların yapılmasına neden olmuştur. Bunların içinde özellikle Enron ve WorldCom skandalları örgüt içinde yaşanan zehirli liderlik uygulamalarının ve zehirli örgütlerin birer örnekleridir (Yeo ve Carter, 2008: 33) Bu skandalların ifşa sonucu ortaya çıkmış olması ise zehirli liderlik uygulamalarının tespit edilmesinde ve durdurulmasında ifşa davranışının önemini ortaya koymaktadır.

2. Zehirli Liderlik ve Örgütsel Zehirlenme

Son zamanlarda askeri ve sivil örgütlerde zehirli liderlik, zehirli iş çevreleri, zehirli örgütler gibi konuların daha fazla çalışıldığı ve araştırıldığı görülmektedir. Uluslararası yazında toxic, toxicity olarak kullanılan kavram ülkemizde genellikle toksik, toksisite, toksiklik olarak yer almaktadır. Çalışmada kavramın Türkçe karşılığı olan "zehirli" kavramı kullanılmıştır. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğünde, zehir, "organizmaya girdiğinde kimyasal etkisiyle fizyolojik görevleri bozan ve miktarına göre canlıyı öldürebilen madde" olarak tanımlanmaktadır (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TK.GTS.5710e08dcf9617.82934462, Erişim Tarihi: 21.05.2016). Bu tanımlamaya göre örgütsel bağlamda zehir, örgüte girdiğinde örgütün yapısını ve işleyişini etkileyerek, örgütün görevlerini, misyonunu, amacını gerçekleştirmesini engelleyen ve miktarına göre, uzun süre ve yoğun olarak maruz kalındığında zararlı kalıcı etkilere neden olan ve hatta örgütün yok olmasına dahi neden olabilen bir unsurdur.

Yazında zehirli liderlik ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında kavramın oldukça geniş bir kullanım alanının olduğu ve tanımlanmasının da zor olduğu görülmektedir. Lipman-Blumen'e göre (2010: 215) bunun nedeni, kıyaslanabilir ve birbirine benzer şartlar altında dahi, her zehirli liderin aynı seviyede zehirli davranışlar göstermemesi, aynı düzeyde yıkıcı davranışlarda bulunmaması ve iş süreçlerine zarar verebilecek aynı işlevsiz davranışlarda bulunmamasıdır.

Zehirli liderlik, farkında olmadan veya bilinçli olarak yapılan kötü, yıkıcı, zararlı, bencil uygulamaları içeren ve çevresine kalıcı zararlar veren liderlik tarzı olarak görülmektedir. Lipman-Blumen (2005: 2) zehirli liderleri yıkıcı davranışları ve işlevsiz kişilik özellikleri nedeniyle bireyler, gruplar, örgütler, topluluklar ve hatta toplum üzerinde kalıcı ve ciddi zararlara yol açan bireyler olarak tanımlamıştır. Wilson-Starks'a göre (2003: 2) zehirli liderlik, coşkunun, yaratıcılığın, özerkliğin, yaratıcı düşünmenin, yenilikçi ifadenin zehirlenmesi yoluyla örgüt çalışanlarına, en sonunda örgüte zarar veren liderlik türüdür. Gilbert vd. (2012: 31) yaptıkları tanımlamada liderin ben merkezci davranışlarına dikkati çekmiş ve zehirli liderliği, liderin kendi çıkarlarına fazlasıyla odaklanmasının yol açtığı başkalarının haklarını ihlal etme,

sömürü, aşırı kontrol ve zorbalık davranışları olarak ifade etmişlerdir. Zehirli liderler, uyumsuz, tatminsiz, kötü niyetli ve hatta kinci liderlerdir. Böyle liderler takipçilerine moral vermek yerine, onları kontrol ederek ve onları baskı altına alarak başarıya ulaşmaya çalışır, bu nedenle zehirli liderlik örgütün verimliliğinin düşmesine neden olur ve örgütün büyümesinin önünde bir engeldir (Whicker, 1996; alıntılayan Carrington, 2012 :19).

Reed (2004; 67) astlarına karşı yüksek sesle konuşan, kararlı, sert ve astlarından çok şey isteyen her liderin zehirli olmadığını, bazen yumuşak sesli ve samimi görünen liderlerin de zehirli olabileceğini belirtmiştir. Araştırmacıya göre zehirli sayılabilecek belirgin bir davranış kalıbı yoktur. Bir liderin zehirli olarak kabul edilebilmesi için davranışlarının bulunduğu birimdeki çalışanların motivasyonunu bozması ve örgüt iklimini olumsuz etkilemesi gerekmektedir. Reed (2004; 67) aynı zamanda bu davranışların uzun zamana yayılması ve örgütün bütününe olumsuz etkilemesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Buna göre bir defaya mahsus olan ve/veya örgütün iklimini, kültürünü etkilemeyecek şekilde sadece bir veya bir kaç örgüt üyesine karşı yapılan davranışlar zehirli olarak kabul edilemeyecektir. Bununla birlikte zehirli liderlik sendromunun üç temel unsuru vardır; açıkça astlarının refahını ve iyiliğini düşünmemek; örgütsel iklimi olumsuz etkileyen kişisel veya kişilerarası ilişki teknikleri ve öncelikle kendi çıkarları ile motive olmak (Reed, 2004: 67).

Lipman-Blumen (2010; 214) zehirli liderlerin niyetlerine göre kasıtlı zehirli liderler ve kasıtsız zehirli liderler olmak üzere ikiye ayrıldığını ifade etmiştir. Yazara göre kasıtlı zehirli liderler kendi durumlarını yükseltmek uğruna başkalarına bilerek zarar veren ve başkalarının pahasına kendi çıkarlarını düşünen liderlerdir. Kasıtsız zehirli liderler ise dikkatsiz veya düşüncesiz hareketleri nedeniyle - bunun içine beceriksizlik de dahildir- diğer örgüt üyelerini ve örgütün iş süreçlerini olumsuz etkileyen liderlerdir (Lipman-Blumen, 2010; 214). Buna göre, lider başarılı olmak uğruna istemeden de olsa zehirli davranışlar gösterebilecektir. Liderin kasıtlı olmaması onu zehirli lider olmaktan çıkarmayacaktır.

Kesin bir sınıflandırma yapılamasa da genel olarak zehirli liderlerin gösterdikleri davranışlar şu şekilde sıralanabilir (Appelbaum ve Roy-Girard, 2007: 18-19; Bacal, 2000; Kusy ve Hollaway, 2009: 29- 36; Ulmer, 2012: 48):

- Örgütü her zaman, her yönüyle sıkı kontrol altında tutarlar, astlarını verilen emirleri yerine getiren ve sorgulamayan birer robot olarak görürler.
- Kendi çıkarları için başkalarını kullanmaktan çekinmezler.
- Astlarına karşı küçümseyen bir ses tonu kullanırlar ve sürekli emir verirler. Eşdüzeylerinin yanında, astlarını yaptıkları işler nedeniyle sürekli eleştirirler. Birimlerindeki neredeyse bütün personeli küçümserler ve korkuturlar.
- Başarıları kendilerine ait görürler ve paylaşmazlar. Hataları ise kabul etmezler. Bir sorun ortaya çıktığında çoğunlukla ya üstünü örterler ya da suçlayacak birini bulurlar.
- Kararsız ve tutarsızdırlar. Söyledikleri ile yaptıkları birbiriyle örtüşmez. Belirgin bir gerekçe olmadan kararlarını ve emirlerini değiştirebilirler. Bu durum kararlarının olası sonuçlarını değerlendirmek için zaman olmaması anlamına gelir. Astlarına karmaşık mesajlar gönderdikleri için astlar ne yapacaklarını çoğunlukla bilemezler, bu nedenle verimlilikleri ve performansları düşer.

- Genellikle etkileyici ve coşkulu sunumları ile kendi yöneticilerinin desteğini almayı başarırlar. Üstlerinin yanında zehirli davranışlarda bulunmazlar.

- Başkalarına güvenmezler.

- Çoğunlukla astlarının moralinden ve örgüt ikliminden habersizdirler veya bunu umursamazlar. Oysa ki astları tarafından genellikle kendi çıkarlarına hizmet eden, dar görüşlü kişiler olarak görülürler.

Zehirli liderlikle ilgili yapılan çalışmalarda, zehirli liderlerin özelliklerini açıklamak için yıkıcı liderlik, otoriter liderlik, kaba liderlik, narsistik liderlik gibi bazı liderlik özelliklerinin sayıldığı ve bunların toplamının zehirli liderliği oluşturduğu söylenmektedir (Çelebi, Güner ve Yıldız, 2015; Schmidt, 2008). Buna göre zehirli liderlik, kasıtlı olsun veya olmasın, bu liderlik türlerinin özelliklerinde bulunan kaba, olumsuz, çalışanların çalışma isteğini ve güdüsünü bozan, iletişime zarar veren, örgüt iklimini ve örgüt kültürünü olumsuz etkileyen, baskıcı ve yıkıcı, istenmeyen, ben merkezci her türlü uygulamayı kapsamaktadır.

Örgütlerde çalışanlar, liderler veya yöneticiler tarafından yapılan böyle davranışların ise örgüt yaşamını etkilediği bilinmektedir. Bu davranışlar sürekli ve yoğun bir şekilde olursa, uzun zamana yayılırsa ve örgütün tamamına yönelik olursa örgüt iklimini ve örgüt kültürünü de olumsuz etkileyebilmektedir.

Özellikle liderlik ve örgüt kültürü örgüt yaşamının birbiriyle ilişkili unsurlarıdır. Her ikisi de örgüt içinde benzer fonksiyonları yerine getirir, benzer şekillerde çalışır ve karşılıklı olarak birbirlerini etkilerler (Giberson vd., 2009: 125). Genel anlamda kültür, örgüt üyeleri tarafından evrensel olarak benimsenen ve nispeten sürekliliği olan davranışlar, değerler, normlar bütünü olarak tanımlanabilir. Merkezi karar almanın önemli olduğu, uyumun ödüllendirildiği ve çalışanların yenilik yapmalarının yaratıcılığa değil standart prosedürlere bağlı olduğu, bürokratik ve otoriter örgüt yapıları (ordu gibi) kurumsallaşmış normlar ve değerler nedeniyle tiranlığın ortaya çıkmasını kolaylaştırarak zehirli liderlik için uygun ortamı sağlayabilir (Aubrey, 2012: 2). Her örgüt, yöneticilerinden ve/veya liderlerinden etkilenmiş bir kültür geliştirir. Kültür, çalışma ortamında kendisini gösteren semboller, varsayımlar, dil, davranışlar, değerler ve normlar gibi bileşenlerden oluşur. Kültür, çalışanların başkaları ile etkileşimde bulunurken veya görevlerini yerine getirirken kullandıkları yazılı veya yazılı olmayan, açık veya gizli kurallardır. Çalışanların davranışları da örgüt kültüründen etkilenir. Şöyle ki; maço kültürün hakim olduğu bir örgütte çalışan bir kişi, sorunlar üzerinde tartışamazken aynı çalışan açık kültürde çalışıyor olsa fikirlerini açıkça ifade edebilecektir. Burada şunu belirtmek önemlidir; gizli kültür, davranışlara, algıya ve yöneticilerin davranışlarına bağlı olarak bölümden bölüme değişebilir, bununla birlikte elbette bir bölümün kültürünün bütünüyle örgüt kültüründen farklı olması da çok mümkün değildir (Appelbaum ve Roy-Girard, 2007: 19).

Liderlerin davranışları örgüt kültürü yanında örgütün yapısını ve işleyişini de etkileyerek zehirli örgütler oluşturabilmektedir. Bacal (2000) her zehirli liderin kişisel problemleri nedeniyle zehirli örgütler yarattıklarını ifade etmiştir. Zehirli örgütler, çalışanlara, müşterilere ve/veya örgütle herhangi bir şekilde bağlantısı olan kişi veya gruplara, maddi, duygusal ve/veya fiziksel olarak zarar veren örgütlerdir. Başka bir ifadeyle zehirli örgütler, işlevlerini yerine getirmekte zorlanan, daha etkili çalışabilecek durumda değilken ortalama düzeyde etkili olan ve sonuç olarak genellikle başarısız ve aynı zamanda çalışanları ve liderleri üzerinde yıkıcı etkileri olan örgütlerdir (Gangel, 2008: 8). Zehirli örgütler, hedefleri gerçekleştirmede yetersiz, problem

çözme ve karar verme süreçleri korkuya dayanan bu nedenle nadiren doğru kararların verildiği ve büyük miktarda maddi kayıpların yaşandığı, örgüt içi iletişimin zayıf olduğu, çıkarıcı ve ben merkezci kişiler arası ilişkilerin olduğu örgütlerdir (Bacal, 2000). Sağlıklı örgütlerde zehirli yöneticiler ve liderler fark edildikleri zaman örgütten uzaklaştırılırlar ancak zehirli örgütlerde ya gözden kaçarlar ya da muhtemelen örgüt tarafından ödüllendirilirler (Appelbaum ve Roy-Girard, 2007: 19).

Lawrence (2015: 19) zehirli örgütlerin özelliklerini şu şekilde belirtmiştir:

- Adaletsizlik (çalışma arkadaşlarının başarılarını takdir etmemek, çalışma arkadaşlarının başarılarından kendine pay çıkarmak, bazı çalışma arkadaşlarının yanında diğerleri yokmuş gibi davranmak, sorumluluklarını saptırmak veya başarısızlıkta başkalarını suçlamak).
- Etik dışı, ahlak dışı, kanun dışı davranışlar (başarısızlıkların üstünün örtülmesini veya yalan söylenmesini istemek, bu davranışlarda bulunmak, belge, bilgi veya raporlarda oynama yapılmasını istemek, öne geçmek için cinsiyeti kullanmak).
- Kötü niyetli yöneticilerin/liderlerin ve zehirli çalışma arkadaşlarının varlığı (cinsel tacizlerde bulunmak, açıkça ırkçı, cinsel ayrımcı şakalar yapmak, diğer çalışanların verimliliğini olumsuz etkileyecek şekilde çalışma sürelerinde kayıplara neden olmak, korku ve sindirmeyle iş yaptırmaya çalışmak).
- Fiziksel tehlike arzeden durumlar (çalışanlara fiziksel tehdit ve tacizde bulunmak, güvensiz çalışma koşulları nedeniyle fiziksel risk altında çalışmak)
- Sıkıntı veren durumlar (iş akışının kesilmesi, çalışma alanlarının işgal edilmesi, sürekli yardım istenmesi, düzenli olarak dedikodu ve casusluk yapmak)

Zehirli örgütler sayılan unsurların birini veya birçoğunu bünyesinde bulundurabilir. Zehirli örgütler, örgütün başarıya ulaşmasını engelleyecek şekilde yüksek derecede olumsuzluk yaşanan örgütlerdir (Bacal, 2000).

Zehirli liderlik örgüt kültürü ve örgüt yapısı yanısıra örgüt üyelerini ve üyelerin davranışlarını da etkilemektedir. Zehirli liderliğin sıkı bir kontrol üzerine kurulu olması nedeniyle özellikle yeni projeler üzerindeki sıkı ve boğucu kontroller çalışanların yaratıcılığını azaltır (Wilson-Starks, 2003: 3). Örgüt üyeleri ve iş süreçleri üzerindeki bu sıkı kontrol nedeniyle zehir zamanla çalışma ortamına ve örgüte yayılmaya başlayarak en sonunda tüm örgütü ele geçirebilir. Zehirli liderliğin olduğu çevrelerde liderle aynı fikirde olanlar ödüllendirilir, farklı görüşler cezalandırılır. Zehirli örgütlerde karar verme mekanizmalarına, zihinsel kaynakları olan, sorgulayabilen ve eleştirel düşünebilen kişiler dahil edilmez aksine liderlik rolünü destekleyen ve evet diyen üyeler ödüllendirilir (Wilson-Starks, 2003; 2).

Kötü liderlik uygulamaları, yüksek stres, düşük iş tatmini, düşük örgütsel bağlılık ve yüksek iş gücü devri ile ilişkiliyken, iyi liderlik uygulamaları olumlu örgütsel sonuçlara neden olur (Reed, 2014: 3). Zehirli liderlik de genellikle yüksek iş gücü devrine, düşük verimliliğe, düşük yaratıcılığa ve bölümler arası düşük fonksiyonel çatışmalara neden olur (Wilson-Starks, 2003: 3).

Zehirli liderlik, baskıcı, yıkıcı, kaba ve benmerkezci davranışlarıyla kişisel çıkarları uğruna çalışma arkadaşlarının ve örgütünün refahını olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz davranışlar süreklilik gösterdiği, uzun bir zamana yayıldığı ve örgütte çalışanların büyük bir bölümüne veya

tamamına yayıldığı takdirde örgüt kültürünü de olumsuz etkilemekte ve zehirli örgütler yaratmaktadır.

Yazında sağlık sektöründen zehirli liderlik uygulamaları ile ilgili sınırlı sayıda çalışma vardır. İzgüden, Eroymak ve Erdem (2016)'in üniversite hastanesinde yaptıkları araştırmada liderlerin zehirli davranış düzeylerinin düşük olduğu sonucu elde edilmiştir.

3. İfşa

İfşa, örgüt içinde veya örgütle ilişkili yapıda meydana gelen kanun dışı, etik dışı, gayrimeşru olay veya uygulamaların, bu uygulamaları durdurma veya düzeltme gücü ve yetkisine sahip olan, örgüt içindeki veya örgüt dışındaki kişi veya kurumlara bu uygulamalar yapıldığı sırada örgüt üyesi olan bir kişi tarafından bildirilmesi davranışıdır (Near ve Miceli, 1985: 4) Kelimenin kabul görmüş evrensel bir tanımı yoktur (Lewis; 2011: 72) ancak temel parametre örgütsel usulsüzlük olarak kabul edilebilecek, kanun dışı, etik dışı, gayrimeşru, kötü yönetim (liderlik) uygulamaları gibi olayların, bu olaylar yaşandığı sırada örgüt üyesi olan bir kişi tarafından açığa çıkartılmasıdır.

Farklı şekillerde tanımlanmasına rağmen davranışın oluşması için sekiz ögenin bulunması gerekmektedir (Chiu, 2003: 65; Jubb, 1999: 83): **Aktör**, davranışın oluşması için gerekli ilk ögedir. Aktör, örgüt içindeki veri ve bilgiye erişebilecek, örgütle ilişkili, eskiden çalışmış veya halen çalışmakta olan, davranışı başlatan örgüt üyesidir. **Hedef**, etik dışı, ahlâk dışı veya usulsüz eylemi yapan organizasyon üyesi veya yönetim kademesinin bir üyesi olarak davranışın failidir. **İfşanın alıcısı**, usulsüzlüğü düzeltme ve/veya durdurma gücüne sahip, ifşanın yapıldığı örgüt içindeki (müfettiş, teftiş kurulu, üst yönetici, denetmen, iç kontrolör gibi) veya örgüt dışındaki (basın, meslek odaları, sivil toplum örgütleri, yargı kurumları, güvenlik güçleri gibi) kişi veya kurumdur. **Konu**, etik dışı, kanun dışı, gayri meşru, eylem olarak ifşanın yapılmasına neden olan olay veya uygulamadır. **Bilgi, iddia** usulsüzlükle ilgili delil veya makul şüphedir. **Güdü**, ifşacının harekete geçmesine neden olan faktördür. **Hareket**, gönüllü ve bilinçli olarak yapılan davranıştır. **Sonuç** duruma bağlı olarak tüm taraflar üzerinde (ifşacı, örgüt, örgüt üyeleri, toplum gibi) olumlu veya olumsuz olabilecek ifşanın çıktısıdır ve davranışın son ögesidir.

İfşanın bir olay olmaktan çok farklı aşamalardan oluşan karmaşık bir karar verme süreci olduğu görülmektedir. Yazında ifşa süreci ile ilgili farklı adımlardan ve aşamalardan söz edilmektedir (Dozier ve Miceli, 1985, s.831-834; Henik, 2008, s.113; McLain ve Keenan, 1999, s.260; Near ve Miceli, 1985, s.5). Genel olarak ifşa karar süreci beş adımdan oluşmaktadır (Bayrakçı, 2016, s.285); 1- karşılaşılan usulsüzlüğün değerlendirilmesi, 2- delillerin değerlendirilmesi, 3- örgüt içi ifşa mekanizmalarının değerlendirilmesi, 4- davranış alternatiflerinin ve olası sonuçlarının değerlendirilmesi, 5- davranışın seçilmesi. Süreçte yer alan her adım farklı unsurlardan etkilenmektedir ve her adımda rol alan öge ve etkisi değişmektedir. Süreci etkileyen unsurlar; davranışa neden olan güdü, ifşacının gücü, ifşacının anonimliği ve güvenilirliği olarak sayılabilir (Bayrakçı, 2016, s.57-59). Bu nedenle örgüt içinde gerçekleşen her usulsüzlük ifşa ile sonuçlanmaz. Örgüt üyesinin ifşa dışında seçebileceği davranış alternatiflerinin; sessiz kalmak, çalışma arkadaşlarıyla olayı/durumu tartışmak, faili uyarmak ve örgütten ayrılmak olarak sayılabilir (Bayrakçı, 2016, s.77-83). Örgüt üyesi ifşaya karar vermişse, olaya veya duruma bağlı olarak en uygun ifşa türünü tercih edecektir. Tercih edilebilecek ifşa türleri, içsel ve dışsal ifşa, anonim ve isimli ifşa, resmi ve gayri resmi ifşa, sert ve yumuşak ifşa, eşdüzey ifşa, aktif ve pasif ifşa, kişisel ve kişisel olmayan ifşa, faili gizli ve faili açık ifşa olarak sıralanabilir

(Bayrakçı, 2016, s.26). İçsel ifşa, örgüt içi kişi veya kurumlara yapılan ifşa iken, dışsal ifşa örgüt dışında yer alan basın, meslek odaları, yargı kurumları, güvenlik güçleri gibi yerlere yapılan ifşadır (Park vd., 2008: 2). Anonim ifşa, ifşacının kimliği ile ilgili bilgileri vermeden veya takma isim ile yaptığı ifşadır. İsimli ifşa, ifşacının kimliği ile ilgili bilgileri vererek yaptığı ifşadır (Park vd., 2008: 930). Resmi ifşa, örgüt içi kurumsal ifşa kanalları kullanılarak yapılan ifşa iken, gayri resmi ifşa ifşacının resmi kanallar kullanmadan yapılan ifşadır (Park vd., 2008: 930). Sert ifşa, kanun dışı, etik dışı, gayri meşru olay ve eylemlerin ifşası olarak klasik durumu ifade ederken (Leiter, 2014: 430), yumuşak ifşa hukuka ve etiğe aykırılık olarak kabul edilemeyecek ancak yine de örgüte zarar verebilecek olay ve uygulamaların ifşa edilmesidir (Lazarus, 2014: 2). Eşdüzey ifşa yatay kontrol mekanizması olarak ifşacının kendisi ile aynı düzeyde bulunan örgüt üyesini ifşa etmesidir (Trevino ve Victor, 1992: 40; Zhuang, 2003: 2). Aktif ve pasif ifşa ifşanın zamanlaması ile ilgili ayrımdır. Aktif ifşada ifşacı söz konusu usulsüz uygulamayı kendisi ortaya çıkartmaktadır. Pasif ifşada ise zaten şüphelenilen veya incelemesi/ araştırması devam eden bir durumla ilgili örgüt üyesinin bilgisine başvurulduğu zaman ifşada bulunmaktadır (Alp, 2013: 6). Kişisel ifşada, ifşa konusu olay veya uygulamadan etkilenen kişi ifşacının kendisi olmaktadır, kişisel olmayan ifşa ise ifşacının kendisi dışında tanıklık ettiği diğer örgüt üyelerine, örgüte veya topluma zarar verebilecek konuların ifşa edilmesidir (Bayrakçı, 2016: 31). Faili gizli ifşa, ifşacının ifşada bulunurken usulsüz uygulamayı yapan kişiyi açıkça belirtmeden genel ifadelerle ifşada bulunmasıdır. Bu ifşa türü örgüt üyesi tarafından misilleme olasılığını azalttığı düşüncesiyle tercih edilebilecektir, faili açık ifşada ise ifşacı usulsüzlüğü yapan kişiyi de açıkça belirtmektedir (Bayrakçı, 2016: 32). Elbette usulsüzlükle ilgili araştırmanın sağlıklı yürütülebilmesi için faili açık ifşa daha etkili olacaktır.

Sağlık çalışanları arasında ifşa niyeti ile ilgili yapılmış çalışmalarda ifşa olasılığının genellikle düşük olduğu, ifşada bulunduğu zaman ise çoğunlukla içsel ifşanın tercih edildiği görülmektedir (McDonald, 1999; Black, 2011; Bakar, 2012).

1109

Dünyada liderlerin/yöneticilerin zehirli davranışları sonucunda zehirli örgüte dönüşen ve ifşa ile sonuçlanan önemli bazı olaylar olduğu görülmektedir. Bu olaylar arasında özellikle finansal piyasalar üzerinde derin etkiler bırakan ve ABD'de ifşa yasası olarak bilinen Sarbanes - Oxley yasasının yürürlüğe girmesine neden olan Enron vakası zehirli liderlik uygulamalarının örgüt kültürünü zehirleyerek zehirli örgüt yaratması ve bu durumun ifşa ile sonuçlanması bakımından önemli bir örnek olarak göze çarpmaktadır. Bunun yanısıra WorldCom ve Tyco skandalları da ifşa ile ortaya çıkan skandallar olarak görülmektedir.

4. Yöntem

4.1. Araştırmanın Deseni ve Amacı

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Christensen, Johnson ve Turner'e göre (2010) olgu bilimin birincil amacı, bir kişinin veya bir grup insanın yaşadığı deneyimlerin anlamını, yapısını ve özünü belirli bir olgu etrafında açıklamaktır (Simon ve Goes; 2011). Araştırmada zehirli liderlikle ilgili durumlar katılımcıların deneyimlerinden ve algılarından yola çıkılarak açıklanmaya çalışıldığından olgu bilim deseni kullanılmıştır. Buna göre zehirli liderlik ve örgütsel zehirlenme bir olgu olarak ele alınmıştır.

Araştırmanın temel sorusu "zehirli liderlik davranışları karşısında ifşa davranışı bir çözüm yolu olarak algılanmakta mıdır?" olarak belirlenmiştir. Araştırma nitel çalışmaya uygun olarak keşfedici bir yaklaşımla yürütüldüğünden zehirli davranışlar ve örgütsel zehirlenme

karşısındaki farklı durumların ortaya çıkacağı öngörülmüştür. Araştırmanın temel sorusuna bağlı olarak araştırmanın amaçları şu şekilde belirlenmiştir:

Örgüt üyeleri tarafından hangi tür davranışlar zehirli olarak algılanmaktadır?

Örgüt üyeleri zehirli davranışlardan nasıl etkilenmektedir?

Örgüt üyeleri zehirli davranışlar karşısında hangi davranışları tercih etmektedir?

İfşa örgüt üyeleri tarafından bir çözüm yolu olarak algılanmakta mıdır?

Örgüt üyeleri örgütsel zehirlenmeyi önlemek/gidermek için hangi önerilerde bulunmaktadır?

4.2. Örneklemin Belirlenme Süreci ve Katılımcılar

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Buna göre katılımcılar iki farklı devlet hastanesinde ve bir tıp fakültesi hastanesinde çalışan toplam 23 sağlık çalışanından oluşmaktadır. Araştırmacının iletişim halinde bulunduğu kişilerden bazılarını ulaşılarak liderlerinin/yöneticilerinin olumsuz davranışlarına maruz kaldığını belirten 23 kişi ile görüşme yapılmasına karar verilmiştir. Araştırmanın dış geçerliliğini arttırmak için amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya katılan 23 katılımcıdan 16'sı (%69,57) hemşire, 3'ü (%13,03) eczacı, 2'si (%8,70) tıbbi sekreter, 1'i (%4,35) psikolog ve 1 tanesi de (%4,35) doktor olarak görev yapmaktadır. Katılımcıların 20'si (%86,96) kadın ve 3'ü (%13,04) erkektir. Katılımcılar 25-45 yaş aralığında bulunmaktadır. En kısa çalışma süresi 2 yıl en uzun çalışma süresi ise 25 yıldır.

4.3. Veri Toplama ve Analiz Süresi

Araştırmada katılımcılarla araştırmanın amaçlarıyla uyumlu olarak hazırlanan 5 ana sorudan oluşan nitel görüşmeler yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış olarak hazırlanan görüşme formlarına aynı zamanda katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular eklenmiştir. Bununla birlikte katılımcıların özellikle önemli konularda görüşlerini serbestçe belirtmelerini teşvik etmek için, "neydi, nasıl olmuştu, en son ne zaman olmuştu, bu durumda ne hissettiniz" gibi sondaj sorular sorulmuştur. Görüşmeler en kısıyası 21 dakika en uzununu 43 dakika olmak üzere Mart 2017'de katılımcıların iş yerlerinde yapılmış ve ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

Ses kayıtları word belgesi halinde bilgisayar ortamına aktarılmış ve satır satır okunarak sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Görüşmelerin sistematik analizini kolaylaştırmak için maxqda 12 nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Nitel yöntemle yapılan araştırmalarda bu tür programların kullanılmasının güvenilirliği arttırdığı bilinmektedir (Kuş Saillard, 2010: 17). Katılımcıların görüşme notları bir kaç kez okunmuş, yazında yer alan sınıflandırmalar ve ölçeklerden yola çıkılarak ifadeler kodlanmış, anlam ve ilişki bakımından bir birine benzeyen kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Daha sonra bu temalar araştırmanın amaçlarıyla uyumlu olarak oluşturulan kategoriler altına tanımlanmıştır.

4.4. Araştırmanın Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışmaları

Nitel araştırmalarda geçerlik, araştırmacının araştırdığı olguyu olduğu biçimde ve mümkün olduğu kadar tarafsız gözlemesi anlamına gelmektedir (Kirk ve Miller, 1986, alıntılanan Yıldırım ve Şimşek, 2006: 255). Katılımcılarla görüşmeler aynı ortamda ve yüzyüze yapılmış, katılımcıların ifadelerine doğrudan alıntılarla (anlam kolaylığı açısından sadece noktalama işaretleri kullanılmıştır) yer verilmiş ve buradan yola çıkarak sonuçlar açıklanmıştır. Bu

durumlar araştırmanın geçerliliğini etkilemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 256-257). Araştırma kapsamında görüşme yapılan bazı katılımcılara kendi ifadeleri ile ilgili bulguların bir kısmı gösterilmiş ve bunların kendi görüşlerine ne kadar uygun olduğu konusunda geri dönüş istenmiştir. Katılımcı doğrulaması adı verilen bu strateji, araştırmacının gözlemler hakkındaki yanlış anlama ve ön yargılarını belirleme için kullanılan ve bunları bertaraf etmeyi sağlayacak en önemli yoldur (Maxwell, 2005, alıntılayan, Merriam, 2013: 207).

Genel olarak güvenilirlik yapılan araştırmalarda elde edilen bulguların yeniden üretilip üretilmemesi ile ilgilidir. Ancak, nitel bir çalışmanın tekrarlanması aynı sonuçları ortaya çıkartmayabilir çünkü aynı veriler hakkında sayısız yorum yapılabilir. Bu nedenle nitel araştırmalarda asıl soru, ulaşılan sonuçların toplanan verilerle ne kadar tutarlı olduğudur (Merriam, 2013: 212). Araştırmada, araştırmacının yöntemi ve aşamaları mümkün olduğu kadar açık ve ayrıntılı açıklanmış, araştırma soruları katılımcılara açıkça ifade edilmiş ve araştırmacı araştırma sürecindeki konumunu açıkça ifade etmiştir. Yapılan bu çalışmalar nitel araştırmalarda güvenilirliği sağlamanın yolları olarak görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 261-264).

5. Bulgular

Araştırma amaçlarıyla uyumlu olarak beş kategori belirlenmiştir: 1) algılanan zehirli liderlik davranışları, 2) zehirli davranışların etkileri, 3) zehirli davranışlar karşısında davranış seçenekleri, 5) örgütsel zehirlenmenin önlenmesinde/giderilmesinde ifşa ve 5) örgütsel zehirlenmeyi önleme/giderme önerileri.

5.1. Algılanan Zehirli Liderlik Davranışları İle İlgili Bulgular

Katılımcılara "lider" olarak yöneltilen sorularda katılımcıların yönetici kavramını tercih etmesi üzerine sorularda ve kodlamalarda lider yerine yönetici ifadesinin kullanılmasına karar verilmiştir. Katılımcılar liderleri tarafından yapılan ve istenmeyen, onları rahatsız eden davranışlarını sorduğumuz soruya katılımcıların verdikleri cevaplara göre, örgüt üyelerinin algıladığı zehirli liderlik davranışları yazından yararlanılarak beş ayrı temada toplanmıştır. Buna göre sırasıyla, 23 katılımcıdan 18'i (%78,26) istismarcı davranışları, 14 katılımcı (%60,87) otoriter davranışları, 12 katılımcı (%52,17) kendini gösterme davranışlarını ve 3 katılımcı (%13,04) narsist davranışları zehirli olarak algılamaktadır.

Tablo 10: Algılanan Zehirli Davranışlar

ZEHİRLİ DAVRANIŞLAR KATEGORİSİNE AİT TEMALAR	Sıklık	Yüzde	Yüzde (geçerli)	Toplam Kodlama Sayısı
İSTİSMARCI DAVRANIŞLAR	18	78,26	78,26	43
OTORİTER DAVRANIŞLAR	14	60,87	60,87	31
KENDİNİ GÖSTERME DAVRANIŞLARI	12	52,17	52,17	18
NARSİST DAVRANIŞLAR	3	13,04	13,04	3
Total	23	100,00	100,00	95

Missing	0	0,00	-	
Total	23	100,00	-	

Kategori içinde yer alan her bir temanın alt kodları şu şekilde oluşmuştur:

Tablo 11: Algılanan İstismarcı Davranışlar

İSTİSMARCI DAVRANIŞLAR TEMASI KODLAR	Sıklık	Yüzde	Yüzde (geçerli)	Kodlama Sayısı
Kaba Davranışlar/Sözler	15	65,22	83,33	21
Fazla veya İlgisiz Sorumluluk Verme	7	30,43	38,89	13
Küçümseme	6	26,09	33,33	9
Total	18	78,26	100,00	43
Missing	5	21,74	-	
Total	23	100,00	-	

1112

İstismarcı davranışlar temasında sırasıyla "kaba davranışlar ve sözler" (%65,22), "fazla veya ilgisiz sorumluluk yükleme" (%30,43) ve "küçümseme" (%26,09) kodları yer almaktadır. Araştırmaya katılan 5 katılımcının (%21,74) istismarcı davranış temasına dahil edilebilecek ifade bulunmadığı görülmektedir. "Kaba davranış ve sözler" istismarcı davranışlar içinde en yüksek sıklığa sahip olan davranış olarak oluşmuştur. G11 kaba davranış ve sözleri "...hemşire arkadaşına durmadan hakaret ediyor, hiç bir şey yapamıyorsunuz, hiç bir şey demiyorsunuz, hani siz hiç bir şey bilmiyorsunuz, gerizekalılar yani bu şekilde tabi, tabi bunu yapan da normal doktor yani" şeklinde ifade etmiştir. İkinci en yüksek sıklığa sahip davranışın "fazla veya ilgisiz sorumluluk verme" olduğu görülmektedir. G8 "kişisel sorumluluklarını, işlerini astatlarına yüklüyorlar, çay-kahve servisi bile istiyorlar" ve G18 "böyle durumlarda görev tanımımızın dışında kalan şeyleri de yapmak zorunda kalıyoruz doktorlar bizim işimiz olmayan şeyleri de yüklüyor" sözleriyle ifade etmişlerdir. Üçüncü sırada yer alan "küçümseme" davranışı ile ilgili olarak ise G14 "sen elinden geleni yapsan da kendini üstün görmek, yanındakini ezme, onu incitmek bir marifet gibi görüyorlar" ve G10 "doktorun biri bana sen hemşiresin ben doktorum ben düşünürüm sen uygularsın demişti yani biz düşünemiyoruz ya küçük görüyor işte bizi" ifadelerinde bulunmuşlardır.

Tablo 12: Algılanan Otoriter Davranışlar

OTORİTER DAVRANIŞLAR TEMASI KODLAR	Sıklık	Yüzde	Yüzde (geçerli)	Kodlama Sayısı
Görev Dağılımında ve Davranışlarda Adaletsizlik	9	39,13	64,29	13
Kararlara Katılmaya İzin Vermeme	6	26,09	42,86	9
Sıkı Denetim	5	21,74	35,71	7
Farklı Görüşlere Kapalı Olma	2	8,70	14,29	2
Total	14	60,87	100,00	31
Missing	9	39,13	-	
Total	23	100,00	-	

Otoriter davranışlar temasında sırasıyla "görev dağılımında ve davranışlarda adaletsizlik" (%39,13), "kararlara katılmaya izin vermeme" (%26,09), "sıkı denetim" (%21,74) ve farklı görüşlere kapalı olma (%8,70) yer almaktadır. 9 katılımcı (%39,13) otoriter davranış olarak yorumlanabilecek bir ifade bulunmamıştır. İlk sırada yer alan adaletsiz davranışları G7 "yöneticilerimin özellikle adaletsizliği sürekli yaşıyorum. Sadece eleman seçiminde değil, iş yerindeki çalışma şartlarında da adamına göre muamele yaptıklarını düşünüyorum" şeklinde ifade etmiştir. "Kararlara katılmaya izin vermeme" otoriter davranışlar içinde ikinci sırada yer almaktadır. Bu durumu G6 "kendi isteğimiz dışında, servisimiz, işimiz değiştiriliyor, benim de kendi rızam dışında, haberim bile olmadan değiştirildi" demiştir. Aynı şekilde G8 "statü farkı sebebiyle herhalde, bizim görüşümüz sorulmuyor bile, önerilerimiz de dikkate alınmıyor" şeklinde ifade etmiştir. Üçüncü sırada yer alan "sıkı denetim" davranışı ile ilgili olarak G2 "personelin takip edildiği hissini uyandırıyor diye iş disiplinini sağlıyor ama sergilenen bu sıkı tutum çalıştığım iş yerinde yöneticim tarafından çok sıkı şekilde denetleniyor olmak, stresli ve gergin bir ortamda çalışmaya neden oluyor" söyleminde bulunmuştur. "Farklı görüşlere kapalı olma" davranışı ile ilgili olarak ise G1 "bir konu hakkında yöneticime itiraz ettiğimde çalıştığım birimden alınmakla tehdit edildim ve itirazım görmezden gelindi. Böyle oluyor yöneticiye itiraz edemiyorsunuz ki her gün korkuyla çalışıyorsunuz" demiştir.

Tablo 13: Algılanan Kendini Gösterme Davranışları

KENDİNİ GÖSTERME DAVRANIŞI TEMASI KODLAR	Sıklık	Yüzde	Yüzde (geçerli)	Kodlama Sayısı
Hatalarda Sorumluluk Almama	8	34,78	66,67	8
Verdiği Kararlarda Hatalı Olduğunu Kabul Etmeme	4	17,39	33,33	4

İlerlemesine Yardımcı Olacak Kişilerle İyi Geçinme	3	13,04	25,00	3
Başarıları Kendine Atfetme	2	8,70	16,67	2
Yöneticilerinin Yanında Farklı Davranma	1	4,35	8,33	1
Total	12	52,17	100,00	18
Missing	11	47,83	-	
Total	23	100,00	-	

Kendini gösterme davranışları temasında sırasıyla, "hatalarda sorumluluk almama" (%34,78), "verdiği kararlarda hatalı olduğunu kabul etmeme" (%17,39), "ilerlemesine yardımcı olacak kişilerle iyi geçinme" (%13,04), "başarıları kendine atfetme" (%8,70) ve "yöneticilerin yanında farklı davranma" (%4,35) alt kodları oluşmuştur. "Hatalarda sorumluluk almama" davranışında G5 "en çok hasta şikayetlerinde karşılaşıyoruz, şikayet oldu mu haksız bir şekilde bizi hep başarısızlıkla suçlamaları en çok bu" demiştir. "Verdiği kararlarda hatalı olduğunu kabul etmeme" davranışında G23 "olmayacak bir iş veriyor, biz itiraz ettiğimiz zaman ise, olayın kendi inisiyatifinde olmadığını söyleyerek sorumluluğu başkasına atıyor" söyleminde bulunmuştur. "İlerlemesine yardımcı olacak kişilerle iyi geçinme" davranışı ile ilgili G21 "... sürekli karşılaşıyoruz neden mi çünkü yaptığın işin nasıl nitelikli yapıldığına bakılmıyor. Yöneticilerle olan samimiyete bakıyor ona göre muamele ediliyor" demiştir. "Başarıları kendine atfetme" davranışında G20 "ne zaman birisi gelse her işi kendisi yapıyor biz hiç bir şey yapmıyoruz, yönetici ya o ondan" söyleminde bulunmuştur. Yöneticilerinin yanında farklı davranma davranışı ile ilgili olarak G19 "bizim yanımızda başka, başkalarının yanında başka, söylesek şikayet etsek inanmazlar ki bize, melek gibi çünkü onların yanında" demiştir.

Tablo 14: Algılanan Narsist Davranışlar

NARSİST DAVRANIŞLAR TEMASI KODLAR	Sıklık	Yüzde	Yüzde (geçerli)	Kodlama Sayısı
Kişisel Çıkar	3	13,04	100,00	3
Total	3	13,04	100,00	3
Missing	20	86,96	-	
Total	23	100,00	-	

Narsist davranışlar temasında 3 katılımcının (%13,04) yöneticilerinin kişisel çıkarlarıyla hareket ettiğini düşündüğü ve bu durumu zehirli olarak algıladıkları görülmüştür. Bununla ilgili olarak G5 "yöneticiler görev listelerini kafalarına göre ayarlıyorlar nasıl kolay gelecekse öyle" ve G6 "kendilerini düşünürler biz hata yapsak arkamızda durmazlar ki" demişlerdir.

5.2. Zehirli Davranışların Etkileri İle İlgili Bulgular

Katılımcılara yöneltilen yöneticilerinin yaptıkları böylesine istenmeyen ve rahatsız edici davranışlar karşısında nasıl hissettikleri ve nasıl etkilendikleri sorusuna verilen cevaplara göre zehirli davranışların etkileri kategorisinde psikolojik ve davranışsal etkiler olmak üzere iki ayrı tema oluşturulmuştur.

Tablo 15: Zehirlenmenin Etkileri

ZEHİRLİ DAVRANIŞLARIN ETKİLERİ KATEGORİSİ TEMALAR	Sıklık	Yüzde	Yüzde (geçerli)	Kodlama Sayısı
Psikolojik Etkiler	23	100,00	100,00	50
Davranışsal Etkiler	8	34,78	34,78	8
Total	23	100,00	100,00	58
Missing	0	0,00	-	
Total	23	100,00	-	

Buna göre, yöneticilerinin zehirli davranışları karşısında 23 katılımcının (%100) psikolojik olarak, 8'inin ise (%34,78) davranışsal olarak etkilendikleri görülmektedir. Her temanın alt kodları ise şu şekilde oluşmuştur:

Tablo 16: Zehirli Davranışların Psikolojik Etkileri

PSİKOLOJİK ETKİLER TEMASI KODLAR	Sıklık	Yüzde	Yüzde (geçerli)	Kodlama Sayısı
Mutsuzluk	13	56,52	56,52	15
Özgüvenin Sarsılması/Değersizlik Duygusu	11	47,83	47,83	14
Motivasyon Düşüklüğü	8	34,78	34,78	9
Kabullenme/Kaçınma	6	26,09	26,09	6
İşe Gelme İsteğinin Azalması	3	13,04	13,04	3
Örgüte/Yöneticilere Olan Güvenin Azalması	3	13,04	13,04	3
Total	23	100,00	100,00	50
Missing	0	0,00	-	
Total	23	100,00	-	

Zehirli davranışların psikolojik etkileri sırasıyla; mutsuzluk (%56,52), özgüvenin sarsılması ve değersizlik duygusu (%47,83), motivasyon düşüklüğü (%34,78), kabullenme veya kaçınma (%26,09), işe gelme isteğinin azalması (%13,04), örgüte ve yöneticilere olan güvenin azalması (%13,04) olarak oluşmuştur. "Mutsuzluk" etkisiyle ilgili G4 "bize insanlık dışı ve hadsiz davranışlar sergileyen yöneticilere karşı duyduğumuz olumsuz hisler, davranış , konuşma ve işlerimizi ister istemez yoruyor, herkes mutsuz işe gelip, mutsuz gidiyor" demiştir. "Motivasyon düşüklüğü" etkisini G1 "elbette böylesine davranışlara maruz kalmak ilk başta verimliliği düşürüyor" sözleriyle ifade etmiştir. Kabullenme/ kaçınma etkisiyle ilgili G14 "herkesi kendi ile başbaşa bırakırım zamanı gelince zaten ilahi adalet yerini bulur" demiştir. "İşe gelme isteğinin azalması" etkisini G23 "işte geçirdiğim zamanın olabildiğince az olmasını istiyorum. İşe istekli gelmiyorum ama hevesle hastaneden çıkıp gidebiliyorum" sözleriyle ifade etmiştir. "Örgüte/ yöneticilere olan güvenin azalması etkisinde G22 "böyle davranışları görünce yöneticinin adaletine olan güvenim de sarsılıyor, sisteme de güvenmiyorum, güçlünün yanında oluyor" söyleminde bulunmuştur.

Tablo 17: Zehirli Davranışların Davranışsal Etkileri

DAVRANIŞSAL ETKİLER TEMASI KODLAR	Sıklık	Yüzde	Yüzde (geçerli)	Kodlama Sayısı
Kurum Değiştirmeyi Düşünme	5	21,74	62,50	5
Hataya Neden Olma	2	8,70	25,00	2
Kişiler Arası Çatışmalara Neden Olma	1	4,35	12,50	1
Total	8	34,78	100,00	8
Missing	15	65,22	-	
Total	23	100,00	-	

Zehirli davranışların neden olduğu davranışsal etkiler temasında sırasıyla, kurum değiştirmeyi düşünme (%21,74), hataya sebep olma (%8,70) ve kişiler arası çatışmalara neden olma (%4,35) yer almaktadır. "kurum değiştirmeyi düşünme" etkisini G13 "mümkün olsa kurum ya da yer değiştirmeyi düşünen arkadaşlarımla sayıları oldukça fazla" sözleriyle ifade etmiştir. "Hataya neden olma" etkisi ile ilgili olarak G2 "bu kadar tedirgin bir ortamda yaşamının hataya neden olması muhtemeldir" demiştir. Kişiler arası çatışmalara neden olma etkisiyle ilgili G7 "böyle davranışlar işe gelme isteğini azaltıyor, iş arkadaşlarımızla olmadık tartışmalar çıkıyor, bir süre sonra yöneticinin davranışları için herkes birbirini suçlamaya başlıyor, verimliliği düşürüyor olmuyor yani" söyleminde bulunmuştur.

5.3. Zehirli Davranışlar Karşısında Davranış Seçenekleri İle İlgili Bulgular

Katılımcılara yöneltilen yöneticilerin bu davranışları karşısında nasıl hareket ettikleri/ etmek istedikleri sorusuna verdikleri cevaplar ışığında, zehirli davranışlar karşısında davranış seçenekleri kategorisinde 5 tema oluşturulmuştur.

Tablo 18: Zehirli Davranışlar Karşısında Davranış Seçenekleri

ZEHİRLİ DAVRANIŞLAR KARŞISINDA DAVRANIŞ SEÇENEKLERİ KATEGORİSİ TEMALAR	Sıklık	Yüzde	Yüzde (geçerli)	Kodlama Sayısı
İfşa	18	78,26	78,26	28
Sessiz Kalmak	8	34,78	34,78	12
Çalışma Arkadaşlarıyla Olayı/Durumu Tartışmak	7	30,43	30,43	7
Yöneticiyi (Lideri) Uyarmak/Konuşmak	4	17,39	17,39	4
Örgütten Ayrılmak	4	17,39	17,39	4
Total	23	100,00	100,00	55
Missing	0	0,00	-	
Total	23	100,00	-	

Buna göre zehirli davranışlar karşısında tercih edilecek davranışlar sırasıyla ifşa (%78,26), sessiz kalmak (%34,78), çalışma arkadaşlarıyla durumu tartışmak (%30,43), yöneticiyi uyarmak/konuşmak (%17,39) ve örgütten ayrılmak (%17,39) olarak oluşmuştur.

İfşa olasılığı ayrı bir tema olarak ele alınmıştır. (5.4.) Diğer davranış alternatifleri içinde ikinci sırada yer alan davranış "sessiz kalmak" seçeneğidir. Araştırmaya katılan 8 katılımcı sessiz kalacaklarını ifade etmişlerdir. Sessiz kalmak ile ilgili olarak G3 "bu davranışlar karşısında sessiz kalmayı tercih ederim....üst yönetime başvurmayı düşünmem bile daha beter inatlaşmak istemem" demiştir. "Çalışma arkadaşlarıyla olayı/durumu tartışmak" seçeneği ile ilgili G15 "yöneticinin bu tür davranışlarında olayın en yakın tanığı olan arkadaşlarımızdan fikir alıyoruz, onların görüşlerini soruyoruz, bununla yetinmek zorundayız" söyleminde bulunmuştur. "Yöneticiyi uyarmak/konuşmak" seçeneğini G5 "yöneticimin karşısında söz alıp konuşmayı tercih ediyorum, işe pek yaramıyor ama içim rahat ediyor, ne kaybederim ki diyorum" sözleriyle ifade etmiştir. "Örgütten ayrılmak" seçeneğinde G9 "böyle davranışlarda işten ayrılmayı düşünme ilk başta seyrediyor" demiştir.

5.4. Örgütsel Zehirlenmeyi Engellemede İfşa İle İlgili Bulgular

Zehirli davranışlar karşısında ilk tercih edilecek davranış olarak ifşa ifade edilmiştir. Katılımcıların ifadelerine göre tercih edilebilecek ifşa türleri şu şekildedir:

Tablo 19: Tercih Edilebilecek İfşa Türleri

İFŞA TÜRLERİ TEMASI KODLAR	Sıklık	Yüzde	Yüzde (geçerli)	Kodlama Sayısı
İçsel İfşa	12	52,17	66,67	14

Dışsal İfşa	7	30,43	38,89	7
Gayri Resmi İfşa	3	13,04	16,67	4
Anonim İfşa	2	8,70	11,11	3
Total	18	78,26	100,00	28
Missing	5	21,74	-	
Total	23	100,00	-	

Zehirli davranışlara maruz kalan 18 katılımcı ilk olarak bu davranışları durdurmaya/önlemeye etkili olabilecek kişi veya kurumlara ifşada bulunacaklarını ifade etmişlerdir. İfşa için ise ilk tercih kurum içi yetkili mercilere ifşa anlamındaki içsel ifşa (%52,17) olacaktır. İçsel ifşa ile ilgili olarak G22 "ilk olarak kurum içinde halletmek isterim, üsttekilere söylerim çünkü dışarıdan birine gitsen şimdi geri dönecek illa sana" söyleminde bulunmuştur. İfşa içinde ikinci tür "dışsal ifşa" (%30,43) olacaktır. 7 katılımcı örgüt dışında yer alan kişi veya kurumlara ifşayı tercih edeceklerini ifade etmişlerdir. Dışsal ifşa seçeneğinde G7 "en son yapılan adaletsiz görev dağılımında BİMER'e ve CİMER'e yazdım çünkü artık kaybedecek bir şeyim olmadığına inanıyorum" demiştir. "Gayri resmi ifşa" (%13,04) ile ilgili G20 "üsttekilere sözlü olarak söylerim öyle resmi bir şey değil çünkü doktorların bize bile bir yolunu bulurum ben olayı kapatırım dediğini duydum" ifadesinde bulunmuştur. "Anonim ifşa" (%8,70) seçeneğinde G17 "üst yönetime şikayet ederim de öyle adımları, kimliğimi vermem korkarım sonuçta geri döner mutlaka bana" demiştir.

1118

Zehirli davranışlar karşısında davranış alternatifleri kategorisinde ifşa ilk sırada yer almasına rağmen, zehirli davranışlara maruz kalan katılımcılar dahil ifşada bulunmanın çok düşük düzeyde oluşması üzerine (sadece G7 dışsal ifşada bulunduğunu ifade etmiştir) neden ifşa davranışında bulunulmadığı sorulmuştur. Katılımcı ifadelerine göre ifşada bulunmama nedenleri üç kod altında toplanmıştır.

Tablo 20: İfşada Bulunmama Nedenleri

İFŞADA BULUNMAMA NEDENLERİ TEMASI KODLAR	Sıklık	Yüzde	Yüzde (geçerli)	Kodlama Sayısı
Sonuç Alınamayacağını Düşünmek	13	56,52	81,25	19
Misilleme Korkusu	11	47,83	68,75	14
İspat Edememe	5	21,74	31,25	6
Total	16	69,57	100,00	39
Missing	7	30,43	-	
Total	23	100,00	-	

Buna göre, ifşanın tercih edilmeme nedenleri sırasıyla, sonuç alınamayacağını düşünmek (%56,52), misilleme korkusu (%47,83) ve ispat edememe (%21,74) olarak oluşmuştur. "Sonuç alınamayacağını düşünmek" kodunda G16 "yaptığım itirazların çözüm olacağına inanmıyorum, çünkü yöneticiler torpil ile atanıyor, yani küçük şikayetler onları etkilemez" ve G21 "sorunlarımızla çok ilgilenilmediğini düşünüyorum, o yüzden var olan problemi dile getirme gereği bile duymuyorum" ifadelerinde bulunmuşlardır. "Misilleme korkusu" nedenini G3 "yönetim zinciri birbirinin arkasını kollayan insanlardan oluştuğu için bir üst yönetime şikayete gitmek sadece idarenin bana tavır almasına sebep olur, yaptığımız itirazlar tehditlerle geri savrulur" ve G7 "özel sektör olduğu için güvencelerimizin kısıtlı olduğunu biliyoruz, o yüzden susmayı tercih ediyoruz" sözleriyle ifade etmişlerdir. "İspat edememe" nedeniyle ifşanın tercih edilmeyeceği kodunda G9 "böyle sözlerin, hakaretin, mobbingin ispatı çok zor, en kolay çözüm susmak yani böyle şikayet edip uğraşmaktansa, oldukça zorlu bir süreç, herkes böyle tercih ediyor susuyor yani" demiştir.

5.5. Örgütsel Zehirlenmeyi Giderme/Önleme Önerileri ile İlgili Bulgular

Katılımcılara yöneticilerin/liderlerin zehirli davranışlarını engellenebilmesi ve çalıştıkları kurumun tamamını etkilemeden önce önlem alınabilmesi için neler yapılabileceği konusunda görüşleri sorulmuştur. Bu konudaki katılımcı ifadelerinden yola çıkılarak dört tema oluşturulmuştur.

Tablo 21: Örgütsel Zehirlenmeyi Engelleme/Önleme Önerileri

ZEHİRLENMEYİ ÖNLEME ÖNERİLERİ KATEGORİSİ TEMALAR	Sıklık	Yüzde	Yüzde (geçerli)	Kodlama Sayısı
Yöneticilerin Eğitimi	7	30,43	33,33	8
Yöneticilerin Denetlenmesi	7	30,43	33,33	7
Yöneticilerin Liyakata Göre Seçilmesi/Atanması	5	21,74	23,81	5
Çözümü Mümkün Değil	5	21,74	23,81	5
Total	21	91,30	100,00	25
Missing	2	8,70	-	
Total	23	100,00	-	

Örgütsel zehirlenmeyi engellemek için öneriler sırasıyla "yöneticilerin eğitimi" (%30,43), "yöneticilerin denetlenmesi" (%30,43), "yöneticilerin liyakata göre seçilmesi/atanması" (%21,74) olarak belirlenmiştir. 5 katılımcı (%21,74) bu önerilere rağmen çözümün mümkün olmadığını belirtmiş ve 2 katılımcı bu konuda görüş bildirmemiştir. "Yöneticilerin eğitilmesi" çözüm önerisinde G5 "yöneticilere personel eğitimi verilmesi gerekmektedir, makamların geçici olduğunu bence herkes benimsemeli" ve G15 "bakın eğitim tüm kurumlarda şart ama bizde hizmet içi eğitim çok önemli eğitim verilsin, motivasyon eğitimi, liderlik eğitimi" ifadelerinden bulunmuşlardır. "Yöneticilerin denetlenmesi" çözüm önerisini G1 "ayrıca denetleme mekanizması sadece çalışanlar için değil yöneticiler için de işlemeli, yönetici denetlendiğini

bilsin bize karşı olan davranışları da denetlensin, görüşümüz sorulsun" sözleriyle ifade etmiştir. "Yöneticilerin liyakata göre seçilmesi/atanması" çözüm önerisinde G12 "maalesef yöneticilik yapanlarda liyakata önem verilmediği ve insanlar normalde hak etmediği mevkilerde çalıştırıldığı için yetkin olmayan yöneticilerimiz var, sorun çözmek için çaba sarfetmeyen, bana bulaşmayın durumunda olan insanlar tarafından idare ediliyoruz, böyle olunca bu durumlar kaçınılmaz oluyor" söyleminde bulunmuştur. "Çözümün mümkün olmadığı" konusunda ise G3 "hiçbir çözüm önerim yok, siyasal ve idareci egolar olduğu sürece devam edecektir, kişi ya da kurum farkı oluşturacağını sanmıyorum" demiştir.

6. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada zehirli liderlik davranışları nedeniyle oluşabilecek örgütsel zehirlenmeyi önlemek veya zehirlenmenin etkilerini gidermek için ifşanın örgüt üyeleri tarafından çözüm yolu olarak algılanıp algılanmadığı araştırılmıştır. Bu bağlamda, örgüt üyelerinin hangi tür davranışları zehirli olarak algıladığı, zehirli davranışlardan nasıl etkilendikleri, zehirli davranışlar karşısında hangi davranışları tercih ettikleri ve örgütsel zehirlenmeyi engellemek için hangi çözüm yollarını önerdikleri araştırmanın alt amaçları olarak belirlenmiştir.

Sağlık çalışanlarının, liderlerinin/yöneticilerinin hangi davranışlarından olumsuz etkilendikleri, istenmeyen, acı veren davranışların neler olduğu sorulduğunda elde edilen ilk bulgu, sağlık çalışanlarının büyük çoğunluğunun doktor davranışlarını ifade etmiş olmasıdır. Katılımcıların çoğunluğunu (16 kişi) hemşirelerin oluşturduğu göz önüne alındığında sağlık çalışanlarının doktorları lider/yönetici olarak gördüğü ortaya çıkmaktadır. Yazında sağlık sektöründe zehirli liderliğin ve/veya örgütsel zehirlenmenin çalışıldığı sınırlı sayıda araştırmaya rastlanmış olup, bu çalışmalarda böyle bir bulgudan söz edilmemiştir.

1120

Sağlık çalışanları üzerinde istenmeyen, acı veren davranışlar olarak ifade edilen zehirli davranışlar Schmidt (2008) tarafından oluşturulan zehirli liderlik ölçeği göz önüne alınarak dört ayrı kategoride toplanmıştır. Bunlar sırasıyla, istismarcı davranışlar, otoriter davranışlar, kendini gösterme davranışları ve narsist davranışlar olarak belirlenmiştir. Araştırmada Schmidt (2008)'in ölçeğinde yer alan öngörülemezlik davranışları ile ilgili katılımcı ifadesi yorumlanmamıştır. Bununla birlikte araştırmanın alan yazın bölümünde belirtildiği gibi, belirgin bir zehirli liderlik davranışı tanımlaması yapılamamasına rağmen yazında bu çalışmaya benzer sınıflandırmalar (Appelbaum ve Roy Girard, 2007; Kasalak ve Aksu, 2016; Gangel,2008) bulunmaktadır.

Sağlık çalışanlarının ifade ettikleri istismarcı davranışlar; kaba davranışlar ve sözler, fazla veya ilgisiz sorumluluk verme ve küçümseme olarak tanımlanmıştır. Benzer şekilde Schmidt (2008)'in zehirli liderlikle ilgili ölçek geliştirme üzerine yaptığı tez çalışmasında "kötü muamele" olarak sınıflandırılan kaba davranışlar ve sözler en yüksek puanı alan davranış türü olmuştur. Başar, Sığı ve Basım (2016)'ın karanlık liderlik ile ilgili yaptıkları çalışmada, karanlık liderliğin önemli boyutlarından birisi olarak ilk sırada ifade edilen "bezdirici davranışlar" temasında benzer davranışlar kodlanmıştır.

Sağlık çalışanlarının algıladığı otoriter davranışlar temasında yer alan davranış kodları ise görev dağılımında ve davranışlarda adaletsizlik, kararlara katılmaya izin vermeme, yakından ve sıkı denetim, farklı görüşlere kapalı olma olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde De Hoog, Greer ve Den Hartog (2015) otoriter liderlik ile ilgili yaptıkları çalışmalarında otoriter liderlerin çalışanlara ne yapip ne yapmamaları gerektiği ile ilgili emirler veren ve onları yakından kontrol

eden liderlik tarzı olduğunu belirtmişler ve çalışanların moral ve performanslarını olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir.

Sağlık çalışanlarının zehirli davranış olarak algıladıkları kendini gösterme davranışları; yapılan hatalarda sorumluluk almama, verdiği kararların hatalı olduğunu kabul etmeme, ilerlemesine yardımcı olacak kişilerle iyi geçinme, başarıları kendine atfetme ve yöneticilerinin yanında farklı davranma olarak belirlenmiştir. Çalışmada algılanan zehirli davranışlar kategorisinde ilk üç sırada yer alan ve istismarcı davranışlar, otoriter davranışlar ve kendini gösterme davranışları temalarında betimlenen kodların büyük bölümü, Kasalak ve Aksu (2016)'nın akademisyenler üzerinde yaptıkları çalışmada "etik dışı davranışlardan kaynaklanan toksisite" teması içinde toplanmış ve algılanan zehirli davranışlar içinde ilk sırada yer aldığı ifade edilmiştir.

Sağlık çalışanlarının zehirli olarak algıladığı narsist davranışlar temasında kendi çıkarımı ön planda tutarak kişisel çıkarlarla hareket etmek yer almaktadır. İzgüden vd. (2016) üniversite hastanesi çalışanları üzerinde yaptıkları zehirli liderlikle ilgili çalışmalarında zehirli liderlik davranışlarının düşük olduğu, bununla birlikte en çok görülen zehirli davranışın narsist davranışlar olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Çalışmada zehirli liderlik davranışlarının sağlık çalışanları üzerindeki etkileri psikolojik etkiler ve davranışsal etkiler olarak iki temada toplanmıştır. Katılımcıların tamamı zehirli davranışlardan psikolojik olarak etkilendiklerini ifade etmişler ve psikolojik etkiler, mutsuzluk, özgüvenin sarsılması, motivasyon düşüklüğü, kabullenme veya kaçınma, işe gelme isteğinin azalması ile örgüte ve yöneticilere olan güvenin azalması olarak kodlanmıştır. Elde edilen bu sonuçlar yazında yapılmış bir çok çalışma ile örtüşmektedir. Webster, Brough ve Daly (2014) çalışmalarında zehirli davranışların etkilerini psikolojik etkiler, duygusal etkiler ve fizyolojik etkiler olarak üç temada toplarken, Başar vd. (2016) bu etkileri psikolojik ve fizyolojik etkiler olarak iki ayrı temada betimlemişlerdir. Yazındaki çalışmalarda zehirli davranışlara maruz kalan veya tanık olan örgüt üyelerinin bu davranışları hatırladıkça mutsuz, umutsuz, değersiz, motivasyonu düşük hissettikleri belirtilmektedir (Webster vd. 2014, Albrecht, 2006; Gangel, 2008; Kiefer ve Barclay, 2012; Başar vd. 2016, Kasalak ve Aksu, 2016, Bektaş ve Erkal, 2015). Davranışsal etkiler ise, kurum değiştirmeyi düşünme, hataya sebep olma ve kişiler arası çatışmalara neden olma olarak belirlenmiştir. Davranışsal etkiler olarak betimlenen bu tema Kasalak ve Aksu'nun (2016) yaptıkları çalışmada "açığa vurma" ve "ilişkiyi kesme" temalarıyla benzer bulgular içermektedir. Çalışmanın zehirli liderlik davranışlarının etkileri ile ilgili bulguları zehirli liderlik davranışlarının, örgüt üyelerini en çok psikolojik olarak etkilediğini göstermektedir. Frost (2004: 111-112) zehirli davranışların psikolojik etkilerini (üzüntü, mutsuzluk, duyarsızlık, özgüven eksikliği gibi) duygusal zehirlenme olarak tanımlamış ve bu durumun oldukça zararlı olduğunu ve bireyi tüm organizasyondan uzaklaştırdığını ifade etmiştir.

Sağlık çalışanlarının zehirli davranışlar karşısında tercih edecekleri davranış seçenekleri, ifşa, sessiz kalmak, çalışma arkadaşlarıyla olayı/durumu tartışmak, yöneticiyi uyarmak/konuşmak, ve örgütten ayrılmak olarak betimlenmiştir. Yazında zehirlenme ile başa çıkma stratejileri (Webster vd., 2014; Frost, 2004; Kasalak ve Aksu, 2016) olarak yer alan bu kategori oluşturulurken yazından farklı bir yaklaşımla hareket edilmiş, sessiz kalmak, örgütten ayrılmak gibi kodlar başa çıkma yöntemi olarak değil verilebilecek bir tepki, bir davranış seçeneği olarak algılanmıştır. Bu nedenle yazından farklı olarak bu çalışmada "zehirli davranışlar karşısında davranış seçenekleri" olarak kategorize edilmiştir. Elde edilen bulgular ise zehirli liderlikle ilgili

başta çıkma stratejileri olarak ifade edilen bulgularla örtüşmektedir. Araştırma bulgularında yer alan sessiz kalmak seçeneği Kasalak ve Aksu (2016)'nın çalışmasında kaçınma temasında, Başar vd. (2016) pasif tepkiler temasında kodlanmıştır. Benzer şekilde çalışma arkadaşlarıyla durumu tartışmak seçeneği Kasalak ve Aksu (2016)'nın sosyal destek, Başar vd (2016) pasif tepkiler temasında, Webster vd. (2014)'nin çalışmasında da destek arama davranışında yer almıştır. Çalışmada belirtilen örgütten ayrılmak seçeneği Webster vd.(2014)'nin çalışmasında istifa etmek olarak yer alırken, Başar vd. (2016)'nin çalışmasında aktif tepkiler temasında yer almaktadır. Yöneticiyle konuşmak seçeneği Webster vd. (2014) çalışmasında liderle iletişim kurmak olarak, Başar vd.(2016)'nin çalışmasında ise aktif tepkiler temasında kodlanmıştır.

Çalışmanın asıl araştırma sorusu olan zehirli davranışlar karşısında ifşa seçeneğinin tercih edilip edilmeyeceği idi. Araştırma bulgularına göre ifşa, zehirli davranışlar karşısında tercih edilecek ilk davranış olarak ifade edilmiştir. Ancak zehirli davranışlara maruz kalan katılımcılar da dahil olmak üzere bir katılımcı dışında ifşada bulunan katılımcı yoktur. Buradan hareketle, zehirli davranışlar karşısında ifşa niyeti yüksek olmasına rağmen ifşa davranışının oldukça düşük olduğu söylenilebilir. Tercih edilebilecek ifşa türleri olarak ise sırasıyla, içsel ifşa, dışsal ifşa, gayri resmi ifşa ve anonim ifşa olarak belirlenmiştir. Araştırmada içsel ifşa niyeti ilk sırada yer almış olmasına rağmen sadece bir katılımcının dışsal ifşayı tercih etmiş olması, özellikle sonuç alınamayacağını düşünmek ve misilleme korkusu nedenleriyle içsel ifşada bulunulmamış olması, zehirli örgütlerin içsel ifşa ile olumsuz, dışsal ifşa ile olumlu ilişkisi olabileceğini düşündürmektedir. Zaten zehirlenmiş olan örgüt içinde içsel ifşa bir çözüm yolu olarak görülmemektedir. Yazında örgütsel usulsüzlükler karşısında ilk olarak içsel yolların kullanılacağı, buradan sonuç alınmadığı takdirde dışsal yollara başvurulacağı yönünde araştırma bulguları mevcuttur (Callahan ve Collins, 1992; Rothschild ve Miethe, 1999; Davis ve Konishi, 2007). İfşada bulunulmama nedenleri, sonuç alınamayacağını düşünmek, misilleme korkusu ve ispat edememe olarak belirlenmiştir. Bu bulgular yazındaki çalışmalarla örtüşmektedir (Miceli ve Near, 2002; Mesmer-Magnus ve Viswesvaran, 2005; Bayrakçı, 2016).

Yazında doğrudan örgütsel zehirlenmenin engellenmesinde ifşa olasılığı ile ilgili bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte, zehirli liderlik ile ilgili yapılan nitel bazı çalışmalarda ifşanın farklı kodlar altında yer aldığı görülmektedir. İfşa, Webster vd. (2014)'nin çalışmasında lideri şikayet etme olarak betimlenirken, Kasalak ve Aksu (2016)'nın çalışmasında sosyal destek temasında toksik durum ve davranışlar yöneticiler ile paylaşma (içsel ifşa) ve direnme temasında hukuksal hak arayışında bulunma (dışsal ifşa) olarak kodlanmıştır. Başar vd. (2016)'nin yaptıkları çalışmada ise ifşanın aktif tepkiler temasında bir üst makama şikayet etmek (içsel ifşa) olarak kodlandığı görülmektedir.

İfşa davranışının oldukça düşük çıktığı katılımcıların örgütsel zehirlenmeyi önlemek için ifade ettikleri çözüm önerileri, yöneticilerin eğitimi, yöneticilerin denetlenmesi, yöneticilerin liyakata göre seçilmesi/atanması olarak belirlenmiştir. Bunun yanısıra çözümün mümkün olmadığı da görüşler arasındadır. Araştırma bulgularına benzer şekilde Lipman-Blumen (2005: 7-8)'nin çalışmasında zehirli liderliğin engellenebilmesi için önerileri; liderlerin periyodik olarak 360 derece denetlenmesi, açık ve demokratik liderlik seçim süreci, düzenli rapor verme ve ifşacılar için koruma mekanizmalarının oluşturulması olarak sıralanmıştır. Gangel (2008: 6) çalışmasında büyük işletmelerdeki zehirli liderlerin birisi ifşa edene kadar davranışlarına devam edeceğini ifade etmektedir. Bu ifade araştırmacının ifşayı zehirli liderlik uygulamalarının açığa çıkartılmasında en önemli yol olarak gördüğünü göstermektedir. Benzer şekilde Johnson (2012), Lease (2006) ve Tavanti (2011)'de ifşanın zehirli liderlik uygulamalarının tespit edilmesinde ve

örgütlerin zehirlenmesinin engellenmesinde büyük rol oynadığını ifade etmektedirler. Lipman-Blumen (2005:10-11) zehirlenmenin önlenmesi için ifşa mekanizmalarının oluşturulması ve ifşacıların misillemelerden korunması gerekliliğinden bahsetmektedir. Burke (2011: 16, 24) iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili kitabında örgütlerin sağlıklı olabilmesinin ifşa ile bağlantılı olduğunu ve ifşacıların korunması gerektiğini belirtmiştir.

Yazında zehirli liderlik davranışları ve ifşa arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaya rastlanılmamıştır, ayrıca sağlık çalışanları arasında zehirli liderlik davranışları üzerinde yapılan çalışma sayısı da oldukça sınırlıdır. Bu nedenle bu çalışma ile yazına katkıda bulunulacağı düşünülmektedir. Ancak, çalışma zehirlenme ve ifşa arasındaki ilişkinin nasıl olduğu sorusunu araştırdığı için katılımcıların demografik özellikleri analiz dışında bırakılmıştır. Elbette demografik değişkenler araştırma konusu üzerinde etkilidir. Daha sonra yapılacak çalışmalarda bu konu araştırılabilir. Ayrıca, çalışmanın nitel yöntemle yapılmış olması nedeniyle elde edilen bulgulardan hipotezler oluşturularak nicel yöntemlerle araştırılabilir ve genellemelerde bulunulabilir (örneğin; zehirli örgütlerle içsel ifşa arasında olumsuz ilişki, dışsal ifşa ile olumlu ilişki vardır gibi). Ayrıca sağlık sektörü başta olmak üzere örgütlerde zehirlenmenin önlenmesi için etkin, etkili, güvenilir ve tüm çalışanların haberdar olduğu ifşa mekanizmalarının oluşturulması, örgüt çalışanlarına yönelik liderlik, liderlerin örgüt kültürü ve örgüt verimliliği üzerindeki etkileri, zehirli davranışlar ve zehirli davranışların örgütsel ve toplumsal maliyetleri konusunda eğitimler düzenlenmesi, sağlık çalışanlarının yaptıkları memnuniyet ve motivasyon ölçüm anketlerinin ciddiyetle ele alınması ve bunun çalışanlar tarafından algılanmasının sağlanmasının örgütsel zehirlenmenin önlenmesinde önemli olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Albrecht, K. (2006). Sosyal zekâ-başarının yeni bilimi (S. Gökten, çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Alp, M. (2013). Çalışanın işvereni ve iş arkadaşlarını ihbar etmesi-çalışanın hukuka ve etik kurallara aykırılıkları ifşa hakkı ve ihbar borcu. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Appelbaum, S.H. ve Roy-Girard, D. (2007). Toxins in the workplace: affect on organizations and employees. Corporate Governance International Journal of Business In Society, 7/1, 17-28.
- Aubrey, D.W. (2012). The effect of toxic leadership. Strateji araştırma projesi, United States Army War College, Carlisle. ABD.
- Bacal, R. (2000). Toxic organizations - welcome to the fire of an unhealthy workplace. <http://work911.com/articles/toxicorgs.htm> adresinden erişildi (ET: 06.05.2016).
- Bakar, Ş. (2012). Çalışanların iş yerlerinde karşılaştıkları etik olmayan durumları raporlama eğilimleri ve bir uygulama. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Başar, U. Sığırı, U.Ü. ve Basım, N. (2016). İş yerinde karanlık liderlik. İş ve İnsan Dergisi, 3/2, 65-76.
- Bayrakçı, E. (2016). Örgütsel bağlılık düzeylerine göre ifşa davranışının nitel araştırma ile incelenmesi: Isparta ili örneği. Yayınlanmamış doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

- Bektaş, M. ve Erkal, P. (2015). Örgütlerde toksisite davranışlar: toksik duygu deneyimleri ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirliği çalışması. *Research Journal of Business and Management*, 2/4, 519-529.
- Black, L.M. (2011). Tragedy into policy: a quantitative study of nurses' attitudes toward patient advocacy activities. *American Journal of Nursing*, 111/6, 26-35.
- Burke, R.J. (2011). *Building a Safe and Healthy Workplace*. R.J. Burke, S. Clarke, C.L. Cooper (Edt) Occupational health and safety. Oxon: Routledge. UK.
- Callahan, E.S. ve Collins, J.W. (1992). Employee attitudes toward whistleblowing: management and public policy implications. *Journal of Business Ethics*, 11/12, 939-948.
- Carrington, M.N. (2012). *Females and toxic leadership*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Colarado Teknik Üniversitesi, Colarado. ABD.
- Chiu, R.K. (2003). Ethical judgment and whistleblowing intention: examining the moderating role of locus of control. *Journal of Business Ethics*, 43/2, 65-74.
- Çelebi, N. Güner, H. ve Yıldız, V. (2015). Toksik liderlik ölçeğinin geliştirilmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4/1, 249-268.
- Davis, A. J. ve Konishi, E. (2007). Whistleblowing in Japan. *Nursing Ethics*, 14/2, 194-202.
- De Hoogh, A.H.B. Greer, L.L. ve Den Hartog, D.N. (2015). Diabolical dictators or capable commanders? an investigation of the differential effects of autocratic leadership on team performance. *The Leadership Quarterly*, 26, 687-701.
- Dozier, J. B. ve Miceli, M. P. (1985). Potential predictors of whistle-blowing: a prosocial behavior perspective. *The Academy of Management Review*, 10/4, 823-836.
- Frost, P.J. (2004). Handling toxic emotions: new challenges for leaders and their organization. *Organizational Dynamics*, 33/2, 111-127.
- Gangel, K.O. (2008). *Surviving toxic leaders: how to work for flawed people in churches, schools, and christian organizations*. Eugene, Origon: Wipf and Stock Publishers.
- Giberson, T.R. vd. (2009). Leadership and organizational culture: linking ceo characteristics to cultural values. *J Bus Psychol*, 24, 123-137.
- Gilbert, J.A. vd. (2012). Toxic versus cooperative behaviors at work: The role of organizational culture and leadership in creating community-centered organizations. *International Journal of Leadership Studies*, 7/1, 29-47.
- Henik, E. (2008). Mad as hell or scared stiff? the effects of value conflict and emotions on potential whistle-blowers. *Journal of Business Ethics*, 80/1,111-119.
- İzgüden, D. Eroyamak, S. ve Erdem, R. (2016). Sağlık kurumlarında görülen toksik liderlik davranışları: bir üniversite hastanesi örneği. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 262-276.
- Jhonson, C.E. (2012). *Meeting the ethical challenges of leadership: casting light or shadow*. Los Angeles: Sage Publications.
- Jubb, P.B. (1999). Whistleblowing: a restrictive definition and interpretation. *Journal of Business Ethics*, 21, 77-94.

- Kasalak, G. ve Bilgin Aksu, M. (2016). Örgütler nasıl zehirlenir? öğretim elemanlarının örgütsel toksisite algıları. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31/4, 676-694.
- Kiefer, T. ve Barclay, L. J. (2012). Understanding the mediating role of toxic emotional experiences in the relationship between negative emotions and adverse outcomes. Journal of Occupational and Organizational Psychology, 85/4, 600-625.
- Kusy, M.E. ve Holloway, E.L. (2009). Toxic workplace! managing toxic personalities and their systems of power. San Francisco: Jossey-Bass.
- Kuş Saillard, E. (2010). Ruhsal hastalara yönelik damgalamaya ilişkin psikiyatrist görüşleri ve öneriler, Türk Psikiyatri Dergisi, 21/1, 14-24.
- Lawrence, K. (2015). How to cleanse a toxic workplace. Ideas@work Business Insights from UNC Executive Development. 8, 14-22.
- Lazarus, R.J. (2014). Flexing agency muscle?. Georgia Law Review, 1-7.
- Lease, D.R. (2006). From great to ghastly: how toxic organizational cultures poison companies the rise and fall of Enron, Worldcom, Healthsouth, and Tyco International. [http://studylib.net/doc/8168553/ from-great-to-ghastly--how-toxic-organizational](http://studylib.net/doc/8168553/from-great-to-ghastly--how-toxic-organizational) adresinden erişildi. (E.T. 14.05.2017).
- Leiter, A.C. (2014). Soft whistleblowing. Georgia Law Review. 48, 425-498.
- Lewis, D. (2011). Whistleblowing in a changing legal climate: is it time to revisit our approach to trust and loyalty at the workplace? Business Ethics: A European Review. 20/1,71-87.
- Lipman-Blumen, J. (2005). The allure of toxic leaders: Why followers rarely escape their clutches. Ivey Business Journal. January/February, 1-8.
- Lipman-Blumen, J. (2010). Toxic leadership: a conceptual framework F. Bournois et al. (eds). Handbook of Top Management Teams (214-220). Londra: Macmillan Publishers Limited.
- McDonald, S. (1999). Reporting misconduct a descriptive study of whistleblowing in nursing. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Edith Cowan University, Avustralya.
- McLain, D.L. ve Keenan, J.P. (1999). Risk, information, and the decision about response to wrongdoing in an organization. Journal of Business Ethics. 19/3, 255-271.
- Miceli, M. P. ve Near, J. P. (2002). What makes whistle-blowers effective? three field studies. Human Relations, 455-479.
- Merriam, S.B. (2013). Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber. (S. Turan, çev.), Ankara: Nobel Akademik Yay. Eğt. Dan. Tic. Ltd. Şti.
- Mesmer-Magnus, J.R. ve Viswesvaran, C. (2005). Whistleblowing in organizations: an examination of correlates of whistleblowing intentions, actions, and retaliation. Journal of Business Ethics, 277-297.
- Near, J.P. ve Miceli, M.P. (1985). Organizational dissidence: the case of whistle-blowing. Journal of Business Ethics. 4/1,1-16.
- Park, H., Blenkinsopp, J., Öktem, M. K. ve Ömürgönülşen, U. (2008). Cultural orientation and attitudes toward different forms of whistleblowing: a comparison of South Korea, Turkey and the U.K. Journal of Business Ethics. 82, 929-939.

- Reed, C.G.E. (2004), Toxic leadership. *Military Review*, 84/4, 67-71.
- Reed, G. (2014), Toxic leadership, unit climate, and organizational effectiveness, *Air And Space Power Journal*. <http://www.researchgate.net/publication/265413726> adresinden erişildi (E.T. 16.10.2015).
- Rothschild, J. ve Miethe, T. D. (1999). Whistle-blower disclosures and management retaliation the battle to control information about organization corruption. *Work And Occupations*, 26/1,107-128.
- Schmidt, A.A. (2008). Development and validation of the toxic leadership scale. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Maryland Üniversitesi, Maryland, ABD.
- Simon, M.K. ve Goes, J. (2011). Dissertation and scholarly research:recipes for success. Seattle: Dissertation Success LLC.
- Tavanti, M. (2011). Managing toxic leaders: dysfunctional patterns in organizational leadership and how to deal with them. *Human Resource Management*, 6/83, 127-136.
- Trevino, L.K. ve Victor, B. (1992). Peer reporting of unethical behavior a social context perspective. *Academy of Management Journal*, 35/1, 38-64.
- TÜRK DİL KURUMU (2017). Güncel Türkçe Sözlük. (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TK.GTS.5710e08dcf917.8294462 adresinden erişildi (ET:21.05.2016).
- Ulmer, L.W.F. (2012). Toxic leadership: what are we talking about?. *ARMY Magazine*, 62/6, 47-52.
- Webster, V. Brough, P. ve Daly, K. (2016). Fight, flight or freeze: common responses for follower coping with toxic leadership. *Stress And Health*, 32/4, 346-354.
- Wilson-Starks, K.Y. (2003). Toxic leadership. <http://www.transleadership.com/ToxicLeadership.pdf> adresinden erişildi (ET:20.11.2016).
- Yeo, A. ve Carter, S. (2008). Toxic leaders inevitable or avoidable?. *Accountants Today*, 21/6, 32-36.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zhuang, J. (2003). Whistleblowing & peer reporting: a cross-cultural comparison of Canadians and Chinese. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, The University of Lethbridge, Alberta, Canada.

TÜRKİYE'DE İLLER DÜZEYİNDE TELEKOMÜNİKASYON HİZMETLERİNİN YAYGINLAŞMASI VE VERGİ GELİRLERİ İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

Yrd.Doç.Dr.Fazlı YILDIZ

Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Öz

Bu çalışmada, 2010-2015 dönemine ilişkin Türkiye'de 81 il düzeyinde telekomünikasyon hizmetlerindeki yaygınlaşma ile vergi gelirleri arasındaki ilişki panel veri analizi ile incelenmiştir. Araştırmanın ampirik sonuçlarına göre; vergi gelirleri ile gayrisafı yurt içi hasıla, telekomünikasyon ve internet abone sayıları arasında çift yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı nedensellik ilişkisi olduğu tesbit edilmiştir. Panel FMOLS sonuçlarına göre; Türkiye'de iller düzeyinde belirtilen dönemde telekomünikasyon yaygınlaşmasını gösteren sabit ve mobil telefon abone sayıları ile internet abone sayısının ve gayrisafı yurt içi hasılanın vergi gelirleri üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar Türkiye'de belirtilen dönemde telekomünikasyon hizmetlerindeki yaygınlaşmanın devletin vergi geliri yaratma kapasitesi olumlu yönde etkilediği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Telekomünikasyon Hizmetleri, Vergi Gelirleri, Nedensellik İlişkisi

1127

AN ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PREVALENCE OF TELECOMMUNICATION SERVICES AND TAX REVENUES IN TURKEY

Abstract

In this study, the relationship between the prevalence of telecommunication services at 81 provinces in Turkey and tax revenues for 2010-2015 period was examined by panel data analysis. According to the empirical results of the research; Tax revenues, gross domestic product, telecommunication and internet subscribers were found to be bi-directional and statistically significant causality. According to Panel FMOLS results; The number of fixed and mobile telephone subscribers and the number of internet subscribers and gross domestic product have been statistically significant and positive. These results reveal that the widespread use of telecommunication services in the period mentioned in Turkey has positively affected the state's capacity to generate tax revenue.

Keywords: Telecommunication Services, Tax Revenues, Causality Relation

Giriş

1980'li yıllardan bu yana telekomünikasyon sektörü çoğu ülkede hızlı bir gelişme göstermektedir. Telekomünikasyon hizmetlerindeki bu hızlı gelişme küreselleşme, teknolojideki ilerlemeler, özelleştirme ve piyasa liberalizasyonu gibi birçok faktöre bağlı olarak

açıklanmaktadır. Ayrıca bu dönemde dünyadaki üretim düzeyinde de hızlı artışlar meydana gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ve geçiş ekonomileri hızlı büyüme deneyimini yaşamışlardır (Shiu ve Lam, 2008: 2). Telekomünikasyon sektöründeki yaygınlaşmanın ve gelişmelerin ekonomide üretkenlik ve verimlilik üzerinde pozitif etkisi olduğuna dair birçok ampirik bulgu vardır. Pohjola (2000), Sridhar ve Sridhar (2007), Ding ve Haynes (2006), Waverman, Meschi ve Fuss (2005), Karner ve Onyeji (2007), Zahra, Azim ve Mahmood (2008), Shiu ve Lam (2010), Datta ve Agarwal (2004) vb. çalışmaların sonucunda ulaşılan ampirik bulgular telekomünikasyon sektöründeki gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisini göstermektedir.

Telekomünikasyon hizmetlerindeki yaygınlaşma ile vergi gelirleri arasındaki ilişkileri inceleyen literatür incelendiğinde iki temel yaklaşım göze çarpmaktadır. Birincisi, özellikle telekomünikasyon hizmetlerinden internetin yaygınlaşması ile devletlerin vergi denetim güçlerinin zayıflayacağı ve vergi gelirleri üzerinde azaltıcı etkide bulunacağını Goolsbee (2000), Bruce ve Fox (2000) ve Robicheaux (2012) çalışmalarında da ulaşılan görüştür. İkinci görüş ise telekomünikasyon hizmetlerindeki yaygınlaşmanın vergi gelirlerini artırıcı yönünü savunan yaklaşımdır. Bu etkinin telekomünikasyon hizmetlerindeki yaygınlaşmanın yaratacağı ilave ekonomik değere dayalı olacağı Holt ve Lotfinia (2009), vergi dairelerinin vergisel maliyetleri üzerinde azaltıcı etkiden kaynaklanacağını Otione vd. (2013), Vasconcellos ve Rua (2005), Miyahira (2008), Chatama(2013) ve internet kullanımındaki yaygınlaşmanın vergisel işlem maliyetlerinin azalmasını yanı sıra elektronik ödeme araçlarını geliştirerek kayıtdışılığı azaltması sonucu vergi gelirlerinin artacağını Hotunluoğlu ve Özçağ (2012) savunan görüştür.

Telekomünikasyon hizmetlerindeki yaygınlaşmanın vergi gelirleri üzerinde ortaya çıkaracağı etkileri şu açılardan değerlendirmek mümkündür:

1-Öncelikle telekomünikasyon hizmetlerindeki gelişmelerin ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemesi vergilendirme kapasitesini genişletme, dolayısıyla vergi gelirlerini artırma etkisi olacaktır.

2-Telekomünikasyon hizmetlerinin gelişmesi (sabit telekom hizmetleri, mobil telekom hizmetleri, internet hizmetleri vb. yeni vergi türlerinin gelişmesine, harcamalara dayalı vergi kapasitesinin artmasına neden olacaktır. Bu durum katma değer vergisi, özel iletişim vergisi ve bu alanda kullanılan cihazlar üzerinden alınan vergilere dayalı vergi gelirlerinin artmasına neden olacaktır.

3-Telekomünikasyon hizmetlerindeki yaygınlaşma elektronik ticareti geliştirerek vergiye tabi ticari işlem kapasitesinin artmasına, elektronik ödeme araçları ile ödeme sistemlerinin gelişmesine, kayıtdışı ekonominin daralmasına ve vergi gelirlerinde artışa neden olur.

4-Telekomünikasyon hizmetlerindeki gelişmeler devletlerin kamu hizmeti sunma yöntemlerini, kamu hizmeti türlerini ve kamu hizmeti sunumunda etkinliklerini de arttırmaktadır. Günümüzde e-devlet uygulamaları ile kamu hizmetlerinin sunumunda çok hızlı değişimler meydana gelmektedir. E-devlet uygulamaları ülkelerin telekomünikasyon alt yapılarına dayalı ve bu alandaki kullanıcı kitlesinin gelişmesi ile ilgili olan hizmetlerdir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, e-devlet uygulamalarının en etkin kullanıldığı alanlardan biri de vergileme alanıdır. E-devlet uygulamalarının vergileme alanlarında yaygınlaşması; vergi denetiminde etkinlik, vergi tahakkuklarının e-devlet uygulamaları ile hızlandırılması ve vergi tahsilatlarının elektronik sistemler aracılığıyla hızlı biçimde gerçekleştirilmesine olanak sağlayacaktır.

Bu değerlendirmeler ışığında yapılan bu çalışmada, Türkiye’de iller düzeyinde 2010-2015 dönemine ait veriler üzerinden ampirik bir analiz yapılacaktır. Öncelikle çalışmada kullanılan değişkenlere ait veri seti ve veri kaynakları hakkında bilgi verilecektir. Devamında analizde kullanılacak değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler ve korelasyon matrisine ilişkin sonuçlar sunulacaktır. Değişkenlerin birim kök test sonuçları, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi analiz sonuçları ve panel FMOLS model tahmin sonuçları verilecektir. Son olarak da ortaya çıkan ampirik bulgular ışığında telekomünikasyon hizmetlerindeki yaygınlaşmanın vergi gelirleri üzerindeki etkisi değerlendirilecektir.

Veri Seti ve Tanımlar

Çalışmada kullanılan veriler, tanımları, elde edildikleri kaynaklar: Çalışmada kullanılan veriler 2010-2015 dönemine ilişkin yıllık Türkiye’de il düzeyindeki verilerdir. İller düzeyinde merkezi yönetim kapsamındaki vergi gelirleri Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü genel yönetim mali istatistikleri iller düzeyinde bütçe gelirleri verilerinden, telekomünikasyon abone sayıları (sabit hat ve mobil hat abone sayısı toplamı) ve internet abone sayıları (genişbant ve mobil internet toplamı) Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu istatistiklerinden ve gayrisafi yurt içi hasıla verisine ise Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan verilerden ulaşılmıştır.

Modelde kullanılan değişkenler: **LN_VRGLR** Türkiye’de iller düzeyinde merkezi yönetim kapsamındaki vergi gelirlerinin logaritmik değerini, **LN_TLKM** Türkiye’de iller düzeyinde sabit ve mobil telekomünikasyon abone sayıları toplamının logaritmik değerini, **LN_INTRNT** Türkiye’de iller düzeyinde genişbant ve mobil internet abone sayıları toplamının logaritmik değerini, **LN_GSYH** ise Türkiye’de iller düzeyinde gayrisafi yurt içi hasılının logaritmik değerini göstermektedir.

Bulgular

Analizlerin ilk kısmında modele dahil edilen değişkenlerin tanımsal istatistikleri hesaplanmış ve Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Tanımsal İstatistikler

	LN_VRGLR	LN_TLKM	LN_INTRNT	LN_GSYH
Ortalama	12.85377	13.14431	12.04965	22.86859
Medyan	12.63193	12.97666	11.93365	22.68790
Maksimum	18.97477	16.93428	16.36070	27.19569
Minimum	3.555348	11.09947	9.338050	20.40385
Std. Sapma	1.642935	0.995694	1.097651	1.101929
Çarpıklık	0.745181	0.805053	0.647423	0.906131
Basıklık	6.977301	4.428377	4.100747	4.581218

Jarque-Bera	363.8088 [0.0000]	93.42618 [0.0000]	58.24673 [0.0000]	116.6549 [0.0000]
Gözlem	484	484	484	484

Tablo 2: Korelasyon Matrisi

	LN_VRGLR	LN_TLKM	LN_INTRNT	LN_GSYH
LN_VRGLR	1			
LN_TLKM	0.476189230070417 2	1		
LN_INTRNT	0.395872956078931 4	0.410328667719450 5	1	
LN_GSYH	0.425710603554895 8	0.482607354073834	0.389613894985700 2	1

Tablo 2’de modelde kullanılan değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisi değerlendirildiğinde; vergi gelirleri, telekomünikasyon, internet abone sayıları ve gayrisafi yurt içi hasıla arasında pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Araştırma Kapsamındaki Değişkenlere Ait Panel Birim Kök Testleri (Özet Tablo)

Değişkenlerin Düzey Halleri (Level)	LN_VRGLR		LN_TLKM		LN_INTRNT		LN_GSYH	
	Statistik	Yatay Kesit	Statistik	Yatay Kesit	Statistik	Yatay Kesit	Statistik	Yatay Kesit
	[Prob.]	[Gözlem]	[Prob.]	[Gözlem]	[Prob.]	[Gözlem]	[Prob.]	[Gözlem]
Levin, Lin & Chu t*	- 14.339 4	81 [405]	- 22.309 8	81 [405]	- 27.018 1	81 [405]	- 35.107 3	81 [405]
	[0.0000]		[0.0000]		[0.0000]		[0.0000]	
Im, Pesaran and Shin W-stat	- 11.083 7	81 [405]	- 5.4544 3	81 [405]	- 4.3128 3	81 [405]	- 6.8737 6	81 [405]

	[0.000 0]		[0.000 0]		[0.000 0]		[0.000 0]	
ADF - Fisher Chi-square	292.49 9 [0.000 1]	81 [405]	301.46 2 [0.000 0]	81 [405]	268.43 5 [0.000 0]	81 [405]	329.30 3 [0.000 0]	81 [405]
PP - Fisher Chi-square	235.62 7 [0.000 1]	81 [405]	431.82 0 [0.000 0]	81 [405]	542.39 3 [0.000 0]	81 [405]	716.78 1 [0.000 0]	81 [405]

Modelde kullanılan değişkenlerin birim kök testleri aracılığıyla durağanlıkları sınanmıştır. Levin, Lin ve Chu (2002), Im, Pesaran ve Shin (2003) ve ADF Fisher testleri uygulanmıştır. Panel birim kök testlerinin sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur. Birim kök test sonuçlarına göre; değişkenlerin tümü durağan seviyede anlamlı sonuç vermişlerdir. Değişkenlerin seviyede durağan olmaları birim kök içermediklerini, dolayısıyla bundan sonra yapılacak analizlerde durağan seviyede kullanılabileceklerini göstermektedir.

Tablo 4: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

H₀: Granger nedeni değildir	F-Statistic	Prob
LN_TLKM Granger Nedeni Değildir LN_VRGLR	60.8122	0.0000
LN_VRGLR Granger Nedeni Değildir LN_TLKM	6.38876	0.0119
LN_INTRNT Granger Nedeni Değildir LN_VRGLR	38.1163	0.0000
LN_VRGLR Granger Nedeni Değildir LN_INTRNT	25.2045	0.0000
LN_GSYH Granger Nedeni Değildir LN_VRGLR	72.4070	0.0000
LN_VRGLR Granger Nedeni Değildir LN_GSYH	8.97292	0.0029
Gözlem		402

Tablo 4’deki sonuçlara göre; vergi gelirleri, gayrisafi yurt içi hasıla, telekomünikasyon ve internet abone sayıları arasında çift yönlü ve istatistiksel olarak da anlamlı nedensellik ilişkisi olduğu tesbit edilmiştir. Ulaşılan bulgular dört değişkenin birbirlerini açıklamada karşılıklı olarak ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada panel veri regresyon analizi “Panel Fully Modified Least Squares (FMOLS)” yöntemi ile vergi gelirleri ile telekomünikasyon hizmetlerindeki yaygınlaşma arasındaki ilişki tahmin edilmeye çalışılmıştır. Telekomünikasyon hizmetlerinin yaygınlaşma göstergesi olarak

telekomünikasyon ve internet abone sayıları, kontrol değişken olarak da gayrisafi yurt içi hasıla kullanılmıştır. Bu etkinin tahmin edilmesi için oluşturulan model ve eşitlik aşağıdaki gibidir:

$$LN\_VRGLR_{it} = \beta_0 + \beta_1 LN\_TLKM_{it} + \beta_2 LN\_INTRNT_{it} + \beta_3 LN\_GSYH_{it} + \epsilon_{it}$$

Eşitlikte, i ülkesinde t dönemi için **LN_VRGLR** Türkiye’de iller düzeyinde merkezi yönetim kapsamındaki vergi gelirlerinin logaritmik değerini, **LN_TLKM** Türkiye’de iller düzeyinde sabit ve mobil telekomünikasyon abone sayıları toplamının logaritmik değerini, **LN_INTRNT** Türkiye’de iller düzeyinde genişbant ve mobil internet abone sayıları toplamının logaritmik değerini, **LN_GSYH** ise Türkiye’de iller düzeyinde gayrisafi yurt içi hasılanın logaritmik değerini ϵ_{it} hata terimini göstermektedir.

Tablo 5: Modelin Tahmin Sonuçları (Panel Fully Modified Least Squares FMOLS)

Bağımlı Değişken (LN_VRGLR)			
Bağımsız Değişkenler	Katsayısı	t-istatistiği	Prob.
LN_TLKM	1.176347	5.025987	0.0000
LN_INTRNT	0.727935	3.887501	0.0001
LN_GSYH	0.496590	6.152120	0.0000
Toplam Dengesiz Panel Gözlem Sayısı	403		
Panel Tahmin	Havuzlanmış (Pooled) Tahmin		
R²	0.776168		
Düzeltilmiş R²	0.775049		

Tamamen değiştirilmiş en küçük kareler yöntemiyle (FMOLS) panel veri regresyon tahmin sonuçları Tablo 5’de sunulmuştur. Panel FMOLS sonuçlarına göre; Telekom abone sayısı, internet abone sayısı ve gayrisafi yurt içi hasıla değişkenlerinin olasılık değerleri $0,000 < 0,05$ olduğundan; Türkiye’de iller düzeyinde belirtilen dönemde telekomünikasyon yaygınlaşmasını gösteren sabit ve mobil telefon abone sayıları ile internet abone sayısının ve gayrisafi yurt içi hasılanın vergi gelirleri üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı, ayrıca katsayı işaret değerinin de pozitif olmasından dolayı vergi gelirleri üzerindeki etkilerinin de pozitif olduğu değerlendirilebilir. Bağımsız değişkenlerin vergi gelirleri üzerindeki etkilerinin büyüklüğü matematiksel olarak şöyle ifade edilebilir: Telekomünikasyon abone sayılarındaki %1 artış vergi gelirleri üzerinde %1.176’lık bir artışa, internet abone sayısındaki %1 artış vergi gelirleri üzerinde %0.727’lik bir artışa ve gayrisafi yurtiçi hasıladaki %1 artış vergi gelirleri üzerinde %0.496’lık bir artışa neden olmaktadır.

Sonuç

Telekomünikasyon hizmetlerindeki yaygınlaşmanın elektronik ticareti geliştirme, e-devlet faaliyetlerinde sağladığı etkinlik ile vergi dairelerinin işlem maliyetlerini azaltma ve ekonomik büyümede sağlayacağı olumlu etki ile vergi kapasitesini genişletmesi vergi gelirleri üzerinde arttırıcı etkisi beklenmektedir. Ayrıca telekomünikasyon sektöründeki yaygınlaşmanın ve gelişmelerin ekonomide üretkenlik ve verimlilik üzerinde pozitif etkisi vergi gelirlerini artış yönlü etkileyecektir.

Telekomünikasyon sektöründeki gelişmelerin etkisi ampirik olarak Türkiye’de iller düzeyinde 2010-2015 dönemine ait veriler üzerinden bu çalışmada sınanmıştır. Araştırmanın ampirik sonuçları; Birim kök test sonuçlarına göre; vergi gelirleri, telekomünikasyon abone sayısı, internet abone sayısı ve gayrisafi yurt içi hasıla değişkenlerin tümü durağan seviyede anlamlı sonuç vermişlerdir. Değişkenlerin seviyede durağan olmaları birim kök içermediklerini göstermektedir. Vergi gelirleri, gayrisafi yurt içi hasıla, telekomünikasyon ve internet abone sayıları arasında çift yönlü ve istatistiksel olarak da anlamlı nedensellik ilişkisi olduğu tesbit edilmiştir. Panel FMOLS sonuçları ise; Türkiye’de iller düzeyinde belirtilen dönemde telekomünikasyon yaygınlaşmasını gösteren sabit ve mobil telefon abone sayıları ile internet abone sayısının ve gayrisafi yurt içi hasılanın vergi gelirleri üzerindeki etkisinin pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir.

Bu sonuçlar Türkiye’de belirtilen dönemde telekomünikasyon hizmetlerindeki yaygınlaşmanın devletin vergi geliri yaratma kapasitesini olumlu yönde etkilediği sonucunu ortaya çıkarmıştır. Telekomünikasyon sektörünü geliştirmeye ve sektörün sunduğu hizmetleri yaygınlaştırmaya yönelik politikaların desteklenmesinin önemli olduğu değerlendirilmesinde bulunulabilir.

Kaynakça

1133

Bruce, D. ve Fox, W.F. (2000). E-Commerce in the Context of Declining State Sales Tax Bases, National Tax Journal, 4(53), 1373-1390.

Chatama, Y.J. (2013). The impact of ICT on Taxation: the case of Large Taxpayer Department of Tanzania Revenue Authority, Developing Country Studies, 3(2), 91-100.

Datta, A. and Sumit, A. (2004), Telecommunications and Economic Growth: A Panel Data Approach, Applied Economics, 36, p.1649-1654.

Ding, L. and Kingsley, H. (2006). The Role of Telecommunications Infrastructure in Regional Economic Growth of China, Australasian Journal of Regional Studies,12(3), 281-303.

Goolsbee, A. (2000). In a World without Borders: The Impact of Taxes on Internet Commerce, The Quarterly Journal of Economics, 2(115), 561-576.

Holt, L. ve Botfinia, B. (2009). Increasing Florida's Sales Tax Revenue from Internet Purchases, Florida Focus, 5(1), 1-7.

Hotunluoğlu, H. ve Özçağ, M. (2012). İnternet Kullanımının Vergi Gelirlerine Etkisi: OECD Üyesi Ülkeler İçin Ampirik Bir Analiz, Maliye Dergisi, 163, 354-366.

Karner, J. and Reginald, O. (2007), Telecom Private Investment and Economic Growth: The Case of African and Central&East European Countries, Jönköping University Jököping International Business School (Unpublished Thesis), JIBS, Economics.

Miyahira, H. (2008). Using Information Technology to Improve Tax and Revenue Collection, Washington University School Of Business IBI The Institute Of Brazilian Business & Public Management Issues, 1-35.

Otieno, O.C., Oginda, M., Obura, J.M., Aila, F.O., Ojera, P.B and Siringi, E.M. (2013). Effect of Information Systems on Revenue Collection by Local Authorities in Homa Bay County, Kenya, Universal Journal of Accounting and Finance, 1(1), 29-33.

Pohjola, M. (2000), Information Technology and Economic Growth: A Cross-Country Analysis, The United Nations University United Nations University / World Institute for Development Economics Research (UNU/WIDER) Working Papers, No: 173, January 2000, http://www.wider.unu.edu/publications/working-papers/previous/en_GB/wp-173/files/82530864586827164/default/wp173.pdf, 30.12.2016.

Robicheaux, R. (2012). Estimates of Alabama Losses Due to E-Commerce, <http://www.business.uab.edu/MIDE/EstimatesofAlabamaLossesDuettoECommerce.pdf>, 20.01.2017

Shiu, A. and Pun-Lee, L.(2008). Causal Relationship between Telecommunications and Economic Growth: A Study of 105 Countries, <http://www.canavents.com/its2008/abstracts/192.pdf>, 02.01.2017.

Shiu, A. and Pun-Lee L. (2010). Economic Growth, Telecommunications Development and Productivity Growth of the Telecommunications Sector: Evidence Around the World, Telecommunications Policy, 34(4), 185-199.

Sridhar, K.S. and Varadharajan, S. (2007). Telecommunications Infrastructure and Economic Growth: Evidence from Developing Countries, Applied Econometrics and International Development, 7(2), 37-61.

Vasconcellos, M.V. and das Graças Rua, M. (2005). Impacts of Internet Use on Public Administration: A Case Study of the Brazilian Tax Administration, The Electronic Journal of e-Government, 3, p.49-58.

Waverman, L., Meloria, M. and Melvyn, F. (2005). The Impact of Telecoms on Economic Growth in Developing Countries, Vodafone Policy Paper Series 2, March, p.10-23.

Zahra, K., Pervez, A. and Afzal, M. (2008). Telecommunication Infrastructure Development and Economic Growth: A Panel Data Approach, The Pakistan Development Review, 47(4), 711-726.

SİYASİ AHLAK İKİLEMLERİ: PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Yard. Doç. Dr. Ferihan POLAT

Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi

Rıdvan İLBEK

Yüksek Lisans Öğrencisi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Öz

İnsanlık tarihi kadar eski olan ahlak ve siyaset, bireylerin toplumla ilişkisinde değer tutum ve davranış kodlarını belirleyen iki olgudur. Antik Yunandan Pozitivizmin doğuşuna kadar siyasi olanın ahlakiliği üzerine yapılan tartışmalar, felsefi boyutta yürütülürken; Siyaset Biliminin bir bilim dalı olarak gelişimi sonrasında daha amprik çalışmalara yönelmiştir. Bu çalışma Shelton S. Steinberg ve David T. Austern'in kamu görevlilerinin karşılaştıkları ikileme dayanarak yaptıkları araştırmayı temel almış ve siyasal ahlak açısından Yoldan çıkarıcı, Görevci ve Ahlakçı davranış tiplerini kullanmıştır. Buna göre de Pamukkale Üniversitesi'nde, Siyaset Psikolojisi dersi alan ve kamu görevliliğine aday olan 154 öğrenciye beş örnek olay üzerinden "evet" veya "hayır" olarak cevaplayacağı ve bu cevaplarını gerekçelendireceği ikilemler sorulmuştur. Alınan cevaplar neticesinde siyasal ahlak açısından hangi tipe ne kadar öğrencinin girdiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal Ahlak, Yoldan Çıkarıcı Davranış, Görevci Davranış, Ahlakçı Davranış, Pamukkale Üniversitesi

1135

THE DILEMMAS OF POLITICAL ETHICS: THE CASE OF PAMUKKALE UNIVERSITY

Abstract

Ethics and politics that are as old as the history of humanity, are two phenomena that determine values, attitudes and behavioral codes in the relation between individual and society. From the Ancient Greek until the birth of Positivism, the arguments about the ethics of politics had been on the basis of philosophy; after the development of Political Science as a scientific field these arguments has oriented toward more empirical cases. This study selects as a baseline the research of Shelton S. Steinberg and David T. Austern which is made on the basis of the dilemmas of public officials and operates remover, dutiful and moralist behavioral types in case of political ethics. Accordingly, in Pamukkale University 154 students taking Political Psychology course as candidates for public officials had asked five cases that can be answered as "yes" or "no" and may be justified their answers. This study tries to explain that how many

students are belonged to which behavioral typology according to answers of students on the basis of political ethics.

Keywords: Political Ethics, Remover Behavior, Dutiful Behavior, Moralist Behavior, Pamukkale University

Giriş

Ahlak, hem toplumsal düzeyde ve hem de bireysel düzeyde en çok paylaşılan ortak değerler bütünüdür. Ahlaki gelişim, kişilik gelişiminin en önemli öğelerinden biri olup bireyin toplumsallaşma süreci içinde neyin iyi, neyin kötü olduğu konusunda bir bilinç geliştirmesi ile ilgilidir. Ahlaki gelişimin evrenselliği, pek çok toplum, kültür ve din bakımından bu gelişim tablosunun geçerli olması anlamına gelmektedir. Farklı dinlerden, ideolojilerden, siyasi görüşlerden ya da milletlerden olursa bile, farklı insanlar olarak bir çok aynı ahlaki değeri paylaşmak mümkündür. Bu, bireysel benin her insanda aynı özü taşımasından kaynaklanmaktadır. Ahlaki gelişimle birlikte kişinin toplumun kuralları ve gelenekleri çerçevesinde kendisini denetleyebilmesi beklenir.

Aydınlanmanın ortaya çıkardığı fikirler, insana, sağlam ahlak normları koyabilmek için bir yol gösterici olarak akla güvenilebileceğini ve iyi-kötüyü bilebilmek için ne sezgiye ne de kilise otoritesine ihtiyaç duymaksızın bireye kendine güvenebileceğini öğretmiştir. Toplumsal bir varlık olan insanın içinde yaşadığı toplumsal yapı ve ahlaki değerler sisteminden bağımsız bir ahlak anlayışı geliştirilmesi neredeyse mümkün değildir.

Siyasetin özünde ciddi bir ahlak sorunu yatmaktadır. Çünkü ahlakın insandan ve yaşamdan yana olduğu düşünüldüğünde, insanlar arasında eşitlik bir ön kabul haline gelmektedir. Oysa, doğası gereği hiyerarşik bir yapıya sahip olan siyaset, insanlar arasındaki eşitsizliği kurumsallaştırmaktadır. Bu nedenle insanlar arasındaki yöneten-yönetilen ayrımına dayanan siyaset, ilke olarak ahlaka aykırıdır. Yönetenlerin neden yönetilenleri yönetmeye hakları olduğu konusundaki ikna dayanan çok çeşitli meşruiyet teorileri üretilmiş, bu teoriler siyaset bilimi ve siyaset felsefesi alanlarının başlıca konuları içinde yer almıştır. Meşruluk teorilerinin ne tanrısal kaynağa ne de seküler kaynaklara yaptıkları göndermeler siyasetin doğasında var olan eşitsizlik problemini çözmeye yetmemiştir.

1. Siyaset ile Ahlak Arasındaki İlişki

Siyaset geniş anlamı ile iktidar mücadelesi olarak tanımlanırken dar anlamı ile bazı insanların diğer insanları yönetmesi olarak ifade edilir. Yönetenlerin hiçbir birincil ilişkide bulunmadığı yönetilenlerin kaderlerini tayin edebilme yetisi, siyasetin içinde yöneten-yönetilen ilişkisini hiyerarşik bir yapıya bürümektedir. Bu hiyerarşik yapı içerisindeki dengeyi kuran kimi zaman maddi kuvvet kimi zaman ikna olsa da siyasetin doğasında var olan güç ilişkisinin niteliği değişmemektedir. Siyasetin bu hiyerarşik yapısı içinde yönetilenler, kendilerini yönetenlerin getirdiği yasaklamalara boyun eğme, bazı insanların kendisinden daha üstün olduğunu ve kendi yaşamı hakkında karar verecek niteliğe sahip olduğunu kabullenme gibi egoyu zorlayan koşulları içlerine sindirmeleri gerekmektedir. Yönetenler ise başkalarının hayatı üzerine kararlar alırken, bunu yapmaya hakları olduğunu hem kendilerine hem de yönetilenlere inandırmak zorundadırlar.

Alkan, ahlak tartışmalarının neden siyasal yaşamda bu kadar önemli rol oynadığını, neden siyasetçiyi ve siyasal olayları değerlendirmede diğer insanları ve olayları değerlendirirken daha fazla ahlaksal ölçütlere başvurulduğunu siyasetin özünde yatan ahlak sorunu ile

açıklamaktadır. Ona göre, ahlaka aykırılık siyasetin özünden kaynaklandığı için de diğer ahlak sorunlarından farklı olarak çözümsüz bir nitelik taşımaktadır (Alkan, 1993: 109).

Siyaset ile ahlak ilişkisi içindeki çelişkili niteliği doğuran bir başka nokta ise siyasetin toplumdaki tüm çıkarların kesiştiği bir alan olmasından kaynaklanmaktadır. Toplumsal sınıfların veya grupların bölüşüm ilişkilerini düzenleme işlevini üstlenen siyasetin bu bölüşüm çatışmasını nasıl yöneteceği siyaset ile ahlakın karşıya karşıya geldiği bir ikinci noktadır. Yöneten-yönetilen gibi temel bir çelişkinin ürünü olan siyaset, toplumdaki çelişkileri çözmenin de temel mercii olmasından ötürü ahlaki değerlerle tüm alanlardan daha fazla çatışan ama aynı zamanda ahlaka her alandan daha fazla ihtiyaç duyulan bir toplumsal alanı oluşturmaktadır.

Siyaset ile ahlakın üçüncü kesişme noktası siyasetin ana hedefinin bilimsel ve teknik olmaktan çok felsefi olması ile ilgilidir. Siyaset toplumdaki alt sistemler içinde en genel alt sistemi oluşturmaktadır. Siyaset toplumun bütün kurumlarını bir arada tutma, eşgüdümünü sağlama ve onları geleceğe yönlendirme sorumluluğu taşıdığından toplumun tüm kurumlarının işleyişinden sorumludur. Siyaset, toplumunun tümünün hedeflerini belirleme ve gerçekleştirme yükünü taşımaktadır. Bu nedenle bir hedefin değil de diğerinin benimsenmesi tümüyle ahlaksal seçimlere göre olmaktadır. İyi ve kötü olarak benimsenen veya yadsınan hedefler bilimsel veya teknik zorunluluklar sonucunda değil, siyasal eğilimlerin netleşmesi ile formüle edilmektedir. Hedeflerin saptanmasından sonra uygulama sürecinde bilimsel ve teknik bilgilerin katkısı olsa da siyasal hedeflerin hedeflerin kendileri sonuçlara ilişkin birer önerme olduklarından safkan birer ahlaksal seçim olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Alkan, 1993: 110-111).

Ahlak ile siyaset arasındaki ilişkinin dördüncü boyutu ise yine siyasetin diğer toplumsal kurumlar üzerindeki düzenleyici ve denetleyici işlevinden kaynaklanmaktadır. Ahlaksal bozulmanın çaresi için gözlerin siyasete çevrilmesi ahlak ile siyasetin yollarının kesiştiği bir başka noktayı oluşturmaktadır. Toplumda ahlaksal konularda bir bozulma ve çözülme varsa bu sorunun çözümü için medet umulan yine siyaset kurumudur. Siyasetin hem kendisini hem de toplumdaki diğer kurum ve işleyişleri ahlaksal uygulamalar bakımından hizaya getirmesi beklenmekte; siyaset, ahlak konusunda yapılabilecek hareketlerin başlangıç noktası olarak görülmektedir (Alkan, 1993: 111-112).

Siyaset ile ahlak arasındaki karmaşık ve çok boyutlu ilişki kimi zaman siyasetçilerin ve siyasal olayların değerlendirilmesinde bir takım haksız ve yersiz yargılara varılmasına neden olmaktadır. Pek çok siyasal olay karşısında ahlaksızlıkla suçlama eğilimi siyasetçinin şahsi kişiliğine yönelmektedir. Oysa yukarıda bahsedilen hususlar sebebiyle siyasetçi olmasa bile siyasetin kendisi doğası gereği ahlak ile hem ilişkide hem de çelişkedir. Dolayısıyla ahlaksızlıkla suçlanan bir siyasal eylemde, siyasetin doğası gereği mi ahlaksızlığın ortaya çıktığı ya da siyasetçinin kişiliği sebebiyle mi ahlaksızlığın yapıldığı oldukça önemli bir ayrımdır. Pek çok durumda, tartışılan sorun siyasetçinin bireysel ahlaksızlığından daha çok siyasetin özgül ahlaksal niteliğinden kaynaklanıyor olabilir. Alkan'ın da belirttiği gibi, siyasetin yapısından kaynaklanan ahlak sorunlarını siyasetçilerin günlük yaşamdaki ahlaksızlıkları gibi algılayıp siyasetçilere eleştiri yöneltmek, sonuçta siyasetin saygınlığının haksız yere düşmesine siyasete girmek isteyecek pek çok değerli kişinin siyasetten uzak durmasına ve siyasetçilerde nitelik gerilemesine neden olabilmektedir (Alkan, 1993: 112).

2. Plâtoncu-Makhiavelci Ahlak Yaklaşımı ve Siyasal Ahlak:

Siyasal ahlak, siyasal farklılaşma ile ilgili yapıların, kurumların, rollerin, düşüncelerin ve eylemlerin; toplumsal yaşamın olanaklı, uyumlu, olumlu, verimli süresini sağlayıcı düşünülen toplumsal normlardır. Siyasal ahlakın kapsamı da ahlakın kapsamı gibi yapılmaması istenen davranışlarla yapılması beklenen davranışlardan oluşmaktadır.

Siyasal ahlak kurallarının geçerlilik alanı tarih içinde, siyasal birimlerin çapına koşut olarak geliştiği söylenmektedir. Toplumsal farklılaşmanın ve yöneten-yönetilen farklılaşmasının olmadığı ilkel topluluklarda, genel ahlaktan söz edilebilirken siyasal ahlaktan söz edilemez. Farklılaşmış uygar toplumlarda ise, siyasal ahlak ilkeleri ilgili siyasal birimlerin sınırları içinde gelişmektedir. İlk siyasi birim olarak ortaya çıkan kent devletlerinde, hemşehrilerden kente bağlılık beklenmekte ve bir kimsenin herhangi bir çıkarı kentinin çıkarının önüne alması ihanet sayılmaktadır. Ekonomik ve toplumsal bütünlenmenin çapı kent devletlerinden yerel, bölgesel devletlere geçilmesini gerektirecek yönde genişleyince bir politikacının kenti kayırması, siyasal ahlak açısından kınanır bir hal almaktadır. Ulusal ahlakta ulusu yüceltme ve bu yolda “fetih” bir siyasal erdem sayılırken, enternasyonalizmde ya da küreselleşme de siyasal ahlaksızlık olarak nitelendirilebilmektedir. (Şenel, 1993: 260-261).

Toplumdan topluma, uygarlıktan uygarlığa değişen belli başlı siyasi ahlak ilkeleri olsa da genellikle siyasal ahlak ile ilgili ilkeler evrensel bir nitelik taşır. Siyasal gerçekliği çarpıtmama, halkı aldatmama, kamu yararını sınıf, ırk veya bireysel çıkar yararına kurban etmeme, siyasal görevlerin yerine getirilmesi, verilen sözlere uyulması, kararların ve eylemlerin hesabının verilmesi gibi ilkeler hemen her toplumda uyulması gereken ahlaki ilkeler olarak gösterilmektedir (Şenel, 1993: 258).

Evrensel ahlak kurallarının yanı sıra belli başlı yönetim biçimlerine özgü, “görelî” siyasal ahlak kuralları da vardır. Örneğin monarşilerde, uyrukların monarkı sevip saymaları, bir ahlak kuralı olarak dayatılır. Monarka hizmet bir siyasal erdem, ona sadakatsizlik ağır bir siyasal ahlaksızlık olarak sayılır. Temsili sistemlerde siyasal ahlak, temsilcilerin temsil ettikleri kesimin çıkarlarını savunmaları, bu düzenlerin siyasal ahlak anlayışlarının bir gereğidir (Şenel, 1993, s.260).

Siyasal ahlak konusunda klasikleşmiş iki temel yaklaşımdan bahsedilebilir: bunlardan biri Platon’a diğeri Machiavelli’ye atfedilen yaklaşımlardır. Siyaseti ahlaka feda eden Platoncu yaklaşım, mutlak, evrensel değerlerin bulunduğu varsayımından hareketle devletin amacının bu değerleri yaşama geçirmek olduğunu ileri sürmektedir. devlet erdemin kendisidir ve yurttaşlarını ahlaka yönlendirme hakkı ile donanır. Platoncu yaklaşımın bir uzantısını Jakobin ideolojisinde görmek mümkündür. Örneğin Robespierre “ahlak dışı olan her şey siyaset dışıdır” yada “toplumun tek bir temeli vardır, o da ahlaktır” deyişleriyle Platoncu ahlak anlayışını açık bir biçimde ortaya koymaktadır (Ağaoğulları, 1993, s.286).

Machiavellici yaklaşım, yaygın bir kanının aksine ahlaki tümüyle yadsımaya varmaz. Machiavelli, ahlaki değerlerin toplumun varlığı için büyük bir önem taşıdığına bilincindedir. Ama siyasetçinin, siyasal alanın bu değerlere uymaması gerekir veya uymak gibi bir yükümlülüğü yoktur. Machiavelli siyasetçinin kamusal insan olması sebebiyle esnek bir kişiliğe sahip olmalı, dolayısıyla kendisini hiçbir şeyle sınırlamamalıdır. Machiavelli, siyasetçi için temel kıstasın başarı olduğunu, bu nedenle de siyasetin ahlaki değerlere bağlanarak yapılamayacağını söylemektedir. Ona göre siyasetçinin davranışlarını belirleyen bir diğerkıstas ise, hikmet-i hükümet ilkesidir. Bu, yüce bir amaç için siyasetçinin ahlaki yargılardan kendini soyutlamasını sağlamaktadır. Her ne kadar eleştirilse de Machiavelli siyasal yapıyı sarmalayan Hristiyan ahlak anlayışının dışlanarak, modern devlete giden yolun açılmasında önemli bir rol

oynamıştır. Devlet egemen devlettir, meşruluğunu kendi içinde bulur, dolayısıyla dışsal bir değere de ihtiyaç duymaz. Bu nedenle Machiavellici yaklaşımda devlet de siyasetçi de davranışlarında kendilerini herhangi bir değer yargısına uymak zorunluluğunu hissetmezler. Hikmet-i hükümet ilkesi gereği, siyasetçilerin her türlü aracı kullanmaları doğrudur ve meşru görülür. Araçların iyisi-kötüsü yoktur, başarılı-başarısızı vardır (Ağaoğulları, 1993, s.286-287).

Karşıt uçlarda bir siyasal ahlak üretseler de her iki anlayışın birleştiği nokta bireyi ezen, bireyin haklarını ve özgürlüklerini yok sayan bir siyasal iktidar anlayışına varmalarındır. Platoncu yaklaşım her ne kadar devleti erdemi gerçekleştirecek bir araç olarak görse de bu erdemin ne olduğunun belirlenmesini yine devlete bırakmaktadır. Hatta devleti erdemle özdeşleştirir ve devletin kendisi bir amaç haline dönüşmektedir. Devletin kendi varlığını sürdürebilmek için bireysellikleri yok etmesi ve herkesi yeniden biçimlendirme hakkını kendinde görmesi, Machiavellici yaklaşımın önerdiği her türlü araca başvurma hakkını gündeme getirmektedir. Platon'un filozof krallarına izin verdiği yararlı yalan da Jakobenlerin sorgusuz-sualsiz işlettikleri giyotin de siyasal sistem içinde otoriter-totaliter bir yapı üretmekten başka bir şey değildir (Ağaoğulları, 1993, s.287).

Dolayısıyla toplumlara hâkim olan siyasal ahlak biçimi aynı zamanda siyasal rejimin karakterini etkileyebilmektedir. Bu her iki yaklaşımın ulaştığı olumsuz siyasal sonuçlardan sakınabilmek için bir üçüncü yaklaşıma gereksinim duyulduğunu ifade eden Ağaoğlu, devletin ahlaki değerleri geliştirirken ve bunların topluma dayatılmasında rol oynarken, siyasal yapının kendisini bu kurallara uymakla yükümlü görebilmesi için bu değerlerin evrensellik ile donanmış olması gerektiğini savunmaktadır. Bu evrenselliğe dayalı değerlerin uygulanabilmesi için aynı zamanda buna uygun bir siyasi mekanizmanın kurulmuş olması da şarttır. Ağaoğlu siyasal yapının uymakla yükümlü tutulabileceği değerlerin insanı doğaya aşkın değil, insanı doğaya içkin olan kabullerle oluşması gerektiğini belirtmektedir. Günümüz demokrasisinin temelini insan hakları oluşturduğu düşünüldüğünde, tüm dünyada insan hakları gerek ulus-halk egemenliğinin gerekse ulusla bütünleşen devletin üstünde yer aldığı ve tüm bunlar üzerinde bağlayıcı bir otoriteye sahip olduğu teorik düzeyde de olsa kabul edilmektedir (Ağaoğulları, 1993, s.288-289). Dolayısıyla siyasette başarının insan haklarına saygılı olma ilkesiyle eş kabul edildiği rejimlerde, en büyük değer insan onuru ve yaşamı olacağından birey dışındaki aşkınlıklara değer atfeden siyasal ahlak anlayışlarının barınması da mümkün olmayacaktır. Bu durumun oluşabilmesi için ahlaki ilkelerin insan hakları temelinde belirlendiği bir demokrasi ülküsü ve bu ülküyü hayata geçirebilecek demokratik mekanizmaların tüm kurum ve değerleri ile yürürlükte olması şarttır. Daha önceki bölümlerde tartışılan hümanist ahlak sisteminin siyasal ahlakı da kapsayan bir hal alması demokratik siyasal sistemlerin meşruiyetlerini yeniden üretmesi için zorunluluktur.

3. Shelton S. Steinberg Ve David T. Austern'in Siyasal Ahlak Tipolojisi

Siyaset kurumu aldığı kararların toplumu ve gelecek nesillerinin kaderini doğrudan veya dolaylı olarak etkilediği gerçeği; siyaset kurumu içinde bulunan seçilmiş ya da atanmış yöneticilerin ilişkilerini ve davranışlarını sürekli göz önünde tutmaktadır (Akyüz: 2009). Kamu yönetiminin bu doğasından kaynaklanan ahlaki sorunları 20. Yüzyıl'ın sonlarına doğru yaptıkları "Hükümet, Ahlak ve Yöneticiler: Kamu Kesiminde Ahlak İkilelerini Çözme Kılavuzu" adlı çalışmaları ile ele alan Shelton S. Steinberg ve David T. Austern, kamu görevlilerinin karşılaştıkları ikilemlere değinerek, kamu görevlilerinin ahlak dışı davranışlarının nedenlerini araştırmaya girişmişlerdir. Steinberg ve Austern sayıları bini aşan kamu görevlilerinden çeşitli "ahlaksal

ikilem” sorularını yanıtlamalarını istemişler ve bu soruların tartışmalarından yararlanarak üç çeşit kamu uygulayıcısının cevaplarını sınıflandırma yoluna gitmişlerdir. Seçilmiş, atanmış ve kariyerdan gelen kamu görevlileri olmak üzere üç farklı kökenden gelen kamu görevlilerini de yoldan çıkarıcının temsil ettiği ahlaka dayanmayan davranış; Görevcinin temsil ettiği değerlere karşı yansız ve göreliliği temel alan davranış ve Ahlakçının temsil ettiği ahlakı temel alan, kamu yararını ve kamu çıkarını gözetilen davranış olmak üzere üçe ayırmışlardır:

3.1. Yoldan Çıkarıcı (Ahlaki Yok Sayan Davranış)

Bu davranış türü ahlaksal ya da tinsel bağlantılardan etkilenmemiştir. Bu kişi ilkesizdir ve yeterli özendirici verildiğinde kişisel kazanç için her açığı değerlendirecektir. (Steinberg ve Austern, 1996:76) Bu kişiler başkalarının zayıflığından ve yanlışlarından yararlanır; Ahlak dışı ve yasadışı uygulamalarda bulunur ve başkalarını da yanına çekmeye gayret gösterir; Belgeleri yok eder, gizler ya da bilgileri saklar; Yasal ve ahlaka uygun davrananlara yaşamı güçleştirir ve kişisel kazancını ya da gücünü artırmakta bir araç olarak devlet yönetimindeki konumunu ve görevlerini kullanmaktan çekinmezler. (Steinberg ve Austern, 1996:79)

3.2. Görevci (Değerlere Karşı Yansız Davranış)

Bu kişi, dalgalanmayı önleyecek biçimde kültürdeki olumlu ya da olumsuz değişmelere uyum sağlamak için yansız olarak görev yapar ya da davranış değişikliği gösterir. Görevci yanlış bir şey yapıldığı açıkça görülse bile otoriteye karşı koymaz. Ahlaksal bir sorunun varlığında kişisel rahatsızlık düzeylerinde bile, “birlikte gider” ve “emirlere uyar”. (Steinberg ve Austern, 1996:78) Bu kişiler riski olmayan ve büyük kazancı olanlar dışında hiçbir yasadışı ya da ahlak dışı eyleme girmezler, başkalarını da bunlara katmaz ancak gerekli olduğunda gammazlık etmezler. İstenen bilginin en azını verir ve örgütü olumsuz gösterecek bilgiyi çoğu kez bilgi edinme özgürlüğü kurallarına aykırı olarak gizler. Geç gelen ve erken giden arkadaşlarını, iş saati uyuma gereği duyanları, öğle yemeği ve çay aralarını uzatanları gizleyerek “bağlılık” gösterisinde bulunurlar ve işi, “emekliliğine dek zamanını verdiği şey” olarak görürler. (Steinberg ve Austern, 1996:80,81)

3.3. Ahlakçı (Ahlaki Temel Alan Davranış)

Bu devlet görevlisi, özgür bir toplumda yönetimin ahlaklı uygulamalarının altında temel ilkeler bulunduğuna inanır. Ahlakçı, başkalarının sana yapmasını istemediğin şeyleri senin de başkalarına yapmaman gerektiğine inanır. Bu yorum, yaşamın kendi ilkeleri olan sağlık, bireysel özgürlük, doğruluk, yansızlık ve yasalar önünde eşitlik gibi kavramları bünyesinde birleştirmektedir. Ahlakçı her zaman kamu yararının gözetilmesi gerektiğine inanır. (Steinberg ve Austern, 1996:78) Bu kişiler ne başkalarını ahlak ve yasadışı uygulamalara sevk eder ne de başkalarının ahlaksız ve yasa dışı eylemlerine göz yumar ya da böyle bir davranışı affeder. Bu ahlaki grupta olan insanlar işini en iyi biçimde yapmaya çabalar, başkalarını da böyle yapmaya yöneltir ve gösterilen yeterliliği temel alan bir yükselmeyi destekler. Açık ve dürüst iletişimi sürdürür, bilgiyi yalnız yasal ya da ahlaksal gereklilikler olduğunda gizlerler. Denetimdeki insan, para ve malzeme kaynaklarını, yaşam-sağlık değerleri ve bireysel değerlerle özgür bir toplumun gereksinimlerini en çoğa çıkarmayı güvenceye alacak biçimde kullanırlar. (Steinberg ve Austern, 1996:81,82)

4. Pamukkale Üniversitesi Uygulaması

Steinberg ve Austern’in kamu görevlilerin ahlaksal ikilem sorunu üzerine geliştirdikleri tipolojiyi ve yaptıkları çalışmayı esas alarak, Türkiye’de kamu görevine aday olan Pamukkale

Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi öğrencilerinin bu ahlak ikilemlerine karşı yaklaşımını ölçebilmek için beş örnek olaydan hazırlanan anket, 154 kişilik bir öğrenci grubuna yapılmıştır. Sorulara “evet” ya da “hayır” yanıtını vermelerinin yanı sıra neden evet veya hayır cevabı verdiklerine dair açıklama yapmaları isteğe bağlı olarak talep edilmiştir. Ankette yer alan beş olay çalışmasından elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır.

4.1. Olay 1’e Yönelik Yanıtlar

“ Bulduğunuz ilde valisiniz. Sanayi ve Ticaret Odası yönetimi, bu hafta sonu bir otele gezi düzenliyor. Gezinin içeriğinde bir kokteyl, akşam yemeği ve ayrıca çeşitli eğlenceler var. Bunun yanında gün boyunca geçen yılın gözden geçirilip gelecek yılın tartışılacağı oturumlar var. İl yönetiminiz Oda’ya her yıl 100.000 TL katkıda bulunuyor. Bütün giderleriniz oda tarafından karşılanmak üzere bu haftasonu gezisine çağrıldınız, gider misiniz?”

İlk soruya “hayır” yanıtını verenler iyi ahlaklı ya da metindeki tanıma göre “ahlakçı”, “evet” yanıtını verenler ise yoldan çıkarıcı değil ancak “görevci” olarak tanımlanmıştır. Çünkü bu gezide geçen yılın maliyetleri ve gelecek yılın planlamaları tartışılacak olsa da gezi çağrısı ve içeriği şeklen sakıncalıdır. Bedava kokteyl, yemek ve eğlencenin kabul edilmesi sonucunda bir kamu görevlisi olan valinin bağımsızlığının zedeleneceği, oradaki iş adamlarının etkisi altında kalabileceği vurgulanmaktadır

Ankete katılan Türkiye’de kamu görevine namzet olan öğrencilerden %76’sı “evet” yanıtını vererek katılacağını belirtmiştir. Birçok kişi buna neden olarak “bir vali olarak şehrinin ilgilendiren o toplantıda bulunması gerektiğini” söylemiş olup tartışma oturumlarının da yapılacağını belirterek ikramların su-i zan oluşturmasının önüne geçmeye çalışmıştır.

Devlet kapısında çıkarları olan ve bu çıkarları doğrultusunda karşılıksız hediye veren birçok işadamı olabilir. Alkan’ın aktardığına göre (1993), dönemin “yolsuzluklardan sorumlu” bakanı Orhan Kılercioğlu, bir işadaminin kendisine tahsis ettiği Buick Roadmaster marka aracı makam arabası olarak kullanmıştır. Basında çıkan eleştiriler üzerine bu aracı makam arabası olarak kullanmayı bırakmış olsa da “Vatandaşın verdiği otomobile de mi binemeyeceğiz yahu?” diyerek serzenişte bulunmuştur. Bu örnek olayda uygulamadan elde edilen veriler kamu görevine aday olan pek çok öğrencinin bahsi geçen bakan Kılercioğlu ile benzer bir muhakeme yürüttüğü göstermiştir.

4.2. Olay 2’ye Yönelik Yanıtlar

“Oturduğunuz beldede seçilmiş bir belediye başkanısınız. Belde için güzel bir iş merkezi planlandı ancak planlanan araziye alacak ekonomik seviyede değilsiniz. Bir inşaat firması sahibi

Olay 1		Sayılar	Yüzdeler (%)
"Evet" diyenler		118	76,6234
"Hayır" diyenler		32	20,7792
Yanıtlamayanlar		4	2,5974
	Toplam	154	100

size gelerek söz konusu arsayı satın alarak belediyenin iş merkezi projesine bağışlayabileceğini, karşılığında da yaptığı inşaatı kat sınırlamasından daha yüksek yapmak istediğini söylemektedir. Teklif doğrudan size yapıldı. Bunu belediye meclisine taşıyor muyuz?”

İkinci olaydaki soruya “evet” diyerek meclise taşıyanlar “ahlakçı”, “hayır” diyenler ise kesin bir dille kötü ahlaklı ya da metindeki tanımıyla “yoldan çıkarıcı” olarak görülmektedir. Olaya ilişkin olarak, bu talihsiz “armağan” teklifini doğrudan reddetmeye yönelik görüşler olsa da güçler ayrılığının bir sonucu olarak karar mekanizmasından –olayımızdaki karar mekanizması belediye meclisidir- bilgi saklanması uygun değildir. (Steinberg ve Austern, 1996:16-17)

Olay 2			
		Sayılar	Yüzdeler (%)
"Evet" diyenler		72	46,7532
"Hayır" diyenler		82	53,2468
Yanıtlamayanlar		0	0
	Toplam	154	100

Anketi yanıtlayanların %47'si bu soruya “evet” derken, %53'ü ise “hayır” demiştir. İki ayrı görüşün savunucularının sayısal olarak birbirine çok yakın olduğunu gözlemlenen bu olayda, nitelikli yanıtları incelendiğinde ise teklifi meclisi taşıyanlar yani “evet” diyenler bunun tartışılması gerektiği ve bireysel karar vermenin etik olmayacağını söylemişlerdir. Buna ek olarak bu projenin belde ekonomisine katkı yapacağı da vurgulanırken kat sınırını aşmanın olumsuz bir sonuç doğurması gerektiği de meclise taşıma koşulu olarak yazılmıştır. Teklife “hayır” diyerek meclise taşınmaması yönünde görüş bildirenler ise bu teklifin yani kat sınırlamasının aşılmasının yasalara aykırı olduğunu söyleyerek yasadışı bir teklife karşı ödün verilmemesi gerektiğini vurgulamışlardır. Türkiye’deki güçler ayrılığının hele ki yerel yönetim düzeyinde keskin bir nitelik taşımadığı göz önüne alındığında ve buna yasadışı bir öneriyi tartışmanın muhalif basın tarafından “uygulanmış” gibi bir gösterilebileceği de eklendiğinde doğrudan reddetmenin yoldan çıkarıcı sayılmaması da gerekebilir.

4.3. Olay 3’e Yönelik Yanıtlar

Hakan Bey, sizin başında olduğunuz ilçe emniyet teşkilatında yazı işleri müdürü. Görevini özenerek ve hayret edilecek kadar iyi ve düzenli yapıyor. Bir gün Hakan Bey’in gizli bir bilgiyi kahvehanede anlattığını öğrendiniz. Hakan Bey’i kovar mısınız?

Gizli bir bilgiyi sızdırma olaylarında işten atmak için gizli bilginin ekonomik amaçlı sızdırılması daha geçerli bir durum oluşturur; ancak gizli bilginin ekonomi dışı amaçlarla sızdırılması yolsuzluklar kadar ağır bir zarar doğurmamaktadır. Bu ön bilgiye dayanarak “evet” diyerek Hakan Bey’i kovanlar değer yargısı olmayan ya da göreliliği temel alan “görevci” davranışa mensup edilirken “hayır” diyenler ise “ahlakçı” olarak görülüyor. Nedeni ise ahlaki olanın çalışana geçici uzaklaştırma ve kınama verilmesi olduğu belirtiliyor. Aynı zamanda bu

olayın, diğer çalışanlara, özel yetki verilmeden gizli bilginin açıklanamayacağını anımsatmak için kullanılabileceği de belirtiliyor. (Steinberg ve Austern, 1996:17)

Olay 3			
		Sayılar	Yüzdeler (%)
"Evet" diyenler		80	51,9481
"Hayır" diyenler		71	46,1039
Yanıtlamayanlar		3	1,9480
	Toplam	154	100

Ankete cevap verenlerin %52'si "evet" diyerek kovacağını, %46'sı ise "hayır" diyerek kovmayacağını belirtmiştir. "Evet" diyenler iş hayatında gizliliğin önemli olduğunu ve ayrıca memurun bu davranışının güven olgusunu zedelediğini gerekçe olarak sunmuşlardır. Yine bilgi sızdırmanın suç olduğunu söylenerek bu yasadışı davranışa hoşgörü gösterilmemiştir. Buna ek olarak "taviz tavizi doğurur" kuralına atıf yaparak memura ikinci şansı vermemişlerdir. "Hayır" diyenler ise kovmak yerine o memurla bu konuyu konuşmayı, nedenini öğrenmeyi istediklerini söylerken yukarıda bahsi geçen yaptırımlarına benzer şekilde uyarı ve kınama cezaları vereceklerini, söz konusu memuru izlemeye alacaklarını ve ikinci bir hatası olursa kovacaklarını belirtmişlerdir. Buna, memurun iyi bir çalışan olduğunu ve iyi bir çalışanı kaybetmektense kazanmayı düşündüklerini ekleyenler de vardır.

1143

4.4. Olay 4'e Yönelik Yanıtlar

"Turgay Bey, İl Emniyet Müdürlüğü'nde 19 yıldır çalışmaktadır ve işinde başarıyla yükselerek başkomiser olmuştur. Birgün emrinde çalışan iki memur, belediye başkanının oğlunu hız sınırını aşmaktan dolayı tutukladılar, arabasında da uyuşturucu madde buldular. Turgay Bey, olay yerine geldiğinde belediye başkanı da oradaydı. Belediye başkanı, Başkomiser Turgay'ı ve memurları işlerinden kovdurmakla tehdit etti. İşini kaybetme korkusuyla başkomiser, polis memurlarına belediye başkanının oğlunu salmalarını söyledi. Bu olay sizin önünüze geldi; Turgay Bey'i kovar mısınız?"

Bu olayda Başkomiser Turgay'ın emrindeki polis memurlarına belediye başkanının oğlunu salıvermelerini söylemesi şu anlama gelir: Turgay Bey, bu yasadışı uygulamada diğer memurların üstü konumunda ve onların gözetiminden de sorumludur. Bu nedenle işten doğrudan atılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Konum itibarıyla bir takımın üstlerine daha çok ücret, yetki ve sorumluluk verilmektedir. Bu onlara karşı daha sert yaptırımları doğurmaktadır. (Steinberg ve Austern, 1996:18)

Bir önceki olayda memurun atılmamasının, disiplin cezasına çarptırılmasının salık verilmesine karşı bu olayda neden bu kadar sert bir yola başvurulduğu ise şöyle açıklanır: Önceki olayda idari bir suç söz konusu iken bu olayda suç, idari boyutu aşarak "adalet" olgusunun engellemesi boyutuna ulaşmıştır. Gizliliği ihlal ile kıyaslandığında adaleti bozmanın kamuda oluşturacağı tehdidin daha yüksek olduğu düşünüldüğünden yaptırımı da o denli serttir. (Steinberg ve

Austern, 1996:18) Tüm bu bilgi ve açıklamalar ışığında “evet” diyerek kovanlar iyi ahlaklı veya “ahlakçı”; “hayır” diyenler ise kötü ahlaklı ya da “yoldan çıkarıcı” olarak görülmektedir.

Ankete verilen yanıtlara bakıldığında %61 “evet” yanıtı, %34 ise “hayır” yanıtını vermiştir. %5’lik cevaplamayan kısmın bu olaya ne tepki verecekleri ölçülemedi olsa da örnek olayımızda yüksek oranda ahlaka uygun hareket edildiği gözlemlenmektedir. Açıklamalara bakıldığında ise “evet” diyenler yukarıda beklenene uygun bir biçimde, belediye başkanının oğlunun kayırıldığını ve bunun yasalar önünde eşitlik kavramına zarar verdiğini, dolayısıyla adalet olgusunu zedelediğini öne sürmektedirler. Ancak “hayır” diyerek kovmayanlar bunu yoldan çıkarmak veya da suça teşvik amaçlı yapmayacaklarını, suçlunun belediye başkanı olduğunu, o durumda memurun korkuyla sağlıklı karar veremediğini, dolayısıyla belediye başkanının asıl ceza alması gereken kişi olduğunu vurgulamışlardır. Ancak bu gerekçeyi öne sürerken kimsenin o kişiyi polis olmaya zorlamadığını ve baş komiserliğe da zorla yükseltmediğini; bulunduğu konuma geldiğinde sorumluluklarının da farkında olması ve gerekenleri uygulamaya hazır olması gerektiği göz ardı edilmemelidir.

Olay 4			
		Sayılar	Yüzdeler (%)
"Evet" diyenler		94	61,0390
"Hayır" diyenler		52	33,7662
Yanıtlamayanlar		8	5,1948
	Toplam	154	100

4.5. Olay 5’e Yönelik Yanıtlar

“ Burcu Hanım, sizin biriminizde uzun süredir çalışmakta ve de tüm çevresi tarafından çalışkan, düzenli ve dürüst bir çalışan olarak görülmektedir. Hiç geç kalmaz, işten en son çıkar. Ancak herkesin kendisi gibi olmasını istemesinden dolayı, sürekli yavaş hareket eden, uzun yemek molası kullanan arkadaşlarından yakınırdı.

Geçenlerde, Burcu Hanım size dairenin fotokopi makinesini gereksiz ve kural-dışı kullanan kimi memurlardan söz etti. Üstelik bu memurlar dairenin telefonunu kendi özel görüşmeleri için kullanıyorlardı. Siz de bu konularda uyarı mahiyetinde bir genelge yayımladınız. Bunun üzerine Burcu Hanım “istenmeyen kişi” ilan edildi.

Üst kademe bir yönetici gereksinimi var, Burcu Hanım’ı yükseltir misiniz?”

Beşinci ve son soruya “evet, yükseltirim” diyenler ahlakçı; “hayır, yükseltmem” diyenler ise görevci olarak görülmektedir. Burcu Hanım’ın yükseltilmesi, diğerlerinden de ahlaklı davranışlar beklediğinizin bir göstergesi olur. Buna eşdeğer önemde bir başka nokta ise üst kademe görevlere yalnızca sevilen memurların gelmek zorunda olmadığıdır. Ayrıca, muhbirlik –ahlak dışı davranışta bulunan görevlilerin ihbar edilmesi- sık sık özendirilmektedir. Ancak bazı

durumlarda, bu özendirmeler, ihbarı yapanların zor durumda kalmalarına, belki işten atılmalarına neden olabilmektedir. Ahlak dışı uygulamaların gün yüzüne çıkarılmasında etkili olabilecek bir kurumsal mekanizma olarak ihbarcılık, muhbirlerin korunması ile etkili olur. Devlet, kurumların içindeki veya dışındaki muhbirleri misillemeden koruduğunda ve muhbirler de korunacaklarına inandıklarında ihbarlar gerçekleşir. (Steinberg ve Austern, 1996:125-126) Öyleyse yukarıdaki olayda yöneticiler, Burcu Hanım'ı yükseltmenin yanında onun "istenmeyen kişi (persona non grata)" olmasını da engellemeye çalışabilirler.

Olay 5		Sayılar	Yüzdeler (%)
"Evet" diyenler		80	51,9481
"Hayır" diyenler		56	36,3636
Yanıtlamayanlar		18	11,6883
	Toplam	154	100

Son soruya yanıt verenlerin %52'si "evet, yükseltirim" derken, "hayır, yükseltmem" diyenler %36'lık bir oranda kalmıştır. Yükseltenler onun bunu hak ettiğini söylerken, yükseltmeyenler ise sevilmeyen bir kişinin üst konumda olmasının çalışanlar arasında huzursuzluğa neden olacağı ve verimliliği azaltacağı çekincesini dile getirmişlerdir.

1145

Sonuç Yerine

Siyaset ile ahlak arasındaki ilişkileri Platoncu ve Makyavelci yaklaşımlarla ele alan çalışma kamusal hizmetlerin dağılımında önem arz eden kamu görevliliğine aday olan siyaset bilimi ve kamu yönetimi bölümü öğrencilerinin ahlak ikilemlerini incelemeye çalışmıştır. Çeşit ahlaksal ikilem sorguları ile elde edilen veriler; toplumsal kültürün, siyasal ahlak konusunda farklı toplumlarda farklı yaklaşım ve çözümlemeleri de beraberinde getirdiğini göstermiştir.

Yolsuzluk teklifi, adam kayırma, adaleti engelleme, gizliliği ihlal gibi konularda ortalama %53'lük bir çoğunluğun bu konulara "ahlakçı" bir tavır sergilerken; Olay 1'de ele alınan davet teklifine %76 gibi bir çoğunluğun "yoldan çıkarıcı" veya "görevci" bir tavır sergilemesi ankete katılanların kötü ahlaki tavrı benimsediğinden ileri gelmemektedir. "Davet teklifi"nin ahlak ikileminde Amerikalılar katılmayı tam olarak desteklemez iken; Türkler kültürleri gereği "davete icabet" etmeyi büyük bir çoğunlukla (%76) uygun bulmuşlardır.

Yolsuzluk teklifi, adam kayırma, adaleti engelleme, gizliliği ihlal gibi konularda ortalama %47'lik kısmın tamamen gayri ahlaki bir tavır desteklediğini söylemek de yanlıştır. Çünkü verilen nitelikli yanıtlar incelendiğinde belirli bir kısmın da kamu yararını düşündüğünü ve sabit normları kamu yararına bozmaya çalıştıkları görülmektedir. Ancak sabit normları bozmak ayrıca bir ahlak ikilemi / sorunu doğurmaktadır.

Bu açıdan bakıldığında çalışmaya katılanların %53 gibi bir çoğunluğu; mutlak, evrensel değerlerin bulunduğu varsayımından hareketle devletin amacının bu değerleri yaşama geçirmek olduğunu ileri süren Platoncu bir yaklaşımdan hareketle, toplumda yönetimin ahlaki uygulamalarının altında temel ilkeler bulunduğunu düşündüğü görülmektedir. Diğer yandan

çalışmaya katılanların %47'si ise siyasetçinin ahlaki normlardan bağımsız hareket edebilmesini salık veren ve siyasetçi için temel kıstasın başarı olduğundan siyasetin ahlaki değerlere bağlanarak yapılamayacağını savunan Makyavelci bir yaklaşımla muhakeme etmişlerdir. Bu katılımcılar çoğunlukla değerlere karşı yansız, yanlış bir şey yapıldığını açıkça görse bile otoriteye karşı koymayan ve emirlere uyan bir “görevci” tavrını takındığı görülmektedir.

Ancak, yine Makyavelci bir yaklaşımın ürünü olan, ahlaki yok sayan, ilkesiz ve yeterli özendirici verildiğinde kişisel kazanç için her açığı değerlendiren, başkalarının zayıflığından ve yanlışlarından yararlanan “yoldan çıkarıcı” ahlaki tavrın bu %47'lik katılımcı grubunun ne kadarına hakim olduğunun tesbiti için daha derinlikli çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü çalışmadan elde edilen kısa cevaplar Makyavelci grup içinde ahlaki açıdan yoldan çıkarıcı tavrın saptanmasını güçleştirmiştir. Buna ek olarak, bu tür anket çalışmalarında bireylerin idealist bir tavır sergileyerek gerçekte olanı değil, olması gerekeni dile getirdiği göz önüne alındığında siyasal ahlak açısından ortaya çıkan sonucun gerçeği yansıtması tartışmalı hale gelmektedir. Bu nedenle çalışmanın sonuçları farklı uygulamaların çalışmaları ile karşılaştırılmalı; çapraz sorgulamalarla verilen yanıtların doğruluğu sınanmalıdır.

Kaynakça

Ağaoğulları M. Ali ve L. Köker (2008). Tanrı Devletinden Kral Devlete. Ankara: İmge Kitabevi.

Ağaoğulları, M. Ali (1993). Siyasal Ahlak ve Devlet. (283-289). Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık. (der. T. Alkan). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Akyüz Ü. (2009, Nisan). “Siyaset ve Ahlak”, Yasama Dergisi, sayı 11, s: 93-129

Alkan T., vd., (der.) (1993). Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Alkan, T., D. Ergil (1980). Siyaset Psikolojisi, Ankara: Turhan Kitabevi.

Steinberg S. ve Austern D. (1996). Hükümet, Ahlak ve Yöneticiler, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme Enstitüsü Yayını.

Şenel, Alaaddin (1993). Siyasal Ahlak: Kapsamı-Açmazları-Tipolojisi (257-272). Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık. (ed. T. Alkan), Ankara: Bilgi Yayınevi.

BANKA BİRLEŞMELERİ VE DEVİRLERİNİN TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Filiz YETİZ
Ömer Halisdemir Üniversitesi

Öz

Finansal küreselleşmeye bağlı olarak rekabetin artması, teknolojik gelişmeler finans kesiminde özellikle bankacılık sektöründe birleşmeler ve devralmaları hızlandırmıştır. Büyüme isteği, maliyetleri azaltma, etkinliği artırma, finans sektöründe güçlü bir yapıya sahip olma, pazar payını büyütme ve rekabet avantajı sağlamak gibi nedenler bankaları birleşmeye ve bazı bankaları devralma yoluna itmektedir. Bu bağlamda güçlü bankalar farklı bölgelerde faaliyet gösteren nispeten daha zayıf bankalarla birleşme yolu ile şube ağlarını genişletmektedirler. Küçük bankalar ise yani karlılığı düşük olan veya sermaye yaratmakta zorlanan bankalar birbirleriyle birleşerek, zayıf yönlerini iyileştirmek istemektedirler. Ancak bankacılık sektöründe sermaye yetersizliği, likidite seviyesindeki düşüklük gibi olumsuz nedenler de bankaları birleşmeye yöneltmiştir. Bankacılık sektöründe ortaya çıkan birleşmeler ve devir işlemleri sonucunda bankalar ölçek olarak büyümüşlerdir. Bu çalışmada banka birleşmeleri ve devir işlemlerinin nedenleri, sonuçları ve Türk bankacılık sektöründeki durumu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Sektörü, Birleşme, Devralma

1147

EFFECTS OF BANKING MERGERS AND ACQUISITIONS ON THE TURKISH BANKING SECTOR

Abstract

Increasing competition due to financial globalization, technological developments accelerated the convergence and acquisitions in financial sector, especially in banking sector. The reasons for growth, reducing costs, increasing efficiency, having a strong structure in the finance sector, increasing market share and providing competitive advantage are pushing banks to merge and some banks to be taken over. In this context, strong banks are expanding their branch networks by merging with relatively weaker banks operating in different regions. Smaller banks, ie those with lower profitability or difficulty in creating capital, want to combine with each other and improve their weaknesses. However, negative factors such as inadequacy of capital in the banking sector and low level of liquidity also led banks to a merger. As a result of the merger and acquisition transactions that took place in the banking sector, the banks grew in scale. In this study, the reasons and results of bank merger and transfer transactions and the situation in Turkish banking sector are examined.

Keywords: Banking Sector, Merger, Acquisition

Giriş

Finans sektöründe rekabetin artması nedeniyle bankaların kar elde ederek büyüebilmesi için geniş müşteri kitlesine ulaşması, farklı ürünleri uygun fiyatlarla pazarlayabilmesi, hizmet ve ürün çeşitliliğini artırması, teknolojik gelişmelere hızlı ayak uydurması gerekmektedir. Bu durum bankaları daha etkin bir biçimde çalışmaya hatta bankaları birleşme ve devralma yoluna itmektedir. Türkiye’de bankacılık sektöründe meydana gelen yapısal gelişmelerden biride banka birleşme ve devralma işlemleridir. Bankalardaki birleşmenin amacı genellikle daha geniş pazar payına sahip olma ve büyüme isteği olurken Türkiye de banka birleşme ve devir işlemleri ağırlıklı olarak verimliliği düşük, piyasa etkinliği zayıf, finansal anlamda zor durumdaki bankaların güçlendirilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Ancak Türk bankacılık sektöründe son zamanlarda gerçekleşen birleşmelerde ise stratejik amaçlı banka birleşmelerin olduğu, bankaların güçlü yönlerini dikkate alarak birleşme ve devir işlemlerinin gerçekleştiği görülmektedir.

Ekonomik büyümeyi artıran güçlü bir bankacılık sektörünün oluşturulmasında ve bankacılık sektörünün sağlam temeller üzerine kurulmasında banka birleşmeleri ve devirleri büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada birleşme ve devralma işlemlerinin, Türk finans sektöründe en önemli paya sahip bankalar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmanın ilk iki kısmında birleşme ve devralma kavramları açıklanarak, bu kapsamda banka birleşme ve devir alma işlemlerinin nedenleri belirtilmiştir. Üçüncü kısımda bu işlemlerin bankalar açısından avantaj ve dezavantajlarının neler olduğu incelenmiştir. Dördüncü kısımda Türk Bankacılık sektöründe gerçekleşen birleşme ve devir işlemleriyle ilgili detaylı bilgilere, son bölümde ise politika ve önerilere yer verilmiştir.

1. Banka Birleşme ve Devir Alma Faaliyetlerine Genel Bakış

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu tarafından hazırlanan “Bankaların Birleşme, Devir, Bölünme ve Hisse Değişimi Hakkında Yönetmelik” 1 Kasım 2006 tarih ve 26333 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin 4. Maddesinde “**Birleşme**” ve “**Devir**” kavramları tanımlanmıştır;

- Birleşme, bir bankanın, bir veya birden fazla banka ya da finansal kuruluş ile tüzel kişilikleri sona ermek suretiyle tüm hak ve alacakları ile mevduat veya katılım fonları dâhil tüm borç ve yükümlülüklerinin yeni kurulacak bir bankaya devrini,
- Devir; bir bankanın tüzel kişiliği sona ermek kaydıyla bütün aktif ve pasifi ile birlikte diğer hak ve yükümlülüklerini diğer bir bankaya devretmesini veya diğer bir veya birden fazla bankayı bütün aktif ve pasifi ve diğer hak ve yükümlülükleri ile birlikte devralmasını, ifade etmektedir.

Birleşme ve devir işlemleri, sektörde büyüyerek piyasada etkinlik kazanmak, finans sistemi içinde rekabet edilebilir duruma gelmek, maliyetleri azaltarak karlılığı artırmak gibi amaçlara yönelik olarak gerçekleştirilmektedir. Banka birleşmeleri pazar içi ve pazarlar arası birleşme, zorunlu ve ihtiyari birleşme, yerel ve uluslararası birleşme türleri şeklinde olabilmektedir.

➤ **Pazar içi ve Pazarlar arası Birleşme:** Banka birleşmelerinde aynı coğrafi bölgede işlem yapan iki bankanın birleşmesine yatay birleşme veya pazar içi birleşme, farklı coğrafi bölgelerde faaliyet gösteren bankaların birleşmesi ise pazarlar arası birleşmedir. Yatay

birleşmelerde amaç toplam maliyetleri azaltmaktır. Pazarlar arası birleşmelerin temelinde ise coğrafi büyüme söz konusudur (TBB,1997: 2).

- **Zorunlu ve İhtiyari Birleşme:** Bankacılık kanunu açısından Tasarruf mevduatı sigorta fonu tarafından gerçekleştirilen birleşmeler “zorunlu birleşme”, bankaların kendi istek ve iradeleri ile birleşmeleri “ihtiyari birleşme” olarak tanımlanmaktadır (Erdem, 2009:168).
- **Yerel ve Uluslararası Birleşme:** Aynı ülke sınırları içerisinde bulunan bankalar arası birleşmeler yerel birleşmeyi farklı ülkelerde bulunan bankaların sınır ötesi birleşmeleri uluslararası birleşmeleri tanımlamaktadır (Palombo,1997:161)

2. Bankacılık Sektöründeki Birleşmelerin Nedenleri

Finansal küreselleşmeye bağlı olarak dünyada ve ülkemizde birleşme ve devir alma işlemleri hız kazanmıştır. Banka birleşme ve devralma alma işlemlerinin hız kazanmasının en önemli sebeplerinden biri finans sektöründeki rekabetin artmasıdır. Bir diğeri ise önceleri sadece bankaların sunduğu finansal hizmetlerin zamanla banka dışı finansal kurumlarca da sunulmaya başlanmış olmasıdır. Böylece menkul kıymet ve finansman kurumları gibi kurumlar bankaların sundukları bazı hizmetlerde bankalara rakip olabilmişlerdir (Dymski,1999: 35). Bankacılık sektöründeki birleşme nedenlerini belli başlı başlıklar altında aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

- **Ölçek Ekonomileri:** Birleşme sonucunda bankaların daha büyük ve daha geniş kapsamda çalışma fırsatları elde ederek sağladıkları maliyet avantajlarına ölçek ekonomileri denilmektedir. Bankalarda müşterilere sunulan ürünlerin aynı anda üretime sunulmasının maliyeti, ürünlerin ayrı ayrı sunulmaları durumundaki maliyetten daha az olduğu durumda ölçek ekonomilerinin varlığından söz edilmektedir (Canals, 1994: 127).
- **Pazar Gücünü Artırmak:** Bankalar piyasadaki rakiplerinden biriyle birleşerek hem büyüyecek hem de pazar paylarını arttırarak daha yüksek rekabet gücü elde edeceklerdir. Böylece piyasadaki fiyat rekabeti azalacaktır. Birleşmeyle birlikte sektördeki rakip sayısının azalması, ürün fiyatlarına artış şeklinde yansiyacak, bu durum kârlılığı arttıracak ve birleşen bankaların hisse senedi fiyatları artacaktır (Palombo, 1997: 4).
- **Riskin Dağıtılması:** Banka birleşmeleri sonucunda bankaların taşıdıkları riskler, risk dağılımı yoluyla azalmaktadır. Birleşme sonucunda kredi ve mevduat hacmi artan banka, daha geniş bir coğrafi alana ve farklı ekonomik yapıdaki pazarlara ulaşma olanağına sahip olacaktır. Böylece kazanılan yeni müşterilerle farklı nakit akışına ve çalışma alanına sahip zengin bir müşteri portföyü oluşturulabilecektir (Rose, 1993: 75).
- **Vergi Avantajlarından Yararlanma:** Banka birleşmeleri sonucunda vergi avantajları sağlanabilmektedir. Bu avantajlardan birincisi, satın alınan banka zararının, diğer bankanın vergilendirilebilir karından düşülmesiyle gerçekleşmektedir (Rose, 1993: 583). İkincisi ise satın alma yoluyla birleşmelerde, satın alma bedelinin muhasebeleştirilmesinde ortaya çıkmakta olup, bu bedel satın alan bankanın vergilendirilecek kazancından düşülmektedir (Rogowski & Simons,1989: 93).
- **Teknolojik Süreç:** Birleşme yoluyla kazanılmış teknolojik yenilikler sonucunda bankacılık sektöründe maliyetler azalacaktır. Bu bağlamda işlem hızını ve hatasızlığı arttırmak için yeni fırsatlar ortaya çıkacaktır. Ayrıca teknolojinin bankacılık hizmetlerinde üretkenliği arttıran bir araç olarak da kullanıldığı görülmektedir.

- **Bankacılık Hizmet ve Ürün kalitesinde İyileşmeler:** Birleşme sonrasında bankalar daha önce sahip olmadığı ya da yeteri kadar uzmanlaşmadığı farklı ürün ve hizmet çeşitlerine sahip olma imkânını yakalayacaktır. Aynı zamanda bankaların güçlü yanlarını bir araya getirerek birleşmeleri ile piyasada sahip oldukları müşteri tabanı genişleyecek ve bu müşterilere sunulan ürün ve hizmet yelpazesi artacaktır. Böylece geniş pazarlara ulaşırken, mevcut ürün ve hizmetlere yenileri eklenmiş olacaktır.
- **Etkin ve Başarılı Bir Yönetim:** Bankalar zayıf ve etkisiz yönetimini değiştirmek için belirli bir konuda üst düzey bilgi ve tecrübeye sahip kariyer gruplarındaki yönetici ve yönetici adaylarını banka yapısına kazandırmak amacıyla da birleşme yoluna gidebilmektedir.

3. Bankacılık Sektöründe Birleşme ve Devir İşlemlerinin Avantaj ve Dezavantajları

- Birleşme ile bankalar mevcut kaynaklarını daha verimli bir şekilde kullanabilecek ve bankacılık hizmetlerinin kalitesi artacaktır (Claessens ve Glaessner, 1998: 402).
- Birleşmeler sonucunda çeşitli finansal kaynaklara düşük maliyetler ile ulaşım kolaylaşacak ve böylece daha sağlam ve etkin bir finansal sistem ortaya çıkacaktır (Claessens ve Glaessner, 1998: 503).
- Birleşmenin diğer bir olumlu etkisi de müşterilere sunulan hizmetlerde iyileşme, mevduat ve kredi tabanının genişlemesi, çeşitlenmesi sayılabilir (Günel, 2012:105).
- Personel ve örgütlenme maliyetinde tasarruf sağlanabilecektir. Aynı iş ya da bölüm için ayrı ayrı örgütlenmenin yarattığı maliyetler ortadan kaldırılarak personel maliyetlerinden tasarruf sağlanabilecektir (Kaya, 2015: 427).
- Bankacılık sektörünün sağlıklı gelişimi, sistemin gereklerini yerine getiren bankaların ayakta kalması, uyum sağlayamayanların ise sistemden çıkması ya da çıkarılması sonuçlarını sağlayacak rekabet ortamının varlığı ve bu ortamın sağlanması diğer bir avantajdır (TBB, 2000: 4).

Birleşme ve devir almalar her zaman istenen veya beklenen sonucu vermeyebilir, bazı dezavantajları ortaya çıkabilir;

- Banka birleşmeleri sonucunda yeni piyasaya girişte karşılaşılan yönetim sürecindeki bilgi eksiklikleri, karmaşık organizasyon ve ürün yapısı öğrenme maliyeti artışına sebep olabilir (Baele vd., 2007: 2002; Deng ve Elyasiani, 2008: 1219).
- Banka birleşmelerinin sonucunda oluşacak coğrafi uzaklık, kurum kültürleri arasındaki farklılıklar düzenleyici ve denetleyici normlardaki farklılıklar risk artışına neden olabilir (Choi vd., 2010: 616).
- Banka birleşmeleri ve devralmalarının önünde yer alan engellerden biride vergisel düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. Bunun için özellikle Kurumlar Vergisi, Damga Vergisi, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi ve Harçlar Kanununda istenen sonuçların alınmasını sağlayabilecek ve oluşumu teşvik eden değişiklikler gerekmektedir (TBB, 2000: 5).
- Birleşmelere bağlı olarak oluşan yabancı banka girişleri sağlıklı rekabet ortamı oluşturabilir (Bhattacharya,1994: 56).

- Bankacılık sektörüne giriş ve çıkışlarda önemli engellerin bulunması sektörün rekabet yapısını bozmaktadır (TBB, 2000: 5).

4. Türk Bankacılık Tarihinde Birleşme ve Devir İşlemleri

Türk finans sektöründe ilk birleşme, 1874 yılında Avusturya Osmanlı Bankası (Avusturya sermayeli) ile Banka-i Osman-i Şahane (Fransız-İngiliz sermayeli) bankalarının birleşmesidir (Türk, 1986: 96). Bankacılık sisteminin tarihsel gelişimi incelendiğinde sanayi kuruluşlarının kurulması ve finansmanı için Halk Bankası, Denizbank, Etibank, Sümerbank, gibi bankalar kurulmuştur. Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası tüm aktif ve pasifiyle 1933 yılında Sümerbank'a devredilmiştir.

1945-1959 döneminde ülkemizde özel bankacılık hızla gelişmiştir. Bu dönemde Pamukbank, Garanti Bankası, Akbank ve Yapı ve Kredi Bankası gibi özel bankalar kurulmuştur. Tablo 1'de belirtildiği gibi, 1959 yılında Muha Bank ve Tümsü Bank'ın Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası'na devri gerçekleştirilmiştir. 1962 yılında Türk Ekspres Bankası ile Buğday Bankası Anadolu Bankası adı altında birleştirilmiştir. 1963 yılında ise Ankara, İzmir ve İstanbul Halk Sandıkları Halk Bankası'na devir edilmiştir (Sezgin, 2000: 64).

1980'lerden sonra finansal serbestleşme ve dışa açılma şeklinde finansal düzenlemeler getirilmiştir. Ayrıca finansal yapısı zayıf olan ve riskli görülen bankalar birleştirilmiştir. 1983 yılında Odibank, Hisarbank ve İstanbul Bankası, T.C. Ziraat Bankası ile birleştirilmiştir. Birleştirilen 1988 yılında Anadolu Bankası Emlak Kredi Bankası ile 1989 yılında T.C Turizm Bankası Türkiye Kalkınma Bankası ile birleştirilmiştir. 1992 yılında ise Türkiye Öğretmenler Bankası Türkiye Halk Bankası ile Denizcilik Bankası Türkiye Emlak Bankası ile birleştirilmiştir (Sümer, 1999: 29).

Tablo 1: Türk Bankacılık Sektöründe Banka Birleşmeleri ve Devir İşlemleri (1959-1993)

HEDEF BANKA	BİRLEŞEN-DEVİROLAN BANKA	YIL
Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası	Sümerbank (Devir)	1993
Muha Bank ve Tümsü Bank	Türkiye Birleşik Tasarruf ve Kredi Bankası (Yeniden Kuruluş)	1959
Türk Ekspres Bankası ve Buğday Bankası	Anadolu Bankası (Devir)	1962
Ankara, İstanbul ve İzmir Halk Sandığı	Halk Bankası (Devir)	1963
İstanbul Bankası, Hisar Bank, Odibank	T.C. Ziraat Bankası (Devir)	1983
Anadolu Bankası ve Emlak Kredi Bankası A.Ş.	Türkiye Emlak Bankası A.Ş.(Yeniden Kurma)	1988
T.C. Turizm Bankası	Türkiye Kalkınma Bankası (Devir)	1989

Türkiye Öğretmenler Bankası	Türkiye Halk Bankası (Devir)	1992
Denizcilik Bankası	Türkiye Emlak Bankası A.Ş. (Devir)	1992

Kaynak: Sümer H. (1999) Türkiye’de Banka Birleşmeleri. Uzman Gözüyle Bankacılık. Sayı 28.

1990’lı yıllardan itibaren daha kırılğan bir hale gelen Türk bankacılık sektörünü daha güçlü bir mali yapıya kavuşturulmak için banka birleşmelerine önem verilmiştir. Bu amaçla banka birleşmelerini kolaylaştıracak, teşvik edecek düzenlemeler ve uygulamalar gerçekleştirilmiştir (Bafra, 2009:110).

Tablo:2 Türk Bankacılık Sektöründe Banka Birleşmeleri, Devralma İşlemleri (2001-2011)

HEDEF BANKA	BİRLEŞEN-DEVİROLAN BANKA
Yaşarbank, Egebank, Bank Kapital, Yurtbank ve Ulusalbank	2001 yılında Sümerbank ile birleşme, 2002 yılında ise Sümerbank Oyakbank’ a devredilmiştir.
Esbank ve İnterbank	2001 yılında Etibank ile birleştirilmiştir
Demirbank	2001 yılında HSBC Bank a devredilmiştir.
Türkiye Emlak Bankası A.Ş.	2001 yılında Türkiye Halk Bankası A.Ş.’ ye devredilmiştir.
Toprakbank A.Ş.	2002 yılında Bayındırbank A.Ş. ile birleştirilmiştir.
İktisat Bankası	2002 yılında Bayındırbank A.Ş. bünyesinde devren birleştirilmiştir.
Sınai Yatırım Bankası A.Ş.	2002 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.’ ye devredilmiştir.
Sümerbank A.Ş.	2002 yılında Oyakbank A.Ş. ile birleştirilmiştir.
Fiba Bank A.Ş.	2003 tarihinde Finans Bank A.Ş.’ ye devredilmiştir.
Pamukbank	2004 yılında T. Halk Bankasına devredilmiştir
Ak Uluslararası Bankası A.Ş	2005 yılında Akbank T.A.Ş.’ ye devredilmiştir.
Koçbank A.Ş.	2006 yılında Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.’ ye devredilmiştir.
Fortis Bank A.Ş.	2011 yılında, tüm aktif pasifi ile Türk Ekonomi Bankası A.Ş.’ ye devredilmiştir.

Kaynak: TBB, 2016, Türkiye’de Bankacılık Sistemi (1959-2015).

Yaşarbank, Yurtbank, Bank Kapital, Egebank, ve Ulusalbank bankaları Sümerbank bünyesinde toplanmıştır. İnterbank ve Esbank bankaları Etibank çatısı altında toplanmıştır. Ayrıca Sümerbank Oyak grubuna satılmıştır ve 2002 yılı içerisinde Oyakbank ile birleşme sürecini tamamlamıştır. TMSF kapsamında yer alan bankalardan Demirbank HSBC grubuna devredilmiştir (BDDK, 2006: 34-36).

2001 yılında Türkiye Emlak Bankası'nın 96 şubesi Halkbank'a, 2004 yılının ikinci yarısında ise Pamukbank Halkbank'a devredilmiştir. Türk finans sektörünün en kapsamlı birleşmelerinden biride 2006 yılında Koçbank ve Yapı Kredi arasında gerçekleştirilmiştir. 2011 yılında Fortis Bank'ın Türk Ekonomi Bankası'na devrine dair kararlar alınmıştır ve devir işlemi yapılmıştır.

Tablo 3: Türk Bankacılık Sektöründe Banka Birleşmeleri ve Satın Almalar (2004-2016)

HEDEF BANKA	SATIN ALAN BANKA	YIL
TEB	BNP Paribas	2004
Garanti	GE Capital	2005
Denizbank	Dexia	2006
Şekerbank	Turan Alem Bank	2006
Akbank	Citigroup	2006
Oyak Bank	ING Group	2007
Tekfenbank	EFG Eurobank	2007
Garanti Bankası	BBVA	2010
Denizbank	Sberbank	2012
Alternatifbank	CBQ	2013
Tekstilbank	ICBC	2014
Finansbank	QNB	2015
Odeabank	IFC- EBRD	2016

Kaynak: Ernst & Young, (2004, 2005, 2006, 2007, 2010, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016), Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Raporları.

Türkiye'de 2004-2016 yıllarında gerçekleşen bazı banka birleşmeleri ve satın alma örnekleri Tablo 3'te özetlenmiştir.

- **Türk Ekonomi Bankası A.Ş.- BNP Paribas:** Euro bölgesinin önemli bankalarından BNP Paribas bankası 2004 yılında TEB' in %42 hissesini satın almıştır.
- **Türkiye Garanti Bankası A.Ş.-General Electronics CF :** General Electronics CF, Garanti Bankası hisselerinin bir kısmını satın almıştır.
- **Denizbank A.Ş.-Dexia PB:** Denizbank'ın hisselerinin %75'lik kısmı 2006 yılında Avrupa'nın en büyük bankalarından biri olan Dexia'ya satılmıştır.
- **Şekerbank T.A.Ş.-Bank Turan Alem Securities JSC:** 2006 yılında Şekerbank ödenmiş sermayesinin % 34'lük kısmını Bank Turan Alem bankasına satmıştır.
- **Akbank T.A.Ş.-Citigroup:** 2006 yılında Akbank'ın % 20'lik hissesi 3,1 milyar ABD doları bedelle Citigroup tarafından satın alınmıştır.
- **Oyakbank A.Ş.-ING Bank A.Ş.İ;** ING Bank Oyak Bank'ı 2007 yılında satın almıştır (Ernst & Young, 2007: 13).
- **Garanti Bankası- BBVA;** 2010 yılında BBVA Garanti Bankası'nın %24,89'nu satın almıştır (Ernst&Young,2010, s.13).
- **Denizbank- Sberbank;** 2012 yılında Denizbank'ın Sberbank tarafından 3,9 milyar ABD doları bedelle satın alınması işlemidir (Ernst&Young,2012, s.13).
- **Alternatif Bank-CBQ;** 2013 yılında Commercial Bank of Qatar' ın Alternatif Bank'ın %70,8'ini satın almıştır (Ernst & Young, 2013: 13).
- **Tekstilbank-ICBC;** 2014 yılında Industrial & Commercial Bank of China'nın (ICBC) Tekstilbank'ın %75,5 hissesini 313,8 milyon ABD doları bedelle satın almıştır (Ernst & Young, 2014: 13).
- **Finansbank-QNB;** 2015 yılında Finansbank'ın %99,81 hissesin Qatar National Bank tarafından 2,9 milyar ABD doları bedelle satın alınması işlemidir (Ernst&Young, 2015: 13).
- **Odeabank –IFC, EBRD;** 2016 yılında Odeabank'ın %23,6 hissesinin Uluslararası Finans Kurumu (IFC), Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve özel yatırımcılar tarafından satın alınmıştır (Ernst & Young, 2016: 13).

Türk bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması sürecinde birleşme ve devir işlemleri finansal açıdan zayıf olan bankaların iyileştirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla bazı bankalar kamu kesimine devredilmiş ya da birleştirilmiştir. Ayrıca zayıf bankaların bir kısmı Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu bünyesine alınmıştır. Türkiye'de banka birleşme ve devir işlemleri ağırlıklı olarak verimliliği düşük, piyasa etkinliği zayıf, finansal anlamda zor durumdaki bankaların güçlendirilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Ancak Türk bankacılık sektörünün mali yapısı incelendiğinde son dönemlerde gerçekleşen birleşmelerin büyümeyi hedefleyen stratejik amaçlı birleşmeler olduğu, bankaların güçlü yönlerini dikkate alarak değişik pazarlama teknikleri veya yeni ürünlerin piyasaya sürülmesi gibi amaçlarla birleşme ve devir işlemlerini gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda büyük bankalar farklı coğrafi bölgede faaliyet gösteren küçük bankalarla birleşerek şube ağlarını genişletip, mevduat artışı sağlamaktadırlar. Sermaye yaratmakta zorlanan küçük bankalar ise birbirleriyle birleşerek, zayıf yönlerini iyileştirmek istemektedirler.

Küçük bankaların, gerek iç piyasada gerekse de uluslararası piyasalarda rekabet edebilecek güçleri yoktur. Bu tür bankaların birleşmeleri sağlanarak, aktif ve sermaye yapılarının güçlendirilmesiyle öz kaynaklarının artırılması mümkün olabilir (Parasız, 2000: 128).

Türk Bankacılık sisteminin günümüz mevcut yapısı incelendiğinde, 2017 Ocak-Mart 2017 döneminde sektörde faaliyet gösteren banka sayısı 52'dir. Mevduat bankaları sayısı 34, kalkınma ve yatırım bankaları sayısı 13, katılım bankaları sayısı 5'dir. Mevduat bankalarından 3 tanesi kamu sermayeli, 9 tanesi özel sermayeli ve 21 tanesi yabancı sermayeli bankadır. Kalkınma ve yatırım bankalarının 3 tanesi ile katılım bankalarının 2 tanesi kamu sermayeli bankalardır (TBB, 2017: 1).

5. Sonuç

Birleşme ve devralma işlemleri 1980 yıllarının sonlarından itibaren finansal sektör içinde özellikle de bankacılık sektöründe oldukça önem kazanmıştır. Bankacılık sektörü gelişen teknoloji ve küreselleşmeye bağlı olarak yeniden yapılanmaya başlamıştır. Türk finans sektöründe önemli bir paya sahip olan bankacılık sistemi etkinlik artışı yaratan birleşme ve devralmalar sonucunda rekabetçi yapıya sahip, karlılık düzeyi yüksek, finansal krizlere karşı dayanıklı bir sektör haline gelmiştir.

Ulusal ve uluslararası birleşmeler bankacılık sektörünün faaliyet göstereceği coğrafi pazar kısıtlamaları önündeki engellerin aşılmasına ve bankaların faaliyet gösterdiği alanların genişlemesini teşvik edecek şekilde gerçekleştirilmelidir.

Bankacılık sektöründe ölçek ekonomileri yaratarak büyümeyi sağlayacak, etkin olmayan yönetimi iyileştirecek, ürün çeşitliliğini artıracak, müşteri kitlesini genişletecek birleşme ve devralma işlemleri yaratılmalıdır.

Bankaların tek başlarına sahip oldukları değerlerin üzerinde bir değer yaratarak, zayıf yönlerini güçlendirecek, finansal zorlukları aşmada çözüm yaratacak, riskleri azaltacak, hizmet ve üretim kalitesini artıracak birleşme ve devralma çeşitlerine yer verilmelidir. Ayrıca sektörde faaliyet gösteren bankalar arasında rekabeti tehdit eden ve haksız rekabete neden olan birleşme işlemlerini önleyecek kamu politikalarının uygulanması gerekmektedir. Böylece sektörde finansal yeniliklerden yararlanan, teknik bilgi akışının hızla gerçekleştiği, finansal pazarda etkin, rekabetçi ve evrensel bir bankacılık sistemini yaratan birleşme ve devralma işlemleri yaygınlaşacaktır.

Kaynakça

Baele Lieven, DeJonghe Olivier & Vennet Rudi Vander (2007), "Does the Stock Market Value Bank Diversification?", Journal of Banking and Finance, No. 31, pp. 1999-2023.

Bafra, E.(2009), Rekabet Hukuku Açısından Banka Birleşmeleri, 1. Basım, Seçkin Yayıncılık. Ankara.

BDDK(2006), Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler, Aralık, 2006, sayı:1 https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Bankacilikta_Yapısal_Gelismeler/3428BY_G_09_07_2007.pdf, 03.05.2017.

Bhattacharya Joydeep (1994), "The Role of Foreign Banks in Developing Countries: A Survey of The Evidence", Department of Economics Iowa State University, ABD, <http://econ2.econ.iastate.edu/faculty/bhattacharya/foreignbankspaper.pdf>, pp.56.

BDDK(2006), “Bankaların Birleşme, Devir, Bölünme Ve Hisse Değişimi Hakkında Yönetmelik”.https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Mevzuat/Bankacilik_Kanununa_Ilskin_Duzenlemeler/1697Bankalarin_Birlesme_Devir_Bolunme_ve_Hisse_Degisimi_Hakkin_da_Yonetmelik_01112006.pdf7/03.05.2017

Canals, J. (1994), “Competitive Strategies in European Banking”, Oxford University Press, New York, s.188-217

Claessens Stijn & Glaessner, Tom (1998), “The Internationalization of Financial Services in Asia”, The World Bank Poverty Reduction and Economic Management Network Economic Policy Division, Policy Research Working Paper, No. 1911, Nisan.pp.403-521.

Choi Sungho, Francis, Bill B. & Hasan, Iftekhar (2010), “Cross-Border Bank M & As and Risk: Evidence from the Bond Market”, Journal of Money, Credit and Banking, Haziran, No. 42/4, pp. 615-645.

Deng, Saiying (Esther) & Elyasiani Elyas (2008), “Geographic Diversification, Bank Holding Company Value, and Risk”, Journal of Money, Credit and Banking, No. 40/6, Eylül, pp. 1217-1238.

Dymski A. Gary (1999), “The Bank MergerWave: The Economic Causes and Social Consequences of Financial Consolidation”, M. E. Sharpe, New York , s. 35

Ernst & Young (2004-2005-2006-2007-2010-2012-2013-2014-2015-2016),Birleşme ve Satın Alma İşlemleri Raporları.[http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/RA1/\\$FILE/RA1.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/RA1/$FILE/RA1.pdf). 08.05.2017

Günel M.(2012), Para Banka ve Finansal Sistem, 1.Basım, Nobel Akademi Yayınları, Ankara.

Kaya, F.(2015), Bankacılık Giriş ve İlkeleri, Beta Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

Parasız, İ. (2000), Para Banka ve Finansal Piyasalar, Ezgi Kitabevi Yayınları, 7. Baskı, Ocak. Bursa

Palombo L.(1997), “Banka Birleşmeleri ve Satın Almaları” Bankacılar, Mart 1997, Sayı: 20.

Rose, Peter S. (1993) “Commercial Bank Management”, Irwin Press, Boston, s.75, 583.

Rogowski R. J & Simonson D. G. (1989), “Bank Merger Pricing Premiums and Interstate Bidding”, Bank Mergers, Kluwer Academic Publishers, U.S.A., s.93.

Sezgin, C. (2000). Global Entegrasyon Sürecinde Türk Bankacılık Sektöründe Banka Birleşmelerine Olan İhtiyaç ve Olası Banka Birleşmelerinin Çerçevesi. İ.Ü. SBE. Doktora Tezi

Sümer, H (1999). Türkiye’deki Banka Birleşmeleri. Uzman Gözüyle Bankacılık. Sayı:28.

Sümer, H (1999). Türk Rekabet Kanunu Kapsamında Banka Devir ve Birleşmeleri. Uzman Gözüyle Bankacılık. Sayı:30.

TBB (1997), Banka Birleşmeleri ve Satın Almaları, Türkiye Bankalar Birliği, Bankacılar Dergisi, sayı:20. https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/banka.doc/08.05.2017.

TBB (2000), Banka Birleşmeleri ve Devralmaları Sorunlar, Önlemler ve Öneriler, Türkiye Bankalar Birliği, https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/tbb_birlesme_onerileri.doc.10.05.2017

TBB(2017), Türkiye’de Bankacılık Sistemi Banka, Çalışan ve Şube Bilgileri 1Mart 2017,İstatistiki Rapor, <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/4>. 12.05.2017.

TBB (2016), Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1959-2015, Türkiye Bankalar Birliği, Haziran 2016/ <https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/59>. 08.05.2017

Türk, H. S. (1986). “Ticaret Ortaklıklarının Birleşmesi”, Ankara Üniversitesi Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayın No:185, Haziran, Ankara.

ÇALIŞANLARDA ÖFKE İFADE TARZININ ÖRGÜTSEL İLETİŞİME ETKİSİ: SUNGURLU BELEDİYESİ ÖRNEĞİ

Yrd.Doç.Dr. Gamze Ebru ÇİFTÇİ

Hitit Üniversitesi, Sungurlu Meslek Yüksek Okulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Öğr.Gör. İlknur TÜFEKÇİ

Hitit Üniversitesi, Sungurlu Meslek Yüksek Okulu, Tıbbi Tanıtım ve Pazarlama Bölümü

Öz

İletişimin insan hayatındaki yeri tartışılmazdır. Yaşamamızın büyük bir çoğunluğunun çalışma hayatında geçirildiği ve bu süre zarfında birçok insanla iletişim halinde olduğumuzu bilmekteyiz. Örgüt içinde gerçekleşen iletişim, örgütün amaçlarının benimsenmesinde ve örgütün başarıya ulaşmasındaki etkisi oldukça önemlidir. Bu nedenle örgütte sağlıklı bir iletişimin kurulması ve örgüt içinde iletişime engel olan faktörlerin iyi tespit edilmesi gerekir. Bu çalışmada çalışanlardaki öfkenin ifade tarzının örgüt içi iletişimde ne yönde ve ne düzeyde bir etkiye sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Sungurlu Belediyesi bünyesinde çalışan 90 kadrolu personel evren olarak seçilmiş ve tamamına anket form uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 16.00 programında analiz edilerek örgüt içi iletişim ile çalışanlardaki öfke ifade tarzı arasında bazı ilişkiler tespit edilmiştir. Bulgulara göre öfke ifade tarzı boyutlarından öfke dışı ve öfke kontrol boyutları ile yatay iletişim (örgüt içi iletişim boyutu) arasında pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

1159

Anahtar Kelimeler: Öfke, Öfke İfade Tarzı, Örgütsel İletişim

Abstract

The place of communication in human life is indisputable. We know that a great majority of our lives are spent in working life and we are in touch with a lot of people during this time. The effect of communication taking place within the organization on the adoption of organization's goals and its achievement is very important. For this reason, it is necessary to establish a healthy communication and to determine the factors that impede communication within the organization. In this study, we have attempted to determine what kind and what level of influence the expression of the anger in the employees has on the intra-organizational communication. In this context, 90 staff members working in the Sungurlu Municipality have been selected as population and a questionnaire form has been applied to this entire population. The obtained data have been analyzed in the SPSS 16.00 program and some relations have been determined between the intra-organizational communication and the anger expression style in the employees. According to findings, a weak relationship has been identified between anger outward and anger control dimensions and horizontal communication (intra-organizational communication dimension) on the positive side in terms of anger expression style dimensions.

Keywords: Anger, Anger Expression Style, Organizational Communication

GİRİŞ

İnsanlar birlikte yaşama, topluluk oluşturma ihtiyacıyla devamlı birbirleri ile etkileşim ve iletişim içerisinde olmuştur. Gerek tarihsel süreçte gerekse günümüzde iletişimin toplum yaşamındaki önemi ve yeri tartışılmazdır. Aslında yaşamın kendisi insanların birbiri ile kurdukları iletişim dâhilinde maddi ve manevi alışverişlerin yaşandığı bir süreçten ibarettir. Elbette insanlar yaşamlarını devam ettirmek, en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bir üretim ve çalışma faaliyeti yürütmek zorundadır. Bu faaliyetlerinin tümünde de iletişimin etkin rolü vardır. Bu sebeple iş yaşamı açısından iletişim daha çok üzerinde durulması gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her işletme belli bir amaç gerçekleştirmek için örgütsel yapılarını oluşturur. Bu örgütlerin mevcudiyetlerini devam ettirebilmelerinde örgüt içindeki her bireyin uyum içerisinde faaliyet göstermesine oldukça mühimdir. Bu uyumun anahtarının ise etkili ve sağlıklı bir örgüt içi iletişimden geçtiğini söylenebilir. Örgütlerin gerek bütünlüğü gerekse sürekliliği açısından oldukça önemli olan örgüt içi iletişim, çalışanlar arasında koordinasyon sağlama görevini yerine getirir (Ölçer ve Koçer, 2015:342). Bu koordinasyon sayesinde çalışanların bireysel katkılarının bir amaç bütünlüğü birleşmesine olanak sağlayacaktır.

Ayrıca örgüt içi iletişim, bireylerarası düzenli ilişkilerin, karşılıklı diyalogların gerçekleşmesini, anlayış, duygu ve düşüncelerin paylaşılmasının yanında örgüt içinde ortak davranışlarının geliştirilerek bireylerarası güvenin oluşmasını sağlamaktadır (Efeoğlu ve Çetin, 2012:187). Oluşturulan bu güven örgüt içindeki gereksiz kontrol ve denetim mekanizmaların azalarak daha hızlı ve pratik sonuçlar alınmasını sağlayacaktır. Yani örgüt içindeki işlevsellik daha fazla artacaktır.

Her örgüt oluşumunun bir amacı vardır. Örgütte bu amaçlar tepe yönetimince belirlenir ve orta yönetim aracılığıyla tüm astlarla paylaşılır. Paylaşılan bu amaç örgüt faaliyetlerinin yürütülmesinde ortak bir güdüleme aracı olmaktadır. İşte örgütlerde belirlenen bu amaçların tüm çalışanlarca anlaşılıyor olması örgütte kurulan etkin iletişim kanallarıyla olmaktadır. Bu nedenle bir işletmede örgüt içinde oluşturulmuş etkin bir iletişimin hayati önem taşıdığı söylemek yerinde olacaktır. Bu nedenle örgütlerce yapılacak en önemli çalışmalardan biri örgüt içi iletişime olumsuz etkisi olan bireysel ve yapısal unsurları iyi tespit etmek ve bu konuyla ilgili gerekli önlemleri almaktır.

Bu önemden hareketle tasarlanan bu çalışma da çalışanlarda görülen öfke ifade tarzının örgüt içi iletişimi etkileyip etkilemediği veya ne oranda etkilediği tespit edilmeye çalışılacaktır. Literatürde öfke ifade tarzının örgüt içi iletişime etkisini konu alan çok fazla çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle çalışmanın özgün bir çalışma olarak değerlendirilebileceği ve benzer çalışmalara temel atacağı düşünülmektedir.

1. ÖFKE İFADE TARZININ TANIMI VE KAPSAMI

Günlük hayatta çok sık kullandığımız ve ara sıra maruz kaldığımız “öfke” kavramı, Türk Dil Kurumu’na göre, “engelleme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi, kızgınlık, hışım, hiddet, gazap” şeklinde tanımlandığı görülmektedir (tdk.gov.tr). Öfke, aynı

zamanda “doyurulmamış isteklere, istenmeyen sonuçlara ve karşılanmayan beklentilere verilen duygusal tepkidir” (Soykan, 2003:19). Spielberg (1988) öfkeyi, genellikle hafif kızgınlıktan yoğun şiddete kadar değişen duygusal bir duygu hali olarak tanımlar (Azevedo vd., 2010:231 ;Foley vd.,2002:365-366;Smith vd.,1998:2). Genel olarak ise öfkeyi en çok kötü muamele gördüğümüzde, yaralandığımızda, istediğimiz şeyi elde edemediğimiz veya kişisel hedeflerimize ulaşmamızı engelleyen sorunlarla karşı karşıya kaldığımızda hissederiz (Hendricks vd., 2013: 2). Adana ve Aslantaş’a (2011:57-58) göre öfke psikoloji biliminde olumsuz duygu ve davranışları ifade etmektedir ve öfke dozajına göre kontrol altına alınması gereken bir duygudur. Öfke, planlanmamış bir tepki, içsel bir duygu iken (Eşiyok vd., 2007:2); öfkenin ifadesi kişiden kişiye değiştiğini söyleyebiliriz. Çünkü öfke ifadesi öğrenilen bir davranıştır. Bazı insanlar öfkeleriyle nasıl başa çıkacağını bildiği gibi bazı insanlar rahatsız edici, hoş olmayan tavırlar sergileyebilmektedir(Hendricks vd., 2013: 2). Burada önemli olan öfkenin davranışa ne şekilde yansıdığıdır. Yani öfkenin ifade şeklidir. Öfkenin ifade şekli hedefe ve duruma göre değişkenlik göstermektedir. Kısa süreli orta şiddetli öfke insanlar için fayda sağlarken uzun süreli yoğun şiddetli öfke insanlar için zarar verici olabilmektedir (Yenilmez, 2011:15).

Yaşamımızda öfkeyi ifade etme şeklimizde bizim ve bulunduğumuz çevre için oldukça önemlidir. Yazımda öfke ifade şeklinin üç şekilde sınıflandırıldığını görülmektedir (Starner ve Patters, 2004:336;Fuqua vd.,1991:440;Brunelle vd.,1999:284). Bu sınıflandırmalardan biri öfke dışı vurumdur. Öfke dışı vurumu; öfke duygusunun sözel olarak veya davranışa dökülerek dışarıya aktarılmasıdır ve öfkenin yol açtığı stresle başa çıkmada uyumsuz bir tepkidir (Starner ve Peters, 2004). Bu tarz tepki kontrolsüz olarak dışarıya yansımaktadır (Bedel, 2011:77). Örneğin kapıları çarpmak ve fiziksel saldırıları davranışlarında bulunabileceği gibi sözlü olarak hakaret, tehdit, küfür gibi sözlü olarak da diğer insanları incitebilmektedir (Brunelle vd, 1999:285). Diğer bir sınıflandırma ise öfkenin içinde tutulmasıdır; bu tür bir davranışta kişi öfkesiyle başa çıkma çabasında, öfkelerini baskı altına alırlar ve kendilerine doğru yönlendirmeye çalışmaktadırlar (Starner ve Patters, 2004:336; Samrai, 2012; Brunelle vd., 1999:285). Öfkelerini içlerinde tutma davranışları gösteren bireyler genelde bu duygularını dışı vurmak yerine, somurtma, küsme gibi tepkiler gösterirler ve karşıdaki diğer bireyin onların düşüncelerini anlamalarını beklemektedirler (Özmen, 2006:176). En son sınıflandırma da öfke kontrolüdür, öfke kontrolü öfkeyi doğru bir şekilde ifade etme becerisidir. Bu ifade tarzında kişi kendine ve çevresine zarar vermeyecek saldırganlık ve şiddet uzak duygularını ifade edebilmektedir (Kökdemir,2004:7-8). Bu ifade tarzında kişi mantıklı bir yaklaşımla öfkesini kontrol altında tutabilir ve sakinleşme yollarına başvurur, hoşgörülü ve anlayışlı olarak duygularını ve davranışlarını kontrol etmeye çalışır. Böylece hem kendi için hem de karşıdaki birey açısından olumlu bir davranış sergilemiş olur. Burada istenilen olay, bireyin yoğun öfke durumunda öfkesini kontrol etmesi sonrasında sorunu açıkça konuşarak çözmeye çalışmasıdır (Tambağ, 2004: 23).

Öfkenin ifade edilme tarzı ve kontrolü, kişinin yaşadığı kültürün özelliklerine, kişinin beklentilerine, öğrenilmiş davranışlara, aile davranış biçimine, eğitim seviyesi, yaş ve cinsiyete göre değişiklik göstermektedir (Esen ve Çelikkaleli ,2016:39). Nitekim bazı araştırmalarda, yaş, cinsiyet ve eğitim gibi bazı demografik özelliklerin öfkenin ifade edilmesinde etkili rol olduğu görülmüştür. Yaşla birlikte deneyimlerin artması öfkelenme sıklığını azaltırken, kadınların erkeklere göre daha az öfkelenmesi yine eğitim seviyesi arttıkça öfke kontrolünün artması bu etkilerin bir sonucudur(Yıldız, 2008:17-18).

Öfke uzun süreli ve çok şiddetli yaşandığında yıkıcı olması kişiler arası çatışmalara ve iş yaşamında uyumsuzluklara(Doğan vd., 2010:283), çevresiyle sağlıklı etkileşimlerde bulunmasını ve sosyal yaşamında yakın dostluklar kurmasını engelleyebilmektedir (Özmen, 2004:5; Certel ve Bahadır, 2012:158). Bu nedenle her insanda azami süreçte olması beklenen öfkenin şiddeti bireylerin yaşam kalitesini de etkileyeceği düşünülmektedir.

2. ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİMİN TANIMI VE KAPSAMI

Hayatımızda çok çeşitli iletişim kaynakları olmakla birlikte, iletişim aslında insanların birbirini anlama çabasından doğmuştur. Birlikte yaşama duygusuna sahip olan ve sosyal bir varlık olan insanlar iletişim sayesinde bu birlikteliği çağlar boyu sürdürebilmişlerdir. İletişimin dili kültürden kültüre, insandan insana çeşitlilik gösterse de iletişimin gücü ve etkisi tüm toplumlar tarafından bilinen önemli bir unsur olarak yerini almıştır.

İletişimin çok önemli olduğu bir alanda çalışma hayatıdır. İletişim, toplumsal bir etkileşim olduğunu söylemek mümkün olduğu gibi örgütlerde iletişim olmadan hayatlarını devam ettiremezler işte bu yüzden iletişim örgütün can damarıdır demek mümkündür (Karcıoğlu vd, 2009:60). Örgüte, gruplar ve bireyler iletişim ile bağlanmakta; örgütsel yapı iletişim aracılığıyla oluşmaktadır (Durğun, 2006:113). Bu yapının ömrü, başarısı elbette temelde kurulmuş iyi bir iletişim ağına bağlıdır. Örgüt üyeleri ve yöneticileri örgütler hakkında faaliyet bilgilerini iletişim sayesinde alırlar. Bireyler birbirlerine duygu, düşünce, ihtiyaç ve beklentilerini aktaramadıkları takdirde örgüt içerisinde işbirliği sağlamakta güçleşecektir. Bu yüzden örgütlerin hedeflerine ulaşmada iletişim çok önemlidir. (Arklan, 2007:59). Tüm çalışanların ortak amaç altında eşgüdümlü bir şekilde çalışmalarını için etkin bir iletişim sisteminin varlığı esastır. Örgüt içi iletişim, örgüt içindeki bilgi ve haberlerin yayılmasını sağlarken, kişiler ve süreçler arasında da köprü vazifesi görmektedir (Kocabaş,2005:249).

Örgütsel iletişimin pek çok tanımı yapıldığını görmekteyiz. Örneğin; Bovee ve Thill (2000) örgütsel iletişimi örgüt içinde bilgilerin ve fikirlerin alış verişi olarak tanımlarken, Argenti (2003) ise örgütsel iletişimi özünde örgüt içindeki bütün çalışanlar için saygı ortamı yaratmak olarak tanımlamıştır (Kalla, 2005:304). Örgütteki iletişim, bir yöneticiden diğerine, bir çalışandan diğerine aktarılacak taşınmalıdır (Eroğluer, 2011:122). “Örgüt içi iletişim, örgüt içinde gönderilen bir mesajın çalışanlar tarafından anlaşılması, yorumlanması ve çalışanları harekete geçirmesini kapsayan bir süreci anlatmaktadır” (Tuncer ve Tuncer, 2015: 6489).

Örgüt içinde çalışanlar iletişimi birkaç şekilde yaşarlar. Mesajlar hiyerarşik basamaklar arasında yukarıdan aşağı ya da aşağıdan yukarıya doğru olabileceği gibi aynı kademede çalışanlar arasında da yatay olarak iletilir. Yukarıdan aşağı iletişimde kararlar, emirler ve talimatlar üstlerden astlara doğru iletilirken, aşağıdan yukarı iletişimde bilgi ve sonuçlar astlardan üstlere doğru iletilir. Yatay iletişimde ise farklı bölümler arasında bilgi paylaşımı ve koordinasyon sağlanmasına yönelik olarak iletişim aynı kademede çalışanlar arasında gerçekleşir (Efeoğlu ve Çetin, 2012:187).

3. YÖNTEM

3.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı; çalışanların öfke ifade tarzlarının örgüt içi iletişime etkisini, yönünü ve düzeyini tespit etmektir. Böylece, çalışanlarda görülen öfkenin ve özellikle bu öfkeyi nasıl ve ne

şekilde ifade ettikleri ve bu ifade tarzının bir işletme için hayatı önem taşıyan iletişimi ne ölçüde etkilediği saptanmış olacaktır.

Araştırma sonucunda çalışanların öfke ifade tarzı ve örgüt içi iletişimi etkileyen davranış düzeylerini olumlu hale getirici uygulamaları ortaya koyarak çeşitli önerilerde bulunulacaktır.

3.2 Araştırmanın Kapsamı (Evren ve Örneklem)

Araştırma evreni, Sungurlu Belediyesinde çalışan 90 kadrolu personelden oluşmaktadır. Sungurlu Belediyesinde geçici taşeron dâhil edildiğinde 243 çalışan olduğu bilgisi alınmış fakat bu taşeron firmaların belli bir zaman aralıklarında geçici çalıştığı ve örgütsel bir birliktelik oluşturmadığı düşüncesiyle evren olarak belediyede sürekli ve kadrolu çalışanlar kabul edilmiştir. Araştırma evren sayısının düşük olması nedeniyle örneklem seçilmemiş evrenin tamamına ulaşılmıştır.

3.3 Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket form uygulaması tercih edilmiştir. Araştırmada uygulanan anketler üç bölümden oluşturulmuştur. Anketin ilk bölümü sosyo-demografik özelliklerinden oluşan 6 maddelik soru, ikinci bölümde çalışanların öfke ifade tarzını tespitine yönelik 24 maddelik “Öfke Tarz Ölçeği”, üçüncü bölüm ise örgüt içi iletişime ölçmeye yönelik 15 maddelik “Örgüt İçi İletişim Ölçeği” kullanılmıştır.

Öfke İfade Tarzı Ölçeği; Araştırmada kullanılan öfke ifade tarzı ölçeği Spielberger (1988) tarafından hazırlanan Türkçe’ye uyarlama çalışması Özer (1994) tarafından yapılan 24 maddelik bir ölçektir. Özer (1994) tarafından ÖFKE-TARZ ölçeği doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuş ve orijinalinde de olduğu gibi, üç faktör tespit edilmiştir. Bu faktörler öfkenin kontrolünü ölçen ÖFKE-KONTROL, öfkenin dışavurumunu ölçen ÖFKE-DIŞA ve öfkenin içte tutulmasını ölçen ÖFKE-İÇTE alt ölçekleridir (Özer, 1994:26). Ölçek 4’lü Likert tipi dereceleme yöntemi kullanılmıştır. Bu dereceleme, Her zaman (4), Çoğu Zaman (3), Bazen (2) ve Hiçbir zaman (1)” şeklinde yapılmıştır. “Öfke Tarz Ölçeğinin uygulandığı çeşitli örneklerde elde edilen alfa değerleri Öfke-Kontrol için .80 ile .86, Öfke-Dışa için .72 ile .83, Öfke-İçte faktörü için .60 ile .73 arasında bulunmuştur”(Özer,1994:28).

Bu araştırma için yapılan, doğrulayıcı faktör analizi sonucu öfke içe alt boyutunun faktör yüklerinin en düşük ,514 ile en yüksek ,777 aralığında değerler aldığı tespit edilmiştir. Öfke dışa boyutunun faktör yükleri ise en düşük ,480 ile en yüksek ,657 aralığında olduğu gözlemlenmiştir. Öfke kontrol boyutunun faktör yükleri ise en düşük ,430 ile en yüksek ,699 aralığındadır. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik dereceleri ise sırası ile; ,722 ,742 ve ,682’dir. Kaiser Meyer Ölçek Güvenirliği (KMO: ,692; Ki-Kare: 753,872; Sd: 276; p:.,000) şeklindedir.

Örgüt İçi İletişim Ölçeği; Araştırmada kullanılan örgüt içi iletişim ölçeği, Postmes ve arkadaşları tarafından (2001) tarafından oluşturulmuş, Melikoğlu (2009) tarafından yüksek lisans çalışmasında Türkçe güvenilirlik ve geçerlilik çalışması yapılmış 15 soruluk bir ölçektir. Ölçek dikey iletişim ve yatay iletişimi olmak üzere iki faktörlü bir ölçek olup, Melikoğlu’nun (2009) çalışmasında dikey iletişim faktörünün iç tutarlılık katsayısı 0.94 olarak bulunurken, yatay iletişim faktörü katsayısı ise 0.85 olarak bulunmuştur. Böylece ölçeğin Türkçe uyarlamasının güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kullanılan bu ölçekte 6’lı Likert tipi

dereceleme kullanılmıştır. Bu dereceleme “Kesinlikle Katılmıyorum (1), Katılmıyorum (2), Pek fazla katılmıyorum (3), Biraz katılmıyorum (4), Katılıyorum (5) ve Kesinlikle Katılıyorum (6)” şeklinde yapılmıştır.

Bu araştırma için yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucu örgüt içi iletişim alt boyutlarından dikey iletişim faktör yüklerinin en düşük ,441 ile en yüksek ,842 aralığında değerler aldığı tespit edilmiştir. Yatay iletişim boyutunun faktör yükleri ise en düşük ,737 ile en yüksek ,666 aralığında olduğu gözlemlenmiştir. Ölçeğin alt boyutlarının güvenilirlik dereceleri ise sırası ile; ,850 ve ,683’dür. Kaiser Meyer Ölçek Güvenirliği (KMO: ,792; Ki-Kare: 479,516; Sd:105; p:.,000) şeklindedir.

Tablo 1. Araştırmada Kullanılan Ölçek Alt Boyutlarının Güvenirlik Analizleri

Kullanılan Ölçekler (Scales)	İfade Sayısı (N of Items)	Cronbach's Alpha Katsayıları (α)
Dikey İletişim (Örgüt İçi İletişim Boyutu)	13	,850
Yatay İletişim (Örgüt içi İletişim Boyutu)	3	,683
Öfke Kontrol (Öfke Tarzı Ölçeği)	8	,722
Öfke Dışta (Öfke Tarzı Ölçeği)	8	,742
Öfke İçte (Öfke Tarzı Ölçeği)	8	,682

3.4 Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma değişkenleri ile ilgili alan yazında yapılan araştırmalar doğrultusunda test edilecek hipotezler şunlardır:

H₁: Öfke ifade tarzı ile örgüt içi dikey iletişim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1a}: Öfke kontrolü ile dikey iletişim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1b}: Öfke dışı ile dikey iletişim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1c}: Öfke içte ile dikey iletişim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Öfke ifade tarzı ile örgüt içi yatay iletişim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2a}: Öfke kontrolü ile yatay iletişim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2b}: Öfke dışı ile yatay iletişim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

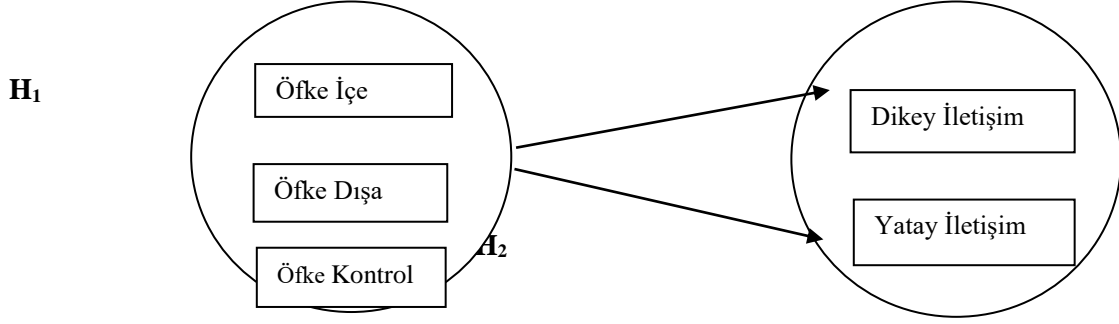
H_{2c}: Öfke içte ile yatay iletişim arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.5 Araştırma Modeli

ÖFKE İFADE TARZI

ÖRGÜT İÇİ İLETİŞİM

4. BULGULAR

Anket yöntemi ile elde edilen verilerin analiz edilmesi sonucunda elde edilen bulgular sınıflandırılarak aşağıdaki veriler elde edilmiştir.

4.1 Örneklem Profili

Araştırmanın bu bölümünü Sungurlu Belediyesinde çalışan personellere uygulanan 90 adet anketin değerlendirmesine yöneliktir. Araştırmaya katılan 90 çalışanın sosyo-demografik özelliklerine (cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim durumu vs.) ilişkin, frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleriyle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Demografik Özellikler	Katılımcı Sayısı (N)	Yüzde (%)	Demografik Özellikler	Katılımcı Sayısı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet			Medeni Durum		
Erkek	84	93,3	Evli	77	85,6
Kadın	6	6,7	Bekar	13	14,4
Toplam	90	100	Toplam	90	100
Yaş			Eğitim Durumu		
20 yaş ve altı	3	3	İlköğretim	40	44,4
21-25	13	14,4	Lise	30	33,4
26-30	17	18,9	Önlisans	18	20
31-35	13	14,4	Lisans	2	2,2

36-40	13	14,4	Lisansüstü	-	-
41-45	31	34,4			
46 ve üzeri	-				
Toplam	90	100	Toplam	90	100
Kurumda Çalışma Süresi			Kurumdaki Pozisyon		
1 yıldan az			Memur	51	56,7
1-4 yıl	9	10	İşçi	25	27,8
5-8 yıl	29	32,2	Yönetici	14	15,5
9-12 yıl	23	25,6			
13 yıl ve üstü	5	5,5			
	24	26,7			
Toplam	90	100	Toplam	90	100

1166

Tablo 2’de katılımcıların demografik özellikleri yer almaktadır. Tabloya göre katılımcıların büyük çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır %93,3 (84 kişi). Katılımcıların %85,6 evli (77 kişi), %44,4 (40 kişi) ilköğretim ve %33,4 (30 kişi) lise düzeyi eğitime sahiptir. Katılımcıların %18,9 (17 kişi) 26-30 yaş, % 34,4 (31 kişi) 41-45 yaş aralığındadır. Katılımcıların çoğunluğu memur statüsünde (56,7) çalışmaktadır. Katılımcıların kurumda çalışma süresi ise %32,2 (29 kişi) 1-4 yıl, %26,7 (24 kişi) 13 yıl ve üstü çalışmaktadır.

Tablo 3:Değişkenlere Ait Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Katsayıları (N=90)

	Ort.	S.S.	1	2	3	4	5
1.Öfke İçte (Öfke Tarz Boyutu)	1,9	,472	1				
2.Öfke Dışta (Öfke Tarz Boyutu)	1,9	,548	,639	1			
3.Öfke Kontrol (Öfke Tarz Boyutu)	3,4	,528	000	-205	1		

4. Dikey İletişim (Örgüt İçi İletişim Boyutu)	4,4	,914	-130	-078	,049	1	
5. Yatay İletişim (Örgüt İçi İletişim Boyutu)	5,2	,747	,137	,237*	,210*	,281	1

*r (korelasyon katsayısı) $p < 0,01$ düzeyinde anlamlı korelasyon

Tablo 3’de çalışanların öfke ifade tarzı boyutları (öfke içe, öfke dışa ve öfke kontrol) ile örgüt içi iletişim boyutları (dikey iletişim ve yatay iletişim) arasındaki korelasyon ilişkisi ve her bir boyuta ait ortalama ve standart sapmalar görülmektedir. Elde edilen bulgulara göre, öfke ifade tarzı boyutlarından öfke dışa boyutu, öfke kontrolü ile örgüt içi iletişim boyutlarından yatay iletişim boyutu arasında ($0,00 < r < 0,26$; $p < 0,01$) pozitif yönde zayıf düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, H_{2a} , H_{2b} hipotezini kısmen desteklemektedir. Sonuç olarak çalışanlarda öfke dışa vurumu ve öfke kontrol davranışı arttıkça yatay iletişim düzeyinin de arttığını söylemek mümkündür.

Öfke ifade tarzı boyutları öfke içe, öfke dışa ve öfke kontrol boyutları ile örgüt içi iletişim boyutu dikey iletişim boyutu arasında ise anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Böylece, H_{1a} , H_{1b} , H_{1c} , hipotezleri reddedilmiştir.

Regresyon analizi sonucunda R^2 (belirlilik katsayısı) değeri elde edilir. Bu elde edilen değer; bağımsız değişkenin bağımlı değişkendeki değişimin yüzde kaçını açıkladığını gösterir (Kalaycı, 2014: 203).

Tablo 4: Yatay İletişim (Örgüt İçi İletişim Boyutu) Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	β	T	p	R^2	F	Düzeltilmiş R^2
Model 1			,008*	,128	4,189	,097
Öfke Kontrol (Öfke Tarzı Ölçeği)	,260	2,523	,013*			
Öfke Dışa (Öfke Tarzı Ölçeği)	,365	2,792	,006*			
Öfke İçte (Öfke Tarzı Ölçeği)	-,166	-1,270	,208			

Bağımlı Değişken: Yatay İletişim (Örgüt İçi İletişim Boyutu) Regresyon Analizi Sonuçları
 $p < 0,005$

Tablo 4’deki modelde bağımsız değişken olan öfke kontrol boyutunu (öfke ifade tarzı ölçeği boyutu) bağımlı değişken olan yatay iletişim (örgüt içi iletişim boyutu) üzerindeki etkisi açıklanmaktadır. Tabloda bağımsız değişken olan öfke ifade tarzı boyutlarının bağımlı değişken

olan yatay iletişim boyutunun % 09,7'ini açıkladığı görülmektedir (F=4,189;DüzeltilmişR²=,097;p<0,005). Öfke ifade tarzı boyutlarından öfke kontrol boyutunun yatay iletişim boyutuna etkisi istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (p<0,005). Standardize edilmemiş regresyon denklemindeki katsayıya (βdeğeri) göre; öfke kontrolü boyutundaki olumlu algılamalarındaki 1 birimlik artışın çalışanların yatay iletişim düzeyi üzerinde 0,260 birimlik artış sağladığı görülmüştür (β =,260). Yine öfke ifade tarzı boyutlarından öfke dışı boyutunun yatay iletişim boyutuna etkisi istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (p<0,005). Standardize edilmemiş regresyon denklemindeki katsayıya (βdeğeri) göre; öfke kontrolü boyutundaki olumlu algılamalarındaki 1 birimlik artışın çalışanların yatay iletişim düzeyi üzerinde 0,365 birimlik artış sağladığı görülmüştür (β =,365).

4.2 Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bazı Farklılıklar

Çalışmanın bu kısmında öfke ifade tarzı ve örgütsel iletişim alt boyutları ve katılımcıların demografik özellikleri arasında farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda çalışanların cinsiyet ve eğitim düzeylerine yönelik bazı farklılıklar elde edilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Eğitimi ile Öfke İfade Tarzı ve Örgütsel İletişim Boyutları Arasındaki Farklılıklara İlişkin ANOVA Analizi

		Sum of Squares	df	MeanSquare	F	Sig.
Öfke Dışa	BetweenGroups	0,628	3	0,209	0,689	0,561
	WithinGroups	26,159	86	0,304		
Öfke İçte	BetweenGroups	0,913	3	0,304	1,381	0,254
	WithinGroups	18,955	86	0,22		
Öfke Kontrol	BetweenGroups	1,066	3	0,355	1,287	0,284
	WithinGroups	23,747	86	0,276		
Dikey iletişim	BetweenGroups	1,739	3	0,58	0,686	0,563
	WithinGroups	72,662	86	0,845		
Yatay iletişim	BetweenGroups	6,357	3	2,119	4,199	0,008*
	WithinGroups	43,398	86	0,505		

*=p<0,05 anlamlılık düzeyi.

Tablo 5’de katılımcıların eğitim düzeyi ile yatay iletişim arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur($p=0,008$). Anlamlı farklılık ilköğretim düzeyi eğitime sahip katılımcıların yatay iletişim puanlarının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. İlköğretim düzeyindeki katılımcılarda çalışanlar arası yatay iletişimin daha fazla olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 6. Katılımcıların Cinsiyeti ile Öfke İfade Tarzı ve Örgütsel İletişim Arasındaki İlişkiye Yönelik t-Testi Analizi

	F	Sig.	T	Sig. (2-Tailed)	MeanDifference
Öfke İçte	0,018	0,893	-0,602	0,549	-0,12054
Öfke Dışta	2,421	0,123	0,268	0,789	0,0625
Öfke Kontrol	0,274	0,602	1,204	0,232	0,26786
Dikey İletişim	0,838	0,363	-0,266	0,791	-0,10317
Yatay İletişim	0,081	0,776	2,916	0,004*	0,88492

*= $p<0,05$ anlamlılık düzeyi.

Tablo 6’da çalışanların cinsiyeti ile örgütsel iletişim boyutlarından yatay iletişim arasında anlamlı farklılık bulunmuştur ($p=0,004$). Bulgulara göre cinsiyeti erkek olan katılımcıların çalışanlar arası yatay iletişimlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

SONUÇ

Küreselleşme, çetin rekabet, hızlı teknolojik gelişmeler işletmeler için sürdürülebilirliği sağlamak açısından daha zorlayıcı şartların gündeme gelmesini sağlamıştır. Zorlayıcı şartlar gerek üst yönetimin gerekse çalışanlar açısından iş stresi gibi olumsuz davranışların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle de çağın en büyük vebası haline gelen öfke durumu başa çıkılması gereken olumsuz bir psikolojik bir olgu olarak gündeme gelmiştir. “Öfke ile kalkan zararlar oturur” deyişinde de anlaşılacağı üzere öfkenin insan hayatına verdiği zararlar özellikle psikoanalizciler tarafından sıkça dile getirilen konular arasında olmuştur.

Bu çalışmada çalışanlarda görülmesi ihtimal olan öfkenin nasıl ifade edildiği ve bu ifade tarzının çalışanların örgüt içi iletişimlerinde ne denli bir etkiye sahip olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle çalışmanın temel hipotezi öfke ifade tarzı ile örgüt içi iletişim arasında bir ilişkinin var olduğuna yönelik kurulmuştur. Yapılan analizler ise aşağıdaki şekilde sonuçlanmıştır.

Öfke ifade tarzının üç boyutu olan öfke dışı (öfkenin dışı vurumu), öfke içte (öfkenin içine atılması), öfke kontrol (öfkenin kontrol altına alınması) ile örgüt içi iletişim boyutlarından yatay iletişim ve dikey iletişim arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına ilişkin yapılan korelasyon analizi sonucunda; öfke ifade tarzı alt boyutu olan öfke kontrolü ve öfke dışı boyutları ile örgüt

içi iletişim alt boyutu olan yatay iletişim arasında düşük düzeyde kabul edilebilir bir ilişkiye rastlanmıştır. Bu sonuca göre çalışanlardaki öfke kontrolünün ve öfke dışı vurumunun artmasıyla yatay iletişimin artacağını söylemek mümkündür. Katılımcıların içindeki öfke durumunu belli bir seviyede dışarıya aktararak kendini ifade etmesi veya kötü sonuçlar doğuracak öfke patlamaları davranışı yerine öfkesini kontrol edebilmesi bu çalışma için bireylerarası iletişim açısından olumlu bir sonuç verdiği görülmektedir. Böylece çalışmanın başında kurulan H_{1a} , H_{1b} , H_{1c} , H_{2c} hipotezleri reddedilmiştir. H_{2a} , H_{2b} hipotezi ise kısmen desteklenmiştir.

Elde edilen bu bulgular Sungurlu belediyesi ile kısıtlıdır. Çalışmanın farklı alanlarda, geniş bir örnekleme farklı sonuçlar çıkma ihtimali göz önüne alınmalıdır. Yine çalışanlardaki öfke ifade tarzlarının başka davranışsal sonuçlarla ilişkisi de başka bir çalışma konusu olarak ele alınabileceği düşünülmektedir.

Çalışma sonucunda şu öneriler sunulabilir. Çalışanların kendilerini kolayca ifade edebilecek çalışma ortamlarının yaratılması gerekir. Çalışanların yaşadığı olumsuz duyguların ileride daha yıkıcı sonuçlar ortaya koymadan ifade edilmesi sağlanmalıdır. Olumsuz davranışlarını veya öfkelerini kontrol edemeyen çalışanlara hizmet içi eğitim kapsamında öfke kontrolü eğitimleri verilmeli ve bu davranışlar minimum düzeye getirilmeye çalışılmalıdır. Çalışanlardaki öfke potansiyeli her daim dikkate alınmalı, gözlemlenmeli ve örgüt içinde iletişime engel olan olumsuz davranışlar gerekli uyarılarla ortadan kaldırılmalıdır.

Kaynakça

- Adana, F. ve Arslantaş, H. (2011). Ergenlikte öfke ve öfkenin yönetiminde okul hemşiresinin rolü. ADÜ Tıp Fakültesi Dergisi, 12(1) , 57 – 62.
- Arklan, B. (2007). Giyim Endüstrisinde Örgüt İçi İletişim ve Gerçekleşme Biçimleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Azevedo, F. B. vd. (2010). Application of the Spielberger's state-trait anger expression inventory in clinical patients. Arquivos de Neuro-psiquiatria, 68(2), 231-234.
- Bedel, A. (2011). Kişiler arası sorun çözme beceri eğitiminin ergenlerin sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarına etkisinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Brunelle, J. P., Janelle, C. M. ve Tennant, L. K. (1999). Controlling competitive anger among male soccer players. Journal of Applied Sport Psychology, 11(2), 283-297.
- Certel, Z. ve Bahadır, Z. (2012). Takım sporu yapan sporcularda benlik saygısı ve sürekli öfke ve öfke ifade tarz ilişkisinin incelenmesi. Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi, 14(2), 157-164.
- Doğan, H., Üngüren, E. ve Algür, S. (2010). Öfke ve empati ilişkisine yönelik otel zincirinde bir araştırma. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(3).
- Durğun, S. (2006). Örgüt kültürü ve örgütsel iletişim. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:III, Sayı:II, 112-132.

- Efeoğlu, İ. E. ve Çetin, S. (2012). Örgütsel iletişimin değerlendirilmesi: Belediyelere dair uygulamalı bir çalışma, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 21, Sayı3, 185-204.
- Eroğlu, K. (2011). Örgütsel iletişim ile iş tatmini unsurları arasındaki ilişkiler: Kuramsal bir inceleme. Ege Akademik Bakış, 11(1), 121-136.
- Esen, B. K. ve Çelikkaleli, Ö. (2016). Üniversite öğrencilerinin sosyal yetkinlik düzeyleri ile sürekli öfke ve öfke ifade biçimlerinin incelenmesi. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3(29).
- Eşiyok, B., Yasak, Y., ve Korkusuz, İ. (2007). Trafikte öfke ifadesi: Sürücü öfke ifadesi envanteri'nin geçerlik ve güvenilirliği. Türk Psikiyatri Dergisi, 18(3), 231-243.
- Foley, P. F. vd. (2002). The utility of the state-trait anger expression inventory with offenders. International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 46(3), 364-378.
- Fuqua, D. R. vd. (1991). A structural analysis of the state-trait anger expression inventory. Educational and Psychological Measurement, 51(2), 439-446.
- Hendricks, L. vd. (2013). The effects of anger on the brain and body. In National Forum Journal of Counseling and Addiction, 2(1), 2-5.
- Kalla, H. K. (2005). Integrated internal communications: A multi disciplinary perspective. Corporate Communications: An International Journal, 10(4), 302-314.
- Karcıoğlu, F., Timiroğlu, K., ve Çınar, O. (2009). Örgütsel iletişim ve iş tatmini ilişkisi bir uygulama. İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi-Yönetim, 67.
- Kocabaş, F. (2005). Değişime uyum sürecinde iç ve dış örgütsel iletişim çabalarının entegrasyonu gerekliliği. Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13, 247-252.
- Kökdemir, H. (2004). Öfke ve öfke kontrolü, Pivolka, 3(12), 7-10.
- Kalaycı, Ş. (2017). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (8. Baskı). Ankara: Dinamik Akademi.
- Melikoğlu, M. (2009). The distinctive role of prestige, communication and trust: Organizational identification versus affective commitment. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ölçer, N. ve Koçer, S. (2015). Örgütsel iletişim: Kocaeli Üniversitesi akademik personeli üzerine bir inceleme. Global Media Journal: Turkish Edition, 6(11).
- Özer, A. K. (1994). Sürekli Öfke (SL-Öfke) ve Öfke İfade Tarzı (Öfke-Tarz) ölçekleri ön çalışması. Türk Psikoloji Dergisi, 9(31), 26-35.
- Özmen, A. (2004). Seçim kuramına ve gerçeklik terapisine dayalı öfkeyle başa çıkma eğitim programının ve etkileşim grubu uygulamasının üniversite öğrencilerinin öfkeyle başa çıkma becerileri üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Özmen, A. (2006). Öfkeyle başa çıkma eğitiminin ve etkileşim grubu uygulamasının içe yönelik öfke üzerindeki etkisi. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 30(2), 175-185.
- Postmes, T., Tanis, M. ve De Wit, B. (2001). Communication and commitment in organizations: A social identity approach. Group Processes & Inter Group Relations, 4(3), 227-246.

Samrai, S. P. (2012). Relationships between attachment styles, self-silencing, anger expression, and relationship satisfaction in women (Order No. 3493869). Available from ProQuest Central; ProQuest Dissertations & Theses Global. (920319334).

Sipahi, B., Yurtkoru, E. S., Çinko, M. (2010). Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi. İstanbul: Beta Yayın.

Smith, D. C. vd. (1998). Development of the multi dimensional school anger inventory for males. Psychology in the Schools, 35(1), 1-15.

Soykan, Ç. (2003). Öfke ve öfke yönetimi. Kriz Dergisi, 11(2), 19-27.

Spielberger, C. D. (1988). Manual for the state-trait anger expression scale (STAXI). Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.

Starner, T. M. ve Peters, R. M. (2004). Anger expression and blood pressure in adolescents. The Journal of School Nursing, 20(6), 335-342.

Tambağ, H. (2004). Aileleri ile birlikte ve yetiştirme yurtlarında yaşayan adölesanların öfke ifade etme biçimleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

TDK(2006). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.591a06ca24bbd7.72911805 (Erişim tarihi: 03.04.2017).

Tuncer, A. I. ve Tuncer, M. U. (2015). Örgüt içi iletişimde iş tatmini etkileyen boyutların analizi: Çok uluslu ve ulusal ölçekli örgütler üzerinden karşılaştırmalı bir değerlendirme. Journal Of Yaşar University, 10(38), 6488-6498.

Yenilmez, Y. (2011). Konversiyon bozukluğunda mizaç ve karakter özelliklerinin dürtüsellik ve öfke ifade biçimiyle ilişkisi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bakanlığı, İstanbul.

Yıldız, M. (2008). Farklı liglerde yer alan futbolcuların kişilik tipleri ile sürekli öfke-öfke ifade tarzlarının incelenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

TÜRKİYE İMALAT SANAYİNDE FİRMA ÖLÇEĞİ DEĞİŞMELERİ VE İHRACAT PERFORMANSI İLİŞKİSİ

Yrd. Doç. Dr. Gonca Akgün GÜNGÖR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü

Öz

İhracat, uluslararası piyasalarda küçük ve büyük ölçekli firmalar arasında yaşanan yoğun bir rekabetin ürünüdür. Bu yoğun rekabet ortamında, firmalar maliyet avantajları ile varlıklarını sürdürebileceklerdir. Firma ölçeklerinde meydana gelen artışın ortaya çıkaracağı içsel ekonomiler; teknolojik gelişme boyutuyla da üretim faktörlerinin daha verimli kullanılmasını, içsel organizasyon becerileri boyutuyla yönetim, lojistik ve pazarlama giderlerinin düşürülmesini sağlamakta ve büyüyen firmaların varlığını sürdürmesini, pazar payını artırmasını sağlayabilmektedir.

Ancak, firmaların ihracat pazarlarında küçük ölçekli olmaları tek başına bir dezavantaj olarak görülmemektedir. Küçük ölçekli işletmelerde özellikle ürüne ve pazara odaklanabilme, uzmanlaşma kabiliyetinin yüksekliği, sınırlı talep olan pazarlara girebilme esnekliği, pazar koşulları ve tüketici tercihlerindeki değişimlere hızlı tepki verebilme ve nitelikli teknolojiyi kullanabilme yeteneği avantaj olabilmektedir. Türkiye imalat sanayinde toplam girişim sayısının %99'u küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşmaktadır. Bu ölçek yapısının ihracat performansı üzerindeki etkisi çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye imalat sanayi alt sektörlerinde ortalama firma ölçeğindeki değişmelerin ihracat performansı üzerindeki etkisi Panel Veri Yöntemi ile analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Firma Ölçeği, İhracat Performansı, Türkiye İmalat Sanayi Sektörleri

THE RELATION BETWEEN CHANGES IN FIRM SCALE AND EXPORT PERFORMANCE IN TURKISH MANUFACTURING INDUSTRY

Abstract

Exportation is a product of intense competition among small and large scale firms at international markets. In these intense competitive markets, firms with cost advantages will be able to survive. Internal scale economies, occurring with the increase in the firm scale, will provide more efficient use of production factors in terms of technological development and will cause reduction in management, logistics and marketing costs in terms of internal organizational capabilities. As a result, growing companies will be able to maintain their existence and increase their market share.

However, being a small-scale firm in the export markets is not seen as a disadvantage alone. The ability of focusing on products and markets, the ability of specializing, the flexibility of entering the markets with limited demand, the ability of reacting quickly to changes in market conditions and consumer preferences and the ability of using advanced technology can be an advantage for small-scale businesses. In the Turkish manufacturing industry, 99% of the total number of enterprises consists of small and medium-sized firms. The effect of this scale structure on the export performance is the main subject of this study.

In the study, the effect of changes in the average firm scale on export performance in the Turkish manufacturing industry sub-sectors will be analyzed by Panel Data Method.

Keywords: Firm Size, Export Performance, Turkish Manufacturing Sectors

1. Giriş

Firma ölçek büyüklüğü, ülkelerin ihracat performanslarını etkileyen birçok faktör arasında önemli bir yere sahiptir. İhracat performansını etkileyen faktörlerin belirlenmesi, uluslararası piyasada ülkelerin rekabet gücüne ve maliyet avantajlarına katkı sağlayacak stratejilerin belirlenmesi açısından oldukça önemlidir.

Schumpeter, uluslararası rekabette fiyat-dışı faktörlerin de önemli olduğunu iddia etmektedir. Büyük firmaların küçük firmalardan daha yenilikçi faaliyetler gösterdiğine inanarak monopolistik ve oligopolistik piyasa yapılarının önemini ortaya koymaktadır. Michael E. Porter, rakiplerinin üzerinde bir rekabet üstünlüğü elde etmeyi isteyen bir firmanın endüstriyi açıkça anlamaya ihtiyacı olduğunu göstermektedir. İhracat yapmada ve küresel piyasaya katılmada, karşılaştırmalı üstünlüğün gerekli bir şart olduğunu vurgulamaktadır (Teresa ve Caparas, 2007: 92). Nitekim uluslararası ticaret modelleri, karşılaştırmalı maliyet avantajları üzerine kurulmaktadır. Yeni Ticaret Teorilerinden “Monopolcü Rekabet Teorisi”, ticarete ülkelerin elde ettiği maliyet avantajlarını dolayısıyla da rekabet üstünlüklerini ölçek ekonomileri ile açıklamaktadır. Artan işlem ölçeğinden kaynaklanan birim maliyetlerdeki azalmaları ifade eden ölçek ekonomileri, içsel ve dışsal olarak ikiye ayrılmakta (Scitovsky, 1954: 149) ve firma büyüklüğü, içsel ölçek ekonomilerinin avantajlarını yansıtmaktadır.

Bir firmanın üretim tesis ölçeği büyüdükçe, bir ürünün üretiminde, hem işgücü hem de sermaye donanımı (teçhizatı) açısından uzmanlaşma fırsatları ve avantajları da o denli fazla olmaktadır. Artan çıktı firmayı, yüksek düzeyde gelişmiş niteliklere sahip olan işgücünü istihdam etme imkanına kavuşturur. Ayrıca, büyük miktarlarda üretime sahip firmalar için, özel amaçlı makine kullanımı da daha ekonomik hale gelmektedir (Akan, 1997: 14). Geniş bir piyasa, ileri teknolojik yöntemlerle maliyetlerin düşürülmesine olanak sağlamaktadır. Kitlesel üretim dolayısıyla çeşitli pazarlama fonksiyonları daha büyük hacimde yapılabilmektedir. Ayrıca daha az stok bulundurma ihtiyacı doğmakta ve maliyetlerde tasarrufa yol açmaktadır. Geniş bir piyasa, bunlardan başka üretim, planlama, yönetim, araştırma ve geliştirme gibi faaliyetlerde de yüksek derecede kalifiye elemanlar çalıştırılmasına olanak vermektedir (Uyar, 2000). Ancak, firmaların küçük ölçekli olmaları, ihracat piyasasında tek başına bir dezavantaj olarak görülmemektedir. Küçük ölçekli işletmelerde özellikle ürüne ve pazara odaklanabilme, uzmanlaşma kabiliyetinin yüksekliği, sınırlı talep olan pazarlara girebilme esnekliği, pazar koşulları ve tüketici tercihlerindeki değişimlere hızlı tepki verebilme ve nitelikli teknolojiyi

kullanabilme yeteneği avantaj olabilmektedir. Literatürde yer alan birçok çalışma da, genel yargının tersine, küçük ölçek avantajlarının önemini vurgulamaktadır.

Türkiye imalat sanayinde, 2003-2013 döneminde firma ölçek büyüklükleri ile ihracat performansı açısından sektörler incelendiğinde, küçük ve orta ölçekli firmalara sahip sektörlerin (24-Ana Metal Sanayi hariç; 10-Gıda ürünlerinin imalatı, 13-Tekstil ürünlerinin imalatı, 14-Giyim eşyalarının imalatı gibi) ihracat performansının yüksek olduğu; ihracat performansı en düşük sektörlerin (örneğin 11-İçeceklerin imalatı, 12-Tütün ürünleri imalatı) ise, genel olarak çok net olmamakla birlikte, büyük ölçekli firmaların hakim olduğu sektörler olduğu söylenebilmektedir.

Çalışmada, 2003-2013 döneminde Türkiye imalat sanayi alt sektörlerinde, firma ölçek değişimlerinin ihracat performansı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Bu amaçla, NACE Rev. 2 sınıflamasına göre 23 alt sektör için gerçekleştirilen Panel Veri Analizi, Stata istatistik programı yardımıyla analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, imalat sanayinde küçük ve orta ölçekli firmaların hakim olduğu sektörlerde ihracat performansının, büyük ölçekli firmaların hakim olduğu sektörlerle kıyasla, daha fazla olduğunu yani firma ölçek büyüklüğü ile ihracat performansı arasındaki negatif ilişkiyi ortaya koymaktadır.

2. Firma Ölçek Büyüklüğü ve İhracat İlişkisi

Ekonomik büyümenin bir motoru olarak ihracat, ülkelerin kalkınma sürecini hızlandıran en önemli faktörlerden biridir. Uluslararası piyasalara odaklanarak ihracata yönelmiş ekonomiler gelişmiş teknoloji, rekabet ve yaparak-öğrenme gibi nedenlerle daha fazla ekonomik verimlilik elde edebilirler. Aslında, ihracat istihdam fırsatları yaratma, üretim zincirini geliştirme ve yenilik ve rekabetçilik yaratma gibi diğer birçok pozitif dışsallığın kaynağıdır. Bu yüzden ihracat, teknoloji transferi ve yayılımı vasıtasıyla ülkelerin ekonomik verimliliği ve üretim kazançlarını arttırmaktadır. Bu nedenle, özellikle gelişmekte olan ülkeler için yurtiçi firmaların ihracat performansları oldukça kritik bir öneme sahiptir (Abbas vd., 2015: 503-504). İhracat performansını etkileyen faktörlerin belirlenmesi, aynı zamanda ülkelerin uluslararası rekabet üstünlüğünü belirleyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim ihracat, uluslararası piyasalarda küçük ve büyük ölçekli firmalar arasında yaşanan yoğun bir rekabetin ürünüdür.

Firma büyüklüğü, bir ülkenin ihracat performansını etkileyen faktörlerden biridir (Abbas vd., 2015: 503-504; Eickelpash ve Vogel, 2009: 3-4). Firma büyüklüğü-ihracat bağlantısı, üretimde ve ihracat piyasasında ortaya çıkardığı maliyet avantajları vasıtasıyla ölçek ekonomilerinin yansıtılması konusuna dikkati çekmektedir (Zaclicever, 2015: 8). İhracat yapma ve küresel piyasaya katılmada, ülkelerin ticarete konu mala ilişkin “karşılaştırmalı üstünlüğe” sahip olmaları gerekli bir şarttır (Teresa ve Caparas, 2007: 92). Uluslararası ticaret modelleri yaygın olarak karşılaştırmalı maliyet avantajları ile açıklanmakta ve maliyet ve fiyat rekabetçiliğine dayanmaktadır. D. Ricardo, uluslararası ticaretin dolayısıyla da karşılaştırmalı üstünlüklerin dayanağı olarak nispi emek farklılıklarını göstermekte ve her ülkenin daha düşük nispi maliyetle üretebildiği mallarda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğunu göstermektedir. Heckscher-Ohlin bu görüşü genişletmiş ve Faktör Donatımı Teorisi ile ülkeler arasındaki nispi faktör donatımlarındaki farklılıkların, karşılaştırmalı üstünlükleri ve ticaret faaliyetini belirleyeceğini iddia etmişlerdir. Bu iddiaları, ülkelerin emek ve sermaye olarak iki üretim faktörüne sahip olduğu, aynı üretim fonksiyonunu kullandığı ve farklı faktör donatımlarına sahip olduğu, şeklinde kurdukları kısıtlayıcı temel varsayımlar altında geçerlidir. Üçüncü bir üretim faktörü olarak teknolojiyi dikkate alarak “beşeri sermaye”nin tanınması Neo-faktör ticaret teorisinin

önemli katkısıyla gerçekleşmiştir. Geleneksel ticaret teorilerinde benimsenen varsayımların bazıları - ölçeğe göre sabit getiri ve ürün homojenitesi gibi - Yeni Ticaret Teorileri ile esnetilmiştir. Böylece ticaret modellerinin ve bir ülkenin ticaretinde sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüklerin belirlenmesinde ölçek ekonomileri, ürün farklılaştırması ve oligopolcü rekabet gibi faktörler de benimsenmiştir (Teresa ve Caparas, 2007: 91).

Yeni Ticaret Teorilerinden E. H. Chamberlin ve J. Robinson tarafından ortaya atılan Monopolcü Rekabet Teorisi, sanayi malları üzerindeki iki yönlü ticareti “ölçek ekonomileri” ile açıklamaktadır. Ölçek ekonomilerinden yararlanma düşüncesi, her firma veya üretim tesisini çok sayıda farklı tür veya tipte mal üretmek yerine, yalnız bir ya da birkaç tür üzerinde üretim yapmaya zorlamaktadır. Her ülkede firmalar bireyler tarafından en çok tercih edilen çeşit üzerinde uzmanlaşmaktadır; yani üretim az sayıdaki tür veya stil üzerinde toplanınca ülke uzmanlaşmaya gitmekte, daha etkin makineler kullanmakta ve ölçek ekonomilerinden yararlanmaktadır. Böylece ülke söz konusu mal türünün ihracatçısı durumuna gelirken, diğer mal türlerini de dışarıdan ithal etmektedir. Ölçek ekonomileri karşılaştırmalı üstünlük sonucu elde edilen refah artışında ek bir artış sağlayarak, dış ticaret sonucu elde edilen refah artışının daha fazla olmasını sağlamaktadır (Akkoyunlu, 1996: 82; Chamberlin, 1961; Robinson, 1934). Yeni Ticaret Teorilerine göre, ticari engeller azaltılırsa artan ölçek ekonomileri kapsamında piyasaların genişlemesi firmaların maliyetlerini azaltmasına izin vermektedir. Böylece ticaretten sağlanan kazançlar üretim ölçeği arttığında üretim maliyetlerindeki düşme nedeniyle oluşmakta ve bu daha düşük fiyatlara dönüşmektedir (Masse, 2001: 214-215).

Ölçek ekonomileri, birim zamandaki çıktı miktarı ile ölçülen üretim kapasitesi artarken ortalama maliyetin düşmesi olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir deyişle, artan işlem ölçeğinden kaynaklanan birim maliyetlerdeki azalmalardır. Nitekim bir firmanın tesis ölçeği ne denli büyükse, bu firmanın uluslararası piyasada pazarlık gücü de o denli artmakta ve dolayısıyla firma satın aldığı üretim faktörlerini de daha düşük fiyatlardan temin etme imkanı yakalamaktadır (Akan, 1997: 7-8; Mittelstaedt ve Ward, 2003: 1).

Scitovsky, ortalama maliyetlerdeki düşüşün kaynaklarını açıklayabilmek için ölçek ekonomilerini, içsel ve dışsal olarak ikiye ayırmıştır (Scitovsky, 1954: 149). Marshall, içsel ekonomileri, bireysel firma ve fabrikanın kaynaklarına, örgütlenmesine ve yönetiminin etkinliğine bağlı ekonomiler olarak tanımlamıştır (Akan, 1997: 7; Prendergast, 1993: 456). Dolayısıyla, içsel ölçek ekonomilerinde ortalama maliyetlerdeki düşüş, firmanın kendi üretim düzeyindeki artıştan kaynaklanmaktadır (Kumral, 2006: 282). Belli bir üretim hacmine ulaşan firma, üretimine daha az girdi kullanarak daha fazla çıktı ile devam edebiliyorsa bu firma içsel ekonomilerden yararlanmaktadır (Uyar, 2000). Marshall’a göre dışsal ekonomiler, endüstri içerisindeki gelişmelere bağlı olarak firmaların elde ettikleri avantajlar olarak ifade edilmiştir (Prendergast, 1993: 456). Dışsal ekonomiler, bir işletmenin sırf kendi üretim hacminden değil aynı zamanda onun bağlı olduğu endüstrinin bir bütün olarak genişlemesinden dolayı ortaya çıkan etkilerdir. Bir endüstri dalı geliştikçe ihtiyaç duyulan hammadde, ara malları, nitelikli işgücü gibi faktörler daha kolay ve daha ucuz bir şekilde sağlanabilmekte ve bütün firmalar bundan yararlanmaktadır (Karluk, 2001: 244). Kısaca içsel (veya üretim) ölçek ekonomileri, üretim ölçeğindeki artış nedeniyle firma büyüklüğü ve gelişim sürecindeki artıştan meydana gelirken; dışsal ölçek ekonomileri, firmanın metropoliten bir alandaki konumu ve ya içerisinde bulunduğu endüstrideki diğer firmalar sayesinde elde ettiği avantajlardır (Mittelstaedt ve Ward, 2003: 1).

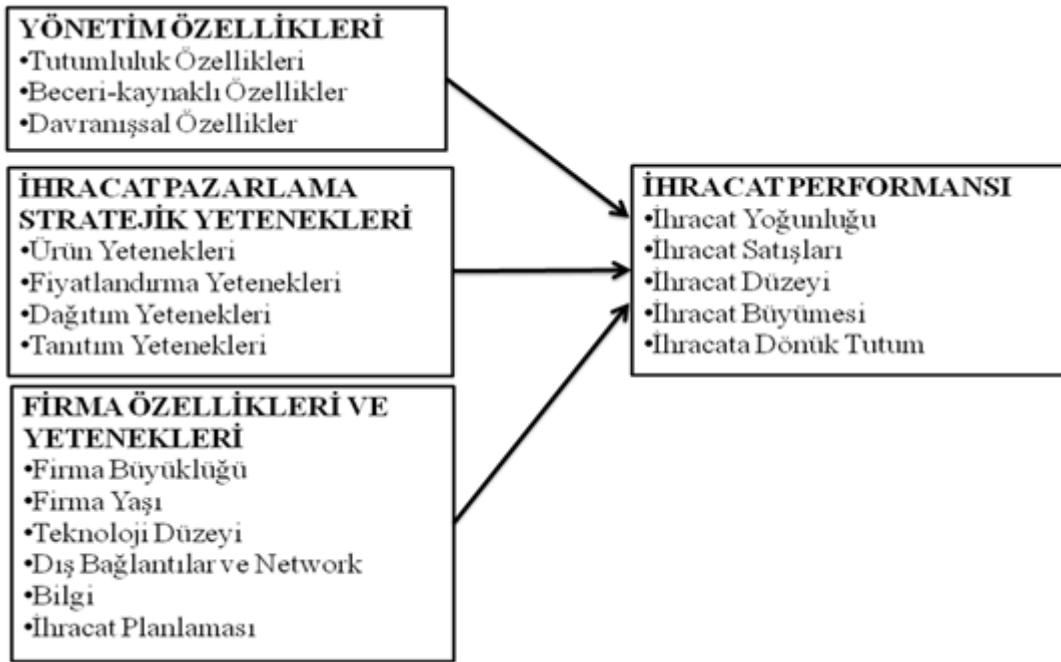

Geleneksel içsel ölçek ekonomileri, istihdam ile ifade edilen firma büyüklüğü ile temsil edilmektedir. Endüstriler işgücü ve sermaye yoğunlukları açısından farklılaşmalarına rağmen, herhangi bir endüstri içerisindeki daha büyük firmaların içsel ölçek ekonomilerinden daha fazla faydalandığı varsayılmaktadır. Büyük ölçekli firmaların ölçek ekonomisinin faydalarından yararlanarak, küçük ölçekli firmalara kıyasla, daha fazla rekabet gücü avantajı elde edeceği ve ihracat performansının artacağı genellikle kabul görmektedir (Mittelstaedt ve Ward, 2003: 1).

2.1. İhracat Performansının Belirleyicileri ve Ölçek Büyümesi

İhracat performansının belirleyicileri genel olarak, (i) Yönetim özellikleri, (ii) İhracat pazarlama stratejik yetenekleri ve (iii) Firma özellikleri ve yetenekleri şeklindedir (Şekil 1).

Şekil 1: İhracat Performansının Belirleyicileri

Kaynak: Nazar ve Saleem, 2009: 110; Aaby ve Slater, 1989: 9.

Firma büyüklüğü faktörü, literatürde ihracat performansının en önemli belirleyicilerinden biri olarak gösterilmektedir. Uluslararası ticaret faaliyeti için gerekli olan avantajlar, dezavantajlar ve seçenekler büyük ve küçük firmalar için farklılaşmakta ve bu nedenle ihracat kararı süreci, büyük firmalarda küçük firmalardakine kıyasla farklılaşmaktadır (Mittelstaedt ve Ward, 2003: 1). Büyük firmalar, üretimin ölçek ekonomilerine küçük firmalara göre daha kolay ulaşmaktadır. Standardizasyonun faydalarından yararlanabilmek için büyük firmalar, üretim kapasitelerini artırıcı, çok büyük miktarlarda yatırım yaparlar. Küçük firmalar ya bu kadar büyük miktarda yatırımı finansman kısıtlamaları sebebiyle yapamamaktadırlar ya da yaptıkları anda artık küçük firma olmaktan çıkmaktadırlar. İleri seviyede ihracatçı olma düzeyine ulaşmada başarı oranları küçük ve büyük ölçekli firmalar için aynı olsa da büyük firmaların o

seviyeye varmaları daha hızlı olabilmektedir (Kabasakal ve Görmüş, 2006: 124-125). Krugman (1980), geniş yurtiçi piyasaya sahip işletmelerin ölçek ekonomilerinden daha iyi yararlanabildiğini ve böylece dışarıda daha rekabetçi olduğunu ifade etmektedir. Büyüklük dış piyasalarda rekabet gücüne yardımcı olmaktadır. Bu yüzden daha büyük ekonomiler daha büyük işletmelere sahiptir ve geniş yurtiçi piyasalar ölçeğe göre artan içsel getiri aracılığıyla potansiyel ihracatçılara karşılaştırmalı bir avantaj verebilmektedir.

Üretim tesis ölçeği büyüdükçe, firmanın daha ileri teknolojik yöntemler uygulamasına olanak sağlarken (Bhaird ve Curran, 2016: 6), aynı zamanda üretim hacmindeki genişleme imalat, planlama, yönetim, araştırma ve geliştirme (AR-GE) gibi faaliyetler için ileri derecede vasıflı işgücü çalıştırmasına olanak vermektedir. Kitlesel üretim yapılması nedeniyle pazarlama fonksiyonları daha büyük hacimlerde gerçekleştirilir ve daha az stok bulundurma ihtiyacı doğmaktadır. Sonuçta firma maliyetlerinde tasarruf sağlamaktadır. Dolayısıyla piyasa büyüklüğü, ülkelere ölçek ekonomilerini gerçekleştirmelerine izin vermektedir (Westernhagen, 2002: 113). Nitekim daha büyük firmalar uluslararası piyasaya açılmanın getirdiği riskleri daha iyi absorbe edebilmekte, finansal kaynaklarını arttırmada daha iyi fırsatlara sahip olmakta ve yabancı piyasaya girişle ilişkili sabit veya batık maliyetlerin üstesinde gelme konusunda daha fazla kaynağa sahip olmaktadır (Aaby ve Slater, 1989; Eickelpasch ve Vogel, 2009: 4; Zaçlicever, 2015: 8). Ürünün yabancı piyasaya adaptasyonu, piyasa kanalları, yurtdışı iş deneyimi ve tüketici tercihleri üzerine bilgi toplama gibi piyasa giriş maliyetlerinin de üstesinden gelmede daha iyi bir pozisyonadırlar. Dolayısıyla daha fazla risk üstlenme gücüne de sahip olabilirler ve küçük firmalara kıyasla dış faaliyetler nedeniyle karşılaştıkları riskler de daha azdır (Zaçlicever, 2015: 3).

2.2. Küçük Ölçek Avantajları ve İhracat

Ölçek ekonomileri ve kaynaklara ulaşma güçlükleri nedeniyle, küçük ölçekli firmalar uluslararası piyasalarda rekabet edebilme konusunda birçok dezavantajla yüzleşmek zorunda kalırlar (Wagner, 2001; Alvarez, 2004; Bhaird ve Curran, 2016: 4). Küçük firmalar ölçek ekonomilerini daha hızlı içselleştirmekte ancak bunu büyük firmalar kadar iyi yapamamaları da olasıdır (Mittelstaedt ve Ward, 2003: 18). Ek olarak, finansal sermaye ve teknik ve yönetsel kapasite açısından da daha sınırlı kaynaklara sahiptirler (Zaçlicever, 2015: 2). Christiensen, Rocha ve Gertner (1987: 68) ihracat performansının işletme üzerindeki etkilerinden bahsetmektedir. İhracatta başarılı firmaların büyük olarak kaldığını, ihracatın üst kademe yöneticilerinin işi olduğunu, ihracat yöneticilerinin eğitilmiş kişiler olduğunu, kalite kontrolün ihracatta anahtar rolü oynadığını, ihracatta başarılı işletmelerin yerel pazara da ürün sunduğunu, firmanın büyük olmasının da (rekabet açısından) küçük olmasının da (hareket kabiliyeti açısından) avantajlı olabileceğini ifade etmişlerdir. (Torlak vd., 2007: 107).

Wagner (2003, 2008), firma büyüklüğü ve ihracat davranışı arasındaki ilişki incelendiğinde, tüm büyük firmaların ihracatçı olmadığını ve tüm başarılı ihracatçıların da büyük olmadığını dikkati çekmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında, yabancı piyasalarda küçük ve orta ölçekli firmaların rollerinin giderek artmakta olduğunu vurgulamaktadır (Zaçlicever, 2015: 10, 24). Daha büyük ölçekli firmalar AR-GE harcamalarının önemi, risk alabilme yetenekleri ve olası fiyat farklılaştırma davranışı nedeniyle avantajlara sahip olsa da, firmanın büyük olmasının tek başına ihracat performansının artmasını garanti etmeyecektir. Dolayısıyla daha küçük ölçekteki firmalar daha az rekabetçi olarak düşünülmemelidir, çünkü bu firmalar büyük firmalara göre farklı karşılaştırmalı üstünlük avantajlarına sahiptirler. Yenilik ve AR-GE gibi faktörler

şüphesiz ihracattaki başarı için önemlidir, fakat bu faktörlerin rolü sektörler arasında farklılaşmaktadır. Küçük ölçekli firmalar, ticaret ortakları ile geniş kapsamlı ilişkiler geliştirirse uluslararası piyasada başarılı olabilirler ve ürün benzersizliği veya teknolojik olarak gelişmiş niş ürünler üreterek avantaj sağlayabilirler. Aynı zamanda yapısal olarak sadelikleri nedeniyle daha hızlı, yabancı piyasada talebi karşılamada daha esnek olabilmekte ve etkin adaptasyon yeteneğini kullanabilmektedir. Ayrıca yabancı piyasanın spesifik ihtiyaçlarını karşılayarak rekabet üstünlüğü elde edebilmektedirler (Monteiro vd. 2013; Teresa ve Caparas, 2007: 93). Nitekim, küçük ölçekli firmalarda özellikle ürüne ve pazara odaklanabilme, uzmanlaşma kabiliyetinin yüksekliği, sınırlı talep olan pazarlara girebilme esnekliği, pazar koşulları ve tüketici tercihlerindeki değişimlere hızlı tepki verebilme ve nitelikli teknolojiyi kullanabilme yeteneği avantaj olabilmektedir.

Birçok çalışmada, sıklıkla büyüklük ve ihracat performansı arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı tartışılmakta ve ters-U biçiminde bir ilişkinin varlığı iddia edilmektedir. Bu şu anlama gelmektedir; firmalar faaliyetlerini genişlettiğinde (bu endüstride çalışan sayısı itibariyle tanımlanır), bu onların önce ihracat faaliyetleri üzerinde faydalı bir etki yaratacaktır. Ancak, belli bir eşik büyüklük sağlandığında genişlemenin belli bir seviyesinden sonra, firma büyüklüğündeki herhangi bir artış ihracat performansında giderek daha düşük bir pozitif etki yaratacaktır (Zaclicever, 2015: 2, 8-9; Bhaird ve Curran, 2016: 7). Büyük firmaların yurtiçi piyasaya doğru daha yönelimli olabileceği; örneğin yurtiçi monopolün onları ihracat yapmaya teşvik etmeyeceği (Wakelin, 1998'den aktaran Eickelpasch ve Vogel, 2009: 4) ve büyüklüğün avantajlarının sınırlı olduğu tartışılmaktadır. İşlem ölçeğinin artması nedeniyle, uyum (koordinasyon) maliyetleri de artmakta ve belli bir büyüklükten sonraki genişleme karlı olmamaktadır. Yurtiçi piyasaya odaklanan ve yurtiçi monopol gücüne sahip olmanın avantajlarından yararlanan büyük yurtiçi firmalar için ihracatın sağladığı avantajlar çekiciliğini kaybedebilmektedir (Wagner, 2001'den aktaran Eickelpasch ve Vogel, 2009: 4; Wakelin, 1998'den Aktaran Teresa ve Caparas, 2007: 93).

Bu açıdan bakıldığında, büyüklük ihracat başarısında her zaman anlamlı bir rol oynamamaktadır (Wagner, 2001; Teresa ve Caparas, 2007: 93). Daha küçük ve daha esnek bir firma, değişen tüketici tercihlerine ve teknolojik gelişmenin gerektirdiği üretim tercihlerine daha iyi hitap edebilecektir (Teresa ve Caparas, 2007: 105). Modern küreselleşme süreci, uluslararası piyasalara entegre olmada küçük firmalara yeni fırsatlar ve teşvikler yaratmaktadır (Zaclicever, 2015: 2).

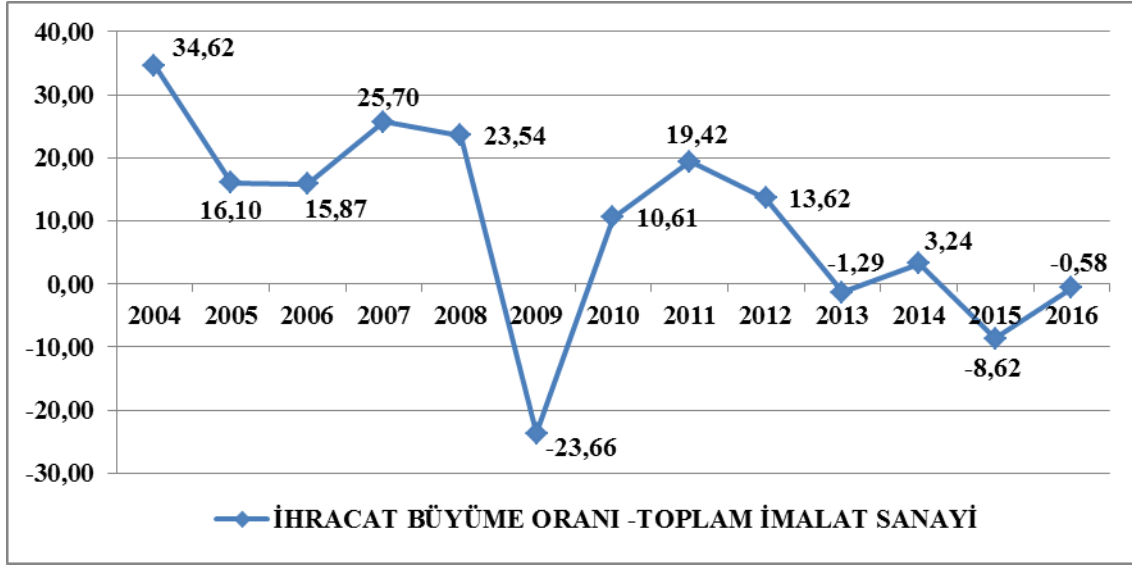
3. Türkiye İmalat Sanayi Sektörlerinde Ölçek Değişimleri ve İhracatın Görünümü

Türkiye imalat sanayi sektörlerinin ihracat değerleri, sektörlerin ihracat performanslarını açıkça ortaya koymaktadır. 2000'li yıllardan sonra yaşanan önce 2000-2001 krizi ve daha sonra 2008 Küresel Kriz, Türkiye'nin üretici sektörlerini yani üretim düzeyini oldukça derinden etkilemiştir.

Nitekim çalışmanın odaklandığı 2003 sonrası dönemde, sektörlerin ihracat büyüme oranları bir azalmadan toparlanışa geçişi yaşamakta, ancak ardından 2008 krizi sonrası özellikle 2009 yılında tartışmasız tüm sektörlerin ihracat büyüme oranlarında (%23,66) önemli oranda bir düşüş gözlemlenmektedir. 2010 ve 2011 yıllarında üretim ve dolayısıyla ihracatta bir canlanma ve toparlanma döneminin yaşandığı görülse de, 2011 yılından günümüze değin imalat sanayi ihracat büyüme oranlarının bir azalış eğiliminde olduğu açıktır (Şekil 2).

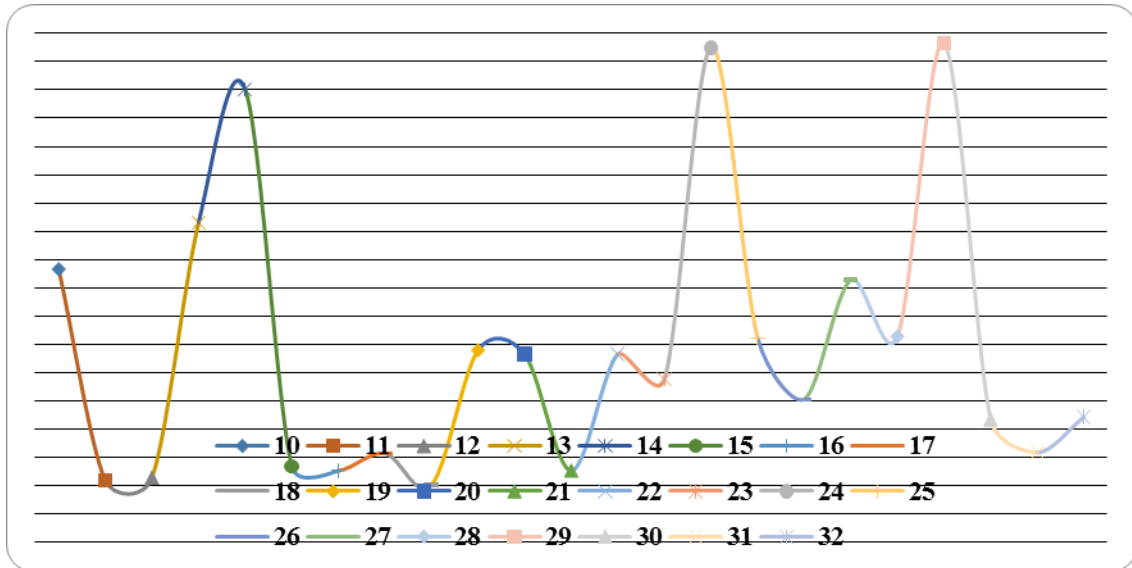
Şekil 2: Türkiye İmalat Sanayinde İhracat Büyüme Oranları (% , 2004-2016)

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen dış ticaret istatistikleri kullanılarak tarafımca oluşturulmuştur.

Çalışmanın incelendiği 2003-2013 döneminde ihracat değerleri açısından imalat sanayi alt sektörleri dikkate alındığında, toplam imalat sanayinde en fazla ihracatın yapıldığı sektörleri belirlemek mümkündür. Buna göre, 2003-2013 döneminde Türkiye imalat sanayinde birkaç sektörün diğerlerine kıyasla öne çıktığı dikkati çekmektedir. Bunun dışında, diğer sektörlerin genel olarak birbirine daha yakın ihracat değerlerine sahip olduğu söylenebilir (Şekil 3).

Şekil 3: 2003-2013 Döneminde İmalat Sanayi Alt Sektörlerin Toplam İhracat Değerleri

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen dış ticaret istatistikleri kullanılarak tarafımca oluşturulmuştur.

İhracat performansı en yüksek ve en düşük olan ilk 5 sektör Tablo 1'de ayrıca yer almaktadır. En yüksek performansa sahip sektör 29- Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı sektörü iken, bunu sırasıyla 24- Ana metal, 14- Giyim eşyaları, 13- Tekstil ürünleri ve 10- Gıda ürünlerinin imalatı sektörleri izlemektedir. 2003-2013 döneminde, 18- Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması sektörü ise ihracat performansı en düşük sektördür.

Sırasıyla 11-İçecek, 12-Tütün ürünleri, 16-Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri ve 21- Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı sektörleri en düşük ihracat performansına sahip sektörler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 1: 2003-2013 Döneminde İhracat Performansının En Yüksek ve En Düşük Olduğu Sektörler

Sektör Kodu	İhracat Performansı En Yüksek Sektörler	Sıra No
29	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	1
24	Ana metal sanayi	2
14	Giyim eşyalarının imalatı	3
13	Tekstil ürünlerinin imalatı	4
10	Gıda ürünlerinin imalatı	5
Sektör Kodu	İhracat Performansı En Düşük Sektörler	Sıra No
18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması	1
11	İçeceklerin imalatı	2
12	Tütün ürünleri imalatı	3
16	Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı	4
21	Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı	5

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen dış ticaret istatistikleri kullanılarak tarafımda oluşturulmuştur.

Türkiye'de ihracat performansı yüksek sektörlerin genel olarak emek yoğun sektörler olduğu dikkati çekmektedir. Motorlu kara taşıtı ve Ana metal sanayi sektörlerinde ise ihracat değerleri yüksek olsa da, bu sektörlerde ithalat değerlerinin de artıyor olması - üretimde kullanılan girdilerin büyük bir kısmının ithal ara malı kullanımına bağlı olması - ülkenin bu sektörlerde uluslararası rekabet üstünlüğünü elde edememesinin nedenidir. Bu durumda aksine ülke, girdi bağımlılığı sarmalı ile yüzleşmektedir. Nitekim daha fazla ihraç malı üretebilmek için daha fazla ithal girdi kullanmak gerekmektedir.

Sektörlerin ihracat performanslarına etki eden en önemli faktörlerden biri olan ölçek ekonomilerinin etkisini gözlemleyebilmek için, Türkiye imalat sanayi alt sektörlerinin firma ölçek büyüklükleri tarafımızca hesaplanmıştır. Sektörün firma ölçek büyüklüğü göstergesi, sektörde ücretli çalışan sayısı sektörde faaliyet gösteren firma sayısına bölünmesi suretiyle

hesaplanmıştır. Böylelikle her bir alt sektörün ortalama firma başına düşen çalışan sayısı elde edilmiştir. Nitekim birçok çalışmada firma büyüklüğü göstergesi olarak çalışan ve firma sayısı dikkate alınmaktadır (Zaclicever, 2015; Wagner, 2010; Sökmen, 2006; Esteve-Perez vd., 2011 gibi). Böylece alt sektörleri ölçek büyüklüğü gruplarına göre sınıflandırmak da mümkün olabilmektedir. Sektörlerin ortalama dönem büyüklüğüne ilişkin hesaplanan bu değerler daha sonra sektörler arasında küçükten büyüğe doğru sıralanmıştır. Ayrıca her yıl için tüm sektörlerdeki ortalama firma büyüklüğünün toplamı bulunarak, bu rakamın sektör sayısına bölünmesi suretiyle bir eşik değer elde edilmiştir.

Bu eşik değer altında kalan sektörler “küçük ve orta ölçekli firmaların hakim olduğu sektörler”, eşik değer üzerinde yer alan sektörler “büyük ölçekli firmaların hakim olduğu sektörler” olarak sınıflandırılmıştır. Tarafımda yapılan bu sınıflamanın ortalama bir değer olması sebebiyle, NACE Rev. 2 sınıflamasına göre alt sektörlerin yoğunlaşma istatistikleri de incelenmiş ve böylece bir anlamda yapılan sınıflamada hata payı en aza indirilmeye çalışılmıştır.

Yoğunlaşma düzeyleri CR₄, CR₈ ve Herfindahl Endeksi gibi çeşitli ölçüler kullanılarak hesaplanabilmektedir. Yoğunlaşma oranı (CR_k); satış hasılatına göre N sayıdaki firma içinde sektör içindeki payı en büyük k sayıda firmanın oranı (Yolaç, 2005: 1089; Kaynak ve Ari, 2011: 47) demektir. k değeri geleneksel olarak dört (CR₄) veya sekiz (CR₈) olarak alınmaktadır. Dolayısıyla yüksek CR₄ ve CR₈ değerleri, sektörde az sayıda büyük firmanın hakim olduğunu yansıtmaktadır.

$S_i = (i. \text{işyerinin satış hasılatı} / \text{faaliyet sınıfındaki toplam satış hasılatı}),$

$0 < S_i \leq 1$ olmak üzere $CR_k = \sum S_i, i: 1 \dots k$

TÜİK tarafından ilan edilen 4 kodlu NACE Rev. 2 sınıflaması öncelikle 2 kodlu şekle dönüştürülmüş ve her sektör için yoğunlaşma oranlarının söz konusu döneme ait aritmetik ortalamaları alınmıştır. Böylece her sektöre ait tek bir ortalama yoğunlaşma rakamları oluşmuştur. Buna göre, CR₄ yoğunlaşma oranları %60'ın ve CR₈ yoğunlaşma oranları %70'in üzerinde olan sektörler büyük ölçekli, altında olan sektörler ise küçük ve orta ölçekli olarak sınıflandırılmıştır. Sonuç olarak, her iki sınıflama dikkate alınarak alt sektörlerle ilişkin büyüklük grubuna göre tarafımda yapılan sınıflama kesinleştirilmiştir. Küçük ve büyük ölçekli firmaların hakim olduğu sektörlerle ilişkin söz konusu bu sınıflama Tablo 2'de detaylı olarak yer almaktadır.

Tablo 2: Firma Ölçek Büyüklüğüne Göre Türkiye İmalat Sanayi Sektörlerinin Sınıflandırılması

NACE REV.2	Küçük ve Orta Ölçekli Firmaların Hakim Olduğu Sektörler
10	Gıda ürünlerinin imalatı
13	Tekstil ürünlerinin imalatı

14	Giyim eşyalarının imalatı
15	Deri ve ilgili ürünlerin imalatı
16	Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); saz, saman ve benzeri malzemelerden örülerek yapılan eşyaların imalatı
17	Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı
18	Kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması
22	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı
23	Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı
25	Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)
27	Elektrikli teçhizat imalatı
28	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı
29	Motorlu kara taşıtı, treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı
31	Mobilya imalatı
32	Diğer imalatlar
NACE REV.2	Büyük Ölçekli Firmaların Hakim Olduğu Sektörler
11	İçeceklerin imalatı
12	Tütün ürünleri imalatı
19	Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri imalatı
20	Kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatı
21	Temel eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemelerin imalatı
24	Ana metal sanayi
26	Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin imalatı
30	Diğer ulaşım araçlarının imalatı

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen istihdam ve yoğunlaşma oranları istatistikleri kullanılarak tarafınca oluşturulmuştur.

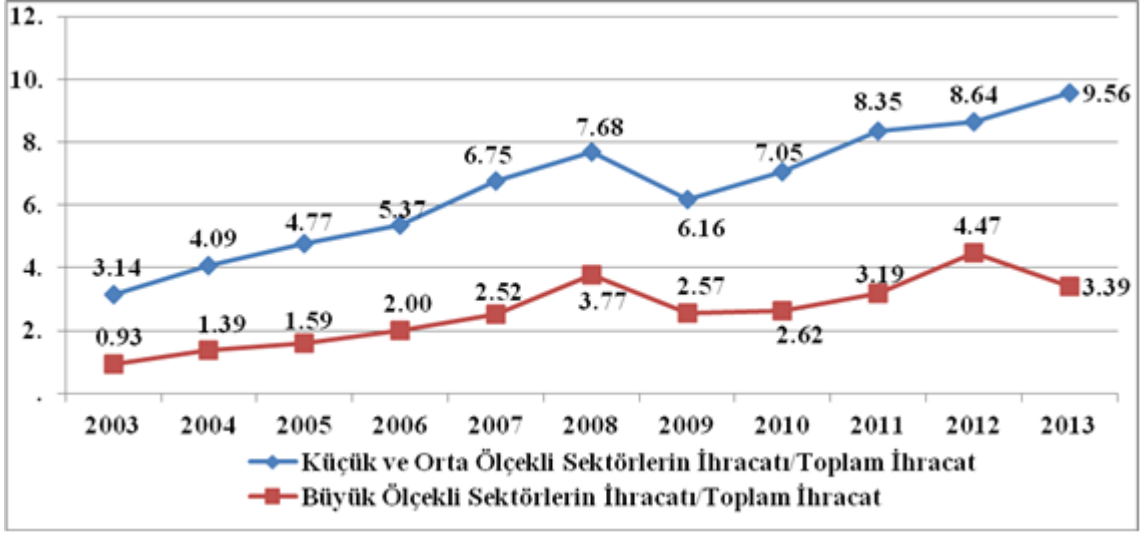

Tablo 2'ye göre, 23 imalat sanayi sektöründen 15'i küçük ve orta ölçekli firmaların hakim olduğu sektörler iken, 8 sektörde daha yoğun olarak büyük ölçekli firmaların hakim olduğu gözlemlenmektedir. 2003-2013 döneminde firma ölçek büyüklükleri ile ihracat performansı açısından sektörler incelendiğinde, bu dönemde ihracat performansı yüksek olan sektörlerin (24-Ana Metal Sanayi hariç; 10-Gıda ürünlerinin imalatı, 13-Tekstil ürünlerinin imalatı, 14-Giyim eşyalarının imalatı gibi) küçük ve orta ölçekli firmalara sahip sektörler olduğu; ihracat performansı en düşük sektörlerin (örneğin 11-İçeceklerin imalatı, 12-Tütün ürünleri imalatı) ise, genel olarak çok net olmamakla birlikte, büyük ölçekli firmaların hakim olduğu sektörler olduğu söylenebilir (Bkz. Tablo 1 ve Tablo 2).

Şekil 4'te, 2003-2013 döneminde ölçek büyüklüklerine göre, sektörlerin ihracatının toplam imalat sanayi ihracatı içerisindeki payı yer almaktadır. Genel olarak ölçek ayrımı yapmadan sektörlerin ihracat eğilimi, 2009 yılı dışarıda bırakılırsa artış yönündedir. Küçük ve orta ölçekli (SME) sektörlerin toplam imalat sanayi içerisindeki ihracat payının büyük ölçekli sektörlere kıyasla daha fazla olduğu dikkati çekmektedir. 2003 yılında büyük ölçekli sektörlerde bu pay %3,4 civarında dalgalanırken, SME'lerin payı %9,6 seviyesine yükselmiştir. Bu payların yüksekliği, imalat sanayinde küçük ve orta ölçekli sektörlerin sayısının büyük firmalara kıyasla daha fazla olması ve bu durumun oranları biraz yüksek göstermesinden kaynaklanmaktadır.

Şekil 4: Küçük ve Orta Ölçekli Sektörler ile Büyük Ölçekli Sektörlerin İhracatının Toplam İmalat Sanayi İhracatı İçerisindeki Payı (% , 2003-2013)

Kaynak: TÜİK'ten elde edilen dış ticaret istatistikleri kullanılarak tarafımca oluşturulmuştur.

Bununla birlikte, büyük firmaların ölçek büyüklüklerinin yeterli düzeyde olmaması da SME'lerin payını yükseltmektedir. Ancak ihracatın payını gösteren bu dağılım, büyük firmaların önemli ayrıcalıkları olmasına rağmen, Türkiye imalat sanayinde SME'lerin de uluslararası piyasada önemli aktif rol oynadıklarını ve rollerinin yadsınamayacağını açıkça ortaya koymaktadır.

4. Literatür Taraması

Ölçek ekonomilerindeki avantajlar, sektörlerin ihracatta karşılaştırmalı üstünlükleri sağlamasında önemli bir belirleyen olarak görülmektedir. Bir sektörde faaliyet gösteren firmaların içsel ölçek ekonomileri avantajlarından en önemlisi, firmanın büyüklüğünün sağladığı avantajlardır. Literatürde içsel ölçek ekonomilerinin firma büyüklüğü vasıtasıyla ihracat performanslarını artırarak, uluslararası ticarete üstünlükler sağlayıp sağlamadığı birçok çalışma tarafından ele alınmıştır. Nitekim, literatürdeki çalışmaların çoğunluğu içsel ve dışsal faktörlerin ihracat performansı üzerindeki etkisini araştırmayı tercih etmektedir.

İhracat performansının belirleyenlerinin çeşitliliği ve çalışmalarda farklı performans belirleyenin değişken olarak kullanılması, çalışmaların analiz sonuçlarında karmaşıklıkla neden olmuştur. Tüm firmaların genel olarak amaçları ihracat başarısı olsa da, firmalar bu başarıyı nelerin oluşturduğuna dair farklı algılara sahip olabilmekte ve bu durum sonuçları birbirinden farklılaştırmaktadır (Beleska-Spasova, 2014: 72; Kahveci, 2013: 55). Paralelinde literatürde, ihracat performansının ölçümünde kullanılan çok sayıda alternatif gösterge kabul görmektedir. Bu göstergelerden en çok kullanılanları "satış hacmi" (Cooper ve Kleinschmidt, 1985, Madsen 1989), "ihracat büyümesi" (Çavuşgil ve Zou, 1994; Shoham, 1998), "ihracat yoğunluğu (ihracat/toplam satışlar)" (Patibandla, 1995; Mittelstaedt ve Ward, 2003; Bhaird ve Curran, 2016) ve "ihracat değerleri" (Gabbitas ve Gretton, 2003; Kumar ve Siddharthan, 1994) dir (Torlak vd., 2007: 105). Bazı çalışmalar ihracat performansını ölçmek için bu göstergelerden yalnız birini seçerek analiz yapmayı tercih etmiştir (Cooper ve Kleinschmidt, 1985; Madsen 1989; Çavuşgil ve Zou 1994; Zou ve Stan, 1998; Teresa ve Caparas, 2007; Wagner, 2010). Bununla beraber, ihracat performansının tek bir gösterge ile değil, çoklu göstergelerle ölçülmesi gerektiğini savunan görüşler de bulunmaktadır (Çavuşgil ve Zou, 1994; Zaçlicever, 2015; Monteiro vd., 2013; Eickelpasch ve Vogel, 2009).

Literatürdeki çalışmaların büyük bir kısmının küçük ve orta ölçekli firmalar üzerine – ekonomide oynadıkları rollerin önemi vurgulanarak - odaklandığı göze çarpmaktadır. Az sayıda çalışmada ise, büyük firmalarla küçük firmaların ihracat performansının karşılaştırıldığı göze çarpmaktadır (Archarungroj ve Hoshino, 1998; Sterlacchini, 2001). Ancak, ihracat performansının belirleyicilerinin küçük ve orta ölçekli firmalar ile büyük firmalar arasında farklı olduğu tam olarak net değildir. Bir sektörün firma büyüklüğünün ihracat performansı üzerindeki etkileri inceleyen çok sayıda çalışma mevcut olmasına rağmen, söz konusu ilişki hakkında açık ve net bir fikir birliğine varılamamıştır. Hem firma büyüklüğünün hem de ihracat performansının göstergesi olarak farklı ölçümlerin kullanılması, yapılan çalışmaların birbirleri ile karşılaştırılmasını güçleştirmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Literatürde Yer Alan Çalışmalarda Kullanılan Göstergeler ve Analiz Yöntemleri

Firma Büyüklüğü Göstergesi	İhracat Performansı Göstergesi	Yöntem
❖ İstihdam sayısı	❖ İhracat Yoğunluğu	❖ Panel Veri Analizi
❖ Girişimci Sayısı	❖ İhracat Eğilimi	❖ Regresyon
❖ Firmanın Brüt satışları	❖ İhracat Başarısı	❖ Anket
❖ Firma istihdamı/Sektörün Toplam İstihdamı	❖ İhracat Durumu (ihracatçıysa=1; değilse=0)	❖ Probit ve Tobit Analizi
❖ Satışlar/Çalışan Sayısı	❖ İhracattaki değişim oranı	❖ Lojit Model
❖ Toplam varlıklar	❖ İhracat Büyümesi	❖ Anova
	❖ İhracat Piyasa Payı	❖ Yapısal Eşitlik Modeli
	❖ İhracat Değeri	❖ Doğrulayıcı Faktör Analizi

Kaynak: Literatürde yer alan çalışmalar incelenerek tarafımda oluşturulmuştur.

Bir ülkenin ihracat performansının temel göstergelerinden biri ihracat hacmidir ya da ihracat değerleridir (Balcılar vd., 2014: 452). Bir sektörün zaman içerisinde ihracat değerlerinin artması, sektörün ihracat yapma potansiyelinin arttığını ve uluslararası piyasada performansının artarak rekabet üstünlüğü sağladığını açıkça göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, sektörel analiz yapılması ve söz konusu dönemde ihracatın genel seyrinin sektörel ihracat performansını net bir şekilde yansıtmada yeterli olması sebebiyle ihracat performansının göstergesi olarak “ihracat değerleri” kullanılmıştır.

Küçük ve orta ölçekli firmaların ihracat davranışına yönelmelerinin ve ihracat kararlarını etkileyen firma büyüklüğü dışındaki faktörler arasında ise, firma yaşı, AR-GE harcamaları, teknolojik gelişim, eğitime yatırım, işgücü becerisi ve emek verimliliği yer almaktadır. Nitekim bazı çalışmalar bu faktörlerin ihracat performansı üzerine ilişkisini de analizlerine dahil etmişlerdir (Wagner, 2008; Abbas vd., 2015; Mittelsteadt ve Ward, 2003).

Literatürde firma ölçek büyüklüğü ve ihracat performansı arasındaki ilişkinin geleneksel olarak pozitif yönlü olduğu düşünülmektedir; yani “küresel düzlemde yarışabilmek için büyük olmak

zorundasın” şeklindedir (Chandler, 1990’dan aktaran Teresa ve Caparas, 2007: 93). Daha büyük firmalar genellikle ihracatla ilişkili yüksek risklere ve büyük yatırımların maliyetlerine katlanma konusunda daha yüksek bir kapasiteye sahiptirler. Literatürde yer alan çalışmalar incelendiğinde (Bkz. Ek 1), birçok çalışma bu pozitif ilişkiyi ampirik olarak desteklemektedir (Zaclicever, 2015; Bhaird ve Curran, 2016; Lal, 2004). Ancak bazı çalışmalar firma büyüklüğü ve ihracat performansı arasında negatif ilişki bulmuş ya da aralarında hiç ilişki bulamamıştır (Monteiro vd., 2013; Esteve-Perez vd., 2011; Patibandla, 1995; Archarungroj ve Hoshino, 1998; Kalafsky, 2004), bu çalışmalar aralarındaki doğrusal olmayan ilişkinin varlığı ile bu durumu açıklamaktadırlar. Bundan farklı olarak, bazı çalışmalar sonuçların net olmadığını, karmaşık sonuçların ortaya çıktığını ve aralarındaki ilişkinin ters-U eğilimli bir ilişki olduğunu iddia etmektedirler. Yurtiçi piyasaya odaklanan ve yurtiçi monopol gücünden yararlanan büyük yurtiçi firmalar için, ihracat avantajlarının toplamda çekici olmayabileceği vurgulanmaktadır. Belli bir eşik büyüklük sağlandıktan sonra, ekstra büyüme karlı olmayan bir ihracat genişlemesine neden olacak ve bunun yaratacağı avantajlar firmalar için yeterince çekici olmayabilecektir (Teresa ve Caparas, 2007; Kumar ve Siddharthan, 1994; Sterlacchini, 2001).

5. Türkiye İmalat Sanayi Sektörlerinde Ölçek Değişmeleri - İhracat Performansı İlişkisinin Analizi

5.1. Veriler ve Yöntem

Çalışmada, Türkiye imalat sanayi sektörlerinde firma ölçek büyüklüğünün ihracat performansı üzerindeki etkisi Panel Veri Analizi kullanılarak test edilmiştir. Söz konusu ilişkinin incelenmesinde bağımlı değişken “sektörün ihracat performansı (ihracat değişkeni)” iken, bağımsız değişken “sektörün firma ölçek büyüklüğü (büyüklük değişkeni)”dür. Bir sektörün ihracat performansı sektörün ihracat değerleri, ihracat yoğunluğu (İhracat/Toplam satışlar) veya ihracat büyümesi (ihracat_n-İhracat_{n-1}/ihracat_{n-1}) gibi değişkenler ile ifade edilebilmektedir (Bkz. Patibandla, 1995; Kumar and Siddharthan, 1994). Çalışmada sektörün ihracat değerleri, ihracat performansının bir göstergesi seçilmiştir.

Sektörlerdeki firma ölçek büyüklüğü ise, belirli bir istihdam büyüklüğü baz alınarak belirlenebilmektedir (Bkz. Wagner, 2008; Torlak vd., 2007). Ancak Türkiye İstatistik Kurumu tarafından büyüklük grubuna göre alt sektörler itibariyle istihdam verileri sadece kısa bir dönem için düzenlenmiş ve bununla birlikte bu büyüklük grubu ile uyumlu dış ticaret verileri de mevcut değildir. Sektörler arasında sağlıklı ve doğru bir karşılaştırma yapılabilmesi için, her serinin aynı Ekonomik Faaliyet Sınıflamasına uygun olarak düzenlenmesi ise zorunludur. Söz konusu bu kısıtlar nedeniyle, Türkiye imalat sanayi sektörlerinde aynı ekonomik faaliyet sınıflamasına göre Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yayımlanan firma sayısı ve bu firmalardaki ücretli çalışan sayısı verileri 2003-2013 yılları arasında Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması (NACE Rev. 2) kapsamında mevcuttur. Bu veriler kullanılarak imalat sanayindeki her bir alt sektörün “ortalama firma ölçek büyüklüğü” tarafımızca hesaplanmıştır.

Ortalama firma ölçek büyüklüğü serisini düzenlemek için, 2003-2013 dönemine ait NACE Rev. 2 sınıflamasına göre, imalat sanayi istihdam sayısı ve firma sayısı verileri kullanılmıştır. Yıllık veriler üzerinden tarafımızca “Ortalama Firma Ölçek Büyüklüğü”nün hesaplanmasında, öncelikle firma başına düşen ücretli çalışan sayısı serisi elde edilmiştir:

$$\text{Sektörün Ortalama Firma Ölçek Büyüklüğü} = \frac{\text{Sektördeki Ücretli Çalışan Sayısı}}{\text{Sektörde Faaliyet Gösteren Firma Sayısı}}$$

Her sektör için yıllık olarak hesaplanan bu ortalama firma ölçek büyüklüğü rakamlarının 2003'ten 2013 yılına toplamı bulunduktan sonra elde edilen dönem toplamı toplam yıl sayısına bölünmüştür.

$$\text{Sektörün Ortalama Dönem Büyüklüğü} = \frac{\text{Sektörün Dönemdeki Ortalama Firma Büyüklüğü}}{\text{Dönemin Yıl Sayısı}}$$

Elde edilen veriler, 23 alt sektöre ait 2003-2013 dönemlerini içermektedir. Hem yatay hem de kesit verilerinin analizinin mümkün olduğu ve zaman serisi analizi yapacak uzunlukta yıl sayısının mevcut olmadığı bu gibi durumlarda en uygun analiz yöntemi Panel Veri Analizidir. Bu nedenle firma ölçek büyüklüğünün alt sektörlerin ihracat performansları üzerindeki etkisinin incelenmesine Panel Veri Analiz Yöntemi kullanılmıştır. Yorumlamada kolaylık sağlaması açısından değişkenlerin logaritmaları alınarak analize dahil edilmiştir.

5.2. Panel Veri Analizi ve Analiz Sonuçları

İmalat sanayi alt sektörlerinin firma ölçek büyüklüklerinin ihracat düzeylerini etkileyip etkilemediğinin araştırılabilmesi için logaritmik verilerle kurulan modelde öncelikle Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler Tahmini ile ilişki analiz edilmiştir. Ardından hangi modelin kullanılmasının optimal olduğuna karar vermede kullanılan "Hausman Testi" yapılmıştır. Açıklayıcı değişkenler ile rassal etkiler arasında bir korelasyon yoksa Rassal Etkiler Modeli, korelasyon varsa Sabit Etkiler Modeli geçerlidir, yani daha etkindir (Hill vd., 2011: 558-559). χ^2 istatistiği olasılık değeri %0,05'ten düşükse H_0 hipotezi reddedilmekte yani "sabit etki modeli uygundur" kararı verilmektedir. Analiz sonucunda elde edilen test olasılık değeri 0,8439; yani 0,05'ten büyüktür dolayısıyla Rassal Etkiler tahmininin uygun model olduğuna karar verilmiştir.

1188

Rassal Etkiler tahminine uygun olarak aşağıdaki Model 1 kurulmuştur:

$$lihracat_{it} = \bar{\beta}_0 + \beta_1 lbuyukluk_{it} + v_{it} \quad \text{Model 1}$$

Panel Veri Analizlerinde serilerin yatay kesit bağımlılığı içermesi riski mevcut olduğundan, hem analiz sonuçlarından sapmaların gerçekleşmemesi hem de doğru birim kök testleri ile serilerin durağanlığının test edilebilmesi için, Friedman'ın Yatay Kesit Bağımlılığı Testi yapılmıştır. Test sonucuna göre, test değeri 187.660 ve olasılık değeri 0,000 yani 0,05'ten küçüktür; serilerin yatay kesit bağımlılığını içerdiğini göstermektedir. Serilerin durağanlığını hesaplarken, yatay kesit bağımlılığının varlığını dikkate alan İkinci Kuşak birim kök testlerinden Pesaran Birim Kök Testi ile serilerin durağanlığı test edilmiştir. Pesaran'ın CADF Testi sonuçları Tablo 4'te görüldüğü üzere, lbuyukluk değişkeni düzeyden durağan iken, lihracat değişkeni birinci farklarda durağandır.

Tablo 4: Pesaran'ın CADF Birim Kök Testi Sonuçları

	t-bar	cv10	cv5	cv1	Z[t-bar]	P-değeri
lbuyukluk I(0)	-2.961	-2.070	-2.170	-2.340	-5.410	0.000*
lihracat I(0)	-1.190	-2.070	-2.170	-2.340	2.312	0.990

lihracat I(1)	-2.571	-2.100	-2.220	-2.440	-3.152	0.001*

*%0,05 anlamlılık düzeyinde durağandır.

Pesaran'ın birim kök testi doğrultusunda, lihracat değişkeninin birinci farkları alınarak durağanlaştırılmış (dlihracat değişkeni oluşturulmuş) ve model durağan verilerle yeniden kurularak Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler Tahmini ile analiz edilmiştir. Hausman Testi sonucunda Ki-Kare istatistiği olasılık değeri 0,4634 (0,05'ten büyük) olması sebebiyle H_0 hipotezi kabul edilmektedir, yani açıklayıcı değişkenler ile rassal etkiler arasında bir korelasyon bulunmamaktadır. Dolayısıyla durağan verilerle de Rassal Etkiler Tahmini en uygun model olarak tespit edilmiştir.

Durağan verilerle oluşturulmuş Model 2:

$$dlihracat_{it} = \bar{\beta}_0 + \beta_1 lbuyukluk_{it} + v_{it} \quad \text{Model 2}$$

Elde edilen Rassal Etkiler Tahmininin analiz sonuçlarını yorumlamadan önce (Bkz. Tablo 5), modelin güvenilirliğinin test edilmesi gerekmektedir. Bir modelin güvenilirliğini test etmek için otokorelasyon ve farklı varyans testleri yapılmaktadır. Regresyon modelinin artıkları (hataları) geçmiş veya önceki değerleri ile ilişkili olması halinde otokorelasyon problemi ortaya çıkmaktadır (Akkaya ve Pazarlıoğlu, 2000: 443; Güriş vd., 2013: 199). Modelde otokorelasyonun var olması durumunda, parametrelerin EKK tahmincileri sapmasız ve doğrusaldır, tahminciler etkin ve asimptotik etkin değildir. Ayrıca hata terimleri varyanslarının sapmalı tahminci olmalarına neden olmaktadır. Parametre varyanslarının hatalı tahmini t-testlerinin yanlış sonuç vermesine de yol açmaktadır. Otokorelasyon problemi ortaya çıktığında, parametre varyansları gerçek değerlerinden küçük olarak tahmin edileceğinden, alternatif hipotezin kabul edilmesine ve yanlış bir sonuca varılmasına neden olmaktadır (Güriş vd., 2013: 199-201). Bu amaçla modelin otokorelasyon problemini barındırıp barındırmadığı Bhargava vd.'nin Durbin-Watson Testi ve Baltagi-Wu LBI Testi ile sınımlanmıştır. Tablo 5'te otokorelasyon test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5: Rassal Etkiler Tahmini ve Otokorelasyon Testi Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken: dlihracat	RASSAL ETKİLER	
	Katsayı	Olasılık (Prob.)
C (Sabit)	.1528509	0.000
lbuyukluk	-0.011185	0.354
Gözlem Sayısı / Grup Sayısı	230 / 23	
R ² -within	0.0057	
R ² -between	0.0152	
F-istatis.	0.86	

Prob(F-ist.)	0.3544
Bhargava vd.'nin Durbin-Watson Testi	1.827097
Baltagi-Wu LBI Testi	2.055699

Bhargava vd.'nin Durbin-Watson Testi'ne göre, test istatistik değeri 1,827 ve Baltagi-Wu LBI Testi değeri 2,055'tir; yani her iki değer de 2'ye oldukça yakındır ve “otokorelasyon yok” bölgesine isabet etmektedir. Test sonucu modelin otokorelasyon problemini içermediğini göstermektedir.

Model sonuçlarının güvenilirliğinin belirlenebilmesi için gerekli olan şartlardan bir diğeri, modelin farklı varyans problemi içermemesidir. Farklı varyans, her bir gözlemin varyansının sabit olmaması, yani gözlemlerin varyansının değişmesidir. Modelde yer alan değişkenlerden bazılarının katsayıları zaman serileri ile çalışıyorsa zamana, yatay kesit verileri ile çalışıyorsa birimlere göre değişim gösterirler. Regresyon modellerinde katsayılar sabit kabul edildiğinden bu değişim farklı varyans problemine neden olabilmektedir (Akkaya ve Pazarlıoğlu, 2000: 401; Güriş vd., 2013: 255-258). Analizde Rassal Etkiler tahmini kullanıldığında, farklı varyans probleminin varlığı Levene, Brown ve Forsythe'nin Testi ile sınanabilmektedir. Test istatistiği olasılık değerleri, 0,05'ten küçükse varyansın birimlere göre değiştiği ve birimlere göre heteroskedasite olduğu sonucuna varılmaktadır (Tatoğlu, 2013: 208-210, 222-224). Levene, Brown ve Forsythe'nin elde edilen test istatistikleri (W_0 , W_{50} , W_{10}) (27-2, 207) serbestlik dereceli Snedecor F tablosu ile karşılaştırılmaktadır. Buna göre H_0 hipotezi “birimlerin varyansları eşittir” şeklinde kurulmaktadır. Test istatistik anlamlılık değerleri ($Prob > F$ değerleri), 0,05'ten küçüktür, yani H_0 hipotezi reddedilir. Model, farklı varyans (heteroskedasidite) içermektedir (Tablo 6).

Tablo 6: Levene, Brown ve Forsythe'nin Farklı Varyans Test Sonuçları

	Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık ($Pr > F$)
W_0	2.8181614	df(22, 207)	0.000066
W_{50}	1.7977725	df(22, 207)	0.018797
W_{10}	2.3397526	df(22, 207)	0.001043

Bir model farklı varyans problemini içerdiğinde, t ve F değerleri doğru olmayan, anlamsız katsayı tahminleri verebilmektedir, dolayısıyla standart hatalar olduğundan daha büyük değerli elde edilmektedir (Akkaya ve Pazarlıoğlu, 2000: 405). Nitekim Tablo 5'te görüldüğü üzere, Rassal Etkiler tahmini ile elde edilen t ve F değerleri anlamsız sonuçlar vermektedir. Doğru ve güvenilir sonuçların elde edilebilmesi için, farklı varyans problemini ortadan kaldıran uygun bir model seçilerek yeniden analiz yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda, birimler arası korelasyon ve farklı varyans içeren söz konusu model, bu problemleri elimine eden ve daha güvenilir sonuçların elde edilmesini mümkün kılan “Parks-Kmenta Esnek Genelleştirilmiş EKK” tahmini ile yeniden analiz edilmiştir. Tablo 7'de tahmin sonuçları incelendiğinde, modelin Wald testi olasılık değeri istatistiksel olarak anlamlıdır. Sonuçlara göre, imalat

sanayinde sektörün ortalama firma ölçeğindeki %1'lik bir artış, sektörün ihracat performansını %0,0069 azaltmaktadır.

Tablo 7: Parks-Kmenta Esnek Genelleştirilmiş EKK Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken= ihracat			
	Katsayı	Standart Hata	Olasılık
İbuyukluk	-0.0068941	0.0036323	0.058
C (Sabit)	0.1438765	0.0176011	0.000
Gözlem Sayısı	230	Wald chi2(1)	3.60
Grup Sayısı	23	Prob > chi2	0.0577

Bir sektörün rekabet gücünü yansıtan ihracat performansı göstergelerini etkileyen birçok faktör bulunmakla birlikte, sektörün firma ölçek büyüklüğündeki değişimler bu faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 2003-2013 döneminde Türkiye imalat sanayinde faaliyet gösteren alt sektörlerin firma ölçeği büyüdükçe, geleneksel beklentinin aksine, ihracat performanslarının azaldığı gözlemlenmiştir. Diğer bir deyişle, ortalama olarak küçük ve orta ölçekli firmaların hakim olduğu sektörlerdeki ihracat performansının, büyük ölçekli firmaların hakim olduğu sektörlerle kıyasla - çok büyük oranda olmasa da - daha iyi bir ihracat performansı sergilediği şeklinde de ifade edilebilir.

1191

6. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışmada, 2003-2013 döneminde Türkiye imalat sanayi alt sektörlerindeki ölçek büyüklüğü değişimlerinin ihracat performansı üzerindeki etkisi Panel Veri Analizi kullanılarak test edilmiştir. Analiz sonuçları sektörlerin firma ölçeği büyüdükçe, ihracat performanslarının azaldığını göstermektedir. Bu durum, Türkiye imalat sanayi sektörlerinde ölçek büyüklüğü ve ihracat performansı arasındaki ilişkinin ters olduğunu ve firma ölçek büyüklüğünün avantajlarının belirli bir büyüklükten sonra ortadan kalktığını desteklemektedir. İmalat sanayinde büyük ölçekli firmaların yurtiçi piyasada monopol gücünden faydalanmayı tercih ederek, yurtiçi piyasaya yöneldiğini ve daha çok iç piyasaya yönelik bir büyüme gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Küçük ve orta ölçekli firmalar piyasada tutunabilmek ve rekabet gücünü arttırabilmek için ihracat piyasalarına yönelmekte iken; belli bir büyüklüğe erişmiş büyük ölçekli firmalar için yurtiçi piyasaya üretmek daha karlı ve tercih edilebilir bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küçük ve orta ölçekli firmalar özellikle ürüne ve pazara odaklanabilme, uzmanlaşma kabiliyetinin yüksekliği ve sınırlı talebin olduğu pazarlara girebilme esnekliğini kullanarak ihracat piyasalarında başarıyı sağlamaktadır. Bu sonuç, ölçek büyüklüğü ve ihracat performansı arasındaki ilişkide büyük firmaların belli bir eşik büyüklüğe eriştikten sonra ihracat piyasasındaki karlılıklarının azaldığı ve yurtiçi piyasada elde ettiği monopol gücünün daha karlı olduğunu desteklemektedir.

Bu çalışmanın, firma büyüklüğü ve ihracat performansı üzerine yapılan çalışmalar konusundaki karmaşıklığa açıklık getirmesi anlamında bir katkı sağlaması ve genel görüşün her zaman doğru

olmayabileceğini, dolayısıyla da küçük ölçekli firmalara özgü özelliklerin de uluslararası piyasada avantajlar yaratabileceğini göstermesi bakımından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

7. Kaynakça

Aaby, N. E. and Slater. S. F. (1989). Management influences on export performance: A review of the empirical literature 1978-88. *International Marketing Review*, 6 (4), 7-26.

Abbas, A., Sheikh, M. R. and Abbasi, M. N. (2015). Firm size, exchange rate and exports performance: a firm level study of Pakistan's manufacturing sector. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 9 (3), 818-836.

Akan, Y. (1997). Ölçek ekonomileri açısından Türk imalat sanayinin ampirik bir analizi. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Akkaya, Ş. ve Pazarlıoğlu, M. V. (2000). *Ekonometri I*. İzmir: Berk Masa Üstü Yayıncılık.

Akkoyunlu, A. S. (1996). Yeni dış ticaret teorileri. *Ekonomik Yaklaşım*, 7 (21), 71-99.

Alvarez, R. (2004). Sources of export success in small- and medium-sized enterprises: The impact of public programs. *International Business Review*, 13 (3), 383-400.

Archarunroj, P. and Hoshino, Y. (1998). The impact of firm size on export performance and attitudes: An empirical study on Thailand exporters. *Japanese Journal of Administrative Science*, 12, 79-88.

Beleska-Şpasova, E. (2014). Determinants and measures of export performance – comprehensive literature review. *JCEBI*, 1 (1), 63-74.

Bhaird, Mac An C. and Curran, D. (2016). Sectoral differences in determinants of export intensity. *Journal of Business Economics and Management*, 17 (2), ISSN 2029-4433, 299-313.

Çavuşgil, S. T. and Zou, S. (1994). Marketing strategy-performance relationship: An investigation of the empirical link in export market ventures. *Journal of Marketing*, 58 (1), 1-21.

Chamberlin, E. H. (1961). The origin and early development of monopolistic competition theory. *The Quarterly Journal of Economics*, 75 (4), 515-543.

Cooper, R. G., Kleinschmidt, E., J. (1985). The impact of export strategy on export sales performance. *Journal of International Business Studies*, 16, 37-55.

Eickelpasch, A. and VOGEL, A. (2009). Determinants of export behavior of German business services companies, DIW Berlin Discussion Paper, 876, 1-30.

Esteve-Pérez, S. vd. (2011). The impact of the euro on firm export behaviour: Does firm size matter?. *Oxford Economic Papers*, 63, 355-374.

Gabbitas, O. and Gretton, P. (2003). Firm size and export performance: Some empirical evidence. *Productivity Commission Staff Research Paper*, 1-77.

Glejser, H., Jacquemin, A. and Petit, J. (1980). Exports in an imperfect competition framework: An analysis of 1,446 exporter. *Quarterly Journal of Economics*, 94 (3), 507-524.

Güriş, S., Çağlayan, E. ve Güriş, B. (2013). *Eviews ile temel ekonometri*. İstanbul: D&R Yayınları, No: 411.

- Hill, R. C., Griffiths, W. E. and Lim, G. C. (2011). Principles of econometrics. ABD: John Wiley&Sons Inc.
- Kabasakal, A. ve Görmüş, Ş. (2006). Ölçek ekonomileri ve sanayi sektöründe ihracat başarısı. Akademik Bakış Dergisi, 9, 1-11.
- Kahveci, E. (2013). İhracat performansı ölçütleri ve ihracat performansını etkileyen faktörler. Verimlilik Dergisi, 1, 43-74.
- Kalafsky, R. V. (2004). Export activity and firm size: An examination of the machine tool sector. Journal of Small Business and Enterprise Development, 11, 159-165.
- Karluk, R. (2001). Türkiye'de yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyümeye katkısı. Ankara: TCMB Yayını.
- Kaynak, S. ve ARI, Y. O. (2011). Türk otomotiv sektöründe yoğunlaşma: Binek ve hafif ticari araçlar üzerine bir uygulama. Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 22 (80), 39-58.
- Krugman, P. (1980). Scale economies, product differentiation, and the pattern of trade. American Economic Review, American Economic Association, 70 (5), 950-959.
- Kumar, N. and Siddharthan, N. S. (1994). Technology, firm size and export behaviour in developing countries: The case of Indian enterprises. Journal of Development Studies, 31 (2), 289-309.
- Kumral, N. (2006). Bölgesel rekabet gücünü arttırmaya yönelik politikalar. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu 7-8 Eylül 2016 (s.275-287). Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Lal, K. (2004), E-Business and export behavior: evidence from Indian firms. World Institute for Development Economics Research, 32 (3), 505-517.
- Madsen, T. K. (1989). Successful export marketing management: Some empirical evidence. International Marketing Review, 6 (44), 41-57.
- Massé, P. (2001). Trade, employment and wages: A review of the literature. Human Resources Development Canada. <http://www.dfaitmaeci.gc.ca/eet/pdf/09-en.pdf> adresinden erişildi. (ET: 23.03.2017).
- Mittelstaedt, J. D. and WARD, W. A. (2003). Location, firm size and international trade: Simultaneous measurement of the effects of internal and external scale economies on exporting. Clemson University Center for International Trade Working Paper, 0030115, 1-31.
- Monteiro, T. M. C. (2013). Relationship between firm size and export performance: Overtaking inconsistencies. Dissertation master in international business, Economia E Gestao.
- Navaretti, B. G. vd. (2011). The global operations of European firms. Bruegel: Bruegel Blueprint Series, The Second EFIGE Policy Report.
- Nazar, M. S. and Saleem, H. M. N. (2009). Firm-Level determinants of export performance. International Business & Economics Research Journal, 8 (2), 105-112.
- Patibandla, M. (1995). Firm size and export behaviour: An Indian case study. Journal of Development Studies, 31 (6), 868-882.

- Pla-Barber, J. and Alegre, J. (2007). Analyzing the link between export intensity, innovation and firm size in a science-based industry. *International Business Review*, 16 (3), 275-293.
- Prendergast, R. (1993). Marshallian external economies. *The Economic Journal*, 103 (417), 454-458.
- Robinson, J. (1934). What is perfect competition?. *Quarterly Journal of Economics*, 49 (1), 104-120.
- Schumpeter, J. (1942). *Capitalism, socialism, and democracy*. New York: Harper and Row, ISBN 0-203-20205-8.
- Scitovsky, T. (1954). Two concepts of external economies. *The Journal of Political Economy*, 62 (2), 143-151.
- Şentürk, İ. ve Erdem, C. (2008). Determinants of export propensity and intensity of SMEs in developing countries: An empirical analysis of Turkish firms. *The Empirical Economics Letters*, 7 (2), 170-179.
- Shoham, A. (1998). Export performance: A conceptualization and empirical assessment. *Journal of International Marketing*, 6 (3), 59-81.
- Sökmen, A. G. (2016). *Firma kaynakları, ihracat stratejileri ve uluslararasılaşma derecesi: Küçük ve orta boy işletmeler üzerine bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Sterlacchini, A. (2001). The determinants of export performance: A firm-level study of Italian manufacturing. *Weltwirtschaftliches Archive*, 137 (3), 450-472.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *Panel veri ekonometrisi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Teresa, M. A. and Dueñas-Caparas, S. (2007). Firm-Level determinants of export performance: evidence from the Philippines. *Philippine Journal of Development*, 62 (34), 87-107.
- Torlak, Ö., ÖZDEMİR, Ş. ve KULA, V. (2007). Türk işletmelerinin ihracat performansı belirleyicileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9/1, 103 -114.
- TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU (TÜİK). İstatistiki göstergeler. www.tuik.gov.tr adresinden erişildi. (ET:17.03.2017)
- Uyar, S. (2000). Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi. *Dış Ticaret Dergisi*, 19.
- Wagner, J. (2001). A note on the firm size-export relationship. *Small Business Economics*, 17, 229-237.
- Wagner, J. (2003). Unobserved firm heterogeneity and the size-exports nexus: evidence from German panel data. *Review of World Economics*, 139 (1), 161-172.
- Wagner, J. (2008). Exports and firm characteristics: First evidence from fractional probit panel estimates. *University of Lüneburg Working Paper Series in Economics*, 97, 1-18.
- Wagner, J. (2010). Exports and firm characteristics in German manufacturing industries. *University of Lüneburg Working Paper Series in Economics*, 188, 1-77.

Westernhagen, N. (2002). Systemic transformation, trade and economic growth: Developments, theoretical analysis and empirical results. Business & Economics, Germany: Physica-Verlag Company.

Yolaç, S. (2005). Türk imalat sanayinde yoğunlaşma. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 50, 1088-1100.

Zaclicever, D. (2015). Firm size and export performance: Evidence from Uruguayan manufacturing SMEs. 21. International Panel Data Conference 29-30 June 2015. Budapest: Central European University.

Zou, S. and Stan, S. (1998) The determinants of export performance: A review of the empirical literature between 1987 and 1997. International Marketing Review, 15 (5), 333–56.

Ek 1: Firma Büyüklüğü ve İhracat Performansı İlişkisi Üzerine Literatür İncelemesi

Benzer Çalışmalar	Hedef	Yöntem	Firma Büyüklüğü Göstergesi	İhracat Performansı Göstergesi	Diğer Göstergeler	Sonuç
Abbas vd. (2015)	Pakistan İmalat Sanayi 205 Firma	Panel Veri Analizi Panel Birim Kök Regresyon	Toplam varlıklar	*İhracat/ Toplam satışlar	Brüt kar/satışlar Endüstriyel çıktı Reel Döviz Kuru	Pozitif İlişki
Archarungroj and Hoshino (1998)	Tayland'da Küçük, Orta ve Büyük Ölçekli Firmalar	Anova Kruskall-Wallis H Test Spearman Correlation	*Satış Hacmi *İstihdam Sayısı	*İhracat Yoğunluğu (İhracat/Toplam satışlar)		Negatif İlişki İlişki Yok (Karmaşık Sonuçlar)
Bhaired and Curran (2016)	İrlanda'da Bilgisayar hizmetleri ve imalat sanayi sektörleri Küçük ve	Kısmi Regresyon modeli	Firmanın Brüt satışları	*İhracat Yoğunluğu (İhracat Satışları)	Firma yaşı AR-GE Harcamaları Patent Geliri	Pozitif İlişki

	Orta Ölçekli firmalar					
Eickelpasch and Vogel (2009)	Almanya hizmet sektörü (2003-2005 dönemi)	Panel Veri Analizi Regresyon	İstihdam Sayısı	*İhracat Durumu (ihracatçı=1; değilse=0) *İhracat yoğunluğu (İhracat/Toplam satışlar)	İşgücü verimliliği Beşeri Sermaye	Pozitif zayıf İlişki
Esteve-Perez vd. (2011)	İspanya'nın İmalat sanayinde Eurozone ile ticareti (1998 yılı)	Regresyon analizi	İstihdam Sayısı	*İhracat eğilimi		Negatif İlişki
Gabbitas and Gretton (2003)	Avustralya Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler 11 Sektör 4.000 Firma (1994-95 ve 1997-98 Dönemi)	Lojit Analiz Panel veri Analizi Sabit Etki	*Satış Hacmi *İstihdam Sayısı *Toplam Varlıklar	*İhracat Ölçeği (İhracat Değeri) *İhracat Yoğunluğu		Anlamsız İlişki Negatif İlişki
Kalafsky (2004)	ABD İmalat Makinesi Sektörü	Anova Spearman Analizi	İstihdam Sayısı	İhracat Yoğunluğu		Anlamsız İlişki

Kumar and Siddharth (1994)	Hindistan Teknoloji Sanayi Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler 1987/88 ve 1989/90 Dönemi) 13 Endüstri 406 Firma	Panel Veri Analizi Tobit Model	Toplam Varlıklar	*İhracat Yoğunluğu *İhracat Değeri	AR-GE Faaliyeti Beceri Düzeyi Sermaye Yoğunluğu	Ters-U Eğimli İlişki
Lal (2004)	Hindistan İmalat Sanayi 51 Firma (2000-2001 Dönemi)	Tobit Analizi Regresyon	Satış Cirosu	*İhracat Yoğunluğu		Pozitif İlişki
Mittelsteadt and Ward (2003)	Güney Karolin imalat sanayi Mikro-Küçük-Orta ve Büyük Firmalar 4.516 Firma	Lojistik Regresyon Analizi 87 Endüstri	İstihdam Sayısı (İçsel Ölçek Ekonomi)	*İhracat Yoğunluğu	Kentleşme (Ülke nüfusu) Dışsal Ölçek Ekonomileri (Yoğunlaşma düzeyi)	Pozitif İlişki
Monteiro vd. (2013)	Portekiz İmalat Sanayi 20.000 firma (1992-2011)	Anket Karşılaştırmalı Analiz Regresyon	*Satışlar İstihdam Sayısı *Satışlar/Çalışan Sayısı	*İhracat Yoğunluğu *İhracat Büyümesi *İhracat Piyasa Payı	AR-GE Harcamaları	Negatif İlişki

	dönemi)					
Patibandla (1995)	Mühendislik sektörü 76 firma (1983/84 dönemi)	Anket Yatay-kesit analizi	Toplam satış cirosu	*İhracat/ Toplam satışlar	Reklam Harcaması Üretim Etkinliği	Negatif İlişki
Pla-Barber and Alegre (2007)	Fransa Biyoteknoloji endüstrisi 121 Firma	Panel Veri Analizi Yapısal Eşitlik Modeli Doğrulayıcı Faktör Analizi Regresyon	*İstihdam Sayısı *Toplam Satışlar	*İhracat Yoğunluğu	Yenilik düzeyi Firma deneyimi	Anlamsız İlişki
Sökmen (2006)	Türkiye'de KOBİ'lerin Firma özellikleri 423 Firma	Anket Korelasyon analizi Çoklu Regresyon Analizi	Çalışan Sayısı	*İhracattaki değişim oranı *Uluslararasılaşma Derecesi (İhracat Satışları/ Toplam Satışlar)		Anlamsız İlişki
Sterlacchini (2001)	İtalyan İmalat Sanayi Küçük, Orta ve Büyük Ölçekli İşletmeler 4005 Firma (1989-	Probit ve Tobit Analizi Regresyon	Toplam Satışlar	*İhracat Yoğunluğu		Ters-U Eğimli İlişki

	1991 Dönemi)					
Şentürk ve Erdem (2008)	Türkiye İmalat Sanayi Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler 395 Firma	Anket Lojit Model Tobit Model	Toplam İstihdam Sayısı	*İhracat Yoğunluğu	Firma Yaşı	Pozitif İlişki
Teresa and Caparas (2007)	Filipinler' de 3 imalat sektörü (2000- 2002 dönemi)	Genelleştiril miş Logit Linear Model Papke- Wooldridge Model	Firma istihdamı / Sektörün Toplam İstihdamı	*İhracat Satışları/ *Toplam Satışlar	Firma Yaşı Sermaye Yoğunluğu Vasıf Düzeyi	Negatif İlişki Ters-U eğimli ilişki
Torlak vd. (2007)	Türkiye'd eki ihracatçı İşletmeler 581 Firma (2002 yılı)	Anket Normallik Sınaması Ki-Kare Testi	İstihdam Sayısı	*İhracat/ Toplam satışlar		Pozitif İlişki
Wagner (2008)	Doğu ve Batı Almanya imalat sanayi 18.000 Firma (1999- 2002 Dönemi)	Anket Panel Veri Analizi Probit Panel Model Pooled ve Sabit Etki	*Ortalama istihdam Sayısı *Girişim ci Sayısı	*İhracat/ Toplam Satışlar	Beşeri Sermaye Yoğunluğu AR-GE Yoğunluğu	Pozitif İlişki
Wagner (2010)	Almanya imalat sanayi	Dengeli Panel Veri Analizi	İstihdam sayısı	*İhracat/ Toplam Satışlar	Beşeri Sermaye Yoğunluğu	Pozitif İlişki

	İhracatçı ve İhracatçı Olmayan Sektörler 18.000 Firma (2003-2006 Dönemi)	Regresyon			AR-GE Yoğunluğu Fiziksel Sermaye	
Zallicever (2015)	Uruguay imalat sanayi Küçük ve Orta Ölçekli firmalar (1997-2005 dönemi)	Panel Veri Analizi Regresyon	İstihdam sayısı	*İhracat Yoğunluğu *İhracat Eğilimi *İhracat Başarısı	Coğrafik eğilim Ürün eğilimi	Pozitif ilişki

ÖĞRENCİLERİN HALKLA İLİŞKİLER EĞİTİMİNE YÖNELİK TUTUMLARINA VE MESLEK İMAJINI OLUŞTURAN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME: HALKLA İLİŞKİLER BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK BİR SAHA ARAŞTIRMASI

Yrd. Doç. Dr. Gonca YILDIRIM

İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Cihan BECAN

İstanbul Aydın Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Öz

Halkla ilişkilere hem özel hem kamu sektöründe ihtiyaç duyulmasıyla halkla ilişkiler eğitimi önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Halkla ilişkiler endüstrisinin Türkiye’de son 20 – 25 yılda yaygınlık kazanması, temel eğitim programı ve içeriğinin ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Halkla ilişkiler bölüm sayısının geçmiş yıllara göre hem İstanbul hem de ülke çapında giderek artması, halkla ilişkiler eğitiminin de doğrudan üzerinde durulması gerektiğini göstermektedir. Bu çalışmayla ön lisans ve lisans düzeyinde halkla ilişkiler eğitimi alan öğrencilerin kendi üniversite kurumlarındaki halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumlarını tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında İstanbul ili örneğinde, basit tesadüfi örneklem yöntemiyle, halkla ilişkiler bölümü olan iki vakıf ve iki devlet üniversitesinde öğrenim gören 546 öğrenci üzerinde, yüz yüze anket tekniği uygulanmıştır. Elde edilen verilere göre, öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik edindikleri tutum faktörlerinin başında ‘pratik deneyim’ faktörünün geldiği ortaya çıkmıştır. Araştırmaya katılanların öğrenim gördükleri üniversite ve program türü ile halkla ilişkiler eğitimine yönelik edindikleri tutum arasında anlamlı bir ilişki olduğu doğrulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halkla ilişkiler, eğitim, tutum, imaj faktörleri

AN EVALUATION ON THE ATTITUDES OF STUDENTS FOR PR EDUCATION AND IDENTIFYING FACTORS RELATING TO PROFESSION IMAGE: A SURVEY ON STUDENTS STUDYING AT PR DEPARTMENTS

Abstract

The education of public relations has started to play an important role as PR has been needed by both private and public sector. With that PR industry has been becoming widespread all around Turkey over the last two decades, it is required to discuss about the programme and content of PR education. In reference to previous years, the ever - increasing number of PR departments all across both of Istanbul and Turkey shows that it needs to be focused on basic PR education. The main of the study is to identify the attitudes of students, studying at public relations at associate

and undergraduate level, about the education of PR in their own universities. While dealing the problematic of this research, the survey will be applied to 546 students studying at four universities having PR departments, on the scale of Istanbul, with the simple random sampling method through face-to-face questionnaire. With regard to the result of the study, it is proved that practical experience firstly comes as the basic factor among the attitude factors. Also, it is verified that there is positively relationship between attitudes of students towards PR education and types of university and programme they are studying.

Keywords: Public relations, education, attitude, image factors

GİRİŞ

Halkla ilişkiler ve halkla ilişkiler eğitimi teknolojik, sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi gelişmeler ışında her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır. Kurumlar amaç ve hedeflerine ulaşabilme noktasında stratejik iletişim faaliyetlerini eş zamanlı yürütmek durumunda olduklarını anladıklarından beri halkla ilişkiler birimlerinin önemiyle birlikte görev ve sorumlulukları artmıştır.

Halkla ilişkiler ve iletişim, değişen sistemlere ve yapılara paralel olarak birçok alandan daha hızlı adapte olmak zorundadır. Disiplinler arası bir yapıya sahip olan halkla ilişkiler, tüm bu disiplinlerin gerektirdiği dinamizmi bünyesinde barındırmak durumunda olduğu için alana eleman yetiştiren eğitim kurumlarının da aynı paralellikte gitmesi bir o kadar önemlidir. Gerek dünyada gerekse Türkiye’de halkla ilişkiler eğitimi veren lise, önlisans, lisans ve lisansüstü bölümlerin sayısında niceliksel olarak artış olsa da niteliksel ve içeriksel gelişimin aynı oranda artış gösteremeyişi alanın iyileştirilmesi gereken bir sorundur.

1202

Bir diğer çözülmesi gereken sorun ise halkla ilişkilerin meslek algısıdır. Kurumların, fikirlerin algısını yönetip, itibar inşasını yapıp, imajını şekillendiren halkla ilişkiler ne yazık ki aynı oranda kendi itibarını ve imajını doğru konumlandıramamanın olumsuzluklarını yaşamaktadır. Bunlardan yola çıkarak bu çalışmada da, üniversitelerin halkla ilişkiler ön lisans ve lisans bölümlerinde eğitim gören öğrencilerin gerek halkla ilişkiler eğitimi gerekse mesleğin imajı konusunda nasıl bir düşünce ve tutum sergilediği sorusuna yanıt aranmaktadır.

Dünyada Halkla İlişkiler Eğitimi ve Meslek İmajı

Halkla ilişkiler eğitimin iyileştirilmesi, bir standarda bağlanması, sektöre uygun nitelikli elemanlar yetiştirilmesi, mesleğin sorunları ve imajı konusunda çok sayıda araştırma ve öneri bulunmaktadır. Halkla ilişkiler eğitimi ve halkla ilişkilerin geleceği ile ilgili olarak dünyada çok sayıda araştırma yapılmaktadır. Örneğin; 2009 yılında Avrupa Halkla İlişkiler Eğitim ve Araştırma Derneği (European Public Relations Education and Research Association-EUPRERA) (Cotton vd., 2009) Avrupa’nın birçok ülkesinde bir araştırma gerçekleştirdi. Spacal’ın 2008’de Doğu Avrupa ülkelerinde gerçekleştirdiği araştırma da bir diğer kapsamlı çalışmadır. Leeds Üniversitesi’nin 2008’de Global Alliance for Public Relations and Communication Management’a sunduğu rapor da halkla ilişkiler eğitim müfredatının geliştirilmesi üzerinedir. “A First Look: Analysis of Global Public Relations Education—Curriculum and Instructors” başlıklı bir başka geniş kapsamlı çalışma, 2008’de Global Alliance

tarafından ve PRSA'nın desteğiyle gerçekleşmiştir. Maryland Üniversitesi'nden Elizabeth Toth ve Linda Aldoory'nin halkla ilişkiler eğitimi ve müfredatı konusunda çok fazla çalışmaları da önemli araştırmaların başında gelmektedir (Berger, 2016).

Toth'un (1999) araştırmasında ortaya çıkan halkla ilişkiler lisans eğitim modelinin ana başlıkları; halkla ilişkiler teori ve uygulamaları, analiz-araştırma-kritik düşünme, sözel-yazısal-görsel iletişim üretimi ve sunumu olurken; yüksek lisans düzeyinde stratejik iletişim, iletişim-halkla ilişkiler teorileri, stratejik yönetim, araştırma becerileri, etik, kültürlerarası/uluslararası konular şeklinde sıralanmaktadır.

Amerikan Halkla İlişkiler Eğitim Komisyonu'nun (Commission on Public Relations Education) 2006'da yayınladığı "The Professional Bond" adlı raporda lisans ve yüksek lisans eğitiminde dikkate alınması gereken gelişmeleri; şeffaflık ve hesap verebilirliğe duyarlılık, halkla ilişkilerin üst yönetimde değerinin artması, artan halkla ilişkiler araştırmaları, küreselleşme, zorlu etik kurallar, medyanın değişen yapısı, kurumsal güven beklentilerinin artması, teknolojik gelişmeler, kurum içi hedef kitlenin öneminin artması, bütünleşik iletişim politikaları şeklinde sıralanmaktadır. Bu komisyonun raporuna göre ideal bir halkla ilişkiler lisans eğitimi temel olarak beş ana konuyu içermelidir (Commission on Public Relations Education Report, 2006: 47):

1. Halkla ilişkilere giriş (teori, ilkeler, vs.)
2. Halkla ilişkiler araştırmaları, ölçümleme ve değerlendirme
3. Halkla ilişkiler yazarlığı ve içerik oluşturma
4. Öğrenciye halkla ilişkiler uygulamasında deneyim sağlayacak staj
5. Halkla ilişkiler konularına ek olarak hukuk, etik, planlama, işletme, yönetim, vaka çalışmaları, kampanya, vb. dersler.

Avrupa Halkla İlişkiler Eğitimi ve Araştırmaları Kuruluşu'nun (EUPRERA) desteğiyle gerçekleştirilen iletişim profesyonelinin katıldığı ilk "European Communication Monitor 2007" araştırmasında halkla ilişkiler için öne çıkan gelişmeler; dijital gelişmeler, güven, iletişimde şeffaflık, yeni stratejik yöntemler olarak sıralanırken, European Communication Monitor 2009'da; stratejik yönetim ve iletişim, dijital dönüşüm ve sosyal medya, sürdürülebilir kalkınma ve sosyal sorumluluk, güven inşası ve devamlılığı, şeffaflık ve aktif hedef kitle olarak sıralanmaktadır. European Communication Monitor 2011'deki sonuçlara bakıldığında ise; başta İngiltere ve Polonya olmak üzere Avrupa genelinde özellikle de medyada halkla ilişkilerin olumsuz bir imajı bulunmaktadır. Bu düşünce iletişim profesyonellerinin itibarını ve faaliyetlerine olan güveni zedelemektedir. Bu sebeple kurumsal iletişim, stratejik iletişim ve iletişim yönetimi gibi alternatif terimler halkla ilişkiler uzmanlığı kavramı yerine aranmaktadır. Ancak öte yandan kurumların dörtte üçünde iletişim üst yönetim tarafından ciddiye alınmakta ve iletişim uzmanlarının büyük bir kısmı doğrudan CEO'ya rapor vermektedir. Ayrıca yine önem sırasında dijital gelişmelerle ve sosyal medya ile başa çıkmak, güven yaratmak, şeffaflığa ve aktif hedef kitlelerle ilişkiye önem vermek, kurum içi iletişim ve değişim, hedef kitlelerle interaktif iletişime geçmek, koçluk becerileri, uluslararası iletişim ve kişisel koçluk ilk sıralarda yer almaktadır.

En son 43 ülkeden 2.710 iletişim profesyonelinin katıldığı European Communication Monitor 2016 raporuna göre önümüzdeki üç yıl içinde iletişim ve halkla ilişkilerde en önemli konular olarak şunlar belirlenmiştir: İş stratejileri ve iletişimin bağlarının güçlenmesi, bilgi akışının gücü ve hızıyla mücadele, dijital dönüşüm ve sosyal medya ile mücadele, sınırlı kaynaklarla

daha fazla hedef kitleye ulaşım, üst yönetiminin kararlarının iletişimin fonksiyonları ile desteklenmesi, güven inşası ve devamlılığı, iletişimde big data ve algoritmalarının kullanımı, daha fazla şeffaflık ve aktif hedef kitleyle iletişim, üst yönetime koçluk.

50 halkla ilişkiler profesyoneli ve eğitimcinin katıldığı Amerikan Halkla İlişkiler Eğitim Komisyonu'nda (Commission on Public Relations Education, 2015) halkla ilişkiler eğitimi tartışılmış ve halkla ilişkiler kariyerinde öğrencilerin nasıl hazırlanabileceğine dair çözüm önerileri sunulmuştur. Buna göre, çok hızla değişen sektöre ders müfredatlarının hızla adapte edilmesi gerektiği gibi farklı yazı biçimlerinin öğretilmesine daha fazla önem verilmelidir. Sektörden geri dönüşler dikkate alınarak genişletilmiş kurslar, çeşitli kaynak destekleri ve öğretim metotlarında değişikliğe giderek adaptasyon sağlanmalıdır. Öğrenciler geleneksel ve dijital medyanın işleyişini aynı anda bilmek zorundadırlar.

Komisyon üyeleri halkla ilişkiler mesleğine giriş yapacakların kişisel olarak taşıması gereken özellikleri ise şöyle sıralamaktadırlar: Dürüst, etik kurallara uyan, becerikli, yetenekli, meraklı, yaşam boyu öğrenmeye istekli, bilinçli, kendinin farkında, uyumlu, işbirliğine yatkın, iyi bir dinleyici, bireysel ve kültürel farklılıklara karşı duyarlı ve hassas. Mesleği icra ederken ayrıca önemli olan diğer özellikler ise şöyle ifade edilmektedir: Problem çözücü, araştırma yapabilen, veri analizi yapabilen, stratejik planlamaya hakim, farklı gruplar arasında ilişki kurabilen, proje yönetebilen, içerik kurgulayıp hikaye yazabilen, geleneksel-dijital medyaya yazı yazabilen, yazılı-sözlü dilini iyi kullanabilen bir halkla ilişkiler uygulayıcısı olmak. Halkla ilişkiler mesleğine giriş yapacak yeni mezun öğrencilerin de şu bilgilere sahip olmasının önemli olduğu belirtilmektedir: Halkla ilişkilerin rolü ve değerinin müşterilere ve yöneticilere anlatabilmek, ölçümleme ve veri analizine hakim olmak, iletişim ve halkla ilişkiler teorilerini bilmek, kültürlerarası ve küresel iletişim kurabilmek, zihinleri, kalpleri ve davranışları nasıl etkileyebileceğini bilmek, birden fazla yabancı dil bilmek, işletme süreçlerine hakim, en yeni teknolojileri takip etmek ve hakim olmak. Profesyonel iş yaşamında da sürekli eğitim ve kendini geliştirme gerektiren bir meslek olan halkla ilişkiler için komisyon tarafından önerilen konular ise şöyledir: Satış ve sunum, yönetim/işletme, finans, veri analizi, vaka analizleri, küresel ve kültürlerarası çalışmalar, vb. (Commission on Public Relations Education, 2015: 6-8).

Ayrıca Uluslararası Halkla İlişkiler Birliği (International Public Relations Association) IPRA'nın Altın Kitap Serisi'nin Halkla İlişkiler Eğitimi adlı Yedinci Kitabı'nda halkla ilişkiler eğitimi için eş merkezli üç daire dizisi önerilmektedir. Merkezdeki en küçük birinci dairede halkla ilişkiler uygulamalarıyla yakından bağlantılı konular (halkla ilişkiler kuram ve uygulaması), merkez dairenin çevresindeki daha büyük ikinci dairede iletişim alanına giren konular (iletişim kuramları, kitle iletişim araçları için yazım, düzelti ve yayına hazırlama, iletişim grafiği, araştırma, reklamcılık, basın hukuku, medya çözümlemesi) yer almaktadır. Üçüncü ve en geniş dairede ise başarılı bir profesyonelin hazırlanması için gerekli genel bilgiyi artıran dersler (işletme yönetimi, istatistik, yabancı dil, sosyal hizmetler, sosyal bilimler, personel yönetimi, siyasal bilimler, ekonomi, vb.) bulunmaktadır.

Halkla ilişkiler mesleğinin ve eğitiminin gelişimi, sorunlarının çözümü, gelişmelere adaptasyonu gibi konularda ayrıca Uluslararası İş İletişimcileri Derneği (IABC-International Association of Business Communicators), Uluslararası İletişim Birliği (ICA-International Communication Association), Gazetecilik ve Kitle İletişimi Eğitimi Birliği (AEJMC-Association for Education in Journalism and Mass Communication), Uluslararası Halkla

İlişkiler Derneği (International Public Relations Association-IPRA) gibi birçok kurum ve birlik de çalışmalar ve araştırmalar yürütmektedirler.

L'Etang ve Pieczka'ya göre (2002: 38-39) halkla ilişkiler; psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji ve örgütsel davranıştan, medya ve kültürel çalışmalara uzanan bir dizi konuda fikir sahibi, yetenekli mezunlar yetiştiren, teşvik edici ve yaygın müfredat geliştirilmesi için fırsatlar sunmaktadır. Bu sebeple halkla ilişkiler uygulamacıları genellemeci olmalıdırlar. Ayrıca halkla ilişkiler derslerinden analitik düşünme yeteneğine sahip, kabiliyetli uzmanlar yetiştirmesi beklenir. Yazarlar ayrıca halkla ilişkiler eğitiminin bütünleşik ve disiplinler arası olması gerektiğini, öğrencilerin farklı bakış açılarını görmelerine yardımcı olurken, geleneksel disiplinler arasında rahatça hareket edebilen akademisyenlerce eğitilmelerini önermektedirler. Phyllis ve Len-Rios (2006) da son yapılan araştırmalarda stratejik iletişim prensiplerini ve uygulamalarını anlayabilmek için özellikle halkla ilişkiler ve reklamın geniş anlamda entegre olarak öğrencilere sunulması gerektiği konusunda sektör profesyonellerinin ve akademisyenlerinin hemfikir olduklarını aktarmaktadırlar.

Türkiye dışında yapılan çalışmalarda da görüldüğü üzere genellikle akademisyenlerin ya da sektör profesyonellerinin halkla ilişkiler eğitimi, halkla ilişkilerin geleceği ve meslekleşmesi gibi konular üzerindeki görüşleri araştırılmıştır. Diğer birkaç örnek olarak, Smith ve Navarro (2014) akademisyenlerin katıldığı bir çalışmada farklı disiplinlerle entegre bir halkla ilişkiler eğitiminin gerekliliğini tekrarlamaktadırlar. Chappelow (2015) çalışmasında eğitim alanındaki halkla ilişkiler ve iletişim uygulamaları standartlarını ortaya koymaktadır. Stacks vd. (1999) araştırmalarında halkla ilişkiler mesleğinin algısına yönelik düşünceler konusunda halkla ilişkiler uygulayıcıları ve eğitimcileri ile çalışmaktadırlar. Gonçalves vd. (2013) Portekiz'deki halkla ilişkiler lisans ve yüksek lisans programlarının içeriklerinin Commission on Public Relations Education Report'un kriterleri doğrultusunda yetersiz olduğunu ortaya koymaktadırlar. Kruckeberg (1998) de sosyal, teknolojik ve sektörel değişimlerin halkla ilişkiler eğitimini şekillendireceğini ve değiştireceğini öngörmektedir.

Yukarıdaki araştırmalar ve sonuçlar göstermektedir ki halkla ilişkiler ilk küçük kabuğundan çıkmış çok farklı alanlarla beslenerek, düşünüldüğünden daha geniş çaplı çalışmalara dahil olmuş durumdadır. Ancak ne yazık ki yukarıda sayılan eğitim konularını almak, belirtilen meziyetlere sahip olmak hiç kolay olmasa da halkla ilişkiler eğitimi ve mesleği hala herkes tarafından yapılabilecek basit bir eğitim ve iş olarak algılanmaya devam etmektedir. Öte yandan, bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturan halkla ilişkiler eğitiminin çıktıları, öğrencilerin halkla ilişkiler hakkındaki görüşleri üzerine de araştırmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Genel anlamda halkla ilişkiler, eğitimcilerin, uzmanların bunca uğraşısına rağmen mesleki anlamdaki kötü ününden tam anlamıyla sıyrılmamış durumdadır ki hakkında yazılan, söylenen birçok söz de buna işaret etmektedir. Başka kişi veya kurumlar için iyi imaj oluşturma, itibar kazandırma konusunda çalışan ve başarılar elde eden mesleğin kendi adına bunu yapamaması ironik bir durumdur. Dietrich'in (2012) belirttiği üzere, ABD'de sektörün içinde olmayanlar genel olarak halkla ilişkileri, hala partiler düzenleyen, gazetecilere baskı yapan, yalan söyleyen kesim olarak tanımlamaktadır. Bowen (2009) halkla ilişkilerin kendi değerini göstermekte başarısız olduğunu, iletişim aracılığıyla sorunların çözümü konusunda topluma yaptığı değerli katkıları anlatmakta yetersiz kaldığını, özellikle de gazeteciler, hükümet yetkilileri, sivil toplum kuruluşları, yönetim kadroları, CEO'lar, televizyon programları ve medyanın halkla ilişkilerin

fonksiyonları ve değeri konusunda bilinçlendirilmesi gerektiğini aktarmaktadır. Miller (1999), 1930-1995 yılları arasında roman ve filmlerde halkla ilişkilerin temsili konusunda yapmış olduğu bir araştırmada ise halkla ilişkilerci olan karakterlerin genelde üzücü bir şekilde aptal, dalkavuk, para odaklı, yalnız, yetersiz olarak tanımlandığını ortaya koymaktadır.

Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimi ve mesleğine ilişkin düşüncelerini ele alan araştırmalardan bazıları da şöyledir: Bowen (2003) Amerikan öğrencilerinin tanıtım, bütünlük pazarlama iletişimi ve propaganda arasında alanı yanlış bir şekilde anladıklarını; yönetim, araştırma ve stratejik fonksiyonlarını kavrayamadıklarını ortaya koymaktadır. Hatta bazı öğrencilerin bu bölümü gazetecilikle karıştırdığını ya da işin partiler, şovlar gibi parlak kısımlarını gördüklerini belirtmektedir. Bowen, profesyonelleri ve akademisyenleri halkla ilişkilerin ne olduğu konusunda öğrencileri daha iyi bilgilendirmesi konusunda uyarılmaktadır.

Fullerton ve McKinnon'ın (2015) PRSA'nın öğrenci üyeleri arasında yaptıkları araştırmada öğrenciler, okullarının kendilerinin iyi bir halkla ilişkiler kariyerine hazırladığını belirtirken, mezuniyet sonrası iş bulma konusunda ortak endişe taşımaktadırlar. Öğrenciler ayrıca yaptıkları işin etik olduğunu düşündükleri halde, Amerika'daki genel algının bu yönde olmadığı şeklindedir. Ayrıca, eğitimcilerin ve PR sektörünün medyanın olumsuz tavırlarına da izin verdiğini söylemektedir. Gleeson'ın (2013) Avustralya'daki öğrencilerin halkla ilişkiler algısı araştırmasında ise kitle iletişimin öğrencilerin alanın algısı konusunda çok etkin olduğunu, öğrencilerin halkla ilişkiler algısı ile mesleğin beklentileri arasında kafalarının karışık olduğunu belirtmektedir. Öğrencilerin çoğunun moda, müzik, spor alanındaki halkla ilişkilerin parlayan yönü nedeniyle bu bölümü seçtiği ortaya konmaktadır. Erzikova ve Berger'in (2011) Rus ve Amerikan öğrencilerine karşılaştırmalı olarak yaptığı araştırmalarında, her iki öğrenci grubu da mesleği, prestijli ve çekici bulmaktadır. Her iki grup da halkla ilişkiler profesyonellerinin etkili liderler yarattıklarına inanmaktadır. Ancak Amerikan öğrenciler, ettiği meslekte çok önemli görürken, Rus öğrenciler yaratıcılık ve ikna kabiliyetini daha önemli bulmaktadırlar (Fullerton ve McKinnon, 2015:3).

Eğitimin kapsamı konusunda yapılan araştırmalardan Gower ve Teber (2006), dokuz Amerikan üniversitesinde yaptığı araştırmada öğrenciler yazma, bilgisayar, etik, sosyal sorumluluk, halkla ilişkiler uygulamaları konularında kendilerine güvenirken, iş ve finans konularında eksik bulmaktadırlar. Öte yandan Price (2007) öğrencilerin öğrenmekten müşteri olmaya dönüştüğünü; Erzikova (2010) öğrencilerin halkla ilişkiler eğitiminde hem tüketici hem yatırımcı olduğunu; Gleeson (2013) ve White (2007) bugünün öğrencilerinin, pasif enformasyon alıcısına karşın daha bilgili tüketici olduğunu; Gallicano ve Stansberry (2011) halkla ilişkiler mesleğinin gelişimi için öğrencilerin gelişiminin hayati önem taşıdığını ifade etmektedirler (Fullerton ve McKinnon, 2015:4).

Halkla ilişkiler mesleğinin kapsamının anlaşılması, imajı ve itibarı konusunda Türkiye'de olduğu gibi Amerika ve Avrupa genelinde de benzer sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunun ne yazık ki bu bölümde eğitim gören öğrenciler arasında da devam ettiğini görmekteyiz. Halkla ilişkiler eğitiminin sürekli bir değişim içinde olması gerektiği hemen bütün çalışmalarda dile getirilirken, itibarın iyileştirilmesi noktasında çabalar yetersiz kalmaktadır.

Türkiye'de Halkla İlişkiler Eğitimi ve Meslek İmajı

Halkla ilişkilerin akademik ve uygulamadaki gelişiminin dünyada 1920’li yıllarda başladığı genel anlamda kabul edilmektedir. Halkla ilişkilerin Türkiye’deki akademik gelişimi ise 1960’lara dayanmaktadır. İlk halkla ilişkiler lisans eğitimi 1965’te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesine bağlı Basın Yayın Yüksek Okulu’nda başlamıştır. Sonraki süreçlerde de halkla ilişkiler İstanbul, İzmir, Ankara’daki Gazetecilik ve Basın Yayın Yüksekokullarının eğitim programlarına dahil olmuştur. 11 Temmuz 1992 tarih ve Resmi Gazete’de yayınlanan 21281 sayılı yasa ile İletişim Fakültelerine dönüştürülen yükseköğretim kurumlarında halkla ilişkiler ayrı bölüm haline gelmiştir (Peltekoğlu, 2009:129; Özdemir ve Ymanoğlu, 2009: 16). Yüksek Öğretim Kurumu 2017 istatistiklerine göre, 62 İletişim Fakültesi bulunmaktadır. Halkla İlişkiler bölümü çoğunlukla iletişim fakülteleri altında eğitim verirken, çok az sayıda üniversitede İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi altında yer almaktadır. Halkla ilişkiler eğitimi çeşitli üniversitelerde genelde; Halkla İlişkiler, Halkla İlişkiler ve Tanıtım, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık, Halkla İlişkiler Tanıtım ve Reklamcılık bölümleri olarak düzenlenmiştir.

Yıllar içinde iletişim fakültelerinin sayısının artması gerek donanımlı öğretim elemanı bulma konusunda, gerekse diploma sonrası mezunlara istihdam yaratılması noktasında büyük sıkıntılar doğurmaktadır. Kuruluş maliyetlerinin çok yüksek olmaması, vakıf üniversiteleri için halkla ilişkiler ve ilgili bölümlerin açılımlını kolaylaştırmaktadır. ÖSYM sınavı sonrası tercihte Türkçe-Sosyal puan türüyle çok fazla seçeneğin olmaması dolayısıyla bu bölümlerin hızlı dolmasını sağladığı için vakıf ve özel üniversiteler için öğrenci getirisi konusunda da artılar sağlamaktadır. Bu durum öte yandan sayıca çok ancak niteliksel olarak zayıf halkla ilişkiler mezunlar yığını oluşturmaktadır.

Solmaz vd’nin (2012) araştırmasına göre, 2011 yılında 52 iletişim fakültesi bulunmakta ve bunların 29’u iletişim fakültesi bünyesinde, 2’si ise işletme fakültesinde halkla ilişkiler eğitimi verilmektedir. 1992 yılında sayısı sadece 7 olan iletişim fakültelerinin 2011 yılında 52’ye, 2017’de 62’ye, halkla ilişkiler bölümünün ise 48’e yükselmiş olması bu büyümenin plansız ve kontrolsüz olduğunu göstermektedir. Yetersiz kadrolarla açılan bu fakülte ve bölümler, gerekli donanımına sahip halkla ilişkiler uzmanı yetiştirmekten ziyade sadece mezun fazlası verecekler gibi görünmektedirler.

Halkla ilişkiler eğitimi konusunda gelişmeler sürerken, yıllar içinde yayınların sayısında ciddi bir artış izlenmiştir. Dünyada ilk halkla ilişkiler kitabı, 1923 yılında Edward Bernays tarafından kaleme alınırken; Türkiye’de Nermin Abadan Unat’ın (1964) “Modern Toplumlarda Halkla Münasebetler”, Mümtaz Soysal’ın (1965) “Halkın Yönetime Etkisi: Yönetimde Halkla İlişkiler” ve Suat Çadircı’nın (1966) “Halkla İlişkiler” adlı kitapları, halkla ilişkiler literatürünün ilk akademik çalışmaları olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdemir ve Ymanoğlu, 2009: 15). Alaeddin Asna’nın “Halkla İlişkiler” (1969), Selahattin Çoruh’un “Propaganda Reklam Halkla İlişkiler” (1969), Oğuz Onaran’ın James B. Orrick’den Türkçe’ye çevirdiği “Halkla İlişkiler Ders Notları” (1977) adlı kitaplar da Türkçe halkla ilişkilerin ilk akademik yayınları olarak anılmaktadır (Peltekoğlu, 2009:130). Bugün, artan kitap sayısı ile birlikte fonksiyon ve içerik zenginleşmesi yaşayan halkla ilişkiler, disiplinler arası bir boyutla yeni teori ve uygulama alanı bulmaktadır.

Buna paralel olarak üniversitelerin müfredatlarında da değişim gözlemlenmektedir. Ancak teknolojik, sosyal ve kültürel iklimin gidişat hızını müfredatın ne oranda yakaladığı, öğretim elemanlarının ve ders içeriklerinin bu değişime aynı hızda uyup uymadığı, sektör ve akademik alanda hala tartışılmaya devam edilmektedir. Farklı disiplinlerden beslenen halkla ilişkilere tek

bir açıdan bakmak, büyük bir ağacın tek, cılız bir kökle hayatını devam etmesini beklemek kadar yanlış olur. Siyasal iletişim, marka yönetimi, lider iletişimi, sponsorluk, gündem yönetimi, dijital medya yönetimi, içerik pazarlaması gibi konularla sınırlarının genişlemesi halkla ilişkiler eğitiminin de kapsamlı olması zorunluluğunu getirmektedir.

Halkla ilişkiler ve eğitimi noktasında Kazancı (2009:5), mesleğin yavaş yavaş tanımlama aşamasından çıktığını ancak hala kendini konumlandırma çabalarının sürdüğünü, bundan öte artık halkla ilişkileri diğer disiplinler ile ilişkilendirerek, yeniden yorumlanması ve uygulama ve teorilerinin alt başlıklarının doldurulması gerektiğinin altını çizmektedir.

Benzer şekilde Peltekoğlu da (2009: 145-146) stratejik düşünebilecek, toplumsal normları içselleştirmiş, sorunlara soğukkanlı, akılcı çözümler getirebilecek, günceli takip eden, iletişim yöntemlerini bilen, medya ilişkilerini planlayıp yürütebilecek, yönetim organizasyon yeteneğine sahip, hedef kitleyi doğru analiz edebilecek ve beklentilerini karşılayabilecek, tüm uygulama alanlarında bilgi birikimine sahip, sektörün beklentilerini karşılayabilecek halkla ilişkiler uzmanlarının yetişebilmesi için temel disiplinler çerçevesinde bir eğitim-öğretimin vazgeçilmez olduğunu dile getirmektedir.

Halkla ilişkilere dair Kazancı'nın (2009:6) bir diğer saptaması ise mesleğin saygınlığı üzerinedir. Kazancı, Türkiye'deki iletişim fakültesindeki dersler kapsamında halkla ilişkileri son derece önemli ve saygın bir konuma çıkarma gayretine karşın uygulamada buna çok ters örneklerle sıklıkla karşılaştığını, günlük, ezbere yapılan bir pratik olmaktan öte halkla ilişkilerin, sosyal bilimler alanında yer edinmiş farklı disiplinlerden beslenen dinamik ve popüler bir alan olduğunu vurgulamaktadır.

Toplumda bir kesimin olumsuz düşüncesine rağmen iletişim fakültelerinin, dolayısıyla halkla ilişkiler bölümlerinin kontenjanlarının dolu olması bir diğer paradokstur. Halkla ilişkileri sığ anlamlara sığdıran bir kesimin olmasıyla birlikte, ulusal-uluslararası kurum ve kuruluşların hedef gruplarıyla ilişkilerini düzenleyen, imaj ve itibar tasarımlarını yapan, yönetim sürecinin temel ayaklarından birini oluşturan önemli bir halkla ilişkiler bulunmaktadır.

Halkla İlişkiler Eğitimi İle İlgili Çalışmalar

Halkla ilişkiler eğitiminin nasıl olması gerektiği konusunda dünyada ve Türkiye'de çok sayıda araştırma yapılmaktadır. 2009 yılında halkla ilişkiler sektörünün gelişimine yön vermek üzere ilgili paydaşların algılarını ve beklentilerini anlamak ve halkla ilişkiler mesleğini geliştirme alanlarını tespit etmek amacıyla TÜHİD ve İDA'nın birlikte yapmış oldukları "İletişim Hizmetleri Algılama Araştırması", uluslararası alanda yapılan çalışmalara benzer sonuçlar ve öneriler içermektedir. Fakültelerde öğretim elemanı eksikliği, iş dünyası ile yetersiz işbirliği, uygulamalı derslerin azlığı genel sorunlar olarak sıralanırken; üniversite-iş dünyası arasında işbirliklerinin artırılması, uygulamalı derslerin ağırlığının artırılması, uzmanlaşmaya yönelik derslere daha fazla önem verilmesi, iletişim dışı konularda müfredatın genişletilmesi, yabancı dil eğitimine önem verilmesi, vaka çalışmaları ile desteklenmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Ayrıca iletişim fakültelerinde küresel/yerel gündemin takip edilmesi, genel kültürün yükseltilmesi, bireysel gelişimin desteklenmesi gerektiği gibi öneriler getirilmektedir (İletişim Hizmetleri Algılama Araştırması, 2009).

Yazıcı ve Ekinci'nin (2016) yaptığı “Halkla İlişkiler Uzmanlarının Halkla İlişkiler Eğitimine Bakış Açısı” adlı çalışmalarında, halkla ilişkiler şirketleri ve ajanslarında çalışan profesyonellere uyguladıkları anketle halkla ilişkiler eğitiminde önemli olan konuları ve nitelikleri tespit etmektedirler. Solmaz vd. (2009) “Türkiye’de Halkla İlişkiler Lisans Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme” adlı çalışmalarında Türkiye’deki iletişim fakültelerinin ve halkla ilişkiler bölümlerinin eğitim kadrolarını ve müfredatlarını incelemektedirler.

Bakan (2002) “Halkla İlişkilerde Teori-Pratik Dengesi Bakımından Türkiye İçin Model Önerisi” çalışmasında lisans programlarında öğrencilerin hangi bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi gerektiği üzerine durmaktadır. Ural (2012) “Etkili Bir Halkla İlişkiler Lisans Eğitimi İçin Halkla İlişkiler Alanında Ortaya Çıkan Değişimlerin Eğitime Aktarılması” konulu araştırmada var olan eğitim müfredatı üzerinde durulmakta ve etkili bir halkla ilişkiler lisans eğitimi için öneriler sunulmaktadır.

Canpolat’ın (2013) çalışmasında da halkla ilişkiler eğitimi veren bölümlerin hangi üniversitelerde, hangi bölümler altında yer aldığı, hangi isim altında faaliyet gösterdikleri, yarıyıllardaki ders yoğunlukları, derslerin niteliği, hangi derslerin yoğunlukla işlendiği konusu incelenmektedir. Türkiye’deki iletişim fakültelerinde verilen halkla ilişkiler eğitimini stratejik iletişim yönetimi açısından ele alan Güllüoğlu (2015), stratejik iletişim yöntemi ve teknisyen halkla ilişkiler derslerini karşılaştırarak bu bölümlerdeki ders müfredatlarını incelemektedir. Vural ve Yurdakul’un (2004) “Halkla İlişkiler Eğitiminde Müfredat ve Uygulamalar: Türk ve Amerikan Üniversitelerine Yönelik Kıyaslamalı Bir Çalışma” adlı araştırmalarında iki farklı ülke üniversitelerindeki halkla ilişkiler eğitimi ve müfredatını incelemektedirler. Okay ve Okay da (2008) çalışmalarında Türkiye’deki halkla ilişkiler eğitimi ve Türk üniversitelerinde halkla ilişkiler konularında yazılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinin (1984-2007) düzeylerini incelemektedirler.

Yukarıdaki çalışmalar Türkiye’de halkla ilişkiler eğitiminin, IPRA’nın Altın Kitaplar Serisi’nde ve diğer araştırmalarda önerilen halkla ilişkiler eğitimiyle kısmen paralellik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ancak uygulama, sektör-akademi işbirliği, yeni gelişmelerin takibi, ders içeriklerinin yeterliliği konularında hala sorunlar ve eksiklikler olduğu konusu bu çalışmaların ortak bulgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan yapılan çalışmalar incelendiğinde hepsinin de, üniversitelerin müfredatları üzerine ya da sektördeki uzman veya akademisyenlerin eğitimi üzerine görüşleri doğrultusunda hazırlandığı görülmektedir. Bugüne kadar halkla ilişkiler eğitiminin ve mesleğinin değerlendirilmesi noktasında öğrenciler üzerinde Türkiye’de bir çalışma yapıldığına rastlanılmamıştır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Günümüzde kamu ve özel sektördeki gelişmeler ve ürün/hizmet çeşitliliğinin artması ile birlikte, kurumların rekabet avantajı elde etmek istemesi halkla ilişkiler ve iletişim alanında nitelikli eğitim almış çalışana duyulan ihtiyacı doğrudan artırmaktadır. Bu içinde yaşadığımız rekabet evreninde varlığı devam ettirmek için, işletmelerin olumlu bir imaja sahip olma, itibarını artırma gibi gereksinimlerini karşılaması amacıyla son zamanlarda halkla ilişkileri mesleki açıdan kritik bir konuma taşımaya bu konuda araştırma yapmaya itmiştir. Çalışmanın amacı, üniversite kurumları bünyesinde halkla ilişkiler bölümünde/programında okuyan

öğrencilerin aldıkları eğitime ilişkin tutumlarını tespit etmek ve halkla ilişkiler mesleğine yönelik imaj faktörlerini incelemektir.

Çalışmada bu temel amacı gerçekleştirebilmek için şu sorulara yanıt aranmaktadır:

- Öğrencilerin aldıkları halkla ilişkiler eğitimine yönelik bakış açısı nasıldır?
- Öğrencilere göre halkla ilişkiler eğitimine yönelik hangi tutum faktörleri ve halkla ilişkiler mesleğine ilişkin hangi imaj faktörleri ön plana çıkmaktadır?
- Derslerde hangi iletişim araçları ve anlatım tekniklerinden daha fazla yararlanılmaktadır?
- Vakıf üniversitesi ile devlet üniversitesinde eğitim alan öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumları arasında bir fark var mıdır?
- Önlisans ile lisans programında eğitim alan öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumları arasında bir fark var mıdır?

Türkiye’de var olan durumu tespit etmek amaçlı çalışmaların dışında, öğrencilerden halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumlarını ve meslek algılarını ölçen, sahaya dayalı çalışmanın neredeyse olmaması araştırmanın önemini oluşturmaktadır. Bu araştırma temel itibarıyla, üniversitelerin iletişim fakültelerinde verilen halkla ilişkiler eğitimine ilişkin, öğrenciler tarafından nasıl bir tutum sergilendiğini mercek altına alması bakımından önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, ülkemizde halkla ilişkiler eğitiminin hangi konumda olduğuna ilişkin fikir edinmek ve halkla ilişkiler eğitimi daha verimli ve nitelikli kılabilmek üzere tutumların ne yönde ortaya çıktığı, hangi anlatım tekniklerinin ve araçların kullanıldığı hakkında ışık tutması konusunda eğitimciler ve akademisyenler açısından önemini artırmaktadır.

1210

Araştırmanın Modeli

Çalışmada öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumlarını etkileyen değişkenler ve halkla ilişkiler meslek imajını etkileyen faktörler tespit edilmeye, tanımlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla araştırmanın modeli ‘keşfedici’ ve ‘tanımlayıcı’ araştırma modelidir. Araştırmada gelişimsel bir yöntem takip edilmiş ve üniversiteler devlet ve vakıf bazında, programlar ise önlisans ve lisans olmak üzere dört temel gruptan kesit alınarak uygulanmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Türkiye çapında İletişim Fakültesi bünyesinde bölüm/program bazında halkla ilişkiler eğitimi veren tüm üniversitelerdeki öğrenciler oluşturmaktadır. İki vakıf ve iki devlet üniversitesi olmak üzere dört üniversitedeki öğrenciler örneklem birimi olarak ele alınmıştır. Araştırmaya ait soru formunun 13 Şubat – 20 Mart 2017 tarihleri arasında, yüz yüze görüşme tekniğinden yararlanılarak, basit tesadüfi örneklem yönteminin kullanılması sonucunda toplam 546 öğrenciye ulaşılmıştır. Doldurulan anketlerden 30 tanesi geçersiz olduğundan değerlendirme dışı bırakılmış, 516 anket formu değerlendirmeye alınmıştır.

Veri Toplama ve Değerlendirme Yöntemi

Halkla ilişkiler eğitimi ve çıktılarını kapsayan ve öğrenciler üzerinden yapılan sayılı araştırmalardan olan Werder ve Strand (2011), Toncar vd. (2006) Stacks vd'nin (1999) ölçeklerinden yola çıkarak bir anket çalışması hazırlanmıştır. Araştırma modelinin keşfedici ve tarama modeli olması itibariyle, gerekli verileri istatistiksel analize uygun olarak toplayabilmek için en uygun yöntem olan bu anket formu, veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Kullanılan anket beş bölümden oluşmaktadır. Anket formunun ilk bölümünde, öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumları ölçen 26 adet sorudan oluşan genel ifadeler yer almaktadır. Tutum ölçümü için likert ölçek kullanılıp, kesinlikle katılmıyorum (1) – kesinlikle katılıyorum (5) olarak kodlanmıştır.

İkinci bölümdeki sorular yine tamamen likert 5'li ölçek tipi olup, halkla ilişkiler eğitimi alan öğrencilerin halkla ilişkiler mesleğini nasıl algıladığı ölçümlenmektedir. Meslek imajı ile ilgili maddeler Likert ölçeği ile derecelendirilmiştir. Anketin üçüncü bölümünde derslerde hangi araçların daha yoğunlukla kullanıldığı incelenirken, dördüncü bölümde hangi anlatım tekniklerinden ve sınıf içi aktivitelerinden yararlandığı irdelenmektedir. Son bölüm ise demografik faktörler ile birlikte öğrencilerin halkla ilişkiler bölümünü hangi nedenle tercih ettiğini, kaçınıcı sırada tercih ettiğini, hangi üniversite türünde okuduğunu, öğrenim gördüğü programı öğrenmeye yönelik hazırlanmıştır.

Araştırmanın Veri Analizi

Ankette elde edilen veriler, SPSS ortamında 17.0 paket programı kullanılarak işlenmiştir. Veriler, istatistiki analizlere tabi tutulmuştur. Frekans testi yardımıyla, ankete katılanların demografik özelliklere, eğitim aldığı halkla ilişkiler bölümünü neden, kaçınıcı sırada ve üniversite sınavına kaçınıcı girişte tercih ettiğine, hangi programda ve üniversite türünde öğrenim gördüğüne, bölüm değiştirme isteği olup olmadığına, ders sırasında hangi araçlardan ve anlatım tekniklerinden ne kadar yararlandığına ilişkin yanıtlar tablolar halinde sunulmuştur. Öğrencilerin aldıkları halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutum ifadelerini ve halkla ilişkilerin mesleki algısını tespit etmek için faktör analizi, halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumlarının öğrencilerin demografik özelliklerine, okuduğu üniversite ve program türüne göre farklılığını belirlemek için t-Testi ve korelasyon analizinden yararlanılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmada elde edilen bulguların şu kısıtlamalar altında toplandığı ve bunlar dikkate alınarak yorumlanması gerektiği baştan kabul edilmiştir.

1. Araştırma 13 Şubat – 20 Mart 2017 tarih aralığı ile sınırlıdır.
2. Araştırmada verilerin elde edilmesi için hazırlanan anket formu öğrencilerle yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, bütçe ve zaman sınırlılığı nedeniyle dört üniversite ve 516 öğrenci ile sınırlıdır.

3. Bu araştırmanın genel çalışma alanı, öğrencilerin şu ana kadar almış oldukları halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumlarla sınırlıdır.

Araştırmada Kullanılan Ölçeklere Güvenilirlik ve Geçerlik Analizi

Araştırmanın pilot analizinin güvenilirliğinin analizi için tek uygulamaya dayalı yöntemlerden Cronbach's Alpha (α) katsayısı dikkate alınmıştır. Anket ölçeklerinde (tutum, yetenek, vb.) bir ölçeğin araştırmaya doğru ve güvenilir bir şekilde uygulanabilmesi için hesaplanan güvenilirlik katsayısının 0,70 ve daha yüksek olması ölçeğin güvenilirliği için yeterli görülmektedir (Gürüş ve Astar, 2015: 283).

Ölçek formuna nihai verilmeden önce bir ön test (pilot çalışma) yapılmıştır. Ön test, ölçek sorularının kâğıda basılarak katılımcılara ulaştırılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu çalışma sırasında rahat anlaşılamayan ve cevaplanmak istenmeyen soruların olmadığı gözlemlenmiştir. Ön testten elde edilen verilerin güvenilirliği, 0,858 (Cronbach's Alpha) olarak bulunmuştur. Cronbach Alpha Katsayısı iç tutarlılığı değerlendirmek için kullanılmıştır. Ön testin güvenilirliğinin yüksek olması ve değişikliğe ihtiyaç duyulmaması gibi nedenlerle, katılımcıların hepsinin cevapları analize dahil edilmiştir. Sınıflararası tutarlılığı değerlendirmek için Split half method Spearman Brown correlation katsayısı da kullanılmıştır. (Spearman Brown coefficient $r=0,207$)

Araştırmada Kullanılan İstatiksel Yöntemler

Sürekli değişkenleri tanımlamak için deskriptif istatistikler kullanılırken (ortalama, standart sapma, minimum, medyan, maksimum), kategorik değişkenleri tanımlamak için frekanslar (n) ve yüzdeler (%) kullanılmıştır. Bağımsız ve normal dağılan iki sürekli değişkenin karşılaştırması Student t testi ile bağımsız ve normal dağılıma uygunluk göstermeyen iki değişkenin karşılaştırması Mann Whitney u testi ile yapılmıştır. Normal dağılan iki sürekli değişkenin korelasyonu için Pearson korelasyon analizi, normal dağılıma uygunluk göstermeyen iki sürekli değişkenin korelasyonu için Spearman's rho korelasyon analizi yapılmıştır.

Anketin geçerliliğinin incelenmesi için açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizinin ön testleri olarak, Bartlett'in küresellik testi ve Kaiser Meyer Olkin'in örnekleme yeterliliğinin ölçümü için kullanılmıştır. Ayrıca örneklem büyüklüğü yeterliliği açısından anti-image correlation matrix de incelenmiştir. Açıklayıcı faktör analizi, Varimax ile Kaiser Normalization Rotation Method ve Temel Bileşenler Analizi kullanılarak gerçekleştirildi. Faktör sayısına karar vermek için Scree plot test, özdeğerlerin 1'den büyük olma kuralı, toplam varyansın açıklayıcılık yüzdesi gibi kriterler kullanılmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

İlgili literatür incelemesi sonucunda “Halkla ilişkiler eğitiminde uzmanlaşmaya yönelik derslerin artırılması ve eğitim içeriğinin uygulamalı vaka çalışmalarıyla desteklenmesi” önermesine ulaşılmıştır. Bu çalışmada ele alınacak hipotezler aşağıda sıralanmaktadır:

Hipotez 1: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "pratik deneyim" tutum faktörü ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "pratik deneyim" tutum faktörü ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 2: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "kişisel yetkinlik" tutum faktörü ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "kişisel yetkinlik" tutum faktörü ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 3: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "kolaylık" tutum faktörü ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "kolaylık" tutum faktörü ile cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 4: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "pratik deneyim" tutum faktörü ile öğrenim gördüğü üniversite türü arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "pratik deneyim" tutum faktörü ile öğrenim gördüğü üniversite türü arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 5: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "kişisel yetkinlik" tutum faktörü ile öğrenim gördüğü üniversite türü arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "kişisel yetkinlik" tutum faktörü ile öğrenim gördüğü üniversite türü arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 6: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "kolaylık" tutum faktörü ile öğrenim gördüğü üniversite türü arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "kolaylık" tutum faktörü ile öğrenim gördüğü üniversite türü arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 7: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "pratik deneyim" tutum faktörü ile öğrenim gördüğü program arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "pratik deneyim" tutum faktörü ile öğrenim gördüğü program arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 8: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "kişisel yetkinlik" tutum faktörü ile öğrenim gördüğü program arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "kişisel yetkinlik" tutum faktörü ile öğrenim gördüğü program arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 9: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "kolaylık" tutum faktörü ile öğrenim gördüğü program arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik "kolaylık" tutum faktörü ile öğrenim gördüğü program arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 10: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler mesleğine yönelik “prestij” imaj faktörü ile öğrenim gördüğü program arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler mesleğine yönelik “prestij” imaj faktörü ile öğrenim gördüğü program arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 11: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler mesleğine yönelik “profesyonellik” imaj faktörü ile öğrenim gördüğü program arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler mesleğine yönelik “profesyonellik” imaj faktörü ile öğrenim gördüğü program arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 12: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler mesleğine yönelik “kişilik” imaj faktörü ile öğrenim gördüğü program arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler mesleğine yönelik “kişilik” imaj faktörü ile öğrenim gördüğü program arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 13: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler mesleğine yönelik “prestij” imaj faktörü ile öğrenim gördüğü üniversite türü arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler mesleğine yönelik “prestij” imaj faktörü ile öğrenim gördüğü üniversite türü arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 14: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler mesleğine yönelik “profesyonellik” imaj faktörü ile öğrenim gördüğü üniversite türü arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler mesleğine yönelik “profesyonellik” imaj faktörü ile öğrenim gördüğü üniversite türü arasında anlamlı bir fark vardır.

Hipotez 15: H0: Öğrencilerin halkla ilişkiler mesleğine yönelik “kişilik” imaj faktörü ile öğrenim gördüğü üniversite türü arasında anlamlı bir fark yoktur.

H1: Öğrencilerin halkla ilişkiler mesleğine yönelik “kişilik” imaj faktörü ile öğrenim gördüğü üniversite türü arasında anlamlı bir fark vardır.

Araştırma Verilerinin Analizi ve Bulgular

Bu bölümde araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri ile beraber halkla ilişkiler bölümünü hangi nedenle seçtiği, halkla ilişkiler bölümünü kaçınıcı sırada tercih ettiği, üniversite sınavına kaçınıcı girişte halkla ilişkiler bölümünü tercih ettiği, bölüm değiştirme isteği olup olmadığı bilgisi hakkında frekans tabloları sunulmuştur. Ayrıca öğrencilerin buldukları üniversitelerde aldıkları halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumlara ve halkla ilişkiler mesleki imaj algılarına ilişkin faktör analizi yansıtılmıştır.

İlk olarak Tablo 1 incelendiğinde, cinsiyet oranları arasında % 58,5 ile kadınların ağırlıklı yer aldığı, lisans düzeyinde okuyan öğrencilerin, toplam katılımcıların % 78,3’nü oluşturduğu, frekansı en yüksek olan yaş aralığının % 57,8 oranla 21-24 arası yaşındakiler olduğu, lise

dağılımı içinde öğrencilerin yaklaşık % 44 oranla düz liseden mezun olduğu, 1. sınıfta öğrenim gören öğrencilerin toplam katılımcılar içerisinde ise % 30 oranla ön plana çıkmaktadır. Hemen arkasından % 29,7 ile ikinci sınıfta okuyan öğrenciler takip etmektedir. Araştırmada % 54,3 oranla öğrencilerin devlet üniversitesi çatısı altında eğitim aldığı bir yapı görülmektedir.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Yapısı

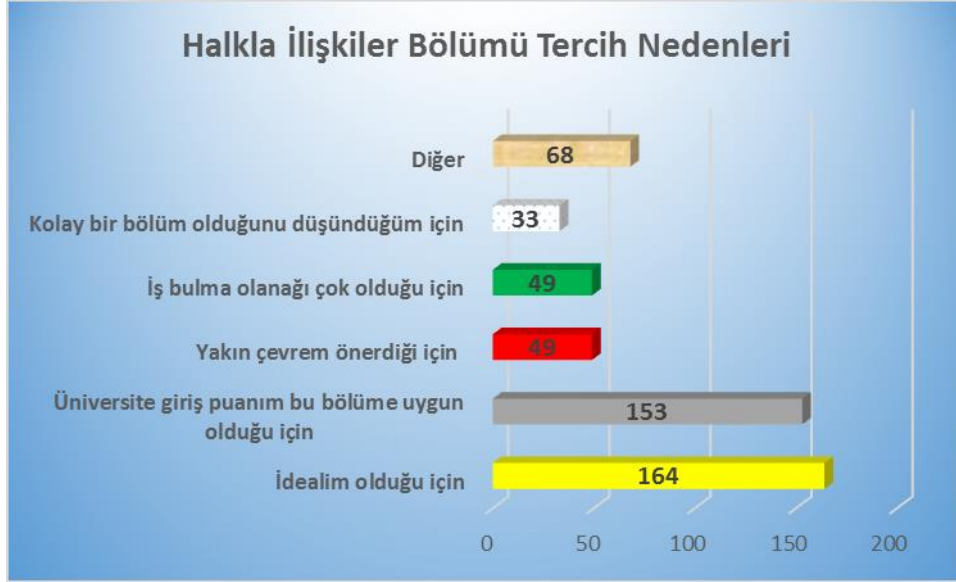
Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Yaş	Frekans	Yüzde
Kadın	302	58,5	17 - 20	191	37
Erkek	214	41,5	21 – 24	298	57,8
Toplam	516	100	25 - 29	18	3,5
Okuduğunuz Sınıf	Frekans	Yüzde	30 ve üzeri	9	1,7
1. Sınıf	155	30	Toplam	516	100
2. Sınıf	153	29,7	Mezun Olduğu Lise Türü	Frekans	Yüzde
3. Sınıf	118	22,9	Düz Lise	225	43,6
4. Sınıf	90	17,4	Meslek Lisesi	118	22,9
Toplam	516	100	Anadolu/Fen Lisesi	127	24,6
Program Tipi	Frekans	Yüzde	Diğer Liseler	46	8,9
Önlisans (2 yıllık)	112	21,7	Toplam	516	100
Lisans (4 yıllık)	404	78,3	Üniversite Türü	Frekans	Yüzde
Toplam	516	100	Devlet	236	45,7
			Vakıf	280	54,3
			Toplam	516	100

Öğrencilerin halkla ilişkiler bölümünü tercih etme sebeplerini görmek için Tablo 2'ye bakmak gerekmektedir. Aşağıdaki tablo incelendiğinde tercih etme nedenleri arasında % 31,8 ile en fazla ideale uygunluk ön plana çıkmaktadır. Bunu % 29,7 ile üniversite giriş puanının bu bölüme uygun olması takip etmektedir. Öğrencilerin % 9,5'inin ise hem yakın çevresinin önermesi hem de iş bulma olanağının çok olmasından dolayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Kolay bir bölüm olduğunu düşünen öğrencilerin oranı % 6,4 iken, diğer tercihlerin oranı ise toplam

katılımcılar arasında % 13,2'dir. Bu tablodan üniversite öğrencilerinin yarısına yakınının bölümlerini bilinçli tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Tablo 2. Halkla İlişkiler Bölümünü Tercih Etme Nedenleri

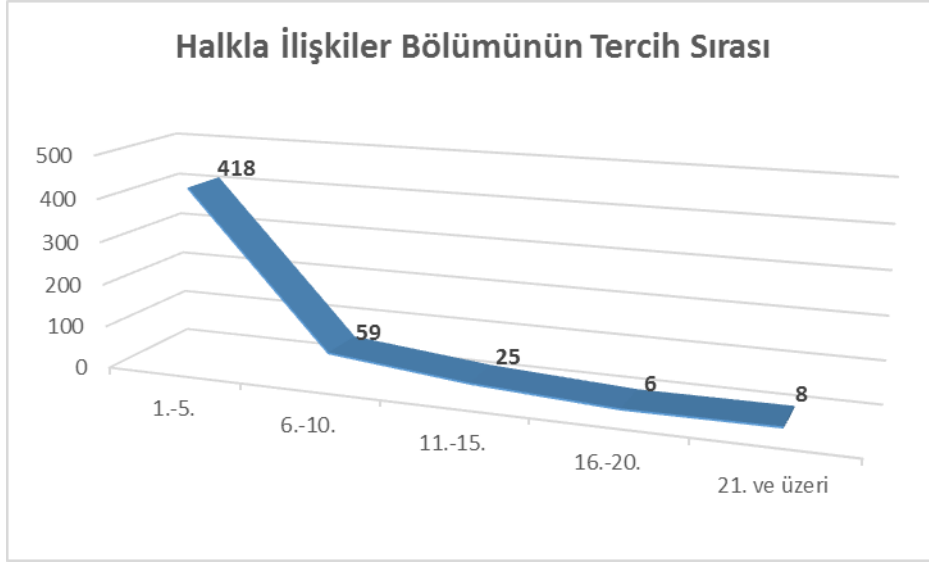

Tablo 3'e bakıldığında öğrencilerin halkla ilişkiler bölümünü kaçınıcı sırada tercih ettiği ile ilgili veriler yer almaktadır. Toplam katılımcılar içerisinde % 81 oranla en fazla 1. – 5. arasında tercih eden öğrencilere rastlanmaktadır. Arkasından % 11,4 ile 6. – 10. sırada tercih eden öğrenciler takip etmektedir. 11. ve üzeri sırada tercih eden öğrencilerin oranı ise % 8'i geçmemektedir. Bu tablo, araştırma kapsamındaki halkla ilişkiler bölümünde eğitim alan öğrencilerin çok önemli bir kısmının ilk 5'te yer alan tercihlerini değerlendirdiğini, dolayısıyla ilk 5 tercihte daha bilinçli ya da isteyerek yazılan bölümlere yer verildiği düşünülerek ne okumak istediğini bilen bir öğrencinin ağırlıkta olduğunu göstermektedir.

1216

Tablo 3. Öğrencilerin Halkla İlişkiler Bölümünü Kaçınıcı Sırada Tercih Ettiğine Göre Dağılımı

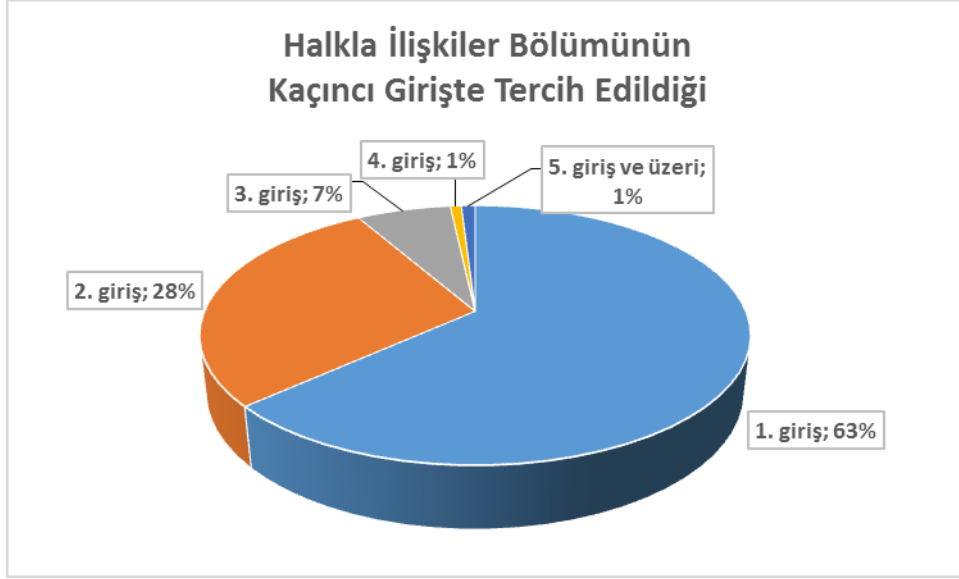

Tablo 4'te, öğrencilerin halkla ilişkiler bölümünü kaçınıcı girişte tercih ettiğine ilişkin dağılımı verilmiştir. Bu dağılımda % 63 oranla '1. giriş' ilk sırayı almaktadır. Sırasıyla % 28 oranla '2. giriş', %7 oranla '3. giriş', %1 oranla '4. giriş' ve '5. giriş ve üzeri' takip etmektedir. Bu sonuçlara göre, toplam katılımcılar arasında öğrencilerin yarısından fazlası ilk girişte halkla ilişkiler bölümünde eğitim almaya hak kazanmış ya da tercihlerini uygulamışlardır. Dolayısıyla öğrencilerin ilk girişteki tercihlerine göre hareket etmesi ile bir önceki tabloda görüldüğü üzere 1. – 5. tercihlerini değerlendiren %81'lik öğrenci oranı birbirleriyle örtüşüp, araştırmaya katılan öğrenci kitlesinin önemli bir kısmının halkla ilişkiler bölümünü planlayarak tercih ettiği konusunda ışıktır.

**Tablo 4. Öğrencilerin Halkla İlişkiler Bölümünü
Kaçınıcı Girişte Tercih Ettiğine Göre Dağılımı**

Tablo 5'te ise öğrencilerin şu anda eğitim aldıkları halkla ilişkiler bölümü/programını değiştirmek isteyip istemediklerine yönelik dağılımı gösterilmektedir. Bu dağılım içerisinde öğrencilerin % 70'i, okudukları halkla ilişkiler bölümünden ayrılmayı düşünmemektedir. Bunun aksine halkla ilişkiler bölümünden ayrılıp farklı bir bölüme geçmek isteyenlerin oranı ise % 12'dir. Bölümünü değiştirip değiştirmeyeceğine karar veremeyenlerin ise oranı % 18 olarak görülmektedir. Yine bu sonuçla araştırma kapsamındaki öğrencilerin yaklaşık dörtte üçünün halkla ilişkiler bölümünü değiştirmek istememesi yapılan tercihlerin bilinçli olduğu kanısına varmamızı sağlamaktadır.

**Tablo 5. Öğrencilerin Bölüm Değiştirme
İsteğine Göre Dağılımı**

Tablo 6'da araştırmaya katılan öğrencilerden ders sürecinde hangi iletişim araçlarının kullanıldığına dair alınan verilere yer verilmektedir. Buna göre en fazla kullanılan araçların başında yaklaşık % 75 ile projeksiyon ortamında sunum gelmektedir. Onu yaklaşık % 57 ile basılı ortamda yazılan notlar ve % 44 ile beyaz/kara tahta takip etmektedir. Konu ile ilgili verilen filmler, araçlar arasında % 12 ile en az orana sahiptir. Bu veriler geleneksel ve çağdaş ders araçlarının beraber kullanıldığı sonucuna ulaştırmakla beraber, öğrencilerin derse daha fazla dikkat verebilmesi, dersten daha fazla verim alabilmesi ve dersin eğlenceli hale getirilmesi açısından alternatif metotların çok fazla kullanılmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 6. Derslerde Kullanılan İletişim Araçlarının Dağılımı

İLETİŞİM ARAÇLARI	Her Zaman	Sık Sık	Bazen	Nadiren Kullanılıyor	Hiç Kullanılmıyor
Beyaz/Kara tahta	125	106	168	70	47
	24,20%	20,50%	32,60%	13,60%	9,10%
Projeksiyon/Sunum	216	179	85	17	19
	41,90%	34,70%	16,50%	3,30%	3,70%
İnternet/Web uygulamaları	73	98	179	106	59
	14,20%	19%	34,80%	20,60%	11,50%
Film	34	29	170	158	125

	6,60%	5,60%	32,90%	30,60%	24,20%
Videolar/Hareketli görsel uygulamaları	45	81	202	126	62
	8,70%	15,70%	39,10%	24,40%	12%
Basılı metin/notlar	154	140	137	49	36
	29,80%	27,10%	26,60%	9,50%	7%

Araştırmaya katılan öğrencilerden derslerde hangi anlatım tekniklerinden ve sınıf içi aktivitelerden yararlandığına dair alınan verilere Tablo 7’de yer verilmektedir. Buna göre en fazla karşılaşılan anlatım tekniklerinin başında % 78 ile geleneksel ders anlatımı gelmektedir. Onu % 47 ile bireysel/grup şeklinde yapılan sunumlar ve % 42 ile örnek vaka analizleri takip etmektedir. Rol oynama/drama, araçlar arasında % 7 ile en az orana sahiptir. Bu veriler, her ne kadar öğrencileri teşvik edici ve sektöre hazırlayan çalışmaların yapıldığı konusunda fikir verse de, ders anlatım tekniklerinde geleneksel metoda ağırlık verildiğini göstermektedir. Ayrıca öğrencilerin derse daha fazla ilgi göstermesi ve uygulamalı bir bölüm olması açısından, sınıf içi aktivitelere yeteri kadar yoğunlaşmadığını işaret etmektedir.

Tablo 7. Derslerde Yararlanılan Anlatım Tekniklerinin ve Sınıf içi Aktivitelerin Dağılımı

ANLATIM TEKNİKLERİ	Her Zaman	Sık Sık	Bazen	Nadiren Kullanılıyor	Hiç Kullanılmıyor
Geleneksel ders anlatımı	244	158	75	22	17
	47,30%	30,60%	14,50%	4,30%	3,30%
Misafir konuşmacı/seminer	22	60	183	137	114
	4,30%	11,60%	35,50%	26,60%	22,10%
Simülasyonlar/oyunlar	20	18	68	110	300
	3,90%	3,50%	13,20%	21,30%	58,10%
Rol oynama/Drama	15	21	41	81	358
	2,90%	4,10%	7,90%	15,70%	69,40%
Bireysel/grup sunumları	90	156	149	59	62
	17,40%	30,20%	28,90%	11,40%	12%

Film/video kaydı izleme	28	96	200	106	86
	5,40%	18,60%	38,80%	20,50%	16,70%
Çevrimiçi faaliyetler	27	48	186	124	131
	5,20%	9,30%	36%	24%	25,40%
Sınıf içi tartışma	60	135	201	69	51
	11,60%	26,20%	39%	13,40%	9,90%
Pratik alıştırmalar	41	97	191	109	78
	7,90%	18,80%	37%	21,10%	15,10%
Örnek vaka analizleri	87	138	157	78	56
	16,90%	26,70%	30,40%	15,10%	10,90%
Atölye/Proje Çalışmaları	50	83	147	93	143
	9,70%	16,10%	28,50%	18%	27,70%

Araştırma sonucunda ortaya çıkan üniversite türlerine göre derslerde kullanılan iletişim araçlarının dağılımı Tablo 8’de görülmektedir. Bu tabloda göze çarpan en önemli husus, devlet üniversitelerinde en fazla projeksiyon/sunum ve basılmış metinler/notlar kullanılırken, vakıf üniversitelerinde ise beyaz/kara tahtanın ve projeksiyon üzerinden sunumun ön plana çıktığı ifade edilebilir. Konu ile ilgili izlettirilen filmlerin, hareketli görsel uygulamaların ve videoların vakıf üniversitelerinde daha fazla uygulandığı söylenebilir.

Tablo 8. Üniversite Türlerine Göre Derslerde

Kullanılan İletişim Araçlarının Dağılımı

İLETİŞİM ARAÇLARI	ÜNİV. TÜRÜ	Her Zaman	Sık Sık	Bazen	Nadiren Kullanılıyor	Hiç Kullanılmıyor
Beyaz/Kara tahta	Devlet	40	46	79	44	27
		32%	43,40%	47%	62,90%	57,40%
	Vakıf	85	60	89	26	20
		68%	56,60%	53%	37,10%	42,60%
Projeksiyon/	Devlet	127	74	22	7	6

Sunum		58,80%	41,30%	25,90%	41,20%	31,60%
	Vakıf	89	105	63	10	13
		41,20%	58,70%	74,10%	58,80%	68,40%
İnternet/Web uygulamaları	Devlet	31	29	88	54	34
		42,50%	29,60%	49,20%	50,90%	57,60%
	Vakıf	42	69	91	52	25
		57,50%	70,40%	50,80%	49,10%	42,40%
Film	Devlet	15	11	80	73	57
		44,10%	37,90%	47,10%	46,20%	45,60%
	Vakıf	19	18	90	85	68
		55,90%	62,10%	52,90%	53,80%	54,40%
Videolar/Hareketli görsel uygulamaları	Devlet	19	30	86	68	33
		42,20%	37%	42,60%	54%	53,20%
	Vakıf	26	51	116	58	29
		57,80%	63%	57,40%	46%	46,80%
Basılı metin/notlar	Devlet	84	63	53	22	14
		54,50%	45%	38,70%	44,90%	38,90%
	Vakıf	70	77	84	27	22
		45,50%	55%	61,30%	55,10%	61,10%

Araştırma sonucunda ortaya çıkan program türlerine göre derslerde kullanılan iletişim araçlarının dağılımı Tablo 9'da görülmektedir. Bu tabloda göze çarpan en önemli husus, lisans programlarında en fazla projeksiyon/sunum kullanılırken, önlisans programlarında ise beyaz/kara tahtanın ön plana çıktığı ifade edilebilir. Konu ile ilgili izlettirilen filmlerin ve hareketli görsel uygulamaların/videoların lisans programlarında önlisans programlarına göre daha fazla uygulandığı söylenebilir. Ayrıca tabloya bakıldığında lisans programlarında hemen hemen tüm iletişim araçları için yüzdeler oranının daha yüksek olmasının sebebi, araştırma kapsamındaki katılımcıların dağılımında lisans programında okuyan öğrencilerin daha ağırlıklı olmasından kaynaklanmaktadır.

**Tablo 9. Program Türlerine Göre Derslerde
Kullanılan İletişim Araçlarının Dağılımı**

İLETİŞİM ARAÇLARI	Prog. Türü	Her Zaman	Sık Sık	Bazen	Nadiren Kullanılıyor	Hiç Kullanılmıyor
Beyaz/Kara tahta	Önlisans	48	22	30	8	4
		38,40%	20,80%	17,90%	11,40%	8,50%
	Lisans	77	84	138	62	43
		61,60%	79,20%	82,10%	88,60%	91,50%
Projeksiyon/Sunum	Önlisans	27	43	33	5	4
		12,50%	24%	38,80%	29,40%	21,10%
	Lisans	189	136	52	12	15
		87,50%	76%	61,20%	70,60%	78,90%
İnternet/Web uygulamaları	Önlisans	9	6	36	29	32
		26,50%	20,70%	21,20%	18,40%	25,60%
	Lisans	25	23	134	129	93
		73,50%	79,30%	78,80%	81,60%	74,40%
Film	Önlisans	11	16	52	19	14
		24,40%	19,80%	25,70%	15,10%	22,60%
	Lisans	34	65	150	107	48
		75,60%	80,20%	74,30%	84,90%	77,40%
Videolar/Hareketli görsel uygulamaları	Önlisans	27	34	32	13	6
		17,50%	24,30%	23,40%	26,50%	16,70%
	Lisans	127	106	105	36	30
		82,50%	75,70%	76,60%	73,50%	83,30%

Basılı metin/notlar	Önlisans	27	34	32	13	6
		17,50%	24,30%	23,40%	26,50%	16,70%
	Lisans	127	106	105	36	30
		82,50%	75,70%	76,60%	73,50%	83,30%

Tablo 10'da üniversite türlerine göre derslerde yararlanılan anlatım teknikleri ve sınıf içi aktivitelerin dağılımı gösterilmektedir. Sonuçlara göre devlet üniversitesinde en fazla uygulanan aktivitelerin başında % 92 oranla geleneksel ders anlatımı ve % 87 oranla atölye/proje çalışmaları yer almaktadır. Vakıf üniversitesinde ise 216 öğrenci çoğunlukla geleneksel ders anlatımının uygulandığını söylerken, onu 148 öğrenciyle bireysel/grup sunumları takip etmektedir. Rol oynama/drama ve simülasyonlar/oyunlar tekniğinin hem devlet hem de vakıf üniversitelerinde nadir kullanıldığı tespit edilmektedir.

**Tablo 10. Üniversite Türlerine Göre Derslerde Yararlanılan
Anlatım Teknikleri/Sınıf İçi Aktivitelerinin Dağılımı**

N (%)	Üniversite Türü	Her Zaman	Sık Sık	Bazen	Nadiren Kullanılıyor	Hiç Kullanılmıyor
Geleneksel ders anlatımı	Devlet	111 (45,5)	75 (47,5)	39 (52,0)	5 (22,7)	6 (35,3)
	Vakıf	133 (54,5)	83 (52,5)	36 (48,0)	17 (77,3)	11 (64,7)
Misafir konuşmacı/seminer	Devlet	7 (31,8)	20 (33,3)	83 (45,4)	59 (43,1)	67 (58,8)
	Vakıf	15 (68,2)	40 (66,7)	100 (54,6)	78 (56,9)	47 (41,2)
Simülasyonlar/oyunlar	Devlet	8 (40,0)	4 (22,2)	24 (35,3)	45 (40,9)	155 (51,7)
	Vakıf	12 (60,0)	14 (77,8)	44 (64,7)	65 (59,1)	145 (48,3)
Rol oynama/Drama	Devlet	5 (33,3)	10 (47,6)	15 (36,6)	32 (39,5)	174 (48,6)
	Vakıf	10 (66,7)	11 (52,4)	26 (63,4)	49 (60,5)	184 (51,4)
Bireysel/grup sunumları	Devlet	34 (37,8)	64 (41,0)	70 (47,0)	37 (62,7)	31 (50,0)
	Vakıf	56 (62,2)	92 (59,0)	79 (53,0)	22 (37,3)	31 (50,0)
Film/video kaydı izleme	Devlet	9 (32,1)	44 (45,8)	93 (46,5)	51 (48,1)	39 (45,3)
	Vakıf	19 (67,9)	52 (54,2)	107 (53,5)	55 (51,9)	47 (54,7)

1225

Çevrimiçi faaliyetler	Devlet	8 (29,6)	17 (35,4)	68 (36,6)	65 (52,4)	78 (59,5)
	Vakıf	19 (70,4)	31 (64,6)	118 (63,4)	59 (47,6)	53 (40,5)
Sınıf içi tartışma	Devlet	20 (33,3)	61 (45,2)	90 (44,8)	40 (58,0)	25 (49,0)
	Vakıf	40 (66,7)	74 (54,8)	111 (55,2)	29 (42,0)	26 (51,0)
Pratik alıştırmalar	Devlet	14 (34,1)	27 (27,8)	87 (45,5)	59 (54,1)	49 (62,8)
	Vakıf	27 (65,9)	70 (72,2)	104 (54,5)	50 (45,9)	29 (37,2)
Örnek vaka analizleri	Devlet	25 (28,7)	67 (48,6)	78 (49,7)	43 (55,1)	23 (41,1)
	Vakıf	62 (71,3)	71 (51,4)	79 (50,3)	35 (44,9)	33 (58,9)
Atölye/Proje Çalışmaları	Devlet	20 (40,0)	39 (47,0)	53 (36,1)	55 (59,1)	69 (48,3)
	Vakıf	30 (60,0)	44 (53,0)	94 (63,9)	38 (40,9)	74 (51,7)

1226

**Tablo 11. Program Türlerine Göre Derslerde Yararlanılan
Anlatım Teknikleri/Sınıf içi Aktivitelerinin Dağılımı**

N (%)	Program	Her Zaman	Sık Sık	Bazen	Nadiren Kullanılıyor	Hiç Kullanılmıyor
	Önlisans	61 (25,0)	26 (16,5)	12 (16,0)	10 (45,5)	3 (17,6)

	Lisans	183 (75,0)	132 (83,5)	63 (84,0)	12 (54,5)	14 (82,4)
Misafir konuşmacı/seminer	Önlisans	8 (36,4)	11 (18,3)	44 (24,0)	26 (19,0)	23 (20,2)
	Lisans	14 (63,6)	49 (81,7)	139 (76,0)	111 (81,0)	91 (79,8)
Simülasyonlar/oyunlar	Önlisans	6 (30,0)	6 (33,3)	14 (20,6)	32 (29,1)	54 (18,0)
	Lisans	14 (70,0)	12 (66,7)	54 (79,4)	78 (70,9)	246 (82,0)
Rol oynama/Drama	Önlisans	5 (33,3)	4 (19,0)	12 (29,3)	21 (25,9)	70 (19,6)
	Lisans	10 (66,7)	17 (81,0)	29 (70,7)	60 (74,1)	288 (80,4)
Bireysel/grup sunumları	Önlisans	17 (18,9)	28 (17,9)	37 (24,8)	12 (20,3)	18 (29,0)
	Lisans	73 (81,1)	128 (82,1)	112 (75,2)	47 (79,7)	44 (71,0)
Film/video kaydı izleme	Önlisans	6 (21,4)	19 (19,8)	39 (19,5)	25 (23,6)	23 (26,7)
	Lisans	22 (78,6)	77 (80,2)	161 (80,5)	81 (76,4)	63 (73,3)
Çevrimiçi faaliyetler	Önlisans	10 (37,0)	10 (20,8)	49 (26,3)	17 (13,7)	26 (19,8)
	Lisans	17 (63,0)	38 (79,2)	137 (73,7)	107 (86,3)	105 (80,2)
Sınıf içi tartışma	Önlisans	14 (23,3)	28 (20,7)	40 (19,9)	17 (24,6)	13 (25,5)

	Lisans	46 (76,7)	107 (79,3)	161 (80,1)	52 (75,4)	38 (74,5)
Pratik alıştırmalar	Önlisans	16 (39,0)	24 (24,7)	37 (19,4)	20 (18,3)	15 (19,2)
	Lisans	25 (61,0)	73 (75,3)	154 (80,6)	89 (81,7)	63 (80,8)
Örnek vaka analizleri	Önlisans	33 (37,9)	26 (18,8)	25 (15,9)	13 (16,7)	15 (26,8)
	Lisans	54 (62,1)	112 (81,2)	132 (84,1)	65 (83,3)	41 (73,2)
Atölye/Proje Çalışmaları	Önlisans	13 (26,0)	16 (19,3)	30 (20,4)	17 (18,3)	36 (25,2)
	Lisans	37 (74,0)	67 (80,7)	117 (79,6)	76 (81,7)	107 (74,8)

Tablo 11’de ise program türlerine göre derslerde yararlanılan anlatım teknikleri ve sınıf içi aktivitelerin dağılımı gösterilmektedir. Sonuçlara göre lisans programlarında en fazla bireysel/grup sunumları, geleneksel ders anlatımı ve örnek vaka analizleri uygulanmaktadır. Önlisans programında ise yoğunlukla geleneksel ders anlatımından ve örnek vaka analizlerinden yararlanıldığı saptanmıştır. Üniversite türlerinde olduğu gibi rol oynama/drama ve simülasyonlar/oyunlar tekniğinin neredeyse hem önlisans hem de lisans programlarında neredeyse hiç kullanılmadığı göze çarpmaktadır.

Faktör analizi sonuçları özetlendiğinde, öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumları, halkla ilişkiler mesleğine yönelik imaj faktörleri, derslerde yararlanılan iletişim araçları ve anlatım teknikleri/sınıf içi aktiviteler ölçeği için, özdeğeri 1’den büyük 13 faktör elde edilmiştir. Bu faktörler toplam varyansın % 62’sini açıklamaktadır. Bu çalışmada örneklemin yeterliliğini ölçmeye yarayan Kaiser-Meyer –Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi iyi bir değer olarak nitelendirilebilecek ,891 olarak hesaplanmıştır. Bu durum faktör analizi yapılan örneklemin yeterli olduğunu göstermektedir (Altunışık vd., 2007: 226). Verilerin çoklu normal dağılımdan gelmeleri ile ilgili bir test olan Bartlett testi de 0,05 anlamlılık düzeyinde kabul edilir sınırlar içindedir ($p < 0.001$). Bu sonuçlar elde edilen faktör yapısının oldukça güvenilir ve kullanılabilir olduğunu göstermektedir. Anti-image korelasyon matrisinin köşegen değerleri 0,623 ile 0,946 arasında değişmektedir. Bu aralık, örneklem boyutunun faktör analizi için uygun olduğunu gösterir.

Araştırmanın amacına uygunluğunu sağlamak ve hipotezleri test edilebilmek için toplam faktörlerden 6 tanesi ele alınmaya uygun görülmüştür. Bu faktörler içerisinde eğitime yönelik tutum ölçeğinde 13 sorudan oluşan ‘pratik deneyim’ faktörü, 4 sorudan oluşan ikinci faktör ‘kişisel yetkinlik/sorumluluk’ faktörü, 3 sorudan oluşan üçüncü faktör ‘kolaylık’ iken, meslek imajı ölçeğinde 7 sorudan oluşan ‘prestij’ faktörü, 5 sorudan oluşan ‘profesyonellik’ faktörü ve 3 sorudan oluşan son faktör ‘kişilik’ olarak isimlendirilmiştir.

Tablo 12’de görüldüğü üzere, araştırmaya katılan öğrencilerin halkla ilişkiler eğitime yönelik tutumlarına ve meslek imajına göre yapılan faktör analizi sonucunda, öğrencilerin halkla ilişkiler eğitime ve halkla ilişkiler mesleği imajına yönelik tutumları belirleyen her birinden 3’er olmak üzere altı faktör tespit edilmiştir. Faktörler, yükün değeri 0,50 ve üzeri olan değişkenler esas alınarak isimlendirilmiştir (Nakip, 2003: 415). Buna göre halkla ilişkiler eğitime yönelik tutumlarda ilk faktör, ‘pratik deneyim’; ikinci faktör, ‘kişisel yetkinlik/sorumluluk sağlayabilme’ ve üçüncü faktör ise ‘kolaylık’ iken, halkla ilişkiler mesleğine yönelik imaj faktörlerinde ise ilk faktör, ‘prestij’; ikinci faktör, ‘profesyonellik’ ve üçüncü faktör ise ‘kişilik’ olarak adlandırılmıştır.

Halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutum ifadeleri	□	SS	Pratik deneyim	Kişisel yetkinlik	Kolaylık	Halkla ilişkiler mesleğine yönelik imaj faktörleri	□	SS	Prestij	Profesyonellik	Kişilik
Güncel örneklerin verilmesi	4,0	1,2	,621			Yüksek gelir getiren bir meslektir.	2,9	1,2	,585		
Pratik çalışmaların yapılması	3,1	1,4	,689			Yüksek statülü bir meslektir.	3,3	1,2	,656		
Teori - pratik bağlantısının kurulması	3,5	1,2	,663			Kariyer imkânları geniş bir meslektir.	3,8	1,3	,751		
İş dünyasına yönelik bilgilerin uygulanabilmesi	3,1	1,3	,688			İşletme içinde her zaman aranan bir meslektir.	3,7	1,3	,663		
Sektördeki gelişmelerden bahsedilmesi	3,5	1,3	,732			Toplum tarafından saygın bir meslek olarak algılanır.	2,8	1,3	,624		
Örnek vakaların tartışılması	4,1	1,1	,615			Kariyer olanakları çok yaygındır.	3,4	1,3	,796		
Akademik düşünce zenginliği sağlanması	3,3	1,2	,619			Doyum veren bir meslektir.	3,5	1,2	,675		
Derse katılıma teşvik	3,7	1,3	,461			Belli bir yetkinliğe sahip olmak şarttır. $\frac{1230}{}$	4,1	1,1		,701	
Ders içinde düşüncelere önem verilmesi	4,0	1,1	,446			Herkesin yapabileceği bir iş değildir.	4,0	1,3		,724	
Proje yapma imkânı	3,2	1,3	,590			Planlama becerisi gerektirir.	4,4	1,0		,782	
Mesleğe tam olarak hazırlanması	3,3	1,3	,599			Esnek çalışma saatlerine uyması	4,0	1,2		,681	

						gerekir.					
Ders içeriklerin yeterliliği	3,3	1,4	,653			H. İ. uzmanları disiplinli insanlardır.	4,0	1,1		,567	
Güncel vakalarla bağlantı kurulabilmesi	3,7	1,2	,652			H.İ. uzmanları sabırlı insanlardır.	4,3	1,0			,633
Uzmanlaşmaya yönelik çalışmalar	3,7	1,2	,540			H.İ. uzmanları nazik insanlardır.	4,3	1,1			,670
Halkla ilişkiler sektörünün bir çalışanı/uzmanı olarak görülmesi	3,4	1,3		,557		H.İ. uzmanları dürüst insanlardır.	3,5	1,4			,730
Kişisel sorumluluğu üstlenebilme	3,7	1,2		,533							
Alternatif çözümler bulabilme becerisinin geliştirilmesi	3,7	1,1		,586							
Eleştirel düşünebilme yeteneğini geliştirebilme	4,0	1,1		,535							
Dersleri çalışmadan geçebilme	2,7	1,5			,807						
Derslerin kolaylığı	3,0	1,4			,875						
Zorlanmadan yapabilme	3,5	1,3			,760						
										1231	

Tablo 12. Halkla İlişkiler Eğitimine Yönelik Tutumlara ve Meslek İmajına İlişkin Faktör Sonuçları

Tablo 13. Cinsiyet ve Üniversite-Program Türü ile Faktörler Arasındaki İlişki

FAKTÖRLER	CİNSİYET	N	Ort.	Medyan	Std.Sapma	Min.	Maks.	p
Pratik deneyim	Kadın	302	3,3	3,4	0,8	0,9	4,6	0,085**
	Erkek	214	3,2	3,3	0,7	1,1	4,6	
Kişisel yetkinlik	Kadın	302	3,8	4	0,9	1	5	<0,05*
	Erkek	214	3,6	3,7	0,9	1	5	
Kolaylık	Kadın	302	3	3	1,2	1	5	0,146**
	Erkek	214	3,1	3,3	1,2	1	5	
FAKTÖRLER	ÜNİV. TÜRÜ	N	Ort.	Medyan	Std.Sapma	Min.	Maks.	p
Pratik deneyim	Devlet	236	3	3,1	0,7	1,1	4,5	<0,05*
	Vakıf	280	3,5	3,6	0,8	0,9	4,6	
Kişisel yetkinlik	Devlet	236	3,6	3,7	1	1	5	<0,05*
	Vakıf	280	3,8	4	0,9	1	5	
Kolaylık	Devlet	236	3,3	3,3	1,1	1	5	<0,05*
	Vakıf	280	2,9	3	1,2	1	5	
FAKTÖRLER	PROG. TÜRÜ	N	Ort.	Medyan	Std.Sapma	Min.	Maks.	p
Pratik deneyim	Önlisans	112	3,8	4	0,6	1,5	4,6	<0,05*
	Lisans	404	3,1	3,2	0,7	0,9	4,6	
Kişisel yetkinlik	Önlisans	112	4,1	4,2	0,8	1,2	5	<0,05*
	Lisans	404	3,6	3,7	0,9	1	5	
Kolaylık	Önlisans	112	2,9	2,7	1,2	1	5	0,039*
	Lisans	404	3,1	3,3	1,1	1	5	
FAKTÖRLER	PROG. TÜRÜ	N	Ort.	Medyan	Std.Sapma	Min.	Maks.	p
Prestij	Önlisans	111	3,7	3,8	0,8	1,1	5	<0,05*

	Lisans	404	3,2	3,4	0,9	1	5	
Profesyonellik	Önlisans	112	4,3	4,6	0,7	1,2	5	0,01*
	Lisans	404	4,1	4,3	0,9	1	5	
Kişilik	Önlisans	112	4,3	4,7	0,8	1	5	<0,05*
	Lisans	404	3,9	4	0,9	1	5	
FAKTÖRLER	ÜNİV. TÜRÜ	N	Ort.	Medyan	Std.Sapma	Min.	Maks.	p
Prestij	Devlet	236	3,1	3,1	0,9	1	5	<0,05*
	Vakıf	279	3,5	3,6	0,9	1	5	
Profesyonellik	Devlet	236	4,1	4,4	0,9	1	5	0,884**
	Vakıf	280	4,1	4,4	0,9	1	5	
Kişilik	Devlet	236	3,9	4	0,9	1	5	0,25**
	Vakıf	280	4,1	4,3	0,9	1	5	
* Mann-Whitney U $p < 0,05$; **Mann-Whitney U $p > 0,05$								

Tablo 13, araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetleri ile halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumları arasındaki ilişki ile öğrencilerin eğitim gördükleri program ve üniversite türü ile halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumları ve halkla ilişkiler mesleğine ilişkin algıları arasındaki ilişki gösterilmektedir. Bu tabloya göre, halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumlar çerçevesinde öğrencilerin cinsiyetlerine göre kişisel yetkinlik ($p<0,05$) dağılımı açısından, üniversite ve program türüne göre pratik deneyim ($p<0,05$), kişisel yetkinlik ($p<0,05$) ve kolaylık ($p<0,05$) dağılımı açısından anlamlı bir farklılık vardır. Halkla ilişkiler mesleğine yönelik sahip olunan algılar ışığında program türüne göre prestij ($p<0,05$), profesyonellik ($p=0,01$) ve kişilik ($p<0,05$) dağılımı açısından, üniversite türüne göre sadece prestij ($p<0,05$) dağılımı açısından anlamlı bir farka rastlanmaktadır. Buna göre yukarıda bahsedildiği üzere hipotez-2, hipotez-4, hipotez-5, hipotez-6, hipotez-7, hipotez-8, hipotez-9, hipotez-10, hipotez-11, hipotez-12 ve hipotez-13 kabul edilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde halkla ilişkiler, ister kamu ister özel sektör olsun tüm kurum ve kuruluşların varlıklarını koruyabilmesi ve paydaşları ile olan ilişkilerini sürdürebilmeleri açısından dikkati çeken ve gittikçe önem verilen bir konumdadır. Pazardaki gücünü artırmanın müşterilerinden devlete, tedarikçilerinden medyaya kadar olan tüm paydaşlarla sağlam ilişkiler kurmaktan geçtiğini anlayan işletmeler, insan kaynakları yatırımını son zamanlarda artan bölüm sayısına paralel olarak, halkla ilişkiler ya da benzer bölümlerden mezun öğrencilere yapmaya başlamışlardır. Dolayısıyla araştırma kapsamında halkla ilişkiler bölümlerinde okuyan önlisans ya da lisans programındaki öğrencilerin aldıkları halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumları ve halkla ilişkiler mesleğine yönelik edindikleri algıları incelenmiştir.

Bu çalışmada öğrencilerin halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumları ve halkla ilişkiler mesleğinin öğrencilerde bıraktığı etkiler belirlenmiştir. Halkla ilişkiler eğitimine yönelik tutumların ve halkla ilişkiler mesleğine yönelik imajın test edilmesinde deneklere yöneltilen sorular; pratik deneyim, kişisel yetkinlik alabilme, içeriğin kolaylığı ve prestij, profesyonellik, kişilik olmak üzere altı faktöre ayrılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre halkla ilişkiler eğitimine ilgi duyulmasında etkili olan faktörler arasında, halkla ilişkiler eğitimine yönelik elde edilen tutumları açıklayan faktör, analiz sürecinde önemli bir yoğunlaşmanın saptandığı “pratik deneyim sağlama”dır. Halkla ilişkiler mesleğine yönelik imajı açıklayan faktör ise “prestij” olarak saptanmıştır.

Bu sonuç öğrencilerin, aldıkları halkla ilişkiler eğitiminde mevcut haliyle pratik deneyim kazanabildiklerini, teorik dersleri uygulamaya dönüştürmek istediklerini ve halkla ilişkiler eğitiminin hiçbir şekilde uygulamasız olamayacağı konusunda tutum sergilediklerini göstermektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda buna ek olarak öğrencilerin, halkla ilişkiler eğitimiyle, kişisel sorumluluğu üstlenebilmeyi, karşılaştıkları sorunlara alternatif çözümler getirebilmeyi ve eleştirel düşünebilmeyi geliştirebildiklerini görmek mümkündür. Öte yandan, pratik çalışmaların ağırlık kazandığı bir bölüm olması itibarıyla de çoğu öğrencinin derslerini kolay geçeceği yönünde bir tutum ortaya çıkabilmektedir. Halkla ilişkiler öğrencilerinin ileride edinecekleri kendi mesleklerine yönelik algısı ise böyle bir meslek sahibi olmanın kariyerine

prestij katacağı yönünde yoğunlaşmasıdır. Aynı zamanda öğrenciler halkla ilişkiler mesleği edinen kişilerin planlama becerisine ve belli bir yetkinliğe sahip olması gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmada alınan diğer sonuçlara göre, derslerde yararlanılan anlatım teknikleri ve sınıf içi aktiviteleri ile derslerde kullanılan araçları bütünsel olarak değerlendirdiğimizde, projeksiyon üzerinden sunum ile kara/beyaz tahta en fazla kullanılan iletişim araçları iken geleneksel ders anlatımının, bireysel ya da grup olarak yapılan sunumlar ile örnek vaka analizinin en fazla yararlanılan aktiviteler olduğu anlaşılmaktadır. Sonuçlara diğer bir açıdan baktığımızda, devlet üniversitelerinde en fazla kullanılan iletişim araçlarının başında projeksiyon üzerinden sunum ve basılı metinler/notlar gelirken, vakıf üniversitelerinde de tablo yine değişmemekle beraber ayrıca beyaz/kara tahtanın da vakıf üniversitelerinde önemli ölçüde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sınıf iç aktiviteler ve anlatım tekniği açısından incelendiğinde ise geleneksel ders anlatımı ve atölye/proje çalışmaları devlet üniversitesinde yoğunlukla yararlanılırken, vakıf üniversitelerinde daha çok geleneksel ders anlatımının yanı sıra bireysel ya da grup olarak yapılan sunumlar ile örnek vaka analizlerine yer verilmektedir. Önlisans programında eğitim alan öğrenciler yoğunlukla geleneksel ders anlatımı ve örnek vaka analizleriyle derslerini geçirirken, bu durum lisans öğrencileri için de aynı olup bireysel ya da grup olarak yapılan sunumlar eklenebilir. Dolayısıyla hem üniversite hem de program türleri açısından geleneksel ders anlatımı, bireysel/grup sunumları, örnek vaka analizleri ve atölye/proje çalışmaları çoğunlukla yer verilen aktiviteler olarak gözlemlenmektedir.

Araştırmaya katılanların önemli bir çoğunluğunun halkla ilişkiler bölümünü idealine uygun olduğu için seçtiği anlaşılırken, tercihlerinde ilk sırada yer verdikleri ortaya çıkmaktadır. Araştırmaya katılanların yine önemli bir kısmı birinci girişte halkla ilişkiler bölümünü tercih ederken, bölüm değiştirmek istememektedir.

Sonuç itibarıyla halkla ilişkiler bölümünde okuyan mevcut öğrencilerin tercihlerini bilinçli yaptığı ve öğrencilerin bölümlerinde eğitim almaya devam etmek istemelerinin, tercihlerinin bir yansıması olarak yorumlamak söz konusudur. Aynı zamanda eğitim süresince pratik deneyimlere ve uygulamalı çalışmalara daha fazla önem vermeleri, tercih ettikleri bölüm hakkında fikir sahibi olduklarını göstermektedir. Ders süresince en fazla projeksiyon ve tahtanın beraber kullanılması dersin işlenişine dinamiklik katarken, öğrencinin derse katılımını düşürebilmektedir. Dolayısıyla pratik uygulamaların ağırlık kazandığı bu bölümde konuyla ilgili filmlere ve hareketli görsel/video uygulamalarına ağırlık verilerek daha ilgi çekici hale getirilebilir. Diğer taraftan sektörle ilgili olaylar ve olgular hakkında farklı bakış açısı kazandırabilecek, nadiren kullanıldığı tespit edilen drama çalışmalarının, simülasyonların ve seminer programlarının artırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Atölye/proje çalışmalarının da biraz daha ağırlık verilmesinin mezun olduktan sonra öğrencilerin sektöre uyum sağlamaları açısından yararlı görülmektedir.

Kaynakça

Altunışık, R., vd. (2007). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Bakan, Ö. (2002). Halkla İlişkilerde Teori-Pratik Dengesi Bakımından Türkiye İçin Model Önerisi. Selçuk İletişim Dergisi, 2 (2), 64 – 72.

Bowen, S. A. (2003). I thought it would be more glamorous: Preconceptions and Misconceptions among Students in the Public Relations Principles Course. Public Relation Review, 29 (2), 199-214.

Berger, B. (2016). The Globalization of PR Education?. <https://www.ipra.org/news/itle/the-globalization-of-pr-education/> adresinden erişildi (ET: 01.04.2017).

Canpolat, N. (2013). Türkiye’de Halkla İlişkiler Eğitimi: Halkla İlişkiler Ders Programlarının Değerlendirilmesine Yönelik Bir Araştırma. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 2 (2), 139 – 162.

Chappelow, M. A. (2015). Standards for Educational Public Relations and Communications Professionals. Journal of School Public Relations, 36, 421 – 443.

Cotton, A. vd. (2009). Profiling the Public Relations Undergraduate/Bachelor and Graduate/Master Programs in Europe and Beyond. <http://www.euprera.org/webdata/downloads/112-berlinpresentationsurvey04april09.pdf> adresinden erişildi (ET: 06.04.2017).

Dietrich, G. (2012). PR’s Perception Problem: Redefining Public Relations. <http://sparksheet.com/prs-perception-problem-redefining-public-relations/> adresinden erişildi (ET: 06.04.2017).

Erzikova, E., & Berger, B. K. (2011). Creativity vs. Ethics: Russian and U.S. Public Relations Students’ Perceptions of Professional Leadership and Leaders. Public Relations Journal, 5 (3), 1 – 24.

Erzikova, E. (2010). University Teachers’ Perceptions and Evaluations of Ethics Instruction in the Public Relations Curriculum. Public Relations Review, 3 (6), 316-318.

Fullerton, J. A. & McKinnon, L. M. (2015). U.S. Public Relations Students’ Perceptions of PR: What College Students Think About PR Education and the PR Profession. Public Relations Journal, 9 (2).

Gallicano, T. D., & Stansberry, K. (2011). Communication with Diverse Audiences Through A Case Study Approach. *Public Relations Review*, 37, 556 – 561.

Gleeson, D. J. (2013). Undergraduate Students' Perceptions of Public Relations: An Australian Study. *Prism*, 9(1), <http://www.prismjournal.org/homepage.html>. adresinden erişildi (ET: 06.04.2017).

Gonçalves, G., Spínola, S. C. & Padamo, C. (2013). Analyzing Public Relations Education through International Standards: The Portuguese Case. *Public Relations Review*, 39, 612 – 614.

Gower, K. K., & Reber, B. H. (2006). Prepared for Practice? Student Perceptions about Requirements and Preparation for Public Relations Practice. *Public Relations Review*, 32, 188 – 190.

Güllüpnar, H. (2015). Stratejik İletişim Bağlamında Türkiye'deki Halkla İlişkiler Bölümlerinin Ders Müfredatları Üzerine Bir İnceleme". *e-Gifder*, 3 (1), 17 – 35.

1239

Güriş, S. ve Astar, M. (2015). *Bilimsel Araştırmalarda SPSS ile İstatistik*. 2. bs., İstanbul: Der Yayınları.

Kazancı, M. (2009). Halkla İlişkiler Konusunda Birkaç Söz. F. Keskin ve P. Özdemir (Yay. Haz.). *Halkla İlişkiler Üzerine*. (s. 5 – 9). Ankara: Dipnot Yayınları.

Kruckebeg, D. (1998). The Future of PR Education: Some Recommendations. *Public Relations Review*, 24 (2), 235 – 248.

L'Etang, J. ve Pieczka, M. (2002). *Halkla İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*. Ankara: Vadi Yayınları.

Miller, K. S. (1999). Public Relations in Film and Fiction: 1930 to 1995. *Journal of Public Relations Research*, 11, 3 – 28.

Nakip, M., (2003). *Pazarlama Araştırmaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Okay, A. ve Okay, A. (2008). Türkiye’de Lisans ve Lisansüstü Halkla İlişkiler Eğitimi: Tezlerin Halkla İlişkiler Alanına Katkısının Kantitatif Bir Çalışması (1984-2007). Selçuk İletişim Dergisi, 5 (2), 5 – 14.

Özdemir, P. ve Ymanoğlu, M. A. (2009) Disiplinlerarası Bir Alan Olarak Halkla İlişkiler: Türkiye’deki Akademik Çalışmalar Üzerine Niteliksel Bir İnceleme. F. Keskin ve P. Özdemir (Yay. Haz.). Halkla İlişkiler Üzerine. (s. 15 – 39). Ankara: Dipnot Yayınları.

Peltekoğlu, F. B. (2009). Halkla İlişkiler Nedir?. İstanbul: Beta Yayınları.

Phyllis, V. L., & Len-Rios, M. E. (2006). Integration of Advertising and Public Relations Curricula: A 2005 Status Report of Educator Perceptions”. Journalism & Mass Communication Educator, 61 (1), 33 – 47.

Price, C. (2007). Toward Ethical Consumerism: Authors, Teacher Librarians, and Students in Collaboration. Access, 21 (4) pp.5-8.

Smith, B. G. & Navarro, J. (2014). “Integrating Public Relations Education?: An Analysis of Educator Perceptions of Integrated Communication Pedagogy”. International Journal of Integrated Marketing Communications, 6 (2), pp.7-17.

1240

Stacks, D. W., Botan, C. and Van Slyke, T. (1999). Perceptions of Public Relations Education. Public Relations Review, 25 (1), 9 – 28.

Solmaz, B., Arslan, A., Aydın, B. O. ve Duğan, Ö. (2012). Türkiye’de Halkla İlişkiler Lisans Eğitimi Üzerine Bir Değerlendirme”. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 27, 253 – 269.

Toncar, M., vd. (2006). Uniform Assessment of the Benefits of Service Learning: The Development, Evaluation, and Implementation of the SELEB Scale”. Journal of Marketing Theory and Practice, 14 (3), 223 – 238.

Toth, E. L. and Aldoory, L., (2010). A First Look: An in-Depth Analysis of Global Public Relations Education, New York: Commission on Public Relations Education. <http://www.commpred.org>. adresinden erişildi (ET: 12.03.2017).

Toth, E. (1999). Models for Instruction and Curriculum Models. Public Relations Review, 25 (1), 45 – 53.

Vural, B. A., Yurdakul, N. B. (2004). Halkla İlişkiler Eğitiminde Müfredat ve Uygulamalar: Türk ve Amerikan Üniversitelerine Yönelik Kıyaslamalı Bir Çalışma”. International Symposium Communication in the Millennium A Dialogue Between Turkish and American Scholars, 17-19 Mart 2004 içinde, İstanbul.

Werder K. P. & Strand, K. (2011). Measuring Student Outcomes: An Assessment of Service-Learning in the Public Relations Campaigns Course. Public Relations Review, 37, 478 – 484.

White, N. R. (2007). The Consumer is Always Right: Students Discourse about Higher Education in Australia. Higher Education, 44, 593 – 604.

Ural, E. G. (2012). Etkili Bir Halkla İlişkiler Lisans Eğitimi İçin Halkla İlişkiler Alanında Ortaya Çıkan Değişimlerin Eğitime Aktarılması. e-Journal of New World Sciences Academy, 7 (2), 161 – 182.

Yazıcı, T. ve Ekinci, D. K. (2016). Halkla İlişkiler Uzmanlarının Halkla İlişkiler Eğitimine Bakış Açısı. N. Paşalı Taşoğlu (Yay. Haz.). Halkla İlişkilerde Uzmanlaşma-III. (s. 239 – 278). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

1241

European Communication Monitor 2016 Results. <https://www.eacd-online.eu/information/press-releases/european-communication-monitor-2016-results> adresinden erişildi (ET: 20.03.2017)

European Communication Monitor 2007, www.communicationmonitor.eu/ adresinden erişildi (ET: 11.03.2017).

“European Communication Monitor 2009, www.communicationmonitor.eu/ adresinden erişildi (ET: 11.03.2017).

European Communication Monitor 2011, www.communicationmonitor.eu/ adresinden erişildi (ET: 11.03.2017).

European Communication Monitor 2016, www.communicationmonitor.eu/ adresinden erişildi (ET: 11.03.2017).

Commission on Public Relations Education Industry-Educator Summit on Public Relations Education. (2015) Summary Report, May 12, <http://www.instituteforpr.org/wpcontent/uploads/CPRE20Summit20Summary20Report20July202015.pdf> adresinden erişildi (ET: 02.04.2017).

Commission on Public Relations Education. (2006). The Professional Bond: PR Education for the 21st century. New York: Public Relations Society of America.

İletişim Hizmetleri Algılama Araştırması. (2009). <http://www.tuhid.org/tuhid-ida-iletisim-hizmetleri-algilama-arastirmasi-sonuclandi.html>. adresinden erişildi (ET:15.03.2017).

İBN HALDÛN'UN ASABIYYET KAVRAMI: SİYASET TEORİSİNDE YENİ BİR AÇILIM

Yrd.Doç.Dr. Gökhan AK

Nişantaşı Üniversitesi İİSBF SBKY Bölümü

Öz

İçinden geçmekte olduğumuz küresel değişim ve dönüşümün arz ettiği hızlı ve kapsamlı yapısal süreç, siyasi, kültürel ve ekonomik unsurların yanı sıra, temel felsefi, özellikle epistemolojik algılamalara da nüfuz etmekte ve bu da, söz konusu sürecin çözümlenebilmesinde bütüncül ve disiplinlerarası yaklaşımları zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan, toplumsal değişim/dönüşümü “asabiyyet” kavramsal teorisiyle açıklayarak, dönüşümü sistemdeki diğer tüm faktörlerle irtibatlı olan dâhili bir değişken olarak ele alan 14. yüzyıl İslam filozofu İbn Haldûn’un siyaset felsefesinin, çağdaş siyaset felsefesinin günümüzde bu anlamdaki çıkmazına çözümlenmeler getirebileceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın ana amacı, İbn Haldûn’un Mukaddime’sinde kabile, topluluk ve toplumların değişim ve dönüşümlerini ortaya koymak için teorize ettiği “Asabiyyet” kavramını incelemek ve bunun, günümüz modern toplumlarının değişimlerini açıklayabilecek yeni bir siyaset teorisi oluşturup oluşturamayacağını analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldûn, Mukaddime, Asabiyyet, Siyaset Teorisi, Toplumsal Değişim

1243

ASABIHHAY OF IBN KHALDUN’S THOUGHT: A NEW EVOLUTION IN THE POLITICAL THEORY

Abstract

Fast and detailed constructive process forced by the global change and transformation that are gone through penetrates not only to the political, cultural and economical affairs but also basic philosophical, particularly epistemological perceptions, and this situation necessitates a total and interdisciplinary approaches for the analysis of the questioned process. In this respect, Ibn Khaldun, a 14th century Islamic philosopher, who explains the social change/transformation using conceptual theory “asabiyyah” and evaluates transformation as an inner variable connected to the whole other factors in the system, put forward a political philosophy that are considered as a source of analyzes which could overcome the impasse experienced by the current modern political philosophy. The main purpose of this study is to examine the “asabiyyah” concept theorized by Ibn Khaldun in his famous work The Muqaddimah for putting forth the change and transformations of tribes, communities and societies, and to analyze if this concept could be posed forth as a new political theory in line with explaining of the changes for modern societies.

Keywords: Ibn Khaldun, Muqaddimah, Asabiyyah, Political Theory, Social Change

“İbn Haldun’un değerini teslim edebilmemiz için, kendi kendimize XIV. yüzyılda Hıristiyanlar tarafından yazılmış hangi felsefi eserin Mukaddime ile boy ölçüşebileceğini sormamız kâfidir.”

(Durant, 1957: 24)

GİRİŞ

“Uyarlılığımız yaşayacaksa, büyük adamlara aşırı saygı gösterme alışkanlığından kurtulmamız gerektiğine” inanan Popper’ın (2013: 19) kastettiği farklı bir konu olsa gerek. Zira büyük dünya medeniyetinin evlatları olarak bizlerin toplumsal varlıklarımızı daha uzun ve sağlıklı biçimde devam ettirebilmek için, ünlü İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee’nin bile “Mukaddime’deki tarih felsefesi, nevinin en büyük eseri. Şimdiye kadar, hiçbir ülkede, hiçbir çağda, hiçbir insan zekâsı böyle bir eser yaratmamıştır.” (akt. Meriç, 1998: 139) deyişinin kahramanı İbn Haldûn ve daha nicelerini tekrar tekrar analiz etmeden nasıl durabiliriz?

Orta Çağ’ın İslam dünyasında yetişen en önemli filozoflardan biri olarak, modern tarihçiliğin, sosyolojinin ve iktisadın öncülerinden İbn Haldûn, aynı zamanda dünya düşünce tarihinin de seçkin simalarından biridir. Orta Çağ’ın karanlıklarından parlayarak yükselen sosyal ve politik nitelikteki fikirleri zamanını çok çok aşmış, bu sebeple Batı bilim dünyasında Aristoteles’den sonra en çok rağbet edilen filozofların başında olagelmıştır. Meriç’in (1998: 175) O’nu; “Ortaçağın karanlık gecesinde muhteşem ve münzevi bir yıldız; ne öncüsü var, ne devamcısı.” şeklinde tanımlaması, belki de bundandır.

Gerçekçi ve gözlemci bir düşünür ve bilim insanı olarak İbn Haldûn; (1) toplumsal olgu ve olayları aydınlatmaya yönelik kendisinden önceki düşünürlerden farklı bir yöntem ortaya koyması; (2) toplumun ve devletin doğal bir kökeni olduğu ve doğal bir tarihsel gelişim süreci geçirdiğini ileri sürmesi; (3) bu tarihsel gelişim sürecinin betimlemesini yaparak bir devlet kuramı ortaya koyması bakımından, düşünce tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Aristo’dan sonra bilimsel düşüncenin, gerek Doğu’da gerekse Batı’da uzun süre hayatla ilgisini kestiği ve sosyal gerçekliği, iyice tanıyıp bilmeden, felsefi ilkeler yerine dinî doğmalarla düzeltme gibi boş saplantılara kapıldığı görülmektedir (Topçuoğlu, 1963: 337). Bu duruma son veren, toplum ve devleti, hayat şartlarını ve bunların birbirleriyle olan karşılıklı ilişki ve etkilerini gerçekçi bir açıdan ele alarak, illet-netice ilkesine göre açıklamaya çalışan düşünürlerden biri de İbn Haldûn olmuştur.

Onun, İslam dünyasında düşünsel üretimin azaldığı 14. yüzyılda İslamlık felsefesinin geleneksel yapısından ayrılarak, sosyo-politik sorunlara özgün yaklaşımı ve ortaya koyduğu görüşleri, geç de olsa özellikle Batı’da yankısını bulmuştur.¹ Bu açıdan İbn Haldûn’un,,

¹ İbn Haldûn’un, çağı için oldukça modern denilebilecek görüşleri, Doğu’da gereken ilgiyi görmemiştir. Batı dünyasında tanınması ise hayli geç dönemlerde olmuştur. *Mukaddime*, Türkçe’ye ilk kez 18. yüzyılda çevrilmiş; bunu 19. yüzyılda Batı dillerindeki çeviriler izlemiştir. İlk Silvestre de Sacy, *Chrestomathie Arabe* adlı eserinde *Mukaddime*’den seçme parçalara yer vermiş, daha sonra İbn Haldûn’u “Arab Montesquieu” olarak niteleyen Joseph von Hammer-Pugstali ise, 1822’de *Notice sur L’Introduction à la Connaissance de L’Histoire, Celebre Ouvrage Arabe d’Ibn Khaldoun* başlıklı eserinde, *Mukaddime*’nin ilk beş kitabının tasvirini yayınlamıştır. Bunları 1835’de Jakob Grefve’nin “An Account of the Great Historical Work of the African Philosopher, İbn Khaldoun” adlı İngilizce makalesi, Quatremere’nin 1852-1856 yılları arasında yazdığı *Notices et Extrait*’i ve 1863’de de Slane’nin *Les Prolegomenes d’Ibn Khaldoun* başlıklı *Mukaddime*’nin tam bir çevirisi izlemiştir.

Corbin'in (2007: 61-62) deyişiiyle, düşünce tarihinde kökenini Eski Yunan'da Platon ve Aristoteles'ten alan ve İslam Dünyası'nda Farabi ve İbn Sina tarafından temsil edilen Aristotelesçi felsefe geleneğinden kopuşu ve Batı'da Rönesans ile başlayan yeni düşünme biçiminin öncülüğünü temsil ettiğini söylemek mümkündür. Onun sosyal bilimler alanındaki bu öncülüğünün Batı'da Rousseau'dan Locke'a uzanan doğal hukuk okuluna, Herder'den Dilthey'a uzanan Alman tarih okuluna, Comte pozitivistliği ve Marksizm'e değin pek çok akıma etkisi olmuş ve bu durum birçok araştırmada vurgulanmıştır.²

İlk bakışta tarihçi hüviyetiyle karşımıza çıkan İbn Haldûn, evrensel nitelikli Kitâbu'l-İber³ başlıklı ünlü eserinin girişi olan Mukaddime'de yine evrensel insan karakterini ön plâna koyduğundan, Mukaddime bütün dünyada büyük bir değere sahip olmuştur (Schimmel, 1951: xv). Bunun diğer bir sebebi de, İbn Haldûn'un incelemelerinde gözlemci metodu izlemesi, insan ve toplum hayatında rol oynayan faktörleri sıralamaktan çok, bunların derinliklerine inerek anlamaya ve kavramaya çalışmasıdır (Bouthoul, 1930: 15).

İbn Haldûn'un sosyoloji alanında ilgi çekmesi, Robert Flint'in History of the Philosophy of History (1893) başlıklı eserle sağlanmıştır (Becker ve Barnes, 1952: 266; Schimmel, 1951: xvi). Ancak sosyologlar üzerindeki doğrudan doğruya etkisi, Gumpłowicz'in Soziologische Essays'inde İbn Haldûn hakkında yazdığı bölüm ile ortaya çıkmıştır (Becker ve Barnes, 1952: 267). Büyük düşünürün fikirlerine karşı ilgi, çağımızda da sürüp gitmektedir.⁴

Her ne kadar İbn Haldûn, Osmanlı-Türk düşünüsüyle, bir Osmanlı-Türk münevveri olan zamanın Şeyhülislam'ı Pirizade Mehmet Sahib Efendi'nin Mukaddime çevirisiyle 18. yüzyılın ortalarında tanıştırılmışsa da,⁵ Cumhuriyet Türkiye'sinin düşünce dünyası tarafından, -uzun bir arayla- ancak 1950'lerde, o da, yine ironik biçimde Batılı kaynaklar vasıtasıyla tanınmaya ve tanındığı ölçüde de Türk entelektüelini şaşırtmaya başlamıştır.⁶ Görülmüştür ki, İbn Haldûn, tarih felsefesi ve sosyoloji biliminin temelini atan, bunu da yaşadığı toplumun dinamiklerine yaslanarak yapan düşünürlerden birisidir. Hatta öyle ki, düşünürün laiklik⁷, evrim ve benzeri

² Bunlara örnek olarak bkz. (el-Husri, 2001: 116; Ferruh, 1983: 695-697; Graudy, 1965: 61-62; Hassan, 1998: 28-29; Kızılcılık, 2006: 2-3; Ugan, 1989: xii; Uludağ, 1988: 146; Ülken, 2000: 253)

³ Tam adıyla *Araplarla Arap Olmayanların ve Berberilerin ve Aynı Devirdeki Büyük Kudret Sahiplerinin Muharebelerine ait Kaynak ve Haberleri Toplayan ve Yorumlayan Kitap* başlıklı bu eser, İbn Haldûn'un büyük dünya tarihi olan ve yedi ciltten oluşan en önemli eseridir. Kitabın adında geçen "İber" sözcüğü "İberet" sözcüğünün çoğuludur. Bir dünya tarihi niteliğinde olan ve üç bölümden oluşan eserin birinci bölümü, bir önsöz ve girişten oluşan birinci ciltten oluşur ve *Mukaddime* (Arapça: el mukaddime) adını almıştır (Süngü, 2009: 7; Yıldız, 2010: 29).

⁴ İbn Haldûn hakkında ilk Türkçe araştırmalar, Hilmi Ziya Ülken, Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu ve Hamide Topçuoğlu tarafından yapılmış, son yıllarda ise Zakir Kadiri Ugan'ın güzel çevirisi ile *Mukaddime* Türk aydınlarının ve sosyal bilimcilerin istifadesine sunulmuştur.

⁵ Avrupa da, 19 yüzyıla İbn Haldûn'un varlığından habersizdir. Osmanlı-Türk dünyası, tarihin bu büyük sosyal ilim insanını çok daha evvel keşfetmiştir. Şeyhülislam Pirizade Mehmet Sahib Efendi'nin (1674-1749) *Mukaddime* tercümesi, 18. yüzyılın ortalarında yapılmıştır. Pirizade, *Mukaddime*'nin tamamını değil, sadece ilk 5 bölümünü tercüme etmiştir. Cevdet Paşa ise, tercüme edilmeyen son kısımlarını tamamlamış ve *Mukaddime* tam olarak ilk defa 1856 yılında basılmıştır. Bu anlamda, İbn Haldûn'un düşüncelerini, Kâtip Çelebi'nin *Keşfuzunun* adlı eserinde, daha sonra da Naima'nın *Tarih*'inde bulmak mümkündür.

⁶ *Mukaddime*'nin yeni Türk harfleri ile ilk basımı, Zakir Kadiri Ugan'ın yaptığı ve Maarif Bakanlığı'nın Klasikler Serisi olarak 1954'de yayınladığı tercümedir.

⁷ Orta Çağ'da, Hıristiyan Avrupa'da sosyal problemlerin dini problemlerden ayrı ve başlı başına bir disiplin olarak incelenmemesine rağmen, İbn Haldûn sosyal bilimleri tamamen kendi bünyeleri ve

güncel tartışmalara ilişkin olarak bile, İslam coğrafyasından çıkan bir cevabı bulunmaktadır (Andıç vd., 2010: 3-6).

Bu meyanda, İbn Haldûn'un, siyasal bilgiler, hukuk, sosyoloji, iktisat ve maliye alanlarında derinleşmek arzusunda olanlar için sonsuz bir hazine olduğu söylenebilir.⁸ İbn Haldûn düşüncesi, devlet felsefesi, iktisat ve maliye sosyolojisi dallarında özlü bir bilgiye sahiptir. 14. yüzyılın bu önemli İslam düşünürünün, ayrıca Avrupa'da siyasi ilimlerin kurucusu sayılan 18. yüzyılın Montesquieu ve Rousseau'su ile 20. yüzyılın başında maliye sosyolojisinin kurucusu olarak kabul edilen Schumpeter ile karşılaştırıldığında, aslında bunların çok öncesinde ilk kaynak düşünür olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Şarkiyatçı Erwin Rosenthal (1994), hukuk ve sosyoloji konusundaki derin bilgisinden dolayı Batılı bilim çevrelerince “Şark'ın Montesquieu”su olarak tanımlanan İbn Haldûn hakkında detaylı bir araştırma yapmıştır. Buna göre, İslam dünyasında kelimenin tam anlamıyla tek siyaset düşünürü İbn Haldûn'dur. Zira İbn Haldûn, sistemini geçmişteki ve zamanındaki İslam devletlerinin siyasal ve sosyal yapısını gözlemleyerek kurmuştur. Bu gözlemler sonunda İbn Haldûn, İslam'ı da aşarak, devlet ve yönetim konusunda sistem kuracak seviyeye ulaşmıştır.

Ancak buna rağmen, İbn Haldûn'un, günümüz Türkiye'sinde hala hak ettiği ilgiye kavuşmadığını söylemek mümkündür. Düşünce tarihi, genellikle eserleri tarihin malı olmuş yazarların birer halka ile birbirlerine eklendikleri bir zincire benzetilmektedir. Büyük düşünürler kendilerinden evvel gelenlerden öğrendiklerini, katkıları ile kendilerinden sonra geleceklere şerefli bir miras olarak devrederler. Düşünce tarihi, yine Orta Çağ'ın İslam dünyasının yetiştirdiği İbn Rüşd'ü, İbn Sina'yı zamanında tanımış ve öğrenmiştir. Ancak İbn Haldûn, zincire eklenen, eklenmesi gereken, en önemli halkalardan biri olmasına rağmen, bu zincirin uzun zaman dışında kalmış ve medeni Avrupa, İbn Haldûn'un düşünce ve fikirlerini birkaç yüzyıl sonra yeniden yaratma çabasına düşmüştür.

Maruz nedenlerle, bu çalışma, İbn Haldûn'un Mukaddime'sinde kabile, topluluk ve toplumların değişim ve dönüşümlerini ortaya koymak için teorize ettiği “Asabiyyet” kavramını incelemek ve bunun, günümüz toplumlarının değişimlerini açıklayabilecek yeni bir siyaset teorisi oluşturup oluşturamayacağını analiz etme ve değerlendirme amacını taşımaktadır.

DEVLET, TOPLUM, DEĞİŞİM VE İBN HALDÛN

Devletler neden yükselir ve düşer? Neden bazı toplumlar daha başarılı bir siyasi ve sosyal yapı geliştirebilirken, diğer bazıları bu konuda yetersiz kalır? Her siyasi örgüt eninde sonunda yok olmaya mahkûm mudur? Bir siyasi yapıya hayat veren temel dinamik nedir? Tarih boyunca bu tür soruları cevaplama çabaları eksik olmamıştır. Ne var ki, son dönemlerde mikro-milliyetçilik, kültür çalışmaları, çokkültürcülük gibi olgularla bu konudaki çalışmaların daha da yoğunlaştığı

---

kurduğu mantık çerçevesi içinde inceleyen ilk düşünürdür. Tarihi ve sosyal olayları birbirine ekli ve birbirlerine etki eden genel bir görüş çerçevesi içinde dini veya keyfi görüşlere yer vermeyerek bir teori yaratmıştır.

⁸ Birçok ilim insanı, İbn Haldûn'un *Mukaddime*'sini tüm detayıyla ancak 20. yüzyılda inceleyebilmiş ve bu sayede de, sayısız kütüphanelerin raflarını dolduracak kitap ve makaleler üretmiştir. Bu araştırmacılar, örneğin düşünürün devlet ve hukuk görüşünü ya da Adam Smith'den çok evvel ortaya koyduğu iktisat ve maliye ilminin ilkelerini ve yine 20. yüzyılda gelişen maliye sosyolojisinin temellerini *Mukaddime*'de bulmuşlardır.

görülmektedir. Tarihsel sosyolojinin ve makro tarihçiliğin yükselişi bile, tek başına bu yoğunlaşmanın bariz bir göstergesi olarak algılanabilir.⁹

Aydınlanma düşüncesi üzerine yükselen geleneksel teorik yaklaşımların son zamanlarda hayatın hemen hemen her alanına nüfuz etmiş küresel değişim ve gelişmeleri anlama ve açıklama noktasındaki zaafı, tarihsel-sosyolojik araştırmalara yönelen bu ilginin ardındaki başat neden olarak görülebilir. İçinden geçmekte olduğumuz küresel değişim ve dönüşüm, öyle kapsamlı bir yapı arz etmektedir ki, bu sürecin siyasi, kültürel ve ekonomik unsurların yanı sıra, temel felsefi -özellikle de epistemolojik- algılamalara da nüfuz ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Böylesi kapsamlı bir dönüşümü anlayabilmek ve açıklayabilmek de, bütüncül ve disiplinlerarası bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla tarihsel-sosyolojinin, makro tarihçiliğin ya da medeniyetler tarihçiliğinin ihtiyaç duyulan bütüncül yaklaşıma yakın disiplinler olarak böyle geçiş dönemlerinde öne çıkması anlaşılır bir durumdur.

Gerek etkileri küresel boyutta hissedilen bu değişim ve dönüşüm sürecinin kapsamı, gerekse son birkaç yüzyıldır hemen her türlü bilimsel faaliyete zemin teşkil etmiş olan aydınlanma düşüncesinin bu değişimi ve dönüşümü açıklama noktasındaki yetersizliği, araştırmacıları ister istemez modernite öncesi ve Batı-dışı yaklaşımları anlamaya itmiştir. Bu anlamda, 14. yüzyıl Kuzey Afrika Müslüman düşünürü olan Abdurrahman İbn Haldûn da, bu kültürel bağlamda yeniden keşfedilmiştir.

Batı'da ilk olarak 1810 yılında İbn Haldûn'un Mukaddimesi'nin bazı bölümleri şarkiyatçı Silvestre de Sacy tarafından yayımlanmıştır (Rabi, 1967: 1). Ancak, Batı entelektüel çevreleri tarafından üzerinde çalışılması bazı şarkiyatçı saiklere bağlansa da, Batı'da yine de günümüze değin yoğun olarak analiz edilmiş olan İbn Haldûn'u, son zamanlarda anlamaya yönelik çabaların basit oryantalist merakı aşan yönleri olduğunu söylemek mümkündür. Zira Gumilev'in (2003: 42) kışkırtıcı ifadesiyle söylemek gerekirse; "...onlar [oryantalistler] kitap okumazlar, sadece metinleri tercüme ederler." Bu anlamda, İbn Haldûn'un 20 yüzyılda soysal bilimciler ve beşeri bilimlerdeki diğer araştırmacılar tarafından, geçmişten kalan otantik ve ilginç bir bakış sunmaktan ziyade, sosyo-politik değişimi anlama noktasında alternatif bir yaklaşım sunduğu için çalışıldığı görülmektedir.¹⁰

Bu bağlamda, İbn Haldûn'un önemi Aydınlanmacı dünya görüşünün dışında bir tarihsel-sosyolojik çerçeve geliştirme imkânı sunmasında yatmaktadır. Diğer deyişle, İbn Haldûn'un yaklaşımı, diğerlerinden yalnızca değişimi açıklama noktasında vurguladığı sosyal ya da siyasi parametreler açısından farklılaşmaz; aynı zamanda Aydınlanma düşüncesi zemininde işlemeye alışmış zihinler için alternatif bir ontolojiye ve epistemolojiye dayalı bir tarihsel-sosyolojik açıklama çerçevesi de sunar.

⁹ Collins'in (10 Mayıs 1998 akt. Kayapınar, 2006: 164) ifadesiyle; "*Akademik çalışmalarda 1960'ların ortalarından itibaren bugüne gelene kadar geçen süreç, makro tarihçiliğin altın çağı olarak adlandırılmayı hak eder.*"Ayrıntı için bkz. <http://www.hartford-hwp.com/archives/10/043.html> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2014)

¹⁰ Örneğin İbn Haldûn'un devlet konusundaki görüşleri, uluslararası ilişkiler teorilerindeki devlet ve egemenlik tartışmalarına ışık tutabilecek bir nitelik taşımaktadır. 20. yüzyılın ikinci yarısında disipline hâkim olan ve devleti düşünsel sistemlerinin merkezine alan realist yaklaşımın aksine, İbn Haldûn düşünüy, devletin, toplumların hayat döngülerinin belli bazı safhalarının bir ürünü olduğunu söyleyerek, devlet merkezli bakış açısına ciddi bir meydan okuma teşkil etmiştir. Bu konudaki tartışmalara örnek olarak bkz. (Cox, 1996: 157)

İbn Haldûn, toplumlar için “değişim” kavramı etrafında şekillenen bir siyaset felsefesi geliştirmiştir. Ona göre, sosyo-politik sistemleri anlamaya yönelik her çaba özünde, dönemlerin değişmesiyle birlikte toplumların tabiatının da değiştiği fikrini barındırmalıdır. İlginç olan, değişimin insanların tabiatlarına, şehirlerin sosyal yapılarına ve devletlerin siyasi dinamiklerine de sirayet ediyor olmasıdır. Bugün “insan tabiatı” terkinin, tanım gereği, bir “değişmezlik” ifade ettiği yaygınca savunulmasına rağmen, İbn Haldûn’un siyasi ve sosyal yapılara paralel olarak insan tabiatının da değişime maruz kaldığı görüşünün altı çizilmelidir.

Bu bağlamda, dinamik insan tabiatı algılaması, İbn Haldûn’un siyaset teorisinin temel parametrelerinden birini teşkil etmektedir. Dahası, değişim son derece yavaş, derin ve gizli bir süreçtir. Böylece, çok az sayıdaki bilge kişi haricinde, değişimin popüler düzlemde fark edilmesi ve değişim sürecine müdahale edilmesi mümkün olmaz. Bu da, değişimin konjonktürel müdahalelerle engellenemeyeceği anlamına gelir. Böylece değişim, bireysel ya da kolektif iradeyi aşan bir düzenlilik sergiler. Değişim sürecinin son derece yavaş seyrettiğini ve o sürecin bizzat içinde yaşayanların bile bu süreci algılamalarının mümkün olmadığını, dolayısıyla sürecin geri döndürülemez olduğunu iddia eden 20. yüzyılın önde gelen medeniyet tarihçilerinden Fernand Braudel (1995: 31) de, bu hususta İbn Haldûn’a yaklaşmaktadır.

İbn Haldûn’un öngördüğü sosyo-politik değişim modelini inceleyen Turchin’e (2003: 3) göre sosyal sistemler, düz bir çizgi takip etmeyen, dinamik yapılardır. Her ne kadar İbn Haldûn’dan pek haberdar olmasa da, Doran’ın (1991: 47) “Çizgisel (lineer) olmayan dönemlerde çizgisel düşünmek, ancak değişimin ivmesini artırır.” yönündeki yargısı da İbn Haldûn’un değişim teorisinin anlaşılmasına yardımcı olur. İbn Haldûn, bu şekilde süreklilik ve düzenlilik arz eden değişimin genel kurallarını ve dinamiklerini keşfettiğini iddia eder. Ona göre, her bir dönemin kendine has düzenleyici bir kanunu vardır ve o dönemdeki sosyo-politik ve ekonomik gelişmeleri anlayabilmek için, o dönemin düzenleyici kanununu bilmek gerekir; “İmdi çağlar, o çağlarda meydana gelen meselelerin, kabilelerin ve asabiyyetlerin değişmesiyle değişir. Maslahatların değişmesiyle farklılık gösterir. Her çağın kendine has bir hükmü vardır.” (Haldun, 1375/1988: 583)¹¹

İbn Haldûn, değişimi bir tek unsura indirger: asabiyyet (Al-Azmeh, 1982: 48-145). “Fizikteki madde gibi” der Goodman (1972: 258), “...asabiyyet de en düşük ortak payda, siyasi değişimin bölünemez en küçük bileşenidir.” Değişimin yörüngesini tayin etmek amacıyla benzer değişkenler öneren başka düşünürler de olmuştur. Hegel’in “volksgeist”ı ve Gumilev’in “passionarite”si bunlara örnek olarak verilebilir. Ne var ki bu düşünürler, bu tür dinamikleri harici değişken olarak görmeye eğilimli iken, İbn Haldûn asabiyyeti, dönüşümü sistemdeki diğer tüm faktörlerle irtibatlı olan dâhili bir değişken olarak ele almıştır. Bu açıdan, genel olarak İbn Haldûn’un siyaset felsefesi, özel olarak da asabiyyet teorisi çağdaş siyaset felsefesinin bugün içinde bulunduğu çıkmaza bir cevap sunabilir.

Kymlicka’ya (2004: xiii) göre, çağdaş siyaset felsefesinin, esas itibarıyla iki kamp arasındaki tartışmalardan müteşekkil olduğu söylenebilir. Bir tarafta liberal demokrasi (faydacılık, liberal eşitlikçilik ve liberteryanizm temelli), diğer tarafta ise liberal demokrasiye yöneltilmiş eleştiriler (Marksizm, cemaatçilik, feminizm temelli) yer almaktadır. Bu anlamda, İbn Haldûn’un sosyal-siyaset felsefesinin ise, bir üçüncü yol olarak, pratik açıdan cemaatçiliğe, kuramsal açıdan da liberal demokrasiye alternatif olabilecek bir çerçeve sunduğu söylenebilir. Zira İbn Haldûn’un yaklaşımı, pratik açıdan cemaatçiliğin birey ile toplum arasındaki mevcut

¹¹ Ayrıca belirtilmediği takdirde, *Mukaddime*’ye yönelik tüm referanslar bu baskıya verilecektir.

dengelesizliğe dair kaygılarını bertaraf edebilirken, kuramsal düzlemde Aydınlanma düşüncesinin yerini alabilecek ontolojik ve epistemolojik açıdan son derece kuşatıcı ve derin bir düşünce geleneğine yaslanmaktadır. Dolayısıyla, İbn Haldûn'un teorisinin özünü teşkil eden asabiyyet kavramı da, bugün siyaset felsefesinin üzerine bina edildiği eşitlik, özgürlük, özerklik, güç, erdem, hak, adalet, meşruiyet gibi siyaset teorisi kavramlarından biri, hatta bunların arasında en merkezi olabilecek kadar açıklama gücü yüksek bir kavramdır. Dahası, tüm bu kavramların yetersiz kaldığı değişimi anlama ve açıklama noktasında da alternatifi mevcut değildir.

Bu çerçevede, asabiyyet, İbn Haldûn'un sosyal felsefesinin omurgasını teşkil etse de, şu ana kadar asabiyyetin kapsamlı ve üzerinde uzlaşmış bir tanımı yapılabilmemiş değildir. Batı dillerine “group feeling”, “esprit de corps”, “esprit de clan”, “gemeinsinn”, “nationalitätsidee”, “corporate spirit”, “feeling of solidarity”, “group solidarity”, “group will”, “communal spirit”, “social cohesion”, “martial spirit”, “solidarity”, “striking power and social solidarity”¹² gibi kelime ve terkiplerle aktarılan asabiyyet, Arnason ve Stauth'un (2004: 33) ifadeleriyle “İbn Haldûn'un en tercüme edilemez terimi” olarak ortaya çıkmaktadır. Zorluk kısmen, kavrama geleneksel kullanımından daha geniş bir anlam yüklemesine (Rosenthal, 1980: lxxii) rağmen, İbn Haldûn'un asabiyyeti kapsamlı bir şekilde tarif etmemesinden, kısmen asabiyyeti bazen geleneksel anlamıyla, bazen de kendi yüklediği geniş anlamıyla teknik bir terim olarak kullanmasından (Mahdi, 1957: 196) kaynaklanır. Bazıları ise, bu zorluğu İbn Haldûn'un asabiyyeti kullanırken gösterdiği gevşekliğe bağlar (Khemiri, 1936: 163-188). Mukaddime'nin pek çok yerinde asabiyyetin kaynağından ve fonksiyonundan geniş bir şekilde bahsedilse de, asabiyyetin İbn Haldûn'un sosyal sistemindeki merkeziliği ve siyasi örgütlenmelerdeki hayati rolü göz önüne alındığında, bu kısmi tarif ve tasvirlerin yetersiz kaldığı ortadadır.

MUKADDİME VE ASABİYYET KAVRAMI İLİŞKİSİ

İbn Haldûn, sıkıntılı bazı dönemleri olmakla birlikte, genellikle saray ve konaklarda refah içinde itibarlı bir hayat sürmüştür. Merîni, Hafsi ve Abdülvâdi hanedanlarının yönetiminde bazen sultan ve emirler kadar etkili olmuş, iktidarların el değiştirmesinde önemli roller oynamış, bu özelliğiyle hem desteğine ihtiyaç duyulan hem muhalefetinden korkulan bir kişi durumuna gelmiştir. Diğer taraftan sık sık kabileler arasında dolaşarak bedevî kabile hayatını yakından tanımış, fırsat buldukça da ilim ve öğretimle meşgul olmuştur. Ünlü Mukaddime'sini böyle bir bilgi ve deney birikimiyle kaleme almıştır.

Toplumbilimin babası sayılabilecek İbn Haldûn, hayli hareketli bir yaşamın ardından, 47 yaşında Cezayir'in Tacin şehrindeki Beni Selame kalesinde güven, huzur ve istikrarlı bir yaşam sürmeye başlamıştır. Burada giriştiği çalışmalarda, ömrünün yirmi beş yılını devlet görevinde geçirmiş, toplumların durumlarını, devletlerin birbiri ardınca geliş gidişlerini görmüş, uzun yıllar çeşitli saraylara hizmet etmiş, prensler ve sultanlar arasındaki çekişme ve çatışmalara tanık olmuş bir bilim, hukuk ve siyaset insanı olarak, o güne değin yaşadığı engin deneyimler, onun sosyal hayata egemen olan ve her zaman tekrarlanan yasaları bulmasına

¹² Daha açmak gerekirse, Franz Rosenthal (group feeling), De Slane (esprit de corps), Vincent Monteil (esprit de clan), Von Kremer (gemeinsinn ve nationalitätsidee), Hourani (corporate spirit), H. Ritter (feeling of solidarity), M. Halpern (group solidarity), .H. Bahsh ve H. Shirvani (communal spirit), Aziz el-Azmeh (group will), Ernest Gellner (social cohesion and martial spirit), Erwin Rosenthal (solidarity and striking power), D.S. Margoliouth (clannishness) ve M. Mahdi (social solidarity) önermektedir. Ayrıntı için bkz. (Uludağ, 1988: 120-121)

yardımcı olmuştur. Evvelce edindiği bilgi ve deneyimler, onun tarih hakkında da bir bakış açısı ve yönetime sahip olmasını sağlamıştır. İbn Haldûn, bu kalede beş ay kısa bir sürede yazdığı sayfaların üstüne şöyle bir kapak ismi koymuştur: “Tarihin Önemi Hakkında Mukaddime”. Yalnız toplumbilimin değil, bütün sosyal bilimlerin temellerini atan bu kitap, sonraları dünyanın en tanınmış kitaplarından biri haline gelecek ve “İbn Haldûn’un Mukaddimesi” olarak bilinecektir (Hassan, 1982: 11).¹³

İbn Haldûn, 1380 yılında tamamladığı ve Berberî tarihini konu edinen yedi ciltlik meşhur yapıtı Kitâbu'l-İber'in ilk bölümü olan meşhur Mukaddime'sinde, tarih disiplini bilimleştirmeye çalışmıştır. Hatırlanacağı üzere, Aristoteles, tarihî araştırmayı bilimin dışında bırakmış ve bilimlerin, insanların neden oldukları değişken olaylarla değil, değişken olmayan olaylarla ilgilenmesi gerektiğini söylemiş idi. İbn Haldûn ise, öncelikle bu görüşe karşı çıkarak, tarihin bilimleştirilebileceğini savunmuştur. Onun farkı işe buradadır.

İbn Haldûn'a göre tarih, antik Yunan tarihçileri ile bunlardan sonra gelen Müslüman tarihçilerinin düşündükleri gibi, bir takım dinî, siyasî ve askerî olayları oluş anlarına göre arka arkaya sıralamaktan veya peygamberlerin ve hükümdarların hayatlarını anlatmaktan ibaret değildir. Bir tarihçinin, öncelikle tarihî olaylardaki benzerlikleri ve farklılıkları saptayarak, bunlar arasındaki zaman ve mekân dışı nedensel ilişkileri belirlemesi gerekir; tarih, ancak bu düzeye ulaştırıldığında bilimleşebilir.

İbn Haldûn, Kitâbu'l-İber'de, tarihsel olaylara, toplum yapılarına nasıl baktığını anlatmış, tarihin ve toplumsal evrimin yasalarına ilişkin düşüncelerini açıklamıştır. İbn Haldûn'a göre, tarihsel olgular incelendiğinde, birçoğunun arasında benzer neden-sonuç ilişkileri vardır. Tarihçinin asıl görevi de, bunları ortaya çıkarmak ve yorumlamaktır. İbn Haldûn'a göre, insanlar toplum halinde yaşamak zorundadır. Bu zorunluluktan da yetke ve devlet doğmuştur. İnsanlar da çeşitli yaşam biçimleri ya da içinde yaşadıkları toplumun koşulları yüzünden farklı nitelikler kazanırlar. Örneğin, göçebe bir yaşam süren insanlar ile yerleşik yaşam içindeki insanların yapıları, ilişkileri, düşünceleri farklıdır.

İbn Haldûn'a göre, tarihteki toplumların hepsi beş aşamalı bir evrim çizgisi izlemiştir. Bu çizgi göçebelikten yerleşikliğe doğru uzanır. Göçebeler önce bir ülkeyi istila ederek yerleşirler; ikinci aşamada egemenliklerini kurarlar; üçüncü aşamada tarım ve ticareti geliştirirler; dördüncü aşamada belli bir refah düzeyine ulaşıncaya kadar bunu korumak için barışçı bir siyaset izlerler; son aşamada ise, bu refah ortamında lükse ve eğlenceye kapılarak dengelerini yitirir ve başka bir göçebe kavime boyun eğmek durumunda kalırlar.

İbn Haldûn, hem çözümleyici hem de birleştirici tarzda öğelerden oluşan dev bir medeniyet ve beşeri ilimler ansiklopedisi niteliğindeki Mukaddime'sinde modern sosyolojinin öncüsü olarak görünmektedir. Tarihin bütünüyle sosyolojik bir tanımını yaptığı Mukaddime'sinde çeşitli ilimleri anlatan İbn Haldûn, bu ilimlerin değerini, onları “akli” ve “nakli” şeklinde ikiye ayırarak belirtmiştir. Akli ilimleri mantık, talimi (riyazi) ilimler, tabii

¹³ İbn Haldûn'un kendi sözleriyle; “Tarih incelemeleri için yazdığım Mukaddime gibi bir kitabı daha önce görmedim. Bu kitapta geçmiş tarihçilerin izledikleri yollardan çok farklı bir yöntem izledim. Tarihsel gerçekleri anlatmaya girmedim gibi, belli inanç ve kanaatleri de savunmadım. İnsanları ‘İdeal Şehir’ gibi ülkelere çağırmadım. Bütün bunlardan çok daha önemli bir şey yaparak, insanlık tarihini etkileyen sosyal gerçekler üzerinde durdum Bu gerçeklere egemen olan yasaları ortaya çıkardım. İnsanların herhangi bir coğrafyada istikrar bulmalarını belirleyen de bu yasalardır.” (akt. Feyyaz, 2009: 46-49)

ilimler ve ilahi ilimler olarak dörde ayıran İbn Haldûn, şer'i, yani nakli ilimlerin bölümlerini de tefsir, kıraat, hadis, fıkıh usulü, fıkıh, kelim, tasavvuf ve rü'ya olarak tanımlamıştır.

Bu anlamda, “Asabiyyet”, Mukaddime'nin temel kavramlarından en başta gelenidir. Asabiyyet, bir kabilenin birleşmesini, yardımlaşmasını, dayanışmasını birbirlerini ve kabilelerini müdafaa etmelerini ve öbür kabilelere birlikte tecavüz ve taarruzda bulunmaları temin eden histir. İbn Haldûn'a göre iki türlü asabiyyet vardır: (1) Nesep asabiyyeti; (2) Sebep asabiyyeti. Birincisinde aynı soydan gelmek ve kandaş olmak şart olduğu halde, ikincisinde böyle bir şart aranmaz. İlk cemiyetlerde ve bedevilerde yaygın, hâkim, kuvvetli ve tesirli olan nesep asabiyyeti iken, son asırlardaki içtimai gelişmeler hadari-medeni cemiyetlerde durumu tersine çevirmiş, nesep ve kan bağı ile ilgisi bulunmayan sebep asabiyyetini yaygın ve etkili hale getirmiştir. Bu durum milli asabiyyetler şeklinde tecelli edilmiştir. Bunun günümüzdeki örneği ABD olabilir.

Mukaddime'nin temel kavramlarından bir diğeri, “Bedevilik-Hazarilik”tir. İbn Haldûn, tarih, umran, asabiyyet ve mülkle ilgili kanaatlerini geniş ölçüde bedevilik-hazarilik esasına dayandırmış, medeni ve beşeri sahalarda görülen değişme ve gelişmeleri bu unsur ile halletmeye gayret etmiş, onun içinde bedevilik ve hazariliğe sisteminde geniş ve önemli bir yer vermiştir. Bedevilik, arazide ve kırdaki ikamet eden, çadır hayatı yaşayan göçmen insan topluluğu iken, Hazarilik, şehirde oturan ve göçmen olmayan, yerleşik manalarına gelmektedir.

Bir diğeri önemli Mukaddime kavramı ise, “Umran”dır ki, mamurluk, mamur yer ve abad olmak manalarına gelir. İmar, imar, mimar, tamir bu kökten türeyen kelimelerdir. Herhangi bir sebeple, bir yerde şehir ve kasaba kurulur, burası canlı, hareketli ve iktisadi, idari, siyasi ve ilmi faaliyetlere sahne olursa, bu durum umranın kurulması, ilerlemesi ve artması şeklinde ifade edilmektedir. Aksine, bu tür faaliyetler geriler ve zamanla ortadan kalkarsa, bu durum da umranın azalması, gerilemesi ve yıkılması şeklinde ifade edilmektedir. Bu tür faaliyetler dünya çapında ele alındığında da insanlık medeniyeti gibi üniversal bir medeniyet kavramı ortaya çıkar. İbn Haldûn, alemdeki mamurluğa ve medeni faaliyetlere de “umran” adını verdiği gibi, bu umranın araştırılması ve incelenmesini konu edinen ilmi de “umran” olarak tanımlamakta, her iki manadaki umranı da Mukaddime'de tarif edip, nitelendirmektedir.

İbn Haldûn'un bu alanda kullandığı temel kavram olan umran kavramı, çeşitli Batılı kaynaklarda bazen “medeniyet”, bazen de “kültür” olarak geçmektedir. Kavram kargaşasına yol açmamak için önce bu kavramı izah etmek gerekir. İbn Haldûn, umran terimini, toplumsal hayat ve örgütlenmenin iki aşaması olarak gördüğü kırsal ve kentsel hayat için genel olarak kullandığı zaman “kültür”; kent umranı şeklinde kullandığında ise “medeniyet” anlamı taşımaktadır. Bütün insan toplulukları, kırsal kültürden kent kültürüne doğru bir gelişme gösterirler. Kırsal kültür ise, kendi içinde üç alt aşamada oluşur. İlk aşama, insani toplumsal hayat ve örgütlenmenin en ilkel biçimidir, göçebelik ve hayvancılığa dayanır. İkinci aşama, hayvancılık alanının çeşitlendiği yine göçebelik toplumdur. Üçüncü son aşama ise, küçük yerleşim birimlerinde (köy veya kasaba) sebze ve tahıl tarımının yapıldığı yerleşik hayatın oluştuğu dönemdir.

İbn Haldûn, “umran” terimine yerine göre az çok değişik anlamlar yüklemiştir. Bir bakış açısına göre umran, “gereksinimlerin karşılanması ve kaynaşmanın sağlanması amacıyla insanların köylerde ve kentlerde toplanmaları” olgusudur. Diğer deyişle umran, geçinmek için yardımlaşmak zorunda olan insanların bir yerde toplanarak orayı “mamur etmeleri”, şenlendirmeleridir. İkinci bir bakış açısında ise umran, yalnızca “insansal topluluk” (insan ve içtima) biçiminde iki kelimeyle açıklanarak, yerleşme unsuru tanımının dışında tutulmuştur. Bu

tanıma uygun olarak İbn Haldûn, umranı “hazeri umran” (yerleşik uygarlık) ve “bedevi umran” (göçebe uygarlık) diye ikiye ayırmıştır. Dolayısıyla, umran teriminin köküne ve Mukaddime’deki yaygın kullanılış biçimine bakarak, bunu “uygarlık bilimi” diye anlamak doğruya en yakın olanıdır.

Uygarlık biliminin konusu temelde “insansal topluluk”tur. Düşünüre göre, nasıl ki maddenin kendine özgü bir doğası varsa, insansal topluluğun da ayırıcı ve süreklilik taşıyan bir doğası vardır. Fizik ve kimya gibi bilimlerin maddenin doğasını, onda olup biten olayları ve bu olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisini incelemesi gibi, uygarlık bilimi de toplumların doğasını, toplumsal olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerini araştırır ve yasalarını saptar. İbn Haldûn’un, bu görüşleriyle, toplumsal olaylarda tam bir “determinist” olduğu anlaşılmaktadır.

ASABİYYET’İN ORTAYA ÇIKIŞI VE SOSYOLOJİSİ

Kavramın İslam öncesi dönemde taşıdığı “kabilecilik, ırkçılık” anlamı dolayısıyla İslam kültüründe asabiyyet, sürekli olumsuz ve itici bir kavram olarak görülmüş; özellikle Hz. Muhammed’in, bu anlamdaki asabiyyeti kesin bir dille yermesi ve reddetmesi nedeniyle, Müslüman bilginler, daha çok da ahlakçılar, asabiyyeti bir “erdemsizlik” olarak değerlendirmişlerdir. İlk kez İbn Haldûn, bu sözcüğe olumlu anlamlar yükleyerek, ona kendi tarih ve devlet felsefesinde büyük ağırlık vermiştir. Ancak Haldûn, asabiyyet teriminin kendi felsefesinde içerdiği anlamı açıkça gösteren tam bir tanımını vermemiştir. Bu yüzden çeşitli araştırmacılar, asabiyyet teriminin Mukaddime’de dayanışma ruhu, cemaat ruhu, grup duygusu, kabilecilik, kan bağı, toplumsal dayanışma gibi kavramlardan biri ya da birkaçı için kullanıldığını belirtmişlerdir.

1252

Bununla birlikte İbn Haldûn, asabiyyeti, dar anlamda “savunma” (müdafaa) ya da “saldırı” (mutalebe) amacına yönelik mücadele enerjisi sağlayan toplumsal bilinç şeklinde anlamaktaysa da, Mukaddime’nin, bu konuyu işleyen ilk bölümlerinden anlaşıldığı üzere asabiyyeti, ırksal bağlarıyla da coğrafi, siyasal veya dinsel nedenlerin doğurduğu birlik ve dayanışma ruhu olarak incelemiştir. Bu nedenle İbn Haldûn, asabiyyeti, şu ya da bu dönemde çevredeki uygulama seçimine göre değil, doğrudan doğruya insanoğlunun doğal bir özelliği ve en küçük toplumsal birliklerden en büyük devletlere kadar bütün toplulukların kuruluş, gelişme ve yıkılışlarında rolü bulunan bir kitle enerjisi olarak algılamakta; öfke duygusu, cinsel istekler ve benzeri öteki biyolojik ve psikolojik yetiler gibi, asabiyyet duygusunun da olumlu ya da olumsuz sonuçlar doğurabilecek yönlerinin bulunduğunu ifade etmektedir.

Düşünüre göre, Hz. Muhammed’in yerdiği asabiyyet, haksız ve yanlış uygulamalarla ortaya çıkan “cahiliye (İslam öncesi) dönemi asabiyyeti”dir. Buna karşılık, asabiyyetin doğru amaçlara ve Tanrı’nın buyruğunu gerçekleştirmeye hizmet yolunda kullanılması da mümkündür. Aslında devletler gibi “dinler ve şeriatlar” bile, asabiyyet desteğiyle kurulur, gelişir; bu destekten yoksun kalınca da yıkılırlar. Asabiyyet, en ilkel şekliyle beşerin doğasında bulunan saldırı ve düşmanlık eğilimlerine karşı, yine aynı doğadan gelen, akraba gibi yakınlarla acıma duygusunun doğurduğu dayanışma eğilimidir. Gerçekte soy birliğinden, diğer deyişle organik yakınlıktan kaynaklanan, dolayısıyla en ileri derecesiyle ilkel (bedevi) topluluklarda bulunan asabiyyet, toplumların yerleşik ve uygar (hazeri) yaşama geçmeleri oranında gücünü kaybeder. Zira bu durumda çeşitli nesepler arasında homojenliğin zayıflaması ve giderek ortadan kalkması soy birliğini olumsuz yönde etkileyecektir. Nitekim en güçlü asabiyyet,

birbirine en yakın akrabaya (en-nesebü'l-hassa) arasında bulunur ve nesep uzak akrabaya (en-nesebü'l-âmmeh) yayıldıkça asabiyyet de zayıflar. İbn Haldûn kendi dönemine kadar İslam kültür ve uygarlığının egemen olduğu ülkelerdeki hanedan, kabile ve ulusların tarihi üzerinde yaptığı objektif ve somut inceleme ve tahlilleri sonucunda, ilkel yaşamdan uygar yaşama, aile, aşiret, kabile birliklerinden devlet yapısına, kaba kuvvet döneminden hukuk devletine geçişin her aşamasında rol oynayan temel faktörün asabiyyet dinamizmi olduğu sonucuna varmaktadır.

İbn Haldûn'un tarih ve devlet felsefesinin bu şekilde bir asabiyyet diyalektiğine dayandığı kesindir. Öyle ki ona göre, her yeni düşünce ve inanca karşı insanların doğasında bulunan olumsuz tepki gösterme eğilimi, zora başvurma biçiminde eyleme dönüşme eğilimidir. Dolayısıyla, bir egemenliğin, hatta peygamberlik veya herhangi bir ideolojinin başarıya ulaşması, öncelikle asabiyyet ruhunun gücüne bağlıdır. Bu güce duyulan gereksinim bakımından peygamberle dinsel bir mesaj taşımayan başka egemenlikler arasındaki fark yoktur. Nitekim Hz. Muhammed'in "Allah, kavminin himayesinden destek almayan hiçbir peygamber göndermemiştir." anlamındaki sözü de bu gerçeği vurgulamaktadır. Böylece, düşünce tarihinde, siyasal egemenlikle toplum psikolojisi, toplumdaki birlik ve dayanışma dinamiği arasındaki etkili ilişkiyi ilk kez gören bilim insanının İbn Haldûn olduğunu söylemek mümkündür.

O, tarih felsefesini "empirik" bir temel üzerine kurmaya çalışır. Birçok tarihi incelemeler yapmış olan ve özellikle İslâm devletlerinin tarihini çok iyi bilen İbn Haldûn'un araştırmalarında, "İslâm devletlerinin kurulduğu, belli bir gelişme dönemi yaşadığı ve sonra da yıkıldığı" olgusu dikkatini çekmiştir: İbn Haldûn'a göre, tüm devlet kuruluşlarının kaçınılmaz sonu budur. Bu anlamda, devletlerin önce yavaş yavaş yükselip sonra da gerilemesinin neden kaynaklandığını düşünen İbn Haldûn, bu sorudan önce bir başka konuyu ele almıştır. Bu da, insanları bir devlet halinde birleştiren sebebin ne olduğudur. Böylece geliştirmeye başladığı tarih felsefesini, ilk olarak tarihi olaylara dayandıran İbn Haldûn'un bu soruya verdiği yanıt, "dayanışma" kelimesiyle karşılayabileceğimiz bir kavramı içermektedir. Ona göre, toplum yaşamında ancak "dayanışma bilinci"nin bulunduğu yerde, yani bireylerin birbirini karşılıklı olarak destekledikleri yerde dayanışma olanağı vardır. Dayanışma duygusu ise, çeşitli etkilere, söz gelişi ortaklaşa ırk birliğine, din birliğine, tarihi kader birliğine dayanabilir.

İbn Haldûn için önemli olan nokta, tüm bu temellerden önce, insanda bir topluluk bilincinin var olması gerekir. Diğer deyişle, insan, öteki insanlarla akraba olduğu için değil, akrabalık "bilincini" duyduğu için dayanışma duygusu taşır. Ya da insan aynı dine bağlı olduğu için değil de, böyle bir bağın bilincine sahip olduğu için kendisini ötekiler ile dayanışma içinde duyar. O halde bir bağın var olduğuna ait olan bilinç, bağlılığın kendisinden daha önemlidir. Söz gelişi aynı kandan gelindiğine dayanan bir dayanışma bilinci, bu ortak biyolojik birlik, yalnızca bir yanılığa olsa bile, yine de, gelişme olanağı bulur. Bu anlamda, devlet biyolojik bir birlik olmayıp, "ruhsal" bir birliktir. Devleti ayakta tutan "bilinç"tir. Bu bilincin dışında kalan bağların gerçekten var olup olmadığı konusu, ikinci derecede önem taşır.

İbn Haldûn'a göre her devlet, belli bir şablona göre gelişir. Her devlet başlangıçta, köylü sınıfına dayanan tarım devletidir. Nüfusun artması ile devlet şekli değişme gösterir. Devlet, köyden kente bir gelişme içindedir. Başlangıçta devleti sırtlayan sınıf, köylülerdir. Yavaş yavaş devleti kent halkı taşıyacak duruma gelmiştir. Ancak devletin köyden kente geçişi, köylülerden kentlilerin eline geçişi, kaderci (fatal) bir yapıya sahiptir. Keza bu gelişme, zorunlulukla bireyciliğe yol açar. Diğer deyişle, devletin köyden kente geçmesi, devletin asıl temeli olan dayanışma duygusunun gevşemesine, zayıflamasına neden olur. Kent yaşamı

bireyleri birbiriyle yarışmaya ve mücadeleye sürükler, bireyler zengin olmaya eğilimlidirler. Böylece bu gelişim, devletin şeklini zorunlu olarak değiştirir.

Her devlette, devletin bir “yönetici” sınıfı vardır. Köy devletinde yönetici sınıf köylünün güvenine sahiptir. Yönetici sınıf ile devleti sırtlayan sınıf arasında bir güvenin bulunması, köy devletlerinin karakteristik özelliğini oluşturur. Ancak, devlet köyden kente geçtikçe, halkın devlete ve onun yöneticilerine olan güveni kaybolmaya başlar ve bu gibi devletler daha çok “dikta”ya yönelir. Bu durum ile devletin göçmesine doğru da bir adım atılmış olur. İbn Haldûn, yaptığı tarihî araştırmalardan bir devletin ancak “dört kuşak” yaşayabildiği sonucunu çıkarmıştır. Devletlerin kurulmaları, bir yükselme dönemi yaşamaları ve sonunda batmaları, genel bir yasadır. Bu yasa, devletin bir organizma olduğu anlamına gelmez. Aksine devletlerin gelişimi, psikolojik bir temele dayanır. Böylece İbn Haldûn, tarih felsefesini temelinde psikoloji bulunan ve gözlemlerinin ürünü olan bir sosyolojiye dayandırmış olmaktadır.

Bütün toplumlarda bir iktidar ve otoriteye ihtiyaç olduğunu savunan İbn Haldûn’un siyaset düşüncesinin odağında olan asabiyyet kavramı, bedavette ortaya çıkar. İbn Haldûn’a göre, badiyede ikamet etmek, ancak asabiyyet sahibi kimselerin güç yettirebileceği bir durumdur (Haldun, 1375/1988: 429). Bedavette insanları diğer insanlardan gelebilecek şiddete karşı koruyacak, kendi cesaret ve kuvvetlerinin dışında yegâne unsur, aynı kaderi paylaştığı insanların yardımı ve desteği, yani dayanışmadır. İbn Haldûn’un asabiyyet tanımı (Haldun, 1375/1988: 531) genetik değil, fonksiyondur.

Bu açıdan, İbn Haldûn’un asabiyyete yüklediği anlam, asabiyyetin geleneksel kullanımından çok farklıdır. Geleneksel kullanımında asabiyyet, kabile örgütlenmesinin bir karakteridir ve dışlayıcı bir mahiyet arz eder ki, bu da merkezi devlet ya da imparatorluk gibi kabile-üstü bir siyasi örgütlenmenin ortaya çıkmasını engeller. Diğer deyişle, geleneksel anlamda asabiyyet, kabile-içi toplumsal bütünlüğü pekiştirirken, kabileler-üstü bir birlikteliği imkânsız kılar (Haldun, 1375/1988: 472). İbn Haldûn ise, esas itibarıyla kabile-üstü yapıları göz önüne almakta ve Araplara has bir sosyo-politik örgütlenmeden öte, evrensel geçerliliği olan bir siyasi dönüşüm teorisi geliştirmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla İbn Haldûn, asabiyyet teriminin kapsamını genişletmiş; kaynaşmayı (iltiham) esas alırken, kan bağıını yada kaynaşmayı doğuran diğer ilişki biçimlerini arızı görmüştür.

İbn Haldûn’a göre asabiyyetin nihai gayesi mülktür (Haldun, 1375/1988: 450). Ne var ki asabiyyeti, henüz mülke tam anlamıyla kavuşmadan, azaltan ya da yok eden iki durum söz konusudur. Bunlardan birincisi lüks ve refahtır. İkinci husus ise, “...mezelletin [alçalma] ve başkalarına inkiyad etme [boyun eğme] halinin husule gelmesi”dir (Haldun, 1375/1988: 454). Asabiyyet sahibi bir grup iradelerini hilafına, bir siyasi otoriteye boyun eğmeye zorlanırsa, bu, zaman içinde onların mukavemetlerini kırar, cesaretlerini öldürür ve onları haklarını aramaktan alıkor. Bu hal birkaç nesil sonra, söz konusu gruba mensup insanların tabiatı haline gelir. İnsanların kendi iradelerinin hilafına boyun eğdikleri kanun ve kurallar da böyledir (Haldun, 1375/1988: 425).

Görüldüğü gibi, mahrumiyet, asabiyyetin vücuda gelmesinin bir şartı olmakla birlikte, bu, asabiyyet sahibi başka grupların eliyle, kendisine karşı konulamayacak bir derecede ve insanların iradelerinin hilafına zorla oluyorsa, mahrumiyet asabiyyeti zayıflatan ve yok eden bir etkiye sahiptir. Bu anlamda, İbn Haldûn’un 20. yüzyıldaki takipçisi olarak kabul edilen İngiliz tarihçi Arnold Toynbee’nin medeniyetlerin ortaya çıkışı, yükselişi ve çöküşüne dair geliştirdiği

“meydan okuma ve cevap verme” tezi (Somervell, 1947), belki de İbn Haldûn’un asabiyyet hakkında boş bıraktığı alanların doldurulmasında ya da çok net olmadığı noktaların aydınlatılmasında yardımcı olabilir.

Tüm bu ortaya konanlardan sonra, gündelik anlamıyla asabiyyetin, bireysel temelde, bir kişinin mensup olduğu kabileye kayıtsız şartsız desteğini, hatta yeri geldiğinde canı dâhil her şeyini feda etmesini sağlayan ve kan bağından mülhem bir aidiyet hissi olduğuna dikkat çekmek yerinde olacaktır (Apak, 2004: 53-88; Çağrıncı, 1991: 453-455). Kabile topluluğu temelinde ise asabiyyet, düşman saldırılarından korunmayı, saldırganları kovmayı, servet kazanmayı ve insanları bir araya toplamayı, yani sosyal dayanışmayı ifade etmektedir. Görüldüğü gibi, bir aksiyonu betimleyen asabiyyet kavramı, İbn Haldûn’un düşünce sisteminin özü olarak, sosyal ve siyasal gelişmeyi belirten gerçekliği yansıtmakta ve buradan devlet kavramına uzanmaktadır. Asabiyyet yoluyla ülkeler fethedilmekte ve zafer kazanılmaktadır. Bundan dolayı, İbn Haldûn’un düşüncesinde zafer ve fetihler, yalnızca birer askeri olay olarak değerlendirilmemekte (Hassan, 1998: 197-198), ayrıca bu yolla devletin temelleri de atılmaktadır. Keza İbn Haldûn asabiyyeti, bedevilikten hazariliğe geçişi, diğer deyişle göçebelikten yerleşikliğe geçişi sağlayan dinamik bir güç olarak ortaya koyarken, devletin varlığını da bunun gerektirdiği teşkilatçılığa bağlamaktadır. Nitekim siyasi düşüncesinin odağına yerleştirdiği asabiyyeti her şeyin üstünde tutan İbn Haldûn’un, toplum düzeni açısından dini bile onun kadar etkili görmemesi dikkat çekmektedir.

Ancak, asabiyyet özellikle bedevi Arap toplumunda ve kabile örgütlenmesinde görülen kabile-içine dönük bir dayanışmaya dayalı özel bir hususiyet arz etmekteyse de, İbn Haldûn’un ufku ve ilgi alanı İslam öncesi Arap kabile örgütlenmesinin çok ötesindedir. Her ne kadar Lacoste (1984: 120) gibi araştırmacılar, İbn Haldûn’un asabiyyeti Mağrib’e ve kabile örgütlenmesine münhasır bir kavram olarak kullandığını, dolayısıyla asabiyyete evrensellik atfetmesinin mümkün olmadığını iddia etse de, asabiyyet, içerisinde dayanışma, güven, özgüven, aidiyet, güç, meşruiyet, şeref, cesaret ve metanet, özgürlük, güzel ahlak gibi siyasi açıdan son derece önemli pek çok unsurun bir araya geldiği bir dinamiktir. Bu nedenle, yaygın olarak yapıldığı gibi asabiyyeti dayanışma olarak tarif etmek yeterli değildir. Zira sosyolojik bir unsur olarak dayanışma, asabiyyetin aksine, dayanışma ruhuna sahip bu grubu zorunlu olarak daha üst siyasi taleplere yöneltmez. Dolayısıyla, asabiyyeti Kuzey Afrika’nın yerel şartları (Lacoste, 1984) ya da patrimonyal siyasi oluşumlar (Simon, 2002) ile sınırlandırmak, hem Mukaddime’nin ruhu hem de İbn Haldûn’un amacı ile çelişecektir.

Zira asabiyyetin diyalektik bir karakteri vardır. Bünyesinde anti-tezini barındırır. Nihai gayesi iktidardır. İktidar ise, asabiyyeti yok eden bir unsurdur. Bu anlamda asabiyyet, özü itibarıyla akıl-dışı (extra-rational) (Turchin, 2003: 48), hatta bazen akıl-karşıtı (irrational) (Ritter, 1948: 31) bir siyasi enerjidir ve entropi kanununa tabidir; diğer deyişle, sonsuza değin etkin bir biçimde var olamaz. Goodman’ın (1972: 257) dile getirdiği gibi; “Asabiyyetin metamorfozu, siyasetin de metamorfozudur; Asabiyyetin imkanları ve sınırları siyasi değişimin de imkanlarını ve sınırlarını tayin eder. Asabiyyetin kanunları, tarihin de kanunlarıdır.”

Asabiyyet şeklinde ortaya koyduğu kuvvet ve kudret marifetiyle halkı idare ve kontrol altına almak hükümdarlıktır. O, başkanlığın üstünde bir şeydir. Keza başkanlık baskı ve kuvvetle otorite sağlamak değildir. Hükümdarlık, haklıları ve zayıfları korumak demektir. Bu yolla adaleti sağlayan yargıçlar ve devlet, insanların birbirlerine kötülük etmelerine engel olurlar. Bu güç, aynı zamanda yönetilenlere de hâkim olmak zorundadır. O, ancak bu yolla

egemen güç halini alır ki, işte bu güç devlettir (Haldun, 1375/1988: 353). Bundan dolayı, insan için devlet ve otorite vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. “Devlet kavramı, sadece insana has bir kavramdır.” diyen İbn Haldûn, toplumların devamı açısından devleti her şeyin üstünde tutmaktadır.

Devlet kurmanın, sosyal hayatın gereği ve insanlar için bir ihtiyaç olduğunu, devletin kabile düzeninin son basamağını teşkil ettiğini,¹⁴ devletin başlı başına egemen olma ve ezicilikle hüküm yürütme işi olduğunu vurgulayan İbn Haldûn, siyaset ve devletin, halkı idare etmeyi ve onları korumayı amaç edinen kurumlardan olduğuna inanmaktadır.

Devlet, ancak asabiyyetle kurulu ve yaşayabilir. Asabiyyet sahibi olanlar, o devleti koruyan ve onu aralarında paylaşan kimselerdir. Kendisini koruyanların sayısı çok olan devlet, kudretli bir devlet olup, toprakları büyük (Haldun, 1375/1988: 414), otoritesi güçlüdür. Devlet hayatı, otoritenin tek elde toplanmasını gerektirir. Eğer hükmeden çok olursa, devletin düzeni bozulur. Halkın huzuru için gökte tek Tanrı, yerde de tek hükmeden kuvvet olmalıdır. Zira otorite tek elde toplanınca başkalarının baskı yapma şansı azalır (Göze, 1980: 110). Yakınlık bağından kaynaklanan nifaklar ve egemenliği yok etme teşebbüsleri engellenmiş olur.

Toplumları, göçebe toplumlar (bedevilik), yerleşik toplumlar (hazarilik) olarak ikiye ayıran İbn Haldûn’a göre sosyal dinamiği, göçebe toplumlarla yerleşik toplumlar arasındaki diyalektik çelişki meydana getirir. Zamanla zenginleşen ve güç kazanan göçebeler, yerleşik uygarlıklar kurarlar ya da yerleşik uygarlıkları yıkarak, yerlerine geçerler. Yerleşik uygarlıklarda yaşayan insanlar, çevrenin etkisiyle gevşer ve yozlaşır. Bunlar, zevk ve rahatlarına daha düşkün olurlar. Göçebeler ise, daha savaşçı ve aralarındaki bağ (asabiyyet) daha kuvvetlidir. Bu şekilde yerleşik uygarlıkları yıkarlar.

İbn Haldûn’a göre, toplumla devlet aynı şey değildir. Göçebe toplumda düzeni yaratan sosyal ilişki, bağ (asabiyyet) aynı zümreye mensup olmanın yarattığı dayanışmadan doğar. Başlarda bu bağ, kabiledeki akrabalık ilişkilerinden kaynaklanmakta iken, kabile geliştikçe ve içine çeşitli yeni unsurları katınca, asabiyye bağı dar anlamda bir akrabalık bağı olmaktan çıkıp, geniş anlamda bir kavim ve kabile bağı haline dönüşür. Göçebe toplumların düzeninin kurulmasında, bu asabiyye bağının yanında, şeflerin otoritesinin de payı vardır. Şefle kabile üyeleri arasındaki bağ, kendiliğinden doğma, örf ve adet kurallarının desteklediği bir bağıdır. Şefin ayrıca bir kolluk gücü yoktur. Şefin emrinde, devlette olduğu gibi, kendine ve toplumdaki dayandığı zümreye bağlı ayrı bir maddi güç bulunmaz.

¹⁴ İbn Haldûn otoritenin ele geçirilme nedenini belirledikten sonra, bir kral ailesinin, bir partinin, bir grubun egemenliğinin ortalama yaşama süresini inceler ve bunun genellikle üç kuşak yani yaklaşık bir yüzyıl sürdüğünü iddia etmiştir. Buna neden olarak da iktidarın yürütülmesinin umutsuz ve düzensiz kuşaklardan alınıp güçlü gruplara devredilmesini göstermiştir. İktidarı ellerinde tutanlar sonunda sahip oldukları iktidarı/otoriteyi fetihlerle, ispat ettikleri cesaret ve yeteneklerinin bir ödülü olarak değil de, doğumlarıyla ya da aile bağlarının bir devamı olarak sahip olduklarını düşünmeye başlarlar. İbn Haldûn’a göre böylece de kendilerini yıkılmaya elverişli bir duruma getirirler. İbn Haldûn otoritenin değişme sürecini incelerken, özellikle maliye ve para sistemlerinden gelen ekonomik kaygılar ile bu çözülme sürecinin daha da ağırlaştığını görmüştür. Her siyasal yıkılışın kamu borçları ile özel borçlar için bir çözüm getirdiğini, yani her yıkılışın aslında mali yönden tam bir hesap tasfiyesi anlamını taşıdığını ileri sürmüştür. Ona göre toplumdaki pek çok ayaklanma ve zorbalık olayının temelinde borçlanmanın getirdiği sıkıntılar yatmaktadır. İbn Haldûn, ayrıca imparatorlukların son günlerinde nüfusun iyice artmış olmasının ve bunun gitgide ekonomik güçlükleri de arttırmasının da çözülme sürecinde etkili olduğunu söylemiştir. Özellikle köy-kent farklılaşması hakkında toplumsal çözümler getirmiştir.

Yerleşik toplumlar, siyasi toplumun, yani devletin ortaya çıkışıyla birlikte doğarlar. Kabileler arası savaşlar, karışmalar ve yerleşik uygarlık sürecine geçiş sonucunda nüfus çoğalır, nesepiler karışır ve toplumda servet birikimi olur, mülkiyet artar. Bu durumda, düzeni sağlamaya asabiyye bağı yetmez. Artık merkezi bir baskı aracı gereklidir; böylece de siyasi iktidar ortaya çıkar. Dolayısıyla, devlet veya mülkü elde etmek için asabiyyetin gerekliliği açıktır. Ancak, korunmak için asabiyyet yeterli olmayıp, ahlaki faziletlere de sahip olmak şarttır. Bu bakımdan İbn Haldûn'a göre, devlet (veya iktidar) olarak kalabilmenin iki temel şartı vardır. Birincisi asabiyyet, ikincisi ise ahlaktır. İktidarın sürekliliği bu iki şarta bağlıdır. Asabiyyet sahipleri ahlaklı olmazsa, iktidar zorba ve zulüm aracı olur (Karaköse, 2004: 112).

İbn Haldûn'a göre devlet, birbiriyle rekabet ve mücadele halindeki kabilelerden birinin öbürüne üstün gelmesi ve öbürlerini egemenliği altına almasıyla başlar. Bu anlamda devlet, toplumdaki değişik bir kategoridir. Toplumun, insanların birbirine yardım etmeleri zorunluluğundan doğmasına karşın devlet, insanın hemcinsinin şerrinden korunabilmesi için kurulur. Devlet de toplum gibi bir zorunluluk, bir sosyal olaydır. Yoksa sadece ehli kitap olan kavimlerin gerçekleştirebilecekleri ilahi bir emir değildir. "Gözlemlerim bunu gösteriyor." diyor İbn Haldûn. Kabile dayanışmasına dayanarak kurulan hanedan devletinde, hükümdar zamanla kendi kabilesi mensuplarına güvenemez olur; onların yerine kendine bağlı, dışarıdan derlenme bir askeri gücü sağlar. Devşirme usulü denen bu sistemi uzun süre en başarılı biçimde uygulayan devlet Osmanlı İmparatorluğu'dur. Güç ve kuvvete dayanarak gerçekleşen mülk (vatan), zamanla var oluş amacını kaybeder. Böyle durumda asabiyyet, sadece belirli kesimin menfaatine çalışır. Geri kalanların karşısında bir zulüm aracı olarak durur. Bu durum, devletin var oluş amacına aykırıdır. Varoluş amacına aykırı olan bir şey, varlığını devam ettiremez. Her devlet kanunlarını çıkarırken, var oluş amacı doğrultusunda yapmalıdır. (akt. Karaköse, 2004: 110-112).

Bu çerçevede, İbn Haldûn'a göre, yerleşik uygarlıkların yönetiminde üç çeşit siyaset uygulanabilir:

(1) Akli Siyaset; insanların akıllarıyla bulup, yürürlüğe koydukları yasalarla devleti yönetmeleridir. Bu siyaset, kamu yararını ön plana aldığı gibi, hükümdarın elinde toplanan ve onun çıkarlarına hizmet eden bir siyaset de olabilir. İslam devletleri, ilahi emirlerle yönetildikleri için, bu tür bir yönetime ihtiyaç duymazlar.

(2) Medeni Siyaset; düşünürlerin sözünü ettikleri ideal siyasettir. Buna Plato'nun kurduğu ideal Site örnek verilebilir. Bunun gerçekleşebilmesi için, insanların erdemli ve olgun olmaları gerekir. Bu siyaset, kendilerini denetleyebilen insanların yönetimi olduğundan, gerçekleşmesi güç görünür.

(3) Dini Siyaset ise, devletin, Tanrı'nın elçisinin haber verdiği şer'i yasalar içinde yönetilmesidir.

Görüldüğü üzere, İbn Haldûn'un gerçekçiliği, gözlemciliği kendini açıkça ortaya koymaktadır. Onun asabiyyat düşününde devleti meydana getiren nedenler ve zorunluluklar, sosyal olaylarla açıklanmaya çalışılır. Düşünürün devlet tanımlaması, beşeri ve dünyevidir. Yönetim biçimi olarak yalnız monarşiden söz etmesi, devletlerin ister istemez çöküntüye götüren bir yön izlediklerini, göçebelerin savaş yeteneklerinin yerleşik uygarlıklardan üstün olduğu iddiaları, İbn Haldûn'un sadece Kuzey Afrika toplumlarını gözlem konusu yapmış olmasındandır. İbn Haldûn, Yunan-Roma devlet tiplerinden ve kendi çağındaki Hıristiyan

devletlerinden söz etmemiştir. Ancak, gözlemledikleri ve değerlendirmeleriyle, yeni bir tarih bilimi yaratmış ve sosyoloji biliminin öncüsü olmuştur (Sarica, 1983: 48-50).

SONUÇ VE DÜŞÜNCELER

Son yıllarda siyaset teorisi uzmanları arasında yaygın biçimde hissedilen “...bir bütün olarak modern siyaset terminolojisinin artık uygulama alanının kalmadığı” (O’Sullivan, 2000: 1) yönündeki yalın bir gerçek, genel bir kabul görmektedir. Bu çerçevede, son yıllardaki siyaset teorisi tartışmalarına hâkim olan dört meseleden en önde geleni, bireyin tabiatı ve onun toplum ile ilişkisi iken, diğerleri çeşitliliği yüksek bir siyasi toplumda vatandaşlık kavramı, küreselleşme ve siyaset teorisinin karşı karşıya kaldığı tıkanıklıktır.

Siyaset teorisinin bunalımı aslında Batı siyaset teorisinde Aydınlanma sonrası dönem boyunca baskın ve merkezi ideoloji olagelmış ve diğer tüm ideolojilerden çok daha köklü bir biçimde Aydınlanma geleneğine yaslanan liberal demokrasinin bunalımıdır (Freedon, 1996: 141). Dolayısıyla siyaset teorisinin bunalımını, bir anlamda Aydınlanma paradigmasına yansımış olan daha geniş kapsamlı bir bunalımın semptomu olarak algılanmak daha uygun olacaktır.

Bu sonucun, son zamanlarda siyaset teorisinde anti-liberal, anti-pozitivist ve anti-aydınlanmacı yaklaşımların artan bir ivmeyle öne çıkmasının başta gelen gerekçelerinden birisi olduğu söylenebilir. Liberal demokrasi, sosyalist ve komünist ideolojilerden gelen eleştirileri “küçük” değişikliklerle bertaraf edebilmiştir. Ne var ki, liberal demokrasinin felsefi önkabullerine yönelen yeni eleştirilerin, bu “küçük” değişikliklerle bertaraf edilemeyeceği ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, Batı’da liberal demokrasiye yönelen eleştirilerin kuşatıcı ve iç-bütünlüklü bir felsefi geleneğe yaslanmadığı gerçeğinin de altı çizilmelidir. Dolayısıyla, varlığını açıkça dayatan pratik ve teorik bunalıma rağmen, Batı’da liberal demokrasinin alternatifinin henüz şekillenmediği de aşikârdır.

İbn Haldûn’un asabiyyet kavramı da, tam bu noktada önem kazanmaktadır. Asabiyyet, bir yandan kuşatıcı ve iç-bütünlüklü bir düşünce geleneğine dayanırken, diğer yandan liberal demokrasiye yöneltilen eleştirilerde dile getirilen pek çok temel meseleye de çare sunabilmektedir. Hepsinden önemlisi de, metodolojik olarak İbn Haldûn’un asabiyyet kavramı, siyasete zaman ve mekân boyutunu getirirken, çok-disiplinli yaklaşımları da zorunlu kılmaktadır.

Dolayısıyla son sözde bir hususun daha altı çizilebilir. İbn Haldûn, asabiyyet kavramını formüle etmekle büyük bir eser ortaya koymuş olsa da, bu formülasyon içerisine hapsolme gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Diğer deyişle, İbn Haldûn’u bir çıkış noktası olarak kabul etmek ve metodolojik açıdan tutarlı olmak şartıyla, asabiyyet kavramının çerçevesi, çağdaş siyasi gelişmelerin anlaşılması ve açıklanması amacıyla daha da genişletilebilir. Üzerinde daha derinlemesine çalışıldığı takdirde asabiyyet, siyaset felsefesinde büyük açılımlar sağlayabilecek, açıklama gücü yüksek bir parametre haline gelebilir. Zira asabiyyet, devlet-altı, devletler-arası ve medeniyet gibi devlet-üstü yapılar düzeyinde kullanılabilecek önemli bir siyasi kavram olarak siyaset bilimi alet çantamızda durmaktadır.

Kaynakça

- Al-Azmeh, A. (1982). Ibn Khaldûn. London: Routledge.
- Andıç, F., Andıç, S. ve Koçak, M. (2010). İbn Haldun: Hayatı ve eserleri üzerine düşünceler. (2.b.). Ankara: Kadim.
- Apak, A. (2004). Asabiyyet ve erken dönem İslam siyasi tarihindeki etkileri. İstanbul: Düşünce.
- Arnason, P. ve Stauth, G. (2004). Civilization and state formation in the Islamic context: Re-reading Ibn Khaldûn. Thesis Eleven, 76 (2): 29-48. <http://intl-the.sagepub.com>
- Becker, H. P. ve Barnes, H.E. (1952). Social thought from Lore to science (Vol. I). (2nd ed.). Washington D.C.: Harren Press.
- Bouthoul, G. (1930). Ind-Khaldoun. Paris: Sa Philosophie Sociale.
- Braudel, F. (1995). A history of civilizations. New York: Penguin Books.
- Collins, R. (1998). Introduction: The Golden Age of Macro-Historical Sociology. University of Pennsylvania, May 10. Url: <http://www.hartford-hwp.com/archives/10/043.html>, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2014).
- Corbin, H. (2007). İslâm felsefesi tarihi-İbni Rüşd'ün ölümünden günümüze (Cilt 2). Ahmet Arslan (Çev.). İstanbul: İletişim.
- Cox, R. (1996). Approaches to world order. Cambridge: Cambridge University.
- Çağrıncı, M. (1991). Asabiyyet. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt-III. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Doran, C. F. (1991). Systems in crisis: New imperatives of high politics at century's end. New York: Cambridge University.
- Durant, W. (1957). The Reformation. New York: Simon and Schuster.
- el-Husrî, S. (2001). İbn Haldun üzerine araştırmalar. Süleyman Uludağ (Yay.Haz.). İstanbul: Dergah.
- Ferruh, Ö. (1983). Târîhu'l-fikri'l-'Arabî ilâ eyyâmi İbn Haldûn. (4.b.). Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn.
- Feyyaz, S. (2009). Toplumbilimin babası İbn-Haldun. Muharrem Tan (Çev.). (4.b.). İstanbul: Ağaç.
- Flint, R. (1893). History of the philosophy of history. Edinburgh and London: William Blackwood and Sons.
- Freeden, M. (1996). Ideologies and political theory: A Conceptual Approach. New York: Oxford University.
- Goodman, L. E. (1972). Ibn Khaldun and Thucydides. Journal of the American Oriental Society, 92 (2): 250-270. <http://www.umich.edu/~aos/frntmtr.htm#TABLE>
- Göze, A. (1980). Liberal, Marxist, Faşist, Sosyal devlet sistemleri. İstanbul: Fakülteler.

- Graudy, R. (1965). Sosyalizm ve İslâmiyet. Doğan Avcıoğlu, Erdal Tüfekçi (Çev.). İstanbul: Yön.
- Gumilev, L. N. (2003). Etnogenez: Halkların şekillenışı, yükseliş ve düşüşleri. Ahsen Batur (Çev.). İstanbul: Selenge.
- Haldun, İ. (1988). Mukaddime (Cilt I). Süleyman Uludağ (Haz.). İstanbul: Dergah. (İlk baskı 1375).
- Hassan, Ü. (1982). İbn Haldun'un metodu ve siyaset teorisi. Ankara: A.Ü. S.B.F.
- Hassan, Ü. (1998). İbn Haldun'un metodu ve siyaset teorisi. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm.
- Karaköse, H. (2004). Siyasal düşünce tarihi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kayapınar, M. A. (2006). İbn Haldun'da asabiyet. Geçmişten geleceğe İbn Haldun: Vefatının 600. yılında İbn Haldun'u yeniden okumak (3-4 Haziran 2006): İçinde 163-182. İstanbul: İSAM.
- Khemiri, T. (1936). Der "Asabija-Begriff in der Muqaddima des Ibn Haldûn. Der Islam, Bd. 23, 163-188. <http://www.degruyter.com/view/j/islam>
- Kızılçelik, S. (2006). Sosyoloji tarihi. Ankara: Anı.
- Kymlicka, W. (2004). Çağdaş siyaset felsefesine giriş. Ebru Kılıç (Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Lacoste, Y. (1984). Ibn Khaldun: The birth of history and the past of the third world. London: Verso.
- Mahdi, M. (1957). Ibn Khaldun's philosophy of history. London: George Allen and Unwin.
- Meriç, C. (1998). Umrandan uygarlığa. (3.b.). İstanbul: İletişim.
- O'Sullivan, N. (Ed.) (2000). Political theory in transition. New York: Routledge.
- Popper, K. R. (2013). Açık toplum ve düşmanları. Mete Tunçay, Harun Rızatepe (Çev.). (3.b.). Ankara: Liberte.
- Rabi, M. M. (1967). The political theory of Ibn Khaldun. Leiden: E.J.Brill.
- Ritter, H. (1948). Irrational solidarity groups: A socio-psychological study in connection with Ibn Khaldun. Oriens, 1 (1): 1-44. <http://www.brill.com/oriens-3>
- Rosenthal, E. (1994). Ortaçağ'da İslam siyaset düşüncesi. Ali Çoksu (Çev.). İstanbul: İz.
- Rosenthal, F. (1980). Introduction. The Muqaddimah: An Introduction to History Vol I. New Jersey: Princeton University.
- Sarıca, M. (1983). 100 Soruda siyasi düşünce tarihi. İstanbul: Gerçek.
- Schimmel, A. (1951). Ibn Chaldun: Ausgewaehlte abschnitte aus der Muqaddima. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Simon, R. (2002). Ibn Khaldun: History as science and the patrimonial empire. Budapest: Akademiai Kiado.
- Somervell, D. C. (1947). Study of history: Abridgement of volumes I-X by Arnold Toynbee. New York: Oxford University.

Süngü, A. (2009). İbn Haldun'un eğitim felsefesi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Topçuoğlu, H. (1963). Hukuk sosyolojisi dersleri (Sosyoloji açısından hukuk- Cilt I). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Turchin, P. (2003). Historical dynamics: Why States Rise and Fall. Princeton: Princeton University.

Ugan, Z. K. (1989). Önsöz: Eseri yazanın hal tercümesi. Mukaddime-I. İstanbul: MEB.

Uludağ, S. (1988). Giriş: İbn Haldun ve Mukaddime. Süleyman Uludağ (Haz.). Mukaddime (Cilt-I). İstanbul: Dergah.

Ülken, H. Z. (2000). İslam düşüncesi: Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş. İstanbul: Ülken.

Yıldız, M. (2010). İbn Haldun'un tarihselci devlet kuramı. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 10: 25-55. <http://www.flssdergisi.com>

KÜRESELLEŞEN TÜRK TOPLUMUNDA CİNSİYET SORUNU

Yard. Doç.Dr. Gülreyhan şutanrıkulu

Öz

Küreselleşme, içinde bulunduğumuz dünyanın yaşamakta olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Üçüncü bin yıllık olarak bilinen bu dönem insanlığa büyük fırsatlar sunmaktadır. Bilgi ve teknoloji dünyasının hızlı bir şekilde gelişmesi bütün alanlardaki değişikliklere neden olmaktadır. Küreselleşme, son yirmi yıl içerisinde, gerek uluslararası politika ve diplomasi alanında gerek bu alana ait akademik çalışmalarda en çok kullanılan terimlerin başında gelmektedir. Küreselleşme aynı zamanda artan karmaşıklığı ve mevcut toplumsal süreçlerde ani değişiklikler olasılığını da ifade etmektedir. Türkiye’de küreselleşme olgusu 1980’lerden itibaren alınan ekonomik kararlar eşliğinde dünyadaki genel eğilimden çok da farklı olmayan bir şekilde tanınmıştır.

Küreselleşmenin, sadece ekonomik bir süreç olarak değerlendirilemeyeceği, aynı zamanda sosyal ve kültürel boyutlarının da olduğu kabul edilmektedir. Küresel ekonomik politikaların da etkisiyle derinleşen ekonomik ve sosyal sorunlar cinsiyet üzerinde de farklı etkiler yaratmaktadır. Bu çalışmada erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilerin dinamikleri ve bununla ilgili sorunlar incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Cinsiyet, Erkeklik, Toplum

1263

GENDER ISSUE IN GLOBALIZED TURKISH COMMUNITY

Abstract

Globalization is an inevitable reality of the world in which we live. This period, known as the third millennia, offers great opportunities for humanity. The fact that information and technology world has developed rapidly leads to changes in all fields. Globalization has been one of the leading terms mostly used not only in the field of international politics and diplomacy but also in academic studies of this field in the last twenty years. Globalization, at the same time, verbalises the increasing complexity and the possibility of sudden changes in present social processes.

The fact of globalization in Turkey has come to be known not so much different from the general tendency of the world in company with economic decisions made since 1980s. It is accepted that globalization cannot merely be assessed as an economic process but it also has social and cultural proportions. The economic and social problems deepening due to the influence of global economic polices create varying effects on gender. In this study, the dynamics of relations between men and women and the problems related to this has been investigated. The method followed in the study mostly depends on literature survey.

Keywords: Globalization, Gender, Masculinity, Society

Giriş

Tarih boyunca her zaman var olan cinsellik ve cinsiyetçilik özellikle eril olgunun merkezinde cereyan etmiş ve bir cinsin kurmuş olduğu hegemonya ile dünyanın her yerinde var olmuştur. (Güdeklı, A./2016).

Kelime olarak “cinsiyet” aslında erkek ve kadın kavramını değil toplumun kadına ve erkeğe biçtiği karakteristik rollerini ifade etmektedir. Evet, insanlar dünyaya kadın ve erkek olarak geliyor ama kadınlar ve erkekler olmayı daha sonra öğreniyorlar. Cinsiyet kavramının derin kökleri vardır ve farklı kültürlerde farklı algılanıyor ve zamanla değişiyordur. Ancak cinsiyet kavramı bütün kültürlerde kadın ve erkeğin sahip olduğu güç ve kaynakların düzeyini belirler. Cinsiyet ayrımcılığı kişinin cinsiyet rolleri ve ilişkileri temelinde kendi haklarının engellenmesini veya kısıtlanmasını ifade etmektedir. Cinsiyet eşitliği ise kadınların ve erkeklerin medeni ve siyasi alanlarda hakların, fırsatların ve ayrıcalıkların eşit ölçüde adil uygulanmasıdır. (M.Gordon/2009).

Cinsiyet bireye toplumda atfedilmiş bir statüdür ve atfedilmiş bir statüyü hiçbir birey değiştiremez. Cinsiyet toplumsal ve biyolojik olarak ayrılmaktadır. Toplumsal olarak ele aldığımızda cinsiyet kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel rollerinden oluşmaktadır. Biyolojik bir kavram olarak ise fiziksel farklılıklara işaret etmektedir. Dünyaya gelen her bebeğin kendi toplumu tarafından kendilerine atfedilen rolleri benimsetilerek büyütülmesidir. Toplum ve toplumu oluşturan kültür, bebek dünyaya gelir gelmez iki kategoriden birinin içine oyuncak ve oyunlarla kendilerine ait sanatsal tavırla yerleştirmeye başlar. Bebeğe çevresindeki herkes ve başta ebeveynleri olmak üzere cinsel kimliğine göre davranış sergiler. Bebeğe çevreden iletilen bu mesaj hiç şüphe götürmez şekildedir ki; kız ve oğlan çocuk iki ayrı kategoriye aittir. (Dolmacı, N. Türelı, N.Ş./2012).

Her ne kadar günümüzde cinsiyet esaslı iş bölümü sosyo-ekonomik değişimler doğrultusunda yeniden şekillenmesine rağmen, toplumda kadınlara uygun görülen rollere ilişkin görüşler daha yavaş değişmekte ve bu gecikme bir sorun alanı meydana getirmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler gibi ülkemizde de cinsiyet rolleri büyük ölçüde ataerkil toplum yapısı tarafından belirlendiğinden, çalışan kadının önceliği ev olmaktadır.

Ataerkilliğin yalnızca köklerini değil, bugün hala var olduğu yetmiyormuş gibi, her gün durmadan yeniden üretilen kalıplarının, en azından altı bin yıldır değişmediğini görmek, insanda gerçekten umutsuzluk ve karamsarlık yaratabiliyor. (Berktaş, F. /2012).

Toplumda Cinsler Arası Ayrım

Cinsiyet rolleri toplumun erkekler, kadınlar, erkek çocukları ve kız çocukları için uygun gördüğü davranış, görev ve sorumluluklardan ibarettir. Dünya ortalamasına baktığımızda erkek cinsiyetinin sürekli karşı cinse karşı bir başatlık anlayışı ve hegemonik bir siyaseti gözlemlenmiştir.

Toplumsal cinsiyete dayalı anlayışlar, ailede ve toplumda kadın-erkek rollerini belirlemede, tüm toplumsal yapı ve değerlerde varlığını hissettiren ikili dünyayı kurmakta ve bu anlayış içinde kadın-erkek arasında hiyerarşik bir ilişkiye yol açmaktadır. Dolayısıyla toplumsal

cinsiyet, kadının bağımlı, edilgin, güçsüz konumda olduğu toplumsal güç ilişkileri anlamına da gelmekte, bu nedenle ilk feminist dalgada öne çıkan eşit hakların ötesinde tüm toplumsal yapı ve ilişkilerde toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde bir dönüşüm öngörmektedir. (Bebel, A./1996).

Daha birçok araştırmanın, küresel düzeyde eşitlik politikası uygulamalarının karşılaştığı tıkanıklıklarla ilgili pek çok olumsuzluğu ortaya koyduğu biliniyor. Gelişmelerin yetersiz kalması açısından esas olarak iki faktörden söz edildiği söylenebilir. Kuşkusuz bu tıkanıklıkların toplumsal-kültürel yapılarla, değer yargılarıyla da ilgisi var; ancak, küresel ekonominin getirdiği dayatmalarla yaşanan eşitsizlik ve adaletsizlikler görülmeyecek gibi değil. Örneğin kadınların istihdam açısından her yerde, kadın meslekleri, düşük ücretler, enformel istihdamda yoğunlaşma, yükselmede karşılaştığı “cam tavan” gibi sorunları bilinmekte. Nitelikli kadınlar için durmadan yaşanan kariyer-çocuk tartışması gibi bir sorunun varlığı, her meslekteki kadının hangisine önem verse, diğeri açısından suçluluk duyduğu da bilinmekte.

Bu sorunların ötesinde, bir de hiçbir gelişme sağlayamadığı, daha doğru bir deyişle kadın adına ortaya çıkan olumsuzlukları önleyemediğini gösteren gerçekler var. Örneğin sermayenin küreselleşmesi işgücü piyasasını da küreselleştirdiğinden, bir yandan gelişmekte olan ülkelerdeki küresel şirketlerin kadının ucuz emeğinden yararlanmasıyla ortaya çıkan vahşi çalışma koşulları var. Üst düzey pozisyonlara gelen kadınlar arasında bekâr ya da çocuksuz olanların sayısının epeyce yüksek olduğu, piyasada var olmak isteyen kadınların evlenmekten veya çocuk yapmaktan kaçındıklarını söylemek de abartılı olmaz. (Ataklı Yavuz, R./2016).

Özetle, küreselleşen kapitalizm her yerde genel olarak emek açısından olumsuz sonuçlar getirirken, işsizliğin artışı, kuralsızlaşma, esnekleşme, enformelleşme gibi olumsuzlukların ilk önce kadınları vurduğu da biliniyor.

Küresel düzeyde ortaya çıkan bu yeni işbölümünün birçok kadın için ciddi olumsuzluklar getirdiği ve kadınlar arasındaki eşitsizliği büyüttüğünü görmezlikten gelemeyiz. (Koray, M./2011).

Kadınlar ve kızlara sağlanan eşit haklar ve saygı erkeklerin zararına yapılan bir şey olarak görülmemelidir. Kadınların erkeklerden zihinsel gelişim ve yetenek açısından erkeklerin gerisinde olmadığını kanıtlayan birçok çalışma bulunur iken birçok ülkede kadınlara eşit davranılmamaktadır. Kız çocukları ve kadınlar erkek çocukları ve erkeklerin doğumdan itibaren doğal olarak kabul edilen aynı hak ve fırsatlara sahip olamıyorlar.

Kadın, aile ve toplum arasında bir köprü görevini görür. Kadının toplumlarda yerine getirdiği görevleri itibarıyla, sosyal sistemin işleyişine katkısı büyüktür.

Kadınlar dünya nüfusunun yarısını oluşturmaktadır. Kadınlara yapılan ikinci insan muamelesi bütün topluma zarar veriyor ve aynı zamanda ülkenin ekonomik gelişimi üzerinde de olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Kadın yoksulluğunun yeryüzünün her bucağında yaygın bir durum olduğu bilinmektedir. Yeryüzü yoksullarının yüzde 70’ini kadın ve çocukların oluşturduğu, dünya zenginliklerinin pek azına sahip oldukları, çalıştıklarında genellikle düşük gelirli, esnek zamanlı işlerde istihdam edildikleri, kadın ücretlerinin dünyanın her yerinde erkeklerinkinin gerisinde kaldığı, informel sektörün ve ücretsiz aile işçilerinin ana gövdesini kadınların oluşturduğu, “azgelişmiş” denilen ülkelerde temel sağlık ve erişim hizmetlerine erişimden yoksun olan nüfusun büyük bölümünün kadınların oluşturduğu..vb. konularda hemen herkes hemfikir bulunmaktadır (Özbudun, /2007)

Kadınlar hemen hemen bütün toplumlarda bulunan ataerkil kültür ve ataerkil yapının önceden belirlemiş olduğu kategoriler içinde doğar. Önceden belirlenmiş olan bu kategoriler içinde doğmak zaten böyle bir düzeni sorgulamakta en başta gelen engellerdendir. (Bhasin, Kamla./2003).

Ayrımcılığın türü ve derecesi farklı olarak cinsiyet ayrımı bütün toplumlarda bulunmaktadır. Bu ayrımcılık gelişmiş ülkelerde çalışma yaşamında işe alınma aşaması ve terfide ise gelişmekte olan ülkelerde belirtilen konuların yanı sıra şiddete uğrama ve eğitimsizlik gibi temel alanlarda da kendini göstermektedir.

Ülkelerin işgücü piyasaları analiz edildiğinde mesleklerin cinsiyete göre ayrıştığı gözlemlenebilir. Mesleki ayrışmadan kast edilen belli mesleklerde kadınların ya da erkeklerin daha fazla yoğunlaşmasıdır.

Cinsiyetle ilgili çalışmalarda kadınların bazı mesleklerde ve işlerde yoğunlaştığını ve toplumsal cinsiyet ayrışmasını bir meslek veya iş içinde bir defa kristalleştikten sonra cinsiyete göre sınıflandığını görmekteyiz. Toplumsal cinsiyete göre sınıflama, işe alma süreçlerinin de etkilemektedir. Kadın ve erkeklerin yeteneklerine değil uygun olup olmadığı vurgulanmaktadır. Meslekler teknik gerçeklerle değil, kadına ve erkeğe uygunluk nosyonlarıyla ayrışmakta ve meslek yapısını oluşturmaktadır. (Parlaktuna, İ. /2010).

Mesleklerin cinsiyetlendirilmesi mesleksel kimlikler ile cinsel kimliklerin birbirine girmesine neden olmakta, olabildiğince kadınların kendilerine uygun görülen işlerde çalışmalarını desteklenmekte, erkek işleri yapan kadınların ise erkeksi tavırlar göstermesi ve hatta kadınlığını kaybetmiş kişiler olması beklenmektedir.

Toplumsal mekanizmalarla tarihsel olarak üretilmiş olan bu değerler, yargılar ve sonuçlar, işgücü piyasasına yeni girecek olan kadın ve erkeklerin davranışlarını etkileyecek biçimde nesilden nesile taşınmaktadır. (Etiler, N. Urhan, B./2011).

Kadınlar farklı işleyen toplumsal mekanizmalarla evdeki rol ve sorumluluklarının adeta bir uzantısı olan işler için teşvik edilerek ve zorlanarak, daha değersiz olan kadın işlerine mahkûm edilmektedirler. Gerçekte kadınlar az ücretli ve düşük statülü işlerde çalışmaya gönüllü değildirler. Ya bu meslekler kadınlar çalıştığı için düşük statülü olur veya düşük statülü oldukları için kadınlara tahsis edilirler. Başka bir deyişle, kadınlar kendi mesleklerini seçmekte özgürdürler, fakat bu özgürlüğü kullanmayı başardıkları her yerde, bu meslekler kadın çalışanların sayısındaki artışla doğru orantılı olarak düşük ücretli ve düşük statülü olmaktadır. Dolayısıyla işlerin toplumsal cinsiyete göre ayrıştığı bir piyasada kadınlar kendileri için önceden belirlenmiş olan işler arasından seçim yapmak durumunda kalmaktadırlar. (Özçatal, E.O./2001).

Küreselleşme ve Cinsiyet

Küreselleşme ve kadın

Günümüz dünyasında küreselleşme olumlu veya olumsuz olarak birçok alanda değişime sebep olan kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Küreselleşmeyle gelen bu değişim tabii ki kadınların da toplumda ve ailedeki rolleri ve konumunu etkilemiştir.

Dünya ülkelerinin ekonomik köleleştirmesinin ana nesnesi kadındır. Çünkü emek piyasasında kadının işi daha ucuz karşılanmakta ve kadın daha kolay ikana ve manipüle edilmektedir. Bu durum kadının iş yoğunluğuna yol açarak bir takım sorunlar yaratmaktadır: a)uzun çalışma süresi; b) yüksek yük; c) gece vardiyası veya sabahın erken saatlerinde yoğun çalışma ritmi;

c) niteliklerin ve eğitim düzeyi için artan talep; d) iş süreci üzerinde daha fazla kontrol; e) birkaç çeşit kombinasyonun bir kişi tarafından yapılması; vs. Bu süreçler, sivil toplum oluşumu ile çatışma içindedir, nüfusun tüm gruplar ve sektörler eşit haklar güçlendirilmesi dayalı, hukukun üstünlüğünün genişlemesine, üçüncü sektörün ve sivil toplum kuruluşların gelişimi, önemli bir rol kadınlar tarafından oynanır. (Воронина, О.А./2009)

Günümüzde toplumsal süreçlerin büyük bir kısmında güçlü şekilde hissedilen küreselleşme, toplumsal formasyonun başat kurum ve aktörlerini yeniden karakterize etmektedir. Bu bağlamda küreselleşme, teknoloji, bilişim ve iletişim alanında yaşanan hızlı gelişmelere bağlı olarak, siyasetten ekonomiye, sosyal yaşamdan yönetime kadar insan ve toplum yaşamının her bölümünü nüfuzu altına almıştır. (Elitaş, T. Keskin, S./2016).

Tabi ki kadınlarda bu değişimin dışında kalmamışlardır. Eskiden evinin kadını olmakla idealleşen ve kamusal alandan uzak duran kadın yerine mücadeleci olan ve kamusal alanda daha çok rol alabilmek için gayret eden kadın rolü karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde kadınlar iş, eğitim ve günlük aktivitelerde erkeklerle aynı mekânları paylaşarak beraber faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Kadınların kamusal alana daha çok çıkmasıyla güç ilişkileriyle ilişkili toplumsal yapıda daha köklü bir değişikliğin yaşanmasına sebep olmuştur. Toplumun yarısını teşkil eden kadınların eğitim seviyelerindeki artış, ticaret ve sanayi gibi alanlara girişleri, yönetimde söz sahibi olmaları ve kendilerine güvenmelerini kazanmaları her kamusal alana çıkışlarıyla ilgilidir. (Taslaman, C./2001.)

1267

Kadınlar açısından, işgücü piyasasına katılımın düşük olması ve eğitim imkânlarının çok sınırlı olması, toplumsal cinsiyet rollerinin biçimlendirdiği kadın olma durumu, geleneksel kadın rol modeliyle yetiştirilmek, kadına gelir elde etmek için yeterli zaman kalmaması insan haklarından sınırlı yararlanmalarına neden olmaktadır. İşgücü piyasasının kadınlara yönelik ayrımcı tutumları da kadın yoksulluğunu artırmaktadır. Bütün bu faktörler, kadın yoksulluğunu ağırlaşmasına ve kuşaklar boyunca sürmesine, kalıcılaşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, kadın yoksulluğunu azaltabilecek en önemli unsur ise, kadınların çalışma hayatına daha fazla dâhil edilmesine (katılmasına) ilişkin sosyo-ekonomik politikalarıdır. (Gerşil, G./2015).

Ataerkil sistem kadınların iş yaşamına girmelerini uzun yıllar engellemiştir. Kadının emek gücü yapısal olarak emek piyasasına uygun bir emek türü olarak görülmemekte, öncelikli ödevinin ev içi sorumlulukları olduğu düşünülmektedir. Burada yatan toplumsal cinsiyet ideolojisi nedeniyle kadınlar, ilişkilenebilecekleri görevlerin ataerkillik tarafından belirlendiği ve tanımlandığı, kendilerine "uygun" alanlarda çalışmaktadırlar.

Aile üyelerinin (çocuklar, yaşlılar, engelliler, veliler) hizmetini yapan kadın aynı zamanda eve de iş almakta ve bu kesinlikle kadının sömürülmesine yol açmaktadır. Kadınlara bu kadar ayrımcılığın yapılmasının nedeni büyük ölçüde çoğu ülkelerde kurulmuş olan ataerkil geleneklerin sonucudur. Dünyada okuma yazma bilmeyenlerin yaklaşık üçte ikisini ve yoksulların üçte beşini kadınlar oluşturmaktadır. Bütün ülkelerde şiddetin kadınlara yönelik olduğu bilinmektedir. Küreselleşmenin etkisi sadece cinsiyet eşitsizliği ve modern toplumdaki kadının konumunun değişimini değil aynı zamanda aile içi, kamu ve sosyal hayatta da

istikrarsızlık yaratmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte farklı sınıflardan kadınlar arasında da farklılıklar artmaktadır. Küreselleşmenin etkisi ülkenin gelişim düzeyine, kadınların eğitim derecesi ve mesleki gelişimine ve geleneklerin gücüne de bağlıdır. Vasıfsız işçi olarak çalışmalarına rağmen maaşının ödenmesi kadınların durumunu iyileştirmektedir. Kadınların sabrının ve ellerinin esnekliği açık açık beyan edilmektedir, ancak büyük firmalar işçi olarak çocuğu olmayan ve yalnız kadınları tercih etmekte. (Ефремова, К.А./ 2016).

Türkiye’de kadınların kayıtlı işgücü piyasasına düşük katılım göstermesine neden olan bazı etkenler bulunmaktadır. Kültür, gelenek ve ayrımcı uygulamalar kadınların işgücüne katılımının temel engellerini oluşturmakta ve bunların dışında düşük eğitim seviyesi ve esnek olmayan işgücü piyasası düzenlemelerini de içeren bazı yapısal engeller de bulunmaktadır. Kadınların eğitime erişimi sürekli artmakla beraber erkeklere oranla daha azdır ve bu nedenle erkeklerden daha düşük ücretle çalışmaktadırlar özellikle bazı sektörlerde kadına karşı ayrımcılık söz konusudur. Çoğu genç kadın evlendikten sonra işgücü piyasasından ayrılmaktadır. Bu kadınlar çocuk sahibi olduktan sonra isteseler dahi işe dönememekte, işsiz/iş arayan olarak kayıtlara geçmemekte ve ekonomik açıdan gayri faal olarak gösterilmektedir. Evli kadınların birçoğu çocuk bakımı desteği sağlanamaması nedeniyle iş aramaktan vazgeçmek zorunda kalmaktadır. Bakım ise, doğmakla başlayan ve her insan için vazgeçilmez olan ve yaşamın yeniden-üretimine (re-production) yönelik, yalnız bitmeyen günlük işler değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyolojik destekler anlamına gelen geniş kapsamlı bir emek olarak düşünülmektedir. (Gerşil, G. 2015).

Düşük maaşa rağmen, kadınlar yine de ihracat üretiminde yer almaya çalışıyorlar ve ailenin sorumluluklarını üzerine alıyorlar. Antoni Giddens bunu erkekler ve kadınlar arasındaki “geleneklerin kayıp sembolü” adlandırarak kadının sert ataerkil geleneksel toplum normlarından çıkışı olarak görmektedir. (Martin, Slattery. /2008).

Küreselleşme süreçlerini cinsiyet kodlu olduğunu görmekteyiz. Bunun nedeni yalnızca erkekler ve kadınlar üzerindeki sahip olduğu etkileri değil, aynı zamanda büyük ölçüde bir cinsiyet ile hayata geçirilen düzendir. Küresel cinsiyet erkekler kadınlara karşı ayrıcalık verdiği için ataerkil düzen korunmaktadır. Ekonomik faaliyeti kamu (parasal) ve özel, ev ve parasal olmayan sosyo-ekonomiğe ayırarak ataerkil yapı hala kadınlara onların biyolojik üreme rolleriyle ilişkili istihdam gerektiren görevler vermektedir. Doğruyu söylemek gerekirse farklı sosyal ve etnik gruplara ait erkekler arasında bu ataerkil temettü eşit biçimde değildir.

Günümüzde iletişim ve teknolojinin sınır tanımaz yayılmasının, yaşam biçimleri arasındaki farklılıkları azaltırken, farklı toplumlar arasında kadının statü ve rollerinin daha fazla benzeşimle sonuçlandığını görmekteyiz. (Giddens A./2015).

Ancak yine statü ve rollerde görülen değişim ve bu durumun, kadının üzerinde sınırlandırma ve baskı oluşturan geleneksel toplumsal cinsiyet anlayışı ve pratiğini ne kadar kadını özgürleştirme yönünde dönüştürdüğü tartışmalıdır. Çünkü günümüz toplumlarındaki birçok değişimin geleneksel toplumsal cinsiyet değerlerini köklü olarak ortadan kaldırmadığı, onlara yeni biçimler ve görüntüler vererek yeniden üretmesi söz konusudur.

Küreselleşme ve Erkek

Her ne kadar küreselleşmenin etkisinde kalarak dünya değişse de ataerkil yapı varlığını sürdürmektedir. Toplumdaki erkek egemenliği kadına yetenek yelpazesinde parlamasına engel

olarak onu ezmektedir. Ancak ataerkil hâkimiyeti destekleyen araçların değişmediğini söylemekte hata olur. Gerçekten de eskilerde olan kaba yasak ve olumsuzluklar günümüzde sadece bazı sosyal grup veya kökten dinci gruplarda bulunmaktadır. Küreselleşmenin en büyük kaynağı da ekonomik bastırmadır. Genel üretimin ve teknolojinin gelişim sonucu (daha sık ekoloji pahasına) işsizliğin artışı. Ve bu durumun ilk kurbanı da doğal olarak kadınlardır. Ataerkil propagandası kadınlara ev hanımı veya üretimde ve ekonomide yardımcı veya hizmet rolünü empoze etmeye çalışıyorlar. Belki de bunu açık açık söylemek hoş olmaz ancak, aynı işi yapan kadın ve erkeğe farklı ücret ödenmekte ve kadın eğitime ve pozisyonuna yapılan bu hakareti sıradan bir şeymiş gibi kabullenmek zorunda kalmaktadır. Buradaki önemli faktör ise hiçbir objektif gerekçesi olmadan erkeğin kendi yeteneklerini çok daha yüksek değerlendirmesidir. (Güzel, M./2006).

Sonuç

Cinsiyet - İnsanın psikolojik ve sosyal gelişimini nedenin, temel özelliklerinden biridir. Çoklu cinsiyet yapısı dört grubun özellikleri tarafından belirlenir: biyolojik cinsiyet; cinsiyet kalıpları; cinsiyet normları ve cinsiyet kimlik. Cinsiyet rolleri sosyal ve düzenleyici olarak, kendilerini sosyal beklentiler ve davranışlarda belli ederler. Bu sosyal normlar bireyin zihninde genellikle ebeveynlerin eğitim yoluyla, yakın çevre, literatür, yanı sıra televizyon, internet, yazılı basın olarak medya yoluyla oluşmaktadır. Cinsiyet sosyalleşmesi sayesinde kişi “erkek” ve “kadın” kavramlarına ait toplumdaki davranış modelleri ve değerlerini öğrenmektedir.

Cinsiyet ayrımcılığına karşı mücadele çok zordur çünkü cinsiyet sorunu kemikleşmiş yerel geleneklerle iç içedir ve insanlar bu derin kültürel inançlarına göre yaşamaya devam etmektedirler. Bir kadın veya bir kız çocuğu iseniz etrafınızdaki dünyayı iyileştirmek için sizin sesinizin de önemli olduğu inancını asla kaybetmeyiniz. Okuyun ve hayalleriniz gerçekleşmesi için ne çaba gerekiyorsa verin. Eğer bir erkek veya erkek çocuğu iseniz kendinize saygı duyduğunuz şekilde kadınlara da duyunuz. Cinsiyet kavramı yakından toplumsal cinsiyet kalıplarını erkeklerin ve kadınların toplumdaki yerlerinin iç tutumlarını belirlemektedir. Birçok sosyoloğa göre özellikle bu kalıplar toplumlarda gerçek toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurulmasını engellemektedir. Cinsiyet kavramı erkek veya kadın açısından bir kişinin sosyal ve psikolojik durumunu belirtmek için ortaya çıkmıştır. Cinsiyet sisteminin gelişiminde en önemli rol insan zihniyeti almaktadır. Bireylerde cinsiyet bilincinin oluşması kalıplaşmış bir dizi kültürel ve sosyal kuralların yaygınlaştırılması ve korunması ile oluşmaktadır. Böylece cinsiyet kalıpları sık sık sosyal normlar yerine geçmektedir. Toplumsal baskılar sonucu birey de cinsiyet gereksinimlerine uymak zorunda kalıyor.

Kaynakça:

- Ataklı Yavuz, Rüya.(2016), Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Ekseninde Kadın İstihdamı Ve Ekonomik Şiddet, DergiPark, 3/3, 78-94.
- Bakan, S. Karapınar, K.E. (2012). Küreselleşmenin Azgelişmiş Ülkelere Etkileri. Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 4/1, 282-293.
- Berktaş, Ayşegül. (2013), Tarihin Cinsiyeti, İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2012). Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın. İstanbul: Metis.

- Bhasın, Kamla.(2003), Toplumsal Cinsiyet (K.Ay, çev.). İstanbul, KADAV.
- Bebel, August. (1996), Kadın ve Sosyalizm (S.N.Kaya, çev.). İstanbul: İnter yay., 125-300
- Dağ, A. (2016), Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yaşlılık Ve Sosyal Dışlanma. Asos Dergisi 4/28, 480-500.
- Dolmacı Nilgün, Şalvarcı Türel N. (2012), Varlığını Sürdüren Bir Sorun Olarak Toplumda Ve İş Yaşamında Kadına Yönelik Farklı Ve Ayrımcı Tutumlar. Akademik Bakış Dergisi, 33, 1-15.
- Dumanlı, K.D. (2013), Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication - TOJDAC 3/2, 1-11.
- Drozdova, A. (2017),(Глобализация и женское движение. Политический аспект, www.duplo.narod.ru/book/gl11.html. (02.04.2017).
- Elitaş, T. Keskin, S. (2016), Küreselleşme Sürecinde Değişen Geleneksel Türk Aile Yapısının Televizyon Dizilerindeki Temsili, (Tarih Okulu Dergisi (TOD), 9/XXVII, s. 543-578.
- Efremova, K.A. (2016), ФОРМИРОВАНИЕ «НОВОГО МИРОВОГО ПОРЯДКА»: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ И ПРАКТИЧЕСКАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ. (COMPARATIVE POLITICS . 2 (23) / 2016), СРАВНИТЕЛЬНАЯ ПОЛИТИКА 2 (23).
- Gerşil, Gülşen. (2015), Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu. Yönetim ve Ekonomi 22/1, 159-181.
- Güdekli, Ayşad.(2016), Küresel Erkek(lik) ve Medya. İstanbul: Literatürk Academia.
- Günaydın, D. Cavlak, H. (2015), Avrupa Birliği Ve İzmir İşgücü Piyasaları: Toplumsal Cinsiyet Açısından Bir Değerlendirilme. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 4/7, 2-7.
- Güzel, M. (2006), Küreselleşme, İnternet ve Gençlik Kültürü. Küresel İletişim Dergisi, sayı 1/Bahar, 1-16.
- Gordon, M. (2009), Sosyoloji Sözlüğü, (Aknay, O. Kömürcü, D. çev.), (s. 98-101), Ankara, Bilim ve Sanat.
- Giddens, A. (20015), Sosyoloji. (G.Altaylar, çev.) İstanbul, SAY yayınları, 107-109.
- Koray. M.(2011), Avrupa Birliği ve Türkiye’de “Cinsiyet” Eşitliği Politikaları: Sol-Feminist Bir Eleştiri. Çalışma ve Toplum, 2, 3-42.
- Kasımoğlu, A.(2015), Milliyetçiliğe Dair Çözümlemelerde Toplumsal Cinsiyet Olgusu. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 5 /10, 241-273
- Martin, Slattery. (2008), Sosyolojide Temel Fikirler. (Ö.Balkız, çev.), İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Mora, N. (2005), Kitle iletişim Araçlarında Yeniden Üretilen Cinsiyetçilik Ve Toplumda Yansıması. İnsan Bilimleri Dergisi1, 303-5134, 1-7.
- Ozçatal, E.O. (2011), Ataerkillik, Toplumsal Cinsiyet ve kadının çalışma yaşamına katılımı. 1/1, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21-39.
- Özbudun, S. C. Sarı. ve T. Demirer. Küreselleşme, Kadın ve Yeni Ataerki. Ütopya Yayınları, Ankara (2007).

Özdemir, İlker. (2015), Toplumsal Cinsiyet ve Kültürlerarası İletişim. Ağrıdağ, Gülseren (Yay. Haz.). Adana –Türkiye’de Ve Dünyada Kadın Araştırmaları (280-287), Çukurova Üniversitesi Basımevi: Adana, Türkiye.

Parlaktuna, İ. (2010), Türkiye’de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi. Ege Akademik Bakış. 10/4. s. 1217 – 1230.

Taslaman, Caner. (2011) “Küreselleşme sürecinde Türkiye’de İslam”. İstanbul yayınevi.

Urhan, B. Etiler, N. (2011), Sağlık Sektöründe Kadın Emeginin Toplumsal Cinsiyet Açısından Analizi, Çalışma ve Toplum, /2 s.191-2012.

Voronina, O.A. (2009), Глобализация и патриархат // "Философия в диалоге культур. "

Всемирный день философии (Москва - Санкт-Петербург, 16 – 19 ноября 2009 года)". М., Прогресс-Традиция, 2010. сс. 386 - 394.

ecsocman.hse.ru/data/252/682/1219/4.5.pdf023.Часть IV. Население и глобализация. (17.05.2017)

ÖRGÜTSEL İLETİŞİM AÇISINDAN ÖRGÜTSEL SOSYALİZASYON

Yrd. Doç. Dr. H. Buluthan ÇETİNTAŞ

Atatürk Üniversitesi

Öz

Günümüz örgütleri için en önemli unsurun insan sermayesi olduğu kabul edilmektedir. Örgütlerin ise ancak yetenekli ve kalifiyeli çalışanları ile başarıya ulaşabileceği bilinmektedir. Dolayısıyla örgütlerin rekabet gücü elde edebilmesi ancak bu tür çalışanları örgüte çekmesi, onları örgütün bir parçası haline getirerek verimli kılması ve örgüte bağlaması ile gerçekleşebilecektir. İstenen bu durumun oluşması ise çalışanın örgüte uyumu ile sağlanabilmektedir. Uyum bir başka ifadeyle sosyalleşme, örgütte çalışmaya yeni başlayan kişinin örgütsel değerleri, kuralları ve davranışları öğrenme sürecidir. Örgütsel sosyalleşmenin temel amacı, örgütsel değerleri çalışanda oluşturarak örgüt-çalışan iş birliğini ve uyumunu kolaylaştırmak ve olabildiğince geliştirmektir. Örgüt kültürünü oluşturan tüm unsurların çalışana aktarılması olan örgütsel sosyalizasyon süreci ile çalışan, örgütün amacını ve işleyişini öğrenmekte ve kendisinden beklenen davranış kalıplarını fark edebilmektedir. Böylece çalışan, örgütsel kültürü tanımakta, bu kültüre katılmakta ve nihayetinde örgüte uyum sağlayabilmektedir. Örgütsel kültürün tüm unsurları örgütsel iletişim ile aktarılmaktadır. Bu nedenle örgütsel iletişim, sosyalizasyon sürecinde büyük önem taşımaktadır. Çalışmada, örgütsel sosyalizasyon sürecinde gerçekleşen iletişim olgusundan bahsedilmektedir.

1273

Anahtar Kelimeler: Uyum, iletişim, örgütsel sosyalleşme, sosyalizasyon taktikleri

ORGANIZATIONAL SOCIALIZATION: AN ORGANIZATIONAL COMMUNICATION PERSPECTIVE

Abstract

The most important element for today's organizations is considered to be human capital. Organizations can only succeed with talented and qualified employees. Hence, the ability of organizations to gain competitiveness can only be achieved by drawing employees to organization, making them part of the organization, being productive and linking them to organization. Adaptation, in other words, socialization is considered as the process of learning the organizational values, rules and behaviors of the person who starts to work in the organization. The main purpose of organizational socialization is to facilitate organization-employee cooperation and adaptation by creating organizational values in the workplace and to improve it as much as possible. The organizational socialization process is the transfer of all elements that create the organizational culture to the employees. Employees learn the purpose of the organization and working and the behaviors expected from him. Thus, employees, recognizing the organizational culture, participates in this culture and can adapt to the

organization. All elements of the organizational culture are transferred through organizational communication. Therefore, organizational communication is important in socialization process. The study refers to the phenomenon of communication that takes place in the process of organizational socialization.

Keywords: Adaptation, communication, organizational socialization, socialization tactics

Giriş

İnsan sermayesi, günümüz örgütlerinin en önemli unsuru olarak ön plana çıkmaktadır. Bugün gerçekleşen birçok iş ya da uygulama çalışanların zihinsel etkinliklerine dayanmaktadır. Bu nedenle örgütler ancak yetenekli ve kalifiyeli çalışanları ile başarıya ulaşabilmektedir. Dolayısıyla örgütlerin rekabet gücü elde edebilmesi ancak bu tür çalışanları örgüte çekmesi, onları örgütün bir parçası haline getirerek verimli kılması ve örgüte bağlaması ile gerçekleşebilmektedir. İstenen bu durumun oluşması ise çalışanın örgüte uyumu ile sağlanabilmektedir. Bu kapsamda örgütler özellikle işe yeni başlayan kişilerin işi ve işin yapılma biçimini öğrenmesine ve örgüte uyum sağlamalarına yardımcı olan sosyalizasyon sürecine odaklanmaya başlamışlardır (Saks, Uggerslev ve Fassina, 2007: 414).

Her örgütün çalışanlarından çeşitli beklentileri bulunmaktadır. Bu beklentiler, örgüte ve örgütün faaliyet gösterdiği sektöre göre değişiklik gösterse de genel beklenti, çalışanın yaptığı işin gerektirdiği becerileri öğrenmesi ve kişisel yeteneklerini bu yönde geliştirebilmesidir. Ayrıca örgütün normlarına ve işleyişine uygun davranışlarda bulunması, bunların ortaya çıkardığı rol ya da rollere uyum sağlaması önem taşımaktadır. İstenen bu gibi durumların gerçekleşmesi için örgüte yeni katılan çalışanın örgütsel kültürü öğrenmesi, kabul etmesi ve uyum sağlaması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle sosyalizasyon olarak adlandırılan bu öğrenme ve içselleştirme sürecinin başarılı bir şekilde tamamlanması gerekmektedir. Zira sosyalleşmenin amacı, yeni çalışanları örgüt ve çalışma birimi kuralları hakkında bilgilendirmek, onları yöneticileri ve iş arkadaşlarıyla kuracakları ilişkilere alıştırmak ve onlara örgütsel değerleri telkin etmektir. Bu nedenle örgütler, bütünleşmeyi ve koordinasyonu sağlayabilmek için örgüte yeni katılan üyelerini ortak bir kültür kapsamında yeniden sosyalleştirmeye ve onlara örgütsel kültürü benimsetmeye çalışmaktadırlar (Biber ve Ertürk, 2013: 182).

1. Örgütsel Sosyalizasyon Kavramı

Yeni çalışanın katıldığı örgütün değerlerini, kurallarını ve beklenen davranış, kalıplarını öğrenme süreci olan örgütsel sosyalizasyon kavramına yönelik çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Tanımlarda genel olarak vurgulanan ise sosyalleşmenin bir süreç olduğu, bireyin bu süreçte çalıştığı örgütün üyesi durumuna gelmesi ve örgüte uyum sağlayabilmesi için gerekli olan tutum, davranış ve bilgi birikiminin bireye aktarılmasıdır.

Aşağıda örgütsel sosyalizasyonun (sosyalleşmenin) farklı boyutlarını ele alan tanımların bir kısmı verilmiştir:

- Örgütsel sosyalizasyon, işe yeni başlayan kişilerin hakim olan örgüt kültürüne uyum sağlamalarına yardımcı olan süreçtir (Robbins ve Judge, 2013: 528).
- Örgütsel sosyalizasyon, iş görenlerin örgütün işlevsel ve toplumsal çevresinde başkalarının kendileri için yapılandırılmış örgütsel ortama uyum sürecidir (Başaran, 1992: 245).

- Örgütsel sosyalizasyon, kuralları öğrenme, telkin edilme ve eğitime, bir örgütte veya bazı alt birimlerinde nelerin önemli olduğunu öğretme sürecidir (Schein, 1975: 168).
- Örgütsel sosyalizasyon, bir örgüte yeni katılan ya da aynı örgütte farklı bir işe geçen iş görenlerin, kendilerinden beklenen tutum, değer ve davranışları öğrenme sürecidir (Can, 1999: 321).
- Örgütsel sosyalizasyon, bireyin örgütte etkin bir üyeye dönüşmesi için gerekli olan tutum, davranış ve bilgi edinme sürecidir (Morris, 2002: 1149).
- Örgütsel sosyalizasyon, bireyin belirli bir örgütsel rolün ipuçlarını öğrendiği süreçtir (Bauer, 2006: 583).

Örgütsel sosyalizasyon, yeni çalışanın örgütün üyesi olarak kabul edilmesi için gerekenler olup genellikle kişinin bir örgüte katılması sonrasında yaşadığı ilk davranış sürecidir. Yöneticiler, iş aldıkları kişilerin davranışlarını etkilemek için örgütsel sosyalizasyon sürecini kullanmaktadır. Dolayısıyla örgütsel sosyalizasyon, örgütsel kültür için önemli olan değerlerin, tutumların ve rol davranışların çalışanlarca kazanılmasına odaklanmaktadır. Aynı zamanda örgütsel sosyalleşme, çalışma becerisinin geliştirilmesi, çalışma biriminin normlarına ve değerlerine uyum sağlanması ile ilgilidir. Kısaca örgütsel sosyalizasyon, birey-örgüt uyumu temel meselesiyle ilgilidir (Champoux, 2011: 127-128).

Çalışanın sahip olduğu değerlerin, tutumların ve davranış kalıplarının örgütsel değerler, normlar ve davranış kalıpları ile uyum içinde olması, bireysel ve örgütsel hedeflerin başarılması açısından önemli bir husustur (İplik, 2009: 185). Sosyalleşme sayesinde çalışan, örgütün ilkelerini ve kültürünü öğrenecek, işinde ve örgütsel rollerinde ihtiyaç duyacağı bilgileri ve becerileri kazanacaktır (Balcı, 2003: 2-3). Örgütsel sosyalleşmenin temel amacı, çalışanın örgütün etkili bir üyesi durumuna getirmektir (Can, 1999: 326). Bu nedenle örgütsel sosyalleşme çoğunlukla örgüt ya da grup açısından her üyenin öğrenmesi gereken değer, norm ve davranış biçimlerini kapsamaktadır (Schein, 1975: 170). Örgütsel sosyalleşmenin amaçlarından bir diğeri örgütsel tutum, alışkanlık ve değerleri bireyde oluşturarak iş birliği, uyum ve iletişim sürecini geliştirmektir (Pascale, 1985: 37).

Yeni üye olan bireyin, uyumsuzluk ve çatışma sorunlarını en aza indirmek amacıyla mutlaka bir sosyalleşme sürecinden geçmelidir (Doğan, 1997: 69). Bireyin başarılı bir sosyalleşme sürecinden geçmesi onun örgüte bağlılığını, başarısını ve uyumunu büyük ölçüde arttıracaktır. Çalışanın örgüte uyumu, başarılı olması ve iş doyumunu sağlaması, sosyalleşme sürecinin önemli işlevlerindedir. Başarılı sosyalizasyon çalışmaları, bireylerde yüksek iş doyumunu, düşük stres ve örgütte kalma isteği sağlamaktadır. Bunun yanında bireyin başarısız sosyalleşme yaşantısı onun örgütten ayrılmasına zemin hazırlayacaktır. Dolayısıyla böyle bir sonuçtan birey ve örgüt zarar görecektir. Sosyalleşme sürecinin bu işlevi, onun birey ve örgüt açısından önemini ortaya koymaktadır (Balcı, 2003: 12; Nelson and Quick, 1997: 488).

Sosyalizasyonun yararı, yeni başlayan kişiye örgütü anlamasını, örgüt içindeki konumunu keşfetmesini, kendisinden beklenen rolleri öğrenmesini kolaylaştırmasıdır. Ayrıca bireyin örgüte bağlanmasına, örgütsel değerlere, kurallara, yöntemlere, normlara ve sosyal ilişkilere uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır (Hellriegel, Slocum and Woodman, 1998: 562).

2. Örgütsel Sosyalizasyonun Taktikleri

Bu bölümde sosyalizasyon süreci, sosyalizasyon taktikleri ve sosyalizasyon sonuçları kavramlarından bahsedilecektir.

Sosyalizasyon süreci: Sosyalleşme süreci, örgütlerin çalışanlarından sahip olmalarını istediği değerleri ve davranışları şekillendirmek için kullandıkları yöntemlerden biridir (Champoux, 2011: 132). Bu süreç, işe yeni başlayan çalışanın iş verimliliği, örgütün amaç ve hedeflerine bağlılığı ve örgütte kalıp kalmama konusunda vereceği karar üzerinde etkilidir (Robbins ve Judge, 2013: 528). Örgütsel sosyalizasyonun aşamaları, bireyin örgüt üyeliği ve örgütsel rolü için gerekli olan değerleri, yetenekleri, beklenen davranışları ve sosyal bilgiyi kazandığı süreçlerdir (Chao vd., 1994: 730). Literatürde farklı isimler verilse de genellikle üç aşamadan oluştuğu kabul edilmektedir:

a. Ön sosyalleşme aşaması (Beklentiler): Çalışanın yeni üye olarak kabul edilmeden önce örgüte yönelik bildikleridir. Bu aşamada her bireyin yapılacak işe ve örgüte ilişkin birtakım değerler, tutumlar ve beklentiler ile geldiği kabul edilmektedir.

b. Karşılama aşaması (Gerçek): Yeni çalışanların örgütün ne olduğunu gördükleri ve gerçeklerle yüzleştikleri aşamadır. Bu aşamada yeni çalışanın örgüte yönelik beklentileri ile gerçeklerin aynı olmayabileceği ile karşılaşır. Eğer beklentileri tam anlamıyla karşılanırsa, bu aşama önceki tahminlerini pekiştirir ancak çoğunlukla bu duruma rastlanmaz. Yeni çalışan, karşılama aşamasında farkına vardığı bir problemin üstesinden gelmek için ya kendinde bir değişikliğe gider ya da başkalaşım aşamasına geçer.

c. Başkalaşım aşaması (Rol alma): Yeni çalışanın işe, çalışma grubuna ve örgüte uyum sağladığı, değişim gösterdiği aşamadır. Bu aşamada yeni çalışanın örgüt hakkındaki görüşleri ile kişisel bazı değerlerinde, yeteneklerinde ve tutumlarında meydana gelen değişiklikler sayesinde görevine uyum sağlamaktadır.

Sosyalizasyon taktikleri: Örgütsel sosyalizasyon, örgüte kabul edilen yeni çalışanların örgütsel kültürü yeniden üretmeleri ile devam eden bir süreçtir. Örgütsel sosyalizasyon taktikleri, yeni çalışanların ilk iş tecrübelerini yapılandırma kullanılmaktadır (Araza, Aslan ve Bulut, 2013: 5562). Örgütler, sosyalizasyon taktiklerine yeni çalışanların yeni rollerinde uzmanlaşmaları için başvurmakta ve farklı biçimlerde kullandıkları taktiklerle yeni çalışanların öğrenimlerini etkilemeye çabalamaktadır (Cooper and Anderson, 2002: 424).

Örgütlerin uyguladığı sosyalizasyon taktikleri, birey-örgüt uyumuna yönelik değerli katkılar sağlamaktadır. Sosyalizasyon ve onun sosyal değerleri, yeni çalışanın örgütsel değerlere uyum sağlamasına yardımcı olması açısından en iyi uygulamaları temsil etmektedir (Cable and Parsons, 2001: 21). Sosyalizasyon taktiklerini resmi (kurumsal) ve resmi olmayan (bireysel) sosyalizasyon olarak iki kısımda değerlendirmek mümkündür. Bu değerlendirme, örgüt tarafından verilen sosyalizasyon ile örgütün fazla karışmadığı ya da yönlendirmediği sosyalizasyon boyutu düşünülerek yapılmaktadır. Resmi ve resmi olmayan sosyalizasyon, açıklamaları ile aşağıda verilmiştir:

a. Resmi (Kurumsal) sosyalizasyon: Resmi ya da kurumsal sosyalizasyon uygulamaları, emir ve kuralların sıkı takip edildiği örgütlerde yaygın biçimde görülmektedir. Bu tür uygulamaların genel özellikleri, yapısal olmaları, belirli amaçlara yönelik olmaları ve örgütsel seviyeye odaklanmalarındadır. Kurumsal yaklaşım, yeni işe başlayan çalışanlara sosyalizasyon içeriğini açıklamak için örgüt tarafından tasarlanan sistematik ve planlı faaliyetleri ifade etmektedir. Örgüt yönetimi resmi sosyalizasyon programlarını uyguladıkça yeni çalışanların

farklılıkları ortadan kalkacak, bunun yerine standartlaşmış ve kestirilebilir davranışlar gelecektir (Robbins ve Judge, 2013: 530).

b. Gayri resmi (Bireysel) sosyalizasyon: Yapısal özelliği olmayan, rastgele biçimde yapılan ve genellikle bölüm ya da birim bazında olan gayri resmi sosyalizasyon, daha çok bireysel ve değişken özellik göstermektedir. Gayri resmi sosyalizasyon, yeni çalışanlara yaratıcı rol duygusu ve çalışma yöntemi sunmaktadır (Robbins ve Judge, 2013: 530). Gayri resmi taktikler, yeni başlayanlara örgütte işlerin nasıl işlediği konusunda önemli bilgiler sağlamakta, çalışma biriminin normlarına ilişkin açık mesajlar vermekte ve mevcut çalışanların yeni gelenleri iş birimine kabul etmesini göstermektedir. Ayrıca resmi sosyalizasyon yoluyla elde edilen bilgileri desteklemekte ve bilgi boşluklarını doldurmaktadır. Bu nedenle bireysel sosyalizasyon taktikleri, yeni gelenlerin örgütün ya da iş biriminin normlarını kabul etme ya da ret etme açısından resmi sosyalizasyon çabalarına göre daha fazla etkisi olabilmektedir.

Resmi sosyalizasyon taktikleri, kolektif, biçimsel, ardışık/sıralı, sabit, seri, atama/tayin etme şeklindedir. Bu taktikler, daha çok yeni çalışanın rolünü oluşturmasına, örgütün mevcut kültürüne ve çevresine uyum sağlamasına yöneliktir. Gayri resmi taktikler ise bireysel, biçimsel olmayan, tesadüfi, değişken, alternatif/seçimlik ve tasfiye edici şeklindedir. Bu taktikler, yeni işe başlamış çalışanlara sosyalizasyon içeriği hakkında sorumluluk bilincini kazandırmaktadır. Resmi yaklaşım, yeni çalışanların işe ilişkin konularda ayrıntılı bilgi edinmesine odaklanmışken bireyselleştirilmiş yaklaşım, büyük ölçüde bireylerin bilgiyi araştırmalarına ağırlık vermektedir. Resmi sosyalleşme taktikleri, yeni başlayanları belirli rollere yönlendirme ile sonuçlanırken bireysel taktikler, daha çok kişileri yenilikçi rollere yönlendirmektedir.

1277

Resmi ve gayri resmi sosyalizasyon taktikleri, örgütsel sosyalizasyon süreçlerini ve bu kapsamda yapılan işlemleri tanımlamaktadır. Tüm sosyalizasyon taktikleri, örgütün niteliği, amacı, çalışan sayısı gibi unsurlara göre farklılık gösterebilmektedir. Resmi ve gayri resmi sosyalizasyon taktikleri, açıklamaları ile aşağıda verilmiştir (Çerik ve Bozkurt, 2010: 82-83; Saks and Ashforth, 1997: 48-49).

- **Kolektif/Bireysel taktikler:** Kolektif taktikler, çalışanları grup olarak birlikte eğitim ve yönlendirme faaliyetlerine katmaktadır. Kolektif sosyalizasyon, aynı rolde birden çok yeni çalışanın olduğu, aktarılmak istenen içeriğin daha açıklanabilir olduğu ya da grup içinde dayanışma/bağlılık kurmak istendiği gibi durumlarda tercih edilmektedir. Grup eğitiminin olmadığı bireysel taktiklerde ise her yeni çalışan, kendisi ile ilgilenen kişiler aracılığıyla sosyalleşmektedir.
- **Biçimsel/Biçimsel olmayan taktikler:** Biçimsel sosyalizasyon taktiklerinde yeni çalışanlar rollerine ilişkin sorumluluklarını diğer örgüt üyelerinden öğrenme fırsatına sahiptir. Aslında biçimsel taktikler, kolektif taktiklerin bir parçasıdır. Biçimsel olmayan sosyalizasyon taktiklerinde böyle bir durum söz konusu olmamaktadır.
- **Sıralı/Tesadüfi taktikler:** Sıralı taktikte yeni çalışanlar, beklenen rol davranışına yol açan faaliyetlerin sırası hakkında bilgilendirilir ve bu rolün üstesinden gelebilmeleri için gerekli adımlar tanınır. Diğer bir deyişle çalışanın işi tam olarak öğrenmesine yönelik belirli bir program vardır. Bu programın süreci ve aşamaları belirlenmiştir. Tesadüfi taktiklerde işe

yönelik bilgiler rastgele biçimde sunulmakta, belirli bir program bulunmamakta ya da değişken nitelikte bulunmaktadır.

- **Sabit/Değişken taktikler:** Sabit taktikte yukarıda belirtilen programın aşamaları, her aşamanın süresi ve içeriği belirlenmiştir. Programın uygun ve doğru bir zamanlama ile yapılması öngörülmektedir. Değişken taktiklerde ise sonraki aşama hakkında kesin bir zaman çerçevesi belirtilmemektedir.
- **Sıralı/Kopuk Taktikler:** Sıralı taktikler, çalışana işin yapılma sürecinde bir rol model önermektedir. Bu süreçte deneyimli çalışanlar, yeni çalışanları eğitmekte, işe hazırlamakta ve diğer görevleri almaya istekli hale getirmektedir. Kopuk taktikte, rol model bulunmamakta ve yeni çalışanlar, yapılacak işleri öğrenmede kendi başına bırakılmaktadır.
- **Atama/Yoksun bırakma:** Atama taktikleri ile yeni çalışanın kimliği onaylanır ve kişiye uygun görevler verilir. Yoksun bırakma taktiklerinde ise yeni çalışanın kimliği inkar edilmekte ya da değiştirilmek istenmektedir.

Ards vd. (2001)'ne göre örgüt, uyumlu ve örgüte sadık yeni çalışanlar istiyorsa resmi taktikleri uygulamayı tercih etmelidir. Bu görüşe göre, resmi taktiklere göre uygulanan bir tanıtım programı yeni çalışana yönelik olmalı, yeni çalışanlar örgütün o anda görev başında olan üyelerinden ayrılmalı ve yeni çalışanlar programa beraber katılmalıdır. Bunun yanında program açık ve net olarak belirlenmeli, program tüm birimleri kapsamlı ve bir zaman çizelgesi dahilinde sunulmalıdır. Bu programda bir gözetmen ya da rol model kullanılmalıdır. Son olarak kullanılan resmi taktikler, yeni çalışanın kendi kimliğini ve kalitesini tanımayı hedefleyebilmelidir (aktaran Çalık, 2003: 172).

1278

Sosyalizasyon sonuçları: Kişiler, sosyalleşme deneyimlerine benzer biçimde tepki vermezler. Tepkiler, kişinin özelliklerine ve bireysel farklılıklarına bağlı olarak değişebilmektedir. Ayrıca sosyalizasyon süreci boyunca bireyin becerileri ve yetenekleri görevlerini öğrenme hızında önemli bir rol oynamaktadır (Champoux, 2011: 139). Yukarıda anlatılan üç aşamalı sosyalleşme süreci, yeni çalışanların işlerini yaparken kendilerini mutlu ve huzurlu hissettikleri zaman tamamlanacaktır. Tamamlandığı takdirde bu kişiler, örgütsel kuralları ve çalışma gruplarını içselleştirir ve kabul ederler. Yetenekleri konusunda kendilerine güvenir ve değer verildiğini hissederler. Örgütsel sistemi sadece kendi görevleri olarak değil aynı zamanda kurallar, prosedürler ve gayri resmi olarak kabul edilen uygulamalar olarak algırlar. Sonuç olarak neleri kendi işlerinin dışında tutacaklarını, yaptıkları işleri ölçmede ve değerlendirmede hangi kıstasların kullanılacağını öğrenirler. Başarılı bir sosyalizasyon, yeni çalışanların verimliliğini ve örgüte bağlılığını artırmada, çalışanların örgütten ayrılma eğilimini azaltmada olumlu bir etkiye sahip olmalıdır (Robbins ve Judge, 2013: 530).

3. Örgütsel Sosyalizasyon Sürecinde İletişim

Farklı örgütsel unsurlar ve uygulamalar, örgütsel kültürün değişik biçimlerde oluşmasına ve şekillenmesine neden olmaktadır. Örgütsel kültürler çeşitlilik gösterse de kültürün çalışanlara aktarılması ve benimsetilmesi sürecinde genellikle benzer iletişim çalışmalarına gereksinim duyulmaktadır. Örgüt ve kamuları arasında güvene ve onaya dayalı olumlu ilişkiler kurup, bunu sürdürme amacına hizmet eden iletişim çalışmalarına, çalışanlara örgütün faydalı birer üyesi olma konusunda yardımcı olma rolü atfedilmektedir. Bu çalışmalar sayesinde çalışanların

örgütsel kültürü benimseyeceği ve sosyalleşme sürecinin hızlanacağı düşünülmektedir (Biber ve Ertürk, 2013: 184).

Sosyalizasyon sürecindeki iletişimin rolü, iletinin içeriği, iletinin kaynağı ve iletişim ilişkileri olarak üç temel iletişim boyutunda değerlendirilebilir:

a. İletinin (mesajın) içeriği: Chao vd. (1994), sosyalizasyon mesajlarını altı içerik alanına ayırmışlardır. Performans yeterliliğine yönelik mesajların daha çok rol ile ilgili olduğu ve bir iş yaparken gereken davranışları tanımladığı görülmektedir. Diğer yandan örgütsel amaçlar ve değerler, politika ve tarih içerikli mesajların örgütsel davranışların ve değerlerin anlamını açıklamaya yönelik biçimde kültür ile ilgili olduğu görülmektedir. Altı içerik alanında bilgili olan yeni çalışanların (muhtemelen iyi sosyalleştikleri için) daha az bilgili olanlara göre daha hızlı kariyer gelişimi olduğu görülmektedir. Bu alanlar aşağıda verilmiştir:

- **Performans yeterliliği:** Bir işi gerçekleştirmek için gerekli görevlerin nasıl yapılacağı ile ilgili mesajlardır.
- **İnsanlar:** Bir kişinin çalışma birimine kabul edildiğini gösteren, kişilerden gelen mesajlardır.
- **Politika:** Politik mesajlar, resmi ve gayri resmi iş ilişkileri ile örgüt içindeki iktidar yapıları hakkında bilgi sağlar.
- **Dil:** Yapılacak mesleğin teknik dilinin yanı sıra örgüte özgü jargonları ileten mesajlardır.
- **Örgütsel amaçlar ve değerler:** Örgütün bütünlüğünü koruyan kuralların ya da ilkelerin anlaşılmasına yönelik mesajlardır.
- **Tarih:** Örgütün ve çalışma biriminin tarihçesi, örgütün ritüelleri ve mitleri ile ilgili mesajlardır.

b. İletinin (mesajın) kaynağı: Mesaj kaynakları, bir dizi bilgi ile yeni işe almalar sağlasa da her kaynak, kendi sorumluluk ve uzmanlık alanlarını göz önünde tutarak belirli içeriği vurgulama eğilimindedir. Yöneticilerden yeni başlayanlara ulaşan mesajların yarısından çoğu iş talimatlarını içerirken, yaklaşık dördüncü bir iş ile ilgili bilgileri içermektedir (Katz, 1980). Örgütsel sosyalleşme esnasında önemli bilgi kaynakları örgütün kendisi, yöneticiler, iş arkadaşları ve astlardır. Mesaj kaynakları yeni gelenlere bir dizi bilgi sağlarken her kaynak, kendi sorumluluk ve uzmanlık alanları doğrultusundaki içeriği vurgulama eğilimindedir. Kısacası örgüt, yöneticiler, iş arkadaşları ve astlar, örgütsel sosyalleşme sürecinde yeni gelenler için temel bilgi kaynakları olacaktır. Bu kapsamda mesaj kaynağı olarak örgüt, yöneticiler ve iş arkadaşları aşağıda verilmiştir:

- **Örgüt:** Örgütsel kaynaklar sosyalizasyon sürecinde yazılı ya da kitle iletişim araçlarını kullanarak kişiye, örgüt ve yasal düzenlemelerle ilgili resmi bilgiler verir. Dolayısıyla örgütün kaynak olduğu durumlarda mesajlar, resmi nitelikte olup daha çok örgütün vizyonunu ve değerlerini açıklamak için kullanılmaktadır.
- **Yöneticiler:** Yeni gelenlerin işle ilgili hedefleri ve beklentileri öğrenmesi için bu yönde mesajlar alması gereklidir. Yöneticilerin ilettiği mesajların genellikle birçoğu işle ilgili bilgiler olup iş talimatlarını içermektedir. Bu nedenle yeni çalışanlar için yöneticiler, iş ile ilgili konularda temel kaynağı oluşturmaktadır.

- **İş arkadaşları:** İş arkadaşları, yeni gelenlerin sosyalleşmesinde önemli role sahiptir ve çoğunlukla yeni gelenin çalışma birimine dahil edilmesine karar verirler.

Yeni çalışanların sosyalleşme sürecinde zaman zaman tutarsız bilgiler aldıkları bilinmektedir. Bu tür çelişkili mesajlar, yeni gelenlerin rol belirsizliğini artırmakta, onların bir işi başarmak için doğru yöntemi seçmelerini daha zor hale getirmektedir. Yeni çalışanların belirgin kuralları olmayan bir çevrede uzun süre çalıştıkları takdirde işlerinden memnuniyetsizlik yaşamaları ve sonunda örgütten ayrılmaları mümkündür.

- c. **İletişim ilişkileri:** İşe ilk başlama anından itibaren yöneticiler ve iş arkadaşları, yeni çalışanlar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Örgütsel ya da birimsel sosyalleşme çabalarına bakılmaksızın, yeni çalışanların yöneticilerine ve/veya iş arkadaşlarına olan ilişkisel yakınlığı, sosyalizasyon deneyimlerinde ve sosyalizasyon sonuçları üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir.

Sosyalizasyon mesajlarının içeriği, kaynakları ve iletişimsel ilişkinin doğası, yeni gelenlerin örgüte ya da çalışma grubuna uyumunu ve iş görevlerini öğrenmelerini büyük ölçüde etkilemektedir. Esasen yeni başlayanlar, başlangıç oryantasyonu ve eğitim oturumlarını tamandıktan sonra kendi yöneticileri ve iş arkadaşlarıyla etkileşime girdikçe, resmi sosyalizasyon taktiklerine nazaran rol model aldıkları kişilerden daha fazla etkilenmektedirler. Bu noktada resmi ve resmi olmayan sosyalizasyon deneyimlerini, sosyalizasyon mesaj içeriğini ve iletişim ilişkilerini önemli sosyalizasyon unsurları olarak kabul etmek mümkündür.

İletişim, toplumsallaşma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Zira özellikle kurum içi iletişim, çalışan memnuniyeti, kişisel rollerin açıklığı, örgütle özdeşleşme, örgütsel bağlılık ve örgütte kalma gibi durumları etkilemektedir. Bugün gelinen noktada örgütler için çalışan memnuniyeti en az müşteri memnuniyeti kadar değer kazanmıştır. Çalışana memnuniyetini sağlamak, maddi imkanların dışında çalışana kendini ifade edebileceği ortamları sunmak ve çalışanın kendisini değerli hissetmesi ile gerçekleşebilmektedir. İletişim memnuniyeti ile çalışanın motivasyonunu sağlamak ve örgüte olan bağlılığını artırmak mümkün olabilmektedir. Motivasyonları iyi durumda olan ve iş tatmini gerçekleştirmiş çalışanlar, diğer çalışanlara göre daha yüksek moralli ve daha yararlı olacaklardır. Bu durum onların yöneticilerine, iş arkadaşlarına ve örgüte bağlılıklarını artırmaktadır. Böylece çalışanların örgütsel değerleri ve hedefleri benimsemesi, bunları kabul etmesi kolaylaşmaktadır. Çalışanın örgütsel değerleri içselleştirdiği ve örgütle özdeşleştiği oranda örgüte yararlı olacağı ve örgütte kalacağı bilinen bir gerçektir.

Sonuç

Örgütsel sosyalleşme, bireyin örgüte katıldıktan sonra yaşadığı, bireyin davranışını etkileyen ve şekillendiren, örgütsel kültürün devamlılığını sağlayan önemli bir süreçtir. Sosyalleşme sürecinin bir kısmı örgüte katılmadan önce gerçekleşirken bir kısmı da örgüte katıldıktan sonra meydana gelmektedir. Ancak sosyalleşme süreci, kişinin örgütle ilişkisi devam ettikçe sürmektedir (Champoux, 2011: 143). Örgüt ile birey uyumunun sağlanmasında, kişinin bireysel değer yargıları ile örgüte egemen olan örgüt kültürü arasında denge sağlanması ancak sosyalleşme faaliyetleri ile mümkündür. Bireyin verimli hale gelmesi, başarılı olması, kültüre ve değişikliklere uyum sağlamasında sosyalleşme, önemli roller üstlenmektedir. Çalışanların örgütsel uyumu, bağlılığı ve iş doyumunu tüm örgütler için önemli olan bir konudur. Örgütsel uyum genelde bireyin, çalıştığı örgütle özdeşleşmesi, ortak hedef ve değerleri paylaşması ve

örgüt adına çaba harcamaya istekli olması anlamına gelmektedir. Bu tür çalışanlar, örgütsel değerleri kendileri ile özdeşleştirmekte ve işlerine yüksek düzeyde ilgi göstermektedir. Ayrıca başarılı sosyalleşme sonucunda çalışanların mevcut işlerinde kalabilmek için yoğun istek duydukları bilinmektedir. Sosyalleşmede başarısız olan çalışanlar ise rol belirsizliği, rol çatışması yaşamakta ve işlerine düşük ilgi göstermektedir. Yoğun ikilem yaşayan bu tür çalışanlar, genellikle örgütsel değerleri reddetmektedirler (Sökmen, 2007: 174).

Örgütün amaçlarını ve değerlerini anlatan, örgütsel davranışları ve kuralları açıklayan mesajlar sosyalizasyon sürecinde önem taşımaktadır. Örgüt, yöneticiler, iş arkadaşları yeni gelenlerin örgütsel sosyalizasyon süreci için önemli ve temel kaynaklardır. Her bir kaynak, kendi sorumluluk alanına ve deneyimine göre çeşitli bilgiler sağlamaktadır. Sosyalleşme deneyimleri, yeni çalışanların rollerini nasıl öğrendiklerini ve bu kişilere hangi bilgilerin sunulduğunu göstermektedir. Resmi sosyalizasyon taktikleri, örgütün formel yapısı hakkında bilgi verirken gayri resmi taktikler, yeni gelenlere gerçekte işlerin örgütte nasıl yürüdüğü konusunda önemli bilgiler sağlamakta ve çalışma birimi kurallarıyla ilgili açık mesajlar göndermektedir.

Kaynakça

Araza, A., Aslan, G. ve Bulut, Ç. (2013). Örgütsel sosyalleşme: Bir literatür taraması. Journal of Yasar University, 8, 32: 5556-5582.

Balcı, A. (2003). Örgütsel sosyalleşme: Kuram, strateji ve taktikler. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Başaran, İ. E. (1992). Yönetimde insan ilişkileri: Yönetimsel davranış. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Bauer, T. N. (2006). Organizational socialization tactics. S. Rogelberg and C. Reeve (Editör.), The encyclopedia of industrial/organizational psychology (s. 583-585). New York: Sage Press.

Biber, A. ve Ertürk, K. Ö. (2013). Örgütsel sosyalizasyon ve halkla ilişkiler. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 23, 1: 181-189.

Can, H. (1999). Organizasyon ve yönetim. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Champoux, J. E. (2011). Organizational behavior: Integrating individuals, groups, and organizations. New York. Routledge.

Chao, G. T. vd. (1994). Organizational socialization: Its content and consequences. Journal of Applied Psychology. 79, 5: 730-743.

Cooper, T. H. and Anderson, N. (2002). Newcomer adjustment: The relationship between organizational socialization tactics, information acquisition and attitudes. Journal of Occupational and Organizational Psychology. 75: 423-437.

Çalık, T. (2003). İşgörenlerin örgüte uyumu. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi. 1, 3: 162-178.

Çerik, Ş. ve Bozkurt, S. (2010). Çalışanların örgütsel sosyalizasyon ve kariyer çapalarına yönelik algılamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi ve banka çalışanlarına yönelik bir araştırma. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 35: 77-97.

Cable, D. M. and Parsons, C. K. (2001). Socialization tactics and person-organization fit. Personnel Psychology. 54, 1: 1-23.

Hellriegel, D., Slocum, J. W. and Woodman, R. W. (1998). Organizational behavior. Cincinnati: South-Western College Publishing.

- Morris, E. W. (2002). Newcomers' relationships: The role of social network ties during socialization. *The Academy of Management Journal*. 45, 6: 1149-1160.
- Nelson, D.L. and Quick, J. C. (1997). *Organizational behavior: foundations, realities, and challenges*. New York: West Publishing.
- Pascale, R. (1985). The paradox of corporate culture reconciling ourselves to socialization. *California Management Review*. 17, 2: 26-41.
- Robbins, S. P. ve Judge, T. A. (2013). *Örgütsel Davranış*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Saks, A. M., Uggerslev K. L. and Fassina, N. E. (2007). Socialization tactics and newcomer adjustment: A meta-analytic review and test of a model. *Journal of Vocational Behavior*. 70, 413-446.
- Schein, E. H. (1975). Örgütsel sosyalizasyon ve yönetim mesleği. *Amme İdaresi Dergisi*. 8, 2: 167-183.
- Sökmen, Alptekin (2007). Örgütsel Sosyalleşme Sürecinde İşgörenlerin Yöneticilerine Dönük Algıları: Ankara'daki Otel İşletmelerinde Bir Değerlendirme. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18, 2: 170-182.

OTEL İŞLETMELERİNDE MUHASEBE ÇALIŞANLARININ İŞ TATMİN DÜZEYLERİNİN ARAŞTIRILMASI: DÖRT VE BEŞ YILDIZLI OTEL İŞLETMELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yrd. Doç. Dr. Halil AKMEŞE

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü

Arş. Gör. Sercan ARAS

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü

Meltem TUNCEL

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

Öz

İş tatmini, çalışanların işe olan bağlılıkları ve işletmenin performansı ile doğrudan ilişkilidir. Çalışanların iş hayatlarından kaynaklanan stres ve tükenmişlik hem çalışanların sağlığı açısından hem de işletme performansı açısından olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Muhasebe meslek mensupları tarafından hazırlanıp sunulan bilgiler iç ve dış bilgi kullanıcıları için oldukça önemlidir. Bu bilgilerde yapılacak hata veya hileler bu kullanıcıların hak kaybına neden olabilmektedir. Bu nedenle diğer çalışanlar gibi muhasebe meslek mensuplarının da iş tatmin düzeylerinin belirlenmesi önemlidir. Buradan hareketle, çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerindeki muhasebe çalışanlarının iş tatmin düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada 5’li likert tipi Minnesota İş Tatmin Ölçeğinin kısa formu kullanılarak anket tekniği uygulanmıştır. Anket yöntemiyle toplanan veriler istatistik paket programı ile analiz edilip yorumlanmıştır. Çalışmanın sonucunda otelcilik sektöründe çalışan muhasebe meslek mensuplarının iş tatmin düzeyleri belirlenmiş ve buna yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İş tatmini, Muhasebe çalışanları, Otel işletmeleri

Abstract

Job satisfaction is directly related with work commitment of employees and business performance. Stress and burnout which are caused by the work life of employees may induce negative effects on not only for the health of employees but also business performance. The information prepared and presented by professional accountants is very important for internal and external accounting information users. Any errors or tricks in this information may lead to loss of users’ rights. Consequently, it is important to determine the job satisfaction levels of accountants like another employees. Thus, it is aim to determine job satisfaction levels of accountants in four and five star hotels in Turkey in this study. The questionnaire technique was applied using the 5-point Likert type and short form of Minnesota Job Satisfaction scale in the

study. Data collected by questionnaire technique were analyzed through statistical package program and interpreted. As a result of the study, the job satisfaction levels of accountants working in hospitality sector were determined and offered suggestions

Keywords: Job satisfaction, accountants, hotel enterprises

GİRİŞ

Muhasebe, bir işletmenin varlıkları ve kaynakları üzerinde değişme yaratan ve para ile ifade edilebilen finansal nitelikteki bilgileri kaydetmek, sınıflandırmak, özetlemek, analiz etmek ve yorumlamak suretiyle ilgili kişi ve kurumlara raporlar halinde sunan bir bilgi sistemi olarak tanımlanabilir (Erdoğan vd. 2012: 3; Akar, 2016: 5).

Muhasebecilik mesleğinin uzmanlaşmış bir meslek olarak ortaya çıkışı ilk defa 18.yüzyılın sonlarına doğru olmuştur. 19.yüzyıl süresince İngiltere’de sanayi devrimi ve ekonominin gelişmesiyle büyük şirketler kurulmuş, bu şirketlerin muhasebeye olan talep ve ihtiyaçları mesleğin gelişmesinde etkili olmuştur. 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren muhasebeciler kendi aralarında bölgesel olarak örgütlenmeye başlamışlardır ve ilk olarak İskoçya’da meslek örgütünü oluşturmuşlardır. İngiltere’yi Fransa ve ABD takip etmiş ve bütün Avrupa ülkelerinde hızlı bir örgütlenme başlamıştır (Marşap, 1995: 27).

Türkiye’de ise muhasebe mesleği 13.06.1989 yılında yürürlüğe giren 3568 Sayılı meslek yasası ile "Serbest Muhasebecilik (SM), Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik (SMMM) ve Yeminli Mali Müşavirlik (YMM)" isimleri altında toplanmıştır. 26.07.2008 tarih ve 26948 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 5786 sayılı Kanun ile 1/6/1989 tarihli ve 3568 sayılı Serbest Muhasebecilik, Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanununun adı "Serbest Muhasebeci Mali Müşavirlik ve Yeminli Mali Müşavirlik Kanunu" olarak değiştirilmiştir (Türker, 1995: 1; 3568 Sayılı Yasa; Zengin, 2016: 2).

1989 yılında çıkarılan meslek yasasının amacı şu şekilde belirlenmiştir (3568 sayılı kanun 1987; Marşap, 95: 48).

- İşletmelerde faaliyetlerin ve işletmelerin sağlıklı ve güvenilir bir şekilde işleyişini sağlamak
- Faaliyet sonuçlarını ilgili mevzuat çerçevesinde denetlemeye ve değerlendirmeye tabi tutarak gerçek durumu ilgililere tarafsız bir şekilde sunmak
- Yüksek mesleki standartları gerçekleştirmek.

İşletmelerin faaliyetlerini sürdürebilmek için, işletmenin ekonomik ve mali yapılarına ilişkin muhasebe verilerinin elde edilerek, bu verilerin işletmenin amaçlarına uygun olarak yorumlanması gerekir. Bu nedenle işletmeler için bu verileri yorumlayabilecek, muhasebe ve finansman konusunda kendini yetiştirmiş ve yeterli bilgi birikimine sahip kişilere (muhasebe çalışanlarına) ihtiyaç vardır. Çalışanların kapasitelerini en iyi şekilde kullanabilmeleri adına gerekli çalışma şartlarına sahip olmaları ve buna bağlı olarak iş tatminlerinin artış göstermesi, işlerinde başarıyı sağlamak adına büyük önem taşımaktadır (Turpçu, 2012: 1). Özellikle iş tatmini turizm işletmelerinde daha büyük önem arz etmektedir. Son derece yorucu ve tempolu bu tür işletmelerde, işinden memnun olmayan bir personelin verimli çalışması beklenemez (Oral, 1994: 168; Olguntürk, 2005: 4). İş tatmini, hem işletmenin, hem de çalışanın amaçlarını gerçekleştirecek şekilde bir iş ortamı oluşturmak, böylelikle çalışana çalışmaya istekli hale

getirerek verimli olmasını sağlamaktır. İşletmelerde çalışanların ortaya koyduğu performans, onların işletmenin amaçlara ulaşmasında ne denli katkıda bulunduğunu gösterir. Çalışanların performansı ise, onun yaptığı iş, yeteneği ve motivasyonu ile ilgilidir (Aydoğmuş, 2011: 45). İş tatmininin motivasyon ve performansı artırmasının yanında içsel insani değeri de vardır. Çalışanlar açısından bakıldığında, daha az iş değiştirme, iş kazalarının azalması, stressiz bir yaşam, iyi aile hayatı, sosyal hayatı ve örgütsel bağlılığı artırma, organizasyonlar açısından verimliliği artırma, devamsızlık, iş gören devir hızı arasında olumsuz bir ilişkinin olması, yöneticilerin çalışanları motive edici insani sorumluluklarının olması açısından oldukça önemlidir (Alnar, 2015: 24). Bu yüzden yöneticilerin iş tatminini artıracak etkenleri belirleyip memnuniyetleri artırıcı çalışmalara yer verilmelidir. İş tatminine etki eden birçok farklı etkenin belirlenmesi için yapılan çalışmalar; güvenlik, ücret, liderlik, terfi, yönetim tarzı, çalışma koşulları, arkadaşlık ortamı, işin kendisi, takdir edilme ve kararlara katılım gibi faktörlerin iş tatmininde etkili olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır (Bozkurt ve Bozkurt, 2008: 3; Yavuz, 2015: 13).

Tüm çalışan insanlar özellikle de bir iş yerine bağımlı çalışan insanlar hayatlarının büyük bir kısmını iş yerlerinde geçirmektedir. Bu yüzden çalışma ortamında bulunan her bireyin stresle karşılaşması kaçınılmazdır. Kimse stresten etkilenmeyecek kadar basit bir işte çalışmadığı gibi; hiç kimsenin stresten etkilenmeyecek kadar katı ve duyarsız bir kişiliğe sahip olduğu söylenemez. Çalışanlar, iş yaşamından kaynaklanan stresten ötürü sağlıklarını kaybedebilmektedir. Kendilerini iş yaşamında tükenmiş ve mutsuz hisseden çalışanlar, çalıştıkları ortamda verimli olamayacakları gibi, gösterdikleri davranış değişikliğinden ötürü huzursuz bir iş ortamının doğmasına da sebep olabilmektedir. Bu nedenle stres, örgüt içerisindeki tüm çalışanlar için önemli bir sorun alanı ortaya çıkarmaktadır. Çalışmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otellerdeki muhasebe çalışanlarının iş tatmin seviyelerini belirlemek, iş tatminleri için önerilerde bulunmak ve çalışanların turizm sektörüne katkılarını artırmaktır.

LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Toker (2006) , İzmir ilinde beş ve dört yıldızlı otellere yönelik yapılan araştırmada konaklama işletmelerindeki iş görenlerin iş doyumları ölçülmüş ve analiz edilmiştir. Anket tekniği kullanılarak veriler toplanmış ve yapılan faktör analizi sonucunda, iş doyumunu etkileyen faktörler; iş arkadaşları, yönetim, denetim, ücret, yükselme olanakları ve işin yapısı olarak belirlenmiştir. İş görenlerin işlerinden genel olarak memnun oldukları yalnız aldıkları ücreti yeterli bulmadıkları görülmüştür.

Seyfi (2009) , iş örgütlerinde yetişkinlerin öz yönelimli öğrenme yaklaşımları ile iş tatminleri arasındaki ilişki üzerine 5 farklı iş örgütü çalışanları arasında yaptığı araştırmada, Kişisel Bilgi Formu, Minnesota Tatmin Ölçeği ve Öz Yönelimli Öğrenmeye Hazır oluşluk Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmaya katılan otelcilik sektöründe çalışanların genel iş tatminleri ile öz yönelimli öğrenme hazır oluşluk düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Otel sektöründe çalışanların dışsal iş tatminlerinin; kendini yönetme, öğrenmeye isteklilik, kendini kontrol etme, öz yönelimli öğrenme değerleri arasında gözle görülür bir farklılık olmadığı, dışsal iş tatminleri ile içsel ve genel iş tatminleri arasında farklılıkların olduğu görülmüştür. Genel iş tatminlerinin; kendini yönetme, kendini kontrol etme, öz yönelimli öğrenme değerleri arasında farklılıkların olduğu, kendini yönetme değerleri ile; öğrenmeye isteklilik, kendini kontrol etme, öz yönelimli öğrenme değerleri arasında farklılıkların olduğu saptanmıştır.

Üngören, Doğan, Tekin ve Özmen (2010), otel çalışanlarının tükenmişlik ve iş tatmini düzeylerini belirlemek amacıyla Antalya ili Finike ve Kumluca ilçelerindeki konaklama işletmeleri üzerine yaptıkları araştırmada veri toplama tekniği olarak anket kullanılmıştır. İş tatminiyle duygusal tükenme ve duyarsızlaşma arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiş, iş tatmini ile kişisel başarı arasında ise pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Çelik (2010), iş görenlerin motivasyon düzeyleri ile iş tatmini ve işe devam ilişkisi üzerine turizm sektöründe yaptığı araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Erkek katılımcıların daha fazla olduğu görülmüştür. Çalışanların motivasyonda ücreti çok önemli bir araç olarak gördükleri ancak aldıkları ücretten orta düzeyde tatmin oldukları, örgüt içerisinde terfi olma konusunda tatmin olmadıkları, yönetici ile ilişkiyi motivasyonda çok önemli bir araç olarak gördükleri ancak bağlı oldukları yönetici ile ilişki durumundan orta düzeyde tatmin oldukları, çalışanların işin iyi yapılmasından dolayı takdir edilmeyi motivasyonda çok önemli bir araç olarak gördükleri, ancak örgüt içerisindeki takdir edilme durumundan tatmin olmadıkları ve yetki ve inisiyatifte sahip olmalarını motivasyonda önemli bir araç olarak gördükleri ancak örgüt içerisindeki yetki ve inisiyatif durumundan tatmin olmadıkları görülmüştür.

Terzi (2010), muhasebe mesleği ve Rize ilindeki meslek mensuplarına yönelik yapılan araştırmada anket tekniği kullanılmıştır. Muhasebecilerin en fazla tatmin oldukları konunun, mesleğe duyulan saygınlık olduğu ikinci olarak ta iş rahatlığının olduğu görülmüştür. Hem kadınların hem de erkeklerin meslekte en çok saygınlığından dolayı tatmin oldukları belirtilmiş; ancak ikinci tercihte kadınlar iş rahatlığını seçerken, erkeklerin ekonomik ve iş rahatlığı cevaplarına yöneldikleri görülmüştür. Muhasebecilerin en büyük ve en temel sorununun ekonomik sorun olarak tespit edilmiştir.

Günlük (2010), muhasebecilerin meslek ve örgütsel bağlılık, memnuniyet ve işten ayrılma eğilimleri üzerine yapılan araştırmada veri toplama tekniği olarak anket kullanılmıştır. Türkiye genelinde faaliyet gösteren serbest muhasebe firmalarında çalışanların meslek ve örgütsel bağlılık, memnuniyet ve işten ayrılma eğilimleri ile ilgili çalışmada memnuniyeti ile mesleğe devam bağlılığı ve mesleğe normatif bağlılık arasında olumlu bir ilişki olduğu, iş memnuniyeti ile mesleki normatif bağlılık arasındaki olumlu ilişkinin olduğu, örgüte devam bağlılığı ile işten ayrılma eğilimi arasında olumlu bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Morçin (2012), dönüştürücü liderlik ve örgütsel adaletin örgütsel bağlılık ve iş tatminine etkisi üzerine Adana ilindeki A grubu seyahat acentelerine yaptığı araştırma anket yöntemiyle yapılmıştır. İş görenlerin örgütsel bağlılık düzeylerinin, iş tatmini düzeylerine göre daha düşük olduğu, farklı yaş aralıklarında yer alan katılımcıların iş tatmini açısından önemli bir farklılık bulunmadığı, farklı gelirlere sahip katılımcılar açısından değerlendirildiğinde önemli bir farklılık bulunmadığı, farklı mezuniyet derecelerine sahip katılımcıların iş tatmini açısından önemli bir farklılık bulunmadığı görülmüştür.

Turpçu (2012), konaklama işletmelerinde çalışan muhasebe elemanlarının iş tatmin düzeylerinin araştırılması üzerine Hatay ilinde yapılan araştırmada veri toplama tekniği olarak anket kullanılmıştır. Çalışanların aylık gelirlerinin az olduğu ve bu durumun iş tatminlerini olumsuz etkilediği görülmüştür. Verilere göre çalışanların büyük çoğunluğunun mesleğini isteyerek seçtikleri ve mesleğini kendi isteğiyle seçen muhasebe meslek mensupları; yaptıkları işin kendilerini her zaman meşgul etmeleri konusunda mesleğini isteyerek seçmeyen meslektaşlarına oranla daha fazla şanslı olduklarını düşündükleri görülmüştür.

Tüzün (2013), iş tatmininin örgüte bağlılık üzerindeki etkisine ilişkin perakende sektöründe yapılan araştırma anket yöntemiyle yapılmıştır. Çalışanların “ara sıra değişik şeyler yapabileme şanslarının olması”, “kendilerini her zaman meşgul etmesi”, “kişilere ne yapacaklarını söyleme şansına sahip olmaları”, “başkaları için bir şeyler yapabileme olanağına sahip olmaları” ve “onlara sabit bir iş sağlaması” konularında olumlu duygular içinde olduklarında; çalıştıkları kuruma karşı sorumluluk ve özel (kişisel) bir anlam hissetmekte ve kurumdan ayrılmaları durumunda kendilerini suçlu hissettikleri görülmüştür.

Hacıhasanoğlu ve Karaca (2014), bağımsız çalışan muhasebe meslek mensuplarının ve muhasebe çalışanlarının tükenmişlik, iş tatmini ve stres düzeylerinin belirlenmesine yönelik yapılan araştırmada veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. İş tatmini düzeyi yüksek olmasına karşın, çalışanların aşırı stresli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Muhasebe meslek mensubu ile muhasebe çalışanlarının tükenmişlik düzeylerinin, duyarsızlaşma boyutunda farklılaştığı, yaş, tecrübe ve ortalama gelir değişkenleri açısından da yine tükenme düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür.

Bülbül (2016), örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerine bir kamu kurumunda yapılan araştırma anket yöntemiyle yapılmıştır. Araştırmaya göre; yaşı ilerlemiş olan çalışanların iş tatmin düzeyleri yüksek olduğu, eğitim seviyesi yükseldikçe tatminin azaldığı, gelir düzeyi, en yüksek ve en düşük olanlarda tatmin ve duygusal bağlılık yüksek iken diğerlerinde düşük olduğu, çalışma süresi en az olanların devam bağlılıklarının yüksek, fazla olanların ise bireysel ve yönetsel tatminlerinin yüksek olduğu görülmüştür. Genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların iş tatminlerinin bireysel, örgütsel ve yönetsel olarak düşük olduğu görülmüştür.

Çelik (2016), tükenmişlik yaşam doyumunu ve iş yükü ilişkisi üzerine Denizli ilinde çalışan muhasebe meslek mensupları üzerinde yaptığı araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda muhasebe meslek mensuplarının tükenmişliği arttığında yaşam doyumları azaldığı görülmüş, duyarsızlaşma ile yaşam doyumunu ve başarıda azalma ile yaşam doyumunu arasında ilişki tespit edilememiştir. İş yükünün yaşam doyumuna etkisinin oldukça düşük düzeyde olduğu görülmüştür.

YÖNTEM

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Türkiye’de faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinin muhasebe çalışanlarının demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 9 soru sorulmuştur. İkinci bölümde ise muhasebe meslek mensuplarının çalışma yaşamındaki iş tatmin ve memnuniyet düzeylerini belirlemeye ilişkin 20 adet 5’li likert tipi Minnesota İş Tatmin Ölçeği’nin (MSQ) kısa formu kullanılmış ve sorularda 1=hiç memnun değilim, 2=memnun değilim, 3=kararsızım, 4=memnunum, 5=çok memnunum şeklinde sıralanmıştır. Verilerin hızlı bir şekilde toplanabilmesi için anketler yüz yüze, telefon açılarak ve elektronik posta yoluyla anketler yaptırılmıştır. Anketlerin 57’si yüz yüze, 141’i telefonla görüşülerek, 59’u ise elektronik posta yoluyla toplanmıştır. Bu işlemler sonucunda 257 adet anket formu analizi yapılmak üzere değerlendirilmeye alınmıştır.

BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen veriler istatistik paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) ,811 olarak bulunmuştur. Buradan hareketle ölçeğin güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 1: Ankete Katılanların Demografik Özellikleri

		n	%
Cinsiyet	Kadın	93	36,2
	Erkek	164	63,8
	Toplam	257	100
Yaş grupları	24 yaş ve altı	18	7,00
	25- 34	129	50,2
	35 - 44	88	34,2
	45 yaş ve üstü	22	8,6
	Toplam	257	100
Eğitim durumu	İlköğretim	0	0
	Ortaöğretim	38	14,8
	Önlisans	42	16,3
	Lisans	166	64,6
	Lisansüstü	11	4,3
	Toplam	257	100
Aylık gelir	1300-1999	93	36,2
	2000-3999	144	56,0
	4000 ve üzeri	17	6,6
	Toplam	257	100
Hizmet süresi	5 yıl ve altı	158	61,5
	6 – 9 yıl	42	16,3
	10 yıl ve üzeri	56	21,8
	Toplam	257	100

Muhasebe eğitimi aldınız mı?	Evet	214	83,3
	Hayır	43	16,7
	Toplam	257	100
Muhasebe eğitimini nereden aldınız?	Sektör	62	24,1
	Ortaöğretim	15	5,8
	Önlisans	36	14,0
	Lisans	132	51,4
	Lisansüstü	4	1,6
	Toplam	257	100
Muhasebe mesleğini isteyerek mi seçtiniz?	Evet	195	75,9
	Hayır	60	23,3
	Toplam	257	100

Araştırmaya katılan muhasebe çalışanlarının demografik özellikleri Tablo 1 'de incelenmiştir. Çalışanların , %63,8' inin erkeklerden oluştuğu, 25-34 yaş aralığında olanların çoğunlukta olduğu, lisans mezunlarının %64,6'sını oluşturduğu görülmüştür. Aylık gelir durumlarına bakıldığında 2000-3999 aralığında yoğunluk olduğu, hizmet sürelerinin 5 yıl ve altında olanların sayısının %61,5'ini oluşturduğu, %83,3'ünün muhasebe eğitimi aldığı, muhasebeyi çoğunun mezun oldukları okullardan, %24,1'inin sektörden öğrendikleri görülmüştür. Muhasebe mesleğini %75,9'unun mesleği isteyerek seçtikleri, %23,3'ünün ise isteyerek seçmedikleri görülmüştür.

Tablo 2: Bölgelere Göre Katılımcıların Oranları

		n	%
Bölgeler	İç Anadolu Bölgesi	88	34,2
	Doğu Anadolu Bölgesi	11	4,3
	Ege	39	15,2
	Marmara	29	11,3
	Güneydoğu Anadolu	10	3,9
	Akdeniz	60	23,3
	Karadeniz	20	7,8
	Toplam	257	100

Tablo 2’de bölgelere göre otel işletmelerinden elde edilen anket sayıları ve yüzdeleri gösterilmiştir. Buna göre toplanan verilerin %34,2’si İç Anadolu’dan elde edilirken %23,3’ü ise Akdeniz Bölgesinden elde edilmiştir. Diğer verilerin %15,2’si Ege bölgesinden , %11,3’ü Marmara bölgesinden, %7,8’i Karadeniz bölgesinden, %4,3’ü Güneydoğudan, 3,9’u ise Doğu Anadolu bölgesinden elde edilmiştir.

1291

Tablo 3a: Ankete Katılan Muhasebe Çalışanlarının İşleriyle İlgili Memnuniyet Dereceleri

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma		Ortalama	Standart Sapma
Muhasebe ile ilgili işimde, kendi yeteneklerimi kullanarak gerekli verileri sağlama şansımın olması açısından	3,94	,80069	Muhasebe ile ilgili işimin, görevimi yaparken kendi yöntemlerimi kullanabilme şansını sağlaması açısından	3,70	,85223
Muhasebe ile ilgili işimde, alınan kararların uygulamaya konması bakımından	3,73	,81011	Muhasebe ile ilgili işimin, çalışma şartları ve özlük hakları bakımından	3,73	,88051

Muhasebe ile ilgili işimde, yaptığım iş karşılığında aldığım ücret bakımından	3,02	1,06040	Muhasebe ile ilgili işimde, çalışma arkadaşlarımla birbirleriyle anlaşmaları açısından	3,82	,77502
Muhasebe ile ilgili işimde, terfi olanağımın olması açısından	3,45	1,05294	Muhasebe ile ilgili işimde, yaptığım iyi bir iş karşılığında takdir edilmem açısından	3,65	,92318
Muhasebe ile ilgili işimin, kendi kararlarımı uygulama serbestliğini bana vermesi açısından	3,54	,90061	Muhasebe ile ilgili işimde, yaptığım görev karşılığında duyduğum başarı hissinden	3,85	,75766

Tablo 3a muhasebecilerin iş tatminine ilişkin değişkenlere verdikleri cevapların ortalama ve standart sapma değerleri tabloda verilmiştir. Tablo 3a incelendiğinde, muhasebe çalışanlarına göre “Muhasebe ile ilgili işimde, kendi yeteneklerimi kullanarak gerekli verileri sağlama şansımın olması açısından” memnuniyet derecesi diğer değişkenlerle kıyaslandığında en yüksek ortalamaya sahip değişken olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Tablo 3b: Ankete Katılan Muhasebe Çalışanlarının İşleriyle İlgili Memnuniyet Dereceleri

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma		Ortalama	Standart Sapma
Muhasebe ile ilgili işimin, beni her zaman meşgul etmesi bakımından	3,44	,96327	Muhasebe ile ilgili işimde, amirimin karar vermedeki yeteneği bakımından	3,71	,84740
Muhasebe ile ilgili işimde, tek başıma çalışma olanağımın olması bakımından	3,56	,92081	Muhasebe ile ilgili işimde, toplumun çıkarlarına aykırı olan şeyler yapabilme ihtimalim olması bakımından	2,58	1,20915

Muhasebe ile ilgili işimde, ara sıra değişik şeyler yapabilme şansının olması bakımından	3,52	1,01576	Muhasebe ile ilgili işimin, bana sabit bir iş imkânı sağlaması bakımından	3,91	,67686
Muhasebe ile ilgili işimin, toplumda “saygın bir kişi” olma şansını bana vermesi bakımından	3,81	,80138	Muhasebe ile ilgili işimde, başkaları için bir şeyler yapabilme olanağına sahip olmam bakımından	3,79	,89154
Muhasebe ile ilgili işimde, amirimin emrindeki kişileri idare tarzı açısından	3,77	,76638	Muhasebe ile ilgili işimde, kişilere ne yapacaklarını söyleme şansına sahip olmam bakımından	3,80	,81555

Tablo 3b muhasebecilerin iş tatminine ilişkin değişkenlere verdikleri cevapların ortalama ve standart sapma değerleri tabloda verilmiştir. Tablo 3b incelendiğinde; “Muhasebe ile ilgili işimin, bana sabit bir iş imkânı sağlaması bakımından” memnuniyet derecesi ise değişkenler arasında 3,91 oranla en yüksek ikinci ortalamaya sahiptir. “Muhasebe ile ilgili işimde, toplumun çıkarlarına aykırı olan şeyler yapabilme ihtimalim olması bakımından” memnuniyet derecesi bakımından en düşük ortalamaya sahip değişken olduğu görülmüştür.

Tablo 4a: Muhasebecilerin iş tatmini ile katılımcıların muhasebe eğitimi alıp almaması arasındaki farklılık analizi

Değişkenler		n	Mean Rank	p			n	Mean Rank	p
Muhasebe ile ilgili işimin, beni her zaman meşgul etmesi bakımından	Evet	214	129,36	,840	Muhasebe ile ilgili işimde, amirimin karar vermedeki yeteneği bakımından	Evet	214	130,97	,258
	Hayır	43	127,19			Hayır	43	119,17	
	Toplam	257				Toplam	257		
Muhasebe ile ilgili işimde, tek başıma çalışma olanağının olması bakımından	Evet	214	130,11	,547	Muhasebe ile ilgili işimde, toplumun çıkarlarına aykırı olan şeyler yapabilme ihtimalim olması bakımından	Evet	214	133,18	0,37
	Hayır	43	123,48			Hayır	43	108,17	
	Toplam	257				Toplam	257		
Muhasebe ile ilgili işimde, ara sıra değişik şeyler yapabilme şansının olması bakımından	Evet	214	131,35	,210	Muhasebe ile ilgili işimin, bana sabit bir iş imkânı sağlaması bakımından	Evet	214	129,32	,836
	Hayır	43	117,30			Hayır	43	127,38	
	Toplam	257				Toplam	257		
Muhasebe ile ilgili işimin, toplumda "saygın bir kişi" olma şansını bana vermesi	Evet	214	130,57	,349	Muhasebe ile ilgili işimde, başkaları için bir şeyler yapabilme olanağına sahip olmam bakımından	Evet	214	130,44	,387
	Hayır	43	121,21			Hayır	43	121,83	
	Toplam	257				Toplam	257		

bakımından									
Muhasebe ile ilgili işimde, amirimin emrindeki kişileri idare tarzı açısından	Evet	214	135,30	,00 0	Muhasebe ile ilgili işimde, kişilere ne yapacaklarını söyleme şansına sahip olmam bakımından	Evet	214	132,53	,029
	Hayır	43	97,63			Hayır	43	111,45	
	Toplam	257				Toplam	257		

Tablo 4a muhasebecilerin iş tatmini ile katılımcıların muhasebe eğitimi alıp almaması arasındaki farklılık analizini göstermektedir. Analiz sonucunda; ‘‘Muhasebe ile ilgili işimde, amirimin emrindeki kişileri idare tarzı’’ ile muhasebe eğitimi arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Buna göre muhasebe eğitimi almış kişilerin, almamış kişilere göre amirinin emrindeki kişileri idare tarzı konusunda memnuniyet derecelerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılabilir. Muhasebe ile ilgili işimde, toplumun çıkarlarına aykırı olan şeyler yapabilme ihtimalim olma’’ ile muhasebe eğitimi alanlarla almayanlar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu duruma göre muhasebe eğitimi alanların almayanlara kıyasla memnuniyet derecelerinin daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. ‘‘Muhasebe ile ilgili işimde, kişilere ne yapacaklarını söyleme şansına sahip olma’’ ile muhasebe eğitimi arasında anlamlı bir fark olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre bu değişkenin muhasebe eğitimi alanlarda, almayanlara kıyasla memnuniyet derecesinin daha fazla olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

1295

Tablo 4b: Muhasebecilerin iş tatmini ile katılımcıların muhasebe eğitimi alıp almaması arasındaki farklılık analizi

Değişkenler		n	Mean Rank	p	Değişkenler		n	Mean Rank	p
Muhasebe ile ilgili işimde, kendi yeteneklerimi kullanarak gerekli verileri sağlama şansının olması açısından	Evet	214	132,22	,05 2	Muhasebe ile ilgili işimin, görevimi yaparken kendi yöntemlerimi kullanabilme şansını sağlama açısından	Evet	214	130,11	,52 8
	Hayır	43	112,97			Hayır	43	123,45	
	Toplam	257				Toplam	257		
Muhasebe ile ilgili işimde, alınan kararların uygulamaya	Evet	214	131,84	,10 8	Muhasebe ile ilgili işimin, çalışma şartları ve özlük hakları	Evet	214	128,74	,88 0
	Hayır	43	114,88			Hayır	43	130,31	
	Toplam	257				Toplam	257		

konması bakımından	m				bakımından	m			
Muhasebe ile ilgili işimde, yaptığım iş karşılığında aldığım ücret bakımından	Evet	214	131,07	,29 7	Muhasebe ile ilgili işimde, çalışma arkadaşlarımla n birbirleri ile anlaşmaları açısından	Evet	214	131,13	,20 7
	Hayır	43	118,71			Hayır	43	118,40	
	Toplam	257				Toplam	257		
Muhasebe ile ilgili işimde, terfi olanağımın olması açısından	Evet	214	132,15	,08 9	Muhasebe ile ilgili işimde, yaptığım iyi bir iş karşılığında takdir edilmem açısından	Evet	214	133,22	,01 7
	Hayır	43	113,30			Hayır	43	108,00	
	toplam	257				Toplam	257		
Muhasebe ile ilgili işimin, kendi kararlarımı uygulama serbestliğini bana vermesi açısından	Evet	214	129,48	,79 2	Muhasebe ile ilgili işimde, yaptığım görev karşılığında duyduğum başarı hissinden	Evet	214	132,03	,06 0
	Hayır	43	126,63			Hayır	43	113,93	
	Toplam	257				Toplam	257		

Tablo 4b muhasebecilerin iş tatmini ile katılımcıların muhasebe eğitimi alıp almaması arasındaki farklılık analizini göstermektedir. “Muhasebe ile ilgili işimde, yaptığım iyi bir iş karşılığında takdir edilme” ile muhasebe eğitimi arasında anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Muhasebe eğitimi alanların almayanlara kıyasla memnuniyet derecelerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır Tablo 4b’de genel olarak muhasebecilerin iş tatminine yönelik belirtilen değişkenlerle, muhasebe eğitimi arasında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Muhasebe eğitimi alanlarla almayanlar arasında “Muhasebe ile ilgili işimde, yaptığım iş karşılığında aldığım ücret bakımından” anlamlı bir fark olmadığının görülmesi ise şaşırtıcı bir durumdur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Turizm sektörü emek yoğun bir sektördür. Bu yüzden bu sektörün en önemli kollarından olan konaklama işletmelerinde çalışanlar ve çalışanların işteki memnuniyetleri büyük önem arz etmektedir. Özellikle işletmelerin rekabette üstün olabilmeleri için güçlü bir finansal yapıya sahip olmaları gerekir. Güçlü bir finansal yapıda ancak muhasebe bilgi sisteminin etkin bir şekilde çalışması ile elde edilecektir. Muhasebe çalışanlarının memnuniyetlerinin artırılması

muhasabe bilgi sisteminin etkinliğinin artmasında, işletme kararlarında, işletme yönetiminde daha etkin olacağından işletme yöneticilerinin personel memnuniyeti konusuna daha özen gösterilmelidir. Araştırma sonucunda katılımcıların çalışma sürelerinin 5 yıldan az olanların sayılarının fazla olduğu görülmüştür. Katılımcıların çalıştıkları işletmede deneyimlerinin artması, çalışma süreleri daha fazla olanların etkinliği muhasabe bilgi sisteminin işletme kararlarına etkisinde ve işletme yönetimi üzerindeki etkisi daha yüksek olacaktır. Bu durumda işletmeyi olumlu yönde etkileyecektir. Bunun için yöneticilerin astlarını motive etmesi, bu kimselere iş tatminini sağlayan davranışları geliştirmekle mümkün olacaktır. Muhasebe çalışanlarının “amirinin emrindeki kişileri idare tarzı açısından memnun olmaları bunun bir gereğidir. Bu davranışlar hem bireysel tatmin sağlarken hem de örgüt amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır. Bu yüzden yöneticilerin çalışanları nelerin motive edeceği konusunda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. İşletme yöneticilerinin veya sahiplerinin bu davranışları hem motivasyonların hem iş tatminlerinin artmasına, hem de çalışma sürelerinin uzamasına katkıda bulunacak ve böylelikle işten ayrılma niyeti azaltılacaktır.

Araştırma sonucunda katılımcıların çoğunun eğitim düzeylerinin yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca çoğu katılımcının muhasabe eğitimini mezun oldukları okullardan aldıkları ve çoğunun mesleğe başlamadan meslek hakkında bilgi sahibi oldukları görülmüştür. Eğitim düzeyi ileri olan katılımcılar muhasabe bilgi sistemi ile ilgili yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaları nedeniyle işletme kararlarına etkisinde ve işletme yönetimi üzerinde etkisini muhasabe bilgi sisteminin etkinliğini ve işletme performansını artıracaktır. Bu da mesleğe başlamadan alınan eğitimin önemini göstermektedir.

Araştırma sonucuna göre çalışanları en fazla memnun eden faktörün kendi yeteneklerini kullanarak gerekli verileri sağlama şanslarının olması değişkenin olduğu görülmektedir. Muhasebe meslek mensuplarının bilgi ve becerilerini kullanmalarında özgür hareket etmeleri iş tatminlerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Araştırma sonucuna göre muhasabe mesleğinin çalışanlara sabit bir iş imkânı sağlaması bu mesleğin en çok tatmin edici taraflarından biri olduğunu göstermektedir. Çalışanların yaptıkları işin sürekli olduğunu bilmeleri motivasyonda önemli bir etken olduğunu, özellikle konaklama işletmelerinin bazı bölgelerde sezonluk olması sebebiyle çalışanların hem işlerini hem gelirlerini garanti etmeleri, bu durumun çalışanları daha çok motive ettiğini göstermektedir. Böyle bir durumda belirsizliğin olması aynı zamanda iş tatminini de olumsuz etkileyecektir. Muhasebe çalışanlarının bağlı bulunduğu veya faaliyet gösterdiği konaklama işletmelerindeki yöneticilerin, muhasabe çalışanlarına verdiği sorumluluk ve görevlerinin yanında çalışanlara yetkiler verilmesi, terfi imkânlarının olması ve yapılan işlerde takdir edilmeleri hem çalıştıkları işletmeye güven duymalarını sağlayacak hem mesleği güçlendirecek, hem de çalışanların iş tatminlerini yükseltecektir. Ayrıca insanların kendi sevdikleri işlerde çalışmaları, kendi yeteneklerine uygun mesleği yapmaları durumunda, işlerinin gerektirdiği her faaliyeti yerine getirmekten mutluluk duyacak ve iş tatminlerinde de artışa sebep olacaktır.

Kaynakça

Akar, E. (2016). İşletmelerde Muhasebe Bilgi Sisteminin Etkinliğinin Değerlendirilmesi Üzerine Çanakkale İlinde Bir Araştırma. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.

Alnar, N. (2015). Sağlık Kurumlarında İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Tutumlarının Psikolojik Dayanıklılıktaki Rolü. Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Aydoğmuş, C. (2011). Kişilik Özellikleri İle İş Tatmini İlişkisi Üzerinde Psikolojik Güçlendirme ve Dönüşümcü Liderlik Algısının Etkileri. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, Ankara.

Bülbül, S. (2016). Örgütsel Bağlılık ve İş Tatmini: Bir Kamu Kurumunda Uygulaması. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Bozkurt, İ. ve Bozkurt, Ö., (2008). İş Tatminini Etkileyen İşletme İçi Faktörlerin Eğitim Sektörü Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması. Doğu Üniversitesi Dergisi, 9 (1) ss. 1-18.

Çelik, P. (2010). İş görenlerin Motivasyon Düzeyleri İle İş Tatmini ve İşe Devam İlişkisi Üzerine Turizm Sektöründe Bir Uygulama. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Antalya.

Çelik, M. (2016). Tükenmişlik Yaşam Doyumu Ve İş Yükü İlişkisi: Denizli’de Faaliyet Gösteren Muhasebe Meslek Mensupları Üzerinde Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 21(4). 1139-1152.

Erdoğan, N. vd. (2012). Genel Muhasebe. 1.Baskı. Anadolu Üniversitesi Yayını. Eskişehir

Günlük, M. (2010). Muhasebecilerin Mesleki ve Örgütsel Bağlılık, Memnuniyet ve İşten Ayrılma Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma. Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Gebze.

Hacıhasanoğlu, T. ve Karaca, N. (2014). Bağımsız Çalışan Muhasebe Meslek Mensuplarının ve Muhasebe Çalışanlarının Tükenmişlik, İş Tatmini ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Alan Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 19(4).153-170.

Marşap, B. (1995). Muhasebe Mesleğinde İş Tatmininin Türkiye Açısından İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.

Morçin, S. (2012). Dönüştürücü Liderlik ve Örgütsel Adaletin Örgütsel Bağlılık ve İş Tatminine Etkisi. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, Hatay.

Olguntürk, E. (2005). Turizm İşletmeleri Yönetiminde Profesyonelleşme ve İş Tatmin İlişkisi: Ankara’daki Dört ve Beş Yıldızlı Oteller Üzerine Bir Araştırma. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Ankara.

Oral, S. (1994). Otel İşletmelerinde İşin ve İş Gücünün Verimliliği. Doğruluk matbaacılık. İzmir.

Seyfi, M. (2009). Örgütlerinde Yetişkinlerin Öz Yönelimli Öğrenme Yaklaşımları İle İş Tatminleri Arasındaki İlişki. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Terzi, A. (2010). Muhasebe Mesleği ve Rize’deki Meslek mensuplarına Yönelik Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.

Toker, B. (2006). Konaklama İşletmelerinde İşgören Motivasyonu ve Motivasyonun İş Doyumuna Etkileri: İzmir'deki Beş ve Dört Yıldızlı Otelere Yönelik Bir Uygulama. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.

Turpçu, E. (2012). Konaklama işletmelerinde Çalışan Muhasebe Elemanlarının İş Tatmin Düzeylerinin Araştırılması ve Hatay ilinde Bir Uygulama. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Hatay.

Türker, Masum, Pakdemir, Recep, Selvi, Yakup ve Yılmaz (1995). Fatih, Sınırlı Uygunluk Denetimi, Türmob Yayınları-198, Seri No: 2003-1, Ankara.

Tüzün, B. (2013). İş Tatmininin Örgüte Bağlılık Üzerindeki Etkisine İlişkin Perakende Sektöründe Bir Araştırma. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Yavuz, N. (2015). Çalışanların Etik Liderlik Algılamalarının İş Tatminini Arttırma Yönündeki Etkisi: Telekomünikasyon Firmasında Ampirik Bir Çalışma. Bahçeşehir Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Üngören E, Doğan H, Özmen M, Tekin Ö. (2010). Otel Çalışanlarının Tükenmişlik ve İş Tatmin Düzeyleri İlişkisi. Journal Of Yasar University. 17(5) 2922-2937.

Zengin, H. (2016). Muhasebe Mesleğinde Meslek Mensubunun Problemleri Ve Muhasebe Denetiminde Karşılaşılan Hileler, Meslek Mensubunun Tutumu. Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

DENİZ (PETROL) KİRLİLİĞİNE KARŞI ACİL MÜDAHELE MERKEZİ YER SEÇİMİNDE ÇİZGE TEORİSİ YAKLAŞIMI: İZMİR KÖRFEZİ UYGULAMASI

Yard. Doç. Dr. Hande Tunçel GÖLPEK

Yard. Doç. Dr. Barış KULEYİN

Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi

Öz

Deniz emniyetinin sağlanması ve deniz kirliliğinin önlenmesi için zamanında müdahale önem taşımaktadır. Bu çalışmada, acil durumda gemilerdeki ve kıyı tesislerindeki faaliyetlerden kaynaklanan kirlenme tehlikesini ortadan kaldırmak, kirlenmeyi azaltmak, sınırlandırmak ve gidermek üzere kurulması planlanan acil müdahale merkezinin optimum yere konumlandırılması amaçlanmaktadır. Bunu gerçekleştirmek için çizge teorisi teknikleri kullanılmıştır. Kıyı tesisleri ve limanların bulunduğu bölgeler baz alınarak dokuz tepe noktası belirlenmiştir. İzmir Körfezi'nin ele alınan kısmı bağlamında, tepe noktaları arasındaki mesafe deniz mili olarak emniyetli seyir rotaları üzerinden hesaplanmıştır. Elde edilen verilere Floyd-Warshall en kısa yol algoritması uygulanarak, oluşturulan çizgenin merkez tepesi bulunmuştur. Bulunan merkez tepe acil müdahale merkezi için en uygun yerin belirlenmesi konusunda referans oluşturmaktadır.

1301

Anahtar Kelimeler: Deniz Güvenliği, Petrol Kirliliği, Çizge Teorisi, Çevre, İzmir Körfezi

GRAPH THEORETICAL APPROACH TO POSITIONING OF EMERGENCY RESPONSE CENTER FOR OIL POLLUTION: CASE OF İZMİR BAY

Abstract

In order to provide marine safety and environmental protection, emergency response time is necessary. In this study, it is aimed that eliminating, decreasing and restricting risk of oil pollution in the sea in case of emergency. The most appropriate point in terms of distance has been settled for positioning emergency response center in Izmir Bay. The methodology based on graph theory that are applied to a case study to find optimum position of an emergency response center in Izmir Bay. The vertices of graph have determined based on regions where the shore facilities around Izmir Bay. In the context of portion of Izmir Bay, distance between vertices has measured by safe marine navigation route in nautical miles. Floyd-Warshall shortest path algorithm has applied to measured data and the center vertex has determined. The software MATLAB has used for calculations. The optimum place of emergency response center is able to associate with center of graph.

Keywords: Maritime Safety, Oil Pollution, Graph Theory, Environment, Izmir Bay

INTRODUCTION

Positioning safety systems are necessary in case of emergency. To control hazard on time, the optimum place of safety systems must be determined. In order to prevent oil pollution and provide maritime safety, the law, “Law Pertaining to Principles of Emergency Response and Compensation for Damages in Pollution of Marine Environment by Oil and Other Harmful Substances (OSRL)”, [1] put forth to fundamentals of response and preparedness about removing, decreasing or restricting hazards caused by activity in shore facilities, ships in case of emergency [2]. The legal framework aiming to determine the required number of tools, equipment, materials and personnel and the most appropriate method in order to deal with the potential threat of accidental oil pollution. In this paper, the most favorable point will be settled for positioning emergency response center in Izmir Bay (west of Turkey) under the constraints that emergency response should reach to scene in one hour. In order to solve the problem, graph theoretical method is used.

In literature, there are many examples about graph theoretical approaches to ecology, environmental protection, positioning, security and safety. Also, graph theory is used for some problems about maritime. In order to give information about global and local importance of ports, graph theoretical approaches can be done [3] [4]. Also, in ecological problems, graph theory has applied to protect ecological balance in a habitat, [5] [6] [7]. In this research, we aim that using graph distance concept to determine optimum place for a safety system in order to decreasing damage. To solve the problem with graph theory, the vertices of graph is determined, firstly. The vertices of graph are chosen considering place of ports and shore facilities taken part of Izmir Bay. Map of Izmir Bay is in the Figure 1.

1302

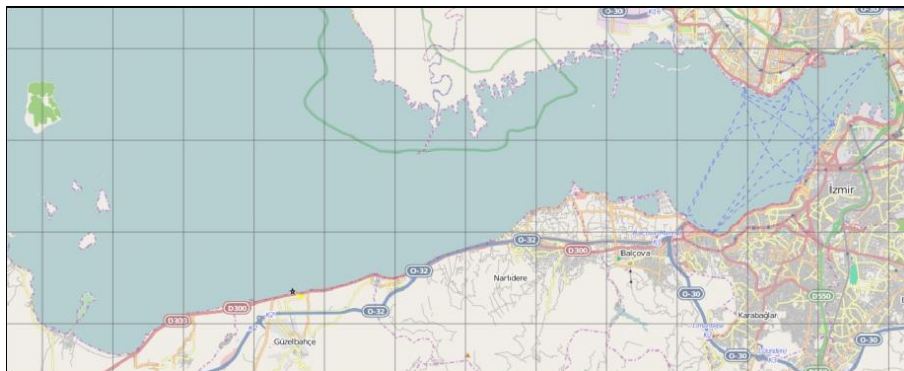

Figure 1. Map of Izmir Bay (a portion)

In section materials and methods, basic concepts about graph theory are provided [8] [9] [10]. The algorithm and MATLAB codes that are used in solution of problem, is given. In Section discussion and results, a case study has been discussed. The details about determining vertex and edge, the properties of using boats/vessel and method of measuring distances has talked about. For the calculations, the software, MATLAB has been used [11] and the adjacency and weight matrix of the graph has been obtained. Using Floyd-Warshall shortest path algorithm

[12], the distance matrix has been acquired from adjacency and weight matrix. Thus, the optimum region is determined after calculations.

MATERIALS & METHOD

Let $G = (V, E)$ be a graph with $|V| = n$. Here V is vertex set, E is edge set. In this study, the weights (distance) are put on edges. This type of graphs is called weighted graph which associates a label (weight) with every edge in the graph. Weight matrix $W = [w_{ij}]$ is determined as below:

$$w_{ij} = \begin{cases} \text{weight of } (i, j), & \text{if } i \text{ and } j \text{ are adjacent} \\ \infty, & \text{if } i \text{ and } j \text{ are not adjacent} \\ 0, & \text{if } i = j \end{cases}$$

Path is walk in which all the edges and all the vertices are different between two vertices. The length of a path is number of edges between two vertices (or nodes). The distance between two vertices u and v in G , denoted by $d(u, v)$, is the minimum length of a path joining them if any, otherwise, $d(u, v) = \infty$. A shortest path $u-v$ called a $u-v$ geodesic. Let G be a connected graph and let v be a vertex of G . The eccentricity of v , $e(v)$, is the distance to a vertex farthest from v ,

$$e(v) = \max \{d(u, v) : u \in V\}$$

The radius of G , denoted by $r(G)$, is the minimum eccentricity of the nodes,

$$r(G) = \min \{e(v) : v \in V\}$$

The diameter of G , denoted by $d(G)$, is the maximum eccentricity,

$$d(G) = \max \{e(v) : v \in V\}$$

v is center node, if $e(v) = r(G)$, v is peripheral node if $e(v) = d(G)$.

Let the label is given to the vertices such as $1, 2, \dots, n$, for n dimensional graph. The adjacency matrix $A(G)$ of G is the $n \times n$ matrix in which the entry a_{ij} is 1 if there is an edge between vertex i and j , otherwise 0. Using adjacency matrix, the graph can be introduced to computer.

In this study, the methodology is based on distance in graph [9] [13]. The Floyd-Warshall shortest path algorithm [12] is used in order to find distance matrix. The algorithm steps: Initialization

Step1: Set $k = 0$

Iteration

Step 2: $k = k + 1$

Step 3: for all $i \neq k$ such that $w_{ik} \neq \infty$ and all $j \neq k$ such that $w_{kj} \neq \infty$ performs the operation:

$$w_{ij} = \min \{w_{ij} : w_{ik} + w_{kj}\}$$

Termination test

- Step 4: (a) If any $w_{ij} < 0$ then a negative weight containing in graph, no solution possible. Stop.
- (b) If all $w_{ij} \geq 0$ and $k = n$ the solution has been reached and $[w_{ij}]$ gives the lengths of all the shortest paths, Stop.
- (c) If all $w_{ij} \geq 0$ but $k < n$, return to Step 2 and continue.

Furthermore, MATLAB programming is used for the calculations. Using the Floyd-Warshall shortest path algorithm codes, we present distance matrices of which the entries consist from shortest distance between each vertices. After that, finding maximum values of each row of distance matrix, the eccentricity of each vertex is determined. In order to find optimum position for emergency response center we need to find center of graph. According to definition of center of graph, the vertices that have minimum eccentricity value will be center of graph. Hence, suitable position can be defined.

RESULTS & DISCUSSION

In order to apply methods in this paper effectively, vessels (boats) equipped with equipment (boom, skimmers, sorbent materials, floating storage tanks, sweeping arms etc.) should be reached to the scene as soon as possible. The vessels take part in surrounding, cleaning up, collection and transportation of spilled oil and also disposal of collected waste. Technical details of vessel/boat can be sum up as Table 1.

	Large Deck Boat/Vessel	
	Capacity	Deck area 10m ²
	Logistic	two educated personnel ramp and pickup
	Deployment	1 hour
	Average speed	12 knot (nautical miles/hours)

Table 1: Equipment Properties

The boat is ideal for using in sheltered seas. It has proper equipment to used offshore barrier. Also it has enough deck space to store the material for offshore installation.

For constructing the graph, vertices are determined firstly. There are 17 shore facilities around Izmir Bay. The name of facilities in the region has seen in Table 2. We decrease the number of plots provided that the distance between two locations less than 2 miles, plots is joined in order to represent the region. Hence, we have determined 9 vertices for the partition of Izmir Bay and

labeled as 1: Bostanlı region, 2: Karsiyaka region, 3: Bayrakli region, 4: Izmir Port, 5: Konak region, 6: Uckuyular region, 7: Narlidere region, 8: Guzelbahce region, 9: Urla region.

After determined 9 vertices on navigational chart (has number TR 2003_8, scaled in 1/75.000) which belongs to Turkish Naval Forces Department of Navigation, Hydrography and Oceanography, edges are put between some vertices. The distance between vertices is measured by safe marine navigation route. As introduced in Table 1 that the vessels used in this study have 12 knot average velocity. Therefore, using shortest distance between vertices and velocity of vessels, we can evaluate the time, t that it gives how long it will

Table. 2: Shore Facilities around Izmir Bay

1. Bostanlı Fishing Port	10. Uckuyular Boat Yard
2. Karsiyaka Sailing Club	11. Coast Guard Command Guzelbahce Boat Command
3. Turkish Naval Force Izmir Naval Shipyard Command	12. Narlidere Fishing Port
4. Turkish Naval Force Izmir Naval District Command	13. Turkish Naval Force Southern Sea Area Command
5. Coast Guard Command Aegean Naval District Command	14. Guzelbahce Fishing Port
6. Izmir Port	15. Urla Sailing Club
7. IMEAK Chamber of Shipping	16. Urla Fishing Port
8. Goztepe Sailing Club	17. Cesmealti Fish Farm
9. Levent Marina	

take to reach from one vertex to other adjacent vertex. Taking consideration into time constraint for emergency response, the edges can be form as follows:

$$e_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{if } t < 0 \\ 0, & \text{if } t \geq 0 \end{cases}$$

Therefore, if the distance between two vertices is less than 12 nautical miles then there is an edge between them. (**Hata! Başvuru kaynağı bulunamadı.**)

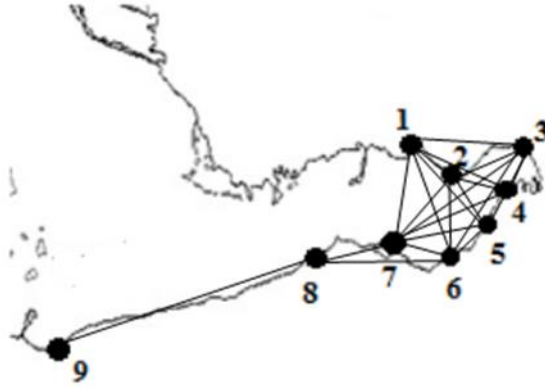

Figure 2: Graph of Izmir Bay where 1: Bostanli region, 2: Karsiyaka region, 3: Bayrakli region, 4: Izmir Port, 5: Konak region, 6: Uckuyular region, 7: Narlidere region, 8: Guzelbahce region, 9: Urla region.

The distances between vertices in terms of nautical miles are measured as described in Table 3 data are shown. Adjacency, A, weight, W and distance matrix, D whose entries consist from shortest distance between vertices, are calculated in MATLAB by applying Floyd-Warshall shortest path algorithm to data in Table 3. Outputs are appeared such as in Fig. 3, Fig. 4, Fig. 5.

Table 1: Distances in nautical miles where 1: Bostanli region, 2: Karsiyaka region, 3: Bayrakli region, 4: Izmir Port, 5: Konak region, 6: Uckuyular region, 7: Narlidere region, 8: Guzelbahce region, 9: Urla region.

Region	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	0	3.1	5.12	4.14	3.72	3.70	5.93	-	-
2	3.1	0	2	1.40	2.17	3.97	6.82	-	-
3	5.12	2	0	1.14	3.25	5.50	8.72	-	-
4	4.14	1.40	1.14	0	2.18	4.44	7.66	-	-
5	3.72	2.17	3.25	2.18	0	2.64	7.5	-	-
6	3.70	3.92	5.50	2.18	2.64	0	4.57	10.5	-
7	5.93	6.82	8.72	7.66	7.5	4.57	0	5.59	-

8	-	-	-	-	-	10.5	5.59	0	4.98
9	-	-	-	-	-	-	-	4.98	0

```

A =
    0     1     1     1     1     1     1     0     0
    1     0     1     1     1     1     1     0     0
    1     1     0     1     1     1     1     0     0
    1     1     1     0     1     1     1     0     0
    1     1     1     1     0     1     1     1     0
    1     1     1     1     1     0     1     1     0
    1     1     1     1     1     1     0     1     0
    0     0     0     0     0     0     1     1     0
    0     0     0     0     0     0     0     0     1
  
```

Figure 2. MATLAB output (adjacency matrix)

```

weight =
    0     3.1000     5.1200     4.1400     3.7200     3.7000     5.9300     Inf     Inf
    3.1000         0     2.0000     1.4000     2.1700     3.9700     6.8200     Inf     Inf
    5.1200     2.0000         0     1.1400     3.2500     5.5000     8.7200     Inf     Inf
    4.1400     1.4000     1.1400         0     2.1800     4.4400     7.6600     Inf     Inf
    3.7200     2.1700     3.2500     2.1800         0     2.6400     7.5000     Inf     Inf
    3.7000     3.9700     5.5000     4.4400     2.6400         0     4.5700     10.5000     Inf
    5.9300     6.8200     8.7200     7.6600     7.5000     4.5700         0     5.5900     Inf
    Inf     Inf     Inf     Inf     Inf     10.5000     5.5900         0     4.9800
    Inf     Inf     Inf     Inf     Inf     Inf     Inf     Inf     4.9800         0
  
```

Figure 3. MATLAB output (weight matrix)

```

D =
    0     3.1000     5.1000     4.1400     3.7200     3.7000     5.9300     11.5200     16.5000
    3.1000         0     2.0000     1.4000     2.1700     3.9700     6.8200     12.4100     17.3900
    5.1000     2.0000         0     1.1400     3.2500     5.5000     8.7200     14.3100     19.2900
    4.1400     1.4000     1.1400         0     2.1800     4.4400     7.6600     13.2500     18.2300
    3.7200     2.1700     3.2500     2.1800         0     2.6400     7.2100     12.8000     17.7800
    3.7000     3.9700     5.5000     4.4400     2.6400         0     4.5700     10.1600     15.1400
    5.9300     6.8200     8.7200     7.6600     7.2100     4.5700         0     5.5900     10.5700
    11.5200     12.4100     14.3100     13.2500     12.8000     10.1600     5.5900         0     4.9800
    16.5000     17.3900     19.2900     18.2300     17.7800     15.1400     10.5700     4.9800         0
  
```

Figure 4. MATLAB output (distance matrix)

If the entry of adjacency matrix $a_{ij} = 0$ then the entry of weight matrix $w_{ij} = \text{inf}$. In order to decide optimum place, the center vertex have to be determined. According to distance matrix, eccentricity of each vertex satisfies following inequality:

$$r \leq e(i) \leq d, \text{ for } 1 \leq i \leq 9$$

Where r is radius of graph, equal to 10.57 and d is diameter of graph, equal to 19.29. Eccentricity of vertex 7 is 10.57 equal to radius. Hence, the vertex 7 is center of the graph.

Moreover, the peripheral vertices are 3 and 9. Their eccentricity value is equal to diameter 19.29.

CONCLUSION

An approximation has supplied to one of the most important problems in maritime, marine pollution and maritime safety, using graph theoretical techniques. The graph representation allows us to model the requested area and to construct relationship among useful plots in terms of distance. Finding the center of a graph is useful in facility location problems where the goal is to minimize the worst-case distance to the facility. Furthermore, finding the peripheral vertices is utilized to maximize the worst case distance to other plots. Thus, the center vertex is calculated for this positioning problem. According to obtained distance matrix, the 7th vertex, corresponds to Narlidere region, has minimum eccentricity value and the only center vertex in the graph. Therefore, the optimum region for emergency response center can be chosen near Narlidere region.

In this study, a portion of the Izmir Bay has been considered. The method can be applied to other domains before positioning a facility decreasing damage and increasing safety. Optimum region has derived in terms of distance. Economical and geographic side of constructing a facility have ignored.

REFERENCES

1308

Law Pertaining to Principles of Emergency Response and Compensation for Damages in Pollution of Marine Environment by Oil and Other Harmful Substances (OSRL), Turkish Law No:5312, Official Gazette No: 25752 of 11 March 2005.

IMO (International Maritime Organization). Our work safe, secure and efficient shipping on clean oceans, from <http://www.imo.org/ourwork/pages/home.aspx>. (ET:08th may 2014)

Seoane, M. J. F. , Laxe, G. F. , Montes, P. C. (2013). Foreland determination for containership and general cargo ports in europe (2007-2011). *Journal of Transport Geography*, 30, 56-67.

Laxe, G. F. , Seoane, M. J. F. , Montes, P. C. (2012). Maritime degree, centrality and vulnerability: port hierarchies and emerging areas in containerized transport (2008-2010). *Journal of Transport Geography*, 24, 33-44.

Urban, D. L. , Keitt, T. H. (2001). Landscape connectivity: a graph-theoretic approach. *Ecological Society of America*, 82(5), 1205-1218.

Bunn, A. G. , Urban D.L. , Keitt, T. H. (2000). Landscape connectivity: a conservation application of graph theory. *Journal of Environmental Management*, 59, 265-278.

Brooks C.P. (2006). Quantifying population substructure: extending the graph theoretic approach. *Ecology*, 87(4), 864-872.

Chartrand, G., Lesniak, L. (2005). *Graphs and digraphs*, fourth edition. Chapman&Hall, Boca Raton, Fl.

Buckley, F. and Harary, F. (1989). *Distance in graphs*. Addison-Wesley pub. Co.

Joan, A. M. , Robin, W. J. (2000). *Graphs and applications an introductory approach*, Springer.

Natick, M. A. (2005), *Getting started with MATLAB*, MathWorks, Inc US.

Christofides, N. (1975). *Graph theory: an algorithmic approach*. Academic Press, incorporated.

1309

Dankelmann, P. , Goddard, W. , Henning, M. A. , Swart, H. C. (1999). Generalized eccentricity, radius and diameter. *Networks*, 34(4), 312-319.

KÜLTÜREL BARIYERLER BAĞLAMINDA, KADINA YÖNELİK ŞİDDET OLGUSU

Hasan UZUN

Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Öz

Şiddet her ne boyutta yaşanıyor ve sonuçları itibariyle de kimleri etkiliyor olursa olsun **sosyal bir olgu** olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiddet olgusuna maruz kalanın da uygulayanın da aynı kültürel havuzda şekilleniyor olması kültürel kodların irdelenmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle kadına yönelik şiddet olayının ülkemizde daha çok adli bir vaka ve özel alan olarak algılanması bu sürecin doğru okunmasının önüne geçmektedir. Halbuki şiddet bireysel/kişisel bir olay değil toplumsal bir hafızanın ürünüdür/dışa vurumudur. Bu nedenle son zamanlarda yapılan sosyal ve ekonomik düzenlemeler beklentinin altında kalmıştır.

Şiddet olgusunun en önemli çıktısı öğrenilmiş çaresizliktir. Öğrenilmiş olması bile enformel açıdan kültürel kodlara bir atıftır. Biliyoruz ki iletişim, problem çözme becerileri (bireyin baş etme becerileri, yaşam stresörleri ile baş etme), benlik saygısı, ebeveyn tutumları vb. durumlar kültürel yapı içerisinde öğrenilmekte ve şekillenmektedir. Bu nedenlerden dolayı olayın ekonomik ve yasal çerçevelerin dışında kültürel kodlar üzerinden değerlendirilmesi ve irdelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Bu amaçla kadına yönelik şiddetin kültürel yönü incelenerek, kadınların yaşadıkları sosyo-ekonomik problemlerine yönelik önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Aile İçi Şiddet, Kognitif Süreç, Aile

VIOLENCE PHENOMENON AGAINST WOMEN IN THE CONTEXT OF CULTURAL BARRIERS

Abstract

Apart from the extent of the violence is experienced, and regardless of its consequences, it affects everyone as a social phenomenon. The fact that who are exposed to violence and who make the violence they are shaped in the same cultural pool that requires the cultural codes of that cultural pool to be examined. Especially the perception of violence against women as a judicial case and a private area in our country prevents this process from being read correctly. However, violence is not a individual/personal event but a product of a social memory. For this reason, recent social and economic adjustments have remained below expectation.

The most important outcome of violence is learned helplessness. The fact that if it is learned, it is a reference for the link to the cultural codes. We know that communication, problem solving

skills (coping skills of the individual, coping with life stressors), self-esteem, parental attitudes, etc. situations are learned and shaped within the cultural structure. For these reasons, it is considered that the event should be evaluated and examined on cultural codes apart from economic and legal frameworks.

For this purpose, the cultural aspect of violence against women is examined and it is aimed to develop proposals and solutions for socio-economic problems of women.

Keywords: Culture, Violence, Cognitive Process, Family

GİRİŞ

Aile içi şiddet, her yönüyle ülkemizde artış gösteren sosyal bir olgudur. Aynı zamanda toplumsal ahengin oluşmasında ve sosyal kurumların sağlıklı bir şekilde işlemedeki en önemli şart kadının hak ettiği değeri görmesidir. Bu bağlamda aile içi şiddetin her geçen gün arttığı düşünülürse, konuyla ilgili yapılan her çalışma önemli ve gereklidir.

Çok yakın bir tarihe kadar bireysel bir problem olarak algılanan kadına yönelik şiddetin, ailenin, hatta toplumun bir problemi olarak algılanması oldukça uzun bir zaman almıştır. Kadına yönelik şiddetin, sadece kadının bir problemi olmadığını algılanmaya başladığı son yarım yüzyılda da konu ile ilgili daha çok bireysel çözümler üretilmeye çalışılmış. Bu çözümler de bireysel çaba ve çözüm seviyesinin dışına çıkamadığı için toplumsal düzeyde etkili olamamıştır. Son yıllarda daha çok konunun toplumsal boyutunu önemseyen çalışmalara yer verilmeye başlandığı görülmektedir.

Kadına yönelik şiddetin nedenlerine bakıldığında, sosyo-kültürel yapının şiddeti, özellikle de kadına yönelik şiddeti olağan karşılaması, sosyal öğrenme yolu ile şiddetin aile içinde çocukluk yıllarından itibaren öğrenilmesi, hızlı ve çarpık kentleşme, yoksulluk, işsizlik, eğitimsizlik, göçler, vb. oldukça sık görülmektedir. Pek çok yerde ve zamanda şiddete maruz kalmak için sadece kadın olmanın yeterli olduğunu bulgular ortaya koymaktadır. Toplumdaki yanlış değerlerin ve ilişki ağlarının sonucunda, aile içinde yaşanan hâkimiyet düşüncesi, normal gibi algılanmaya başlanarak, toplum genelinin davranış şekli haline gelebiliyor.

Her sosyo-kültürel yapının olduğu gibi, Türk toplumunun da kendi sosyal değerleri bulunmaktadır. Türk sosyo-kültürel yapısında da şiddeti öğreten, meşrulaştıran, şiddete karşı duyarsızlaştıran sosyal değerler bulunmaktadır. Bu meşrulaştırma öyle istenmeyen sonuçlara sebebiyet verebilmektedir ki baba kızını, erkek karısını öldürebilmekte ve bunu toplumun isteğini yerine getirebilmek adına yaptığını düşünmekte, toplum da erkeğin uyguladığı bu şiddeti, meşru bir eylem olarak algılamakta, şiddet olarak algılamamaktadır.

Görüldüğü gibi şiddet eylemlerinin öğrenilmesi ve yaşanmasında sosyo-kültürel, ekonomik, psikolojik ve iletişimsel, vb. faktörlerin karşılıklı etkileşimi söz konusu olup, şiddet eylemi fiziksel, psikolojik, sosyal, siyasal, cinsel, vb. pek çok şekilde toplumda tezahür edebilmektedir.

Aile içi şiddetle mücadele konularında yasal düzenlemeler yapılmasına rağmen toplumsal beklentiyi karşılamadığı görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden bir,

toplumun kültürel kodlarının bu sürece daha hazır olmayışıdır. Bir diğeri de bu süreci etkileyen aktörlerin (kadın-erkek) cognitif süreçleridir.

Bu bağlamda gerek en yaygın şiddet türleri arasında yer alması, gerek aile kurumunun toplumun en küçük yapı taşı olması ve gerekse de ‘özel ilişkiler çerçevesinde’ yer alması bakımından ‘aile içi şiddet’ in inceleme alanı açısından ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır.

KÜLTÜR

Tarihsel ve toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan her türlü değerler, tutumlar, alışkanlıkların hayata uygulanışı ve geleceğe aktarımın da kullanılan araçların tümüdür. Ya da bir toplumun duyuş, düşünüş, cognitif sürecinin ve her türlü yaşayışın tümü. Kısacası kültür, bir toplumun kimliğini oluşturan ve onu diğer toplumlardan farklı kılan her türlü maddi ve manevi özelliklerin bütünüdür. Bu bağlamda bir kişinin doğumdan ölümüne kadar geçen süreçte öğrendiği her şey kültür kavramı içinde değerlendirilebilir.

Gökalp (1997) kültür kavramını; “yalnız bir ulusun din, ahlak, hukuk, us, estetik, dil, iktisat, felsefe ve fenle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir toplamı” olarak tanımlamaktadır.

UNESCO'nun kültür tanımına göre “en geniş anlamıyla kültür, bir toplumu ya da toplumsal bir grubu tanımlayan belirgin maddi, manevi, zihinsel ve duygusal özelliklerin bileşiminden oluşan bir bütün ve sadece bilim ve edebiyatı değil, aynı zamanda yaşam biçimlerini, insanın temel haklarını, değer yargılarını, geleneklerini ve inançlarını da kapsayan bir olgu”dur (UNESCO, 1982).

Dolayısıyla bireylerin tutum ve davranışlarını, yaşanılan toplumun kültüründen uzak düşünemeyiz. Çünkü bireyin olaylar karşısında takındığı tutum ve davranışlar içinde yaşadığı kültürün öğretileridir.

AİLE İÇİ ŞİDDET

Şiddetin tanımı, içinde bulunulan durum, kültür, amaç vb. koşullara göre değişkenlik gösterse de Dünya Sağlık Örgütü'nün şiddet tanımı şu şekildedir; ‘Fiziksel güç ya da kuvvetin, amaçlı bir şekilde kendine, başkasına, bir gruba ya da topluluğa karşı fiziksel zarara ya da fiziksel zararlarla sonuçlanma ihtimalini artırmasına, psikolojik zarara, ölüme, gelişim sorunlarına ya da yoksunluğa neden olacak şekilde tehdit edici biçimde ya da gerçekten kullanılmasıdır” (akt: İnce, Page, 2008). Aynı zamanda bedensel veya ruhsal açıdan canlıların zarar görmesi, yaralanması veya sakat kalmasına sebebiyet veren hareketlerin tümüdür.

Aile içi şiddet ise, bu tür bir hareketin aile içinde gerçekleşmesi durumunu ifade eder. En genel tanımı ile aile içi şiddet; “aile içinde bir bireyin hayatının, bedeninin, psikolojik bütünlüğünün ya da özgürlüğünün güç ya da zor kullanılarak tehlikeye uğratılması” (Stewart ve Robinson, 1998, akt: İnce, Page, 2008) dır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 1998), eşler arası şiddeti, “yakın bir ilişkide fiziksel, psikolojik ya da cinsel hasara yol açan her tür davranış” olarak tanımlamaktadır.

İbilioğlu (2012) aile içi şiddeti doğuran faktörleri şöyle tanımlamıştır; gelir durumundaki değişkenlik, şiddeti teşvik eden sosyo-kültürel etkenler, ebeveyn çocuk

ilişkisinde çocuğun değersizleştirilmesi ve cezalandırılmasına yönelik ebeveyn tutumları gelir. Ayrıca bir toplumda madde ve alkol kullanımı ve bunlara ulaşmanın kolay olması, yeterli düzeyde sosyal destek ve hizmetlerin olmaması, istenmeyen gebelik ve bundan kaynaklı ebeveyn ve çocuk arasındaki bağın zayıflığı, geniş aile ve aile büyüklerinin baskısı, işsizlik, eş ile çatışma ve çatışmayı şiddetle kontrol altına alma, yeterli aile desteğinin olmaması, depresyon veya diğer fiziksel ya da ruhsal sağlık problemleri, suça katılım, katı düşünme, empati azlığı, gerçekçi olmayan beklentilerin varlığı, özür lülük (engellilik), diğer faktörlerdir.

Şiddetin ortaya çıkmasında tek bir neden yoktur. Böyle bir algı, beklenti bilimsel bakış açısıyla bağdaşmamaktadır. Şiddeti doğuran pek çok etken vardır (Tezcan, 1997 akt: Kocacık, 2001). "Birçok neden olmakla birlikte aile içi şiddet için ana risk faktörleri, yoksulluk ve erkeğin alkol tüketmesidir" (Lystad M., 1986, Cappell C, Heiner RB.,1990, akt: İbiloğlu, 2012).

Kocacık (2001) şiddet olgusunu; "sosyologlar tarafından şiddet olgusunun en iyi, toplumsal ilişkilerin dinamikleri içinde, bütüncül bir yaklaşımla ele alınabileceği savunulmaktadır. Çünkü çatışmalar daha çok birbirleriyle ilişki içinde olan bireyler ya da gruplar arasında" gerçekleşmektedir.

Aile içi şiddet sadece fiziksel eylemlerden ibaret olmayıp, duygusal (psikolojik), ekonomik, cinsel ve sözel gibi bir çok şekle bürünebilmektedir.

Fiziksel şiddet: Dövme, tokatlama, tekmeleme, yakma gibi eylemlerin yer aldığı şiddet türüdür.

Cinsel şiddet: Seksüel motivasyona bağlı şiddet türüdür.

Duygusal istismar: Sevgi göstermeme, aşağılama, devamlı eleştirme, kıskançlık, reddetme gibi eylemlerin yer aldığı şiddet türüdür.

İhmal: Daha çok çocuklar ve yaşlıların maruz kaldığı istismar türüdür. Kişinin sosyal ve maddi ihtiyaçlarını gidermeme, bunları sağlamada ihmal göstermektir.

Ekonomik istismar: Ekonomik istismar özellikle yaşlıların maruz kaldığı istismar türüdür. Kişinin parasını yönetmek, şahsa ait paraya veya kazanç sağlanmasına izin vermemektir (Brady, 2000; Chase, 2001; Karaduman, 2017; Türkbay, 1998)

Yeterli para vermemek, arkadaşlarını görmesini engellemek, yapmak istemediği işlere zorlamak, yalnız bırakmak, suça yöneltmek, duygusal ihtiyaçlarını karşılamamak, reddetmek, sevgiden yoksun bırakmak, sürekli eleştirmek, tehdit, terk etmekle korkutmak gibi birçok durum duygusal şiddete girmektedir (Kardam ve Yüksel 2010, akt: Lök, Başoğlu, Öncel, 2016). Sözel şiddeti ise Uçar (2003) şöyle tanımlamıştır: Kullanılan sözlerin bireyi küçük düşürücü, hakaret içerikli olması, korkutma, sindirme, alay ve tehdit içermesi, başkalarının yanında da aynı şekilde bireyi rencide edecek şekilde tavır takınılmasıdır (akt: Akın, 2013). Bir diğer şiddet türleri olan cinsel şiddet ve ekonomik şiddet türünü ise Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2008) şöyle tanımlanmıştır. Birine istemediği riskli ve utanç verici bir cinsel ilişkiye zorlamak cinsel şiddet olarak tanımlanmaktadır. Birini kontrol etmek ya da cezalandırmak amacıyla ekonomik olarak sınırlamak, onu temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak hale getirmek için yapılan her türlü hareket ise ekonomik şiddet olarak kabul edilmektedir (akt: Özentürk, Karğın, Baltacı, 2012). Şiddetin yukarıda ifade edildiği gibi sınıflandırılma şekilleri olmuş olsa da aile

içi şiddetin çoğunlukla birden fazla kez yaşandığı ve genellikle bu şiddet biçimlerinin birden fazlasına maruz kalındığı ifade edilmektedir (Page ve İnce, 2008).

KOGNİTİF SÜREÇ

Kognitif süreç, kişinin içinde yaşadığı kültürün ürünüdür. Kişinin geçmiş yaşantısını, günlük yaşantısına bağlayan ve düzenleyen sürecin ifadesidir. Dolayısıyla algılama, anlama (kavrama), hatırlama, öğrenme, bilme, karar verme, idrak etme gibi zihinsel süreçlerin (bilişsel süreç) sonucunda, çeşitli alternatifler arasından birini seçebilme becerisidir.

Böylece kişinin edindiği yeni bilgilerin eklenmesi kolaylaşır ve kognitif süreç dinamik bir hal alır.

Kognitif süreç bu bağlamda içinde yaşanan kültürün etkisinde şekillenir ve aktarıma uğrar; böylece kognitif süreç ve kültür arasında geniş kapsamlı ve yakın bir ilişki vardır. Öyle ki kültürün şekillendirmiş olduğu kognitif harita, yaşam haritamızı, algı düzlemimizi ve dolayısıyla davranışlarımızı şekillendirmektedir. Bu durumda bir toplumda hangi eylemlerin şiddet olarak algılandığı, o toplumun sosyal yapı özelliklerine/kognitif haritasına göre farklılık ortay koymaktadır.

Dolayısıyla toplum içinde yaşayan insanların, şiddet eylemlerini şiddet eylemi olarak algılayıp algılamamaları, toplum ya da bireylerin kognitif haritaları ile yani kültürel yapıda geçerli olan değer yargıları ile alakalıdır.

AİLE

Çalışmamız açısından tanımlamamız gereken bir diğer kavramda ailedir. Toplumsallaşmanın en önemli temel kurumu ailedir. İnsan aile kurumu üzerinden birey ve ait olma, birlik, beraberlik, sevgi, barınma, korunma vb. pek çok temel ihtiyaçlarını; duygusal ilişkileri, olumlu veya olumsuz şekillendirdiği, kültürün ilk aktarıldığı yerdir.

Aile kurumu aynı zamanda birçok olumsuzluğun yaşanmasına da vesile olabilmektedir. Aile toplumun en temel yapı taşı olduğu için ailedeki bozulma toplumun diğer birey ve kurumlarını da etkilemektedir. Çocukluktan itibaren ailede şiddet gören bir çocuğun toplumsallaşma sürecinde çevresiyle, aile fertleri ile ilişkilerinde farklı sorunlar ortaya çıkacaktır.

Bu nedenle aile sistemindeki bozulmalar, diğer sosyal kurumlardaki işlevsizliklere göre çok daha önemli ve üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir durumdur. Aile içi şiddet, aile sistemini bozan ve sonuçları itibarıyla de toplumu mikro-makro boyutları ile ilgilendiren/etkileyen, özellikle de son yıllardaki artışlarla birlikte bu olumsuzlukların başında gelmektedir

KÜLTÜREL BARIYERLER BAĞLAMINDA, KADINA YÖNELİK ŞİDDET OLGUSU

Aile içi şiddet, çok yönlü bir olgu olup, şiddete sebep olabilecek çok sayıda etken bulunmaktadır. Şiddetin sosyal boyutu, bugün üzerinde durulan en önemli şiddet sebeplerinden

birisi olarak kabul edilmektedir. Bireysel özelliklerden, bireyin aile ve yakın çevresi ile olan iletişimi, yaşadığı toplumun sosyo-kültürel ve ekonomik özellikleri, psikolojik düzey, vb. pek çok faktörün karşılıklı olarak etkilediği aile içinde yaşanan şiddetin, toplumun diğer kesimlerinde yaşanan şiddetten bağımsız olarak düşünülmesi mümkün değildir.

Toplumun genelinde şiddet eylemleri söz konusu ise, bunun aile içindeki ilişkilere yansımamasını beklemek mümkün olmadığı gibi, şiddet eylemlerinin sık görülmediği toplumlarda da aile içi şiddet eylemlerinin sık görülmesini beklemek mümkün değildir. Kısacası, toplumun en küçük yapı taşı olarak kabul edilen aile ve toplumun birbirlerinden ayrı değerlendirilmelerini beklemek doğru olmayacaktır.

Günümüzde şiddetin şekli ve yaygınlığı, korkutucu boyutlara ulaşmıştır. Aile içinde yaşanan şiddet geleneksel kültürün öğeleri olarak nesilden nesile aktarılmaktadır. Çünkü şiddet uygulama, öğrenilebilen bir davranıştır. En önemli öğrenme kaynağı ise, şiddeti uygulayan kişinin kendi ailesidir. Çocukluk ve gençlik dönemlerinde, aile içi şiddetin uygulandığı bir ortamda yetişenlerin, şiddet gösterme eğilimine sahip oldukları görülmüştür. Öğrenilen davranışların bir süre sonra, benzer ortamlar bulunduğunda eyleme dönüşmesini engellemek, son derece zor olabilmektedir. Çocuk, bu eylemleri sorgulama gereği duymamaktadır. Bu eylemleri gerçekleştirenler anne, baba, dede, ağabey gibi, örnek aldığı, kendilerine benzemeye çalıştıkları kişiler olduğu için, çocuğun zihninde meşruiyet kazanmaktadır. Dolayısı ile çocuk bu eylemlerin doğruluğunu sorgulamak yerine, uygun ortamlar bulunduğunda, benzer eylemleri uygulamaya çalışacaktır. Pek çok kültür, kocaya eşine şiddet uygulama hakkı tanımaktadır. Sosyalleşme sürecinde, kocanın şiddet uygulama hakkının olduğunu öğrenerek büyümesi, kadının da erkeğin şiddet uygulamasının normal bir davranış olduğu düşüncesini öğrenerek büyümesi, sosyal hayatta aile içi şiddetin olağan olarak algılanmasına zemin hazırlamaktadır.

Ayrıca toplumların/bireylerin sahip oldukları iletişim becerilerinin yetersizliği, duygu ve düşüncelerin kışkırtıcı biçimlerde ifade edilmesi (alışkanlığı), bilinçsizce yapılan suçlamalar, hatalı namus ve ahlak anlayışları da şiddetin kültürel nedenleri arasında sayılabilir.

Konuyla ilgili literatür taraması sırasında göze çarpan en önemli nokta; aile içi şiddet denildiğinde erkeğin kadına yönelik olarak uyguladığı şiddet karşımıza çıkmaktadır.

Toplum düzeyinde, kadına karşı şiddet cinsiyete dayalı rollerin katı bir şekilde tanımlanmasından ve bunun için baskının kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle istismara zemin hazırlayan kültürel bariyerler olarak adlandırabileceğimiz; erkekliğin sertlik, kadının üzerinde her türlü tasarrufta bulunabileceği kendi mülkü olarak algılaması, erkeklik gururu ya da egemenlik duygusu bu süreci beslemektedir. Aynı zamanda toplumun değer yapıları serveti ve karar verme yetkisini erkeğin kontrolüne bırakması, kadının sosyal destekten yoksun olmasına ve şiddet görmesine zemin hazırlamaktadır (Levesque, 2017). Bu nedenle aile içi şiddetin algılanması ve tanımlanması her zaman toplumun ve bireylerin kültürel değerleri üzerinde şekillenmektedir.

Ancak ülkemizde kadına yönelik şiddet olayları daha çok adli vaka olarak görülmekte bu durumun sosyal, kültürel bir olgu olduğu göz ardı edilmektedir. Medya gibi toplumların gidişatlarında çok önemli bir rolü olan kuruluşların bile kadına yönelik şiddet olaylarını adli vaka gibi kabul edip yayınlamaları, mevcut problemin doğru tanımlanmasını dolayısıyla çözümlenmesini engellemektedir.

Kadının fiziksel olarak erkekten daha az güçlü olması, çoğu kadının ekonomik özgürlüğünün olmaması, içinde büyüdüğü ataerkil **kültürün** etkileri, kadının şiddete maruz kalma sebeplerinin başında gelmektedir. Hatta kadının erkekten fazla ekonomik gelire sahip olması bile şiddet riskini iki katına çıkaran bir neden olabilmektedir (Altınay ve Arat, 2007; İnceoğlu ve Kar, 2010; Korkut-Owen ve Owen, 2008; Mavili Aktaş, 2006, akt: Kandemirci, Kağnıcı, 2014).

Bu korku ile kadın, gerek kendine karşı gerekse de çocuklarına karşı sürekli bir tehdit altında olma durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Kendini en güvende hissetmesi gereken evinde bile böyle yoğun korku ve kaygı durumu yaşayan kadın, zamanla depresif bir ruha bürünebilmektedir. "Depresif duygularda zamanla sosyal hayattan çekilmesine, yalnızlaşmasına ve dolayısıyla da yaşadıklarına çare bulma, yardım arayışına girmeyi engellemektedir. Tüm bunlar da 'öğrenilmiş çaresizliği' doğurmakta ve zamanla şiddetin kanıksanmasına neden olmaktadır" (Akpınar, 2011; Altınay ve Arat, 2008; İnceoğlu ve Kar, 2010; Mavili Aktaş, 2006; Ross, 2011, akt: Kandemirci, Kağnıcı, 2014).

Şiddete maruz kalan **mağdur** (kadın) ve şiddeti uygulayan **failler** (erkek) mercek altına alındığında görülen o ki, sosyal bağları zayıf, şiddet içerikli ve kadın-erkek rollerinin katı bir biçimde çizildiği kültürel çevreden gelen bireylerdir (Koss ve Gaines, 1993; Low ve ark., 2002, Counts ve ark., 1999; Jewkes, 2002, akt: İnce, Page, 2008). Bu açıdan bakıldığında aslında faillerinde ve mağdurlarında aynı kültür içerisinde şekillendiklerini görüyoruz. Öyle ki "Kocası değil mi? Hem döver hem de sever" şeklinde ki kültürel bariyerler bu durumu açıklamaktadır.

Çünkü kadına şiddete, özellikle koca dayacağına toplumsal ön yargılarla yaklaşan bakış açısı, şiddete maruz kalan kadını korumaktan çok eylemin varlığını ve sürekliliğini destekler niteliktedir. Cinsiyetçi rollerin şiddeti kabul edişleri, toplumsal normların sürekliliğinin bir sonucu olarak kabul edilebilir (Avcı, 2017). Bu durumun toplumun genelinde hakim olan yaşam tarzının bir yansıması olduğu söylenebilir.

Kısaca sosyal ve bireysel düzeydeki şiddet eylemleri birbirini besleyerek, aile içi şiddetin devam etmesini sağlamaktadır. Ama daha önce de söylemiş olduğumuz gibi, aile içinde şiddet varsa toplumun genelinde de şiddet vardır. Burada toplum ve bireyin davranışlarının birbirini karşılıklı olarak etkilediğini belirtmek gerekir.

SONUÇ

Sosyal öğrenme teorisi bağlamında kadına şiddet nesilden nesile aktarılan sosyal bir olgudur. Bu nedenle, sorunun ekonomik ve yasal düzenlemelerin yanı sıra sosyal çalışmalarla takviye edilmesi gerekmektedir. Türkiye'de 1998 (aileyi koruma kanunu), 2009 AİHM'in Opuz kararlarına rağmen aile içi şiddette azalma olmadığı gibi son yıllarda artış görülmektedir. Bu durumda anlaşılan o ki, hukukun tek başına aile içi şiddeti disipline etmesi mümkün değildir.

Aile içi şiddet Türk toplumunda toplumsal kurumlarca informal destek bulmaktadır. Özellikle bir takım toplumsal düşünceler (saçı uzun aklı kısa, kız çocukları okumaz, elinin hamuru ile erkek işine karışma, sofranın kız çocukları ve anne tarafından hazırlanıp toplanması vb.) toplumsal sınıflama içerisinde kadını ikinci konuma yerleştirmektedir. Bu durum uzun vadede toplumsal yaşanmışlığı ve alışagelmışlığı doğurmakta, yaşam tarzına bürünmektedir. Bu cinsiyete dayalı sosyal kalıplar, eşitlikçi yapının oluşmasında en büyük engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu nedenle bireylerin kognitif süreçleri toplumsallaşma sürecinde içinde bulunduğu toplumun kültürel kodları doğrultusunda şekillenmektedir. Dolayısıyla toplumun normal olarak algıladığı davranış kalıpları bireyler tarafından bilinçli ya da bilinçsiz olarak içselleştirilmektedir.

Görüldüğü gibi şiddet eylemlerinin öğrenilmesi ve yaşanmasında sosyo-kültürel, ekonomik, psikolojik ve iletişimsel, vb. faktörlerin karşılıklı etkileşimi söz konusu olup, şiddet eylemi fiziksel, psikolojik, sosyal, siyasal, cinsel, vb. pek çok şekilde toplumda tezahür edebilmektedir. Özellikle aile içinde yaşanan ve cinsiyet temelli şiddetin öğrenilmesi çok daha kolay olmaktadır. Çünkü sosyalleşmeye aile içinde başlayan çocuk, aile bireylerinden öğrendiklerini, çok da sorgulamadan, eyleme geçirebilmektedir. Dolayısıyla aile içi şiddet olgusu, sosyal çözümleme yolu ile irdelenmeli ve elde edilen veriler ışığında, mevcut olumsuz tutumların değişmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Aynı zamanda aile içi şiddet olayları bireylerin tekil olarak yaşadıkları bireysel olaylar değil, başlı başına toplumsal olaylardır. Medyanın aile içi şiddet olaylarına olan bakış açısını değiştirmesinin ise sosyal bilimcilerin yapacağı bu tarz çalışma, proje vb. ile mümkün olabileceği düşünülmektedir. Özellikle mağdurun yaşam stresörleri (bireysel baskı, toplumsal baskı, ekonomik zorluk vb.) ile baş edebilme becerisi kazandırılması bu açıdan çok önemlidir. Sosyo-ekonomik desteğin verilmesi ve bu destekleri sağlayan kurumlara ulaşabilirliğinin artırılması. Ancak unutulmamalı ki bu gibi tedbirler, kadına yönelik şiddeti yok etmeye yönelik değil en aza indirgeyebilme açısından önemlidir.

Son söz olarak, toplumun en küçük yapı taşı olana aileyi, toplumun kültürel kodlarından izole değerlendirmemiz mümkün değildir. Şiddet çok boyutlu bir kavram olduğundan dolayı ve içinde geliştiği toplumun izlerini taşıdığı için, sadece ekonomik veya hukuki düzenlemelerle çözümlenemememiz mümkün görülmemektedir. Aynı zamanda, şiddet bireysel/kişisel bir olay değil toplumsal bir hafızanın ürünüdür/dışa vurumudur.

Kaynakça

- Akın, M. (2013). Aile İçi Şiddet, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 71, Sayı 1.
- Akpınar, O. (2011). Aile İçi Şiddete Maruz Kalan Kadınların Aile İçi Şiddetle Başa Çıkma Özyeterliği Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre Yordanması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Altınay, A. G. ve Arat, Y. (2007). Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet Araştırma Raporu, Tübitak, Ankara.
- Avcı, A. (2017). Aile İçi Şiddetin Sebep Ve Sonuçları, Eğitim Materyalleri, Erişim Adresi: Erişim Tarihi:15.5.2017
- Brady K. (2000). The Treatment And Prevention Of Violence, American Psychiatric Association 153rd Annual Meeting, 2-May 5.
- Cappell C, Heiner RB. (1990). The İntergenerational Transmission of Family Aggression. J Fam Violence, 5:135-152.

- Chase KA., O' Leary K. D, Heyman R E. (2001). Categorizing Partner-Violent Men Within The Reactive-Proactive Typology Model:69(3); 567-572.
- Counts, D. A., Brown, J. ve Campbell, J. (1999). To Have and to Hit: Cultural Perspectives on Wife Beating. Illinois: The University of Illinois.
- Gökalp, Z. (1997). Türkçülüğün Esasları (5.bs.), İnkilap Kitabevi, İstanbul.
- İbiloğlu, A. O. (2012). Aile İçi Şiddet, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry; 4(2):204-222 doi:10.5455/cap.20120413
- İnceoğlu, Y. ve Kar, A. (2010). Dişilik, Güzellik ve Şiddet Sarmalında: Kadın ve Bedeni (1. baskı), Ayrıntı Yayınları, Ankara.
- Jewkes, R. (2002). Intimate Partner Violence: Causes and Prevention. The Lancet, 359 (9315) 1423-1429.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2009). Türkiye'de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması-2008, KGSM Yayınları, Ankara.
- Kandemirci, D. Yelda, D. K. (2014). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Baş Etme: Çok Boyutlu Bir İnceleme, Türk Psikoloji Yazıları, Haziran, 17 (33), 1-12.
- Karaduman T.A, Uyanık D.Karakaya Z. (1993). Şiddeti İçselleştiren Kadın Profili: Türkiye İçin Nicel Yaklaşım, Erişim Adresi: [Www.Die.Gov.Tr/Tkba/English_TKBA/Makaleler.Htm-12k](http://www.Die.Gov.Tr/Tkba/English_TKBA/Makaleler.Htm-12k). Erişim Tarihi:14.5.2017
- Kardam F. Yüksel, İ. (2010). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Algısı: Niteliksel Araştırma Sonuçları. In Türkiye'de Kadın Yönelik Aile İçi Şiddet (Eds S Üner, F Kardam):103-165. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Kocacık, F. (2001). "Şiddet Olgusu Üzerine", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, s.1-7.
- Korkut-Owen, F. ve Owen, D. (2008). Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, Ankara Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, [http:// www.aileicisiddet.net/egitim/set/KYAIS.pdf](http://www.aileicisiddet.net/egitim/set/KYAIS.pdf) adresinden elde edildi.
- Koss, M. P. ve Gaines, J. A. (1993). The Prediction of Sexual Aggression by Alcohol Use, Athletic Participation, and Fraternity Affiliation, Journal of Interpersonal Violence, 8, 94-108.
- Levesque J. R. (2000). Culture And Family Violence : Fostering Change Through Human Rights Law Phd, Jd November, Erişim Adresi [Www.Apa.Org/Books/431639a.Html](http://www.Apa.Org/Books/431639a.Html) - 7k - Erişim Tarihi:14.5.2017
- Low, S. M., Monarch, N. D., Hartman, S. ve Markman, H. (2002). Recent Therapeutic Advances in the Prevention of Domestic Violence. P. A. Schewe, (Ed.), Preventing Violence in Relationships: Interventions Across the Life Span (197-2219), Washington DC: American Psychological Association.
- Lök, N. Başoğlu, C. Öncel, S. (2016). Aile İçi Şiddetin Çocuk Üzerindeki Etkileri ve Psikososyal Desteğin Önemi, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry; 8(2):155-161 doi:10.18863/pgy.05252.
- Lystad M. (1986). Violence in the Home: Interdisciplinary Perspectives, New York, Brunner/Mazel.

- Mavili, A. (2006). Aile İçi Şiddet: Kadının ve Çocuğun Korunması, Elma Yayınevi, Ankara.
- Özgentürk, İ., Karğın, V. & Baltacı, H. (2012), “Aile İçi Şiddet ve Şiddetin Nesilden Nesile İletilmesi”, Polis Bilimleri Dergisi, 14 (4), 55-77.
- Page, A.Z., Merve İnce, (2008). Aile İçi Şiddet Konusunda Bir Derleme Türk Psikoloji Yazıları, Aralık, 11 (22), 81-94.
- Ross, R. S. (2011). Because There Won't be a Next Time, Journal of Law & Family Studies, 13, 329-343.
- Stewart, D. E. ve Robinson, G. E. (1998). A Review of Domestic Violence and Women's Mental Health. Archives of Women's Mental Health, 1, 83-89.
- Tezcan, M. (2003). Türkiye'de Töre Cinayetleri, Naturel Yayınlar, Ankara.
- Türkbay T, Söhmen G, Söhmen T. (1998). Çocuk Ve Ergenlerde Cinsel Kötüye Kullanım: Klinik Bulguları, Olası Sonuçları Ve Önleme Psikiyatri Psikoloji Psikofarmakoloji Dergisi, 6(1); 49-54.
- Uçar, M. A. (2003). Aile İçi Şiddet ve Aile Koruma Yasası, Yetkin Yayınevi, Ankara.
- UNESCO (1982). Mexico City Declaration on Cultural Policies, 5 Şubat 2009 tarihinde UNESCO Web sitesinden erişildi: http://portal.unesco.org/culture/en/files/12762/11295421661mexico_en.pdf/mexico_en.pdf
- WHO 1998 Raporu.

NEOLİBERAL İKTİSAT POLİTİKALARININ ÇÖKÜŞÜ VE YENİ İKTİSADİ DÜZEN

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin TEZER

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Dünya kapitalizmi, 1970’li yıllarda girdiği büyük durgunluğu aşmak için ileri sürdüğü neoliberal politik anlayışı yüzünden, asırlardır elinde tuttuğu küresel hakimiyetini kaybetmesine mi neden oluyor? Bu çalışmada gelişmiş ekonomilerin, uzun yıllardır ellerinde tuttuğu küresel ekonomik gücünün, 21. Asırdan itibaren az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilerine doğru mu akmaktadır sorusuna yanıt aramaktadır. Özellikle Washington uzlaşmalarından sonra uygulanan liberal ekonomik politikalarının, tüm dünyaya dayatılmasıyla, öncelikle krizler yaratan ekonomik anlayışların terbiye ettiği gelişen piyasalar, küresel sermaye ve teknolojik akımlarının da etkisiyle, dünyada kapitalist gelişmiş ekonomilerin karşısına yeni bir güç merkezi veya merkezleri şeklinde çıkmaya başladığı görülmektedir. 2000’li yıllardan itibaren kapitalist gelişmiş ekonomilerin içinde olduğu ve hala aşılamayan bunalım yılları, bu ekonomilerin dünya ticaretinde rekabet üstünlüğünü kaybetmeye başladığının bir göstergesi olmuştur. Artık mutlak üstünlükler, karşılaştırmalı üstünlükler veya klasik iktisadın türettiği yeni iktisadi akımlar dahi, gelişmiş ekonomileri, içinde bulunduğu bunalımdan kurtaramamaktadır. Dünya yeni iktisadi düzenini mi aramaktadır?

Anahtar Kelimeler; Makro Ekonomi, İktisadi Düşünce Tarihi, Finansal İktisat, Uluslararası İktisat, İktisadi Gelişme ve Büyüme, İktisat Politikası

Abstract

Why does world capitalism lose its global dominion, which it has held for centuries because of its neo-liberal political conception, which it advocates to overcome the great recession that it had entered in the 1970s? In this study, the global economic power of advanced economies, which has been held for many years, is searching for answers from the 21st century to the underdeveloped or developing economies. Especially after the liberal economic policies applied after the Washington reconciliations have been imposed on the whole world, it is seen that the emerging markets, first of which have created economic crises that create crises, are beginning to emerge as a new power centers or centers in the face of capitalist developed economies in the world, under the influence of global capital and technological currents. The years of depression, which have been in capitalist developed economies since 2000 and are still inexplicable, have been a sign that these economies are beginning to lose competitive advantage in world trade. Even now, with absolute advantages, comparative advantages or new economic trends derived from classical economics, developed economies can not recover from the crisis they are in. Is the world seeking new economic order?

Keywords; Macro Economics, History of Economic Thought, Financial Economics, International Economics, Economic Growth and Growth, Economic Policy

Giriş

Dünya ekonomi tarihi, 1970’li yıllarda girdiği büyük durgunluğu Keynesyen iktisadi anlayışla aşamadığı için yeniden klasik iktisadi temelli neoliberal politik anlayışa dönmüştür. Öncelikli olarak 1970’lerde görülen durgunluktan çıkış için kapitalist sermaye birikimine kullanım alanı yaratmak ve tüketemediği mal stoklarını gelişen piyasalarda pazar oluşturmak hedefler olarak belirlenmiştir. Dünya ekonomisinde, “Washington Uzlaşması” olarak tarihe kayıt düşülen neoliberal iktisadi politikalar, on maddelik bir reçeteye tüm dünya ekonomilerine benimsetilmeye çalışılmış ve uygulamaya çalışılan bu yeni ekonomik politikalar, üç temel üzerinde şekillenmiştir. İlk olarak sermaye önündeki engeller kaldırılarak tam sermaye hareketliliği ilkesiyle doğrudan yabancı yatırımlara yönelik serbestleşmenin tüm dünya ekonomilerine benimsetilmesi amaçlanmıştır. İkinci önemli ilkesi ise mal hareketliliğinin önündeki kısıtlamaları kaldırarak serbest dış ticaret uygulamasıyla ülkelerin dışa açık ekonomiler haline dönüştürülmesi ve kapitalist bloktaki stokların eritilmesi için gelişen piyasaların bir pazar haline getirilmesi hedeflenmiştir. Yeni ekonomik düzenin üçüncü ilkesi ise; dünya ekonomilerinde devletlerin ekonomi içindeki ağırlığının azaltılması olmuştur. Bunun için kamu bütçe disiplini sağlamak, yani kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirmelerinin hızlandırılarak ekonomilerdeki köklü kuruluşların dünya sermayesine açılması hedeflenmiştir. George, neoliberalizmin temel değeri olan rekabetin bir başka anlamı, kamu sektörünün hacminin, kar ya da piyasa payı için yapılan rekabete ilişkin temel kanunlara uymadığından ya da uyamadığından bu kurumların sert bir biçimde azaltılması hedeflendiğini ileri sürmektedir. Bu yüzden özelleştirme son yıllarda iktisadi dönüşümün temelinde yer almıştır. Bu trend İngiltere de başlamış ve tüm dünyaya yayılmıştır (George, 2009;39).

1980’lerden itibaren tüm dünya ülkelerinde uygulanan bu politikalar, önceleri gelişmiş ekonomiler lehine olumlu sonuçlar vermiş ve bu ekonomilerin dünya ticareti içinde hacimsel ağırlığı artmıştır. Dolayısıyla ekonomik performans açısından bu yıllar gelişmiş ekonomiler için parlak bir dönem olarak gösterilebilir. Fakat durum bu minvaldeyken aynı zamanda gelişmiş ekonomilerden, gelişmekte olan ekonomilere doğru hem mal, hem de sermaye hareketlerinde hızlı bir akış meydana gelmiş ve dünya ekonomisinde GSYH büyümüş ve dış ticaret hacmi yükselmiştir. Gelişmiş ekonomiler açısından bu yıllarda işler düzgün giderken, diğer yandan ise gelişen piyasalarda sık sık ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Çünkü 1980’li ve 90’lı yıllar gelişmekte olan ülkelerin sermaye hareketlerinin yarattığı sorunlar yüzünden döviz kurları ve spekülasyon giriş-çıkışlara bağlı ekonomik krizlerin sık sık yaşandığı yıllar olmuştur. Fakat 2000’li yıllardan itibaren dünyada dengeler değişmeye başlamış, gelişen teknolojiyle ortaya çıkan iletişimdeki hızlı yenilikler (internet vb.), gelişmiş ekonomilerden, gelişen piyasalara akan teknoloji transferleri, gelişmekte olan ülkelerin bazılarında (Çin, Hindistan, Brezilya, Güney Kore, Tayvan, Tayland, Singapur, Malezya, Endonezya, Türkiye, Rusya vb.) köklü değişimler yaratmıştır. Böylece 2000’li yıllardan itibaren kapitalist dünyanın gelişmiş ekonomileri, ekonomik anlamda büyüme seviyeleri ve dünya ticaret hacmi içindeki oranları gerilemeye başlamıştır. 2000’li yıllarda finansal piyasalardaki türev araçları da bu ülkelerin yapısal sorunlara çare olamamış ve en sonunda 2008 krizi ortaya çıkmıştır.

Artık klasik iktisadi görüşün temelinde yer alan ne “mutlak üstünlükler teorisi”, ne de “karşılaştırmalı üstünlükler teorisi” ne de yeni klasik neoliberal teoriler dünya ekonomisindeki yerini koruyabilmektedir. Dünyanın kapitalist gelişmiş ekonomileri, ekonomik sömürü düzeninin temelinde var olan neoliberal anlayış, gelişmiş ekonomilerin aleyhine işlemeye başlamıştır. Bu çalışmada 1970’lerin sonunda başlayan neoliberal iktisadi açılımının 2000’li yıllardan itibaren gelişmekte olan ekonomilere getirdiği yeni imkanlar üzerinde değerlendirmelerle başlayacak, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ise, yeni dünya düzeninde ekonomik gücün gelişmiş kapitalist dünyadan (Batıdan) gelişmekte olan piyasalara (Doğuya) doğru nasıl kaydıgının değerlendirilmesi üzerine olacaktır.

1970’li Yıllar, Büyük Durgunluk ve Keynesyen İktisadi Anlayışın Çökmesi

Neoliberal iktisadi dönüşümde öne çıkan ilk konu ulusların dış ticaret bakımından dışa açık ekonomiler haline gelmesidir. Klasik iktisadın temel varsayımından hareketle neoliberal iktisadi düşüncede yer alan dış ticaret serbestliği teorisi; Adam Smith’in “mutlak üstünlükler teorisi”¹ ve David Ricardo’nun dönemin şartlarına göre geliştirdiği “karşılaştırmalı üstünlükler teorisi”² ve nihayet son yüzyılda öne çıkan Heckser-Ohlin teorisi olarak da bilinen “faktör donanım teorisi”³ ve onu takip eden diğer teoriler ekonomileri yönlendirme olarak ortaya çıkmış ve bu günkü iktisat literatüründe yer almıştır. 1970’lerde görülen büyük durgunluk süreci gelişmiş ekonomilerdeki üretim sürecini olumsuz etkilemiş ve biriken mal stoklarını eritmek ve gelişen piyasaları pazar haline getirmek için geliştirilen bu teoriler durgunluğu aşmak için dünya ekonomisine dayatılmıştır. Dünya ekonomisinde “Büyük Durgunluk” olarak adlandırılan 1974 krizi hem gelişmiş ekonomileri, hem de gelişmekte olan ekonomileri, aynı noktada, fakat farklı sebeplerle etkilemiştir. Dünya ekonomisinde yaşanan büyük durgunluk, bir taraftan gelişmiş ekonomilerin üretim sürecinde olumsuzluklar yaratırken, diğer yandan, gelişen piyasalarda da sermaye malları ve tüketim malları tedariki açısından sıkıntılara neden olmuştur. Petrol krizi sonrası yükselen petrol fiyatları gelişmiş ekonomilerde enflasyonist etkiler yaratırken, gelişmekte olan ekonomilerde ise yüksek maliyetlere neden olmuş ve yüksek petrol giderleri bu ülkelerde döviz sıkıntılarını neden olarak ithalatı olumsuz etkilemiştir. Bunun sonucu ise

¹. **Adam Smith-Mutlak Üstünlükler Teorisi**; serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın yararlarını Mutlak Üstünlük Teorisi ile açıklar. Bir ülke karşı ülkeye göre hangi malları daha düşük maliyetle üretiyorsa o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve bunları ihraç ederek pahalıya üretebildiklerini dış ülkeden ithal etmelidir. anlaşmanın yararlarını Mutlak Üstünlük Teorisi ile açıklar. Maliyet kavramı sadece emektir.

². **David Ricardo-Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi**; bir ülkenin iki farklı malda mutlak olarak dezavantajı olmasına ve diğer bir ülkenin bu malların üretiminde mutlak üstünlüğü olmasına rağmen, ülkeler arasında yine de ticaret yapılabileceğini ve bu ticaretten her iki ülkenin de kârlı çıkabileceğini göstermiştir. Ricardo’ya göre her iki malın üretiminde de mutlak olarak dezavantajı olan bir ülke, daha az dezavantaja sahip olduğu malı üretip ihraç ederse, bu malın üretim ve ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olur. Diğer taraftan bu ülke, daha fazla mutlak dezavantajı olduğu malın üretimini durduracağı için, bu malı diğer ülkeden ithal edecektir, işte bu kurala ekonomi öğretisinde, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi adı verilir.

³. **Faktör Oranları Teorisi**; Klasik karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre, yurtiçi üretim maliyetleri farklı olduğu sürece, ülkeler karlı dış ticaret yapabilirler ve yurtiçi üretim maliyetlerindeki farklılıklar da uluslararası emek verimliliğindeki farkların bir sonucudur. Ancak bu teori uluslararası emek verimliliğinde farklılık doğuran etkenler üzerinde durmamaktadır. Karşılaştırmalı üstünlük teorisinin bu eksikliğini gidermek için ortaya atılan açıklama faktör donatımı teorisidir.

- Eli Heckscher, 1919, “Faktör Oranları Teorisi”

- Bertil Ohlin, 1933, “Bölgelerarası Ticaret ve Uluslararası Ticaret”

sermaye ve tüketim mallarına yönelik dış talep düşmüştür. Dünya ticaretinde tüketim malları ve sermaye malları üretiminde etkin olan gelişmiş ekonomiler, gelişmekte olan pazarlardaki bu daralma sonucunda stoklarını eritememiş ve stoklardaki şişme üretim kapasitelerini düşürmesine neden olmuştur. Üretimdeki yavaşlama işsizliğin yükselmesine neden olmuş, petrol fiyatlarının yükselmesi de maliyet tabanlı fiyat artışlarına neden olarak enflasyonun yükselmesine neden olmuştur. Ekonomilerde hem enflasyonun yükselmesi hem de aynı zamanda üretim sürecinin düşmesine bağlı olarak ortaya çıkan büyüme rakamlarındaki düşüşler, ekonomideki durgunluğa neden olarak, daha önce hiç görülmemeyen yeni bir olguya, yani “Stagflasyon”⁴ neden olmuştur. Dış ticaretteki daralmanın en önemli sebebi ise gelişmekte olan ülkelerin finansal kaynaklarının yetersizliği olarak görülmüş ve finansal düzenlemelerin gerekliliği üzerine yeni öneriler gelişmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin dış ticaret üzerindeki olumsuz gelişmeler dünya ekonomisindeki yeni arayışların nedeni olmuş ve dünya ekonomisindeki ticaretin yeniden ivme kazanabilmesi için 1980’lerle birlikte neoliberal anlayış, yani dışa açık ekonomik sistem, tüm dünya ekonomilerine benimsetilmiştir. Neoliberal iktisadi anlayışın temeli de bu nokta üzerine oturtulmuş ve ilk olarak hem mal hem de finansal sermaye önündeki engeller kaldırılması hedeflenmiştir. Mal ve sermaye hareketlerinin önündeki engeller kaldırılarak, hem finansallaşmaya bağlı türev piyasaların gelişmesi amaçlanmış, hem de gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaç duyduğu finansal kaynaklar ulaşım kolaylaştırılarak dünya ticaretinin yeniden yükselmesi sağlanmıştır. Neoliberalizmin diğer bir önemli yapı taşı olan devletin ekonomi içindeki ağırlığının azaltılması ilkesiyle kamu iktisadi teşebbüslerinin hantal, politik çıkarlara bağımlılığına dayalı verimsiz üretim yapısından kaynaklanan ekonomi ve kamu bütçe dengesi üzerinde olumsuz etkiler azaltılmaya çalışılmıştır. Kamu bütçesinde ortaya çıkan dengesizlik (Kamu Bütçe Açığı) kamu ekonomisinin iç ve dış borçlanma yükünü artırmaktadır. Bu nedenle hükümetler kamu kesimi borçlanma gereğini yükselttiklerinde, bunu ya merkez bankasından para yaratma süreciyle karşılamakta (bu yöntem para arzını artırarak enflasyonist artışa neden olmaktadır), ya da iç borçlanmayı artırarak faizlerin yükselmesine neden olmakta, bu durum ise “dışlama etkisi” (Crowding-Out)⁵ yaratarak ekonominin büyüme performansını olumsuz etkilemektedir. İşte ekonomideki kamu iktisadi teşekküllerinin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini kaldırmak ve ekonomideki özel sektörün etkinliğini artırmak için özelleştirmeler vasıtasıyla kamu kesiminin ekonomi içindeki ağırlığının azaltılması gerektiği düşüncesi dünya genelinde yaygın neoliberal anlayış olarak benimsenmiştir.

Washington uzlaşması çerçevesinde oluşturulan neoliberal iktisadi düzende devletin ekonomi içindeki etkinliğinin azaltılması amacıyla yapılan kamu iktisadi teşekküllerindeki özelleştirmeler, 1980’lerde başlamış, 90’larda hız kazanmıştır. Kamu kesiminin ekonomideki etkinliğinin azaltılması ve özelleştirmeler, iktisat literatüründe her zaman tartışma konusu olmuştur. Çünkü kamu kesiminin ekonomideki ağırlığının azaltılması sosyal devlet olgusuna zarar vermekte ve özelleştirmeler ise işsizliğin artışına ya da iş gücü ücretlerinin ekonomi

4. **Stagflasyon;** resesyon ile enflasyonun aynı anda görüldüğü durumdur. Bu durumda ekonomideki işsizlik oranı artarken fiyatlar da hızla yükselmektedir. 1970 yılında İngiltere’de stagnant (durgun) ile inflation (enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli ve hissedilir artışı) kelimelerinin birleşmesinden türetilmiştir.

5. Dışlama etkisi olarak da bilinir. Kamu harcamalarındaki artış, kişi ve firmalardan borçlanma yoluyla sağlandığında, piyasada ödünç verilebilir fonlara talep artacağından faiz oranları da artar. Artan faiz oranlarının da özel yatırım harcamalarının azalmasına neden olması daha çok monetaristlerce Crowding-Out olarak tanımlanır

içindeki alım gücünün azaltılmasına neden olduğu düşünülmektedir. Bir diğer bakış açısı ise ülke sermayesinin yabancı sermaye sahiplerine geçmesi politik rahatsızlıklara neden olabilmektedir. Dünya ekonomisinde çok çeşitli özelleştirme uygulamaları vardır. Her ülkenin farklı ekonomik yapısı, özelleştirmelerin uygulanmasında farklılıklar meydana getirmiştir. Bazı sektörlerde kamu iktisadi teşebbüsleri ya tamamen kapatılmış, ya da blok halinde satılarak özelleştirilmiştir. Bazı uygulamalarda ise halka arz yoluyla özelleştirme yoluna gidilmiştir. Fakat her halükarda dünya ekonomisinde hem gelişmiş ekonomiler, hem de gelişmekte olan ekonomiler 1980’li ve 1990’lı yıllarda özelleştirmeye önem vermişlerdir.

Washington Uzlaşması, Büyük Neoliberal Dönüşüm ve Yeni Dünya Düzeni

Harvey’e göre neoliberalizm; bir politik-ekonomik pratikler teorisidir. Bu teori, insan refahını artırmanın en iyi yolunun güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaretin temel alındığı bir kurumsal çerçeve içinde bireysel girişim, beceri ve hürriyetlerini serbest bırakmak olduğunu ifade etmektedir. Devletin görevi bu pratiklere uygun bir kurumsal çerçeve yaratıp, sonra o çerçeveyi korumaktır (Harvey, 2005;10).

Brenner’e göre ise, 1940’ların sonundan 1970’lerin başına kadar süren savaş sonrası refah dönemi boyunca gelişmiş kapitalist ülkelerin çoğu hızlı büyüme kaydettiler. Bu dönemde gözlenen yatırım, üretim, verimlilik ve ücret artışları, tarihsel olarak en yüksek oranlarda olmasa da dönem boyunca işsizliğin en düşük seviyelerde olduğu, ekonomik daralmaların en düşük olduğu, bir dönem olarak görülmektedir (Brenner, 2007;21). 1968-75 arasında para birimlerinin değerlenmesi, rekabetin yoğunlaşması ve petrol-ambargosuyla daralma esnasında dünya talebinin çökmesi gibi unsurlarının bir araya gelmesi ile oluşan baskı, Alman ve Japon imalat sektörlerini ciddi karlılık kayıplarına katlanmaya zorlamıştır (Brenner, 2009;46). 1970’lerde yaşanan gelişmeler, geçmişte Keynesyen refah devleti olarak adlandırılan, emek ve sermaye arasındaki politik çekişmenin temelini oluşturmaktadır. Söz konusu düzenin can çekişme süreci mümkün olduğu kadar uzatılmış, kapitalist krizin yaşanmasının yeni stratejik açılımlar sağlayacağı inancının kendini göstermeye başlamasına neden olmuştur (Gamble, 2009;234). 1970’li yılların ikinci yarısında yaşanan “Büyük Durgunluk” tüm dünyada etkisini gösterirken, gelişmiş kapitalist ülkeler açısından; birikmiş sermaye ve mal stoklarının yarattığı sorunlar şeklinde ortaya çıkmış, diğer tarafta ise gelişmekte olan ülkelerin hem finansal yetersizlik, hem de sermaye ve tüketim malları kıtlığı yaşanmıştır . Neoliberalizm; 19. Yüzyılın sonundan itibaren uzlaşmacı liberalizmin hakim olduğu dönem çerçevesinde ve II. Savaş’tan 1969-1970 yılına kadar geçen yaklaşık 25 yıllık gelişim sürecinin beraberinde getirdiği ve kapitalist ülkelerde görülen iktisadi gerilemelere bir tepki olarak ortaya çıkmış ve 1970’lerden günümüze kadar da yeni ideoloji olarak uygulanmaya gelmiştir (Akalin, 2009;17). 1970’lerle birlikte neoliberalleşme yolunda itiş gücü sağlayan paralel bir gelişme daha meydana gelmiştir.

OPEC⁶’in 1973 ambargosuyla yükselen petrol fiyatı Suudi Arabistan, Kuveyt ve Abu Dabi gibi petrol üreticisi ülkeler çok büyük finansal güce sahip olmuşlardır. O dönemde petrol üretici olan ülkeler bütün petro-dolarlarını, ABD Yatırım Bankaları üzerinden kapitalist sistemin kullanımına sokmuştur. Kapitalist sistemin yatırım bankalarının, birdenbire kendilerini bu devasa fonlarını kullanır hale gelmesine neden olmuştur. Bu fonlara karlı yatırım alanlarının

⁶. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü ya da kısaca OPEC, (İngilizce: Organization of Petroleum Exporting Countries) net petrol ihraç eden ve bilinen dünya petrol rezervlerinin üçte ikisini ellerinde bulduran 12 ülkenin oluşturduğu konfederasyondur.

bulunması gerekirken, 1970'lerin buhranlı ekonomik koşulları ve düşük getiri oranları fonların değerlendirilmesini güçleştirmiştir. Daha karlı fırsatlar için uluslararası bir kullanım alanına ihtiyaç hasıl olmuştur. Ama bu dönemde uygulanan Keynesyen ekonomik anlayış ve dışa kapalı ekonomik sistemler içerisinde mümkün görünmemektedir. İşte bu yüzden dünya ekonomik ve politik sistemin yeniden revize edilmesi gerekmiştir (Harvey, 2005;35). Gelişmiş kapitalist ekonomilerin 1974-75'teki petrol krizlerinden kaynaklanan daralmayı aşabilmeleri ve 70'lerin sonuna kadar genişlemeye devam edebilmeleri, ancak kolay kredi ile desteklenen ve talebin sübvansiyonunu sağlayan büyük ölçekli Keynesyen merkezi hükümet açıklarına dönülmesiyle mümkün olmuştur (Brenner, 2007;48). 1970'lerin sonunda dünya ekonomisini yeniden canlandırmak için uygulanan Keynesyen talep yönetimi programı da uluslararası ölçekte yeterli olmamıştır. Her defasında daha da artan hükümet teşvikleri, sistem genelinde imalat sektörünün karlılık düşüşünü engelleyememiştir (Brenner, 2009;48-49). Keynesyenizm; kırk yıllık serüveninde 1970'lere gelinceye kadar test edilmemiş ve 1970'lerin ortasında ilk ciddi iktisadi kriz başlayınca kadar gerçek bir sınav vermemiştir. 70'li yıllarda ise kapitalistler açısından "stagflasyon" olarak adlandırılan resesyon ve fiyat düzeyindeki yükselişler ilk ciddi sınav olmuştur (Harman, 2009;81). Bu yıllarda başlayan küresel finansallaşma, 1973-74 birinci petrol şokunu takip eden çığır açıcı değişikliklerin sonucu ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası dönemde uzun süren iktisadi patlamanın artık sona ereceğinin bir işareti olan bu kriz, uzun bir gerileme döneminin de habercisi olmuştur (Lapavistas, 2009;39). 1970'lerin sonlarında gelinen bu noktada uluslararası düzeyde yaşanan bu sıkıntılara çare ise neoliberal bir yapılanma ile olacağı düşünülmüştür.

Neoliberalizm; kendini ilk olarak Keynezyenizme yönelik bir politik iktisat eleştirisi şeklinde göstermiştir. Bu karşı görüşün sahipleri "Milton Fridman"⁷ ve monetarist arkadaşları olmuşlardır. Bu görüş, Parasalcılık (monetarizm⁸) doktrini olarak adlandırılmış ve "Avusturya Okulu"⁹ ekolünden hareketle Frederick Hayek'le birlikte devletin ekonomideki yerine ilişkin olarak ortaya konan yaygın bir eleştiri kesimini temsil etmiştir (Gamble, 2009;234). Susan George'ye göre uluslararası düzeyde neoliberaler tüm gayretlerini üç temel noktada

⁷ . 1956 yılında Paranın Miktar Teorisi Üzerine Çalışmalar (Studies in the Quantity Theory of Money) ve 1963 yılında A. J. Schwartz ile birlikte Amerika'nın Parasal Tarihi 1867-1960 (A Monetary History of the U.S. 1867-1960) kitaplarını yayımladı. Bu kitaplar, Friedman'ın "monetarizm" (parasalcılık) olarak anılan iktisadi kuramının temellerini oluşturmaktadır.

⁸ . Monetarizm (Parasalcılar) öncüsü Milton Friedman'dır. Liberal bir anlayışı benimsemişlerdir. Monetarizm, 1970'lerde yaşanan stagflasyon krizleri karşısında Keynesyen politikaların çaresiz kalması sonucunda ortaya çıkmıştır. İsimlerinden de anlaşılacağı üzere paranın ekonomideki rolünü ön plana almışlardır. Ekonomik krizler ve istikrarsızlıklardan yanlı para politikalarını sorumlu tutarlar. Para arzı artırılmadıkça maliye politikalarının da etkin olmadığını savunurlar. Para arzının ekonominin büyümesine paralel olarak kontrollü biçimde artırılması gerektiğini söylerler. Enflasyonun her zaman için parasal bir olgu olduğunu belirtmişlerdir.

⁹ .Avusturya İktisat Okulu'nun düşünsel kökenlerinin çıkış noktası olarak Carl Menger ve onun "İktisadın İlkeleri (1871)" adlı eseri okulun doğum tarihi olarak kabul edilir. İktisat teorisini, klasik teoriden farklılıklar içeren daha sağlam temellere oturtmak isteyen Menger, özellikle o dönem Almanya'sında etkili bir okul olan Alman Tarihçi Okulu tarafından dikkate alınmamıştır. Bunun üzerine üç cilt olarak yazmayı planladığı kitabını bırakarak iktisadın metodolojik temellerini ele aldığı "Politik İktisat ve Sosyolojinin Problemleri (1883)" adlı eserini yazmaya yönelmiştir. Alman Tarihçi Okulu ile girilen metodoloji tartışmaları, Avusturya Okulunun ismini duyurmaya başlamış ve okulun düşünsel temelleri atılmaya başlanmıştır. Avusturya İktisat Okulunun iktisat bilimine katkıları düşünüldüğünde, piyasa dengesi analizine marjinal kavramları kazandırmasının yanı sıra; marjinal fayda, fırsat maliyeti ve zaman tercihi gibi birçok Avusturya kökenli kavram ekonomik analize dâhil edilmiştir.

toplamışlardır. Mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı, sermayenin serbest dolaşımı, yatırım serbestliğinin uygulanması şeklinde temellendirilmiştir (George, 2009:44). Fakat Keynesyenizmle 70’li yılların krizine çözüm bulunamamasına rağmen ortaya atılan neoliberal düşünce de oldukça yoğun eleştirilmiştir. Öncelikli olarak “neoliberalizm” terimi, pek çok bakımdan çağdaş kapitalist pratiklerin ve politikaların özünü yakalamakla birlikte, kimi önemli açılardan sorunlu bir terim olarak görülmektedir (Landsberg 2008;93). Büyük durgunluk sonrası yıllarda neoliberal politikaların temel maddeleri “Washington Uzlaşması” adı altında belirlenmiştir. Rodrik’in (2006) çalışmasından aldığımız “Washington Uzlaşması” maddelerinde de görüldüğü gibi dünya ekonomilerinde kapalı, devletin ağırlığının yüksek olduğu ve devlet müdahalelerinin etkinliği olan Keynesyen ekonomik sistemlerden çıkıp, neoliberal bir kapitalistleşme yönünde değişime gidilen prensipler belirlenmiştir. Ortaya konan bu yeni düzenlemeler, dünya ekonomisinin seyrini değiştirmiş ve hem gelişmekte olan ülkelerde, hem de gelişmiş ekonomilerde köklü değişimlere neden olmuş ve 1980’lerden itibaren tüm ekonomilerde uygulanmaya çalışılmıştır.

Washington Uzlaşması

1. Mali disiplin
2. Kamu Harcamalarına Denetimin Gelmesi
3. Yeni Vergi Reformu
4. Finansal Serbestleşme
5. Döviz Kuru Ayarlamaları
6. Dış Ticarete Serbestleşme
7. Sermaye Hareketleri Serbestliği
8. Devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması için özelleştirmelerin yapılması
9. Deregülasyonlar (finansal düzenlemeler)
10. Mülkiyet Haklarının Güvence Altına Alınması

1327

Kaynak; Rodrik, 2006 :978,

<http://www.aae.wisc.edu/coxhead/courses/731/PDF/Rodrik%20Goodbye%20Washington%20Consensus%20JEL%202006.pdf>

IMF, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve Dünya Bankası (WB) gözetiminde uygulanan bu politikalar dünyanın 1980 sonrası ekonomik düzenini tamamen değiştirmiştir. Washington Uzlaşmasında öngörülen on maddeden öne çıkan birkaç madde özellikle bizim konumuz açısından çok önemli olacaktır. Bunlar; dış ticarete yönelik sınırlamaları kaldıran dışa açık ekonomik model anlayışının uygulanması, ülkeler arası sermaye hareketleri serbestliği ve dış yatırımlara yönelik kısıtların kaldırılması, devletin ekonomideki ağırlığının azaltılması amacıyla yapılacak olan mali disiplin kuralı altında kamu iktisadi teşekküllerinin özelleştirilme uygulamalarıdır. Bu üç faktör yeni dünya düzeninde özelleştirmeler yoluyla sermayenin el değiştirmesi, finansal kapitalin önündeki engellerin kalkması ve dünya ticaretinin önündeki engellerin de kaldırılması gelişmiş ekonomilerin sıkışan ekonomilerini rahatlatması açısından önemli sonuçlar meydana getirmiştir.

1980 Sonrası Neoliberal Dönüşüm ve Dünya Ekonomisine Yansımaları

Finansallaşma, 1973-74 birinci petrol şokunu takip eden çığır açıcı değişikliklerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Savaş sonrası dönemde uzun süren uzun süren iktisadi patlamanın artık sona

ereceğinin bir işareti olan bu kriz uzun bir gerileme döneminin de habercisi olmuştur (Lapavistas, 2009;39).

İleri kapitalist sistemin hakikati 1960'lı yıllardan başlayıp, 1980'lerde tırmanarak ve 1990'lı yıllar sonrasında daha da tırmanarak, on yıllardır üretim ve yatırımlardaki durgunlukla mücadele etmenin temel aracı olarak finansallaşma sürecine (yani "reel ekonomiye" kıyasla finansal üst yapının şişirilmesine) bağımlı olmasıdır (Foster, 2008;63). Neoliberal iktisadi anlayışta sermaye hareketliliği ve finansallaşma incelenirken, sermaye akımlarının farklı yönlerini dikkate almak gerekir. Finansal sermaye hareketlerinde vadeleri açısından iki tür öne çıkmaktadır.

İlk olarak kısa vadeli portföy yatırımlarıdır ki, ülke ekonomilerinde parasal döviz bolluğu yaratarak faizlerin düşmesine neden olmakta ve sabit sermaye yatırımlarını olumlu olarak etkilemektedir. Diğer yandan ise, bu durum yerli paranın değerlendirilmesine neden olurken, ihracat-ithalat ilişkisinde ihracatı olumsuz yönde etkileyerek dış ticaret açıklarına neden olabilmektedir. Dış ticarete bağlı cari işlemler dengesi açıkları ülkede döviz stoklarının erimesine neden olabilmekte ve ilerleyen zaman sürecinde dışsal veya içsel şoklara bağlı negatif sermaye hareketleri, ekonomilerde portföy yatırımlarının etkin olduğu finansal krizlere neden olabilmektedir.

İkinci olarak sermaye hareketlerinde ön çıkan konu orta ve uzun vadeli sermaye akımlarıdır ki, bunlar daha çok doğrudan yatırımlar olarak gelmektedir. Doğrudan yatırımlar ya sabit sermaye yatırımları şeklinde, ya da, özelleştirmeler vasıtasıyla gelen doğrudan sermaye akımlarıdır. Doğrudan sermaye yatırımları, orta ve uzun vadede ekonomilerin büyümesine olumlu etkiler yaparken, bu fırsatı iyi değerlendiren ülkeler açısından gelen yeni teknoloji sayesinde sanayi ve üretimde yapısal dönüşümlerine neden olabilmekte ve ekonomilerin büyümesinde olumlu sonuçlar verebilmektedir. Doğrudan gelen sermaye akımları aynı zamanda özelleştirmeler üzerinde talep yaratarak, özelleştirmelerin de hızlanmasına neden olmaktadır. Özelleştirmeler ise kamu kesimi üzerindeki borç yükünü azaltmakta ve kamu kesimi borçlanma gereğini düşürmektedir. Kısa ve orta vadede olumlu bir görünüm gibi görünen bu tür sermaye akımları ülkedeki sermayenin el değiştirmesi veya iş gücü üzerinde olumsuz etkileri de olabilmektedir. Doğrudan sermaye yatırımları neoliberal ekonomik anlayışla 1980'lerde ivme kazanırken, sermayeyle beraber teknoloji transferine de neden olmuştur. Özellikle iş gücü maliyetlerinin çok düşük olduğu gelişmekte olan ekonomiler, küresel şirketlerin ilgi merkezi olmuşlardır. Mathews, teknolojik gelişmelere paralel olarak bugün hem perakende satışlarda, hem de sanayi üretimde küresel piyasalar hızla geliştiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda hukuk, reklamcılık, iş danışmanlığı, finansal ve benzeri hizmetlerde uluslararası olarak pazarlandığını, artık tüm milliyetlerden firmalar her nerede iş yapıyorlarsa oranın yerlileri gibi bakmaya ve davranmaya başladığını ileri sürmektedir. Üst düzey yöneticilik için yabancı dil ve yabancı ülke tecrübesi bir artı, hatta bir zorunluluk olarak görülmektedir. İşte bu yüzden bazen bir şirketin ana üssü şirketin asıl ülkesinde bile olmayabilir (Matthews, 2014;251).

İşte bundandır ki, gelişen piyasalardaki üretim maliyetlerinin düşüklüğü küresel sermayenin bu ülkelere akmasına neden olmaktadır. Tablo; 1'de görüldüğü gibi, üretim maliyetlerinde en etkin veri olan işgücü maliyetleri değerlendirildiğinde; brüt saat başına düşen ücretler, Danimarka'da 51.31 \$, Almanya'da 32.53 \$, ABD'de 19.30 \$ düzeyindeyken, gelişmekte olan ülkelere, Çin'de 3,49 \$, Brezilya'da 3,66 \$, Hindistan'da ise 0,79 \$ olarak görülmektedir. Ülkeler sıralamasında gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş olan ülkeler arasında büyük farklar bulunmaktadır. 21. Yüzyılda hızla gelişen teknolojiler sayesinde iş gücü verimlilikleri

arasındaki farklar hızla azalmaktadır. Verimlilik farklarının azalmasına rağmen iş gücü ücretlerindeki bu farklar, gelişmekte olan ülkelerin üretim maliyetlerinin düşük olmasına ve dünya ticaretinde rekabet üstünlüğü yakalamasına neden olmaktadır. Ücret maliyetleri gelişen piyasaların lehine işlemekte ve yatırımların da bu bölgelere akmasına neden olmaktadır. Bu durum sermaye hareketliliğini doğrudan yatırımlar açısından bu ülkelere yönelmektedir. Son yıllarda hızlanan doğrudan yatırım amaçlı sermaye hareketleri de bu yüzden önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Aşağıdaki tablo; 2 ve 3’de ise hem gelişmiş ekonomiler, hem de gelişmekte olan ekonomilerin sermaye giriş-çıkışlarını (2003-2013) göstermektedir. Sermaye giriş-çıkışları 2008-2009 rakamları (ABD merkezli kriz yılları) hariç tutulduğunda, gelişen piyasalara akan sermaye yatırımları % 400 büyürken, gelişmiş ekonomilerdeki sermaye girişleri yaklaşık % 70 büyümüştür. Sermaye çıkışları (2003-2013) açısından değerlendirdiğimizde ise gelişmiş ekonomilerdeki sermaye çıkışlarının daha yüksek olduğu görülmekle beraber 2010’lardan itibaren bu durum tersine dönmüş görünmektedir. Bunun anlamı ise gelişen piyasalardan az gelişmiş bölgelere doğru bir akışın başladığını göstermektedir. Çünkü 2010’lardan itibaren özellikle Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya gibi ülkelerin az gelişmiş ülkelere doğru bir sermaye akımları başladığı görülmektedir. 2010’lardan itibaren dünya ekonomi merkezinin sermaye yoğunluğu açısından Çin merkezli BRİÇ ülkeleri olduğu görülmektedir.

Tablo: 1. Saat Başına Düşen Brüt ücretler (2012-2013)

2012		2013	
SIRALAMA YERİ (RANKING)	ABD DOLARI USD	SIRALAMA YERİ (RANKING)	ABD DOLARI USD
1	DANİMARKA-DENMARK	1	DANİMARKA-DENMARK
2	NORVEÇ-NORWAY	2	NORVEÇ-NORWAY
3	İSVİÇRE-SWITZERLAND	3	İSVİÇRE-SWITZERLAND
4	AVUSTRALYA-AUSTRALIA	4	ALMANYA-GERMANY
5	ALMANYA-GERMANY	5	AVUSTRALYA-AUSTRALIA
6	HOLLANDA-NETHERLANDS	6	HOLLANDA-NETHERLANDS
7	İRLANDA-IRELAND	7	İRLANDA-IRELAND
8	JAPONYA-JAPAN	8	BELÇİKA-BELGIUM
9	FRANSA-FRANCE	9	İSWEÇ-SWEDEN
10	BELÇİKA-BELGIUM	10	FRANSA-FRANCE
11	KANADA-CANADIAN	11	FİNLANDİYA-FINLAND
12	İSWEÇ-SWEDEN	12	İNGİLTERE-ENGLAND UK
13	İNGİLTERE-ENGLAND UK	13	KANADA-CANADIAN
14	FİNLANDİYA-FINLAND	14	YENİ ZELANDA-NEW ZEALAND
15	YENİ ZELANDA-NEW ZEALAND	15	AVUSTURYA-AUSTRIA
16	İSPANYA-SPAIN	16	İSPANYA-SPAIN
17	AVUSTURYA-AUSTRIA	17	LUKSEMBURG-LUXEMBOURG
18	LUKSEMBURG-LUXEMBOURG	18	JAPONYA-JAPAN
19	İZLANDA-ICELAND	19	İZLANDA-ICELAND
20	ABD-USA	21	ABD-USA
22	SİNGAPUR-SINGAPORE	22	SİNGAPUR-SINGAPORE
23	G.GORE-S KOREA	23	G.GORE-S KOREA
29	TAYVAN-TAIWAN	29	TAYVAN-TAIWAN
33	ÇEK CUMH-CZECH REP	33	ÇEK CUMH-CZECH REP
38	POLONYA-POLAND	37	POLONYA-POLAND
40	RUSYA-RUSIA	40	RUSYA-RUSIA
44	MEKSİKA-MEXICO	44	MEKSİKA-MEXICO
45	MALEZYA-MALEZIA	45	MALEZYA-MALEZIA
46	TÜRKİYE-TURKEY	46	TÜRKİYE-TURKEY
48	BREZİLYA-BRASIL	48	BREZİLYA-BRASIL
51	ÇİN-CHINA	51	ÇİN-CHINA
57	ENDONEZYA-INDONESIA	57	ENDONEZYA-INDONESIA
58	HİNDİSTAN-INDIA	58	HİNDİSTAN-INDIA

KAYNAK; T.C KALKINMA BAKANLIĞI "ULUSLARARASI EKONOMİK GÖSTERGELER 2014" OCAK 2015
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Uluslar%20Ara%20Ekonomik%20Gostergeler/Attachments/10/Uluslararası%20Ekonomik%20Gostergeler>

Kaynak; T.C. Kalkınma Bakanlığı. "Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2104. Ocak 2015.

[http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=f4f32e7e-ee0a-4269-901f-](http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=f4f32e7e-ee0a-4269-901f-e033afa30dc0&ID=10&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FUluslararasıEkonomikGostergeler%2Easpx&ContentTypeId=0x0100A99589A883248F4A)

[e033afa30dc0&ID=10&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FUluslararasıEkonomikGostergeler%2Easpx&ContentTypeId=0x0100A99589A883248F4A](http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=f4f32e7e-ee0a-4269-901f-e033afa30dc0&ID=10&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FUluslararasıEkonomikGostergeler%2Easpx&ContentTypeId=0x0100A99589A883248F4A)
BF60CE125A7698F3

Tablo: 2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Girişleri)

	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Girişleri)										
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gelişmiş Ekonomiler - Advanced Economies	388.8	423.9	622.9	988.2	1322.8	1032.4	618.6	703.5	880.4	516.7	565.6
Gelişen Ekonomiler - Developing Economies	197.5	284.6	341.4	432.9	591.2	668.8	532.6	648.2	724.8	729.4	778.4

Kaynak; T.C. Kalkınma Bakanlığı. “Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2104. Ocak 2015. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=f4f32e7e-ee0a-4269-901f-e033afa30dc0&ID=10&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FULuslararasıEkonomikGostergeler%2Easpx&ContentTypeId=0x0100A99589A883248F4ABF60CE125A7698F3>

Tablo: 3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Çıkışları)

	Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Çıkışlar)										
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Gelişmiş Ekonomiler - Advanced Economies	518.2	792.4	743.5	1151.1	1889.1	1599.3	846.3	988.8	1215.7	852.7	857.6
Gelişen Ekonomiler - Developing Economies	51.8	113.6	141.0	242.5	327.1	338.4	276.7	420.9	422.6	440.2	454.1

Kaynak; T.C. Kalkınma Bakanlığı. “Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2104. Ocak 2015. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=f4f32e7e-ee0a-4269-901f-e033afa30dc0&ID=10&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FULuslararasıEkonomikGostergeler%2Easpx&ContentTypeId=0x0100A99589A883248F4ABF60CE125A7698F3>

2000’li Yıllar Dünya Ticareti ve Dünya Ekonomisi Görünümü

Yirminci asrın son çeyreğinde uygulanan neoliberal düzenlemeler, dünya sermaye ve üretim yapısında köklü değişimler yaratmıştır. Küresel şirketlerin sermaye transferlerinde serbestlikten doğan sermaye hareketliliği ve yatırım serbestliğinden meydana gelen yeni yatırım merkezleri, dünya üretim düzeyini değiştirmiştir. Castells’e göre, yirminci asrın son çeyreğinde uluslararası ticaretin evrimi, dört ana eğilimle karakterize edilmektedir. Sektörel dönüşüm; gelişen ülkeler arasında büyük farklılıklar olmasına rağmen ticaretin artan bölümünün gelişmekte olan piyasalara kaymasıyla görece çeşitlenme; küresel ticaretin serbestleştirilmesiyle dünya ekonomisinin bölgeselleştirilmesi arasındaki etkileşim; ve firmalar arasında, bölgeleri ve ülkeleri bölen bir ticaret ağının oluşumunun ortaya çıkması şeklinde gerçekleşmesidir (Castells, 2014:369). Magdoff’a göre ise sanayiler olgunlaştıkça ve yurt içindeki pazarlar bu sanayilerin ürünleri karşısında doygunluk kazandıkça, malları ve sermayeleri için karlı mahreçler arayan büyük şirketler, yurt dışına daha fazla ürün ihraç etmek ve yatırım yapma girişiminde bulunmaya başlayacaklardır. Bu durum üretim için gerekli olan hammadde kaynaklarının denetim altına alınması ve düşük ücretlerle gevşek çevre ve iş güvenliği standartlarından yararlanma gibi diğer önemli hedeflerle birlikte kapitalistin kendine mahsus bir karakteristiği olan emperyalizm güdüsünü pekiştirmektedir (Magdoff, 2008:141). Landsberg ise yeni teknolojilerin, ulus ötesi şirketlere üretim süreçlerini parçalamak ve coğrafi olarak dağıtmak suretiyle, pek çok alandaki üretim maliyetlerini düşürme imkanı sağladığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla onlarda yatırımlarını, bu malların emek yoğun üretim bölümlerini özellikle de parçalarının ve bileşenlerinin üretimi ve montajlanmasını üçüncü dünya ülkelerine yönlendirmelerine neden olmuştur (Landsberg, 2008:94). Başta özellikle Çin olmak üzere diğer

gelişmekte olan ülkeler de geniş ölçekli ekonomik reform programları başlatmış ve Çin'in arkasından ise Hindistan ve Güney Kore'de iyi sonuçlar veren dış ticaret ve yatırımları serbestleştirme programları gerçekleştirmişlerdir (Dollar & Kraay, 2014:533). Bu süreçte Çin, Brezilya, Hindistan ve Güney Kore gibi birkaç gelişen ülkede sanayileşme, ilerlemenin temeli olarak kullanılmış ve başarılı sonuçlar elde etmişlerdir.

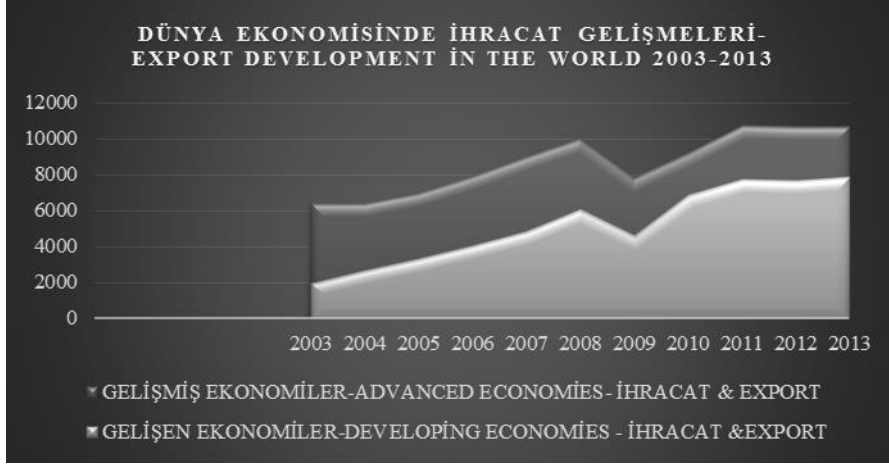
Gelişmekte olan bir çok ülke başarılı sanayi politikaları izlemiş ve finansal gücü artırmak için yabancı doğrudan yatırımlara ekonomilerini açmışlardır. Bu gelişmenin sonucu olarak da üçüncü dünya ülkelerinin mamul mal ihracatından aldığı ve 1970'ler de ve 80'lerin başında % 20'ler de olan payı, 1990'ların sonunda % 70'lere fırlamıştır (Landsberg, 2008:95). Ticaretin yapısında derin bir dönüşüm söz konusudur. Malların ve hizmetlerin bilgi bileşeni, katma değer açısından sonucu belirleyici olmaktadır. Bu nedenle gelişmiş ve gelişen ülkeler arasındaki geleneksel ticari dengesizliğin üzerine, diğer yüksek ürünlerle daha az değerli malların eşitsiz değişiminden kaynaklanan yeni bir dengesizlik türü eklenmektedir (Castells, 2014:369).

1965 yılında gelişmiş ekonomiler arasında dışsatımlar (ihracat), toplam dış satımların (toplam ihracatın) % 59'unu oluştururken 1990'ların sonunda bu rakam % 47'ye gerilemiştir (Castells, 2014:370). 1990'lar süresince üç milyarlık nüfusları ile yeni küreselleşen ülkelerin ekonomisi, zengin ülkelerden iki kat daha hızlı büyümüştür. Ama buna rağmen küreselleşemeyen ekonomilerde ise bu durum o kadar olumlu gelişmemiştir. Küresel eşitsizlik tartışmalarının büyük bölümü, gelişmekte olan ekonomiler ile gelişmiş ekonomiler arasındaki farklılığın büyüdüğünü varsaymaktadır (Dollar & Kraay, 2014:535). Aşağıdaki Grafik;1'de dünya ekonomisinde gelişen ekonomiler ve gelişmiş ekonomilerin ihracatlarının 2003-2013 yılları arasındaki değişim süreci görülmektedir. Özellikle 2000'li yıllardan itibaren ihracat artışları açısından gelişen piyasalarda sürekli bir yükseliş görülürken, gelişmiş ekonomilerde azalış meydana gelmektedir. Bir başka değerlendirme ise Grafik; 2'de görülmekte ve dünya ekonomisinde ithalat artış oranları ise gelişmiş piyasalarda artarken gelişen piyasalarda azalmaktadır. Bu iki grafikten de anlaşılacağı gibi dünya üretim ve dış ticaret üstünlüğü gelişen piyasalara doğru yönelmektedir. Grafik;1 ve Grafik; 2'nin birlikte değerlendirilebileceği diğer bir gösterge ise Grafik; 3'de görülmektedir. Bu grafikte görüldüğü gibi dünya ticaret hacmi içinde gelişen ekonomilerin hacimsel ağırlığı 2000'li yıllardan itibaren sürekli yükselirken, gelişmiş piyasalarda ise tam aksine aşağı yönlüdür. Gelişmiş ekonomiler dünya ticareti içindeki üstünlüklerini kaybetmektedirler. Gelişen piyasalar ise dünya ticareti açısından yükselmeye devam etmektedirler. Bu üç grafik de bize dünya üretim merkezlerinin 21 asırdan itibaren gelişmiş ekonomilerden, gelişen ekonomilere doğru yöneldiğini göstermektedir.

Grafik; 1. Dünya Ekonomisinde İhracat Gelişimi (2003-2013)

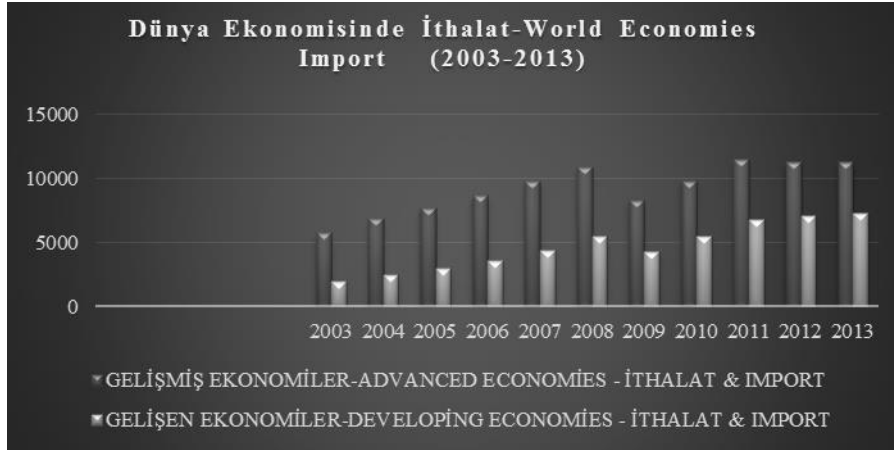

Kaynak; T. C. Kalkınma Bakanlığı. Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2014. (Tarihli verilerden üretilmiştir.)

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=f4f32e7e-ee0a-4269-901f-e033afa30dc0&ID=10&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FUluslararasıEkonomikGostergeler%2Easpx&ContentTypeId=0x0100A99589A883248F4ABF60CE125A7698F3>

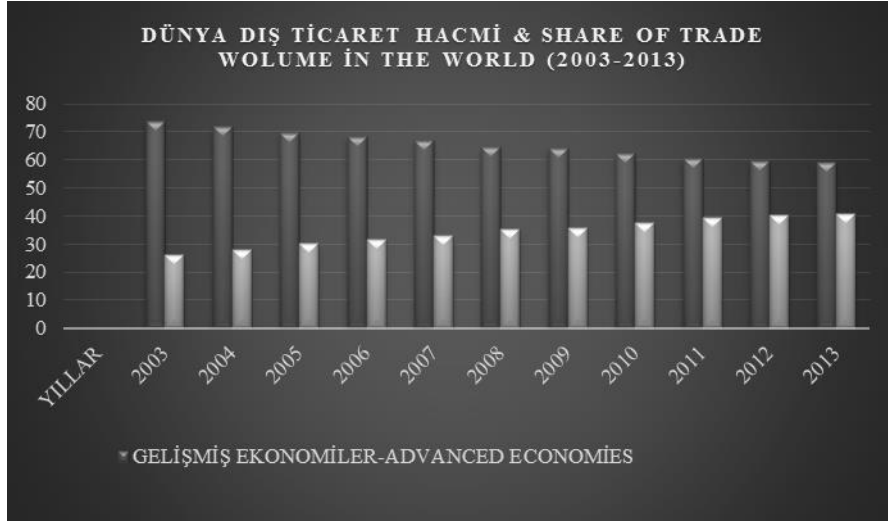
Grafik; 2. Dünya Ekonomisinde İthalat Gelişimi (2003-2013)

Kaynak; T. C. Kalkınma Bakanlığı. Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2014. (Tarihli verilerden üretilmiştir.)

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=f4f32e7e-ee0a-4269-901f-e033afa30dc0&ID=10&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FUluslararasıEkonomikGostergeler%2Easpx&ContentTypeId=0x0100A99589A883248F4ABF60CE125A7698F3>

Grafik; 3. Dünya Ticaret Hacmi (2003-2013)

Kaynak; T. C. Kalkınma Bakanlığı. Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2014. (Tarihli verilerden üretilmiştir.)

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=f4f32e7e-ee0a-4269-901f-e033afa30dc0&ID=10&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FUluslararasıEkonomikGostergeler%2Easpx&ContentTypeId=0x0100A99589A883248F4ABF60CE125A7698F3>

1333

Gelişmiş ve Gelişen Ekonomilerde GSYH ve Genel Devlet Dış Borç Stokları

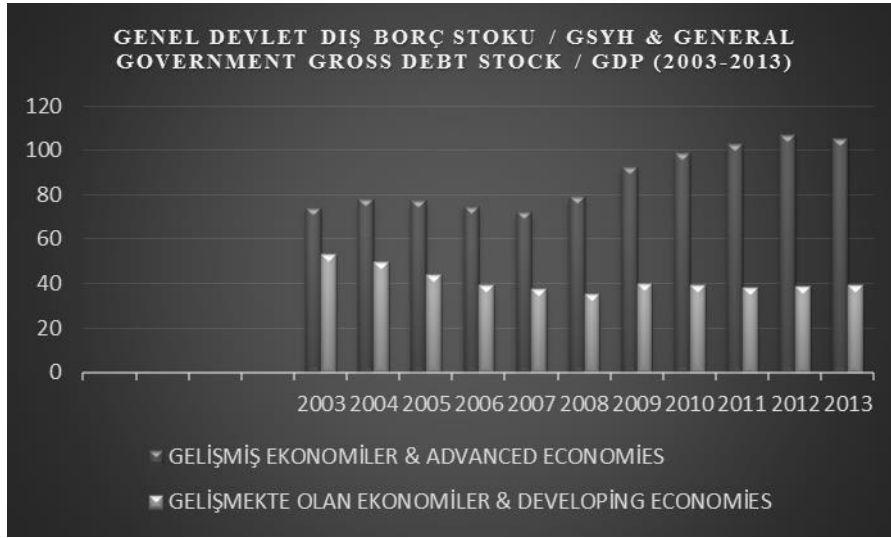
1980'lerden itibaren tüm dünya ekonomilerinde uygulanan neoliberal iktisadi eğilim sonucu 2000'lerin başından itibaren gelişen piyasalar lehine bir hal almıştır. Yukarıdaki bölümlerde değinilen üretim maliyetlerindeki avantajlar ve buna bağlı olarak sermaye hareketlerinin gelişen piyasalara akması ve dolayısıyla teknoloji transferinin hızlanması, dünya üretim hacminin gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Gelişen piyasalarda merkezleşen üretim gücü bu bölgelerde işsizliği azaltırken, gelişmiş ekonomilerde işsizliğin artmasına neden olmuş, dış ticaretteki düşüşler, vergi gelirlerinin azalmasını da beraberinde getirmiştir. Bir de buna ilaveten küresel şirketlerin gelişmekte olan piyasalarda ürettiği yeni ucuz teknolojik üretim, gelişmiş ekonomilerde üretilen yüksek maliyetli üretim üzerinde baskı oluşturmuştur. Hem işsizlik ödemeleri, hem de dış ticaret kayıpları sonucunda vergi gelirleri azalan gelişmiş ekonomiler, borçlanma seviyelerini artırarak kamu borç seviyesini yükseltmişlerdir. Bu durum gelişmiş ekonomilerin borçlanma göstergelerinin hızla yükselmesine neden olmuştur. Aşağıdaki Grafik; 4'de gelişen piyasalar ve gelişmiş piyasaların genel devlet brüt borç stoklarının 2003-2013 arası gelişim seyrini göstermektedir. Gelişmiş ekonomilerdeki genel devlet brüt borç stokları sürekli yükselmekte iken gelişen piyasalarda ise tam aksine azalmaktadır. Borçlanma seviyeleri açısından değerlendirildiğinde ülke ekonomilerinin performanslarının gelişen piyasalar lehine işlediğini görülmektedir. Ekonomik performans eğilimini gösteren bir başka gösterge ise Grafik; 5'de görülen GSYH büyüme oranlarıdır. Grafik;5'de de görüldüğü gibi ekonomilerin büyüme seviyeleri gelişmekte olan piyasalar lehine olmuştur. Yukarıdaki etkenlerin öne çıktığı unsurlara

dayalı olarak ekonomik büyüme göstergeleri gelişen piyasalar lehine olumlu seyrederken, gelişmiş ekonomiler açısından olumsuz seyretmektedir.

Grafik; 4. Dünya Ekonomisinde Gelişen Ekonomiler ve Gelişmiş Ekonomilerde Genel Devlet Borç Stoku / GSYH (2003-2013)

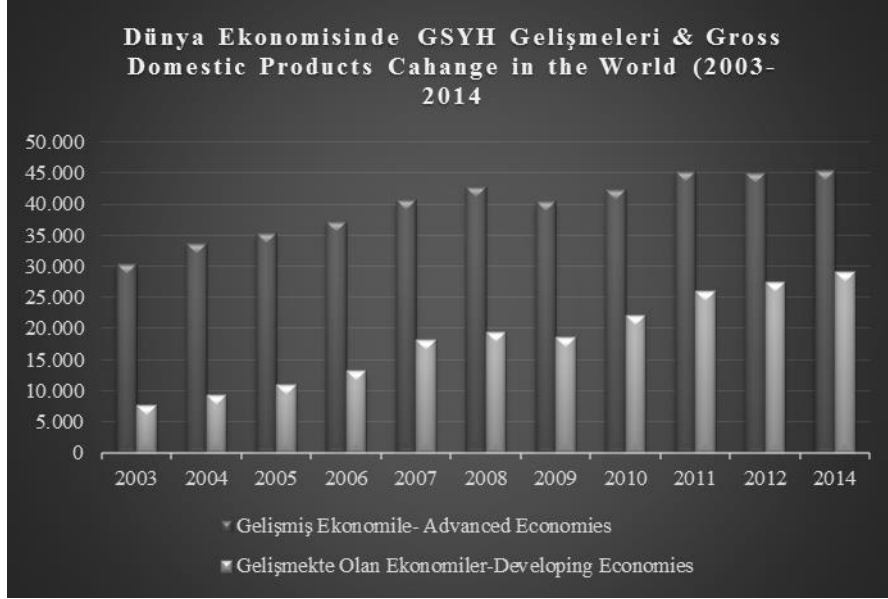
Kaynak; T. C. Kalkınma Bakanlığı. Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2014. (Tarihli verilerden üretilmiştir.)

1334

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=f4f32e7e-ee0a-4269-901f-e033afa30dc0&ID=10&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FUluslararasıEkonomikGostergeler%2Easpx&ContentTypeId=0x0100A99589A883248F4ABF60CE125A7698F3>

Grafik; 5. Dünya Ekonomisinde Gelişen Ekonomiler ve Gelişmiş Ekonomilerde GSYH (2003-2013)

Kaynak; T. C. Kalkınma Bakanlığı. Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2014.

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=f4f32e7e-ee0a-4269-901f-e033afa30dc0&ID=10&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FUluslararasıEkonomikGostergeler%2Easpx&ContentTypeId=0x0100A99589A883248F4ABF60CE125A7698F3>

1980'den Günümüze Uygulanan Neoliberal Ekonomik Politikaları Sonuçları

Özellikle 1980'ler ve 1990'lar boyunca kapitalist dünyanın gelişmiş ekonomileri ekonomik büyüme rakamları ve dış ticaret rakamları bakımından olumlu bir trend izlemişlerdir. Diğer yandan ise gelişmekte olan ekonomiler hem finansal sermaye hareketleri, hem de sermaye ve tüketim malları önündeki engellerin kalkması sayesinde finansal bir rahatlama ile karşılaşmışlardır. Yabancı doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları önceleri bu ekonomilerde finansal genişlemeye bağlı bir refah yaratmışsa da ilerleyen yıllarda IMF dayatmalı sabit döviz kuru politikaları ve enflasyonist büyüme modelleri yüzünden artan ithal tüketim talebi, bu ekonomilerde ödemeler dengesi krizlerine ve bankacılık krizlerine neden olmuştur. Sermaye hareketlerinin içe ve dışa dönük hareketleri ve ithal tüketim talebine bağlı dış ticaret açıkları bu ülkelerde sık sık ekonomik krizlerin yaşanmasına neden olmuştur. Washington Uzlaşmasının uygulama maddeleri olarak gelişen piyasalara kabul ettirilen maddelerinin hepsinin başarılı bir şekilde uygulandığını söylemek çok doğru bir tespit olmayacaktır. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bu maddelerin içinde dünya ekonomisinin kapitalist gelişmiş ekonomilerdeki finans kapitalist kesimi ilgilendiren kısmı; sermaye hareketleri serbestliğine dayalı olarak hedeflenen gelişen piyasalara yönelik yüksek faiz, düşük kur politikası sayesinde elde edilecek olan portföy gelirleridir. Sermaye hareketlerinin ikinci hedefi ise bu ülkelerde yapılacak olan özelleştirmeler sayesinde uzun vadeli doğrudan yatırımlarla üretim gücünü ele geçirmektir. Nitekim de 1980'li, 1990'lı yıllar boyunca hem Latin Amerika ülkelerinde, hem de Asya ekonomilerinde bu planlar uygulanmıştır. 1980'ler ile başlayan ve tüm dünya ekonomilerine benimsetilen neoliberal ekonomik anlayışın en önemli ayaklarından bir diğeri olan "tam sermaye hareketliliği ve finansal serbestleşme" ilkesi 1980'ler ve 1990'lar boyunca gelişmiş piyasalardan, gelişen piyasalara doğru çok hızlı finans hareketliliğine neden olmuştur.

Bu yıllarda hızlanan finansal sermaye hareketliliği, gelişen ekonomilerde talep yönlü yüksek ekonomik büyüme ivmesi yaratırken, aynı zamanda bu ülkelerde çok sayıda finansal krizlerin de temelini oluşturmuştur. Sermaye hareketleri serbestliği sayesinde orta ve uzun vadeli, çoğunlukla özelleştirmelere yönelik gerçekleştirilen yatırım imkanları, kapitalist gelişmiş ekonomilerdeki üretim gücünün bir kısmının da bu bölgelerdeki ucuz istihdam ve ucuz yatırım imkanlarının cazibesıyla bu bölgelere kaymıştır. Böylece gelişen piyasalardaki kamu iktisadi teşebbüsleri dünya sermayesine açılarak kamu bütçelerindeki açık finansman sorunundan kurtulmuş olan gelişen piyasalar ekonomileri Washington uzlaşmasında yer alan mali disiplini de sağlamış görünmüşlerdir. Böylece kamu borç yönetimi disiplini de gerçekleştirilmiştir. Bu yenilikler, gelişen ekonomilerde kamu disiplini yaratırken, yeni gelen doğrudan sermaye yatırımları işsizliği azaltan bir unsur olarak ekonomide olumlu bir hava da yaratmıştır. Azalan işsizlik, artan üretim, sermaye transferlerinin yarattığı finansal genişleme, ödemeler dengesindeki rahatlamayı da beraberinde getirerek gelişen piyasalarda her şeyin olumlu olarak sürdüğünü göstermektedir. Zaman zaman yüksek enflasyonu indiremeyen ama düşük sabit döviz kurunda kalan, kamu bütçe disiplini dışına çıkan ekonomilerde içsel ve dışsal şoklara bağlı krizler meydana gelmiştir.

Özellikle 1980’li yıllarda ve 1990 lı yıllarda yaşanan Latin Amerika, Asya ve Avrupa krizleri bu sorunların temelinde oluşan krizler olup, bu krizler üzerinde birinci, ikinci ve üçüncü nesil krizler olarak tanımlanan teoriler geliştirilmiştir. Dünya ekonomik sistemlerde özellikle gelişen piyasalarda sıklıkla görülen bu krizler yeni dünya düzeninde de yeni kırılmalar yaratmıştır. 1980’ler ve 1990’lar gelişmiş ekonomilerde refahın yükseldiği, fakat gelişmekte olan ülkelerin ise sık sık krizlere girdiği yıllar olmasına rağmen bu yıllar bazı gelişmekte olan ekonomiler için köklü değişime uğradığı yıllar olmuştur. Yeni dünya düzeninde sömürü aracı olarak düşünülen neoliberal iktisadi politikalar 2000’li yıllardan itibaren dünya ekonomisinde, üretim, dış ticaret ve sermaye hareketlerinin pozitif yönü açısından kendi lehlerine çevirmeyi başaran gelişen piyasalar oluşmuştur. Özellikle Çin’in başını çektiği, Hindistan, Tayvan, Tayland, Güney Kore, Malezya, Endonezya, Brezilya ve Rusya gibi ülkeler, 21. Asırda gelişen piyasalar ailesinde sahip oldukları yeni teknolojiler sayesinde, dünya ticaret hacmi, büyüme oranları, işsizlik seviyelerindeki düşüşler ve sermaye yoğunluğu açısından eskinin kapitalist gelişmiş ekonomilerini yakalamışlardır. Gelişmekte olan ekonomilerde görülen GSYH büyümeleri, dış ticaret üstünlüğü ve sermaye birikim sürecindeki gelişmelere rağmen kapitalist gelişmiş ekonomilerde bu durumun tersine işleyişi yeni dünya merkezlerinin değiştiğini göstermektedir. Yani kısaca 1970’lerin sonunda kapitalist gelişmiş ekonomilerin oluşturduğu neoliberal yeni dünya düzeni gelişmiş piyasaların lehine dönerken, gelişmiş ekonomilerin aleyhine işlemektedir. Artık dünya ekonomik merkezlerin gelecekte Çin’in başını çektiği geçmişin gelişen piyasaları geleceğin gelişmiş piyasaları haline dönüşecektir.

Kaynakça;

AKALIN, Gülsüm & Selçuk Uğur AKALIN; (2009), “Neoliberal İktisadın Gelişimi Üzerine Kısa Bir Not” Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi. Kalkedon Yayıncılık. Ocak.

BRENNER, Robert. (2007). “Ekonomide Hızlı Büyüme ve Balon, Dünya Ekonomisinde ABD’nin Yeri”, İletişim Yayınları; 2007.

CASTELLS Manuel. (2014) “Küresel Enformasyon Kapitalizmi” Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması. Phoenix Yayınevi, Ankara.

DOLLAR, David & KRAAY, Aart. (2014) “Zenginliğin Yayılması-Yükselen Bir Akıntı” Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması. Phoenix Yayınevi, Ankara.

FOSTER, John Bellamy. (2008) “Durgunluk, Kriz ve Emek”, Neoliberalizm ve Kriz. Kalkedon Yayınları. İstanbul.

GAMBLE, Andrew. (2009) “Neoliberalizm” Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi. Kalkedon Yayıncılık. Ocak İstanbul.

GEORGE Susan, (2009) “Neoliberalizmin Kısa Tarihi” Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi. Kalkedon Yayıncılık. Ocak İstanbul.

HARMAN, Chris. (2009) “Neoliberalizmi Yorumlamak” Neoliberal İktisadın Marksist Eleştirisi. Kalkedon Yayıncılık, İstanbul.

HARVEY, David. Neoliberalizmin Kısa Tarihi, Çev. Aylin Onacak. Sel Yayıncılık, İstanbul 2005.

LANDSBERG, Martin Hart. (2008) “Neo-Liberalizm:Mitler ve Gerçekler”, Neoliberalizm ve Kriz. Kalkedon Yayınları. İstanbul.

LAPAVİSTAS, Carlos. (2009) Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi. Çev. Tuncel Öncel. Yordam Kitap, İstanbul.

MAGDOFF, Fred. (2008) “Borç ve Spekülasyon Patlaması”, Neoliberalizm ve Kriz. Kalkedon Yayınları. İstanbul.

MATTHEWS T. Jessica. (2014) “İktidar Kayması-Küresel Sivil Toplumun Yükselişi” Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması. Phoenix Yayınevi, Ankara.

RODRİK, Dani, (2006), “Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Rview of the World Bank’s Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform” s. 978.

<http://www.aae.wisc.edu/coxhead/courses/731/PDF/Rodrik%20Goodbye%20Washington%20Consensus%20JEL%202006.pdf>

<http://www.aae.wisc.edu/coxhead/courses/731/PDF/Rodrik%20Goodbye%20Washington%20Consensus%20JEL%202006.pdf>. 01.04.2017

VİGNON, Nicolos Pons. (2015) “Giriş: Avrupa Güney’den Ne Öğrenebilir” Finansal Yüzleşme, Edit:Nicolas Pons -Vignon, Phumzile Ncube. Çev. Yağmur GÜNEY. Efil Yayınevi, Ankara.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. Uluslararası Ekonomik Göstergeler 2014. <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=f4f32e7e-ee0a-4269-901f-e033afa30dc0&ID=10&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FUluslararasıEkonomikGostergeler%2Easpx&ContentTypeId=0x0100A99589A883248F4ABF60CE125A7698F3>. 01.03.2017.

IMF- World Economic Outlook Database, October 2014; UNCTAD, World Investment Report 2014

FAİZ ORANLARI VE DÖVİZ KURU DÖNEMSEL ANALİZİ; TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. İbrahim DOĞAN

Arş. Gör. Mahmut Şaban AFSAL

Arş. Gör. Bayram AYDIN

Arş. Gör. Süleyman GÜRBÜZ

Bozok Üniversitesi

Öz

Döviz kuru ve faiz oranı arasındaki volatilité yayılma etkisi yıllardır bir çok çalışmaya konu olmuştur. Bu konu üzerine yapılan çalışmalarda ortak bir sonuca varılamamıştır. Literatüre katkı amacıyla yapılan bu çalışmada Türkiye'de döviz kuru ve faiz oranı arasındaki volatilité yayılma etkisi eşik değerli ARCH (TARCH) analizi ile incelenmiştir. Çalışma dönemi olarak 04.01.2002 ile 21. 04.2017 tarihleri arasında haftalık frekansta veriler seçilmiştir. Gerçekleştirilen birim kök testi sonuçlarına göre faiz değişkeni düzeyde, döviz kuru ise birinci farkında durağan çıkmıştır. TARCH sonuçları ise faiz oranı volatilitésinin döviz kuru volatilitésini artırdığını işaret etmektedir.

Giriş

Döviz kuru ve faiz oranı arasındaki ilişki uzun yıllardır hem politik hem de ekonomik anlamda tartışma konusu olmuştur. Döviz kurunda oluşan dalgalanmalar gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik yönetimlerinde bir sorun haline gelmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde bu konu daha çok önem kazanmaktadır. Çünkü faiz oranları, döviz kurunda gerçekleşen ani dalgalanmalar ile başa çıkmada önemli bir araçtır. Nitekim literatürde daha yüksek faiz oranlarının döviz kurlarının stabil kalmasını sağladığı yönünde yaygın bir görüş bulunmaktadır. Bu görüş, daha yüksek faiz oranlarının yatırımcının gelirini arttırarak sermaye çıkışını ve spekülasyonu azaltabileceği şeklinde açıklanmaktadır. Ampirik literatüre bakıldığında geleneksel görüş ile ters düşen çalışmalar da mevcuttur. Öte yandan TCMB ise döviz kuru ve faiz arasındaki ilişkinin karmaşık ve çok boyutlu olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla daha yüksek faiz oranlarının her zaman için döviz kurunda aşağı yönlü bir hareketi garanti etmeyeceği anlaşılmaktadır(Saraç ve Karagöz, 2016).

Küresel finans piyasalarında oynaklık ülke ekonomileri üzerinde belirleyici bir etki yaratmaktadır. Buna bağlı olarak politika yapıcılar finans piyasalarındaki bu oynaklığı ekonomik kırılganlığın bir göstergesi olarak görmektedirler. Döviz kuru ve faiz oranı arasındaki oynaklık ilişkisi ile ilgili ise geleneksel görüş, döviz kurundaki değişkenliğin artmasında faiz oranında istikrarı sağladığı yönündedir(Kisaka vd. 2014).

1973 yılında imzalanan Bretton Woods anlaşmasından sonra çoğu ülkenin dalgalı kur sistemini benimsemesi döviz kuru faiz ilişkisi konusunda araştırmaların artmasında önemli bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan faiz oranları da özellikle yatırımları etkilemesi bakımından ekonomi üzerinde oldukça etkili olan bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Uluslararası sermaye hareketlerinin serbest olması özellikle kısa vadeli yabancı sermaye akımı olarak bilinen sıcak para faiz oranlarının düşük olduğu ekonomilerden yüksek olduğu ekonomilere doğru ülkelerin risk derecesini de göz önünde bulundurarak sıklıkla gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru bir akım gerçekleştirebilmektedir. Tüm bu gelişmeler ışığında ülkemizin dış finansmana ihtiyacı göz önüne alındığında yatırımlar açısından hem faiz oranlarının hem de döviz kurunun oynaklığı büyük önem arz etmektedir.

Türkiye 24 Ocak 1980 kararı ile serbest piyasa ekonomisine geçişi ile birlikte ekonomik liberalizasyon yaşamıştır. Böyle bir değişim özellikle kendisini finansal alanda hissettirmiştir. Bu dönemden sonra içerde yaşanan 5 Nisan 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ile dışarda yaşanan 2008 global krizleri döviz kuru açısından özellikle Türkiye ekonomisinde önemli şoklara neden olmuştur. Serbest sermaye hareketliliğinde hem içerde hem dışarda yaşanan ekonomik krizler ülke ekonomilerinde döviz kuru ve faiz oranları üzerinde baskı yaparak makroekonomik değişkenlerde bozulmalara yol açmaktadır. Bu nedenlerle çalışmada döviz kuru ve faiz oranları arasındaki ilişki ilgi odağımız olmuştur. Çalışmanın bundan sonraki kısmı sırasıyla konu hakkındaki literatür, konunun uygulama alanı olarak veri ve ampirik sonuçlar ve bulgular kısmı ile son bulacaktır.

Literatür

Yapılan çalışmalarda döviz kuru ve faiz oranları arasında özel bir ilgi olmasına rağmen bu konu üzerinde yapılan özellikle zaman serisi analizlerinde çoğunlukla çelişkili sonuçlar ortaya çıkmıştır. Temelde döviz kuru ile faiz oranları arasında her iki yönlüde yani ilişkinin olduğunu ve olmadığını savunan çalışmalar mevcuttur. Örneğin Bautista (2003) Filipinler için çok değişkenli GARCH yöntemini kullanarak döviz kuru ve faiz ilişkisini incelediği çalışmada değişkenler arasında korelasyonun sabit olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Goldfain ve Baig (1998), Hooper ve Morton ((1980), Woo (1985), Goderis ve Ioannidou (2008), Suseeva (2010) ve Hamrita ve Trifi (2011) çalışmaları döviz kuru ve faiz oranları arasında herhangi bir ilişkinin varlığının olmadığını ileri sürmektedirler. Diğer yandan Frankel (1979), Feldstein (1986), Furman ve Stiglitz (1998), Dekle, Hsiao ve Wang (2002), döviz kurları ile faiz oranları arasında bir ilişkinin var olduğunu göstermişlerdir.

Bazı çalışmalar ise ilgili değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını kısa ve uzun dönem ayrımı yaparak incelemişlerdir. Sakkonen ve Lütkepohl (2000, 2002) ve Lanne, Lütkepohl ve Saikkonen (2002, 2003) çalışmalarında yapısal kırılmalı modele ek olarak eş bütünleşme testlerini kullanan yaklaşımı benimseyerek uzun vadeli bir ilişkinin kanıtını ortaya koymaktadırlar. Macdonald ve Nagayasu (2000) çalışmasında 14 gelişmiş ülke verilerini kullanarak panel eş bütünleşme yoluyla uzun dönem ilişkinin varlığını tespit etmeye çalışmışlardır. Uzun dönemde ilişkinin varlığına dair önemli istatistiksel kanıtlar ve anlamlı tahminleri ortaya koymuşlardır. Benzer şekilde Simone ve Razzak (1999) çalışmalarında uzun dönemde nominal döviz kuru ve nominal faiz oranı farkı arasındaki ilişki incelenmiştir. Eşbütünleşme bulguları kullanılan metoda duyarlıdır. Engle-Granger tipi eşbütünleşme testi tüm ülke çiftleri için döviz kuru ve faiz oranı farkı arasında eşbütünleşme olmadığını göstermiş fakat Johansen eşbütünleşme testinde eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu görülmüştür.

Diğer bazı çalışmalarda da doğrusal ve doğrusal olmayan ilişki üzerinde odaklanmışlardır. Nakagawa (2002) çalışmasında reel döviz kurları oranı ile reel döviz kurları arasında doğrusal

olmayan bir ilişkinin varlığından bahsetmektedir. Chen (2006) çalışmasında Asya ülkesi (Endonezya, Güney Kore, Filipinler ve Tayland, Meksika ve Türkiye) için nominal döviz kuru ve nominal faiz oranları ile ilgili haftalık veriler kullanarak zamana bağlı değişen geçiş olasılıklarıyla nominal döviz kurunun Markov-Switching modelini istihdam etmiştir. Altı gelişmekte olan ülkeden elde edilen ampirik kanıt nominal faiz oranlarının yükseltilmesinin kriz rejimine geçiş olasılığının arttığına işaret ettiği yönündedir. Dolayısıyla, burada sunulan ampirik sonuçların, yüksek bir faiz politikasının döviz kurunu koruyamayacağı görüşünü desteklemektedir. Kayhan vd. BRIC-T (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin Ve Türkiye) ülkelerinde reel faiz oranı ve reel döviz kuru arasındaki dinamik ilişkiyi incelemektedir. Analiz sonuçları, Türkiye’de değişkenler arasında iki yönlü nedensellik olduğunu, Hindistan’da reel faiz oranında reel döviz kuruna yönelik tek yönlü nedensellik bulunduğunu göstermektedir. Çin’de ise reel döviz kurundan reel faiz oranına doğru bir nedensellik tespit edilmiştir. Doğrusal olmayan nedensellik analizinde Brezilya ve Rusya’daki değişkenler arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.

Veri Ve Ampirik Uygulama Sonuçları

Özellikle hisse senedi fiyatları, faiz oranları, döviz kurları ve enflasyon oranları gibi finansal zaman serilerindeki oynaklıklar oldukça sık karşılaşılmaktadır. Yani çok kısa dönemlerde dahi serilerde aşırı değişimler sergilenebilmektedir. Finansal piyasalardaki bu oynaklıkların artması son dönemlerde volatilitenin modellenmesi amacıyla uygulanan çalışmaların artmasında ve bu oynaklığın tahmini amacıyla yeni tekniklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ARCH ve GARCH modelleri, özellikle finansal uygulamalarda, zaman serisi verilerinin analizinde son dönemlerde önemli araçlar haline gelmesi nedeniyle çalışmada istihdam edilecektir.

1341

Çalışmada merkez bankasının evds siteminden alınan faiz oranları ve döviz kurları değişken olarak kullanılmıştır. Faiz oranı olarak bankalarca açılan mevduatlara uygulanan ağırlıklı ortalama faiz oranları kullanılmıştır. Döviz kuru olarak efektif satış kuru kullanılmıştır. Verilerin dönemi merkez bankasının verilerinde dönüşümü yapılan 04.01.2002 ile 21. 04.2017 dönemini kapsayan haftalık 798 veriden oluşmaktadır.

Geleneksel zaman serileri ve ekonometrik modeller sabit varyans varsayımı altında çalışırken, Engle’de (1982) tanıtılan ARCH (Autoregressive Conditional Heteroskedastic) işlemi, koşulsuz sabit varyansı bırakarak geçmiş hataların bir fonksiyon olarak zamanla değişmesine izin vermektedir. Engle (1982), Engle (1983) ve Engle ve Kraft (1983) 'te enflasyon oranlarına ilişkin modeller, enflasyon belirsizliğinin zaman içinde değişme eğiliminde olduğuna dikkat çekilerek oluşturulmuştur. Coulson ve Robbins (1985) çalışmasında tahmin edilen enflasyon oynaklığı bazı önemli makroekonomik değişkenlerle ilişkili olduğu yönündedir. Weiss (1984) ARCH hatalı ARMA modellerinin, ABD’nin 13 farklı zaman serisinin modellenmesinde başarılı olabileceğini ortaya koymuştur.

Yapılacak olan çalışmada Glosten, Jagannathan ve Junkle (1993) tarafından geliştirilen, olumlu ve olumsuz şokların volatilité üzerinde farklı etki sunduğunu savunan ve asimetrik volatilitéyi dikkate alan eşik değerli ARCH (TARCH) yöntemi kullanılmıştır. TARCH modelinde koşullu varyans şu şekilde gösterilir;

$$h_t = w + \sum_{j=1}^p \beta_j h_{t-j} + \sum_{i=1}^q \alpha_i \varepsilon_{t-i}^2 + \sum_{k=1}^r \gamma_k \varepsilon_{t-k}^2 I_{t-k}^-$$

(1)

$$\Gamma_{t-k} = \begin{cases} 1 & \varepsilon_t < 0 \\ 0 & \varepsilon_t \geq 0 \end{cases}$$

Eğer ortalaması 0 olan ve birim varyansa sahip olan hata terimleri (ε_t) 0'dan büyük ise olumlu haber, 0'dan küçük ise olumsuz haber olarak kabul edilir. $\gamma_k = 0$ olursa TARARCH modeli ile GARCH modeli eşit kabul edilir (Kökçen, 2010:63)

Bollerslev (1986) tarafından ortaya konulan GARCH (1,1) yönteminin metodolojisi aşağıdaki gibidir;

$$r_t = \gamma_0 + \gamma_1 FE_t + \gamma_2 INTR_t + \varepsilon_t$$

(2)

$$\sigma_t^2 = \alpha_0 + \alpha_1 \varepsilon_{t-1}^2 + \beta \sigma_{t-1}^2$$

(3)

ARCH ailesi ARCH, GARCH, TARARCH ve EGARCH gibi modellerin uzantılarından meydana gelmekte ve özellikle volatilitenin olduğu finansal serilerin analizini yaparken kullanılan modellerin başında gelmektedir. Tüm bu modellerin istihdamı yapılırken değişkenlerin durağanlığı oldukça önemlidir. Analizdeki her iki değişkeninde durağanlık sonuçları ADF, KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin) ve Elliot-Rothenberg birim kök testleri itibariyle aşağıdaki tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Durağanlık Testi Sonuçları

	ADF	KPSS	Elliot-Rothenberg	
<i>Δdoviz</i>	-20.7825 (0,0000)	2,6334 (0,0086)	P Statistic	0,2650
			%5	3,2600
<i>faiz</i>	-5,5967 (0,0000)	37,8836 (0,0000)	P Statistic	607,6172
			%5	3,2600

Tablodan da görüldüğü üzere her üç durağanlık testine göre faiz değişkeni seviyesinde döviz ise birinci farkında durağandır. Modellerin uygulanması sonucu model seçimi bilgi kriterlerine göre yapılmış ve TARARCH yöntemi en iyi model seçimi olarak belirlenmiştir. Aşağıdaki tablo bilgi kriterlerini göstermektedir.

Tablo 2: Faiz ve döviz değişkenleri için tahmin edilen diagnostik belirlemesi

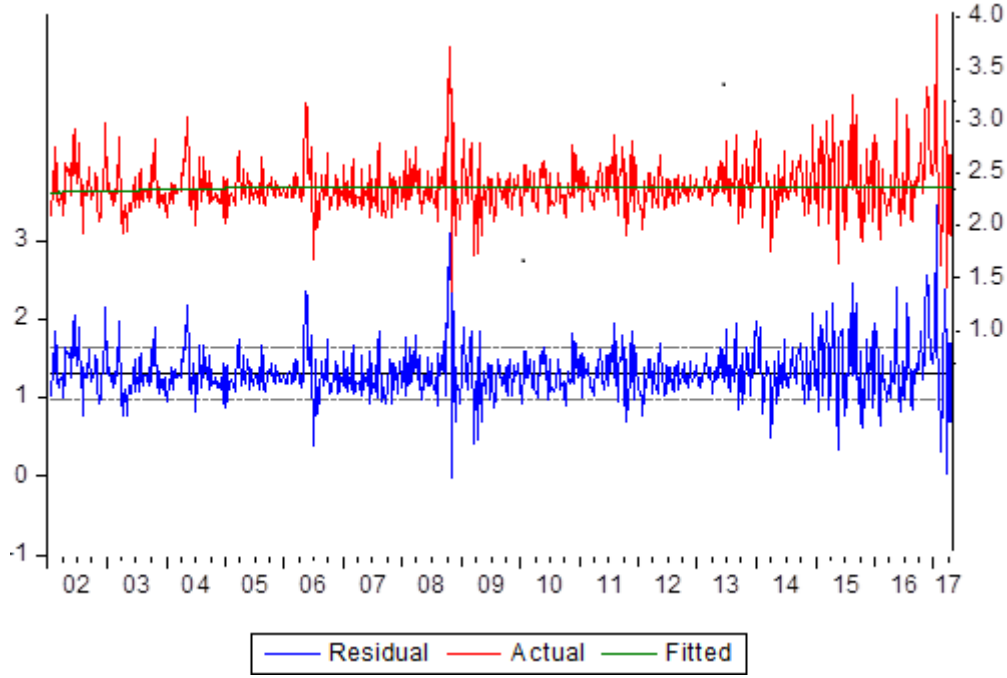
Modeller	ARCH	GARCH (1,1)	TARARCH (1,1)	EGARCH
AIC	-4,4936	-4,4922	-4,5195	-4,5178
SBC	-4,4583	-4,4629	-4,4843	-4,4825

Log likelihood	1796,708	1795,178	1807,047	1806,348

Tablo 2'deki sonuçlara göre ARCH ailesi modellerinden en düşük bilgi kriterine sahip olan TARARCH modeli çalışmada kullanılmıştır.

Figür 1: Regresyon Kalıntılarının Dağılımı

Yapılan regresyon sonucunda ortaya çıkan kalıntıların yıllar içerisindeki değişimi incelendiğinde ele alınan örneklemin başlangıcından 2006 yılına kadar uzun bir dönemde kalıntıların küçük dalgalanmalar gösterdiği gözlemlenmektedir. Daha kısa bir ifade ile 2006 yılına kadar ufak dalgalanmalar yine ufak dalgalanmalara sebep olmaktadır. 2006 Nisan ayında ortaya çıkan, nispeten daha büyük bir dalgalanmanın 2008 yılında daha büyük bir dalgalanmaya neden olduğu da gözlemlenmektedir. Özellikle 2013 yılından sonraki dönemlerde ise çok ciddi dalgalanmaların ortaya çıktığı görülmektedir.

Tablo 3: TARARCH Modeli Sonuçları

Ortalama Denklemi

$(Döviz = c_0 + \beta_1 Faiz + e_t)$		
Değişken	Katsayı	Olabilirlik
C	0.003395	0.0208
FAİZ	-0.000122	0.0854
Varyans Denklemi		
$GARCH = C(3) + C(4) * RESID(-1)^2 + C(5) * RESID(-1)^2 * (RESID(-1) < 0) + C(6) * GARCH(-1)$		
C	3.32E-05	0.0000
ARCH	0.171917	0.0000
GARCH	-0.184204	0.0000
Faiz	0.861855	0.0000
Akaike Bilgi Kriteri	-4.519566	
Schwarz Bilgi Kriteri	4.484327	

Ortalama denkleminde değişkenlerin sırasıyla %5 ve %10 düzeylerinde istatistiki olarak anlamlı sonuç verdiği görülmektedir. Faizlerde meydana gelen %1'lik bir artışın döviz kurunu %0.000122 azalttığı tespit edilmiştir. Faiz oranı bağımlı değişken olarak alındığında ise döviz kurunun faiz üzerindeki etkisi istatistiki olarak anlamsız çıkmaktadır.

Daha sonra yapılan varyans denkleminde bağımlı değişkenin kalıntılarının varyansı ölçülerek kendisini etkileyen faktörlerin anlamlılıkları incelenmiştir. Varyans denklemi sonuçları incelendiğinde ise kalıntıların kendisinden önceki dönemlerin kalıntılarından etkilendiği gözlemlenmektedir. Yani, döviz değişkeninin volatilitesi kalıntıların geçmiş dönemlerinden de etkilenmektedir. Olabilirlik düzeyine bakıldığında ise %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Benzer şekilde döviz değişkeninin volatilitesi ARCH ve GARCH terimlerinden de etkilenmektedir. Bu çalışma için esas teşkil eden faiz değişkeninin de dövizin volatilitisini etkilediği tespit edilmiştir. Faiz değişkeninin volatilitesinde meydana gelen bir birimlik değişiklik döviz kuru volatilitesinde 0.861855'lik artışa neden olmaktadır. GARCH ve ARCH terimleri toplanarak elde edilen reaksiyon parametresi ise -0,012287 olarak bulunmuştur ve döviz değişkeni olumsuz haberlere karşı bu oranda tepki vermektedir.

Sonuç

Ülkeler arası finansal işlemlerin oldukça yaygın hale geldiği çağımızda, paranın ülkeler arasındaki transferi birçok makro değişken açısından önem arz etmektedir. Paranın ülkeler

arasındaki transferi döviz kurunun değişmesine neden olmaktadır. Özellikle kriz dönemlerinde döviz kurunda meydana gelen dalgalanmalar birçok soruna neden olabilmektedir. Bu sorunlardan birisi de döviz kuru ve faiz arasında ortaya çıkan volatilité yayılma etkisidir. İki değişken arasındaki etkiyi inceleyen çalışmalar net bir sonuca ulaşamamıştır. Bu tartışmaya katkı sunabilmek amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde teorik tartışmalara yer verilmiştir. Daha sonraki kısımda ilgili literatür, çalışmalardan çıkan sonuç ve yöntemine göre ayrılarak açıklanmaya çalışılmıştır. Son kısımda çalışmada ele alınan veriler için ekonometrik çalışma gerçekleştirilmiştir. Uygulamada ilk olarak serilerin durağanlığı incelenmiştir. Yapılan birim kök testi sonuçlarına göre faiz değişkeni düzeyde, döviz değişkeni ise birinci farkında durağan çıkmıştır. Kullanılacak modelin seçimi için yapılan diagnostik test sonucunda AİC göre TARARCH modelinin en uygun olduğu saptanmıştır. TARARCH modeli sonuçlarına göre döviz değişkeni kendi kalıntılarının geçmiş değerlerinden, ARCH ve GARCH terimleri ile faiz değişkeninden etkilenmektedir. Faiz değişkeninde meydana gelen bir birimlik azalış döviz kuru volatilitesinde 0.861855'lik artışa neden olmaktadır.

Ortaya çıkan sonuçlar, döviz kuru volatilitesini etkileyen faktörlerin çok yakından takip edilmesini gerekli kılmaktadır. Faiz değişkeninin volatilitesinin düşük olmasının döviz kuru volatilitesini de azaltacağı düşünülmektedir. Bundan sonra yapılacak çalışmalar döviz kurunu etkileyebilecek diğer değişkenler de hesaba katılarak gerçekleştirilirse politika yapıcılara daha net bilgiler sunabilecektir.

Kaynakça

- Bautista C.C. (2003). Interest Rate–Exchange Rate Dynamics in the Philippines: A DCC Analysis, *Appl. Econ. Lett.* 10, 107–111.
- Bollerslev, T. (1986). Generalized Autoregressive Conditional Heteroskedasticity, *Journal of Econometrics*, 31, 307-327.
- Chen S. (2006). Revisiting the interest rate–exchange rate nexus: a Markov-switching approach, *Journal of Development Economics* 79, 208– 224.
- Coulson, N.E. ve Robins, R.P. (1985). Aggregate economic activity and the variance of inflation: Another look, *Economics Letters* 17, 71-75.
- Dekle, R., Hsiao, C. ve Wang S. (2002). High Interest Rates and Exchange Rate Stabilization in Korea, Malaysia, and Thailand: An Empirical Investigation of the Traditional and Revisionist Views, *Review of International Economics*, 10(1), 64–78
- Engle, R.F. (1982). Autoregressive conditional heteroskedasticity with estimates of the variance of U.K. inflation. *Econometrica* 50, 987-1008.
- Engle, R.F. (1983). Estimates of the variance of U.S. inflation based on the ARCH model, *Journal of Money Credit and Banking* 15, 286-301.
- Engle, R.F. ve Kraft, D. (1983). Multiperiod forecast error variances of inflation estimated from ARCH models, in: A. Zellner, ed., *Applied time series analysis of economic data* (Bureau of the Census, Washington, DC) 293-302.

- Feldstein, M. (1986). The Budget Deficit And The Dollar, National Bureau Of Economic Research, Massachusetts Avenue Cambridge, Working Paper No:1898.
- Frankel, J.(1979). On the mark: A Theory of floating Exchange rates based on real interest differentials, American Economic Review,610-622.
- Furman, J., Stiglitz J. (1998). Economic crises: Evidence and insights from East Asia, Brookings Papers on Economic Activity 2, pp. 1-135.
- Goderis, B. ve Ioannidou, V. P. (2008). Do high interest rates defend currencies during speculative attacks? New evidence. Journal of International Economics, 74(1), 158-169.
- Goldfajn, I. ve Baig T. (1998). Monetary Policy in the Aftermath of Currency Crisis: The Case of Asia. IMF Working Paper no. 98/170.
- Hamrita M. E.ve Trifi A. (2011). The Relationship Between Interest Rate, Exchange Rate And Stock Price: A Wavelet Analysis. International Journal of Economics and Financial Issues Vol. 1, No. 4, 2011, pp.220-228.
- Hooper, P. ve Morton, J. (1980). Fluctuations in the dollar: A model of nominal and real Exchange rate determination. International Finance Discussion Papers, Number 168.
- Kayhan, S., Bayat, T., ve Uğur A. (2013). Interest Rates and Exchange Rate Relationship in BRIC-T Countries. Ege Academic Review, Vol: 13 • No: 2 • April 2013 pp. 227-236.
- Kökçen, A. (2010). Koşullu varyans modelleri: Finansal zaman serileri üzerine uygulama, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, Adana.
- Lanne, M., Lütkepohl H. ve Saikkonen P., (2002). Comparison of unit root tests for time series with level shifts. , Journal of Time Series Analysis 23, 667-685.
- Lanne, M., Lutkepohl H. ve Saikkonen P., (2003). Test Procedures for Unit Roots in Time Series with Level Shifts at Unknown Time. Oxford Bulletin of Economics and Statistics, Department of Economics, University of Oxford, vol. 65(1), pages 91-115, February.
- MacDonald, R. and J. Nagayasu, (2000). The long-run relationship between real Exchange rates and real interest rate differentials: A panel study , IMF Staff Papers 47, 116-28.
- Nakagawa, H. (2002). Real exchange rates and real interest differentials: implications of nonlinear adjustment in real exchange rates , Journal of Monetary Economics , 49 (3), 629-649.
- Saikkonen, P. ve Lutkepohl, H. , (2000). Testing for the Cointegrating Rank of a VAR Process with Structural Shifts. Journal of Business & Economic Statistics, American Statistical Association, vol. 18(4), pages 451-464, October.
- Saikkonen, P. ve Lutkepohl, H. (2002) Testing for a Unit Root in a Time Series with a Level Shift at Unknown Time. Econometric Theory, Vol. 18, No. 2 pp. 313-348, Cambridge University Press.
- Simone, F. N. ve Razzak W. (1999), " Nominal exchange rates and nominal interest rate differentials ", International Monetary Fund, Issue 99-41.

Suseeva N. (2010).The real exchange rate of an oil exporting country: the case of Russia. QEM-IDEA Dissertation. Erasmus Mundus, IAE, University of Paris.

Weiss, A.A. (1984) , ARMA models with ARCH errors, Journal of Time Series Analysis 5, 129-143.

Woo, W. T. (1985). The Monetary Approach To Exchange Rate Determination Under Rational Expectations. Journal of International Economics, 18 (1985) I-16.

GIYİLEBİLİR TEKNOLOJİ ÜRÜNLERİNİ BENİMSEMEDE FARKLILIKLAR, ZAMAN İÇİNDE DEĞİŞİM; SOSYAL VE FEN BİLİMLERİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Yrd. Doç. Dr. İkram DAŞTAN

Yalova Üniversitesi

Öz

Teknolojik değişim ve gelişim bireylerin yaşam alanlarında da etkisini hız kesmeden artırmaya devam etmektedir. Teknoloji yayılım hızının son dönemde çok hızlı olması yeni teknolojilerin kullanıcılar tarafından hızla benimsendiğini göstermektedir. Yakın zamanda kullanıcıların yaşam alanlarında yer edinmeye başlayan giyilebilir teknolojilerde bu alanlardan biridir. Teknolojik ürünlere bakış açısı, benimseme ve kullanım kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Bu araştırmada da sosyal bilimler alanında okuyan öğrenciler ile fen bilimler alanında okuyan öğrenci grupları arasında giyilebilir teknolojik ürünlere bakış açısında farklılık olup olmadığı ve bu farklılığın zaman içerisinde değişip değişmediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Toplam 800 öğrenci üzerinde 2 yıllık bir süreçte gerçekleştirilen araştırmada giyilebilir teknoloji kapsamında sosyal, parasal, duygusal ve fonksiyonel değer boyutlarının bireylerin tutumları ve satın alma niyetlerindeki etkileri ve sosyal / fen bilimleri öğrencileri arasındaki farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Giyilebilir teknolojiler, teknolojik değişim

1349

Giriş

Giyilebilir teknolojiler genel olarak literatürde net bir tanım bulunmamakla birlikte en basit tanımıyla bir kullanıcının vücuduna giydiği teknolojik cihazlar olarak ifade edilmektedir (Nugroho, 2013). Giyilebilir teknolojiler uzunca bir dönemdir özellikle sağlık sektöründe var olmuş ve hala en fazla kullanım alanı olarak dikkat çekmektedir. Giyilebilir teknolojiler son dönemde özellikle taşınabilir teknoloji için tasarlanmış olan donanımların gelişmesiyle sadece sağlık alanında değil kullanıcıların sosyal yaşam alanlarında sıkça yer edinmiş ve popüler hale gelmiştir. Teknoloji şirketleri ve üniversite araştırma laboratuvarları bu teknolojilerin geliştirilmesi için önemli çaba harcamışlardır (Tao, 2005). Bu alanda yapılan çalışmalara bakıldığında giyilebilir teknolojilerin kullanımı ve kabulünü geliştirmek için daha rahat, güvenilir, kullanışlı, entegre, hafif, estetik moda ürünler tasarlamak olduğu belirtilmiştir (Fortmann ve diğ., 2013; Kurwa et al., 2008; McCann ve Bryson, 2009). Böylece giyilebilir teknoloji satış hacmi artırılarak bireylerin günlük aktivitelerine bu cihazlar entegre edilmiş olacaktır. IDC araştırmalarına göre dünya çapında giyilebilir cihaz pazarı 2015 yılının ilk çeyreğinde sekizinci kez istikrarlı büyüme kaydettiği tespit edilmiştir. Araştırmada 2015'in ilk çeyreğinde dünya genelinde 11.4 milyon giyilebilir teknoloji ürünü satıldığı, bu rakamın 2014 yılının ilk çeyreğinde 3.8 milyon olduğu ifade edilmiştir (IDC 2015). 2017 yılında bu rakamın 170 milyon seviyelerine çıkacağı ve 2018 yılına kadar giyilebilir teknoloji cihazlarının satışından elde edilen gelirin 19 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir (Kurwa ve diğ.,

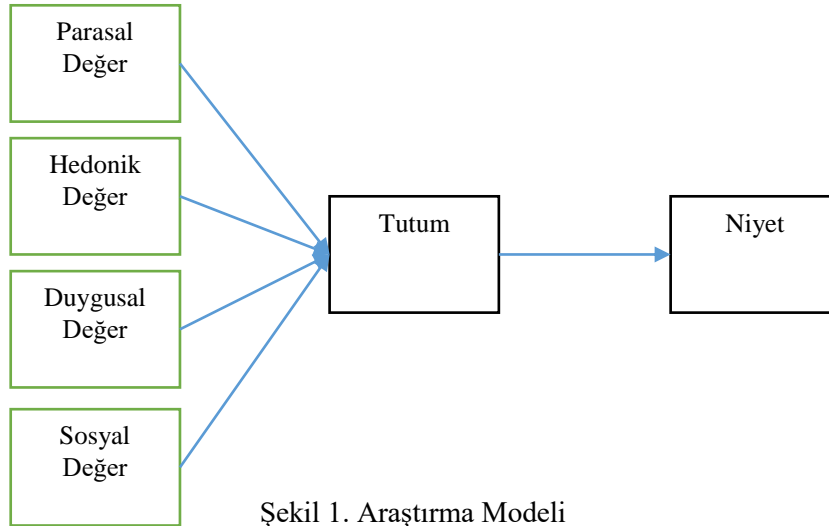

2008). Bu açıdan bakıldığında giyilebilir teknolojilerin gelecek yıllarda bireyler ve işletmeler için öneminin gittikçe artacağı öngörülebilmektedir.

Literatür taraması

Yirminci yüzyılda bilgisayar bilimindeki gelişmelerle birlikte araştırmacılar insan vücudu üzerine teknolojiye yerleştirmeye başlamışlardır. 1960 lı yılların başında Thorp'un (1969) rulet tekerleğin bilgisayarlara entegre etmesiyle başlayan süreç 1980'lerde Mann'in (1996) bir çığır açarak çeşitli deneylerle insan vücudu üzerine bilgisayarların montajıyla farklı bir boyuta taşınmıştır. İnsan ve makinenin entegrasyonu ile ortaya çıkan bu durum electro-textil buluşlar ile ileri düzeye taşınmıştır. Bu buluş giyilebilir teknolojide yeni bir dönemi açmıştır (Ugur 2013). Bilgisayar donanımlarının gelişmesi taşınır bilgisayarlara giden yolda önemli bir adım oluştururken mobil cihazların gelişimi ise giyilebilir teknolojilerin gelişmesinde önemli bir adım oluşturmuştur. Bağlantı teknolojilerinin gelişmesi sebebiyle giyilebilir cihazların bir çoğu mobil aygıtları bulut servisi olarak kullanılmaktadır. Özellikle giyilebilir aygıtlar içerisine yerleştirilen çok küçük boyutlardaki sensörler bluetooth vb yollarla akıllı cihazlara bağlanarak akıllı telefonları bir aksesuar haline getirmektedir. Genel olarak giyilebilir teknolojiler insan vücuduna giyilen teknolojik aletlerin genel adı olarak tanımlanabilmektedir). Bir ürünün giyilebilir teknoloji olarak değerlendirilebilmesi için ürünün çeşitli sensör vb bağlantılarla diğer teknoloji ürünlerine bağlanabiliyor olması gerekmektedir. Literatürde çeşitli araştırmacılar giyilebilir teknolojilerin hands-free, artırılmış gerçeklik, sensörlerle zenginleştirilmiş, etkili şekilde bilgi aktarma gibi bazı özellikleri taşınmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Araştırma kapsamında modelde (Şekil 1) yer alan faktör gruplarından duygusal değer, bir ürünün oluşturduğu duygulardan elde edilen faydayı tanımlarken, sosyal değer, bir ürünün sosyal benlik kavramını artırabilme becerisinden elde edilen faydayı oluşturmaktadır. Parasal/maddi değer bir ürünün algılanan kısa dönemli ve uzun dönemli maliyetleri azaltmasından dolayı görülen faydadır. Fonksiyonel değer ise bir ürünün algılanan kalitesi ve beklenen performansından elde edilen fayda olarak tanımlanmıştır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Metodoloji

Araştırmada temel amaç iki yıllık bir süre zarfında bireylerin giyilebilir teknoloji ürünlerine yönelik algıları oluşturan değer boyutlarının (sosyal, parasal, duygusal ve fonksiyonel değer) öğrenci grupları arasında farklılaşıp farklılaşmadığının belirlenmesidir. Araştırmanın ilk aşamasında ocak 2014 döneminde 18-25 arası yaş grubundaki üniversite 1 ve 2.sınıf öğrencileri arasından 418 öğrenciyle anket çalışması yapılmıştır. ikinci aşamada ise iki yıl sonrasında (ocak 2016) 3. ve 4. sınıf olan aynı öğrenci grubundan 383 öğrenciye aynı anket çalışması uygulanmıştır. Toplamda 801 öğrenciye anket çalışması yapılmıştır. Araştırmada kapsamında ilk olarak değişkenlere ait ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliklerini test edilmesinden sonra araştırmaya ait hipotezler sınanmıştır.

Tablo 1. Cronbach's Alpha Katsayıları

	2014	2016
Faktör yapıları	Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha
Fonksiyonel Değer	0.706	0.716
Parasal Değer	0.784	0.821
Duygusal Değer	0.855	0.843
Sosyal Değer	0.844	0.891
Tutum	0.858	0.877
Niyet	0.875	0.887

H1: Giyilebilir teknoloji üzerine bireylerin algılamış oldukları fonksiyonel değer öğrenci grupları üzerinde zamanla farklılık göstermektedir.

H2: Giyilebilir teknoloji üzerine bireylerin algılamış oldukları parasal değer öğrenci grupları üzerinde zamanla farklılık göstermektedir.

H3: Giyilebilir teknoloji üzerine bireylerin algılamış oldukları sosyal değer öğrenci grupları üzerinde zamanla farklılık göstermektedir.

H4: Giyilebilir teknoloji üzerine bireylerin algılamış oldukları duygusal değer öğrenci grupları üzerinde zamanla farklılık göstermektedir.

H5: Giyilebilir teknoloji üzerine bireylerin algılamış oldukları tutum öğrenci grupları üzerinde zamanla farklılık göstermektedir.

H6: Giyilebilir teknoloji üzerine bireylerin algılamış oldukları niyet öğrenci grupları üzerinde zamanla farklılık göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

2014 yılı verileri ile 2016 yılı verileri karşılaştırıldığında öğrenci gruplarının fonksiyonel ve parasal değerle ilgili görüşlerinde zaman içinde farklılaştıkları tespit edilmiştir. Sosyal ve duygusal değerle ilgili zaman içinde herhangi bir değişim gözlenmemiştir. Ayrıca öğrenci gruplarının tutum ve niyetlerinde de zamanla farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Faktörler ve yıllar içindeki farklılıklar

	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)
Fonksiyonel Değer	0,502	0,479	-2,169	798	0,030
			-2,167	787,84	0,031
Duygusal Değer	1,725	0,189	-0,938	798	0,349
			-0,939	794,937	0,348
Parasal Değer	3,441	0,064	-3,296	799	0,001
			-3,287	781,283	0,001
Sosyal Değer	2,787	0,095	-0,206	799	0,837
			-0,205	771,259	0,838
Niyet	2,779	0,096	-3,22	799	0,001
			-3,206	770,699	0,001
Tutum	6,126	0,014	-3,83	799	0,000
			-3,81	765,515	0,000

Tablo 2’de zaman içindeki değişim faktör gurupları açısından incelendiğinde fonksiyonel değer faktörünün p değerinin 0.05 den küçük olduğu (0.030), parasal değer faktörünün p değerinin 0.05’den küçük olduğu (0.001) , niyet faktörünün p değerinin 0.05’den küçük olduğu (0.001), tutum faktörünün p değerinin 0.05’den küçük olduğu (0.000) görülmektedir. Bu doğrultuda ifade edilen gruplar arasında yıllar itibariyle farklılık olduğu tespit edilmiştir. Duygusal değer ve Sosyal değer faktörleri açısından ise iki grup arasında farklılık gözlenmemiştir. Bu doğrultuda H1,H2,H5 ve H6 hipotezleri Kabul edilmiş olup H3 ve H4 hipotezleri reddedilmiştir.

Araştırmada giyilebilir teknolojilerin yeni yeni ortaya çıktığı bir dönem ile iki yıl sonrası bir dönemde bireylerin tutum ve niyetleri ile birlikte değer algısının alt boyutları olan fonksiyonel, parasal, sosyal ve duygusal değer giyilebilir teknoloji bağlamında yıllar itibariyle farklılaşp farklılaşmadığı incelenmiştir. Giyilebilir teknoloji ürünlerinin fonksiyonelliği ile ilgili elde edilen bulgularda 2014 yılında bireylerin algıları ürünlerin daha fonksiyonel olduğu şeklindedir. Zaman içerisinde ürünlerin yaygınlığı ve çeşitliliği artınca bu anlamda birey görüşlerinin değiştiği ve son dönemde bireylerin giyilebilir teknoloji ürünlerini çokta fonksiyonel bulmadıkları görülmüştür. Diğer taraftan bireylerin maddi kaynaklarındaki değişiklikler ve giyilebilir teknoloji ürün çeşitliliğinin artması ürünün parasal değerlerindeki farklılaşmaları beraberinde getirmiştir. Bu noktadan hareketle giyilebilir teknoloji ürün çeşitliliğinin artması ve

fiyatların düşmesiyle birlikte parasal değer faktöründe farklılık gözlenmiştir. Giyilebilir teknolojilerin zaman içinde değişimi ve kullanım alanlarının artmasıyla birlikte bu ürünlere karşı kullanıcıların tutum ve bu ürünleri kullanma niyetlerinde farklılıklar gözlenmiştir.

References:

Nugroho, J. (2013). A Conceptual Framework for Designing Wearable Technology. University of Technology Sydney.

Tao, X. (2005). Wearable Electronics and Photonics. (X. Tao, Ed.) (1st ed., pp. 1–244). Cambridge: Woodhead Publishing Limited.

Fortmann, J., Heiko, M., Boll, S., & Heuten, W. (2013). Illume: Aesthetic Light Bracelet as a Wearable Information Display for Everyday Life. In UbiComp 2013 (pp. 393–396). Zurich, Switzerland. doi:dx.doi.org/ 10.1145/2494091.2495970

Kurwa, M., Mohammed, A., & Liu, W. (2008). Wearable Technology , Fashioning the Future. Flextronics. Retrieved May 13, 2014, from http://www.flextronics.com/Documents/Whitepapers/WT Fashioning the Future - FINAL_AE.PDF.

McCann, J., & Bryson, D. (2009). Smart Clothes and Wearable Technology (1st ed., pp. 1–445). Oxford: Woodhead Publishing Limited

IDC 2015 Erişim tarihi <http://www.idc.com/getdoc.jsp?containerId=prUS25903815>

Thorp E., Optimal gambling systems for favorable game. Rev. Int. Stat. Inst. 37(3), 273–293(1969)

S. Mann, Smart clothing: The shift to wearable computing. Commun. ACM 39(8), 23–24 (1996)

Uğur, S. (2013). Wearing embodied emotions: A practice based design research on wearable technology. Springer.

KENTSEL PLANLAMADA ÜTOPYALAR: GÖKKUŞAĞININ ÖTESİ

Yrd. Doç. Dr. İlke Bezen Tozkoparan

Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Elazığ

Öz

Italo Calvino'ya göre kentler anıların, arzuların, bir dilin işaretleri gibi birçok şeyin bir araya gelmesidir: Kentler “takas yerleridir, tıpkı bütün ekonomi tarihi kitaplarında anlatıldığı gibi, ama bu değiş-tokuşlar yalnızca ticari takaslar değil; kelime, arzu ve anı değiş-tokuşları”dır. Kentler de düşler gibi, “bir arzuyu ya da arzunun tersi, bir korkuyu gizleyen resimli birer bilmedir” ve “söylediklerinin ana hattı gizli, kuralları saçma, verdiği umutlar aldatıcı, her şey, başka bir şeyi gizliyor olsa da kentleri de rüyalar gibi arzuların veya korkuların kurduğunu” ifade etmektedir. “Arzular ve korkular” antik çağlardan günümüze birçok insana ilham kaynağı olarak ideal toplum için ideal yerleri ya da kentleri düşünmeye, planlamaya ve yazmaya yönlendirmiştir. İşte ütopyalar belki de arzuların ve korkuların başladığı yerlerden ortaya çıkmaktadır. Ütopya bilindiği üzere Yunanca kökenli bir terimdir, hem hiçbir yer (outopia) hem de iyi bir yer (eutopia) olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda ütopyaların her zaman yer ile bağlantısı olduğu ifade edilmektedir. İlk baştan beri ütopyaların belirgin olarak kentsel bir forma sahip olduğu ve başlangıçta her kentin özünde bir miktar ütopya olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte, kentin, antik çağlardan başlayarak ideal olarak ortaya konulan toplum tasarımlarının mekanı olduğu da bilinmektedir. Ütopyalarda kentin, ideal yaşam, ideal toplum, ideal yönetimin gerçekleştiği mekan olması açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır. Planlı ve düzenli tasarımların ürünü olması gerektiği düşünülen kentlerin, mekansal örgütlenmeler ile toplumsal düzen arasında uyum ve denge sağlanabildiği ölçüde “iyi yer” niteliklerini endüstri devrimine kadar koruyabildiği ifade edilmektedir. İlk örnekleri Antik Yunan'da ortaya konulan klasik ütopyalardan günümüze kadar uzanan bazı ütopya örneklerini kent ütopyaları olarak değerlendirmenin mümkün olduğu da eklenmektedir. Kentler ütopyalarda ya edebi eserlerde yazar tarafından hayal edilen mutlu toplumun yaşadığı yer olarak (bunun tersi de mümkün) ya da kendisi bizzat bir ütopya olarak tasarlanmış ve kurgulanmış olarak ortaya çıkmaktadır. “İyi” olan ve “mutlu olunan” yerin karşısında “diğer” ve “kötü” olan yer de bulunmalıdır. Toplumsal düzensizliğin, ahlaki çürümüşlüğün ve katıksız kötülüğün zemini olarak ta kent figürü bulunduğu bilinmektedir. Kısaca, Antik Yunan'dan 20. yüzyıla kadar oluşturulan ütopyalarda kentin olumlu ya da olumsuz yaşam yeri olarak ele alındığı, ancak 20. yüzyıldan sonra endüstri devrimi sonucu kentsel ve çevresel yaşam kalitesi olumsuz olarak etkilendiğinden dolayı kent ütopyalarının insanın toplum ve doğaya uyumunu aramaya yöneldiği ifade edilmektedir. “Gökkuşağının ardında hayatımızı yaşayabileceğimiz bir yer biliyorum” diyen bir şarkıdan ve Görünmez Kentler'de Kubilay Han'ın “bir kent daha anlat bana” ifadesinden esinlenen bu çalışmada kent, ütopya, kentsel planlama kavramları ve bunların birbirleri ile olan ilişkileri ele alınmaya çalışılacaktır. Antik çağlardan günümüze kronolojik bir sıra ile -Devlet'ten başlayarak Ütopya'ya sonra da 19. ve 20. Yüzyılda endüstrileşmiş Batı dünyasındaki- ütopyalardaki kentler ele alınıp; bununla birlikte olumlu ve olumsuz ütopya örnekleri üzerinden kent planlarının nasıl yapıldığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Ütopya, Kent Ütopyaları, Kentsel Planlama

UTOPIAS IN URBAN PLANNING: OVER THE RAINBOW

Abstract

Accordingly Italo Calvino, cities are places which lots of things such as memories, desires and language marks come together. Cities are places of barter, according as all economic history books, but this interchanges not only commercial barter but also word, desire and memory interchanges. Cities, such as dreams, are “rebus which hiding a desire or a fear” and it is stated that “desires and fears makes cities such as dreams even if their telling are confidential, their rules are ridiculous, their hopes are fallacious, everything is hiding something else”. “Desires and fears” have led to the thinking, planning and writing of ideal places or cities for the ideal society as an inspiration to many human beings from ancient times to presents. Here the utopias emerge from places where the desires and fears begin. Utopia is a Greek term which is known both as a place (outopia) and as a good place (eutopia). In this context it is stated that utopias are always connected with the earth. From the outset, it is assumed that utopias have a distinctly urban form and that at the beginning each city has some utopia in its essence. However, it is also known that the city is the site of community designs that are ideally presented starting from antiquity. It is emphasized in the utopias that the city is important in terms of being the ideal living, the ideal society, the place where the ideal administration takes place. It is stated that the cities that are thought to be products of planned and regular designs can protect the “good place” qualities to the extent of industrial revolution until the harmony and balance can be achieved between spatial organizations and social order. It is added that it is possible to evaluate some utopia examples dating from the classical utopias set forth in ancient Greece to the day-long ones as urban utopias. Cities are emerging as utopias, either as the place where the happy society imagined by the author in literary works lives (and vice versa) or as a utopia itself. The “other” and “evil” place must be found against the “good” and “happy” place. It is known that the urban irregularity, the moral decay, and the pure evil ground have a city figure. In short, the utopia of ancient Greece to the 20th century considered the city as a positive or negative place of life, but after the 20th century the urban and environmental quality of life after the industrial revolution was adversely affected, so the urban utopians are turning to seeking harmony with society and nature it is. In this work inspired by the expression “I know a place where we can live our life behind the rainbow” and Kublai Khan's expression “tell me another city” in Invisible Cities, it will try to discuss the concepts of city, utopia, urban planning and their relation to each other. Cities at the utopias are approached, starting from the antiquity to the presents with the chronological order-from the Republic to Utopia and then to the industrialized world in the 19th and 20th centuries- and besides it will be examined how urban plans are made through examples of positive and negative utopias.

1356

Keywords: City, Utopia, Urban Utopias, Urban planning

Kent Kavramı

İtalo Calvino'ya göre kentler anıların, arzuların, bir dilin işaretleri gibi birçok şeyin bir araya gelmesidir (Calvino, 2012:13): Kentler “takas yerleridir, tıpkı bütün ekonomi tarihi kitaplarında anlatıldığı gibi, ama bu değiş-tokuşlar yalnızca ticari takaslar değil; kelime, arzu ve anı değiş-tokuşları”dır. Kentler de düşler gibi, “bir arzuyu ya da arzunun tersi, bir korkuyu gizleyen resimli birer bilmedir” ve “söylediklerinin ana hattı gizli, kuralları saçma, verdiği umutlar aldatici, her şey, başka bir şeyi gizliyor olsa da kentleri de rüyalar gibi arzuların veya korkuların kurduğunu” ifade etmektedir.

Buradan yola çıkarak “arzular ve korkular”ın antik çağlardan günümüze birçok insana ilham kaynağı olarak ideal toplum için ideal yerleri ya da kentleri düşünmeye, planlamaya ve yazmaya yönlendirdiği ifade edilebilir. İşte ütopyalar belki de arzuların ve korkuların başladığı yerlerden ortaya çıkmaktadır.

Kentsel Planlama

Planlama, geleceğe yönelik olarak, istenilen hedeflere ulaşmak amacıyla, sistemli eylem programları hazırlama süreci olarak tanımlanabilir. Planlamada geleceğe yönelik olarak bir fikrin/vizyonun varlığı ve bunun nasıl uygulanacağına ilişkin bir görüşün olması zorunludur. Diğer bir deyişle, planlama, kuramsal bilginin sistemli bir biçimde eyleme uygulanmasıdır. (Ersoy, 2017:1) İnsanlığın en ilkel topluluklar biçiminde yaşadığı çağlardan, küreselleşme söyleminin egemen olduğu günümüz toplumlarına dek planlama, kimi zaman toplumun bir bütün olarak tüm alanlarında en katı biçimiyle uygulanan, kimi zaman ise önem ve öncelik düzeyi büyük ölçüde düşürülerek çok sınırlı alanlarda, kısa erimli eylemlerin programlanması biçiminde varlığını sürdürmüştür. (Ersoy, 2017:1) Yine ütopyalar bu planlama ihtiyacından ortaya çıkmıştır.

Ütopya Kavramı

Ütopya, olması gereken'den hareket eder. Bir “yok ülke”dir, “düş ülke”dir”. Hem “hiçbir yer” hem de “iyi bir yer”. Yeryüzünde bulunmayan, pek bulunacak gibi görünmeyen “iyi ama olmayan” yerdir. (Duman Yüksel, 2012: 9)

Ütopya, sözcüğü ilk kez Thomas More tarafından 1516'da yazdığı “De Optima Reipublicae Statu Deque Nova Insula Utopia, libellus uere aureus, nec ninus salutaris quam festius” adlı eserinde kullanılmıştır. U var olmayan, yok, topos yer ve böylece utopos terimi bundan sonra pek çok düşünce akımına esin kaynağı olmuştur. (Usta, 2015: 15)

Krishan Kumar, hem hiçbir yer hem de iyi bir yer olarak ütopya'yı tanımlar, mümkün olmayan ancak insanın bulunmak için heves ettiği bir dünyada yaşamının ütopyanın özünü yansıttığını ifade etmiştir. (Aktaran, Duman Yüksel, 2012: 9)

Mannheim, ütopya kavramının üzerinde en az konsensüs sağlanmış kavramlardan biri olduğunu belirtmektedir. Bu kavramsal kargaşa birçok tanımlama ve betimleme denemeleri yapılarak aşılmaya çalışılmaktadır. (Mannheim, 2008:19)

Kavramın çok kargaşalı bir kavram olmasının nedeni kimi yazarların, ütopyalardaki mükemmeliyetçiliğin ancak baskıcı bir idare ile gerçekleştirilebileceğini, ütopyalarda herkesin mükemmel olmaya zorlandığını böylece tekdüze, farklı düşünce ve çeşitlilikten uzak monoton bir toplum yaratıldığını düşünmeleridir. (Duman Yüksel, 2012: 10)

Ütopyaların oluşumunda destanlar, efsaneler ve mitler büyük katkı sağlamaktadır. Ütopyalar aynı zamanda bilim kurgudur. Ütopyalardaki eserlerin kurgularında gerçek olanı değil, mümkün

olanı ele aldıklarını; bu nedenle geleneksel gerçekçilik ve doğallık üzerine kurulu romandan çok bilim kurgu türüne ait olduklarını ifade etmektedir. Ancak onu diğer kurgu eserlerden ayıran farkı asıl konusunun iyi toplum olmasıdır. (Duman Yüksel, 2012: 10)

Kent Ütopyaları

Kent ütopyaları yani insanların kentlere dair düşleri, umutları, beklentileri neredeyse ilk kentler kadar eskilere dayanmaktadır. Bu anlamda başlangıçta her kentin özünde bir miktar ütopya olduğunu kabul etmek gerekmektedir. (Duman Yüksel, 2012: 11)

Ütopyalarda kent ideal yaşam, ideal toplum, ideal yönetimin gerçekleştiği mekan olması açısından önemlidir. Ütopyalarda kente bakış farklı dönemlerde birbirinden ayrılmıştır. Ütopyaları insanların iyileştirebilme olasılığı için bir araç olarak görenler kentin ideal biçiminin toplumu ve sosyal yapıyı şekillendirdiğini kabul etmiştir. Kimi dönemlerde de ideal toplum kendi ideal mekanını yaratmıştır. (Duman Yüksel, 2012: 11)

Ütopyalardaki kentler ile ideal kent teması birbiri ile oldukça ilişkilidir. Ütopik kent ortaya çıktığı dönemin yasal, yönetsel, sosyal, ekonomik ve çevresel izlerini taşımaktadır. Ütopyalar daha çekici ve inandırıcı hale gelmek için bir takım mekansal olgulara ihtiyaç duyarlar. Bir kenti ya da kent parçasını projelendiren plancının içine bir miktar ütopyanın sızdığı öyküler anlatılmaktadır. (Duman Yüksel, 2012: 12)

Kentler ütopyalarda iki şekilde ele alınır, ilki, kentler yazar tarafından hayal edilen mutlu toplumun yaşadığı yer ve mekan olarak karşımıza çıkar; ikincisi, kentin bizzat kendisi bir ütopya olarak tasarlanmış ve kurgulanmıştır. (Duman Yüksel, 2012: 12)

Antikçağ Ütopyalarında Kentler

Ütopyalar genellikle Platon'a dayandırılmaktadır. Beş bin yıllık bir geçmişe sahiplerdir. Sümer'den Mısır'a, Yunanistan'dan yola çıkan ütopya, Roma'ya, Çin'e, Hindistan'a uğramış, bir süre duraksadıktan sonra yeniden Ortadoğu'ya ve Avrupa'ya yayılmıştır. (Duman Yüksel, 2012: 12) Bundan beş bin yıl önce Sümer'ler, insanlığın henüz günahkar olmadığı, bolluğu ve huzuru tanıdığı "çok eski bir çağ"dan bahsetmiştir. (Duman Yüksel, 2012: 12) Yine dört bin yıl önce Mısır'da bir efsanede Tanrı'nın kullarını aynı çamurdan yarattığı, fakat zenginlik ve hırslı insanı geleneksel ahlaktan ve göreneklerden uzaklaştırdığını anlatmaktadır. Ama cennetle her şey yeniden düzenlenecektir. (Duman Yüksel, 2012: 12)

Üç bin yıldan MS birinci yüzyıla kadar Yunanistan'da da insanların bolluk ve bereket içinde yaşadığı günler, kadınların iktidara gelip özel mülkiyetin olmadığı eşitlikçi bir düzen, zanaatkarlar, köylüler ve askerlerden oluşan komünal bir düzen ve eşit bir toplum gibi olgular eserlere konu olmuştur. (Duman Yüksel, 2012: 13)

Jambulos, Güneş Adaları: Nerede ve ne zaman yaşadığından tam emin olunamayan Jambulos'un bu eseri ünlü edebiyat tarihçesi Diodorus Siculus tarafından ulaştırılmıştır. (Usta, 2015:139) Güneş Adaları antikçağın en radikal ütopyasıdır. Düşünsel bir şaheserdir. (Usta, 2015:140) Thomas More ve Tomasso Campanella'ya esin kaynağı olduğu düşünülebilir.

Hint Okyanusu'nda bir adada yaşayan ideal bir toplumu anlatmıştır. Ada armuta benzer ve çevresi 900 km'den fazladır. İklimi yumuşaktır. Pek çok bitki ve hayvan türü vardır adalılar bu bolluk içinde sade bir yaşam sürer. (Duman Yüksel, 2012: 13)

Platon, Devlet: İdeal bir toplum belirler, tam bir ütopya değildir, Timaeus ve Critias'ta ideal kent imparatorluğu Atlantis'in yıkılış öncesini betimlerken anlattığını belirtir. Critias bölümünde ütopyaya çok yaklaşır. Gelişmiş, teknolojik bir uygarlıktır, başkent merkezinde kraliyet sarayını içeren içkale ve altın bir surla onsan ayrılan Poseidon tapınağı bulunur, kentin geri kalanı eşmerkezli daireler halinde tapınağın etrafına dizilmiştir. Hem denizden merkeze ulaşabilmek hem de merkezin diğer limanlarla bağlantısını sağlayabilmek için 90 m genişliğinde, 30 m derinliğinde ve 10 km uzunluğunda bir kanal açılmış, ayrıca denizin çevresini saran kara çemberlerini birbirine bağlamak için köprüler ve su kemerleri inşa edilmiştir. Başkent diğer adalar ile bağlantısı sağlanmıştır. (Duman Yüksel, 2012: 13)

Kent imgesi Devlet'te en azdır. Atina'nın polisine karşı Platon'u etkileyen model nüfusu köylere dağılmış Sparta devletidir. Savunmacı bir polis anlayışını yansıtan Devlet'te koruyucular sınıfı, yurttaşların yasalara uyup uymadığını gözetebilecekleri, kent dışından gelecek saldırılara karşı koyabilecekleri yerlere yerleştirileceklerdir. Bununla birlikte, koruyucuların evleri sade biçimde tasarlanmıştır. (Akkoyunlu Ertan, 2012: 42)

Antikçağ ütopyalarında eserler bütün insanların refah, bolluk ve bereket içinde yaşadığı, eşit bir toplumdaki söz ederken aslında ortaya çıktıkları dönemin olumsuzluklarına/sorunlarına birer tepki niteliğindedir. Bu dönemdeki ütopyaların ne kadar gerçek ütopya sayılabileceği konusunda tartışmalar olmakla beraber Ortaçağ ütopyalarına etkilerinin olduğu ve çağlarının çok ötesinde fikirleri/hayalleri olduğu göz ardı edilmemelidir. (Duman Yüksel, 2012: 14)

Ortaçağ ve Erken Modern Dönem Ütopyalarında Kentler

Ortaçağ Platon'dan neredeyse iki bin yıl sonra ütopya kavramının yeniden ortaya çıktığı dönemdir.

Thomas More, Ütopya: 1516'da yayınlanmıştır. More'un eşitlikçi toplum söylemlerini somutlaştıran adadır. Kral Utopos bir kanal kazdırarak ana karadan ayrılmıştır. Bireyler aileleri, 30 aile de "philarch" denilen yönetim birimlerini oluşturur. Aynı zamanda iş birimidir, sabah üç öğleden sonra üç olmak üzere günde altı saat çalışırlar, sınıf ayrımı yoktur, her şeyin mülkiyeti ortadadır. Zorunlu eğitimin tek kademesi tarım eğitimidir. Ütopya birbirine benzeyen 54 kentten oluşmuştur. Kentler planlama ve yasal açıdan son derece örgütlüdür. Kare formundaki kentlerin sokakları düzenli, ulaşım kolaydır, bütün konutlar birbirinin eşidir. (Duman Yüksel, 2012: 15)

Dış tehditlerden korunmak ve dış dünyadan yalıtılmak amacıyla ada olarak tasarlanmıştır. 1760 yıllık geçmişi bulunur. Başkent kalın ve yüksek duvarla çevrili, çitler, dikenli çalılar ve ırmak gibi doğal engellerle çevrili başkent üç tarafı geniş ve derin hendekler, dördüncü yanında ise ırmak yer alır. Dörtgen şeklindeki başkent kır ile kentin birbirinden ayrılmasını göstermektedir. Kentlerin sokakları, meydanları ve evleri türdeşdir. Yaşamın her boyutunda görülen katı tekdüzelik, türdeş kent planlarıyla mekana da yansımıştır. (Akkoyunlu Ertan, 2003: 151)

Tomasso Campanella, Güneş Ülkesi: 1623 yılında yayınlanmıştır. Geniş bir ovanın ortasında yükselen bir tepeye kurulmuştur. Kent ortak merkezli yedi halkaya bölünmüştür ve halkalardan her biri yedi gezegenin adını taşımaktadır. Kent yaşamı için gerekli tüm donatı ve hizmetler bu yedi halkanın içerisinde yer almaktadır. Manevi ve yaratıcı amaçları açısından kent, bütünlüklü ve kendine yeterli bir varlıktır. Buradaki yedi daireyi birbirinden ayıran surlar, insanlığın tüm bilgilerini gösteren sözler ve resimlerle kaplıdır. (Duman Yüksel, 2012: 15) Kent insanlığın bildiği tüm sanatları ve bilimlerini fiziken cisimleştirmektedir. Ütopyalara katkısı ütopyaların

merkezinde bilimsel ve teknik merakları yerleştirilmiş olmaları olduğunu ifade etmektedir. (Duman Yüksel, 2012: 16)

Kent kır planlamasındaki başlıca tasarım unsurlarını ve insanın planlamacı müdahalesini, mekan tasarımı açısından ayrıntılı biçimde yansıtan önemli bir örnektir. Savunma amaçlı dairesel kent planını yansıtmaktadır. (Akkoyunlu Ertan, 2003: 152)

Francis Bacon, Yeni Atlantis: İdeal toplum düzenini imgesel bir adada yansıtmaktadır. En önemli unsuru teknoloji aracılığı ile insan doğa ilişkilerinin toplum yararına kullanılarak yaşam koşullarının iyileştirilmesinde bilime tanınan işlevdir. Adanın planlı ve düzenli kentleri, bakımlı ve geniş caddelere bölünmüştür. Vali konağı, Salomon'un evi, yabancılar evi, manastır, kent özeğinde konumlanmıştır. İdeal yaşam koşullarının oluşturulması bilimin doğa üzerindeki egemenliğine dayandırır. Bu amaçla doğal araziler, çevresel koşullarla uyumlu biçimde, birer bilimsel laboratuvara dönüştürülmüştür. (Akkoyunlu Ertan, 2012: 47-48)

19. Yüzyıl Ütopyalarında Kentler

Bu yüzyılda ütopyalarda düzenli kent fikrinden uzaklaşmıştır. Büyük Avrupa kentlerinin tarihsel duvarlarını yıktığını; kendilerini çevreleyen kırsal alana doğru ihtiyatsız bir hızla ve salıklı bir organizmanın uygun yapısını yitirerek, genişlediklerini belirtmektedir. (Duman Yüksel, 2012: 19)

Bu dönemdeki ütopyacılara endüstri devriminin beraberinde getirdiği kentlerdeki aşırı nüfus artışı, sağlıksız koşullar, eşitsizlik gibi olumsuzlukları eleştirerek hem toplumsal hem de toplumsal hem de kentsel yeni bir kurgu arayışına girmiştir. Bu dönemde kent ve doğa arasındaki uçurum büyümüş, kentler hem doğadan uzak hem de yaşanılmaz bir hal almıştır. Bu dönemdeki ütopyaların, bir yandan kentsel aydınlatma, lağım, metro gibi teknik altyapılara tutkun, öte yandan Ortaçağ'a ve anıtlarına özlem duyan iki farklı yüzü olduğunu ifade etmektedir. (Duman Yüksel, 2012: 19)

Icaria'ya Yolculuk, Etienne Cabet: Tekdüze bir düzen önermiştir. Kent tasarımı merkeziyetçi anlayışın tekdüzeliğini yansıtmaktadır. Çember biçimindeki başkent Paris'in idealize edilmiş biçimidir. Adanın ortasında geniş bahçeli bir saray yükselmektedir. Nehrin iki yanında kamusal yapılar yer almaktadır. Burada insanlar türdeş kentlerde mobilyalarına kadar aynı evlerde yaşamaktadır. (Akkoyunlu Ertan, 2012: 50)

Edward Bellamy, Geçmiş Bakış: insan dayanışması, kamusal mülkiyet, akılcı denetimi konu almaktadır. Bir ada kurgusu olmayan ilk ütopya. Gelişmiş kapitalist toplumların içinde bulunduğu krize karşı bir seçenek olarak sunulmuştur. Tüm Boston, yayaların olumsuz iklim koşullarından korunmasını sağlayan dev bir çatı ile kaplanmıştır. 2000 yılında insan yaratıcılığını teşvik eden yeni bir kentsel çevre almıştır. (Akkoyunlu Ertan, 2012: 52)

Ütopyalarda bu dönemde yaşanan hızlı ilerleme ve devrimin temelinde ütopya söylemi destekleyen sanayi devrinin teknik ilerlemeleri yatmaktadır. Sanayileşmenin yaygınlaşması ile düşüncelerde bir değişim olmuş, bilimsel yaklaşımlar öne çıkmaya başlamıştır. Sanayileşmenin olumsuz etkilerini gözleyen yazarlar, düşünürler, mimarlar ve tasarımcılar teknolojinin olanakları doğrultusunda yeni, ileriye yönelik kestirimler üretmeye koyulmuşlardır. Bu düşünceler de hem kuramsal çalışmalara hem de düşsel tasarımlara yansımış, hatta kimine temel oluşturmuştur. (Duman Yüksel, 2012: 22-23)

20. Yüzyıl Ütopyalarında Kentler

Teknik ve bilimsel gelişmeler, sosyal dinamikler, çevre sorunları ve hatta savaşlar ütopyaları etkilemiştir. 20. Yüzyılın bir diğer özelliği ütopyalarda niteliksel bir ayrışma döneminin yaşanmasıdır. Bu dönemde ütopyanın zıddı olan distopya ortaya çıkmıştır. Hatta sayıca distopyaların fazla olduğu görülmektedir. Ekotopya, feminist ütopya, teknolojik, ekolojik-teknolojik ütopya bu dönemde karşımıza çıkmaktadır. (Duman Yüksel, 2012: 24)

Herbert George Wells, Modern Bir Ütopya: Bilim ve teknolojiyi kullanarak 20. Yüzyılın en özgün ve uzağa bakan ütopyalarından birini yazmıştır. Kentler sanatçı mühendisin hayalinin bir zaferi, Leonardo, Michaelangelo ve Dürer'in taslaklarının ve bilimsel ifadelerinin gerçekleşmesidir. Kentin fiziksel yanı ezicidir. Dünyanın türdeşi bir gezegende tasarlanan ve dünya ölçeğinde kurgulanan ilk ütopya örneği olması nedeniyle daha sonra üretilen ütopya ve distopya tasarımlarına kaynaklık etmiştir. (Duman Yüksel, 2012: 24)

Nüfusunu göçmenlerin oluşturduğu Dünya Devleti, tüm toprakların ve enerji kaynaklarının tek sahibidir. Kentlerarası iletişimin etkin biçimde düzenlendiği, nüfusun kusursuz biçimde dağıldığı, güvenlik ve mahremiyetin sağlandığı konut bölgelerinde yeni bir yaşam çevresi yaratılmıştır. Geniş meydanların üzerinde cam kemerler ve kubbeler yükselmektedir. Kentler, yayalar için tümüyle açık, erişilebilir ve güvenli olarak tasarlanmıştır. (Duman Yüksel, 2012: 24)

Ernest Callenberg, Ekotopya: 1980 yılında Washington, Oregon ve Kuzey Kaliforniya'yı kapsayan bölge, siyasal, ekonomik ve ekolojik nedenlerle ABD'den ayrılmıştır. Dışa kapalılığı, Sierra Nevada dağlarıyla sınırlıdır. Küçük kent topluluklarında dayalı olarak toplumda bir yandan yeni kentler kurulurken, boş araziler ormanlık alanlara, meyve tarlaları ve bahçelere dönüştürülmektedir. (Akkoyunlu Ertan, 2012: 60) Kent sessizdir. Bisiklet, elektrikli taksi kullanılmaktadır. Küçük ölçekli kentsel gelişim desteklenmekte, var olan büyük kentlere ise kır yaşamına ilişkin unsurlar kazandırılarak kent-kır sürekliliği amaçlanmaktadır. (Callenbach, 2010: 16-17)

Bu yüzyıldaki hızlı niteliksel değişim gelişen teknolojinin hızına paralel şekilde ilerlemiştir. 20. Yüzyıl ütopyaları içerisinde bir tür olan ekolojik ütopyalar günümüzde kent ve hatta kenti de aşarak küresel ölçeğe ulaşan çevresel ve ekolojik problemlere karşı bir çözüm olarak imgenlenmektedir. (Duman Yüksel, 2012: 29)

Kaynakça

- Akkoyunlu Ertan, K. (2012). Ütopya tasarımlarında kent. İdealkent, Sayı 5, 38-67.
- Akkoyunlu Ertan, K. (2003). Kentin tükenişi ve ütopyalar. Amme İdaresi Dergisi, Cilt 36, Sayı 2, 143-165.
- Callenbach, E. (2010). Ekotopya. (O. Akınhay, çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Calvino, I. (2012) Görünmez kentler (I. Saatçioğlu, çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Duman Yüksel, Ü. (2012). Antikçağdan günümüze kent ütopyaları. İdealkent, Sayı 5, 8-37.
- Ersoy, M. (2017) Planlama kuramı. <http://www.melihersoy.com/wp-content/uploads/2017/04/planlamakurami.pdf> adresinden erişildi. (ET:17.05.2017)
- Lewis, B. (2000). Modern Türkiye'nin doğuşu (M. Kıratlı, çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mannheim, K. (2008) İdeoloji ve ütopya (M. Okyayuz, çev.). Ankara: De Ki Basım Yayım.

Usta, S. (2015). İlkçağ ütopyaları mükemmel toplum ve ilk devlet teorileri. İstanbul: Kaynak Yayınları.

KARAHANLI VE GAZNELİ DÖNEMİNDE HORASAN’NIN SİYASİ VE DİNİ YAPISI

Yrd. Doç.Dr.Kader Altın

Nazan Aydoğdu

Eski Farsça’daki hur (güneş) ve aşan (gelen-doğan) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen Horasan adı **“güneşin doğduğu yer, güneş ülkesi, doğu ülkesi”** anlamlarını taşımaktadır. Tarihte İran’ın kuzey doğusunda yer alan çok geniş bir coğrafi bölgenin adı olan Horasan’ın toprakları günümüzde üç ülkenin toprakları arasında bulunmaktadır. Bugün Horasan’ın bir bölümü Türkmenistan (Merv-Serahs, Nesa), bir bölümü Afganistan (Belh-Herat) ve en geniş bölümü de İran sınırları içinde bulunmaktadır. En geniş bölümünün İran da yer almasından dolayı Horasan denildiğinde akla “İran Horasan’ı” gelir.¹ Horasan bölgesi bu jeopolitik konumu ve taşıdığı büyük önem sebebiyle tarih boyunca pek çok devletin ilgisini çekmiştir.

Horasan, İranlıların yanı sıra zaman zaman Türkler ‘in de hâkim olduğu bir bölgeydi. ² Miladî VII. ve VIII. Yüzyıllarda bölgeye gelmeye başladıkları tahmin edilen Türkler’ in göçleri sonraki yıllarda da devam etti. ³ Müslümanların bölgeyi fethinden önce yönetim olarak Horasan bölgesi Sasanîler’in, Maveraünnehir ise Türkler’in hâkimiyeti altındaydı. Bu bölgede pek çok kavme mensup halklar yaşamakla beraber Horasan bölgesinde Fârisîler, Maveraünnehir ‘de ise Türkler çoğunluktaydı. ⁴ Fetihden sonra, orduyu takviyenin güçleşmesi gibi sebeplerle, Horasan’da Araplar da iskân edilmişse de bunlar kısa süre sonra yerli halka karışmış ve onların dilini (Farsça) öğrenmiştir. ⁵Muhtemelen fetihlerle birlikte, farklı etnisiteye sahip daha başka topluluklar da Horasan’a gelmiş ve Horasan’ın sakinleri arasına katılmıştır.⁶

Horasan bölgesi genel anlamda Fars unsurunun yoğun olarak bulunduğu ancak özellikle bölgenin doğusuna doğru olan kısımlarda ise Türk unsurunun ağırlığını hissettirdiği bir coğrafya

¹ İslam Ansiklopedisi, C.18, İstanbul,1998, s.234

² Hasan Kurt, Türk İslam Dönemine Geçişte Tahiroğulları, Ankara 2(())2, 16; "Orta Asya'nın Etnik ve Kültürel Kimliğinde Türklerin Rolü", *İslami Araştırmalar*, XII, s. 3-4, (1999), 353-358.

³ Recep Uslu, Hicrî 1-11. Yıllarda Horasan Tarihi, Uludağ Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, 142.

⁴ Zekeriya Kitapçı, "Sosyal, Siyasî ve Dinî Yönleri ile İslam Fetihleri Sırasında Aşağı Türkistan" *Diyaret Dergisi*. cilt 17, sayı 5, (1978), 283; Sönmez Kutlu, Türklerin İslamlaşma . Sürecinde Miircie ve Tesirleri, Ankara 58.

⁵ İbnü-Esîr, *el-Kâmilîfî't*,Tarih, Beyrut 1385/1965. IV, 510-51 1; Recep Uslu, agc, 137.

⁶ Feridüldin Atlar, *Tezkiretii l-Evli.ya*. (Çev: Süleyman Uludağ İstanbul 1985, s. 510-511; V.V.Barthol, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (haz.Hakkı Dursun Yıldız), Ankara,1990,s.67

görünümündedir. Ancak bu genel durumun ötesinde göç ve istilâ yolları üzerindeki bir kavşak noktası olması nedeniyle farklı ırklardan oluşan bir nüfusa sahip olmuştur.⁷

Etnik yapı itibariyle büyük çoğunluğunu Farsların oluşturduğu Horasanlılar kendilerine yıllarca bağımlı bir halde yaşayan ve gerek sosyal yaşantı ve gerekse kültürel birikim olarak küçük gördükleri Arapların kısa bir süre içerisinde kendi topraklarını ele geçirmelerini ve idareci sınıfı oluşturmalarını bir türlü kabullenememişlerdir. Bu kabullenememiş bu dönemde söylenen ve gerek Mecusiliği gerekse Farsları ve Fars kültürünü öven şiirlerde açık bir şekilde görülmektedir.⁸

Abbasilerin ilk zamanlarında Orta Asya'nın ve İran'ın birçok yerine; özellikle Horasan'ın ulaşılmaz dağ bölgelerine ve kırsal alanlarına, Taberistan'a ve Azerbaycan'a, yayılmış olan çok sayıda Zerdüşt ve Yeni Mazdek topluluğu vardı. Köylülerden ve alt sosyal tabakadan oluşan bu muhalif dinî grupların bir ortak özelliği, onların İran'a özgü olan ulusal Arap karşıtı hisleriydi. Bu nedenle onlar halka ait her türlü isyan hareketi için uygun bir istihdam zemini sağladılar ve onlar Hurremiyye olarak bilinen dinî-politik gruplara ayrıldılar.⁹

Horasan, dinî bakımdan da Hicaz bölgesinden farklılık arz etmekteydi. Bu bölgede Nasturilik, Zerdüştlük (Mecûsîlik), Maniheizm, Budizm ve Şamanizm gibi din ve mezheplerin bulunduğundan bahsedilir.¹⁰

9.yy'dan itibaren Nişabur'un huzuru, mezhep taassupları ve dini çatışmalar nedeni ile bozulmaya başlamıştı. Bağdat Büveyhîlerin eline geçince (945), 11.yy ortalarında Ehl-i Sünnetin en önemli merkezi haline gelmişti. Hanefilik ve Şafilik arasında dönemin en yoğun çatışmaları bu civarda cereyan ediyordu. Bu iki mezhep dışındakiler ise azınlık durumunda olduğu için olumsuzluklardan çok fazla etkilenmemişlerdir.¹¹

Karahanlılar, 389/999 yılında Maverâünnehir bölgesi üzerinde hâkimiyet kurduklarında Gazneli Devleti, bölgeye komşu olarak en yakın ve en güçlü Müslüman devletiydi. Bundan dolayı İlek Han, Gaznelilerle siyasî ilişkilerini güçlendirmeye çalıştı. İlek Han, 390/1000 yılında Gazne'deki Sultan Mahmut'a bir elçi gönderdi. Elçinin görevi, Karahanlı ve Gazneli ailesi arasında akrabalık bağın oluşmasını sağlamak ve yıkılan Sâmânî Devleti'nin nüfuzu altında bulunan bölgelerin taksimi üzerinde anlaşma yapmaktır. Yapılacak anlaşmaya göre, Maverâünnehir bölgesi Karahanlılar 'da, Horasan ise Gazneliler'de kalacaktı.¹²

Gazneli Sultan Mahmut, o dönemde İlek Han'ın hâkimiyetinde bulunan Özkente önemli bir elçilik heyeti gönderdi. Bu heyet Özkend de kaldığı süre içerisinde İlek Han'ın kızını Gazneli Sultan Mahmut'a nişanladılar. Bundan böyle artık Han'ın akrabası olan Sultan'a oldukça yüklü hediyeler götürdüler. Sultan Mahmud ile akrabası İlek Han arasındaki uyum, bir ispiyoncunun aralarını bozmasına kadar devam etti. İlek Han, bu yüzden Sultan Mahmud'a içten içe

⁷ Osman Çetin, "Horasan", D.İ.A, XVIII/235; Ayrıca bkz: Taberî, Târih, IV/186-190; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, VII/133.

⁸ İsmail Pırlanta, "Horasan Bölgesini Fethi Meselesi", *C.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XV, Sayı:1, s.398

⁹ Farhad Daftary, The Institute of İsmâili Studies. Çev., Dr.Mehmet Atalan, Emevîler Döneminde ve Abbasilerin İlk Dönemlerinde İran, Horasan ve Maverâhünnehir Mezhebi ve Milliyetçi Hareketler, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 4 : 2 (2006),s.145

¹⁰ Hasan Kurt, *Orta Asya'nın İslamlaşma Süreci (Buhara Örneği)*, Ankara 1998, 219-229.

¹¹ el-Mukaddisî, Muhammed *ibn Ahmed, Ahsenu'l Tekâsim fî mâ'rifeti'l-ekâlim*, ed. M.J. De Goeje, Leiden: E.J. Brill 1906, s. 326.

¹² el-Gerdîzî, Zeynü'l-Ahbâr, II, 281.

düşmanlık besledi. Sonuçta bu düşmanlık, 396/1002 yılında Sultan Mahmud ile Multan bölgesinde savaşa dönüştü. Han, Horasan üzerine iki saldırıda bulundu: Birincisi, Subaşı Tekin komutanlığında idi. Saldırı sonucunda Herât ve Nisâbur şehirleri ele geçirildi. İkinci saldırı ise, Han'ın kardeşi Ca'fer Tekin komutanlığında Belh şehrine yapıldı. Bu, Karahanlı Devleti ile Gazneliler arasındaki silahlı saldırının başlangıcı sayılmaktadır. Gerçek şu ki Karahanlı birlikleri, Horasan'da Gaznelilerin önemli bir savunma mukavemeti ile karşılaşmadı. Horasan'ın doğusunda iki taraf arasında şiddetli savaşlar meydana geldi. Savaş, Gazneli kuvvetlerin galibiyeti ile sonuçlandı. Karahanlı komutan subaşı Tekin'in kardeşi ile devlet adamlarından yedi yüz kişi esir alındı. Esirler, Gazne'ye götürüldüler.¹³

İlig Han Horasan'a göndermiş olduğu ordusunun hezimete uğrayarak bölgeyi terk etmek zorunda kalmasını içine sindiremez. Onun için bu mağlubiyet Horasan'ı kaybetmenin yanında çok onur kırıcı bir hezimet olmuştur. Bu sebeple tekrar Sultan'la anlaşma, sınırların tekrar belirlenmesi, özür dilenmesi vb. arayışları düzenleyecek girişimler düşünmez. Onun tek düşüncesi bu mağlubiyetin intikamının alınmasıdır. Bunun için de ilk yaptığı iş güçlü bir ordu toplamak olmuştur. İlig Han önce Hoten hâkimi Kadir Han b. Buğra Han'dan yardım ister. Kadir Han ona istediği yardımı verir. Nitekim Kadir Han, kuvvetleri ile birlikte İlig Han'ın davetine icabet eder ve savaşa onunla birlikte katılır. İlig Han Türkistan'a da bir haber gönderir, Türk boylarından yardım ister. Yine Maverâünnehir bölgesindeki Türklerin de yanında yer almalarını talep eder. İlig Han gayretleri ile büyük bir ordu toplamayı başarır.

Kantarat-ü Çarhıyan'da müthiş bir savaş cereyan etti. İki taraf savaşı kazanmak için ellerinden gelen gayreti gösterdiler. Han'ın ordusunu yenmek kolay değildi. Biraz zaman geçtiğinde savaşın ibresi Karahanlıları göstermeye başlamıştı. Gazneli ordusunda gerileme emareleri belirdiğinde korkuya kapılan Sultan Mahmud, meydana atıldı ve savaşın kaderini değiştirecek manevra ve hücumlara başladı. Sultan'ın cesareti ordusunu da tekrar gayrete getirdi. Adeta canlarını dişlerine takan askerlerin yaptıkları hücumlar Karahanlı ordusunun üstünlüğünü ve direncini kırdı. Bu sefer bozulma ve kaçma sırası İlig Han'ın ordusuna geldi. Bozulan Karahanlı ordusu Ceyhun Nehri'ne doğru kaçtı. Kaçanların içinde İlig Han'da vardı. Gazneli askerleri Karahanlıların peşine düştüler. Han ve ordusunun Ceyhun Nehri'ni geçmesiyle bu takip de sona erdi.¹⁴

Karahanlıların temizlenmesiyle Horasan'ın Gaznelilerin olduğu bir kez daha tescillenmiş oldu. Bu sefer İlig Han'ın Horasan'ı almak için giriştiği son sefer olmuştur. Gerçi İlig Han bu vakanın acısını hiçbir zaman unutmuş görünmemektedir. Nitekim 403/1012-1013 yılında bu yenilginin intikamını almak için hazırlık yapmaya başlamış, Hoten hâkimi Kadir Han ve ağabeyi Togan Han'dan da yardım istemiştir. Ancak bu hazırlıkları tamamlayarak Horasan bölgesine geçmeye fırsat bulamamıştır. Çünkü aynı yıl içinde vefat etmiştir. Onun vefatıyla iki devlet sulh ve sükûn ortamına dönmüşlerdir. Nitekim İlig Han'dan sonra yerine geçen kardeşi Togan Han, Sultan Mahmud'a bir mektup yazarak şunu söyler: **“Senin Hindistan gazalarıyla meşgul olman benim de Türklere karşı gazaya çıkmam ve birbirimizle uğraşmaktan vaz geçmemiz hem**

¹³ . Ali b. Salih el-Muheyimî, “Karahanlılar Devletinin Gaznelilerle Siyasi İlişkileri(389-536/999-1141),” (Çev: Prof. Dr. Ali AKSU), *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstem • Yıl:8, Sayı:15,2010*, s. 300-301.

¹⁴Abdullah Duman, “Kantarat-ü Çarhıyan: Karahanlılar Ve Gazneliler Arasında Horasan Bölgesinin Kaderini Belirleyen Savaş,” *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 2013 12(1), s.101, 103; Utbî, Ebü'n-Nasr Muhammed b. Abdülcabbâr, *el-Yemîni fi Şerh-ı Ahbârü's-Sultân Yemîni'd-Devle ve Emîni'l-Mille Mahmud el-Gaznevî, Şerh ve Tah. İhsan Zünnûn es-Samirî, Daruttalâtü't-Tabâat ve'n-Neşr*, Beyrut. 2004 ,

Müslümanların hem de İslâm'ın hayırınadır.” Sultan Mahmud'un bu teklifi kabul etmesi ile aradaki ihtilâf son bulmuş, iki taraf gaza ile meşgul olmaya başlamışlardır.¹⁵

Her yönüyle gelişen Horasan bölgesi, çeşitli ihtilal ve rakip yönetimlerin mücadelelerine şahit olmasına rağmen, bu gelişmesini Samanîler (819-1005), Gazneliler (963-1186), Karahanlılar (840-1212) ve Selçuklular (1040-1157) döneminde arttırarak sürdürdü. İlk şiddetli sarsıntıyı Horasan'ın doğu kesimi Karahitay işgaline uğramasıyla yaşadı. Cengiz Han'ın işgal etmesinden sonra bölge, gördüğü tahribatı kısmen telafi etmesine rağmen bir daha eski konumunu hiç kazanamadı. İslam dünyasında yetişen alimlerin arasında oran olarak Horasan'ın durumuna herhalde hadis alimleri iyi bir örnek olur. “Kütüb-i Sitte” yazarlarının en az yarısı Buharî, Tirmizî ve Neseî Horasanlıdır. İslam coğrafyacılığında ki iki ekolden birisi Belh ekolü olarak bilinmektedir. Kelam mekteplerinin en önünde olan Eşarîlik ve Matürîdîlik mekteplerinden ikincisinin kaynağı Horasan'dır. Bu örnekleri diğer bütün ilim dalları için de tekrarlayabiliriz.¹⁶

Horasan diyarı olarak bilinen bölgede pek çok tasavvufi ekolün kurucusunun yetiştiği, Anadolu'nun İslamlaşmasında etkin rol oynadıkları görülmektedir. Özellikle Horasan, tasavvuf tarihinde etkin bir yere sahiptir. İbrahim b. Ethem (ö. 809), Fudayl b. İyâd (ö. 802) Şakîk Belhî (ö. 809) bu bölgede yetişen ilk zahid kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷

Sonuç olarak;

Horasan bölgesi siyasi teşekküller için önemli bir sığınma merkezi olma özelliği de taşıyorlardı. Mesela Emevi baskısından kaçan muhalifler Horasan bölgesindeki çölleri mesken tutmuşlardı. VIII. Yüzyılda Horasan ordusu tarafından desteklenen Abbasi ihtilali bu bölgede başlamıştı. Aynı şekilde Tuğrul ve Çağrı Beyler de Karahanlılar'ın ve Gazneliler'in baskısından kurtulmak için Horasan'a sığınmışlardı. Selçuklu beyleri burada örgütlenerek 1040'ta Gazne ordusunu yendikten sonra Nişabur merkez olmak üzere devletlerini Horasan bölgesinde kurmuşlardı.¹⁸

IX. yüzyılın sonlarından itibaren Horasan ve Maveraüru'lehir' de Hanefî mezhebine bağlı olarak ortaya çıkan, daha sonra ise Mürcie'nin alt kollarından birisi olarak görülen Kerramiyye/6 Gazneli Sebüktegin ve oğlu Mahmud'un ilk zamanlarda desteklediği bir düşünce akımı olarak bölgede adından söz ettirmiştir. Giderek sayıları artan Kerramîlerin Nişabur'daki sayıları 20 bine ulaşmıştır. Gazneli Sultan Mahmud'un desteğini çekmesi sonrasında belli bir oranda zayıflayan bu grup, Selçukluların ilk döneminde yine de gücünü devam ettirmeye muvaffak olmuştur.

Şia ve bu anlayıştan neşet eden birçok düşünce akımı da Horasan'da faaliyet göstermekte ve Selçuklu idarecilerinin uygulamalarından etkilenmekteydi. Şii anlayış bölgede yoğun bir şekilde temsil edilmekteydi. İslam coğrafyasında yıllardır hüküm süren fikir ayrılıkları Sünnî devletlerin zayıflamasına sonuçta da X. Yüzyılın ortalarında Şii düşüncenin merkezi Bağdat'ın Şii Büveyhilerin eline geçmesine sebebiyet vermiştir. Şii akidenin Sünnî akideye karşı bu zaferi tabiatıyla Horasan'da yaşayan Şia mensuplarını memnun etmiş ve onları Sünnî iradeye karşı

¹⁵ Abdülkerim Özaydın , “Karahanlılar”, DİA, TDV Yay., XXIV, İstanbul,2001, s.406 Ayrıntılı bilgi için bkn: Utbî, Ebü'n-Nasr Muhammed b. Abdülcabbâr, el-Yemînî fî Şerh-ı Ahbâru's-Sultân Yemînü'd-Devle ve Eminü'l-Mille Mahmud el-Gaznevî, Şerh ve Tah. İhsan Zünnün es-Samirî, Daruttalâtü't-Tabâat ve'n-Neşr, Beyrut. 2004,s.293

¹⁶ Sebahattin Samur, “İslam Coğrafyacılarına göre Horasan; Yeri ve X. Yüzyıldaki Durumu”, Bilimname IX,2005/3,s.101

¹⁷ Yılmaz, Hasan Kamil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012.s.107

¹⁸ Maurice Lombart, *İslam'ın Altın Çağı*, çev. Nezih Uzel, Pınar Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2002, s. 57 Cihan Piyadeoğlu, *Güneş Ülkesi Horasan, Büyük Selçuklular Dönemi*, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2012.

azda olsa cesaretlendirmiştir. Ancak onlar Sünni Gazneli iktidarına karşı dikkate değer bir başarı elde edememişlerdir. Akabinde iktidara gelen Selçuklular sistemli bir şekilde uygulama sahasına koydukları Sünni akideyi güçlendirme politikaları ile Şia mensuplarını kontrol altına almak istemişlerdir.¹⁹

Bağdat'ta Abbasi halifelerinin gücü zayıflamasına karşın Büyük Selçuklu Devleti'nin sınırları genişliyor ve nüfusu artıyordu. Melikşah'ın veziri Nizamülmülk savaş meydanlarında zaferler kazanıyor, ilim meclisleri ve medreseler açıyordu. Bu dönemde Mısır tahtında Şii-Fâtımî hanedanı vardı. Avrupa'da ise Endülüs Emevi Devleti gerilemekte idi. toprakların fethedilmesini cihat ile sağlanmış, gönüllerin fethi ise Anadolu'ya gelen Erenler tarafından gerçekleştirilmiştir. İşte sözü edilen bu erenler üç gruptur; Türkistan Erenleri, Horasan Erenleri, Rûm (Anadolu) Erenleri. Bu erenler sayesinde Anadolu'da başlayan tasavvufi canlılık Moğol saldırılarının sebep olduğu göçler ile daha da hareketlenmiştir. Anadolu'ya gelen bu dervişler, kimseye el açmayan, emeği ile geçinen, toprağa ve dine bağlı, prensipli, disiplinli ve örnek insanlardı. Toplumun iman hayatı, cemiyet ve ekonomi nizamları ve ahlak anlayışı üzerinde derin izler bırakan bu dervişler, geldikleri bölgelerde olduğu gibi Anadolu'da da tekke ve zaviyeler kurdular. Anadolu halkını etnik kimliklerine bakmadan irşad etmeye aralıksız devam ettiler.²⁰

Kaynakça

Abdullah. D. (2013). “Kantarat-ü Çarhıyân: Karahanlılar Ve Gazneliler Arasında Horasan Bölgesinin Kaderini Belirleyen Savaş,” Gaziantep University Journal of Social Sciences, 12(1).

Abdülkerim. Ö. (2001) , “Karahanlılar”, DİA, TDV Yay., XXIV, İstanbul, s.406

Ali b. Salih el. M.(2010). “Karahanlılar Devletinin Gaznelilerle Siyasi İlişkileri(389-536/999-1141),” (Çev: Prof. Dr. Ali AKSU), Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstem • Yıl:8, Sayı:15, s. 300-301.

Cihan. P. (2012). Güneş Ülkesi Horasan, Büyük Selçuklular Dönemi, Bilge Kültür-Sanat Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Ebü'n-Nasr Muhammed b. U. (2004). Abdülcabbâr, el-Yemînî fi Şerh-ı Ahbârü's-Sultân Yemînü'd-Devle ve Emînü'l-Mille Mahmud el-Ğaznevî, Şerh ve Tah. İhsan Zünnûn es-Samirî, Daruttaliatü't-Tabâat ve'n-Neşr, Beyrut.

el-Gerdîzî, Zeynü'l-Ahbâr, II, 281.

el-Mukaddisî, M. (1906) ibn Ahmed, Ahsenu'l Tekâsim fi mâ'rifeti'l-ekâlim, ed. M.J. De Goeje, Leiden: E.J. Brill, s. 326.

Farhad. D. (2006). The Institute of Ismaili Studies. Çev., Dr.Mehmet Atalan , Emeviler Döneminde ve Abbasilerin İlk Dönemlerinde İran, Horasan ve Maverahünnehir Mezhebi ve Milliyetçi Hareketler, Kalam Araştırmaları Dergisi 4 : 2,s.145

Feridüldin. A.(1985). Tezkiretii l-Evli.ya. (Çev: Süleyman Uludağh İstanbul, s. 510-511

Hasan Kamil. Y. (2012). Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler, Ensar Yayınları, İstanbul.

¹⁹İsmail Pırlanta, “Büyük Selçuklularda Horosanda Dini ve Sosyal Yaşam Üzerindeki Bazı Uygulamaları ve Bunların Halka Yansımaları” *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2012, *Cilt: XVI*, Sayı: 2 Sayfa:s.711-712

²⁰ *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, s. 239, 260-261.

- Hasan. K.(1998). Orta Asya'nın İslamlaşma Süreci (Buhara Örneği), Ankara, 219-229.
- Hasan. K.(2002-1999) Türk İslam Dönemine Geçişte Tahiroğulları, Ankara; "Orta Asya'nın Etnik ve Kültürel Kimliğinde Türklerin Rolü", İslami Araştırmalar, XII, s. 3-4,353-358.
- İbnül. E. (1385-1965). el-Kâni lfi³t,,Tarih, Beyrut, IV, 510-511.
- İslam Ansiklopedisi. (1998). C.18, İstanbul, s.234
- İsmail. P. "Horasan Bölgesini Fethi Meselesi", C.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.XV, Sayı:1, s.398
- İsmail. P. (2012). "Büyük Selçuklularda Horosanda Dini ve Sosyal Yaşam Üzerindeki Bazı Uygulamaları ve Bunların Halka Yansımaları" C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: XVI, Sayı: 2 Sayfa:s.711-712
- Maurice. L. (2002). İslam'ın Altın Çağı, çev. Nezih Uzel, Pınar Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- Osman. Ç. "Horasan", D.İ.A, XVIII/235; Ayrıca bkz: Taberî, Târîh, IV/186-190; İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-Nihâye, VII/133.
- Recep. U. (1997) Hicrî 1-11. Yüzyıllar'da Horasan Tarihi, Uludağ Üniversitesi SBE., Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 142.
- Sebahattin. S. (2005). "İslam Coğrafyacılarına göre Horasan; Yeri ve X. Yüzyıldaki Durumu", Bilimname IX./3,s.101
- Sönmez. K. Türklerin İslamlaşma Sürecinde Miras ve Tesirleri, Ankara.
- V.V.B.(1990), Moğol İstilasına Kadar Türkistan, (haz.Hakkı Dursun Yıldız),Ankara,s.67
- Zekeriya. K. (1978). "Sosyal, Siyasî ve Dinî Yönleri ile İslam Fetihleri Sırasında Aşağı Türkistan" Diyanet Dergisi. cilt 17, sayı 5, 283.

ŞEHİR PAZARLAMASINDA LOGOLARIN KATKISI VAR MI? TÜRKİYE’NİN SAKİN ŞEHİR LOGOLARININ İÇERİK ANALİZİ

Yrd. Doç. Dr.Kazım MERT

Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü

Öz

Pazarlama her alanda kendine yer bulan önemli bir disiplindir. İster tasarım süreci olsun ister üretim süreci olsun isterse satış süreci olsun pazarlamanın etkisi ve katkısı vazgeçilmez bir gerçek olarak her zaman karşımıza çıkmaktadır. Bu gerçekten yola çıkarak pazarlamanın katkı sağladığı bir alan olan şehir pazarlaması bu çalışmanın ana konusu oluşturmaktadır. Şehir pazarlaması kavramı sadece şehir merkezlerini ilgilendiren bir konu değildir. Şehirlerin sınırları içinde sahip olduğu doğal, kültürel, yeraltı ve ekonomik zenginliklere sahip bütün değerleri içermektedir.

Söz konusu bu değerler sadece yerel ve ulusal sınırlar içinde katkı sağlamayıp uluslararası alanda da rekabet farklılığı gösterebilecek özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu farklılıklardan biri de 2017 yılı itibariyle 30 ülkede 233’e ulaşan sayısıyla “Sakin Şehir” dir. Sakin şehir, kavramı şehir pazarlamasında önemli bir fark oluşturan uluslararası bir girişimdir. Ülkemizde, Sakin şehir sayısı 2017 yılı itibariyle 14’e ulaşmıştır.

Bu çalışma, şehir pazarlaması kavramını “sakin şehirler” üzerinden irdeleyerek sakin şehir belediye ve kaymakamlıklarının logolarının içerik analizini içermektedir. Logoların, pazarlamada ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. Şehir logoları, şehre ait olan ve şehir ile özdeşleşmiş bazı sembollerini taşımakta bu değerlerin şehir ile özdeşleştirilerek tanıtımı bakımından önem arz etmektedir. Şehir pazarlamasında logoların tanıtımı ile birlikte farkındalık yaratma hem ulusal hem de uluslararası arenada görsel pazarlama haritasında yer edinme bakımından avantaja dönüştürme bakımından önemlidir. Çalışmada söz konusu logoların şehir pazarlaması açısından değerlendirildiğinde avantajları ve dezavantajları ortaya çıkarılarak fayda sağlayacağı düşünülen tavsiyelere de yer verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şehir Pazarlaması, Sakin Şehir, Logo

DO YOU HAVE THE CONTRIBUTION OF LOGOS IN CITY MARKETING? CALM CITY OF TURKEY CONTENT ANALYSIS OF LOGOS

Abstract

The study consists of 4 sections. The first section focuses on the concept of city marketing. The second section contains information about our country cittaflow. In the third part, the marketing of "logo" was emphasized. In the last section 14 cittaflow municipal, district logo includes the evaluation in terms of marketing the city analyzed using content analysis method.

Keywords: City marketing, Cittaslow, Logo

Araştırmanın Amacı

Şehir pazarlaması araştırmaları birçok akademisyen tarafından son yıllarda araştırma konuları arasında önemli yerini almayı başarmıştır. Sadece akademik çalışmalarda değil birçok farklı disiplinlerde de üzerinde çalışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle pazarlama da ürünlerin nasıl bir ürün ismi marka ismi varsa şehirlerinde markasının olması doğal karşılanacak bir durumdur. Şehirlerin markalaşması sürecinde birçok kriterin bir arada yer alması gerekmektedir. Bu kriterler arasında markanın görsel yansıması olan logolarda yer almaktadır. Bu nedenle, ülkemizde şehir pazarlaması çerçevesinde “sakin şehir” olarak unvan almış olan şehirlerin logolarının şehir kimliğini, değerlerini nasıl ve ne şekilde yansıttığını öğrenmek amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışma 4 bölümden oluşmaktadır; birinci bölümde şehir pazarlaması kavramını üzerinde durulmaktadır, ikinci bölümde sakın şehir kavramı ve ülkemizdeki sakın şehirler ile ilgili bilgiler yer almaktadır, üçüncü bölümde, pazarlamada “logo” ların yeri önemi ve şehir pazarlaması bakımından oluşturduğu farkındalık ile ilgili bilgiler yer almaktadır son bölümde ise sakın şehir olarak yer alan 14 sakın şehir belediye, kaymakamlık logoları içerik analizi yöntemiyle incelenerek şehir pazarlaması açısından değerlendirilmesini içermektedir.

1. Şehir Pazarlaması

Birçok düşünce, şehir pazarlamasının sadece bir şehrin ürününü satmak için kullanılan bir araç ve yöntem grubu olduğunu düşünmektedir. Fakat şehir pazarlaması bu durumdan daha fazlası olup, şehrin bir ürün olarak imajıyla pazarlanmasıdır. Bu nedenle, şehir pazarlaması bir şehrin potansiyeli ile bu potansiyelin yerel toplumun yararına kullanılması arasında bir köprü oluşturmada önemli bir rol oynamaktadır (Deffner ve Liourius, 2005, s.3).

Deffner ve Liourius’ göre şehir pazarlamasında altı stratejik konu önem arz etmektedir. Bunlar; turist ve ziyaretçileri çekmek, başka şehirlerden iş dünyasına katkı sağlamak, şehrin mevcut işlerinin sürekliliğini sağlamak, yeni iş imkanları oluşturmak, yerel anlayışın yanında uluslararası alanda yer almak, nüfus artışı ve dağılımı sağlamak olarak belirtmişlerdir. Ancak, sözü edilen konular şehirlerin pazarlamasında ne kadar yeterli olacaktır sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Şehir pazarlamasından yararlanmak sadece ekonomik alanda değil, birçok konuyu da ele almaktır. Bu nedenle şehir pazarlaması, puzzle parçaları gibi birçok değişkenin bir araya gelmesi ile anlam kazanmaktadır. Söz konusu değişkenler sabit ve uyulması gereken standart konu başlıklarını içermemektedir. Çünkü her bir şehrin ortak genel yapısının yanı sıra kendine özgü standart dışı ve farklılık arz eden özelliklere sahiptir. Bu nedenle her bir parça (puzzle da olduğu gibi) kendine ait özelliği taşıdığı için şehir pazarlamasından bahsedebilmek için klasik standartlardan bahsetmek mümkün olmayacaktır.

1.1. Şehir Pazarlamasına Neden İhtiyaç Duyulmaktadır?

Şehir pazarlaması, pazarlamanın alt bir uygulama alanı olup bir şehrin pazarlama yaklaşımlarından, yöntemlerinden, araçlarından ve bulgularından faydalanılarak pazarlanmasıdır. Şehir pazarlamasının temel amacı; bir şehri pazarlayarak yeni bir değer artışı gerçekleştirmek veya bir ülkenin başka şehirlerinde mevcut olan üretim, yatırım ve tüketim

potansiyeli veya eğitim ile değerleri ilgili şehre transfer edilmesini sağlayarak bir değer artışı gerçekleştirmektedir. Marka yönetiminin uygulandığı alanlardan biri de şehirlerdir. Şehir markalama, şehir kimliği belirlendikten sonra başlanabilecek bir süreçtir. Şehrin kimliği ise, şehrin kültürel ürünleri ve tarihi, sosyal yaşamı, alt yapı ve mimarisi, peyzajı ve doğal kaynakları gibi birçok boyutunun tüm paydaşlarca kabul görecektir ve şehre fayda sağlayacak şekilde ortaya konmasıyla oluşur. Bu açıklamalar göstermektedir ki pazarlama karmasının bütün unsurların şehir pazarlamasında uygulamak mümkündür. Şehirler de bir ürün olarak düşünülürse şehirlerin pazarlanmasına neden ihtiyaç duyulduğunu anlamak daha net biçimde mümkün olacaktır.

2.Sakin Şehir

İtalyanca Citta (şehir) ve İngilizce slow (yavaş) kelimelerinden oluşan Cittaslow sakin şehir ya da yavaş şehir anlamına gelmektedir. 1999 yılında İtalya’da Greve in Chianti şehrinde kurulan uluslararası belediyeler birliğidir. Şehirlerin hangi alanlarda önemli ve özel olduklarını düşünmeleri ve bu özelliklerini korumak için strateji geliştirmeleri anlayışı temel düşüncedir. Sakin şehir bir moda değildir. Sakin şehir teknolojiye karşı bir hareket değildir. Sakin şehir değişime, yeniliğe karşı bir girişim değildir. Bu değerlerin günümüzdeki karşılığı teorik olarak desteklenen yerelliği korumak ve geliştirmek fikrinin uygulamaya yönelik bir imkan bulması olarak tanımlamak doğru olacaktır. Özellikle şehir merkezlerinde yaşama isteği kalabalıkların içinde kaybolma telaşı, gökdelenleşen şehir manzaraları ve bu olumsuzlukları desteleyecek bir çok oluşum şehir değerlerine sahip çıkılması gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle, nostalji gibi düşünülen ve gerçeği olmadığı algısının ön planda yer aldığı sakin şehir oluşumu hem yaşanabilirliği koruyan bir anlayışa vurgu yapmak hem değerleri korumak ve gelecek nesillere taşımak hem de rekabetin yoğun yaşandığı pazarlama dünyasının içinde şehirlerinde yer alması sağlamak düşüncesi ortaya çıkmaktadır.

2.1. Sakin Şehir Kriterleri

1999 yılında İtalya’nın Greve in Chianti kentinde kurulan Cittaslow Birliği nüfusu 50.000 altında olan kentlerin üye olabildiği uluslararası bir belediyeler birliğidir. Birliğe üye olmak için birliğin belirlediği kriterleri gerçekleştirmek için projeler geliştirmek ve uygulamak gerekmektedir. Kentlerin kriterler çerçevesinde yaptığı çalışmalar puanlanmakta ve bir kentin üye olması için 50 ve üzerinde puan alması gerekmektedir. 1999 yılında birliğin belirlediği kriterler, birliğin sadece İtalya veya Avrupa’da değil bütün dünyada yayılması sonucu daha evrensel bir hale getirilmeye çalışılmıştır. Uluslararası Bilim Komitesi tarafından yapılan çalışmanın Birlik tarafından onaylanmasının ardından geçerli olan yeni kriterler ilk aşamada deneme amaçlı bir sene deneme süresine tabi tutulmaktadır. Bu çerçevede, çevre politikaları, alt yapı politikaları, kentsel yaşam kalitesi politikaları, tarımsal turistik esnaf ve sanatkarlara dair politikalar, misafirperverlik farkındalık ve eğitim için planlar, sosyal uyum ve ortaklıklar olmak üzere 7 ana başlık halinde yer verilen toplam 70 kritere uygunluk sağlanması gerekmektedir.

2.2. Dünyada ve Türkiye’de Sakin Şehirler

2017 yılı verilerine göre dünyada 5 farklı kıtada yer alan sakin şehir sayısı 232’dir (KKTC’de 3 sakin şehir bulunmaktadır). En fazla sakin şehir bulunan kıta 19 ülke ve 196 sakin şehir ile Avrupa’dır. İtalya; 82 sakin şehir ile dünyada ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada 26 sakin şehir ile Polonya, üçüncü sırada 17 sakin şehir ile Almanya, dördüncü sırayı 14 sakin şehir ile Türkiye almaktadır. Ayrıca; Asya kıtasında 4 ülkede 22 sakin şehir, Amerika kıtasında 3 ülkede

7 sakin şehir, Avusturalya kıtasında 2 ülkede 4 sakin şehir ve Afrika kıtasında 1 ülkede 1 sakin şehir bulunmaktadır.

Ülkemizde 6 bölgede toplam 14 sakin şehir bulunmaktadır. Marmara bölgesinde 3 sakin şehir, Ege bölgesinde 3 sakin şehir, Akdeniz bölgesinde 2 sakin şehir, Karadeniz bölgesinde 4 sakin şehir, Doğu Anadolu bölgesinde 1 sakin şehir ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde 1 sakin şehir yer almaktadır. İç Anadolu bölgesinde sakin şehir bulunmamaktadır. 2017 yılında Isparta ili iki Sakin Şehir unvanı alan ilk il olma özelliğine sahip olmuştur. Türkiye’de ilk sakin şehir unvanını 2009 yılında İzmir’in İlçesi Seferihisar almıştır. 2017 yılı itibariyle Türkiye’de ki sakin şehir sayısı 14’e ulaşmıştır. Ada olarak dünyanın ilk ve tek sakin şehri Çanakkale’nin İlçesi Gökçeada’dır. Diğer sakin şehirler sırasıyla; Sakarya Taraklı, Kırklareli Vize, Aydın Yenipazar, Isparta Yalvaç, Ordu Perşembe, Muğla Akyaka, Şanlıurfa Halfeti, Artvin Şavşat, Erzurum Uzundere, Bolu Göynük, Sinop Gerze ve Isparta Eğirdir’dir.

2.3.Şehir Pazarlaması Ekseninde Sakin Şehirler

Şehir pazarlaması çerçevesi içinde yer alan en önemli kavramlardan biri de sürdürülebilirliktir. Bu kavramın şehirler ile ilişkilendirilmesi ilk bakışta anlamlı olmayabilir. Ancak şehirler sadece yaşanılan yer olarak tanımlanmamaktadır. Yaşam kalitesi, mutlu yaşam merkezleri, değerlere sahip çıkma düşüncelerinin uygulanması zorunluluğunu taşıması bakımından önem arz etmektedir. Bütün bunların yapılabilmesi sürdürülebilir anlayışın olması ile mümkündür. Bu değişim ritüellerinin kabulü, uygulanabilirliği ve sahip çıkılma düşüncesi şehirlerin pazarlamasında önemli avantajlar oluşturmaktadır. Bu bakış açısıyla sakin şehir kavramı önem kazanmakta ve sakin şehir unvanına sahip olmak rekabet avantajı ile birlikte şehir pazarlaması açısından önemli farklılıklar oluşturmaktadır. Pazarlamanın hızını yakalamak ve pazarlama alanı içinde yer almak için hızdan daha ileriye hızlı olmak gerekmektedir. “Yavaş” anlayışı pazarlamada ne anlam ifade etmektedir. Hatta rekabet içinde ne kadar yer bulacaktır sorularını ortaya çıkarmaktadır. Ancak, bu durum biraz daha derinden incelendiğinde “yavaş” anlayışının pazarlamada önemli bir biçimde yer bulduğu görülecektir. Yaşam, rekabet, değişim anlayışı biraz yavaşlatılarak incelenebilirse ortaya farklı bir pazarlama anlayışı çıkacaktır. Bu nedenle “sakin şehir” anlayışı şehir pazarlamasında bir fark oluşturmaktadır. Ancak uygulamada bu anlayış ne kadar kendine yer bulmaktadır. Uygulamanın gerçeğe dönüşmesi sürdürülebilirlik anlayışının benimsenmesine ve özellikle de şehir pazarlaması bakımından dezavantaj olarak görünen “yavaşlık” anlayışının avantaja dönüşmesine neden olacaktır. Sürdürülebilir kent kavramı yalnızca o şehirde yaşayanlarla ilgili değil, diğer kentlerin toplumlarını ve böylece tüm dünya toplumunu ilgilendiren bütüncül bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Sezgin, Ünüvar 2011). Yavaş, küçük ve sakin kavramları görünmez olarak değil etkilediği alan bakımından önemli farkındalıklar oluşturmaktadır. Bu nedenle sakin şehir unvanına sahip olmak sadece yerel anlamda bir avantaj değil uluslararası alanda bilinirlik, tanınırlık ve pazarlama açısından da bir avantaj sağlamaktadır.

3.Şehir Pazarlamasında Görsel Kimlik Olarak Logoların Önemi

Logolar, şehir pazarlamasında tek başına farkındalık oluşturma açısından rekabet avantajı oluşturmazlar. Şehir pazarlaması değerlendirme kriterleri arasında önemli bir yere sahip olduğundan bir bütünün parçası olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Logo; bir ürünü ya da kurumu temsil etmek amacıyla kullanılan bütünsel bir yapıya sahip görsel sembol veya işaretlerdir. Logo; ürün ya da kurum ile ilgili olarak net olarak bilgiler vermelidir,

tasarımının estetik ve anlaşılabilir olması gerekmektedir, renk yazı karakteri gibi grafiksel öğelere dikkat edilmesi gerekmektedir ve özellikle kişisel beğenilerden kaçınılması bireysel temsil değil kurumsal temsil edilme özelliği taşımalıdır.

Şehirler bir slogan ve akılda kalıcı logo ile bir anda marka şehir olmazlar. Sloganlar ve logolar şehir markalamada faydalı araçlar olmakla birlikte, belli bir strateji ile değerlendirilmeleri gerekmektedir.

Şehirlerin sahip olduğu kültürel, ekonomik, sosyal, doğal zenginliklerini yerel, ulusal hatta uluslararası arenada tanıtmaları gerekmektedir. Söz konusu tanıtımlar için her zaman fuar, sergi gibi geniş alanları bulmak hem zaman açısından hem maliyet açısından karlı olmayacaktır. Bu nedenle sahip olunan değerlerin hızlı ve çok daha fazla kitleye ulaşması için ve özellikle de sosyal medya araçlarının kullanılarak görsel biçimde akılda kalması sağlanmalıdır. Bu nedenle şehirlerin temsil edilmesi, hatırlanması ve ilgi çekmesi bakımından görsel araçlar arasında yer alan logoların önemi büyüktür. Görsellerin kullanıldığı yerler arasında festivaller, spor karşılaşmaları, kültürel etkinlikler gibi birçok organizasyon yer almaktadır. Kısa süreli gibi görünen ancak görsel ilgi çekmesi bakımından önemli bir tanıtım ve bilgilendirme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Görsel Kimlik Olarak “Sakin Şehir” Logolarının İçerik Analizi

Çalışmada; Türkiye’de “sakin şehir” unvanına sahip 11 sakin şehrin logolarının içerik analizi yapılmıştır. Söz konusu logolar incelenirken kaymakamlık ve belediye logosunun içerik analizi yapılmıştır. İki farklı kurumsal logonun seçilmesinin nedeni farklı logolara sahip olduğu görülmesinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu farklılıklar sakin şehir unvanına sahip olma özelliğini nasıl yansıtmaktadır. Söz konusu farklılıkların birleştirilmesi ile sakin şehir unvanı çerçevesinde ortak bir logo ile temsil edilebilirliği mümkün müdür? Sorusuna cevap aranmaktadır. Çalışmanın kısıtı olarak içerik analizi belediye ve kaymakamlığın internet sayfasından yararlanılarak yapılmıştır. Bu nedenle çalışmada sadece farklılıklar ve nasıl paylaşıldığı vurgulanmaktadır.

SEFERİHİSAR

Türkiye’nin ilk sakin şehir unvanına sahip olma özelliği taşıyan aynı zaman da ülkemizde sakin şehir başkenti olarak bilinen Seferihisar belediye logosunda özellikle sakin şehir logosu yer almaktadır. Belediye logosu içinde yer alan tarihsel zenginlik olarak antik şehrin sütunu ve bölgeye has özelliği olan zeytin ağacına yer verilmiştir. Kaymakamlık logosunda ise kamunun geleneksel yapısını yansıttığı görülmektedir.

TARAKLI

Hem belediye logosunda hem de kaymakamlık logosunda Taraklı’nın tarihi evlerine yer verilmiştir. Her iki kurumun logosunda ve internet sayfaları incelendiğinde sakin şehir ile ilgili hiçbir bilgiye ve görsele rastlanılmamaktadır.

VİZE

Vize belediye ve kaymakamlık logosunda sakin şehir ile ilgili herhangi paylaşım yer almamıştır. Ancak belediyenin internet sayfasında sakin şehir ile ilgili olarak bilgi paylaşımında bulunmaktadır. Vize belediyesinin logosunda yer alan görseller ise kültürel mirasın yansımasıdır. Kaymakamlık logosunda ise kamunun geleneksel yapısını yansıttığı görülmektedir.

YALVAÇ

Yalvaç belediyesi logosunda tarihi su kemeri görseline yer verilmiştir. Kaymakamlık logosu tarihi mirasın ve yazı karakteri estetik bakımından daha farklı sunum ile paylaşmıştır. Yalvaç belediyesinin internet sayfasında sakin şehir ile ilgili bilgilerde yer almaktadır.

GÖKÇEADA

Gökçeada belediyesi logosunda bölgeye has sörf ile ilgili görsel, Gökçeada evlerini temsilen ev görseli figürlerine yer verilmiştir. Kaymakamlık logosu Gökçeada'nın coğrafi şeklinin kamunun geleneksel logosunun içinde yer verilmesi şeklinde yer almaktadır.

YENİPAZAR

Yenipazar belediye logosunda Aydın Efesi figürü ile endüstriyel gıda ürünlerine yer verilmiştir. Logonun arka fon bölümünde Madran dağları yer almaktadır. Kaymakamlık logosunda ise kamunun geleneksel yapısını yansıttığı görülmektedir.

PERŞEMBE

Perşembe İlçesinin logosunda güneşin batışı ve Karadeniz takası ile birlikte ters kalp şeklinde balık figürüne yer verilmiştir. Kaymakamlık logosunda ise kamunun geleneksel yapısını yansıttığı görülmektedir.

AKYAKA

Akyaka belediye logosunda yöre ile özdeşleşmiş güneş, deniz, dağ ve ormanı simgeleyen görsellere yer verilmiştir. Kaymakamlık logosunda ise kamunun geleneksel yapısını yansıttığı görülmektedir.

HALFETİ

Halfeti, dünyada siyah gülün yetiştiği tek yer olarak dikkat çekmektedir. Bu nedenle logo da siyah güle yer verilmiştir. Ayrıca sahip olduğu doğal güzelliklere logoda yer almaktadır. Kaymakamlık logosunda ise kamunun geleneksel yapısını yansıttığı görülmektedir.

ŞAVŞAT

Şavşat belediyesi logosunda orta kısımda ay yıldız ile birlikte ikisi kahverengi olmak üzere 16 adet dikdörtgen içinde çubuk yer almaktadır. Kaymakamlık logosunda ise diğer sakin şehir kaymakamlık logolarından farklı olarak sarı çember ile sarılmış ortasında ay yıldız yer almaktadır.

UZUNDERE

Türkiye'nin 11. Sakin şehri olan Uzundere belediye logosunda yörenin doğal zenginliklerinin vurgusu yapılmıştır. Tortum şelalesi ve gölü ile birlikte yörede yetişen dut ve yabancı kiraz görseline de yer verilmiştir. Kaymakamlık logosunda, Tortum şelalesi ve tarihi kültürel zenginliğin paylaşımı olan Öşvank kalesi yer almaktadır. Büyük U harfi ile Uzundere vurgusuna yer vermektedir.

GÖYNÜK

2017 yılı itibarıyla Türkiye'nin yeni 3 sakin şehrinden biri olan Göynük ilçesinin belediye logosunda Yeşil zemin ve Kahverengi ile etrafını saran ve Göynük ile özdeşleşen Zafer

Kulesine yer verilmiştir. Kaymakamlık logosunda Göynük evi, Zafer Kulesi'ne yer verilmiştir. Her iki logoda Sakin Şehir unvanına ait herhangi bir paylaşımında bulunulmamıştır.

GERZE

2017 yılında Karadeniz Bölgesinin kıyı şeridinde yer alan 2. Sakin Şehir olan Gerze İlçesi Belediyesi logosunda yörede yetişen Gerze Hacıkadı Horuzu görseline yer verilmiştir. Aynı zamanda kıyı şeridinde yer almasından dolayı Karadeniz dalgaları ile güneş ışıklarına yer verilmiştir. Kaymakamlık logosu ise kamunun resmi geleneksel görselliğinin yansıttığı görülmektedir.

EĞİRDİR

Isparta ilinin 2. Sakin şehri olarak 2017 yılında Türkiye Sakin Şehir listesinde yer alan Eğirdir ilçesinin hem belediye hem de Kaymakamlık logosunda Eğirdir gölünde yetişen balık görseline yer verilmiştir. Aynı zamanda hem belediye hem de Kaymakamlık logosunda Eğirdir'de yetiştirilen "elma" görseline modern bir tasarım ile yer verilmiştir.

Logo, sade anlaşılır ve estetik bir görünüm ile sunulduğunda akılda kalıcılık ya da farkındalık oluşturmada önemli bir iz bırakmaktadır. Bu nedenle logo içinde özellikle yöreye has özelliklerin sunumunu logolar aracılığıyla paylaşmak önem arz etmektedir. Sakin şehir ünvanına sahip olan 14 sakin şehir ile ilgili logoların içerik analizi kapsamında görülmektedir ki görsel sunum konusunda geleneksel bir yöntemin ön plana çıktığı görülmektedir. Söz konusu geleneksel yöntem logo içinde bölge ile ilgili olarak öne çıkan bütün özelliklerin sığdırılması anlayışıdır. Bu anlayış hem logo içinde görsel kirliliğe neden olmakta hem de kullanılan renklerin logo içinde istenilen mesajı verme konusunda anlaşılabilirlik yaşanmasına yol açmaktadır. Hangi kurum tarafından paylaşılırsa paylaşılın logo sunumlarının akılda kalıcılığı, fark oluşturmaları, ilgi çekicilik özelliğini taşıması gibi önemli unsurları benimsemesi gerekmektedir. Bu özelliklerin çalışma konusu içinde yer alan sakin şehir logolarının hepsinde görmek mümkün olmamaktadır. Logoların genelinde bölge ile özdeşleşmiş görsel unsurlar yer almaktadır. Belediye logoları ile ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında;

-14 sakin şehir içinde belediye logosu içinde sakin şehir logosunu kullanan tek belediye Seferihisar belediyesi olarak görülmektedir. Diğer 10 sakin şehir belediyesinde sakin şehir ile ilgili herhangi bir paylaşımına yer verilmemiştir.

- Belediye logolarında içerik bakımından ön plana çıkan bölgede üretilen ürünler ile kültürel değerlerin görsel paylaşımı dikkati çekmektedir. Bu paylaşım doğal karşılanacak bir durumdur ancak burada görsellerin sunum şeklindeki detaylar önemli olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu detaylardan kastedilmek istenen görsellerin daha net daha estetik ve daha anlaşılabilir olma özelliğini taşımasıdır.

- Kaymakamlık logolarında bürokrasinin genel yapısının ön planda olduğu görülmektedir. Bu durumun dışında kalan Taraklı, Uzundere, Göynük ve Eğirdir İlçelerinin bölgeye ait değerlerin görsel sunumuna yer verirken Yalvaç kaymakamlığı logosu özellikle yazı karakteri ile Yalvaç ismine öncelik vermiştir.

- Seferihisar'ın ilk sakin şehir olma özelliğini taşıması ve Türkiye'deki sakin şehirlerin başkenti olarak anılmasının verdiği ayrıcalık veya öncülük ile belediye logosunda sakin şehir ile özdeşleşmiş olan salyangoz görselini birlikte kullanılmıştır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İnsanların yaşam bölgelerini tercih ederken öncelikli olarak belirledikleri kriterler arasında birçok etken bulunmaktadır. Söz konusu bu etkenlerin sıralaması bireyden bireye değişim göstermektedir. Ancak her ne kadar kriterlerin sıralaması konusunda değişim gözlenirse de beklenen ve istenen en önemli kriter yaşam kalitesini arttıracak ve mutlu rahat yaşam kolaylıklarına sahip olmak gibi kriterler ön planda yer almaktadır. Şehirlerin birbirlerine benzer bir hale dönüşmeye başlaması doğal olarak farkındalık oluşturacak yeni kriterlerin doğmasına neden olacaktır. Bu durum daha iyi yaşamın yanı sıra insanı yormayan insanın isteklerine daha kolay ulaşılabilecek imkanlar sunan şehirler tercih edilecektir. Bu anlayış şehirlerin birbiri ile rekabeti gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu rekabet şehirlerin ürün özellikleri çerçevesinde pazarlanması gerçeğini bizlere sunmaktadır. Bu nedenle şehir pazarlaması kavramı ütopyik bir düşünce değil dikkat edilmesi gereken bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Sıradan bir şehir algısının bırakacağı iz şehirler için olumsuz imajın oluşmasına neden olacaktır. Bu durum şehirler açısından istenen bir durum değildir. Bu nedenle yaşanabilir şehirler, marka şehirler, şehirlerin pazarlanması kavramları sıra dışı kavramlar olmaktan çıkıp dikkat edilmesi gereken kavramlar olarak bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunlara sebep olan en önemli nedenler arasında yer alan "hız" kavramı şehirler için hem önemli bir avantaj hem de dezavantaj olarak karşılına çıkmaktadır. Hız kavramının şehirlerin rekabet gücüne önemli bir etkisi olduğu bilinen bir gerçektir ancak bu durumun olumsuz yansımaları şehir nüfuslarına yansımaları ve şehirlerin yaşanmayacak biçimde kalabalıklaşmasına neden olan bir durumdur. Bu nedenle hız kavramına karşı olmayıp ama hızlı değişimi yavaşlatarak şehirlerin sahip olduğu ekonomik, kültürel ve doğal değerlerin farkına varılması gerçeğini ortaya çıkarması bakımından sakin şehir anlayışı ortaya çıkmıştır. Sakin şehir olarak tanımlansa da 50.000 nüfustan daha az yerlerin bu statü içinde yer alması önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum bize bu değerlere sahip çıkılmasının küçük yerleşim yerlerinden başlayarak dalga dalga yayılarak büyük şehirlere doğru yayılmamasının ilk adımı olarak düşünülebilir. Bu nedenle sakin şehir unvanına sahip olmak önemli bir ayrıcalıktır. Bunun en önemli göstergesi yaklaşık 70'e yakın kritere uygunluk göstermesi olarak görmek mümkündür.

Pazarlama ve rekabet içinde yer almak ve içinde bulunulan konumun korunması ve daha ileriye götürülmesi her işletme için her ürün için ne kadar önemli ise şehirler içinde aynı öneme sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Birçok kritere bakılarak söz konusu pazarlama ve rekabetin içinde yer almak kolay kabul edilecek bir durum değildir.

Bu çalışma; şehir pazarlaması ve logolar arasındaki ilişkinin sakin şehirlerin logoları üzerinden incelenmesini içermektedir. Bu nedenle şehir pazarlamasına görsel bir sunum paylaşımı olarak logolar üzerinden bakılması ve örneklem olarak sakin şehirlerin seçilmesi bu çalışmanın kısıtı olarak değerlendirilebilir.

Dünyada 232 sakin şehir unvanına sahip nüfusu 50.000 altında yerleşim yeri vardır. Bu durum şehir pazarlaması bakımından önemli bir avantaj olarak görülebilir. Bu avantajlı durumu daha bilinir ve farkındalık oluşturması bakımından daha farklı uygulamalar ile avantaja çevrime imkanı mümkündür. Bu farklılıklardan biri olarak pazarlama görsel yansıması olan logoların şehir pazarlamasına nasıl bir katkı sağlayacağı konusu üzerinde durulmuştur.

Özellikle sakin şehir kriterlerine uygunluk sonucu kabul edilen sakin şehirlerin turizm bakımından farkındalığının ortaya çıkması bir avantaj olarak görülebilir. Bu durumda logoların etkisi ne olacaktır sorusunu cevaplamak gerekmektedir. Turizm ile bölgeye gelenlerin satın alacağı bölgeye has ürünlerin üzerinde logonun yer alması ve söz konusu logoların görsel farkındalığı önemli bir tanıtım ve görsel avantajın ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Ayrıca bölgede yapılan kültür, doğa veya spor festival ya da oyunlarının yerel bazdan çıkıp uluslararası platformlarda yer alması logoların vazgeçilmez bir gerçek olarak önemli avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle logolarda yer alan görsellerin estetik bakımdan ilgi çekmesi rekabet avantajı oluşturmada önemli bir fark oluşturacaktır. Bu nedenle logoların profesyonel tasarımcılar tarafından desteklenmesi önemli avantajlar oluşturacaktır. Sakin şehir statüsünde olmak yerel kalkınma bakımından önemli bir hareket olarak bilinmesine rağmen uluslararası alanda yer alınması gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Sakin şehir unvanına sahip olmak birçok sorumluluğunda farkında olmak zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum sadece uyulması gereken kriterler bakımından değil diğer unsurlarında yeniden gözden geçirilmesi zorunluluğunu getirmektedir. Bu durumda logoların göz ardı edilecek bir durum olmadığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Yerel imkanları ve avantajları uluslararası arenada paylaşırken tanıtım faaliyetlerini doğru kullanmak zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle görsel sunum olarak logoların pazarlamada görünmeyen bir etki olarak tanımlamak yanlış olacaktır.

Sakin şehir unvanına sahip olmak bir ayrıcalık ve avantaj olarak görülüyorsa bu avantajı da sürdürülebilir bir biçimde doğru kullanmanın yollarından biri logo tasarımına önem vermektir. Sıradan ve gereksiz olarak görülmesi gereken bir anlayışın ortadan kalması gerekmektedir. Bu nedenle çalışmada yer alana 14 sakin şehir logolarının özellikle belediye logoları öncelikli olarak yeniden tasarlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma; sakin şehir ünvanına sahip olan Türkiye'deki 14 sakin şehir logolarının içerik analizini içermektedir. bu çalışmanın devamı olarak diğer sakin şehir logolarının da içerik analizi yapılarak karşılaştırma yapılması konunun önemini yanı sıra coğrafi olsun kültürel olsun bir çok farklı değişkene rağmen şehir pazarlamasında logoların önemi konusunda katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Altunbaş, H. (2007). "Pazarlama İletişimi ve Şehir Pazarlaması Şehirlerin Markalaşması", Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Cilt:4, Sayı:4,
- Özgüner, Z. ve Uçar, M. (2015). "Şehir Markalaşmasında Pazarlamanın Önemi", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:3, Sayı:9,

Karadeniz Bahtiyar, C. “Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Sakin Şehir Perşembe”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:7, Sayı:29

Mert, K. (2012), “Şehir pazarlamasında Logolar Rekabet Avantajı Açısından Fırsat Olabilir mi? İl Belediye Logolarının İçerik Analizi, 4. Yerel Ekonomiler Kongresi, 24-26 Mayıs Gümüşhane Üniversitesi

Sezgin, M. ve Ünüvar, Ş. (2011), Sürdürülebilirlik ve Şehir pazarlaması Ekseninde Yavaş Şehir, Çizgi Kitabevi

Deffner, A. ve Lıourıs, C. (2005), City Marketing: A Significant Planning Tool for Urban Development in a Globalised Economy, 45 th Congress of the European Regional Science Association, Vrije University, Amsterdam

[http://thebrandage.com/sehirpazarlamasi ve marka şehirler yaratmak](http://thebrandage.com/sehirpazarlamasi-ve-marka-sehirler-yaratmak) (ET. 18.05.2017)

www.cittaslowturkiye.org (ET. 1.06.2017)

www.cittaslow.org (ET. 1.06.2017)

SINIRA SOSYOLOJİK BAKMAK: TÜRKİYE-GÜRCİSTAN SINIR BÖLGESİNDE YAŞAYANLARIN SINIRI ALGILAMA BİÇİMLERİ VE SINIR DENEYİMLERİ

Yrd. Doç. Dr. Kerem ÖZBEY

Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Öz

Modern ulus-devletler, egemenliklerini çerçevelemek ve topluluğu bir arada tutabilmek amacıyla sınırlara başvurmakta ve sınırlar üzerinden kendi meşruiyetini oluşturmaktadır. Hem modern devletin hem de ulusun çevresel organlarını sembolize eden sınırların, günümüzde taşıdığı anlamlar ve içerdiği işlevleri değişmektedir. Söz konusu değişimi, sınır bölgelerinde yaşayanların sınırı algılama biçimleri ve sınır aracılığıyla oluşturdukları deneyimler üzerinden anlamak mümkündür. Bu çalışmada, Gürcistan'dan Hopa'ya çalışma amacıyla göç eden 14 göçmen işçi ve Hopa'da yaşayan 16 kişi olmak üzere, toplamda 30 kişi ile derinlemesine mülakat tekniğiyle görüşmeler yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde, sınır bölgelerinde yaşayanların sınırı algılama biçimleri ile modern devletin sınır anlayışının örtüştüğü, göçmen işçilerin ve Hopa'da yaşayanların farklı sınır deneyimlerine sahip olduğu ve bu farklı deneyimlerin de çok yönlü sosyolojik etkilerin bir ürünü olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1381

Anahtar Kelimeler: : Sınır, Sınırı Algılamak, Sınır Bölgeleri, Türkiye-Gürcistan Sınırı

THE SOCIOLOGICAL LOOK INTO BORDER: THE WAYS OF PERCEPTION TO BORDER AND THE EXPERIENCES OF BORDER BY THE PEOPLE LIVING IN THE TURKEY-GEORGIA BORDERLANDS

Abstract

Modern nation-states resort to borders to frame their sovereignty and to keep the community together and constitute their legitimacy through borders. The contemporary meanings and functions carried by the boundaries which symbolize both the modern state and the nation's peripheral organs change. It is possible to understand this change through the way of perceptions and the experiences people living in the border have created about the border. In this study, in-depth interviews were conducted with a total of 30 people, 14 migrant workers migrating from Georgia to Hopa for work, and 16 people living in Hopa. Based on the interviews the study identifies a significant overlap between the modern state's understanding of the border and the approaches of the inhabitants of the border region towards borders. The study brought forward to the fact that immigrant workers and those living in Hopa have different border experiences which was in fact related with the multi-faceted sociological effects of the border.

Keywords: Border, Border Perception, Borderlands, Turkey-Georgian Border

Giriş

Sınırlar, modern ulus-devletlerin yetki ve egemenlik sahasını belirleyen bir sosyolojik dinamik olarak cereyan etmektedirler. Yetki ve egemenlik nosyonlarının nerede başladığı ve son bulduğu sorusunun yanıtı olarak ortaya çıkan sınırlar, aynı zamanda toplumsal ilişki ve etkileşimin de temel belirleyicilerinden biri olarak işlevselleştirilmişlerdir. Toplumsal değişimle doğrudan irtibatlı olan sınırlar, bu anlamda sosyolojik bir boyuta sahiptirler.

Sınırların sosyolojik boyutlarına odaklanmanın önemli bir yolu, sınır bölgelerinde yaşayan insanların sınırı algılama biçimlerine ve sınır üzerinden gündelik yaşam pratikleri içerisinde oluşturdukları deneyimlere odaklanmaktır. Bu anlamda, sınır bölgelerinde yaşayan insanlar sınırı nasıl algılamaktadırlar? Söz konusu insanların gündelik yaşam pratikleri içerisinde sınır nereye oturmaktadır? Sınır üzerinden ne tür deneyimler inşa edilmektedir? soruları, bu çalışmanın temel sorusuna işaret etmektedir.

Bu çalışma, sınırlara yönelik sosyolojik bir bakış açısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Türkiye-Gürcistan sınırı (Sarp Sınır Kapısı), bir sınır bölgesi olan Hopa'da yaşayanların ve söz konusu sınırı çeşitli nedenlerle ve değişik amaçlar doğrultusunda geçen Gürcü göçmen işçilerin bakış açılarıyla ele alınmaktadır.

Sınırın Tanımı ve Sosyolojik Boyutu

Hastings Donnan ve Thomas M. Wilson'a göre sınır, devlet iktidarının uzamsal olarak ulaştığı en uç yerin, siyasal kontrol göstergelerinin ve devletin kendi içindeki veya devletlerarasındaki siyasal iktidar değişikliklerine ilişkin göstergelerin ifadesidir (Donnan & Wilson, 2002: 86). Anthony Giddens'in belirttiği gibi, sınır, iki veya daha fazla devleti ayıran ve birleştiren, bilinen ve coğrafi olarak belirlenmiş bir çizgidir (Giddens, 2008: 73). Deniz Genç'in altını çizdiği gibi, sınır, bir devletin kendi ülkesindeki ekonomik, sosyal veya siyasi yaşamı sınırlar olmaksızın organize etmesi ve sürdürmesi mümkün değildir (Genç, 2014: 42). Reşat Kasaba, çağdaş haritalarda olanca titizlikle çizilen sınırların, devletlerin yetkilerini meşru olarak kullanabildiği, özellikle de yurttaşlarını ve uyruklarını denetleyip yönetebildiği, hareketlerini düzenleyebildiği alanın kapsamını belirtir (Kasaba, 2012: 48). Servet Karabağ'a göre ise sınırlar, harita ve arazide devletlerin yetki ve egemenlik hatlarını gösterirler. Bu hatlar boyunca devletler birbirleriyle fiziksel temas kurar ve işbirlikleri geliştirirler. Sınırlar aynı zamanda tartışma ve çatışmaların yaşandığı ve devletlerin birbirlerini derinden etkiledikleri hatlardır (Karabağ, 2014: 3).

Sınırlar hakkındaki yaygın anlayışlardan biri, sınırın fiziksel ya da doğal birer olgu olarak var oldukları ve salt devletleri birbirinden ayıran bir çizgi olduğu yönündedir. Ancak sınırları var eden, toplumsal ilişki ve etkileşimlerin, değişimin ve örgütlenme pratiğinin sınırlar aracılığıyla gerçekleşmesidir. Bu açıdan sınırlar, doğal ya da fiziksel bir olgu olmanın aksine, sosyolojik bir olgu olarak tezahür etmektedirler. Sınırı sosyolojik bir olgu haline getiren temel motivasyon ise, sınırı geçen göçmen işçiler ile sınır bölgesinde yer alan yerli halktır. Hem göçmen işçiler hem de yerli hak, sınır aracılığıyla oluşan toplumsal değişimin doğrudan muhataplarıdır. Bu anlamda, sınırın sosyolojik boyutu, sınırların doğal ya da fiziksel bir olgu olmadığını, aksine insan toplumunun birer ürünü olarak var olduklarına işaret etmektedir.

Sarah Green'e göre, sınırların metaforik ve sembolik anlamlarına odaklanmak, onların yalnızca ülkelerin uçlarında yer alan fiziki nesnelere olmadıkları anlayışını da ortaya çıkarmıştır. Sınırları fiziki nesnelere olarak tarif etmek gerçekten de buzdağının sadece görünen kısmına

odaklanmaktadır. Buna karşılık sınırlar -en az büründükleri herhangi bir fiziki şekilde olduğu kadar- insanların zihin ve tahayyüllerinde de var olurlar ve sınırların etkileri, insanların onları aşabilecekleri noktalara kadar uzandığı gibi ülkelerin tamamına da kapsamlı olarak yayılır (Green, 2014: 39). Joel S. Migdal, sınırları, haritalar üzerinde yerleri bölen çizgiler olarak temsil edilen basit sınırlardan daha fazlasını iletmek için kullanmaktadır; sınırlar başka bir şey haline geldiği noktayı işaret etmektedir. Sınırlar, haritalarda görünen sınır bölünmeleriyle ya da bu konuda hiçbir harita üzerinde bulunmayan diğer bölen çizgilerle ilgili sembolik ve sosyal boyutları içermektedir (Migdal, 2004: 6). Sınırlar, doğal olgu değildir. Ancak dünyada sadece insanlar onları anlamlı olarak kabul ettiği ölçüde var olurlar (Diener ve Hagen, 2012: 1). Bu bağlamda, sınırlar coğrafi alandaki sosyal yapılardır. Sınırlar iktidar ilişkilerinin mekânsal temsilleri olsa da, sınırlar içinde yaşayan insanların zihinlerinde yansıtılır. Bu zihinsel temsilcilikler kendi hayatlarını alırlar ve oluşumun yapıcı koşulları kaybolduktan sonra da devam eder. Bunun nedeni, temel sosyolojik mekanizmalara uymaları ve temel sosyolojik mekanizmalar tarafından oluşturulmalarıdır. Sınırlama, temel insan etkileşimine karşılık gelir; bireyler arasındaki sosyolojik ilişki kurmayı genişletir ve bu tür mekanizmalar zihinsel temsillerde gösterir (Yndigegn, 2006: 35).

Çeşitli Açılardan Hopa

Hopa, Doğu Karadeniz Bölgesinin doğu kısmında yer almaktadır. Doğusunda Gürcistan Cumhuriyeti batısında Arhavi'nin bulunduğu Hopa'nın, kuzeyinde Karadeniz güneyinde ise Borçka ilçesi bulunmaktadır. Türkiye ile Gürcistan sınırı olan Sarp Sınır Kapısı'na yaklaşık 18 kilometre uzaklıkta yer alan Hopa, bu yönüyle bir sınır kenti olma özelliğini taşımaktadır. Ayrıca Hopa, bir taraftan Artvin, Ardahan ve Erzurum ile Rize ve Trabzon'u, diğer taraftan da başta Gürcistan olmak üzere, Kafkasya ve Orta Asya ülkelerini birbirine bağlayan bir köprü işlevi görmektedir (Özbey, 2017: 337).

Hopa, 1490-1512 yıllarında Yavuz Sultan Selim'in Trabzon Valiliği sırasında Osmanlı Devletine katılmıştır. 1509 yılında bugünkü sınırlar dışında Gönye kalesinin fethi ve Sancak haline getirilmesi ile Hopa bu sancağa bağlanmıştır. Lala Mustafa Paşa tarafından 1578 yılında fetih sonucu Merkezi Ahıska olmak üzere Çıldır eyaletinin kurulması ile bu eyalete bağlanan ilçe, 1829 yılında Çarlık Rusya'sı ile imzalanan Edirne Antlaşması sonucu Ahıska'nın bu ülkeye verilmesi sonrasında Trabzon eyaletinin bir sancağı olan Batum'a bağlanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sonucunda Kars ve Ardahan'la birlikte Hopa, Kemalpaşa bucağına kadar, Batum dahil olmak üzere Ruslara bırakılınca, ilçe Rize sancağına bağlanmıştır. İlçe, 1915 yılında Ruslar tarafından işgal edilmiştir. 31 Mart 1917 tarihli Brest-Litovsk Antlaşması ile Hopa, milli sınırlarımıza sahil olmuştur. Hopa 1936 yılına kadar Rize iline bağlı iken bu tarihten sonra Artvin iline bağlanmıştır (Olgun, 2003: 157).

Ayrıca, Hopa'nın 1951 yılında çay dikim sahasına alınmasıyla birlikte, çay tarımı önemli bir gelişme göstermiştir. Ancak ilçede çay tarımının asıl gelişmesi burada çeşitli tarihlerde açılmış bulunan çay fabrikaları sayesinde mümkün olmuştur. Böylece çiftçi ürettiği yaş çay yaprağını daha kolay pazarlama imkânı bulmuştur. Hopa merkez Sundura mahallesinde 1964 yılında faaliyete geçen Hopa Çay Fabrikası ve 1976 yılında faaliyete geçen Kemalpaşa'da kurulmuş olan Kemalpaşa Çay Fabrikası hem yöre halkının çayı pazarlaması hem de fabrikalarda çalışma imkânı bulmasını sağlamış ve bölge ekonomisine önemli bir katkıda bulunmuştur (Akyüz, 2012: 145). Hopa açısından bu süreci etkileyen bir diğer önemli faktör de, 1972'de Hopa limanının faaliyete başlamasıdır. Hopa iskelesi Osmanlı döneminden itibaren Artvin-Ardahan-

Kars-Erzurum bölgesinin deniz ulaşımı noktası olarak önemli bir ekonomik işleve sahiptir. Cumhuriyet döneminde buradan yurtiçi ve dışına kereste ihracı yapılmıştır. Murgul bakır ocaklarının faaliyete geçmesiyle iskelenin önemi daha da artmıştır. Bu öneme istinaden Hopa limanı Karadeniz'deki en büyük limanlardan biri olarak projelendirilmiş ve yapılmıştır. Liman, hem kendi iş imkânlarıyla, hem de nakliyat sektörünün gelişimine katkısı itibarıyla Hopa'nın ve bölgenin ekonomik dönüşümünde etkili olmuştur (Aksu, 2012: 246-247). Hopa ekonomisinin bir diğer ayağını oluşturan nakliyecilik özellikle Irak-İran savaşı boyunca bölge ticaretinin gelişmesiyle birlikte önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Bugün de eski Sovyetler Birliği ülkelerine yönelik uluslararası nakliyat sektörü, sınır ticareti ve bölgenin temel geçim kaynağı olmayı sürdürmektedir (Özçep & Aksu, 2016: 112-113).

Geçmişten Günümüze Türkiye-Gürcistan Sınırı (Sarp Sınır Kapısı)

Türkiye ile Gürcistan sınırının (Sarp Sınır Kapısı) tarihsel arka planı, üç ana kırılma noktasında şekillenmektedir. Birincisi, 1921 yılında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Kars Antlaşması'na dayanmaktadır. İkincisi, 1937 yılında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yaşanan gerilimler nedeniyle sınırın her iki tarafı için geçişin tamamen ortadan kalktığı dönemdir. Üçüncüsü ise, 1988 yılında Türkiye ile Gürcistan arasında gerçekleştirilen antlaşmayla birlikte sınırın açılmasıdır (Özbey, 2016: 101).

1921 yılında Türkiye-Gürcistan sınırı çizildiğinde kültürel ya da kimliksel benzerlikler göz ardı edilip, sadece doğal zorunluluklar, coğrafi sınırlar -derenin ve dağların varlığı gibi- göz önüne alınmış, Sarp köyünün ortasından geçen dere sınır kabul edilmiş ve böylece aileler, akrabalar, topraklar politik bir sınırla ikiye bölünmüştür. Bu tarihten 1937 yılına kadar Sarp köyünde yaşayan insanların sınırın diğer tarafına geçişleri Pasavan adı verilen bir belgeyle sağlanmış, insanlar günebirlik karşı tarafa geçip hem topraklarını işlemeye devam etmişler, hem de aileleriyle, akrabalarıyla ilişkilerini sürdürmüşler. Sınır çekildiğinde cami Türkiye tarafında, imam ise karşıki Sarp'ta kalmış ancak 1937 yılına kadar cuma günleri ibadetlerini yapabilmek için bu tarafa geçebilmişler. Topraklarını işleyebilmiş, ürünlerini kaldırabilmişler. 1937 yılında Stalin döneminde yaşanan Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerindeki gerginlik sınırın statüsünde değişikliğe neden olmuş ve bir gecede sınır tüm geçişlere keskin bir biçimde kapatılmıştır. Sınırın çekilmesiyle bölünen aileler, 1937 yılına kadar görüşebiliyorken, bu tarihten sonra hiçbir şekilde iletişim kurma şansları olmamıştır. Karşıya geçmek isteyenler, 200 metrelik yol yerine Kars üzerinden 1.000 km.'lik yol yapmak zorunda kalmışlar. 1936 yılına kadar ılımlı bir biçimde devam eden ilişkiler, 1936 yılında imzalanan ve Türkiye'nin, boğazlar üzerindeki haklarının uluslararası hukuk açısından yeniden düzenlendiği Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile ve takip eden zamanda Türkiye'nin İngiltere ile işbirliği yapması üzerine aynı biçimde devam ettirilememiş ve sınır 1937 yılında bir gecede tüm geçişle kapatılmıştır. 1937 yılından sonra karşı tarafta kalan akrabalarla, tanıdıklarla her türlü iletişim kurma biçimi yasaklanmıştır. Sınır kapısının etrafında çok ciddi güvenlik önlemleri alınmış, gözetleme kulelerinin sayısı artırılmış, Gürcistan tarafında 'iz tarlası' adı verilen ve kaçak geçişlerin olup olmadığını denetleyebilecekleri bir tarla yapılmıştır. 1937'den 1988 yılına kadar olan 51 yıllık dönem sınırın tüm geçişlere kapalı olduğu ve güvenlik tedbirlerinin katı biçimde uygulandığı bir dönem olmuştur (Akyüz, 2012: 146-151).

1988 yazında, bir Lazi kasabası olan Sarp ile Özerk Gürcistan Cumhuriyeti'nin Acaristan Özerk Bölgesi arasındaki sınır 1930'lu yıllardan sonra ilk kez törenle açıldı. Türkiye'yle Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği, ticaret ilişkilerini geliştirme kararı aldılar. Bu sınırın uluslararası

bir geçiş noktası olarak hizmet vermesi amaçlanmıyordu; daha çok iki taraflı ticareti kolaylaştıracaktı. Yeni kurulan Gürcistan Cumhuriyeti için de 1990'lı yılların başları siyasi karışıklık ve şiddet yıllarıydı. Rusya doğrudan ya da dolaylı olarak Abhazya'daki ayrılıkçı hareketi destekliyordu. Eduard şevardnadze 1992'de Tiflis'te iktidarı ele geçirdiğinde ülke siyasi bir kaos içerisindeydi; devlet, topraklarının büyük bölümünde hiçbir şekilde düzeni sağlayamıyordu. Eski Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra merkezi sosyalist ekonominin de çöküşü üzerine ülkede korkunç ekonomik koşullar hüküm sürmeye başladı. Büyük değişikliklerin yaşandığı bu koşullar altında Sarp'taki sınır, ekonomide bir cankurtaran gerevi gördü (Beller-Hann & Hann, 2012: 127). Bir başka ifadeyle, SSCB'nin dağılmasının ardından her anlamda zor koşullar yaşayan Gürcistan için Sarp Sınır Kapısı adeta kurtuluş olmuştur. Sarp sınır kapısının açılmasıyla hem daha önce birbirinden ayrılmak zorunda kalan akrabalar buluşmuş, hem Doğu Karadeniz halkı koşusuyla tanışmıştır. Kapının açılması olumlu ve olumsuz pek çok sorunu beraberinde getirmiştir (Metin & Koyuncu, 2013: 2).

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmada kullanılan yöntem, nitel araştırma yöntemidir. Nitel araştırmada görüşme, temel veri toplama araçlarındandır. İnsanların gerçekliğe ilişkin algılarına, anlamlarına, tanımlamalarına ve gerçeği inşa edişlerine vakıf olmanın iyi bir yoludur. Aynı zamanda, başkalarını anlamak için kullanılan en güçlü yöntemlerdendir (Punch, 2011: 165-166). Nitel araştırmacılar örnek olay ve bağlamaların dilini kullanır, toplumsal süreçler ve örnek olayları kendi sosyal bağlamında inceler ve belirli ortamlarda anlam yaratımına veya yorumlarına bakarlar. Toplumsal yaşama birçok bakış açısından bakar ve insanların kimlikleri nasıl inşa ettiğini açıklarlar. Nitel araştırmacılar toplumsal yaşamın çoğu alanını özünde nitel olarak görür. Onlar için nitel veriler kesinlikten yoksun veya eksik değildir; son derece anlamlıdır (Neuman, 2012: 232-233).

1385

Çalışmada, nitel araştırma yöntemi kapsamında yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, katılımcının algıladığı dünyayı kendi düşünceleriyle anlatmasını sağlar. Bu dünyaya ulaşmak için sorular çoğunlukla açık uçlu olmalıdır. Görüşmenin büyük bir kısmı, keşfedilmesi gereken konuların açığa çıkarılması için sorular veya bir konu tarafından yönlendirilir. Bu format, konuşma süresince farklı sorularla konunun açılmasına, çeşitli konuların ortaya çıkmasına ve konu hakkında yeni fikirlere ulaşılmasına yardım eder (Merriam, 2013: 88).

Bulgular ve Değerlendirme

Yapılan alan araştırması sonucunda elde edilen bulgular, çalışmanın temel sorunsalı ışığında değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme için, önce Gürcü göçmen işçilerin daha sonra da Hopa'da yaşayanların yaklaşımlarına yer verilmiştir. Görüşülen kişiler, etnisiteleri, cinsiyetleri ve yaşları temelinde kodlanmıştır.

Sosyal ve Kültürel Değerleme Açısından Sınır

Alan araştırmasından elde edilen bulgular, sınırın, sosyal ve kültürel değerleme açısından merkezi bir yer tuttuğuna işaret etmektedir. Söz konusu yeri, Sarp Sınır Kapısı'nın açılmasından günümüze kadar geçen sürede gözlemlenmek mümkündür. Nasıl bir değerimin meydana geldiği, Gürcü işçilerin ve Hopa'da yaşayanların yaklaşımlarından anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olarak lokantalarda bulaşıkçı olarak çalışan bir Gürcü kadın işçi şunları belirtmektedir:

“Birbirimizle bir fark yok, dinden başka. Bunlar Müslüman, biz Hıristiyan’ız, tek fark o bence. Yoksa insanlar olarak, hepimiz insanız. Bizim tarafta da kötü insanlar var, burada da var. Geçen bir kuzenim var, buraya getirdim. Kuzenim buraya gelmeden önce, Türkler beni kötü yaparlar, bana kötü davranırlar diye düşünürdü. Eskiden bizde böyle bir şey vardı, Türkler kötüler, insanlara kötü davranıyorlar diye. Ama geldiğimde şaşırdım, bunlar nasıl insanlar, bana çok iyi davrandılar” (Gürcü, Kadın, 43).

Sınır kapısının açılmasından sonra, Gürcü işçilerin sahip olduğu düşünsel kalıpların değişmeye başladığı ve bu anlamda mevcut önyargıların giderek ortadan kalktığı görülmektedir. Bu durum sınırın sosyal ilişki ve etkileşim biçimlerinin değişimin çok yönlü sosyolojik etkilerinin olduğunu ortaya koymaktadır. Sınırın sosyolojik etkilerini, gündelikçi olarak çalışan Gürcü kadın işçilerin deneyimlerinden anlamak mümkündür:

“Sizin kadınları burada görüyorum, eskiden, birkaç yıl önce, kapalı geziyorlardı, şuanda açıldılar. Değişen o şuanda. Evde oturan kadın başka. Kadın evden dışarı çıkarsa, dışarıyı görürse başka. Kötü anlamda demiyorum. Çünkü dışarıda bizi görüyorlar, bizimkiler açık, kısa giyiniyorlar” (Gürcü, Kadın, 55).

“Eskiden burada Gürcülere daha çok güveniyorlardı. Mesela mağazalarda, marketlerde çalışan Gürcüler vardı. O zamanlar kamera yoktu, herkes bırakıyordu elemanını, gidiyordu. Akşam da geliyorlardı, kapatıyorlardı, ondan sonra evlerine gidiyorlardı. Ama kadınlar daha çok kıskanıyorlardı. İlk zamanlar kadınlar kapalıydı. Adam açık birine böyle dokundu, daha sonra kadına saat sordu, daha sonra da karısı adamı dövdü, kafasına vurdu. Adamı dövdü” (Gürcü, Kadın, 49).

Gündelikçi olarak çalışan Gürcü kadın işçilerin söyledikleri, sınırın, bir sınır bölgesi olan Hopa’da sosyal ve kültürel değişime nasıl yön verdiğini göstermektedir. Sözü edilen değişimin temel özelliği ise, toplumsal cinsiyet kimliklerine dayalı olarak gerçekleşmesidir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından bakıldığında, sınırın açılmasının, Hopa’daki kadınların kamusal alana çıkışında etkili olduğunu göstermektedir. Geçmişe kıyasla kadınlar, sınırın açılmasıyla birlikte, erkeklerle birlikte kamusal alanda görünür hale gelmeye başlamıştır. Kamusal alanda erkeklerin Gürcü kadınlarla olan teması, kadınlar açısından kabul edilmesi oldukça güç bir ilişki olmuş, gelinen noktada sosyal ve kültürel ilişkiler daha olağan bir hal almıştır. Osman Metin ve Öznur Koyuncu’ya göre, kapının açılmasının olumlu olarak nitelendirilen yönleri vardır. Kapının açılmasının bölge kadınının giyim kuşam, makyaj ve davranışlarında dönüşümlere öncülük ettiği düşünülmektedir. Kadınlar bir anlamda olumlu etkilenmişlerdir (Metin ve Koyuncu, 2013: 14).

Sosyal ve kültürel değişimde merkezi öneme sahip olan sınır, bu görevini Gürcü işçilerin yanı sıra Hopa’da yaşayanlar üzerinde de sürdürmektedir. Sınırın açılması, Türkiye-Gürcistan sınır bölgesi olan Hopa’da da birtakım değişimleri meydana getirmiştir. Hopa’da yaşayan bir vatandaş, konuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

“Şimdi daha iyi yaklaşım var. Eskiden daha tanışmamıştık, insanlar kimliğini tanımıyordu, bilmiyordu. Şimdi biliyorlar artık, adamın memleketteki evini bile biliyorlar. Bu feodal ilişkiler gelişti, büyüdü, çoğaldı. Kimisi akraba oldu, kimisi arkadaş oldu, kimisi gitti-geldi, kimisi kaldı-konakladı. Batum’a gidiyorsun, selamün aleyküm, aleyküm selam, oturuyorsun, Hopa’dasın, buradasın. Hiçbir farklı yok. Ekonomik yapısı gelişti, akrabalık bağları gelişti.

Burada akrabalık da var, akrabaları da var. Batum'dan bir köyden gelin almışsın” (Türk, Erkek, 53).

Türkiye-Gürcistan sınırı, Hopa ve Batum'da yaşayanlar arasında sosyal ve kültürel açıdan bir benzeşmeyi ortaya çıkarmış, bu benzeşme her iki taraftaki ilişkileri oldukça girift bir hale getirmiştir. Bir diğer ifadeyle, bu değişim, sınırın, sınır bölgelerinde yaşayanların gündelik yaşamlarını doğrudan şekillendirdiğini, her iki sınır bölgesinde yaşayanların birbirlerine yönelik bakış açılarını etkilediğini ve benzerliklerin farklılıklar karşısında daha belirgin bir hale gelmesine neden olduğunu göstermektedir.

“Biz yıllarca sınır kapısına gidiyorduk. O taraftaki insan kendi dilini, yani ben Müslüman bir ülke, orası Hıristiyan bir ülke. Aynı dili konuşmayan ama sonuçta hepimiz Allah'ın kulu olarak birbirimize bakıyoruz. Ama ortada bir şey oluyor, sen ona bakıyorsun hani, görüyorsun uzaktan uzağa, ama bir şey yok yani, bir merhaba yok, bir diyalog yok. Dil bilmiyorsun. Ama şimdi nasıl oldu, ne kadar güzel oldu. Onlar Türkçe öğrendi, biz Gürcüce öğrendik. Kaynaştık. Tabi ki onların kültür etkinliklerini ben öğrendim. Benim kültürümü o öğrendi. Bir parça o benden kazandı, benim sosyal etkinliğimden, benim kültürel yaşamımdan, ben de onun kültürel yaşamından bir şeyler kazandım. Mesela, onların misafir karşılaması çok farklı, bizimki çok farklı. Onların ölüye ağıt yakması, şey, ölüyü hakka vermesi çok farklı, bizimki çok farklı. Yani, bu kültürleri tanıdık. Birbirimizi görerek bunları tanıdık. Aslında bir kültür mozaiki değişiyor. Diyelim ki, insanlar sınır kapıları açıldığı zaman biz, Sarp, yani Gürcistan sınırından bahsediyoruz, tabi ki diğer kapılarımız da var, biz buradan aslında bir parça nasıl diyelim, insanların daha aktif olmasını sağladı yani, aktiflik oldu. Sosyal hayatın içerisine diyelim ki, biz bu kapı açılmadan Hopa'da tek bir sokak vardı, benim gibi üç beş tane esnaf vardı ki ben kapı açılmadan önce, gerçi o zaman yaşım küçüktü, benim gibi üç tane bayan çalışırdı karşıda esnaf olarak. Ama bu sınır kapısının açılmasıyla bu coğrafyaya gidiş-geliş olduktan sonra bütün ev kadınları iş kadını oldu. Yani, artıları da oldu eksileri de oldu. Ama bunu iyi değerlendirmek gerekiyor. Bunu, elinde avucunda iyi tutman gerekiyor. Yani artıları da oldu. Sosyal hayatta, ticari anlamda daha bir canlılık oldu. Tabi ki, o zaman bu kadar esnaf yoktu Hopa'da. Parmakla sayarsan üç tane, dört tane kadın esnaf çalışırdı. Ama şimdi öyle değil. Şimdi herkes, tercümanlı mı dersin, emlakçılık mı dersin, esnafın her türlüşünü mü dersin, özel yemekler mi dersin, yani akla gelen her gün yeni bir yenilikle dükkân açılıyor” (Türk, Erkek, 49).

“Şimdi şöyle, kız alıp verme olayları bile var artık. Benim babamın kuzeninin eşi Gürcü, kendisi üniversite eğitimini Gürcistan'da gördü. O dönemde tanıştı, evlendi. Nereden bakarsanız 20 yıldır evli, çocukları var. Çok güzel bir ailesi var, yuvası var. Yan komşum, tercüman arkadaşım, bir Türk'le evli, onların da aynı şekilde çocukları var. Yaklaşık 10 senedir evliler. Türk kadınların Gürcülerle evlendiği de oluyor. Bu şekilde bir alış-veriş var” (Türk, Kadın, 38).

Sınır açılmadan önce iki farklı sosyo-politik ve ekonomik sistemden gelen insanlar arasındaki ilişki ve etkileşim çok kısıtlı düzeyde iken, sınırın açılmasından sonra her iki taraf arasındaki ilişki ağları ve etkileşim biçimleri genişlemiş, iç içe geçmiş ve kurumsal bir boyut kazanmıştır. Özellikle sınırın her iki yakasında yer alanların yapmış oldukları evlilikler, söz konusu ilişkilerdeki kurumsallaşma açısından önemli bir örneği teşkil etmektedir. Metin ve Koyuncu'nun da vurguladığı gibi, sınır kapısı Karadeniz'e yeni bir olgu kazandırmıştır: yabancı gelinler. Türklerden yabancı uyruklu kadınlarla evlilik yapanlar çoktur. Bu gelinler, erkeklerin aileleri tarafından başta pek istenmeseler de, dışarıdaki insanlar tarafından hoş karşılanılmaktadırlar, yabancı gelinlerden memnuniyet duyulmaktadır (Metin ve Koyuncu, 2013:

15). Bu bakımdan sınır, sınırın her iki yanında yaşayanlar arasında (iletişimin sağlanması, evliliklerin düzenlenmesi vb.) kurumsallaşmış yapının oluşmasını sağlamıştır. Kültürel açıdan bakıldığında ise sınır, her iki sınır bölgesinde yaşayan insanların sahip oldukları kültürel kodlarını (dil öğrenme, misafir ağırlama, cenaze törenleri vb.) birbirleriyle kıyaslama imkânı sağlamıştır. Bu bağlamda, sınır, sınırın her iki tarafında yaşayanlar açısından sosyal ve kültürel tanışıklığı sağlamıştır. Sınırın sosyal ve kültürel açıdan oluşturduğu değişim, farklı şekillerde de kendisini göstermektedir:

“Her iki tarafta olumlu yönden etkilendi. Aslında bizden daha çok eğitilmişler, daha kültürlüler, daha sanata yatkınlar. Ben onları mesela, daha cahil görüyordum. Asıl cahil olan bizmişiz. İşinde nasıl yapılacağını bilen kişiler, bilgililer ama yapmıyorlar. Onların bazı işleri yapması, bizim onları küçük görmemize itti, aslında onlar kültürel donanımlı insanlar. Birçok meslek grubunu bitirmiş insanlarda var ancak çalışma izni sıkıntısıyla da karşı karşıya kalabiliyorlar. Kendi mesleklerini yapamıyorlar, çünkü burada ki iş talepleri daha çok farklı alanlarda oluyor. Mecburen aç kalmamak için de, doktorda olsa, memur da olsa farklı işlerde çalışıyor. Aslında bu hiç hoş bir şey değil. Aslında eşitlik olması lazım. Hiçbir ırkın başka bir ırktan üstünlüğü yoktur. Bu kötü olmuş ya Gürcüler açısından (Türk, Kadın, 38).

Sınırın bir bölgesinde yaşayanların, sınırın karşı tarafında yer alanlarla kurdukları sosyal ilişki ve etkileşimler, onların zihinsel haritalarında birtakım dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Diğer bir ifadeyle, sınırın bir tarafında yer alanların diğer tarafta yaşayanlara dönük düşünceleri, sınırın açılmasına koşut olarak değişmiştir. Hopa’da yaşayanların Gürcü çalışanlar hakkındaki düşünceleri, başlangıçta kalıplaşmış birtakım düşünce formlarını içerirken, sınırın açılmasından sonra, bu kalıpların kırıldığı, dönüştüğü ve yeni bir forma büründüğü gözlemlenmiştir.

Modern Devletin ve Ulusun Sınırlarının Kesişimi

Türkiye-Gürcistan sınırı, yukarıda bahsedilen temel kuramsal tartışmada, hem modern devletin hem de ulusun sınırlarının birbiriyle kesiştiğini örneklendiren bir deneyimine sahiptir. Bu sınır deneyimini, sınır bölgesinde yaşayanların sınırı algılama biçimlerinden anlamak mümkündür. Zira görüşme yapılan bir Gürcü kadın işçinin sınırı algılama biçimi şu şekildedir:

“Özellikle benim için bir şeyi yok. Biliyorum, sadece işte geçeceğim başka ülkeye, geri geleceğim. O iki ülkedeki bir sınır benim için, düşündüğüm bir şey yok ama sadece Türkiye’ye gitmiyorlar bu sınırdan sonra, başka ülkeye de gidenler var. Oradan bizim tarafa gelenler, bizim taraftan başka yerlere, başka ülkelere gidenler var. Böyle bir şey olması, bir ülkenin bitimi, aslında iki ucuyla bitimi” (Gürcü, Kadın, 33).

Sözü edilen Gürcü kadın işçinin ortaya koyduğu bakış açısı, sınırın, her iki ülkeyi birbirinden ayıran bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Dahası, söz konusu sınır, sadece iki ülkenin sınırdaşlığını değil, aynı zamanda söz konusu ülkenin (Türkiye’nin) diğer ülkelerle olan farklılaşmasını da belirleyen bir işleve sahip olduğuna işaret etmektedir. Köksal Şahin’e göre, sınırlar, ulus-devletin toplumsal ve siyasi anlamda temelini oluşturan ulusun, egemenlik alanını belirlemektedir (Şahin, 2009: 41). Bir başka Gürcü erkek işçi ise, konuyla ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

“Sınır benim için o tarafa geçince Gürcistan’ı görüyorum, seviniyorum. Bu tarafa geçince de moralim bozuluyor. Benim ülkemden ayrı kaldığım için” (Gürcü, Erkek, 41).

Sınır, bir ülkeden bir başka ülkeye geçmenin, yani uluslararası alanda mekânsal değişimin yaşandığına işaret etmektedir. Dolayısıyla, sınır, mekânsal farklılaşmayı içeren bir araç olarak

işlev görmektedir. Latife Akyüz'e göre, sınır bölgeleri, hem birbirinden dikenli teller, güvenlik noktaları, gözetleme kuleleriyle ayrılmış iki ayrı mekân, hem de çoğu zaman her iki yakada benzer yaşamları sürdüren insanların olduğu tek bir mekân gibidir. En az iki devletin kıyısında ortaya çıkan bu yapı, hem kendi kurallarına sahip, kendine özgü kurumları ve ilişki biçimlerini üreten hem de her iki devletin ekonomik ve politik karar ve kurallarından etkilenen 'arada kalmış' bir durumdadır (Akyüz, 2014: 87).

Öte yandan, sınırın bir tarafında olmanın oluşturduğu sevinç ve diğer tarafında olmanın verdiği üzüntü duyguları, sınırdan geçmenin göçmen bireyleri sosyal ve psikolojik açıdan etkilediğine işaret etmektedir. Bu etki, sınırın fiziksel açıdan iki devleti ayıran bir çizgi olmanın ötesinde, bireylerin zihinlerinde çizilmiş haritalar olduğunu, yani sosyolojik boyutlarının olduğunu göstermektedir. Sınırın söz konusu sosyolojik etkilerini kültürel alanda da gözlemlemek mümkündür:

"Haritada bir çizgi. Sınır, kültürel alışveriş anlamı taşıyor. Belli bir yer var hemen hemen aynı dili konuşabiliyoruz. Ama işte ülkenin sınırı diyelim biz ona. Yoksa o sınırdan mesela, Sarp olsun ya da Hopa olsun, öbür taraftan Batum bence biz hepimiz aynı kültüre sahibiz. İki ülkeye birbirinden ayıran çizgi anlamı taşıyor" (Türk, Kadın, 38).

Sınır, haritada iki ülkeyi birbirinden ayıran bir çizgi olmasının yanı sıra, sınırın her iki yakasında yer alanlar açısından kültürel alış-verişi sağlamaktadır. Bu anlamda, sınır, daha önce de vurgulandığı gibi, kültürel etkileşimi şekillendirmektedir. Göçmen işçiler açısından sınır, bir taraftan modern devlet iktidarının sınır anlayışını yeniden üreten, diğer taraftan da sınır bölgesinde olmanın da etkisiyle, farklı sosyolojik deneyimler (sosyal psikolojik etkiler, mekânsal farklılaşma, kültürel etkileşim vb.) içeren boyutlara sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye-Gürcistan sınırı dikkate alındığında, modern devlet iktidarının sınır anlayışı ile sınır bölgesinde yaşayanların sınırı algılama biçimlerinin kesiştiği sonucuna ulaşılmıştır (Bkz. Özbey, 2016). Nitekim Türkiye-Gürcistan sınır bölgesinde (Hopa'da) yaşayanların yaklaşımı, söz konusu kesişimi doğrulamaktadır. David Newman'ın da altını çizdiği gibi, sınırların sosyolojik kategorisi, keskin bir kenar ve iki ayrı varlıklar ya da karşıtlar arasında ayrılığın net bir çizgisini oluşturarak, sınırları vurgulamak ikili ayrımların bir serisiyle ifade edilmektedir. Bu çeşitli şekillerde ifade edilmiştir: burada/orada, biz/onlar, içerme/dışlama ve iç/dış (Newman, 2006: 176).

Ekonomik Dinamizmin Motoru Olarak Sınırlar

Sınırın ekonomik boyutu, yerel, bölgesel, ulusal ve küresel açıdan sınırın, sınır bölgelerinde yaşayanlar açısından ne tür ekonomik sonuçlar ortaya koyduğu, diğer bir ifadeyle, sınır aracılığıyla bir taraftan ekonomik fırsatların, kazançların ve kazanımların, diğer taraftan da sosyal ve kültürel yapının dönüşümünde ekonominin başat rolünün ortaya koyduğu etkileri içermektedir. Bu durumu, Hopa'ya çalışmak amacıyla göç eden Gürcü göçmen kadın işçilerin deneyimleri üzerinden anlamak mümkündür:

"Sınırın açık olması, istediğimiz gibi gidip gelmemiz, çok iyi bir şey. Sınır olmasa oradaki insanlar Gürcüler ne yapar bilmiyorum. Nasıl geçinirler bilmiyorum. Böyle devam etmeli bence" (Gürcü, Kadın, 44).

"Sınırın yakın olması bizim için bir avantaj olduğunu düşünüyorum. Kolaylıkla geçip gelebiliyoruz. Sınır açılmasaydı Gürcü insanlar ne yaparlardı, nasıl çalışırlardı bunu düşünmek bile istemiyorum. Buradaki insanlar Allah'a şükür burada çalışmamıza izin veriyorlar. Sınır

olmadığı zaman bir şekilde kendimizi geçindiriyorduk. O zaman Türkler orada yoktu. Şimdi ise Türkler orada mağazalar açtılar, lokantalar açtılar. Bir şekilde benimsediler bizim tarafı. Biz bize yeterdik oysa. Bizim açımızdan bakınca burası olmasaydı aç kalırdık, işsiz kalırdık belki de. O yüzden böyle bir şey iki ülke içinde devam etmeli bence ” (Gürcü, Kadın, 50).

“Sınırın açılması benim açımdan çok şeyi değiştirdi, çok olumlu görüyorum. Ben Yunanistan’a gittiğim zaman, Türkiye’yi geçtim, sınırı geçtim. O sınır olmasaydı, ben belki de o tarafa da gidemezdim, evde o zaman ne yapardım bilmiyorum. Nasıl geçim sağlayabilirdim kendime, onu da bilmiyorum. Sınır açılmasaydı, belki de bugün evde olurduk, aç otururduk mesela” (Gürcü, Kadın, 33).

“Sınır, olmalı bence, bizim insanlarımız için, buradaki insanlar için. Bir şekilde gidip gelmeliler birbirlerine. Çalışmak için ben gelip paramı kazanıp gidiyorum. Sınır olmasa belki bunu da yapamam” (Gürcü, Kadın, 33).

Türkiye-Gürcistan sınırının Gürcü işçiler açısından çok çeşitli işlevleri olduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu sınır, Gürcü çalışanlar açısından ailenin geçimini sağlayan bir kapı, işsizliği ortadan kaldıran ve dolayısıyla çalışma hayatına girmeyi, iş bulmayı ve para kazanmayı sağlayan bir yol, üçüncü bir ülkeye çalışmak amacıyla göç koşullarını sağlayan bir araç, her iki sınır bölgesinde yaşayanların karşılıklı ekonomik etkinliklerine fırsat sunan bir köprü olarak işlev görmektedir. Bu anlamda sınırın Gürcü işçiler açısından temel misyonu, cankurtaran görevini görmesidir. Bir diğer ifadeyle, Gürcü işçiler, içinde buldukları ekonomik sorunlardan kurtulmak amacıyla sınırı, bir çıkış yolu olarak görmektedirler. Bu açıdan sınırı mutlak anlamda bir sadakat içindedirler. Konuyla ilgili, Gürcü göçmen erkek işçilerin yaklaşımları ise şu şekildedir:

“Sınırın açılması çok şeyi değiştirdi. Gürcistan için daha iyi oldu. Gürcistan ayağı kalkmaya çalışıyor. Sınır açılmadan önce tek tük kişiler çalışıyordu ama şimdi ise herkes gelebilir ve ailesini geçindirebiliyor burada. Türkiye sayesinde” (Gürcü, Erkek, 44).

“89 ve 90’lı yıllarda bazı yerlerde savaş oldu. Ekonomik olarak Gürcistan çok düştü. Kimsede para yoktu. Marketler vardı ama düşük, para dönmüyordu. Sınır açılınca yavaş yavaş insanlar kendine gelmeye başladı. Türkiye’ye gelip çalışarak, para kazanmaya başladılar. Herkes evlerini yaptı. Marketlerini yükseltmeye başladılar. İnşaatlar yaptılar. Çok iyi oldu. İnsanlar biraz yükselmeye başladı. Benim için geçim kaynağı oldu. Evimi yaptım, arabamı aldım. Para kazanmaya başladım. Tek benim için söyleyeyim, başkalarını bilemem. Geçim kaynağım oldu” (Gürcü, Erkek, 37).

Türkiye-Gürcistan sınırı, çöküş içerisinde olan Gürcistan ekonomisinin büyümesine katkıda bulunarak, bu ülke açısından hayati bir role sahip olmuştur. Bununla birlikte sınır, Gürcistan halkı açısından çalışma fırsatını sunarak, Gürcü çalışanların para kazanmasını, ev ve araba sahibi olmasını, işyerlerini yeniden onararak işletmeye başlamasını, diğer pek çok sektör gibi inşaat sektörünün güçlenmesini sağlamıştır. Bu bağlamda sınır, Gürcistan ekonomisinin yeniden canlanmasını, Gürcü işçilerin ise geçimini sağlamak başta olmak üzere, ekonomi konusundaki çok çeşitli sorunlarını çözen bir işleve sahip olmuştur. Akyüz’e göre, Türkiye-Gürcistan sınırında da sınırın açılmasından sonra buna benzer süreçler yaşanmış, vergi düzenlemeleri, fiyat farklılıkları, yasaklanan ürünler sınırın iki yanında yaşayanlar için kısıtlılıklar ve olanaklar yaratmış ve bölge insanları sınırın bu potansiyelinden mümkün olduğunca yararlanmışlardır. Bazı dönemlerde kaçakçılık önemli bir gelir kaynağı olurken diğer dönemlerde vergi

düzenlemeleri ve iki devlet arasında imzalanan anlaşmalarla ortaya çıkan ticari avantajlar taşımacılık, aracılık ve komisyonculuk faaliyetlerini öne çıkarmış; hizmet sektörü ise her dönem az ya da çok sınırdan beslenmiştir (Akyüz, 2014: 92). Gürcü işçiler açısından pek çok ekonomik işleve sahip olan sınırın, bir sınır bölgesi olan Hopa'da yaşayanlar açısından da pek çok anlamı bulunmaktadır:

“Ekonomik açıdan da şöyle bir faydası var bize, Gürcistan'da fabrikalar yok, üretim yok, ülke her şeyi dışarıdan alıyor. O yüzden Gürcüler gelip hep buradan alış-veriş yapıyorlar. Alış-veriş yapıp gidiyorlar. Sınırın ekonomik açıdan da, kültürel açıdan da, her açıdan faydası var. Sonuçta buradaki birçok insan, Gürcüce biliyor, dil öğreniyor ister istemez, ürünlerimiz satılıyor, ihraç ediliyor. Sınırın benim açımdan anlamı bu” (Türk, Kadın, 32).

“Hiçbir şeye yaramazsa Gürcistan, bir kere bakir toprakları, petrolü, petrolü olan bir bölge. Bu ticaretin bir de başka yönü var, kaçak petrol. Buradakilerin hayatlarında büyük bir geçim kaynağı. Gençler işsiz, kolay para kazanmak adına, diyelim ki, çayını toplamaz, önce orta boy bir araba alır, ondan benzin-mazot kaçakçılığı yapılır. Güneydoğu'da bunu yapan herkese terörist denir, bizim burada selamün aleyküm abi der. Ama yaptığımız şey, aynı şey. Hepimiz gittiğimiz zaman, arabamızı fulleyip geliyoruz” (Türk, Kadın, 47).

Hopa'da yaşayan insanların önemli bir kısmının, sınır üzerinden yasadışı yollarla ekonomik kazanç elde etme çabası içinde olduğu gözlemlenmektedir. Özellikle mazot temin etmede söz konusu kazanç elde etme somut biçimde açığa çıkmaktadır. Türkiye ile karşılaştırıldığında Gürcistan'da mazotun neredeyse yarı fiyatına satılıyor olması, Hopa'da yaşayanlar açısından mazot kaçakçılığını daha cazip hale getirmektedir. Bizzat araştırmacının alanda yapmış olduğu gözlemler söz konusu kaçakçılık biçimini doğrular niteliktedir. Hopa'da yaşayan pek çok insan, mazot ihtiyacını karşılamak için, kendi aracıyla Batum'a geçiş yapıp, aracın deposunu doldurdıkları, hatta sınırdan geçirebildikleri kadar da bidonlarla mazotu yanlarında getirdikleri ve kullandıkları gözlemlenmiştir. Yine benzer doğrultuda alanda yapılan bir diğer gözlem, mazot kaçakçılığının farklı bir boyutunu da göstermektedir. Araştırmacı, bir araştırma kapsamında Batum'a gitmek istediğinde, yolda otostop çekmiş ve bir Gürcü'nün aracına binerek Batum'a gitmiştir. Yolda, söz konusu Gürcü'ye ne iş yaptığını sorduğunda, bahsi geçen Gürcü'nün, Batum'dan Hopa'ya kaçak yollardan mazot getirdiğini ve Hopa'da ucuz bir şekilde sattığı yanıtını almıştır. Bu bağlamda, alanda yapılan gözlemler, sınırın hem Batum hem de Hopa açısından nasıl bir enformel ekonomi oluşturduğunu ve bu ekonomi içinde yer alanların nasıl bir kazanç elde etme pratiğine sahip olduğunu göstermiştir. Enformel ekonominin oluşumu ile ilgili burada vurgulanması gereken bir başka nokta ise, araştırmacının yapmış olduğu diğer gözlemlerle ilgilidir. Bir diğer ifadeyle, araştırmacı yaptığı gözlemler sonucunda, mazot kaçakçılığının yanı sıra Hopa'da sigara ve alkol gibi kaçakçılığın da yaygın olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dahası, sınır üzerinden uyuşturucu trafiğinin de hem Hopa'da yaşayanlar tarafından sıklıkla dile getirildiği gözlemlenmiş, hem de konuyla ilgili medyaya çok sayıda haber yansımıştır. Dolayısıyla, sınırlarla ilgili olarak, onların ekonomik dinamizmin bir motoru olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Sonuç

Sınırın sosyolojik boyutlarını ele alan bu araştırmanın ortaya koyduğu sonuçları üç başlık altında toplamak mümkündür. Ortaya çıkan sonuçlardan ilki, sosyal ve kültürel değişme açısından sınırdır. Bu açıdan bakıldığında sınırlarla ilgili olarak şu sonuçlar elde edilmiştir:

- 1) Sınırlar, sınır bölgesinde yaşayanlar açısından sosyal ve kültürel değişimi sağlayan temel sosyolojik bir dinamiktir.
- 2) Sınırın her iki tarafında yaşayanlar açısından sınır, farklılıkların aksine benzerlikleri daha fazla ön plana çıkarmıştır. Sosyolojik açıdan ortaya çıkan benzeşme, sınırın her yakasında yaşayanların birbirleriyle bütünleşmelerini sağlamıştır.
- 3) Sınır bölgesinde yaşayanlar açısından sınır, karşı tarafla olan sosyal ilişki ve etkileşimi girift bir konuma taşımış, bu anlamda sınır, her iki tarafta yer alanlar açısından bir köprü görevi görmüştür.
- 4) Sınırın açılmasıyla birlikte, Gürcü göçmen işçiler, Hopa'daki mevcut toplumsal cinsiyet temelindeki ilişki ağlarının değişimini sağlamıştır. Özellikle Hopa'nın kapalı toplumsal yapısı, Gürcü kadın işçilerin gelişiyle birlikte giderek dönüşmeye başlamış, Hopa'da yaşayan pek çok kadın, bu yeni koşullar bağlamında kamusal alana çıkabilme fırsatına sahip olmuştur. Sınırın toplumsal cinsiyet ilişkilerini değiştirmesinin bir sonucu olarak, kadının giderek özgürleşmesi sınırın gölgesinde mümkün hale gelmiştir.
- 5) Sınırın her iki tarafında yaşayanlar açısından sınır, sınırın açılması ve göçlerin yaşanması bağlamında karşılıklı olarak iletişimi güçlendirmiş, ilişkileri sosyal ve kültürel açıdan kurumsallaştırmıştır. Diğer bir ifadeyle, sosyolojik açıdan sınır, her iki taraf arasında evliliklerin düzenlenmesi yoluyla aile bağlarının oluşumuna yol açmış, bu sayede sınırötesi sosyal ilişki ve ağlar kurumsal hale gelmiştir.
- 6) Karşılıklı sosyal ilişki ve etkileşim tarzları, sınırı fiziksel olmaktan çıkarıp, sınırın her iki tarafında yaşayanların zihinsel haritalarında birtakım değişimleri meydana getirmiştir. Bir diğer ifadeyle, sınırın bu süreçte giderek sosyolojik boyutları daha fazla ön plana çıkmıştır. Sınır her iki yanında yaşayanların birbirleri hakkındaki peşin hükümleri ortadan kalkarak, yerini güvene, yüz yüze ilişkilere bırakmıştır. Bu bağlamda, sınırın her iki tarafında yaşayanların birbirleri hakkında düşünceleri değişmiş, bu değişim düşünsel kalıplardaki kırılmalar temelinde oluşmuştur. Yaşanan söz konusu değişim bağlamında her iki tarafın sosyal ilişki ve etkileşim tarzları yeni bir forma bürünmüştür.

Sosyal ve kültürel değişme açısından sınırlarla ilgili olarak ortaya çıkan söz konusu sonuçlarla birlikte, ortaya çıkan bir diğer başlık, modern devlet ve ulusun sınırlarının kesişimi şeklindedir. Söz konusu kesişim ile ilgili olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- 1) Her iki tarafında yaşayanların bakış açısından sınır, Türkiye ile Gürcistan'ı birbirinden ayıran özellikleri içermektedir. Bu yönüyle ulus-devletleri birbirinden ayıran sınır, hem politik hem de kültürel açıdan kesişmektedir. Diğer bir ifadeyle, modern devlet iktidarının sınır anlayışı ile sınır bölgesinde yaşayanların sınırı algılama biçimleri birbirini kesen özellikler göstermektedir.
- 2) Sınır bölgesinde yaşayanlar açısından söz konusu sınır, sadece iki ülkeyi değil, aynı zamanda üçüncü ülkeyi de birbirinden ayıran özellikleri bünyesinde taşımaktadır. Bu anlamda modern devletin ve ulusun sınırlarının kesişimi geniş ölçekli bir yapıya sahiptir.
- 3) Sınır, bir ülkeden bir başka ülkeye 'geçiş' eylemini içermektedir. Bu açıdan sınır, uluslararası düzlemde mekânsal farklılaşmayı sağlayan ve dolayısıyla mekânsal ölçekteki değişimi ortaya çıkaran bir boyuta sahiptir.
- 4) Sınır, özellikle göçmenler açısından, sosyal ve psikolojik etkileri olan bir olgudur. Sınırdan geçiş eylemi, göçmenler açısından sevindirici ya da üzüntü verici sonuçları olan, diğer bir

ifadeyle, sosyal ilişki ve etkileşim ağlarını dönüştüren özelliklere sahiptir. Bu özellikleri nedeniyle sınır, fiziksel bir gerçeklikten ziyade toplumsal ve psikolojik bir gerçekliği temsil etmektedir.

5) Sınır, sınırın her iki tarafında yaşayanların kültürel etkileşimini sağlamaktadır. Bu etkileşimin kültürel sahada olması, politik ve kültürel sınırların kesişimini de doğrulamaktadır.

Bir bütün olarak bakıldığında sınır, modern devlet iktidarını temsil eden politik sınırlar ile sınır bölgesinde yaşayanların sınırı algılama biçimlerinin kesişimini sağlayan bir araç konumundadır. Zira hem göçmen işçiler, hem de yerli halk, bu kesişimi gündelik yaşam pratikleri bağlamında yeniden üretmektedirler. Bu bağlamda, ortaya çıkan üçüncü ve son başlık ise, ekonomik dinamizmin motoru olarak sınırdır. Bu başlıkla ilgili olarak şu tür sonuçlar elde edilmiştir:

1) Göçmen işçiler açısından sınır, ailenin geçimini sağlayan, işsizliği ortadan kaldıran yani çalışma hayatına dâhil olmayı, para kazanmayı ve sermaye biriktirmeyi içeren, üçüncü bir ülkeye çalışmak amacıyla göç etmenin zeminini sunan, sınırın her iki tarafında yaşayanların karşılıklı ekonomik ilişkilerini geliştiren bir kaynak olarak işlev görmektedir. Bu açıdan sınır, ekonomik sorunlar içinde yer alan göçmen işçiler için bir çıkış yolu sunmaktadır.

2) Sınır, göçmen işçilerin ekonomi konusunda kişisel yaşamlarında cankurtaran misyonuna sahip iken, toplumsal yaşamda da ekonomik açıdan kalkınmayı sağlayan özelliklere sahiptir. Diğer bir ifadeyle, sınır, ekonomisi çöküş için olan Gürcistan ekonomisinin büyümesini sağlaması noktasında hayati bir rolü bulunmaktadır. Özellikle sınır aracılığıyla ortaya çıkan ekonomik büyüme ile Gürcistan halkı, yeni çalışma koşullarını oluşturmuş, para kazanarak ev ve araba sahip olmanın önünü açmış, çeşitli sektörler ekonomi sahasında bir gelir kaynağına dönüşmüştür. Bu anlamda, sınırın sunduğu ekonomi, Gürcistan açısından bir ekonomik dinamizmi oluşturmuştur.

3) Sınır bölgesinde yaşayan yerli halk açısından bakıldığında sınır, yasadışı yollar üzerinden ekonomik kazanç sağlamanın temelini oluşturmaktadır. Özellikle ucuz mazot, sigara ve alkol elde etme konusunda sınır, çok çeşitli fırsatlar sunmaktadır, bölge halkına. Bu anlamda sınır, bu bölgede yaşayanlar açısından enformel ekonominin anahtarı olarak işlev görmektedir.

Kaynakça

Aksu, C. (2012), “Karadeniz’in Sol Köşesi: Hopa (Siyasetin Yerelleşmesi Bağlamında Bir Okuma)”, Karardı Karadeniz, (Uğur Biryol Der.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Akyüz, L. (2012). “Bir Sınır Kasabası Olarak Hopa: Sınırın Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Etkilerinin Analizi”, Karardı Karadeniz, (Uğur Biryol Der.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Akyüz, L. (2014). “Liminal Alanlar Olarak Sınırlar: Türkiye-Gürcistan Sınırında Ekonomik Yaşam ve Etnik Kimliklerin Sınır Deneyimleri”, Sınırlar ve Türkiye’de Sınır Çalışmaları, Toplum ve Bilim, 131, 84-104.

Beller-Hann I. & Hann C. (2012), İki Buçuk Yaprak Çay: Doğu Karadeniz’de Devlet, Piyasa, Kimlik, (Pınar Öztamur Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.

Diener, A. C. & Hagen, J. (2012), Borders: A Very Short Introduction, New York: Oxford University Press.

Donnan, H. & Wilson, T. W. (2002), Sınırlar: Kimlik, Ulus ve Devletin Uçları, (Zeki Yaş Çev.), Ankara: Ütopya Yayınları.

- Genç, D. (2014). “Türkiye’nin Yabancıların Hareketliliğine İlişkin Sınır Politikası”, Sınır ve Sınırdışı: Türkiye’de Yabancılar, Göç ve Devlete Disinlinlerarası Bakışlar, (Didem Danış & İbrahim Soysüren Edt.), Ankara: Notabene Yayınları.
- Giddens, A. (2008). Ulus-Devlet ve Şiddet, (Cumhur Atay Çev.), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Green, S. (2014). “Sınır Araştırmaları: Alanla İlgili Bazı Düşünceler”, Sınırlar ve Türkiye’de Sınır Çalışmaları, Toplum ve Bilim, 131, 32-44.
- Karabağ, S. (2014). Jeopolitik Açından Sınırlar, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Kasaba, R. (2012). Bir Konargöçer İmparatorluk: Osmanlı’da Göçebeler, Göçmenler ve Sığınmacılar, (Ayla Ortaç Çev.), İstanbul: Kitapyayınevi Yayınları.
- Merriam, S. B. (2013). Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber, (Fatma Koçak Canbaz & Muhammed Öz Çev.), Ankara: Nobel Akademi Yayınları.
- Metin, O. & Koyuncu Ö. (2013). “Sarp Sınır Kapısının Hopa’da Yaşayan Ailelere Etkileri”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, VX/1, 1-29.
- Migdal, J. S. (2004), “Mental Maps and Virtual Checkpoints: Struggles to Construct and Maintain State and Social Boundaries”, Boundaries and Belonging: States and Societies in the Struggle to Shape Identities and Local Practices, (Joel S. Migdal Edt.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Neuman, W. L. (2012). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar I-II, (Sedef Özge Çev.), İstanbul: Yayınodası Yayınları.
- Newman, D. (2006). “Borders and Bordering: Towards an Interdisciplinary Dialogue”, European Journal of Social Theory, 9/2, 171-186.
- Olgun, Y. (Yay. Haz.). (2003). Cumhuriyet’in 80. Yılında Artvin, Ankara: Artvin Valiliği Yayınları.
- Özbey, K. (2016). Sınır Kapitalizmi: Gürcistan’dan Türkiye’ye Günübürlük İşgücü Göçü - ‘Hopa Örneği’, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
- Özbey, K. (2017). “Uluslararası Göçte Etnisite ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı İşbölümü: Hopa Örneği”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10/49, 334-347.
- Özçep, M. & Aksu, C. (2016). “Kimlikler, Çıkarlar, Siyasetler: Karadeniz Siyasetine Hopa’dan Bakmak”, Değişen Karadeniz’i Anlamak, (Deniz Yıldırım & Evren Haspolat Der.), Ankara: Phoenix Yayınları.
- Punch, K. F. (2011). Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar, (Dursun Bayrak & H. Bader Arslan & Zeynep Akyüz Çev.), Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları.
- Şahin, K. (2009). Küreselleşme Tartışmaları Işığında Ulus-Devlet, İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.
- Yndigegn, C. (2006). “Projections-Transmissions between Spatial and Mental Borders”, Borders and Borderlands in Contemporary Culture, (Edt. Aoileann Ní Éigeartaigh & David Getty), Newcastle: Cambridge Scholars Press.

GEORGE ORWELL'S 'EAST' AND HIS BURMESE DAYS

Assist. Prof. Dr. Mehmet Ertuğ Yavuz

Cumhuriyet University, Sivas

Abstract

George Orwell's works bear a political tone. *Burmese Days* is not only a narrative of Burma's historical past, but a sociological document in which the cultural and social specificities of the country feature prominently. His escape into the jungle and his choice of this place as a setting for his play support his desire to reach sublimity. My presentation will trace the markers of the sublime through his use of landscape and also his criticism of imperialist politics.

Keywords: *Burmese Days*, George Orwell, Politics, Sublimity

1. Introduction

Born as Eric Arthur Blair, George Orwell created some of the sharpest satirical fiction of the 20th Century with such works as *Animal Farm* and *Nineteen Eighty-Four*. He was a man of strong opinions, ideas who addressed some of the major political movements of his times, including imperialism, fascism and communism.

The son of a British civil servant, George Orwell spent his first days in India-in the EAST, where his father was stationed. His mother brought him and his older sister, Marjorie, to England about a year after his birth and settled in Henley-on-Thames. His father stayed behind in India and rarely visited. (His younger sister, Avril, was born in 1908.) Orwell did not really know his father until he retired from the service in 1912. And even after that, the pair never formed a strong bond. He found his father to be too dull and very conservative.

According to one biography, Orwell's first word was "beastly." He was a sick child, often battling bronchitis and the flu. Orwell was bit by the writing bug at an early age, reportedly composing his first poem around the age of four. He later wrote, "I had the lonely child's habit of making up stories and holding conversations with imaginary persons, and I think from the very start my literary ambitions were mixed up with the feeling of being isolated and undervalued." One of his first literary successes came at the age of 11 when he had a poem published in the local newspaper.

Like many other boys in England, Orwell was sent to boarding school. In 1911 he went to St. Cyprian's in the coastal town of Eastbourne, where he got his first taste of England's class system. On a partial scholarship, Orwell noticed that the school treated the richer students better than the poorer ones. He was not popular with his peers, and in books he found comfort from his difficult situation. He read works by Rudyard Kipling and H. G. Wells, among others. What he lacked in personality, he made up for in smarts. Orwell won scholarships to Wellington College and Eton College to continue his studies.

After completing his schooling at Eton, Orwell found himself at a dead end. His family did not have the money to pay for a university education. Instead he joined the India Imperial Police Force in 1922. After five years in Burma, Orwell resigned his post and returned to England. He was intent on making it as a writer.

The British Empire comprised the dominions, colonies, protectorates, mandates, and other territories ruled or administered by the United Kingdom, that had originated with the overseas colonies and trading posts established by England in the late 16th and early 17th centuries. At its height it was the largest empire in history and, for over a century, was the foremost global power. By 1922, the British Empire held sway over a population of about 458 million people, one-quarter of the world's population at the time, and covered more than 13,000,000 square miles (33,670,000 km²): approximately a quarter of the Earth's total land area. As a result, its political, linguistic and cultural legacy is widespread. At the peak of its power, it was often said that "the sun never sets on the British Empire" because its span across the globe ensured that the sun was always shining on at least one of its numerous territories.

After leaving the India Imperial Force, Orwell struggled to get his writing career off the ground. His first major work, *Down and Out in Paris and London*, (1933) explored his time eking out a living in these two cities. Orwell took all sorts of jobs to make ends meet, including being a dishwasher. The book provided a brutal look at the lives of the working poor and of those living a transient existence. Not wishing to embarrass his family, the author published the book under the pseudonym George Orwell.

Sometimes called the conscience of a generation, Orwell next explored his overseas experiences in *Burmese Days*, published in 1934. The novel offered a dark look at British colonialism in Burma, then part of the country's Indian empire. Orwell's interest in political matters grew rapidly after this novel was published. Also around this time, he met Eileen O'Shaughnessy. The pair married in June 1936, and Eileen supported and assisted Orwell in his career.

How can you make out that we are in this country
for any purpose except to steal? It's so simple.
The official holds the Burman down
while the businessman goes through his pockets...

The British Empire comprised the dominions, colonies, protectorates, mandates, and other territories ruled or administered by the United Kingdom, that had originated with the overseas colonies and trading posts established by England in the late 16th and early 17th centuries. At its height it was the largest empire in history and, for over a century, was the foremost global power. By 1922, the British Empire held sway over a population of about 458 million people, one-quarter of the world's population at the time, and covered more than 13,000,000 square miles (33,670,000 km²): approximately a quarter of the Earth's total land area. As a result, its political, linguistic and cultural legacy is widespread. At the peak of its power, it was often said that "the sun never sets on the British Empire" because its span across the globe ensured that the sun was always shining on at least one of its numerous territories.

2. HOW A NATION IS EXPLOITED – THE BRITISH EMPIRE IN BURMA!

Following the recent troubles in India, we have asked our contributor, Mr E. A. Blair, whose investigations on ‘The Plight of the British Worker’ have already appeared in these pages, to tell us something of the unrest which has been fermenting in the sub-continent for some years, and which is threatening to spread to English Indo-China.

Mr E. A. Blair, who lived in Burma for some years, has written the following interesting article for us[1], which shows the methods the British Empire uses to milk dry her Asian colonies:

“Burma lies between India and China. Ethnologically it belongs to Indo-China.

It is three times the size of England and Wales, with a population of about fourteen million, of whom roughly nine million are Burmese.

The rest is made up of countless Mongol tribes who have emigrated at various periods from the steppes of Central Asia, and Indians who have arrived since the English occupation.

The Burmese are Buddhists; the tribesmen worship various pagan gods.

To be able to talk in their own language to the people of such diverse origins living in Burma, you would need to know a hundred and twenty different languages and dialects.

This country, the population of which is one-tenth as dense as that of England, is one of the richest in the world. It abounds in natural resources which are only just beginning to be exploited.

There are tin, tungsten, jade and rubies, and these are the least of its mineral materials.

At this moment it produces five per cent of the world’s petroleum, and its reserves are far from exhausted.

But the greatest source of wealth-and that which feeds between eighty and ninety per cent of the population-is the paddy fields.

Rice is grown everywhere in the basin of the Irawaddy, which flows through Burma from north to south.

In the south, in the huge delta where the Irawaddy brings down tons of alluvial mud every year, the soil is immensely fertile.

The harvests, which are remarkable in both quality and quantity, enable Burma to export rice to India, Europe, even to America.

Moreover, variations in temperature are less frequent and sharp than in India.

Thanks to abundant rainfall, especially in the south, drought is unknown, and the heat is never excessive. The climate as a whole can thus be considered one of the healthiest to be found in the tropics.

If we add that the Burmese countryside is exceptionally beautiful, with broad rivers, high mountains, eternally green forests, brightly coloured flowers, exotic fruits, the phrase ‘earthly paradise’ naturally springs to mind.

So it is hardly surprising that the English tried for a long time to gain possession of it.

In 1820 they seized a vast expanse of territory. This operation was repeated in 1852, and finally in 1882 the Union Jack flew over almost all the country. Certain mountainous districts in the

north, inhabited by small savage tribes, had until recently escaped the clutches of the British, but it is more and more likely that they will meet the same fate as the rest of the country, thanks to the process euphemistically known as ‘peaceful penetration’, which means, in plain English, ‘peaceful annexation’.

In this article I do not seek to praise or blame this manifestation of British imperialism; let us simply note it is a logical result of any imperialist policy.

It will be much more profitable to examine the good and bad sides of British administration in Burma from an economic and a political standpoint.”

In December 1936, Orwell traveled to Spain, where he joined one of the groups fighting against General Francisco Franco in the Spanish Civil War. Orwell was badly injured during his time with a militia, getting shot in the throat and arm. For several weeks, he was unable to speak. Orwell and his wife, Eileen, were indicted on treason charges in Spain. Fortunately, the charges were brought after the couple had left the country.

Other health problems plagued the talented writer not long after his return to England. For years, Orwell had periods of sickness, and he was officially diagnosed with tuberculosis in 1938. He spent several months at the Preston Hall Sanatorium trying to recover, but he would continue to battle with tuberculosis for the rest of his life. At the time he was initially diagnosed, there was no effective treatment for the disease.

To support himself, Orwell took on various writing assignments. He wrote numerous essays and reviews over the years, developing a reputation for producing well-crafted literary criticism. In 1941, Orwell landed a job with the BBC as a producer. He developed news commentary and shows for audiences in the eastern part of the British Empire. Orwell drew such literary greats as T. S. Eliot and E. M. Forster to appear on his programs. With World War II raging on, Orwell found himself acting as a propagandist to advance the country's national interest. He loathed this part of his job, describing the company's atmosphere in his diary as "something halfway between a girls' school and a lunatic asylum, and all we are doing at present is useless, or slightly worse than useless." Orwell resigned in 1943 saying “I was wasting my own time and the public money on doing work that produces no result. I believe that in the present political situation the broadcasting of British propaganda to India is an almost hopeless task.” Around this time, Orwell became the literary editor for a socialist newspaper.

It is a stifling, stultifying world in which to live. It is a world in which every word and every thought is censored.... Free speech is unthinkable. All other kinds of freedom are permitted. You are free to be a drunkard, an idler, a coward, a backbiter, a fornicator; but you are not free to think for yourself. Your opinion on every subject of any conceivable importance is dictated for you by the pukka sahibs' code.

3. Where is Burma? Names of Burma?

The country, popularly known in English as Burma, and officially named Myanmar, has undergone changes in both its official and popular names worldwide. The choice of names stems from the existence of two different names for the country in Burmese, which are used in

different contexts. The official English name was changed from "the Union of Burma" to "the Union of Myanmar" in 1989 by the country's military government, and since then has been the subject of controversy and mixed incidences of adoption.

Burmese Days Summary:

U Po Kyin, an extremely powerful magistrate in Kyauktada, Upper Burma, plots and schemes to take down Dr. Veraswami, an upstanding Burmese who affronts U Po Kyin through his rectitude and geniality.

Flory, a timber merchant, has been in Burma for several years now. He meets with the handful of other Europeans in the Club, where they complain about their roles as administrators and businessmen in the quickly fading Empire. Flory does not care much for the British Empire and befriends Dr. Veraswami, discoursing about the negative effects the English have on the Burmese. The doctor defends the English, though, and believes his own countrymen to be less civilized.

Flory is remarkably lonely, and loathes himself for his ugly birthmark on one cheek. He has a Burmese mistress, Ma Hla May, but he feels nothing for her. He also laments his lack of courage in terms of nominating Dr. Veraswami to the Club after it is ordered that it be opened to a native member. Another member, Ellis, viciously hates the natives, and the other men –Mr. Lackersteen, Maxwell, Mr. Macgregor, and Westfield –are mostly indifferent but not particularly disposed toward the natives.

1399

Flory's life changes when Mr. and Mrs. Lackersteen's niece Elizabeth arrives in the colony. She has come to live with them after her mother dies. Elizabeth hates the natives and all things that indicate a highbrow or artistic disposition. She craves only a life of ease and wealth, and hopes to marry a European she meets in Burma.

Flory and Elizabeth initially hit it off, but she becomes annoyed by the way he defends the natives and tries to praise their culture and mores. When Flory acts in a more masculine and authoritative way, as when they go on a hunting trip, she finds him more desirable and thinks she could possibly marry him. Flory discards Ma Hla May and falls deeply in love with Elizabeth. He does not notice when she becomes irritated when he talks about the natives, and can think of nothing he desires more than to marry her.

Meanwhile, U Po Kyin has kept up his crusade of rumors about the doctor, and targets Flory because he is the doctor's friend. U Po Kyin sends Ma Hla May to Flory's house to embarrass him and shriek for more money because he ruined and abandoned her.

Flory plans to ask Elizabeth to marry him after the hunting trip, but an earthquake occurs and he thinks it would be better to wait a little bit while the shock and excitement wear off.

A young man named Verrall arrives to spend a month with the Military Police. Handsome, cold, and arrogant, Verrall is uninterested in the social life of Kyauktada and manages to offend the other Europeans with his sneering behavior. Flory feels inferior to him, especially when he falls off his horse trying to be equally dashing. Elizabeth sees him fall and is disgusted by his

perceived ineptitude. She ignores Flory, throwing him into despair and causing him to depart for the timber farm.

While Flory is away Elizabeth successfully ensnares Verrall and the two begin a romance, although Verrall offers no promises for the future. When Flory returns he is startled at this new development and is filled with intense envy and depression.

U Po Kyin announces his ultimate goal to his wife and co-conspirators, which is to become the first native member of the European Club. He will attain this by secretly instigating a rebellion and then putting it down. He carries this off successfully and is seen as a hero. However, a real rebellion brews and eventually breaks out without him knowing in advance.

One evening two thousand angry Burmese surround the Club. They demand Ellis in particular for a cruel act he committed, but everyone is in danger. Flory devises an idea to save them, and executes it perfectly. The rebellion ends and Flory, aided by Dr. Veraswami, is a hero. U Po Kyin also tries to get credit but is largely ignored. He is irate and begins to devise a new plan to ruin Flory.

Verrall departs the colony without even a goodbye to Elizabeth, and she decides she should marry Flory. The Christians in the colony gather for church and Flory is blissfully happy as he thinks about his new life with Elizabeth. Suddenly there is a screaming, and Ma Hla May begins to savagely cry and scream about how Flory ruined her. Orchestrated by U Po Kyin of course, the scene is distasteful, and Elizabeth notices Flory's dark birthmark as he flushes with shame. She is utterly repulsed by it, and when Flory tries to apologize, Elizabeth will have none of it; she departs in a cold fury and Flory feels the weight of the crushing disappointment. He decides to kill himself because there is no way he can go back to his old life. He shoots himself and dies.

1400

No one is too surprised about Flory. A funeral is held. Dr. Veraswami is no longer held in esteem, and is transferred to another hospital. U Po Kyin enters the Club as the first native member but dies before he can start to carry out good works; it is feared he will languish in hell or return to earth as a lesser creature due to his sins. Elizabeth ends up marrying Mr. Macgregor and becomes a perfect burra memsahib.+

Approximately 2% of Burmese people are Hindu. Burmese Hindus are a mix of Bengalis, Tamils, Telegus, and Uttar Pradeshis who arrived in Burma under British colonialism. With the military coup of 1962, about 1 million Indians were forced out of Burma, but some remained, mostly in Yangon (Rangoon), Mandalay, and in the Bago District. As India is a close neighbor, Hinduism has had a regional influence for centuries and Hindu gods are sometimes included among the nats, or spirits, worshiped by some Burmese Buddhists. Due to historical ties between Hinduism and Buddhism, Hindus have faced far less discrimination than Muslim Indians such as the Rohingya.

In this age of ascending feminism and focus on equality and human rights, it is difficult to assimilate the Hindu practice of sati, the burning to death of a widow on her husband's funeral pyre, into our modern world. Indeed, the practice is outlawed and illegal in today's India, yet it

occurs up to the present day and is still regarded by some Hindus as the ultimate form of womanly devotion and sacrifice.

Sati (also called suttee) is the practice among some Hindu communities by which a recently widowed woman either voluntarily or by use of force or coercion commits suicide as a result of her husband's death. The best known form of sati is when a woman burns to death on her husband's funeral pyre. However other forms of sati exist, including being buried alive with the husband's corpse and drowning.

The term Sati is derived from the original name of the goddess Sati, also known as Dakshayani, who self-immolated because she was unable to bear her father Daksha's humiliation of her (living) husband Shiva. Sati as practice is first mentioned in 510 CCE, when a stele commemorating such an incident was erected at Eran, an ancient city in the modern state of Madhya Pradesh. The custom began to grow in popularity as evidenced by the number of stones placed to commemorate satices, particularly in southern India and amongst the higher castes of Indian society, despite the fact that the Brahmins originally condemned the practice (Auboyer 2002). Over the centuries the custom died out in the south only to become prevalent in the north, particularly in the states of Rajasthan and Bengal. While comprehensive data are lacking across India and through the ages, the British East India Company recorded that the total figure of known occurrences for the period 1813 - 1828 was 8,135; another source gives the number of 7,941 from 1815 - 1828, an average of 618 documented incidents per year. However, these numbers are likely to grossly underestimate the real number of satices as in 1823, 575 women performed sati in the state of Bengal alone (Hardgrave 1998).

1401

Historically, the practice of sati was to be found among many castes and at every social level, chosen by or for both uneducated and the highest ranking women of the times. The common deciding factor was often ownership of wealth or property, since all possessions of the widow devolved to the husband's family upon her death. In a country that shunned widows, sati was considered the highest expression of wifely devotion to a dead husband (Allen & Dwivedi 1998, Moore 2004). It was deemed an act of peerless piety and was said to purge her of all her sins, release her from the cycle of birth and rebirth and ensure salvation for her dead husband and the seven generations that followed her (Moore 2004). Because its proponents lauded it as the required conduct of righteous women, it was not considered to be suicide, otherwise banned or discouraged by Hindu scripture. Sati also carried romantic associations which some were at apparent pains to amplify. Stein (1978) states "The widow on her way to the pyre was the object (for once) of all public attention... Endowed with the gift of prophecy and the power to cure and bless, she was immolated amid great fanfare, with great veneration". Only if she was virtuous and pious would she be worthy of being sacrificed; consequently being burned or being seen as a failed wife were often her only choices (Stein 1978). Indeed, the very reference to the widow from the point at which she decided to become a "Sati" (Chaste One) removed any further personal reference to her as an individual and elevated her to a remote and untouchable context. It is little wonder that women growing up in a culture in which they were so little valued as individuals considered it the only way for a good wife to behave. The alternative, anyway, was

not appealing. After the death of a husband an Hindi widow was expected to live the life of an aesthetic, renouncing all social activities, shaving her head, eating only boiled rice and sleeping on thin coarse matting (Moore 2004). To many, death may have been preferable, especially for those who were still girls themselves when their husband's died.

It is interesting that both Kipling and Orwell are the two different English writers traveled to Burma. One returned asserting the same Weltanschauung-world view that he had before going there. The other returned with a different worldview. Kipling has grown over the years far beyond in the eyes that everything was the British colonial empire. He possessed the British colonial mindset of being haughty, aloft, arrogant, better than thou, and a pompous royal air. While not royalty, Kipling was the personification of what Margaret Thatcher was a generation later. Thatcher used the Royal We even though she was royalty.

While Kipling was watching the "flyin'-fishes play," Orwell was wrestling with reality... the reality of British colonialism. He was not happy about what he saw. For several years, he was a police officer in Burma in the mid-20s. Interestingly, he was located in Moulmein, which is now called Mawlamyine. Moulmein is in the southern part of Burma called Lower Burma. It was once the capital of Burma. Also, Moulmein was where Kipling wrote Mandalay several decades prior to Orwell arrived there.(Wolverton Mountain Notes)

Finally, what Orwell's experiences – both as figure of authority and as poverty – had given him was a lived understanding of the human condition. It was this grounding in reality that had a more profound political instinct than would be available to some zenith. He had acquired a capacity to empathise with the foot-soldiers of history, the put-upon people generally taken for granted, ignored or squashed by the great isms of one sort or another. It conferred upon him the remarkable ability to achieve what every journalist and essayist seeks.

1402

References

Biography.com Editors. "George Orwell Biography," The Biography.com website Available at: <http://www.biography.com/people/george-orwell-9429833>

Wolverton Mountain Notes- Orwell and Kipling and the Battle of Burma Or Why I Care, <http://www.wolverton-mountain.com/.../orwell and Kipling>, 5.12.2014

Hutter, M. 2008. "Hindus in Southeast and East Asia," Encyclopedia of Hinduism, Eds. Denise Cush, Catherine Robinson and Michael York New York: Routledge, pp. 813-821.

Nicole, R. 1929. "How A Nation is Exploited-The British Empire in Burma" in *Le Progrès Civique*. Available at: <http://www.theorwellprize.co.uk/the-orwellprize/orwell/essays-and-other-works/how-a-nation-is-exploited-the-british-empire-in-burma/>

Kearney, Richard. 2010. *Through a Glass Darkly: Suffering, the Sacred, and the Sublime in Literature and Theory*. Ed. Holly Faith Nelson, Lynn R. Szabo, and Jens Zimmermann. Waterloo, ON: Wilfrid Laurier UP.

Orwell, George.1984.**Shooting an Elephant**. New York: Harcourt, Brace.

---.1989. **Burmese Days**. London:Penguin.

---. 2000. **Animal Farm**. Harlow:Longman.

Thiemann, Ronald F. 2014. **The Humble Sublime: Secularity and the Politics of Belief**. I.B.Tauris: London.

Note: This article was presented in the 2nd International Social Sciences Congress" organised by the Alaatin Keykubad University, Alanya-Türkiye.

Notes on the Author

Mehmet Ertuğ Yavuz obtained his BA from Cumhuriyet University Department of English Language and Literature. He completed his MA in 2003 at Atatürk University. He received his Phd after completing his thesis on George Orwell and Burmese days in Postcolonialist Discourse from the Institute of Social Sciences, Atatürk University, in 2010. He is currently an Assistant Professor in Cumhuriyet University and supervises courses of English Novel.

İŞLETME YÖNETİCİLERİNİN ÇEVRE BİLİNCİ VE YEŞİL ÜRÜN FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Karahan

Fırat Üniversitesi

Öz

İşletmelerin dünyamızdaki çevre sorunlarının çözümünde önemli sorumlulukları bulunduğundan, çevre sorunlarının çözümünün bir parçası olmaları ve tüm faaliyetlerinde çevre konularına odaklanmaları oldukça önemlidir. Çevre konularında sorumluluk hisseden işletmelerin kirliliği önleme teknolojileri için daha çok kaynak ayırmaları başarı oranları artırılabilir. İşletmelerin çevreye karşı sorumlulukları kapsamında üretim yönetimindeki kararlarında da çevre konularına verilen önem her geçen gün hızla artmaktadır. Günümüz işletmelerinin üretim yönetimine ilişkin aldıkları kararlarda, çevre konularını da dikkate almaları gerekmektedir. Artık işletme yöneticileri ürettikleri ürünlerin geri dönüşüm ve tekrar kullanım imkanlarını da araştırmak durumundadırlar. Ürünlerden arta kalan ve kullanılamaz duruma gelen bileşenlerin de, çevreye vereceği zararın en az olması için alınacak tedbirlerin de önceden planlanması işletme yöneticilerinin önceliği olmalıdır.

Yapılan bu çalışmada, işletme yöneticilerinin çevre bilinci ve yeşil ürün farkındalık düzeyleri, konuyla ilgili faaliyetlere katılımları, çevre konusunda karşılaştıkları sorunların belirlenmesi hedeflenmiştir. Yapılan literatür araştırması sonucunda, hazırlanan bir anket formu vasıtasıyla araştırma için gerekli veriler toplanmıştır. Araştırmada, Elazığ ilinde faaliyette bulunan işletme yöneticilerinin çevre bilinci ve yeşil ürün farkındalığı konularına ilişkin görüşlerini almak amacıyla yaklaşık 300 işletme yöneticisine anket uygulanmıştır. Anket çalışmasından elde edilen sonuçlara göre; işletmeler çevre konularını maliyet unsuru olarak görmekle birlikte, konunun dikkate alınması sonucunda önemli kazançlar sağlanabileceğini belirtmişlerdir. Ayrıca, ankete katılan işletme yöneticilerinin büyük bir kısmı, çevreye ilişkin faaliyetlerin sadece çevre yasaları ve düzenlemeleri ile sınırlı kalmaması gerektiğini belirtmişlerdir.

1405

Anahtar Kelimeler: Çevre duyarlılığı, Çevre farkındalığı, Yeşil ürün

INVESTIGATION OF BUSINESS MANAGERS' AWARENESS LEVELS OF ENVIRONMENT AND GREEN PRODUCT

Abstract

When businesses have significant responsibilities in solving environmental problems in our world, it is important that they are part of the solution of environmental problems and that they focus on environmental issues in all their activities. They can operate with a sense of responsibility for the environment, allocating more resources to prevent pollution, and their success rates can be increased. Within the scope of responsibilities of the enterprises towards the environment, the importance given to environmental issues in production management

decisions is increasing day by day. In today's business decisions on production management, environmental considerations also need to be taken into account. Business managers now have to explore the possibilities of recycling and reusing the products they produce. Components that are left over from the products and which become unusable should also be prioritized by the business managers in advance, so that the damage to the environment is minimal.

In this study, it was aimed to determine the level of environmental awareness and green product awareness of the business managers, their participation in the related activities, and the problems they encounter in the environment. As a result of the literature survey, necessary data for the research were collected through a prepared questionnaire. A survey was conducted on approximately 300 business managers in order to get opinions of business managers operating in Elazığ province on environmental awareness and green product awareness issues. According to the results obtained from the survey study; While businesses see environmental issues as a cost element, they noted that considerable gains could be achieved as a result of consideration of the matter. In addition, a large number of business managers participating in the survey indicated that environmental activities should not be confined to environmental laws and regulations alone.

Keywords: Environmental sensitivity, Environmental awareness, Green product

1.GİRİŞ

İşletmelerin topluma, yaşadıkları çevreye karşı sorumlulukları bulunmaktadır. İşletme fonksiyonlarından birisi olan pazarlama faaliyetleri doğal çevrenin bozulması, kirlenmesi sorununda çözümün bir parçasını oluşturabilecek potansiyele sahiptir. Dünyada son yıllarda yürütülen “Yeşil pazarlama” çalışmalarıyla çevre sorunlarının çözümüne katkı sağlanmaya çalışılmaktadır. İşletmeler pazarlama kanalları içindeki konumundan dolayı topluma yakın, tüketicilerle sürekli ilişki içinde olan kuruluşlardır. İşletmelerin yöneticilerinin ve çalışanlarının çevre konusunda bilinçlenmesi ve bu bilinci faaliyetlerine yansıtması çevrenin korunması açısından önemlidir. Böylece işletmeciler tüketicilerde çevre bilincinin gelişmesine de katkıda bulunabilirler.

İşletmelerin, dünyamızdaki çevre sorunlarının çözümünde önemli sorumlulukları bulunmaktadır. İşletmeler, çevre sorunlarının çözümünün bir parçası olmalı ve tüm faaliyetleri ile çevre konularını bütünleştirmelidirler. İşletmelerin çevre konularına yaklaşımları; çevre sorunları ortaya çıktıktan sonra çevre sorunlarına çözümlerin bulunması olmamalıdır. Çevre konularına proaktif yaklaşım, işletmelerin kirliliği önleme teknolojileri için daha çok kaynak ayırmalarıyla başarılabılır. Ürünlerin ve süreçlerin tasarım aşamasından, üretim planlama ve stok kontrolü ve ürünlerin dağıtımını gibi tüm üretim yönetimi kararlarında çevre konuları da değerlendirilmelidir. Çevreye duyarlı üretim ancak üretim yönetimi kararları ile çevre yönetimi ilkelerinin bütünleştirilmesiyle yapılabilir.

İşletmelerin çevreye karşı sorumlulukları kapsamında üretim yönetimindeki kararlarında da çevre konularına verilen önem her geçen gün hızla artmaktadır. Günümüzde işletmelerin, üretim yönetimine ilişkin kararlarında çevre konularını da dikkate almaları gerekmektedir. Üretim yönetimi fonksiyonları ile çevre konularının birlikte değerlendirilmesi, işletmelerin çevreye olumsuz etkilerinin azaltılmasında önemli fırsatlar sağlamaktadır. Üretim

sistemlerindeki anlayış, kaynak kullanımı ve atık oluşumunu önemli ölçüde azaltarak sürdürülebilirliği benimsemelidir. Tek kullanımlık ürünlerin üretiminden ve ürün bertaraf faaliyetlerinden mümkün olduğunca vazgeçilmelidir. Üretim sistemleri, atık oluşturmayacak ve çevreye etkileri en az olacak şekilde tasarlanmalı ve uygulanmalıdır.

Bu çalışmada; işletme yöneticilerinin çevre bilinci ve yeşil ürün farkındalık durumları ve çevreye duyarlı üretim faaliyetlerini uygulama düzeylerine ilişkin analizlerin yapılması amaçlanmıştır. İşletmelerde kirliliği önlemeye yönelik yapılan uygulamalar, çevreye duyarlı üretim faaliyetlerini uygulama düzeyi ve çevre performanslarını incelemek üzere bir anket çalışması yapılmıştır. Çalışmada, anket çalışmasından elde edilen bilgilerden hareketle öncelikle araştırmaya katılan işletme yöneticilerinin demografik özellikleri incelenmiş, daha sonraki kısımda işletme yöneticilerinin çevre bilinci ve yeşil ürün farkındalık düzeylerini belirleme ölçeğinden elde edilen bilgiler ve yorumlamaları yapılmıştır. Çalışmanın son kısmında da yapılan araştırmanın yöntemi hakkında gerekli bilgiler verildikten sonra araştırmanın sonuçları değerlendirilmiştir.

2. İŞLETMELERDE ÇEVRE BİLİNCİ

Çevre koruma konusunda 1970'lerde başlayan çözüm arayışları daha çok kirliliğin önlenmesi temeline dayanıyordu. Bu ilkeye dayanılarak geliştirilen teknolojiler, kirleticilerin havaya, suya ya da toprağa salınmadan önce engellenmeye çalışılıyordu. 1980'lerin başında "çevre yönetimi" yaklaşımı birçok firma tarafından benimsendi. Bu firmalar, etkilerini çevre ve enerji performanslarını artıracak biçimde yeniden tasarlandı. 1980'lerin ortalarına geldiğindeyse "endüstriyel ekoloji" yaklaşımı gündeme geldi. Bu yaklaşım, endüstriyel sistemlerdeki madde ve enerji akışını, akışın çevre üzerindeki etkilerini, teknoloji ve uygulamalarının bu akış üzerindeki etkilerini anlamaya çalışıyordu. 1990'ların başında bu yaklaşımlara toplam kalite yaklaşımı da eklendi. Bu yeni yönelim sonrası, alınacak basit önlemlerle bile üretim süreci sonunda ortaya çıkan atıkların azaltılması, kaynakların daha etkin kullanımı sayesinde kayıpların azaltılabileceği ortaya çıkmıştır. Bunu ürünlerin içeriklerinin azaltılması, üretim için kullanılan maddelerin çevreye daha az zararlı olan maddeler ile değiştirilmesi, üretim ve kullanım esnasında gerekli olan su ve enerji ihtiyaçlarının düşürülmesi gibi gelişmeler izlemiştir. Sonuçta atık azaltılması, kirlilik önleme, geri dönüştürme, yeniden kullanım, çevreye daha duyarlı ürünlerin tasarımı gibi konulara ilgi ve araştırmalar hızla artmıştır (Yücel ve Ekmekçiler, 2008).

Günümüzde artmakta olan dünya nüfusu, plansız endüstrileşme ve insanlığın etkisi ile çevre, kendini tüketmeye başlamıştır. Çevreye zarar veren faktörlerin ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi, çevre sağlığını ve kamu düzenini yakından ilgilendireceğinden günümüz yöneticilerine büyük görevler düşmektedir. Bu bağlamda, çevreye karşı olumsuz tutuma sahip bireyler, çevre sorunlarına duyarsız kalmakta ve çevreye yönelik sorunlar çıkarmaya devam etmektedir. İlgili yazında, bireylerin çevre ve çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin belirlenmesinin, çevre sorunları ile başa çıkmanın ön şartlarından biri olduğu bildirilmektedir. Bu bağlamda, işletme yöneticilerinin, çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeylerinin belirlenmesi, çevreye yönelik olumlu tutum ve davranışların geliştirilmesi için oldukça önemlidir (Ünver, Avcıbaşı ve Özkan, 2015) .

Bir süreç olarak bakıldığında çevreyi koruma bilincinin yaygın olarak kabul görmesi, olumlu duyguların geliştirilmesi ve bu duyguların davranışa dönüşmesine bağlıdır. Böylelikle çevreyi koruma bilincine sahip bireyler günlük hayatlarıyla ilgili tüm işlerinde, satın alma ve

tüketim davranışlarında bu bilinçle davranabileceklerdir. Tüketicilerin bilinçlendirilmesinde ve eğitiminde; devlet, üniversite, özel kuruluşlara ve tüketici örgütlerine önemli görevler düşmektedir ve bu birimler arasında uyumlu bir iş birliğinin oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Çevre eğitimi, her ne kadar toplumun bütün üyeleri için vazgeçilmez olsa da, çevre sorunlarından en çok etkilenecek kesim olması nedeniyle çevre eğitiminin öncelikli hedef kitlesi olarak genç nesli gösterilmektedir. Bu nedenle, genç neslin çevre sorunlarına dair farkındalık ve duyarlılık sahibi olması, çevresel değerleri korumaya aktif olarak katılmak için motivasyon ve istek sahibi olması daha da önemlidir (Taştepe ve Aral, 2014).

İşletmelerin çevre konularına yaklaşımı; pasif, aktif ve proaktif olmak üzere üç şekilde yapılmaktadır. Çevre yönetiminde pasif yaklaşımın benimsendiği işletmelerde, çevre bir maliyet unsuru olarak değerlendirilmekte, değişime direnç gösterilirken yeni fırsatlara önem verilmemektedir. Çevre yönetiminde aktif yaklaşımın benimsendiği işletmelerde, çevre ile ilişkin faaliyetler sadece yasalara uyumun sağlanması amacıyla gerçekleştirilmekte ve üçüncü proaktif yaklaşımın benimsendiği işletmelerde, çevre konuları öncelikli konular arasında görülmekte ve sürekli gelişim politikası çerçevesinde çevre konusunun tüm çalışanlar tarafından benimsenmesi ve çevre konularının Toplam Kalite Yönetimi (TKY) ile uyumlu hale getirilmesi amaçlanmaktadır (Yüksel, 2015).

Çevreye duyarlı işletme yönetimi, çevreyle ilgili konuların işletme tarafından anlaşılması ve karar alma süreci ile bütünleştirilmesi, stratejik planlama süreciyle bütünleştirilmesi olarak da kabul edilmektedir. Günümüzde küresel boyutlarda gelişen çevre bilinci ve duyarlılığı, işletme yöneticilerine de büyük sorumluluklar yüklemektedir. Buna göre, 21. yüzyılda işletme yöneticileri çevreye duyarlı olmayı bir hayat tarzı biçimine getirmek zorundadırlar.

3. YEŞİL ÜRÜN FARKINDALIĞI

"Yeşil" kavramı farklı meslekteki kişiler için farklı anlamlar ifade edebilmektedir. Örneğin, sağlık ve ilaç sektöründe bu kavram, insan sağlığına olan zararların azaltılması; ticarete ise, çıkar gruplarının beklentileriyle İşletmenin çevreyle ilgili uygulamalarının uyumlaştırılması anlamına gelebilmektedir. Bununla birlikte, ticarete bile yeşil kavramı büyük farklılıklar göstermektedir. Bir işletme için yeşil olan diğer işletme ya da birey için olmamaktadır. Bu durum özellikle ürünleri yeşil olarak tanımlarken ortaya çıkmaktadır. Aynı olan ürünler bile farklı yönlerden yeşil olabilmektedir (Aytekin, 2007).

Yeşil ürün, çevreyi kirletmeyen, doğal kaynakları daha az tüketen, geri dönüştürebilen veya koruyabilen ürün olarak tanımlanabilir (Hussein ve Cankül, 2010). Yeşil tüketici, sadece satın alma ve tüketimle ilgilenirken, günümüzde kıt kaynakları tüketen üretim sürecinin ayrıntılarıyla ve atıkların bertaraf edilmesi konularıyla ilgilenen tüketicilerdir. Yeşil tüketicilerin sayısı arttıkça, işletmeler için geniş bir pazar oluşmaktadır. Yeşil tüketiciler pazarlama yöneticileri için ikna edilmesi zor bir hedef kitle oluşturmaktadır (Yücel ve Ekmekçiler, 2008). Yeşil işletmecilik; ekolojik çevreyi karar alma süreçlerinde önemli bir etken olarak algılayıp önemseyen, faaliyetlerinde çevreye verilen zararı minimuma indirmeye çalışan ya da tamamen ortadan kaldırmayı hedefleyen ve bu çerçevede ürünlerin tasarımını, paketlenmesini ve üretim süreçlerini farklılaştıran, ekolojik çevrenin korunması felsefesini işletme kültürüne yerleştirmek için uğraşan, sosyal sorumluluk kapsamı gereğinde topluma görevi kar getirmek olan işletmelerin benimsediği bir anlayıştır (Biner, 2014).

Yeşil pazarlama, insanların, doğal çevre üzerinde en az zararlı etkiye sahip istek ya da ihtiyaçlarını tatmin etmek için tasarlanan herhangi bir değişikliği kolaylaştırmak ve düzenlemek için icra edilen faaliyetler bütünüdür (Biner, 2014). Yeşil veya çevresel pazarlama, tüketici istek ve gereksinimlerini karşılamaya yönelik her türlü çevre ve doğa dostu pazarlama faaliyetlerini içerir. Bu istek ve gereksinimleri karşılanırken doğal çevreye minimum zarar verilmesine dikkat edilmelidir. Yeşil pazarlama, toplumun istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmek üzere birtakım değişimlerin meydana getirilmesi ve kolayca uygulanması amacıyla doğal çevreye en az zarar vermek üzere uygulanan faaliyetlerdir. Yeşil pazarlama, çevreyi koruma ilkelerine uygun olarak ürün üretimiyle ilgilenir. Çevresel sorumlulukla üretime odaklanmıştır (Yücel ve Ekmekçiler, 2008).

Yeşil pazarlama kavramı ilk kez Amerikan Pazarlama Derneği'nin 1975'de düzenlediği "ekolojik pazarlama" konulu bir seminerde tartışılmıştır. Amerikan Pazarlama Derneği bu seminerde yeşil pazarlamanın ilk tanımını yapmıştır. Bu tanıma göre yeşil pazarlama, kirlilik üzerine pazarlama çalışmaları, enerji tüketimi ve tükenbilir kaynakların tüketiminin olumlu ve olumsuz yanlarını inceleyen bilim dalıdır. Yeşil pazarlama, çevre koruma prensiplerine uygun ürün üretimiyle ilgilenmektedir. Yeşilin ne anlama geldiği önemli bir konudur. Bu kelime, ekolojik sorunlar, gezegenin ve hayvanların korunması, sosyal sorumluluk, insancıl kaygılar, haksız rekabet, hayvan hakları, eşitlik ve sürdürülebilirlik gibi pek çok konuyla ilişkilendirilebilir (Aytekin, 2007).

Yeşil pazarlama, çevreye duyarlı yönetim veya yeşil işletmecilik, ekolojik çevreyi karar alma süreçlerinde önemli bir unsur olarak ele alan, faaliyetlerinde çevreye verilen zararı minimuma düşürmeyi veya tamamen ortadan kaldırmayı amaç edinen ve bu çerçevede, ürünlerin tasarımını, paketlenmesini ve üretim süreçlerini değiştiren, ekolojik çevrenin korunması felsefesini işletme kültürüne yerleştirmeye çalışan, sosyal sorumluluk kapsamında topluma karşı görevlerini yerine getiren işletmelerin benimsediği bir anlayıştır. Yeşil pazarlama terimi, mevcut ürün ve üretim sistemlerinden kaynaklanan sosyal ve çevresel etkileri azaltmaya çalışan ve daha az zararlı mal ve hizmetleri tanıtan pazarlama aktivitelerini tanımlamada kullanılmaktadır. Yeşil pazarlama, pazarlama çabalarında yeşil, yani çevre konularını anlamayı, bu konulara karşı hassas olmayı, dengesiz kaynak dağılımını dengeleme noktasında katkı sağlamayı ve tüm pazarlama karar ve uygulamalarında bu konularda toplumsal zarar verici davranışlardan kaçınmayı ifade eder. Yeşil pazarlamadan söz edilebilmesi için pazarlamacıların yeşil konuların farkına varması, anlamaya çalışması ve önemsemesi gerekir (Gök ve Türk, 2011).

Son yıllarda işletmeler çeşitli nedenlerden dolayı yeşil pazarlama anlayışını benimsemeye başlamışlardır. Bu anlayışın çevreyi koruma bilinciyle toplumun her kesiminde destek görmesi, sürdürülebilir kalkınma kavramının

giderek önem kazanması, çevreye duyarlı uygulamaların rekabet avantajı sağlaması, maliyetleri etkilemesi, çeşitli yasal düzenlemeler, çevreci grupların baskısı, sosyal sorumluluk kavramının gelişmesi gibi nedenler işletmelerin yeşil pazarlamaya yönelmelerinde etkili olmuştur (Aytekin, 2007).

İşletmeleri yeşil pazarlamaya iten sebepleri; gelişen ve değişen sosyal sorumluluklar ile bireylerin çevresel duyarlılıklarının artması, işletme faaliyetlerinin bireysel tatminden ziyade toplumsal tatminin sağlanması düşüncesine doğru kayması, kaynak kullanımının, arıtma çalışmalarının, su ve toprak kirliliğinin gelecek nesilleri tehdit ettiğinin farkına varılması,

işletmelerin iş dünyasında kalabilmek için gittikçe çoğalan faaliyetler ile çevreyi pazarlama stratejilerine ve uzun vadeli planlarına almak zorunda kalması, tüketicilerin artık daha az kirlilik yaratan, atıkları azaltan, daha fazla geri dönüşüm sağlayan yenilenebilir kaynakların üretimde daha fazla kullanımını ve ürünlerin ekosistem için daha güvenli olmasını talep etmeleri (Biner, 2014) gibi sıralamak mümkündür.

Yeşil işletmecilik-çevreye duyarlı işletmecilik, karar alma süreçlerinde ekolojik çevreyi önemli ve etkili bir unsur olarak göz önünde bulunduran, işletme faaliyetlerinde çevreye verilen zararın en aza indirilmesini veya tamamen ortadan kaldırılmasını amaç edinen ve bu çerçevede, ürünlerin tasarımını, paketlenmesini ve üretim süreçlerini değiştiren, ekolojik çevrenin korunması felsefesini işletme kültürüne yerleştirmek için çabalayan, sosyal sorumluluk kapsamında topluma karşı görevlerini yerine getiren işletmelerin benimsediği bir anlayış olarak tanımlanmaktadır. Dünyada çevre bilicinin oluşması ve yeşil yönetim konusunda düzenlenen uygulamalar, işletmelerin ekosistemin bozulmamasına yönelik çeşitli standartlar uygulamasını beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda işletmelerin yeşil sorumluluğu ve yeşil etiği, başta tüketiciler olmak üzere, toplumların diğer kesimlerinde de yeşil anlayışının yaygınlaşmasında itici güç haline gelmiştir. Yeşil olmak sadece çevreye verilen zararın azalmasını değil, aynı zamanda işletmeler açısından önemli bir rekabet avantajı fırsatı sunmaktadır (Ceyhan ve Ada, 2015).

Çevre duyarlılığı işletmelere daha yüksek gelirler kazandırabilir ve müşteri sadakatini artırabilir. Örneğin, enerji tüketimini ve ambalaj atığını azaltarak maliyet tasarrufu yoluyla işletmeye kazanç sağlayabilir. Hatta yeşil pazarlama faaliyetleri ekonomik ve çevresel olarak en iyi iş uygulaması olarak gösterilebilir. İşletmeler, toplumun ihtiyaçlarını temin etmek için mal ve hizmet üreten, bunun karşılığında kar elde eden ekonomik varlıklardır. İşletmelerin faaliyetlerini toplumun menfaatlerine zarar vermeden gerçekleştirmeleri sosyal sorumluluk anlayışının bir gereğidir.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

4.1. Araştırmanın Amacı

Çalışmanın amacı, işletme yöneticilerinin çevre bilinci ve yeşil ürün farkındalık düzeylerinin belirlenmesidir. Bu çalışma ile çevre duyarlılığı ve yeşil ürün kavramları detaylı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmaya bilgi sağlamak amacıyla hazırlanan çevre duyarlılığı ve yeşil ürün farkındalık düzeyini ölçmeye yönelik bir anket ile Elazığ ilinde faaliyet göstermekte olan işletme yöneticilerinin farkındalık düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada konuyla ilgili karşılaşılan sorunlar, eksiklikler ve sorunların çözümü için yapılması gerekenler de belirlenmeye çalışılmıştır.

4.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni Şubat 2017 tarihinde Elazığ ilinde görev yapmakta olan yerel, kamu ve özel sektör yöneticilerinin tümü olup bu evrenden örneklem olarak 298 yönetici seçilmiştir. Örnekler rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiş ve bunların ildeki yöneticilerin tümünü temsil ettiği varsayılmıştır.

4.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak yüz yüze anket yöntemi seçilmiştir. Anketin hazırlanmasında öncelikle ilgili yazın taranmış, daha önceki araştırmalarda kullanılan anketler

incelenmiş (Nakıboğlu, 2003; Keleş, 2007; Kuduz, 2011; Şua, 2012) ve bu bilgiler ışığında “İşletme Yöneticilerin Çevre Duyarlılıkları ve Yeşil Ürün Farkındalıkları İnceleme Anketi” isimli yeni bir anket formu geliştirilmiştir. Hazırlanan bu anket iki bölümden oluşmakta olup bunlar; demografik özellikler ve işletme yöneticileri çevre bilinci ve yeşil ürün farkındalık düzeyi ölçme bölümleridir. Soruların değerlendirilmesinde yöneticilere beşli likert tipi seçenekler sunulmuş ve yöneticilerin verdikleri cevaplar gerekli hesaplamalar yapılarak puana dönüştürülmüştür.

Ankette toplam 34 soru yer almakta olup, bunlardan 10 tanesi yöneticilerin demografik bilgilerine ait, 24 tanesi yöneticilerin çevre duyarlılık düzeyini ölçmeye yönelik sorulardır. Ankette bulunan 24 madde üzerinde yapılan Alfa güvenilirlik katsayısı 0.96 olarak bulunmuştur. Bu sonuca göre ölçeğin çok güvenilir olduğu söylenebilir. Anket uygulaması sonunda, öğrencilerden elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve SPSS 18 paket programıyla istatistiksel değerlendirmeleri yapılmıştır.

4.4. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirme

Araştırmaya katılan işletme yöneticilerinden anketler vasıtasıyla toplanan veriler, SPSS paket programında analiz edilmiş, elde edilen sonuçlar iki başlık halinde yorumlanarak aşağıda; işletme yöneticilerinin demografik özellikleri ve çevre duyarlılığı ve yeşil ürün farkındalık düzeyi başlıkları altında ayrıntılı olarak yorumlanmıştır.

4.4.1. Araştırmaya Katılan İşletme Yöneticilerinin Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılan 298 işletme yöneticisinin çevre duyarlılığı ve yeşil ürün farkındalık düzeyi, on tam puan üzerinden ortalama 3,71 puan olarak hesaplanmıştır. Bu ortalama işletme yöneticilerinin konuyla ilgili farkındalık düzeylerinin iyi bir durumda olduğunu göstermektedir. Aşağıda araştırmaya katılan işletme yöneticilerinin demografik bilgileri aşağıda sunulmuştur.

Araştırmaya katılan işletme yöneticilerin %41(122)'i 31-40 yaş grubunda, %33(98) 19-30 yaş gurubunda, %21(61) 41-50 yaş, %4(12) 51-60 yaş, %1(3) 61 ve üstü yaş ve %1(2) 18 ve altı yaştaadır. Araştırmaya katılan yöneticilerin %58(172) bay, %42(126) baydır. Yöneticilerinin eğitim durumlarına göre dağılımı ise %43(129) lise mezunu, %27(81) ön lisans mezunu, %19(58) lisans mezunu, %6(17) lisansüstü, %4(13) ilköğretim okulu mezunudur. Yöneticilerin %39(117) kişisi 6-10 yıl, %35(105) kişi 1-5 yıl, %20(59) kişi 11-15 yıl, %6(17) kişi 15 yıl ve daha fazla tecrübeye sahiptir. Yöneticilerin görev yaptığı kurumu %80(238) özel kurum, %10(31) Sivil toplum kurumu, %9(28) belediyedir.

Araştırmaya katılan yöneticilerin görev pozisyonlarına göre dağılımları; %59(176) alt düzey, %28(85) orta düzey, %12(37) üst düzey yöneticilerdir. Yöneticilerin toplantı, konferans gibi faaliyetlere katılım durumları; %45(134) hiç katılmamış, %35(105) birkaç faaliyete katılmış, %18(53) mümkün olduğunca faaliyetlere katılmış, %2(6) hiçbir faaliyeti kaçırmadığını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan yöneticilerin sivil toplum kuruluşlarına üyelikleriyle ilgili; %73(218) üye değil, %27(80) evet üyeyim cevabını vermişlerdir. Araştırmaya katılan yöneticilerin konuyla ilgili ders yada eğitim alıp almama sorusuna; %78(234) hayır, %22(64) evet cevabı vermişlerdir. Araştırmaya katılan yöneticilerin doğa dostu ürün bilgisi olup olmama durumuna göre dağılımı; %56(167) evet var, %23(68) hatırlamıyorum, %21(63) hayır yok cevabı vermişlerdir.

4.4.2. İşletme Yöneticilerinin Çevre Bilinci ve Yeşil Ürün Farkındalık Düzeyleri

Araştırmaya katılan işletme yöneticilerinin çevre bilinci ve yeşil ürün farkındalık düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "Küresel ısınmanın sebeplerinden biri de bilinçsizce satın alınan zararlı içerikli ürünlerdir" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Bilinçsiz Satın Alınan Ürünlerin Küresel Isınmaya Sebep Olma Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	04	01
2. Katılmıyorum	61	21
3. Kararsızım	50	17
4. Katılıyorum	102	34
5. Kesinlikle Katılıyorum	81	27
Toplam	298	100

Yukarıda Tablo 2'de araştırmaya katılan işletme yöneticilerinin, bilinçsiz satın alınan ürünlerin küresel ısınmaya sebep olduğu düşüncesine katılım durumları; %34(102)'ü katılmakta, %27(81)'si kesinlikle katılmakta, %21(61)'i katılmamakta, %17(50)'i kararsız, %1(4)'ü kesinlikle katılmamaktadır. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan yöneticilerin çoğunluğu bilinçsiz satın alınan ürünlerin küresel ısınmaya sebep olduğu düşüncesine sahiptir.

1412

Araştırmaya katılan işletme yöneticilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "bir ürünü satın alındığında kullanım şeklinin, çevreyi ve diğer tüketicileri nasıl etkilediğini düşünmek gerektiği" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Ürünü Satın Alırken Çevreyi Nasıl Etkileyeceğinin Düşünülmesi Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	04	01
2. Katılmıyorum	95	32
3. Kararsızım	37	12
4. Katılıyorum	98	33
5. Kesinlikle Katılıyorum	64	22
Toplam	298	100,0

Yukarıda Tablo 3'de araştırmaya katılanların, bir ürünü satın alındığında kullanım şeklinin, çevreyi ve diğer tüketicileri nasıl etkilediğini düşünmek gerektiği düşüncesine %33(98)'i katılmakta, %32(95)'si katılmıyorum, %22(64)'si kesinlikle katılmamakta, %12(37)'si kararsız, %1(4)'i kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Elazığ ilinde faaliyet göstermekte olan işletme yöneticilerinin çoğunluğu bir ürünü satın alındığında kullanım şeklinin, çevreyi ve diğer tüketicileri nasıl etkilediğini düşünmek gerektiğini ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan yöneticilerin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "çevreye olumsuz etkisi olduğu öğrenilen ürünleri satın almamak gerektiği" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili bilgiler aşağıda Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Çevreye Zararlı Olduğu Öğrenilen Ürünlerin Satın Alınmaması Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	10	03
2. Katılmıyorum	45	15
3. Kararsızım	77	26
4. Katılıyorum	57	19
5. Kesinlikle Katılıyorum	109	37
Toplam	298	100,0

1413

Yukarıda Tablo 4'de araştırmaya katılanların, çevreye olumsuz etkisi olduğu öğrenilen ürünlerin satın alınmaması gerektiği düşüncesine %37(109)'si Kesinlikle Katılmamakta, %26(77)'si Kararsız, %19(57)'u katılmakta, %15(45)'i Katılmamakta, %3(10)'ü kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Elazığ ilinde faaliyet gösteren işletme yöneticilerinin çoğu çevreye olumsuz etkisi olduğu öğrenilen ürünlerin satın alınmaması gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan işletme yöneticilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "Doğal kaynakların mümkün olduğunca tasarruflu kullanılması ve kirletilmemesi gerektiği" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Doğal Kaynakların Tasarruflu Kullanılması ve Kirletilmemesi Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	10	03
2. Katılmıyorum	21	07

3. Kararsızım	65	22
4. Katılıyorum	106	36
5. Kesinlikle Katılıyorum	96	32
Toplam	298	100,0

Yukarıda Tablo 5'de araştırmaya katılanların, Doğal kaynakların mümkün olduğunca tasarruflu kullanılması ve doğal kaynakların kirletilmemesi gerektiği düşüncesine %36(106)'sı katılmakta, %32(96)'si kesinlikle katılmakta, %22(65)'si Kararsız, %7(21)'si Katılmıyorum, %3(10)'ü kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılanların çoğunluğu, doğal kaynakların mümkün olduğunca tasarruflu kullanılması ve doğal kaynakların kirletilmemesi gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan yöneticilerin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "aile fertleri ya da arkadaşların çevreye zarar veren ürünleri almamaları konusunda uyarma" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 6'de gösterilmiştir.

Tablo 6. Çevreye Zarar Veren Ürünleri Almamaları Konusunda Yakınlarını Uyarma Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	04	01
2. Katılmıyorum	77	26
3. Kararsızım	55	18
4. Katılıyorum	67	23
5. Kesinlikle Katılıyorum	95	32
Toplam	298	100,0

Yukarıda Tablo 6'de araştırmaya katılanların, çevreye zarar veren ürünleri almamaları konusunda yakınlarının uyarılması gerektiği düşüncesine %32(95)'si kesinlikle katılmakta, %26(79)'sı katılmamakta, %23(67)'ü Katılmakta, %18(55)'i kararsız, %1(4)'i kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılanların çoğunluğu çevreye zarar veren ürünleri almamaları konusunda yakınlarının uyarılması gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan işletme yöneticilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "mümkün olduğunca geri dönüşümü kolay ambalajları (cam, plastik, kâğıt vs.) biriktirerek belediyelerin toplama noktalarına bırakılması" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Ambalajların Belediyelerin Toplama Noktalarına Bırakılması Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	13	04
2. Katılmıyorum	33	11
3. Kararsızım	97	33
4. Katılıyorum	111	37
5. Kesinlikle Katılıyorum	44	15
Toplam	298	100,0

Yukarıda Tablo 7'de araştırmaya katılan öğrencilerin, geri dönüşümlü ambalajların belediyelerin toplama noktalarına bırakılması düşüncesine %37(111)'si katılıyorum, %33(97)'ü kararsız, %15(44)'i kesinlikle katılmakta, %11(33)'i katılmıyorum, %4(13)'ü kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılanların çoğunluğu geri dönüşümlü ambalajların belediyelerin toplama noktalarına bırakması gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan yöneticilerin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "Ürün satın alırken üzerinde çevreye duyarlılık işareti, logosu ya da amblemi olmasına dikkat edilmeli" düşüncesine katılım durumuyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Ürün Satın Alırken Çevreye Duyarlılık İşaretinin Olmasına Dikkat Etme Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	23	08
2. Katılmıyorum	49	16
3. Kararsızım	109	37
4. Katılıyorum	95	32
5. Kesinlikle Katılıyorum	22	07
Toplam	298	100,0

Yukarıda Tablo 8'de araştırmaya katılan öğrencilerin, ürün satın alırken üzerinde çevreye duyarlılık işareti, logosu ya da amblemi olmasına dikkat edilmeli düşüncesine; %37(109)'si kararsız, %32(95)'si katılmakta, %16(49)'sı katılmamakta, %8(23)'i kesinlikle katılmamakta, %7(22)'si kesinlikle katılmaktadır. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılanların çoğunluğu kararsız olmakla birlikte dikkate değer bir kısmı da ürün satın alırken üzerinde

çevreye duyarlılık işareti, logosu ya da amblemi olmasına dikkat edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "deterjan satın alınırken içeriğinde çevreye zararlı kimyasallar olmamasına dikkat edilmeli" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 9'de gösterilmiştir.

Tablo 9. Deterjanlarda Çevreye Zararlı Karışımlar Olmamasına Dikkat Etme Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	108	36
2. Katılmıyorum	46	15
3. Kararsızım	61	21
4. Katılıyorum	43	14
5. Kesinlikle Katılıyorum	40	14
Toplam	298	100

Yukarıda Tablo 9'de araştırmaya katılan öğrencilerin, deterjan satın alırken içerdiği fosfat ya da zararlı metal olmamasına dikkat ederim düşüncesine %36(108)'i kesinlikle katılmamakta, %21(61)'i kararsız, %15(46)'i katılmamakta, %14(43)'ü katılmakta, %14(40)'ü kesinlikle katılmaktadır. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılanların çoğunluğu deterjan satın alırken içerdiği fosfat ya da zararlı metal olmamasına dikkat etmek gerektiği düşüncesine kesinlikle katılmamaktadır.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "elektrikli ev eşyası (buzdolabı, fırın, çamaşır makinesi, ütü, elektrikli süpürge vb.) satın alırken A+ sınıfı (enerji tasarruflu) olanların tercih edilmesi gerektiği" gerektiği düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Elektrikli Ev Eşyası Alırken Enerji Tasarruflu Olanın Tercih Edilme Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	13	05
2. Katılmıyorum	01	00
3. Kararsızım	49	16
4. Katılıyorum	170	57
5. Kesinlikle Katılıyorum	65	22

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	13	05
2. Katılmıyorum	01	00
3. Kararsızım	49	16
4. Katılıyorum	170	57
5. Kesinlikle Katılıyorum	65	22
Toplam	298	100

Yukarıda Tablo 10'da araştırmaya katılan öğrenciler, Elektrikli ev eşyası (buzdolabı, fırın, çamaşır makinesi, ütü, elektrikli süpürge vb.) satın alırken A+ sınıfı (enerji tasarruflı) olanının tercih edilmesi gerektiği düşüncesine %57(170)'si katılmakta, %22(65)'si kesinlikle katılıyorum, %16(49)'sı kararsız, %5(13)'i kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Fırat üniversitesinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin çoğunluğu Ürün Seçerken Çevre dostu olanı tercih etmek gerektiğini düşünmektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin yeşil pazarlama ve çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "Alışverişlerde; file, kese kâğıdı, pamuklu torbalar gibi mümkün olduğunca doğada çözünebilir malzemeleri kullanmayı tercih ederim" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 11'de gösterilmiştir.

1417

Tablo 11. Ürünleri Taşırken Doğada Çözünebilir Malzemeleri Tercih Etme Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	98	33
2. Katılmıyorum	69	23
3. Kararsızım	61	20
4. Katılıyorum	41	14
5. Kesinlikle Katılıyorum	29	10
Toplam	298	100

Yukarıda Tablo 11'de araştırmaya katılan yöneticilerin, alışverişlerde file, kese kâğıdı, pamuklu torbalar gibi mümkün olduğunca doğada çözünebilir malzemelerin kullanılması gerektiği düşüncesine; %33(98)'ü kesinlikle katılmamakta, %23(69)'sı katılmamakta, %20(61)'si kararsız, %14(41)'ü katılmakta, %10(29)'i kesinlikle katılmaktadır. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Elazığ ilinde görev yapan yöneticilerin çoğunluğu alışverişlerde file, kese

kâğıdı, pamuklu torbalar gibi mümkün olduğunca doğada çözünebilir malzemelerin kullanılması gerektiği düşüncesine katılmamaktadır.

Araştırmaya katılan yöneticilerin çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "Çevre dostu ürün satın almak için daha fazla para ödenmesi gerektiği" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Çevre Dostu Ürün Satın Almak İçin Daha Fazla Para Ödenmesi Gerektiği Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	100	33
2. Katılmıyorum	59	20
3. Kararsızım	72	24
4. Katılıyorum	32	11
5. Kesinlikle Katılıyorum	35	12
Toplam	298	100,0

Yukarıda Tablo 12'de araştırmaya katılan yöneticilerin, çevre dostu ürün satın almak için daha fazla para ödenmesi gerektiği düşüncesine; %33(100)'ü kesinlikle katılmamakta, %20(59)'si katılmıyorum, %24(72)'ü kararsız, %12(35)'si kesinlikle katılmakta, %11(32)'i katılıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Elazığ ilinde görev yapan yöneticilerin çoğunluğu çevre dostu ürün satın almak için daha fazla para ödenmesi gerektiği düşüncesine kesinlikle katılmamaktadırlar.

Araştırmaya katılan yöneticilerin çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "çevre dostu ürün satın alınarak çevrenin korunmasına katkı sağlanır" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 13'de gösterilmiştir.

Tablo 13. Çevre Dostu Ürün Satın Alarak Çevrenin Korunmasına Katkı Sağlama Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	04	01
2. Katılmıyorum	19	06
3. Kararsızım	73	25
4. Katılıyorum	135	45

5. Kesinlikle Katılıyorum	67	23
Toplam	298	100,0

Yukarıda Tablo 13'de araştırmaya katılan yöneticilerin, çevre dostu ürün satın alınarak çevrenin korunmasına katkı sağlanır düşüncesine; %45(135)'i katılmakta, %25(73)'i kararsız, %23(67)'ü kesinlikle katılmakta, %6(19)'sı katılmıyorum, %1(4)'i kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Elazığ ilinde görev yapan yöneticilerin çoğunluğu çevre dostu ürün satın alınarak çevrenin korunmasına katkı sağlanacağı düşüncesine sahiptir.

Araştırmaya katılan yöneticilerin çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "Çevre dostu ürünler diğer ürünlere göre daha pahalıdır" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 14'de gösterilmiştir.

Tablo 14. Çevre Dostu Ürünlerin Daha Pahalı Olma Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	01	00
2. Katılmıyorum	06	02
3. Kararsızım	55	19
4. Katılıyorum	173	58
5. Kesinlikle Katılıyorum	63	21
Toplam	298	100,0

1419

Yukarıda Tablo 14'de araştırmaya katılan yöneticilerin, çevre dostu ürünlerin diğer ürünlere göre daha pahalı olduğu düşüncesine; %58(173)'ü katılmakta, %21(63)'i kesinlikle katılmakta, %19(55)'u kararsız, %2(6)'si katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Elazığ ilinde görev yapan yöneticilerin çoğunluğu çevre dostu ürünlerin diğer ürünlere göre daha pahalı olduğu düşüncesine sahiptir.

Araştırmaya katılan yöneticilerin çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "çevre dostu ürünlere her yerden ulaşamıyor" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 15'de gösterilmiştir.

Tablo 15. Çevre Dostu Ürünlere Heryerde Ulaşılabilmesi Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	04	01
2. Katılmıyorum	06	02

3. Kararsızım	143	48
4. Katılıyorum	94	32
5. Kesinlikle Katılıyorum	51	17
Toplam	298	100,0

Yukarıda Tablo 15'de araştırmaya katılan yöneticilerin, çevre dostu ürünlere her yerden ulaşamadığı düşüncesine; %48(143)'i kararsız, %32(94)'si katılmakta, %17(51)'si kesinlikle katılmakta, %2(6)'si katılmıyorum, %1(4)'i kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Elazığ ilinde görev yapan yöneticilerin çoğunluğu çevre dostu ürünlere her yerden ulaşamadığı düşüncesine sahiptir.

Araştırmaya katılan yöneticilerin çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "ürün ya da hizmet satın alırken çevreci faaliyetlerde bulunan ve çevrenin korunmasına önem veren işletme ya da markanın tercih edilmesi gerektiği" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 16. Çevre Korunmasına Önem Veren Markanın Tercih Edilmesi Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	07	02
2. Katılmıyorum	58	19
3. Kararsızım	71	24
4. Katılıyorum	80	27
5. Kesinlikle Katılıyorum	82	28
Toplam	298	100,0

1420

Yukarıda Tablo 16'da araştırmaya katılan yöneticilerin, çevrenin korunmasına önem veren işletme ya da markayı tercih etmek gerektiği düşüncesine; %28(82)'i kesinlikle katılmakta, %27(80)'si katılmakta, %24(71)'si kararsız, %19(58)'u katılmıyorum, %2(7)'si kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Elazığ ilinde görev yapan yöneticilerin çoğunluğu çevrenin korunmasına önem veren işletme ya da markanın tercih edilmesi gerektiği düşüncesine sahiptir.

Araştırmaya katılan yöneticilerin çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "Ülkemizdeki çevre kirliliğini önleyici tedbirler yeterli değildir" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 17. Ülkemizdeki Çevre Kirliliğini Önleyici Tedbirlerin Yeterli Olmaması Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)

1. Kesinlikle Katılmıyorum	15	05
2. Katılmıyorum	25	08
3. Kararsızım	55	19
4. Katılıyorum	120	40
5. Kesinlikle Katılıyorum	83	28
Toplam	298	100,0

Yukarıda Tablo 17'de araştırmaya katılan yöneticilerin, ülkemizdeki çevre kirliliğini önleyici tedbirler yeterli olmadığı düşüncesi; %40(120)'i katılmakta, %28(83)'i kesinlikle katılmakta, %19(55)'u kararsız, %8(25)'i katılmıyorum, %5(15)'i kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Elazığ ilinde görev yapan yöneticilerin çoğunluğu ülkemizdeki çevre kirliliğini önleyici tedbirlerin yeterli olmadığı düşüncesine sahiptir.

Araştırmaya katılan yöneticilerin çevre duyarlılığı düzeylerini belirlemek üzere yapılan anket çalışması sonucunda, "Dünyadaki çevresel problemlerin endişe verici düzeyde olduğu" düşüncesine katılım durumlarıyla ilgili, elde edilen bilgiler aşağıda Tablo 18'de gösterilmiştir.

Tablo 18. Dünyadaki Çevresel Problemlerin Endişe Verici Düzeyde Olması Durumu

Seçenekler	Frekans (f)	Yüzde (%)
1. Kesinlikle Katılmıyorum	15	05
2. Katılmıyorum	46	15
3. Kararsızım	62	21
4. Katılıyorum	50	17
5. Kesinlikle Katılıyorum	125	42
Toplam	298	100,0

Yukarıda Tablo 18'de araştırmaya katılan yöneticilerin, Dünyadaki çevresel problemlerin endişe verici düzeyde olduğu düşüncesine; %42(125)'si kesinlikle katılmakta, %21(62)'i kararsız, %17(50)'si katılıyorum, %15(46)'i katılmıyorum, %5(15)'i kesinlikle katılmıyorum cevabını vermişlerdir. Bu sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Elazığ ilinde görev yapan yöneticilerin çoğunluğu Dünyadaki çevresel problemlerin endişe verici düzeyde olduğu düşüncesine sahiptir.

5. SONUÇ

Sanayileşmenin ve teknolojinin ilerlemesi sonucu üretim ve tüketim artmıştır. İnsan faaliyetlerinin refah düzeyini daha da arttırmayı hedeflemesi çevre sorunlarının giderek büyümesine neden olmuştur. Hızla gelişen teknoloji ve değişen dünya çerçevesinde çevrenin korunmasında ve çevreye dost yeşil ürünler oluşturmada işletmelere önemli görevler düşmektedir. Bu görevlerini yerine getiren işletmeler gelecekte ayakta kalabilen işletmeler olacaktır. Bu yüzden işletmelerin uzun vadeli tüketici ihtiyaçlarına cevap verebilmek için üretim, dağıtım, fiyat ve tutundurma gibi konularda çevreci yaklaşımları benimsemeleri, sosyal sorumluluk anlayışı içerisinde geleneksel faaliyetlerinde birtakım değişiklikler yapmaları gerekmektedir.

Çevre bilinci, çevreye karşı duyarlı olmayı ve konu ile ilgili farkındalık düzeyini yükseltmek ve bunları faaliyetlere yansıtmayı gerektirdiği dikkate alındığında, yapılan bu çalışmada, işletme yöneticilerinin çevre bilinci açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Aşağıda, Elazığ ilinde faaliyet gösteren işletme yöneticilerinin çevre kirliliği ve yeşil pazarlama konusundaki görüşlerinin, demografik özelliklerine göre dağılımını belirlemek üzere yapılan anket uygulaması sonucunda elde edilen bulgular ve yorumlar özetlenmiştir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, araştırmaya katılan ve Elazığ ilinde faaliyet göstermekte olan işletme yöneticilerin çoğunluğu; bilinçsiz satın alınan ürünlerin küresel ısınmaya sebep olduğu, bir ürünü satın alındığında kullanım şeklinin, çevreyi ve diğer tüketicileri nasıl etkilediğini düşünmek gerektiğini, çevreye olumsuz etkisi olduğu öğrenilen ürünlerin satın alınmaması gerektiğini, çevreye zarar veren ürünleri almamaları konusunda yakınlarının uyarılması gerektiği, ürün satın alırken üzerinde çevreye duyarlılık işareti, logosu ya da amblemi olmasına dikkat edilmesi gerektiği, ürün seçerken çevre dostu olanı tercih etmek gerektiği, çevre dostu ürün satın alınarak çevrenin korunmasına katkı sağlanacağı, çevrenin korunmasına önem veren işletme ya da markaların tercih edilmesi gerektiği, alınacak iki ürün arasında seçim yaparken çevre dostu olanın tercih edilmesi gerektiği düşüncesine sahiptir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre araştırmaya katılanların çoğunluğu; ülkemizdeki çevre kirliliğini önleyici tedbirlerin yeterli olmadığı, Dünyadaki çevresel problemlerin endişe verici düzeyde olduğu, çevreyi kirleten ürünlerden daha fazla vergi alınması gerektiği düşüncesine sahiptir. Araştırmaya katılanların çoğunluğu; doğal kaynakların mümkün olduğunca tasarruflu kullanılması ve doğal kaynakların kirletilmemesi gerektiğini, geri dönüşümlü ambalajların belediyelerin toplama noktalarına bırakması gerektiğini, kullanım sonrası ürünlerin kaplarını, kutularını ve ambalajlarını başka amaçlar için kullanarak değerlendirilmesi gerektiği düşüncesine katılmaktadır.

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; Elazığ ilinde görev yapan yöneticilerin büyük çoğunluğu, çevre dostu ürünlerin reklamının (broşür, afiş, kamu spotu vs.), medyada yapılan yayınların satın alma davranışlarını etkilediğini, çevre dostu ürünlerin diğer ürünlere göre daha pahalı olduğu, çevre dostu ürünlere her yerden ulaşılamadığı düşüncesine sahiptirler.

Kaynakça

Aytekin, Pınar (2007). Yeşil Pazarlama Stratejileri, Celal Bayar Üniversitesi, SBE, Sosyal Bilimler, Cilt: 5, Sayı: 2, s.1-20 Manisa.

Biner, Nur (2014). Tüketicilerin Yeşil Ürün Satın Alma Davranışlarının İncelenmesi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Edirne

Ceyhan, Sümeyre ve Ada, Serkan (2015). İşletme Fonksiyonları Açısından Çevreye Duyarlı İşletmecilik, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 11, Sayı 26, www.ijmeb.org

Gök, Ayda ve Türk, Mevlüt (2011). Perakendeci İşletmelerde Çevreyi Koruma Bilinci Üzerine Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt:16, Sayı: 2, s.125-152.

Hussein, Azize Tunç ve Cankül, Duran (2010). Üniversite Öğrencilerinin Yeşil Pazarlama Faaliyetleri Kapsamında Çevreye İlişkin Davranışlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi Yıl: 2010 Sayı: 1, s.50-67.

Keleş, Ceyda (2007). Yeşil Pazarlama Tüketicilerin Yeşil Ürünleri Tüketme Davranışları Ve Yeşil Ürünlerin Tüketiminde Kültürün Etkisi İle İlgili Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kuduz, Necla (2011). Yeşil Pazarlama Faaliyetlerinin Tüketicilerin Satın Alma Davranışlarına Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya.

Nakıboğlu, Burak (2003). Çevreci Pazarlama Anlayışı ve Tüketicilerin Çevreci Tutumlarının Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi İle İlgili Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şua, Esra (2012). Yeşil Pazarlama ve Tüketicilerin Çevre Dostu Ürünleri Kullanma Eğilimleri. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taştepe, Taşkın ve Aral, Neriman (2014). Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Bilgi Ve Tutumlarının İncelenmesi, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Kasım 2014 Cilt: 3 Sayı: 4, s.142-153.

Ünver, Seher; Avcıbaşı, İlker Murat ve Özkan, Zeynep Kızılcık (2015). Üniversite Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin Çevre Tutumu Ve Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi, Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 2015;18:4

Yücel, Mustafa ve Ekmekçiler, Ümit Serkan (2008). Çevre Dostu Ürün Kavramına Bütünsel Yaklaşım: Temiz Üretim Sistemi, Eko-Etiket, Yeşil Pazarlama, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Güz-2008 Cilt 7 Sayı 26 s.320-333.

Yüksel, Hilmi (2015). İşletmelerin Çevreye Duyarlı Üretim Faaliyetlerinin Ampirik Bir Çalışma İle Değerlendirilmesi, Makina Mühendisleri Odası, Endüstri Mühendisliği Dergisi Cilt: 14 Sayı: 2 Sayfa: (21-32), https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/6ec2dceb6d91b0f_ek.pdf

DEMOKRATİK KAMU YÖNETİMİ VE KAMU YÖNETİMİNDE KATILIM MODELLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet SARITURK

**Adıyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü
Öğretim Üyesi.**

Doç. Dr. Ferit İZCİ

**Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü
Öğretim Üyesi.**

Öz

Kamu yönetiminde katılım çok eski zamanlardan bu yana ve farklı kültürlerde ortaya çıkmış bir konudur. Kamuoyunun kamu politikalarının geliştirilmesi ve biçimlendirilmesinden sorumlu olan kurumların danışma, gündem oluşturma, karar verme süreçlerine uygulama olarak genel bir düzeyde katılmasını ifade etmektedir. Kamunun katılımı halkın katılımıdır (public participation). Tüm vatandaşların ve ilgili olanların amaç odaklı olarak karar alma ve sorun çözme süreçlerine katılmalarını ifade eder. Kamu yönetiminde katılım anlayışı, en fazla kişi tarafından kabul edilebilir politikalara ulaşmak için tasarlanmış bir işbirliği ve problem çözme yöntemi olarak amaçların ve değerlerin çoğulluğunu kabul eden yönetime dayalı bir yaklaşımdır. Bu nedenle ilgili vatandaşların, çıkar ve baskı gruplarının, sivil toplum örgütlerinin ve devletin birlikte karar almasını kolaylaştıran demokratik meşruiyet ve etkililiği hedefleyen bir karar alma sürecidir. Bu çalışmada kamu yönetimine katılım modelleri ve süreçleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kamu yönetiminde katılım, kamu yönetiminde katılım modelleri, kamu yönetiminde katılım süreçleri

1425

PARTICIPATION IN PUBLIC ADMINISTRATION AND PARTICIPATION MODELS IN PUBLIC ADMINISTRATION

Abstrac

Participation in public administration has been a topic that has arisen since ancient times and in different cultures. Development of the institutions that are responsible for the formatting of public opinion and public policy on the advice of agenda-setting, decision making at a general level refers to participate in their process as the application. Public participation is people participation. It means that all citizens and those involved are involved in decision-making and problem solving processes with a focus on purpose. understanding of participation in public administration by most people to achieve acceptable policy designed collaboration and as a problem solving method governance based approach that accepts the plurality of goals and

values. For this reason, public participation is interested citizens, interests and pressure groups, non-governmental organizations and state facilitating joint decision making, democratic legitimacy and a decision-making process that targets effectiveness. This study will examine the models and processes of participation in public administration.

Keywords: Participation in public administration, participation models in public administration, participation processes in public administration

Giriş

Siyaset biliminde kamu yönetimi ile demokrasi ilişkisi pek irdelenmemektedir. Hatta geleneksel kamu yönetimi demokrasiyi çok da hoş karşılamamaktadır. Oysa kamu yönetimi devletin vatandaşa bakan yüzüdür. Vatandaşın hayatını devam ettirebilmesi için gereksinim duyduğu tüm hizmetler kamu yönetimi aygıtı tarafından yerine getirilmektedir. Halkla bu kadar ilgili ve iç içe olan bir konunun demokrasi ile ilişkilendirilememesi düşünülemez. Uzun yıllardan beri, kamu yönetimi sistemi rasyonellik, profesyonellik, tarafsızlık ve uzmanlık üzerine bina edilmiş bir sistem olarak kendini tanımlamıştır. Kamu hizmetlerinin yürütülmesini görev olarak kabul eden bu anlayış, gerek karar verme süreçlerinde ve gerekse genel uygulamada demokratikleşme kavramlarına pek yer vermemiştir. Tam aksine, kararlara katılımı minimize eden bir mekanizma olarak yoluna devam etmiştir. Max Weberin ifadesiyle, kamu yönetimi bir makine/aygıttır. Makinalar düşünemez, inisiyatif alıp konuşamaz. Makinalar sadece çalışır. Ancak, demokratik bir toplumun temel özelliği olan popüler karar alma ilkesini ihlal eden bu düşünce artık önem ve güvenilirliğini yitirmiştir. Daha demokratik ve daha katılımcı kamu yönetimi anlayışı esas alınmıştır.

1426

Demokrasi veya demokratik yönetim bir yol değil, bir ihtiyaçtır. Demokrasilerde en önemli sorunlardan birisi de halkın yönetime katılmasıdır. Halkın yönetime katılması, yönetimin meşruiyeti ve devamlılığının sağlanması bakımından rejim farklılığı olmaksızın her yönetim biçiminde önemlidir. Siyaset ve yönetim alanındaki popüler bilgi bir alışkanlık olarak antik Yunan devletlerinden bu yana halkın karar alma süreçlerine katıldığını vurgulamaktadır. Modern zamanlarda Avrupa'nın siyasal ve ekonomik yapısındaki değişimler toplumsal yapısının ve aydınlanma anlayışının da etkisiyle sistematik olarak halkın yönetime daha fazla katılmasını mümkün hale getirecek siyasal, idari, ekonomik ve kültürel değişimleri ortaya çıkarmıştır.

Neoliberal anlayışın etkisi ile yönetim ve yeni kamu yönetimi anlayışları halkın yönetime şeklen daha fazla katılmasını mümkün hale getirecek yöntemlerin geliştirilmesini gerektirmiştir. Siyasal ve ekonomik olarak, farklı değerlendirmeleri mümkün hale getirecek nitelikte ve yöntem ve uygulama açısından çok boyutlu ve yaygın bir yönetime katılma konusu oluşmaya başlamıştır.

Bu çalışmada genel olarak demokratik kamu yönetimine vurgu yapılarak, kamu yönetiminde uygulanan ve belli teorisyenler tarafından geliştirilen katılım modelleri üzerinde durulmuştur.

Kamu Yönetiminde Demokrasi ve Yönetime Katılmanın Gerekliği

Ortak tercihler, kolektif kararları almayı gerektirir. Her ne kadar vatandaşların ortak ihtiyaçlarını tarafsız bir biçimde karşılamayı esas alsada, demokrasi ve kararlara katılım olmaksızın, etkin bir kamu yönetimi işleyişinden söz edilemez. Bu yüzden, kamu yönetimi ve

demokrasi bir madalyonun iki yüzü gibidir. Birini ötekinden ayrı düşünemeyiz. Temsili demokrasi seçilmişlerle başlar ve onları etkin bir biçimde denetleyen bilinçli vatandaş kitlesiyle devam eder. Sadece karar vericileri seçmek demokrasi olarak ifade edilemez. Konunun uzmanları demokrasinin şu aşamalardan meydana geldiğini ifade etmektedirler: (Brugue' & Gallego, 2010: 427):

- Vatandaşların istek ve ihtiyaçlarının net olarak tanımlanıp belirlenmesi
- Birbirine rakip politikacıların bu talep ve ihtiyaçları farklı politika ve yöntemler geliştirmek suretiyle karşılamaya çalışması
- Vatandaşların kendilerine en iyi hitap eden temsilcileri seçmesi,
- Seçimleri kazanan temsilcilerin sahada kendilerini en iyi şekilde göstermeleri,
- Vatandaşın, iktidarın icraatlarını gözlemlemesi ve sürekli değerlendirmesi,
- Belli bir süre geçtikten sonra, bu değerlendirme sonuçlarına göre iktidarı cezalandırması veya ödüllendirmesi aşamalarıdır.

Kamu yönetimi bu sürecin hiçbir aşamasında görülmemektedir. Sadece siyasal iktidara itaat görevi kendisine verilmiştir. Çoğu zaman siyasal iktidarlar kamu yönetimindeki reformları bile tek taraflı olarak yapmaktadırlar. Bu işleyiş, vatandaşla kopuk ve sadece makamın yasal gücünü kullanan bir bürokrat kitlesini meydana getirmektedir. Kendini siyasal iktidarın politikalarını uygulayan bir amir olarak görmekte, vatandaşların şikayet ve taleplerine her zaman kulaklarını kapamaktadır. Oysa temsili demokrasiler, seçen ile seçilenler arasındaki ilişkiye dayanır. İhtiyaç ve taleplerini belirleme hakları olmayan ve bunların nasıl en iyi biçimde karşılanacağı konusunda fikri sorulmayan vatandaşların olduğu sistemin ismi olsa olsa diktatörlük olur. Siyasal iktidarın meşruiyeti, nasıl ki vatandaşlar tarafından belirlenmesine dayanıyorsa, kamu yönetiminin meşruiyeti de vatandaşın karar sürecine katılımına dayanır. Bunun da adı, demokratik kamu yönetimidir (Brugue' & Gallego, 2010: 428). Temelde kamu yönetimi yetenekli uzmanların becerisine dayanır. Ancak yetenekli olmak, vatandaş adına karar alma hakkı doğurmaz. Burada doğru olan vatandaşın ne istediğini ifade edebilmesi ve uzman kişilerin de bu istek ve ihtiyaçları en iyi şekilde karşılamasıdır. Bu ve pek çok nedenden ötürü otoriter kamu yönetimleri değişmek zorunda kalmış ve katılımçılığı esas alan kamu yönetimi kavramı ortaya çıkmıştır.

Günümüzde artık devletin politika üretme ve uygulama kurumları tarafından katılım kavramı gittikçe daha fazla benimsenmekte, halkın katılımı demokrasi için bir katalizör olarak görülmektedir. Çok sayıda katılım kuramı bulunmakta ve katılım uygulaması için de farklı bilimsel görüş ve tanımlar bulunmaktadır. Katılım kavramı siyasi ve idari kullanımının dışında da farklı alanlarda kullanılmaktadır. Katılım kavramı belirsiz ve çeşitli yorumlara tabiidir ve yorumlar aşağıdakileri içermektedir (Kumar;2008,11).;

1. Katılım belirli bir etkinlikte başkaları ile birlikte yer alma eylemini ifade eder.
2. Katılım bir şeyin parçası olma anlamına gelir ve katılanlar katkıda bulunurlar.
3. Katılım daha önce bir veya az sayıda kişi tarafından üstlenilen karar verme sürecine diğer insanların da katılmasını içerir.
4. Katılım belirli bir faaliyete katılma eylemine atıfta bulunur.
5. Katılım, kişilerin örgüt ve işlerini etkileyen sorunların çözümüne yönelik fikirlerine katkıda bulunma sürecini belirlemek için kullanılan terimdir.
6. Katılım kavramı ile ilgili olarak yerel yönetimler ve merkezi idare konularında farklı yaklaşımlar geliştirilebilir.

Vatandaşların yönetime ve karar verme süreçlerine katılımı çok eski zamanlardan beri uygulanmaktadır(<http://mobile.wiredspace>, 01.05.2017) Bugün kullanılan "katılım" kelimesi, bazı faaliyetlerde başkaları ile ilişki kurma veya ortak olma anlamında bir anlam taşır. Webster'in Üçüncü Uluslararası Sözlüğüne göre, orta dönem İngilizce'deki participacioun kelimesinden gelir. İlk olarak 14.YY.da latince participatio kelimesinin karşılığı olarak ortaya çıkmıştır. Kelimenin kökeni "paylaşmak" anlamına gelen Latince participare fiilidir. Oxford İngilizce sözlüğü kelimenin ilk anlamının maddenin, bir şey veya kişinin niteliği ve niteliğinin paylaşımı olduğunu belirtir. 17. yüzyılda, "katılım/participation" sözcüğü, bazı eylem veya konularda yer alma, ortaklık yapma veya başkalarıyla paylaşma anlamına geliyordu. Modern anlamda "bir etkinlikte başkalarıyla paylaşımında bulunma eylemi veya durumu" 1858'de İngiliz parlamenter reformcu John Bright tarafından yapılan bir konuşmada açıkça görülüyordu; "Bu ülkenin mevcut anayasasına göre kaç kişinin siyasi iktidara herhangi bir katılımdan vazgeçtiğini söylemekten korkuyorum" demiştir. (André, www.dictionnaire.enap.ca, 01.05.2017);

Katılımın bazı avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır (Luyet vd., 2012, 214)

Katılımın Avantajları

- Alınan kararlara güven artar
- Yerel bilgi kullanılarak proje tasarımı geliştirilebilir.
- Projelerin ve konunun daha iyi anlaşılması sağlanır.
- Çeşitli çıkar ve görüşlerin entegrasyonu sağlanır.
- Planların ve projelerin uygulanmasını optimize edilir.
- Kararların halk tarafından kabul edilmesi kolaylaşır.
- Sosyal öğrenmeyi teşvik eder ve geliştirir.

Katılımın Dezavantajları:

- Pahalı bir süreçtir.
- Zaman alıcı bir süreçtir.
- Potansiyel paydaşlarda hayal kırıklığına neden olabilir.
- Yeni çatışmalara neden olabilir.
- Temsilci olmayan paydaşların katılımına neden olabilir.
- Zaten önemli paydaşların güçlendirilebilir.

Vatandaş katılımı, ister gönüllü ister zorunlu olsun veya tek başına ya da bir grubun parçası olarak hareket edip etmemesine bakılmaksızın sıradan insanların kendilerini ya da toplumu etkileyecek önemli seçimleri içeren kararları etkilemek amacıyla katılacağı bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu katılım örgütlü ya da örgütsüz olarak gerçekleşebilir ya da işçi eylemleri, vatandaş gösterileri şeklinde sivil toplum örgütleri aracılığı ile ya da karar vericiler tarafından referandumlar, parlamento komisyonları ve arabuluculuk yoluyla gerçekleştirilebilir(André, www.dictionnaire.enap.ca, 01.05.2017).

Bu kısa tanım, sıradan insanların katılacağı çeşitli bağlamları kapsar. Zorunlu kurumsallaşmış katılım mekanizmaları kanunla tanımlanır ve vatandaşlar kendilerine katılmak zorundadır ya da genelde para cezası veya hapis cezası ile cezalandırılma riski taşımaktadır. Bu durumda, örneğin, seçimler, referandumlar, nüfus sayımı ve mahkeme çağrısı söz konusu olduğunda ve yargı alanında benzeri durumlarda zorunlu katılım bulunmaktadır. İsteğe bağlı kurumsallaşmış katılım mekanizmaları kanunla ya da idare tarafından belirlenir: İnsanlar belirli bir süreçte katılmaya davet edilirler fakat bunları yapmaya mecbur değildirler. Bu mekanizmalara örnek

olarak parlamento komisyonları, kamuya açık tartışmalar, soruşturma komisyonları ve kamuya açık oturumlar verilebilir. Son olarak kurumsallaşmamış katılım mekanizmaları daha katı biçimler alır ve kendi başlarına hareket eden bireyleri içerir ya da örgütlenmiş bir grubun parçası olarak kendiliğinden toplanmaya başlar. Örneğin bir vatandaş komitesine ilgi ya da gösteri grubuna dönüşebilir(André, <http://www.dictionnaire.enap.ca>, 01.05.2017, Marzuki, 2015, 21-22.)

Katılım kamu yönetimi ile ilgili ulaşılmış nihai bir çözüm olmaktan daha ziyade belli amaçlar için bir araçtır. Belirli hedeflere ulaşabilmek için yönetim tarafından üstlenilen bir faaliyettir. İdarenin bilinçli olarak belirli hedef ve amaçlara yönelik bir faaliyetidir. Çünkü katılımcılar, belirli amaçlara yönelik faaliyetlere katılırlar ve yönetimin de her bir faaliyetinin bir amacı bulunmaktadır.

2. Kamu Yönetimine Katılım Biçimleri

Katılım biçimlerini ifade etmek için çeşitli kavramlar geliştirilmiştir; vatandaş katılımı, çalışan katılımı, topluluk katılımı gibi.

2.1. Vatandaş Katılımı

Vatandaş katılımı vatandaşların geniş bir yelpazede faaliyetlere katılımı olarak tanımlanmaktadır. Hükümet programlarını yönlendirmek için hizmet düzeylerinin belirlenmesi, bütçe öncelikleri ve inşaat projelerinin kabul edilmesi de dâhil olmak üzere politikanın oluşturulması ve uygulanması ile ilgilidir. Toplumun ihtiyaçlarına yönelik olarak, destek oluşturulmalı ve topluluk içerisinde birleşebilme duygusunu teşvik etmelidir(Kumar, 2008, 13, Hartay, 2011, 15).

Langton'a göre vatandaş katılımı, vatandaşların idare ilgili amaca yönelik faaliyetlerini içerir. İdare, vatandaş katılımı yoluyla, vatandaşların tercihleri hakkında bilgi sahibi olduğu gibi kaygıları hakkında da bilgi sahibi olmaktadır. Mahalli idarelerde de vatandaşların politika oluşturma ve uygulama sürecine dâhil olması bakış açısını çeşitlendirme, projeleri sahiplenme hissi vermesi ve yurttaşlık gururu ve hemşerilik duygusunu güçlendirme gibi faydalar sağlayabilir. Vatandaş katılımı, idari otoritenin ve siyasi gücün istismar edilmesini veya kötüye kullanımını da sınırlandırır(Kumar, 2008, 13).

Bununla birlikte vatandaş katılımının bazı olumsuz sonuçları da bulunmaktadır. Örneğin zaman alıcıdır, masraflıdır, ağır işler ve vatandaş istek ve düşünceleri göz önünde bulundurulmaz ise olumsuz reaksiyon gösterebilir. Bu muhtemel olumsuz durumlara rağmen kamu kurumlarında iyi yönetişimi sağlayabilmek için vatandaş katılımı esastır.

Vatandaş katılımı ifadesindeki vatandaştan neyin kastedildiği sorulabilir. Kavram, 1950'lerde ve 1960'larda ABD'de kentsel dönüşüm ve yoksullukla mücadele programları bağlamında ortaya çıkmıştır. Cunningham'a göre (1972), vatandaşların katılımı üç temel unsur tarafından oluşturulmuştur: 1) Sıradan insanlar veya ortak/yaygın/umumi amatörler, yani sayıları dışında hiçbir resmi güç kaynağına sahip olmayan bir topluluğun üyeleri, 2) Toplum düşünen ve birlikte hareket eden bu insanlar tarafından iktidarın kullanılması, 3) Topluluğun işleri ile ilgili önemli ve önemli seçimler içeren kararlar Hardina vatandaş katılımını en az kaynaklarla toplumun sınırlarındaki insanlara (people on margins of society) sağlanan hizmetlerle ilgili olarak hükümetin ve kar amacı gütmeyen kuruluşların onlarla birlikte aldıkları kararlarını içerir. Hardina, bu grup insanların onları etkileyen sosyal ve ekonomik kararların baskılarına tepki gösterdiklerinde sağladığı faydaları vurgular. Vatandaş katılımı terimiyle ifade edilenler,

özellikle güç kayıtları (<http://mobile.wiredspace>, 01.05.2017) nakları sınırlı olan sıradan insanlardır (André, www.dictionnaire.enap.ca, 01.05.2017,).

Bununla birlikte, uygulamada, vatandaş katılım kavramı Cunnigham ve Hardina'nın yaptığı tanımlayıcı özelliklerden uzaklaşan bir takım çağrışımlar oluşturur. Bazı başka yazarlar vatandaş katılımı kavramının farklı anlamları olduğunu belirtir. Vatandaş katılımı, vatandaşların karar alma sürecine ne ölçüde katıldıklarına, katılımcıların arasındaki bilgi akışının yönü ve inisiyatif kullanma durumuna göre de sınıflandırılabilir. Vatandaş katılımına dayanan bir tipoloji örneği şu an Arnstein tarafından geliştirilen klasik modeldir. Sekiz seviyeli ya da basamaklı bir katılım merdiveni önermiştir. Basamaklar karar sürecinde artan vatandaşlık gücüne denk gelmektedir. Merdivenin başlangıcında iki basamak vardır. tahrif etme (manipulation) ve iyileştirme (therapy). Arnstein bu iki basamaklı aşmayı katılmama (non participation) olarak sınıflandırmıştır. Orta basamaklar, 3,4,5, sırayla bilgilendirici, danışma ve yerleştirme olarak tanımlanmıştır ve tokenizm (yapmacıklık) olarak ayrı bir kategori oluşturulmuştur. Merdivenin tepesinde, basamaklar 6, 7 ve 8 sırasıyla ortaklık, delege edilmiş güç ve vatandaş kontrolü'ne karşılık gelir ve vatandaş gücü olarak sınıflandırılmıştır. Merdivenden yükseldikçe vatandaş katılımı örneği yerleştirilebilir. Daha fazla sayıda vatandaş görüşlerinin karar alma sürecine dâhil olacağına ve toplumun çıkarlarının belirlenmesinde etkisi olacağına inanabilir. Arnstein'in da belirttiği gibi, sekiz basamaklı merdiven bir sadeleştirme işlemidir ve ayrıntılı olarak düşünülmemelidir, ancak yine de vatandaş katılımının önemli derecelendirmelerini göstermektedir (André, www.dictionnaire.enap.ca, Hartay, 2011, 3-7).

Vatandaş katılımı, halkın dahil olmasından (public involvement) ayrı olmalıdır. Kavramlar örtüşürken, birincisi diğerlerinden daha geniş kapsamlıdır. 1970'lerin sonundan beri halkın dahil olması önem kazanmıştır. Hedeflerinin bir kısmı, sıradan insanlarla güç paylaşımı ve karar verme dışında değerlere yönelmektedir. Halkın dahil olması için kullanılan temel yöntemler, kamuya açık iletişim (public communication), halka danışma (public consultation) ve halkın katılımıdır (public participation). Daha önce de belirtildiği gibi vatandaş katılımı, bir topluluktaki büyük kararlar üzerinde güç paylaşımı ve nüfuz kullanımını içerir. Bu katılım Arnstein'in merdiveninin üst basamaklarında bulunmaktadır ve Gauvin ve Abelson tarafından açıklanan gerçek halk katılımına karşılık gelir. Dahası, halkın katılımı genellikle hükümet, kamu kurumu veya sivil toplum örgütü içinde toplu kararlara katılma eylemi olarak tanımlanır. Bu tanıma göre, halkın dahil olması, halkın katılımı biçimlerini içermez. İnsanların kararlarını etkilemeye çalıştığı seçimler, sınıf içi eylemler ve halk gösterilerinde oy kullanma gibi. Dolayısıyla, vatandaşların katılımı, resmi katılım mekanizmaları içerisinde sadece karar alma sürecine katılmaktan daha öteye gider. Vatandaş katılımıyla ilişkili tüm olumlu değerlere rağmen, uygulanması bir dizi konuyu gündeme getirmektedir. Yükselişte olan liderlere yönelik kinizmin de etkisiyle ve seçmen katılımı genel olarak azalıyor. Temsili hükümetin sınırlamaları daha net bir şekilde görülüyor ve tartışılıyor. Vatandaş katılımı, Sıradan insanları daha yakından ilgilendiren demokratik bir model arayışında bir yoldur. Bu manada, katılımcı demokrasiye yaklaşan sonuçlar oluşuyor. Ulusal ve uluslararası düzeyde, merkezi ve sürekli artan bir önem ve role sahiptir. Özellikle Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu tarafından vatandaşların katılımını bir araç olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte McEwan'ın vurguladığı gibi, vatandaş katılımı etrafında yapılan politikalar belirsiz sonuçlara neden olabilir. Örneğin, halkın dâhil olmasının daha radikal belirtilerinin katılım olarak kabul edilmemesi mümkündür. Bu şekilde, vatandaş katılımının resmi uygulamaları, Foucault'nun düşüncelerine uygun yeni hükümet biçimlerine yol açabilir. Katılımcı süreçler bir topluluktaki küçük azınlığın

konumunu pekiştirmekte ve fakirleri marjinalleştirmekle sonuçlanabilir. Bu gözlem ışığında, vatandaş katılımını teşvik eden politikalar, demokratik açığı gidermek için her derde deva olarak görülmemelidir. Vatandaşların kendilerini ifade edebilecekleri resmi örneklerin dışında bulunan siyasi eylem biçimlerine de dikkat edilmelidir(André, www.dictionnaire.enap.ca, 01.05.2017).

2.2. Topluluk Katılımı

“Topluluk katılımı” terimi, topluluk üyelerinin, belirli topluluk faaliyetlerine fiilen katılımıdır. Topluluk katılımında katılımcılar, aynı topluluğa üye olmalıdırlar. Topluluk, birbirlerine güçlü çıkar bağları ile bağlı olan bir grup insandan oluşur ve belirli bir kültür grubuna aittir. Hemşeri katılımı ile topluluk katılımı arasındaki fark hemşeri katılımı, katılım hakkına sahip olan herhangi birisinin katılımını içerirken, topluluk katılımı, aynı katılım bölgesinde aynı kültüre veya kökene ait bir grup insanın katılımını içerir. Topluluk katılımı hız ve etkililik sağlamaktadır(Greenberg, Mathoho, 2010, 3) .

2.3. Halk Katılımı

Halkın katılımı, tüm vatandaşların ve toplulukların katılımı olarak tanımlanır. Bu katılım belirli amaçlara yönelik olan bir katılımıdır. Halkın katılımı belirli sorunların çözümüne ilgi duyan halkın katılımıdır. Craythorne’a göre halkın katılımının sırrı, ilgili kamuoyuna belirli konularda yaklaşıldığından emin olmaktır. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere halkın katılımının belirli bir konuda başarıya ulaşması için halkın bu konuya ilgilenen üyelerinin tam bir ilgi ile katılımı gerekmektedir. Thomas’a göre halkın katılımı, örgütlü ya da örgütsüz tüm vatandaş gruplarını ya da temsilcileri belirli bir konuda yönetime katılmalarını ifade eder. Bu cümleden şu sonuç çıkarılabilir; halkın katılımında halk, belirli konular üzerine örgütlenmiş veya örgütlenmemiş olsun aktif üyeleri içerir. Svensson, halkın katılımını, farklı vatandaşlık alanlarıyla karar vermeyi etkilemek için o konuyla ilgili olan vatandaşların dâhil edilmesini içeren bir katılım süreci olarak tanımlamıştır. Svensson’ın ifadesine göre, halkın katılımı karar verme süreçlerini etkileyen ilgili kişileri içerir. Brezovsek’e göre halkın katılımı dört temel kriteri birleştiren bir süreçtir: 1) Bireyler dâhildir. 2) katılım gönüllülük esasına dayanır. 3) Belirli bir faaliyeti işaret eder. 4) devlet kurumlarını etkilemeye yöneliktir. Bu halkın katılımı konusunda şunu göstermektedir; bireyler, gönüllülük, faaliyet ve hedef odaklı dört bağlantı bulunmaktadır. halkın katılımı vatandaşların isteklerini siyasi makamlara ilettiği bir iletişim sürecidir. Barber’a göre, halkın katılımı, kamuoyu ile siyasi ve idari karar alıcılar arasındaki iletişimi kapsar(Kumar, 2008, 14).

Halkın katılımı; vatandaşların, işçilerin, bireylerin, grup üyelerinin, grup temsilcilerinin, baskı ve çıkar gruplarının, toplulukların, gönüllü üyelerin, dini üyelerin, iş, sendika ve yardım kuruluşlarının, belli amaçlara yönelik olarak devlette, kamu kurum ve kuruluşlarında politika oluşturma ve uygulama hedefine yönelik faaliyetleridir.

Bugün kullanılan "katılım" kelimesi, bazı faaliyetlerde başkaları ile ilişki kurma veya ortak olma anlamında bir anlam taşır. Webster'in Üçüncü Uluslararası Sözlüğüne göre, orta dönem İngilizce'deki participacioun kelimesinden gelir. İlk olarak 14.YY.da latince participatio kelimesinin karşılığı olarak ortaya çıkmıştır. Kelimenin kökeni “paylaşmak” anlamına gelen Latince participare fiilidir. Oxford İngilizce sözlüğü kelimenin ilk anlamının maddenin, bir şey veya kişinin niteliği ve niteliğinin paylaşımı olduğunu belirtir. 17. yüzyılda,

"katılım/participation" sözcüğü, bazı eylem veya konularda yer alma, ortaklık yapma veya başkalarıyla paylaşma anlamına geliyordu. Modern anlamda "bir etkinlikte başkalarıyla paylaşımında bulunma eylemi veya durumu" 1858'de İngiliz parlamenter reformcu John Bright tarafından yapılan bir konuşmada açıkça görülüyordu; "Bu ülkenin mevcut anayasasına göre kaç kişinin siyasi iktidara herhangi bir katılımdan vazgeçtiğini söylemekten korkuyorum" demiştir(André, www.dictionnaire.enap.ca, 01.05.2017) .

3. Kamu Yönetiminde Katılım Modelleri

Çeşitli alanlarda katılımı açıklayabilmek için 40 civarında katılım modeli oluşturulmuştur. Çocukların, gençlerin katılımını açıklamaya çalışan (Ladder of Children Participation/Çocukların katılım merdiveni, ya da Youth Participation in Society/Geçençlerin Topluma Katılımı) ya da doğrudan doğruya katılım tipolojisini oluşturmaya çalışan modeller, ülke uygulamalarından genellemeler yoluyla geliştirilmeye çalışılan modeller, UNİCEF ve OECD gibi uluslararası kuruluşların geliştirdiği katılım modelleri bulunmaktadır. Bu çalışmada Sherry Arnstein'in kurucu nitelikte modeli olan vatandaş katılımı merdiveni ve bazı kamu kurum ve kuruluşlarda kullanılan modeller ana hatları ile anlatılacaktır.

Tablo.1: Vatandaş Katılımı Tipolojisi

Kriter	Katılım Tipi	Yazar
Alan(Yasama/Yürütme)	Siyasi/İdari Katılım/Vatandaşlık konularında bireysel gönüllük/İdari ve siyasi alanlarda seçime dayalı sivil toplum katılımı	Wang ve Wan Wart (2007) Yang ve Pandey (2011) Cooper, Bryer ve Meek (2006)
Katılım modu (çoğunlukla seçim döngüleri sırasında / sürekli)	Siyasi temsilci seçme sürecine katılım/kampanya ve oylamalara katılma (seçimler-referandumlar)/İdari süreçlere ve karar verme sürecine katılma	Wang ve Wan Mart (2007)
Kamu Yönetimi Fonksiyonu	Karar verme sürecine katılma/hizmet sunumu ve yönetimi ve karar verme ve problem çözmeye katılım/hizmet sunumu ve toplum ihtiyaçlarını karşılamaya katılım	Wang (2007) Svara ve Denhart (2010)
Aşama	Katılımın formülasyonu/Uygulaması	Moynihan (2003) deGraaF (2007)
Vatandaşın Dâhil Olma Seviyesi	Kamu İletişimi/Danışma/Katılım Bilgilendirmesi/Danışmanlık/Ortak Üretim Gerçekleştirme/İşbirliği Yapma/Güçlendirici	Rowe ve Frewer (2005),

	Tahrifat/İyileştirme/Bilgilendirme/Danışma/Sakinleştirme/işbirliği/Gücün Aktarılması/Vatandaş Kontrolü/Pseudo/Tarafli-Kısmi/Tam Katılım/Özerk İdari Karar/Parçalanmış Kamu Danışması/Değiştirilmiş özerk yönetim kararı/Bölünmüş Halka Danışma/Üniter Halkın Danışması/Kamuoyu	OECD (2001), Svava ve Dnhart (2010), Arnstein (1969) Moynihan (2003), Thomas (1993)

Kaynak: Durman, Petra; "Citizen Participation in Public Administration : The Case of Croatian Local Government" IPSA Conference Decentralization Policies: Reshuffling the Scene 7-10 May 2015 Dubrovnik Croatia.

3.1. Sherry Arnstein, Ladder Of Citizen Participation (Vatandaş Katılım Merdiveni)

Sherry Arnstein'in Vatandaş Katılım Merdiveni modeli 1969 Yılı'nda Journal of the American Planning Association Dergisi'nde yayınlanmıştır. Bu model klasik ve kurucu etkiye sahip olan bir modeldir. Arnstein teorisini, vatandaş katılımının vatandaş gücüyle ifade edildiğini ve katılımın güç paylaşımı olmadan yapılamayacağını savunur. Arnstein'a göre vatandaşın katılımı vatandaşın iktidarındır. Konu siyasi çekişmelerin ana konularından birisidir. Bu konu ile tartışmaların bir kısmı edebi nitelikte "kendi kendine yardım(self-help)" ya da "halkın dahil olması(citizen involvement)" gibi zararsız/etkisiz tartışmalardır. Bir kısmı ise, "Birleşik Devletler Başkanı da dâhil olmak üzere hiç kimsenin sahip olmadığı ya da sahip olamayacağı" "mutlak kontrol" gibi yanıltıcı retorik ile süslenmiştir. Hafif edebi nitelikte ya da artan retorik içerik arasında bilim adamları tartışmayı takip etmekte zorlanmışlardır. Bu dönemde konu ile ilgili belirsizlik ve şaşkınlık bulunmaktadır(Arnstein, 1969, 216, Karkin, 2012, s. 44)).

Vatandaşların katılımı vatandaşların gücü için kategorik bir terimdir ve siyasi ve ekonomik süreçlerden dışlanan vatandaşların kasıtlı olarak geleceğe dâhil edilmesini sağlayan iktidarın yeniden dağılımını ifade eder. Bilginin paylaşılmasının, amaç ve politikaların belirlenmesinde, vergi kaynaklarının tahsis edilmesinde, programların işletilmesinde, işletmecilik faaliyetlerinin yürütülmesinde ve sözleşmeler ve himaye gibi avantajların pazarlığını ifade etmektedir. Kısacası, uygun topluluğun yararlarını paylaşmalarını sağlayan önemli toplumsal reformlara neden olabilecek araçtır(Arnstein 1969, 216).Gerçek katılım, vatandaşın geleceğini şekillendiren politik ve ekonomik süreçlere dahil edilmesi anlamına geliyordu. Ayrıcalıksız vatandaşların "zengin bir toplumun yararlarını paylaşabilecekleri" konusunda açık bir görsel bilgi sağladı. Arnstein, "katılımın boş ritüeli ve sürecin sonucunu etkilemek için gereken gerçek güç arasında önemli bir fark olduğunu" belirtmiş, ayrıca, vatandaşların ve toplumun kontrolünü desteklemekle ilgili maliyetleri ve faydaları açık bir şekilde tespit etmiştir.(Arnstein 1969, 216) .

Dışlamadan asıl katılıma kadar sekiz basamaktan oluşmaktadır. ilk aşama **manipülasyon** aşamasıdır. Bu aşamada vatandaş katılımı başlar, katılım eğitimin başlangıç aşamasıdır merdivenin ilk basamağıdır. Güç sahipleri tarafından bir halkla ilişkiler aracına katılımın bozulmasını ifade eder(Durman,2015, 2).

İkinci basamak **terapi** aşamasıdır. Vatandaşların davranışlarını değiştirme niyetini gizlemek için yanıltıcı bir şekilde vatandaş katılımı ifade kullanılır ama bu aşamada da gerçek katılım bulunmaz. 1 ve 2. basamakta ise katılım gerçekleşmez bu nedenle bu aşamalar **katılımsız (nonparticipation)** aşamalarıdır(Haruta ve Radu, 2010,78). Üçüncü basamak ise ikinci aşamaya göre daha dürüsttür. Bu aşama **bilgilendirme (informing)** aşamasıdır(Arnstein, 1969, 221) Önce bilgilendirme gerçekleşir. İktidar sahipleri bir karar verir ve bu karar hakkında tek yönlü bilgilendirme gerçekleşir. Dördüncü basamak **danışma (consultation)** aşamasıdır. Ev sahiplerinin görüş ve tutumlarını öğrenmek için tutum araştırmaları, mahalle toplantıları ve halk toplantıları düzenlenir- ancak girdinin gerçekten fark yaratacağına dair bir garanti yoktur(Choguill,1996, 433). Beşinci basamak **teskin etme (placation)**, yatıştırma aşamasıdır. Bu aşamada, güçlü insanlar ve kurumlar bazı fedakarlıklar yapmak zorunda kalır: Neredeyse her durumda güç sahibi olanlar, önce geleceğe emsal teşkil edebilecek herhangi bir gücü vermek yerine şimdi para teklif ederek rakipleri yumuşatmaya çalışacaklardır. 3, 4 ve 5. Basamakların ortak özelliği bu aşamaların **yapmacık (tokenist)** olmasıdır. bu aşamalarda gerçek bir katılım olmaz (Tjahjono vd., 2014, 76). Altıncı basamakta ise **ortaklık (partnership)** vardır ve gerçek vatandaş gücüne sahip olmayanların bu gücü almaya başlaması gerçekleşir. Ortaklık içinde vatandaşlar ve iktidar sahipleri, farklı öncelikleri çözmek için politika kurulları, planlama komiteleri ve benzeri mekanizmalar gibi ortak yapıları görüşürler. Yedinci basamakta ise **aktarılmış güç vardır (delegated power)** bulunmaktadır. Bu aşamada Belli bir plan ya da program üzerinde vatandaşlara daha önemli otorite verilmektedir. Bir mahalle grubuna bir parkın kontrolü veya bir çocuk bakım programı verilebilir. Sekizinci aşama ise **vatandaş kontrolü (Citizen kontrol)** dür. Bu aşamaya ulaşmak nadiren mümkün ama imkansız değildir. Aslında, iktidara sahip olanlar bir coğrafi veya kurumsal "düzeltme" kullanabilirlerse, bu kolayca elde edilebilir: Belirli politik alanlardaki kurumlara veya belirli yerlere iktidar sağlanabilir. 6,7, ve 8. Aşamalarda ise vatandaş gücü ortaya çıkarak gerçek bir katılım oluşmaktadır(Arnstein, 1969,223).

3.2. Günümüzde Yaygın Olarak Kullanılan Modeller

Takdir edici danışma modeli, Ryedale topluluk planı, vatandaş Jürileri, vatandaş panelleri, topluluk güçlendirme ağları, diyalog, mutabakat konferansı, müzakereci haritalama, müzakereci anket, elektronik süreçten oluşmaktadır (Mulgan, Blears; 2004:55-103). Bu sınıflandırma, Geoff Mulgan ve Hazel Blears'in Tepav tarafından yayınlanan "İnsanlar ve katılım" çalışması ve bu çalışmanın İngilizce orijinalinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

3.2.1. Takdir Edici Danışma Modeli

Bir vizyon oluşturarak bunu gerçekleştirmeyi planlamayı hedef alan bir modeldir. Geleceği hayal etmenin temelini geçmişini anlamak ve takdir etmekten geçtiği anlayışına dayanmaktadır. Herkes, insanın dikkatini başarıya odaklamak için sorular kullanarak geleceğe yönelik bir vizyon geliştirir. Sorular genellikle insanların değerlendirilmesini istediği konularda geleceğe yönelik isteklerini ve toplulukları hakkındaki duygularını içerir. Sorular, insanları, neyin işe yaradığına dair kendi tecrübelerinden hikâyeler anlatmaya teşvik etmek üzere tasarlanmıştır. Neyin işe yaradığını ve nedenini araştırarak, geleceğin bir vizyonunun gerçeğe sağlam bir temele dayalı olarak oluşturulmasını sağlayarak hayal etmeniz ve daha fazla başarı kazanmanız mümkündür.

David Cooperrider ve Suresh Srivastara tarafından ABD'de Case Western Üniversitesi'nde geliştirildi. Örgütlerin sabitlenmesi gereken makineler değil, takdir edilecek organizmalar olduğunu göstermek suretiyle değişim yönetimine yönelik problem çözme yaklaşımına meydan

okumak istediler. Bu yöntemle bütün çalışanlar katılabilirler ve genellikle küçük gruplarda uygulanmaktadır.

3.2.2. Ryedale Topluluk Planı

North Yorkshire'da bulunan Ryedale Yerel Yönetimi, kararlarını toplumla paylaşılan gelecek vizyonuna dayandırmak istedi. Eylül 2002'de Yeni Ekonomi Vakfı'nın yardımı ile bir çekirdek grubu kuruldu. Bir düzine yerel aktivist ve meclis üyesi, insanların önemli değerlerini, isteklerini, geleceğe yönelik umutlarını belirlemek için takdir edici danışma soruları kullanılarak eğitildi. Sorular dikkatle dile getirildi, böylece sorunların değil sadece çözümlerin vurgulanması sağlandı.

Bu sorular daha sonra konuşmalar, toplantılar, derslikler ve hatta özel olarak kurulmuş telefon hatlarında kullanıldı. Bunu takiben, çekirdek grup dört yüz otuz senaryo okudu ve tekrar eden temaları ve konuları ortaya koydu. Bu süreç, tanımlanan altı temanın etrafındaki değerlendirme ve öneri ifadelerinin hazırlanması ile son buldu. Mümkün olduğunca bu önermeler, katılanların kesin sözlerini içermektedir. Daha sonra, vizyon ifadeleri, süreçte yer alanlar tarafından vizyon toplum planının bir parçası haline gelmeden önce değişiklikler yapma fırsatı verilmekteydi. Nihai çıktı, Ryedale'nin topluluk planı üzerinde anlaşmaya varılan bir vizyonunu oluşturmaktaydı.

3.3.3. Vatandaş Jürileri

Uzmanlardan oluşmayan küçük bir vatandaş grubundan oluşur. bir cezai jüriye benzer şekilde modellenmiştir. Kamuoyunun önemle üzerinde durduğu bir konuyu inceleyerek karar oluşturma görevi bulunmaktadır. Vatandaş jürisi, kamu politikalarının önemli bir meselesini incelemek ve tartışmak için halkın içinden seçilen üyeler ile oluşturulan bağımsız bir forumdur. Jüri, söz konusu konular hakkında bilgi alması bakımından müzakereci bir davranıştır. Bu bilgi, çoğunlukla konu şile ilgili yapılması gerekenler hakkında işe yarayan bir dizi görüşü içerir. Bu bilgilerin çoğu şahit sunumları ve ardından soru-cevap oturumlarıyla sunulmaktadır. Jüriler, ceza yargılamasında olduğu gibi jüri üyeleri arasında fikir birliğine varmak için tasarlanmamıştır, oybirliğine karşı bir eğilim taşır. Dört günlük bir süreç içinde karar oluştururlar ve birinci gün konuyu hızlandırmaya çalışırlar. İkinci ve üçüncü gün, konunun ele alınmasının farklı yolları hakkında şahit sunumlarına odaklanma eğilimindedir. Dördüncü günün çoğunda ise jüri tavsiyelerini oluşturur.

3.3.4. Vatandaş Panelleri

Vatandaş panelleri, yerel bir nüfusun temsili bir örneğinden oluşur. Özellikle de yerel makamlar tarafından, yerel sorunların belirlenmesi ve hizmet kullanıcılarına ve kullanıcı olmayan kişilere danışılması için kullanılır. Potansiyel katılımcılar genelde seçmen listesinin rastgele seçilmesi veya kapıdan-kapıya seçim yoluyla belirlenir. Daha sonra, üyelik, yaş ve cinsiyet açısından yerel nüfusun temsili profilini oluşturacak şekilde seçilir. Katılmayı kabul ettikten sonra, panel üyeleri veya bölümleri, üyelikleri boyunca aralıklarla ve uygun olduğunda, Odak Grupları gibi önemli araştırmalarda anketlere katılırlar. Paneldekilere sorulacak sorular dikkatli düşünmeyi gerektirir. Sorular katılımcılarla ilgili olmalıdır.

Panel üyeleri, panel üzerindeki rolleri konusunda net olmalıdırlar. Baştan onlardan ne beklenildiği belirtilmelidir. Çünkü bazı kişiler panelde yüz yüze görüşmeler yapılacağı düşünebilir. Aslında anketler veya telefonla soruşturma en yaygın panel teknikleridir. Ayrıca üyelere ne sıklıkla danışılacağı, panelde ne kadar süre bulunacakları belirtilmelidir.

3.3.5. Topluluk Güçlendirme Ağları

Sivil toplumun yerel stratejik ortaklıklar çerçevesinde kamu ve özel sektörle eşit bir rol oynamasına imkân tanımak için hükümet tarafından kurulan yapılardır. Topluluk güçlendirme

ağı bir yöntem değildir. Bir hükümet inisiyatifidir, ancak onu çevreleyen konularla ilgilenmenin bir yolunu gösterdiği için yöntem olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, topluluk kapasite oluşturma ve benzeri ağlar oluşturulabilir. İngiltere’de ana hizmetlerle ilgili planlama ve harcamaları koordine etmek için yerel stratejik ortaklıklar kurulmuştur. Bunlar, kamu, özel sektör ve gönüllü sektör temsilcilerinin bir karışımından oluşur. Bununla birlikte, üç sektörün gönüllü sektörü en az örgütlüdür ve hesap verebilir temsilcileri seçmek için açık yapılardan yoksundur. Topluluk Güçlendirme Ağları yoluyla hükümet, devlet, özel sektör ve sivil toplum arasında yerel stratejik ortaklıklar ile etkileşim kurması için bir yapı oluşturmaya yönelik bir yapı geliştirmeye çalışmıştır. Ağlar, hem büyük 'profesyonel' gönüllü kuruluşları, hem de küçük topluluk veya sakinler grubunu bir araya getirir. Ağların sorumlulukları ve faaliyetleri arasında, Yerel Stratejik Ortaklıkları yönetmek ve toplumun tüm kesimlerini Ortaklıklar hakkında bilgilendirmek için topluluk ve gönüllü sektör üyelerini seçmek yer almaktadır. Aynı zamanda, ideal olarak, insanların sektörün görüşlerini alması ve toplaması ve bunları sektör temsilcilerine aktarması için bir forum olarak işlev görmektedir. Uzun vadede sektörün yenilenme ortaklıklarına girme kapasitesini geliştirmek için sektörü eğitim ve destek yoluyla destekleyerek ve sektör temsilcilerini desteklemek için kaynak oluşturarak ve kaynak aktarmaktadır.

3.3.6. Diyalog

Çatışma çözümü, çeşitli gruplar arasındaki ilişkilerin oluşturulması ve geliştirilmesi ve karar verme sürecinde normalde hariç tutulan grupların dahil edilmesi için geliştirilen bir yaklaşımdır. Katılımcıların bir probleme ortak zemini ve karşılıklı yarar sağlayan çözümleri belirlemelerine yardımcı olmak için tasarlanmış bir dizi yaklaşımı içermektedir. Süreç, paydaşların sorunun tanımlanmasında, yöntemlerin geliştirilmesinde ve çözümler üretmelerini içerir. Diyalog, ağırlıklı olarak çalıştaylar ve benzeri toplantılar vasıtasıyla yürütülür. Asgari amaç, karşılıklı kabul edilebilir bir uzlaşma bulmak, ancak ideal olarak sürecin sonunda, ortak bir zemine oturmaya ve proaktif bir uzlaşmaya varmaya çalışılır. Her Diyalog süreci, duruma ve ilgililere uyacak şekilde hazırlanmalıdır.

3.3.7. Mutabakat Konferansı (Consensus Conference)

Belli konularda uzmanları sorgulayan sıradan vatandaşlardan oluşan bir paneldir. Vatandaşların düşünceleri daha sonra oluşur ve iletilir. Vatandaşlar uzmanları sorgulayarak bir konuyu araştırır. Vatandaşlar, sorgulamayı başarı ile gerçekleştirebilmek için daha önceden bilgilendirilir ve sorgulamaya hazırlanırlar. Paneller umumiyetle hafta sonları yapılır ve panele katılacak olanlar konu ile ilgili kapsamlı bilgi alırlar. Ayırt edici özelliği uygulamanın vatandaşlarla gerçekleşmiş olmasıdır. Vatandaşlar tartışmanın kilit yönlerine karar verirler, soruların seçimini ve tartışmacıların seçimi dahil olmak üzere kendi görüşlerini formüle ederler. Basın ve halk panele ana duruşmaya katılabilirler Konferansın sonunda, panel sonuç ve önerileri özetleyen ve daha sonra kilit karar vericilere ve medyaya dağıtılan bir rapor hazırlanır. Süreç genellikle önyargı iddialarını sınırlandırmak için tarafsız bir kuruluş tarafından yürütülür.

3.3.8. Müzakereci Haritalama

Müzakereci Haritalama hem uzmanları hem de halkı kapsar. Katılımcıların, farklı politika seçeneklerini tanımlanmış bir dizi ölçütle nasıl derecelendirdiklerini değerlendirmek için çeşitli yaklaşımları birleştirir. Vatandaş ve uzman katılımcılar gruplara ayrılmıştır (Genellikle insanların görüşlerini dile getirmelerinin rahat olmasını sağlamak için toplumsal cinsiyet ve sosyoekonomik geçmişe göre). Vatandaşlar, panelleri ve uzmanları, konuyu hem birbirinden ayrı hem de ortak bir çalıştayda değerlendirmektedirler. Bu, her iki grubun uzmanların hâkimiyeti ve kontrolü olmadan birbirlerini ve birbirlerinden öğrenmelerini sağlar. Sürecin vurgusu, uzman ve kamusal seslerin bütünleştirilmesine değil, her biri bir politika sürecine

sunulan farklı perspektifleri anlamaya yöneliktir. Grupların kendileri, seçenekleri puanlamak için hangi ölçütleri kullanacaklarını belirler, dolayısıyla yapısal önyargıları sınırlarlar ve bunların sıralamalarını oluştururlar. Müzakereci Haritalama hem nicel hem nitel yöntemleri içerir ve katılımcılar bireysel olarak ve grup halinde çalışırlar.

3.3.9. Müzakereci Anket

Müzakereci bir anket, halkın bir konuyla ilgili düşüncelerini ölçer. Vatandaşların görüşlerinin test edildiği bir grubun evrimini izleyerek eldeki sorular üzerinde düşünmek için yeterli bir şans varsa, bu konu hakkında daha fazla bilgi sahibi olabilecekleri varsayımından hareket ederler. Müzakereci anketler, büyük ölçekleri nedeniyle diğer birçok yaklaşımdan istatistiksel açıdan konuyu daha fazla temsil ederler. İncelenen örnek öncelikle hedeflenen konular üzerinden seçilir. Kişileri seçmeye yönelik temel seçimden sonra seçilen üyeler, konuları tartışmak için birkaç gün toplantıya davet edilir. Uygun briefing malzemeleri katılımcılara gönderilir ve kamuya açık hale getirilir. Katılımcılar sorulara dayanarak rakip uzmanlarla bağlantı kurarlar. Kendileri ile eğitilmiş moderatörler küçük grup tartışmaları geliştirirler. Bu eğitimden sonra orijinal soruları tekrar sorarlar. Sonuç olarak ortaya çıkan değişiklikler, insanlar bu konulardan daha fazla haberdar olma fırsatı bulsaydı, halkın ulaşabileceği sonuçları temsil ettiği düşünülmektedir. Müzakereci Anket Yönetimi, görüşlerde çarpıcı, istatistiksel olarak önemli değişiklikler yaratır. Ancak, takip çalışmaları, bu değişikliklerin bazılarının zaman içinde ters gittiğini gösterme eğilimindedir. Müzakereci Anket Yöntemi, genellikle TV şirketleri ile işbirliği içinde yürütülür. TV'ler daha sonra halkın konuları öğrenmesini sağlamak için sürecin bir kısmını yayınlamışlardır.

3.3.10. Elektronik Süreç

Günümüzde, bilgi alış-verişinde bulunmak için web sitelerinin basit kullanımı ile daha etkileşimli süreçler arasında değişen birden çok elektronik yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemler, paydaşların online olarak sohbet etmelerine veya geleneksel katılımcı işlemlere katılmalarını sağlayan bir süreçtir. Aşağıda verilen özellikler tüm elektronik süreçler için ortaktır:

Tanımlama: Elektronik işlemler, gerekli işlemin niteliğine göre farklı yazılım türlerini kullanır. Örneğin çevrimiçi forumlar, İnternet üzerinden doğrusal veya zincirleme eşzamansız iletişim kullanmaktadır. Bu, insanların yazılı görüşmelerin açık kayıtlarıyla sözlü iletişimin kendiliğindenliğini birleştirerek çevrimiçi görüşmelerine izin verir.

Köken: Çevrimiçi Forumlar, 1980'lerin ve 1990'ların ilk elektronik ilan tahtalarına dayanır. Yapısal Şablonlar, 2000 yılında icat edilmiştir. .

Kullanılma Amacı: Elektronik süreçler, karar verme girdisi kazanmak ve gerçek hayat toplantılarının sahip olduğu grup boyutu veya seyahat mesafesi kısıtlamaları olmaksızın bilgi vermek / toplamak için kullanılabilir.

Kimler Tarafından Kullanılır?: Elektronik süreçler, katılımcıların sayısı ve yeri konusunda çok esnekler, ancak herkes İnternet'e kolay erişemez veya kolaylıkla kullanamaz. Bir araç olarak İnternet aracılığı ile katılım sağlamaya çalışacak olanlar, "sayısal uçurumu"un genellikle katılım için alternatif yöntemler düzenleyerek katılımı engellemediğinden emin olmalıdırlar.

Maliyet: Elektronik bir süreci barındırmak, genel maliyetleri düşürse bile kendi maliyetlerini de birlikte getirir. Bunlar arasında süreç tasarımı, teknoloji kurulumu veya çevrimiçi forumlar söz konusu olduğunda tartışmaları denetlemek üzere bir moderatör istihdam edilebilir.

Zaman İhtiyaçları: Bazı elektronik işlemler, mevcut bir olayı veya durumu tartışırken birkaç ay boyunca var olurken diğerleri kalıcı olur.

Ne Zaman Kullanılmalıdır?: Neyi elde etmek istediğinize açık bir fikriniz olduğunda;

Büyük ve / veya yaygın olarak dağılmış bir grup katılımcı ile uğraşırken; Katılımcılarınız çevrimiçi olarak diğer yollardan daha rahat katıldığında; İnsanlara gayri resmi olarak 'sohbet etme' imkânı sunmak isterseniz.

Ne Zaman Kullanılmamalıdır?: Herkesin sürece katılma veya kabul edilebilir bir alternatif katılım yöntemi sunma imkânı bulamayacağımız zaman kullanılmamalıdır.

SONUÇ

Demokrasi kamu yönetimi için hem en uygun yol hem de en gerekli konuların başında gelmektedir. Kamu yönetimi, seçilmişler, bürokratlar ve vatandaşlar arasındaki kalın çizgilerin ortadan kaldırıldığı, politika belirlemede ve karar almada farklı aktörlerin rahat bir biçimde düşüncesini ifade ettiği ve uygulamayı kontrol edip değerlendirebildiği bir görünüme kavuşturulmalıdır. Bunun için de yönetime katılma ve katılma yöntemleri hayati önem arz etmektedir.

Yönetime katılma, karar alma sürecine daha fazla sayıda ve nitelikte yöntem ile daha çok sayıda vatandaşın katılmasıdır. Alınacak kararların kabul görmesi ve uygulanabilmesi açısından yönetime katılma önem arz etmektedir. Bu nedenle hem yeni elektronik imkânların yönetime katılmayı artırması hem de yönetime katılmanın niteliği ve yöntemlerinin çeşitlendirilmesi açısından kullanılması önemlidir. Elektronik araç ve yöntemlerin kullanılması elektronik bir demokrasi geliştirilmesinin de temelini oluşturacak bilgiye ulaşmayı ve kullanmayı kolay ve belli ölçülerde pratik hale getirecektir.

İdare alanında yönetime katılma mekanizmalarının oluşturulması, devlet ve vatandaş arasındaki bağın güçlenmesine, kamu hizmetinde hızın, verimliliğin ve etkinliğin artmasına, siyasal alanda demokrasi fikrinin ve pratiğinin gelişmesine katkıda bulunacaktır. Vatandaşın sorumluluk ve takip duygusu gelişecek, idarenin hesap verebilirliği artacak, vatandaşın yönetime katılmasının sürekli ve kurumsal hale gelmesi yönetimin denetlenmesini kolaylaştıracak kaynak israfı azalacak, vatandaşın kamu hizmetlerinde yararlanmada sorumluluk duygusu gelişecektir.

Yönetime katılma ile ilgili anlayış ve yöntemler geliştirilerek kamu yönetimi alanında uygulanması yaygınlaştırılmalıdır. Böylece, demokrasi anlayışı ve kültürü de yaygınlaşacak, vatandaşların karar alma süreci ile ilgili sorumluluk bilinci ve kültürü ve siyasal tepkileri ve özgüveni gelişebilecektir.

Kaynakça

André, Pierre “Citizen Participation” www.dictionnaire.enap.ca 01.05.2017.

Arnstein, Sherry R;(1969), “A Ladder of Citizen Participation”, Journal of the American Planning Association, 35:4, 216-224.

Baboo; Sanjiv Kumar, (2008),“Public Participation in the making and Implementation of Policy İn Mauritius with Reference to Port Louis’ Local Government” Basılmamış Doktora Tezi, Güney Afrika Üniversitesi.

Beetham, D. (1996) ‘Theorising Democracy and Local Government’ in D. King and G. Stoker (eds) Rethinking Local Democracy. London: Macmillan.

Brugué, Q. & Gallego, R. (2010) “A Democratic Public Administration”, Public Management Review, 5:3, , DOI: 10.1080/1471903032000146973 , pp. 425-447

Choguill, Marisa B. Guaraldo; (1996), “Ladder of Community Participation for Underdeveloped Countries” Habitat INTL. Vol. 20. No.3 pp.431-444.

Durman, Petra;(2015), “Citizen Participation in Public Administration: Yhe Case of Croation Local Government” IPSA Conference Decentralization Policies: Reshuffling The Scene, 7-10 May 2015, Dubrovnik, Croatia. 1-16.

Greenberg, Stephen; Mathoho, Malachia; (2010), Conceptual Framework on Public Participation and Development, <http://www.planact.org.za/wp-content/uploads/2014/11/2.-Conceptual-framework-final-3.pdf> 01.05.2017.

Hartay, Eszter; (2011), Citizen Participation, Kosovar Civil Society Foundation,

Haruta, Christina; Radu, Bianca;(2010), “Citizen Participation in the Decision Making Process at Local and County Levels in the Romanian Public Institutions” Romanian Review of Administrative Sciences No.31E/2010 pp.76-92.

<http://mobile.wiredspace.wits.ac.za/bitstream/handle/10539/7955/Chapter%202.pdf?sequence=3> 01.05.2017.

Karkın, Naci; (2012), “e-Katılım Kavramı ve Süreci: Kamu Siyasa Oluşum Sürecine Vatandaş Katkısının Olabilirliği” Sosyoekonomi,Ocak-Haziran 2012-1, s.41-62.

Luyet, Vincent;(2012), Schlaepfer, Rodolphe; Parlange, Marc B.; Buttler, Alexandre (2012); “A Framework to İmplement Stakeholder Participation in Environment Projects” Journal of Environment Management 111 (2012) 213-219.

Marzuki, Azizan; (2015), “Challenges in the Public Participation and the Decision Mkaing”, Sosiologija i prostor, 53 (2015) 201 (1): 21-39.

1439

Mulgan, Geoff; Blears, Hazel;(2005), **People & Participation, İnvolve, Londra.**

Mulgan, Geoff; Blears, Hazel;İnsanlar ve Katılım (Çev: Emre Demir), İngiltere Büyük Elçiliği, DPT, Tepav, Ankara.

Tjahkono, Heru; Bisri, Mohammad; Soemarno; Ganis, Eko; (2014), “Public Participation Towards the Formulation of Environment –Friendly City in Tulungagung”, International Journal of Sociology, 4(3) 74-81.

HOCA İŞHAK EFENDİ VE ESERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

Yard. Doç. Dr. Meriç AYBAR

Erzincan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Yard. Doç. Dr. İbrahim Caner TÜRK

Erzincan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ÖZ

Osmanlı Devleti eğitim sisteminde II. Mahmut'un saltanatı ile yeni bir döneme girilmiş ve köklü değişikliklere gidilmiştir. Medrese ile Sıbyan Mektebi arasındaki kopukluğu giderebilmek için iki eğitim kurumunun arasına orta dereceli bir eğitim kurumunun yerleştirilmesi amaçlanmış ve bu doğrultuda Sıbyan-ı Sani olarak adlandırılan Rüştîyeler kurulmuştur. Ülke genelinde Rüştîye sayısını hızlı bir şekilde artırmak için çalışma başlatan devlet bu amacına kısmen ulaşmıştır. Yurt geneline göre Rüştîye sayısı doğal olarak İstanbul'da fazla olmuştur. Bu Rüştîyelerden birisi de Valide Sultan Aliye Hanım'ın yaptırdığı rüştîyedir. Bu Rüştîyenin hocalığına ise İshak Efendi getirilmiştir. İshak Efendi sadece yaptığı hocalıkla değil öğrenci mülakatları için hazırladığı eser ile de ön plana çıkmıştır. Biz de bu çalışmamızda hem Hoca İshak Efendi hakkında hem de eseri hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Hoca İshak Efendi, Sualler ve Cevaplar, Rüştîye, II.Mahmud, Bilim

1441

I.Giriş

Osmanlı Devleti kuruluşundan XVIII. Yüzyıla kadar eğitim anlayışı olarak iki kademeli eğitim uygulamıştır. Sıbyan ve Medrese Eğitimi. XVIII. Yüzyılda Pasarofça Antlaşmasının ardından Avrupa'nın üstünlüğünün kabul edilmesiyle birlikte eğitim anlayışında da bir değişim ve yenileşme başlamıştır. Bu yenileşme kendisini ilk olarak askeri alanda hissettirmiş, askeri anlamda Avrupa'yı yakalamak isteyen Osmanlı Hendeshane, Mühendishane-i Bahr-i Hümayun ve Mühendis Hane-i Berr-i Hümayun gibi askeri teknik eğitim veren okullar açmıştır.

Modern anlamda eğitim reformu ise II. Mahmut zamanında gerçekleşmiştir. Merkezi otoriteyi yeniden tesis ve güçlendirmeye odaklı bu yeni reform stratejisi Osmanlı Millet sistemine göre biçimlenen mevcut düzenin farklı kompartımanları arası iş bölümünde önceki dönemlere göre birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu dönemde eğitim adına ilk önemli adım Tercüme odasının açılmasıyla gerçekleşmiştir. Daha sonra Mekteb-i Ulum-u Harbiye ile Tıbhane ve Cerrahhane okullarının açılması bu durumu izlemiştir.

Aslında bu dönemde yapılan eğitim anlamında en modern düzenleme çocukların eğitimlerinin reşit oldukları çağa kadar süreceğini dikkate alarak bizzat sultanın Rüştîye adını verdiği Sıbyan-ı Sani olarak da adlandırılan okul olmuştur. Rüştîyeler 1838'de yayınlanan bir Hatt-ı Hümayun ve imparatorluğun ilköğretim alanında ilk modernizasyon projesini tasarlayan meclisin aynı yıl çıkardığı kararlar doğrultusunda açılmıştır.

Aslında II. Mahmut Rüştiyelerin açılmasından evvel Sıbyan Mekteplerinin İslahını arzu etmekteydi. Ancak ulemanın tepkisinden çekindiği için bu okulu açmaya karar vermiştir. 1838 memorandumu Osmanlı eğitim sisteminde ilk, orta ve yükseköğretimden oluşan üç kademeli bir hiyerarşik yapı oluşturulmasını ön görmüş ise de bunun gerçekleşmesi Tanzimat döneminde kalmıştır.

Tanzimat döneminde Rüştiyelere ek olarak idadi ve sultaniler yeni bir eğitim anlayışı getirirken daha sonra, Darülfünun 'un açılmasıyla II. Mahmut'un hedeflediği sisteme geçilmiş oldu.

Bu yeni kurulan okulların eğitim sistemi farklı olarak öğrencisini sınavla almakta ve özenle geçmekteydi. Bu yeni okullarda eğitim veren çok saygın yerli ve yabancı hocalar görevi yapmaktaydı. Bu okullarda göreve yapan önemli muallimlerden birisi de bizim çalışmamızın da konusunu oluşturan Hoca İshak Efendi'dir.

2. Hoca İshak Efendi ve Eseri Hakkında Değerlendirme

Elimizdeki kitabın yazarı olarak Faziletli İshak Efendi şeklinde bir ibare geçmektedir. Yaptığımız araştırmalarda bu dönemde yaşamış hocalık yapmış ve çeşitli eserler kaleme almış İshak adında tek bir hocaya rastladığımız için tahminimize göre bu eserin yazarı Hoca İshak Efendi ile devrin büyük âlimi Hoca İshak Efendi aynı kişiler olması gerekmektedir. Ancak elimizdeki bilgiler ışığında devrin büyük âlimi Hoca İshak Efendi'nin 1834 yılında son görev yeri olan Mekke'den dönerken yolda vefat ettiği ve buraya defnedildiğini anlamaktayız. Eserimizde Rüştiye hocalarından faziletli İshak Efendi diye bahsedildiği için bu durum çelişki yaratmaktadır. Çünkü 1834 yılında Rüştiyeler daha fikir aşamasındaydı ve henüz açılmamıştı. Ayrıca bir diğer çelişkili durum ise meşhur İshak Efendi bir fen âlimi iken bu eser daha çok edebiyat ve mantık içerikli bir eserdir. Bu çelişkili durumlardan yola çıkarak elimizdeki kaynağı kaleme alan İshak Efendi'nin farklı bir kişi olduğunu ve daha önce kaynaklarda isminin geçmediğini söyleyebiliriz. Bu nedenle tanıttığımız eseri kaleme alan İshak efendinin hayatı ve varsa diğer eserleri hakkında bir bilgi sahibi değiliz.

İncelediğimiz esere gelince eser çok eski bir basımdır. Basım yeri ya da tarihi bulunmamaktadır. Belki vardır ama elimizdeki nüshanın ilk iki sahifesi kayıp olduğu için bu konuda bir bilgi sahibi değiliz. Eser anladığımız kadarı ile mekteplere alınacak sıbyanların sınavlarında sorulacak sorular ve bunların cevaplarından oluşan bir kaynak kitaptır. Kitap sıbyanların ilmi sarf, ilmi nahv, ilmi mantık, mana ve adap konularında bilgilerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Kitabın sonunda İshak Efendiden sadece merhum Bezmi Alem valide sultanın yaptırdığı Rüştiye mektebinde görev yaptığı yazmaktadır. Ayrıca yine son kısmında işbu kitap hakkaklar karşısında Selanikli Ahmed Efendi'nin idaresinde olan 3 numaralı dükkânda satılmaktadır şeklinde bir açıklama bulunmaktadır. Mevcut eser 13 bölümden oluşmaktadır. Sin harfi sual Cim harfi ise cevap olarak kısaltılmıştır. Eser 230 sayfadan oluşmaktadır. Kitap küçük boyutta bastırılmış olup yazı karakteri anlaşılır türdedir.

1.Bölüm: Sual-i Mana: Bu bölüm 1 ve 11. Sayfalar arasını kapsamaktadır. Bu bölümden bir örnek verecek olursak: (S): İstilah demek ne demektir? (C): Bir şeyi mevzu olandan nakil ile bir isim tesmiye üzerine ittifak etmeleridir.

2.Bölüm: Sual'i Bina: Bu bölüm 11 ile 16 arası kısmı kapsamaktadır. Bu bölümden örnekler verecek olursak: (S): Bab lağitde neye derler? (C): Kapıya derler. (S): İstilahda neye derler? (C): Kitabın müstemil olduğu taife-i elfaza derler.

3.Bölüm: Sual'i Maksud: Bu bölüm 16 ile 20 arasını kapsamaktadır. Bu bölümden örnekler verecek olursak: (S): Tef'il babının kaç masdarı vardır? (C): Beş masdarı vardır. Biri meşhur tefiladır tefriha gibi dördü gayri meşhurdur tefiletir tevsiyeh gibi ve tefaladır tekrara gibi ve fealdır kezzab gibi ve meful veznidir memzuk gibi. (S): Hemze-i vasıl derç halinde niçin düşüyor? (C): Hemze-i vasıl sükun ile ibtida mütezir olduğu için geliyor derç halinde kelimenin ortasında kalır.

4.Bölüm: Sual'i İzzi: Bu bölüm 20-24 arası sayfaları kapsamaktadır. Bu bölüme örnekler verecek olursak: (S): Niçin ikraa dedi? (C): İki ve cihetle cevap verilir ilim kıraati müştemildir 2 evvela bir kelimeden bahis olunmadı ki ikraa dinsin. (S): Sarfın mevzuu nedir? (C): kelimedden bahis olur.

5.Bölüm: Sual'i Avamil: Bu bölüm 24-35 arası sayfaları kapsamaktadır. Bu bölüme örnekler verecek olursak: (S): İstiale kaç türdür? (C): İki türdür biri istiale-i hakiki misali Zeyd Ali-el Satih biri istiale-i mecazi misali aliye-i din gibi. (S): Kuran-ı Kerimde olan lal kelimeleri nasıl olur? (C): Kuran'da olan terciler muhatap tarafındandır.

6.Bölüm: Sual'i İzhar: 36-90 arası kısmı kapsamakla birlikte kendi içerisinde Sual-i El Amel, Sual-i Elisim, Sual-i El Mamul ve Sual-i Mamül Bittahiat olarak bölümlere ayrılır. Bu bölüm aynı zamanda kitabın en uzun bölümüdür. Bu bölüme örnek verecek olursak: (S): Lam tarifi kaç manaya gelir? (C): dört manaya gelir cins istiğrak ahd-i harici ahd-i zihni eğer elif lamın medhulünden mahiyet murad olur ise cins olur el rical hayır min-el murat gibi eğer elif lamın medhulünden her bir efrad murad olur ise istiğrak olur inn-el insan laf-ı hasır gibi eğer elif lamın medhulünden hasse-i main yahut ferd main murad olur ise ahd-i harici olur.

7.Bölüm: Sual-i Kafiye: 90-128 arasını kapsar ayrıca kendi içinde bir de sualma şeklinde alt bölüm barındırır. Bu bölüme örnek verecek olursak: (S): Dakik ali haberin mübtedaya mutabakatının şartı kaçtır? (C): Üçtür 1 haber müştak olmalı yahut müştak hükmünde olmalı ismi mensup gibi 2 tahtında mübtedaya raci zamir olmalı 3 tezkiri tanisi müsavi olan kelime olmamalı cerih subur gibi. (S): İmam Halile göre hemze-i kat'i olur vusul halinde niçin düşüyor? (C): istimali kesir olduğundan hemze-i vusul hükmünde kalındı İmam Müberred'e göre harf tarif hemzedir lam hemze-i tarif ile hemze-i istifhamın babını fark için ziyade kılındı.

8.Bölüm: Sual-i Mana Muhtasar: 128-142 arası sayfaları kapsamaktadır. Bu bölüme örnekler verecek olursak: (S): Bu muhtasar neden ibarettir? (C): Bir mukaddema üç fen yani mana beyan bedi'den ibarettir ve hu hasbı ve neim-ul vekil. (S): Fesahit irabdan ne vaki olur? (C): Mutabakanın zamirinden haldir zir emsadır failine mezaf.

9.Bölüm: Sual-i İma: 142-184 arası sayfaları kapsamaktadır. Bu bölüme örnekler verecek olursak: (S): İlmi Mantık kaç babdır? (C): Cumhura göre dokuz babdır. (S): Tasdikât kaç taraftır? (C): İki taraftır.

10.Bölüm: Sual-i Şemsiteyn: 184-198 arası sayfaları kapsamaktadır. Bu bölüme örnekler verecek olursak: (S): Risaleden murat mana olur ise hazenin müşarünileyh mana olur eğer risaleden murat elfaz olur ise müşarünileyh elfaz olur ama bir taraftan mana bir taraftan elfaz olur ise hemal sahih olur mu? (C): Olmaz zira hemalın şartı bulunmaz. (S): İsmi kitap ilam ecnas mıdır, ilam eşhas mıdır? (C): İraz mahalın tedidiyle tedid eder dine göre ilam ecnasdır ama iraz cevher gibi mahalın tedidiyle tedid etmez dine göre ilam eşhastır.

11.Bölüm: Sual-i Vaziye: 198-206 arası sayfaları kapsamaktadır. Bu bölüme örnekler verecek olursak: (S): Seyit'e göre lıfz müşterek olmaz mı? (C): Olmaz zira lıfz müşterekte vazi

müteaddittir bunlarda vazî ve ahittir. (S): Müstakil kimlerdir? (C): İsmi fail ismi meful sıfat maşûphe ismi tefzil.

12.Bölüm: Sual-i İstiare: 206-220 arası sayfaları kapsamaktadır. Bu bölüme örnek verecek olursak: (S): Mecaz-ı Mürsel'in alakalarını ta'dad et? (C): Evvelkisi masdarit yani ma ve zaile mana-i mecazinin mahal-i suduru misali yedi zikr nimeti murat gibi ikinci mazhariyet yani ma ve zaile mana-yı mecazinin mahal-i zuhuru misali yedi zikr kudreti murat gibi üçüncü mücaveret misali raveyayı zikr karyeyi murat ki dördüncü cezeiyet yani ma ve zaile manayı mecazinin cezie imiş misali aynı zikr kılağuzu murat gibi beşinci kilit misali asabi zikr namı murat gibi altıncı sebebiyet misali yağmuru zikr nebatatı murat gibi yedinci müsebebiyet misali nebatatı zikr yağmuru murat gibi sekizinci gün yani manayı mecazı sabık olmak misali.

13.Bölüm: Sualat-ı Kelevini: 220-229 arası sayfaları kapsamaktadır. Bu bölüme örnek verecek olursak: (S): Muktedinden neticeye lazım gelen ilimde kaç mezhep var? (C): Dört mezhep var ehl-i sünnete göre lüzum adidir yani adet Allah böyle çare oldu ki mukaddemetine ilmin akıbette neticeye ilmi halk eder lakin el hak üzerine halik etmek vacip değildir. Zira cami eşya ve ustasız Allaha müstenittir hak ve cesub inhada yoktur. Ve cevap aleyhte yoktur ikinci hükma mezhebine göre lüzum idadidir yani mukaddematına ilmin akabinde neticeye ilmi müttehi kıldı eğer halik etmezse bi hal lazım gelir. Üçüncü mutezile mezhebi onlara göre lüzum tevlididir yani alimin sabıkın neticeye ilmi tevlidaidir yani muktezi olur. Dördüncü imam Fahri Razi mezhebidir ki lüzum aklıdır yani neticeye ilim mukaddemetinden münfek olmayarak bazı efali bazı efale lazım gelir tevkif olmayarak hak Teâlâ üzerine bir şey vacip olmayarak ve hem cem'iyesi Allah'ın mahlûkudur.

III. Sonuç

1444

Geçmişten günümüze kadar eğitim sistemimiz çok önemli aşamalar kat etmiştir. Aslında II. Mahmut tarafından temeli atılan sistem günümüzde bazı değişikliklerle devam ettirilmektedir diyebiliriz. Eğitim sistemlerinde önemli olan şey uygulanan sistemlerin öğrenci üzerinde yarattığı etki yönünden ülkeleri ne derece ileri düzeylere taşıdığıdır. Bu eseri tanıtırken akla gelen en önemli soru da aslında bu idi. Eserin yazıldığı dönemdeki eğitim kademelerine eş değerde günümüzde eğitim programları bulunmaktadır. O dönemde okutulan derslerin ağırlığı ile günümüzdeki ders müfredatları bir birine ne derece yakınlıkta ya da uzaklıktadır? O dönemdeki eğitim sistemi ile yetişen öğrenciler ile günümüz sisteminde yetişen öğrenciler arasında ki fark nedir? O dönemde orta dereceli okullara sorulan bu sorular günümüz aynı derecede ki okullara sorulsa verilecek cevaplar ne derece farklılıklar gösterecektir? O dönemki öğrenci seviyeleri ile günümüz öğrenci seviyeleri arasındaki fark nedir? Bütün bunlar bu çalışma sonucu araştırmacıların ilgisine yöneltmiş ve yeni araştırmaların gerekliliğini ortaya koymuştur.

“Bu çalışma Hoca İshak Efendinin ilk sayfaları kayıp olduğu için ismini bilmediğimiz eserin tanıtımıdır”

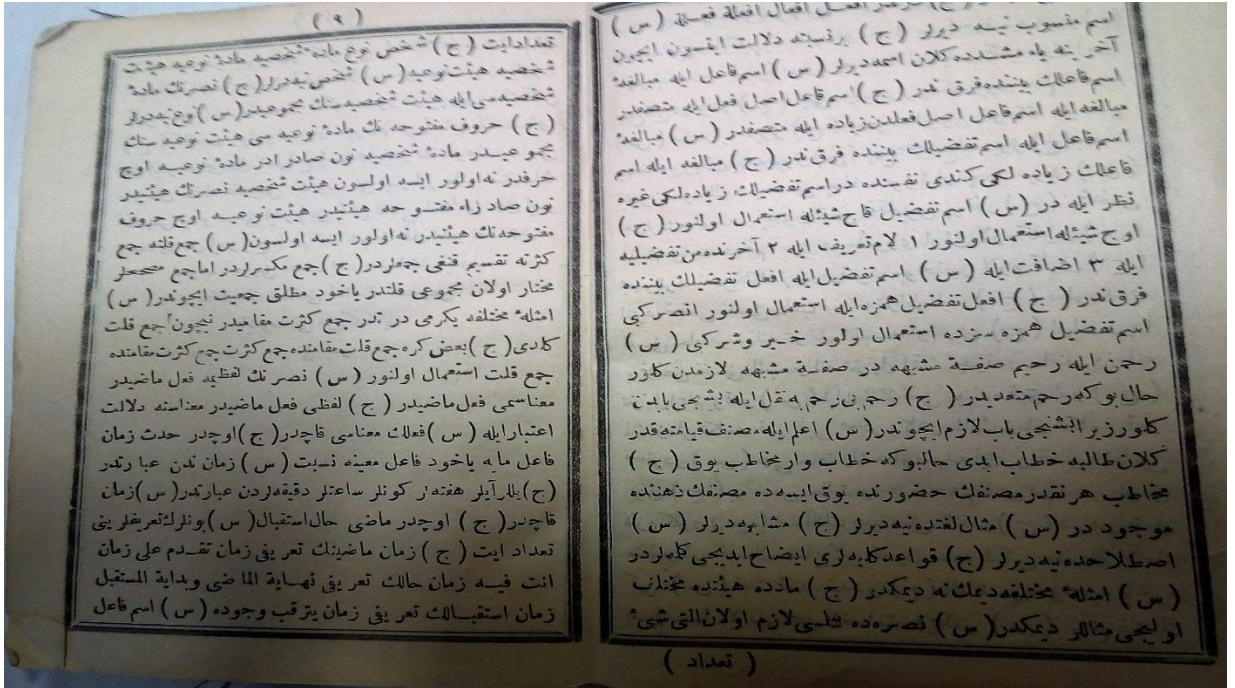
Ek

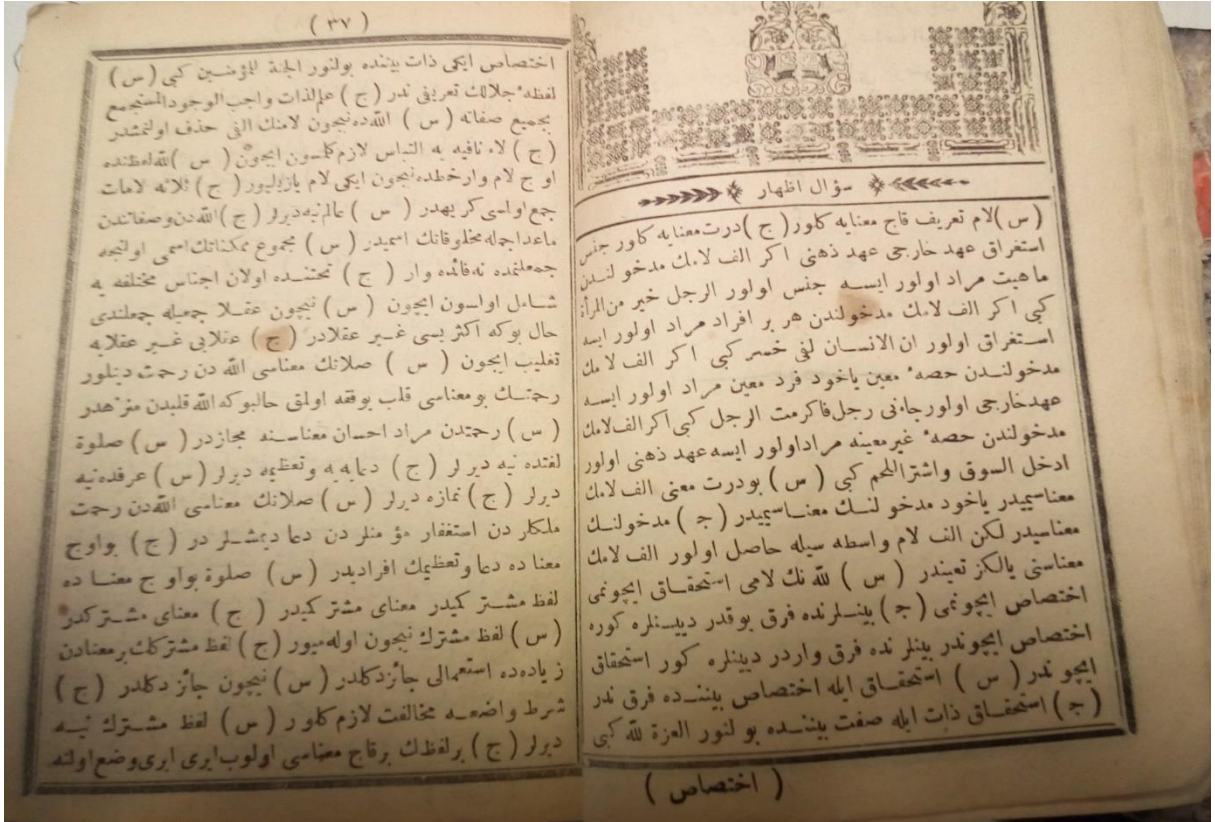

1445

BİR MESLEK VE BİLİM DALI OLARAK SOSYAL HİZMETİN GELECEĞİNDE DİSİPLİNLERARASI YAKLAŞIMLAR

Yrd. Doç. Dr. Meryem Salman

Siirt Üniversitesi, Sağlık Yüksek Okulu

Öz

Tarihsel süreç göz önüne alındığında geçmişten günümüze Dünya üzerindeki her toplumun varlığı sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlardaki birikimlerini koruması ve nesiller boyunca aktarması ile mümkün olan bir sistemi tanımlamaktadır. Genel yaklaşımla sosyal hizmetler bu sistemlerden birisidir. Bir meslek ve bilim dalı olarak anlamlandırılan bu sistem; toplumları oluşturan sosyo-ekonomik yapıya, örf, adet ve geleneklere, toplum içerisindeki sosyal ve kültürel alanlara bağlı olarak çalışmaktadır.

Bu anlamda sosyal hizmetlerin koordine edilmesi ve toplumsal kollektif bilinç/bilgilenme aracılığı ile bireye ve topluma sunulan hizmetlerin örtüşmesi ve kaynakların etkili kullanımı oldukça büyük önem taşımaktadır. Sosyal hizmet mesleğinin toplumsal süreçte geniş bir açığa sahip olduğu bu perspektifte sorunların çok yönlü ve dinamik bir bakış açısıyla ele alınabilmesi bu mesleğe farklı disiplinlerle iş birliğine yatkın bir nitelik kazandırmaktadır. Günümüzdeki veya gelecekteki sosyal hizmet alanında bu etkili kullanım sahaları meslekler ve çalışma alanları hakkında disiplinlerarası çalışmaların uygulanmasının önemini kaçınılmaz olarak ortaya çıkarmaktadır.

1447

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet, Disiplinlerarası Çalışmalar, Toplum, Kültür

INTERDISCIPLINARY APPROACHES IN THE FUTURE OF SOCIAL WORK AS A PROFESSION AND DISCIPLINE

Abstract

Considering the historical process, the presence of every society on the Earth from the past to the present day defines a system that was made possible by preserving their accumulations in the social, economic, cultural, and political fields and transferring them throughout the generations. With the general approach, social work is one of these systems. This system, which is interpreted as a profession and discipline, functions depending on the socio-economic structure, customs and traditions that constitute societies, and social and cultural fields within the society.

In this sense, the coordination of social work and the overlapping of services presented to individuals and the society through the social collective consciousness/informing and the effective use of resources are very important. The ability to address problems from a versatile and dynamic point of view in this perspective, in which the social work profession has a broad

angle in the social process, gives this profession a qualification that tends to cooperation with different disciplines. These areas of effective use in today's or future social work fields inevitably reveal the importance of the application of interdisciplinary studies on professions and study areas.

Keywords: Social Work, Interdisciplinary Studies, Society, Culture

1.Giriş

Dünya üzerinde varlık gösteren her toplumun varlığını sürdürerek daha refah koşulları artan düzeyde koruması durumu ancak sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlardaki birikimlerini koruyarak bir sonraki nesile aktarabilmesindeki başarı ve beceri durumu biçiminde değerlendirilebilir. Genel anlayışla sosyal hizmetler bu sistem bütünlerinden önemli bir saça ayağını oluşturmaktadır.

Bu anlamda, sosyal hizmetin amacı; bireylerin, ailelerin ve toplumların gerek içsel gerekse çevresel nedenlerle, ortaya çıkan sorunlarını önlemek ve çözmenin yanı sıra, sosyal adalet ve sosyal değişim odaklı bir müdahale oryantasyonuyla, insanların iyilik hallerini geliştirerek, sosyal refaha ulaşmalarını sağlamaktır. Müracaatçıyla, çalışma açısından bakıldığında ise sosyal hizmet mesleği; müracaatçının güçlü yönlerinin ortaya çıkarılması, sorunlar karşısında kendi kendisine yetebilmesi, sorunla baş etme konusunda ona güven kazandırılması gibi noktalarda, işlev ve amaçları olan bir meslektir (Danış ve Kara, 2016, s.1).

2. Bir Meslek ve Bilim Dalı Olarak Sosyal Hizmet

Genel bir anlayışla toplumun ve toplumun bir yansıması olarak bireyin huzur ve refah durumlarının nitelik ve nicelik olarak artırılarak bireyler arasındaki ilişkilerin kabul edilebilir düzeyde devam ettirilebilmesine yönelik sosyal hizmet bir meslek ve bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda sosyal hizmet alanı genel tanımlarının da ötesinde toplum refahının artırılmasına yönelik uygulamalarda belirli etik kurallar çerçevesinde yürütülebilir. Bu açıdan bakıldığında başta birey olmak üzere daha sonrasında topluma yansıyan ve her gün daha da fazla anlam kazanan sosyal hizmet etiği de bireylerin hak ve özgürlüklerine saygı duyularak sosyal adalet gibi eşitlikçi kavramların altını çizmektedir.

Küreselleşen dünya düzeninin kaçınılmaz bir sonucu olarak özellikle toplumsal yaşamda ortaya çıkan eşitsizlikler sosyal hizmet kavramını toplumsal boyutta odak konumuna taşımaktadır. Bu noktada sosyal hizmetin mevcut olan odak konumu doğrudan birey ve toplumla çok yakın temasından dolayı her dönem önemini koruyan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel anlamda sosyal hizmet kavramı ile ilgili farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlardan birinde sosyal hizmet “insanları sıkıntıdan kurtarma sanatı” olarak ifade edilmektedir (Albayraktaroğlu, 2010, s. 76-77). Başka bir tanıma göre ise sosyal hizmet; sosyal değişmeyi, insan ilişkilerinde sorun çözmeyi ve insanların iyilik halini geliştirmek için onları güçlendirmeyi ve özgürleştirmeyi sağlamaya çalışmadır (Tufan vd, 2009, s. 82). Türkiye’de 1983 yılında kabul edilen “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu” ile sosyal hizmet kavramı hukuken de tanımlanmıştır. Kanuna göre sosyal hizmetler; “kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi, sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi

ve çözümlenmesine yardımcı olunması ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünüdür” (Yılmaz, 2015, s.124).

Bu bilgiler ışığında sosyal hizmetin temel amacının, toplumda olması beklenen ve bu yönde girişimlerde bulunulan refah seviyesi dengesinin aleyhine bozulmuş olan bireyleri bu denge noktasına erdirmeye çalışmak olduğu söylenebilir. Öte yandan dünyada ve Türkiye’de yardıma ihtiyaç duyan bireylere sağlanan sosyal hizmetlerin hükümetlerin önemli politikalarını oluşturduğu görülmektedir ki, bu kapsamda sosyal hizmetin yasal çerçeveler içinde gerçekleştirilmesi için birçok kanun ve düzenleme getirilmektedir (Yılmaz, 2015, s.124).

Bu genel yaklaşımdan ve tanımlardan da anlaşılacağı üzere sosyal hizmetin, toplumun genel refah seviyesinin az ya da çok gerisinde kalan bireylerin durumlarının iyileştirilmesine yönelik planlı girişimler olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle sosyal hizmet, yardıma ihtiyaç duyan bireylerin sorunlarının giderilmesine yönelik sergilenen çabaların bir meslek ve bilim dalı olarak ifade edilmesidir.

Sosyal hizmet alanında lisans ve lisansüstü seviyede üniversitelerde eğitim gören gençlerin/bireylerin bir meslek edinmenin yanı sıra aldıkları eğitim aracılığı ile topluma hizmet etme becerilerini de geliştirme olanağı bulmaktadırlar. Sağlıklı toplumların oluşturulması ve sağlamlık durumlarının devamı niteliğinde sosyal hizmet alanında akademik, bilimsel ve uygulama alanlarında yönetilen süreçlerin başarısı bu uzmanlık alanının toplum yararına çalışmalara da katılımını sağlamaktadır. Bu eğitim, akademik boyutunun yanı sıra bireysel anlamda genelde topluma özelde toplumu oluşturan diğer bireylere karşı sorumluluk kazanılmasında ve bu sorumluluğu artırılması noktasında oldukça önemlidir.

3. Sosyal Hizmet ve Disiplinlerarası Yaklaşımlar

Gelişen ve küreselleşen dünyada toplumsal ve ekonomik yaşamdaki hızlı yapılanmaların etkisiyle bireylerin ve işverenlerin istek, ilgi ve ihtiyaçları da her geçen gün değişmekte ve yeni bir boyut kazanmaktadır. Bu durum hem bilimsel ve teknolojik alanda hem de sosyal, eğitimsel ve mesleki alanlarda yaratıcı ve girişimci uygulamaların ivme kazanmasını beraberinde getirmektedir (İkiz vd., 2015, s.37).

Eğitim kurumları bugün sadece bilgi aktarılan kurumlar olmaktan çok uzaktır. Özellikle meslek edindirme çabaları ile ön plana çıkan üniversitelerin öğrencilerine mesleklerine ilişkin temel bilgileri vermenin yanında, içinde yaşadıkları topluma edindikleri bilgi ve birikim doğrultusunda ne tür katkılar yapabilecekleri ve/veya yapmaları gerektiğini öğretmeleri de gerekmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında birçok üniversitede bir süredir uygulamaya konulan toplumsal duyarlılık eğitiminin toplumsal hizmet öğrenimine ya da sosyal öğrenmeye yapacağı katkı büyük olacaktır. Bu nedenle bu tür eğitimlerin sadece üniversiteler düzeyinde değil diğer tüm ilk ve orta öğretimde de yaygınlaştırılarak gelişmesi demokrasi için kaçınılmaz olan sivil toplumun yaratılmasında öncülük edecektir (Saran vd., 2011, s.3738).

Gündelik yaşamın her alanlarında olduğu gibi sosyal hizmet mesleğinde de bilimsel ve teknolojik değişimlerin bir sonucu olarak mikro düzeyde bireyin ve makro düzeyde toplumun olmak üzere yeni ihtiyaçlar ortaya çıkmıştır/çıkacaktır. Zamana, teknolojik ve toplumsal değişimlerin ve dönüşümlerinde bir sonucu olarak belirli bir dönemde geçerli olan uygulama alanları zamanla güncelliğini yitirerek tümüyle ortadan kalkmakta ya da yerini yeni

uygulamalara bırakarak çağın getirdiği sorunlar/sorumluluklar ile baş edebilecek seviyeye gelebilmektedir.

Sosyal hizmet alanında üniversiteler verilen akademik ve bilimsel uygulamaların yanı sıra özellikle öncelikle ulaşılabilirlik açısından küçük ölçekli ulusal projeler ve daha sonrasında uluslararası dernek, vakıf gibi özel kuruluşlarla veya kurumsal projeler aracılığı ile sosyal sorumlulukların yerine getirilmesinde hem öğrenciler meslek hakkında eğitebilir hem de topluma katkı sağlanabilir. Bu anlamda öğrencilerin, öğrenim gördükleri üniversiteye ve içinde yaşadıkları topluma dahil olmalarının belirgin bir yansıması olarak aidiyet duygularının arttırılmasına olumlu katkılar sağlanabilecektir. Ayrıca genç öğrencilerin koordineli ve sistemli çalışma becerilerinin yanı sıra takım çalışmasındaki becerilerinin gelişmesi de gelecekteki mesleki yeterlilikleri konusunda da çok olumlu başarılar kazanılacaktır.

Özellikle tüm üniversiteye yayılmış olan topluma hizmet uygulamaları dersi için proje hazırlama, sunum ve değerlendirme şablonu oluşturulması, çeşitli sivil toplum örgütleri ve projede destek istenilecek kurumlar ile anlaşma konusunda tek noktadan iletişim kurulması vb. konularda bütünlük bir yaklaşım izlenmesi dersin koordinasyonu ve verimliliği açısından oldukça önem taşımaktadır (Saran vd., 2011, s.3738).

Sosyal hizmet uzmanları bu işlev ve rolleri yerine getirirken sosyal hizmetin kuramsal bilgisinden, olgusal bilgisinden ve uygulama bilgisinden faydalanmaktadırlar. Sosyal hizmet kuramı, eğitimi ve uygulamasında sanatsal duyarlılık önemli bir araçtır. Sanata duyarlı bilim adamı ve uygulayıcılar, müracaatçının sosyal hizmet gereksinimlerini gidermede sanatı bir iletişim aracı olarak kullanabilir (Sayar, 2005).

Özellikle küreselleşen dünyada her bilim ve sanat dalı çağın getirdikleri karşısında çok dilli bir yapıya bürünerek disiplinlerarası sürece girmiştir. Bu anlamda herhangi bir meslek ya da bilim dalı arasındaki sınırlar artık ortadan kalkmış ve disiplinlerarası çalışmalar ve projeler önem kazanmıştır. Bu anlamda çağımızda değişim gösteren sosyal hizmet bir dayanışma ve yardım etme mesleği olmasının yanı sıra bir anlamda sanat eğitimi ve sanat terapisi ile yakın bir temasa girmiştir. Bu noktada sosyal hizmet sahip olduğu kimi özellikler nedeniyle hem diğer yardım mesleklerinden farklılaşmış hem de sanatın iyileştirici gücünün tekrar tekrar kullanılması mümkün olabilmektedir. Sanatın daha doğrusu sanat eğitimi aracılığı ile uygulanan resim, seramik, heykel, baskı resim, vitray, drama, müzik, oyun, günlük tutma vb. gibi uygulamaları bir iletişim aracı olarak sadece müracaatçının sosyal hizmet gereksinimlerini gidermede değil aynı zamanda kendine güven, özgüven kazanmada artış, başarıya duygusunda ilerleme, yeni bir alanda bilgi ve deneyim sahibi olmak gibi sanatı bir iletişim aracı olarak kullanabildiği sayısız alan keşfedilebilir. Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarına yönelik eğitmen eğitimi ya da yaratıcı atölye uygulamaları yapılabilir. Bu alanda uygulanan projeler, atölye ve saha çalışmaları aracılığı ile mesleki tükenmişlik yaşayan uzmanlara da sanatsal uygulamalarla yeni bir yaşamsal perspektif olanağı sunabilmek mümkün olabilecektir.

Unutulmamalıdır ki, önde gelen amacı, yaratma sürecini bu hedefler doğrultusunda yönlendirmek olan Sanat Eğitimi; bireyin, bedensel, duygusal, algısal ve zihinsel gelişimi adına, sanat yoluyla gerçekleştirdiği eğitimlerin genel bir çabası olarak da ifade edilebilmektedir. Sanatın içinde disiplinlerarası bağlantıları deneyimleyen bireyler, daha donanımlı ve etkin bir dil yapısı geliştirebilirler (Çevik, 2016, s.19).

Eğitimin amacı, insanlardaki davranış değişikliklerini toplumunun istekleri doğrultusunda yapmak olduğu için uyumlu insanlar yetiştirmeyi hedefler (Karayağmurlar, 1990, s.265). Günümüzde eğitim, bireyin kişilik gelişimine etki eden algı, tutum ve davranış örüntülerini yönlendiren yaratıcı potansiyeli sanat destekli öğrenme yaşantıları yoluyla açığa çıkarmaktadır. Sanat eğitimi, bireyin kişilik özelliklerinin gelişimine, topluma ve değişime uyum sağlama sürecine, duyuşsal ve zihinsel becerilerine olumlu etkileri ile okul öncesi dönemden başlayarak bireyin hayatının tüm sürecinde yer alması gereken bir paradigmadır (Erol, 2016, s.1421).

Görsel Sanatlar Terapisi; Görsel sanatlar, insan ile var olan ve insan ile şekillenip gelişebilen bir olgudur. Tarihin başlangıcından beri süregelen bu olgusal gerçeklik içerisinde insan; duygu, düşünce, yaşayış ve inanışlarını görsel sanatlar aracılığı ile yansıtmış ve maddesel bir görüntüye dönüştürebilmiştir (Salderay, 2008; Gombrich, 2004).

Yalom (2005) grupta sanat terapisinin farkındalığı ve kendini ifade etmeyi artırmak için etkili bir yol olduğunu belirtmiştir (Aktr. Hasgül, 2016, s.55-60). Grupla sanat terapisi müracaatçıların güvenli bir ortamda duygularını tartışabilmelerini sağlar. Ek olarak, grup terapisindeki katılımcılar kendilerini izole hissetmezler ve birbirlerinden geribildirim alabilirler (Waller & Mahony, 1999; Aktr. Hasgül, 2016, s.55-60).

Sanat materyalleri kullanmak ve yaratıcı süreç, müracaatçının duygusal çatışmalarını çözümlenmeyi sağlar, sosyal becerileri, farkındalığı artırır, savunma mekanizmalarını geliştirir, benlik saygısını artırır, anksiyetesini azaltır, onların yaratıcı düşüncelerini mümkün kılar ve problem çözme becerilerini geliştirir (Malchiodi, 2007; Aktr. Hasgül, 2016, s.55-60).

Sonuç ve Değerlendirmeler

1451

Bireylere yardım eden meslekler aslında geniş bir perspektiften değerlendirildiğinde topluma da yardım ederler. Unutulmamalıdır ki sağlıklı bireyler sağlıklı toplumu oluşturacaklardır. Bu anlamda insana yardım odaklı meslek gruplarındaki profesyoneller müracaatçıların yaşadıkları zorlukları çözme konusunda teorik ve pratik alanlarda onlara yardımcı olabildikleri gibi onların yaşam kalitelerini de yükseltmeye çalışmaktadırlar.

Sanatın insanın bireysel ve toplumsal gelişimi üzerindeki etkisi öznel ve toplumsal olarak bir artı değer olarak değişim ve dönüşüm sağlayacaktır. Bu anlamda özellikle sosyal hizmet eğitimi ve uygulaması alanlarında sanatsal duyarlılık önemli bir değerlendirme, müdahale ve iletişim aracıdır. Sosyal hizmet uzmanlarının hem kendileri hem de yapacakları uygulamaları için ilgi duydukları alanlarda sanatsal bir tedavi aracını öğrenmeleri desteklenmelidir. Özellikle sanat eğitimi ve sanatla terapi alanlarında profesyonel akademisyen/sanatçılardan destek alınması oldukça önemlidir. Öncelikle sanat eğitimcileri tarafından uygulanabilecek eğitmen eğitimi çalışmaları ile sanat ve onun iyileştirici gücü hakkında yapılabilecek teorik ve atölye çalışmaları aracılığı ile disiplinlerarası yapıcı üretimler artırılabilir. Ayrıca sanat ve sanatla terapi alanları üniversitelerin eğitim programlarına aktif olarak dahil edilmeli ve bu konularda atölye uygulamaları, eğitimler, grup çalışmaları, sözlü sunumlar ve çalıştaylar düzenlenmelidir.

Kaynakça

Albayraktaroğlu, S. (2010). Profesyonelleşme olgusu ve mesleki profesyonelleşme açısından Türkiye’de sosyal hizmet mesleği: Sakarya örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Çevik, N. (2016). Güzel Sanatlar Eğitiminde Disiplinler Arası Yaklaşımlar ve Seramik Eğitimine Katkısı. II. Uluslararası Eğitim, Uzaktan Eğitim ve Eğitim Teknolojileri Kongresi-ICDET 5-6 Şubat 2016, Antalya, www.icdet.net.

Danış, M.Z. ve Kara, H.Z., (2016). Sosyal hizmette problem çözme yaklaşımı, The Journal of Academic Social Science Studies, Bahar III, (45),1-10.

Erol,Ç.C. (2016). Sanat eğitimi ortamlarında yaratıcı düşünce olanakları, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Nisan 2016, Cilt: 9, (43).

Gombrich, E. H. (2004). Sanatın Öyküsü, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hasgöl, E. (2016). Sosyal hizmet uygulamalarında sanatın önemi, International Journal of Innovative Research in Education, Volume 03, Issue 2, s.55-60.

İkiz, F. E., Yörük, C., Asıcı, E., Tanrıkulu, M., Ceylan, İ., Öztürk, B. (2015). Yaratıcılık, girişimcilik ve psikolojik danışma. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt:06, (11), 37-63.

Karayağmurlar, B. (1990). Sanatta yaratıcılık ve eğitim, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Malchiodi, C. (2007). Art Therapy Sourcebook. America: McGraw-Hill Companies.

Salderay, B. (2008). Türkiye’deki zihin engelliler iş okullarında görsel sanatlar dersinin öğrencilerin beceri, davranış ve meslek edinimindeki katkısına yönelik öğretmen görüşleri, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Saran, M., Coşkun, G., İnal Zorel, F., Aksoy, Z. (2011). Üniversitelerde sosyal sorumluluk bilincinin geliştirilmesi: Ege Üniversitesi topluma hizmet uygulamaları dersi üzerine bir araştırma, Journal of Yasar University, 22(6), 3732-3747.

Sayar, Ö.Ö. (2005). Sanat ve insana yardım. Toplum ve Sosyal Hizmet, 16 (2), s.121-134.

Tufan, B., Sayar, Ö. Ö. ve Koçyıldırım, G. (2009). Sosyal Bir Hak Olarak Sosyal Hizmet, Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu, s.76-86, Antalya,

Waller, D., & Mahony, J., (1999). Introduction. In D. W. Mahony (Ed.), Treatment of addiction: Current issues for art therapies (pp. 1-14). New York, NY: Routledge.

Yalom, I. (2005). The theory and practice of group psychotherapy (5th ed.). New York, NY: Basic Books.

Yılmaz, S.E. (2015). Sosyal hizmet etiğine ilişkin bir değerlendirme, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Sosyal Hizmet Özel Sayısı,122-136.

KADIN TÜKETİCİLERİN ONLINE ALIŞVERİŞTE KOZMETİK ÜRÜNLERİNİ SATIN ALMADAKİ TUTUMLARI ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Yrd. Doç. Dr. Mesut ATASEVER

Merve Nur OKLU

Uşak Üniversitesi

Öz

Kozmetik sektörü dünyada piyasası olan geniş ürün yelpazesine sahip bir sektördür. Özellikle kadın tüketicilerin kozmetik ürünlerinin tüketimi konusundaki hassasiyeti pazarlamacıların farkında olduğu bir pazarlama fırsatıdır. Kozmetik ürünlerine olan kadın ilgisi online alışverişte de bu ürünlerin satış oranını artırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, kadın tüketicilerin online alışverişte kozmetik ürünleri satın alma eylemindeki tutumlarını belirlemektir. Bu amacı gerçekleştirmek üzere online kozmetik ürünler satın alan kadın tüketicilerle yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanarak tutumlar belirlenmeye çalışıldı. Kadın tüketicilerin online alışveriş vasıtasıyla kozmetik ihtiyaçlarını giderirken tercihlerini belirleyen hususlar incelenmiştir. Kapsam olarak sadece internetten alışveriş yapan kadın tüketiciler belirlenmiştir.

Çalışmada kozmetik ürünlerini online satın alan 60 kadın ile yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle sorular sorulup tercih sebepleri üzerinde dönütler alınmaya çalışılmıştır. Kişilerin gerçek duygularını ve tercih sebeplerini ortaya koymak istemeyebilecekleri sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat verilen cevapların oldukça tatmin edici olduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın gelecekte, işletme başarısı, pazarlama ve tüketici tercihleri konusunda çalışacak kişilere faydalı olacağı düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: Online Alışveriş, Kozmetik Ürünleri, Kadın Tüketiciler

A CONCEPTUAL STUDY ON THE ATTITUDES OF WOMEN CONSUMERS IN PURCHASING ONLINE SHOPPING AT COSMETIC PRODUCTS

Abstract

The cosmetics sector is a sector with a wide product range, which is the world market. It is a marketing opportunity where marketers are aware of the sensitivity to the consumption of cosmetics products of women consumers in particular. Women's interest in cosmetics products also increases the sales of these products in online shopping.

The purpose of this study is to determine the attitudes of women consumers in the purchase of cosmetics products in online shopping. In order to realize this aim, semi-structured interview

technique was applied to female consumers who purchased online cosmetics products to try to determine attitudes. The issues that determine the preferences of women consumers for their cosmetic needs through online shopping have been examined. Only women consumers who shop online are identified.

In the study, 60 women who bought cosmetics products online were asked face-to-face with semi-structured interview method and tried to get feedback on their preferred reasons. There is a confrontation as limitations that people may not want to reveal their real feelings and preference reasons. But it can be said that the answers are quite satisfactory.

In the future, this study will be useful for those who will work on business success, marketing and consumer preferences.

Keywords: Online Shopping, Cosmetic Products, Women Consumers

1. GİRİŞ

21. Yüzyıla damgasını vuran bilgi ve iletişim teknolojindeki gelişmeler insan hayatındaki teknoloji kullanımını artırdığı gibi kadın tüketicilerin online alışveriş sayılarını gün geçtikçe artırmaktadır. Bu artış pazarlamacıların dikkatini çeken önemli bir gelişme durumuna gelmiştir.

Herhangi bir işletme, bütçe planlaması yaparak internet teknolojisi kullanarak geleneksel yöntemlerle ulaşılamayacak çoklukta potansiyel müşteriye, kendisini kolayca tanıtabilme, ürünlerini ulaştırma imkanı bulabilmektedir. Önceleri bunu yapabilmek için hem çok fazla bir bütçe hem çok daha fazla çaba harcamak gerekiyordu. (Atasever, 2016)

İşletmeler bilişim teknolojilerine dayalı olarak bir değişim geçirmektedirler. Bu değişim birden son aşamaya atlayarak değil, sırayla belirli aşamaları geçirerek mümkün olmaktadır. Post-modern işletmecilik anlayışı ile dizayn edilmiş bir işletme bu aşamaların en sonunda yer almaktadır. (Atasever, 2005:23)

İnternet teknolojisi ile birlikte pazarlamacılar kadın tüketicilerin kozmetik ürün ihtiyaçlarını gidermek amacıyla online olarak gerçekleştirdiği alışverişten pay almak amacıyla bu pazarı genişletmeye çalışmışlardır. Bu çalışmada da kadın tüketicilerin online alışveriş yöntemiyle kozmetik ürün ihtiyacını tedarik ederken ne tür kriterleri dikkate aldığı ve buna göre ürün tercihlerinde bulunduğu araştırılmaya çalışılmıştır.

İşletmelerin dünyadaki hızlı değişime adapte olmaları, toplumun içinde gösterdikleri faaliyetlerde, küresel eğilimleri iyi gözlemleyerek bunlara doğru cevaplar verebilmesine ve öğrenmeyi de kurumsallaştırarak “bilgi toplumu” olabilmelerine bağlıdır (Aydemir, 2000:25)

Üçüncü dalga olarak adlandırılan, çağımızın üretim biçimi ve ekonomik yapısıyla ilgili en önemli özellikleri şu şekilde sıralamak olasıdır: Üretim unsurları: özellikle Bilgi (veri, imaj, kültür, ideoloji, değer), Varlıklar: maddi olmayan varlıklara dayalı, Üretim ve ürün yapısı: esnek teknoloji, ürün esnekliği sonucunda bireyselleşme, Emek yapısı: bilgi işçiliği ile yaratıcı emek, yarı zamanlı çalışma, evden çalışma, Yenilik: sürekli, Ölçek: küçük ölçek, uygun ölçek, Organizasyon: değişim mühendisliği, faaliyet bazlı, ağ organizasyonlar, esnek, anti-bürokratik,

Altyapı; önem iletişimde, ağlara dayalı elektronik sistemler, Hız; eşzamanlı mühendislik ile gerçek zamana yaklaşım (Baş, 1998:28)

İşletmeler online alışverişi göz ardı ederek uzun süre başarı ve büyüme hedeflerine doğru yol alamazlar. Bu çalışma online satış, müşteri ilişkileri, internet teknolojisi kullanımı konusunda çalışmak isteyenlere katkı sağlamak, müşterileri anlamaya çalışmada yeni küçük bir açılım elde etmek amaçlı olarak ele alınmıştır.

2. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu çalışmada amaç kadın tüketicilerin online alışverişte kozmetik ürünlerini satın almada nasıl bir tutum sergilediklerini ve bu ürünleri tercih etmedeki fikirlerinin yorumlanmasıdır. Bu doğrultuda kadın tüketicilere yarı yapılandırılmış görüşme soruları sorularak cevaplar aranmaktadır.

Çalışmada yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiştir. Görüşmenin seyrine göre yapılandırılmış soruların dışına çıkılarak gerçek fikirler öğrenilmeye çalışılmıştır. Yapılandırılmış görüşmelerde sorulan sorularda dışına soru listesinin dışına çıkılmamalıdır. Yapılandırılmamış görüşmeler daha esnek olup, görüşmenin akışına göre şekillenebilmektedir. Sorular; bir amacı olan, katılımcılar tarafından kolayca anlaşılacak açıklıkta ve sadelikte, günlük konuşma dilinde, kolayca cevap verilebilecek türden olmalıdır. Açık uçlu, yönlendirme içermeyen, neden ve niçin gibi sorgulamalardan kaçınarak sorulan, eğer gerekliyse nedeni nedir gibi ifadelerle derinleştirilmeye çalışılan nedenin ortaya çıkartılmasına olanak sağlayıcı nitelikte olmalıdır (Krueger, 1998; Krueger, Casey, 2000). Yarı yapılandırılmış görüşme ise, cevapların çoğu belirli seçenekler olmakla az miktarda derinlemesine bilgi ihtiyacının olduğu, daha az açık uçlu soruların sorularak cevaplarının istenmesidir.

Çalışmanın evreni olarak online kozmetik alışverişi yapan kadın tüketicilerdir. Kolayda örneklem yöntemiyle online kozmetik satın alan 60 kadın tüketici örneklem olarak ele alınmıştır.

Bu araştırma da bu sorular sorularak kadın tüketicilerin online alışverişte kozmetik ürünleri satın alma da ki tutumları esnasından güven, sağlık, kalite, satış özendirme, teslimat süresi konularında tercihleri belirlemek için yapılmıştır.

Kozmetik ürünlerine yönelik tüketicilerin tutumları, online alışverişteki yeri kapsamında sınırlı sayıda çalışmalardan dolayı öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Bu amaçla araştırma da nitel yöntemle mülakat tekniği kullanılmıştır. Mülakatta yer alan sorular Kılıç, (2009), Alemdar ve Köseoğlu, (2013) ve Güneş T, vd. (2010) Çalışmalarında kullanılan sorulardan yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında kadın tüketiciler yer almaktadır.

Katılımcılara sorular yöneltilerek verilen cevaplar bulgular bölümünde yorumlanmıştır. Cevaplar yorumlanırken nitel ağırlıklı frekans analizi kullanılmıştır.

3. KOZMETİK ÜRÜNÜ KAVRAMI

2005 Tarihli Kozmetik Kanununa Göre (Türk Kozmetik Kanunu 30 Mart 2005/5322):“**Kozmetik**, insan vücudunun epiderma, tırnaklar, kıllar, saçlar, dudaklar ve dış genital organlar gibi dış kısımlarına dişlere ve ağız mukozasına uygulanmak üzere hazırlanmış, tek veya temel amacı bu kısımları temizlemek, koku vermek, görünümü değiştirmek, vücut kokularını düzeltmek, korumak veya iyi bir durumda tutmak olan bütün preparatları veya maddelerdir.”(Kozmetik Kanunu, Erişim Tarihi: 25.10.2016). Başka bir tanıma göre kozmetik,

cildi ve saçları güzelleştirmeye, canlı tutmaya yarayan her türlü madde (TDK). Gürsoy'a (2004:1) göre kozmetik, deri, tırnak ve saçların kozmetik aletler, ürün ve işlemler kullanılarak bakımı, temizlenmesi, güzelleştirilmesi, süslenmesi, güzel kokması ve iyi durumda muhafaza edilmesi ile ilgili uygulamalı sanat ve bilimleri ifade eder. "Süs" ve "süslenmeyle ilgili" anlamına gelen Grekçe "cosmetika" sözcüğünden türeyen "kozmetik" terimi, hem hijyen ve güzellik için kullanılan tüm preparat ve yöntemleri ifade eder; hem de etnografik açıdan insan vücudunun direkt ya da indirekt süslenmesi anlamına gelir. Bu terimin, gene süslenme amacıyla vücuda takılan ya da eklenen objelerden ayırt edilmesi gerekir (Uzel, 2011:47).

Kozmetik ürünleri, İnsan sağlığını doğrudan ilgilendiren online ortamlarda pazarlama ve satışta benzeri hassasiyetler ciddi bir öneme sahip olabilmektedir (Koçak, 2008:25). Günümüz şartlarında kullanım oranı yüksek olan özellikle kadınların vazgeçemediği kozmetik ürünleri önemli bir piyasa payına sahiptir. Özellikle kadınların güzel olma konusundaki hassasiyeti kozmetik ürün isteklerini belirginleşmiştir. Kadınların güzellik konusundaki hassasiyeti sonucu kozmetik ürünlere yönelmesi bu sektörün önemini gün be gün artırmıştır. Kozmetik sektörünün bu yönlü büyümesi online alışveriş aracılığıyla da tedarik edilebilmesini gerçekleştirmiştir.

Kozmetik ürünlerin sınıflandırılmasını ise şu şekilde yapılabilir: Dış beden için (el, yüz, ayak vb.) kremler, losyonlar, jeller ve yağlar , Yüz maskeleri, boyalı bazlar, makyaj tozları, banyo-sonrası tozları, hijyenik tozlar vb. Tuvalet sabunları, deodorant sabunlar vb. Parfümler, kolonyalar. Banyo ve duş preparatları. Depilatuvarlar (Tüy dökücüler). Deodorant ve antiperspirantlar. Saç bakım ürünleri (Saç boyası ve renk açıcıları, – Dalgalı yapıcı, düzleştirici ve sabitleştirici ürünler, şampuanlar, saç kremleri, losyon, krem, yağlar, şekillendirici ürünler. Traş ürünleri. Makyaj ürünleri ve yüz ve gözlerden makyaj temizleyici ürünler. Dudaklara uygulanmak için hazırlanan ürünler. Diş ve ağız bakımı için kullanılan ürünler. Tırnak bakımı ve makyajı için kullanılan ürünler. Güneşlenmek için kullanılan ürünler. Cildi beyazlatıcı ürünler. Kırışık giderici ürünler. Deriyi bronzlaştırıcı ürünler (European Commission, 1999).

4. ONLİNE ALIŞVERİŞ KAVRAMI

Online alışveriş davranışı internet yolu ile ürün veya hizmet satın alma sürecidir. Bu süreç geleneksel alışveriş davranışı ile ilişkilendirilen 5 adımdan oluşur. Genel online alışveriş sürecinde potansiyel tüketici, ihtiyacı olan ürün ve hizmeti belirlediğinde internete girer ve ihtiyacı ile ilgili bilgiyi araştırır. Fakat aktif olarak aramaktan daha ziyade, potansiyel tüketiciler zaman zaman, aradıkları ihtiyaçla ilgili ürünler ve hizmetler hakkındaki bilgiler tarafından cezbedilirler. Sonra, alternatifleri değerlendirirler ve ihtiyaçlarına en uygun olanı seçerler. Sonuç olarak işlem gerçekleşir ve satış sonrası hizmetler sağlanır (Kaya,2002: 3). Teknolojik gelişmeler neticesinde hayatımızda yer edinen internet kavramı birçok ihtiyacımızı giderme konusunda kolaylık sağlayan bir kavramdır. Özellikle son 20 yıldır internetin yaygınlaşması fatura ödemelerinden yemek tariflerine kadar kullandığımız yaşamsal bir durum haline aldı. İnternetin bu denli içimizde olması alışverişlerimizi gerçekleştirme konusunda da yardım sağlamaktadır. Bazen ülkemizde veya yaşadığımız şehirde bulunmayan yurt dışından getirmek istediğimiz ürünü temin etmek için bazen alacağımız şeyi elimizde taşımadan ayağımıza gelmesini istediğimizde bazen de daha uygun fiyata gördüğümüz bir ürünü temin etmede internet üzerinde gerçekleştirdiğimiz alışveriş daha cazip hale gelmektedir. Bu nedenlerin yanında daha birçok neden bizi online alışveriş şeklini tercih etmemize yardımcı olur.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2016 Nisan ayında, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması çıkarımları 2015 yılın da %69,5 olan Türkiye'nin bütününde internet erişim imkanı bu oran 2016 yılın da %76,3'e yükselmiştir TÜİK' i diğer çalışmalarında ki neticeleri ise; internet kullanan insanların internet üzerinden kişisel kullanım amacıyla mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranı %82,4'tür. Bir önceki yıl internet üzerinden alışveriş yapanların oranı ise %80,9'dur (TÜİK :Erişim Tarihi: 16.11.2016).

Online ortamda yapılan alışverişler fiziksel ortamda yapılan alışverişlere göre çok daha özgürdür. Herhangi bir mağazada karşımıza çıkan düzgüler online alışverişte söz konusu değildir. Online alışverişte satın alma zorunluluğu yoktur. Bu şekilde, internet üzerinden yapacağımız alışveriş olabildiğince kişiselleştirmiştir. Aynı zamanda fiziksel ortamda çok sayıda mağaza gezmek için sarf edilecek efor, online pazarlamada sadece bilgisayarın klavyesine dokunmak kadar basittir ve efor gerektirmemektedir. Kısa bir sürede sayısız web sitesi ziyaret edip alışveriş yapabilirsiniz (Enginkaya, 2006: 12). Online alışverişte insanların bir satıcıyla muhatap olmaması bazı alıcılar için büyük bir özgürlük durumudur. Çünkü alıcı yani müşteri mağazada istediği gibi dolaşır ürünleri beğenmediyse rahatça başka bir mağazaya geçebilir.

4.1 Kozmetik Ürünlerin Online Alışverişteki Yeri

Tüketiciler online alışverişin sağladığı kolaylığıyla evden dışarıya çıkmadan, istedikleri an da online sitelere rahatça bakabilmektedirler (Forsythe ve diğerleri, 2006: 55-75). Online alışveriş sitelerinde satın alma, perakendeci mağazalardaki gibi satın alma da yaşanan sıra bekleme sorunu, ürün bulmanın zorluğu gibi sorunlar, haftanın yedi gün yirmi dört saat fiyatların ucuz olması, online alışverişin müşteriye sağladığı faydalar ve çeşitli ürünler sunması gibi çok fazla imkanlar oluşturmaktadır (Jarvenpaa vd, 1997: 59-88).

1457

Online alışverişin yaygınlaşmaya başladığı zamanlarda daha çok değişimi kolay ve denenebilen ürünler üzerinde yaygındı. Örneğin, kıyafet, çanta, ayakkabı gibi ürünler paketinden açılıp denenebilirdi. Uygun olmadığı taktir de geri iade işlemleri yapılırdı. Kozmetik ürünlerde durum farklıdır. Ürün paketinden açılırsa tekrar kullanılmaz ve tekrar satın alınmaz. Bu durum kadın tüketicileri online alışverişten kozmetik ürünleri satın alınmasından uzak tutan bir durum olurdu. Teknolojinin gelişmesiyle ve online alışverişte ürünlerin satın alınmanın hızlanmasıyla bu durumun önüne geçildi. Günümüzde artık kadın tüketiciler daha sık ürünlere ve sitelere güvenerek satın alma gerçekleştirilmektedirler.

Kozmetik ürünlerin, tüketicilerin görmesine, koku almasına bireylerin duyularına hitap etmesi, ürünlerin seçiminde duyuların işlevi olması, kozmetik sektörünün online alışverişte yaygınlaşmasını engellemiştir (Koçak, 2008: 15-33).

Kozmetik ürünler online alışverişte pazarlanmasında dikkatli ve itinalı olunması gereken en önemli unsurdur (Koçak, 2008: 15-33). Çünkü tüketiciler ürünün markayı bilmemesi doğrultusunda o ürüne kuşkuyla yaklaşacağı için satın alma eğilimi de göstermemiş olacaktır. Dolayısıyla online alışveriş yapacak olan kadınlar tüketicileri göz önünde bulundurarak görseleliğe hitap etmeleri gerekir. Doğal olan ürünlerin damga ve pul gibi baskıların olduğunu sağlık kontrolünden geçtiğini belirtilerek kadın tüketicilere yönelik güvenilirliğin sağlanması amaçlanmalıdır. Kozmetik ürünlerin online alışverişte tüketicilere kolaylık açısından ürünleri kendi aralarında kategorilere ayırma, bir çok markalı ürünler arasında fiyat karşılaştırması yapılması , hangi ürünlerin kampanya veya indirimde olduğunu , teslimatların süresini

göstererek kadın tüketicilerin hızlı satın alma fırsatını sunarak online alışveriş kadın tüketicilerin hayatlarında önemli yer edinmiştir.

5. KADIN TÜKETİCİLERİN ONLINE ALIŞVERİŞE YÖNELİK TUTUMLARI

Geleneksel satın alma da üretici ve tüketici arasında çok fazla dağıtım sistemi yer almaktadır. Ürünün tüketiciye kadar ulaşmasında zaman ve yer faktörleri de satın almada etkilidir. Bu şekilde daha büyük tüketici kitlesine ulaşım satın alma olanağı sunar. Burada araçlar devreye girer ve değiş tokuş işlemiyle birlikte bilgi akışı olmaktadır. Dolayısıyla üretici ve tüketici arasında araçlar olduğu için üreticiler tüketicilerle iletişim sağlanmaz. Bu durum büyük firmalarda problem teşkil etmektedir. Çünkü birden fazla dağıtım sistemini kullanması maliyetleri de beraberinde getirir (Arastra, 1998: 55-58). İnternet büyük ve küçük firma farkı ortadan kaldırıyor. Üretici ile tüketici arasında ki iletişimi geliştirerek birden fazla ve aynı anda tüketiciye ulaşma sağlanmaktadır. İnternet böylelikle daha az maliyetle ürünleri yeni aracı kanalı ortaya çıkarmaktadır. Bu durumda tüketicileri satın alma da etkisini göstermektedir (Enginkaya,2006: 10-16).

Günümüzde kadın tüketicilerin online alışverişe olan tutumları yaşadıkları tecrübelerle, aile ve yakın çevrenin tavsiyeleriyle kozmetik ürünlere olan bakış açıları değişir. Özellikle kadın tüketicilerin kozmetik ürünlerini satın alırken öncelikle cilt sağlıklarını dikkate aldıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra kadın tüketiciler online alışverişte satın alma da diğer faktörler olan fiyat, marka, kalite, indirim, promosyon, teslimat gibi unsurlarda fikirlerini etkilediği görülmektedir. Kadın tüketicilerin online alışverişte satın almada tercih edilen ürünler de kişiliklerini öne çıkarmaktadır. Daha iyi markalı ürünlerin daha çok sosyal statüsünü yükselttiği düşüncesi oluşturmaktadır.

Kadın tüketicileri yaşlarından daha çok genç görünmeyi istedikleri için kozmetik alanında çevresinden edindiği bilgiler yanında online sitelerinden yararlanarak bilgi edinmek istemektedirler. Bu da kadın tüketicileri online üzerinden de satın almayı kolaylık sağlayarak online alışverişe yönelik tutumları da değişmiştir (Meng and Pan, 2012: 250).

6. BULGULAR

Örnekleme için demografik sorular hariç 5 yarı yapılandırılmış soru sorulmuştur. Bu görüşmelerde sorulan sorular aşağıdaki gibidir;

1. Online alışveriş esnasında kozmetik ürünü ihtiyaçlarınızı temin ederken kaliteli ürün tercihiniz ne doğrultuda gerçekleşir?
2. Online alışveriş aracılığıyla satın aldığınız kozmetik ürünlerinin sağlık açısından güvenilirlik düzeyleri hakkında düşünceleriniz nelerdir?
3. Online alışverişte kozmetik ürünleri satın alırken ücretsiz kargo, kampanya ve indirimli ürünler tercihlerinizi ne yönde etkiler?
4. Kozmetik ürünleri satın alırken online alışveriş sitelerinin kullanım kolaylığı ve görsel güzelliği tercihlerinizi nasıl etkiler?
5. Online alışverişte kozmetik ürünleri satın alırken teslimat süresi tercihlerinizi nasıl etkiler?

Örneklem 20-55 yaş aralığındaki tüketicilerden oluşmaktadır. Yine örneklemin 35'i bekar 25'i evli tüketicilerden oluşmaktadır. Gelir durumu ise 1000-8000 TL aralığındadır. Ortalama gelir 2293 TL dir.

Örneklem yaş aralığı olarak kozmetik ürünlerin yoğun kullanıldığı yaşlardadır. Bu açıdan örneklem yaş aralığı doğru seçilmiştir denilebilir. Medeni durum da bekar olanlar birkaç kişi fazla olsa da yarı yarıya sayılabilecek sayıda evli ve bekar olarak dağılmıştır.

Gelir durumuna bakıldığında en az 1000 TL en fazla 8000 TL olarak görünmektedir. Bu bakımdan da geliri olmayan kişiler örnekleme dahil edilmemiştir. Dolayısıyla gelir düzeyleri farklı olsa da satın alma gücü olan kadınlar çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

Tablo 1: Örneklemin Çalışma Durumu

	Frekans	Oran %
Ev Hanımı	12	20
Kamu Sektörü	20	33
Özel Sektör	16	27
Kendi İş	2	3
Öğrenci	10	17
Toplam	60	100

1459

Örnekleme yer alan kadınların çoğunun çalışan ve bir gelire sahip kişiler olduğu görülmektedir. Çalışan kadınların da çoğunun kamu sektöründe çalıştıkları görülmektedir.

Tablo 2: Örneklemin Kalite Tercihi

	Frekans	Oran %
Bilinen Markalar ve Kaliteli Ürünler	3	5
Deneyimlenen ve Markalı Ürünler	3	5
Doğal Ürünler	3	5
Fiyat ve İndirimden Hareket Edenler	2	3
Kaliteye Vurgu Yapan Cevaplar	20	33
Markaya Vurgu Yapan Cevaplar	22	37
Diğer	7	12
Toplam	60	100

Kalite ile ilgili tercihler bakımından, örnekleme farklı görüşler olmakla birlikte, ağırlıklı olarak, örneklemin yaklaşık 3 te 2 si, kaliteli ürünler ve markalı ürünleri tercih ettiğini belirtmiştir. Kaliteyi tercih edenlerin bunu nasıl belirledikleri konusu açık değildir. Markaya vurgu yapanlar konusu daha açık olup, markanın önceden tanınırlığı, kabul edilmişliği, yaygınlığı mevcuttur. Dolayısıyla kalitesine güven duyulan kozmetik ürününün güveninin markadan geldiği anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Örneklemin Sağlıklı Ürünler İle İlgili Tercih

	Frekans	Oran %
Bilinen ve deneyimlenen markalar	10	17
Doğal ürünler	8	13
Güvenilirliğe vurgu yapan cevaplar	17	28
Markaya vurgu yapan cevaplar	11	18
Diğer	15	25
Toplam	60	100

1460

Kozmetik ürünlerde sağlık konusu da oldukça önemlidir. Çünkü direk vücuda kullanılmaktadır. Örneklemin bu konudaki cevaplarında en yüksek frekans(% 28) güvene dayalı olan tercihlerdir. Yine markaya sağlık bakımından güven duyanlar da %18 olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce deneyimlenen ve sağlıklı olduğu kanaati edinilen markalar ise %18 olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğal ürün olarak lanse edilen ürünler bakımından cevaplar %13 olarak oluşmuştur. Bunların dışındaki cevaplarda %25 oranında karşılık bulmuştur.

Örneklemin bu konuda net bir tercihi olduğunu söylemek güçtür. Bu alanda yani sağlıklı ürünler bakımından subjektif kriterler olduğu ve tüketicinin kafasının net olmadığı belirtilebilir.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüz dünyasının vazgeçilmez alışveriş sistemi olan online alışveriş kozmetik sektöründe de önemli bir pazar piyasasına sahiptir. Özellikle kadın tüketicilerin vazgeçilmezi olan kozmetik ürünlerinin online alışveriş aracılığıyla temin edilme işlemi gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır. Online alışveriş aracılığıyla yapılan işlemin büyümesi yararlarının yanında sakıncalarını da tartışılır hale getirmiştir. Gerek kozmetik ürünlerin kendisinden kaynaklanan gerekse online bir şekilde elde edilmesinden kaynaklanan sorunlara kadınların bakış açısı ve bilinç düzeyi merak uyandırmaktadır. Bu sebeple bu araştırma aracılığıyla kadın tüketicilere yöneltilen açık uçlu sorularla bu durum belirlenmeye çalışılmıştır. Türkiye de günümüzde kozmetik sektörün yaygınlaşmasının nedeni hızla gelişen teknoloji kullanımının artması etkili

olmaktadır. Bununla birlikte birçok faydalarda sağlamaktadır zaman, uygunluk, teslimat gibi faydalar etkili olmaktadır. Kozmetik ürünlerde en çok marka kalite doğallık ön plana çıkmaktadır. Bunun nedeni kadınlar vücutlarını vitrin gözüyle bakmaktadırlar ve daha güzel ve bakımlı olması için bu unsurları dikkate almaktadırlar. Online alışverişin geleneksel mağazalardan farkı müşterilere daha ucuz fiyattan satması, teslimat sırasında yanına gelen eşantyon verilmesi, fiyatları karşılaştırma imkanı vermesi, birden fazla ürünleri görme imkanı vermesi gibi nedenlerle kadın tüketicileri online alışverişi daha cazip hale getirmektedir.

Bu çalışmada online alışveriş ve kozmetik ürünleri literatür taraması yapılması neticesinde bu aşamalar da etkileyen kadın tüketicilerin online alışverişte kozmetik ürünleri satın almada ki tutumları analiz edilmiştir. Çalışmada yapılan nitel araştırma tekniklerinden mülakat çalışmasıyla kadın tüketicilerin fikirleri alınmıştır. Online alışverişin bir çok avantajı olduğu gibi dezavantajları da yer almaktadır. Bunun için online siteleri tüketicileri dikkate almalıdırlar.

Online alışverişte kozmetik ürünler için öneriler;

- Online siteler tüketiciler için kişiselleştirme yapılarak özel müşteri konumunu oluşturmaları.
- Yüz mankeni ekrana yansıtarak ürünlerin denenme fırsatları verilebilir.
- Renk ve tasarıma daha fazla ağırlık vererek tüketicilerin dikkatini çekebilirler
- Online sitelerine müşterilere üyelik kazandırma sağlanarak online alışverişe bağlılık yapabilirler.
- Kişiyeye özel kampanyalar, promosyonlar, indirimler uygulayarak müşteri bağlılığı yaratabilirler.
- Müşterilerin gizlilik koşulunda mutlaka güveni oluşturmalılar.
- Ürünler hakkında ki bilgilerin net, kısa ve doğru şekilde müşterilere kuşkuyla yer vermeyecek şekilde anlaşılır ve güvenilir olmalıdır.
- Ürünler için hızlı bir dağıtıcı kanalıyla anlaşılacak istenilen zamanda müşterilere ulaşılmalıdır.
- Tüketici hakların olduğu yasal düzenlemelerin olduğunu belirtmelidir.

Kaynakça

Atasever, M. (2005). Sanal Organizasyonların İşletme Kültürüne Getirdiği Yenilikler ve Türkiye'deki Sanal İşletmeler Üzerinde Bir Uygulama. Yayımlanmamış doktora tezi, DPÜ, Kütahya, s. 23

Atasever, M. (2016). Sosyal Medyada İşletmecilik Faaliyetleri ve Facebook Sayfası Örneği, 1st International Conference on Scientific Cooperation for the Future in the Social Sciences Full Text Proceeding Book, Uşak, p.910

Alemdar Y. M. ve Köseoğlu, Ö. (2013). Ağızdan ağıza iletişim ve satın alma karar sürecindeki rolü açısından kabul günlerine yönelik bir durum çalışması. Akademik Araştırmalar Dergisi, C.58. S. 45-76.

Arasta. (1998). İnternet perakendeciliği. Alışveriş Merkezleri ve Perakendecileri Derneği Dergisi, Temmuz-Ağustos, Sayı 6, 55-58.

Aydemir, M. (2000). Örgütsel öğrenme ve toplam kalite yönetimi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 2, S.3, İzmir, ss.25-36

Baş, İ.M. (1998). Dalgalarla gelen gelecek kurgubilimci guru: Alvin Tofler. AD Business Notebook, İstanbul, S.28 .

European Commission. (1999). Cosmetics Directive 76/768/EEC, Article 1, 1999 Edition, Volume 1, Cosmetics Legislation, Cosmetic Products

Enginkaya, E. (2006). Elektronik perakendecilik ve elektronik alışveriş. Ege Akademik Bakış Dergisi, C.6, S.1

Enginkaya, E. (2006). Elektronik perakendecilik ve elektronik alışveriş. Ege Akademik Bakış Dergisi, 6(1): 10-16.

Forsythe, S., Liu, C., Shannon, D. ve Gardner, L.C. (2006). Development of a scale to measure the perceived benefits and risks of online shopping. Journal of Interactive Marketing, 20(2), 55-75.

Güneş, T. Dilek, N. Demir, E. Hoplan, M. Çelikoğlu, M. (2010). Öğretmenlerin kavram öğretimi, kavram yanlışlarını saptama ve giderme çalışmaları üzerine nitel bir araştırma. OMÜ Eğitim Fak. İlköğretim Böl. Fen Bilgisi Öğrt. Anabilim Dalı Samsun. International Conference on New Trends in Education and Their Implications. 11-13 November. Antalya.

Gürsoy, N. (2004). Ülkemizde kozmetik endüstrisini mevcut durumu. Online Kozmetoloji Dergisi, C.3, S.1.

Jarvenpaa S., Peter, L., Todd, A. (Winter 1996-97). Consumer reactions to electronic shopping on the world wide web. International Journal of Electronic Commerce, Vol. 1, No. 2, pp. 59-88.

Kaya, Gazi H. (2002). Türk tarım sektöründe e-ticaret fırsatları ve potansiyel sorunlar, T.C. tarım ve köy işleri bakanlığı araştırma planlama ve koordinasyon kurulu başkanlığı, Ankara.

Kılıç, S. (2009). Özel markalı ürünün pazarlama stratejileri ve Bursa ilindeki perakende gıda işletmeleri üzerinde bir alan araştırması. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt/Vol.:9. Sayı/No: 2:49-82

Koçak, F. F. (2008). Kozmetik ürün pazarlamada yeni bir imkan: elektronik ticaret. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(1). 15-33.

Koluman, A. N. M.-Selçuk, S.,Sevde. (2016). Eczanelerde fitokozmetik. Marmara Eczacılık Dergisi, C.20, ss.7-20

Kozmetik Kanunu. (2005). 30.03.2005 tarih ve 25771 sayılı Resmi Gazete, . [Çevrim-içi: <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/1458.html>], (Erişim Tarihi: 25.10.2016).

Krueger, R.A. (1998). Moderating Focus Groups. California: SAGE.

Krueger, R.A. & Casey, M.A. (2000). Focus Groups: A Practical Guide For Applied Research. California: SAGE.

Meng, j ve Pan, Po-Lin. (2012). Investigatingtheeffects of cosmeceuticalproductadvertising in beauty-caredecisionmaking", International Journal of Pharmaceuticaland Healthcare Marketing, Vol. 6 Iss: 3, pp. 250-266.

Türk Dil Kurumu. (2006). Kozmetik terimi. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5939a95a1fd3e2.18597456 adresinden erişildi. (ET: 29.10.2016).

Türkiye İstatistik Kurumu. (2016). Hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması Nisan 2016 dönemi sonuçları. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8572> adresinden erişildi. (ET: 16.11.2016) .

Uzel, İ. (2011). Anadolu uygarlıklarında kozmetoloji. Mersin Üniversitesi, Lokman Hekim Dergisi, C.1, S.1, ss.47-54.

KARS İLİNE GELEN VE GİDEN GÖÇLERİN ÇEŞİTLİ NÜFUS ÖZELLİKLERİ BAKIMINDAN ANALİZİ

Yrd. Doç.Dr. Mucip DEMİR

**Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Bölümü Coğrafya Eğitimi
Anabilim dalı**

Öz

Türkiye'nin Kuzeydoğusunda yer alan Kars İli ortalama irtifası 2000 metre civarında olan ve birçok yeri volkanik materyallerle örtülü Kars Platosu üzerinde bulunmaktadır. İlde mevcut konum özelliklerinden kaynaklı olarak sert karasal iklim koşulları hâkim olup bu nedenle yaşam önemli ölçüde kısıtlanmış olup beşeri ve ekonomik faaliyetler büyük oranda hayvancılık ve kamu istihdamına bağımlılık göstermektedir. Mevcut yaşam koşullarının elverişsizliği nedeniyle yoğun göç veren aynı nedene bağlı olarak göç almayan Kars İli Türkiye'nin en çok göç veren illeri arasında ilk sıralarda bulunmaktadır.

2015 yılı ADNKS verilerine göre 292.000 nüfusa sahip olan ilde Kars doğumluların nüfusu 257.000 il dışından gelenlerin nüfusu 35.000 civarındadır. İlden ülke geneli ve yurtdışına göç eden il doğumlu nüfus yaklaşık 667.000 civarında olup ildeki nüfusun iki katını oluşturmaktadır.

İlden göç eden nüfus içinde daha çok çocuk ve genç yaştaki eğitim durumu düşük ve çalışma hayatına atılmamış ekonomik olarak bağımlı bireyler ağırlık gösterirken İle göçle gelen nüfus içinde genç ve orta yaş gurubunda yer alan ve eğitim durumu nispeten iyi olup kamu istihdamına bağlı çalışan bireyler ağırlık göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Nüfus, Demografi, Kars

INCOMING AND OUTGOING MIGRATION TO THE PROVINCE OF KARS IN TERMS OF VARIOUS POPULATION CHARACTERISTICS ANALYSIS

Abstract

Located in the northeast of Turkey, the average altitude is 2000 meters and many other places around the province of Kars Kars is located on the plateau which was covered with volcanic material. In the province as a result of the harsh continental climate conditions prevailing features of the current location and therefore human life is significantly restricted and public employment is largely a dependence on livestock and economic activities, and shows. Because of the intensive emigration of the living conditions of current badness depending on the cause, not migration Kars province, Turkey's largest emigration among the provinces of the first rank.

According to the data of abprs population born in the province of Kars, 2015 292.000, which has the population of around 35,000, the population of 257.000 those who live in il. Migrating from cities across the country and abroad il-born population and around twice that of the population in the province is approximately 667.000.

Educational status of children in the population who migrated from the province and young ages With low weight while life and work have not been undertaken economically dependent individuals in the population who had migrated in the age group of young and middle which are connected to educational and public employment indicates a weight individuals the situation is relatively good.

Keywords: Migration, Population, Demography, Kars

Giriş

Bir idari sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da uzun süreli olarak değiştirme olayı olarak ifade edilen göç veya göçler, mesafeye olayın gerçekleştiği yerlere ve sürekliliğine göre ayırt edilebileceği gibi göç olayına neden olan isteğe bağlı ve zorunlu sebeplere göre de ayırt edilebilir (Özgüç, 2002. s.308).

Mekânsal olarak yurt içi ve yurt dışına doğru meydana gelenler olarak ikiye ayrılacak göçler temel olarak itici ve çekici faktörler etkisinde meydana gelir. İtici faktörlere; çevresel, demografik, ekonomik ve siyasal etkiler neden olabilirken göçmenleri belirli bir varış yerine çeken faktörler ise ekonomik imkânlar, güvenlik, özgürlük, eğitim ve kültürle ilgili fırsatlar gibi toplumsal olanaklardır (Özgüç, 2002. s.312).

Bir yere gelen ve giden göçler o yerdeki başta nüfus miktarı olmak üzere sosyal, kültürel ve ekonomik birçok olay veya olguyu etkilemektedir. Göç alan veya veren yerlerde göçlerin özelliğine göre olumlu veya olumsuz birçok değişiklik meydana gelmektedir (Özgüç, 2002. s.308-336; Doğanay, vd. 2011. s.87-97).

Göçlere neden olan sebepler dışında göçlere konu olan nüfusun cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, gibi özellikleri önemli olup göç alan ve göç veren yerlerdeki hayatta önemli oranda göçmenlerin bu özelliklerine göre şekillenmektedir (Özgüç, 2002. s.308-336).

Türkiye’de 1950’li yıllarda çok partili yaşama geçilmesi ve bu şekilde meydana gelen sosyal beşeri ve ekonomik değişimlere bağlı olarak daha çok kırsal alanlarda yaşayan nüfus başta ülkemizin bu dönemine göre gelişmiş kentsel alanlarına ve yurt dışındaki bazı gelişmiş ülkelere göç etmeye başlamıştır (Doğanay, vd. 2011. s.87-97). Günümüze kadar devam eden ve gelecek yıllarda da devam etmesi beklenen bu göçler nedeniyle göç alan ve göç veren yerlerdeki pek çok yaşam unsuru ciddi değişim göstermektedir.

Kars İli Anadolu’nun doğusunda yer alan ve bulunduğu sahanın başta fiziki coğrafya özelliklerinden kaynaklanan ve yaşamı olumsuz etkileyen doğal çevre koşulları nedeniyle ülkemizin ekonomik bakımdan fazla gelişmemiş illeri arasında bulunmaktadır. Bu nedenle önemli miktar ve oranda göç veren ancak aynı miktar ve oranda göç alamayan Kars İli, nüfusun cinsiyet, yaş, eğitim, meslek, gibi özellikleri bakımından göç vermiş olduğu illere göre önemli farklılıklar göstermektedir. Bahsi geçen bu farklılıklar ildeki sosyal, beşeri ve ekonomik yaşamı ciddi düzeyde etkilemektedir.

Amaç Yöntem

Bu çalışmada Türkiye'nin ekonomik ve sosyal bakımdan geri kalmış illeri arasında bulunan Kars İlinin gelen ve giden göçler ile bu göçlere ait çeşitli nüfus özellikleri bakımından incelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmaya ildeki nüfus yapısı ve göçleri ele alan literatürdeki araştırmaların incelenmesi ile başlanmıştır. Bu safhada elde edilen bilgiler yardımıyla il genelinde yerinde yapılan gözlem ve görüşmelerle göçlerin özellikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Literatür incelemesi ve saha çalışmaları sonrasında TÜİK tarafından yayınlanan göçler ve ADNKS'ye ait sonuçlar incelenerek ildeki göçlerle ilgili tespitlerde bulunulmuş elde edilen veriler konunun daha anlaşılabilir kılınması için şekil, tablo, grafik ve harita haline getirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde elde edilen tüm bilgiler değerlendirilerek İle gelen, giden göçler ve bazı nüfus özellikleri ortaya konularak öneriler sunulmuştur.

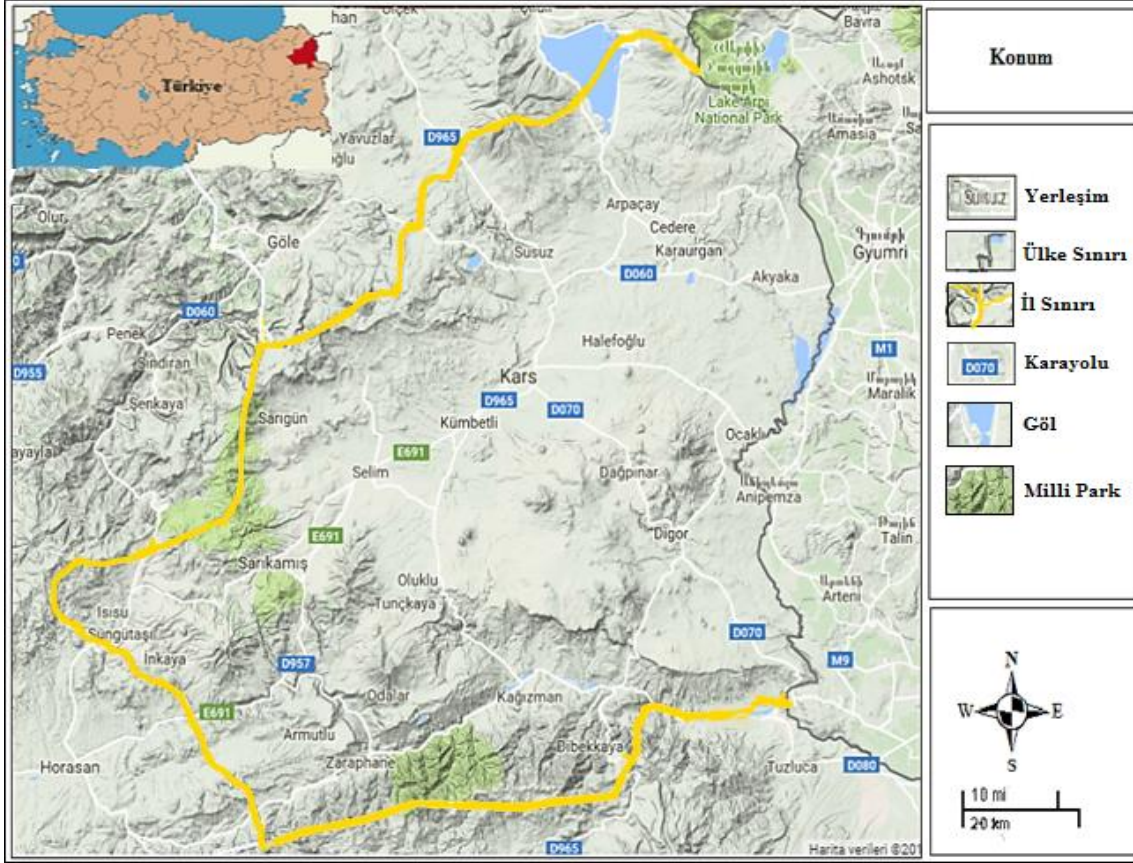
Bulgular

Kars İlinin Konumu ve Özellikleri

Araştırma konusunun lokasyonunu oluşturan Kars ili, Kuzeydoğu Anadolu'da Erzurum Kars bölümünün Kars yöresi dâhilinde yer almaktadır. İl; kuzeyde Ardahan, doğuda Ermenistan'ın Shirak yönetim bölümü, güneydoğuda Iğdır, güneyde Ağrı, batıda ise Erzurum illeri idari alanları arasında 10.139 km² alana sahiptir (HGK, 2014). İl, Merkez, Sarıkamış, Kağızman, Selim, Susuz, Arpaçay, Akyaka ve Digor olmak üzere 8 ilçeye sahip olup bu ilçelere bağlı 383 köy ve 55 mahalle bulunmaktadır (Demir, 2013) (Şekil 1).

Kars İlinin toplam nüfusu 2016 ADNKS'ye göre 292.000 olup bu nüfusun % 60'ı kırsal yerleşimlerde % 40'ı Kars, Sarıkamış ve Kağızman ilçelerinin merkezini oluşturan kentsel karakteristikteki yerleşimlerde ikamet etmektedir. (TÜİK, 2016). İl daha çok ekonomik nedenlere dayalı olarak nüfus göçü vermektedir (Demir, 2015).

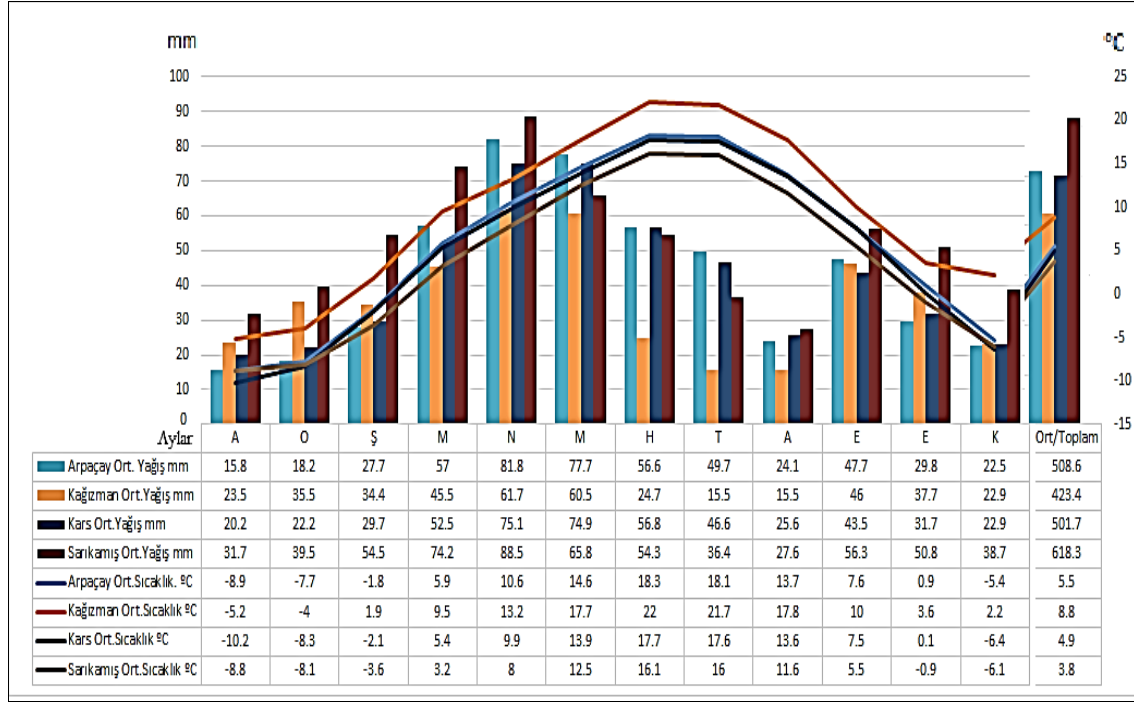

Şekil 1. Kars İli ve Çevresinin Lokasyonu (www.mapsgoogle.com. kullanılarak çizilmiştir).

Kars İlinde, Göçün Doğal ve Beşeri Sebepleri

Kars ilinde nüfusun nitelik ve niceliği üzerinde en önemli etkiyi ilin fiziki coğrafi özellikleri yapmaktadır. Kuzeydoğu Anadolu'da büyük kısmı ortalama irtifası 2000 metre civarındaki plato sahasında yerleşik bulunan ve birçok yerinde volkanik materyallerle örtülü bulunan Kars ili toprakları kışları uzun ve soğuk, yazları kısa serin ve yağışlı sert karasal iklimin etkisindedir (Demir, 2015). Kars İli uzun yıllar (1970- 2012) ortalamalarına göre Doğu Anadolu ve Türkiye geneline kıyasla oldukça düşük yıllık sıcaklık ve yıllık yağış ortalamalarına sahip olup il genelinde yıllık sıcaklık ortalaması 5 °C, yıllık yağış ortalaması 500 mm civarındadır. İl genelinde iklimik değerlerin yıl içinde dağılışı önemli farklılıklar gösterirken yaklaşık beş ayı bulan kış döneminde hava sıcaklıkları 0 °C'nin oldukça altında seyretmekte bu dönemde meydana gelen toplam 170 mm yağış, yıllık yağışın % 30'unu oluşturmaktadır. İlde yaklaşık yedi aylık döneme yayılan yaz veya sıcak dönemde hava sıcaklıkları 0 °C'nin üzerinde seyretmesine rağmen 12 °C ortalama serin bir karakter göstermekte bu dönemde oluşan toplam 340 mm yağış yıllık yağışın % 70'ini oluşturmaktadır (DMİGM 2014), (Şekil 2).

Şekil 2. Kars ili Genelinde Sıcaklık ve Yağış Ortalamalarının, Aylara Göre Gidişi (1970-2012). (DMİGM Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Genel olarak plato düzlükleri üzerinde bulunan Kars İli topraklarının halen % 46'sı ağırlıklı olarak tahıl tarımına % 50,6'sı çayır ve mera alanlarına % 3'ü tarım dışı kullanıma ait alan olarak ayrılmış durumdadır (GTHİM, 2015) (Tablo 1). Buna rağmen ildeki bahsi geçen sert karasal iklimin olumsuz etkileri nedeniyle bitkisel tarım verimi oldukça kısıtlıdır. Uzun yıllar tarım verim ortalamalarına göre ilde buğday verimi 136 kg/dekar, arpa verimi 162 kg dekar, çavdar ve yulaf verimi ise 102 kg/ dekar civarındayken Türkiye ortalamasına göre buğday 266 kg/ dekar, arpa verimi 245 kg/dekar, çavdar 263 kg/ dekar ve yulaf verimi ise 2226 kg/ dekar civarındadır (TÜİK, 2016 a). Mevcut bitkisel verimin oldukça düşük olduğu anlaşılan ilde beşeri ekonomik faaliyetler mayıs ayı ile beraber yeşeren ve ağustos ayına kadar yeşil kalan Alpin çayırların varlığına bağlı olarak daha çok mera tipi geçim hayvancılığına dayalı olarak gelişmiştir (Demir, 2016). İlde 2016 yılı verilerine göre 500.000 civarında büyükbaş, 500,000 küçükbaştan oluşan oldukça büyük bir hayvan varlığı bulunmaktadır. Ancak mevcut hayvancılık faaliyetlerinden de mevcut sert karasal iklim koşulları nedeniyle fazla verim alınamamaktadır. İlde bir büyük baş hayvan başına et verimi 150 kg, süt verimi 8 kg/gün küçükbaş hayvan başına et verimi 17 kg süt verimi ise 0,2 kg/ gün civarında Türkiye genelinde büyük baş hayvan başına et verimi 256 kg, süt verimi 8,5 kg/gün küçükbaş hayvan başına et verimi 20 kg süt verimi ise 0,22 kg/ gün civarındadır (TÜİK, 2016 a, Demir, 2015)

Tablo 1. Kars İlinde Arazi Kullanımı (2015).

Arazi Türü	Kullanım Alanı (ha)	Kullanım Alanı (%)
Tarımsal Alan Toplamı	351.959	46
Tahıllar	219.9	62.5

Endüstri Bitkileri	0.202	0.1
Bağ- Bahçe	1.42	0.40
Yem Bitkileri	88.8	25.3
Nadas	41.6	11.7
Tarım Dışı Alan	227.010	3
Çayır Mera Alanı	396.031	50.6
Ormanlık/Fundalık Alan	37.700	0.04
Toplam	1.012.700	100

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü Verileri.

Sert karasal iklim koşulları nedeniyle bitkisel tarım ve hayvancılık veriminin oldukça düşük olduğu ilde mevcut nüfusun % 60'ı kırsal yerleşimlerde % 40'ı kentsel olarak kabul edilebilecek ilçe merkezlerinde ikamet etmektedir (TUİK,2017). İldeki kırsal alanlardaki nüfusun tamamına yakınına, kentsel alanlardaki nüfusun % 50'sine denk gelen ve ildeki toplam nüfusun % 80'nini oluşturan kısmı geçimini ekonomik bakımdan oldukça düşük gelir getiren tarım ve hayvancılıkla sürdürmektedir (Demir, 2016 a). Bu nedenle düşük veya yeteri düzeyde gelire sahip olmayan ilde yaşayan bireyler ekonomik bakımdan daha yüksek gelir imkânları sunan ülke içi ve dışındaki alanlara kalıcı veya geçici süreli olarak göç eğilimi göstermektedir.

Kars İlinde nüfusun ekonomik olarak geçimini sağlayabileceği ticaret ve sanayii faaliyetleri için kaynak oluşturabilecek madensel yer altı ve yerüstü varlıklarının çeşitliliği ve miktarı da oldukça düşük durumdadır. MTA ve çeşitli özel sektör kuruluşlarınca yapılan çalışmalar sonucunda ilde kısıtlı miktarda ponza, perlit, asbest, altın, manyetit, krom, linyit kömürü gibi madenlerin bulunduğu tespit edilmesine rağmen bu madenlerin rezervlerinin yetersiz tenörlerinin işletmeye uygun olmaması (MTA, 2010) nedeniyle ildeki madencilik faaliyetleri nüfusun geçimi için ekonomik olarak önem arz etmemektedir.

Kars İlindeki nüfusun ekonomik bakımdan geçimini sağlayabileceği ticaret ve sanayii faaliyetleri de daha önce bahsi geçen tarımsal ve madensel hammadde kaynaklarının çeşit ve miktarının yetersizliği, ildeki nüfus ve nüfusun satın alma gücünün azlığı ve ticari hinterlandının zayıflığı gibi sebeplerden dolayı oldukça düşük düzeydedir. İlde halen çimento fabrikası haricinde faaliyet gösteren büyük boyutlu sanayii kuruluşu bulunmazken (Demir, 2013), küçük boyutlu sanayii faaliyetleri il merkezindeki organize sanayi bölgesinde süt ve süt ürünleri üzerine üretim yapan 50 civarındaki tesiste sürdürülmektedir (Demir, 2016a). Yaklaşık 1000 kişinin istihdam edildiği bu sanayii faaliyetleri de nüfusun geçimi için ekonomik olarak önem arz etmemektedir (Demir, 2016a)

Kars ilinde nüfusun varlığını sürdürmesi ve geçimini sağlaması için gerekli olan ticaret, turizm gibi ekonomik faaliyetlerle ildeki nüfusun azlığı, satın alma gücünün düşüklüğü, sanayii üretiminin yetersizliği gibi sebeplerle oldukça düşük hacime sahiptir. İl ticaretinde en önemli

yeri hayvancılık üretimine dayalı olarak canlı hayvan ticareti almakta ilde yıllık 500.000 civarındaki hayvan il dışına satılmaktadır (Demir, 2016a).

Birçok doğal ve beşeri turizm kaynağına sahip olan Kars ilinde turizm faaliyetleri ilin ülkenin önemli yerleşim alanlarına uzaklığı, tanıtım eksikliği ve ilde ve Doğu Anadolu genelinde olumsuz imaj oluşturan iç güvenlik eksikliği gibi nedenlerden dolayı oldukça düşük düzeydedir. 2016 yılında 252,842 turist tarafından ziyaret edilen ilde turizm faaliyetleri henüz halk tabanına ve il genel ekonomisine gelir sağlayıcı nitelik taşımamaktadır (Demir, 2017)

İlde ekonomik ve sosyal olarak en önemli katkı sağlayan unsurlardan biri Kafkas Üniversitesidir. İl merkezi ve çevre ilçelerdeki çeşitli birimlerde eğitim alan 19000 civarındaki mevcut öğrenci ve 1000 civarında personele sahip olan üniversitede bahsi geçen öğrenci ve çalışanların % 80 civarındaki kısmı başta çevre iller olmak üzere il dışından gelenlerden oluşmaktadır (Demir, 2016 b). Yaklaşık dokuz ay boyunca ilde yerleşik olarak bulunan öğrenciler ildeki ekonominin belli düzeyde hareket kazanmasını sağlayarak ilde ekonomik ve sosyal olarak önemli katkı sağlamakta böylece il nüfusuna kayıtlı nüfusun ilde kalması için de çekicilik oluşturmaktadır.

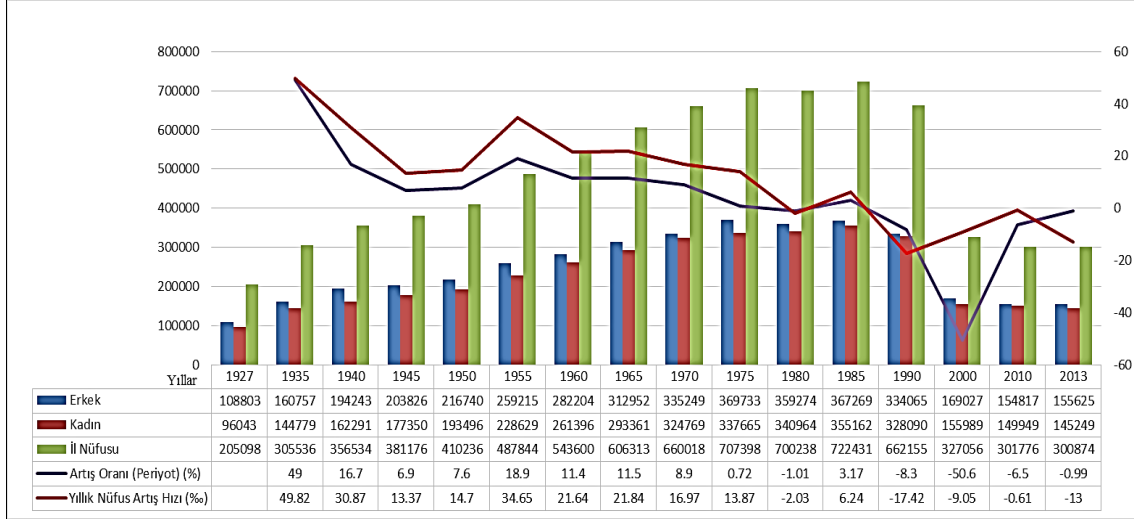
Kars ilinde nüfusun varlığını etkileyen unsurlardan biri ilin Kağızman ve Digor ilçeleri civarında meydana gelen terör olaylarıdır. 1990'lı yıllardan itibaren yoğunlaşmış günümüze kadar devam eden ve ilin bu bölümlerinde yaşayan halkın huzur ve güvenliğinin bozulmasıyla beşeri ve ekonomik yaşamın olumsuz etkilenmesine böylece göçlere neden olan bu terör olayları bahsi geçen kırsal alanlarda nüfusun önemli miktarda seyrelmesine neden olmuştur.

Kars İlinde Göçün Tarihsel Kısa Geçmişi

1950'li yıllardan itibaren ekonomik ve sosyal bakımdan nüfusu cezbedecek kısıtlı imkâna sahip olan Türkiye'nin genelindeki tüm kırsal alanlardan olduğu gibi Kars İlinde de Türkiye'nin o döneme göre gelişmiş büyük kentlerine ve yurt dışındaki bazı gelişmiş ülkelere doğru yoğun göçler başlamıştır. 1980'li yıllara kadar genel olarak aile reisinin mevsimlik çalışma amacıyla geçici ve tekil olarak gerçekleştirdiği göçler bu yıllardan sonra aile boyutu kazanmıştır (Anonim, 1981). İlde 1990'lı yıllarda ilin kırsal alanlarında yoğunlaşan terör olayları nedeniyle hızı artan göçler halen yüksek oranda devam etmektedir. Günümüzde daha çok ekonomik sebeplere dayalı olarak göçlerin devam ettiği Kars İlinde, % - 22 olan göç oranı, % -15 civarındaki Kuzey Doğu Anadolu ortalamasına göre de oldukça yüksek değer göstermektedir. Kars Türkiye'de en çok göç veren iller sıralamasında en üst sıralardaki yerini korumaktadır (Demir, 2015).(Şekil 3, Şekil 4, Şekil 5)

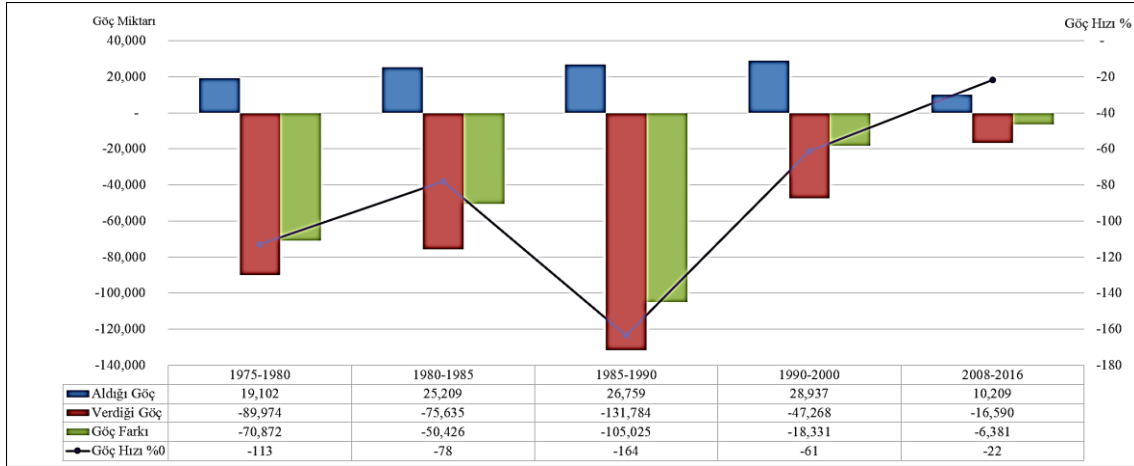
Göçler, Kars nüfusunun gelişmesini ve nüfus yapısının özelliklerini belirleyen temel etmenlerdendir. Yüksek doğurganlık düzeyine karşın, nüfus artışının ve artış hızının giderek düşmesi, çalışma çağındaki (15-64) yaş grubunun düşüklüğü, nüfus piramidindeki düzensizlikler ve cinsiyet dengesinde dalgalanmalar gibi olguların tümü, ilin yoğun göç verme eğiliminden kaynaklanmaktadır (Demir, 2013, Demir, 2015Anonim, 1981)

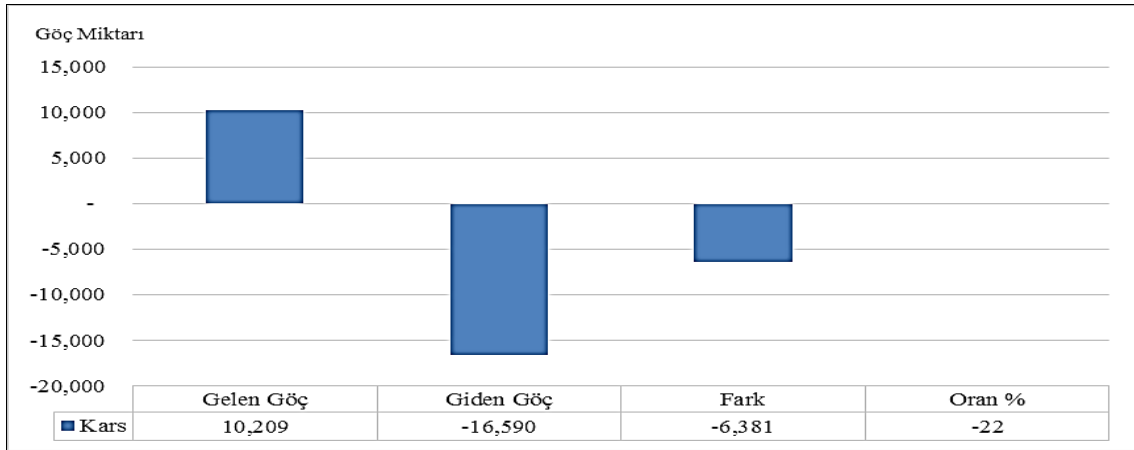
Şekil 3. Kars İlinde Yıllara Göre Nüfus Miktarı, Nüfus Artış Oranı ve Nüfus Artış Hızı Değişimi.

(TÜİK Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Şekil 4. Kars İlinde Yıllara Göre Gelen, Giden Göç Miktarı ve Değişimi (1975-2016)

(TÜİK Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

Şekil 5. Kars İlinde Gelen, Giden Göç Miktarı ve Değişimi (2016)

(TÜİK Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

Giden Göçler

Bahsi geçen doğal ve beşeri koşullar nedeniyle oldukça fazla göç veren Kars İlinde, giden göçlerin önemli kısmı Türkiye'nin iklimatik bakımdan ılıman, ekonomik bakımdan daha rahat geçim koşulları sunan İstanbul Ankara, İzmir, Bursa gibi büyük illerine veya benzer özellikleri gösteren Türkiye'nin batısındaki diğer illerine yönelmektedir. 2017 yılı itibariyle Kars İli doğumlu olup başka illerde ikamet eden nüfus miktarı 682.836 olup bu durumda ilden daha önce göç etmiş olar halen ildeki mevcut nüfusun yaklaşık 3 katını oluşturmaktadır. (TÜİK, 2016). (Şekil 6, Tablo 2) Bu durumun yanı sıra İlden bir yılda göç eden 15.000 civarındaki nüfus il dışındaki Karşlı nüfusun 40 katına denk gelmekte olup ilden meydana gelen göçün en az 40-50 yıldır sürdüğünü göstermektedir.

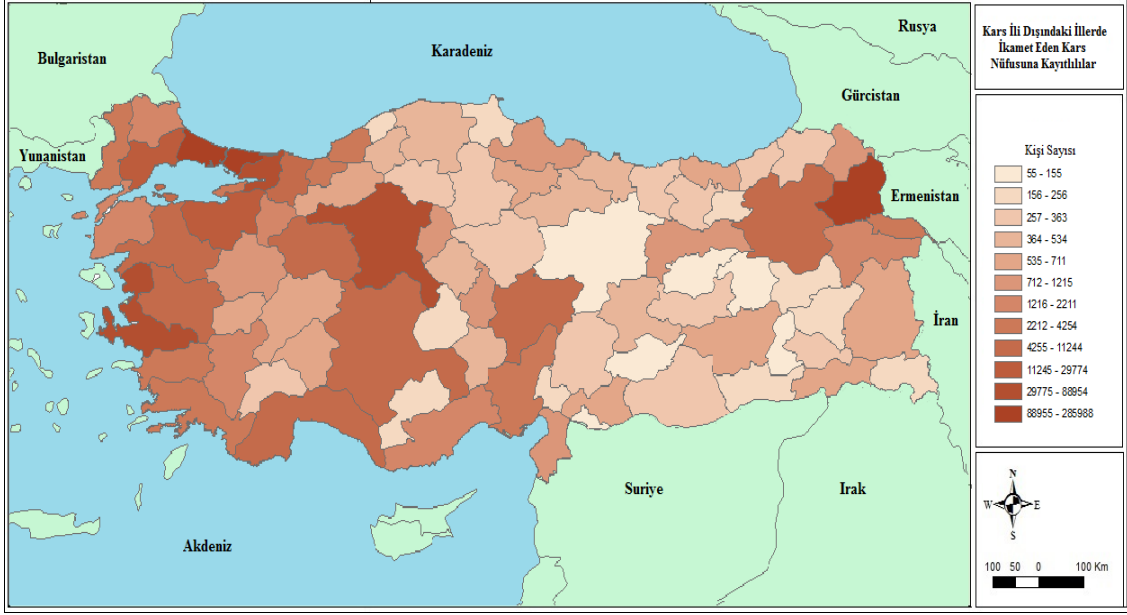
Nüfusun ilde varlığını sürdürmesini sağlayacak olumsuz koşulların devam etmesi nedeniyle halen yoğun şekilde göç veren Kars İlinden 2017 yılında 16,590 kişi bahsi geçen Türkiye'nin daha çok batısında yer alan daha ileri yaşam koşullarına sahip illerine göç etmiştir. Göç alan iller arasında 3635 kişiyle İstanbul ilk sıralarda yer alırken, Ankara 1739 kişi ile ikinci sırada, İzmir 1037 kişi ile üçüncü sırada yer almaktadır (TÜİK, 2016). (Şekil 7, Tablo 3) Batı illeri dışında Kars'tan başta Erzurum olmak üzere Iğdır ve Ardahan illerine de göçler meydana gelmekte olup bu illere göç eden nüfus daha ziyade, kamu istihdamına dayalı memuriyet ve yükseköğretim amaçlı olarak göç etmektedir.

Kars ilinden giden göçlerin cinsiyet dağılımı bakımından % 51'i erkeklerden % 49'u kadınlardan oluşurken (TÜİK, 2016) (Şekil 8, Şekil 9, Şekil 10) bu durum ilden çalışma amaçlı tekil göçlerin varlığının sürdüğünü göstermektedir.

Kars ilinden giden göçlerin yaş guruplarına göre dağılımı bakımından % 24'ü 0-14 yaş gurubu, % 73'ü 15-64 yaş gurubu, % 3'ü 65 ve üstündeki yaş gurubundaki bireylerden oluşmakta (TÜİK, 2016) olup bu durum ilden daha çok çalışma amaçlı göçlerin meydana geldiğini göstermektedir (Şekil 8, Şekil 9, Şekil 10).

Kars ilinden giden göçlerin eğitim durumu bakımından % 3'ü okuma yazma bilmeyenlerden, % 11'i okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerden, % 17'si ilkokul mezunlarından, % 20'si ortaokul veya ilköğretim mezunlarından, % 22'si lise ve dengi okul, % 25'i yükseköğretim ve üniversite mezunlarından oluşmaktadır (TÜİK, 2016). (Şekil 16) ilden meydana gelen göçlerde ilin eğitim durumuna uygun olarak alt eğitim kademelerinden mezunların göç etmesi ilden çalışma amaçlı ekonomik veya eğitim amaçlı göçlerin gerçekleştiğini göstermektedir.

Şekil 6. Kars İli Nüfusuna Kayıtlı Olup Türkiye’de Başka İllerde İkamet Eden Nüfusun Dağılımı (2016).

(Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır).

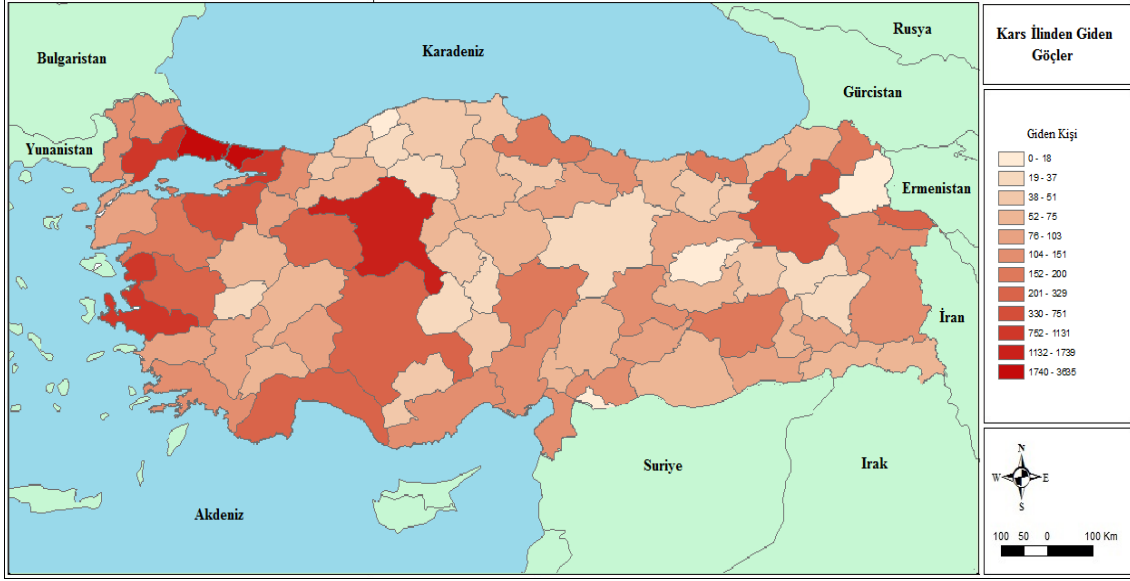
Tablo 2. Kars İli Nüfusuna Kayıtlı Olup Türkiye’de Başka İllerde İkamet Eden Nüfusun Dağılımı (2016).

İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus
Adana	2,610	Edirne	2,966	Malatya	404
Adıyaman	120	Elazığ	363	Manisa	11,244
Afyonkarahisar	627	Erzincan	950	Mardin	238
Ağrı	2,131	Erzurum	7,339	Mersin	1,744
Aksaray	256	Eskişehir	6,277	Muğla	3,507
Amasya	565	Gaziantep	627	Muş	219
Ankara	88,954	Giresun	320	Nevşehir	857
Antalya	8,083	Gümüşhane	332	Niğde	469
Ardahan	1,053	Hakkari	253	Ordu	438
Artvin	322	Hatay	926	Osmaniye	194
Aydın	4,254	Iğdır	2,546	Rize	267
Balıkesir	5,747	Isparta	597	Sakarya	5,487
Bartın	235	İstanbul	285,988	Samsun	1,215
Batman	135	İzmir	80,150	Şanlıurfa	339
Bayburt	167	Kahramanmaraş	326	Siirt	171
Bilecik	1,481	Karabük	534	Sinop	155
Bingöl	143	Karaman	183	Şırnak	312
Bitlis	181	Kars	254,303	Sivas	681
Bolu	711	Kastamonu	453	Tekirdağ	20,019
Burdur	345	Kayseri	8,427	Tokat	496
Bursa	29,774	Kilis	55	Trabzon	686
Çanakkale	1,449	Kırıkkale	920	Tunceli	129
Çankırı	286	Kırklareli	2,211	Uşak	633
Çorum	326	Kırşehir	500	Van	633
Denizli	2,071	Kocaeli	60,643	Yalova	3,035
Diyarbakır	571	Konya	6,445	Yozgat	306
Düzce	2,627	Kütahya	855	Zonguldak	2,548
Toplam					682,836

(Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır).

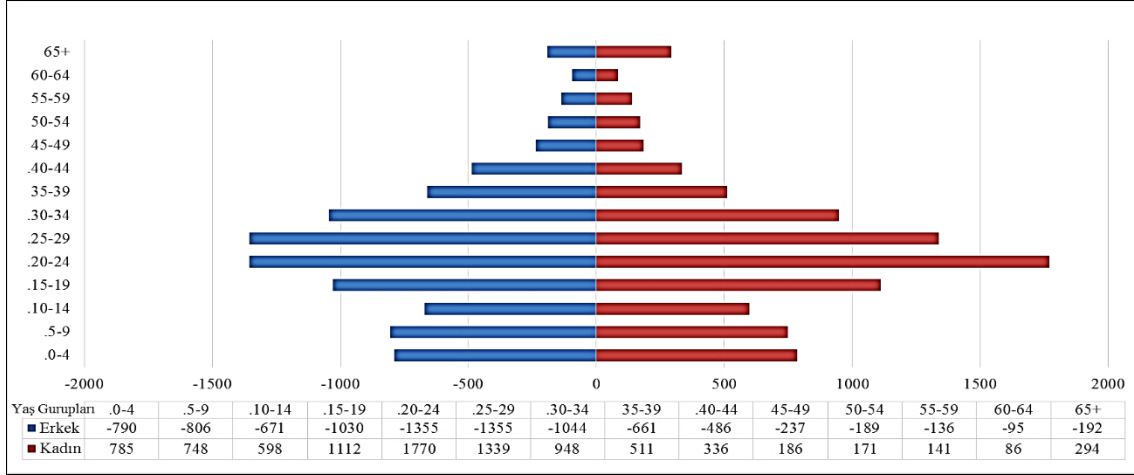
Şekil 7. Kars İlinde 2016 yılında Göç Eden Nüfusun, Türkiye İllerine Göre Dağılımı (2016).
(Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır).

Tablo 3. Kars İlinde 2016 yılında Göç Eden Nüfusun, Türkiye İllerine Göre Dağılımı (2016).

İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus
Adana	132	Edirne	122	Malatya	113
Adıyaman	97	Elazığ	75	Manisa	299
Afyonkarahisar	74	Erzincan	103	Mardin	80
Ağrı	123	Erzurum	751	Mersin	151
Aksaray	32	Eskişehir	269	Muğla	144
Amasya	47	Gaziantep	126	Muş	31
Ankara	1,739	Giresun	67	Nevşehir	33
Antalya	240	Gümüşhane	46	Niğde	43
Ardahan	183	Hakkari	61	Ordu	113
Artvin	68	Hatay	115	Osmaniye	61
Aydın	98	Iğdır	329	Rize	64
Balıkesir	200	Isparta	81	Sakarya	134
Bartın	18	İstanbul	3,635	Samsun	171
Batman	63	İzmir	1,037	Şanlıurfa	101
Bayburt	39	Kahramanmaraş	63	Siirt	40
Bilecik	78	Karabük	30	Sinop	27
Bingöl	42	Karaman	42	Şırnak	67
Bitlis	37	Kars	-	Sivas	66
Bolu	57	Kastamonu	39	Tekirdağ	837
Burdur	62	Kayseri	193	Tokat	81
Bursa	588	Kilis	13	Trabzon	171
Çanakkale	89	Kırkkale	73	Tunceli	11
Çankırı	35	Kırklareli	111	Uşak	35
Çorum	55	Kırşehir	41	Van	140
Denizli	95	Kocaeli	1,131	Yalova	78
Diyarbakır	180	Konya	267	Yozgat	54
Düzce	51	Kütahya	58	Zonguldak	45
				Toplam	16,590

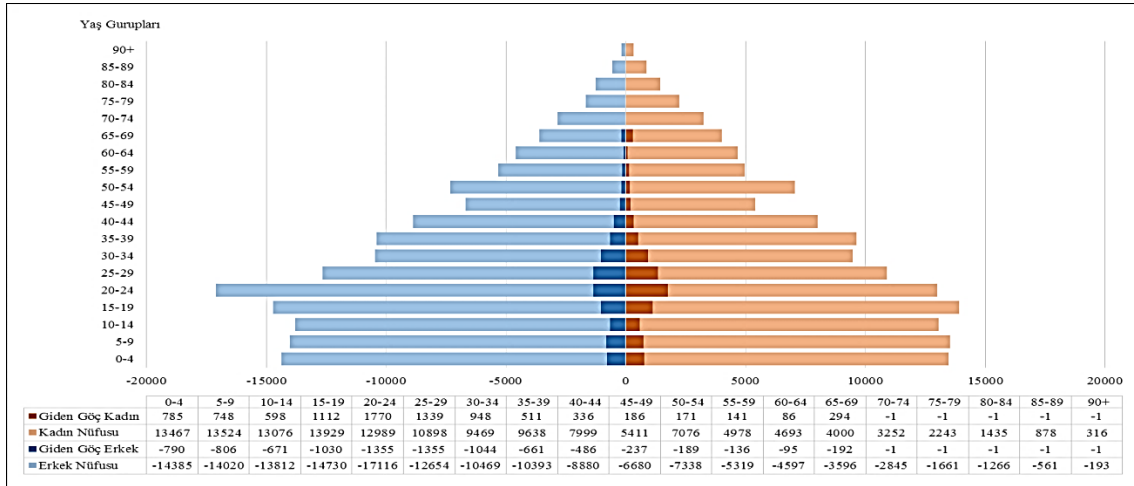

(Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır).

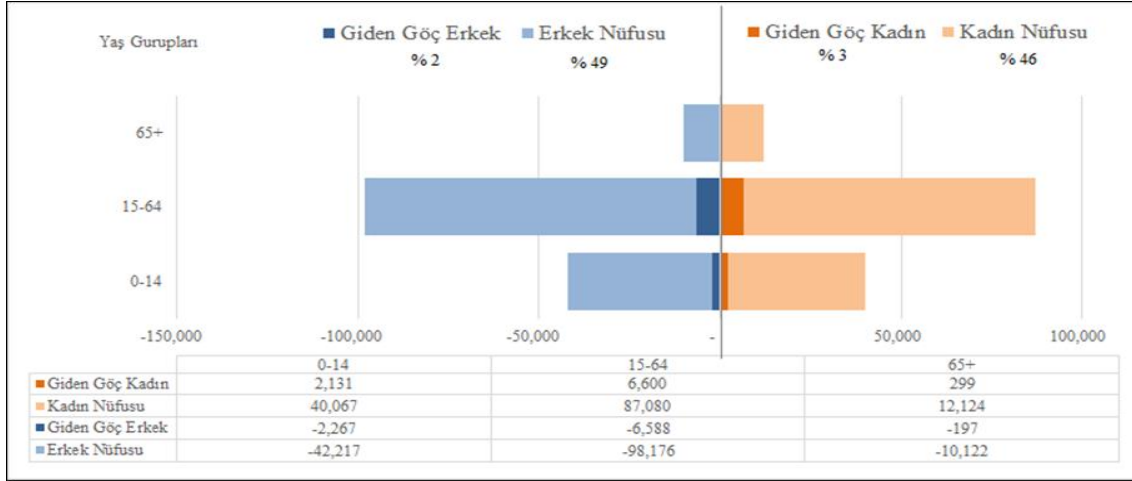

Şekil 8. Kars İli'nden Giden Göçün Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dar Yaş Aralıklı Dağılımı (2016)

(TÜİK Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Şekil 9. Kars İli Nüfusunun ve İlden Göçle Giden Nüfusun Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dar Yaş Aralıklı Dağılımı (2016). (TÜİK Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Şekil 10. Kars İli Nüfusunun ve İlden Göçle Giden Nüfusun Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Geniş Yaş Aralıklı Dağılımı (2016). (TÜİK Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır).

Gelen Göçler

Daha önce bahsi geçen doğal ve beşeri olumsuzluklara dayalı olarak nüfusu varlığını sürdürmesi için yeterli cazibeye sahip olmayan Kars İli bu nedenlere dayalı olarak sürekli göç verirken zorunlu kamu istihdamı ve yükseköğretim sebebiyle gelen bireyler dışında neredeyse dışarıdan göç alamamaktadır.

ADNKS 2016 yılı verilerine göre 289.000 olan il nüfusunun % 12'sini oluşturan 34,266 birey Kars İli dışındaki illerde nüfusa kayıtlı olan bireylerden oluşmaktadır. Kars İlinde ikamet eden başka illerin nüfusuna kayıtlı bireylerin 3650'si Ardahan, 3461'i Iğdır, 2868'i Erzurum, 1058'i Ağrı gibi komşu illeri mensupken 301'i İstanbul' 646'sı Ankara, 418'i İzmir illerine kayıtlı bireylerden oluşmaktadır (TÜİK, 2016). (Şekil 11, Tablo 4) Bu durum ilde kamu sektörü ve yükseköğretime dayalı zorunlu göçlerin varlığını göstermektedir.

ADNKS verilerine göre 2016 yılında 10.209 bireyin göç ettiği Kars'ta göç eden nüfusun önemli bir kısmı komşu illerden gelenlerden oluşurken 543 kişiyle Erzurum, 416 kişiyle Iğdır, 223 kişiyle Ardahan ilk sıralarda yer almaktadır. Bu illerin haricinde göçün önemli bir kısmı doğu Anadolu'daki yakın illerden ve Türkiye'nin İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük illerinden gelenler tarafından oluşmaktadır (TÜİK, 2016). (Şekil 12, Tablo 5)

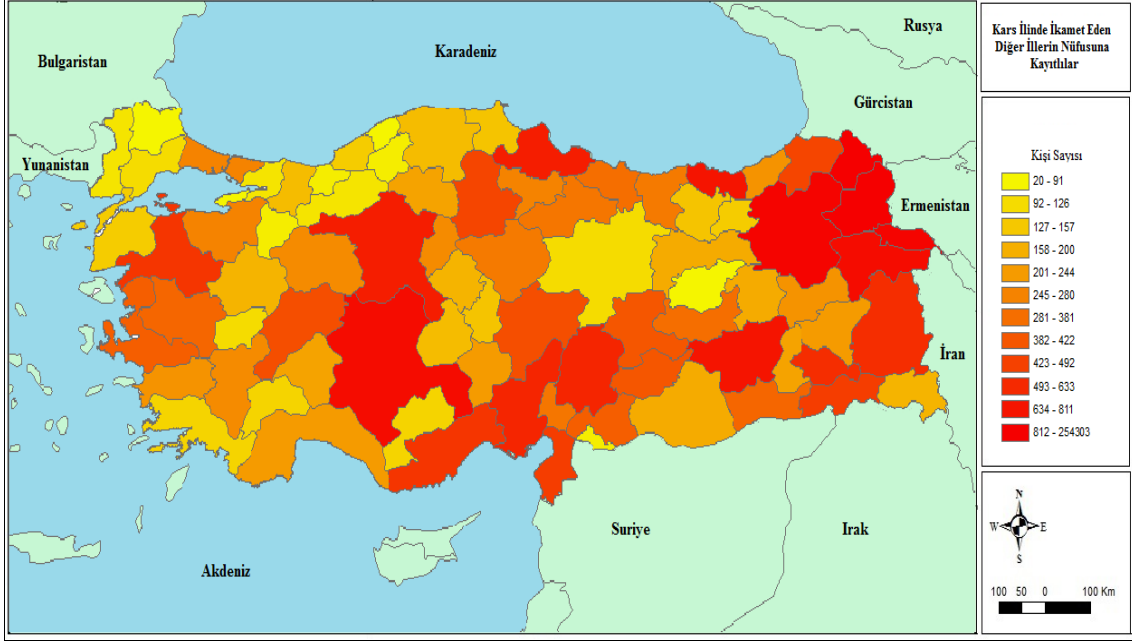
Kars iline gelen göçlerin cinsiyet dağılımı bakımından % 49'u erkeklerden % 51'i kadınlardan oluşurken (TÜİK, 2016) (Şekil 13, Şekil 14, Şekil 15) bu denge durumu ile gelen göçlerde atamalarda cinsiyet ayrımı bulunmayan kamu istihdamının baskın ve önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Kars iline gelen göçlerin yaş guruplarına göre dağılımı bakımından % 16'sı 0-14 yaş gurubu, % 81'i 15-64 yaş gurubu, % 3'ü 65 ve üstündeki yaş gurubundaki bireylerden oluşmaktadır (TÜİK, 2016). (Şekil 13, Şekil 14, Şekil 15) Bu durum ile daha çok çalışma çağındaki nüfusun göç ettiğini gösterirken alt yaş guruplarında olup ile göçle gelen çocukların önemli kısmı 15-64 yaş gurubundaki evli durumdaki bireylere aittir.

Kars iline gelen göçlerin eğitim durumu bakımından % 2'si okuma yazma bilmeyenlerden, % 7'si Okuma yazma bilen ancak bir okul bitirmeyenlerden, % 10'u ilkokul mezunlarından, % 11'i ortaokul veya ilköğretim mezunlarından, % 36'sı lise ve dengi okul, % 33'ü yüksekokul ve

üniversite mezunlarından oluşmaktadır (TÜİK, 2016). (Şekil 16) İle gelen göçlerde ilin eğitim durumuna aksine daha çok üst eğitim kademelerinden mezun bireylerin göç etmesi ilde kamu sektörü ve yükseköğretime dayalı zorunlu göçlerin varlığını göstermektedir.

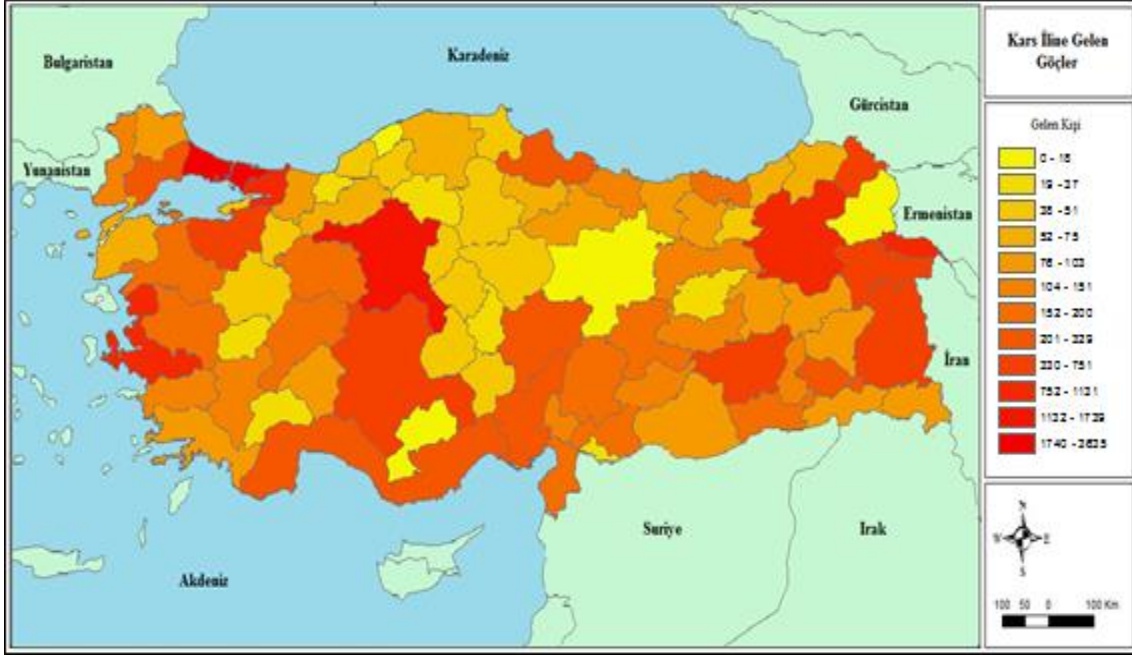
Şekil 11 Kars İlinde İkamet Eden Ancak Kars Nüfusuna Kayıtlı Olmayan Nüfusun Türkiye İllerine Göre Dağılımı (2016). (Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır).

Tablo 4. Kars İlinde İkamet Eden Ancak Kars Nüfusuna Kayıtlı Olmayan Nüfusun Türkiye İllerine Göre Dağılımı (2016).

İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus
Adana	640	Edirne	100	Malatya	456
Adıyaman	427	Elazığ	409	Manisa	414
Afyonkarahisar	476	Erzincan	207	Mardin	417
Ağrı	1,058	Erzurum	2,868	Mersin	517
Aksaray	189	Eskişehir	266	Muğla	127
Amasya	302	Gaziantep	422	Muş	254
Ankara	646	Giresun	321	Nevşehir	168
Antalya	244	Gümüşhane	154	Niğde	252
Ardahan	3,650	Hakkari	200	Ordu	398
Artvin	492	Hatay	507	Osmaniye	381
Aydın	261	Iğdır	3,461	Rize	255
Balıkesir	546	Isparta	223	Sakarya	182
Bartın	60	İstanbul	301	Samsun	696
Batman	234	İzmir	418	Şanlıurfa	633
Bayburt	137	Kahramanmaraş	639	Siirt	157
Bilecik	79	Karabük	91	Sinop	124
Bingöl	221	Karaman	126	Şırnak	213
Bitlis	245	Kars	254,303	Sivas	516
Bolu	101	Kastamonu	190	Tekirdağ	118
Burdur	136	Kayseri	474	Tokat	387
Bursa	298	Kilis	80	Trabzon	710
Çanakkale	153	Kırkkale	280	Tunceli	52
Çankırı	230	Kırklareli	60	Uşak	103
Çorum	479	Kırşehir	194	Van	610
Denizli	286	Kocaeli	100	Yalova	20
Diyarbakır	811	Konya	818	Yozgat	362
Düzce	91	Kütahya	192	Zonguldak	151
Toplam					34,266

(Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır).

Şekil 12. Kars İline 2016 yılında Göç Eden Nüfusun, Türkiye İllerine Göre Dağılımı
(Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır).

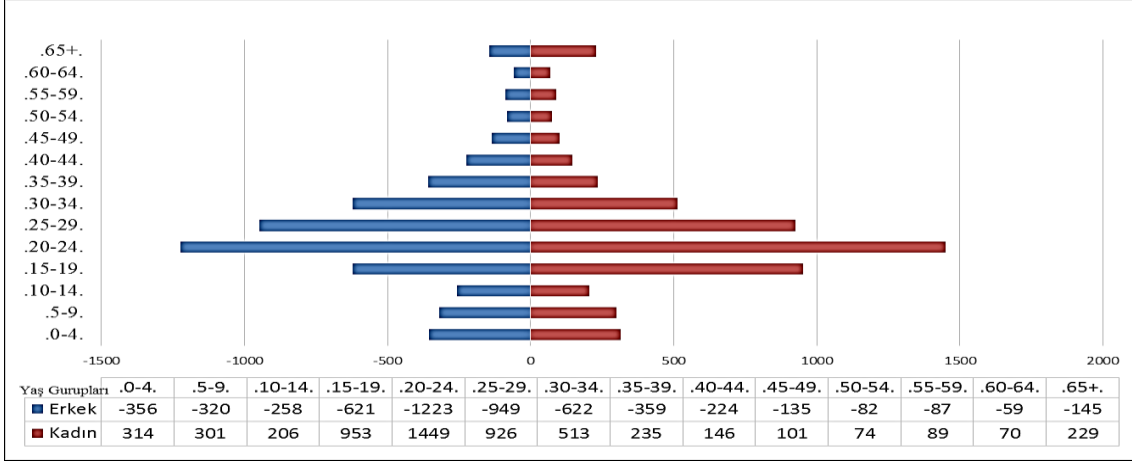
Tablo 5. Kars İline 2016 yılında Göç Eden Nüfusun, Türkiye İllerine Göre Dağılımı

İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus	İl Adı	Nüfus
Adana	151	Edirne	80	Malatya	116
Adıyaman	77	Elazığ	79	Manisa	119
Afyonkarahisar	95	Erzincan	85	Mardin	95
Ağrı	187	Erzurum	543	Mersin	157
Aksaray	31	Eskişehir	96	Muğla	68
Amasya	47	Gaziantep	107	Muş	59
Ankara	770	Giresun	57	Nevşehir	19
Antalya	149	Gümüşhane	63	Niğde	36
Ardahan	223	Hakkari	56	Ordu	79
Artvin	53	Hatay	100	Osmaniye	86
Aydın	81	Iğdır	416	Rize	48
Balıkesir	125	Isparta	62	Sakarya	67
Bartın	8	İstanbul	1,852	Samsun	158
Batman	91	İzmir	453	Şanlıurfa	133
Bayburt	33	Kahramanmaraş	111	Siirt	31
Bilecik	31	Karabük	32	Sinop	13
Bingöl	61	Karaman	12	Şırnak	62
Bitlis	58	Kars	-	Sivas	67
Bolu	40	Kastamonu	43	Tekirdağ	171
Burdur	19	Kayseri	147	Tokat	69
Bursa	242	Kilis	17	Trabzon	115
Çanakkale	46	Kırıkkale	35	Tunceli	19
Çankırı	19	Kırklareli	71	Uşak	22
Çorum	27	Kırşehir	38	Van	193
Denizli	76	Kocaeli	343	Yalova	30
Diyarbakır	236	Konya	192	Yozgat	28
Düzce	20	Kütahya	30	Zonguldak	33
				Toplam	10,209

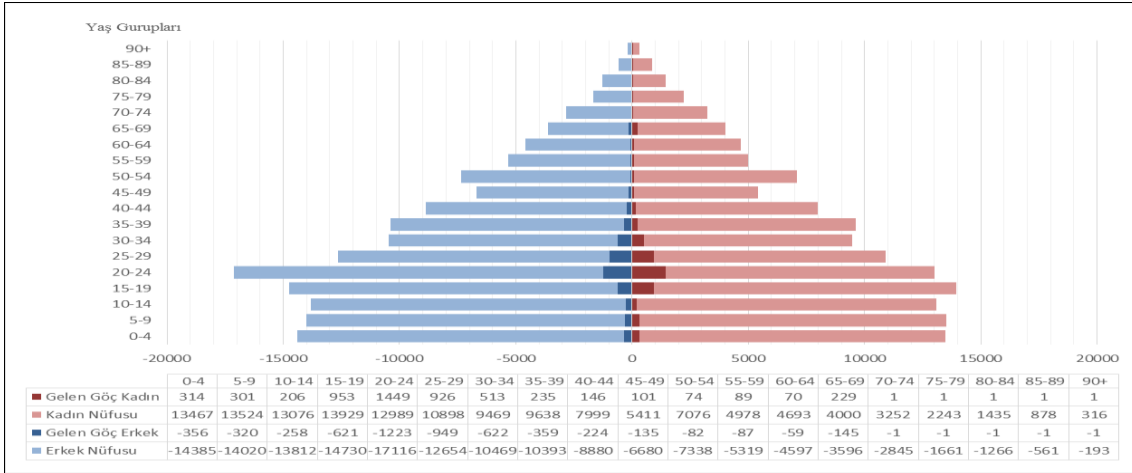
(Kaynak: TÜİK verilerinden faydalanılarak hazırlanmıştır).

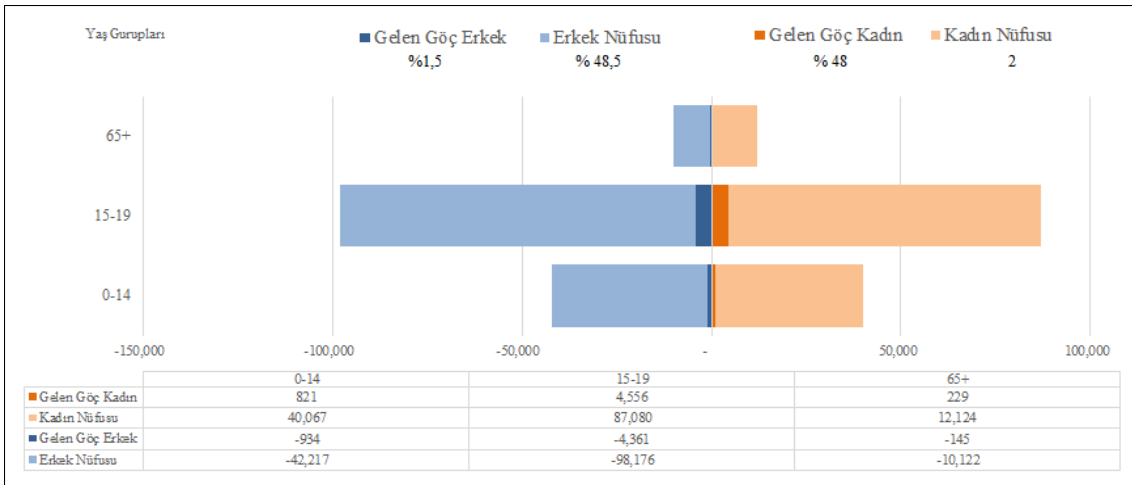

Şekil 13. Kars İline Göç Eden Nüfusun Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dar Yaş Aralıklı Dağılımı (2016) (TUİK Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

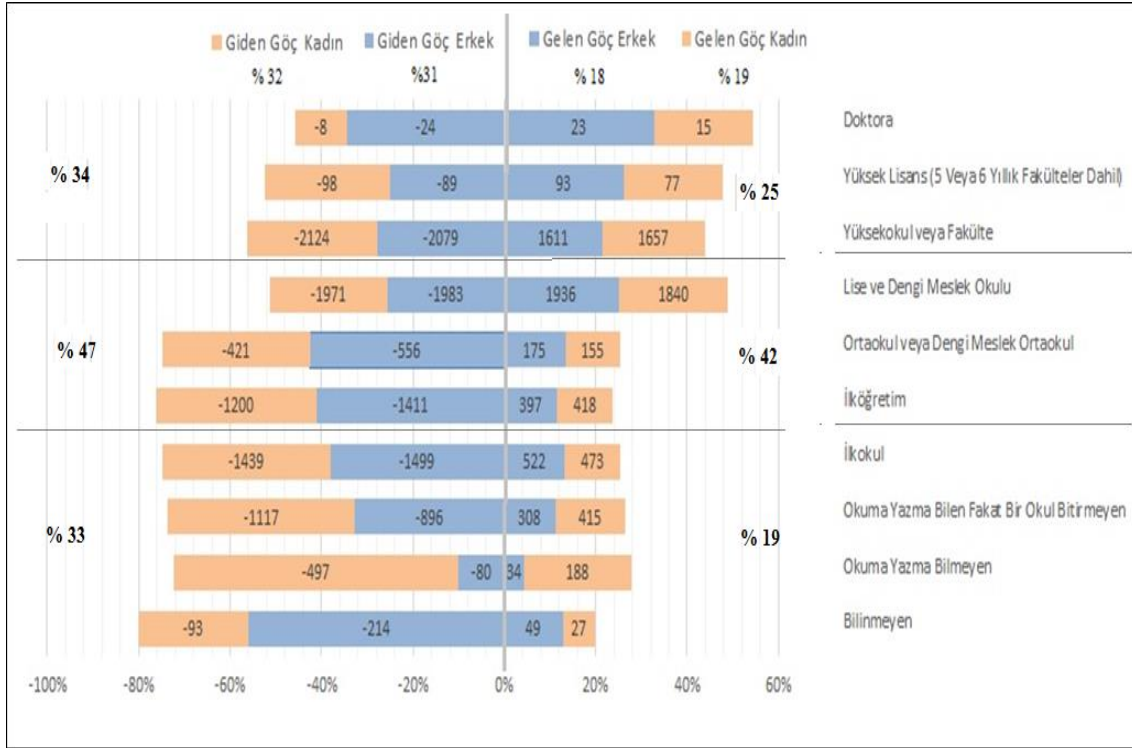

Şekil 14. Kars İli Nüfusunun ve İle Göç Eden Nüfusun Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Dar Yaş Aralıklı Dağılımı (2016). (TUİK Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

Şekil 15. Kars İli Nüfusunun ve İle Göç Eden Nüfusun Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Geniş Aralıklı Dağılımı (2016) (TUİK Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

Şekil 16: Kars İline Gelen ve Giden Nüfusun Eğitim Durumu (2016) (TÜİK Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır)

Sonuç

Doğal ve beşeri koşullar nedeniyle oldukça fazla göç veren Kars İlinde, giden göçlerin önemli kısmı Türkiye'nin iklimatik bakımdan ılıman, ekonomik bakımdan daha rahat geçim koşulları sunan İstanbul Ankara, İzmir, Bursa gibi büyük illerine veya benzer özellikleri gösteren Türkiye'nin batısındaki diğer illerine yönelmektedir.

Doğal ve beşeri olumsuzluklara dayalı olarak nüfusu varlığını sürdürmesi için yeterli cazibeye sahip olmayan Kars İli bu nedenlere dayalı olarak sürekli göç verirken zorunlu kamu istihdamı ve yükseköğretim sebebiyle gelen bireyler dışında neredeyse dışarıdan göç alamamaktadır. Kars iline göçler daha çok Erzurum, Iğdır, Ardahan, Ağrı gibi çevre illerden gelmektedir.

2017 yılı itibarıyla Kars İli nüfusuna kayıtlı olup başka illerde ikamet eden nüfus miktarı 682.836 iken, Türkiye'nin başka illerinde nüfusa kayıtlı olup halen Kars İlinde ikamet edenlerin sayısı 34,266'dır. Daha önceki yıllarda gelen ve giden göçler arasında oluşmuş bu genel durum ilin nüfus için yeterli cazibeye sahip olmadığını göstermektedir.

ADNKS verilerine göre 2016 yılında Kars İlinde Türkiye'nin başka illerine 16,590 kişi göç ederken Türkiye'nin başka illerinden ise 10.209 kişi Kars'a göç etmiştir. Kars ilinden göç yoluyla gidenlerin sayısı gelenlerin sayısından 6381 kişi ve % 62'e daha fazla durumdadır.

Kars ilinden giden göçlerin cinsiyet dağılımı bakımından % 51'i erkeklerden % 49'u kadınlardan oluşurken Kars iline gelen göçlerin cinsiyet dağılımı bakımından % 49'u erkeklerden % 51'i kadınlardan oluşmaktadır. İlden giden ve göçlerin cinsiyetlere göre dağılımlarında anlamlı nicel bir farkın olmadığı anlaşılmaktadır.

Kars ilinden giden göçlerin yaş guruplarına göre dağılımı bakımından % 24'ü 0-14 yaş gurubu, % 73'ü 15-64 yaş gurubu, % 3'ü 65 ve üstündeki yaş gurubundaki bireylerden oluşurken, Kars iline gelen göçlerin yaş guruplarına göre dağılımı bakımından % 16'sı 0-14 yaş gurubu, % 81'i 15-64 yaş gurubu, % 3'ü 65 ve üstündeki yaş gurubundaki bireylerden oluşmaktadır. Bu genel durum İle gelen ve giden nüfusun yaş guruplarına göre dağılımı bakımından çok anlamlı fark bulunduğunu gösterirken ilden giden bireylerin gelen bireylere nispetle daha düşük yaş guruplarında toplanması ekonomik geçim amaçlı aile boyutlu göçlerin varlığına işaret etmektedir.

Kars ilinden giden göçlerin eğitim durumu bakımından % 3'ü okuma yazma bilmeyenlerden, % 11'i okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyenlerden, % 17'si ilkokul mezunlarından, % 20'si ortaokul veya ilköğretim mezunlarından, % 22'isi lise ve dengi okul, % 25'i yüksekokul ve üniversite mezunlarından oluşmaktadır. Buna rağmen Kars iline gelen göçlerin eğitim durumu bakımından % 2'si okuma yazma bilmeyenlerden, % 7'si Okuma yazma bilen ancak bir okul bitirmeyenlerden, % 10'u ilkokul mezunlarından, % 11'i ortaokul veya ilköğretim mezunlarından, % 36'sı lise ve dengi okul, % 33'ü yüksekokul ve üniversite mezunlarından oluşmaktadır. Bu genel durum ilden göçle giden bireylerin eğitim mezuniyet durumunun ile göçlerle gelen bireylerin eğitim mezuniyet durumundan anlamlı ve dikkate alınacak şekilde daha düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

- Anonim, (1981). Yurt Ansiklopedisi, “Kars” Cilt VI. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Demir, M., (2013). “Kars Kent Coğrafyası” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Doktora Tezi), Erzurum.
- Demir, M. (2015). Kars İlinin Nüfus Gelişimi ve Başlıca Demografik Özellikleri. Doğu Coğrafya Dergisi, 20(34), 127-156.
- Demir, M. (2016a). Kars İlinde Büyük ve Küçükbaş Hayvancılık; Livestock Breeding in Kars Province. Doğu Coğrafya Dergisi, 21(35), 39-62.
- Demir, M. (2016b). Kars İlinde Örgün Eğitimin Gelişimi ve Mevcut Durumu. Marmara Coğrafya Dergisi, (34), 75-97.
- Demir, M. (2017). Doğal ve Beşeri Özellikleriyle Kars İlindeki Turizm Faaliyetlerinin Durumu. Marmara Coğrafya Dergisi, (35), 134-154
- DMİGM. (2012) 11 Mayıs 2017 tarihinde <http://www.mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?m=KARS>, adresinden edinilmiştir.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., & Şahin, İ. F. (2011). Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya. Pegem Akademi.
- Doğanay, S., & Alım, M. (2010). Türkiye’de Kırsal Nüfusun Şehir Algısı Üzerine Bir Araştırma: Yeşilyurt Köyü (Trabzon). Doğu Coğrafya Dergisi.
- GTHİM (2015) Kars Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü. Brifing Raporu. Kars
- HGK, (2014). 05 Haziran 2016 tarihinde www.hgk.msb.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf, adresinden edinilmiştir.

MTA.(2010).Maden Tetkik Arama 11 Mayıs 2017 tarihinde http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/kars_madenler.pdf adresinden edinilmiştir.

Koday, Z. (2005). Gümüşhane İlinde Nüfus Hareketleri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(1).

Özgür, E. M. (1995). Türkiye'deki İç Göçlerde Ankara İlinin Yeri. Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 4, 63-76.

TUİK, (2016) Türkiye İstatistik Kurumu. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi. 11 Mayıs 2017 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden edinilmiştir.

TUİK, (2016 b) Türkiye İstatistik Kurumu .Bitkisel Üretim İstatistikleri. 11 Mayıs 2017 tarihinde <https://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul> adresinden edinilmiştir.

Tümertekin, E., & Özgüç, N. (2004). Beşeri Coğrafya: İnsan. Kültür. Mekan. Çantay Kitabevi. İstanbul

Coşkun, O., & Zaman, S. (2012). Kentlere göç eden kırsal nüfusun kentsel uyumu ve Kentlileşme düzeyleri üzerine uygulamalı bir araştırma: Erzurum kenti örneği. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 9(1), 441-455.

FELSEFE DOĞA İLİŞKİSİNDE SPINOZA FELSEFESİ

Yrd.Doç.Dr. Naciye Atış

Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

Öz

17. yüzyıl rasyonalist felsefesi, felsefe doğa ilişkisini belirleyen önemli bir dönemdir. Bu dönemin önemi, felsefe doğa ilişkisini akıl temelinde kurma çabasıdır. Descartes, 17. yüzyıl felsefesindeki bu çabanın önemli temsilcilerinden birisidir. Descartes rasyonalizmi, felsefe yapan insanı doğanın içerisine değil üzerine yerleştirir. Descartes felsefesinin doğa açıklaması, insanın doğanın efendisi olduğu kabulü ile sonuçlanır. 17. yüzyıl rasyonalist felsefesinde Descartes'ın ardılı olan Spinoza ise bu sonuca karşı çıkar. Spinoza'ya göre insanın felsefeyle doğayı bilme amacı, doğanın efendisi olmak değil, doğayla uyum ve denge içerisinde yaşamaktır. Spinoza, bu karşı çıkışını, Tanrı, doğa ve insanın bir ve aynı olduğu kabulüne dayandırır. Spinoza felsefesinde bu kabulün olanağı, içkin Tanrı anlayışıdır. Spinoza, bu anlayışın sonucu olarak felsefe doğa ilişkisinin, aşkın değil içkin olduğunu ifade eder. Spinoza bu ifadesiyle, 17. yüzyıl rasyonalist felsefesiyle doğanın Descartes'ın bakış açısından farklı bir şekilde yorumlanabileceğini gösterir. Spinoza felsefesi, felsefe doğa ilişkisinde, Descartes felsefesine karşıt olmak için yapılan bir felsefedir. Bu karşıtlık, Spinoza felsefesinin Descartes felsefesini eleştirmekte kullandığı argümanlar açısından önemlidir. Bu çalışma, Spinoza felsefesinin, felsefe doğa ilişkisindeki önemini, Descartes eleştirileri bağlamında göstermeyi amaçlamaktadır.

1487

Anahtar Kelimeler: Rasyonalist Felsefe, Doğa, Tanrı, İçkin, Aşkın, Spinoza, Descartes

THE PHILOSOPHY OF SPINOZA IN PHILOSOPHY-NATURE RELATIONSHIP

Abstract

Rationalist philosophy of 17th century is an important era determining relationship between philosophy and the nature. The importance is in the effort to form this relationship on a rational basis. Descartes is an important representative of that effort in the philosophy of 17th century. Descartes' rationalism places human making philosophy over the nature not in it. Explanation of the nature within the philosophy of the nature concludes with the acceptance of human as being the master of the nature. However, Spinoza, the successor of Descartes in the rationalist philosophy of 17th century, objects that conclusion. According to Spinoza, the objective of human to know the nature by means of philosophy is not to become the master of the nature but to live in harmony and balance with the nature. Spinoza bases that objective on the acceptance of God, the nature, and human as being one and same. In the philosophy of Spinoza, possibility of that acceptance is the thought of immanent God. Spinoza, as a result of that thought, states philosophy-nature relationship is not transcendental but immanent. Spinoza, by means of that statement, shows that the nature can be interpreted by rationalist philosophy of 17th century in a

way different from the perspective of Descartes. The philosophy of Spinoza is a philosophy formed to be against to Descartes' philosophy in philosophy-nature relationship. That contradiction is important due to arguments used for criticizing Descartes' philosophy by the philosophy of Spinoza. This study aims to show the importance of Spinoza's philosophy in philosophy-nature relationship within the context of criticism raised against Descartes.

Keywords: Rationalist Philosophy, Nature, God, Immanent, Transcendental, Spinoza, Descartes

Giriş

Felsefe-doğa ilişkisi, insanın, doğayı felsefe ile bilmek çabasının sonucudur. Felsefenin bu çabası, felsefi düşünme tarzı ile belirlenir. 17.Yy felsefesi, felsefe-doğa ilişkisi açısından önemli bir dönemdir. Bu dönemin felsefi düşünme tarzı olan rasyonalist felsefe, doğayı felsefeyle bilmenin önemli adımlarından birisini oluşturur. Bu dönemin filozofları, doğaya rasyonalist bakış açısıyla yaklaşırlar. 17.yy daki bu yaklaşımın önemli temsilcilerinden birisi Rene Descartes'tir. Descartes felsefesinde, felsefe doğa ilişkisi, insanın doğanın efendisi olduğu kabulü ile sonuçlanır. Descartes felsefesinde, felsefe-doğa ilişkisi, felsefe yapma amacı ile doğrudan ilişkilidir. Onun felsefe yapma amacı, bilgeliğe ulaşmaktır. Bilgelik, tam ve eksiksiz bilgi olan hakikatin bilgisini elde etmek ve bu bilgiye göre yaşamaktır. Ona göre insan bu bilgiyi, 'sadece bilme merakı için değil kullanmak için' elde etmek ister (Descartes,1979:203-4).

Felsefe-Doğa İlişkisinde Descartes

Descartes'a göre aynı anlamda kullandığı bilgi ya da filozof, hakikatin bilgisini kendi yaşamı ve doğadaki yaşamını düzenlemek için kullanır (Descartes:204). Böyle bir bilgelik (felsefe) içerisinde, felsefe-doğa ilişkisi, filozofun, doğadaki yaşamını düzenlemesinde ortaya çıkar. Filozofun, doğa içerisindeki yaşamını düzenlemesi, doğayı aklıyla yönetmesidir. Bunun nedeni Descartes'ın, felsefe yapma amacını rasyonalist felsefe ile gerçekleştirmesidir. İnsan, akli ile doğa üzerinde etkin gücü olan varlık olarak kabul edilir. Descartes'ın kabulü, töz düalizmi üzerine temellenir. Descartes felsefesinde töz (substance) kavramı, Tanrı, sonlu ruh ve beden için kullanılır. Descartes, tözün, var olmak için kendinden başka bir şeye ihtiyacı olmayan olduğunu söyler. Tanımı, töz kavramının, Tanrı ve ruh-beden için aynı anlam taşımadığını gösterir (Descartes:51). Kendinden başka bir şeye ihtiyacı olmayan tek töz, Tanrı'dır. Sonlu ruh ve beden, var olmak için Tanrı'ya bağlı tözlerdir. Descartes'ın töz düalizminin hareket noktası burasıdır.

Descartes, ruh ve beden tözlerini, öz ya da doğasını oluşturan öz nitelikleri ile bildiğimizi söyler. Ruhun özü düşünmek (res cogitans), bedeninki (res extensia) de yer kaplamaktır (Descartes:53). İki tözün doğası değişmediği için öz nitelikleri de değişmez. Yer kaplama (uzam), bedensel tözlerin doğasını, düşünce de düşünen tözün doğasını kurar (Descartes:53). Descartes bu nedenle düşünen ve uzamlı tözlerin, ruh ve maddeden başka bir şey olmadığını söyler (Descartes:63). Aynı nedenle ruh, düşünen, beden de yer kaplayan varlık olmaktan başka şekilde düşünülemez. Bunun sonucunda Descartes felsefesinde, düşünen ruhun yer kaplamadığı, yer kaplayan bedenin de düşünmediğini söyler. Descartes'ın bu düşünceleri, töz düalizmini açıkça ifade eder.

Descartes felsefesinde, töz düalizmini ifade eden ruh ve beden ayrımı, felsefe doğa ilişkisi için de geçerlidir. Descartes, dünyanın, sınırsız yayılan bedensel tözlerin toplamı olduğunu söyler (Descartes:21). Töz düalizmi gereği yer kaplayan düşünmediği için doğa, düşünmeden yoksun sadece hareket eden cisimlerin dünyasıdır. Yer kaplayanın hareketi mekaniktir. Cisimlerin düşünmesi söz konusu olmadığı için bu dünyanın ruhundan söz edemeyiz. Ancak bu, doğada ruh varlığı olmadığını söylemek değildir. Her şey gibi Doğanın da mutlak ve sonsuz ruhu Tanrı'dır. Ayrıca Tanrı'nın yarattığı insan da doğadaki sonlu ruh varlığıdır. İnsan, iki sonlu tözün birleşiminden ibarettir (Descartes:193). Birleşik varlık olan insan, yer kaplayan varlık olan bedeniyle doğanın içerisinde. Ancak insan, ruhu olduğu için makine değildir. İnsan, diğer yer kaplayan varlıklar olan hayvanlardan bu noktada ayrılır. İnsan, ruhundan dolayı hayvanlar gibi makine değildir. Ruh, beden ilişkisinde ruh, Descartes'ın deyişiyle sadece gemide oturan kaptan değildir. Dolayısıyla sadece insan, ruhuyla bedenini yöneten varlıktır (Descartes:118).

Descartes'ın bu düşünceleri, iki ayrı töz olan ruh ve bedenin sadece insanı oluşturduğunun kabulüdür. Hayvan için böyle bir durum söz konusu olmadığı için onlar sadece otomatırlar. Hayvan, ruhsuz bedendir (Descartes:117-118). O halde otomat olan düşünemediği için doğa içerisinde düşünmek sadece insana özgüdür. Descartes, sadece insanın ruhunu besleyen bilginin peşinde olduğunu söyler. Hayvanlar ise vücutlarını besleyecek besinin peşindedir (Descartes: 205). İnsan, ruhunu bilgiyle besler çünkü bedenini ve doğadaki yaşamını bu bilgiyle yönetir. Bu nedenle insanın doğada, cisimlerle ilişkisi bedeniyle ilişkisinin aynıdır. Aynı ilişki tarzı, insanda, ruhun bedenden, doğada da insanın cisimden üstünde olduğu düşüncesinin ifadesidir. Ancak bu durum bütün insanlar için değil sadece cogito (düşünen varlık) olduğunu bilen insan için söz konusudur. İnsana bu bilgiyi veren felsefedir. Descartes için felsefe yapmanın anlamı buradadır. İnsan, felsefe ile sadece düşünen varlık olduğunu değil aynı zamanda düşünmesiyle ne yapacağını öğrenir.

Descartes bu insanın, doğanın efendisi olduğunu söyler (Descartes:119). Descartes felsefesinde insanın doğanın efendisi olması rasyonalist felsefesinin sonucudur. Descartes'ın 'bilgelik ağacı' benzetmesi, insanın, rasyonalist felsefe ile bu durumu nasıl gerçekleştirdiğini açıklar. Bilgeligi elde etmek için yapılan felsefe, rasyonalist felsefe olduğu için ilk bilim, en soyut ve salt aklın bilimi olan metafiziktir (Descartes:212,213). Bu nedenle ağacın kökü metafizik, gövdesi fizik, dalları ise ahlak, tıp ve tekniktir. Descartes, dallardan toplanan meyvelerinse bilgelik olduğunu söyler (Descartes:213). Descartes felsefesinde gördüğümüz gibi akli ile felsefe yapan insanın bilgisini kullanacağı alanlar, bedeni, ahlakı ve doğadır. İnsanın bilgisini doğa üzerinde kullanması, doğaya kendi yararı için yönelmesidir. Felsefe bilgisini, doğadan nasıl yararlanacağı konusunda kullanmasıdır (Descartes:119). Böyle bir amaç için bilmek, felsefeyi, insanın doğa üzerinde etkin olduğu çalışma alanı haline getirir. Ayrıca bu şekilde bilmek, insan-doğa ilişkisinin de bütünlük içerisinde değil birbirinden ayrı varlık alanları olarak kavranması ile sonuçlanır. Felsefe yapan insanın doğanın efendisi olduğunu söylemek, bu kavramın sonucudur.

Descartes'ın felsefe-doğa ilişkisinin arkasında, Tanrı, felsefe (insan), doğa ilişkisi vardır. Dolayısıyla Tanrı, felsefe, doğa ilişkisi vardır. Onun dualist töz anlayışında Tanrı, sonsuz tözdür. Yani Sonsuz düşünme. İnsan ise sonlu ruhundan dolayı sonlu düşünen varlıktır. Tanrı, ister düşünen ister yer kaplayan olsun bütün sonlu varlıkların nedenidir. Ancak sonlu da olsa ruh varlığı olmasından dolayı Tanrı'nın dışında düşünen varlık sadece insandır (Descartes:116). İnsanın düşünen varlık olmasının nedeni Tanrı'dır. Tanrı, insanı, içeriğiyle (doğuştan ideler)

akıl varlığı olarak yarattığı için, insan ister ve bilir. İnsanın felsefe yapma isteğinin arkasında Tanrı vardır. Daha öncede söylediğimiz gibi töz düalizmi gereği Tanrı, en üstün varlıktır. Bu nedenle de Tanrı, dünyanın üstün aklıdır. İnsan, sonlu düşünme olduğu için Tanrı'nın altında yer alan varlıktır. İnsanın bedeni ve doğa ise yer kaplayan sonlu varlık olarak en alttadır.

Sonuç olarak Descartes felsefesinde, felsefe-doğa ilişkisi, ontolojik olarak iki farklı varlık arasındaki ilişkiyi temsil eder. Felsefe-doğa ilişkisi, ayrılığı içerisinde ele alınır. Yer kaplayan tözün dünyası olan doğa, insanın ruhuyla ya da Tanrı ruhuyla birleşmez. İnsanın doğada düşünen varlık olarak yaşaması, bütünlük değil ayrılık içerisinde. Bu nedenle Descartes, rasyonalizmi, felsefe-doğa ilişkisinde aşkın bir felsefe ortaya koyduğunu söyleriz. Bu sonuç, bütün rasyonalist felsefenin değil Descartes'ın rasyonalist felsefesinin sonucudur. O halde rasyonalist bakış açısı, bu tarz felsefe-doğa ilişkisi ortaya koymaya bilir. Spinoza, felsefe-doğa ilişkisinde, Descartes'tan farklı düşünen bir filozoftur. Spinoza, rasyonalist felsefe ile Tanrı ve insan aklının, doğanın üzerinde aşkın değil doğanın içerisinde içkin olduğunu açıklar.

Felsefe-Doğa İlişkisinde Spinoza

Spinoza'ya göre felsefe yapmak, aşkın bakış açısıyla insanın, doğayla uyum ve birliğini bozmak değildir. Amaç, insanın, doğayla uyum ve denge içerisinde olduğunu göstermektir. Spinoza bu uyum ve dengeyi, felsefesinde, Tanrı-doğa-insan ilişkisi ile ortaya koyar. Spinoza'nın felsefe-doğa ilişkisi konusundaki düşüncelerinin, Descartes'ın rasyonalist felsefesinden farkını anlamak için, bu kavramlar arasındaki ilişkiyi nasıl kurduğunu anlamak gerekir. Spinoza, Tanrı-doğa-insan arasındaki ilişkinin, aşkın değil içkin olduğunu doğa kavramını kullanarak açıklar. Spinoza felsefesinde doğa kavramının içeriği geniştir. Doğa kavramını, varlık ve var oluşu kapsayan bir şekilde kullanır.

1490

Spinoza, felsefesinde doğa için iki kavram kullanır. *Natura naturantem* (doğalayan doğa) ve *natura naturatum* (doğalanan doğa). Doğalayan doğayı, 'kendinde olan' ve 'kendisiyle kavran' tözün özünün sıfatlarını ve özgür neden olan Tanrı için kullanır (Spinoza, 2002:EI,P29). Doğalanan doğayı da Tanrı'nın özü ya da sıfatından zorunlu olarak çıkan her şey için kullanır(Spinoza,:EI,P29). Doğalayan doğa, açıklandığı şekliyle Tanrı'nın varlığının neliğini ve varlığını ifade eder. Tanrı'nın varlığını ifade etmesi, evrenin ontolojik nedeni olduğunun açıklanmasıdır. Neliğine işaret etmesi ise Tanrı'nın varlığının açıklanmasıdır. Bu, varlığın doğasının açıklanmasıdır. Açıklanan, varlık ve var oluşun nedeni olan bir doğanın varlığıdır. Spinoza'nın felsefe-doğa ilişkisi konusundaki düşüncelerinin, Descartes'ın ele aldığından farklı olma nedeni, buradan başlar.

Spinoza'ya göre Tanrı'nın varlığının nedeni, kendi doğası yani özüdür. Spinoza'nın burada doğa ve öz kavramını aynı anlamda kullandığını görürüz. Özü, 'kendisinin nedeni' demek olan *causam sui* olarak tanımlar (Spinoza: EI,Def1). Ayrıca Spinoza, öz kavramını sadece 'kendinin nedeni olmak' anlamında değil 'kendisiyle neden olmak' anlamında da kullanır. Bu kullanım, öz ile gücün aynı şey olduğunu söylemektir (Spinoza: EI,P34). Tanrı'nın varlığının, özü ya da doğası, hem kendi nedeni hem de kendisiyle nedenidir. Varlık, neden ve güç tarafından kapsandığı için, bu güç ve nedenin sonucudur. Ancak tanımında da gösterdiğimiz gibi Spinoza, öz kavramını doğalayan doğa için kullanmaz. Özün *attributumları* (sıfatları) için kullanır. Tanrı'nın özü, varlığını, sıfatlarında ifade ettiği için doğalayan doğa kavramını sıfat için kullanır.

Doğalayan doğa, sıfatları ve Tanrı'nın özgür varlığı olarak etkin olma durumunu ifade eder. Öz, örtük olarak hem neden (causam sui) hem de güç (potentia)tür. Öz, böyle bir örtük olma durumundan dolayı doğalayan doğa değildir. Öz, neden ve güç olarak sıfatların taşıyıcısıdır (Spinoza: EI,Def4). Bu neden ve gücün etkin hale gelmesi gerekir. Örtük ya da olanak halinde olan öz, kendindeki zorunlulukla kendi varlığını açar. Zorunluluk, Tanrı'nın özünün (doğasının) yasa ve işleyişidir. O halde zorunluluk, Tanrı'nın gücünü (potantia) temsil eder (Viljanen, 2011:61). Spinoza felsefesinde bu durum, özün aynı zamanda ilk ve zorunlu neden olarak kabul edilmesinin sonucudur. O halde Tanrı'nın doğasının yasa ve işleyişi, örtük olan neden ve gücünü çıkarır. Yasa ve işleyiş bunu sıfatlar aracılığıyla yapar. Spinoza, sıfattan kendinde ve kendisi aracılığıyla kavrananı anladığını söyler. Tanrı'nın sıfatı bu nedenle özünü kapsar (Spinoza, 2014: 62). Sıfatlar, kendinde olanın, kendinde ve kendisi aracılığıyla açığa çıkmasıdır. Bu nedenle sıfatların güç değil gücün dinamikleri olduğunu söyleriz (Deleuze, 2013:92).

Spinoza felsefesinde Tanrı'nın bilebildiğimiz iki sıfatının, düşünme ve yer kaplama olması, dinamik olarak kabul edilmesini açıklar. Düşünmek ve yer kaplamak etkin olmaktır. Düşünme ve yer kaplama sıfatı, varlığın, kendinde ve kendisiyle kavranmasının nedenidir. (Viljanen,2007:395). Spinoza, sıfat kavramını kullanma konusunda Descartes'an farklıdır. Descartes felsefesinde sıfat, varlığın öz niteliğidir. Öz nitelik, Descartes için sonlu tözlerin doğasını oluşturur. Spinoza felsefesinde Tanrı tek töz olduğu için sıfat, sadece Tanrı'nın niteliğidir. Ayrıca Descartes için Spinoza felsefesinde olduğu gibi etkin değil durgun, öz niteliklidir (Viljanen,2007:395). O halde sıfat kavramı, Spinoza felsefesinde, varlığın kendi içerisinde kalarak var olmasını ve kavranmasını sağlar (Spinoza,2014: 62). Tanrı'nın sıfatlarının açığa çıkması, sıfatlarını taşıyan özününün, farklı niteliklerinin gerçekleşmesini ve bilinmesini sağlar. Doğalayan doğa, Tanrı'nın özünün sıfatları olarak sonsuz sayıdadır. Doğalayan doğa, tek özün sonsuz sıfatlarıdır. Ancak doğalayan doğa, Tanrı'nın varlığı olarak tektir. Doğalayan doğanın sonsuz sayıdaki sıfatlarından sadece iki tanesi bilinir Spinoza,(Spinoza, EI,P10Sch.). Spinoza'nın bunu söylemesinin nedeni, varlığın kendi sıfatı ile kavranmasıdır. Biz Tanrı'nın varlığını sadece düşünme ve yer kaplama sıfatı ile kavradığımız için iki sıfatını biliriz (Spinoza,2014: 62).

Doğalayan doğa kavramının sıfat ile ilişkisi, Tanrı'nın doğasının (öz), sıfatlarıyla, kendi zorunlu yasa ve işleyişi içerisinde kendi varlığını doğalamasıdır. Spinoza'nın burada (doğalayan) doğa kavramını kullanmasının nedeni, Tanrı'nın varlığının kendi nedeni ve gücünün sonucu olduğunu açıklamaktır (Keizer,2012: 488). Tanrı'nın varlığının töz olarak tanımlanması Spinoza felsefesinde bu açıklamaya bağlıdır. Spinoza tözü (substantiam), kendinde olan ve kendisiyle kavranan olarak tanımlar (Spinoza,2002:EI,T3). Spinoza felsefesinde Tanrı'nın töz olmasının anlamı, özgür neden olmasıdır. Tanrı'nın özgür neden olmasının nedeni, özünün sıfatlarıdır. Spinoza, kendi doğasının zorunluluğuyla var olan ve kendisini belirleyenin özgür olduğunu söyler (Spinoza,EI,Def 7). Ayrıca bu felsefede, Tanrı'dan başka özünden dolayı var olan ve kavranan olmadığı için de hem tek töz hem de özgür neden sadece Tanrı'dır.

Tanrı'nın özgür neden olarak ispatını sıfat kavramına dayandırmak, doğalayan doğa açıklamasını sıfat kavramına dayandırmaktır. Spinoza bununla Tanrı'nın, var oluşun nedeni olmasının sıfatlarının sonucu olduğunu açıklar. Tanrı'nın, mutlak ve sınırsız gücü kendisinden gelir (Viljanen,2007:396). Doğalayan doğa, Tanrı'nın varlığının, var oluşun nedeni olduğu ve bunu nasıl gerçekleştirdiğinin açıklamasıdır. Spinoza bununla Tanrı'nın, var oluşun için nedeni olduğunu açıklamak ister. Spinoza bunu da yukarı da söylediğimiz gibi, tözün özgür neden olduğu kabulüyle sağlar. Aynı zamanda özgür neden, var oluşun için nedenidir. Spinoza

felsefesinde, özgür neden olan Tözün, evrenin aşkın yaratan nedeni değil içkin, oluşturan nedeni olduğunu buna dayanarak söyleriz.

Spinoza'nın bu noktada, Descartes'ın, Tanrı'nın, evrenin yaratıcı tözü (nedeni) olduğu kabulünden ayrıldığını görürüz. Spinoza'nın bu ayrımını, Tanrı'nın varlığının, kendi doğasının yasa ve işleyişi içerisinde olduğu kabulü oluşturur. Tanrı, evrenin tözü olarak kendi yasa ve işleyişinin zorunluluğu içerisinde var oluşa neden olur (Spinoza,2002:EI,P17). Descartes da Spinoza gibi Tanrı'dan şeylerin zorunlu olarak çıktığını söyler. Descartes, Tanrı mutlak olarak zorunlu ve sonsuz olduğu için var olmak zorunluluğunun Tanrı'dan geldiğini söyler (Descartes,1979:14-16). Bu zorunluluğu anlatmak için de daha sonra Spinoza'da da rastladığımız üçgen örneğini kullanır. Ancak zorunluluk konusunda Spinoza'nın Descartes'tan ayrıldığı nokta, Tanrı'nın varlığının, doğasının zorunlu yasa ve işleyişi içerisinde olduğu kabulüdür. Bu kabulün sonucu olarak Spinoza felsefesinde var oluş, bu zorunluluk içerisinde, Tanrı'nın varlığının özünden zorunlu olarak çıkmasıyla aynıdır. Descartes ise Spinoza'nın tersine Tanrı'nın yarattığını söyler (Descartes:24). Tanrı yarattığı için var olmak zorunluluğu Tanrı'dan gelir. Bu nedenle Tanrı'nın evren üzerindeki gücü, mutlak olarak zorunlu ve özgürdür (Descartes:38).

Descartes, Tanrı ve zorunluluk ilişkisi ile aşkın yaratıcı Tanrı anlayışını, Spinoza içkin ve oluşturan Tanrı anlayışını açıklar. Spinoza'nın hem Tanrı'nın varlığı için (doğalayan) hem de var olanlar için (doğalanan) doğa kavramını kullanma nedeni bu açıklamasıdır. Spinoza söz konusu iki doğanın da Tanrı'nın doğasından zorunlu olarak geldiği açıklamasıyla Descartes'ın Tanrı'nın istenç özgürlüğüne dayandığı yaratma tezinin dışına çıkar. Descartes'a göre, Tanrı, var olan tüm şeyleri anlayıp ister (Descartes:23). Bu nedenle insanın istenci dahil, her şey, büyük Tanrı istenci içerisinde (Descartes:35). Descartes felsefesinde Tanrı, mutlak ve özgür gücünün evrenin üzerinde olduğu kabulü, istenç özgürlüğü düşüncesinin sonucudur. Spinoza ise tersine Tanrısal zorunluluğun, varlığını da kapsamasından dolayı Tanrı'nın zorunluluk içerisinde olduğu için, istenç özgürlüğüne sahip olmadığını söyler.

Spinoza'ya göre Tanrı, istenç özgürlüğü ile değil zorunlulukla meydana getirir. Zorunluluktan dolayı varlık ve var oluş, aynı yasanın içerisinde (Spinoza,2002:EI,P33Dem.) Bunu da doğalayan ve doğalanan doğa kavramları arasındaki ilişkinin, aşkın değil içkin olduğunu göstererek açıklar. Spinoza'nın doğalayan doğa kavramı ile doğa ve öz kavramını aynı anlamda kullanmasının bir nedeni de budur. Ancak Spinoza felsefesinde içkinliğin asıl nedeni, öz kavramının causam sui ve potantia olarak tanımlamasıdır. İçkin olmak, içkin neden ve güçle sağlanır (Spinoza:EI,P35Dem.). Özün, ilk ve zorunlu neden olduğu bu iki kavramla açıklanır. Öz, zorunlu neden olarak zorunluluğu da içerir. Bu nedenden dolayı zorunluluk, özün, yasa ve işleyiştir. Doğasının zorunluluğunun belirlemesinden dolayı Tanrı olarak doğalayan doğa, var oluşun içkin, ilk nedenidir (Spinoza,EI,P18). Tanrı'nın içkinliği geçici değil sürekli. Tanrı'nın, var oluşun içkin nedeni olması, bu yasa içerisinde Tanrı olmadan hiç bir şeyin olamayacağı ve kavranamayacağını ifade eder (Spinoza,EI,P30Dem.).

Bu ifade, Spinoza felsefesindeki içkinliğin, causam sui ve potantia kavramlarından sonra ikinci dayanağının zorunluluk kavramı olduğunu açıklar. Zorunluluğun yasa ve işleyiş olarak varlık ve var oluşu kapsamaması, zorunluluk zinciri içerisinde gerçekleşir. Bu zincir, Tanrı'nın doğasından, sıfatları ve töz olarak doğalayan doğaya ve Tanrı'nın modusları olan doğalanan doğaya uzanır. Tanrı'nın doğasının varlığına içkin olması, doğasının yasanın da içkin olma nedenidir (Spinoza, EI,P17Cor1). Aynı şekilde Tanrı'nın, var olan her şeyin içkin nedeni olmasından

dolayı var oluşun, zorunlu yasa ve işleyişi de içkindir. Böyle bir içkin yasa, Tanrı'nın varlığı da dahil hiçbir şeyin aşkın olmasına izin vermez. O halde zorunluluk Spinoza felsefesinde her şeyi kapsayan içkin yasadır. Bunun nedeni zorunluluğun, Tanrı'nın gücü olmasıdır (viljanen, 2011:62). Burada önemli olan zorunluluğun, güç kavramı ile bağlantısının sonucunda içkin yasa olarak kabul edilmesidir. Spinoza'nın bu kabulünün önemi, Tanrı-doğa ilişkisinde Descartes eleştirisi oluşturmaktadır. Descartes için de Tanrı güçtür. Ancak Descartes, Tanrı'nın gücünün aktif güç olduğunu düşünür (Viljanen,2011:58). Descartes felsefesinde Tanrı'nın aktif güç olarak kabul edilmesi, Tanrı'ya evrenin üzerinde güç olma özelliğini verir. Bu da istenç özgürlüğünün sonucudur. Spinoza, istenç özgürlüğüne, zorunluluğun Tanrı'nın doğasının yetkinliğinden kaynaklandığını söyleyerek karşı çıkar.

Tanrı'nın doğasının yetkinliği, varlığının başka bir şeyle değil kendinde ele alınmasının nedenidir (Spinoza,2014:132). Tanrı'nın varlığı, bu nedenle kendi etkisinin sonucudur. Bunun sonucu olarak Tanrı'nın, var oluşun içkin bir şekilde ontolojik ve etkin nedeni (causam efficientem) olduğu söylenir (Spinoza, EI,P25). Etkin varlık, zorunlu olarak da var oluşun etkin nedenidir. Tanrı'nın tözsel varlığı bu nedenle etkin etkilenişi ifade eder (Deleuze,2013: 110). Var olan da etkilenimdir (affectiones). Spinoza, doğalanan doğanın, var olma ve hareket etme nedenini etkilenme kavramı ile açıklar. Etkilenim, Tanrı'nın sıfatlarını ifade eden tarzlardır. Spinoza bu nedenle var olan için Tanrı'nın tarzı olan modus kavramını kullanır (Spinoza: EI,Def5). Bunun anlamı, Tanrı'nın, modusları kendi varlığından kendi gücüyle meydana getirmesidir. Tanrı bu nedenle kendi tarzını oluşturur (Spinoza: EI,P28Dem). Tarz bu nedenle Tanrı'da olan her şeydir. Spinoza, doğalanan doğayı, Tanrı'da olan ve Tanrı olmaksızın var olamayacak ve düşünülemeyecek her şey olarak tanımlar (Spinoza:EI,P29). Böylece doğalanan doğa, sonlu ruh ve beden moduslardır. Bunun nedeni var oluş Tanrı'nın varlığını sıfatlarıyla açması olduğu için, doğalanan doğanın, Tanrı'nın düşünen ve yer kaplayan sıfatların tarzı olmasıdır (Ward,2011: 36). Ayrıca Spinoza, Tanrı'nın bu iki sıfatından birinin diğerinden daha önemli olmadığını söyler (Spinoza: EI,P10Sch.). Sıfatların bu durumu, moduslar da için geçerlidir. Spinoza felsefesi için bu durumun önemi, düşünme ve yer kaplamanın, hem varlık hem de varoluş felsefesinde aynı değerde olmasıdır.

Spinoza felsefesinde, aynı değerde olmanın önemi, sonlu moduslar arasındaki ilişkide görülür. Her modus, kendi sıfatının altında yer alır (Spinoza: EII,P6). Düşünme modusu, düşünme sıfatının beden modusu da beden modusunun altındadır. Sıfatlarından dolayı düşünme modusu yer kaplamaz, yer kaplama modusu da düşünmez. Spinoza, modusların farklı yapıları olduğu konusunda gördüğümüz gibi Descartes'la aynı fikirdedir. Ancak Spinoza, düşünme modusunun yer kaplama modusundan, düşündüğü için önemli olduğu konusunda ayrılır. Spinoza'ya göre Tanrı'nın sıfatlarının aynı değerde olmasından dolayı sonlu düşünme, sonlu yer kaplamadan daha önemli değildir (Spinoza: EII.P7Sch.). Spinoza'nın modusların aynı değerde olduğu kabulü, Descartes'ın, insanın ruhundan dolayı bedeni ve doğadaki yer kaplayan cisimlerden önemli olduğu kabulünün reddidir. Ayrıca ruh varlığı olduğu için düşünen ve bilen insanın, doğadaki cisimlerle eş değerde olduğunu söylemektir (Spinoza,EIII,Preface). Bu da Descartes rasyonalist felsefesinin insan-doğa ilişkisinde söylediklerinin dışına çıkmaktır.

Spinoza'nın insan doğa ilişkisinde, Descartes'tan ayrıldığı başka bir nokta da doğalanan doğa kavramını kullanmasıdır. Doğalanan doğa, hem doğa, hem de doğanın içindeki varlıklardır. İnsan, ruh ve beden modusundan oluştuğu (Spinoza: EII, P21Sch.), doğa da yer kaplayan modusların bir araya gelmesinden oluştuğu için doğalanan doğadır. Doğada modusların bir araya gelmesiyle tekiler (res singulares) oluşur. Tekiller de doğalanan doğadır. Tekiller

birbirlerini etkileyerek hareket etmelerine neden olurlar. Bir tekilin hareketinin nedeni, başka bir tekindir. Ancak tekillerin hareketinin asıl nedeni Tanrı'dır (Ward,2011: 36). Moduslar, Tanrı'nın kendisinden, kendi gücüyle var oldukları için var oluşları sırasında hareketi de kazanırlar. Aynı hareket, parçaların birbirlerini etkilemeleri ile bir araya gelmelerini sağlar. Tekillerin bir araya gelmesi bireyi oluşturur. Bu nedenle doğa bireydir (Ward,'011: 22). Doğa, yer kaplayan beden ve cisimlerden oluşur. Yer kaplayan hareket eder. Yer kaplama modusları, hareketleri sonucunda cisimleri dolayısıyla doğayı oluştururlar. Doğalayan doğa, doğayı bu şekilde oluşturur. Spinoza bu nedenle Tanrı'nın doğa olduğunu söyler (Spinoza,2002:EIV,P4Dem.). Tanrı doğadır çünkü doğadaki cisimlerin var olmasını sağlayan güç, Tanrı'nın yani doğanın kendi gücüdür (potentia) (Spinoza,2002:EIV,P4Dem.).

Görüldüğü üzere Spinoza, doğayı hem Tanrı'nın varlığından zorunlu olarak çıkan modus olarak doğalanan doğanın içerisine yerleştirir. Hem de modusların hareketle bir araya gelerek tekilleri oluşturmasının nedeni olarak kabul eder. Bu durum, Spinoza'nın doğa kavramının içeriğini geniş olarak kullanmasının sonucudur (Ward,2011: 36). Spinoza, bu kavramları kullanarak varlığı da var oluşu da doğa olarak açıklar. Bunun önemi, iki doğanın da ürettiğini göstermektedir. Ancak hem doğalayan hem de doğalanan doğanın, Tanrısal doğayla ilişkilerinden dolayı ürettiklerini açıklamaktır. Doğalanan doğa, nedenini, gücünü, yasa ve işleyişini doğalayan doğa olan Tanrı'dan alır (Ward,2011: 36). Bununla Spinoza, iki doğanın da aynı yasaya tabii olduğunu gösterir. Amaç, iki doğanın, sonsuz özgür varlık (Tanrı) ve sonlu bağımlı var oluş olmaları dışında, birbirlerinden ayrılamaz olduklarını anlatmaktır. Sadece Tanrı, kendi doğasına bağlı olduğu için zorunlu ve özgür varlıktır (Spinoza: EI,P17,Sch). Var olanlar ise var olmak için zorunlu olarak Tanrı'ya bağlı oldukları için, zorlama ve bağımlı varlıklardır (Spinoza: EI,Def7).

O halde doğalayan doğa, kendi nedeni ve gücüyle kendi yasası içerisinde olduğu için zorunlu ve özgür varlıktır. Doğalanan doğa ise zorunlu ve özgür varlığın zorunlu yasasının zorlamasının sonucu olan zorlama ve bağımlı varlıktır. Bu kabulün sonucunda hem doğa hem de insan, özgür değil bağımlı, zorunlu değil zorlama varlık olarak kabul edilir. Doğanın yasaları da insanın eylemleri de aynı şekilde zorunluluğun zorlamasıyla belirlenir (Spinoza:EI,P33Dem). Gördüğümüz gibi Spinoza, içkin neden ve zorunluluktan dolayı insan ve doğayı sadece ontolojik açıdan değil hareketin nedeni ve tarzı açısından da aynı doğa içerisine yerleştirir. İnsan da doğa da daha öncede söylediğimiz gibi etkilenim varlığıdır. Her ikisi de Tanrı'nın varlığından dolayı Tanrısal yasanın etkilenimine tabiidir.

İnsan, doğada bedeniyle başka beden ve cisimlerden etkilenen, ruhuyla da bu etkiyi zorunlu olarak algılayan varlıktır (Spinoza: EII,P14). İnsan ruhu, zorunlu olarak bedeninin etkilenimleri üzerine düşünmek zorundadır. İnsanın bilgisi, bu algı ve düşünmenin sonucudur. Spinoza, insanın bedeni ve doğa ile ilişkisini ruhun düşünmesi ile kurar. Ancak doğalayan doğanın iki modusu olarak kurar. İnsanın ruhu, bedeni, doğa aynı doğalanan doğanın bir ve aynı olan modusudur (Spinoza: EII,P21Sch). Sadece Tanrı'nın düşünme ve yer kaplama sıfatının moduslarının bir araya gelmesidir. Spinoza, burada modusların farklılığını, Descartes'ın yaptığı gibi tözsel ayırım olarak kabul etmez. Descartes'ın tersine ruh ve beden arasındaki ilişkiyi ayırım üzerine kurmaz. Ruh ve beden arasındaki ilişkiyi, bir ve aynı modusun farklı etkinliği olarak kabul eder. Spinoza bu kabulünü, insanın ruh ve bedeninin birbirinden ayrı değil birbirleriyle karşılıklı çalışması olarak düşündüğü paralelizme dayandırır (Spinoza, EIII,P2Sch).

Spinoza'nın ruh ve beden paralelizmi, Descartes'ın ruh ve beden ayırımına karşı çıkıştır. Descartes'ın ruh ve beden ayırımı, düşünme ve yer kaplama ayırımına dayandığı için, ruhun üstünlüğü ile sonuçlanır. Spinoza bu durumu, ruh ve bedeninin etkinliklerinin Tanrısal zorunluluktan dolayı karşılıklı oldukları kabulü ile değiştirir (Spinoza:EIII,P2Sch). Ancak ruh ve beden zorunlu bir şekilde paralel olduğunda bedenden ayrı ve üstün olarak kabul edilmeyeceğini düşünür. Spinoza, modusların paralelizmini, Tanrı'nın sıfatlarının paralelligine dayandırdığı için paralelizm de zorunlu işleyişin parçası olur. Sıfatların paralel olmasının sonucu olduğu için, ruh ve beden modusunun bir ve aynı şeyin farklı parçası olduğunu söyler. Aralarındaki tek fark, ruh düşünür cisim yer kaplar. Doğalayan doğa içerisinde insan ve cisim arasındaki tek fark budur.

O halde zorunluluğun parçası olan paralelizm, insanın bedeni ve doğa ile kurduğu bağın, Descartes felsefesinde olduğu gibi aşkın kabul edilmemesini sağlar. Spinoza felsefesinde, ruhun zorunlu olarak bedenle paralel çalıştığına göstergesi, bedenin etkilenimlerine maruz olduğu kabulüdür (Spinoza, EII,P14). İnsan, ruh modusu olduğu için düşünür ama ruhun düşünmesi zorunlu paralelizminden dolayı bedeninden ayrı ve bağımsız değildir. Bu nedenle insanın düşünmesi ve ruhu, bedeninin yer kaplamasından daha önemli ve üstün olarak kabul edilmez. Spinoza, felsefesinde insanın bilmesi de paralelizm içerisinde. Bilgi, zorunlu ruh ve beden paralelizminin sonucudur. İnsanın bilgisi, Descartes felsefesinde olduğu gibi insanın ruhunun bedenine ve cisimler dünyasına aşkınlığını ifade etmez. Spinoza felsefesinde insan, bedeni ve doğa ile karşılıklı etkileşim içerisinde olduğunu ve bilgisinin bunun sonucu olduğunu bilir. Bu bilgi, insanın, doğalanan doğanın parçası olduğunu bilmesidir.

Spinoza felsefesinde felsefe-doğa ilişkisi böyle bir bilmenin sonucudur. Felsefe yapan insan, doğayla aynı doğanın eşit parçası olduğunu bilir. Spinoza, insanın, doğalayan doğanın zorunluluğu içerisindeki bilgisinin, hakikatin bilgisi olduğunu söyler. İnsanın özgürlüğü, Tanrı'nın zorunlu doğasının yasa ve işleyişine tabii olduğunu bilmesidir (Spinoza,EIV.P73Sch). Felsefe ile insan, kendi varlığı ve içinde yaşadığı doğalanan doğanın, doğalayan doğa olan Tanrı'nın parçası olduğunu bilir. İnsan, doğayla uyum ve denge içerisinde bu bilgiyle yaşar. Spinoza'nın rasyonalist felsefesi insana bunu gösterir. Onun rasyonalizminde felsefe-doğa ilişkisi, insana, doğayla aşkın değil içkin bir ilişkisi içerisinde olduğunu gösterir. Sonuç olarak Spinoza felsefesinde insan ve doğa, doğalanan doğa olarak Tanrı'nın doğasının içindedir. Doğalanan doğa, sadece yer kaplayan beden ve cisim dünyasını değil insanı da kapsar. İnsan ve doğa, aynı doğanın eşit varlığıdır. İnsan, doğanın efendisi değildir.

Sonuç

Spinoza felsefesinde doğa kavramı, öz kavramı ile aynı anlamda kullanılan bir kavramdır. Onun doğa felsefesi, öz felsefesinin ifadesidir. Öz, kendi kendinin nedeni olmaktır. Öz bu nedenle ilk ve zorunlu neden olarak Tanrı'nın varlığını içeren içkin nedendir. Öz aynı zamanda güç olduğu için de ilk ve zorunlu neden olmasından dolayı sıfatlarıyla Tanrı'nın varlığını ifade eder. Böylece öz kavramı Spinoza felsefesinde, neden ve güç anlamıyla Tanrı'nın varlığını açıklayan doğa kavramı olarak yer alır. Tanrı'nın sıfatları özünden, özünün yasa ve işleyişi olan zorunlulukla çıkar. Spinoza, sıfatların doğalayan doğa olduğunu söyler. Sıfat anlamında doğalayan doğa, Tanrı'nın tözsel varlığını çıkarır. Bunun sonucunda Tanrı'nın da özgür neden olarak doğalayan doğa olduğunu söyleriz.

Spinoza'nın doğalayan doğayı hem sıfat hem de Tanrı'nın tözsel varlığı olarak kabul etmesi Tanrı'nın varlığının ve var oluşun nedenini açıklar. Tanrı'nın kendi dışına çıkmadan kendi

gücüyle var oluşu meydana getirdiğini açıklar. Bu nedenle doğalanan doğa, Tanrı'nın tarzlarıdır. Yani doğalanan doğa, doğalayan doğanın parçasıdır. Doğalanan doğa, doğalayan doğadan çıktığı için de hem var oluş hem de güç (hareket anlamında) sonlu, belirlenmiş, zorlama ve bağımlıdır. Doğalayan doğa, hem düşünme ve yer kaplama olduğu için doğalanan da düşünme ve yer kaplamadır. Tanrı'nın doğasındaki sıfatların moduslarda kendini açmasıdır. Kendini açan içkin nedenden, doğalayan doğa ve ondan da doğalanan doğa kavramı çıktığı için iki doğa bir ve aynıdır. Tanrı, doğa ve insan, bir ve aynıdır. Bir, zorunlu ve içkin olan aynı doğanın varlığı ve var olanlarıdır. İnsanın yaptığı felsefe de bunu açıklar.

Spinoza, kendi döneminde Descartes felsefesinin temsil ettiği felsefe-doğa ilişkisine karşı çıkar. Descartes felsefesine karşı çıkışını içkin öz anlayışı ile kurar. İçkin öz anlayışı, içkin neden, içkin güç kavramlarına dayanır. Özellikle Descartes'ın Tanrı'nın istenç özgürlüğü ile kurduğu aşkın yaratıcı Tanrı anlayışına itiraz ettiği zorunluluk kavramını da içkin öz anlayışı üzerine kurar. Spinoza'nın içkin öz anlayışı, ruh ve bedenin ilişkisi konusunda da Descartes'tan ayrıldığını gösterir. Spinoza'ya göre ruh ve beden, Tanrı'nın varlığının iki sıfatının tarzıdır. Tek varlığın iki sıfatı olmak Spinoza felsefesinde bir ve aynı olmaktır. Bu iki sıfat düşünen ve yer kaplayan olarak birbirlerinden farklılığı ama tek varlığa ait olmakla da bir ve aynı olmayı temsil ederler. Spinoza, farklı olmanın ayrı olmaya neden olmadığını göstererek Descartes'ın düşünen ve yer kaplayan arasında ayırım olduğu düşüncesine karşı çıkar. Spinoza'nın bu karşı çıkışı Descartes'ın insan-doğa, felsefe-doğa ilişkisine karşı çıkışının temelini oluşturur.

Kaynakça

- Viljanen, V. (2011). Spinoza's Geometry of Power. Newyork: Cambridge University Press
- Deleuze, G. (2013). Spinoza ve İfade Problemi (Alber Nahum, çev). İstanbul: Norgunk yayınevi
- Descartes, R. (1976). The Philosophical Works of Descartes (Elisabeth S.Haldane and G.R.T.Ross). London: Vol. I-II. Cambridge University Press
- Spinoza, B. (2002). Spinoza Complete Works with Translations (Samuel Shirley, çev:). Indianapolis/Cambridge. Hackett Publishing Company İnc.
- Spinoza, B. (2014). Spinoza Mektuplar (Emine Ayhan, çev:). Ankara: Dost Kitabevi
- Keizer, H. (2012). "Definition of Attribute: An Interpretation". British Journal for the History of Philosophy, 20(3), 479-498
- Viljanen,V. (2007). "Field Metaphysic, Power and Individuation in Spinoza". Canadian Journal of Philosophy, vol.37-No:3,393-418
- Ward,T.M. (2011). "Spinoza on the Essences of Modes". British Journal for the History of Philosophy, 19(1), 19-46

İŞLETMELERİN SERMAYE YAPILARININ ÖZ SERMAYE KARLILIĞI ÜZERİNE ETKİSİ: BİST TEKNOLOJİ ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Yrd. Doç. Dr. Nazan ŞAK

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Mustafa KILLI

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Samet EVCİ

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü

Öz

İşletmelerin, varlıkların finansmanında kullandığı yabancı kaynak ve öz kaynak bileşiminin belirlenmesine ilişkin uyguladığı sermaye yapısı politikaları, şirketlerin karlılığını etkilemektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, finansal yapı oranlarından (borç oranları, kaldıraç oranları) hareketle işletmelerin sermaye yapılarının öz sermaye karlılığı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmada, Borsa İstanbul (BİST) Teknoloji Endeksinde işlem gören işletmelerin finansal yapı oranları ile öz sermaye karlılık oranı kullanılmış ve oranlar arasındaki ilişki panel veri modelleri ile analiz edilmiştir. Bu amaçla, BİST teknoloji endeksinde yer alan 12 firmaya ait 2003-2016 dönemindeki veriler kullanılarak öz sermaye karlılığını etkilediği düşünülen sermaye yapısı değişkenleri belirlenmiştir. Analizde, değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyona izin veren dirençli rassal etkiler modeli kullanılmıştır. Tahmin edilen panel regresyon modelinde Kısa Vadeli Borç/Aktifler, Borç kaynak oranı ve Öz sermaye büyümesi değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Model sonuçlarına göre, Kısa Vadeli Borç/Aktifler ve Öz sermaye büyümesi değişkenlerinin öz sermaye karlılığı üzerine pozitif etkisi olduğu bulunmuştur. Diğer yandan, borç kaynak oranı değişkeninin ise, öz sermaye karlılığını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansal yapı oranları, öz sermaye karlılığı, sermaye yapısı, panel veri analizi

THE EFFECT OF CAPITAL STRUCTURE ON RETURN ON EQUITY OF THE ENTERPRISES: AN APPLICATION ON BIST TECHNOLOGY INDEX

Abstract

The capital structure policies applied by enterprises to determine the composition of debt and equity used in the financing of assets affect the profitability of the enterprises. The aim of the study in this context is to reveal the effect of capital structure on return on equity of the enterprises by using financial structure ratios (debt ratios, leverage ratios). In this context, the financial structure ratios and return on equity of the enterprises traded in the Borsa Istanbul (BIST) Technology Index were used and the relationship between the ratios was analyzed by the panel data models. For this purpose, capital structure variables considered to affect return on equity have been determined using data from 2003-2016 periods of 12 firms in BIST technology index. In the analysis, a resistive random effects model was used that allowed for heteroscedasticity, autocorrelation and correlation between cross section. In the predicted panel regression model, it was defined that the variables of Short Term Debt / Assets, Debt Sources Ratio and Equity Growth were statistically significant. According to the model results, it was found that the variables of Short Term Debt / Assets and Equity Growth have a positive effect on return on equity. The debt-to-equity ratio variable, on the other hand, has been found to have a negative impact on return on equity.

Keywords: Financial structure ratios, Profitability of equity, Capital structure, Panel data analysis

Giriş

Günümüzde teknolojik gelişme, ekonomik büyümenin en önemli bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Teknoloji üretebilen ve ürettikleri teknolojiyi verimli bir şekilde kullanabilen ülkeler, ekonomik büyüme yarışında en önde yer almaktadırlar (Müslümov ve Aras, 2002, s.1). Ülkemiz açısından bakıldığında, bilişim ve teknoloji sektörü gelecek vaat eden sektörler arasındadır. Sektörün gelişimi ve hızla değişen rekabet ortamında sektörde yer alan işletmelerin ayakta kalabilmeleri için araştırma-geliştirme faaliyetlerine daha fazla ağırlık vermelidirler. Bunu gerçekleştirebilmek için işletmelerin harcamalarını finanse edeceği kaynakları etkin şekilde kullanarak, karlılıklarını arttırmaları gerekmektedir. Bu noktada işletmelerin sermaye yapısı kararları ve varlıklarını nasıl finanse edeceği önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü varlıkların finansmanında kullanılan kaynaklar işletmenin karlılığı üzerinde etkili olabilmektedir.

İşletmelerin varlıklarının finansmanında kullandığı yabancı kaynak ve öz kaynak bileşimi işletmenin sermaye yapısını oluşturmaktadır. Sermaye yapısı içerisinde yer alan kaynakların işletmeye maliyeti bulunmaktadır (Ercan ve Ban, 2014, s.227). Yabancı kaynağın maliyeti, sağlanan fonlar karşılığında yatırımcılar tarafından istenen getiri oranı iken; öz kaynak maliyeti, firmanın adi hisse senedi sahiplerinin firmadan talep ettikleri getiri oranıdır (Okka, 2010, s.395-398). Yabancı kaynak kullanımı nedeniyle yatırımcılara ödenen faizlerin vergi matrahından indirilmesi, yabancı kaynak maliyetini düşürmekte ve karlılığa olumlu yansiyabilmektedir. Bunun yanı sıra yabancı kaynak kullanımı işletmelerin sabit yükümlülüklerini arttırarak finansal kaldıraçın ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Finansal kaldıraç, işletmenin yabancı kaynak kullanımının karlılık üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (Uluyol, Lebe ve Akbaş, 2014, s.72). İşletmenin satışlarının arttığı, ekonominin iyi olduğu dönemlerde finansal kaldıraç etkisiyle işletmenin faaliyetlerinden daha fazla hisse başına kar sağlanabilmektedir (Okka, 2010, s.416). Fakat yabancı kaynak kullanımının gerek vergi avantajı gerekse finansal kaldıraç yoluyla karlılık üzerinde yaratacağı olumlu etki süreklilik göstermemektedir. Artan yabancı

kaynak kullanımı işletmenin finansal riskini arttırarak, kredibilitesini düşürmekte ve borçlanma maliyetini yükseltmektedir. Bu durumda yabancı kaynak kullanımı nedeniyle ortaya çıkan finansal kaldıraçın etkisi negatif olmakta ve öz sermaye karlılığı olumsuz etkilenmektedir (Uluyol, Lebe ve Akbaş, 2014, s.72). Dolayısıyla sermaye yapısı içerisinde yer alacak yabancı kaynak öz kaynak bileşimi arasında dengenin sağlanması işletme karlılığı açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Borsa İstanbul (BIST) Teknoloji Endeksinde yer alan işletmelerin finansal yapı oranlarından (borç oranları, kaldıraç oranları) hareketle sermaye yapılarının öz sermaye karlılığı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Literatürde farklı sektörde faaliyet gösteren işletmelerin sermaye yapılarının karlılık üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar yer alırken, teknoloji sektöründe faaliyet gösteren işletmeleri konu alan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu yönü ile çalışmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Çalışmanın sonraki bölümlerinde sermaye yapısının firma karlılığı üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar özetlenmekte, ardından çalışmada kullanılan metodoloji açıklanmaktadır. Son olarak çalışmanın bulguları değerlendirilerek, sonuç kısmına yer verilmektedir.

Literatür

Türkiye’de işletmelerin sermaye yapıları ile verimlilik, karlılık ve firma performansı arasındaki ilişkinin analiz edildiği çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmektedir.

Kabakçı (2008) tarafından Türkiye’de Gıda Sektöründe faaliyet gösteren firmaların sermaye yapısı ile finansal performansları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan çalışmada, İMKB Gıda Sektöründe faaliyet gösteren 22 firmanın 2000-2005 dönemi yıllık Bilanço ve Gelir Tablosu verileri Regresyon Analizi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmada sermaye yapısı ile öz sermaye karlılığı arasında negatif ilişki saptanmış, düşük borç oranının firmaların yüksek karlılık değerlerine ulaşmasında etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Akkaya (2008), 1997-2006 yılları arasında hisse senetleri İMKB’de işlem gören deri-tekstil sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin sermaye yapısı, varlıkları ve karlılık arasındaki ilişkiyi, çeşitli değişkenler yardımıyla tespit etmek amacıyla regresyon analizini kullanmıştır. Çalışmanın sonucunda kaldıraç oranıyla ölçek değişkeni arasında pozitif, büyüme değişkeniyle negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Terim ve Kayalı (2009) yaptıkları çalışmada, Türkiye’de imalat sanayinde faaliyet gösteren halka açık şirketlerin sermaye yapılarını etkileyen faktörler ile bu şirketlerin sermaye yapılarına ilişkin kararları almalarındaki davranışlarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışmada, firmaların sermaye yapılarını etkileyen faktörlerden, net sabit varlıklar, karlılık ve büyüme fırsatları ile sermaye yapıları arasında güçlü ve anlamlı sonuçlara ulaşılrken, firma büyüklüğü ile borç dışı vergi kalkanı değişkenlerine ilişkin güçlü, ancak iktisadi açıdan anlamlı tutarlılıklara ulaşılmıştır.

Kısakürek ve Aydın (2013) tarafından Borsa İstanbul’da faaliyet gösteren şirketlerin sermaye yapısı ile karlılık arasındaki ilişkinin kriz yılları da gözönünde bulundurularak incelenmesi amacıyla Borsa İstanbul’da 1992-2011 yılları arasında kesintisiz faaliyet gösteren 104 firmanın bilanço ve gelir tabloları analiz edilmiştir. Sonuç olarak firmaların incelenen dönemde kriz yılları da dahil sermaye yapılarında öz kaynakları tercih ettiği, sermaye yapısı ile satış karlılığı, aktif karlılığı arasında doğru orantılı ve öz kaynak karlılığı arasında da ters orantılı ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Doğan (2013) tarafından İMKB’de faaliyet gösteren sigorta şirketlerinin sermaye yapısının karlılık üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yapılan 2005-2011 yıllarını kapsayan çalışmada, sigorta şirketlerinin karlılık göstergeleri olarak “Varlık Karlılığı” kullanılmıştır. Verilerin analizinde korelasyon ve çoklu regresyon yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada, sigorta şirketlerinin aktif büyüklüğünün artması karlılığı olumlu yönde etkilerken; hasar prim oranı, kaldıraç oranı ve likit aktiflerinin artmasının karlılığı olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Avcı (2016), firmaların finansal ve reel kararları arasındaki ilişkiyi sermaye yapısı ve firma performansı bağlamında incelemek amacıyla 2003-2015 döneminde BİST’de işlem gören imalat sanayi şirketleri kapsamında bir çalışma yapmıştır. Çalışmada, kısa ve uzun vadeli borçların firmaların öz kaynak karlılığı ve aktif karlılıklarına negatif ve istatistiki olarak anlamlı etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akyüz ve Bilgiç (2016) çalışmasında, BİST’de işlem gören bilişim firmalarının aktif karlılık oranının; kaldıraç oranı, cari oran, asit-test oranı ve nakit oranla olan ilişkisini regresyon analizi ile incelemiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular, aktif karlılık oranı ile cari oran, asit-test oranı ve nakit oranı arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkinin olduğunu; kaldıraç oranı ile aktif karlılık oranı arasında ise negatif yönlü ve anlamlı ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur.

Metodoloji

Panel veri analizi, değişkenlerin hem kesit hem de zaman boyutunun analize katılmasına olanak sağlayan bir yöntemdir. Hem zamana hem de kesit birime ait özelliklerin modele katılması daha tutarlı tahmin sonuçlarına ulaşılmasını sağlar (Baltagi, 2001: s.1). Panel veri analizinde kullanılan birimler (bireyler, firmalar gibi) heterojen özellik sergilemektedir. Bu sebeple, birimlere özgü karakterlerin modellerde yer alabilmesine olanak sağlanacak şekilde modellerin oluşturulması gerekmektedir.

Panel veri analiziyle ilgili gelişmeler, hem zaman etkisinin hem de birim etkisinin modele katılabilmesine olanak sağlayacak şekilde farklı yöntem ve testleri ekonometri literatürüne katmıştır. Havuzlanmış model, yatay kesit birimleri aynı olan modellerdir (Güriş, 2015: s. 3). Bu bağlamda, hem sabit hem eğim parametrelerinin birim ve zamana göre sabit olduğu modeller genel olarak matris notasyonunda aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

$$Y_{it} = \alpha_0 + \sum_{k=1}^K \alpha_k X_{kit} + e_{it}$$

Panel veri analizlerinde zaman ve birim etkilerinin modeli etkileme durumuna göre iki yönlü ve tek yönlü panel veri modelleri geliştirilmiştir. İki yönlü panel veri modellerinde hem zaman etkisi hem de birim etkisi modele dâhil edilmektedir. Tek yönlü modellerde ise, ya birim etkilerinin ya da zaman etkilerinin model tahminlerinde yer aldığı görülmektedir. Bu modeller, sadece sabit parametrenin değiştiği modeller,

$$Y_{it} = \alpha_{0i} + \sum_{k=1}^K \alpha_k X_{kit} + e_{it}$$

eğim parametresinin sabit, sabit parametrenin hem zaman hem de birime göre değiştiği modeller,

$$Y_{it} = \alpha_{0it} + \sum_{k=1}^K \alpha_k X_{kit} + e_{it}$$

tüm parametrelerin birime göre değiştiği, zamana göre sabit kaldığı modeller,

$$Y_{it} = \alpha_{0i} + \sum_{k=1}^K \alpha_{ki} X_{kit} + e_{it}$$

ve tüm parametreleri hem birime hem de zamana göre değişen modeller,

$$Y_{it} = \alpha_{0it} + \sum_{k=1}^K \alpha_{kit} X_{kit} + e_{it}$$

olarak tanımlanabilir (Tatoğlu, 2013: s.37-38). Hem tek yönlü hem de iki yönlü panel veri modelleri, Sabit etkiler modeli ve Rassal etkiler modeli olmak üzere iki şekilde yapılandırılmaktadır. Sabit etkiler modeli, birim ve/veya zamana göre meydana gelen değişmelerin modelin parametrelerinin bazılarında veya tümünde değişmelere sebep olduğu modellerdir. Birim veya zaman etkileri ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişki olduğu varsayılır. Tek yönlü sabit etkiler modeli, kovaryans modeli olarak adlandırılır ve

$$Y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \alpha_k X_{kit} + e_{it}$$

olarak gösterilir (Green, 1997:s.616). Sabit katsayının birimden birime değişim etkisi, kukla değişken kullanılmasıyla modele eklenir ve model, kukla değişkenli tek yönlü sabit etkiler adını alır:

$$Y_{it} = \alpha_1 D_{1t} + \dots + \alpha_N D_{Nt} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + e_{it}$$

İki yönlü sabit etkiler modeli genel olarak,

$$Y_{it} = \alpha_0 + \mu_i + \lambda_t + \beta X_{it} + e_{it}$$

biçiminde oluşturulur. Rassal etkiler modeli, birim ve/veya zamana göre meydana gelen değişmelerin modele hata teriminin bir bileşeni olarak dahil edildiği modellerdir. Bu modellerde birim veya zaman etkileri ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişki olmadığı varsayılır. Tek yönlü rassal etkiler modeli,

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta X_{it} + e_{it}$$

$$\alpha_i = \bar{\alpha} + \mu_i$$

$$u_{it} = \mu_i + e_{it}$$

olarak ifade edilir. İki yönlü rassal etkiler modeli ise,

$$Y_{it} = \alpha_0 + \beta X_{it} + e_{it}$$

biçiminde oluşturulur. Modelde yer alan e_{it} hata terimi,

$$e_{it} = \mu_i + \lambda_t + u_{it}$$

olarak tanımlanır (Baltagi, 2001: s.11-15, 31- 33). Modellerde birim veya zaman etkisinin olup olmadığı belirlendikten sonra sabit etkiler modeli mi yoksa rassal etkiler modeli mi uygun

modeldir sorusuna Hausman (1978) testi ile yanıt bulunmaktadır. Hausman test istatistiği, birim etkilerin bağımsız değişkenlerle ilişkili olup olmaması bilgisinden hareketle oluşturulan asimptotik varyans-kovaryans matrislerinden yararlanılarak hesaplanır. Sıfır hipotezi, birim veya zaman etkileri ile açıklayıcı değişkenler arasında ilişkinin olmadığı rassal etkiler modelinin doğru model olduğunu öne sürerken; alternatif hipotez, sabit etkiler modelinin doğru model olduğunu ifade eder. Test istatistiği,

$$H = (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{RE})' (Var(\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{RE}))^{-1} (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{RE})$$

formülüyle hesaplanır. Hausman istatistiği, k parametre sayısındaki asimptotik χ^2 dağılımına göre yorumlanır ve test sonucu, tahmin edilecek modelin sabit etkiler modeli mi rassal etkiler modeli mi olması gerektiğine karar verilir.

Analiz ve Bulgular

Çalışmada işletmelerin sermaye yapılarının öz sermaye karlılığı üzerine etkisi, panel veri regresyon modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Bu amaçla, BİST teknoloji endeksinde yer alan 12 firmaya ait 2003-2016 dönemindeki veriler kullanılmıştır. Çalışma, öz sermaye karlılığını etkileyen faktörleri panel veri regresyon modeli ile incelemeyi amaçladığı için modeldeki bağımlı değişken, öz sermaye karlılığı değişkenidir. Öz sermaye karlılığını etkileyen faktörlerin araştırıldığı çalışmada sermaye yapısı oranları içinde yer alan Kısa Vadeli Borç/Aktifler, Öz sermaye Büyümesi, Öz sermaye/Aktifler, Kısa vadeli borç/Toplam Borç, Kısa vadeli borç/Öz sermaye, Borç Kaynak Oranı değişkenlerinden yararlanılmıştır. Kullanılan değişkenler ve açıklaması aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımlaması

Değişkenler	Değişkenin İsmi	Değişkenin Açıklaması
Bağımlı Değişken	Ozkar	Öz sermaye Karlılığı (%)
Bağımsız Değişkenler	Kvbak	Kısa Vadeli Borç/Aktifler
	Ozbuy	Öz sermaye Büyümesi
	Ozak	Öz sermaye/Aktifler
	Kvbtb	Kısa vadeli borç/Toplam Borç
	Kvboz	Kısa vadeli borç/Öz sermaye
	Bko	Borç Kaynak Oranı

Öz sermaye karlılığını etkileyen faktörlerin incelendiği modelde sermaye yapısı içinde yer alan oranlar BİST teknoloji endeksinde yer alan firmalar için incelenmiş, modelde Kısa Vadeli Borç/Aktifler, Borç Kaynak Oranı ve Öz sermaye büyümesi değişkenlerinin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Modelin birim etkisi mi, zaman etkisi mi ya da her iki etkiyi birden mi taşıdığını belirleyebilmek için testler yapılmış; sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Öz sermaye

karlılığını etkileyen sermaye yapısı modellerinin incelendiği çalışmada %10 anlam seviyesine göre katsayılar ve test sonuçları yorumlanmıştır. İlk olarak, iki yönlü etkinin araştırılması için LR testi yapılmış ve sıfır hipotezi, “modelde birim ve zaman etkileri yoktur” biçiminde kurulmuştur. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi, LR test istatistiği sonucu, 1,45818 (Prob.=0,482) olarak bulunmuştur. %10 hata payına göre sıfır hipotezi reddedilememekte ve modelde iki yönlü etkinin olmadığı ifade edilmektedir. Sabit ve zaman etkisinin varlığı, ayrı ayrı test edilmiş ve sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Birim etki için sıfır hipotezi, “birim etkinin standart hatası sıfıra eşittir” biçiminde oluşturulur. Birim etki için χ^2 test istatistiği, 1,45818 (Prob.= 0,114) olarak bulunmuştur. %10 hata payına göre sıfır hipotezi reddedilememekte ve modelde sabit birim etkinin olmadığı söylenebilmektedir. Zaman etkisi için sıfır hipotezi, “zaman etkileri sıfıra eşittir” şeklinde oluşturulmuştur. Zaman etkisi için χ^2 test istatistiği, 0,000 (prob.=1,000) bulunmuştur. Bu sonuç, sıfır hipotezinin reddedilemediğini ve modelde zaman etkilerinin olmaması gerektiğini göstermektedir. Tüm üç durum için test sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 2. Birim ve Zaman Etkisinin Testi

Testler	İki Yönlü Etki	Birim Etkisi	Zaman Etkisi
χ^2 testi	1.45818	1.45818	0
Prob.	0.482	0.114	1.000

Öz sermaye karlılığı modelinde birim etkinin ve zaman etkisinin olmadığı tespit edildikten sonra havuzlanmış modelin mi yoksa rassal etkili modelin mi uygun model olduğu Breusch Pagan (1980) Lagrange Çarpanı testi ile incelenmiştir. Breusch- Pagan Lagrange Çarpanı testi, havuzlanmış modelle heterojenliğin varlığını yansıtan rassal etkiler modelini karşılaştırarak, hangisinin uygun model olduğunu incelemek için yapılan bir testtir. Sıfır hipotezi, havuzlanmış modelin uygun olduğunu öne sürer. Analiz sonucu test istatistiği, 1,93 (Prob.= 0,0824) olarak bulunmuştur. %10 hata payına göre sıfır hipotezi reddedilmektedir. Havuzlanmış model uygun değildir; model, rassal heterojen etkiler barındırmaktadır.

Havuzlanmış modelin uygun olmadığı saptandıktan sonra, sabit etkiler modelinin mi yoksa rassal etkiler modelinin mi uygun olduğu Hausman (1978) testi ile incelenmiştir. Hausman testinde sıfır hipotezi, rassal etkiler modelinin uygun model olduğunu öne sürerken; alternatif hipotez, sabit etkiler modelinin uygun model olduğunu ifade eder. Analiz sonucu Hausman test istatistiği, 0,72 (Prob.= 0,8683) olarak bulunmuştur. Test istatistiği, %10'a göre değerlendirildiğinde sıfır hipotezinin reddedilemediği ve rassal etkiler modelinin uygun model olduğu belirlenmiştir. Aşağıda öz sermaye karlılığı için tahmin edilen rassal etkiler modeli sonuçları verilmiştir:

Tablo 3. Rassal Etkiler Modeli Sonucu

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	Z istatistiği	Prob.
c	7.498454	3.823873	1.96*	0.050

Kvbak	0.7597317	0.1835221	4.14*	0.000
Bko	-0.6445016	0.1732497	-3.72*	0.000
Ozbuy	0.0158469	0.0084899	1.87*	0.062
Wald ist.=22.26 (Prob.=0.001)				
Levene(1960) ,Brown ve Frosythe (1974) test ist.:				
W0 = 4.7819940 df(11, 150) Pr > F = 0.00000275				
W50 = 4.4551544 df(11, 150) Pr > F = 0.00000840				
W10 = 4.8342725 df(11, 150) Pr > F = 0.00000230				
Baltagi- Wu (1999) LBI test istatistiği: 1.663465				
Pesaran (2004) test ist. = -0.020 (Prob.=1.000)				
Friedman (1937) test ist. = 13.681 (Prob.= 0.2511)				
Frees'(1995,2004) test ist = 0.224 Kritik değerler: %1= 0.3901				
%5= 0.2620				
%10=0.1984				

*, parametrelerin %10'a göre istatistiksel olarak anlamlılığını ifade eder.

Tablo 3'de tahmin sonuçları gösterilen rassal etkiler modeline göre, diğer değişkenler sıfırken özsermaye karlılığı 7,498454 birimdir. Kısa vadeli borç/aktif oranında (Kvbak) bir birimlik değişim özsermaye karlılığını 0,7597317 birim artırır. Borç kaynak oranındaki (bko) bir birimlik değişim özsermaye karlılığını 0,6445016 birim azaltır. Öz sermaye büyümesindeki bir birimlik artış (ozbuy), özsermaye karlılığını 0,0158469 birim arttırmaktadır.

Modeldeki test sonuçları incelendiğinde, Pesaran ve Friedman testleri sonucu birimler arası kesitsel bağıllığın olmadığı; Frees testine göre ise %10 seviyesinde kesitsel bağıllığın olduğu görülmektedir. Değişen varyans ve az da olsa otokorelasyon sorunun bulunduğu görülmüştür. Bu sebeple, değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyona izin veren dirençli tahminler elde edilmiş ve sonuçları aşağıda verilmiştir:

Tablo 4. Dirençli Rassal Etkiler Modeli Sonucu

Değişkenler	Katsayı	Std.Hata	Z	Prob.
c	7.108774	3.606732	1.97*	0.049
Kvbak	0.7290609	0.1864336	3.91*	0.000
Bko	-0.6107475	0.1802877	-3.39*	0.001

Ozbuy	0.0152169	0.0083815	1.82*	0.069
Wald ist.=19.39 (Prob.=0.0007)				

*, parametrelerin %10'a göre istatistiksel olarak anlamlılığını ifade eder.

Sonuç

İşletmelerin faaliyetlerinin finansmanında uygulayacağı politikalar, sermaye yapısı içerisindeki yabancı kaynak- öz kaynak bileşiminden etkilenmekte ve kullanılan yabancı kaynak- öz kaynak bileşimi karlılığın farklılaşmasına neden olmaktadır. Çalışma, BİST teknoloji endeksinde yer alan 12 firmaya ait 2003-2016 dönemindeki verileri kullanarak finansal yapı oranları ile öz sermaye karlılığı arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla, öz sermaye karlılığını etkilediği düşünülen finansal yapı oranları belirlenmiş ve öz sermaye karlılığı üzerindeki etkileri panel veri modeli ile incelenmiştir. Tahmin edilen panel regresyon modelinde finansal yapı oranlarından Kısa Vadeli Borç/Aktifler, Borç Kaynak Oranı ve Öz sermaye büyümesi değişkenlerinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmada öncelikle, birim etki ve zaman etkisi olup olmadığı araştırılmıştır. Modelin havuzlanmış model mi, sabit etkiler modeli mi yoksa rassal etkiler modeli mi olduğu testler yardımıyla incelenmiştir. Uygun modelin Hausman testi ile Rassal etkiler panel veri modeli olduğu tespit edilmiştir. Tahmin sonuçları %10 hata payına göre yorumlanmıştır.

Tahmin edilen rassal etkili panel regresyon modelinde değişen varyans, otokorelasyon ve kesit birimleri arasında bağıllık sorunu ile karşılaşıldığı için bu etkilere dirençli robust tahmin sonuçları elde edilmiştir. Tahmin edilen dirençli robust rassal etkiler modeli sonuçlarına göre, Kısa Vadeli Borç/Aktifler değişkenindeki bir birimlik değişimin Öz sermaye karlılığını 0,7290609 birim arttırdığı, Borç/Kaynak Oranı değişkenindeki bir birimlik değişimin Öz sermaye karlılığını 0,6107475 birim azalttığı ve Öz sermaye büyümesi değişkenindeki bir birimlik değişimin ise Öz sermaye karlılığını 0,0152169 birim arttırdığı belirlenmiştir. Bununla birlikte, Kısa Vadeli Borç/Aktifler, Borç Kaynak Oranı ve Öz sermaye büyümesi değişkenleri sıfır iken Öz sermaye karlılığı 7,108774 birim olmaktadır. Elde edilen sonuçların literatürdeki sonuçlarla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Çalışmadan elde edilen bulguların, işletmelerin finansmanında kullanılacak en uygun yabancı kaynak- öz kaynak bileşiminin ve öz sermaye karlılığını etkileyen faktörlerin belirlenmesinde katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça

Akkaya, G. C. (2008). Sermaye yapısı, varlık verimliliği ve karlılık: İMKB'de faaliyet gösteren Deri-Tekstil sektörü işletmeleri üzerine bir uygulama. Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 30, Ocak-Haziran, 1-13.

Akyüz, F. ve Bilgiç, S. (2016). Borsa İstanbul(BİST)'da İşlem Gören Bilişim Firmalarının Aktif Karlılıkları İle Kaldıraç Oranı, Cari Oran, Nakit Oranı ve Asit-Test Oranının İstatistiksel Analiz Yöntemiyle Karşılaştırılması. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(4), 88-102.

Avcı, E. (2016). Capital structure and firm performance: An application on Manufacturing industry. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 38/1, 15-30.

- Baltagi, B. H., and Wu, P. X. (1999). Unequally spaced panel data regressions with AR(1) disturbances. *Econometric Theory*, 15, 814–823.
- Baltagi, B. (2001). *Econometric analysis of Panel data*, USA: John Wiley&Sons Ltd.
- Breusch, T. and Pagan, A. (1980). The LM Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *Review of Economic Studies*, 47, 239-254.
- Brown, M.B. and Forsythe, A.B. (1974). Robust tests for the equality of variances. *Journal of the American Statistical Association*, 69/2, 364-367.
- Doğan, M. (2013). Sigorta firmalarının sermaye yapısı ile karlılık arasındaki ilişki: Türk sermaye piyasası üzerine bir inceleme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Ocak, 121-136.
- Ercan, M. K. ve Ban Ü. (2005). Değere dayalı işletme finansı: Finansal yönetim, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Frees E.W. (2004). *Longitudinal and Panel data: Analysis and applications in the Social Sciences*. Cambridge University Press.
- Frees, E.W. (1995). Assessing cross-sectional correlation in panel data. *Journal of Econometrics*, 69, 393-414.
- Friedman, M. (1937). The use of ranks to avoid the assumption of normality implicit in the analysis of variance. *Journal of the American Statistical Association*, 32, 675-701.
- Greene, W.H. (1997). *Econometric Analysis*. 3.Baskı. London: Prentice Hall International Inc.
- Güriş, S. (Ed.) (2015). *STATA ile Panel veri modelleri*. S.Güriş (Yay. Haz.). Panel veri ve Panel veri Modelleri (s.1-38). İstanbul: Der yayınları.
- Hausman, J.A. (1978). Specification Tests in Econometrics, *Econometrica*, 46, 1251-1271.
- Kabakçı, Y. (2008). Sermaye yapısı ile işletme performansı arasındaki ilişki: Gıda sektöründe bir uygulama. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8/1, 167-182.
- Kısakürek, M. M. ve Aydın, Y. (2013). İşletmelerde sermaye yapısı ile kârlılık arasındaki ilişkinin analizi: 1992-2011 yılları arası finansal krizler odaklı BİST’te bir uygulama. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14/2, 97-121.
- Levene, H. (1960). Robust tests for equality of variances. In *Contributions to Probability and Statistics* (I. Olkin, ed.) (s.278–292). Palo Alto, CA: Stanford University. Press.
- Müslümov, A. ve Aras, G. (2002). Dünyada yüksek teknoloji sektörünün gelişimi ve Türkiye teknoloji sektörü üzerinde etkisi: Finansal bir yaklaşım. *Bilgi Teknolojileri Kongresi*, 06-08 Mayıs 2002. Denizli. <http://openaccess.dogus.edu.tr/bitstream/handle/11376/420/TECH-Technology-Industry-Bilgitek-2002.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Okka, O. (2010). *Finansal yönetim: Teori ve çözümlü Problemler*. Ankara: Nobel Yayın
- Pesaran, M.H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels, *Cambridge Working Papers in Economics* No. 0435, Faculty of Economics, University of Cambridge.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *Panel veri ekonometrisi*. 2. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları.

Terim, B. ve Kayalı, C. A. (2009). Sermaye yapısını belirleyici etmenler: Türkiye’de İmalat sanayi örneği. Celal Bayar Üniversitesi S.B.E. Dergisi, 7/1, 125-154.

Uluyol, O., Lebe, F. ve Akbaş, Y. E. (2014). Firmaların Finansal Kaldıraç Oranları ile Öz Sermaye Karlılığı Arasındaki İlişki: Hisseleri Borsa İstanbul (BİST)’da İşlem Gören Şirketler Üzerinde Sektörler Bazında Bir Araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi, 6(1), 70-89

MUHASEBENİN GELECEĞİ VE ALINAN MUHASEBE EĞİTİMİNE YANSIMALARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: MAKÜ ÖRNEĞİ

Osman AKIN

Osman Kürşat ONAT

Esra SAK

Öz

Bilimsel literatürün en temel özelliği teori ve uygulamaya yönelik taraflarının bulunmasıdır. Teorik bilginin gelişmesini ve şekillenmesini sağlayan en önemli unsurlardan birisi de uygulamalar ve uygulamalardaki gelişmelerdir. Bu yönleriyle muhasebe biliminin ve muhasebe eğitiminin dinamik bir yapısı olduğu kabul edilebilir. Benzer nitelikleri değerlendirildiğinde her bilim dalının gelecekteki formasyonunun bugünden farklı olması beklenebilir. Bu çalışmanın amacı muhasebe bilimi ve uygulamalarındaki değişimlerin muhasebe eğitimine etkisini araştırmaktır. Araştırma sonucunda, ekonomik gelişmelerin muhasebeye etkisi ve muhasebe mesleğindeki gelişimde güncel bilgileri takip etmenin önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda Akademik ve mesleki kariyer planlayan katılımcılar arasında önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe, Gelecek, Mesleki Gelişim, Muhasebe Eğitimi

1509

Abstract

Most basic property of scientific knowledge is to have sides related to theory and application. Application and developments in applications are most important factors providing development and shaping of theoretical knowledge. With those sides, accounting science and accounting education can be accepted dynamic. While similar qualifications were assessed future formation of every science are expected to be different from now. Aim of this study is to search effects of changes in accounting science and applications to accounting education. As the results of study, keeping abreast of developments and contemporary information are found important. Also there have been found significant difference between participants planning academic and occupational career.

Keywords: Accounting, Future , Occupational Development, Accounting Education

Giriş

Piyasalar zaman geçtikçe daha fazla küresel boyutlara ulaşmakta ve buna bağlı olarak işletmelerin faaliyetleri de büyümektedir. Faaliyet gösteren işletmelerde yeni düzenlemeler oluşmakta risk yönetimi gibi faktörler giderek önemini arttırmaktadır. Faaliyetlerin etkin ve verimli sürdürülebilmesi için işletmelerin küresel piyasalara ve yaşanan değişimlere uyum

sağlamaları gerekmektedir. Muhasebe de yaşanan gelişmeler işletmenin finansal bilgilerini sağlaması sebebiyle muhasebenin önemini arttırmıştır (Demir,2012).

Muhasebenin artan önemiyle birlikte işletmeciler ve yatırımcılar kaliteli, kendini sürekli yenileyen muhasebecilere ihtiyaç duymaktadırlar, böylece muhasebe de eğitiminin önemi artmaktadır. Burada öğrenim elemanlarına büyük görevler düşmektedir, yaşanan gelişmelerle birlikte kendilerini sürekli olarak yenilemeler ve öğrencilere güncel bilgileri aktarmalıdır.

Bu çalışmamızda muhasebede meydana gelen gelişmeler ve bunların eğitime nasıl yansıdığı incelenmiş, çalışma başlıca iki kısımdan oluşmakta, ilk kısımda muhasebenin geleceğinden ve yapılan yeniliklerden bahsedilmiştir, ikinci kısımda ise bu gelişmelerin eğitime nasıl yandığından eğitimde ne gibi değişiklikler yapıldığından bahsedilmiştir. Ayrıca literatür taraması yapılmış ve araştırma bölümünde de Mehmet Akif Ersoy üniversitesinde muhasebe eğitimi alan öğrencilerle çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Muhasebenin Geleceği

Muhasebe, “bir örgütün kaynaklarının oluşumunu ve bu kaynakların kullanılma biçimini, örgütün işlemleri sonucunda bu kaynaklarda meydana gelen artış veya azalışları, örgütün finansal açıdan durumunu açıklayan bilgileri üreten ve bunları ilgili kişi ve kuruluşlara ileten bir bilgi sistemidir”. Muhasebe bilgi sisteminin temel amacı, iktisadi bir birim olan işletme ile ilgili ihtiyaç duyulan finansal nitelikli bilgileri sağlamaktır. Bunun için muhasebe, finansal niteliğe sahip bilgileri tanımlar, oluşturur, analiz eder ve bunları yorumlayarak ilgili kişi ve kuruluşlara iletir. Muhasebenin bugün ve gelecekteki yerinin tam olarak değerlendirilebilmesi, sadece muhasebe uygulamalarının değil, aynı zamanda uygulamaların dayanağını oluşturan muhasebe kuramının yapısının da bilinmesine dayanır (Yılmaz,2007).

Muhasebe uygulamaları sadece kuramsal yapı ile bağlantılı değildir, aynı zamanda devletin yapısı, devlet kurumlarının örgütlenmesi, küreselleşme, teknolojik yenilikler, eğitim düzeyi ve anlayışı, kültürel faktörler, toplumun sosyal ve ekonomik yapısı, uluslararası ve ulusal standartlar gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Nalbantoğlu,2003).

Bu faktörlere değindiğimizde küreselleşme ile birlikte piyasaların genişlemesi, yatırımların artması, ithalat ve ihracat gibi uluslararası anlamda ticaretin büyümesi bütün endüstrileri etkilemiş, işletmecilere ekonomik, sosyal ve politik sınırlarını genişletmesini sağlamıştır. Küreselleşme bilgiye dayalı ekonominin gelişmesini hızlandırmış dünyada muhasebecilere, işletmelere ve yatırımcılara birçok fırsatlar sağlamıştır. Bununla birlikte muhasebe mesleğinde küresel düşünce gelişmiştir, örneğin; sayıları gün geçtikçe artan çalışanlara ve müşterilere destek, diğer ülkelerin hukuk kurallarını öğrenmek, teknolojiyi daha etkin kullanmak gibi yaşanan gelişmelerle birlikte ortak bir dile ihtiyaç duyulmuş olup muhasebe ve denetim standartlarının oluşturulması gündeme gelmiştir. Sonuç olarak küreselleşme uluslararası muhasebe standartlarının büyük bir kesim tarafından kabulünü kolaylaştırmış ve uygulanmakta olan finansal raporlama sürecinin yeniden sorgulanmasını sağlamıştır (Uzay,2004).

Ortak bir muhasebe dilinin oluşturulup finansal tabloların doğruluğu ve güven sağlayabilmek amacıyla IAS(TMS)'ler oluşturulmuştur. Bu standartlarla, mali tablo okuyucularına doğru bilgiler verilmekte ve mali tabloların karşılaştırılması sağlanmaktadır. Hissedarlar, bankalar, kamu kurumları, diğer finansal kurumlar bu kapsamda yer alabilecek mali tablo okuyucularıdır. Küresel ekonomide karşılıklı bağımlılık ve büyük ölçekli işletmelerin oluşu, bilgi akışı, mikro ve makro dataların değerlendirilmesi gerekliliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur

IASB tarafından oluşturulan IFRS'ler tüm dünyada yayılırken, ülkeler ulusal düzenlemelerini IFRS'lerle uyumlaştırmaktadırlar. IFRS'ler uluslararası alanda ortak muhasebe ve finansal raporlama seti olarak kabul edilmektedir. Birçok ülke ya IFRS'leri çevirerek kullanmakta ya da bu standartlara eş düzeyde düzenlemeler hazırlanmaktadır.

Muhasebe standartları finansal tablo kullanıcılarına doğru zamanlı, tutarlı, şeffaf bir bilgi sunmakta, muhasebecilerin çalışmalarının kalitesini arttırmakta ve işletme yöneticilerinden gelebilecek herhangi bir duruma karşı muhasebecilerin temkinli olmasını sağlamaktadır (Kocamaz,2012). Bu kapsamda gerçekleştirilen düzenlemelerde, yaşanan sorunlara bir çözüm olarak tam zamanlı, tutarlı ve şeffaf bilgiler verilmekte ve sorumlu bir yönetim anlayışının oluşturulması için işletme yönetimleri ile muhasebe ve denetim meslekleri esas alınarak çeşitli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda örgütlerde muhasebe bilgi sisteminin finansal bilgi sunumunda işletme yönetimini, denetim mekanizmalarını ve kamuoyunu doğru bilgilendirmesi ve sarsılan güveni yeniden sağlamak için kurumsal yönetim anlayışı son derece önemlidir (Dinç ve Abdioğlu, 2009).

Bir diğer faktör ise yaşanan teknolojik gelişmeler 21. Yüzyılın önemli özelliklerindedir. Teknolojinin hızla geliştiği bu dönemde muhasebe mesleği de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Müşterilere sunulan hizmetler de bilgi teknolojisi ile birlikte değişmiştir (Kurtcebe,2008). Bilgi teknolojisinin hızla değişimi ve gelişimiyle muhasebe faaliyetleri ile ilgilenen elemanların, stajyerlerin, ruhsat sahibi meslek mensupları tarafından yakından izlenmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Bilgi teknolojileri yazılım ve donanım ürünleri, bilgi sistemlerinde gerçekleştirilen işlemler, yönetim, süreçlerinin otomasyonu, bilgi üretim sistemlerinin geliştirilmesi gibi kavramlar ve faaliyetlerin tümünü kapsamaktadır (Önal ve Pekdemir,1999). Bilgi teknolojileri ile birlikte üretim teknolojisinde yaşanan gelişmeler işletmelerin maliyet hesaplama ve kontrol işlemlerinde de değişimlere neden olmuştur. Yeni üretim ortamında geleneksel maliyetleme yöntemleri doğru maliyet bilgisine ulaşmada eksik kalmıştır. Son yıllarda daha doğru maliyet bilgisine ulaşmada, yeni maliyet ve yönetim muhasebesi yöntemleri olan faaliyet tabanlı maliyetleme, hedef maliyetlemeden vb. yararlanılmaktadır (Demir,2012).

Yaşanan teknolojik gelişmeler sonucunda muhasebe mesleği ile ilgili beklentiler artmış ve muhasebe mesleği, danışmanlık ve denetim olarak iki konuya dikkat çekmiştir.

Ve son olarak ekonomik olaylara baktığımızda yaşanan gelişmeler sonucunda muhasebeden beklentiler yükselmiştir, bunlar; maliyet muhasebesi, denetçilik, bağımsız dış denetim bütçeleme, kurumsal yönetim, risk yönetimi yönetim danışmanlığı, vergi danışmanlığı gibi hizmetlerdir. Ekonomik gelişmelerin hız kazanmasıyla birlikte ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması, raporlanması ve yorumlanması da önemli hale gelmiştir (Demir,2012). Tüm bu yaşanan gelişmeler doğrultusunda muhasebe meslek mensupları bu gelişmeleri takip ederek sürekli olarak kendilerini yenilemek zorundadırlar.

Yaşanan Gelişmelerin Muhasebe Eğitimine Yansımaları

Muhasebe, işletmedeki ticari olayları kendine özgü bir şekilde yansıttığından dolayı "işletme dili" olarak da adlandırılmaktadır. Muhasebe eğitimi, işletme dilinin kavramlarını öğrenmeyi, bilgileri bu dille ifade etmeyi ve bilgileri kullanmayı ele alır (Kayıhan Ve Tepeli,2015). Eğitim, öğretme ve öğrenme bir sonucudur. Öğretme planlı belli bir amaca yönelik olarak gerçekleştirilir. Öğrenme ise, öğretim elemanı ve öğrenci arasındaki etkileşimle meydana gelir. Bu nedenle eğitimin gerçekleştirilmesi için öğretim sürecinin başarıyla sonuçlandırılmasının yanı sıra öğrenmenin de gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Muhasebe eğitimiyle istenilen, öğrenciye muhasebe mesleğin gerektirdiği bilgi, beceri ve tutumların kazandırılmasıdır. Bilgi, muhasebe biliminin özelliği gereği kuram ve uygulama bir arada değerlendirilerek sunulmalıdır (Zaif Ve Karapınar, 2002).

Muhasebe işletmenin içinde bulunduğu çevredeki yaşanan gelişmelerden etkilenen ve kendini sürekli yenileyen bir bilgi sistemidir. Bu yüzden sadece muhasebe bilgisi yeterli olmamaktadır. Öğrencilerin iktisat, maliye, hukuk, işletmecilik gibi bilgilerle donanması gerekmektedir. Bu nedenle muhasebe eğitimin amacı muhasebe bilgisinin kazandırılması ile birlikte bu bilgileri yorumlama, analiz etme ve karar alma sürecinde fayda sağlayacak diğer bilgilerden yararlanmaktır. Oluşturulacak ders programlarında muhasebe eğitiminin amacı doğrultusunda, iktisat, hukuk, maliye, işletmecilik, matematik, edebiyat, müzik ve tiyatro gibi genel eğitim derslerine de muhasebe dersleri kadar önem verilmelidir. Bu şekilde alınmamış bir eğitim sonucunda öğrenciler yetersiz kalacak finans ve mühendislik gibi alanların bu boşluğu doldurmasına neden olacaktır (Ayboğa, 2002).

Muhasebe eğitimi yoğun rekabetin olduğu mesleki eğitim alanlarından biridir. Bu sebeple öğrencilerin finansal bilgileri her yönden tarafsız, tutarlı bir şekilde tespit ederek kaydedecek ve yorumlayarak karar alacak şekilde yetiştirilmesi önemlidir. Etkili bir muhasebe eğitimi, pratik uygulamaların yanı sıra teoriyle birlikte olmalıdır ve daha geniş çaplı bir öğrenme sağlamak için uygun eğitim ekipmanları sağlanmalıdır. Ayrıca muhasebe eğitiminde önemsenmesi gereken bir diğer konu ise, bireyin sürekli kendini geliştirmesi, doğru analiz yapabilmesi, iletişim becerisi ve bilgi teknolojilerini takip etmesidir (Kayıhan ve Tepeli,2015).

Yıllar boyunca çeşitli şekillerde ortaya çıkan skandallar neticesinde Muhasebe mesleği için katı ve düzenleyici kurallarla birlikte, Uluslararası Muhasebeciler Federasyonu (International Federation of Accountants-IFAC) muhasebede etik dışı davranışlarla mücadele için birçok stratejik faaliyet gerçekleştirmektedir. Bu katı kuralların bireylere aktarılabilmesi için eğitimin büyük bir rolü vurgulanmaktadır. IAESB, IFAC'ın bağımsız bir alt komitesi olup muhasebe eğitimi konusunda küresel boyuttaki çalışmaları yönlendirmektedir. IAESB mesleki bilgi, yetenekler, değerler ve etik gibi konularda muhasebe meslek mensuplarının eğitiminde önemli roller üstlenmektedir. Bu kapsamda, IAESB'nin yayınladığı standartlar muhasebe eğitimi için en önemli başvuru kaynaklarını oluşturmaktadır (Zeytinoğlu Ve Özkan, 2013).

Bu standartlarla birlikte küreselleşmenin muhasebe alanında getirdiği en önemli değişimlerden birisi de Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarıdır. 2013 yılından itibaren

tüm sermaye şirketlerinin kayıtlarını ve raporlarını uluslararası standartlarla uyumlu olan Türkiye Muhasebe Standartlarına göre tutacak olmasıyla birlikte muhasebe derslerinin içeriklerinde önemli değişiklikler olmuştur. Meydana gelen değişimler sonucunda muhasebe ders kitaplarının içerikleri de standartlara uygun hale getirilmiştir. Ayrıca muhasebe mesleğinde, matematiksel beceriler ve yabancı dil becerisinin önemide artmıştır. Bunun yanında üniversite ve işletmelerin işbirliğiyle teori de alınan bilgilerin uygulamayla sağlanması öğrencilere büyük katkı sağlayacaktır (Demir,2012).

Eğitim bütün dünyada küreselleşmeden etkilenen bir olgudur. Yirminci yüzyılın sonlarında artık herkesin ihtiyaç duyduğu yetişmiş insan kaynaklarının sahip olmaları için gereken nitelikler değişmiştir. Bu konuda en büyük görev eğitime düşmekte, küresel bir dünyada yaşanan gelişmeleri kolayca kavrayabilen, yerel değerlerine sahip çıkan bireyler yetiştirmek eğitim ve eğitimciler için önemli bir hale gelmiştir (Yelkikalan Ve Pazarcık,2005).

Bu durum öğretim elemanlarının ekonomik gelişmeleri takip etmesini ve bunun muhasebe dünyasına yansımalarını öğrenmesini zorunlu kılmaktadır. Öğretim elemanlarının eğitimde ki kalitesi muhasebenin teorik boyutundan çıkararak ekonomik hayata uyumlu hale getirdiği sürece artacaktır. Aksi halde öğreticinin ekonomik gelişmelere bağlı olarak bilgilerini güncellemediği takdirde öğrencilere sunacağı bilgiler eski ve yararsız olacaktır. Bu durum öğrencilerin öğrenmeye ilişkin motivasyonlarını olumsuz yönde etkileyecek ve mezun olduklarında iş hayatında başarısız olmalarına sebep olacaktır (Karasioğlu ve Duman, 2011).

Teknolojide yaşanan gelişmelerle ise alınan teorik eğitim pratiğe kolayca aktarılabilir. Ve bu durum muhasebe de öğrenmeyi kalıcı hale getirmekte iş hayatı için kolaylık sağlamaktadır (Karasioğlu ve Duman, 2011).

Literatür

Muhasebenin geleceği ve eğitimine yansımaları arasındaki ilişkiden hareketle oluşturulan bu çalışmada muhasebenin geleceği ve eğitime yansımalarına yönelik literatür taramasından aşağıda bahsedilmektedir.

Ergüden, Kaya, Sayar (2016) Muhasebe mesleğine yönelecek yeni mezun meslek adayları ile ilgili faktörlerin belirlenmesi ve meslek adaylarının muhasebe mesleğine özendirilmesi için gerekli olan faktörleri incelemiştir sonuç olarak meslek mensubunun iyi derecede İngilizce muhasebe terimlerini bilmeli ve tamamlayıcı derslerde kendilerini geliştirmeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Kayıhan, Tepeli (2015) Muhasebe ve Vergi Bölümünde eğitim gören 350 öğrenci üzerinde anket yapılmış. Elde edilen sonuçlara göre muhasebe ve vergi bölümü öğrencilerinin aldıkları muhasebe eğitimini değerlendirmede, öğretim elemanı, derslerin işlenmesi, bölüm olanakları, plan ve okul dışı uygulama, ders materyali ve destekleyici faaliyetler olmak üzere altı faktör belirlenmiştir ve sonuç olarak bu faktörlerin her okulda farklılık gösterdiği görülmüştür.

Büyükarıkan (2014) Çalışmada, muhasebe eğitimi alan 290 öğrenciye anket düzenlenmiş ve muhasebe derslerine, bu derslerin işlenişine yönelik tutumların incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre öğrencilerin muhasebe derslerine ve modern yöntemlerle anlatılan muhasebe derslerine karşı daha olumlu tutumlarının olduğu gözlenmiştir.

Zeytinoğlu, Özkan (2013) Muhasebe Bölümü'nde eğitim gören öğrencilerin kurumsal yönetim konusundaki düşünceleri, Khan ve Sethi (2009) tarafından geliştirilmiş Kurumsal Yönetim Algılama Ölçeği yardımı ile değerlendirilmiştir. Sonuç olarak alınan kurumsal yönetim dersinin, öğrencinin algılarını değiştirdiği anlaşılmış fakat eğitim konusunda düzenlemelerin yapılmadığı görülmüştür.

Pehlivan, Dursun (2012) Türkiye'deki akademisyenlerin adli muhasebe eğitimine bakış açılarının incelenmesi için anket yapılmış ve adli muhasebe ile ilgili Türkiye'de yeterli bir eğitim altyapısının olmadığı görülmüştür. Eğitimin geliştirilmesine yönelik bazı önerilerde bulunulmuştur.

Karasioğlu, Duman (2011) Kaliteli bir eğitim programı için öğrencilere öğrenme tekniklerinin geliştirilmesi, öğrenciye verilecek eğitimde yeni modellerin geliştirilmesi, vb. gibi konularla öğrencilerin motivasyonlarının canlı olması ve başarı için notlar yer almaktadır.

Ünal, Helhel (2010) Antalya SMMM Odası'na üye 384 adet muhasebeciye anket yapılmış ve uygulamaya dönük olan eğitimin oldukça yetersiz olduğu görülmüştür. Mezunların piyasanın taleplerini karşılayabilecek donanımda olması için staj, müfredatın yenilenmesi, mezunların istihdamı gibi konuların yasal çerçevede yapılması gerektiğine değinilmiştir.

Dinç, Abdioğlu (2009) Muhasebe bilgi sistemi ile kurumsal yönetim anlayışı arasında ki etkileşim incelenmiş ve muhasebe bilgi sisteminin kurumsal yönetim anlayışı ile arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu gözlemlemişlerdir.

Kurtcebe (2008) Türk Muhasebe Mesleğinin vizyonu ve misyonu işlenmiş, 21. yüzyılın karakteristik özellikleri aktarılmış ve Türkiye'de muhasebe mesleğinin istenilen düzeye çıkarılması için yapılması gerekenler incelenmiştir.

Zaif, Ayanoğlu (2007) 2005/2006 yılları arasında Vakıf ve Devlet üniversitelerinde yapılan araştırmada muhasebe eğitiminde ders sayılarının yeterli olup olmadığı incelemiş ve bunun yetersiz olduğu görülüp bu nedenle kredi akreditasyon çalışmalarının yanı sıra Muhasebe veya Muhasebe-Finansman Bölümlerinin açılmasına yönelik çözümler sunulmuştur.

Yelkikalan, Pazarcık (2005) Bu çalışmada Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde verilen muhasebe eğitiminin, global eğilimlere ne kadar yakın bir perspektifte olduğunu ortaya koymak üzere, Fakülte yönetimi tarafından 1994 yılından günümüze kadar alınan kararlar, on bir yıllık eğitim-öğretim döneminde verilen dersler incelenmiştir.

Uzay (2004) yapılan bu çalışmada muhasebeyi etkileyen başlıca gelişmeler, muhasebe mesleğinin geleceğine dair değerlendirmeler bulunmaktadır.

ARAŞTIRMA

Araştırmanın Amacı

Dünyada ki gelişmelerle birlikte ülkeler arası ticari ilişkilerde daha küresel hale gelmiş ve bilginin verilerin paylaşımı önemli hale gelmiştir. Söz konusu durum bütün alanlarda gelişmeyi ve bunun paralelinde değişimi ortaya çıkarmıştır. Bu durumda muhasebenin ve muhasebe mesleğinde yeni vizyonlar kazanması kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda gerçekleştirmiş olduğumuz çalışma Mehmet Akif Ersoy üniversitesi muhasebe eğitimi alan yüksekokul

öğrencilerine muhasebenin geleceğinin ve alınan eğitime yansımaları noktasında ki düşünceleri tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmanın Kapsamı

Araştırmada veri toplama tekniği olarak anket yöntemi uygulanmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Ankette yer alan 1-6 sorular demografik unsurlardan oluşmakta 7-37 aralığındakiler muhasebenin geleceği ve alınan eğitime yansımalarını ölçmeye yönelik likert tipi sorulardan oluşmaktadır sorulardan oluşmaktadır.

Likert tipi sorularda metrik ifadeler kullanılmıştır. Örneğin ‘Küreselleşme ile birlikte muhasebe mesleğinin geliştiğini düşünüyorum’ ifadesinde 1- kesinlikle katılmıyorum 2- katılmıyorum 3- ne katılıyorum ne katılmıyorum 4- katılıyorum 5- kesinlikle katılıyorum gibi beş seçenek bulunmaktadır. Geri dönen anket formlarındaki cevaplar kodlanarak SPSS 20.0 sürümü ile analiz edilmiştir.

Veri Hazırlama

Araştırma neticesinde elde edilen veriler SPSS programına yüklendikten sonra öncelikle veri dosyalarını daha düzenli hale getirebilmek için kayıp veri, uç değer , homojenlik, güvenlik gibi unsurlara bakılmıştır.

Kayıp veri: Her bir ankette cevabı boş bırakılan maddelerin toplam maddelere oranı %15’den yukarı olup olmadığına bakılmış ve bu şekilde olan 13 anket iptal edilmiştir.

Uç değer: ‘‘Z’’ ve T puanları +3 ve -3 üzerinde veriye rastlanmamıştır.

Homojenlik: Yapılan ‘‘ homogeneity ‘‘ test sonucunda sig, değeri 0.005’ten büyük çıktığı için verilerin homojen olduğuna karar verilmiştir.

Güvenilirlik: Ölçme sonuçlarının hatalardan arındırılmış olması, yani özelliğe ilişkin gözlem(ölçme) sonucu ile özelliğin gerçek değerinin birbirine yakın olma derecesi, ölçmenin güvenilirliği olarak adlandırılır. Bu sayı ile ifade edilir ve adına da güvenilirlik katsayısı denir (Can, 2013)

Ankette yer alan tüm ifadelerin güvenilirlik sunucunda cronbach’s alfa değeri 0,899 olarak hesaplanmıştır. Bu alfa değerinin muhasebe geleceği ve alınan muhasebe eğitime yansımalarına tespitine yönelik anketin kendi içinde yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

Araştırma Bulgularının Değerlendirilmesi

Tablo 1: Demografik Bulgular

Cinsiyet	Kişi sayısı(N)	Yüzde (%)
Bay	91	47,2
Bayan	102	52.8

Yaş	Kişi sayısı(N)	Yüzde (%)
17-21	121	67,2
22-26	70	36,3
27-31	2	1,0
Sınıf türü	Kişi sayısı(N)	Yüzde (%)
2	86	44,6
3	107	55,4
Öğretim türü	Kişi sayısı(N)	Yüzde (%)
I. Öğretim	131	67,9
II. Öğretim	62	32,1
Mezun olunan okul türü	Kişi sayısı(N)	Yüzde (%)
Düz lise	41	21,2
Meslek lisesi	130	67,4
Anadolu lisesi	18	9,3
Diğer	4	2,1
Mesleki gelecek	Kişi sayısı(N)	Yüzde (%)
Akademik kariyer	50	25,9
Mesleki kariyer	143	74,1

Araştırmaya katılanların %52,8' ini (102 kişi) bayan, %47,2'ini (91 kişi) erkek oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların %67,2'si (121 kişi), 17-21 yaş aralığında, %36,3'ü (70 kişi), 22-26 yaş aralığında, %1'i (2 kişi) ise 27-31 yaş aralığında bulunmaktadır. Ankete katılanların % 55,4'ü (107 kişi) 3. Sınıf %44,6 (86 kişi) 2. Sınıftır. Ankete katılanların %67,9'u (131 kişi) 1. Öğretim % 32,1'i 2. Öğretimdir. Ankete katılanların büyük çoğunluğunu %67,4'ü (130 kişi) meslek lisesi mezunu olduğu görülmekle birlikte bunu takiben %21,2 (41 kişi) ile düz lise, %9,3(18 kişi) ile anadolu lisesi ve %2,1(4 kişi) ile diğer liseler gelmektedir. Son olarak araştırmaya katılanların mesleki gelecek olarak neyi istediğine bakıldığında %74,1'i (143 kişi) mesleki gelecek %25,9'u (50 kişi) akademik gelecek olduğunu belirtmiştir.

Tablo 2: Muhasebe bölümü öğrencilerinin muhasebenin gelişimi ve eğitime yansımaları ile ilgili sorulara vermiş oldukları cevapların ortalamaları

	N	Ortalama	Standart sapma
Adli muhasebecilikle ilgili olarak derslerde bilgilendiriliyoruz.	193	2,94	1,320
Aldığım muhasebe eğitiminin yeterli olduğunu düşünüyorum.	193	3,01	1,291
Muhasebe meslek unvanları hakkında yeterince bilgilendiriliyoruz.	193	3,21	1,274
Lisans düzeyinde alınan eğitimin mesleki açıdan yeterli olduğunu düşünüyorum.	193	3,22	1,340
Muhasebede yaşanan ve yaşanacak gelişmeler hakkında yeterince bilgi sahibiyim.	193	3,28	1,184
Muhasebe alanında yapılan değişiklikler ve muhasebe standartları ile ilgili derslerde yeterli bilgiler aldığımı düşünüyorum.	193	3,32	1,318
Muhasebe öğretim elemanlarının yeterli bilgiye sahip olduğunu düşünüyorum.	193	3,38	1,290
Küreselleşme ile birlikte muhasebe mesleğinin geliştiğini düşünüyorum.	193	3,39	1,238
Muhasebede meydana gelen gelişmelerle birlikte almış olduğumuz muhasebe eğitiminin kalitesinin arttığını düşünüyorum.	193	3,42	1,162
Muhasebe mesleğinde danışmanlık ön plana çıkartılmalıdır.	193	3,56	1,224
Yeni Türk Ticaret Kanunu'nun muhasebecilik mesleğine yeni açılımlar kazandırdığını düşünüyorum.	193	3,61	1,090
Globalleşmenin muhasebeye en önemli etkisinin uluslararası muhasebe standartlarının olduğunu düşünüyorum.	193	3,65	1,050
Türkiye muhasebe, finansal raporlama ve denetim standartlarının oluşturulması meslekte yeni vizyonlar oluşmasını sağlamıştır.	193	3,70	1,183

Küreselleşme ile birlikte eğitimde yabancı dilin önemi artmıştır.	193	3,74	1,375
Muhasebe mesleğinin giderek daha önemli hale geldiğini düşünüyorum.	193	3,75	1,133
Adli muhasebecilik kavramının mesleki olarak daha ciddi bir şekilde ele alınması gerektiğini düşünüyorum.	193	3,79	1,105
Uluslararası muhasebe standartlarının muhasebe mesleğinin gelişimine olumlu yansımaları olacaktır.	193	3,83	1,043
Bir ülkedeki muhasebe ve denetime verilen önem, o ülkedeki ekonomik ilişkilerin ciddiyetini gösterdiğine inanıyorum.	193	3,84	1,085
Muhasebe finans derslerinde pratik yapma imkanının az olması beni olumsuz etkilemektedir.	193	3,87	1,234
Verilen eğitim dışındaki meslekle ilgili seminer, konferans, vb. etkinliklerin mesleği yaparken faydalı olacağını düşünüyorum.	193	3,90	1,246
Muhasebede ortak bir dilin kullanılması gerektiğini düşünüyorum.	193	3,92	1,129
Ekonomik gelişmeler ve faaliyetlerin artması muhasebe mesleğinin önemini ve meslekten beklentiği artırmıştır.	193	3,96	1,084
Bilgi teknolojisindeki gelişmelerle birlikte uygulamalı derslerin artması gerektiğini düşünüyorum.	193	3,98	1,256
Ekonomik gelişmelerle birlikte muhasebe bilgisine duyulan ihtiyaçlar artmıştır.	193	3,99	1,148
Verilen eğitim programlarının muhasebede yaşanan gelişmelerle uyumlu olması gerektiğini düşünüyorum.	193	3,99	1,087
Muhasebe mesleğinde uzmanlaşma ve uzman unvanlarının olması gerektiğini düşünüyorum.	193	4,02	1,108
Muhasebe mesleğinde gelişmişliğin defter sayısından ziyade uzmanlık bilgisiyle ölçülmesi gerektiğini düşünüyorum.	193	4,04	1,220
Muhasebede teknolojik gelişmelerle mesleğin uygulanabilirliğini arttırmıştır.	193	4,05	1,112

Ekonomiye büyük katkısı olan muhasebe mesleğinin ve muhasebecilerinin daha fazla desteklenmesi gerekmektedir.	193	4,14	,977
Muhasebe meslek mensuplarının güncel gelişmeleri takip ederek kendilerini geliştirmeleri gerektiğini düşünüyorum.	193	4,22	1,043

Araştırmada daha öncede ifade edildiği gibi ‘‘1-Kesinlikle Katılmıyorum’’, ‘‘2-Katılmıyorum’’, ‘‘3-Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum’’,‘‘4-Katılıyorum’’,‘‘5-Kesinlikle Katılıyorum’’ gibi beş aralık Likert tipi metrik ifadeler kullanılmıştır. Buna göre sorulara verilen yanıtların ortalamalarına bakıldığında en yüksek (4,22) ,‘‘**Muhasebe meslek mensuplarının güncel gelişmeleri takip ederek kendilerini geliştirmeleri gerektiğini düşünüyorum**’’ ifadesinin yer aldığı görülmektedir. En düşük ortalamaya (2,94) ‘‘**Adli muhasebecilikle ilgili olarak derslerde bilgilendiriliyoruz**’’ İfadesine verilen yanıtlar oluşturmaktadır. Standart sapmalar açısından bakıldığında ‘‘ **Küreselleşme ile birlikte eğitimde yabancı dilin önemi artmıştır**’’ İfadesinin en yüksek (1,375) standart sapmaya sahip olduğu, ‘‘**Ekonomiye büyük katkısı olan muhasebe mesleğinin ve muhasebecilerinin daha fazla desteklenmesi gerekmektedir**’’ ifadesinin ise en düşük (,977) standart sapmaya sahip olduğu görülmektedir.

Muhasebenin geleceği ve alınan eğitime yansımaları konulu çalışmamızda yer alan anket soruları muhasebenin geleceği ve alınan eğitime yansımaları doğrultusunda iki kısımdan oluşmaktadır. İlk 16 soru muhasebenin geleceğine yöneliktir, kalan 14 soruda eğitime yansımalarını ölçmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu bağlamda her iki unsurun ortalamalarını ayrı ayrı inceleyecek olursak tablo 3’de görülmektedir.

Tablo:3 Muhasebenin eğitimi ve mesleki gelecek ortalamaları

	N	Ortalama	Standart Sapma
Muhasebe Eğitimi	193	3,5007	,66087
Mesleki Gelecek	193	3,8575	,71022

Muhasebe eğitimi ve mesleki gelecek ortalamalarına bakıldığında muhasebe eğitim ortalamasının 3,5 mesleki gelecek ortalamasının 3,8 olduğu görülmektedir. Her iki soruya

verilen yanıtların ortalamaları yakın çıkmıştır. Yani gerek muhasebe eğitimi alanlar gerekse mesleki geleceğe ilişkin soruların yanıtlarına bakıldığında cevaplar yakın çıkmıştır. Dolayısıyla mesleki gelecek ve eğitime verilen yanıtların çoğunluğuna 'katılıyorum' denilmiştir. Araştırma sonuçları incelendikten sonra hipotezler oluşturulmuştur.

Araştırmanın Hipotezleri

H1: Ekonomik gelişmelerle birlikte muhasebe bilgisine duyulan ihtiyaçlar artmıştır ifadesi ile mesleki gelecek düşünceleri arasında anlamlı farklılık vardır.

H2: Ekonomik gelişmeler ve faaliyetlerin artması muhasebe mesleğinin önemini ve meslekten beklentiyi artırmıştır ifadesi ile mesleki gelecek düşünceleri arasında anlamlı farklılık vardır.

H3: Verilen eğitim programlarının muhasebede yaşanan gelişmelerle uyumlu olması gerektiğini düşünüyorum ifadesi ile öğrenim türüyle ilgili olarak arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H4: Muhasebede yaşanan ve yaşanacak gelişmeler hakkında yeterince bilgi sahibiyim ifadesi ile sınıf türü arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H5: Verilen eğitim dışındaki meslekle ilgili seminer, konferans vb. etkinliklerin mesleği yaparken faydalı olacağını düşünüyorum ifadesiyle cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H6: Muhasebe meslek mensuplarının güncel gelişmeleri takip ederek kendilerini geliştirmeleri gerektiğini düşünüyorum ifadesiyle cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H7: Aldığım muhasebe eğitiminin yeterli olduğunu düşünüyorum ifadesiyle cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H8: Muhasebe mesleğinin giderek daha önemli hale geldiğini düşünüyorum ifadesiyle sınıf türü arasında anlamlı bir farklılık vardır.

1520

Hipotezler oluşturulduktan sonra bunların analiz edilmesinde Mann-Whitney u testi kullanılmıştır. Mann-Whitney-u testi Araliksız ölçülen iki farklı grup arasındaki farklılıkların testi için kullanılır (Kalaycı, 2008 99).

Araştırma verilerine göre oluşturulan Mann-Whitney u testi aşağıda gösterilmektedir.

Tablo:4 Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Demografik Yapı		Sayı	Ortalama Uzaklık	Mann-Whitney U	Z Değeri	Anlamlılık (sig)
H1	Akademik kariyer	50	113,98	2726,000	-2,685	,007
	Mesleki kariyer	143	91,06			

	Toplam	193				
H2	Akademik kariyer	50	113,79	2735,500	-2,639	,008
	Mesleki kariyer	143	91,13			
	Toplam	193				
H3	1.öğretim	131	104,80	3039,000	-3,007	,003
	2.öğretim	62	80,52			
	Toplam	193				
H4	2. sınıf	86	83,07	3403,000	-3,206	,001
	3. sınıf	107	108,20			
	Toplam	193				
H5	Bay	91	80,16	3109,000	-4,173	,000
	Bayan	102	112,02			
	Toplam	193				
H6	Bay	91	87,99	3821,500	-2,318	,020
	Bayan	102	105,03			
	Toplam	193				
H7	Bay	91	101,29	4250,500	-1,034	,301
	Bayan	102	93,17			
	Toplam	193				
H8	2. Sınıf	86	101,85	4187,000	-1,132	,258
	3. Sınıf	107	93,10			
	Toplam	193				

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlerin test edilmesi için gerçekleştirilen Man Whitney U sonuçlarını $\alpha=0,010$ anlamlılık düzeyinde değerlendirdiğimizde H1, H2, H3, H4, H5, H6 Hipotezlerinin kabul edildiğini H7,H8,H9 hipotezlerinin ise red edildiği görülmektedir.

Araştırma kapsamında demografik sorular ve likert sorular kapsamında oluşturulan hipotezleri ayrı ayrı incelemek gerekirse, ilk olarak;

H1: Ekonomik gelişmelerle birlikte muhasebe bilgisine duyulan ihtiyaçlar artmıştır ifadesi ile mesleki gelecek düşünceleri arasında anlamlı farklılık vardır.

Araştırmaya katılan muhasebe bölüm öğrencilerinin ekonomik gelişmelerle birlikte muhasebe bilgisine duyulan ihtiyaç artmıştır ifadesi ile mesleki gelecek düşüncesi arasında anlamlı bir farklılık ($p<0,010$) bulunmaktadır. Yani mesleki gelecek düşüncesi akademik kariyer olanlar ile muhasebecilik noktasında mesleki kariyer düşünenlerin sorulara vermiş oldukları yanıtlar arasında farklılık bulunmaktadır. Akademik kariyer düşünenlerinin sıralama puanlarının ortalaması (113,98), iken mesleki gelecek düşünenlerin sıralama ortalaması (91,06) bu durumda akademik kariyer yapmayı düşünen muhasebe bölüm öğrencileri mesleki kariyer yapmayı düşünenlere nazaran ekonomik gelişmelerin muhasebe bilgisine duyulan ihtiyacı arttıracığını düşünmektedir. Dolayısı ile H1 hipotezi kabul edilmektedir.

H2: Ekonomik gelişmeler ve faaliyetlerin artması muhasebe mesleğinin önemini ve meslekten beklentiyi artırmıştır İfadesi ile mesleki gelecek düşünceleri arasında anlamlı farklılık vardır

Araştırmaya katılan muhasebe öğrencileri değerlemeleri sonucunda H2 hipotezine baktığımızda anlamlı bir farklılık ($p<0,010$) görülmektedir. Bu durumda mesleki gelecek düşüncesi akademik kariyer olanlar ve mesleki kariyer düşünenlerin sorulara verdiği yanıtlar farklılık göstermiştir. Akademik kariyer düşünenlerin sıralama ortalaması (113,79), mesleki gelecek düşünenlerin sıralama ortalaması (91,13) çıkmıştır. Bu durumda akademik kariyer yapmak isteyen muhasebe öğrencilerinin mesleki kariyer yapmak isteyenlere göre ekonomik gelişmeler ve faaliyetlerin artması muhasebe mesleğinin önemini ve meslekten beklentiyi arttıracığını düşünmüştür. Dolayısıyla H2 hipotezi kabul edilmiştir.

H3: Verilen eğitim programlarının muhasebede yaşanan gelişmelerle uyumlu olması gerektiğini düşünüyorum. İfadesi ile öğrenim türüyle ilgili olarak arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmaya katılan muhasebe bölüm öğrencilerinin değerlendirmeleri sonucunda H4 hipotezine baktığımızda öğrenim türüyle arasında anlamlı bir farklılık ($p<0,010$) vardır. Yani 1. Öğretim ve 2. Öğretim olan öğrencilerin sorulara vermiş oldukları yanıtlar farklılık göstermiştir.

Öğrenim türü 1. Öğretim olanların sıralama ortalaması (104,802) Öğretim olanların sıralama ortalaması (80,52) çıkmıştır. Bu durumda 1. Öğretim öğrencilerinin 2. Öğretim öğrencilerine göre Verilen eğitim programlarının muhasebede yaşanan gelişmelerle uyumlu olması gerektiğini düşünmektedir. Dolayısıyla H3 hipotezimiz kabul edilmiştir.

H4: Muhasebede yaşanan ve yaşanacak gelişmeler hakkında yeterince bilgi sahibiyim. İfadesi ile sınıflar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmaya katılan muhasebe bölüm öğrencilerinin değerlendirmeleri sonucunda H5 hipotezine baktığımızda sınıflar ile arasında anlamlı bir farklılık ($p < 0,010$) vardır. Yani 2. Sınıf ve 3. Sınıf öğrencilerinin sorulara vermiş oldukları yanıtlar farklılık göstermiştir. 2. Sınıf olan öğrencilerin sıralama ortalaması (83,07) 3. Sınıf olan öğrencilerin sıralama ortalaması (108,20) çıkmıştır. Bu durumda 3. Sınıf öğrencileri 2. sınıf öğrencilerine göre Muhasebede yaşanan ve yaşanacak gelişmeler hakkında yeterince bilgi sahibi olduklarını söylemiştir. Dolayısıyla H4 hipotezimiz kabul edilmiştir.

H5: Verilen eğitim dışındaki meslekle ilgili seminer, konferans vb. etkinliklerin mesleği yaparken faydalı olacağını düşünüyorum ifadesiyle cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır.

1523

Araştırmaya katılan muhasebe bölümü öğrencilerinin değerlendirmeleri sonucunda H6 hipotezine baktığımızda cinsiyet ile arasında anlamlı bir farklılık ($p < 0,010$) vardır. Yani bay ve bayan öğrencilerin sorulara vermiş oldukları yanıtlar farklılık göstermiştir. Bay öğrencilerin sıralama ortalaması (80,16) bayan öğrencilerin sıralama ortalaması (112,02) çıkmıştır. Bu durumda bayan öğrenciler bay öğrencilere göre verilen eğitim dışındaki meslekle ilgili seminer, konferans vb. etkinliklerin mesleği yaparken faydalı olacağını düşünmektedir. Dolayısıyla H5 hipotezimiz kabul edilmiştir.

H6: Muhasebe meslek mensuplarının güncel gelişmeleri takip ederek kendilerini geliştirmeleri gerektiğini düşünüyorum ifadesiyle cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmaya katılan muhasebe bölümü öğrencilerinin değerlendirmeleri sonucunda H7 hipotezine baktığımızda cinsiyet ile arasında anlamlı bir farklılık ($p > 0,010$) yoktur. Yani bay ve bayan öğrencilerin sorulara vermiş oldukları yanıtlar arasında farklılık yoktur. Bay öğrencilerin sıralama ortalaması (87,99) bayan öğrencilerin sıralama ortalaması (105,03) çıkmıştır. Bu durumda bayan öğrenciler ile erkek öğrencilerin vermiş oldukları yanıtlar birbirine yakın çıkmıştır. Bu sebeple H6 hipotezimiz kabul edilmemiştir.

H7: Aldığım muhasebe eğitiminin yeterli olduğunu düşünüyorum ifadesiyle cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmaya katılan muhasebe bölüm öğrencilerinin değerlemeleri sonucunda H8 hipotezine baktığımızda cinsiyet ile arasında anlamlı bir farklılık ($p>0,010$) yoktur. Yani bay ve bayan öğrencilerin sorulara vermiş oldukları yanıtlar farklılık göstermemiştir. Bay öğrencilerin sıralama ortalaması (101,29) bayan öğrencilerin sıralama ortalaması (93,17) çıkmıştır. Burada da erkek öğrenciler ile kadın öğrencilerin vermiş oldukları yanıtlar birbirine yakındır. Dolayısıyla H7 hipotezimiz kabul edilmemiştir.

H8: Muhasebe mesleğinin giderek daha önemli hale geldiğini düşünüyorum ifadesiyle sınıf arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Araştırmaya katılan muhasebe bölüm öğrencilerinin değerlemeleri sonucunda H9 hipotezine baktığımızda sınıf ile arasında anlamlı bir farklılık ($p>0,010$) yoktur. Yani 2. Sınıf ve 3. Sınıf öğrencilerinin sorulara vermiş oldukları yanıtlar arasında farklılık yoktur. 2. sınıf öğrencilerinin sıralama ortalaması (101,85) 3. Sınıf öğrencilerinin sıralama ortalaması (93,10) çıkmıştır. Burada da 2. Sınıf öğrencileri ve 3. Sınıf öğrencileri de mesleğinin giderek daha önemli hale geldiğini düşünmektedir. Dolayısıyla H8 hipotezimiz kabul edilmemiştir.

SONUÇ

İşletmenin dili olarak nitelendirilen muhasebe, dünyada yaşanan değişimlerden sürekli olarak etkilenmektedir. Bilgilerin hızla geliştiği ve değiştiği işletme çevresinde muhasebede de yaşanan değişimler kaçınılmaz olmaktadır. Yaşanılan teknolojik gelişmeler, ekonomik gelişmeler, küreselleşme, uluslararası muhasebe standartları değişen faktörleri oluşturmaktadır.

Muhasebenin geleceği ve eğitime yansımalarına yönelik yapılan bu çalışma Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi muhasebe bölümündeki 193 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın bulgularına şu şekilde özetleyebiliriz.

Muhasebenin geleceği ve eğitime yansımalarına yönelik yapılan araştırmada öğrencilere sorulan sorular iki boyutta ele alınmıştır. Bunlar muhasebenin geleceği ve eğitime yansımaları gibi unsurlardan oluşmaktadır.

Hipotezler öğrencilerin mesleki seçim, öğrenim türü, sınıf ve cinsiyet faktörleri baz alınarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda analiz edilen hipotezleri genel olarak incelediğimizde, ilk olarak ekonomik gelişmelerin muhasebe meslek bilgisine duyulan ihtiyaç ve önemi arttığına dair hipotezler test edilmiş olup, mesleki kariyer düşünenler ile akademik kariyer düşünenler arasında anlamlı farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Bu durumda akademik kariyer düşünen muhasebe bölüm öğrencileri mesleki kariyer düşünenlere nazaran ekonomik gelişmeler ile birlikte gerek muhasebe bilgisine duyulan ihtiyacın gerekse önem ve beklentinin artacağını düşünmektedir. Akademik kariyer yapmayı düşünen öğrencilerin muhasebe mesleği ile ilgili daha fazla bilgiye ve ilgiye sahip oldukları görülmektedir. Bu nedenle H1 ve H2 hipotezi de kabul edilmiştir.

Muhasebede yaşanan gelişmelerle ilgili olarak 3. Sınıf öğrencilerinin 2. Sınıf öğrencilerine göre bilgilerinin arttığı görülmekte, yani verilen eğitim programlarının faydalı olduğu ve muhasebe eğitimi alan öğrencilerin mesleki anlamda kendilerini geliştirdikleri düşünülmektedir, bir diğer hipotezimizde de eğitim dışında verilen meslekle ilgi konferansların veya seminerlerin ilerisi için faydalı olacağı görüşüne bayan öğrencilerin daha fazla katıldığı görülmektedir. Eğitim dışındaki seminerler ve konferanslara bayanların daha ağırlıklı katılmaktadır. Sosyal anlamda bayanların erkekler göre daha aktif oldukları varsayılırsa girişim faaliyetleri ve çeşitli etkinliklere daha meyilli oldukları şaşırtıcı olmayan bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muhasebenin gelişimi açısından meslek mensuplarının güncel gelişmeleri takip etmeleri ve kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. İfadesiyle öğrencilerin cinsiyet farkıyla vermiş oldukları yanıtlarda bir farklılık görülmemiş cinsiyet farkı gözetmeksizin küreselleşen ve muhasebenin gün geçtikçe daha da önemli hale geldiği bir dünyada bütün meslek mensuplarının kendilerini geliştirmeleri ve güncel bilgileri takip etmeleri önemli bir nokta olduğu muhasebe eğitimi alan öğrenciler tarafımdan kabul görmektedir. Alınan muhasebe eğitiminin yeterliliği ve cinsiyet faktörü ele alındığında bayan ve erkek öğrenciler arasında bir fark gözlenmemiştir. Her iki cinsiyetinde alınan eğitim programında aynı faydayı aldıkları görülmektedir.

Muhasebenin gelecek vizyonunda öne çıkan muhasebenin önemli hale gelmesiyle ilgili oluşturulan hipoteze öğrencilerin sınıfları bağlamında farklılıklarının bulunup bulunmadığına dair yapılan analiz neticesinde 2. Sınıf öğrencilerinin ve 3. Sınıf öğrencilerinin hemen hemen aynı görüşe sahip oldukları görülmektedir. Her ne kadar sınıf farkı olsa da öğrencilerin muhasebenin geleceği ve gelişimiyle ilgili olarak farkındalıkları olduğu gözlenmiştir.

Dünyada yaşanan gelişmeler ile ortaya çıkan uluslararası kavramlar bütün kürsülerde olduğu gibi muhasebe kürsüsünde de bir takım gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Çalışmamızda muhasebenin geleceği ile ilgili alınan muhasebe eğitimine yansımalarını ölçmek amacıyla ortaya konmuştur.

Yapılan analizler muhasebe eğitimi alan 2. Ve 3. Sınıf öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiş olup söz konusu öğrencilerin mesleki gelecek veya akademik kariyer planlamalarına göre ayrıma gidilmiş mesleki gelecek planlaması dâhilinde veya akademik kariyer planlaması yapan öğrencilerin muhasebe bilgisi muhasebe mesleğinin önemi noktalarında ayrıştıkları akademik kariyer planlayan öğrencilerin mesleğe daha çok önem atfettikleri görülmektedir.

Bu durum akademik kariyer düşünen öğrencilerin farkındalık düzeylerinin daha fazla olduğunun göstergesi olabilir. Aynı zamanda sınıflar bazında sorulara verilen yanıtlara baktığımızda 3. Sınıf öğrencilerinin 2. Sınıf öğrencilerine nazaran muhasebe mesleği ile ilgili gelişmeleri daha yakından takip ettikleri görülmekte buda muhasebede ortaya çıkan gelişmelerin mesleki eğitime olumlu şekilde yansıdığına göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü 2. Sınıfta alınan muhasebe derslerinin devamı ve daha fazlası 3. Sınıfta verilmekte ve dolayısıyla alınan eğitimin niteliği daha fazla artmaktadır. Bu nedenle 3. Sınıf öğrencilerinin farkındalık düzeylerinin yüksek çıkması kanımızca olağandır. Her ne kadar muhasebenin geleceği ve eğitime yansımada cinsiyet önemli bir etken gibi görünmese de çalışmamızda oluşturduğumuz demografik sorular içerisinde yer alan cinsiyet faktörü ile ilgili hipotezlere baktığımızda, muhasebe meslek mensuplarının gelişmeleri ile ilgili düşünceler ve alınan muhasebe eğitiminin yeterliliği ile ilgili düşünceler noktasında cinsiyet faktöründe bay bayan öğrenciler arasında

farklılık görülmektedir. Yani hem bay hem de bayan öğrenciler bu noktada aynı görüşe sahip olup bir farklılık görülmemektedir.

Ancak muhasebe de verilen eğitim dışında meslek ile ilgili etkinliklerin mesleki geleceğe faydalı olacağı düşüncesine bakıldığında bayan öğrencilerin baylara nazaran daha fazla önem atfettikleri görülmekte, bu da bayanların mesleki gelişim noktasında baylara nazaran daha aktif, meraklı ve araştırmacı olduklarının göstergesi olabilir.

Sonuç olarak; muhasebede yaşanan gelişmelerin alınan muhasebe eğitimi noktasında muhasebe eğitimi alan öğrenciler bağlamında olumlu yansımaları olduğuna dair genel geçer bir görüş olsa da kanımızca muhasebe de yaşanan gelişmelerin verilen muhasebe eğitimine katkısının daha fazla olması gerektiği, Özellikle ders müfredatlarının geliştirilerek ders dışı muhasebe mesleğine yönelik faaliyetlerin daha fazla yapılarak muhasebe eğitimi alan öğrencilerin farkındalık düzeyleri ve kazanımları artırılabilir.

Kaynakça

Zaif F. Ve Karapınar A. (2002) **Muhasebe Eğitiminde Değişim İhtiyacı**, Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:3, S.111-134

Ayboğa H. (2002), **Globalleşme Sürecinde Muhasebe Alanındaki Gelişmelere Göre Ülkemizin Durumu**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.39-55.

Karasioğlu, F. Ve Duman, H. (2011), **Meslek Yüksekokullarında Muhasebe Eğitimi Ve Kalitesi Üzerine Bir Not**, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(1), S.165-180

Nalbantoğlu, R. (2003), **Muhasebe Uygulamaları Konusunda Meslek Mensuplarının Bakış Açıları**, VI. Muhasebe Denetimi Sempozyumu (16 - 19 Nisan 2003).

Uzay, Ş. (2004), **21. Yüzyılın Başında Muhasebe Mesleğini Etkileyen Gelişmeler Ve Geleceğe Yönelik Değerlendirmeler**, Mali Çözüm Dergisi, 67,

Ataman Erdönmez, P. (2003) **Türkiye’de 2001 Yılındaki Mali Kriz Sonrasında Kurumsal Sektörde Yeniden Yapılandırma**, Bankacılar Dergisi, Sayı: 47, S.38-54

Yelkikalan, N. Ve Pazarcık ,Y. (2005) **İşletme Eğitiminde Global Perspektif: Çomü Biga İ.İ.B.F. Örneği** Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi Sayı:2

Zaif F. Ve Ayanoğlu Y. (2007) **Muhasebe Eğitiminde Kalitenin Arttırılmasında Ders Programlarının Önemi: Türkiye’de Bir İnceleme**, Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 9/1, S.115-136

Kurtcebe E. (2008) **21. Yüzyılda Muhasebe Mesleği’nin Vizyonu**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi

Dinç E. Ve Abdioğlu H. (2009) **İşletmelerde Kurumsal Yönetim Anlayışı Ve Muhasebe Bilgi Sistemi İlişkisi: İmkb 100 Şirketleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:21, S.157-180

Ünal, G. Ve Helhel, Y. (2010) **Muhasebe Meslek Mensuplarının Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Nitelikli Yetiştirilmesi Hakkında Görüş Ve Beklentileri: Antalya İlinde Bir Araştırma**, 9. Ulusal İşletmecilik Kongresi, 6-8 Mayıs 2010, Zonguldak

- Şengel, S. (2011) **Türkiye’de Muhasebe Meslek Elemanı Talebi Üzerine Bir Araştırma**, Muhasebe Ve Finansman Dergisi, Nisan, S.167-179
- Demir, B.(2012) **Muhasebeye Yön Veren Gelişmeler Ve Meslek Yüksekokullarında Verilen Muhasebe Eğitime Yansımaları**, Eğitim Ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, Sayı:4, S.109-118
- Kalaycı, Ş. (2008), **Spss Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, Asil Yayınları, S.99
- Kocamaz, H. (2012) **Uluslararası Muhasebe Standartlarının Dünyada Ve Türkiye’de Oluşum Ve Gelişim Süreci**, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı:2, S. 10
- Pehlivan, A. Ve Dursun, A.(2012) **Türkiye’de Adli Muhasebe Eğitime Yönelik Bir Araştırma**, Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Sayı: 2, S.106-118
- Zeytinoğlu, E.Ve Özkan, N. (2013) **Muhasebe Eğitimi Ve Kurumsal Yönetim: Muhasebe Bölümü Öğrencilerinin Kurumsal Yönetim Algıları Üzerine Bir Araştırma**, Muhasebe Ve Finansman Dergisi, Temmuz
- Büyükarıkan, B.Ve Büyükarıkan, U. (2014) **Lisans Düzeyinde Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Başarılarını Etkileyen Faktörlerin Analizi**, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Sayı:5
- Kayıhan, B. Ve Tepeli, Y. (2015) **Muhasebe Ve Vergi Bölümlerindeki Muhasebe Eğitimi: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Meslek Yüksekokulları Arası Karşılaştırma** , Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,Sayı: 10, S.487-502
- Ergüden, E. ,Kaya, C., Sayar, Z. (2016) **Muhasebe Eğitiminin Yeniden Şekillendirilmesine Bütünsel Bir Bakış**, Journal Of Accounting, Finance And Auditing Studies 2/1 (2016) 124-135 125 1. Giriş
- Yılmaz, B. (2007) **Muhasebe Standartlarının Oluşumu Ve Uygulanma Alanı**, Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi Sayı:13 Sayfa:139-153

TMS - 18 HASILAT STANDARDI VE MUHASEBE UYGULAMALARI

Yrd. Doç. Dr. Osman Nuri ŞAHİN

Mardin Artuklu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Öz

İşletmelerin faaliyetlerinden elde ettikleri kazançların muhasebeleştirilmesindeki farklılıklar ve belirsizliklerin giderilmesi standartların esaslarından gerçeğe uygun raporlama açısından çok önemlidir. Bu amaçla 18 numaralı muhasebe standardı olan Hasılat standardı yayınlanmış ve işletmelerin her türlü faaliyetlerinden elde ettikleri hasılatların muhasebeleştirilmesi için esaslar belirtilmiştir. Bu çalışmada sözkonusu 18 numaralı Hasılat standardının amacı, kapsamı ve içeriği literatürle birlikte incelenmiş ve son kısımda standarda ilişkin örnekler verilmiştir.

Anahtar Kavramlar: TMS 18, Hasılat, Gerçeğe Ugun Değer

IAS 18 REVENUE STANDARD AND ACCOUNTING PRACTICES

Abstract

It's very important to eliminate the differences and uncertainty at the accounting of earnings that companies obtain because of the fair value reporting. For this object the IAS 18 Revenue standard has been published and explained principles of how all kinds of earnings that businesses obtain should be accounted. In this study IAS 18 Revenue standard's object, scope and content examined with literature and at the last part some examples have been given.

Keyword: IAS 18, Revenue, Fair Value

1. Giriş

Küreselleşme sonrası işletmeleri özellikle muhasebe açısından ortak bir paydada birleştirme ihtiyacı doğmuştur. Böylelikle mali tablolarda oluşabilecek ikilikler önlenerek işletme ilgililerine en doğru bilginin verilmesi hedeflenmektedir. Uluslararası kurumların bu yönde çalışmaları sonrası Türkiyede de çalışmalar artmış ve bu amaçla çeşitli kurumlar kurularak mali tabloların hazırlanması ve muhasebeleştirmelerle ilgili çalışmaya yönlendirilmiştir. Bu kuruluşlardan bazıları şöyle sıralanabilir (Arıkan, 1996:60-61);

- İktisat Devlet Teşekküllerini Yeniden Düzenleme Komisyonu
- Türk Bankalar Birliği
- Türk Standartları Enstitüsü Muhasebe Standartları Özel Daimi Komitesi
- Sigorta Murakabe (Denetleme) Kurulu
- Sermaye Piyasası Kurulu
- Maliye Bakanlığı Koordinatörlüğü'nde Kurulan Muhasebe Standartları Komisyonu

- Türkiye Muhasebe Standartları Kurulu (TMSK)
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)

Bu amaçla kurulan en önemli kurumlardan Türkiye Muhasebe Standartları Kurumu (TMSK) uluslararası standartlar ışığında Türkiye Muhasebe Standartları ve Türkiye Finansal Raporlama Standartlarını yayınlamıştır. Yayımlanan standartlardan biri de 18 nolu Hasılat standardıdır. Hasılat standardı hasılatın nasıl oluştuğundan muhasebeleştirilmesi ve mali tablolara nasıl alınmasına kadar bir çok yönden bilgiler vermektedir. Hasılatla ilgili geleneksel yaklaşım günümüz değişen ekonomik koşullarına cevap vermekte yetersiz kalmaktadır. Mal veya hizmetin satışı sonrası tesliminin gerçekleşmesi ve tutarın tehsil edilmesi şeklindeki klasik yaklaşım yerine modern ve günümüz ticari hayatına daha uygun açıklamalar getirilmeye çalışılmaktadır. Böylelikle inşaat veya gemi yapımı gibi hasılat sürecinin uzun olduğu ya da hasılatın gerçekleştiği anın tam olarak belirlenemediği durumlar göz önünde tutularak çözümlere yönelik açıklamalar verilmektedir. Diğer taraftan pazarlama anlayışında değişmesi hasılatla yönelik yeniliklere sebep olmuştur.

Literatürde finansal performansı etkileyen olayların, organizasyonun asıl faaliyet alanıyla ilişkisine göre organizasyonun finansal yapı ve performansına olumlu katkıda bulunan olaylar hasılat ve kazanç olarak ikili bir ayırıma tabi tutularak organizasyonun asıl faaliyet alanıyla ilgili ekonomik faydalar hasılat kapsamında değerlendirilmiş, diğerleri ise kazanç kavramı kapsamına dahil edilmiştir (Küçük ve Doğan, 2009:282).

KOBİ TFRS’de hasılat bölümüne inşaat sözleşmeleri de eklenmiştir (Örten vd., 2010:253). Tam sette ise ayrı olarak ele alınmıştır. TMS 18 işletmenin olağan işlemler ve olaylar sonucu elde edilen gelirler ve karların muhasebeleştirilme yöntemlerini açıklamaktadır.

1530

Bu çalışmada 18 numaralı muhasebe standardı olan Hasılat standardı incelenmiş ve uygulamalı örnekler verilmiştir.

2. TMS 18 Hasılat Standardının Amacı ve Kapsamı

Olağan işlemler ve olaylar sonucu elde edilen ve hasılat kapsamına giren gelir ve karların ne zaman ve ne ölçüde doğduğunu belirlemek ve muhasebeleştirilme yöntemlerini açıklamak 18 numaralı standardın amacı olarak belirtilmiştir. 1 numaralı finansal raporlama standardında hesap dönemi boyunca, sermayedarların katkılarıyla ilgili olanlar dışındaki nakit girişleri veya varlıklardaki artışlar veya borçlardaki azalışlar olarak özkaynaklarda artışa neden olan ekonomik faydalardaki artışlar gelir olarak tanımlanmıştır. Gelir, tanım olarak hasılat ve kazancın ikisini birden içermektedir. Hasılat, işletmenin olağan faaliyetleri neticesinde ortaya çıkan gelirdir ve satışlar, ücretler, faiz, temettü ve isim hakları gibi çeşitli adlar taşır. Hasılat, işletmenin gelecekte ekonomik yararlar sağlayacağı belirlendiği anda ve bu yararlar güvenilir bir biçimde ölçülebildiğinde tahakkuk ettirilmelidir. Standart bahsi geçen kriterlerin ne zaman oluştuğunu ve hasılatın nasıl tahakkuk ettirilmesi gerektiğini tanımlamaktadır. Burada en önemli konu, hasılatın ne zaman kazanılmış sayılacağı ve hasılat olarak ne zaman kayda alınacağıdır.

Standarda göre mal satışları, hizmet sunumları ve işletme varlıklarının başkaları tarafından kullanılmasından sağlanan faiz, isim hakkı ve temettülerden kaynaklanan hasılatlar kapsam dahilindedir (Hoare, 2008:2). Kapsamda belirtilen mal satışları, satmak amacıyla işletme tarafından üretilen mamulleri, tekrar satılmak amacıyla işleme sokulan ticari malları ve satış

amaçlı elde tutulan arsa ve diğer gayri menkulleri, hizmet sunumu taraflarca üzerinde anlaşmaya varılmış sözleşmeye bağlı bir işin belirlenen süre içerisinde işletme tarafından yapılmasını, faiz, nakit veya nakit benzerlerinin kullandırılmasından ya da işletmeye borçlanılmış tutarlar üzerinden talep edilen gelirleri, isim hakları, patent, ticari marka, telif hakkı, yazılım programları gibi uzun vadeli işletme varlıklarını kaldırılması karşılığında talep edilen gelirleri, temettüleri, ortaklara sahip oldukları belli sermaye ile orantılı olarak dağıtılan kar tutarların ifade etmektedir (Gökçen vd., 2006:175). Yine maden, petrol, doğalgaz ve benzeri yeniden teşekkülü mümkün olmayan kaynakların araştırılması ve kullanılmasına ilişkin kiralama işlemleri ve sinema filmleri, videokasetler, oyunlar, el yazıları, patentler ve telif hakları gibi hak ve ürünlerin lisans anlaşmaları haricindeki kiralama işlemleri de kapsam dahilindedir (Bayazıtlı vd., 2006:159). Diğer taraftan aşağıdaki durumlardan kaynaklanan hasılatlar kapsam dışı tutulmuştur;

- Finansal kiralama sözleşmeleri (TMS 17 Kiralama işlemleri Standardı)
- Özkaynak yöntemi ile muhasebeleştirilen yatırımlardan sağlanan temettüleri (TMS 28 İştiraklerdeki Yatırımların Muhasebeleştirilmesi Standardı)
- TFRS 4 Sigorta Sözleşmeleri Standardı kapsamındaki sigorta poliçeleri
- Finansal varlık veya finansal yükümlülüklerin gerçeğe uygun değerindeki değişimler veya bunların elden çıkarılması (TMS 39 Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçüleme Standardı)
- Diğer dönen varlıkların değerindeki değişimler
- Tarımsal faaliyetlere ilişkin canlı varlıkların ilk defa muhasebeleştirilmesi veya gerçeğe uygun değerindeki değişimler (TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı)
- Tarımsal ürünlerin ilk defa kayda alınması (TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı)
- Madencilik faaliyetlerinden elde edilen hasılat

Ayrıca aşağıda sayılan varlıkların ölçülmesi de bu standardın kapsamında değildir (Bayazıtlı vd., 2006:159);

- Kiracıları tarafından yatırım amaçlı olarak elde tutulan gayrimenkuller (TMS 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller);
- Kiraya verenlerin faaliyet kiralaması çerçevesinde kiraya verdikleri yatırım amaçlı gayrimenkuller (TMS 40 Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller);
- Kiracıları tarafından finansal kiralama çerçevesinde elde tutulan canlı varlıklar (TMS 41 Tarımsal Faaliyetler)
- Kiraya verenleri tarafından faaliyet kiralaması çerçevesinde kiraya verilen canlı varlıklar (TMS 41 Tarımsal Faaliyetler).

3. TMS 18'e Göre Hasılatın Ölçülmesi ve Muhasebeleştirilmesi

Hasılat kavramı ortakların sermaye katkıları dışında, özkaynakta artışa sebep olan ve işletmenin dönem içindeki olağan faaliyetlerinden elde edilen brüt ekonomik fayda tutarı olarak tanımlanmaktadır. Hasılat, yalnızca işletmenin kendi adına aldığı ve alacağı brüt ekonomik yarar akışlarını içerir. Üçüncü kişiler adına tahsil edilen satış vergileri, mal ve hizmet vergileri ve katma değer vergisi gibi tutarlar işletme tarafından elde edilen ekonomik yararlar değildir ve özkaynakta artış yaratmazlar. Bu sebeple bu tutarlar hasılat dışında bırakılmıştır. Aynı şekilde, acente işlemlerinde brüt ekonomik yarar akışları işletme özkaynaklarında artış yaratmayan,

acentesi olunan işletme adına yapılan tahsilatları da içermektedir. Burada hasılat yalnızca komisyon tutarıdır (Gençoğlu, 2007:154-155).

Hasılat, gelecekteki ekonomik faydaların işletmeye girmelerinin ihtimal dahilinde olduğu ve söz konusu faydaların güvenilir olarak ölçülebildikleri durumlarda muhasebeleştirilir. Mal satışından elde edilen hasılat, işletmenin malların sahipliği ile ilgili önemli risk ve getirileri alıcıya devretmiş olması, işletmenin satılan mallar üzerinde kontrolünü veya sahipliğin genel olarak gerektirdiği biçimde etkinliğini sürdürmemesi, hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi, işleme ilişkin ekonomik yararların işletmece elde edilmesinin muhtemel olması, işleme ilişkin yüklenilen veya yüklenilecek olan maliyetlerin güvenilir biçimde ölçülebilmesi koşulları yerine geldiğinde finansal tablolara yansıtılır (Akkaş, 2010:3). Hasılat, alınan veya alınacak olan bedelin gerçeğe uygun değeri ile ölçülür. Gerçeğe uygun değer, karşılıklı pazarlık ortamında, bilgili ve istekli gruplar arasında bir varlığın el değiştirmesi ya da bir borcun ödenmesi durumunda ortaya çıkması gereken tutardır. Hasılat tutarı hasılatla konu olan işlem nedeniyle alınan ya da alınacak olan nakit veya nakit benzerleri tutardır. Hasılat tutarı, genellikle alış verişi yapılacak varlık ile alakalı satıcı ve alıcı/kullanıcı arasındaki işleme ilişkin anlaşma ile belirlenir ve işletme tarafından uygulanan ticari iskontolar ve miktar indirimlerinden sonra alınan ya da alınacak olan bedelin gerçeğe uygun değeri ile ölçülür. Eğer vadeli satış yapılmışsa, satış bedelinin gerçeğe uygun değeri gelecekteki tüm tahsilatların emsal faiz oranı ile iskonto edilmesi yoluyla belirlenir. Böyle bir durumda alacakların bugünkü değerinin belirlenmesinde benzer kredi derecelendirmesine sahip bir işletmenin benzer finansal araçları için geçerli olan faiz oranı veya finansal aracın nominal değerini ilgili mal veya hizmetin nakit satış fiyatına indirgeyen faiz oranı kullanılır. Bunun gibi vadeli satışlarda satış bedelinin nominal tutarı ile gerçeğe uygun değeri arasındaki fark, faiz geliri olarak muhasebeleştirilir (Gençoğlu, 2007:155). Vadeli satışlarda anlaşmaya varılarak satış bedeline eklenen veya eklendiği varsayılan vade farkı veya faiz tutarı satış geliri olmadığından dolayı Diğer Faaliyetlerden Olağan Gelir ve Karlar hesabında faiz geliri olarak muhasebeleştirilir. Standartta göre satış bedelinin gerçeğe uygun değeri gelecekteki tüm tahsilatların emsal faiz oranı ile iskonto edilmesi yoluyla belirlenir. Emsal faiz oranının belirlenmesi ile ilgili olarak standartta benzer kredi derecelendirmesine sahip işletmenin benzer finansal araçları için geçerli olan faiz oranı ya da finansal aracın nominal değerini ilgili nakit satış fiyatına indirgeyen faiz oranı şeklinde iki yöntem belirtilmiştir (Deloitte, 2012:2).

Mal satışına ilişkin hasılatın gerçekleştiğinin kabul edilebilmesi ve finansal tablolara yansıtılabilmesi için aşağıdaki koşulların yerine getirilmiş olması gerekmektedir (Yalnız: 2011:51-52);

- I.** İşletmenin malların sahipliği ile ilgili önemli risk ve getirileri alıcıya devretmiş olması (sahiplikle ilgili önemli riskler taşınmaya devam ediliyorsa bu işlem satış işlemi değildir ve hasılat olarak muhasebeleştirilmez (Tuğlu, 2011))
  - a.** İşletmenin normal garanti hükümleri kapsamı dışında yetersiz performansa ilişkin yükümlülük taşıması (denendikten sonra satın alma opsiyonlu satışlar)
  - b.** Satış hasılatının işletme tarafından tahsil edilmesinin, alıcının söz konusu maldan üçüncü kişilere satmak suretiyle hasılat yaratması koşuluna bağlı olması (konsinye satışlar)
  - c.** Satışın ilgili varlığın monte edilmesi koşuluyla yapılması ve sözleşmenin önemli bir bölümünü oluşturan montajın henüz işletme tarafından tamamlanmamış olması

- d. Alıcının satış sözleşmesi ile belirlenen bir gerekçeye dayanarak alımdan vazgeçme hakkının bulunması ve işletmenin söz konusu malların iade edilip edilmeyeceğinden emin olmaması
- II. İşletmenin satılan mallar üzerinde etkin bir kontrolü veya sahipliğin genel olarak gerektirdiği şekilde bir yönetim etkinliğini sürdürmemesi
- III. Hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi
- IV. İşleme ilişkin ekonomik yararların işletmece elde edilmesinin muhtemel olması
- V. İşleme ilişkin yüklenen veya yüklenilecek olan maliyetlerin güvenilir biçimde ölçülebilmesi

Mal satışından kaynaklanan hasılatın ne zaman tanınacağını belirleyen kriter satıcının satılan varlığın sahipliğini ve bununla ilgili risk ve kazancı alıcıya devretmesidir. Eğer satıcı önemli ölçüde sahiplik risklerini elinde tutuyorsa, normal olarak bir işlemi satış olarak tanımak uygun olmaz (Tamay, 2006:203). Koşula bağlı satışlarda malın sahipliği riskinin taşınmaya devam edilğinden, koşul yerine getirildiğinde muhasebeleştirmelidir ve (Kalmış ve Dereköy, 2010:129-130);

- İşletmenin normal garanti kapsamı dışında ortaya çıkan performans noksanlığından kaynaklanan bir yükümlülüğü söz konusu ise malı satın alan açısından kullanılabilir veya satılabilir seviyeye gelmişse gelir olarak kaydedilmeli, aksi durumda gelir kaydı yapılmamalıdır.
- Satış hasılatının işletme tarafından tahsil edilmesinin, alıcının söz konusu maldan üçüncü kişilere satmak suretiyle hasılat yaratması koşuluna bağlı olması konsiye satış olarak adlandırılan satış işlemlerinde gelir, alıcının malları üçüncü kişilere sattığı an kaydedilmelidir. Bu durum Tekdüzen Muhasebe Sistemi ile uyumludur.
- Satışın ilgili varlığın monte edilmesi koşuluyla yapılması ve sözleşmenin önemli bir bölümünü oluşturan montajın henüz tamamlanmamış olması durumunda montaj işlemi tamamlanana kadar satış hasılatı gelir olarak kaydedilmemelidir.
- Alıcının satış sözleşmesi ile belirlenen bir gerekçeye dayanarak alımdan vazgeçme hakkının bulunması ve işletmenin söz konusu malların iade edilip edilmeyeceğinden emin olmaması durumunda malların geri gönderimi konusunda belirsizlik varsa gelir, teslimatın yasal kabulünden sonra ya da verilen iade süresinin dolmasını takiben kayıtlara alınmalıdır.

Mal satışı esnasında teslim ve montaj gibi normalde müşterinin kendinin yapabileceği şeyleri işletmenin ücretsiz gerçekleştirmesi durumunda sözkonusu teslim önemsiz teslim olarak nitelendirilip teslimat yada montaj gerçekleşmeden hasılat mali tablolara alınmamalıdır ve teslim ve montaj için ayrı bir hasılat kaydedilmesine gerek yoktur (Özkan, 2007:83). Konsiye satışlar olarak adlandırılan malların alıcıya teslim edildiği halde satışa dair hasılatın tehsil edilmesi alıcının malları kullanması veya satması şartına bağlandığı durumlarda mallar fiziksel olarak alıcıya teslim edilse de mallara ait sahipliğin ve söz konusu sahiplikten doğan risk ve getiriler alıcıya geçmemektedir ve doğal olarak bu tür teslimler hasılat olarak düşünülemez (Özkan, 2005:72-73). Bu duruma hastanelerin bu şekilde kullanıp kullanım sayısı ve geliri doğrultusunda gelir ettiği ve bu geliri satıcıya belirli oranlarda verdiği röntgen makineleri örnek verilebilir. Malın müşteriye teslim edilmesi her zaman hasılatın kaydedilmesi anlamına gelmeyebilir. Örneğin teslimatın müşteri tarafından çeşitli sebeplerle erteletildiği ve teslimsiz faturalama olarak ta adlandırılan durumlarda teslim yapılmamış olmasına rağmen teslimin yapılmış olarak kabul edilmesi de mümkündür (Küçük ve Doğan, 2009:286).

Hasılat standardına göre hizmet satışlarında, hizmetin gerçekleştirilebilmesi için kullanılan maliyet ve giderler ölçülebilmeli ve eşleştirme ile dönemsellik kavramlarına uygun olarak muhasebeleştirilmelidir. Bilanço tarihi itibarıyla tamamlanan hizmet kadar kısmı gelir yazılır, gelirin sağlanması için katlanılan maliyetler ise hizmet maliyetine yansıtılır (Öztürk vd., 2008:479). Hizmet satışlarında işlem sonucunun güvenilir bir şekilde tahmin edilebildiği durumlarda hasılat, işlemin bilanço tarihi itibarıyla tamamlanma düzeyi dikkate alınarak finansal tablolara yansıtılır. Standarda göre aşağıda belirtilen koşullarının tamamının varlığı söz konusu ise, sonuçların güvenilir biçimde tahmin edilebildiği kabul edilir (Yenice, 2008:141);

- Hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi
- İşleme ilişkin ekonomik yararların işletme tarafından elde edileceğinin muhtemel olması
- Bilanço tarihi itibarıyla işlemin tamamlanma düzeyinin güvenilir biçimde ölçülebilmesi
- İşlem için katlanılan maliyetler ile işlemin tamamlanması için gereken maliyetlerin güvenilir biçimde ölçülebilmesi

Hizmet satışı ile ilgili gelir güvenilir biçimde tahmin edilemiyorsa ancak katlanılmış maliyetlerin geri kazanılmasının ihtimalinin olması durumunda hasılat sadece geri kazanılabileceği beklenen maliyetler tutarında finansal tablolara yansıtılır. Hizmet satışı ile ilgili gelirin güvenilir biçimde tahmin edilemediği ve katlanılmış maliyetlerin geri kazanılması ihtimalinin bulunmadığı durumlarda hasılat finansal tablolara yansıtılmaz ve yalnızca katlanılan maliyetler gider olarak yazılır. İşletme tarafından işlemin karşı taraflarıyla taraflarca sunulacak ve alınacak hizmetle ilgili olarak her iki tarafın yaptırımı bağlanmış hakları, hizmet bedeli ve ödeme şekli ve koşulları üzerinde anlaşmaya vardıktan sonra güvenilir tahminlerde bulunabileceği kabul edilir. Hakedişler ve müşterilerden alınan avanslar verilmiş hizmetleri yansıtmayabilir. Bir dönemde, belirsiz sayıda işlemin yapılması şartıyla sunulan hizmetler için başka bir yöntemin tamamlanma seviyesini daha iyi temsil edeceğine ilişkin bir kanıtın bulunmaması durumunda, hasılat belirlenmiş dönem boyunca eşit olarak finansal tablolara yansıtılır. Bir işlemin diğer bütün işlemlerden önemli olması durumunda, hasılatın muhasebeleştirilmesi önemli işlemin yerine getirilmesine kadar ertelenir. Hizmet sunumuna ilişkin işlemin sonucunun güvenilir biçimde tahmin edilemediği durumlarda, hasılat ancak finansal tablolara yansıtılmış giderlerin geri kazanılabilir tutarı kadar finansal tablolara yansıtılır (Tuğlu, 2011).

Standarda göre işletme varlıklarının üçüncü kişilerce kullanılması ile elde edilen faiz, isim hakları ve temettü getirileri işlemle ilgili ekonomik yararların işletme tarafından elde edilmesinin muhtemel olması ve hasılat tutarının güvenilir biçimde ölçülebilmesi durumunda hasılat olarak kabul edilir. Faiz, temettü ve telif hakkı gelirleri aşağıdaki şartlar doğrultusunda muhasebeleştirilir (Akar, 2007:125);

- Faiz, varlığın efektif getirisi dikkate alınarak zaman orantılı olarak
- Telif hakkı gelirleri, ilgili sözleşmelerin özü esas alınarak
- Temettü gelirleri hissedarların temettü tehsil etme hakkının ortaya çıkması

İşlemlerle ilgili ekonomik faydanın işletme tarafından elde edilmesi ihtimalinin güvenilir biçimde ölçülebilmesi durumunda (Özerçen, 2012);

- Faiz etkin faiz yöntemine göre muhasebeleştirilir
- İsim hakları ilgili sözleşmenin özü dikkate alınarak tahakkuk esasına göre

muhasebeleştirilir

- Temettüleri hissedarların tahsil etme hakları ortaya çıktığında finansal tablolara yansıtılır

Mal ya da hizmetlerin benzer özelliklere ve değere sahip mal veya hizmetlerle değiştirilmesi ya da vadeli takasa konu edilmesi, hasılat yaratıcı işlem olarak değerlendirilmemektedir. Birbirinden farklı mal ya da hizmetlerin değiştirilmesinde, takas hasılat yaratıcı bir işlem olarak sayılmaktadır. Bu durumda hasılat, alınan mal veya hizmetlerin gerçeğe uygun değerinden transfer edilen nakit ve nakit benzerleri tutarının indirilmesi şeklinde hesaplanır (Gençoğlu, 2007:155). Pazarlama hizmetlerindeki takas işlemlerinde hasılat gerçeğe uygun değerinde güvenilir bir biçimde ölçülebilmektedir. Fakat eğer aşağıdaki şartlara uyan ve takas özelliği taşımayan bir işleme dayanarak bir işletme pazarlama hizmetleri gelirinin gerçeğe uygun değerini güvenilir bir biçimde ölçülebilir (Ankarath et al, 2010:90-91);

- Takasa konu olan işlemdeki gibi bir pazarlama içeriyorsa
- Sık sık ortaya çıkıyorsa
- Diğer tüm işlemlerle karşılaştırıldığında takasa konu olan pazarlama faaliyetine benzer şekilde pazarlama sunarak ciddi miktarlarda işlem ve tutar içeriyorsa
- Güvenilir ve ölçülebilir bir gerçeğe uygun değeri olan dikkate değer nakit ve/veya benzerlerini içeriyorsa
- Takasa konu olan işlemdeki gibi bir karşı taraf söz konusu değilse

Elde edilen mal veya hizmetlerin gerçeğe uygun değerlerinin güvenilir biçimde belirlenemediği durumlarda hasılat, elden çıkarılan mal veya hizmetlerin gerçeğe uygun değerine varsa transfer edilen nakit veya nakit benzerleri tutarının eklenmesi suretiyle hesaplanır. Standartlara göre satış esnasında iskonto yapılması halinde hesaplanan hasılat, taraflar arasındaki sözleşmede saptanan tutardan varsa kasa veya miktar iskontosu düşüldükten sonra alınan veya alınacak olan bedelin gerçeğe uygun tutarıdır. Vadeli satış yapıldığında ise vade farkı satış fiyatına dahil edildiğinden bu farkın satış hasılatı olarak değil faiz geliri olarak kaydedilmesi gerekir. Bu da alacağın vadeden önce tahsil edilmesiyle alıcıya yapılacak iskonto bu faiz gelirinden bir indirim olarak düşünülerek hasılatın daha doğru belirlenmesini sağlayacaktır (Kalmış ve Dereköy, 2010:128). Taraflar ana satış sözleşmesinin tamamlayıcısı yan sözleşmeler yaptıysa (garanti sözleşmesi gibi) sözleşmeler birlikte ele alınmalı ve hasılatın kazanılmış olması gerekli olan koşullar satış işlemi ile ilgili tüm sözleşmelerde araştırılmalıdır (Özkan, 2005:60-61).

Aşağıdaki koşulların bir veya daha fazlasını taşıyan işlem ya da işlemlerin hasılat olarak kaydedilmemesi gerekmektedir (Küçük ve Doğan, 2009:285-286);

- I.** Alıcının satıcıya mamulü geri verme hakkı vardır ve bu hakkın kullanımına ilişkin usuller aşağıda sayılan durumların bir veya birkaçını içerecek şekilde kullanılmaktadır
  - a.** Alıcı satış anında satıcıya ödeme yapmadığı gibi belirli gün veya günlerde de satıcıya ödeme yapma mecburiyeti yoktur.
  - b.** Alıcı, satıcıya mamulün satışı anında ödeme yapmaz. Ancak belirli gün veya günlerde ödeme yapmak zorundadır ve alıcının ödeme yapma zorunluluğu sözleşmeye bağlı olarak mamulü satmasına veya tamamen tüketmesine veya kullanmasına kadar ertelenmiştir.
  - c.** Alıcının satıcıya karşı yükümlülükleri ürünlerin zarar görmesi veya çalınması halinde değişebilecektir.
  - d.** Mamulü başkasına satmak üzere satın alan alıcının, satıcı tarafından kendisine verilenler dışında iktisadi bir malzemeye sahipliği yoktur.

- e. Satıcının alıcıya karşı bazı yükümlülükleri vardır. Bu yükümlülükler sayesinde satıcının mamulünün alıcı tarafından bir başkasına satılması teşvik edilmekte ve bu işlemin gerçekleşmesi sağlanmaktadır.
- II.** Satıcı talep halinde mamulü belirli bir fiyattan geri almak zorundadır. Elde tutma ve finansman maliyetleriyle ilgili olanlar dışında, söz konusu fiyat, değişikliklere maruz kalmamaktadır. Satıcıya yapılan ödemeler, satın alma veya mamulleri elde tutmak için katlanılan maliyetlerde meydana gelen dalgalanmaları karşılayacak şekilde ayarlanmaktadır. Bu ayarlamalara faiz unsuru da dahildir.
- III.** Yapılan sözleşmeye göre, alıcının elinde satıcının mamullerinden belirlenmiş bir tutar kadar mamul bulması garanti altına alınmıştır. Buna göre bir üretici, satmak için kendisinden mal alan aracının stoklarında kendi mamullerinden belirli bir tutara veya miktara ulaşan hacimde mal bulunmasını sözleşmeyle garanti altına almaktadır.
- IV.** Mamul sergilenme amacıyla teslim edilmektedir.

Hasılat standardı bir satış işleminde iki farklı hasılat doğurduğu durumlara da açıklık getirmektedir. Günümüzde ticari hayatında işletmeler hasılat elde ettikleri alanları genişletmek ve rekabet avantajı yaratmak için, müşterilerine içerisinde birden fazla bileşeni olan mal ve hizmet paketleri sunmaktadırlar (Deloitte, 2003:1). Bu durumlarda muhasebeleştirme ilkelerini işlemin özünü yansıtabilmek için, tek bir işlemin tanımlanabilir her bir parçasına ayrı ayrı uygulamak gerekir. Yani bir ürünün satış fiyatı beraberinde bir satış sonrası servis anlaşmasını da içeriyorsa, bu tutarın hasılat olarak kaydedilmesi ertelenir ve servis hizmetinin verildiği dönem boyunca hasılat olarak finansal tablolara yansıtılır (Kulanış, 2007). İki işlemin olmadığı ama öz itibarıyla tek bir işlemin olduğu durumlarda yani birbiriyle bağlantılı işlemler serisinin bir bütün olarak değerlendirilmediği durumlarda ve ticari etkisinin anlaşılacağı durumlarda, özün önceliği gereği bu iki işlem tek bir işlemmiş gibi değerlendirmeye tabi tutulur. Mesela, işletmeler mal satarken aynı zamanda bu işlemin etkisini ortadan kaldıracak biçimde malları ileri bir tarihte geri satın almak üzere ayrı bir anlaşma yapmaları durumunda iki işlem birlikte değerlendirilir (Kulanış, 2007). TMS 18'e göre aşağıdakilerde mali tablo ve dipnotlarında belirtilmelidir (Akar, 2007:126);

- Gelirin kayıtlara alınmasında kullanılan muhasebe politikaları
- İlgili dönemde kayıtlara alınan her bir gelir kategorisinin tutarları
- Mal ve hizmet değişiminden kaynaklanan gelirlerin gruplar itibarıyla tutarları

İlgililerin hasılatın kaydı ile ilgili aşağıda sayılan faktörleri de değerlendirme altında bulundurmaları gerekebilmektedir (Küçük ve Doğan, 2009:287-288);

- Satıcının ödeme zamanıyla ilgili uygulamaları ve söz konusu alıcı için uygulanan normal faturalama ve kredi şartlarının değiştirilip değiştirilmediği
- Satıcının teslimsiz faturalamaya ilişkin geçmişteki uygulamaları ve bu uygulamaların zaman içindeki dağılımı
- Mamulün piyasa değerinde bir düşüş olması durumunda, alıcının zarar etme riskini üstlenip üstlenmediği
- Satıcının mamulü elde tutmasından kaynaklanan riskin sigortalı veya sigortalı olmadığı
- Alıcının satın alma taahhüdünü yerine getirmesini sağlayacak teslimsiz faturalama işlemini mazur kılan ticari nedenin, alıcının satın alma taahhüdünü tehlikeye sokabilecek nitelikte olmaması gerektiği gibi prosedürlerin varlığı

Eğer hasılat kayıtlara alınmış ve hasılat tutarının tahsilinde şüpheli bir durum varsa bu tür durumlarda işletmenin satış ile ilgili ekonomik yararlarından faydalanmasında belirsizlik vardır. Böylesi bir olayda standart hasılat ile ilgili düzeltme yerine durumun finansal tablolara gider olarak yansıtılmasını önermektedir (Elitaş ve Elitaş, 2010:120). İşletme aşağıdaki durumları açıklamalıdır (Gökçen vd., 2006:189);

- Hizmetlerin sunumuna dair işletmelerin tamamlanma düzeylerinin belirlenmesi için kullanılan yöntemler dahil, hasılatın muhasebeleştirilmesine yönelik muhasebe politikaları
- Mal satışları, hizmet sunumları, faiz, isim hakları, temettüleri şeklinde belirlenen her bir hasılat sınıfının tutarı
- Her bir hasılat sınıfı içinde yer alan mal veya hizmet takası suretiyle ortaya çıkan hasılat tutarı

Tablo 1: Hasılatın Ölçümü ve Muhasebeleştirilmesi

Hasılatın Ölçümü	Gerçeğe Uygun Değer	Muhasebeleştirme
Vadeli Satışlar	Vadeye kadar iskonto edilmiş tutar	Vade farkı faiz tahsilatı Kalanı satış hasılatı
Vadesiz Satışlar	Satışın kendisi	Satışın tamamı hasılat

Kaynak: Özerçen, 2012.

4. Tms 18 Hasılatın Muhasebeleştirilmesi Uygulamaları

1537

4.1. Peşin Mal Satışı

Bir adet bilgisayar 2.000 TL+%18 KDV'ye peşin satılmıştır.

100 KASA	2.360	
600 YURTİÇİ SATIŞLAR		2.000
391 HESAPLANAN KDV		360

Satış işlemlerinde komisyona dayalı bir satış söz konusu olduğunda firmanın satıştan kazancı komisyon tutarıdır. Doğal olarak sadece bu kısmı hasılat olarak kayda almalıdır. Aynı şirketin bilgisayar başına 200 TL komisyon ücreti aldığını kalanını ise ana şirkete iletceği varsayılırsa aşağıdaki gibi bir kayıt yapılacaktır;

100 KASA	2.360	
600 YURTİÇİ SATIŞLAR		200
391 HESAPLANAN KDV		360
320 SATICILAR		1.800

Burada 324 TL KDV tutarı, ilgili tutarın satıcı ana şirkete devredilmesi sırasında komisyon hasılatı olan 200 TL'ye tekabül eden kısmı haricindeki tutar olduğundan 191 İndirilecek KDV hesabına kaydedilerek mahsup edilmelidir.

4.2. Vadeli Mal Satışı

Bir adet yazıcı 1.000 TL+%18 KDV'ye 2 ay vadeli 01.11.2015'te satılmıştır. İşlemden vadeden kaynaklanan faizi hesaplarken standart gereği basit faiz değil bileşik faiz esas alınarak iç iskonto formülü kullanılır. Buna göre;

$$Vade Farkı = 1000 - \frac{1.000}{(1 + 0,01)^2} \cong 20$$

Görüldüğü gibi vade farkından kaynaklanan faiz 20 TL olarak hesaplanmıştır. Bu fark standarda göre reeskont tutarı olarak kayıt edilmelidir.

01.11.2015			
120 ALICILAR		1.180	
600 YURTİÇİ SATIŞLAR			980
391 HESAPLANAN KDV			180
122 ALACAK REESKONTLARI			20

Mevcut sistemde 380 Gelecek Aylara Ait Gelirler hesabına aktarılan 20 TL'lik tutar standartlara göre ertelenmiş bir gelir olduğundan 122 Alacak Reeskontları hesabına aktarılmıştır. Söz konusu satışa ait reeskontun ay sonu kaydı kalan vade dikkate alınarak aşağıdaki gibi hesaplanıp kaydedilecektir.

$$Vade Farkı = 1.000 - \frac{1.000}{(1 + 0,01)^1} \cong 10$$

31.11.2015			
122 ALACAK REESKONTOLARI		10	
642 FAİZ GELİRLERİ			10

Söz konusu işlem sonrası 980 TL gelir tablosuna peşin satış geliri olarak aktarılırken vadeden kaynaklanan 20 TL'nin realize olmuş 10 TL'si faiz geliri olarak gelir tablosuna aktarılırken bilançoda reeskont tutarı olarak 10 TL kalacaktır. Alacağın iskonto edilmiş maliyeti ise 990 TL olarak görünecektir.

Literatürde bazı kaynaklarda ise (Bkz. Gökçen vd., 2006:179) vadeli satışlarda vadeli değer ve peşin değer arasındaki tutar aşağıdaki gibi direk 642 Faiz Gelirleri hesabına aktarılmaktadır.

01.11.2015			
120 ALICILAR		1.180	
600 YURTİÇİ SATIŞLAR			980
391 HESAPLANAN KDV			180
642 FAİZ GELİRLERİ			20

Uygulamada çok karşılaşılan peşin fiyatına taksitli işlemlerde ise (vade dikkate alınarak) tutarın vade sonundaki değeri ifade ettiği kabul edilerek bugünkü değerine indirgenerek kayıtlara geçirilmelidir. Satıştaki vadenin muhasebe dönemini aşması halinde satışa ilişkin ve daha sonraki kayıtlar aşağıdaki gibidir.

01.12.2015			
120 ALICILAR		1.380	
600 YURTİÇİ SATIŞLAR			980
391 HESAPLANAN KDV			180
122 ALACAK REESKONTLARI			20
31.12.2015			
122 ALACAK REESKONTLARI		10	
642 FAİZ GELİRLERİ			10
31.12.2015			
950 MATRAHA EKLENECEK TUTAR		10	
951 MATRAHA EKL. GELİR KARŞ.			10
31.12.2015			
285 ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI	2		
691 DÖNEM VERGİ KARŞILIĞI			2

Yukarıdaki kayıtlarda alacak senetsiz bir alacak olduğundan vergi kanunlarınca reeskont kabul edilmeyecek ve kar/zarar'a dahil olması gereken tutar ile fiili olarak giden tutar arasındaki fark matraha ilave veya matrahtan indirim olarak izlenmektedir. Bu işlem sebebiyle dönem sonunda kar/zarar'a 10 TL eksik gitmiştir. Bu rakamın matraha eklenmesi ve ilerleyen yılda da matrahtan indirilmesi gerekmektedir. Bu ise ertelenmiş vergi varlığına sebep olmaktadır. 10 TL'ye karşılık gelen etkin faiz oranı ile çarpılarak ulaşılan vergi tutarı ($10 \times 0,20 = 2$ TL) 2 TL ertelenmiş vergi varlığı olarak muhasebeleştirilmektedir.

İşlem senetli bir alacaktan kaynaklanıyor olsaydı vergi kanunlarınca reeskont mümkün olacaktı. Böyle bir durumda merkez bankası oranları dikkate alınması gerekmektedir. Merkez bankası avans faiz oranı %20 olarak varsayılırsa peşin değer aşağıdaki gibi hesaplanacaktır;

$$\text{Senet Peşin Değeri} = \frac{1.000}{(1 + 0,20)^{2/12}} \cong 970 \text{ TL}$$

$$\text{Kapsadığı Faiz} = 1.000 - 970 = 30 \text{ TL}$$

Vergi kanunlarınca 30 TL reeskont gideri olarak yazılabilecekken 10 TL yazılmış, kalan 20 TL kar/zarar'a eksik gitmiştir. Matraha eklenme sebebiyle bu tutarın etkin faiz oranı ile çarpılarak ulaşılan tutar ($20 \times 0,20 = 4$ TL) kadar ertelenmiş vergi varlığı doğacak ve aşağıdaki gibi kaydedilecektir;

31.01.2016

691 DÖNEM VERGİ KARŞILIĞI	4		
285 ERTELENMİŞ VERGİ VARLIĞI			4

4.3. Bir Kısmı Peşin Bir Kısmı Vadeli Satışlar

Bir adet buzdolabı %18 KDV bedeli ve 1.000 TL'si peşin 1.000 TL'si 2 ay vadeli olmak üzere 01.11.2015'te satılmıştır. Bir önceki örnekte olduğu gibi işlemde vadeden kaynaklanan faiz bileşik faiz esas alınarak iç iskonto formülü kullanılır. Buna göre;

$$Vade\ Farkı = 1.000 - \frac{1.000}{(1 + 0,2)^{2/12}} \cong 30$$

Vade farkından kaynaklanan faiz 30 TL olarak hesaplanmıştır. Bu fark standarda göre reeskont tutarı olarak kayıt edilmelirken peşin tutar direkt olarak vadeli tutar ise hesaplanan peşin değeri ile muhasebeleştirilir. Buna göre satışın peşin değeri aşağıdaki gibi olacaktır;

$$Satış\ Peşin\ Değeri = 360 + 1.000 + \frac{1.000}{(1 + 0,2)^{2/12}} \cong 2.330$$

01.11.2015

100 KASA	1.360
120 ALICILAR	1.000
600 YURTIÇİ SATIŞLAR	
1.970	
391 HESAPLANAN KDV	
360	
122 ALACAK REESKONTLARI	
30	

1540

30 TL'lik tutar standartlara göre ertelenmiş bir gelir olduğundan 122 Alacak Reeskontları hesabına aktarılmıştır. Söz konusu satışa ait reeskontun ay sonu kaydı kalan vade dikkate alınarak aşağıdaki gibi hesaplanıp kaydedilecektir.

$$Vade\ Farkı = 1.000 - \frac{1.000}{(1 + 0,2)^{1/12}} \cong 15$$

31.11.2015

122 ALACAK REESKONTOLARI	15
642 FAİZ GELİRLERİ	
15	

Söz konusu işlem sonrası 1.970 TL gelir tablosuna peşin satış geliri olarak aktarılırken vadeden kaynaklanan 30 TL'nin realize olmuş 15 TL'si faiz geliri olarak gelir tablosuna aktarılırken bilançoda reeskont tutarı olarak 15 TL kalacaktır. Alacağın iskonto edilmiş maliyeti ise 1.985 TL olarak görünecektir.

4.4. Ürün Takası ile Alış-Verişler

ONŞ işletmesi 01.02.2015'te firma bünyesinde kullanılmak üzere kullanmak üzere 1.000 TL'lik akaryakıt almış ve karşılığını kendi ticaretini yaptığı mobilyadan satış fiyatı üzerinden 500 TL'lik mobilya ile ve kalanını da nakit şekilde vermiştir.

01.02.2015

157 DİĞER STOKLAR	1.090
600 YURTIÇİ SATIŞLAR	
500	
391 HESAPLANAN KDV	
90	
100 KASA	
500	

4.5. İki Farklı İşlemin Birarada Yapılması Halinde İşlemin Ayrıştırılması

SO işletmesi 01.04.2014 tarihinde 5.000 TL+%18 KDV'ye televizyon satmış ve müşterinin isteği ile yıllık 50 TL'den 150 TL+%18 KDV'ye 3 yıl ek garanti hizmeti de satışa eklenmiştir.

01.04.2014

100 KASA	6.050	
600 YURTIÇİ SATIŞLAR		
5.000		
391 HESAPLANAN KDV		
900		
380 GELECEK AYLARA AİT GELİR		1541
50		
480 GELECEK YILLARA AİT GELİR		
100		

31.12.2014

380 GEL. AYLARA AİT GELİR	59
600 YURTIÇİ SATIŞLAR	
50	
391 HESAPLANAN KDV	
9	

01.01.2015

480 GEL. YILLARA AİT GELİR	50
380 GELECEK AYLARA AİT GELİR	
50	

31.12.2015

380 GEL. AYLARA AİT GELİR	59

50	600 YURTIÇİ SATIŞLAR	
9	391 HESAPLANAN KDV	
	01.01.2016	
480	GEL. YILLARA AİT GELİR	50
50	380 GELECEK AYLARA AİT GELİR	
	31.12.2016	
380	GEL. AYLARA AİT GELİR	59
50	600 YURTIÇİ SATIŞLAR	
9	391 HESAPLANAN KDV	

4.6. Hizmet Satışları

Oseman İşletmesi proje kapsamında bir müşterisine 10.000 TL tutarında bilgisayar yazılımı geliştirmiştir. İlgili tutar devlet teşviği kapsamında KDV'den muaf olup iş süresi 2 yıldır. Ödeme ilk yıl 2.000 TL ikinci yıl 3.000 TL, üçüncü yıl ise 6.000 TL olarak gerçekleşmiştir. İlk yıl 2.000 TL maliyet ikinci yıl 3.000 TL, üçüncü yıl ise 3.000 TL maliyet çıkmıştır.

1542

İlk Yıl

İşin tamamlanan payı $\rightarrow 2.000 / 8.000 = \%25$

Hasılat $\rightarrow 10.000 \times \%25 = 2.500$

740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	2.000
100 KASA	
2.000	
181 GELİR TAHAKKUKLARI	2.500
600 YURTIÇİ SATIŞLAR	
2.500	
622 SATILAN HİZMET MALİYETİ	2.000
741 HÜZ. ÜRT. MAL. YANST. HES.	
2.000	
100 KASA	2.500
181 GELİR TAHAKKUKLARI	
2.500	
741 HİZ. ÜRT. MAL. YANS. HES.	2.000
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	
2.000	

600 YURTIÇİ SATIŞLAR	2.500
690 DÖNEM KARI / ZARARI	
2.500	
690 DÖNEM KARI / ZARARI	2.000
622 SATILAN HİZMET MALİYETİ	
2.000	

İkinci Yıl

İşin tamamlanan payı $\rightarrow 3.000 / 8.000 = \%37.5$

Hasılat $\rightarrow 10.000 \times \%37.5 = 3.750$

740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	3.000
100 KASA	
3.000	
181 GELİR TAHAKKUKLARI	3.750
600 YURTIÇİ SATIŞLAR	
3.750	
622 SATILAN HİZMET MALİYETİ	3.000
741 HÜZ. ÜRT. MAL. YANST. HES.	
3.000	
100 KASA	3.750
181 GELİR TAHAKKUKLARI	
3.750	
741 HİZ. ÜRT. MAL. YANS. HES.	3.000
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	
3.000	
600 YURTIÇİ SATIŞLAR	3.750
690 DÖNEM KARI / ZARARI	
3.750	
690 DÖNEM KARI / ZARARI	3.000
622 SATILAN HİZMET MALİYETİ	
3.000	

1543

Üçüncü Yıl

İşin tamamlanan payı $\rightarrow 4.000 / 8.000 = \%50$

Hasılat $\rightarrow 10.000 \times \%50 = 5.000$

740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	4.000
100 KASA	
4.000	
181 GELİR TAHAKKUKLARI	5.000
600 YURTIÇİ SATIŞLAR	
5.000	

622 SATILAN HİZMET MALİYETİ	4.000
741 HÜZ. ÜRT. MAL. YANST. HES.	
4.000	
100 KASA	5.000
181 GELİR TAHAKKUKLARI	
5.000	
741 HİZ. ÜRT. MAL. YANS. HES.	4.000
740 HİZMET ÜRETİM MALİYETİ	
4.000	
600 YURTIÇİ SATIŞLAR	5.000
690 DÖNEM KARI / ZARARI	
5.000	
690 DÖNEM KARI / ZARARI	4.000
622 SATILAN HİZMET MALİYETİ	
4.000	

4.7. İhracattan Kaynaklanan Olumlu Kur Farkları

1544

STŞ işletmesi Suriye'ye 01.02.2013 tarihinde 10.000 EUR tutarında halı ihraç etmiştir. Malların gümrükten geçtiği 10.03.2015 tarihinde kur 1 EUR=3,30 TL olup mal bedelinin işletme banka hesabına geçtiği 10.04.2015 tarihinde 1 EURO=3,35 TL'dir.

01.02.2015

120 ALICILAR	33.000
601 YURTDIŞI SATIŞLAR	
33.000	

10.02.2015

102 BANKALAR	33.500
120 ALICILAR	
33.000	
646 KAMBİYO KARLARI	
500	

4.8. Faiz, Paten, Hak ve Temettüler

Faiz tahakkukları muhasebeleştirilirken 181 Gelir Tahakkukları 642 Faiz Gelirleri hesabı ile aşağıdaki gibi karşılıklı çalıştırılır.

GG.AA.YYYY

181 GELİR TAHAKKUKLARI

XX

642 FAİZ GELİRLERİ

XX

İsim hakları ile ilgili hasılat ise tahakkuk esası doğrultusunda aşağıdaki gibi muhasebeleştirilir.

GG.AA.YYYY

181 GELİR TAHAKKUKLARI

XX

649 DİĞER OLAĞAN GELİR&KAR

XX

649.01 İsim Hakları

Temettülerin muhasebeleştirilmesinde ortaklıkların tahsil etme haklarının ortaya çıkması esas alınır.

GG.AA.YYYY

181 GELİR TAHAKKUKLARI

XX

640 İŞTİRAK TEMETTÜ GELİRLERİ

YY

641 BAĞLI ORTAKLIK TEM. GEL.

ZZ

1545

4.9. Hasılatın Doğması

Standart hasılatın doğması ile ilgili de açıklık getirmektedir. Hasılatın doğumunun kabul edilip edilmeyeceği aşağıdaki gibi bir örnekle açıklanabilir;

BEBEK şirketine ait işlemler aşağıdaki gibidir;

- ONŞ şirketi ile 20.12.2015'de biberon satışı sözleşmesi yapılmıştır. Müşteri ONŞ şirketine 20.12.2015'de fatura düzenlenmiş, teslimat içinse izleyen dönemde 29.03.2016 için anlaşılmıştır. Müşteri ONŞ şirketi o zamana kadar malların Bebek şirketi depolarında tutulmasını risk ve yararların ise kendi üzerinde olmasını istemiştir.
- A şıkkındaki gibi bir işlem STŞ şirketi ile de yapılmış fakat teslimat tarihi olarak 20.03.2013 belirlenmiş o zamana dek risk ve fayda ise satıcı BEBEK şirketinde kalacaktır.
- Müşteri Z şirketi BEBEK şirketinden Mama makinası sipariş etmiş ve makinalar teslim edilmiştir. Sözleşme çerçevesince montaj ve garantili üretim miktarı için ek masraflar gerekmektedir.

- d) Sürekli müşteri K şirketi yeni alacağı mallar için alışılmışın dışında taksitlendirme istemektedir.
- e) Yeni müşteri M şirketi taksitle mal almak istemektedir.

Yukarıdaki işlemlerden A şıkında risk ve yararın aynı tarihte müşteriye devredilmesi sebebiyle satış tarihi 20.12.2015 olarak kabul edilir. B şıkında ise risk ve yarar satıcıda kaldığı için mal teslimine kadar satış gerçekleşmiş sayılmaz. C şıkında montaj ve garantili üretim miktarı gerçekleşene dek satış gerçekleşmiş sayılmaz. D şıkındaki satış için ön ödeme veya taksitli ödemenin olmayışı gerçekleşmiş sayılması için bir engel olmayacağından tahmin edilebilir hasılat satışın gerçekleşmesi için yeterlidir. Son olarak E şıkında müşterinin yeni, alışınsa taksitli olması gerçekleşmiş olmasına engel teşil etmez ama tahsil edilecek tutarların belirlenmesinde müşteri riskinin iyi hesaplanması gerekir.

5. Sonuç

Küreselleşen piyasaların sonucu olarak muhasebe sistemlerindeki farklılaşmayı önlemek amacıyla çıkarılan muhasebe standartları 18 numaralı standart ile işletmelerin işlemleri sonucu elde edilen gelir ve karların muhasebeleştirilmesini düzenlemektedir. Standart hasılatın ölçümü ve muhasebeleştirilmesine dair bilgiler içerir. Standartın vurguladığı en önemli şeylerden biri de dönemsellik ilkesine daha uygun olan bir uygulama ile hasılatın ilgili olduğu dönemlere paylaştırılarak muhasebeleştirilmesidir. Bu amaçla hesap planında 380 Gelecek Aylara Ait Gelirler ve 480 Gelecek Yıllara Ait Gelirler hesapları kullanılabilir. Ya da aynı hesap grubunda işleme uygun bir isimle yani Ertelenmiş Gelirler ismi ile yeni bir hesap açılabilir Standartın vurguladığı bir diğer konu ise vadeli satış ile peşin satış arasındaki farkın muhasebeleştirilmesi ile ilgilidir. Aradaki bu fark bir tür reeskonttan kaynaklanmaktadır. Doğal olarak vadeden kaynaklanan bir faiz geliri doğmaktadır. Bu gelir Faiz Gelirleri hesabına aktarılmalıdır.

1546

Kaynakça

- Akar, O. (2007). Uluslararası Finansal Raporlama Standartları Açısından Bağımsız Dış Denetimin Önemi ve Lojistik Faaliyetlerinde Bulunan Bir İşletmede Uygulama Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Akkaş, J. (2010). Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına Göre Müşteri Sözleşmelerinden Kaynaklanan Hasılatın Ölçümü ve Muhasebeleştirilmesine İlişkin Yapılan Taslak Düzenlemeler. UFRS Gündeminden Seçmeler, Grant Thornton Denetim.
- Arıkan, Y. (1996). Uluslararası Muhasebe Standartları Türkiye Uygulaması, Mali Çözüm Dergisi, 6/36, 60-69.
- Ankarath, N. vd. (2010). Understanding IFRS Fundamentals. New Jersey: John WILEY and Sons Inc.
- Bayazıtlı, E., Çelik, O. ve Üstündağ, S. (2006). Türkiye Muhasebe Standartlarına Genel Bakış. No: 67. Ankara: Tesmer Yayınları.
- Deloitte (2012). Ums 18 Hasılat Uygulama Örneği, Denetçinin Not Defteri, Deloitte Türkiye.
- Deloitte (2003). A Technical Update for The Record, Current Developments in Revenue Recognition: Multiple Element Arrangements. March-April.
- Elitaş, C. ve Elitaş B. L. (2010). TMS-TFRS: Yorumlar ve Örnekler. Haziran, Ankara: Gazi Kitabevi.

Gökçen, G., Akgül, B. A. ve Çakıcı, C. (2006). Türkiye Muhasebe Standartları Uygulamaları. 1. Baskı, Beta Yayıncılık.

Gücenme Gençoğlu, Ü. (2007). Türkiye Muhasebe Standartları ve Uygulamalar. İstanbul: Türkmen Kitabevi.

Hoare, Richie (2008). "IAS 18 Revenue", ([http://www.cpaireland.ie/UserFiles/File/students/2010%20Examinations/Exam%20Related%20Articles/f2finaccIAS%2018\(1\).pdf](http://www.cpaireland.ie/UserFiles/File/students/2010%20Examinations/Exam%20Related%20Articles/f2finaccIAS%2018(1).pdf) adresinden erişildi (ET: 20.03.2015).

Kalmış, H. ve Dereköy, F. (2010). Tms-18'e Göre Hasılatın Muhasebeleştirilmesi ve Tekdüzen Muhasebe Sistemi ile Karşılaştırılması, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 12/1, 123-145.

Küçük, E. ve Doğan, A. (2009). Özellikli Durumlar Bağlamında Muhasebe İşlemlerinde Hasılatın Kayda Alınması, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 33, Temmuz-Aralık, 279-293.

Kulaş, F. (2007). Hasılatla İlişkin Türkiye Muhasebe Standardı, (<http://www.batiymm.com.tr/?p=2562> adresinden erişildi (ET: 20.03.2013).

Örten, R., Kaval, H. ve Karapınar, A. (2010). TMS-TFRS: Uygulama ve Yorumlar, 4. Baskı, Haziran, Ankara: Gazi Kitabevi.

Özerçen, E. (2012). TMS 18 nolu Standarda Göre Hasılatın Ölçümü ve Muhasebeleştirilmesi, (<http://www.muhasabetr.com/yazarlarimiz/emreozercen/003/> adresinden erişildi (ET: 20.03.2013).

Özkan, S. (2007). TMS-18 Hasılat Standardı ve A.B.D. Düzenlemelerine Göre İşlemin Ayrıştırılması, Mali Çözüm Dergisi, 82, Temmuz-Ağustos, 57-76.

Özkan, S. (2005). UMS - 18 Hasılat Standardı ve A.B.D Düzenlemeleri Işığında Mal Satışı Hasılatının Kaydedilmesinde "Sahiplikle İlgili Risk ve Getirilerin Alıcıya Nakledilmesi" Koşuluna İlişkin Açıklama ve Örnekler, Mali Çözüm Dergisi, 72, Temmuz-Ağustos-Eylül, 66-85.

Öztürk, B. vd. (2008). Türkiye Muhasebe Standartları Uygulaması. Ankara: Maliye ve Hukuk Yayınları.

Tamay, Z. (2006). Gelir Tablosu Hesaplarının Vergisel Açıdan Denetimi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tuğlu, A. (2011). Vergisel Açıdan ve TMS Açısından Hasılat Kavramı, (<http://www.ozdogrular.com/content/view/15072/> adresinden erişildi (ET: 21.03.2013).

Yalnız, S. (2011). Halka Açık Konaklama İşletmelerinin Finansal Tablolarının TMS 2 Stoklar ve TMS 18 Hasılat Standartları Açısından Değerlendirilmesi ve Bir Finansal Tablo Önerisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Yenice, Sedat. Sermaye Piyasalarında Muhasebe Standartları, (<http://www.belgeler.com/blg/2lcd/muhasebe-standartlari-sunu>, adresinden erişildi (ET: 20.03.2013).

MACARİSTAN'DA TÜRK-KUMAN ÇOBANLIK KÜLTÜRÜNÜN İZLERİ

Yrd. Doç. Dr. Özlem DEMREN

Cumhuriyet Üniversitesi

Öz

Macaristan, diğer bir deyişle büyük Macar ovası, tarihi olarak Kumanlara da ev sahipliği yapmış verimli, geniş düzlüklerden oluşur. Orta Asya'dan Macaristan'a göçen Kumanlarla birlikte büyük Macar ovasında var olan hayvancılık ekonomisi güçlenmiş ve yenilenmiştir. Hayvancılık konusunda deneyimli olan kumanlar geldikleri yerin kültürünü de önemli ölçüde etkilemişlerdir. Bu yüzden ki, Macaristan'da hayvancılık ve çobanlık deyince akla Kumanlar gelir; örneğin hayvancılıkla ilgili terimlerin çoğu Kuman diline aittir. Bu bildiride, Macaristan'da çobanlık kültürü üzerine gerçekleştirilen alan araştırması ve görüşmelere dayanılarak, çobanların toplumdaki yerleri ve statüleri, çoban müzeleri, Kumanların Macar çobanlık kültürüne kazandırdıkları terimler, gibi konularda bilgiler verilecektir. Yine çobanların yaşamına dair bilgiler edinmemizi saplayan sözlü kültür ürünlerinden (balad, efsane, vb.) örnekler verilerek; Macaristan'ında çobanlık kültürü ve bu kültür üzerinde Kumanların etkisi konusuna değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Macaristan, Kumanlar, Çobanlık Kültürü

1549

Büyük Macar Ovası Çobanlık Kültürü

Orta Asya'dan Macaristan'a göçen Kumanlarla birlikte büyük Macar ovasında var olan hayvancılık ekonomisi güçlenmiş ve yenilenmiştir. Hayvancılık konusunda deneyimli olan Kumanlar geldikleri yerin kültürünü de önemli ölçüde etkilemişlerdir. Kumanlar 1238 dolaylarında siyasi nedenlerle Macaristan'a yönelmişler ve 1239'da Macar Kırallığı IV. Bela tarafından Macar ordusunu güçlendirmek amacıyla, Macaristan'a kabul edilmişlerdir. Günümüzde Büyük Kumanistan ve Küçük Kumanistan olarak anılan bölgelere yerleştirilmişlerdir. Şamanist olan Kumanların, siyasi nedenlerle bir süre sonra Hıristiyan olmaları sağlanmış ve özerk olarak yaşamalarına izin verilmiştir. Kuman kültürü günümüz Macar topraklarında varlığını devam ettirmektedir (Rásonyi, 2006:105-109) ve özellikle Kuman çobanlık kültürünün yaşatılması bunun güzel bir örneğidir.

Macar etnografyasında toplumsal hayatında çobanlık kültürünün yeri ayrıdır. Çobanların toplum içerisinde edindikleri görev önemlidir; hayvan sahiplerinin hayvanlarını herhangi bir zarara uğratmadan otlatmak, yeri geldiğinde tedavi etmek ve belli bir süre sonunda da hayvanları sağ salim teslim etmek; bu özellikler hayvancılıkla geçinen bir toplum için çobanlığın yerini açıklar niteliktedir. Ayrıca çobanların yön bulma, hava durumunu tahmin etme, hayvanlara zararlı olacak bitkileri seçebilme, gibi bilgilerinin de gelişmiş olması beklenir.

Büyük Macar ovasında hayvancılık ve çobanlık deyince akla Kumanlar gelir ve en yetenekli çobanlar Kumanlardan çıkar. Hayvancılıkla ilgili terimlerin çoğu da Kuman dilinden

gelmektedir: Örneğin, “çoban değneği” (betyar/pasztor bot), “köpek tasması” (nyakörv), “kuman-bağı” (Kunkötés). Yine Kuman at eyerinin yapısı da aynen korunarak günümüze kadar ulaşmıştır (Bartha, 2002:169).

Kumanbağı (Kunkötés), Gyöffy Istvan Büyük Kuman Müzesi¹

Yine dilbilimsel veriler göstermektedir ki, yer ve kişi isimlerinde de Kumanların izlerine rastlanmaktadır² (Bartha, 2002:167). Örneğin Macaristan’da, Büyük Kumanistan (Nagykunság)’ın merkezi sayılan Karcag ve çevresinde altmış üç tane kurgan vardır ki, bazılarının isimleri Kormáncsok (kurbançık), Orgonda (Orkun dağ), Bengecsek (Bengüçik)’dir (Bartha, 2002:34).

Bu yer adlarının oluşumuyla ilgili efsaneler de mevcuttur. Örneğin, Bengecsek kurganı ile ilgili bir örnek verebiliriz:

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Szolnok’ta oturan bir Türk paşası varmış. Debrecen halkı vergi ve hediye olarak bu paşaya yalnızca elli sığır gönderdiği için paşa Debrecen halkına çok kızmış. Askerlerine, Hortobagy’e gidip bir düzine çoban ve yüz sığır daha getirmeleri emrini vermiş. Askerler gitmişler, sürüyü ve çobanları almışlar ve şimdiki Bengecsek kurganı eteğine kadar getirmişler. Bengecsek adında bir boytar (yardımcı çoban) varmış. Arkadaşlarına “Dinleyin! Şu bataklığı görüyor musunuz? Kırmızı şalvarlıları hemen yutacak kadar derin. Ama onları bu bataklığa nasıl süreceğimizi iyi düşünmemiz lazım” demiş. Arkadaşları bu fikri beğenmişler. “Haydi bakalım! Ama bataklığa atmadan önce kafalarına vuralım ki ses olmasın” demiş Bengecsek. Ellerindeki büyük çoban sopalarıyla askerlerin kafasına vurup sonra da bataklığa atmışlar. Sığır sürüsünü de döndürüp geri gitmişler. Szolnok’taki Türk paşası, askerleri de sürüyü de boşuna beklemiş. Paşa sabırsızlanmış ve sığır sürüsünün geleceği yöne doğru yola çıkmış. Fakat bu paşa kendi kalesini ne zaman terk etse mutlaka bir felaket gelirmiş kalenin başına. Nitekim Hortobagy suyu bir ölü atmış, bu da belanın çıkması için yeterli olmuş. Paşa buna çok sinirlenmiş ve Karcag şehri kadısına çatmış ve “Dinle! Bu olanlar yüzünden başına neler geleceğini biliyorsun” demiş. Kadı “Keşke bilmeseydim” diye düşünmüş. Paşa kadının önüne bir torba fırlatmış ve “Kan parası için bu torba sabaha kadar altınla dolsun. Eğer dolduramazsanız, bütün şehrinizi yerle bir edeceğim ve yakacağım, siz köpekler de başsız yanacaksınız” demiş. Kadının aklına bir fikir gelmiş. Bu fikirden cesaret alıp “Biz seve seve kan parası versek de, suçlu olan biz değiliz büyük paşamız. Çünkü bu kurgandan (şimdiki Bengecsek kurganı), Hortobagy nehrinin kenarına kadar olan toprak bizim değildir, Ladayn (şimdiki Püspöklödayn) toprağıdır. İnanın suçlu olan biz değiliz, askerlerinizi biz kırmadık” demiş (Bu dönemde de Karcag ve Ladany arasında otlaklar yüzünden sürekli bir sınır tartışması varmış). Paşa söylenenlerin doğru olup olmadığını anlamak için hemen bir askerini göndermiş Ladayn kadısına. Ladayn büyükleri olanları iyice anlamadan aç gözlülük yapıp “Evet, bu topraklar bizimdir” diye belge mühürleyip askerlere vermişler. Osmanlı Paşası da Ladaynlılara çok sinirlenmiş ve onları cezalandırmış. Toprakları da Karcaglılara vermiş. Bu problem Bengecsek adlı bir boytar yüzünden çıktığı için ilerde olanları çocuklarımız hatırlasın diye bu kurgana Bengecsek adını vermişler (Bartha, 2003:244).

¹ Özlem Demren fotoğraf arşivi, Karcag / 2007.

² Macarca ve Türkçe dil ilişkileri konusunda bkz. (Yılmaz, 2015).

Bu geleneksel anlatı Bengüçik adında bir çoban hakkındadır. Anlatıda da görüldüğü gibi, o dönemde otlaklar için sınır tartışmaları vardır. Hortobagy çobanları yeteneklerinden dolayı tercih edilmektedirler ve Hortobagy'e çobanlar aslen Büyük Kumanistan'dan gitmişlerdir. Çobanlar toplumun huzurunu ya da huzursuzluğunu etkileyecek kadar önemli kararları almaktan çekinmemektedirler, ekonomi hayvancılığa dayandığı için toplumda çobanların görevi ve yeri önemlidir. Çobanlık mesleğinde belli bir statü sırası vardır. Bu statünün oluşmasında hayvanların ekonomik değeri önemlidir. Çobanlığın statü sırası en üstten en alta doğru şöyle sıralanır: Birinci sırada “at çobanı” (çikós) yer alır, çünkü at ekonomik olarak en değerli hayvandır. İkinci sırada “sığır çobanı” (gulyas), üçüncü sırada “koyun çobanı” (juhász) gelir. Bundan sonraki sıra “Puli” adı verilen ve çobanın en büyük yardımcısı, sürünün yolculuk sırasında dağılmasını önleyen ve sürüyü bir arada tutan, küçük, siyah ve çevik bir cins köpeğe verilir.³ Bu köpek, sürüye dalan kurtlarla dövüşen “Komandor” adlı büyük bir cins köpekten farklıdır. Ardından en düşük statüdeki çobanlar gelir ki bunlar domuz çobanları (kondas)'tır ve toplumda fazla bir itibarları yoktur. Çünkü ekonomik değeri en düşük hayvan domuzdur (Bartha, 2007).

Çobanlar birbirinden kıyafetleriyle, özellikle de şapkalarıyla ayrılırlar. Şapkasına bakılarak, bir çobanın at çobanı mı, sığır çobanı mı, koyun ya da domuz çobanı mı olduğu anlaşılabilir (Bartha, 2007).

Geniş çevreli at çobanı şapkası / Hajdúböszörmény, Hajdú-Bihar 1955⁴

Kuman At Çobanları⁵

18. yüzyıla kadar çoban kepenegi süsüzdür, ama 18. yüzyıldan sonra kepeneklere çeşitli motifler işlenir, çünkü artık çoban kepenekleri törenlerde ve özel günlerde de kullanılmaya başlanır; çoban kepenegine sahip olmak varlık göstergesi sayılır. Bir delikanlı kız istemeye gittiğinde kepenegi olması beklenir, çünkü bu, delikanlının ev geçindirecek kadar mal varlığı olduğunun göstergesi sayılır. Evlenme geleneklerinde bununla ilgili bir gelenek vardır: Delikanlı kepenegini giyer ve evlenmek istediği kızı ailesinden istemek için ziyarete gider. Delikanlının niyeti bilinir, ama açıktan bir şey konuşulmaz. Delikanlı biraz oturduktan sonra, kızın ailesinin evine kepenegini bırakır ve çıkar. Eğer kızın ailesi delikanlıyı beğeniyorsa kepenek içeride kalır, delikanlı beğenilmiyorsa ve kız verilmeyecekse kepenek evin dış duvarına asılır. Gece olunca, delikanlı kızın evinin duvarına bakmaya gider. Eğer kepenegini göremezse kızın verildiğini anlar, ama kepenegi duvarda asılıysa kızın verilmeyeceğini bilir ve evine döner (Bartha, 2007).

Kepenekler konusunda, her şehrin kendi motifi vardır; böylece çobanların hangi şehirden geldiği anlaşılabilir. Ayrıca Katoliklerin ve Protestanların kepenek işleme tarzları da birbirinden farklıdır. Katolikler Yas (Jasz) adı verilen kepeneklerini oldukça süslü yaparken, Protestanlar daha sade motif ve renklerle işleme yaparlar (Bartha, 2007).

³ Çobanlık mesleği konusunda, Macaristan'da bulunan Hortobagy (Büyük Kumanistan sınırları içinde yer alır) kasabası dünya kültür mirasına dahil edilmiştir. Brüksel'de 2003 yılında Hortobagy çobanları ile ilgili büyük bir tören düzenlenmiştir. Bu törende çobanlar bu sıraya göre yerlerini almışlardır. Yalnız domuz çobanı Puli'den önce yer almıştır (Bartha, 2007).

⁴ Bkz. <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/img/2-719a.jpg>

⁵ Julia Bartha fotoğraf arşivi, Karcag / 2006.

Bir Yas (Jasz) Delikanlısı⁶

Çobanlık mesleğinde baş çobana “samador” (számado/ sözü dinlenen kişi), onun yardımcısına da “boytar” (yardımcı) denir. Samadorun bir ya da iki tane yardımcısı olur. Hayvan sahiplerinin hayvanlarının yanında, samadorların kendi sahip oldukları hayvanlar da vardır. Samadorların kendi evleri ve aileleri de vardır. Boytarlar ise, genç ve bekar delikanlılardan seçilirler, çünkü genç delikanlıların serbest yaşama kolayca uyum sağlayabilecekleri düşünülür. Bu çobanlardan başka, bir de haydu (hajdú) denilen ve başka ülkelere gönderilen sürülere refakat eden çobanlar vardır. Bu hayduların da genelde aile yaşamları ve evleri yoktur. Çünkü başka ülkelere uzun yolculuklar yapmak zorundadırlar. Haydular, güçlü ve becerikli ve zor koşullara dayanıklı oldukları için, savaş dönemlerinde ordu içerisinde ayrı bir kol olarak da görev yapmışlardır. Özgürlük Savaşı’nda gösterdikleri başarılarından dolayı Bockai Istvan tarafından, günümüzdeki Hajdú şehirlerine (Hajdúsoboslo, Hajdúnánás, Hajdúböszörmény, Hajdúhadház, Hajdúdorog, Hajdúsámson, Hajdúbagos, Hajdúszovát) yerleştirilmişlerdir ve bu topraklar onlara verilmiştir. Bir de jandarmalardan kaçmak için iyi bir fırsat olarak düşündükleri çobanlık mesleğini seçen bekarlar (betyar) vardır ki, halk içinde balatları dilden dile yayılarak yaşar (Bartha, 2007).

Kimler Bekar (Betyar) Olur? Avusturya ve Macaristan arasında başlayan bağımsızlık savaşı Macar Prensi II. Ferenc Rakoczi liderliğinde 1705’ten 1711’e kadar sürmüştür. Bu savaşta II. Ferenc Rakoczi⁷ yenilir. Bu savaştan sonra Macar halkı arasında ekonomik ve sosyal problemler baş gösterir. Macar delikanlıları Avusturya tarafından zorla askere alınmak istenir Asker olmak istemeyen gençlerden bazıları ayaklanır, bazıları da bekar (betyar) hayatını seçer. Bu hayat, normal bir hayat değildir, çünkü delikanlılar asker kaçağı sayılmaktadırlar. Kanunlara karşı geldikleri için sürekli kaçmak zorunda kalırlar. Aslen kötü insanlar değildirlen, sadece asker olmak istemezler. Bazıları at ve sığır çalar ve gerçek suçluya dönüşürler. Zenginlerden çaldıklarını fakirlerle paylaşırlar. Halk da çoğu zaman bekarları sever ve korur. Bu bekarlar büyük Macar ovasında Hortobagy ve çevresinde, Büyük Kumanistan (Karcag, Turkeve, Kunmadaras, Kunhegyes, Kisujszallas, Kunsentmarton) ve Küçük Kumanistan’da (Kiskunhallas, Kecskemet, Kiskunfileghaza, Szeged etrafı), Macaristanın en yüksek noktası (1018 m.) olan Matra Dağları’nda yaşamışlardır; halk içinde balatları dilden dile yayılarak yaşamıştır (Bartha, 2007).

17. yüzyıl başından 18. yüzyıl sonuna kadar yaşamış bekarların baladlarından en değerlileri 18. yüzyıl sonunda icra edilmiştir. Bekar baladlarının en ünlü derleyicisi Lajos Vargyas’tır. Bu baladlar (ballada), hece ölçüsüyle ve genelde müzik eşliğinde söylenir. Baladlarda bekarların günlük yaşamları, bu yaşamın kendilerini ve ailelerini nasıl etkilediği, kaçak olmanın zorlukları, jandarmalarla yaşanan çatışmalar, gibi konular anlatılmaktadır. Ünlü bekarlardan bazıları şunlardır: Angyal Bandi; Bogár (Szabó) Imre; Fábíán Pista; Geszti (Geszten) Jóska; Juhász András; Rózsa Sándor; Savanyú Jóska; Sobri Jóska; Vidrócki Marci; Zöld Marci (Krizsa, 1977). Bekar baladlarından bir örnek vermek daha açıklayıcı olacaktır.

⁶ Julia Bartha fotoğraf arşivi, Karcag / 2006.

⁷ Rakoczi etrafında toplanan mülteciler daha sonra Tekirdağ’da yaşamışlardır. Rakoczi Evi, müze olarak Tekirdağ’da bulunmaktadır. Rakoczi Müzesi, Macar Prensi II. Ferenc Rakoczi’nin Tekirdağ’da 1720 ‘den vefatına kadar 15 yıl oturduğu, 17. yüzyıldan kalan bir Türk evidir. Macar Hükümeti tarafından 1932 yılında restore edilip müze haline getirilmiştir ve II. Ferenc Rakoczi’nin döneminde kullandığı çeşitli eserler sergilenmektedir; bkz. <http://www.tekirdagkulturturizm.gov.tr/TR,75777/rakoczi-muzesi.html>

Bogár Imre Baladı⁸

Zavaros a Tisza, Nem akar higgadni.

Tisa nehri karışık, durulmak istemiyor.

Ez a híres Bogar Imre Átal akar menni.

Bu ünlü Imre Bogar, karşıya gidiyor.

***

Átal akar menni, Csikót akar lopni.

Karşıya geçmek istiyor, at çalmak istiyor.

Kecskeméti zöld vásáron Péntz akar csinálni.

Keçkemét'te bahar pazarında para yapmak istiyor.

***

Pézt akar csinálni, Bôcsôt akar venni.

Para yapmak istiyor, beşik almak istiyor.

Ezt a hires Dili-Doli Marcsát El akarja venni.

Ünlü Dili-Duli Marça ile evlenmek istiyor.

***

Kocsmárosné hallja, Van-e paprikása?

Meyhaneci! Biberli et var mı?

Van paprikás egy bográccsal Vendegek Számára?

Biberli et, bir bakraçla misafirlere de var mı?

***

Kocsmárosné hallja, Száz ice bort hozzon!

Meyhaneci! Yüz icce (bardak ölçü) şarap getir masaya!

Megkinálom a vármegyét, Hogy ne legyenek rabja.

İlçeye (jandarmalara) ikram etmek istiyorum, esir olmak istemiyorum.

***

Huncut a vármegye, Nem iszik belôle.

İlçe kurnaz, içmek istemiyor.

Ez a híres Bogár Imre Most van a kezébe.

Bu ünlü Imre Bogar yakalanmış.

***

Nyisd ki babám, nyisd ki Ablakod firhangját!

⁸ Türkçe'ye çeviren (Bartha, 2007).

Sevgilim pencerenin perdesini aç!
Most kisérik Bogár Imrét Sötet pej paripán.
Imre Bogar esmer atna refakat eder.

***

Arany a zablája, Ezüst a kantárja.
Altın yuları, gümüş dizgini.
Kecskeméti szép kislányok Bamulnak utána.
Keçkemet'te güzel kızlar arkasından bakarlar.

***

Harangoznak délre, Fél tizenkettöre.
Çan çalarlar (kiliseden) on bir buçukta.
Ez a hires Bogár Imre Álljon föl a székre!
Bu ünlü Imre Bogar sandalyeye dursun!

***

Föllallott a székre, Föltekint az égre:
Sandalyeye dursun, göge baksın:
Jaj Istenem, sok rablásim Most jutnak eszembe!
Tanrım, çok eski suçlarım aklıma geliyor!

***

Anyám anyám voltál, Mért nem tanitottál!
Annem, annem, niçin eğitmedin beni!
Elô fának ága voltam, Mért nem hajlitottál?
Canlı ağacın dalıydım, niçin bükmedin?

***

Kiapadt a Tisza, Csak a sara maradt.
Tisa kurudu, çamuru kaldı.
Meghalt szegény Bogár Imre, Csak a hire maradt.

Zavallı Imre Bogár ölmüş, haberi kaldı (Vargyas, 1988: 363-364).

Kuman çobanlık kültüründe şamanların da önemli bir yeri vardır. Hristiyanlık resmi din olarak 11. yüzyılda kabul edilmiş olsa da 20 yüzyıla kadar şamanizmin izleri halk arasında devam eder. Şamanlara “taltos” (taltoş) denir ve onlara saygı duyulur. Taltoş olmak için iki yol vardır. Birincisi ya taltoş olarak doğulur ki, bunun özel işaretleri vardır. Örneğin, çocuk dişli doğarsa, altı parmaklı doğarsa, onun ilerde taltoş olacağına ve doğaüstü güçlerle özel bağlantı kurabileceğine inanılır. İkinci olarak da deneyimli şaman, kendi seçtiği birine ölmeden önce el

vererek onu şaman yapar ki, seçilen kişi en az yedi yaşından itibaren şaman olabilir. Genelde erkekler şaman olur. Günlük işlerde işe yaramayacak kadar çelimsiz, hastalıklı ve garip davranışlı çocuk varsa, o şamanlık eğitimi için tercih edilir. Şamanlar hastalıkları tedavi eder, kötü havayı gönderir, sıkıntılı durumlara çare bulur (Diószegi, 1988:586).

Büyük ve Küçük Kumanistan'da Bulunan Taltoş Yerleri (Diószegi, 1988:586).

Çobanlarla şamanların bağlantısına değinmek gerekmektedir. Çünkü çobanlar da hayvanların hastalıklarını tedavi etmek zorundadır ve hava durumuna bağlı olarak hareket serbestliğine sahiptirler. Bu nedenle çobanlar arasından da şamanlar çıkar. Örneğin, çoban şamanla ilgili bir anlatı:

13 Aralık 2001'de Nagyvivan kilisesi yanar. İnsanlar bunu, Joska Fekete adında bir çobanın ruhunun yaptığına inanırlar. Joska Fekete içkiliyken atından düşer ve boynunu kırarak ölür. Atı, eve sahibi olmadan dönünce, çobanın arkadaşları onu iki gün boyunca ararlar ve ölüsünü bulurlar. Yaşarken sığır çobanı olan bu kişi, öldükten sonra rahip tarafından iki hafta gömülmez, çünkü yaşarken ağzı küfürlü olan bu çobana kızgındır rahip. İki hafta sonra da köyün kilisesinde aniden yangın çıkar ve kilise yanar. İnsanlar bunu yaşarken aynı zamanda taltoş olan çobanın ruhunun yaptığına, kendisini gömmedikleri için kiliseye ateşini gönderdiğine inanırlar (Bartha, 2007).⁹

Şamanlar halk sanatına çeşitli şekillerde yansırırlar. Örneğin çobanların kullandığı ve Macar sığırı boynuzundan yapılmış tuzluk üzerine çizilmiş dövüşen iki boğa resmi, havanın iyi olması için dövüşen iki şamanı simgeler (Bartha, 2005:8).

1555

Sığır Boynuzundan Tuzluk, Gyöffy Istvan Büyük Kuman Müzesi¹⁰

Çobanlık kültürü günümüzde de çeşitli etnografik müzelerle yaşatılmaktadır. Macaristan'ın Hortobagy kasabasında Çoban Müzesi (Paszormuseum) bulunmaktadır. Bu müzede ziyaretçilere Hortobagy'deki yaşamın geçmişte nasıl olduğuna ilişkin görsel bilgi sunulmaktadır. Bunlar arasında çobanların kullandığı çeşitli aletler ve at arabaları ile bir çobanın günlük aktivitelerini gösteren sergiler de vardır. Müze, eskiden baraka olarak kullanılan bir yapı içerisinde oluşturulmuştur.¹¹

Kuman çobanlık kültürünün yaşatılması açısından önemli bir etkinlik de Kuman Kaptan'ının (Kapitan) seçilmesidir, ki bu kişi Kuman çobanlık kültürüne has unsurları bilip yaşatmaya yetkin, hünerli bir Kuman erkeğidir. Bu kişi baş kişi addedilir ve onun yönlendirmesi çerçevesinde çobanlık kültürüne ait etkinlikler düzenli ve kurallara uygun bir biçimde yerine getirilir (Bartha 2007). Ayrıca Kuman çobanlık gelenekleri çeşitli etkinlikler yaşatılmaktadır. Hortobagy Binicilik Günleri¹² (Lovasnapok / 27-28 Mayıs)'nde de amaç Kuman binicilik kültürünü korumaktır. Asıl olarak, bu festivale çobanlar, at arabacıları ve biniciler Hortobagy ve çevresinden gelirler. Yıllar geçtikçe festival daha da popüler hale gelmiştir ve turistleri çeken bir

⁹ Bu olayla ilgili anlatı Dr. Julia Bartha tarafından, 2001'de Nagyvivan köyü ahalisinden olan Sandor Teleki'den derlenmiştir.

¹⁰ Özlem Demren fotoğraf arşivi, Karcag / 2007.

¹¹ Bkz. <http://www.vendegvaro.hu/en/33-87>

¹² <http://www.vendegvaro.hu/en/35-25675>

olay haline dönüşmüştür. Organizasyon, “Hortobagy Doğasını Koruma ve Gen Bankası”¹³ tarafından yapılmaktadır. Ayrıca “Çoban Festivali” (Shepherds' Festival), “Hortobagy Sığır Çobanları Yarışı” (Hortobagy Cowherds' Competition) ve “Çobanlar Birliği” (Shepherds' Gathering), gibi etkinlikler de düzenlenmektedir. Katılımcılar, Macar çobanlarının günlük işleriyle bağlantılı olan, hayvanları bir ağıldan diğer ağıla götürme, kulak damgalarını okuma, geleneksel kırbaç şaklatma, sığır değneğini kullanma ve kement atma, gibi konularda yarışmaktadırlar.¹⁴ Bu gibi etkinlikler, çobanların günlük işleri, kıyafetleri, araç-gereçleri, sadık yardımcıları köpekleri, gibi Macaristan’da yaşamakta olan Kuman çobanlık kültürü konusunda oldukça bilgi verici ve ilgi çekicidir.

Kaynakça

Bartha, J. (2002). A Kunság népi kultúrájának keleti elemei. Debrecen: Studia Folkloristica et Ethnographica.

Bartha, J. (2003). A Nagykunság földrajzi nevei és kapcsolódó epikus költészet. TISICUM - A Jász-Nagykun-Szolnok megyei múzeumok évkönyve XIII. - Különlenyomat (ol. 243-248). Szolnok: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatóság.

Bartha, J. (2005). Tájházak a Nagykunság vidékén. Szolnok: A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatóság.

Vargyas, L. (1988). Új balladák. Magyar néprajz - Folklore 1, (Ed A.P.Kovács). Budapest: Akadémiai Kiado.

Diószegi, V. (1988). Táltos. Magyar néprajz - Folklore 1. (Ed. A. P. Kovács). Budapest: Akadémiai Kiado.

Kriza, I. (1977). Betyarballada. Magyar néprajzi lexikon I. Budapest: Akadémiai Kiado.

Wezyk, S. (2007). Programmes for preservation of livestock breeds in Eastern Europe. Papers presented at the expert consultation on FAO programmes for the preservation of animal genetic resources (continue), <http://www.fao.org/docrep/009/t0284e/t0284e05.htm> (ET:17.05.2007)

Rasonyi, L. (2006). Doğu Avrupa’da Türklük. (Y. Gedikli, çev.). İstanbul: Selenge Yayınları.

Yılmaz, E. (2015). Altayistik bağlamında Macarca-Türkçe dil ilişkileri. Bilig, (74), 287-308.

Kaynak Kişi

Bartha, J. (2007). Kuman asıllı Macar Ethnograf (Dr.) ile Macaristan - Debrecen ve Karcag’da Özlem Demren tarafından yapılan görüşme.

¹³ Büyük Macar ovasında yaşayan çiftlik hayvanlarda, diğer Avrupa ülkelerinde yaşayan çiftlik hayvanlarda rastlanan hastalıklara rastlanmamaktadır. Bu nedenle, bu hayvanların genlerini korumak için bir gen bankası oluşturulmuştur; bkz. (Wezyk, 2007).

¹⁴ Bkz. <http://www.vendegvaro.hu/en/35-25675>

YABANCI UYUKLU VE TÜRK ÖĞRENCİLERİNİN İLETİŞİM BECERİLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: UŞAK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç.Dr. Özlem DUĞAN

Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler Ve Reklamcılık Bölümü

Yrd. Doç.Dr. Emre Vadi BALCI

Yrd.Doç.Dr. Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi, Yeni Medya Bölümü

Yrd. Doç.Dr. Salih TİRYAKİ

Yrd.Doç.Dr. Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü

Öz

İletişim her meslekte olduğu kadar iletişim sektöründe çalışacak olan öğrenciler açısından da önemlidir. İletişim becerileri yüksek olan kişilerin hayatta daha başarılı olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Çalışma, Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde okuyan yabancı uyruklu öğrenciler ile Türk öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin karşılaştırılması ve bazı değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında iletişim becerisini ölçmek için Korkut (1996) tarafından geliştirilen ve geçerlik ve güvenilirliği yapılmış İletişim Becerileri Değerlendirme Ölçeği (İBDÖ) ile araştırmacılar tarafından oluşturulan anket soruları kullanılmıştır. Anket yöntemi ile veriler toplanmıştır. 100 yabancı uyruklu ve 100 Türk öğrenciye sorular yöneltilmiş ve elde edilen veriler SPSS 22 programında değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda öğrencilerin % 86'sının okudukları bölümden memnun oldukları, Türkiye vatandaşı öğrencilerin, yabancı uyruklu katılımcılara nazaran okudukları bölümden daha memnun oldukları ve bu durumun cinsiyete göre değişkenlik göstermediği, cinsiyetine göre zorlandıkları derslere ilişkin anlamlı farklılaşma bulunmadığı, Türkiye vatandaşı öğrencilerin 7,57 aritmetik gibi yüksek bir ortalama değeriyle yabancı uyruklu katılımcılara ($\bar{x}= 3,90$) nazaran okudukları bölümdeki derslerde zorlandıkları, Türkiye vatandaşı öğrencilerin 4,06 aritmetik ortalama değeriyle, yabancı uyruklu katılımcılara ($\bar{x}= 3,52$) göre iletişim becerileri noktasında daha başarılı oldukları, kadın öğrencilerin 3,93 aritmetik ortalama değeriyle,erkek katılımcı öğrencilere ($\bar{x}= 3,71$) göre iletişim becerileri noktasında farklılıklarını ortaya çıkmiştir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, iletişim becerisi, Yabancı uyruklu ve Türk öğrenciler

COMPARİSON OF COMMUNİCATION SKİLLS OF FOREIGN STUDENTS AND TURKİSH STUDENTS: SAMPLE OF USAK UNİVERSİTY

Abstract

Communication is also important in terms of students who will work in the communication sector as well as in all professions. Studies has shown that people with high communication skills are more successful in life. The study was conducted to compare the level of communication skills of foreign students and Turkish students studying at Uşak University Faculty of Communication and to reveal the relationship between some variables. In order to measure communication skills, validity and reliability proven questionnaires were used which were developed by Korkut (1996) of Communication Skills Assessment Scale (IBSQ) and researchers' questionnaires. Data were collected by questionnaire method. 100 foreign national and 100 Turkish student questions were asked and the obtained data were evaluated in the program of SPSS 22. As a result of the study, 86% of the students were satisfied with the department they study, Turkish citizens were more satisfied than the foreign national students, and this result did not vary according to the sex, and there were no significant differences regarding the courses where they were hard at by gender, and Turkish citizen students with a high arithmetic mean as 7,57 had more difficulties than foreign students ($\bar{x}= 3,90$) at classes, and the Turkish students with the arithmetic mean of 4.06 were more successful skills than the foreign national participants ($\bar{x} = 3,52$) at the point of communication, and it was found that the female students with 3,93 arithmetic mean differed from the male participant students ($\bar{x} = 3,71$) according to the communication ability.

Keywords: Communication, communication skills, Foreign students and Turkish students

Giriş

Sosyal bir varlık olan insan yaşamını devam ettirebilmek için iletişim kurmak zorundadır. İnsanlar iletişim kurarken çevrelerinden etkilenir ve çevreyi de etkilerler. Bu etkileme ve etkilenme sürecinde önemli olan sağlıklı ve doğru iletişim kurabilmektir. Yerinde ve doğru kurulan iletişim ile insan başarılı olur. İletişimin sağlıklı işlemediği ortamlardan başarı beklemek mümkün değildir. Özellikle öğrencilerin eğitim-öğretimde daha etkili olabilmek için çevreleri ile iletişim kurmaları gerekir. Öğrencilerin iletişim becerilerinin iyi düzeyde olması başarılı olmaları açısından önemlidir.

İletişim becerileri gelişmiş bir birey, kendini karşısındaki insanlara doğru ifade edebilme ve onları doğru anlama olanağı bulacaktır (Gölönü ve Karcı, 2010: 124). Bu durum kişinin yaşamını kolaylaştıracak, hayatta başarılı olmasını sağlayacaktır. Etkili iletişim becerileri, her türlü insan ilişkisinde ve her türlü meslek alanında ilişkileri kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Her bireyin yaşamında önemli bir yeri olan iletişim kişilerarası etkileşimin temelini oluşturmaktadır (Kumcağız vd., 2011: 50). Özellikle iletişim fakültesinde okuyan ve mezun olduktan sonra iletişim sektöründe çalışması beklenen öğrencilerin iletişim becerilerinin yüksek olması hayati önem taşımaktadır. Öğrencilerin meslek hayatında başarılı olmaları için etkili iletişim kurmanın yöntemlerini bilmeleri gerekir. Ancak sağlıklı ve doğru iletişim bazı durumlarda gerçekleşmeyebilir. İletişim engelleri olarak ortaya konulan, fiziksel, psikolojik, sosyo-ekonomik faktörlerin yanı sıra dil engelleri, kültürel farklılıklar, çevre ve iletişim ortamının yapısı gibi pek çok faktör iletişimi sekteye uğratabilir. Bu faktörlerden biri de dildir. İletişim kurabilmek için dili en iyi şekilde kullanmak hayati önem taşımaktadır. İnsanların iletişimlerinde kullandıkları en önemli araçlardan biri hiç şüphesiz dildir. Bu nedenle iyi bir iletişim kurabilmek için dili en iyi şekilde kullanmak gerekir. Türkiye'ye yurtdışından gelen öğrenciler öncelikle TÖMER'de Türkçe öğrenmekte ardından kazandıkları fakülte

eğitimlerine devam etmektedirler. Her yıl sayıları artan yabancı uyruklu öğrencilerin Türkiye'de daha kaliteli eğitim almaları ve kendilerini mesleki anlamda geliştirmeleri açısından Türkçeyi iyi öğrenmeleri derslerdeki başarı düzeylerini de yükseltecektir. Bu çalışma yabancı uyruklu öğrenciler ile Türk öğrencilerin iletişim becerilerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışma kapsamında iletişim beceri düzeyi yaş, cinsiyet, yabancı uyruklu öğrenci ile Türk öğrenci arasındaki farklılıklar ve aralarındaki ilişki ortaya konulmuştur. Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde lisans düzeyinde okuyan öğrencilerle sınırlandırılan çalışmada 100 yabancı uyruklu ve 100 Türk öğrenciye sorular yöneltilmiştir. Hazırlanan anket soruları iletişim becerileri ölçüğü dışındaki sorular 2 akademisyen tarafından incelenmiş, daha sonra anket üzerinde düzeltmeler yapılmıştır. Düzeltmelerden sonra anket uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS programında değerlendirilmiş ve bulgular yorumlanmıştır. Çalışma 2 farklı grubun değerlendirilmesi açısından önemlidir. Söz konusu çalışma ile iletişim fakültesinde okuyan öğrenciler açısından iletişim becerisinin önemi ortaya konulmuş olacak ve yabancı uyruklu öğrencilerin iletişim becerilerini geliştirmek için yol gösterici olacaktır. Çalışmanın yabancı uyruklu öğrencilerin iletişim becerileri düzeylerine dikkat çekmek bağlamında literatüre bir katkı sağlayacağı da düşünülmektedir.

1. İletişimin Tanımı ve İletişim Becerileri

İletişim, duygu, düşünce veya bilgilerin başkalarına aktarılmasıdır. İletişim sözcüğü Latince "communicare" kökünden gelmektedir. İletişim haberleşme ve bildirişim sözcükleriyle tanımlanmaktadır (Baltaş,2000:19). Communicate kavramının kökeni, ortaklaşa ya da ortaklık kurma demek olan Latince "communis" kavramından gelmektedir. Bu bağlamda iletişimin oluşabilmesi için kişiler ya da gruplar arasında karşılıklı bir şeylerin aktarılması sonucu etkileşimin ya da paylaşımın olması gerekmektedir (Gökçe,2006:8). İletişim, bilginin, semboller, işaretler, davranışlar, mimikler gibi unsurlarla bir yerden bir başka yere aktarılması sürecidir (Budak,2005:390). İletişim, bir birimden çıkan bilginin, haberin karşı birime ulaşması, karşıda bir etki uyandırması ve bunun ilk birime geri dönmesidir (Köknel,2005:35). İletişim bir süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Bu süreçte bireyin iletişim kurmasında bir amaç ortaya çıkmaktadır. Birey çevresiyle bir amaç için iletişim kurmaktadır.

İnsanlar başkalarıyla bir arada olabilmek, onları anlayabilmek, kendilerini anlatabilmek ve etkileyebilmek yani, toplumsallaşabilmek için iletişim kurarlar. İletişim bireylerin kendini ifade edebilme ve kendilerini dinletme gereksinimlerinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Gürgen,1997:5). Birey bir amaç için iletişim kurmaktadır. İletişim kurarken ise kişinin konuşulandan ne anladığı veya algıladığı da önemlidir.

İletişimde genel ilke, kişinin ne söylediğinin değil, bunu karşıdakinin nasıl algıladığı ve yorumladığıdır. Her şeyden önce, amaç doğrultusunda iletişimin ya da anlaşmanın sağlanması açısından her iki tarafın anlaşılır bir dil kullanması şarttır. İletişimde bulunan her ferdin bu genel amacın yanı sıra bir de daha özel ve özgün bir amacı (niyeti) vardır. Çünkü kişi, konuşmasını belli bir amaç doğrultusunda gerçekleştirmektedir (Gökçe,2006:15-18). Birey için iletişimin temel amacı, kendisi ile çevre arasında başlangıçta kendisi yönünde olumsuz olan ilişkiyi etkileyebilmek, yönlendirebilmek, başka bir ifadeyle, kendisini güçlü kılabilmeyi sağlayabilmektir. Bu bağlamda iletişim, insanın çevresi ve kendi yaşamı üzerinde etkin ve belirleyici olabilme çabasını ortaya koyar. Bireyin bu çabasının ardında başkalarından hemen ya da sonraki bir zamanda kendi isteklerine uygun yanıtlar, tepkiler alabilme beklentisi yatmaktadır (Zıllıoğlu,2003:12-13). İnsanların birbirleri ile iletişim kurmak için birçok amacı

bulunmaktadır. Temel olarak bilgi almak ve bilgi vermek asıl amacı oluşturmaktadır. Fakat bunların yanında kişilerin ihtiyaçlarını karşılayacak birçok amacı da bulunmaktadır. İnsanların iletişim kurmak için sayılamayacak kadar çok nedeni vardır (Özodaşık, 2009: 33) iletişim kurmada amaçlar dört başlık altında toplanmıştır:

- Tanıma; insanlar daha önceden tanıdığı kişilerle iletişimde bulunurlar.
- Çekici bulma; insanın içerisinde çekici bulunduğu kişiye karşı daha çok iletişim kurma isteği olmaktadır
- Zorunluluk; bazen kişiler işlerini halledebilmek için diğerleriyle iletişim kurmak zorunda kalır.
- Benzer özelliklere sahip olma; ilgi alanları birbirine yakın olan bireyler iletişime daha kolay geçmektedirler.

İletişim kurarken amacı gerçekleştirmek için sağlıklı iletişim kurmak gerekir. Karşıdaki kişiye doğru ifadelerle kişinin kendisini doğru ifade etmesi gerekir. Bu aşamada iletişim becerileri ortaya çıkmaktadır.

İletişim becerilerinin geliştirilmesi, aile, iş ve okul hayatında başarılı olmak için önemli ve gereklidir. Bu nedenle iletişim becerilerini kazandıracak grup çalışmaları yapılabilir. İletişim grubu yaşantısı, bireylerin sözel ve sözel olmayan mesajları daha iyi anlamalarına, iletişime ilişkin engelleri daha iyi tanımalarına ve daha sağlıklı doyurucu ilişkiler kurmalarına yardımcı olabilmektedir (Özerbaş vd.,2007:125-126). İletişim becerisi bireyin yaşamında da kolaylaştırıcı bir etken olarak yerini alır. (Kumcağız vd.,2011:50) etkili iletişim becerileri, her türlü insan ilişkisinde ve her türlü meslek alanında ilişkileri kolaylaştırıcı rol oynamaktadır. Meslek sahiplerinin iletişim becerileri onların başarılarını etkilemektedir.

1560

İletişim becerisi, iletilerin uygun iletişim aracı ile gönderilmesi, bu araca uygun şekilde kodlamanın yapılması, iletilerin yapılarına dikkat edilmesi olarak ifade edilebilir. Başka bir ifadeyle iletilerin kaynak tarafından istenilen yapıda alıcıya ulaştırılabilmesi iletişim becerisine bağlıdır (Yüksel,2009:11). İnsan, iletişimde çeşitli sebeplerden dolayı her zaman başarılı olamamaktadır. Günlük hayatta iletişim konusunda karşılaşılan problemlerin başında, doğru dinleme alışkanlığının kazanılmamış olması gelmektedir. Başarılı bir iletişimde en önemli olan anlayabilmektedir. İyi bir dinleyici olabilmek için insanların bilinçli bir çaba harcaması ve ortama uygun yeni beceriler geliştirmesi gereklidir (Yıldırım,2007:38). Okullarda başlı başına bir iletişim etkinliği olan eğitimin sağlıklı bir biçimde gerçekleşmesi, özellikle öğretim elemanlarıyla öğrenciler arasındaki iletişimin gerçekleşmesini gerektirir (Bolat,1996:75). İnsanların iletişimlerinde kullandıkları en önemli araçlardan biri hiç şüphesiz dildir. Bu nedenle iyi bir iletişim kurabilmek için dili en iyi şekilde kullanmak gerekir.

2. İletişim Sürecinde Karşılaşılan Engeller

Her birey, doğduğu andan itibaren iletişime başlasa da her zaman bu iletişimin etkili olduğu ifade edilemez. Karşılıklı mesaj alışverişinde ortaya çıkan hatalar, duygu, düşünce ya da bilgilerin doğru iletilmemesi anlamına gelmektedir. İletişim eylemi, süreç içindeki öğelere gereken önem verilmeden yapıldığında, insanların birbirlerini anlamalarında büyük aksaklıklara yol açmaktadır. Bu durum, bireylerin kendilerini amaçladıkları gibi ifade edememeleri ya da karşılarındaki kişiyi doğru anlamamaları ile sonuçlanmaktadır (Demirci, 2002:2). İletişimin sağlıklı olmadığı durumlarda insanlar kendilerini yalnız, dışlanmış veya mesleki yaşamlarında bulabilirler. Kişilerarası beceriler öğrenilemezse ilişki için önemli olan üretkenlik ve

memnuniyet kaybolmaktadır (Çetinkaya ve Alparslan,2011:367). İletişimin oluşabilmesi için yalnızca gönderim-alım yani ileti alışverişi yeterli değildir. İletişimin oluşabilmesi karşılıklı olarak verilen ve alınan iletilerin birbiri ile ilişkili olması gerekir (Cüceloğlu,2004:69). Bireyin iletişim kurmak için bir amacı olsa da bu bazen çeşitli nedenlerle iletişim istenildiği gibi ilerlemez. İletişim sekteye uğrar ve belirli bir süre sonra da kopma noktasına gelir (Gölönü ve Karcı,2010:124). İletişim engelleri, bir mesajın verilmesini ve alınmasını olumsuz yönde etkileyen engellerdir (Tutar ve Yılmaz,2005:71). İletişim sürecinde iletişimin gerçekleşmesini ya da başarıyla devam etmesini engelleyen birçok faktör vardır. Bunlar arasında fiziksel, teknik, psikolojik ya da sosyal ve örgütsel, kültürel ve dil farklılıkları, statü farklılığı, cinsiyet farklılığı, iletinin ve iletişim taraflarının yapısı, konuşma ve ifade güçlükleri gibi faktörler sayılabilir (Sabuncuoğlu ve Gümüş,2008:175; Gökçe, 2006: 61). İletişimi engelleyen ya da iletişimin gerçekleşmesini güçlendiren bu faktörler, şu şekilde sıralanabilir:

- İletinin veya iletişim taraflarının yapısından kaynaklanan sorunlar,
- Dil engelleri,
- Rol ve statü farklılıklarından kaynaklanan problemler,
- Cinsiyet farklılıklarından kaynaklanan sorunlar.

Yukarıda sayılan iletişim engelleri dışında iletişim için kullanılan kanalda etkisi bulunmaktadır.

İletişimde uygun kanal ve aracın seçilmesi, mesajların tam ve doğru olarak iletilmesini sağlamak açısından önemlidir. İletişim kanallarının yetersiz olması, iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler ve örgütlerin bu teknolojiye zamanında ayak uyduramaması gibi sorunlar, iletişim sürecinin sağlıklı işlenmesini engellemektedir (Tutar,2003:76). Mesajın kodlanmasından, mesajın çözümlenme aşamasına kadar, iletişimin kötü işlenmesine veya tümüyle engellenmesine neden olan her şey gürültü olarak ifade edilmektedir (Bayrak,1995:104). Gürültü iletişimi engelleyen önemli etkenlerden biridir.

İletişim sürecine katılan bireylerin kendi kişisel özelliklerinden kaynaklanan etkenlerde iletişimi olumsuz yönde etkilemektedir. Bu engel ve bozukluklar, bireylerin sahip oldukları duygu, düşünce ve değer yargılarından, onların amaçları, tutum ve davranışları, düşünce çerçeveleri, iletişimin konusunda duydukları ilgiye, algılama ve dinleme becerilerinden içinde yetiştikleri sosyo-kültürel ortamın farklılığına kadar geniş bir yelpazeye sahip olmaktadır (Türkmen, 2000:19). Bireysel engellerin ilki algı, duygu, heyecan, yargı ve saplantılardır. İletişim başlamadan önce bireyin kafasında bir yargı oluşursa, iletişim başarısız olur. Farklı özgeçmiş veya bilgilere sahip olan insanlar iletişimi farklı şekillerde yorumlayabilirler (Geçikli,2004:114). Bireyin kendisi hakkındaki imajı da iletişimi algılama biçimini etkilemektedir. Bireyin kendisi hakkındaki imajı, iletileri anlamlandırma sürecini büyük ölçüde belirlemekte ve şekillendirmektedir. Kendine güveni olmayan ve kendisi hakkında olumsuz bir imaja sahip olan alıcı, algıladığı her türlü ileti anlam boyutlarını, kendisinin olumsuz imajını kanıtladığı veya desteklediği yönünde yorumlayacaktır (Gökçe,2006: 62). Bu da iletişim sorunlarına neden olacaktır.

İçerik bazında karşılıklı anlaşamama, amaçlanan dil eyleminin iletişimde bulunanlar tarafından yanlış veya değişik yorumlanması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu da, farklı dil kültürüne sahip olma, aynı dil kültürüne sahip olup da değişik sosyal çevrelerden gelme veya az işitme ve hiç işitmeme yani dinleme ve algılama yetersizliği gibi fizyolojik nedenlerden kaynaklanabilir (Gökçe,2006:65). İletişimde dinleme ve algılama yetersizliğinden kaynaklanan en önemli

sorunlar; atlama, savsama, çarpıtma ve aşırı anlam yüklemidir. Atlama, iletinin bazı bölümlerini algılamamaktır. Bu durumda hedef, iletiyi bir bütün olarak kavrayamaz, yalnızca kavrayabildiklerini alır ve diğerlerini atlar. Çarpıtımda, hedef iletinin anlamını değiştirme yoluna gider. Bu durumda hedef, iletinin bazı kısımlarını atlayarak ya da çarpıtarak, onun aslından farklı biçimde kodunu açar. Özellikle, önyargılı değerlendirmelerde ve dedikodu üretiminde, çarpıtma yöntemi çok yaygın bir kullanım alanı bulmaktadır. Aşırı anlam yüklemeye ileti, hedefin algılayabileceğinden daha fazla anlam taşır ve bu nedenle hedef bu durumu kavrayamaz. Bu açıdan aşırı anlam yükleme durumunda hedef hem atlama hem de çarpıtma yaparak iletişimin akışını olumsuz yönde etkilemektedir (Tutar ve Yılmaz, 2002: 77). İletişim engellerinden biri de dil sorunudur. Dil insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları sesli işaret sistemi olarak ifade edilir (Banguoğlu,1974:9). Dil insanın temel simgesi olup, gerçekliğin bir parçasını temsil etmekte, ya da ona gönderme yapma işlevini görmektedir. Gerçeklere simgelerle yaklaşıldığı, neyin görüleceği, neye dikkat edileceği ve nasıl yorumlanacağı simgelere göre yapıldığı düşünülürse, dilin iletişimde bulunmayı, dolayısıyla kültürle bütünleşmeyi sağlayıcı rolü vardır. Bu bağlamda dil, iletişimi sağlayan, onu şekillendiren ve yönlendiren bir olgudur (Sarıbay,1994:87). Dili oluşturan kelimeler ve cümleler, yönelttikleri kimselerin bilgi, deneme ve düşüncelerinin etkisinde anlam kazanır. Ama karmaşık bir şekilde kullanılırsa, bir iletişim engeline dönüşebilmektedir (Erdoğan,2002:123). Dil güçlüğü, alıcının mesajın anlamını olduğundan farklı algılamasından kaynaklanan bir iletişim engelidir. Algılamadaki seçicilik bazı mesajların veya mesajın bir kısmının bilerek veya bilmeyerek algılanmaması ile ilgilidir (Uztuğ,2009:210). Seth ve Seth (2009: 37) iletişim engellerinin ortadan kaldırılmasına yönelik dilim anlaşılır biçimde sadeleştirilmesi, duygularını kontrol edilerek anlatılmak istenenin nötr bir şekilde ifade edilmesi, etkili bir dinlemenin gerçekleştirilmesi, dinlendiği ve anladığına dair geri bildirimde bulunulması gerektiğini ifade etmektedir.İletişim engellerinin üstesinden gelmek için bireysel beceriler de önemli rol oynamaktadır.

Tablo 1: İletişim engelleri ve üstesinden gelme şekilleri

Engeller (Bireysel)	Giderme Yolu
Kişilerarası Dinamikler	Aktif dinleme
Kanalla ve ortam	Uygun kanal seçimi
Semantik	Başkalarının bakış açısına yönelik bilgi
Uyumsuz ipuçları	Kolaçan ederek yönetme (MBWA)
Örgütsel	Güven Ortamı
Statü ve güç farklılıkları	Resmi kanalların gelişimi ve kullanımı
Bölüm gereksinimleri ve hedefler	İletişim gereksinimlerini karşılayacak şekilde örgüt veya grup yapısını değiştirmek
Göreve uymayan iletişim ağı	Resmi ve gayri resmi çoklu kanalların teşviki
Resmi kanalların eksikliği	

Kaynak: Daft, vd., 1998: 497.

En önemli bireysel beceri aktif dinlemedir. Aktif dinleme, soru sorma, ilgi gösterme ve ara sıra doğru yer ve zamanda konuşmacının sözünün arasına girerek konuşmacıyı onaylamaktır. Aktif dinleme aynı zamanda iletişim zincirini tamamlamak için göndericiye feedback yani geribildirim sağlar. Ayrıca bireyler mesajlar için uygun kanal seçmelidir. Karmaşık mesaj yüz yüze veya telefonla görüşme gibi zengin kanallar aracılığıyla gönderilmelidir. Göndericiler ve alıcılar, birbirlerinin görüşlerini anlamak için özel bir çaba harcamalıdır (Geçikli, 2004: 115-116). Dinleme yetersizliğinden kaynaklanan engelin aşılması için, konuşmacıyı dinleme arzusunda olduğunu göstermek, konuşmamak ve verilen mesajla ilgilenmek, başka şeylerle meşgul olmamak, sessiz bir ortam yaratmak, gürültüyü izole etmek, kendini konuşmacının yerine koymak ve ona anlayış göstermek, konuşmayı kesmemek, sabırlı olmak ve kelimelerden yanlış anlam çıkarmamak, tartışma ve eleştirilerde yumuşak olmak, çatışma ve kavgalardan kaçınmak, konuşmacıyı teşvik etmek için soru sormak, onun konuyu daha da geliştirmesine yardım etmek (Eren, 2001: 369) ve kaynak kişi tarafından mesajı yalın, anlaşılır, kişiselleştirmeden, ilgi çekici bir anlatımla sunmak gerekmektedir.

Yabancı uyruklu öğrencilerin bu anlamda iletişim kurarken dil güçlüğü yaşadığı söylenebilir. Yabancı uyruklu öğrencilerin yaşadığı zorluklardan biri de kimlik ve kültürel çatışmadır.

Dil sadece bir kültürün bireylerinin fikirlerini, duygularını, bilgi birikimlerini paylaşmaya yaramaz aynı zamanda kültür aktarımında da en temel yollardan biridir (Samovar vd., 2010: 26). Birbirinden tamamen farklı bireyleri uyumlu bir grup haline getirmek için kültüre ihtiyaç vardır ve böylelikle inançlar, değerler ve topluluğun etkinlikleri gelişebilir. Bu sebeple dil ve kültür birbirinden ayrılamaz (Samovar vd.,2010: 228). Dil, kültürü oluşturan önemli öğelerden biri olmakla birlikte aynı zamanda kültürün devamını sağlayan en önemli taşıyıcılarından biridir. Konuşulduğu toplumun düşünce yapısını da en iyi anlatan yine dildir. Dil, ait olduğu toplumun düşünce biçimini yansıtan bir araçtır. Dil, toplumla birlikte geliştiği için yabancı bir dile hakim olabilmenin ilk şartı o toplum gibi düşünebilmektir (Er, 2006: 2). Bireyler, dili yeterince kullanamadıkları takdirde uyum sorunu yaşayacakları gibi psikolojik olarak da kendini yeterince ifade edemeyen bireyler, sosyal davranışları sırasında sorun yaşamaktadırlar (Karaoğlu,2007:27). Kültürleşme, yabancı bir ülkede bulunan bir kimsenin içinde bulunduğu kültürü de değiştirecek biçimde kendi kültürel tutumlarını ve davranışlarını yeni kültüre uyumlu hale getirme sürecidir (Gülner ve Balcı, 2010: 452). Kağıtçıbaşı (2010: 371) kültürleşmenin “grupların ve/veya bireylerin kültürel temas durumlarında uyum sağlaması anlamına” geldiğini ifade etmektedir.

Kültürel uyumu sağlamanın yollarından biri de kültürün ana aktarıcısı konumundaki dili iyi kullanabilmekten ve karşdakine dille birlikte kültürü aktarabilmekten geçmektedir (Güleç ve İnce, 2013: 97). Yabancı ülkelerden yükseköğrenim için gelen öğrenciler için farklı bir eğitim sistemi, farklı kültürde yaşama, Türkçeyi yeterli konuşamama, ekonomik problemler onların üniversiteye ve çevreye uyumlarını zorlaştırmakta ve akademik başarılarını da etkilemektedir (Özçetin, 2013: 3-4). Dili yeterince rahat kullanabilen bireyler derslerini rahat anlayabilir, konuya göre iyi iletişim kurabilir, başarı sağlayabilir, kendisine olan güven duygusu gelişir ve öğrenime ve yaşama genel ve sosyal uyum sağlaması kolaylaşabilir (Özçetin,2013:83). Yapılan araştırmada, Öğrenciler, Türkiye'de öğrenim görürken çok fazla zorluk yaşamamakla birlikte en çok sınıf tartışmalarına katılmakta güçlük çekmektedirler. Öğrenciler ders danışmanlarının en çok Türk öğrencileri onlarla iletişim kurmaya teşvik etmelerine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu sonuca göre, öğrenciler her ne kadar sınıf ortamını destekleyici ve dostça bulsalar da Türk öğrencilerle yeterli iletişim kuramadıklarını düşünmektedirler (Şen, 2008: 77). Yapılan bir

başka çalışmada öğrencilerin öğrenimleri sırasında dil, telaffuz, burslar, eğitim sistemi, sınıf yönetimi, resmi işlerde zorluk çektikleri ortaya çıkmıştır (Traş ve Güngör, 2011: 268-269). Yabancı uyruklu öğrencilerin iletişim becerilerinin yüksek olması derslerinde olduğu kadar meslek hayatlarında da başarılı olmalarını sağlayacaktır. İletişim becerisi yüksek olan yabancı uyruklu öğrencilerin çevreye uyumu da kolay olacaktır.

3.Yöntem

Çalışmanın evrenini Uşak Üniversitesi'nde okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Örneklemi ise Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde okuyan 100 yabancı uyruklu öğrenci ile 100 Türk öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmada basit tesadüfi örneklem ve veri toplama aracı olarak anket seçilmiştir. Çalışmada, Korkut (1996) tarafından geliştirilen geçerlik ve güvenilirliği yapılmış olan "İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği" (İBDÖ) kullanılmıştır. Ölçek 5'li likert tipi ölçektir ve 25 sorudan oluşmaktadır. Ölçek "her zaman(5), sıklıkla (4), bazen (3), nadiren (2) ve hiçbir zaman (1)" olmak üzere derecelendirilmiş seçeneklerden oluşmaktadır (Korkut, 2005: 144-145). Bu beşli likert ölçeği ile hazırlanan anket sorularının yanı sıra ve öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla kişisel bilgi formu hazırlanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22 programıyla değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmada yabancı uyruklu öğrenciler ile Türk öğrencilerinin iletişim becerilerinin farklılık gösterip göstermediğini belirlemek ve iletişim becerisinin bazı değişkenler arasındaki ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışma iletişim fakültesinde okuyan öğrencilerin iletişim becerilerini belirlemek açısından önemlidir.

4.Bulgular

Çalışma için Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde okuyan 100 yabancı uyruklu öğrenci ile 100 Türkiye vatandaşı öğrenci seçilmiştir. Katılımcıların % 61,5 (n=123) erkek ve % 38,5 (n=77) kadın öğrencilerden oluşmaktadır. Öğrencilerin yaş dağılımında % 56 (n=112) 21-24 yaş aralığında, % 38 (n=76) 17-20 yaş aralığında, % 0.5 (n=10) 25-28 yaş aralığında % 0.1 (n=2) 29-32 yaşında aralığındaki öğrencilerden oluşmaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların Yaşadığı Ülkelerin Dağılımı

Yaşadığı	Sayı	Yüzde	Gecerli
Azerbaycan	58	% 58	% 58
Türkmenistan	18	% 18	% 18
Suriye	5	% 5	% 5
Kazakistan	4	% 4	% 4
Somali	2	% 2	% 2
Bulgaristan	2	% 2	% 2
Yemen	2	% 2	% 2
Fransa	2	% 2	% 2
Gürcistan	1	% 1	% 1
Özbekistan	1	% 1	% 1
Kırgızistan	1	% 1	% 1
Uganda	1	% 1	% 1
Kenya	1	% 1	% 1
Polonya	1	% 1	% 1
Toplam	100	% 100	% 100

Çalışmaya katılan öğrencilerin % 50'si (n=100) yabancı uyruklu öğrencilerden seçilirken, diğer % 50'si (n=100) Türkiye vatandaşı öğrencilerden oluşmaktadır. Anket çalışmasına katılan yabancı uyruklu öğrencilerin, % 58'i (n=58) Azerbaycan'dan, % 18'i (n=18) Türkmenistan, % 5'i (n=5) Suriye'den ve % 4'ü (n=4) Kazakistan olmak üzere sırasıyla Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 3: Okudukları Bölümün Dağılımı

Okuduğu	Sayı	Yüzde	Gecerli
Halkla İlişkiler ve Reklamcılık	118	% 50	% 50
Yeni Medya	18	% 9	% 9
Gazetecilik	34	% 17	% 17
Radyo	30	% 15	% 15
Toplam	200	% 100	% 100

Araştırmaya katılan Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi öğrencilerinin % 59'u (n=118) Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü'nden, % 17'si (n=34) Gazetecilik Bölümü'nden, % 15'i (n=30) Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü'nden ve % 9'u (n=18) ise Yeni Medya Bölümü'nden çalışmaya katılmıştır. Bölüm dağılımında uyruklara bakıldığında, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü'nde % 51,7 (n=61) yabancı uyruklu, % 48,3 (n=57) Türk öğrenci toplam 118 öğrenciden oluşmaktadır. Gazetecilik bölümünde % 44,1 (n=15) yabancı uyruklu, % 55,9 (n=19) Türk öğrenci toplam 34 öğrenciden oluşmaktadır. Radyo Televizyon ve Sinema bölümünden % 40 (n=12) yabancı uyruklu, % 60 (n=18) Türk olmak üzere toplam 30 öğrenciden oluşmaktadır. Yeni Medya bölümünden % 66,7 (n=12) yabancı uyruklu, % 33,3 (n=6) Türk olmak üzere toplam 18 öğrenciden oluşmaktadır.

Tablo 4: Okudukları Bölümden Memnun Olma Durumu

	Sayı	Yüzde	Gecerli
Evet	172	% 86	% 86
Hayır	27	% 13,5	% 13,5
Kararsızım	1	% 0,5	% 0,5
Toplam	200	% 100	% 100

Katılımcıların öğrenim gördükleri bölümden memnuniyetlerini belirlemek için yöneltilen soruya verdikleri cevapların analiz sonucu incelendiğinde, öğrencilerin % 86'sının okudukları bölümden memnun oldukları, % 13,5'inin öğrenim gördükleri bölümden memnun olmadıkları ve ayrıca sadece 1 kişinin (% 0,5) ise "kararsızım" cevabını verdiği görülmektedir. Araştırmaya katılanların % 80'inden fazlasının okudukları bölümden memnun olmaları önemli bir sonuç olarak görülmektedir.

**Tablo 5: Katılımcıların Okudukları Bölümden Memnun Olma Durumu
Uyruğa Göre Farklılığı**

Uyruk	N	$\bar{X}$	SD	t-	Sig.

Okuduğunuz Bölümden	Yabancı	10	1,0	0,2	-2,53	,012
	1	0	8	7		

Ankete katılanların öğrenim gördükleri bölümden memnuniyetleri demografik değişkenler bakımından incelendiğinde; uyuğun anlamlı bir farklılaşma oluşturduğu belirlenmiştir ($t=-2,53$; $sd= 200$; $p<,05$). Betimleyici istatistik sonuçları incelendiğinde; Türkiye vatandaşı öğrencilerin 1,21 aritmetik ortalama değeriyle yabancı uyruklu katılımcılara ($\bar{x}= 1,08$) nazaran okudukları bölümden daha memnun oldukları belirlenmiştir. (Bkz. Tablo 4).

Tablo 6: Katılımcıların Okudukları Bölümden Memnun Olma Durumu Cinsiyete Göre Farklılığı

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SD	t-	Sig.
Okuduğunuz Bölümden	Erkek	12	1,18	0,38	1,12	,274
	Kadın	3	1,12	0,35		

Katılımcıların cinsiyetine göre öğrenim gördükleri bölümden memnuniyetlerine dair anlamlı farklılaşma bulunmamaktadır ($t= 1,12$; $sd= 200$; $p> .05$). Bu sonuçlara göre kadın katılımcılar ($\bar{x}= 1,12$) ve erkek katılımcılar ($\bar{x}= 1,18$) benzer memnuniyet düzeylerine sahip oldukları bulgulanmıştır.

Tablo7: Öğrencilerin Zorlandıkları Derslerin Dağılımı

Dersler	Sayı	Yüzde	Gecerli
Sosyoloji	62	% 31	% 31
Halkla İlişkiler	36	% 18	% 18
Yok	21	% 15,5	% 15,5
İletişim	12	% 6	% 6
Pazarlama	12	% 6	% 6
İktisat	12	% 6	% 6
Siyaset bilimi	9	% 4,5	% 4,5
Stratejik Yönetim	6	% 3	% 3
Dilekçeler	5	% 2,5	% 2,5
Sosyal psikoloji	5	% 2,5	% 2,5
Sanat	4	% 2	% 2
Dokümanlık	2	% 1,5	% 1,5
Haber yazma,	3	% 1,5	% 1,5
Toplam	200	% 100	% 100

Katılımcıların gördükleri zorlandıkları

öğrenim bölümde derslere yönelik

sorulan soruya, öğrencilerin % 31 (n=62) Sosyoloji, % 18 (n=36) Halkla ilişkiler, % 6 (n=12) İletişim, % 6 (n=12) Pazarlama, % 6 (n=12) Ekonomi, % 4,5 (n=9) Siyaset Bilimi, % 3 (n=6)

Stratejik Yönetim, % 2,5 (n=5) Sosyal Psikoloji, % 2,5 (n=5) Bilgisayar, % 2 (n=4) Senaryo, % 1,5 (n=3) Reklamcılık ve % 1,5 (n=3) Haber Toplama-Yazma dersinde zorlandıkları ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin % 15,5 (n=31) herhangi bir derste zorlanmadıklarını belirtmiştir.

Tablo 8: Katılımcıların Cinsiyete Göre Farklılığı

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SD	t-value	Sig.
Zorlandığınız dersler oldu mu?	Erkek	12	5,86	4,14	1,23	,23
	Kadın	3	5,00	4,66		,2

Katılımcıların cinsiyetine göre okudukları bölümde zorlandıkları derslere ilişkin anlamlı farklılaşma bulunmamaktadır ($t= 1,23$; $sd= 200$; $p> ,05$). Analiz sonuçlarına göre erkek öğrencilerin ve kadın katılımcı öğrencilerin zorlandıkları derslerin benzer olduğu görülmektedir.

Tablo 9: Katılımcıların Uyuşuna Göre Farklılığı

	Uyruk	N	$\bar{X}$	SD	t-	Sig.
Zorlandığınız dersler oldu mu?	Yabancı	10	3,57	3,90	7,05	,00

Ankete katılan öğrencilerin okudukları bölümdeki zorlandıkları derslere ilişkin yöneltilen soruya demografik değişkenler açısından bakıldığında; uyrukun anlamlı bir farklılaşma oluşturduğu bulgulanmıştır ($t=-7,05$; $sd= 200$; $p<,05$). Betimleyici istatistik sonuçları incelendiğinde; Türkiye vatandaşı öğrencilerin 7,57 aritmetik gibi yüksek bir ortalama değeriyle yabancı uyruklu katılımcılara ($\bar{x}= 3,90$) nazaran okudukları bölümdeki derslerde zorlandıkları belirlenmiştir. (Bkz. Tablo 7).

Tablo 10: Öğrencilerin Katılımcıların İletişim becerilerinin Dağılımı

	N	En	En	Ort.	Std.
İnsanlara gerektiğinde yardım etmekten	200	1,00	5,00	4,10	0,96
İlişkide bulunduğum kişilerin anlatmak istediklerini dinlemek için onlara zaman ayırırım.	200	1,00	5,00	4,02	0,88
Arkadaşlarımla beraberken kendimi rahat hissedirim.	200	1,00	5,00	4,01	0,95
İlişkilerimin daha iyiye gitmesi için bana düşenleri yapmaya özen gösteririm.	200	1,00	5,00	3,94	0,93
Sorularını dinlediğim insanlar benim	200	1,00	5,00	3,59	1,05
Karşımdakini dinlerken sırf kendi merakımı	200	1,00	5,00	3,36	1,17

Çalışmaya katılanların iletişim becerilerinin belirlenmesine yönelik sorulara verdikleri cevapların istatistiksel sonuçları incelendiğinde en yüksek ortalama ile cevap verdikleri sorular; "İnsanlara gerektiğinde yardım etmekten hoşlanırım." (4,10), "İlişkide bulunduğum kişilerin anlatmak istediklerini dinlemek için onlara zaman ayırırım." (4,02), "Arkadaşlarımla beraberken kendimi rahat hissedirim." (4,01), "İlişkilerimin daha iyiye gitmesi için bana düşenleri yapmaya özen gösteririm."(3,94),soruları ilk dört sırayı oluşturmaktadır. Katılımcıların iletişim

becerilerinin belirlenmesine için yöneltilen sorulara vermiş oldukları cevaplarının analiz sonuçlarına bakıldığında, son iki sırada; "Sorularını dinlediğim insanlar benim yanımdan rahatlayarak ayrılırlar." (3,59), "Karşımdakini dinlerken sırf kendi merakımı gidermek için ona özel sorular sormaktan kaçınıyorum." (3,36) maddeleri bulunmaktadır.

Tablo 11: Katılımcıların İletişim becerilerinin Uyuğu Göre Farklılığı

	Uyruk	N	$\bar{x}$	SD	t-value	Sig.
İletişim Becerileri	Yabancı	100	3,5	198	7,58	,000
	cı	100	2			

Katılımcı öğrencilerin iletişim becerilerine ilişkin yöneltilen soruya verilen cevapların istatistikî sonuçlarına bakıldığında; uyruğun anlamlı bir farklılaşma oluşturduğu belirlenmiştir ($t=7,58$; $sd= 200$; $p<,05$). Betimleyici istatistik sonuçları incelendiğinde; Türkiye vatandaşı öğrencilerin 4,06 aritmetik ortalama değeriyle, yabancı uyruklu katılımcılara ($\bar{x}= 3,52$) göre iletişim becerileri noktasında daha başarılı oldukları görülmektedir.

Tablo 12: Katılımcıların İletişim becerilerinin Cinsiyete Göre Farklılığı

	Uyruk	N	$\bar{x}$	SD	t-value	Sig.
İletişim Becerileri	Kadın	77	3,9			
			2			

Öğrencilerin iletişim becerilerine ilişkin yöneltilen soruya verilen cevaplar, demografik değişkenler açısından incelendiğinde; cinsiyetin sonuçlar açısından anlamlı bir farklılaşma oluşturduğu bulgulanmıştır ($t=-2,75$; $sd= 200$; $p<,05$). İstatistikî sonuçlara bakıldığında; Kadın öğrencilerin 3,93 aritmetik ortalama değeriyle, erkek katılımcı öğrencilere ($\bar{x}= 3,71$) göre iletişim becerileri noktasında farklılaştıkları belirlenmiştir. Kadın katılımcılar erkek katılımcılara göre iletişim becerileri noktasında daha iyi oldukları görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

İletişim becerileri bir birey için, kendisini karşısındaki diğer bireylere ifade edebilme ve diğer bireylerden gelen iletileri doğru anlama olanağı sağlamaktadır. Bu bireyin yaşam alanında kolaylıklar sağlayarak, yaşam boyunca başarı sağlayacak bir fayda olarak karşısına çıkacaktır. Aynı zamanda iletişim becerileri sayesinde, tüm insani ilişkilerinde ve hayatını idame ettirmek adına edindiği mesleki alanlarda ilişkilerini kolaylaştıracak bir görev üstlenecektir. İletişim fakültelerinde okuyan ve bu bölümden mezun olduktan sonra, sektörel işlerde ya da sektör dışında çalışması öngörülen bireylerin, iletişim becerilerinin ölçülmesi ve bu becerinin diğer bireylere oranla daha yüksek seviyelere çıkartılması hedeflenen bu çalışma önem taşımaktadır. Öğrencilerin yaşamlarının her alanında ve özellikle mesleki hayatta başarı elde etmelerinin gereği olan etkili iletişim kurmanın yöntemlerini geliştirmek ve burada tespit edilen eksikleri tamamlamak diğer önemli maddeyi göstermektedir.

Çalışmada yabancı uyruklu öğrenciler ile Türkiye vatandaşı öğrencilerin iletişim becerileri açısından karşılaştırılması ve değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konulması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada, Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde öğrenim gören katılımcıların öğrenim gördükleri bölümden memnuniyetlerini belirlemek için yöneltilen sorulara verdikleri cevapların analiz sonuçlarında, öğrencilerin % 86'sının okudukları bölümden

memnun oldukları ve % 13,5 öğrenim gördükleri bölümden memnuniyetsizlik yaşamaları önemli bir sonuç olarak görülmektedir. Ayrıca demografik değişkenler bakımından incelendiğinde; uyruğun anlamlı bir farklılaşma oluşturduğu, Türkiye vatandaşı öğrencilerin, yabancı uyruklu katılımcılara nazaran okudukları bölümden daha memnun oldukları ve cinsiyet açısından farklılaşma bulunmadığı görülmektedir. Türkiye vatandaşı öğrencilerin memnuniyetlerinin yüksek oranda olması, yabancı uyruklu öğrencilerin yaşadıkları ülkeler dışında aldıkları eğitimde algılama ve iletişim sorunlarından kaynakladığını belirtmeleriyle bağlantılı olduğunu söylemek doğru olacaktır. Katılımcıların okudukları bölümdeki derslerde zorlanıp zorlanmadıklarına dair sorulara verdikleri cevaplarda, cinsiyetine göre farklılaşma bulunmamasına rağmen, uyruğun anlamlı bir farklılaşma oluşturduğu ve önemli bir istatistiki sonucun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu sonuca göre, Türkiye vatandaşı öğrencilerin yüksek bir aritmetik ortalama değeriyle yabancı uyruklu katılımcılara nazaran okudukları bölümdeki derslerde zorlandıkları belirlenmiştir. Diğer sonuçlara göre yabancı uyruklu öğrencilerin zorlanması gereken derslerin çok olması beklenirken tam tersine bir sonucun oluşması araştırma açısından önem arz etmektedir.

Katılımcıların iletişim becerilerinin belirlenmesine yönelik sorulara verdikleri cevapların istatistiksel sonuçları incelendiğinde, en yüksek ortalama ile cevap verdikleri soruların başında; "İnsanlara gerektiğinde yardım etmekten hoşlanırım.", "İlişkide bulunduğum kişilerin anlatmak istediklerini dinlemek için onlara zaman ayırırım.", "Arkadaşlarımla beraberken kendimi rahat hissedirim.", "İlişkilerimin daha iyiye gitmesi için bana düşenleri yapmaya özen gösteririm." soruları olması ilişki düzeylerinin yakın çevreyle olan iletişimi ortaya koymasından dolayı önemli bir sonuç olarak görülmektedir. Ayrıca demografik değişkenler açısından bakıldığında hem cinsiyetin hem de uyruğun farklılaşma oluşturduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre iletişim becerilerinin oluşturulmasında özellikle uyruk bakımından eğitim öğretim kurumlarındaki adaptasyon, oryantasyon ve yabancı dil eğitimi noktasında değişikliklere gidilmesi gerekmektedir. Özellikle yabancı ülkelere eğitim kurumlarına gelen öğrenciler için özel programlar ve sınavlar uygulanması gerekliliği karşımızda açıkça durmaktadır. Ayrıca bu çalışma ilerleyen zamanlarda, Türkiye'nin diğer üniversitelerinde daha geniş kapsamlı uygulanabilir.

Kaynakça

- Baltaş, Z. ve Baltaş, A.(2000). Bedenin dili. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Banguoğlu, T. (1974). Türkçenin grameri. İstanbul: Baha Matbaası.
- Bayrak,S. (1995).Örgütlerde etkili iletişim ve yönetimi. Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Erzurum.
- Bernaus, M. (2010). Language classroom motivation. (Ed: Robert Gardner), Motivation and second language acquisition. New York: Peter Lang Publishing.
- Bolat, S.(1996). Eğitim örgütlerinde iletişim: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Uygulaması. Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi, 12, 75-80.
- Budak,S. (2005). Psikoloji sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Cüceloğlu, D. (2004).Yeniden insan insana. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çetinkaya, Ö. ve Alparlan, A.M. (2011). Duygusal zekanın iletişim becerileri üzerine etkisi: Üniversite öğrencileri üzerinde bir araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16/1, 363-377.

Demirci, E.E. (2002). İletişim becerileri eğitiminin mesleki eğitim merkezi'ne devam eden genç işçilerin iletişim becerilerini değerlendirmelerine etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Daft, R.L., Marcic, D. (1998). Understanding, The Dryden Press: Harcourt Brace College Publishers: USA.

Er, K.O. (2006). The effects of culture in foreign language curriculum. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences, 39/1, 1-14.

Erdoğan,İ. (2002). İletişimi anlamak. Ankara: Erk Yayınları.

Eren, E. (2001). Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

Geçikli,F.(2004). Örgütsel iletişimin yöneticiler açısından değerlendirilmesi ve örgütsel iletişim yönetimi. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 20, 107-116.

Gökçe, O.(2006). İletişim bilimi, İnsan ilişkilerinin anatomisi. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gölönü, S. ve Karcı, Y.(2010). İletişim meslek lisesi öğrencilerinin iletişim beceri düzeylerinin incelenmesi:Ankara İl örneği. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 31, 123-140.

Güleç, İ. ve İnce, B.(2013).Türkçe öğrenen yabancıların günlük yaşama ilişkin kültürel algıları üzerine bir araştırma. Sakarya University Journal of Education,3/3, 95-106.

Gülner, B. ve Balcı, Ş. (2010). Televizyon izleme motivasyonları ve kültürleşme: Yabancı uyruklu üniversite öğrencileri üzerine bir Araştırma. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Dergisi, 28, 447-483.

Gürgen, H.(1997). Örgütlerde iletişim kalitesi.İstanbul: Der Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç.(2010). Benlik, aile ve insan gelişimi. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Karaoğlu, F. (2007). Yabancı uyruklu öğrencilerde uyma davranışı: TÖMER örneği. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Korkut, F. (2005). Yetişkinlere yönelik iletişim becerileri eğitimi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi: 28,143-149.

Köknel,Ö.(2005).İnsanı Anlamak. İstanbul: Altın Kitaplar.

Kumcağız, H. Yılmaz, M. Çelik, S. B.ve Avcı, İ.A. (2011). Hemşirelerin iletişim becerileri: Samsun İli örneği. Dicle Tıp Dergisi, 38/11, 49-56.

Özçetin, S. (2013).Yükseköğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin sosyal uyumlarını etkileyen etmenler.Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Özerbaş, M.A. Bulut, M. ve Usta, E. (2007). Öğretmen adaylarının algıladıkları iletişim becerisi düzeylerinin incelenmesi. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 8/1,123-135.

Özodaişık, M. (2009). Kişilerarası iletişim sürecinde algı-ikna ve empatik ilişkiler. Konya: Tablet Kitabevi.

- Sabuncuoğlu, Z. ve Gümüş, M. (2008). Örgütlerde iletişim. İstanbul: Arıkan Yayıncılık.
- Samovar, A.L., Porter, E.R., ve McDaniel, R.E. (2010). Intercultural Communication: A Reader. 13 th Edition, Boston: Wadsworth.
- Sarıbay, Y. (1994). Siyasal Sosyoloji, Bir Çözümleme Çerçevesi. İstanbul.
- Sethi, D. ve Seth, M. (2009). Interpersonal communication: Lifeblood of an organization. The IUP Journal of Soft Skills, 3/4, 32-40.
- Şen, A.H. (2008). Türkiye'de öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim ortamındaki iletişim deneyimlerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Traş, Z. ve Güngör, H.C. (2011). Avrupa ülkelerinden gelen Türk asıllı üniversite öğrencilerinin sosyal destek ve sosyal bağlılıkları üzerine nitel bir araştırma. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25, 261-271.
- Tutar, H. (2003). Örgütsel iletişim. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tutar, H. ve Yılmaz, M.K. (2005). Genel iletişim-kavramlar ve modeller. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Türkmen, İ. (2000). Yöneticiler için etken iletişim modeli. Ankara: MPM.
- Uztuğ, F. (2009). İletişim engel ve etmenleri. Genel İletişim (Ed: Uğur Demiray). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yıldırım, H. (2007). İlköğretim 3.sınıf öğrencilerinin Dinleme Becerileri Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.
- Yüksel, H. (2009). İletişim kavramı tanımı, Genel iletişim (Ed: Uğur Demiray). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Zıllıoğlu, M. (2003). İletişim nedir?, İstanbul: Cem Yayınevi.

TÜRKİYE’DE İLLER ARASI GÖÇ HAREKETİNDE CİNSİYET YAPISININ ANALİZİ (2014-2015)

Yrd. Doç. Dr. Salih BİRİNCİ

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

Arş. Gör. Ç. Kıvanç KAYMAZ

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

Prof. Dr. Mehmet ZAMAN

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü

Öz

Nüfusun değişimi üzerinde önemli bir paya sahip olan göçlerin miktarı, yönü, göç etme nedenlerinin yanı sıra göçe katılanların sosyoekonomik niteliklerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar göç araştırmalarında ön plana çıkmaktadır. Bunlar içinde göçe katılanların cinsiyet yapısı, kadın veya erkek nüfusun göç hareketine ne düzeyde katıldığı ve bu durumun göç alan ve göç veren alanlarda meydana getirebileceği sosyoekonomik değişikliklerin tespiti önem taşımaktadır. Göçler nüfusun sayısal değişimi yanında hem göç alan hem de göç veren alanların nüfusun sosyoekonomik niteliklerini önemli ölçüde değiştirme etkisine sahiptir. Bu çalışmada 2014-2015 döneminde Türkiye’de iller arasında gerçekleşen göç hareketi cinsiyet bakımından incelenerek cinsiyet bazında illerde oluşan nüfus değişimi ve göç etkinliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bunun için TÜİK’in 2014-2015 dönemi ADNKS nüfus sayım sonuçları ve göç istatistiklerinden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen veriler Excel programına girilmiş ve nüfus devinimi ve göç etkinliği yöntemleri kullanılarak il düzeyinde kadın ve erkek nüfusta nüfus devinimi ve bu durumun cinsiyet bazında meydana getirdiği değişim hesaplanmıştır. İl düzeyinde tespit edilen bu oranlar ArcGIS 10.3 programı ile dağılım haritaları yapılarak 2014-2015 döneminde meydana gelen göçlerin cinsiyet bazında gösterdiği özellikler açıklanmaya çalışılmıştır.

1573

Anahtar Kelimeler: İç Göç, Göç ve Cinsiyet, Göç Etkinliği, Nüfus Devinimi

1.Giriş

Nüfusun yapısı ve değişimi üzerinde doğum ve ölüm gibi değişkenlerin yanı sıra ulusal ve uluslararası göçler etkili olmaktadır. Bu değişkenlerin nüfus üzerinde etkilerinin ortaya konulmasına yönelik çok sayıda bilimsel çalışma yapılmış ve günümüzde de yapılmaya devam etmektedir. Bunlar içinde özellikle göçlerle ilgili çalışmalar ilk sıralarda yer almaktadır. İnsanların buldukları yerden başka yerlere göç etmelerini doğuran sebepler ve bunların göç hareketi üzerinde etkileri konusunda çalışmaların yanı sıra göç hareketinin yönü, göç veren ve göç alan sahalardaki nüfus yapısı üzerine etkileri ile göçlerin yarattığı çeşitli sorunlar gibi konularda çalışmaların yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Bu kapsamda ülkemizde de

coğrafyanın da aralarında olduğu farklı bilim dallarına mensup araştırmacılar değişik bakış açılarıyla göç çalışmaları yapılarak göçler analiz edilmeye çalışılmıştır (Garipağaoğlu, 1999 ve 2000; Yılmaz, 2009; Işık, 2009; Yaşar, 2009; Südaş ve Mutluer, 2010; Ceylan, 2013; Yakar ve Temurçin, 2013; Doğan, 2015; Karakaş ve Akgiş, 2015; Selin ve Kahraman, 2016).

Göçler üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı göç hareketinin ölçülmesine yöneliktir. Bu alanda geçmişten günümüze çok çeşitli yöntemler geliştirilmiş olmakla birlikte en yaygın olanı kuşkusuz net göç parametresidir. Herhangi bir alanın aldığı göçün verdiği göçten çıkarılmasıyla tespit edilen net göç, kolay hesaplanabilen ve bu kapsamda çok yaygın bir kullanıma sahip olan gösterge niteliğindedir. Göçlerin bir sahanın nüfus yapısında meydana getirdiği değişimi ortaya koyması bakımından net göç göstergesi yeterli değildir. Net göç genel olarak ilk bakışta bir sahanın nüfusunun artışı veya azalması konusunda fikir vermesi bakımından dikkate değer bir yöntemdir. Ancak herhangi bir sahanın vermiş ve almış olduğu göç miktarının saha nüfusu üzerinde yapmış olduğu değişimi ortaya koymaktan uzaktır. Bu nedenle göçlerin nüfusun değişimi ve gelişimi üzerinde etkilerini tespit edebilmek veya ölçmek için yeni yöntemler geliştirilmiştir. Bunlar içerisinde en yaygın kullanılanı göç etkinliği/etkililiği'dir. Bunun yanı sıra son yıllarda bazı çalışmalarda nüfusun değişimi üzerinde göç hareketinin etkilerinin ortaya koyulmasına yönelik olarak nüfus(göç) devinim yöntemi kullanılmaya başlanmıştır (Birinci, 2017).

Ülkemizde göç hareketinin ölçümüne yönelik bilimsel çalışmalar çoğunlukla net göçün miktarı ve hızının tespitine yönelik olmuştur. Ancak son yıllarda sınırlı sayıda da olsa net göç yanında göç etkinliği ve göç devinimi ile ilgili çalışmalar yapılarak göç hareketinin nüfusun değişimi üzerine etkileri değişik şekillerde analiz edilmeye başlanmıştır (Yakar, 2012: 747, Yakar, 2013: 242). Bu çalışmada Türkiye'de çok fazla kullanılmayan yöntemlerle bölgeler arasında gerçekleşen iç göç hareketinin cinsiyet bazında nüfusun değişimini ne düzeyde etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda İstatistiki Bölge Birimlerinden Düzey 3 bölgeler, başka bir ifade ile iller temel alınarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Göç çalışmalarında erkeklerin kadınlara oranla daha yüksek oranda göçe katıldıkları ifade edilmektedir. Ülkemizde geçmiş yıllarda çalışma hayatında erkeklerin egemen olması ve kadın istihdamının sınırlı olması ile sosyokültürel nedenlerden dolayı erkeklerin göç etme eğiliminin yüksek olmasına neden olmuştur. Ancak sosyal ve ekonomik hayatta meydana gelen değişim ve gelişme, kadınlarda eğitim seviyesinin yükselmesi, hizmetler sektöründe kadın istihdamının geçmişe oranla artışı gibi faktörler iç göç hareketinde kadınların etkisinde belirgin bir yükselmeye neden olmuştur. Oberai'nin de (1990: 48), belirttiği gibi ekonomik gelişme ile birlikte, göçmenler arasında erkeklerin oranı azalırken; kadınların oranının artmaya başlamıştır. Erkeklerin büyük bir paya sahip olduğu iç göç hareketinde son yıllarda bu durum değişmeye başlayarak kadın göçmenlerin oranının artmış, hatta bazı alanlarda kadın göçmenlerin göç edenler içindeki payının erkeklerin önüne geçmiştir.

2. Materyal Yöntem

Bu çalışmada TÜİK'in (Türkiye İstatistik Kurumu) ADNKS'ne göre yayımlanmış olduğu (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) 2014-2015 dönemi göç verileri ile Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ne bağlı il göç idaresi müdürlükleri verileri kullanılmıştır. Bu kurumlardan temin edilen veriler kullanılarak cinsiyet bazında analizler yapılmış, elde edilen bulgular tablo ve haritalarla sunulmuştur. Bu kapsamda çalışmada bölgelere göre değerlendirmeler istatistiki bölge sınıflandırması esas alınmıştır. Çalışmada analizler il düzeyinde, başka bir ifade ile Düzey

3 istatistiki bölge sınıflandırmasına göre yapılmış ve her ilin kadın ve erkek bazında göç etkinliği, nüfus devinim oranları ayrı ayrı hesaplanarak yorumlanmıştır.

Türkiye’de nüfusun değişimi üzerinde büyük bir paya sahip olan iç göç hareketinin nüfusun cinsiyet yapısı üzerine etkisini belirlemeye yönelik yapılan çalışmada net göç, göç etkinliği ve nüfus/göç devinimi yöntemleri kullanılmıştır.

Göç etkinliği iç göçlerin nüfusun değişimine etkisini değerlendirmede kullanılan yöntemlerden biri olup, bir sahadaki net göçün toplam göçe oranını ifade etmektedir (Yakar, 2012, Özgür, 2010). Başka bir ifade ile bir sahadaki alınan ve verilen göç farkının brüt (toplam) göçe bölünmesiyle hesaplanan ve sonucu % ile ifade edilen bir göstergedir. Uluslararası kaynaklarda bu oran migration effectiveness rate olarak geçmekte ve kısaca MER olarak ifade edilmektedir (Hugo ve Harris, 2011: 98).

$$\text{Göç Etkinliği} = \frac{M1 - M2 (NM)}{M1 + M2 (TM)} * 100$$

M1: Bir sahanın erkek veya kadın bazında aldığı göç

M2: Bir sahanın erkek veya kadın bazında verdiği göç

NM: Bir sahada erkek veya kadın bazında net göç

TM: Bir sahada erkek veya kadın bazında toplam göç

Nüfus (Göç) Devinimi bir sahanın aldığı ve verdiği göçü dikkate alarak nüfusunun iç göç ile nasıl değiştiğinin ölçüsünü göstermesi bakımından standart bir oran hesaplama yöntemi değildir. Bu yöntemle göre bir sahanın aldığı ve verdiği göçün, o sahanın toplam nüfusa bölünüp 1000 ile çarpılmasıyla bulunur (Dennett ve Stillwell, 2008: 28, Stillwell vd., 2010: 166). Yabancı yayınlarda population turnover olarak geçen hesaplama yöntemi, bir sahadaki göçlerin nüfusu üzerindeki etkilerini göstermesi açısından daha iyi fikir vermesiyle öne çıkmaktadır.

$$\text{Nüfus Devinimi} = \frac{M1 + M2}{TP} * 1000$$

M1: Bir sahanın erkek veya kadın bazında aldığı göç

M2: Bir sahanın erkek veya kadın bazında verdiği göç

TP: Bir sahanın toplam nüfusu

3. Bulgular

Türkiye’de göçe katılan nüfusun cinsiyet bakımından gösterdiği özellikler analiz edildiğinde geçmişten günümüze önemli değişiklikler gösterdiği dikkat çeker. İç göç hareketinde geçmiş dönemde oranı değişmekle birlikte genel itibariyle erkek nüfusun daha fazla olduğu görülmektedir.

Sayım dönemlerine göre Türkiye’de göç eden nüfusun cinsiyet yapısı incelendiğinde 1975-1980 döneminde göçe katılan nüfusun (270997kişi) % 56,1’inin erkek, % 43,9’unun ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Göçe katılan nüfus (2885873 kişi) 1980-1985 döneminde sayısal olarak artmış olmasının yanı sıra göçmen nüfusun cinsiyet yapısında erkeklerin oranı % 57,4’e çıkarken, kadınların payı % 42,6’ya kadar gerilemiştir (Kocaman, 2008: 17-33; Yakar, 2013:246).

Türkiye’de iller arası göç eden nüfusun cinsiyet yapısında 1990’lı yıllardan sonra belirgin farklılıklar gözlenmeye başlanmıştır. Bu dönem içinde 1985-90 arasında göç eden nüfus (4065173 kişi) içinde erkeklerin oranı %55,5 gerilerken, kadınların oranı %44,5 seviyesine kadar yükselmiştir. Kadın nüfusun iç göç içindeki oranı 1995-2000 yılları arasında tekrar azalma eğilimine girmiş ve % 43,9’a kadar gerilemiştir. Aynı devre içinde erkek nüfus oranı % 56,1 ile son yılların en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Göç eden nüfusun cinsiyet yapısındaki bu durum 2000’li yıllardan sonra hızla değişmeye başlamıştır. Nitekim 2008 yılı itibariyle göç eden nüfusta (2273492 kişi) erkek (% 50,7) ve kadın (% 49,3) nüfus oranı birbirine yaklaşmış, 2010 yılında ise göç hareketine katılan nüfus içinde (2360079 kişi) kadınlar (% 50,1) erkeklerin (% 49,9) önüne geçmiştir. Bu durum incelemiş olduğumuz 2014-2015 devresinde de devam etmiştir. Nitekim bu yıl içinde Türkiye’de iller arası yer değiştiren nüfusun % 51,2’sini kadınlar, % 48,8’ini erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye iç göç hareketi içinde genel itibariyle 2000 yılı öncesi erkek nüfus fazlalığı dikkat çekerken, bu yıldan sonra iç göç hareketine kadınların da artan oranda katıldıkları, hatta 2010 yılından itibaren göç hareketinde kadın nüfusun erkek nüfusa göre daha fazla katıldıkları görülmektedir.

3.1. İllere Göre Erkek ve Kadın Göç Etkinliği

Bir sahadaki net göçün toplam göçe oranı olan göç etkinliği, göçün cinsiyet bazında meydana getirdiği dağılım düzenini göstermesi yönünden önem taşımaktadır. Bu açıdan 2014-2015 yılı illere göre göç etkinliği incelendiğinde Türkiye’de 49 ilin negatif göç etkinliği, 32 ilin ise pozitif göç etkinliğine sahip olduğu dikkat çekmektedir. Erkek nüfus içinde negatif göç etkinliğinin yüksek olduğu illerin başında Ağrı (% -33,43), Şırnak (% -32,39), Muş (% -32,31), Yozgat (% -28,38), Kars (% -27,77), Van (% -23,84), Erzurum (-23,48), Siirt (-22,99), Diyarbakır (% -22,40), Bitlis (% -21,43) ve Hakkari (% -18,84) gelmektedir. Pozitif göç etkinliğine sahip illere incelendiğinde ise tamamına yakının Türkiye’nin batısında yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Öyle ki pozitif göç etkinliğinin en yüksek olduğu il % 24,26 etkinlik ile Tekirdağ’dır. Bu ili Kocaeli (%21,40), Antalya (% 18,43), Bursa (% 14,67) ve Sakarya (% 14,32) izlemektedir (Tablo 1, Harita 1).

Harita 1. Erkek Nüfus Göç Etkinliğinin İllere Göre Dağılımı (2014-2015).

Türkiye’de kadın nüfus için göç etkinliği oranları değerlendirildiğinde 54 ilde negatif göç etkinliği, 27 ilde ise pozitif göç etkinlik değerlerinin görüldüğü tespit edilmiştir. Bu durum bazı illerde kadın nüfus içinde negatif net göçlerin daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Kadın nüfus etkinliği % 22,24 (Tekirdağ) ile % -36,38 (Şırnak) arasında değişmektedir. Göçlerin nüfusun dağıtımında pozitif etkiye sahip iller arasında Tekirdağ’ın yanı sıra Kocaeli (% 20,28), Karabük (% 18,65), Antalya (% 15,67), Ankara (% 15,23), Bursa (% 11,92) ve Eskişehir (% 11,92) yer almaktadır. Buna karşılık kadın nüfus içinde negatif göç etkinliğinin en yüksek olduğu illerin başında Şırnak (% -36,38), Ağrı (-30,34), Yozgat (-28,50), Muş (% -28,35), Hakkari (% -27,49) ve Kars (% -26,71) gelmektedir (Tablo 1, Harita 2).

Harita 2. Kadın Nüfus Göç Etkinliğinin İllere Göre Dağılımı (2014-2015).

Cinsiyet bazında göç etkinliği oranları analiz edildiğinde hem erkekler hem de kadınlarda negatif göç etkinliğinin en yüksek olduğu Yozgat hariç ilk on ilin tamamının Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde olduğu dikkat çekmektedir. Buna karşılık pozitif göç etkinlik

oranlarının yüksek olduğu illerin ise genel itibariyle sanayi sektörünün gelişmiş olduğu yerler olduğu açıkça görülmektedir.

Tablo 1. İllere Göre Net Göç, Toplam Göç, Göç Etkinliği ve Nüfus Devinimi (2014-2015)

İller	Erkek				Kadın			
	Net Göç	Toplam Göç	Göç Etkinliği	Nüfus Devinimi	Net Göç	Toplam Göç	Göç Etkinliği	Nüfus Devinimi
Adana	-5973	54517	-10,96	49,96	-5572	62322	-8,94	57,07
Adıyaman	-2484	20830	-11,93	68,71	-3057	21757	-14,05	72,62
A.Karahisar	-1547	23583	-6,56	67,00	-1757	25565	-6,87	71,61
Ağrı	-8157	24397	-33,43	85,83	-7420	24374	-30,44	92,69
Aksaray	-590	12552	-4,70	65,14	-1369	13817	-9,91	71,29
Amasya	-547	13949	-3,92	87,55	-588	15100	-3,89	92,73
Ankara	22980	172804	13,30	65,92	28067	184245	15,23	69,54
Antalya	14982	81296	18,43	70,32	13085	83519	15,67	73,76
Ardahan	-1040	6832	-15,22	133,59	-1132	6600	-17,15	137,15
Artvin	-799	10035	-7,96	118,51	-1120	9984	-11,22	119,30
Aydın	2769	37113	7,46	70,66	2285	43319	5,27	82,01
Balıkesir	-1699	43747	-3,88	73,81	-3897	48441	-8,04	81,55
Bartın	847	8349	10,14	88,69	-88	8636	-1,02	89,43
Batman	-2221	21157	-10,50	74,27	-2123	20931	-10,14	74,28
Bayburt	-1102	8570	-12,86	214,60	-1029	7861	-13,09	203,57
Bilecik	813	10505	7,74	95,68	271	10191	2,66	99,36
Bingöl	-1396	11876	-11,75	86,94	-1820	11152	-16,32	85,40

Bitlis	-3402	15878	-21,43	89,74	-3463	14859	-23,31	90,87
Bolu	1344	12606	10,66	87,24	936	14476	6,47	98,75
Burdur	423	11593	3,65	90,54	-133	13191	-1,01	101,24
Bursa	1042 7	71065	14,67	49,92	9268	77746	11,92	54,79
Çanakkale	1405	23075	6,09	88,85	686	25026	2,74	98,68
Çankırı	-1608	14502	-11,09	160,53	-1838	14348	-12,81	158,36
Çorum	-2996	18688	-16,03	71,88	-3354	20234	-16,58	76,30
Denizli	2837	25403	11,17	51,34	2387	29743	8,03	59,65
Diyarbakır	- 1044 9	46653	-22,40	55,92	-9452	45496	-20,78	55,49
Düzce	973	12331	7,89	68,05	373	13191	2,83	73,61
Edirne	355	16949	2,09	83,35	966	19288	5,01	96,83
Elazığ	1572	23338	6,74	81,74	-1101	20531	-5,36	71,09
Erzincan	-896	16094	-5,57	142,23	-1808	14734	-12,27	134,24
Erzurum	-8263	35195	-23,48	92,09	-3916	36232	-10,81	95,31
Eskişehir	3833	31533	12,16	76,50	3910	32806	11,92	79,14
Gaziantep	-951	45685	-2,08	46,80	-1472	49608	-2,97	51,91
Giresun	-2058	24118	-8,53	114,32	-2576	25132	-10,25	116,50
Gümüşhane	1479	20029	7,38	260,90	1221	18145	6,73	242,97
Hakkâri	-2312	12270	-18,84	81,25	-2455	8929	-27,49	69,89
Hatay	-4296	35784	-12,01	46,53	-4355	38603	-11,28	50,50
Iğdır	-1673	9097	-18,39	91,80	-1595	8813	-18,10	94,42
Isparta	168	17978	0,93	85,55	215	19723	1,09	93,20
İstanbul	1933	426588	4,53	57,96	3120	429683	7,26	58,89

	4				9			
İzmir	1107 6	109830	10,08	52,85	9773	121797	8,02	58,27
K.maraş	-2828	29230	-9,67	52,51	-2588	29898	-8,66	55,37
Karabük	1786	15302	11,67	128,23	2664	14282	18,65	121,40
Karaman	-257	8775	-2,93	72,56	-413	10285	-4,02	84,82
Kars	-4300	15482	-27,77	101,83	-4181	15655	-26,71	111,33
Kastamonu	2014	19688	10,23	106,66	1495	20005	7,47	106,38
Kayseri	1084	35846	3,02	53,28	661	38073	1,74	56,98
Kilis	134	6190	2,16	94,64	49	7179	0,68	110,03
Kırıkkale	-1415	13731	-10,31	101,69	-1204	14058	-8,56	103,94
Kırklareli	948	13760	6,89	77,59	1334	16154	8,26	95,24
Kırşehir	23	11399	0,20	101,67	361	12073	2,99	106,43
Kocaeli	1508 7	70489	21,40	78,16	1514 4	73596	20,58	83,80
Konya	20	54308	0,04	51,40	-259	59565	-0,43	55,46
Kütahya	-1005	20069	-5,01	70,96	-1885	21715	-8,68	75,23
Malatya	-2301	28617	-8,04	74,25	-2142	29676	-7,22	76,59
Manisa	1607	35757	4,49	51,68	1215	40537	3,00	58,88
Mardin	-4976	29312	-16,98	73,19	-5361	29535	-18,15	74,56
Mersin	-824	53786	-1,53	61,82	-1409	60789	-2,32	69,45
Muğla	3355	38929	8,62	84,01	1094	40846	2,68	91,69
Muş	-5913	18301	-32,31	87,85	-5190	18306	-28,35	91,35
Nevşehir	-953	10357	-9,20	72,97	142	12742	1,11	87,98
Niğde	-1494	14242	-10,49	82,49	-587	15595	-3,76	89,90

Ordu	-986	30980	-3,18	85,05	-1779	31455	-5,66	86,25
Osmaniye	-337	18149	-1,86	70,08	-399	19721	-2,02	77,67
Rize	-1196	16844	-7,10	103,10	-2226	17606	-12,64	106,32
Sakarya	4376	30552	14,32	63,93	3075	33883	9,08	71,29
Samsun	-1347	41079	-3,28	65,00	-1562	45266	-3,45	69,87
Şanlıurfa	-4979	44401	-11,21	46,71	-5466	46314	-11,80	49,17
Siirt	-3095	13463	-22,99	81,58	-2566	13208	-19,43	85,04
Sinop	-405	10315	-3,93	101,99	-810	11018	-7,35	106,98
Şırnak	-5956	18390	-32,39	71,69	-6105	16779	-36,38	71,81
Sivas	-4116	28076	-14,66	91,32	-4066	30744	-13,23	98,80
Tekirdağ	1056 1	43531	24,26	90,24	9984	44888	22,24	98,55
Tokat	-3025	37099	-8,15	126,02	-3194	38292	-8,34	127,81
Trabzon	-2240	29706	-7,54	78,23	-2900	30062	-9,65	77,34
Tunceli	-379	7985	-4,75	165,91	-758	7144	-10,61	188,26
Uşak	87	9853	0,88	55,89	-44	12192	-0,36	68,97
Van	-9656	40508	-23,84	72,27	-7913	38045	-20,80	70,99
Yalova	1226	11970	10,24	103,06	1111	13361	8,32	114,33
Yozgat	-5964	21014	-28,38	100,36	-5907	20723	-28,50	98,65
Zonguldak	-3519	20839	-16,89	70,72	-3577	22745	-15,73	75,51

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

3.2. İllere Göre Erkek ve Kadın Nüfus Devinimi

Net göç hızı ve net göç miktarı ile göçün meydana getirdiği hareketliliği ve nüfus üzerindeki değişimini tam olarak ile belirlemek güçtür. Çünkü bir sahanın dışa verdiği ve dışardan aldığı göçün tamamı o sahanın nüfusu üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Bu nedenle toplam göçün toplam nüfusa oranlamasıyla bulunan nüfus devinim değeri, her hangi bir sahadaki göç hareketinin nüfusun değişimine etkisini göstermesi bakımından ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan nüfus devinim oranı ikamet hareketliliğinin yüksek olduğu Türkiye gibi ülkelerde göç

hareketinin nüfusun yapısı ve miktarını değişimini doğru bir şekilde ölçülmesi ve değerlendirilmesi yönünden önem taşımaktadır.

Türkiye’de 2014-2015 döneminde il düzeyinde cinsiyete göre nüfus devinim oranları incelendiğinde erkek nüfus için devinim oranının % 46,53 (Hatay) ile % 260,90 (Gümüşhane) arasında değiştiği görülmektedir. Devinim oranının en yüksek olduğu illerin başında Gümüşhane (%260,90), Bayburt (% 214,60), Tunceli (%165,91), Çankırı (%160,53), Erzincan (% 142,23), Ardahan (% 133,59), Karabük (%128,23), Tokat (% 126,02), Artvin (% 118,51), Giresun (%114,32) gelmektedir. Erkek devinim oranlarının en düşük olduğu il olan Hatay’ı, Şanlıurfa (% 46,71), Gaziantep (% 46,80), Bursa (% 49,92), Adana (% 49,96), Denizli (% 51,34), Konya (% 51,40), Manisa (% 51,68), Kahramanmaraş (% 52,51) ve İzmir (%52,85) izlemektedir (Tablo 1, Harita3).

Harita 3. Erkek Nüfus Deviniminin İllere Göre Dağılımı (2014-2015).

İllere göre kadın nüfusun devinim oranları % 49,17 (Şanlıurfa) ile % 242,97 (Gümüşhane) arasında değişmektedir. Kadın nüfus devinim oranı en yüksek il olan Gümüşhane’yi, Bayburt (% 203,57), Tunceli (% 188,26), Çankırı (% 158,36), Ardahan (% 137,15), Erzincan (% 134,24), Tokat (% 127,81), Karabük (% 121,40), Artvin (% 119,30) ve Giresun (% 116,50) takip etmektedir. Devimin oranının en düşük olduğu iller ise sırasıyla Şanlıurfa, Hatay (% 50,50), Gaziantep (% 51,91), Bursa (% 54,79), Kahramanmaraş (% 55,37), Konya (% 55,46), Diyarbakır (% 55,49), Kayseri (% 56,98), Adana (% 57,07) ve İzmir’dir (% 58,27) (Tablo 1, Harita 4).

Harita 4. Kadın Nüfus Deviniminin İllere Göre Dağılımı (2014-2015).

Nüfus devimin oranları analiz edildiğinde net göç hızı veya net göç miktarı yüksek olan illerin aynı zamanda devinim oranı yüksek olmadığı dikkat çekmektedir. Aynı şekilde toplam göç miktarı devimin oranının yüksek veya düşük olmasını tek başına doğrudan etkilememektedir. Burada en önemli nokta bir sahanın aldığı ve verdiği göç miktarının o sahanın nüfusu arasındaki ilişkidir. Dolayısıyla iki farklı sahadaki göç miktarı aynı olsa bile nüfusu az olan alanda göçün nüfusun değişimi üzerinde etkisi o derece yüksektir. Bu nedenle Türkiye’de gerek erkek gerekse kadın nüfus açısından il düzeyinde devinim oranlarının en yüksek olduğu iller genellikle nüfusun az olduğu illerdir.

4.Sonuç ve Tartışma

2014-2015 döneminde Türkiye iç göç hareketine katılan nüfusun cinsiyet bakımından gösterdiği özelliklerin analiz edildiği çalışmada geçmiş yıllara göre göçe katılan nüfusun cinsiyet bakımından belirgin bir değişme gösterdiği dikkat çekmiştir. İç göç hareketinde 2009 yılına kadar oransal olarak görülen erkek nüfus fazlalığı, 2010 yılından itibaren kadınların lehine değişmiş ve 2014-2015 döneminde Türkiye’de iller arası göç eden nüfusun % 51,2’lik bölümü kadın, % 48,8’lik kısmı ise erkek nüfustan oluştuğu tespit edilmiştir. Şüphesiz bu durumu sosyo-ekonomik şartların değişimi ve gelişimi ile kadının toplumsal hayata katılımının önünde engellerin kalkması gibi faktörlerin etkisiyle kadın nüfusun bireysel olarak göç edebilmesinin bir sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

Göç etkinliği ve nüfus devinimi yöntemleri ile il düzeyinde cinsiyet bazında ne kadar nüfusun göç ettiğinin yanı sıra kadın veya erkek nüfustan olan göçlerin nüfusun cinsiyet yapısını ne düzeyde etkilediği ve değiştirdiği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede yapılan değerlendirmelerde hem erkek hem de kadın nüfus içinde negatif göç etkinliğinin yüksek olduğu dikkat çekmektedir. İl düzeyinde yapılan analizde Türkiye’de illerin yarısından fazlasında negatif göç etkinliği görüldüğü tespit edilmiştir. Bu durum illerin aldığı göçlerin verdiği göçlerden daha fazla olmasının bir sonucudur. Başka bir ifade ile Türkiye’de halen daha çok sayıda il negatif net göçe sahiptir. İl düzeyinde iç göçe katılan kadın ve erkek nüfusun etkinlik oranlarına bakıldığında genel olarak iş imkanlarının fazla olduğu sanayi ve hizmet sektörünün gelişmiş olduğu Tekirdağ, Kocaeli, Ankara, Bursa, Eskişehir gibi illerde pozitif göç etkinliği görülürken, sanayinin gelişmediği, ekonomik kaynakların kısıtlı olduğu Şırnak, Ağrı, Muş, Hakkari, Yozgat, Kars, Diyarbakır, Van gibi illerde ise çok düşük negatif etkinlik değerleri görülmektedir. Göç etkinlik oranlarının pozitif ve negatif olduğu iller analiz edildiğinde gerek kadınlar gerekse de erkek nüfus içinde Türkiye’nin doğu bölümündeki illerde negatif değerlerin yüksek olduğu gözlenmektedir. Türkiye’de sosyoekonomik ve sosyokültürel açıdan bir değişim ve gelişim sonucu kadın nüfusun göçe katılım oranları yükselmiş olmakla birlikte iller arasında ekonomik farklılıklar tam olarak ortadan kalkmadığı için göç veren illerde negatif, göç alan illerde ise pozitif değerler öne çıkmaktadır.

Göç eden nüfusun göç veren veya göç alan sahadaki nüfusun üzerine etkilerini ortaya koymak için hesaplanan nüfus devinim oranları analiz edildiğinde net göçlerle devinim arasında doğrudan bir ilişki olmadığı görülmektedir. Burada en önemli nokta net göçten daha ziyade bir alanın toplam göç miktarı olup, bu miktar saha içindeki nüfus sirkülasyonunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Toplam göç kadar önemli bir başka husus da göçün olduğu sahanın toplam nüfusedir. Bu açıdan göç miktarı aynı olan sahalarda toplam nüfusu az olan alanların nüfus devinim oranı yüksek çıkmaktadır. Nitekim Türkiye’de nüfus devinim oranlarının en yüksek olduğu illere bakıldığında nispeten il nüfusunun az olduğu Gümüşhane, Bayburt, Tunceli, Çankırı, Ardahan, Çankırı, Karabük gibi illerin olduğu görülmektedir. Buna karşılık toplam göçün en fazla olduğu İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Bursa ve Kocaeli illerinin nüfusları fazla olduğu için göçmen nüfusun il nüfusunun değişimi üzerindeki etkisi daha düşük düzeyde kalmaktadır. Dolayısıyla toplam göçün yüksek olması nüfus devinim oranının tek başına doğrudan etkilememektedir. Bu durum en düşük nüfus devinim oranlarına sahip illere bakıldığında açıkça anlaşılmaktadır. Öyle ki kadın ve erkeklerde en düşük devinime sahip ilk on ile bakıldığında Şanlıurfa, Hatay, Gaziantep gibi illerin yanında en yüksek toplam göçe sahip İzmir ve Bursa gibi illerin de bu sınıfta yer alması bu durumu açık bir şekilde doğrulamaktadır.

Kaynakça

- Ceylan, M. A., (2013). Salihli de Manisa İç Göçlerin Büyüklüğü ve Yönü, The Journal of Academic Social Science Studies, 6 (6),305-335.
- Dennett, A. ve Stillwell, J. (2008). Population Turnover and Churn - Enhancing Understanding Of Internalmigration in Britain through Measures of Stability. Population Trends, 134: 24-41.
- DİE. (1985). Genel Nüfus Sayımı Daimi İkametgâha Göre İç Göçler 1980. Ankara: DİE Yay. No: 1124.

- DİE. (1989). Genel Nüfus Sayımı Daimi İkametgâha Göre İç Göçler 1985. Ankara: DİE Yay. No: 1381.
- DİE. (1997). 1990 Genel Nüfus Sayımı Daimi İkametgâha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. Ankara: DİE Yay.
- Garipağaoğlu, N. (1999). Türkiye'de Göç eden Nüfusun Ekonomik Sektörlere Dağılımı. Türk Coğrafya Dergisi,34, 63-71.
- Garipağaoğlu, N. (2000). Türkiye'de Göç Alan İllere Yönelen Nüfusun Eğitim Durumu. Marmara Coğrafya Dergisi. 3 (2), 1-86.
- Hugo, G.J. ve Harris R., 2011. Population distribution effect of migration in Australia. Adelaide: University of Adelaide, Report to the Department of Immigration and Citizenship.
- Işık, Ş. (2009). 1995 2000 Döneminde İzmir e Yönelik Göçler, Türk Coğrafya Dergisi, 52, 9-16.
- Karakaş, E. ve Akgiş, Ö. (2015). Kırsal Alanlarda Ulaşım Yoksunluğu ve Göç İlişkisinin Bilecik İli Örneğinde Analizi, Türkiye 4. Nüfus Bilim Konferansı 5-6 Kasım 2015 (s. 199-206), Ankara.
- Kocaman, T. (2008). Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri. Ankara: DPT Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Oberai, A. S. (1990), Migration, Urbanisation and Development, ILO, Geneva.
- Özgür, E. M. (2010). Nüfusun Coğrafi Analizi. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Coğrafya Bölümü Ders Notları, Ankara.
- Selin, B. ve Özözen Kahraman, S. (2016). Artvinlilerin Göç Tercihlerinde Bursa nin Yerinin Sosyo Ekonomik ve Mekânsal Analizi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi, 33, 39-52.
- Sertkaya Doğan, Ö. 2015. Population Movements in Turkey International Migrations. International Journal of Liberal Arts and Social Science, 3 (3), 102-110.
- Stillwell, John vd. 2010). Technologies for Migration and Commuting Analysis: Spatial Interaction Data Applications. IGI Global, Hershey.
- Südaş, İ. ve Mutluer M. (2010). Daha İyi Bir Hayata Doğru Yaşam Biçimi Göçü, Ege Coğrafya Dergisi, 19 (1), 31-47,
- TUİK. (2005). Genel Nüfus Sayımı 2000 Göç İstatistikleri. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Yay., No: 2976.
- TUİK.<http://tuik.gov.tr>.
- Yakar, M. (2012a). Türkiye'de İç Göçlerin İlçelere Göre Mekânsal Analizi: 1995:2000 Dönemi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 9 (1), 741-768.
- Yakar, M. (2013). 21.yy'ın Başında Türkiye'de İller Arası Göçlerin Mekânsal ve İstatiksel Analizi. Zeitschrift für die Welt der Türken, 5 (3), 239-263.
- Yakar, M., Temurçin, K. (2013). Yurtdışından Türkiye ye Kim Nereye Göç Ediyor, Journal of World of Turks, 5(1), 217-231.

Yaşar, O. (2009). Edirne İli'nin Nüfus Hareketleri Bakımından İncelenmesi ve Son Dönemde Göçlere Katılanların Sosyo Ekonomik Nitelikleri. Doğu Coğrafya Dergisi, 21, 195-220.

Yılmaz, C. (2009). Türkiye de Kırdan Kente Göç Sürecinde Etkili Olan Faktörlerden Biri Evlilik Yoluyla Göç, Doğu Coğrafya Dergisi, 21, 221-232.

OTEL İŞLETMELERİNDE ÇALIŞAN İŞGÖRENLERİN İNTİKAM DAVRANIŞLARI

Yrd. Doç. Dr. Sertaç SERT

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Turizm Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILDIRIM

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İşletme Fakültesi

Öz

İşletmelerde ve özellikle otel işletmeleri gibi emek yoğun hizmet işletmelerinde insan davranışları hem bireysel (iş-yaşam tatmini) hem de örgütsel (hizmet kalitesi, müşteri memnuniyeti) açıdan önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, intikam davranışının otel işletmelerinde çalışan işgörenler tarafından nasıl kavramsallaştırıldığı, neden ve nasıl uygulandığının belirlenmesidir. İntikam davranışlarını açıklayabilen kuramlara yer verilmiş ve alanyazındaki ilgili araştırmalar incelenmiştir. Araştırma nitel araştırma deseni olarak tasarlanmış ve fenomenolojik model kullanılmıştır. Otel işletmelerinde çalışan beş kişiden görüşme yöntemiyle veriler toplanmış ve betimsel olarak analiz edilmiştir. Eşitlik, beklenti, sosyal mübadele, karşılıklı norm, atfetme ve duygusal olaylar kuramı ile medea sendromunun intikam davranışlarını açıklayabildikleri sonucuna ulaşılmıştır. ayrıca adaletsizlik ve aşırı iş yükü algısının intikam davranışlarının etkileyen öncül değişkenler olduğu anlaşılmıştır. İlgili kuramların ve öncül değişkenlerin intikam davranışını açıklama süreci görüşmelerden alıntılarla açıklanmış ve ilgili paydaşlara önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Otel işletmeleri, işgören, intikam davranışı

1585

REVENGE BEHAVİOR OF HOTEL EMPLOYEES

Abstract

For business and especially the labor-intensive service business such as hotels, human behaviors are important both in terms of individual (job-life satisfaction) and organizational (service quality, customer satisfaction). The purpose of this study is to determine how revenge behavior is conceptualized, why and how it is implemented by hotel employees. Theories that can explain revenge behaviors have been included and related researches have been examined. The research was designed as a qualitative research design and a phenomenological model was used. Data were collected from five hotel employees using interview method and analyzed descriptively. The results show that equation, expectation, social exchange, norm of reciprocity, attribution, affective events theory and medea syndrome can explain the revenge behavior. It has also been understood that injustice and work overload perception are predictor variables affecting revenge behavior. Process of the revenge behavior were explained with the relevant theories, predictor

variables, quotation from interviews and recommendations presented to the relevant stakeholders.

Keywords: Hotel businesses, employee, revenge behavior

GİRİŞ

İşletmeler faaliyet gösterdikleri mikro ve makro çevre içerisinde birer organizma olarak yaşayan canlılardır. Yaşam içerisindeki her canlı gibi doğar, büyür, yaşar ve ölürlür. Aynı zamanda yaşam sürecinde birtakım hastalıklarla, virüslerle ve genel olarak sağlıklarını olumsuz anlamda etkileyecek istenmeyen durumlarla karşılaşılırlar. Bu durum doğal bir süreç olmakla beraber, örgütün işleyişini etkileyen olumsuz durumların belirlenmesi (teşhisi), betimlenmesi, derinlemesine incelenmesi ile öncül ve sonuçlarının araştırılması bilimsel çalışmalara konu olma değeri taşımaktadır. Aynı zamanda işletmelerin tedavi sürecine doğrudan ve/veya dolaylı olarak katkı sağlamaktadır.

Hawthorne araştırmalarından bu yana işletmelerde insan davranışları birçok disiplin bakımından akademik ilgi odağı olmaya devam etmektedir. İlgili çalışmalar incelendiğinde genel olarak davranışların bireysel, çevresel ve örgütsel faktörler olarak kategorize edilerek incelendiği anlaşılmaktadır. Çünkü Durkheim'in intihar ile ilgili çalışmalarıyla beraber toplumsal davranışların sadece bireysel değişkenlerle açıklanamayacağı varsayımı (Giddens, 2012: 49) temel alınmaktadır. Dolayısıyla işletmelerde de insan davranışlarının anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesi için bireysel değişkenlerle birlikte örgütsel ve çevresel faktörlerin de önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda işletmelerde istenmeyen davranışlara "cerrahi müdahalelerde" bulunmakla birlikte söz konusu davranışlara ait nedensel ilişki örüntülerinin belirlenmesiyle önleyici uygulamaların sürece katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

İnsanlar yaşamlarının en az üçte birlik dilimini çalışma hayatında, örgütlerde, işletmelerde vb. yerlerde geçirmektedir. Modern yönetim paradigmasında birer organizma ve sistem olarak tasvir edilen örgütlerde işgörenler, yaşadıkları veya algıladıkları olumsuz durumlara yönelik çok çeşitli davranışlar sergilemektedir. Söz konusu davranışlar işletmede yaşanan sorunları anlayabilmek ve açıklayabilmek için önemli bir geribildirim olmaktadır. Özellikle otel gibi emek yoğun hizmet işletmelerindeki işgörenler müşteri memnuniyeti ve hizmet kalitesinin sağlanabilmesi için anahtar rol ve görevler üstlenmektedirler. Modern pazarlama yaklaşımında iç müşteri olarak değerlendirilen işgörenlerin örgütsel problemleri alanyazında haklı olarak oldukça fazla ilgi gören bir konu olmaya devam etmektedir. Bu araştırmada iş hayatındaki olumsuz davranışlardan biri olan intikamın, otel işletmelerinde çalışan işgörenler tarafından nasıl kavramsallaştırıldığı, neden ve nasıl uygulandığı üzerinde durulmuştur. Alanyazında farklı kuramsal perspektiflerden intikam davranışlarını açıklamaya yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Ayrıca medea sendromu olarak bilinen kompleksin de intikam davranışını açıklayabilme kapasitesi olan bir model olarak değerlendirilebileceği belirtilmektedir. Ancak birçok kuramsal yaklaşımın bütüncül çerçeveye ele alınması da gerekmektedir. Bu çalışmada otel çalışanlarının hangi davranışları intikam olarak nitelendirip, hangi neden ve gerekçelerle intikam davranışlarına başvurdukları ortaya konarak, otel işletmelerinde bireysel ve örgütsel açıdan yaşanan olumsuz davranış ve çıktıların çözümüne katkı sunmak amaçlanmaktadır. Araştırmanın amacına ulaşabilmesi ve probleme yönelik olarak bulgular elde edilebilmesi için nitel araştırma

deseni tercih edilmiş ve fenomenolojik model kullanılmıştır. Bulgular sonucunda uygulama ve araştırmaya yönelik olarak değerlendirme ve öneriler sunulmuştur.

KAVRAMSAL ve KURAMSAL ÇERÇEVE

İşletmelerde istenmeyen davranışlarla ilgili olarak alanyazın incelendiğinde genel olarak “üretkenlik karşıtı iş davranışları” kavramının birçok değişkeni kapsayan kavram olarak kullandığı görülmektedir. Söz konusu üretkenlik karşıtı iş davranışları genel olarak “işletmeye ve işletmenin üyelerine zarar verici davranışlar” olarak tanımlanmaktadır (Fox, Spector ve Miles, 2001: 292). Tanımdan anlaşılacağı üzere bazı davranışlar örgüte yönelik olarak, birtakım davranışlar da insanlara yönelik olarak yapılmaktadır.

Üretkenlik karşıtı iş davranışlarını literatüre kazandıran Spector ve Fox (2002), araştırmacıların istenmeyen davranışlar sorunsalını farklı kuramsal açılardan ele almasıyla söz konusu kavramların çoğaldığını belirtmektedir. Söz konusu örgüte zarar verme niyeti olan davranışlar Neuman ve Baron’a göre (1998) örgütsel şiddet ve saldırganlık, daha sonra antisosyal davranış (Giacalone ve Greenberg, 1997; Robinson ve O’Leary-Kelly, 1998), üretkenlik karşıtı iş davranışı (Fox ve Spector, 1999), görevi kötüye kullanma (Hogan ve Hogan, 1989), sapkınlık (Hollinger, 1986; Robinson ve Bennett, 1995), misilleme/öç alma (Skarlicki ve Folger, 1997), intikam (Bies ve Tripp, 2004; Tripp ve Bies, 2010), mobbing ve psikolojik terör (Leymann, 1996) olarak kavramlaştırılmaktadır. Genel olarak bir davranışın üretkenlik karşıtı iş davranışı olarak görülebilmesi için doğrudan örgütü ve/veya örgütün herhangi bir üyesini/paydaşını (işgören, yönetici, müşteri, tedarikçi vs.) açık ya da gizli hedef alan ve bilinçli bir şekilde zarar verme niyetiyle yapılması gerekmektedir (Doğan ve Kılıç, 2014).

İntikam kavramı Türkçe’de “Kötü bir davranış veya sözü cezalandırmak için kötülükle karşılık verme isteği ve işi” olarak tanımlanmakta ve eş anlamlısı “öç” olarak kullanılmaktadır (Tdk, 2017). İntikam, “bir kişiye kasıtlı olarak zarar ve rahatsızlık verdiğine yönelik algılanan bir kötülüğe veya haksızlığa cevaben gösterilen tepki” olarak da tanımlanabilir (Aquino, Tripp ve Bies, 2001: 53). İntikam davranışı genel olarak bir üretkenlik karşıtı iş davranışıdır. Ancak her üretkenlik karşıtı iş davranışı, intikam özelliği taşımayabilir. Üretkenlik karşıtı iş davranışı, algılanan bir haksızlık, adaletsizlik ve genel olarak mağduriyet sonucu oluşması durumunda, intikam davranışı özelliği kazanmaktadır. Dolayısıyla intikam davranışından söz edilebilmesi için herhangi bir mağduriyet, haksızlık ya da adaletsizlik algısının oluşması gerekmektedir. Örgütsel davranış yazınında da sürekli olarak adaletsizlik algısı ile ilişkilendirilmektedir (Tatarlar ve Güneri Çangarlı, 2014). Çalışanların kişilik özellikleri ve diğer bireysel değişkenlerinin örgütlerde istenmeyen davranışlarla ilişkili olduğunu bulgulayan çalışmalar yapılmış olmakla birlikte, söz konusu davranışlar sadece bireysel faktörlerle açıklamaya çalışmak bütüncül bir bakış açısı oluşturmayı engelleyebilmektedir (Spector, 2011). Dolayısıyla çevresel ve örgütsel faktörlerin kuramsal destek ve model oluşturulabilmesi için bireysel değişkenlerle birlikte ele alınması gerekmektedir.

İşletmelerde intikam davranışlarını eşitlik kuramı (Adams, 1963), beklenti kuramı (Vroom, 1995), sosyal mübadele kuramı, karşılıklı norm kuramı (Gouldner, 1960), afetme/atıf/yükleme kuramı, duygusal olaylar kuramı (Weiss ve Cropanzano, 1996) açıklama gücü olan kuramlardır. Ayrıca Koç’un (2016) çalışmasında Medea sendromunun da intikam davranışlarını açıklayabilen bir çerçeve ve model sunduğu anlaşılmaktadır. Tablo 1’de söz konusu kuramların temel hipotezleri verilmektedir. Ayrıca intikam davranışlarını nasıl açıkladıklarına yönelik örneklerle de yer vermek gerekir.

Tablo 22: İntikam Davranışlarını Açıklayan Kuramlar

Kuram/Model	Temel Hipotezi
Eşitlik Kuramı	İşgörenler işletmeye yaptıkları katkıyla, elde ettikleri kazanımları, diğer işgörenlerin durumuyla kıyaslamaya giderler. Söz konusu dengenin eşit olmadığı durumda, işgören kazanımlarını arttırma ya da katkısını azaltma yoluna giderek eşitlik sağlar (Adams, 1963).
Beklenti Kuramı	Bir davranışın temelinde, davranış sonucunda elde edilecek ödüle verilen değer (valens), söz konusu ödülün elde edilebileceğine olan inanç (beklenti) ve davranış sonucu ortaya çıkacak sonuçlar arasındaki ilişki (araçsallık) vardır (Vroom, 1995).
Sosyal Mübadele Kuramı	İnsan ilişkilerinde davranışlar bir mübadele sürecidir, ödül-bedel ikileminde şekillenir. Birey elde ettiği ödüle göre bedel öder (Cropanzano, 2005).
Karşılıklı Norm Kuramı	İnsan ilişkilerinde taraflar karşılaştıkları olumlu davranışlara olumlu, olumsuz davranışlara olumsuz karşılık verme eğilimindedirler (Gouldner, 1960).
Atfetme Kuramı	İnsanlar olayları ve karşılaştıkları davranışları açıklayabilmek için, nedensel açıklamalar (yükleme/atıf) geliştirirler. Önemli olan kişinin söz konusu olayın/davranışın sebebi olarak neyi gördüğüdür (Malle, 2011).
Duygusal Olaylar Kuramı	İnsan davranışlarını geçmişte yaşadıkları, deneyimledikleri ve/veya etkilendikleri olaylara yönelik duyguları/duyuşsal değerlendirmeleri etkiler (Weiss ve Cropanzano, 1996).
Medea Sendromu	Ebeveynler ayrıldıkları eşlerine zarar verebilmek için çocuklarını araçsallaştırarak, intikam amacıyla kullanırlar (McCloskey, 2001).

Eşitlik kuramına göre, işgören işletmeden diğer işgörenlerle eşit muamele görmediği zaman bu durumu ifade edip, talep edecektir. Ancak talebi karşılık bulmadığında söz konusu eşitliği kendisi sağlayacaktır. Bu şekilde davranan işgören bu durumu intikam olarak tanımlamasa da haksızlık olarak algıladığı duruma zarar vererek tepki vermiş olmaktadır. Örneğin bir otel çalışanı kendisiyle aynı konumda olan diğer işgörenle aynı maaşı alabilmek için zam talep eder. Ancak zammı alamazsa, işyerinde hırsızlık, bahşiş kurallarına uymamak gibi davranışlarda bulunabilecektir. Bu şekilde eylemlerle eşitliği sağlayabileceği gibi diğer taraftan bir eylemde bulunmayarak da (örneğin performansını düşürerek) dengeyi kurmaya çalışabilir. Beklenti kuramına göre, bir işgörenin intikam davranışında bulunabilmesi için söz konusu davranışın kendisine getirisini değerli bulmalıdır. Örneğin nepotizm (kayırmacılık) uygulanan bir işletmede, terfi konusunda haksızlığa uğradığını düşünen işgören, kayırılan iş arkadaşına iftira atabilir, dedikodu yapabilir ya da yaptığı ve sorumluluğunda olduğu işleri sabote edebilir. Bu

davranışı sonucunda kayırılan kişinin terfi almaması intikamcı için çok değerliyse ve bu olaylar olunca terfi alamayacağına inanıyorsa bu davranışı gerçekleştirir. Ancak aynı zamanda kendisinin diğer iş arkadaşlarının nazarında küçük düşeceğini düşünerek vazgeçebilir. Ya da küçük düşme durumunu (ikinci sonuç) birinci sonucu (terfiyi engelleme) elde edebilmek için gerekli görüyorsa davranışı gerçekleştirecektir.

Sosyal mübadele ve karşılıklı norm kuramına göre iş doyumunu yüksek olan bir işgören, örgütsel bağlılık hissederek ve ekstra rol davranışı göstererek katlandığını düşündüğü bedelin karşılığında işletmeden eğitimine destek isteyecektir. İşgörenin karşılık olarak beklediği ödülleri alamaması durumunda katlandığı bedellerden vazgeçecektir. Atfetme kuramında ise işgören algıladığı haksızlığın veya yaşadığı mağduriyetin sebebi olarak bir bireyi, grubu ya da örgütü gördüğü takdirde intikam davranışına niyetlenebilir. Örnek olarak bir otel kat hizmetleri çalışanı aynı personeli ödülünü çok istemiştir ancak almamıştır. Bunun nedeni olarak kendi performans düşüklüğünü (içsel yüklenme) görebilir. Ya da yöneticilerin haksız değerlendirme yaptıkları (dışsal yüklenme) kanısına varabilir. Çalışan ikinci durumda intikam davranışına yönelecektir.

Duygular olaylar kuramına göre işgörenler bilişsel gelişimlerinin yanı sıra sahip duyuşsal değerlendirmeleriyle de davranışa geçerler. Örneği bir otel çalışanı aynı personeli olmayı istemektedir. Bir işletmede işgören şikayetlerinin yönetim sürecinde, şikayetini dile getiren kişi suçlanıyor, küçük düşürülüyor, dışlanıyor ya da “sorunlu” olarak görülüyorsa bu durum işgörende korku ve endişe duygusu oluşturacaktır. Dolayısıyla işgören yaşadığı sorunlarda “kendi başının çaresine” bakarak kendi hakkını kendisi almaya çalışacaktır.

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

İntikam davranışı, birçok durumsal ve örgütsel koşullardan etkilenmektedir. Adaletsizliğe sebep olanla mağdur tarafın sahip olduğu güç ve konumları, örgütsel kurallar, yaşanan olayın ciddiyeti, tarafların kişisel özellikleri, tarafların birbirlerine yakınlığı ve örgütün söz konusu davranışlara olan tutumu bu faktörlere örnek olarak verilebilir (Bradfield ve Aquino, 1999; Tripp, Bies ve Aquino, 2007; Yılmaz, 2014). Aynı zamanda mağdurun kariyer beklentileri, alternatif iş imkânının veya işten ayrılma niyetinin olup olmaması da intikam niyetinde etkili olabileceği düşünülmektedir.

Algılanan mağduriyetin intikam davranışını arttırdığı (Yılmaz, 2014), iş yerinde hırsızlığın (Terris ve Jones, 1982) ve sabotajın (Crino, 1994) başta gelen nedenlerinden birinin intikam olduğu bilimsel çalışmalarla bulgulanmıştır. Ayrıca intikam toplumsal olaylarda da intihar davranışı (Hendin, 1991), kundaklama (Pettitway, 1987), alışveriş hırsızlığı (Turner ve Cashdan, 1988), saldırı/fiziksel şiddet (Holbrook, 1997; Geen ve Stonner, 1973) ve sözlü şiddet (Hydén, 1995) gibi istenmeyen davranışların sebebi olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu toplumsal olayların, birer sosyal ortamlar olan örgütlerde ve işletmelerde de meydana gelmesi kaçınılmazdır.

İntikam davranışının doğasını, öncüllerini, intikam davranışında bulunan kişilerin motivasyonlarını açıklamaya yönelik olarak yapılmış çalışmalara yer vermek gerekir. Örgütsel adaletin sağlanması ile intikam niyetinde azalma meydana gelmektedir (Özdevecioğlu, 2008). İşletmedeki süreç/prosedür adaletine ilişkin iklimin sağlanmasıyla hem insanlar intikam ve kaçınma davranışlarından vazgeçerek uzlaşmaya veya unutmaya yönelmeleri sağlanacak hem de diğer taraftan işgörenler yaşadıkları sorunlarda resmi şikayet süreçlerinden yararlanmaya

teşvik edilmiş olacaktırlar (Aquino, Tripp ve Bies, 2006; Madsen, Gygi, Hammond, ve Plowman, 2009).

Crossley'in (2009) çalışmasında, mağdur insanların saldırgan davranışlara olan tutumunun, saldırgan algılama biçimlerine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Kötülük amaçlı ve kasıtlı olarak davranıldığını hisseden mağdurda intikam ve kaçınma davranışı daha fazla olmaktadır. Diğer taraftan hırs ve açgözlülük nedeniyle yaptığını anladığında uzlaşmayı tercih etmektedir. Benzer bir şekilde Tripp ve Bies (1997) tarafından çalışanlar ile yapılan nitel bir çalışmada, intikam davranışının etik açıdan iyi veya kötü olarak algılanmasının duruma göre değiştiği anlaşılmıştır. İntikam davranışı olayla ilgisi olmayan üçüncü kişilere zarar veriyorsa ve/veya intikam davranışı kişiyi mağdur etmeye çalışan kişinin tahrik ve teşvik etmesi üzerine yapılıyorsa kötü olarak algılanmaktadır. Diğer taraftan intikam davranışı sonucunda intikamcının eski durumuna geri dönüyor ve/veya kişiye zarar veren tarafın davranışı düzeliyorsa intikam iyi olarak algılanmaktadır. Ahlak temelli ilkelerin intikam üzerine yapılan yönetim araştırmalarında önemli bir yeri bulunmaktadır (Tripp, Bies ve Aquino, 2002).

Gollwitzer ve Denzler (2009) ise intikam davranışına başvuran mağdurların hangi durumlarda tatmin olduklarını araştırmışlardır. Bu amaca yönelik olarak çalışmalarında iki adet hipotez geliştirmişlerdir. Birinci hipotez, "mağdur, suçlunun acı çektiğini gördüğü (intikam alındığında veya kendi kaderi sonucu) takdirde tatmin olur" olarak geliştirilmiş ve acı hipotezi adı verilmiştir. İkinci hipotez ise "mağdur, suçlunun neden kendisinden intikam alındığını anlaması durumunda tatmin olur" şeklindedir ve anlama hipotezi olarak isimlendirilmiştir. Sonuçlara göre anlama hipotezi desteklenmiştir. Mağdur kişiler suçlunun neden kendisinden intikam alındığını ve dolayısıyla hatasını anlaması durumunda tatmin olmaktadır.

Koç (2016) çalışmasında ise yöneticilerin intikam davranışları ele alınmıştır. Genel olarak alanyazında işgören perspektifinden ele intikam davranışı, yönetici perspektifinden incelenerek önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Yöneticiler arasında yaşanan çekişme nedeniyle bir amirin kendisinden daha üst makamdaki yöneticiden intikam alma niyetiyle astları kullandıklarını ileri sürmektedir. Özellikle biçimsel yetkiye dayanan ayrıcalıklarla üst yöneticiye mesaj gönderilmekte, astlar araçsallaştırılmaktadır. Bu durum medea sendromu ile ilişkilendirilmektedir. Söz konusu sendrom ya da kompleks, mitolojik bir karakter olan Medea'nın kendisini aldatan ve terk eden kocasından kıskançlıkla ve intikam amacıyla iki çocuğunu öldürmesidir. Olay mitolojiktir, tartışmalıdır ve sadece Euripides'in anlatısına dayandığı belirtilmektedir (Akyıldız Ercan, 2013). Bu tartışmanın dışında psikolojide eşinden ayrılan insanların, çocuklarını annesinden/babasından uzaklaştırarak eski eşlerinden intikam alma davranışlarını açıklamak için bir metafor ve model olarak kullanılmaktadır (McCloskey, 2001).

İntikam davranışının genellikle olumsuz yönleri ele alınmakla birlikte bazı çalışmalarda olumlu ve yapıcı yönlerinin de olabileceği belirtilmektedir (Bies ve Tripp, 1996'dan aktaran Bradfield ve Aquino, 1999). Örneğin kendisine adaletsiz ya da saldırganca davranılan bir örgütte çalışan işgören bu durumun sebebinin kendisinin zayıf bir konumda olmasına bağlayabilir. Bu düşünceyle (yükleme/atfetme) intikam alabilmek için kendisini kişisel olarak geliştirmesi, terfi alması, daha iyi bir mevkiye/konuma/pozisyona gelmesi yönünde motive edecektir. Ancak yine de intikam niyetinin davranışa dönüşmesiyle, saldırgan konumundaki kişi mağdur konuma gelecek, böylece bir kısır döngü oluşacaktır. İntikam alınan kişi kendi hatasını kabul etse bile, kendisine yapılan davranışın ödeşmeden öte kendisini daha fazla mağdur ettiği düşüncesiyle

yeni bir intikam süreci başlatacaktır. Her intikam davranışı yeni bir adaletsizlik ve mağduriyet oluşturacak, bu intikam süreci/zinciri/kısırdöngüsü uzun süre devam edecektir (Bradfield ve Aquino, 1999: 609; Akın, Devecioğlu ve Ünlü, 2012: 80).

İlgili Araştırmalar, otel işletmelerinden örnekler ve senaryolarla ilgili kuramların söz konusu intikam davranışlarını açıklamaya yönelik önermeler ile geniş bir perspektif sunmaya çalışılmıştır. Bununla beraber çalışmaya farklı kaynaklardan veri toplanabilmesi için otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin görüşleriyle intikam davranışı süreci aydınlatılmaya çalışılmıştır.

YÖNTEM

Derinlemesine analiz ve güvenilirlik ile geçerliğin artırılabilmesi için birden fazla kaynaktan veri toplanması gerekir. Ancak araştırmanın konusu gereği doküman incelemesi ve gözleme uygun olmaması nedeniyle sadece görüşme yöntemiyle (yarı yapılandırılmış) veri toplanmıştır. Sosyal bilimlerde ve örgüt araştırmalarında sıklıkla faydalanılan bir yöntem olarak görüşme ile bireylerin deneyim, tutum, görüş şikâyet ve duygularına yönelik olarak etkili bir şekilde veri toplanabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 147).

Tablo 23: Görüşme Yapılan Katılımcılara Ait Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Çalıştığı Departman
A	Erkek	25	Kat Hizmetleri
B	Erkek	24	Servis
C	Erkek	24	Mutfak
D	Erkek	26	Servis
E	Kadın	30	Önbüro/Resepsiyon

Açık uçlu sorular ile yapılandırılmamış görüşme tekniği kullanılmıştır. Örgüt yapısı ve davranışlarının daha karmaşık ve yönetim tekniklerinin görece daha önemli olduğu varsayımı ve kolay ulaşılabilir durum örneklemeyle beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışmış beş kişi ile görüşme yapılmıştır. Araştırmacıların sosyal çevrelerinden ulaştıkları katılımcılarla çalışmanın yürütülmesi, yapılan görüşmelerin samimi olmasına ve derinlemesine bilgi toplanabilmesine imkân sağlamıştır. Ayrıca ses kaydı yapılmasına izin vermişlerdir. Görüşmeyi yapan araştırmacı tarafından kendilerine silineceğine ve çalışma dışında hiçbir yerde kullanılmayacağına dair taahhüt verilmiştir. Bununla beraber yine izin alınarak görüşme yapan araştırmacı tarafından konuşmalardan notlar alınmıştır. Veriler araştırmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesine göre işlenip ve betimsel olarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

VERİ ANALİZİ ve BULGULARIN YORUMLANMASI

Görüşmeler sonunda elde edilen verilere göre işgörenlerin intikam kavramını açıklarken sıklıkla “haksızlık”, ”adil”ve “adalet” kelimelerine başvurmuşlardır. Bu durum intikam kavramının alanyazında örgütsel adalet ile ilişkilendirilmesi ve tanımlanmasıyla örtüşmektedir. Kavrama yönelik algının olumsuz olduğu anlaşılmış ancak intikamcı kişiye yönelik olarak empati kurdukları ve anlayış gösterdiklerine yönelik bulgular da elde edilmiştir.

“bence iş hayatında intikam adil olmayan durumlarda ortaya çıkıyor. Bir refleksi gibi. Olumsuz ve kötü bir imajı var kavram olarak. Ama yapana sormak lazım: neden intikam? (D).

“intikam almak için haklı bir sebep bile olsa, bu onun kötü bir davranış olduğu değiştirmez. Bir İnsan intikam alıyorsa akli ile davranmıyor demektir. Ama bunu intikamcı kişi kötüdür diye anlaşılmalıdır. Bütün tarafları dinlemek gerekir.(E)”

İntikam kötülüğe kötülük demek. Kısasa kısas yöntemine benziyor. Bir haksızlık yapılmış sana. Böyle olunca sen de kötü oluyorsun ama sonuçta. İyiliğe iyilik her kişinin işi, kötülüğe iyilik er kişinin işi derler. Şimdi sorsan sen böyle mi yapıyorsun, dile kolay geliyor ama karşılaşınca, insanın canı yanınca kolay değil (C).

İşgörelere intikam kavramının sözlük anlamıyla ve alanyazında geçen tanımıyla ilgili bilgi verildikten sonra sorulan sorular sonucunda görüşme yapılan tüm katılımcıların kendilerinin tanımlamasıyla intikam davranışlarında buldukları bulgulanmıştır. İntikam davranışlarına hangi sebep ve gerekçelerle (isterlerse örnek olayı anlatarak) başvurdukları anlaşılmaya çalışılmıştır. Verilere göre intikam davranışına neden olan en önemli öncül değişkenler adaletsiz algısı, istismarcı yönetici davranışı ve aşırı iş yüküdür. Aynı zamanda çalışanların kişisel özelliklerinin (kişilik, yaş, medeni durum vs.) de intikam davranışı gerçekleştirme kararında etkili olduğu ifade edilmiştir. Bu durumun işgörelere hem kendi deneyimleri hem de gözlemleri sonucunda oluştuğu da belirtilmiştir.

“İşimi yapmaya çalışıyorum, hakkını vermek istiyorum. Aldığım parayı helal etmek isterim. Ancak ben böyle yaparken, işini yapmayan adamlar el üstünde tutuluyor. E böyle durumda kimsenin benden özveri göstermemi beklemesin.(B)”

“Çalışmak çok zoruma gidiyor bazen. Maaş alıyorum diye her işi yapmak zorunda gibiymişim gibi. Bir insanın sırtına o kadar yük yükleniyor ki anlatamam. Giriş çıkış saatlerim çoğu zaman belli değil. Yöneticilere de bir şey diyemiyorum ki, onlarda aynı, sağa sola koşturuyorlar. Örneğin ekstralar oluyor, düğün gibi. Mesela 200 kişilik düğün, en az 10 garson çalışmamız lazım. Neredeyse yarısı kadar arkadaşla çalıştığımız oluyor. Ben nasıl güler yüzlü servis yapayım, hatta nasıl işimi doğru dürüst yapayım?(D)”

İşletme yönetimi ya da departman yöneticileri ile bir frekans tutturuyorsun. Birbirinizi tanıdıkça sorunlar yaşanmamaya ya da çözülmeye başlıyor. Ancak bazen bir kişi bir yönetici çıkıyor garip garip davranıyor. Bir yere kadar önemsemiyorsun ama canını sıkıyor. Şunu belirteyim ama, bu tür olaylarda ayrımı iyi yapmak lazım. Bir şefin yanlışı tüm departmana ya da işletmeye mal edilmemeli. Bir de bazı arkadaşlar var çok fevri davranıyorlar. Genç arkadaşlarda ve tecrübesiz olanlarda görüyorum genelde (E).

Öncül değişkenlerle birlikte, intikam davranışı sürecine yönelik olarak hangi motivasyonların etkili olduğu da önem arz etmektedir. İşletmelerde intikam davranışının yönetilebilmesi için sürecin kritik kontrol noktalarının belirlenmesi gerekir. Bu amaca yönelik olarak elde edilen verilere göre, işgörelere işle ilgili sorun yaşamaları durumunda örgütsel iletişim kanallarını kullandıkları söylenebilir. Söz konusu iletişim formal ve informal yollarla gerçekleşmektedir.

İşgörenler için bu süreçte gerek örgütsel sorunlarına yönelik olarak yönetimin gösterdiği tavır gerekse aşırı iş yükü ve görevlerinin dışında gösterdikleri ekstra rol davranışlarına karşılık olarak beklentileri önemli olmaktadır.

İşgörenler çalıştıkları örgütün üyesi olarak emeklerinin karşılığında aldıkları ücretin yanı sıra yapmış oldukları psikolojik sözleşmelerle daha karmaşık mübadele ilişkileri içerisine girmektedirler. Örnek olarak otelde düzenlenen özel gün ve gecelere yönelik etkinliklerde çalışma saatleri esneyebilmekte, herhangi bir nedenle yaşanan personel eksikliği, diğer çalışanlar tarafından sorun yapılmadan ve dışarıdan ekstra insan kaynağına ihtiyaç duyulmadan telafi edilmekte, işgörenin iş tanımı dışında ortaya çıkan görevler ücret karşılığı beklenmeden yerine getirilmektedir. Ancak diğer taraftan işgörenlerin söz konusu işletme yönetimi tarafından takdir ve övgü görmemesi, bahşiş ve prim gibi maddi teşviklerin uygulanmaması, mazeretli durumlar için esneklik gösterilmemesi, işgörenleri özgürleştirmenin aksine kısıtlanmalarına yol açacak uygulamalara gidilmesi durumunda mübadele dengesi kurulamamaktadır (örnekler yapılan görüşmelerden üretilmiştir).

“Çoğu kez bence yanlış olan durumları yöneticilere söylerim. İnsanlar ispiyonculuk olarak görür ama ben dedikodu yapmam, gider söylerim. Bazen işe yarıyor ama bana şöyle dediler bir keresinde “yine ne var?”(A). “

“Ben birkaç kere haksızlığı dile getirdim ama hiç yokmuş gibi davrandılar. Eski defterleri açıyorlar. Sonra insan diyor bana ne. İşten çıkacak halim yok, bunu da biliyorlar. Böyle gidiyor. Ben onlara mecbur değilim onlar da bana. Kimse vazgeçilmez değil. Her şey para da değil. Daha iyi çalışma şartları bulursam giderim. Ama buraya mecbur olduğum sürece iyi kötü bu iş yapılacak (D).”

“Çoğu zaman tek başıma birkaç postayı idare ettim. Barlara yardıma gittim. Ama ne yapsan yaranamıyorsun. Daha doğrusu yaranıyorsun da, bir şey istemeye gelince kötü oluyorsun (B).”

İntikam davranışına giden süreçte işgörenlerin örgüt içi olaylara birtakım yüklemeler yaptıkları anlaşılmaktadır. Yöneticilerin inisiyatif olarak bir işgörene izin vermesi bazı işgörenler tarafından kayırmacılığa bazıları tarafından ise pozitif ayrımcılığa atfedilmektedir. Başka örneklerle kıdemli bir çalışanın özel donanımları kullanması veya çocuğu olan kadın işgörenin işe geç kalmasına müsamaha gösterilmesi gibi durumları bazı işgörenler “normal” ve anlayışla karşılarken, bazı işgörenler ise kurumsallığa aykırı, adaletsizlik olarak anlamlandırabilmektedir.

İntikam davranışında bulunma yöntemlerinin, alanyazındaki üretkenlik karşıtı iş davranışları kapsamında çok geniş bir çerçevesi bulunmaktadır. Bu davranışların birçoğu hakkında da katılımcılara bilgi verilmiştir. Katılımcılar tarafından işi ve işletmeyi aşırı ve sert bir şekilde eleştirmek, iletişimi reddetmek, sözlü tehditlerde bulunmak, işi, işletme amaçlarını önemsememek gibi davranışlarda bulduklarını belirtmişlerdir. Bunun dışındaki davranışları etik bulmadıklarını, inançlarına ve kültürlerine aykırı olduğunu ve geçimlerini sağladıklarını işletmeye ne olursa olsun saldıramayacaklarını ifade etmişlerdir. Bu veriler kültürün önemli bir kontrol değişkeni olabileceğini bulgularken, aynı zamanda katılımcıların sosyal beğenirlik kaygıları sonucu bu şekilde cevap vermiş olabilecekleri de düşünülmelidir.

“Bir işletme bana değer vermiyorsa ben neden ona değer vereyim? İşimi yapıyorum ama fazlasını beklemeyecek. Ben yeri gelmiş iki kişinin yaptığı işi yapmışım. Ayaklarım su toplamış. Müşteriyle nasıl ilgileneyim? Bırak Gülyüz göstermeyi yüzüne bile bakmıyorum. Benim canım yaniyor ne gülmesi! İnsana verilen değer değil de eşyanın değeri

mevzu bahis oluyor. Sırf bu yüzden inadına bardak kırdığım bile oldu. Hiç de canım acımadı (D).”

Bununla birlikte bir katılımcı işletme içi sorunları arttıkça işletmeye ait donanımları yeterince korumadığını, titizlikle kullanmadığını, önemsemediğini, müşterilerle bilerek ilgilenmediğini belirtmiştir. İşletmeye ait donanımları işgörenler kullanmaktadır ve işleri kolaylaştırmaktadır. Daha fazla, hızlı, kaliteli, verimli üretim işletmeye katkı sağlamaktadır. Müşterilerin memnun olması işletmenin devamlığını sağlamakta ve dolayısıyla işgörenlere sürekli istihdam olanağı yaratmaktadır. Bu bilgiler kapsamında ilgili katılımcıya söz konusu davranışları hakkında neler düşündüğü sorulmuştur. İşgören kendisinin değerli görülmediği yerde kendisinin de işi, işletmeyi, müşteriyi ve donanımları değerli göremeyeceğini ifade etmiştir. Bu verilerle intikam davranışlarının medea sendromu ile benzerlik gösterdiği düşünülmektedir. Psikolojide çocuklarını araçsallaştırarak eski eşlerinden intikam almak isteyen ebeveynler, astlarını araçsallaştırarak yöneticilerinden intikam almak isteyen yöneticiler olduğu gibi, işletmeye ait donanımları ve müşterileri araçsallaştırarak intikam almak isteyen işgörenlerin olduğu bulgulanmıştır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç olarak eşitlik, beklenti, sosyal mübadele, karşılıklı norm, atfetme ve duygusal olaylar kuramı ile medea sendromunun intikam davranışlarını açıklayabilmektedirler. Kendisine ait girdi ve çıktıları diğerleriyle kıyaslayan işgören, işletme ile bir mübadele ve karşılıklı normlar düzleminde ilişki içerisinde. Eşitsiz veya adaletsizlik algıladığında bu durumu dengelemeye yönelmektedir. İşletme tarafından dengelenemeyen girdi-çıktı denklemi işgöreni intikam davranışlarına yöneltmektedir. Bu süreçte çalışanların işletme içi uygulamaları olumlu-olumsuz, adaletli-adaletsiz, girdi-çıktı gibi algılamaları, yaşadıkları olaylara yükledikleri anlamlarla, deneyimledikleri ya da gözlemledikleri durumlar sayesinde sahip oldukları duyuşsal arka planları ile şekillenmektedir. Bununla birlikte işgören adaletsizliğin giderileceğine dair beklentisinin olmadığı ya da düşük olduğu durumlarda ve bu süreçte kendisinin sıkıntı yaşayabileceğini düşündüğünde, intikam davranışı yönelebileceği söylenebilir.

1594

Bununla birlikte intikam davranışlarını açıklayabildiği doğrulanan medea sendromuna göre intikam davranışında bulunan bir işgören, işletmenin kaynaklarını araçsallaştırarak zarar verebilmektedir. İşgörenin işletmeye zarar vermesi dolaylı yünden kendisine zarar vermesi anlamına gelmektedir. İşletme kaynaklarının zarar görmesi, müşteri memnuniyetini sağlayamaması, pazar payını kaybetmesi gibi durumların büyümesi durumunda ilerleyen süreçte işletme başarısız olacak, küçülmeye gidecek, ya da faaliyetlerine son verecektir. Dolayısıyla işsiz kalma ihtimalini güçlendirmesi anlamına gelmesine rağmen işgörenin işletmeye zarar verebileceği anlaşılmaktadır. Bu sonuç işgörenlerin adaletsizlik algısının giderilmemesinin oldukça güçlü bir güdü meydana getirdiğini göstermektedir.

Sonuçlar kapsamında intikam davranışlarının yönetilebilmesi öne çıkan durumlara yönelik birtakım önerilerde bulunulabilir. Örgütsel adalet birçok değişkenle ilişkilendirilmekle beraber bu çalışmada da intikam davranışlarıyla ilişkilendirilmiştir. İntikam davranışlarını önleyici en güçlü değişkenlerden biri olarak örgütsel adaletin sağlanması gerekmektedir. Yönetimin adaleti sağlamadığı işletmede işgörenlerin kendisi sağlayacaktır. Bu durum da adaletsizliğin kanıksanmasına, örgütün kültürü haline gelmesine yol açacaktır. Bu süreç birçok olumsuz çıktıyla sonuçlanacağı gibi bunlardan birinin de intikam davranışlarının olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki adaletsizlik algısının oluşma sürecinde işgören söz konusu

adaletsizliğin nedenini kime/neye atfettiği önemlidir. Adaletsizliği işletme yönetimine ya da tüzel kişiliğine yükleyebileceği gibi, sadece bir/birkaç yöneticiye de yükleyebilmektedir. Ya da adaletsiz olarak algıladığı durum gerçekte işletmenin pozitif ayrımcılık amacıyla yaptığı bir uygulama olabilir. Bu noktada örgütsel iletişimin gerek resmi gerekse gayri resmi boyutta en verimli şekilde kullanılması gerekmektedir. İletişimin güçlü olması ile örgütsel sorunların teşhisi sağlıklı bir şekilde sağlanabilecektir. Örgütsel iletişimin sadece sözlü/yazılı boyutta kullanılması yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda işgörenlerin genel anlamda yaptığı tüm üretkenlik karşıtı iş davranışlarının yönetime birer mesaj/sinyal ve geribildirim olarak algılanması gerekir.

Gerek adaletle ilişkili olarak gerekse intikam davranışlarının öncülü olarak belirlenen aşırı iş yükü otel işletmelerinin kronik sorunlarından biridir. Sürdürülebilir insan kaynaklarına aykırı olarak verimlilik amacıyla işgörenlerin çalışma kapasitesini zorlanmaktadır. Otel işletmelerinde yapılan işlerin Uluslararası Çalışma Örgütü'nün "Düzenli İş" ya da "İnsan Onuruna Yakışır" kapsamında belirlediği ilkelere göre düzenlenmesi gerekmektedir. Yapılan çalışmalar (Tüzünkan, 2015; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2011; Balcı İzgi ve Olcay, 2008) gerek ücretler gerekse genel çalışma şartları bakımından sektörün söz konusu ilke ve hedeflerin uzağında olduğu anlaşılmaktadır.

Adaletsizlik algısı ve aşırı iş yükü gibi öncül değişkenlerle birlikte sonuç ve aracı/düzenleyici değişkenlerin de belirlenerek model oluşturulması gerek literatür gerekse uygulama için faydalı olacaktır. Literatürde genel olarak alt düzey çalışanların intikam davranışları incelenmekte ve gücün yönetimde olduğu varsayımıyla işgören perspektifinden hareket edilmektedir. Ancak işgörenlerin yöneticilere olan tutum ve davranışlarına yönelik olarak bundan sonraki araştırmalarda yöneticilerde de intikam davranışının incelenmesi soruna bütüncül bakabilme adına katkı sağlayacaktır (Tatarlar ve Güneri Çangarlı, 2014).

Kaynakça

Adams, J. S. (1963). Towards an understanding of inequity. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 67(5), 422-436.

Akın, M., Özdevecioğlu, M. ve Ünlü, O. (2012). Örgütlerde intikam niyeti ve affetme eğiliminin çalışanların ruh sağlıkları ile ilişkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 77-97.

Akyıldız Ercan, C. (2013). Mitolojide çocuk katili kadınlar: lilith, lamia, medea. *Journal of World of Turks*, 5(1), 89-103.

Aquino, K., Tripp, T. M. ve Bies, R. J. (2001). How employees respond to personal offense: the effects of blame attribution, victim status, and offender status on revenge and reconciliation in the workplace. *Journal of Applied Psychology*, 86(1), 52-59.

Aquino, K., Tripp, T. M. ve Bies, R. J. (2006). Getting even or moving on? Power, procedural justice, and types of offense as predictors of revenge, forgiveness, reconciliation, and avoidance in organizations. *Journal of applied psychology*, 91(3), 653-668.

Bies, R. J. ve Tripp, T. M. (2004). The study of revenge in the workplace: conceptual, ideological, and empirical issues. S. Fox ve P. Spector (Yay. Haz.). *Counter productive workplace behavior: Investigations of actors and targets* (s. 65-81) Washington: American Psychological Association.

Bradfield, M. ve Aquino, K. (1999). The effects of blame attributions and offender likableness on forgiveness and revenge in the workplace. *Journal of Management*, 25(5), 607-631.

Crino, M. D. (1994). Employee sabotage: A random or preventable phenomenon?. *Journal of Managerial Issues*, 6(3), 311-330.

Cropanzano, R. (2005). "Social exchange theory: an interdisciplinary review". *Journal of Management*, 31(6), 874-900.

Crossley, C. D. (2009). Emotional and behavioral reactions to social undermining: A closer look at perceived offender motives. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 108(1), 14-24.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2011). Turizm sektöründe çalışma sürelerinin iyileştirilmesi programlı teftişi sonuç raporu, 48, Ankara.

Doğan, S. ve Kılıç, S. (2014). Üretkenlik Karşıtı İş Davranışlarının Türleri, Boyutları ve Benzer Kavramlarla İlişkilerine Yönelik Bir Yazın İncelemesi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 103-132.

Fox, S., Spector, P. E. ve Miles, D. (2001). Counterproductive work behavior (CWB) in response to job stressors and organizational justice: Some mediator and moderator tests for autonomy and emotions. *Journal of Vocational Behavior*, 59(3), 291-309.

Geen, R. G. ve Stonner, D. (1973). Context effects in observed violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 25(1), 145-150.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

1596

Gollwitzer, M. ve Denzler, M. (2009). What makes revenge sweet: Seeing the offender suffer or delivering a message?. *Journal of Experimental Social Psychology*, 45(4), 840-844.

Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American Sociological Review*, 161-178.

Hendin, H. (1991). Psychodynamics of suicide, with particular reference to the young. *The American Journal of psychiatry*, 148(9), 1150-1158.

Hogan, J. ve Hogan, R. (1989). How to measure employee reliability. *Journal of Applied Psychology*, 74(2), 273-279.

Holbrook, M. I. (1997). Anger management training in prison inmates. *Psychological Reports*, 81(2), 623-626.

Hollinger, R. C. (1986). Acts against the workplace: Social bonding and employee deviance. *Deviant Behavior*, 7(1), 53-75.

Hydén, M. (1995). Verbal aggression as prehistory of woman battering. *Journal of Family Violence*, 10(1), 55-71.

Balcı İzgi, B. ve Olcay, A. (2008). Çalışma koşullarının önemi: Gaziantep ilindeki 4 ve 5 yıldızlı otel işletmesi çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 43-62.

Koç, O. (2016). İş yerinde intikamcı davranışlar ve medea sendromu: Türk kamu yönetimi alanına ilişkin bir vaka analizi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 587-610.

- Leymann, H. (1996). The content and development of mobbing at work. *European journal of work and organizational psychology*, 5(2), 165-184.
- Madsen, S. R., Gygi, J., Hammond, S. C. ve Plowman, S. F. (2009). Forgiveness as a workplace intervention: The literature and a proposed framework. *Journal of Behavioral and Applied Management*, 10(2), 246-262.
- Malle, B. F. (2011). Attribution theories: How people make sense of behavior. D. Chadee (Yay. Haz.) *Theories in social psychology* (s. 72-95). United Kingdom: Wiley-Blackwell.
- McCloskey, L. A. (2001). The "Medeacomplex" among men: The instrumental abuse of children to injure wives. *Violence and Victims*, 16(1), 19-38.
- Neuman, J. H. ve Baron, R. A. (1998). Workplace violence and workplace aggression: Evidence concerning specific forms, potential causes, and preferred targets. *Journal of Management*, 24(3), 391-419.
- Özdevecioğlu, M. (2008). "Organizasyonlarda intikam niyeti ve adalet algılamasının rolünü belirlemeye yönelik bir araştırma", 16. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, İKÜ Yayın No. 79.
- Pettway, L. E. (1987). Arson for revenge: The role of environmental situation, age, sex, and race. *Journal of Quantitative Criminology*, 3(2), 169-184.
- Robinson, S. L. ve Bennett, R. J. (1995). A typology of deviant workplace behaviors: A multidimensional scaling study. *Academy of Management Journal*, 38(2), 555-572.
- Robinson, S. L. ve O'Leary-Kelly, A. M. (1998). Monkey see, monkey do: The influence of workgroups on the antisocial behavior of employees. *Academy of Management Journal*, 41(6), 658-672.
- Skarlicki, D. P. ve Folger, R. (1997). Retaliation in the workplace: The roles of distributive, procedural, and interactional justice. *Journal of Applied Psychology*, 82(3), 434-443.
- Spector, P. E. (2011). The relationship of personality to counterproductive workbehavior (CWB): An integration of perspectives. *Human Resource Management Review*, 21(4), 342-352.
- Spector, P. E. ve Fox, S. (2002). An emotion-centered model of voluntary work behavior: Some parallels between counterproductive workbehavior and organizational citizenship behavior. *Human Resource Management Review*, 12(2), 269-292.
- Tatarlar, C. ve Güneri Çangarlı, B. (2014). Madalyonun iki yüzü: örgütsel intikam davranışlarında yöneten ve yönetilen, 22. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 22-24 Mayıs, Konya.
- Terris, W. ve Jones, J. (1982). Psychological factors related to employees' theft in the convenience store industry. *Psychological Reports*, 51(3), 1219-1238.
- Tripp, T. M. ve Bies, R. J. (2010). Righteous Anger and Revenge in the Workplace: The Fantasies, the Feuds, the Forgiveness. M. Potegal, G. Stemmler ve C. Spielberger (Yay. Haz.). *International Handbook of Anger* (s. 413-431). USA: Springer.
- Tripp, T. M., Bies, R. J. ve Aquino, K. (2002). Poetic justice or petty jealousy? The aesthetics of revenge. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 89(1), 966-984.

Tripp, T. M., Bies, R. J., ve Aquino, K. (2007). A vigilante model of justice: Revenge, reconciliation, forgiveness, and avoidance. *Social Justice Research*, 20(1), 10-34.

Turner, C. B. ve Cashdan, S. (1988). Perception of college students' motives for shoplifting. *Psychological Reports*, 62(3), 855-862.

Türk Dil Kurumu (2017). İntikam. <http://www.tdk.gov.tr> adresinden erişildi. (ET: 09.01.2017).

Vroom, V. H. (1995). *Work and motivation*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.

Weiss, H. M. ve Cropanzano, R. (1996). Affective events theory: A theoretical discussion of the structure, causes and consequences of affective experiences at work. B. M. Staw ve L. L. Cummings (Yay. Haz.). *Research in Organizational Behavior* (Volume 18)(s. 65-81). London: JaiPress Inc.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, Ö. D. (2014). Algılanan mağduriyetin affetme eğilimi ve intikam niyeti üzerindeki etkisi: konaklama işletmeleri çalışanlarına yönelik bir araştırma. *AKÜ İİBF Dergisi*, XVI(1), Haziran, 87-105.

ÖRGÜTSEL BAĞLILIK VE YENİLİK YÖNETİMİ İLİŞKİSİ: MUTFAK PERSONELİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yrd. Doç. Dr. Sibel SÜ ERÖZ

Kırklareli Üniversitesi, Turizm Fakültesi

Ünal GÜRSEL

Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı

Öz

Günümüz ekonomisi, işletmeleri diğerlerinden farklı olmaya zorlamaktadır. Özellikle hizmet sektöründe farklılığın yolu yenilik yapabilmekten geçmektedir. Bunun yanı sıra sektörde örgüt amaçlarına hizmet edecek en önemli üretim faktörü insandır. İşletmeler bu üretim faktörünü etkin bir şekilde kullanarak iş verimliliğini ve dolayısı ile karlılıklarının artırılmasını amaçlamaktadırlar. İşletmeye olan bağlılığın işletmedeki yenilik ve yenilik ile ilgili çalışmalarını artıracağı düşünülmektedir. Çalışmanın temel amacı; yiyecek içecek sektöründe mutfak alanında çalışan işgörenlerin örgütsel bağlılıkları ile yenilik yönetimi arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Araştırmanın evrenini Tüm Aşçılar ve Pastacılar Konfederasyonu üyeleri oluşturmaktadır. 388 adet işgörene anket uygulaması gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler IBM SPSS Statistic 20.0 istatistik paket programından yararlanılarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda örgütsel bağlılık ve yenilik yönetimi arasında pozitif yönlü orta düzeyde ($r=0,483$; $p=0,000<0,05$) bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

1599

Anahtar Kelimeler: örgütsel bağlılık, yenilik yönetimi, yiyecek ve içecek, mutfak personeli

THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL COMMITMENT AND INNOVATION MANAGEMENT: A SURVEY STUDY OF KITCHEN PERSONNEL

Abstract

Businesses are encouraged to differentiate in today's economic conditions. Especially in the service sector, differentiation can occur through innovation. In this sector, human resources represent the most essential production factor that can serve the goals of the organization. Businesses aim to utilize this production factor effectively to increase productivity and eventually profitability. The commitment to the business is thought to stimulate innovation and efforts related to innovation. The main objective of this work is to evaluate the relationship between the innovation management and the organizational commitment of the kitchen employees in the food and beverages sector. The target population of the study is the members of the Confederation of All Cooks and Confectioners (Tüm Aşçılar ve Pastacılar Konfederasyonu). A survey has been administered to 388 employees and the data has been analyzed by using the statistical software IBM SPSS Statistic20.0. The results of the analysis

show that there is a moderate positive correlation ($r=0,483$; $p=0,000<0,05$) between organizational loyalty and innovation.

Keywords: organizational commitment, innovation management, food and beverage, kitchen personnel

Giriş

İşletmeler artan rekabet koşulları ile başa çıkabilmek ve verimli bir şekilde işletme amaçlarına ulaşabilmek için insan kaynaklarının önemini kavramaya başlamışlardır. Buna bağlı olarak işletmeler, mevcut çalışanlarını örgüt içinde tutmaya çalışmakta ve piyasa içinde işletme etkinliğinin artırılmasında örgütsel bağlılığı bir etken olarak görmektedirler. Çünkü örgütsel bağlılık düzeyi yüksek olan işgörenler, çalıştıkları örgütün amaç ve hedeflerini özümsemekte, örgüt için özverili olarak çalışmaya istek duymaktadırlar. Yiyecek ve içecek işletmelerinde kaliteyi belirleyen en önemli faktörlerden biri işgörendir. İşgörenlerin örgüte bağlılıkları, örgütün kalitesinin devamlılığını ve rekabet üstünlüğünü sağlayacaktır.

Günümüzde ülke ekonomileri içerisinde hizmet sektörünün hızla geliştiği gözlenmektedir. Ekonomik gelişmelere paralel olarak insanların en önemli ihtiyacı olan yemek yeme alışkanlıkları da değişmekte ve ev dışında yemek tüketimi artmaktadır. Hizmet sektörünün gelişmesiyle birlikte yiyecek içecek sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin sayısı da gün geçtikçe çoğalmaktadır. İşletme amaçlarının en önemlilerinden birisi olan kar elde edebilmek ve piyasada kalıcı olabilmek için yiyecek içecek işletmeleri de kendilerini yenilemek ve yenilik çalışmaları yapmak zorundadırlar. Bu yenilik çalışmalarını yapacak olan da işletmelerde çalışan işgörenlerdir. İşgörenlerin örgütsel bağlılıklarının yüksek olması ile yenilik çalışmalarını daha fazla benimseyeceği ve yenilik çalışmalarına katılımının yüksek olacağı düşünülmektedir.

İlgili alanyazın incelendiğinde, turizm işletmelerinde örgütsel bağlılık kavramının farklı değişkenlerle arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalar; Salazar, 2000, Hyung, 2000, Shu-hua, 2002, Yalçın ve İplik, 2005, Şahin N., 2007, He, 2008, Ertan, 2008, Bolat ve Bolat, 2008, Kaplan, 2010, Sezgin, 2010, Roe, 2012, Kaş, 2012, Kelley, 2014, Oral, 2015 ve turizm işletmelerinde yenilik kavramının farklı değişkenlerle arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalar; Aygen, 2006, Moscardo, 2008, Zach, 2009, Monteiro ve Sousa, 2011, Akdoğan ve Kale, 2011, Mesci, 2011, Çetin, 2012, Cengiz M.,2012, Sipe, 2013, Booyens, 2014, Mattsson ve Orfila-Sintes, 2014, Şahin Ö., 2015 olduğu görülmektedir.

Turizm alanı ile ilgili literatürde birçok çalışma bulunmasına rağmen turizm ve yiyecek içecek alanının en önemli işgörenleri olarak nitelendirebileceğimiz mutfak personeli üzerine yapılmış çalışma sayısı oldukça azdır. Ayrıca ilgili alan yazın incelendiğinde örgütsel bağlılık ve yenilik yönetimi ilişkisi arasındaki ilişkiyi belirleyen çalışma sayısı sınırlıdır. Bu çalışmayla ve örgütsel bağlılık ile yenilik yönetimi arasındaki ilişkiyi belirleme ve yiyecek içecek literatürüne bir katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk iki bölümde örgütsel bağlılık ve yenilik yönetimi kavramları incelenmekte ve üçüncü bölümde örgütsel bağlılık ve yenilik yönetimi ilişkisini ortaya koyan uygulama çalışması yer almaktadır.

1. Örgütsel Bağlılık Kavramı

Yunancada organon (organ) kelimesinden türetilmiş olan örgüt kavramı, “bireylerin tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri amaçlarını, başka bireylerle biraraya gelerek grup halinde çaba, bilgi ve yeteneklerini birleştirmeleri yoluyla gerçekleştirmelerini mümkün kılan bir işbölümü ve koordinasyon sistemi, düzen veya yapı” şeklinde ifade edilebilir (Şimşek, 2010, s. 1). Farklı bir tanımla ise örgütler, “bir takım amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelen hammadde, makine, insan ve organizasyon gibi üretim araçlarının uygun bir bileşiminden oluşmuş kuruluşlardır” (Eren, 2012, s. 1). Güney (2011, s.275) ise örgütleri; “toplumun ihtiyaçlarını karşılamak, yaşamını devam ettirmek ve kar elde etmek gibi temel amaçlar üzerine kurulmuş olan yapılar” şeklinde tanımlamaktadır.

Örgütsel bağlılık, kişinin çalıştığı örgütü benimsemeyi, örgütsel amaçlara ve hedeflere inanmayı, kültürünü kabul etmeyi ve kendisini çalıştığı örgütün bir parçası olarak görmeyi gerektirir (Eren, 2012, s. 554).

Örgütsel bağlılık kavramı konusunda pek çok çalışma ve araştırma olmasına rağmen, tüm disiplinleri kapsayacak yalın bir tanımlama yapılamamıştır. Literatür incelendiğinde sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji ve örgütsel davranış gibi farklı disiplinleri çalışan araştırmacıların kendi uzmanlık alanlarını temel alması, farklı tanımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Uygur, 2009, s. 12, Kılıç ve Öztürk, 2010, s. 986, Güney, 2011, s. 277, Doğan, 2013, s. 66).

Literatür incelendiğinde örgütsel bağlılıkla ilgili yapılan bazı tanımlar aşağıda yer almaktadır;

- Kişinin örgütte çalıştığı sürede harcadığı emek, çaba, zaman, sahip olduğu statü ve para gibi unsurları ayrılması durumunda kaybedeceği bunun yanı sıra yaptıklarının boşa gideceği endişesinden kaynaklanan bağlılıktır (Becker, 1960, s. 36).
- İşgörenin, işleri yapması için gerekli olan emek, zaman ve örgüte olan bağlılığını istenilen düzeyde vermek için gösterdiği gayrettir (Kanter, 1968, s. 500).
- Örgütsel hedefleri ve çıkarları karşılayacak biçimde hareket etmek için özümsemiş normatif baskıların bütünüdür (Wiener, 1982, s. 421).
- İşgörenin işine sarılma duygusu, sadakati ve örgütün değerlerine olan inancını içine alan, örgüt ile işgören arasındaki psikolojik bağdır (O'Reilly ve Chatman, 1986, s. 486).
- Örgütsel bağlılık, işgörenin örgütün değerlerine olan inancını, sadakatini ve işe ilgisini de içerdiği düşünülen psikolojik bir bağlılıktır (O'Reilly, 1989, s. 17).
- Çalışanın örgütten gönüllü ayrılma olasılığını azaltan örgüt ile çalışan arasındaki psikolojik bağlılıktır (Allen ve Meyer, 1996, s. 252).
- İşgörenlerin, örgütün farklı parçalarına veya öğelerine bağlılığıdır (Balay, 2000, s. 18).
- Örgütsel amaç ve değerlerin işgören tarafından tanınma ve kabullenme düzeyleri ile bu amaç ve değerlerin başarılmasına yönelik çaba sarf etme isteğidir (Gallie, Felstead ve Green, 2001, s. 1085-1086).
- İşgörenin çalıştığı örgüte karşı hissettiği bağın gücünü ifade etmektedir (Çöl, 2004, s. 31).

- İşgörenlerin örgütte kalmak istemeleri, örgütün tüm etkinliği, çıkarı ve başarısı ile kimliklenme, işgörenin örgüte karşı olan sadakat tutumu ve çalıştığı örgütün başarılı olabilmesi için gösterdiği ilgidir (Bayram, 2005, s. 128).
- Örgütsel bağlılık, çalışanların verimliliklerini olumlu ve işyerlerinden ayrılma niyetlerini olumsuz yönde etkileyen önemli bir unsur olarak görülmektedir (Yalçın ve İplik, 2007, s. 484).
- Örgütsel bağlılık bir çalışanın örgüte girmesi ve psikolojik olarak kendisini örgütün bir elemanı olarak hissetmesi ile başlar (Izgar, 2008, s. 319).
- Örgütsel bağlılık, çalışanların, örgütün amaç ve hedeflerini benimsemesini, kendi amaç ve hedefleri ile özdeşleştirmesini, örgüte sağladığı faydalar ile aldığı ödüller arasındaki eşitliği hissetmesini örgütün başarısı ve etkinliği için tüm gücüyle çalışmasını ve kendi yararına olacağını düşündüğü durumlarda bile duygusal ve ahlaki değerlerini göz önüne alarak örgütünü bırakmamasını ifade etmektedir (Sabuncuoğlu, 2009, s. 23).
- Örgütsel bağlılık, çalışanların çalıştığı örgüte yönelik hisleri ve tutumlarıdır (Güney, 2011, s. 277).

Farklı dönemlerde farklı araştırmacılar tarafından tanımlanan kavram, farklı boyutları ile ele alınmıştır. Örgütsel bağlılık kavramı ile ilgili birçok tanım olmasına karşın büyük çoğunluğunda “bireyin belli bir örgütle özdeşleşmesi, amaç ve değerleri benimsemesi, örgütsel amaçlara yönelik çaba göstermesi ile örgütle olan bağına ilişkin kuvveti” gibi öğelere yer verilmektedir (Diker, 2014, s. 10).

İlgili alanyazın incelendiğinde örgütsel bağlılıkla ilgili Kanter’in Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı (1968), Etzioni’nin Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı (1975), Wiener’in Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı (1982), O’Reilly ve Chatman’ın Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı (1986), Penley ve Gould’un Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı (1988), Becker’in Yan Bahis Yaklaşımı (1960), Salancik’in Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı (1977), Allen ve Meyer’in Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı (1990) şeklinde farklı yaklaşımlar mevcut olduğu görülmektedir. Çalışmada Allen ve Meyer’in (1990) yaklaşımının ölçekleri kullanıldığından bu yaklaşım açıklanacaktır.

1.1.Allen ve Meyer’in Örgütsel Bağlılık Yaklaşımı

Allen ve Meyer (1990) örgütsel bağlılığı, “işgörenlerin örgütle aralarındaki ilişkiyi yansıtan psikolojik bir süreç” olarak tanımlamışlar; duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık olmak üzere üç boyutta incelemişlerdir. Allen ve Meyer’in geliştirdiği sınıflandırma şekli, günümüzde de güvenilirliğini korumakta ve bağlılık konusunda yapılan araştırmalarda en önemli kaynak olarak alınmaktadır.

- Duygusal bağlılık, işgörenlerin örgüte duygusal açıdan bağlı olmalarını yani örgütle özdeşleşmelerini ifade etmektedir (Güney, 2011, s. 289). İşgörenin çalıştığı örgütle arasındaki ilişkiye yönelik tutum ve yargıları, onun bazı davranışlarda bulunmasına veya bu davranışları yapmak için istekli olmasına bağlıdır. Bu davranışlar örgütten ayrılıp ayrılmama, devamsızlık yapma yapmama ve örgüt yararına emek harcamaya harcamama gibi davranışlardan oluşmaktadır (Porter ve öte., 1974, s. 605). Duygusal bağlılık özerklik, adalet ve örgütsel destek gibi olumlu iş tecrübeleri sonucu gelişmekte ve bu bağı hisseden işgörenlerin çalışma verimliliğini yükselttikleri görülmektedir (Wasti, 2012, s. 23). Duygusal bağlılık, işgörenin fikirlerinin örgütle aynı olması veya örgütün amaçlarıyla işgörenin amaçlarının aynı doğrultuda

bütünleşmesi ile ortaya çıkmaktadır. İşgörenler çalıştığı örgütün amaç ve değerlerini paylaşması ve bu amaç ve değerlerle bütünleşmesinin sonucu olarak örgüte duygusal bir bağ ile bağlanırlar (Varoğlu, 1993, s. 8). İşgören örgütün amaçlarına katıldığı için onunla kendini özdeşleştirir ve bunun sonuçlarını önceden kabul ettiğinden dolayı her türlü özveriyi yapmaya hazır bir örgütsel bağlılık duygusu geliştirir. Duygusal bağlılıkta, araştırmacılar genellikle, işgören bağlılığının gelişimine katkı sağlayan şartların örgüt şartları ile örtüşmesine ve bu bağlılığın davranışsal sonuçlarına odaklanmaktadır. Bu bağlılık, çalışanların örgütle olan ilişkilerine bakmakta, bireysel ve örgütsel amaç ve hedeflerin örtüşmesi durumunda ortaya çıkmaktadır (Meyer ve Allen, 1991, s. 62).

- Devam bağlılığı, işgörenin farklı şekilde davranmasının getireceği maliyeti düşünerek tutarlı davranışlar göstermesi ve örgüt üyeliğine devam etmesidir. İşgörenin örgütten ayrılmasının yüksek maliyetler getireceğini düşünerek örgütte kalmaya kendini zorunlu hissetmesi olarak ifade edilebilir. Bu maliyetler, örgütte çalışmanın uzunluğuna bağlı olarak elde edilen kazanımlar ve iş olanaklarının azlığıdır. İşgören iş imkânlarının az olduğu fikrine kapıldığında örgüte olan bağlılığı daha yüksek seviyede olacaktır (Allen ve Meyer, 1990, s. 3). Devam bağlılığının iki temel belirleyeni bulunmaktadır. Bunlar, yan bahisler ve iş alternatiflerinin azlığıdır. Yan bahisler zaman, para ve çaba olarak işgören tarafından yapılan yatırımlar ile ayrılmanın maliyetini arttıracak tüm unsurları kapsamaktadır. İş alternatifleri, işgörenin çalıştığı örgüt dışında elde edeceği alternatif istihdam olanaklarını ifade eder. İşgörenlerin kendileri için uygun iş seçeneklerinin az olduğuna inanmaları durumunda, yüksek seviyede devam bağlılığı gösterecektir (Güney, 2011, s. 290, Bakan, 2011, s. 99). İşgören, işten ayrılma maliyetine göre yüksek bir ödül alıyorsa örgüte bağlılığı yüksek olmaktadır (Güney, 2011, s. 289). İşgörenin, kıdemi ve yararlanmaları, örgütten ayrılmanın maliyetini artırıyorsa o kişi örgüte bağlanır. Bu yaklaşım örgütsel bağlılığı, ödül-maliyet açısından incelemektedir (Balay, 2000, s. 22).

- Normatif bağlılık, işgörenler örgüte karşı mecburiyetleri ve sorumlulukları olduğunu inanarak örgütte kalmaya kendilerini zorunlu hissederler. Örgüt tarafından işgörene yapılan yatırımlar ve bireysel harcamalar işgörenin kendisini çalıştığı örgüte karşı borçlu hissetmesine sebep olmaktadır. Bu durum işgörenin örgütte kalma konusunda zorlamakta ve işgöreni ahlaki olarak çalıştığı örgüte bağlamaktadır (Meyer ve Allen, 1991, s. 72). Bu bağlılık durumunda işgörenler, ahlaki değerlere önem vererek davranırlar (Güney, 2011, s. 289). Normatif bağlılık, işgörenin kişisel çıkarları için bağlılık hissetmeleri değil, yaptıklarının doğru ve ahlaki olduğuna inandığı için belirli davranış eylemleri göstermelerine yardım eder (Balay, 2000, s. 22).

2.Yenilik Kavramı

Yenilikle ilgili çeşitli yazarlar tarafından yapılan birçok tanım bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmının birbiriyle benzer özellikte olduğu, bir kısmının da kavramla ilgili farklı noktalara vurgu yaptığı görülmektedir (Durna, 2002, s. 5).

Yenilik, sözcük itibarıyla “inovasyon” olarak da kullanılmaktadır. İngilizcedeki “innovation” sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak kullanılan inovasyon Türk Dil Kurumu’na “yenileşim” olarak eşleştirilmiştir (Demir ve Demir, 2015, s. 2). Yenileşim, “değişen koşullara uyabilmek için toplumsal, kültürel ve yönetsel ortamlarda yeni yöntemlerin kullanılmaya başlanması yenilik, inovasyon olarak” açıklanmıştır (Tdk, 2015). Bu çalışmada yenilik kelimesi kullanılacaktır.

Literatür incelendiğinde yenilik ve yenilik yönetimi ile ilgili yapılan bazı tanımlar aşağıda yer almaktadır;

- Yenilik, yeni yönetim, ticarileştirme, organizasyon, bilgi işleme ve finansman yöntemleri bulma ve uygulama ile ilgilidir (Eren, 1982, s. 17).
- Yenilik, girişimciliğin özel bir aracıdır. Rahatlık ya da refah oluşturmak için yeni bir güç ortaya çıkartan kaynakları bahşeden bir eylemdir (Drucker, 1985, s. 47).
- Örgütün çevreye uyumunu kolaylaştırmak için çıktı, yapı veya süreçlerinde yapılan değişim aracıdır (Damanpour, 1987, s. 676).
- Yeni bilgilerin ve fikirlerin pazarlanabilir bir ürün ya da hizmete, geliştirilmiş bir imalat ya da dağıtım yöntemine, dönüştürülmesine yenilik denilmektedir (European Commission, 1995, s. 1).
- Yenilik, işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni veya önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet) veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesidir (OECD ve Eurostat, 2005, s. 50).
- Yeni bir uygulamada ya da yeni fikirlerin yaygın anlamda kullanılarak pratiğe uygulanmasına yenilikçilik süreci denilir (Özçer, 2005, s. 13).
- Yenilik en geniş anlamıyla, bilginin ekonomik ve toplumsal faydaya dönüştürülmesi olarak tanımlanır. Bu nedenle de teknik, ekonomik ve sosyal süreçler bütünüdür (Elçi, 2006, s. 2).
- Bugüne dek düşünüp hiç kimsenin akıl edemediği, ama sunacağımız hedef müşterilerin çok hoşuna gidip bunun sonucunda sizi farklılaştırma neticesi getirecek olan tüm yeni buluşlara inovasyon adı verilir. Yani “yenilik”(Kırımlı, 2006: s. 10).
- Yenilik, genellikle hükümetler ve toplum tarafından kabul edilen daha iyi veya daha etkili ürünler, yöntemler, teknolojiler, piyasalar veya fikirler yaratmaktır. Yenilik, buluş veya yenilemeden farklı olarak genellikle aşamalı, önemli ve olumlu değişiklik anlamına gelir (Brynteson, 2013, s. 12).
- Yenilik, bir anlamda örgütlerin çevresel değişimlere uyum sağlayabilmesi için yaşadığı yenilenmedir (Demir ve Demir, 2015, s. 3).

Yapılan literatür taraması ile genel olarak yenilik kavramı “mevcut olan durumun katma değeri yüksek olarak değiştirilmesi ya da yeni bir ürün veya hizmetin ticari bir mal haline getirilerek piyasaya sunulması” şeklinde ifade edilebilir.

Birçok yönetici, teknik personel ve bilim insanı yeniliği bir süreç olarak görmektedir. Bu süreç, fikir üretimi ve yeniliğin pazarda sağlayacağı fırsatlar olarak iki eylemle başlamaktadır. Birinci aşamada, bir sorun ya da fırsat fikir üretimine kaynaklık ederek herhangi birisi tarafında fikir geliştirilmekte, daha sonraki aşamada bulunan ürünün müşterilere yararlı olması ya da herhangi bir sorunu çözüp ekonomik değer yaratması düşünülmektedir. Kurumsal destek bulan fikirler, geliştirilmekte ve ticarileştirilmektedir (Luecke, 2011, s. 15).

2.1. Yenilik Türleri

Literatürde yenilik türleri derecesine, özelliklerine, alanlarına ve etkilerine göre farklı biçimlerde sınıflandırılmıştır (Uzkurt, 2008, s. 32). Çalışmada; ürün yeniliği, süreç yeniliği, organizasyonel yenilik, pazarlama yeniliği, hizmet yeniliği ve radikal yenilik incelenecektir.

2.1.1. Ürün Yeniliği

Mevcut özellikleri veya önceden anlaşılabilir kullanım alanlarına göre yeni ya da önemli oranda değiştirilmiş bir hizmet veya malın ortaya konulmasıdır. Ürün yeniliği, mal ve hizmetin teknik özelliklerinde, kullanılan malzemelerinde, kullanıcı kolaylığında ve diğer fonksiyonlarındaki iyileştirmeleri kapsamaktadır (OECD ve Eurostat, 2005, s. 52).

Ürün ve hizmet yeniliği iki farklı şekilde yapılabilir. Birinci olarak, daha önce var olmayan bir ürün ve hizmetin geliştirilerek pazara arzı şeklinde olmaktadır. Bu ürün tamamen yeni bir ürün olabileceği gibi sadece o pazar ve sektör için yeni bir ürün olabilmektedir. İkinci olarak ürün ve hizmet yeniliği ise, var olan ürün ve hizmetin kullanım alanını değiştirerek değerini arttıracak, hem de rakip ürün ve hizmetlere göre rekabet üstünlüğü sağlayacak şekilde olabilmektedir (Uzkurt, 2008, s. 40).

2.1.2. Süreç Yeniliği

Süreç yeniliği, işi yerine getirirken atılması gereken tüm süreç basamaklarıyla genel anlamda tüm tedarik ağında yaratılan yenilikçi çözümlerle maliyetleri kökten bir şekilde düşürmek, hızı arttırmak ve verimliliği en üst noktaya çıkarmayı ifade etmektedir (Kırımlı, 2006, s. 4).

Süreç yenilikleri, üretim ve nakliye maliyetlerini minimuma indirerek, kaliteyi artırmak, iyileştirilmiş ürünler üretmek veya teslim etmek olarak ifade edilebilir. Hizmet yaratılması ve sağlanmasıyla ilgili yeni veya önemli oranda iyileştirilmiş teknikleri içermektedir. Ayrıca, satın alma, muhasebeleştirme, hesaplama ve bakım gibi yardımcı destek faaliyetlerindeki önemli derecede yenilenmiş yazılım, donanım ve teknikleri de kapsamaktadır (OECD ve Eurostat, 2005, s. 53).

2.1.3. Organizasyonel Yenilik

Organizasyonel yenilik, yeni çalışma ve iş yapış politikalarının değiştirilerek geliştirilmesi ya da mevcut yöntemlerin işletme şartlarına uygun hale getirilerek kullanılmasıdır (Elçi, 2006, s. 5).

Bir araştırmada Martensen ve Dahlgard (aktaran: Oylumlu, 2006, s.10) yenilikçi organizasyonları “çevrede oluşan teknolojik ve ekonomik değişikliklere, pazar beklentilerine hızlı cevap veren organizasyon” şeklinde tanımlamıştır. Tidd, Bessant ve Pavitt ise (aktaran: Oylumlu, 2006, s.10), yenilikçi organizasyonu “hiyerarşik bir yapıdan daha çok yeniliğe yol açan eylemler gerçekleştirmek üzere takım çalışmasına dayalı esnek organizasyonel yapı içinde faaliyetler gösterip hedeflerine ulaşan organizasyonlar” olarak ifade etmiştir.

Firmaların ticari işlemlerinde, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerinde yeni organizasyonel yöntem uygulamaları, organizasyonel yenilik olarak kavramlaştırılabilir. Yönetim ve işletme maliyetlerinin düşürülmesi, işgörenlerin işyeri memnuniyetinin sağlanması ve buna bağlı olarak verimliliğin artırılması, araç gereç maliyetlerinin düşürülmesi gibi işletme açısından olumlu durumlar öngörülebilir. Organizasyonel yeniliğin ayırt edici en önemli özelliği, işletme tarafından daha önce hiç kullanılmamış olan bir yöntemin veya tekniğin işletmenin yöneticileri tarafından alınan stratejik karar sonrası kullanılmaya başlanmasıdır (OECD ve Eurostat, 2005, s. 55).

2.1.4. Pazarlama Yeniliği

Pazarlama yeniliği, “farklı ve yeni tasarımların (üründe veya ambalajında) gerçekleştirilmesi, farklı pazarlama yöntemlerinin geliştirilmesi ve uygulanması, ya da varolanların iyileştirilerek daha gelişkin hale getirilmesidir” (Elçi, 2006, s. 12).

Pazarlama yenilikleri, işletmenin satış oranlarını artırmak amacıyla, müşteri ihtiyaçlarını daha iyi bir şekilde karşılamayı, yeni pazarlara girmeyi veya işletmenin ürününü pazarda yeni bir şekilde tutundurmayı amaçlamaktadır. Pazarlama yeniliğinin, işletmenin pazarlama yöntemlerinden ayırt edilmesinin en kolay yolu daha önce işletme tarafından uygulanmamasıdır. Yeni pazarlama yöntemi işletme tarafından geliştirilebilir ya da diğer işletmelerden uyarlanarak kullanılabilir (OECD ve Eurostat, 2005, s. 53).

2.1.5. Hizmet Yeniliği

Sunulan hizmetin değiştirilmesi, farklılaştırılması ve daha kaliteli bir şekilde getirilerek pazara sunulması “hizmet yeniliği” olarak tanımlanabilir (Pırnar, 2015, s. 70).

Hizmet yeniliği, müşterinin gözünde işletmenin yapmış olduğu yeniliklerin gerçek anlamda yeni olarak kabul edilmesidir. Bu yenilikler, alanında ilk olan ve yeni pazarlar oluşturan yeniliklerdir. Bununla birlikte pazarda varolan fakat işletme tarafından yeni olan hizmetler veya hizmet veren işletmeler tarafından bilinen ancak müşteriler tarafından yeni olarak kabul edilen hizmetler, mevcut hizmette iyileştirmeler ve değişiklikler, varolan hizmetleri yeni pazarlara sunmak gibi yenilikler hizmet yeniliği kavramı içinde değerlendirilir (Tekin, 2012, s. 69).

İşletmeler açısından hizmet yeniliği rekabet ortamının önemli bir unsurudur. Hizmet kalitesine ulaşan işletmeler pazara hakim olmaktadır. Yapılan araştırmalar hizmet üzerine kendini ön plana çıkaran işletmelerin diğer işletmelere göre daha hızlı geliştiklerini ve daha fazla kazanç sağladıklarını göstermektedir (Durna, 2002, s. 105).

1606

2.1.6. Radikal Yenilik

Daha önce olmayan bir ürünün, hizmetin, sürecin veya yöntemin geliştirilerek faydaya dönüştürülmesi ile yapılan yenilikler olarak ifade edilebilir. Radikal yenilikler genellikle kişinin yaşamında ve davranışlarında önemli değişikliklere yol açmaktadır (Uzkurt, 2008, s. 33).

Radikal yenilik ile dünyada olmayan bir şeyin ortaya çıkarılması kastedilmektedir. Radikal yenilikler, varolan teknolojileri ikame ederek pazardan silme özelliğini taşır (Luecke, 2011, s. 15). Ayrıca, şirketlerde ve sanayide geçerli olan uygulamalara, mevcut bilgilere saygı duyarak marjinal değişiklikler ile mevcut durumu kökten değiştirir (Camison ve Monfort-Mirb, 2011, s. 778).

Radikal yenilikler, yeni iş girişimleri ve yeni sanayiler için fırsatlar oluşturmakla birlikte büyük oranda riskler ve yüksek maliyetler getirmektedir. Bu riskleri ve yüksek maliyetleri göz önüne alan işletmeler başarıya ulaştığında ilk olmanın avantajıyla birlikte yüksek karlar sağlayabilirler (Durna, 2002, s. 71).

2.2. Yenilik Kaynakları

İşletmenin iç ve dış çevresi, işletmenin ihtiyaç duyacağı yenilikleri belirleyebilecek durumda olan önemli kaynaklardır. İşletmenin yenilik için ihtiyaç duyduğu fikirlerin kaynağını genel olarak teknoloji ve pazar bilgisi oluşturmaktadır. Bu bilgilerin nereden elde edileceği yenilik sürecinin başarısı için çok önemlidir. Bilgi kaynaklarının bilinmesi, yenilik için yapılacak araştırmalara kaynakların en uygun şekilde tahsis edilmesini, elde edilen bilgilerin hangisinin yeni ürün ve hizmet oluşturmada gerekli olduğunun bilinmesini ve işletmenin potansiyel rakiplerinin tanınmasını sağlar (Uzkurt, 2008, s. 157).

Elçi ve Karataylı (2008, s. 10), yenilik kaynaklarını şirketin içinde bulunan kaynakları iç kaynaklar, firmanın bulunduğu bölge ve ülke ile sınırlı kalmayan tüm dünyayı kapsayan kaynakları ise, dış kaynaklar olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Bir işletmenin yararlanacağı yenilik kaynakları aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

- İşgörenlerin düşünceleri,
- Müşterilerin istek ve beklentileri,
- Tedarikçilerden gelen geri dönüşler, fikirler ve öneriler,
- Alt yüklenicilerden gelen geri dönüşler, fikirler ve öneriler,
- Şirket içinde ve dış çevredeki araştırmacıların ve Ar-Ge bölümlerinin yürüttüğü veya sonuçlandığı Ar-Ge araştırmaları,
- Rakiplerin yeni ürünleri, hizmetleri, pazarlama teknikleri, Ar-Ge araştırmaları,
- Teknolojik gelişmeler,
- Fuarlar, festivaller ve benzeri etkinlikler,
- Patentler, faydalı modeller ve tasarımlar.

Bunun yanı sıra literatürde aşağıda açıklandığı şekilde de işletme içi kaynaklar ve işletme dışı kaynaklar sınıflandırması mevcuttur.

1607

2.2.1. İşletme İçi Kaynaklar

İşletme içi kaynaklar, işletmenin içindeki kimseler tarafından algılanabilen veya görülebilen işletme ya da sektör içindeki kaynaklardır (Durna, 2002, s. 62-65; Çağlayan, 2009, s. 11-12; İraz, 2005, s. 85-89; Drucker 1985; Uzkurt, 2008, s. 158; Flynn ve öte., 2003, s. 419). Bunlar;

- Beklenmeyen oluşumlar; beklenmeyen bir başarı, başarısızlık veya beklenmeyen bir dış olay eşsiz bir fırsatın habercisi olabilir. Genellikle çok basit olduklarından görülmeyebilir ve kimsenin dikkatini çekmeyebilir. Ancak, yalnızca vizyon ve bilgi sahipleri, ayrıntıya dikkat edenler ve başkalarının da fikirlerinin olduğunu kabul edenler farkına varabilir. Çalışanların fikirlerinin dinlenilmesi, beklenmeyen bir başarının gelmesine sebep olabilir. Beklenmeyen başarısızlık veya dış olay, başarılı olması düşünülen bir yeniliğin başarısız olması, başarısızlık sonucunun yeni yenilikler için fırsat olarak değerlendirilmesi ve yenilik sürecinde yönetimin örgüte vermiş olduğu bilgilerde olmayan olaylarla karşılaşılması olarak söylenebilir.
- Uyumsuzluklar; olması gereken ile gerçekleşen durum arasındaki fark veya uyumsuzluklardır. Bir hata sonucunda ortaya çıkar veya keşfedilir. Uyumsuzluk durumunda ortaya çıkan hatalar veya uyumsuzluklar yenilik için bir fırsat oluşturabilir. Süreç sırasında ortaya çıkan farklılıkların sonucunda oluşan belirsizlikler ya da kararsızlıklar içinde küçük düzenlemeler, beklenmeyen başarılarla neden olabilir.
- Süreç gereklilikleri; işletmelerin yenilik yapabilmeleri için bir fırsattır. Kullanılmakta olan süreç yeni ortaya çıkan ihtiyaçlara cevap vermiyor ve geliştirilmesi ya da değiştirilmesi gerekiyorsa, bunun beraberinde yeniliği getirme olasılığı da çok yüksektir. Bu yeniliklerde

beklenmeyen oluşumlardan, uyumsuzluklardan ya da demografik yapının çeşitliliğinden yararlanılabilir. Diğer yenilik kaynaklarından farklı olarak süreç gereklilikleri, iç ya da dış çevredeki bir olay ile değil, süreç gereği yapılmış bir işle başlar ve duruma odaklanmaktan çok göreve odaklanır. Bundan dolayı süreç gereklilikleri ile işletmedeki bir süreç daha etkin hale getirilebilir, süreç güçlendirilebilir veya eski süreç yeniden tasarlanabilir.

- Endüstri ve pazar yapısındaki değişiklikler; sektör dışındakilere önemli fırsatlar sunarken içindekiler bu durumu tehdit olarak algılayabilir. Yenilik fırsatlarını teşvik eden dinamik güçler durağan pazarlara ve sektördeki işletmelere devamlı baskı yaparlar. Hızlı değişiklikler, pazarın büyük oyuncularındaki değişiklikler ve teknolojik değişiklikler yenilik için önemli fırsatları ortaya çıkarabilir. Bir sektörde pazarın büyük işletmeleri teknolojiyi kullanan küçük işletmelerce tehdit edildiğinde, sektör içinde hızlı değişimler yaşandığında, sektörün büyüme hızı arttığında yenilik için büyük fırsatları ortaya çıkabilir. Bu değişimleri yakalayarak bunu fırsat olarak gören işletmeler, sektördeki boşlukları yenilik yaparak değerlendirebilirler. Sektörde faaliyet gösteren işletme sayısı az ise, endüstri yapısındaki değişimlerin ortaya çıkaracağı yenilikler etkili olacaktır.

2.2.2. İşletme Dışı Kaynaklar

İşletme dışı yenilik kaynakları, işletmenin kendisi ve faaliyet gösterdiği sektörden bağımsız olarak karşılaşılabileceği yenilik kaynaklarıdır (Durna, 2002, s. 53; Sarıçay, 2012, s. 16; Köse, 2012, s. 107-110; Drucker 1985, s. 47; Uz Kurt, 2008, s. 158; Flynn ve öte., 2003, s. 419). Bunlar;

- Demografik yapı; ülkeler ve bölgelerdeki nüfus dağılımı, göç hareketi, eğitim durumu, doğum, ölüm, cinsiyet, yaş, gelir, istihdam ve sosyo-ekonomik statü gibi konular demografik yapıyı tanımlar. Demografik yapıdan elde edilen bilgiler ile gelecekteki bir takım olgular tahmin edilebilir. İşletmeler bu tahminlere dayanarak yapacakları eylemleri ve yenilik stratejilerini yönlendirebilir. Demografik yapı sayesinde işletmeler içinde buldukları durumu daha açık ve net değerlendirme olanağına kavuşurlar.
- Algılamadaki değişiklikler; bireyin dünyayı algılamasına bağlı olarak eylem ve inançlarındaki değişimlerdir. Günümüzde teknolojik gelişmelerin katkısıyla insanların dünyayı algılaması hızlı bir şekilde gerçekleşmektedir. Algılama ve tutumlardaki değişimler, davranış faktörlerinden, fikir liderlerinin görüşlerinden veya etkili reklam kampanyalarından etkilenir. Bir toplumun genel kabul gören davranışları ve inançları değişmeye başladığında yenilik fırsatları ortaya çıkabilir.
- Bilgideki değişiklikler; teknoloji ve bilimsel fikirlerin bilgide değişikliklere yol açmasıdır. Ortaya çıkan yeni bilgi bir sürecin başlangıcı veya devamı niteliğinde olabilir. Bu durum ya direkt olarak yeniliğe neden olur, ya da yenilik için uygun bir ortam sağlanmasına katkıda bulunur. Bilgideki değişiklikler veya ilerlemeler yeni ürün ya da pazarlar oluşturabilir. Yenilik çoğu zaman bilimsel ve örgütsel ya da pazarlamayla ilgili farklı bilgi türlerinin bir araya gelmesiyle ve birbiriyle temas etmesiyle ilintilidir.

2.3. Yenilik Yönetim Süreci

Günümüz rekabetçi ortamında işletmelere sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayan yenilik yönetimi, işletmede ihtiyaç duyulduğu zaman değil sürekli devam ettirilmesi gereken stratejik bir yönetim tarzıdır. Yenilik yönetimi sürecinin başlaması ve sürekliliğinin sağlanabilmesi için

işletme içi ve işletme dışı bilgi kaynaklarına ihtiyaç vardır. Bilginin devamının sağlanabilmesi için Ar-Ge çalışmaları gerekmektedir. Ar-Ge çalışmaları ile müşterilerin istekleri, ihtiyaçları ve işletmenin çalıştığı pazar hakkında sahip olunan bilgiler yenilik süreci hedefinin belirlenmesinde en büyük etkidir (Tekin, 2012, s. 25).

Yenilik, buluş ve değişimleri yönetmek onları özümseyip anlaşılabilir hale getirmekten geçer. Bir yeniliğin başarısını önceden kestirebilmek çok zor olabilmektedir. Yeniliklerin başarısını önceden kestirilememesi veya gelecekteki etkilerinin görülememesi nedeniyle birçok yenilik başarısız olacağı düşüncesiyle uygulanmamaktadır. Bu durum işletmeler açısından rahatsızlık verici bir durum olmasına rağmen yenilikten vazgeçmemeleri gerekir. Çünkü işletmelerin geleceği yenilik beceri ve kapasitelerini iyi kullanmalarına bağlıdır (Top, 2008, s. 275-276).

Bu kısımda; ihtiyacın ortaya çıkması ve yeni fikirler üretme, geliştirme, üretme ve ticarileştirme süreçleri incelenecektir.

2.3.1. İhtiyacın Ortaya Çıkması ve Yeni Fikirler Üretme

İşletmelerin tüketici ihtiyaçlarını belirleyerek onları karşılayabilmeleri, güçlü yönleriyle stratejik pazarlama fırsatlarını değerlendirebilmeleri ve rekabette önlerde olabilmeleri yenilikle mümkündür. İşletmelerin rekabet edebilirliklerinin sürdürülebilir olması için yenilikçi fikirler, ürünler ve süreçler üzerinde durulmalıdır (Saatçioğlu ve Özmen, 2009, s. 388). İşletmeler her yıl müşteri taleplerini karşılamak ve yüksek kaliteli ürünler üretmek, ürün ve süreçlerini geliştirmek için önemli miktarda para harcamaktadırlar. Her iki durum yani ürün ve süreç gelişimi, karmaşık ve yoğun olmakla birlikte yenilikle birlikte gelişirler (Dooley ve O'Sullivan, 2000, s. 369).

Yenilik ihtiyacı, işletmenin müşteri ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak kendisini yenilik yapma zorunda hissetmesi sonucunda ortaya çıkar. Müşteriler, işletmenin sunduğu ürün ve hizmetleri beğenmeyebilir veya istek ve ihtiyaçlarını tam olarak karşılamadığını söyleyebilir. Bu durumda işletmeler, sunduğu ürün ve hizmetler ile müşterinin istek ve ihtiyaçları arasında fark olduğunda yenilik yapmak zorundadır. Ayrıca, işletmeler kendi iç dinamikleri nedeniyle de yenilik yapmak zorunda kalabilirler. Pazar rekabetinde ön sıralarda kalmak isteyen bir işletme, ürün değişikliğine giderek yenilik yapma ihtiyacı duyabilir. Böylece işletme rekabet üstünlüğü elde ederek, ürün ve hizmetlerini rakiplerinden farklı hale getirip pazarı yönlendirme yoluna gidebilir. İşletmenin organizasyon yapısı içinden gelen bireysel ve yönetsel yenilik talepleri işletmeyi yenilik yapmayla karşı karşıya bırakabilir. Bu yenilik talebi ürün ve hizmetlerle olabileceği gibi, yöntem ve tekniklerle, organizasyon yapısı ve süreçleriyle de ilgili olabilir. Burada önemli olan tüm işletme çalışanlarının yenilik tekliflerini özgürce sunabilmesine imkân sağlamaktır (Durna, 2002, s. 116).

Yenilik süreci, yeni fırsatların ortaya çıkarılmasıyla, bir başka deyişle yaratıcı düşünmeye imkân sağlanması ile başlayan bir süreçtir. Yenilik çeşitli buluşlardan kaynaklanabileceği gibi bilinçli ve nedenli araştırmalar sonucunda da ortaya çıkabilir. Bunun yanında yenilik, hem kavramsal hem de sezgisel bir kavram olduğundan potansiyel müşterilerin beklentilerinin, değerlerinin ve ihtiyaçlarının tespit edilmesi yeniliklerin oluşturulmasında önemli bir yere sahiptir (Çağlayan, 2009, s. 29).

Yenilik fikirlerinin üretilmesi ve dışarıdan sağlanması için iç ve dış kaynaklarla etkili bir iletişim ağı oluşturulmalıdır (Şahin, 2015, s. 95).

Fikir üretimi bazen ticari olmaktan çok teknik bakış açısına, öngörüye, bir sorun veya fırsatın değerlendirilmesine kaynaklık edebilir. Genellikle birisinin işletme içinden çıkıp herhangi bir fikri ortaya atması ile fırsat yakalanmış olabilir. Pazardaki fırsat fark edilince, ortaya çıkan yenilik fikirleri işletme yönetiminde yer alan birçok karar vericinin değerlendirmesine tabi tutulur. Değerlendirme sonucunda kurumsal destek bulan fikirler, geliştirilme ve ticarileştirilme aşamalarına geçmektedir. Bu zorlu ve engelli süreçte bazı fikirler yolun sonuna kadar gidebilirken bazıları aynı başarıyı gösteremeyebilir (Luecke, 2011, s. 15).

2.3.2. Geliştirme

Bu aşamada olası bir yeniliğin gelecekte gelişmesi mümkün olan durumu incelenmektedir. Yenilik fikrinin geliştirilmesi aşamasında, yenilik düşüncesi bir fikir olmaktan çıkıp gerçeğe dönüşmeye başladığından, planlanan yenilik fiziksel bir ürün ya da süreç halini alır. Ürün ya da süreç fiziksel hale geldiğinden dolayı artık ürünün örneğinin hazırlanması mümkündür. Bu aşamada Ar-Ge birimi faaliyetlerine devam etmekte ve işletmenin tüm birimleri yenilik süreci içinde yer almakta ve verilen görevleri yerine getirmektedir. Bundan sonraki aşama ortaya çıkan örneğin test edilmesi, gerekli düzeltme ve iyileştirmelerin yapılmasıdır (Çağlayan, 2009, s. 32).

Geliştirme aşamasında kavramsallaştırılan fikirlerin müşteri, pazar ve çalışanlar üzerinde bıraktığı etki değerlendirilir. Bu duruma ek olarak teknik, çevresel ve yasal çerçevelerin belirlenmesi de gereklidir. Bu aşama işletmenin gelişmişliği, finansal kaynakları ve teknolojiyi kullanabilme yeterliliğine göre değişkenlik gösterebilmektedir (Aygen, 2006, s. 55).

2.3.3. Üretim ve Ticarileştirme

Yenilik sürecinin çıktısı pazarlanabilir bir ürün ya da hizmettir. Pazar araştırmaları tamamlanan ürün ve hizmetler büyük miktarlarda üretilerek piyasaya arzı gerçekleştirilir. İşletme bu aşamada üretim faaliyetlerini kendisi gerçekleştirebilmekte ya da anlaşma ve kiralama yöntemi ile başka işletmelere yaptırabilmektedir. Satış geliştirme ve reklam faaliyetleri ile yenilenen ürünlerin ve hizmetlerin pazarda tutundurulması sağlanır. Değişen müşteri ihtiyaçları ve rakiplerin durumları analiz edilerek Ar-Ge çalışmalarına önem verilmelidir. Pazara sunulan yeni ürün ve hizmetler hakkında müşterilerin yaşadığı deneyim geri bildirimlerle işletmeye sürekli bilgi akışı gerçekleşmeli ve elde edilen bilgilerle sürdürülebilir bir başarı için yeniliğin sürekliliği sağlanmalıdır (Tekin, 2012, s. 31).

İşletme yönetimi tarafından ürünün veya hizmetin piyasada ticari bir mal olarak bulunması kararı verildiği zaman, üretim ve pazarlama etkinlikleri için tüm giderler planlanır. Ürünün veya hizmetin sunduğu değeri anlatacak ve iletecek bir pazarlama stratejisi geliştirilir. İsim, ambalaj, reklam, fiyat, amblem, patent, vb. unsurlardan oluşan markalama çalışmaları yapılır. Burada satış ve dağıtım kanalları, ürünün tanıtımının yapılacağı piyasalar, tüketicide algılamayı kolaylaştırıcı reklamlar ve etkin pazar konumlaması gerçekleştirilir (Kulaklı, 2005, s. 108).

2.4. Yenilik Yönetiminde Etkin Olan Faktörler

İşletmeler, bulunduğu pazarlarda rekabet edebilmek için yenilik sürecini anlamak ve yönetmek zorundadır. Bu kısımda yenilik yönetimini etkileyen en önemli unsurlar olan yenilikçi örgüt kültürü, liderlik, vizyon ve insan kaynaklarının rolü incelenecektir.

2.4.1. Yenilikçi Örgüt Kültürü

Yenilikçi örgütler iç ve dış çevrelerinde olan değişimleri yakından takip eden ve önceden göreyerek gerekli tepkide bulunabilen örgütlerdir. Değişen koşulları göz önünde bulunduran bu örgütler amaç ve stratejilerini yenilik yaratacak şekilde planlarlar. Yenilikçi örgütler, pazardaki karmaşıklıklara olumlu tepki verebilmek için önceden gerekli önlemleri alan örgütlerdir (Eren, 1982, s. 86).

Yenilikçi örgütlerin örgütsel yapıları karmaşıklığa, bürokrasiye, benzerliğe ve durağanlığa karşıdır. Bu tür örgütler, örgütsel sistemlerini ve bürokrasilerini basitleştirerek hiyerarşik yapılarının alanını azaltır ve örgütsel iletişim ve prosedürlerini basitleştirirler. Bunun sonucunda orta kademe yönetiminin işini yeniden şekillendirirler (Durna, 2002, s. 167).

İşletmelerin değişen ve gelişen dünya şartları ve küreselleşen rekabet karşısında başarılı olabilmeleri için yenilik yapmaları gerekmektedir. Yenilik sadece ürün ve hizmet alanında kalmamalı; işletmenin tamamını ilgilendiren yönetim anlayışı ve pazar alanlarıyla ilgili olarak da yapılmalıdır. Yenilikçi örgüt kültürüne sahip olunabilmesi için işletme tarafından yenilik ortamının yaratılması örgüt çalışanlarının yenilik yapması konusunda cesaretlendirilmesi ve yönlendirilmesi gerekmektedir. Yenilik için gerekli fikirlerin üretilmesi aşamasında bu yeniliklerin kabullenilmesi ve örgüt üyeleri tarafından uygulanması yenilik sürecinin sürdürülebilir bir hal almasını sağlamaktadır (Uzkurt, 2008, s. 136).

Örgüt kültürü, örgüt içerisinde yapılan veya yapılacak yenilik ve yaratıcılığın gelişimine katkı sağlayan bir faktördür. Çalışanların örgüt içindeki yenilikleri benimsemesinde örgüt kültürünün etkisi bulunmaktadır. Örgüt kültürü, çalışanların yenilikçi davranışlar konusunda nasıl hareket edeceğini ve örgütün yapısını, politikasını, yönetim anlayışını, prosedürlerini yansıtan temel değerlerini ve inançlarını kültürel boyutlar vasıtasıyla gerçekleşmesinden dolayı yeniliği ve yenilik çalışmalarını etkilemektedir (Yılmaz, 2010, s. 55).

Yenilik, işletmede farklı bir kültür ve anlayış gerektirir. Bu farklı kültür ve anlayış, ileri görüşlü, her türlü değişimi ve gelişmeyi yakından takip eden, farklı fikir ve düşüncelere açık yöneticiler ve çalışanlarla oluşturulur. Yeniliğin bir kurum kültürü olarak benimsenebilmesi için yenilik kültürünü özümsemiş bir liderin varlığı en önemli öncüdür. Rekabet avantajını yakalamak, korumak ve arttırmak işletmenin hedefi olmalı ve üst yönetim tarafından sahiplenilmeli ve sahiplenildiği her durumda gösterilmelidir (Elçi, 2006, s. 164).

2.4.2. Liderlik

Liderler, farklı örgütsel organizasyonlarda ekipleriyle birlikte yenilik geliştirmek ve değişimi etkilemek için sahip oldukları güç ile birlikte ayrıcalıklı aktörlerdir (Monteiro ve Sousa, 2011, s. 169).

Yenilik iyi yönetilmediği zaman yıkıcı, riskli ve maliyetli olan bir süreçtir. Bu nedenle birçok işletme tarafından kabul görmeyerek mevcut olan durumun sürdürülmesi tercih edilir. Yenilik

ise, mevcut olan durumdan kaynaklanan durağanlığın üstesinden gelecek enerji ve değişim kararlılığını gerektirir. Bundan dolayı yenilikçi bir işletme için yenilik konusunda kararlı, istekli ve oluşabilecek riskleri göze alabilen üst yönetimin ve liderliğin olması gerekmektedir. Çünkü, yeniliklerin sonucunda belirsizlik ve hata olasılığı bulunmaktadır. Ancak, bu belirsizlikler ve hatalar işletmeleri dinamik tutma konusunda önemli unsurlardır. Üst yönetimlerin isteği ile alınan ve örgütün bütün üyeleri tarafından paylaşılan, yeniliğe karşı istekliliği ifade eden amaç ve stratejik kararların açıkça ortaya konmuş olması gerekmektedir (Uzkurt, 2008, s. 148).

Lider, işletme amaç ve hedefleri ile vizyonu planlar ve işgörenleri bu vizyonu gerçekleştirmesi için motive eder. Kalıcı bir başarı için vizyona giden yolda işletme değerlerine bağlı kalarak başarıya ulaşılacak stratejileri belirler. İşletme amaç ve hedeflerine ulaşmak için tutum ve davranışlarında tutarlı olmakla birlikte sürekli öğrenmenin bilinciyle değişimleri yakından takip eder ve yeniliklere açık olur (Tekin, 2012, s. 33).

İşletmelerde takımların misyon ve vizyonunun belirlenmesi takım liderlerinin görev tanımları arasında bulunduğu için yenilik sürecinde takım liderlerinin etkisi büyük olmaktadır. Liderler takım üyelerinin ihtiyaç duyduğu kaynakları sağlamalı ve onları faydalı olabileceklere alanlara yönlendirmelidir. Ayrıca, yenilik çalışmalarının riskli bir süreç olması dolayısıyla takım üyeleri liderler tarafından mutlaka desteklenmelidir (Kılıç ve Bilginoğlu, 2010, s. 222).

İşletme içinde yenilikçi ve yaratıcı bir ortam için, organizasyonel yapı kültürel değerlerden ayrılmayan ve kültürel değerler içinde şekillenen bir unsurdur. Liderler, vizyona giden bir süreçte işletme üyelerinin bireysel fikir geliştirmelerini ve açıklamalarını desteklemeli, karşılıklı iletişim kanallarını açık bırakmalı ve üzerinde fikir birliğine varılan konuların da yenilik süreci içinde değişebileceğini vurgulamalıdır. Ayrıca, tüm işletme üyeleri tarafından benimsenen vizyonun çevre ve konuma göre fikirlendirilmesine önderlik ederek, fikirlerin en uygun duruma getirildikten sonra uygulamaya geçirilmesine yön vermelidir. Burada liderlerin dikkatli olması gereken konu; organizasyonun bireysel başarılarla değil, mevcut iş süreçleri ve yenilikçi atılımların bir bütünsellik ve bir sistem bütünü olarak başarıya ulaşılacağını ön plana çıkarmalarıdır. Ancak, bireysel başarılar da takdir edilmeli ve kültüre uygun olarak ödüllendirilmelidir (Özçer, 2005, s. 83-84).

2.4.3. Vizyon

Vizyon bir işletmenin gelecekte olmasını istediği yeri ifade etmektedir. İşletmeler müşterilerinin görüşlerini alarak bu görüşler doğrultusunda süreçlerini yeniden tasarlarlar. Ancak, işletme vizyonu müşteriye de yönlendirerek müşteri için bir öngörü oluşturmaktadır. Vizyonun amacı, işletmede gerekli olan yeniliği yapmak için müşteri ve işletme üyelerinin öngörülerini kullanarak gerçekleşenle varolan arasındaki yaratıcı gerilimin avantajına sahip olmaktır. İşletme tarafından oluşturulan tutarlı bir vizyon birbiriyle anlaşamayan birimler arasında birleştirici görevi görebilir (Durna, 2002, s. 186).

İşletmelerde vizyon yaratılarak, bu vizyonu gerçekleştirme yönünde planlamalar yapılarak stratejiler geliştirilir. Doğru stratejiler doğru vizyon sonucunda ortaya çıkarak uygulanmalıdır. Değişimin vizyonu ve amacının tüm örgüte duyurulması için formel ve enformel her iletişim aracı kullanılarak iletilir ve bu değişim süreci boyunca değişimi yöneten ekibin rol model olması sağlanır. Ayrıca, işletmenin amaçları ve gerekçeleri ikna etmeye elverişli olmalıdır. İşletme içinde değişim desteklenip, değişimin önündeki engeller kaldırılarak, yenilikçi,

rekabetçi ve başarı odaklı fikirler desteklenmelidir. Değişim vizyonuna sahip olan işletme üyeleri terfi ettirilerek değişim ruhunun yaşaması devam ettirilmelidir(Develi, 2015, s. 26).

İşletmelerin rekabet ortamında ayakta kalabilmeleri ve rakiplerini geçebilmeleri için paylaşılan bir vizyon oluşturmaları şirkete ait olma duygusu verir, amaçların sürekliliğini ve günlük sorunların ötesine geçmeyi sağlar, üst yönetime ve çalışanlara harekete geçme gücü verir. İşletmenin vizyonu yenilik vizyonu ile yakın bir ilişki içinde olmalı ve birbirini destekleyerek güçlendirmelidir (Acaray, 2007, s. 74).

2.4.4. İnsan Kaynakları

Yenilik yönetiminde, bilgiye erişim ve insan kaynaklarının niteliği önemli bir rol oynar. Bu sebepten dolayı yeniliğe dayalı pazarın içinde olan işletmeler nitelikli insan gücüne sahip, bilgiye erişimin kolay olduğu, bilişim teknolojileri altyapısı gelişmiş bölgeleri tercih ederler. Yeniliğe dayalı ekonomide en önemli kaynak sermaye ve beyin gücüdür. Bilgiyi en iyi kullanan işletmeler en nitelikli insan gücüne ihtiyaç duyarlar. Bu sebepten dolayı eğitim ve insan kaynaklarına yatırım büyük önem taşımaktadır (Elçi, 2006, s. 100).

İnsanlara yenilikler için gerekli alanlar yaratılmalı ve bu görevi yerine getirmek için otorite, kaynak ve zaman verilmelidir. Bu durum onlara iş için gerekli araç ve gereçlerin verilmesi ya da onların güçlendirilmesi anlamına gelir. İşgörenlere bilgi, malzeme, araç-gereç ve para verilmeli, parayı kullanmalarına güvenilmeli, başarısızlıkları durumunda gerekli önlemler alınarak cesareti kırılmamalı, istihdam ve kariyer durumları garanti altına alınmalıdır. İşgörenler risk almaları, karar vermeleri ve fikir üretmeleri konusunda desteklenmeli, yenilik yapacakları ortam oluşturulmalıdır. İşgörenlere yeniliğin değerleri ve uygulaması hakkında eğitim, istihdam ve sosyalleşme imkânları sağlanarak bilgi, kaynak ve ödül gibi örgütsel güç kaynakları sağlanmalıdır (Durna, 2002, s. 201).

İşletmelerin en önemli kaynağı olarak değerlendirilen insan, hem yüksek hem de düşük maliyetlerin ortaya çıkmasında en önemli unsur olarak değerlendirilir. İnsan kaynaklarını iyi kullanan ve onların yaratıcılıklarından, fikirlerinden ve hayallerinden yararlanan işletmeler yeni ürün ve hizmet yaratmada sahip olduğu yüksek katma değer rakipleri karşısında büyük bir rekabet gücü sağlamaktadır. Böylece hem farklılaşma olanağı yaratılmakta hem de maliyet açısından büyük düşüşler ortaya çıkmaktadır (Küçükaslan, 2005, s. 91).

Yenilikçi bir organizasyonda, önemli konulardan birisi de insan kaynakları uygulamalarının yenilikçiliğe yol açacak şekilde düzenlenmesidir. Bu şekilde yapılan bir düzenlemenin durağan insan kaynakları uygulamalarından farklı olacağı ve işletme içi yenilikçi sürece katkı sunacağı söylenebilir.

3. Metodoloji

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, yiyecek içecek sektöründe mutfak alanında çalışan işgörenlerin örgütsel bağlılıkları ile yenilik yönetimi ilişkisinin tespit edilmesidir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda oluşturulan hipotezler şunlardır;

H₁: Duygusal bağlılık ile işletmenin yenilik performansı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Duygusal bağlılık ile işletmenin yenilik yeteneği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Duygusal bağlılık ile işletmenin yenilikçi örgüt yapısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Duygusal bağlılık ile çalışanların yenilik sürecine katılımı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₅: Duygusal bağlılık ile çalışanların yenilik isteği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₆: Duygusal bağlılık ile yenilik desteği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₇: Devam bağlılığı ile işletmenin yenilik performansı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₈: Devam bağlılığı ile işletmenin yenilik yeteneği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₉: Devam bağlılığı ile işletmenin yenilikçi örgüt yapısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₀: Devam bağlılığı ile çalışanların yenilik sürecine katılımı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₁: Devam bağlılığı ile çalışanların yenilik isteği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₂: Devam bağlılığı ile yenilik desteği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₃: Normatif bağlılık ile işletmenin yenilik performansı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₄: Normatif bağlılık ile işletmenin yenilik yeteneği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₅: Normatif bağlılık ile işletmenin yenilikçi örgüt yapısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₆: Normatif bağlılık ile çalışanların yenilik sürecine katılımı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₇: Normatif bağlılık ile çalışanların yenilik isteği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₈: Normatif bağlılık ile yenilik desteği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₁₉: Örgütsel bağlılık ile yenilik yönetimi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Araştırmada gerekli verileri elde edebilmek için, hazırlanan anket 60 soru ve üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, 11 soru ile anketi cevaplayanların kişisel bilgileri yer almaktadır.

İkinci bölümde, örgütsel bağlılığı ölçmek amacıyla Allen ve Meyer'in (1990) geliştirdiği "Örgütsel Bağlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Örgütsel bağlılık ölçeği alt boyutları "duygusal bağlılık", "devam bağlılığı" ve "normatif bağlılık" alt boyutlarından oluşmaktadır. Anket uygulamasında 24 soru ile kullanılan Allen ve Meyer'in "Örgütsel Bağlılık" ölçeği uygulama sonrasında güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. $n=60$ olarak IBM SPSS Statistic 20 yazılımında yapılan güvenilirlik analizi sonrasında "Örgütsel Bağlılık" ölçeğindeki 6 sorunun korelasyonu düşük çıktığı için çıkartılmış, geriye kalan 18 sorudan 7'si "duygusal bağlılık", 4'ü "devam bağlılığı", 7'si "normatif bağlılık" olmak üzere 3 faktörde toplanmıştır. Ölçeğin tamamı için Cronbach's Alpha değeri 0,74 bulunduğundan dolayı ölçek güvenilir olarak kabul edilmiştir. Ayrıca ankette yer alan örgütsel bağlılık ifadelerine yönelik olarak faktör analizi yapılmamıştır. Faktör analizi, ifadelerin anlam yükününün açıklandığı boyutların belirlenmesinde kullanılır. Daha önce ölçeğin birçok çalışmada kullanılması ve ölçekteki her bir ifadenin faktör grubunun belirli olmasından dolayı faktör analizi yapılmasına gerek görülmemiştir.

Üçüncü bölümde ise, yenilik yönetimi ölçeği yer almaktadır. Yenilik yönetimi anketinin oluşturulması için yapılan literatür araştırmasında benzer araştırma konuları tespit edilmiş ve araştırmalarda yenilik ile ilgili geliştirilen ölçeklerden faydalanılarak 83 maddelik ölçek soru havuzu oluşturulmuştur. (Durna, 2002; Özşahin ve Çiğirim, 2005; Eren, Alkan ve Erol, 2005; Alkan ve ötk., 2005; Terzioğlu, Avcı ve Gökovalı, 2008; Apaydın, 2008). Ölçek soru havuzundan yararlanılarak araştırmada ölçülmesi hedeflenen konu ile ilgili sorular, konunun uzmanı akademisyen ve beş adet profesyonel sektör çalışanı tarafından görüş alınarak düzenlenmiş ve 31 soruya düşürülmüştür.

1615

Değişkenlerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek için Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testlerinin sonuçlarına bakılmış KMO değeri 0,916 ve p değeri 0,000 bulunduğundan ölçek faktör analizi yapmaya uygundur sonucuna ulaşılmış ve yenilik yönetimi ölçeği boyutlarının belirlenmesi için faktör analizi yapılmıştır.

Faktör analizinde kullanılan 31 değişkenin hangi faktör altında toplanacağına ilişkin karar, değişkenlerin her bir faktör için aldıkları faktör ağırlıklarına bakılarak verilmiştir. Döndürme işlemi için Varimax rotasyon yöntemi kullanılmıştır. Yenilik yönetimi ölçeğinde faktör analizine girmiş olan değişkenler ölçeğin 6 faktörden oluştuğunu ve toplam varyansın % 61,505'inin karşılandığını göstermektedir.

Konuyla ilgili araştırmalardan ve soru havuzundan yararlanılarak uzman görüşüyle birlikte faktörlere isimler verilmiştir. Daha sonra her bir faktörün güvenilirlik analizi yapılmıştır. Her bir boyutun güvenilirlik analizi Cronbach's Alpha modeli kullanılarak hesaplanmıştır. Faktör 1 için Cronbach's Alpha değeri 0,83; Faktör 2 için Cronbach's Alpha değeri 0,82; Faktör 3 için Cronbach's Alpha değeri 0,81; Faktör 4 için Cronbach's Alpha değeri 0,80; Faktör 5 için Cronbach's Alpha değeri 0,68; Faktör 6 için Cronbach's Alpha değeri 0,60 olarak bulunmuştur. Ölçeğin tamamı için Cronbach's Alpha değeri 0,92'dir.

Tablo1. Faktör Analizi Sonuç Tablosu

Faktör	Faktörün Adı	Soru İfadesi	Faktörün Açıklayıcılığı %	Güvenirlilik
Faktör 1	İşletmenin Yenilik Performansı	C29-C27-C28 C30-C26-C24	13,207	0,83
Faktör 2	İşletmenin Yenilik Yeteneği	C22-C21-C20 C23	11,721	0,82
Faktör 3	Yenilikçi Örgüt Yapısı	C10-C12-C9 C8-C11	11,291	0,81
Faktör 4	Çalışanların Yenilik Sürecine Katılımı	C15-C16-C18 C19-C17	10,012	0,80
Faktör 5	Çalışanların Yenilik İsteği	C1-C2-C14	7,675	0,68
Faktör 6	Yenilik Desteği	C4-C5-C7	7,599	0,60
Yenilik Yönetimi	C29-C27-C28-C30-C26-C24-C22-C21 C20-C23-C10-C12-C9-C8-C11-C15-C16 C18-C19-C17-C1-C2-C14-C4-C5-C7		61,505	0,92
Kaiser Meyer Olkin Geçerliliği				0,916
Bartlett Küresellik Test Ki Kare				4404,967
sd				325
p değeri				0,000

3.3. Araştırma Anakütlesi (Evren) ve Örneklemi

Araştırma evreni olarak Tüm Aşçılar ve Pastacılar Konfederasyonu'nu (TAŞPAKON) oluşturan federasyonların dernek üyeleri seçilmiştir. Kuruluşunda Marmara Aşçılar ve Pastacılar Federasyonu, Karadeniz Aşçılar ve Pastacılar Federasyonu, Ege-Akdeniz Aşçılar ve Pastacılar Federasyonu olmak üzere, 4 federasyon 29 dernek görev almıştır. Günümüzde bünyesinde 43 ilde 43 dernek ile faaliyetlerine devam etmektedir (www.taspakon.org.tr, 2017).

Araştırmada TAŞPAKON ile irtibata geçilerek konfederasyon başkanlığına yazı yazılmış, anket yapılması için izin alınmış ve oluşturulan anket formu ile veriler elde edilmiştir. TAŞPAKON

bünyesinde faaliyet gösteren 43 ildeki tüm derneklere 500 adet anket formu gönderilmiş 388 adet anket geri dönmüştür.

Araştırma evrenini temsil edecek örneklemin belirlenmesinde olasılığa dayalı örneklem yöntemlerinden “kolayda örnekleme yöntemi” kullanılmıştır. Kolayda örnekleme, herhangi bir ölçüt göz önünde bulundurmadan belirli bir ortamda herkese belirli bir zaman diliminde ulaşılmaya çalışılmasıdır (Kozak, 2014, s. 118).

3.4. Bulgular

3.4.1. Demografik Bulgular

Araştırmanın demografik bulgularına ait tanımlayıcı istatistiksel sonuçlarına göre, araştırmaya katılan mutfak çalışanlarından 305 kişi (% 78,6) erkek, 83 kişi (% 21,4) kadındır. Araştırmaya katılan çalışanlardan 247 kişi (% 63,7) bekâr, 141 kişi (% 36,3) kişi evlidir. 18-25 yaş grubu 161 kişi (% 41,5), 26-35 yaş grubu 136 kişi (% 35,1), 36-45 yaş grubu 64 kişi (% 16,5), 46 ve üzeri yaş grubu 27 (% 7) kişidir. Çalışanlardan 67 kişi (% 17,3) İlkokul mezunu, 46 kişi (% 11,9) Ortaokul mezunu, 133 kişi (% 34,3) Lise mezunu, 86 kişi (% 22,2) Meslek Yüksekokulu mezunu, 48 kişi (% 12,4) Fakülte mezunu ve 8 kişi (% 2,1) Lisansüstü mezunu olarak belirlenmiştir. 257 kişi (% 66,2) turizm eğitimi almış, 131 kişi (% 33,8) turizm eğitimi almamıştır. Turizm eğitimini, 54 kişi (% 13,9) meslek kurslarında, 120 kişi (% 30,9) turizm ile ilgili eğitim veren meslek liselerinde, 52 kişi (% 13,4) meslek yüksekokulunda, 30 kişi (% 7,7) fakültede ve 1 kişi (% 0,3) lisansüstü düzeyde almıştır. Araştırmaya katılan çalışanlardan 73 kişi (% 18,8) üst düzey yönetici, 82 kişi (% 21,1) orta düzey yönetici ve 233 kişi (% 60,1) çalışan olarak belirlenmiştir. Sektörde 5 yıldan az çalışan 151 kişi (% 38,9), 5-10 yıl arasında çalışan 127 kişi (% 32,7), 11-15 yıl arasında çalışan 64 kişi (% 16,5), 16 yıl ve üzerinde çalışan sayısı 46 kişi (% 11,9) olarak bulunmuştur. Örnekleme, işletmede 1 yıldan az çalışan 131 kişi (% 33,8), 1-5 yıl arasında çalışan 177 kişi (% 45,6), 6-10 yıl arasında çalışan 73 kişi (% 18,8), 11 yıl ve üzeri çalışan 7 kişi (% 1,8) bulunmaktadır.

Tablo 2. Demografik Bulgular

Demografik Bulgular		n	%
Cinsiyet	Erkek	305	78,6
	Kadın	83	21,4
	Toplam	388	100
Medeni Durum	Bekar	247	63,7
	Evli	141	36,3
	Toplam	388	100

Yaş	18-25	161	41,5
	26-35	136	35,1
	36-45	64	16,5
	46+	27	7
	Toplam	388	100
Eğitim Durumu	İlkokul	67	17,3
	Ortaokul	46	11,9
	Lise	133	34,3
	Meslek Yüksekokulu	86	22,2
	Fakülte	48	12,4
	Lisansüstü	8	2,1
	Toplam	388	100
Turizm Eğitimi	Evet	257	66,2
	Hayır	131	33,8
	Toplam	388	100
Turizm Eğitimi Alınan Kurumlar	Meslek Kursları	54	13,9
	Meslek Lisesi	120	30,9
	Meslek Yüksekokulu	52	13,4
	Fakülte	30	7,7
	Lisansüstü	1	0,3
	Turizm Eğitimi Almayanlar	131	33,8
	Toplam	388	100
İşletmedeki Pozisyon	Üst Düzey Yönetici	73	18,8
	Orta Düzey Yönetici	82	21,1

	Çalışan	233	60,1
	Toplam	388	100
Sektörde Çalışma Süresi	5 yıldan az çalışan	151	38,9
	5-10 yıl arasında çalışan	127	32,7
	11-15 yıl arasında çalışan	64	16,5
	Toplam	388	100
İşletmede Çalışma Süresi	1 yıldan az çalışan	131	33,8
	1-5 yıl arasında çalışan	177	45,6
	6-10 yıl arasında çalışan	73	18,8
	11 yıl ve üzeri	7	1,8
	Toplam	388	100

3.4.2. İşletmeler İle İlgili Bulgular

1619

Araştırmada çalışanlara işletmelerin türü ile ilgili sorular sorulmuş ve elde edilen bilgiler Tablo 3'te gösterilmiştir. Tablo 3'e göre, araştırmaya katılan mutfak personelinin çalıştığı 193 işletme (% 49,7) bağımsız restoran, 195 işletme (% 50,3) otel işletmesidir.

Araştırma sonucunda 137 işletmenin (% 35,3) tek kişi işletmesi ve 251 işletmenin (% 64,7) şirket olarak faaliyet gösterdiği belirlenmiştir.

Tablo 3. İşletmeler İle İlgili Bulgular

İşletme Bilgileri	n	%	
Çalışılan İşletme Türü	Bağımsız Restoran	193	49,7
	Otel	195	50,3
	Toplam	388	100
İşletmenin Sahiplik Durumu	Tek Kişi İşletmesi	137	35,3
	Şirket	251	64,7

	Toplam	388	100

3.4.3. Örgütsel Bağlılık ve Yenilik Yönetimi İle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Bu bölümde mutfak personelinin örgütsel bağlılık, yenilik yönetimi ve ilgili alt boyutları ile ilgili değişkenlerin ortalamalarına, standart sapmalarına ve yüzdelik dağılımlarına yer verilmektedir.

3.4.3.1. Örgütsel Bağlılık ve Alt Boyutları İle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Örgütsel bağlılık ile ilgili araştırma kapsamında kullanılan ankete verilen yanıtların aritmetik ortalamalarının yorumlanmasında şu aralıklar dikkate alınmaktadır. Çok Düşük 1-1,79; Düşük 1,80-2,5; Orta 2,60-3,39; Yüksek 3,40-4,19; Çok Yüksek 4,20-5,00 (Özdamar, 2003, s. 32).

Tablo 4’de örgütsel bağlılık ve alt boyutlarının aritmetik ortalamalarının ve standart sapmalarının değerleri verilmiştir. Araştırmaya katılan 388 mutfak personelinden elde edilen bulgulara göre, en yüksek ortalama sırası 3,42 ile normatif bağlılık, 3,40 ile duygusal bağlılık ve 3,12 ile devam bağlılığı bulunmuştur. Duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılıktan oluşan örgütsel bağlılığın genel ortalaması 3,31 olarak görülmektedir. Bu durumda çalışanların örgütsel bağlılıklarının orta düzeyde (2,60-3,39) olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Örgütsel Bağlılık ve Alt Boyutları ile İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

BOYUTLAR	n	x	SS
Duygusal Bağlılık	388	3,40	0,686
Devam Bağlılığı	388	3,12	0,808
Normatif Bağlılık	388	3,42	0,646
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK	388	3,31	0,514

3.4.4.7. Yenilik Yönetimi ve Alt Boyutları İle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 5’de yenilik yönetimi ve alt boyutlarının aritmetik ortalamaları ve standart sapma değerlerine yer verilmektedir.

Araştırmaya katılan yiyecek içecek işletmelerinde çalışan 388 mutfak personelinden elde edilen verilere göre, en yüksek ortalama sırası 3,63 ile çalışanların yenilik isteği, 3,57 ile işletmenin yenilikçi örgüt yapısı ve 3,49 ile işletmenin yenilik performansı bulunmuştur. Yenilik yönetimi genel ortalaması 3,41 olarak görülmektedir. Bu durumda mutfak personelinin çalıştığı işletmelerdeki yenilik yönetimi ile ilgili düşüncelerinin 3,41 ile yüksek düzeyde (3,40-4,19) olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Yenilik Yönetimi ve Alt Boyutları İle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

BOYUTLAR	n	x	SS
İşletmenin Yenilik Performansı	388	3,49	0,802
İşletmenin Yenilik Yeteneği	388	3,38	0,947
Yenilikçi Örgüt Yapısı	388	3,57	0,976
Çalışanların Yenilik Sürecine Katılım	388	3,36	0,829
Çalışanların Yenilik İsteği	388	3,63	1,111
Yenilik Desteği	388	3,02	1,111
YENİLİK YÖNETİMİ	388	3,41	0,710

3.4.5. Analize Uygunluk Testleri

İstatistiki analizlerde verilerin dağılımı ve birçok testin yapılabilmesi için verilerin dağılımının normal ya da normale yakın olması çok önemlidir.

1621

Araştırma sonucu elde edilen veriler Kolmogorov-Smirnov (K-S) ve Q-Q grafiği ile normallik sınamasına tabi tutulmuştur. Tablo 6 incelendiğinde örgütsel bağlılık alt boyutlarını oluşturan duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık ile yenilik yönetimi alt boyutlarını oluşturan işletmenin yenilik performansı, işletmenin yenilik yeteneği, yenilikçi örgüt yapısı, çalışanların yenilik sürecine katılımı, çalışanların yenilik isteği ve yenilik desteği p değerleri verilmiştir.

Bu testin H_0 ve H_1 hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H_0 : Verilerin dağılımı normal dağılıma uyar.

H_1 : Verilerin dağılımı normal dağılıma uymaz.

$\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyine göre verilerin sig. değeri 0,05'ten küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilir. Yani verilerin dağılımının normal dağılıma uymadığı söylenebilir. Bu sonuçtan dolayı araştırmada parametrik olmayan testler kullanılacaktır.

Tablo 6. Verilerin Normallik Testi Sonuçları

	Kolmogorov-Smirnov ^a		
	Statistic	n	Sig.

Duygusal Bağlılık	0,118	388	0,000
Devam Bağlılığı	0,083	388	0,000
Normatif Bağlılık	0,075	388	0,000
İşletmenin Yenilik Performansı	0,079	388	0,000
İşletmenin Yenilik Yeteneği	0,100	388	0,000
Yenilikçi Örgüt Yapısı	0,180	388	0,000
Çalışanların Yenilik Sürecine Katılımı	0,079	388	0,000
Çalışanların Yenilik İsteği	0,244	388	0,000
Yenilik Desteği	0,180	388	0,000

3.4.8. Hipotezlerin Araştırılması

Araştırmada verilerin normal dağılıma uymadığı tespit edildiğinden hipotezlerin test edilmesinde Spearman sıra korelasyonu kullanılmıştır.

1622

Tablo 7. Örgütsel Bağlılık ve Alt Boyutları ile Yenilik Yönetimi ve Alt Boyutları Arasındaki Korelasyon

Boyutlar		İşletmenin Yenilik Performansı	İşletmenin Yenilik Yeteneği	Yenilikçi Örgüt Yapısı	Çalışanların Yenilik Sürecine Katılımı	Çalışanların Yenilik İsteği	Yenilik Desteği	YENİLİK YÖNETİMİ
Duygusal Bağlılık	r_s	0,320**	0,332**	0,209**	0,337**	0,382**	0,209*	0,427**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	n	388	388	388	388	388	388	388
Devam Bağlılığı	r_s	0,210**	0,189**	0,216**	0,133**	0,177**	0,189*	0,252**
	p	0,000	0,000	0,000	0,009	0,000	0,000	0,00

	n	388	388	388	388	388	388	388
Normatif Bağlılık	r _s	0,359**	0,285**	0,304**	0,247**	0,314**	0,141*	0,357**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,005	0,000
	n	388	388	388	388	388	388	388
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK	r _s	0,416**	0,376**	0,383**	0,335**	0,406**	0,258*	0,483**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	n	388	388	388	388	388	388	388

Tablo 7'ye göre, çalışanların duygusal bağlılıkları ile işletmenin yenilik performansı ($r=0,320$; $p=0,000<0,05$), işletmenin yenilik yeteneği ($r=0,332$; $p=0,000<0,05$), çalışanların yenilik sürecine katılımı ($r=0,337$; $p=0,000<0,05$) çalışanların yenilik isteği ($r=0,382$; $p=0,000<0,05$) ve yenilik yönetimi ($r=0,427$; $p=0,000<0,05$) algısı arasında pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Çalışanların duygusal bağlılıkları ile yenilikçi örgüt yapısı ($r=0,209$; $p=0,000<0,05$) ve yenilik desteği ($r=0,209$; $p=0,000<0,05$) algısı arasında pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

1623

Çalışanların devam bağlılığı ile işletmenin yenilik performansı ($r=0,210$; $p=0,000<0,05$), işletmenin yenilik yeteneği ($r=0,189$; $p=0,001<0,05$), yenilikçi örgüt yapısı ($r=0,216$; $p=0,000<0,05$), çalışanların yenilik sürecine katılımı ($r=0,133$; $p=0,009<0,05$), çalışanların yenilik isteği ($r=0,177$; $p=0,000<0,05$), yenilik desteği ($r=0,189$; $p=0,000<0,05$) ve yenilik yönetimi ($r=0,252$; $p=0,000<0,05$) algıları arasında pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Çalışanların normatif bağlılığı ile işletmenin yenilik performansı ($r=0,359$; $p=0,000<0,05$), yenilikçi örgüt yapısı ($r=0,304$; $p=0,000<0,05$), çalışanların yenilik isteği ($r=0,314$; $p=0,000<0,05$) ve yenilik yönetimi ($r=0,357$; $p=0,000<0,05$) algıları arasında pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Çalışanların normatif bağlılığı ile işletmenin yenilik yeteneği ($r=0,285$; $p=0,000<0,05$), çalışanların yenilik sürecine katılımı ($r=0,247$; $p=0,009<0,05$) ve yenilik desteği ($r=0,141$; $p=0,005<0,05$) algıları arasında pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Çalışanların örgütsel bağlılığı ile işletmenin yenilik performansı ($r=0,416$; $p=0,000<0,05$), işletmenin yenilik yeteneği ($r=0,376$; $p=0,001<0,05$), yenilikçi örgüt yapısı ($r=0,383$; $p=0,000<0,05$), çalışanların yenilik sürecine katılımı ($r=0,335$; $p=0,009<0,05$), çalışanların yenilik isteği ($r=0,406$; $p=0,000<0,05$) ve yenilik yönetimi ($r=0,483$; $p=0,000<0,05$) algıları arasında pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Çalışanların örgütsel bağlılığı ile yenilik desteği ($r=0,258$; $p=0,000<0,05$) algıları arasında pozitif yönde, düşük düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.

Çalışanların örgütsel bağlılık algıları ile yenilik yönetimi ($r=0,483$; $p=0,000<0,05$) algıları arasında pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Bu bağlamda, araştırmanın amacını oluşturan hipotezlerin durumu Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Araştırma Hipotez Sonuçları

No	Hipotezler	Durum
H ₁	Duygusal bağlılık ile işletmenin yenilik performansı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₂	Duygusal bağlılık ile işletmenin yenilik yeteneği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₃	Duygusal bağlılık ile işletmenin yenilikçi örgüt yapısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₄	Duygusal bağlılık ile çalışanların yenilik sürecine katılımı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₅	Duygusal bağlılık ile çalışanların yenilik isteği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₆	Duygusal bağlılık ile yenilik desteği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₇	Devam bağlılığı ile işletmenin yenilik performansı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₈	Devam bağlılığı ile işletmenin yenilik yeteneği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₉	Devam bağlılığı ile işletmenin yenilikçi örgüt yapısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₁₀	Devam bağlılığı ile çalışanların yenilik sürecine katılımı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₁₁	Devam bağlılığı ile çalışanların yenilik isteği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez

H ₁₂	Devam bağıllığı ile yenilik desteği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₁₃	Normatif bağıllık ile işletmenin yenilik performansı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₁₄	Normatif bağıllık ile işletmenin yenilik yeteneği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₁₅	Normatif bağıllık ile işletmenin yenilikçi örgüt yapısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₁₆	Normatif bağıllık ile çalışanların yenilik sürecine katılımı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₁₇	Normatif bağıllık ile çalışanların yenilik isteği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₁₈	Normatif bağıllık ile yenilik desteği arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez
H ₁₉	Örgütsel bağıllık ile yenilik yönetimi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.	Reddedilemez

Sonuç ve Öneriler

İşletmelerin kuruluş aşamasındaki genel amaçlarına bakıldığında birincil amacı kar elde etmek olarak görülürken, bu amacı varlıklarını sürdürmek ve topluma hizmet etmek izlemektedir. Konuya turizm işletmeleri açısından bakıldığında rekabetin lokal, bölgesel, ulusal ve uluslararası arenada yoğun olarak yaşandığı sektörde genel amaçları gerçekleştirebilmek gittikçe zorlaşmaktadır. Özellikle varlıklarını sürdürebilmek için, bu yoğun rekabet ortamında ürün ve hizmetlerini farklılaştırma yoluna gittikleri görülmektedir. 21. yüzyılda işletmelerin farklılaşmaya gidebilmeleri bilimsel ve teknolojik yenilikleri takip edebilmeleri ile mümkündür. Bilgi ekonomisinin hâkim olduğu günümüzde turizm işletmeleri için bu zaruri bir ihtiyaçtır.

Çalışmanın gerçekleştirildiği sektör olan yiyecek-içecek sektöründe de ürün yeniliği, süreç yeniliği, organizasyonel yenilik ve pazarlama yeniliği gibi yenilik türleri dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de gerçekleştirilmektedir. Bu yeniliklerin yapılma amaçları; maliyetlerin düşürülüp karlılığın artırılması olduğu kadar tüketicilerin ihtiyaç, beklenti ve arzularını gerçekleştirmektir. Bu ihtiyaçları fark eden, yenilikleri geliştiren uygulamaya koyanlar ise çalışanlardır. Diğer bir deyişle yiyecek içecek sektöründe en önemli yenilik kaynağı çalışanlardır. Dolayısı ile çalışanlara gereken önemin verilmemesi özellikle hizmet işletmeleri içerisinde yer alan yiyecek içecek sektöründe telafisi imkânsız kayıplara yol açabilmektedir. Örgütsel bağıllık, işgörenlerin örgütle kendilerini özdeşleştirmeleri ve örgütün amaçları doğrultusunda sorumluluk duyarak hareket etmelerini ifade etmektedir. Örgütsel bağıllık ile

ilgili yapılan çalışmalar, örgütlerin devamlılığının ve etkin ve verimli bir şekilde çalışmasının sağlanmasının örgütsel bağlılıktan geçtiğini göstermektedir.

Bu kapsamda çalışmanın ana amacı örgütsel bağlılık ve yenilik yönetimi ilişkisi olarak belirlenmiş ve mutfak personeli üzerine bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Uygulama çalışmasından önce konunun literatür kısmı incelenerek teorik çerçeve oluşturulmuştur.

Araştırmaya katılan mutfak personelinin örgütsel bağlılık puanları incelendiğinde elde edilen bulgulara göre, en yüksek ortalama sırası 3,42 ile normatif bağlılık, 3,40 ile duygusal bağlılık ve 3,12 ile devam bağlılığı bulunmuştur. Duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılıktan oluşan örgütsel bağlılığın genel ortalaması 3,31 olarak görülmektedir. Bu durumda çalışanların örgütsel bağlılıklarının orta düzeyde (2,60- 3,39) olduğu söylenebilir. Çalışanların normatif ve duygusal bağlılıklarının yüksek ve birbirine yakın olması buna karşılık devam bağlılıklarının ise düşük çıkması çalışma yapılan işletmeler açısından oldukça olumlu bir sonuç olarak görülebilir.

Ayrıca çalışmaya katılanların örgütsel bağlılıklarının incelenmesinin yanı sıra yenilik yönetimi ile ilgili düşünceleri de incelenmiştir.

Yenilik yönetimi ve alt boyutları ile ilgili tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde; en yüksek ortalama sırası 3,63 ile çalışanların yenilik isteği, 3,57 ile işletmenin yenilikçi örgüt yapısı ve 3,49 ile işletmenin yenilik performansı olarak bulunmuştur. Yenilik yönetimi alt boyutları ile beraber genel ortalaması 3,41 olarak görülmektedir. Bu durumda mutfak personelinin çalıştığı işletmelerdeki yenilik yönetimi ile ilgili düşünceleri 3,41 ile yüksek düzeyde (3,40- 4,19) olduğu söylenebilir.

Çalışmada araştırmanın temel amacını oluşturan örgütsel bağlılık ve yenilik yönetimi ilişkisinin tespit edilmesi için Spearman sıra korelasyonu analizinden faydalanılmıştır.

1626

Çalışanların genel örgütsel bağlılığı ile yenilik yönetimi ($r=0,483$; $p=0,000<0,05$) algıları arasında pozitif yönde, orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Çalışanların örgütsel bağlılıkları arttıkça çalıştıkları işletmelerin yenilik yönetimi ile ilgili algıları da karşılıklı olarak olumlu yönde etkilenmektedir.

Araştırmanın hipotezleri verilerin analiz edilmesiyle elde edilen bulgular itibarıyla değerlendirildiğinde; sonuçlar hipotezleri ($H_1, H_2, H_3, H_4, H_5, H_6, H_7, H_8, H_9, H_{10}, H_{11}, H_{12}, H_{13}, H_{14}, H_{15}, H_{16}, H_{17}, H_{18}, H_{19}$) destekler niteliktedir.

Araştırmadan elde edilen bulgularla ileride yapılacak akademik çalışmalara ve sektöre yönelik geliştirilen öneriler ise aşağıda yer almaktadır; Buna göre;

- İşletmeler açısından çalışanların bağlılığı çok önemlidir. İşletmeye bağlı olmayan çalışanların işletmenin karlılığı ve varlığını sürdürmesi adına fikir önderliğinde bulunmaları, yenilikçi düşünceler geliştirmeleri ve bunları uygulanabilir hale getirmeleri mümkün değildir. Dolayısı ile işletmeye mutfak personeli alınırken işletme amaç ve hedeflerinin, çalışanın görev ve sorumluluklarının, sağlanacak sosyal haklarının önceden belirlenerek personel alımında bu şartlara uygun personelin işe alınması çok önemlidir.
- İşletmelerin mutfak personeli işe alındıktan sonra duygusal ve normatif bağlılık düzeylerini artırmaya dönük strateji ve politikalar belirlemeleri uygun olacaktır.
- İşletmeler örgüt yapılarını anlayan ve bilen değil öğrenen örgütler şeklinde geliştirmelidirler.

- Takım halinde iş yapan mutfak personelinin örgütsel iletişimlerini geliştirilmelidir. Oluşabilecek çatışmalar etkin biçimde yönetilmelidir.
- Yeniliğin sadece üst yönetim tarafından benimsenmesi değil tüm personel tarafından benimsenmesi için gerekli teşvik edici önlemler alınmalıdır. Gerekirse yenilik ile ilgili hizmet içi eğitim verilerek tüm personelin yenilik çalışmalarına katılması sağlanmalıdır. Bunun için mutfak personelinin yurtiçi ve yurtdışı sektörel yarışmalara ve fuarlara gönderilerek yeniliklerden haberdar olmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.
- İşletme içinde proje geliştirme takımları oluşturularak yenilik ile ilgili projelerin geliştirilmesi sağlanabilir. Oluşturulan bu proje ekibine her çalışan kademesinden ve her uzmanlık alanından matris organizasyon biçiminde personel görevlendirilebilir.
- Herkesin fikirlerini rahatça söyleyeceği ve işbirlikçi bir ortam oluşturulmalıdır. Fikirleri kabul gören kişilerin teşvik olarak ödüllendirilmesine gidilebilir ve bu ödüller duyurularak yenilikçiliğin yayılması amacıyla tüm personele duyurulabilir.
- Yenilik ile ilgili tüm çalışmalar için her türlü donanım ve bütçe sağlanmalıdır. Başarısız olan bir çalışma yeni fırsatlar olarak görülmeli ve yenilik çalışmaları desteklenmeye devam edilmelidir.
- Mutfak çalışanlarının eğitimine yönelik kurumlarda çalışan eğitimcilerin teknoloji bilgilerinin ve kullanım düzeylerinin artırılması hedeflenmelidir.
- Gerek turizm personeli gerekse mutfak personeli yetiştiren kurumlarda; yaratıcılık, girişimcilik, yenilikçilik gibi kuramsal dersler içeriği uygulama örnekleri ile zenginleştirilerek diğer verilen dersler içerisine eklenebilir. Öğrencilerin eğitimleri süresince sektördeki yenilikleri takip edebilmeleri amacıyla ilgili fuarlara, konferanslara, katılmaları teşvik edilebilir, sektörel yayınlara ulaşabilmeleri sağlanabilir. Bunu yanı sıra, sektörün ileri gelenleri ile bir araya gelmeleri sağlanarak alanlarındaki gelişmeleri desteklenebilir.
- Akademik anlamda ise, yenilik yönetimi ve örgütsel bağlılık ölçeği turizm sektörü içerisinde yer alan farklı işletme çalışanlarına uygulanabilir.
- Bunun yanı sıra yenilik yönetiminin örgütsel bağlılık dışındaki farklı değişkenlerle arasındaki ilişki incelenebilir.

Alan araştırması göstermiştir ki yiyecek-içecek işletmelerinde çalışan mutfak personelinin örgütsel bağlılığı yenilik yönetiminin benimsenmesi için büyük önem taşımaktadır. Nicel araştırma tekniği ile hazırlanan bu çalışmanın akademik araştırmalara katkı sunacağı ve yeniliği özümseyen işletmelere ışık tutacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Acaray, A. (2007). Küçük ve Orta Boy İşletmelerde Yenilik Yönetimi: Yenilik Yönetiminde Etkili Olan Örgütsel Yapı ve Faktörlere İlişkin Bir Araştırma, Yüksel lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Akdoğan, A. ve Kale, E. (2011). Konaklama İşletmelerinde Örgüt İçi Faktörlerin Yenilik ve Yaratıcılık Performansına Etkisi. NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1, 165-186.

Allen, N. J. ve Meyer, J. P. (1990). The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative. Journal of Occupational Psychology, 63, 1-18.

- Allen, N. J. ve Meyer, J. P. (1996). Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: An Examination of Construct Validity. *Journal of Vocational Behavior*, 49/43, 252-276.
- Alpkan, L. vd. (2005). Şirket Girişimciliğinin Şirket Performansına Etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2/6, 175-189.
- Apaydın, F. (2008). Kurumsallaşmanın Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Performansına Etkileri. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/7, 121-145.
- Aygen, S. (2006). İşletmelerde Yenilik Yönetimi Sürecinde Örgüt Yapılarında ve Hizmet Tasarımlarında Yaşanan Dönüşümler: Antalya İli Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Ampirik Bir Araştırma ve Hizmet Tasarım Önerisi, Doktora tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Bakan, İ. (2011). Örgütsel Bağlılık. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Balay, R. (2000). Örgütsel Bağlılık. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bayram, L. (2005). Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık. *Sayıştay Dergisi* 59,125-139.
- Becker, H. S. (1960). Notes on The Concept of Commitment. *American Journal of Sociology*, 66/1, 32-40.
- Bolat, O. İ. ve Bolat, T. (2008). Otel İşletmelerinde Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11/19, 75-94.
- Booyens, I. (2014). Innovation and Networking in Tourism for the Competitiveness of the Western Cape Regional Tourism Economy, Doktora tezi. University of Johannesburg, Johannesburg.
- Brynteson, R. (2013). Innovation At Work. <https://eds.b.ebscohost.com> adresinden erişildi. (ET: 02.12.2015).
- Camison, C. ve Monfort-Mirb, V. M. (2011). Measuring Innovation in Tourism From The Schumpeterian and The Dynamic-Capabilities Perspectives. *Tourism Management* 33, 776-789.
- Çağlayan, V. (2009). Yenilikçilik, Tedarikçi Katılımı ve İşletme Performansı Üzerine Değer Zinciri Yönetimi Temelli Bir Yaklaşım: Otomotiv Sektöründe Görgül Bir Araştırma, Doktora tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Cengiz, M. (2012). Alanya Bölgesindeki Dört Ve Beş Yıldızlı Otellerde Çalışan Yöneticilerin Yenilikçilik Anlayışı. *Akdeniz Üniversitesi, Antalya*.
- Çetin, Ö. (2012). Turizm İşletmelerinde Yenilik Stratejilerinin Nitel ve Nicel Performansa Etkileri: Safranbolu Örneği, Yüksek lisans tezi. Düzce Üniversitesi, Düzce.
- Çöl, G. (2004). Örgütsel Bağlılık Kavramı ve Benzer Kavramlarla İlişkisi. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 6/2, 31-45.
- Damanpour, F. (1987). The Adoption of Technological, Administrative, and Ancillary Innovations: Impact of Organizational Factors. *Journal of Management*, 13/4, 675-688.
- Demir, M., ve Demir, Ş. Ş. (2015). Otel İşletmelerinde Yenilik Yönetimi. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Develi, A. (2015). Ortaokul Okul Müdürlerinin Yenilikçi ve Değişim Özelliklerinin Öğretmenler Üzerindeki Etkisi, Yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Diker, O. (2014). Algılanan Liderlik Tarzları, Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinin Turizm Endüstrisinde İncelenmesi, Yayınlanmamış doktora tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Doğan, E. Ş. (2013). Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık. İstanbul: Türkmen Kitapevi.
- Dooley, L. ve O'Sullivan, D. (2000). Systems Innovation Manager. Production Planning and Control, 11/4, 369-379.
- Drucker, P. F. (1985). Innovation and Entrepreneurship, <https://books.google.com.tr> adresinden erişildi. (ET: 12.01.2016).
- Durna, U. (2002). Yenilik Yönetimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Elçi, Ş. (2006). İnovasyon: Kalkınma ve Rekabetin Anahtarı. İstanbul: Türkiye Bilişim Derneği.
- Elçi, Ş. ve Karataylı, İ. (2008). İnovasyon Rehberi: Kârlılık ve Rekabetin El kitabı. Ankara: Technopolis Group.
- Eren, E. (1982). İşletmelerde Yenilik Politikası. İstanbul: Formül Matbaası.
- Eren, E. (2012). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Eren, E., Alpan, L. ve Erol, Y. (2005). Temel Fonksiyonel Yeteneklerin Firmanın Yenilik ve Finansal Performansına Etkileri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4/7, 201-224.
- Ertan, H. (2008). Örgütsel Bağlılık , İş Motivasyonu ve İş Performansı Arasındaki İlişki: Antalya'da Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir İnceleme, Doktora tezi. Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- European Commission. (1995). Green Paper on Innovation.
- Flynn, M. ve öte. (2003). Idea Management for Organisational Innovation. International Journal of Innovation Management, 7/4, 417-442.
- Gallie, D., Felstead, A. ve Green, F. (2001). Employer Policies and Organizational Commitment in Britain 1992-97. Journal of Management Studies, 38/8, 1081-1101.
- Güney, S. (2011). Örgütsel Davranış. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- He, P. (2008). An Investigation of the Antecedents and Consequences of Affective Commitment in a U.S. Hospitality Organization, Doktora tezi. Virginia Polytechnic Institute. Blacksburg.
- Hyung, R. L. (2000). An Empirical Study of Organizational Justice as a Mediator of the Relationships Among Leader-Member Exchange and Job Satisfaction, Organizational Commitment and Turnover Intentions in the Lodging Industry, Doktora tezi. Virginia Polytechnic Institute, Blacksburg.
- İraz, R. (2005). Yaratıcılık ve Yenilik Bağlamında Girişimcilik ve Kobiler. Konya: Çizgi Kitapevi.

- Izgar, H. (2008). Okul Yöneticilerinde İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık. Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi 25, 317-334.
- Kanter, R. M. (1968). Commitment and Social Organization: A Study of Commitment Mechanisms in Utopian Communities. American Sociological Review, <http://www.jstor.org/stable/2092438> adresinden erişildi. (ET:12.10.2015).
- Kaplan, M. (2010). Otel İşletmelerinde Etiksel İklim ve Örgütsel Destek Algılamalarının Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Kapadokya Örneği, Doktora tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Kaş, L. (2012). Herzberg'in İçsel ve Dışsal Motivasyon Etmenleri İle İşgörenlerin Örgütsel Bağlılıkları Arasındaki İlişki: Belek'teki Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kelley, S. S. (2014). The Effects of Perceived Organizational Support and Trust on Organizational, Yüksek lisans tezi. Roosevelt University, Schaumburg.
- Kılıç, G. ve Öztürk, Y. (2010). Kariyer Yönetim Sistemi ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma. Ege Akademik Bakış, 10/3, 981-1011.
- Kılıç, M. ve Bilginoğlu, B. (2010). İhracatçı Türk Firmalarında Personel Sağlama ve Seçme Yöntemleri ve İnovasyon Performansı İlişkisi: Orta Anadolu İhracatçı Birlikler Örneği. Sosyo ekonomi 2, 216-241.
- Kırımlı, A. (2006). Deneyim İnnovasyonu. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Kırımlı, A. (2006). Süreç İnnovasyonu. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Kozak, M. (2014). Bilimsel Araştırma: Tasarım, Yazım ve Yayım Teknikleri. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Köse, B. (2012). Tüketici Yeniliği ve Yeniliklerin Benimsenmesi: Bir Yenilik Olarak Mobil İnternet, Doktora tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Kulaklı, A. (2005). Yeni Ürün Geliştirme Sürecinde Bilgi Paylaşımının Önemi ve Bir Uygulama. İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 8, 99-114.
- Küçükaslan, A. (2005). Organizasyonlarda Yaratıcılık ve Yenilik Sürecini Olumsuz Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. Öneri, 6/24, 89-96.
- Luecke, R. (2011). İş Dünyasında Yenilik ve Yaratıcılık (Turan Parlak, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mattsson, J. ve Orfila-Sintes, F. (2014). Hotel Innovation and Its Effect on Business Performance. International Journal of Tourism Research 16, 388-398.
- Mesci, M. (2011). Bilgi Yönetimi, Yenilik ve İşletme Performansı Arasındaki İlişkide Ara Değişkenlerin Etkisi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Araştırma, Doktora tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1991). A Three - Component Conceptualization of Organizational Commitment. Human Resource Management Review, 1/1, 62-89.

Monteiro, I. P. ve Sousa, F. C. (2011). Understanding Innovation in Hospitality Through The Words of Innovative Managers. International Conference on Tourism& Management Studies. Algarve.

Moscardo, G. (2008). Sustainable Tourism Innovation: Challenging Basic Assumptions. Tourism and Hospitality Research, 4-13.

OECD ve Eurostat. (2005). Oslo Kılavuzu: Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler 3. Baskı, (TÜBİTAK çev.). Ankara: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, Avrupa Birliği İstatistik Ofisi.

Oral, H. (2015). Otel İşletmelerinde İş Koşullarının Çalışanların Örgütsel Bağlılıkları Üzerine Etkisi, Yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

O'Reilly, C. (1989). Corporation, Culture, and Commitment: Motivation and Social Control in Organizations. California Management Review, 9-25.

O'Reilly, C. ve Chatman, J. (1986). Organizational Commitment and Psychological Attachment: The Effects of Compliance, Identification, and Internalization on Prosocial Behavior. Journal of Applied Psychology, 71/3, 492-499.

Oylumlu, H. (2006). Bir Şirketin Yeniliğine Etki Eden Koşulların Belirlenmesi, Yüksek lisans tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Özçer, N. (2005). Yönetimde Yaratıcılık ve Yenilikçilik. İstanbul: Rota Yayınları.

Özdamar, K. (2003). Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Eskişehir: Kaan Kitapevi.

Özşahin, M. ve Çiğirim, E. (2005). Rekabet Edilebilirlik ve Firma Performansı İlişkisi Üzerine Bir Saha Araştırması. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 1/7, 143-155.

Pınar, İ. (2015). Yiyecek İçecek İşletmeleri Yönetimi. Ankara: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Porter, L. W. vd. (1974). Organizational Commitment, Job Satisfaction, and Turnover Among Psychiatric Technicians. Journal of Applied Psychology, 59/5, 603-609.

Roe, S. J. (2012). Restaurant Service Employees Organizational Commitment: Shared Gratuity Versus Independent Gratuity Environments. University of Nevada. Las Vegas.

Saatçioğlu, Ö. Y. ve Özmen, Ö. N. (2009). Yenilik Sürecinde Karşılaşılan Engellerin Yorumlayıcı Yapısal Modelleme İle İncelenmesi. 17. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayını, 388-391.

Sabuncuoğlu, Z. (Ed.) (2009). Turizm İşletmelerinde Örgütsel Davranış, Bursa: MKM Yayıncılık.

Salazar, J. P. (2000). The Relationships Between Hospitality Employee Empowerment, Overall Job Satisfaction And Organizational Commitment: A Study Of Race And Gender Differences, Doktora tezi. The Graduate Faculty of Auburn University, Auburn.

Sarıçay, H. (2012). İşletmelerde Yenilikçilik Faaliyetlerini İncelenmesi, Yüksek lisans tezi. Aksaray Üniversitesi, Aksaray.

Shu-hua, H. (2002). Internal Marketing In The Hospitality Industry: Communication Satisfaction And Organizational Commitment, Yüksek lisans tezi. Eastern Michigan University, Ypsilanti.

Sezgin, E. K. (2010). Mutfak Personelinin Hizmetiçi Eğitiminin Örgütsel Bağlılık ve İş Tatminine Etkisi Üzerine Bir Uygulama, Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Sipe, L. (2013). Leadership For Innovation In The Memories Business: A Mixed Methods Study Of A Hospitality And Tourism Marketplace, Doktora tezi. University of San Diego, California.

Şahin, N. (2007). Personel Güçlendirmenin İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama, Doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Şahin, Ö. (2015). Yetenek Yönetimi ve Yenilik Performansı İlişkisi: Konaklama İşletmelerinde Bir Araştırma, Doktora tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Şimşek, M. Ş. (2010). Yönetim ve Organizasyon. <https://eds.b.ebscohost.com/603324> adresinden erişildi. (ET: 03.11.2015)

Tdk, (2015). www.tdk.gov.tr adresinden erişildi. (ET: 02.12.2015)

Tekin, Y. (2012). Otel İşletmelerinde Yenilik Yönetimi ile Yenilikçi Örgüt Kültürü İlişkisi: Alanya'da Bir Araştırma, Doktora tezi. Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Terzioğlu, M., Avcı, M. ve Gökovalı, U. (2008). İşletmelerde Yenilik Yeteneği: Denizli Tekstil ve Hazır Giyim Sektörü Örneği. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17/3, 377-388.

Top, S. (2008). İşletmelerde Yenilik ve Yaratıcılık Yönetim. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Uygur, A. (2009). Örgütsel Bağlılık ve İşe Bağlılık. Ankara: Barış Platin Kitabevi.

Uzkurt, C. (2008). Yenilik Yönetimi ve Yenilikçi Örgüt Kültürü. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Varoğlu, D. (1993). Kamu Sektörü Çalışanlarının İşlerine ve Kuruluşlarına Karşı Tutumları, Bağlılıkları ve Değerleri, Yayınlanmamış Doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Wasti, A. (2012). Örgütsel Bağlılık Kavramı, Odakları, Öncül ve Sonuçları. der., A. Keser, G. Yılmaz, ve S. Yürür içinde, Çalışma Yaşamında Davranış 21-45. Kocaeli: Umuttepe Kitabevi.

Wiener, Y. (1982). Commitment in Organizations: A Normative View. Academy of Management Review, 7/3, 418-428.

Yalçın, A. ve İplik, F. N. (2007). A Grubu Seyahat Acentalarında Çalışanların Örgütsel Bağlılıklarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma: Adana İli Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 483-500.

Yılmaz, T. (2010). Küçük ve Orta Ölçekli İmalat İşletmelerinde Yenilik (İnovasyon) Yönetimi: İzmir İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Zach, F. J. (2009). Partners As Suppliers For Innovation: The Development Of New Services By American Destination Marketing Organizations, Doktora tezi. Temple University, United States.

www.taspakon.org.tr adresinden erişildi. (ET: 18.05.2016)

KAMU PERSONEL REJİMİNDE PERFORMANS ESASLI İSTİHDAM DÖNEMİ: SÖZLEŞMELİ ÖĞRETMENLİK ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Süha Oğuz ALBAYRAK

Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, (TODAİE)

Öz

1960'lı yıllarda Fordist birikim rejimine uygun olarak "statüter" bir anlayışla düzenlenen kamu personel rejimi günümüzde önemli ölçüde nitelik değiştirmeye başlamıştır. Geleneksel memurluk rejiminin en temel iki özelliği göreve ilk defa atanmada merkezîyetçi anlayış (merkezi sınava dayalı merkezi yerleştirme) ve göreve son vermenin (çok ağır işleyen disiplin süreci) çok zor olmasıdır. İşte yeni başlanan sözleşmeli öğretmenlik uygulamasıyla bu iki zorluğun aşılması, kamu personel rejiminde özel sektör istihdamına benzer bir pencere açılması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, memuriyete geçişte bir ara kademe, bir deneme statüsü olarak uygulamaya konulan "sözleşmeli öğretmenlik" uygulaması ayrıntılı olarak analiz edilecektir. Bu bağlamda, performansa dayalı olarak kurgulanan değerlendirme sistemi ile "performans" ve "geçicilik" esaslı yeni istihdam anlayışının kamu personel rejimine getireceği farklı boyut bütün yönleriyle birlikte değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Performans, sözleşmeli öğretmen, yeni kamu yönetimi, esnek istihdam

1635

PERFORMANCE BASED EMPLOYMENT PERIOD IN PUBLIC PERSONNEL REGİME: CONTRACTED TEACHER'S EXAMPLE

Abstract

The public personnel regime, which was organized in a "statutory" manner in accordance with the Fordist accumulation regime in the 1960s, has now begun to change considerably. The two most fundamental features of the traditional civil service regime are the first time to appoint a centralist understanding (centralized placement based on the center test) and ending the duty (the very heavy disciplinary process) It is aimed at overcoming these two difficulties with the new contracted teaching practice and opening a window similar to private sector employment in the public personnel regime.

In this study, the "contracted teaching" application, which will be implemented as an interim step, a trial status, will be analyzed in detail. In this context, the evaluation system designed based on performance and the new dimension of employment based on "performance" and "temporariness" will be tried to be evaluated together with all aspects of the different dimension that will bring public personnel regime.

Keywords: Performance, contract teacher, new public management, flexible employment

Giriş

Türk kamu personel rejiminin üzerine yükseldiği 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 1980’li yılların sonlarına kadar temel karakteristiği, “tekçi”, “merkeziyetçi”, “statüter” ve “korporatist” nitelikte olmasıdır (Albayrak, 2016: 1). Bu özelliklerden en baskın olanı “statüter” yapıdır. Kamu personel rejiminin statüter kimlik taşıması, her şeyden önce çalışanlarının “memur” statüsünde istihdam edilmesini ve özlük haklarının kanunla düzenlenmesini ifade eder. Bu durum kamu çalışanları açısından bir taraftan iş güvencesini sağlarken diğer taraftan özlük haklarının üst seviyede korunmasını temin eder. 1980’li yıllardan itibaren memurların iş güvencesi sorgulanmaya başlamıştır. Aslında bu sorgulama sadece iş güvencesine ilişkin değildir. Bütünüyle devletin iş görme biçimi gözden geçirilmeye başlamıştır bu süreçte. Kamu yönetiminin ağır işlediğinden şikâyetle, devletin özel sektör gibi çalışması gerektiği dolayısıyla devlet memurlarının da özel sektör çalışanlarına benzer koşullarda istihdam edilebileceği sık sık dile getirilmiştir.

Bu çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde çalıştırılacak sözleşmeli öğretmenlerin performans programları ve istihdam koşulları analiz edilecektir. Öncelikle performans ve genel olarak sözleşmelilik kavramları tartışılacak bilahare, sözleşmeli öğretmenlerin hangi esaslarda istihdam edildikleri, nasıl memur kadrosuna geçirilecekleri, memurlukla sözleşmeli öğretmenlik arasındaki farklar değerlendirilecektir. Sonuç bölümünde genel bir değerlendirme yapılarak çalışma tamamlanacaktır.

Performans esaslı istidam ve sözleşmelilik

Milli Eğitim Bakanlığında 2017 yılından itibaren öğretmenlerin ilk defa işe alınmalarında sözleşmeli statüde istihdam edilmeleri ilkesi benimsenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı teşkilat kanunu niteliğindeki 652 sayılı KHK’ya, 668 sayılı KHK ile eklenen ve bilahare 08.11.2016 tarihli ve 6755 sayılı Kanun’la yeniden düzenlenen, Ek 4’üncü madde eklenerek sözleşmeli öğretmenlik yolu açılmıştır. Bu düzenlemeyle, ilk defa öğretmen kadrosuna atanacakların sözleşmeli statüde çalışmaya başlamaları bilahare belirli performans koşullarını yerine getirenlerin memur kadrosuna atanmaları kuralı getirilmiştir.

Kamu kurumlarında sözleşmeliliğin yaygınlaşması ve performans esasında çalıştırma son yıllarda sıklıkla tartışılan bir konudur. Özellikle yeni kamu yönetimi anlayışının yaygınlaşmasıyla birlikte, geleneksel kamu bürokrasinin çok yavaş iş gördüğü, hantal olduğu, değişime kapalı nitelik taşıdığı, sonuca değil sürece odaklandığı, vatandaşı değil devleti öncelendiği yönünde görüşler (Parlak (ed.), 2008; Pollitt ve Bouckaert, 2004; McLaughlin vd. (ed.) 2002) dile getirilmektedir. Bu yaklaşım esas olarak, kamu kurumlarının ve kamu personel yönetiminin özel sektör anlayışıyla düzenlenmesinin etkinliği ve verimliliği artıracaklarını savunur. Üstüner (2000:21), zaman içindeki gelişimine bakıldığında “profesyonel işletmecilik” anlayışının yeni kamu işletmeciliği okulunun önemli yapıtaşlarından biri olduğunu belirtir. Profesyonel işletmecilik anlayışının en temel özelliklerinden birisi de sözleşmeli statüde ve performans esaslı istihdamdır. Şener (2013:591) de, iş güvenceli ve sürekli bir statü olan memurluk yerine hukuki olarak süreli (geçici) ve iş güvencesiz bir statü olan sözleşmeliliğin tercih edilmesinin yeni kamu işletmeciliği anlayışına uygun olduğunu ifade eder. Aslan (2005) Türk kamu personel rejimindeki bu genel değişim sürecini statü hukukundan esnekliğe doğru

geçiş olarak nitelemektedir. (Esnekleşme ve dönüşüm ile ilgili olarak kamu personel rejimindeki son gelişmeler için ayrıca bkz: Sayan, 2016)

Milli Eğitim Bakanlığında uygulanmaya başlayacak sözleşmeli statüde öğretmen istihdamının önemli bir parçası da bu istihdamın performans ölçülerine dayandırılacak olmasıdır. Türk kamu personel rejiminde performans değerlendirilmesine dayalı istihdam henüz çok yaygın olmamakla birlikte Sağlık Bakanlığı bünyesinde performansa dayalı ücretlendirme rejimi uygulanmaktadır (Sayan ve Şahan, 2011) Milli Eğitim Bakanlığında uygulanacak performans sisteminin ise maaş rejimiyle ilgisi bulunmamaktadır. Yani MEB’de istihdam edilecek sözleşmeli öğretmenler her yıl performans değerlendirmesine tabi tutulacaklar fakat bu değerlendirme sonucu ne olursa olsun ücret rejimleri bundan etkilenmeyecektir.

Sözleşmeli öğretmenlerin performans değerlendirmesi, aslında daha çok bir yetkinlik değerlendirilmesidir. Çünkü performansın aslı olan, somut performans hedefleri çerçevesinde bir değerlendirme söz konusu değildir. Zaten öğretmenlerin performans değerlendirmesine ilişkin özel bir düzenleme yapılmamıştır. Öğretmenlerin performans değerlendirmesinin usul ve esasları MEB Öğretmen Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği’nde (RG: 17.04.2015, 29329) düzenlenmiştir. Performans ayrı bir bölüm olarak bile düzenlenmemiştir. Yönetmeliğin “Aday Öğretmenlik İşlemleri” başlığı altında, adaylık statüsünün sona erdirilmesinin bir aracı olarak performans değerlendirilmesi koşulu getirilmiştir. Yönetmeliğin ekine bir değerlendirme formu eklenmiş (EK-3) ve bu Form’da geliştirilen ölçütlerle öğretmenlerin kağıt üzerinde değerlendirilmesi istenmiştir.

Performans değerlendirmesinde asıl olan, önce kurum stratejik planıyla makro hedeflerin belirlenmesi daha sonra bu hedeflerin küçültülerek tek tek çalışanlara paylaştırılması ve tüm çalışanlara, somut, ölçülebilir, belirli tarih aralığında ulaşılması gereken hedefler konulmasıdır. Çalışanlar söz konusu somut hedefler esasında belirli aralıklarla değerlendirilirler. Yapılan değerlendirme sonunda hedeflerini gerçekleştirenler ödüllendirilir (prim, performans ödemesi, ödül, terfi vb) hedeflerinden uzakta kalanlar ise bu mesafe oranında cezalandırılır (maaş kesme, rütbe tenzili ya da işe son verme vb) MEB öğretmen performans değerlendirme sisteminde ise sadece yetkinlik (tutum ve davranış) değerlendirmesi söz konusudur. Değerlendirme ölçütlerine de bakıldığında subjektif değerlendirmeye açık olduğu görülmektedir.

Sözleşmeli öğretmenin statüsü ve memur öğretmen farklılığı

Milli Eğitim Bakanlığında sözleşmeli olarak çalıştırılacak personelin 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 4/B maddesi çerçevesinde istihdam edilmesi öngörülmüştür. (652: Ek Madde 4/1) Dolayısıyla memurluk statüsünden farklı bir istihdam söz konusudur. Sözleşmeli öğretmenin statüsü ile memur öğretmenin statüsünü bir tablo halinde aşağıdaki gibi karşılaştırmak mümkündür. (benzer bir karşılaştırma için ayrıca bkz: Sayan, Albayrak, 2011: 153)

Tablo 1: Memur Öğretmen Sözleşmeli Öğretmen Karşılaştırma Tablosu:

Memur Öğretmen	Sözleşmeli Öğretmen
Memur kadrosunda çalışır	Sözleşmeli personel pozisyonunda çalışır
Kadro kanunla ihdas edilir	Pozisyon, Devlet Personel Başkanlığı görüşü

	üzerine Maliye Bakanlığı vizesiyle ihdas edilir
Öğretmen kadrosu eğitim ve öğretim hizmetleri sınıfındadır	Sözleşmeli pozisyonların hizmet sınıfı bulunmaz
İlk defa atama yapılacak öğretmen kadroları 9. derecededir	Sözleşmeli pozisyonların kadro derecesi bulunmaz
Memur öğretmenler 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa tabidirler	Sözleşmeli öğretmenler 7/15754 sayılı “Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına İlişkin Esaslar”a göre çalıştırılırlar.
Memur öğretmenlerin tüm özlük hakları, izinleri, sosyal ve mali hakları 657 sayılı Kanuna göre düzenlenir	Sözleşmeli öğretmenlerin tüm özlük hakları, “Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına İlişkin Esaslar”
Memur öğretmenin disiplin hükümleri 657 sayılı Kanunda düzenlenmiştir	Sözleşmeli öğretmenin disiplin mevzuatı bulunmamaktadır.
Memur öğretmenin 3 aya kadar refakat izni hakkı vardır	Memur öğretmenin refakat izini bulunmaz
Memur öğretmen doğumdan sonra iki yıla kadar aylıksız izin hakkı vardır	Sözleşmeli öğretmenin doğumdan sonra bir yıla kadar aylıksız izin hakkı vardır

Yukarıdaki tabloya bakıldığında memur statüsündeki öğretmenle sözleşmeli öğretmen arasında esaslı farklılıkların olduğu görülür. Dolayısıyla aynı çatı altında, aynı kamu hizmetini görmek üzere görev yapacak iki farklı statüdeki personel arasında çok ciddi bir ayrım olduğu görülmektedir. Şimdi bu farklılıklar konusunda belirli başlıklar esasında daha ayrıntılı bir inceleme yapılabilir.

Sözleşmeli öğretmenin sosyal hakları

Kamu personel rejiminin üzerinde yükseldiği 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu başlangıçta statü bir anlayışla düzenlenmiştir. (Albayrak, 2016: 9) Yani memurların özlük hakları kural olarak yasa ile belirlenmektedir. Statü nitelik bir tür iş güvencesinin de bir parçası olmaktadır. Oysa 657 sayılı Kanunun 4/B maddesine göre sözleşmeli personelin tüm özlük hakları 1978 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Esaslar¹la düzenlenmektedir. Söz konusu Esasların 1. Maddesinde, “Bu Esaslar, 14/7/1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 4 üncü maddesinin (B) fıkrası hükmü uyarınca kamu idare, kurum ve kuruluşlarında mali yıla sınırlı olarak sözleşme ile çalıştırılan ve işçi sayılmayan kamu hizmeti görevlileri hakkında uygulanır.” Hükmüne yer verilerek sözleşmeli personelin niteliği de tanımlanmıştır. Buna göre sözleşmeli öğretmenler, mali yıla (bir takvim yılıdır)

¹ 6.6.1978 tarihli ve 7/15754 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Sözleşmeli Personel Çalıştırılmasına İlişkin Esaslar, RG: 28.06.1978, 16330. Söz konusu Esaslar’ın güncel biçimine, yönetmelik veya tüzük gibi bir düzenleme olmadığı için, mevzuat.gov.tr adresinden ulaşılamamaktadır. Esasların güncel hali www.dpb.gov.tr adresinden takip edilebilir.

sınırlı olarak sözleşmeyle çalıştırılan ve işçi sayılmayan kamu hizmeti görevlisidir. Dolayısıyla sözleşmeli öğretmenler için Esaslar'da hangi haklar öngörülmüşse sadece o haklar kullanılabilir.

Dolayısıyla sosyal haklar açısından memur öğretmen ile sözleşmeli öğretmen kıyaslandığında sözleşmeli öğretmenlere, bir yaşına kadar çocuklarını emzirmeleri için günde toplam bir buçuk saat süt izni verilir. (Esaslar: Md.9/1) Oysa memur öğretmenlere analık izninin bitiminden itibaren ilk altı ayda günde üç saat, ikinci altı ayda günde bir buçuk saat süt izni verilmiştir. Ayrıca memur öğretmenlere ilk altı aylık dönem için ikinci bir imkân daha tanınmıştır. Buna göre memur öğretmen birinci çocuğunun doğumunda iki ay, ikinci doğumda dört ay, üçüncü ve daha fazla doğumda altı ay süreyle yarım gün çalışma hakkına sahip kılınmıştır. (DMK; Md.104) Sözleşmeli personel için böyle bir hak söz konusu değildir.

Sözleşmeli öğretmene, eşinin doğum yapması halinde **iki gün**, kendisinin veya çocuğunun evlenmesi, annesinin, babasının, eşinin, çocuğunun veya kardeşinin ölümü halinde ve her olay için **üç gün** ücretli mazeret izni verilir. (Esaslar: Md.9/2) Memur öğretmene ise, eşinin doğum yapması hâlinde, isteği üzerine **on gün** babalık izni; kendisinin veya çocuğunun evlenmesi ya da eşinin, çocuğunun, kendisinin veya eşinin ana, baba ve kardeşinin ölümü hâllerinde isteği üzerine **yedi gün** izin verilir. (DMK; Md.104) Görüldüğü gibi memur öğretmenle sözleşmeli öğretmenin mazeret izinlerine ilişkin hakları konusunda çok esaslı farklılıklar vardır. Bu haklar bakımında sözleşmeli öğretmenin hakları memur öğretmenin bir hayli gerisindedir.

Diğer taraftan memur öğretmene, aylık ve özlük hakları korunarak, verilecek raporda gösterilecek lüzum üzerine, kanser, verem ve akıl hastalığı gibi uzun süreli bir tedaviye ihtiyaç gösteren hastalığı hâlinde onsekiz aya kadar, diğer hastalık hâllerinde ise oniki aya kadar izin verilir. Ayrıca bu süreler, doktor raporuyla ihtiyaç duyulması halinde, birer katına kadar daha uzatılabilmektedir. (DMK; Md.105/1) Oysa sözleşmeli öğretmenin aylıklı hastalık izni süresi sadece 30 gün olarak düzenlenmiş (Esaslar: Md.10) bu süre sınırı Danıştay kararıyla iptal edilmiş (Danıştay Onikinci Dairesinin 11/03/2013 tarihli ve E:2009/3956, K:2013/1443 sayılı kararı, www.dpb.gov.tr) fakat yeni bir düzenleme yapılmadığı için sözleşmeli öğretmenlerin hastalık izinleri ve bu süre zarfındaki maaş ödemeleri konusunda tam bir belirsizlik yaşanmaktadır.

Yine bir sosyal hak olarak, memur öğretmenin bakmakla yükümlü olduğu veya memur öğretmen refakat etmediği takdirde hayatı tehlikeye girecek ana, baba, eş ve çocukları ile kardeşlerinden birinin ağır bir kaza geçirmesi veya tedavisi uzun süren bir hastalığının bulunması hâllerinde, bu hâllerin sağlık kurulu raporuyla belgelendirilmesi şartıyla, aylık ve özlük hakları korunarak, **üç aya** kadar izin verilir. Gerekliğinde bu süre **bir katına kadar uzatılır**. Yani memur öğretmene altı aya kadar tam maaşla yukarıda sayılan koşullarda yakınlarına refakat etmek üzere refakat izni verilir. (DMK; Md.105/7) Sözleşmeli öğretmenin refakat izni gibi bir izin hakkı yoktur.

Sözleşmeli öğretmenin disiplin süreci

Memur öğretmenlerin disiplin işlemlerine ilişkin süreç 657 sayılı Kanunda ayrıntılı biçimde tanımlanmış, kurallara bağlanmıştır. (DMK; Md.125) Hangi fiillerin disiplin cezasını gerektireceği, ne tür fiile hangi cezanın verileceği, memurların hakları, savunma usulü, disiplin cezası vermeye yetkili amirler, kurullar, disiplin cezasının özlük dosyasından silinmesinin koşulları, itiraz ve dava yolları, zaman aşımı süreleri gibi tüm hususlar ayrıntılı biçimde kurala bağlanmıştır. Sözleşmeli öğretmenler için bunların hiçbiri söylenemez.

İlk defa göreve başlayacak sözleşmeli öğretmen bu statüde çalıştığı sürece disiplin sürecine ilişkin tüm hak ve kurallardan yoksundur. Tabii olunan Esaslar'da disiplin konusunda herhangi bir düzenleme yapılmadığı için sözleşmeli öğretmenlerin disiplin cezasını gerektiren fiillerinin neler olduğu, bunlar hakkında nasıl bir işlem yapılacağı vb. hususlarda hiçbir düzenleme bulunmamaktadır. Sadece söz konusu Esaslar'a 2010 yılında eklenen "Sözleşmenin Feshi" başlıklı Ek 6. Madde ile bazı hususlar düzenlenmeye çalışılmıştır. Birincisi, "Sözleşme dönemi içerisinde mazeretsiz ve kesintisiz üç gün veya toplam on gün süreyle görevine gelmeme" hali sözleşmenin feshini gerektiren bir fiil olarak belirlenmiş (Esaslar: Ek madde 6/c); ikincisi, "Hizmet sözleşmesinde belirtilen koşullara uymaması nedeniyle bağlı buldukları yöneticileri tarafından yazılı olarak uyarılmasına rağmen söz konusu koşullara uymama halinin tekrarlanması" da yine sözleşmenin feshini gerektirecek bir fiil olarak sayılmıştır (Esaslar: Ek madde 6/ç). Ancak söz konusu "ç" fıkrası, fiilin çok belirsiz tanımlandığı dolayısıyla çok ağır bir yaptırım olduğu gerekçesiyle, Danıştay Onikinci Dairesinin 10/12/2014 tarihli ve E:2011/6048, K:2014/8538 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. (www.dpb.gov.tr) Dolayısıyla sözleşmeli öğretmenler en az dört yıl süreyle disiplin rejimi açısından tamamen kaotik bir rejimde görev yapacaklardır.

Sözleşmeli öğretmenin iş güvencesi

Sözleşmeli öğretmenlik statüsü her şeyden önce "eğreti" bir statüdür. Yani memurluk rejimine kıyasla iş güvencesiz bir istihdam biçimidir. Çünkü sözleşmeliler yıllık sözleşmeyle çalışırlar. Her ne kadar kamu ile bağtlanan sözleşmeliliğin görece bir iş güvencesi içerdiği, objektif koşullar gerçekleşmediği sürece fesh edilmeyeceği yaygın olarak düşünülse de, bu durum doğruyu yansıtmaz. İdare ya da atamaya yetkili amir kural olarak her yıl bittiğinde yeni bir sözleşme imzalamayabilir ve çalışanın iş sözleşmesini fesih edebilir.

1640

Sözleşmeliler memurlardan farklı olarak bir "kadro"ya bağlı olarak değil bir "pozisyon"a bağlı olarak çalıştırılırlar. Kadro iş güvencesinin en önemli parçasıdır. O yüzden ki güvencesiz istihdam edilenlerin en büyük hayali "kadro almak", "kadroya geçmek" ya da "kadrolu çalışan" haline gelmektir. Kural olarak memur kadrosu "kanun"la ihdas edilirken, sözleşmeli personel pozisyonu idari bir kararla (DPB görüşüne dayalı Maliye Bakanlığı vizesi) ihdas edilebilir ve aynı yöntemle kaldırılabilir.

Sonuç

Yeni kamu yönetimi anlayışına uygun olarak, kamu çalışanlarının görece iş güvencesinden yoksun biçimde istihdam edilmeleri giderek yaygınlaşmaktadır. Kadrolu statüde çalıştırılan memuriyet statüsünün en önemli özelliği işe alma ve göreve son verme sürecinin çok uzun olmasıdır. Yani memurlar zor işe alınırlar (merkezi sınav, merkezi yerleştirme vb) ve işlerine çok zor son verilir. Görevini tam yapmadığı için bir memurun memuriyetten atılması oldukça güçtür. Disiplin sürecinin çok kurallara uygu biçimde tamamlanması ve bilahare yargı sürecinde çok iyi savunma yapılması gerekir. Aksi halde memuriyet sonlandırılmaz.

İşte bu güçlüklerin aşılması amacıyla ülkemizde de sözleşmeli istihdam yaygınlaşmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde 2017 yılından itibaren ilk defa işe alınacak öğretmenler sözleşmeli statüde çalıştırılacaklardır. Yeni durumda söz konusu sözleşmeli öğretmenler ilk dört yıl süreyle ilk defa atandıkları yerde çalışacaklardır. Dört yıllık sürenin sonunda toplam performanslarının yeterli olması ve yapılacak sınavda başarılı olmaları halinde "memur öğretmen" kadrolarına atanacak daha sonra aynı görev yerinde iki yıl daha çalışıp ancak ondan

sonra hizmet puanına göre nakil talebinde bulunabilecektir. Yani sözleşmeli öğretmen her hal ve şartta, ilk atandığı görev yerinde (kalkınmada öncelikli yöreler) en az altı yıl çalışmak zorundadır. Memur öğretmenlerle kıyaslandığında bu durum oldukça ağır istihdam koşulunu beraberinde getirmektedir.

Sözleşmeli öğretmenliğin en önemli bir diğer dezavantajı tabi olunan hukuki rejimdir. Sözleşmeliler, 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa göre istihdam edilmezler. Bu personelin istihdam koşulları 1978 yılında Bakanlar Kurulu Kararıyla yürürlüğe konulmuş Esaslar'la düzenlenmektedir. Söz konusu Esaslar, binlerce öğretmenin güncel istihdam gereksinimlerini karşılamaktan uzaktır. Çünkü anılan Esaslar, sürekli bir çalıştırma biçimini değil, bir proje esasında geçici süreli (birkaç ay veya en fazla bir yıl) istihdamın çalışma koşullarını düzenlemek üzere yürürlüğe konulmuştur. Dolayısıyla sözleşmeli öğretmenlerin idari, mali, sosyal, kültürel hakları memurlara kıyasla bir hayli geridedir. Mevzuatın istihdam koşullarını karşılamaması uygulamada çok büyük zorluklara yol açacaktır. Sözleşmeli öğretmenler en temel sağlık sorunlarında bile izin hakları konusunda önemli güçlükler yaşayacaklardır.

Kamu kurum ve kuruluşlarında performans esaslı ya da sözleşmeli statüde istihdam bir politika olarak uygulanmak istenebilir ancak bu statünün istihdam koşullarının çok iyi düzenlenmesi gerekir. Yoksa çalışanlar arasında eşitsiz uygulamalara ve hak kayıplarına yol açılabilir.

Kaynakça

- Albayrak, S.O., (2016), Kariyer Uzmanlık Sistemi, TODAİE Yayını, Ankara.
- Aslan, O.E., (2005), Kamu Personel Rejimi-Statü Hukukundan Esnekliğe, TODAİE Yayını, Ankara.
- McLaughlin, K., Stephen P. O. ve Ewan F., (2002), New Public Management: Current Trends and Future Prospects, Routledge, London-New York.
- Parlak, B. (ed.), (2008), Kamu Yönetiminde Yeni Vizyonlar, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Pollitt, C. ve Geert B., (2004), Public Management Reform, A Comparative Analysis, Oxford University Press, New York.
- Sayan, İ.Ö., Albayrak, S.O., (2011), “İstisnailikten Genelliğe, Geçicilikten Sürekliliğe: 4/B Sözleşmeli Personel İstihdamı”, Amme İdaresi Dergisi, C:44, S: 3, Eylül, s. 141-172,
- Sayan, İ.Ö., Şahan, Y., (2011), “Sağlık Bakanlığı’nda Performans Değerlendirme ve Ek Ödeme Sistemi”, Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, C:6, S:16, s.33-70.
- Sayan, İ.Ö., (2016), “Türkiye’de Kamu Personel Sisteminde Sorun Alanları ve Çözüm Önerileri”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C: 71, No: 3, s.669-691.
- Şener, H.E., (2013), “Türkiye’deki Kamu Personel Politikalarının Bir Analizi” Kamu Politikası: Kuram ve Uygulama, (Der: Mete Yıldız ve Mehmet Zahid Sobacı) Adres Yayınları, Ankara, s.566-603.
- Üstüner, Y., (2000), “Kamu Yönetimi Kuramı ve Kamu İşletmeciliği Okulu”, Amme İdaresi Dergisi, C:33, S:3, Eylül, s.15-31.
- DPB (2017), <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/mevzuat/esaslar-782-4> (ET: 18.05.2017)

BİST SİNAİ ENDEKSİ İLE ÇEŞİTLİ METALLER ARASINDAKİ İLİŞKİ: TODA-YAMAMOTO NEDENSELLİK TESTİ

Yrd. Doç. Dr. Sümeyra GAZEL

Bozok Üniversitesi

Öz

Metaller geçmişten günümüze birçok devlet, kurum ve kişi açısından önem arz etmektedir. Sanayi kuruluşları açısından ham ya da yardımcı madde niteliğinde olması sebebi ile dikkat çeken metaller, son zamanlarda bir yatırım aracı olarak da portföylerde yer almaktadır. Bu çalışmanın amacı Borsa İstanbul (BIST) Sınai Endeksi ile sıklıkla kullanılma kriterine göre seçilen metaller (bakır, alüminyum, nikel, kurşun) arasındaki ilişkinin 2004:08-2016:08 yılları arasındaki süreç için Toda-Yamamoto nedensellik testi ile incelenmesidir. Analiz sonuçlarına göre alüminyum ve bakırdan BIST Sınai Endeksine doğru bir nedensellik tespit edilirken diğer metaller için Sınai endeksine doğru nedensellik saptanamamıştır. Ayrıca karşılıklı nedensellik ilişkisi incelendiğinde BIST Sınai Endeksinden alüminyum ve bakıra bir nedenselliğin olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: BIST, Sınai Endeksi, Metaller, Toda-Yamamoto, Bootstrap

1643

THE RELATIONSHIP BETWEEN BİST INDUSTRY INDEX AND VARIOUS METALS: TODA-YAMAMOTO CAUSALITY TEST

Abstract

Metals are important for many government, institutions and people from the past to the present. The metals that attract attention due to the fact that they are raw or auxiliary materials in terms of industrial establishments have recently been included in the portfolio as an investment instrument. The aim of this study is to examine the relationship between the BIST industry index and the metals (aluminum, copper, nickel, lead) selected according to the criteria of frequently used by the Toda Yamamoto causality test for the period 2004:08 - 2016:08. According to the results of the analysis, while there is a causality from aluminum and copper to Bist Industry Index, no causality from other metals to industry index. In addition, it has been detected that there is no causality from BIST Industry Index to aluminum and copper when the mutual causality relation is examined.

Keywords: BIST, Industry Index, Metals, Toda-Yamamoto, Bootstrap

Giriş

Metal emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar, hükümet ve şirketlerin var olan ve gelecekteki hem yatırım hem de üretim kararlarının uygulanabilirliği üzerine etkisi olması sebebiyle önemli kabul edilir (Bernard vd., 2006). Emtialar çok yatırımlı portföylerde riskten korunmada vazgeçilmez bir rol oynarlar. Altın, gümüş ve platin gibi değerli metallerin emtia ve finansal özellikleri merak edilen konular arasında yer almaktadır. Ayrıca bunların dışında demir, çelik, alüminyum, nikel, bakır, kurşun gibi metaller ve bu metallerde yaşanan dalgalanmalar da ana faaliyet konusu çoğunlukla bu metallere dayanan sanayi şirketlerini etkileyeceği düşünülmektedir.

Bu çalışmaya konu olan BIST Sınai endeksi incelendiğinde elektrik-elektronik, çimento, tekstil, kimya, kağıt-ambalaj, mobilya, seramik, matbaa, demir-çelik, otomotiv, petrol, beyaz eşya gibi birçok üretim alanına sahip işletmenin yer aldığı görülmektedir. Bu durumda geniş bir üretim işletmesi yelpazesini bünyesinde barındıran BIST Sınai endeksi, endüstriyel metallerin fiyat hareketlerinden etkilenebilir. Endüstriyel metaller incelendiğinde bakır, alüminyum, nikel gibi metallerin hem doğrudan hem de alaşım şeklinde sanayide sıklıkla kullanılabilen metaller arasında olduğu dikkat çekmektedir. Bu noktada sıklıkla kullanılan metaller ve BIST Sınai endeksi arasındaki ilişkinin irdelenmesi, işletmelerin hangi metallere duyarlılığının olduğu hususunda ve bu işletmelere yatırım yapmayı planlayan yatırımcılar açısından önemli kabul edilebilir.

Endüstriyel metallerin kullanım alanları ve sıklıkları incelendiğinde bakırın endüstriyel metaller içerisinde (nikel, çinko, krom, manganez, kurşun vb.) ekonomik performans açısından en yüksek ağırlığa sahip olduğu, ikinci sırada ise alüminyumun yer aldığı dikkat çekmektedir. Örneğin, 2013 yılı için dünya genelinde üretim miktarları göz önünde bulundurularak ağırlıklandırılan S&P GSCI endüstriyel metal endeksinde bakırın ağırlığı sırasıyla nikel, çinko ve kurşunun ağırlığından, 5, 6 ve 8 kattan daha fazladır (Jacobsen, 2014). Bakır, çıkarılan ve işlenen ilk madenlerden olup ekonomik gelişmelere bağlı olarak hayat standardının sürekli yükseldiği günümüzde sanayinin temel girdileri arasında yer alan önemli metallere biridir. Bakıra olan talep global ekonomik şartlara göre şekillenmekte ve herhangi bir bölgedeki bakır talebi o bölgedeki ekonomik koşullara bağlı olarak değişim göstermektedir (Ünal vd., 2016). Bakırın kullanım alanları incelendiğinde ağırlıklı olarak, elektrik ve elektronik, inşaat sanayi, ulaşım sanayi, endüstriyel donanım, askeri ve diğer sanayi kolları, kimya, kuyumculuk, boya sanayi ve turistik eşya sektöründen oluştuğu görülmektedir. Hayat standartlarının yükselmesi, elektrik ve elektronik alanındaki gelişmeler bakıra olan ihtiyacı ciddi derecede artırmış ve bakır kendine geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Her dönemde bakıra ikame olacak malzemelerin geliştirileceği fikri ortaya atılsa da, bakırın hem yüksek iletkenliği hem paslanmaz özelliği onu birçok alanda değerli kılmaktadır.

Çalışmaya dahil edilen diğer bir metal olarak alüminyum hafifliği, kolay şekillendirilebilmesi, dış etkenlere ve değişik iklim şartlarına karşı dayanıklılığı, ömür uzunluğu, düşük bakım maliyetleri ve teknolojik açıdan ürün çeşitliliği olanağı sağlaması gibi alternatif özelliklere sahip olması nedeniyle bir çok sanayide giderek yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Alüminyumun kullanım alanlarına bakıldığında ilk sıraları inşaat, ulaşım, ambalaj, elektrik ve elektronik almaktadır. Bunların dışında genel mühendislik, mobilya ve ofis eşyaları, kimya ve tarım ürünleri sanayinde kullanılabilmektedir.

Nikel metali incelendiğinde birçok malzemenin önemli içeriğini oluşturduğu, çağdaş yaşamın birçok yönüne ihmal edilemeyecek katkı sağladığı görülmektedir. Nikel birçok alanda

kullanılmakla birlikte, elektronik, otomotiv, altyapı, kimyasal üretim, haberleşme, enerji, çevre koruma, su arıtma ve birçok alanda bünyesine girdiği malzemelere kazandırdığı nitelikler ve ikamesinin güçlüğü dolayısıyla önemli bir metal olarak kabul edilmektedir (Nikel Raporu, 2012). Kurşun metali, bakır, alüminyum ve nikel göre daha dar bir kullanım alanına sahip olsa da, fiziksel ve kimyasal kombinasyonlarıyla sanayide birçok alanda kullanılmaktadır. Kurşunun ana kullanım alanı akü imalatı olup, yeraltı haberleşme kablolarının kurşunla izolasyonu diğer önemli kullanım alanını oluşturmaktadır. Bunun dışında savunma sanayi, boya ve çeşitli kimyasal maddelerin üretimi, lehim yapımı, radyoaktif ışıklardan korunma araçlarında kullanılmaktadır (MTA, 2017).

Bu çalışmada yukarıda bahsedilen endüstriyel metaller (bakır, alüminyum, nikel ve kurşun) ile BIST Sınai endeksi arasındaki ilişki Toda-Yamamoto nedensellik testi ile irdelenmiştir. Literatürde bakır, alüminyum, nikel ve kurşun ile BIST Sınai endeksi arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu anlamda çalışmanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, bilhassa endüstriyel metaller ve hisse senedi endeksi ya da fiyatlarını konu alan literatürdeki belli başlı çalışmalara değinilmiş, çalışmada kullanılan veri ve metodoloji açıklanmış ve sonrasında analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

I. Literatür İncelemesi

Literatürde metaller ile hisse senedi endeksleri ya da fiyatları arasındaki ilişki sıklıkla irdelenen konular arasında yer almaktadır. Ancak çalışmaların çoğunun metal olarak özellikle altın ve gümüş fiyatlarına dayalı olduğu görülmektedir. Yine emtia olarak düşünüldüğünde metallerin daha çok petrol fiyatlarının da dahil edildiği çalışmalara konu olduğu görülmektedir. Ancak bu çalışmanın konusunu oluşturan alüminyum, nikel, bakır ve kurşun metallerinin çok az çalışmaya konu olduğu dikkat çekmektedir. Bu kısımda altın ile birlikte daha çok endüstriyel metallerin konu olduğu çalışmalara değinilmiştir.

Labys vd. (1999), endüstriyel metaller (alüminyum, bakır, lead, tin ve zin) ile makroekonomik değişkenler (sanayi üretimi, tüketici fiyatları, faiz oranları, hisse senedi fiyatları ve döviz kuru) arasındaki ilişkiyi 1971-1995 dönemi için aylık verilerle incelemiştir. Dinamik faktör analizinin kullanıldığı çalışmada metal fiyatlarının birlikte hareket etme eğilimlerini yansıtan ortak faktörün makroekonomik etkilerle ilişkili olabileceği tespit edilmiştir.

Abanomey ve Mathur (2001), hem gelişmiş hem de gelişmekte olan piyasalarda hisse senedi ve tahvil endekslerinin aylık getirilerini ve altın ve gümüşü de içeren emtia future fiyatlarını 1970-1995 yılları arası dönem için incelemiştir. Çalışmada bütün hedging metotlarının portföy risk ve getirisini iyileştirdiği, yatırımcıların portföylerine emtiaları ekleyerek portföy verimliliğini artırmabilecekleri vurgulanmıştır.

Yılmaz (2005), çalışmasında kurşun, bakır ve çinko fiyatlarının da içinde olduğu sekiz ayrı faktörle ilgili duyarlılık analizi yapmıştır. Doğu Karadeniz Bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerin ekonomik göstergelerini en çok hangi faktörün etkilediğini tespit etmek amacıyla yapılan çalışmada işletmelerin en fazla metal fiyatlarındaki değişime duyarlı olduğu tespit edilmiştir. Metal fiyatlarındaki %10'luk bir artışın işletmenin net bugünkü değerinde %237'lik bir değişime neden olduğu, metal fiyatlarındaki ciddi düşüşlerin ve işletmenin metal fiyatlarına

olan yüksek duyarlılığının bir kısım işletmelerin faaliyetlerini durdurmasına neden olabileceği vurgulanmıştır.

Gorton ve Rouwenhorst (2006), en yaygın kullanılan endekslerden biri olan Goldman Sachs Emtia Endeks (GSCI) verilerini ve çeşitli yatırım seçeneklerini 1959-2004 dönemi için incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre GSCI endeksi ile hisse senedi ve tahviller arasında negatif bir korelasyon tespit edilmiştir ki bu sonuç portföy çeşitlendirmede emtiaların kullanılmasının yatırımcılara önemli finansal fayda sağlayabileceğini göstermektedir.

Hillier vd. (2006), finansal piyasalarda yatırım enstrümanı rolü üstlenen üç değerli metal (altın, platin ve gümüş) ile hisse senedi piyasa getirilerinin ilişkisini GARCH modeli ile 1976-2004 dönemi için incelemiştir. Üç metalin hisse senedi endeks getirisi ile düşük korelasyon sergilediği, başka bir ifade ile üç metalin portföy için çeşitlendirme unsuru olabileceği tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca bilhassa anormal hisse senedi volatilitesi dönemlerinde incelenen üç metalin hedging özelliğinin olduğu vurgulanmıştır.

Nangolo ve Musingwini (2011), altın, gümüş ve bakır metalleri ile bu üç metal için seçilmiş dokuz piyasa endeksi arasındaki korelasyon ilişkisi 2004-2010 dönemi için araştırmıştır. Çalışma sonuçlarına göre endeks fiyatları ile metal fiyatlarının ilişkili olduğu fakat spot ve forward fiyatların uzun dönem fiyatlarından daha güçlü bir korelasyon sergilediği tespit edilmiştir. Yine çalışma sonuçlarına göre incelenen madenlerin, maden firmalarının gelecek nakit akımlarının tahmin edilmesinde önemli bir girdi olarak kullanılabilir.

Papiez ve Smiech (2012), petrol, doğal gaz, S&P500 endeksi, Amerikan hazine bonusu, kakao, kahve, pamuk, bakır, altın, platin ve gümüş arasındaki nedensellik ilişkisini 2006-2011 periyodu için günlük verilerle incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre petrol fiyatları ile diğer emtia fiyatları arasında eşzamanlı bir bağımlılığın olduğu görülmüştür. Aynı zamanda petrol fiyatlarının doğal gaz, S&P500 endeksi ve bakır fiyatlarının Granger nedeni olduğu tespit edilmiştir.

Jacobsen vd. (2014) endüstriyel kullanımları oldukça yaygın olan bakır ve alüminyum metallerinin fiyat hareketlerinin hisse senedi getirileri ve makroekonomik değişkenlerle olan ilişkisini irdelemiştir. S&P GSCI Endüstriyel Metal Endeksinin de analize dâhil edildiği çalışmada 1977- 2013 dönemi dikkate alınmıştır. Çalışma sonuçlarına göre alüminyum ve bakır gibi endüstriyel metal fiyatları hisse senedi getirilerinin tahmininde kullanılabilir. Ayrıca artan endüstriyel metal fiyatlarının ekonominin genişleme dönemlerinde bir sonraki ay hisse senedi piyasasındaki düşüşle, ekonomik durgunluğun olduğu zamanlarda ise yükselişle ilişkili olabileceği tespit edilmiştir. Dahası metal fiyatlarındaki artışın sonraki ay için sanayi üretimi, üretici fiyatları ve kapasite kullanım oranını artırdığı buna karşın işsizlik oranlarını azalttığı belirtilmiştir.

Yıldırım vd. (2014a), uluslararası demir çelik fiyat değişimleri ile BIST’te işlem gören ana metal sanayi şirketlerinin hisse senedi fiyatlarının eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisini 1999:01-2012:06 zaman aralığı için araştırmıştır. Çalışmada inşaat demiri ve filmaşın fiyatları ile Kardemir ve İzdemir hisse senetleri getirileri kullanılmıştır. Sonuçta demir çelik fiyatları ile hisse senedi getirileri arasında uzun dönem eşbütünleşim ilişkisinin olduğu fakat aralarında bir nedenselliğin olmadığı tespit edilmiştir.

Yıldırım vd. (2014b) demir çelik mamul fiyatlarının bu mamülleri üreten şirketlerin hisse senetleri üzerindeki etkilerini 1999:01-2012:06 zaman aralığı için incelemiştir. Küresel demir çelik mamül fiyat değişimleri ile bu mamülleri üreten ve Borsa İstanbul’da işlem gören Erdemir

hisse senedi getirilerinin eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisinin araştırıldığı çalışmada değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi doğrulanmış ancak aralarında bir nedensellik tespit edilememiştir.

Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2016), metal fiyatlarının (altın, gümüş ve bakır) Borsa İstanbul'da yer alan ve madencilik sektöründe faaliyet gösteren 6 şirketin hisse senedi fiyatları üzerine etkisini 2003:05-2014:12 dönemi için aylık verilerle araştırmıştır. Çalışmada Johansen eşbütünleşme yöntemi ile uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre hisse senedi ve metal fiyatları arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı ancak kısa dönemde bakır fiyatlarının incelenen hisselerden birinin fiyatlarını negatif yönde etkilediği, altın fiyatlarının ise incelenen hisse senetlerinin ikisinin fiyatını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Çalışmada son olarak yatırımcıların bu şirketlere yatırım kararı alırken metal fiyatlarına ek olarak diğer değişkenleri de dikkate almaları gerektiği vurgulanmıştır.

II. Veri ve Metodoloji

Bu çalışma, BIST Sınai Endeksi ile en sık kullanılan metaller arasında yer alan bakır, alüminyum, nikel ve kurşun arasındaki ilişkiyi 2004:08-2016:08 yılları arasındaki süreç için Toda-Yamamoto nedensellik testi ile incelemeyi amaçlamaktadır. Emtialar spot ve dolar bazlı değerleri ifade etmektedir. Veriler doğal logaritmik formda analize dahil edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler bir veri dağıtım platformu olan matriks veri terminalinden elde edilmiştir.

Literatürde veriler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespitinde sıklıkla kullanılan ve Granger (1969) tarafından geliştirilen nedensellik testinde, durağan olmayan verilerle yapılan analiz sahte nedensellik ilişkilerini de beraberinde getirebileceğinden, serilerin durağan olma şartı aranır. Serilerin durağan olmaması durumunda birinci ya da ikinci farkları alınarak seriler durağan hale getirilip nedensellik incelenmektedir. Ancak fark değerlerinin kullanılması bilgi kaybına neden olmaktadır. Ayrıca Granger nedensellik testinde düzeyde durağan olmayıp farkı alınan seriler arasında eşbütünleşmenin varlığı da araştırılır. Serilerin eşbütünleşik olması durumunda Hata Düzeltme Modeli nedensellik ilişkisinin boyutu oraya koyabilecekken, eşbütünleşmenin olmaması halinde bu model kullanılamamaktadır. Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testi bu kısıtlar olmadan bir nedensellik testi gerçekleştirmektedir.

Toda-Yamamoto (1995) VAR (Vector Autoregression) modeline dayanır ve incelenecek olan verilerin birim kök taşıyıp taşımadıklarına bakılmaksızın seviye değerlerin yer aldığı modelin tahmin edilmesine olanak tanır. Başka bir ifade ile Toda-Yamamoto nedensellik analizinde serilerin birim kök içermesi ve eşbütünleşme ilişkisinin varlığı analizi etkilememektedir. Toda-Yamamoto nedensellik testinde VAR modelinin optimal gecikme uzunluğu (m) ve incelenen serilerin en büyük durağanlık derecesi (d_{max}) belirlendikten sonra ($m+d_{max}$) boyutunda bir VAR modeli tahmin edilir. Toda-Yamamoto yaklaşımında tahmin edilen VAR ($m+d_{max}$) modeli aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır.

$$Y_t = \omega + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{1i} Y_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{d_{max}} \delta_{1j} X_{t-j} + \sum_{j=m+1}^{d_{max}} \theta_{1j} Y_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (1)$$

$$X_t = \varphi + \sum_{i=1}^m \alpha_{2i} X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_{2i} Y_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{d_{max}} \delta_{2i} X_{t-i} + \sum_{j=m+1}^{d_{max}} \theta_{2i} Y_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (2)$$

Burada m uygun gecikme uzunluğunu, d_{max} sistemdeki değişken bütünleşme derecelerinin en büyüğünü göstermektedir. Ayrıca hata terimlerinin (ε_{1t} ve ε_{2t}) sıfır ortalama ve sabit bir kovaryans matrisine sahip olduğu varsayılmaktadır. Analizde m ve d'nin uygun şekilde belirlenmesi gerekmektedir. Uygun gecikme uzunluğu (m) bilgi kriterleri yardımıyla, maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) ise birim kök testleriyle belirlenebilmektedir. Değişkenler arasındaki karşılıklı nedensellik ilişkisinin varlığını belirlemek amacıyla $H_0: \alpha_{1i} = 0$ ve $H_0: \alpha_{2i} = 0$ hipotezleri düzeltilmiş (modified) WALD test istatistiği kullanılarak sınanmaktadır. Hesaplanan MWALD test istatistiği k serbestlik dereceli χ^2 tablo değerinden büyük olması halinde yukarıda belirtilen hipotezler reddedilmektedir.

Bu çalışmada son olarak, Toda-Yamamoto (1995) nedensellik testinin bootstrap dağılım versiyonu olan ve Hacker ve Hatemi-J (2006) tarafından geliştirilen Bootstrap nedensellik testine de yer verilmiştir. Sonuçlar Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları ile karşılaştırılmıştır.

Hacker ve Hatemi-J (2006), nedensellik testi Toda-Yamamoto nedensellik testinin hipotezini başka bir ifade ile nedenselliğin olmadığını ifade eden temel hipotezi test ederken MWALD istatistik değerinin Bootstrap simülasyonunu kullanarak gerçekleştirmektedir. Hacker Hatemi-J nedensellik testinde öncelikle her bir simülasyon için P^* verisi elde edilmektedir.

$$P^* = \hat{E} D + N^* \quad (3)$$

Yukarıda D açıklayıcı değişkenleri, $\hat{E}$ tahmini parametre değerlerini, N^* bootstrap hata terimlerini ifade etmektedir. Bootstrap hata terimleri, T sayıdaki rassal çekimlere dayanan ve regresyon modelinde hata terimlerinin yerini alan değerleri ifade etmektedir. Değiştirilmiş hata terimlerinin her biri 1/T değeri ile eşdeğer olasılığa sahip olup bu değişimle birlikte hata terimlerinin sabit varyansa sahip olması hedeflenmektedir. Değiştirilmiş hata terimli denklem aşağıda ifade edildiği gibidir.

$$\varepsilon_{it}^m = \frac{\varepsilon_{it}}{\sqrt{1-h_{it}}} \quad (4)$$

Burada, h_{it} , h_i 'nin t. Elementini göstermektedir. Bootstrap simülasyonu 10000 defa tekrarlanmakta ve her simülasyon sonucunda MWALD istatistiği hesaplanmaktadır. Bu istatistik kritik değerlerle karşılaştırılmakta ve kritik değerden küçük olması durumunda nedenselliğin olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilebilmektedir.

Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelasyon Katsayıları

Analizde kullanılan değişkenlerin ortalama, standart hata, maksimum ve minimum değerleri gibi tanımlayıcı istatistikleri Tablo 1'de yer almaktadır.

Tablo 1: Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Standart Hata	Minimum	Maksimum	Basıklık	Çarpıklık	Gözlem

BIST Sınai	48.175	19.922	18.171	86.632	1.80	0.25	145
Bakır	2.926	0.805	1.295	4.477	2.22	-0.31	145
Alüminyum	0.939	0.193	0.590	1.391	2.27	0.48	145
Nikel	8.632	3.724	3.812	23.01	5.81	1.53	145
Kurşun	0.862	0.261	0.395	1.670	3.21	0.183	145

Tablo 1’yer alan tanımlayıcı istatistiklere göre BIST Sınai Endeksinin ve nikel metalinin standart sapmalarının diğerlerine kıyasla yüksek olduğu, en düşük değerle en yüksek değer arasındaki farkın görece olarak en fazla nikelde ait olduğu görülmektedir. Öte yandan serilerin normal bir dağılım göstermediği ve bakır metalinin sola çarpıklık sergilerken incelenen diğer metallerin sağa çarpık olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Korelasyon Matrisi

	LSINAİ	LALÜMİNYUM	LBAKIR	LNİKEL	LKURŞUN
LSINAİ	1.00				
LALÜMİNYUM	-0.19	1.00			
LBAKIR	0.43	0.49	1.00		
LNİKEL	-0.20	0.84	0.58	1.00	
LKURŞUN	0.58	0.34	0.76	0.42	1.00

Değişkenlere ait korelasyon katsayılarının yer aldığı Tablo 2’ye göre, alüminyum ve nikel ile BIST Sınai endeksi arasında negatif bir korelasyon olduğu görülmektedir. Diğer bir yandan, bakır ve kurşun ile BIST Sınai endeksi arasında pozitif bir korelasyon söz konusudur. Metallerin birbirleri arasındaki korelasyon katsayıları incelendiğinde hepsinin pozitif bir korelasyona sahip olduğu dikkat çekmektedir. Bu katsayılar metallerin birlikte hareket etme eğilimlerini ortaya koyabilecek ön bilgiler içermektedir. Ayrıca metallerin aşağıda yer alan grafikleri de genel eğilimi göstermek adına ön çıkarıma yardımcı olmaktadır.

Dünyada ve Türkiye’de bakır ve alüminyum başta olmak üzere, bir çok madenin fiyatının tespitinde Londra Metal Borsası (LME) ve New York Metal Borsası’nın (COMEX) fiyatları baz alınmaktadır. Bakır fiyatları Çin’in büyümesine paralel olarak 2008 küresel krizine kadar ciddi bir yükseliş kaydetmiş ancak 2008 yılının ikinci yarısından sonra bakır fiyatları ciddi düşüş yaşamıştır. Küresel ekonomideki toparlanmayla birlikte 2011 yılının şubat ayında tarihi zirvesini kaydeden bakır fiyatları, bu tarihten sonra Çin’deki talebin zayıflamasıyla birlikte

yeniden düşüğe geçmiştir. Alüminyum, nikel ve kurşun metallerinin de bakırda olduğu gibi 2008 krizinde önceki döneme göre ciddi bir düşüş kaydettiği görülmektedir. Ancak alüminyumdaki düşüşün bakıra benzer şekilde kademeli bir düşüş sergilemediği görülmektedir. İncelenen bütün dönem dikkate alındığında serilerin bir trende sahip olduğunu söylemek pek mümkün olmasa da, metallerin birbirleri ile benzer hareket etme eğilimi içerisinde olduklarını söylemek mümkündür.

Yukarıda bahsedildiği gibi Toda-Yamamoto nedensellik testinde her ne kadar değişkenlerin birim kök içerip içermemesi önemli değilse de maksimum durağanlık derecesini (d_{max}) tespit edilebilmek için birim kök testlerine yer vermek gerekmektedir. Tablo 3, ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Philips-Perron) birim kök testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 3: Birim Kök Testleri

	ADF		PP	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
LSINAİ	-1.48(0)	-2.42(0)	-1.54(3)	-2.82(4)
LBAKIR	-2.59(1)*	-2.31(1)	-2.73(4)*	-2.37(3)
LALÜMİNYUM	-1.80(0)	-3.65(3)**	-2.37(6)	-3.09(6)
LNİKEL	-1.50(0)	-2.27(0)	-1.90(6)	-2.51(5)
LKURŞUN	-2.38(0)	-2.18(0)	-2.43(1)	-2.26(1)
Δ LSINAİ	-10.3(0)***	-10.36(0)***	-10.38(1)***	-10.35(1)***
Δ LBAKIR	-9.25(0)***	-9.36(0)***	-9.22(1)***	-9.34(1)***
Δ LALÜMİNYUM	-10.62(0)***	-10.61(0)***	-10.84(6)***	-10.84(5)***
Δ LNİKEL	-11.59(0)***	-11.02(0)***	-11.67(5)***	-11.68(5)***
Δ LKURŞUN	-10.95(0)***	-10.97(0)***	-10.99(3)***	-10.99(4)***

*, **, *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık seviyesinde seri birim kök taşımaktadır şeklinde oluşturulan boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir. ADF testinde parantez içindeki değerler Akaike (AIC) bilgi kriterine göre belirlenmiş uygun gecikmeleri göstermektedir. PP testinde parantez içindeki değerler New-West Bandwith'leridir.

Tablo 3'te yer alan test istatistikleri Sabitli ve Sabitli & Trendli değerleri içermektedir. Tabloya göre ADF ve PP testi incelenen bütün değişkenlerin seviyede durağan olmayıp birinci farkı alındıktan sonra durağan olduğunu göstermektedir. Başka bir ifade ile bütün değişkenler birim kök $I(1)$ içermektedir. Bu durumda Toda-Yamamoto testi için gerekli olan d_{max} değeri 1 olarak tespit edilmiştir.

Toda-Yamamoto nedensellik testi için diğer bir aşama kurulan VAR modelinin uygun gecikme uzunluğunun (m) belirlenmesidir. Tablo 4 VAR modeline uygun gecikme uzunluklarının belirlenmesi için beş kriterin her biri için uygun gecikmeleri göstermektedir.

Tablo 4: VAR Modeline Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Gecikme Sayısı	LR	FPE	AIC	SC	HQ
1	1527	0.00	-11.86	-11.23	-11.61
2	52.72	0.00	-11.91	-10.75*	-11.44*
3	56.42	0.00	-12.01	-10.32	-11.33
4	43.30*	0.00*	-12.02*	-9.80	-11.12
5	24.42	0.00	-11.88	-9.13	-10.76
6	32.79	0.00	-11.82	-8.55	-10.49

LR: Sequential Modifeild, LR Test Statistics, FPE: Final Prediction Error, AIC: Akaike Information Criteria, SC: Schwarz Information Criterion, HQ: Hannan-Quinn Information Criterion

*: En uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tabloya göre SC ve HQ kriterleri 2 gecikmenin, LR, FPE, AIC 4 gecikmenin uygun olduğunu göstermektedir. Bu durumda VAR modeli 4 gecikme ile kurgulanmıştır.

Bu sonuçlar ile Toda-Yamamoto testi kullanarak BIST sınai endeksi ile metaller arasındaki ilişkinin yönünü belirlemeye yönelik bir analiz gerçekleştirilebilir. Bu doğrultuda öncelikle birim kök testlerinden elde ettiğimiz maksimum bütünleşme mertebeleri ($d_{max}=1$), VAR modelinden elde edilen optimal gecikme uzunluklarına ($m=4$) eklenerek genişletilmiş VAR modeli ($m+d_{max}=5$) oluşturulmuştur. Sonrasında bu modeldeki m gecikmeli değerlere Wald istatistiğinin uygulanması ile nedensellik ilişkisinin olup olmadığı tespit edilmiştir. Tablo 5, BIST sınai endeksi ile metaller arasındaki Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 5: BIST Sınai Endeksi ve Metaller Arasındaki Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Genişletilmiş Gecikme Uzunluğu	MWALD istatistiği	P Değeri
LBAKIRLSINAİ	5	10.22	0.03**
LSINAİLBAKIR	5	4.025	0.40

LALÜMİNYUMLSİNAİ	5	10.31	0.03**
LSİNAİLALÜMİNYUM	5	0.427	0.98
LNİKEL LSİNAİ	5	1.16	0.88
LSİNAİLNİKEL	5	6.02	0.19
LKURŞUNLSİNAİ	5	1.64	0.80
LSİNAİLKURŞUN	5	4.84	0.30

** % 5 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre alüminyum ve bakırdan BIST Sınai Endeksine doğru bir nedenselliğin olmadığını ifade eden H₀ hipotezi %5 anlamlılık seviyesinde reddedilmektedir. Nikel ve Kurşundan BIST Sınai Endeksine doğru bir nedenselliğin olmadığını ifade H₀ hipotezleri ise reddedilememektedir. Bu durumda Toda-Yamamoto testi sonuçları alüminyum ve bakırdan BIST Sınai endeksine doğru bir nedenselliğin olduğunu doğrulamaktadır. Karşılıklı nedenselliği irdelemek adına BIST Sınai endeksinden metallere doğru olan nedensellik incelendiğinde, test istatistiklerinin hiç birinin anlamlı olmadığı görülmektedir. Bu durumda BIST Sınai Endeksinden metallere doğru bir nedensellik geçerli değildir.

Bootstrap nedensellik testi, Toda-Yamamoto nedensellik testinin bootstrap dağılımla gerçekleştirilen versiyonudur. Tablo 6, BIST Sınai Endeksi ve metaller arasındaki Bootstrap nedensellik sonuçlarını içermektedir.

1652

Tablo 6: BIST Sınai Endeksi ve Metaller Arasındaki Bootstrap Nedensellik Testi Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	Test İstatistik Değeri (MWALD)	%1 Bootstrap Kritik Değeri	%5 Bootstrap Kritik Değeri	%10 Bootstrap Kritik Değeri
LALÜMİNYUMLSİNAİ	4.79**	6.67	3.97	2.83
LSİNAİLALÜMİNYUM	2.17	6.79	3.94	2.71
LBAKIRLSİNAİ	4.15**	6.84	3.96	2.71
LSİNAİLBAKIR	0.61	6.70	4.00	2.88
LNİKEL LSİNAİ	0.66	7.00	4.03	2.77
LSİNAİLNİKEL	0.23	6.90	4.05	2.83
LKURŞUNLSİNAİ	2.01	6.64	4.08	2.89
LSİNAİLKURŞUN	2.02	6.78	3.91	2.65

Bootstrap nedensellik testi Gauss 10.0 paket programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bootstrap kritik değerleri 10.000 döngüyle elde edilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde MWALD değerinin sadece iki hipotez için %5 seviyesinde anlamlı olduğu görülmektedir. Başka bir ifade ile incelenen metaller içerisinde alüminyum ve bakır metallerinin MWALD istatistikleri %5 Bootstrap kritik değerinden büyüktür. Bu durumda alüminyum ve bakırdan BIST Sınai Endeksine doğru bir nedenselliğin olmadığını ifade eden H0 hipotezi reddedilmektedir. Ayrıca BIST Sınai Endeksinden metallerin hiçbirine doğru bir nedenselliğin olmadığı da görülmektedir. Bootstrap nedensellik testi sonuçları Toda-Yamamoto nedensellik testi ile aynı sonuçları içermektedir. Her iki nedensellik testi de alüminyum ve bakırdan BIST Sınai Endeksine doğru bir nedenselliğin varlığını onaylamaktadır. Bu sonuçlar endüstriyel metallerin baz alındığı çalışmaların çoğu ile benzerlik göstermektedir.

Sonuç

Endüstriyel metaller, geçmişten günümüze sanayi başta olmak üzere birçok sektörün hammadde ihtiyacını karşılaması ve dolayısıyla sanayileşmenin lokomotif unsurlarından biri olması sebebiyle önemli kabul edilmektedir. Başka bir ifade ile endüstriyel metallerdeki fiyat hareketleri imalat sanayi için büyük önem arz etmekte ve üretim, istihdam gibi makroekonomik göstergelere katkı sağlamaktadır. Metal fiyatlarında gerçekleşecek bir artış, bilhassa metallerin yoğun kullanıldığı sektörlerde, işletmenin girdi fiyatlarını artıracaktır. Çok büyük ve ani fiyat artışlarında ise işletmenin faaliyetlerinin sürdürülebilir olup olmaması gündeme gelecektir. Bu nedenle, geniş perspektifle bakıldığında, endüstriyel metaller ekonomik kalkınma politikaları oluşturulurken dikkate alınması gereken faktörler arasında yer almaktadır.

1653

Bu çalışmada Borsa İstanbul'a kote olan sanayi işletmelerinin yer aldığı BIST Sınai Endeksi ile çeşitli endüstriyel metaller arasındaki ilişki, Toda-Yamamoto nedensellik testi ile araştırılmıştır. Ayrıca Toda-Yamamoto testinin sonuçlarını karşılaştırmak amacıyla bu test ile aynı işleyişe sahip olan ancak bootstrap dağılımını kullanan Bootstrap nedensellik testine de yer verilmiştir. Bu amaçla maksimum durağanlık derecesini tespit edebilmek amacıyla öncelikle birim kök testlerine yer verilmiştir. Daha sonra çeşitli bilgi kriterleri yardımıyla uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçları incelenen metaller içerisinde alüminyum ve bakırdan BIST Sınai endeksine doğru bir nedenselliğin olduğunu göstermektedir. Ancak endeksten alüminyum ve bakıra doğru bir nedenselliğin olmadığı görülmektedir. Bootstrap nedensellik testi sonuçları da Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarını doğrulamaktadır. Zira bu testin sonuçları da alüminyum ve bakırdan BIST Sınai endeksine doğru bir nedenselliğin varlığına işaret etmektedir. Hem metal hem de alayım olarak sanayide diğer metallere göre birçok alanda kullanılabilen ve gelecekte de kullanılacağı düşünülen alüminyum ve bakırın, geniş bir sektörel dağılım içeren BIST Sınai endeksi ile nedensellik ilişkisi beklenen bir durumu yansıtmaktadır. Ayrıca bu sonuçlar endeks yatırımları söz konusu olduğunda bu iki metalin fiyatlarının dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

Daha çok altın, gümüş, platin gibi değerli metalleri konu alan çalışmaların yoğun olduğu literatürde bu çalışmanın dışında kalan diğer endüstriyel metallere yapılacak olan çalışmalar literatürdeki boşluğun giderilmesine yardımcı olacaktır.

Kaynakça

Abanomey, W. ve Mathur, I. (2001). International Portfolios with Commodity Futures and Currency Forward Contracts. The Journal of Investing, 10(3), 61-68.

Bernard vd. (2006). Forecasting Commodity Prices: Garch, Jumps, and Mean Reversion, Working Paper, Bank of Canada, Erişim Adresi: <http://www.banqueducanada.ca/wp-content/uploads/2010/02/wp06-14.pdf>

Eyüboğlu, K. ve Eyüboğlu, S. (2016). Metal Fiyatları ile BIST-Madencilik Endeksinde İşlem Gören Hisse Senetleri Arasındaki İlişkinin Test Edilmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 36, 130-141.

Gorton, G. ve Rouwenhorst, K.G. (2006). Facts And Fantasies About Commodity Futures. Financial Analysts Journal, 62, 47-68.

Hacker, R. S. ve Hatemi-J, A. (2006). Test for Causality Between Integrated Variables Using Asymptotic and Bootstrap Distributions. Applied Economics, 38/13, 1489-1500.

Hillier, D. vd. (2006). Do Precious Metals Shine? An Investment Perspective. Financial Analysts Journal, Vol. 62, No. 2, 98-106.

Jacobsen, B. vd. (2014). Stock Market Predictability and Industrial Metals Returns, 23rd Australasian Finance and Banking Conference Paper, Erişim Adresi: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1660864

Labys, W. C. vd. (1999). Metal Prices and the Business Cycle. Resources Policy, 25, 229-238.

MTA, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Erişim Adresi: <http://www.mta.gov.tr/v3.0/>

Nangolo, C. ve Musingwini, C. (2011). Empirical Correlation of Mineral Commodity Prices with Exchange-Traded Mining Stock Prices. The Journal of The Southern African Institute of Mining and Metallurgy, 111, 459-468.

Nikel Raporu. (2012). TMMOB Maden Mühendisleri Odası, Erişim Adresi: http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/ed6e86027795f79_ek.pdf

Papiez, M. ve Smiech, S. (2012). Causality in mean and variance between returns of crude oil and metal prices, agricultural prices and financial market prices, 30th International Conference Mathematical Methods in Economics.

Toda, H. Y. Ve Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregression with Possibly Integrated Processes. Journal of Econometrics, 66, 225-250.

Ünal, İ.H. vd. (2016). Türkiye ve Dünyada Bakır, Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, Fizibilite Etütleri Dairesi Başkanlığı.

Yılmaz, A. O. (2005). Metal Madenciliğinde Metal Fiyatlarının İşletme Performansı Üzerine Etkileri, 19. Uluslararası Madencilik Kongresi, IMCET2005, İzmir.

Yıldırım, M. vd. (2014b). Mamul Fiyatları ile Hisse Senetleri Getirileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Erdemir Üzerine Bir Uygulama. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10/2, 143-163.

Yıldırım, M. vd. (2014a). Küresel Emtia Fiyatları ile Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Kardemir ve İZdemir Üzerine Bir Uygulama. Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 5/10, 107-138

TÜRKİYE’DE KAMU POLİTİKASI YAPIM SÜRECİNE KATILIM ÖRNEĞİ OLARAK ENGELLİ ŞÛRALARI

Yrd. Doç. Dr. Şerafettin ERTEN

Uşak Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu

Doç. Dr. Mehmet AKTEL

Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F.

Öz

Kamu politikası, belirli toplumsal sorun alanlarına ilişkin, devletin yapmayı ya da yapmamayı seçtiği şeyler olarak ifade edilmektedir. Politika yapımı çeşitli aşamalardan oluşan bir süreçtir. Bu süreçte resmi-gayri resmi birçok aktör yer almaktadır. Bu aktörler problemin tanımlanması, gündemin belirlenmesi ve politikaların formüle edilmesi aşamalarında oldukça etkili olmaktadır. Bu çalışmada, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir toplumsal sorun alanı olan engellilik ve engellilerin kamu politikası yapım sürecine katılımlarının bir örneği olarak Engelli Şûraları ele alınmıştır. 1999-2009 yılları arasında gerçekleştirilen bu Şûralar o dönem ortaya konan engelli politikalarının oluşumunda belirleyici rol oynamıştır. Engelli Şûraları’nın sona ermesi engelliler ve engelli politikaları açısından önemli bir kayıp olarak değerlendirilebilir.

1655

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Engelli Politikaları, Kamu Politikası, Kamu Yönetimi, Türkiye

THE DISABILITY COUNCILS AS AN EXAMPLE OF PARTICIPATION OF PUBLIC POLICY MAKING PROCESS IN TURKEY

Abstract

Public policy is expressed as the things that state has chosen to do or not to do concerning specific social problem areas. Policy making is a process consisting of several stages. There are numerous formal-informal actors in this process. These actors are quite influential in defining the problem, agenda setting and policy formulation stages. In this study, the disability and the Disability Councils are handled which one is an important social problem area in Turkey as it is in the whole world and the other is an example of participation of people with disabilities in policy making process. The councils performed between 1999-2009 were determinative in the formation of disability policies which were revealed at that period. The end of the Disability Councils has been a significant loss for the people with disabilities and disability policies.

Keywords: Disability, Disability Policies, Public Policy, Public Administration, Turkey

* Bu çalışma, Doç. Dr. Mehmet AKTEL danışmanlığında yürütülmüş olan ve Yrd. Doç. Dr. Şerafettin ERTEN tarafından hazırlanan “Türkiye’de Engellilere Yönelik Kamu Politikalarının Analizi” adlı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Çalışmada gerek engellilik alanındaki güncel kavramsal çerçeve, gerekse 03.05.2013 tarih ve 28636 sayılı Resmi Gazete ‘de yayımlanarak yürürlüğe giren, 6462 sayılı “Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik

İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” uyarınca mevzuata ilişkin durumlar, kurum adları ve bilimsel çalışmaların başlıkları istisna olmak üzere, “özürlü, sakat, vb.” ibareleri yerine “engelli” kelimesi kullanılmıştır.

1. GİRİŞ

Kamu politikaları günlük hayattan akademik çalışmalara kadar geniş bir alanda ilgi konusu olmaktadır. Özellikle hızla gelişen ve yaygınlaşan kitle iletişim araçları sayesinde vatandaşlar, kendilerini ilgilendiren konularda devletin ve kamu yönetimlerinin temel eğilimlerini oldukça yakından takip etmektedir. Bireyler bu genel eğilimlere göre davranışlarını belirlemekte, gerektiğinde çeşitli vasıtalarla tepkilerini ya da taleplerini dile getirerek, kamu politikalarına etki etmeye çalışmaktadır.

Kamu politikası çeşitli toplumsal sorunlara, kamu yararı da gözetilerek çözüm üretme eylemidir. Bu eylem, uzun bir zaman dilimine yayılmış, girdi ve çıktılardan oluşan ve farklı karakteristik özellikleri içinde barındıran karmaşık bir süreç olarak kabul edilmektedir (Greenberg vd., 1995: 203). Birbiri içine geçmiş farklı evrelerden oluşan bu süreç içerisinde toplumsal sorun alanının niteliğine bağlı olarak çok sayıda resmi ya da gayri resmi aktör yer almaktadır. Süreç içerisindeki bu aktörler özellikle sorunun tanımlanması, gündemin oluşturulması ve politikanın formüle edilmesi aşamalarında etkin rol oynamaktadır. Bu aşamalarda toplumsal sorunun kamu yönetimince kabul görmesi, bu sorun alanının hükümetin gündemine alınması ve sorun alanı ile ilgili kişi veya kurumların menfaatine politikaların oluşturulması bu aktörlerin sürece katılımlarıyla doğrudan ilişkilidir.

Engellilik de tarihin ilk dönemlerinden bu yana var olan sosyal bir olgu, sosyal bir sorun alanıdır. Bu alan geçmişten günümüze engelliliğin toplum tarafından algılanışına bağlı olarak çeşitli biçimlerde düzenlemeye tabi tutulmuştur. Fakat özellikle 1980’lerden sonra, engelli politikalarında ciddi bir dönüşüm görülmektedir. Bu farklılığın altında yatan temel etken engelliliğin bireysel bir sorun olmaktan çok, toplumsal bir sorun olduğunun kabul edilmesidir.

Bunun sonucunda engellilik bir insan hakları sorunu olarak görülmüş ve kimlik tabanlı bir sosyal siyaset çerçevesinde ele alınmaya başlanmıştır. Engelliler yardım ya da tedavi edilmesi gereken pasif yurttaşlar olarak değil, sosyal, siyasal ve yönetsel süreçlere katılması gereken aktif vatandaşlar olarak kabul edilmiştir. Bu noktada neo-liberal politikaların ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı sosyal, siyasal, ekonomik ve yönetsel dönüşümler de katalizör görevi üstlenmişlerdir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bu süreç 1990’lı yıllarla birlikte hız kazanmıştır. Bu çalışmada değişen engellilik algısına paralel olarak, ülkemizde gerçekleştirilen Engelli Şûraları ele alınmıştır. Bu şûralar, kamu politikası yapım sürecine katılımın ülkemizdeki önde gelen örneklerinden birini oluşturmuşlardır.

2. KAMU POLİTİKASI SÜRECİ VE SİYASAL KATILIM

İster ilkel, ister modern olsun sınırları belirli bir toprak parçası üzerindeki en üst otorite olan devletin, vatandaşlarına karşı bir takım sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukların yerine getirilmesi, ilgili alanlarda basit ya da karmaşık bir takım politikaların üretilmesi ve bunların uygulanması anlamına gelmektedir. Bu nedenle kamu politikaları, siyasal ve yönetsel bir süreç olarak, devlet kurumunun ortaya çıktığı günden bu yana varlığını sürdürmektedir.

Kamu politikası alanında çalışan ve araştırma yapan hemen herkes, kavramı bir şekilde tanımlamaya çalışmıştır. Ancak alanın çok yönlü yapısı, kamu politikası kavramına ilişkin çok sayıda ve farklı tanımın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Anderson, 2000: 3). En basit ifade ile kavram, belirli toplumsal veya kamusal sorun alanlarına ilişkin, devletin yapmayı ya da yapmamayı seçtiği şeyler olarak ifade edilmektedir (Dye, 2005: 1). Daha kapsayıcı bir yaklaşımla ele alındığında ise kamu politikası, belirli bir kamusal sorun ya da ilgi alanında, devletin, bir başka ifade ile devlet otoritesini kullanma yetkisine sahip kişi ya da kurumların, gayri resmi aktörlerin de etkisi ile yasal bir yetkeye dayanarak verdikleri kararlar sonucu oluşan, eylem ya da eylemsizlik sürecidir.

Tanımları çoğaltmak mümkündür. Bununla birlikte kamu politikası kavramına ilişkin asıl vurgulanması gereken, üzerinde uzlaşmış iki temel özelliğidir. Bu özelliklerden ilki kamu politikasının dinamik bir süreç olması (Dror, 1968: 12), ikincisi ise kamu politikalarının mutlaka toplumun bir ya da birden fazla kesiminde dikkate alınması gereken sorun ya da ilgi alanından kaynaklanmasıdır (Gerston, 2004: 22).

Bir süreç olarak kamu politikası, her zaman birbiriyle ilişki içinde olan bir dizi oldukça karmaşık unsur içinde barındırmaktadır. Süreç içerisinde bireyler, çıkar grupları, kamu kuruluşları, devletin değişik kademelerinden kamu görevlileri, araştırmacılar, bilim adamları vb. çok sayıda aktör bulunur. Aktörler arasındaki çekişme ve mücadele, alternatif politika çözümlerine etki eder. (Sabatier, 1999: 3). Bu süreç, sadece kurumsal ve bireysel aktörlerin belirli yöntemleri takip ederek, politika kararları vermelerini değil, aynı zamanda kamu mal ve hizmetlerinin halka ulaştırılmasını da içerir (Davis, 2011: 22). Politika sürecinin işlevi, bireylerin ya da grupların, mümkünse tek başlarına belirli bir hedefe veya amaca ulaşmak için verdikleri mücadeleyi örgütlemektir (Buchholz, 1985: 39).

Kamu politikası süreci birbiriyle ilişkili mantıksal bir dizi eylemden türeyen evrelerden oluşmaktadır (Jones, 1984: 27-28). İlk kez Harold Lasswell tarafından ortaya konulan bu görüş, zaman içerisinde, birçok araştırmacı ve bilim adamı tarafından da kabul edilmiş ve politika sürecini çeşitli evrelere ayırmak suretiyle inceleyen yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. (Deleon, 1999: 20). Literatürde yer alan çalışmalarda farklı şekillerde sayılmış olmakla birlikte, bu evreler genel olarak; problem tanımlama, gündem oluşturma, politika formüle etme, meşrulaştırma, uygulama ve değerlendirme başlıkları altında toplanmaktadır.

Problemin tanımlanması, meselenin kaynağı, tarafları, muhatapları, boyutu, toplumsal etkisi, kamu yönetimine maliyeti gibi farklı unsurların, açık ve net bir şekilde ortaya konulmasıdır. Gündem oluşturma, konunun kamu ve politika yapıcılar tarafından problem olarak algılanması ve politika gündemine alınmasıdır (Kraft ve Furlong, 2007: 74). Politika formüle etme, kurumsal gündem içinde yer alan belirli bir kamusal sorun alanı ya da problemin çözümüne ilişkin alternatiflerin geliştirilmesidir. Siyasi olarak uygulanabilirliği kabul edilen ve yeterli destek sağlanan politika çözümlerinin uygulanabilmesi için, yasal güç ve otorite ile desteklenmesi, bir başka ifade ile meşrulaştırılması gerekir. Politika uygulama devletin, yasal statüye kavuşmuş politika çözümlerini, çeşitli kurum ve kuruluşları vasıtasıyla eyleme dönüştürmesidir. Bu alandaki temel aktör bürokrasidir (Theodoulou ve Kofinis, 2004: 132-166). Son olarak kamu politikalarının uygulama aşamasından sonra, bu politikaların etkililiği ve verimliliği değerlendirilir (Davis, 2011: 84).

Günümüz siyasal ve yönetsel paradigması vatandaşların, çeşitli evrelerden oluşan bu sürece etkin bir şekilde katılımlarının sağlanmasını vurgulamaktadır. Özellikle Ekonomik Kalkınma ve

İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından geliştirilen yönetim anlayışı, demokrasinin gelişebilmesi, yerel birimlerin güçlendirilmesi ve devlete olan güvenin sağlanabilmesi için vatandaşların kamu politikası yapım sürecine daha fazla ortak edilmesi hususuna dikkat çekmektedir (OECD, 2001). Bununla birlikte katılımcı demokrasinin bir gereği olarak bireylerin özel alanda olduğu kadar, kamu alanında da eylemde bulunması ve aktif olması, bir yurttaşlık hakkı olarak kabul edilmektedir (Sarıbay, 1992: 89-90).

Çağdaş demokratik siyasal sistemler meşruluklarını topluma dayandırma eğilimindedir. Bu durum siyasal sistemlerin varlığını devam ettirebilmek için asgari düzeyde de olsa bir toplumsal desteğe ihtiyaç duymalarından kaynaklanmaktadır. Toplumsal desteğin en belirgin göstergelerinden bir tanesi siyasal katılma adı verilen faaliyettir. Devlet birey ilişkisi içerisinde bireyin, kamusal politikaları ve organları etkilemek amacıyla faaliyette bulunma çabası siyasal katılımın başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir (Öz, 1992: 39). Siyasal katılım, siyasal parti taraftarlığı gibi dar bir anlamdan, vatandaşların toplumsal süreçlere, yani fikir oluşturma ve karar süreçlerine dâhil olma ile sosyal ve siyasal faaliyetlerde yer almalarına kadar daha geniş bir perspektifte ele alınabilmektedir (Wedel, 2013: 19-20).

Mevcut perspektif içerisinde kavramın açıklanması çabaları temel özellikleri açısından üç kategoride toplanmaktadır. Birinci kategoride, kavramı siyasal karar mercilerini etkilemeye yönelik davranış türü olarak ele alan yaklaşımlar bulunmaktadır. İkinci kategoride bu davranış türüne siyasal tutum ve yönelimler de eklenmiştir. Son olarak üçüncü kategoride ise siyasal katılma, otorite ilişkisi ve karar verme süreci çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır (Orhan, 2009: 113).

Siyasal katılma her şeyden önce otoritelerin kararlarını etkilemek üzere yönlendirilen bir davranıştır. Bu davranış siyasal topluluğun üyesi olan bireyin, siyasal bir eylemi olarak ortaya çıkmaktadır. Birey tarafından tasarlanan bu eylem, siyasal sistem içerisinde devlet birey ilişkisinin bir unsurudur (Kalaycıoğlu, 1984: 200). Son tahlilde, siyasal katılma eyleminin doğrudan veya dolaylı olarak hükümet faaliyetlerini veya bu faaliyetleri yerine getirenlerin seçimini etkilemeyi amaçlamış olması gerekir (Öz, 1992: 40).

Bireylerin siyasete duydukları ilgi farklıdır. Bu farklılık siyasal katılmanın düzeyini de belirlemektedir. Bireysel özellikler yanında toplumsal ve siyasal koşullar katılmayı etkileyen temel unsurlardır. Yaş, cinsiyet, meslek, gelir düzeyi, eğitim, ait olunan sosyal grup, siyasal sistemin demokratik olup olmaması vb. tüm özellikler vatandaşların siyasal iktidarı etkilemeye yönelik çabalarını yönlendiren güdülerdir (Öz, 1992: 43). Katılma davranışı bireyler tarafından kendiliğinden gerçekleşebileceği gibi, bu eylem bireyin dışındaki bir takım etkenlerin yönlendirmesiyle de ortaya çıkabilir. Birinci durumda bağımsız ya da özerk katılma, diğer durumda ise uyarılmış katılma söz konusudur (Con, 2011: 153).

Ancak her iki durumda da bu eylemin gerçekleşebilmesi için öncelikle katılımcı davranışı olanaklı kılacak asgari koşulları taşıyan bir ortamın bulunması gerekmektedir. Siyasal katılmanın varlığı için bir diğer önemli unsur, hukuk ve toplumsal düzen açısından kabul edilebilirliğinin bulunmasıdır. Bireyler hukuk tarafından korunan temel hak ve özgürlüklere, özellikle siyasal haklara sahip olmalıdır. Bunun yanında toplumsal düzeyde bu haklardan yararlanmada bir sınırlamanın da bulunmaması gerekmektedir. Fakat uygulamada kadınlar, gençler ve hatta engelliler gibi belirli toplumsal grupların katılma olanaklarının kısıtlı olduğu görülmektedir (Eroğul, 2014: 232).

3. TOPLUMSAL BİR SORUN ALANI OLARAK ENGELLİLİK

Her kamu politikasının temelinde mutlaka toplumsal bir problem bulunur. Toplumsal bir problemin kamu politikasının konusu olabilmesi için kamu ve politika yapıcılar tarafından kabul görmesi ve politika gündemine alınması gerekir (Kraft ve Furlong, 2007: 74). Bir problemin politika gündemine girerek çözüme kavuşması için ise, toplumsal bir sorun alanına ya da devletin dikkatini çeken bir mesele haline dönüşmesi gerekmektedir (Ripley ve Franklin, 1991: 1).

Engelliler veya engellilik de tarih boyunca çeşitli şekillerde halkın ve devleti yönetenlerin dikkatini çekmiş toplumsal bir sorun alanıdır. Ancak her dönemde algılanışı ve ele alınışı farklı olmuştur. İnsan doğasının yadsınamaz gerçeklerinden biri olan engellilik, karmaşık, dinamik, çok yönlü ve aynı zamanda tartışmalı da bir olgudur (WHO, 2011b: 3). Bu nedenle, engellilik kavramının tanımlanması ve sınıflandırılmasında, farklı disiplinler, yaklaşımlar, ideolojiler ve hatta kamu politikaları bu olguya kendi açılarından yaklaşmıştır (Aysoy, 2004: 13). Ancak en yalın ifadeyle engellilik, “bireyin yeteneklerinde ve iş yapabilme gücündeki sınırlılık ya da noksanlık” olarak tanımlanabilir. Yani birey, çeşitli nedenlerle normal bireylerden farklı olarak belirli faaliyetleri yerine getiremez ve toplumsal yaşamdaki rolünü oynamada yetersiz kalır (Burcu, 2007: 7).

Dünya Sağlık Örgütü’nün yaptığı araştırmalara göre, 2010 yılı dünya nüfus sayısı dikkate alındığında, bu nüfusun yaklaşık % 15’inin, yani bir milyardan fazla bireyin çeşitli engellilik problemleri yaşadığı tahmin edilmektedir (WHO, 2011a). Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2011 Nüfus ve Konut Araştırması verilerine göre ise Türkiye’de en az bir fonksiyonunda (görme, duyma, konuşma, yürüme ve merdiven çıkma ve inme, bir şeyler taşıma ve tutma ve öğrenme, dört işlem yapma hatırlama gibi) bozukluk olduğunu beyan edenlerin sayısı 4.882.841 kişidir. Bu rakamlara göre 2011 yılı için Türkiye’de en az bir vücut fonksiyonunda bozukluk olanların sayısının genel nüfusa oranı yaklaşık % 6,5’dir.(TÜİK, 20.04.2017).¹

1659

Genel nüfus içerisindeki payları bu kadar yüksek olmasına rağmen engellilerin, dünya genelinde ayrımcılık, erişilebilirlik, eğitim, sağlık, istihdam, yoksulluk gibi temel sorunları devam etmektedir. Mevcut durum göz önüne alındığında, engelliliğin sadece bireysel ve tıbbi bir sorun değil; sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal vb. birçok farklı perspektiften ele alınması gereken sosyal sorun olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle engellilik, günümüz dünyasında önemli bir kamu politikası öznesi haline gelmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde engelli politikalarının gelişimi -bu gün de halâ sürmekte olan- uzun bir mücadeleye dayanmaktadır. 20. yüzyılın ilk yarısına kadar olan dönemde engellilik daha çok bireysel bir sorun, bir trajedi ya da bir hastalık olarak algılanmış (Barnes, 2012: 1) ve üretilen politikalar bu sorunun giderilmesi yani engellilerin tedavi ve rehabilite edilmesi ya da sosyal politikalarla desteklenmesi şeklinde gelişmiştir (Braddock ve Parish, 2011: 115-126). Engellilik mekanik bir anlayışla ele alınmış, engelli bireylerin insani vasıfları düşünülmeden oluşturulan ve uygulanan bir politika ve prosedürler sistemi doğmuştur (Aysoy, 2004: 22-31).

Engelli politikaları açısından temel dönüşüm, II. Dünya Savaşı’ndan sonra başlamıştır. Bu dönemde engellilik siyaset alanına girmiştir. Bir başka ifade ile engellilik, hem ulusal, hem de uluslararası platformda siyasal bir kimlik olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Engelliliğin

¹TÜİK verilerine göre 31 Aralık 2011 itibari ile Türkiye’nin nüfusu 74.724.269 kişidir.

sosyal yönü ön plana çıkarılmış ve konu hak temelli bir yaklaşım içerisinde ele alınmıştır (Shakespeare ve Watson, 2011: 388). Bunun sonucunda engelliler özellikle Birleşmiş Milletler (BM)'in de çabalarıyla ulusal ve uluslararası platformda önemli kazanımlar elde etmişlerdir.

BM tarafından engellilik alanına ilişkin çok sayıda çalışma ve düzenleme yapılmıştır. Bunlardan en önde gelenleri 1975 yılında İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'ne ek olarak yayınlanan “Engelli Hakları Bildirgesi”, 1993 yılında ilan edilen “Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar” ve tüm bu çalışmaların nihai sonucu olarak kabul edilebilecek olan, 13 Aralık 2006 tarihli “Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme”dir.²

Engellilerin hak ve özgürlüklerine ilişkin en son ve en önemli belge olan Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin amacı engellilerin insanlık onurlarına olan saygıyı güçlendirmek ve onların tüm insani temel hak ve özgürlüklerden eşit bireyler olarak faydalanmalarını teşvik ve temin etmek olarak belirlenmiştir (Madde 1). Bu bağlamda engellilerin siyasal ve sosyal süreçlere tam katılımlarının sağlanması da Sözleşme'nin başlıca hedeflerindedir (Madde 29). Dolayısıyla taraf devletlerin bu doğrultuda gerekli adımları atmaları bir yükümlülük olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir ülkede devletin niteliği, politika öncelikleri, yöneticilerin hâkim ideolojileri, toplumsal değerler ve inanışlar, ekonomik gelişmişlik gibi özellikler engelliliğin anlaşılmasında ve politikaya dönüştürülmesinde etkili olan unsurlardır. Bu unsurlar aynı zamanda engelli politikalarının ülkeden ülkeye farklılaşmasının da temel belirleyicisidir (Drake, 1999: 35).

Türkiye'de engelli politikalarının önemli bir özelliği, bu politikaların öncelikle uluslararası alanda çeşitli şekillerde kabul edilip onaylanması, daha sonra iç mevzuata konu olmasıdır (Kolat, 2010: 187). Bu bakımdan BM'nin engellilik alanına ilişkin çalışmaları, Türkiye'de engelli politikaları ve bu alandaki kurumsal yapılanmayı etkilemiştir (Burcu, 2007: 44). Bununla birlikte ülkemizde, 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren başlayan, engelli politikalarında ve kurumsal yapılanmadaki dönüşümde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma yolunda attığı adımlar da önemli rol oynamıştır.

Bu süreçte engelli politikaları açısından değinilmesi gereken ilk önemli faaliyet Türkiye'de Özürlülerin Sorunları ve Çözümünde İzlenecek Politikalar Sempozyumu (TÖSÇİPS)'dur. 1994 yılında, Türkiye Sakatlar Konfederasyonu öncülüğünde, 3 Aralık Dünya Engelliler Günü dolayısıyla gerçekleştirilen sempozyum, engelliler başta olmak üzere çok çeşitli ve sayıda katılımcının dahil olduğu ve engellilerin temel sorun alanlarının ve çözüm önerilerinin tartışıldığı bir platform işlevi görmüştür. Ayrıca bu tarihten sonra engelli politikalarına ilişkin atılan adımların da başlangıcını oluşturmuştur.

Engelli politikalarına ilişkin ilk somut adım ise engelli şûralarının dayanağını da oluşturan Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA)'nın 25.03.1997 tarih ve 571 sayılı “Özürlüler İdaresi Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” (R.G. 30.05.1997 tarih ve 23004 sayı-Mükerrer) ile kurulmasıyla atılmıştır.

Başkanlığın kuruluş amacı engellilere yönelik hizmetlerin düzenli, etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlamak, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği ve

² Türkiye Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'yi 03.12.2008 tarihinde kabul edilen ve 18.12.2008 tarih ve 27084 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanan 5825 sayılı “Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun” ile kabul etmiştir. Ayrıca Sözleşme'nin Ek İhtiyari Protokolü de 03.12.2014 tarih ve 6574 sayılı Kanun ile onaylanmıştır.

koordinasyonu sağlamak, engelliler ile ilgili ulusal politikaların oluşturulmasına yardımcı olmak ve engellilerin sorunlarını tespit ederek bunlara çözüm yolu üretmek olarak belirlenmiştir (Madde 1). Ulusal politikaların belirlenmesine yardımcı olması amacıyla Özürlüler İdaresi Başkanlığı bünyesinde bir Özürlüler Yüksek Kurulu oluşturulması ve Özürlüler Şurası tertip edilmesi ön görülmüştür (Madde 18; Madde 20).

Engelli Şûraları'nın çalışma usul ve esasları ilk olarak 12.11.1997 tarih ve 23168 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan "Özürlüler İdaresi Başkanlığı Özürlüler Şûrası Yönetmeliği" ile düzenlenmiş ancak bu yönetmelik 08.12.2001 tarih ve 24607 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan "Özürlüler İdaresi Başkanlığı Özürlüler Şûrası Yönetmeliği" ile yürürlükten kaldırılarak, değiştirilmiştir.

1997 yılında çıkarılan yönetmelikte Şûra'nın amacından bahsedilmemiş, 5. maddede görevleri sayılmıştır. Bu maddeye göre Şûra Başkanlığın en yüksek danışma kurulu olup; engelli ve engellilik konusunda her türlü görüş ve çözüm önerilerini tartışmak ve ulusal politikalara esas olacak ilke ve programlar oluşturmak, kamuoyunun bu konuda bilinçlenmesine katkıda bulunmak, ulusal ve uluslararası alanlardaki görüş, düşünce ve gelişmelerin aktarılmasını, tartışılmasını sağlamak ve engellilerle ilgili konularda tetkik ve teklif niteliğinde kararlar almakla görevlidir.

2001 yılında çıkartılan yönetmelikte ise Şûra'nın amaç ve görevler ayrı ayrı belirtilmiştir. Bu yönetmeliğin 9. maddesine göre Şûra'nın amacı Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın kuruluş amacı ve görevleri doğrultusunda, engelli ve engellilik konusunda her türlü görüş ve çözüm önerilerini tartışmak, ulusal politikalara esas olacak ilke ve programlar oluşturmak, kamuoyunun bu konuda bilinçlenmesine katkıda bulunmak, ulusal ve uluslararası alanlardaki görüş, düşünce ve gelişmelerin aktarılmasını, tartışılmasını sağlamaktır. Yönetmeliğin 10. maddesine göre ise Şûra'nın görevi Başkanlığın en yüksek danışma kurulu olarak, engellilerle ilgili konularda tetkik ve teklif niteliğinde kararlar almaktır.

İki yönetmelik arasındaki bir diğer fark Şûra'ya katılan üyeler noktasında ortaya çıkmaktadır. 1997 yılında çıkartılan yönetmelikte Şûra'nın doğal üyeler ve temsilci üyelerden oluşacağı belirtilmişken (Madde 6), 2001 yılında çıkartılan yönetmelikte buna gözlemciler eklenmiştir. Gözlemciler yurt içi veya yurt dışından Şûra Başkanı tarafından davet edilen, oy hakkı olmayan ancak görüş bildirebilen kişilerdir (Madde 8).

Her iki yönetmelikte de Şûra'nın kararlarının istişari nitelikte olduğu ve iki yılda bir toplanacağı belirtilmiştir (1997, Madde 7; 2001, Madde 5). Şûra'nın en yüksek karar organı Genel Kurul'dur (1997, Madde 8; 2001, Madde 13). Şûra'nın doğal üyeleri, Bakan, Başkan ve diğer Özürlüler Yüksek Kurulu Üyeleri, Başkanlık Başkan Yardımcıları, Yürütme Kurulu Üyeleri, Özürlüler Uzmanları, Şûra'nın gündemiyle ilgili uzmanlar, Şûra'nın gündemiyle ilgili Başkanlık personelidir (Madde 6). Temsilci üyeler ise TBMM temsilcisi, Başbakanlık temsilcisi, Yükseköğretim Kurulu temsilcisi, konu ile ilgili fakülte veya yüksekokulu bulunan üniversitelerin temsilcileri, Türkiye Sakatlar Konfederasyonuna bağlı federasyon başkanları, özürlüler ile ilgili spor federasyonları başkanları, Bakan tarafından ismen davet edilenler, Başkanlıkça ismen davet edilenler, Başkanlıkça çağırılacak konu ile ilgili kurum ve kuruluşların temsilcilerinden oluşmaktadır (1997, Madde 6; 2001, Madde 7).

Şûra komisyonlar şeklinde çalışmaktadır. Komisyonlar en az 15 üyeden oluşmaktadır. Komisyonlar, Şûra gündemine ilişkin çeşitli konularda yaptıkları çalışmalarını bir raporda

toplayarak bunu Genel Kurul'a sunarlar. Genel Kurul'da bu raporlar görüşülerek Şûra kararına dönüştürülür. Alınan kararlar ve yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan genel tablo bir sonuç bildirgesi haline dönüştürülerek kamuoyuna sunulur (1997, Madde 9; 2001, Madde 12).

Yönetmeliklerde de belirtildiği üzere ulusal politikaların belirlenmesine katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilen Engelli Şûraları, engellilerin sorun ve taleplerinin dile getirilmesinde, engellilere yönelik politikaların belirlenerek yasal mevzuatın düzenlenmesinde, devlet ve toplumdaki engelli algısının değişmesinde önemli katkıda bulunmuştur.

Ancak bu Şûralar, 2011 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın 633 sayılı "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" (R.G., 08.06.2011 tarih ve 27958 sayı) ile kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlanarak Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü adı altında yeniden yapılandırılması ile son bulmuş ve devam ettirilmemiştir.

4. ENGELLİ ŞÛRALARI

Türkiye'de engellilik alanının görünür hale gelmesi süreci 1-2 Aralık 1994 tarihinde gerçekleştirilen "Türkiye'de Özürlülerin Sorunları ve Çözümünde İzlenecek Politikalar Sempozyumu" ile başlamıştır. Devamında gerçekleştirilen Engelli Şûraları ile de gündem oluşturma ve çözüm üretme çabaları devam etmiştir. Bu Sempozyum ve Şûralar, sorunun sahibi olan engelliler ile bu soruna çözüm üretecek politika yapımcıların ve diğer ilgililerin bir araya geldikleri ortak bir platform oluşturmuştur. Bu bağlamda Engelli Şûralarını ele almadan önce bu Şûralara giden yolu açan Türkiye'de Özürlülerin Sorunları ve Çözümünde İzlenecek Politikalar Sempozyumu'nu incelemek gerekmektedir.

01-02 Aralık 1994 tarihleri arasında düzenlenen Türkiye'de Özürlülerin Sorunları ve Çözümünde İzlenecek Politikalar Sempozyumu'na Türkiye Sakatlar Konfederasyonu başta olmak üzere, engellileri temsilen Türkiye Ortopedik Özürlüler Federasyonu, Türkiye Körler Federasyonu, Türkiye Zihinsel Özürlüler Federasyonu ve Türkiye Sağırklar Federasyonu ile engellilere yönelik diğer sivil toplum kuruluşu temsilcileri, yürütme gücünü temsilen Cumhurbaşkanı, Başbakan, Sosyal Güvenlik Bakanı, Sağlık Bakanı, Milli Eğitim Bakanı ve Devlet Bakanları; yasama gücünü temsilen milletvekilleri, bürokratlar, akademisyenler ve medya temsilcileri katılmıştır (Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, 1995: 4-16).

Sempozyumda ortopedik engelliler, görme engelliler, işitme engelliler ve zihinsel yetersizler komisyonu olmak üzere dört adet komisyon kurulmuş ve bu komisyonlar isimleri ile ilgili engellilik alanlarındaki sorunlar ve çözüm önerileri üzerine çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmalar sonucunda her komisyon bir sonuç raporu hazırlamıştır (Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, 1995: 30).

İşitme engelliler komisyonu raporuna göre, işitme engellilerin üç temel problemi bulunmaktadır. Dile getirilen problemlerden ilki eğitim sorunudur. Bu noktada özellikle, işitme engellilere eğitim verecek nitelikli eğitmen azlığına, toplumun engelliler hakkında daha fazla bilgilendirilmesi gerekliliğine ve işitme engellilerin eğitim kurumlarında yaşadıkları diğer sıkıntıların giderilmesine vurgu yapılmıştır. İkinci problem, istihdam sorunu olarak açıklanmıştır. Bu noktada da engellilerin iş hayatına daha aktif katılımları ve meslek edindirme projelerinin geliştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Üçüncüsü ise işitme engelli bireylerin ailelerinin eğitilmesi konusudur. Engelli ailelerinin bilinçlendirilmeleri için çeşitli eğitim

programlarının üretilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, 1995: 32-33).

Görme engelliler komisyonu raporunda ise engelliliğin toplumsal bir olgu olduğu, devletin engellilere yönelik sunduğu hizmetlerin bir lütuf değil, yükümlülük olarak algılanması gerektiği ve bunun sosyal devlet anlayışının bir sonucu olduğu, engellilerin toplumda ayrımcılığa uğradıkları ve engellilerin aciz ve korunmaya muhtaç değil, toplumun eşit haklara sahip bireyleri olarak algılanması gerektiği vurgulanmıştır. Çözüm önerisi olarak, engellilerin toplumun diğer bireyleri gibi eşit hak ve fırsatlara sahip olması ve toplumsal yaşama tam ve etkin bir şekilde katılımın gerçekleşmesi için öncelikle zenginleştirilmiş, bütüncül, çağdaş ve demokratik bir özürler yasasının çıkarılması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun yanında istihdam, eğitim ve erişilebilirlik alanlarındaki sorunların ivedilikle giderilmesi, engellilerle ilgili temel hizmetlerin Başbakanlığa bağlı Özürler Genel Müdürlüğü adı altında yeni bir teşkilat ile merkezileştirilmesi ve Sakatları Koruma Milli Koordinasyon Kurulu'nun engellileri daha fazla temsil edecek şekilde yeniden yapılandırılması önerilmiştir (Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, 1995: 40-44).

Zihinsel engelliler komisyonu raporunda sorun ve öneriler terminoloji, tanılama, eğitim, iş eğitimi, istihdam, gönüllü çalışmalar ve sosyal haklar başlıkları altında ele alınmıştır. Bu bağlamda, yasal mevzuatta yer alan engelliler ile ilgili terminolojinin eksik ve yanlış olduğu ve bunun düzeltilmesi gerektiği, zihinsel engelli bireylerin tıbbi ve eğitsel tanılamalarının yetersiz olduğu, bu nedenle rehberlik ve araştırma merkezlerinin yurt çapında yaygınlaştırılması, zihinsel engelli çocukların okul öncesi ve temel eğitim olanaklarının iyileştirilmesi ve bu çocuklara kapasiteleri ile orantılı olarak meslek eğitimlerinin verilmesi, zihinsel engellilerin istihdamının yasalarla teşvik edilmesi ve bu amaçla devlet bütçesinden belirli bir pay ayrılması gerektiği belirtilmiş, engelli bireylerin ve ailelerinin sosyal yardımlardan daha fazla yararlanmalarının sağlanması ve zihinsel engelliler yararına çalışan sivil toplum kuruluşlarının devletçe daha fazla desteklenmesi önerilmiştir (Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, 1995: 51-55).

Son olarak, ortopedik engelliler komisyon raporunda da diğer üç rapora benzer sorun ve öneriler yer almaktadır. Bu raporda da erişilebilirlik, eğitim, sağlık, istihdam ve yasal ve kurumsal düzenlemeler temel sorun alanları olarak açıklanmıştır. Raporun öneriler kısmında ise dikkat çeken önemli husus, özürler yasasının bir an önce çıkarılması ve müstakil bir Özürler Bakanlığı kurulması talebidir.

Sempozyum sonunda bu dört komisyon raporu birleştirilerek Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulmak üzere bir genel rapor oluşturulmuştur. Dönemin Sakatlar Konfederasyonu Başkanı'nın da belirttiği üzere, Türkiye'de engellilerin sorunlarının ve bu sorunların çözümlerinin ele alındığı ve resmi olarak bu kadar üst düzeyde katılımın gerçekleştiği ilk platform, bu sempozyumdur (Türkiye Sakatlar Konfederasyonu, 1995). Ancak gerek Cumhurbaşkanı, gerekse Başbakan ve Bakanların açılış konuşmalarının ardından sempozyumdan ayrılmaları, medyanın sempozyumun açılış töreni dışında konuya ilgisiz kalması ve yerel yönetimler ile engellilik alanı dışındaki diğer sivil toplum kuruluşlarının sempozyuma iştiraklerinin kısıtlı olması eleştirilere neden olmuştur.

Sempozyum raporundan elde edilen veriler ışığı altında, engellilerin temel sorun alanları ve talepleri ise aşağıda Tablo-1'de gösterildiği gibi şekillenmiştir:

Tablo-24: TÖSÇİPS Raporuna Göre Engellilerin Temel Sorun Alanları ve Talepleri

Sorun Alanları	Talepler
Temel Haklardan Yararlanamama	Temel Bir Engelliler Yasasının Çıkarılması
Eşitsizlik ve Ayrımcılık	
İstihdam	
Eğitim	Engellilerin Sorunları İle İlgilenecek Merkezi Bir Kurumsal Yapının Oluşturulması
Erişilebilirlik	
Sağlık	
Sosyal Yardımlar	

Sempozyumda ortaya konulan, engellilerin sorunları ile ilgilenecek kurumsal bir yapının oluşturulması talebi politika yapıcılar tarafından kabul görmüş ve 1997 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın kurulması ile gerçekleşmiştir. Başkanlığın kurulması engellilerin kendilerini ilgilendiren konularda politika yapım sürecine katılımlarına olanak sağlayacak olan Şûraların oluşturulmasını sağlamıştır.

Engelli Şûraları 1999-2009 yılları arasında farklı temalarla dört kez toplanmıştır. V. Engelli Şûrası'nın 3-7 Ekim 2011 tarihleri arasında “Engelsiz Eğitime Doğru” teması ile toplanması öngörülmüştür. Fakat 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması ve Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın kaldırılarak görevlerinin Bakanlık içerisinde yer alan Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne devredilmesi nedeniyle V. Şûra toplanmamıştır.

Bu Şûraların ilki olan I. Engelli Şûrası “Çağdaş Toplum, Çağdaş Yaşam ve Engelliler” teması ile 29 Kasım-02 Aralık 1999 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Şûra'ya ve oluşturulan komisyonlara bakıldığında yasama, yürütme ve yargı güçleri temsilcileri, silahlı kuvvetlerin ilgili birimlerinin temsilcileri, bürokratlar, uzmanlar, akademisyenler, yerel yönetim temsilcileri, engelliler ile ilgili ve diğer sivil toplum kuruluşlarının üyeleri, meslek mensupları, medya ve özel sektör temsilcileri gibi geniş bir yelpazede katılım sağlandığı görülmektedir (Özürlüler İdaresi Başkanlığı -ÖZİDA, 1999a).

Şûra'da, “engelliler ile ilgili sosyal politika, örgütlenme ve yönetim”, “engelliler ile ilgili mevzuat haklar ve hizmetler”, “engelliliğin nedenleri ve önlenmesi”, “engellilerin toplumsal yaşama tam katılımı” ve “engelliler ile ilgili insan kaynakları teknoloji kullanımı ve fiziksel çevre düzenlemesi” olmak üzere beş komisyon oluşturulmuştur (ÖZİDA, 1999a).

Komisyon raporları incelendiğinde, engellilerin sorun alanlarının temel hak ve özgürlükler, eğitim, sağlık, istihdam, erişilebilirlik, sosyal güvenlik, yasal mevzuat ve engellilere yönelik hizmetlerin yürütülmesinde kurumsal aksaklıklar etrafında ele alındığı görülmektedir. Bu noktada özellikle, engellilerle ilgili istatistik verilerin azlığına ve bu verilerin engellilerin sorunlarının çözümüne yapacağı katkıya dikkat çekilmiştir. Komisyon raporlarında

Şûra'nın genel temasına uygun olarak, engellilerin toplumsal hayata tam olarak katılımlarının sağlanması ve toplumun eşit birer bireyi olmaları önündeki engeller sosyal politika ve insan hakları çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır (ÖZİDA, 1999a).

Şûra sonunda komisyon raporları, Şûra Genel Kurulu'nda ele alınmış ve kabul edilen öneriler (tavsiye kararları) ilgili sorun alanları çerçevesinde, 370 madde altında kabul edilmiştir. Bu maddelerin hepsi ayrı ayrı önem arz etmekle birlikte, bir takım öneriler ön plana çıkmıştır. Bu önerilerden ilki, engellilerin toplum içerisinde ekonomik, sosyal ve kültürel yönden bağımsız bireyler olabilmelerinin anayasal güvenceye bağlanması ve bir özürli hukuku oluşturularak, engellilerle ilgili hak ve hizmetlerin belirlendiği bir çerçeve yasanın çıkarılmasıdır. İkincisi, engelliler ile ilgili mevzuatta yer alan terminolojinin karışıklıktan kurtarılarak bir örnek hale getirilmesi isteğidir. Üçüncüsü, Türkiye'deki engellilerin sayısı, engel durumu, demografik özellikleri, eğitim, istihdam, sağlık ve sosyal güvenlik durumları gibi ölçütlere ait bilgilerin toplanması ve ÖZİDA denetiminde ülke çapında bir bilgi bankası oluşturularak, bu bilgilerin güncelliğinin sağlanmasıdır. Dördüncüsü, ÖZİDA'nın engelliler adına müdahil hale getirilmesi ve böylece bir iş birliği ve koordinasyon kuruluşu olarak algılanmasının önüne geçilmesidir. Beşincisi ise devlet, üniversite, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör arasındaki işbirliğinin geliştirilerek sivil toplum kuruluşlarının mümkün olduğu müddetçe hem merkezi, hem de yerel politika oluşum süreçlerine katılımlarının sağlanmasıdır (ÖZİDA, 1999b).

Engelli Şûralarının ikincisi 2005 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu Şûra'nın toplanma süreci iki aşamalı olarak planlanmıştır. Birinci aşama, komisyonların toplanması ve raporların hazırlanması aşaması olup, 01 Mart 2005'te başlayıp 02 Haziran 2005 tarihinde sona ermiştir. İkinci aşama, komisyon raporlarının Genel Kurulda görüşülmesi sürecidir. Bu ise, 26-28 Eylül 2005 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir (ÖZİDA, 2005).

“Yerel Yönetimler ve Engelliler” temalı II. Engelliler Şûrası'na da devletin üst düzey yöneticileri, bürokratlar, uzmanlar, akademisyenler, yerel yönetim temsilcileri, engelliler ile ilgili ve diğer sivil toplum kuruluşlarının üyeleri, meslek mensupları, medya ve özel sektör temsilcilerinin katıldığı görülmektedir. Ancak bu temsilcilerin bir kısmı komisyonlarda yer almamışlardır (ÖZİDA, 2005).

II. Engelliler Şûrası'nda “fiziksel çevre”, “engellilerin iş gücü piyasasına katılımı” ve “sosyal hizmet ve yardım” olmak üzere üç ana komisyon ve sosyal hizmet ve yardım başlığı altında eğitim, sağlık ve destek hizmetleri, toplum temelli rehabilitasyon, bakım hizmetleri ve aynı nakdi ve diğer yardımlar olmak üzere dört alt komisyon kurulmuş ve bu komisyonlar yerel yönetimler başlığı altında bu sorun alanları ile ilgili çözüm önerileri sunmuşlardır (ÖZİDA, 2005).

Genel Kurul'da görüşülen raporlar sonucunda 240 karar alınmıştır. Bu kararlar genel olarak belirlenen sorun alanlarında, yerel yönetimlerin engellilere yönelik hizmetlerinin ve dolayısıyla sorumluluğunun artırılması, bu noktada gerekli mevzuat düzenlemelerinin yapılması, insan kaynağının kalitesinin artırılması ve gerekli mali kaynakların temin edilmesi, yerel yönetimlerle özel sektör kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve üniversitelerin işbirliğinin güçlendirilmesi ve yerel yönetimler tarafından engelsiz bir yaşam ortamının sağlanması etrafında şekillenmiştir (ÖZİDA, 2005).

II. Engelliler Şûrası'nın dikkat çekici bir takım özellikleri bulunmaktadır. Bu özelliklerden ilki başta da belirtildiği gibi, Şûra sürecinin yaklaşık yedi ay gibi uzun bir zaman dilimine yayılmasıdır. İkincisi, Şûra süreci devam ederken “Engelliler Kanunu” olarak da adlandırılan 07.07.2005 tarih ve 5378 sayılı “Özürülüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” un çıkarılmış olmasıdır. Üçüncü özellik, Şûra komisyonlarına katılımda gözlenmektedir. I. Engelli Şûrası komisyonlarında yargı ve medya temsilcileri bulunmakta iken, bu Şûra'nın komisyonlarında bu temsilciler bulunmamaktadır. Aynı zamanda I. Engelli Şûrası komisyonlarına katılımın daha yoğun olduğu görülmektedir.

“Bakım Hizmetleri” temalı III. Engelli Şûrası 19-23 Kasım 2007 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Şûra'nın amacı, engellilerin ve ailelerinin yaşam kalitelerini artırmak, bu alanda artan ihtiyaçlar çerçevesinde ortaya çıkan sorunlara çözüm önerileri getirmek ve bakım hizmetlerinin sistemli, nitelikli ve sürdürülebilir kılınması için gerekli politikaları geliştirmek olarak açıklanmıştır (ÖZİDA, 2007a).

Şûra komisyonlarına bürokratlar, uzmanlar, akademisyenler, yerel yönetimlerin temsilcileri, engelliler ile ilgili ve diğer sivil toplum kuruluşlarının üyeleri, meslek mensupları ve özel sektör temsilcilerinin katıldığı görülmektedir. Şûra'da genel temaya bağlı olarak “bakım hizmet türleri”, “eğitici ve bakım personelinin eğitimi”, “bakım ve rehabilite edici destek teknolojileri” ve “bakım güvence sistemleri ve finansmanı” olmak üzere dört komisyon kurulmuştur (ÖZİDA, 2007a).

Komisyon raporları doğrultusunda Genel Kurul'da 79 karar kabul edilmiştir. Bakım hizmetlerinin geliştirilmesi, bu hizmetleri verecek kişilerin eğitimi, tedavi, eğitim, rehabilitasyon ve bakım hizmetlerinin bir bütün olarak ele alınması, engellilerin ve ailelerinin her türlü bilgiye erişimlerinin sağlanması, engellilerin bakım, eğitim, rehabilitasyonlarında kullanılan yardımcı teknolojilerin standardının belirlenmesi ve temininin kolaylaştırılması, engellilere tanınan sosyal hakların sosyal güvenlik sistemi içerisinde teminat altına alınması, bu hizmetlerin finansmanı ve mevcut bakım güvence sisteminin geliştirilmesi alınan kararların özünü oluşturmaktadır (ÖZİDA, 2007b).

III. Engelliler Şûrası'nın temel özelliği 5378 sayılı Engelliler Kanunu çıktıktan sonra gerçekleştirilen ilk Şûra olmasıdır. Bu bakımdan 5378 sayılı Kanun'un ilgili maddelerine istinaden yapılan düzenlemelerin, geniş bir platformda değerlendirilmesi olanağını da sağlamıştır.

IV. Engelliler Şûrası 16-20 Kasım 2009 tarihleri arasında “İstihdam” teması altında gerçekleşmiştir. Engellilerin topluma tam katılımının en önemli araçlarından biri olan istihdam konusunun ele alındığı Şûra'nın temel amacı, engellilerin istihdamında karşılaşılan ayrımcılık, erişilebilirlik ve mesleki eğitim gibi temel konulardaki sorunlara çözümler üretmek ve engellilerin hem bireysel gelişim ve refahlarına, hem de toplumsal üretim ve refaha katkıda bulunmalarını sağlayacak politikalar geliştirmek olarak açıklanmıştır (ÖZİDA, 2009).

IV. Engelliler Şûrası komisyonlarına da bürokratlar, uzmanlar, akademisyenler, yerel yönetimlerin temsilcileri, engelliler ile ilgili ve diğer sivil toplum kuruluşlarının üyeleri, meslek mensupları ve özel sektör temsilcilerinin katıldığı görülmektedir. Şûra'da “istihdam yöntemleri ve yeni yaklaşımlar”, “işe hazırlama ve yerleştirme”, “istihdamın sürdürülebilirliği ve

istihdamda fırsat eşitliği” ve “engelliliğe dayalı ayrımcılık” olmak üzere dört komisyon kurulmuştur (ÖZİDA, 2009).

Komisyon raporlarında, engellilere sunulan mesleki eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin eksikliği, engelli istihdamına ilişkin mevzuatın yetersizliği, iş verenlerin ve toplumun engellilere yönelik olumsuz yargıları, uygulanan istihdam yöntemlerinin yetersizliği, engellilerin istihdam alanındaki erişilebilirlik problemi, engellilerin istihdam edilmesini sağlayacak ulusal bir veri tabanının bulunmaması, yerel yönetimlerin bu konudaki eksiklikleri, işveren örgütlerinin engellilerin istihdamı ile ilgili konularda yeterince çaba göstermemesi, istihdamın sürdürülebilirliği, engelli istihdamı ile ilgili olarak hizmet veren kamu kurumlarında uzman personel eksikliği ve engellilerin iş yeri ve çalışma koşullarının yetersizliği temel sorun alanları olarak belirlenmiştir (ÖZİDA, 2009).

Komisyon raporları doğrultusunda Genel Kurul’da 125 karar kabul edilmiştir. Türkiye’de engelli istihdamında uygulanan sistemin iyileştirilmesi, işverenlerin engelli istihdamının teşvik edilmesi, engellilerin işe girmede ve iş yerinde uğradıkları ayrımcılığın ortadan kaldırılması, engellilerin kendi işlerini kurabilmelerinin önünün açılması, mesleki eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve bu konuda engellilerde görülen isteksizliğin nedenlerinin ortadan kaldırılması, istihdam konusunda kamu kurumları, sivil toplum örgütleri ve engelliler arasındaki koordinasyonun sağlanması, ilgili mevzuatın gözden geçirilerek daha işler hale getirilmesi, engellilerin iş hayatına girmelerinde ve iş hayatında karşılaştıkları erişilebilirlik sorununun ortadan kaldırılması, engellilerin istihdamı ile ilgili yasal hükümlerin uygulanmasının denetlenmesinin sağlanması ve engelli istihdamına yönelik uluslararası standartların ulusal mevzuatta işler hale getirilmesi alınan kararların genel çerçevesini oluşturmaktadır (ÖZİDA, 2009).

1999 ile 2009 yılları arasında gerçekleştirilen dört Şûra, Türkiye’de engellilerin sorun ve beklentilerine ilişkin çok önemli veriler içermesinin yanı sıra, bu alandaki belirli bir gelişim çizgisini de göstermektedir. Şûralara ilişkin rapor ve kararlar çerçevesinde Türkiye’de bu dönemde engellilik alanı ile ilgili genel durum Tablo-2’de yer almaktadır.

Tablo-25: Engelli Şûraları Raporlarına Göre Engellilerin Temel Sorun Alanları ve Talepleri

I. Engelliler Şûrası (1999)	
Genel Tema	Çağdaş Toplum, Çağdaş Yaşam ve Engelliler
Sorunlar	Temel Hak ve Özgürlüklerin Kullanılmaması, Eğitim, Sağlık, İstihdam, Erişilebilirlik, Sosyal Güvenlik, Yasal Mevzuatta Eksiklik, Engellilere Yönelik Hizmetlerde Kurumsal Aksaklıklar.
Talepler	Temel Hak ve Özgürlüklerin Kullanımının Anayasal Güvenceye Bağlanması, Temel Bir Engelli Yasası Çıkarılması, Mevzuatta Yer alan Engelliliğe İlişkin Terminolojinin Düzenlenmesi, Türkiye’de Yaşayan Engellilerin Durumlarına İlişkin İstatistikî Verilerin Toplanacağı Bir Veri Bankası Oluşturulması, ÖZİDA’nın İşlevsel Hale Getirilmesi, Politika Oluşturma Sürecine Engellilerin Dâhil Edilmesi.

II. Engelliler Şûrası (2005)	
Genel Tema	Yerel Yönetimler ve Engelliler
Sorunlar	Fiziksel Çevrenin Erişilebilirliği, İstihdam, Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım
Talepler	Yerel Yönetimlerin Engellilik Alanında Etkinliğinin ve Sorumluluğunun Artırılması, Engellilik Alanında Yerel Yönetimler İle Özel Sektör Kuruluşları ve Sivil Toplum Örgütlerinin İşbirliğinin Artırılması, Yerel yönetimler Tarafından Engelsiz Bir Yaşam Ortamının Sağlanması.
III. Engelliler Şûrası (2007)	
Genel Tema	Bakım Hizmetleri
Sorunlar	Bakım Hizmetlerindeki Yetersizlik, Bakım Personelinin Eğitimindeki Yetersizlik, Sosyal Güvenlik Sistemindeki Eksiklikler, Bakım ve Rehabilitasyon Teknolojilerinin Yetersizliği.
Talepler	Bakım Hizmetlerinin Geliştirilmesi, Engellilerin Sosyal Güvenlik Haklarının Güçlendirilmesi, Bakım ve Rehabilitasyon Teknolojilerinin Standartlarının Belirlenmesi ve Teminin Sağlanması.
IV. Engelliler Şûrası (2009)	
Genel Tema	İstihdam
Sorunlar	Engelli İstihdamı, Erişilebilirlik, Ayrımcılık, Mesleki Eğitim
Talepler	Engelli İstihdamına İlişkin Mevzuatın Geliştirilmesi, Mesleki Eğitim ve Rehabilitasyon Hizmetlerinin Geliştirilmesi, İstihdama Erişilebilirliğin Sağlanması, Engelli İstihdamına İlişkin Uluslararası Standartların İşler Hale Getirilmesi.

Tablo-2’de görüldüğü üzere en önemli ve en geniş perspektifli Şûra, ilki olmuştur. I. Şûra’da engellilerin süre giden tüm sorunları ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri tartışılmıştır. Devam eden Şûralarda ise bu sorun alanlarının tek tek ele alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Engelli Şûraları, politika yapıcılar ile bu politikaların muhataplarının karşı karşıya geldiği ve doğrudan iletişime geçtikleri politika alanları olmuştur. Gerçekleştirilen bu Şûraların, devletin engelli politikalarına ilişkin gündemini doğrudan etkilediği de açıkça görülmektedir. I. Şûrada dile getirilen temel bir engelli yasının çıkarılması talebinin, II. Şûra’dan önce çıkarılması, BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme’nin imzalanması gibi adımlar buna örnek olarak gösterilebilir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir katılım örneği olarak Engelli Şûraları'nın önemini değerlendirmeden önce 20. Yüzyılın ikinci yarısından sonra siyasal paradigmada ve engellilik alanında meydana gelen değişimi değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü engelli politikalarının asıl belirleyicisi bu iki unsurdur.

Bilindiği üzere II. Dünya Savaşı sonrası dönemin hâkim siyasal paradigması sosyal devlet anlayışıdır. En genel tanımıyla sosyal devlet, devletin ekonomik ve toplumsal hayata kamusal araçlar vasıtasıyla doğrudan ya da dolaylı şekilde müdahale etmesidir (Güler, 2005: 85). Sosyal devletin temel ödevi, vatandaşların sosyal ve ekonomik durumlarının iyileştirilmesi ve onlara insan onuruna yakışır bir hayat düzeyinin sağlanmasıdır (Gözübüyük, 1997: 33-34).

1970'li yılların sonuna kadar devam eden bu süreçte, sosyal devlet anlayışının temel prensipleri olan eşit yurttaşlık ve eşit haklar anlayışı çerçevesinde engellilere istihdam, eğitim, sosyal güvenlik, sosyal hizmet gibi alanlarda devlet desteği sağlanmıştır. Ancak bu destek hak temelli değil, ihtiyaç temelli bir yaklaşımla, müdahaleci bir şekilde gerçekleşmiştir. Bir başka ifade ile engelliler pasif yurttaşlar olarak görülmüştür (Oliver, 1996: 68).

1980'lerden sonraki dönemde ise siyasal alanda egemen olan neo-liberal politikalar ve küreselleşme olgusunun getirdiği sosyal, ekonomik ve siyasal dönüşümler engellilik olgusunu farklı bir boyuta taşımıştır. Engelliliğin sosyal analizinin yapılması ile birlikte, engellilik bir insan hakları sorunu olarak görülmeye başlanmış ve engelliliğe ilişkin hak temelli bir yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşım, daha önce başarısız olan eşit ve aktif yurttaşlık taleplerinin yeniden ele alınmasını sağlamıştır (Barnes ve Mercer, 2005).

Yaşanan dönüşümle birlikte, sosyal politikalar da dâhil olmak üzere, uygulanan kamu politikalarının temel hedefi, engellileri normalleştirmek değil, onlara yeni bir toplumsal rol kazandırmak olmuştur (Brown ve Brown, 2003: 69). Bu hedef doğrultusunda, eşit yurttaşlar olarak, engellilerin temel hak ve özgürlükleri kullanmaları, sosyal ve ekonomik kaynaklara erişimleri ve bu kaynakların getirdiği menfaatlardan eşit şekilde yararlanmaları için ulusal ve uluslararası düzeyde, belirli yasal ve toplumsal standartlar oluşturulmaya çalışılmıştır (Rioux ve Valentine, 2005: 59).

Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, bu gün ülkemiz dâhil olmak üzere tüm dünyada engellilerin ayrımcılık, erişilebilirlik, eğitim, istihdam gibi sorunları devam etmektedir. Bu bağlamda siyasal yaşam bir tarafa, sosyal hayata katılımı da kısıtlamalar yaşayan engellilerin en azından kendilerini ilgilendiren politikaların oluşum sürecine dâhil edilmeleri büyük önem arz etmektedir.

Dolayısıyla Engelli Şûralarını öncelikle eşit ve aktif yurttaşlık hakkının kullanılması olarak değerlendirmek gerekmektedir. Türkiye özelinde Engelli Şûraları bu işlevi yerine getiren temel araçlar olmuştur. Engelliler konunun muhatapları olarak bizzat politika yapıcılar tarafından sürece dâhil edilmişlerdir. Bu bağlamda Engelli Şûraları uyarılmış katılımın da bir örneğini oluşturmuştur.

Türkiye'de Özürlülerin Sorunları ve Çözümünde İzlenecek Politikalar Sempozyumu ile başlayan toplumsal sorun alanının tanımlanması, gündemin oluşturulması ve politikaların formüle edilmesi çalışmaları, Şûralar yoluyla da resmi olarak devam ettirilerek; 1997 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın kurulması, 2005 yılında "Engelliler Kanunu" olarak da adlandırılan, 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmündeki Kararnamelerde

Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un çıkarılması, 2008 yılında BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin imzalanması gibi çok sayıda somut politikaya da dönüşmüştür.

Dolayısıyla Engelli Şûralarının sona ermesi hem engelliler, hem de bu alana ilişkin oluşturulacak kamu politikaları açısından ciddi bir kayıp olmuştur. Bu gün, kent konseyi engelli meclisleri tarafından yerel düzeyde katılımın sağlanması için çaba sarf edilse de bu meclislerin ne kadar etkili olduğu tartışmalıdır. Ne yazık ki bu kayıp Şûraların sona erdiği tarihten bu güne telafi edilememiştir.

5. Kaynakça

Anderson, J. E. (2000). Public policy making. Boston: Houghton Mifflin Company.

Aysoy, M. (2004). Avrupa birliği sürecinde özürsüzlük politikası. İstanbul: Açık Kitaplar.

Barnes, C., & Mercer, G. (2005). Disability work and welfare: Challenging the social exclusion of disabled people. *Work employment and society*, 19(3), 527-545. <http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0950017005055669> adresinden erişildi. (ET: 01.05.2017)

Barnes, C. (2012). The social model of disability: Valuable or irrelevant? <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.459.1606&rep=rep1&type=pdf> adresinden erişildi. (ET: 24.04.2017)

Barnes, C., & Mercer, G. (2003). Disability. Cambridge: Polity Press.

Braddock, D. L., & Parish, S. (2011). Sakatlığın kurumsal tarihi. D. Bezmez vd. (Yay. Haz.) Sakatlık çalışmaları: Sosyal bilimlerden bakmak (F. B. Aydar, Çev., s. 101-186). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Brown, I., & Brown, R. I. (2003). Quality of life and disability: An approach for community practitioners. Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

Buchholz, R. A. (1985). Essentials of public policy for management. New Jersey: Prentice Hall.

Burcu, E. (2007). Türkiye'de özürsüzlük birey olma: Temel sosyolojik özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Con, E. (2011). Siyasal Kültür ve Siyasal Katılma. B. Dural (Yay. Haz.). Siyaset Bilimi'nde kuram yöntem güncel yaklaşımlar (s. 138-167). İstanbul: Kriter Yayınları.

Davis, E. S. (2011). Public policy: The basics. Texas: Edsal Publishing House.

Deleon, P. (1999). The stages approach to the policy process: What has it done? Where is it going?. P. A. Sabatier (Yay. Haz.). Theories of the policy process (s. 19-35). Colorado: Westview Press.

Drake, R. F. (1999). Understanding disability policies. London: Mcmillan Press.

Dror, Y. (1968). Public policy-making re-examined. San Francisco: Chandler.

Dye, T. R. (2005). Understanding public policy. New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme. (2006). http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convention_accessible_pdf adresinden erişildi. (ET: 21.04.2017)

- Eroğul, C. (2014). Siyasal Katılma. G. Atılğan, & E. Aytekin (Yay. Haz.). Siyaset Bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinlerarası ilişkiler (s. 227-237). İstanbul: Yordam Kitap.
- Gerston, L. N. (2004). Public policy making: Process and principles. New York: M. E. Sharpe.
- Gözübüyük, A. Ş. (1997). Yönetim Hukuku. Ankara: Turhan Yayınevi.
- Greenberg, G. D., Miller, J. A., & Vladeck, B. C. (1995). Developing public policy theory: Perspectives from empirical research. D. C. Mc Cool (Yay. Haz.). Public Policy Theories, models and concepts: An anthology (s. 201-220). New Jersey: Prentice Hall.
- Güler, B. A. (2005). Devlette reform yazıları. Ankara: Paragraf Yayınevi.
- Jones, C. O. (1984). An introduction to the study of public policy. California: Brooks/Cole Publishing Company.
- Kalaycıoğlu, E. (1984). Çağdaş siyasal bilim. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Kapani, M. (1996). Politika bilimine giriş. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Kolat, S. (2010). Avrupa birliği sosyal politikası çerçevesinde özrürlürelere yönelik ayrımcılıkla mücadele ve türkiye'deki yansımaları. Ankara: Başbakanlık Özürlürel İdaresi Yayınları.
- Kraft, M. E., & Furlong, S. R. (2007). Public Policy: Politics, analysis and alternatives. Washington D.C.: CQ Press.
- OECD. (2001). Engaging citizens in policymaking: Information, consultation and public participation. Public Management Service Policy Brief No:10. <http://www.sigmaweb.org/publicationsdocuments/35063274.pdf> adresinden erişildi. (ET: 15.03.2017)
- Okur, N., & Erdugan, F. E. (2010). Sosyal haklar ve özrürlürel: Özürlürlük modelleri bağlamında tarihsel bir değerlendirme. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler Kitabı (s. 245-263). İstanbul: Petrol-İş Yayınları.
- Oliver, M. (1996). Understanding disability. London: Macmillan Press.
- Orhan Akay, E. (2009). Toplumsal, kültürel ve katılımsal boyutuyla siyasal davranışın sosyo-politik analizi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Öz, E. (1992). Tek parti yönetimi ve siyasal katılım. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- ÖZİDA. (1999a). I. Özürlürel Şûrası kararları. Ankara: Başbakanlık Özürlürel İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- ÖZİDA. (1999b). I. Özürlürel Şûrası: Komisyon raporları, genel kurul görüşmeleri. Ankara: Başbakanlık Özürlürel İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- ÖZİDA. (2005). II. Özürlürel Şûrası: Komisyon raporları, genel kurul görüşmeleri . Ankara: Başbakanlık Özürlürel İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- ÖZİDA. (2007a). III. Özürlürel Şûrası kararları. Ankara: Başbakanlık Özürlürel İdaresi Başkanlığı Yayınları.
- ÖZİDA. (2007b). III. Özürlürel Şûrası: Komisyon raporları, genel kurul görüşmeleri. Ankara: Başbakanlık Özürlürel İdaresi Başkanlığı Yayınları.

ÖZİDA. (2009). IV. Özürlüler Şûrası: Komisyon raporları ve genel kurul görüşmeleri. Ankara: Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.

Rioux, M. H., & Valentine, F. (2005). Does theory matter? Exploring The nexus between disability human rights and public policy. D. Pothier, & R. Devlin (Yay. Haz.), Critical disability theory: Essays in philosophy, politics, policy and law (s. 47-69). Vancouver: UBC Press.

Ripley, R. B., & Franklin, G. A. (1991). Congress, The bureaucracy and public policy. California: Brooks/Cole Publishing Company.

Sabatier, P. A. (1999). The need for better theories. P. A. Sabatier (Yay. Haz.). Theories of the policy process (s. 3-19). Colorado: Westview Press.

Sarıbay, A. (1992). Siyasal sosyoloji. Ankara: Gündoğan yayınları.

Shakespeare, T., & Watson, N. (2011). Farkı yaratmak: Sakatlık, Siyaset ve Tanınma. D. Bezmez vd. (Yay. Haz.). Sakatlık çalışmaları: Sosyal bilimlerden bakmak (F. B. Aydar, Çev., s. 387-414). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Theodoulou, S. Z., & Kofinis, C. (2004). The art of the game: Understanding American Public Policy Making. California: Thomson Watsworth.

TÜİK. (2011). Nüfus ve Konut Araştırması 2011. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=15843> adresinden erişildi. (ET: 20.04.2017)

Türkiye Sakatlar Konfederasyonu. (1995). Türkiye’de özürlülerin sorunları ve çözümünde izlenecek politikalar sempozyumu: Açılış konuşmaları, raporlar, kararlar. Ankara: Türkiye Sakatlar Konfederasyonu Yayınları.

Wade, L. L. (1972). The elements of public policy. Ohio: Charles E. Merrill Publishing Company.

Wedel, H. (2013). Siyaset ve Cinsiyet: İstanbul gecekondularında kadınların siyasal katılımı. (C. Kurultay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

WHO. (2011a). Dünya Engellilik Raporu: Yönetici Özeti. <http://siteresources.worldbank.org/TURKEYINTURKISHEXTN/Resources/455687-1328710754698/YoneticiOzeti.pdf> adresinden erişildi. (ET: 20.04.2017)

WHO. (2011b). World Report On Disability. http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report.pdf adresinden erişildi. (ET: 20.04.2017)

TERÖR EYLEMLERİNİN EKONOMİK MALİYETLERİ

Yrd. Doç .Dr. Şükrü CİCİOĞLU

Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü

Abdulkerim KAPLAN

Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

Öz

Terör ile ekonomi arasında sebep ve sonuç ilişkisinin varlığı genel kabul gören bir yaklaşım olmakla beraber, terörün ekonomiye verdiği zarar çok daha ciddi boyutlardadır. Küresel bir köy haline gelen ve küçük olayların bile makro planda etkileri olduğu günümüz dünyasında, bir bölgede meydana gelen terör olaylarının etkilerinin sadece o bölgeyle ve eylemin içeriğiyle sınırlı kalması mümkün değildir. Terörizm, eylemler yoluyla siyasi hedefler elde etmenin yanında, vatandaşların ekonomik kararlarını, harcama alışkanlıklarını ve geleceğe ilişkin beklentilerini etkilemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca saldırılar düzenlediği ülkenin ekonomik faaliyetlerini kesintiye uğratmayı, vatandaşların kamu hizmetlerinden yararlanmalarını ve etkin kamu hizmeti sunulmasını engelleyerek kamu harcamalarının dağılımını bozmayı hedeflemektedir. Bu çalışmada Türkiye özelinde PKK terör örgütünün varlığı nedeniyle yaşanan ekonomik kayıplar başlıklar altında incelenecektir.

1673

AnahtarKelimeler: Ekonomik Maliyet, Terör Olayları, Türkiye’de Terör Maliyetleri,

Abstract

However the existence of cause and effect relation between terrorism and economy is a generally accepted approach, the damage caused by terrorism is much more serious. In today's world, which has become a global village and in which even small events have influences in macro planetary, it is not possible today that the effects of terrorist incidents taking place in a region remain limited to only that region and the content of action. In addition, the attacks aim to break down the economic activities of the country, to disrupt the distribution of public expenditures by preventing citizens from enjoying public services and providing effective public services. In this study; the economic losses, which are arisen due to the presence of the PKK terrorist organization, will be analyzed specific to Turkey under titles.

Keywords: Economic Cost, Terrorist Events, Terror Costs in Turkey

Giriş

Köken itibariyle Latince “Terrere” kökünden gelen terör kelimesi“titremek, titretmek, büyükkorku, dehşet, vb.” anlamlara gelmektedir(Gökbunar,Gökbunar,2010:8).

3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun 1.Maddesine göre:"Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasi, hukuki, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devleti'nin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak/yıkmak/ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir." şeklinde tanımlanmaktadır(Terörle Mücadele Kanunu[TMK],1991:madde 1).

Küresel bir köy haline gelen ve küçük olayların bile makro planda etkileri olduğu günümüz dünyasında, bir bölgede meydana gelen terör olaylarının etkilerinin sadece o bölgeyle ve eylemin içeriğiyle sınırlı kalması mümkün değildir. Zaten terörizm, eylemler yoluyla siyasi hedefler elde etmenin yanında, vatandaşların ekonomik kararlarını, harcama alışkanlıklarını ve geleceğe ilişkin beklentilerini etkilemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca saldırılar düzenlediği ülkenin ekonomik faaliyetlerini kesintiye uğratıp vergi tabanını daraltarak vergi gelirlerini azaltmayı amaçlamaktadır. Böylece kamu harcamalarının dağılımını bozarak mali yapıyı kötüleştirmeyi ve etkin kamu hizmeti sunulmasını engelleyerek devleti halkın gözünde kötü duruma düşürmeyi hedeflemektedir. Piyasanın durumu terör eylemlerinin varlığı ile birlikte değişebilmektedir. Terör eyleminin gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğu bölgelerde halk, herhangi bir saldırıya maruz kalmamak için alışverişlerini azami düzeye indirmekte, kalabalık ve merkezi yerlerde bulunmaktan kaçınmaktadır. Ayrıca gelirlerinden gıda, sağlık ve sigorta için ayırdıkları payları artırmaktadırlar. Üretim ve istihdamı artırıcı yatırımlar yerine, yastık altı birikime yönelmektedirler. Bütün bunlar ise ekonominin potansiyelini yansıtmamasına ve durağanlaşmasına sebep olmaktadır.

Terör ile ekonomi arasında sebep ve sonuç ilişkisinin varlığı genel kabul gören bir yaklaşım olmakla beraber, terörün ekonomiye verdiği zarar çok daha ciddi boyutlardadır. Abadie ve Gardeazabal , terörizmin dünya ekonomileri üzerinde dört temel etkiye sahip olduklarını ortaya koymuşlardır. Bunlar; insani ve fiziksel sermayenin azalması, saldırıların belirsizliğe yol açması, güvenlik harcamalarındaki artış ve turizm ve ticaret üzerindeki doğrudan etkileridir(Ağırman, Özcan ve Yılmaz,2014:100).

Prof.Dr. Servet MUTLU ise ekonomik maliyeti, bir faaliyeti gerçekleştirmek için kullanılan kaynakların fırsat maliyetlerinin toplamı olarak tanımlamakta ve terörün iki tür ekonomik maliyetinden bahsetmektedir. Bunlar, terör eylemlerinin yol açtığı doğrudan ve dolaylı maliyetlerdir(Mutlu,2008:64).

Doğrudan maliyetler, terör eyleminin gerçekleştiği anda ortaya çıkan ve terör olmasaydı toplumun katlanmak zorunda kalmayacağı can kayıpları, kamu binaları ve araçları ile alt yapı tesisleri, yol gibi yapıların zarar görmesi, ticaretin sektöre uğramasından kaynaklanan kayıplar ile terör nedeniyle göç edenlerin yeniden iskânı için yapılan harcamalardır. Dolaylı maliyetlere ise terör nedeniyle vazgeçilen yatırımlar, yetmişmiş işgücü kaybı, sigorta maliyetlerinin artmasından kaynaklanan maliyet artışları, yatırımların terör olmasaydı başka alanlarda kullanılmasıyla beklenen getirisinin kaybedilmesi, terörün neden olduğu belirsizlik ve karmaşa ortamının birey, firma, devlet ve dış alem gibi ekonomik aktörlerin davranışlarında ve geleceğe ilişkin beklenti ve hedeflerinde olumsuz değişikliklere sebep olması, işsizlik, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki aksamalar, göçler ve göç nedeniyle karşılaşılan gelir kayıpları, göç edilen

bölgenin fiziki ve sosyal alt yapısında gerçekleşen bozulmalar gibi terörün bir yan ürünü olan uzun dönemli maliyetler örnek gösterilebilir.

Bu çalışmamızda Türkiye özelinde PKK terör örgütünün varlığı nedeniyle yaşanan ekonomik kayıplar başlıklar altında incelenecektir.

A-Terör Eylemlerinin Ekonomiye Doğrudan Maliyetleri

Ülkemizde ilk silahlı eylemini 1984 yılında gerçekleştiren PKK terör örgütü, aradan geçen 33 yıllık süreçte 40.000 cana mal olmanın yanında, ülkenin ve özellikle de Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinin (bundan sonra “bölge” olarak anılacaktır) ekonomisine büyük zararlar vermiştir.

PKK'nın neden olduğu ekonomik kayba ilişkin çeşitli tahminler yürütülmekle beraber, Cumhurbaşkanı tarafından yapılan bir açıklamaya göre bu maliyet 350 milyar dolar civarındadır. Ayrıca IMF tarafından yapılan bir araştırmaya göre ülkemiz terör nedeniyle 378 milyar dolarlık yabancı yatırımdan mahrum kalmıştır (1).

Terörizm ve ekonomi arasındaki etkileşimi inceleyen birçok çalışma mevcuttur. Bunlardan Lenain vd. yapmış oldukları çalışmada GSYİH içindeki payı olarak savunma ve güvenlik harcamalarındaki % 1,5 artışın 5 yıl içinde GSYİH'nın büyüme hızını %0,7 düşürdüğü sonucuna varmışlardır. Farklı ülkeler için yapılan bir dizi başka araştırmalar sonucunda da, terörün yirmi yıllık bir süreç için GSMH'yi %10'lar civarında veya yıllık %1,4 oranında azalttığı görülmüştür (Gökbunar, Gökbunar, 2010:123,160).

Ayrıca Abadie ve Gardeazabal, (2005:1) tarafından yapılan çalışmada, terörün Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY) üzerindeki etkileri araştırılmış ve terör tehdidi altındaki ülkelerde DYSY'nın GSMH içindeki payında %10 düzeyinde azalmaya neden olduğu görülmüştür (Alp, İ.A., 2013:8).

Prof. Dr. Numan Kurtulmuş, ülkemizde 1990-2012 yılları arasında savunma ve güvenlik harcamalarındaki yıllık artışın %41, 1990-2002 yılları arasında ise %68,4 olduğunu ve bu meblağın borçlanarak karşılandığını belirtmiştir. Yapmış oldukları çalışmada, terör sorununun olmaması durumunda azalacak borçlanma maliyetleri, doğrudan yabancı yatırımlardaki ve büyümedeki artmalar neticesinde 1,2 trilyon dolarlık bir gelirin ülkemize gelmiş olabileceği belirtilmiştir. (2)

Küresel Barış Endeksinin 2017 Yılı raporuna göre ise terörün GSYİH içinde Türkiye'ye ekonomik maliyeti %12,2 olarak gerçekleşmiştir (3). Ülkemizde yapılan diğer bilimsel çalışmada, 1992-2001 yılları arasında aylık terör endeksi hesaplanmış ve terörün ilgili dönemde ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Uysal, Mucuk, Gerçeker : 2009).

Altay vd. (2013) Ortadoğu'da –Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan- yaşanan terör olaylarının ülke ekonomilerine etkilerini incelemişlerdir. Değişkenler olarak 1996-2010 yılları arasındaki ihracat, ithalat, ekonomik büyüme, turizm, doğrudan yabancı yatırımlar, işsizlik ve GSMH'yi kullanmışlardır. Söz konusu çalışmanın sonucunda terörün öncelikle turizm olmak üzere tüm sektörleri olumsuz etkilediği görülmüştür (Ağırman, Özcan, Yılmaz, 2014:100).

PKK'nın aktif olduğu dönemlerde güvenlik harcamalarında görülen ciddi artışlar kamu mali düzeninde bozulmaya, savunma harcamalarının artmasıyla birlikte eğitim ve sağlık harcamalarında düşüşe neden olmaktadır. Risk primleri nedeniyle sigorta bedelleri ve faizlerin

yükselmesi maliyet artışlarına sebep olmakta, bu da iş adamları ve sanayicileri, yatırım yapabilmek için yüksek faiz isteyen bankalar ile tefeciler arasında seçim yapmak zorunda bırakmaktadır(4).

Bölge kökenli işadamlarının kendi bölgelerine yatırım yapmamalarının en büyük sebebi terördür. Devletin her türlü desteği vermesine, bazı durumlarda bölge hammadde ve pazara yakınlık yönünden daha elverişli olmasına rağmen, işadamları terör nedeniyle bölgeye yatırım yapmamaktadırlar.

Terörizm, yabancı firmaların ülkemiz ile yaptıkları ticareti de olumsuz etkilemektedir. Yabancı yatırımcılar terör riskinin ortaya çıkardığı güvenlik riski nedeniyle yatırımlarını ertelemektedirler.Nitsch ve Schumacher(2004),çeşitli terör göstergeleri kullanarak yaptıkları, 200 ülkeyi ve 1960-1993 yıllarını kapsayan çalışmalarında, terör eylemlerinin ticaretin miktarını azalttığını, terör saldırılarındaki iki kat artışın dış ticaret hacminde %4'lük bir azalmaya yol açtığını göstermişlerdir(Gökbunar,Gökbunar,2010:126).

PKK'nın etkili olduğu Ağrı, Bingöl, Bitlis, Hakkâri, Kars, Malatya, Muş, Iğdır, Tunceli, Van, Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Adıyaman, Siirt, Mardin, Şırnak ve Kilis illerinin ihracat rakamları karşılaştırıldığında özellikle terör olaylarının arttığı dönemlerde ciddi düşüşler görülmektedir(TÜİK).

Türkiye'nin son zamanlarda gelişen olaylar neticesinde Suriye ve Irak ile yaptığı ticaret, o bölgelerde etkili olan IŞİD terör örgütü nedeniyle dururken, tek ticaret yapılabilen ülke İran'dır. Ancak PKK'nın Türkiye-İran arasında Ağrı, Van ve Hakkâri'de bulunan Kapıköy, Üzümlü ve Esendere sınır kapılarında çalışan gümrük memurlarını kaçırmaması, tır ve kamyonlara ateş açması, bazı tır ve kamyonları yakması – ki bu eylemlerde bir İranlı tır şoförü hayatını kaybetmiş ve İran Türkiye'ye nota vermiştir-ve diğer güvenlik problemleri nedeniyle gümrük kapıları belirli dönemlerde kapanmaktadır. PKK terör örgütü nedeniyle kapalı olan gümrük kapılarının her birinden yapılan yıllık 100 ila 150 milyon dolarlık ticaret ve yıllık 45.000 ila 50.000 arasında turistlerin bölgeye gelmesi etkinlikleri tamamen durmuş durumdadır(5).

Turizmin özellikle gelişmekte olan ülkeler için en önemli sektörlerden biri olduğu bilinmektedir. Çünkü turizm sadece döviz gelirlerini artırmakla kalmaz, aynı zamanda istihdamı artırıp, ticaret hacmini ve üretimin artmasına sebep olarak büyümeyi tetikler. Turizm sektörünün yüksek çarpan etkisi nedeniyle bu sektörde ani bir daralma yaşandığında, ekonominin genelinde daha sert etkiler gözükmektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü'ne (UNWTO;2005,2006) göre turizm, gelişmekte olan ülkelerdeki bütün hizmet sektörlerinin oluşturduğu toplam ihracatın %40'ını oluşturmakta ve GSMH'nin %3'ü ile %10'u arasında bir payı oluşturmaktadır. (Alp,İ.A;2013)

Terör, güvenlik algısı yönünden hassas bir zemine oturan turizm sektörünü olumsuz etkilemektedir. Terör olaylarının görüldüğü ülkelere turistler rağbet etmemektedir. Drakos ve Kutan (2003), yaptıkları çalışmalarda 1991-2000 yılları arasında aylık veriler yardımıyla terörün Türkiye turizmine olumsuz etki ettiği sonucunu elde etmişlerdir. Söz konusu dönemde Türkiye'de turizm piyasasında %5 kayıp yaşanmıştır(Gökbunar,Gökbunar,2010:95).

Ülkemiz özelinde çözüm sürecinde görülen Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerine yönelik yatırımlar ve turizm sektöründeki canlanma, çatışmaların yeniden başlamasıyla ciddi akamete uğramıştır. Söz konusu dönemde organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren firmaların bir kısmı kapanmış, tarihi ve turistik bölgelere yönelik gezi programları iptal edilmiş, otellerin

doluluk oranlarında ortalama %80'lerden %0'lara kadar düşüşler olmuştur. Can ve mal güvenliği riski, PKK'nın Devrim Vergisi adı altında iş adamı, tüccar, kuyumcu ve esnaflardan alınan haraçlar ve kepenk kapatma eylemleri-ki katılmayan esnafın iş yerleri yağmalanıp yakılmaktadır- nedeniyle küçük esnaf iş yerlerini açmamaya başlamışlar, işlerinde %80'e varan düşüşler yaşamışlardır. Ayrıca tarla, arsa ve konut fiyatlarında %40'lara varan oranlarda düşüşler yaşanmıştır. Güvenlik gerekçesiyle yapılan sokağa çıkma yasakları sonrasında ise bazı esnafın fırsatçılık yaptığı, gıda fiyatlarında ciddi artışlar yaptıkları da gözlenmiştir(6,7).

Terör eylemleri finans sektörüne de zarar vermektedir. Christofis vd.(2013) Türkiye'de 1999,2003 ve 2008 yıllarında yaşanan terör faaliyetleri sonucunda İMKB'nin verdiği tepkileri hisse senedi getirileri bazında hesaplamışlar, terör eylemlerinin hisse senedi getirileri ve İMKB üzerinde negatif etkilere neden olduğunu-en çok ta turizm şirketleri hisseleri-bulmuşlardır(Akıncı,Akıncı,Yılmaz,2015:8) Ancak, yatırımcıların Türkiye'nin büyümesine olan güveni sayesinde, piyasalar terör eylemini takip eden kısa bir süre içerisinde toparlanmaktadır.

B-Terör Eylemlerinin Ekonomiye Dolaylı Etkileri

Terörizm, oluşturduğu risk algısı nedeniyle firmaların olduğu gibi bireylerin de tüketim ve tasarruf kararlarını olumsuz etkilemekte, varlıklarını harcamaktan kaçınmalarına ve harcama planlarını değiştirmelerine sebep olmaktadır. Bruck ve Wickstorm'a göre (2004:4) tüketici kaygıları en çok hizmet sektörünü, özellikle turizm, ulaşım ve sigorta sektörünü etkilemektedir(Alp,2013:7).Bölgede özellikle sokağa çıkma yasağı uygulanan bölgelerde halkın dayanıklı tüketim mallarına hiç rağbet etmediği, gıda mallarına ağırlık verdiği görülmektedir.Bu ise büyüme oranlarını olumsuz etkilemektedir.

Ülkemizde PKK'nın etkili olduğu iller aynı zamanda birçok yönden en geri kalmış yerleridir. Yoksulluk, İşsizlik, İnsani Gelişmişlik Endeksi, Hayvancılık, Eğitim ve Sağlık hizmetleri yönünden bu iller ülkenin en geri kalmış yerleridir. Ayrıca en çok göç eden vatandaşımız bu bölgenin insanıdır. Öyle ki, İstanbul'da yaşayan Kürt sayısı Diyarbakır'dan fazladır(8).

Terör nedeniyle yeterli yatırımın yapılamaması beraberinde işsizlik ve yoksulluğu getirmekte, bu da zamanla kısır döngü şeklinde terörü besleyen en önemli kaynaklardan biri haline gelmesine neden olmaktadır. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle gelir dağılımında oluşan dengesizlikler, geçim sıkıntısı yaşayan, işsiz ve alım gücü düşük bir kitleyi beraberinde getirmektedir. Terör örgütü bu noktada devreye girerek bu durumdan rahatsız olan kitleleri kendi yöntemleriyle eleman olarak kazanmakta, böylece bölge bitmeyen terör ve geri kalmışlık sarkacında salınıp durmaktadır(Öztürk,Çelik, 2009:95).

B-1) Yoksulluk

Terör örgütü PKK'nın neden olduğu makroekonomik kayıplar şüphesiz en çok bölgede yaşayan Kürt halkına zarar vermektedir. Ticaretin ve tarım ve hayvancılığın engellenmesi beraberinde yoksulluğu getirmektedir. Türkiye İstatistik Kurumunun yapmış olduğu çalışmalara göre Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde kişi başına düşen milli gelir ülkenin en düşük seviyesindedir. Öyle ki GSMH yönünden en son sırada yer alan 7 ilin tamamı (Hakkâri, Bingöl, Van, Ağrı, Bitlis, Muş ve Şırnak) ile en son 20 ilin 15'i Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde yer almaktadır (TÜİK).

Kalkınma Bakanlığının ve bazı özel banka ve finans kurumlarının yapmış olduğu ölçümlere göre bölge, Sosyo-Ekonomik Kalkınmışlık Düzeyi bakımından ülke sıralamasının en altında yer

almaktadır. İçerisinde Tarım İşkolunda Çalışanların Toplam İstihdama Oranı, Yeşil Karta Sahip Olan Nüfus Oranı, Doğurganlık Hızı, Kişi Başına Sınai,Ticari ve Turizm Kredileri Miktarları, Kişi Başına Banka Mevduatı, Kişi Başına Gayri Safi Katma Değer, Okur-Yazar Nüfus Oranı, 10.000 Kişiye Düşen Özel otomobil Sayısı ve 10.000 Kişiye Düşen Hekim Sayısı gibi bileşenlerin bulunduğu Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi sıralamasında en son sırada bulunan 16 ilin tamamı bu bölgede bulunmaktadır.(Kalkınma Bakanlığı,2012;Türkiye İş Bankası,2014)

Bölgede, temel ekonomik faaliyetlerden sanayi ve hizmetler sektörlerinin gelişmediği, çözüm süreci ile hızlanan yatırımların ise çatışmaların başlamasıyla yarım kaldığı görülmektedir. Kişi başına düşen imalat sanayi katma değeri ise, Türkiye genelinde 100 kabul edildiğinde, bölgede 5 seviyesinde kaldığı görülmektedir. Ülke genelinde kişi başına düşen GSYİH 100 kabul edildiğinde, bu rakam bölgedeki illerde 38'dir. Bu gruptaki iller, ülke ortalama gelir seviyesinin yarısının altında gelire sahiptirler ve ülke genelinde en düşük gelir seviyesindeki insanların %45'i bölgede yaşamaktadır(8, Kalkınma Bakanlığı,2012).

Gelir seviyesinin düşüklüğü ile sanayi ve ticaret faaliyetlerin yeterince gelişmemiş olması, mali sektörleri de etkilemiştir. Tasarrufların ve beraberinde yatırım eğiliminin düşük olması nedenleriyle, krediler ve mevduat hacmi çok düşük düzeyde kalmıştır. Bölge, toplam banka mevduatının yüzde 0,8'ine, toplam banka kredilerinin ise yüzde 1,2'sine sahip bulunmaktadır. Bölge Tasarruf Mevduatı, Nakdi ve Gayri Nakdi Krediler, Takipteki Alacaklar Oranı, Şube Sayısı, ATM Sayısı, Üye İşyeri Sayısı ve POS Sayısı temel alınarak hesaplanan Finansal gelişmişlik endeksine göre yapılan sıralamada en altta yer almaktadır.(Türkiye İş Bankası,2014)

Kişi başına düşen değerler itibariyle; genel bütçe gelirleri, gelir ve kurumlar vergisi tahsilatı ve belediye giderleri değerlerinde ülke genel seviyesi 100 olarak kabul edildiğinde, bölgedeki illerde bu rakamların sırasıyla 10, 12 ve 37 düzeyinde olduğu görülmektedir(TÜİK;DPT,2014).

B-2) İşsizlik

İş gücü; etkin nüfus içinde yer alıp, cari ücret düzeyinde ve çalışma koşullarında çalışanlar ile işsizlerin toplamıdır. Toplam nüfustan çalışmayacak durumda olan nüfusun örneğin 15 yaşından küçük, 65 yaşından büyük olanların, ev kadınlarının, öğrencilerin, mahkûmların, ordu mensuplarının, çalışmasını engelleyen fiziksel veya zihinsel engeli olanların ve çalışmak istemeyenlerin çıkarılmasıyla ulaşılan nüfusa iş gücü denilmektedir.

Ülke topraklarının yüzde 18'ini, nüfusun ise ancak yüzde 10,1'ini oluşturan bölgede, nüfusun yüzde 48'i kırsal alanda yaşamaktadır. Ülke genelinde kilometrekareye ortalama olarak 83 kişi düşerken, bölgede 51 kişi düşmektedir. Nüfus artış hızı ülke ortalamasının üzerinde iken, doğurganlık hızı ortalamasının iki katıdır. Doğurganlık hızının oldukça yüksek olmasının yanında nüfus artış hızının kısmen düşük olması, bölgeden diğer illere yoğun bir göç yaşandığını göstermektedir.

İş gücü istatistikleri yönünden işsizliğin en yüksek ve iş gücüne katılım oranının en düşük olduğu 5 il (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak ve Diyarbakır) bu bölgede bulunmaktadır. Toplam istihdamın yüzde 69,3'ü tarım sektöründe çalışırken, sanayi sektörü istihdamı, ancak yüzde 3,9 düzeyindedir(TÜİK).

Temel ekonomik faaliyetlerin tarım ve bu sektör içinde de büyük ölçüde hayvancılıkta yoğunlaşmıştır. Ülkemizde bulunan toplam koyun sayısının %46,3'ü,keçi sayısının % 36,8'i, sığır sayısının %28,4'ü ve manda sayısının %23,2'si bölgede yetiştirilmektedir. Ancak bu

veriler bölgenin potansiyelinin altındadır. Çünkü 1984 yılı rakamlarına göre bölgenin hayvancılıktaki payı %83 civarında iken bu oran %46 seviyesine kadar düşmüştür. Tarım sektörüne bakıldığında, tarım ürünlerinin veriminde bölgenin payı artsa da, bu durum GAP'nin devreye girmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bölgede boşaltılan köy ve mezralardan dolayı yaklaşık 30.000 kilometrekarelik tarım arazisinin işlenemediği görülmektedir. Çeşitli bombalama eylemlerinde Azot oranı yüksek gübrelerin kullanılması sonucunda, bu gübrelerin kullanımı yasaklanmış, yerine Azot oranı %28-%32 arasında değişen gübreler kullanılmaya başlamıştır. Bu durum tarımda %30'a varan oranlarda verim düşmesine sebep olmuştur. Ayrıca göç olgusu içerisinde işleyeceğimiz gibi, bölgeden göç eden ailelerin çok büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla uğraşmakta iken, ülkemiz bu faaliyetlerin getirisinden mahrum kalmaktadır. Ülkemizde hayvan sayısı terörün artmasıyla birlikte azalmaya başlamıştır. Teröristlerin mera ve mezralara tuzaklar kurması, mayınlar, çobanların tehlikeye karşı savunmasız olması, teröristlerin zaman zaman sürüden hayvan çalmaları, örgüte katılımın az olduğu köylere saldırılar düzenlenmesi, devlet tarafından bazı mera ve mezraların Özel Güvenlik Bölgesi ilan edilmesiyle girilmesinin yasaklanması ve bazı mezra ve köylerde yaşayan halkın oluşturulan tampon bölgelere göç etmeye zorlanması gibi nedenler, tarım ve hayvancılığı sürdürülebilir olmaktan çıkarmıştır. 1980 yılında 87.000.000 olan (büyükbaş ve küçükbaş) hayvan sayısı, 2016 yılsonu itibarıyla 55.551.000'e gerilemiştir. Hayvan sayısındaki azalma 80.000 çobanın işsiz kalmasına (bir sürü 400 hayvan olarak hesaplanmıştır) sebep olmuştur. Ayrıca tarım ve hayvancılığın ayrılmaz bir bütün olduğu düşünüldüğünde (her hayvancılık yapanın mutlaka tarımla da uğraştığı ve tarımla uğraşan herkesin hayvanları da olduğu göz önüne alındığında) üretim ve istihdam kaybının ne kadar ciddi boyutlara ulaştığını görmek mümkündür (TÜİK;DPT,2014;9;10;Öztürk,Çelik,2009:97).

Bu gün tarım ve hayvancılık ürünlerinin fiyatlarının bu kadar yüksek seviyelere ulaşmasında, şüphesiz bölgede yapılamayan tarım ve hayvancılığın payı çok büyüktür. Terörün bitmesi ile birlikte meralara ulaşımın kolaylaşması, beraberinde tarım ve hayvansal ürünlerin üretiminde gelişmeyi getirecektir.

B-3) Eğitim ve Sağlık Hizmetlerinden Faydalanma

Terörizm, fiziki yatırımların yanında beşeri ve sosyal sermayeyi de olumsuz etkilemektedir. Birçok iktisatçı (Lucas,1988 ve 1993;Becker,Murphy ve Tamura,1990; Rebelo, 1991; Stokey,1991; Young,1991; Cabello ve Santos,1993;) ülkeler arasındaki büyüme farklarını açıklamak için beşeri sermayeyi kullanmaktadır(Gökbunar,Gökbunar,2010:134-135). Beşeri sermayenin yetişmesinin en önemli ayağı ise eğitim ve sağlık süreçleridir.Eğitim ve sağlık hizmetlerinin terörün yoğun olduğu bölgelerde sık sık kesintiye uğraması, kalitesinin düşmesine neden olmakta, bu da beşeri sermayeyi olumsuz etkilemektedir.

Ayrıca eğitim ve sağlığın aksamasına ve verimsiz olmasına neden olan terör olayları, sağlık sektöründe çalışanlar ile öğretmenlerin bölgeyi tercih etmemeleri sonucunu doğurmaktadır. Saldırılarda sivil ayrımı gözetilmemesi, propaganda silahı olarak memurların kaçırılması ve tehdit edilmesi, yoğun çatışmalar içerisinde arada kalma riski, neredeyse her gün tekrarlanan eylemler, yol kapatmalar, taşlı-sopalı fiziki saldırılar, bölgede kısıtlı imkânların yanında var olanların da sekteye uğraması, sosyal yaşamın tamamen ortadan kalkması, yüksek güvenlik riskinin yanında psikolojik olarak kendini bölgeye yabancı hissetme ve batıda yaşayan aile ve yakınların sürekli tedirgin olması dolayısıyla yaptığı baskılar gibi sebeplerden ötürü memurlar

bu bölgelerde çalışmak istememekte, bir kısmı bölgede çalışmaktansa istifa edip işsiz kalmayı bile tercih edebilmektedirler.

Çözüm süreci ile birlikte filizlenen huzur ortamında birçok çalışan bölgeye gönüllü olarak gitmeye başlamışken, çatışmaların tekrar başlamasıyla birlikte bu durum tersine dönmüş durumdadır. Çatışma sürecinde hastanelere silahlı ve bombalı saldırılar düzenlenmesi, ambulans ve sağlık çalışanlarına ateş açılması-ki bu saldırılardan birinde bir sağlık çalışanı hayatını kaybetmiştir- ,ambulansların yaralı teröristlerin tedavileri ve propaganda amacıyla kaçırılması ve benzeri olaylar, bölgede görev yapan çalışanların istifa edip bölgeyi terk etmesine sebep olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı ülkedeki kişi başına düşen doktor sayısı Türkiye ortalamasının çok altında kalmaktadır(11).

Yine PKK'nın yaptığı eylemlerden özellikle kırsal bölgelerde görev yapan öğretmenler ciddi şekilde etkilenmektedir. Bu öğretmenler, şehir merkezlerinde görev yapan meslektaşlarının aksine tehlikeye karşı daha savunmasız durumdadırlar. Bölgede öğretmenlerin kaçırılarak bir süre alıkonulmaları sıradan bir vaka haline gelmiştir. Ayrıca PKK'nın sık sık okullar, Öğretmen Evleri ve lokallere saldırılar düzenlemesi, öğretmenleri çatışmalarda canlı kalkan olarak kullanması, tehdit ve şantajlar, vd. bölgeyi öğretmenler açısından tercih edilemez hale getirmektedir. Bu nedenle bölgeye atanan birçok öğretmen biran önce bölgeden ayrılabilmek için uğraşmaktadırlar. Hatta bazı öğretmenlerin sahte evlilikler yoluyla tayin istedikleri bilinmektedir.

Bölgede görev yapan öğretmenlerin çok büyük bir kısmı ise mesleğe yeni başlamış tecrübesiz öğretmenlerden oluşmaktadır. Çünkü tecrübeli öğretmenler memleket olarak bölgenin insanı bile olsa, tayinlerde bu bölgeyi tercih etmemektedir. Bu durum terörün yanında bölgenin eğitim seviyesine ciddi zarar vermektedir. Ayrıca terör örgütünün eleman kazanmak amacıyla çocukların eğitim almasını istememesi nedeniyle, tehdit yoluyla vatandaşları eğitimden mahrum bırakması, bölgede zaten var olan coğrafi ve iklimsel sıkıntılar eğitimin sekteye uğramasına tuz biber ekmekte, bölgenin eğitim ortalamaları yönünden de ülke sıralamasının en alt kısmında yer almasına sebep olmaktadır(8).

B-4) Göçler

1990'lı yıllarda OHAL(Olağan Üstü Hal) ilan edilmesiyle birlikte bölgeden göç dalgaları başlamıştır. PKK'nın eleman vermeyi reddeden köyleri yakması, PKK'nın aktif kullandığı köylerin devlet eliyle boşaltılması, artan terör olayları nedeniyle yaşanan maddi ve manevi sıkıntılar, can güvenliğinin tehlikede olması, ekonomik sorunlar, hayvancılığın yapılamaması gibi sebeplerden dolayı 1985'ten bu yana yaklaşık 1.500.000 insan yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır. Öyle ki, İstanbul'da yaşayan Kürt sayısı Diyarbakır'dan fazladır. Ayrıca son aylarda yaşanan sokağa çıkma yasakları sonunda bölgeden yeniden bir göç dalgası başlamış bulunmaktadır(HÜNEE,2006:12-20;12).

Göç dalgası beraberinde ekonomik kayıplar, şehirlerde alt yapı sorunları, göç edenlerin göç ettikleri yerlerde yaşadıkları uyum sorunları gibi sorunlarını getirmiştir. Yapılan bir çalışmaya göre, göç sonrası ortaya çıkan ekonomik dengesizlik ve buna bağlı işsizlik oranı %11,7 civarındadır. Göç eden ailelerin meslek gruplarına bakıldığında %47,8'inin çiftçi, %47,2'sinin hayvan yetiştiricisi, %5,3'ünün arııcı,%0,8'inin işçi,%2,2'sinin çoban,%0,3'ünün esnaf,%0,1'inin ise işsiz olduğu görülmektedir. Sadece bu verilere bakarak tarım ve hayvancılıktaki üretim kaybının büyüklüğünü görmek mümkündür.Göç eden insanlarla yapılan

mülakatlarda, insanların köylerindeki hayat standartlarına verdikleri cevaplarda %0,74'ü ekonomik durumlarını çok iyi, %40,3'ü iyi,%53,6'sı normal olarak belirtmişlerdir. Böylece hayat seviyesi normal ve üstü olanların oranı %96,4'tür.Ancak bu insanların %30,5'i şehirde durumlarının bozulduğunu ifade etmişlerdir(Aksoy,2006:5).

Sonuç

Terör kavramı için dünyanın değişik bölgelerinde birçok tanım yapılmakla beraber, terör olaylarının ekonominin en büyük düşmanı olduğu bilinen bir gerçektir. Terörizm, anlık incelenmesinin yanında oluşturduğu etkiler yönünden ölçülmesi zor etkiler bırakmaktadır. Bu durum, terör eyleminin nitelik ve nicelik yönünden olağandışı ve öngörülemez olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bir terör eylemi, bir başka ülkenin vatandaşını kapsadığı zaman uluslararası bir nitelik kazanmaktadır(Öztürk,Çelik,2009:87).

Ülkemiz 1984 yılından itibaren gerçekleşmeye devam eden yoğun terör olayları nedeniyle, gücünü ve kaynaklarını başka hedeflere yöneltememekte, zenginleşmeyi, refahı ve gelişmeyi sürekli ertelemek zorunda kalmakta veya bu yolda yarım yamalak ilerleyebilmektedir. Kısa süreli barış ortamlarında gerek bölge, gerekse ülke ekonomisinde ciddi iyileşmeler görülmüştür. Çözüm ve çatışmasızlık sürecinin faydalarını anlamak için can kayıplarının yaşanmamasının yanında, sadece ekonomiye bakmak bile yeterli olacaktır.

Ülkemizde 2 yıldan az süren çatışmasızlık süresinde bölge ekonomisinde ciddi iyileşmeler ve buna bağlı olarak geri göçler başlamışken, sadece bu dönemde bölgedeki işsizlik oranlarında ciddi düşüşler gözlenmiştir. Bu süreçte bölgede yatırım oranlarında % 117, istihdamda % 235 oranında artışlar görülmüştür. Turizmin canlanmasıyla bölgeye çok sayıda yerli ve yabancı turist akın etmiş, otellerin doluluk oranları ortalama %80'lere,tatil zamanlarında ise %100'lere ulaşmıştır. Söz konusu dönemde esnafın gelirlerinde ciddi artışlar meydana gelmiş, bölgede işsizlik büyük ölçüde azalmıştır. Aynı süre içerisinde batıya göç eden vatandaşlarımız geri göç etmeye başlamış, bölge sağlık, eğitim, tarım ve hayvancılığın yanında, yatırım alanlarında da adeta şaha kalkmıştır(Baysal,2015:13-14).

Bütün bu iyileşmelerin kaynağında güven kavramı yatmaktadır. Çünkü birey ve firmalar, geleceğe güvenle baktıkça daha rasyonel kararlar almakta, bu da ekonomik gelişmeyi beraberinde getirmektedir.La Porta vd. (1997) güven ve işbirliğinin çok olduğu ülkelerde devlet kurumlarının daha iyi işlediğini, ekonomik kanalları daha etkin hale getirdiğini göstermişlerdir. Knack ve Keefer (1997) ise, güven, sosyal ve sivil işbirliğinin kalitesi ile ekonomik performans arasında güçlü ve pozitif bir ilişki bulmuşlar, bu kavramların toplam faktör verimliliği ve toplam faktör birikimini artırarak büyümeyi olumlu yönde etkilediğini göstermişlerdir(Gökbunar,Gökbunar,2010:138) .

Türkiye, çözüm süreci ile kazandığı güven kavramını, yani birey ve firmaların geleceğe daha güvenle, daha iyimser olarak bakmalarını sağlayan olguları ne yazık ki muhafaza edememiştir. Aktörlerin bir takım siyasi hedefleri, dünya genelinde yapılan gizli anlaşmalar, devletlerarası rekabet, tarihi düşmanlıklar, jeopolitik gerekler gibi unsurlar nedeniyle içten ve dıştan yapılan müdahaleler sonucunda çözüm süreci akamete uğramış, ülkemiz tekrar belirsizlik ve kargaşa ortamına mahkûm olmuştur. Bu durum ekonomik ve sosyal kazançların kaybedilmesine sebep olmuş, ülkemiz tekrar bir durgunluk sürecine hapsolmuştur. Şüphesiz bu kargaşa ortamından en fazla etkilenen grup bölgede yaşayan Kürt vatandaşlarımız olmakla birlikte, ülkemiz ciddi bir

üretim ve istihdam kaybı yaşamakta ve dolayısıyla yeteri kadar büyüyememektedir. İşsizlik kronik bir hastalık olmaya devam etmekte, bu da sosyal problemleri beraberinde getirmekte, milletçe müptelası olduğumuz zihni geri kalmışlık paranoyasına katkı sağlamaktadır.

Terör olayların devam ettikçe bölgedeki yoksulluk ve sosyo-ekonomik geri kalmışlık kronik bir hal alacaktır. Bu durum milletçe refah ve huzur ortamına hasret kalmaya devam edeceğimizin göstergesidir. Dünya genelinde daha müreffeh ve gelişmiş bir ülke olmanın yolu, içteki terör olaylarının bitirilmesi sonucunda gerçekleşecek ekonomik hamlelerle mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Ağırman E., Özcan M. ve Yılmaz Ö.(2014).”İnsani Gelişme Endeksi Çalıştayı”[Bildiri].Terörizmin Finansal Piyasalara Etkisi:Ampirik Bir Çalışma,24.08.2014,(ss.100).Ankara:SDE
- Aksoy M.(2006).”Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Terörün Neden ve Sonuçları”.Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi
- Akıncı M,Akıncı G Y ve Yılmaz Ö.(2015).”Terörizmin Doğrudan ve Dolaylı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi:Dış Yardımlar Ne Kadar Telafi Edici?”.Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,(70):1
- Alp İ A.”Terörün Ekonomik Etkileri”.Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi.(1):8
- Baysal E.(2015).”Çözüm;Türkiye’nin Kronikleşen Terör Sorununa Ekonomi Reçetesi”,İstanbul:Ötekiadam Yayınları.
- DPT,Devlet Planlama Teşkilatı:İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması,2014
- Gökbunar,R.,Gökbunar,A R.(2010).Terör Ekonomisi,İstanbul:Beta Yayınları.
- HÜNEE(Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü,[2006].”Türkiye’de Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması”.Ankara
- Kalkınma Bakanlığı ORAN Kalkınma Ajansı:İllerin Sosyo-Ekonomik Sıralaması,2012
- Mutlu,S.(2008).”Ayrılıkçı PKK Terörizminin Ekonomik Maliyeti”.21.yüzyıl Dergisi,(2):64
- Öztürk,S.,Çelik,K.(2009).”Terörizmin Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri”.Alanya İşletme Fakültesi Dergisi,(1):2
- Terörle Mücadele Kanunu.(1991).T.C.Resmi Gazete 22843,12 Nisan 1991.
- Türkiye İş Bankası 2010 ve 2012 verileri ile Türkiye’de İllerin Gelişmişlik düzeyi Araştırması ,Şubat 2014
- Türkiye İstatistik Kurumu:2005-2015 yılları arası yıl sonu verileri kullanılmıştır.
- Uysal,D,Mucuk,M ve Gerçekler,M:Terörizminin Ekonomik Etkileri:Türkiye Örneği,Uluslararası Davraz Kongresi(2009),Isparta.
- <https://medium.com/helmut-von-moltke/600-milyar-dolar%C4%B1n%C4%B1z-varsa-buyrun-sava%C5%9F%C4%B1n-bea30922f3e3#.4e3w9g9j3> adresinden ulaşılmıştır.(E.T:17.02.2017)
- <https://www.posta.com.tr/iste-terorun-turkiyeye-maliyeti-haberi-205336> adresinden ulaşılmıştır.(E.T:05.05.2017)
- <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/06/22/teror-ve-savasin-maliyeti-200-milyar> adresinden ulaşılmıştır.(E.T:22.06.2017)
- <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2013/09/24/guneydogulu-isadami-tefeciyeye-mahkum-oldu> adresinden ulaşılmıştır.(E.T:05.02.2017)

<https://www.dunyabulteni.net/gunu-haberleri/336523/davutoglu-7-hazirandan-sonra-657-teror-olayi-yasandi> adresinden ulaşılmıştır.(E.T:05.02.2017)

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/08/150813_financial_times_ekonomi_guneydogu adresinden ulaşılmıştır.(E.T:15.02.2017)

<https://www.haberler.com/neso-baskani-bilge-sokaka-cikma-yasagi-sonrasi-7758380-haberi> adresinden ulaşılmıştır.(E.T:10.02.2017)

<https://www.milliyet.com.tr/2007/03/20/guncel/agun.html> adresinden ulaşılmıştır.(E.T:10.02.2017)

<https://www.gercekgundem.com./ekonomi/157140/ziraat-odasi-teror-biterse-hayvancilik-duzelir> adresinden ulaşılmıştır.(E.T:05.01.2017)

<https://www.habervitrini.com/ekonomi/18-yilda-hayvan-sayisi-yuzde-50-azaldi-52882/> adresinden ulaşılmıştır.(E.T:05.01.2017)

<https://www.memurlar.net/haber/542431/> adresinden ulaşılmıştır. (E.T:06.01.2017)

<https://www.t24.com.tr/haber/diyarbakirin-sur-ilcesinden-son-2-ayda-6-bin-kisi-goc-etti,3112219> adresinden alınmıştır. (E.T:15.04.2017)

THE TRUE VALUE OF ISLAMIC SCIENCES TODAY

Yrd. Doç. Dr. Tarik Masud QUADİR

Necmettin Erbakan University, Department of Philosophy, Faculty of Social and Human Sciences

Abstract

The true value of the Islamic sciences is not in their being simply reminders of a glorious past in the Islamic civilization. Their value lies in the principles that they upheld. These are the principles of Islam that modern science ignores altogether. These are the principles we Muslims know to be true when we read the Quran or the Hadith. The essay highlights the comprehensive worldview that the Islamic sciences upheld with examples. There is an urgent need for regaining a similar comprehensive worldview now, and hence the great importance of the examples set by Islamic sciences.

Keywords: Islamic science; modern science; environmental crisis; higher reality

I think most Muslims are at least vaguely aware that once upon a time Muslims made great contributions to various sciences. Our teachers and parents remind us of this fact to inspire us to do extraordinary things like what those Muslim scientists did. We are reminded also that Muslim achievements in math, astronomy, chemistry, medicine, physics, optics, agriculture, philosophy between 800 and 1600 served as the foundation of later achievements in these fields. Nothing wrong with that either. This knowledge has great value. It is fairly recent history; not ancient history. It can justly make us feel proud and be inspired to do great things ourselves now and in the future.

Let me repeat some of the major achievements of Muslim scientists by drawing an imperfect outline of Muslim achievements in the sciences in the pre-modern times. Musa al-Khawrizmi (d.850) invented algebra around 825, Al-Uqlidisi the decimal point system to represent fractions around 952. Several other Muslim mathematicians develop the field of algebra after al-Khawrizmi but the most significant contributions are made by Omar Khayyam in the 12th century. Algebra remained almost unchanged until 17th century. Muslims developed trigonometry as we know it today. Modern chemistry can be said to have begun with categorization of substances and detailed documentations of and chemical experiments beginning with Jabir ibn Hayyan and Muhammad Zakariye al-Razi (d.925) and their successors. Astronomy was vastly transformed into an intensely mathematical field with vast advancement in mathematics including computational methods, and further development of observational instruments inherited from the Greeks. The whole field of optics was founded on the discoveries through systematic empirical experiments made by Ibn al-Hayyatham (d. 1040).

Ibn al-Hayyatham's discoveries of the properties of light, behavior of light, physiology of the eyes, and the mechanism of vision are considered significant and mostly accurate to these days. In the field of Medicine there were many Muslim contributions. Until the 17th century, Ibn Sina's book *Al-Qanun fi al-Tib* (The canon of medicine) was the book to study in any school of medicine in the Islamic world or in Europe. Ibn al-Nafis (d. 1288) was the first to provide the correct path blood circulation in the human body. Muslims were also advanced for the time with surgery especially for Caesarian and for problems related to the eyes. Muslim innovations in the field of agriculture particularly with irrigation techniques in Andalusia transformed European agricultural practices. The list is longer than what I can tell you.

However, my purpose in this essay is not to dwell on these facts though they are worthy of celebration. Instead, I want to remind the reader of something of much greater value in these traditional Islamic sciences which were widely practiced until they were swept away in the Muslim world by the modern sciences starting in the 19th century. What happened that caused this change? It was the Scientific Revolution of the 17th century which gave rise to modern science in Western Europe, a science that severed any connection to philosophy and religion. What was that aspect of the Islamic sciences that was of much greater value? That was the recognition in the Islamic sciences (and in traditional sciences across the world) that every entity in the universe has a level of reality higher than its physical reality and that this higher reality was superior (more real) to the corresponding sensible physical reality. Islamic medicine based primarily on Ibn Sina's (d.1037) writings on the subject perfectly illustrates this aspect of an Islamic science. If one objects to this proposition by stating that the medical theory of Ibn Sina was almost totally based on the Greek medicine, our answer would be that the metaphysical principles of Hippocrates and Galen were quite in harmony, if not the same, with those of Islam. Moreover, Ibn Sina like other Muslim philosopher scientists Islamized the Greek sciences to conform more fully to the Islamic metaphysical principles. In this connection, we should remember that according to the Quran, God had sent his guidance to every nation on the earth and thus, we may find aspects of other civilizations which conform to the metaphysical principles of Islam. Ibn Sina, for instance, recognizes that a human being has a body, soul, and spirit, and thus three hierarchic realities. Accordingly, he believed in treatments that would address a patient's well-being at the level of the soul as well as the body. This stance in Islamic medicine is perfectly in conformity with Islam but stands in sharp contrast to principles of Modern medicine.

To appreciate this aspect about the Islamic sciences, we need to be aware of how modern sciences differ from the Islamic sciences and what has been the consequence of embracing modern sciences. When I speak of modern sciences, I mean modern math, physics, chemistry, biology, and the social sciences which seek to be as empirical as possible. By contrast to Islamic sciences, modern sciences do not recognize the possibility of a reality that cannot be measured, or mathematically speculated, not to speak of its being 'higher' or 'superior'. This fundamental contrast between the two kinds of sciences also implies that in contrast to Islamic sciences, modern sciences do not accept that human beings have any other faculties of knowledge and perception other than the senses and reason.

These two changes in modern science, namely in the objective and subjective realms, have had a debilitating effect on human perception of themselves and the natural world surrounding them. By its assumptions and method of enquiry, modern science produces a view of reality that is purely materialistic or physical. The picture of the universe that you get from any modern scientific inquiry is filled with numbers representing things, phenomena, and their chemical and physical interactions. The scientific enquiry says nothing whatsoever about the meaning or the purpose of any natural entity phenomenon. Thus, by itself, modern science, can say nothing about what we call life or consciousness.

The problem with modern scientific view of the world is not that it is wrong at the material level. The problem is that it is limited to the material level alone. It leaves out of consideration any higher reality of an entity or phenomenon. It is this effect of modern science on human perception that made the European Enlightenment seek purely rational and materialistic solutions to all human problems on earth. The launching of the modern capitalism and the Industrial Revolution in the 1770s were really the logical consequences of this attitude change inspired by the birth of modern science. In modern times, many people have difficulty grasping how modern science can have any negative effect on human mind or society. “How can it be harmful to investigate and keep a meticulous record of all observable phenomena?” they ask. The trouble is that the modern scientific method limits itself to observable phenomenon at the material level alone. This obsession with the material dimension tends to block our perception of any reality beyond that level. Current difficulties on the part of most people in questioning modern science has much to do with almost a century and a half of modern education system in the Muslim world when traditional Islamic approach to numbers, astronomy, medicine, alchemy, etc., have been pushed out by their modern counterparts. Now we can hardly imagine a science of investigation of our surroundings that takes non-material realities into account.

From the late 18th century we can speak of at least three movements – modern science, industrialization, and capitalism – which have advanced and spread across the world in lockstep, more or less. There is no way that any thinking person can deny that these movements have changed how we think about our surroundings including the human reality, and how we interact with them. While it is easy to perceive physical changes to the world around us, it is much less obvious how those changes affect the human consciousness and thus determine in a major way our future course of thought and action.

Impending Global Environmental Crisis and the Need to learn from the Past

But there is also another phenomenon that has been progressing along with ever greater industrialization and capitalism. This phenomenon can bring a rapid end to human civilizations as we know them within the next hundred years. I am speaking of the continuous degradation of our natural resources due to our modern technology-based lifestyles. Like a cancer, relentless environmental degradation is undermining the whole ecology of the earth. It is destroying the very system that makes human life possible. While the whole world is pursuing greater industrialization, scientists tell us that the earth’s ecology cannot even sustain the current level of industrialization beyond two more decades without many environmental catastrophes. Even

at the current level of industrialization and capitalist economic expansion, the world's forests, freshwater resources, marine lives, and biodiversity are getting depleting much faster than nature can possibly replenish them. Biodiversity is decreasing as much as 1000 times faster than what scientists believe would be normal. According to World Wildlife Foundation (WWF), in the last 45 years the wildlife population on the land and in the seas has decreased at least 50%. I have not yet talked about global warming due to excess CO₂ and CH₄ spewed out by the modern economies. Global warming alone can make life nearly unbearable in the Middle East region after another 50 years or less.

If not anything else, then the impending environmental catastrophes require that we change our way of living and thinking from the one that developed since the birth of modern science in the 17th century Western Europe. Of course, it cannot happen overnight. But the questioning of modern civilization's foundations – modern science and scientism – and the quest for alternatives more urgent than ever.

I believe that the real value of the Islamic sciences is that by recognizing in nature realities beyond the material level and recognizing in the human beings the presence of faculties of perception beyond reason and senses, Islamic sciences supported the Quran, which make similar claims, and thus supported much less materialistic lifestyles which drive the environmental degradation. It is not at all surprising that the first time the world has faced a man-made environmental crisis, it has happened only after the birth of a purely materialist science which modern science is. Islamic sciences, like traditional sciences in other civilizations, stand as a model for way of enquiry into nature that does not ignore higher realities beyond the material level.

1688

It is not that we have to ignore discoveries made at the material level. But we can integrate undisputable claims within a metaphysical framework that accepts higher realities as the traditional Islamic sciences did. If that sounds like an impossible task in the short-term, we must make ourselves more aware of the limitations of modern science so that its conclusions are not allowed to undermine our faith in higher realities beyond that of matter.

I propose that Muslim governments and intellectuals encourage all educational institutions to offer academic courses expounding on the limitations of modern sciences without rejecting modern science as a valid means for investigation of purely physical aspects of the world. A sustained effort as such would let a religious vision of nature as the Signs of God breathe the fresh air again, and thus revive among Muslims a reverent attitude towards nature and thus prevent its wanton exploitation.

References:

Bakar, O. The History and Philosophy of Islamic Science (Cambridge, UK: Islamic Text Society, 1999).

Nasr, S. H. Man and Nature: The Spiritual Crisis in Modern Man (ABC International Group, INC. 1997).

Nasr, S. H. The Need for a Sacred Science (New York: State University of New York Press, 1993).

Quadir, T. M. Traditional Islamic Environmentalism: The Vision of Seyyed Hossein Nasr (Lanham, Maryland: American University Press, 2013).

ERZURUM VE KARS İLLERİNDE YENİ BİR TAKI MATERYALİ: “OBSİDYEN”

Yrd. Doç. Dr. Volkan ÇİL

**Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksekokulu El Sanatları Bölümü Kuyumculuk ve Takı
Tasarımı Programı**

Yrd. Doç. Dr. Yeşim Mualla ÇİL

**Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksekokulu Ormancılık Bölümü Ormancılık ve
Orman Ürünleri Programı**

Öz

Çalışma sahası Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü sınırları içinde yer almaktadır. Ana hatlarıyla Erzurum-Kars Platosu'na tekabül eden volkanik saha obsidyen yatakları bakımından zengin bir potansiyele sahiptir. Doğu Anadolu Bölgesi'nin çarpışma kökenli riyolitik volkanizmaya ev sahipliği yapan kesimlerinde yüzeylenen obsidyenler Miyosen ve Pliyosen yaşlı riyolitik bileşimdeki felsik lav akıntılarının kenar bölümlerinde hızlı soğuma nedeniyle kristalleşmemiş bölümleri temsil etmektedir. Keskin kenarları moleküler inceliğe kadar ulaşabilen bu kayacın eski çağlarda olduğu gibi günümüzde de başta takı gereci olmak üzere geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır. Erzurum-Kars illerindeki obsidyen yataklarından sağlanan örneklerin modern işleme teknikleriyle takı materyali haline getirilmesi ve böylece ekonomiye kazandırılması bakımından dikkat çekmeyi amaçlayan bu çalışmada yakın zamanlara kadar siyah bir kayaç olmaktan öteye değeri olmayan obsidyenlerin bazı fizikokimyasal özellikleri, kaynak değer olarak önemi ve Atatürk Üniversitesi, Oltu Meslek Yüksek Okulu Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı Gemoloji (taş işleme) atölyelerinde hammaddeden mamul madde haline gelinceye kadar geçirdiği aşamalar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gemoloji, Obsidyen, Erzurum, Kars, Türkiye

A NEW JEWELLERY MATERIAL IN THE PROVINCES OF ERZURUM AND KARS: “OBSİDİAN”

Abstract

The study area is located within the boundaries of Erzurum-Kars zone of Eastern Anatolian Region. The volcanic field which generally corresponds with the Erzurum-Kars Plateau has a rich potential in terms of obsidian deposits. Miocene and Pliocene aged obsidians which outcrop in the Eastern Anatolian Region's collision based rhyolitic volcanism sections; represent the uncrystallized sections because of the rapid cooling at the edges of felsic lava flows of rhyolitic composition. This rock has sharp edges that can reach up to the molecular thinness and as in the past, today it has a wide usage area particularly as jewellery. This study aims to draw attention

to the economic contribution of obsidian, gathered from the obsidian deposits of Erzurum-Kars province, by processing the samples into jewellery with modern processing techniques and also some physicochemical properties of obsidians which had once no value beyond being a black rock, the importance of resource value, and the atelier phases where raw materials become manufactured materials, in the Gemmology (stone processing) Processing Ateliers of Atatürk University Oltu Vocational High School are discussed.

Keywords: Gemmology, Obsidian, Erzurum, Kars, Türkiye

Giriş

Asidik volkanizmanın etkili olduğu hemen her yerde rastlanan ve doğal mirasımızın bir unsuru olarak korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları kapsamında koruma altına alınan obsidyen belirli bilim çevreleri dışında pek tanınmayan bir kayadır. Bununla birlikte obsidyen Anadolu'nun jeolojik yapısı ve kültür tarihinde çok özel bir konuma sahiptir (Çil ve Kopar, 2012). Arkeolojik kaynaklardaki öğretilere göre eski çağlarda insanların kesici ve delici alet olarak kullandığı basit bir kayaç iken günümüzde gelişen teknolojik olanaklar sayesinde kullanım alanının yaygınlaşması kayaca olan ilgiyi artırmıştır. Ancak ülkemizde bu kayacın kullanım alanı oldukça sınırlı kalmıştır.

Anadolu'nun volkan topografyasında değişik özellikleriyle obsidyen yataklarına rastlanmaktadır. Erzurum-Kars illerinin yönetim alanı içinde kalan obsidyen yatakları da bunlardan biridir (Şekil 1). Bu bildiri de obsidyenlerin tanıtımına katkı sağlamak, ekonomik değerine vurgu yapmak ve örnek bir çalışmayı öne çıkararak Erzurum-Kars yöresinde oltutaşı işlemeciliğine alternatif başka bir kayacı kazandırma adına Atatürk Üniversitesi, Oltu Meslek Yüksek Okulu, Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı'nın çalışmalarından örneklerin sunulması amaçlanmıştır. Bu hedefe yönelik olarak obsidyenin bazı fiziksel ve kimyasal özellikleriyle bir kaynak değer olarak geçmişte ve günümüzdeki önemi ile Erzurum ve Kars illerindeki obsidyen yatakları ve hammaddeden mamul madde haline gelinceye kadar obsidyenin işlenmesi aşamaları hakkında özlü bilgiler verilmiştir.

Şekil 1. Araştırma sahası lokasyon haritası

1. Obsidyenin Etimolojik Kökeni ile Bazı Fiziksel ve Kimyasal Özellikleri

Etimolojik olarak obsidyen kelimesinin kökeni hakkında belirsizlikler olmakla birlikte (Balkan-Atlı (2005) Paleolitikten günümüze obsidyen başlıklı makalesinde obsidyenin adlanması konusunda önemli ipuçları vermektedir. Makalede antik çağda Herodot ve Sicilyalı Diodoros'un obsidyeni Etiyopya Taşı olarak adlandırdığından, Theophrastos'un ise obsidyeni Lipari (İtalya) Taşı olarak tanımladığından söz edilmekte ve obsidyen adının kayacı Etiyopya'da bulan Obsidius'a ithafen Plinius tarafından obsidianus (Obsidius'un taşı) şeklinde literatüre alındığı ifade edilmektedir (Balkan-Atlı, 2005: 1). Kayacın bilinen diğer isimleri arasında en yaygın volkan camıdır. Yöresel olarak bu kayaca Doğu Anadolu'da Kara kadife, Karataş ve Deve gözü gibi isimler de verilmiştir.

Jeokimyasal bakımdan doğada üç çeşit obsidyen bulunmaktadır (Çil ve Kopar, 2012). Bunlar alkalın, kalkalkalin ve peralkalin obsidyenlerdir. Obsidyene sahip volkanların çoğu birbirine yakınlaşan levha sınırlarında yer almaktadır. Sınır boyunca yüzeylenen bu obsidyenler genelde alkalın ve kalkalkalin özellikler göstermektedir. Kalk-alkalin obsidyenler yüksek derecede kalsiyum (Ca), potasyum (K) ve sodyum (Na) içermektedir. Alkalın obsidyenlerde ise yüksek miktarda potasyum ve sodyum bulunurken kalsiyum oranı düşük değerler göstermektedir. Peralkalin obsidyenler ise ıraksak levha sınırlarında yer almakta, demir (Fe) ve zirkonyum (Zr) bakımından zengin obsidyenler olarak bilinmektedir (Frahm, 2012: 1436).

Mineral benzerleri grubunda yer alan ve doğal yollarla oluşan volkanik kökenli amorf bir cam türü olan obsidyenin camsı bir doku kazanmasında normal atmosfer koşullarında gerçekleşen hızlı soğuma ve bileşimindeki silisyumdioksit (SiO₂) miktarı etkilidir. Asidik karakterli riyolit lavının yüzeyde ani soğumuş tipi olan bu kayaca yüzeyde akıntı lavı ve püskürük artıkları şeklinde rastlanmaktadır. Volkanik aktivite sırasında, atmosferik ortamla ilk karşılaşan felsik lavın normal koşullardaki kristalleşme hızından daha yüksek hızda soğuması dolayısıyla lavı meydana getiren minerallerin kristalleşmeye fırsat bulamaması, hyalin (camsı) bir doku gelişmesine neden olmuştur. Bileşimindeki unsurlara göre; siyah ve kahverengi obsidyen (Göllüdağ-2172 m (Niğde) / Nenezidağ-1712 m (Güzelyurt-Aksaray), Sarıkamış-Kars), yeşil obsidyen (Nemrut Dağı-2801m-Tatvan-Bitlis), kırmızı obsidyen (İkizdere-Rize) gibi türleri bulunmaktadır.

Bu renklerin yanında yeşil ve birden fazla renkten oluşan alacalı obsidyenler de bulunmaktadır. Çizgi rengi sarı olan obsidyenin camsı parlaklıkta yarısaydam oluşu onun yarı değerli bir süstaşı olmasını sağlamıştır. Orta derecede sertliğe (5,5 Mohs) ve 2,0-2,2 gr/cm³ yoğunluğa sahip olan obsidyenin doğada en fazla rastlanan türü siyah renkli olanıdır. Bazı cinsleri bantlı yapıda ve kahverengi renkli olabilen kayacın hemen hemen %90'ı camsı dokuludur. Obsidyenin bu özelliği konkoidal (midye kabuğuna benzeyen) şekilde kırılmasına yol açarak kayacın bıçak kadar keskin kenarlara ve iğne sivriliğinde uçlara sahip olmasını sağlamıştır.

2. Obsidyenin Bir Kaynak Değer Olarak Önemi

Bir alet olarak keşfedildiği Paleolitikten günümüze obsidyenin keskin kırık kenarlı olması, pürüzsüz yüzeyinde kırılan ışığın yansımından elde edilen parlak ve homojen renkli oluşu hem çeşitli silah ve mutfak gereçlerinin (ok ucu, kazıyıcı- delici aletler, basit kaplar vs) hem de süs ve takı eşyalarının (ayna, vazo, takı, yaka iğnesi, sürme kalemi, heykellerde göz olarak vb.) yapılmasını teşvik etmiştir (Balkan-Atlı, 2005: 2-3; Şener ve diğ., 2008: 38-40; Altınbilek, Algül ve Balcı, 2010a-b: 20) Kayacın ilk çağlardaki cazibesi zaman içinde başka madenler ve farklı materyallerin bulunmasıyla azalmıştır. Özellikle Epipaleolitik dönemden itibaren obsidyenin daha yaygın kullanıldığı görülmektedir. Neolitik dönem ve sonrasında metal kullanımının yaygınlaşması obsidyenin kullanım alanını sadece vazo, süs eşyası gibi saygınlık objesi olarak kullanılan unsurlarla sınırlandırmıştır (Balkan-Atlı, 2005: 1-2).

Obsidyenin kullanımında belki de daha ilginç bir özellik olarak öne çıkan husus, çok eskilerden günümüze kadar spa terapisinde bilinen ve kullanılan tek taş olmasıdır. Artık obsidyenle fizyon izleri, termolüminesans, obsidyen hidrasyon ve K / Ar yöntemleriyle yaş tayinleri yapılabilmekte (Yeğingil, 1984: 94; Ercan ve diğ 1990: 24; Bigazzi ve diğ, 1997: 57) sanayide yapıtım için değerlendirilen kaya yünü imalatı yapılmakta, süs eşyası ve takı sektöründe

kullanılmakta ve nihayet keskin kenarları moleküler inceliğe kadar ulaşabilen bu kayaç cerrahi neşterlerin kesici kısımlarında değerlendirilmektedir. Son yıllarda yapılan araştırmalarda bazı kayaçların metafiziksel ve psikolojik etkileri üzerinde durulmaktadır. Nitekim bu kayaçlardan biri de obsidyendir.

Yazılı kaynaklar ve görsel medyada iddia edildiği ve üzerinde ısrarla durulduğu üzere, obsidyenin vücutta depolanan statik elektriği deşarj ettiği (Çil ve Çil 2009: 202-203), çevre kirliliğine maruz kalmış bireyler üzerinde yapılan deneylerde vücudu arındırdığı, karaciğerin toksinlerden temizlenmesinde dolaylı endikasyonu olduğu (Ayanbaşı, 2005: 16), kızgınlık ve öfke duygularını yok ederek bireyin içe dönmesine yardımcı olduğu, duyguları güçlendirerek fark edilmeyi sağladığı gibi etkileri ileri sürülmektedir. Bu olumlu etkiler yanında obsidyeni gereğinden uzun süre üzerinde taşıyan kişilerde gerginlik hissi olduğu şeklinde bir de yan etki bildirilmiştir (Ethem, 1990: 123). İfade edilen bu etkilerin bilimsel temele dayalı olup olmadığı hususu henüz net bir şekilde ortaya konmamıştır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yüzeylenen obsidyenlerin özellikleri Kapadokya Yöresi'ne (Hasan Dağı (3268 m), Göllüdağ, Nenezi Dağı) göre daha az araştırılmıştır (Kobayashi and Sagona, 2007: 185-191). Bununla birlikte son zamanlarda doğrudan obsidyenleri esas alan bazı yeni araştırmaların bulunması umut verici gözükmemektedir. Bu çalışmalardan öne çıkanlar arasında; Bigazzi ve diğ., (1997) tarafından Doğu Anadolu'daki Obsidiyen içeren Volkaniklerin Fizyon Track Yöntemiyle Yaş Tayini başlıklı çalışmaları, Şener ve diğ. (2008) tarafından TÜBİTAK destekli olarak yürütülen Doğu Anadolu Bölgesinde Yarı Değerli Taş Yatakları ve İşleme Teknolojileri başlıklı proje kapsamında granat, Oltu taşı (sert ve parlak kömür / antrasit), obsidyen ve kalsedon-opal gibi yarı kıymetli taş yataklarının yerlerinin belirlenmesi ve antik dönemlerde kullanımlarını araştırmak amacıyla yapılan çalışma, Chataigner (1998) tarafından Yakın Doğu'da Prehistorik Halklar Tarafından 14.000 to 6000 BP Tarihleri Arasında Obsidyenin Kullanımı ve Türkiye'deki Obsidyen Kaynakları başlıklı çalışma ve Chataigner, Işıklı, Çil ve Palumpi başta olmak üzere 2011 yılından itibaren başlatılarak sürdürülen Kafkaslardaki Obsidyenlerin Jeokimyasal Orijinleri ve Kullanımlarının Tarihçesi konulu araştırma projesi gösterilebilir.

Bu çalışma Fransa Dış İlişkiler Bakanlığı ve Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi (CNRS), Lyon Üniversitesi ile Atatürk Üniversitesi'nin ortaklığında yürütülmekte olup Doğu Anadolu-Güney Kafkasya Bölgeleri'nin obsidyene dayalı ticari ve kültürel ilişkilerinin araştırılmasını hedeflemektedir. Yine Frahm (2012)'ın Nemrut Dağı ve Bingöl Obsidyenlerinin ayırt edici özellikleri, jeokimyasal ve peyzaj farklılıklarıyla arkeolojik sonuçları başlığıyla öne çıkan çalışması obsidyenlerin özelliklerini belirlemede kayda değer çalışmalar olarak dikkat çekmektedir.

Obsidyen yataklarının tespiti ve ekonomiye kazandırılması bakımından dikkat çekmeyi amaçlayan bu çalışmada Erzurum ve Kars illerindeki obsidyen yatakları hakkında bilgi verilmiş ve hammaddeden mamul madde haline gelinceye obsidyenin işlenmesine yönelik aşamalara değinilmiştir. Değerlendirmesi ileri teknoloji gerektiren bu kayacın yörede bol miktarda bulunması ihtiyaç duyulan hammadde gereksinmelerini fazlasıyla karşılayacaktır. Ancak kayacı işleyecek pahalı makinelerin sağlanması ve işgücünün eğitilmesi öncelikli bir gereksinmedir. Eğer

yeterli donanıma sahip nitelikli eleman ihtiyacı giderilebilirse ki, bu hususta Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksek Okulu, Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı'nın önemli

çalışmaları bulunmaktadır, bölgesel ölçekte rezervleri gittikçe azalan ve bunun yerine Rustaşı olarak isimlendirilen ithal kehribara yönelimin önüne geçilecek ve hammadde temininde sıkıntılarla karşılaşılana Oltutaşı işletmeciliğine alternatif yeni bir iş kolu oluşturularak bölgesel anlamda ekonomik canlanma sağlanacaktır.

2. Erzurum ve Kars İllerindeki Obsidyen Yatakları

Erzurum ve Kars illeri Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğu kesimini oluşturan ve ortalama 2000 m yükseltiyeye sahip Erzurum-Kars Platosu sınırları içinde yer almaktadır. Kuzey Anadolu orojenik sistemi içinde yer alan Mescit (3230 m) ve Yalnızçam Dağları (3050 m) ile güneyde Karasu-Aras sıradağları arasında uzanan plato sahasının morfolojisi volkanizma ve flüvyal süreçlerle şekillenmiştir. Orta Miyosen'den (11-6 milyon yıl) başlayarak Pliyosen'e (5-2,7 milyon yıl) kadar devam eden kıta-kıta çarpışmasına bağlı volkanizma (Keskin ve diğ., 1998: 355) platonun şekillenmesinde önemli bir etkidir.

Sahada bazalttan riyolite kadar değişen lavlarla piroklastiklerden oluşan geniş bir volkanik ürün yelpazesi yüzeylenmektedir. Bu ürünler içinde özellikle riyolitik volkanizmaya özgü felsik domlar ve lav akıntılarının ani soğumaya maruz kalmış bölümleri obsidyen yataklarını oluşturmuştur. Bu yataklar volkanizmayla eşleşen geniş bir alana dağılmış durumdadır (Şekil 2). Erzurum ili sınırları içinde; Kızılkilise Yaylası (Gaziler-Şenkaya) Büyükdere, Kotandüzü ve Çalyazı (Pasinler) mevkiileri, Başköy (Palandöken Dağı -3176 m) civarı ve Söğütlü Köyü civarı obsidyenler bakımından zengin bir rezerve sahiptir. Kars ili sınırları içindeki obsidyen yatakları ise; Allahuekber Dağları (3120 m) bünyesindeki Sarıkamış yöresi, Kağızman ve Digor yöreleriyle Yağlıca Dağı (2961 m) civarında bulunmaktadır.

1695

Kars ili sınırları içindeki obsidyenler Pliyosen yaşlıdır (Bigazzi ve diğ., 1997: 64) Sarıkamış - Mescitli karayolu boyunca perlit, aglomera ve riyolitik lavlarla birlikte görülen obsidyenlerin yol yarmalarında ölçü alınabilen açık mostraları bulunmakta ve bunların kalınlığı 50-55 m arasında değişmektedir (Fotoğraf 1). Genelde siyah, kahverengi ve alacalı obsidyenlerin egemen olduğu yataklarda yer yer yeşil, sarı sınırlı olarak da kırmızı ve tonlarında değişik renk birleşimleri görülmektedir.

Şekil 2. Erzurum ve Kars İllerindeki Obsidyen Yatakları Sahası

Gerek rezerv durumu gerekse renkleriyle bölgedeki en dikkat çekici yataklardan biri durumundaki Sarıkamış obsidyenleri oldukça parlak ve işlenebilir kalitededir. Kars ilindeki önemli yataklardan bir diğeri Kağızman kuzeyindeki Yağlıca Dağı civarında yer almaktadır (Fotoğraf 2). Bu yataklardan alınan obsidyen örneklerinin de kaliteli ve genellikle siyah renkte olduğu görülmüştür.

Yağlıca Dağı çevresindeki obsidyen yataklarından sağlanan çakıl boyutlarındaki parçalar yol kaplaması olarak kullanılmakta ayrıca ev inşasında harca katılarak değerlendirilmektedir. Sahadaki üçüncü obsidyen yatağı Digor ilçesinin yaklaşık olarak 10 km güneyinde yer almaktadır. Kaynak alanı Akbaba Dağı (3040 m) olan bu obsidyenler Yağlıca Dağı obsidyenleri gibi siyah renkli olup kırık yüzeyi oldukça parlaktır. Alınan örneklerin laboratuvar tetkiklerinde süs ve takı yapımında değerlendirilebileceği anlaşılmıştır.

Erzurum ilindeki obsidyenler Üst Miyosen-Alt Pliyosen yaşlı Erzurum volkanitleriyle temsil edilmektedir (Bigazzi ve diğ., 1997: 64). Kars il sınırına yakın konumdaki Kızılkilise yaylasında (Gaziler-Şenkaya) yumrular halinde geniş bir alana yayılmış siyah ve kahverengi renkli obsidyenler yer almaktadır.

Fotoğraf 1. Sarıkamış kuzeyindeki obsidyen yatakları

Fotoğraf 2. Kağızman kuzeyindeki Yağlıca Dağı (2961 m) civarındaki obsidyen yatakları

Özellikle Yukarı Çermik (Kaynak Köyü) köyü civarında görülen bu obsidyenler oldukça kaliteli ve parlaktır. Bu yatakların dışında Pasinler ilçesinde Büyükdere, Kotandüzü ve Çalyazı mevkiğinde yöre insanı tarafından Devegözü olarak isimlendirilen obsidyenler yüzeylemektedir. Ayrıca Palandöken Dağı'nın güneybatısındaki Başköy civarında yapılan araştırmalarda Palandöken Dağı kaynaklı obsidyen yataklarına rastlanmıştır.

Yöre halkı, tıpkı Pasinler yöresindekiler gibi obsidyeni Devegözü veya Karataş olarak adlandırmaktadır. Etütler sırasında karşılaşılan çobanlar yaylada hayvanların acil kesilmesi gerektiği durumlarda obsidyenin kırılmasıyla elde edilen keskin parçalardan faydalandıklarını belirtmişlerdir. Bu durum obsidyenin geçmişte olduğu gibi günümüzde de kesici alet gibi kullanıldığını göstermesi bakımından anlamlı bulunmuştur.

Yukarıda belirtilen obsidyen yataklarına ilaveten Erzurum'un güneybatısındaki Söğütlü Köyü'nün kuzeyinde yer alan tepelik alanda da siyah renkli obsidyenlerin varlığı tespit edilmiştir. Kars ili obsidyenleri kadar geniş yayılışlı olmasa da Erzurum obsidyenleri işlenebilir büyüklükte yumrulardan oluşması ve yüksek rezerv kapasitesine sahip olması yönüyle ekonomik bakımdan değerlidir.

3. Obsidyenin İşlenmesi Aşamaları

Obsidyenlerin işlenerek süs eşyası ve takı şeklini alması en gelişmiş makineler ve alanında tecrübeli öğreticilerin uzun mesailerinin sayesinde mümkün olmaktadır. Bölgede bu işlemleri yapan Atatürk Üniversitesi, Oltu Meslek Yüksekokulu Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı süstaşı işleme atölyesi, obsidyenlere şekil veren ve onun yarı değerli bir süstaşı olmasını sağlayan en büyük atölyedir.

Yüksekokulun farklı işlemlere sahip süstaşı işleme makineleriyle donatılmış makine parkında öğretim üyeleri ve öğrenciler büyük bir özveriyle, bölgedeki yataklardan getirilen obsidyen ve diğer değerli-yarı değerli 14 çeşit süstaşını işleyerek takılarda kullanılmak üzere hazırlamaktadır. Atölyedeki en zor şekil verilen taşların başında şüphesiz obsidyen gelmektedir. İşlenmek amacıyla aşağıda konumları belirtilen sahalardan temin edilen obsidyenler atölye parkına getirilmekte ve burada renklerine göre tasnif edilerek depolanmaktadır. Atölyeye obsidyen temin edilen başlıca yataklar şunlardır:

1. Sarıkamış (Kars) yöresinden tedarik edilen kaliteli, parlak, ağırlıklı olarak siyah ve kahverengi renkten oluşan obsidyenler,
2. Kağızman ve Digor (Kars) yöresinde özellikle Yağlıca Dağı civarındaki siyah renkli obsidyenler,

3. Kızılkilise Yaylası (Gaziler-Şenkaya-Erzurum) yöresinde yumrular halinde geniş bir alana yayılmış siyah ve kahverengi renkli obsidyenler,
4. Büyükdere, Kotandüzü ve Çalyazı (Pasinler-Erzurum) mevki obsidyenleri,
5. Başköy (Palandöken Dağı-Erzurum) civarı obsidyenleri ve
6. Söğütlü Köyü (Erzurum) civarındaki siyah renkli obsidyenler.

Yukarıda isimleri verilen obsidyen sahalardan özenle seçilen obsidyen blokları 12 safhalı bir işlemler dizisinden sonra ancak kullanılabilir materyal şekline dönüştürülebilmektedir. Oldukça meşakkatli ve dikkat gerektiren bu işlemler aşağıda belirtilmiştir (Fotoğraf 3, 4).

1. Obsidyenlerin dilimlenerek tasarıma uygun büyüklüğe getirme (Fotoğraf 3a),
2. Orta kesicide isteğe göre kalınlıklarda elde edilen dilimleri takının boyutlarına uygun şekilde küçültme (Fotoğraf 3b),

Fotoğraf 3. Obsidyen, Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksek Okulu Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Atölyelerinde takı materyali haline getirilmektedir (Çil ve Kopar, 2012'den)

3. Küçük parçaların tüm işlem boyunca üzerinde kalacağı drop adı verilen yardımcı aparat üzerine sabitleme (Fotoğraf 3c),
4. Droplanan obsidyen parçasını; eğer kabaşon işleme yapılacaksa, kabaşon makinesinde yüzeyleri istenilen kılavuza göre şekillendirme (Fotoğraf 3d),
5. Eğer Facet işlem yapılacaksa facet makinesinde istenilen sayıda facetli yüzey işleminin yapılması (Fotoğraf 3e),
6. Küre veya boncuk işleme yapılacaksa, küre-boncuk makinesinde istenilen boyutlarda küre veya boncuk şekline getirme (Fotoğraf 3f),
7. Eğer boncuklar, tespihlerdeki gibi küçük isteniyorsa bu durumda tespih makinesinde daha küçük boncuklar üretme (Fotoğraf 4a),
8. Tespih makinesinde daha küçük boncuklar üretme (Fotoğraf 4b),
9. Farklı boyutlardaki boncukların matkaplarda delinmesi (Fotoğraf 4c),
10. Eğer bir biblo üretilecekse bu kez biblo-vazo makinesinde istenilen aşındırıcı disk yardımıyla biblo şeklinin verilmesi (Fotoğraf 4d),
11. Polisaj masasında düzeltme ve parlatma (Fotoğraf 4e) ve
12. Polisaj safhasını geçen taşların, droptan çıkarılması ve takının parçası durumundaki değerli bir metale tutturma (Fotoğraf 4f).

Bilindiği gibi takı üretimi tasarım, taş imalatı, metal üretimi ve montaj gibi çeşitli işlemlerin bir kombinasyonudur. Her safha gerçekte ayrı bir ustalık ve teknik gerektirmektedir. Bu safhaları birkaç cümlede özetlemek gerekirse; tasarım işlemi, karakalem çizimle başlayıp vektörel çizim programlarında (RhinoCeras, JewelCAD) tamamlanmaktadır. Tasarımla ortaya çıkarılan metale tutturulacak taşın imalatı için yukarıda belirtilen işlemler takip edilmekte, metal desenlenmekte ve nihayetinde obsidyenin metalle birleştirilmesi sağlanarak takı elde edilmektedir. Şüphesiz takının hazırlanmasıyla iş sona ermemektedir. Bundan sonra belki de en önemli safha onun pazarlanmasıdır.

Obsidyen, ülkemizde, özellikle de yöremizde bol bulunmasına rağmen ondan faydalanma çabaları henüz yeterli seviyeye gelmemiştir. Kuyumcular, hayli sert, keskin ve kırılğan olan obsidyenin yerine oltutaşını ya da Oltutaşı adı altında piyasaya giriş yapan benzeri olan Rus (Gürcü) taşını tercih etmektedir. Çünkü bu süstaşlarının ikisi de basit el makineleriyle bile işlenebilmektedir. Buna karşın obsidyen işlemeciliği teknik

Fotoğraf 4. Obsidyen, Atatürk Üniversitesi Oltu Meslek Yüksek Okulu Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Atölyelerinde takı materyali haline getirilmektedir (Çil ve Kopar, 2012'den)

Donanımı maliyetli bir makine parkına ihtiyaç duymaktadır. Bu husus obsidyen için bir olumsuzluk gibi gözükse de uzun vadede önemli getirileri olacağı için değerli bir yatırım olacaktır.

Diğer taraftan obsidyen, oltutaşından üretilen her türlü takının yapılabildiği bir süstaşı olmasının yanı sıra, rezerv açısından da oltutaşına göre çok daha üstün durumdadır. Üstelik oltutaşı gibi zamanla bozunma, ayrışma gibi olaylar obsidyen de çok daha az yaşanmaktadır. Sevindirici olan husus, Oltu merkez ve Erzurum'daki atölyelerde yeni yeni küçük çaplı da olsa obsidyen işletmeciliği örneklerinin görülmesidir. Hemen belirtmek gerekirse, gerek oltutaşı ve gerekse obsidyenin işlenip sonra takı yapılarak pazarda değerlendirilmesi yerine bölge dışından sağlanan hazır takılar (Çin'den ithal edilen) sektörün önüne geçmektedir.

Kıyaslandığında hazır takı sektörünün hiçbir çabaya gereksinim duymaması, her bütçeye uygun oluşu, daha fazla getirisi olması tercih nedeni olmaktadır. Kısa vadede kazanç gibi duran bu uygulamanın gelecekte istihdam sorunları nedeniyle göçe davetiye çıkaracağı ve bölgesel ölçekte milli sanayimizi olumsuz etkileyeceği unutulmamalıdır. Obsidyenlerin takı materyali olarak değerlendirilmesi teşvik edilmelidir. Çünkü obsidyen takılar kolaylıkla pazar bulabilmektedir. Nitekim bölgede pek çok insan artık taşı obsidyen olan takıları kullanmaktadır (Fotoğraf 5, 6).

Taleplere göre tasarlanan ve üretimi gerçekleştirilen obsidyen takıların bölgede yaygın olarak kullanılan oltutaşından görünüş itibarıyla ayırt edilmesi oldukça zordur. Farklı renklere sahip olması ve emsallerine göre daha dirençli olması obsidyeni daha uzun ömürlü yapmaktadır. Seri üretime geçilmesi ve atölye tipi işletmelerin yaygınlaşması durumunda bölgede oldukça pahalı satılan oltutaşı ürünlerine olan ilgi belki azalmayacak ancak ekonomik gücü yeterli olmayan insanların benzer takıları kullanmalarının önü açılacaktır.

4. Sonuç

Obsidyen geçmişte olduğu gibi günümüzde de çeşitli kullanım alanları olan bir volkan camıdır. Bilinenin aksine Anadolu'daki en önemli rezerv alanı Erzurum-Kars volkanik provensidir. Miyosen ve Pliyosen yaşlı riyolitik volkanizmaya ev sahipliği yapan kesimlerde yüzeylenen obsidyenin Erzurum İli sınırları içinde; Kızılkilise Yaylası (Gaziler-Şenkaya) Büyükdere, Kotandüzü ve Çalyazı (Pasinler) mevkiileri, Başköy (Palandöken Dağı (3176 m) civarı ve Söğütlü Köyü civarında, Kars İli sınırları içinde ise özellikle; Sarıkamış, Kağızman ve Digor yöreleri ile Yağlıca Dağı (2961 m) civarında geniş yüzlekleri bulunmaktadır. Yaygın şekilde takı materyali olarak değerlendirilen bu kayacın egemen rengi siyah ve kahverengidir. Sert ve

kırılğan olsa da teknik donanımı yeterli olan atölyelerde çeşitli aşamalardan geçtikten sonra her türlü şekle sokulabilen obsidyen parlak yüzeyi ile çekim gücü yüksek bir gemolojik unsurdur. Bu bakımdan obsidyen Erzurum'da çok eskiden beri önemli bir geçim kaynağı olan fakat rezervleri gittikçe azalan oltutaşı'nın gelecekte yerini alabilecek özelliklere sahiptir.

Obsidyenin değerlendirilmesi ve bölgeye olduğu kadar ulusal çapta ekonomiye kazandırılmasında hiç şüphesiz en önemli görevi Atatürk Üniversitesi, Oltu Meslek Yüksek Okulu'nun Kuyumculuk ve Takı Tasarımı Programı üstlenmiştir. Program dahilinde bir ilk gerçekleştirilerek gemolojik bakımdan taşın hammaddeden takı haline gelinceye kadarki işlemlerinin modern bir atölyede gerçekleştirilmesi, taşın tutturulduğu metal kısımların tasarımı ve imalatı, tanıtım amaçlı sergilenmesi, ticari kaygılar gözetilmeden talep olduğu takdirde maliyeti kadar bir ücret mukabili satılan ürünlerin, geliri döner sermaye aktarılmak üzere nakde dönüştürülmesi ve belki de en önemlisi sektörün ihtiyaç duyduğu yetişmiş eleman ihtiyacının giderilmesi yönünde önemli çalışmalar yapılmaktadır.

Obsidyenin değerlendirildiği takdirde kısa vadede bölge ve gelecekte ülke ekonomisine önemli ekonomik girdiler sağlayacağı bir kayaç olması yönünde çalışmalar yapılmalıdır. Bu bağlamda obsidyenin kendi sektöründeki yarı değerli taşlar sınıfındaki yerinin güçlendirilmesi önemli bir husustur.

Bu amaçla başta tanıtım olmak üzere üretilen materyallerin sergilenmesi ve kullanımı özendirici gayretlerin olması zorunludur. Böylece hem yeni istihdam olanakları oluşturulacak hem de oltutaşına alternatif olabilecek bir değerli kayacın ekonomiye kazandırılması mümkün olacaktır. Aksi takdirde obsidyen karataş imajından kurtulamayacak ve bölgedeki oltutaşı rezervleri tükendiğinde gelirini takı üretimi ve satışından sağlayan işletmeler Gürcistan'dan ithal edilen ve Rustaşı olarak bilinen ithal taşa bağımlı kalacaktır.

Fotoğraf 5. Obsidyen takı ürünleri

Fotoğraf 6. Obsidyen takı ürünleri

Kaynakça

Akın, A., 2011. Erzurum-Kars Bölgesi Obsidyen Kaynaklarının Araştırılması. *TEBE Haberler*. Sayı: 33, İstanbul.

Altınbilek-Algül, Ç., ve Balcı, S., 2010-b. Obsidyen Ticaretinin Merkezi Olarak Kültepe. *TEBE Haberler Dergisi*, Sayı: 30, İstanbul.

Ayanbaşı, S., 2005. Kristal Mucizesi Kuvars Kristallerinin Gizemli Güçlerinden Yararlanmak İçin Rehber. Akaşa Yayınları, İstanbul, 167.

Balkan-Atlı, N., 2005. Paleolitikten Günümüze Obsidyen, Haberler Dergisi, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, Sayı: 19. İstanbul. 1-3.

Balkan-Atlı, N., 2011. Kapadokya Obsidyenleri. Arkeo-Atlas Özel Koleksiyon. Sayı: 11, İstanbul.

Chataigner, C., Işıklı, M., Gratuze, B., Çil, V., 2014. “Obsidian Sources in The Regions of Erzurum and Kars (North-East Turkey): New Data”, Archeometry, Vol: 56, Is: 3, Pag: 351–374.

Chataigner. C., Poidevin, J.L., Arnaud. N.O., 1998. Turkish Occurrences of Obsidian and Use by Prehistoric Peoples in the Near East from 14,000 to 6000 BP. Journal of Volcanology and Geothermal Research, Volume: 85, Page: 517-537.

Çil, V, 1998. Oltu Yöresi Değerli ve Yarı Değerli Süstaşları Potansiyeli. Geçmişten Geleceğe Oltu ve Çevresi Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Erzurum. 266-276.

Çil, Y.M., Çil, V., 2009. Erzurum Oltu Regions Jewellery Stones and Effects above Health. 1st International Jewellery-Jewellery Design and Education Symposium. Abstracts. Aydın. 202-203.

Çil, V. ve Kopar, İ., 2012. Erzurum ve Kars İllerindeki Obsidyen Yatakları ve Obsidyein Takı Materyali Olarak Değerlendirilmesi; 1. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Bildiriler Kitabı, s: 1029-1039, Erzurum.

Ercan, T., Yeğingil, Z., Bigazzi, G., Öddöne, M. ve Özdoğan. M., 1990. Kuzeybatı Anadolu Obsidyen Buluntularının Kaynak Belirleme Çalışmaları, Jeoloji Mühendisliği Dergisi, Sayı: 36, Ankara. 19-32.

Ethem, M.Y., 2007. A’dan Z’ye Kıymetli- Yarı Kıymetli Taşlar-Süs Taşları. Belen Yayıncılık, Ankara. 1 -239.

Frahm, E., 2012. Distinguishing Nemrut Dag and Bingöl A Obsidians: Geochemical and Landscape Differences and the Archaeological Implications, Archaeological Science. Volume: 39. Page: 1436-1444.

Hatipoğlu, M., 1991. Süstaşları. Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir MYO Taş ve Metal İşlemciliği Programı Ders Notları, Sayı: 1, 92. İzmir.

Keskin. M., Pearce. J.A, and Mitchell, J.G., 1998. Volcano-Stratigraphy and Geochemistry of Collision-Related Volcanism on the Erzurum-Kars Plateau. Northeastern Turkey, J. Of Volcanology of Geothennal Research. Volume: 85. Page: 355-404.

Kobayashi, K., Sagona, A., 2007. Survey of Obsidian Sources in the Provinces of Erzurum, Erzincan, Rize and Bitlis, Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 25. Araştırma Sonuçları Toplantısı. C.II. Kocaeli. 185-1 91.

Kürüm, N., 2005. Uluslararası ilişkilerde Kültür Varlıklarının Korunması. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmamış), Edirne.

Sevindi, C., 1999, Sarıkamış’ın Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi (Yayınlanmamış), Erzurum.

Şener, S., Şenol, M., Sevin, N.A., Sevin, V., Yakupoğlu, T., 2008. Doğu Anadolu'da Antik Dönemlerde Kullanılmış Yarı Kıymetli Taş Yataklarından Örnekler: Granat, Oltu Taşı, Obsidyen ve Oltu Zümrüdü. 61. Türkiye Jeoloji Kurultayı Bildiri Özleri Kitabı. Ankara, 38-40.

Yeğingil, Z., 1984. Fizyon İzleriyle Tarihlendirme Yönteminin Obsidiyenlere Uygulanması. TÜBİTAK Arkeometri Ünitesi Bilimsel Toplantı Bildirileri V, Tebliğler Kitabı. Ankara, 94-100.

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR.43157/ikultur-ve-tabiat-varliklarini-koruma-kanunu.html>.

GSM OPERATÖRLERİNDE MARKA ALGILAMA HARİTALARI: DÜZCE İLİNDE BİR UYGULAMA

Yrd. Doç. Dr. Yusuf ÖCEL

Düzce üniversitesi

Arş. Gör. Hakan Tahiri MUTLU

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Kahraman ÇATI

Düzce üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Abdülhamit EŞ

Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Öz

Bu araştırmanın temel amacı GSM operatörlerinin marka algılama haritalarını incelemektir. Ayrıca bu araştırmanın bir diğer amacı ise GSM operatörü kullanıcılarının aslında hangi operatör müşteri grubu özelliği taşıdığını ortaya çıkarmaktır. Bu doğrultuda GSM operatörlerinde marka algılama haritalarının çıkarılması amacıyla Düzce İlinde yapılan bu araştırmada anket yöntemi kullanılarak veriler toplanmıştır. Geçerlilik, güvenilirlik ve diskriminant analizi yapılan bu araştırma sonuçlarında Turkcell, Vodafone ve Türk Telekom GSM operatörlerinin müşteriler tarafından nasıl algılandıkları incelenmiştir. Katılımcılara kullanmış oldukları GSM operatörü ile ilgili “çekim gücü”, “fiyat”, “markaya olan güven”, “promosyon ve reklam”, “indirim kampanyaları”, “marka imajı”, “müşteri hizmetleri”, “fiyat kalite uygunluğu” soruları yöneltilmiştir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre GSM operatörleri müşterilerinin kullandıkları operatörü tercih etme nedenlerinin ortalama puanları incelendiğinde Turkcell ve Türk Telekom (Avea, Bimcell) müşterilerinin bu operatörleri seçmedeki en önemli nedenleri “Marka İmajı” faktörü iken, Vodafone müşterilerinin bu operatörü tercih etme nedeni “Promosyon ve Reklam” faktörü olduğu görülmüştür. Bununla birlikte yapılan diskriminant (ayırma) analizi sonuçlarına göre “Çekim Gücü”, “Fiyat”, “Promosyon ve Reklam” ve “İndirim Kampanyaları” faktörlerinin müşterilerin bu üç operatör arasında tercih yapmalarına anlamlı bir şekilde etki eden faktörler olduğu görülürken, “Markaya Olan Güven”, “Marka İmajı”, “Müşteri Hizmetleri” ve “Fiyat Kalite Uygunluğu” faktörlerinin müşterinin operatör seçmede tercihini anlamlı olarak etkilemediği ortaya çıkmıştır. Son olarak GSM operatörlerinin müşteri yapısı incelendiğinde araştırmaya katılan 133 Turkcell müşterisinden 16 sının (%12) Vodafone, 24 ünün (%18) ise Türk Telekom müşterisi özelliği taşıdığı, aynı şekilde araştırmaya katılan 131 Vodafone müşterisinden 18 inin (%13,7) Turkcell, 44 ünün (%33,6) Türk Telekom müşterisi özelliği taşıdığı görülmüştür. Araştırmaya katılan 135 Türk Telekom müşterisi incelendiğinde ise bunlardan 31 inin (%23) Turkcell, 39 unun (%28,9) ise Vodafone müşterisi özelliği taşıdığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: GSM operatörleri, Marka, Algılama haritaları

BRAND PERCEPTUAL MAPS IN GLOBAL SYSTEM FOR MOBILE OPERATORS (GSM): THE CASE OF DÜZCE PROVINCE

Abstract

The main purpose of this research is to examine the brand perceptual maps of GSM operators. In addition, this research provides another purpose for the GSM operator to investigate which operator group is actually the operator. In this direction, in order to extract brand perceptual maps in GSM operators, data were collected using questionnaire method in this research conducted in Düzce province. The results of the validity, reliability and discriminant analysis how the GSM operators of Turkcell, Vodafone and Türk Telekom are perceived by the customers. Participants were asked questions about "GSM", "price", "confidence in the brand", "promotion and advertising", "discount campaigns", "brand image", "customer service", "price quality suitability". According to the research results, when the average scores of the reasons why the GSM operators prefer the operators they use are examined, the most important reason for Turkcell and Türk Telekom (Avea, Bimcell) customers to select these operators is the "Brand Image" factor, while the reason for Vodafone customers to choose this operator is "Promotion and Advertisement" Factor. However, according to the results of discrimination analysis, it is seen that the factors of "attraction force", "price", "promotion" and "advertising campaign" and "discount campaigns" have a significant effect on customers' preference between these three operators. "Brand Image", "Customer Service" and "Price Quality Eligibility" factors did not significantly affect customer preference for operator selection. Finally, when the customer structure of GSM operators was examined, 16 of the 133 Turkcell customers who participated in the survey were found to be Vodafone customers, 24 of the 133 Turkcell customers who participated in the survey were found to be Turk Telekom customers. Similarly, 18 of the 131 Vodafone customers who participated in the survey were found to be Turkcell customers, 44 of the 131 Vodafone customers who participated in the survey were found to be Turk Telekom customers. Also, 31 of the 135 Türk Telekom customers who participated in the survey were found to be Turkcell customers, 39 of the 135 Vodafone customers who participated in the survey were found to be Turk Telekom customers.

Keywords: GSM operators, Brand, Perceptual maps

Giriş ve Literatür

Rekabetin arttığı günümüz şartlarında markaların nasıl algılandıkları işletmelerin rakiplerini analiz etmeleri açısından önem arz etmektedir. Toplumun büyük bir kesiminin GSM operatörlerini kullandığı düşünüldüğünde müşteri algılarının araştırılması işletmelerin kendilerini yenilemeleri açısından da önemlidir.

1990 yılından beri telekomünikasyon sektörü sanayileşmiş ülkelerin ekonomik gelişimi için dinamik bir anahtar olmuştur (Gerpott vd., 2001:249). Teknolojik ilerlemeler ile beraber dünyada ve ülkemizde GSM operatörleri artmakta ve yoğun rekabet yaşanmaktadır. GSM operatörlerinin günümüz rekabet ortamında başarılı olabilmeleri, müşterilerini elde

tutabilmeleri, pazardan pay alabilmeleri için yoğun bir şekilde pazarlama faaliyetleri içerisinde bulunmaları gerekmektedir. Mobil hatların taşınabilirliği, iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim, operatörlerin kapsam alanlarını geliştirmeleri, internet ortamında iletişim rekabetinde yerini alması işletmeleri bir takım faaliyetlere yönlendirmektedir. Bu doğrultuda GSM operatörleri kampanyalar, mobil hat değiştirme maliyetlerinin üstlenilmesi, uzun dönemli düşük sabit ücretler gibi stratejik kararlar geliştirmektedirler. Bu doğrultuda iletişim sektöründeki hızlı değişimle birlikte GSM operatörleri müşterileri ve rakiplerini takip etmeleri kaçınılmaz olmaktadır.

Akıllı telefonlar, internet erişiminin cep telefonu üzerinden de sağlanabilmesi, cep telefonlarının donanımları sayesinde aynı zamanda; kredi kartı, fotoğraf makinesi, video oynatıcı gibi birçok araç olarak kullanılabilir olması bu cihazların ve dolayısıyla da GSM operatörlerinin insanların gündelik yaşamlarında daha çok yer almasına uygun zemin hazırlamıştır (Ekıyor, 2014:168). We Are Social 2016 verilerine göre dünya nüfusunun %51'i, (yaklaşık 3 milyar 790 milyon insan) cep telefonu kullanmaktadır.¹ Ülkemizde ise bilgi teknoloji ve iletişim kurumu verilerine göre GSM operatör kullanıcıları 2003 yılında 27 milyon civarında iken, 2016 yılında bu sayı 75 milyon civarında gerçekleşmiştir.² Ülkemizde Turkcell markası ile hizmete başlayan GSM operatör sektörü daha sonra Aria, Aysel ve Telsim operatörlerinin sektöre girmesiyle çeşitlilik göstermiştir. Aria ve Aysel markalarının birleşmesi ile Avea markası oluşmuş, Telsim markası ise Vodafone markası ile birleşerek Vodafone ismi ile anılmıştır.

GSM operatörlerinin bu rekabet ortamında pay alabilmeleri için birbirlerinden farklı olarak bir takım pazarlama faaliyetleri ile tüketici zihninde yer etmeye çalışmaktadırlar. Böylece her bir GSM operatör markası farklı kavramlarla ilişkilendirilebilmektedir. Collins ve Loftus (1975:407), zihinde yer alan kavramlar arasındaki ilişkiler güçlendikçe, bir kavram anıldığında, onunla ilişkili diğer kavramın da insan zihninde hatırlanma olasılığın arttığını ifade etmişlerdir. Bu doğrultuda GSM operatörleri de marka ismiyle bağlantılı kavramlar oluşabilmektedir. Örneğin yapılan bir araştırmada GSM operatörlerinden Turkcell ve Vodafon'un müşteri algılamaları karşılaştırılmış olup ortaya çıkan sonuçlar şöyledir (Başfıncı, 2016:25);

-Turkcell'in özgün manada "kaliteli", "interneti hızlı", "kapsama alanı yaygın" ancak "pahalı" bir marka olarak algılandığı,

-Vodafone'un ise "avantajlı", "yurtdışı kullanımına uygun", "ucuz", "öğrenci dostu", zengin promosyonları olan ancak göreceli olarak "kapsama alanı daha dar" ve "orta kalite" bir marka olarak algılandığı ortaya çıkmıştır.

Ülkemizde GSM operatörlerinde markaların sahip olduğu pazar payları ve abone sayıları birbirinden farklılık göstermektedir. Tablo-1'e bakıldığında en fazla abone sayısına ve net satış gelirin Turkcell sahip iken 2016 yılında en fazla abone kaybeden GSM operatörü de Turkcell olmuştur. Vodafone Turkcell'den daha az abone sayısına sahip iken satış geliri bakımından neredeyse aynı seviyededir.

Tablo-1: 2016 yılı GSM operatörleri abone sayıları, pazar payı, net satış gelirleri ve kazanılan abone sayıları

¹ <http://wearesocial.com/uk/special-reports/digital-in-2016>

² <https://www.btk.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Resmi-Istatistikler>

GSM operatörleri	Abone sayıları (milyon kişi)	Pazar payı	2016 yılı net satış geliri (TL)	2016 yılında GSM operatörlerin kazandığı abone sayıları (bin)
Turkcell	33,04	%44	10.583.662	-929
Vodafone	23,46	%31	10.015.336	+201
Avea	18,56	%25	5.776.290	+728
Toplam	75,60	%100	26.375.288	

Kaynak: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Üç Aylık Pazar Verileri Raporu, 2016 Yılı 4. Çeyrek, Mart 2017, Ankara

Literatüre bakıldığında GSM operatörlerinin seçiminde etkili olan bir çok faktör ortaya çıkarılmıştır. Yapılan bir araştırmada müşteri memnuniyeti ile ilgili GSM kullanıcılarının GSM operatörü seçiminde önem verdiği kriterlerin faturalama hizmetinin doğruluğu, kapsama alanının genişliği, şebeke kalitesi ve konuşma ücretleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ayrıca müşteri memnuniyetsizliğinin ise en fazla fiyatlandırma politikalarından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır (Nasır, 2003). Yücel ve Aydın'ın (2005) yaptığı bir araştırmada, operatör tercihinde etkili olan 4 kümenin olduğunu belirtmişlerdir. 1. Kümedeki müşteriler, operatör seçiminde müşteri hizmetleri ve fiyatlandırmaya önem verirken, 2. kümedeki müşteriler, uygun fiyatlandırma, kalite, yüksek imaj ve kapsama alanı gibi kriterlere önem vermektedir. 3. kümedeki müşteriler, katma değerli hizmetler, abone sayısının fazlalığı ve kapsama alanının genişliğine dikkat ederlerken, 4. kümedeki müşteriler, imaj, toplum yararı, güven, abone sayısının fazlalığı ve kapsama alanının genişliğine önem vermektedir.

Karagöz ve arkadaşlarının (2009) Düzce ilinde yaptıkları bir araştırmada katılımcıların genel olarak %61 oranında Vodafone operatörünü, %29 oranında Turkcell'i, %10 oranında ise Avea operatörünü tercih ettikleri ortaya çıkmıştır. Katılımcıların GSM operatörlerini en fazla çekim gücünün yüksek olması, çoğu kişinin kullanması, hesaplı olması, kontörünün kolay bulunması gibi nedenlerden ötürü tercih ettikleri yapılan araştırmada ortaya çıkan diğer bir sonuçtur (Karagöz vd., 2009:10).

Mobil iletişim sektöründe müşterilerin 2016 yılında en fazla şikayet ettikleri konular sırasıyla; faturalar, içerik sağlayıcı hizmeti (melodi, oyun vb.), abonelik sözleşmeleri, cezai şart/cayma bedeli, fesih/geçici durdurma olarak gerçekleşmiştir (BTK, 2016b)

Araştırmanın yapıldığı Düzce ilinde ise 2015 yılı verilerine göre 360.388 olan nüfusun 290.439'u mobil telefon abonesidir (BTK, 2016c).

Yapılan araştırmalar ışığında bu çalışmada temel amaç GSM operatörlerinin marka algılarına haritalarını incelemektir. Operatörler arası numara taşıma işlemi günümüzde kolaylıkla yapılabilmektedir. Bu doğrultuda diğer amaç GSM operatörü kullanıcılarının aslında hangi operatör müşteri grubu özelliği taşıdığını ortaya çıkarmaktır.

Algılama Haritaları

Hizmet sektörü olarak GSM operatörleri pazardaki dinamik değişimden olumlu etkilenmek için rakiplerini izleyebilmeli, kontrol edebilmeli hatta pazarı yönlendirebilmelidir. Bu doğrultuda pazarın tanımlanması, bölümlenmesi ve hedef pazarın seçilmesi işletmelerin hayatta kalabilmeleri için önem arz etmektedir. Günümüz modern pazarlama anlayışı çerçevesinde GSM operatörleri müşteri ihtiyaçları doğrultusunda ürünlerini geliştirebilmelidir. İşletmeler, ortaya koydukları ürünlerine dair tüketiciler tarafından nasıl algılandığını belirleyebilmek için kullanılabilecekleri önemli bir araç algılama haritalarıdır (Ekiyor, 2014:166).

Algılama haritalarının yapılış amacına bakıldığında çeşitlilik göstermektedir. Ürün konumlandırma, durum analizi, pazardaki işletmelerin durumlarını görsel olarak ortaya çıkarma, tüketici tercihi vb. durumlarda algılama haritaları kullanılmaktadır.

GSM operatörleri ile ilgili Ekiyor'un (2014) Ankara ilinde discriminat analizini kullanarak yaptığı çalışmada iki fonksiyon ortaya çıkmıştır. "kapsama alanı ve fiyat" ile "Hizmet Unsuru" olarak adlandırılan fonksiyonlarda Turkcell her iki boyutta rakiplerinden daha iyi bir konumda yer almıştır. Avea kapsama alanı ve fiyat konusunda negatif değer alırken Vodafone her iki fonksiyonda da negatif değer almıştır (Ekiyor, 2014:173). Çalışmada ayrıca sınıflandırma uyum tablosuna göre, Turkcell kullanıcılarının %78.1'i, Avea kullanıcılarının %68.9'u, Vodafone kullanıcılarının ise %54.3'ü kendi özelliklerine göre gruplanmışlardır. Sınıflandırma uyum analizine göre üç operatör %67.2 oranında doğru gruplanmışlardır (Ekiyor, 2014:174).

4. YÖNTEM, EVREN ve ÖRNEKLEM

1707

Yapılan bu çalışmada GSM operatörlerinin marka algılama haritalarını incelemek amacıyla anket yöntemi tercih edilmiştir. Bu çalışmanın evrenini Düzce ili oluşturmaktadır. 2016 yılı adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre Düzce ili 370.371 kişidir (<http://www.tuik.gov.tr/>). Nicel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada veriler yüz yüze anket tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmada, örnekleme yöntemi olarak tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi uygulanmıştır. %95 güven aralığı ve %5 hata payı ile hesaplanan örneklem 384 kişi olarak belirlenmiştir. Bununla beraber, değerlendirilmeye alınamayacak anketler de dikkate alınarak evreni temsil etme gücünü artırmak için örneklem 400 kişi olarak belirlenmiştir. Araştırma verileri Düzce ilinde ankete katılması gereken kişi sayısının belirlenmesinin ardından 01.11.2016-31.12.2016 tarihleri arasında Düzce ilinde ikamet eden 399 kişiden 5'li likert tipi ölçekle toplanmıştır. Anketlerin toplanmasında araştırmaya katılmaya gönüllü kişilerle görüşülmüş, araştırmanın amacı, kapsamı ve taşıdığı değer ifade edilmiştir. Bunun sonucunda, araştırmaya katılmayı kabul eden kişilerle yüz yüze anket uygulaması yapılarak araştırma verileri toplanmıştır. Ancak toplanan verilerden 1 anket yanlış doldurulduğundan veri analiz sürecine dâhil edilmemiştir. Araştırmada katılımcılara yöneltilen ifadeler demografik özellikler ile literatür taraması sonucunda çeşitli araştırmalardan elde edilen 8 ifadeden oluşmaktadır. Bu ifadeler "çekim gücü", "fiyat", "markaya olan güven", "promosyon ve reklam", "indirim kampanyaları", "marka imajı", "müşteri hizmetleri", "fiyat-kalite uygunluğu" dur.

5. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırma kapsamında yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen veriler SPSS 22.0 paket programında oluşturulan veri tabanına kaydedilmiştir. Anketin birinci bölümünü

oluşturan demografik özellikler katılımcıların yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, eğitimi, geliri ve kullandığı operatörden oluşmaktadır. Anketin ikinci bölümünü oluşturan 8 ifade ise “çok kötü =1, kötü=2, orta=3, iyi=4 ve çok iyi=5” olacak şekilde 5’li likert ölçeğine göre kodlanmıştır. Demografik özellikler frekans analizi ile değerlendirilmiştir. GSM operatörleri arası farklılıkların ve algılama haritalarının görsel olarak sunulması için kullanılan uygun istatistiksel analizlerden birisi “Diskriminant Analizi”dir. Diskriminant analizi, gruplararası ayırma en fazla etki eden ayırteci değişkenleri belirlemede ve hangi gruptan geldiği bilinmeyen bir birimin hangi gruba dâhil edileceğini açıklamakta kullanılmaktadır(Ekiyor, 2014). Bu doğrultuda çalışmada GSM operatörlerinin marka algılama haritalarını incelemek için diskriminant analizi tercih edilmiştir.

Tablo-2 Demografik Bulgular

Demografik Özellikler	Gruplar	Kişi Sayısı	Yüzde değeri	Demografik Özellikler	Gruplar	Kişi Sayısı	Yüzde değeri	
Cinsiyet	Erkek	216	%54,1	Meslek	İşçi	58	%14,5	
	Kadın	183	%45,9		Devlet Memuru	36	%9,0	
Yaş Aralığı	15-17	33	%8,3		Özel Sektör Çalışanı	94	%23,6	
	18-25	158	%39,6		Ev Hanımı	31	%7,8	
	26-35	86	%21,6		Serbest Meslek	31	%7,8	
	36-45	72	%18,0		Öğrenci	119	%29,8	
	46-55	35	%8,8		Çalışmıyor	14	%3,5	
	56 ve üzeri	15	%3,8		Emekli	16	%4,0	
Eğitim Durumu	İlkokul Mezunu	41	%10,3		Medeni Durum	Evli	170	%42,6
	Ortaokul Mezunu	72	%18,0			Bekâr	219	%54,9
	Lise Mezunu	220	%55,1	Boşanmış		10	%2,5	
	Üniversite Mezunu	55	%13,8	Kullanılan operatör	Turkcel	133	%33,3	
Lisansüstü	11	%2,8	Vodafone		131	%32,8		
			Avea		135	%33,8		
	1300 ve altı	73	%18,3					
	1301-1800 arası	110	%27,6					

Gelir	1801-2300 arası	112	%28,1
	2301-2800 arası	60	%15,0
	2801 ve üzeri	44	%11,0

Demografik özellikler incelendiğinde Tablo-2’de görüldüğü üzere cinsiyet açısından kadın ve erkek katılımcıların yaklaşık olarak birbirine yakın olduğu, yaş aralığı bakımından orta yaş grubunun daha fazla olduğu, eğitim durumunda ise lise mezununun çoğunlukta olduğu görülmektedir. Ayrıca meslek grubu olarak öğrenci, özel sektör çalışanı ve işçi grubunun diğer meslek gruplarına göre katılımının daha fazla olduğu, medeni durum sunucunda evli ve bekar katılımcıların yaklaşık olarak birbirine yakın olduğu, gelir grubunda ise asgari ücret üzerinde gelire sahip katılımcıların daha fazla olduğu görülmektedir. Operatör tercihi bakımından üç operatör kullanıcısının birbirine yaklaşık olarak eşit sayıda araştırmaya katılım gösterdiği anlaşılmaktadır.

GSM operatörlerinin tüketiciler tarafından nasıl algılandıklarını ortaya çıkarabilmek için daha öncede belirtildiği üzere aşağıda görüldüğü gibi Diskriminant Analizi sonuçları yer almaktadır. Bu doğrultuda yapılan araştırma analiz sonuçlarına göre aşağıda betimsel istatistikler, Öz değer ve Wilks’ Lambda istatistikleri, Standartlaştırılmış Ayırma Fonksiyonu Katsayıları, Yapı Matrisi, GSM Operatörlerinin Fonksiyonlara Göre Konumları, GSM Operatörlerinin Konumlarını Gösteren Algılama Haritası ve sınıflandırma sonuçları yer almaktadır. İlk olarak GSM operatörleri ile ilgili yapılan betimsel istatistik analiz sonuçları ve açıklamaları aşağıda yer almaktadır.

Tablo-3 GSM Operatörlerinin Betimsel İstatistik Sonuçları

Operatör	İfadeler	Ortalama	Standart sapma	Operatör	İfadeler	Ortalama	Standart sapma
Turkcell	Çekim Gücü	3,8195	0,80561	Vodafone	Promosyon ve Reklam	4,0153	0,91974
	Marka İmajı	3,6165	1,07112		İndirim Kampanyaları	3,8702	1,09823
	Markaya Olan Güven	3,5414	1,06252		Marka İmajı	3,8321	0,8784
	Fiyat Kalite Uygunluğu	3,218	1,08249		Markaya Olan Güven	3,7481	0,86241
	Müşteri Hizmetleri	2,9624	1,07595		Fiyat	3,5878	0,96771

	Promosyon ve Reklam	2,8271	1,03361		Fiyat Kalite Uygunluğu	3,5725	0,96101
	Fiyat	2,6767	1,07695		Müşteri Hizmetleri	3,5496	0,98616
	İndirim Kampanyaları	2,6617	0,95257		Çekim Gücü	3,5115	1,12569
Avea	Marka İmajı	3,8889	0,86098	Güvenilirlik testi sonucu Cronbach's Alpha değeri: %81			
	Markaya Olan Güven	3,8296	0,98905				
	İndirim Kampanyaları	3,7333	1,1667				
	Promosyon ve Reklam	3,6815	0,95926				
	Fiyat	3,6741	1,0209				
	Fiyat Kalite Uygunluğu	3,5926	1,0879				
	Çekim Gücü	3,4593	1,02041				
	Müşteri Hizmetleri	3,2593	1,03638				

Tablo-3 incelendiğinde katılımcılara yöneltilen 8 ifadeye göre Turkcell, Vodafone ve Avea GSM operatörlerinin müşteriler tarafından nasıl algılandıkları incelenmiştir. Katılımcılara kullanmış oldukları GSM operatörü ile ilgili “çekim gücü”, “fiyat”, “markaya olan güven”, “promosyon ve reklam”, “indirim kampanyaları”, “marka İmajı”, “müşteri hizmetleri”, “fiyat kalite uygunluğu” soruları yöneltilmiştir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre GSM operatörleri müşterilerinin kullandıkları operatörü tercih etme nedenlerinin ortalama puanları incelendiğinde Turkcell müşterilerinin bu operatörü seçmedeki en önemli nedeni çekim gücü iken, Avea müşterilerinin bu operatörleri seçmedeki en önemli nedeni “Marka İmajı” faktörüdür. Vodafone müşterilerinin bu operatörü seçmedeki en önemli tercih etme nedeni “Promosyon ve Reklam” faktörü olduğu görülmüştür.

Diskriminant analizinde ortaya çıkan diğer bir sonuç ise Öz değer ve Wilks’ Lambda sonuçlarıdır. Öz değer sonuçları diskriminant fonksiyonunun bu çalışma için önemini ortaya koymak bakımından analiz edilmektedir. Öz değeri 0,40’ın üstünde olan fonksiyon grubunun daha iyi ayırma yaptığı kabul edilmektedir. Wilks’ Lambda Testi ise öz değer istatistiğinin anlamlılığını ifade etmektedir (Ekiyor, 2014). Tablo-3’de bu iki analiz sonuçları yer almaktadır.

Tablo-4 Özdeğer ve Wilks' Lambda Tablosu Sonuçları

Fonksiyon	Öz değer	Varyans Açıklama Yüzdesi	Kümülatif Varyans Açıklama Yüzdesi	Kanonik Korelasyon Katsayısı	Wilks' Lambda	Ki-Kare değerleri	Anlamlılık
1	,561	96,4	96,4	,599	.628	183.792	.000
2	,021	3,6	100,0	,143	.980	8.142	.043

Tablo-4 incelenildiğinde yapılan öz değer analizinde 1. fonksiyon ile kurulan modelin öz değeri 0,561 olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda 1. fonksiyon ile kurulan modelin öz değeri 0,561 olduğu için bu fonksiyonun iyi bir ayırma yaptığı söylenebilir. Yani GSM operatörler arası farklılıkların çoğunluğunu bu boyut açıklamaktadır. Bu boyutun GSM operatörleri arası tüm farklılıkların %96,4'ünü açıkladığı görülmektedir. 2. Fonksiyon için bunu söylemek mümkün değildir. 2. Fonksiyon GSM operatörler arası farklılıkların %3,6'sını açıklamaktadır. Fakat her iki fonksiyonun Wilks' Lambda sonuçları değerlendirildiğinde diskriminant fonksiyonu istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < 0,05$). Yani iki fonksiyonda bu araştırma için anlamlı olmakla birlikte önemlidir.

Diskriminant analizinde kullanılan diğer bir analiz ise Standartlaştırılmış Ayırma Fonksiyonu Katsayılarıdır. Bu katsayılara göre farklılıkları ortaya çıkarmada önemli ayırt edici bağımsız değişkenlerin hangi ifadeler olduğu oraya çıkarılmaktadır. Tablo-5'te bu analiz sonuçları yer almaktadır.

1711

Tablo-5 Standartlaştırılmış Ayırma Fonksiyonu Katsayıları

Değişkenler	Fonksiyonlar	
	1. Fonksiyon	2. Fonksiyon
Çekim Gücü	-,592	,309
Fiyat	,519	-,726
Promosyon ve Reklam	,537	,841
İndirim Kampanyaları	,312	-,117

Tablo-5'te görüldüğü gibi GSM operatörlerini ayırmada, “Çekim gücü”, “Fiyat”, “Promosyon ve Reklam” ve “İndirim Kampanyaları” önemli ayırt edici bağımsız değişkenlerdir. Diğer değişkenlerin ayırmada bu dört değişken kadar etkisi olmadığından dolayı çıktılarda yer almamıştır. Bununla birlikte yapılan diskriminant (ayıрма) analizi sonuçlarına göre “Çekim Gücü”, “Fiyat”, “Promosyon ve Reklam” ve “İndirim Kampanyaları” faktörlerinin müşterilerin bu üç operatör arasında tercih yapmalarına anlamlı bir şekilde etki eden faktörler olduğu görülürken, “Markaya Olan Güven”, “Marka İmajı”, “Müşteri Hizmetleri” ve “Fiyat Kalite Uygunluğu” faktörlerinin müşterinin operatör seçmede tercihini anlamlı olarak etkilemediği ortaya çıkmıştır.

Yukarıda yapılan Özdeğer ve Wilks' Lambda Tablosu analiz Sonuçları ile birinci ve ikinci diskriminant fonksiyonları istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Bu iki fonksiyonun tanımlanabilmesi için araştırmada yer alan 8 değişkenin korelasyonları yapı matrisi ile analiz edilmiştir. Yapı matrisi bağımsız değişkenlerin fonksiyonlar bakımından önem sırasını göstermektedir. Tablo-6'te yapı matrisi ile değişkenler arası korelasyonlar görülmektedir.

Tablo-6 Yapı Matrisi

Değişkenler Arası İlişkiler	Fonksiyonlar	
	1. Fonksiyon	2. Fonksiyon
İndirim Kampanyaları	,672*	
Fiyat	,584*	
Fiyat Kalite Uygunluğu	,373*	
Müşteri Hizmetleri	,193*	
Marka İmajı	,154*	
Promosyon ve Reklam		,690*
Çekim Gücü		,239*
Markaya Olan Güven		,187*

Tablo-6 incelenildiğinde kurulan modeldeki 1. fonksiyon için “İndirim kampanyaları”, “Fiyat”, “Fiyat Kalite Uygunluğu”, “Müşteri Hizmetleri” ve “Marka İmajı” değişkenleri önemli iken, 2. fonksiyon için “Promosyon ve Reklam”, “Çekim Gücü” ve “Markaya Olan Güven” değişkenleri daha önemlidir. 1. Fonksiyondaki ifadeler birlikte düşünüldüğünde bu fonksiyona “fiyat ile ilgili faaliyetler” 2. Fonksiyondaki ifadeler birlikte düşünüldüğünde ise “satış çabaları ve ulaşılabilirlik” olarak adlandırılması uygun görülmüştür.

GSM operatörlerinin algılama haritasının oluşturulabilmesi için fonksiyonların analizi sonucunda aldıkları ortalama değerlere bakılması gerekmektedir. Tablo-7’de GSM Operatörlerinin Fonksiyonlara Göre Konumları görülmektedir.

Tablo-7 GSM Operatörlerinin Fonksiyonlara Göre Konumları

GSM Operatörleri	Fonksiyonlar	
	1. Fonksiyon	2. Fonksiyon
Turkcell	-1.052	.017
Vodafone	.602	.170
Avea	.452	-.181

Tablo-7 incelenildiğinde üç GSM operatörün almış oldukları ortalama değerler görülmektedir. Turkcell 1. Fonksiyon için negatif 2. Fonksiyon için pozitif değer almıştır. Yani Turkcell “fiyat ile ilgili faaliyetler” olarak adlandırılan 1. Fonksiyon için negatif bölgede yer alırken, “satış çabaları ve ulaşılabilirlik” olarak adlandırılan 2. Fonksiyonda pozitif bölgede yer almaktadır.

Vodafone bakıldığında her iki boyut açısından pozitif bölgede yer almaktadır. Diğer operatörlere göre her iki fonksiyon için tüketiciler tarafından pozitif olarak algılandıkları söylenebilir. Avea ise “fiyat ile ilgili faaliyetler” fonksiyonu için pozitif algılanırken, “satış çabaları ve ulaşılabilirlik” fonksiyonu için negatif bölgede yer almıştır.

Üç GSM operatörün yukarıdaki yapılan analiz sonuçlarından elde edilen ortalama değerlere göre koordinat üzerinde gösterimi şekil-1’de gösterilmektedir.

Şekil 1: GSM Operatörlerinin Konumlarını Gösteren Algılama Haritası

Şekil-1 incelenildiğinde üç GSM operatörünün konumlarının birbirlerinden farklı oldukları görülmektedir. Müşterilerin fiyat eksenli bakış açıları sorgulandığında Vodafone ve Türk Telekom müşterilerinin operatör seçiminde “fiyat ile ilgili faaliyetler” konusuna Turkcell müşterilerine nispeten daha fazla dikkat ettikleri görülmektedir. “Satış çabaları ve ulaşılabilirlik” eksenli bakış açısına göre müşterilerin operatör seçiminde Vodafone müşterilerinin, daha sonra ise Turkcell müşterilerinin daha fazla dikkat ettikleri görülmektedir. Bu sonuçlarla Vodafone tüketiciler tarafından daha üstün bir konumda olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan müşterilerin hangi operatör müşterisi özelliği taşıdığı ile ilgili yapılan bir gösterge ise sınıflandırma analizidir. Bu analize göre üç GSM operatörü içerisinde yer alan müşterilerin ne kadarı diğer GSM operatör müşteri özelliği taşıdığını göstermektedir. Günümüzde GSM operatörleri abonelerinin numaralarını taşıma kolaylığı göz önüne alındığında bu analiz işletmeler için önem arz etmektedir. Yani her bir GSM operatörü kendi diğer operatörlerde yer alan kendi müşteri profilini istatistiki olarak görebilmektedir. Tablo-8’de sınıflandırma analiz sonuçları görülmektedir.

Tablo-8 Sınıflandırma Sonuçları

Operatörler	Turkcell	Vodafone	Avea	Toplam
Turkcell	93 %69,9	16 %12,0	24 %18,0	133
Vodafone	18 %13,7	69 %52,7	44 %33,6	131
Avea	31 %23,0	39 %28,9	65 %48,1	135

14

Tablo-8 incelenildiğinde araştırmaya katılan;

- 133 Turkcell müşterisinden 16 sının (%12) Vodafone, 24 ünün (%18) ise Avea müşterisi özelliği taşıdığı,
- Aynı şekilde araştırmaya katılan 131 Vodafone müşterisinden 18 inin (%13,7) Turkcell, 44 ünün (%33,6) Türk Telekom müşterisi özelliği taşıdığı görülmüştür.
- Araştırmaya katılan 135 Türk Telekom müşterisi incelendiğinde ise bunlardan 31 inin (%23) Turkcell, 39 unun (%28,9) ise Vodafone müşterisi özelliği taşıdığı görülmüştür.

Tablo-8’e göre Turkcell müşterilerinin daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Farklı marka kullanmalarına rağmen Turkcell müşteri özelliği gösterenlerin sayısı diğer operatörlere göre daha fazla görülmektedir.

Sonuç

Günümüzde nerdeyse Türkiye nüfusunun %95’i GSM operatörlerini kullanmaktadır. Bilişim dünyasının, E-ticaretin, mobil pazarlamanın vb. gelişmesiyle GSM operatörlerinin kullanımının etkinlik kazanması da önem arz etmektedir. Özellikle son 9 yıldır operatörler arası numara taşıma işleminin rahatlığı ile müşterilerin pazarlık gücü gelişmiştir. Bu kapsamda GSM

operatörlerinin müşteri tercihlerini dikkate alarak uygulamalarında yeniliklere ve müşterinin istekleri doğrultusundaki uygulamalara yer vermeleri gerekmektedir. Ayrıca GSM operatörlerinin rekabet avantajı sağlamaları adına kendilerini hangi yönde stratejiler geliştirmeleri gerektiği ortaya çıkarılmalıdır. Bu çalışma ile Düzce ilinde GSM operatör müşterilerinin marka algılamaları diskriminant analizi ile değerlendirilmiştir. Çıkan sonuçlara göre Vodafone “satış çabaları ve ulaşılabilirlik” ile “fiyat ile ilgili faaliyetler” bağlamında müşteri tarafından diğer operatörlere göre daha pozitif algılanmıştır. Turkcell “satış çabaları ve ulaşılabilirlik” de pozitif algılanırken, Avea ise “fiyat ile ilgili faaliyetler” konusunda pozitif algılanmıştır. Literatüre bakıldığında Karagöz ve arkadaşlarının (2009) Düzce ilinde yaptıkları araştırmayla bu çalışma sonuçları benzerlik göstermektedir. Başfıncı'nın yaptığı araştırmaya göre ise bu çalışma yine benzerlik göstermektedir. Fakat Ekiyor'un (2014) yapmış olduğu çalışmada Turkcell tüketiciler açısından daha üstün bir konumda olduğu ortaya çıkmıştı. Bu çalışmada ise Vodafone'nun daha üstün bir konumda olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmaların yeri ve zamanının farklı olması, kullanıcılarının farklı olması vb. nedenlerden ötürü sonuçlarda farklılaşabilir. Bu doğrultuda GSM operatörleri standart hizmet sağlamaya çalışsalar bile farklılıkların ortaya çıkabileceği görülmektedir. Rekabetin giderek arttığı günümüz GSM operatörlerinde işletmelerin müşteri algılarını analiz etmeleri önemlidir. Aynı şekilde müşteri isteklerinin ve pazar yapılarının değişimi göz önüne alındığında tüketici zihninde daha iyi bir yer edinebilmek adına yapılan bu çalışmalar önem arz etmektedir.

Elde edilen sonuçlar kapsamında GSM operatörlerinin algılama haritası çıkarılıp tercih yapıları incelenerek işletmelerin kendilerini hangi yönde stratejiler geliştirmeleri gerektiği görülmektedir. Ayrıca GSM operatörleri müşteri tercihlerini dikkate alarak uygulamalarında yeniliklere ve müşterinin istekleri doğrultusundaki uygulamalara yer verebileceği önerilebilir.

1715

İleriye dönük olarak ulusal ve uluslararası düzeyde bu çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

Allan M. Collins and Elizabeth F. A. Loftus, “Spreading-Activation Theory of Semantic Processing”, Psychological Review, Vol. 82/6, 1975, s. 407.

Başfıncı, Ç. (2016) Marka İmajının Sosyal Ağ Analizi ile İncelenmesi: Turkcell ve Vodafone Markalarına Yönelik Bir Araştırma, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 3 Sayı: 2 Ekim.

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Üç Aylık Pazar Verileri Raporu, 2016 Yılı 1. Çeyrek, Haziran 2016, Ankara

BTK (2016a) Üç Aylık Pazar Verileri Raporu, 2016 Yılı 1. Çeyrek, Haziran, Ankara

BTK (2016b) Üç Aylık Pazar Verileri Raporu, 2016 Yılı 4. Çeyrek, Haziran, Ankara

BTK (2016c) Yıllık İl İstatistikleri, Ankara, [https://www.btk.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSayfalar%2fII_Istatistikleri%2fEhshyib_\(2010-2015\).pdf](https://www.btk.gov.tr/File/?path=ROOT%2f1%2fDocuments%2fSayfalar%2fII_Istatistikleri%2fEhshyib_(2010-2015).pdf) (erişim tarihi; 16.03.2017)

Ekiyor, A. (2014) Türkiye’de Faaliyette Bulunan GSM İşletmelerinin Sundukları Hizmetlerin Algılama Haritaları Yardımıyla Konumlandırılması İşletme Araştırmaları Dergisi, 6/1, 163-182.

Gerpott, Torsten J., Rams, W., Schindler, A. (2001) Customer retention, loyalty, and satisfaction in the German mobile cellular telecommunications market, Telecommunications Policy 25 (2001) 249}269

Karagöz Y, Çatı K., Koçoğlu, M. C. (2009) Cep Telefonu ve Operatör Tercihinde Etkili Olabilecek Faktörlerin Demografik Özelliklere Bağlı Olarak İrdelenmesi Dumlupınar üniversitesi sosyalbilimler dergisi sayı 23, Kütahya

Nasır, S. (2003). “Türkiye’de GSM Sektöründe Müsteri Memnuniyeti: Kullanıcıların Operatör Değiştirmem Eğilimlerinin Saptanması”, 8. Ulusal Pazarlama Kongresi, Kayseri.

Yücel, R. ve Aydın, S. (2005). “Pazar Segmentasyonunda Kümeleme Analizi Yaklaşımı: Türk Gsm Sektöründe Bir Uygulama”, Pazarlama Dünyası, Ağustos Sayısı.

OSMANLI DEVLETİNDE MİSYONERLİK: NEBATATÇI ÖRNEĞİ

Yard. Doç. Dr. Meriç AYBAR

Erzincan Üniversitesi

Yard. Doç. Dr. Yusuf Ziya Keskin

Erzincan Üniversitesi

Öz

Osmanlı açısından misyonerlik girişimlerinin en yoğun yaşanmaya başladığı tarihler 18. Ve 19. Yüzyıllardır. Devletin içerisinde bulunduğu durum ülke üzerinde oynanan oyunların artmasına neden olmuş ve bu oyunlar farklı sahnelerde farklı şekillerde sahnelenmiştir. Osmanlı'da Misyonerlik çalışmalarının artmasında sadece devletin içinde bulunduğu durum etkili olmamış aynı zamanda diğer güçler arasında yaşanan çıkar çatışmaları da bu durumu etkilemiştir. Misyonerler çoğu zaman farklı şekillerde devlete sızmışlardır. Bazen bir seyyah, bazen bir uzman, bazen bir doktor ya da bazen de nebatat toplama bahanesi. Biz bu çalışmamızda Osmanlı için misyonerlik çalışmalarını incelerken değişik tarihlerde ülkemize gelen nebatatçılar üzerinden değerlendirme yapmaya çalışacağız. Bu çalışmamızda bilimsel kaynaklardan ve arşiv kaynaklarından faydalanacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Misyonerlik, Nebatatçı, Rusya, İngiltere, Fransa

1717

Giriş

Osmanlı devleti özellikle Sultan II. Mehmed'ten itibaren çok uluslu bir yapıya sahip olmuştur. Bu çok uluslu yapı devleti yükselme döneminde olumsuz yönde fazla etkilememiştir. Ancak sonraki dönemlerde bu yapı devletin dağılmasını beraberinde getirecektir. 1789 Fransız ihtilalinin getirmiş olduğu milliyetçilik fikir akımı çok uluslu imparatorlukları olumsuz etkiliyordu. Bu durumdan etkilenen devletlerin başında da Osmanlı devleti gelmekteydi. Azınlık unsuru Osmanlı devletinde Avrupa'nın güçlü devletleri tarafından kullanılmaya başlanmış ve bu durum kendisini farklı şekillerde göstermiştir. Osmanlı devleti ise içerisinde barındırdığı bu unsurların devamlılığını sağlamak için 19. Yüzyılda önemli bazı atılımlar yapmış Tanzimat Fermanı, Islahat fermanı gibi bu atılımlar devleti kurtarmak yerine iyice dağılmanın eşğine getirmiştir.

Özellikle Islahat Fermanı ile yabancılara tanınan okul açma izni misyonerlik faaliyetlerinin iyice artış göstermesine zemin hazırlamıştır. Daha önce farklı şekillerde yürütülen misyonerlik bu tarihten itibaren eğitim şeklinde devam etmiş ve birçok okul kurularak çok sayıda öğrenciye misyonerlik eğitimi verilmiştir.

Tabi bu okullara gelen misyonerler farklı kimlikler altında gelmişlerdir. Kimi zaman bir öğretmen şeklinde gelen bu kişiler kimi zamanda doktor şeklinde gelmeyi tercih ediyorlardı. Ancak genellikle araştırmacı şeklinde gelerek yabancı devletlere bilgi toplamayı ihmal etmiyorlardı.

19. Yüzyıl Osmanlı'ya yabancı araştırmacı ya da seyyahın yağdığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Bu misyonerlerin bir bölümü nebatat araştırma adı altında gelerek bölge ve devlet hakkında bilgiler toplamış ve bu bilgileri raporlar halinde ilgili devletlere sunmuşlardır. Osmanlı devletinin bu durum karşısında bu araştırmacıların bazılarını izin verilmesi bazılarının da yurda girişinin yasaklanması şeklinde tepkiler verdiğini görmekteyiz. Ancak izin verdiği araştırmacıların hal ve tavırlarından şüphelenince onları takip ettirdiğini de arşiv kaynaklarından anlamaktayız.

Bu çalışmamızda bizde Osmanlıda misyonerlik faaliyetlerine farklı bir bakış açısı getirerek Nebatatçıları incelemek istedik. Özgün olduğuna inandığımız bu çalışmayı yürütürken gerek bilimsel kitaplardan gerekse de özellikle arşiv kaynaklarından faydalanmaya çalıştık.

Anlam ve Tarih İtibari ile Misyonerlik:

Çeşitli dinlerin kendi mesajlarını başkalarına yayma gayeleri olmakla beraber misyoner ve misyonerlik kavramları genellikle Hıristiyanlık için kullanılmakta ve ya misyonerlik denilince Hıristiyanlık anlaşılmaktadır. Çünkü latince kökenli kelime ilk defa Hıristiyanlar tarafından bu anlamda kullanılmıştır.

Misyon “göndermek” anlamındaki latince “mittere” kökünden türeyen “1gönderme fiili” anlamındaki latince “missio” kelimesinden gelmekte ve birini tamamlaması için verilen görevi ifade etmektedir. Dini anlamda bir mümine, bir şeyi ifa etmesi için verilen ilahi emir demektir. Kelimenin yaygın anlamı ise, bir dini yayma görevi, bu iş için yapılan konuşma ve fiiller yani dini propagandadır (Harman20, 2005: 25).

Eski devirlerden beri kullanılan misyoner tabiri özellikle XV. Yüzyıldan itibaren bazı değişikliklere uğramıştır. XV. Yüzyıl'da coğrafi keşiflerle birlikte, yeni temas olunan halkların Hıristiyanlaştırılması sürecinde kilise misyon anlayışında ilk defa tebliğde eğitimin önemini keşfetti.

XVI. Yüzyılın ortalarında kurulan Cizvit tarikatı Asya'daki faaliyetlerinde Çin ve Hint dinlerinin aslında kitab-ı mukaddes'in öğretisi ile örtüştüğü şeklinde bir yol izleyerek bu eğitimin ilk sistemli uygulayıcıları olmuştur. XVII. Yüzyıl aynı zamanda Katoliklerin diğer Hıristiyan mezhepleri de misyon alanına alması dönemine denk düşer.

XVIII. ve XIX. Yüzyıllardaki Hıristiyan misyonunda önem kazanan doğrultu dinin tebliğinde pozitif bilimlerin kullanılmasının gerekliliği şeklinde bir kanaat etrafında yapılmıştı. 1896'da toplanan I. Vatikan konsili bu eğilimi resmen ilan etmiştir (Demirci, 2005: 83).

Osmanlı devletine yönelik misyonerlik faaliyetlerinin özellikle 19. Yüzyıl'da hız kazandığını daha önce belirtmiştik. Bu Misyonerlik çabalarından ilk etkilenen azınlık grubu Ermeniler olmuştur. Daha sonra siyasal sınırların zorlanması ile elde edilemeyen sonuç, bu kez silahsız ve tamamen kültür yolu ile başlamıştır (Uğurlu, 2006:365)

Misyonerlik, çalışmalarını daha sağlıklı yapabilmek için bir takım cemiyetler kurmak yolunu sık sık deniyorlardı. Bu duruma örnek olarak 1851 İngiliz Hıristiyan Misyon Cemiyeti, 1875 İran Misyonu, 1881 Yabancı Bible Cemiyeti, 1882 Türk-Arap Misyonu Cemiyeti gibi cemiyetleri sayabiliriz. Türk-Arap Misyon Cemiyetinin 1903 raporuna göre Osmanlı sınırında 141 Misyoner, 183 yerli yardımcı, 111 ajan, 75 okul ve 4600 öğrenci vardı (Uğurlu, 2006: 373).

II. Abdülhamit zamanında, sayısı 400'ü aşan Amerikan kurumları yanında Türkiye'de; İtalyan, İngiliz, Rus, Avusturya, Alman kurumları da faaliyette idiler. Devlet bunlardan ruhsatsız

olanlardan bazılarını kapatma yoluna gitmişse de bu hareketi tam olarak önleyememiştir. Bütün bu faaliyetlerin içerisinde Robert Koleji, 1863'te Bebek'te bir evde başlamıştır. Amerikalı zengin bir tüccar tarafından onun bütün masrafları üstlenmesiyle başlayan bu teşkilat Robert Kolej adını 1878'den sonra almıştır ve ilk müdür Hamlin, misyonerlikten çekilerek bu işi özellikle sürdürmüştür (Günay,2006: 53).

Robert Kolejinin kadınlar kanadı olan Kadın Misyonları Birliği (Womens Board of Missions) İstanbul Gedikpaşa'daki bir evde kurulmuştur. Okul, Bursa Amerikan kız okulu öğretmenlerinden Miss Julia Peppleye'nin idaresinde üç Ermeni kız öğrencisiyle 1871'de açıldı. Öğrenci sayısı artınca 1873'te Üsküdar'daki bir konağa taşındı. Bu dönemde okulun eğitim dili Ermeniceydi ve büyük ölçüde muhafazakâr bir Amerikan kız okuluna benziyordu (Jenkins, 2014: 16). Ancak aslında o kadar da masum değildi.

Osmanlı devletinde misyonerlik Katolik, Ortodoks ve Protestan misyonerliği olarak kendisini hissettirmiştir. Katolikler Osmanlı devletinde Kanuni'den itibaren belirli bir ağırlık kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Galata'da dokuz İstanbul'da ise üç kiliseye sahiplerdi. XVI. Yüzyılda Zitvatoruk antlaşmasında bu hak daha da artarak devam etmiştir. I. Mahmut döneminde daha fazla hak elde eden Katolikler, Katolik lider Bona'nın Osmanlı topraklarında yaşayan bütün Katoliklerin lideri olmasıyla iyice güçlendiler (Aydın, 2005: 104).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Katoliklerin durumu, Fransız devrimi ve Napolyon'un iktidara geldiği dönemde daha ciddi bir teste tabi tutulmuştur. Çünkü bu dönemde Katolik misyonerler, Fransız himayesini en azından bir müddet kaybetmişlerdir. Diğer yandan 1789 Fransız devriminde Osmanlı başkentindeki Fransız "milleti" de bölünmüştü. Bir kısmı, devrimi desteklemiş, bir kısmı da devrimin aleyhinde bölünmüştür (Aydın, 2005: 105).

Osmanlı coğrafyasında Katolik misyonerliğin başlama tarihi, XIV. Yüzyıla kadar çıkmaktadır. Ancak en hızlı yaşandığı dönem 19. Yüzyıl olmuştur.

Aslında Osmanlı Devletinde Ortodoks misyonerliği ve Ortodoksların güçlenmesi Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettiğinde Patriklik makamının doldurulmasını istemesiyle gerçekleşmiştir. Tanzimat döneminde ise iyice hızlandı. Bu dönemde Gayrimüslim cemaatlerle ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. Gayrimüslim cemaatlerle ilgili nizamnameler hazırlanmış, bu çerçevede Rum Patrikliği nizamnamesi de düzenlenmiş, meclisler oluşturulmuş, Patrik seçimi belirli esaslara bağlanmıştır. Rum Patrikliği Nizamnamesi 25 Nisan 1861 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Eroğlu, 2005: 135).

Anadolu'ya ilk gelen Protestan misyonerler Pliny Fisk ve Levi Parsons adında iki Amerikalıydı. Bu iki misyonerin 15 Ocak 1820'de İzmir'e gelmesi onları daha sonra başlayacak olan misyoner akımının öncüleri yaptı. İstanbul'da misyonerlik çalışmaları sonucu Protestanlık inancına ilk ilgi duyanlar Türkçe konuşan Rumlar olmuştur (Malkoç, 2005:155)

Misyonerler çalışmalarına Anadolu'yu üç bölüme ayırarak başladılar. Bu bölgeler, İstanbul, Merzifon ve Trabzon'u içine alan batı bölgesi, Antep ve Maraş merkezli Orta Anadolu bölgesi ve Harput merkezli Doğu Anadolu Bölgesiydi.

Amerikalı bir Protestan misyoner olan Dwight'ın 1830'da Anadolu'ya yaptığı seyahat sonucu burası için uygun raporu vermesi sonucu İstanbul resmen bir misyoner istasyonuna dönüştü (Yıldız, 2016: 106).

Müslümanları, Musevileri ve Rumları Protestanlaştırmada bekledikleri başarıyı başarıyla elde edemeyen misyonerler, doğu Hıristiyanlarına özellikle de Ermenilere yönelmişlerdir. Yapılan çalışmalar sonucu 1842 yılında Trabzon'da iki Erzurum'da yirmi ve Bursa'da ise Protestan sayısı yüz yirmi beşe ulaşmıştı. 1860 ve 1870 yılları arasında ise Protestanlık, İznik, Adapazarı, Harput ve Merzifon gibi şehirlerde de yayılma göstermiştir (Malkoç, 2006:161)

OSMANLI DEVLETİNE MİSYONERLİĞİNDEN ŞÜPHELENİLEN VE GÖZETİM ALTINDA TUTULAN NEBATATÇI MİSYONERLER

- Prusya zedeganından ve ilim erbabından Doktor Vin nebatat ve hayvanata dair tedkikatta bulunmak üzere Kosova ve Manastır'a gelmiştir. Almanya olarak bilinen Prusya devleti siyasi birliğini geç tamamlayan devletlerden birisidir. Bu devletin kısa süreli hedefi sömürge elde edebilmek ve siyasi açıdan da kısa sürede güçlenmektir. Bu doğrultuda o dönemde Avrupa'nın potansiyel sömürge sahası olarak gördüğü Osmanlı toprakları üzerinde Almanya'nın faaliyet göstermesi gayet normal bir durumdur. Bu doğrultuda kendi yanına çekebileceği Hıristiyan unsurların tespiti için özellikle sıkıntıların yoğun yaşandığı Balkan coğrafyasına araştırmacı göndermesi ve Hıristiyan halk ile irtibata geçmesi ilginçtir.(BOA, 12./36)
- Bologna Darülfünun Nebatat Muallimi Antonio Baldaci nebatat araştırma maksadı ile Girid'e gelmiştir. Baldaci'nin faaliyetleri ve gittiği yerler gerçekten misyoner midir? Sorusu hakkındaki şüphelerimizi tamamen ortadan kaldırmaktadır. Girit bölgesine gönderildiği tarih, 1895 miladi 1311 hicri yıldır. Bu tarih ve yer İtalya tarafından tesadüfi seçilmiş olamaz zira o dönemde Osmanlı'nın Girit sorunu ile uğraşılıyor olması ve Yunanistan ile savaşın eşliğinde olması ilginçtir. (BOA, 347/72)
- Almanya Encümen-i Daniş azasından Mösyö Valer nebatat keşfi için Mersin'e gelmiştir. Adana ve Mersin vilayetleri Osmanlı topraklarında yabancı misyonerlerin en fazla ilgi gösterdiği yerlerdendir. Bunun bu bölgede yaşayan Ermeni nüfusunun fazlalığı ile doğrudan bir ilgisinin olduğu aşikârdır.(BOA, 579/43358)
- Dersaadet Avusturya ve Macaristan mektebi muallimlerinden Mösyö Yuhan Nemeç nebatat tedkiki için Anadolu ve Rumeli cihetine gelmiştir. Avusturyalı bu şahsın Osmanlı topraklarını ziyaret ettiği tarih miladi 1897 tarihidir. Bu tarih ilginçtir ki Osmanlı devletini balkan buhranını yaşadığı bir dönemdir. Ve Avusturya'nın eskiden beri Osmanlı topraklarında özellikle Bosna-Hersek civarında gözü olduğu aşikârdır.(BOA, 591/44316)
- Arşiv kaynağında isimleri açıklanmayan iki Alman'ın nebatat taharrisi için Rize'ye geldikleri ve burada göz altında tutulmaları isteği belirtilmektedir. Doğu Karadeniz bölgesi II. Mehmet'ten itibaren Osmanlı egemenliği altında idi. Bu bölgelere yabancı misyonerlerin ilgisi 19. Yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Arşiv kaynağında isimleri açıklanmayan bu iki Alman nebatat uzmanının bölgeyi ziyaret ettikleri tarih 1895 tarihidir. Aslında bölgede Rum ahalinin fazla olması Almanların Rusya'ya karşı bu ahaliyi kendi yanına çekmek arzusu bölgeye misyoner göndermesinin başlıca nedeni olsa gerektir.(BOA,617/46274)
- Rusya İlm-i nebatat ve hayvanat müntesibininden Mösyö Potbanonun Harput, Malatya, Sis Konya dolaylarına gelmesi. Aslında bu nebatat uzmanlarının yoğun olarak ziyaret düzenlediği 19. Yüzyılın sonları misyonerlik faaliyetlerinin de en yoğun yaşandığı dönemdir. Eskiden beri Ortodoks ahalinin haklarını bahane ederek Osmanlı'nın iç işlerine karışan

Rusya'nın Ortodoks Ermenilerin yaşadığı bu bölge ile ilgilenmesi ilginç olmasa gerektir.(BOA, 653/48963)

Değerlendirme ve Sonuç:

Genel itibari ile Misyonerlerin en fazla ilgi gösterdiği toprakların Osmanlı toprakları olduğu aşikârdır. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı 19. Yüzyılda hızlı bir dağılma sürecine girince bu ilgi iyice artış göstermiştir. I. Nikolay'ın ortaya attığı hasta adam tabirini iyice benimseyen Avrupalı devletler çoktan bu hasta adamı ameliyat masasına yatırmış ve organlarını paylaşmaya başlamışlardı bile. Bir taraftan her devlet kendi işgal edeceği bölgelerin haritasını çizirken diğer taraftan da diğer Avrupalı devletlerin planlarını anlamaya ve bozmaya gayret ediyordu.

Osmanlı devletinin çok uluslu yapısı Misyonerlik için uygun bir zemin oluşturuyor her güçlü devlet kendi misyonerini bölgeye göndererek Osmanlı azınlıklarını kendi yanlarına çekmeye çalışıyordu. Azınlık unsurlar ise kaygan bir zeminde kendi çıkarlarına en uygun olan devlete hizmet sözü veriyor ve o mezhebe girmekten imtina etmiyorlardı.

Osmanlı topraklarında devletlerin mücadeleleri mezhepler üzerinden yürütülmüş Rusya'nın Ortodoks savunuculuğu karşısında Fransa Katoliklik, Almanya ise zaman zaman Protestan zaman zaman da Katoliklik üzerinden siyaset yapmıştır. Nebatâtçı kılığında topraklarımıza gönderilen bu misyonerler, devletlerine sundukları raporlar ile gerçek niyetlerini belli etmişlerdir. İşin ilginç taraflarından birisi ise Osmanlı'nın çoğu zaman bu insanlara izin vermesi ve gerekli kolaylığı göstermesidir.

Bizim burada ortaya attığımız iddia araştırılmaya açık bir konunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Gelecekte değerli bilim insanlarının yapacakları araştırmalar ve yine bizim yapacağımız incelemeler bu iddianın gerçekliğini inanıyoruz ki fazlası ile ortaya koyacaktır.

1721

Kaynakça

BOA, DH.MKT. 121-36

BOA, İ..HR..347-72-0

BOA, İ..HR..348-19-0

BOA, BEO/ 579-43358

BOA, BEO/ 591-44316

BOA, BEO/ 617-46274

BOA, BEO/ 653-48963

Aydın, M. (2006). Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Demirci, K. (2005). Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Eroğlu, H. (2005). Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Harman, Ö. F. (2005). Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Malkoç, M. N. (2005). Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri. İstanbul: Ensar Neşriyat.

Tümer, G. (2006). Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uğurlu, N. (2006). Tarihte ve Günümüzde Misyonerlik. İstanbul: Örgün Yayınevi.

Yıldız, Ö. (2016). Anadolu’da Amerikan Misyonerleri. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

A STYLISTIC ANALYSIS OF HEMINGWAY'S HILLS LIKE WHITE ELEPHANTS

Asst.Prof.Dr.Yusuf Ziyaettin TURAN

Uşak University, Department of Western Languages & Literatures

Abstract

In this paper, Hills Like White Elephants which is a short story written by famous American short story writer Ernest Hemingway in 1927 is presented through a stylistic analysis by providing a semantic, lexical and grammatical investigation of the short story. This stylistic study provides a better and deeper linguistic understanding of the short story and shows its literary value more clearly. Besides, it attempts to investigate the style and the language of the short story by focusing on its overall structure and the grammatical structure of the sentences. The stylistic analysis has four main sections which are lexical categories, grammatical categories, foregrounded features and cohesion and context. Therefore, the stylistic analysis of this kind of text will provide to better understanding and expose the hidden or beyond meanings under the trivial dialogues of the characters and limited information of the setting, time and identity of characters in the story.

Keywords: Stylistic Analysis, Hills Like White Elephants, Ernest Hemingway, Short Story

1723

INTRODUCTION:

Hills Like White Elephants is a short story written by Ernest Hemingway in 1927. This stylistic study provides a better and deeper linguistic understanding of the short story and shows its literary value more clearly. Besides, it attempts to investigate the style and the language of the short story by focusing on its overall structure and the grammatical structure of the sentences. The stylistic analysis has four main sections which are lexical categories, grammatical categories, foregrounded features and cohesion and context. The layout of this stylistic analysis will mainly based on Mick Short's stylistic analysis structure stated in his book Exploring the Language of Poems, Plays, and Prose (1996). The story, in Hills Like White Elephants, opens with a description of a train station in a small town called Ebro, in Spain. It is a train station constructed on a valley with a scene of treeless hills around. There is a couple identified as the American and the girl. They are sitting at a bar table outside the station coffee house. They have forty minutes for the train from Barcelona to Madrid. Ebro is somewhere between Barcelona and Madrid. The weather is hot and the man orders two beers. As the couple drinks, the woman looking across at the hills tells the man that the hills look like white elephants. The man responds that he has never seen one so far. They debate about whether the man would have seen or not. Then, they decide to try a local drink which is written on the bead curtain. They don't like this drink and the girl claims that it tastes like absinthe. The couple is very tense at this moment and the girl now says the hills do not look like white animals anymore. They order more drinks and the man tries to convince the girl, whom he calls 'Jig' to have a simple

operation. However, he never mentions what kind of operation it is. He claims that it is the only obstacle that makes them unhappy and after they overcome that problem, they will be happy as before. He says he knows a lot of people who have had this operation and are very happy now. Yet, the girl seems she is unwillingly for the operation. The girl says she will do it because she doesn't care about her. The man responds that if she doesn't want that operation he will not either. Then, the girl walks to the end of the station and looks at the scenery around. They have a quarrel for a while until the girl gets tired and asks him to stop talking. The Spanish waitress brings two more beers and tells them the train is coming in five minutes. She smiles at the waitress but has to ask the man what she said since she doesn't know any Spanish. Then, the man carries their bags to the platform. While coming back he notices all the people waiting for the train drink too. Inside the bar, he buys one more drink for himself. Then, he goes beside the girl and asks the girl if she feels fine. The girl responds she feels fine and there is nothing wrong with her (Hemingway, 2003:475-478).

A: LEXICAL CATEGORIES

I GENERAL:

Hills Like White Elephants is one of the traditional Hemingway style prose. The language is simple and precise. The total number of words in the story is only about 1500 and they are simple as well. The story opens with a description around the station. So, the words used in this part are descriptive. At the first glance, the reader only realizes that a man and a woman is sitting at a train station in a Spanish town. Then, the dialogue and the words become evaluative here. It seems they are just having a trivial talking about ordering drinks, the weather, a simple operation and so on. However, there lies a very serious concern under the surface of this aloof conversation between the man and the girl. Most critics (Lanier,1989:208; Grant,1998:270; Link,2004:67; Mei-Hung & Boe-Shong,2012:211) agree that the girl and man are having a sexual relationship and the girl is pregnant. The man doesn't want this baby and tries to convince the girl of having an abortion as he calls it "awfully simple operation" (p. 476). Since the story is very short and vague in content, the form has a vital importance for the reader to draw out conclusions/interpretations. The repetitions of words, clauses, lexical sets and question forms provides a coherence through the text. For example, the phrase "like White elephants" is repeated five times. The title of the story is a value laden kind. The girl supposes the hills as being like white elephants instead of hills as look like white elephants. However, the last repetition of "like White elephants" deviates from the others by using "things" rather than "hills". It is "But if I do it, then it will be nice again if I say things are like White elephants, and you'll like it?" (2003:477). This foregrounds the girl's assurance to leave the man and keep the baby herself at the end of the story. In any condition she will walk her way alone and anything can never save their broken relationship afterwards. Then, the man repeats six times "I don't want you to do it if you feel that way". It is a kind of the man's trial to convince the girl to have the operation. He urges her constantly and forcibly. So, the repetitions emphasize the man's persistence and power. Next, the girl's askings with "Could you" or "Would you" as in "Would you please please please please please please stop talking?" (2003:478) underlines her

requests rather than her commands depending on her weak position as compared to the man's dominant situation in their relationship. Next, out of 17 total questions asked in the story only 4 is asked by the man and the others by the girl. This is also related to the power relationship between the couple. The setting and language is important in the story for two reasons. First, it is in Spain and the local people speaks Spanish. Yet, the girl doesn't know Spanish and the man translates for her. It shows the dependence of the girl to the man in power relations. In other words, the man is the authorial character in the story (Link,2004:69). Secondly, it is a station that sounds the transitory place for the couple. It announces implicitly that the girl and the man will go different directions since the man doesn't want the baby but the girl wants to keep it. So, the lexis used by the girl at the end of the story has an emotional dimension.

2 NOUNS:

Generally the nouns used in the story are concrete nouns but they refer the implicit meaning hidden under the surface of their superficial conversation. For example, drinks is a kind of medium that makes them escape from the facts. As a second example, Hills, symbolizes presumably the unborn child. Furthermore, repetition of pronouns in the story, for instance 56 times 'it' refers their lack of courage and inability to talk about their impasse. It also indicates their lack of communication. They talk but do not communicate each other. Besides, repeated use of substitutions is striking as well. This is foregrounded by the frequent use of indefinite pronouns: "something" (2 times), "anything" (9 times), "nothing" (1 time), "everything" (6 times), "everywhere" (1 time), "anybody" (1 time), "any one" (1 time). The deviant use of splitting "any one" in the sentence "I don't want any one else" foregrounds the unborn child as well as the substitutions "everything" and "anything". "Everything" is what they might have or lose if she has the operation. "Anything" could be the unborn child that is neither wanted nor cared about. So, the substitutions "something" or "somebody" is deliberately avoided since the man does not want the child.

1725

3 ADJECTIVES:

In the beginning of the story descriptive and colour related adjectives are used to refer the around and hills. For instance the valley is long and hills are white. Then, evaluative adjectives are used since they don't talk overtly and so they are unreliable. For example the man says " But I know it's perfectly simple". The reader has to evaluate the simplicity of the operation themselves. It is whether simple as the man claims or not. At the end of the story, the adjectives that the girl uses, for instance 'fine' and 'better' are referential and at the same time emotional ones. Because the girl decides implicitly to leave the man and keep the baby by herself.

4 VERBS:

The dynamic verbs are very restricted in the story. For instance, the man orders drinks, the girl fingers the beaded curtain. Then, their communication actions are limited as well as in saying and asking (36 times) or looking (10 times). Even the act of girl's looking is restricted by following the man's looking afterwards: "the girl looked across at the hills...and the man looked at her". The few actions of the couple outside of their dialogue (16 instances) are almost intransitive (10 instances). These limitations in the actions and communications of the characters refers their impasse. They even can not talk the matter straightforwardly. Despite

limitation of dynamic verbs in the story, there is abundance of cognitive verbs such as: “want” (17 times), “know” (12 times), “feel” (6 times), “care” (5 times), “think” (3 times), “realize” (3 times), “worry” (2 times) and “be willing” (1 time). So, the cognitive verbs firstly emphasizes the static, evaluative and psychological state of the characters. Then, it indicates the authorial character of the man in their relationship. Man constantly says “ But I know you would’t mind it”, “I know you wouldn’t mind it”, “You know I love you”, “You know how I get when I worry”. So, the most part of the dialogue is the dominance of what the man wants (10 times) and how it relates to what the girl might want (4 times). Besides, her desires are has no importance since he would not “have her do it”. It indicates the man’s unchallenged position over the girl.

B: GRAMMATICAL CATEGORIES

I SENTENCE TYPES:

First of all, Hills Like White Elephants is written in a simple style. A woman and a man have a dialogue about trivial things such as ordering drinks, weather and a vague operation. Although it is a prose form and has a narration, the reported clauses are omitted. So, the narration flows in the dialogue form as it is in drama. The reader directly follows the characters’s speech presentation: “No, we can’t.”, “We can have the whole World.”, “No, we can’t”, “We can go everywhere.” Besides, because of Hemingway’s not complex style, the short story has a simple sentence form and structure. The sentences are almost simple since they don’t usually have subordinate clauses. For instance: “It is pretty hot.”, “Let’s drink beer.” On the other hand, the questions in the story plays an important role. They carry out the unspoken obstacle that the couple tries to find an answer. For instance, “Will they be as happy as before if she does the operation ?” Then, there are some coordination sentences: “They just to let the air in and then it’s all perfectly natural”, “And if I do it you’ll be happy and things will be like they were and you’ll love me?” Next, there is an example of trailing structure sentence: “I won’t worry about that because it’s perfectly simple.” Then, there are some simple conditional sentences emphasizing the man’s insistence and oppression on the woman: “I don’t want you to do it if you feel that way.”, “ You’ve got to realize that I don’t want you to do it if you don’t want to.” Then, there are some present modal forms emphasizing their inabilities to do anything for each other at present: “I said we could have everything.”, “We can have everything.”, “No, we can’t.”, “We can have the whole World.”, “No, we can’t.”, “We can go everywhere.”, “No, we can’t. It isn’t ours any more.”

1726

2 CLAUSES:

In Hills Like White Elephants the dominant pattern of clauses is a series of main clauses mainly without a subordination one. As it is stated above, since Hemingway’s style is a simple one, the sentences are mostly constructed by only one clause. They are usually noun clauses with pronominals. On the other hand, there are some examples of other clause types in the story. For example; “That’s the only thing that bothers us”, It’s the only thing that’s made us unhappy.” and “I don’t want you to do anything that you don’t want to do” are relative clauses. ‘That’ is used instead of ‘who’ to refer to presumably unborn baby. It indicates the man’s distance and unwillingness towards the girl’s pregnancy. Then, there are some ‘that’ clauses as the

following: “You’ve got to realize that I don’t want you to do it if you don’t want to.” and “I know (that) you wouldn’t mind it, Jig.” In this example ‘that’ is omitted since its use is not obligatory. Then, there are some reported clauses: “I said the mountains looked like White elephants” and “I said we could have everything”. Lastly, “You know how I get when I worry” is a ‘WH’ clause and “But I don’t want anybody but you” is an adverbial clause.

3 PHRASES:

The Noun Phrases in the text are relatively simple. However, mainly use of characters’ second person personal pronoun ‘You’ to refer each other and indefinite pronouns as object compliment such as “anybody but you” is a striking one. That indicates the aloofness of the man and woman each other as a couple.

As Verb Phrases, the tense in the story is simple past. On the other hand, in the most part of the text the reported clauses are omitted again as a reflection of Hemingway style. In the speech marks without ‘said that’ tags, characters speak in the simple present tense. Since the story develops as simple present in speech and it’s in simple past in written part, time is used as a tool that helps the reader to join in the story.

From the point of Word Classes, the pronominals function a big role in the text. For instance the third person indefinite pronoun “it” is used 56 times. They combine the unrelated and unwanted things together such as abortion, fetus, landscape and white elephants into a cohesive text. The personal pronouns is used 137 times in the text. Along with indefinite pronouns anybody and anyone, personal pronouns indicate the distance of the man and woman as a couple. Instead of calling by sweet words and their first names, they prefer mostly ‘You’. Besides, ‘it’ mostly refers to unwanted and nasty things such as the unborn baby and the operation.

C: FOREGROUNDED FEATURES

As it is stated above, repetitions play an important role in Hills Like White Elephants. They particularly provide flowing of the narration in a vicious cycle. Along with repetition of pronominals, repetition of other lexical sets and grammatical structures are prominent: The hills..., The American and the girl ..., The woman brought..., The girl was looking..., The man called..., The woman came out...; ‘With water?’, ‘Is it good with water?’, ‘Yes, with water?’, ‘What should we drink?’, ‘Let’s drink beer’, ‘Anis del Toro.It’s a drink’, ‘I wanted to try this new drink. That’s all we do, isn’t it_ look at the things and try new drinks?’, ‘It’s an awfully simple operation, Jig’, ‘It’s not really an operation at all’; ‘I was having fine time’, ‘Well let’s have fine time’, ‘We’ll be fine afterwards’, ‘I feel fine...I feel fine’, ‘...everything will be fine’; ‘I don’t want you feel that way’, ‘You musn’t feel that way’, ‘I don’t feel that way’, ‘I don’t care about me’, ‘Well, I care about you’; ‘And we could have all this... And we could have everything..’, ‘I said we could have everything’, ‘We can have everything’, ‘We can have whole world’; ‘No, we can’t’, ‘No, we can’t’, ‘No, we can’t’.

The pronoun “it” occurs 56 times. Most of the occurrences are typical anaphoric uses. An anaphoric “it” refers to a noun that precedes it, as in “The express from Barcelona would come in forty minutes. It stopped at this junction for two minutes”, “The woman brought two glasses of beer and two felt pads. She put the felt...”, “The girl was looking off at the line of hills. They were White in the sun and the country was...”

On the other hand “it” repeated 24 times as exophoric uses. Exophoric use refers to something neither immediately present nor explicitly named in the story. So, exophoric “it” is usually the operation which isn’t really an operation at all and is referred ambiguously as “let the air in”. “It” signifies the gap between the couple and unspeakability of the present problem for them which is obviously the girl’s pregnancy.

Next, Cataphora is using a proform before the co-referring expression: “They’re lovely hills”, “It’s really an awfully simple operation, Jig”.

Then, there are some example sentences of ‘Ellipsis’: “ ‘You want them with water?’ asked the woman. ‘Yes, with water’” (here ‘I want them’ is missing), “And you really want to?” (here ‘do’ is missing).

Conjunction links things which have the same status: “On this side there was no shade and no trees and the station was between two lines of the rails in the sun”.

Disjunction links things which have alternative status: “Nor that isn’t good for me.” she said. “I just know things”

Contrajunction links things having the same status but appearing incongruous or incompatible: “I think it’s the best thing to do. But I don’t want you do it if you really don’t want to”.

D) COHESION AND CONTEXT

The lexical repetitions in Hills Like White Elephants provide a transitory effect for keeping the narration whole. There is a hidden conflict under the simple form and content of the story. In other words, it is power conflict. The man perpetually repeats the same phrases to enforce the girl to have that operation such as ‘I know’, ‘You know’. Then, ‘it’ is used 56 times alone and other personal and object pronouns (I, you, we, us, me) are used 137 times. This indicates couple’s enormous impasse. The girl is pregnant and the man tries to convince her of having an abortion. They can not even talk it overtly but they imply it by using substitutions instead. Next, for providing semantic wholeness of the text, the question forms and conditional sentences play a prominent role. The short questions and answers not only present an enigmatic situation but they also make the reader to fill the unstated blanks in the text as a whole. In other words, along with repetition of lexis and lexical sets, questions-answers, conditionals and substitutions provide a link between sentences for the cohesion of the text, it is enigmatic though. The reader has to fill the semantic gaps on her/his own.

Hills Like White Elephants is written in the third person narration. There are three levels of narration which are:

(Addresser1) Hemingway----- reader (Addressee 1)

(Addresser 2) The narrator----- reader (Addressee 2)

(Addresser 3) The man-----the girl (Adresse 3)

The narrator in the story is an omniscient one and objective one. The narrator reports the reader only what the characters tell each other without any his/her comment. So, there is no focalized narration that belongs to one character in the story. As a Hemingway style, mostly the reported clauses are omitted and the narration goes on in a dialogue form. However, adding some

reported clauses to the narration, it reminds the reader that it is a prose work not a drama. This technique makes the reader more involve in the narration and provides it a conversational air. Although the form is simple, the content is vague. By feeling close to the text, the reader will fill the unstated gaps by his/her own. In the text speech presentation is usually indirect speech with inverted commas but without reported clauses. On the other hand, the thoughts of the characters are never given in the text. So, the reader can not know in fact what this simple operation is and where they are coming from and where they are going to go or what they are going to do next, whether she will have the operation or not. The reader deduces his/her own comments from the speech presentation of the text.

CONCLUSION:

To sum up, Hills Like White Elephants is a very sparse and condensed text. Therefore, the stylistic analysis of this kind of text may provide to better understanding and expose the hidden or beyond meanings under the trivial dialogues of the characters and limited information of the setting, time and identity of characters in the story. Analysing the lexical patterns, discourse levels, grammatical forms and structures of Hills Like White Elephants provides us to be able to deduce the unmentioned problem between the couple about their unmentioned unborn baby. The lexical and grammatical repetitions provide a vague suspense that the reader has to solve the unanswered problems. By applying a stylistic analysis of Hills Like White Elephants, we can better understand the vague pronominals now. The girl is pregnant at present which is an occasion she has been longing for a long time. However, the man doesn't want this baby and enforces her to have an abortion which he calls a simple operation. Therefore, the couple presumably will fall apart soon and the girl will bring her baby alone.

1729

WORKS CITED

Grant, D. (1998). Hemingway's 'Hills Like White Elephants' and the Tradition of the American in Europe. *Studies In Short Fiction*, 35(3), 267.

Hemingway, E. (2003). Hills Like White Elephants. A. Charters (Ed.) *The Story and Its Writer: An Introduction to Short Fiction*. Boston: Bedford/St. Martins.

Lanier, D. (1989). THE BITTERSWEET TASTE OF ABSINTHE IN HEMINGWAY'S 'HILLS LIKE WHITE ELEPHANTS'. *Studies In Short Fiction*, 26(3), 279.

Link, Alex. (2004). Staking everything on it: a stylistic analysis of linguistic patterns in "Hills Like White Elephants". *The Hemingway Review*, 23(2),66-74.

Mei-Hung, W., & Boe-Shong Hong², i. (2012). Construction of Mind Story: A Case Study of Ernest Miller Hemingway's "Hills Like White Elephants.". *International Journal Of Learning*, 18(5), 207-219.

Short, M. (1996). *Exploring the Language of Poems, Plays, and Prose*. London: Longman.

MARKA İLETİŞİMİ AÇISINDAN ETKİN BİR KANAL OLARAK SOSYAL MEDYA: VODAFONE FREEZONE ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Dr. Ali Fikret AYDIN

Afyon Kocatepe Üniversitesi Afyon Meslek Yüksekokulu

Öz

Markalar açısından sadece ürün ve hizmetlere ilişkin özelliklerin müşterilere anlatılması tek başına yeterli değildir. Hedef kitle ile samimi ilişkilerin sağlanması ve onlarla duygusal bir bağın oluşturulması daha önemlidir. Böylece müşterilerin markaya yönelik olumlu tutum geliştirmesi ve bunun da satın alma kararında etkili olması söz konusu olacaktır. Bu noktada marka iletişimi faaliyetleri kilit rol oynamaktadır. Bu faaliyetler kapsamında, geleneksel kitle iletişim araçlarının yanı sıra sosyal medya da markalar tarafından yoğun şekilde kullanılmaktadır. Doğru bir sosyal medya stratejisi izleyerek müşterileri ile etkin bir iletişim sağlayan markalar, böylelikle kendilerini rakiplerinden farklılaştırabilecektir. Çalışma kapsamında, Türkiye’de faaliyet gösteren küresel mobil iletişim şirketi Vodafone’a ait gençlik markası Vodafone FreeZone’un sosyal medyayı kullanarak hedef kitlesi ile nasıl iletişim kurduğunu betimlemek amacıyla bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Marka, Marka İletişimi, Sosyal Medya, Vodafone FreeZone

1731

Giriş

Kurumlar arasında yoğun bir rekabetin yaşandığı günümüzde, markaların kendilerini müşterilerin zihninde konumlandırabilmeleri ve farkındalık oluşturabilmeleri için büyük çaba içerisinde oldukları görülmektedir. Bu konumlandırma ve farkındalığın sağlanması sadece kaliteli ürün ve hizmet sunmaktan geçmemektedir. Markaların hedef kitlesi ile kuracağı iletişim ve bu iletişimin boyutu büyük önem taşımaktadır. Marka iletişimi noktasında yaşanabilecek eksiklikler ve sıkıntılar, güçlü bir marka oluşumunun önünde engel oluşturacaktır.

İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte markaların tüketiciler ile kurduğu iletişimin de boyutu değişmiştir. Özellikle sosyal medya mecralarının ortaya çıkması, geleneksel medyada kurulan tek yönlü iletişimin aksine, hedef kitle ile daha yoğun bir etkileşimin yaşanmasına olanak sağlamış ve simetrik bir iletişim ortamının oluşumuna yol açmıştır. Böylelikle, sosyal medyada tüketicilerin istek ve beklentileri ile şikâyetlerinin tespit edilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu durum markalar açısından önemli fırsatlar doğurarak büyük bir avantaj yaratmıştır. Markalar, tüketicilerden aldıkları geri bildirimler sayesinde plan ve politikalarına yön verebilmektedir. Ayrıca, bireyler marka ile ilgili yaşadıkları olumlu ve olumsuz her türlü deneyimi sosyal ağlarda arkadaşlarıyla ya da ilgili markanın sosyal medya hesaplarında paylaşabilmektedir. Özellikle olumsuz haberlerin kısa vadede çok sayıda kişiye ulaşması söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla markaların kullanıcıların yorumlarına kayıtsız kalmayarak ve çok fazla bekletmeden cevap vermesi büyük önem taşımaktadır.

Çalışma kapsamında marka iletişimi ve sosyal medya kavramlarından bahsedilerek, marka iletişimi açısından sosyal medyanın nasıl bir rol oynadığına değinilmiştir. Araştırma kısmında ise Vodafone FreeZone'a ait sosyal medya hesapları marka iletişimi açısından içerik yönlü olarak incelenmiştir.

Marka İletişimi

Marka yaratmanın en önemli işlevi, kurumun tüm iç ve dış çevresi ile iletişim kurabilmesidir. Yerel ve küresel markalar yaratmanın yolu, kurumların kendisini etkileyen çevre ile sağlıklı iletişim kurmasından geçmektedir. Burada çevre, markayı satın alan tüketiciler, çalışanlar ve dağıtım kanallarını içine almaktadır. Kurumun, çevresiyle nasıl iletişim kuracağını çok iyi bilmesi gerekmektedir. Eğer firma farklılaştırılmış bir malı tüketiciye sunuyor ama onu tüketiciye nasıl ileteceğini bilmiyorsa marka yaratmada başarısız olacaktır (Ar, 2004: 106). Dolayısıyla marka iletişimi bu noktada büyük önem taşımaktadır. Kurumların strateji politikalarında iletişim boyutunu göz ardı etmemesi ve bu kapsamdaki çabalarını artırması gerekmektedir.

Marka iletişimi, kurumların markaya yönelik farkındalığı ve sadakati artırmak amacıyla yaptıkları tüm iletişim çalışmaları olarak tanımlanabilir. Bu çalışmaların sadece ürün ve hizmetin tanıtılması aşamasında değil; satış sonrası süreçte de belirli bir plan ve strateji çerçevesinde devam etmesi gerekmektedir. Diğer taraftan tek bir iletişim kanalı üzerinden iletişimi sürdürmek yeterli olmayabilir. Dolayısıyla sunulmak istenen içeriğe uygun kanalların belirlenip bu kanallar üzerinden iletişimin sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Marka iletişimi hem tek hem çift yönlü olarak kurum ve pazarlama iletişimi düzeyinde yer almaktadır. Marka iletişimi sürecinde, hissedarların, çalışanların, tedarikçilerin, medya temsilcilerinin ve toplulukların dikkate alınması gerekmektedir. Marka iletişimi, paydaşlar ile olan ilişkileri daha iyi anlamak, geliştirmek ve yönetmek için gereklidir (Şahin, 2011: 41).

Kurumların iyi markalar altında iyi ürünler üretmesi başarı için yeterli olmamaktadır. Ürünün sunduğu değer, potansiyel müşterilere etkin bir şekilde iletilmesi zorunludur. Günümüzde, müşterinin dikkatini çekme konusunda rekabet halinde olan markaların en önemli sorunu, tüketicilerin zihninde yer edinebilmek ve kendini en iyi şekilde konumlandırabilmektir. Kurumların, markaya yönelik farkındalık sağlamak için iletişime yatırım yapması, markanın fonksiyonel ve duygusal özelliklerini iletmesi, müşteriyi, rakip markalarla kıyaslandığında kendi markalarının üstün yönleri olduğuna ikna etmesi ve ürünü bir kez satın alan müşterilere güven vermesi gerekmektedir (Öztürk, 2010: 59). Bu noktada, etkin bir marka iletişiminin gerçekleştirilmesi ve bu iletişimi güçlendirecek stratejilerin belirlenerek eyleme geçilmesi büyük önem taşımaktadır.

Marka iletişimi; doğru mesajları, doğru kanallarla, doğru zamanda, doğru hedef kitleye iletmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, marka iletişimi amaçlarını; erişim amacı, süreç amacı ve etki amacı olmak üzere 3 ana gruba ayırmak mümkündür (Tosun, 2014: 385) :

Erişim amacı: Erişim amacını gerçekleştirmek için, hedef kitleye etkin ve verimli bir biçimde ulaşmanın yolları belirlenmelidir. Bunun için, öncelikli olarak hedef kitle bölümlendirilmesinin yapılması ve her bölümdeki hedef kitlenin demografik, sosyal, psikolojik, ekonomik özelliklerinin, genel ve özel ilgi alanlarının, medya eğilimlerinin doğru olarak saptanması gerekmektedir.

Süreç amacı: Bu aşamada, mesajların önce hedef kitlenin dikkatini çekmesi, daha sonra ilgi uyandırarak beğeni toplaması ve son olarak, sürekli olarak hatırlanması ve mesaja yönelik harekete geçirmesi amaçlanır.

Etki amacı: Etki amacı, marka iletişiminin hedeflerine ulaşması açısından önemli bir rol oynar. Çünkü etki amacının gerçekleşmesi diğer iki amacın da gerçekleştiğinin göstergesidir.

Sosyal Medya

Genel bir ifadeyle, sosyal medya, ağ tabanlı araçlar ve yazılımlarla, kullanıcıların çevrimiçi olarak bir araya gelerek, tartışarak, paylaşarak, iletişim kurarak etkileşim içerisinde bulunduğu web tabanlı ortamlar olarak tanımlanabilir. Bu iletişim ve etkileşim, metin, fotoğraf, video, ses gibi çeşitli biçimlerde içeriklerin üretimiyle ve paylaşımıyla gerçekleşmektedir (Salman ve Eroğlu, 2017: 530). Bireylerin internet aracılığıyla birbirleriyle etkileşimde bulunması sosyal ağlarda gerçekleşirken, sosyal medya bu ağların bir amaç için ve örgütlü bir şekilde kullanılmasıdır (Yeniçifti, 2014: 273).

Sosyal medya, anlık paylaşım açılabilir konumda olan bilgilerin varlığıyla iletişim biçimlerini büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu açıdan anlık şekilde, hızlı ve kolay biçimde, aracıya ihtiyaç duyulmaksızın içerik paylaşımı gerçekleşebilmektedir (Aktan ve Koçyiğit, 2016: 64). Kullanıcılar sosyal medyada fikirlerini ve yorumlarını ifade edebilmekte, görsel içerikleri paylaşabilmekte ve diğer bireylerle iletişim içerisinde bulunabilmektedir. Bu özgürlük, bireyler açısından sosyal medyayı daha çekici hale getirebilmektedir.

Sosyal medya, adında medya olmasına rağmen geleneksel medyadan farklılık göstermektedir. En önemli farklılık ise, herhangi bir bireyin sosyal medyada içerik oluşturabilmesi, yorumda bulunabilmesi ve katkı sağlayabilmesidir. Artık bireyler sadece izleyici veya okuyucu değil doğrudan bilgi yayan aktörlere dönüşmüşlerdir (Yağmurlu, 2011: 6). Sosyal medyanın sahip olduğu en önemli karakteristik özellikler; katılım, açıklık, iletişim ve birbirine bağlı olmaktır. Geleneksel medyada sunulan içerik, genellikle tek yönlü bir şekilde sunulurken; sosyal medyada çift yönlü ve etkileşimli bir akış söz konusudur (Çakar ve Yanlıç, 2014: 228).

Marka İletişimi Açısından Sosyal Medya

Son yıllarda markalaşma çalışmalarının en önemli ayaklarından birisini sosyal medya oluşturmaktadır. Alışılmışın dışında yeni alışkanlıklara sahip olmayı gerektiren ve sürekli yenilenmeyi zorunlu kılan sosyal medya, tüketici anlayışında da büyük değişimler meydana getirmiştir. Bu değişimle birlikte sosyal medya, markalara geleneksel medyanın sunduğundan daha farklı fırsatlar sunmaktadır (Aslan, 2016: 509). Bu noktada, sosyal medyanın en önemli yönlerinden biri, geribildirim bir parçası olması ve bunu desteklemesidir. Geribildirim aracılığıyla hedef kitlenin nasıl ve nerede etki altına alınabileceği öğrenilebilmekte ve bu bilgiler ışığında pazarlama stratejileri oluşturulmaktadır (Taşdemir, 2011: 650).

Sosyal medyanın katılım, açıklık, konuşma gibi kullanıcılara sağladığı olanaklar, markalarla hedef kitle arasında iki yönlü iletişimin gerçekleşmesine imkân sağlamıştır. Özellikle sosyal ağlar, markaların tüketiciler ile etkileşime girebildiği önemli iletişim kanalları haline gelmiştir (Onat, 2010: 105). Sosyal medya kanalları kullanılarak, potansiyel müşteriler ile kurulan iletişim, marka bilinirliğini ve farkındalığını artırabilmektedir. Markalar açısından bakıldığında sosyal medya, pratik, hızlı ve daha az maliyetli olabilmektedir. Sosyal ağlarda var olan kullanıcı sayısının artmasıyla birlikte, markaların bu alanlardaki reklamcılık ve pazarlama faaliyetlerinin de arttığı görülmektedir (Biroğul, 2011: 88). Bu faaliyetler, ya kurum bünyesinde oluşturulan

sosyal medya birimleri ya da kurum dışındaki sosyal medya ajansları ile birlikte yürütülmektedir.

Sosyal medyanın en yenilikçi özelliklerinden birisi, kullanıcıların beğeni, istek ve beklentilerini belirginleştiren ve hatta önemseyen bir işleyişe sahip olmasıdır. Sosyal medyanın bu yenilikçi özelliği, ağdaki üyelerin hem birbirleri hem de kullandıkları ürün ve hizmetler hakkında görüşlerini ifade edebilmesine ve tecrübelerini paylaşmalarına olanak sağlamıştır. Özellikle Facebook ya da Twitter gibi sosyal medya sitelerinin izlenmesi ile müşteri duyarlılığının tespit edilebilmesi mümkün olabilmektedir. Ayrıca, sözü edilen sitelerde açılan birtakım hayran sayfaları sayesinde markalar, tüketiciyle doğrudan buluşabilmekte, ürünlerini sergilemekte ve tüketici beklentilerine çevrimiçi olarak cevap verebilmektedir (Kara, 2012: 106).

Sosyal medyanın sağladığı olanaklar, markalama çalışmasını gerçekleştirenlerin hedefledikleri kitleye daha kolay ve daha düşük maliyetle ulaşmalarını mümkün hale getirmiştir. Ayrıca, sosyal medyanın etkileşimli özellikleri, markaların, hedef kitlelerini daha çok tanıyarak onların ihtiyaçlarını fark etmelerini sağlamakta ve hedef kitlenin de tepkilerinin karşı tarafa hızla iletilmesini sağlamaktadır. Günümüzde birçok marka, diğer mecralara yaptıkları yatırımların kimi zaman aynısını kimi zaman ise daha fazlasını sosyal medyaya da yapmaktadırlar (Tosun, 2014: 647).

Sosyal medya, markalara hedef kitlelerini takip edebilme imkânı sağlayarak, aynı anda milyonlarca müşteriyi yönetme, onlara bilgi verme ve diyalog kurma fırsatı sunmaktadır. İçerik paylaşan birçok kişi, marka veya ürünle ilgili deneyimlerini sosyal medyada farklı kişilerle paylaşmakta, bunun sonucunda ürün ya da marka ile ilgili olumlu veya olumsuz söylentiler hızlı bir şekilde çok sayıda kişiye ulaşmaktadır. Dolayısıyla markaların, sosyal medyanın bu özelliğini dikkate alarak çalışmalarını yürütmeleri gerekmektedir (Bat ve Yurtseven, 2014: 202). Sosyal medyada başarılı bir marka iletişimi gerçekleştirmek için, sunulan hizmetin tipi ve kurumun amaçları gözetilerek bir sosyal medya stratejisi belirlemek önemlidir. Kurumlar, sosyal medya araçlarını hangi amaçlarla ve nasıl kullanacakları ile ilgili planları markanın özüne uygun bir biçimde oluşturmalıdır (Salman ve Eroğlu, 2017: 530). Bununla birlikte her sosyal medya aracının sahip olduğu özellikler göz önünde bulundurularak ve her araca göre hedef kitlenin farklı olabileceği dikkate alınarak stratejilerin oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

Kısacası, markalar temel olarak, toplulukları istedikleri noktada bir araya getirmek için sosyal medyayı kullanmaktadırlar. Markaların sosyal medyada var olmalarının diğer amaçları ise şöyle sıralanabilir (Kanışlı, 2013: 72) :

- Marka algısını sosyal medya aracılığı ile yapmak,
- Sosyal medyaya markaya yönelik farkındalık yaratmak,
- Sosyal medyadaki topluluklara markayı daha iyi anlatmak,
- Sosyal medya ortamındaki potansiyel müşterilerle samimi ve şeffaf bir ilişki geliştirmek,
- Hedef kitleyi takip ederek ve onlarla iki yönlü iletişim kurmak suretiyle marka imajını geliştirmek,
- Yeni servisler, ürünler ve uygulamalarla ilgili bilgileri hedef kitleye ulaştırmak, onların görüşlerini toplamak, toplanan geribildirimlerle gerekli güncellemeleri yapmak,
- Gönüllü marka elçileri yaratmak.

Kaliteli ürün ve hizmet sunan kurumlar, insanların kendi markaları hakkında konuşmalarını isterler. Geleneksel anlamda ağızdan ağıza iletişim, kurumun kendini anlatabilmesi açısından çoğu kez yeterli olmayacaktır. Eğer kurumların sosyal medya stratejisi varsa, temel araçları ve taktikleri kullanıyorsa, sosyal medyayı kullanmak bir avantaj olacaktır. Tamamıyla kontrolü elinde bulundurmamak pek mümkün olmasa da; hedef kitle ile başarılı ilişkiler kurulmasını sağlayacaktır (Özgen, 2011: 99). Hedef kitle ile doğrudan iletişimin kurulmasını sağlayan sosyal medya sayesinde, marka veya firma ile düzenli olarak etkileşimde bulunanların gerçekten etkili bir şekilde ilgisi çekilebilirse, bu kişiler markayı, ürün ya da hizmet arayan arkadaşlarına önereceklerdir (Taşdemir, 2011: 654).

Sosyal medya, marka yöneticilerinin tüketiciler ile daha markanın yaratımı aşamasında doğrudan iletişime geçmelerine olanak tanımaktadır. Böylece, tüketiciler aynı zamanda markanın da yaratıcısı konumunda olabilmektedir. Diğer bir deyişle, tüketici markanın pasif alıcısı yerine aktif katılımcısı olmaktadır. Tüketicinin, markanın yaratım aşamasına katılarak aktif hale gelmesi, markaya ilişkin satın alma davranışını ve sadakat oluşumunu kolaylaştırmanın yanı sıra, iletişim mesajlarının tüketiciye etkili bir şekilde ulaşmasını da gerçekleştirmektedir (Tosun, 2014: 648).

Markaların, sosyal medya araçlarını kullanarak hedef kitle ile etkileşim imkânını yakalaması, marka imajının ve kimliğinin hedef kitle nezdinde olumlu olmasına yol açacak ve marka değerini yükseltecektir. Ayrıca, hedef kitlenin istek ve beklentilerini ölçmek ve bu sayede onların alışkanlıkları üzerinde olabilecek değişiklikleri eşzamanlı bir şekilde görmek imkânı elde edilecektir. Böylelikle hedef kitle üzerinde markanın değerini yükseltmenin yanı sıra, zamandan, emekten ve paradan da büyük ölçüde tasarruf sağlama şansına sahip olunacaktır. (Bulunmaz, 2011: 33-34). Dolayısıyla kurumların, sosyal medyanın bu avantajlarını göz önünde bulundurarak iletişim faaliyetlerine gereken önemi vermesi, markaları açısından önemli bir yatırım olacaktır.

Vodafone Hakkında Genel Bilgi

1985 yılında İngiltere’de kurulan Vodafone, şu anda 30 ülkede faaliyet gösteren ve 50 ülkede şebeke ortaklığı bulunan uluslararası bir mobil iletişim şirkettir (<http://www.vodafone.com>, 16.03.2017). Türkiye’de ise 2006 yılında faaliyet göstermeye başlayan Vodafone Türkiye (<http://www.superbrandsturkey.com>, 20.03.2017), hizmet sunduğu 22,6 milyon abonesiyle Türkiye’nin ikinci büyük mobil iletişim şirkettir (<http://www.vodafone.com.tr>, 16.03.2017). Vodafone Türkiye bünyesinde 3.300’den fazla çalışan bulunurken; şirket, 1.200’ü aşkın sayıda perakende mağazası ve ekosisteminde bulunan 43.000 paydaşı ile faaliyetlerini sürdürmektedir (<http://www.vodafone.com.tr>, 16.03.2017).

Kurumun paydaşlarıyla ilişkilerine bakıldığında ise, yapılan işbirliklerinin sadece ürün ve hizmetler çerçevesinde değil; aynı zamanda sosyal, etik ve çevre konularını da kapsadığı görülmektedir (<http://www.vodafone.com.tr>, 22.03.2017). Kurumun kilit paydaşları için önemli olan ve öncelik taşıyan, aynı zamanda değer yaratan çevresel, sosyal, ekonomik ve etik unsurlara ilişkin stratejileri, paydaş diyalogu mekanizmasına dayandırılmaktadır (Vodafone Türkiye Sürdürülebilirlik Raporu 2015-2016: 4). Ayrıca, kurum, paydaş diyalogu sürecini temel alarak kurumun sürdürülebilirlik vizyonunu paydaşlarına aktarmak, sürdürülebilirlik alanındaki çalışmalarına ve raporlarına yön verecek fikir ve önerileri temin etmek amacıyla 2012 yılından itibaren her yıl en az bir kez “Paydaş Diyalogu Çalıştayları” düzenlemektedir (Vodafone Türkiye Sürdürülebilirlik Raporu 2015-2016: 10).

Vodafone FreeZone Hakkında Bilgi

Kurumsal marka olarak sosyal medya stratejisinde farklılık yaratmak amacıyla Vodafone, ana markasına ek olarak Vodafone FreeZone markasını oluşturmuştur. Vodafone FreeZone, tüm platformlarda gençlerle etkileşime geçebilmek amacıyla oluşturulan bir gençlik markasıdır (<http://www.capital.com.tr>, 25.04.2017). Bu bağlamda Vodafone FreeZone, “Gençlik bir kere yaşanır, özgürce yaşa” felsefesinden yola çıkarak, 25 yaş ve altındaki gençlerin hayatında bir fark yaratmayı amaçlamaktadır (<http://thebrandage.com>, 20.07.2016). Bunun temel nedeni ise, yöneticilerin gençlerin sürdürülebilir büyümenin tam merkezinde ve mobil iletişim teknolojileriyle iç içe olmalarına ilişkin kanaatleridir (<http://www.capital.com.tr>, 25.04.2017). Gençlik markası Vodafone FreeZone, sinema, seyahat, konser gibi birçok alanda gençlere çeşitli avantajlar ve çözümler sunmaktadır. Ayrıca, kurumun basın bülteninde, Vodafone FreeZone’un Facebook ve Twitter hesaplarından yapılan iletişim çalışmalarının, gençler tarafından 20 bine yakın kez paylaşıldığı belirtilmektedir (<http://medyamerkezi.vodafone.com.tr>, 20.04.2016). Vodafone FreeZone, sosyal medyada gerçekleştirilen bu iletişim çalışmaları ile Avrupa’da sadece dijital iletişim alanındaki yaratıcı işlerin ödüllendirildiği Digital Communication Awards’da “Yılın Sosyal Medya Kampanyası” kategorisinde ödül almıştır (<http://thebrandage.com>, 23.04.2016).

Vodafone Türkiye’nin ilgili yöneticisi, tüm faaliyetlerinin merkezinde, müşterilerinin ihtiyaç ve beklentilerinin yer aldığını söyleyerek şunu belirtmiştir (<http://medyamerkezi.vodafone.com.tr>, 27.04.2017) :

“.....Facebook’u, gerek pazarlama gerekse müşteri memnuniyeti operasyonlarımızın önemli bir halkası olarak konumlandırıyor; abonelerimizin Facebook hesaplarına giriş yaptıkları dakikadan itibaren ihtiyaç duydukları işlemleri gerçekleştirebilmeleri için önemli çalışmalar yürütüyoruz. Bugün 25 yaş altı gençlerimize yönelik Vodafone FreeZone markamızın ve Vodafone Türkiye’nin toplamda 950.000’den fazla hayrana sahip Facebook hesapları üzerinden abonelerimizle iletişimimizi sürekli canlı tutmaya odaklanıyoruz.”

Vodafone FreeZone için oluşturulan sosyal medya hesaplarına yönelik takipçi sayıları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Vodafone FreeZone’un Haziran 2017 tarihi itibariyle sosyal medyadaki takipçi sayıları

Sosyal Medya Araçları	Takipçi Sayısı
	Vodafone FreeZone
Facebook https://www.facebook.com/VFreeZone/?fref=ts	1.267.868
Twitter https://twitter.com/VFreeZone	165.000

Instagram	
https://www.instagram.com/vodafonefreezone/	12.200

Araştırma Yöntemi

Çalışma kapsamında, Türkiye’de faaliyet gösteren küresel mobil iletişim şirketi Vodafone’a ait gençlik markası Vodafone FreeZone’un sosyal medyayı kullanarak hedef kitlesi ile nasıl iletişim kurduğunu betimlemek amacıyla bütüncül tek durum deseni kullanılmıştır. Bu bağlamda Vodafone FreeZone’a ait sosyal medya hesapları marka iletişimi açısından içerik yönlü incelenmiştir.

Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmanın bu kısmında Vodafone FreeZone’a ait Facebook, Twitter ve Instagram sosyal medya hesaplarına yönelik inceleme sonucu elde edilen bulgulara ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

Vodafone FreeZone’un Facebook Hesabına Yönelik İnceleme

Görsel 1: Vodafone FreeZone’un Facebook Hesabında Kendisi Hakkında Paylaştığı Bilgi

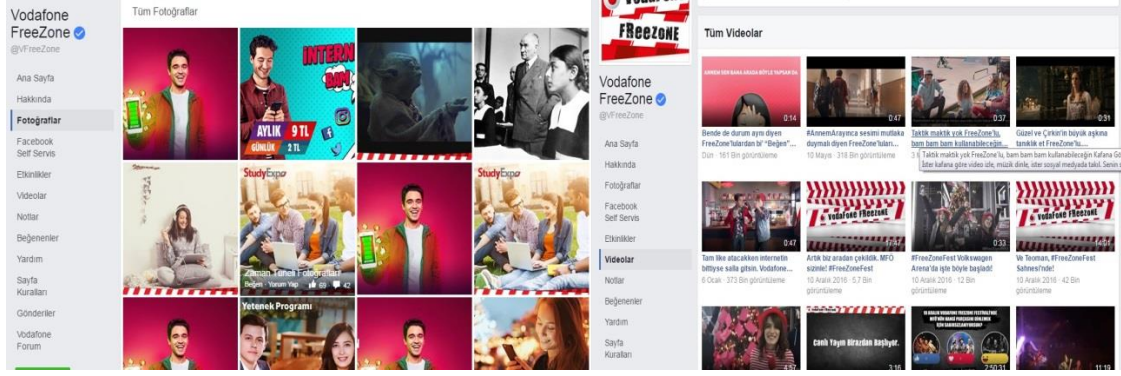

1737

Vodafone FreeZone’a ait Facebook sayfasında yer alan “Hakkında” kısmına bakıldığında, iletişim bilgileri ve “Hikayemiz” başlığı altında gençlere seslenen bir metnin yer aldığı görülmektedir. Metinde, markanın daima gençlerin yanında olduğu ve her koşulda onları desteklediği belirtilmiştir. Burada özellikle hedef kitle ile resmi bir dil yerine daha samimi bir dilin kullanıldığı dikkati çekmektedir.

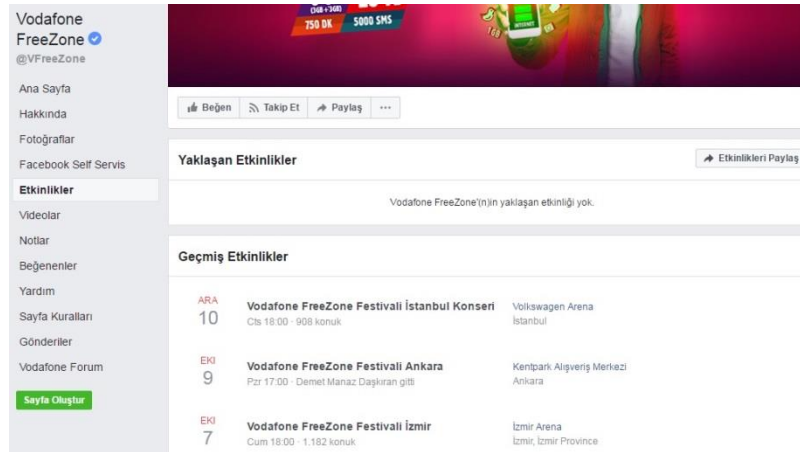
Görsel 2: Vodafone FreeZone’un Facebook Hesabında Yaptığı Fotoğraf ve Video Paylaşımlarından Örnekler

Fotoğraflar kısmında, markaya ilişkin reklamlar, duyurular, konser etkinlikleri, yarışmalar ve özel günler ile ilgili hazırlanmış görsellere yer verilmektedir. Videolar başlığı altında ise Vodafone FreeZone'a ait reklam filmleri, duyurular, yapılan etkinliklere ve özel günlere yönelik hazırlanan filmler yer almaktadır. Ayrıca istedikleri mekânda şarkı söyleme olanağı yakalayan gençlerin, FreeZone tarafından kurulan sahnede söyledikleri şarkılar ile ilgili videolara da yer verilmektedir. Böylelikle sesini çok sayıda kişiye ulaştırma fırsatı bulan gençlerin, markaya ilişkin olumlu duygulara sahip olabileceği ve marka ile olan iletişimini sürdürme noktasında istekli davranabileceği söylenebilir.

Görsel 3: Vodafone FreeZone'un Facebook Hesabında Paylaştığı Etkinlik Duyuruları

Etkinlikler başlığı altında Vodafone FreeZone'un yaptığı ve yapacağı etkinliklerin yerleri ve zamanları belirtilmektedir. Bu etkinliklere bakıldığında ağırlıklı olarak konserler olduğu görülmektedir. FreeZone özellikle düzenlediği konserler ve müzik yarışmaları sayesinde genç kitlenin ilgisini çekmekte ve bu şekilde hedef kitlesi ile etkileşim sağlayarak iletişimini sürdürmektedir.

Görsel 4: Vodafone FreeZone'un Facebook Hesabında Paylaştığı Sayfa Kuralları

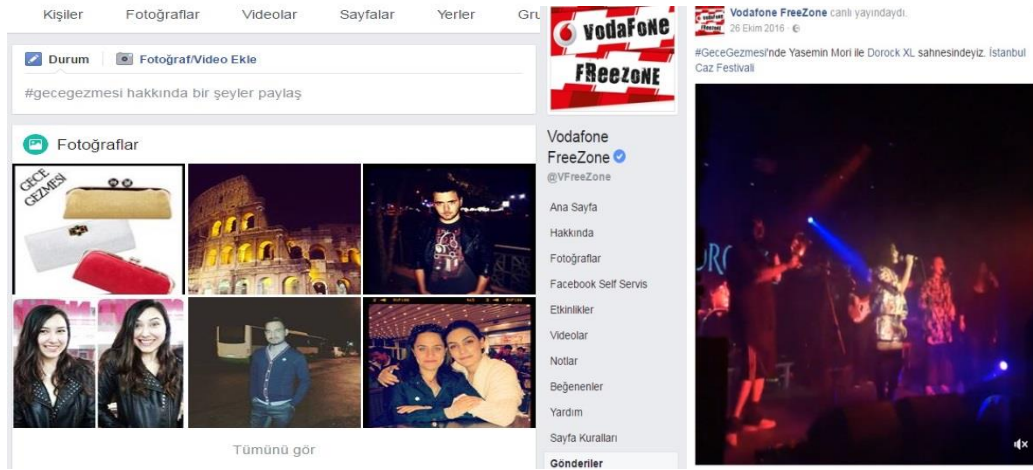

Vodafone FreeZone'un Facebook sayfasında yer alan önemli bir kısım ise sayfa kuralları başlığı altında yer alan etik kurallardır. Bu kısımda Facebook sayfasında uyulması gereken kurallara yer verilmiştir. Kanunlara aykırı, küfür içeren, başka kurumlara ve markalara zarar veren paylaşımların silineceği ve devam edildiği takdirde ilgili kullanıcıların sayfaya erişimlerinin engelleneceği belirtilmiştir. Marka her ne kadar gençlerin özgürlüğünü desteklediğini ifade etse de bu özgürlüğün belirli etik ilkeler çerçevesinde gerçekleşebileceği vurgulanmıştır. Bu kısımda gençlerle kurduğu iletişimde daha resmi bir dilin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Diğer kısımlarda gençlere “sen” diye hitap edilirken, burada daha resmi bir dilin kullanıldığı ve hedef kitleye “siz” şeklinde hitap edildiği görülmektedir.

Görsel 5: Vodafone FreeZone'un Facebook Hesabında Hashtag Kullanımı

Markanın Facebook sayfasında gençlerle etkileşimi artırmaya yönelik yer alan uygulamalardan biri de hashtag kullanımı olmuştur. Kullanıcıların “gecegezmesi” isimli hashtag kullanarak kendileriyle ilgili fotoğrafları paylaşması teşvik edilmektedir. Ayrıca FreeZone da sözü edilen hashtag ile etkinlik fotoğrafları paylaşmaktadır.

Görsel 6: Vodafone FreeZone'un Facebook Hesabında Paylaştığı Gönderilerden Örnekler

Vodafone FreeZone'un gençlerle olan iletişimini müzik faaliyetleri üzerinden de aktif bir şekilde sürdürdüğü görülmektedir. Bu kapsamda şarkı seslendirmek isteyen gençlere fırsat sunulmakta ve şarkılarını okumak istedikleri bir mekânda FreeZone tarafından sahne kurulmaktadır. Daha sonra kayıt altına alınarak hem web sitesinde hem de Facebook sayfasında paylaşılmaktadır. Ayrıca Görsel 6'da görüldüğü üzere, FreeZone'un gençlerin kullandığı dili yakaladığı ve onların jargonuyla konuştuğu görülmektedir. Gençler arasında yaygın olarak kullanılan “şapşık”, “ponçık” ve “aşkitom” kelimelerin, Sevgililer Günü için düzenlenen yarışma duyurusunda özellikle kullanıldığı dikkati çekmektedir.

Görsel 7: Vodafone FreeZone'un Facebook Hesabında Kullanıcı Sorularına Verdiği Cevaplardan Örnekler

FreeZone'un Facebook sayfasında paylaştığı gönderiler altında kullanıcılar tarafından sorulara tek tek cevap verilmektedir. Verilen cevaplarda dikkati çeken nokta, soru soran bütün kullanıcılara isimleriyle hitap edilmesidir. Bununla birlikte hitap şeklinin “sen” şeklinde olduğu görülmektedir. Böylelikle gençlerle daha sıcak bir iletişim kurulmakta ve samimi bir ortam yaratılmaya çalışılmaktadır.

Vodafone FreeZone'un Twitter Hesabına Yönelik İnceleme

Vodafone FreeZone'un Twitter hesabına bakıldığında ağırlıklı olarak tek yönlü bir şekilde bilgilendirici mesajların verildiği görülmektedir. Twitter'da paylaşılan görsellerin altına yorum yazma imkânının olmaması ve sınırlı karakter kullanımı nedeniyle Facebook'ta olduğu kadar yoğun bir etkileşim bulunmamaktadır.

Görsel 8: Vodafone FreeZone'un Twitter Hesabından Paylaştığı Duyuru Örnekleri

Burada FreeZone tarafından yapılan etkinlikler ile ilgili duyurular yer almaktadır. Ayrıca Facebook'tan yapılan canlı yayınlar için de ilgili sosyal medya aracına yönlendirme yapılmaktadır. Facebook sayfasından paylaşıldığı gibi, Twitter aracılığıyla da, Vodafone FreeZone tarafından düzenlenen konser etkinlikleri ile ilgili haberler ve görseller paylaşılmaktadır.

1741

Görsel 9: Vodafone FreeZone'un Twitter Hesabında Hashtag Kullanımı

Twitter'da da Facebook'ta olduğu gibi hashtag kullanımına yer verilmektedir. Bir takım hashtag'lerin kullanılması suretiyle yapılan paylaşımlarla, kullanıcıların çeşitli ödüller kazanabileceği yarışmalar düzenlenmektedir.

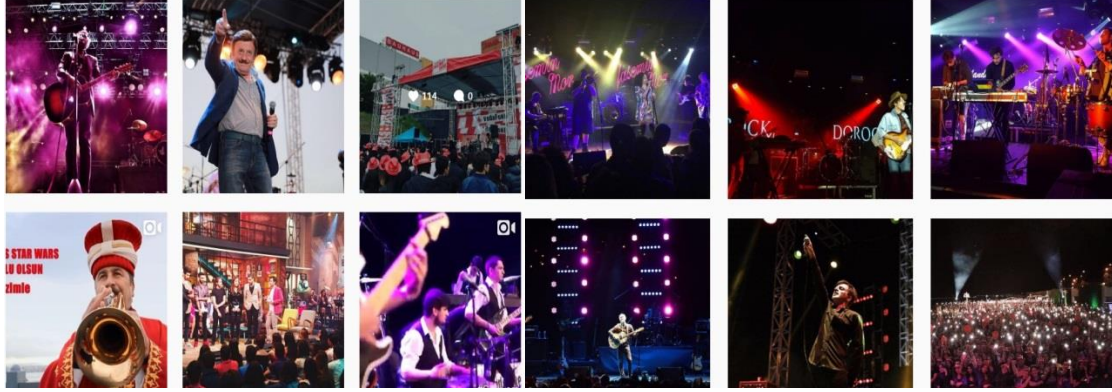
Vodafone FreeZone'un Instagram Hesabına Yönelik İnceleme

Vodafone FreeZone'un Instagram hesabı incelendiğinde, ağırlıklı olarak konserlerle ilgili fotoğrafların ve kısa videoların paylaşıldığı görülmektedir. Instagram daha çok fotoğraf paylaşımının yapıldığı bir araç olduğu için, yazı ağırlıklı görsellerden ziyade tamamen

etkinliklere yönelik fotoğraflara yer verilmiştir. Bu bağlamda markanın Instagram’da gençlerle olan iletişimini tamamen görsellik üzerinden sürdürdüğü söylenebilir.

Görsel 10: Vodafone FreeZone’un Instagram Hesabında Paylaştığı Görsellerden Örnekler

Sonuç

Rekabetin yoğun bir şekilde yaşandığı günümüz şartlarında, markalar açısından müşterileri ile etkin iletişimin kurulması ve bu etkileşimin devam ettirilmesi büyük önem taşımaktadır. Zira müşterilerin zihinlerinde yer etmenin ve markaya olan sadakatin sürdürülmesinin yolu, marka iletişimini aktif bir şekilde yürütmekten geçmektedir. Markaların, iletişimi sağlamak için kullandığı geleneksel medya araçlarının yanı sıra sosyal medya araçlarına da yöneldikleri ve bu ortamda da var oldukları görülmektedir. Sosyal medyanın katılımcı, hızlı geri bildirim olanak sağlayan yapısı, az maliyetli oluşu ve gün geçtikçe sosyal medya kullanıcı sayısının artması, markalar için büyük avantajlar sağlamaktadır. Bu nedenle çoğu marka, bu ortama yatırım yapmakta, sosyal medya ile ilgili birimler oluşturmakta ya da kurum dışından destek almaktadır.

Markalar kendileri ile ilgili farkındalık yaratmak, markaya ilişkin algıyı olumlu yönde oluşturmak ve imajını geliştirmek amacıyla sosyal medyada müşterileri ile aktif bir iletişim kurmaya çalışmaktadır. Sosyal medyada marka ile ilgili paylaşılan bir içeriğin kısa sürede çok fazla kişiye ulaşma potansiyeli, markaların bu noktada daha dikkatli olmasını ve iletişimi sürdürülebilir kılmasını gerektirmektedir. Örneğin, sosyal medyada markaya iletilen bir istek ya da şikâyete cevap verilmediği takdirde, müşterinin zihninde markaya yönelik olumsuz bir algı oluşmakta ve bu durumu kendi sosyal ağındaki kişilerle paylaşması durumunda marka imajı zedelenmektedir. Dolayısıyla sosyal medya hesapları açmak tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Bu hesapları aktif bir şekilde kullanmak, sürekli güncel tutmak ve yorumları cevapsız bırakmamak büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada küresel mobil iletişim şirketi Vodafone’un gençlik markası Vodafone FreeZone’un hedef kitlesi olan gençlerle nasıl iletişim kurduğu ortaya konmaya amaçlanmıştır. Bu bağlamda markaya ait sosyal medya hesapları içerik açısından incelenmiştir. Markanın Facebook hesabına bakıldığında en fazla takipçi sayısına sahip sosyal medya aracı olduğu görülmektedir. Sayfada yer alan “Hakkımızda” kısmında “Hikayemiz” başlığı altında gençlere seslenen ve FreeZone’un daima onların yanında olduğuna ilişkin bir metin yer almaktadır. Metinde yüz yüze konuşma havasında ve samimi bir dilin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Fotoğraflar ve videolar başlıklarında ise markaya ait reklamlar ve özel günler için hazırlanmış içerikler yer almaktadır. Etkinlikler kısmında, yapılmış veya yapılacak etkinliklerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Facebook hesabında göze çarpan bir nokta ise Facebook sayfasında uyulması

gereken kurallara yer verilmesidir. Başka kurumlara ve markalara zarar veren, küfür içeren paylaşımların silineceği ve bu konuda dikkatli olunması gerektiği belirtilmiştir. Bu ifadelerin aktarımında ise resmi bir dilin kullanıldığı dikkati çekmektedir. Ayrıca, FreeZone'un Facebook sayfasında paylaştığı gönderiler altında kullanıcılar tarafından sorular, tek tek cevaplandırılmaktadır. Verilen cevaplarda, soru soran bütün kullanıcılara özellikle isimleriyle hitap edilmektedir. Böylelikle gençlerle daha samimi ve sıcak bir iletişim kurulmaya çalışılmaktadır.

FreeZone'un Twitter hesabına bakıldığında ise daha çok tek yönlü bir şekilde bilgilendirici mesajların ağırlıkta olduğu ve çok yoğun bir etkileşimin olmadığı görülmektedir. Yapılan etkinlikler ile ilgili bilgi verilmekte ve bunlara ilişkin görseller paylaşılmaktadır. Bunun dışında, hashtag kullanarak yapılan paylaşımlarla, kullanıcıların çeşitli ödüller kazanabileceği çeşitli yarışmalar düzenlenmektedir. Markanın Instagram hesabı incelendiğinde, ağırlıklı olarak konserlerle ilgili fotoğrafların ve kısa videoların paylaşıldığı görülmektedir. Twitter'da olduğu gibi burada da tek yönlü bir akışın olduğu görülmektedir. Ancak burada yazılı bir metinden ziyade yalnızca fotoğraf ve video paylaşılmaktadır.

FreeZone'un sosyal medya hesapları genel olarak değerlendirildiğinde Facebook'un marka iletişimini sağlamada daha etkin bir şekilde kullanıldığı ve hedef kitle ile daha fazla etkileşim sağlandığı görülmektedir. FreeZone'un Facebook'ta daha fazla takipçi sayısının bulunması, Facebook'un genç kitle arasında yaygın kullanılan ve çok yönlü özelliklere bir sosyal medya aracı olması, bu etkileşimi artıran önemli faktörler olabilmektedir.

Kaynaklar

1743

Aktan, E. ve Koçyiğit, M. (2016). Sosyal Medya'nın Turizm Faaliyetlerindeki Rolü Üzerine Teorik Bir İnceleme. Sosyal Bilimler Dergisi ICEBSS Özel Sayısı. 62-73.

Ar, A. A. (2004). Marka ve Marka Stratejileri, Ankara: Detay Yayıncılık.

Aslan, E.Ş. (2016). Markaların Kriz Dönemlerinde Sosyal Medya Kullanımı Stratejileri: Gezi Parkı Olayları Sürecinde Twitter Üzerine Bir İnceleme. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi. 4 (2). 505-533.

Bat, M. ve Yurtseven, Ç.T. (2014). Sosyal Medyada Kurumsal Kriz Yönetimi: Onur Air Örneği. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 2 (3), s.197-223.

Biroğul, S. (2011). Sosyal Medyada İş Yönetimi. Bilişim Kültürü Dergisi , Sayı: 138.

Bulunmaz, B. (2011). Otomotiv Sektöründe Sosyal Medyanın Kullanımı Ve Fiat Örneği. Global Media Journal Turkish Edition, 2(3),19-50.

Kara, T. (2012). Sosyal Medya Üzerinde Yeni Nesil Pazarlama ve Türkiye Bilgi&İletişim Hizmetleri Endüstrisinde Sosyal Ağların Kullanımına Yönelik Bir Araştırma. Global Media Journal Turkish Edition, 2(4), 102-117.

Kanışlı, E. (2013). Hedef Kitle ve Paydaşlar ile İletişim Aracı Olarak "Sosyal Medya": Gaziosmanpaşa Üniversitesi (GOÜ) Örneği. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 5(2), 69-78.

Onat, F. (2010). Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı:31, 103-121.

Özgen, E. (2011). Halkla İlişkiler ve Yeni Medyanın İşaret Ettiği Sorunlar Üzerine Bir Tartışma. Global Media Journal Turkish Edition, Sayı:2, 84-105.

Öztürk, A. (2010). Marka İletişiminin Kriz Dönemlerinde İşletme Performansına Etkisi ve Hazır Giyim İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Salman, G. ve Eroğlu, E. (2017). Sosyal Medyada Kurum Kimliği Yönetimi: Türkiye'nin en Büyük 500 Şirketi Üzerine Bir Araştırma. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 5 (1), 525-547.

Şahin, A. (2011). Marka Deneyimi ve İletişiminin Marka Sadakatine Etkisinde Marka İlişki Kalitesinin Rolü. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Gebze.

Taşdemir, E. (2011). Bütünleşik Pazarlama İletişimi Temelinde Sosyal Medya. e-Journal of New World Sciences Academy, 6 (3). 645-665.

Tosun, N. B. (2014). Marka Yönetimi. İstanbul: Beta Basım Yayım.

Yağmurlu, A. (2011). Kamu Yönetiminde Halkla İlişkiler ve Sosyal Medya. Selçuk İletişim Dergisi, 7(1), 5-15.

Çakar, M. F. ve Yanlıç, Ö. (2014). Kişilerarası İletişimin Facebook'ta Değişen Yüzü: Facebook'ta Arkadaşlıkla Gelen Örtülü Takip (Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Örneği). Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 2(3), 224-244.

Yeniçaktı, N. T. (2014). İletişimsel Eylem ve Facebook: Gezi Parkı Olaylarında Sosyal Medyanın Gücü. Selçuk İletişim Dergisi, 8(2), 263-284.

İnternet Kaynakları

Hedefimiz Y Kuşağı. <http://www.capital.com.tr/genc-capital/hedefimiz-y-kusagi-haberdetay-8928?sayfa=2> adresinden erişildi. (ET: 25.04.2017)

Kurumsal Sorumluluk. http://www.vodafone.com.tr/VodafoneHakkinda/kurumsal_sorumluluk.php?default_id=hakimizda-ceptelsaglik adresinden erişildi. (ET: 22.03.2017)

Tarihçe. http://www.vodafone.com.tr/VodafoneHakkinda/tarihce_home.php?&icmp=mdd_tarihce1 adresinden erişildi. (ET: 16.03.2017)

Vodafone Müşteri Hizmetlerini Facebook'a Taşıyan İlk Operatör Oluyor, <http://medyamerkezi.vodafone.com.tr/basin-bultenleri/vodafone-musteri-hizmetlerini-facebook-tasiyan-ilk-operator-oluyor-> adresinden erişildi. (ET: 20.07.2016).

Vodafone. <http://www.superbrandsturkey.com/2010/vodafone.pdf> adresinden erişildi. (ET: 20.03.2017)

Vodafone Türkiye (2017). Vodafone Türkiye Sürdürülebilirlik Raporu 2015-2016. İstanbul. 1-63. <http://www.vodafone.com.tr/VodafoneHakkinda/2015-16-Vodafone-Turkiye-Surdurulebilirlik-Raporu.pdf> **adresinden erişildi. (ET: 25.03.2017)**

Vodafone FreeZone, Dijital Communication Awards'da Finalde. Web: <http://thebrandage.com/vodafone-freezonedigital-communication-awardsda-finalde/> **adresinden erişildi. (ET: 23.04.2017)**

Vodafone'lular 2015'te Yeni Rekorlarla Dijitalleşmeye Devam Etti. <http://medyamerkezi.vodafone.com.tr/basin-bultenleri/vodafone-lular-2015-te-yeni-rekorlarla-dijitallesmeye-devam-etti> **adresinden erişildi. (ET: 20.04.2017)**

Vodafone Müşteri Hizmetlerini Facebook'a Taşıyan İlk Operatör Oluyor. <http://medyamerkezi.vodafone.com.tr/basin-bultenleri/vodafone-musteri-hizmetlerini-facebook-a-tasiyan-ilk-operator-oluyor> **adresinden erişildi. (ET: 27.04.2017)**

Vodafone FreeZone. <https://www.facebook.com/VFreeZone/?fref=ts> **adresinden erişildi. (ET: 18.06.2017)**

Vodafone FreeZone. <https://twitter.com/VFreeZone> **adresinden erişildi. (ET: 18.06.2017)**

Vodafone FreeZone. https://www.facebook.com/pg/VFreeZone/events/?ref=page_internal **adresinden erişildi. (ET: 15.05.2017)**

Vodafone FreeZone. <https://www.instagram.com/vodafonefreezone/> **adresinden erişildi. (ET: 18.06.2017)**

Vodafone FreeZone. https://www.facebook.com/pg/VFreeZone/about/?ref=page_internal, **adresinden erişildi. (ET: 15.05.2017)**

Vodafone FreeZone. https://www.facebook.com/pg/VFreeZone/photos/?ref=page_internal, **adresinden erişildi. (ET: 15.05.2017)**

Vodafone FreeZone. https://www.facebook.com/pg/VFreeZone/videos/?ref=page_internal, **adresinden erişildi. (ET: 15.05.2017)**

Vodafone FreeZone. <https://www.facebook.com/VFreeZone/app/221785644514649/>, **adresinden erişildi. (ET: 15.05.2017)**

Vodafone FreeZone. https://www.facebook.com/pg/VFreeZone/posts/?ref=page_internal, **adresinden erişildi. (ET: 15.05.2017)**

DAĞITIM KANALINDA TOPTANCILARI MOTİVE ETMENİN BELİRLEYİCİLERİ: GIDA TOPTANCILARI ÜZERİNDE BİR UYGULAMA

Öğr. Gör. Dr. Derya ALTINTAŞ

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Vakıfkebir Meslek Yüksek Okulu

Öz

Değişen çevre koşulları altında üreticinin mallarını hedeflenen tüketiciye ulaştırmasında bağımsız ve aracısız olarak hareket etmesi, başka bir ifadeyle bu malların kendiliğinden üreticilerden tüketicilere ulaşması çok zordur. Üretici ile tüketici arasına giren kişi ya da örgütler çeşitli faaliyetlerle malın hareketini sağlarlar. Böylece mallar pazarlara daha kolay ulaştırılır. Malların hareketini sağlamak için kurulan bir sistem olan dağıtım kanalı çeşitli araçlar ve bunlar arasındaki ilişkilerden oluşmaktadır. Kanallarda birbirinden farklı görevleri üstlenmiş olan işletmelerin fiziki dağıtım, koordinasyon, denetim gibi faaliyetlerinin yanında ürünlerin pazarlanmasında istenen başarıya ulaşılabilmesi birbirlerini motive edici uygulamalar kullanmalarını da gerektirmektedir. Bu çalışmada dağıtım kanalı üyelerinden biri olan toptancıların motivasyonunun belirleyicilerini tespit edebilmek için veriler gıda toptancılarıyla yapılan yüz yüze anketler aracılığıyla elde edilmiştir. Analizler sonucunda toptancıların motivasyon belirleyicilerinin dört faktör altında toplandığı belirlenmiştir. Bu faktörler iletişim ve uyum, tutundurma, fiyat ve ödeme kolaylığı ile başarılı teslimat adları altında toplanmıştır.

1747

Anahtar Kelimeler: Dağıtım kanalı, Toptancı, Motivasyon Belirleyicileri

1.Giriş

Teknolojik gelişmeler ve küreselleşme buldukları sektörde başarılı olmak isteyen işletmeleri dağıtım kanalları ve kanal üyeleri açısından yeni gelişmeleri takip etmeye yöneltmektedir. Pazarlama kanalları olarak da adlandırılan dağıtım kanallarında ki bilgi akışının sağlanması, maliyet etkilerinin minimize edilmesi ve böylece karlılığın artırılması bu sistem içindeki faaliyetlerin başlıca amaçlarıdır. Dağıtım kanalında ortaya çıkan ticari ve toplumsal ilişkiler, dağıtım kanalı seçiminde dikkate alınmalıdır. Öteki koşulların birbirine yakın olması durumunda, hangi kanalda ticari ilişkiler daha iyi yürütülecekse, o kanalın seçilmesi gerekmektedir. Rekabetin yoğun olduğu kanallarda, tüm kanal üyelerinin pazar paylarını artırmak için yarışacakları düşünüldüğünden, bu kanalların verimliliğinin de yüksek olması beklenmektedir. Bu doğrultuda büyük dağıtım ağına sahip kanallardaki şirketler, iş performanslarını artırabilmek için değişik uygulamalara gitmektedirler. Her şirket, içinde bulunduğu sektöre, konumuna ve hedeflerine göre motivasyon artırıcı değişik ödüller belirleyebilmektedir. Bu ödüller içinde prim, gezi, ürün temini gibi alternatifler sunulmaktadır. Bir ödül sistemi belirlenirken; satış performansından, müşteri memnuniyetine ve sektördeki rakip firmaların durumuna kadar pek çok durum dikkate alınmaktadır. Ticari başarıların arttırılmasında kanal üyelerinin motive edilmesi gerekliliğini fark eden işletmeler, dağıtım kanallarındaki ilişkileri pazarlama temellerine dayandırarak mal ve hizmetlerinin tüketicilere

ulaştırılması için çaba göstermektedirler. Dağıtım kanalında rekabet edilebilirlik açısından kanal üyelerinin motivasyonları son derece önemlidir. Perakendecilik sektöründeki gelişmelerin kanal üzerindeki etkilerine rağmen taşradaki kanal yapısında geleneksel ilişkilerin devam ettiği toptancıların varlıklarını sürdürdükleri söylenebilir. Bu nedenle toptancıların motivasyonunu etkileyen faktörlerin belirlenmesi pazarlama yöneticileri ve kanaldaki üretici ve ana bayiler için değerli bir bilgidir. Faktör analizi sonuçlarına bakılarak Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde faaliyet gösteren gıda sektöründeki toptancılarının motivasyon belirleyicileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda toptancılarla ilişki içerisinde bulunan üretici ve ana bayilere(distribütörlere) önerilerde bulunulmuştur.

2. Teorik Çerçeve

2.1. Dağıtım Kanalı Üyeleri ve Motivasyon

Pazarlama karmasında dağıtımın rolü ürünü hedef kitleye ulaştırmaktır. Dağıtım kanalı ya da pazarlama kanalı, bir ürünün üreticiden tüketiciye doğru hareketinde izlediği yoldur. Başka bir ifadeyle, ürünlerin pazarlanmasını sağlayan işletme içi örgütsel birimlerin ve işletme dışı pazarlama örgütlerinin oluşturduğu bir yapıdır(Cemalcılar, 1999, s.127-128). Genel olarak yapılan tanımda da görüldüğü üzere dağıtım kanalında üretici, tüketici ve aracı kuruluşlar yer almaktadır. Aracı kuruluşlar da genel anlamda toptancı ve perakendeci şeklinde sınırlandırılabilirler. Aracılar fiziksel ürünlerin ve hizmetlerin satışını ya da üreticiden tüketiciye akışını sağlayan işletmelerdir. Aracılar bazı noktalarda ya ürünün sahibi olurlar ya da ürünün sahipliğinin tüketiciye geçmesi için etkin bir şekilde yardımcı olurlar. Aracılar genellikle dağıtılan ürünün sahipliğini devralmaları ya da almamalarına göre tüccar aracılar ve acente aracılar olmak üzere sınıflandırılırlar. Tüccar aracılar pazarlanacak olan ürünün sahipliğini üstlenirler. Tüccar aracılar toptancılar ve perakendeciler olmak üzere iki çeşittir. Acenteler aracılar ürünün sahibi olmazlar ancak, ürünün sahipliğinin transfer edilmesini sağlarlar (Korkmaz vd, 2009, s.436). Doğrudan perakendecilere ve/veya diğer toptancılara, endüstriyel, kurumsal alıcı veya kullanıcılara mal satan, fakat son tüketicilere önemsiz miktarlarda satış yapan kişi veya firmaların eylemlerine toptancılık denir. Toptancılık, alıp satmak veya ticari amaçla başka mal ve hizmetlerin üretimi ya da bir örgütü yürütmek için kullanmak üzere, mal hizmetleri satın alanlara satış için girişilen tüm faaliyetlerdir. Bu terim, genellikle dağıtımına aracılık ettikleri malların mülkiyetini imalatçılardan alıp, kendi üzerlerine geçirenler için kullanılır. Toptancı-aracı deyimi, dağıtımına aracılık ettikleri malların mülkiyetini üzerine geçirenler yanında, acente, broker, vb gibi mülkiyeti üstlenmeyip, önemli toptancılık faaliyetlerinde bulunanları da içerir. Fakat bu faaliyeti üzerine alan imalatçılara veya üreticilere toptancı-aracı denilemez. Ayrı kuruluş kurmuşlarsa ona denilir(Tek, 1999, s.526). Toptancılık ve perakendecilik, üretici ile tüketici arasında köprü görevini üstlenen ve malların tüketicilere ulaştırılmasını sağlayan "aracılık" hizmetleridir. Toptancılık, mal ve hizmetlerin diğer işletmelere tekrar satılmasını sağlamak veya üretimde kullanmak üzere satışı ile ilgili tüm faaliyetleri kapsar. Bu amaçla toptancılar, tekrar satmak için büyük miktarlarda mal satın alarak bunları depolar ve daha küçük partiler halinde perakendecilere satarlar.(Arslan, 2007, s.25). Toptancı işletmelere "toptancı aracılar" da denir. Toptancıların fonksiyonlarını dağıtım kanalında üreticiler de yapabilirler; ama kendi alanlarında uzmanlaşmış olmalarından ve ölçek ekonomilerinden yararlanmaları sayesinde bunlar toptancılık görevlerini pek çok üreticiden daha etkili verimli bir şekilde yaparlar (Mucuk, 2004: 272). Bazen kanalda üreticiler özellikle

ekonominin durgun olduğu dönemlerde bu durumdan bir sonuç çıkararak örneğin; toptancı aracıları dağıtım kanallarından çıkarma yoluyla maliyetlerini azaltma yolu aramaktadır. Fakat toptancının kanaldan çıkarılmasına rağmen daha düşük maliyet her zaman sağlanamamaktadır. Aracının kanaldan çıkarılmasından sonraki durumu tahmin etmek zordur. Çünkü aracı pazarlama kanalından çıkarılabilir, fakat onların yerine getirdikleri temel etkinlikler ortadan kaldırılamaz(Korkmaz vd, 2009, s.436).

Motivasyon kavramı genellikle başarı kavramı ile birlikte kullanılır. Motivasyon, bir iş konusunda başarıya ulaşmak veya başarının devamlılığını sağlayabilmekle ilişkili güdüsel ve zihinsel bir süreçtir. Dolayısıyla insanların çevresel uyarıcıları nasıl algıladıkları ve eylemlerine yön vermek amacıyla çevreden gelen bilgileri organize etme şekilleri, kullanma şekilleri ve bireylerin söyledikleri veya yaptıkları her şey motivasyon, algılar veya tutumlar gibi zihinsel süreçlerden etkilenmektedir. Bu süreçler aracılığıyla insanlar bilgi toplamakta, bu bilgileri biriktirmekte ve daha sonra dönüştürerek karar vermek veya sorun çözmek gibi farklı görevleri yerine getirmek için kullanmaktadır(Karabey, 2013, s.144). Motivasyon (güdüleme) kavramının tam karşılığını bulmak oldukça zordur. Motivasyon kavramının temelini hareket etmek, harekete geçirmek anlamına gelen, Latince'den türemiş “Movere” kelimesi oluşturmaktadır. Motivasyon insanlara iş yaptıran şeydir. Başka bir ifadeyle motivasyon, insanların yaptıkları işe daha fazla asılmalarını, daha fazla enerji sarf etmelerini sağlayan şeydir. Kahraman'ın (2012) çalışmasında ifade ettiği üzere motivasyonun yoğunluğu kişiden kişiye, içinde bulunulan durum ve ortamın etkisiyle değişiklik göstermektedir. Öyleyse kısaca motivasyon “kişileri belirli bir amaca doğru isteklendirme ve isteklendirmede etkili olabilecek değişkenleri belirleme olarak tanımlanabilir.” Kişiler üzerinde etkili olan motivasyon, işletmelerin içinde buldukları dağıtım kanalının üyeleriyle ilişkileri ve bu kanalda yaşanan tüm süreçlerde de etkisini göstermektedir. Bu doğrultuda Yılmaz ve Sezen (2002) çalışmalarında, üretici firmalarla onların dağıtım kanalları olarak iş yapan bayiler arasındaki ilişkileri irdelemek, özellikle bayilerin memnuniyet seviyesi üzerinde üretici firma genel tedarik performansının etkilerini incelemişlerdir(Ayyıldız ve Keskin, 2010, s.111). Bayi işletmenin, sattığı ürünün muadili eğer var ise ve muadil ürünün satışı daha fazla kar getiriyorsa, üretici işletme, bayinin kendi ürünlerinin satışında daha fazla çaba harcamasını sağlamak için bayileri teşvik edici olmalıdırlar. Bayileri teşvik edici faaliyetlere; satış performansına göre ödüllendirme, yüklü miktarda satın alımlarda uygulanacak özel iskontolar, ödemelerde vade kolaylığı, numune ürün dağıtımı, bayi satış elemanlarına yönelik eğitim ve gelişim programları, kampanya faaliyetleri örnek gösterilebilir. Dağıtım kanalında verimlilik, üreticilerin doğrudan perakendecilere ya da nihai müşterilere ürünü satmak yerine toptancı aracıları tercih etmesiyle açıklanabilir (Delihoca, 2008, s.29). Başka bir ifadeyle günümüz pazarlarında, üreticilerin tüketicilerle doğrudan ilişkiler kurması zor olmaktadır. Özellikle, tüketim mamullerinin doğrudan pazarlanması hemen hemen olanaksızdır. Üreticilerin mamullerini doğrudan pazarladıkları ya da tüketicilerin mamulleri üreticiden doğrudan aldıkları varsayılırsa, binlerce üretici ile milyonlarca tüketici arasındaki ilişkilerin ne denli karmaşık, zaman alıcı ve pahalı olacağı açıkça ortaya çıkmaktadır (Cemalcılar, 1994). Bu durumda, dağıtımla ilgili birçok fonksiyonu yerine getiren, üretici ve tüketici arasındaki ilişkiyi azaltan, konusunda uzmanlaşmış dağıtım kanalları bu görevi üstlenebilmektedir. Bu görevi, “mamul veya hizmetlerin üreticiden tüketiciye veya örgütsel müşteriye aktarılması sürecinde, değişik işlevler yerine getiren bağımsız veya kendi aralarında örgütlenmiş bir kurumlar sistemi” olarak tanımlanan dağıtım kanalı üyelerinin üstlenmesiyle, üreticinin maliyeti de azalmaktadır. Görevlerinde uzmanlaştıkları için, dağıtım faaliyetini daha

etkin ve daha verimli yapmaları söz konusu olmaktadır(Güreş, 2008, s.228). Tüketim mallarında üreticiden tüketiciye doğru mal akışının sağlanabileceği kanallar doğrudan ve dolaylı dağıtımla sağlanabilir. (Altunışık vd, 2006, s.291). Türkiye’de dağıtım kanalları, “klasik ve modern” olmak üzere ikili (dual) bir yapı göstermektedir. Kanalların her aşamasında, bir yandan atomistik denecek kadar küçük, çok sayıda klasik öte yandan da az sayıda fakat sürekli, gelişen modern üyeler bulunmaktadır. Ancak küçük üyelerin oranı %90 dolayındadır. En karmaşık ve uzun dağıtım kanallarına gıda maddeleri alanında rastlanmaktadır (Tek, 1999, s.524). 1980’li yıllarda serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan Türkiye’de, dönemin şartları gereği organize perakendenin tam anlamıyla ülkeye gelişi ve gelişimi uzun sürdü. Buna bağlı olarak toptancı – bakkal – küçük market ekseninde gelişen pazarda, önemli bir hacme ulaşan toptancı firmalar, kendilerini önce toptan üstü sonrasında distribütör olarak adlandırdı. Bu tanım, dönemin şartlarına göre yapılmıştı ancak distribütörlüğün dünya literatüründeki çağdaş tanımıyla, ortadaki iş aslında uyuşmuyordu. 1990’lardan itibaren değişmeye başlayan piyasa şartları ve nihayetinde organize perakendenin 90’lı yılların ikinci yarısında büyük bir hızla gelişim göstermesiyle toptancılık sektörü giderek kan kaybetmeye başladı. Açık ifade etmek gerekirse; stoklar sayesinde para kazanılan bu dönemde perakendeciler stok yapmak – yönetmek için ekstra bir desteğe veya aracıya ihtiyaç duymuyorlardı. Bu dönemde Türkiye’de market zincirlerinin giderek şube sayısını artırıp hacim kazanmaları, ölçekli alım yapmaları tedarikçi firmaların da sektöre bakışını değiştirdi. Tedarikçiler yavaş yavaş toptancılarını aradan çıkarıp perakendeci ile birebir ticaret yapmaya başladı. Sonuçta bir dönem piyasanın hakimi olan toptancılar yavaş yavaş geri plana çekildi. Ancak 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren ise yepyeni şartlar ve yeni fırsatların olduğu bir sektör oluşmaya başladı. Enflasyonist ekonomik sistemin tamamen terk edilmesiyle stok yapmanın önemi giderek azaldı. Stok perakendeci için problem olmaya başlamıştır. Deposundaki malı yönetemeyen, firesini ölçemeyen perakendeciler zor durumda kaldılar. Bir dönemin en çok kazandıran faaliyeti “stok” artık perakendeciye zarara uğratan bir faaliyet haline dönüşmüştür. Perakendecinin tedarikçi firmalardan yeni talebi artık gerektiği zaman, gerektiği kadar mal almaktı. Eskisi gibi malı depolarına doldurmak istemiyorlardı. Fakat bu istek, bu beklenti de tedarikçi firmaları zorlamaktadır. Çünkü Türkiye’de sistemin birkaç zincirin pazara hakim olduğu bir sistem olmaması ve Türkiye’de zincir tanımına giren irili ufaklı 300’ün üzerinde gıda perakendecisinin var olması ortak davranış göstermenin önünde büyük bir problemdi. Ayrıca hızlı tüketim ürünlerinin satıldığı daha pek çok kanal var. Bunların hepsine istediği zaman, istediği oranda mal vermek mümkün değildi. Sektörün geldiği bu yeni noktada, 2000’lerin başında bittiği söylenen distribütörlük tekrar önem kazanmıştır. Fakat yeni nesil distribütörleri 1980’lerdeki örnekleriyle karıştırmamak gerekir. Yeni nesil distribütörler aslında bu tanım altında faaliyet gösteren net birer lojistik firması olarak ifade edilebilir. Distribütör lojistikteki uzmanlık gerektiren süreçleri üstlenen, bu işi asıl işi haline getirip en iyi şekilde yapan tedarik sürecinde kanaldaki ürüne, müşterisine odaklanarak, zamandan tasarruf ettiren işletmeler olarak tanımlanabilirler (<http://www.ortakalan.com.tr/haberler/pdd/distributorluk-kabuk-degistirdi-16616#1>).

Kanalda maliyet lideri üreticiler ve ana bayiler, toptancılarından yalnızca en temel kanal işlevlerini beklerler ve toptancılarına yatırım ve / veya diğer destekleri sağlamaya yani onları motive etmeye daha az çaba gösterirler(Li ve Dant, 1999,135). Ancak eskiden olduğu gibi toptancılara daha fazla ihtiyaç duyulan pazarlama çabalarına doğru değişim gösteren kanal ilişkilerinin kabuk değiştirdiği günümüzde toptancıların da motive edilmesine yönelik çabalara önem verilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Murphy ve Poist (1996), Ellinger vd. (2000),

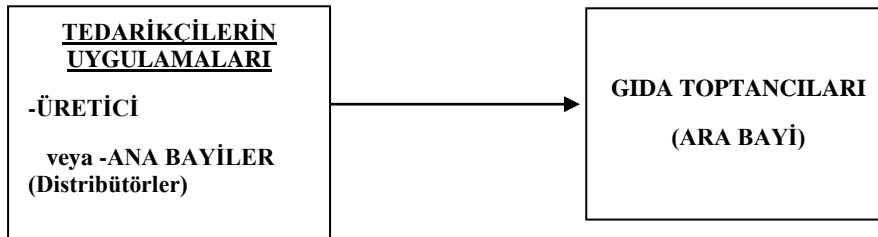

Voorhees vd. (1988) ve Emerson ve Grimm (1996) çalışmalarında, lojistik-pazarlama işbirliği sayesinde memnuniyetin artırılması, dağıtımda oluşabilecek hataların azaltılması, uygun fiyat ve hizmet politikalarının belirlenmesi hususlarında etkinliğin arttığı görülmüştür. Dolayısıyla, ortak yapılması gereken faaliyetlerin birlikte ve koordineli bir şekilde yapıldığı durumda, ayrı ayrı çalışmadan elde edilen performanstan daha iyi bir performans sağlanacağı düşünülebilir(Sezen vd. 2002, s.136). Dağıtım kanalındaki güç; herhangi bir dağıtım düzeyinde bir kanal üyesinin, başka kanal üyelerinin stratejik karar değişkenlerini kontrol etme kabiliyeti olarak kabul edilir. Buna göre güç “ bir kanal üyesinin diğer kanal üyelerinin kararlarını etkileme veya değiştirme kabiliyeti” olarak tanımlanmaktadır. Dağıtım kanalı performansının sürekli yüksek kalması, aracılardan motivasyonuna bağlıdır. Bu amaçla üretici işletmeler, kanal üyeleri arasında işbirliğini geliştirebilmek için aracılardan tanımalı, pazarlama programlarını denetlemeli ve böylece araçlar için en uygun motivasyon araçlarını belirlemelidirler. Dağıtım kanallarında üreticiden nihai kullanıcıya kadar olan süreçte organizasyonlar birbirlerine muhtaç durumdadırlar. Kanal üyeleri arasındaki karşılıklı bağımlılık fazla ise her iki tarafın da ilişkilerinin başarısını garantilemek çıkarları açısından önemlidir. Her iki taraf da bu ilişkinin devamı için zaman, para ve güç harcaması gerekmektedir(Özgül, 2004, s.147). Dağıtım kanalı içinde üretici işletmenin aracılardan teşvik etmek için kullandığı ve aracı işletmelerin doğrudan kazançlarına yansıyan uygulamalar ekonomik araçlar olarak değerlendirilmektedir(Özdemir, 2005, s.119). Dağıtım kanalı yönetiminde aracılardan teşvik etmede kullanılan yöntemlerden bir kısmı doğrudan paraya dönüştürülemede ancak orta ve uzun vadede kazanç sağlamaktadır. Bu tür araçlar da aracılardan motive edilmesini sağlayabilmektedir(Özdemir, 2005, s.121). 1980’lerde dağıtım sistemi üreticilerin ve onların pazarlama şirketlerinin egemenliğinde idi. Bu şirketler, yerel perakendecilerle yaptıkları satış anlaşmaları sayesinde bölgesel toptancılar üzerinde etkili olmuşlardır(Orel, 2006, s.14). Türkiye’de perakendeci yoğunluğunun az oluşu geleneksel dağıtım sisteminin hala ağırlığını korumasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, son yıllarda büyük ölçekli perakendecilerin gerek sayı, gerekse cirosal ağırlığının artması küçük ölçekli perakendecilerin sayısının azalmasına neden olmaktadır. Bir sonraki adım, Türkiye’de perakende zincirlerinin birleşmeler veya yabancı büyük oyuncular tarafından satın alınması yoluyla yoğunlaşmasını artırmaları olacaktır(Orel, 2006, s.17).

3.Gıda Toptancıları Üzerinde Bir Uygulama

3.1. Araştırmanın Amacı

Tedarikçilerinin gıda toptancılarını teşvik ve motive etmek amacıyla kullandıkları birçok uygulama bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı kullanılan uygulamaları belirli başlıklar altında toplayarak toptancıları etkilemek için kullanılan temel faktörleri tespit etmektir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

3.2. Araştırmanın Yöntemi ve Kısıtları

Araştırma Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz’de gıda toptancısı olarak çalışan işletmelerin esas alındığı bir pilot çalışma şeklinde tasarlanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın bölgesel bir değerlendirme sağlaması genelleme yapmayı zorlaştırdığından çalışmamız için bir kısıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, anakütle ile ilgili olarak tam listeye ulaşamadığından tesadüfi olmayan kolayda örnekleme yapılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz’de gıda toptancısı olarak çalışan işletmelerden anket yöntemi ile elde edilmiştir. Hazırlanan anket başlıca 3 bölümden oluşmaktadır. Bölümlerden birincisinde 5’li Likert Ölçeğinde tedarikçi uygulamalarının, kullandıkları araç ve yöntemlerin toptancılar açısından önemini öğrenmeyi amaçlayan ifadeler yer almaktadır. Bu ifadelerin hazırlanmasında, Özdemir’in (2005) çalışmasından, Gilliland’ın (2003; 2004) çalışmalarından, Li ve Dant’ın (1999) çalışmalarından ve Yapraklı ile Yılmaz’ın (2006) çalışmalarından önemli ölçüde yararlanılmıştır. Anket formunun 2. bölümünde ise işletmelerin kaç yıldır faaliyet gösterdikleri, hangi şekilde sipariş verdikleri, kaç kişi çalıştırdıkları, ödeme ve tahsilat için hangi araçları kullandıkları, en çok satın aldıkları ürünler gibi işletmenin özelliklerini öğrenmeye yönelik sorular sorulmuştur. Anketin üçüncü bölümde cevaplayıcıların demografik özelliklerini öğrenmeye yönelik sorular sorulmuştur. Anketler gıda toptancısı olan işletme sahibi 100 kişiye yüz yüze uygulanmıştır. Bu anketlerden 9 tanesi eksik ve hatalı bulunmasından dolayı elenmiştir.

3.3. Bulgular ve Analiz

Araştırma kapsamındaki Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz bölgelerindeki 91 gıda toptancısının demografik özellikleri Tablo 1’deki gibi belirlenmiştir. Araştırma kapsamındaki 91 gıda toptancısının 1’i(%1,1) 18-28yaş, 18’i (%19,8) 29-39yaş, 49’u (%53,8) 40-50 yaş, 22’si (%24,2) 51-61yaş, 1’i (%1,1) 62 ve üstü yaştadır. Cevaplayıcıların 41’i (%93,2) evli olup,3’ü (%6,8) bekarıdır. Cevaplayıcıların 3’ü (%3,3) ilkokul mezunu, 10’u (%11) ortaokul, 64’ü(%70,3) lise, 14’ü (%15,4) üniversite mezunudur. Araştırmaya katılanların 83’ü(%91,2) evli, 8’i (%8,8) bekar olduklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılanların gelir gruplarına göre dağılımı şöyledir; 13’ü(%14,3) 5000 ve altı TL, 30’u(%33) 5001-7000YTL, 19’u (%20,9) 7001-9000YTL, 29’u(%31,9) 9001 ve üzeri gelir grubunda yer almaktadırlar.

Tablo 1: Toptancıların Demografik Özellikleri

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER		SAYI	ORAN %
YAŞ	18-28	1	1,1
	29-39	18	19,8
	40-50	49	53,8
	51-61	22	24,2
	62 ve üstü	1	1,1

EĞİTİM DÜZEYİ	İlkokul	3	3,3
	Ortaokul	10	11,0
	Lise	64	70,3
	Üniversite	14	15,4
MEDENİ DURUM	Evli	83	91,2
	Bekar	8	8,8
GELİR	5000 ve altı	13	14,3
	5001-7000YTL	30	33,0
	7001-9000YTL	19	20,9
	9001 ve üzeri	29	31,9

Tablo 2’de görüldüğü üzere çalışmaya katılan 91 toptancının, 40 tanesi Doğu Karadeniz Bölgesindeki 6 farklı şehirde, 51 tanesi ise Doğu Anadolu Bölgesindeki 7 farklı şehirde yer almaktadır. Bunların 47 tanesi şehir merkezlerinde, 44tanesi ise ilçelerde faaliyet gösterdiği belirlenmiştir.

1753

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Toptancıların Buldukları Bölge ve Şehirler

BÖLGE	ŞEHİR	ARAŞTIRMAYA KATILAN TOPTANCI SAYISI
DOĞU KARADENİZ (6 ŞEHİR)	ARTVİN	4
	BAYBURT	7
	GİRESUN	3
	GÜMÜŞHANE	3
	RİZE	6
	TRABZON	17
	TOPLAM	40

DOĞU ANADOLU (7ŞEHİR)	AĞRI	10
	ARDAHAN	6
	BİNGÖL	2
	ERZİNCAN	6
	ERZURUM	17
	MUŞ	5
	VAN	5
	TOPLAM	51

Tablo 3’de görüldüğü üzere araştırmaya katılan toptancıların 3’ü (%3,3) 1-5 YIL, 16’sı (%17,6) 6-10 YIL, 72’si (%79,1) 11 ve üzeri yıldır toptan gıda sektöründe bulduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3: İşletmelerin Faaliyet Süreleri

TOPTANCILARIN FAALİYET SÜRELERİ	Sayı	Oran %
1-5 YIL	3	3,3
6-10 YIL	16	17,6
11 YIL VE ÜZERİ	72	79,1
TOPLAM	91	100

1754

Tablo 4’de gösterildiği gibi gıda toptancıları ödeme ve tahsilat aracı olarak 1,66 ortalama ile en fazla çek kullanmaktadırlar, bunu ikinci sırada 1,78 ortalama ile kredi kartı üçüncü sırada 2,4 ortalama açık hesap ve dördüncü sırada 2,97 ortalama ile senet takip etmektedir. En az kullanılan araç ise 4,08 ortalama ile diğer seçeneğinde yazılan nakit olarak belirlenmiştir.

Tablo 4: Toptancıların Tahsilat ve Ödeme Araçları

SİPARİŞTE KULLANILAN ÖDEME VE TAHSİLAT ARAÇLARI	Ortalama	Sıralama

ÇEK	1,66	1
KREDİ KARTI	1,78	2
AÇIK HESAP	2,40	3
SENET	2,97	4
DİĞER(NAKİT)	4,08	5

Tablo 5’de görüldüğü üzere toptancıların 78 tanesi (%85,7) siparişini kendisi tedarikçilerine ulaştırırken, 13 tanesi (%14,3) siparişini elemanlar aracılığıyla tedarikçilerine ulaştırmaktadırlar.

Tablo 5: Sipariş Şekilleri

SİPARİŞ VERME ŞEKİLLERİ	SAYI	ORAN %
TOPTANCININ KENDİSİ	78	85,7
ELEMAN ARACILIĞIYLA	13	14,3
Toplam	91	100

1755

Araştırmada toptancılardan satışını gerçekleştirdikleri ürün kalemlerini sıralamaları istenmiştir. Tablo 6’da görüldüğü üzere 2,43 ortalama ile en fazla bakliyat ürünlerinin satışının gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Un ise 7,22 ortalama ile en az satışı gerçekleştirilen ürün olarak belirlenmiştir.

Tablo 6: Satışı Yapılan Ürünler

SATIŞI YAPILAN ÜRÜNLER	ORTALAMA	SIRALAMA
BAKLİYAT	2,43	1
SIVI YAĞ	3,30	2
MARGARİN	4,67	3
SALÇA	4,14	4
KURUYEMİŞ	6,00	5
MAKARNA	5,45	6

MEŞRUBAT	7,02	7
ÇAY	6,40	8
BİSKÜVİ VE ÇİKOLATA	4,84	9
UN	7,22	10

Cevaplayıcılardan tedarikçilerinin kendileriyle ilişkilerindeki uygulamalarını 5’li likert ölçeğine göre değerlendirmeleri istenmiş ve uygulamaların ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Toptancılara Yönelik Uygulamaların Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	*Ortalama	Standart Sapma
Tedarikçinin bölgesel bazda toplantılar yapması önemlidir.	3,0549	1,0040
Tedarikçimle birlikte yapılan ortak eğlenceler önemlidir.(fuar, yemek, tatil)	3,0659	1,1135
Tedarikçinin sağladığı eğitim toplantıları önemlidir.	3,1099	1,0049
Tedarikçinin satış temsilcisi sayısı önemlidir.	3,1538	0,9536
Tedarikçinin kataloglar ve broşürler hazırlamış olması önemlidir.	3,4066	1,0850
Tedarikçinin eleman desteği önemlidir.	3,6044	0,9986
Otomatik olarak fiyat ve kota belirleme hizmetleri önemlidir.	3,6374	0,9251
Tedarikçinin temsilcisinin düzgün görünümlü olması önemlidir.	3,6703	1,2565
Tedarikçinin daha iyi hizmet verebilmeye yönelik özel iletişim hattının bulunması önemlidir. (telefon, faks vb.)	3,7033	1,0164
Tedarikçinin temsilcileri ile işletmemin temsilcileri arasındaki ilişkiler önemlidir.	3,7363	1,1238
Tedarikçinin satış hızlandırıcılar (kota anlaşmaları, ödüller gibi) kullanması önemlidir.	3,8132	0,9990
İşletmemin tedarikçinin faaliyetlerinden haberdar edilmesi önemlidir.	3,8352	1,0248

Tedarikçimin, müşterilerimin rakip işletmelere kaymasına engel olması önemlidir.(başarımız için bizimle çalışması)	3,8901	0,9243
Tedarikçimin, işletmemin algıladığı riski azaltmak amacıyla deneme-numune desteği vermesi önemlidir.	3,8901	0,8089
Tedarikçimin teknoloji ve ticari açıdan yeterli tecrübe ve bilgiye sahip olması önemlidir	3,9341	0,9638
Tedarikçimin ürünleri hakkında bilgilendirme yapması önemlidir.	3,9670	0,8621
Tedarikçimin alış ve ödeme kolaylıkları sağlaması (küçük satışlara indirimler, işletmeye özel kredi kartı imkanı vb) önemlidir.	4,0549	0,8077
Tedarikçimin kampanyalı satışlar yapması önemlidir.	4,0769	0,9337
Tedarikçimin sağladığı eşantyon - promosyon malzemeleri önemlidir.	4,0769	0,7634
Tedarikçimin işletmem ile uyum içinde çalışması önemlidir.	4,1319	0,8327
Tedarikçimin işletmeme lojistik açısından destek vermesi önemlidir.(7gün 24 saat ürün temini gibi)	4,1758	0,8893
Tedarikçimin siparişe uygun miktar ve içerikte gönderim yapması önemlidir.	4,3407	0,7919
Tedarikçimin siparişleri zamanında ve hasarsız teslimatı önemlidir.	4,3736	0,6773
Tedarikçimin ödemede uzun vade tanınması önemlidir.(kredi kartıyla ekstra taksit imkanı gibi)	4,4615	0,8070

* 1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, , 4. Katılıyorum, 5. Tamamen Katılıyorum

Toptancılara yönelik motive edici uygulamaların belirlenmeye çalışıldığı ifadelerle bakıldığında en düşük değeri 3,0549 ortalama ile “Tedarikçimin bölgesel bazda toplantılar yapması önemlidir.” ifadesinin aldığı görülmektedir. En yüksek değeri ise 4,4615 ortalama ile “Tedarikçimin ödemede uzun vade tanınması önemlidir.” ifadesinin aldığı görülmüştür.

Toptancıların kendilerine yönelik üretici ve ana bayi uygulamalarını değerlendirmelerinin motivasyonlarının belirleyicisi olarak hangi ana boyutlardan meydana geldiği faktör analizi yardımı ile belirlenmeye çalışılmıştır. Değişkenler faktör analizine sokulmadan önce bu değişkenlerin güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach’s Alpha katsayısı 0,937 bulunmuştur. Elde edilen bu sonuca göre 24 değişkenden oluşan bu ölçek güvenilir bulunmuş ve tüm değişkenlere faktör analizi yapılmıştır. Yapılan faktör analizinde faktör yükü 0,50’nin altında bulunan 2 değişken çıkartılmış ve toplam 22 değişken üzerinden yeniden analiz yapılmıştır. KMO ve Bartlett’s testi sonuçlarına göre bu değişkenlerin faktör analizi için uygun olduğu

belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda 4 faktör elde edilmiştir. Elde edilen bu faktörler Tablo7’de gösterilmiştir. Elde edilen faktörler ilişkiler setinin %65,078’ini açıklamaktadır. Buna göre; birinci faktör varyansın %43,023’ünü açıklamaktadır. Bu anlamda en önemli faktör yükü bu grupta yer almaktadır. İkinci faktör %9,684’ünü, üçüncü faktör %7,201’ini, dördüncü faktör ise %5,171’ini açıklamaktadır. Faktörler, altında yer alan değişkenlerin özelliklerine göre isimlendirilmiştir. Bu faktörlerden iletişim ve uyum olan birinci faktörün Cronbach’s alpha katsayısı 0.902, tutundurma olan ikinci faktörün 0.869, fiyat ve ödeme kolaylığı olan üçüncü faktörün 0.794 ve başarılı teslimat adlı dördüncü faktörün Cronbach’s alpha katsayısı 0.705 olarak bulunmuştur.

Tablo 8: Toptancılara Yönelik Uygulamalara İlişkin Faktör Analizi Sonuçları

	Faktör Yükleri	Özdeğer	Varyans yüzdesi	Cronbach’s alpha
FAKTÖR 1: İLETİŞİM ve UYUM		9,465	43,023	0,902
Tedarikçimle birlikte yapılan ortak eğlenceler önemlidir.(fuvar, yemek, tatil)	,801			
Tedarikçimin bölgesel bazda toplantılar yapması önemlidir.	,791			
Tedarikçimin sağladığı eğitim toplantıları önemlidir.	,771			
Tedarikçimin daha iyi hizmet verebilmeye yönelik özel hattının bulunması önemlidir. (telefon, faks vb.)	,742			
İşletmemin tedarikçimin faaliyetlerinden haberdar edilmesi önemlidir.	,650			
Tedarikçimin, müşterilerimin rakip işletmelere kaymasına engel olması önemlidir.(başarımız için bizimle çalışması)	,626			
Tedarikçimin teknoloji ve ticari açıdan yeterli tecrübe ve bilgiye sahip olması önemlidir	,588			
Tedarikçimin işletmem ile uyum içinde çalışması önemlidir.	,585			
Tedarikçimin temsilcileri ile işletmemin temsilcileri arasındaki ilişkiler önemlidir.	,526			

Tedarikçimin satış temsilcisi sayısı önemlidir.	,512			
Faktör 2: TUTUNDURMA		2,130	9,684	0,869
Tedarikçimin kataloglar ve broşürler hazırlanmış olması önemlidir.	,835			
Tedarikçimin temsilcisinin düzgün görünümlü olması önemlidir.	,758			
Tedarikçimin sağladığı eşantıyon - promosyon malzemeleri önemlidir.	,529			
Tedarikçimin kampanyalı satışlar yapması önemlidir.	,522			
Tedarikçimin ürünleri hakkında bilgilendirme yapması önemlidir.	,508			
FAKTÖR 3: FİYAT VE ÖDEME KOLAYLIĞI		1,584	7,201	0,794
Tedarikçimin alış ve ödeme kolaylıkları sağlaması (küçük satışlara indirimler, işletmeye özel kredi kartı imkanı vb) önemlidir.	,788			
Tedarikçimin satış hızlandırıcılar (kota anlaşmaları, ödüller gibi) kullanması önemlidir.	,739			
Otomatik olarak fiyat ve kota belirleme hizmetleri önemlidir.	,692			
Tedarikçimin ödemede uzun vade tanınması önemlidir.(kredi kartıyla ekstra taksit imkanı gibi)	,625			
Faktör 4: BAŞARILI TESLİMAT		1,138	5,171	0,705
Tedarikçimin siparişe uygun miktar ve içerikte gönderim yapması önemlidir.	,803			
Tedarikçimin siparişi zamanında ve hasarsız teslimatı önemlidir.	,781			

Tedarikçimin işletmeme lojistik açısından destek vermesi önemlidir.(7gün 24 saat ürün temini gibi)	,664			
KMO YETERLİLİK ÖLÇÜTÜ	0,878			
BARTLETT TESTİ	Ki-Kare değeri	1277,753		
	Serbestlik derecesi	231		
	Önem Düzeyi	,000		

4. Sonuç ve Öneriler

Araştırmaya katılan cevaplayıcıların çoğunluğu (%53,8) 40-50 yaş grubunda, (%70,3) lise mezunu, (%91,2) evli , (%50) 5001-7000 gelir grubunda yer almaktadır. Gıda toptancıları ödeme ve tahsilat aracı olarak 1,66 ortalama ile en fazla çek kullanmaktadırlar. Toptancıların 72'i (%79,1) 11 ve üzeri yıldır toptan gıda sektöründe hizmet vermektedir. Toptancıların 78'i (%85,7) siparişini kendisi tedarikçilere ulaştırmaktadır. Dağıtım kanalında çeşitli işletmeler yer aldığına göre, bunlar arasında sıkı ilişkiler kurulması zorunludur. Bu durumda dağıtım kanalı bir sistem demektir. Durum ne olursa olsun tedarikçilerin uygulamaları gıda toptancılarını etkilemektedir. Dağıtım kanalında yer alan toptancıların motivasyonunu belirleyen 4 faktör tespit edilmiştir. Bu faktörler iletişim ve uyum, tutundurma, fiyat ve ödeme kolaylığı, başarılı teslimat adları altında toplanmıştır. Araştırmadan elde edilen bu faktörleri dikkate alan tedarikçiler, gerekli iyileştirmeleri yaparak kanaldaki motivasyonu arttırabilirler. Kanaldaki her bir üyeye yönelik motivasyonu içinde bulunan şartlar doğrultusunda değerlendirilmelidir. Ayrıca kanaldaki ilişkiler incelendiğinde kanal üyeleri arasında çatışmanın çıkmaması için işbirliğine gidilmeli, üyelerin rol tanımı yapılmalı, amaçlar ortak bir şekilde belirlenmeli, her bir üyenin kanal alanı tanımlanmalı, iletişim bozuklukları giderilmeli, ilişkilere yön verecek ve denetleme yapabilecek bir komite kurulmalıdır. Ayrıca dağıtım kanalı yapısı geleneksel yapıdan dikey pazarlama sistemi yapısına dönüştürülmeye çalışılmalıdır. Ortak amaçlar doğrultusunda tek bir birim olarak hareket edecek kanal uzun vadede daha fazla kazanç sağlar. Bunun yansıması olarak da kanalda yer alan her bir üyenin daha yüksek oranda kâr elde edebileceği düşünülmektedir.

1760

Kaynakça

- Altunışık, R., Özdemir, Ş. ve Torlak, Ö. (2002). Modern pazarlama. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Arslan, K. (2007). Rami gıda toptancılarının rekabet gücünün geliştirilmesi, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2007-31.
- Ayyıldız, H. ve Keskin, H. D. (2010). Dondurulmuş hazır gıda dağıtım kanalında dikey yönlü çatışma davranışı: Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bir alan araştırması. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17/2, 107-127.

- Cemalcılar, İ. (1996). Pazarlama kavramlar- kararlar. İstanbul: Beta Yayınları.
- Delihoca, E. (2008). Çok kanallı dağıtım sistemleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Gilliland, D. I. (2003). Toward a business-to-business channel incentives classification scheme. *Industrial Marketing Management*, 32/1, 55-67.
- Güreş, N. (2008). Dağıtım kanallarında çatışma nasıl önlenbilir?. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5/9, 229-241.
- Karabey, C. N. (2013). Girişimsel düşünceyi anlamak: Düşünme tarzı ve risk tercihinin girişimsel özyetkinlik ve girişimcilik niyeti ile ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18/3, 143-159.
- Korkmaz, S. vd. (2009). Pazarlama: Kavramlar-ilkeler-kararlar. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Li, Z. G. ve Dant, R. P. (1999). Effects of manufacturers' strategies on channel relationships. *Industrial Marketing Management*, 28/2, 131-143.
- Mucuk, İ. (1999). Pazarlama ilkeleri. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Orel, F. D. (2006). Türk gıda dağıtım sistemi hangi yöne gidiyor? ABD'nin üretici lider modeli mi İngiltere'nin perakendeci lider modeli mi?. *Bizim Market Dergisi*.
- Özdemir, Ş. (2005). Dağıtım kanalında bayileri motive etmenin belirleyicileri: Ampirik bir analiz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/1, 115-138.
- Özgül, E. (2004). Özel marka üretiminde üretici perakendeci ve bağımlılığının işbirliği süreç ve performansa etkileri. *Ege Akademik Bakış*, 4/1, 144-155.
- Sezen, B., Yılmaz, C. ve Gezgin, G. (2002). Lojistik işlevinin pazarlama ve üretim birimleri arasındaki bağlayıcı rolü ve işletme performansı üzerindeki etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17/2, 133-146.
- Tek, Ö. B. (1999). Pazarlama ilkeleri global yönetsel yaklaşım Türkiye uygulamaları. İstanbul: Beta Yayınları.
- URL- <http://www.ortakalan.com.tr/haberler/pdd/distributorluk-kabuk-degistirdi-16616#1> adresinden erişildi.(ET: 19.09.2016).
- Yapraklı, Ş. ve Yılmaz, M. K. (2006). Dağıtım kanallarında sunulan kanal destek faaliyetleri: Beyaz eşya ve gıda ürünleri dağıtım kanalları üzerine bir saha araştırması. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61/4, 267-291.
- Yükselen, C. (2003). Pazarlama: İlkeler-yönetim. Ankara: Detay Yayıncılık.

MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN PROFİLİNİ BELİRLEMeye ÇALIŞAN BİR ARAŞTIRMA: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ KARAPINAR AYDOĞANLAR MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Dr. Durmuş Ali CEYLAN

Selçuk Üniversitesi Karapınar Aydoğanlar Meslek Yüksekokulu

Öğr. Gör. Naim Çağlar DİRİ

Selçuk Üniversitesi Karapınar Aydoğanlar Meslek Yüksekokulu

Öz

Yoğun rekabet ortamının yaşandığı küresel iş dünyasında kurumların hayatta kalabilmeleri için, çalışanların rolü son derece önemlidir. Bilgi ve teknik birikimi olan, etkin bir vizyona sahip, yenilik ve gelişime açık, doğru ve hızlı karar verebilen çalışanlar kurumların başarılarını sürekli kılacaktır. Bu noktada, günümüzde değişik misyonlar yüklenen meslek yüksekokullarına da; sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe ihtiyaç duyulan bilgi ve teknolojiye hakim ara eleman yetiştirme görevi düşmektedir. Bu çalışmada 2016-2017 eğitim öğretim döneminde Selçuk Üniversitesi Karapınar Aydoğanlar Meslek Yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin bazı sosyo-ekonomik ve demografik değişkenleri, sosyolojik yapısı incelenmiş, bu bağlamda öğrencilerin eğitim sürecinde karşılanmış oldukları sorunlar ile geleceğe yönelik planlarına ulaşılacak amaçlanmıştır. Bu amaçlara ulaşma adına 260 öğrenciye anket çalışması yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS paket programında frekanslar, ortalamalar ve korelasyon gibi analizler kullanılarak değerlendirilmiştir.

1763

Anahtar Kelimeler: Meslek Yüksekokul Öğrencileri, Sosyo - Demografik Özellikler

GİRİŞ

Türkiye, demografik bakımdan dünyanın en genç ülkelerinden biridir. 17 Mayıs 2016 TÜİK verilerine göre ülke nüfusunun (78 milyon 741 bin 53 kişi) %16,4'ünü (12 milyon 899 bin 667 kişi) 15-24 yaş grubundaki genç nüfus oluşturmuştur. Bu nüfusun, %51,2'sini genç erkek nüfus, %48,8'ini ise genç kadın nüfus oluşturmaktadır.

Genç nüfusu olan bir ülkenin eğitimden ekonomiye, sanattan bilime kadar her alanda atılım yapabilecek insan altyapısına sahip olduğu düşünülür. Bu durumda genç nüfusa sahip ülkelerin önündeki temel sorunların başında insan kaynağı altyapısını oluşturan gençlerin, küreselleşen dünyanın gereklerine göre nasıl kanalize edilebileceğidir. Bu bağlamda çağının şartlarına uygun, evrensel nitelikte bilgi ve teknoloji üretebilen nitelikli ara elemanların varlığı, ülkenin gelişmişlik seviyesini belirleyecektir. Çağın gerektirdiği bilgi ve deneyime sahip nitelikli meslek elemanları orta ve üst kademe yönetici adayları yetiştirmede Meslek Yüksekokullarının rolü yadsınmaz. Bu noktada Meslek Yüksekokulları, verdikleri iki yıllık eğitimle kurumların

İhtiyaç duydukları bu ara elemanları mesleğe hazır hale getirmektedir. Meslek Yüksekokullarında eğitim alan olan öğrenciler, aldıkları uygulamalı staj eğitimi ile daha okulları bitmeden alanlarıyla ilgili işlere adaptasyon sağlamaya başlamakta, okulları bittiğinde ise çalışacakları işlerde verilen görevleri kolaylıkla ve hızlı bir şekilde yerine getirebilmektedirler. Tabii ki öğrencilerin bu noktaya gelebilmelerinde en büyük görev başta öğrenciye ve yükseköğretim kurumuna düşmektedir. Bu sorumluluk bilinci altında mesleki eğitimde yaşanan hızlı ve farklı gelişmeler eğitimi ara elemanların doğuş kaynağı olan meslek yüksekokullarını da sürekli bir değişime zorlamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan bir tanesi meslek yüksekokullarında kaliteli ve iyi bir eğitimin verebilmesi için öncelikle mevcut öğrenci profilinin belirlenmesidir

Profil, herhangi bir kişi ya da öğenin içsel ve dışsal etkenler göz önüne alarak incelenmesi, bu kişi ve öğelerin ayırt edici özelliklerinin tümü olarak tanımlanmaktadır. Profil araştırmaları ise yapılan araştırmanın evrenini oluşturan olan hedef kitlenin mevcut durumunu çeşitli değişkenler açısından tanımlanmasıdır. Eğitim alanında yapılan araştırmalarda bireylerin profilinin belirlenmesi ile bu bireylerin içinde yer aldığı kültürel, sosyal, ekonomik demografik ve bunlara benzer özellikler hakkında önemli veriler elde edilmektedir (Erkan, 2002). Öğrencilerin profillerini belirlemeye yönelik olarak yapılan çalışmalar öğrencilerin sosyo-ekonomik durumlarını, üniversitedeki verilen eğitimin durumu, öğrencilerin sosyal yaşama ilişkin görüşleri ve ileriye yönelik beklentilerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu noktada da öğrenci kitlesinin iyi tanınması öğrencilere verilen eğitimin kalitesini de artıracaktır (Keskin, 2007). Bu amaçla yükseköğretim kurumlarında verilen eğitimin kalitesinin artırmak için birçok çalışma yapılmaktadır. Yapılan çalışmalara bakıldığında öğrencilerin profilini belirlemeye yönelik olarak yapılan araştırmaların birbirinden farklı alanlarda ve kapsamlarda yapıldığı ancak hemen hemen hepsinin benzer amaçlar için yapıldığı görülmektedir. Aşağıda bu alanda yapılmış olan önemli birkaç literatüre yer verilmiştir.

Tablo 1: Yüksekokul Öğrenci Profilini Belirlemeyi Amaçlayan Bazı Literatür Çalışmaları

Yazar	Yayın Adı	Yılı
Kuru, E., Pepe, K.	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Özel Yetenek Sınavlarına Katılan Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Profilleri	2002
Bilgili, E., Uçan, O., Çetin, F.	ODTÜ İktisat, Erciyes Üniversitesi ve Niğde Üniversitesi İktisat ve İşletme Bölümü Öğrencilerinin Profillerinin Karşılaştırılması	2003
Özdemir, C., VD.	Adnan Menderes Üniversitesi Öğrenci Profili Araştırması	2003
Şenses, F.	ODTÜ İktisat Bölümü Öğrenci Profili	2005

Saraç, T.B., Ceylan, D.A.	Meslek Yüksekokullarında Okuyan Öğrencilerin Demografik Yapısı ve Meslek Yüksekokullarının Etkinliği	2006
Özel, A.	Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı	2006
Yaylalı, M. VD.	Üniversite Gençliğinin Sosyo-Ekonomik Profili Araştırması	2006
Yiğit, R., VD.	Türkiye’de Hemşirelik Son Sınıf Öğrencilerinin Profili	2007
Nartgün,Ş.S., Yüksel, E.	Ahi Evran Üniversitesi Kaman MYO Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Düzeylerinin Belirlenmesi	2009
Çevik, O., Yiğit, S.	Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Profillerinin Belirlenmesi-Amasya Üniversitesi Örneği	2009
Keskin, N., VD.	Pamukkale Üniversitesi Buldan MYO Öğrenci Profili	2010
Hatipoğlu, A., VD.	Adnan Menderes Üniversitesi Gençlik Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ADÜGENÇ)	2012
Sevüktekin, M., VD.	Uludağ Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Profil Araştırması.	2012
Parlakay, O., VD.	Mustafa Kemal Üniversitesi Antakya Meslek Yüksekokulu Mülkiyet Koruma Ve Güvenlik Bölümü Öğrenci Profili	2013
Bozkurt, Y., Gülcan, Ş.	Üniversite Öğrencilerinin Profilini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Meslek Yüksekokulu ve Fakülte Öğrencilerinin Karşılaştırılması	2013
Çiçek, H.G., Baykul, A., Keleş, M.K.	Öğrenci Profilinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması “Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği”	2014
Korkmaz, Ö.	Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının İl Ekonomisine Katkısı: Bayburt Üniversitesi İktisadi ve	2015

	İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Analiz	

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE AMACI

Araştırmada veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. Araştırmada kullanılan anket soruları daha önce yapılmış olan çalışmalardan derleme yapılarak oluşturulmuştur. İnternet ortamında toplam 273 anket formu dağıtılmış ve hatalı işaretlenenlerin çıkarılması sonucu 260 adet form değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmanın amacı ise meslek yüksekokullarında okumakta olan öğrencilerin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinin belirlenmesidir. Ayrıca analizler sonucunda öğrencilerin eğitim sürecince karşılaştıkları sorunların karşılaştırmalı analizlerle ortaya konulmuştur.

BULGULAR

Tablo 2: Öğrencilerin Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	Dağılım	Yüzde
Kız	137	53
Erkek	123	47
Toplam	260	100

2016-2017 eğitim-öğretim yılında Selçuk Üniversitesi Karapınar Aydoğanlar Meslek Yüksekokulunda toplam 889 öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerin 387'si erkek öğrenci, 502'si ise kız öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan 123 erkek öğrenci toplam sayının % 47'sini oluştururken, 137 kız öğrenci ise % 53'ünü oluşturmaktadır.

Tablo 3: Öğrencilerin Sınıf Dağılımı

Sınıf	Dağılım	Yüzde
1. Sınıf	88	33,8
2.Sınıf	172	66,2
Toplam	260	100

Ankete katılan öğrencilerin %33,8'i (88) 1.Sınıf, % 66,2'si (172) 2. Sınıf öğrencileridir.

Tablo 4: Öğrencilerin Programlara Göre Dağılımı

Programın Adı	Dağılım	Yüzde
Gıda Teknolojisi Programı	33	12,7
Laborant ve Veteriner Sağlık Programı	73	28,1
Yerel Yönetimler Programı	107	41,2

Gıda Kalite Kontrolü ve Analizi Programı	41	15,8
Süt ve Ürünleri Teknolojisi Programı	6	2,3
Toplam	260	100

Ankete katılan öğrencilerin % 41,2'si (107) Yerel Yönetimler Programı, %28,1'i (73) Laborant ve Veteriner Sağlık Programı, %15,8'i (41) Gıda Kalite Kontrol Analizi Programı, %12,7'si (33) Gıda Teknolojisi Programı, %2,3'ü (6) Süt ve Ürünleri Teknolojisi Programı öğrencilerinden oluşmaktadır.

Tablo 5: Öğrencilerin Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş	Dağılım	Yüzde
17	1	0,4
26	2	0,8
27	1	0,4
28	1	0,4
29	2	0,8
18	11	4,2
19	32	12,3
20	89	34,2
21	81	31,2
22	24	9,2
23	7	2,7
24	7	2,7
25	2	0,8
Toplam	260	100

1767

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları 17 ile 29 yaş ve 30 yaş ve üzeri olarak gruplandırılmıştır. En çok katılımcı % 34,2 (89) oranıyla 20 yaş grubu öğrencilerden oluşturmaktadır. Katılımcıların diğer yaş grupları ise %31,2 (81) ile 21 yaş, % 12,3 (32) ile 19 yaş, %9,2 (24) ile 22 yaş şeklinde sıralanmaktadır. 30 yaş ve üzeri öğrenci bulunmamaktadır.

Tablo 6: Öğrencilerin Engel Durumu

Engel Durumu	Dağılım	Yüzde
Evet	257	98,8
Hayır	3	1,2
Toplam	260	100

Ankete katılan 260 öğrencinin 3 tanesi (%1,2) engellidir.

Tablo7: Öğrencilerin İkamet Ettikleri Bölgelere Göre Dağılımı

İkametgah	Dağılım	Yüzde
Karadeniz	12	4,6
Akdeniz	46	17,7
Ege	19	7,3
Doğu Anadolu	12	4,6
Marmara	21	8,1
Güneydoğu Anadolu	9	3,5
İç Anadolu	141	54,2
Toplam	260	100

1768

Selçuk Üniversitesinin Konya’da olması ve Konya’nın coğrafi konum olarak İç Anadolu bölgesinde olmasından dolayı öğrencilerin % 54,2’si (141) bu bölgede ikamet etmektedir. Diğer öğrencilerin ise %17,7’si (46) Akdeniz, %8,1’i (21) Marmara, %7,3’ü (19) Ege, %4,6’sı (12) Karadeniz, %4,6’sı (12) Doğu Anadolu, %3,5’i (9) Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ikamet etmektedir. Kısacası öğrencilerin üniversite tercihleri öğrencilerin ikamet yerine yakınlığı baz alınarak yapıldığı söylenebilir.

Tablo 8: Öğrencilerin Barındıkları Yerlere Göre Dağılımı

Barınma Yeri	Dağılım	Yüzde
Ailemin yanında	40	15,4
Akrabalarımın yanında	1	0,4
Kredi Yurtlar Kurumunda	138	53,1
Özel yurttta	17	6,5

Vakıf yurdunda	1	0,4
Kiralık evde tek başıma	4	1,5
Kiralık evde arkadaşlarımla	59	22,7
Toplam	260	100

Öğrencilerin kaldıkları yerlere bakıldığında ise, öğrencilerin %53,1'i (138) Kredi Yurtlar Kurumunda, %22,7'si (59) kiralık evde arkadaşlarıyla, %15,4'ü (40) ailesinin yanında, %6,5'i (17) özel yurttta kalmaktadır. Geriye kalan öğrenciler ise akrabalarının yanında, kiralık evde tek başına, vakıf yurdunda ve özel yurttta kaldıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 9: Öğrencilerin Aylık Toplam Harcamalarına Göre Dağılımı

Aylık Toplam harcama	Dağılım	Yüzde
200 TL'ye kadar	30	11,5
201-299 TL	14	5,4
300-399 TL	52	20,0
400-499 TL	78	30,0
500-599 TL	49	18,8
600 TL ve üzeri	37	14,2
Toplam	260	100

1769

Öğrencilerin aylık toplam harcamalarıyla ilgili elde edilen verilere bakıldığında ise, %30'unun (78) 400-499 TL, %20'sinin (52) 300-399 TL, %18,8'inin (49) 500-599 TL, %14,2'sinin (37) 600 TL ve üzeri, %11,5'inin (30) 200 TL'ye kadar, %5,4'ünün (14) ise 201-299 TL arasında aylık harcaması olduğu görülmektedir.

Tablo 10: Öğrencilerin Kardeş Sayısına Göre Dağılımı

Kardeş Sayısı	Dağılım	Yüzde
Kardeşim yok	4	1,5
1	13	5
2	68	26,2
3	79	30,4
4	48	18,5

5	18	6,9
6	16	6,2
7	4	1,5
8	3	1,2
9 ve üzeri	7	2,7
Toplam	260	100

Öğrencilerinin kendileri hariç kaç kardeşlerinin olduğunu gösteren yukarıdaki tablo incelendiğinde ise, ağırlığın üç kardeşli öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Yüzde dağılımlarına bakıldığında öğrencilerin % 30,4'ünün (79) üç kardeşi, %26,2'sinin (68) iki kardeşi, %18,5'inin (48) ise dört kardeşi vardır. Öğrencilerin kendilerini de kattığımızda üç, dört ve beş kardeşli öğrencilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu durumun okumakta olan öğrencilerin ailelerinin daha çok geliri tarıma dayalı olan bölgelerde, kırsallarda, küçük il ve ilçelerde ikamet eden ve dar gelirlili geniş ailelerden oluştuğunu söyleyebiliriz.

Tablo 11: Öğrencilerin Anne ve Babalarının Durumuna Göre Dağılımı

Anne ve Baba Durumu	Dağılım	Yüzde
Birlikte yaşıyorlar	226	86,9
Henüz boşanmadılar, ama ayrı yaşıyorlar	3	1,2
Annem vefat etti, babam sağ	5	1,9
Babam vefat etti, annem sağ	18	6,9
Boşandılar	8	3,1
Toplam	260	100

1770

Öğrencilerin % 86,9 (226) gibi yüksek bir oranının anne ve babaları birlikte yaşamaktadırlar. Geri kalan %13,1 (34) öğrencinin ailesi ise vefat, boşanma ya da anne babanın sağ olup fiilen ayrı yaşaması gibi nedenlerle dolaylı dağılmıştır.

Tablo 12: Öğrencilerin Annelerinin Mesleğine Göre Dağılımı

Anne Mesleği	Dağılım	Yüzde
Ev hanımı (anneler için)	233	89,6
Özel Sektörde İşçi	13	5,0

Memur	2	0,8
Serbest meslek sahibi	4	1,5
Emekli	4	1,5
Diğer	3	1,2
Kamu Kurumunda İşçi	1	0,4
Toplam	260	100

Öğrencilerin annelerinin meslekleri incelendiğinde, % 89,6'sının (233) ev hanımı, % 5'inin (13) özel sektörde işçi olarak çalıştığı, geri kalan % 5,4'ünün (14) ise memur, esnaf, serbest meslek sahibi, emekli ve kamu kurumunda işçi olarak çalıştığı görülmektedir.

Tablo 13: Öğrencilerin Babalarının Mesleğine Göre Dağılımı

Baba Mesleği	Dağılım	Yüzde
Özel Sektörde İşçi	44	16,9
Memur	14	5,4
Esnaf	27	10,4
Serbest meslek sahibi	64	24,6
Emekli	63	24,2
Diğer	41	15,8
Kamu Kurumunda İşçi	7	2,7
Toplam	260	100

1771

Öğrencilerin babalarının meslekleri incelendiğinde ise, % 24,6 'sının (64) serbest meslek sahibi olarak çalıştığı, %24,2'sinin (63) emekli, %16,9'unun (44) özel sektörde işçi, %34,3'ünün (89) ise kamu kurumunda işçi, esnaf, memur ve diğer mesleklerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 14: Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Düzeyine Göre Dağılımı

Anne öğrenim düzeyi	Dağılım	Yüzde
Okur- yazar değil	25	9,6
Okur- yazar	16	6,2
İlkokul mezunu	166	63,8

Ortaokul mezunu	40	15,4
Üniversites/Yüksekokul mezunu	2	,8
Lise mezunu	11	4,2
Toplam	260	100

Anne öğrenim düzeyleri incelendiğinde % 63,8 (166) öğrencinin annesinin ilkököl mezunu, %15,4'ünün (40) ortaokul mezunu, %9,6'sının (25) okuryazar olmadığı, %6,2'sinin (16) okur-yazar, %4,2'sinin (11) lise, %0,8'inin yüksekokul/üniversite mezunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 15: Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Düzeyine Göre Dağılımı

Baba öğrenim düzeyi	Dağılım	Yüzde
Okur- yazar değil	4	1,5
Okur- yazar	5	1,9
İlkokul mezunu	135	51,9
Ortaokul mezunu	75	28,8
Üniversite/Yüksekokul mezunu	8	3,1
Lisansüstü mezunu	2	,8
Lise mezunu	31	11,9
Toplam	260	100

Baba öğrenim düzeyleri incelendiğinde ise %51,9'u (135) ilkököl mezunu, %28,8'i (75) ortaokul mezunu, %11,9'u (31) lise mezunu, %7,4'ü (19) diğer seçeneklerdendir.

Tablo 16: Öğrencilerin ailelerindeki çalışan kişi sayısı

Ailedeki Çalışan Kişi Sayısı	Dağılım	Yüzde
1	145	55,8
2	63	24,2
3	13	5,0
4	9	3,5
5 ve üzeri	4	1,5

Hiç kimse çalışmıyor	26	10,0
Toplam	260	100

Öğrencilerin ailesinde çalışan kişi sayıları incelendiğinde %55,8'inin evinde 1 kişinin eve ekme getirdiği, %24,2'sinde (63) iki kişinin, %5'inde (13) üç kişinin, %3,5'inde (9) dört kişinin, %1,5'inde (4) 5 kişi ve üzeri, %10'unda ise (26) hiç kimse çalışmıyor cevabı alınmıştır.

Tablo 17: Öğrencilerin Ailesinin Aylık Toplam Gelirine Göre Dağılımı

Ailenin Toplam Geliri	Dağılım	Yüzde
1000 TL'ye kadar	42	16,2
1001-1500 TL	99	38,1
1501-2000 TL	43	16,5
2001-2500 TL	24	9,2
2501-3000 TL	28	10,8
3001-3500 TL	12	4,6
3501-4000 TL	2	,8
4001 TL ve üzeri	10	3,8
Toplam	260	100

1773

Ailenin toplam gelirleri incelendiğinde % 38,1'inin (99) 1001-1500 TL, %16,5'inin (43) 1501-2000 TL, %16,2'sinin (42) 1000TL'ye kadar, %10,8'inin (28) ise 2500-3000 TL arasında geliri vardır. 4001 TL ve üzere ise %3,8'dir (10).

Tablo 18: Öğrencilere Barınma İhtiyacı Dışında Gönderilen Paraya Göre Dağılımı

Size aylık barınma ihtiyacınızın dışında kalan ihtiyaçlarınız için ne kadar para gönderiliyor?	Dağılım	Yüzde
100-199 TL	109	41,9
200-299 TL	42	16,2
300-399 TL	22	8,5
400-499 TL	4	1,5
500-599 TL	6	2,3

600 ve üzeri	8	3,1
Hiç para gönderilmiyor	69	26,5
Toplam	260	100

Öğrencilere barınma haricinde gönderilen paralar incelendiğinde % 41,9 (109) 101-199 TL'dir. %26,5 (69) öğrenciye ailesi hiç para göndermemektedir. %16,2'sinin (42) ailesi 200-299 TL göndermektedir. 600 TL ve üzeri para gönderen aile sayısı %3,1'dir (8).

Tablo 19: Öğrencilerin Ek Bir İşte Çalışma Durumu

Ek Bir İşte Çalışma Durumu	Dağılım	Yüzde
Hayır	226	86,9
Evet	34	13,1
Toplam	260	100

Ek bir işte çalışan öğrenci %13,1'dir (34). Sadece aile ve burs/kredi paraları ile geçinen öğrenci sayısı ise %86,9'dur (226).

Tablo 20: Öğrencilerin Mezun Olduğu Lise Türü

Mezun olduğunuz lisenin türü	Dağılım	Yüzde
Diğer	11	4,2
İmam Hatip Lisesi	38	14,6
Meslek Lisesi	97	37,3
Açık Öğretim Lisesi	23	8,8
Anadolu Lisesi	90	34,6
Fen Lisesi	1	,4
Toplam	260	100

Öğrencilerin mezun olduğu lise türleri incelendiğinde %37,3'ünün (97) Meslek Lisesi, %34,6'sı (90) Anadolu Lisesi, %14,6'sının ise (38) İmam Hatip Lise çıkışlı olduğu görülmüştür. %8,8'inin (23) Açık Öğretim Lisesi mezunu iken, %4,7'sinin ise diğer liselerden mezun olduğu görülmüştür.

Tablo 21: Öğrencilerin MYO' ya Yerleşmeden Önce Girdikleri Sınava Göre Dağılımı

Karapınar Aydoğanlar Meslek Yüksekokulu'na yerleşmeden önce Üniversite Sınavına girme sayısı	Dağılım	Yüzde
1	113	43,5
2	45	17,3
3 ve üzeri	15	5,7
Hiç girmedim	87	33,5
Toplam	260	100

Öğrencilerin Karapınar Meslek Yüksekokulunu kazanmadan önce üniversite sınavına kaç kez girdiği ile ilgili sorulara verilen cevaplar şu şekildedir: Lise bitince ilk yılında Yüksekokul kazanan öğrenci oranı %33,5'dir (87). Lise bittikten sonra 1 yıl daha sınava hazırlanıp Yüksekokulu kazanan öğrenci %43,5'dir (113). İkinci yıl kazanan öğrenci oranı %17,3 (45) iken 3 yıl ve üzeri yıllarda kazanan öğrenci oranı %5,7'dir (15).

Tablo 22: Üniversite Tercih Yapmadan Önce Yüksekokul Hakkında Bilgi

Üniversite tercihi yapmadan önce Meslek Yüksekokulları hakkında bir bilginiz var mıydı?	Dağılım	Yüzde
Hayır	137	52,7
Evet	123	47,3
Toplam	260	100

1775

Üniversite öğrencisi olmadan, Meslek Yüksekokullar hakkında öğrencilerin bilgisinin olup olmadığını ölçen sorularda da ilginç bir sonuç ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin %52,7'si (137) Yüksekokullar hakkında herhangi bir fikri olmadan tercih yapmıştır.

Tablo 23: Öğrencilerin Yüksekokul Mezuniyeti Sonrası Fakülte İsteği

Meslek Yüksekokulundan mezun olduktan sonra amacınız DGS ile fakülte eğitimine devam etmek mi?	Dağılım	Yüzde
Hayır	43	16,5
Evet	217	83,5
Toplam	260	100

İki yıllık eğitim öğretim sonunda fakülte amaçlayan öğrenci %83,5'dir (217). Öğrencilerin %16,5'i (43) yüksekokul sonrası fakülte eğitimi istememektedir.

Tablo24: Öğrencilerin Üniversite Sınavı Öncesi Hazırlayıcı Eğitim Alma Durumu

Üniversite sınavı için özel veya dersane eğitimi gibi sınavlara hazırlayıcı bir eğitim aldınız mı?	Dağılım	Yüzde
Hayır	141	54,2
Evet	119	45,8
Toplam	260	100

Öğrencilerin Üniversite Sınavına hazırlanırken %54,2'sinin (141) sadece okul bilgileriyle sınava girdiğini gösteriyor. %45,8'i ise (119) özel veya dersane eğitimi gibi sınavlara hazırlayıcı bir eğitim almıştır.

Tablo 25: Öğrencilerin Mezuniyet Sonrası Alanında Çalışma Düşüncesi

Meslek yüksekokulundan mezun olduktan sonra mezun olduğunuz alanla ilgili bir işe girebileceğinizi düşünüyor musunuz?	Dağılım	Yüzde
Evet düşünüyorum	144	55,4
Hayır düşünmüyorum	28	10,8
Bilmiyorum	88	33,8
Toplam	260	100

Öğrencilerin yüksekokul sonrası kendi alanlarında çalışacağı inancı %55,4 oranı ile (144) güçlü görünüyor. Kendi alanında çalışmayacağını düşünen öğrenci oranı ise %10,8 (28). Fikri olmayan öğrenci ise %33,8 (88).

Tablo 26: Öğrencilerin Gazete Okuma Sıklığı

Hangi sıklıkta gazete okuyorsunuz?	Dağılım	Yüzde
Birkaç günde bir gazete okurum	26	10,0
Nadiren gazete okurum	127	48,8
Her gün bir gazete okurum	8	3,1
Her gün bir den fazla gazete okurum	2	,8
Gazete okumuyorum	97	37,3
Toplam	260	100

Öğrencilerin hangi sıklıkla gazete okuduğunu ölçen sorular sonrası şu sonuçlar ortaya çıkmıştır. %37,3'ü (97) hiç gazete okumazken, %48,8 (127) nadiren gazete okurum cevabını vermiştir. İki

verinin toplamına bakıldığında % 86,1 (224) çıkıyor ki bu yüksek okul öğrencilerinin gazete okuma alışkanlığının istenilmeyen bir yerde olduğunu göstermektedir. Günlük en az bir gazete okuduğunu söyleyen öğrenci ise %3,9'dur (10).

Tablo 27: Öğrencilerin Ders Kitabı Dışındaki Kitap Okuma Oranları

Ders kitabı dışında kitap okuyor musunuz?	Dağılım	Yüzde
Mecbur kalmadıkça kitap okumuyorum	15	5,8
Kitap okumam	17	6,5
Nadiren kitap okurum	108	41,5
Yılda birkaç kitap okurum	44	16,9
Ayda birkaç kitap okurum	76	29,2
Toplam	260	100

Gazete okuma oranlarına göre daha moral verici bir sonuç, ders kitabı dışında kitap okuma ile ilgilidir. Her ne kadar kitap okuma oranı düşük olsa da ayda birkaç kitap okurum diyen %29,2'lik (76) bir grup vardır. Yılda birkaç kitap okurum diyen %16,9 (44), nadiren kitap okuyan %41,5 (108), hiç kitap okumayan %6,5 (17), mecbur kalmadıkça okumayan ise %5,8'dir (15).

1777

Tablo 28: Öğrencilerin Televizyon İzleme Sıklığı

Ne kadar sıklıkta Televizyon izliyorsunuz?	Dağılım	Yüzde
Nadiren Televizyon izliyorum	93	35,8
Bazı programlar için haftada birkaç kez Televizyon izliyorum	57	21,9
Neredeyse hiç Televizyon izlemiyorum	67	25,8
Her gün 1-2 saat izliyorum	33	12,7
Her gün en az 4-5 saat izliyorum	10	3,8
Toplam	260	100

Televizyon izleme sıklıkları incelenecek olursa öğrencilerin %61,6'sının (150) çok sık televizyon izlemeyen grupta olduğu, %16,5'inin (43) günde 1-5 saat arasında televizyona vakit ayırdıkları, haftada birkaç kez televizyon izleyen öğrenci oranının ise %21,9 olduğu görülmüştür (57).

Tablo 29: Öğrencilerin Sigara Kullanım Durumları

Sigara kullanım durumunuz nedir?	Dağılım	Yüzde
Hiç Kullanmadım	123	47,3
Bir kez denemiştim	17	6,5
Ara sıra kullanırım	39	15,0
Çok sık kullanırım	63	24,2
Kullanıyordum, bıraktım	18	6,9
Toplam	260	100

Öğrencilerin sigara kullanma oranları incelendiğinde %47,3'ünün (123) hiç sigara kullanmadığı, %6,5'inin (17) bir kez denemiş olduğu, %24,2'sinin (63) çok sık sigara içtiği, %15'inin (39) ara sıra kullandığı, %6,9'unun (18) önceden kullanmasına rağmen şu an bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 30: Öğrencilerin Alkol Kullanma Durumu

Alkol kullanım durumunuz nedir?	Dağılım	Yüzde
Hiç Kullanmadım	182	70,0
Bir kez denemiştim	22	8,5
Ara sıra kullanırım	34	13,1
Çok sık kullanırım	3	1,2
Kullanıyordum, bıraktım	19	7,3
Toplam	260	100

Alkol kullanma durumları incelenecek olursa %70'inin (182) hiç alkol almadığı, %8,5'inin (22) bir kez denediği, %13,1'inin (34) ara sıra kullandığı, %1,2'sinin (3) çok sık tükettiği, %7,3'ünün ise (19) önceden kullandığı ancak şu an kullanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 31: Öğrencilerin Alışkanlık Yapan Diğer Madde Kullanımları

Alışkanlık yapan diğer maddeleri kullanım durumunuz nedir?	Dağılım	Yüzde
Hiç Kullanmadım	246	94,6
Bir kez denemiştim	7	2,7

Kullanıyordum, bıraktım	7	2,7
Toplam	260	100

Öğrencilerden alışkanlık yapan diğer maddeleri daha önce hiç kullanmadığını ifade eden %94,6'lık (246) bir grup varken, bir kez deneyen %2,7 (7), önceden kullanan ancak bırakan %2,7'lik (7) bir grup olduğu söylenebilir.

Tablo 32: Öğrencilerin Yüksekokul Kütüphanesini Kullanma Sıklığı

Meslek Yüksekokul kütüphanesini kullanma sıklığınız nedir?	Dağılım	Yüzde
Hiç gitmedim	90	34,6
Ayda en az birkaç kez	54	20,8
En az haftada bir kez	58	22,3
Sadece sınav zamanlarında	58	22,3
Toplam	260	100

Yüksekokulun kütüphanesine hiç gitmeyen öğrenci oranı %34,6'dır (90). Sınav zamanı giden öğrenci sayısı ile haftada en az bir kez giren öğrenci sayısı %22,3 ile (58) eşit çıkmıştır. Ayda en az birkaç kez giderim diyen öğrenci oranı ise %20,8'dir (54).

Tablo 33: Öğrencilerin Aylık Gelirini Harcama Önceliği

Aylık elinize geçen toplam parayı harcama önceliğiniz								
	Barınma	Yiyecek	Ulaşım	Giyecek	Sanat, Kültürel ve Sportif Etkinlikler	Eğitim ve Kırtasiye	Eğlence	Diğer
	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde
1	73,1	28,8	13,5	8,8	11,2	15,8	12,7	13,1
2	7,9	49,2	7,7	8,8	5,8	11,9	5,8	2,3
3	1,9	8,1	14,2	23,8	5,8	25,4	5,4	5,8
4	1,9	2,3	16,9	20,4	6,9	15,0	8,8	8,8
5	2,7	3,5	8,1	16,2	15,8	13,1	11,9	7,7

6	2,7	2,7	7,3	6,2	12,3	7,7	17,3	8,8
7	2,7	1,7	7,7	8,1	11,9	4,2	16,2	11,9
8	7,7	4,2	24,6	7,7	30,4	6,9	21,9	41,5
Top.	100	100	100	100	100	100	100	100

Öğrencilerden aylık ellerine geçen toplam parayı harcamalarının öncelik sırasına göre 1-8 arasında numaralandırmaları istendiğinde yukarıdaki tabloda görülen öncelikler tespit edilmiştir. Öğrencilerin ellerine bir ay içinde geçen paranın harcadığı en öncelikli kalem barınma ihtiyacıdır. Öğrencilerin % 73,1'i (190) toplam parayı harcarken birinci harcama önceliği olarak barınma ihtiyacını göstermiştir. İkinci harcama önceliği olarak ise %49,2 (128) ile yiyecek gelmektedir. Genel olarak bakıldığında da yiyecek, barınmadan sonraki en büyük ikinci harcama kalemi olarak ortaya çıkmaktadır. Üçüncü harcama önceliğinde ise en fazla oran %25,4 (66) ile eğitim ve kırtasiye harcamasından gelmektedir. %20,4 (53) ile öğrencilerin harcama kalemlerinin dördüncü sırasında giyecek, %15,8 (41) ile sanat, kültürel ve sportif etkinlikler beşinci sırada yer almıştır.

Tablo 34: Öğrencilerin Okuduğu Programı Tercih Sebebi

Okuduğum Programı tercih etme nedenim	1. Neden	2. Neden	3. Neden	Toplam
	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde
İdealim olması	38,1	21,2	40,8	100
Ailemin isteğinin olması	19,6	19,6	60,8	100
Ailemden uzaklaşma, özgür olma isteği	7,7	14,6	77,7	100

Öğrencilerin okuduğu programı tercih etme sebeplerinde ideali olmasını birinci neden gören %38,1 ailesinin isteğinin olmasını birinci neden gören %19,6 özgür olma isteğini birinci neden gören ise %7,7'dir. Okuduğu programı tercih etme sebeplerinde ideali olmasını ikinci neden gören %21,2 ailenin isteği olmasını ikinci neden gören 19,6 özgür olma isteğini ikinci neden gören ise %14,6'dır. Öğrencilerin %40,8'i idealinin olmasını, %60,8'i ailenin istemesini, %77,7'sinin ise aileden uzaklaşıp özgür olma isteğinin üçüncü sebep olarak tercih edildiği görülür.

Tablo 35: Öğrencilerin Yaşadıkları Problemlere Göre Dağılımı

	Önemli bir	Bazen sorun	Sıkıntı	Toplam

	sorunumdur	yaşıyorum	m yok	
	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Uykuyla İlgili Problem Durumu	24,6	46,5	28,8	100
İnsanlara Güven Hissi İle İlgili Problem Durumu	34,2	46,9	18,8	100
Dikkatini Toplayamama Durumu	21,5	56,2	22,3	100
Sınav Öncesi Aşırı Heyecanlanma Durumu	31,9	35,4	32,7	100
Karar Vermede Güçlük Çekme Durumu	27,3	43,8	28,8	100
Derslerde Başarısızlık Durumu	9,2	53,8	36,9	100
Yalnızlık Durumu	7,7	28,5	63,8	100
Üniversite Ortamına Alışamama Durumu	7,3	16,9	75,8	100
Aile İle İlgili Sorunlar	5,0	23,8	71,2	100
Kız/Erkek Özel Arkadaşlık Sürdürememe Durumu	5,0	21,5	73,5	100
Kız/Erkek Özel Arkadaş Edinememe Durumu	4,2	17,7	78,1	100
Arkadaş Edinememe Durumu	0,4	12,7	86,9	100
Arkadaşlık İlişkilerini Sürdürememe	2,7	11,9	85,4	100

Yukardaki tabloda öğrencilerin yaşadıkları problemlere göre dağılımlar incelenmiştir. Öğrencilerin önemli bir bölümü insanlara güven hissi ve sınav öncesi aşırı kaygılanma konusunda problem yaşarken; arkadaş edinememe ve üniversiteye alışamama gibi durumlar ise çoğunluk tarafından problem olarak görülmemiştir.

Tablo 36: Öğrencilerin Cinsiyet ve DGS İle Fakülteye Devam Etme Durumuna Göre Dağılımı

Meslek Yüksekokulundan mezun olduktan sonra amacınız DGS ile fakülte eğitimine devam etmek mi?			
	Hayır	Evet	Toplam

Cinsiyet	K	Dağılım	24	113	137
		Yüzde	17,5%	82,5%	100%
	E	Dağılım	19	104	123
		Yüzde	15,4%	84,6%	100%
Toplam		Dağılım	43	217	260
		Yüzde	16,5%	83,5%	100%
			Meslek Yüksekokulundan mezun olduktan sonra amacınız DGS ile fakülte eğitimine devam etmek mi?		
Cinsiyet	PearsonCorrelation		0,028**		
	Sig. (2-tailed)		0,655		
	N		0,260		

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Meslek Yüksekokulunda okumakta olan öğrencilerin %83,5 (217)' si DGS ile fakülte eğitimine devam etmek isterken, %16,5 (43)' ü devam etmek istememektedir. Bu sayı içerisinde kız öğrencilerin %82,5 (113)' ü evet cevabını verirken geriye kalan %17,5 (19)'u hayır cevabını vermiştir. Erkek öğrencilerin ise %84,6(104)' ü evet cevabını verirken %15,4 (19)'u hayır cevabını vermiştir. Genel cinsiyet dağılımına baktığımızda ise kız ve erkek öğrencilerin DGS ile fakülte eğitimine devam etme isteklerinde anlamlı bir farklılığın olmadığı ikisi arasında eşit bir dağılımın olduğu görülmektedir($p < 0,05$, $r > 0$).

Tablo 37: Öğrencilerin Cinsiyet ve Okudukları Programı İdeali Olduğu İçin Tercih Etme Durumuna Göre Dağılımı

Okumakta olduğunuz programı idealiniz olduğu için tercih etme nedeninizin durumu nedir?						
			Birinci Neden	İkinci Neden	Üçüncü Neden	Toplam
Cinsiyet	K	Dağılım	41	30	66	137
		Yüzde	30%	21,8%	48,2%	100%
	E	Dağılım	58	25	40	123
		Yüzde	47,1%	20,3%	32,6%	100%
Toplam		Dağılım	99	55	106	260

	Yüzde	38,1%	21,1%	40,8%	100%

Meslek Yüksekokulunda ankete katılan öğrencilerin %38,1 (99)' i programı tercih ederken ideali olduğunu ilk neden olarak gösterirken, %21,1 (55)' i ikinci neden, %40,8 (106)' i ise üçüncü neden olarak tercih ettiğini bildirmiştir. Bu sayılar içerisinde ankete katılan kız öğrencilerin %30 (41)' u okumakta olduğu programı ideali olduğu için tercih etmesini ilk neden olarak söylerken %21,8 (30)' i ikinci neden, %48,2 (66)' si ise üçüncü neden olarak tercih ettiğini söylemiştir. Ankete katılan erkek öğrencilerin ise %47,1 (58)' i birinci neden, %20,3 (55)' u ikinci neden, %32,6 (106)' sı ise üçüncü neden olarak tercih ettiğini dile getirmiştir. Genel dağılıma baktığımızda ise cinsiyet ile programı tercih etme nedeni arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ikisinde dengeli bir dağılımın olduğu görülmektedir.

Tablo 38: Öğrencilerin Cinsiyet ve Okudukları Programı Ailelerinin İsteği Olduğu İçin Tercih Etme Durumuna Göre Dağılımı

Okumakta olduğum programı ailem istediği için tercih ettim						
			Birinci Neden	İkinci Neden	Üçüncü Neden	Toplam
Cinsiyet	K	Dağılım	21	25	91	137
		Yüzde	15,3%	18,2%	66,5%	100%
	E	Dağılım	30	26	67	123
		Yüzde	24,4%	21,2%	54,4%	100%
Toplam	Dağılım	51	51	158	260	
	Yüzde	19,6%	19,6%	60,8%	100%	

1783

Kız öğrencilerin %15,3 (21)' ü okumakta olduğu programı ailesi istediği için tercih etmesini ilk neden olarak görürken %18,2 (25)' si ikinci neden, %66,5 (91)'i ise üçüncü neden olarak görmektedir. Yani kız öğrencilerin daha çok kendi istekleri ile tercih yaptıkları görülmektedir. Erkek öğrencilerin ise %24,4 (30)' u birinci neden, %21,2 (26)' si ikinci neden, %54,4 (67)' ü ise üçüncü neden olarak programı tercih etmesinde ailesinin etkisi olduğunu dile getirmiştir. Erkek öğrencilerin de kız öğrenciler gibi daha çok kendi istekleri ile tercih yaptıkları görülmektedir.

Tablo 39: Öğrencilerin Cinsiyet ve Okudukları Programı Ailelerinden Uzaklaşmak, Özgür Olmak İçin Tercih Etme Durumuna Göre Dağılımı

Okumakta olduğum programı ailemden uzaklaşmak, özgür olmak istediğim için tercih ettim						
			Birinci Neden	İkinci Neden	Üçüncü Neden	Toplam

Cinsiyet	K	Dağılım	9	16	112	137
		Yüzde	6,5%	11,7%	81,8	100%
	E	Dağılım	11	22	90	123
		Yüzde	8,9%	17,8	73,3	100%
Toplam	Dağılım	20	38	202	260	
	Yüzde	7,6%	14,6%	77,6%	100%	

Kız öğrencilerin %6,5 (9)' i birinci neden, %11,7 (16)' si ikinci neden, %81,8 (112)'i üçüncü neden, erkek öğrencilerin ise %8,9 (11)' u birinci neden, %17,8 (22)' i ikinci neden, %73,3 (90) ü üçüncü neden olarak okumakta oldukları programı ailelerinden uzaklaşmak, özgür olmak istediği için tercih ettiği görülmektedir. Yani hem kız hem de erkek öğrencilerin üniversite okumalarında ailelerinden kurtulmak gibi bir düşüncelerinin olmadığını söyleyebiliriz.

SONUÇ

Öğrencilerin %54,2'sinin gibi büyük bir çoğunluğu İç Anadolu bölgesinde ikamet etmektedirler. Buradan öğrencilerin üniversite tercihleri öğrencilerin ikamet yerine yakınlığı baz alınarak yapıldığı çıkarımını yapabiliriz. Öğrencilerin %53,1'inin Kredi Yurtlar Kurumunda kalırken %22,7'si arkadaşlarıyla kiralık evde kalmaktadır. Aylık harcamaları ise 300-600 TL arasındadır. Öğrencilerin kardeş sayılarına bakıldığından daha çok 3-4-5 kardeşi olan öğrencilerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Öğrencilerin % 86,9'unun anne ve babaları birlikte yaşarken geri kalan %13,1 öğrencinin ailesi ise vefat, boşanma ya da anne babanın sağ olup fiilen ayrı yaşaması gibi nedenlerle dolayı dağılmıştır. Çocukların anne ve babalarının eğitim durumları ise %80 civarında İlkokul ve Ortaokuldur. Ailelerin yarısına yakınının aylık geliri asgari ücret düzeyindedir. Öğrenciler aylık ellerine gecen parayı daha çok barınma, yiyecek, eğitim-kırtasiye ve giyecek alanında harcamaktadırlar. Öğrencilerin %65'i okul harici zamanlarda çalışmak istemektedir. Öğrencilerin; %31,9'u sınav öncesinde aşırı heyecanlanma durumunun olduğu, %24,6'sının uyku problemi olduğu, %34,2'sinin insanlara güven noktasında probleminin olduğu, %27,3'ünün dikkat toplayama sorununun olduğu, %43,4'ünün karar vermede güçlük çektiği, %9,2'sinin derslerde başarısız olma noktasında sıkıntılarının olduğu görülmektedir. Öğrencilerin %37,3'ü Meslek Lisesi çıkışlıdır. %54,2'si Üniversite sınavı için özel veya dersane eğitimi gibi sınavlara hazırlayıcı bir eğitim almamıştır. Öğrencilerin %43,5'i Karapınar Aydoğanlar Meslek Yüksekokuluna yerleşmeden önce bir kere sınava girdiği görülmektedir. Öğrencilerin %83,5'inin Meslek Yüksekokulundan mezun olduktan sonra amacının DGS ile fakülte eğitimine devam etmek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin %70'i hiç alkol tüketmemiştir. Öğrencilerin %47'3'ü hiç sigara kullanmazken %24,2'si çok sık kullanmaktadır. Öğrencilerin %34,6'sı Meslek Yüksekokul kütüphanesine hiç gitmezken %22,3'ü ise sadece sınav zamanlarında gitmektedir. Kısaca öğrencilerin daha çok kırsal bölgelerden gelen ailelerin çocukları olduğu, maddi olarak çok rahat konumda olmadıkları ve durumun onların sosyal etkinliklerinin az olmasına neden olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca

öğrencilerin tam olarak bilinçli bir şekilde tercih yapmadıkları görülmektedir. Genel olarak ise okuma alışkanlıklarının olmadığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

Bilgili, E., Uçan, O., Çetin, F. (2003). “ODTÜ İktisat, Erciyes ve Niğde Üniversiteleri İktisat ve İşletme Bölümü Öğrencilerinin Profillerinin Karşılaştırılması”. Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 21, 1-18.

Bozkurt, Y., Gülcan, Ş. (2013). “Üniversite öğrencilerinin profilini belirlemeye yönelik bir araştırma: meslek yüksekokulu ve fakülte öğrencilerinin karşılaştırılması”. Erciyes İletişim Dergisi “akademia” ISSN:1308-3198 Cilt (Volume): 3, Sayı (Number): 1, (94-108).

Çevik, O. ve Yiğit S. (2009). “Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Profillerinin Belirlenmesi-Amasya Üniversitesi Örneği”. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33, 1, 89-106.

Çiçek, H.G., Baykul, A., Keleş, M.K. (2014). “Öğrenci Profilinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması “Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği”. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Aralık 2014, Sayı: 33, ss.171-186.

Erkan, S., Tuğrul, B., Üstün, E., Akman, B., Sendoğlu, M., Kargı, E., Boz, M., Güler, T. (2002). “Okulöncesi Öğretmenliği Öğrencilerine Ait Türkiye Profil Araştırması”. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23, ss.109.

Hatipoğlu, A., Acar, E., Vural, R.A., Binay, B. (2011). “Adnan Menderes Üniversitesi Gençlik sorunları araştırma ve uygulama merkezi (ADÜGENÇ). Öğrenci Profili Araştırması-2011”. Aydın.

Keskin, N. (2007). “Pamukkale Üniversite Buldan Meslek Yüksekokulu Muhasebe Programı Öğrenci Profilleri Üzerine Bir Araştırma”. 4.Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu. 14-16 Mayıs 2007. (ss. 474-477). Bergama, İzmir.

Keskin, N., Koraltan A. ve Öztürk Ö., (2010). “Pamukkale Üniversitesi Buldan MYO Öğrenci Profili”. MYO-ÖS 2010 Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu, 21-22 Ekim 2010, Düzce.

Korkmaz, Ö. (2015). “Üniversite öğrencilerinin harcamalarının il ekonomisine katkısı: Bayburt üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencileri üzerine bir analiz”. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 2, 2015.

Kuru E., Pepe K. (2002). “Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Özel Yetenek Sınavlarına Katılan Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Profilleri”. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,, C.22,S.1(253-265).

Nartgün, Ş.S. ve Yüksel E. (2009). “Ahi Devran Üniversitesi Kaman Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Düzeylerinin Belirlenmesi”. Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10, 2, 1-18.

Özdemir C., Demiriz G. (2009). “Adnan Menderes Üniversitesi Öğrenci Profili Araştırması 2003”. 1. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, 2009.

Özel, A. (2006). “Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16, 317-336.

Parlakay, O., Sahillioğlu Baklacı, S., Dağıstan, E., Karakuyu, A. (2013). “Mustafa Kemal Üniversitesi Antakya Meslek Yüksekokulu Mülkiyet Koruma Ve Güvenlik Bölümü Öğrenci Profili”. 3. Ulusal Özel Güvenlik Sempozyumu, Gaziantep.

S. Ü. (2017). https://www.selcuk.edu.tr/ogrenci_isleri/birim/web/sayfa/ayrinti/2470/tr adresinden erişildi. (ET:08.05.2017).

Saraç, T.B., Ceylan, D.A. (2006). “Meslek Yüksekokullarında Okuyan Öğrencilerin Demografik Yapısı ve Meslek Yüksekokullarının Etkinliği”. 4. Meslek Yüksekokulları Sempozyumu. 2006. Bergama/İzmir.

Sevüktekin, M.,Nargeleçekenler, M., Çetin, I. (2012). “Uludağ Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Profil Araştırması”. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt/Vol. XXXI, Sayı/No. 2, Sayfa. 99-128.

ŞENSES, F. (1999). “Yüksek Öğretimde Öğrenciler: ODTÜ İktisat Bölümü Öğrenci Profili”. ODTÜ Gelişme Dergisi, 26, 1-2, 179-201.

Şenses, F. (2005). “ODTÜ İktisat Bölümü Öğrenci Profili”. ODTÜ Gelişme Dergisi, 32,185-198.

KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME: KENT YÖNETİMİNE KATILMA HAKKI VE KENT HAKKI

Öğr.Gör.Dr. Pınar AKARÇAY

Trakya Üniversitesi

Öz

Literatürde kente ve kent yönetimine ilişkin çalışmalara bakıldığında, kent yönetimine katılma hakkı ile kent hakkı kavramlarının kullanımında bir tür benzerlik ya da aynılık yaklaşımı olduğu dikkati çekmektedir. Her ne kadar bu iki kavram birbiri yerine kullanılabilir kavramlar gibi algılandıkları da esasında ciddi bir anlam farkı bulunmaktadır. Kent yönetimine katılma hakkı, daha anayasal, yasal, yöntem ve mekanizmaları içermekteyken, kent hakkı, kent üzerinde kolektif olarak değişiklik yapabilme, kenti şekillendirebilme hakkı anlamını içermektedir. Kent hakkını talep etmek, kentleşme süreçleri üzerinde, şehirlerin nasıl şekillendirildiği üzerinde bir tür belirleyici güç talep etmeyi ve bunu kökten radikal bir biçimde yapmayı içermektedir. Dolayısıyla kent yönetimine katılma hakkı ile kent hakkı kavramlarının analizi bu çalışmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Söz konusu kavramsal analiz ile literatürdeki anlam karmaşasına bir ölçüde açıklık getirilmek istenmiştir. Bu doğrultuda çalışma, her iki kavramın teorik arka planı ve kavramsal tartışmalarına yer vererek her iki kavramın anlam farklılıkları, yöntemleri ve mekanizmaları üzerinde duracaktır.

1787

Anahtar Kelimeler: Kent Hakkı, Siyasal Katılım, Yerel Siyaset

Giriş

İnsan haklarının tarihsel evrimine bakıldığında üç kuşak insan hakları olduğu söylenebilir (Mourgeon, 1990). Bunlardan ilki en eski tarihli (1776 Amerikan ve 1789 Fransız Hak Bildirgeleri gibi) doğal hukuk bağlamında bireyciliğe dayananlardır. Burada kişi özgürlükleri, soyut ve hukuki olarak nitelendirilmiştir. İkincisi, 19.yy ikinci yarısından itibaren ve toplumun belli kesimlerinin faydalanabildiği sosyal ve ekonomik nitelikli haklardır. Üçüncüsü ise dayanışma haklarıdır. Dayanışma haklarının gerçekleşmesi için beraber hareket etme gerekliliği söz konusudur. Çevre ve onun uzantısı olan kentli ve katılma hakkı dayanışma haklarına dahil edilmiştir. Burada genel çıkarlar özel çıkarların önüne geçmektedir. Sanayileşme sonrası, kentsel çevrenin bozulması, kentlilerin toplumsal, fiziksel ve kültürel gelişmelerini tehdit edecek noktaya varması kentli ve katılma haklarını doğurmuştur.

Kentli ve katılım haklarının gerçekte ne olduğu konusunda uzlaşmış uluslararası bir belge, ya da Türkiye'ye ait ulusal bir düzenleme yoktur. Bu konuyla doğrudan en ilgili metin 1992 tarihli "Avrupa Kentsel Şartı"dır. Şart'ın metninde belirtildiği gibi, bu belge sadece gelecekteki bir kentsel haklar antlaşmasının temelini oluşturmak amacı taşımaktadır. Diğer insan haklarında olduğu gibi kentli ve katılım hakları da zaman içinde uluslararası antlaşmalara girerek kurumsal bir niteliğe bürünebilecektir. Bu nedenle kentli ve katılım hakları henüz oluşum sürecindedir.

Bugün dayanışma haklarından olan kentli hakları üzerinde en çok durulan ve geliştirilmekte olan bir insan hakkıdır (Mourgeon, 1990 ; Tekeli, 2011).

Türkiye’de kentli ve katılım hakkı gerek ulusal gerekse de uluslararası metinlerde üzerinde fazlaca durulan bir hak niteliğinde olamamıştır. Kentli ve katılım hakkı 1990’lardan sonra başta Avrupa olmak üzere (Başta 1992 tarihli Avrupa Kentsel Şartı) diğer ülkelerde de içeriği tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye’de ise 2000’lerden sonra kentli ve katılım hakkına ilişkin tartışmalar ve yeterince etkin olmasa da düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Türkiye’de söz konusu haklara ilişkin somut adımlar başta 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 2872 Sayılı Çevre Kanunu, 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, 3194 Sayılı İmar Kanunu, 4856 Sayılı Çevre ve Orman Bakanlığının Kuruluş Kanunu gibi yasal düzenlemeler çevre, kentli ve katılım haklarının kısmen düzenlendiği belli başlı düzenlemelerdir. Söz konusu yasal düzenlemelerde kentliye, çevreyle ilgili bilgi edinme hakkı sağlayarak çevre, kentli ve katılma haklarına atıfta bulunulmuştur. Ancak kentlilerin, yaşadıkları kente ilişkin karar alma süreçlerine dahil edilmesine elverişli düzenlemeler yok denecek düzeydedir. Türkiye’de yurttaşların kolektif bir hak olan kent hakkına erişimde ciddi kısıtlamalar bulunmaktadır. Kentli ve katılım hakkının varlığını destekleyen düzenlemeler, uygulamalar ve mekanizmalar kamu idarelerinin karar alma süreçlerinde yeterince yer almamaktadır.

1. Kent Yönetimine “Katılma Hakkı”

Hak kavramı, bir şeyi yapma veya yapmama serbestliğini içermektedir. Bu yönüyle, özgürlük kavramından daha geniş olduğu söylenebilir. Hak ve özgürlükler çeşitli gereksinimlerin belli bir oluşum sürecinin sonucunda şekillenir. İnsan doğasının gereksinim ve eğilimlerine dayandırılan insan hakları, iktidar karşısında bireyin korunmasını içerir. Çalışmanın giriş kısmında bahsedildiği gibi üç kuşak halinde sıralanan insan hakları sürekli bir gelişme içindedir. Bu çalışmada üçüncü kuşak yani dayanışma hakları olarak adlandırılan insan hakları üzerinde durulmaktadır. Dayanışma hakları, hakkın elde edilebilmesi için birlikte hareket etmeyi içermektedir. Söz konusu dayanışma, devlet sınırlarının ötesinde insanlığın tüm üyeleri arasında dayanışmayı kapsar. Yani evrensel nitelikteki kolektif haklardır. Çevre ve kentli hakları bu haklardan en önemlileridir. Çevre ve kentli hakkının bir uzantısı olan kent yönetimine “katılma hakkı” bugün en önemli dayanışma haklarından biri olarak kabul edilmektedir.

Kentli hakları, kentlinin hem birey olduğu için insan haklarını hem de yaşadığı kentin bir üyesi olarak kentsel haklarını içermektedir (Brenner et al. 2012). Kentli hakkı, dayanışma haklarının kentsel mekanda somutlaşmış biçimidir (Heynen et al. 2005). Bir insan hakkı olarak kentli ve katılma hakları, kentlilerin yaşadıkları çevreyle ilgili olarak toplumsal olaylara ve karar alma süreçlerine katılımını ifade eder (Harvey, 2009). Bu hakların kullanılması iki yönlü gerçekleşebilir. İlki yasalarla yerel yönetimlerin kente yönelik kararlarına halkın etkin katılımını sağlayan mekanizmaların düzenlenmesi ikincisi, kentlinin kendini yaşadığı kente ait hissetmesi ve karar alma süreçlerine katılmada kendini sorumlu görmesidir. Yani kentlilik bilincine sahip olmasıdır (Lefebvre, 2001).

Katılım hakkının en önemli unsuru olan kentlilik bilinci, kentleşme, kentleşme ve kent kültürünün keşime noktasında yer almakta, bireyin kent kültürünü anlaması, kendini kente, kentin dinamiklerine ait ve güvende hissetmesi, kentsel oluşumlardan sorumluluk duyması ile somutlaşmaktadır. Kentlilik bilincinin gelişebilmesi için kentlilerin birbiriyle diyalog ve etkileşimlerini bir ilişki örüntüsü içinde düzenleyen, sistemin varlığına ihtiyaç vardır. Bu sistem

hem kentlilerin birbirleriyle ve siyasal yapılarla bilgi, diyalog ve müzakere süreçlerini geliştirip güçlendirirken hem de kente yönelik toplumsal ve siyasal kararlara katılımlarının önünü açar.

Kentli ve katılım haklarının kökeni uluslar-üstü nitelikteki metinlere dayanmaktadır. Bu metinlerden belki de en önemlisi kentli haklarının ele alındığı ve 1992’de kabul edilen Avrupa Kentsel Şartıdır (European Urban Charter). Kentli hakları açısından neredeyse en önemli belge olan Şart, 20 maddelik deklarasyon ve 13 maddelik şart ilkelerinden oluşmaktadır. Şart’ın ilk bölümünü oluşturan Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu’nda (The European Declaration of Urban Rights) kentte yaşayanların sahip olduğu haklardan birisinin “katılım hakkı” olduğunu belirtmiştir (<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&Ref=CHARTE/URBAINE>).

Avrupa Kentsel Şartı’nda bir kentli hakkı olarak katılım hakkı Halk Katılımı, Kent Yönetimi ve Kent Planlaması konulu özel bölümünde şu biçimde ele alınmaktadır (<http://www.yerelnet.org.tr/uluslararası/avrupakonseyanlasma7.php>):

- Yerel siyasal yaşamda etkin katılım için, halk yerel siyasi ve idari yapılarda belirleyici olmalıdır.
- Yerel siyasal hayata halkın katılımının temini için, halk, temsilcilerini özgür ve demokratik olarak seçebilmelidir
- Kentlilerin geleceğini etkileyecek projelerde halka danışılmalıdır.
- Yerel halk alınacak kararlarda, seçilmiş temsilcinin ortağı gibi algılanmalıdır.
- Kenti ilgilendiren tüm kararların kentlilerin inceleme ve denetlemesine açık olmalıdır.

Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi, Mayıs 2008 tarihlerinde Strazburg’da yaptığı 15. Genel Oturumu’nda “Avrupa Kentsel Şartı-II: “Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto”yu kabul etmiştir. Manifesto önce Kongre’nin Yerel Yönetimler Birimi tarafından 28 Mayıs 2008 tarihinde görüşülmüş ve onaylanmış, Kongre tarafından da 29 Mayıs 2008 tarihindeki 3. oturumda kabul edilmiştir. Manifestoda “kentlilerin yönetime katılma hakkı”düzenlenmiştir. Buna göre,

(<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1302971&Site=&direct=true>);

“Avrupa’nın kentleri ve kasabaları, kentlilerine aittir. Avrupa’nın kent ve kasabalarının, özellikle katılım açısından, demokrasinin yeni taleplerini dikkate alan bir kentsel yönetim modeli inşa etmek sorumluluğu vardır.

Kentler ve kasabalar, her şeyden önce, oralarda yaşayanlar, yani kentliler için yaratılmıştır. Bu yerleşimler, kendi içlerinde ve birbirleri arasında en üst düzeyde bir dayanışmayı teşvik etmeye kararlı uyumlu kentler ve kasabalardır.

Kentlerde ve kasabalarda yaşayan insanlar sorumlu, aktif ve bilgili olmadan, bu kent ve kasabaları tam anlamı ile yaşayamazlar. Bu bağlamda, 1985 yılında hazırlanan Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nın içerdiği değerler ve ilkeler, özellikle de kentlilerin yaşadıkları kenti ilgilendiren konulardaki katılım hakkı özellikle yerel düzeyde yaşama geçirilebilir.”

Bu doğrultuda 2009 yılında Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’na Ek Yerel Yönetimlerin Faaliyetlerine Katılma Hakkı Protokolü oluşturulmuştur. Söz konusu bu Protokolle, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Yabancıların Yerel Düzeyde Kamu Hayatına Katılma Sözleşmesi’nin ötesinde katılım daha detaylı olarak ele alınmıştır. Buna göre, vatandaşların yerel yönetimlerin faaliyetlerine katılma hakkı hem demokratik bir ilke olarak hem de yerel özerkliğin önemli bir unsuru olarak geliştirilmelidir (Avrupa Konseyi, <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/basic-facts>, Erişim: 08.04.2017).

Diğer bir önemli uluslararası belge olan Yerel Gündem 21’de hükümetlere, Birleşmiş Milletler’e, sivil toplum kuruluşlarına ve çevre üzerinde etkili olabilecek her kişi ve kuruluşa sorumluluk vermiştir(<http://www.mfa.gov.tr/yerel-gundem-21.tr.mfa> Erişim 07.02.2017). Gündem 21 her ülkedeki yerel yetkililere, kendi halklarıyla danışma sürecine girmeleri gerektiğini düzenlemiştir. Belge aktif yurttaşlığı, sivil toplum kuruluşları ve diğer toplumsal aktörleri merkezi ve yerel yöneticilerle birlikte “ortaklık” kurmaya ve sorunları birlikte çözmeye yönlendirmektedir.

2. Kent Hakkı (Right to the City)

1960’larda kentlerden yükselen kargaşa ve büyüyen sorunlar Lefebvre’in kent hakkı fikrini ortaya çıkarmıştır. Lefebvre kent hakkını tüm vatandaşların katıldığı bir eser oluşturma hakkı olarak tanımlamıştır (Lefebvre,1996:170-171). Lefebvre kenti farklı olanların yaşadığı yer olarak tanımlamıştır. Buna bağlı olarak kentte yaşayan farklı kesimlerin, kente ilişkin kamusal ve müşterek alanlara erişim ve diğer vatandaşlık hakları için mücadele süreci kent hakkını doğurmuştur (Lefebvre,1996:175). Dolayısıyla Lefebvre’in kent hakkı başta kentin kamusal alanlarının kullanım hakkı olmak üzere, konut hakkı, yerleşme hakkı, bilgi edinme hakkı, kent yönetimine katılma hakkı gibi bir çok hakkı içinde barındırır.

Harvey’e göre, kapitalizm, sürekli olarak bir artı değer arayışı üzerine şekillenir. Bunu yapabilmek için artı ürün üretmeye ihtiyaç duyar. Kapitalizmin aralıksız olarak ürettiği bu artı ürünün soğrulması için kentleşmeye de ihtiyaç duyar. Böylece kapitalizm ve kentleşme arasında paralel bir ilişki vardır (Harvey,2015:36-38). Her ne kadar mülkiyet, rekabet ve kar kavramlarının ezici güce sahip olduğu bir dünyada yaşıyor olsak da insan hakları idealinin kolektif çıkış yaptığı durumlar da vardır. Bunlardan biri de farklı tür bir kolektif hak olan kent/şehir hakkıdır.

Kent hakkı kent üzerinde kolektif olarak değişiklik yapabilme, kenti şekillendirebilme hakkıdır. Harvey’e göre “kent hakkını talep etmek kentleşme süreçleri üzerinde, şehirlerin nasıl şekillendirildiği ve yeniden şekillendirildiği üzerinde bir tür belirleyici güç talep etmek ve bunu kökten radikal bir biçimde yapmaktır.”

Şehir hakkı mücadelesi, kenti kendi çıkarlarına ve ihtiyaçlarına göre şekillendiren sermayenin bu arzusuna karşı bir tepki içermektedir. Kente sunulan kamu hizmetlerinin yeni liberal yönetim süreçlerinde “kamu yararının” ticari gelişmenin finanse edilmesi için kullanılması, kentin yönetim ve karar süreçlerinde sermayeyi daha da egemen duruma getirmiştir. Bu durum kent hakkını olumsuz yönde etkilemektedir.

Sonuç

Kent yönetimine katılma hakkı, dayanışma haklarının bir uzantısı olarak, hakkın elde edilebilmesi için birlikte hareket etmeyi içermektedir. Devlet sınırlarının ötesinde insanlığın tüm üyeleri arasında dayanışmayı kapsamaktadır. Yani evrensel niteliktedir. Çevre ve kentli hakkının bir uzantısı olan kent yönetimine “katılma hakkı” önemli dayanışma haklarından biri olarak kentlinin hem birey olduğu için insan haklarını hem de yaşadığı kentin bir üyesi olarak kentsel haklarını kapsamaktadır. Bir insan hakkı olarak kentli ve katılma hakları, kentlilerin yaşadıkları çevreyle ilgili olarak toplumsal olaylara ve karar alma süreçlerine katılımını ifade etmektedir (Harvey, 2009). Kent hakkı ise, kent üzerinde kolektif olarak değişiklik yapabilme, kenti şekillendirebilme hakkıdır. Şehir/kent hakkı mücadelesi, kenti kendi çıkarlarına ve ihtiyaçlarına göre şekillendiren sermayenin bu arzusuna karşı bir tepki içermektedir.

Kaynakça

- Avrupa Konseyi, <http://ec.europa.eu/citizens-initiative/public/basic-facts>, Erişim: 08.04.2017
- Brenner, N., Marcuse, P. and Mayer, M.(eds) (2012). Cities for people, not for profit. Critical urban theory and right to the city. New York: Routledge
- Harvey, D. (2015). Asi Şehirler, İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. and Potter, C. (2009). The right to the just city. In Marcuse, P (eds.) Searching for the just city. Debated in urban theory and practice. London: Routledge.
- Heynen, N., Kaika, M. and Swyngedouw, E. (eds.)(2005). In the Nature of Cities: Urban Political Ecology and the Politics of Urban Metabolism. London and New York: Routledge.
- <http://www.yerelnet.org.tr/uluslararasi/avrupakonseyanlasma7.php>.
- Lefebvre, H. (1996). The Right To The City, Oxford USA: Blackwell Publishers.
- Lefebvre, H. (2001). Comments on a new state form, Antipode 33(5): 769-782
- Mourgeon, J. (1990). İnsan Hakları, (Çev.) Ayşen Emekçi-Alev Türker, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (2011). Türkiye İçin Siyaset ve Demokrasi Yazıları, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

İSVEÇ’TE VE TÜRKİYE’DE “DEVLET BABA”

Öğr.Gör.Dr. Pınar Akarçay

Trakya Üniversitesi

Öz

Hem Türkiye hem de İsveç’te toplum devleti “baba” olarak nitelenmektedir. Her ne kadar her iki ülkede baba sıfatı benzerlik gösterse de taşıdığı anlam bütünüyle farklıdır. Türkiye’de devletin “baba” olarak nitelenmesinin temelinde, kültürün bir uzantısı olarak iktidar-halk ilişkilerindeki yüksek güç mesafesi ve yönetici elitlerin yalnızca hiyerarşik üstler değil, aynı zamanda varoluşsal bir üstünlüğe sahip olan insanlar olarak görülmelerine neden olmaktadır. Bu anlayış, otorite tarafından yönlendirilmeyi veya denetlenmeyi bekleyen, otoriteye bağımlı olan bireyi yaratmaktadır. Türk toplumu gibi güç mesafesinin yüksek olduğu toplumlarda, üst otoritelerin yüce-üstün (baba) insanlar oldukları, bireylerin erişim alanlarının üstünde oldukları varsayımına dayalıdır. İsveç’te ise devletin baba olarak nitelenmesinin temelinde, 1930’lu yıllardan itibaren sosyal demokratlar tarafından daha etkili olarak uygulanmaya başlayan ve diğer Avrupa ülkelerine göre çok daha başarılı hayata geçirilen refah devleti politikaları sonucu sunulan kamu hizmetleri ve korporatist anlayış vardır. Bu çalışmanın konusu Türkiye ve İsveç’te devlete atfedilen baba sıfatının karşılaştırılmasıdır. Bu doğrultuda, her iki ülkenin devlet-toplum ilişkileri ele alınacaktır. Burada amaç, birbirlerinden çok büyük ölçüde farklı birey-toplum-devlet anlayışına dayanan iki ülkenin, hangi açılardan devleti “baba” olarak nitelediği ve bunun sonuçlarını ortaya koymaktır. Çalışma iki aşamalı olarak ele alınacaktır. İlk olarak her iki ülkenin siyasal, tarihsel ve toplumsal gelişmeleri, ikinci olarak bu gelişmelerin “devlet baba” nitelenmesine etkileri.

Anahtar Kelimeler: Bireyselleşme, Kolektivite, Otorite, Sosyal Devlet

Giriş

Türkiye’de kuramsal olarak siyasal alanda konuşlanan devletin, elinde tuttuğu siyasal iktidar aracılığıyla özel alanda olduğu kadar kamusal alan üzerinde de geniş ölçüde düzenleme ve denetleme yetkisine sahip olduğu dikkat çekmektedir (Sarıbay,2007:540-544). Anayasal demokrasilerde, devlet iktidarı ve eylem alanı önceden belirlenmiştir. Anayasal demokrasinin zaafa uğradığı, düzgün işlemediği ülkelerde, demokrasi tanımına uymayan patronajcı-himayeci ve klientalist davranış örüntülerinin yaygınlaştığı genellikle gözlenen bir durumdur (Önderman,2007:118-120). Siyasal ya da bireysel çıkar karşılığı işleyen rant dağıtma mekanizmasıyla toplumun devlete bağımlılığını sürdürmenin bir aracı olarak işleyen devlet-toplum ilişkileri, demokrasinin kurumsallaşması önünde önemli bir zihniyet engeli yaratmaktadır.

Siyasal sürece yön veren politikacıların, farklı çıkarların, düşüncelerin, tercihlerin, yarışarak uzlaştırıcı çözümlere bağlanmasını içeren bir toplumsal pratik yerine, yönetimin hedefleri doğrultusunda toplumun değiştirilmesinin bir aracı olarak algılanmaktadır (Önderman,

2007:118-121). Türkiye’de devlet kendini korumak adına demokratik düzenin kurumsallaşmasını sağlayacak kamusal alana ilişkin özgürlükleri yerleştirememiştir. Bunun başka bir uzantısı “toplumsal güven” konusudur. Bireyler arasındaki, güven bağı oluşturamamış bir düzende devlet-toplum ilişkisinin niteliği paternalist baba-çocuk ilişkisinin ötesine geçememektedir (Öndeman, 2007:120-122).

İsveç’te ise yöneten-yönetilen arasındaki eşit güç algısı devlet-toplum diyalogunun temelini oluşturmaktadır. İsveç’in en önemli özelliğın birisi “güç” olarak nitelendirilecek güçlü bir elit anlayışının olmamasıdır. Dolayısıyla devlet-toplum uzlaşmasını engelleyecek eşitsiz bir güç yoktur. Otorite söz konusu değildir. Devlet-toplum arasında güç mesafesinden söz etmek çok zordur. İsveç’te birey-devlet ilişkisi eşitliğe dayanan, otoriteden uzak, baskıcı olmayan, böylece karşılıklı güven ilişkisine dayanmaktadır. Birey kendini devletin hiyerarşik olarak uzağında görmez doğrudan merkezinde görür.

1. Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkilerine Kısa Bir Bakış

Sivil toplum, 18.yüzyılda Batı Avrupa’da toplum halinde yaşamının nasıl mümkün olduğunu anlamaya yönelik analitik bir araç olarak ortaya çıkan bir kavramdır (Sarıbay,2007:544). Sivil toplumun geçirdiği ilk aşama bir devletin üyesi olmakla özdeşleşen anlamından kurtulmasıdır. İkinci aşama, sivil toplum içindeki bağımsız toplulukların kendilerini devlete karşı savunmalarının meşruiyet kazanmasına tekabül eder. Üçüncü aşama, sivil toplumun içerdiği özgürlüğün, toplumsal çatışmaların kaynağı, devlet müdahalesinin bu çatışmaları önleyici faktör sayıldığı bir anlayışı yansıtır. Son aşama ise, üçüncü aşamaya tepki olarak, devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş boğacağından korkulmaya başladığı noktayı ifade etmektedir (Sarıbay,2007:545). Nitekim Türkiye’de güncel tartışmalardaki devlet-toplum karşıtlığını şekillendiren de bu son aşamadaki anlayıştır.

1794

Sivil toplum, gönüllü, kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü yapılanmadır. Bu yapı yasal düzen veya ortak kurallar dizilişi gibi özgürlüklerin ve özerkliklerin güvencesi olan kurumsallaşmış bir temele oturur. Bu, hem devlet iktidarını sınırlayıcı hem de o iktidarı hukuka dayandığı sürece meşrulaştırıcı bir gücü bağrında taşır. Dolayısıyla sivil toplum devletten özerk olmayı içerir ama ondan yabancılaşmayı zorunlu kılmaz. Sivil toplumda hiçbir tekil ögenin, toplum çıkarlarının tümünü temsil etme hakkına sahip görünmemesi, ister halk sınıf veya zümre olsun, bütün adına bireylerin, grupların ve toplulukların ezilmemesinin de bir güvencesidir (Sarıbay,2007:546). Ancak Doğu toplumlarında, temel sorunu, bireyi devlet gücü karşısında koruyacak mekanizmaların ve yapıların, yani sivil toplumun olmayışıdır.

Poggi “sivil toplum” kavramını “a public” yani “kamu alanı içinde izleme sürecinin birleştiği kişiler topluluğu” olarak tanımlamıştır. Poggi’ye göre, fikirlerin kitle iletişim araçlarıyla yayılması, ilk defa kişilerin belli bir yerde toplanmasına ihtiyaç olmadan bir “katılanlar” kümesi oluşturabilmiştir. Bu yoldan katılmanın birkaç önemli sonucu olmuştur. Katılanlar topluluğunun soyut bir haberleşme ağı şekline girmesi, milli devletler çerçevesinde “milli çıkar” “kamuoyu” gibi kavramların daha belirgin ve altı çizilmiş bir şekilde bir meşruiyet kaynağı haline gelmesini sağlamıştır. Kamuoyu kavramı da devlet işlerinin devlet dışına taşan bir soyut çerçeve içinde tartışılmasını sağlamıştır (Poggi,2009:97-99).

Türkiye’de sivil toplumun Batı’daki gibi bir anlamı ve tarihi olmadığını belirten Şerif Mardin, Poggi’nin bu düşüncelerinden yola çıkarak, Batı’daki anlamıyla ve tarihiyle olmasa da

Osmanlı'da da Batı'daki gibi kavramın gelişmesine “yataklik” eden gelişmeler olmadan “havadan” bir sivil toplum gelişmesi yaşanmıştır (Mardin,2012:15). Mardin şöyle açıklamaktadır; “Sivil toplumun bizde 19. yüzyılda kendi başına geliştiğini görüyoruz. Şinasi ve Namık Kemal gibi gazeteciliği geliştiren düşünürler sayesinde, 1880’lerden sonra Osmanlı İmparatorluğu’nda hatırı sayılır bir “kamuoyu”nun geliştiği söylenebilir. Bunun yanında belki daha önemli olan “kamu çıkarı” kavramının 19. yüzyılda, geleneksel bir Osmanlı ögesi olan devlet çıkarından ayrı ve farklı olarak geliştiğini görüyoruz. Batı’da “kamuoyu” kavramının arkasında, çok eskilere giden topluluğun iktisadi kesimlerinin oluşturdukları fakat onların varlığının dışında da çalışan kişi ve grup özelliği fikri vardır. Bundan dolayı Batı’da “milli çıkar” dendiği zaman kişi ve grup “özerkliği” akla gelmektedir. Türkiye’de ise, “milli çıkar”ın kişi veya grup özelliklerine bağlı olmayan kolektif bir anlamı vardır. Daha ilginç, Batı’da sivil toplumun gelişme çizgisinin paralelinde – fakat aykırı yönde- bir düşünce tarzı oluşturan Rousseau, Duguit, Maurras gibi “kolektivist” fikir sahipleri Türkiye’de pozitif yankı bulmuşlardır (Mardin,2012:16-18).”

Türkiye’de ki kolektivist anlayışın bir uzantısı Osmanlı bürokratik- patrimonyal idaresinin devlete bağlı meşruiyet anlayışıdır. Diğer bir uzantısı da, iletişim araçlarının ve aydın grupların gelişmemesi ve İslami sistemlerde, devlete karşı koyma geleneğinin bir meşruiyet kaynağı olarak Batı’da ki gelişmelere benzer toplumsal dayanaklara dayanmamasıdır.

2. Türkiye’de “Devlet Baba”

Osmanlı’da demokratikleşme Tanzimat’la başlamıştır (Mardin, 2012:259-261). Böylece halk siyasal yaşamın bir parçası haline gelmiştir. “Birey” hem toplumsal hem de siyasal alanda bir değer olarak bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. Böylece birey cemaatin dışında tek başına özerk bir değer olarak önem kazanmaya başlamıştır. Ancak bu durum demokratik zemin kurma ve bu zemini yerleştirme konusunda yeterli olamamıştır. Dolayısıyla Tanzimat dönemi ve sonrası, batılı anlamda demokratik gelişme dinamikleri bulunmadığından, demokrasi gelişmemiş bodur kalmıştır.

Antropolog V. Delay’a göre ise, Türkiye’de ulus devletin ve Türk milliyetçiliğinin yapımını destekleyen “aile” retoriğinin etkili olduğunu ve bunun “demokrasi planlarını baltaladığını” belirtir. Delaney’e göre Türk ulusal kimliğinin belirlenmesinde, “devlet baba” ve anavatan kavramları etkili olmuştur (Önderman, 2007:112). Bu imgeler Osmanlı yönetimi altındaki halklarca da iyi bilinmesine rağmen, Cumhuriyetle birlikte yeni bir tarzda kullanılmıştır.

Önderman’a göre, ulusal sınırların saptanması, anavatanın bütünlüğünü yenilemeye denk düşmüştür (Önderman, 2007:112-115). Vatan toprağı üzerinde doğup, ekmeğini yiyenler (yurttaşlar), artık birbirlerine kardeş gibi bağlı olacaktır. Kardeşlerin fiziki tözü anneden gelse de, temel nihai kimliği babadan gelmektedir. Ulus devlet, devlet baba ile anavatanın ortadan kaldırılamaz birliği gibi tasarlanmıştır. Devlet (baba), vatan (anne), yurttaşlar (kardeş) arasındaki ilişkinin, aile sembolizmi yoluyla, formel değil de, kişiler arası bir ilişki modunda görülmesinin etkileri yalnızca ortak kimliğin üretimiyle sınırlı değildir (Önderman, 2007:113-115). Burada belirtilen kimlik ve benlik tasarımları, kişilere toplumsal statü ve rollerinden ayrı görülen bir varlık olarak eşit muamele edilmesini öngören liberal ahlak-siyasal anlayışla uyumsuz. Çünkü aile içi ilişkilerdeki tamamlayıcılık ilkesi, çocukların ve anne-babanın farklı yeteneklere ve bundan dolayı değişik ama birbirini tamamlayan hak ve yükümlülüklerle sahip olduğunu belirtir.

Türkiye’de “devlet baba” anlayışının bir uzantısı olarak iktidar-halk ilişkilerindeki yüksek güç mesafesi demokrasinin şekillenmesinde oldukça etkili olan bir unsurdur. Yüksek güç mesafesi, otoritenin bireylerin erişim alanlarının dışında konumlandırılmasından ötürü, iktidarın kendini bireysel öznellik dolayısıyla üretmesini engelleyen, hiyerarşik ilişkilerde tarafların birbirlerini tamamlayan karşılıklı beklentilere sahip olmasını destekleyen ve böylece iktidarın kendini kişiler arası ilişkiler yoluyla üretmesine hizmet eden bir kültürel etmen olarak görülebilir (Önderman, 2007:245). Yüksek güç mesafesi, yönetici elitlerin yalnızca hiyerarşik üstler değil, aynı zamanda varoluşsal bir üstünlüğe sahip olan insanlar olarak görülmelerine neden olmaktadır. Türk toplumunda “devlet baba” anlayışının etkisiyle bazı resmi ve siyasi güçlere, üst otoritelere, liderlere çoğu kez “büyüklerimiz” denmektedir (Önderman, 2007:247-248).

3. İsveç’te Devlet-Sivil Toplum İlişkilerine Kısa Bir Bakış

İsveç’te 1800’lü yıllardan beri devlet ve birey arasında oldukça önemli işlevler üstlenmiş sivil örgütler devlet-toplum ilişkilerinin şekillenmesinde aktif olarak yer almışlardır. Bu örgütler gücünü ve etkinliğini İsveç’in “etkin sivil toplumu”ndan almışlardır. Ayrıca sivil örgütlenmeler “bağımsız” olarak konumlandırılmış ve bağımsızlıkları yasalarca garanti altına alınmıştır. Dolayısıyla İsveç’in sivil örgütlenmelerinin diğer bir çok Avrupa ülkesinde var olanın aksine, hükümetin ya da herhangi bir politik/siyasal kurumun uzantısı gibi işlememiştir (Micheletti, 1995:18). Birçok yazar bu iddiayı sivil örgütlere devleti denetleme yetkisinin verilmesiyle desteklemektedir. Böylece devlet – sivil örgütler birbirini denetleyebilen yapılar olarak demokratik bir düzeneğe oturtulmaktadır.

Toplum, siyasal iktidarın özgürlük ve hakların kısıtlanmasına teşebbüs olması durumunda etkin sivil örgütler aracılığıyla tepki vermektedir. Çünkü özerk ve bağımsız konumu yasalarca garanti altına alınmış sivil örgütlenmeler hükümetin toplum üzerinde baskıcı uygulamalar ve kısıtlamalarda bulunmasına engel olmaktadır. İsveç’te özgür ve bağımsız birey anlayışından türeyen bağımsız ve özgür sivil örgütlenmeler hükümet ve toplumun ortaklaşarak çalışmasına destek olmaktadır. İsveç’te devlet, sivil örgütlenmeleri, karşısına almak yerine, toplumun daha iyi anlaşılması için bilgi akışı sağlayan bir uzlaşma aracı olarak görmektedir (Micheletti, 1995:21).

Kimi yazarlar, 1960-70’li yıllara kadar İsveç’te devlet tarafından kurulan ve geliştirilen bir örgütlenme özgürlüğü olduğu ve bu durumun hükümetin baskın konumda olmasına ve temsilde tekelciliğe yol açtığı, bunun da farklı türde sivil örgütlenmelere ve bunların gelişimine engel olduğu, dolayısıyla demokratik sorunlar yarattığını savunmuşlardır. Ancak Stockholm Üniversitesi’nde akademisyen olan Micheletti’nin “Civil Society and State Relations in Sweden” çalışmasına bakıldığında toplumun homojen yapısı uzlaşmayı ve katılımı kolaylaştırır da hükümetin sivil örgütler üzerinde baskın konumda olduğunu kabul etmez. Micheletti açıklamalarına şöyle devam etmektedir; İsveç diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak endüstrileşmesini ve kentleşmesini ani ve hızlı değil daha uzun süreçte tamamlamıştır. Bu geçiş süreçleri, etkin bir sivil toplumun varlığına bağlı olarak toplumsal tartışma ve uzlaşma süreçleriyle eş zamanlı olarak yaşanmıştır (Micheletti, 1995: 22).

İsveç’te hükümetler sivil örgütlenmelerin siyasal karar verme süreçlerine katılımına sıcak bakmışlardır. Kimi yazarlar buna kanıt olarak, İsveç’te yapılan demokratik reformların –işçi hareketleri, kadın hareketleri- yapılmasında halk protestolarının ve sivil örgütlerin önemli bir payı olduğunu belirtirler. Dolayısıyla İsveç’te sivil topluma kulağını kapatmış bir yönetimden söz etmenin zor olduğunu altını çizmişlerdir.

Genel olarak bakıldığında “uzlaşma”nın İsveç’te politik kültürün köşe taşı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İsveç uzlaşma başarısını ciddi anlamda kültür, ırk, din gibi ayrımların yer almadığı homojen toplum yapısına borçludur. Böylece çıkarları örtüşen homojen toplumun uzlaşması daha kolay olmuş ve uzlaşma kültürünü yaratmıştır. Bunun diğer bir uzantısı sınıf çatışması yerine sınıf ortaklığı üzerine kurulmuş toplumdur. Böylece hemen her konuda müzakere süreçleri bulunan etkin sivil toplum ve müzakerelere açık siyasal yapılar bulunmaktadır (Aylott, 1999:63).

Yazarlar buna en iyi örnek olarak 1938’de kabul edilen “Agreement of Saltsjöbaden” anlaşmasıyla işçi-işveren ortaklığına dayanan ve sınıf mücadelesi yerine sınıf ortaklığına dayanan bir yapı meydana getirmiştir. Özellikle bu dönemde yapılan araştırmalar, İsveç’te güçlü bir sivil toplumun olmasının ve devletle gelişmiş müzakere mekanizmalarının bulunmasının demokrasi açısından ne kadar imrendirici olduğu yönündedir. Yine İsveç’te yapılan reformlarda diğer ülkelerden farklı olarak kapitalist sınıf tartışmaları üzerinden değil, “pragmatizm” ve “işbirliği” belirleyici olmuştur (Aylott, 1999:65).

İsveç modeli toplumsal dayanışma ve sorumluluğun paylaşılmasına dayanan model olarak literatürde yer almıştır. Böylece genellikle toplumu oluşturan bireyler arasında çatışma ve çekişmeye değil “katılımcılığa” ve “eşitliğe” dayanır. İsveç’in ortaya koyduğu bu fark yukarıda bahsedildiği gibi tarihsel zihniyetinden kaynaklanmaktadır. Literatürde “güçlü sivil toplum” sahip olduğu yer alan İsveç’in “güçlü” kelimesi sivil örgütlerin, ülkenin ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmesinde oynadığı etkin rolden gelmektedir (Granberg, 2008:366).

4. İsveç’te “Devlet Baba”

1797

Hugh Heclo ve Henrik Madsen İsveç’te siyaseti ele aldığı kitabında İsveçlilerin “devlet baba” nitelmesini kullandıklarını belirtmiştir (Heglo ve Madsen, 1987:10). Devletin baba olarak nitelenmesinin iki nedeni vardır. İlki İsveç’te yerelden inşa edilen demokrasi ve birlikte yapma anlayışıdır. 1500’lü yıllardan bu yana en küçük yerel birim olan köylerde yerleşip, modern dönemde merkezi siyasi yapılara kadar uzanan “birlikte yapma” anlayışının bir sonucu olarak köylerde değişen ihtiyaçlara getirilen çözümler yöre halkıyla birlikte bir tartışma süreci sonunda belirlendiğinden, uygulamada çıkan sorunlar aynı yöntemle aşılmıştır. Bu nedenle, Heglo ve Madsen oluşturulan yerel politik yapıların uzun süre “insanların evi” olarak nitelendirilmesinin sebebinin buna bağlamaktadır (Heglo ve Madsen, 1987:15-17).

“Birlikte yapma” geleneği modern devlete geçişle beraber, modern devlet kurumlarının belirlenmesi ve yasaların hazırlanması sürecinde de korunmuştur. 1890-1917 tarihleri arasında modern devlet kurumlarının oluşturulmasında pre-modern dönemin demokratik geçmişi etkili olmuştur. Köy idaresinde yörede yaşayan köylünün söz sahibi olduğu yönetimin belediyeler, il konseyleri ve komiteler aracılığıyla merkeze taşınması köylünün merkezi yönetimde temsil edilmesini sağlamıştır. Modern öncesi köy idaresi ve köylü etkileşimini sağlayan danışma ve müzakere alışkanlığı, modern dönemdeki bürokratik yapıların, temsiliyet, danışma ve müzakere mekanizmalarının arka planını oluşturmaktadır.

Dolayısıyla yerelden merkeze uzanan bu güçlü demokratik ilişki, toplum tarafından desteklenmiş, hukuk tarafından garanti altına alınmış ve devlet-toplum güven ilişkisini geliştirmiştir. Bürokratlar, politika üretirken bu ilişki sınırlarını aşmadan hareket etmişlerdir. İsveç toplumun tüm kesimlerinin temsiliyetine dayanan bir devlet idaresi örneğidir.

İsveç'in tarihinin ilk dönemlerinden getirdiği yöneten-yönetilen arasındaki "eşit güç" algısı devlet-toplum diyalogunun temelini oluşturmaktadır. İsveç'in en önemli özelliğın birisi "güç" olarak nitelendirilecek güçlü bir elit anlayışının olmamasıdır. Dolayısıyla devlet-toplum uzlaşmasını engelleyecek eşitsiz bir güç yoktur. Otorite söz konusu değildir. Yani devlet-toplum arasında "güç mesafesi"nden söz etmek çok zordur. İsveç modelinin en önemli özelliğı tüm bireyleri "eşitliğe" dayanan, otoriteden uzak, baskıcı olmayan, böylece karşılıklı güven ilişkisine dayanmasıdır. İsveç'te otorite ve birey arasında izleyici ve koruyucu ilişkisinden ziyade geniş bireysel özerklıklere dokunmadan ortaklık kurmaya dayanan bir ilişki türü olduğundan üstün görülen bir otorite anlayışı yoktur. Birey kendini devletin hiyerarşik olarak altında ve uzağında görmez doğrudan merkezinde görür. Birey kendini devletle eşit görme eğilimindedir. Bunun önemli sebeplerinden birisi, bireyin devleti toplumun amaçlarıyla aynı çizgide görme alışkanlığıdır. İsveç'te çok uzun bir süre köy idarelerinin insanların evi olarak görülmesinin nedenlerinden birisi de budur.

İkinci olarak İsveç'te 1930'lu yıllardan sonra etkisini arttırmış Sosyal Demokrat Partinin (Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, SAP) 1940'lardan sonra hayata geçirmeyi başardığı güçlü refah devleti politikalarıdır. Kişilerin sosyal refah programlarından yararlanma hakkı, temel vatandaşlık hakları arasında kabul edilmiştir. Toplumsal birlik ve dayanışma kavramı ulus-devlet çerçevesinde vurgulanmış ve bunun toplumun tüm bireylerinin ekonomik özgürlüklerinin artırılması, toplumsal eşitliğin ve adaletin gerçekleştirilmesiyle bağlantılı olduğu anlayışı benimsenmiştir.

İsveç'te refah devleti anlayışı, bireyin toplum içinde özgür olduğu, özgürlüklerin tüm ekonomik ve sosyal baskılardan bağımsız olduğu, devletin müdahale ve düzenleme yapmasının öngörüldüğü bir yapı ortaya çıkar. Bu modelde devlet, yeni görevler ve işlevler üstlenmekte, demokratik kuralların sosyal ve ekonomik hayatta da geçerli olması için çaba harcamaktadır.

Toplum devlet tarafından sunulan hizmetlere ve devlete olan güveni, refah devletini güçlendirmektedir. Ayrıca, İsveç'in homojen etnik yapısı güven ve işbirliğini güçlendiren ve sürdüren bir diğer önemli faktördür. Devlet ile toplum kavramları bu kaynaşma sonucu eşanlı olarak kullanılmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada Türkiye ve İsveç'te devlet baba kavramının ne olduğuna ve nedenlerine değinilmiştir. Her iki ülkede devlet "baba" olarak nitelendirilse de atfedilen anlam oldukça birbirinden uzaktır, hatta neredeyse aksi yöndedir diyebiliriz. Türkiye'de devlet baba daha otoriter, paternalist ilişki geliştiren, topluma ve özgürlüklere mesafeli, kendi çıkarını her şeyin üstünde tutan bir tutum sergilerken, İsveç'te devlet baba, özerk bireylerin çıkarlarını örtüşüren, bireylerle ve toplumla müzakere ve işbirliği geliştirme eğilimine sahip, korporatist, topluma ve bireysel özgürlüklere daha az mesafeli bir eğilim göstermektedir.

Kaynakça

- Aylott, N. (1999). Swedish Social Democracy and European Integration, Ashgate.
- Granberg, M. (2008). "Local Governance "in Swedish"? Globalisation, Local Welfare Government and Beyond, Local Government Studies, Vol. 34, No.3, June.
- Heclö, H. ve Madsen, H. (1987). Policy and Politics in Sweden, Temple University Press.
- Mardin, Ş. (2012). Türkiye'de Toplum ve Siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Micheletti, M. (1995). Civil Society and State Relations in Sweden, Stockholm, Avebury.
- Önderman, M. (2007). Türkiye’de Devlet, Sosyal Kontrol ve Öznellik, İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Poggi, G. (2009). Modern Devletin Gelişimi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sarıbay, A.Y. (2007). “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, Ersin Kalaycıoğlu, Ali Y. Sarıbay (Eds), Bursa: Alfa Aktüel.

SOSYAL GÜVENLİK REFORMU BAĞLAMINDA TÜRK SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİ FİNANSMANININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr.Gör.Dr. Zeynep ÖZMEN

Düzce Üniversitesi

Öz

Sağlık hizmetlerinin finansmanı, dünya genelinde tüm insanlar ve hükümetler için önemi hızla artan bir konu haline almıştır. 1970'lerden sonra meydana gelen makroekonomik krizlerin etkisiyle yeni liberal politikaların artması sonucunda sosyal güvenlik sistemi hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde yönetilebilir olmaktan çıkmıştır. Bu amaçla sosyal güvenlikte tek katmanlı sistemlerden çok katmanlı sistemlere geçilmiş aynı zamanda Şili'nin başını çektiği; sosyal güvenliğin özelleştirilmesine yönelik radikal uygulamalar faaliyete geçirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de yaşanan finansman sorunuyla da, sosyal güvenliğin Devletin sırtına yük teşkil ettiği yargısıyla yaklaşıp, IMF baskısıyla alelacele reform yapılmaya çalışılmıştır. Sistem, IMF zorlamaları ile Şili modeline doğru gitmektedir. Ancak bu modelin temel amacı sosyal güvenlik sağlamak değil, finans piyasalarına kaynak sağlamaktır. Bu çalışmada Türk Sosyal Güvenlik sistemindeki finansman sorununun diğer ülkelerden farkına değinilerek, IMF'in önerdiği kar saikiyle hareket eden bireysel emeklilik sistemi yerine çözüme ulaştırılabilecek adımlara değinilmiştir.

1801

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Sosyal Güvenliğin Finansmanı, Emeklilik Sistemleri, 5510 Sayılı Sosyal Güvenlik Kanunu

EVALUATION OF TURKISH SOCIAL SECURITY SYSTEM FINANCE IN THE CONTEXT OF SOCIAL SECURITY REFORM

Abstract

Financing of health care, all the people and governments around the world has become a matter of increasing importance to. The effect of macroeconomic crises that occurred after 1970 as a result of the increase in the social security system of neo-liberal policies in developing countries and developed countries, as well as have to be managed. For this purpose, multi-layered systems of social security systems have already traveled a single layer at the same time, led by Chile, being active in radical forms for the privatization of social security, were studied.

Financial problems in Turkey, the judgment constitutes a burden on the social security of the State yaklaşıp, under pressure from the IMF hastily tried to reform. The system is moving towards the model of the IMF and Chile constraints. The main purpose of this model, but does not provide social security, the financial markets to source. In this study, referring to realize that

other countries in the Turkish social security system, the problem of financing the IMF's private pension system, instead of moving the solution proposed by the motive of profit that can be delivered to the steps mentioned.

Keywords: Social Security, Financing of Social Security, Pensions, Social Security Act of 5510

1.Giriş

Türk sosyal sigorta kurumlarının finansman dengesi, her neslin kendi sosyal güvenliğini kendisinin finanse etmesi ilkesine dayanan fon (biriktirim, kapitalizasyon) metodu esas alınarak kurulmuştur. Ancak, sistemin aktüeryal dengesini bozan çok sayıda müdahale sonucu sosyal sigorta kurumları 1970’li yıllardan itibaren açık vermeye başlamıştır. 1950 yılında, SSK kapsamında kadın ve erkeklerin 60 yaşında emekli olmasını öngören hüküm 1969 ve 1976 yıllarında değiştirilerek önce emekli olma yaşı düşürülmüş, sonra yaş şartı aranmaksızın kadınların 20, erkeklerin 25 yıl sigortalılık süresi ve 5000 gün prim ödeyerek yaşlılık aylığı almalarına imkan verilmiştir. Hatta, ileri yaştaki sigortalıların 15 yılda 3600 gün ödeyerek emekli olmalarının yolu açılmıştır. Teşvik edilen erken emeklilik dolayısıyla SSK’nın aktif/pasif sigortalı dengesi hızla bozulmuştur. Prim karşılığı olmayan ödemelerin artışı; sosyal güvenlik fonlarının düşük getirili alanlara yatırılması dolayısıyla ortaya çıkan reel gelir kayıpları; prim tahsilat oranlarının düşüklüğü ve biriken prim alacakları; kayıt dışı çalışmanın yaygınlığı, özellikle seçim dönemlerinde aylıkların sigortacılık ilkeleri dışında artırılması ve sıklıkla çıkarılan hizmet borçlanması uygulamaları SSK’nın gelir-gider dengesini bozmuştur. Diğer iki sosyal sigorta kurumu, SSK ve Emekli Sandığı için de durum farklı değildir ve benzer sebeplerle her iki sosyal sigorta kurumunun da finansman dengesi bozulmuştur.

Bugün gelinen nokta itibariyle sosyal güvenlik sistemi gelişmiş ülkelerde yaşlanma sorunu, gelişmekte olan ülkelerde ise yapısal ve kaynak yetersizliği gibi sorunlar yüzünden sıkıntıya girmiştir. Türk Sosyal Güvenlik Sistemi’ndeki finansal sorunların kaynağında ise planlamada yaşanan hataların yanı sıra kayıt dışı istihdam, işsizlik ve sağlık hizmetlerinde yaşanan yolsuzluklar yer almaktadır. Ancak Türkiye’de sosyal güvenlikte yapılan reformların temel nedeni IMF politikalarından gelmektedir. Amaç sağlık hizmetlerinin maliyetini kontrol altına almaktır. Birçok ülkede sağlık hizmetlerinin kapsamı genişlerken ve sağlık hizmetleri için ulusal bütçeden ayrılan pay artarken Türkiye’nin her bir vatandaşı yaptığı sağlık harcaması ABD’nin onda biri, Almanya ve Fransa’nın yedide biri düzeyine bile ulaşamamıştır.

1980’li yıllardan itibaren hemen hemen tüm dünyada uygulanan neoliberal politikalar doğrultusunda devletin refah hizmetlerini ve sosyal güvenlik hizmetlerini olabildiğince piyasaya devrettiği ve bu hizmetleri piyasa kuralları çerçevesinde sunduğu genel kabul gören bir görüştür. Gerçekten de, özellikle küreselleşme süreci ile birlikte yeni uluslararası ekonomik düzen sosyal güvenlik sistemlerini reforma tabi tutmaya zorlamıştır. Bütün ülkelerde sosyal güvenlik sistemleri sorunlarla boğuşmaktadır.

Bunun sebebi, küreselleşme ile neo-liberalizmin yükselişe geçişi ve çok uluslu şirketler emperyalizminin dünya ekonomisini alt üst etmesidir. 1994 yılında İtalya’da Berlusconi sosyal güvenlik reformu teklifi nedeni ile koltuğunu kaybetmiş, 1995 yılında Fransa’da Chirac benzer nedenlerle koltuktan düşmüştür. 2003’te Avusturya 50 yıldır ilk defa, emeklilik reformu yüzünden tüm ülkede grev ve gösterilere şahit olmuştur.

Avrupa Birliği’nde sosyal güvenlik sistemlerinin asıl sorunu, nüfusun yaşlanması ve aktif sigortalı başına emekli oranının yükselmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye’de ise nüfusun

yaşlanması ve çalışan nüfus oranı yaş ortalaması olarak gençleşmektedir. Türkiye’de buna rağmen sosyal güvenlik sisteminde açıkların yükselmesi, özellikle 1992 yılında emeklilik yaşının yeniden indirilmesi, sigortasız çalışma oranının yüksekliği ve sistemin kaynaklarının farklı yerlerde kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Çalışmada öncelikle finansman sorununun ortaya çıkış sürecinden ve reform aşamalarından bahsedilmiştir. Reform süreci 1999 ve 2006 sonrası olarak 2’ye ayrılmıştır. Daha sonra Türk Sosyal Güvenlik sistemindeki finansman sorununun diğer ülkelerden farkına değinilerek, IMF ‘in önerdiği kar saikiyle hareket eden bireysel emeklilik sistemi yerine çözüme ulaştırılabilecek adımlara değinilmiştir.

2. Finansman Krizi ve Reform Süreci

2.1. Sosyal Güvenlikte İlk Dönüşüm: 4447 Sayılı Yasa

1994 yılından itibaren Türk sosyal güvenlik sistemi açık vermeye başlamış, 1994 yılında GSMH’ nın yüzde 1’ini bulan açık düzeyi 1999 yılında GSMH’nın yüzde 3.7’sine ulaşmıştır (www.hazine.gov.tr).

Sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengelerini yeniden kurmak ve kurumsal etkinliğini geliştirmek amacıyla, iki aşamalı kapsamlı bir sosyal güvenlik reform süreci tasarlanmıştır.

Reform planının ilk aşamasında sosyal güvenlik sisteminin temel parametrelerinde önemli değişiklikler içeren 4447 sayılı yasal düzenleme yapılmıştır. 8 Eylül 1999 tarihinde yürürlüğe giren 4447 sayılı kanun ile temel olarak, sosyal güvenlik kuruluşlarının gelirlerini artırmaya harcamalarını kısımaya yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Gelirleri artırmaya yönelik düzenlemeler, prime esas gün sayılarının artırılması, prime esas kazanç taban ve tavan düzeylerinin yükseltilmesi; prim oranlarının yükseltilmesi, yeni primlerin getirilmesi, bazı sigorta kollarının yardımlarından yararlanmak için sigortalı ve bağımlılarının katkıda bulunması şeklinde özetlenebilir. Giderleri kısımaya yönelik düzenlemeler ise emeklilik yaşının kademeli bir biçimde yükseltilmesi, emeklilik ödemelerini hak kazanma koşullarının zorlaştırılması, aylıkların hesabında esas alınan kazanç döneminin değiştirilmesi, emekli aylıklarını bağlama oranlarının düşürülmesidir.

4447 sayılı kanun ayrıca, kayıtdışı istihdamın önlenmesine yönelik tedbirler getirmiş, işsizlik sigortası sistemi uygulamaya geçirilmiş; işsizlik sigortası ve işsizlik ödeneğinin yanı sıra, yeni iş bulma ve meslek geliştirme, edindirme ve yetiştirme eğitiminin verilmesi uygulamasına geçilmiştir. Sosyal güvenlik reformunun ikinci aşamasında orta ve uzun vadeli tedbirleri içeren düzenlemeler bulunmakta, sosyal sigorta kuruluşlarının etkinlik ve verimliliklerini artırmaya yönelik teknolojik ve kurumsal yeniden yapılandırılmalar; bireysel emeklilik sisteminin kurulması; sağlık hizmetlerinde kaynakların daha verimli kullanımlarına yönelik yeniden yapılanma; kapsamlı bir sosyal yardım sisteminin kurulması hedeflenmiştir.

Bireysel emekliliğe ilişkin olarak 7.04.2001 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu 28.02.2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.(Özsuca, 2003:2).

2.2. 4447 Sayılı Yasanın Değerlendirilmesi

4447 sayılı Yasa, ülkemizde işsizlik sigortasının kurulması ve emeklilik sisteminin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması konusunda, ileri adım atmıştır. Buna karşılık, 4447 sayılı Yasa, sosyal sigortaların örgütsel olarak yeniden yapılanması için gerekli reform beklentilerine yanıt verebilmiş değildir. Özellikle, fon işletmeciliği ve idari özerklik konularında, hiçbir ileri adımın

atıldığı görülmemektedir. Bu bakımdan, 4447 sayılı Yasa'nın, sosyal güvenlik alanında yapılması beklenen reformların ilk ayağı olarak nitelendirilmesi, daha doğru olur.

Aslında sosyal güvenliğin karşılaştığı finansman problemi sadece bugünün sorunu değildir. Sistemdeki açığın kökeni 1992 yılında emeklilik programlarında yaş sınırının kaldırılmış olmasına ve erken emeklilik uygulamasının yürürlüğe girmesine gitmektedir. Bu düzenleme ile GSMH' ye oranı % 1'in altında olan Emekli Sandığı, SSK ve Bağ-Kur'dan oluşan sosyal güvenliğin toplam açığı hızla büyümüş ve 10 yıl içinde % 4.5 düzeyine yükselmiştir.

Özellikle ağırlaşan prim yükleri ile kayıtlı olanların giderek kayıt dışına kayması ve ekonomik programın bir gereği olarak kamudaki personel fazlasının erken emeklilik yoluyla azaltılması sistemin çökmesi için zemin yaratmıştır. Ayrıca çeşitli illerde uygulanan Yatırımları Teşvik Yasası ile prim gelirlerinde gerileme ve planlananın üzerinde bir açık düzeyinin gerçekleştiği görülmektedir. Bunun yanında finansmanla ilgili olarak sosyal güvenlik kurumlarının gelirlerinde, harcamalarında, prim tahsilat oranlarında da herhangi bir iyileşme sağlanamamıştır.

Sonuçta 2001 yılından sonra sosyal güvenlik açığı yeniden genişleme eğilimine girmiştir. 2002 ve 2003 bütçelerinde büyük ölçüde planlananı aşan sosyal güvenlik açıkları, 2004 yılında da bu trendini sürdürmüştür. Bu oran bugün GSMH'in % 4.5'ünü geçme eğilimindedir (Akgeyik, 2006:86).

Diğer yandan, 4447 sayılı Yasa'da işsizlik sigortasının, kıdem tazminatı/kıdem tazminatı fonu ile iş aracılığı hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve yasal iş güvencesinin tamamlanması konularından soyutlanarak getirilmesi, son derece sakıncalı bir adımı sergilemektedir. Çünkü, söz konusu kurumlar, birbirleriyle bağlantılı ve iç içe geçmiş olup; bunlardan birindeki başarı ya da başarısızlık, diğerini veya diğerlerini olumlu veya olumsuz yönde etkilemektedir. Nitekim, işveren sorumsuzca işçiyi işten çıkartabilecekse veya kıdem tazminatı işletmeye ağır mali yük getirecekse ya da işveren kıdem tazminatından doğan sorumluluğunu bir fona aktaramayacaksa yahut işsiz kalan işçiye iş bulunamayacaksa, bunu dünyadaki hiçbir işsizlik sigortası sistemi kaldıramayacaktır. Bu anlamda, 4447 sayılı Yasa'nın; bunlardan sadece birine dokunarak, Türk çalışma yaşamının sorunlarını çözeceğini sanması, son derece yanıltıcı olmuştur (Centel, 2000:5).

4447 sayılı kanunun getirdiği düzenlemeler ile 2000 yılında sosyal güvenlik kurumlarının açıklarının GSMH'ya oranı %2,6'ya gerilemiştir. Ancak, 2001'de %3,1'e, 2002'de %3,4'e yükselmiştir. Bu durum, sigortalıların üzerine yükler bindirilerek finansman sorunlarının çözülemeyeceği biçiminde yorumlanabilir. Sosyal güvenlik sisteminin kötü yönetilmesi ve hizmetlerde yetersizlik söz konusudur. Sorunu "sürdürülebilir finansmana" indirgemek çözümsüzlüğe neden olmaktadır. Bu bakış açısı sosyal güvenliği devlete yük olarak görme ve bu yükten devletin kaçınması, özel sektörün rolünün artırılmasına neden olmaktadır (Özsucu, 2003:147-148).

Bu yasanın temel amacı, SSK ve BAĞ-KUR'un finansman açığı problemini çözmek üzere, gelir artırıcı ve gider azaltıcı düzenlemeleri yürürlüğe koymak olduğunu belirtmektedir. Ancak, en radikal unsurlar içeren bu düzenlemelerin bile açıkların kapatılması sonucunu vermediği görülmektedir. 1999 yılında yapılan sosyal güvenlik reformuyla finansman sorunu çözülmeye çalışılmış ancak ağırlıklı olarak emeklilik parametreleri ile ilgili düzenlemeler yapıldığı için açıklar geçici olarak azalmış ancak son yıllarda tekrar artışa geçmiştir. Sosyal güvenlik kuruluşlarına yapılan borç transferinin 2000 yılında azalmış ancak 2001 yılından itibaren yükseldiği ve ilerleyen yıllarda da yükselmeye devam edecektir.

1999 yılında gerçekleştirilen sosyal güvenlik reformu 2000 yılında olumlu yönde geçici bir etki yaratmış ancak, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizi ile bütün ekonomik göstergeler tersyüz olmuştur. Böylece sosyal sigorta kurumlarının mali yapısı yeniden bozulma sürecine girmiş ve 2000 yılı öncesinden daha kötü bir hale gelmiştir. 2001 ekonomik krizi nedeniyle, işsizlik ve kayıt dışı ekonomi artarak, prim tahsilat oranını düşürmüştü, bu gelişme emekli aylığındaki ve sağlık giderlerindeki artışla birleşerek reformu etkisiz hale getirmiştir (Arap, 2006:33).

2.2. 2006 Sonrası Sosyal Güvenlik Reformu

1999 yılında sosyal güvenlik alanında yapılan parametrik reformlar sayesinde gelirler artmış, 2000 yılı içinde açıklarda düşme yaşanmıştır. 2000 yılında yaşanan bu düşüşle bir önceki yıla oranla GSMH'nin % 1.2'sine eşdeğer oranda bir mali tasarruf sağlanmıştır. Ancak, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler nedeniyle sosyal güvenlik sisteminin mali durumu 2001 yılında tekrar kötüleşmeye başlamış ve açıklar GSMH'nin %3'ünü aşmaya başlamıştır. Dolayısıyla 1999 Reformu ile sosyal güvenlik açıklarındaki kontrolsüz gidişi durdurma yönünde önemli bir adım atılmış, ancak sorun tümüyle çözülememiş, ayrıca yapılan müdahaleler de yeterli olmamıştır.

1999 yılında yapılan reformun yetersizliğinden yola çıkan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, sosyal güvenlik sisteminin mevcut sorunlarına çözüm getirmek amacıyla, sistemde köklü değişiklikler içeren yeni bir sosyal güvenlik modeli öngörmüştür. Söz konusu model "tek çatı" olarak adlandırılmakta ve mevcut sosyal güvenlik kuruluşlarını tümüyle ortadan kaldırarak tek bir sosyal güvenlik kurumuna dönüştürmekte ve sosyal güvenlik haklarını da tek bir yasa içinde düzenlemektedir (Erdoğan, 2006:56).

Nüfusun yaşlanması, bir nüfusun yaş yapısının değişerek, o nüfustaki çocukların ve gençlerin payının azalması ve yaşlı insanların (60 yaş üstü veya 65 yaş üstü) payının göreceli olarak artması demektir. Bu yüzden, mevcut sosyal güvenlik sistemlerinin mali açıdan uzun dönemde sürdürülebilir olup olmadığını belirleyen en önemli değişkenlerden biri, nüfusun yaş gruplarına göre dağılımıdır. Nüfusun yaşlanmasıyla birlikte kamunun tasarruf oranı düşmekte, sağlık harcamaları, emeklilik ücretleri ve sosyal harcamalar da artmaktadır. 65 yaş ve üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması, sosyal güvenlik sisteminde, bir yandan gelirlerinin azalmasına bir yanda da giderlerinin artmasına neden olmaktadır. 65 yaş ve üstü yaş grubun nüfusunda görülen hızlı artış, önümüzdeki dönemde sosyal güvenlik sistemleri açısından en önemli tehditlerden birisi olarak görülmektedir.

Çalışma çağındaki olmayan nüfusun çalışma çağındaki nüfusa (15 yaşın altındaki ve 64 yaşın üzerindeki insanların 15-64 yaş arasındaki insanlara) oranı ya da sigortalı sayısının nüfusa oranı olarak tanımlanan toplam bağımlılık oranı, sosyal güvenlik sistemlerinin mali açıdan uzun dönemde sürdürülebilir olup olmadığını belirleyen en önemli değişkenlerden biri olarak görülmektedir.

Bağımlılık oranının artması ile ülke nüfusunun yaşlanması arasında bir ilişki vardır ve bu da ülkelerin sosyal güvenlik sistemlerinin mali açıdan sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmaktadır. Yüksek bir bağımlılık oranı, çocukların ve emeklilerin vergi transferleri ve aile bakımı yoluyla çalışan insanlar üzerine getirdiği yükleri artırıcı bir rol oynamaktadır. Öte yandan, önceki yıllarda hızlı nüfus artışına paralel olarak, sigorta mantığı içinde sisteme katkı yapmaksızın sistemden yararlanan bağımlı nüfus oranı oldukça fazla olmuştur.

Türkiye'de toplam bağımlılık oranının, 2020 yılına kadar geriledikten sonra bu yıldan sonra artış eğilimine gireceği ve artışın da 2035 yılından itibaren hızlanacağı öngörülmektedir.

Dolayısıyla önümüzdeki 20 yıl bağımlı nüfusun azalacağı buna karşılık çalışabilir nüfusun artacağı (istihdam imkânları geliştirilir, kayıt dışılık önlenirse) bir dönemdir ve bu dönemin değerlendirilerek sosyal güvenlik kurumlarının fon birikimi sağlanması hedeflenmelidir (Gökbayrak, 2010:89).

Yıllar itibari ile üç kurumun aktif-pasif oranlarına bakarak sistemin temel sorununun nerede olduğu görülebilir. Sağlıklı bir sosyal sigorta kurumunun aktif/pasif sigortalı oranının en az dörde bir olması gerektiği ifade edilmektedir. Öte yandan, dağıtım esasına dayalı bir sosyal güvenlik sisteminde, aktif sigortalıların sayısının sistemden aylık alanların sayılarına oranının 7 olması ideal olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, sistemin aktüeryel dengesi için bu oranın en az 4 olması gerekmektedir. Başka bir ifade ile 4 çalışandan tahsil edilen sigorta primleri ile bir emeklinin aylığı finanse edilebilmelidir. Gelişmiş ülkelerin sosyal güvenlik kurumlarını sıkıntıya sokan aktif/pasif sigortalı arasındaki dengesizlik Türkiye’de de kendini hissettirmeye başlamıştır. 1950-2005 yılları dikkate alındığında zaman içerisinde hızla azalan bir gelişim göstermiştir. Sağlık alanındaki ilerlemeler ile doğuştan hayatta kalma ümidindeki ve yaşam standardındaki artış, emeklilik yaşının düşürülmesi ve koşullarının kolaylaştırılması, borçlanma yasalarının çıkarılarak geçmişe dönük hizmet kazandırılması, hızlı nüfus artışına karşılık istihdam alanlarının aynı ölçekte artmamış olması, Türkiye’de ve birçok ülkede aktif sigortalıların azalarak pasif sigortalıların artmasına yol açmaktadır. Bu da prim ödeyenlerle yani aktif sigortalılarla; yaşlılık, malullük, dul ve yetim aylığı alanlar yani pasif sigortalılar arasındaki dengeyi bozmaktadır. Öte yandan, bir emeklinin maaşı ortalama 2 çalışanın ödediği primler ile ancak karşılanmakta, yükün dengeli ve adaletli dağılımından uzaklaşıldığı için çalışanların prim yükü ağırlaşmakta ve böylece kayıt dışılığı özendirilen bir etki meydana gelmektedir (Karadeniz: 2012,18).

Beyaz Kitap’ta da sosyal güvenlik reformuna bir gerekçe olarak mevcut sistemin yoksulluğa karşı koruma sağlayamaması gösterilmiştir. Buna gerekçe olarak da sosyal yardım ve hizmetler de dâhil olmak üzere Türkiye’de sosyal güvenlik kurumlarının 2004 yılındaki toplam harcamalarının milli gelire oranının % 11.7 gibi yüksek bir düzeyde olmasına karşın, mevcut sistemin yoksulluğu önleme konusunda yeterince etkili olmadığı ve bu nedenle kaynakların doğru kullanılmadığı gösterilmiştir (Makas, 2012).

Beyaz Kitap’ta da açıkların kapatılması için sosyal güvenlik kurumlarına yapılan transferlerin milli gelir içindeki payında meydana gelen artışa dikkat çekilmekte ve gelişmenin sorunun büyüklüğünü ortaya koyduğu iddia edilmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin yaşadığı finansman sorunu, kamu finansmanı üzerinde yarattığı baskı dolayısıyla, başta enflasyon olmak üzere, diğer temel ekonomik göstergeleri de olumsuz etkilemektedir. Öte yandan, sosyal güvenlik sisteminin yaşadığı finansman sorunu, kamunun borçlanma gereğini de artırmaktadır. Bu bakımdan, Beyaz Kitap’ta öncelikle sistemdeki açıkların büyüklüğü vurgulanmakta ve bunun mevcut sosyal güvenlik sisteminin yanlış kurgulanmış olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir. Bunun yanında, hali hazırda devletin yoksullara yönlendirilmesi gereken kaynakların sosyal korumaya en az ihtiyaç duyan kesimlere yönlendirilmekte olduğu da iddia edilmektedir. Kapsamlı bir sosyal güvenlik reformunun sosyal güvenlik sisteminin kamu açıkları üzerindeki baskısını azaltacağı vurgulanmaktadır.

Günümüze kadar, 1999 yılında işsizlik sigortasına devlet katkısı hariç olmak üzere, devletin sosyal güvenliği sağlama görevi çalışan ve işverenlere yüklenmiştir. Sosyal güvenliğin işveren ve çalışanlar tarafından ödenen katkılarla finanse edildiği Türkiye’de son yıllarda

bütçeden, dolayısıyla vergi gelirlerinden sosyal güvenlik kurumlarının açıklarının kapatıldığı görülmektedir ve bu durum eleştiri konusu olmaktadır. Ancak, devletin normal yollardan finansmanına katılmadığı sosyal güvenlik kurumlarının açıklarını bütçeden kaynak aktararak kapatılması sorun olarak görülmemelidir. Zira dünyadaki temel gelişmeler sosyal güvenliğin finansmanının yalnızca çalışanların ve işverenlerin sorumluluğuna bırakılamayacağını da göstermektedir. Bu yüzden, devletin sosyal güvenlikle kuruluşlarının finansmanına katkı yapması yasal yollarla sağlanmalıdır (Makas, 2012).

Bütçeden yapılan transferlerin giderek bütçe açıklarının önemli bir kalemini teşkil etmeye başlaması, dikkatleri sosyal sigorta kurumları üzerine yoğunlaştırarak sistemi tartışılır duruma getirmiştir. Yaşanılan kriz sistem içinde algılanmıştır. Nitekim sistem içinde gelir arttırıcı, gider azaltıcı bir kısım düzenlemeler yapılmış, ancak sistem dışı unsurların hesaba katılmaması nedeniyle arzu edilen başarı elde edilememiştir. Sosyal sigorta kurumlarının idari yapısı, alt yapı oluşturulmadan, kamuoyunda yeterince tartışılmadan, tarafların uzlaşısı sağlanmadan değiştirilmiş, bununla kurumların finansman yapısının ve sunulan hizmetlerin düzeleceği umut edilmiştir. Geline nokta bu umutların gerçekleşmediğini görmekteyiz. Yapılan çalışmaların asıl gerekçesi olan finansman krizinin sistemin dışından kaynaklanan nedenleri görmezlikten gelinmiştir.

Ancak, Türkiye’de sosyal güvenlik alanında yapılan ve yapılması düşünülen reformlara bakıldığında, gelirleri arttırıcı ve giderleri azaltıcı bir aktüeryal denge düşüncesinden ileriye gitmediği görülmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin bir finansman krizi yaşadığı kabul edilen bir gerçektir. Ancak, finansman krizini tamamen sistemin iç dinamiklerinde aramak sorunu çözmek için yeterli görünmemektedir. Öte yandan, Türkiye’de sosyal güvenliğin yaşadığı krizde özellikle ekonomik büyümeye rağmen düşürülemeyen işsizlik oranları ve kayıt dışılık göz ardı edilmektedir (Alper, vd.:2012:98).

2.3. Sosyal Güvenlik Reformunun Değerlendirilmesi

2006 yılında Sosyal Sigorta Kurumlarının tek çatı altında toplanması ile başlayan sosyal güvenlik reformu süreci, 1 Ekim 2008 tarihinde 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun yürürlüğe girmesi ile reformun primsiz ödemelerle ilgili ayağı dışında tamamlanmıştır. Reformdan beklenen amaçların gerçekleşmesi bakımından, bugüne kadar geçen 2.5 yıllık süre yetersiz olmakla birlikte, bu süre “iyiye gidiş” yönünde ilk işaretlerin alınması, ipuçlarının ortaya çıkması için bazı değerlendirmeler yapmaya imkan verecek bir süredir. Bugün gelinen nokta itibarıyla, reformdan beklenen finansmanla ilgili olumlu sonuçlar ortaya çıkmamış görülmektedir. Reformun gelir arttırıcı ve giderleri azaltıcı sonuçları, 4447 sayılı Kanun’la getirilen ve emeklilik yaşını kademeli olarak yükselten hükümlerin 11 yıldan bu yana yürürlükte olmasına rağmen gerçekleşmemiştir. Reformun, ilk mali hedefini oluşturan “finansman açıklarının GSYH’nın %4.5’ini geçmemesi hedefi”, devletin doğrudan finansmana katılması, Kurumun toplam gelirlerinin %20’sine yaklaşan katkıda bulunması ve 5510 sayılı Kanun’la getirilen prim yapılandırılmasından sağlanan ilave gelirlere rağmen aşılmıştır. Niçin beklenen sonuçlara ulaşılamadı sorusu ile ilgili olarak;

- Anayasa Mahkemesinin iptalinden sonra 4/c kapsamındaki sigortalılarla ilgili hükümlerin yalnızca yeni sigortalı olanlar için uygulanacak olması,
- İptaller ve kurumsal alt yapı yetersizliği dolayısıyla Kanunun yürürlük tarihinin 2 yıla yaklaşan süre ile ertelenmesi ve bu erteleme sebebiyle reformdan beklenen sonuçların gecikmesi,

- SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı yerine oluşturulan Sosyal Güvenlik Kurumunun birleşme ve yeniden yapılanma sürecinin tamamlanmadan reform sürecine geçilmesi dolayısıyla uygulamada ortaya çıkan kurumsal yetersizlikler,
- Reform süreci ile birlikte yaşanan ekonomik kriz dolayısıyla özellikle sigortalı sayısını artırmaya yönelik tedbirlerin hayata geçirilememesi, sigortalı sayısında beklenen artışın gerçekleşmemesi,
- Ekonomik kriz ve özelleştirme uygulamaları dolayısıyla işini kaybedenlerin emekli olarak çalışma hayatından ayrılmaları (pasif sigortalı sayısındaki artış),
- Sağlıkta Dönüşüm Projesi'nin gecikmesine bağlı olarak GSS'nin sağlıklı işlemesi için gerekli olan sevk sisteminin kurulamaması ve aile hekimliği uygulamasındaki gecikmeler dolayısıyla “eksik ve aksak” başlayan GSS'nin ilk dönemlerinde denetim ve kontrol yetersizliğine de bağlı olarak sağlık harcamalarında meydana gelen hızlı artış, suiistimal ve kötüye kullanmaların yaygınlaşması,
- Bütün nüfusa yaygınlaştırılan GSS bakımından önemli bir gelir kaynağı olması beklenen “gelir testi” uygulamasına yönelik alt yapı yetersizlikleri ve uygulamaya geçirilmesinin ertelenmesi,
- Prime esas kazançlarda beklenen artışın gerçekleşmemesi bir yana, 4/b kapsamındaki sigortalıların beyana bağlı sistemde düşük kazanç üzerinden prim ödeme eğilimlerinin ortaya çıkması,
- Merkezi yönetime ilaveten yerel yönetimler ve gönüllü kuruluşlar tarafından yapılan sosyal yardım ve hizmetlerin yaygınlaşması ve kapsamının genişlemesi dolayısıyla bazı kesimlerin çalışmaya bağlı gelir elde etme yerine “öğrenilmiş yoksulluk” sonucu sürekli yardım alan konumunu benimsemesi,
- Geçen 3 yıllık sürede, gelir ve aylık artışlarının 5510 sayılı Kanun'da öngörülenin aksine TÜFE artış oranları kadar değil, özellikle düşük gelirli lehine olacak şekilde yüksek oranlarda belirlenen aylık artışlarının harcamalarda yarattığı artışlar, gerekçe gösterilebilir ve bu gerekçelerin her biri açıklayıcıdır.

Sonuç, reformdan beklenen sonuçların gecikmesi veya ertelenmesi olmuştur. Yukarıda sayılan olumsuz faktörlere rağmen, kısa ve orta dönemde iki önemli alanda sağlanacak gelişmeler Kurum gelirlerinin artması bakımından olumlu sonuç doğurabilecektir. Bu sebeplerden ilki aktif sigortalı sayısının artışı ile ilgilidir. İşgücüne katılma oranının hala %48.183 gibi düşük bir oranda olduğu ülkemizde, halen çalışanların da %40'ının kayıt altına alınamaması kabul edilebilecek bir durum değildir. Finansman probleminin çözümü, işgücüne katılma oranlarının öncelikle %60'lara yükseltilmesi, kayıt dışı çalışmanın da makul seviyelere (%10'lar civarına) indirilmesi ile mümkün olabilecektir.

Gelir artırıcı etki yapacak ikinci potansiyel alan prime esas kazançlarla ilgilidir. 4/a kapsamındaki sigortalıların %45'inin, 4/b kapsamındaki sigortalıların %99'unun prime esas kazançların alt sınırından prim ödemesi, bütün sigortalıların %83'ünün en düşük %20'lik gelir diliminden prim ödemesi gerçekçi değildir. Kurum kayıtları ve veri tabanından hareketle prime esas kazançların gerçekçi seviyelerde bildirilmesine yönelik tedbirlere ağırlık verilmesi gereken bir dönem başlatılması, meslek kodlarından hareketle prime esas kazanç bildirimlerinin denetim ve kontrol altına alınması etkin bir gelir artırıcı etki yapabilir.

Reformun önemli ayaklarından birini oluşturan primsiz ödemeler ve sosyal hizmetlerle ilgili yasal düzenlemelerin yapılması ve kurumsal yapının hayata geçirilmesi sosyal güvenlik

sisteminin sosyal sigorta ayağının sağlıklı işlemesi bakımından “kaçınılmaz” hale gelmiştir. Halen uygulanan şekli ile özellikle yerel yönetimlerce gerçekleştirilen yaygın sosyal yardım ve hizmetler, kontrolsüz ancak devlet tarafından vergi muafiyeti ile desteklenen gönüllü yardımlar, bütün olumlu değerlendirmelere rağmen, “zorunlu sigortalılık ilişkisi” dışında kalmanın, kayıt dışılığın en güçlü gerekçelerinden birini oluşturmaya başlamıştır. Prim ödeyen aktif sigortalı sayısını artıran ve prime esas kazançları yükselten her uygulama sosyal güvenlik sisteminin gelirlerini artırıcı bir etki yaratacaktır. Türkiye bu imkanları kullanma bakımından henüz “limit sınırlara” gelmediği için reformdan beklenen mali hedeflerin gerçekleşmesi için iyimser olunmasını sağlayacak sebepler varlığını devam ettirmektedir.

3. Finansman Sorunlarına Yönelik Çözüm Önerileri

Sosyal güvenlik sisteminin finansal sürdürülebilirliğini sağlamak için çok yönlü tedbirler alınması gereklidir. Sadece kayıt dışı çalışmanın önlenmesi ve prim tahsilatının artırılması ile sorun çözümlenmeyecektir. Ulusal tasarrufların artırılması gerekmektedir. Bunun için düzenli ücretli istihdamın ve özellikle kadın istihdamının artırılması, yaşlıların çalışma hayatında daha fazla kalmalarının teşvik edilmesi, tamamlayıcı emeklilik programlarının teşviki, yeni tasarruf mekanizmaları geliştirilmesi gibi yapısal yeni politikalara ihtiyaç bulunmaktadır.

4. Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Geleceği

Sosyal güvenliğin temel amacı, her şeyden önce sosyal bir riskle karşı karşıya olan bireye ekonomik bir güvence sağlamaktır. Böylelikle yoksulluk da ortadan kalkmış olacaktır. Mevcut reform girişimlerinde yoksulluğun nasıl önleneceği açıklığa kavuşturulamamıştır. Diğer taraftan mevcut sosyal güvenlik sisteminin finansman darboğazı, asıl olarak, işsizlik ve kayıt dışı istihdamdan kaynaklanmaktadır. Bu sorunlara köklü çözüm getirilmeden, hangi model kabul edilirse edilsin, sosyal güvenliğin finansman sorununun çözümlenmesi de pek olanaklı görünmemektedir. Reform ile sosyal güvenliğin kişiler açısından kapsamının yaygınlaşacağı öngörüsünde bulunmaktadır. Ancak, sistemin kapsamı genişledikçe finansman yükü de o oranda artış gösterecektir. Bu sonuç bütçeden sosyal güvenlik için yapılan transferlerin azaltılması amacıyla daha başlangıçta çelişki yaratmaktadır. Kayıt dışı istihdamı, kayıt altına alamayan bir ülkenin öngörülen hedefe nasıl ulaşacağı da belirsizlik yaratmaktadır.

Bir ülkenin demografik geçiş süreci boyunca nüfusunun yaş profilinde gözlenen değişim, aktif/pasif oranlarının seyri üzerine yaptığı, zamana yayılan etki yoluyla sosyal güvenlik sisteminin gelir-gider dengelerini de etkilemektedir. Yapılan hesaplamalar, önümüzdeki dönemde Türkiye'yi bekleyen nüfus yaşlanmasının, zorunlu emeklilik sigortasında zaten bozuk olan gelir-gider dengelerini daha da kötüleştirmeye aday olduğunu göstermektedir. Nitekim emeklilerin dul ve yetimlerine yapılan ödemeler hiç hesaba katılmaksızın bile, yaşlanmakta olan nüfusun, devletçe dağıtım esaslı olarak sunulan zorunlu yaşlılık (emeklik) sigortasının yükünü gözle görülür biçimde artıracığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan, emekli maaşı bağlatmayı yaşa bağlı olmaktan çıkartmak başta olmak üzere 1970'lerde başlayan ve 1990'lara kadar uygulanan popülist politikaların vahim sonuçlarından alınan derslerle, (1999'dan başlayarak) yürürlüğe sokulan bir dizi reform sayesinde Türkiye, nüfus yaşlanmasının etkilerine daha hazırlıklı hale gelmiştir. Gerçekten de, özellikle emekli maaşı bağlatma yaşına ilişkin olarak halen yürürlükte olan ve gelecekte girmesi karar bağlanmış olan artışların, nüfus yaşlanmasının emeklilik sistemi üzerinde yaratacağı ek yükü karşılama

yönünde atılmış çok isabetli adımlar olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki, □ Emekli maaşı bağlatma yaşının artması emeklilerin yaş dağılımında yoğunluğun daha yüksek yaşlara doğru kaymasına yol açmaktadır. Çalışmadaki hesaplamalara temel teşkil eden projeksiyonlara da net biçimde yansıyan bu durum, hem aktiflerin sayısının emekliliğe bağlı olarak düşme hızını hem de pasiflerin sayısının artma hızını yavaşlatmak suretiyle aktif/pasif oranlarının iyileşmesine katkıda bulunmaktadır. □

Emekli maaşını hak etmek için yasal olarak gereken asgari yaşın artması, çalışmayı bırakıp fiilen emekli olanların yaş ortalamasını bu asgari yaş ve üstüne doğru çekmek suretiyle aktif/pasif oranının ve dolayısıyla gelirlerin giderleri karşılama oranının iyileşmesine katkıda bulunmaktadır. Gerçekten de bireylerin asgari prim ödeme süresini doldurur doldurmaz çalışmayı bırakmaları halinde, yaşlarından bağımsız olarak maaş almaya başlamaları garanti olmaktan çıktığı için, emeklilik kararının ertelenmesi eğilimi güçlenmektedir. Bu eğilimin sonucu olarak fiili emeklilik, asgari çalışma (ve prim ödeme) süresinin dolduğu yaştan, maaş almaya başlayabilmek için gereken asgari yaşa ve ötesine doğru kaymaktadır. Bu da hem prim ödeme süresinin uzamasına hem de emeklinin kendisine yapılacak maaş ödeme süresinin kısalmasına yardım etmek suretiyle, sistem gelirlerinin giderleri karşılama oranında bir iyileşme sağlamaktadır. □

Türkiye’de sosyal güvenlik krizini aşabilmek büyük ölçüde işgücü piyasasında artan kayıt dışılığı engellemeye bağlıdır. Kaçak işçi çalıştırmaya yol açan tüm uygulamaların önünü almak, sigorta kapsamı dışında kalan işgücünü kayıt altına almak, sosyal güvenlik sistemlerinin krizini çözenin önkoşuludur. Mali, ekonomik ve sosyal bakımdan güvenilebilir, sosyal harcamaları kabul edilebilir düzeyde tutacak tek strateji bağımlılık oranının düşürülmesi; işgücü piyasasında kayıt dışılığın en azından sınırlarının daraltılmasıdır. Ekonomik alanda maliyeti düşürme, kar maksimizasyonu gibi gereksinimler ile sosyal alanda istikrar, güvenlik, ait olma duygusu ve uyum gibi gereksinimler arasındaki kopukluğu daha fazla büyütmeden; sosyal alanda ileri adımların atılması gerekmektedir.

Diğer taraftan sosyal güvenlik sisteminin içinde bulunduğu popülist eksenli uygulamalar sonucunda oluşan finansman açıklarının giderilmesi ve sosyal devlet anlayışında meydana gelen aksaklıkların onarılması, kurumsal altyapı ve özerklik sorunlarının çözümlenmesi için stratejik amaçların ortaya konulması gerekmektedir. 9. Kalkınma Planı Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu’nda bu sorunlar için 2007-2013 döneminde sosyal güvenlik için öngörülen vizyon; ‘Temel insan hakkı niteliği ve sosyal devlet ilkesi gözetilerek, toplumun tüm bireylerini kapsamına alan ve bütün sosyal risklere karşı koruma garantisi sağlayan, yoksulluk sınırı üzerinde çağdaş standartlarda bir yaşam seviyesi sağlayarak toplumsal dayanışmayı güçlendiren, sürdürülebilir, etkili, erişilebilir ve adil bir sosyal güvenlik sistemi kurmak’ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu amaçla sosyal güvenlik reformu çalışmalarında; sosyal güvenlik hakkının bir insan hakkı olduğu ve devletin niteliğinin bir sosyal devlet olduğu hususları dikkate alınmalıdır. Sosyal güvenlik hakkının bir ülkede yaşayan herkesi ve bütün riskleri kapsamını ifade eden ‘genellik ilkesi’ sosyal güvenliğin en temel ilkesidir. Ancak bu ilke uygulamada geçerli olmamaktadır. Dolayısıyla herkesi bütün risklere karşı koruyan bir sosyal güvenlik politikası ihtiyacı devam etmektedir. Sosyal devlet, vatandaşlarına asgari bir yaşama düzeyini garanti eden devlettir. Sözü edilen asgari yaşam düzeyi yoksulluk sınırı ile eş tutulmamalıdır. Ayrıca sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilir olması açısından sosyal devletin yükümlülükleri ile ekonomik ve mali imkanların dengesini gözetken, popülist uygulamalardan uzak, rasyonel bir yapıda olması gerekmektedir.

Kısacası Türkiye'deki sosyal güvenlik sorununun çözümlenebilmesi için Anayasa'nın 10.maddesini, vatandaşların eşitliğini, Anayasa'nın sosyal devlet olma ilkesini göz önünde bulundurularak politika üretilmesi amaçlanmalıdır. Bu kapsamda kaynak ihtiyacından ziyade kaynakların iyi yönetilmesi, iyi kullanılması ve adil dağılımının düzenlenmesi gerekmektedir. Zaten şimdiye kadar ki süreçte sosyal devlet mantığı ile sosyal güvenlik sistemi yönetilebilseydi şu andaki sorunlarla karşılaşılmayacaktı.

5. Sonuç

Türkiye, 70 yıla yaklaşan genç bir sosyal güvenlik sistemine sahiptir. Nüfusu da sosyal güvenlik sistemi gibi genç olan Türkiye'nin sağlık, sosyal yardım ve emeklilik giderlerini içeren sosyal güvenlik harcamalarının 2011 yılı itibariyle GSYH'ya oranı %12,7'ye ulaşmıştır. Türkiye'nin sosyal güvenlik harcaması, orta gelir grubuna dahil ülkeler ile yüksek gelir grubuna dahil ülkeler arasındadır. Ancak sosyal güvenlik harcamalarının orta gelir grubuna dahil ülkelerin iki buçuk katı kadar olduğu görülmektedir. Türkiye'nin kamu emeklilik harcamalarının GSYH'ya oranı, yaşlı bağımlı nüfus oranına göre çok yüksektir. OECD verilerine göre 65 yaş üstü nüfusun 20-64 yaş arası nüfusa oranı Türkiye'de %10 iken kamu emeklilik harcamalarının GSYH'ya oranı %6 civarındadır. Türkiye ile benzer nüfus yapısına sahip olan Meksika'da ise söz konusu oran %1,3'tür. Türkiye'den 2-3 kat fazla 65 yaş üstü nüfusa sahip, Birleşik Krallık, Danimarka, Hollanda ve A.B.D.'nin kamu emeklilik harcamalarının GSYH'ya oranı, Türkiye'den düşüktür.

Erken emeklilik, sık çıkartılan prim affı ve borçlanma kanunları, prim ile edimler arasında edimler lehine olan dengesizlik, 1990'lı yılların başına kadar devletin sisteme katılım sağlamak yerine sosyal güvenlik fonlarını kullanması, sistemin Türkiye'ye göre yaşlı nüfus ve yaşlı sosyal güvenlik sistemine sahip birçok Batı Avrupa ülkesinin karşılaştığı mali sorunlarla karşılaşması sonucunu doğurmuştur. 1999 ve 2008 yıllarında emeklilik yaşının yükseltilmesi, prim ödeme gün sayısının artırılması, aylık bağlama oranlarının düşürülmesi, SGK'nın prim gelirlerinin artırılmasına yönelik pek çok uygulamanın uzun dönem etkileri, ilerleyen yıllarda sistemin mali dengeleri üzerine etkisini gösterebilecektir.

Çalışanların %38'inin sosyal güvencesiz çalışması, hem söz konusu grubun gelir güvencesizliği ile yüz yüze kalmasına, hem de yoksulluklarının artmasına neden olmaktadır. Kayıt dışı istihdamın sosyal güvenlik sistemi üzerine etkileri iki yönlü olmaktadır. Söz konusu grup ilerleyen yıllarda primli rejimden emekli olamayacağı için, sosyal sigorta sistemine göre daha zayıf bir koruma sağlayan ve vergilerle finanse edilen sosyal yardımlara muhtaç kalacaklardır. Belirtilen durum sosyal yardım talebini artıracaktır.

Kayıt dışı istihdamın bir diğer olumsuz etkisi ise sosyal sigorta sisteminin prim geliri kayıplarına, gelir idaresinin ise gelir vergisi kayıplarına yol açmasıdır. Türkiye'de sosyal sigorta sisteminden yararlananlar, genellikle üst gelir gruplarında yer almaktadır. Düşük gelir grubundakiler ise sosyal güvencesiz çalışmakta ve sosyal sigorta sisteminden emekli dahi olamamaktadırlar. Sosyal güvenlik sisteminde düşük gelir grubunda yer alanların sisteme prim ödeyebilmeleri için çalışma koşullarına uygun düşük prim ödemeli özel programlar geliştirilmesi gerekmektedir.

2010 yılı itibariyle kayıt dışı çalışanlardan ücretli ve maaşlıların %54'ü, yevmiyelilerin %32'si, kendi hesabına çalışanların %45'i, işverenlerin %81'i, ücretsiz aile işçilerinin ise %16'sı orta ve üst gelir seviyesinde (altıncı ve üzeri gelir grubunda) olup, prim ödeme gücüne sahiptir. Ancak

çeşitli nedenlerle kayıt dışı çalışmakta ya da çalıştırılmaktadırlar. Kayıt dışı istihdamın bir yönü de çalışanların SGK'ya bildirdiği kazanç ve ücretlerinin gerçeğin altında olmasıdır.

2010 yılı TÜİK Hane Halkı Bütçe Anketi verilerinden yapılan hesaplama göre işverenlerin SGK'ya bildirilen kazancı müteşebbis gelirlerinin sadece dördte biri, kendi hesabına çalışanların ise neredeyse yarısı kadardır. SGK verilerine göre esnaf sanatkar, şirket ortağı vb. bağımsız çalışanların %90'ı, çiftçilerin ise %99'u, SGK'ya asgari prime esas kazanç miktarı üzerinden prim ödemektedirler. Sadece gelir vergisi kayıtları bile prim tahakkukunda dikkate alınsa, bağımsız çalışanlar açısından prim gelirleri en az %25 artırılabilir. Sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğine etki eden bir diğer husus ise özellikle bağımsız çalışanlarda prim tahsilat oranının düşüklüğüdür. SGK verilerine göre esnaf ve sanatkarların %33'ü, çiftçilerin ise %30'u düzenli prim ödemektedirler. Düzenli prim ödemeyenler için çıkarılan af kanunları, kişilerin yüksek prim borçlarını düşük olarak ödemeleri ve hemen ardından emekli aylığına hak kazanmaları, sosyal güvenlik sisteminin mali yapısını olumsuz yönde etkilemektedir.

Sosyal güvenlik sisteminin etkinliğini azaltan ve mali açıdan sürdürülebilirliğine etki eden bir diğer faktör ise yurt dışı hizmet borçlanması ile ilgili düzenlemelerdir. Yurt dışı hizmet borçlanması yapanlar, yurt içinde çalışarak emekli aylığına erişmeye çalışan sigortalıya nazaran adaletsiz biçimde defaten ödeme yaparak hem yöntem hem de miktar açısından yaşlılık aylığında avantajlı konuma gelmektedirler. Hizmet borçlanmaları, doğru kullanıldığında sosyal sigorta sistemine girişi teşvik eden hatta kayıt dışı çalışmayı engelleyen ve istihdamı artıran uygulamalardır. Örneğin kadınların doğum nedeniyle çalışmadıkları süreleri borçlanmaları, kadınların doğum sonrası işgücü piyasasına geri dönmelerini teşvik etmektedir.

Oysa yurtdışı hizmet borçlanması, yurt dışında bulunan vatandaşlarımızın bir bütün olarak yurt dışında kaldıkları sürenin tamamını borçlanmaları ve emekli olduktan kısa süre sonra ödedikleri primin tamamını yaşlılık aylığı olarak geri almaları, sosyal güvenlik sisteminin mali dengelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Sosyal güvenlik sisteminin mali ve sosyal açıdan sürdürülebilir, tüm nüfusa etkin ve eşit biçimde hizmet verecek bir yapıda olması, uzun vadede temel hedeftir. Sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğine yönelik olarak Onuncu Plan dönemi sonu olan 2018 yılı için iki hedef belirlenmiştir. Bunlardan birincisi, 2012 yılında %1,4 olan sosyal güvenlik sistemi gelir-gider farkının GSYH'ya oranının %1'e düşürülmesi, ikincisi ise 2012 yılında %1,4 olan bireysel emeklilik fonlarının büyüklüğünün GSYH'ya oranının %4'e yükseltilmesidir.

Son söz olarak; yapılması gereken yeni bir reform değil, yapılan reformlarla getirilen düzenlemelerin kararlılıkla uygulanmasına devam edilirken, yeni ve ilave tedbirlerle iyileşmenin sağlanmasıdır.

6. Kaynakça

Akgeyik, T. (2006). "Sosyal Güvenlikte Reform Eğilimleri: Geleneksel Sistemlerden Bireysel Emeklilik Programlarına Dönüşüm", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi.

Alper, Y. Vd. (2012). 2050'ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: Sosyal Güvenlik (Emeklilik) Sistemine Bakış, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.

Arap, İ. (2006). "Kamu Yönetimi Anlayışındaki Değişim Sürecinde Türkiye'de Sosyal Güvenlik Reformu", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:8, S:3.

Centel, T. (1996). "Sosyal Sigortalarda Reform Gereksinimi", MESS Dergisi.

- Centel, T. (2000). “İşsizlik Sigortası Kanunu’na Eleştirel Yaklaşım”, TÜHİS.
- Özşuca, Ş. (2003). “Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik Krizi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58-2.
- Erdoğan Seyhan, “Sosyal Politikada Değişim ve Sosyal Güvenlik Reformu”, Mülkiye Dergisi, C. 30, S. 252, 2006.
- Gökbayrak, Ş. (2005). “Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Dönüşümü”, Çalışma ve Toplum, C. 2, S. 25.
- Karadeniz, O. (2012). “ Sosyal Güvenlik Sisteminin Sürdürülebilirliği Özel İhtisas Komisyonu Taslak Rapor”, www.kosano.org.tr/uploaded/file/OIK.docx (Erişim Tarihi: 03/04/2013).
- Makas, R. (2012). “Sosyal Güvenlik Kurumlarının Yeniden Yapılanması Üzerine”, <http://www.calismatoplum.org/sayi1/makale3.doc> (Erişim 27/08/2012).
- Şakar, M. (2008). “Yeni Sosyal Güvenlik Düzeni Acaba Kimi Memnun Edecek?”, Mercek Dergisi, Y. 13, S. 49.
- www.hazine.gov.tr (Erişim Tarihi: 03/04/2013).

AVRUPA'DA SOSYAL GÜVENLİK SİSTEMİNİN FİNANSMANI : FARKLI REFAH DEVLETLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öğr. Gör. Dr. Zeynep ÖZMEN

Düzce Üniversitesi

Öz

Avrupa'da sosyal güvenlik sisteminin finansmanı ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekte ve bu farklılıklar ülkelerin refah modelleri ile de bağlantılandırılmaktadır. Sosyal güvenliğin finansmanında iki temel sistem bulunmaktadır: Vergiye (Beveridge modeli) ve prime dayalı (Bismarck modeli) sistemler. Avrupa'da sosyal geleneklere bağlı olarak farklı modeller varlığını sürdürmekle birlikte, son yıllarda iki sistemin birbirine yaklaştığı, karma bir sistem olduğu gözlenmektedir. Çalışmada, öncelikle Bismarck, Beveridge ve Karma modelden bahsedilmiş, daha sonra da refah modelleri sağlık sistemleri açısından açıklanmıştır. Gelişmiş ülkeler, sosyal refah hizmetleri açısından, belirli nitelik ve kriterlere göre sınıflandırılmış ve farklı refah devleti kategorilerine ayrılmıştır. Bu konuda literatürde yer alan önemli çalışmalardan biri, Esping Andersen'in refah modeli ayrımıdır. Esping-Andersen, refah modellerini; liberal refah modeli, muhafazakar refah modeli ve sosyal-demokrat refah modeli olarak sınıflandırmıştır. Leibried ise, refah kapitalizminin üç dünyası adını verdiği çerçeveye, bir dördüncü dünya olarak Güney Avrupa Modelini eklemiştir. Çalışmanın amacı farklı refah devletlerinde uygulanan sosyal güvenlik sistemlerinin finansmanına ilişkin politikalara değinilerek, refah modelleri içinde Türkiye'nin yerinin belirlenmesi ve belirlenen model çerçevesinde elde edilen deneyimlerle Türkiye'deki sosyal güvenlik sisteminin geleceğine ışık tutulmak istenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Refah Devleti, Sosyal Güvenliğin Finansmanı

FINANCING OF SOCIAL SECURITY IN EUROPE: A RESEARCH ON DIFFERENT WELFARE STATES

Abstract

In Europe, the financing of the social security system varies from country to country, and these differences are linked to countries' welfare models. There are two basic systems for financing social security: the tax system (Beveridge model) and the prime based (Bismarck model) systems. It is observed that in recent years, there has been a mixed system of two systems approaching each other, while maintaining the existence of different models depending on social traditions in Europe. In the study, firstly Bismarck, Beveridge and Karma models were mentioned, then welfare models were explained in terms of health systems. Developed countries are classified according to specific qualities and criteria in terms of social welfare services and are divided into different welfare state categories. One of the important studies in the literature in this regard is Esping Andersen's welfare model. Esping-Andersen, prosperity models; The liberal welfare model, the conservative welfare model and the social-democratic welfare model. Leibried has added the Southern European Model as a fourth world, the framework that gave the

name of the three worlds of prosperous capitalism. The purpose of the study is to address the policy of financing the social security systems applied in different welfare states and to shed light on the future of the social security system in Turkey with the experience gained in determining the location of Turkey within the welfare models and within the framework of the determined model.

Keywords: Social Security, Welfare State, Financing of Social Security

1. Giriş

Bir ülkenin gelişme seviyesi hakkında, sosyal güvenlik çok önemli ipuçları vermektedir. Sosyal güvenlik sistemimizin etkinliğinin ve verimliliğinin artırılması yönünde günümüze kadar bir dizi çalışmalar yapılmış, ancak sosyal güvenlik kurumlarımızın değişen çağ ve insan ihtiyaçlarıyla paralellik gösterebilecek, ihtiyaçlara cevap verebilecek düzeye erişmesi sağlanamamıştır.

Sosyal güvenliğin gelir kaynakları, genel olarak birbirinden kesin çizgilerle ayrılan iki temel düşünceden hareketle belirlenir. Bunlardan ilki, sosyal güvenliği, toplumun bir sorunu olarak görmekte ve bireyin sosyal güvenliğini sağlama sorumluluğunu devlete yüklemektedir. Kişinin sosyal güvenliği, toplumun bir yurttaşı olmaktan doğan bir hak niteliğini taşır. Bu bağlamda, sosyal güvenliğin tüm giderleri devlet tarafından karşılanacak, giderek ulusal bütçeden yapılacak katkılar ile vergiler, sosyal güvenliğin finansman kaynağını oluşturacaktır. İkinci düşünce ise, sosyal güvenliği, her şeyden önce kişiye ve kişisel sorumluluk bilincine dayanır. Kişisel sorumluluk ön plana çıkınca, kişi kendisinin ve ailesinin ekonomik güvencesini devletten önce düşünmek zorundadır. Bunun doğal sonucu ise, sosyal güvenliğin finansman kaynağının işçi ve işverenlerden alınan primlerle karşılanmasıdır (Güzel vd:53).

Türkiye ve AB’de sosyal güvenlik sistemlerinin eşgüdümü kapsamında farklı uygulamalar söz konusu olabilmektedir. AB’de sosyal güvenlik sistemleri, Üye ülkelerin yetki alanına girmekte olup, AB seviyesinde kapsamlı bir sosyal güvenlik mevzuatının varlığından söz etmek mümkün değildir. Ancak Birlik, kişilerin serbest dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması ve Tek Pazarın etkin işleyişinin sağlanması amacıyla, üye ülke sosyal güvenlik mevzuatlarının koordinasyonunu sağlamayı hedeflemiştir. Ülkemizde de, AB’ne giriş aşamasında kademeli bir geçiş dönemi ile reform niteliğindeki “Tek Çatı” kavramı, siyasi olgu, kurumsal bütünleşme ve sonuçta gerçek bir sosyal güvenlik anlayışını gerçekleştirecek şekilde düzenlemeler bulunmaktadır.

Çalışmada, dünyada uygulanan sosyal güvenlik sistemlerinin finansman modellerinden bahsedilmiş daha sonra refah devleti ile ilgili açıklamalara yer verilmiş, refah devletlerinin sınıflandırılmasına yönelik literatür çalışması yapılmış ve gelişmiş ülkeler sosyal güvenlik sistemlerinin finansmanlarına göre gruplandırılmıştır. Refah rejimlerinin sınıflandırılmasına ilişkin literatürde bir çok çalışma olmasına rağmen, bu çalışmada Esping-Andersen refah modeli ve Leibfried’in Refah modeli irdelenmiştir. Bu çerçevede, uygulamada ortaya çıkan farklı refah devleti modelleri, izledikleri refah politikaları analiz edilerek sosyal güvenlik finansmanlarına göre incelemeye tabi tutulmuştur.

Refah rejimi sınıflandırma çalışmalarına göre Türkiye Güney Avrupa refah rejimi grubuna benzer özellikler göstermektedir. Son yıllarda hem Güney Avrupa sosyal güvenlik sisteminde hem de Türkiye’nin sosyal güvenlik sisteminde önemli bir dönüşüm yaşanmaktadır.

Bu çalışma ile refah devleti çerçevesinde gelişmiş ülkelerin sosyal güvenlik sistemi finansman uygulamaları değerlendirilerek Türkiye'deki sosyal güvenlik sistemine bir katkı taşınması amaçlanmıştır.

2. Sosyal Güvenliğin Finansmanı ve Finansmanı Etkileyen Modeller

Sosyal sigorta modelinin uygulandığı ülkelerde sosyal güvenlik sistemlerinin başlıca gelir kaynağı, işçi ve işverenlerden alınan ve genellikle “prim” olarak adlandırılan paralardan oluşmaktadır. (Güzel vd., 2014: s. 76.)

İşçi ve işverenlerin ödeyecekleri primler, işçinin (sigortalının) emek geliri esas alınarak, belirli oranlar dahilinde saptanır. Günümüzde genellikle işverenlerin ödedikleri prim oran ve miktarı, işçilerinkinden daha yüksektir; hatta kimi sigorta kolları için sadece işverenler prim öderler. Örneğin, öteki ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de iş kazaları ve meslek hastalıkları ile analık sigortalıları primlerinin tümü işverenlerce ödenir (Talas, 1992:357).

İşçi ve işverenler yanında, devletin de sosyal güvenliğin finansmanına katkısı genel bir kural haline gelmiş, hatta devlet katkısı gittikçe artma eğilimi göstermiştir. Devletin, sosyal güvenliğin finansmanına katkısı; primlere benzer biçimde ödemelerde bulunarak; sağlanan sosyal gelirlerle ilgili ödemelere katılarak, sosyal güvenlik kurumlarının yönetim giderlerini karşılayarak, anılan kurumların bilanço açığını kapatarak, vergi indirimi ve başka kolaylıklar tanıma gibi yöntemlerle söz konusu olabilmektedir (Dilik, 1991:235).

Vergi tekniği de, sosyal güvenliğin finansman kaynağı olarak, tarihsel gelişim içinde, kimi ülkelerde önemli bir yer tutmuştur. Sözelimi, Yeni Zelanda'da sosyal güvenlik sisteminin oluşturulduğu 1938 yılından itibaren ve son yıllara kadar gelirler üzerinden alınan vergiler, sistemin tek finansman kaynağı olmuştur. İngiltere'de Beveridge Raporu, kimi riskler açısından aynı ilkeyi benimsemiştir. Bu rapora göre aile yükleri ile ulusal sağlık sigortasının finansmanı, ulusal dayanışma ilkesi çerçevesinde vergilerle sağlanmalıdır. İngiltere'de son yıllara değin bu uygulama devam etmiştir. Danimarka, ulusal bütçeden (toplanan vergilerden) sosyal güvenliğin finansmanı ilkesine bağlı kalmıştır. Hollanda'da ise, meslek gelirleri üzerinden alınan dolaysız vergiler, sosyal güvenliğin finansman kaynağını oluşturmaktadır. Öteki AB ülkelerinde, vergi tekniğine, istinaen ve daha çok dolaylı vergiler çerçevesinde başvurulmaktadır. Oysa, Norveç 'de sosyal güvenliğin finansmanı açısından vergiler önemli bir yer tutar.

2.1. Bismarck Modeli

Sosyal sigorta tekniği, bir sosyal güvenlik tekniği olarak öncelikle sanayileşme süreci içerisinde işçi kesiminin korunmasını sağlamak amacıyla bulunmuştur. Sosyal sigorta sistemi 1883-1889 yılları arasında ilk olarak Bismarck'ın Alman imparatorluğu hükümeti tarafından kurulmuştur (Korkusuz ve Uğur, 2010:69).

Bismarck'ın sosyal güvenlik politikası kurmasındaki amaç, gelişen sosyalist akımlara karşı, bir yandan geleneksel yöntemlerle mücadele etmek ve öbür taraftan da sosyal politika alanında reform hareketlerine girişerek, sosyalistlerin etkisini kırmak olmuştur.

Sistem başlangıçta belirli bir miktar ücretin altında kalan sanayi işçilerini kapsamış, sonradan diğer ücretlilere doğru genişletilmiştir. Sistem tamamen özel sigorta ilkesini benimsemiş olmakla beraber, sisteme girmeyi zorunlu görmüştür (Günay, 2004:554). 1883 tarihli hastalık sigortası, 1884 yılında kabul edilen, iş kazası sigortası ve 1889 tarihli sakatlık ve yaşlılık sigortaları kabul edilmiştir (Korkusuz ve Uğur, 2010:69).

2.2. Beveridge Modeli

Bu modelde sosyal güvenlik sistemin ana ilkeleri şu başlıklar altında toplanmıştır (Arıcı, 2015:17).

1. Genellik ve Sigorta Yardımlarında Teklik İlkesi: Sadece işçiler değil, tüm İngiliz halkı, mesleki faaliyetleri ne olursa olsun, toplumun bir bireyi olma sıfatıyla, sosyal güvenlik kapsamına alınmalıdır.
2. Yönetimde Birlik İlkesi: Raporda yer alan bu ilke ile dağınık halde bulunan tüm sosyal sigorta kurumlarını birleştirmeyi amaçlayan bir ilkedir.
3. Primlerde Teklik ve Vergilerle Katkı Sağlama İlkesi: Rapor, kural olarak kişisel sorumluluk ilkesini benimsemişti. Başka deyişle, devletin yanında, bireylerin de sosyal güvenliğin finansmanına katkıda bulunmaları gerekir.
4. Sosyal Güvenlik Sisteminin “tam istihdam” ve “ulusal sağlık” Politikalarıyla Desteklenmesi: Rapora göre, sigorta yardımlarının dağıtımıyla ilgili olarak oluşturulacak kamu hizmeti, daha genel bir sistemin yalnızca belirli bir parçasını oluşturur. Bunun etkin olabilmesi için, öteki politikalarla desteklenmesi kaçınılmazdır. Ekonomik planda tam istihdam politikası ulusal sağlık hizmeti biçiminde somutlaştırılabilecek genel bir sağlık politikası, sosyal güvenlik istemini tamamlayan politikalar olmalıdır. Ulusal sağlık hizmetinin finansmanı vergilerle sağlanmalı, böylece tüm halk tıbbi yardımlardan ücretsiz olarak yararlandırılmalıdır.

2.3. Karma Model

Bismarck tarafından kurulan ve ilk modern sosyal güvenlik sistemi olan İşçi sigortası Modeli ile Beveridge tarafından kurulan Halk Sigortası modeli pek çok ülkede benimsenmiş, bazı ülkeler ise her iki sistemi birlikte uygulama çabasına girmiştir. İşçi Sigortası Modeli ile Halk Sigortası Modeli'nin birlikte uygulanması sonucu ortaya çıkan ve Karma Model olarak bilinen sosyal güvenlik sisteminde finansman, işçi ücretlerinin belirli bir yüzdesi üzerinden işverenleri tarafından sağlanmaktadır. Hollanda'da uygulanan söz konusu modelin karakteristiklerinin arasında; mesleki risk yerine sosyal riski vurgulayan evrensel düzenlemeler ve yüksek fayda düzeyleri, sosyal güvenlik yönetimini ve sosyo-ekonomik politika yapıcılarını kapsayan bir organizasyon, gelir telafisine odaklanma, kadının işgücüne düşük düzeyde katılımı gibi unsurlar yer almaktadır (Jackson, 2006:12).

3. Refah Rejimleri Açısından Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Finansmanı

Refah devleti en genel haliyle, bireylere temel veya normal seviyede refah veya refah imkânı sağlayan devlet olarak tanımlanabilir. Refah devleti, bireyin yaşamının tüm yönleri ile ilgilenen, bireylere ekonomik ve sosyal imkânlarla ulaşmada eşit şans tanıyan, vatandaşlarına asgari bir yaşam standardını sağlayan devleti ifade etmektedir (Seyidoğlu, 1999:497). Modern anlamda refah devletinin temelleri, 19. yüzyılın ortalarında İngiltere’de temel eğitimi sağlamak amacıyla düzenlenen yasal düzenlemeye kadar götürülmektedir (Luhmann, 2002:5). Modern refah devleti için kabul edilen bir diğer başlangıç noktası ise, ilk defa 1883’te Bismarck tarafından getirilen sosyal sigorta uygulamasıdır. Bunlardan önce de, yoksullara yönelik birtakım yasalar söz konusudur; ancak bunlar genelde refah devleti için bir başlangıç kabul edilmemektedir (Pierson, 1998:16).

Asa Briggs’in (2000:16) meşhur tanımına göre, refah devleti, piyasa güçlerini üç boyutta yönlendirebilmek adına siyaset ve yönetimin etkin bir şekilde kullanıldığı örgütlü bir güçtür. İlk olarak, refah devleti bireylerin ve ailelerin yaptıkları işlerin veya varlıklarının piyasa değerinden bağımsız olarak, minimum düzeyde bir geliri garanti eder. İkinci olarak, bireylerin ve ailelerin karşılaşılabilecekleri sosyal riskleri (hastalık, yaşlılık ve işsizlik gibi) azaltarak belli bir ölçüde güvence sağlar ve böylelikle bireysel veya ailevi krizlerin önüne geçer. Üçüncü ve son olarak da bütün bireylere, statü veya sınıf ayrımı gözetmeksizin genel kabul görmüş sosyal hizmetler çerçevesinde en iyi standartları sağlar.

Esping-Andersen’e (1990:14) göre de günümüzde refah devleti endüstriyel gelişimin pasif bir yan ürünü olmayıp kurumsallaşmasıyla birlikte, geleceği ciddi biçimde şekillendiren güçlü bir sosyal mekanizma haline gelmiştir.

Refah devleti sistemlerinin sınıflandırılmasına ilişkin olarak, bilim adamı ve araştırmacılar tarafından en çok benimsenen tasnif, Esping– Andersen’in sınıflandırmasıdır. Esping–Andersen, kitabında 3 tür refah rejimi ayrımı yapmaktadır. Liberal refah modeli (ABD, İngiltere), Muhafazakar veya Kıta Avrupası refah modeli (Fransa, Almanya, Belçika) ve sosyal–demokratik veya İskandinav refah modeli (İsveç, Danimarka) dir. (Sözer, 1994:16).

Leibried’e göre ise, kapsam bakımından refah devletleri, riskler ve gruplar bakımından kategorik veya evrensel olma kıstasına göre dört tipe ayrılabilir:

1. Parçalanmış refah devleti; bazı riskleri bazı gruplar için kategorik şekilde kapsar,
2. Kısmi refah devleti; bazı riskleri grupların önemli çoğunluğu için evrensel denilebilecek boyutta kapsar
3. Bölünmüş refah devleti; risklerin büyük çoğunluğunu bazı gruplar için grubun tümünü içerecek şekilde kapsar.
4. Kapsamlı refah devleti; risklerin büyük çoğunluğunu neredeyse bütün gruplar için kapsar ve evrensellik kıstası geçerlidir.

Bu modellerden sadece kapsamlı olan refah devleti modeli evrensellik özelliği dolayısıyla sosyal devlet olarak nitelendirilebilecek bir tür olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1
Esping Andersen in Refah Devleti Sınırlandırması

Liberal	Muhafazakar	Sosyal Demokrat

ABD	Almanya	İsveç
İsviçre	Fransa	Norveç
Japonya	İtalya	Danimarka
Kanada	Avusturya	Finlandiya
Avustralya	Belçika	Hollanda

Kaynak: Esping-Andersen, G. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism, UK: Polity Press, 74.

Bunun yanında Leibfried, sosyal politika rejimleri temelinde sınıflandırdığı refah devleti tiplerini ise; Modern Refah Devleti-İskandinavya modeli, Kurumsal Refah Modeli-Bismark Modeli, Kalıntı Refah Devleti Anglo-Sakson Modeli ve Tam Oluşmamış Refah Devleti-Latin Havzası Modeli olmak üzere dört ayrı grupta toplamıştır (Leibfried, 1993:133).

Ferrera (1996:20) da Leibfried gibi Güney Avrupa ülkelerinin ayrı bir refah rejimine sahip olduğunu öne sürmüştü ve bu rejimi Güney Avrupa Modeli (Southern Model) olarak isimlendirmiştir. Ferrera'ya göre bu sınıfı oluşturan Yunanistan, İtalya, Portekiz ve İspanya'nın kendine has özellikleri bulunmaktadır. Bu ülkelerin işgücü piyasası, Kıta Avrupası Refah Rejimi 'ne göre radikal biçimde farklıdır ve güçlü bir tarımsal yönelim gösterir. Ayrıca, İskandinav ülkelerinin aksine bu ülkelerde tam istihdam geleneği bulunmamaktadır.

Türk refah rejimi ile ilgili yapılan çalışmalarda Türkiye de Güney Avrupa refah rejimi içerisinde sınıflandırılmış ve bu devletlerin refah özellikleri bağlamında ele alınmaktadır (Buğra ve Keyder, 2006:217). Güney Avrupa modeli Türk refah sistemini tartışmak adına çok kullanışlı bir analitik bakış açısını temsil eder. Güney Avrupa refah rejimlerinde kamu hizmetleri, sosyal sigorta ve emeklilik ödenekleri yüksek oranda sunulmaktadır. Diğer taraftan söz konusu refah rejiminin de sosyal güvenliğin geri kaldığı noktalarda sosyal riskler aile kurumu tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca bu refah rejiminde sosyal refah sağlayan kurumlar parçalı bir yapıda ve devletin ağırlığı ekonomik ve sosyal hayatın her noktasında görülebilmektedir.

Güney Avrupa modelinde yüksek bir enformel sektör ile, kendi hesabına çalışanların sayısı kutuplaşmanın varlığına işaret eder. Yasadışı faaliyetler, beyan dışı faaliyetler ve enformel ekonomi şeklinde tasnif edilen kayıt dışı ekonominin Türkiye'deki boyutları, kutuplaşma için güzel bir örnektir. 2010 yılında 31 Avrupa ülkesini kapsayan araştırmaya göre, Türkiye kayıt dışılıktaki %33,5 oranla 4. Sırada yer almaktadır (Önder, 2012:55).

4. Seçilmiş Bazı Ülkelerde Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı

4.1. Almanya

1881'de Bismark tarafından temeli atılan Bismark sistemi Fransa, Almanya ve Türkiye'de geçerli olan bir sistemdir. Sistemin özü, çalışma esasına dayalı sosyal sigorta mekanizmasına dayanıyor olmasıdır. Bireyler, bir işi yapmaları halinde sosyal hukuk bakımından güvence kapsamına alınmaktadır. Sistemin finansmanı, yararlananların ödedikleri sigorta primleriyle karşılanmaktadır. Yani yalnızca prim ödeyenin ivaza hak kazandığı bu duruma "karşılıklılık

ilkesi” (reciprocity) ismi verilmektedir. Bundan dolayı, sosyal güvenlik açısından tüm nüfusun kapsam içine alınması gerçekleşemeyebilir (Özdemir, 2004:590).

Almanya’da uzun vadeli sigorta kolları, “kuşaklararası dağıtım modeli”ne göre (pay as-you-go) ve zorunlu bir sosyal sigorta programı olarak devlet tarafından yürütülmektedir. Bunun yanında, zorunlu devlet sigortasını tamamlayıcı nitelikte, gönüllülük esasına dayanan ve şirket temelli ikinci sütun emeklilik sistemleri ve üçüncü sütun bireysel emeklilik sistemleri mevcuttur.

Uzun vadeli sigorta kollarından yapılan yardımların finansmanı, sigortalılardan, kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlardan ve işverenlerden alınan prim kesintileriyle sağlanmaktadır. Sigortalılarda prim kesintileri, aylık maaşlarının %9,95’i oranındayken, geliri 400 avronun altında olanlardan bu kesinti yapılmamakta ve 401 ila 800 avro arasında olanlardan ise indirimli olarak alınmaktadır. İşveren payı, aylık bordronun %9,95’idir. Bu oran, 400 avrodan düşük gelirle çalıştırılan işçiler için %15; maden ocakları, demiryolları ve deniz işletmelerinde %16,45 olarak uygulanmaktadır. Öte yandan, kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlardan aylık gelirlerinin %19,9’u oranında prim kesintisi yapılmaktadır. Devlet ise sigorta temelli olmayan yardımları finanse etmekte, buna ek olarak, sigorta temelli yardımlar için de katkı sağlamaktadır ve çocuk yetiştirme dönemleri için primleri ödemektedir. Böylece, zorunlu emeklilik sigortasının toplam harcamalarının %31’i devletçe finanse edilmiş olmaktadır. Primler hastalık kasaları tarafından toplanıp, emeklilik sigortası kurumlarına aktarılmaktadır (SGK, 2012:45).

Sistemin finansmanına bakıldığında;

Sigortalı: Kazancının %9,75; eğer aylık kazancı aylık 400 €’dan düşükse, prim alınmaz (gönüllü olarak bağışta bulunulabilir); aylık kazanç 401 € ve 800 € arasında olanlar için azalan oranlı prim alınır.

Serbest Çalışan: Kazancının %19,5’idir.

İşveren: Ücretin %9,75’i; aylık kazancın 400 € altında olan işverenler için kazancın %12’si, Alman Emeklilik Sigortasına tabi olan madenciler, demiryolu işçileri ve denizcilerin işverenleri için ücretin %16.5’idir.

Devlet: Primler ile karşılanamayan sigorta hizmeti maliyetlerini sübvans eder.

Almanya’da ortalama hayat süresinin yükselmesi ve doğum hızındaki düşmeye bağlı olarak genç nüfus oranının azalması karşısında nüfus giderek yaşlanmaktadır. Toplam nüfus içinde yer alan yaşlıların sağlık ve bakım hizmetleri gibi sosyal hizmetler üzerinde diğer yaş gruplarına kıyasla daha fazla talep baskısı yaptığı bilinmektedir.

Dolayısıyla, Almanya giderek yaşlanmakta olan nüfusu için daha fazla kaynak tahsis etmek sorunu ile karşı karşıya gelmektedir. Büyük aile tipinin hemen hemen yok olması karşısında yaşlıların bakımı aile ortamı içinde gittikçe azaldığından geleneksel toplumlardan farklı olarak yaşlıların bakımı ev dışında değişik huzur ve yaşlı bakım evlerinde görülmektedir. Bu gidişatı frenlemek ve kurumsal bakım hizmetlerinin maliyetini düşürmek amacıyla bakıma muhtaç yaşlıların evde dolayısıyla aile ortamında bakılması için sosyal alanda birçok reform niteliğinde yeniliklere gidilmiştir (Saltman vd., 2004:65).

Yaşlılık sorununun dışında yine demografik değişimin bir sonucu olarak Almanya’nın karşı karşıya geldiği bir diğer önemli gelişme ise Alman nüfusunun gittikçe azalmasıdır. Buna karşılık bir dizi yeni tedbirlerin alındığını söyleyebiliriz. Her ne kadar bu tedbirlerin çocukların aile için iktisadi bir yük olmaması için sosyo-ekonomik türden olduğu iddia edilebilirse de ‘çocuk bakım parası’ uygulamalarında görüldüğü gibi bunların daha doğurganlık hızını artırıcı politikalar olduğunu vurgulayabiliriz. Sosyal güvenlik alanında resmen ‘aile politikası’ diye adlandırılan fakat mahiyeti itibarıyla ‘nüfus politikası’ olan bu programlar çerçevesinde çocuklu

ailelere 1992 yılından beri her yıl ortalama olarak 130 milyar € dolaylı-dolaysız olarak transfer edilmektedir (Saltman vd., 2004:67).

Geleneksel Alman sosyal sigorta modelinden giderek uzaklaşılmasına neden olan bu tablonun gerisinde, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesinden ardından iç talep ve ücretlerde görülen enflasyonist yükseliş ve 2005 yılına kadar süregelen sıkıntılı ekonomik süreç belirleyici olmuştur. Öyle ki 1995-2004 yılları arasında Almanya'nın GSYİH büyümesi on beş Avrupa Birliği üyesi ülke arasında en düşüklerden birisi olarak seyretmiştir. Bu kötü gidiş özellikle 2001-2005 yılları arasında hükümet üzerinde baskı oluşturmuş, ekonominin gelişmesini ve istihdamın artmasını sağlamak için gereken yapısal koşulları geliştirmeyi amaçlayan 'Agenda 2010' adlı bir reform girişimi başlatılmıştır. Reform paketi, başta sağlık sigortası olmak üzere, sosyal güvenlik sistemi ve ücret dışı emek maliyetlerinin azaltılması ve işsizlik sigortasına hak kazanma koşullarının zorlaştırılması gibi tedbirleri içermektedir (SGK, 2012:178).

4.2. İngiltere

Beveridge sistemi üç amaçlı bir sosyal devlet politikası önerir: Bunlar tüm İngiltere vatandaşlarının sosyal güvelik kapsamına alınması, Ulusal Sağlık Hizmeti ağının oluşturulması ve tam istihdamın sağlanmasıdır. Bu sistem zamanında Sovyet finansman sistemini örnek aldığı için, bu sistemin sadece vergilerle finanse edilmesi, ek olarak prim toplanmaması önerileri arasında yer almaktadır (Özmen, 2015:126).

İngiltere sosyal güvenlik sistemi genel olarak katılmalı sosyal güvenlik esasına dayanır. Hizmetler Ulusal Sağlık Servisi tarafından sağlanır. Bu servis vergiler ve bir miktar da primler vasıtasıyla finansmanını sağlar. Birleşik Krallık Sosyal Güvenlik Mevzuatı genel olarak 1975 yılında çıkartılan Sosyal Güvenlik Kanunu içinde toplanmıştır.

İngiltere'de ekonomide devletin rolünü azaltmanın bir sonucu olarak emeklilik programı reforma tabi tutulmuştur. 1979'dan 1997'ye kadar iktidarda kalan Muhafazakar Hükümet sendikaların gücünü azaltmış, kamu harcamalarını sınırlamış, refah programlarını daraltmış ve emek piyasasını daha esnek bir hale getirmiştir. Hükümet 1985 ve 1986 yıllarında sosyal güvenlik sisteminde bazı değişikliklere gitmiştir. Bunlardan en önemlisi, 1986'da yapılan ve çalışanları kamu emeklilik sisteminden özel emeklilik sistemine geçişine olanak veren düzenlemedir. Aynı yıl, ödeme ve endeksleme kurallarında değişikliğe gidilmiş ve özellikle yararlanma olanakları dikkati çekici şekilde daraltılmıştır (Glennester, 2000:134).

1997 Mart'ında Başbakan J. Major, sosyal güvenlik sistemi ile ilgili olarak "birkaç nesil sonra kamu emeklilik sisteminin birçok insan için terk edilmiş olacağını" ifade etmiştir. Diğer bir ifade ile, "bugünün çocukları emeklilik yaşına geldiklerinde artık devlet emeklilik sisteminden yararlanamayacaklardır". Major'un bu yaklaşımı kamu emeklilik sistemi yerini alacak zorunlu fakat özel kurumlarca karşılanan bir emeklilik sisteminin ilk işaretlerini vermektedir. Halen çalışanlar bundan etkilenmeyecek, fakat bu planın kabulünden sonra istihdama katılacak her şahıs emekliliğini bir sigorta şirketinden veya özel bir şirket tarafından yönetilen fonlardan alacaktır.

Aslında diğer endüstri ülkeleri ile mukayese edildiğinde İngiliz emeklilik sisteminin en dikkat çekici özelliği, sosyal güvenlik giderlerinin kamu harcamaları içinde düşük düzeyde kalmasıdır. Yapılan hesaplamalara göre, 2050'lere kadar kamu emeklilik harcamaları ve gelirleri arasındaki değer farkı GSMH'nın sadece %4.6' sına varacaktır. Bu oran ABD'deki %26, Fransa, Almanya ve Japonya'daki %100'ün üzerindeki değerlerle mukayese edildiğinde çok düşük kalmaktadır. Bu durumun yaratılmasında, sosyal güvenlik harcamalarında sınırlandırmaya

gidilmesinin önemli rolü olmuştur. Böylece İngiltere uzun dönemli mali krizlerden uzak kalabilmiştir. 1995 yılında yapılan hesaplamalara göre, 2030 yılında İngiltere'de genel olarak hükümetin sosyal güvenlik alanındaki mali yükümlülükleri eksi olacaktır. Buna karşılık, aynı dönemde Japonya'da bu yükümlülük, GSMH' nin %300'ünden, ABD, Fransa ve Almanya'da %100' den fazla olacaktır.

Bu sonuç büyük ölçüde demografik gelişmelerden de kaynaklanmaktadır. İngiltere'de, nüfus diğer ülkelere nazaran daha yavaş yaşlanacaktır. Çok daha önemli olarak bu ülkede kamu emeklilik ödemelerinin gerçek değerini koruduğu gözlenmektedir. Ayrıca, hükümet "ilave" emeklilikten doğan maliyetleri önemli ölçüde azaltmaktadır. Çünkü, yararlanma koşullarının zorlaştırılması, çalışanları geleneksel programları terk etmeye ve özel düzenlenmelere yönelmeye zorlamaktadır. İngiliz sistemini Kara Avrupası ülkelerinden ayıran bir diğer önemli fark ise, "mesleki emeklilik" yükümlülüklerinin hali hazırda fona bağlanmasıdır. İngiltere'de özel sektör emeklilik fonları 600 Milyar Sterlin düzeyindedir. Bu rakam tüm AB fonlarından daha büyüktür. Aslında bu ülkede mevcut sistemin tatmin edici olduğunu söylemek oldukça zordur (Hayek, 2000:156).

Genel olarak ifade etmek gerekirse İngiliz sistemi primli ve devlet katkısının ağırlıklı olduğu bir yapı arz etmektedir. Aynı zamanda sistemde geliri düşük olanları kapsayan refah ödemeleri de mevcuttur. Çalışanlar için sağlanan "ikincil emeklilik ödemeleri" (second-tier pension) ise, ya "devlet, gelirlerle ilişkili emeklilik planları" (stateearnings-related pension scheme-SERPS) veya "mesleki veya özel emeklilik planları"ndan karşılanmaktadır (Campbell, 2000:101).

Son yıllarda Birleşik Krallık ekonomisinin karşılaştığı güçlükler etkisini sosyal güvenlik mevzuatında da göstermiş ve 1995 ve 1999'da çıkarılan yasalarla sosyal güvenlik yardımları sadece en muhtaç kişilere yönelmiş, kişisel özel sigortalar ve işyeri sosyal güvenlik programları teşvik edilmiş, sosyal güvenlik giderleri, kira, çocuk, işsizlik, hastalık yardımlarının miktarları indirilmiştir. Fakat özürülere yapılan yardımlara dokunulmamıştır. 1994 tarihli Yasal Hastalık Yardımı Kanunu hastalık ve iş kazası primlerinin yükünü önemli ölçüde devletten alıp işverenlere yüklemiştir. 1995 tarihinde yapılan değişiklikle de hastalık ve sakatlık sigortaları birleştirilerek iş göremezlik yardımı adını almıştır. 1998 ve 2000 yıllarında yapılan değişikliklerle sosyal güvenlik yardımları ülkedeki vergi sistemi ile daha yakından ilgilendirilerek birçok kamu yardımı (katılmasız rejim) vergi kredisi olarak adlandırıldı. Ayrıca sosyal güvenlik kurumunun birçok görevi Ulusal Vergi Kurumuna devredildi. 1998 sayılı Kanunla sosyal güvenlik fonlarının nasıl ve nerelere ödeneceğine ilişkin kararları alma yetkisi sosyal güvenlik işlerinden sorumlu Devlet Bakanlığına bırakıldı (Tuncay ve Ekmekçi, 2012:30).

2013 yılı itibariyle finansman katkılarına baktığımızda sigortalılar haftalık kazançlarının %9,5 oranında katkı sağlıyorlar. Evli ve dulların katkı oranı ise %3,80. İşverenler 144 paunddan fazla kazanıyorsa kazancı oranının %11,9 'u. Devlet ise vergiler yoluyla katkı sağlar ve herhangi bir açık durumunda hazine açıkları kapatır.

Sigortalılar haftalık olarak 146 paund ile 817 paund arasında yararlanırken, esnaflar en az 5.595 paund un altında olmayacak şekilde beyan ettikleri gelirleri oranında faydalanırlar (SSA, 2012).

4.3. Hollanda

Karma sistem özünde hem Bismark Sistemini hem de Beveridge sistemini barındıran bir sosyal güvenlik sistemidir. Bu sistemde sosyal güvenliğin finansmanı işçiler için işverenleri

tarafından ücretlerin belirli bir yüzdesi tarafından sağlanmakta, 15-65 yaş arası halk maktu prim ödemekte, belirlenen yaş sınırının altında ve üstünde kalanlar ise primden muaf tutulmaktadır. Tahsilat görevi vergi dairelerine verilmiştir. İş görmezlik doğuran ve tedaviyi gerektiren durumlar için hastalık kasaları faaliyette bulunmaktadır. Yaşlılık ve ölüm riskleri için sosyal güvenlik bankası hizmet vermektedir (SGK, 2012:176).

Hollanda Krallığı'nda ikamet eden herkes (işçi, kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlar, işsizler...) ulusal sigorta programı kapsamında (volksverzekeringen) yaşlılık, malullük, uzun süreli iş görmezlik, çocuk yardımı ve temel sağlık hizmetleri gibi sigorta kolları açısından sigortalı sayılmaktadır. Bununla birlikte çalışanlar; hastalık, iş görmezlik ve işsizlik sigortaları bakımından sigortalanmaktadır.

Hollanda'da emeklilik sistemi üç sütunlu bir yapı olarak tasarlanmıştır. Bu sütunlu yapı şu şekildedir:

- Zorunlu devlet emeklilik sistemi (birinci sütun)
- İşverenlerin sorumluluğundaki gönüllü mesleki emeklilik sistemi (ikinci sütun)
- Gönüllü özel emeklilik sistemi (üçüncü sütun)

Hollanda'da yaşlılık sigortası kapsamında sağlanan emeklilik aylığından faydalanmak için ikamet esaslı bir sistem vardır. 15 ile 65 yaş arasında kesintili veya sürekli olarak Hollanda Krallığı'nda ikamet etmek, emeklilik aylığından faydalanmak için yeterlidir. Ancak 15 ile 65 yaşları arasında kişi gelir getiren bir faaliyete sahip ise prim ödemek zorundadır. İkamet edilen her bir yıl %2 ile çarpılıp 65 yaşına ulaşıldığında, toplam emeklilik aylığının yüzde kaç oranında ödeme alınacağı bulunmaktadır. Prim miktarı; hizmet akdiyle çalışanlar, kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlar ve diğer vergi mükellefleri için vergilendirilebilir gelirlerin %17,9'udur. Bu primler ister çalışsın ister çalışmasın (emekli) tüm yerleşikler tarafından doğrudan (ücretler üzerinden) veya dolaylı olarak (vergilerle) ödenmektedir. Prime tabi azami yıllık kazanç 32.738 avrodur. Devlet, alınan aylığı belirli durumlarda sosyal asgari geçim düzeyine yükseltmekte, öğrenci ve çocukluktan beri özürlü olanların primlerini ödeyerek destek vermektedir. Ayrıca, devlet yıllık olarak yaşlılık sigortası fonuna katkı yapmaktadır. Emeklilik aylığı evlenmemiş bir kişi için 1.017,97 avrodur. Evli olan veya evli olmaksızın birlikte yaşayan çiftler, eğer 65 yaşından büyük iseler kişi başına 698,58 avroluk bir aylık ödemesi almaktadır. Eğer kişi eşini kaybetmiş ve 18 yaşından küçük bir çocuk sahibi ise aylık 1289,67 avro almaktadır(SGK, 2012:177).

Hollanda hükümeti 20 Şubat'ta fon yetersizliği yaşayan emeklilik fonlarına iyileşme süresini 3 ila 5 yıl arası bir süreci kapsayacak şekilde uzatmıştır. Mevzuata göre yetersiz fonlarla ilgili olarak, söz konusu fonların finansal dengesini sağlamakla görevli olan De Nederlandsche Bank (DNB) hızla düşmekte olan fon oranlarını asgari ortalama %105 olarak saptamıştır. 2007 yılı sonunda bu oran ortalama %144 olmuştur (SGK, 2012:178).

4.4. Yunanistan

Hizmet akdine tabi olarak çalışmakta olanlar ve tarım dışı çalışan serbest meslek sahipleri sosyal güvenlik kapsamındadır. Kamuya ya da herhangi bir mesleki fona ait bir sandığa tabi olanlar; tarım işçileri, kamu işçileri, doktorlar, dişçiler, mimarlar, noterler, ticari motorlu araç operatörleri, gemi acenteleri, esnaf ve sanatkarlar sistem dışıdır. İsteğe bağlı sigortalılık mümkündür. Serbest kazancı olanların brüt aylık kazancından %6,67'si, ağır işlerde

çalışıyorlarsa %8,87'si oranında; işverenlerden, yapılmakta olan işin ağırlığına göre %13,33 veya %14,73 oranında; devletten %10 oranında yıllık prim kesilmektedir (Featherstone, 2005:145).

1980'lerin başında sosyal harcamaların GSMH'ye oranı %17 olan Yunanistan, topluluk üyesi ülkelerin bir hayli gerisindeydi. 1990'ların başına gelindiğinde Yunanistan Avrupalı ortaklarına yetişmek zorundaydı ve bu çerçevede sosyal harcamalar artırılması yönünde uygulamalar yapıldı. Bu çerçevede 1993 yılında, sosyal harcamaların GSMH'ye oranı % 29'a yükseldi. Ancak sosyal harcamalardaki bu istisnai artış ekonominin kapasitesini aşıp uzun dönem mali sürdürülebilirliği konusunda endişelere sebep oldu (Garrett ve Mitchell, 2001:35).

Ancak, Yunanistan'da 1990'lı yılların başında meydana gelen şiddetli ekonomik kriz ve politik belirsizlik ortamı sosyal harcamaların kısılması yönünde reformu kaçınılmaz hale getirdi. İlk reform inisiyatifleri Muhafazakar Parti'den geldi. Reformun gerekçesi sisteme yeni bir düzenin temel özellikleri oluşana dek nefes alacak bir alan oluştururken emekli maaşlarının artan maliyetini (GSMH'nin % 15'ine eşit ve tüm bütçe açığının neredeyse yarısı) kısıtlama ve makroekonomik düzenlemeleri destekleme temeline kuruldu (Carrera, 2009).

Yunanistan'da sosyal güvenlik sisteminde yapılan reformların ilk aşamasını 1990 yılında hükümetin açıklamış olduğu geniş kapsamlı bir reform paketi oluşturmaktadır. Ana hatları, primlerde artış, memurlar için primlerin başlaması, maluliyet maaşına hak kazanma şartlarının sıkılaştırılması, emekli olma yaşını artırma ve emekli maaşının hesaplanmasında değişikliklerdi. Ancak bu yasa ciddi bir muhalefetle karşılaştı.

İkinci kayda değer reform ise 1992'de gerçekleştirildi. Reformdan önce gelişen olaylar (hükümet komisyon komitesinin acelece hazırlanmakla gözden düşmesi, işçi sendikalarının hükümeti raporu gerçekleri gizleyen bir duman perdesi olarak kullanmakla suçlaması, kamu emekli maaşı harcamalarındaki demografik yaşlanmanın -reform gerçekleşmezse- 2050 itibarıyla GSYİH'nin % 34,2'sine tırmanmasının yıkıcı etkisine dikkat çeken IMF komisyonu raporunun basına sızdırılması) kısa zamanda kamu sektörü çalışanlarından devlet bankalarında çalışanlara, taşıma sektörüne ve kamu kuruluşlarına sıçrayan bir dizi grevle doruğa çıktı. Hassas bir parlamenter çoğunluğa sahip hükümet bazı parti üyelerin belli koşullara karşı çıkmasıyla daha da sıkıntıya düştü (Garrett vd, 2001: 56).

1992 yasasında hükümet 1990'dan dersini alarak düzenlemelerden kaynaklanacak sıkıntıların çoğundan sendika üyelerini koruyarak ve yükü gelecek nesillerin üzerine yıkarak sendikalarla karşı karşıya gelmekten kaçındılar. Buna göre reform, daha yüksek prim katkısı ve çalışırken ele geçen ücrete göre daha düşük emeklilik geliri oranları (% 60'a karşılık % 80) getirirken hem erkekler için ve hem de kadınlar için emeklilik yaşını 65 olarak belirledi. 1996 yılında Avrupa Para Birliği'ne giriş hükümetin en önemli amacı haline gelmiş ve asgari emekli maaşı alanlar için gelire bağlı yardım yürürlüğe konmuştur. Bunun yanında sosyal sigorta mini reformu kanunlaştırılmış ve evde bakım pilot programı genişletilirken Ulusal Sosyal Bakım Örgütü kurulmuştur. 1998 yılında ise göçmen işçiler yasallaştırılmıştır.

1990'ların sonuna gelindiğinde, Ekonomi Politikası Komitesi'nin (Economic Policy Committee – EPC) yaşanan nüfusların kamu maliyesinin uzun dönem sürdürülebilirliği üzerinde etkisi hakkında özellikle Yunanistan'daki, kamu emeklilik giderlerinin GSMH'ye oranının 2000'de % 12,6'dan 2050'de % 24,8'e çıkacağı, yaşlı bağımlılık oranının 2050 itibarıyla % 54'e yükseleceği (2000'le karşılaştırılırsa % 26), ve bunun AB-15 arasında en yüksek ikinci

olduğu ve bu sebeple giderlerde ciddi bir artışa yol açacağı yönünde öngörülere olmuştur. Bundan dolayı, 2001 yılında yapılan başarısız reformun ardından 2002 reformu, uygunluk, mali sürdürülebilirlik ve modernizasyon hedeflerine erişmeye katkı sağlayan masrafları kısacak önlemler olarak tanımlandı. 2004 seçimleri sonrasında ise Muhafazakar Parti'nin iş başına gelmesiyle sosyal diyalog süreci başlatıldı. Her ne kadar Yunan Parlamentosunda devam eden sosyal diyalogla ilgili şüpheler ortaya çıksa da, Mart 2008 sonunda sosyal güvenlik sisteminde reform onaylandı. 2008 yasası iki kısımdan oluşmaktadır. İlki teşkilat yapısı ve yönetim ile ilgilidir. İkinci kısım ise emeklilik programlarının (scheme) toplam sayısını 155'ten 13'e indirip üst limit olarak belirleyen fonları birleştirecek zorunlu önlemleri içeren spesifik fonların rasyonalize edilmesini hedefliyordu (Fultz ve Ruck, 2011:57).

2008 yılında patlak veren küresel ekonomik kriz ve bu krizin Avrupa'da borç krizine dönüşmesi, Yunanistan'da sosyal güvenlik sisteminde reform çalışmalarının yeniden tartışılmasına neden olmuştur (SGK, 2012:178).

2010'da, Yunan Parlamentosu, AB ve IMF ile 145 milyar ABD Doları tutarındaki anlaşmanın kilit unsurlarından biri olan ulusal emeklilik sistemindeki önemli değişiklikleri onaylamıştır. Reformlarla, emeklilik yaşı ve katkı yılı yükseltilmekte, kazançla ilişkili emekli ödenekleri azaltılmaktadır. Aynı zamanda ödenseğe tahakkuk eden vergi oranları artırılırken erken emeklilik azaltılmaktadır. Bu sıkı reformla 2050 yılına kadar yıllık emeklilik harcamalarının GSYİH içindeki payının %8,5'e kadar düşürülebilmesi hedeflenmektedir (Sarfati ve Ghellab, 2012:69).

4.5. İspanya

Güney Avrupa refah rejiminin tipik özelliklerine sahip olarak İspanya'da yerleşik tüm çalışanlar ve işverenler ücret geliri üzerinden sosyal güvenlik sistemine aylık olarak prim katkısında bulunmak zorundadır. Prim katkısı genel olabileceği gibi, tarım işçileri, deniz adamları, hizmet-çiler için özel sosyal güvenlik sistemleri de olabilir. Söz konusu zorunlu prim ödemeleri bireysel gelir vergisi tespitinde matrahtan indirilebilmektedir (IBFD, 2009:766).

İspanyol zorunlu sosyal güvenlik sistemi, diğer AB ülkelerinde olduğu gibi "Pay As You Go" ilkesi yani konumuz açısından "önce öde sonra yararlan" diye ifade edilebilen prim sistemi ile finanse edilmektedir. Tüm sigorta kollarını kapsayan prim katkısı sistemi yerine, birçoğunu kapsayan bir prim sistemi bulunmaktadır(Sarfati ve Ghellab, 2012:89).

Sosyal güvenlik hizmetlerinin finansmanı amacıyla tahsil edilen genel katkı payının işçi ve işverenler arasında dengeli dağılmadığı görülmektedir. Genel katkı payı çalışanlar için % 4,7 iken, işverenler için % 23,6'dır. İşverenler ayrıca iş kazası sigortası içinde prim ödemek zorundadır. Prim oranı ise işin niteliğine göre değişmektedir. İşsizlik sigortası primleri de benzer şekilde daha yüksek oranda işverenlerden tahsil edilmektedir. Çalışanlar açısından % 1,55 olan işsizlik sigortası primi işverenler açısından % 5,5'dir. Bunların dışında işverenlerden maaş garanti fonu ve mesleki eğitim amacıyla % 0,8 katkı sağlanmaktadır. Sosyal güvenlik hizmetleri, çalışan ve işverenlerin prim katkılarının yanı sıra devlet bütçesinden yapılan transferler, yani vergiler ile de finanse edilmektedir (MISSOC, 2015).

İspanyol sosyal güvenlik sistemi çerçevesinde aynı sağlık yardımları ile aile ve çocuk yardımlarının vergiler yoluyla finanse edildiği görülmektedir. Sağlık ve analık yardımları (nakit olanlar), sakatlık, yaşlılık, dul ve yetim yardımları, iş kazaları ve mesleki hastalıklar ve işsizlik ile ilgili ödenek ve yardımlar ise prim katkıları ile finanse edilmektedir. Yaşlı ve engellilere yönelik uzun süreli bakım hizmetleri ise yerel kuruluşlar ve yararlanıcıların desteğiyle devlet ve özerk kuruluşlar eliyle sunulmaktadır (Çiçek, 2015).

Tarihsel süreçte İspanya, AB'ye üyelik sürecinin başladığı 1975 yılına kadar siyasi, ekonomik ve sosyal yapısında istikrarsızlık yaratan birçok koşuldaki olumsuz etkilenmiştir. 1990 yıllarda sosyo-ekonomik değişimler neticesinde emeklilik sisteminin sürdürülebilirliği ile ilgili tartışmalar artmış, reform gereklilik olarak görülmeye başlamıştır. 1995'ten sonra Toledo Paketi ile primli ödemeler azaltılıp, primsiz yardımlar artırılarak bir değişim sağlanmıştır (Parlak, 2016). Ancak 2008 krizinden etkilenerek Avrupa'nın ciddi olumsuzluklarla karşı karşıya kalmış ülkelerinden biri olmuştur. Bu dönem sonrasında ekonomik büyüme gerilemiştir. GSYİH'de büyüme 2006'da 4.7 iken 2008 sonrasında eksi seviyelere düşmüştür. Var olan işsizlik problemi ise, bu azalma ve istihdamda daralma ile birlikte daha da artmıştır. Bu olumsuz sonuçlarla birlikte demografik geçişler ve sunulan cömert yardımlar, dağıtım yöntemi ile tanımlı fayda kamu emeklilik sisteminin finansal olarak sürdürülemezliğine yönelik endişeleri ortaya çıkarmış kamu maliyesini ve emek piyasasını önemli ölçüde etkilemiştir (Carrera vd., 2009). Bu durum, 2001 ve 2006 yıllarında reformları getirmiş, diğer önlemlerle beraber emekli sisteminin iyileştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

İspanya'da reformlarla, kazanç ve emeklilik ödeneği arasındaki bağlantının güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Emeklilik yaşı ertelenerek "yaşam ömrüne otomatik ayarlama" ilkesi getirilmiştir. Diğer taraftan katkı payı artırılırken emekli ödeneği değerinin düşürüldüğü görülmektedir(Sarfati ve Ghellab, 2012:79).

Her ne kadar tasarruf önlemleri ve kemer sıkma politikalarıyla bütçe açığı azaltılmaya çalışılmaktaysa da, İspanya'da demografik, ekonomik ve siyasi riskleri karşısında emeklilik sisteminin yeniden yapılanması ve yaşam standardının korunması için tamamlayıcı bir emeklilik planının geliştirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır (Gimenez ve Diaz-Saavedra, 2016).

4.6. Türkiye

Türk sosyal güvenlik sisteminde, hizmet sunumu primli ve primsiz olmak üzere iki farklı yöntem kullanılmaktadır. Primli yöntem genellikle sosyal sigorta esaslarına göre düzenlenmiş, bireylerin karşılaştığı risklerin azaltılmasında ve ekonomik güvenliklerinin artırılmasında devletin sosyal güvenlik sistemi kurup yönetmesine dayanan, primli katkıya dayalı dağıtım yöntemidir. Primsiz yöntem ise kimsesiz, muhtaç, yaşlı, engelli, dul, yetim ve korunmaya muhtaç çocuklara karşılıksız verilen ve genel olarak bütçesi merkezi bütçe, belediye, vakıf ve gönüllü kuruluşlar yoluyla karşılanan katkısız yöntemdir (Yılmaz, 2006:94).

İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde hayata geçirilen Türkiye'nin resmi sosyal güvenlik sistemi, Güney Avrupa'da gözlendiği gibi katmanlı ve eşitsiz bir destek kurgusu ile korporatist nitelikteydi. Özünde bu sistem, memurlara ve işçilere yaşlılık ve sağlık destekleri sunmaktaydı. Sistem şekillendikçe üçüncü bir sosyal güvenlik örgütü olarak kurulan Bağ-Kur, serbest meslek sahiplerini ve çiftçileri sisteme kattı (Buğra, 2008:157).

1990'larda nüfusun yüzde sekseninden çok daha fazlası ya prim ödeyerek, ya da bunların bakmakla yükümlü oldukları kişiler olarak sosyal güvenliğin kapsamı altındaydı. Fakat sosyal güvenlik sistemi, her üç kurumun kapsamındaki kişilere yönelik emeklilik ve sağlık katkılarındaki önemli dengesizlikler sonucu büyük ölçüde eşitsizdi. Sosyal güvenlik sisteminin bu eşitsiz korporatist niteliği sonucunda, sağlık hizmetlerine erişim birçokları, özellikle de zaman zaman primlerini ödeyemeyip, haklarından mahrum kalan serbest çalışanlar için sorunlu hale geliyordu. Ekonomik kriz dönemlerinde bu sorun çok daha ciddileşebiliyordu. Memurlarınkiler dışında, emeklilik maaşları da hak sahiplerine nezih bir yaşam sağlamaktan uzak bir düzeyde kaldı. Bir çok insan, yaşlılığında mahrumiyet yaşamamak için aile destek mekanizmalarına dayanmak zorundaydı.

1976 yılına kadar Türkiye’de sosyal yardımlar gönüllülük esasına göre işlemekteydi. Gönüllülük esasına dayanan sosyal yardım faaliyetleri yoksulluğu yapısal bir sorun olarak kavramaktan uzak, devamlılığı açısından riskli ve ulaşılabilirliği açısından yetersizdi (Metin, 2011: 185-186).

Türkiye’de ES, SSK ve Bağ-Kur devlet tarafından kurulmuş; fakat birbirlerinden bağımsız ve teorik olarak devletten de özerk kurumlardı. 1980’lerden sonra bu kurumların harcamaları topladıkları primlere oranla arttı; ayrıca kaynaklarını kötü değerlendirdikleri için harcamalarını karşılayamaz duruma geldiler ve devlet bütçesinden desteklenmeleri gerekti.

Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin yaşadığı kriz, özellikle siyasi iktidarlar tarafından, ağırlıklı olarak finansman boyutuyla ele alınmış ve sosyal sigorta kurumlarının bütçe üzerine yük oluşturmayacak bir "gelir-gider dengesine" kavuşturulmalarına yönelik tedbirler ve düzenlemeler, yapılacak sosyal güvenlik reformunun önemli unsurları olarak kabul edilmiştir. Nitekim, 4447 sayılı Kanun’da, bu görüşün bir yansıması olarak gündeme gelmiştir ve bu nitelikteki değişiklikleri ihtiva etmektedir (Alper, 1999:1) .

Türkiye Cumhuriyeti ile Dünya Bankası arasında 1994 yılında imzalanan kredi anlaşması sonucu 25.8.1999 tarih ve 4447 sayılı Kanun ortaya çıkmıştır. Bu Kanun ile biri "İşsizlik Sigortası Kanunu" adını taşıyan, beşi sosyal güvenlikle ilgili kanunlarda ve biri de İş Kanunu olmak üzere toplam yedi kanunda önemli düzenlemeler ve değişiklikler yapılmıştır. Bu Kanun’un getirdiği düzenleme ile Türkiye’de sosyal gelirlerin, daha açık deyişle yaşlılık, malullük ve ölüm aylıklarının gerek ilk bağlanış, gerekse işleyişleri sırasında değişen iktisadi şartlara uyumu, sağlanması bakımından tam dinamik bir sisteme geçilmesi düşünülmüştür. Gerek yaş, gerek emekli aylıklarının hesaplanması, gerek sosyal güvenlik destek primi, sağlık yardımlarından yararlanma primlerinin tahsilinde gecikme zammı uygulanması gibi belirli konularda farklı sosyal güvenlik kurumları arasında sınırlı da olsa bir standartlaşma sağlanmış olmaktadır (Tuncay, 2000:5).

En son olarak, Türk sosyal güvenlik sisteminin ‘tek çatı’ altında toplanması yönünde, “Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform” kapsamında, kurumsal yapıda teklik esasını gerçekleştirmek amacıyla, 16.03.2006 tarih ve 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu yürürlüğe konulmuş ve bu Kanunla Sosyal Sigortalar Kurumu, T.C. Emekli Sandığı ve Bağ-Kur’un tüzel kişilikleri sona erdirilerek (m.43), tek kurum olarak, “Sosyal Güvenlik Kurumu” adı altında toplanılmıştır. Sosyal güvenlik haklarının tek yasa içinde düzenlenmesi amacıyla da 31.05.2006 tarih ve 5510 sayılı “Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu” çıkarılmıştır. Bu Kanun, işçi, memur ve bağımsız çalışanların sosyal sigorta haklarını tek metin içinde düzenlemekte (m.2 vd.) ayrıca genel sağlık sigortasını öngörmektedir (m.60 vd.).

Genel sağlık sigortası, sağlık hizmeti alacak kişilerden prim toplanması esasına dayanan bir sistemdir. Hane içerisindeki kişi başına düşen aylık geliri asgari ücretin üçte birinden fazla olan tüm vatandaşlar her ay prim ödemek zorundadır. Ancak asgari ücretin üçte birinden daha az geliri olduğunu belgeleyen kişilerin primleri devlet tarafından ödenmekte ve sağlık hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanmaları sağlanmaktadır. Prim ödemekle yükümlü bulunan kişiler prim borçlarını ödememeleri halinde sağlık hizmetlerinden yararlanamamaktadırlar. Bu bağlamda genel sağlık sigortası sistemi vergilerle finanse edilme ilkesine dayanmadığı için kapsamının evrensel olduğundan söz edilememektedir. Prim borcu bulunanlar genel sağlık sigortasından yararlanamamakta ve sağlık hizmetlerine erişememektedirler (Kol, 2014:156).

5. SONUÇ

Ekonomik ve sosyal sorunlara ek olarak nüfusun yaşlanması ve doğurganlık oranının düşmesi ile ortaya çıkan demografik değişim tüm dünyada refah devletlerini krize sürüklemiş ve sosyal güvenlik sistemlerinde reform yapılması kaçınılmaz bir hal almıştır.

Sosyal güvenlik reform arayışlarının temel nedenlerinden birisi sosyal güvenliğin içerisinde bulunduğu finansman krizidir. Söz konusu krizin ilk olarak Amerika, Fransa ve Belçika gibi gelişmiş ülkelerde ortaya çıkıp daha sonra Hollanda, Norveç ve İsrail gibi ülkelerde yaygınlık kazanması sorunun ağırlığı açısından büyük bir anlam ifade etmektedir. Refah devletinin kriziyle başlayan sosyal güvenlik reform çalışmaları, 1980’li yıllardan itibaren hız kazanmış ve alternatif çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Krizden çıkış amacıyla ülkeler tarafından benimsenen yeni anlayışlar ve uygulamaya konan tedbirler şunlardır:

- Sistemin daha etkin ve ekonomik olarak düzenlenmesine önem verilmektedir.
- Toplumun en çok ihtiyaç duyan kesimlerine hizmet götürülmesi amaçlanmaktadır.
- Genelleştirilmiş ve sosyal güvenlik yardımları yerine, kişisel ihtiyaçlar ve farklılıklar dikkate alınmaktadır.
- Sosyal güvenlik sistemlerinin popülist uygulamaların dışında tutulmasına ve hükümetlerin sosyal güvenlik fonlarına müdahale etmemesine özen gösterilmektedir. Sosyal güvenlik kuruluşlarının özerk ve bağımsız bir statüye kavuşturulmasına önem verilmektedir.
- Sanayileşmiş ülkelerde 1970’li, 1980’li yıllarda işsizliğe karşı bir alternatif olarak uygulanan erken emeklilik politikaları, sistemin mali yükünü arttırmıştır.
- Ülkeler bu uygulamayı terk ederek emeklilik yaşını yükseltmekte, hak kazanma koşullarını zorlaştırmakta, sağlanan yardımları azaltmaktadırlar.

Akademik tartışmalarda Esping-Andersen’in refah devleti modelinde politikaların daha etkin şekilde yürütülmesini sağlayacak reformların istenilen ölçüde gerçekleştirilemediği ifade edilmektedir. Ancak, özellikle Almanya örneğinde istihdam piyasalarında, emeklilik ve bakım sigortası gibi birçok alanda yapılan reformların sonuçları olumlu şekilde alınmaya başlanmıştır. Kıta Avrupası sosyal refah devleti modelinin en önemli temsilcisi olması ve dünyadaki sosyal devletlerin en büyükleri arasında yer alması kuşkusuz sosyal devletin geleceği ile ilgili tartışmalar ve reformların Almanya üzerindeki etkilerinin takip edilmesi açısından önem arz etmektedir. Ülke ekonomisinin büyümeyi sürdürmesi ve son 10 yılda yürürlüğe konulan çeşitli reformlar bazı sıkıntılara rağmen, sosyal devlet uygulamalarının sürdürülebilir olduğunu göstermektedir (Kol, 2014:20).

Güney Avrupa ülkelerinde, özellikle Yunanistan’da reformların hızlı ve erken uygulanmadığı görülmektedir. 2008 ekonomik kriziyle kötü yönetilen emeklilik sistemiyle ekonomik kriz birleştiğinde acı reçetelerle bu durumu iyileştirmenin o kadar kolay olmadığı görülmüştür. Güney Avrupa refah modeline sahip ülkelerin finansman krizine girmelerinin temel nedenleri arasında, sosyal harcamaların artmasının yanısıra mali sorumsuzluklarının da olmasıdır. Bu sıkıntıların gelecekte de devam edeceği ve yaşlanmanın yönetilen bir olgu olduğundan hareketle ülkelerin sosyo-ekonomik faktörlerine ve geleneklerine uygun çözümler oluşturması oldukça önemlidir.

Güney Avrupa ülkeleri aralarındaki farklılığa rağmen, demografik gerçekler, ekonomik büyüme, sosyal güvenlik sistemlerinin kurumsal eksikliği gibi benzer sorunlarla karşı karşıyadır. Güney Avrupa Refah Modeli’ne sahip ülkelerin kamu harcamaları hâlen Muhafazakâr ve Sosyal Demokrat Refah Modeli’ne sahip ülkelerin kamu harcamalarından daha az, Liberal Refah Modeli’ne sahip ülkelerin ise üzerindedir. Esasında, Güney Avrupa Refah Modeli’ne sahip ülkelerin kamu harcamalarının fazla olması görünürde sorun teşkil etmese de

kamu gelirlerinin düşük olmasından dolayı iktisadi açıdan sağlıklı görünmemektedir. Zira bu ülkelerin harcamaları gelirlerinden çok olduğundan devletin büyüklüğü ya da küçüklüğünün yanında ne kadar verimli oldukları sorunu da beraberinde getirmektedir (Parlak, 2016:136).

Bu refah sistemleri içinde Türkiye'nin yerinin belirlenmesi ayrıca önem arz etmektedir. Çoğu çalışmada Türkiye, Güney Avrupa Sosyal Devlet Modeline dahil edilmektedir. Bunun sebebi, Türkiye'nin uyguladığı sosyal politikalar (sosyal yardım ve hizmetlerde dağınık, çok parçalı, aile merkezli yapı gibi) açısından söz konusu model ülkelere benzerlik göstermesidir. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin, bu modele giren Portekiz, İspanya ve Yunanistan gibi ülkelere yakın sosyo-ekonomik yapısının bulunması ve krize yatkınlığı, bu ülkeler gibi Türkiye'nin de diğer Batılı Avrupa ülkelerine nazaran daha geç modernleşme sürecine girmesi ve kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınamaması gibi benzer sosyo-ekonomik sorunları bulunmaktadır. Bu benzer sorunlar, Türkiye'nin Güney Avrupa ülkelerinin tecrübelerinden yararlanabileceğini göstermektedir.

Türkiye'nin refah rejimi Güney Avrupa modeline yakın özellikler sergilemektedir. Bu özellikler arasında ailenin ve dini kurumların sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanındaki etkinliği, kayıt dışı ekonominin büyüklüğü, tarım sektöründe çalışanların yoğunluğu belirtilebilir. Bununla birlikte Güney Avrupa ülkeleri vergilerle finanse edilmekte olan sağlık hizmetlerine ulaşmışken, Türkiye'de genel sağlık sigortası ile tüm vatandaşların sağlık güvencesine kavuşması ancak prim ödeme koşulunun yerine getirilmesi ile mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda genel sağlık sigortası sistemi vergilerle finanse edilme ilkesine dayanmadığı için kapsamının evrensel olduğundan söz edilememektedir. Prim borcu bulunanlar genel sağlık sigortasından yararlanamamakta ve sağlık hizmetlerine erişememektedirler. Oysa ki, Tüm Avrupa ülkelerinde sağlık hizmetlerinin kapsamı evrensel olarak düşünülmektedir.

5510 sayılı Kanunla kademeli bir artışla 2036 yılından itibaren emekli olma yaşı 65'e yükseltilmesi ve kadın-erkek emeklilik yaşının eşitlenmesi kabul edilmiştir. Tamamlanması gereken prim ödeme gün ise, 4/a lılar için 7200 gün ve 4/b ve 4/c çalışanlar için 9000 gün olmuştur. Bu sistemle erken emekliliğin önüne geçilerek daha fazla çalışma ve sigortalıların daha fazla sistemde kalması amaçlanmaktadır (Gökbayrak, 2010: 186). Bu durumda, çalışma süreleri uzadıkça ödenek seviyelerinde düşüş ve gelir eşitsizliği belirginleşecektir.

Güney Avrupa ülkelerinde ve Türkiye'de kamu harcamalarının ve bütçe açıklarının artması sosyal güvenlik sistemlerinin aktüeryal dengelerini altüst etmiştir. Bu durum emeklilik sistemlerini uzun dönemde sürdürülebilmesini zorlaştırmıştır. Bu çerçevede yapılan reformlarla tüm ülkelerde emeklilik yaşı yükseltilirken emeklilik için gerekli prim gün sayısı ise arttırılmıştır. Bu şartlarda emekli olabilenlerin de, emekli olduklarında gelirlerinin yetersiz olacağı ve refah düzeylerinin düşeceği aşikârdır. Sonuç olarak diğer Güney Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye'de de sosyal güvenlik sistemine yönelik reformlarla, yaşlılıkta gelir seviyesinin düşeceği ve 30-40 yıl sonrasında yaşlı yoksullar yaratacağı açıktır.

Kaynakça

Alper Y. (1999). "Sosyal Sigortaların Finansmanında Değişiklikler", Çimento İşverenleri Sendikası SSK.'da Yeniden Yapılanma Semineri, Antalya.

Alper, Y. (2011). "Sosyal Güvenlik Reformu ve Finansmanla İlgili Beklentiler", Sosyal Güvenlik Dergisi, Sayı: 1.

Arıcı Kadir, Türk Sosyal Güvenlik Hukuku, Gazi Yayınları, Ankara, 2015.

- Binhan, E.Y. (2006). “Türk Sosyal Güvenlik Sistemi: Krizler ve Arayışlar” (Proje Koordinatör, Esfender Korkmaz), Sosyal Güvenlikte Yeni Yaklaşım: Bireysel Emeklilik, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2006-21.
- Bonoli, G. (1997). “Classifying Welfare States: a Two-dimension approach”, Journal of Social Policy, Vol. 26, 1351-372.
- Briggs, A. (2000). “The Welfare State in Historical Perspective”, C. Pierson ve F. G. Castles (Ed.). The Welfare State: A Reader içinde. USA: Blackwell Publishing, 16-29.
- Budd, A. ve Campbell, N. (1998).;” The Role Of The Public And Private Sectors In The United Kingdom The Pension System”; Privatizing Social Security, 99-134.
- Buğra, A. ve Keyder Ç.. (2006). “The Turkish Welfare Regime in Transition”, Journal of European Social Policy, Vol. 16, No. 3, 211-228.
- Buğra, A. (2008). Kapitalizm, Yoksulluk ve Sosyal Politika, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Carrera, L., M. Angelaki ve D. Carolo. (2009). “Structures, Political Competition And Societal Veto Players: The Politics”, The 7th Annual Espanet Conference, The Future Of The Welfare State. Paths Of Policy Innovation Between Constaints And Opportunities, Urbino, Italy.
- Çiçek, S. (2015). “Ücret Üzerindeki Mali Yükümlülüklerin İncelenmesi: İngiltere, Almanya, İspanya, Romanya”, Hak-İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi, Cilt: 4, Yıl: 4, Sayı: 10.
- D’iaz-Gim’enez, J. - D’iaz-Saavedra, J. (2016). The Future of Spanish Pensions. <http://www.ugr.es/~julianalbertodiaz/research/PEN33-F12.pdf> (Erişim Tarihi: 12/04/2014)
- Esping-Andersen, G. (1990). The Three Worlds of Welfare Capitalism, UK: Polity Press.
- Featherstone, K.(2005). “Soft Co-Ordination Meets Hard Politics: The European Union And Pension Reform İn Greece”, Journal Of European Public Policy, Vol. 12 No: 4.
- Ferrera, M. (1996). The “southern” model of welfare in social Europe. Journal of European Social Policy, 6(1), 17-37.
- Flora, P. ve Heidenheimer, A. J.. (1981). “The Historical Core and Changing Boundariesof the Welfare State”, Flora, P. ve Heidenheimer, A. J. (Ed.). The Development of Welfare States in Europe and America içinde. New Jersey: The State University.
- Fultz, E. ve Ruck, M. (2011). “Pension Reform in Central and Eastern Europe: Emerging Issues and Patterns”, International Labour Review, Vol. 140, No. 1.
- Garrett, G. ve Mitchell, D. (2001). “Globalization, Government Spending And Taxation İn The Oecd”, European Journal Of Political Research, Vol. 39.
- Glennerster, H. (2000). British Social Policy Since 1945, Washington: Blackwell Publishers.
- Gough, I. (2006).”Güney Avrupa’da Sosyal Yardım”, Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (Ed.). Sosyal Politika Yazıları. İstanbul: İletişim Yayınları, 231-260.
- Gökbayrak, Ş. (2010). Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları, Ankara:Siyasal Kitabevi.
- Gümüş, İ. ve Tatlıyer, M. (2013). “Güney Avrupa Refah Rejiminin Borç Krizi”, İş Ahlakı Dergisi, Sayı:6, 1-37.

- Günay Cevdet İlhan, İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri, Yetkin Yayınları, Ankara, 2004.
- Hayek, F. (2000)., “The Meaning Of The Welfare State”, C. Pierson Ve F. G. Castles (Ed.). The Welfare State: A Reader İçinde., Cambridge: Blackwell Publishing.
- Hedva, S. ve Ghellab, Y. (2012). The political economy of pension reforms in times of global crisis: State unilateralism or social dialogue?, ILO Working Paper No:37, Genava.
- IBFD. European Tax Handbook 2009, (2009). Ed. Juhani KESTI, IBFD Global Tax Series.
- Kol, E. (2014). “Refah Rejimleri Açısından Sağlık Sistemlerinin Değerlendirilmesi: Güney Avrupa Refah Modeli Ve Türkiye”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı:10.
- Koray, M. (2005). Avrupa Toplum Modeli, İkinci Baskı, Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Korkusuz Refik ve Suat UĞUR, Sosyal Güvenlik Hukukuna Giriş, Ekin Yayınevi, Bursa, 2010.
- Luhmann, N. (2002). Refah Devletin Siyaset Teorisi. (Medeni Beyaztaş Çev.), İstanbul: Bakış Yayınları.
- Metin, O. (2011). “Sosyal Politika Açısından AKP Dönemi: Sosyal Yardım Alanında Yaşananlar”, Çalışma ve Toplum Dergisi, 28, 179-200.
- MISSOC Database, (2015). Comparative Tables on Social Protection, European Commission's Directorate-General for Employment, Social Affairs & Inclusion.
- OECD. (2010). “Tax Revenue Trends, 1965-2009”, OECD Revenue Statistics 2010, OECD Publishing.
- Önder, M. (2012). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Uluslararası Uygulamalar Işığında Çözüm Önerileri, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Maliye Bakanlığı, Ankara.
- Özdemir, S. (2004), “Refah Devleti ve Üstlendiği Temel Görevler Üzerine Bir İnceleme”, AB–Türkiye & Endüstri İlişkileri, (Editör: A. Hekimler), İstanbul, Beta Yayınları, 589–639.
- Özdemir, S. (2005), “Sosyal Gelişim Düzeyleri Farklı Refah Devletlerinin Sınıflandırılması Üzerine Bir İnceleme”, Sosyal Siyaset Konferansları, (Prof. Dr. Turan Yazgan’a Armağan Özel Sayısı), Sayı: 49, İstanbul: İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, 231–266.
- Özdemir, S. (2007). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul: İTO, Yayın No: 2007-57.
- Parlak, N. (2016). “Güney Avrupa Rejiminde Emeklilik Sistemleri: Mukayeseli Bir Analiz”, Kırklareli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (Issn: 2146-3417) Cilt: 5 – Sayı: 1.
- Pierson, C. (1998). Beyond the Welfare State: The New Political Economy of Welfare, 2nd ed., Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.
- Saltman R., Busse R. ve Figueras J., (2004). Social Health Insurance Systems in Western Europe, Open University Press.
- Seyidoğlu, H. (1999). Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, (2012). Avrupa Birliği’nde Sosyal Güvenlik. Ankara.
- Sözer, A. N. (1994). Türkiye’de Sosyal Hukuk, Ankara: Kamu–İş Yayınları.
- Leibfried, S. (1993). “Towards a European Welfare State”, New Perspectives on the Welfare State in Europe, (Ed.: C. Jones), London: Routledge Press, 133-143.
- Ssa, “Historical Background And Development Of Social Security”
<http://www.ssa.gov/history/briefhistory3.html> (Erişim Tarihi: 10/12/2012)

- Taşçı, F. (2013). “Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye’nin Pozisyonu: “Yaşlı Algısı” Üzerinden Değerlendirmeler”, İnsan ve Toplum Dergisi, 3(5), 5-35.
- Toprak, D. (2015). “Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devletleri Üzerine Bir İnceleme”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:21, 151-175.
- Titmuss, R. (1958). Essays on the Welfare State, London: Allen and Unwin Publications.
- Tiyek, R. ve Yertüm, U. (2016). “Güney Avrupa Refah Rejimi Bağlamında Türkiye: Bir Değerlendirme”, Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:1, 26-51.
- Tuncay, A. C. (2000). Genel Çizgileriyle 4447 sayılı Kanun, Çimento İşveren, Cilt: 14, sayı: 1, 5.
- Tuncay, A.C. ve Ekmekçi, Ö. (2012). Sosyal Güvenlik Hukuku’nun Esasları, İstanbul: Beta Yayınevi, 15. Bası.
- Wendt C., FrisinaL., ve Rothgang H., (2009). “Healthcare System Types: A Conceptual Framework for Comparison”, Social Policy & Administration, 43(1), 70-90.
- Yılmaz, V. (2012). Türkiye’de sağlık sisteminin dönüşümü: Fırsatlar ve tehditler. spmk.ku.edu.tr/sunumlar/yilmaz.ppt (Erişim Tarihi:10 Aralık 2016).

KÜRESEL - YEREL ETKİLEŞİMİNDE BİLİM GAZETECİLİĞİ DİLİNİN KURULUŞU: “POPULAR SCIENCE” ÖRNEĞİ

Dr. Çağdaş CEYHAN

Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi

Dr. Mustafa Berkay AYDIN

Uludağ Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Öz

Bilim ve teknoloji haberciliğinin kendi söylemini küresel ve yerel düzeylerde hangi kuruluş aşamalarında geçirdiği bu düzeyler arasında geçişkenliklerin neler olduğu, öznel bir dilin mi kullanıldığı yoksa nesnel bir dilin mi kullanıldığı, bilgi ve iktidar arasındaki ilişkinin niteliğinin nasıl sorunsallaştırıldığı, ticari olanla bilimsel olanın arasındaki ayrımların ne derece belirgin olduğu, bilim gazeteciliği pratikleri ele alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmada derginin Türkçe internet sitesi versiyonun küresel yerel etkileşiminde bilim gazeteciliği pratiklerini nasıl kurduğu, konularını nasıl çeşitlendirdiği ve Türkiye özeline ilişkin ne gibi içerik üretimi yaptığı anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu hususta derginin Türkçe web sitesi (<http://popsci.com.tr/>) ve İngilizce web sitesi (<http://www.popsci.com/>) karşılaştırmalı bir şekilde konu ve içerik bakımından söylem analizine tabii tutulacaktır. 2017 yılının ilk 4 ayında her iki sitede yer alan haberler ve bilimsel yazılar eleştirel söylem çözümlemesi doğrultusunda incelenecektir.

1835

Anahtar Kelimeler: Bilim gazeteciliği, Popular Science, medya sahipliği, küresel – yerel

1872 yılında yayın hayatına başlayan bilim ve teknoloji konulu “Popular Science” dergisi 30’un üzerinde dile çevrilmekte ve 45 ülkede yayınlanmaktadır. Dergi 2012 yılından beri Türkçe basılı olarak yayınlanmaktadır. Mayıs 2017 yılına kadar derginin Türkçe’de 60 sayısı yayınlanmıştır. Derginin Türkçe <http://popsci.com.tr/> isimli bir web sitesi de bulunmaktadır. Dergi Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama ve A.Ş. tarafından basılmakta ve dağıtılmaktadır.

Medya Sahipliği Raporuna göre: Türkiye’deki medya sahiplerinin en büyük 8’i çapraz-medya izleyici payının yüzde 40’ına sahip. Medya sahiplerinin yarısının en az üç medya sektöründe yatırımı bulunuyor. En tepedeki Doğan ve Turkuvaz Medya Grupları dört sektörün dördünde de yatırıma sahip ve bütün izleyici payının sırasıyla yüzde 9,98’i ile yüzde 6,6’sını ellerinde tutuyorlar. Onları yüzde 5,71 ile Demirören Medya, yüzde 4,76 ile Ciner Medya ve yüzde 4,21 ile Doğu Medya izliyor (<http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/180051-turkiye-de-medya-kimin-elinde>).

Medyada yoğunlaşma yalnızca ülkemize özgü bir eğilim değildir. Günümüzde medya alanında dünya piyasasına hükmeden hakim sermaye grupları şunlardır:

Time Warner Company

News Corporation

Bertelsmann AG

Columbia Broadcasting System

General Electric

Walt Disney Company

H. Gannet. Co., INC (Kaya, 2009: 154-197).

Medyada küyerelleşmeye örnek olarak, 1999 yılında Amerikan haber kanalı CNN, Doğan grubuyla birlikte Türkiye’de yayın yapması için CNN TÜRK haber kanalını kurmuşlardır. Küyerelleşmeye (glocal) dair bir diğer örnek ise, Murdoch’a ait News Corporation şirketinin TGRT’yi 2006 yılında satın alarak Fox TV olarak yayını sürdürmesidir. Popular Science dergisinin içinde bulunduğu sahiplik yapısı da küreselleşme-küyerelleşme ekseninde ele alınabilir.

Türkiye’de bilim gazeteciliği 1967 yılında TÜBİTAK’ın kurulmasıyla ivme kazanmıştır. Dağtaş ve Yıldız’ın (2016) sınıflandırmasıyla Türkiye’de bilimsel yayıncılıkta üç model vardır:

Devlet Yayıncılığı temsil eden Bilim ve Teknik,

Ticari Yayıncılığı temsil eden Popular Science,

STK ve Muhelif Yayıncılığı temsil eden Bilim ve Gelecek ile Bilim ve Ütopya.

İçinde yaşadığımız çağ, özellikle Web 2.0’un hayatımıza girmesi, internetin tüm dünyada yaygınlaşmasıyla beraber bilim ve teknolojinin bir yandan coşkuyla karşılandığı öte yandan bilim ve teknolojinin insan yaşantısına getireceği olumsuz yönlerin daha çok tartışıldığı bir dönem olma özelliğine sahiptir. Bu ikili çatışkı bilim haberciliği dilini de etkilemektedir. Bir yanda yapay zeka, nesnelerin interneti gibi konularda sıklıkla müjdelere verilirken öte yandan bilim felsefesi üzerine kafa yoran düşünürler bu yeni ve hızlı gelişiminin insan türüne ne gibi zararlar vereceği konusunda da kafa yormaktadırlar. Tam da bu noktada Popular Science dergisi ve internet sitesi bu çelişkinin yüzeye çıktığı bir yayın olmaktadır. Dergide bir yandan askeri teknolojilerin gelişimiyle ilgili haberlere yer verilirken öte yandan günümüz insanın kaygılarını yansıtacak bir şekilde iklim değişikliğinin yarattığı olumsuz sonuçlarla ilgili haberlere de rastlanmaktadır.

Teknoloji üreten firmalarla ticari yayıncılık yapan bir derginin kar amacı doğal bir birliktelik yönelimini ifade etse de Utma’nın belirttiği gibi kar odaklı bir yayıncılığın kamusal sorumluluklarını da yerine getirmesi beklenir. Dolayısıyla medyanın sahiplik yapısı içinde bulunduğu küresel-yerel etkileşimler önem kazanmaktadır.

Bu noktada ticari yayıncılık yapan bir bilim dergisinin söylemine bakılması önem arz etmektedir. Foucault’un da önerdiği gibi hakikatin etkilerinin söylemler boyunca nasıl üretildiğine odaklanılmalıdır. Bilimin söylem olup olmadığı bu çalışmanın kapsamını aşacak nitelikte bir çalışmadır ama en temelde küresel yerel etkileşimi içinde Popular Science dergisinin söyleminin farklı uzamsallıklarda (Türkiye ve Amerika) bakmak elzemdir. Çünkü eleştirel bir söylem analizi farklı iktidar yapılarını ve ittifaklarını bilimsel bir dil aracılığıyla bize nasıl sunulduğunun işaretlerini verecektir.

İlkin Populer Science dergisinin web sitesine girildiğinde şu başlıklar okuyucuyu karşılamaktadır: Teknoloji, uzay, bilim, çevre, sağlık icatlar, kendin yap. Türkçe sayfasında ise şu konu başlıkları okuyucuyu karşılamaktadır: Askeri, bilim, çevre, elektronik, eğlence, enerji, havacılık, doğa, kendin yap, otomobil, sağlık.

Populer Science'a Genel Bakış

Derginin Türkçe web sitesinde daha fazla konu başlığı vardır. Özellikle eğlence, otomobil gibi konular bilimin daha magazinleşmiş yönleriyle okuyucuya sunulduğunu göstermektedir. “Bu Gene Sahip Kadınların Aldatması Daha Kolay” başlıklı haber ise bilim gazeteciliğinin magazin gazeteciliği ile kesiştiği yerde durmaktadır. “Artık Çocuklar Karmaşık Bir Robotu Daha Kolay Programlayabilir” haberi ise teknoloji ve gelecek kuşaklar arasındaki bağlantıyı kurmaca bir dille ele almaktadır. “IBM Parmak Uçlarınıza 30 Milyon Transitör Sığdırabiliyor” haberi teknoloji insan entegrasyonu eleştirel olmayan olumlu yönleriyle ele alan bir haberdir; burada etik kaygılar göz ardı edilmiştir.

Web sitelerinin küresel yerel etkileşimine bakıldığında haberler Türkiye’ye özgü değildir. Kullanılan dil magazinel bir dildir. Populer Science dergisinin Türk muhabiri yoktur ancak gönüllüleri vardır ve haber yollamaktadır. Bu bir yönüyle bilgiyi üretenin sömürsüne olanak tanırken diğer yanı sıra Web.2.0’un katılımcı haber doğasına bir hayli uygundur. Haberler çevrilmekte ancak Türkiye’ye Türk insanına özgü özellikler gözetilerek bu çeviriler yapılmamakta, daha çok küresel bir dil kullanılmaktadır. Bütün bunlara bakıldığında dergi küresel-yerel etkileşimi içerisinde küresel kutupta yer almakta ve yerel olanı ihmal etmektedir. Bu dile yayın yaptığı dildeki okuyucunun eklenmesi beklenmektedir. Teknolojiye karşı her iki web sitesinde de artan bir coşku ve iyimserlik egemendir. İki web sitesinde de çocuklar ve kadınlarla ilgili haberler bilim dilinin popülerleştiği ve farklı kimlikler farklı sınıfsal katmanları bir araya getirmeye çalıştığını göstermektedir.

Çevre ve sağlık konularında teknolojiden duyulan kaygı ele alınmakla beraber enerji, kendin yap, eğlence başlıklarında ise bu kaygının izine rastlanmamaktadır. Çevre ve sağlık konularındaki kaygı toplumda küresel ölçekte duyulan kaygıların artık bir piyasa değeri oluşturmaya başlamasından dolayı olduğu düşünülebilir.

Erdoğan’ın da belirttiği gibi: “Bilim iletişimde çoklu taraflar ve çoklu çıkarlar bulunmaktadır; bu da kaçınılmaz olarak bilim iletişiminin doğasının belirlenmesinde güç ilişkilerinin getirdiği gündemlerin egemenliğiyle oluşan bir konu seçme ve içerik doldurma ortamı yaratmaktadır. Bu ortamda ne yazık ki, en güçsüz olan kaybetmektedir. Bu kaybetmede basın gücü çoğunlukla güçlünün yanında yer alacak biçimde bilim iletişimi yapmaktadır” (Erdoğan, 2007:88). Medyadaki haber verme işlevleri giderek yerini giderek eğlendirme işlevlerine bırakmaktadır (Utma, 2017: 794). Bu eğlendirme işlevi ve güçlünün yanında yer alma eğilimi bilimsel ticari dergilerin yayın politikasında da başat unsurdur. Örneğin Populer Science’ın Türkçe web sitesinde yer alan “New York Sıçanları Biz Bakmazken Ne Yapıyor” haberi doğa başlığı altında yer almıştır. Doğa, sorunlarıyla değil eğlenceli olabilecek yönüyle haberleştirilmiştir. Yine IOS 11 ile ilgili bir haberde haber dili nesnel gözükmesine rağmen IOS’ un yeni bir özelliği tanıtılmaktadır. Araç sürerken rahatsız etme başlıklı bu özellik önce tanıtılmıyor; bilimsel verilere dayanarak neden ihtiyaç duyulduğu belirtiliyor, daha sonra ise özellik ya da buluş tanıtılıyor.

Sonuç Yerine

Sonuç olarak Popular Science dergisi küresel yerel etkileşiminde konumlanmış bir dergidir. Küreselle olan ilişkisi onu teknoloji devlerine, büyük askeri sınai komplekslere bağlı kılmış, sıklıkla onların haberini yapmak durumunda kalmıştır. Apple ve Samsung gibi markaların haberleri hem Türkçe hem orijinal web sitesinde defalarca yer almıştır. Her iki web sitesinde de askeri ve sınai teknolojiye ilişkin yatırımlar, icatlar yer almıştır. Ancak bu daha yoğun olarak derginin Türkçe edisyonunda görülmüştür. Derginin Türkçe web sitesinde muhabir kullanılmamasına rağmen bir gönüllü çalışanlar ve katkıda bulunanlar ağı vardır. Her iki web sitesindeki haberlerde de özellikle çocukları, kadınları ve ebeveynleri ilgilendiren konularda magazin bir dil kullanılmaktadır. Böylece bilim dili bir yandan popülerleşip yaygınlaşırken öte yandan bilim etiği tartışmalarının uzağına düşmektedir.

Kaynakça

- Akgül, E. (2016). “Türkiye’de Medya Kimin Elinde?” <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/180051-turkiye-de-medya-kimin-elinde>, (E.T.27 Ekim 2016)
- Dağtaş E., Yıldız, M.E. (2016). İktidar ve bilim: Popüler bilimin ekonomi politiği üzerine bir değerlendirme, Global Media Journal, Sonbahar 2016, cilt 7, sayı 13 s. 28-48.
- Erdoğan, İ (2007). Türkiye’de Gazetecilik ve Bilim İletişimi: Yapısal Özellikler Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Kaya, R. A. (2009). İktidar Yumağı Medya- Sermaye- Devlet, Ankara: İmge Yayınevi.
- Utma, S. (2017). Bilimsel Okuryazarlık: Bilim iletişimi ve medyadaki bilim haberlerini doğru okumak, Uluslararası Araştırmalar Dergisi, cilt 10 sayı 50, 788-799.

FORMEL İŞLEMSEL EVREDEKİ ADÖLESANLARIN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİNE GÖRE AKILLI İŞARETLERE TEPKİLERİ: ANKARA ÖRNEKLEMİNDE AMPİRİK ARAŞTIRMA

Dr. Çağla Pınar BOZOKLU

Başkent Üniversitesi

Dr. Aybige Demirci ŞENKAL

Gazi Üniversitesi

Öz

Formel işlemsel dönem, soyut düşüncenin, üstbilişin ve problem çözme yeteneklerinin geliştiği dönem olarak bilinmektedir. İzleyenleri, TV programlarının içeriği ve olası olumsuz sonuçları hakkında uyarıcı akıllı işaretler Türkiye’de 2006 yılında uygulanmaya başlamıştır. Bu araştırmanın amacı, Ankara’da yaşayan formel işlemsel dönemdeki adölesanların demografik özelliklerine dayalı olarak akıllı işaretlerin iletişim etkinliğini değerlendirmektir. Araştırmacılar tarafından geliştirilen anket, tabakalı örnekleme yöntemi baz alınarak, Ankara’daki devlet okullarında okuyan 384 öğrenciye uygulanmıştır. Sonuçlara göre, erkek adölesanlar, kadın adölesanlara kıyasla akıllı işaretleri, program içeriği ile daha uyumlu ve etkili bulmaktadır. Keçiören ve Etimesgut ilçelerindeki okullarda okuyan adölesanlar işaretleri daha net anlaşılır, dikkat çekici, etkili, kullanışlı ve önemli algıların; Sincan ilçesindeki adölesanlar çoğunlukla gereksiz bir uygulama olarak görmektedir. Ayrıca, lojmanda ikamet eden adölesanlar, kendi evinde oturanlara kıyasla akıllı işaretleri daha net anlaşılır, dikkat çekici, ilgi çekici ve yararlı olarak görmektedir. Son olarak, sekizinci sınıftaki adölesanlar “+13” işaretini, altıncı sınıftaki adölesanlar ise “cinsellik içerir” işaretini az anlaşılır bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Formel işlemsel evre, Akıllı işaretler, Tabakalı örnekleme, İletişim Etkinliği

REACTIONS OF ADOLESCENTS IN THE FORMAL OPERATIONAL STAGE TO THE SMART SIGNS DEPENDING ON DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS: AN EMPIRICAL RESEARCH ON ANKARA SAMPLE

Abstract

Formal operational stage is known as the beginning of abstract thought, metacognition and problem-solving abilities of adolescents. In the year of 2006, smart signs and their informative abstracts that are utilized for warning audiences about the content and the possible negative consequences of TV programs has been introduced in Turkey. The aim of this research is to evaluate the communication effectiveness of smart signs in Ankara-Turkey according to the reactions of adolescents in the formal operational stage depending on their demographic

characteristics. A developed questionnaire was conducted to 384 students who are attending public schools in Ankara by using stratified sampling method. The results show that male adolescents found the signs more consistent with the program content and effective compare to the female adolescents. Adolescents from Keçiören and Etimesgut generally found the sign more explicit, attractive, effective, useful, and necessary, whereas adolescents from Sincan mostly perceive them unnecessary. Adolescents living in the quarters found the sign more explicit, attractive, interesting and useful whereas adolescents living in their own apartment perceive them unnecessary. Moreover, adolescents attending 8th and 6th grade respectively found the +13 and sexuality signs less explicit.

Keywords: Formal operational stage, smart signs, stratified sampling, communication effectiveness

1. Giriş

TV sınıflandırma sistemi, çocuk ve gençleri cinsellik, şiddet, olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar (kötü dil kullanımı, sigara, alkol, kumar ve madde bağımlılığına özendirme, her türlü ayrımcılık ve intihar sahnelerinin gösterilmesi) gibi zararlı içeriğe karşı korumak için geliştirilmiş olan görsel işitsel uyarı sistemidir. Görsel-işitsel uyarı sistemi televizyon programlarının hangi yaş grubundaki çocuklara uygun olduğu ve programda yer alan zararlı içerik konusunda izleyici kitleye bilgi verir (Öktem vd. 2006: 3).

Bu sistem Dünya çapında uygulanan bir düzenlemedir. Türkiye dışında Arjantin, Ermenistan, Avustralya, Brezilya, Kamboçya, Kanada, Şili, Kolombiya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Hong Kong, Macaristan, İzlanda, Hindistan, Endonezya, İrlanda, İsrail, İtalya, Japonya, Malezya, Maldivler, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Peru, Filipinler, Polonya, Portekiz, Romanya, Sırbistan, Singapur, Slovenya, Kuzey Afrika, Kuzey Kore, İspanya, İsviçre, Tayvan, Tayland, Ukrayna, İngiltere, Birleşmiş Milletler, Venezüella ve Yugoslavya ülkeleri de bu uygulamayı kabul etmiştir. Ancak bu uygulamaların içeriği incelendiğinde birbirinden farklı görsellerin kullanıldığı belirlenmiştir (Wikipedia, 2013).

Ülkemizde 23 Nisan 2006 tarihinde Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) tarafından Akıllı İşaretler adıyla uyarıcı işaretler uygulaması başlatılmıştır. Akıllı İşaretler kapsamında kullanılan semboller aşağıdaki Şekil 1’de gösterilmektedir:

Şekil 1. Akıllı İşaretler

	Genel izleyici kitlesi
	7 yaş ve üstü için uygun
	13 yaş ve üstü için uygun
	18 yaş ve üstü için uygun
	Cinsellik içerir
	Şiddet ve korku içerir
	Olumsuz örnek oluşturabilecek davranışlar içerir

Adölesanlar, insan gelişiminde 12-18 yaş aralığındaki bir dönem olarak tanımlanmaktadır. Bu yıllar arasında çeşitli fizyolojik ve psikolojik değişimlere maruz kalırlar. Özellikle bu dönem, zihinsel açıdan, insanların bilinçli ve bilinçdışı benliklerini araştırma dönemi olarak bilinir. Piaget (1952), adölesanlığın ilk dönemlerinde soyut düşünmenin başladığını, ancak 16 yaş civarında bu yeteneğin tam kapasitesine ulaştığını savunmuştur. Formel işlemsel evre denilen bu dönemde yeni kazanılan bu düşünme süreçleri, gençlerin varsayımda bulunmalarını, sorunlara farklı çözüm yolları türetmelerini ve seçimlerinin olası sonuçlarını tahmin etmelerini mümkün kılmaktadır (Byrnes, 2005). Piaget'in bilişsel gelişim teorisine göre, akıllı işaretler gibi çeşitli sembollerin anlaşılması ve yorumlanması 12 yaş ile başlamaktadır. Özellikle formel işlemsel dönemde, soyut kavramlar ile ilişkili sembollerin zeka aracılığı ile mantıksal kullanımı yoğunlaşmaktadır (Huitt ve Hummel, 2003). Parsons (1958: xiii) ve Piaget (1963,1957:18) formel işlemsel dönemi, tümevarımsal veya 'tüm olası mantık kombinasyonları üzerine kurulu varsayımsal düşünmenin' birleşimi olarak ele almaktadır. Bu dönem psikolojik bir adaptasyon dönemidir (Gray, 1990); ve özellikle varsayımsal düşünmenin tüm bileşenlerinin gerçeklikle test edilmesi (Kohlberg, 1975) söz konusudur. Gesell (1956), bireylerdeki belirgin farklılıkların genellikle 13 ile 16 yaş arasında gözlemlendiğini belirterek, bu teoriye katkıda bulunmuştur. Ancak yine de bu teorinin en çok eleştirilen noktası, her çocuğun otomatik olarak bir diğer gelişim evresine geçtiğini varsaymasıdır. Geçişim evrelerine geçiş ise yakındır ama kesin değildir. Buna ek olarak bu teori, Lerner ve Steinberg (2009) tarafından sadece orta sınıf, batılı beyazları temsil ettiği ve diğer sosyal-kültürel grupların bilişsel gelişimini dikkate almadığı hususunda eleştirilmiştir.

Bu bağlamda araştırmanın amacı, Ankara'da yaşayan formel işlemsel dönemdeki adölesanların demografik özelliklerine dayalı olarak akıllı işaretlerin iletişim etkinliğini değerlendirmektir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Etkilerin Hiyerarşisi Modelleri iletişim aracı olan uyarıların değerlendirilmesinde oldukça yaygın olarak kullanılan bir sistemdir (Stewart ve Martin 1994: 4). Bu modeller izleyenlerin herhangi bir iletişim mesajına tepkilerini üç aşamalı bir süreç olarak ele almaktadır. Dikkat, farkındalık ve kavrayış bilişsel tepkiler olan aşamalardan birini; ilgi, arzu, ikna, benimseme ve tercih etme duygulanım tepkileri olan aşamalardan bir diğerini; niyet, eylem ve onaylama ise aşamalardan sonuncusu olan davranışsal tepkileri açıklamaktadır (Eagly 2007: 582-602, Egan 2007: 44, Haddock 2008: 115-116).

Bu araştırmada akıllı işaretlerin iletişim etkinliğini değerlendirmekte dikkat çekicilik, kolay kavranış, ilgi çekicilik, faydalı ve gereksiz olarak algılanma, program içeriğiyle uyumluluk, program seçimi kararında etkili olma değişkenleri temel alınmıştır.

2.2. Örneklem

2014-2015 eğitim yılında Ankara ilindeki devlet okullarında okuyan altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf öğrencileri araştırma evrenini temsil etmektedir. Buna bağlı olarak Milli Eğitim Bakanlığı'nın resmi web sayfasından mevcut 315 ilkokulun öğrenci sayılarına ulaşılmış ve

tabakalı örnekleme yöntemi ile evreni temsil edecek 384 kişilik örneklem yapılandırılmıştır. Örnekleme ait özet bilgiler aşağıdaki Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Örnekleme ait okul ve öğrenci sayısı

Semt	Okul	Evren	Ağırlıklı Ortalama	Örneklem
Akyurt	5	1945	.009	3.456
Altındağ	39	19940	.095	36.48
Ayaş	4	568	.002	.768
Bala	7	696	.003	1.152
Çankaya	45	29387	.14	53.76
Çubuk	11	4800	.023	8.832
Elmadağ	10	2816	.013	4.992
Etimesgut	21	21284	.102	39.168
Gölbaşı	14	3956	.02	7.68
Kalecik	12	3575	.017	6.528
Kazan	7	2737	.014	5.376
Keçiören	41	41932	.2	76.8
Mamak	30	18994	.09	34.56
Pursaklar	12	8763	.042	16.128
Sincan	27	24262	.116	44.544
Yenimahalle	30	23964	.114	43.776
Toplam	315	209619	1	384

2.3. Veri Toplama

Araştırmacılar 3 bölümden ve 49 maddeden oluşan kendi geliştirdikleri anket formunun geçerlilik ve güvenilirliğini ölçmek amacıyla bir pilot araştırma yürütmüştür. Bu araştırma kapsamında Gölbaşı'nda Sevgi Çiçeği İlkokulu'nda okuyan 12-16 yaş arası öğrencilere anket uygulanmış ve Cronbach's Alpha değeri 0,95 olarak bulunmuştur. Esas araştırma kapsamında ise, uygulamadan öne Milli eğitim Bakanlığı'ndan gerekli izinler temin edilmiş ve sonrasında 397 anket toplanmış ancak, eksik bilgilere sahip olması nedeniyle 14 anket iptal edilmiştir.

3. Bulgular

3.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 2 katılımcıların demografik özelliklerini göstermektedir. Buna göre örneklemin %57,8'i kız, %42,2'si erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların %32'si altıncı sınıf, % 33,9'u yedinci sınıf ve %34,1'i sekizinci sınıf öğrencisidir. Örneklemin çok düşük bir kısmının annesi (%2,6) ve babası (%1,3) okuma yazma bilmemektedir. Annesi ilköğretim seviyesinde eğitime sahip olanlar %33,3, lise seviyesinde eğitime sahip olanlar % 33,6 ve üniversite ve üstü eğitim seviyesine sahip olanlar %26,3'tür. Babası ilköğretim seviyesinde eğitime sahip olanlar %19,0, lise seviyesinde eğitime sahip olanlar % 40,6 ve üniversite ve üstü eğitim seviyesine sahip olanlar %35,7'dir. Katılımcıların çoğunluğu kendi evlerinde (%66,7); neredeyse geri kalanı ise kiralık dairede (%29,9) ikamet etmektedir.

Tablo 2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

(n=384)		Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	162	42,2
	Kadın	222	57,8
	Toplam	384	100,0
Semt	Altındağ	45	11,7
	Çankaya	62	16,1
	Yenimahalle	45	11,7
	Etimesgut	48	12,5
	Keçiören	85	22,1
	Mamak	44	11,5
	Sincan	55	14,3
	Toplam	384	100,0

Sınıf	6. Sınıf	123	32,0
	7. Sınıf	130	33,9
	8. Sınıf	131	34,1
	Toplam	384	100,0
Yaş	11,0	1	0,3
	12,0	109	28,4
	13,0	126	32,8
	14,0	134	34,9
	15,0	14	3,6
	Toplam	384	100,0
Annenin Eğitim Seviyesi	Okuma yazması yok	10	2,6
	Okur yazar	16	4,2
	İlkokul	128	33,3
	Lise	129	33,6
	Üniversite ve üstü	101	26,3
Toplam	384	100,0	
Babanın Eğitim Seviyesi	Okuma yazması yok	5	1,3
	Okur yazar	13	3,4
	İlkokul	73	19,0
	Lise	156	40,6
	Üniversite ve üstü	137	35,7
Toplam	384	100,0	
Oturduğu ev	Kira	115	29,9
	Kendi evi	256	66,7
	Lojman	13	3,4

Toplam 384 100,0

3.2. Adölesanların Akıllı İşaretlere Gösterdikleri Tepkiler

Gerekli analizler yapılmadan önce, Kolmogorov Simirnof testi yapılarak verilerin normal dağılım gösterip göstermediği kontrol edilmiştir. Verilerin normal dağılmadığı tespit edildikten sonra, katılımcıların cinsiyeti, oturduğu semt, annesinin eğitim düzeyi, babasının eğitim düzeyi, oturduğu evin sahiplik durumu ve okudukları sınıfa (yaş) bağlı olarak akıllı işaretlerin iletişim etkinliği Kruskal Wallis testi ile değerlendirilmiştir.

3.2.1. Cinsiyet

Cinsiyete bağlı kıyaslamaların sonuçları Tablo 3’de detaylı olarak sunulmuştur. Bu bağlamda kız öğrenciler, erkek öğrencilere kıyasla akıllı işaretlerin genelini, program içeriği ile daha uyumlu, program seçiminde daha etkili ve faydalı bulurken, cinsellik ile ilgili sembol, erkek öğrenciler tarafından daha anlaşılır, dikkat ve ilgi çekici, ve faydalı olarak algılanmaktadır.

Tablo 3. Adölesanların Cinsiyete göre Akıllı İşaretlere Gösterdikleri Tepkiler

Akıllı İşaret	İletişim Etkinliği	Bağımsız Değişken	n	X	X ²	s.d.	p	
Genel İzleyici	Program seçimi kararında etkili	Erkek	162	169,58	12,556	1	0,000	1845
		Kadın	222	209,23				
		Toplam	384					
	Faydalı	Erkek	162	177,62	5,438	1	0,020	
		Kadın	222	203,36				
		Toplam	384					
	Gereksiz	Erkek	162	212,55	10,132	1	0,001	
		Kadın	222	177,87				
		Toplam	384					
	Program içeriği ile uyumlu	Erkek	162	177,91	5,310	1	0,021	
		Kadın	222	203,15				
		Toplam	384					
+7	Program seçimi	Erkek	162	189,53	7,910	1	0,005	

	kararında etkili	Kadın	222	194,66			
		Toplam	384				
+13	Program seçimi kararında etkili	Erkek	162	174,41	7,917	1	0,005
		Kadın	222	205,70			
		Toplam	384				
	Gereksiz	Erkek	162	206,80	5,004	1	0,025
		Kadın	222	182,06			
		Toplam	384				
Cinsellik İçerir	Anlaşılır	Erkek	162	206,49	4,685	1	0,030
		Kadın	222	182,29			
		Toplam	384				
	Dikkat çekici	Erkek	162	217,22	14,586	1	0,000
		Kadın	222	174,46			
		Toplam	384				
	İlgi çekici	Erkek	162	222,85	21,978	1	0,000
		Kadın	222	170,35			
		Toplam	384				
	Faydalı	Erkek	162	207,23	5,188	1	0,023
		Kadın	222	181,75			
		Toplam	384				
Şiddet ve Korku İçerir	Program seçimi kararında etkili	Erkek	162	169,90	12,392	1	0,000
		Kadın	222	208,99			
		Toplam	384				
Olumsuz Örnek Olabilir	Program seçimi kararında etkili	Erkek	162	169,54	12,626	1	0,000
		Kadın	222	209,26			

Davranış İçerir		Toplam	384				
	Program içeriği ile uyumlu	Erkek	162	178,83	4,538	1	0,033
		Kadın	222	202,48			
		Toplam	384				

3.2.2. Semt

Semte bağlı her bir Akıllı İşaret sembolünün kıyaslama sonuçları Tablo 4, Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7, Tablo 8 ve Tablo 9’da detaylı olarak sunulmuştur. Genel bağlamda Altındağ, Sincan ve Mamak semtlerinde oturan adölesanlar akıllı işaretleri daha olumlu algıırken; Etimesgut ve Keçiören’de oturan adölesanlar gereksiz bulmaktadır. Ancak cinsellik ile ilgili sembol, erkek öğrenciler tarafından daha anlaşılır, dikkat ve ilgi çekici ve faydalı olarak algılanmaktadır.

Tablo 4’de görüldüğü gibi Genel İzleyici sembolü, Sincan, Mamak ve Altındağ semtlerinde ikamet eden adölesanlar tarafından daha kolay anlaşılır, dikkat çekici, program seçimi kararında etkili ve faydalı olarak algılanırken; Etimesgut ve Keçiören semtlerinde ikamet eden adölesanlar tarafından gereksiz bir uygulama olarak görülmektedir.

Tablo 4. Adölesanların Semte göre Genel İzleyici Akıllı İşaretine Gösterdikleri Tepkiler

1847

Akıllı İşaret	İletişim Etkinliği	Bağımsız Değişken	n	X	X ²	s.d.	p
Genel İzleyici	Kolay anlaşılır	Altındağ	45	178,41	18,340	6	0,005
		Çankaya	62	166,48			
		Yenimahalle	45	195,47			
		Etimesgut	48	180,61			
		Keçiören	85	187,00			
		Mamak	44	205,38			
		Sincan	55	239,50			
		Toplam		384			
Dikkat çekici	Dikkat çekici	Altındağ	45	227,70	12,978	6	0,043
		Çankaya	62	179,83			

	Yenimahalle	45	194,34			
	Etimesgut	48	171,65			
	Keçiören	85	174,42			
	Mamak	44	198,35			
	Sincan	55	217,94			
	Toplam	384				
Program seçimi kararında etkili	Altındağ	45	212,54	20,403	6	0,002
	Çankaya	62	193,23			
	Yenimahalle	45	189,76			
	Etimesgut	48	156,46			
	Keçiören	85	171,46			
	Mamak	44	195,26			
	Sincan	55	239,29			
	Toplam	384				
Faydalı	Altındağ	45	212,92	15,278	6	0,018
	Çankaya	62	174,72			
	Yenimahalle	45	190,10			
	Etimesgut	48	196,73			
	Keçiören	85	168,46			
	Mamak	44	191,59			
	Sincan	55	231,98			
	Toplam	384				
Gereksiz	Altındağ	45	169,67	28,501	6	0,000
	Çankaya	62	194,70			
	Yenimahalle	45	187,09			

Etimesgut	48	214,29
Keçiören	85	234,25
Mamak	44	158,14
Sincan	55	157,08
Toplam	384	

Tablo 5’de görüldüğü gibi +7 sembolü de, Sincan, Mamak ve Altındağ semtlerinde ikamet eden adölesanlar tarafından daha kolay anlaşılır, dikkat çekici, program seçimi kararında etkili ve faydalı olarak algılanırken; Etimesgut ve Keçiören semtlerinde ikamet eden adölesanlar tarafından gereksiz bir uygulama olarak görülmektedir.

Tablo 5. Adölesanların Semte göre +7 Akıllı İşaretine Gösterdikleri Tepkiler

Akıllı İşaret	İletişim Etkinliği	Bağımsız Değişken	n	X	X ²	s.d.	p
+7	Kolay anlaşılır	Altındağ	45	186,59	13,749	6	0,033
		Çankaya	62	173,55			
		Yenimahalle	45	190,71			
		Etimesgut	48	188,78			
		Keçiören	85	184,46			
		Mamak	44	191,11			
		Sincan	55	236,95			
		Toplam	384				
Dikkat çekici		Altındağ	45	203,28	14,718	6	0,023
		Çankaya	62	190,40			
		Yenimahalle	45	190,76			
		Etimesgut	48	157,10			
		Keçiören	85	178,33			

	Mamak	44	203,91			
	Sincan	55	231,15			
	Toplam	384				
Program seçimi kararında etkili	Altındağ	45	205,09	13,260	6	0,039
	Çankaya	62	203,68			
	Yenimahalle	45	186,59			
	Etimesgut	48	157,98			
	Keçiören	85	176,72			
	Mamak	44	197,15			
	Sincan	55	225,23			
	Toplam	384				
Faydalı	Altındağ	45	204,92	15,023	6	0,020
	Çankaya	62	195,05			
	Yenimahalle	45	199,77			
	Etimesgut	48	162,79			
	Keçiören	85	168,64			
	Mamak	44	204,14			
	Sincan	55	227,01			
	Toplam	384				
Gereksiz	Altındağ	45	175,23	20,761	6	0,002
	Çankaya	62	210,94			
	Yenimahalle	45	177,37			
	Etimesgut	48	207,25			
	Keçiören	85	224,09			
	Mamak	44	162,14			

1850

Sincan	55	160,83
Toplam	384	

Tablo 6’da görüldüğü gibi +13 sembolü, Sincan, Mamak ve Altındağ semtlerinde ikamet eden adölesanlar tarafından daha dikkat çekici, program seçimi kararında etkili, program içeriği ile uyumlu ve faydalı olarak algılanırken; Çankaya, Etimesgut ve Keçiören semtlerinde ikamet eden adölesanlar tarafından gereksiz bir uygulama olarak görülmektedir.

Tablo 6. Adölesanların Semte göre +13 Akıllı İşaretine Gösterdikleri Tepkiler

Akıllı İşaret	İletişim Etkinliği	Bağımsız Değişken	n	X	X ²	s.d.	p
+13	Kolay anlaşılır	Altındağ	45	176,83	19,343	6	0,004
		Çankaya	62	173,40			
		Yenimahalle	45	206,34			
		Etimesgut	48	193,40			
		Keçiören	85	175,97			
		Mamak	44	189,89			
		Sincan	55	242,37			
		Toplam	384				
Dikkat çekici	Dikkat çekici	Altındağ	45	206,38	21,194	6	0,002
		Çankaya	62	182,65			
		Yenimahalle	45	177,18			
		Etimesgut	48	155,57			
		Keçiören	85	182,37			
		Mamak	44	205,30			
		Sincan	55	242,44			
		Toplam	384				

İlgi çekici	Altındağ	45	209,56	26,483	6	0,000
	Çankaya	62	187,69			
	Yenimahalle	45	169,64			
	Etimesgut	48	150,05			
	Keçiören	85	177,48			
	Mamak	44	218,85			
	Sincan	55	241,84			
	Toplam	384				
Program seçimi kararında etkili	Altındağ	45	205,24	24,943	6	0,000
	Çankaya	62	179,10			
	Yenimahalle	45	168,11			
	Etimesgut	48	184,05			
	Keçiören	85	172,33			
	Mamak	44	195,06			
	Sincan	55	253,63			
	Toplam	384				
Faydalı	Altındağ	45	221,02	20,984	6	0,002
	Çankaya	62	193,48			
	Yenimahalle	45	191,37			
	Etimesgut	48	159,24			
	Keçiören	85	166,41			
	Mamak	44	198,57			
	Sincan	55	233,48			
	Toplam	384				
Gereksiz	Altındağ	45	186,39	14,373	6	0,026

	Çankaya	62	204,26				
	Yenimahalle	45	176,34				
	Etimesgut	48	207,00				
	Keçiören	85	218,69				
	Mamak	44	172,27				
	Sincan	55	160,52				
	Toplam	384					
Program içeriği ile uyumlu	Altındağ	45	172,10	19,719	6	0,003	
	Çankaya	62	196,59				
	Yenimahalle	45	178,77				
	Etimesgut	48	191,91				
	Keçiören	85	176,97				
	Mamak	44	182,61				
	Sincan	55	248,25				
	Toplam	384					

Tablo 7’de +18 sembolü, Sincan ve Mamak semtlerinde ikamet eden adölesanlar tarafından daha kolay anlaşılır, ilgi çekici ve program içeriği ile uyumlu olarak tanımlanmaktadır.

Tablo 7. Adölesanların Semte göre +18 Akıllı İşaretine Gösterdikleri Tepkiler

Akıllı İşaret	İletişim Etkinliği	Bağımsız Değişken	n	X	X ²	s.d.	p
+18	Kolay anlaşılır	Altındağ	45	170,91	18,286	6	0,006
		Çankaya	62	178,77			
		Yenimahalle	45	203,93			
		Etimesgut	48	192,11			

	Keçiören	85	176,57				
	Mamak	44	191,35				
	Sincan	55	242,16				
	Toplam	384					
İlgi çekici	Altındağ	45	188,06	12,704	6	0,048	
	Çankaya	62	173,81				
	Yenimahalle	45	179,61				
	Etimesgut	48	174,08				
	Keçiören	85	191,69				
	Mamak	44	207,26				
	Sincan	55	233,26				
		Toplam	384				
Program içeriği ile uyumlu	Altındağ	45	171,68	13,721	6	0,033	1854
	Çankaya	62	182,38				
	Yenimahalle	45	176,47				
	Etimesgut	48	198,44				
	Keçiören	85	192,83				
	Mamak	44	181,26				
	Sincan	55	237,36				
		Toplam	384				

Cinsellik İçerir sembolü, Keçiören, Mamak ve Sincan semtlerinde ikamet eden adölesanlar tarafından daha dikkat ve ilgi çekici olarak tanımlandığı Tablo 8’de görülmektedir. Bu sembolü en az dikkat ve ilgi çekici olarak belirten adölesanlar ise Yenimahalle ve Çankaya’da ikamet edenlerdir.

Tablo 8. Adölesanların Semte göre Cinsellik İçerir Akıllı İşaretine Gösterdikleri Tepkiler

Akıllı İşaret	İletişim Etkinliği	Bağımsız Değişken	n	X	X ²	s.d.	p
Cinsellik İçerir	Dikkat çekici	Altındağ	45	177,93	15,433	6	0,017
		Çankaya	62	168,88			
		Yenimahalle	45	167,51			
		Etimesgut	48	180,68			
		Keçiören	85	225,18			
		Mamak	44	205,92			
		Sincan	55	200,56			
		Toplam	384				
	İlgi çekici	Altındağ	45	172,83	15,433	6	0,017
		Çankaya	62	182,44			
		Yenimahalle	45	177,46			
		Etimesgut	48	165,96			
		Keçiören	85	228,54			
		Mamak	44	201,05			
Sincan		55	192,86				
	Toplam	384					

Tablo 9’da görüldüğü gibi Şiddet ve Korku İçerir sembolü, Altındağ ve Sincan semtlerinde ikamet eden adölesanlar tarafından program seçimi kararında daha etkili olarak tespit edilmiştir.

Tablo 9. Adölesanların Semte göre Şiddet ve Korku İçerir Akıllı İşaretine Gösterdikleri Tepkiler

Akıllı İşaret	İletişim Etkinliği	Bağımsız Değişken	n	X	X ²	s.d.	p
Şiddet ve	Program seçimi	Altındağ	45	204.72	13.414	6	.037

Korku İçerir	kararında etkili	Çankaya	62	180.17
		Yenimahalle	45	176.18
		Etimesgut	48	173.96
		Keçiören	85	187.83
		Mamak	44	188.03
		Sincan	55	236.73
		Toplam	384	

3.2.3. Oturulan Evin Sahiplik Durumu

Oturulan evin sahiplik durumuna bağlı her bir Akıllı İşaret sembolünün kıyaslama sonuçları Tablo 10'da detaylı olarak sunulmuştur. Bu bağlamda Genel İzleyici, +7, +13 sembollerinilojmanda oturan adölesanlar gereksiz bulmaktadır. Ayrıca, +18 sembolü tüm bağımsız değişkenler kapsamında kendi evinde oturan ve kirada oturan adölesanlar tarafından daha olumlu olarak algılanmaktadır. Bu eğilim sembollerin geneli için geçerlidir.

Tablo 10. Adölesanların Oturdukları Evin Sahiplik Durumuna göre Akıllı İşaretlere Gösterdikleri Tepkiler

Akıllı İşaret	İletişim Etkinliği	Bağımsız Değişken	n	X	X ²	s.d.	p
Genel İzleyici	Gereksiz	Kira	115	197,62	9,907	2	0,007
		Kendi evi	256	185,84			
		Lojman	13	278,35			
		Toplam	384				
+7	Gereksiz	Kira	115	194,84	7,125	2	0,028
		Kendi evi	256	187,61			
		Lojman	13	268,04			
		Toplam	384				
+13	Gereksiz	Kira	115	203,90	7,788	2	0,020

		Kendi evi	256	184,05			
		Lojman	13	258,12			
		Toplam	384				
+18	Kolay anlaşılır	Kira	115	179,97	13,041	2	0,001
		Kendi evi	256	202,49			
		Lojman	13	106,54			
		Toplam	384				
	Dikkat çekici	Kira	115	194,97	6,153	2	0,046
		Kendi evi	256	195,07			
		Lojman	13	120,04			
		Toplam	384				
	İlgi çekici	Kira	115	192,80	6,033	2	0,049
		Kendi evi	256	196,01			
		Lojman	13	120,81			
		Toplam	384				
	Faydalı	Kira	115	178,30	11,450	2	0,003
		Kendi evi	256	202,90			
		Lojman	13	113,35			
		Toplam	384				
	Gereksiz	Kira	115	178,30	10,133	2	0,006
		Kendi evi	256	202,90			
		Lojman	13	113,35			
		Toplam	384				
Şiddet ve Korku İçerir	İlgi çekici	Kira	115	183,87	7,564	2	0,023
		Kendi evi	256	199,94			

		Lojman	13	122,35			
		Toplam	384				
Olumsuz Örnek Oluşturabilecek Davranış İçerir	Kolay anlaşılır	Kira	115	182,27	11,580	4	0,021
		Kendi evi	256	201,98			
		Lojman	13	96,27			
		Toplam	384				

3.2.4. Sınıf

Okuduğu sınıfa yani başka bir deyişle, yaşa bağlı her bir Akıllı İşaret sembolünün kıyaslama sonuçları Tablo 11’de detaylı olarak sunulmuştur. Sadece iki sembol için anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna göre, +13 sembolünü 7. sınıf öğrencileri (13 yaş grubu) tarafından daha kolay anlaşılır bulunmaktadır. Bunun yanısıra, Cinsellik İçerir sembolü ise en az 6. sınıf öğrencileri tarafından kolay anlaşılacaktır.

Tablo 11. Adölesanların Okudukları Sınıfa göre Akıllı İşaretlere Gösterdikleri Tepkiler

Akıllı İşaret	İletişim Etkinliği	Bağımsız Değişken	n	X	X ²	s.d.	p
+13	Kolay anlaşılır	6. Sınıf	123	189,27	5,992	2	0,050
		7. Sınıf	130	209,35			
		8. Sınıf	131	178,81			
		Toplam	384				
Cinsellik İçerir	Kolay anlaşılır	6. Sınıf	123	177,60	7,523	2	0,023
		7. Sınıf	130	213,12			
		8. Sınıf	131	186,03			
		Toplam	384				

4. Sonuç ve Tartışma

Akıllı işaretler uygulaması gibi çeşitli devlet politikalarının etkinliğinin değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi amacıyla çeşitli araştırmalar yürütülmektedir. Akıllı İşaretler’in iletişim etkinliğinin değerlendirilmesi üzerine olan bu araştırmanın en ayırt edici noktası, sembollerin

algılanma ve yorumlanma yeteneğinin her yaş grubu için aynı olmayacağını varsaymasıdır. Bu doğrultuda, Piaget'in geliştirdiği teori ele alınarak araştırma modeli geliştirilmiştir. Piaget'e (1952) göre soyut düşünmenin tam kapasitede, etkin bir biçimde gerçekleşmesi ancak 16 yaş civarında gerçekleşebilmektedir. Araştırma sonuçlarında da görüldüğü gibi, '+13' ve 'Cinsellik İçerir' uyarısı taşıyan semboller, katılımcılar arasında kolay anlaşılabilirlik açısından istatistiksel anlamlı farklılık göstermektedir. Özellikle 'Cinsellik İçerir' uyarısına ait sembol, 12 yaş grubu adölesanlar için kolay anlaşılır bir sembol değildir. Araştırmacılar, çeşitli alt kültür ve sınıf gruplarında yürütülecek detaylı bir araştırmaya bağlı olarak bu sembolün yeniden tasarlanmasını önermektedir.

Diğer yandan; Piaget'in teorisine yönelik yapılan eleştirel araştırma sonuçlarına bağlı olarak ise, bu araştırma anketinde yaş dışında cinsiyete ve sosyo-ekonomik faktörlere dayalı farklılıklar da göz önüne alınmıştır. Demografik açıdan cinsiyet karşılaştırmaları kapsamında, kız adölesanların erkeklere kıyasla sembollerini daha olumlu algıladıkları ve faydalı buldukları tespit edilmiştir. Benzer konuda yaptığı araştırmada Yıldırım (2008) erkek adölesanların kız adölesanlara kıyasla TV programlarından daha fazla etkilendiğini tespit etmiştir. Sosyo-ekonomik açıdan ise yaşanan semt ve oturlan evin sahiplik durumu dikkate alınmıştır. Ankara ilinin merkez ilçeleri kapsamında, ekonomik gelir düzeyi yüksek olan Çankaya ve Yenimahalle semtlerinde yaşayan adölesanlar için ayırt edici bir bulguya erişilemese de; genel bağlamda Altındağ, Sincan ve Mamak semtlerinde oturan adölesanlar daha olumlu algılarına; Etimesgut ve Keçiören'de oturan adölesanlar akıllı işaretleri gereksiz bulmaktadır. Bu sonuç, ekonomik faktörlere bağlı bir farklılık olmayabileceğine işaret eder. Ancak, sembollerin bu semtlerde yaşayan adölesanlar tarafından algılama farklılığının nedenleri daha detaylı araştırılmalıdır.

Kaynakça

- Byrnes, J. P. (2005). Self-regulated decision-making in children and adolescents. In J. E. Jacobs and P. A. Klaczynski (Eds.), *The development of judgment and decision-making in children and adolescents* (pp. 5–38). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Eagly, A., Chaiken, S. (2007). The advantages of an inclusive definition of attitude, *Social Cognition*, Vol. 25, No. 5.
- Egan, J. (2007) *Marketing communications*, Thomson Learning, London.
- Gesell, A. and Ilg, F. L. and Ames, L. B. (1956). *Youth the years from ten to sixteen*, Harper and Brothers Pub., New York.
- Gray, W. M. (1990). Formal operational thought. Reasoning, necessity, and logic: Developmental perspectives, (p.227-253).
- Haddock, G., Maio, G. R. (2008). Attitudes: content, structure and functions, introduction to social psychology: a european perspective, Ed: Hewstone, M., Stroebe, W., and Jonas, K., 4th Edition, Blackwell Publishing, (p.115-117). UK: Oxford.
- Huitt, W., & Hummel, J. (2003). Piaget's theory of cognitive development. *Educational Psychology Interactive*. Valdosta, GA: Valdosta State University.

Kohlberg, L. (1975). The cognitive-developmental approach to moral education. Phi Delta Kappan, (p. 670-677).

Lerner, R. M., & Steinberg, L. (Eds.). (2009). Handbook of adolescent psychology: Individual bases of adolescent development (3rd ed.). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.

Öktem, F., Sayıl, M. ve Özen, Ç. (2006). “Akıllı işaretler kodlama kitapçığı”, Ankara.

Piaget, J. (1952). The origins of intelligence. New York, NY: Norton.

Stewart, D. W., & Martin, I. M. (1994). Intended and unintended consequences of warning messages: A review and synthesis of empirical research. Journal of Public Policy & Marketing, 13(1), 1-19.

Türkkent, E. (2012). Okul öncesi dönem çocuklarının televizyondan etkilenmeleri konusunda anne ve öğretmen görüşleri. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Burdur.

Wikipedia (2013). Television Rating Content Systems. Çevrimiçi: http://en.wikipedia.org/wiki/Television_content_rating_systems adresinden erişildi. (E.T: 05.08.2013).

Yıldırım, E. (2008) Çocuk ve televizyonda şiddet: 5 yaşındaki çocukların anne - babalarının televizyondaki şiddetin saldırgan davranışlar üzerindeki etkilerine ilişkin görüşleri. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara.

ÖZEL HASTANE ÇALIŞANLARININ YABANCILAŞMA VE İŞTEN AYRILMA NİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Dr. Dilek ŞAHİN

Düzce Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü

Öz

Bu çalışmanın genel amacı, özel hastane çalışanlarının yabancılaşma ve işten ayrılma eğilimlerini etkileyen değişkenlerin tespit edilmesi ve yabancılaşmanın işten ayrılma eğilimini yordama düzeyinin incelenmesidir. Araştırma Trakya Bölgesinde -Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli'nde- hizmet veren özel hastanelerde yürütülmüştür. Bu kapsamda, araştırma izni alınan 9 hastanede görev yapan toplam 281 katılımcıdan dönen veriler ile analizler gerçekleştirilmiştir. Veriler, bilgi formu, Yabancılaşma Ölçeği ve İşten Ayrılma niyeti Ölçeği aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistik teknikleri, t-testi, Tek Yönlü Anova testi, Pearson Korelasyon Analizi ve Basit Regresyon Analizine başvurulmuştur. Çalışma sonucu, yabancılaşma ile yaş, cinsiyet ve eğitim; İşten ayrılma eğilimi ile yaş, medeni durum ve eşin çalışma durumu arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Ayrıca, yabancılaşmanın, işten ayrılma eğilimini anlamlı şekilde yordadığı da saptanmıştır.

Anahtar Kelime: Yabancılaşma, İşten Ayrılma Niyeti, Özel Hastane

1861

Abstract

The general aim of this study is to identify variables that affect estrangement tendency to leave work of private hospital workers and to examine the level of determination of estrangement and tendency to leave work. The research was carried out in private hospitals serving in Trakya Region -Tekirdağ, Edirne and Kırklareli. In this context, analyzes were performed with data obtained from a total of 281 participants working in 9 hospitals with research permission. Data were collected through the information form, the Estrangement Scale and the Intent to Leave Scale. Descriptive statistical techniques, t-test, one way ANOVA test, Pearson Correlation Analysis and Simple Regression Analysis were applied in the evaluation of the obtained data. As a result of the study, there was a significant difference between estrangement and age, gender and education status. Significant differences were found between tendency to leave the work and age, marital status and spouse work status. It has also been found that estrangement significantly predicts the tendency to leave work.

Keywords: Estrangement, Tendency to Leave Work, Private Hospital

ALAN YAZIN

Yabancılaşma

Örgütsel girdileri arasında insan kaynaklarının önemi artmakta, işgörenlerin daha verimli ve etkin olması için, çalışma ortamının fiziksel ve psikolojik koşullarının tasarımı üzerinde önemle durulmaktadır. İşgörenlerin örgüte karşı geliştirdikleri olumsuz tutumlar örgüt başarısında istenen sonuçlara ulaşılmasını engellemekte ve rekabet gücünü zayıflatmaktadır. İşgörenin örgüte karşı geliştirdiği olumsuz tutumlardan biriside yabancılıştır.

Yabancılıştırma kavramı ilk defa Karl Marx tarafından kullanılmıştır. Marx, işçinin kendi emeğinin kendine ilişkin olmayan bir eylemiş gibi görünmesine yabancılıştırma emek adını vermiştir (Başaran, 2000:230). Marx'ın yanı sıra diğer araştırmacılarca da yabancılıştırma ile ilgili birçok tanım ortaya atılmıştır. Bu tanımlarda vurgulanan ortak noktalardan biri yabancılıştırmanın bireyin karşılaştığı durumları kendi hareketlerine atfetmemesidir. Yabancılıştırmayı oluşturan tüm boyutlarda bireyin ait olduğu ortama, topluma veya yaptığı işe ve sorumluluğunu aldığı faaliyetlere etki edememe durumu yer almaktadır. Birey, uzun süre bu inisiyatifsizlik durumunda kalırsa, yaptığı eylemlerin? sonuçlarını kendi hareketleriyle etkileme umudu tamamen tükenecek ve bu noktada kendisini çevreleyen sistemi (bu bir işletme veya toplumsal, siyasi, kültürel bir sistem olabilir) sorgulamaya başlayacaktır. Zamanla kendi değer yargılarını önceki deneyimlerine göre oluşturan birey çevresindeki sistemin kurallarını hiçe saymaya, en edilgen anlamda bu kuralları umursamamaya başlayacaktır. Yabancılıştırma terimi bu sureci, bireyin bu yıpratıcı etken karşısında bulunduğu durumu ve bu durumun basamaklardan her biri için kullanılmaktadır (Uysaler, 2010:28).

Yabancılıştırma örgüte ve kendine yabancılıştırma biçiminde iki farklı şekilde ortaya çıkmaktadır. Örgütsel yabancılıştırma, işgörenin örgütten soğuması, ruhsal olarak uzaklaşması, kendini işten çekmesidir. Örgütün kendine verdiği örgütsel ve toplumsal konumu, saygınlığı reddeder. İşini elverdiğince yaşamının bir kesimi olarak görmemeye; işinden özel yaşamında söz etmemeye çalışır. Örgütün yönetimine, toplumsal etkinliklerine, görevi dışındaki işlere arkasını dönmüştür. Örgütü ve işiyle gurur duymaz, örgütün dışında kendine doyum kaynakları arar (Başaran, 2000:231).

İnsanın kendine yabancılıştırması ise bireyin yaptığı eylemlerini, sanki kendinin değilmiş gibi görmesi ve yaptığı eylemlerin denetimi altına girmesidir (Başaran, 2000:230). İnsanın kendine karşı yabancılıştırmasının nedenleri arasında günümüzün hızlı değişim süreci de gösterilebilmektedir. Kişi bu hengâmede iş yetiştirme telâşıyla sosyal çevresinden uzaklaştığı gibi, kendisinden de uzaklaşmakta, doğal işleyiş düzeniyle uyumlu olmayan bir sürecin sonunda kendine karşı duyarsızlaşmaktadır (Fromm, 1996: 17). Emeğine yabancılıştırılan işçi giderek kendine de yabancılıştırılmaktadır (Başaran, 2000:230).

Yabancılıştırma kişiyi farklı ve yaratıcı kılan özelliklerinin zayıflamasına neden olabilmektedir. Kişi, üretkenliğini hayata geçiremeyen, kontrolü dışındaki güçler veya tanımlayamadığı ihtiyaçları tarafından yönlendirilen biri haline gelmektedir. Oysa yabancılıştırılmamış “doğal insan” özgür bir varlıktır ve üretken olmak ister; doğası ve kendi güçleri bu yönde programlanmıştır. İnsanın kendi varoluşunun farkına varamaması ise engellenmişlik ve yabancılıştırma duygusunun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Fromm, 1996: 17).

Yabancılıştırmanın Boyutları

Yabancılıştırma konusunda çalışan araştırmacıları etkileyen önemli olan bir makale olan “Yabancılıştırmanın Anlamı Üzerine” adlı çalışmada Seeman (1959) yabancılıştırmayı beş alt faktörde incelemiştir Birçok araştırmacı bu beş boyuttan hareketle çalışmalarına yön vermiştir. Farklı

araştırmacılarca Seeman'ın ortaya attığı alt boyutların farklı boyutları incelenmiştir. Seeman'ın yabancılaşma ile ilgili ortaya attığı beş boyut ise şu şekildedir:

Güçsüzlük: Kişinin, olaylar üzerindeki denetimini yitirdiği, olaylara gerçek benliğini yansıtmadığı duygusuna kapılmasıdır (Başaran, 2000:231). Güçsüzlük durumunda birey, sosyal süreçler karşısında kendini denetimden yoksun hissetmesidir. Yabancılaşmanın bir boyutu olarak güçsüzlük durumunda yaşamı başka “güç”ler tarafından yönlendirilen kişi, kendini zayıf hatta güçsüz hissetmektedir. Kendisini güçsüz hisseden kişi, kendisini denetleyen kişi veya kurullarla baş edemeyeceği, onlara güç yetiremeyeceği hissiyle hareket etmektedir (Tutar, 2010:180).

Anlamsızlık: Bireysel ve toplumsal olayları anlayamama; toplumsal etkinliklerden çekilmişlik duygusuna kapılmaktır (Başaran, 2000:231). Anlamsızlık aynı zamanda, bireyin davranışlarının sonucunu kontrol edememe duygusuyla ortaya çıkan güçsüzlük algısını da kapsamaktadır. Kişi davranışlarını başkalarının yönlendirdiği anlamsız hareketler olarak görmektedir. Geleceği kestiremeyen ve mevcut durumun analizini yapamayan, muhakeme gücü zayıflayan, her tür telkine kolaylıkla kanaan biri haline gelebilmektedir (Tutar, 2010:179).

Normsuzluk: Kişi davranışı yönetecek ilke, kural ve normlar bulamaması, amaca ulaşmak için toplumca onaylanmış yollara başvurmasıdır (Başaran, 2000:231). Normsuzluk bireylerin toplumsal olarak onaylanmayan, davranış düzlemine uygun düşmeyen davranışlarda bulunmalarına neden olmaktadır (Tutar, 2010:180).

Yalıtılmışlık Duygusu: Toplumun çoğunluğunun benimsediği kültürel değer ve düzgüleri reddetmektir (Başaran, 2000:231). Dost ve arkadaş edinememe, insanlarla etkileşim içinde olamama, sosyal ilişki kuramama, sosyal çevreden kopuk veya bîhaber yaşama durumudur. Kurumsal düzeyde ise resmi olmayan gruplara katılamama, örgütün iç çevresiyle uyumlu ilişkiler kuramama durumunu ifade etmektedir (Tutar, 2010:180).

Kendine Yabancılaşma: insanın yaptığı davranışların, geliştirdiği değer, düzgu, gereksinme ve isteklerine dayanmamasıdır; davranışlarının bunlara uymamasıdır (Başaran, 2000:231). Kendine yabancılaşan insan, normal şartlarda kişiye doyum sağlayıcı faktörlerden doyum bulamamakta veya doyum sağlayıcı faktörlere karşı ilgisiz kalmaktadır (Tutar, 2010:181). Bu kapsamda sadece maaşı için çalışan bir işçi, bir an evvel bitirmek için yemek yapan bir ev hanımı ve tamamen karşısındakilerin onayı için çalışan birinin yaptıkları değişik seviyelerde kendine yabancılaşma sergilemektedir (Uysaler, 2010:22).

İşten Ayrılma Eğilimi

İşten ayrılma niyeti kavramı “örgütten ayrılmak konusundaki bilinçli ve temkinli bir karar veya niyet” şeklinde ifade edilmektedir (Bartlett, 1999: 70). İşten ayrılma niyeti, çalışanların iş koşullarından tatminsiz olmaları durumunda göstermiş oldukları yıkıcı ve aktif eylemlerdir (Onay ve Kılıcı, 2011:365). İşte ayrılma niyetini etkileyen unsurların başında iş tatminsizliği gelmektedir. Mobley (1997:238) işten ayrılma kararında iş tatminsizliğini öne sürerek karar sürecini şu şekilde özetlemiştir: Mevcut işi değerlendirme → İş tatmini/Tatminsizliği → Ayrılma düşüncesi → Aramanın beklenen faydası ile ayrılmanın maliyetinin değerlendirilmesi → Alternatif arama eğilimi → Alternatif arama → Alternatifleri değerlendirme → Alternatifleri mevcut iş ile kıyaslama → Ayrılma/kalma eğilimi → Ayrılma/kalma (Mobley,1997:238).

İşten ayrılma karar sürecinde her ne kadar yukarıdaki süreç tanımlanmış olsa da tatminsizlik yanında diğer olumsuz örgütsel ortamlarında işten ayrılma sürecine etki edebileceği belirlenmiştir. Bu durumlar stres, tükenmişlik, olumsuz çalışma ortamı, yabancılaşma önemli diğer birkaç neden olarak belirlenmiştir (Onay ve Kılıcı, 2011; Polat ve Meydan, 2010; Fındık, 2011; Uysaler, 2010).

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın amacı, evren ve örneklem, veri toplama araçları ve verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın genel amacı, özel hastane çalışanlarının yabancılaşma ve işten ayrılma eğilimlerini etkileyen bir takım değişkenlerin tespit edilmesi ve işten ayrılma eğiliminin yabancılaşmayı yordama düzeyinin belirlenmesidir. Bu kapsamda araştırmada şu alt sorulara yanıt aranmıştır:

- 1.Yabancılaşma ve işten ayrılma eğilimleri çalışanların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum ve eşin çalışma durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmakta mıdır?
- 2.Yabancılaşmanın ile işten ayrılma eğilimi arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Yabancılaşma, işten ayrılma eğilimini anlamlı olarak yordamakta mıdır?

Evren ve Örneklem

Araştırma evreni, Trakya Bölgesinde -Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli'nde- hizmet veren dokuz özel hastananın çalışanlarıdır. Çalışmada örneklem seçimine gidilmemiş, söz konusu hastanelerde görev yapan çalışanların tamamına ulaşılmaya çalışılmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılan 281 katılımcıdan dönen veriler ile analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışanların 113'ü (%40.21) yardımcı sağlık çalışanı, 16'sı (%5.69) doktor ve 148 (%52.67) idari personeldir. Dört çalışan (%1.43) ise görevini belirtmemiştir.

Veri Toplama Aracı

Veriler anket aracılığı ile toplanmıştır. Anket katılımcıların sosyo – demografik, eğitim ve iş durumuna ilişkin bilgilerinin toplanması için bilgi formundan, yabancılaşma ve işten ayrılma niyetine ilişkin ölçek sorularından oluşmuştur.

Araştırmada kullanılan yabancılaşma ölçeği araştırmaya katılan çalışanların yabancılaşma düzeyini belirlemek için Clifford Mottaz (1981:527,528) tarafından geliştirilmiş ve Türk kültürüne Alper Uysaler (2010) tarafından uyarlanmıştır. Yabancılaşma ölçeğinde üç alt faktör bulunmaktadır. Ölçekte toplamda 20 Madde vardır. Söz konusu maddelerden, 1-7 arası güçsüzleşme'yi, 8-14 arası anlamsızlaşma'yı, 15-21 arası kendine yabancılaşma'yı ifade etmektedir. Bu çalışmada ise, Cronbach-Alpha katsayısı toplam ölçek 0.80, güçsüzlük 0.71, anlamsızlaşma 0.70 ve kendine yabancılaşma 0.64 olarak bulunmuştur. Ölçek beşli likert tipidir.

İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği bu çalışmanın araştırma problemleri araştırılırken araştırmacı tarafından Tüzün'ün (2013) Mobley ve diğerlerinin (1978) çalışmalarından faydalanarak

uyarlanan 3 madde ile katılımcıların işten ayrılma niyeti ölçülmüştür. Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.92 olarak hesaplanmıştır. Ölçek beşli likert tipidir.

Verilerin Değerlendirilmesi

Katılımcılardan toplanan veriler bilgisayara aktarıldıktan sonra, analizler SPSS (Statistical Package For The Social Sciences) paket programı 18.00 sürümü yardımı ile yapılmıştır. Çalışmada öncelikle veri setinin normallik koşulunu sağlayıp sağlamadığı incelenmiştir. Ölçeklere ait çarpıklık ve basıklık katsayıları ± 2 değer aralığındadır. Veri dağılımlarında basıklık ve çarpıklık katsayısının ± 2 değerler arasında olması çoğunlukla normal olarak değerlendirilmektedir (Kalaycı, 2008: 6-7). Bu durumda verilerin tek değişkenli normalliği sağladığı varsayılmıştır.

Verilerin analizinde gruplar arasında bir fark olup olmadığı ikili düzeylerde “Bağımsız İki Örnek t-Testi”, ikiden fazla olan gruplar için “Tek Yönlü ANOVA” testi yardımıyla incelenmiştir. Yabancılaşmanın, işten ayrılma eğilimini anlamlı olarak yordayıp yordamadığı ise basit doğrusal regresyon analizi ile analiz edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde çalışanların yabancılaşma, yabancılaşmanın alt boyutları ve işten ayrılma eğilimi ile demografik, eğitim ve iş durumuna ilişkin analizler, yabancılaşma ve işten ayrılma eğilimi arasındaki ilişki ve yabancılaşmanın işten ayrılma eğilimini yordayıp yordamadığına dair analizler aşağıda sırası ile sunulmuştur. Çalışmada öncelikle yabancılaşma ile işten ayrılma eğiliminin yaşa göre anlamlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir.

Tablo 1. Yabancılaşma ve İşten Ayrılma Eğilimi İle Yaş Arasındaki Farklılıkların Analizi İçin Tek Yönlü ANAVO Testi Tablosu

	Yaş	N	$\bar{X}$	S	F	P*	Anlamlılık
Güçsüzleşme	1. 22 ve altı yaş	62	21,05	,566	5,282	,000	5-1 5-2 5-3
	2. 23-27 yaş	112	22,08	,364			
	3. 28-32 yaş	69	21,65	,613			
	4. 33-37 yaş	22	20,91	1,303			
	5. 38 yaş ve üstü	20	17,10	,994			
	Toplam	285	21,31	,277			
Anlaşmazlık	1. 22 ve altı yaş	62	13,65	,518	,969	,425	-

	2. 23-27 yaş	112	13,76	,387			
	3. 28-32 yaş	69	12,90	,478			
	4. 33-37 yaş	22	13,05	,660			
	5. 38 yaş ve üstü	20	12,30	,943			
	Toplam	285	13,37	,237			
Kendine Yabancılaşma	1. 22 ve altı yaş	62	18,76	,496	3,578	,007	5-1 5-2 5-3
	2. 23-27 yaş	112	19,28	,360			
	3. 28-32 yaş	69	19,22	,534			
	4. 33-37 yaş	22	18,45	,850			
	5. 38 yaş ve üstü	20	15,75	,732			
	Toplam	285	18,84	,240			
Toplam Yabancılaşma	1. 22 ve altı yaş	62	53,45	1,259	4,873	,001	5-1 5-2 5-3
	2. 23-27 yaş	112	55,12	,807			
	3. 28-32 yaş	69	53,77	1,245			
	4. 33-37 yaş	22	52,41	1,967			
	5. 38 yaş ve üstü	20	45,15	2,007			
	Toplam	285	53,52	,571			
İşten Ayrılma Eğilimi	1. 22 ve altı yaş	62	7,15	,353	2,875	,023	5-1 5-2
	2. 23-27 yaş	112	7,04	,271			
	3. 28-32 yaş	69	6,32	,349			
	4. 33-37 yaş	22	6,50	,404			
	5. 38 yaş ve üstü	20	5,10	,523			
	Toplam	285	6,71	,166			

N=281, *p<0,05.

Tablo 1’de görüleceği üzere çalışanlar yaş gruplarına göre güçsüzleşme, kendine yabancılaşma, yabancılaşma toplamı ve işten ayrılma eğiliminden alınan puanlar açısından gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Post Hoc Testi analizle sonuçlarına göre güçsüzleşme, kendine yabancılaşma ve toplam yabancılaşmada 38 yaş ve üstü çalışanların 22 yaş ve altı, 23-27 yaş grubu ve 28-32 yaş grubu çalışanlara göre daha az yabancılaşma yaşadığı saptanmıştır. İşten ayrılma eğilimine göre yapılan incelemede ise 38 yaş ve üstü çalışanların 22 yaş ve altı, 23-27 yaş grubu çalışanlara göre daha az toplam işten ayrılma eğiliminde olduğu saptanmıştır. Yabancılaşmanın bir alt boyutu olan anlamsızlaşmada ise yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($p>0,05$). Çalışmada araştırılan bir diğer araştırma sorusu yabancılaşma ve işten ayrılma eğilimlerinin cinsiyete göre farklılaşp farklılaşmadığıdır.

Tablo 2. Yabancılaşma ve İşten Ayrılma Eğilimi İle Cinsiyet Arasındaki Farklılıkların Analizi İçin t-Testi Tablosu

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	t	Sd	p
Güçsüzleşme	Kadın	244	21,91	,277	5,211	289	,000
	Erkek	47	18,17	,783			
Anlamsızlaşma	Kadın	244	13,48	,263	,542	289	,588
	Erkek	47	13,13	,521			
Kendine Yabancılaşma	Kadın	244	19,09	,247	1,678	289	,094
	Erkek	47	18,00	,752			
Yabancılaşma Toplam	Kadın	244	54,48	,585	3,394	289	,001
	Erkek	47	49,30	1,698			
İşten Ayrılma Eğilimi	Kadın	244	6,66	,175	-,276	289	,783
	Erkek	47	6,79	,449			

N=281, * $p<0,05$.

Çalışanların cinsiyetine göre güçsüzleşme ve yabancılaşma toplamından alınan puanlar anlamlı olarak farklılaşmaktadır ($p<0,05$). Bu sonuçlara göre kadın çalışanların erkek çalışanlara göre güçsüzleşme ve toplam yabancılaşma puanları daha yüksektir. Yabancılaşmanın diğer alt boyutları arasında yer alan anlamsızlaşmada ve kendine yabancılaşma ile işten ayrılma eğiliminde cinsiyete göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır ($p>0,05$). Çalışmada yabancılaşma ve işten ayrılma eğilimi eğitimi durumuna göre de incelenmiştir.

Tablo 3. Yabancılaşma ve İşten Ayrılma Eğilimi İle Eğitim Durumu Arasındaki Farklılıkların Analizi İçin Tek Yönlü ANAVO Testi Tablosu

	Öğrenim	N	$\bar{X}$	S	F	p	Anlamlılık
Güçsüzleşme	1. İlk-ortaokul	5	22,00	2,345	8,287	,000	4-2 4-3
	2. Lise	133	21,83	4,096			
	3. 2 yıllık yüksekokul	89	22,22	4,098			
	4. Lisans ve üstü	62	18,77	5,946			
	Toplam	289	21,30	4,708			
Anlamsızlaşma	1. İlk-ortaokul	5	15,00	2,915	2,442	,064	-
	2. Lise	133	13,77	4,285			
	3. 2 yıllık yüksekokul	89	13,65	4,026			
	4. Lisans ve üstü	62	12,26	3,304			
	Toplam	289	13,43	4,025			
Kendine Yabancılaşma	1. İlk-ortaokul	5	20,20	3,701	2,395	,069	-
	2. Lise	133	19,04	3,989			
	3. 2 yıllık yüksekokul	89	19,44	4,025			
	4. Lisans ve üstü	62	17,74	4,387			
	Toplam	289	18,90	4,114			
Toplam Yabancılaşma	1. İlk-ortaokul	5	57,20	8,044	7,082	,000	4-2 4-3
	2. Lise	133	54,64	9,647			
	3. 2 yıllık yüksekokul	89	55,31	8,803			
	4. Lisans ve üstü	62	48,77	10,168			
	Toplam	289	53,63	9,786			
İşten Ayrılan	1. İlk-ortaokul	5	5,60	2,608	1,316	,269	-

	2. Lise	133	6,85	2,980			
	3. 2 yıllık yüksekokul	89	6,83	2,837			
	4. Lisans ve üstü	62	6,13	2,199			
	Toplam	289	6,67	2,785			

N=281, *p<0,05.

Tablo 3’de görüleceği üzere, çalışanların öğrenim durumlarına göre güçsüzleşme ve yabancılaşma toplamından aldıkları puanlar anlamlı olarak farklılaşmaktadır (p<0,05). Post hoc analiz sonuçları ise lisans üstü eğitim alanların söz konusu puanlarının, lise ve 2 yıllık yüksekokul mezunlarından daha düşük olduğunu göstermektedir. Yabancılaşmanın diğer alt boyutları arasında yer alan anlamsızlaşma ve kendine yabancılaşma ile işten ayrılma eğiliminde eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır (p>0,05). Çalışmada, medeni durumun yabancılaşma ve işten ayrılma eğilimini etkileyip etkilediği de incelenmiştir.

Tablo 4. Yabancılaşma ve İşten Ayrılma Eğilimi İle Medeni Durum Arasındaki Farklılıkların Analizi İçin t-Testi Tablosu

	Medeni Durum	N	$\bar{x}$	S	t	Sd	p
Güçsüzleşme	Evli	150	21,19	150	-,325	287	,745
	Bekar	139	21,37	139			
Anlamsızlaşma	Evli	150	13,02	150	-1,615	287	,107
	Bekar	139	13,78	139			
Kendine Yabancılaşma	Evli	150	18,61	150	-1,245	287	,214
	Bekar	139	19,21	139			
Yabancılaşma Toplam	Evli	150	52,81	150	-1,344	287	,180
	Bekar	139	54,35	139			
İşten Ayrılma Eğilimi	Evli	150	6,17	150	-3,145	287	,002
	Bekar	139	7,20	139			

N=281, *p<0,05.

Tablo 4’de görüleceği üzere çalışanların medeni durumları ile işten ayrılma eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (p<0,05). Bekar çalışanların işten ayrılmaya daha

fazla eğilimli olduğu söylenebilir. Öte yandan, medeni durum yabancılaşma ve alt boyutları üzerinde etkili bir etmen olmadığı ortaya çıkmıştır. Çalışmada, yabancılaşma ve işten ayrılma eğilimi ile eşin iş durumu arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı da incelenmiştir.

Tablo 5. Yabancılaşma ve İşten Ayrılma Eğilimi İle Eşin İş Durumu Arasındaki Farklılıkların Analizi İçin t-Testi Tablosu

	Eşin İş Durumu	N	$\bar{X}$	S	t	Sd	p
Güçsüzleşme	Çalışıyor	121	21,62	4,394	1,714	28,651	,097
	Çalışmıyor	25	19,28	6,529			
Anlamsızlaşma	Çalışıyor	121	12,99	3,441	,327	144	,744
	Çalışmıyor	25	12,72	5,168			
Kendine Yabancılaşma	Çalışıyor	121	18,93	3,720	1,856	144	,066
	Çalışmıyor	25	17,32	4,888			
Yabancılaşma Toplam	Çalışıyor	121	53,54	8,556	1,966	144	,051
	Çalışmıyor	25	49,32	14,355			
İşten Ayrılma Eğilimi	Çalışıyor	121	6,40	2,498	2,066	144	,041
	Çalışmıyor	25	5,24	2,788			

N=281, *p<0,05.

Çalışanların eşinin iş durumu ile işten ayrılma arasında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir (p<0,05). Ancak, yabancılaşma ve alt boyutları ile çalışanın eşinin iş durumu arasında anlamlı bir farklılık saptanamamıştır (p>0,05). Bu sonuçlara göre eşi çalışan işgörenlerin daha fazla işten ayrılma eğilim gösterdikleri gözlemlenmiştir. Araştırma kapsamında yabancılaşma ve alt boyutları ile işten ayrılma eğilimi arasındaki bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir.

Tablo 6. Yabancılaşma ile İşten Ayrılma Eğilimi Arasındaki Pearson Korelasyon Analizi Tablosu

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
1.Güçsüzleşme	1	0,26*	0,42*	0,77*	0,10
2.Anlamsızlaşma	0,26*	1	0,42*	0,72*	0,27*
3.Kendine Yabancılaşma	0,42*	0,42*	1	0,780*	0,44*

4.Yabancılaşma Toplam	0,77*	0,72*	0,80*	1	0,35*
5.İşten Ayrılma Eğilimi	0,10	0,27*	0,44*	0,35*	1

N=281 *p<0,01.

Tablo 6’da yabancılaşma ve alt boyutlarından alınan puanlar yer almaktadır. İşten ayrılma ile anlamsızlaşma ($r=0,27$; $p<0,01$) arasında küçük, kendine yabancılaşma ve yabancılaşma toplam ($r=0,44$ ve $0,35$; $p<0,01$) arasında orta düzeyde anlamlı ilişkiler saptanmıştır. İşten ayrılma eğilimi ve güçsüzleşme arasında ise anlamlı bir ilişki saptanamamıştır ($p>0,05$). Yabancılaşmanın işten ayrılma eğilimini ne derece yordadığını belirlemek amacı ile basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Bu doğrultuda işten ayrılma eğilimi bağımlı değişken, yabancılaşma ise bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Tablo 7. Çalışanların İşten Ayrılma Eğilimleri ile Yabancılaşma Arasındaki İlişkiye Yönelik Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standardize Edilmiş Katsayılar		t	p	R	R ²	F	p
	B	Standart Hata	β							
	1,364	,860					0,346	0,119	39,328	0,00
Yabancılaşma	,099	,016	,346		6,271	0,00				

N=281, *p<0,05.

Tablo 7’de görüleceği üzere yabancılaşma, işten ayrılma eğilimini anlamlı şekilde yordamaktadır ($R=,346$, $R^2=,119$, $p<0,05$). Çalışanların yabancılaşma düzeyi, işten ayrılma eğiliminin varyansının %12’sini açıklamaktadır. Yabancılaşma puanındaki 1 birimlik artış işten ayrılma puanında ortalama 0,099’lük artışa neden olmaktadır. Modelin tahmini sonucu;

$Y(\text{İşten ayrılma eğilimi})=1,364+0,099X(\text{yabancılaşma})$ olarak bulunmuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Özel hastane çalışanlarının yabancılaşma ve demografik özellikleri incelendiğinde 38 yaş ve üstü çalışanların kendisinden daha genç olanlara göre (22 yaş ve altı, 23-27 yaş grubu ve 28-32 yaş grubu) daha az güçsüzleşme, kendine yabancılaşma ve toplam yabancılaşma yaşadığı tespit edilmiştir. Kadın çalışanların erkek çalışanlara göre güçsüzleşme ve toplam yabancılaşma puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Lisans ve üstü eğitim alanların, lise ve 2 yıllık yüksekokulu mezunlarına göre daha düşük güçsüzleşme ve toplam yabancılaşma puanı aldıkları tespit edilmiştir.

İşten ayrılma niyeti ile ilgili elde edilen sonuçlarda ise 22 ve altı yaş grubu ve 23-27 yaş grubunun işten ayrılma eğilimi 38 ve üstü yaş grubuna göre daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bekar ve eşi çalışan işgörenlerin işten ayrılmaya daha fazla eğilimli olduğu da saptanmıştır.

Yabancılaşma, işten ayrılma eğilimini anlamlı şekilde yordadığı araştırmanın diğer bir diğer bulgusudur.

Kaynakça

Bartlett, K. R. (1999). The relationship between training and organizational commitment in the health care field, doctoral dissertation, University of Illinois at Urbana-Champaign.

Başaran, İ. E. (2000). Örgütsel davranış-insanın üretim gücü, Ankara:Feryal Matbaası, 3. Basım.

Fındık, M. (2011). Algılanan örgütsel desteğin, örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyetine etkisi araştırması: konya aile hekimleri örneği, Yayımlanmamış doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Fromm, E. (1996). Sağlıklı Toplum (Y. Salman, Z. Tanrısever), İstanbul:Payel Yayınevi.

Polat, M. Meydan, C. (2010). Örgütsel özdeşleşmenin sinizm ve işten ayrılma niyeti ile ilişkisi üzerine bir araştırma. Savunma Bilimleri Dergisi, 9 /1, 145-172.

1872

Onay, M. Kılıcı, S. (2015). İş stresi ve tükenmişlik duygusunun işten ayrılma niyeti üzerine etkileri: garsonlar ve aşçıbaşılar. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 3/2, 363-372.

SEEMAN M. (1959), On the meaning of alienation, American Sociological Review, 24/6, 783-791.

Tutar, H. (2014). İşgören yabancılaşması ve örgütsel sağlık ilişkisi: bankacılık sektöründe bir uygulama. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65/01, 175-204.

Uysaler, A. L. (2010). Örgütsel yabancılaşmanın örgütsel bağlılık, iş tatmini ve işten ayrılma eğilimi ile bağlantısı ve yabancılaşma yönetimi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.

Mobley, W. H. (1977). intermediate linkages in the relationship between job satisfaction and employee turnover. Journal Of Applied Psychology, 62/2, 237-240.

İŞGÜCÜ SUNUMUNU ETKİLEYEN ÜCRET DIŞI BİR UNSUR OLARAK “DÜZENSİZ İŞGÜCÜ GÖÇÜ” VE TÜRKİYE İŞGÜCÜ PİYASASINA ETKİSİ

Ekrem Ersin CESUR

Öz

Neoliberal küreselleşme çağı, bilişim teknolojileri ile ulaşımda yaşanan hızlı değişimler sonucunda ulusal piyasaların bütünleştiği bir dönemi ifade eder. Bu bütünleşme sürecinde ticari ve mali sınırlar ortadan kalkarak ticaret ve finans uluslararasılaşmış, aynı zamanda üretim ve dolayısıyla istihdamın yapısı da dönüşmüştür. Yaşanan dönüşüme ilişkin günümüze kadar ortaya çıkan sonuçlar, küreselleşmenin hem ülkeler arasında hem de ülkelerin kendi içinde ekonomik ve sosyal bakımdan büyük eşitsizliklere yol açtığını gösterir. Gelişmiş ülkelerin sermaye birikimlerini güvence altına alan bu yapı, az gelişmiş ülkelerde giderek daha fazla insanın ekonomik ve sosyal yaşamdan dışlanmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, günümüzde sözü edilen dışlanan kişi gruplarının belli bir süre sonra marjinalleşmeleri ve artan çatışmalar ise, tüm dünyayı tehdit etmektedir. Bu çalışmanın amacı, ulus devletin geri çekildiği ve piyasa mantığının egemen olduğu bu yeni yapıda, neoklasik işgücü sunumu kuramına göre “düzensiz işgücü göçü” olgusunu nedenleri ve sonuçları ile incelemek ve özellikle Suriye iç savaşı sonrasında Türkiye işgücü piyasasına etkilerini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: İşgücü sunumu, işgücü göçü, işgücü piyasası, ücret, Türkiye

1873

“IRREGULAR LABOUR MIGRATION” AS A NON-WAGE FACTOR INFLUENCING LABOUR SUPPLY AND ITS EFFECT ON LABOUR MARKET IN TURKEY

Abstract

Neoliberal globalization age refers to as a process of integration of national markets due to the rapid change of information technologies and transportation. In this integration process, trade and finance have internationalized through the cross border commercial and financial transactions and, at the same time the structure of production and therefore the employment have also changed. The outcomes of this transformation show that globalization leads to significant increase in economic and social inequalities, both intercountry and within-country. This transformed structure which guarantees that the capital accumulation of developed countries causes economic and social exclusion in developing and underdeveloped countries, increasingly. However, marginalisation of excluded groups and growing conflicts threatening the whole world, in today. In this sense, the aim of this study is to examine phenomenon of irregular labour migration with its causes and consequences based on the neoclassical labour supply theory and, to show its effects on the Turkish labor market, especially after the Syrian

civil war, in this new structure that the nation states have withdrawn from the economy in favor of market logic.

Keywords: Labour supply, labour migration, labour market, wage, Turkey

GİRİŞ

İşgücü sunumu, esasen her dönem ve her coğrafi mekan için istihdam örüntülerinde meydana gelen değişimlerin gerekçelerini ortaya koymak ve ortaya çıkan yeni eğilimlerin yapısını açıklayabilmek için sıklıkla başvurulan bir araştırma konusu olmuştur. Bu anlamda, gerek çalışma ekonomisi gerekse de uygulamalı mikroekonomi bilim dallarında konuya ilişkin araştırmaların (Borjas, 2017; Slack, vd., 2017; Blundell, vd., 2016a, 2016b; Bradley, Neumark ve Barkowski, 2013; Blundell, Brewer ve Francesconi, 2008; Neumark ve Powers, 2005; Angrist ve Evans, 1998; Krueger ve Pischke, 1992; Abowd ve Card, 1987; Killingsworth ve Heckman, 1986; Hall, 1980; Heckman, 1974) yoğunluğu göze çarpmaktadır. Bu yoğunluğun kaynağında, bir yandan vergi ve refah programlarından işgücü piyasasının dönüşümüne kadar geniş bir aralığı kapsayan kamu politikalarının sonuçlarının değerlendirilmesinin; öte yandan da istihdam örüntülerinde meydana gelen değişimlerin nedenlerinin incelenmesinin yer aldığı (Blundell ve Macurdy, 1999: 1560-1561) yönünde bir değerlendirme yapılmaktadır. Yapılan araştırmaların içeriği incelendiğinde, işgücü sunumunun “doğal olarak” ekonomik yapının dönüşümüne bağlı olarak bir uyarlanma sürecine tabi olduğu (Blundell, Pistaferri ve Eksten, 2014: 1) görülmektedir. Bu bakımdan, örneğin ekonomi genişleme çevrimine girdiğinde işgücü, piyasaya daha fazla dahil olmaktadır. Bunun nedeni, işgücü sunum esnekliğinin bu dönemlerde artış göstermesidir (Greenwood ve Seshadri, 2005: 1263). Bununla birlikte, her ne kadar daralma çevrimlerinde işgücü piyasasının tam anlamıyla işlev görmediği genel kabul gören bir gerçek olsa da bu dönemlerde işgücü sunumunun hemen hemen genişleme çevrimine yakın bir işleyiş gösterdiği (Mulligan, 2010: 13) ileri sürülmektedir. Bununla birlikte, böylesine “niceliksel” bir yaklaşımın gerçeği ortaya çıkartmaktan da uzak olduğu bilinmelidir. Daralma çevrimine giren ekonomilerde nüfus artışı, göç, erkek işgücünün yaşlanması, vb. sosyal dezavantajlarla birlikte hanehalkı gelirinin en önemli tali kaynakları olarak değerlendirilen kadınların ve çocukların işgücü piyasasına eklenmeleri, sanayi devriminden itibaren beklenen bir durum olagelmıştır. Bu anlamda, istihdam dışında kalan erkek işgücünün yerini bu kişi gruplarının doldurması, niceliksel anlamda farklılık yaratmadığı gibi kimi durumlarda artış bile gösterebilir. Ancak, çalışma koşulları için de aynı olumlu unsurların geçerli olacağını söylemek olası değildir (Berg ve Hudson, 1990: 22).

Konuya kuramsal açıdan yaklaşıldığında, işgücü piyasasına ilişkin en yaygın kuram olarak kabul edilen ve istihdam ile ücret arasındaki olası bileşimleri açıklamaya çalışan neoklasik işgücünü sunumu kuramı (Smith, 2003: 2) ilk olarak göze çarpmaktadır. Neoklasik kuram, işgücü sunumunun belli bir ölçüde ücret oranındaki değişimle açıklanabileceğini varsaymakta; iki değişken arasındaki etkileşimi de işgücü sunum eğrileri aracılığıyla görselleştirmektedir. Buna göre, ücret oranlarındaki artış işgücü sunumunu arttırırken; tersi durumda ise, işgücü sunumu azalır. Kuşkusuz böylesine “mekanik bir işleyiş,” ancak işgücü piyasasındaki sunum/istem etkileşimine müdahale eden engellerin ortadan kaldırılmasıyla sağlanır (Fleetwood, 2008: 2). Nitekim işgücü sunumu, belirli bir dönemde ve belirli bir piyasada, ücret

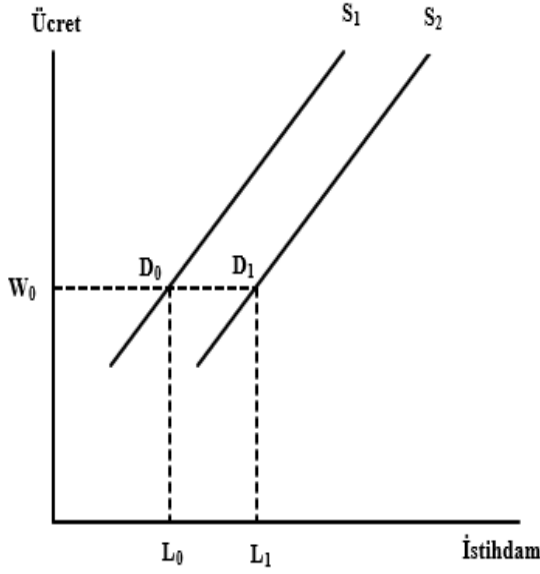
dışı faktörlerin sabitliği halinde, işçilerin farklı ücret düzeylerinden çalışmaya razı oldukları süreler olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, tanımdan yola çıkarak işgücü sunumunun ücret dışındaki unsurlardan etkilendiği (Çevik, 1995: 246) de ortaya çıkmaktadır. Ücret dışı unsurların ortaya çıkışı, istihdamın sadece maddi gereksinimlerin tatmini için bir gelir kaynağı olarak değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşmenin de başlıca araçlarından biri olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır. Yine de kuramın odak noktasının, bu sosyo-psikolojik bağlamdan ziyade ücret değişiklikleri karşısında, bireysel işgücü kararlarındaki farklılaşma olduğu (Farzin ve Akao, 2006: 1) belirtilmelidir. Kuşkusuz ücret oranındaki değişim, bir yandan işletmenin istihdam edeceği işçi sayısını belirleyen, öte yandan da hanehalkının işgücü sunum kararını etkileyen (Mallia, 2005: 56) en önemli unsur olarak değerlendirilebilir. Bu bakımdan kuramın odağında ücretin bulunması da doğaldır. Ancak bu mekanizmada, belirtildiği üzere ücret dışındaki unsurlar da etkilidir.

Konumuzla ilgili en önemli ücret dışı unsur, işçi sayısının artışıdır. Bu artış, nüfus artışı ya da emek göçü ile ortaya çıkmaktadır. Ancak, çalışma çağı nüfusunun 15-64 yaş aralığında olmasından ötürü işçi sayısındaki artış da en azından kısa dönemde nüfus artışından daha çok emek göçünün etkili olduğu sonucuna ulaşılır. Bir ülkenin çekici faktörleri ile komşusu olan başka bir ülkenin itici faktörlerinin bileşiminin sonucu olarak gerçekleşen emek göçü, çoğu zaman gidilen ülkedeki ücret seviyesinden bağımsızdır. Bunun ötesinde, genellikle gidilen ülke vatandaşlarına göre daha düşük düzeylerde ücret alınacağı da olağan kabul edilmektedir. İşte bu durumda, ücretten bağımsız olarak işgücü sunumu artmaktadır (Biçerli, 2012: 30).

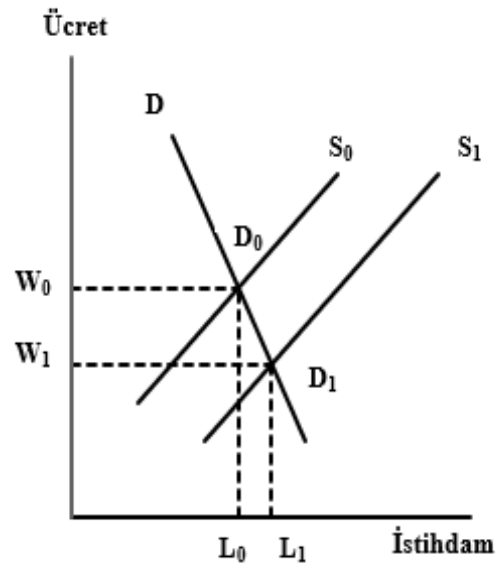
Örneğin, bir ülkedeki doğal kaynakların bol ve verimli olması, adil ve demokratik bir yönetim anlayışının benimsenmesi ve bunların bir sonucu olarak erişilen yüksek yaşam kalitesi gibi çekici faktörler söz konusu olduğunda bu ülkeye yönelik göçmen akımları artacaktır. Bunun yanında, bulunulan ülkedeki işsizlik, yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi ekonomik ve sosyal sorunlar ile despotik yönetim anlayışı gibi siyasal sorunların varlığı da itici faktörler olarak göçmen akımındaki artışı destekleyecektir. Tüm bunlar sonuç olarak göç edilen ülkedeki işçi sayısını ve dolayısıyla işgücü sunumunu arttıracak; Şekil 1’de görüleceği üzere işgücü sunum eğrisi ücretler de bir değişiklik olmamasına rağmen sağa kayacaktır. Göç veren ülkede ise, tersi durum yaşanacak; hatta ücretler artsa bile işgücü azalacak ve işgücü sunum eğrisi sola kayacaktır (Biçerli, 2003: 39-40). Ancak bu analize bir sonraki aşamada işgücü istemi de dahil edilecek; göçmen ve yerli işçiler arasında tam ikame veya tamamlayıcılık olup olduğuna bakılmaksızın ücretlerin düşeceği gerçeği ile karşılaşılabilecektir. Şekil 2’de görülen bu durum, göç edilen ülkedeki yerli işçilerin ülke içindeki farklı yerlere gittiklerinde bile değişmeyecektir (Borjas, 2015: 189-201).

Şekil 1: Göçün İşgücü Sunumuna Etkisi

Şekil 2: Göçün Ücretlere Etkisi

Şekil 1’de göç sonrası göç edilen ülke işgücü piyasasında ücretler W_0 düzeyindeyken işgücü sunum eğrisinin S_1 ’den S_2 ’ye kaydığı görülmektedir. İstihdam L_0 ’dan L_1 ’e yükselmiş; yine W_0 ücret düzeyinden D_1 noktasında dengeye gelinmiştir. Ancak bu durum kalıcı değildir. İşçi sayısındaki artış, ücretlere aşağı yönlü baskı yapmaktadır. Bu düşüş de Şekil 2’de gösterilmektedir. İşgücü istem (D) ve sunum eğrilerinin (S_0) kesiştiği ve L_0 kadar işgücünün W_0 ücret düzeyinden istihdam edildiği D_0 noktasında denge sağlanmıştır. Göç sonrasında ise, işgücü L_1 ’e çıktığından dolayı işgücü istem (D) ve işgücü sunum eğrisi (S_1) bu defa daha büyük bir ücret düzeyinin (W_1) geçerli olduğu D_1 noktasında kesişmektedirler.

Bu çalışmada, neo-klasik kuramın işgücü göçü ile ilgili öngörülerinin Suriye’den Türkiye’ye yönelik göç sonrasındaki geçerliliği değerlendirilecektir. Bu anlamda, göç olgusu incelenmeden önce işgücü sunumunu etkileyen ücret dışı unsurlar ile Türkiye’de işgücü piyasasının yapısal özelliklerinin ortaya konulmasında yarar vardır.

1. İşgücü Sunumunu Etkileyen Ücret Dışı Unsurlar

(i) **Nüfus:** İşgücü sunumu temelde nüfus yoğunluğu ve nüfus artış hızına bağlıdır. Nüfusun çok ve artış hızının da yüksek olduğu 1,4 milyar kişiye yaklaşan Çin ve 1,3 milyar kişiden oluşan nüfusu ile Hindistan gibi ülkelerde doğal olarak işgücü sunumunun yüksek; buna karşın nüfusun az ve artış hızının da görece yavaş olduğu 23,8 milyonluk nüfusu ile Avustralya ve 35,8 milyonluk nüfusu ile Kanada’da (DB, 2015) ise işgücü sunumu daha düşüktür.

(ii) **Cinsiyet Dağılımı:** Erkek nüfusun kadın nüfusa göre daha fazla olduğu ekonomilerde, işgücü sunumunun da yüksek bir eğilimi olacağı varsayılmaktadır. Nitekim Türkiye’de nüfus ve işgücü piyasasına ilişkin son on yılı içeren bir gözlem yapıldığında, bu varsayımı “kısmen” doğrulayan bulgulara erişilmektedir (Bkz.: Tablo 1). Nüfusun cinsiyete göre dağılımı dikkate alındığında, erkek nüfus payının az da olsa yüksek olduğu ve gerçekten işgücü sunumunun da yüksek olarak değerlendirilebilecek bir seviyede seyrettiği görülür.

Bununla birlikte, çalışma çağındaki nüfus dikkate alındığında ise, bu defa kadın nüfus payının daha yüksek olduğu görülecektir. Yine de kadın nüfusun işgücü sunumu, yıllar içinde artış eğiliminde olmasına karşın erkek nüfusun oldukça altında seyretmektedir. Ancak unutulmaması gerekir ki, istihdam olanakları hem nitelik hem de nicelik bakımından geliştikçe kadınların işgücü sunumunda da artışlar yaşanması olası hale gelecektir.

(iii) **Yaş Dağılımı:** Bir ülke nüfusunun çoğunluğu oluşturan kesim, çalışma çağı içinde bulunuyorsa, bu ülkede işgücü sunumunun yüksek olacağı beklenmektedir. Tablo 1’de yer alan veriler değerlendirildiğinde, Türkiye’de nüfusun yüzde 70’inden fazlasının çalışma çağında yer aldığı ve bunun işgücü sunumunu etkileyen unsurlardan biri olarak kabul edilebileceği görülür.

Tablo 1: Türkiye’de Nüfusun Cinsiyete Göre Dağılımı ve İşgücü Sunumu (2007-2016)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Nüfus	70.586	71.517	72.561	73.723	74.724	75.627	76.668	77.696	78.741	79.815
- Kadın (Bin kişi)	35.210	35.616	36.099	36.680	37.191	37.671	38.195	38.712	39.230	39.771
- Kadın (Yüzde)	49,9	49,8	49,7	49,8	49,8	49,8	49,8	49,8	49,8	49,8
- Erkek (Bin kişi)	35.377	35.901	36.462	37.043	37.533	37.956	38.473	38.984	39.511	40.044
- Erkek (Yüzde)	50,1	50,2	50,3	50,2	50,2	50,2	50,2	50,2	50,2	50,2
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus	49.994	50.772	51.686	52.541	53.593	54.724	55.608	56.986	57.854	58.720
- Kadın (Bin kişi)	25.480	25.855	26.317	26.740	27.273	27.773	28.197	28.841	29.281	29.689
- Kadın (Yüzde)	51,0	50,9	50,9	50,9	50,9	50,8	50,7	50,6	50,6	50,6
- Erkek (Bin kişi)	24.513	24.917	25.369	25.801	26.320	26.951	27.411	28.145	28.573	29.031
- Erkek (Yüzde)	49,0	49,1	49,1	49,1	49,1	49,2	49,3	49,4	49,4	49,4
İşgücü	23.114	23.805	24.748	25.641	26.725	27.339	28.271	28.786	29.678	30.535
- Kadın (Bin kişi)	6.016	6.329	6.851	7.383	7.859	8.192	8.674	8.729	9.225	9.637
- Erkek (Bin kişi)	17.098	17.476	17.898	18.257	18.867	19.147	19.597	20.057	20.453	20.899
İşgücüne katılma oranı	46,2	46,9	47,9	48,8	49,9	50,0	50,8	50,5	51,3	52,0
- Kadın (Yüzde)	23,6	24,5	26,0	27,6	28,8	29,5	30,8	30,3	31,5	32,5
- Erkek (Yüzde)	69,8	70,1	70,6	70,8	71,7	71,0	71,5	71,3	71,6	72,0

Kaynak: TÜİK, 2016a, 2016b, 2016c, 2016d

(iv) **Çalışma İsteği:** Nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu ülkelerde bile, eğer yaşlı nüfusun payı çok ise ve insanlarda genel olarak çalışmaya ilişkin bir isteksizlik bulunuyorsa, işgücü sunumunun da düşük olacağı açıktır. Bu noktada, çalışma isteği ya da isteksizliğin nasıl bir biçimde ortaya koyulacağı başlı başına bir sorun olmakla birlikte, son dönemde konuyu işgücü sunum esnekliğinin bir işlevi olarak değerlendiren (Danchev ve Sevinç, 2012) daha çok nicel çalışmalar ile davranışsal boyutta açıklayan (Aihara, 2012) daha çok nitel çalışmaların arttığının hatırlatılması yararlı olur.

(v) **İşgücü hareketliliği:** İşçilerin coğrafi mekan ayrımı yapmaksızın çalışmaya hazır olmaları durumunda, işgücü sunumu da yüksek olur. Bu anlamda, işgücü hareketliliği ne kadar yüksek olursa, işgücü sunumunun da o derece yüksek olması beklenir.

(vi) **Göç:** Gerek bir ülkeye yönelik gerekse de bir ülkeden dışarıya yönelik göç, uluslararası işgücü göçü bağlamında konumuz açısından önem taşımaktadır. Buna göre, göçün her türünün işgücü sunumunu etkilediği kabul edilir. Ülke dışına göç işgücü sunumunu azaltırken; ülkeye gelen göç ise, işgücü sunumunu arttırmaktadır.

(vii) **Çalışma süresi:** İşgücü sunumu aynı zamanda çalışma süresine de bağlıdır. Günlük veya haftalık çalışma süresinin uzunluğu, fiziksel bitkinlik dolayısıyla işçilerin verimliliklerinde düşüşe yol açabilir. Bu bakımdan işgücü sunumunda etkinlik sağlanmak isteniyorsa, uzun çalışma sürelerinin kısaltılması gerekmektedir.

(viii) **Sosyal tutum ve standartlar:** Bazı ülkelerde örf, adet ve gelenekler ile toplumsal cinsiyet algısı belirli meslek ya da işlere yönelik işgücü hareketliliğini kısıtlayarak, işgücü sunumunun düşmesine neden olmaktadır. Özellikle cinsiyete dayalı ayrımcılık, daha işgücü piyasasına giriş aşamasında ortaya çıktığından (Fagan ve Norman, 2013: 199) hemen hemen tüm ülkelerde farklı seviyelerde olsa da çoğunlukla kadınların işgücü piyasasının tümüyle dışında kalmasına veya enformel sektöre geçiş yapılmasına yol açar. Bu anlamda işgücü sunumunun hem niteliğinde hem niceliğinde azalma meydana gelir.

(ix) **Yasal engeller:** Yasal engellerin her türü genel olarak işgücü sunumunu azaltmaktadır. Ancak bu engellerin içeriği ile ilgili olarak açıklama gereksinimi bulunmaktadır. İlk örnek, kadın işgücü bağlamında verilebilir. Şöyle ki; kadınların işgücü piyasasına girişi kısıtlayan uygulamalar uzun zamandan beri yasaklanmış olsa da önyargılar veya farklı biçimlere bürünen engeller halen işler durumdadır. Bunlar da kadınların kariyer yollarını ve kariyer beklentilerini daraltmaktadır. Seçim, işe alma ve terfi gibi tüm aşamalarda ortaya çıkan bu ayrımcı tutum örüntüsü, ölçek (büyük ya da küçük) ve hukuki nitelik (kamu ya da özel) gibi unsurlardan bağımsız olarak tüm işletmelerde farklı biçimlerde ve kuşkusuz farklı boyutlarda halen varlığını sürdürmektedir (Bettio ve Verashchagina, 2009: 45). Daha da kötüsü, özellikle doğu ve güneydoğu Asya'daki bazı ülkelerde yasal anlamda tersine yönelimler de yaşanmaktadır. Örneğin, Çin'de ve Tayvan'da kadınların ağır ve tehlikeli işler ile madenlerde çalışmalarını yasaklayan önceki düzenlemeler kaldırılırken; Tayland'da ise, enformel çalışanlara da sağlık sigortası getirilerek, bir anlamda kayıt-dışı çalışma meşrulaştırılmaktadır. Kuşkusuz olumlu örnekler de yaşanmaktadır. Bu bağlamda, ülkelerin sosyal yapılarından kaynaklanan yasal engellerin zamanla ortadan kalktığı da görülmektedir. Bolivya'da hanehalkı içindeki rollerine zarar gelmemesi için kocanın eşinin çalışmasını kısıtlaması ya da Türkiye'de 2001 yılına kadar varlığını sürdüren evli kadının çalışmak için kocasının iznine tabi olma gibi kısıtlamaların tarihe karışması örnek olarak verilebilir. Belirtilen yasal engeller bir yandan kadınların işgücüne katılımları üzerinde olumsuz etki yaratırken; öte yandan da ulusal geliri olumsuz etkiler (Datta ve Kotikula, 2017: 31-32). Ulusal gelir üzerindeki olumsuz etki, kadın girişimciliğinin önündeki engellerle bağlantılıdır. Dolayısıyla kadınların sadece işgücüne katılımları değil, işveren niteliği ile istihdam yaratmaları önünde engeller bulunduğundan, ulusal gelir potansiyelini tam anlamıyla ortaya koyamamaktadır (Marston, 2014: 13-14). Yasal engellerle karşılaşan tek kişi grubu kadınlar değildir. Kimi zaman yaşlıların tekrardan işgücü piyasalarına dahil olmaları kısıtlanırken (DSFA, 2007: 212), kimi zaman da mültecilerin dışlandığı (Eurofound, 2016: 3) görülmektedir. Ancak bilinmelidir ki, mültecilere yönelik zaten hâlihazırdaki engellere ek kısıtlamalar getirmek, bir yandan pahalı ve etkisizken; öte yandan da işgücü arasındaki eşitsizlikleri daha fazla arttıracak ve yoksulluğu derinleştirecektir (Sender, Cramer ve Oya, 2005: 57).

(x) **Eğitim ve öğretim:** Bazı iş ve meslekler, belirli eğitimlerin alınmış olmasını gerektirir. Bu anlamda, işçiler gereken türdeki eğitimleri verebilecek kurumlara ulaşamıyorsa

veya işverenler istenen eğitim donanımına sahip işgücüne ulaşamıyorsa, işgücü sunumu bu durumdan olumsuz etkilenecektir.

(xi) **İşverenlerin tutumu:** İşletmede çalışanlara sunulan olanakların da işgücü sunumunu arttırması beklenir. Kuşkusuz burada bahsedilen olanaklar, ücret dışında gelir arttırıcı etkisi olan konut, sosyal güvenlik (bireysel emeklilik uygulaması), vb. nitelikteki uygulamalardır. Fortune Dergisi (2017) tarafından her yıl düzenlenen “Çalışmak için En İyi 100 Şirket” sıralamasında ilk basamaklarda yer alan şirketlerin sunduğu gurme yemekleri, kuaför ve çamaşır yıkama hizmetleri, doğum günü pastaları ve ofis dışı çalışanlara sıcak çikolata ikramlarından belirli zamanlarda iş yükünün hafifletilmesi, eğitimler, iş güvencesi ve çalışanlara kar payı dağıtılmasına varıncaya kadarki son derece cazip olanakların da işgücü sunumunu arttıracığı açıktır. Bununla birlikte, bu tür olanaklar tüm işgücü için değil, sadece nitelikli çalışanlar için söz konusudur. Bunun kötü tarafı, OECD (2012) tarafından hazırlanan “Dünya İstihdam için Nitelik Göstergeleri”ne göre, bahsedilen olanakların sunulduğu yüksek nitelikli gerektiren işlere yönelik gereksinimin ancak yüzde 34,8 oranında olmasıdır. Dolayısıyla işgücünün büyük çoğunluğu (yüzde 65,2) için bu cazip olanaklar, gazetelerin hafta sonu eklerinde yer alan ilgi çekici bir haber olmanın dışında anlam taşımayacaktır.

(xii) **Boş zaman tercihi:** Ücretlerde meydana gelen belirgin bir artış genel olarak işgücünün çalışma isteğini teşvik eder ve sonuçta işgücü sunumunu arttırır. Ancak, bazı durumlarda işçilerden bir kısmı yüksek ücret almanın bir sonucu olarak çalışma yerine boş zamanı tercih edebilir, hatta hanehalkı içindeki diğer çalışanları işini bırakmaya zorlayabilir. İkame etkisinin yüksek olduğu ilk durumda işgücü sunumu artarken; gelir etkisinin yüksek olduğu bu ikinci durumda ise, işgücü sunumu azalmaktadır. Bireylerin ücret artışı olsa bile boş zamanı tercih etmelerine ilişkin olarak Biçerli (2012: 30) tarafından verilen örnek kayda değerdir. Buna göre, eğitim gören gençlerin tatil dönemlerinde ücret değişikliklerine bağlı olmaksızın çalışmaları işgücü sunumunu arttırır. Ancak, eğitime verilen aranın bitişi ile birlikte, ücretler arttırılsa bile genç bireyler boş zamanı bir diğer ifadeyle eğitimi tercih edeceklerdir. Bunun sonucu olarak da işgücü sunumu azalacaktır.

2. Türk İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve Sorunları

Türkiye’deki işgücü piyasası ile gelişmiş ülkelerin işgücü piyasaları arasında belirgin farklılıklar bulunmakla birlikte, ülkemizdeki işgücü piyasasının yapısı modern kapitalist toplumda uluslararası eklemlenmeyi sermaye birikiminin bir ön koşulu olarak gören merkez-çevre kuramı bağlamında açıklanabilir. Türkiye’de işgücü piyasası, kentsel formel kesimde istihdam edilen görece örgütlü ve sosyal koruma kapsamındaki işçilerin oluşturduğu ve küçük sayılabilecek bir kesim bir yana bırakılacak olursa, parçalı yapısıyla gelişmekte olan bir ülke işgücü piyasası özellikleri göstermektedir. Nitelikli, yüksek ücretli ve sosyal korumadan yararlanan ve formel sektörde istihdam edilen çalışanların oluşturduğu görece küçük bir merkezin etrafında yer alan ve çoğunluğunu yarı nitelikli ve niteliksiz çalışanların oluşturduğu işgücünün büyük bir kısmının istihdam edildiği tarım ve enformel sektörler bu işgücü piyasasının temel parçalarını oluşturur (Şenses, 2003: 50).

Burada öncelikle merkez-çevre bağıntısı ile ilgili olarak Çetık ve Akkaya'nın (1999:56) dikkat çektikleri noktaya yer verilmesi, konuyu daha belirgin hale getirecektir. Buna göre, sanayi kapitalizmini oluşturacak ve bu yapıyı sürdürecektir sınıfların oluşmadığı Türkiye ekonomisi, özellikle Fordist dönemde dünyadaki ekonomik gelişmeleri gecikmeli olarak takip etmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası gelişmiş kapitalist ülkelerin yaşadığı "altın çağ"ın Türkiye'de ancak altmışların başında yaşanabilmesi buna örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte, ekonomik daralma ve krizlerden etkilenme süreci çok daha kısa olmuştur. 1973 petrol krizinin ardından başlayan genel durgunluk çok geçmeden Türkiye'de de hissedilmiştir. Bu anlamda, küresel ekonomi ile bütünleşme sürecinin, bakışsız ve eğreti bir nitelik taşıdığı ileri sürülebilir. Türkiye gibi kimi ölçütlere göre gelişmekte olan, kimi ölçütlere göre ise az gelişmiş ülkeler ekonomik genişlemeden sınırlı bir ölçüde ve gecikmeli olarak yararlanırken, ekonomik daralma ve krizlere daha çok muhatap olmaktadır. Gerek genişleme gerekse de daralma dönemlerinde belki de en fazla etkilenenlerin başında işgücü piyasalarının olduğu açıktır. Türkiye'de 1960-1980 döneminde, genişleme çevriminin etkisiyle ekonomideki yapısal değişimden işgücü piyasaları olumlu biçimde etkilenmiş; yüksek bir istihdam düzeyi yüksek ücretlerle desteklenmiştir. Petrol krizi sonrasında ise, durgunluk baş göstermiş; özellikle gerçek ücretlerde önemli düşüşler yaşanmıştır. 1980 sonrasında ise, sermaye birikim rejimi kökten değişmiş; önce ticari ve daha sonra da mali serbestleştirme yoluyla günümüzdeki küresel ekonomiye bağımlı bir yapının taşları döşenmiştir. Dış satıma bağılı sanayileşme paradigmasının tercihi sonucunda düşük maliyetli üretim organizasyonlarının tesisi ve desteklenmesi biçiminde gerçekleşen yapısal dönüşüm, gerçek ücretlerdeki düşüşü de açıklamaktadır. Bunun yanında, post-Fordist olarak isimlendirilen bu yeni yapıda, "yeni yönetim yaklaşımları" düşük maliyetli üretimin, daha geniş bir ifadeyle bir önceki dönemde emeğin elde ettiği kazanımların bir bütün olarak aşındırılmasının da ideolojik temeli olarak kullanılmıştır (Çetık ve Akkaya, 1999: 56-59).

Bu genel açıklamadan sonra, işgücü piyasasının genel özellikleri ve çok uzun süreden beri varlığını koruyan temel sorunlarının açıklanmasına geçilebilir. Sorunların çözülememesinin altında birçok neden yatmaktadır. Özellikle 1980 sonrası dönüşen yapı içinde köklü yapısal reformlar gerçekleştirilmeden, sanayileşmek için sadece dış satıma öncelik verilmesi yönündeki strateji yenilenmeden ve teknolojik yeniliklerin mimarı değil de uygulayıcısı hatta sadece takipçisi kalınarak işgücü piyasasındaki temel sorunların çözüleceğini beklemek yanlış olacaktır. Bir yandan ekonomik büyüme sağlanırken, öte yandan gelir eşitsizliği ve yüksek işsizlik sorununun süregeldiği bir yapıda, çalışma barışının ve sosyal adaletin tesisi de olanaklı görülmemektedir. Rekabetin yıkıcı bir niteliğe büründüğü günümüzde, az gelişmiş ülke işgücü piyasalarında da çok ciddi sorunlar yaşanmaktadır. İşsizlik ve yoksulluğu sosyal dışlanma izlemekte, çok geçmeden de marjinalleşme ile karşılaşmaktadır. Bu anlamda göç, özellikle de dünyanın çatışmaların çok görüldüğü coğrafyalarında belki de marjinalleşme gerçekleşmeden önceki son çıkış kapısı olarak değerlendirilebilir.

Bu değerlendirme ışığında, yapısal sorunların başına üretim ya da daha doğru bir ifadeyle üretmemeye konulabilir. İkibinlerin başından beri Türkiye'deki sanayi kuruluşlarının faaliyet dışına yöneldikleri ve bu sayede yüksek karlar elde ettikleri görülmektedir. Faaliyet dışı elde edilen gelirin toplam kar içindeki payının ağırlığı, üretimdeki azalmayı da açıklamaktadır. Katma değer yaratamayan ve faaliyet dışı gelirlerle ayakta kalmaya çalışan işletmelerden oluşan bir ekonomide, yabancı yatırımlara bel bağlanması esasen beklentiler dışında yer almaz. Ekonomik büyümeye olumlu etkileri de dikkate alındığında, yabancı yatırımların çeşitli politikalarla desteklenmesi de söz konusu olur (Ekin, 2000: 192-201). Bununla birlikte, yabancı

yatırımcıları çekebilmek için vergi teşvikleri gibi mali unsurların yanı sıra işgücü piyasasında emek aleyhine ödün verilmesinin bir zorunluluk olarak karşımıza çıkacağı da unutulmamalıdır. Bu ödümler formel sektördeki düşük ücretler ve işsizliğin yanında enformel sektördeki her türlü güvence ve güvenlikten yoksun çalışma koşulları olarak sıralanabilir (İçduygu, 2016: 9-12). Türkiye işgücü piyasasına ilişkin son on yıllık veri seti, yapısal sorunların ortaya konulabilmesi için yararlı bir araç olarak değerlendirilebilir.

Tablo 2: Türkiye’de Nüfusun İşgücü Durumu (2007-2016)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
15 ve daha yukarı yaşta kişiler*	50.0	50.8	51.7	52.5	53.6	54.7	55.6	57.0	57.9	58.7
İşgücü*	23.1	23.8	24.7	25.6	26.7	27.3	28.3	28.8	29.7	30.5
İşgücüne katılma oranı (%)	46,2	46,9	47,9	48,8	49,9	50	50,8	50,5	51,3	52,0
İşgücüne dahil olmayanlar*	26.9	27.0	26.9	26.9	26.9	27.4	27.3	28.2	28.2	28.2
İstihdam edilenler*	20.7	21.2	21.3	22.6	24.1	24.8	25.5	25.9	26.6	27.2
İstihdam oranı (%)	41,5	41,7	41,2	43	45	45,4	45,9	45,5	46	46,3
İşsizler*	2.4	2.6	3.5	3.0	2.6	2.5	2.7	2.9	3.1	3.3
İşsizlik oranı (%)	10,3	11	14	11,9	9,8	9,2	9,7	9,9	10,3	10,9

* bin kişi

Kaynak: TÜİK, 2016c

Tablo 2’de yer alan verilere göre Türkiye, çalışma çağı nüfusun hemen hemen yarısının işgücüne katıldığı ve bir o kadarlık kısmında çeşitli nedenlerle dışında kaldığı; işgücüne katılanların da yarısına yakınının istihdam olanağı bulunduğu; özellikle son on yıllık süreç içinde işsizliğin de önemli ölçüde arttığı bir yapı sergilemektedir. Bununla birlikte, tabloda işgücüne dahil olmayanlar içinde yer alan alt gruplar incelendiğinde, işsiz sayısının daha yüksek çıkacağı sonuçlara ulaşmak da olası hale gelmektedir. İşgücüne dahil olmayanlar içinde en yüksek pay, ev işleri meşgul olanlara aittir. Bu grubun yüzde 39,4’ünü oluşturan ev hanımlarının, bazen eğitim yetersizliği (Günaydın ve Cavlak, 2015: 9), bazen de eğitim yeterli olsa bile toplumsal cinsiyet rolleri (Sezici ve Kara, 2016: 155) ve bazen de diğer nedenlerle çalışma yaşamı dışında kaldığı görülür. Ev işleri ile meşgul olanlar dışında kalan eğitim-öğretime devam edenler,

emekliler ve engelli, yaşlı ya da hastalar da yüzde 45,2'lik paya sahiptir. Geriye kalanların yüzde 8,6'sı ise iş bulma ümidini kaybetmişler ile iş aramayıp çalışmaya hazır olanlardan oluşmaktadır. 2,4 milyon kişiden oluşan bu grubun işsiz olarak değerlendirilmesi durumunda, Türkiye'deki işsiz sayısı 2016 yılı itibari ile 5,7 milyon kişiye, işsizlik oranı da yüzde 18,7'ye çıkacaktır. İş bulma ümidini kaybedenler ihmal edildiğinde bile 5,1 milyon işsiz ve yüzde 16,7'lik bir işsizlik oranı ile karşılaşılacaktır. Üstelik bu gruba sayıları yaklaşık olarak 1 milyon civarında seyreden zamana bağlı eksik istihdam edilenler ile yetersiz istihdam edilenler dahil değildir. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde, 6,7 milyon kişiden oluşan ve işgücünün yüzde 22'sini kapsayan bir pay ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç, yukarıda üretmem olarak ifade edilen yapısal sorunun açıklamasıyla tutarlılık taşımaktadır. Esasen bu durum, sanayiden sıyrılma ve mali sermayenin yükselişi ile birlikte az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan ülkelerin farklı boyutlarda yaşadığı "istihdamsız büyüme"ye işaret eder. Bu bakımdan, Türkiye'nin sermaye hesabını serbestleştirip geniş çaplı bir mali spekülasyona olanak vererek Uluslararası Para Fonu'nun (UPF) yapısal uyum programlarını yaşama geçirmesinin doğrudan bir etkisi olarak da değerlendirilebilir. Denetimsiz serbesti ardından yükselen faizler, kısa vadeli sermaye akımlarının hücumuna neden olmuş; bir yandan Türk Lirası'nın değeri artarken, bir yandan da cari açıklar önemli boyutlara ulaşmıştır. Böyle bir ortamda emek yoğun sektörler daralmaya giderken, işsizlik ve kayıt dışılık da artış gösterir (Yeldan ve Ercan, 2011: 2). Günümüzde de varlığını sürdüren istihdamsız büyüme örüntüsü (Kılıç ve Yıldırım, 2017: 12), işgücü piyasasını tehdit eden en önemli sorunlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

İstihdamın sektörel dağılımı da önemli sorun alanlarından biridir. Sektörel dağılımda en büyük pay yüzde 53,7'lik oranla hizmetler sektörüdür. Tarım ve sanayi sektörleri de yüzde 19,5'arlık payları ile ikinci sırayı paylaşmaktadır. İnşaat sektörünün de yüzde 7,3'lük bir payı bulunmaktadır. Yıllar itibari ile bir değerlendirme yapıldığında, esasen günümüzdeki yadsımayacak payına rağmen tarım sektöründe uzun bir süre düşüş eğilimi egemen olmuştur. Ancak küresel mali kriz sonrasında, sanayi sektöründeki daralmanın etkisiyle tarım sektörüne geçişler yaşanmış ve tarımın payı yeniden artış göstermiştir. Yine de tarımdaki artışın geçici olacağı ve düşüş eğilimine geri döneceği yönünde değerlendirmeler ağırlığını korumaktadır. Sanayi sektörü ise, genel olarak hep aynı bantta kalmış; kriz dönemlerinde yaşanan daralmaya bağlı olarak düşüş yaşamış ve belli bir süre zarfında da toparlanarak aynı seviyelere ulaşmıştır. Sanayide sürekli aynı seviyede kalınması nedeniyle işgücü hizmetler sektöründe yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte, bu sektörde de niteliksiz işgücü yoğunlaşması ciddi boyutlara ulaşmıştır. Oysaki dünyada gıda sunumunda yakın gelecekte yaşanması beklenen sorunlara karşı tarım sektöründe ve daha önce tarımda çalışanların kapitalist piyasa ekonomise ilk geçiş noktası olarak değerlendirilen (Aykaç, 2009: 190) ve gerek elde edilen kazançlar gerekse de istihdam yaratma kapasitesi açısından ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkileri bulunan (Bozgeyik ve Yoloğlu, 2015: 638) turizm sektöründe nitelikli işgücü gereksinimi olduğu da açıktır. Nitekim 10. Kalkınma Raporu'nda (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 40,58) bu durumun altı çizilmekte ve politika oluşturma gerekliliği vurgulanmaktadır. Ayrıca, tarımdaki azalma eğilimi yeniden ortaya çıkınca tarımdan çözülen nüfusun hangi sektöre kayacağı tahmininin güç olduğu ancak tarımda özellikle ücretsiz aile çalışanı konumundaki kadının işgücü piyasasından dışlanma riski ile karşı karşıya kalmasının olası olduğu belirtilmektedir. 3 milyondan fazla kişinin bu durumda olduğu göz önüne alındığında, bu soruna ilişkin bir politika oluşturulmasının da zorunluluk olduğu görülür. Kuşkusuz bu kişi grubunun sosyal güvenlikten yoksunluğu (Olhan, 2011: 13) da başlı başına başka bir sorun alanıdır.

Ücretsiz aile çalışması ile bağlantılı bir diğer sorun alanı da enformel ekonomi ve istihdamdır. Daha iyi çalışma ve yaşam olanakları elde etmek için özellikle kırdan kente doğru gerçekleşen göçler sonucunda, bir önceki dönem ücretsiz aile çalışmanı olan birey kentte enformel ekonomi içine dahil olmak zorunda kalır. Dolayısıyla tarım sektörünün desteklenmesi bir yandan kırsal yoksulluğu azaltırken, öte yandan da enformel ekonominin hacminde daralmaya neden olur (Erdut, 2007: 64-65). Aksi taktirde, kırsal yoksulluk bağlantılı gelişen enformel istihdam gelir eşitsizliğini arttıracığı gibi kentsel alanlarda sosyal dışlanmayı da beraberinde getirir (Sapançalı, 2008: 12). Konuya ilişkin veriler, Türkiye’de enformel istihdama ilişkin olumlu bir gelişim seyri izlendiğini göstermektedir. 2004 yılında yüzde 50,1 oranında olan enformel istihdam geçen zaman diliminde önemli oranda azalmış ve 2016 itibarı ile yüzde 33,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu azalışa rağmen OECD ve Avrupa ülkeleri ortalamalarından halen yüksek bir seviyede bulunulması, kayıt dışı ekonomi ile mücadelede kısmi bir başarı sağlandığı ve ancak somut ve etkin adımlar için geç kalındığı (Erdinç, 2016: 49-50) biçiminde yorumlanmaktadır. Bu anlamda, enformel ekonominin güçlü ve enformel istihdamın görece yaygın olduğu Türkiye’de, işgücü piyasasını olumsuz etkileyen unsurlardan biri de düzensiz göçlerdir. Ekonomik, sosyal ve kimi zaman da siyasal nedenlerle kendi ülkelerinden ayrılan bireyler başta sınırdan geçiş kolaylığı olmak üzere coğrafi yakınlık, sosyal ağların varlığı ve enformel sektörde iş bulma olasılığı gibi çeşitli nedenlerle Türkiye’yi tercih etmektedirler. Bununla birlikte, yerli işgücünün kayıt dışı sektörde çalışması sorununu çözememiş bir ülkede, göçmenlerin de eklenmesi ile sorun daha büyük ve karmaşık bir hal almaktadır. Üstelik daha düşük ücretlerle ve güvencesiz koşullarda çalışmayı kabul etmek zorunda olmalarından dolayı istem de oluşmuş ve hatta kayıt dışı üretim organizasyonlarını destekleyen unsurlar olarak işlev görmüşlerdir. Üretim bir yandan bu biçimde örgütlenirken, öte yandan da göçmen işçiler ücret ve diğer çalışma koşullarında iyileşme isteminde bulunabilecek yerli işgücü karşısında yedek işgücü olarak konumlandırılmışlardır (Toksöz, Erdoğan ve Kaşka, 2012: 21-22).

Türkiye işgücü piyasasına ilişkin bu genel açıklamalardan sonra, Türkiye’ye yönelen düzensiz işgücü göçü ve bunun işgücü piyasasında ne tür etkilerinin bulunduğu açıklanmasına geçilecektir.

3. Düzensiz İşgücü Göçü ve Türkiye İşgücü Piyasasına Etkisi

Ekonomik, sosyal, siyasal, hukuki ve kültürel boyutları bulunan göç olgusu, yerleşik bulunulan coğrafi mekanın değiştirilmesi olarak tanımlanır. Temel gerekçesinin yoksulluk olması, göçü özellikle niteliksiz ve yarı nitelikli işgücü tarafından kullanılan bir yöntem haline getirmiştir. Bu bağlamda, ekonomik daralma döneminde işsiz kalan işgücünün, eğreti koşullarda yaşama ve çalışma pahasına olsa da eğretiliği işsizliğe tercih ederek göç ettiği görülmektedir. Nitekim belirli bir mekanda yaşayan işgücünün ekonomik ve sosyal gerekçelerle yerleşik buldukları mekanı terk etmesi de işgücü göçü olarak tanımlanmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından yetişmiş işgücünü yitiren ve üretim faaliyeti durma noktasına gelen Batı Avrupa ülkelerinin, Marshall Planı’nın etkisiyle hızlı bir kalkınma sürecine girmesi ve işgücü gereksinimlerini geliştirmekte olan ülkelerin niteliksiz ve yarı nitelikli işgücünü kullanarak karşılama yoluna gitmeleri, Türkiye’den bu ülkelere doğru bir işgücü hareketliliği doğurmuştur. Kapitalizmin Altın Çağı olarak nitelendirilen 1945-1975 döneminin başında,

Türkiye’de tarımda yeni teknolojilerin kullanılması nedeniyle işgücü isteminin azalması başta olmak üzere, hızlı nüfus artışı, miras yoluyla toprakların bölünmesi, vb. nedenlerle kır nüfusunun kentlere göç ederek tarım dışı sektörlerde işçileşmeye başlamıştır. Bu dönemde kırdan kente göç, göç edenlerin ucuz işgücü sunmaları nedeniyle işgücü piyasasının kutupsallaşmasına neden olmuştur. Bunun yanında, Türkiye’de yeni iş alanlarının yaratılamaması ve Batı Avrupa ülkelerinin işgücü isteminin bir araya gelmesi ile altmışlardan itibaren Türkiye’den yurtdışına işçi göçü başlamıştır. 1980 sonrasında yaşananlar ise, Türkiye’nin bu konudaki dikkate değer konumunu belirgin hale getirmiştir. Bu süreçte Ortadoğu, Avrupa, Asya ve Afrika’dan pek çok sığınmacı kabul edilmiştir. 1989’da Bulgaristan’dan 350.000, 1991’de Irak’tan yaklaşık yarım milyon, doksanların başından itibaren de Bosna Hersek’ten 20.000 sığınmacı kabul edilmiştir (İçduygu, 2016: 8). Bu tarihten itibaren de Suriye iç savaşına kadar ciddi bir göç akımı ile karşılaşılmamıştır.

Bununla birlikte, 2011 yılından günümüze değin Suriye’de süregelen iç savaşın neden olduğu zorunlu göç, dünyada eşi benzeri görülmemiş bir seviyeye ulaşmıştır. Birleşmiş Milletler (BM) Mülteciler Yüksek Komiserliği (2015: 60) 2015 yılının sonu itibarıyla 6,5 milyondan fazla Suriyelinin göç etmek zorunda kaldığını ve bunlar arasındaki 4,6 milyon kişinin de Mısır, Irak, Ürdün, Lübnan ve Türkiye’ye iltica ettiğini bildirmiştir. Bu ülkeler arasında Türkiye’nin durumu diğerlerinden oldukça farklıdır. Bunun nedeni, Türkiye’deki geçici koruma statüsü altında bulunanların yani sığınmacıların sayısının 3,1 milyon kişiye ulaşmış olmasıdır. Bu durum, dünyadaki en büyük sığınmacı nüfusuna Türkiye’nin ev sahipliği yaptığını göstermektedir. Bununla birlikte, Türkiye’deki sığınmacı nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan Suriyeli sığınmacıların ancak yüzde 10 kadarı sığınmacı kamplarında kalmaktadır. Geri kalan yüzde 90’lık kısım ise yaşamlarını temel insani gereksinimlerini sınırlı ölçüde karşıladıkları kamp dışında sürdürmektedir (European Commission, 2016: 1). Kamp dışında yaşayanların sadece yüzde 45’inin Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı’nda (AFAD) kaydı bulunurken; ancak yüzde 20’sinin oturma izni vardır (AFAD, 2013: 8). Türkiye, Suriye’deki iç savaşın neredeyse başlangıcı sayılacak bir tarihte, Ekim 2011’de Suriye’den gelecek sığınmacılara açık kapı politikası izleyeceğini ve bu kişilere geçici koruma sağlayacağını beyan etmiştir (Kirişçi, 2014: 1). Böylece 2015 yılının sonu itibarıyla geçici koruma altına alınan Suriye vatandaşı sayısının 2.503.409 kişiye (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2015: 85) ulaşmasını sağlayacak yol açılmıştır.

Bu bağlamda, Ortadoğu’da bitmek bilmeyen çatışma ortamı, Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından uygulanan mülteci karşıtı politikaların yükselişi ve Türkiye’nin yoğun ekonomik, siyasi ve ulusal güvenlik gündemi dikkate alındığında, günümüzde sayıları 3 milyonun üzerine çıkan sığınmacılar için hakkaniyetli ve adil (just and fair) politikaların geliştirilmesi son derece zor bir görev olarak değerlendirilmekte; duyarlı ve kapsamlı bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Buradan hareketle, Türkiye’deki Suriyelilere ilişkin olarak ikili bir yaklaşıma gereksinim duyulduğu ileri sürülmektedir. Bilindiği üzere, Suriye iç savaşının hâlihazırda devam etmesi nedeniyle çatışma bölgelerinden kaçanların topluca hareketi sürmektedir. Bununla birlikte, daha önceden Türkiye’ye gelip yerleşen ve yeni bir yaşam kuran milyonlarca Suriyeli de bulunmaktadır. Bu anlamda önerilen ikili yaklaşım, bir yandan iç savaş nedeniyle ülkesinden ayrılmak zorunda kalan sığınmacıları, öte yandan da daha önce gelip günümüzde istihdam ve yatırım olanakları arayan “potansiyel endüstri ilişkileri aktörlerini” bir bütün olarak değerlendirmektedir. Çeşitli gerekçelerle ülkelerini terk etmek zorunda kalan ve göç sürecinde oldukça fazla riskle karşılaşan bireylerin amacı, sadece güvenlik

ve emniyetlerini sağlamaktan ibaret değildir. Bunun ötesinde, yerle bir olan bir ekonomiden, eşitsizliklerden, yoksulluktan, açlıktan ve doğal afetlerden kurtularak çalışmak ve refah içinde yaşamayı da amaçlarlar. Bu istem, krizden doğrudan etkilenen milyonlarca insanın emniyetli ve güvenli bir mekanda çalışmak ve yaşamak biçiminde ifade edilen en temel hak ve özgürlüklerinin doğal bir yansımasıdır (Korkmaz, 2017: 4). Bu bakımdan, geliştirilecek politikaların ikili yaklaşımı dikkate alması, sorunun çözümü açısından da yararlı olacaktır. Tüm bunları gözetmeyen ve kısa vadede ortadan kaldırılabilir bir sorun gibi gören miyop bakış açısının, çözüme hiçbir katkı sunmadığı gibi konuyu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirmesi nedeniyle bir an önce terkedilmesi de son derece önem taşımaktadır.

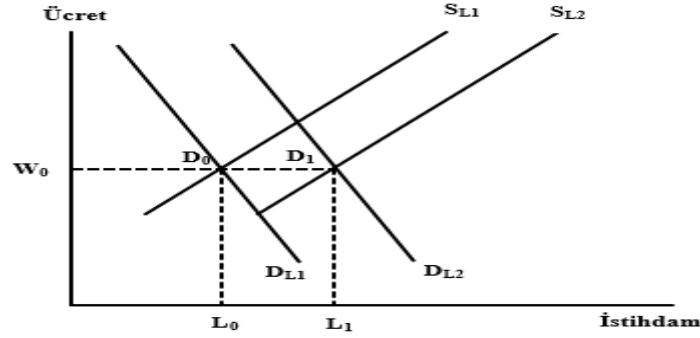
Tüm bunların yanı sıra göçün sadece göç edenleri etkileyen bir olgu olmadığı da açıktır. Hem göç veren hem de göç alan ülkelerde farklı etkiler doğmaktadır. Konumuz itibari ile bu kısımda göç alan ülke üzerindeki etkilere yoğunlaşılacaktır. Göç alan ülkede ekonominin bütünü bu süreçten çeşitli biçimlerde etkilendiği gibi en büyük etkiyi işgücü piyasalarında görmek olasıdır. Emek ve sermaye sahiplerinin gelirleri başta olmak üzere, kamu finansmanından ödemeler dengesine kadar pek çok değişken süreçten etkilenmektedir (Biçerli, 2003: 274-283). 1973 yılındaki petrol krizi sonrası yaşanan dönüşüm süreci bir bütün olarak değerlendirildiğinde, göçün göç alan ülkenin işgücü piyasalarında önemli sorunlar doğurduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Düşük maliyetli üretimin gerçekleştirilebilmesinin öncelikli amaç olarak belirlendiği bu süreçte tarım, gıda, inşaat ve tekstil gibi sektörlerde düşük ücretle çalıştırılacak işçiye yönelik istem ilk olarak göçmen işçiler tarafından karşılık bulur. Bu anlamda, bir yandan göçmenlerin işsiz kalma sorunu ortadan kalkarken, göç ağları kuramında ortaya atılan kişilerarası bağ seti aracılığıyla (Cesur, 2015: 370) göçmen akışı daha da hızlanmaktadır. Kuşkusuz göçmenlerin istihdam edildiği işler formel sektörde yer alan, nitelik gerektiren, güvenceli ve güvenli işler değildir. Bundan daha çok yerel işgücünün çalışmayı istemediği tehlikeli, zahmetli ve kirli işlerdir. Göçmenler kendi ülkelerinde çalışmayı kabul etmeyecekleri bu gibi işlerde, içinde buldukları yaşam koşulları nedeniyle çalışmak zorunda kalmaktadırlar (Temiz, 2004: 52-54). Göçmenlerin her türlü güvence ve korumadan yoksun biçimde çalıştırılmalarının açıkça bir istismar olduğu da belirtilmelidir. Düşük maliyetli üretim gerekçesiyle gerçekleştirilen bu istismar, göç alan ülkedeki enformel sektöre hacim kazandırıp, hem enformel hem de formel sektördeki ücretlere aşağı yönlü bir baskı oluştururken; güvencelerin ortadan kaldırılmasına ve işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Göç alan ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi ile konuya ilişkin hukuki düzenlemeler de sürecin işleyişini ve doğuracağı etkileri farklılaştırmaktadır. Ancak, Türkiye gibi kayıt dışı ekonominin “görece” yüksek olduğu bir ülkede, göçün ücretler üzerinde baskı yaratması, sosyal koruma kapsamının daralması, emek yoğun sektörlerdeki düşük nitelikli işgücü sunumu fazlası bağlamında teknolojidenden ödün verilerek üretkenliğin azalması, üretimin daha pahalı hale gelerek nitelikli işgücü arasındaki işsizliğin artışı beklenti dahilindedir. Buna karşın, göç alan ve göç veren ülke arasında dış ticaret hacminin artması, göçmenlerin tüketici nitelikleriyle istem oluşturup istihdam artışını sağlamaları, bir kısım göçmenin de doğrudan işveren olarak istihdam sağlaması ve göç alan ülkenin ulusal gelirine katkı sağlaması da olasıdır (Lordoğlu, 2013: 10-11).

Giriş kısmında yer alan Şekil 1 ve 2’de işgücü göçünün işgücü sunumu ve ücretler üzerindeki etkisi gösterilmişti. Hatırlanacağı gibi en basit göç modelinde, işgücü sunumunda bir artış ve ücretlerde de bir düşüşün gerçekleşeceği ileri sürülmektedir. Kısa dönemde genel olarak kabul edilen bu düşünceye yönelik, uzun dönemli incelemeler kapsamında karşı çıkışlar da gelmektedir. Seymen (2004: 98-99) göçmenlerin yerlilerin işlerini ellerinden alacakları ve

ücretlerin de düşmesine neden olacakları yönündeki görüşün, sadece işgücü sunumunu dikkate aldığını ve işgücü istemini ihmal ettiğini ileri sürmüştür. Buna göre, göçmenlerin ekonomi içinde sadece işgücü olarak değil, aynı zamanda tüketici ve yatırımcı olarak da bulunabileceği gözden kaçırıldığından elde edilen sonuçların da doğruyu yansıtmayacağını savunmaktadır. Bu düşünce, Şekil 3’de işgücü göçünün sunum ve istem üzerindeki etkisi bağlamında görselleştirilmiştir.

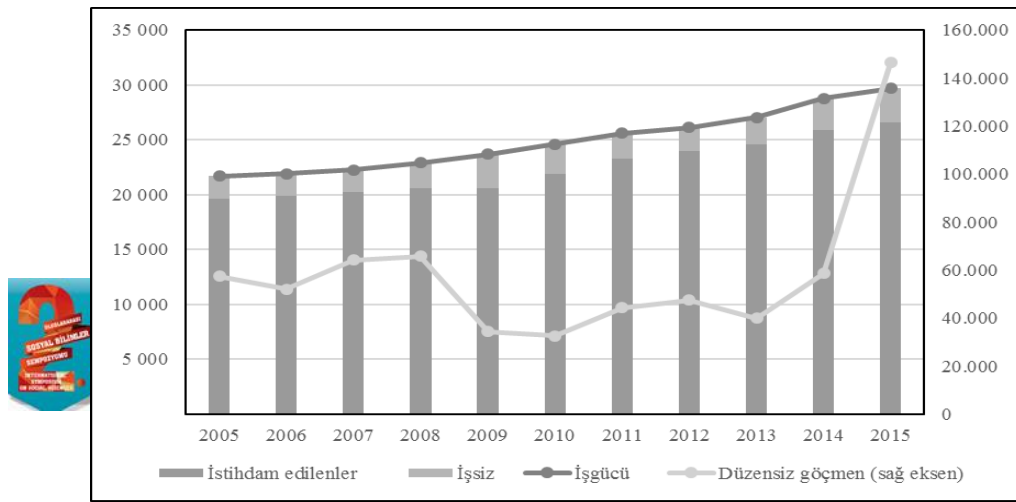
Şekil 3: Göçün İşgücü Sunumu, İstemi ve Ücretlere Etkisi

Kaynak: Seymen, 2004: 99.

Şekil 3’de göçün işgücü sunumunu SL1’den SL2’ye kaydırıp işgücü sunumunu artırdığı ve sadece kısa dönemde ücretlerde düşüşe neden olduğu gösterilmektedir. Göçmenlerin işgücü dışında tüketici ve yatırımcı nitelikleri ile yaptıkları harcamalar ve yatırımların işgücü istemini DL1’den DL2’ye taşıyacak olması nedeniyle ücretlerin uzun dönemde tekrardan aynı seviyeye geleceği ileri sürülmektedir. Aynı zamanda, artan işgücü sunumu nedeniyle emeğin marjinal verimliliğinde düşüş meydana geleceğini savunan görüş de aynı gerekçe ile reddedilmektedir. Buna göre, tasarruf ve yatırımlar işgücü sunumundaki artışa karşın sermaye miktarını da arttıracak ve marjinal verimlilikte düşüş yaşanmayacaktır. Borjas (2015: 203) da bu savı desteklemekte; göçün etkilerinin her nitelik grubunda farklı yaşanacağını, göç alan ve göç veren ülkelerdeki işçiler arasındaki ikame veya tamamlayıcılığın olup olmadığının değerlendirilmeye alınmasını gerektiğini belirtmektedir. Borjas, 1980-2000 yıllarını kapsayan araştırma sonuçlarına göre, göçün kısa dönem ücretlerde yüzde 3,4 oranındaki bir düşüşe neden olduğunu; bununla birlikte, uzun dönemli kuramsal incelemenin bu oranı yüzde 0,0’a kadar düşüreceğini dile getirmektedir. Bu kuramsal açıklamalardan sonra, Türkiye’deki etkileri görebilmek için göç ve işgücü istatistiklerinin yer aldığı veri setlerinden yararlanılması yerinde olacaktır. İşgücü istatistikleri için TÜİK veri tabanından, düzensiz göçle ilgili olarak da Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün verilerinden yararlanılmıştır. Eğilimler aşağıdaki Şekil 4’de yer almaktadır.

Şekil 4: Türkiye’ye Yönelik Düzensiz Göç ve İşgücü Sunumu

Kaynak: TÜİK, 2016c; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016.

Buna göre, düzensiz göç ve işgücü sunumu arasındaki ilişkiyi 2011 öncesi ve sonrası olmak üzere iki ayrı dönemde incelemek gerekmektedir. Türkiye’de işgücüne katılma oranı 2005-2015 yılları arasında yüzde 44,9’dan yüzde 51,3’e çıkmıştır. Bu sürecin tamamına, yavaş bir artış eğiliminin egemen olduğu söylenebilir. Bu anlamda, işgücü sunumu ve düzensiz göç arasındaki bağıntı, sürecin tamamı göz önüne alındığında zayıftır. Bununla birlikte, Suriye iç savaşı öncesi dönem değerlendirme dışı bırakıldığında ise, çok güçlü bir bağıntı ortaya çıkmaktadır. Bu durum, istihdam edilenler ve işsizler içinde geçerlidir. Bunun yanında, en güçlü bağıntının düzensiz göç ve işsizlik arasında olduğu da belirtilmelidir. Bu bakımdan, özellikle 2011 ve sonrası için neo-klasik kuramın göçün işgücü sunumunu arttıracığı yönündeki görüşünün Türkiye özelinde de geçerli olduğu görülmektedir.

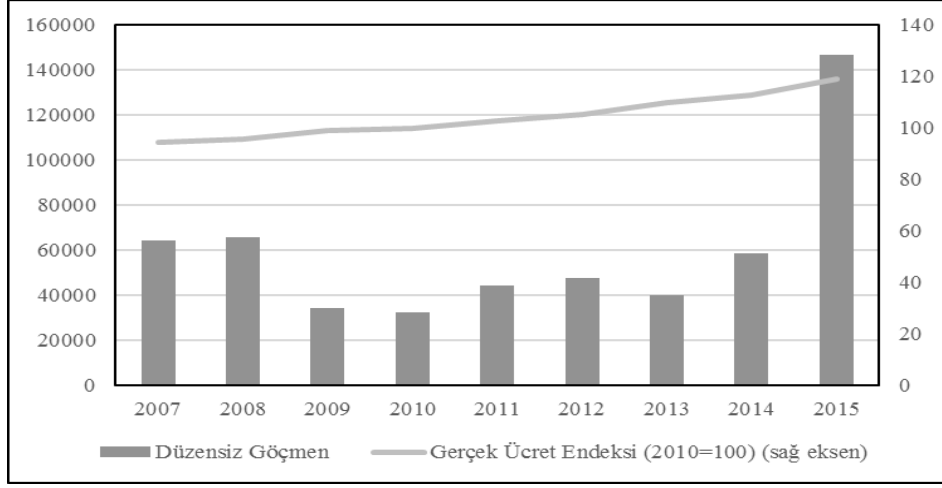
1887

Ücretler üzerindeki etki incelendiğinde de ikili dönem ayırımında belirgin farklılıklar ortaya çıkmaktadır. TÜİK tarafından hazırlanan saatlik kazanç endeksinin, tüketici fiyatları endeksi ile deflate edilmesi sonucu bulunan gerçek ücret endeksi ve düzensiz göç birbirleri ile karşılaştırılmış; 2011 yılına kadar iki değişken arasındaki güçlü derecede negatif bağıntı, 2011 sonrasında güçlü pozitif bağıntıya dönüşmüştür. Bu anlamda, göçün işgücü piyasasına etkisine ilişkin basit modelin 2011 yılına kadar geçerli olduğu; bununla birlikte 2011 sonrasında ise, göçün ücretler üzerinde azalışa neden olmayacağı görüşünün geçerlilik kazandığı ileri sürülebilir. Kuşkusuz böyle bir etkinin ortaya çıkışında, gerçekten Seymen’in (2004: 98-99) belirttiği gibi göçmenlerin tüketici ve yatırımcı rollerinin etkisinin mi olduğu, yoksa başka unsurların mı devreye girdiği açık değildir. Özellikle göçle ilgili verilerin sınırlı oluşunun da bunda etkisi vardır. Bununla birlikte, bu örüntünün açıklanmasına ilişkin olarak Dedeoğlu (2016) tarafından hazırlanan Yabancı Göçmen İşçiler: Mevcut Durum Raporu’nda belirtilen görüşe yer verilmesi yararlı olacaktır. Buna göre, göçmenlerin işverenler tarafından tercih edilmesinde eğitim düzeyleri ile iş disiplinlerinin görece yüksekliği, sorunsuz çalışmaları, yasal haklardan ve sendikal güvenceden yoksunluk önemli rol oynar. Yerli işgücünün çalışmaktan kaçındığı koşullarda, üstelik ekonomik ve sosyal haklardan yoksun bir biçimde istihdam edilmeleri işveren tarafından bir maliyet avantajı olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, işgücü maliyetinin yerli işçiye göre düşük olması, göçmen işçinin kazancının da düşük olacağı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla göçmen işçilerin kazançlarının her zaman için düşük olacağını beklemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ancak, yüksek ya da düşük olduğuna bakılmaksızın kendilerine vaadedilen ücretleri tam olarak alıp almayacakları da kuşkuludur (Dedeoğlu, 2016: 61). Bu bağlamda, ücretlerde aşağı yönlü bir eğilimin de ortaya çıkmaması

sonucuyla karşılaştırılır. Bu farklı görüşler ve sınırlı istatistikler kapsamında elde edilen sonuçlar aşağıdaki Şekil 5’de gösterilmektedir.

Şekil 5: Türkiye’ye Yönelik Düzensiz Göç ve Gerçek Ücretler

Kaynak: TÜİK, 2016e; Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2016.

SONUÇ

Bu çalışmada, ulus devletin geri çekildiği ve piyasa mantığının egemen olduğu bu yeni yapıda, neoklasik işgücü sunumu kuramına göre “düzensiz işgücü göçü” olgusu nedenleri ve sonuçları ile incelenmiş; özellikle Suriye iç savaşı sonrasında Türkiye işgücü piyasasına etkileri ortaya konmaya çalışılmıştır. Bir ülkede kalmalarına izin verilmeyen bireylerle ilgili olan; ayrıca bir ülkeden başka bir ülkeye giderken arada üçüncü bir ülkenin kullanımını ifade eden transit göç ile gerekli izin ve belgelere sahip olmadan bir ülkede kalınmasını ifade eden döngüsel ve iş amaçlı göçü de kapsayan düzensiz göç, özellikle 2011 yılından sonra önemli ölçüde artmış ve Türkiye’nin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapısı üzerinde çeşitli etkiler doğurmuştur. Suriye iç savaşı ve akabinde Türkiye’nin belirli bir süre için uyguladığı “açık kapı politikası” sonucunda daha önce hiç olmadığı kadar artan düzensiz göç, işgücü piyasalarını da etkilemektedir. Neo klasik kuramın öngörülerinin geçerliliğini sınamayı amaçlayan bu çalışmada, düzensiz işgücü göçü ile işgücü piyasasına ilişkin belirli değişkenler arasındaki ilişki Türkiye özelinde incelenmiştir. Buna göre, düzensiz işgücü göçü işçi sayısının artışı bakımından işgücü sunumunu da arttıran ücret dışı bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, kuram kapsamında geliştirilen göç ve ücret bağıntısına ilişkin zıt yönlü savların ikisi de belirli dönemler için geçerlidir. 2011 öncesinde düzensiz işgücü göçü ile ücretler arasındaki negatif bağıntı, 2011 sonrasında ise, pozitif dönmüştür. Özellikle işgücü piyasasında kendilerine kayıt dışı alanda yer bulan göçmenlerle ilgili sağlıklı verilere ulaşılmasının güçlüğü, ortaya çıkan örüntülere ilişkin kapsamlı değerlendirme yapılması olasılığını da kısıtlamaktadır. Yine de düzensiz göç ve kayıtdışılığın birbirini desteklediği açıktır. Bu anlamda, özellikle uzun dönemli incelemelerde düzensiz göçün ücretlerde düşüşe neden olmayabileceği yönünde sonuçlara ulaşılabilmekle birlikte çalışma koşullarının ücretten ibaret olmadığı da bilinmelidir. Bu biçimdeki yasa dışı akımların, çalışma koşullarını bir bütün olarak olumsuz etkilediği de bir gerçektir. Nitekim alan yazında bu konuda bir uzlaşma oluştuğunu görmek de güç değildir.

Kaynakça

- Abowd, J. M. ve Card, D. (1987). Intertemporal labor supply and long-term employment contracts. *The American Economic Review*, 77/1, 50-68.
- AFAD. (2013). Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar. 2013: Saha araştırması sonuçları, Ankara: AFAD Yayınları.
- Aihara, A. (2012). Willingness to Work in the Acknowledged Condition Re-examined. *Seijo University economic papers*, 198.
- Angrist, J. D. ve Evans, W. N. (1998). Children and their parents' labor supply: Evidence from exogenous variation in family size. *American Economic Review*, 88/3, 450-477.
- Berg, M. ve Hudson, P. (1990). Rehabilitating the industrial revolution. *Warwick Economics Working Paper*, 351.
- Bettio, F. ve Verashchagina, A. (2009). Gender segregation in the labour market. Root causes, implications and policy responses in the EU., Report by the European Commission's Expert Group on Gender and Employment Issues, European Communities, Luxembourg: Publications Office of the European Union. ec.europa.eu/justice/gender-equality/document/index_en.htm adresinden erişildi. (ET: 17.05.2017).
- Biçerli, M. K. (2003). Çalışma ekonomisi. İstanbul: Beta Yayın Dağıtım A.Ş., Yayın No: 1290.
- Blundell, R. ve Macurdy, T. (1999). Labor supply: A review of alternative approaches. Jelter, O. A. ve Card, D. (Yay. Haz.) *Handbook of labor economics: Volume 3* (s. 1559-1695). Amsterdam: Elsevier Science B.V.
- Blundell, R., Brewer, M. ve Francesconi, M. (2008). Job changes and hours changes: Understanding the path of labor supply adjustment. *Journal of Labor Economics*, 26/3, 421-453.
- Blundell, R., Pistaferri, L. ve Saporta-Eksten, I. (2016). Consumption inequality and family labor supply. *American Economic Review*, 106/2, 387-435.
- Blundell, R., vd. (2016). Female labor supply, human capital, and welfare reform. *Econometrica*, 84, 1705-1753.
- Borjas, G. (2017). The labor supply of undocumented immigrants. *Labour Economics*, 46, 1-13.
- Bozgeyik, Y. ve Yoloğlu, Y. (2015). Türkiye'de turizm gelirleri ile GSYH arasındaki ilişki: 2002-2014 dönemi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/40, 627-640.
- Bradley, C. J., Neumark, D. ve Barkowski, S. (2013). Does employer-provided health insurance constrain labor supply adjustments to health shocks? New evidence on women diagnosed with breast cancer. *Journal of Health Economics*, 32/5, 833-849.
- Cesur, E. (2015). Göç ve yoksulluk. Y. Aktaş ve E. E. Cesur (Yay. Haz.) *Bir bakışta insan kaynakları yönetimi* (s. 357-389). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Çevik, S. (1995). Mikro iktisada giriş, İzmir: Üniversite Kitapları.
- Danchev, A. ve Sevinç, E. (2012). Willingness to work, human capital and job satisfaction: A case study for Turkey. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 5/10, 71-90.

Datta, N. ve Kotikula, A. (2017). Not just more, but better: fostering quality of employment for women. <http://documents.worldbank.org/curated/en/569891488778608236/Not-just-more-but-better-fostering-quality-of-employment-for-women> adresinden erişildi. (ET: 17.05.2017).

Dedeoğlu, S. (2016). Türkiye’de mevsimlik tarımsal üretimde yabancı göçmen işçiler mevcut durum raporu: yoksulluk nöbetinden yoksulların rekabetine. Ankara: Bilim, Kültür, Eğitim, Araştırma, Uygulama, Üretim ve İşletme Kooperatifi (Kalkınma Atölyesi).

DSFA, (2007). Green Paper on Pension. Department and Social and Family Affairs. Dublin: Published by the stationery office.

Dünya Bankası. (2015). Population, total. <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> adresinden erişildi. (ET:17.05.2017)

Ekin, N. (2000). Türkiye’de yapay istihdam ve istihdam politikaları. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, No: 2000-33.

Erdinç, Z. (2016). Türkiye’de kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye yönelik izlenen politikalar ve çözüm önerileri. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16/4, 39-52.

Erdut, Z. (2007). Enformel istihdamın ekonomik, sosyal ve siyasal etkileri. Çalışma ve Toplum, 2007/1, 53-82.

Eurofound (2016), Approaches to the labour market integration of refugees and asylum seekers. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

European Commission (EC). (2016). Turkey: Refugee crisis. ECHO Factsheet, Brussels: The Publications Office of the European Union (EU).

Fagan, C. ve Norman, H. (2013). Men and gender equality: tackling gender segregation in family roles and in social care jobs. Bettio, F., Plantenga, J. ve Smith, M. (Yay. Haz.) Gender and the European labour market (s. 199-223). Oxon: Routledge.

Farzin, Y. H. ve Akao, K. I. (2006). Non-pecuniary work incentive and labor supply. Nota di lavoro, 21, Milano: Fondazione Eni Enrico Mattei

Fleetwood, S. (2008). A trans-disciplinary (proto) model of labour markets. Bristol Business School Working Paper, 12.

Fortune. (2017). The 100 best companies to work for. <http://fortune.com/best-companies/> adresinden erişildi. (ET: 17.05.2017)

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2015). 2015 Türkiye göç raporu. Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları.

Greenwood, J. ve Seshadri, A. (2005). Technological progress and economic transformation. Aghion, P. ve Durlauf, S. N. (Yay. Haz.) Handbook of economic growth: Volume 1B (s. 1226-1273). Amsterdam: Elsevier B.V.

Günaydın, D. ve Cavlak, H. (2015). Avrupa Birliği ve İzmir işgücü piyasaları: Toplumsal cinsiyet açısından bir değerlendirilme. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 4/7, 1-11.

Gündoğan, N. ve Biçerli, M. K. (2012). Emek arzı. N. Gündoğan ve M.K. Biçerli (Yay. Haz.) Çalışma ekonomisi – I (s. 20-37). Eskişehir: T.C Anadolu Üniversitesi Yayını No:2675.

- Hall, R. E. (1980). Labor supply and aggregate fluctuations. Supplementary to the Journal of Monetary Economics, 12, 7-33.
- Heckman, J. (1974). Shadow prices, market wages, and labor supply. *Econometrica*, 42/4, 679-694.
- İçduygu, A., (2016). Turkey: Labour market integration and social inclusion of refugees. European Parliament Directorate General for internal policies, policy department A: Economic and scientific policy, Study for the EMPL Committee, IP/A/EMPL/2016-13, PE.595.328.
- Kalkınma Bakanlığı. (2014). İstihdam ve çalışma hayatı özel ihtisas komisyonu raporu. Ankara: Kalkınma Bakanlığı yayınları, Yayın no: 2882
- Kılıç, E. (2017). Is jobless growth still a problem for Turkey? Analysis of economic performance and employment nexus via continuous wavelet transform. V. Anadolu International Conference in Economics 11-13 Mayıs 2017 içinde (s. 1-14). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Killingsworth, M. R. ve Heckman, J.J. (1986). Female labor supply: A survey. Ashenfelter, O. ve Layard, R. (Yay. Haz.) *Handbook of labor economics: Volume I* (s. 103-204). Amsterdam: Elsevier Science Publishers B V.
- Kirişçi, K. (2014). Syrian refugees and Turkey's challenges: Going beyond hospitality. Washington, D.C.:The Brookings Institution.
- Krueger, A. ve Pischke, J. S. (1992). The effect of social security on labor supply: A cohort analysis of the notch generation. *Journal of Labor Economics*, 10/2, 412-437.
- Lordoğlu, K. ve Biçerli, M. K. (2013). Emek mobilitesi. Gündoğan, N. ve Biçerli, M. K. (Yay. Haz.) *Çalışma Ekonomisi – II* (s. 2-21). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi yayınları, No: 2755.
- Mallia, M. (2005). The Maltese labour market and frictional unemployment. *Bank of Valletta Review*, 32, 47-61.
- Marston, A. (2014). Women, business and human rights. A background paper for the UN working group on discrimination against women in law and practice, London: Marston Consulting.
- Mulligan, C. B. (2010). Does labor supply matter during a recession? Evidence from the seasonal cycle. National Bureau of Economic Research working paper, 16357.
- Neumark, D. ve Powers, E. T. (2005). The effects of changes in state SSI supplements on preretirement labor supply, *Public Finance Review*, 33/1, 3-35.
- OECD. (2012). World indicators of skills for employment. <http://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=62769#> adresinden erişildi. (ET: 17.05.2017).
- Olhan, E. (2011). Herkes için insana yakışır iş: Ulusal gençlik istihdam programı ve Antalya pilot bölge uygulaması. Birleşmiş Milletler Ortak Programı: Türkiye'de kırsal istihdamın yapısı.
- Sapancalı, F. (2008). Türkiye'de İşgücü Piyasası, Sorunlar ve Politikalar. *TÜHİS Dergisi*, 21/2-3, 8-30.

Sender, J., Cramer, C. ve Oya, C. (2005). Unequal prospects: disparities in the quantity and quality of labour supply in sub-saharan Africa. School of Oriental and African Studies University of London Working Papers, 145.

Sezici, E. ve Kara, H. (2016). İşgücüne dâhil olmayanların örgütsel adalet beklentilerinin incelenmesi üzerine ampirik bir saha araştırması. Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Dergisi, 7/1, 139-164.

Slack, T., vd. (2017). Social embeddedness, formal labor supply, and participation in informal work. International Journal of Sociology & Social Policy; 37/3-4, 248-264.

Smith, S. W. (2003). Labour Economics. London: Routledge.

Şenses, F. (2003). Neoliberal ekonomi politikaları, işgücü piyasaları ve istihdam. 2000 – 2003 Petrol-İş Yıllığı (s. 149-162). İstanbul: Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası.

Temiz, H. E. (2004). Küreselleşme sürecinde uluslararası göç hareketleri, yoksulluk ve işgücü piyasaları. TÜHİS Dergisi, 18/5, 35-60.

TÜİK. (2016a). Yaş grubuna göre nüfus ve cinsiyet oranı. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068 adresinden erişildi. (ET: 17.05.2017)

TÜİK. (2016b). Nüfusun işgücü durumu. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> adresinden erişildi. (ET: 17.05.2017)

TÜİK. (2016c). Kurumsal olmayan nüfusun yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumu (2005-2013). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 adresinden erişildi. (ET: 17.05.2017)

TÜİK. (2016d). Kurumsal olmayan nüfusun yıllar ve cinsiyete göre işgücü durumu (2014 ve sonrası). http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007 adresinden erişildi. (ET: 17.05.2017)

TÜİK. (2016e). Saatlik işgücü maliyet endeksi ve değişim oranları. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1008 adresinden erişildi. (ET: 17.05.2017)

United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR). (2015) Global report 2015. New York: UN Publication.

Yeldan, E. ve Ercan, H. (2011). Growth, employment policies and economic linkages. International Labour Organization Employment working paper, 84.

TÜRK KAMU YÖNETİMİNDE YENİ BİR MODEL: TARIM VE KIRSAL KALKINMAYI DESTEKLEME KURUMU

Dr. Haydar ALBAYRAK

TKDK Malatya İl Koordinatörlüğü

Öz

Türk kamu yönetimine yönelik reform çalışmaları uzun yıllardır devam etmektedir. Kamu yönetiminde reform yapılmak istenmesinin temel gerekçesi, kamu yönetiminin hantallığı, kamu görevlilerinin tembelliği ve kamu kaynaklarının verimli kullanılmadığı iddiasıdır. Bu nedenle performansı, esnek çalışmayı ve sözleşmeli istihdamı esas alan yeni modeller önerilmektedir.

2000’li yıllardan itibaren hız kazanan reform çalışmalarının büyük bir bölümü, öneri düzeyinde kalmış; sadece küçük bir bölümü parçalar halinde uygulanabilmiştir. Ancak reform önerilerinin tam olarak vücut bulduğu bir kurumdan bahsedilebilir. 2007 yılında AB kırsal kalkınma hibelerini kullanılmak üzere kurulan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), reformlarla oluşturulmak istenen kamu yönetimi modelinin bir prototipi niteliğindedir.

Çalışmada, Türkiye’deki kamu yönetimi reformu çalışmalarına kısaca değinilerek Türk kamu yönetimi için yeni bir örnek olan TKDK’nın kuruluşu, işleyişi, görevleri ve personel politikası değerlendirilmektedir. TKDK gibi somut bir örnek üzerinden yapılacak değerlendirmenin, önerilen yeni kamu yönetimi modellerinin artı ve eksi yönlerinin görülmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi Reformu, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), Performans Ölçümü, Sözleşmeli İstihdam, Avrupa Birliği

1893

A NEW MODEL IN TURKISH PUBLIC ADMINISTRATION: AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT SUPPORTING INSTITUTE

Abstract

The reform efforts in Turkish public administration have been going on for many years. The main reasons for the reforms in public administration are that the public administration is cumbersome, the public officials are lazy and the public resources can't be used efficiently. For these reasons, new models based on performance, flexible work and contractual employment are proposed.

Much of the reform efforts that have accelerated since 2000 have remained at the suggestion level; only a small part could be applied in pieces. However, it can be said an institution that the reform proposals is fully embodied. The Agriculture and Rural Development Supporting Agency (ARDSI), established in 2007 to enable EU rural development grants, is a prototype of the public administration model that is to be created with reforms.

In the study, it is evaluated the establishment, functioning, duties and personnel policy of the ARDSI, which is a new example for the Turkish public administration, after briefly addressed to public administration reform activities in Turkey. The assessment to be made on a concrete example such as TKDK is thought to be important in terms of the positive and negative aspects of the proposed new public administration models.

Keywords: Public Administration Reform, Agricultural and Rural Development Supporting Institute (ARDSI), Performance Measurement, Contractual Employment, European Union (EU)

1. GİRİŞ

Türk kamu yönetimine yönelik reform çalışmaları uzun yıllardır devam etmektedir. Kamu yönetiminde reform yapılmak istenmesinin temel gerekçesi, kamu yönetiminin hantallığı, kamu görevlilerinin tembelliği ve kamu kaynaklarının verimli kullanılmadığı iddiasıdır. Bu nedenle performansı, esnek çalışmayı ve sözleşmeli istihdamı esas alan çok sayıda yeni model önerilmektedir. Ancak bu model önerilerinin hiçbirisi tam olarak hayata geçirilememiş; sadece küçük bir bölümü parçalar halinde uygulanabilmiştir. Çok dikkat çekmese de reform önerilerinin tam olarak vücut bulduğu, bir kurumdan bahsedilebilir. 2007 yılında AB kırsal kalkınma hibelerini kullandırmak üzere kurulan Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun reformlarla oluşturulmak istenen yeni kamu yönetimi modelinin bir prototipi niteliğinde olduğu söylenebilir.

Çalışmanın iki bölümden oluşması planlanmıştır. İlk bölümde Türkiye'deki ve dünyadaki kamu yönetimi reformu çalışmalarına değinilerek reform çalışmalarının gerekçeleri, yapılan uygulamalar ve elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. İkinci bölümde Türk kamu yönetimi için yeni bir örnek olan TKDK'nın kuruluşu, işleyişi, görevleri ve personel politikası üzerinde durulmaktadır. Sonuç bölümünde ise kamu yönetimi reform çalışmaları ile TKDK modelinin ortak yanları, olumlu ve olumsuz yönleri ele alınarak Türk Kamu Yönetiminde genel bir uygulama haline getirilmesi durumu tartışılmaktadır.

2. KAMU YÖNETİMİ REFORMU NEDİR?

Kamu yönetiminde meydana gelen aksaklıkları gidermek amacıyla yapılması gereken değişiklikleri ifade etmek için farklı ülkelerde farklı kavramlar kullanılmaktadır. İngiltere'de "Kamu Yönetiminin İyileştirilmesi", Avustralya'da "Kamu Yönetimi Reformu", Yeni Zelanda'da "Yeni Kamu Yönetimi", İskandinav ülkelerinde "Kamu Yönetiminin Modernleştirilmesi", Fransa'da "Âdem-i Merkezileştirme Reformu", ABD'de "Devletin Yeniden Yapılandırılması", Sovyetler Birliği'nde "Yeniden Yapılanma", OECD ülkelerinde "Yeni Yöneticilik" kavramları tercih edilmektedir (Tutum, 1994: 3-4). Ülkemizde de "Yönetimde Reform", "Yönetimin İyileştirilmesi", "Bürokrasinin Azaltılması", "Devletin Küçültülmesi" gibi farklı kavramların kullanıldığını görüyoruz (Aykaç, 1999: 6). İfade farklılıklarının nedeni, kamu yönetimi reformunun kamunun kendi iç dinamiklerinin yanında çevresel faktörlerin etkisi ve belirleyiciliği ile gündeme gelmesinden kaynaklanmaktadır. Biz ise çalışmamızda **Kamu Yönetimi Reformu** terimini kullanmayı tercih ediyoruz.

İnsanların devletten beklentileri her zaman aynı olmamış, süreç içerisinde çeşitli değişiklikler göstermiştir. 19. yüzyılda devletin sadece güvenlik, adalet ve dış politika gibi klasik görevleri üstlendiği, Jandarma Devlet olarak da ifade edilen devlet modeli yeterli görülürken; 20. yüzyıl

başlarında yaşanan ekonomik kriz sonrasında bu düşünce hızla değişerek yerini devletin ekonomiye müdahalesinin zorunluğu olduğu Sosyal devlet (Refah devleti) anlayışına bırakmıştır. Bakış açısındaki değişikliklerle beraber devletin ekonomik alana müdahalesi artmaya başlamış ve Refah Devleti olarak adlandırılan korumacı bir politika benimsenmiştir. 1970'lerden itibaren ise, süreç tersine dönmüş ve devletin faaliyet alanının daraltılmasını savunan “Neo-Liberal” ya da “Yeni Sağ” olarak adlandırılan anlayış ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre, kamu kurum ve kuruluşları ekonomiklik, etkililik ve verimlilik çerçevesinde yeniden örgütlenmelidir. Bunu yapmak içinse kamu yönetimi mevcut yapısından uzaklaşarak özel sektör yönetim tekniklerini uygulamalıdır, diğer bir deyişle serbest piyasa koşullarına göre faaliyet göstermelidir (Arslan, 2010: 23). Çalışmamızın konusunu bu yeni anlayışa bağlı olarak devlete biçilen yeni rol çerçevesinde kamu yönetiminde yapılan reformlar oluşturmaktadır.

Neo-liberalizm, devletin özellikle ekonomik nitelikli faaliyet alanlarından çekilmesini ve bu alanın özel sektöre bırakılmasını savunmaktadır. Devletin sorumluluğunda kalan sınır sayıdaki kamu faaliyetinin ise kamu işletmeciliği mantığı çerçevesinde sunulmasını önermektedirler. Devletin küçültülmesini ve kamu yönetiminde özel sektör yönetim tekniklerinin kullanılmasını savunanların dayandıkları temel argüman, büyüdüğü ve hantallaştığı iddia edilen bürokrasinin bu haliyle beceriksiz bir yönetim sergilediği ve kaynak israfına neden olduğu iddiasıdır. Bu nedenle az gelişmişliğin bir nedeni olarak görülen bürokrasinin tasfiye edilmesi gereklidir. Aynı zamanda devlet iktisadi, kültürel ve toplumsal alandan elini çekmeli, ulusal kalkınmada devlet öncülüğünden vazgeçilmeli ve gelişmiş dış dünya ile bütünleşmelidir (Güler, 2005: 27-30). Bu düşünce, IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de uygulanmaya başlanmıştır.

1980’li ve 1990’lı yıllarda birçok gelişmiş ülkede katı, hiyerarşik/bürokratik kamu yönetiminin, esnek ve piyasa tabanlı bir kamu yönetimine dönüştürülmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Özel sektör kavram ve yöntemlerinin kamu kurumlarında da uygulanmasını öneren bu çalışmalar, Max Weber tarafından formüle edilen bürokrasi yerine, serbest piyasa ilkelerine ve bireysel memnuniyetine dayalı, karar verme katmanlarının yatay sıralandığı, süreçten ziyade sonuca öncelik veren ve girişimciliği önemseyen bir yaklaşım benimsemişlerdir (Özer, 2005: 11). Diğer bir deyişle reform çalışmalarıyla kamu yönetiminde basit bir değişiklik değil, bir paradigma değişikliği hedeflenmektedir.

Kamu yönetimi reformu ile bürokrasiden çok serbest piyasaya öncelik veren, süreçlerden çok sonuçları önemseyen, kaçınmaktan çok sorumluluk alan, kamu yönetiminden çok işletme yönetimini benimseyen ve hizmetlerin sunumunda ekonomiklik, etkinlik ve verimlilik üzerinde yoğunlaşan bir kamu yönetimi hedeflenmektedir (Ömürgönülşen, 1997: 517-531). Oluşturulması amaçlanan yeni kamu yönetimi ile klasik bürokratik bir yapıdan yarı-otonom yapılanmaya geçiş ve performans dayalı bir ücretlendirme sistemi getirilmek istenmektedir. Ayrıca ömür boyu memuriyet ilkesi yerine süreli hizmet sözleşmesine dayanan ve iş güvencesinden yoksun bir istihdam modeli önerilmektedir (Dunsire, 1999: 369; Aktaran Özer, 2005: 11). Böylesi bir kamu yönetimini kurmak için yapılması gerekenler şunlardır:

a. Bürokrasiyi Azaltmak: Kamu kurumlarının yönetim yapısı değiştirilerek karar verme sürecinde ve uygulama aşamalarında kamu kuruluşlarına tanınan esneklik ve takdir hakkı genişletilmektedir. Kurallara bağlılıktan ziyade sonuçlar üzerinde durulmakta (Weikart, 2001: 392) ve kamu kurumları müşteri odaklı hale getirilmektedir. Ayrıca kamu hizmetlerinde yapılacak yeniden düzenlemeler ve özelleştirmeler aracılığıyla kamu yönetimi küçültülmeye

çalışılmaktadır (Galnoor vd.,1998: 394; Aktaran Özer, 2005, 20-21). Bütün bu değişikliklere bürokrasinin azaltılması ve kamu kurumlarının daha hızlı karar vermesi ve uygulaması amaçlanmaktadır.

b. Yeni Yönetim Tekniklerini Uygulamak: Kamu kurumlarında stratejik plânlama, performans yönetimi, toplam kalite yönetimi, amaçlara göre yönetim, matris yapılanma, imaj ve vizyon yönetimi gibi yeni yönetim tekniklerin uygulanması teşvik edilmelidir (Özer, 2005: 42).

c. Kamu Hizmetlerini Özel Sektör Eliyle Yapmak: Kamusal hizmetlerin kamu kurum ve kuruluşları yerine, sözleşmeler aracılığıyla özel ya da gönüllü kuruluşlara yaptırılması önerilmektedir. Bu uygulamanın yönetim anlayışının bir gereği olarak özel sektörle kamu kesimi ve gönüllü kuruluşlar arasında işbirliğini, ayrıca şirketleşme ve özelleştirmeleri teşvik etmesi beklenmektedir (Özer, 2005, 42).

d. İnsan Kaynakları Yönetimini ve Ücret Sistemini Değiştirmek: Kamu kurumlarına kendi insan kaynakları siyasalarının ve ücretlendirme sistemlerinin tespitinde daha fazla yetki verilmesi, ömür boyu iş güvencesinin sınırlandırılması ve bireysel performansa dayalı ücret sistemine geçilmesi tavsiye edilmektedir. Kısmi zamanlı çalışmaya dayalı sözleşmeli istihdamın yaygınlaştırılmasıyla kamu kurumlarında verimliliğin artacağı düşünülmektedir (Özer, 2005, 42).

Kamu yönetimi reformu çalışmalarına genel olarak bakıldığında kamu yönetimindeki yeni yaklaşımın, özellikle klasik bürokrasiye yöneltilen eleştirileri temel aldığı görülmektedir. Yapılan eleştiriler ağırlıklı olarak hiyerarşik bir yapılanma, yetkilerin aşırı merkezileşmesi, vatandaşların beklentilerini gereği gibi karşılanmaması, aşırı kuralcılığın hâkim olması ve çalışanların verimsizliği üzerinedir. Kamu yönetimi reformu ile bütün olumsuzluklar giderileceği ve özel sektör tekniklerini esas alan bir kamu yönetiminin kurulacağı belirtilmektedir.

3. KAMU YÖNETİMİ VE İŞLETME YÖNETİMİ ARASINDAKİ YAKLAŞIM FARKLILIKLARI

Kamu Yönetimi (Public Administration) ile İşletme Yönetimi (Public Management) arasında önemli farklar bulunmaktadır. Kamu siyasalarının yürütülmesi için gerekli bireysel ve kümesel çabaların eşgüdümlemesi olarak tanımlanabilen kamu yönetimi, dar anlamda sadece yürütme alanındaki kuruluşları ve etkinlikleri içerirken; geniş anlamda yasama ve yargı alanlarındaki kuruluş ve etkinlikleri de içermektedir. İşletme yönetimi ise, “daha çok, uygun bir ortamda, bir kümeye bağlı kişilerin davranışlarını etkileyerek, onların çabalarının ortak bir amaç doğrultusunda istenen sonuçları elde edebilecek biçimde yönlendirme süreci, bir başka deyişle, bir işi çekip çevirmek” olarak anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, işletme yönetimi, kamu kuruluşlarının iç işleyişlerine ilişkin planlama, örgütsel süreklilik, bilgi dizgeleri, insan kaynakları yönetimi ve performans denetimi uygulamalarını içermektedir (Ergun, 2004: 3-6). Hughes ise, kamu yönetimini, kamu görevlilerinin kamuya hizmet etme amacıyla kamusal faaliyetleri ve siyasalarını yürütme süreci olarak tanımlamaktadır. İşletme yönetimini ise, kamu yönetiminden daha geniş bir alanı kapsadığını ve kamu yönetimini içine aldığını söylemektedir (Hughes, 1998: 5-6). Kamu yönetimi ve işletme yönetimine ilişkin tanımlar, bu iki kavramın yönetim anlayışları arasındaki farklılıkları net olarak ortaya koymaktadır.

Kamu yönetimini özel yönetimden ayıran temel noktalardan birisi de, kamu yönetiminin pek çok alanda tekeli olması ve yarışma kurallarının işlememesidir. Kamu örgütleri, özel örgütlerin

kazanç amacına karşılık hizmet amacı taşırlar. Kamu girişimleri hizmet yaparken kazansalar bile buradaki kazanç anlayışı, özel yönetimdeki kazanç amacından daha az etkilidir. Bu yüzden kamu yönetiminde verimlilik, özel yönetimdekinden farklı olarak nicelik değil, nitelikte üzerinden değerlendirilmektedir. Kamu yönetimi yasal ve siyasal bir çerçeve içinde iş görmek zorundadırlar. Siyasal karar organlarının aldığı kararlar, yasalar ve başka düzenleyici işlemler çok kez kamu yöneticisinin hareket özgürlüğünü kısıtlayıcı niteliktedir. Bunun yanında kamu görevlileri, hem yasama ve yürütme organlarının hem de kamuoyunun eleştiri ve denetimine tabi olabilirler. Ayrıca kamu görevlileri, hukuk devleti ilkesinin bir gereği olarak yaptıkları eylem ve işlemlerden dolayı yargı önünde hesap verme durumunda kalabilirler. Özel işletmeler ise, kamu kurumlarından çok daha fazla özerkliğe sahiptir, insan kaynaklarını yönetirken daha özgürdür, kamu yönetiminden farklı çalışma koşulları getirebilir, daha çok ya da daha az ücret ödeyebilirler (Ergun, 2004: 16-17).

Tablo 1. Geleneksel Kamu Yönetimi ve Yeni Kamu Yönetimi Arasındaki Örgütlenme ve Fonksiyonlara İlişkin Farklılıklar

Geleneksel Kamu Yönetimi	Yeni Kamu Yönetimi
Hiyerarşik Kademe ve Farklılıklar	Düz, yatay ve network tipi örgütlenme
<i>f</i> Anlayış	Yerinden Yönetim ve Yetki Devri
Gizlilik ve Kapalılık	Şeffaflık ve Açıklık
Statüko	Dinamik Yönetim
Kural Odaklılık	Vatandaş Odaklılık
Doğrudan Kamu Hizmeti Sunumu	Kamu Hizmetinde Alternatif Mekanizmaların Geliştirilmesi
Sorgulanmazlık ve Dokunulmazlık	Hesap verilebilirlik

Balcı, 2005: 9.

Günümüz gerçekleri dikkate alındığında belki de bu iki anlayışı bir arada yaşamak daha makul ve mantıklı gözükmektedir. Şöyle ki; bir yandan, kamu yönetimi, hukukun üstünlüğü kavramından yola çıkan temel anayasal ilkeler bağlamında ele alınmalı ve devlet yönetimi, siyasal amaçlar ve kurullarla uyum içinde olmalıdır. Diğer yandan, kamu kurumlarının sunduğu hizmetler, birer özel işletme gibi, verimlilik esasına göre sağlanmalıdır. Verimliliği temel alan bir anlayış içindeki kamu görevlisinin, kuşkusuz, geleneksel kamu yönetimindeki kamu görevlisi olan memur ile karşılaştırıldığında farklı işlevlere sahip bir kişi olması beklenecektir (Ergun, 2004: 15). Ancak bu farklılık iyi mi olacaktır, yoksa kötümü tartışmalıdır.

4. TÜRKİYE’DE KAMU YÖNETİMİ REFORMU

Türkiye’de kamu yönetimi reformu çalışmalarını ve bu konudaki tartışmaları ele aldığımız bu bölümde, önce reformun temel gerekçeleri, ardından reform çalışmaları ve bu çalışmalara yönelik eleştirilere yer verilmektedir.

4.1. Kamu Yönetimi Reformunun Gerekçeleri

Türk kamu yönetiminde reform çalışmalarının uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Literatürde “Bitmeyen Senfoni” olarak adlandırılan reform çalışmaları, 1998, 2001 ve son olarak 2003 yıllarında hazırlanan reform tasarılarıyla daha da somutlaşmıştır. 24 Ocak kararlarının ardından uygulanmaya başlanan Neo-liberal politikaların, küreselleşme/bölgeselleşme/yerelleşme dinamiklerinin, AB üyelik müzakerelerinin ve yeni kamu yönetimine yönelik iç taleplerin bir sonucu olarak ortaya çıkan son dönem kamu yönetimi reform tasarıları ile yaklaşık 150 yıllık geçmişi olan reformu çalışmaları farklı bir mecraya girmiştir. Bu nedenle 2003 sonrası reform paketlerini anlamak için 1990 sonrası dönemin iç ve dış dinamiklerini birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Özellikle 1998 ve 2001 tarihli yerel yönetim reformu tasarıları ile 2003 tarihli reform paketi arasındaki ilişkiyi göz ardı etmemek, reform çalışmalarının ardındaki temel mantığı anlamak açısından yararlı olacaktır (Ökmen ve Canan, 2009: 162-163).

Eryılmaz (2007), Türk kamu yönetiminde reform yapılmasının nedenlerini, iç ve dış faktörler olarak ikiye ayırmaktadır. Dış faktörleri, AB üyelik süreci, IMF, OECD ve Dünya Bankası, küreselleşme ve rekabet şeklinde sıralamaktadır. İç faktörleri ise, kamu mali yönetiminde yaşanan kriz, etkisiz ve verimsiz kamu yönetimi, insan kaynakları yönetimindeki yozlaşma ve yolsuzluklar (Balcı, 2005: 8) ile yönetime katılma, hesap verebilirlik, şeffaflık ve sivilleşme gibi toplumsal beklentilerin artması olarak belirtilmektedir (Kurt ve Uğurlu, 2007: 91). Kamu yönetiminde reformu gerekli kılan bu iç ve dış unsurlar üzerinde genel bir mutabakat olmakla birlikte, reformun yöntemi ve derecesi üzerinde görüş birliği bulunmamaktadır.

4.2. Kamu Yönetiminde Reform Çalışmaları

2000’li yıllarda gündeme gelen Kamu Yönetimi Reformu, 1980 yılından bu yana ilerleyen yapısal reformların ikinci dalgasıdır. İlk dalga, 1980’den başlayarak iktisadi-mali liberalizasyon reformları dalgası olmuştur. Bu çerçevede mali ve ticari serbestleştirme, yabancı yatırımların desteklenmesi, özelleştirme, devletin tekelci yetkilerinin kaldırılması, kamu yatırımlarının sınıflandırılması politikaları yürürlüğe konulmuştur. İkinci dalga, 1990’lardan başlayarak ama kapsamlı biçimde 2000’li yıllarda belirmiş ve dikkatler devlet aygıtının kendisine çevrilmiştir (Güler, 2004b: 27). Yapılması planlanan bu reformları basit bir değişiklik olarak görmemek gerekir; çünkü reformlar gerçekleştiğinde devletin toplumdaki rolü ve devlet-vatandaş ilişkisinde önemli bir anlayış değişiminin meydana gelmesi beklenmektedir. Reformlarla 20. yüzyıl süresince hâkim olan hiyerarşik-katı-bürokratik kamu yönetiminin, hizmetlerde etkinliği, verimliliği, piyasa mekanizmasını, müşteri merkezli hizmet anlayışını ve performans hedefleriyle çıktıkları esas alan kamu yönetimine dönüştürülmesi hedeflenmektedir (Ekinci, 2008: 179).

Bütün örgütlenmelerde olduğu gibi devlet örgütlenmesinde de “yapı, para ve personel” örgütün temeli oluşturur. İlk boyut olan devlet aygıtının yapısını yeniden düzenlemek amacıyla Kamu Yönetimi Temel Kanun (KYTK) Tasarısı hazırlanmıştır. Küresel reform politikasının hem ilkelerini hem kavram-kurum ağını tartışmaksızın olduğu gibi kabul eden bu tasarı yasalaşmamıştır. İkinci boyut olan mali yapıyı değiştirmek amacıyla 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu yasalaştırılmıştır. 5018 sayılı Yasa, mali yönetim düzenlemesini, yani bir örgütlenmenin en önemli parçasını “kaynak yönetimini” konu almıştır. Üçüncü temel boyut ise, Kamu Personel Rejimi Kanun Tasarısı hazırlıklarıyla yeni ilkelere dayandırılmaya çalışılmaktadır. Kamu istihdamı 1992’de bir İlkeler Metnine konu olmuştu, 1996 yılında bir taslak hazırlanmıştı, 1998 yılında bu yana norm-kadro çalışmalarıyla teknik zemin sağlanmaya çalışıldı, 1985 yılından bu yana kamu istihdam sistemi parça parça yasa değişiklikleriyle Yeni İlkelere doğru itildi. Şimdi yapılmak istenen, yaklaşık yirmi yıldır süren zorlamaları genel kural haline getirip yeni tip devletin kamu personel rejimini tesis etmektir (Güler, 2004b: 30).

Kamu yönetimi reform sürecinin en önemli ayaklarından birisini de hiç kuşkusuz, kamu personel yönetimi anlayışının yenilenmesi ve kamu personel sistemimizin buna göre revize edilmesi oluşturmaktadır (Yılmazöz, 2009: 294). Kamu personel yönetim sistemi, devletin üstlendiği görevleri yerine getiren insan kaynağının bağlı olduğu temel politikaların, kuralların, koşulların, tekniklerin ve uygulamaların bütünüdür. Söz konusu kurallar ve teknikler; hizmetlerin ve personelin sınıflandırılması, ücret yapısı, hakları, ödevleri, yükümlülükleri, hizmet koşulları, istihdam biçimleri, hizmete atanmaları, mesleki bakımdan geliştirilmeleri, çalışanın performans ölçümü, yükseltilmesi, güdülenmesi vb. konuları kapsamaktadır (Canman, 2000: 5). Kamu örgütlerinde insan kaynakları yönetimine ilişkin uygulamalar büyük ölçüde yasalar çerçevesinde yürütülür ve değişiklikler karşısında kolayca esneklik göstermezler (Sadullah, 1998: 35).

Yapılması planlanan kamu personel reformu ile “bilgi edinme hakkı”, “personel etik sözleşmesi”, “bireysel performans ölçümü”, “esnek istihdam ve ücretlendirme esası” ve “özel-bireysel emeklilik sistemi” adları altında toplanan beş temel ilke hayata geçirilmek istenmektedir (Güler, 2005: 16). Reformların amacı, kamu hizmetinin serbest piyasa koşullarına göre verildiği; kamu istihdamının özel sektör istihdamıyla özdeşleştirildiği; iş güvencesi, değerlendirme, yükselme ve ücretlendirmede bireysel performansın dikkate alındığı; devlet memurluğundaki yaşam boyu iş güvencesi, kariyer sistemi, mali ve sosyal haklar gibi ayrıcalıkların kaldırıldığı yeni bir kamu personel rejimi oluşturmaktır (Güler, 2005: 73). Yapılması planlanan değişikliklerle sözleşmelilik, kamu personel sisteminin ana unsuru haline getirilmek istenmektedir. Memurluk, sadece hiyerarşik-yöneticilik kademelerine için öngörülmektedir (Özer, 2005: 41). Kamu hizmeti gören personelin, sözleşmeli statüde yerel patronlarla çalışmaları, elde edilmiş tüm ileri hakların yitirilmesi anlamına gelmektedir. Örgütsüzleştirme, hepimizin çok kolay görebileceği bir sonuçtur. Sözleşmelilik, bütün yüksek iş güvencelerinden koruma sistemlerinden yoksunlaşma, kamu işçiliğinin geleneğinde artık kökleşmiş olan sendikalılık hakkından yoksun kalma anlamına gelmektedir (Güler, 2004b: 42).

Türkiye’deki kamu personel sistemini belirleyen temel kanun olan 657 sayılı Devlet Memurları Kanununun 4. maddesine göre kamu kesiminde başlıca dört istihdam türü bulunmaktadır:

a. Memur: Kamu personeli sistemin ana istihdam biçimi olup, kamu kurumlarınca genel idare esaslarına göre yürütülen asli ve sürekli kamu hizmetlerini yapmakla görevlendirilen

çalışan kesimidir. Varlığı, kamu hizmeti ve otoritesi ile bütünleşmiş, kariyere bağlı kamu personeli olarak da tanımlanabilir.

b. Sözleşmeli Personel: Özel ve istisnai durumlarda, bilgisine ve uzmanlığına ihtiyaç duyulan kişilerden geçici olarak yararlanılması amacıyla öngörülen bir istihdam türüdür. Bu şekilde istihdam edilenler işçi sayılmazlar.

c. Geçici personel: Bir yıldan daha az süreli ya da mevsimlik işlerde, Bakanlar Kurulu'nca belirlenen görev, sayı, ücret sınırları içinde sözleşme ile çalıştırılan kişilerdir.

d. İşçi: İş hukukuna tabidirler. Ancak süreç içinde hizmete girişte sınava tabi tutulma, sendikal örgütlenme, kamu hizmetlerinin sürekliliğinin etkisiyle işçilik sürekli bir meslek haline dönüşmüştür. "Süresi belirsiz akit" temel hale gelerek, işçilik adeta kadrolu çalışmaya dönüştürülmüştür. Bu bakımdan kamu kurumlarındaki işçilik, özel sektör işçiliğinden ayrılmıştır (Güler, 2005: 123).

1982 Anayasasınının 128. maddesine göre; devletin kamu iktisadi teşebbüsleri ile diğer kamu tüzel kişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle yürütülür. Diğer kamu görevlileri ile kastedilen askeri, yargı ve akademik hizmetleri yürüten görevlilerdir. Memurlar ve diğer kamu görevlileri, statü rejimine göre çalışırlar. Statü rejimi, liyakat sistemi ve kariyeri esas alan, yaşam boyu devam eden, görev hizmetlerinde kamu yararını hedefleyen, hem hükümet ve idareye hem de üçüncü kişilere karşı hizmet, görev ve görev yeri ile meslek güvenceleri çerçevesinde görevini ifa eden yüksek iş güvencesine sahip bir çalışma düzeni olarak tanımlanabilir (Güler, 2005: 89). Kamu kurumlarının faaliyetlerinde "hizmet", "kamu yararı" ve "toplumsal sorumluluk" düşüncesi esastır. Bu nedenle kamu hizmeti olarak adlandırılan kamu kesiminin yapmış olduğu faaliyetler kâr amacı ile yapılmaz. Kamu hizmetlerinde süreklilik, ivedilik ve zorunluluk vardır (Canman, 2000: 7-8). Kamu hizmetlerinin başlıca özelliklerinden olan sürekliliğinin en önemli güvencesi, yasaları uygulamakla görevli kamu personelidir (Güler, 2005: 197).

Kamu insan kaynakları yönetiminde geliştirilen ortak ilkeler; yeterlik (liyakat), kariyer, eşitlik, güvence ve tarafsızlıktır. Yeterlik ilkesi, çalışanın verilen görevi başarıyla yapabilme yeteneği iken; kariyer ilkesi, çalışanın mesleğini ömür boyu sürecek bir iş olarak görmesi ve buna uygun olarak uzmanlaşması; eşitlik ilkesi, kamu hizmetine girişte ve yükselmede dil, din, soy, cinsiyet, siyasal düşünce ve felsefi inanç gibi ayrılıkların dikkate alınmaması; güvence ilkesi, kamu görevlisinin haklı bir gerekçe olmadıkça işinden atılamaması; tarafsızlık ise, kamu görevlisinin görevini yaparken kimseye ayrıcalık tanımaması herkes eşit mesafede olması anlamına gelmektedir (Ergun, 2004: 243-244). Kamu hizmeti, yurttaşlardan hiçbir kesime üstünlük sağlamamalı, aynı zamanda hiç kimse kamu hizmetlerinden yoksun bırakılmamalıdır. Bu ise kamu personelinin hizmete uygunluğu, yani yeterliliği ve tarafsızlığı ile sağlanır. Kamu hizmetinin sunumunda çok önemli bir nitelik olan tarafsızlık, personelin hem siyaset ve idareye, hem de üçüncü kişilere karşı korunması ile güvence altına alınmaktadır (Güler, 2005: 152-153). Bu nedenle kamu personeline sağlanacak "hizmet güvence sistemi" kişisel veya zümresel bir ayrıcalık olarak değil, hizmetlerin gereğinin yerine getirilmesi sağlama ve kamu yararını gözetme aracı olarak görülmelidir (Canman, 2000: 36).

5. KAMU YÖNETİMİ REFORMUNA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Reform çalışmalarına yönelik eleştirilerden en önemlisi, reformların Türkiye'nin ihtiyacına binaen iç dinamikler tarafından talep edilmediği, dış faktörlerin etkisiyle gündeme geldiğidir. Dış faktörlerin dayattığı söylenen reformların ülke yararına olup olmadığı tartışılmakta ve reformu teşvik eden dış unsurların çok da iyi niyetli olmayabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu konuda en fazla ve en tutarlı eleştirileri Güler getirmektedir. Osmanlı dönemi dahil bütün kamu reformlarının dış taleplerden kaynaklandığını belirten Güler, Osmanlı dönemindeki reformlar birkaç ülke elçiliği aracılığıyla yapılırken, 1945 reformlarını Birleşmiş Milletler (BM) ile birkaç ülkenin "ikili yardım teşkilatı" üzerinden harekete geçirdiğini, 1980 sonrası reformlarının ise, BM'ye ek olarak, ana öncülükte kendisini aşan BM ilgili kuruluşları IMF-Dünya Bankası ikilisi, 1990'larda ilgisini özellikle eski sosyalist ülkelerde piyasa sistemiyle birlikte bunun yönetimini kurmaya odaklanan OECD, 1994 yılında doğan Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği yapılarının belirleyiciliğinde ortaya çıktığını ve ilerlediğini iddia etmektedir. Bu kurumların kendi aralarındaki eşgüdümü için harcanan çabaların, 2000'li yıllarda büyük oranda başarıya ulaştığını belirtmektedir (Güler, 2004b: 26). Güler'e göre; Türkiye, hem resmi hem toplumsal kurumlarıyla yürürlükteki kamu reform politikasını oluşturma bakımından bağımsız kurucu unsur değildir. Rolü, kendisi dışında oluşturulan reform politikasını transfer işleminin alıcısı ve politikanın uygulayıcısı olarak sabitlenmiştir. Ülkede ilerleyen kamu reformu sürecinin bu özelliği, tüm öbür özelliklerinin üzerinde yer almaktadır. Yerli toplumsal güçler ile kurumlar, bu politikanın yaratıcı kaynak dinamiği değil uzantısı ya da ikincil dinamiği konumundadır (Güler, 2004a: 65).

Diğer önemli bir eleştiri ise kamu personel rejimine yönelik reformlardır. Bu reformların temel gerekçesi memur sayısının çok olduğu, abartılı iş güvencesi nedeniyle memurların çalışmadığı, çalışmayan memurun işten çıkarılmadığı bu nedenle hem devlete aşırı bir maddi yük yüklediği, hem de hizmetlerin istenen hız ve kalitede yapılamadığı iddiasıdır. Bu iddiaların aksine Türkiye'de memur sayısı fazla değildir. Şöyle ki; Türkiye'de 3.341.000 kamu personeli çalışmaktadır (DPB, 2017); merkezi idare, yerel yönetimler ve KİT'lerde memuru, sözleşmeli, işçisi hepsi beraber bu rakama ulaşmaktadır. Bu sayı, 79 milyon nüfusun (TÜİK, 2017) % 4,2'sini oluşturmaktadır. OECD ülkelerinde bu oran % 10, % 8, % 7, % 6 düzeylerinde olup Türkiye'den kat be kat fazladır. Yani Türkiye'de "aşırı büyük, hantal, obez kamu bürokrasisine yol açan şişkin bir personel varlığı var..." savı gerçek dışıdır (Güler, 2004b: 41). Ayrıca 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 125. Maddesinde memurlara verilebilecek cezalar düzenlenmiştir. Bu cezaların arasında memuriyetten çıkarma cezası da yer almaktadır. Belirli şartların gerçekleşmesi halinde kişiler memuriyetten çıkarılabilirler. Ancak yasanın keyfi olarak belgeye ve delile dayanmadan yapılacak cezai işlemlere ve memuriyetten çıkarmalara karşı memurları koruduğu ve memura güvence sağladığı doğrudur. Memur işten çıkarılmıyor iddialarının arkasında bu tür keyfiyetlerin yer aldığını düşünmek herhalde yanlış olmayacaktır.

Günümüzde siyasal liderler, çalışacakları yöneticilerden kendi siyasal amaçlarına sempati duymaları öncelikli olarak istemektedir. Bu durum klasik kamu yönetiminin nötr ve siyasetten arınmış yönetim felsefesi ile örtüşmemektedir (Hughes, 1998: 76). Politikleşmenin iki sakıncası bulunmaktadır. Birincisi, kamu hizmetinin politik bir araç haline gelmesinde yönetimin ötesinde kamu çıkarı bulunmamaktadır. İkincisi, politikleşme Wilson'un 1880'li yıllarda çözümü için öneriler getirdiği sorunlara neden olmaktadır. Wilson yönetimin ve siyasetin ayrılmasını önermiş, yağma sisteminin, yozlaşmanın böyle giderilebileceğini belirtmişti. Eğer yöneticiler kendi sonuçları için sorumlu olurlarsa ve sistem daha kişisel ve politik olursa, benzer sorunlar

tekrar ortaya çıkacaktır (Özer, 2005: 30). Bu haliyle politikleşme potansiyel bir sorun olarak varlığını korumaktadır.

Klasik kamu yönetimine yönelik eleştiriler sırasında sık kullanılan bir kavram olan “bürokrasi”, bütün olumsuzlukların başkahramanı olarak gösterilmektedir. Ancak dünyanın birçok yerinde hedef gösterilen olan gösterilen bürokrasinin henüz bir alternatifi bulunamamıştır. Bu nedenle, devlet yönetiminde bürokratikleşmeden kaçınma (debureaucratization) ve kural koymaktan kaçınma (deregulation) hedefine büyük ölçüde ulaşamamıştır (Ergun, 2007: 8-9). Çünkü bürokrasiye çözüm olarak sunulan öneriler de bürokrasi ve örgüt karakteri taşımaktadır. Bu nedenle benzer sorunlarla karşı karşıya kalılabilmektedir.

Kamu yönetimi reformuna yöneltilen diğer eleştiriler şu şekilde sıralanabilir (Parlak ve Sobacı, 2005: 207): (a) Kamu yönetimi reformu demokratik değerlerle bağdaşmadığı noktasında da eleştirilmektedir. (b) Kamu yönetimi reformu karşıtlarına göre, kamu yöneticileri uzmanlaştıkça çalışanların yönetime katılımları ve yönetim üzerindeki denetimleri azalmaktadır. (c) Reformlar, devleti bir hizmet tüketim aracına dönüştürmekte, devletin çatışmaları çözme, ulusal hedefler belirleme, toplumdaki güç kullanımını kontrol etme ve ulusun geleceği için yatırım yapma gibi rollerini göz ardı etmektedir (Ricucci, 2001: 173; Aktaran Kurt ve Uğurlu, 2007: 88). (d) Kamu yönetimi reformuna yönelik en yoğun eleştiriler, yeni sağ düşüncesiyle ilişkili olduğu gerekçesiyle yapılmakta ve bu yaklaşımın geleneksel kamu yönetimini değiştirmeyi amaçlayan ideolojik bir süreç olduğu ileri sürülmektedir (Kurt ve Uğurlu, 2007: 88). Kamu yönetimi reformu ile yeni sağ arasındaki bağlantı inkâr edilemeyecek bir gerçektir. Ancak reformları, yeni sağ ideolojisinin bir parçası olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü kamu yönetimi reformları sadece muhafazakâr hükümetler değil, sosyal demokratlar ve işçi partili hükümetler tarafından da benimsenmekte ve uygulanmaya çalışılmaktadır (Parlak ve Sobacı, 2005: 209).

Son olarak Kamu Yönetimi Reformu yaklaşımı, geleneksel kamu yönetimi gibi tutarlı bir teorinin karşısında bulunmaktadır. Farklı teorilerin dağınık bir toplamı olan reformların çoğunlukla birbirleriyle çelişen ilkeler içerdiği ve ülkeden ülkeye değişen farklı uygulamaları olduğu söylenmektedir. Örneğin İngiltere’de minimal devleti önerilirken, Danimarka’da devleti korunması amaçlanmaktadır. Fransa’da bölgesel yetkilendirme üzerinde durulurken, İngiltere için bundan kaçınılmaktadır (Al, 2002: 114). Bu vb. nedenlerle dünya genelinde kamu yönetimi reform çalışmalarının geçici bir moda olduğu ve bir müddet sonra bu çalışmalardan vazgeçileceği hususunda yaygın bir kanı bulunmaktadır. Karşılaştırmalı çalışmaların artması ile birlikte reformların öngörülerini arasında derin farklılıkların olduğu, hatta ilgili ülkelerde siyasi iktidarlar değişmesiyle bu öngörülerin de değiştiği ortaya çıkmıştır (Özer, 2005: 31). Kamu yönetimi reformları ile kurulan yeni yönetim modellerinin somut başarısının olmaması, “yeni” olarak nitelendirilmesine rağmen liberalizm ve muhafazakârlıkla birçok ortak yönünün olması, kamu hizmetlerini yerine getirmenin ve devlet memuru olmanın verdiği manevi hazı hiç dikkate almaması (Eren, 2001: 215-216) gibi hususlar nedeniyle reform çalışmaları ciddi eleştirilere maruz kalmaktadır.

6. TARIM VE KIRSAL KALKINMAYI DESTEKLEME KURUMU

TKDK, 2007 yılında çıkarılan 5648 sayılı “Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun” ile kurulmuştur.

Kamu tüzel kişiliğini haiz, idarî ve malî özerkliğe sahip, özel bütçeli bir Kurum olan TKDK, kuruluş kanununda yer almayan hükümler bakımından özel hukuk hükümlerine tabi olup Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının ilgili kuruluşudur.

6.1. TKDK'nın Kuruluş Amacı ve Görevleri

1999 yılında Helsinki'de Türkiye'nin AB'ye adaylık statüsünün teyit edilmesiyle birlikte Türkiye'ye sağlanan mali yardım miktarı da artmıştır. AB'ye aday ülkelerin tamamının kullanabileceği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA)'nın bütçesi 2007-2013 döneminde beş bileşen için 9,9 milyar Avro olarak öngörülmüştür. Nüfus ve coğrafi büyüklük göz önüne alındığında bu bütçenin yaklaşık yarısını oluşturan 4,8 milyar Avronun Türkiye için ayrıldığı görülmektedir. IPA'nın beşinci bileşeni olan Kırsal Kalkınma bileşeni kapsamında Türkiye için ayrılan bütçe 854,6 milyon Avro'dur (AB Bakanlığı, 2017).

Bu bütçeyle Türkiye'nin kırsal alanının kalkındırılması ve AB Ortak Tarım Politikasına uyum sağlanması için yapılacak olan çeşitli yatırımların desteklenmesi planlanmaktadır. Kırsal kalkınma bileşeni kapsamında Türkiye için ayrılan yardımlardan daha iyi şekilde yararlanmak ve bu yardımları kurumsal bir düzeyde yönetmek için Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (IPARD Ajansı) kurulmuştur. Kuruluş Kanununa göre, Kurumun kuruluş amacı; “ulusal kalkınma plan, program ve stratejilerinde öngörülen ilke ve hedefler çerçevesinde, Avrupa Birliği ve uluslararası kuruluşlardan sağlanan kaynakları da kapsayacak şekilde, kırsal kalkınma programlarının uygulanmasına yönelik faaliyetleri gerçekleştirmektir” (RG, 2007: md. 1). Kurumun temel görevleri; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından hazırlanan ve Avrupa Komisyonu ve Yüksek Planlama Kurulu onayıyla yürürlüğe giren IPARD programına çerçevesinde proje başvurularının kabulü, belirlenen kriterler çerçevesinde projelerin seçimi, bütçe tahsisi, ödemelerin yapılması ve destek verilen projelerin faaliyetlerinin takibi şeklindedir (www.tarim.gov.tr, 2011).

Söz konusu Kanuna göre Kurumun görevleri ve yetkileri şunlardır (RG, 2007: md. 4):

- Hibe programları ile ilgili tanıtım, bilgilendirme, eğitim ve yönlendirme faaliyetlerini yürütmek.
- Proje ve faaliyet başvurularını almak, bunların ön incelemeleri ile yerinde kontrollerini yapmak, proje ve faaliyetleri başvuru şartları, değerlendirme ve seçim kriterlerine göre değerlendirmek.
- Desteklenecek proje ve faaliyetleri belirlemek, uygulama sözleşmelerini hazırlamak ve başvurusu uygun görülen faydalanıcılarla sözleşme imzalamak, uygun bulunmayan başvurularla ilgili işlemleri yapmak.
- Proje ve faaliyetlere yönelik tahakkuk, ödeme ve muhasebe işlemleri ile bunlarla ilgili her türlü kontrolü gerçekleştirmek.
- Proje ve faaliyetlerin uygulamasını izlemek, yararlanıcıların sözleşme şartlarını ve yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini takip etmek, bu amaçlarla gerekli kontrolleri yapmak.

- İlerleme ve gelişmeleri raporlamak, Avrupa Birliği mevzuatını da dikkate alarak ihtiyaç duyulan bilgi, belge ve raporları hazırlamak, yetkili kurum ve makamlara sunmak.
- Kurumun görevleri ve faaliyetleriyle ilgili güvenli bir veri tabanı ve bilgi işlem sistemi kurmak.
- Görevleri ile ilgili konularda; kamu veya özel hukuk tüzel kişileri, gerçek kişiler, sivil toplum kuruluşları, Avrupa Komisyonu ve uluslararası kuruluşlarla gerekli işbirliği ve koordinasyonu sağlamak.

Yine aynı Kanuna göre; Kurum, görevlerin yerine getirilmesi aşamalarında diğer kamu kurum ve kuruluşları, özel hukuk tüzel kişileri, gerçek kişiler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapabilir.

6.2. TKDK'nın Kurumsal Yapısı ve Personel Durumu

Kurumun merkez ve taşrada birimleri bulunmaktadır. Merkez birimleri Ana Hizmet Birimleri, Yardım Hizmet Birimleri ile Danışma ve Denetim Birimlerinden oluşurken; taşra örgütlenmesi ise İl Koordinatörlükleri şeklindedir. IPARD programı kapsamında ilk başta 20 ilde koordinatörlük kurulmuştur. Bu il koordinatörlüklerinden 17'si Ağustos 2011'de akredite edilerek üç tedbir için AB fonlarının kullanılmasına ilişkin yetkiyi almıştır (Avrupa Komisyonu, 2011: 66). Daha sonra 3 il daha akredite olmuş ve toplam akredite olan il sayısı 20'ye çıkmıştır. 2012 yılında 22 ilde daha İl Koordinatörlüğü kurulmuş ve bu illerde çalışmak üzere 988 yeni personel alınmıştır (Avrupa Komisyonu, 2012: 55). 23 Ocak 2013 itibarıyla 22 ilde akredite olarak toplam 42 ilde proje kabulüne başlanmıştır (TKDK Elektronik Bülteni, 2013: 1).

TKDK bünyesinde Yönetici, Denetçi, Uzman, Destek Personeli ve Mütercim olarak yaklaşık 1750 personel görev yapmaktadır (TKDK, 2017). Bu sayıya taşeron çalışını olarak görev yapan güvenlik personeli, şoförler, temizlik hizmetleri ile destek personeli dâhil değildir. TKDK'nın AB Kırsal Kalkınma fonunu tüketmesi, yatırımların faaliyete geçmesi, istihdama olumlu katkısı, genç ve dinamik bir çalışan profili, yerleşmiş hantal kamu hizmeti anlayışının tersine vatandaş odaklı, etkili ve hızlı hizmet vermesi, ulusal ve uluslararası örgütlerle işbirliğine gitmesi gibi olumlu yönleri sebebiyle, kurumun diğer illerde de kurulması için Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na talepte bulunmaktadır. Mevcut 42 İl'e ilave olarak, kalan 39 İl'de de TKDK'nın kurulması hükümet programına girmiştir ve hükümet 2016 yılı içinde kalan 39 ilde TKDK'yı kurmayı planlamaktadır (Bloomberght.com, 2015).

TKDK'da ana istihdam şekli sözleşmeli personeldir. Kurumda üç tür personel istihdamı bulunmaktadır: Sözleşmeli Personel, Hizmet Alımı Personeli, Kısmi Zamanlı Personel (RG, 2007: md. 14). Sözleşmeli personel istihdamı açıktan ve kamu kökenli kişiler arasından yapılabilmektedir. Ancak buradaki sözleşmelilik 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ya da diğer kanunlarda yer alan sözleşmelilik değildir (RG, 2007: md. 14/1). Kuruluş Kanununda "Kurumda hizmetler 14.07.1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ile diğer kanunların sözleşmeli personel hakkındaki hükümlerine bağlı olmaksızın istihdam edilen sözleşmeli personel eliyle yürütülür" hükmü yer almaktadır. Bu durum kafa karışıklığına ve kastedilen istihdam türünün ne olduğuna ilişkin sorulara neden olmaktadır. Personel sözleşmeleri yıllık olarak yapılmaktadır. Sözleşmelerin yıllık yapılması ve idarenin sözleşme şartlarını belirleme konusunda geniş bir takdir yetkisine sahip olması nedeniyle çalışanlar

açısından hiçbir iş güvencesinin olmadığı söylenebilir.

Kısmi zamanlı personel istihdamı ise Kuruluş Kanununun 14/9. maddesine göre yapılmaktadır. Bu maddeye göre özel bilgi ve uzmanlık gerektiren işlerde istisnai veya hizmet akdi ile yerli ve yabancı uzman kısmi zamanlı olarak çalıştırılabilir. Söz konusu maddeye göre bu tür istihdam toplam istihdamın % 30'unun geçemez (RG, 2007: md. 14/9). Temizlik, güvenlik, destek personeli ve şoförlük hizmetleri hizmet alımı ile yapılmaktadır. Genellikle 3'er yıllık dönemler halinde yapılan ihalelerle hizmet alımı yapılmaktadır.

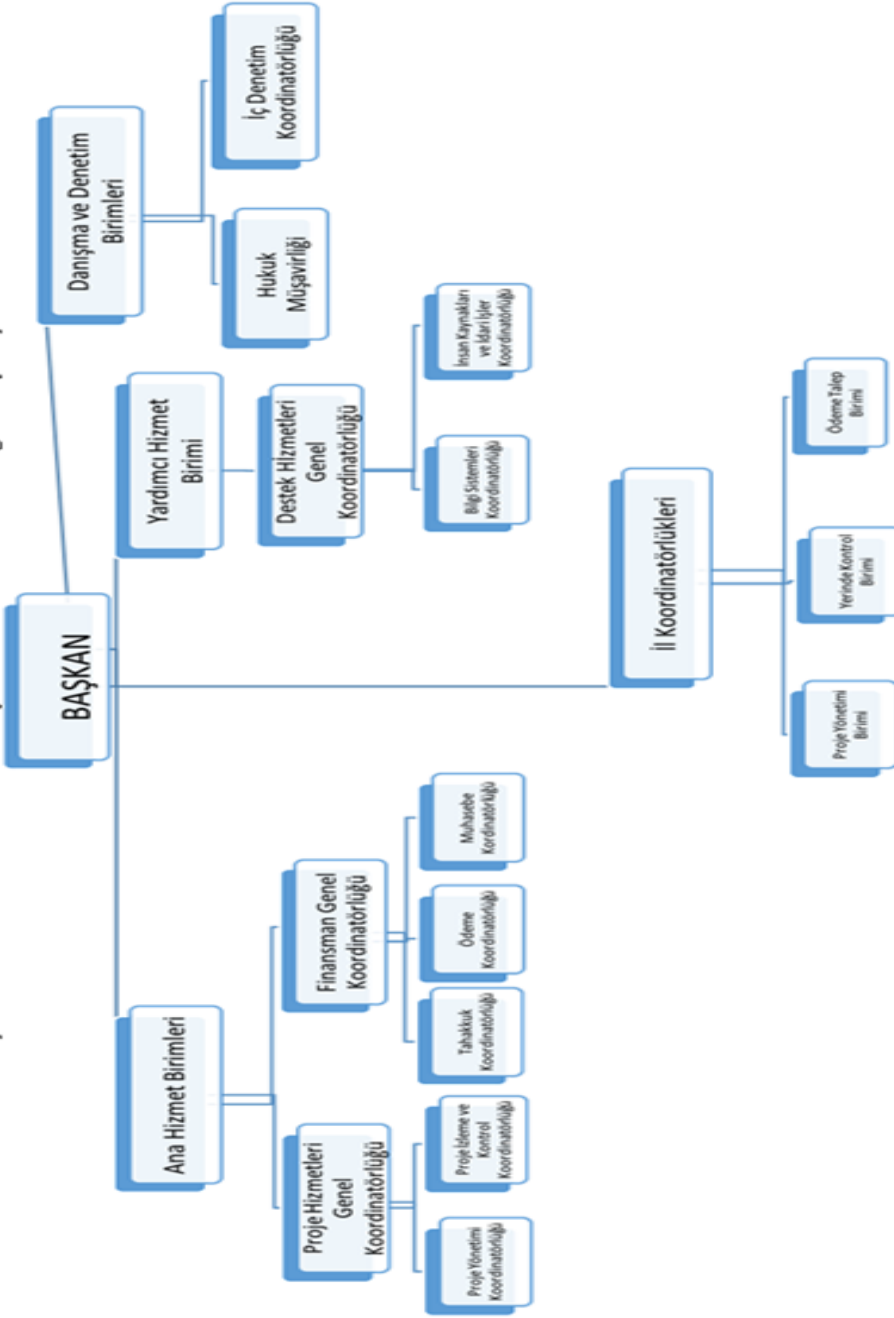
Personel istihdamı açıktan ya da kamu kurumlarından geçici süreli izinli personel arasından yapılmaktadır. Kamu kökenli personel sayısı toplam personelin % 50'sini geçemez, Ayrıca destek personeli sayısı da toplam personel sayısının % 20'sini geçemez (RG, 2007: md. 14/6). Kurumda hemen her meslek dalından kişi istihdam edilmektedir. Kurumun faaliyet alanıyla doğrudan ilişkisi olmayan "jeoloji, endüstri, elektrik ve elektronik, elektronik, elektronik ve haberleşme, maden, metalürji, metalürji ve malzeme, jeodezi ve fotogrametri mühendislikleri, peyzaj mimarlığı, biyoloji, kimya, ekonometri ve endüstri ilişkileri, şehir ve bölge planlama, istatistik, sosyoloji" (RG, 2007: md. 14/3) gibi birçok meslek grubunun istihdamı dikkati çekmektedir.

Kurum personelinin ücretleri Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı tarafından belirlenmektedir. Ücretlerle ilgili bir üst sınır belirlenmiş olmasına rağmen herhangi bir alt sınır yasada yer almamaktadır. Söz konusu yasanın 14/8. maddesinde yer alan "Sözleşmeli personele verilecek her türlü ödemeler dâhil net ücretler; Başkana Başbakanlık merkez teşkilatında görev yapan genel müdür, genel koordinatörler, iç denetim koordinatörü ve birinci hukuk müşavirine Başbakanlık merkez teşkilatında görev yapan genel müdür yardımcısı, koordinatör ve il koordinatörlerine Başbakanlık merkez teşkilatında görev yapan daire başkanları, uzman, mütercim, avukat ve denetçilere Başbakanlık uzmanları, diğer görevlilere ise Başbakanlık merkez teşkilatında benzer unvanlar ile görev yapan personel için öngörölmüş olan ücretleri aşmamak kaydıyla, Bakan tarafından belirlenir." hükmünde de görüldüğü üzere üst sınır var, fakat alt sınır yoktur (RG, 2007: md. 14/8). Alt sınırın olmaması, ilgili Bakana geniş bir takdir yetkisi vermektedir. Bu durum ücretlerin düşürülebileceğine ilişkin personel arasında kaygıya neden olmaktadır.

Kurumun taşra örgütlenmesinin il koordinatörlüğü şeklinde olması, yani müdürlük ya da amirlik gibi bir unvan içermemesi, görev tanımları gereğince kurum ana faaliyetlerinin uzmanlar tarafından yürütülmesi ve yapılan işlerde sorumluluğun büyük oranda uzmanlarda olması, ildeki en üst düzey yönetici olan koordinatörün işlerin dağılımından ve genel idari işlerden sorumlu olması, merkezdeki koordinatörlük ve genel koordinatörlüklerinin hiyerarşik olarak il koordinatörlüklerinin üstünde yer almaması ve il koordinatörlüklerinin doğrudan Kurum Başkanına bağlı olması, personelin ikinci sicil amirinin doğrudan Başkan olması gibi bir örgütlenme modeli nedeniyle TKDK'da yatay bir yapılanmanın varlığından söz edilebilir. Bu örgütlenme modeli de kamu yönetimi reformları ile getirilmek istenen yatay örgütlenme modellerine örnek teşkil edebilir. Ayrıca Kurum, AB hibelerini dağıtmak üzere kurulmuştur. Yani proje bazlı bir kurulmuş olan bir kurumdur. Bu nedenle AB hibe programlarının bitiminde Kurumun ve personelinin ne olacağı konusunda bir belirsizlik vardır. Bu durumda kamu yönetimi reformları ile getirilmek istenen sistemle benzerlik göstermektedir.

Şekil 1. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Organizasyon Şeması

<https://www.tadik.gov.tr/Kurumsal/OrganizasyonSemasi> (Erişim Tarihi: 14.05.2017)

Personele yönelik uygulamalar, sadece kuruluş Kanunu ile değil, aynı zamanda sözleşmeye ilave maddeler eklenerek de düzenlenmektedir. Yıllık hizmet sözleşmesine göre çalışanların mesai saatleri Bakanlar Kurulunca düzenlenen devlet memurları mesai saatleri ile aynıdır. Ancak iş bitmediği durumlarda çalışan iş bitimine kadar fazla mesai yapmakla yükümlüdür (Hizmet Sözleşmesi, 2011: md. 3). Burada bir üst sınır olmadığı gibi (iş bitene kadar artık ne zaman bitirse) çalışanlara fazla mesai ücreti de verilmemektedir. Uygulama bazı koordinatörler kendi inisiyatiflerini kullanarak fazla mesai süresi kadar idari izin kullandırsa da genelde böyle bir uygulama bulunmamaktadır.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kamu yönetimi reformu henüz kesin olarak bütün sonuçlarıyla ortaya çıkmış ve büyük bir başarı göstermiş değildir. Dolayısıyla kamu yönetimi reformunu savunanlarında karşı çıkanlarında temel argümanları teorik düzeydedir ve henüz somut bir veri bulunmamaktadır. Ancak reform ile getirilmek istenen sistemin kamu hizmetlerinin ekonomik rasyonellik dışındaki psikolojik yönünü ve kamu görevlisi olmanın insanlar nezdinde taşıdığı manayı ihmal ettiği görülmektedir. Özellikle insan ilişkileri ekolü çerçevesinde yapılan değişik çalışmalar, insanların maddi güdüleyicilerden çok manevi güdüleyicilere önem verdiklerini bilimsel olarak ortaya koymuştur (Arslan, 2010: 36). Bu nedenle reformların bu yönünün bir eksiklik olduğu, etkililik/ekonomiklik/verimlilik gibi kulağa çok hoş gelen ve bir kamu kurumunda olması gereken özelliklerin yanına gerek hizmet alan ve gerekse hizmet verenlerin manevi dünyasını da önemseyen, çalışanları duyguları olmayan bir makine olarak görmeyen bir anlayış ve yaklaşımın ilave edilmesi durumunda daha başarılı sonuçlar elde edilebileceği düşünülmektedir.

Kamu yönetimi reformu ile getirilmek istenen yatay örgütlenme ve sözleşmeli personel istihdamı Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nda uygulama alanı bulmuştur. TKDK, kuruluş amacını tam olarak gerçekleştirdiği ve başarılı olduğunu ileri sürmektedir. Buna kanıt olarak kırsal kalkınma bileşeni için ayrılan hibe tutarının neredeyse tamamını kullandırmasını ve IPA'nın diğer dört bileşenin de ise çok daha az oranlarda hibe kullandığını ve ayrılan bütçelerin büyük bölümünün süreci içerisinde kullanılmadığı gerekçesiyle iade edildiğini göstermektedir. Hibe kullanım oranı üzerinden bir değerlendirme yapıldığında TKDK'nın başarılı olduğu bir gerçektir. Ancak kurum içi memnuniyet açısından aynı şeyler söylenebilir mi? tartışmalıdır. TKDK'daki personel arasında diğer kurumlarda olmadığı kadar bir personel sirkülasyonu vardır. Özellikle açıktan gelen personel kadrolu ve maaşı nispeten iyi bir iş bulduğunda Kurumdan ayrılmaktadır. Yıllardır Kurumda çalışan personelde dahi bir aidiyet duygusu ve kendi geleceğini Kurumla birlikte kurgulama oranı oldukça düşüktür. Bunun en belirgin göstergesi neredeyse açıktan gelen personelin tamamının bütün KPSS sınavlarına girmesi ve Kurumda devam etse bile elinde bir sigorta niteliğinde seçeneğini olmasını istemesidir.

İş güvencesinin olmayışı, sözleşmelerin taşeron personelde dahi 3 yıllık iken bir yıl olması, personel maaşının ilgili Bakanın tasarrufunda olması, fazla mesaiye ilişkin düzenleme olmaması, personelin aidiyet duygusu üzerinde ciddi hasarlara yol açmakta, geleceğe ilişkin kaygıları bulunmaktadır. İnsanı ihmal eden bu tür bir uygulamanın olumsuz sonuçları olduğu söylenebilir. Ayrıca her sözleşme döneminde ya da Tarım, Gıda ve Hayvancılık Bakanı'nın değiştiği dönemlerde maaşların ne olacağına ilişkin kaygılar oluşmaktadır. Ayrıca çalışanlarla ilgili performans değerlendirmesinin de objektif kriterler üzerinden yapıldığı söylenemez.

Ayrıca görevde yükselme ve kariyer planlamasının olmaması, yönetici atamalarında dikkate alınan kıstasların belirgin ve net olmaması da çalışanlar üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Kurumda görev yapan uzman ve destek personeli sınav sonucu (KPSS ve Kurumun kendi yaptığı yazılı ve sözlü sınav) atanırken yöneticiler sınavsız atanması çalışanlar üzerinde olumsuz etkiye neden olmaktadır.

Kaynakça

AB Bakanlığı (2017), Türkiye-AB Mali İşbirliği, <http://www.ab.gov.tr/5.html> Erişim Tarihi: 26.04.2017).

Avrupa Komisyonu (2011), Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, Brüksel. http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2011_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim Tarihi: 23.04.2013).

Avrupa Komisyonu (2011), Türkiye 2011 Yılı İlerleme Raporu, Brüksel. http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf (Erişim Tarihi: 28.04.2017).

Al, H. (2002), Kamu Yönetiminde Paradigma Değişimi, Doktora Tezi, Sakarya; Sakarya Üniversitesi.

Arslan, N. T. (2010), “Klasik-Neo Klasik Dönüşüm Süreci: Yeni Kamu Yönetimi”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 2, s. 21-38.

Aykaç, B. (1999), “Türkiye’de Kamu Yönetiminin Küçültülmesi, Yerel Yönetimler ve Yerel Demokrasinin Amaçları”, G.Ü. İİBF Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, s. 1-12.

Balçı, A. (2005), “Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Kamu Hizmeti Sunumuna Etkileri”, (Editörler: C. Aktan ve U. Saran), Kamu Yönetiminde ve Kamu Hizmetlerinde Kalite, Hizmet İş Sendikası Yayınları, İstanbul.

Canman, D. (2000), İnsan Kaynakları Yönetimi, Yargı Yayınevi, Ankara.

DPB (2017), Kamu Personelinin İstihdam Şekillerine Göre Dağılımı, Devlet Personel Başkanlığı, Ankara, http://www.dpb.gov.tr/F/Root/dosyalar/istatistikler/kamu_per_istatistikleri/ocak2017/30012017_KPiS.pdf (Erişim Tarihi: 04.05.2017)

Dunsire, A. (1999), “Then And Now Public Administration, 1953- 1999”, Political Studies, Cilt: 47, Sayı: 2, s. 360-379.

Ekinci, F. (2008), “Kamu Personel Yönetiminden İnsan Kaynakları Uygulamasına Geçişin Çalışanların Verimliliğine Etkisi”, Maliye Dergisi, Sayı: 155, s. 175-185.

Eren, V. (2001), YKY Anlayışı: Büyükşehir ve İl Belediyeleri Üzerinde Bir Araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Ergun, T. (2004), Kamu Yönetimi: Kuram, Siyasa, Uygulama, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi (TODAİE), Ankara.

Ergun, T. (2007), “Postmodernizm ve Kamu Yönetimi”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 30, Sayı: 4, s. 3-15.

- Galnoor, I., Rosenbloom, D. H., Yaroni, A. (1998), “Creating NPM Reforms: Lessons from Israel”, *Administration & Society*, 30, 4:393-419.
- Güler, B. A. (2004a) “AB ve Kamu Reformları”. Avrupa Birliği İlerleme Raporlarının Değerlendirilmesi Paneli, 25 Kasım, ODTÜ Kültür Merkezi, Ankara.
- Güler, B. A. (2004b), “Kamu Yönetimi Temel Kanunu Üzerine”, *Hukuk, Adalet ve Eleştirel Hukuk Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 2 Nisan Haziran, s.26-61.
- Güler, B. A. (2005), *Kamu Personeli: Sistem ve Yönetim*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Hizmet Sözleşmesi (2011), TKDK Personeli Yıllık Hizmet Sözleşmesi, Tarımve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Ankara.
- Hughes, O. (1998), *Public Management&Administration*, ST. Martin’s Presss, USA.
- Kurt, M., Uğurlu, Ö. Y. (2007), “Yeni Kamu Yönetimi ve Yeni Kamu Yönetimi Yaklaşımının Gelişiminde Avrupa Birliği’nin Rolü: İlerleme Raporları İçerik Analizi”, *Afyon Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 2, s. 81-109.
- Ökmen, M., Canan, K. (2009), “Avrupa Birliği’ne Üyelik Sürecinde Türk Kamu Yönetimi”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1 s. 139-171.
- Ömürgönülşen, U. (1997), “The New Public Management”, *AÜSBF Dergisi*, 52: 517-566.
- Özer, A. M. (2005), “Günümüzün Yükselen Değeri: Yeni Kamu Yönetimi”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı: 59, s. 3-46.
- Parlak, B., Sobacı, Z. (2005). *Kuram ve Uygulamalarda Kamu Yönetimi: Ulusal ve Global Perspektifler*, Alfa Akademi, İstanbul.
- RG (2007), “5648 sayılı Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete* (18 Mayıs 2007 tarih ve 26526 sayılı), Ankara.
- Riccucci, N. M. (2001), “The Old Public Management Versus The New Public Management: Where Does Public Administration Fit In?”, *Pubic Administration Review*, Cilt: 61, Sayfa: 2, s. 172-175.
- TKDK (2017), *Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu İnsan Kaynakları Yönetimi Sistemi (IKYS)* <https://tkdksistem/>, (Erişim Tarihi: 28.05.2017).
- TKDK Elektronik Bülteni, Yıl 7, Sayı: 28, Nisan 2013.
- TÜİK (2017), *Senaryolara Göre Türkiye’nin Toplam Nüfusu, Nüfus ve Demografi*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara. <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 04.05.2017).
- Weikart, A. L. (2001), “The Giuliani Administration and the New Public Management in New York City”, *Urban Affairs Review*, Cilt: 36, Sayı: 3, s. 359-382.
- www.bloomberght.com/haberler/.../1841463-tarimda-hibe-programi-81-ile-yayilacak
- Yılmazöz, M. (2009), “Türkiye’de Kamu Personel Yönetimi Sorunu”, *Maliye Dergisi*, Sayı: 157, s. 293-302.

MAKEDONYA MESELESİ

Dr. Mehibe ŞAHBAZ

Öz

Üzerinde pek çok ırkın yaşadığı, çeşitli dillerin konuşulduğu ayrı ayrı medeniyetlerin yükseldiği, farklı din ve mezheplerin barındığı bir yer olan Rumeli, Osmanlı idaresine girdikten sonra devletin gösterdiği hoşgörüyle bu özelliğini pek fazla değiştirmeden zamanımıza ulaştırmıştı. XX. yüzyılda patlak veren Milliyetçilik fikir ve hareketleri doğal olarak Balkanları ilk fethettiğimiz günlerdeki haline döndürme arzusunu da beraberinde getirmişti. Osmanlı fethi öncesi birbirleriyle amansız mücadele içinde olan Balkan halkları zayıflayan Türk idaresi ile çekişmelerine yüzyıllar öncesinde bıraktıkları yerden tekrar başlamışlardı. “Rumeli Meselesi” adını verdiğimiz eski adıyla da Makedonya Meselesi bu kargaşaya bir de emperyalist devletlerin menfaatleri doğrultusunda Balkanlar da imtiyaz sahaları bulabilmek için etnik mücadeleyi kışkırtmaları meseleye yeni boyutlar katmıştı.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Makedonya, Balkanlar, Irk, Medeniyet

A MATTER OF MAKEDONIA

1911

Abstract

Inhabited by many on the race, various languages spoken separately of civilizations rise, the different religions and denominations of Rumeli, after entering the State of Ottoman rule represented by this feature without changing much with tolerance was delivered. XX century erupted first ideas and movements naturally Balkans Nationalism than most days, returning with his desire to become. Before the Ottoman conquest of the Balkans in the relentless struggle with each other peoples control, and were actively fighting with Turkish weakened administration left centuries ago to where they started again. “It’s a matter of Rumelia” formerly known as the matter of Macedonia this turmoil in accordance with the interests of the imperialist State in a Balkans concession areas to find new dimensions to the issue of provocation of ethnic struggle.

Keywords: Ottoman, Macedonia, Balkans, Race, Civilization

Makedonya Balkan Yarımadası'nın güneyinde geniş bir bölgenin eski adıdır. Doğudan Mesta Karasu ile bu nehrin denize döküldüğü yerden Olimp Dağı'nın eteğinde ki Platamona önüne kadar uzanan, kuzeyden Dinarik Alpleriyle Balkan Dağlarının kavşak yerinde Şar Dağı doğusundaki Karadağ (Çernogora) Osogovska Dağları şeridi, Planga ve Rilo Dağı su ayırım çizgisinde Olimp Dağı ile sınırlanmıştır. ¹ Makedonya'nın kesin çizgileriyle ayrılan bir etnoğrafik sınırı yoktur. Bu bölgeye Sırp'ı, Bulgar'ı ve Yunan'ı, bölgenin medeniyetine sahip çıkarak bu bölgede hak iddiasında bulunmaktadır. İşte asıl Makedonya meselesi budur. ² Balkan

¹ Şemseddin Sami, *Kâmus-ül-alâm*, C.3, İstanbul 1308, s.1652.

² Tahsin Uzer, *Makedonya, Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, TTK Yayınları, Ankara 1979, s. 82.

yarımadasının güney ve orta kesiminde yer alan Makedonya yaklaşık 523 yıl Osmanlı'nın hâkimiyetinde kalmıştır. İlk teşkilâtta altı sancağa ayrılmış ve bu yerler, Yanya, Ohri, Selânik, Üsküb, Pirzeren, Volçitrindir. Bu yerler Makedonya'nın sınırları içinde bulunuyordu. 1864 yılında gerçekleştirilen idari yapılanmada yapılan bir değişiklikle Makedonya toprakları Yanya, Selânik, İşkodra vilâyetleri sınırları içerisinde kalmıştır. Son zamanlarda, Makedonya'ya özel bir idare şekli verilmiş ve kurulan düzene “Vilâyat-ı Selase Umumi Müfettişliği” (Üç Vilayetler Genel Müfettişliği) namı verilmişti.³ Bu müfettişliğin yetki sahası Selânik ilinin bütünü, Manastır ilinin merkez ve Serfiçe, Kosova ilinin Üsküb, Bulgaristan'ın Köstendil sancaklarını kapsamaktaydı.⁴ Ayrıca Makedonya'nın güneyinde Teselya ve güneybatısında Epir bölgeleri bulunmaktadır.⁵

II. Murad döneminde Balkanlara iyice yerleşen⁶ Osmanlıların “Rumeli” tanımlamasıyla bilinen Makedonya tâbiri Osmanlı Devletinde coğrafi tâbir olarak hiçbir zaman kullanılmamıştır. Bu tâbir 1878'deki Berlin Antlaşması'ndan sonra, ilk defa Balkanlılar tarafından kullanılmaya başlanmıştır.⁷ Bölgede Türkler, Rumlar, Bulgarlar, Sırp, Ulahlar, Arnavutlar, Yahudiler bir arada yaşamaktaydılar.⁸ İşte etnik yapının bu durumu tarihin her döneminde soyları, dilleri, dinleri istedikleri birbirinden ayrı olan bu halklar topluluğu⁹ Osmanlı Devleti'ni, XIX. yüzyılın sonlarından XX. yüzyılın başlarına kadar, çok uğraştıracak olan Makedonya sorununun ortaya çıkmasında başlıca sebep olacaktır. Osmanlı Devleti'nin yönetimi altındaki Makedonya XIX. yüzyılın başlarına kadar huzur ve refah içinde bir dönem yaşamışsa da, bu yüzyıldan itibaren Makedonya'da konsolosluklar, din adamları ve çeteler tarafından organize edilen ve halka yansıyan isyan ve hareketler görülmeye başlamıştır. Balkanlardaki çıkan bu isyanlarda Rusların kışkırtmaları hiç eksilmedi. Rusya'nın tek başına buraları eline geçirmesini istemeyen Avrupa devletleri de Balkanlar'da imtiyaz sahaları bulabilmek için etnik mücadeleyi sürekli olarak kışkırtmışlardır. Şayet Avrupa Devletleri kendi siyasi çıkarları uğruna aralarında mücadeleye girip, Osmanlı İmparatorluğu'nu sömürmeye kalkmasalardı, şüphesiz Balkanlarda bu kargaşa çıkmayacaktı. Ayastafanos Antlaşması ile Bulgaristan sınırları içerisinde kalan Makedonya, Berlin Antlaşması ile de “ıslahat yapılması şartıyla” Osmanlı Devleti'ne geri verilmişti. Böylece, Büyük Devletlere Makedonya'ya karışma hakkı doğmuştu.¹⁰ Berlin Antlaşması'yla Osmanlı İmparatorluğu önemli bir Avrupalı güç olmaktan çıkmış ve ardında rekabetleri bir barut fıçısını andıran küçük Balkan devletlerinden oluşan bir bataklık bırakmıştı.¹¹ Bu gelişmeler bir bakıma Makedonya sorununun başlangıcı olmuştur. Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Sırbistan ve Karadağ artık ya bağımsız ya da adına bağımsız denilecek kadar özerk devletlerdi. Yeni doğan bu devletler, hemen ülkelerini genişletmek hırsına kapıldılar. Onlar için en uygun hedef, Avrupalılarca “Bosforun hasta adamı” adı verilen Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıt'asındaki topraklarıydı. Hepsi de bu topraklar üzerinde ve özellikle Makedonya üzerinde hak

³ Uzer, s. 81.

⁴ Uzer, s. 81.

⁵ Yaşar, Kabasakal, Raif Hüseyin, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913) C.III. I.inci Kısım, Garb Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı*, Ankara 1981, s. 38.

⁶ Mehmet Kemal, Kocaoglu, *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu- Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar*, Ankara 1995, s. 21.

⁷ Erdoğan Özal, *Makedonya Yunan Değildir*, Ankara 1993, s. 24.

⁸ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1985, s. 319.

⁹ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, C.1, 1860-1908*, İstanbul 1992, s. 409.

¹⁰ Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç yüz Yıl Bir Çöküşün Tarihi*, (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak), İstanbul 1995, s. 232.

¹¹ Sanford-J- Shaw Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, Cilt. 2, Reform, Devrim ve Cumhuriyet Modern Türkiye'nin Doğuşu 1808-1975*, İstanbul 1992, s. 409.

iddia etmekteydiler. Öyle ki, Yunanlılar, Makedonyalı İskander'den tutun da Bizans'ın son devrine kadar bu ülkenin daima kendilerinin olduğunu idda ederken, Bulgarlar, IX. yüzyıldan Kurum, Omurtak ve özellikle Simon zamanlarında, Sırparsa XIV. yüzyılda Düşen zamanın da Makedonya'nın kendilerine ait olduğunu ileri sürüyorlar ve burasını ele geçirmek için büyük bir gizli faaliyet ve teşkilatlanma içine girmekteydiler.¹² Makedonya meselesi aslında, bir milli akımlar savaşıydı. Bu mücadelenin en aktif unsurları İslavlar ve İslavlaşmış Bulgarlardı.¹³ Bulgaristan ve Doğu Rumeli'nin birleşmesinden (1885) sonra, Bulgaristan'ın Makedonya'yı da topraklarına katmak için çalışmalarına başlaması ile 1890 yılında Sofya'da "Makedonya Komitesi"ni kurması üzerine, bölgede hak iddia eden Yunanistan ve Sırbistan'ın da buna benzer komiteler kurmalarına sebep olmuştur.¹⁴ Makedonya'daki mücadeleler iki yönlü gerçekleşmiştir. Bunlardan biri, Makedonya'da yaşayan halklardan her birinin ayrı ayrı ve Osmanlı hâkimiyetine karşı yürüttükleri mücadeleyken, İkincisi ise, Makedonya'daki halk veya milletlerin kendi aralarındaki kavgalarıdır. Bu iki yönlü mücadeleye aynı ırktan komite ve örgütlerin kendi içlerinde ve birbirlerine karşı yürüttükleri mücadelelere, kanlı olayları ve cinayetler de eklenmelidir. Bu karma karışık bölgede,¹⁵Makedonya üzerinde ihtirasları, siyasi çıkarları olan yabancı devletlerin müdahalelerini de katarsak Makedonya meselesinin kanlı ve karanlık durumunu ortaya çıkarmış oluruz.

1. Avrupa Devletleri ve Balkan Milletleri'nin Makedonya Bölgesi Üzerindeki Emelleri

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rusya, Panslavizm harekâtını ortaya atmıştı. Panslaviz'min en büyük amacı; Rusya'nın liderliği altında bütün Slavları siyasi bakımdan birleştirmekti. ¹⁶ Rusya, Balkanlarda Slavların yoğun olarak yaşadığı yerleri, Osmanlı egemenliğinden kurtararak ve Balkan devletleri üzerinde kuracağı nüfuzla boğazlara yaklaşmak istiyordu. ¹⁷Dahası Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde bulunan Slav kitlelerini de kurtarmak ve birleştirmek istemekteydi. Balkan devletlerini dini nüfuzu altında tutmak için de Ortodoksluğun koruyucusu durumunu üstlenmişti.¹⁸Panslavistler, ırk ve dini birleştirerek emperyalist amaçlarına ulaşmaya çalışırken, Balkanları sadece fikren geliştirmekle kalmayıp, aynı zamanda da onları var gücüyle silahlandırıyorlardı. XIX. yüzyılda Almanya ve İtalya'nın milli birliklerini tamamlaması üzerine Avusturya, Orta ve Güney Avrupa'daki topraklarını kaybetmiş olduğundan bunu karşılamak için Balkanlarda ve Adriyatik denizi kıyılarında toprak ve nüfuz kazanma yolunu tutmuştu. Bu sahada sömürge toprakları arayışı içerisindeydiler. ¹⁹ Avusturya'nın amacı, Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Makedonya'ya yerleşerek Selânik'e inmekti. Bir yandan Adriyatik denizi kapısının (Otranto Boğazı) doğu kıyısına hâkim olurken, diğer yandan da Selânik Limanı'yla Akdeniz'de ikinci bir kapı sağlayacak ve gerek kendi bölgesi içinde ve gerekse Balkanlardaki Slavlar'ın birleşmesini önleyecekti. Balkanlar ve bilhassa Makedonya, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış siyasetinde özel bir yer tutuyor, Bulgar, Sırp ve Yunanlılar bakımından da büyük bir önem taşıyordu. Makedonya Meselesi'nde şu iki olay önemli rol

¹² Şadi Süka, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913) 11. Cilt, 3. Kısım, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler*, Ankara 1980, s. 9.

¹³ Aydemir, s. 214.

¹⁴ Uçarol, s. 268.

¹⁵ Şerif Arif Mardin, *Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908*, Ankara 1964, s. 49.

¹⁶ N İorga, *Osmanlı Tarihi Cilt V, (1774-1912)*, (Çev. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1948, s. 29.

¹⁷ Cemal Tükin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947, s.108-118.

¹⁸ Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", *Ankara Üniversitesi, DTC. Fakültesi Dergisi*, XI/2-4 s. 241-278, Ankara 1953, s. 255.

¹⁹ Halil İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Ankara 1943, s. 17.

oynamıştı: Birincisi; 11 Mart 1870’de Bulgarlara, İstanbul’daki Fener Rum Patriği’nden ayrılarak bağımsız ve milli bir kilise kurma hakkı verilmişti.²⁰ Bu hakkın verilmesi üzerine Balkanlarda büyük bir tedirginlik yaratmıştı. Rum ve Bulgar kiliseleri, Balkanlardaki Hristiyanları etkileri altına alabilmek için birbirleriyle kanlı bir mücadeleye giriştiler. Sırlar ve Ulahlar da bu durum karşısında, milli kiliseler kurmak hevesine kapılarak faaliyetlere başladılar.²¹ Böylece dini ve milli anlaşmazlıklar Balkan meselesini daha da alevlendirmişti. İkincisi ise Yeşilköy Antlaşmasıyla Makedonya Bulgaristan’a verilmişti. Daha sonrada Berlin Antlaşmasıyla da Makedonya Osmanlı İmparatorluğuna geri verildi. Bu olay Makedonya’ya sahip olmak isteyen Bulgarları faaliyete geçirerek, 1890 yılında Sofya’da, Merkezi Edirne-Makedonya Komitesi; 1893 yılında da Selânik’te Makedonyalı Bulgarlar tarafından Makedonya Dahili İhtilâl Teşkilâtını kurmalarına neden oldu. Komiteler, 1902’de bağımsızlık mücadelesine başladılar ve Makedonya’nın birçok yerinde karışıklıklar çıkardılar.²²

Makedonya Meselesi önceleri bir kilise meselesi olduğundan Ali Paşa bir ferman ile “Bulgar Eksarlığı” ilân edildi.²³ Bu fermana göre Aynı vatanın çocukları arasında barış ve güveni sağlamak amacıyla Makedonya’dakiler de dâhil olmak üzere “ayrı bir dini idare” meydana getirilmiştir.²⁴Fakat Bulgar ayaklanması,²⁵ hemen arkasından Türk-Rus Harbi, yeni bir Bulgar Devleti’nin kurulması ve bu devletin Doğu Rumeli’deki istekleri, Makedonya’daki kilise teşkilâtı meselesinin çözülmesine engel oldu. 1883’te Bulgarlara Trakya ve Makedonya bölgelerinde okul teşkilâtı kurmak izni verilmiş bu izin 1891’de daha da genişletilmiştir. Ancak çok talep gören ve aynı zamanda iyi organize edilmiş olan bu okullar eğitim ve öğretimi bırakıp çetecilik faaliyetleri ile uğraşmaya başlamışlardı. Çetelerin amacı, Avrupa’nın dikkatini çekmek ve intikâm anarşisini Bulgar halkının içine sokmaktı.²⁶ Bulgarlar sürekli olarak Osmanlı devletini Hristiyan devletlerine şikayet ediyorlardı. Bu gözü dönmüş çeteler, Rumlara, Sırlara ve Rumenlere hücum ediyorlardı. Böylece “herkesin herkese karşı savaşı” başlamış oluyordu. Ancak buna engel olmaya Osmanlının gücü yetmiyordu. Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, Ulahlar; Bulgaristan’dan, Yunanistan’dan ve Romanya’dan gördükleri yardımlara güvenerek 93 Osmanlı-Rus Harbinden sonra buldukları bölgelerde bağımsızlık hevesine kapılmışlardı.²⁷Bahsi geçen memleketlerden gruplar halinde ihtilâl komiteleri, çeteleri Makedonya’ya gelerek kendi hesaplarına teşkilâtlar kurmuş, iane namı altında vergiler toplamaya başlamışlardı. Bütün bu olanlar papaz ve daskal denilen öğretmenlerin yardımıyla yapılmaktaydı. İşte Makedonya meselesinin sebebi budur. Bir taraftan Rumlar, Bulgarları ve Ulahları Rumlaştırmaya çalışırken; Bulgarlar da bu bölgeyi sahiplenmeye çalışıyorlardı. Bu sebeplerden dolayıdır ki bölgede yangınlar, hayvan sürüleri ve insanlar telef olmaktadır. Bu işlerde en önemli rolü Ortodoksluk üstlenmişti. Makedonya’daki sonu gelmez karışıklıklar Almanlar tarafından Selanik-Manastır Demiryolunun yapımına girişilmesi ve Abdulhamid’in Almanya’ya sağladığı ekonomik menfaatler, Almanya karşısındaki Düvel-i Muazzama’ya şok etkisi yapmıştı.²⁸ Makedonya meselesi Rumeli’nin kaybına doğru yol almıştı. Makedonya’nın

²⁰ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İstanbul 1987, s.41.

²¹ Uçarol, s. 322.

²² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler, (1859-1952)*, İstanbul 1952,s.54.

²³ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, İstanbul 1984, s.105-106.

²⁴ Mehmet Kocaoğlu, *Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu- Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar*, Ankara 1995, s.42.

²⁵ Halil İnalçık, s. 37.

²⁶ İbrahim Temo, *İttihad ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hizmeti Vataniye ve İnkılâbı Millîye Dair Hatıratım*, Romanya-Mecidiye 1939, s. 58

²⁷ Kocaoğlu, s.45.

²⁸ Akşin, s. 64.

her yanında, hemen hemen her gün, Bulgar, Rum ve hatta Sırp çeteleri ile onları izlemekle görevlendirilen Türk askeri kuvvetleri arasında çarpışmalar oluyordu. Bu gelişmeler sonucu, Bulgarlar kötü duruma düştüler ve feryad figana başladılar.²⁹ Bulgarların kopardıkları bu gürültünün etkisi, Almanlar hariç bütün büyük devletleri harekete geçirmiş ve Makedonya'daki ihtilâl ve isyanları, kan dökülmesini ileri sürerek, burada "Autonomic" "Muhtar ve Mümtaz" (özerk) idare kurulmasını istemişlerdir. İngiltere, Rusya'nın Balkanları Türk hâkimiyetinden kurtarma çabalarına şiddetle karşı çıkmaktaydı. Çünkü Rusya, Balkan devletlerini hakimiyeti altına almakla Akdeniz'e ulaşacak ve İngiltere'nin Hint deniz yolları güvenliği ve ticareti için olumsuz bir durum yaratacaktı. Bunun için İngiltere, Balkanlarda daha önce oluşturulan dengenin bozulmamasını istiyordu. İtalya, Arnavutluk ile Adriyatik Denizi'nin doğu kıyılarını doğal bir yerleşme alanı ve Adriyatik Denizi'ni de İtalya'nın iç denizi olarak gördüğü için, bu bölgelerin öteki devletlerin nüfuzu altına girmesine taraftar değildi. Trablusgarp Vilayetini elde etmek başlıca hedeflerinden biri olduğu için 1911'de Arnavutluk'ta isyan çıkartarak Osmanlı Hükümeti'ni uğraştırırken, 29 Eylül 1911'de Trablusgarp'a askeri hâkâkâta başladı.³⁰ Fransa Balkanlarda Panslavizmin öncülüğünü üstlenmiş, Napolyon devrinden beri Sırp Komitelerini desteklemiştir. Rusya'nın da desteği ile Sırbistan bağımsızlığını kazanmış ve sonrasında, büyük Sırbistan'ı kurmak amacıyla, önce Makedonya ve Arnavutluk'u ele geçirmek, aynı ırktan olan ve aynı dili konuşan Karadağlılarla birleştikten sonra Bosna-Hersek'i, Hırvatistan'ı ve Slovenya'yı ele geçirmek istiyordu. Panslavizmin Bulgarlar; Makedonya, Trakya ve Dobruca'nın tümünü elde etmeye ve böylelikle Yeşilköy antlaşmasında kurulması istenilen Bulgaristan'ı kurmaya çalışıyordu. Yunanlılar Megalo İdea tasarısının ilk hedefleri arasına giren Teselya, Epir ve Makedonya'yı Yunanistan'a katmak çabası içerisindeydiler. 1897'de silaha sarılan Rumlar, bir ay içinde Osmanlı ordusu tarafından yenilmiş olmasına rağmen aynı amaç peşinde koştuğundan Girit ve Makedonya'da kargaşalıklar çıkartıyorlardı. Bu arada bütün bu çatışmaların tek muhatabı olan Osmanlı İmparatorluğu'nun iç durumu çok karıştıktı.³¹ Çeşitli bölgelerde dili, dinî, içtimaî durumları ve gelenekleri ayrı topluluklar yaşamaktaydı. Bunları İmparatorluk bünyesinde bir arada tutan kuvvet, devletin sağlamış olduğu huzur ve barıştır. Bu ortam zayıfladığı ve kaybolmaya başladığı andan itibaren Osmanlı toplulukları imparatorluktan ayrılmaya başlamışlardı. Osmanlı hükümeti yalnız Hristiyan teb'asında değil, Müslüman teb'asının karşısında da sarsılmış oluyordu.³²

Makedonya'daki karışıklıklar sürüp giderken Meşrutiyet ilan edildi, bu sayede çöküşü durdurmak mümkün olabilirdi. Başarı kazanmış olan İttihatçılar, Meşrutiyetle Osmanlı Devleti'ndeki bütün unsurların birbirlerine sarılacaklarını, milliyet davalarını bir kenara bırakacaklarını ve Avrupa'nın Türkiye paylaşım planını suya düşüreceklerine inanıyorlardı. İttihatçılar Makedonya'daki isyanların ve Arnavutluk'taki ayaklanmaların temelinde Abdulhamid'in istibdadının yatmakta olduğuna inanmaktaydılar. Onlar Meşrutiyet ilân edilir edilmez bütün milli ve dini ihtirasların son bulacağına, Osmanlılık adı altında (İddihad-ı Anâsır) gerçekleşecek ve Makedonya meselesi de kendiliğinden ortadan kalkacağı inancındaydılar. Ancak Makedonyalılar böyle düşünmüyordu. İttihatçıların güçlü ismi Cemal Paşa hatıralarında Makedonların ne düşündüklerini şöyle ifade etmektedir: "Biz Osmanlılık esaslarından

²⁹ İlker Alp, "Bulgaristan'ın Emperyalist Politikasında Yeni Bir Adım", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ekim-88, S. 56, s. 80-92, İstanbul 1988, s.81

³⁰ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Ankara 1986, s.78.

³¹ Ali Cevat, *2. Meşrutiyetin İlânı ve Otuz Bir Mart Hadisesi-2. Abdulhamidin Son Mabeyn Baş Katibi Ali Cevat Bey'in Fezlekesi*, (Yay. Haz. Faik Reşit Unat), TTK Yayınları, Ankara 1960, s.47.

³² Mithat Sertoğlu, *Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.6, İstanbul 1963, s.87.

bahsederken Bulgar ihtilâlcileri Makedonya'nın muhtariyeti fikirlerinden bir zerresini bile feda etmek istemiyorlardı".³³diyordu. Bizim meşrutiyetimiz onlar için ayrılış yollarının kavşağı oluyordu.³⁴ Diğer taraftan, Osmanlı ülkesinde istediği gibi at koşturmaya alışkın şımarık emperyalizmin temsilcileri, İttihat ve Terakki'nin bağımsızlık yönünde ki başarıları karşısında yeni önlemler almaya başladı. İttihatçılar Avrupa devletlerinin baskısına boyun eğmek istemiyordu. Fransız devrimlerinden gerçek anlamda etkilenen, Mithat Paşa'nın taklitçileri olan İttihatçılar, Reşit, Fuat ve Ali Paşaların Osmanlıları tek bir siyasi millet halinde birleştirmek ülküsünü tekrar ele almışlardı. Bu yüzdendir ki milliyet ve ırk esasına göre, ünvanlar altında birleşmelerin önüne geçilmeye çalışılmıştır. 1910 yılında çıkarılan kanuna göre Hıristiyanlar, orduda hizmet edebilecek, yabancılar ticaret vergisi vereceklerdi. Evkâf malları kaldırılacaktı. Kapitülasyonlar rejiminden kurtulabilmek ümidi bile besleniyordu. Her yerde devlet okulları açılacaktı. Böylece Patriklikler, o zamana kadar ki siyasi yetkilerini elden çıkarmış oluyordu. 3 Temmuz 1910 yılında çıkarılan "Rumeli'de kâin münazaun-fih kilise ve mektepler hakkında" çıkarılan kanunla Makedonya'daki çeşitli unsurlar arasındaki anlaşmazlıklar ortadan kaldırılarak, huzur temin edilmek istenmişti.³⁵ Makedonya için hazırlanan bu kanun ile kilise ve mektepler yüzünden bir birleriyle boğuşmakta olan milletler arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesini duyan Abdülhamit "-Eyvah!.. Rumlarla Bulgarları birleştirdiler" diye hayıflanmıştı. İttihat ve Terakki'nin kontrolündeki Osmanlı hükümeti tarafından sorunun çözülmesi sonucunda Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlılar arasında Balkan İttifakı kurulmuş ve böylece Osmanlılık Devletlerine tesir etmiş ardından Osmanlı kendisine yeni bir cephe açılmasını kolaylaştırmıştı. Meşrutiyet'in ilânından sonra Balkanlardaki Avrupa devletlerinin koruyucu faaliyetlerinin sona ermiş olması ve Harekât Ordusu'nun 31 Mart Olayını bastırması Bulgaristan, Yunanistan ve Makedonya'da doğacak bir ihtilâli aniden önledi. Ancak bir müddet sonra 31 Mart Olayını bastırmakla güçlenen Türk ordusunu Meşrutiyet rejimi ile fikirlerde yarattığı değişiklik büyük devletleri ve küçük Balkan Hükümetlerini korkutmaya başladı. Bu kritik günlerde hiç yoktan bir de Arnavutluk ayaklanmaları ortaya çıktı.³⁶ 1909, 1910, 1911 ve 1912 yıllarında çıkan Arnavutluk ayaklanmalarının Karadağlılarla çok sıkı ilişkileri vardı.³⁷ Avusturya bir yandan Bosna-Hersek'ten Selânik'e kadar uzanan genişleme emellerine karşı, Sırbistan'la Karadağ'ı önemli bir engel olarak görüyordu. Bu sebepten dolayıdır ki Sırbistan üzerinden Bosna-Hersek'i, Karadağ üzerinde de Arnavutluk'u bir baskı aracı olarak kullanmak istiyordu. Merkezi Prizren olmak üzere bir Arnavutluk Birliği kurdular.³⁸ Birliğin amacı; Sırbistan Karadağ ve Yunanistan'a bırakılmış olan topraklardaki Arnavutlar'ı millî bir birlik içinde toplamaktı. İkinci Meşrutiyet'in ilânından hemen sonra, eşitlik esasına uyularak, yüzyıllarca Arnavutlar'a verilmiş olan ayrıcalıklar birden bire kaldırıldı. Bu sebepten dolayıdır ki, ayaklanmalar başladı. Arnavutluk'taki karışıklıklar Balkan savaşı kadar sürdü. Aynı zamanda Arnavutluğun kaybı Meşrutiyet'in ümitlerini alıp götürülen felâketlerin başlangıcı oldu.³⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlarda yaptığı yeni düzenlemeler olumlu bazı sonuçlar sağladıysa da; din, mezheb ve ırk yüzünden toplumlar arası anlaşmazlıklar sürüyordu. Lâtin tipi parlamenter rejimin getirdiği imkânlar içinde kopmalar, ayrılmalar başladı ve bunların çoğu

³³Kâzım Nami Duru, *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, İstanbul 1957, s.56.

³⁴ Ali Cevat, s.48.

³⁵ Mirliva Pertev, *Balkan Harbinde Büyük Karargâh-ı Umumi*, İstanbul 1927, s.66.

³⁶ Necip Alban, *Prizren Birliği ve Arnavutlar*, Ankara 1978, s. 9.

³⁷ Karal, C. VIII., s. 322.

³⁸ Murat Tunca, *Bulgar Harp Tarihi (1912-1913)* C.VII, (Çev. Bulgar Harp Tarihi Komisyonu), Devlet Matbaası 1935 s.12.

³⁹ Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, (Çev.Veysel Atayman), İstanbul 1979, s. 94.

lanlı ve kinli oldu. Bu olup bitenler Türk'ün geçmişinde yoktu. Türk'e karşı asıl hincin sebebi, Türk'ün kendisinden olmayanlara daima adaletli yaklaşımının onlarda aşağılık kompleksi yaratmasıdır. "Dünyada felaketler kadar milliyetçilik hislerini derleyip toplayan başka kuvvet olmadığından" bu felaketler ve İttihatçıların Rumeli'yi Türkleştirme politikası, durumu büsbütün karıştırdı ve bu durum Balkan Savaşlarının önemli sebeplerinden biri oldu.⁴⁰ Türkiye'nin içinde bulunduğu zorluklar ve uğradığı yenilgiler şimdi diğer Balkan milletlerinde bağımsızlık umutlarını da kabartmıştı.⁴¹ Kendi sınırları dışındaki Hıristiyan kardeşlerinin kurtuluşunu uzun zamandan beri bekleyen ve Jöntürklerin programı ile tam bir endişeye kapılan Balkan devletleri, ortak bir düşmana karşı birleşmek için bu fırsatı değerlendirdiler. Öyle ki Yunanlılar ve Bulgarlar aralarındaki bin yıllık nefreti bir kenara attılar; Bulgarlar ve Sırlar Makedonya sorununda uzlaşmaya vardılar. Böylece Fransız itilâlinde beri fırsat bekleyen Balkanlılar geçmişte ve Meşrutiyet devrinde işlenen hatalardan da ders alarak fırsatı kaçırmadılar. Osmanlı devletine karşı hemen birleştiler. Aslında Balkan savaşı öncesinde, yüz bin civarında yetişmiş askerin terhis kararı, Osmanlı'nın Balkan yarımadasında bir savaşa asla izin vermeyecekleri yönünde vaatleridir. Balkan ittifakının⁴² Rusya'nın teşvik ve tahrikleriyle yapıldığını anlayan, diğer büyük devletler, Balkanlarda bir kıyâmetin yakında kopmasına ve bunun sonunda Çarlık Rusya'nın yüzyıllardan beri göz diktiği İstanbul Boğazına sahip olmasına ve neticede bir Avrupa savaşının meydana gelmesine mani olmak için çalışmaları Osmanlı Hükümetini inandırmıştır.⁴³ Balkan savaşı yenilgisinde, Arnavutların ihanetlerinin önemli rol oynadığı görülür. İttihat ve Terakki, Osmanlı Devletinin Rumeli'de kalabilmesinde Arnavut desteğinin önemini kavrayamamış ve akıllı davranarak onları "idare" edememiştir. Arnavutluk yangınına zemin hazırlayan İttihat ve Terakki'nin bu yangın karşısında meclisteki ezici çoğunluğuna rağmen iktidarı bırakıvermesi de ayrı bir sorumsuzluk örneğidir. Arnavut hoşnutsuzluğunun sorumlusu İttihat ve Terakki olmakla birlikte son Arnavut ayaklanmasını kışkırtan Halâskâr Zabitân hareketinin de ayrıca sorumluluğu vardır. Atatürk'ün dediği gibi "Türkiye'deki eski zihniyetin çöküşü olan Balkan Harbi" sonunda "Makedonya Meselesi"de sona ermiş oldu.⁴⁴ Toplamı 69 bin kilometre kare olan Makedonya'nın 34 bin kilometre karesi Yunanistan'a (Ege Makedonyası), 27 bin kilometre karesi Yugoslavya'ya (Vardar Makedonyası) ve 8 bin kilometrekaresi ise Bulgaristan'a bırakılmıştır. Savaş sonunda, Arnavutluk istediği tüm toprakları alamamasına rağmen bağımsız bir devlet oluyordu. Bulgaristan Topraklarını yüzde 30 oranında genişletilerek, Ege'ye çıkmıştı. Sırbistan topraklarını yüzde 82 ye, nüfusu da yüzde elliden fazla artmıştı. Yunanistan ise Karadağ'da önemli kazançlar elde etmişlerdi. Zarar gören yalnızca Osmanlı devletiydi. İmparatorluğun Avrupa'daki topraklarının yüzde 83'ünü nüfusunun yüzde 69'unu ve ayrıca her yıl İstanbul'a akan gelir ve ürünü kaybetmiş bulunuyordu. Balkanlı müttefikler çok karlı çıkmışlardı ama düş kırıklıkları ve kendi aralarındaki rekabetleri hala devam ediyordu.⁴⁵ Şayet Jön Türkler, gerçekten birlik ve ilerlemeyi sağlamak için beş-altı yıllık bir barış süreci yakalayabilselerdi, belki de Osmanlı Devleti askerî bakımdan yeniden karşı konulmaz bir güç haline gelebilirdi.

⁴⁰ K. Sussheim, "Arnavutluk", *İA*, C. I, s. 573-592, İstanbul 1942, s. 576.

⁴¹ Ekrem Erdem, "Osmanlı'lar Da Rumeli Nüfus Sayımları Ve Meseleleri", *Türk Kültürü*, XIV, S.159, Ocak 1976, s.168-172, Ankara 1976.

⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "İkinci Abdülhamid Devrinde Kâmil Paşa", *Belleten*, C. XIX -73, s. 203-218, Ankara 1955, s. 206.

⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar", *Belleten*, XX. C. S. 77-80, Ankara 1956, s. 103-174.

⁴⁴ Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul 1969, s. 41

⁴⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, C.VIII, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri, (1876-1907)*, Ankara 1995, s.76-77.

Osmanlı İmparatorluğu II. Meşrutiyet, İmparatorluğu çökmekten ve parçalanmaktan kurtarmak için ilan etmişti. Fakat aksine bu parçalanmayı hızlandırmaktan başka bir işe yaramadı. Mükrimin Halil Yinanç'ın dediği gibi “Türkün tarihinde en büyük kaybı Rumeli'dir.”ve böylece oldu. Balkan Savaşlarının hemen ardından Birinci Dünya Savaşı başladı. Birinci Dünya Harbi sırasında Makedonya, Romanya ve Galiçya cephelerinde yine Mehmetçik kan döktü.

2. Meşrutiyet İdaresi

Balkan Milletleri, Ermeniler ve Avrupalılar sokaklarda kucaklaşıp kardeşlik yemini ettiler. Meşrutiyet'in ilânı Avrupa'da da çok önemli yankılar yaptı. ⁴⁶ Önce Avusturyalılar reform subaylarını geri çektiler. Ruslar, Fransızlar, İtalyanlar ve İngilizler Avusturya'nın takındığı tutumu sergilediler. Makedonya'nın kurtuluşu için Reval'de alınan kararlar hükmünü yitirdi ve böylece ülkü ve gayeye kansız ve savaşız erişildi. Reval'de alınan kararlara ve yabancıların tüm müdahale ve baskılarına rağmen meşrutiyet idaresinin kurulması başarılı olmuş oldu.⁴⁷ Meşrutiyet her derde deva bir çare olarak gösterildiği için herkes bir barış döneminin geldiği inancındaydı. ⁴⁸ Fakat, anayasal rejime geçmek için gerçek amaçlarını erteleyen veya anayasal düzende gerçek amaçlarına geçmenin daha kolay olacağını düşünen farklı milliyetçi gruplar, çeşitli çıkarılara sahip olan koalisyonun dağılmasına ve eski düşmanlıkların tekrar canlanmasına sebep oldu. Ayrıca İttihatçılar arasında da ayrışmalar vardı. ⁴⁹ Hatta üyelerin bazıları Paris'teki arkadaşlarını destekleyerek anayasa'yı savunmuştu. Bunlar bu sayede terfi edeceklerini ve İstanbul hükümetinin isyancıları sindirmek için kendilerine daha çok yardım edeceğini düşünmekteydiler. Padişahın geleceğinin ne olacağı konusunda da henüz bir karar birliği yoktu. Abdulhamid'i tahttan indirmeyi düşünenler, Anayasa'yı yeniden yürürlüğe koyduğu için halkın kendilerine duyduğu minnet altında ezilmişti. İttihatçılar, Selânik'te kalmayı uygun görmüş ve kendilerini temsilen Kurmay Binbaşı Cemal Bey (Bahriye Nazırı Cemal Paşa), Talât Bey (Dahiliye Nazırı Talât Bey) ve Cavit Bey (Maliye ve Nafia Nazırı)'lerinde içinde bulunduğu yedi kişilik bir komiteyi İstanbul'a göndermişlerdi. ⁵⁰

2.1 İkinci Meşrutiyet'in Makedonya'ya Etkileri

Meşrutiyetçilerin istibdat yönetimine yönelttikleri önemli suçlamalardan biri de, devletin şerefini ve ülkesini gerektiği gibi koruyamamasıydı. Hürriyetin ilânı ile Makedonya'da çeteciliğin yatışması üzerine, Reval'de Makedonya için öngörülen teklifler geri alındı. Makedonya'da jandarma subayı bulunduran devletler de bu güçlerini geri çekmeye başladılar. Kapitilasyonların kaldırılması dahi söz konusu edildi. ⁵¹Meşrutiyetçiler için bu gelişmeler büyük bir başarı sayılıyordu. Ancak, Ekim başlarında iyimser hava değişmeye başladı.⁵² Reval

⁴⁶ Uçarol, s. 320.

⁴⁷ Uzer, s. 96.

⁴⁸ İsmail Hakkı Uzunçanşılı, “1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar” , *Belleten*, C.XX. S. 77-80, Ankara 1956, s.103.

⁴⁹Uzunçanşılı, s. 174.

⁵⁰Mustafa Karahasan, “1878-1881 Yılları Arasında Sırp Basımında Makedonya” *Sesler, Aylık Toplum-Sanat Dergisi*, Yıl. XII., S. 107, Haziran 1976, s.30-69, s. 33.

⁵¹ Yusuf Hamza, “1908-1912 Yılları arasında Makedonya'da Kurulan Ayrılcı Örgütler ve Osmanlı, Balkan ve Doğu Federasyonu-Konfederasyonu Kurma İddiası” *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık 91, S. 75, s. 47-65 İstanbul 1991, s. 47.

⁵² Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat Terakki*, İstanbul 1987, s. 9.

kararlarının kabul edilmesi için “Bab-ı âli” ‘ye sürekli baskı yapıldı. Rokova köyünün Bulgar, Iskoçvir, Puluk köylerinin de Yunan eşkiyaları tarafından yakılması ve buralardaki halkın önemli bir kısmının öldürülmesi, Avrupa basınına ve Balkan Komitesine, Bab-ı Ali’ye karşı yeni suçlamalar getirilmesine neden oldu. Osmanlı Hükümeti; Rum ve Bulgar çetelerine karşı harekete geçmek istediysede durum İngiliz Avam Kamarasından, Fransız Parlamentosuna kadar uzandı. Abdulhamid ve Bab-ı Ali ne yapacağını şaşırmişti. Almanya İmparatoru İkinci Vilhem’in teşvikiyle ve tasviyeleriyle bu mesele de Avusturya ile Rusya arasındaki rekabetten yararlanma yolu tutuldu. Rumeli artık gidiyordu.⁵³Çünkü, Makedonya’da kurulacak olan özel ve ayrı bir idare, Arnavutluğu (Yanya, Kosova ve İşkodra’yı) da Osmanlı saltanatının merkezinden büsbütün ayırıyordu. Bu durumda da Avusturya tabiatıyla sürüden ayrılan bu kuzuyu ilk fırsatta yutmaya çalışacaktı. Asıl mesele Makedonya’lılıkta kalmıyordu. Osmanlı Devleti’nin Avrupa’dan çıkarılmasına doğru gidiyordu.⁵⁴ Avrupa devletlerinin açgözlülükleri yüzünden demokrasinin gelişimi kısa zamanda önlenmişti. Öyleki bu devletler demokratik ve meşruti Genç Türk topraklarına Abdülhamid’in istibdat yönetimindeki topraklarına olduğu gibi hırsıyla gözlerini dikmişlerdi. Meşrutiyetin ilân edilmesi ile istedikleri Hürriyet verilmişti. Ancak, ihtilâl fikirlerinin öncüsü olmak isteyen Fransa ve Balkanları himayesi altında tutmak ve buraları Osmanlı topraklarından ayırmak isteyen Rusya ve Rusya’nın buralarda egemen olmasını istemeyen İngiltere ve Avusturya-Macaristan’ın teşvik ve tahrikleri buralarda yaşayan halktan bazı kişilerin haydutluğa başlamasına neden olmuştu. Mesele Osmanlı Devleti’nin olmasına karşın, zayıf olan devlet, dış müdahaleleri önleyememekte ve Avrupalı devletler, XIX. yüzyılda olduğu gibi, diğer yerlerde yaptıkları paylaşımı, Osmanlı topraklarında da yapmak istediler.⁵⁵ İsteklerini tatbik etmek için sahasına koymak için seçim kampanyası sürdürülürken İstanbul’daki geçici iktidar boşluğundan yararlanıp Osmanlıların hemen karşılık veremeyeceği inancıyla darbelerini vurdular.⁵⁶ Yeni rejim ilk büyük buhranı 1908 yılında yaşadı. Osmanlı Devleti’ne bağlı bir prenslik olan Bulgaristan’ın “Kapı Kethüdası” (Temsilcisi) Geşof 12 Eylül 1908’de bütün yabancı elçilerin çağrıldıkları bir ziyafete çağrılmamasını bahane ederek İstanbul’dan ayrıldı. 15 Eylül’de Rumeli demiryollarında grev çıktığında, Bulgarlar bunlara el koydular.⁵⁷ Bulgaristan 5 Ekim 1908’de aldığı bağımsızlık kararını Prens Ferdinand imzalı bir telgrafla Osmanlı devletine bildirdi.⁵⁸ 7 Ekim’de Kâmil Paşa eyaletlere telgraflar çekerek, imparatorluk sınırları içinde yaşayan Bulgarlara karşı şiddet gösterilmemesini ve sınırda hadise çıkarılmamasını emretti. 6 Ekim’ tarihine gelindiğinde Avusturya-Macaristan hükümeti Berlin Kongresi’nde yönetilmek üzere kendisine verilen, ama hukuken Osmanlı egemenliği altındaki Bosna-Hersek’i ilhak etti. ⁵⁹Bu olay üzerine Bab-ı âli büyük devletlere protesto telgrafı çekerek, bir konferans toplanmasını ve Türkiye’nin çıkarlarının korunmasını istedi.⁶⁰ Bu ilhak henüz perde arkasında görev yapan İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni bir “protesto mitingi” yapmaya itti.⁶¹ Balkan krizi durumdan memnun olmayanlara yeni rejime saldırma

⁵³Necip Alpan, *Prizren Birliği ve Arnavutlar*, Ankara 1978, s. 9.

⁵⁴ Uzer, s. 87.

⁵⁵Yücel Özkaya, “1876 Meşrutiyetinin Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Dünyada Yankıları” *Varia Turcica De La Revolution Francaise A’la Turquedi Ataturk La Modernisation Politigueu et sociale-Les lettres Les sciences et les arts Astes des Colloues d’ İstanbul (10-12 Mar 1989) İstanbul-Paris 1990*, s. 171.

⁵⁶ Shaw, s. 334.

⁵⁷ Bayur, s. 245.

⁵⁸Yücel Aktar, “Demokratikleşme Sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu’nun Anatomik Yapısı (1908-1918)” *Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri*, Ankara 1989, s. 4.

⁵⁹ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp işittiklerim*, Ankara 1951, s. 16.

⁶⁰ N Iorga, *Osmanlı Tarihi C. V, (1774-1912)*, (Çev. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1948, s. 634.

⁶¹ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım*, C.1, İstanbul 1967, s. 278.

imkanını yaratmıştı. İlk tepki dinsel bir biçimde ortaya çıktı. Kör Ali diye bilinen Hoca'nın başkanlığında bir Ramazan kalabalığı Saraya yürüdü. Meşrutiyetin kaldırılarak, Şeriat'ın geri getirilmesini istediler. Bu hareketin benzeri Makedonya'da da görüldü.⁶² İstanbul'da dinsel bağnazlıkla istibdatçıların birlikte hareket etmesi askerler arasında bazı hadiselerin çıkmasına neden oldu. Kente bir komedi kumpanyası gelmiş, kahvede oynuyordu. Erlerin tiyatroya gitmesi yasaklanmıştı. Pirleve ve Koçova askerlerinden bazıları tiyatrodaki subaylarının bulunduğu öğrenince, bunu haksız bularak kavga çıkardılar. Subaylar onları püskürtüler. Ertesi gün sorumluların yakalanmasına karşı çıkılınca, kışla süvarilerce çevrildi. Asker teslim olmayınca çatışma başladı.⁶³ Kısacası Meşrutiyetin gelmesi ülkenin her tarafında olduğu gibi Makedonya'da da bazı yönlerden tedirginliğe yol açmış oldu.

3. Makedonya'da ki Örgütlenmeler

3.1 Balkan Komiteciliğinin Türk Örgütlerine Etkisi

1878 den Balkan Savaşlarının sonuna kadar Osmanlı Avrupa'sında fişkirir gibi ortaya çıkan komite ve çetelerin Türk toplumu üzerinde etkisi çok büyük olmuştur. Türk komitelerinin örgütlenmeleri ve yeminleri Balkanlıdır. Yemin töreni Meşrutiyet ilan edildikten sonra bile aynıdır. İttihat ve Terakki her zaman bir "komite" İttihatçılar da "komiteci" olarak kabul edilmişlerdir. İttihatçılara başta Masonluk etki etmiştir. Ayrıca Jön Türkler Localarda yetişmişlerdir. Masonluğun yanı sıra bazı tarikatların da Jön Türkler üzerinde etkisi vardır. Mevlevilik, Bektaşilik, Melamilik gibi.⁶⁴

3.2 Makedonlar-Bulgarlar

Balkanlardaki, Balkanlaşmanın simgesi komiteler ve çeteler olmuştur. Bilhassa Makedonyalılar bu tür savaşlarda uzmanlaşmışlardı. Öyleki Makedonya Osmanlı Avrupa'sındaki Filistin'di. Rumeli'nin vaat edilmiş toprağı üzerindeki istekler çok yönlüydü.⁶⁵ Osmanlılar ülkelerinin bu parçasını elden çıkarmak istemiyorlardı. Bu yüzden ki Makedonya denmesini istemiyorlardı. Bu toprakların adı Rumeli idi. Makedonyalılarının en önemli örgütü olan "Makedonya-Edirne İhtilal İç Örgütü" 1893'de Selânik'te kurulmuştur. Örgütün kısa adı V M R O'dur, bu iç örgüt yalnızca Makedonya'nın coğrafî ve etnik sınırları içinde çalışmaktadır. Bu örgütün programına göre, bağımsız Makedonya ülküsüne sahip her Makedonyalı V M R O'ya üye olabilirdi. Bu İç örgüt, Makedonya'yı sekiz sancağa ayırıyordu. (Selânik, Manastır, Serez, Drama, Usturumca, Melnik, Edirne gibi) Her sancakta ikişer kazaya ayrılmıştır. Her Sancakda ve Kaza'da birer yerel komite bulunmaktadır. Bunlar halkın eğitimi ve propaganda işleri alanında bağımsız hareket etmektedirler. Ayrıca her Sancak'ta parasal durumu, kongreye delege seçimini, esirleri, Osmanlı memurlarını gözlemek ve denetlemekle görevlendirilmiş üçer kişilik denetim kurulları da vardır. Komitenin sürekliliğini sağlayan ilginç olay edilen yemindir.⁶⁶ Üye aday köy papazının hazır bulunduğu törende İncil, istavroz, tabanca ve hançer üzerine yemin etmekle ihtilal uğruna en ağır özverilerde bulunacağına, her türlü cezaya boyun eğerek

⁶² Feroz, s. 50

⁶³ Akşin, s. 98

⁶⁴ Tunaya, s.524-525.

⁶⁵ Tunaya, s. 526.

⁶⁶ Akdes Nimet Kurat, "Panslavizm", Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya. Fakültesi Dergisi, XI/2-4 s.241-278, Ankara 1953, s. 255.

kabul etmiş oluyordu. Mürszteg Programı başarılı olamamıştı, bu vilayetlerin bağımsızlığı elde edilinceye kadar kavga sürecek ve Edirne'nin ıslahat programı dışında tutulması protesto edilecektir. Çeteciliğin faydasızlığı anlaşılmış bu yüzdendir ki çeteler yerine “muallimler” bulundurulmuştur. Çeteler yalnız silahlı propagandalara karşı kullanılacaktır. 1908 yılında Bulgarların çetecilik politikasında iki önemli değişiklik olmuştur. İlk olarak “Bulgar Meşrutiyet Kulüpleri” adıyla anılan örgütün tedhişi kuruluşların yerini aldığı ilân edilecektir. Osmanlı basını bu örgütü kamuoyuna “Kanun-ı Esasi Kulüpleri” olarak tanıtmıştır. Bu örgüt gerçekte “Makedonya Merkez Örgütü”nün takma adıydı. Tamamen ihtilalci ve ayrılıkçı bir örgüttü. 1909 yılında kurulan “Federalist Bulgar Fırkası”da aynı özelliklere sahipti.⁶⁷ Genç Türk hareketinin başarılı olmasından sonra “Makedonya Halk Federatif Partisi” üyelerinden Yane Sandanski, Hristo Cernopeev, Dobri Daskolav, Dimitar Vlahov ve Hristo Yankov özel bir parti teşkil kurarak, o zamanki Osmanlı toplumunun daha doğrusu Türkiye'nin demokratik ve federatif düzende kurulması için örgütlendiler.⁶⁸

Genç Türk Harekatı ilk zamanlarda kendilerini liberal olarak gösterdiler. Birçok halka geniş özgürlük ve milli hakların eşit temin edilmesinde hazırlık oluşturdular. Modernleşen ve yeniden örgütlendirilen federatif bir Türkiye’de, eşitsel haklara dayanarak, Makedon birliğini kurmak ve böylece tüm Makedon ülkelerini koparılmamış olarak, Türkiye devleti dahilinde bir bütünsel Makedon devletinin var olması şarttı. Makedoncu devrimci örgüt, Türkiye'nin ilerici kuvvetleriyle birlikte, Makedonya'nın bütünlüğünü korumak maksadıyla kurdukları partinin reislerinden olan Dimitar Vlahov, Osmanlı Parlamentosunda mebus oldu. Bunların amacı reformlaşan Türkiye’de siyasi bütünlüğü korumaktı. Halk federatif Partisi'nin Temmuz Manifestosunda: “Yurttaşlarımız!..Artık şimdi sizler yalnız değilsiniz... diğer millet ve halkların yardımıyla, tamamıyla özgürlüğümüze kavuşacağız! Bulgaristan'ın resmi mahfillerinden gelebilecek suçlu ajitasyonlara kapılmayınız, Türk milletiyle birlikte yürüttüğünüz savaşta hiç bir yana sapmayınız.”⁶⁹ diye sesleniyordu. Bu siyasal ve ideolojik görüşlere karşı gelenler Büyük Bulgarci ve Büyük Yunancı elemanlardı. Makedonlar arasındaki iki legal örgütten birisi Meşrutî idareye taraftar olan Halk Federatif Partisi ile Meşrutî idareye karşı olan Konstitüsyon Kulüplerdi. İkinci örgüt ilkinin şu şekilde eleştiriyordu: Gençtürkler’le birleşerek Makedon Milliyetini yok etmek istiyordu. Bu iddiada bulunan Konstitüsyon Kulüpleri Bulgar hükümetinin etkisi altında, Makedon Milletinin aleyhine çalışmaktaydılar. Sultan Abdulhamid'in tahttan indirilmesi üzerine, İttihatçıların yanına giden Halk Federatif Partisi temsilcileri “Makedonya için özel bir özyönetimsel birliğin kurulmasını” istediler⁷⁰. Ancak Osmanlı Devleti bu tür tekliflere karşı çıktı. Dahası Bulgar sarayının hafiyeleri de bu istekleri baltalamaya çalıştı. Öte yandan Türkiye'nin içerisinde de karşı çıkan guruplar vardı. Bütün bu olumsuzluklar sonunda İttihatçılar ile Halk Federatif Partisinin ilişkileri kesildi. 1910 yılında da bu parti kapatıldı. Daha sonraki yıllarda aynı akıbete İttihat ve Terakki Partisi de uğradı. Mustafa Kemal ile Türk Milletine yeni ufuklar açılırken Makedon milleti Balkan ve I Dünya harbinden sonra üç kısma parçalandı. Ancak Federatif Yugoslavya’da, Vardar Makedonyası Halk Federatif Partisinin birçok tezlerini gerçekleştirdi.⁷¹

⁶⁷ Tunaya, s. 516-519.

⁶⁸Corce Vasılyevic,“Makedonya’da Halk Federatif Partisinin Genç Türk Devrimindeki Rolü 1908/1909”, (Çev. M. Karahasan), *Türk Tarih Kongresi*, Ankara 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 1993, s. 1234.

⁶⁹ Vasılyevic, s. 1237.

⁷⁰ İ. Halil Sedes, 1876-1877 *Osmanlı-Karadağ Seferi*, Genel Kurmay Harp Tarihi Yayınları, İstanbul 1936, s. 9.

⁷¹ Vasılyevic, s. 1238.

3.3. Sırp lar ve Örgütleri

Sırp lar ve Karadağlılara Berlin antlaşmasıyla bağımsızlık verilmişse de Sırp lar siyasal, sosyal ve kültürel isteklerde bulunmaya başlamışlardır. Sırp lar kendilerine Sırp denilmesi, Rum Patrikhanesine tanınmış imtiyazların Sırp Metropolitlerine de tanınmasını, Debre Sırp larına metropolit seçme hakkının tanınmasını, halka köy okullarında Sırp ya da Bulgar öğretmen tercih hakkının verilmesini istiyorlardı.⁷²

3.4. Museviler ve Örgütleri

Bağımsız bir Yahudi Devletinin nerede kurulacağı tartışılırken Balkanlar (Makedonya) önerisi de ileri sürülmüş ise de kabul edilmemiştir. Hz. İbrahim'in kavmine vaat ettiği topraklarda kurulması ideolojisi ve ürettiği politikanın adı Siyonizm'dir. Bu devletin kurulacağı olan yer Filistin'di ve Osmanlı ülkesinin bir parçasıydı.⁷³

4. İkinci Meşrutiyet Sonrasında Makedonya'da Çıkan İsyanlar

Osmanlı Devleti'nde aşiret hayatı yaşayan bölgelerde isyanların çıkması “umur-u adiyeden” sayılırdı. Meşrutiyetin ilânı ile bu isyanların artması bekleniliyordu. Ancak o güne değin mutlakiyet hükümleri, buralarda “idâre-i maslahat” ilkesini uygulamış vergi ve askerlikle ilgili kanunlar gerektiği gibi uygulanmamıştı. İttihat ve Terakki'nin çağdaş bir yönetim kurmak istemesi, isyanı davet edici bir durum oluşturuyordu. Meşrutiyetin Osmanlı Devleti'nde başarılı olmasını istemeyen devletler de isyanları tahrik ediyordu. Bu tür sebeplerden dolayı Makedonya'daki bu sonu gelmez karışıklıklar ortaya çıkmış Bulgaristan bağımsız hale gelmiştir. Balkanlar'a Berlin Kongresi ile yerleşen ve 2. Abdulhamid dönemi boyunca süren karışıklıklar, 1908 Meşrutiyeti'nin verdiği yeni haklardan yararlanan Balkan Devletleri'nin girişimleri sonucu 1912'de Balkan Savaşı ile noktalanmıştır.⁷⁴ Yunanlılar, belli bir fikrin hırsıyla dolu olduklarından için Helenizm için heyecanlanmaktaydılar. Makedonya'da Sırp lar ile Makedonya'daki Slavların kavgaları aralıksız olarak devam ediyor ve silahlanıyorlardı. Ulahlar'da bir devlet kurmak istiyorlardı.⁷⁵ İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra Rumeli'de bağımsızlık hareketlerinin hızlanmasının sebeplerinden biri de İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının Osmanlıcı olmalarıdır. İttihatçıların bu yoldaki en mühim faaliyetleri meşhur “Rumeli'de kâin münazaun-fih kilise ve mektepler hakkında” çıkarılan kanundur. 3 Temmuz 1910 yılında çıkarılan bu kanunla Makedonya'daki çeşitli unsurlar arasında ki anlaşmazlıklar ortadan kaldırılarak, huzur ortamı temin edilmek istenmiştir.⁷⁶ Halbuki Bulgar kilisesinin Rum-Ortodoks kilisesinden ayrıldığı tarihten beri Makedonya'da bir çok kiliseyle mekteplerin kime ait olduğu meselesinden dolayı Rumlar'la Bulgar'lar arasındaki anlaşmazlıklar çözülemiyordu. Hatta 2. Abdulhamid bu anlaşmazlığı olabildiğince körüklemiş, böylece de kendi aralarında kavgaları bir türlü bitmeyen Bulgar, Yunan ve Sırp lar Osmanlı yerine kendileriyle uğraşmışlardır. Fakat adı geçen kanunla ihtilafı kiliselerle mekteplerin hangi

⁷² Tunaya, s.544-545.

⁷³ Tunaya, s. 555.

⁷⁴ Özkaya, s. 74.

⁷⁵ Özkaya, s. 75.

⁷⁶ Yavuz Ercan, “ Balkan Türkleri ve Bulgarlar” *Belleten*, C. L1V, S. 209, s. 297-308.

unsura ait olacağı nüfuslarına göre belirlenmiştir. Böylece de aralarındaki anlaşmazlığın İttihat ve Terakki'nin denetimindeki Osmanlı Hükümeti tarafından çözülmesinin sonucunda Bulgarlar Yunanlılar ve Sırp aralarında Balkan İttifakı'nı kurmuşlar⁷⁷ ve müşterek cephe oluşturarak Osmanlı'ya karşı savaş açmışlardır. Kiliseler meselesinin çözülmesi uzun zamandır Osmanlıya karşı savaş hazırlığı içerisinde olan kavimlerin işini kolaylaştırmıştır. Osmanlıcılık, (İttihat-ı anasır) cepheye etki ederek kendimize yeni bir cephe açılmasını⁷⁸ sağlamıştır. 1908 Meşrutiyet'i kadar büyük ümitler doğurmuş ve bu ümitleri kısa sürede boşa çıkarmış bir hareket dünya'da çok az görülmüştür. Hürriyetin gelmesi, Sansürün kalkması, jurnal ve hafiye teşkilâtının kaldırılması, siyasi af gibi hususlar geleceğe güvenle bakabilmek, ilk önceleri gerek Türkler gerekse diğer cemaatler arasında sevinç yaratmıştı. Ancak, Bulgarlar ve Makedonya Komitesi, meşrutiyetin sağladığı Müslüman-Hıristiyan eşitliği sayesinde ilerleyeceklerini, Bulgarlar Makedonya'da çoğunlukta olduğu için kendilerine muhtariyet verileceğini düşünmekteydiler. Rum ve Ermeniler de bu sistemin sayesinde daha çabuk zenginleşeceklerini, Ege kıyılarında ve Doğu Anadolu'da ilerisi için muhtariyetler elde edeceklerini, ya da yeni topraklar kazanacaklarını umut etmekteydiler.⁷⁹ Ancak; İttihat ve Terakki tek parti olarak seçimlere katılmış verdiği sözlerin çoğunu yerine getirememiştir. Üstelik siyasi hayatta da bir varlık gösterememişlerdir. Bunun sonucunda hükümet ve cemiyet anlaşmazlıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu olaylar halka da yansımıştır. İttihat ve Terakki dış siyasette de başarılı olamadı. Almanya'ya yaklaşımı üçlü itilafı karşısına almasına sebep oldu. Sonuç olarak İkinci Meşrutiyet bu sebeplerden dolayı başarılı olamadı.⁸⁰ Meşrutiyet'ten sonra İttihat ve Terakki'nin tuttuğu yol, dahili ve dış siyasette Avrupa hükümetlerini tatmin eder durumda olmadığı için Osmanlıya karşı tekrar gizli müzakerelere başlanmıştı. 24 Ekim 1909'da Rus Çarı ile İtalya Kırvalı arasında Boğazlar ve Trablusgarb hakkında bir antlaşma imzalandı. 1909 Aralık ayında da Rusya ile Bulgaristan arasında gizli bir anlaşma yapıldı. Aynı yıl içerisinde Avusturya ile İtalya Türkiye aleyhine müzakereler cereyan etti.⁸¹ İttihatçılar nazarında Bulgarlar, Sırp, Rum ve Ermeniler memleket düşmanı kabul edilirken, Arap, Arnavut ve Kürtler vatan haini idiler. Muhalefet eden Türkler ise para ile satılmış birer meta'dan başka bir şey değillerdi.⁸² İttihat ve Terakki'nin başarısızlıkları isyanlara sebep oldu.

SONUÇ

Osmanlı'nın Avrupa'daki arta kalan topraklarına sürekli saldırılar başlamıştır. Savunmasız bir durumda olan Türk halkının kendilerini koruma gayretlerinden başka düşünceleri yoktur. Onlar kaderlerini doğrudan hükümete ve ordunun varlığına bağlamışlardır. Hükümeti temsil eden ordunun savaşı ise Rumeli'yi muhafaza etmek çabasıdır. Karşı hareketlerin tamamı evvela fikirlerde beliren ve bir taraftan dış faktörlerle, diğer taraftan iç etkenlerle güçlenen nasyonalist akımlar ve toprak davasıdır. Makedonya'nın önce muhtariyetini sonra ilhâkını düşünen Bulgar çetelerinin en güçlü ve en hareketli unsur olduğunu gören diğer Makedonya halkları da aynı yola girmişlerdir. Yunan hükümetinden aleni yardım alan Rum çeteleri, Ruslardan yardım gören Sırp çeteleri, Arnavutlar, Romanya'nın moral desteğinden yararlanan Ulah'lar, Makedonya

⁷⁷ Danişmend, C. 4, İstanbul 1972, s. 383.

⁷⁸ Kâzım Yetiş, "İkinci Meşrutiyet Devrinde Belli Başlı Fikir Akımlarının Askeri Hareketlere ve Cepheye Tesiri", *Dördüncü Askeri Tarih Semineri, Bildiriler*, Ankara 1989, s. 57.

⁷⁹ Özkaya, s. 94.

⁸⁰ Özkaya, s. 94.

⁸¹ Kuran, s. 259.

⁸² Kuran, s. 262.

kazanında kaynamaya başladılar. Çetelerin ilk hedefi ihtilâl olmuştur. Ancak ihtilâl onları zafere ulaştırmamıştır. Kesin zafere ulaşmak için, öncelikli olarak Osmanlı hükümetini iyice zayıflatmak gerekiyordu. Böylece yabancı devletlerin Makedonya'ya müdahaleleri mümkün olacaktı. Bu müdahaleyi sağlayabilmek için ilk olarak karışıklıklar çıkarmak ve suikastler yapmak gerekmekteydi. Bu saldırılar Avrupalı devletlerine, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda bir idare gücü kalmadığını gösterecekti. Osmanlı idaresi iyice güçsüzleşince de söz artık Makedonların daha doğrusu Bulgarların olacaktı. Osmanlı Hükümeti ise sadece Rumeli'de değil, bütün Osmanlı ülkesinde, kağıt üzerinde bir hâkim olacaktı. Makedonya'da ki bu gelişmeler üzerine, bu bölgeyle yakından ilgilenen Avusturya ve Rusya harekete geçti. 1897 yılında aralarında yapmış oldukları bir anlaşmayla, Balkanlarda ki statükoyu korumak için birlikte hareket etmeye karar verdiler. Osmanlı Devleti'nden bölgede ıslahat yapmasını istediler. 1902 yılında bölgedeki durumda daha da gerginleşti. Makedonya'da ilk büyük ayaklanma meydana geldi. Ayaklanmayı bastıran Osmanlı Devleti bölgede bazı reform hareketlerini yapmak zorunda kaldı. Ancak, Osmanlı Devleti'nin bu girişimi, onun bölgede güçlenmesini istemeyen Balkan devletlerince pek de hoş karşılanmadı. Yabancı devletlerin önerilerine göre yürütülen ıslahat, durumu iyileştireceğine, özellikle etnik gruplar arasındaki ilişkilerini daha da gerginleştirdi. 1903 yaz aylarından itibaren Balkanlar kanlı olaylara sahne olmaya başladı. Bunun üzerine İngiltere ve İtalya işe karışmaya kalkıştı. Bu durumda Balkan meselesinin öncülüğünü yapan Rusya ve Avusturya, Mürzsteg Programı adı verilen bir ıslahat projesi hazırladılar. Diğer devletlerin de onayını aldıktan sonra Osmanlı Devleti'ne verdiler. Osmanlı Devleti, iç işlerine yabancı devletlerin karışmasına yol açacak ve Makedonya'daki egemenliğine darbe vuracak olan bu önerileri kabul etmek istemiyordu. Ancak, Almanya dışındaki devletlerin artan baskıları üzerine, Mürzsteg Programı'nı kabul etmek zorunda kaldı. Bu programa göre Osmanlı Devleti'nin Makedonya'da kurduğu Genel Müfettişlik örgütüne Rusya ve Avusturya'lı memurlar atandılar. Makedonya'daki jandarma örgütünün başına bir İtalyan generali getiriliyordu. Makedonya çeşitli bölgelere ayrılarak, güvenlik bu generalin emrinde Avusturyalı (Üsküp), İtalyan (Manastır), Rus (Selânik), Fransız (Serez), İngiliz (Drama), subaylarının da bulunduğu jandarma birliklerine verildi. Bu durum, Makedonya'daki Osmanlı egemenliğini bir görüntüden ibaret bıraktı ve bölgeyi bir bakıma yabancı devletlerin kontrolü altına soktu. Bütün verilen tavizlere rağmen bölgedeki olayların önüne geçilemedi. Bunun üzerine İngiltere, bu ıslahatın yeterli olmadığını belirterek, bölgede aynı zamanda malî ıslahat yapılmasını da istedi. 1905'de İngiltere, Avusturya ve Rusya Osmanlı hükümetine bir proje önerdiler. Büyük Devletler, Osmanlı maliyesini kontrol etmek için devletlerarası bir komisyon kurulmasına karar verdiler. Osmanlı Devleti buna karşı çıkınca Midilli Adası'nı resmen işgal ettiler. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Makedonya'nın maliyesini kontrol için devletlerarası bir mali komisyon kurulmasını kabul etmek zorunda kaldı. Dış güçler bu noktada devreye girdiler. Balkanların hem kendi aralarındaki, hem de Osmanlı yönetimiyle ilişkilerini düzenlemek istediler. Ancak dış güçler de kendi aralarında uyuşamadıkları için işler daha da karmaşık bir hale geldi. Büyük devletlerin Makedonya'da nüfuz sahalarını genişletmek için yaptıkları bu girişimler Makedonya meselesine bir çözüm getirmekten çok uzaktı. Makedonya, Osmanlı Devleti'nin en bunalımlı bölgesi olmaya devam etti. Bölgede komitacılık ve kaynaşmalar ile Osmanlı Devleti, Balkan Devletleri ve Düvel-i Muazzama arasında çok yönlü çekişmeler, Balkan Savaşı'na (1912-1913) kadar sürmüş ve bir bakıma da bu savaşın başlıca sebebi olmuştu. "Büyük devletlerin yayılmalarını sağlayıcı ideolojik bu akımlar Balkanları bir Babil kulesine çevirmişti. Makedonya Pan Hellenizm, Pan Slavizm, Pan Germanizm, Siyonizm, İslâmcılık (Pan İslâmizm) akımlarının kesiştikleri bölge olmuştur. Bu akımlar yerelleşerek,

kendi ulusal formüllerini (“Megola İdea” “Veliki Bulgaria”)gibi yaratmaktaydı. Üçlü bir ilişki ağı kurulmuş olup Ortak düşman Osmanlı yönetimi olmuştur. Ancak bu yönetime saldıranlar kendi haritalarını kendileri çizdikleri için aralarında bir anlaşmaya varmak imkânsız olmuştur.

Kaynakça

- Akşin, Sina. (1987). Jön Türkler ve İttihat Terakki. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Ali Cevat. (1960). 2. Meşrutiyetin İlânı ve Otuz Bir Mart Hadisesi-2. Abdulhamidin Son Mabeyn Baş Katibi Ali Cevat Bey’in Fezlekesi. (Yay. Haz. Faik Reşit Unat). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Alp, İlker. (1988). “Bulgaristan’ın Emperyalist Politikasında Yeni Bir Adım”, Türk Dünyası Araştırmaları, Ekim-88, S. 56, 80-92.
- Alpan, Necip. (1978). Prizren Birliği ve Arnavutlar, Ankara: Çağdaş Basım Evi.
- Armaoğlu, Fahir. (1986). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Atay, Falih Rıfki. (1969). Çankaya. İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık Basımevi.
- Aydemir, Şevket Süreyya. (1992). Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa. C.1, 1860-1908, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bayur, Yusuf Hikmet.(1940). Türk İnkılap Tarihi.C.1.İstanbul:Türk Tarih Kurumu.
- Beydilli, Kemal. (1989). “Abdulhamid Devrinde Makedonya Mes’alesi’ne Dâir”, Osmanlı Araştırmaları The Journal Of Ottoman Studies IX Ayı Basım, İstanbul.
- Danişmend, İsmail Hami. (1961). 31 Mart Vakıası. İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Duru, Kâzım Nami, (1957). İttihat ve Terakki Hatırâlarım, İstanbul: Sucuoğlu Matbası.
- Erdem, Ekrem. (1976). “Osmanlı’lar Da Rumeli Nüfus Sayımları ve Meseleleri”, Türk Kültürü, XIV, S.159, Ocak 1976, Ankara.
- Feroz, Ahmet. (1971). İttihat ve Terakki (1908-1914) Jön Türkler, (Çev. Nuran Ülken). İstanbul: Türk Tarih Kurumu.
- Hamza, Yusuf. (1991). “1908-1912 Yılları arasında Makedonya’da Kurulan Ayrılkçı Örgütler ve Osmanlı, Balkan ve Doğu Federasyonu-Konfederasyonu Kurma İddiası” Türk Dünyası Araştırmaları, Aralık 91, S. 75, İstanbul.
- Iorga, N. (1948). Osmanlı Tarihi Cilt V, (1774-1912). (Çev. Bekir Sıtkı Baykal). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- İnalcık, Halil. (1943). Tanzimat ve Bulgar Meselesi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kabasakal, Yaşar, Raif Hüseyin. (1981). Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913) C.III. , 1.inci Kısım, Garb Ordusu Yunan Cephesi Harekâtı. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih Ve Stratejik Etüt (Atase) Daire Başkanlığı Yayın Kataloğu.
- Kandemir, Feridun. (1955). “İstanbul’a Kan Ağlatan 31 Mart Hadisesi”, Dün ve Bugün-Haftalık Yakın Tarih Mecmuası, S.1, Yıl-1, C.1, 4 Kısım İstanbul.
- Karahasan, Mustafa. (1976).“1878-1881 Yılları Arasında Sırp Basımında Makedonya” Sesler, Aylık Toplum-Sanat Dergisi, Yıl. XII. S. 107,30-69.

- Karal, Enver Ziya. (1962). Osmanlı Tarihi. C. VIII. Ankara: Maarif Vekaleti Yayını.
- Karal, Enver Ziya. (1995). Osmanlı Tarihi, C. VIII, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri, (1876-1907). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kocaoğlu, Mehmet. (1995). Uluslararası İlişkiler Işığında Ortadoğu- Parçalanmak İstenen Topraklar ve İstismar Edilen İnsanlar. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- Kuran, Ahmet Bedevi (1945). İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler. Ankara: Tan Matbaası.
- Kuran, Ahmet Bedevi. (1949). İnkılap Tarihimiz ve İttihat Terakki. Tan Matbaası, İstanbul.
- Kuran, Ahmet Bedevi. (1956). Osmanlı İmparatorluğu İnkılap Hareketleri ve Milli . İstanbul: Baha Matbaası.
- Kurat, Akdes Nimet. (1953). “Panslavizm”, Ankara Üniversitesi, DTC Fakültesi Dergisi, XI/2-4 s.241-278, Ankara.
- Mardin, Şerif Arif. (1964). Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Nur, Rıza. (1967). Hayat ve Hatıratım. C.3. İstanbul: Altındağ Yayınları.
- Osman Nuri. (1337). Abdulhamid-i Sani ve Devr-i Saltanat “Hayatı Hususiye ve Şahsiyesi, İstanbul.
- Özkaya, Yücel. (1990). “1876 Meşrutiyetinin Osmanlı İmparatorluğu ve Dış Dünyada Yankıları” Varia Turcica De La Revolution Francaise A’la Turquedi Ataturk La Modernisation Politigue et sociale-Les lettres Les sciences et les arts Astes des Colloues d’, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, S.18, 483-485.
- Öznel, Erdoğan. (1993). Makedonya Yunan Değildir. Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı.
- Palmer, Alan, (1995), Osmanlı İmparatorluğu Son Üç yüz Yıl Bir Çöküşün Tarihi. (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak). İstanbul: Sabah Kitaları.
- Pertev, Mirliva. (1927). Balkan Harbinde Büyük Karargâh-ı Umumi. İstanbul: Askeri Matbaa.
- Sedes, İ. Halil. (1936). 1876-1877 Osmanlı-Karadağ Seferi. İstanbul: Genel Kurmay Harp Tarihi Yayınları.
- Sertoğlu, Mithat. (1963). Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, C.6. İstanbul: Türk Tarih Kurumu.
- Shaw, Stanford. -J- Ezel Kural, (1992). Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. 2, Reform, Devrim ve Cumhuriyet Modern Türkiye’nin Doğuşu 1808-1975. İstanbul: e Yayınları.
- Sussheim, K. (1993). “Arnavutluk”, İ.A, C. I, s. 573-592, İstanbul: MEB Yayınları.
- Sükan, Şadi, (1980), Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Osmanlı Devri Balkan Harbi, (1912-1913), II. Cilt, 3 ncü Kısım, Edirne Kalesi Etrafındaki Muharebeler, Ankara.
- Şemseddin, Sami. (1308). Kâmus-ül-âlam. İstanbul: Mihran Matbaası.
- Temo, İbrahim. (1939). İttihad ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hıdmatı Vataniye ve İnkılâbı Millîye Dair Hatıratım. Romanya-Mecidiye.

Todorov, Nikolay. (1979). Bulgaristan Tarihi, (Çev. Veysel Atayman). İstanbul: Öncü Kitabevi Yayınevi.

Tuglacı, Pars. (1984). Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri. İstanbul: Cem Yayınevi.

Tunaya, Tarık Zafer. (1952). Türkiye’de Siyasal Partiler, (1859-1952). İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.

Tunaya, Tarık Zafer. (1984). Türkiye’de Siyasal Partiler C. 1-2, Meşrutiyet Dönemi (1908-1918). İstanbul:Hürriyet Vakfı Yayınları.

Tunca, Murat. (1935). Bulgar Harp Tarihi(1912-1913),C.VII. (Çev. Bulgar Harp Tarihi Komisyonu). Ankara: Şube Yayınları.

Tükin, Cemal. (1947). Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Türkgeldi, Ali Fuat. (1951). Görüp işittiklerim. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Uçarol, Rıfat. (1985). Siyasi Tarih. İstanbul: Harp Akademileri Yayınları.

Uzer, Tahsin. (1979). Makedonya, Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1956). “1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar” , Belleten, C. XX, S. 77-80, 103-174.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1955). “İkinci Abdülhamid Devrinde Kâmil Paşa”, Belleten, C. XIX –73, 203-218.

Vasılyevič, Corce. (1986). “Makedonya’da Halk Federatif Partisinin Genç Türk Devrimindeki Rolü 1908/1909”, (Sıpça’dan Çev. M. Karahasan), Türk Tarih Kongresi, Ankara 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler,(s.1230-1238). Ankara.

Yaşar, Raif, Kabasakal, Hüseyin. (1981). Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devri Balkan Harbi (1912-1913) . C, III.inci Kısım, Garb Ordusu Yunan Cephesi Harekatı. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih Ve Stratejik Etüt (Atase) Daire Başkanlığı Yayın Kataloğu.

Yetiş, Kâzım. (1989). “İkinci Meşrutiyet Devrinde Belli Başlı Fikir Akımlarının Askeri Hareketlere ve Cepheye Tesiri”, Dördüncü Askeri Tarih Semineri, Bildiriler, (s.55-61). Ankara.

Yücel, Aktar.(1989) “Demokratikleşme Sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu’nun Anatomik Yapısı (1908-1918)” Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri, 3-11.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ UYUM ve AZALTIM POLİTİKALARI İÇİN KENTSEL DÖNÜŞÜM BİR YÖNTEM OLARAK KULLANILABİLİR Mİ? SÜRDÜRÜLEBİLİR PERFORMANSLI KENTSEL DÖNÜŞÜM (SüPerKent) PROJESİ ÖRNEĞİ

Dr. Mehmet AKALIN

GİRİŞ

İklim, bir yerde uzun bir süre boyunca gözlemlenen sıcaklık, nem, hava basıncı, rüzgâr, yağış, yağış şekli gibi meteorolojik olayların ortalamasına verilen addır. Hava durumundan farklı olarak iklim, bir yerin meteorolojik olaylarının uzun süreler içinde gözlemlenen halini ifade etmektedir. Bu bakımdan iklim bir bölgede belli bir zaman aralığında istikrarlı şekilde tekrar eden hava olaylarıdır şeklinde de tanımlanabilir. İklim değişikliği ise, bir tür atmosferik ya da astronomik değişikliktir.

İklim değişiklikleri, tamamen veya kısmen küresel ısınma sonucu ortaya çıkabilmektedir. Küresel ısınma denilen şey esasen, atmosfere salınan gazların sera etkisi yaratması sonucunda, atmosfer ve okyanusların ortalama sıcaklık ortalama değerlerinin üzerine çıkmasıdır. Küresel ısınmada antropojenik faaliyetler sonucu ortaya çıkan sera gazlarının etkisi büyüktür.

Yeryüzünün oluşumundan insanoğlunun tarih sahnesine çıkışına kadar olan süreçte, dünyanın coğrafi özelliklerinin bir kaç defa değiştiği bilinmektedir. Belirli jeolojik zamanlarda, Dünyanın doğal unsurları arasındaki dengenin çeşitli nedenlerle değişimine bağlı olarak, iklimde de büyük değişimler meydana gelmiştir.

Nitekim insanlık tarihinin başladığı dönemden günümüze kadar olan süreçte, yeryüzünün buzullarla kaplandığı buzul ve buzullar arası dönemler yaşanmış, doğal ve beşerî çevre bu zor iklim şartlarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Yazılı Tarihinin başlamasıyla birlikte ise, Antik Mısırlılar, Mezopotamya Halkı, Maya Uygarlığı, Grönland'daki Vikingler ve Avrupalı barbar kabileler doğanın büyük iklimsel değişimlerine şahit olmuşlardır. Önceleri doğal etkenlerle bağlanan bu iklimsel değişimler, 19. yüzyılın ortalarından itibaren antropojenik nedenlerle daha fazla hissedilmeye başlamıştır.¹

Bilim insanları 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren; hava durumu, iklim ve insan sağlığı arasındaki karmaşık ilişkileri incelemeye başlamışlardır. Ayrıca bilim çevrelerince 1970'lerden bu yana iklim değişikliğinin artan insan faaliyetleri sonucu oluşup oluşmadığı konusunda konsensüs oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu çabalar, iklim ve insan faaliyetleri arasındaki ilişkinin karmaşık ve çok boyutlu oluşu nedeniyle çıkmaza girse de, iklim bilimciler insanların sebep olduğu sera gazı emisyonlarının uzun dönemde dünyanın iklimini hızlı bir şekilde değiştireceği konusunda büyük ölçüde fikir birliğine varmışlardır. Nitekim Uluslararası İklim Değişikliği Panelinin 2001 yılında yayınladığı 3. Değerlendirme Raporunda, geçen 50 yılda insan

¹WHO (2003), Climate Change And Health Risks And Responses, World Health Organization, Geneva, s. 2.

aktivitelerinin küresel ısınmaya yol açtığı yönünde yeni ve sağlam kanıtların olduğu belirtilmiştir.²

Sanayi devrimiyle birlikte, fosil yakıt kullanımı, ormansızlaşma ve yoğun tarımsal faaliyetler gibi antropojenik etkinlikler hız kazanmıştır. Bu antropojenik etkinlikler; atmosfere salınan metan, ozon, karbonmonoksit ve karbondioksit gibi doğal sera gazlarının miktarını önemli ölçüde arttırmıştır. Atmosferdeki sera gazlarının emisyonlarında meydana gelen bu artışlar, dünyanın tarihler boyunca dengesini koruyan ve canlı yaşamının devamı için faydalı bir işlev gören doğal sera etkisini bozmuş ve atmosferin ısınmasına neden olmuştur.

İnsan aktivitelerinin yoğunluk kazandığı kentler iklim değişikliğine sebep olan sera gazlarının adeta kaynağı konumundadır. Bu yüzden sera gazı emisyonlarını azaltacak ya da meydana gelen iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlayacak stratejiler için kentler kilit önem taşımaktadır. Ülkemiz de üç tarafı denizlerle çevrili bir orta kuşak ülkesi olması nedeniyle iklim değişikliğinin olası etkilerine karşı oldukça hassas bir konumdadır. Gerek sera gazı emisyonlarının kaynağı; gerekse de bu emisyon miktarlarını azaltabilecek durumda olmaları nedeniyle birçok büyük kentimiz kentsel dönüşüme uyum ve azaltım hususunda merkezi bir yerdedir. Çeşitli nedenlere dayandırılarak girilen kentsel dönüşüm projeleri de bu olumsuzlukların giderilmesi ya da olumsuzluklara karşı direncin ve adaptasyon kapasitesinin artırılabilmesi bakımından strateji aracı olarak kullanılabilir.

1. KÜRESEL ISINMA, İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE KENTLER

Atmosferi oluşturan karbondioksit (CO₂), metan (CH₄), diazot monoksit(N₂O), azot (O₃), kloroflorokarbon (CFC) gibi gazlar güneşten yeryüzüne gelen ısının bir kısmını tutarak yeryüzünün belirli sıcaklık derecesinde kalmasını sağlamaktadır. Atmosferin ısıyı tutma özelliği sayesinde denizlerin ve okyanusların donması önlenmiş olur. Atmosferin bu özelliğine sera etkisi denilmektedir. Küresel ısınma ise sera etkisiyle okyanus ve kara kütlelerinin yüzey sıcaklıklarının yükselmesi sonucu meydana gelmektedir.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'ne göre; iklim değişikliği, iklim sisteminin temel özelliklerinde (sıcaklık, yağış) istatistiksel çalışmalarla uzun bir zaman sürecince (on yıl ya da daha fazla) tespit edilebilmiş doğal ya da insan etkili değişimleri ifade etmektedir.

²IPCC (2001) Climate Change 2001: Third Assessment Report Volume 1, Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge, UK Cambridge University Press.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin bu tanımında kullanılan insan etkisi vurgusu, genel olarak insan aktiviteleri ve iklim değişikliği arasındaki bağlantıyı kurmaktadır.³

Dünyanın sarkaç hareketine benzere şekilde ısınıp-soğudu ve artık soğuma evresine girmesi gerektiği bilim adamları tarafından yapılan çalışmalarla belirlenmiştir. Ancak bu hesaplara rağmen sıcaklığın 1860 yılından bu yana 0.5⁰C-0.7⁰C arttığı tespit edilmiştir. Üstelik bu sıcaklık artışı en çok son 25 yılda ortaya çıkmıştır. 1998 yılının son 1200 yıl içerisinde en sıcak yıl olması⁴ ve bir sonraki yıllarda da benzer sıcaklık değerlerine ulaşılması küresel ısınmanın kanıtları olarak kabul edilmektedir. Diğer yandan buzulların sürekli olarak geri çekilmesi, kıyı seviyelerinin yükselmesi, aşırı yağışlar ve uzun süren kuraklıklar da küresel ısınmanın bir sonucu olarak kabul edilebilir⁵.

İklim sistemlerimiz karmaşık yaşam destek sistemlerinin bir parçası olarak çeşitli doğal ve antropojenik etkiler nedeniyle değişime uğramaktadır. Kentler de barındırdığı antropojenik etki oluşturma bakımından başat yerleşim yerleridir. Sanayi devrimiyle birlikte, kentlerde özellikle fosil yakıt kullanımı, ormansızlaşma ve yoğun tarımsal faaliyetler gibi antropojenik etkinlikler hız kazanmıştır. Bu antropojenik etkinlikler; atmosfere salınan metan, ozon, karbonmonoksit ve karbondioksit gibi doğal sera gazlarının miktarını önemli ölçüde arttırmıştır. Atmosferdeki sera gazlarının emisyonlarında meydana gelen bu artışlar, dünyanın tarih boyunca dengesini koruyan ve canlı yaşamının devamı için faydalı bir işlev gören doğal sera etkisini bozmuş ve atmosferin ısınmasına neden olmuştur.

1931

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yaptığı bir çalışmaya göre insanın çeşitli aktivitelerinin küresel ısınmaya katkısında; enerji kullanımı %49, sanayi %24, ormanların yakılması ve tahribi %14 ve tarım aktiviteleri %13'lük pay almışlardır. Aynı konuda yapılan diğer araştırmalarda da enerji kullanımının küresel ısınmaya etkisinin en yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır.

Kentsel alanlar kırsal alanlara nazaran insanların, sosyo-ekonomik imkânlarla ve çeşitli kamusal/özel hizmetlere hızlı ve kolay ulaşmaları bakımından avantajlı yerlerdir. Ancak kapasitesinin üzerinde bir nüfusu hızlı şekilde karşılamak zorunda kalan kentlerde, plansız, eğreti ve sağlıksız yerleşimlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Hızlı kentleşmenin handikaplarından olan bu durum, birçok kentsel sorunu da beraberinde getirmektedir.

Kentler genellikle sulak alanlara yakın düzlüklerde kurulup geliştiğinden sellere ve diğer doğal felaketselere oldukça elverişlidir. Aşırı yağışların sebep olduğu seller ve taşkınlar sonrası oluşan senaryoya göre kirlenen şebeke sularının yol açacağı salgın hastalıklar, nüfusun yoğun olduğu

³IPCC (2007), Climate Change 2007: Synthesis Report", Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Editörler: Pachauri, R.K. ve Reisinger, A., Intergovernmental Panel on Climate Change, Geneva, Switzerland, s. 30.

⁴Bilim ve Teknik (2000), Küresel Isınma, Bilim ve Teknik E-Dergisi, Sayı: Temmuz, s. 92.

⁵M. ÖZEL ve Selim KILIÇ (2006), Küresel Bir Sorun Olarak İklim Değişikliği ve İklim Politikalar, İ.Ü. SBF Dergisi, No: 34, Sayı: Mart, ss.137-169.

şehirlerde çok daha çabuk yayılabilmekte, fiziksel olarak daha yıkıcı etkilere sebep olabilmekte ve hastalıkların kontrolünü zorlaştırmaktadır.

Diğer taraftan, plansız yapılaşma, sıcak hava dalgaları ve ekstrem sıcaklıklar, beton yapıların yoğunluğu, yapılar arasında hava sirkülasyonunun olmaması ve yeşil alanların yetersizliği kentsel alanlarda ısı adacıklarının oluşmasına (heat-island effect) yol açmaktadır. Oluşan bu ısı adacıkları, sıcaklıkların sağlığı tehdit edecek seviyelerde hissedilmesine ve hava kalitesinin azalmasına sebep olmaktadır.⁶ Sıcaklıklar, kentlerdeki ısı adacıklarının etkisiyle 5-12 C⁰ daha fazla hissedilerek sıcak hava dalgalarına dönüşebilmekte ve insan yaşamını tehdit edebilmektedir. Ayrıca kentleşmenin yoğun olduğu bölgelerde, fosil yakıt tüketiminin de fazla olması havayı kirleterek hava kalitesinde düşümlere sebep olmaktadır. Bu durum kentlerdeki yaşam kalitesini olumsuz etkilemektedir.

Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin en önemli etkilerinden birisi de deniz seviyesi yükselmeleridir. Nitekim Dünya nüfusunun ¼'ü kıyıda 100 km uzaklığa ve 100 m yüksekliğe kadar olan bir alanda yaşamaktadır. Kıyı bölgelerindeki mevcut yerleşimlerin ve nüfusun ilerleyen yıllarda daha da artması beklenmektedir. Bu durum Denize kıyısı olan birçok kentte yaşayan kişinin deniz seviyesinin yükselmesi nedeniyle risk altında olduğunu göstermektedir.

İklim değişikliği kıyı bölgelerden bulunan yerleşim yerleri için; deniz seviyesi yükselmesi tehdidinin yanı sıra deniz yüzeyi sıcaklığının artması sonucu oluşan tropik siklonlara, artan dalga yükselmelerine ve asit miktarlarına da sebep olabilmektedir. Bu değişiklikler ise kıyı sistem altyapılarının zarar görmesine, deniz suyunun tatlı sulara karışmasına, mercan resiflerin zarar görmesine, bölge halkının daha güvenli yerlere göç etmesine yol açmaktadır.⁷ Deniz seviyesine yakın yerleşim yerleri ve küçük ada ülkelerinde yaşayan halk ayrıca temiz su ve besin kaynaklarının, yukarıda sayılan olaylar nedeniyle kirlenmesi sonucu kıtlık ve bulaşıcı hastalık tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceklerdir.⁸

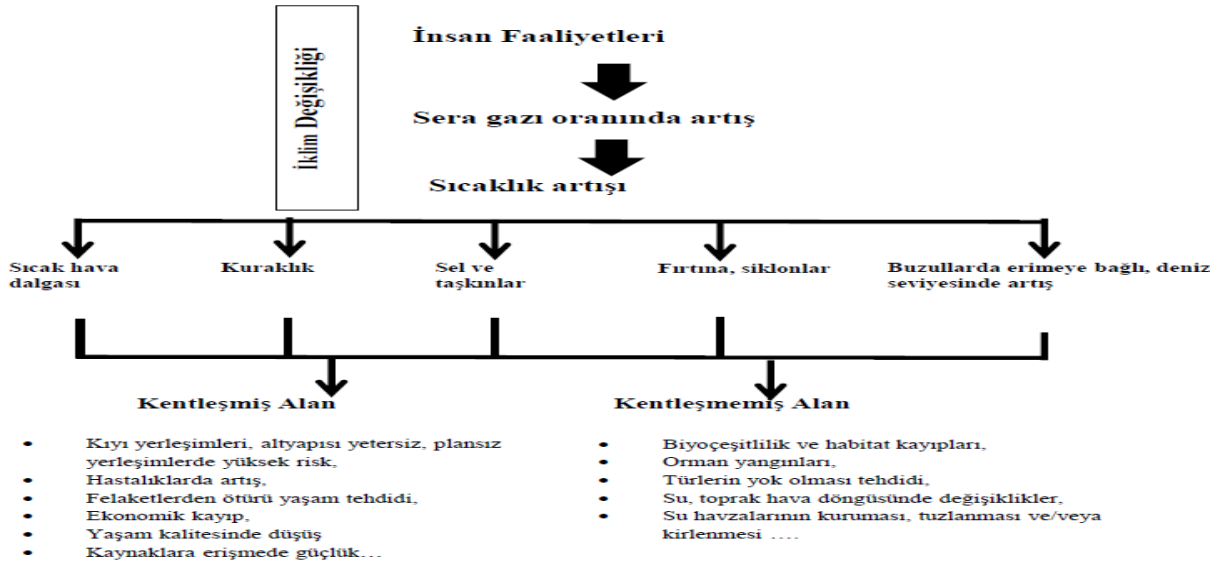
Sekil 1. İklim Değişikliğinin Potansiyel Etkileri

⁶IPCC, a.g.e., s. 413.

⁷IPCC, a.g.e., s. 414.

⁸WHO, Protecting Health From Climate Change, Connecting Science, Policy and People, 2009, s.14.

Kaynak. IPCC (2007)

2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ İLE MÜCADELEDE KENTSEL DÖNÜŞÜM

Kentsel dönüşüm esasen yumuşak ve sert olarak değerlendirilebilecek bir takım tedbirlerden oluşmaktadır. Sert tedbirler; dikey yapılaşma, yüksek katlı binalar, doğal peyzajın korunması ve kentsel alanların etkin kullanımı gibi arazi yapısında ve unsurlarındaki değişiklikleri ifade etmektedir. Sert tedbirler ayrıca, yeşil altyapı ağının kurulması ile güçlendirilmiş binalar ve geliştirilmiş altyapılarla fiziksel canlandırmanın sağlanmasını da⁹ içermektedir.

Kentsel dönüşüme ilişkin soft tedbirler ise; genellikle bölgedeki sosyo-ekonomik ve çevresel sorunlara müdahale şeklinde kendini göstermektedir. Bunlar; kamu, özel sektör ve vatandaş arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi, uzun dönemli sosyo-ekonomik ve çevresel sorunlara cevap verebilecek yapıların kurulması, kolektif davranış biçimlerini teşvik edici yapıların oluşturulması, kentsel alanlarda planlanan değişikliklerin oluşturabileceği sorunları bertaraf edebilmek adına toplumsal konsensüsün sağlanması, gibi önlemlerdir¹⁰. Soft önlemler uzun dönemli çözümleri içerir ve bölgenin sosyo-ekonomik ve ekolojik bakımdan sürdürülebilirliğinin sağlanmasını amaçlar.

Günümüzde, kentsel dönüşüm projeleri çoğunlukla; deprem riskine karşı dayanıklı konutlar üretmek, fiziksel çöküşün önüne geçebilmek, kentteki tarihi motiflerin sürdürülebilirliğini

⁹O. BALABAN ve J.A.P OLIVEIRA (2014), Understanding The Links Between Urban Regeneration And Climate-Friendly Urban Development: Lessons From Two Case Studies In Japan. Local Environment 19(8) ss.868–890.

¹⁰P. ROBERTS (2004), The evolution, definition and purpose of urban regeneration, in P. Roberts and H. Skyes. (eds) Urban Regeneration Handbook, Sage Publications.

sağlamak, ekonomik yaşamı canlandırmak, mimarlık ve kentsel yaşam kalitesini arttırmak, kültüre dayalı dinamikleri harekete geçirmek ve proje sürecine ilgili aktörlerin katılımını sağlamak gibi saiklerle yapılmaktadır.

Diğer taraftan, dünya çapında yaklaşık bir milyar kişinin sağlıksız ve iklim değişikliğinin potansiyel etkilerine karşı korunmasız yerleşimlerde yaşadığı¹¹ tahmin edilmektedir. Bu insanlar yetersiz barınma koşulları, kalitesiz yapılar ve altyapı eksikliği nedeniyle toprak kayması, sel, taşkın, kuraklık ve aşırı sıcaklar gibi tehlikelere maruz kalmaktadır¹². Bu nedenle kentsel dönüşümün dayandırıldığı diğer nedenlerin de iklim değişikliğinin bu tehlikeleri içeren potansiyel etkilerini bertaraf edebilmek olmalıdır.

Kentsel dönüşüm politikaları ile iklim değişikliği arasında çift taraflı ilişkiden söz edilebilir. Kentler, sera gazı emisyonlarını arttıran çeşitli faaliyetlerin merkezi konumundadır. Yine kentsel alanlardaki ormansızlaşma ve arazi kullanımının değişmesi küresel ısınma ve iklim değişikliğinin başlıca nedenleri arasında gösterilmektedir¹³. Diğer taraftan kentler, dünya nüfusunun yarıya yakınına ve ekonomik kaynakların çok büyük bir bölümüne ev sahipliği yapmaktadır. Bu itibarla, gerekli önlemler alınmadığı takdirde iklim değişikliğinin potansiyel olumsuz etkilerinin kentlerde ekonomik ve fiziksel olarak yıkıma sebep olması¹⁴ kaçınılmazdır.

Ülkemizde kentlerde gerçekleştirilen büyük yenileme ve dönüşüm hareketleri atmosferde en çok sera etkisi yapan karbondioksit (CO₂), halokarbonlar (PFC ve CFC gibi), metan (CH₄), ozon (O₃), diazotoksit (N₂O), karbon monoksit (CO) gibi gazların¹⁵ emisyonunun azaltılabilmesi bakımından bir fırsat olarak görülebilir. Ancak ülkemizde, 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, 1999 yılında çıkarılan deprem yönetmeliğinden önce inşa edilmiş 13 milyon konuttan 6.5 milyonunun 2023 yılında kadar yenilenmesi hedeflenirken, 6306 sayılı Kanun'da küresel ısınma ve iklim değişikliğine ilişkin herhangi bir hükmün bulunmaması düşündürücüdür. 6306 Sayılı Kanunun Uygulama Yönetmeliği'nin planlama başlıklı 18 inci maddesinin birinci fıkrasında "Uygulama alanına yönelik olarak yapılacak planlarda alanın özelliğine göre; afet risklerinin azaltılması, fiziksel çevrenin iyileştirilmesi, korunması ve geliştirilmesi, sosyal ve ekonomik gelişmenin sağlanması, enerji verimliliği ve iklim duyarlılığı ile yaşam kalitesinin artırılması esastır." hükmü yer almaktadır. Maddede geçen enerji verimliliği ve iklim duyarlılığının artırılması ifadesi kentsel dönüşüm

¹¹UN-HABİTAT (2012), State of the world's cities 2012/2013: prosperity of cities. UN-Habitat, Nairobi. <http://mirror.unhabitat.org/pmss/listItemDetails.aspx?publicationID=3387> (Erişim Tarihi: 14.09.2016)

¹²D. ARCHER (2014), Addressing Risk In Urban Informal Settlements, Managing Urban Risks in hfa2, 120. <http://preventionweb.net/go/41021> s. 3. (Erişim Tarihi 17/09/2015)

¹³J. CORFEE-MORLOT, L. KAMAL, M. CHAOUI, G. DONOVAN, I. COCHRAN, R. A. TEASDALE, (2009), Cities, Climate Change and Multilevel Governance, OECD Environmental Working Paper No: 14, OECD Publishing, OECD.

¹⁴Corfee-Morlot, Jan - Kamal-Chaoui, Lamia - Donovan, Michael G. - Cochran, Ian - Robert, Alexis & Teasdale, Pierre-Jonathan (2009), Cities, Climate Change and Multilevel Governance, OECD Environmental Working Paper No: 14, OECD Publishing, OECD, s. 7.

¹⁵G. AKIN (2006), Küresel Isınmanın Nedenleri ve Sonuçları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi, Sayı:46. s. 33, 34.

projelerinin iklim değişikliği uyum ve azaltım politikaları açısından araçsallaştırılması için referans noktasını ancak oluşturabilmektedir.

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Panelin, 4. değerlendirme raporunda; yaşanmakta olan iklim değişikliğinin mutlak olduğu ve mevcut durumdan geri dönüşün mümkün olmadığı açıklanmıştır. Çok sıkı azaltım tedbirleri geliştirilip uygulansa bile atmosferde belirli düzeyde bir ısınma ve buna bağlı iklim değişikliğinin yaşanacağı araştırmacı çevrelerce kabul edilmektedir. Bu nedenle iklim değişikliği ile mücadele amaçlı çalışmalar iki eksen üzerinde yürütülmektedir. Bunlardan ilki, atmosferdeki sera gazı emisyonlarının azaltılması yoluyla küresel ısınma ve iklim değişikliğinin azaltılmasıdır. İklim değişikliği ile mücadele amaçlı çalışmaların ikincisi ise, iklim değişikliğinin kaçınılmaz sonuç ve etkilerine karşı önlem alınması ve uyum gösterilmesidir¹⁶.

2.1. SERA GAZI EMİSYONLARININ AZALTIMASINDA UYGULANABİLECEK KENTSEL DÖNÜŞÜM POLİTİKALARI

Yerkürenin sıcak yüzeyinden salınan uzun dalgalı yer ışınımının bir bölümü, uzaya kaçmadan önce atmosferin yukarı seviyelerinde bulunan çok sayıdaki doğal sera gazı tarafından emilmekte ve sonra buradan yerküreye tekrar salınmaktadır. Doğal sera gazları bu özelliği ile yerkürenin doğal sıcaklık dengesini ayarlayarak dünyayı yaşanabilir kılmaktadır. Ancak, insan faaliyetleri sonucu açığa çıkan karbon dioksit (CO₂), metan (CH₄), kloroflorokarbon (CFC) ve ozon (O₃) gibi sera gazı emisyonlarında meydana gelen aşırı artış, yerkürenin normalden daha fazla ısınmasına neden olmaktadır. Bu artışın kaynağını ise, %49 enerji kullanımı, %24 endüstri, %14 ormansızlaşma ve %13 tarımsal faaliyetler oluşturmaktadır.¹⁷ Antropojen faaliyetler sonucu artan sera gazı emisyonları sıcaklık artışı ile birlikte aşırı yağışların, nem miktarındaki büyük farklılıkların ve sık meydana gelmeye başlayan ekstrem hava hareketlerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda ise ekosistem ve ekosistemin bir parçası olan insanlar için potansiyel tehlike oluşturan “küresel iklim değişikliği” meydana gelmektedir.

Yukarıda bahsedilen ve küresel ısınma olarak adlandırılan bu süreç, dünya enerji dengesinde meydana gelen değişimin doğal bir belirtisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan küresel ısınma, yaşanan doğal bir sorunun ilk belirtisi olarak görülmektedir.¹⁸ Bunun yanında, sıcaklık değişimlerinin nedenleri konusunda yapılan çalışmalarda kullanılan iklim modelleri ve gözlem sonuçları karşılaştırıldığında, çok daha çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmalarda küresel ısınmayı açıklayabilmek için ne doğal süreçlerin ne de fosil yakıt kullanımı, ormansızlaşma ve yoğun tarımsal faaliyetler gibi antropojenik etkilerin tek başına yeterli

¹⁶IPCC, 2007, s.56

¹⁷M.TÜRKEŞ, U. M. SÜMER, ve G. ÇETİNER, Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri, Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları (13 Nisan 2000, İstanbul Sanayi Odası), ÇKÖK Gn. Md., Ankara, 2000, s. 7-24.

¹⁸M. KADIOĞLU, Küresel İklim Değişimi ve Türkiye: Bildiğiniz Havaların Sonu, Güncel Yayıncılık, 2007, 2.Basım, İstanbul, s. 253.

olamayacağı anlaşılmıştır.¹⁹ Buna rağmen son yıllarda yoğunlaşan antropojenik aktiviteler; kentleri iklim değişikliğine sebep olan faktörler arasında öne çıkarmaya yetmiştir.

Bu bağlamda sera gazı emisyonlarının azaltılmasına yönelik kentsel dönüşüm uygulamalarını; yutak alanlarının çeşitlendirilip çoğaltılması, enerji etkin konutların üretilmesi, etkin ulaşım ağlarının geliştirilmesi, konutlarda yenilenebilir enerji tekniklerinin uygulanması şeklinde sıralamak mümkündür.

2.1.1. Karbon Yutak Alanlarının Çoğaltılması/Kalitesinin Yükseltilmesi

Kentsel alanlarda oluşan sera gazı emisyonlarının azaltılmasında ormanlar önemli yutak alanlarını oluşturmaktadır. İklimi düzenlemeye ve su havzaları oluşturmaya yardımcı olan ormanlık alanlar aynı zamanda; su depolama, havanın kalitesinin yükselmesi, atmosferde büyük miktarlarda bulunan karbondioksitin yakalanması gibi olumlu etkiler de yapmaktadır. Ormanlık alanların imara açılması ve kentsel dönüşüm bağlamında inşaat alanı haline getirilmesi iklim değişikliğine sebep olan sera gazlarının azaltılması noktasında olumsuz gelişmelerdir.

İklim değişikliğinin yavaşlatılmasında önemli yutak alanlardan bir diğeri de tarım alanları ve meralardır. Bu nedenle iklim değişikliği konusunda önemle değinilmesi gereken kanun, 25.02.1998 tarihli ve 4342 sayılı Mera Kanunu'dur. 4342 sayılı Kanunun amacı genel olarak; meralar ile çayırların tespiti ve ıslahıdır. Yine bu kanun kapsamında mera ve çayırların kalitesi arttırılarak hayvancılığın geliştirilmesi ve korunması amaçlanmıştır. Kanun kabul edildiği tarihten günümüze dek pek çok değişikliğe uğramıştır. Kanunda özellikle son yıllarda yapılan değişikliklerin iklim değişikliğiyle mücadele açısından geri adım niteliği taşıdığı ifade edilebilir. Söz konusu değişikliklerle mera alanları kentsel dönüşüm ve kentsel gelişim alanları için potansiyel bölgeler haline getirilmiştir.

Karbon yutak alanları için olumsuz bir gelişme de 6360 sayılı “On üç ilde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun Ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” un çıkartılması ile olmuştur. Bu kanun gereği birçok köy ve belde belediyesi mahalleye dönüştürülmüştür. Bu gelişme kırsal alanların hızla kentleşmesine yol açmıştır. Kentleşen kırsal alanlardaki mevcut tarımsal alanlar ise kentsel dönüşüm projeleri kapsamında yapılaşmaya başlamıştır.

Kentsel dönüşüm projelerinin bütüncül yaklaşımlardan uzak, dağınık ve parçalı şekillerde hayata geçirilmesi kentsel arazilerin etkin şekilde kullanılması önündeki en büyük engellerdendir. Böyle bir yaklaşım kentsel alanların hoyratça kullanılmasına ve çok daha geniş kentsel alanların yapılaşmasına yol açmaktadır. Bu durum ise, toprak havuzundaki karbonu olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle orman ve tarım arazilerinin kentsel arsaya dönüşmesi yutak alanların sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca kentsel alanlardaki bitkilerin ve kentsel alanların çevresindeki tarımsal bölgelerin yeni yapılaşmalar nedeni ile

¹⁹IPCC, 2007, s. 7.

sürekli baskı altında kalması, bu alanlardaki biyokütle gelişimini doğal ortamlara göre yetersiz kılmakta ve biyokütle havuzunda depolanan karbon miktarını azaltmaktadır.

Karbon yutak alanlarının çoğaltılması ve kalitesinin yükseltilmesi bağlamında kentsel dönüşüm projelerinde yapılması gerekenleri; mevcut yutak alanlarının (karbon havuzlarının) genişletilmesi, yutak alanların korunarak birim alandaki karbon bağlama performanslarının yükseltilmesi ve biyokütle içinde bağlanan karbonun atmosfere geri dönüşünün geciktirilmesi şeklinde sıralayabiliriz.²⁰

Kentsel dönüşüm projelerinde orman içi ve dışı ağaçlandırmalar, tarımsal ormancılık sistemlerinin geliştirilmesi ve yeni yerleşim yerlerinde kent ormanlarının tesisi mevcut yutak alanlarının genişletilmesi²¹ bakımından önemli uygulamalardır. Yine mevcut karbon yutak alanlarının korunması ve karbon bağlama potansiyellerinin arttırılabilesi için kentsel dönüşüm projelerinin orman, tarım arazisi ve mera özelliği bulunmayan alanlarda gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

2.1.2. Enerji Etkin Binaların Üretimi

Binalar, uzun ömürlü bir tüketim metasıdır. Binalar; büyüklüğüne, konumuna ve standardına göre önemli boyutlarda enerji tüketebilmektedir. Bu yüzden binalar; enerji verimliliğinin artırılmasında ve iklim değişikliğine yönelik politika ve programlarda öncelikli çalışma alanı olarak değerlendirilmektedir. Nitekim, AB ve tüm gelişmiş ülkelerde iklim değişikliğiyle mücadeleyle yönelik eylemlerin başında binalarda enerji verimliliğinin arttırılması gelmektedir.²²

Türkiye’de kullanılan enerjinin üçte birinden fazlasının ısıtma ve soğutma amacıyla harcandığı bilinmektedir. Ülkemizde enerji verimliliğinin sağlanmasına yönelik alınan önlemlerden önemlisi de bu yüzden binalardaki ısı yalıtımı işlemleridir. Ülkemiz bölgesel bağlamda aynı anda farklı iklimlerin yaşanabildiği bir konumdadır. Yani güney bölgelerde nisan-mayıs aylarında ortalama sıcaklıklar 25-30 derecelere ulaşırken doğu illerimizde halen ısınma ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Bu durum ise; ısı yalıtımı ve enerji verimliliği açısından farklılaşan yöntemlerin uygulanmasını zorunlu kılmaktadır. Özellikle 1. derece gün bölgesinde yer alan şehirlerimizde yaz aylarında dış sıcaklıklar 40°C ila 45°C seviyelerine ulaşmaktadır. Bu bölgedeki binalar için soğutma işlemleri için sarf edilen enerji, kış aylarında ısıtma için harcanan enerjiden çok daha fazla olmaktadır. Yine 1. Derece gün bölgesinde yer alan kentler

²⁰N. SARAÇOĞLU (2011), Küresel İklim Değişiminin Yavaşlatılmasında Ormanların Rolü , Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, Mayıs 2011, ss. 60-71, s. 61.

²¹SARAÇOĞLU, a.g.e., s. 61.

²² Tülin Keskin, TÜRKİYE’NİN ULUSAL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ EYLEM PLANI’NIN GELİŞTİRİLMESİ PROJESİ BİNALAR SEKTÖRÜ MEVCUT DURUM DEĞERLENDİRMESİ RAPORU, ağustos 2010, s: 1.

açısından konutlardaki soğutma işlemleri, ısıtma işlemine kıyasla 3 ila 6 kat daha fazla maliyetle²³ gerçekleştirilmektedir.

Yukarıda bahsedilen önlemler ekonomik açıdan değerlendirildiğinde önemli ölçüde tasarruf sağlayabilmektedir. Ancak enerji verimliliğini sadece ekonomik perspektiften değerlendirmek yanlış olur. Nitekim enerji verimliliği atmosfere salınan sera gazlarının miktarını doğrudan etkilediğinden iklim değişikliği bakımından da büyük önem taşımaktadır. AB ülkelerinde konut ve diğer binaların toplam enerji tüketiminin %40'ından, CO2 emisyonunun ise %36'sından sorumlu oldukları tahmin edilmektedir. Diğer taraftan, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından hazırlanan raporda; dünyadaki toplam enerji tüketiminin üçte birinden fazlasının konut ve diğer binalarda tüketildiği, bunun çoğunlukla ısıtma, soğutma, aydınlanma, havalandırma gibi binaların sürekli ihtiyaçlarından kaynaklandığını ifade etmektedir. (CHENG VD, 2008)

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2011-2023 dönemini kapsayan İklim Değişikliği Eylem Planı'nda bina sektöründeki 2023 hedefi "binalarda yenilenebilir enerjiyi arttırmak ve 2017'ye kadar tüm binalara enerji kimlik belgesi verilmesi" olarak belirlenmiştir. "Enerji Verimliliği Strateji Belgesi 2012-2023'te" Türkiye'nin GSYİH başına tüketilen enerji miktarının 2011 yılı değerine göre en az yüzde 20 azaltılması beklenmektedir.²⁴ Türkiye'de enerjinin yaklaşık üçte birinin konutlarda harcandığı, binalarda tüketilen enerjinin ise yüzde 70-90'ının ısıtma ve soğutma amaçlı kullanıldığı²⁵ düşünüldüğünde yeni yapılacak olan binalarda enerji etkin politikaların izlenmesi büyük önem taşımaktadır.

Kentsel dönüşüm projeleri kapsamında değerlendirildiğinde, üretilen yeni konutların ve sosyal donatı alanlarının enerji etkin uygulamalar için önemli fırsatlar sunduğu görülmektedir. Yeni üretilen binalarda enerji verimliliğini sağlayacak yöntemlerle atmosfere salınan antropojenik sera gazı emisyonlarını azaltmak mümkündür. Projeler ile üretilen konutların enerji verimliliğini arttırmak için atılacak adımların başında ise binaların doğru ve yeterli düzeyde yalıtılması gelmektedir. Bu sayede konutların uygun sıcaklık seviyesinde tutulabilmesi için harcanacak olan enerjinin azalması sağlanmış olmaktadır.

Projelerde enerji verimliliğini sağlayabilecek bir başka yöntem de güneş enerjisinden çeşitli şekillerde yararlanmaktır. Özellikle kış aylarında güneşli gün sayısı fazla olan kentlerde ısınma ve sıcak su ihtiyacının giderilebilmesi için güneş enerjisi verimli ve temiz bir kaynaktır. Ayrıca ortak kullanım alanlarının aydınlatması için kullanılacak enerji ihtiyacının da güneş panelleri vasıtası ile üretilmesi mümkündür.

²³ Tülin Keskin, TÜRKİYE'NİN ULUSAL İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ EYLEM PLANI'NIN GELİŞTİRİLMESİ PROJESİ BİNALAR SEKTÖRÜ MEVCUT DURUM DEĞERLENDİRMESİ RAPORU, ağustos 2010, s: 1.

²⁴Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2012), İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı 2011-2023, Ankara .

²⁵T. KESKİN (2010), Türkiye'nin Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı'nın Geliştirilmesi Projesi Binalar Sektörü Mevcut Durum Değerlendirmesi Raporu, Ağustos (2010), s. 1.

Diğer taraftan binaların inşaatında ve tasarımında kullanılan malzeme enerji verimliliğinin artırılması için büyük öneme sahiptir. Binalarda en doğru malzeme seçimi, sızdırmazlık, bina kabuğunun cephe, çatı ve temel dahil ısı ve su için yalıtılması, amacına uygun cam doğrama ile doğru ısıtma, soğutma sistemleri seçilmesi, verimli cihazlar, pompalar kullanılması, kentsel dönüşüm projeleri kapsamında üretilen binaların enerji verimliliğini etkileyen diğer unsurlar arasında sayılabilir.²⁶

Kentsel dönüşüm projelerinde üretilen konutların konumlandırılması ve cephe seçimi enerji verimliliği bakımında fark yaratabilmektedir. Nitekim yeni yapılacak olan binaların pencere ve duvarlarının güneşten maksimum düzeyde faydalanılabilecek şekilde konumlandırılması aydınlatma ve ısıtma açısından avantajlar sağlayacaktır. Yaz aylarında ise uygun pozisyonlara tente, veranda ve ağaçlar yerleştirmek suretiyle binaların binanın aşırı ısınması engellenebilecektir. Bu uygulamaların yanı sıra pencerelerin ışığını en iyi şekilde alabilmelerini sağlayacak büyüklük ve pozisyonda olmaları konutlara daha fazla doğal ışık sağlayacaktır. Bu durumda konut içi aydınlatma için ihtiyaç duyulabilecek enerji gün boyunca azalacaktır. Yine bu yöntemler sayesinde yerinde ve yenilenebilir enerji üretimi sağlanarak binaların çevresel etkisi önemli ölçüde ortadan kalkabilecektir.²⁷

2.1.3. Etkin Ulaşım Ağlarının Geliştirilmesi

Ulaşım politikaları, kentlerdeki trafik sorunu, hava kirliliği ve yaşam kalitesinin yanı sıra iklim değişikliği açısından da önemli bir konudur. İklim değişikliğinin birincil sebebinin fosil yakıt bağımlılığımız olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, sürdürülebilir ulaşım politikalarının, iklim değişikliği ile mücadelede de son derece önemli olduğu anlaşılacaktır. Yeni yerleşim yerlerinde ve mevcut konut stokunun bulunduğu bölgelerde ulaşım politikalarının geliştirilmesi için sadece yeni yolların yapılması yeterli değildir. Ulaşım arz-talep dengesinin kurulması, ulaşım türü tercihleri ve ulaşımın arazi kullanım politikaları ile birlikte ele alınması da ulaşım politikaları açısından gereklidir.

Konut yapmaya elverişli alanların maliyetinin, kent merkezine yakın yerlerde yüksek oluşu nedeniyle Ülkemizde Toplu Konut İdaresi çoğu zaman projelerini kent merkezlerinden uzak yerlerdeki kent çeperlerinde hayata geçirebilmektedir. Bu durum kentlerin kompakt yapısını bozarak kentlerimizin dört bir yanına dağılmış uydu kentlerde yaşamların başlamasına neden olmaktadır. Gerçekleştirilen projelerde her ne kadar sosyal donatı alanları toplu konut alanlarının yakınında konumlandırılırsa da yeni oluşturulan uydu kentlerin kent merkezine olan bağımlılığı tam olarak ortadan kaldırılamamaktadır. Bu yüzden uzayan mesafeler insanların motorlu taşıtları daha çok kullanmalarına ve daha çok karbon emisyonuna sebep olmaktadır. Bu durumda iklim değişikliği uyum ve azaltım politikaları bakımından kompakt kentlerin önemi orta çıkmaktadır.

²⁶B. CANDEMİR, B. BEYHAN ve S. KARAATA (2012), İnşaat Sektöründe Sürdürülebilirlik: Yeşil Binalar ve Nanoteknoloji Stratejileri, TÜSİAD, Kasım s, 49

²⁷CANDEMİR vd., a.g.e. s. 49.

Kentsel yayılma ve saçaklanmanın önlenmesiyle, kent formlarının daha kompakt hale getirilmesi; iklim değişikliği uyum ve azaltım politikaları için önerilen tedbirlerin başında gelmektedir. Görece daha yüksek yoğunluklu ve çok işlevli kentsel alanların ve etkin toplu taşıma sistemleri ile desteklenen kompakt kentlerin, iklim değişikliği ile mücadelede çok önemli katkıları olduğu bilinmektedir.²⁸ Yapılan araştırmalar, geniş bir alana yayılmış ve saçaklanmış kentlere kıyasla kompakt kentlerde, ulaşım talebinin ve ulaşımdan kaynaklanan karbon emisyonlarının daha düşük olduğunu göstermektedir²⁹.

ABD'nin Portland kentinde kentsel yayılma ve saçaklanmanın önlenmesi yoluyla, kişi başı yolculuk miktarının %17 oranında azaltıldığı ve sera gazı emisyonlarının ise aynı dönemde kentsel nüfusun %16 oranında artmasına rağmen 1990'lar düzeyinde tutulduğu tespit edilmiştir. Kanada'nın Toronto kentinde yapılan bir başka araştırmada ise, kentsel yayılma ve saçaklanmanın artmasına ve kentin yerleşik alanının büyümesine paralel olarak özel ulaşım talebinde artış gözlemlendiği, bunun da karbon emisyonlarını ciddi düzeyde artırdığı anlaşılmıştır³⁰.

Bu araştırmalar; iklim değişikliği uyum ve azaltım politikalarının etkinliği için kentsel yayılma ve saçaklanmanın önlenmesi ve kentlerin mevcut yerleşik alanlarından daha etkin bir biçimde yararlanılması gerektiğini göstermektedir. Ülkemizdeki uygulamalara bakıldığında ise yukarıda bahsedilenin tam tersi bir durumdan söz etmek mümkündür. Nitekim TOKİ kamu arazilerinin konumu ve yüksek arsa maliyetleri nedeniyle projelerini kentlerin mevcut yerleşik alanlarına uzak bölgelerde gerçekleştirmektedir. Böylece, Türkiye'de kentlerinin yapısı yaygın ve düşük yoğunluklu bir nitelik kazanmaktadır.³¹ Ankara'daki Turkuz ve Yaprıcak toplu konut alanları bu saçaklanmaya örnek yerleşim yerleridir. Kent merkezine 30 km mesafedeki bu yerleşim yerlerinde ortalama 65 bin kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir. Oysa ki; şehir merkezlerine ve iş bölgelerine yürüme mesafesinde yerleşim alanlarının oluşturulması, zamandan tasarruf sağlayacağı gibi karbon emisyonunun azaltılması için de etkin bir yöntemdir.

2.2. İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi Olarak Kentsel Dönüşüm

Yukarıda bahsedilen azaltım stratejilerinin mükemmel şekilde uygulanması durumunda bile artık küresel ısınmayı durdurmanın mümkün olmadığı bilim çevrelerince kabul edilmektedir. Bu durumda küresel ısınma ve iklim değişikliğinin potansiyel etkilerinin bertaraf edilmesi ya da en azından makul seviyelere indirilebilmesi büyük önem taşımaktadır. Küresel ısınma ve iklim değişikliğini önlemekten ziyade bunların olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik çalışmalara genel anlamda “uyum” çalışmaları denilmektedir.

²⁸R. EWING, K. BARTHOLOMEW, S. WINKELMAN, J. Walters ve D. Chen (2008), Growing Cooler: The Evidence on Urban Development and Climate Change, Washington, DC: Urban Land Institute, Smart Growth America, Center for Clean Air Policy, and National Center for Smart Growth Education and Research.

²⁹P. M. CONDON, C. DUNCAN ve N. Miller (2009) Urban Planning Tools for Climate Change Mitigation, Policy Focus Report Series, Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge, USA. s. 7.

³⁰D. DODMAN (2009), Blaming Cities for Climate Change? An Analysis of Urban Greenhouse Gas Emissions Inventories, Environment & Urbanization, Vol. 21, No. 1, ss. 185-201. s. 188-190.

³¹O. BALABAN (2010), Amme İdaresi Dergisi, Cilt 43 Sayı 3, Eylül, s. 83-110.

Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin potansiyel etkilerini azaltmak için; birçok yol ve yöntem bulunmaktadır. Bunlar, sellere karşı koruma duvarları veya sellere dayanıklı evler inşa etmek şeklinde teknolojik önlemler olabileceği gibi, kuraklık zamanında su kullanımının azaltılması gibi insanların gündelik yaşamlarındaki davranışlarını değiştirmeye yönelik uygulamalar³² da olabilmektedir. Kentlerde ekstrem hava olayları için erken uyarı sistemlerinin kurulması, etkin su yönetiminin sağlanması ve biyolojik çeşitliliği korumaya yönelik önlemlerin alınması küresel ısınma ve iklim değişikliğinin potansiyel etkilerini azaltmaya yönelik alınacak önlemlerden diğerleridir.

Küresel ısınma ve iklim değişikliğine uyum stratejileri hemen hayata geçirilseler bile; elde edilmesi hedeflenen kazanımlarının ortaya çıkması on yıllar alabilmektedir. Öyle ise yeni yerleşim yerlerini veya kentsel alt yapıyı iklim değişimine uyum sağlayabilecek şekilde oluşturmak; onu ileride güçlendirmek veya başka bir şekilde değişikliğe uğratmaktan daha ekonomik bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

Ülkemizde nüfus yoğunluğu fazla olan birçok kent önemli ölçüde, deniz seviyesi yükselmeleri, kuraklık, kıtlık, sel, taşkın, ekstrem sıcaklıklar ve bunların sebep olabileceği hastalık riskleriyle karşı karşıyadır. Bu yüzden ülkemizde kentsel dönüşüm projelerinin küresel ısınma ve iklim değişikliğinin potansiyel etkilerine uyum sağlayacak şekilde hayata geçirilmesi artık zorunluluk halini almıştır. Isı adası etkisinin bertaraf edilmesi, kentsel bölgelerde yeşil alanların niteliğinin ve niceliğinin artırılması ile yeşil bina sistemlerinin yaygınlaştırılması küresel ısınma ve iklim değişikliğine uyum stratejileri olarak kentsel dönüşüm projeleri kapsamında uygulanabilecek başlıca yöntemlerdendir.

2.2.1. Isı Adası Etkisi ve Yeşil Alanlar

Bilindiği üzere nüfus yoğunluğunun fazla olduğu plansız kentleşme bölgelerinde ısıyı absorbe eden yatay ve düşey yöndeki yoğun yapılaşma oldukça fazladır. Asfalt, beton, çelik, camdan oluşan suni yüzeyler, rüzgâr dolaşımını engelleyen yüksek binalar, yağmur sularının kontrollü şekilde yer altına alınması, toprak içine sızıntının, yüzey suyu akışının geçirgen olmayan malzeme ile engellenmesi ve dumanlı sis oluşumu³³ kentlerde ısı adalarının (heat island effect) oluşmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan kentlerin alt atmosfer tabakalarında bulunan rüzgâr hızlarının kırsal bölgelere göre çok daha düşük olması; ısınan havanın, kırsal alanlardaki havaya göre daha yavaş taşınmasına yol açmaktadır. Bu ise kentlerdeki ısının kırsal alanlardaki ısıya göre 8 °C ila 12 °C daha fazla olmasına sebep olmaktadır.³⁴

³²DSİ (2008), 5. Dünya Su Forumu Bölgesel Hazırlık Süreci Dsi Yurtiçi Bölgesel Su Toplantıları Kar Hidrolojisi Konferansı Bildiri Kitabı, 27–28 Mart 2008 Erzurum, M. KADIOĞLU, Küresel İklim Değişikliğine Uyum Stratejileri 69-95, s. 69-70.

³³S. ÖNDER ve A.T. POLAT (2012), Kentsel Açık-Yeşil Alanların Kent Yaşamındaki Yeri ve Önemi, Kentsel Peyzaj Alanlarının Oluşumu ve Bakım Esasları Semineri, 19 Mayıs 2012 / KONYA, ss. 73-96 s. 82.

³⁴ÖNDER ve A.T. POLAT, a.g.e., s.82-83.

Kentlerdeki yeşil alanlar ısıyı dengeleyici etkilerinden dolayı hayati öneme sahip yerlerdir. Açık ve yeşil alanlar, kışın daha sıcak, yazın ise daha serin bir etki oluşturarak canlılar için ideal yaşam ortamları sunabilmektedir. Nitekim, bitkilerin yaprakları güneş ışınlarının bir kısmını tutabilme özelliği vardır. Bitkilerin türüne, yaprak yoğunluğuna, yaprak şekline ve dallanma biçimine göre bu tutma özelliği farklılık gösterebilmektedir. Bitkilerin gece gerçekleştirdikleri transpirasyon (terleme) olayı ile zemindeki ve su yüzeylerindeki evaporasyon (buharlaşma)³⁵, yazları klima etkisi yapabilmektedir. Nitekim, bir yaz gününde bir ağaçtan yaklaşık 1460 kg su gaz halinde transpirasyonla kaybolmaktadır. Bu işlem için ortalama 860 mj'lük bir enerji tüketilmektedir. Bu enerjinin neden olduğu serinletici etki ise ortalama beş adet klimaya eşittir. Kışın ise ters yönde bir etki söz konusudur.³⁶

Parklar, cadde boyunca uzanan ağaçlık alanlar, gölge koridorları, nehirler, su kanalları ve vadiler kentlerdeki ısı adaları için serinletici nitelik taşımaktadırlar. Konut düzeyindeki yeşil alanlar ise; kentsel yeşil alanlar içerisindeki en küçük birimi oluşturmaktadır. Tek veya çok katlı konutların bahçeleri, teras ve çatılarda yer alan bahçeler, balkon düzenlemeleri bu birim içinde değerlendirilebilir.³⁷ Çocuk bahçeleri, spor-oyun alanları ve toplu konut bahçeleri ise kentsel dönüşüm projeleri kapsamında oluşturulabilecek ve kentlerdeki ısı adası etkisini azaltabilecek diğer yeşil alanlardır. Bunun yanında daha büyük ölçekli olarak kent düzeyindeki yeşil alanlar, kent parkları, spor kompleksleri, rekreasyonel alanları, botanik bahçeler, kent içi yol-bulvar ve refüjler, kent ormanları ve koruluklar da kentsel dönüşüm projelerinin alt yapı çalışmaları kapsamında oluşturulabilecek yeşil alanlardır.

Karbon yutak alanlarının en büyüğü olan ormanlar kent içerisinde ya da kent çeperlerinde konumlandırılmaları durumunda, buralarda iklim değişikliğine uyum kapasitesini arttırabilmektedirler. Sera gazı emisyonlarının azaltılmasında önemli bir karbon yutak işlevi gören ormanlık alanlar, bu yüzden iklim değişikliğine uyum sağlama konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Ormanlık alanlar, ekstrem yağışlar veya deniz seviyesi yükselmeleri nedeniyle oluşabilecek taşkınların kontrol edilebilmesini sağlamakla birlikte; kentsel alanlardaki taşkın risklerini azaltabilmektedir. Yine kentlerdeki ekstrem sıcaklıkların oluşturabileceği hipertermi başta olmak üzere insan sağlığına olumsuz birçok etkiyi kentlerde oluşturulan ormanlık alanlarla bertaraf edebilmek mümkündür.

2.2.1. Yeşil Bina Sistemleri

Yeşil binalar, iklim değişikliğinin potansiyel etkilerine karşı uyum kapasitesini yükselten tedbirleri bünyesinde barındıran binalardır. Çevre dostu binalar olarak da bilinmektedirler. Yeşil binaların temel özelliği kaynakları etkin şekilde kullanabilmeleridir. Ayrıca yeşil binalarda yapı malzemesi olarak çevre dostu ürünler kullanılmaktadır.

³⁵A. ÖZBİLEN (1991), Kentiçi Açık Alanlar ve Dağılımı, Tarihi Eserler ve Gelişen Yeni Yapılaşma. K.T.Ü. Orman Fakültesi, Genel Yayın No:155,F.Y.N: 17, Trabzon.

³⁶ÖNDER ve A.T. POLAT, a.g.e., s.82-83.

³⁷ÖNDER ve A.T. POLAT, a.g.e., s.82-83

Yeşil binalar; yapının arazi seçiminden başlayarak bütüncül bir sosyal-çevresel sorumluluk anlayışıyla tasarlanmaktadır. Bu yapılar İklim verilerine ve o yere özgü koşullara uygun, ihtiyacı kadar tüketen, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmiş, doğal ve atık üretmeyen malzemelerin kullanımını teşvik eden, ekosistemlere duyarlı yapılar³⁸ olarak da tanımlanabilirler. Yeşil binalarda asıl amaç, atıkların değerlendirilerek yeniden kullanılması, güneş enerjisinden faydalanma, ısı verimliliği, yağmur suyundan faydalanma gibi yöntemlerle binanın sürdürülebilirliğini sağlamaktadır.

Küresel ısınma ve iklim değişikliğine uyum sağlamanın zorunluluk halini aldığı son dönemlerde konut sektöründe ekolojik anlamda sürdürülebilir nitelikteki yeşil binaların inşası önem kazanmıştır³⁹. Belli standartlar getirilerek sertifikalı şekilde üretilen yeşil binalar su ve enerji tüketimini verimli hale getirmesi nedeniyle ekonomik kazanımlar da sağlamaktadır. Bu sertifikasyon sistemleri ile kentsel dönüşüm kapsamında oluşturulan yeni binalara, etkin su ve enerji kullanımı, inşaatlarda kullanılan malzeme ve kaynaklar, gibi pek çok farklı kriterde değerlendirme yapılarak sertifika verilmektedir.

Tablo 1. Başlıca Bina Sertifika Sistemleri

BREEAM (Building Research Establishment Environment Assesment Method)	İngiltere	1990
LEED (Leadership in Energy and Environmental Design)	ABD,	1998
IISBE (International Initiative for Sustainable Built Environment)	AB Ülkeleri	1998
GREENSTAR	Avustralya	2003
CASBEE (Comprehensive Assesment for Building Environmental Efficiency)	Japonya	2004
DGNB (Deutsche Gesellschaft Fur Nachhaltiges Bauen)	Almanya	2009

Kentsel dönüşüm kapsamında üretilen yeşil binalar her ne kadar iklim değişikliğine uyum kapasitesini artırıyor olsalar da; bu binaların tercih edilmesindeki en önemli sebebi enerji tüketiminde sağladıkları avantajlar oluşturmaktadır. Nitekim McGraw-Hill Construction'ın

³⁸S. H. ŞENTÜRK (2014), Yeşil Bina Vergi Teşvikleri: Amerika Örneği ve Türkiye İçin Çıkarılabilecek Sonuçlar Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 10, Yıl 10, Sayı 2.

³⁹E. P. ŞİMŞEK (2012), Sürdürülebilirlik Bağlamında Yeşil Bina Olma Kriterleri, Kağıthane Ofispark Projesi Örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

dünyanın farklı bölgelerindeki 62 ülkeyi kapsayan World Green Building Trends raporu bu durumu doğrulamaktadır. McGraw-Hill Construction'ın raporuna göre; 2012 yılında inşaat firmalarının yeşil bina üretim kararlarındaki en önemli etken (%72) ile enerji tüketiminin azaltılması olmuştur⁴⁰. Yeşil bina üretim kararlarındaki diğer etkenler ise önem derecelerine göre; sera gazı salınımının azaltılması (%27), doğal kaynakların korunması (%27), su tüketiminin azaltılması (%25) ve bina içindeki hava kalitesinin artırılması (%17) olmuştur⁴¹.

Tablo 2. Yeşil Binaların Başlıca Avantajları

Binalardan kaynaklı karbondioksit salınımını azaltması
İnşaat aşamasında çevre tahribatını en aza indirmesi
İşletme masraflarının azalması
Yenilenebilir enerjinin kullanımını ve geliştirilmesini sağlaması
Hafriyat ile ortaya çıkan atık malzemenin değerlendirmeye alınması
Yeşil çatı uygulaması ile yağmur sularının biriktirilip kullanılması
Doğal ışıktan yararlanma
Enerji tasarrufu sağlaması
İzolasyon sistemleri ile ısıtma soğutma maliyetlerinin azaltılması
Binanın değerini artırması
Kullanıcılara daha sağlıklı ve verimli ortamın sunulması
Kentsel yaşam alanlarına değer katması

Yeşil binaların küresel ısınma ve iklim değişikliğine uyum konusunda temel amaçlarından belki de en önemlisi kentlerde su ayakizini azaltmak ve su kalitesini korumaktır. Küresel ısınma ve iklim değişikliğinin kentlerdeki potansiyel etkilerinden olan kuraklık, ekstrem yağışlar, ekstrem sıcaklıklar, seller ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkabilecek hastalıklar sağlıklı suyun korunmasını ve bu suların etkin şekilde kullanılmasını gerektirmektedir. Yeşil binalarda kullanılan atık su dönüşüm ve sulama sistemleri, düşük litreli sifonlar, düşük akımlı armatürler ve duş balıkları bu amaca hizmet etmektedir.

⁴⁰McGraw-Hill Construction (2013), World Green Building Trends, http://www.worldgbc.org/files/8613/6295/6420/World_Green_Building_Trends_SmartMarket_Report_2013.pdf. Erişim Tarihi: 11.4.2014. s. 18.

⁴¹ McGraw-Hill Construction, a.g.e., s. 18.

3. KÜRESEL ISINMA ve İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE KARŞI SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK PERFORMANSLI KENTSEL DÖNÜŞÜME BİR ÖRNEK: ESKİŞEHİR “SüPerKent” PROJESİ

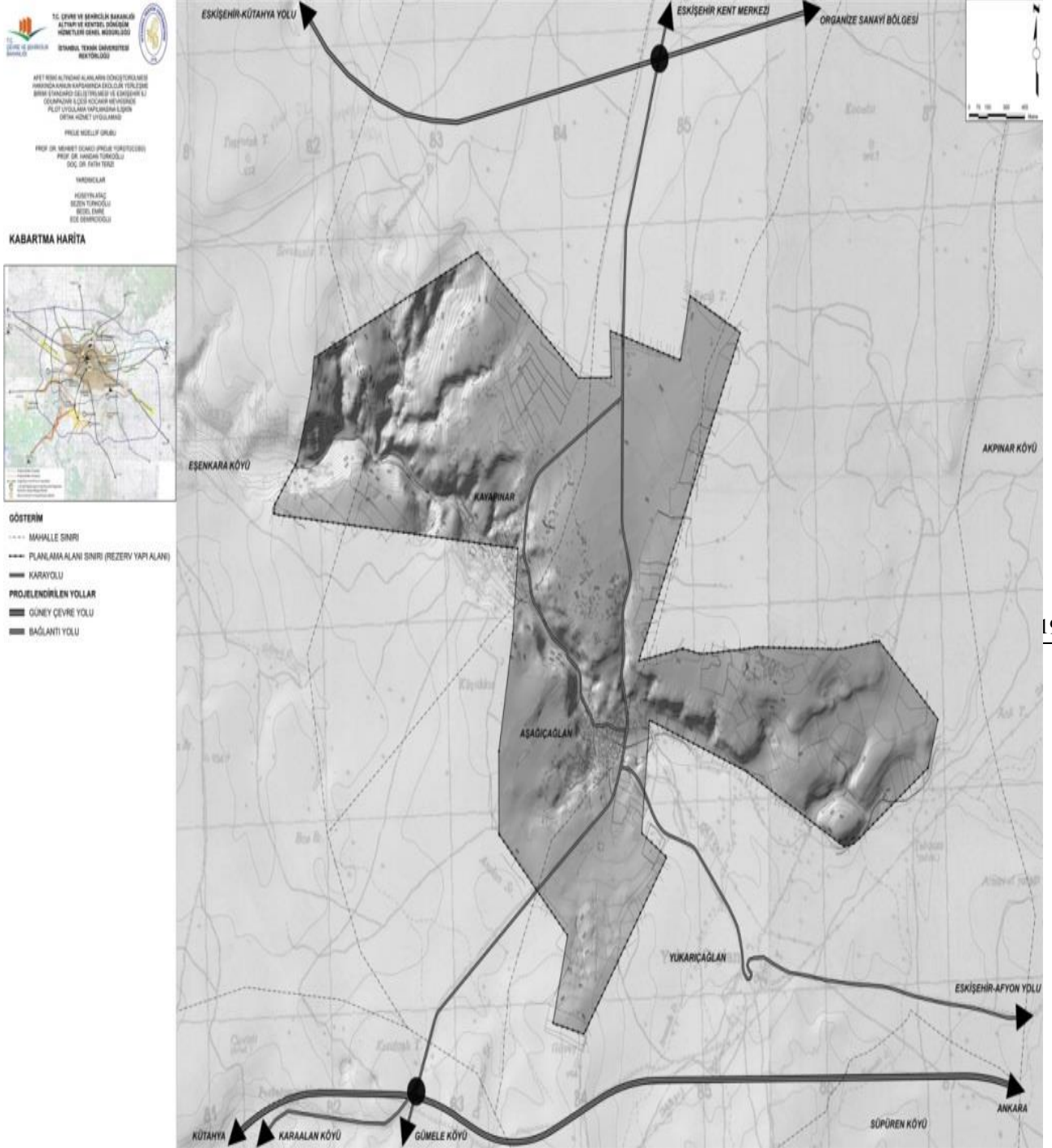
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile İstanbul Teknik Üniversitesi arasında imzalanan “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Kapsamında Ortak Hizmet Uygulaması Protokolü” çerçevesinde “Ekolojik Yerleşme Birimi” standardı belirlenerek “Sürdürülebilirlik Performanslı Kentsel Dönüşüm” projesinin geliştirilmesine karar verilmiştir. Bu protokol ile arazi kullanımı ve kentsel tasarım; enerji; su; ulaşım; malzeme ve kaynaklar ile sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik olmak üzere 6 temel uygulama alanında performans ölçütü belirlenmiştir. Eskişehir İli Kocakır Mevkii’nde belirlenen rezerv yapı alanı “SüPerKent”in kurulacağı pilot uygulama alanı olarak seçilmiştir.

Proje, 838 hektar alanı kapsamakta olup, ayrıca Porsuk ve çevresi ile daha önce riskli alan ilan edilen "Afet Riskli Bölge Projesi" ve "Gündoğdu Mahallesi Kentsel Dönüşüm Projeleri'nin alanını da içine almaktadır. Bu kapsamda, kentsel dönüşüm alanı içerisinde kalan köylerin Eskişehir' in güneyine taşınması, çevreyolunun da yeni kentin sınırından geçirilmesi planlanmaktadır.

“SüPerKent” projesi küresel ısınma ve iklim değişikliği uyum ve azaltım kapasitesini arttırmak ve kaynakları etkin olarak kullanmak amacıyla oluşturulan ve Türkiye’de bu konuda yapılan ilk toplu konut uygulama örneği olması bakımından önemlidir. Amacı; kentsel dönüşüm kararlarının çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik esasları çerçevesinde ele alınmasını ve kentsel dönüşüm uygulamalarının karbon salınımlarının azaltılmasına hizmet etmesini teşvik etmektedir.

Şekil 2. SüPerKent Proje Alanı

Kaynak. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2015), Çevre, İnsan ve Şehir Dergisi, Sayı 9-10 s.25.

Projede; kentsel dönüşümün iklim değişikliği uyum ve azaltım politikaları çerçevesinde sürdürülebilir olarak yürütülmesi amaçlanmıştır. Bunun için ise ürün ve hizmetlere verilecek etiketleme işleminin; kâr amacı gütmeyen tüzel kişiliğe sahip ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

tarafından belirlenen bir kuruluş tarafından yapılması öngörülmüştür. Etiketleme işlemi ile asgari olarak;

-Arazi kullanımı ve kentsel tasarım,

-Enerji,

-Su,

-Ulaşım,

-Malzeme-kaynaklar,

-Sosyo-ekonomik sürdürülebilirlik ve

-Katılım gibi ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütlerin; proje kapsamında oluşturulacak yaşam alanlarının sürdürülebilirlik performansını değerlendirmesi beklenmektedir.

Proje kapsamında 770 ha rezerv yapı alanında, 100 ha büyüklüğünde en az 4 mahallenin kurulması planlanmaktadır. Rezerv yapı alanının kentteki tramvay sistemine dâhil edilmesi ve Eskişehir genelinde bulunan riskli alanların bu bölgeye taşınması da projede kabul edilen düzenlemelerdendir. Proje tamamlandığında bölgede 18 bin 775 konut, çoğu ofis olarak 1342 ticaret yapısı, 1 hastane, 1 kültür merkezi, 42 aile sağlığı merkezi ile 75 bin nüfusa yetecek kadar okul ve diğer sosyal alan yer alacaktır. Bu yapıların yanı sıra bölgede kişi başına 41 metre kare yeşil alan düşecek şekilde yeşil alan düzenlemesi yapılacaktır.

Proje çerçevesinde;

- Afet riski altındaki alanların dönüşümünün sürdürülebilirlik ilkelerine göre yürütülmesi;

- Uluslararası ve yerli finans kuruluşlarının sürdürülebilirlik temalı kredi olanaklarının kentsel dönüşümde değerlendirilmesi;

- Ülkemizin iklim değişikliği konusundaki ulusal yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için kentsel dönüşümün bir araç olarak değerlendirilebilmesi çerçevesinde bir uygulama standardının elde edilmesi beklenmektedir. Bunun için de belirli özellikleri olan yerleşim yerlerinden “ekolojik yerleşme birimleri” elde edilerek; bu ekolojik yerleşme birimlerinin proje sürecini yönlendirilmesi istenilen sonuçlar arasında yer almaktadır.

Projede belirtilen ekolojik yerleşme birimleri aslında, standart yerleşim alanlarının zararlı çevresel etkilerinin azaltılmış halini ifade etmektedir. Nitekim ekolojik yerleşme birimlerinde daha az karbon ayak izine rastlanmaktadır. Çevreye duyarlı bir planlama ve uygulama yaklaşımı olan ekolojik yerleşme birimlerinde, azaltılan sera gazı emisyonu ile daha kaliteli ve sağlıklı bir kentsel yaşam tarzının oluşturulmasının yanı sıra enerji, su ve doğal kaynakların kullanımı bakımından tasarruf sağlanması hedeflenmiştir. Bu kapsamda bakanlık tarafından kullanılacak bir uygulama standardı oluşturulmuştur. Yapılan yaşam döngüsü analizleri sayesinde enerji etkin tasarım kriterlerine uygun şekilde tip projeler üretilmeye başlanmıştır. Oluşturulan bu tip projelerde tahmini karbon salınımı azaltım miktarları hesaplanmıştır.

Sürdürülebilirlik Performanslı Kentsel Dönüşüm ile:

-optimum düzeyde enerji verimli yapılardan oluşan uygun karma kullanım ile soğutulan yapıların ürettiği atık ısıyı değerlendiren,

-kendi enerjisini yenilebilir kaynaklarla üretebilen, depolayan, kullanan, doğru akım kullanan gereçler için de tesisat şartlarını oluşturan,

-evsel ve yağmur sularını ayırık sistemde toplayan, evsel atık suyu arıtan, atık suyu (gri suyu) ve yağmur suyunu geri kazanan ve yeniden kullanan,

-yeşil alan ve kentsel tarım alanı temin eden, donatılara, ticaret ve iş yerlerine yaya ve bisiklet yolları ve toplu taşıma ile erişilebilen, kendi iş olanaklarını ve donatılarını yaratan fosil yakıtlı bireysel araç kullanımını sınırlayan ve
-dönüşümden kaynaklı inşaat atıklarını ve diğer muhtelif atıkları değerlendiren uygulamaların teşvik edilmesi öngörülmektedir.

Oluşturulacak olan SüPerKent sistemi ile minimum %44 daha düşük işletme gideri, %44 daha düşük kamu gideri, %65 enerji verimliliği, %65 su tasarrufu, ve %55 işletme verimliliği elde edilmesi beklenmektedir. Süper kentten elde edilen tasarruf potansiyeli minimum seviyede kabul edildiğinden; yenilenebilir enerji kaynaklarının yaygınlaşması ile bu tasarrufun çok daha yüksek rakamlara ulaşması da söz konusu olabilecektir.

Önemli sera gazlarından olan karbonun atmosfere salınımının kontrol altına alınarak azaltılması amacı ile Süperkent Sisteminde 4 adet performans seviyesi belirlenmiştir. Bu göstergeler; binalar için; Baz+ (>%0 CO₂ azaltımı), A+(> %40 CO₂ azaltımı), optimum (> %90 CO₂ azaltımı), NET+ (>%100 CO₂ azaltımı) olarak sıralanmıştır.

Şekil 3. SüPerKent Etki Değerlendirme Şeması

Kaynak: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2015), Çevre, İnsan ve Şehir Dergisi, Sayı 9-10 s.25.

Projeye ilişkin etki değerlendirmeleri halen devam ettiğinden; inşaat faaliyetlerine 2017 yılı sonu itibari ile başlanması ve bu inşaatların etaplar halinde nihayete erdirilmesi planlanmaktadır. Ancak düşünce olarak çevre açısından oldukça heyecan verici olan projenin

uygulanabilirliği noktasında bazı tereddütler ortaya çıkmıştır. Özellikle etki değerlendirme yöntemleri ve bu yöntemlerin güvenilirliği konusunda henüz somut bir gelişme ortada yoktur. Bu durum ise projeye ilişkin herhangi bir adımın atılmasını güçleştirmektedir.

4. SONUÇ

Kentler; barındırdığı nüfus, sanayi aktiviteleri ve tüketim düzeyi ile iklim değişikliğine sebep olan sera gazı emisyonlarını en çok üreten yerleşim yerleridir. Diğer taraftan kentler, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerinin derinden hissedileceği bölgelerdir de. Bu yüzden küresel ısınma ve iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerini giderebilmek için kentsel politikalar önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bu politikaların olumlu çıktıları uzun vadede kendini gösterebilmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere, kentsel politikalar küresel ısınma ve iklim değişikliği uyum ve azaltım politikaları için işlevsel bir araçtır. Örneğin, yeşil alanların artırılarak karbon yutaklarının kalitesinin ve hacminin yükseltilmesi aynı zamanda küresel ısınmanın etkileri olan kentlerdeki ısı stresini giderip; hava kirliliğini ve selleri azaltabilmektedir⁴². Önemli bir kentsel politika aracı olan kentsel dönüşüm, uyum ve azaltım politikalarına işlerlik kazandırabilecek uygulamaları içermektedir. Ancak kentsel dönüşüm ile küresel ısınma arasındaki ilişkiyi inceleyen akademik çalışmalar şu ana kadar yeterli düzeye ulaşamamıştır. Yapılan kentsel dönüşüm konulu araştırmalarda daha çok ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik üzerinde durulmaktadır. Kentsel dönüşüm bağlamında ekolojik sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği konuları bilim çevrelerince daha çok tartışılmalıdır.

Diğer taraftan iklim değişikliğinin kentlerde hissedilen/hissedilecek etkileri ile mücadele edebilmek, vatandaşlara daha yaşanılabilir, sağlıklı, sürdürülebilir bir çevre sunabilmek, iklim değişikliği kaynaklı riskleri azaltabilmek için ulusal ölçekte belirlenen politikaların yerel ölçekte uygulanması amacıyla yerel yönetimler aktive edilmelidir. Bu kapsamda küresel ısınma ve iklim değişikliği sorununun çözümü için belediyeler ulusal politikalar doğrultusunda kendi özel koşullarını dikkate alarak yerel ölçekte stratejiler geliştirmeli eylem planları hazırlamalı ve uygulamalıdır.

Gerek merkezi karar alma mekanizmaları gerekse yerel yönetimlerce “İklim dostu şehircilik” anlayışı benimsenmelidir. Bu doğrultusunda hazırlanacak eylem planları ile imar planlarının iklime duyarlı hale getirilmesi sağlanmalıdır. Kentsel dönüşüm projelerinde ekonomik kar maksimizasyonu anlayışı terk edilmelidir. Bunun yerine çevreyi merkeze alan ve ekolojik sürdürülebilirliği sağlayabilecek projeler üretilmelidir. Geliştirilecek kentsel dönüşüm projelerinde atık yönetimi, enerji etkinliği, sürdürülebilir ulaşım çözümleri ve nitelikli yeşil alanlar üzerinde durulmalıdır. Kentsel dönüşüm projelerinde Sıfır karbon emisyonu hedefine yaklaşabilecek ulaşım ve enerji alternatifleri geliştirilmelidir.

⁴²J.A. PUPPİM de OLIVEIRA, 2011. Cities, biodiversity and governance: perspectives and governance challenges for the Convention on Biological Diversity at the city level. Biological Conservation, 144 (5), ss. 1302-1313.

Sürdürülebilir Performanslı Kentsel Dönüşüm (SüPerKent) benzeri projelerin ülke çapında sayısının artırılması gerekmektedir. En azından her kentte Sürdürülebilir Performanslı Kentsel Dönüşüm benzeri bir proje ile kent ölçeğinde sera gazı emisyonlarının hesaplanması ve azaltılması, iklim değişikliği kaynaklı risklerin ise minimize sağlanmalıdır.

Kaynakça

Akın, G. (2006) Küresel Isınmanın Nedenleri ve Sonuçları, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi, Sayı:46.

Archer, D. (2014) Addressing Risk In Urban Informal Settlements. Managing Urban Risks in HFA2 120. AIDMI. <http://preventionweb.net/go/41021>

Balaban, O. and Oliveira, J.A.P. (2014), Understanding The Links Between Urban Regeneration and Climate-Friendly Urban Development: Lessons From Two Case Studies in Japan. Local Environment 19(8), pp. 868-890.

Balaban, O. (2010), İklim Değişikliği ile Mücadelede Kamu Sektörünün Rolü, Amme İdaresi Dergisi, Cilt: 43, Sayı:3, Eylül, ss. 83-110.

Bilim ve Teknik, (2000), Küresel Isınma, Bilim ve Teknik E-Dergisi, 2000, Sayı: Temmuz.

Candemir, B., Beyhan B., Karaata S. (2012), inşaat Sektöründe Sürdürülebilirlik: Yeşil Binalar ve Nanoteknoloji Stratejileri, TÜSİAD, Kasım.

Condon, P. M., Duncan, C., Miller, N. (2009), Urban Planning Tools for Climate Change Mitigation, Policy Focus Report Series, Lincoln Institute of Land Policy, Cambridge, USA.

Corfee-Morlot, J., Kamal-Chaoui, L., Donovan, M. G. - Cochran, I. R. (2009), Cities, Climate Change and Multilevel Governance, OECD Environmental Working Paper No: 14, OECD Publishing, OECD.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2015), Çevre, İnsan ve Şehir Dergisi, Sayı 9-10.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2012), İklim Değişikliği Ulusal Eylem Planı 2011-2023, Ankara.

Dodman, David (2009), Blaming Cities for Climate Change? An Analysis of Urban Greenhouse Gas Emissions Inventories, Environment & Urbanization, Vol. 21, No. 1, p.185-201.

DSİ (2008), 5. Dünya Su Forumu Bölgesel Hazırlık Süreci DSİ Yurtiçi Bölgesel Su Toplantıları Kar Hidrolojisi Konferansı Bildiri Kitabı.

Ewing, R., Bartholomew, K., Winkelman, S., Walters, J., Don, C. (2008), Growing Cooler: The Evidence on Urban Development and Climate Change, Washington, DC: Urban Land Institute, Smart Growth America, Center for Clean Air Policy, and National Center for Smart Growth Education and Research.

IPCC, (2001), Climate Change 2001: Third Assessment Report Volume 1, Intergovernmental Panel on Climate Change, Cambridge, UK Cambridge University Press.

IPCC, (2007), Climate Change 2007: Synthesis Report”, Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, Editörler: Pachauri, R.K. ve Reisinger, A., Intergovernmental Panel on Climate Change, Geneva, Switzerland.

Kadioğlu, M. (2008), Küresel İklim Değişikliğine Uyum Stratejileri, Kar Hidrolojisi Konferansı, 27-28 Mart, 2008 DSİ VII. Bölge Müdürlüğü, Erzurum, ss. 69-95.

Kadioğlu, M. (2007), Küresel İklim Değişimi ve Türkiye: Bildiğimiz Havaların Sonu, Güncel Yayıncılık, 2.Basım, İstanbul.

Keskin, T. (2010), Türkiye'nin Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı'nın Geliştirilmesi Projesi Binalar Sektörü Mevcut Durum Değerlendirmesi Raporu, Ağustos.

1951

McGraw, Hill Construction (2013), “World Green Building Trends”, http://www.worldgbc.org/files/8613/6295/6420/World_Green_Building_Trends_SmartMarket_Report_2013.pdf. Erişim Tarihi: 11.11.2016.

Roberts, P. (2004), The Evolution, Definition And Purpose of Urban Regeneration, in P. Roberts and H. Skyes. (eds) Urban Regeneration Handbook, Sage Publications.

Önder, S. ve POLAT A. T. (2012), Kentsel Açık-Yeşil Alanların Kent Yaşamındaki Yeri ve Önemi, Kentsel Peyzaj Alanlarının Oluşumu ve Bakım Esasları Semineri, 19 Mayıs 2012/ KONYA, ss.73-96.

Özbilen, A. (1991). Kentiçi Açık Alanlar ve Dağılımı, Tarihi Eserler ve Gelişen Yeni Yapılaşma. K.T.Ü. Orman Fakültesi, Genel Yayın No:155, Trabzon.

Özel, M., ve KILIÇ, S. (2006), Küresel Bir Sorun Olarak İklim Değişikliği ve İklim Politikalar, İ.Ü. SBF Dergisi, No: 34, Sayı: Mart, ss. 137-169.

Saraçoğlu, N. (2011) Küresel İklim Değişiminin Yavaşlatılmasında Ormanların Rolü, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, Sayı: 135, Mayıs, ss. 60-71.

Şentürk, S. H. (2014), Yeşil Bina Vergi Teşvikleri: Amerika Örneği ve Türkiye için Çıkarılabilecek Sonuçlar Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 10, Yıl 10, Sayı 2.

Şimşek, E. (2012), Sürdürülebilirlik Bağlamında Yeşil Bina Olma Kriterleri: Kağıthane Ofispark Projesi Örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Türkeş, M., Sümer, U. M. ve Çetiner, G. (2000), Küresel İklim Değişikliği ve Olası Etkileri, Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları (13 Nisan 2000, İstanbul Sanayi Odası), ÇKÖK Gn. Md., Ankara, 2000, ss. 7-24.

UN-Habitat (2012), State of the world's cities 2012/2013: Prosperity of Cities. UN-Habitat, Nairobi. <http://mirror.unhabitat.org/pmss/listItemDetails.aspx?publicationID=3387>

Puppim de Oliveira, J.A., et al.(2011). Cities, Biodiversity and Governance: Perspectives and Governance Challenges for the Convention on Biological Diversity at the City Level. Biological Conservation, 144 (5), pp.1302-1313.

WHO, (2003), Climate Change And Health Risks And Responses, World Health Organization, Geneva.

WHO, (2009), Protecting Health From Climate Change, Connecting Science, Policy and People.

PROBING THE FACTORS AFFECTING CONSUMERS' ATTITUDE TOWARDS GRAY MARKET GOODS: A QUALITATIVE APPROACH

Dr. Mesut ÇİÇEK

Asst. Prof. Dr. İkrım DAŞTAN

Yalova University

Prof. Dr. Selime Demet SEZGİN

İstanbul Bilgi University

Abstract

Gray Marketing, which is defined as the importation and distribution of genuine products without the permission of the authorized distributors and manufacturers, has a great impact on both manufacturers and authorized distributors. However, in the literature there has been a limited study on the effect of gray market activities on consumers. In this context, two focus group studies were conducted to reveal factors affecting consumers' attitude towards gray market goods. A thematic analysis was conducted to reveal the factors. the results indicated that there are one global theme, six organizing themes, and 19 basic themes regarding to the factors affecting consumers' attitude towards gray market goods. The results of the analysis provide valuable insights for the authorized distributors and manufacturers of the international brands who wish to create effective strategies to reduce and prevent gray market activities, and for gray marketers who wish to increase their sales and market share

Keywords: Gray marketing, Parallel import

Introduction

Globalization, technological developments and advancements in logistics make gray market activities, which were popular in 1990's, popular again. Gray Marketing is defined as the importation and distribution of genuine products without the permission of the authorized distributors and manufacturers (Lansing and Gabriella, 1993, p.75). Since these activities affect the strategies of the authorized distributor, more study is needed to be conducted in this field. One of the most important fields to be investigated regarding to gray marketing is the factors affecting consumers' attitude towards gray market goods. Hitherto, there has been only a limited number of studies were conducted on the consumers' attitude towards gray market goods. Therefore, a qualitative research was applied to probe more comprehensive information about the perspectives of the consumers about the gray market goods. In this context, two focus groups were conducted. The results were analysed via Atlas.ti software and a thematic analysis approach was used to probe information gathered via focus groups. The results indicated that Factors Affecting to Buy Gray Market Goods is the global theme. The organizing themes have been grouped under the following headlines: The product related factors, price related factors, personality factors, gray marketer related factors, authorized distributor factors and past purchase experience. In addition, total 19 basic themes were revealed.

Literature review

While forming their strategies against gray market activities authorized distributors should take the personal factors which affects consumers' attitudes towards gray market goods into the consideration. In the literature, there are a limited number of studies which investigate the effects of personality factors on attitude in the context of gray marketing (Huang et al., 2004; Mollahosseini et al., 2012; Yasin et al., 2009; Ismail, 2008). Huang, Lee and Ho (2004) have published the first study regarding this relationship between personality traits and attitude for Taiwanese customers. Subsequently, other scholars added and/or removed some personality traits to the Huang's base model (Mollahosseini et al., 2012; Yasin et al., 2009; Ismail, 2008). The most common personality traits that affect the attitude towards gray market goods are Price Consciousness, Risk Averseness, Price-Quality Inference, and Ethical Judgments. Therefore, the main aim of this study is to reveal underlying factors affecting consumers' attitude towards gray market goods. Thus, authorized distributors may develop more effective strategies to prevent gray market activities. However, since the extant literature is not sufficient, A qualitative research will be applied to probe more comprehensive information from the consumers.

Methodology

Two focus groups were conducted. Focus Group participants were selected to represent the groups to be compared for the purpose of the study based on the same criteria such as past purchase experience related to gray market goods, participants' education level and occupation variety. Both groups were comprised of eight participants. The first focus group was conducted in the focus group studio of the Binom Research Center in İstanbul. The second focus group study was conducted in a Boardroom at Yalova University. Each of the groups was composed as follows:

1st Group: Conducted August 26, 2015. Binom Research Center, İstanbul. Fifty percent of the participants had bought at least one gray market good so far. Education level of the participants is Undergraduate or lower. Demographic distribution of the participants is shown in Table-1

Table 2: Demographic Characteristics of the First Focus Group Participants

Name	Gender	Age	Education	Occupation
Participant-1	Male	19	High School	Shuttle Driver
Participant-2	Female	24	High School	Civil Servant
Participant-3	Female	30	Secondary School	Housewife
Participant-4	Male	29	Undergraduate	Teacher
Participant-5	Female	31	High School	Antique Dealer

Participant-6	Male	36	Undergraduate	Teacher
Participant-7	Female	38	High School	Car Dealer
Participant-8	Male	36	Undergraduate	Basketball Coach

2nd Group: Conducted June 17, 2015. Yalova University, Yalova. Approximately fifty percent of the participants had bought at least one gray market good so far. Education level of the participants is Master of Higher degree. Demographic distribution of the participants is shown in Table-2.

Table 3: Demographic Characteristics of the Second Focus Group Participants

Name	Gender	Age	Education	Occupation
Participant-9	Male	24	Master	Master Student
Participant-10	Male	32	Master	Research Assistant
Participant-11	Male	25	PhD	PhD Student
Participant-12	Male	28	Master	Research Assistant
Participant-13	Male	27	PhD	PhD Student
Participant-14	Male	30	PhD	Research Assistant
Participant-15	Male	21	Master	Master Student
Participant-16	Male	35	PhD	Assistant Professor

A Semi Structured questionnaire form was constructed to probe detailed information about consumers' opinions about gray market goods from different perspectives. When the participants arrived, the moderator provided a short orientation as to how the focus group discussion would be conducted. Participants were asked to sit facing each other around the tables and wear a nametag that indicated their first names for identification purposes. The participants were informed that the sessions would be recorded by tape. After they introduced themselves, the moderator started to ask the questions about gray market goods.

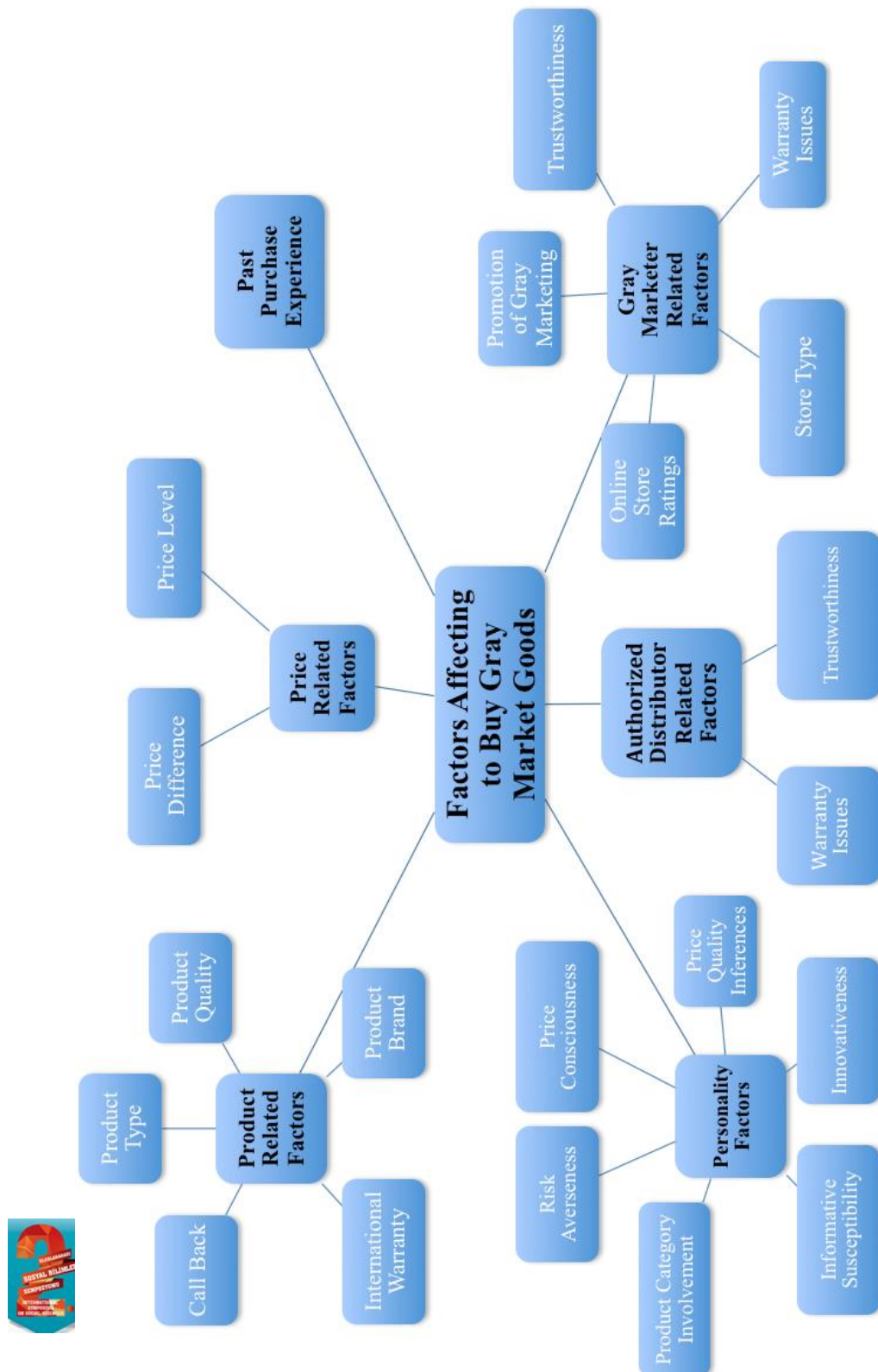
Findings

A thematic analysis approach was used to probe information gathered via focus groups. Thematic analysis is a qualitative research method, which is used to reveal themes and their networks from textual data. There are three types of themes, which are basic themes, organizing themes and global theme (Attride-Stirling, 2001). The results indicated that Factors Affecting to Buy Gray Market Goods, which have been mentioned in the literature, is the global theme. The

organizing themes have been grouped under the following headlines: The product related factors, price related factors, personality factors, gray marketer related factors, authorized distributor factors and past purchase experience. In addition, there are total 19 basic themes, which are shown in the Figure-1. The basic themes are call-back, product type, product quality, product brand, International warranty, price difference, price level, past purchase experience, risk awareness, price consciousness, price quality inferences, product category involvement, innovativeness, informative susceptibility, warranty issues, trustworthiness, online store ratings, promotion of gray marketing, store type.

Discussion and Conclusion

The focus group study revealed several factors, which affects the consumers' attitude towards gray market goods. These factors are personality factors such as price consciousness, risk averseness, price-quality inferences, innovativeness and informative susceptibility; product related factors such as product type, product quality, brand of the product, international warranty, call-back; price related factors such as price difference and level; gray marketer related factors such as store type, online store ratings, warranty issues, promotion of gray marketing, and trustworthiness; authorized distributors related factors such as warranty issues and trustworthiness and past purchase experience.

The results of the studies suggest several strategies for the authorized distributors. The authorized distributors should adjust the prices considering gray market goods, lobby, declare actual or higher custom base price, set the same price across countries, promote the importance of buying authorized distributor goods and risks of gray market goods, buy-back the products from the gray marketers. In addition, they should launch the latest goods before the gray marketers.

In addition, the result of the study suggests several strategies for the gray marketers as well. First of all, the promotion of gray marketing is very important because most of the consumers do not have any information of having misinformation about the gray market goods which leads to a drawback for the consumers. Gray marketers should increase the knowledge about gray market goods by highlighting that their goods are genuine and all the gray market activities are legal. Thus, the consumers feel comfortable about buying gray market goods. Furthermore, despite the increase of using online channels, approximately 90 % of the sales are still made via offline channels. Therefore, gray marketers should consider opening physical stores to increase their sales and trustworthiness.

Acknowledgement: This study was supported by Yalova University Research Fund. Project Number: 2015/BAP/112

References:

- Attride-Stirling, J. (2001). Thematic networks: An analytic tool for qualitative research. *Qualitative research*, 1(3), 385-405.
- Huang, J. H., Lee, B. C., & Ho, S. H. (2004). Consumer attitude toward gray market goods. *International Marketing Review*, 21(6), 598-614.
- Ismail, S. S. (2008). Factors influencing attitudes towards gray market cars in Malaysia and intention to buy. Master Dissertation, University of Malaya.
- Lansing, P., & Gabriella, J. (1993). Clarifying gray market gray areas. *American Business Law Journal*, 31(2), 313-337.

Mollahosseini, A., Karbasi, B. J., & Sadeghi, Z. A. (2012). Investigating the influential factors on purchase intention the 'gray market' goods in south-east of Iran. *International Business and Management*, 4(1), 48-56.

Yasin, N. M., Ramayah, T., Mohamad, O., & Lim, L. W. (2009). The mediating effects of attitude towards parallel imports in consumer personality–purchase intention linkage. *Jurnal Pengurusan*, 28, 103-123.

POPÜLİZM VE LİBERAL DEMOKRASİ REJİMİ ARASINDAKİ ÇELİŞKİ: AVRUPALILAŞMA SÜRECİNDE BULGARİSTAN ÖRNEĞİ

Dr. Mustafa Çağatay Aslan
İstanbul Üniversitesi

Öz

Kaygan merkezli bir ideoloji olarak popülizm, sistem karşıtı söylemler temelinde, mevcut sistemlerin az sayıdaki siyasi ve / veya ekonomik elitlerin çıkarlarına hizmet ettiğini iddia eder. Popülist ideolojiyi benimseyen siyasi liderler kendilerini halkın en samimi temsilcileri olarak tanıtır ve tüm kararların çoğunluğun iradesi ile belirlenmesi gerektiğine vurgu yaparlar. İlk bakışta, popülizm, yönetici sınıfın, halk için ve halkın katılımı ile gerçekleşen seçimler yolu ile belirlendiği demokratik sistemlerle örtüşür görünmektedir. Bununla birlikte, ‘halkın çoğunluğu’ kavramına atfedilen önem ‘çoğunluğun tiranlığına’ yol açabileceği için, liberal demokrasi rejimlerinin olmazsa olmaz parçası olan ve azınlık haklarını teminat altına almayı amaçlayan ‘çoğulculuk’ ilkesi ile çelişebilir. Günümüzde, dışlayıcı milliyetçilik (*nativism*) merkezinde politikalar geliştiren radikal sağ partiler, popülizm ideolojisini benimseyerek, dışlayıcı politikalarının hedef aldığı etnik azınlık gruplarını halk çıkarlarına aykırı hareket eden güç odaklarının ortağı (veya aracı) olarak tanımlarlar. Radikal sağ partilerin son yıllarda çeşitli Avrupa ülkelerinde parti rekabetini etkileyebilecek kapasitede seçmen desteği kazanmaları bu ülkelerde ‘çoğulculuk’ ilkesine aykırı bazı uygulamaları beraberinde getirmektedir. Soğuk Savaş sonrası dönemde demokratikleşme sürecine giren ve bu süreçte Avrupa Birliği’nin kural ve normlarını benimseme manasında kullanılan Avrupalılaşma sürecini deneyimleyen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, popülist radikal sağ partilerin önem kazanması, bu ülkelerdeki liberal demokrasinin inşasını hedefleyen demokratikleşme sürecinin sorunsuz işleyişine engel olabilir. Bildiri, bu ihtimali, 2005 seçimleri sonrası Bulgar siyasetinin önemli bir aktörü haline gelen ve literatürde popülist radikal sağ parti olarak tanımlanan ATAKA Partisi’nin politikaları bağlamında tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılaşma, Liberal Demokrasi, Popülizm, Radikal Sağ, ATAKA

Avrupalılaşma Sürecinde Liberal Demokrasi ve Popülizm Çelişkisi

‘Avrupalılaşma’ kavramı en genel anlamı ile Avrupa Birliği’ne (AB) üye ve aday ülkeler tarafından AB’nin ekonomik ve sosyal politikalarını ve hukuki normlarını benimseyerek bu devletler arasında ahengin sağlanması süreci olarak tanımlanabilir.¹ Politika ve normların oluşum ve yaygınlaşarak kurumsallaşması süreci ilki aşağıdan yukarıya ikincisi yukarıdan aşağıya olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Buna göre, üye devletlerden gelen talepler doğrultusunda AB kurumları seviyesinde politika ve normlar geliştirilir (aşağıdan yukarı) ve bu

¹ Olsen, J. (2002). The Many Faces of Europeanization. *Journal of Common Market Studies*, 40/5, ss. 923-924.

aşamayı takiben belirlenen politika ve normların AB'ye üye ve aday tüm ülkeler tarafından benimsenmesi süreci başlar (yukarıdan-aşağıya).² Politika ve normların oluşumu ve yaygınlaşmasını içeren iki aşamalı süreçte, iki nedene bağlı olarak AB ile AB üyeliğine aday ülkeler arasında birincisi lehine asimetrik bir ilişkisi söz konusudur. İlk olarak, aday ülkeler, hukuki statüleri gereği AB'nin karar alma mekanizmalarında yer almadıkları için politika ve normların oluşumu sürecine en azından teoride katkı sağlayamazlar. İkinci olarak, üyelik koşulu gereği aday ülkeden politika ve normları benimsemesi, aksi halde AB tarafından üyelik müzakerelerinin kısmen ya da tamamen durdurulması gündeme gelebilir. Bir başka deyişle, AB'nin aday ülkeler üzerinde yaptırım gücü bulunmakta ve bu güç AB'ye aday ülkeler ile olan ilişkilerde 'oyunun kurallarının' belirlenmesinde avantaj sağlamaktadır.³ Avrupa Birliği 'üyelik koşulu' kavramı 1993 yılında Kopenhag'da gerçekleşen zirve toplantısında tanımlanmıştır. Kavram, siyasi alanda AB'ye üye olmak isteyen devletlerin hukukun üstünlüğünü ve azınlık haklarını teminat altına alan demokratik sistemin inşasına ve ekonomik alanda rekabetçi serbest piyasa ekonomisinin etkin işleyişine ilişkin gerekli düzenlemeleri yapmaları gerekliliklerine vurgu yapmaktadır.⁴

Siyasi alana ilişkin olan hukukun üstünlüğünü ve azınlık haklarını teminat altına alan demokratik sistemin inşası koşulu, Avrupalılaştırma kavramı ve liberal demokrasi kavramı arasında kurulan bağ noktası olması bakımından bu bildirinin konusunu doğrudan ilgilendirmektedir. Demokrasi kavramı üzerine yapılan akademik çalışmalarda en azından teorik seviyede yöneticilerin halk için ve halkın katılımı ile adil ve özgür olarak yapılan seçimler vasıtası ile belirlendiği, hukukun üstünlüğüne saygı gösterildiği ve insan ve azınlık haklarının anayasal güvence altına alındığı demokrasi rejimleri 'liberal demokrasi' kavramı ile tanımlanmaktadır. Belirli zaman aralıklarında yöneticilerin belirlenmesi için seçimlerin yapılıyor olmasına rağmen hukukun üstünlüğüne saygı, insan ve azınlık haklarının teminat altına alınması ilkeleri bakımından göz ardı edilemeyecek ihlallerin olduğu rejimler 'seçim demokrasisi,' 'illiberal demokrasi' 'plebisiter demokrasi' gibi kavramlar vasıtası ile tanımlanmaktadır.⁵ Örneğin, Dünya Ekonomi Forumu 2016 yılında 167 ülkeyi dikkate alarak yaptığı değerlendirmede 76 ülkenin demokrasi rejimini haiz olduğunu belirtmekle beraber, bu ülkeler demokratik ilkelerin uygulanma niteliği bakımından 'liberal demokrasi' ve 'seçim

² Aydın, M. ve Açıkmeşe, S. (2007). Europeanization through EU Conditionality: Understanding New Era in Turkish Foreign Policy. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9/3, s. 264.

³ Grabbe, H. (2002). Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process. European Consortium for Political Research (ECPR) Joint Sessions of Workshops Turin 22 – 27 Mart 2002, s. 13.

⁴ Haughton, T. (2007). When does the EU Make a Difference? Conditionality and the Accession Process in Central and Eastern Europe. *Political Studies Review*, 5/2, 235.

⁵ Demokrasi rejimlerinin sahip olduğu özelliklere göre alt kategorilere ayrılması hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Collier D. ve Levitsky S. (1997). Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research. *World Politics*, 49/3, ss. 430 – 451.

demokrasi' alt kategorilerine tabi tutulmaktadır.⁶ Yukarıda belirtildiği gibi, Avrupalılaştırma süreci boyunca AB'ne aday olan ülkelerde uygulanan demokrasi rejimlerinin nitelik olarak 'liberal demokrasiye' uygun hale getirilmesi aday ülkelere beklenmekte ve bu amaca yönelik olarak AB 'aktif kaldıraç' rolünü üstlenmektedir.⁷

'Liberal demokrasi' ile 'seçim demokrasi' rejimleri arasındaki temel farklılığın, ikincisinde hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesi, insan ve azınlık haklarının teminat altına alınması ilkelerine yönelik ihlallerin yapılması olduğu belirtilmişti. Bu farklılık aynı zamanda popülizm ideolojisi ile liberal demokrasi arasındaki uyuşmazlığın ana sebebidir. Kaygan merkezli bir ideoloji olarak popülizm, sistem karşıtı söylemler temelinde, toplumu birbirine karşı duran elitler ve sıradan vatandaş olarak iki gruba ayırarak, mevcut sistemlerin az sayıdaki siyasi ve / veya ekonomik elitlerin çıkarlarına hizmet ettiğini iddia eder.⁸ Popülist ideolojiyi benimseyen siyasi liderler kendilerini halkın en samimi temsilcileri olarak tanıtır ve tüm kararların çoğunluğun iradesi ile belirlenmesi gerektiğine vurgu yaparlar. İlk bakışta, popülizm, yönetici sınıfın, halk için ve halkın katılımı ile gerçekleşen seçimler yolu ile belirlendiği demokratik sistemlerle örtüşür görünmektedir. Nitekim, popülizmi benimseyen siyasi partilerin demokrasi rejimlerini karşı olmadıkları konusunda literatürde genel bir uzlaşımın varlığından söz etmek mümkündür.⁹ Bununla birlikte, 'halkın çoğunluğu' kavramına atfedilen önem 'çoğunluğun tiranlığına' yol açabileceği için, liberal demokrasi rejimlerinin olmazsa olmaz parçası olan ve azınlık haklarını teminat altına almayı amaçlayan 'çoğulculuk' ilkesi ile çelişebilir.¹⁰ Zira, bir toplumdaki azınlık grubu, toplumun çoğunluğunu oluşturan grup ile bir ittifak oluşturma zemini bulamaz ise, o toplumdaki yöneticilerin belirlenmesinde azınlık grubunun etki alanı daralacaktır. Dahası, tekrar seçilme endişesi yaşayan yöneticiler seçmen desteğini kaybetmemek için toplumu oluşturan çoğunluk grubun çıkarlarını ön plana alma eğilimine girebilirler. Bu ihtimal, liberal demokrasinin azınlık haklarını koruma altına alma prensibinin uygulanmasına menfi yönde etki yapabilir. Bununla birlikte, yukarıda belirtildiği gibi, popülizm ideolojisinin 'halkın çoğunluğu' kavramına vurgu yapması ve demokrasi rejimine karşı olmamaları dikkate alındığı zaman, popülizm ideolojisinin 'seçim demokrasisi' kavramı ile örtüştüğünü belirtmek mümkündür. Bu cümleden, bir amacı liberal demokrasinin tesisi olan Avrupalılaştırma sürecini deneyimleyen ülkelerde popülizm ideolojisini benimseyen siyasi partilerin parti rekabetini etkileyebilecek oranda seçmen desteğini haiz olmaları sürecin

⁶ WEFORUM. (2017). Which are the World's Strongest Democracies?

<https://www.weforum.org/agenda/2017/02/which-are-the-worlds-strongest-democracies/> adresinden erişildi. (E.T. 12. 05. 2017)

⁷ Vachudova, A. M. (2005). *Europe Undivided: Democracy, Leverage and Integration After Communism*. Oxford, New York: Oxford University Press, ss. 108 – 138. Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinin Türkiye'deki demokratikleşme sürecine etkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Özbudun, E. (2007). Democratization Reforms in Turkey. *Turkish Studies*, 8/2, 179 – 196.

⁸ Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39/4, s. 544.

⁹ Barr, R. Populists, Outsiders and Anti-Establishment Politics. *Party Politics*, 15/1, s. 32.

¹⁰ Ucen, P. (2007). Parties, Populism and Anti-Establishment Politics in East Central Europe. *SAIS Review*, 27/1, s. 53.

nihai hedefine ulaşmasını engelleyebileceklerini ya da en azından süreci yavaşlatabileceklerini öne sürmek makul bir yaklaşım olacaktır.

Popülizm ideolojisinin kaygan merkezli bir ideoloji olması, bu ideolojinin, sosyalizm, ya da milliyetçilik gibi sert zeminli ideolojilere eklemenebilmesine imkân sağlamaktadır.¹¹ Nitekim, popülizmi, Latin Amerika ülkelerinde sosyalizm ideolojisiyle, Avrupa ülkelerinde milliyetçili ideolojisiyle eklemeyen siyasi partiler mevcuttur. Bildirinin konusu olan, Bulgar siyasetinde 2005 yılında yapılan parlamento seçimlerinden itibaren önemli bir siyasi aktör olmayı başaran ve dışlayıcı milliyetçilik ideolojisini popülizm ideoloji ile destekleyen ATAKA partisi, Avrupa ülkeleri bağlamında söz konusu olan siyasi partilere örnek olarak verilebilir. Dışlayıcı milliyetçilik anlayıştan hareket ile, Bulgaristan nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unu teşkil eden Türk azınlığı ATAKA tarafından özellikle hedef alınmaktadır. Benimsediği popülizm ideolojisi doğrultusunda ATAKA Bulgar toplumunun sıradan vatandaşlar ve sıradan vatandaşların çıkarlarına karşı hareket eden elitler olarak ikiye ayırmakta ve sözü edilen azınlık gruplarının bu elitlerin çıkarlarına hizmet eden gruplar olarak tanımlamaktadır. Parti politikalarına şekil veren bu iki ideolojisinin parti sloganlarına yansımalarının bir örneği olarak 'Bulgaristan'ı Bulgarlara Geri Verin' sloganı verilebilir.¹² Avrupalılaşıma sürecinde ATAKA'nın seçim performansına ve partinin azınlık haklarına muhalif olan politikaları nedeniyle ülkede liberal demokrasinin gelişimine menfi yöndeki etkisine dair genel değerlendirme bildirinin bundan sonraki kısmının amacını oluşturmaktadır.

ATAKA'nın Seçim Performansı ve Politikaları Üzerine Değerlendirme

Soğuk savaşın sona ermesinden sonra Doğu Bloku ülkelerinden bazıları 'Avrupa'ya Dönüş' politikası çerçevesinde Avrupa Birliği'ne üyeliği en önemli dış politika amacı olarak benimsemiştir. Bu amaca yönelik olarak, Bulgaristan 1999 yılında, Letonya, Litvanya, Malta, Slovakya ve Romanya ülkeleri ile birlikte katılım müzakerelerine başlamıştır.¹³ Soğuk Savaş döneminin özellikle son 10 yılında ülkede yer alan Türk – Müslüman gruplara karşı ayrılıkçı politikalar güden Todor Jivkov rejiminin mirasına rağmen, 2005 yılına kadar dışlayıcı milliyetçilik anlayışı temelinde politikalar geliştiren müstakil bir radikal sağ parti ülke siyasetinde mevcut değildi. Bu boşluk 2005 yılında yapılan parlamento seçimlerinde sadece üç ay önce, eski bir gazeteci olan Volen Siderov liderliğinde kurulan ATAKA partisi ile doldurulmuştur. Parti'nin lideri 2003 yılında yapılan yerel seçimlerde Bulgar Çiftçileri Ulusal Birliği'nin adayları olarak Sofya belediye başkanlığı için yarışmış ve sadece binde 5 oranında

¹¹ Rooduijn, M. ve Akkerman T. (2017). Flank attacks: Populism and left-right radicalism in Western Europe. *Party Politics*, 23/3, s. 194.

¹² Ibroscheva, E. and Stover, M. (2009). The Politics of Hate: Media and the Rise to Power of Ultra-Nationalism in Bulgaria. *Lumina*. 9, s. 9
http://www.archive.lumina.arts.uwa.edu.au/past_volumes/15/ibroscheva?f=252779 adresinden erişildi (ET: 01.05.2017).

¹³ EU Commission (1999). Commission sets out an ambitious accession strategy and proposes to open accession negotiations with six more candidate countries. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-99-751_en.htm adresinden erişildi (ET: 10.05.2017).

seçmen desteği almıştır.¹⁴ 2005 yılında yapılan parlamento seçimlerinin sonuçları ise Siderov için zafer olarak tanımlanabilir. Bu seçimlerde parti seçmenin yüzde 8.1 tarafından desteklenmiş ve 240 kişiden oluşan parlamentoda 21 milletvekilliği kazanarak grup kurma şansı elde etmiştir.¹⁵ 2006 yılında yapılan Başkanlık Seçimleri Siderov'a siyasi kariyerinin en başarılı sonucunu getirmiş ve Siderov yüzde 21.49'luk seçmen desteği ile ikinci sırada yer alarak seçiminin ikinci etabında yarışma imkânı kazanmıştır. Her ne kadar Siderov seçimin ikinci turunu beklenildiği gibi kaybetmiş olsa da, seçim ATAKA'nın ülke siyasetinde kalıcı bir aktör olabileceğine işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir. Sadece üç yıl önce seçmenin sadece binde 5'i tarafından desteklenen bir siyasinin önemli oranda seçmen desteğini arttırması, yukarıdan-aşağıya (Brüksel'den yönetim) bir süreç olan Avrupalılaştırmanın ulusal egemenliği zayıflattığı düşüncesi ile oluşan tepkinin belirli oranda milliyetçi seçmen kitlesinin oluşmasına neden olabileceği düşüncesini Bulgaristan örneğinde doğrulaması bakımından da önemlidir.¹⁶ ATAKA, 2009 ve 2013 yıllarında yapılan parlamento seçimlerinde de sırası ile 21 ve 23 sandalye kazanarak parlamentoda grup kurma imkanını kazanmıştır. 2014 ve 2017 yılında yapılan seçimlerde ise ATAKA, Birleşik Vatandaşlar İttifakı içerisinde yer almış ve bu ittifak sırası ile 30 ve 27 sandalye kazanma başarısı göstermiştir.

Daha önce belirtildiği üzere, dışlayıcı milliyetçilik ideolojisini popülizm ideolojisi ile birleştiren ATAKA ülkede bulunan Türk azınlığını ve Roman nüfusu hedef alan politikalar geliştirmektedir. Bu grupların Bulgar halkının özü olan Ortodoks-Slav kültürünün yozlaşmasına sebep olduğu parti tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. 2005 parlamento seçimleri öncesinde kullanılan 'Bulgaristan'ı Bulgarlara Geri Verin' sloganı 2001 seçimleri sonrasında oluşan koalisyonun yoğun olarak ülkedeki Türk azınlık tarafından desteklenen Hak ve Özgürlükler Partisi'ni içermesi sebebi ile gerçek anlamda 'Bulgar' hükümeti olarak tanımlanamayacağına vurgu yapmak geliştirilmiştir. Bu düşüncede hareketle, ATAKA, Hak ve Özgürlükler Partisi'nin kapatılması gerektiğini ve partinin o dönemki lideri olan Ahmet Doğan'ın sınır dışı edilmesi gerektiğini savunmaktadır.¹⁷ Ayrıca, parti, Türkçe dilini hedef alarak yazılı ve görsel medyada Bulgar dili dışında başka bir dilin kullanılmamasını kuruluş prensipleri arasında tanımlamaktadır. ATAKA'nın popülizm ideolojisini benimseyerek ülkede azınlık nüfus üzerine çoğunluğu tahakkümünü oluşturabilecek düşüncesi ise partinin kuruluş ilkeleri olarak tanımlanan yirmi prensibin on dördüncü maddesinde yer almaktadır. Buna göre, ülke nüfusunun yüzde 10'dan fazlasını oluşturan grupların yaşamlarını ve çıkarlarını etkileyeceği düşünülen her konuda referandum yapılması vaadi verilmektedir. ¹⁸ İlkede geçen 'yüzde 10'dan fazla'

¹⁴ Sofia News Agency (2006). Who is Who: Volen Siderov / Pavel Shopov. http://www.novinite.com/view_news.php?id=71554 adresinden erişildi. (ET: 08.05.2017).

¹⁵ Bildiride verilen seçim sonuçlarına ilişkin veriler şu veri tabanından derlenmiştir: Parties and Elections in Europe. (2017). Bulgaria. <http://www.parties-and-elections.eu/bulgaria2.html> adresinden erişildi. (ET: 11.05.2017).

¹⁶ Avrupalılaştırma sürecine tepki olarak milliyetçi bir seçmen kitlesinin oluşmasına dair ayrıntılı bilgi için bakınız: Marks, G. Wilson C. ve Ray, L. (2002). National Political Parties and European Integration. *American Journal of Political Science*, 46 / 3, 585 – 594.

¹⁷ Ibroscheva, E. and Stover, M. (2009), ss. 8-9.

ifadesinin, ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan Türk – Müslüman azınlık grubunu dışlamak amacı ile belirlendiğini düşünülebilir. ATAKA'nın benimsediği dışlayıcı milliyetçilik ideoloji ve popülizm ideolojisi temellinde geliştirdiği söylem kimi zaman ülkedeki Türk ve ATAKA üyelerini karşı karşıya getirmektedir. Bu olumsuz durumun en somut örneği 2011 yılında Sofya'da bulunan Banya Başı (Molla) Camisinde Cuma namazı sonrasında iki grup arasında çatışma yaşanmıştır. ATAKA lideri Siderov'un, çatışmayı ayıran Bulgar polisine yönelik olarak söylediği 'Bulgar Polisinin yardımı ile İslami Terör bizi tehdit etti'¹⁹ ifadesi partinin dışlayıcı milliyetçilik ideolojisi ile popülizm ideolojisi merkezinde geliştirdiği söylemlerin bir örneğini teşkil etmektedir.

Bildirinin sonucu olarak şu noktalarının altını çizmek gereklidir. Liberal demokrasinin inşasını hedefleyen Avrupalılaştırma sürecini deneyimleyen ülkelerde popülist söylemlerin güç kazanması sonucu bu ülkelerdeki demokratik sistemlerin son bulacağı iddiası abartılı bir yaklaşım olacaktır. Zira, dünün Doğu Bloku bugünün Avrupa Birliği üyeleri olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin tamamında yöneticiler büyük ölçüde adil ve özgür olarak yapılan seçimler sonucunda belirlenmektedir. Yine, popülizm ideolojisini benimseyen siyasi aktörlerin demokratik rejimleri sonlandırma amacı güden politikaları yoktur. Bununla birlikte, popülizm ideolojisini benimseyen siyasi partilerin, 'halkın çoğunluğu' ilkesine önem verirken, azınlık haklarını arka plana atmaları ülkelerinde demokratikleşme sürecinin liberal demokrasinin inşası ile sonuçlanmasına engel olabilir.

Kaynakça

ATAKA (2005). ATAKA's 20 Principles.

http://www.ataka.bg/en/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=27 adresinden erişildi. (ET: 13. 05. 2017)

Aydın, M. ve Açıkmeşe, S. (2007). Europeanization through EU Conditionality: Understanding New Era in Turkish Foreign Policy. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9/3, s. 264.

Barr, R. Populists, Outsiders and Anti-Establishment Politics. *Party Politics*, 15/1, s. 32.

Collier D. ve Levitsky S. (1997). Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research. *World Politics*, 49/3, ss. 430 – 451.

---

¹⁸ ATAKA (2005). ATAKA's 20 Principles.

http://www.ataka.bg/en/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=27 adresinden erişildi. (ET: 13. 05. 2017)

¹⁹ Sofia News Agency. Nationalist Leader: Islamist Terrorists Threatened Us, Helped by Police. http://www.novinite.com/view_news.php?id=128467 adresinden erişildi. (ET: 14.05.2017).

EU Commission (1999). Commission sets out an ambitious accession strategy and proposes to open accession negotiations with six more candidate countries. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-99-751_en.htm adresinden erişildi (ET: 10.05.2017).

Grabbe, H. (2002). Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process. European Consortium for Political Research (ECPR) Joint Sessions of Workshops Turin 22 – 27 Mart 2002, s. 13.

Haughton, T. (2007). When does the EU Make a Difference? Conditionality and the Accession Process in Central and Eastern Europe. *Political Studies Review*, 5/2, 235.

Ibroscheva, E. and Stover, M. (2009). The Politics of Hate: Media and the Rise to Power of Ultra-Nationalism in Bulgaria. *Lumina*. 9, s. 9
http://www.archive.limina.arts.uwa.edu.au/past_volumes/15/ibroscheva?f=252779 adresinden erişildi (ET: 01.05.2017).

Marks, G. Wilson C. ve Ray, L. (2002). National Political Parties and European Integration. *American Journal of Political Science*, 46 / 3, 585 – 594.

Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39/4, s. 544.

Olsen, J. (2002). The Many Faces of Europeanization. *Journal of Common Market Studies*, 40/5, ss. 923-924.

Özbudun, E. (2007). Democratization Reforms in Turkey. *Turkish Studies*, 8/2, 179 – 196.

Parties and Elections in Europe. (2017). Bulgaria. <http://www.parties-and-elections.eu/bulgaria2.html> adresinden erişildi. (ET: 11.05.2017).

Sofia News Agency (2006). Who is Who: Volen Siderov / Pavel Shopov. http://www.novinite.com/view_news.php?id=71554 adresinden erişildi. (ET: 08.05.2017).

Rooduijn, M. ve Akkerman T. (2017). Flank attacks: Populism and left-right radicalism in Western Europe. *Party Politics*, 23/3, s. 194.

Ucen, P. (2007). Parties, Populism and Anti-Establishment Politics in East Central Europe. *SAIS Review*, 27/1, s. 53.

Vachudova, A. M. (2005). *Europe Undivided: Democracy, Leverage and Integration After Communism*. Oxford, New York: Oxford University Press, ss. 108 – 138.

WEFORUM. (2017). Which are the World's Strongest Democracies? <https://www.weforum.org/agenda/2017/02/which-are-the-worlds-strongest-democracies/> adresinden erişildi. (ET: 12. 05. 2017)

İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ UYGULAMALARININ ÇALIŞANLARIN STRES DÜZEYLERİNE ETKİSİ İLE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER – STRES İLİŞKİSİNİ ORTAYA KOYMAYA YÖNELİK ALAN ARAŞTIRMASI

Dr. Nilay Kaleli KARASAKAL

Yrd.Doç.Dr. Benan YÜCEBALKAN

Kocaeli Üniversitesi

Öz

Günümüz dünyasında işletmelerin karşı karşıya kaldığı en önemli değişim nedenlerinin başında; küreselleşme, teknoloji, rekabet ve sürekli değişen müşteri istekleri gelmektedir. Özellikle teknolojik gelişmeler ve rekabet, işletmeler üzerinde baskı oluşturmaktadır.

Yeni yöntem ve teknikler, makineleşme, verimlilik ve üretkenlik hedefleri, rekabette artı değer yaratma ve sürekli yeni ürünlerle müşterinin karşısına çıkma ve elbette ki zamanında ve eksiksiz olarak bu süreci tamamlama özellikle işletme çalışanları üzerinde oldukça etkili bir baskı oluşturmaktadır. Aslında bu baskının adı iş stresidir. Hemen hemen her alanda yaşandığı gibi, çalışma hayatında da stres önemli bir psiko sosyal etmen olarak insanların karşısına çıkmaktadır. Özellikle işletme yönetiminin benimsediği yönetim anlayışı, tutum ve davranışları, politikaları çalışanların stres düzeyini etkilemektedir. Bu politikalar içerisinde, çalışanların stres düzeyi üzerinde etkili olan önemli uygulamaların başında iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları gelmektedir. Yönetim uygulamalarının dışında çalışanların stres düzeyi demografik özelliklere bağlı olarak da değişkenlik gösterebilmektedir.

Yapılan bu araştırma ile işletmelerde uygulanan iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının, çalışanların stres düzeyine etkisini ve demografik özellikler ile stres ilişkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemi, Kocaeli İli'nde tesadüfi seçilen bir işletmedeki tüm çalışanlardır. Araştırma yöntemi olarak, anket yöntemi kullanılmıştır. Basit tesadüfi örnekleme ile seçilen katılımcılara uygulanan anketin sonuçları SPSS programında analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Stres, Örgütsel Stres, İş Sağlığı ve Güvenliği, Demografik Özellikler

Abstract

In Today's World, Globalization, technology, competition and customer demands are most important change reasons which business come up against. Specially, technology and competition cause pressure on business. New method and techniques, mechanisation, productivity, reproductivity goals, value creation in competition cause pressure on business workers. Actually, this pressure's name is work stress. Stress is important psycho social factor in work life and it confront humans in almost all cases. Especially, management mentality, attitude and behaviours, politics effect business worker's stress levels. Occupational health and safety activations are the most management politic in business.

The purpose of this study is to determine the impact of occupational health and safety politics on the business worker's stress level and relationship between demographic characteristics and stress. The sample of this study is the whole employees of a business which selected randomly in Kocaeli. Survey method was be used as research method. The results of the survey which was implemented to participants who was selected with simple random sampling was be analyzed with the program of SPSS.

Keywords: Stress, Organizational Stress, Occupational Health and Safety, Demographic Characteristics

Giriş

Günümüzün modern toplumunda bireylerin önemli bir kısmı stres altında yaşamaktadır. Bireysel stresin yanı sıra bu durumun başlıca nedeni, çalışma yaşamı olmaktadır. Bu nedenle işletmeler, kaçınılmaz bir olgu olan stresin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla örgütsel stresi önleme yöntemleri geliştirmek ve uygulamak zorundadır. Bunu gerçekleştirebilmek için de öncelikle örgütsel stresin nedenlerinin saptanması ve örgütsel stresi azaltan uygulamaların belirlenmesi gerekir. Bu çalışmada, işletmelerde İş Sağlığı ve Güvenliği uygulamalarının çalışanların stres düzeyine etkileri ele alınacaktır.

Kavramsal Çerçeve

Çalışmanın kavramsal çerçevesi stres, örgütsel stres ve örgütsel stres yönetimi bileşenlerinden oluşmaktadır.

Stres Kavramı ve Tanımı

Stres kavramı, 19.yüzyılın ikinci yarısında Fransız fizyoloğu Claude Bernard tarafından ele alınmış, 'organizmanın dengesini bozan uyaranlar' olarak yorumlanmıştır. Stres, gerek fiziksel gerekse psikolojik açıdan bireye rahatsızlık veren ve bireyde gerilim yaratan bir durum olarak tanımlanmaktadır (Keser, 2012).

Stres sözcüğü, Latince "estricia"dan gelmektedir. Stres, 17. Yüzyılda felaket, bela, musibet, dert, keder, elem gibi anlamlarda kullanılmıştır. 18 ve 19. Yüzyıllarda ise, kavramın anlamı değişmiş ve güç, baskı, zor gibi anlamlarda objelere, kişiye, organlara ve ruhsal yapıya yönelik olarak kullanılmıştır (Güçlü, 2001).

Stres; 'vücudumuzun olaylara tepki verme biçimi; bedensel ve psikolojik tepkiler zinciri; sıkıntı yaratan olaylar karşısında bir tepki sürecidir' (Johnstone, 1989). Stres, "bireyin fizik ve sosyal çevredeki uyumsuz koşullar nedeniyle, bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı gayrettir" (Cüceloğlu, 1994).

Strese neden olan faktörler stres kaynağı (stresör) olarak adlandırılmaktadır. Stres kaynakları, kişilerde yapıcı stres (eustress)'e veya yıkıcı stres (distress)'e neden olabilmektedir. Günümüzde stres, belli ölçülerde normal, yararlı ve yaşam sürecinde gerekli bir durum olarak bilinmektedir. Önemli olan, stresin güdüleyici olan türünü yakalamak, ancak zararlı olan ve genellikle stres

terimi ile özdeşleştirilen yıkıcı stresten korunma yollarını öğrenerek, her alanda verimi artırmayı sağlayabilmektir (Şahin, 2005).

Stres, durup dururken ya da kendiliğinden oluşan bir durum değildir. Stresin oluşması için insanın içinde bulunduğu ya da hayatını sürdürdüğü ortam ve çevrede meydana gelen değişimlerin insanı etkilemesi gerekir. Stres, insanın yaşadığı ortamda meydana gelen bir değişimin veya insanın ortamı değiştirmesinin onun üzerinde etkiler bırakması ile ilgilidir.

Stresin birey üzerindeki etkisi 3 temel aşamada gerçekleşmektedir (Keser, 2012a):

1. Aşama: Alarm aşamasıdır ki; stresin birey tarafından ilk olarak algılandığı aşamadır. Birey fark ettiği andan itibaren ya mücadele eder ya da kaçar. Eğer mücadeleyi seçmiş ise, direnme aşamasına girilmiş sayılır.
2. Aşama: Direnme aşamasıdır ki; birey bu aşamada ya strese uyum sağlar ve yener ya da yenemez ve tükenme aşamasına geçmek durumunda kalabilir.
3. Aşama: Tükenme aşamasıdır ki; bireyde fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal olarak sıkıntılar görülmeye başlar.

Stresle ilgili belirtiler, tükenme aşamasında da belirtildiği gibi, fiziksel, duygusal, zihinsel ve sosyal olmak üzere dört grupta toplanabilir (Braham, 1998);

1. Fiziksel Belirtiler: Baş ağrısı, düzensiz uyku, sırt ağrıları, çene kasılması veya diş gıcırdatma, kabızlık, ishal ve kolit, döküntü, kas ağrıları, hazımsızlık ve ülser, yüksek tansiyon veya kalp krizi, aşırı terleme, iştahta değişiklik, yorgunluk veya enerji kaybı, kazalarda artış şeklindedir.
2. Duygusal Belirtiler: Kaygı veya endişe, depresyon veya çabuk ağlama, ruhsal durumun hızlı ve sürekli değişmesi, asabılık, duygusal ve cinsel ilişkilerde bozulma, gerginlik, özgüven azalması veya güvensizlik hissi, aşırı hassasiyet veya kırılabilirlik, öfke patlamaları, saldırganlık veya düşmanlık duygusal olarak tükendiğini hissetme şeklindedir.
3. Zihinsel Belirtiler: Konsantrasyon, karar vermede güçlük, unutkanlık, zihin karışıklığı, hafızada zayıflık, aşırı derecede hayal kurma, tek bir fikir veya düşünceyle meşgul olma, mizah anlayışı kaybı, düşük verimlilik, iş kalitesinde düşüş, hatalarda artış, muhakemede zayıflama şeklindedir.
4. Sosyal Belirtiler: İnsanlara karşı güvensizlik, başkalarını suçlamak, randevulara gitmemek veya çok kısa zaman kala iptal etmek, insanlarda hata bulmaya çalışmak ve sözle rencide etmek, haddinden fazla savunmacı tutum, bir çok kişiye birden küs olmak, konuşmamak, aşırı endişelenme ya da kayıtsızlık, ölüm ve intihar düşüncelerinin sıklığı şeklinde görülmektedir.

Örgütsel Stres Kavramı

Örgüt ortamında belirli rol ve görevleri yerine getiren birey, örgüt ortamından kaynaklanan örgütsel stres ile karşı karşıya kalmaktadır. Örgütsel stres, bireyleri normal işlevlerinden farklılaşmaya zorlayan değişimler tarafından belirlenen ve onların işleriyle ve diğer insanlarla etkileşiminden kaynaklanan bir durumdur (Pehlivan, 1995).

Bir örgütte iş görenleri etkileyen çok farklı stres kaynakları olabilir. En çok karşılaşılan işle ilgili stres kaynakları şunlardır (Gümüştekin&Öztemiz, 2004; Köse, 2015): İşten atılma, rütbenin düşmesi, yönetici ile ilgili problemler, iş koşullarında değişimler (terfi edememe, uzun çalışma saatleri vs.), çalışma ortamının gürültülü ve havasız olması, iş ve ev arasındaki uzun mesafe, aşırı iş yorgunluğu, takım içerisinde kültürel farklılıklar, mesainin erken başlaması, tek

tip kıyafet uygulaması, işini kaybetme korkusu, yıllık izinlerini istediği zamanda kullanamaması, iş araç ve gereçlerinin yetersiz olması, iş dizaynı, iş talepleri, sıkıcı/rutin işler, olumlu durumlar (yeni bir iş, yükselme, başarı vs.), iş teslimleri, başarısızlık korkusu, yetersiz destek, iş belirsizliği, rol çatışması, değişim, yeni teknoloji, aşırı veya yetersiz iş yükü, aşırı kurallar ve düzenlemeler, kararlara katılımın yetersizliği, kişilerarası ilişkilerin yetersizliği, örgütsel yapı, örgütsel liderlik, örgüt politikaları, iletişim problemleri, kontrol yetersizliği, adil olmayan ödemeler, örgüt kültürünün eksikliği, ortak hedef, inanç ve duyguların eksikliği ve şirket ile çalışan değerleri arasındaki farklılıklardır.

İş görenlerin örgüt içinde çalıştıkları çevrenin dışında bir de toplumsal yani genel çevresi vardır. Toplumsal çevrenin iş görenden istediği eylem ve işlemler, iş görenlerle ilgili diğer bireylerin beklentileriyle şekillenir. Birey üzerinde toplumsal bir baskı vardır. Bu baskı, yasal yollarla olabileceği gibi, gelenek ve göreneklerle de olabilir. Dolayısıyla örgüt dışı bu baskılar da stres kaynağı olmaktadır.

Yukarıdaki stres kaynaklarının dışında bireylerin kişilik yapıları ile ilgili olarak da stres eğilimleri söz konusu olmaktadır.

Strese eğilimleri bakımından birey kişilikleri sınıflandırılacak olursa; A Tipi, B Tipi olmak üzere iki tip kişilik söz konusudur. Bu kişilik tipleri ilk olarak kardiyolog Meyer Friedman ve Rosenman tarafından gözlemlenmiştir. A tipi davranış biçimine sahip birey agresif, sabırsız ve işine çok fazla yöneliktir. Pek çok güdüye sahiptir ve mümkün olduğu kadar çok kısa sürede ve mümkün olduğu kadar çok fazla başarılı olmak istemektedir. B tipi davranış biçimine sahip birey, insanlar ya da zamanla daha az çatışma halindedir ve yaşama karşı daha dengeli ve rahat bir yaklaşım içerisindedir. Kararlı bir hızda çalışır ve kendini daha fazla güven içinde hisseder. Yapılan araştırmalarda A tipi kişiliğe sahip bireylerin stres düzeyinin yüksek çıktığı ve stres yapmaya daha yatkın olduğu görülmektedir (Durna, 2004).

Yukarıda bahsedilen stres kaynaklarının dışında, iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarında yönetimin tutum ve davranışları ile çalışma koşullarındaki yetersizlikler de çalışan üzerinde temel stres kaynakları olarak görülmektedir.

Yapılan bu çalışma ile işletmelerdeki iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının, çalışanın stres düzeyi üzerindeki etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Örgütsel Stres Yönetimi

Kuruluşların (kamu kuruluşları, özel sektör ya da sivil toplum kuruluşları gibi) ve istihdam ettikleri insan kaynaklarının ayakta kalabilmeleri, bunun ötesinde gelişebilmeleri için stresin ve stresin yol açtığı olumsuz sonuçların üstesinden gelmeleri gerekmektedir.

Bir noktaya kadar pozitif stres, insan kaynakları açısından heyecan verici olarak bireysel ve örgütsel performans artışına neden olabilmektedir. Ancak stresin aşırı, sürekli ve yoldırıcı olması performans açısından örgüte ve insan kaynaklarına olumsuz bir süreci yaşatabilmektedir (Özmutaf, 2006).

Günümüzde örgütsel stres, her örgütte mevcuttur, kaçınılmazdır ve maliyeti çok yüksektir. Bu nedenle örgütlerde stresi önleme yöntemleri geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bu yöntemlerle stresin olumsuz etkilerini ortadan kaldırarak işgörenlerin verimliliklerini sağlamak amaçlanmaktadır (Aydın, 2004).

Örgütsel stres kaynakları içerisinde en önemli olanlarının başında, yönetimin iş sağlığı ve güvenliği konusundaki uygulamaları gelmektedir. Çünkü; bireyin sağlığı, can güvenliği, çalışma ortamı ve bu ortamdaki koşullar, bireyin başarısı, performansı ve işyerindeki istihdam sürekliliğini etkileyen en temel faktörlerdir. Dolayısıyla bu uygulamaların standartların altında ve kanuna aykırı bir şekilde gerçekleştirilmesi, bireyin stres düzeyini yukarıya çekecek etkili faktörler olarak gündeme gelecektir.

Örgütlerde stres kaynaklarını ortadan kaldırmak ya da etkilerini azaltmak için, organizasyon düzeyinde alınabilecek önlemlerden ilki fiziksel çalışma koşullarını iyileştirmektir. İkincisi sosyal destek sistemlerini kurmaktır. Çalışma ortamının iyileştirilmesi, motivasyon araçlarının kullanım sıklığı, eğitim, meslek danışmanlığı, psikolog istihdam edilmesi, işlerin yeniden yapılandırılması, koşma, yüzme, tenis gibi sportif faaliyetler ile bireyler arası iletişimin arttırılmasına yönelik etkinlikler, stresle mücadelede etkili yöntemler olarak görülmektedir (Sabuncuoğlu&Tüz, 2003).

Metodoloji

Araştırmanın yöntemi

Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Ankette kullanılan ölçek, Algılanan Stres Ölçeği (ASÖ)'dir. Bu ölçek, 1983 yılında Cohen, Kamarck & Mermelste tarafından geliştirilmiş, güvenilirlik çalışmasında Cronbach Alpha değeri 0.86 bulunmuştur. Daha sonra Bilge, Ögce, Genç ve Oran (2007) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılmıştır. Uyarlanan bu ölçeğin parametreleri ile iş sağlığı ve güvenliği politikalarının uygulama parametreleri ilişkilendirilmiş, tarafımızca geliştirilen ve geçerlilik-güvenilirlik testine tabi tutulmuş ölçekten yararlanılmıştır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Kocaeli İli, Gebze ilçesindeki üretim işletmeleri oluşturmaktadır. Bu işletmeler içerisinde basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılarak, metal, kimya ve ilaç sektöründe faaliyet gösteren üç işletme seçilmiştir. Bu işletmelerde mavi yaka statüsünde çalışan toplam 135 çalışan üzerinde anket uygulanmıştır.

Araştırmanın Problemleri

Araştırma problemleri şunlardır:

1. İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları, çalışanların stres düzeyini etkilemekte midir?
2. Demografik özellikler ile çalışanların stres düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma sınırlılıkları şunlardır:

1. Bölgedeki hizmet işletmeleri örneklem dışı bırakılarak, sadece metal, kimya ve ilaç sektöründeki tesadüfî seçilmiş üç işletme baz alınmıştır.
2. İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarında kanun gereğince İSİG uzmanı istihdam edilen işletmeler baz alınmış, diğerleri kapsam dışı bırakılmıştır.
3. Ürettiği ürün çeşidi itibarıyla, heterojen bir tercih yapılmış, sektör tercihinde tehlike sınıflaması dikkate alınmamıştır.

4.Araştırma iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarına bizzat maruz kalan mavi yaka üzerinde gerçekleştirildiği için, beyaz yaka çalışanlar örneklem dışı bırakılmıştır.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın hipotezleri, araştırma problemleri çerçevesinde aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

H1: İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları, çalışanların stres düzeyini etkilemektedir.

H2: Demografik özellikler ile çalışanların stres düzeyleri arasında bir ilişki vardır.

Bulgular ve Değerlendirme

Toplam 135 çalışan ile yapılan anket çalışması sonucunda elde edilen veriler SPSS paket programıyla incelenmiş ve elde edilen sonuçlar özet tablolar ve grafikler biçimiyle aşağıda sunulmuştur. Yapılan analizlerin tamamında anlamlılık düzeyi %5 ($p < 0,05$) olarak alınmıştır. Sonuçlar için öncelikle demografik bilgilerin ve stresi oluşturan faktörlerin istatistiki değerleri sunulmuştur. Bunların ardından stres değerlerinin demografik yapıyla ilişkisi, stres faktörlerinin kendi içindeki ilişkileri incelenmiştir.

Tablo 1: Demografik değerlerin dağılımı

		n	%			n	%
Cinsiyet	Kadın	51	37,8	Mevcut işyerinde çalışma süresi	1 yıldan az	26	19,3
	Erkek	84	62,2		1-5 yıl	59	43,7
Yaş	25 altı	26	19,3		6-10 yıl	28	20,7
	25-34	50	37,0		11-15yıl	11	8,1
	35-44	37	27,4		16 yıl ve üzeri	11	8,1
	45-54	15	11,1	Toplam çalışma süresi	0-5 yıl	43	31,9
	55 ve üzeri	7	5,2		6-10 yıl	38	28,1
Medeni Durum	Bekar	38	28,1		11-15 yıl	24	17,8
	Evli	91	67,4		16-20 yıl	13	9,6
	Diğer	6	4,4		21 yıl ve üzeri	17	12,6
Ailenin aylık geliri	2000 TL ve altı	42	31,1		2001 – 3000 TL	54	40,0
	2001 – 3000 TL	54	40,0		3001 – 4000 TL	22	16,3
	3001 – 4000 TL	22	16,3		4001 – 5000 TL	11	8,1
	4001 – 5000 TL	11	8,1				

5001 TL ve üzeri	6	4,4

Likert tipi sorularla oluşturulan stresi oluşturan faktörleri incelemeye öncelikle bu faktörlerin güvenilirlik düzeyinin belirlenmesiyle başlanmıştır. İncelenen 8 faktörün güvenilirlik düzeyi %80'in üzerinde (Cronbach Alpha=0,864) sonuçlanmıştır. Yüksek güvenilirliğe sahip bu faktörlere dair dağılım ve istatistik değerleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur. Bu faktörlerin hangisinin daha fazla önceliğe sahip olduğunun belirlenebilmesi amacıyla Friedman Testi uygulanmış ve faktörler arasında anlamlı bir farklılık elde edilmiştir ($p=0,009<0,05$). Buna göre stresi oluşturan en güçlü faktör "İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarındaki önlem ve tedbirlerin yetersizliğinden dolayı kendimi gergin ve stresli hissedirim" olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2: Stres faktörlerinin dağılımı

	Her zaman		Çok nadir		Bazen		Çoğu zaman		Her zaman		Ort.	St. Sap.	Medyan	Ort. Sıra.*
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%				
Çalıştığım kurumda iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili beklemediğim bir olumsuz olayla karşılaştığımda sıkıntı yaşıyorum.	39	28,9	28	20,7	37	27,4	20	14,8	11	8,1	2,53	1,27	3,00	4,47
İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarında önemli olayları kontrol edemem.	26	19,3	46	34,1	28	20,7	23	17,0	12	8,9	2,62	1,23	2,00	4,76
İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarındaki önlem ve tedbirlerin yetersizliğinden dolayı kendimi gergin ve stresli hissedirim.	43	31,9	20	14,8	21	15,6	23	17,0	28	20,7	2,80	1,55	3,00	4,93
İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarında karşılaştığım kişisel sorunlarımı çözmeye konusunda kendime güvenmem.	35	25,9	37	27,4	26	19,3	13	9,6	24	17,8	2,66	1,42	2,00	4,51
İş yaşamımda iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili konularda	28	20,7	49	36,3	25	18,5	13	9,6	20	14,8	2,61	1,32	2,00	4,66

her şey yolunda gitmiyor.															
İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarındaki eksikliklerden dolayı iş yaşamımdaki öfkemi kontrol edemiyorum.	4 2	31, 1	3 9	28, 9	2 2	16, 3	1 2	8,9	2 0	14, 8	2,4 7	1,4 0	2,0 0	4,30	
İş sağlığı ve güvenliği konusunda yetkim dışındaki kontrol edemediğim olaylar beni öfkeliyor.	5 7	42, 2	2 9	21, 5	1 7	12, 6	1 2	8,9	2 0	14, 8	2,3 3	1,4 7	2,0 0	3,95	
İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarında, yönetim ve çalışanların duyarsızlığından dolayı üstesinden gelemediğim zorluklar yaşıyorum.	4 1	30, 4	4 0	29, 6	2 1	15, 6	1 2	8,9	2 1	15, 6	2,5 0	1,4 1	2,0 0	4,42	

* Friedman Testi ($\chi^2=18,71$, $p=0,009$)

Stresi oluşturan faktörlerin kendi içindeki ilişkilerine bakıldığında tüm faktörlerin birbirleri ile düşük veya orta düzeyde de olsa pozitif bir korelasyona sahip oldukları görülmektedir. En yüksek korelasyon 0,692 değeriyle “İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarındaki önlem ve tedbirlerin yetersizliğinden dolayı kendimi gergin ve stresli hissedirim” değişkeniyle “Çalıştığım kurumda iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili beklemediğim bir olumsuz olayla karşılaştığımda sıkıntı yaşarım” değişkeni arasında oluşmaktadır.

Tablo 3: Stres faktörleri arasındaki korelasyon dağılımı

		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
I	Çalıştığım kurumda iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili beklemediğim bir olumsuz olayla karşılaştığımda sıkıntı yaşarım.	r p	1						
II	İş sağlığı ve güvenliği	r	0,502	1					

	uygulamalarında önemli olayları kontrol edemem.	p	0,000						
III	İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarındaki önlem ve tedbirlerin yetersizliğinden dolayı kendimi gergin ve stresli hissedirim.	r p	0,692 0,000	0,450 0,000	1				
IV	İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarında karşılaştığım kişisel sorunlarımı çözmeye konusunda kendime güvenmem.	r p	0,235 0,006	0,320 0,000	0,375 0,000	1			
V	İş yaşamımda iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili konularda her şey yolunda gitmiyor.	r p	0,455 0,000	0,321 0,000	0,459 0,000	0,469 0,000	1		
VI	İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarındaki eksikliklerden dolayı iş yaşamımdaki öfkemi kontrol edemiyorum.	r p	0,457 0,000	0,406 0,000	0,512 0,000	0,394 0,000	0,359 0,000	1	
VII	İş sağlığı ve güvenliği konusunda yetkim dışındaki kontrol edemediğim olaylar beni öfkeliyor.	r p	0,434 0,000	0,428 0,000	0,518 0,000	0,357 0,000	0,487 0,000	0,459 0,000	1
VIII	İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarında, yönetim ve çalışanların duyarsızlığından dolayı üstesinden gelemediğim zorluklar yaşıyorum.	r p	0,423 0,000	0,492 0,000	0,469 0,000	0,303 0,000	0,416 0,000	0,449 0,000	0,544 0,000

Orta düzey korelasyona sahip değerler koyu renkte belirtilmiştir.

Stres faktörlerinin demografik değerlerle karşılaştırılabilmesi için faktör analizi sonucunda tek bir faktör elde edilmiştir. Bunun sonucunda stresi belirleyen değerlerin ortalamaları üzerinden analizlere devam edilmiştir. Öncelikle stres faktörünün normalliği analiz edilmiş ve

Kolmogorov-Smirnov Testi sonucunda verilerin normal dağıldığı ($p=0,176$) belirlenmiştir. Bunun ardından stres ortalamalarının kendi içindeki farklılaştığı t-test sonucunda ortaya çıkmıştır ($p=0,000$).

	Ort	s	t	sd	p	95% Güven Aralığı	
						Alt	Üst
Stres	2,56	0,99	30,03	134	0,000	2,40	2,73

Elde edilen stres değerleriyle demografik yapının karşılaştırılması yapılırken t-test ve varyans analizinden (ANOVA) yararlanılmıştır. Stresin her demografik değişkenin birimleri arasındaki farklılaşması incelenmiştir. Bunun sonucunda stresin sadece yaş ve ailenin aylık gelir yapısında anlamlı bir şekilde farklılık ortaya çıkardığı tespit edilmiştir ($p=0,024$ ve $p=0,000$). Ortaya çıkan bu farklılığın hangi birimler arasında oluştuğunun belirlenmesi amacıyla Post-Hoc testlerden Tukey testine başvurulmuş ve testin yaptığı ikili kıyaslamalar sonucunda sadece 25-34 yaş arasında olanların 35-44 yaş arasında olanlara göre daha stresli olduğu sonucu elde edilmiştir. Bununla birlikte ailenin aylık gelirin 2000 TL ve altında olanların diğer gelir düzeylerine göre daha stresli olduğu da belirlenmiştir.

1976

Tablo 4: Demografik değerlerin, çalışanların iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarındaki stres faktörlerine göre dağılımları

		Ort.	Std.Sap.	p
Cinsiyet	Kadın	2,53	0,98	0,765
	Erkek	2,58	1,00	
Yaş	25 altı	2,63	0,83	0,024 (25-34 > 35-44)
	25-34	2,87	1,12	
	35-44	2,21	0,91	
	45-54	2,49	0,80	

	55 ve üzeri	2,16	0,79	
Medeni Durum	Bekar	2,69	0,93	0,553
	Evli	2,50	1,02	
	Diğer	2,73	1,00	
Mevcut işyerinde çalışma süresi	1 yıldan az	2,76	1,11	0,491
	1-5 yıl	2,60	0,99	
	6-10 yıl	2,53	0,98	
	11-15yıl	2,44	1,09	
	16 yıl ve üzeri	2,13	0,51	
Toplam çalışma süresi	0-5 yıl	2,63	0,95	0,433
	6-10 yıl	2,65	1,05	
	11-15 yıl	2,56	1,07	
	16-20 yıl	2,66	1,19	
	21 yıl ve üzeri	2,13	0,62	
Ailenin aylık geliri	2000 TL ve altı	3,14	0,95	0,000
	2001 - 3000 TL	2,31	0,90	
	3001 - 4000 TL	2,44	0,92	
	4001 - 5000 TL	2,27	1,00	
	5001 TL ve üzeri	1,79	0,68	(2000 ve altı diğerlerine göre daha yüksek)

Demografik değişkenler ile stres arasında oluşan ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan Spearman Korelasyon Testi sonucunda stresin yaş ($r=-0,199$, $p=0,021$) ve ailenin aylık geliri ($r=-0,340$, $p=0,000$) ile düşük kuvvette de olsa ters bir ilişkisi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5: Stres-demografik özellikler arasındaki ilişki

	Stres	
	r	p
Yaş	-0,199	0,021
Mevcut işyerinde çalışma süresi	-0,132	0,128
Toplam çalışma süresi	-0,115	0,185
Ailenin aylık geliri	-0,340	0,000

Sonuç ve Öneriler

Yukarıdaki bulguların analiz sonuçlarına göre genel olarak bir değerlendirme yapıldığında; H1 ve H2 hipotezlerinin kabul edildiği görülmektedir. İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları, çalışanların stres düzeyini etkilemektedir. İşletmelerde iş sağlığı ve güvenliğine yönelik alınması gereken önlem ve tedbirlerin yetersizliği, uygulamalardaki belirsizlikler, yetkilendirmelerdeki sınırlamalar, yönetimin ve diğer çalışanların duyarsızlığı, iletişim eksiklikleri, eğitimin yetersizliği, bireysel ve kişisel güvensizlikler ve bunu giderme noktasındaki yaklaşımların yetersizliği gibi durumlar çalışanlarda strese neden olmaktadır. Özellikle iş sağlığı ve güvenliğine yönelik tedbir ve önlemlerin yetersizliğinden kaynaklı beklenmedik olumsuz olayların yaşanmasının çalışan üzerinde strese neden olduğu görülmektedir.

Diğer taraftan; demografik özellikler ile çalışanların stres düzeyleri arasında bir ilişki vardır. Bu ilişki yaş ve ailenin gelir düzeyi arasında karşımıza çıkmıştır. 25-34 yaş arasında olanlar ile ailenin aylık gelirinin 2000 TL ve altında olanların daha stresli olduğu da belirlenmiştir.

Sonuç olarak işletmelerde bireylerin yaşamış oldukları iş stresi, işletme yönetimleri tarafından sürekli olarak dikkate alınması ve sürdürülebilirliğinin engellenmesi esas olan bir olumsuz faktördür. Bu olumsuz faktörün, eğitim, iletişim, kuruma güven, hukuksal zorunlulukların yerine getirilmesi, bilgilendirme, yetkilendirme konularındaki eksikliklerin tamamlanması ile bertaraf edilebileceği söylenebilir. Stresin olduğu ortamlarda verimlilik kaybı, iş kazası artışı, monotonluk hissi, motivasyon düşüklüğü, güvensizlik hissi hatta işyerine bağlılığın azalması gibi sonucu ciddi olacak durumlar yaşanabilecektir.

Kaynakça

Aydın, Ş. 2004. Örgütsel Stres Yönetimi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler

Dergisi, Cilt 6, Sayı 3, s. 49-74.

Braham, B. 1998. Stres Yönetimi. İstanbul: Hayat Yayınları, s.52.

Cüceloğlu, D. 1994. İnsan Ve Davranışı. Psikolojinin Temel Kavramları, İstanbul: Remzi Kitabevi, s.321.

Durna, U. 2004. Stres, A ve B Tipi Kişilik Yapısı Ve Bunlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt:11, Sayı:1, s.198.

Johnstone, M. 1989. Stress in teaching. An Overview O Research. Midlothian: The Scottish Council For Research In Education. SCRE Publication, p.4.

Keser, A. 2012. Güncel Yaklaşımlarla İş Yaşamında Stres Ve Kaynakları, s.49.

Köse, H. 2015. Örgütlerde Stres Kaynakları Ve Stres Yönetimi, Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Hakemli Dergisi, <http://www.haticekose.com.tr/orgutlerde-stres-kaynaklari-ve-stres-yonetimi/> adresinden erişildi.

<http://www.turkmetal.org.tr/default.asp?page=arastirmalar&id=14294> adresinden erişildi.

Güçlü, N. 2001. Stres Yönetimi, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 21, Sayı 1, s. 92.

Gümüştekin, G. ve Öztemiz, A. 2004, Temmuz-Aralık. Örgütsel Stres Yönetimi Ve Uçucu Personel Üzerinde Bir Uygulama, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 23, s.64.

Özmutaf, N. 2006. Örgütlerde İnsan Kaynakları Ve Stres: Ampirik Bir Yaklaşım, Ege Üniversitesi Su ürünleri Dergisi, Sayı:1, s.76.

Pehlivan, İ. 1995. Yönetimde Stres Kaynakları. Ankara: Pegem Yayınları, s.12.

Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. 2003. Örgütsel psikoloji(Gözden geçirilmiş dördüncü

baskı), Bursa: Furkan Yayınları, s.248.

Şahin, H. 2005. Örgütsel Stres. TMMOB Dergisi, Mart 2005, s.56.

SİYASAL YÖNETİM SİSTEMLERİNDEN PARLAMENTO SİSTEMİ VE İTALYA ÖRNEĞİ

Dr. Sami ZARİÇ

Öz

Ulus devletler 20. yüzyılda modernleşme süreciyle birlikte değişen dünya koşulları ve iç siyasi yapıları gereği değişik yönetim biçimleri benimsemişler, farklı sistemleri uygulamaya geçirmişlerdir. Egemenliğin biçimsel ve/veya biçimsel ve gerçek anlamda halk adına kullanıldığı rejimler Meclis Hükümeti, Parlamento, Yarı başkanlık ve Başkanlık Rejimleri şeklinde sınıflama genel kabul görmektedir. Bu rejimler “Çağdaş Siyasal Rejimler” olarak da adlandırılmaktadır.

Parlamento rejimler devlet başkanının seçimle işbaşına gelmediği meşruti monarşilerde uygulanabildiği gibi devlet başkanının dolaylı bir şekilde veya doğrudan halk tarafından seçildiği cumhuriyetlerde de uygulanmaktadır. Parlamento hükümet sistemi, yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirinden “yumuşak” şekilde ayrıldığı bir hükümet sistemidir. Bu sistemde, yasama ve yürütme yetkileri kural olarak iki ayrı organa verilmişse de, bu organlar birbirinden tam olarak bağımsız değildir.

Anayasal hükümlere göre İtalya’yı bünyesinde siyasal yerinden yönetim unsurları bulunan üniter bir devlet şeklinde tanımlamak mümkündür. Hatta İtalya’yı “bölgelleşmiş bir devlet” olarak tanımlayanlar da bulunmaktadır.

Parti ve seçim sistemlerine bağlı olarak, tek partinin çoğunluğa sahip olmaması durumunda ortaya çıkan koalisyon hükümetleri yasama-egemen parlamento sistemlerinin sorunlarından birisi olarak gösterilmektedir. Tüm bunların yanı sıra İtalyan siyasal sistemini nitelendirmek için partikrasi kavramı da kullanılmaktadır.

İtalyan siyasal sistemini şekillendiren Anayasa, yürürlüğe girdiği 1948 yılının atmosferini de yansıtmaktadır. Henüz geride kalmış olan Faşist Rejime tepki anlayışı içerisinde hazırlanmış bulunan Anayasa, iktidarın mümkün olan en fazla sayıda merkez arasında paylaşımını hedeflemiştir. Özellikle ekonomik krizden etkilenen İtalya ve İspanya gibi ülkelerde ekonomik sorunlar beraberinde sistem tartışmalarını da getirebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Parlamento sistem, hükümet, Anayasa, İtalya, kuvvetler ayrılığı

PARLIAMENTARY SYSTEM AS A POLITICAL ADMINISTRATION SYSTEM AND ITALY SAMPLE

Abstract

The nation states have adopted and then used different administration systems in the twentieth century with modernization process due to the requirements of the changing world conditions and internal political structures. Regimes in which the sovereignty is used formally and / or

formally and literally in the name of the people are generally accepted in the form of Parliamentary Government, Parliamentary, Semi-presidential and Presidential Regimes. These regimes are also called "Contemporary Political Regimes".

Parliamentary regimes are implemented in the republic in which the president of the state is elected indirectly or directly by the people, as it is practiced in the constitutional monarchies in which the president does not come through election. The parliamentary government system is a system of government in which legislative and executive forces are separated from one another in a "soft" way. In this system, legislative and executive authorities are ordinarily given to two separate bodies, but these bodies are not completely independent of each other.

According to the constitutional provisions, it is possible to define Italy as a unitary state with decentralization elements of political administration and management within it. There are even those who define Italy as a "regionalized state".

Depending on the party and electoral systems, coalition governments emerged as one of the problems of legislative-dominant parliamentary systems when they did not have the majority of the single party. In addition to all of these, the notion of participatory is also used to characterize the Italian political system.

The Constitution, which has shaped the Italian political system, also reflects the atmosphere of 1948 when it entered into force. The Constitution, which has been prepared in the understanding of the reaction against the Fascist Regime which has been left behind yet, aims at sharing the power among the greatest number of centers possible. Especially in countries such as Italy and Spain, which are affected by the economic crisis, economic problems can also bring about system discussions.

Keywords: parliamentary system, government, constitution, Italy, separation of powers

1. GİRİŞ

Ulus devletler 20. yüzyılda modernleşme süreciyle birlikte değişen dünya koşulları ve iç siyasi yapıları gereği değişik yönetim biçimleri benimsemişler, farklı sistemleri uygulamaya geçirmişlerdir. Demokratik cumhuriyetten faşist idarelere, komünist devlet modelinden din temelli devlet yapısına gerek teknik gerek siyasi farklı devlet ve yönetim biçimleri tercih edilmiştir (Şan, 2007:990).

Toplum için belirli fonksiyonları yapan mekanizma meşru siyasi kararların alındığı bir sistem olarak, toplumun işlevsel koşulu olmaktadır. Bu nedenle toplumun yaşayabilmesi için meşru siyasi kararlar almayı sağlayan deneyimli bir siyasi sisteme mutlak bir şekilde gereksinme duyulmaktadır (Çam, 2000:3).

Egemenliğin biçimsel ve/veya biçimsel ve gerçek anlamda halk adına kullanıldığı rejimler Meclis Hükümeti, Parlamenter, Yarı başkanlık ve Başkanlık Rejimleri şeklinde sınıflama genel kabul görmektedir. Bu rejimler "Çağdaş Siyasal Rejimler" olarak da adlandırılmaktadır. Bu rejimlerin (hükümet sistemlerinin) demokratik şekilde işleyenlerine rastlandığı gibi, demokratik olmayan şekilde işleyenlerine de rastlanmaktadır. Parlamenter rejimler devlet başkanının seçimle işbaşına gelmediği meşruti monarşilerde uygulanabildiği gibi devlet başkanının dolaylı bir şekilde veya doğrudan halk tarafından seçildiği cumhuriyetlerde de uygulanmaktadır (Buran, 2009:75).

Türkiye, Cumhuriyetin ilanıyla beraber parlamenter sistemle yönetilmeye başlanmıştır. Dolayısıyla parlamenter sistemin incelenmesi ülkemizdeki siyasal sistemin özelliklerinin ve işleyişinin anlaşılması açısından da önem taşımaktadır. Bu anlayışla sistemin uygulandığı önemli ülkelerden biri olan İtalya'daki parlamenter sistemin incelenmesinin de faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

2. PARLAMENTER SİSTEM VE ÖZELLİKLERİ

2.1. Parlamenter Sistemin Tanımı

Parlâmenter hükümet sistemi, yasama ve yürütme kuvvetlerinin birbirinden “yumuşak” şekilde ayrıldığı bir hükümet sistemidir. Bu sistemde, yürütme organı “iki-başlı (bicéphale)” olup bir yanda “devlet başkanı”, diğer yanda ise “hükümet (bakanlar kurulu)” bulunur. Devlet başkanı sorumsuz iken Hükümet parlâmento karşısında sorumludur. Hükümet parlâmentonun içinden çıkar ve onun güvenine dayanır, dolayısıyla hükümet parlâmento tarafından güvensizlik oyuyla düşürülebilir. Buna karşılık, hükümet de, parlâmentoyu feshedebilir. Yani parlâmenter sistemde, yasama ve yürütme organları birbirlerinin hukuksal varlığına son verebilmektedirler. Parlâmenter hükümet sistemlerinde aynı kişi, aynı anda, hem yasama, hem de yürütme organında görev alabilir. Parlâmenter hükümet sisteminde yasama ve yürütme organları arasında işbirliği vardır. Hükümet, yasama organının çalışmalarına katılabilir. Parlâmenter sistemin başlıca örnekleri, İngiltere, Almanya, İtalya ve Türkiye'dir (Gözler, 2000:20). Tabii bu noktada 16 Nisan 2017 referandumu ile Türkiye'de Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesinin kabul edildiğini belirtmek gerekir.

Bir kez daha ifade etmek gerekirse egemenliğin halkta olduğu ve onun adına kullanıldığı rejimlerden biri ve güçler birliğine dayalı rejimlerden ilki olan parlamenter sistem; hükümet sistemleri içinde meclis hükümeti rejimi ile birlikte en eski ve en köklü rejimlerden biri durumundadır. İngiltere de gelişmeye başlamış ve daha sonra diğer ülkelerde; bu arada eski İngiliz sömürgelerinde yaygınlaşmıştır. Parlamenter sistem; 1877-1878 kısa dönemi sayılmazsa; 1908-1918 döneminden 23 Nisan 1920'ye kadar Türkiye de belirli ölçüde uygulanmış, 29 Ekim 1923'ten bu yana ise uygulanmakta olan hükümet sistemidir (Buran, 2009:80).

Yukarıda değinildiği gibi “Yumuşak Kuvvetler Ayrılığı Sistemi”nde, yasama ve yürütme kuvvetleri birbirinden yumuşak bir şekilde ayrılmıştır. Bu sistemde, yasama ve yürütme yetkileri kural olarak iki ayrı organa verilmişse de, bu organlar birbirinden tam olarak bağımsız değildir. Bu organlar, yer yer içe geçmiştir. Keza bu organlar karşılıklı olarak birbirinin hukuki varlığına son verme imkânına da sahiptirler. Yumuşak kuvvetler ayrılığı sisteminde, bu organlar arasında karşılıklı işbirliği vardır (Gözler, 2011:76).

Erkler ayrılığına dayalı olan başkanlık hükümeti tersine, parlamenter sistem yürütme ve yasama erklerinin birleşimini içerir. Bu, yasama meclisinin bir parlamento ya da denk bir organa dönüşümü anlamına gelir. Aynı zamanda, hükümetin yürütme organı, fiziksel olarak parlamentodan ayrı kalan, büyük oranda formel bir devlet başkanına (sözgelimi bir monark ya da cumhurbaşkanı) ve bakanlık üyeleri (ya da kabine) ile çoğu yürütme erklerini uygulayan bir hükümet başkanına (sözgelimi başbakan ya da şansölye) ayrılır (Blackwell'in Siyaset bilimi Ansiklopedisi, 2003:116).

2.2. Parlamenter Sistemin Özellikleri

Parlamenter Sistemin iki temel ayırıcı özelliği vardır: 1) Hükümet yasama organından kaynaklanır; yani yasama organı tarafından seçilir. 2) Hükümet yasama organına karşı

sorumludur. Bu iki özelliğe bir üçüncü özellik eklenebilir. 3) Yürütme ikili yapıdadır (Gözler, 2011:77).

Cumhuriyetli Parlamenter rejimlerde devlet başkanlığı meşruti monarşilerde olduğu gibi sülale veya aile üyelerinden sülale veya aile üyelerine geçmez. Halkın seçtiği yasama organını seçmesi veya son zamanlarda görülmeye başlandığı gibi; halkın doğrudan kendisinin belirlemesi; yani doğrudan seçimle işbaşına gelmeleridir. Cumhuriyetli parlamenter rejimlerde Cumhurbaşkanı'nın yetkileri her ne kadar rejimin uygulandığı ülkeden ülkeye, Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının cumhurbaşkanı ile birleşip birleşmemesine göre farklılıklar gösterse de; Sembolik Yetkili Meşruti Monarşili Parlamenter Sistemlerdeki seçilmemiş devlet başkanlarından genellikle daha geniştir (Buran, 2009:82).

Parlamenter sistem çoğunluk milletvekillerinin sürekli desteğine dayandığı için genellikle bir ya da daha çok partinin üyelerinin sadakatine bağımlıdır. Bu yüzden parlamenter hükümet aynı zamanda bir parti hükümetidir; parti disiplininin olduğu durumlarda olduğu durumlarda daha başarılı olma eğilimi gösterir (Blackwell'in Siyaset bilimi Ansiklopedisi, 2003:116).

Parlamenter sistemin birtakım güçlü ve zayıf yanları vardır. Belirli bir ülke düzeyinde bu güçlü ve zayıf yanlardan hangisinin baskın çıktığı gözlemlenebilirse de, bu genel olarak tüm ülkeler için peşinen söylenemez. Kaldı ki, parlamenter sistemin zayıf yanlarının, doğrudan doğruya sistemin kendisinden kaynaklandığı ve mutlak nitelikte olduklarının söylenmesi çok zordur. Parlamenter sistemin istikrarsız hükümetlere yol açmasının nedeni, koalisyon hükümetleri ve koalisyon hükümetlerinin nedeni de çok-parti sistemidir.

Çok-parti sisteminin temel nedeninin ise nispi temsil seçim sistemi olduğu düşünülmektedir. Çoğunluk seçim sisteminin uygulandığı ve disiplinli iki-parti sisteminin mevcut olduğu bir ülkede (örneğin İngiltere'de), parlamenter sistem de pekâlâ istikrarlı ve güçlü hükümetlere yol açabilmektedir. Özetle, zayıf yanların, parlamenter sisteme bağlı olduğu kadar, her ülkenin kendi siyasal ve sosyal koşullarına (parti sistemi, siyasal kültür, sosyal bölünmüşlük, vs.) bağlı olduğu söylenebilir. Bir ülkede parlamenter sistem iyi bir şekilde işlerken, bir başka ülkede kötü bir şekilde işleyebilmektedir. Dolayısıyla parlamenter sistemin performansı, ülkeden ülkeye değişebilmektedir (Gözler, 2000:31-32).

Parlamenter sistemler diğer hükümet biçimlerinden, bakanların parlamento üyesi olmaları ve yürütme ve yasama erklerinin birleşimini yansıtmasıyla ayrılır. Parlamenter hükümetin konvansiyon(ya da meclis) hükümetiyle karıştırılmaması gerekir. Meclis Hükümetinde yüksek erk, yani hem yürütme hem de yasama erki Temsilciler Meclisi'ne aittir. Bu hükümet türü genellikle devrimciler tarafından tercih edilse de (sözgelimi Fransa, 1793) devrimci evrenin bitişiyile genellikle diğer bir hükümet biçimine dönüşür (Blackwell'in Siyaset bilimi Ansiklopedisi, 2003:117).

2.3. Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm

Parlamenter hükümet sistemlerinin önemli bir kısmında zayıf ve istikrarsız hükümetler olmuştur. İşte, bazı parlamenter sistemlerde hükümete istikrar ve güç kazandırmak amacıyla bir takım usuller öngörülmüştür. Bu usulleri barındıran parlamenter sistemlere genel olarak "Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm" ismi verilmektedir. Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm sağlam bir parlamento çoğunluğuna dayanmayan hükümetlere güç ve istikrar kazandırmaya yönelik hukuki araçların bütünü olarak tanımlanmaktadır (Gicquel'den aktaran Gözler, 2011:83).

1949 Alman Anayasası, 1958 Fransız Anayasası ve 1982 Türkiye Anayasası Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizme yer veren örnek anayasalardır. Rasyonelleştirilmiş Parlamenterizmin başlıca araçları şunlardır: Güvensizlik önergesi verme hakkının sınırlandırılması, “serinleme sürelerinin(cooling-off period) öngörülmesi, güvensizlik oyunda üye tamsayısının salt çoğunluğunun aranması, güven oylamalarında yalnızca güvensizlik oylarının sayılması, yapıcı güvensizlik oyu, fesih tehdidi altında güvenoyu, vb. Bu araçlar hükümetin düşürülmesini zorlaştırırlar (Gözler, 2011:83).

2.4. Türkiye’de Parlamenter Sistem

Türkiye’de parlâmenter sistemin daha ziyade olumsuz yanlarının baskın çıktığı söylenebilir. 1970’lerin sonunda Türkiye derin bir ekonomik ve siyasi krize girmiş, yaygın bir terör hareketine sahne olmuştur. Neticede kilitlenen parlâmenter sisteme, 12 Eylül 1980 askerî müdahalesiyle son verilmiştir. Türkiye’de 1980’li yıllarda 12 Eylül müdahalesinin de etkisiyle belli bir ölçüde güçlü ve istikrarlı hükûmetler görülmüş olmakla birlikte, 1990’lı yıllarda ülke yine güçsüz, istikrarsız koalisyon hükûmetlerine sahne olmuştur. 1991’den itibaren kurulan hükûmetlerin hepsi birer koalisyon hükûmetidir. 1999’a kadar koalisyon hükûmetleri iki partiden oluşurken, Nisan 1999 genel seçimlerinden sonra hükûmet ancak üç partinin bir araya gelmesiyle kurulabilmiştir.

Türkiye’deki parlâmenter sistem tamamıyla etkisiz, istikrarsız, başarısız hükûmetlere yol açmıştır. Bu sisteminin demokratik performansı da düşüktür. Hükûmetler durmadan değişse de, iktidardaki adamlar hiç değişmemektedir. Bu sistemde gerçek bir “iktidar değişimi” yoktur. Hükûmet, halkın oylarıyla değil, partiler arasındaki oyunlarla, milletvekilleri arasındaki pazarlıklarla kurulur veya dağılır. Bu nedenle, sistemde “demokrasi”den ziyade “partitokrasi” vardır. Türkiye’de parlâmenter sistemin istikrarsız ve etkinliği düşük hükûmetlere yol açtığı olgusu apaçık ortadadır (Gözler, 2000:32-33). Tabii 2002’den bu yana Ak Parti’nin girdiği seçimlerden başarıyla çıkıp tek başına iktidar olması bu düşünceye istisna oluşturmuştur.

3. İTALYA’DA SİYASAL SİSTEM

3.1. İtalya Hakkında Genel Bilgiler

İtalya (İtalyanca:Italia) ya da resmî olarak **İtalya Cumhuriyeti** (Repubblica Italiana) Avrupa’nın orta güney kesiminde bir ülke olup güneydoğu yönünde Akdeniz’e doğru uzanan ve yüksek ökçeli bir çizmeyi andıran bir yarımadadan oluşur. Çizmenin hemen burnunda yer alan Sicilya Adası’nı, batı kıyısı açıklarında Tiren Denizi’nin ötesinde bulunan Sardinya Adası’nı ve öteki bazı küçük adaları da kapsar. Anakaradaki doğal sınırı Alp Dağları oluşturur. Kuzeybatıda Fransa, kuzeyde İsviçre ve Avusturya, kuzeydoğuda da Slovenya ile çevrilidir. Doğusunda düşen Hırvatistan ve Sırbistan ve Karadağ ile güneydoğusuna düşen Arnavutluk ve Yunanistan’dan Adriya Denizi’yle, güneybatısına düşen Tunus’tan Akdeniz’le ayrılır (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 2004:141). Bağımsız iki Avrupa ülkesi olan Vatikan ve San Marino da İtalya’nın yarımadadaki toprakları içine sıkışmış enklav (bir başka ülkeyle tümüyle kuşatılmış) ülkelerdir. Campione d’Italia bölgesiyse İtalya’nın İsviçre içinde kalan bir eksklavıdır (ana topraklardan ayrı mülkiyet) (<http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0italya>, 20.03.2012).

Ülkenin yüzölçümü 301.338 km² olup, bu alana 61 km² ile San Marino Cumhuriyeti ve 0,44 km² ile Vatikan Şehri dâhildir. Akdeniz’in en büyük adalarından Sicilya(25.707 km²) ve

Sardunya(23.812 km²) İtalya ülke sınırları içerisinde (http://www.mfa.gov.tr/italya-siyasi-gorunumu.tr.mfa, 19.03.2012).

Geçmişte Roma uygarlığına beşiklik etmesine karşın siyasal birliğe ancak 19. Yüzyılın ikinci yarısında ulaşan İtalya, toplumsal ve kültürel bakımdan tipik bir Akdeniz ülkesi özelliğini gösterir. Kuzeydeki ileri sanayi bölgesiyle ve son yıllardaki ekonomik büyüme hızıyla dünya ekonomisinde en ön sıralarda yer alır. Tarıma dayalı güney bölgesi ve adaların geriliği ise bu gelişmiş yapıyla çarpıcı bir karşıtlık oluşturur (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 2004:141-144). Gerçi İtalya da son dönemdeki küresel ekonomik krizden (özellikle Eurozone’da görülen) etkilenmiş olup bu krizde Yunanistan, Portekiz vb. ülkelerle beraber ciddi anlamda sıkıntılar yaşamakta ve siyaseten de hükümet değişikliğiyle teknokratlar hükümeti oluşmuştur.

Tablo-1: Ülke Künyesi

İtalyan Cumhuriyeti		
Başkent Roma	Nüfus 61.016.804	Yüzölçümü 301,336 km ²
Konuşulan Diller İtalyanca	Para Birimi Avro	GSMH 1.577 milyar Avro
Etnik Yapı: İtalyanlar (59 milyon), Romenler (1 milyon), Kuzey Afrikalılar (600.000) Arnavutlar (440.000), Çinliler (170.000), Ukraynalılar(140.000), Asyalılar (445.000), Latin Amerikalılar (300.000), Sahra altı Afrikası (264.000)		
Önemli Siyasi Partiler: Demokratik Parti (PD) Forza Italia (FI) Beş Yıldız Hareketi (M5S) Yeni Merkez Sağ (Ncd) Sol Ekoloji ve Özgürlük Partisi (SEL) Sivil Tercih (SC) Kuzey Ligi (LN) Merkez Birliği’dir (UdC)		

(Kaynak: http://www.mfa.gov.tr/italya-kunyesi.tr.mfa, 10.02.2017)

II. Dünya savaşından sonra İtalya ekonomik bakımdan hızlı bir ilerleme göstererek Endüstrileşmiş ülkeler arasında kendisini ispat etmeyi bilmiştir. Endüstri, kuzeydeki Milano, Genova ve Torino’da yoğunlaşmış olmasına rağmen Toskana, Emilia Romagna ve Orta ve Güney İtalya’da da önemli merkezler bulunmaktadır. Hidroelektrik kullanımında Avrupa’nın birincisi olan İtalya’nın önemli endüstrileri; çelik, makine mühendisliği, kimyasallar, lastik, tekstil, cam ve petrol endüstrisidir. İtalya, Toskana bölgesindeki çok güzel, saf Carrara mermeri ile bütün dünyaca meşhurdur (www.italyainline.net/italya/hakkında/kisaca.htm, 20.03.2012).

İtalya güçlü ekonomik yapısını, daha çok aile şirketi olan ve bu aileler tarafından yönetilen, sanayi grupları içerisinde bir araya gelmiş olan küçük ve orta ölçekli firmalara borçludur. Bu firmalar çeşitli kapital ve tüketim ürünleri kategorilerinde uzmanlıklar

geliştirmişlerdir. İtalya ekonomisinde üretim sektörü çok güçlüdür. Ana sanayiler arasında otomotiv, gemi yapımı, kimyasallar, mobilya, giyim ve tekstil, deri eşya ve ayakkabı, gıda prosesi, seramik ürünler, parçalar ve makineleri sayılabilir (İtalya'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik Ticari İlişkileri, 2009).

3.2. İtalya'nın Tarihi

İtalya'nın Magna Grecia (Büyük Yunan Kültürü) ve Etrüskler başlayan tarihi, Roma Cumhuriyeti ve Roma İmparatorluğu döneminde bütün Akdeniz bölgesine egemen olmuş, Rönesans döneminde Avrupa sanatı, kültürü ve felsefesine damgasını vurmuştur. Orta Çağ ve Yeni Çağ boyunca kent devletler tarafından yönetilen İtalya, ancak 1861 yılında birleşerek çağdaş anlamda bir devlet haline gelmiştir (İtalya'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik Ticari İlişkileri, 2009).

Detaylandırılacak olursa, İtalyan siyasi birliği, 1861 yılında İtalya Krallığı'nın yeniden ihdasının(Risorgimento) ardından, 1866'da Garibaldi öncülüğünde başlatılan Bağımsızlık Savaşı sonucunda sağlanmıştır. 1870-71 Prusya-Fransa Savaşı'nın ardından son kalan Fransız güçlerinin de ülkeden atılmasıyla bağımsız ulus-devlet kurulmuştur.

Krallık, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar sürmüştür, bu süre zarfında İtalya'nın günümüzdeki toprak bütünlüğü ortaya çıkmıştır. Tarihsel olarak "Güney Tirol" ismiyle bilinen Trentino-Alto Adige Bölgesi ve tarihsel olarak "Istria" ismiyle bilinen Friuli-Venezia Giulia Bölgesi Birinci Dünya Savaşı'nın mağluplarından Avusturya'yla 1919 yılında imzalanan St. Germain Antlaşması sonucunda İtalya siyasi birliğine katılmıştır (www.mfa.gov.tr/italya-siyasi-gorunumu.tr.mfa, 19.03.2012).

İkinci Dünya Savaşı birçok Avrupa ülkesindeki siyasal yapılanmalarda önemli dönüşümlere neden olmuştur. Örneğin Fransa'da hem parti sistemi, hem de anayasal sistem, savaşın bitişi ile birlikte ciddi değişimler geçirmiş, benzer bir değişim Almanya'da da yaşanmıştır. İtalya'da ise bu değişimler zamana yayılan bir süreçte gerçekleşmiştir. Bu sürecin başlangıcı 1943'te faşizmin çöküşü, sonu ise 1948'de Cumhuriyet'in ilanı ve ilk genel seçimlerin yapılmasıdır. Bu evrimin 1948'de sonuçlanması elbette mutlak bir bitiş değildir; ancak bu dönemde İtalyan parti sistemi ve anayasal rejim netleşmiştir. Bu sebeptendir ki, bu dönem "yeniden yapılanma dönemi" olarak adlandırılmaktadır.

1943 yılında yarımada Müttefik devletler tarafından işgal edilmiş ve aynı yıl faşist rejim son bulmuştur. Eylül 1943'te ilan edilen mütareke ile birlikte, İtalyan topraklarının bir bölümünde kendi askeri otoritelerini kurmuş bulunan Müttefik Güçler, siyasal bir taktik olmak üzere Kraliyeti tanımışlardır. Ancak Kraliyet sistemi temsil eden tek unsur değildi. 1945 yılında İtalya tekrar bağımsızlığına kavuşmuş ve aynı yıl Mussolini öldürülmüştür. 1946'da ise Faşizm döneminde şeklen de olsa devam eden Krallık yönetimi bir halk oylamasına istinaden kaldırılarak Cumhuriyet yönetimi kurulmuştur.

Bugün de yürürlükte bulunan İtalyan Anayasası da Kurucu Meclis tarafından 1947 yılında kabul edilmiş ve 1 Ocak 1948'de yürürlüğe girmiştir. Yaşanan olumsuz tecrübelerin etkisiyle, Cumhuriyete dayalı demokratik yönetim anlayışının İtalyan halkı tarafından büyük ölçüde kabullenildiği söylenebilir. Gerçekten de İtalya, kısa süre içerisinde sadece elit bir tabaka tarafından değil, geniş halk kitleleri tarafından da benimsenen liberal ve çoğulcu bir yönetim yapısına kavuşmuştur (Türker, 1998:486).

3.3. İtalyan İdari ve Siyasi Sistemi

İtalyan idari ve siyasi sisteminin, kökleri derin tarihsel temelde bulunabilir. Gerçekten de İtalyan yarımadası üzerinde yüzyıllar boyu hüküm sürmüş bulunan yönetimler, günümüz İtalyan sisteminin biçimlenmesinde az ya da çok pay sahibi olmuşlardır. XIX. Yüzyılın ikinci yarısında İtalya Krallığı'nın ilanı ve ülke birliğinin sağlanması ile birlikte, siyasal yapıda etkileri günümüze kadar uzanacak olan biçimlenmelerin varlığını müşahade etmek mümkündür. Ancak özellikle belirtmek gerekir ki; yaşanan iki dünya savaşı ve Faşizm tecrübesinin İtalyan siyasal sistemi üzerinde derin tesirleri olmuştur. Gerek tarihsel gelişmeler ve gerekse ülkedeki geçerli sosyo-ekonomik yapı, günümüzde de esaslarını koruyan İtalyan idari sisteminin merkezîyetçi bir karakter taşımasına yol açmıştır (Türker, 1998:486).

Yukarıda da belirtildiği gibi Mussolini dönemindeki faşist yönetime müttefikler tarafından son verilmesinin ardından, 1946 yılında İtalya'da Cumhuriyet kurulmuştur. "Birinci Cumhuriyet" olarak adlandırılan ve 1993 yılına kadar süren bu devir, ülke siyasetine Soğuk Savaş mantığının ve kısa süreli çok parti koalisyonlarının yol açtığı istikrarsızlığın damgasını vurduğu bir dönem olmuştur.

Soğuk Savaş'ın bitimini müteakip, "Temiz Eller Operasyonu" olarak anılan hukuki süreçte sistem içindeki siyasi partilerin yönetici kadrosunun tamamına yakını yolsuzluk suçları ve mafya bağlantıları nedeniyle yargılanarak tasfiye edilmiştir. 1993 yılında Silvio Berlusconi ve Kuzey Ligi gibi yeni aktörlerin gelmesiyle başlayan döneme "İkinci Cumhuriyet" adı verilmektedir. Bu dönemin başından itibaren (1994-95 Berlusconi ve 1996-98 Prodi) benzer eğilimdeki siyasi partilerin bir araya gelerek koalisyonlar/bloklar oluşturmaları dikkat çekmektedir (Türker, 1998:487).

Önceki kısımlarda belirtildiği üzere, İtalya 1948'de yürürlüğe giren anayasa uyarınca çok partili demokratik bir cumhuriyettir. Değişikliği güçleştiren hükümler nedeniyle çok katı bir yapı taşıyan Anayasa'da kişisel hak ve özgürlüklere geniş bir biçimde yer verilmiştir (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 2004:147).

Dolayısıyla Anayasal hükümlere göre İtalya'yı bünyesinde siyasal yerinden yönetim unsurları bulunan üniter bir devlet şeklinde tanımlamak mümkündür. Hatta İtalya'yı (bölgeselleşmiş bir devlet) olarak tanımlayanlar da bulunmaktadır. Klasik federalizm ile İtalyan uygulaması arasındaki fark ise Yasama Meclislerinde bölgelerin doğrudan temsil edilmemesi ve bölgelerin Anayasal değişiklik süreçlerinde herhangi bir yetkilerinin bulunmamasıdır (Türker, 1998:487).

Bu çerçevede İtalya 20 bölgeden oluşan bir cumhuriyettir. Kuzeyden Güneye bu bölgeler; Valle d'Aosta, Piemonte, Lombardia, Liguria, Veneto, Trentino-Alto Adige, Friuli-Venezia Giulia, Emilia-Romagna, Toscana, Marche, Umbria, Lazio, Abruzzo, Molise, Campania, Apulia, Calabria, Basilicata, Sicilia (Sicilya), Sardenia (Sardunya) olup İtalya'da toplam 109 adet şehir ve kasaba bulunmaktadır (www.italyonline.net/Italya/hakkında/kisaca.htm, 20.03.2012).

Bölgelerin başlıca yönetim organları şunlardır: Halk tarafından seçilen ve yerel yasalarla yönetmelikler çıkarma yetkisi olan Bölge Meclisi, bu meclisin kendi üyeleri arasından oluşturduğu, yürütmeye görevli Bölge Komitesi ve Bölge Komitesi Başkanlığıdır. Olağan bölge meclisleri yasaların öngördüğü çerçevede tarım, ormancılık, kent planlaması gibi alanlarda yasa çıkarabilir. Ayrıca mali açıdan özerk olan bölgelerin mülk edinme, belirli gelir ve vergileri toplama yetkisi de vardır (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 2004:148).

İtalya 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın istikrarsızlık ülkesi olarak bilinmekteydi. Çünkü yıllarla değil aylarla ölçülebilen kısa sürelerle hükümetler değişirdi. Sistem, ürettiği istikrarsızlık ve yolsuzluklar dolayısıyla 1990'ların başında çökmüş ve eski partiler birer birer kapanmıştır. Bir kesim "siyaset erbabı" çekilmiş, diğerleri de yeni siyasetçilerle birlikte farklı adlar taşıyan partiler kurmuştur. Seçim sistemi değişmiş; ittifaklara elverişli duruma getirilmiştir (Cıngı, 20.03.2012).

İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze değin 61 hükümetin görev yaptığı İtalya'da, iktidarların 48'ini koalisyonlar oluşturmuş, partilerin tamamı dönemsel yeni isimler almış ve yeniden yapılanmışlardır. Son genel seçimler 18 Nisan 2008 tarihinde gerçekleştirilmiştir (<http://www.mfa.gov.tr/italya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, 19.03.2012).

Açıkçası İtalya'nın iç siyasal yapısı ve bu ülkede partilerin kuruluş, örgütlenme, ittifak ve koalisyon hükümetleri oluşturma biçimleri dışarıdan bakılan bir gözlemci için son derece karmaşık görünmektedir. Gerek coğrafi gerekse parti örgütlenmesi bakımından parçalı bir yapı arz eden İtalyan siyasal sisteminde ulusal ve bölgesel düzeyde örgütlenen onlarca parti sürekli olarak pazarlık halinde olup her seçim döneminde yeni ittifak ve koalisyonlar oluşturmakta, yeni partiler kurulurken bunlara iştirak eden eski partiler de çoğunlukla varlıklarını sürdürmektedirler (Arısoy, 2010:26-44). Dolayısıyla İtalyan siyasetinde Akdeniz kültürünün kendine has özelliklerine ilişkin izler görülebilmektedir.

Parti ve seçim sistemlerine bağlı olarak, tek partinin çoğunluğa sahip olmaması durumunda ortaya çıkan koalisyon hükümetleri yasama-egemen parlamenter sistemlerin sorunlarından birisi olarak gösterilmektedir. Klasik örnekler olarak İtalya ve İsrail verilerek koalisyon ortaklarının siyasal üzerinde uzlaşamamasının yarattığı istikrarsızlık vurgulanmaktadır. Koalisyon koşullarında özellikle başbakanlar ve büyük partiler için temel kaygı koalisyonun sürdürülmesi olmakta, yeni politikalar başlatma konusunda "hareketsizlik" ve temel sorunlara çözüm bulmada yeteneksizlik sistemin özelliği haline gelmektedir. Sonuç olarak sistem "çıkılmaz" sürüklenebilmektedir (Roskin vd.den aktaran Çitci, 1997:20-21). Ayrıca İtalya'da merkezdeki partilerin ağırlığının çökmesiyle birlikte, siyasal yelpazede sağ ve sol arasında bir kutuplaşmanın ortaya çıktığı ve bu durumun iktidar-muhalefet ilişkilerinde belirli bir sertleşmeye neden olduğu söylenebilir (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 2004:148).

Tüm bunların yanı sıra İtalyan siyasal sistemini nitelendirmek için partikrasi kavramı da kullanılmaktadır. Partilerin hükümet süreci üzerinde tek elci denetime sahip oldukları, kamu personelinin, kamu kaynaklarının ve hükümet politikalarını belirleme tekeline sahip oldukları yönetim biçimi olarak tanımlanan partikrasinin ayrıcalıklı özellikleri arasında sistemin temel dayanaklarından birisi olarak sınırsız bir kayırma sisteminin varlığı yer almaktadır. Bu durum sorumlu hükümet anlayışının yalnızca belli toplumsal kesimlerin istemlerine duyarlı hükümet anlayışına dönüşmesinin göstergesi ve demokrasi düşünün kâbusa dönmesinin aracı olmaktadır (Calise'den aktaran Çitci,1997: 32).

3.4. Anayasal Kurumlar

İtalya Cumhuriyetinin siyasi sistemi Parlamenter Cumhuriyet kurumlarının gerekliliği ile uyumluluk içerisindedir. Bakanlar Kurulu'nun Başkanı yani Başbakan hükümeti yönetir. Güçler ayrılığı ilkesi mevcuttur. Hükümet "Yürütme", Parlamento "Yasama" ve Yüksek Hâkimler Kurulu "Yargı" yetkisini elinde bulundurur. En yüksek merci olan Cumhurbaşkanı ise ülkenin

bütünlüğünü temsil eder (İtalya'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik Ticari İlişkileri, 2009).

3.4.1. Cumhurbaşkanı

Anayasal hükümlere bakıldığında, Devletin başı ve ulusal birliğin temsilcisi olan Cumhurbaşkanının, Parlamento'nun bileşik toplantısında yedi yıllık bir süre için seçildiği, hukuki anlamda sorumluluk taşımayan ve vatana ihanet ile Anayasa'ya suikast düzenleme isnatları dışında suçlanamayan Cumhurbaşkanının işlemlerinin, bu işlemleri teklif eden sorumluluğunu taşıyan Bakanlar tarafından da imzalanmadıkça geçerli olmadığı, yasama niteliğindeki işlemler ile yasaların öngördüğü diğer işlemlerinin ise Başbakanca da imzalanmasının gerektiği görülmektedir (Türker, 1998:487).

Dolayısıyla tüm yasalar Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmak zorundadır. Cumhurbaşkanı Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle bir yasayı, sadece bir defa için "veto" etme yetkisine sahiptir. Ancak bir yasa kabul edilmiş olsa da, bu yasa hakkında herhangi bir mahkeme hâkimi tarafından anayasaya aykırı olduğuna dair bildiri yapılabilir (İtalya'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik Ticari İlişkileri, 2009).

Parlamentonun yanı sıra yönetim bölgelerinin gönderdiği 58 temsilciden oluşan bir seçici kurul tarafından üçte iki çoğunlukla ve yedi yıllık bir dönem için seçilen Cumhurbaşkanı devletin başı konumundadır. Sayılan yetkilerinin dışında parlamentoyu özel oturumlara çağırabilir ve parlamentonun iki kanadını da dağıtarak erken seçim yolunu açabilir. Ayrıca Başbakanı atar ve parlamentonun tavsiyesi üzerine af çıkarır (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 2004:148).

3.4.2. Yasama

Birçok Avrupa ülkesinden farklı olarak İtalyan Yasama organı (Parlamento) iki meclisli bir yapıya sahiptir: Temsilciler Meclisi ve Senato. İki Meclisin görevleri de birbirine benzemektedir. Hükümetler her ikisinden güvenoyu almak zorundadır, yasalar her ikisinden de aynı şekilde geçer, iki meclis de yasama ve denetleme görevleri açısından aynı yapıya sahiptir. Üstelik her iki Meclis de doğrudan seçimle işbaşına gelir. Anayasa'nın öngördüğü sınırlı sayıda durumda Senato ile Meclis ortak oturum yaparlar (Türker, 1998:488).

Üye sayıları 630 ve 326 olan iki organ arasındaki tek fark, seçme ve seçilme yaşlarının Temsilciler Meclisi için 18 ve 25, Senato için ise 25 ve 40 olmasıdır. Senato'nun Cumhurbaşkanınca ömür boyu atanan 11 üyesi dışında bütün parlamenterler beş yılda bir genel oyla seçilir. Anayasada 1993-1995 arasında yapılan değişikliklerle Parlamento seçimlerinde, dar bölgesel çoğunluk ve nispi temsil yöntemlerinin bileşimine dayalı bir sistem getirilmiştir. Buna göre her iki kanada ayrılmış sandalyelerin dörtte üçü tek üyeli seçim bölgelerinde çoğunluğa göre belirlenir. Geri kalan sandalyeler ise nispi temsil temelinde parti listelerindeki adaylara dağıtılır.

Parlamentonun her iki organındaki çalışmalar, parti gruplarının güçleriyle orantılı olarak temsil edildiği daimi komisyonlar aracılığıyla yürütülür. Bu komisyonların hükümet ve idare üzerinde geniş denetim yetkileri vardır (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 2004:147-148).

3.4.3. Yürütme (Hükümet)

Günümüzde geçerli olan İtalyan hükümet sistemi, örneği Türkiye dâhil birçok Avrupa ülkesinde görülen parlamenter sisteme dayanmaktadır. Hükümet, Parlamento'nun güvenoyu ile çalışan ve

ona karşı sorumlu bir organ durumundadır. Hükümet (Bakanlar Kurulu), Başbakan ve bakanlardan oluşur. Türkiye’de olduğu gibi Başbakan Cumhurbaşkanınca atanır; bakanlar ise Başbakan’ın önerisi üzerine yine Cumhurbaşkanınca atanır. Atama işleminden sonraki aşama olan güven oylaması, hem Senato ve hem de Millet Meclisi’nin ortak oturumunda yapılır (Türker, 1998:489).

Başbakanın oluşturduğu Hükümetin Cumhurbaşkanınca atanmasını izleyen on gün içinde Parlatentonun her iki kanadında güvenoyuna gidilir. Başbakan hükümet politikalarının yönlendirilmesinde ve yönetim işlerinde eşgüdümün sağlanmasında tek söz sahibidir. Bakanlar hükümetin çalışmalarında toplu olarak, kendi bakanlıklarının çalışmalarındaysa ayrı ayrı parlamentoya karşı sorumludur. Ayrıca Hükümet olağanüstü durumlarda aynı günde parlamentoya sunulmak üzere yasa gücünde kararname çıkarabilir; altmış gün içinde parlamentoda onaylanmayan kararnameler kendiliğinden düşer (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 2004:148).

İtalyan siyasal sistemini şekillendiren Anayasa, yürürlüğe girdiği 1948 yılının atmosferini de yansıtmaktadır. Henüz geride kalmış olan Faşist Rejime tepki anlayışı içerisinde hazırlanmış bulunan Anayasa, iktidarın mümkün olan en fazla sayıda merkez arasında paylaşımını hedeflemiştir. Bu anlayış çerçevesinde tek merkezli iktidar esasına dayanan Faşist yönetin anlayışı geride kalmış, tek başına hiçbir aktörün siyasal gücü elinde bulundurmasına müsaade edilmemiştir. Parlamento’nun eşit güce sahip iki ayrı meclisten oluşması, yasaların Anayasaya uygunluğu denetleyen bir Anayasa Mahkemesi’nin kurulması, ayrı özerk bölgesel yönetimlerin teşkili ve Anayasa Mahkemesinin denetiminden geçmiş yasaları bile değiştirme veya tamamen kaldırma gücüne sahip referandum yetkisinin halka tanınması hep bu anlayışın birer ürünüdür. Ne var ki bu anlayış siyasal yelpazenin de parçalı bir hal almasına yol açmıştır (Türker, 1998:489).

2008 tarihli Mali Yasa (Legge Finanziaria 2008) hükümetin en fazla 12 portföylü bakanı olabileceğini ve portföysüz bakanlar, bakan yardımcılar ve müsteşarların toplam sayısının 60’ı geçemeyeceğini düzenlemektedir (İtalya’nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik Ticari İlişkileri, 2009). Portföysüz bakanlar Türkiye’de devlet bakanlarına benzemektedir.

Siyasetin parçalanmış yapısı, doğal olarak hükümetlerin çok sayıda partinin katılımıyla meydana gelen koalisyonlar şeklinde kurulması sonucunu beraberinde getirmektedir. Bu durumun uzun yıllar boyu sürmesi, koalisyonları İtalyan siyasal sisteminin ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Buna paralel olarak iktidarın yapısı da parçalıdır; bir başka deyişle liderliğin tek kişide temerküz ettiğini söylemek güçtür. Buradan hareketle, klasik bakanlık yapılanması dışında bakanlıklar arası komiteler güç kazanmıştır (Türker, 1998:489).

Gerekli ve acil durumlarda hükümetin yasa hükmünde kararname (decreto legislativo) çıkartma yetkisi vardır. Ancak bu yasa hükmündeki kararname en geç 60 gün içerisinde Parlamento tarafından onaylanmak zorundadır. Aksi takdirde geçerliliğini kaybeder. Hükümet, Temsilciler Meclisi üyeleri ve halk (50 bin imza toplamak kaydıyla) yasa önerisi girişiminde bulunabilir (İtalya’nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik Ticari İlişkileri, 2009).

3.4.4. Yargı

Yüksek Hâkimler Kurulu tarafından yürütülen yargı yetkisi görevi tüm diğer güçlerden bağımsız olup özerk bir güç konumundadır. Hâkimler yargı görevini halkın egemenliği ilkesiyle

yürütür ve hiçbir şekilde Adalet Bakanlığı denetimine tabi değildir. Çağdaş İtalyan hukuk sisteminin temellerini Antik Roma Hukuku ve Napolyon Kanunları oluşturmaktadır. Yargının en üst organı ise Yargıtaydır (İtalya'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik Ticari İlişkileri, 2009).

İtalyan Anayasası'nın 104. maddesi, yargı erkinin bağımsızlığını garanti altına alır. Ancak bu bağımsızlık, yargı mekanizmasının Adalet Bakanlığı bünyesinde örgütlenmesini engellemez. Diğer taraftan yargı sistemi ile ilgili düzenlemeler yapmak üzere, ülkemizdeki Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'na benzer şekilde Yargı Yüksek Kurulu kurulmuştur. Yargın teşkilatlanması ile ilgili olarak İtalya; Kara Avrupası anlayışına uygun bir yapılanmaya sahiptir. Türkiye'de de geçerli olan bu anlayışın en temel özelliklerinden birisi, yargının tekliği esasına dayanan Anglosakson sistemin aksine, Türkiye'deki gibi adli yargı-idari yargı ayırımının geçerli olmasıdır. Bu çerçevede İtalyan yargı sisteminde adli yargı, idari yargı ve bir de Anayasa yargısından bahsedilebilir (Türker, 1998:490).

Bu noktada İtalya'da Anayasa Mahkemesi'ne de değinmek faydalı olabilir. Anayasayı koruma görevi onbeş yargıçtan oluşan Anayasa Mahkemesi'ne bırakılmıştır. Görev süreleri dokuz yıl olan ve yalnızca bir dönem için atanan yargıçların beşi cumhurbaşkanı, beşi parlamento, kalan beşi de çeşitli yasal organlar tarafından seçilir. Mahkemenin başlıca görevleri yasa ve yasa hükmünde kararnamelerin Anayasaya uygunluğunu denetlemek, yönetsel yetkiye ilişkin uyuşmazlıklara çözüm getirmek, hakkında soruşturma açılan görevlileri Yüce Divan sıfatıyla yargılamak ve belirli konularda halkoylamasına gidilip gidilemeyeceğine karar vermektir (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 2004:147).

4. SONUÇ

1992

Parlamentar hükümet başkanlarının Amerikan başkanıyla yüz yüze görüşmelerde devletin formal başkan olarak başka bir kişinin olması aslında uygunsuzluk oluşturmaktadır. Bu ve benzeri sorunlardan dolayı çok sayıda ülke parlamenter sistemlerini, sorumlu hükümet ilkesi açısından her zaman başarılı olmasa da “başkanlık” sistemine daha da yakınlaşan sistemlerle değiştirmiştir. Örneğin 1958'de Fransa, parlamenter sistemini yarı başkanlık sistemiyle değiştirmiştir (Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi, 2003:117).

Sistem tartışmaları her ülkede görülebilmektedir. Özellikle ekonomik krizden etkilenen İtalya ve İspanya gibi ülkelerde ekonomik sorunlar beraberinde sistem tartışmalarını da getirebilmektedir. İspanya'da bazı özerk bölgelerde bağımsızlık sesleri yükselirken İtalya'da da yarı-başkanlık yönünde eğilimin olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yönetim modelleri açısından en köklü deneyimlere sahip Avrupa'da bile sistem tartışmalarının ve değişimlerin yaşandığını akıldan çıkarmamak lazım. Bu doğrultuda her sistemin zaman zaman revizyona ve iyileştirmeye ihtiyaç duyabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi (2004). cilt:12, İstanbul: Ana Yayıncılık, s.141.

ARISOY, A. (2010). İtalya'da Kuzey Bölgeselciliği ve Kuzey Ligi Hareketi. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi, cilt:1, sayı:1, 26-44, <http://esam.ege.edu.tr/makaleler/temmuz-2010/makale-2.pdf> (19.03.2012).

Blackwell'in Siyaset bilimi Ansiklopedisi (2003), cilt:2, Ankara: Ümit Yayıncılık.

BURAN, H. (2009). Siyasal rejim sınıflamalarının Yeniden gözden geçirilmesi üzerine. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt:14, sayı:1, 69-97.

CINGI, A., Yorum-İtalya'da neler oluyor?. <http://www.abhaber.com/haber.php?id=11033> (20.03.2012).

ÇAM, E. (2000). Çağdaş Devlet Sistemleri, İstanbul:Der Yayınları.

ÇİTCİ, O. (1997). Başkanlık sistemi çözüm mü?. Amme İdaresi Dergisi, cilt:30, sayı:4, s.17-34.

GÖZLER, K. (2000). Türkiye'de Hükümetlere Nasıl İstikrar ve Etkinlik Kazandırılabilir? (Başkanlık Sistemi ve Rasyonelleştirilmiş Parlâmentarizm Üzerine bir Deneme). Türkiye Günlüğü, sayı:62, 25-47, <http://www.anayasa.gen.tr/istikrar.htm> (13.03.2012).

GÖZLER, K. (2011). Kısa Anayasa Hukuku, Bursa: Ekin Basım Yayın dağıtım, 5. baskı. "İtalya'nın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik Ticari İlişkileri", T.C. Roma Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, Temmuz 2009, www.musavirlikler.gov.tr/upload/I/yillik_rapor4.doc (20.03.2012).

ŞAN, G. (2007). İtalya'da Yerel Yönetimler. Yerel Siyaset, sayı:20, s.90-105.

TÜRKER, M. (1998). İtalya Yönetim Sistemi. http://www.arem.gov.tr/proje/yonetim/Dunyada_Kamu_yon/italya.pdf (13.03.2012).

<http://www.italyaonline.net/Italya/hakkinda/kisaca.htm> (20.03.2012).

<http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0italya>, (20.03.2012).

<http://www.mfa.gov.tr/italya-siyasi-gorunumu.tr.mfa>, "İtalya'nın Siyasi Görünümü", (19.03.2012).

ÇALIŞMA HAYATINDA KADIN İSTİHDAMI VE İSTİHDAMI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Dr. Tahire HÜSEYİNLI

Çalışma Ekonomisi Uzmanı

Melahet BERIKAN

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Uluslararası Ticaret Doktora Programı

Öz

Kadınların toplum içinde konumunun güçlendiği günümüz koşullarında kamu ve özel sektörde istihdam edilen eğitilmiş ve bilinç düzeyi yüksek kadın sayısının günden güne arttığını görmekteyiz. Ancak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kadın işgücü sayısının artmasına rağmen, işgücü piyasasında cinsiyete dayalı ayrımcılığın azalmadığı ifade edilmektedir.

Bu çalışmada kadınların çalışma hayatındaki rolü ve kadın istihdamını etkileyen faktörler incelenmiştir. Daha sonra ise çalışma hayatında kadın erkek eşitsizliğinin ortadan kaldırılması ve daha çok kadın istihdamının sağlanması için devletin önleyici tedbirler ve düzenlemeler yapması gerekliliği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın işçi, istihdam, Kadın İstihdamı, Ücretsiz Aile İşçiliği, Cinsiyet Eşitsizliği,

1995

WOMEN'S EMPLOYMENT AND FACTORS AFFECTING WOMEN IN LABOUR MARKET

Abstract

It can be seen that the number of educated and high features women's employment increase in the public and private sector from day to day. However, although the number of women employment increase in developed and developing countries, gender-based discrimination can also seen in labor market.

In this study, we examine the role of women in labour market and the factors that affecting women's employment. Then we analyze the elimination of inequality between men's and women's employment and emphasize preventive regulations and measures that is needed to make arrangements for women's employment.

Keywords: Women worker, employment, Women Employment, Free Family Labor, Gender Equality

1. GİRİŞ

Kadınlar tarihin her döneminde toplum içinde önemli roller üstlenmiştir. Bu rollerin ağırlığı farklılık göstermiş olsa bile kadınların erkeklerden hiç de geride kalmayarak çalıştıkları, aile bütçesine katkıda buldukları ve ekonomik faaliyetlere katıldıkları görülmektedir. Ücret karşılığı olarak kadınların ekonomik faaliyette bulunmaları sanayi devrimi sonrası olmuştur. Sanayi Devrimi kadınların çalışma hayatına katılmalarına imkan sağlamakla birlikte, genellikle ücretli çalışan kadınların sayısını da hızla arttırmıştır.

İster ulusal isterse de uluslararası düzeydeki yasal düzenlemeler kadın çalışanların sorunlarını bertaraf etmemiştir. Günümüzde bile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde çalışan kadınlara ilişkin sorunlar, toplumun en önemli sorunlarından biri olarak devam etmektedir.

Ev işleriyle uğraşmanın yanında çalışma hayatında da bulunan kadınlar, geleneksel konumlarından kopmamış ve aile sorumlulukları nedeniyle iki taraflı alanda çalışan gibi yaşamlarını sürdürmektedirler. Bazen de bu iki yükü birden taşıyan kadınların, çalışma koşullarının ağırlığı nedeniyle bu alanlardan birini tercih edip diğerini bırakmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Kadınları bu zor durumdan kurtarmak ve çalışma hayatına katılımlarını arttırmak için, çalışan kadınlara yönelik mevzuat değişikliklerinin yapılması ve devletin kadınların çalışma şartlarını kolaylaştırıcı tedbirler alması gerekmektedir.

2. KADIN ÇALIŞANLARIN TARİHİ SÜREÇTE YERİ

Tarihi süreç kadınlar içinde, her dönemin koşullarına göre çalışma faaliyetlerine katılmış ve gerek avcılık döneminde, gerekse yerleşik düzene geçildikten sonra erkeklerle eşdeğerde çalışmışlardır. Sanayi devrimine kadarki çalışma süreci erkeklere özgü bir faaliyet olarak nitelendirilmiştir (TÜSİAD, 2000:120). Gerçek anlamda “ücretli” ve “işçi” olarak ancak sanayi devrimi sonrası çalışma hayatında yer alabilmişlerdir (Altan ve Ersöz, 1994:21).

Sanayi devrimi sonrası liberal kurullarla düzenlenen çalışma ilişkilerinin en olumsuz yansıması kadınlara ve çocuklara yönelik olmuştur. Düşük ücretlerle, uzun çalışma süreleri ve elverişli olmayan koşullarda çalışan kadınlar zamanla sosyal devlet ilkelerinin ortaya çıkışı ile belirli haklar edinmişlerdir. Liberalizmden sosyal devlete dönüşüm süreci olarak nitelendirilen bu evre çalışma haklarının kazanımı açısından önemli bir süreçtir. 1970’li yıllardan itibaren ekonomik büyüme ile desteklenen kapitalist sisteminin duraklama ve gerilemesi üzerine sorgulanması, yeni bir sürecin doğumunu ortaya çıkarmıştır. Sermayenin yeryüzünde serbest dolaşımını öngören küreselleşme sürecinin vahşi kapitalizmin getirdiği kural tanımaz bir evreyi geride bırakacağı sanılmıştır (Centel, 1999:21; Şakar, 2014:6-7).

Nitekim tarihin ilk dönemlerinde eşit cinsiyetler arasındaki olumlu koşullar süreç içinde çeşitli nedenlerle olumsuz yönde değişmiştir. Üretim araçlarının toplumsal yaşama girmesi ve üretim araçları üzerinde mülkiyet haklarına erkeklerin egemenliği kadınları ikinci plana itmiş ve kadın erkek ayrımcılığına zemin oluşturmuştur (Sautet, 1998:53-87).

Toplumsal yaşamın her alanında kadın emeği katılımının yoğun olmasına karşın, bu emeğin daha değersiz olduğu söylenebilir. İş bulmakta zorlanan kadınlar genellikle ya niteliksiz ve düşük statülü işlerde çalışabilmekte ya da ücretsiz aile işçisi olarak aile içi işlerle uğraşmaktadırlar. Özellikle ev hanımı konumunda olanların uğraşları çalışmadan sayılmamakta ve ekonomik olarak değer taşımamaktadır. Hemen her ülkede kadınların “kadın meslekleri” olarak nitelendirilen belirli meslek dallarında ağırlıklı olarak çalıştıkları görülmektedir (Koray, 2008:1).

Günümüzde kadın çalışanların toplum hayatı içindeki olumsuz konumunun anlaşılması açısından tarihi sürece bakmakta yarar vardır. Aşağıda sanayi öncesi ve sanayi devrimi sonrası dönemlerinde kadınların yaşamış oldukları süreç kısa olarak ele alınmıştır:

2.1 Sanayi Devrimi Öncesi

İlkel toplumlarda insanlar başlangıçta, göçebe yaşamına has bir hayat sürdürmüşlerdir. Genellikle avcılık ve toplayıcılık yaparak yaşamlarını idame ettirmiş ve bu yaşamda kadınlar aile içinde önemli roller üstlenmişlerdir. Göçebe olarak doğadan sağlanan gıdalarla geçimini sağlayan toplumlarda kadın erkek cinsiyetler arasındaki ilişkiler açısından işbölümü dağılımı yapmışlardır (Altan ve Ersöz, 1994: 21). Göçebe hayattan yerleşik hayata geçişle üretim araçlarında gelişmeler ve tarımsal faaliyetlerde artış yaşanmış, madencilik ve balıkçılık da yeni iş alanları ortaya çıkmıştır. Tarımla uğraşmaya başlayan kadınlar, bir yandan da hayvanları evcilleştirmiştir (Beyazkaya, 2009: 19). Erkekler avcılıkla uğraşmış, kadınlar ise bitki toplama, çocuk bakımı ve beslenmesini üstlenmişlerdir. Ekim-biçim işleri yapmak, balçıktan ürünler hazırlamak, çanak-çömlek yapmak, tezgah kullanarak dokumacılık yapmak kadınların uğraşları içindeydi. Yapılan araştırmalarda kadınların, statü ve saygınlık açısından üstün bir konumda oldukları vurgulanmaktadır (Yurdakul, 1994: 14).

Tarihçiler, ilkçağlardan 10. asra kadar olan dönemi, "Kölelik ve Tutsaklık Düzeni" olarak adlandırmaktadırlar. Bu dönemde gerekli olan işgücü ihtiyacı savaş sonucu esir edilen kölelerden karşılanmaktaydı. Bu kölelerin çoğunluğunu ise kadınlar oluşturmaktaydı (Konan, 2011: 160; Yurdakul, 1994: 14).

Kölecî düzenin kalktığı 10. yüzyıl sonrası gelişen feodal düzende kadının konumunda farklılıklar oluşmaya başlamıştır. Kadınların kul gibi alınıp satılmasının ortadan kalkmasının yanı sıra, kurumsallaşan aile sistemi gelişmiştir. Bu ise kadın üstündeki özel mülkiyeti derinleştirmiştir. Nitekim bu dönemde kadınların çeşitli işlerde çalıştığı görülmüştür. Özellikle el emeğine dayanan küçük el sanatlarında çalışan kadınlar, dokuma, boyama, çömlek ve terzilik gibi iş kollarında yoğun olarak yer almıştır (Şenol-Mazman, 2013: 153-Kaya, 2008: 30).

Sonraki dönemlerde 15. ve 18. yüzyıllar arasında, küçük sanat kollarında gelişmelerin yaşandığı kasaba ve kentlerde, lonca düzeni giderek önem kazanmıştır. Kadınlar yaygın ve yoğun biçimde olmasa da, çalışma hayatında yer aldığı ve yalnızca kadın çalışanlara ait bazı iş kollarının meydana geldiği görülmektedir (Yurdakul, 1994:19).

2.2 Sanayi Devrimi Sonrası

Sanayi devrimi sonrası Avrupa ülkelerinde yünün ipliğe dönüştürülmesi işlerinde ağırlıklı olarak kadın emeği kullanılmıştır. Düşük maliyetli bu işlerde kadın emeği yanında çocuk işçiler de çalıştırılmıştır. Bazı tüccarlar, koyun yetiştirenlerden yün toplayıp köylü kadınlara iplik yaptırıyordu. Sonra iplikler, köylerde kumaş olarak dokutulup boyatılıyordu. Bu işler köylülerin boş zamanında yapıldığı için maliyet düşüktü. Bazı tüccarlar ise, büyük binalar yaptırıp orada kadın ve çocuklara iplik ve kumaş ürettirdi (Akbulut, 2012). Tarım alanlarının azalması fabrikaların çoğalmasıyla evlerde ve el tezgahlarında yapılan üretimin yerini kitlesel fabrika üretimi almıştır (Erdem ve Şahin, 2008: 48).

Fabrika sisteminde işçi sayısı ve çalışılan gün başına çalışma saatleri gözle görülür bir şekilde artmıştır. Erkekler, kadınlar ve çocuklar vardiya halinde gece ve gündüz 12 saat çalışmaya başlamışlardır. Yeni endüstriyel üretim, üretim araçlarına sahip olmayan ve geçimlerini çalışmaları karşılığında aldıkları ücretle karşılayan ve üretim araçlarından yoksun yeni bir toplumsal sınıf olan işçi sınıfını ortaya çıkarmıştır (Kapız, 2002:211-223).

Farklı işgücü grupları geçim sıkıntısıyla İşçi sınıfının oluşum sürecine katılarak süreci hızlandırmışlardır. Erkeklerin yanı sıra kadınlar ve ardından da çocuklar çalışma hayatına girerek ağır ve yıpratıcı koşulları altında çalışmış (Gerek vd., 2013: 23) ve karşılığında “sefalet ücreti” olarak nitelendirilen ücretlerle kötü hayat koşullarında yaşamaya mahkum edilmişlerdir (Şakar, 2014: 6). Çalışan aile reisi erkeğin gelirinin yetersizliği kadınların ve çocukların da çalışmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim düşük ücret, kötü çalışma koşulları ve sürekli yaşanan iş kazaları sanayi devrimi sonrası çalışan kadınların ve çocukların sıradan bir yaşamı haline gelmiştir.

3. TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE KADIN HAKLARI

İşçi sınıfının oluşumu zamanla, sürdürülen çalışma düzenine tepkileri beraberinde getirmiştir. İşverenlere uygun rekabet ortamı sağlanmasına yardımcı olan kadın ve çocuk işgücünün karşılaştığı olumsuzluklar bu tepkilerin oluşum sebeplerindedir (Çelik, 2010: 5). Ekonominin kanunlarına müdahale etmek istemeyen devlet, sosyal patlamalardan tedirgin olduğu için çalışma düzenine müdahale etmek zorunda kalmıştır. Devletin bu duruma müdahalesinin ilk belirtileri İngiltere’de, daha sonra tüm Avrupa’da görülmüştür (Şakar, 2014: 5-6). Çalışma hayatına ilişkin mevzuatlarla getirilen düzenlemeler kadın çalışanların çalışma koşullarına olumlu yansımıştır.

Çalışan kadınların niceliğindeki artışla birlikte ağırlıklı olarak ücretli çalışma düzeni içerisine giren çalışan kesime ilişkin koruyucu sosyal politika önlemleri alınmıştır (Makal, 2001:118). Görüldüğü üzere süreç toplumun önemli bir ferdi olarak formalaşan kadınlara yeni haklar tanınmasını ve siyasal haklar, sosyal haklar ve çalışma hakları kapsamında kadınlara değişik haklar tanınmasını zorunlu kılmıştır.

3.1 Siyasal Haklar

Sanayi Devriminin ardından Fransız İhtilali ve İnsan Hakları Bildirisinin kabulü gibi yeni gelişmeler kadın erkek arasında eşitlik prensibinin kabul edilmesini sağlamış ve kadınların özgürlük ve hak talepleri amacına ulaşmıştır. Her ne kadar kanun önünde eşitlik ilkesi benimsense de ekonomik, sosyal ve kültürel şartlar bu eşitliğin sınırlı ölçülerde gerçekleşmesine yol açmıştır. Devrim ilkelerinin kadınların beklentilerini karşılamadığı, devrime katılan kadınların bekledikleri hakları alamadıkları görülmekte ve hatta devrim öncesi sahip oldukları haklarının bile ellerinden alındığı bir sürece girildiği görülmektedir (Yeşilorman, 2001:277 ve Gökçimen, 2008: 6).

Kadınların kendilerine yüklenen rollere itirazları kadın hareketlerini güçlendirmiş ve kadın erkek eşitliği istemleriyle toplum hayatında seslerini duyurmuşlardır. 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyıl boyunca kadınların geleneksel yaşam tarzlarından kopmalar, siyasal ve ekonomik dönüşümler “feminizm” ideolojinin doğuşuna zemin hazırlamıştır (Çakır, 1996:18). Bu ise

kadınların geleneksel yaşam biçiminden uzaklaşarak toplumsallaşmasına ve özgürlüğünü kazanmasına etki eden olgulardan biridir.

Siyasi haklar açısından kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması kolay olmamış ve uzun bir süreç sonucu olmuştur. Siyasal ve toplumsal hayatta kadınların rolleri 20. yüzyıla gelinceye kadar kapalı ve sınırlı bir nitelik taşımaktadır. Toplumsal hayatın kadın için “uygun gördüğü” ev hanımlığı ve annelik konumu dışında, kadının kamusal hayata girerek siyasi hakları elde edebilmesi ancak toplumda demokrasi, insan hakları, eşitlik bilincinin gelişimi ile mümkün olmuştur (Konan, 2011: 157).

3.2 Sosyal Haklar

Çalışma yaşamının içinde yer alan kadınların korunması ve sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlandırılması temel zorunluluktur. Bu koruma çerçevesinde "kadın ve erkek arasında eşitlik ilkesi" esas alınarak hastalık, iş göremezlik, yaşlılık, iş kazası, mesleki hastalık, analık ve işsizlik gibi sosyal tehlike ve risklere karşı önlemler alınması gerekecektir. Sosyal risklere karşı yardım hizmetlerinin cinsiyet ayırımı yapılmaksızın sağlanması temel ilkedir. Ancak çalışma hayatında kadın olma unsuru zaman zaman başta sosyal haklar olmak üzere birçok haklar açısından eşitsizliğe neden olmaktadır. (Kocacık ve Gökkaya, 2005:206-212).

Özellikle, üretim sürecindeki esneklik gereksiniminin çalışma hayatına yansımaları, geleneksel kurum ve kuralların yerine yenilerinin konulmasına yol açmıştır. Bu amaçla, pek çok ülkede kuralsızlaştırılmaya başvurulmuş (Erdut, 2003: 8) ve çalışma yasalarında köklü değişikliklere gidilmiştir. Esneklik arayışları çerçevesinde biçimlenen yeni çalışma ilişkileri sosyal haklardan yararlanmada eşitsizliği beraberinde getirmiştir.

Sosyal haklar içinde sayılan sendikal örgütlenme ve sendikal faaliyetler açısından erkeklerle kıyaslamada kadın işgücünün daha alt sıralarda olduğu görülmektedir. İkinci Dünya savaşı sonrası kadın işgücü sayısında artışlar görülmüştür. Kadınlara yönelik yasal düzenlemeler yapılmış ve sendikal örgütlenme ve diğer haklardan yararlanmaları artırılmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen kadın işgücünün örgütlenmesinin zayıf olduğu görülmüştür. Nitekim örgütlenme konusunda sendikacılığın erkek işi olarak algılanmasının bu örgütlenme üzerinde etkili olduğu söylenebilmektedir (Seymen, 1992:212).

Sosyal güvenlik açısından da aynı yargıya varmak mümkündür. Çünkü bu haklardan da kadınların daha az yararlandığı söylenebilir. Örneğin, ülkeler bazında sosyal güvenlik kurumuna kayıtlılık durumu kadınların erkeklere oranla daha düşük durumdadır. Bunun sebebi ise, çalışma hayatında birçok işverence kadınlar kaçak işçi olarak kayıt dışı çalıştırılmış ve kadınlar sosyal güvencesiz olarak sosyal haklardan mahrum kalmışlardır (Şener, 2009:7).

Neticede herkese insan onuruna yaraşan asgari bir yaşam düzeyi sağlamayı temel hedef alan haklar kadınları da kapsamalıdır. Başta çalışma hakkı olmak üzere adil ücret, sosyal güvenlik, konut, sağlık ve eğitim hakları, kadınların korunmasına hizmet amacıyla devlet tarafından uygulanmalıdır (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 206-212). Özellikle devletin çalışma hakkının toplumun her kesimine sağlaması ve istihdam sorunlarının çözümü yönünde belirleyeceği plan ve stratejiler bu ilkeye hizmet edecektir.

3.3 Çalışma Hakkı

Kadınlar tarihi süreç içinde sürekli olarak çalışma hayatının içinde yer almış ve evde veya ev dışı işlerde ekonomik hayatın aktif bir iştirakçisi olmuştur. Bu kapsamda kadının çalışması ve para kazanması özgürlüğün ilk adımı olarak değerlendirilmektedir. Genel olarak kadına ilişkin görevler ya da işlerden bahsedildiği zaman annelik ve ev kadınlığı, geleneksel görevlerden sayılmıştır. Oysa insanlığın var oluşundan bu yana kadının sadece annelik ve ev işleri ile değil, üretimde de aktif olarak yer aldığı bilinmektedir (Koca, 2014). Bu anlamda kadınların çalışma hayatı dışında tutulması veya farklı sebeplerle işgücüne katılımının engellenmesi toplum içinde de önemli bir sorun teşkil etmiştir. Çalışma hakkının vazgeçilmez bir hak olarak, kadın erkek ayrımı yapılmadan insanların tümüne eşit olarak tanınması ve yararlandırılması, temel ilke olarak uygulanması gerekmektedir.

Kadınlar ev dışındaki işlerde çalışmakla üretici fonksiyonunu yeniden kazanmış, ancak eşit işe eşit ücret prensibinden yararlanamamışlardır. Nitekim günümüzde de cinsiyetler arası ayrımcılık çalışma hayatında sürdürülmekte ve bu ayrımcılıktan kadınlar olumsuz etkilenmektedirler. Kadının ekonomik olarak bağımsızlığını elde etmesi, işgücü ve yaşam kalitesini geliştirmenin yanı sıra aile ve toplum içindeki konumu da güçlendirecektir (Koray vd., 1999:22). Bu itibarla kadının ekonomik bağımsızlığını elde etmesi ve özellikle emeği karşılığı elde ettiği geliri kullanma biçimi, kadın işgücü ve kadın işgücünün yaşam kalitesi bağlamında önemli bir faktördür. Yine kadınların çalışma hayatı açısından, çalışma bakış açılarında "gelir sağlama" beklentileri, öncelik teşkil etmektedir (Tınar, 1996:115).

Diğer yönüyle, kadınların toplum içinde sadece çalışan olarak değil, girişimci konumunda bağımsız çalışan gibi toplum içinde sayısının arttığını söylemek mümkündür (Çakıcı, 2006: 55). Dünyada ve Türkiye’de kamu ve özel sektörde istihdam olanaklarının sınırlılığı eğitilmiş ve bilinç düzeyi yüksek kadın sayısının artması, ekonomik şartları zorlaması gibi nedenlerle giderek artan sayıda kadın iş hayatına atılarak bağımsız veya ortak işyeri açmakta ve çalışmaktadır.

4. ÇALIŞMA HAYATINDA KADINLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Kadının çalışma hayatına katılımı, ülke ekonomileri için kaçınılmaz bir gerçektir. Dünya ülkelerinde kadınlar, nüfusun hemen hemen yarısını oluşturmaktadır. Ancak ekonomik faaliyetlerde dağılımın oransal olarak eşit bir şekilde olmadığı, erkeklerin ağırlıkta oldukları görülmektedir. Kadınların toplum hayatında aktif yer alması, çalışması ve toplumun aktif bir bireyi olarak faaliyette bulunması toplumsal gelişim açısından önemlidir. Çünkü kadının ücretli olarak çalışması bireysel özgürlüğü yanı sıra aile ve toplumun gelişimine katkılar sağlayacaktır (Aytaç, 2001:17).

Endüstri ilişkilerinde 1970’lerden sonra meydana gelen değişim ve istihdamın arttırılmasına yönelik esneklik arayışları, büyük işletmeleri besleyen enformel sektörü meydana çıkarmıştır. İşçi haklarının ihlali, iş güvencesi ve sosyal güvenlik haklarından yoksunluk enformel sektörde sürekli var olan sorunlardır. Ayriyeten çalışma koşulları, biçimleri ve diğer önemli unsurlar üzerinde mevzuat çerçevesinde yapılan esnekleştirme çalışmaları çalışma ilişkilerindeki uçurumu derinleştirmektedir. Büyük işletmelere işgücü sağlayan kayıt dışı istihdam, önemli sayıya ulaşmakta ve bu sayının önemli bir kısmını da kadın çalışanlar teşkil etmektedir (Cam, 2003:7).

Diğer yönüyle hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde kadınların işgücü piyasasında giderek artmasına rağmen, bu katılımın artışı cinsiyete dayalı ayrımcılığı azaltmadığı söylenebilir. Birçok ülkede kadınlar düşük ücretli iş ve gelir güvencesinden yoksun ve uygun olmayan çalışma koşullarına bağlı tutulmakta ve ekonominin en az korunan sektörlerinde istihdam edilmektedirler (Erdut, 2004: 22). Bu kapsamda toplumsal eşitsizliğin çalışma hayatına bu şekilde yansımalarının araştırılması ve daha fazla gelir ve haklar kazandıran işlerde kadın çalışan oranının düşüklüğü sebepleri belirlenerek bunun önüne geçilmesi yönünde tedbirler alınmalıdır.

Kadınların çalışma hayatına katılması ve buradaki konumunda belirli faktörlerin etkisi görülmektedir. Bu faktörler çalışma hayatını belirlemekle birlikte, kadının çalışacağı işin türünü, statüsünü, verimliliğini, sosyo-kültürel ve ekonomik unsurlarını belirleyecektir. Bu yönden cinsiyet, aile yapısı, eğitim ve ekonomik durum, bireylerin ilgi ve zevklerini etkileyen örf ve adetler, normatif değerler gibi objektif ve sübjektif nitelikli faktörler belirleyici olacaktır (Aytaç, 2001: 17). Kadının çalışma hayatındaki konumunu etkileyen faktörler olarak cinsiyet, sosyal ve ekonomik faktörler önemli unsurlardır. Bu faktörlere aşağıda değinilmiştir:

4.1 Cinsiyet

Cinsiyet açısından kadın ve erkeğin farklı oldukları ortadayken, bu farklılığı veya eşitsizliği çalışma hayatında da görmekteyiz. Bu eşitsizlik, sadece çalışma hayatıyla sınırlı kalmayıp yaşamın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Bu olgunun varlık nedenlerine baktığımızda öncelikli olarak ataerkil toplum yapısı karşımıza çıkmaktadır. Kadının ikincil bir konumda bulundurulma nedeni kadına ve erkeğe atfedilen cinsiyet rolleri ile açıklanabilir. Ataerkil bir toplumda kadının toplumsal statüsü isteği dışında belirlenmekte ve kamusal alanın dışına itilmektedir (Kara, 2008: 83).

Kadınların ev dışında çalışmalarını ve kamusal alanda bulunmalarını engelleyen durum cinsiyete dayalı iş bölümüdür (İlkkaracan, 1998:286). Cinsiyete dayalı iş bölümüne bağlı olarak kadın istihdamı önünde iki yönlü engel bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, çalışan kadınların ev içindeki sorumlulukları olup, aile yükümlülükleri ve çocuk bakımı gibi sorumluluklardır. İkincisi ise, toplumsal çevrenin baskısıyla kadının kamusal alanda bulunmasını istemeyen aile yetkililerinin kadınların ev dışında çalışmalarına izin vermemesidir.

İşgücü piyasası açısından cinsiyet ayrımcılığının aslında hukuki bir sorun oluşturmadığı (Arat, 1997:43), cinsler arasında ayrımcılık, verimlilikle ilişkili bulunmayan önyargılar nedeniyle aynı bilgi ve beceri düzeyindeki bireylere farklı davranılması sonucu ortaya çıktığı vurgulanmaktadır (Suzanne vb., 2001:37-47). Neticede emek verimliliği ile ilgisi olmayan hususlar kriter olarak kabul edilerek, aynı verimlilikte olan kişilerin farklı muameleye tabi tutuldukları görülmektedir (Robert, 1997:381).

Çalışma hayatında cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesi yönünde yapılacak tasarruflar işçi ve işveren ilişkisinin kapsamında etkili olacaktır. İşverenin cinsiyete dayalı ayrımcılık yapmama borcu, Anayasa'da, yasalarda, uluslararası belgelerde sayılan ırk, etnik köken, dil, renk, siyasi düşünce ve kanaat, din, düşünce, sendikal faaliyet gibi mutlak ayırım yasakları arasında yer almaktadır. Kadın-erkek eşitliği işverenin eşit işlem borcunun sınırlarının ötesinde bir hukuki çerçeveye sahip olan Avrupa Birliği Hukuku örnek alınarak, çalışma hayatında kadınların sorunlarına

getirilecek düzenlemeler ülkemizde işgücü piyasasında kadınlara eşit haklar sağlayacaktır (Yenisey, 2002: 41).

4.2 Sosyo - Kültürel Faktörler

4.2.1 Aile

Bulunduğu sosyal ortamda kadın cinsiyet rollerine ait annelik, kadınlık, kendini eşine ve çocuklarına adama, aileyi geçindirme gibi kavramlaştırılmaların etkisinde kalır. Kadına sosyal çevre tarafından toplumsal cinsiyet rolleri aşılır. Sonuçta erkeğin ev dışında çalışmak ve ailenin sosyal ilişkilerini düzenlemek rolüne karşılık kadının rolü “karı”lık rolüyle kocasına ve annelik rolüyle çocuklarına karşı psikolojik ve duygusal tatmin sağlamak, ayrıca aile içi sosyal ilişkileri gözetken konumda kalmaktadır (Taylan, 2009:129).

Çalışan kadınlar için bu olumsuzlukların başında annelik görevini yerine getirirken karşılaştığı sorunlar gelmektedir (Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 2001 Yılı Aile Raporu,2002:273). Günümüz koşullarında ise sosyo-ekonomik ve teknolojik gelişmelerle birlikte toplumsal beklentiler çerçevesinde belirlenmiş kalıplaşmış cinsiyet rolleri giderek değişmektedir (Gönen vb., 1993:19).

4.2.2 Eğitim

Batı dünyasında kadın, 18. yüzyılda eğitim konusunda bazı haklar elde ederek sosyal hayata katılmaya başlamıştır (Gökçimen, 2008: 47). Süreç içinde kadının işgücüne katılımını etkileyen sosyal sebeplerin başında eğitimin geldiği görülmektedir. Eğitim düzeyinin yüksekliği, istihdamı nitelik ve nicelik bakımından etkilemekte (Eyüboğlu, 1999: 90) ve kadınların çalışma yaşamına katılımını arttırmaktadır (Ecevit, 2000: 133. ve Uşen ve Güngör, 2011: 160). Karşılaştırma yapılırsa eğitim seviyesi ile kadınların işgücüne katılımı artırılması oranına kıyasla erkeklerin işgücüne katılımında daha az etki gösterdiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda eğitimin etkisiyle işgücü piyasasına kadınların erkelere göre daha fazla ilerleme kat ettikleri söylenebilir (Gökakın, 2000: 111).

Sonuç olarak kadınların sosyo-ekonomik statüsünün yükseltilmesinin en önemli unsurlarından biri toplumda kadınlar eğitim imkanı sağlanmasıdır. Eğitim seviyesinin yükseltilmesi eşitlik ilkesinin sağlanmasına hizmet edecektir (Yeşilorman, 2001:276).

4.3 Ekonomik Faktörler

Küreselleşmenin etkili olduğu kayıt dışı çalışan grupların başında kadınlar gelmektedir. Özellikle Sanayi Devriminden sonra “istihdamda ortaya çıkan yeni eğilimler” kadın ve çocuk emeğinden yoğun bir biçimde yararlanmayı gündeme getirmiştir (Yıldız, 2013:97). Bu yararlanma küreselleşme sürecinde uygulanan yapısal uyum programları ile kadın emeği açısından çeşitli sorunlar getirmiştir. Hizmet sektöründe gerçekleşen büyüme nitelikli kadın işgücü açısından önemli etkileri yanında, işgücünü koruyucu yasal düzenlemelerin kaldırılması veya esnekleştirme politikaları kadın istihdamının elverişsiz şartlar altında büyümesine sebebiyet vermiştir (Toksöz, 2007: 1).

“Kayıt dışı istihdam” ve “Ücretsiz aile işçiliği”, sorunları kadın istihdamına ilişkin en önemli iki temel problemlerdir. Sorunun önemine dikkat çekmek için ücretsiz aile işçiliğinin dünyada dağılımına dikkat edildiğinde hemen her ülkede kadın payları daha yüksek çıkmaktadır (Özbey, 2004: 83). Bu faktörler, ücreti düşük işlerde çalışma, kayıt dışı çalışma alanlarında istihdam edilme, fason işlerinde çalıştırılma, ücretsiz aile işçiliğinin yoğunluğu, elde edilen geliri tasarrufu açısından yetki sahibi olmaması, gelirden yoksunluk vb. gibi göstergeleri belirlemektedir (Şener, 2009: 3).

Günümüzde çok eleştirilen ucuz ücretle kadınların çalıştırılması aslında ücretsiz aile işçiliği ile bağlantılıdır. Çalışma hayatına ucuz iş gücü olarak katılmadan önce, kadınlar ağırlıklı olarak ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktaydı. Kadının ücretsiz çalıştırılması toplumda alışkanlık yaratmıştır. Bu nedenledir ki, “toplum ücretsiz çalıştırmaya alıştığı kadın işgücüne genellikle düşük ücret ödüyor” (Koray, 1999:7).

Küreselleşmeye paralel olarak gelişen esnek ve ucuz emek arayışı bir taraftan kadın istihdamını arttırdığı gibi, diğer yünden dünya genelinde kadın emeğini düzenli geliri olmayan işlerde yoğunlaştırmaktadır.

Kadınların önemli bölümü ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıkları için bu çalışma karşılığında ücret almamakta, ev kadını konumunda olanların ise evde harcadıkları emek emekten sayılmadığından, ekonomik olarak da bir değer taşımamakta ve kadının çalışma hayatına katılımı ne kadar istense de kadın işgücü “yedek işgücü” olmak konumundan kurtulamamaktadır. “Görünmeyen emek” niteliğinde olan kadınlar, genel olarak evde ve kayıt dışı olarak faaliyet göstermektedirler. Bu ise onların ücret karşılığı yaptıkları emeklerini görünmez kılmakta ve toplumda yoksulların sayısında artışa neden olmaktadır (Ulutaş, 2009: 36-37 ve Hattatoğlu, 2002: 303- 316).

Dünya Kalkınma Raporu verilerine göre, kadınlar bugün küresel işgücünün % 40'tan fazlasını, tarımsal işgücünün % 43'ünü ve dünyadaki üniversite öğrencilerinin yarısından fazlasını temsil etmektedirler. Bu itibarla kadının konumu, beceri ve yetenekleri bir ekonominin işleyişinde etkili olmaktadır. Ekonominin tam potansiyelinde işleyebilmesi için kadınların bu kabiliyetlerden yararlanılacak faaliyetlerde kullanılması gerekmektedir (Yıldız, 2013: 108).

Günümüz çalışma istatistiklerinde “ev kadınları” çalışmayan kimseler olarak görülmekte ve kadınların ve erkeklerin üretim ve gelirleri ayrı ayrı ölçülemediğinden, aile geliri olarak erkeğin hanesine yazılmaktadır (Yiğit, 1999: 14). Kadınların ev içinde yaşam için zorunlu işlere harcadıkları emek, hanenin geçimine önemli bir katkı yapsa da bu katkı açık hissedilmemektedir. Neticede iki yönüyle de ele alındığında ev işlerinde ücret almaması ve işgücü piyasasında emek değerinin altında gelir verilmesi kadın emeğini çift yönlü değersizleştirmektedir (Güneş, 2011:221).

SONUÇ

Günümüzde gelinen noktada endüstrileşme ve küreselleşmenin de etkisiyle, toplumda kadınlar işgücü piyasasında dengesizliklerinden en fazla etkilenen fertlerdendir. Endüstrileşme her ülkede ve her konuda kadın emeğinin konumunu etkilemekte ve kadın işgücünü evi dışına çekmekte, ücretsiz aile işçiliğinden ücretliler sınıfına geçmesine yol açmaktadır. Diğer taraftan yeni liberal kuram ücretlerin oluşumunda etkili olmakta ve risk gruplarını dolayısıyla etkilemektedir. Ekonomik ve sosyal açıdan dezavantajlı durumda pazarlık gücü bulunmayan bu

risk grupları içinde etnik azınlıklar, çocuklar, yaşlı işçiler ve diğer grupların yanı sıra kadınlar da saymak mümkündür. Son dönemlerde kadınların toplam istihdam içindeki payının artışı ile birlikte, özellikle hizmet sektöründe kadın emeğinin daha yaygın kullanıldığı, taşeron ve ev eksenli çalışma biçimlerinde kadınların çalıştırılmasının giderek artış gösterdiğini söylemek mümkündür.

Kadının toplumsal varlığı belirli bir alanla kısıtlanmamalı, kamusal alanda daha geniş bir çizgi içinde erkeklerle eşit olarak bulunması gerekmektedir. İşgücü piyasasında ister yasal, isterse geleneksel olarak belirli bir alana hapsedilen kadın işgücü erkek işi-kadın işi sınırlanmasının ötesine taşınmalı, asıl rolünün ev ve çocuk bakımı etkinlikleri çerçevesinde algısının kalkması bu itibarla belirleyici olacaktır. Devletin kadınların ücretli işgücüne artan katılımı ve kadın erkek arasında toplumsal cinsiyet farklılıklarını dikkate alarak çalışma hayatında önleyici tedbirler ve düzenlemeler yapması gerekmektedir.

Kadınların ailenin refahına ve ülkenin kalkınmasına yaptığı önemli katkı ister Türkiye’de isterse dünya ülkelerinde tam olarak değerini almadığı söylenebilir. Nitekim “Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi”nde belirtildiği üzere, kadınlara yönelik gerçek değerini yerini alması ve uygulaması, kadınların kendi haklarına ulaşmasını sağlayacaktır. Kadınlar ve erkekler arasında tam bir eşitliğin gerçekleştirilmesi yönünde bu sözleşmenin de temel amacı dikkate alınarak toplum içinde cinslerin geleneksel rollerinin değişmesi bu amaca hizmet edecektir. Bu doğrultuda kadınların annelik görevi ve toplumdaki geleneksel durumları, ailede ve toplumda ayrımcılığa neden olmamalıdır.

Kadınların ülkedeki genel konumları önemli ve belirleyici bir faktör olarak kabul edilmektedir. Bir başka ifadeyle, kadınların genel durumu, toplumun demografik, ekonomik, çevresel ve siyasi değişimin barometresi olması nedeniyle bu hususa dikkat edilmesi gerektiği araştırmalarda dile getirilmektedir. Toplumsal yaşamın her alanında ve özellikle çalışma yaşamında aktif olarak kadınların yer alması, bu doğrultuda ekonomik bağımsızlığını ve toplumsal statüsünü güçlendirme yönünde düzenlemeler yapılması ve diğer yönden ise cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel değerlerden sıyrılarak çalışma yaşamı içinde kadın statüsünün güçlendirilmesi, kadının toplumsal konumunu güçlendirecektir.

Kaynakça

Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, (2002). 2001 Yılı Aile Raporu, Ankara.

AKBULUT, Ural. (2012), “Sanayi Devrimleri Dünyanın Gidişini Değiştirdi”, <http://www.uralakbulut.com.tr/wp-content>, (28.10.2015)

ALTAN, Şengül - Aysel ERSÖZ. (1994), “Kadının Çifte Yükümlülüğü”, Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Bülteni, Sayı 2, Mart.

ARAT, Nejla. (1997). Türkiye’de Kadınların Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Zorlukların Sosyo-Kültürel Nedenleri, Türkiye’de Kadın Olmak, 2. Bası, İstanbul.

AYTAÇ, Serpil. (2001). Çağdaş Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücünün Konumu: Bursa Örneği, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yay., Bursa.

CAM, Erdem. (2003). Türk İstihdam Politikasında Çalışan Kadınlar Ve Uygulanan Politikalar 1, Çelik İş Sendikası Aylık Yayın Organı, Sayı: 11, Mart.

- CENTEL, Tankut. (1999), “Uluslararası Ticaret ve ILO”, İşveren Dergisi, Cilt: 37, Sayı: 10. (ss. 21-23)
- ÇAKICI, Ayşehan. (2006). “Mersindeki Kadın Girişimcilerin İş Yaşamını Etkileyen Faktörler”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 4, (ss. 54-78), İzmir.
- ÇAKIR, Serpil. (1996). Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, 2. Basım.
- ÇELİK, Nuri. (2010). İş Hukuku Dersleri, 19. Bası, İstanbul.
- ECEVİT, Yıldız. (2000). “Çalışma Yaşamında Kadın Emeğinin Kullanımı ve Kadın-Erkek Eşitliği”, Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset, TÜSİAD Yayınları No: T/2000-12/290, (ss.119-190.) Ankara.
- ERDEM, Ziya - Levent Şahin. (2008), “Ev Hizmetlerinde Yabancı İşgücü İstihdamı”, Kamu İş Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, Ankara.
- ERDUT, Tijen. (2003). “Çalışma Yaşamında Esneklik ve Kuralsızlaştırma”, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt:18, Sayı:4, (ss. 8-35), Ankara.
- ERDUT, Zeki. (2004). “Liberal Ekonomi Politikaları Ve Sosyal Politika”, “Çalışma ve Toplum”, Sayı: 2, (ss. 11-37), İstanbul.
- EYÜBOĞLU, Dilek. (1999). Kadın İşgücünün Değerlendirilmesinde Yetersizlikler, Milli Produktivite Merkezi Yayınları, No: 637, Ankara.
- GEREK, Nüvit - KARACA, Nuray Gökçek - BAYBORA, Dilek - KOCABAŞ, Fatma. (2013). İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2808, Ankara.
- GÖKAKIN, Zeynep. (2000). “Doksanlı Yılların Yeni Kahramanları: Türkiye’de Girişimci Kadın Profili,” 8. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, Nevşehir.
- GÖKÇİMEN, Semra. (2008) “Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi”, Yasama Dergisi, Sayı: 10, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık, Ankara.
- GÖNEN, Emine, Şengül Hablemitoğlu. (1993). Toplumsal Değişme Sürecinde Aile: Yapı, Etkileşim ve İşlevleri, Ankara.
- GÜNEŞ, Fatime. (2011)., “Farklı Emek Kategorileri Açısından Kadın Yoksulluğu”, Çalışma ve Toplum, Cilt: 2, Sayı: 29, İstanbul.
- HATTATOĞLU, Dilek. (2002). ‘Yoksulluk, Kadın Yoksulluğu ve Bir Başa Çıkma Stratejisi Olarak Ev Eksenli Çalışma’, Yoksulluk Şiddet ve İnsan Hakları (ed. Yasemin Özdek), TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, (ss. 303- 316), Ankara.
- İLKARACAN, İpek. (1998). “Kentli Kadınlar Ve Çalışma Yaşamı, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler”, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KAPIZ, Serap Özen. (2002). “İşin Değişen Anlamı ve Birey Yaşamında Önemi”, Çalışma Yaşamında Dönüşümler, (Der. Aşkın Keser), Ezgi Kitabevi. Bursa.
- KARA, Bülent. (2008). Sosyal Haklar Ve Özel Olarak Korunması Gereken Kişiler, Süleyman Demirel Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.
- KAYA, Sait (2008), “Kadın İşgücünün Genel Profili ve Çalışma Yaşamında Karşılaştığı Sorunlar-I”, İzmir Ticaret Odası AR&GE Bülteni İzmir.

- KOCA, Bennur. (2014). Çalışma Hayatı Ve Kadın, http://iys.inonu.edu.tr/webpanel/dosyala6/file/Calisma_Hayati_ve_Kadin_Bennur_Koca.pdf, (Erişim Tarihi: 12.09.2014)
- KOCACIK, Faruk - GÖKKAYA. Veda B.. (2005). “Türkiye’de Çalışan Kadınlar Ve Sorunlar”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, (ss. 195-219), Sivas.
- KONAN, Belkıs. (2011). “Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci”, AUHFD, Cilt: 60, Sayı: 1, , (ss. 157-174), Ankara.
- KORAY, Meryem. (1999). Emek Yoğun Sektörleri Sırtlayanlar: İşçi Kadınlar, Çalışma Yaşamında Kadın, DİSK Birleşik Metal-İş Yayınları, İstanbul.
- KORAY, Meryem. (2005). Sosyal Politika, İmge, Ankara.
- KORAY, Meryem. (2008), “Tarımda Kadın İstihdamı: Görünmeyen Emek, **Türkiye Ekonomisinin Sorunları Sempozyum Dizisi 1**, Tarım Sektörünün Gelişimi, Sorunları ve Tarım Politikaları”, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2008, <http://www.ikt.yildiz.edu.tr/sempozyum/metin/koray.pdf>; (29.11.2013).
- KORAY, Meryem-DEMİRBEK, Sevda-DEMİRBEK, Tunç. (1999). Gıda İşkollarında Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara.
- MAKAL, Ahmet. (2001). “Türkiye’de 1950-1965 Döneminde Ücretli Kadın Emeğine İlişkin Gelişmeler”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. Cilt: 56, Sayı: 2, (ss. 117-155), Ankara.
- ÖZBEY, Funda Rana. (2004). “Kadın Hakları Ve Ekonomiye Yansımaları”, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Biga İİBF, I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi - 4-6 Haziran 2004, Çanakkale.
- ROBERT, Elliott F. (1997). Karşılaştırmalı Çalışma Ekonomisi, Çev; Gülay Toksöz ve dğ., Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınlar, No: 210, Ankara.
- SAUTET, Marc. (1998), Kadınların Özgürleşmesi Üzerine, (Çev. S. Seradroğlu), Telos Yayınları, İstanbul.
- SEYMEN, Yaşar. (1992). Kadın ve Sendika, Sosyal Demokrasi Yayınları, Aralık, Ankara.
- SUZANNE, Clain., H. - Leppel Karen. (2001). "An Investigation into Sexual Orientation Discrimination as an Explanation for Wage Differences", Applied Economics, 33, Aktaran: Nebiye Yamak- Ferhat Topbaş, “Kadın Emeği ve Cinsiyete Dayalı Ücret Ayrımcılığı”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 3 - 4, 2004.
- ŞAKAR, Müjdat. (2014). İş Hukuku Uygulaması, 9 Bası, İstanbul.
- ŞENER, Ülker. (2009). Kadın Yoksulluğu, TEPAV -Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Eylül. http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271312994r5658.Kadin_Yoksullugu.pdf, (18.01.2014),
- ŞENOL Dolunay -İbrahim MAZMAN, Tarihi Bir Bakışla Çalışma Hayatında Kadın, Aile ve Kadın Sempozyumu, Kırıkkale, 2013, ss. 151-163
- TAYLAN, Hasan Hüseyin. (2009). “Türkiye’de Köy Ailesinde Aile İçi İlişkiler”, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 22, Konya.
- TINAR, Mustafa Yaşar. (1996) Çalışma Psikolojisi, İzmir, 1996

- TOKSÖZ, Gülay. (2007). Türkiye’de Kadın İstihdamının Durumu, Uluslararası Çalışma Ofisi, Ankara.
- TÜSİAD, (2000), Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş; Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset, TÜSİAD Yay, Ankara
- ULUTAŞ, Ünlütürk Çağla. (2009). “Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek”, Çalışma ve Toplum, Sayı: 2, (ss.25-40), İstanbul.
- UŞEN Şelale - GÜNGÖR DELEN, Meltem. (2011). “Eğitimli Kadınların Çalışma Hayatına İlişkin Tercihleri: İstanbul Örneği”, Kamu İş Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 4, Ankara.
- YENİSEY, Doğan Kübra. (2002). “Kadın-Erkek Eşitliği Bakımından Türk İş Hukuku'nun Avrupa Birliği Hukuku İle Olası Uyum Sorunları”, Kamu-İş, Cilt: 6, Sayı: 4, ss. 31-72, Ankara.
- YEŞİLORMAN, Mehtap. (2001). “Kadın Eşitsizliğine Genel Bir Bakış”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 11 Sayı: 2, (ss. 269-280), ELAZIĞ.
- YILDIZ, Özkan. (2013)., “İşverenlerin Bakış Açısından Türkiye'de Kadın İstihdamı: Bir Alan Araştırması”, Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 2 Sayı: 3, İzmir.
- YİĞİT, Kazım (1999). Türkiye’de Kadın İşgücü, TİSK Yayını, Ankara.
- YURDAKUL, Sabahat. (1994). Çalışan Kadının Korunması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

AN EVALUATION ON THE EFFECT OF DISCOURSE USE IN TEACHING ENGLISH

Dr. Zana YALCINKAYA

Abstract

This study, concerned with the ad hoc communicative approaches in the language classes, attempts to examine the discourse based approaches in language teaching from the perspective of discourse and pragmatics. Although there are several new communicative approaches to language teaching, these approaches seem to be insufficient to achieve the functional and communicative goals of the language. One of the underlying reasons for this is the inadequate and misuse of discourse. In other words, the fact that structural language teaching is predominant in present day language teaching, and that language teaching is carried out in the conventional way, leads to discarding the discourse. This causes an impediment in achieving the desired goals in teaching. Our argument depends on the claim that how satisfactory is the approach of conventional sentence based language teaching, that is, decontextualized language proceeding in achieving the goal of language teaching from the perspectives of both theoretical and practical aspects. Furthermore, texts which are the significant features of the discourse-oriented language teaching are interpreted with context.

Keywords: Discourse, Language Teaching, Context, Text

Introduction:

Throughout history, linguistics studied sentences and words in isolation from their use in language, lacking context. As a result of this, such studies only led to production of variety of grammar books overlooking communication. Due to the teaching without context, the students failed the functional value of the particular language device they engaged, making it impossible for achieving the communicative purpose. The emergence of the “communicative approach” within the educational background dates back to 1970s and has been popular until today. Prior to that, the sentence-based approach took over most of language teaching because of the dominancy of structural view of language. Within the communicative approach both in theoretical and practical aspect, the underlying fact is that language has been addressed not only from the perspective of its surface structures, but also from the point of communicative use, whereby people draw on these structures to be able to accomplish the authentic communicative goals. As language is regarded as primarily a social tool, a considerable progress has been made in language teaching by means of systematic and formal models. However, both theoretically and empirically, confinement to surface structures has not brought the required communicative goals in language teaching.

Unlike structural view of language, in functional communicative approach together with qualitative methodology, the emphasis is on functional aspects of language as well as structural elements in language teaching. Language from the point of the structural view is mainly concerned with the operations for producing linguistic sentences by means of linguistic items, applying word order rules, i.e. grammatical properties of language. For example, Chomsky (1957: 17) once maintained that “grammar is autonomous and independent of meaning.” From structural viewpoint, sentences cannot be approached more than linguistic operations rather than

as a means of communication, in other words, knowledge of grammatical forms and structures alone does not competently provide learners with effective and appropriate use of the language they study.

Language has been conventionally considered as a complex communication system by linguists that must be investigated from various aspects such as: phonology, morphology, syntax, semantics and lexis, pragmatics, and as well as discourse. For a successful communication activity, one should take account of both the functional meaning and social meaning of the language. As a result, learners' success are measured from the perspective of whether they overcome the communicative requirements of the given circumstances rather than a certain degree of accuracy in grammar and pronunciation. As communication is regarded as an outward extension of thought, for this communicative goal, natural and authentic materials are required within the educational background. As language is regarded as social action, this convergence, i.e., discourse and language learning have incorporated theoretical and practical aspects in terms of language learning and pedagogy. In this sense, The Prague Linguistic School has been influential concerning the connection between discourse and grammar.

Although there is no agreed-upon definition for discourse, it has variety of definitions both written and spoken language with unity, meaning and goal. According to Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics, discourse is "... language which has been produced as the result of communication." (Richards et al, 1992: 111). In the same dictionary it is stated that "whereas grammar refers to the rules a language uses to form grammatical units such as CLAUSE, PHRASE, and SENTENCE, discourse refers to larger units of language such as paragraphs, conversations, and interviews." In the Encyclopedia of Language and Education (Hornberger, 2008) discourse is referred "as 'talk-in-interaction.'" For Carter and Nunan (2001: 221) "Discourse is the organization of language beyond the level of sentence and the individual speaking turn, whereby meaning is negotiated in the process of interaction." Discourse enables students to study the meaningful production and interpretation of both texts and talk. From the perspective of Cameron and Kulick (2003: 16) discourse is "language-in-use...the way meaning is produced when a language is used in particular contexts for particular purposes. And, Context is constituted by means of every words we use in interaction." According to Mercer (1997: 13) discourse is "the representation of thought in language" and "a social mode of thinking." Gee (2005) maintains that discourse is language in use, and reflects the social reality in which we live. In other words, discourse is concerned more than what is said. Therefore, discourse have become an increasingly prominent field of research within a number of disciplines such as sociology, sociolinguistics, psychology, anthropology, and applied linguistics. More than that with the communicative approach to language learning and teaching, together with practical communicative activities, has brought up a need for authentic models of language use, both written and spoken, to language learners. The problem lies in the fact that discourse is not widely approved and used within the educational settings. Bringing it into the mainstream of education should be one of the priorities. This will happen by means of interdisciplinary cooperation. For a professional practice, language teachers should concentrate on language, interaction and learning. However, in today's EFL/ESL classes, most of the interaction takes place from the teacher/instructor to the students. It is not almost possible to talk about student initiative and there is little student-student interaction. This kind of teaching style carries the traces of the traditional EFL classroom and thus these students with traditional learning style

and habits are not active in learning and thus it raises the challenge for the teachers/instructors to encourage the learners to participate in the classroom interaction.

In this paper, I would like to address some points in which such an interdisciplinary study of discourse seems to be applicable in educational backgrounds. I will confine ourselves to formal language education backgrounds. As a considerable amount of our learning material consists of textbooks, instructions, classroom dialogues, and so on discourse inevitably plays a significant role in education as there is a close relationship between discourse and language education. Through discourse these written, visual and oral texts are used effectively when the context is understood. Interactions between teachers and students during the lectures can be comprehended better in the in the social context. In other words, language is used to chat with others, to give orders, and to elicit information, to write letters and e-mails, to give lectures, to tell jokes and so on. To put it another way, discourse have a significant impact on the structure of a given sentence, whether in the mother tongue or as a second or foreign language. Besides, discourse is the instrument by means of which communication takes place. Wells (1999) argues that, “discourse is a means whereby verbal information is valued for the achievement of learning purposes.” Hence, interaction or discourse between the teacher and students as well as among students constitute a significant part of students' language learning. Discourse can be used for scaffolding and reconceptualization.

As Kramsch (1987) argues that in the language class, as all language learning involves the students speaking for a successful acquisition of communicative competence, the teacher/instructor attempts to introduce physical commands, engage the children in role-plays using phrases that were taught in the previous course. For example in terms of spoken discourse the word “Good” by the teacher/instructor is a clear indication of end of a transaction and beginning of a new one. Sinclair & Coulthard (1992) have defined this exchange as “the basic unit of interaction” and for McCarthy (2002) it is a “significant unit of discourse”.

Sinclair and Coulthard (1992: 3) argue that, “A typical exchange in the classroom consists of an initiation by the teacher, followed by a response from the pupil, followed by feedback, to the pupil’s response from the teacher...” Consider the following example:

T: Ask Anan what his name is?

S: What’s your name?

T: Good.

In this dialogue, each of these acts leads to initiate following discourse activities. Given the above example, although the teacher is in charge of the discourse, there are also few cases of discourse initiated by learners. Besides, the instructor employs turn taking strategies. Providing a classroom addressing students’ expectations, encouraging and promoting use of L2 are the important aspects during the teaching session. In EFL/ESL classrooms, the teacher/instructor is generally in charge of turn-taking. The selected student by the teacher is provided with speech opportunity. Apart from turn-taking, interruption and repetition are also two important devices in terms of encouraging the students to take advantage of continuing their discourse. As turn-taking is a significant feature of conversation techniques, therefore, students/learners should develop their performance to engage in turn-taking, making it possible for a student to initiate and continue in a conversation. It should be kept in mind that dealing with turn-taking is the essence of learning how to communicate in the target language. Because, initiating a

conversation and keeping it is challenging for learners. Furthermore, discourse not only in but out of classroom environments such as home, work, and so forth as well matters in how students/learners take up various discourses in a variety of contexts. This help them use their language accordingly. As it is clearly noticed, the problem lies in the fact that those mentioned above are the mainstream in EFL/ESL teaching and it is difficult for students to catch the chance of speaking through overlapping and interruption. For example, interruption of teacher is common as interrupter often occur, however, in conventional classroom settings. Another point is that the repetition is usually carried out by students. The other important point in the classroom discourse is the comprehension of speech acts (Searle, 1976). Therefore, various functions of the speech acts in the utterances in terms of illocutionary perspective should be taken into consideration. In traditional EFL/ESL education settings, in which strict roles between the teacher/instructor are present, most of the interaction is from the teacher to the students. In other words, teacher/instructor is in charge of the class, i.e., controls the classroom and interactional sequences as well explicitly and implicitly. It will not be wrong to claim that it is quite common to follow traces of old habits and teaching styles of former teachers in today's language teachers.

For a coherent discourse, however, learners need to draw upon various types of communicative, textual, grammatical knowledge of sound, form, and meaning. With cohesion, formal as well as semantic links between clauses are concerned. However, with coherence, the overall interpretation of a text as a discourse is concerned. As Widdowson (1978: 29) argues, it is possible to have coherence without cohesion. Consider the following example:

A: That's the telephone.

B: I'm in the bath.

A: OK.

In this discourse between A and B, it has no formal links between the three clauses that make it up, on the other hand it can be understood as a coherent discourse as well; A is summoning B to answer the telephone and A is saying that s/he cannot answer it as s/he is having a bath. Within this framework, students are required to learn the cohesive devices in order to produce a coherent texts. Apart from this students would need background knowledge of the world they live in to be able to understand other topics in the classroom. According to Olshtain, Celce-Murcia (2001:709) this knowledge "which is identified with a person's universal knowledge of the world has been given a special importance in language teaching from the discourse point of view." With this knowledge involving both general knowledge of the world but also the sociocultural knowledge regarding the target language in the interaction will certainly affect the degree of the communicative interaction to a certain extent.

At this point, visual and auditory information would help a lot. Moreover, practicing in real situations outside the classroom would give learners a better chance of understanding of the information learned. However, there might some challenges in some cases, for example opportunities for practicing the target language outside the classroom might be limited, making it difficult for the learners to go beyond classroom. Last but not least, in some cases as teaching a foreign language take English for example is seen as a subject to be taught in classrooms rather than a means of communication in daily routine. The other point is that although a target language is used for topics concerned with classroom content while learners might tend to use

their native language during genuine communication with each other, or drawing on discourse markers through code-switching. Eldridge (1996) points out that that codeswitching in the classroom is a natural and purposeful phenomenon which facilitates both communication and learning. Therefore, using code-switching when needed is not something that should be avoided and it is a natural process. On the contrary, taking advantage of code-switching helps enhance learning, enable students express themselves better and helps teachers/instructors behave more careful, avoiding misunderstandings during the teaching session.

It has been illustrated that some of the ways in which a communicative approach is able to help the teacher/instructor make the content of a course reflect not only the structural requirements of the target language, but some of the more specific communicative requirements that learners might need to overcome as well. More than that, learners should be exposed to some quantities of target language to a certain extent in order to meet these requirements. Furthermore, the underlying factor here is that learner should develop a creative ability to use the target language for new meanings in new and genuine circumstances. In this sense the use of web, with easy access to such rich sources, readily and freely available corpora provides an excellent source of such authentic material for the teachers and learners.

I have outlined a modest perspective on the use of discourse in classroom, which places discourse within a broader framework for the language teaching. I approached language education from the perspective of discourse, social context, suggesting that students are motivated by the use of discourse whereby language and its social context go hand in hand.

Conclusion

In this paper I have attempted to investigate the possible application of discourse studies in the field of education. On the one hand, as classroom discourse is generally different both in form and function from language(s) used in other environments due to the social roles which learners and teachers/instructors have in EFL/ESL classrooms and the variety of activities they usually perform there, therefore learners should be prepared for genuine activities outside the classroom. On the other hand, raising awareness of the language and its functions, the teacher/instructor can structure the language for better communicative purposes. As mentioned above, knowledge of discourse as a necessary component of communicative competence must be considered in teaching a second/foreign language. Principles and goals should be formulated and evaluated accordingly. Similarly, new methods, contents, textbooks, and other materials and practices should be developed to carry out educational goals. Within this context, in the language lessons, the classroom pedagogy should involve both sociocultural and pragmatic applications as well as linguistic structures of the target language. It goes without saying that,

language course plans are required to consider some adaptation to constitute the discourse knowledge required for a successful interaction. Language teachers/instructors should bear in mind that classroom discourse is both dynamic and cooperative where the teachers/instructors and the learners cooperate and engage with each other in carrying out certain instructional goals in the EFL/ESL classroom. Therefore, discourse in the EFL/ESL classrooms can be and should be encouraged by making the roles much more clear by means of interaction and giving equal participation in the negotiation of meaning and accordingly directing the focus on to the interactional process itself. As it is clear from the paper, the paper is not an attempt to show how discourse can be tackle with all communicative issues but rather how the discourse can help language educators and learners to teach and understand language through integrating discourse, and therefore, contribute to carrying out genuine language experience more effectively.

References

- Bakhtin, M. (1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays* by M.M Bakhtin. Ed. M. Holquist trans. C. Emerson and M. Holquist. Austin: University of Texas Press.
- Cameron, Deborah, and Don Kulick. 2003. *Language and Sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carter, R. and Nunan, D. (2001). *Teaching English to speakers of other languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chomsky, N. 1957: *Syntactic structures*. The Hague: Mouton.
- Eldridge, J. (1996). Code-switching in a Turkish secondary school. *ELT Journal*, 50(4), 303-311.
- Flowerdew, J. (2013) *Discourse in English Language Education*. London
- Gee, J. (2005). *An introduction to discourse analysis: Theory and method* (2nd ed.). Abingdon, England: Routledge.
- Hornberger, N. (2008) *Encyclopedia of language and Education*.
- Kramsch, Claire. (1987). Interactive discourse in small and large groups. In Wilga M. Rivers (Ed.), *Interactive language learning*. (pp. 17-30). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- McCarthy, M. (2002). *Discourse Analysis for Language Teachers*. Shanghai, China: Shanghai Foreign Language Education Press.
- Mercer, N. (1997). Socio-cultural perspectives and the study of classroom discourse. In C. Coll, & D. Edwards (Eds.), *Teaching, learning and classroom discourse: Approach to the study of educational discourse* (pp. 13-21). Madrid, Spain: Fundación Infancia y Aprendizaje.

Olshtain, E., Celce-Murcia, M. (2001) Discourse Analysis and Language Teaching in The Handbook of Discourse Analysis by Schiffrin et al. Blackwell Publishing

Richards et al. (1992). Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics. Longman, UK.

Searle, J.R. (1976). A classification of illocutionary acts. Language in Society, 5.

Sinclair, J., & Coulthard, M. (1992). Towards an Analysis of Discourse. In M. Coulthard (Ed.), Advances in Spoken Discourse Analysis. London, UK: Routledge.

Wells, G. (1999). Dialogic inquiry: Towards a sociocultural practice and theory of education. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
<http://dx.doi.org/10.1017%2FCBO9780511605895>

Widdowson, H. G. (1978). Teaching Language as Communication. Oxford: Oxford University Press.

BANKACILIK BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİNİN ALDIKLARI BANKACILIK EĞİTİMİNE YÖNELİK BECERİ GELİŞİM ALGISI

Öğr. Gör. Ahmet ŞAHİN

Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

Öğr. Gör. Aydın ÖZDEMİR

Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Öğr. Gör. Mert ÖZGÜNER

Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü

Öz

Bankacılık sektörü; 2016 yılında; 2.730.942 milyon TL aktif toplamı, 11.747 adet şubesi ve 210.910 adet personel sayısı ile Türkiye ekonomisi içerisindeki en önemli sektörlerden birisidir.

Türk Bankacılık Sektörünün aktif büyüklüğünün GSYH'ye oranı 2015 yılsonu itibariyle 1,01 olarak gerçekleşmiş ve bir önceki yıla göre 0,03 birimlik bir artış göstermiştir. Ayrıca sektör 2016 yılı Aralık döneminde hem toplanan mevduat tutarı (1.454 milyon TL) hem de kullanılan kredi tutarı (1.734 milyon TL) ile bir önceki yıla göre %17'lik bir artışla ülke ekonomisine yön veren bir sektör olma özelliğini sürdürmüştür.

Tüm bu gelişmelere rağmen sektörde şube ve personel sayılarında azalış yaşanmıştır. 2015 yılına göre 2016 yılında sektördeki şube sayısı 522 adet, personel sayısı ise 6.594 adet azalmıştır. Bu durumu “bankalar için ne kadar az maliyet o kadar çok kardan ve eğitim de bir maliyet unsurudur” varsayımıyla birlikte düşündüğümüzde; sektörde iş bulabilmek için bankacılık alanında eğitim almanın büyük bir avantaj sağladığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Bankacılık sektörüne kalifiye personel yetiştirmek amacıyla ülkemizde ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyinde eğitim veren bölümler yükseköğretim kurumları bünyesinde yer almaktadır. Söz konusu bölümlerde öğrencilere karşılaşılabilecek zorlukları çözebilme imkânı sağlayan ve meslek için gerekli olan temel becerileri kazanacakları dersler verilmektedir.

Bu çalışmanın amacı; üniversite öğrencilerine verilen seçmeli ve zorunlu bankacılık derslerinin bankacılık mesleği için gerekli temel becerileri kazandırmadaki katkısını tespit etmektir. Bu katkıyı ölçebilmek için; Erdoğan ve Uşak (2005) tarafından geliştirilen Beceri Gelişimi Ölçeği kullanılmıştır.

Çalışmanın evrenini; Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu'nda Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü'nde eğitim görmekte olan 413 öğrenci oluşturmaktadır. Örneklemini ise ankete gönüllü olarak katılım sağlayan 260 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerin demografik özellikleri ile bankacılık eğitimi beceri gelişim algısı arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla farklılık testlerinden (Independent T-Tests, One-Way Anova Test) yararlanılmıştır. Elde edilen bulgular öğrencilerin demografik özellikleriyle bankacılık eğitimi beceri gelişim algısı arasında çeşitli farklılıkların olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Finans, Beceri Gelişim Algısı, Üniversite Öğrencileri

Giriş

Global ekonomide rekabet avantajı elde etmek ve bu rekabeti devam ettirebilmek bilgi ve teknolojiyi üretebilen, kullanabilen kişilerin yetiştirilmesi ile olanaklı hale gelebilecektir. Global rekabetin ve ekonomik kalkınmanın dinamiği olan üniversiteler ülkelerin geleceklerini de biçimlendirmektedir (Yıldız ve Talih, 2011:271).

İnsan yaşamında iş ve eğitim, başka bir ifadeyle; mesleki eğitim önemli bir pozisyonda yer almaktadır. Tarih boyunca tüm ülkelerde genel eğitim politika ve uygulamalarında meslek eğitime yer ayrılmış olması bu ihtiyacın bir belirtisi ve çıktısıdır. Çünkü mesleki eğitim, insan yaşamında bireysel, sosyal, ekonomik, kültürel ve ulusal ihtiyaçların karşılanmasında zorunlu olan bir eğitim türüdür (Erden Özsoy, 2015:174).

Gelişmiş ülkeler, kişilere verilen mesleki ve teknik eğitimde kişilerin teknolojiyi anlayıp kullanabilecek temel becerilere, iletişim ve problem çözme becerilerine ve işbirliği içinde çalışabilecek disipline sahip olmasına önem vermektedirler (Uçar ve Özerbaş, 2013:244).

(Doğan vd., 2016:34)'e göre; hizmet sektörü içerisinde faaliyette bulunan ve ekonomideki para piyasalarının en önemli aktörleri olarak bankalar finansal dengenin yapı taşlarındandır. Nitelikli ve donanımlı bilgi düzeyi bakımından beşeri sermaye ise bankacılık sektörünün lokomotif pozisyonundadır. Global finansal piyasalarda ortaya çıkan sürekli değişim ve finansal araçlara ilişkin artan çeşitlilik; özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde sektörel boyutta kalifiye çalışana olan ihtiyacı önemli bir hale getirmiştir. Bu açıdan bakıldığında en önemli husus; bankacılık sektörünün mevcut gereksinimlerine en uygun eğitim öğretimin nitelik, nicelik ve içerik bakımından reel ihtiyaçlar doğrultusunda sağlanabilmesidir.

Bu noktadan hareketle üniversite öğrencilerinin kendilerine verilen seçmeli ve zorunlu bankacılık alan derslerinin bankacılık mesleği için gerekli temel becerileri kazandırmadaki algılarına katkısını tespit etmek amaçlanmaktadır. Öğrencilerin beceri gelişim algısı; mesleki beceri gelişim algısı ve kişisel beceri gelişim algısı biçiminde iki alt boyut yardımıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ayrıca katılımcıların beceri gelişim algıları çeşitli demografik değişkenler açısından incelenecek ve böylelikle beceri gelişim algısı noktasında etkili olan demografik değişkenler belirlenmeye çalışılacaktır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Beceri Gelişimi Nedir?

Günümüz iş dünyasında yaşanan hızlı değişim, bireylerin mesleki becerilere sahip olmalarını gerekli kılmaktadır. Bu beceriler bireylerin daha uzun süre çalışma hayatında kalmalarına, iş yaşamında verimliliklerinin artmasına ve değişen iş ve yaşam koşullarına daha hızlı uyum sağlamalarına imkân vermektedir. Bundan hareketle mesleki gelişim kavramı, söz konusu mesleği yapan kişilerin mesleki öğrenmeyle ilgili bilgi, beceri, yetenek ve gerekli koşulları elde etmeleri olarak tanımlanır (Seferoğlu, 2001:117).

İş yaşamında, hangi görev ve pozisyonda olunursa olunsun, mesleki anlamda kişisel gelişim çok önemli bir rol oynamaktadır. Kişinin kendini tanıması, hangi alanlarda ne durumda bulunduğunu belirlemesi ve eksik olduğunu düşündüğü alanlarda kendini geliştirmeye karar

vermesi kişisel gelişim sürecinin başladığı andır. Şirketlerde verimliliği arttırabilmek için kendini tanıyan, gelişim alanlarının farkında olan ve bunları sürekli olarak geliştiren çalışanlara ihtiyaç vardır (www.gencearti.com; www.eduplus.com).

(Erdoğan ve Uşak, 2005:46-47)'den hareketle; bankacılığa yönelik beceri gelişimi algısı, üniversitelerde verilen zorunlu ve seçmeli bankacılık alan derslerinin bankacı adaylarının bankacılık mesleği için gerekli olan temel becerilere (eleştirel düşünme, problem çözme, değişik görüşlere saygı gösterme, zamanını etkili kullanma, bağımsız çalışma, yazılı ve sözlü iletişim, etkili müdahale ve takım üyesi olarak çalışma becerileri) katkısı hakkındaki öğrencilerin görüşlerini içerdiği söylenebilir.

1.2. Bankacılık Mesleğinin Gerektirdiği Beceriler

Meslek; bireyin geçimini sağlayabilmek ve hayatını devam ettirebilmek için gerekli olan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yaptığı devamlı iş olarak ifade edilmektedir (Yelboğa, 2008:126-127). Bankacılık mesleği ise; güvenli ve teknolojik çalışma ortamında oturmuş, kurumsal kimlikleri ile sürekli değişken dinamik bir yapısı olan temposu yüksek, ciddiyet, iş ahlakı ve profesyonellik içerisinde finans ve mali konulara yatkınlık gerektiren bir meslektir (Gür, 2014:4).

Dünyadaki hızlı gelişmeler, uluslararası faaliyetlerin çoğalmasıyla bütün ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de etkin bir biçimde görülmektedir. Ticaret eğitiminin ve ticaret eğitimi içinde bankacılık eğitiminin de bu gelişmelerden önemli ölçüde etkilendiği gözlemlenmektedir (Gökmen, 2006: 2).

Bankacılık mesleği, insanlarla yüz yüze çalışan bir meslektir (Boyalı, 2011:2). Hızlı gelişmelerin olduğu bankacılık sektörü gelişime açık, çağın gerektirdiği teknolojiye hızlı entegre olabilecek ve etkin çalışacak iş gücü kaynağına gereksinim duymaktadır. Bu nedenle ülkemizde bankacılık sektörünün iş gücü ihtiyacının karşılanabilmesi için eğitim sisteminin farklı dönemlerinde bankacılık eğitimi verilmektedir (Gür, 2014:27-28).

Bankacılık eğitimi, finansal enstrümanları iyi kullanabilen, alanına hâkim ve söz konusu hâkimiyeti olumlu yönde kullanarak bankanın sunduğu finansal ürünleri müşteri portföyüne tanıtabilme ve pazarlayabilme becerisine sahip personel yetiştirme evresidir (Gür, 2014:28). Ülkemizde bankacılık eğitimi yükseköğrenim sisteminde ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeylerde çeşitli adlar altında verilmektedir. Bu çalışma bankacılık eğitiminin ön lisans düzeyinde verilen kısmı üzerine kurgulanmıştır.

Ön lisans düzeyinde bankacılık eğitimi veren çeşitli kamu ve vakıf üniversitelerindeki 154 Meslek Yüksekokulu'nda 2016-2017 akademik yılında bankacılık bölümünde eğitim almak isteyen öğrenciler için 16.933 kontenjan ayrılmıştır. Bu kontenjanın 142 adeti de araştırmamızın evrenini oluşturan Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu'na aittir.

Bankacılık eğitiminin kazandırmayı hedeflediği beceri ve yetkinlikler aşağıdaki gibi sıralanabilir (www.ohu.edu.tr) :

- Alana Özgü Beceri ve Yetkinlikler
- Bankacılık ile ilgili problemleri anlayabilmek ve yorumlayabilmek
- İşletme ve Muhasebe bilim dalları ile ilişki kurabilmek
- Yeni bankacılık ürünlerini ve finans kurumlarını tanıyabilmek
- Bankacılık fonları hakkında bilgi sahibi olmak

- Genel Yetkinlikler
- Bankacılık mesleği ile ilgili temel bilgiler
- Vaka analizinin çözümü
- Öğrenilen bilgilerin uygulama alanına aktarılması
- Ticari işlemlerin ve ticari hayattaki problemlerin çözüm yolları becerisi

1.3. Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu'nda Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü

Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu bünyesinde 2007-2008 akademik yılında 40 normal öğretim, 40 ikinci öğretim olmak üzere toplam 80 öğrenci ile akademik faaliyetine başlamıştır. Günümüzde ise söz konusu bölümde kayıtlı öğrenci sayısı 413'tür. Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü'nde öğrencilere temel derslerin yanında iş yaşamında ihtiyaçları olacak konularda alan dersleri de verilmektedir. Verilen alan dersleri ile öğrencilerin mezun oldukları aşamada bankacılık ve sigortacılık alanında karşılaşılabilecekleri problemleri çözebilme kabiliyetine sahip olmaları amaçlanmaktadır. Aşağıda Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü'nde verilen ve çalışmanın temelini oluşturan bankacılık alan derslerine ve derslerin öğrenim çıktılarına yer verilmiştir (www.adiyaman.edu.tr):

Dersin Adı	Dersin Öğrenme Çıktıları
Satış Yönetimi	▪ Potansiyel müşteri için hazırlık yapabilir ▪ Ürünü satışa hazırlayabilir ve satabilir ▪ Satış sonrası hizmetleri yönetebilir ▪ Ürün özelliğine uygun satış yöntemlerini uygulayabilir ▪ Satış stratejisi geliştirebilir ▪ Satış tahmini yapmaya katkıda bulunabilir ▪ Satışla ilgili finansal/cari işlemleri yapabilir ▪ Satış gücü planlaması yapabilir ▪ Bölge satış örgüt yapısını oluşturabilir, rotasını oluşturabilir, satış ekibinin koordinasyonunu sağlayabilir ve denetleyebilir

Satış Yönetimi dersi sayesinde bu dersi alan öğrencilerin bankacılık ürün ve hizmetlerini pazarlayabilmeleri, müşteri potansiyelini artırabilmeleri ve sadık müşteri portföyü oluşturabilmeleri için zamanlarını etkili kullanabilme ve değişik görüşlere saygı gösterebilme kabiliyetlerini kazanmalarının yanında hem takım üyesi olarak hem de bağımsız olarak çalışma becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Dersin Adı	Dersin Öğrenme Çıktıları

Bankacılığa Giriş	- Bankacılığın temel işlevlerini öğrenebilir. - Banka türleri, kaynaklarını ve kullanımını öğrenebilir. - Mevduat türleri ve hesaplarının işleyişlerini öğrenebilir - Başlıca kredi türleri ve diğer bankacılık hizmetlerini öğrenebilir - Bono, poliçe, çek işleyişini açıklayabilir.

Bankacılığa Giriş dersi ile öğrencilerin bankacılık alanındaki temel becerileri kavrayabilme; faaliyette olan bankaların özelliklerini açıklayabilme ile bankacılık alanında kullanılan belgeleri tanıyabilme ve düzenleyebilme kabiliyetine sahip olmaları amaçlanmaktadır.

Dersin Adı	Dersin Öğrenme Çıktıları

Finansal Yatırım Araçları	- Bankacılık ve sigortacılık sektöründe güçlü bir temel kazanır - Tanımlanmış bir hedef doğrultusunda bir süreci çözümlenme ve tasarlama becerisi sağlayabilirler. - Verilerin çözümlenmesi, sonuçları yorumlama becerisi kazanabilirler - Kriz ve risk yönetimine dönük alınacak eğitimlerle yaratıcılık becerisi kazanabilirler - Yaşam boyu öğrenme davranışını kazanabilirler. - Değişim ve yeniliklere ayak uydurabilen, iletişim becerisi yüksek ara eleman olabilirler. - Yerel ve uluslararası ekonomi alanında bilgi sahibi olabilirler - Değişen ekonomik süreçlere yeni politikalar üretebilirler - Ekip çalışmalarında görev alabilir ve sosyal ve etik sorumluluklarının farkında olabilir. - Mesleki özgüven kazanabilir.

Verilen Finansal Yatırım Araçları dersi ile öğrencilerin piyasadaki yatırım araçlarını tanımları ve pazarlayabilmeleri konusunda problem çözme ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesinin yanında beklenmedik durumlarda zorlukların üstesinden gelebilme ve takım üyesi olarak çalışarak değer yaratabilme kabiliyetlerine sahip olmaları amaçlanmaktadır.

Dersin Adı	Dersin Öğrenme Çıktıları

Para ve Banka	- Paranın tanımı ve tarihini öğrenebilir. - Paranın ekonomiye etkilerini öğrenebilir. - Parasal aktarım mekanizmaları ve kanunlarını öğrenebilir. - Merkez Bankası ve bankacılık sektörünün piyasaya etkilerini öğrenebilir.

- Bankacılık sektörünün ekonomiye etkilerini öğrenebilir.

Para ve Banka dersini alan öğrencilerin dönem sonunda, paranın ve bankacılık sektörünün Türkiye ekonomisi içerisindeki önemini kavrayabilmelerinin sağlanmasının yanı sıra öğrencilerin problem çözme becerilerinin gelişmesi amaçlanmaktadır.

Dersin Adı	Dersin Öğrenme Çıktıları
Bankacılık Hukuku	▪ Bankacılık sektörünün hukuki sürecini öğrenebilir ▪ Bankacılık sektörünün gücü, anlaşmaları ve hukuki yaptırımlarını öğrenebilir ▪ Zaman aşımı işlemlerini uygulayabilir. ▪ Çek ve senet kanunlarını öğrenebilir. ▪ Bankacılığın gizlilik ilkelerini uygulayabilir.

Bankacılık Hukuku dersi sonunda öğrencilerin, bir bankacı olarak hukuki sorumluluklarını bilmeleri ve farklı görüşlerdeki müşterilere saygı gösterebilme becerileri ile birlikte yazılı ve sözlü iletişim kurma becerilerine sahip olabilmeleri amaçlanmaktadır.

Dersin Adı	Dersin Öğrenme Çıktıları
Bankacılık Muhasebesi	▪ Bankalar için tek düzen hesap planını öğrenebilir ▪ Mevduatların muhasebeleştirilmesini öğrenebilir. ▪ Senet işlemleri ile ilgili muhasebe kayıtlarını öğrenebilir. ▪ Tahsil ve tediye işlemlerini öğrenebilir. ▪ Havale ve EFT işlemlerini öğrenebilir.

Bölümde verilen Bankacılık Muhasebesi dersi sayesinde dersi alan öğrencilerin, bankacılık alanında kullanılan belgeleri ve defterleri mevzuata uygun bir şekilde düzenleyebilmek için gerekli olan yetkinliğe sahip olmaları amaçlanmaktadır.

Dersin Adı	Dersin Öğrenme Çıktıları

Finansal Ürün
ve Hizmetlerin
Pazarlanması

- Hizmet Pazarlamasını öğrenebilir.
- Sigorta sektöründe pazarlamanın rolü ve önemini kavrayabilir.
- Banka Hizmetlerinde Pazarlama; Pazar Analizi, Pazar Özelliklerini açıklayabilir.
- Finansal ürünleri pazarlayabilir.
- Finans sektörü işleyişini öğrenebilir.

Finansal Ürün ve Hizmetlerin Pazarlanması dersi sonunda öğrencilerin, müşterilere ürün pazarlayabilme konusunda gerekli olan iletişim becerisine sahip olmalarının yanında hem takım üyesi olarak hem de bireysel olarak çalışma becerilerine sahip olmaları amaçlanmaktadır.

Dersin Adı

Dersin Öğrenme Çıktıları

Bireysel ve
Kurumsal
Bankacılık

- Kredi kartları, tüketici kredileri, elektronik fon transferi sistemlerini öğrenebilir.
- Taraflar açısından bireysel bankacılık hizmetlerini değerlendirebilir.
- Bankacılıkta pazarlama ve müşteri ilişkilerini öğrenebilir.
- Bireysel bankacılığı tanımlayabilir.
- Kurumsal bankacılığı tanımlayabilir.

2023

Öğrencilerin Bireysel ve Kurumsal Bankacılık dersi sayesinde, hem bireysel hem de kurumsal bankacılıkta yer alan ürün ve hizmetleri öğrenmelerinin yanında söz konusu ürün ve hizmetlerin müşterilere pazarlanması konusunda ortaya çıkabilecek problemleri çözebilme yeteneğine sahip olmaları da amaçlanmaktadır.

Dersin Adı

Dersin Öğrenme Çıktıları

Mali Tablolar
Analizi

- Mali tablolara olan ihtiyacı kavrayabilir, mali analiz tekniklerini uygulayabilir ve yorumlayabilir ve temel mali tabloları tanımlayabilirler
- İşletmelerde kullanılan malî tabloların belirlenen standartlara göre düzenlenmesini açıklayabilirler.
- Temel mali analiz tekniklerini gösterebilir ve kullanabilirler.
- Malî analiz sonuçlarına göre işletmenin mevcut durumunu ve gelişme eğilimini gösterebilirler.
- Malî analiz sonuçlarına göre işletmenin mevcut durumunu ve gelişme eğilimini gösterebilirler.

Mali Tablolar Analizi dersi ile öğrencilere, kredi talebinde bulunan müşterilere hizmet verebilme aşamasında finansal tabloları yorumlayabilme yeteneği kazandırmak ve bu yeteneği

kazandırırken kısıtlı olan zamanı etkili bir şekilde kullanabilme ve beklenmeyen durumlarda ortaya çıkabilecek sorunları çözebilme kabiliyetleri kazandırmak ta amaçlanmaktadır.

Dersin Adı	Dersin Öğrenme Çıktıları
Uluslararası Bankacılık	- Uluslararası bankacılık sisteminin işleyişini öğrenir - Bankacılık sektörünün dünyadaki yerini öğrenir - Türkiye ile dünyadaki bankacılık sektörünü karşılaştırabilir - Bankacılık risklerinin öğrenebilir. - Dünyadaki bankacılığın geldiği aşamaya öğrenebilir.

Uluslararası Bankacılık dersi ile öğrencilerin bankacılık sektörünün Türkiye ile birlikte dünyadaki önemini kavramaları ve bankacılık faaliyetlerinin uluslararası alanda nasıl yerine getirildiğini öğrenmeleri ve böylece global alanda karşılaşabilecekleri zorlukların üstesinden gelebilme yeteneği kazanmaları amaçlanmaktadır.

Dersin Adı	Dersin Öğrenme Çıktıları
Risk Yönetimi	- İş yaşamında karşılaşılabilecek riskleri öğrenebilir. - Ekonominin genelinde görülebilecek riskleri öğrenebilir. - Riskin ticari yaşama etkisini öğrenebilir. - Riskin nasıl oluştuğunu öğrenebilir. - Riskten korunmanın yollarını öğrenebilir.

Öğrencilerin aldıkları Risk Yönetimi dersi sonunda, finans sektöründe karşılaşılabilecekleri riskler konusunda bilgi sahibi olmaları ve bunun neticesinde problem çözme becerileri ile birlikte beklenmedik durumlarda oluşabilecek sorunlara etkili müdahale ederek sorunun üstesinden gelebilme becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Dersin Adı	Dersin Öğrenme Çıktıları
Uluslararası İktisat	- Uluslararası iktisat ile ilgili genel kavramları tanımlayabilecek. - Uluslararası ekonomik ilişkilerin genel çerçevesini açıklayabilecek. - Dış ticaret teori ve politikalarını karşılaştırabilecek. - Uluslararası ekonomik ilişkilerin ulusal ekonomi üzerindeki etkilerini ve dış ticaret ile büyüme arasındaki ilişkileri analiz edebilecek. - Ticaret politikaları, teorileri ve dünya ekonomisinin birbirleri arasındaki ilişkileri birleştirebilecek.

Verilen Uluslararası İktisat dersi sayesinde öğrencilerin eleştirel düşünme ve farklı görüşleri anlayabilme becerilerini geliştirerek, uluslararası piyasalardaki ekonomik ilişkileri ve ülke politikalarını analiz edebilecek seviyeye gelmeleri amaçlanmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sorunsalı

Öğrenci memnuniyeti ile ilgili yapılan ulusal ve uluslararası yazın taraması sonucunda öğretmen adayı veya öğrenci memnuniyetine yönelik araştırmaların olduğu görülmüştür. Ancak, bankacı adaylarına yönelik olan bir memnuniyet veya beceri gelişim algısı ölçümüne rastlanılmamıştır.

Erdoğan ve Uşak (2005)'e göre; Elliott ve Shin (2002) öğrencilerin memnuniyetinde öğrenciler için önemli olan kavramları tespit etmişlerdir. Howard Community College (2000), Community College (2003) ve Northern Nevada College (1995) öğrenci memnuniyetleri envanterleri geliştirmişlerdir. Geliştirdikleri bu envanterler ile üniversite çapında, o üniversitenin farklı yüksekokul ve fakültelerine kayıt yaptırmış öğrencilerin memnuniyet seviyelerini tespit etmeye çalışmışlardır.

Üniversite öğrencilerinin kendilerine verilen seçmeli ve zorunlu bankacılık derslerinin bankacılık mesleği için gerekli temel becerileri kazandırmaktaki algılarına katkısını tespit etmek gayesiyle; öğrencilerin beceri gelişim algısı; mesleki beceri gelişim algısı ve kişisel beceri gelişim algısı biçiminde iki alt boyut yardımıyla ortaya konulmaya çalışılacak ve katılımcıların beceri gelişim algıları çeşitli demografik değişkenler açısından incelenecektir.

Böylelikle beceri gelişim algısı noktasında etkili olan demografik değişkenler belirlenmeye çalışılacaktır.

2.YÖNTEM

Üniversite öğrencilerine verilen seçmeli ve zorunlu bankacılık derslerinin bankacılık mesleği için gerekli temel becerileri kazandırmaktaki katkısını tespit etmek amacıyla yapılan bu araştırmada; Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu Bankacılık ve Sigortacılık Programı'nda öğrenim görmekte olan öğrencilerinden elde edilen veriler (n=260) doğrultusunda tanzim edilen araştırma modeline (Şekil 1) ilişkin analizleri yapılmıştır. Bu kapsamda araştırmada kullanılan ifadeler öncelikle Keşfedici Faktör Analizine (KFA) tabi tutulmuştur. Sonraki aşamada, kullanılan ölçeğin araştırma bağlamında toplanan verilerle uyumluluk düzeyini tespit etmek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Daha sonra, boyutlar arasındaki farklılıkları ortaya koymak amacıyla farklılık testleri (Independent T Testi ve OneWay Anova Testi) yapılmıştır. Yine yapılan regresyon analizleri ile öğrencilerin aylık ortalama harcamalarının beceri gelişimi algıları üzerindeki etkileri ortaya konulmuştur. Ayrıca, katılımcıların demografik değişkenlerine ilişkin frekans dağılımları ile soru/ifadelerin frekans, ortalama ve standart sapma değerleri tablolar halinde sunulmuştur.

2.1.Araştırmanın Evreni

Çalışmanın evrenini Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu Bankacılık ve Sigortacılık Programı'nda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Söz konusu programda 2016-2017 Akademik Yılında kayıtlı öğrenci sayısı 413 kişidir. Ana kütlede %95 güvenilirlik düzeyinde ve %5'lik hata payı göz önünde bulundurularak en uygun örneklem büyüklüğü 200 kişi olarak belirlenmiştir (Sekaran, 1992:253). Bu doğrultuda 260 öğrenciden online ve yüz yüze görüşme yoluyla elde edilen veriler analizlere dahil edilmiştir.

2.2. Araştırmanın Ölçekleri

Üniversite öğrencilerine verilen seçmeli ve zorunlu bankacılık derslerinin bankacılık mesleği için gerekli temel becerileri kazandırmaktaki katkısını tespit etmek amacıyla yapılan araştırmada kullanılan ölçekle ilgili açıklamalar aşağıda verilmektedir. Araştırmada kullanılan

ölçeğe ait Keşfedici Faktör Analizi sonuçları Tablo 1’de ve Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucu ulaşılan uyum iyiliği değerleri Tablo 2’de verilmiştir. Gürbüz ve Şahin (2016)’e göre araştırma değişkenlerinin ölçülmesinde kullanılan ölçeklerin istatistiki açıdan geçerli olması ve yine istatistiki açıdan güvenilir olması gerekmektedir. Bu amaçla çalışmada kullanılan ölçeklere geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmış ve ulaşılan sonuçlar Tablo 1’de sunulmuştur. Ölçeğe ait KMO ve Barlett testleri kabul edilen sınırlar içerisinde olduğu görülmüştür.

2.2.1. Beceri Gelişim Algısı Ölçeği (BGAÖ)

Üniversite öğrencilerinin bankacılık mesleği ile ilgili beceri gelişim algılarını belirlemek için; Erdoğan ve Uşak (2005) tarafından geliştirilen Beceri Gelişimi Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek iki boyut ve 8 ifadeden oluşmaktadır. İfadelerin ölçümünde 5’li Likert (1=Hiç Katılmıyorum, 5= Tamamen Katılıyorum) kullanılmıştır.

Ölçeğin yapı geçerliliğini ölçmek için öncelikle Keşfedici Faktör Analizi yapılmıştır. Yapılan keşfedici faktör analizi (KFA) neticesinde öz değeri 1’den büyük olan 2 faktör elde edilmiştir. Bu iki faktör toplam varyansın %67,57’sini açıklamaktadır. Elde edilen bu oran çok yüksek bir değerdir. Çünkü faktör analizi neticesinde elde edilen varyans oranları ne kadar yüksekse, ölçeğin faktör yapısı o ölçüde güçlü olarak değerlendirilir. Sosyal bilimlerde yapılan analizlerde açıklanan varyans oranının en az %50 olması önerilmektedir (Gürbüz ve Şahin, 2016).

Tablo 1’de her bir önermenin faktör yükleri verilmiştir. Bu değerlere göre faktör analizi sonucunda tespit edilen iki boyuta önermeler dağıtılmış ve önermelerin birbiriyle olan bağlantısına bakılarak boyutlar isimlendirilmiştir.

Buna göre; Mesleki Beceri Gelişim Algısı ve Kişisel Beceri Gelişimi Algısı alt boyutları oluşmuştur.

Örneklem büyüklüğünün korelasyonun güvenilirliğini sağlayacak kadar büyük olması önem arz etmektedir. Örneklemde elde edilen verilerin yeterliliğinin tespit edilmesi için KMO and Bartlett's Testi yapılmaktadır. Bu testten elde edilecek değerlerin 1’e yaklaştıkça mükemmel 0,50’in altında ise kabul edilemez olduğu görüşü hâkimdir (Tavşancıl, 2010: 50). Araştırmanın KMO and Bartlett's Test değeri 0,903 ile mükemmel bir değer aldığı görülmektedir.

Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini belirlemede Cronbach’s Alpha testinden faydalanılmıştır. İçsel tutarlılığın ölçümünde en yaygın kullanılan yöntem Cronbach’s Alpha olarak da adlandırılan Alpha sayısıdır. Alfa değeri 0-1 arası değerler alır ve kabul edilebilir bir değer 0,7 olması gerekir. (Altunışık vd., 2010:124). Çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliği 0,894 olarak bulunmuştur. Bu değer oldukça yüksek güvenilirlikte bir çalışma yapıldığını ortaya koymaktadır.

Tablo 1: Beceri Gelişim Algısı Ölçeğine Ait Keşfedici Faktör Analizi ve İfadelere Ait Ortalama Değerler

ÖNERMELER	Ort.	St.Sap.	Faktör Yükleri	Öz Değer (%)	Kümülatif Varyans (%)
Faktör 1:					
Mesleki Beceri Gelişim Algısı	3,85			37,462	37,462

1) Aldığım seçmeli ve zorunlu bankacılık alan derslerinin problem çözme becerimin gelişmesine katkısı vardır.	3,79	1,09	,737
2) Aldığım seçmeli ve zorunlu bankacılık alan derslerinin eleştirel düşünme becerimin gelişmesine katkısı vardır.	3,87	0,98	,729
3) Aldığım seçmeli ve zorunlu bankacılık alan derslerinin zamanını etkili bir şekilde kullanma becerimin gelişmesine katkısı vardır.	3,75	0,99	,656
4) Aldığım seçmeli ve zorunlu bankacılık alan derslerinin değişik görüşlere saygı gösterme becerimin gelişmesine katkısı vardır.	3,88	1,01	,799
5) Aldığım seçmeli ve zorunlu bankacılık alan derslerinin yazılı ve sözlü iletişim kurma becerimin gelişimine katkısı vardır.	3,96	1,02	,750

Faktör 2:**Kişisel Beceri Gelişim Algısı****3,73**

30,106

67,568

6) Aldığım seçmeli ve zorunlu bankacılık alan derslerinin umulmadık durumlarda etkili müdahale etme becerimin gelişimine katkısı vardır.	3,68	1,02	,767
7) Aldığım seçmeli ve zorunlu bankacılık alan derslerinin bağımsız çalışma becerimin gelişimine katkısı vardır.	3,73	1,01	,848
8) Aldığım seçmeli ve zorunlu bankacılık alan derslerinin takım üyesi olarak çalışma becerimin gelişimine katkısı vardır.	3,79	1,14	,735

KMO: 0,903 Barlett Test: 1007,828 Öz Değer: 1'den fazla Anlamlılık: 0.000

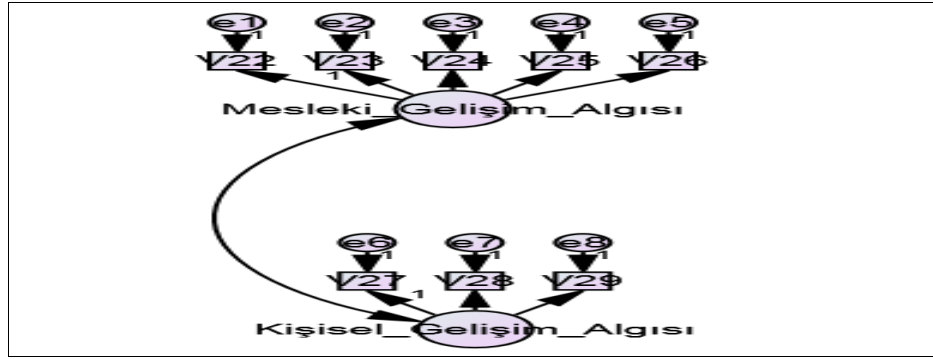

Cronbach Alpha: 0,894

Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla yapılan Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonucunda ölçeğin iki faktörlü yapıya uyum sağladığı ve uyum iyiliği değerlerinin kabul edilebilir standartların üzerinde olduğu tespit edilmiştir.

Doğrulayıcı faktör analizine ait grafik Şekil 1’de, ölçeğe ait uyum iyiliği değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Şekil 1: Ölçeğe Ait Doğrulayıcı Faktör Analizi

Tablo 2: Ölçeğe Ait Uyum İyiliği Değerleri

Ölçek	X ²	df	CMIN/ DF≤5	GFI ≥.85	AGFI ≥.80	CFI ≥.90	NFI ≥.90	TLI ≥.90	RMSEA ≤.08
BGAÖ	46,777	19	2,620	.95	.91	.97	.95	.95	.07

Uyum iyiliği değer aralıkları “**kabul edilebilir** “ standartlara göre düzenlenmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2016:337)

3. BULGULAR

3.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılanların %66,9’u kadın (n=174) ve %33,1’i erkek (n=86) öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalamaları 21,85 olarak bulunmuştur. Ayrıca katılımcıların %71,9’u 17-22 yaş aralığında, %22,7’si 23-27 yaş aralığında ve %5,4’ü 28 ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır. Katılımcıların aylık kişisel harcama ortalaması ise 588,92 TL olarak bulunmuştur.

3.2. Ölçekte Yer Alan İfadelere Ait Ortalama Değerler

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerinin, üniversite eğitimi boyunca almış oldukları bölüm derslerinin, mesleki gelişimlerine katkısı olduğu yönünde bir yönelim sergiledikleri görülmüştür (Ort. 3,85). Bu kapsamda öğrencilerin en yüksek katılım gösterdiği ifadeler “Aldığım seçmeli ve zorunlu bankacılık alan derslerinin yazılı ve sözlü iletişim kurma becerimin gelişimine katkısı vardır (Ort. 3,96)” ve “Aldığım seçmeli ve zorunlu bankacılık alan derslerinin değişik görüşlere saygı gösterme becerimin gelişmesine katkısı vardır (Ort.3,88)” olmuştur. Bunun yanında, katılımcıların aldıkları bölüm derslerinin kişisel gelişimleri üzerinde az da olsa etkisi olduğu görüşüne sahip oldukları görülmektedir (Ort.3,73). Bu boyut altında en

yüksek katılıma sahip ifade “Aldığım seçmeli ve zorunlu bankacılık alan derslerinin takım üyesi olarak çalışma becerimin gelişimine katkısı vardır (Ort. 3,79)” olurken, en düşük katılımın olduğu ifade ise “Aldığım seçmeli ve zorunlu bankacılık alan derslerinin umulmadık durumlarda etkili müdahale etme becerimin gelişimine katkısı vardır (Ort.3,68)” ifadesi olmuştur.

Bu sonuçlardan anlaşılacağı üzere öğrencilerin Bankacılık ve Sigortacılık Programı kapsamında aldıkları zorunlu ve seçmeli bölüm derslerinin, bankacılık mesleğinin yeterliliklerine sahip olmaları noktasında yüksek düzeyde algıya sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum Besni Meslek Yüksekokulu Bankacılık ve Sigortacılık Programı'nın sektörün gerekliliklerini karşılama noktasında özellikle ders müfredatları ve içerikleri ile oldukça önemli katkılar sunduğunun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında program kapsamında öğrencilere okutulan bölüm derslerinin, onların kişisel gelişimlerine katkı sunduğu sonucuna da ulaşılmaktadır.

3.3. Farklılık Testleri

Araştırma neticesinde elde edilen verilere paket programlar vasıtasıyla analizler yapılmıştır. Bu çerçevede araştırma modeline dayanılarak demografik değişkenler (cinsiyet, yaş ve aylık ortalama harcama tutarı) ile Beceri Gelişim Algısı Ölçeğinin (BGAÖ) boyutları (mesleki beceri gelişimi ve kişisel beceri gelişimi) arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla farklılık testleri (İndepnedent T Testi, One-Way Anova Testi) uygulanmıştır.

Tablo 3: Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Cinsiyetiniz	N	Mean	Std. Deviation	P
Mesleki Beceri Gelişimi Algısı	Erkek	86	3,88	,737	0,64
	Kadın	174	3,83	,859	
Kişisel Beceri Gelişimi Algısı	Erkek	86	3,83	,803	0,21
	Kadın	174	3,68	,935	

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin beceri gelişim algılarının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Independent T Testi yapılmıştır. Analiz sonucunda herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır. ($p=0,64<0,05$; $P=0,21<0,05$). Elde edilen bulgular erkek ve kadın öğrencilerin aldıkları bölüm derslerinin mesleki ve kişisel beceri gelişimleri noktasında aynı düzeyde algıya sahip olduklarını göstermektedir.

Tablo 4: Yaş Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Yaş	N	Mean	Std. Deviation	P
Mesleki Beceri Gelişim Algısı	17-22 yaş	187	3,78	,835	0,05

	23-27 yaş	59	3,93	,779	
	28 ve üzeri yaş	14	4,30	,606	
	17-22 yaş	187	3,66	,896	
Kişisel Beceri Gelişim Algısı	23-27 yaş	59	3,81	,903	0,00
	28 ve üzeri yaş	14	4,42	,422	

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin, beceri gelişim algılarının yaş değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-Way Anova Testi yapılmıştır. Buna göre; yaş ile mesleki beceri gelişimi alt boyutu ($p=0,05 \leq 0,05$) arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Hangi gruplar arasında farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey ve LSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Buna göre; 28 ve üzeri yaşa sahip öğrencilerin, almış oldukları bölüm derslerinin mesleki beceri gelişimlerine yapmış olduğu katkıyı algılama düzeylerinin, 17-22 yaş aralığında bulunan öğrencilerden daha yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

One-Way Anova Testi sonucunda yaş değişkeni ile kişisel beceri gelişimi alt boyutu arasında anlamlı farklılıkların olduğu görülmektedir ($p=0,00 < 0,01$). Hangi gruplar arasında farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey ve LSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır. Buna göre; 28 ve üzeri yaşa sahip öğrencilerin, almış oldukları bölüm derslerinin kişisel beceri gelişimlerine yapmış olduğu katkıyı algılama düzeylerinin, 17-22 yaş ve 23-27 yaş aralıklarında bulunan öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

28 ve üzeri yaş grubunda yer alan öğrencilerin çoğunluğunun çalışma hayatı içerisinde bulunmalarından ve okulda almış oldukları bölüm derslerinin kendilerine gerek mesleki gerekse kişisel anlamda sağladığı katkıları iş yaşamlarında pratiğe dönüştürme imkanına sahip olmaları bu noktada yüksek düzeyde algıya sahip olmalarının en önemli gerekçesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.4. Regresyon Analizleri

Çalışmanın bu aşamasında öğrencilerin aylık ortalama harcamaları değişkenlerinin mesleki ve kişisel beceri gelişimi algısı üzerindeki etkisi yapılan regresyon analizleri ile ortaya konulacaktır.

Tablo 5. Öğrencilerin Aylık Ortalama Harcamalarının Mesleki Beceri Gelişimi Algısı Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	β	T	p	R^2 Düzeltilmiş R^2	F	
Ortalama Aylık Harcama	,092	1,479	,14	,008	,005	2,186

Bağımsız değişken olan katılımcıların aylık ortalama harcamalarının, bağımlı değişken olan mesleki beceri gelişimi algısı üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda anlamlı bir sonuca ulaşılmamıştır.

Tablo 6. Öğrencilerin Aylık Ortalama Harcamalarının Kişisel Beceri Gelişim Algısı Üzerindeki Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	β	T	p	R ² Düzeltilmiş R ²	F	
Ortalama Aylık Harcama	,177	2,883	,00	,031	,027	8,312

Bağımsız değişken olan katılımcıların aylık ortalama harcamalarının, bağımlı değişken olan kişisel beceri gelişimi algısı üzerindeki etkisini tespit etmek amacıyla yapılan regresyon analizi sonucunda öğrencilerin aylık ortalama harcama miktarının kişisel beceri gelişimi algısını pozitif ve anlamlı etkilediği tespit edilmiştir (F=8,312, p=0,00<0,01). Analiz sonucunda düzeltilmiş R² değeri 0,027'dir. Bu değere göre, kişisel beceri gelişimi algısındaki %2,7'lik varyansın öğrencilerin aylık ortalama harcamalarına bağlı olduğu görülmektedir. Regresyon analizi sonucunda β değeri 0,177 olarak bulunmuştur. Buna göre öğrencilerin aylık ortalama harcama tutarlarındaki 1 birimlik artış, kişisel beceri gelişim algısı üzerinde %17,7'lik bir artış sağlayacaktır.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu Bankacılık ve Sigortacılık Programı öğrencilerinin mesleki ve kişisel beceri gelişim algılarını belirlemeye yönelik yapılan bu araştırmada; öğrencilerin genel olarak aldıkları bölüm derslerinin mesleki ve kişisel beceri gelişimlerine olumlu katkılar yaptığı yönünde algı düzeylerinin orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun yanı sıra öğrencilerin cinsiyetleri ile Beceri Gelişim Algıları Ölçeğinin (BGAÖ) alt boyutları arasındaki farklılıkları ortaya koymak amacıyla yapılan Independent T Testi sonucunda herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır. (p=0,64<0,05; P=0,21<0,05). Bu noktada gerek erkek öğrencilerin gerekse kadın öğrencilerin Bankacılık ve Sigortacılık Programı kapsamında aldıkları alan derslerinin mesleki ve kişisel beceri gelişimlerine sağladığı olumlu katkılar noktasında benzer algı düzeyine sahip olduklarını ifade etmek mümkündür. Alan derslerine ait içeriklerin veya ders işleme tekniklerinin tüm öğrencileri kapsayacak şekilde cinsiyet ayrımı yapılmaksızın hazırlanması ve uygulanması bu sonucu ortaya çıkaran önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Öğrencilerin yaşları ile Beceri Gelişim Algıları Ölçeğinin (BGAÖ) alt boyutları arasındaki farklılıkları ortaya koymak amacıyla One-Way Anova Testi yapılmıştır. Analiz neticesinde yaş ile mesleki beceri gelişimi alt boyutu (p=0,05≤0,05) arasında ve kişisel beceri gelişimi alt boyutu (p=0,00<0,01) arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Farklılıkların tespitinde Tukey ve LSD çoklu karşılaştırma testlerinden yararlanılmıştır. Buna göre 28 ve üzeri yaşta öğrencilerin üniversite öğrenimleri boyunca almış oldukları alan derslerinin mesleki ve kişisel gelişim noktasında kendilerine sağladığı faydayı algılama düzeylerinin 17-22 yaş ve 23-27 yaş aralığındaki öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada üniversite öğrenimi boyunca alınan derslerin, insanların iş yaşamlarına sağladığı katma değer ve ekonomik zenginliklerin ortaya çıkmaya başlanması ile birlikte öneminin daha iyi anlaşılmasına başlandığını söylemek mümkün olmaktadır. Araştırmaya katılan 28 ve üzeri yaş grubuna mensup öğrencilerin çok büyük bir kısmının çalışan bireyler olması, yukarıda bahsedilen açıklamadan hareketle üniversitede aldıkları alan derslerinin mesleki ve kişisel beceri gelişimleri üzerindeki katkısını algılama noktasında yüksek düzeyde bir eğilime sahip oldukları

sonucunu doğurmaktadır. Buradan hareketle 17-22 yaş ve 23-27 yaş aralığındaki öğrencilerin de üniversite öğrenimleri boyunca aldıkları alan derslerinin mesleki ve kişisel anlamda kendilerine sağlayacağı katkıyı ilerleyen yaşlarında ve iş hayatlarında daha iyi anlayabilecekleri kestirimini yapmak mümkün olacaktır.

Araştırma kapsamında öğrencilerin aylık ortalama harcama miktarları ile beceri gelişim algıları üzerindeki etkilerini gözlemek amacıyla regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Regresyon analizleri sonucunda öğrencilerin aylık ortalama harcama miktarlarının mesleki beceri gelişimleri üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı, ancak kişisel beceri gelişimi algısı üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında bireylerin aylık ortalama harcama miktarlarındaki 1 birimlik artışın, bireylerin kişisel beceri gelişimi algıları üzerinde %17,7 oranında olumlu katkı oluşturacağını söylemek mümkün olacaktır. Yüksek harcama gücünün bireylerde oluşturacağı özgüven artışı sayesinde bireyler, beklenmedik durumların üstesinden gelebilecek olgunluğa erişecek, ayrıca bağımsız çalışma becerileri kazanacak ve bu sayede kendilerine üniversite öğrenimleri boyunca edindikleri teorik kazanımları uygulamaya dönüştürebilecekleri iş ortamları hazırlayacaklardır.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde; öğrencilerin üniversite öğrenimleri boyunca almış oldukları bankacılık alan derslerinin, mesleki ve kişisel açıdan kendilerini geliştirdiği noktasındaki algılarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu da üniversitenin müfredatında yer alan zorunlu ve seçmeli bankacılık alan derslerinin insanlar üzerinde önemli katkıların olduğunu göstermektedir.

Buna benzer çalışmalarda üniversitelerin tüm bölüm ve programlarının müfredatlarında yer alan derslerin, öğrencilerin beceri gelişimleri üzerindeki etkilerinin ölçülmesi ve beceri gelişim noktasında varsa sorunların giderilmesi açısından önemli çıktılarının oluşturulması önerilmektedir.

Kaynakça

- Altunışık, R. vd. (2010). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Boyalı, H. (2011). Örgütsel sinizm ve iş tatmini arasındaki ilişkiler: Karaman'daki bankalar üzerinde bir uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Community College. (2003). Student satisfaction. Inventory Survey/Novel-Levitz (ERIC Document Reproduction Service No. ED 481 942).
- Doğan, Z. vd. (2016). Üniversitelerde bankacılık ve finans lisans eğitiminin mesleki yeterlilik düzeyine katkısı ve sektör talep analizi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9/3, 33-58.
- Elliott, K.M. ve Shin, D. (2002). Student satisfaction: An alternative approach to assessing this important concept. Journal of Higher Education, Policy and Management, 24/2, 197-209.
- Erden Özsoy, C. (2015). Mesleki eğitim - istihdam ilişkisi: Türkiye'de mesleki eğitimin kalite ve kantitesi üzerine düşünceler. Electronic Journal of Vocational Colleges- Aralık 2015 4. UMYOS Özel Sayısı, 173-181.
- Erdoğan, M. ve Uşak, M. (2005). Fen bilgisi öğretmen adayları memnuniyet ölçeğinin geliştirilmesi. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25/2, 35-54.

Gökmen, D. (2006). Ticaret meslek ve anadolu ticaret meslek liselerinde bankacılık eğitiminin değerlendirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gür, Ö. (2014). Anadolu ticaret ve ticaret meslek liselerindeki son sınıf öğrencilerinin bankacılık mesleğine bakış açılarına ilişkin değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yöntem-analiz. Ankara: Seçkin Yayınevi.

Howard Community College. (2000). Student satisfaction. YESS Survey Results (ERIC Document Reproduction Service No.ED 464 685)

Northern Nevada College. (1995). Student satisfaction inventory results. (ERIC Document Reproduction Service No.ED 387 151)

Seferoğlu, S. S. (2001). Elementary school teachers perceptions of professional development (Sınıf öğretmenlerinin mesleki gelişimle ilgili görüşleri). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20, 117-125.

Sekaran, U., (1992). Research methods for business: A skill building approach. Second Edition, John Wiley & Sons, 450.

Tavşancıl, E. (2010). Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri. (2015, Aralık). https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSSGG/15175tbs_temel_gostergeler_aralik_2015.pdf adresinden erişildi. (E.T:27.02.2017)

Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri. (2016, Aralık). https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/TBSSGG/15785tbs_temel_gostergeler_rapor_u_aralik_2016.pdf adresinden erişildi. (E.T:27.02.2017)

Uçar, C. ve Özerbaş, M.A. (2013). Mesleki ve teknik eğitimin dünyadaki ve Türkiye'deki konumu. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2/2, 242-253.

Yelboğa, A. (2008). İnsan kaynakları bölümünde çalışanların iş doyumlarındaki farklılıkların incelenmesi. Yönetim, 19/61, 125-142.

Yıldız, E. ve Talih, D. (2011). Üniversitelerin kalkınmadaki rolü: Babaeski meslek yüksekokulu örneği. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6/2, 269-287.

<https://www.ohu.edu.tr/sosyalbilimlermyo//bankaciliksigortacilik/sayfa/beceri-ve-yetkinlikler> (E.T: 02.05.2017)

<http://obs.adiyaman.edu.tr/oibs/bologna/start.aspx?gkm=083431100344043111431115322163550532228229235485378053778437840> (E.T: 02.05.2017)

<http://www.eduplus.com.tr/kurumsal-egitim/kisisel-gelisim-programlari/kisisel-gelisim-becerileri> (E.T: 12.05.2017)

<http://www.gencearti.com/kisisel-gelisim-nedir/> (E.T: 12.05.2017)

İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN GELİŞMESİYLE DEĞİŞEN İŞ YAŞAMINDA KULLANILAN MOBİL UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Öğr. Gör. Aslı ÖZTÜRK

Öğr. Gör. Yakup ÖZTÜRK

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Öz

Teknoloji alanında yaşanan hızlı değişimler sonucunda, iş yaşamında kullanılan araç gereçler ve çalışma yöntemleri de değişmektedir. İletişim teknolojilerinin yaygın olarak kullanılmasıyla birlikte, akıllı telefon, tablet ve bilgisayarlarda kullanılan bazı uygulamalar sayesinde çalışanlar zaman ve mekandan bağımsız olarak iş yapabilmektedir. Gelişen teknoloji ile geleneksel telefonlar yerini akıllı telefonlara bırakmıştır. Özellikle bilgiye erişmek için, akıllı telefonların kullanımı çok yaygınlaşmıştır.

Bu araştırmanın amacı, iş yaşamında çalışanların ve yöneticilerin günlük faaliyetlerini daha planlı ve programlı bir şekilde gerçekleştirebilmeleri için tasarlanmış mobil uygulamaları ve özelliklerini ortaya çıkartmaktır.

Bu çalışmada kuramsal araştırma yöntemi kullanılmıştır. Mevcut araştırmalar ve çalışmalar gözden geçirilerek, iş yaşamında en sık kullanılan mobil uygulamalar ele alınmıştır. Zaman yönetimi, proje yönetimi, görev ve kontrol listesi, not defteri, kart vizit okuma, şifre saklama, dosya yöneticisi uygulamaları ve profesyoneller için geliştirilmiş sosyal ağlar ile ilgili bilgiler ortaya konulmuştur. Çalışmanın en önemli sınırlılığı teorik boyutta ele alınmış olmasıdır. Bu sınırlılığa rağmen çalışmanın, gelecekte yapılacak olan çalışmaların kavramsal yapısının oluşturulmasında önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi toplumu, mobil uygulamalar

1. Giriş

Bilişim ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ve küreselleşmenin etkileri, örgütsel ve toplumsal boyutta kaçınılmaz bir dönüşüme yol açmıştır. Bu dönüşümü, bilgi toplumu olarak nitelendirebiliriz. Bilgi toplumuna dönüşüm ile birlikte, yönetim biçimleri, hizmetlerin sunumu, bürokrasinin azalması gibi etkiler ortaya çıkmıştır (Yıldırım ve Öner, 2004: 49).

Bilgi toplumunun en önemli ögesi bilgidir. Bilgi, üretim için temel kaynak niteliğindedir. Bilgi toplumu ile birlikte, kültürel, toplumsal, ekonomi ve eğitim gibi alanlarda köklü değişimler yaşanmıştır. Eğitim alanında kullanılan materyaller değişmiş, öğrencilerin çağa ayak uydurabilmesi için teknolojik araç gereçlerle öğrenme süreçleri desteklenmiştir. İş yaşamına baktığımızda ise bu değişimle birlikte iş yapış yöntemleri de değişmiştir. Geçmişte, yanında not defteri ve kalem taşıma ihtiyacı hisseden, iş kartlarını yanında bulundurmak için kartvizit cüzdanı taşıyan çalışanlar, günümüz teknolojisini kullanarak akıllı telefonlara yüklenen bazı uygulamalar sayesinde bu işlemleri zaman, emek ve paradan tasarruf ederek gerçekleştirir hale

gelmiştir. Bu araştırmada, iş yaşamını kolaylaştıran zaman yönetimi, proje yönetimi, dosya yöneticisi, not defteri, şifre saklama, kartvizit okuma gibi uygulamalar örneklerle ele alınmıştır.

2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, iş yaşamında kullanılan ve iş yaşamımızı kolaylaştıran, düzenleyen mobil uygulamaların neler olduğunu örneklerle açıklamak ve iş yaşamında çalışanların ve yöneticilerin günlük faaliyetlerini daha planlı ve programlı bir şekilde gerçekleştirebilmeleri için tasarlanmış mobil uygulamaları ve özelliklerini ortaya çıkartmaktır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada kuramsal araştırma yöntemi kullanılmıştır. Mevcut araştırmalar, çalışmalar ve uygulamaların yer aldığı marketler (google play store, app store) gözden geçirilerek mobil uygulamalar açıklanmıştır. Çalışmanın en önemli sınırlılığı teorik boyutta ele alınmış olmasıdır. Bu sınırlılığa rağmen çalışmanın, gelecekte yapılacak olan çalışmaların kavramsal yapısının oluşturulmasında önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

4. Mobil Uygulama Örnekleri

Bu çalışmada, iş yaşamında kullanılan mobil uygulamalar zaman yönetimi, proje yönetimi, görev ve kontrol listesi, not defteri, kartvizit okuma, şifre saklama, dosya yöneticisi, profesyoneller için geliştirilmiş sosyal ağlar ve iş seyahatlerinde konaklamak için otel araştırırken kullanılan uygulamalar olmak üzere 9 başlık altında ele alınmıştır.

Zaman Yönetimi Uygulamaları

Zaman kavramı, bir eylemin geçtiği süre olarak tanımlanabilir. Zaman, herkesin eşit olarak sahip olduğu, ancak aynı şekilde kullanamadığı, çok değerli, depolanamayan, ikamesi olmayan bir kaynaktır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2005: 270).

Yönetimsel olarak zaman kavramını, bir işin yapılması için ayrılan süre olarak değerlendirebiliriz. Diğer kaynakların yönetiminde olduğu gibi, zaman yönetiminde de planlama çok önemlidir. Yönetimsel zamanımızı planlarken; takvim, ajanda not defteri gibi araçları kullanırız. Gelişen teknoloji ve akıllı telefonlarının kullanımının yaygınlaşmasıyla, telefonlarımızda yer alan bazı uygulamalar sayesinde ayrıca ajanda taşımamıza gerek kalmamaktadır. Android ve IOS işletim sistemleri ile uyumlu zaman yönetimi uygulamaları, günlük işlerimizi, randevularımızı, toplantılarımızı hatta dinlenme sürelerimizi bile hatırlatabilir. Timeful, Timeshett, TimeTune, Brain Focus Zaman Yöneticisi, Hours gibi uygulamaları, zaman yönetimi uygulamalarına örnek olarak gösterebiliriz.

Timeful

Yapay zekâyı en iyi şekilde kullanabilen uygulamalar arasında Timeful'da yer almaktadır. Bu uygulama sayesinde boş zamanlar daha verimli bir şekilde kullanılabilir ve ertelenen küçük işler bu zaman dilimlerinde yapılabilir. Bu uygulama, kullanıcılarının alışkanlıklarını öğrenerek çeşitli hatırlamalar ve uyarılar yapıyor. Bu sayede iş yaşamında zaman daha verimli kullanılabilir (Can, 2015).

Uygulamaya, çalışma ve uyuma saatleri eklenebiliyor, ayarlar kısmında en verimli zamanı ve öneri alma sıklığını belirleyebiliyor, çalışma ve iş saatleri kaydedilebiliyor. Su içmek, spor yapmak, telefon ile görüşme yapmak gibi küçük işleri sürekli erteleyenler için bu uygulama önerilebilir (Demirel, 2014).

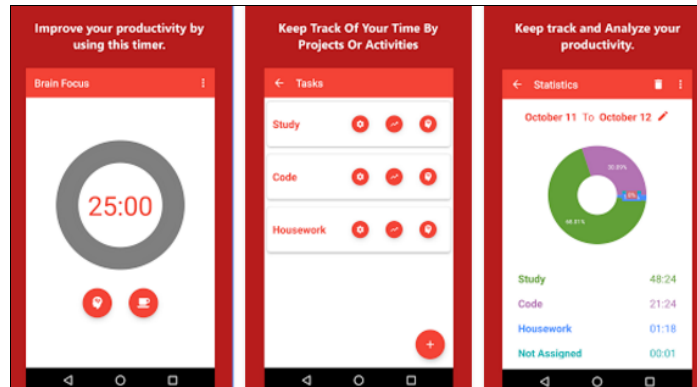
Şekil 1. Timesheet Ekran Görüntüsü

Timesheet

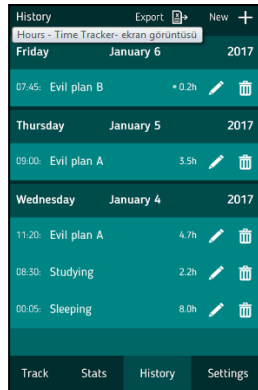
Timesheet, işletmelerin işgücünü yönetmeleri için tasarlanmış bir yazılımdır. Bu uygulama sayesinde, çalışanların saat saat zaman çizelgesi, yol ve zaman masrafları, insan kaynakları döküman yönetimi ve iletişim araçları, proje saatleri, istekler takvim gibi seçenekler ile işletmeler zamandan tasarruf edebilir ve maliyetleri düşürebilir (Timesheets.com).

Brain Focus Zaman Yöneticisi

Brain Focus, işlerinizi konsantre olarak kolay bir şekilde tamamlamanızı sağlayacak ve molalarınızı düzenlemenize yardımcı olarak bir zaman yönetimi uygulamasıdır (Google Play, 2017).

Şekil 2. Brain Focus Zaman Yöneticisi

Şekil 3. Hours Uygulaması Ekran Görüntüsü

Hours

Hours uygulaması iş yaşamında her dakikanın ve her saniyenin kıymetli olduğunu düşünenler için tasarlanmış bir mobil uygulamadır. Bu uygulama ile her iş için ne kadar zaman harcadığınızı belirleyebilirsiniz. Bu uygulama ile, akıllı hatırlatma, görev ekleme, görevlere notlar ekleme ve PDF olarak çıktı alabilme gibi pek çok yararlı işlev gerçekleştirilebilmektedir (Yılmaz, 2015).

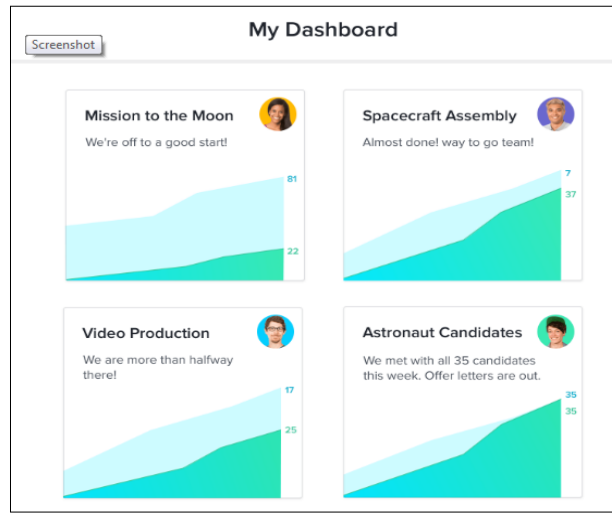

Proje Yönetimi Uygulamaları

İş yaşamında oluşturulan proje grupları ile asenkron iletişim kurmak, bilgi paylaşmak, proje üzerinde çalışmak amacıyla geliştirilmiş proje yönetimi uygulamaları yer almaktadır. Bu uygulamalar sayesinde, proje yöneticileri ve yürütücüleri arasında kesintisiz iletişim sağlanabilmektedir. İş yaşamında kullanılan proje yönetimi uygulamalarından bazıları aşağıda yer almaktadır.

Asana

Asana uygulaması sayesinde, projeleri takip ederek projede çalışan kişiler ile iletişim kurmak kolaylaşıyor. Taslak oluşturmak, taslakları düzenlemek, kişiler, projeler ve etiketler için arama yapmak gibi işlevler Asana ile gerçekleştirilebiliyor (Yılmaz, 2015).

Şekil 4. Asana Uygulaması Ekran Görüntüsü

Wrike - Project Management

Wrike-Project Management uygulaması sayesinde, projelerde ortaklarla işbirliğini arttırmak ve planlama yapmak daha kolay hale gelmiştir. Oldukça kullanışlı bir kullanıcı ara yüzüne sahip olan bu uygulama ile, yolculuk yaparken bile çalışma ekibi ile iletişim kurmak, proje zaman çizelgesi oluşturmak, Google Drive, Dropbox gibi alanlara görüntüleri, dosyalarınızı eklemek tüm proje ve çizelgeleme ihtiyaçları karşılanabilir (Google Play, 2017).

Complete

Complete, proje yöneticilerinin ve diğer katılımcıların rahatlıkla iletişime geçerek bilgi paylaşımı yapabilecekleri bir uygulamadır. Bu uygulamayı kullanan proje üyeleri, rahatlıkla iletişim kurabiliyor ve kesintisiz bilgi alışverişi sağlayabiliyorlar (Yılmaz, 2015).

Görev ve Kontrol Listesi Uygulamaları

Çalışma yaşamının akışı içerisinde, çalışanlar yapılacak birtakım işleri unutmakta veya ertelemektedir. Bu durumu ortadan kaldırmak için, akıllı telefonlar aracılığıyla kullanılacak

görev ve kontrol listesi uygulamaları geliştirilmiştir. Bu uygulamalar sayesinde, unutmaya olasılığınız en aza indirilerek, ihtiyaç duyduğunuz hatırlatmalar yapılmaktadır. Görev ve kontrol listesi uygulamalarına örnek olabilecek bazı uygulamalar aşağıda yer almaktadır.

Any.do

Any.do yapılacaklar listesi ile, hatırlatmaları, takvim ve ajandayı her zaman senkronize ederek rahat bir kullanım sağlanabilir. Bu uygulama, telefon takvimi, Google takvimi, facebook etkinlikleri, Outlook takvimi ve diğer takvimler ile senkronize olarak çalışıyor. Bu sayede planlanan etkinlikleri kaçırmaya riski ortadan kalkıyor. Any.do uygulamasına, not, görev, dosya, hatırlatmalar ekleyerek planlı bir yapılacaklar listesi oluşturmak mümkün. Bu uygulama, cevapsız çağrı hatırlatma özelliği sayesinde aramalara dönmeyi unutmanızı da ortadan kaldırıyor. Any.do uygulamasının yapılacaklar listesi, görev listesi, hatırlatma uygulamaları sayesinde günlük planlarınızı daha rahat yapabilir, unutmaya olasılıklarınız ortadan kalkar (Google Play, 2017).

Checkmate

Checkmate, yapılacaklar listesi ve planlama uygulamasıdır. Bu uygulama sayesinde, görev listeleri, kontrol listeleri oluşturulabilir. Uygulama, uyarı alarmı, takvim senkronizasyonu ve farklı listeleri bize sunuyor. Bu sayede, sorumluluklarımızı, yapılacak işlerimizi erteleme ya da unutmaya riskimiz ortadan kalkıyor (Yılmaz, 2015).

Simplest Checklist

Simplest checklist, iş yaşamınızı ve hayatınızı düzenleyecek basit bir kontrol listesidir. Sürükleyip bırak yöntemi sayesinde oldukça kullanışlı olan bu uygulamanın kullanımı basit ve rahattır. Uygulama, yapılacaklar listesi, alışveriş listesi, görev listesi, hatırlatmalar ve notlar gibi seçenekleri ile hayatınızı düzenlemeye yarayacaktır (Google Play, 2017).

Şekil 5. Simplest Checklist Uygulama Görüntüsü

Not Defteri Uygulamaları

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte, çalışanların yanında kâğıt kalem taşıma zorunluğu da ortadan kalkmıştır. İş yaşamında not alınması gerektiği durumlarda akıllı telefonlarda kullanılan not defteri uygulamaları önemli bir yardımcıdır. Not defteri uygulamalarına örnek olacak uygulamalardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

Simplenote

Günümüz iş yaşamında, işlerimizi yaparken akıllı telefonlar ve tabletler en fazla kullandığımız araçlar arasında yer alıyor. İş hayatında not tutmamız gerektiğinde de bu araçların not tutma

özelliğini kullanıyoruz. Simplenote uygulaması da not almak, liste oluşturmak için kullanılan bir uygulamadır. Bu uygulama sayesinde not defteri ve kaleme ihtiyaç kalmadan notlarımızı akıllı telefon, tablet ve bilgisayarlarımız ile tutabiliriz.

Not Defteri

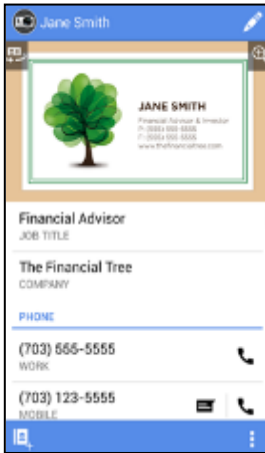
Not defteri uygulaması, ihtiyaç duyduğumuz her anda kâğıt kalem olmadan fikirlerimizi, listelerimizi yazmak için hazırlanmış bir uygulamadır. Bu uygulamada, video notlar oluşturabilir, sesli notlar kaydedebilir, notları yazarken görüntü, çizim, resim ekleyebilir, notları otomatik olarak kaydedebiliriz.

Şifreli Not Defteri

Şifreli not defteri uygulaması, diğer not defteri uygulamalarında olduğu gibi not tutmamızı ve listeler oluşturmamızı sağlayan bir uygulamadır. Ancak diğer uygulamalardan farklı olarak not defterine belirlediğiniz şifreyi bilmeyen kişiler notlarınıza ulaşamaz. Özellikle iş yaşamında gizliliğin önemli olduğu zamanlarda bu uygulama sizin bilgilerinizi koruyabilir.

Kartvizit Okuma Uygulamaları

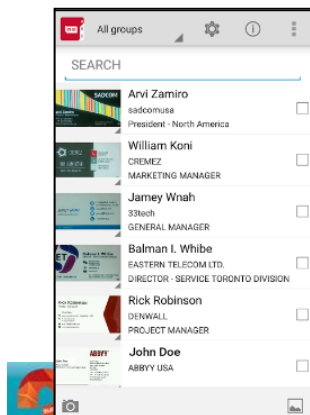
Kartvizit okuma uygulamaları sayesinde, kâğıt israfının ve her an cebinizde taşımamız gereken iş kartlarının önüne geçilebilir. İş yaşamında kişiler kartvizitlerini verdiklerinde, kartvizitleri almak yerine cep telefonunuza indirdiğiniz uygulamalar ile kısa sürede telefonunuza kaydedebilir ve telefonunuzda saklayabilirsiniz. Bu uygulamalardan bazıları aşağıda açıklanmıştır (Google Play, 2017).

Şekil 6. ScanBizCards Lite Uygulama Görüntüsü

ScanBizCards Lite

ScanBizCards Lite uygulaması sayesinde iş kartlarını cebinizde taşımaya gerek kalmıyor. Bu uygulama ile, telefonunuzda kayıtlı kişilerin bilgileri ile iş bilgileri bir araya geliyor. Kartvizitleri telefonun kamerası ile tarayarak, rehberimizde kayıtlı olan kişilerin bilgilerine ekleyebiliyoruz. Bu uygulama 22 dildeki kartvizitleri taramayı destekliyor.

Şekil 7. Business Card Reader Uygulama Görüntüsü

Business Card Reader

Business Card Reader uygulaması sayesinde, 25 dildeki kartvizitleri doğrudan telefonunuza aktarabilir, kişilerin bilgilerini kolayca saklayabilir ve istediğiniz zaman onlara ulaşabilirsiniz. Bu uygulama ile, kişileri gruplandırabilir, bilgileri e-posta ve mesaj ile paylaşabilir, bilgileri başka bir bilgisayara veya telefona

aktarabilir, ihtiyaç duyulan bilgilere hızlı ve kolay bir şekilde ulaşılabilir.

Haystack Kartvizit Okuyucu

Haystack Kartvizit Okuyucu uygulaması ile, iş yaşamında ihtiyaç duyduğunuz kartvizitleri yanınızda taşımaya gerek kalmıyor. Bu uygulama kartvizitleri kaydediyor ve kartvizit sahiplerinin bilgilerinde güncelleme olduğunda, sizde kayıtlı kartvizit üzerinde otomatik olarak bilgileri güncelliyor.

Şekil 8. Haystack Uygulama Görüntüsü

Şifre Saklama Uygulamaları

Teknolojik araçların ve internetin günlük yaşamımıza ve iş yaşamımıza yoğun olarak girmesiyle birlikte, kullanılan tüm hesaplara giriş için şifre oluşturmak ve bu şifreleri hatırlamak zorundayız. Sosyal medya hesapları, internet bankacılığı, e-posta hesapları, internet alışverişleri gibi pek çok alanda işlem yaparken şifre ile giriş yapmak zorundayız. Tüm bu şifreleri her zaman hatırlayamayabiliriz. Bu nedenle şifre saklama programları yoğun iş temposunda unuttuğumuz şifreleri bize hatırlatan önemli uygulamalardır. Bu uygulamalardan bazıları aşağıda açıklanmıştır.

PassworX Şifre Saklama

PassworX şifre saklama programı sayesinde, iş yaşamında ve günlük yaşamda kullandığınız tüm şifreleri güvenli bir şekilde kaydedip saklayabilirsiniz. Yalnızca programa girmek için oluşturduğunuz şifreyi aklınızda tutmanız diğer şifrelere ulaşmanız için yeterlidir. Programı açmak için koyulan şifre sayesinde, kullanıcı dışında şifreyi bilmeyen kişiler, programa girip diğer şifrelere ulaşamaz.

aWallet Password Manager

Android şifre cüzdanı yöneticisi olarak tanımlayabileceğimiz aWallet Password Manager programı, şifrelerin, kart bilgilerinin, web hesaplarının, bankacılık bilgilerinin güvenli saklanabildiği, kişisel kullanıma uygun özel kategoriler oluşturulmasını sağlayan düzenleyicilerin yer aldığı bir şifre saklama uygulamasıdır. Programın belirlediğiniz süre içerisinde etkinlik olmadığında kendini kilitleme ve programa giriş yaparken parmak iziyle kilit açma özelliği vardır. Bu özellikler sayesinde şifreleriniz daha güvenli korunur (aWallet Password Manager, 2017).

Parola Şifre Saklayıcı

Parola şifre saklayıcı programı ile aklınızda tutmanız gereken pek çok şifreyi güvenli bir şekilde telefonunuzda saklayabilirsiniz. Bu program sayesinde banka hesap bilgileriniz, şifreleriniz, saklamak istediğiniz bilgiler sizden başkasının ulaşamayacağı şekilde saklanır.

Dosya Yöneticisi Uygulamaları

Dosya yöneticisi uygulamaları sayesinde, cihazınızda yer alan tüm dosya ve klasörleri hızlı ve kolay bir biçimde yönetebilirsiniz. Dosya yöneticisi uygulamalarına ait bazı mobil uygulamalar aşağıda yer almaktadır.

Astro File Manager

Astro File Manager uygulaması, tüm bulut depolama alanlarıyla senkronize çalışabilmektedir. Bu uygulama ile, fotoğraflarınız, videolarınız, müzikleriniz, dosyalarınız düzenli bir şekilde yönetilebilir. Uygulamanın kendi ait bir medya oynatıcısı yer almaktadır (cnnturk.com, 2015).

File Manager

File Manager dosya yöneticisi uygulaması, bulut desteği sağlar. Dosya transferi, dosyaların düzenlenmesi gibi işlemlerin hızlı ve kolay bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlar.

FX File Explorer

FX File Explorer uygulaması, diğer dosya yöneticileri gibi bulut depolama alanları ile uyumlu çalışıyor, sıkıştırılmış dosya formatlarını desteklemektedir. Bu program oldukça kullanışlı ve iyi tasarlanmış bir dosya yönetim programıdır (cnnturk.com, 2015).

File Commander

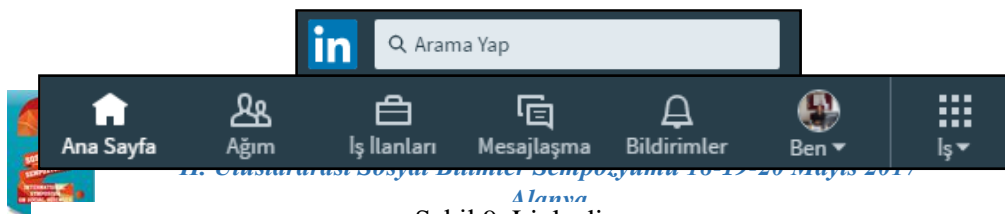
File Commander dosya yöneticisi uygulaması, herhangi bir dosyayı işlemek, silmek, taşımak, yeniden adlandırmak, dosyaları şifrelemek, paylaşmak, düzenlemek gibi işlemleri gerçekleştirmek için kullanılan bir uygulamadır.

Profesyoneller İçin Sosyal Ağ Uygulamaları

Günümüzde sosyal ağlar yaşamımızın önemli bir parçası haline gelmiş durumdadır. Sosyal ağ kullanıcıları, bu platformlarda kendilerine profil oluşturarak bilgilerini, fikirlerini, düşüncelerini paylaşmakta, çevreyle iletişim kurmaktadır. Sosyal yaşamda olduğu kadar iş yaşamında da sosyal ağların kullanımı sayesinde, kişiler kariyer planlarında ihtiyaç duydukları kişilere ulaşabilirler. Profesyonel iş yaşamı için geliştirilmiş en önemli sosyal ağ LinkedIn'dir.

LinkedIn

LinkedIn, iş dünyasındaki kişilerle iletişim kurmayı, haberleşmeyi, bilgi paylaşımını ve profesyonel iş yaşamında sosyalleşmeyi amaçlayan profesyonel sosyal paylaşım ortamıdır. LinkedIn, iş ve kariyer ile ilgili profesyonel paylaşımların yapıldığı sosyal bir ağıdır. LinkedIn sayesinde, işverenler ihtiyaçları olan çalışanlara, birlikte çalıştıkları firmalara kolaylıkla ulaşabilirler. İş arayanlar ve işverenler bu profesyonel ağ ile iş hayatıyla ilgili geniş bilgilere ulaşabilirler. LinkedIn üzerinde kişisel bir profil oluşturup, bağlantı kurduğunuz kişiler ile bir ağ oluşturabilirsiniz. Bu sosyal ağ sayesinde profesyonel iş yaşamında kariyeriniz için gerekli olan fırsatları yakalayabilirsiniz. LinkedIn ile iş ilanı verebilir, size uygun iş arayan kişiler ile iletişime geçebilirsiniz (LinkedIn, 2017).

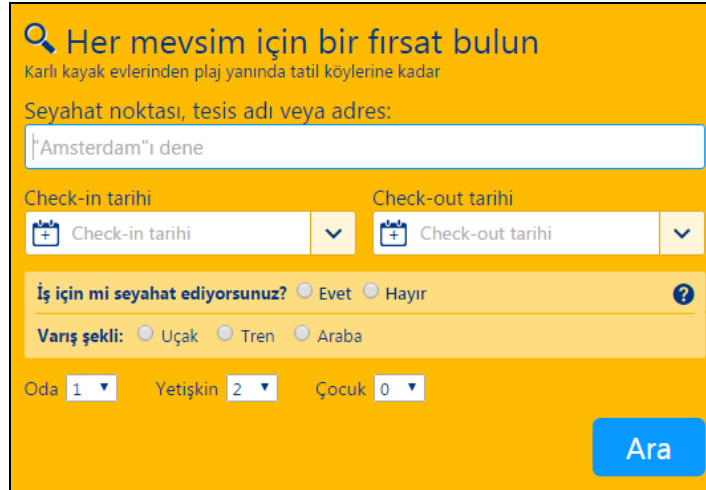
Şekil 9. LinkedIn

İş Seyahatlerinde Konaklama Yeri Seçiminde Kullanılan Uygulamalar

İş seyahatleri profesyonel iş yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır. Bu seyahatler esnasında gideceğiniz yerde konaklama yapacağınız otelin önceden planlanmış olması, seyahatin daha rahat geçmesini sağlayacaktır. Seyahat planınızı yaparken konaklayacağımız otele ilişkin bilgilere, otelden daha önce hizmet almış kişilerin yorumlarına ve rezervasyon bilgilerine ulaşabileceğimiz uygulamalar mevcuttur. Bu uygulamalardan bazılarını aşağıda yer verilmiştir.

Booking.com

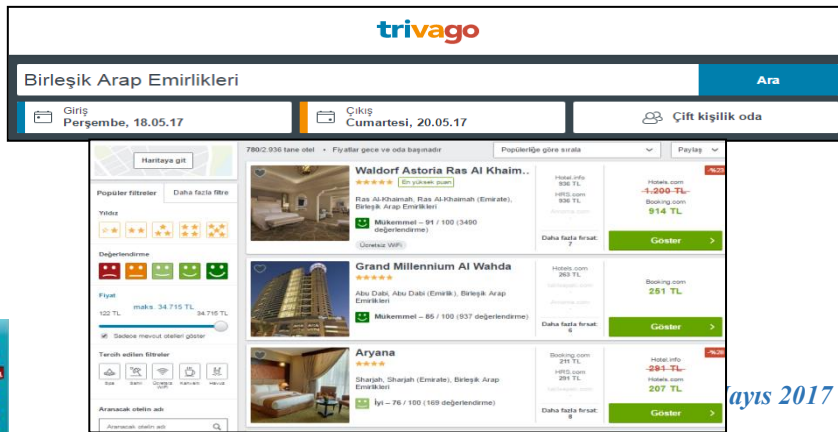
Booking.com uygulaması, seyahat planınızı yaparken gideceğiniz ülke ve şehirlerde yer alan oteller ile ilgili özellikleri, yorum, değerlendirme, tanıtım gibi bilgileri elde edebileceğiniz ve otellerle iletişime geçmenizi sağlayan bir uygulamadır. Bu uygulama sayesinde, oteller ile ilgili tüm bilgilere ulaşabilir, otelleri diğer otellerle kıyaslayabilirsiniz. Uygulamanın filtreleme özelliği sayesinde istediğiniz bilgiye daha kolay ulaşabilirsiniz. Seyahatiniz öncesinde sizin için seyahat rehberli yapan bu uygulama ile iş gezileri daha rahat ve güvenli hale gelebilir.

Şekil 10. Booking.com Otel Arama

Trivago

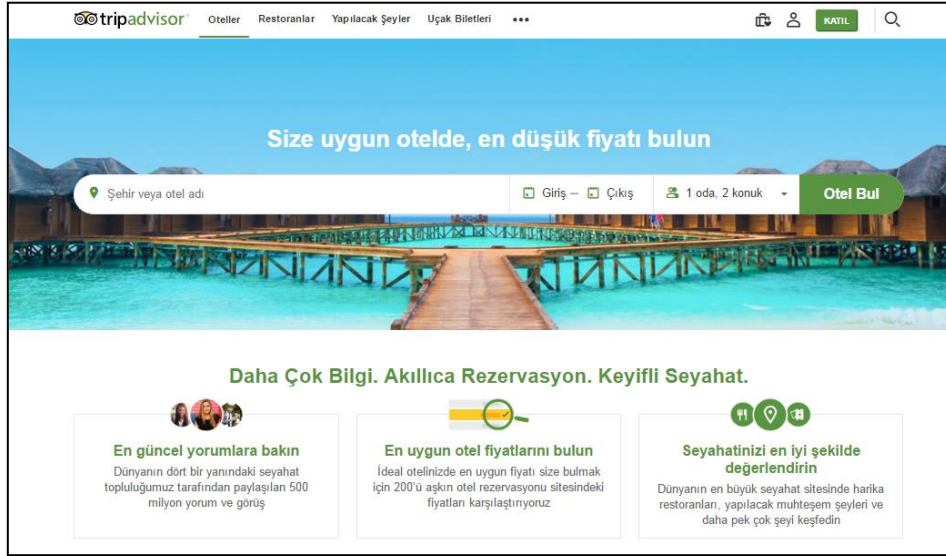
Dünyanın en büyük otel arama motoru olarak bilinen trivago iş seyahatleriniz öncesi size konaklama konusunda yardımcı olabilecek en önemli uygulamalardan biridir. Bu uygulama sayesinde seyahat öncesinde gideceğiniz otel ile ilgili bilgilere ulaşabilir, yorumları okuyabilir, oteller arasında kıyaslama yapabilir, otelinizin harita üzerindeki konumunu öğrenebilir, rezervasyon yaptırabilirsiniz.

Şekil 11. Trivago Ekran Görüntüsü

Tripadvisor

Tripadvisor uygulaması, iş seyahatleri öncesinde gideceğiniz yerde bulunan oteller, restoranlar, gezilecek destinasyonlar hakkında detaylı bilgi verir. Trivago uygulaması 200'den farklı rezervasyon sitesi ile çalışarak 1.4 milyondan fazla otel ile ilgili fiyat ve diğer bilgilere ulaşmanızı sağlayarak iş seyahatleriniz için ideal otelinizi bulmanıza yardımcı olur.

Şekil 12. Tripadvisor Uygulama Ekranı

5. Sonuç ve Öneriler

Akıllı telefonlar günlük yaşamın ve iş yaşamının en önemli parçası haline gelmiştir. Günümüzde kullanılan akıllı telefonlar yalnızca iletişim işlevini gerçekleştirmekle kalmayıp, sahip olduğu donanımsal özellikler sayesinde yaşamımızı kolaylaştıracak pek çok uygulamayı kullanmamızı da sağlamaktadır.

Bu çalışmada, iş yaşamımızda yönetsel zamanımızı daha verimli kullanabilmemiz için hazırlanan zaman yönetimi uygulamaları, iş seyahatlerimizi planlarken konaklama yeri seçiminde yararlanabileceğimiz uygulamaları, not defteri ve kalem kullanmadan not almamızı sağlayacak not defteri uygulamalarını, iş kartlarını yanımızda taşıma zorunluluğunu ortadan kaldıran kartvizit okuyucu uygulamalarını, yaşamımızın pek çok alanında sistemlere giriş yaparken hatırlamak zorunda olduğumuz şifreleri bize hatırlatan şifre saklama uygulamaları gibi iş yaşamımızı kolaylaştıran uygulamalar yer almaktadır. Bu uygulamalar sayesinde, iş yaşamında zamanımızı daha etkin bir şekilde kullanabilecek, yapılacaklar listesinde yer alan işleri unutma riskimiz ortadan kalkacak, profesyoneller için geliştirilen sosyal ağları kullanarak iş yaşamında ihtiyaç duyduğumuz kişiler ile daha rahat iletişim kurulabilecek, önemli şifrelerimiz unutulmayacak, iş seyahatlerimizde konaklama yeri seçimi daha kolay ve ekonomik hale gelecektir.

6. Kaynakça

aWallet. (2017). aWallet Password Manager. <http://www.awallet.org/> adresinden erişildi. (ET: 16.05.2017)

- Can, A. (2015). Hürriyet. <http://www.hurriyet.com.tr/is-hayatini-kolaylastiran-7-uygulama-28517914> adresinden erişildi. (ET: 10.03. 2017)
- CNN TURK. (2015). En iyi 5 dosya yöneticisi. <http://www.cnnturk.com/teknoloji/en-iyi-5-dosya-yoneticisi-uygulamasi?page=5> adresinden erişildi. (ET: 16.05.2017)
- Demirel, F. (2014). Yapay zekayı kullanan takvim uygulaması Timeful App Store'da. Webrazzi: <http://webrazzi.com/2014/08/06/timeful-app-store/> adresinden erişildi. (ET: 12.05.2017).
- Google.Play.(2017).Pomodoro.<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.AT.PomodoroTimer&hl=tr> adresinden erişildi. (ET: 12.05.2017)
- LinkedIn. (2017). LinkedIn. <https://www.linkedin.com/mynetwork/> adresinden erişildi. (ET: 16.05.2017)
- Sabuncuoğlu, Z., ve Tüz, M. (2005). Örgütsel Psikoloji. Bursa: Alfa Aktuel Basım Yayın Dağ. Ltd. Şti.
- Timesheets. (2017). Timesheets. <https://www.timesheets.com/> adresinden erişildi. (ET: 12.05.2017).
- Yıldırım, U., ve Öner, Ş. (2004). Bilgi Toplumu Sürecinde Yerel Yönetimlerde Eğitim-Bilişim Teknolojisinden Yararlanma: Türkiye'de E-Belediye Uygulamaları. TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Tecnology, 49.
- Yılmaz, V. (2015). İş Hayatında Verimliliğinizi Arttıracak Mobil Uygulamalar: https://blog.tamindir.com/is-hayatinda-verimliliginizi-arttiracak-mobil-uygulamalar_10944/ adresinden erişildi. (ET: 15.05.2017)

SEKRETERLİK MESLEĞİ İMAJININ, BÜRO YÖNETİMİ VE YÖNETİCİ ASİSTANLIĞI PROGRAMI ÖĞRENCİLERİ TARAFINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Öğr. Gör. Aslı ÖZTÜRK

Öğr. Gör. Yakup ÖZTÜRK

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Öz

Gelişen teknoloji ve çalışma koşullarındaki değişim ile bilgiye ulaşan, bilgiyi tasnif eden, gerekli zamanda yöneticisine ve çalışma arkadaşlarına ileten sekreter ve yönetici sekreterlerin önemi artmıştır. Sekreterler, büro hizmetlerini organize eden, yöneticilerin çalışmalarını destekleyen, örgüt içerisinde yazışmaları sağlayan, randevuları organize eden, örgütsel ve yönetsel görevlerini yerine getirirken yöneticisine destek olan, yönetici yardımcılarıdır. İmaj ise, kişilerin ya da kurumların, başkalarının zihninde bıraktıkları düşüncelerdir. Bu çalışmanın amacı, büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı ön lisans öğrencilerinin, sekreterlik mesleği imajı ile ilgili algılarını ortaya koymaktır. Araştırmanın örneklem grubunu, 2016-2017 öğretim yılında Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programına kayıtlı 175 öğrenci içerisinden rastgele seçilmiş 150 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilere uygulanan anket sonuçlarına göre, katılımcılar, sekreterlerin görevleri gereği sürekli bakımlı olmaları ve güzel giyinmeleri gerektiğini düşünmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Sekreter, sekreter imajı

1) Giriş

Ülkemizde sekreterlik meslek elemanı, üniversitelerin meslek yüksekokullarında yer alan Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü altında, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programlarında yetiştirilmektedir. Bu program, dört yarıyıldan oluşan iki senelik bir ön lisans programını kapsamaktadır. Programın içeriğinde, sekreterlerin sahip olması gereken iletişim, yazışma teknikleri, protokol kuralları, çeşitli bilgisayar programları, yönetim fonksiyonları gibi konuları içeren dersler yer almaktadır.

Sekreterler, yöneticilerinin çalışmalarını etkin bir şekilde destekleyen, yönetici ve yönetimin verimliliğine katkı sağlayan, örgüt içi ve örgüt dışı iletişimi sağlayan, büro otomasyonlarını etkin şekilde kullanan yönetici yardımcılarıdır. Sekreterler, yöneticilerine bağlı olarak çalıştıkları için, çalışma koşulları açısından diğer büro elemanlarından farklılık gösterirler. Özellikle çalışma zamanı ele alındığında, yöneticiler iş yerinde olduğu zamanlarda genellikle sekreterlerde iş yerinde bulunurlar. Sekreterler yöneticiye gelmeden önceki ilk durak olduğu için, yöneticinin ve iş yerinin vitrini konumundadır. Bu sebeple, diğer büro elemanlarından farklı olarak iletişim becerilerin daha fazla olması ve daha bakımlı olmaları beklenmektedir.

Araştırmanın amacı, büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin, sekreterlik mesleğine ilişkin imaj algılarını saptamaktır. Araştırmaya ilişkin kurulan hipotezler şöyle sıralanabilir:

- H₁:** Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin, sekreterlik mesleği imaj algısı cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.
- H₂:** Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin, sekreterlik mesleği imaj algısı öğrenim gördükleri sınıf türüne göre farklılık göstermektedir.
- H₃:** Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin, sekreterlik mesleği imaj algısı öğrenim türlerine göre farklılık göstermemektedir.
- H₄:** Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin yönetici ve büronun vitrini konumunda olduğunu düşünmektedirler.
- H₅:** Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin diğer büro elemanlarına göre daha bakımlı olmaları gerektiğini düşünmektedirler.
- H₆:** Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin diğer büro elemanlarına göre iletişim becerilerinin daha kuvvetli olması gerektiğini düşünmektedirler.
- H₇:** Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin güler yüzlü ve cana yakın olması gerektiğini düşünmektedirler.
- H₈:** Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin sürekli güzel giyinmeleri gerektiğini düşünmektedirler.
- H₉:** Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin yaptığı işlerin toplum tarafından basit olarak algılandığını düşünmektedirler.
- H₁₀:** Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlik mesleği eğitiminin, işverenler ve toplum tarafından yeterince önemsenmediğini düşünmektedirler.
- H₁₁:** Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin yöneticileri ile iyi geçinmek zorunda olduklarını düşünmektedirler.
- H₁₂:** Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin asli vazifelerinin dışında da işler yaptığını düşünmektedirler.
- H₁₃:** Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin dış görünüşleri ile anıldıklarını düşünmektedirler.

2) İmaj Kavramı ve Sekreterlik Mesleği İmajı

İmaj kavramı, kişi veya örgütün diğer kişi ve örgütlerin zihinlerinde isteyerek ya da istemeyerek bırakmış olduğu, hizmetle ilgili personel, kullanılan araç-gereçler ve çevresi hakkındaki fikirler, anlayışlar ve değerler şeklinde ifade edilmektedir (Gümüş, 1995: 124). İmaj kavramı, hem kişiler hem de örgütlerin çevrede olumlu izlenim bırakabilmesi için oldukça önemlidir. İş dünyasının içinde yer alan kuruluşlar ister “insan”, ister “süreç”, isterse de “fikir” temelli olsun, sonuç olarak mevcut konumlarını korumak ya da daha iyi bir yere gelebilmek için sürekli olarak olumlu bir imaj oluşturma çabası içindedir (Dinçer, 1998: 1). Günlük yaşamda başkaları tarafından algılanma derecesi her zaman önemlidir. Bundan dolayı, başkaları tarafından olumsuz olarak algılanmamak gerekir. Bu nedenle olumsuz olan imajın olumlu hale getirilmesi için çeşitli çabalar gösterilmesi zorunluluk haline gelmiştir (Uygur ve Koç, 2003: 67).

Bürolardaki faaliyetlere paralel olarak sorumluluklarını yerine getiren, kendine güvenen ve gerektiğinde etkili kararlar alabilen, verimliliği ve etkinliği artırmaya yönelik gerekli teknikleri uygulayabilen yönetici yardımcılara sekreter denir (Uygur ve Koç, 2003: 1). Sekreterler, örgüt içi ve örgüt dışı yazışmaları yapan, telefon bağlama, randevuları düzenleme gibi faaliyetleri yerine getiren yöneticinin en önemli yardımcısıdır. Bu sebeple sekreterler, örgüt içi ve örgüt dışı iletişim süreçlerinde, kişisel imajlarına dikkat etmek zorundadırlar. Kişisel imaj, bir kişinin diğer kişilerin zihninde isteyerek ya da istemeyerek bırakmış olduğu fikirler, anlayış ve değerlerdir (Dinçer, 2001: 2).

Kişisel imaj, kişinin kendi zihninde veya başkalarının zihninde oluşan bilgilenme, yargılama ve ilişkiler gibi etkileşimle oluşan bir imgedir. Bu tanımdan yola çıkarak üç tür imajdan söz edilebilir. Öz imaj, algılanan imaj ve ideal imaj. Öz imaj, kişinin kendini görme şeklidir. Algılanan imaj, başkalarının kişiyi görme şekli, ideal imaj ise, kişinin kendisini nasıl görmek istediği ile ilgili olan imajdır (Çakır, 2002: 19).

Örgütsel anlamda imaj çeşitlerine bakıldığında; kişisel imaj, marka imajı ve örgüt imajı karşımıza çıkmaktadır. Kişisel imaj ve marka imajı biraraya geldiğinde örgüt imajı oluşmaktadır.

Şekil 6. Örgüt İmajı

Kişisel imaj, kişinin kim olduğu, ne tür işlerle meşgul olduğu, olumlu olarak algılanıp algılanmadığını anlatmaya yarayan bir ekrandır. Kişisel imaj, ilk izlenim ve iletişim beceresi olmak üzere iki ana faktörden oluşmaktadır (Öztoprak, 2016: 102). İlk izlenim; kişi ile ilk karşılaştığımız anda kişinin; mimikleri, davranış tarzı, beden dili, görünüşü, ses tonu gibi faktörleri algılamamız sonucunda ortaya çıkar. Kişilerin ön yargıları, kalıplaşmış düşünceleri ve ilk karşılaşmadaki enerji transferi de ilk izlenimin oluşmasında etkilidir. İletişim beceresi ise; kişinin sözlü, sözsüz ve yazılı iletişim süreçlerinde vermek istediği mesajı, hedef kitlenin özelliklerine göre kodlaması ve hedef kitleye uygun bir kanal aracılığı ile göndermesiyle oluşur. Kişilerin sözlü, sözsüz ve yazılı iletişim becerileri, bilgi, duygu ve düşüncelerin doğru ve hızlı aktarılmasında oldukça önem taşır.

Marka imajı, geleneksel olarak marka ile ilişkili en temel ve bilinen kavramlardan biridir. Marka imajını oluşturan öğeler ve kavramlar çok boyutlu bir tanımlama çerçevesine sahiptirler. Marka imajı, tüketicinin zihninde yer alan markanın bütüncül resmi olarak tanımlanabilir. Bu resmin oluşmasını etkileyen öğeler, marka tanınırlığı, markaya yönelik tutum ve markanın kalitesine duyulan güvenidir (Öztürk, 2012: 18).

Örgüt imajı ise, örgütün piyasadaki istikrarını, hedef kitlenin gözünde çıktılarının kalitesini, üretici veya servis sağlayıcı olarak rakiplerine göre pozisyonunu, insanların, müşteri veya çalışan olarak örgütte bulunma istekliliklerini yansıtır (Gadot, 2003: 768). Örgüt imajı, kuruluş ya da firmanın dışı yansıyan görüntüsü olarak nitelendirilebileceğimiz ve işletmenin kamuoyu ile ilişkilerinde önemli yer tutan bir kavramdır (Peltekoğlu, 1998: 223).

Sekreterlerin etkili imaj kazanması için dikkat etmeleri gereken genel hususlar şöyledir (Tengilimoğlu ve Coşan, 2004: 234):

- İletişim Becerileri: İletişim kurma sekreterlerin iş yerinde en çok gerçekleştirdiği görevdir. Bu sebeple iletişim kurarken herkese adilce ve önyargısız yaklaşmalıdır.
- Davranış ve Tutumlar: Sekreterlerin davranış ve tutumları kişiler üzerinde olumlu bir izlenim bırakmak için oldukça önemlidir. Sekreterler, tutarlı, saygılı ve adil davranış sergileyerek çevresindeki olumlu izlenim oluşturabilmelidir.
- Beden Dili: Sekreterler, yüz yüze iletişim sürecinde jest ve mimiklerini doğru ve etkili bir biçimde kullanarak insanlarla iyi iletişim kurmalıdır.
- Konuşma Biçimi: Sekreterler, konuşurken ses tonunu iyi ayarlamalıdır. Her zaman nazik, saygılı bir dil kullanmalı, kelimeleri doğru telaffuz etmeli ve kelimelerin anlamlarını bilerek konuşmalıdır.
- Görünüm: Sekreterler her zaman, kıyafet, temizlik, saç, makyaj, aksesuarlarına dikkat etmelidir.

İmaj yönetimine önem veren sekreterler, kendi güçlü ve zayıf yönlerini iyi bilirler ve davranışlarını iyi bir izlenim oluşturacak şekilde ayarlarlar. Özellikle sosyal davranışlarını kendi yararlarına olacak şekilde durumu ve ortama uydururlar. İmaj yönetiminin en önemli yanı, sekreterin kendini yönetmesidir. Başkaları üzerinde bırakacağı izlenimi, sekreter kendini yöneterek belirleyebilir (Tutar, 2007:319).

Sekreterlerin imajları ile ilgili olarak yapılan araştırmalara bakıldığında, V. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresinde Nuran Başpınar ve Ünver Ünlü Bayramlı tarafından hazırlanan “Sekreter İmajı ve Türk Basınındaki Yansımasına İlişkin Bir İçerik Analizi” (Başpınar ve Bayramlı, 2006: 187-204) isimli çalışma ile 8. Ulusal Büro Yönetimi ve Sekreterlik Kongresinde Emine Orhaner ve Aslı Arslan tarafından hazırlanan “Yönetici Asistanlarının İmaj Problemleri Konusunda Mevcut Durumlarının Değerlendirilmesi ve Beklentileri” (Orhaner ve Arslan, 2009: 499-520) isimli çalışma karşımıza çıkmaktadır.

Yönetici asistanlarının imaj problemleri konusunda yapılan araştırma sonuçlarına göre;

- Kadın yönetici asistanları erkeklere göre daha fazla imaj problemi yaşamaktadır.
- Yönetici asistanlarının imaj problemi algılara yaşa göre farklılık göstermektedir.
- Yönetici asistanları, yaptıkları işlerin toplum tarafından basit algılandığını düşünmektedirler.
- Yönetici asistanları, asli vazifelerinin dışında da işler yapmaktadır.
- Yönetici asistanları, görevleri gereği sürekli bakımlı olmaları gerektiğini kabul etmektedirler.
- Yönetici asistanları, herkes tarafından sürekli güzel giyinmelerinin beklendiğini kabul etmektedirler (Orhaner ve Arslan, 2009: 518-519).

3) Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programından mezun olduklarında “Büro Yönetimi Meslek Elemanı” unvanı ile sekreterlik veya yönetici sekreterliği görevlerini icra edecek öğrencilerin, sekreterlik mesleği imajına ilişkin algılarını tespit etmektir.

Araştırma sonucunda öğrencilerin, sekreterlik mesleği imaj algıları değerlendirilecek ve bu konuda ileride yapılacak araştırmalara katkıda bulunulacağı düşünülmektedir.

4) Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın modeli, mevcut durumu ortaya koyması nedeniyle bir “betimleme” araştırmasıdır. Veri kaynağı ve veri toplama aracı olarak bir anket çalışmasıdır. Araştırmanın evrenini Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı öğrencileri oluşturmaktadır. Zaman ve ekonomik kısıtlar sebebiyle araştırmanın örneklem grubu, 2016-2017 öğretim yılında Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programına kayıtlı 175 öğrenci içerisinde rastgele seçilmiş 150 öğrenci olarak sınırlandırılmıştır. Anket sonucu toplanan verilerin çözümlenmesinde istatistiki yöntemler kullanılmıştır. Analizlerin sonuçları tablolaştırılarak sunulmuş ve sonuçlar yorumlanmıştır.

5) Bulgular ve Yorumlar

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik değişkenlere göre dağılımı Tablo 1’de verilmiştir. Araştırmaya 98’i kadın, 52’si erkek olmak üzere toplam 150 öğrenci katılmıştır. Yani katılımcıların %65,3’ü kadın öğrencilerden oluşurken, %34,7’si erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %44,7’si 1. Sınıf, %55,3’ü 2. Sınıf öğrencileridir. Yine araştırmaya katılan öğrencilerin %58’i birinci öğretim, %42’si ikinci öğretim öğrencileridir.

Tablo 26: Katılımcıların Demografik Değişkenlere Göre Dağılımı

Demografik Değişkenler	n	%	
Cinsiyet	Kadın	98	65,3
	Erkek	52	34,7
	Toplam	150	100,0
Sınıf	1. sınıf	67	44,7
	2. Sınıf	83	55,3
	Toplam	150	100,0
Öğretim Türü	Birinci Öğretim	87	58,0
	İkinci Öğretim	63	42,0
	Toplam	150	100,0

Araştırmada, sekreterlik mesleği imajının Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı Öğrencileri tarafından değerlendirilmesi için oluşturulan 13 maddelik ölçek kullanılmıştır.

Ölçek maddelerinin puanlanması Likert tipi 5'li derecelendirilmeyle yapılmış olup, (1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle Katılıyorum şeklinde sıralanmıştır. Ölçek maddelerinin güvenilirlik düzeyi madde-toplam analizi ile yapılmıştır. Ölçekteki maddelerin toplamla korelasyonları aynı yönde bulunmuştur. Madde toplam analizi sonucunda ölçeği oluşturan maddelerin toplamla korelasyon katsayıları kabul edilebilir düzeyde bulunmuştur. Tablo 2'de ölçeğin iç tutarlılık katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,818 olarak görülmektedir. Güvenirlik katsayısı, 0 ile 1 arasında değer alır ve bu değer 1'e yaklaştıkça güvenilirlik artar. Ural ve Kılıç'a (2013: 280) göre bu değer ölçeğin güvenilirliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Buna göre, ölçekteki maddelerin güvenilirliklerinin yüksek ve aynı davranışı ölçmeye yönelik oldukları söylenebilir.

Tablo 27: Ölçeğin İç Tutarlılık Katsayısı

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,818	,838	13

Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin, sekreterlik mesleği imaj algısının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için t testi yapılmıştır. Tablo 3'te görüldüğü üzere sekreterlik mesleği imaj algısı ile Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Büro yönetimi yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin cinsiyetleri arasında ($p=0,243>0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmadığı için H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Yani, sekreterlik mesleği imaj algısı Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Büro yönetimi yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 28: Sekreterlik Mesleği İmaj Algısının Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılığının İncelenmesi

Ölçek	Cinsiyet	n	Ortalama	Std. Sapma	s.d.	t	p
Sekreterlik İmaj Algısı	Erkek	52	3,9057	,57801	148	1,172	,243
	Kadın	98	4,0283	,66551			

Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin, sekreterlik mesleği imaj algısı öğrenim gördükleri sınıf türüne göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için yapılan t testi sonuçları Tablo 4'te yer almaktadır. Sekreterlik mesleği imaj algısı ile Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Büro yönetimi yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin sınıf değişkeni arasında ($p=0,198>0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmadığı için H_2 hipotezi red edilmiştir. Yani, sekreterlik mesleği imaj algısı Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Büro yönetimi yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin sınıf değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 29: Sekreterlik Mesleği İmaj Algısının Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Sınıf Değişkenine Göre Farklılığının İncelenmesi

Ölçek	Sınıf	n	Ortalama	Std. Sapma	s.d.	t	p
Sekreterlik İmaj Algısı	1. sınıf	67	3,9142	,68470	148	1,294	,198
	2. sınıf	83	4,0436	,54036			

Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin, sekreterlik mesleği imaj algısı öğretim türüne göre farklılık gösterip göstermediğini ölçmek için t testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir. Tablo 5'te görüldüğü üzere sekreterlik mesleği imaj algısı ile Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin öğretim türü değişkeni arasında ($p=0,932>0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmadığı için H_3 hipotezi kabul edilmiştir. Yani, sekreterlik mesleği imaj algısı Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin öğretim türü değişkenine göre, sekreterlik mesleği imaj algısı anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 30: Sekreterlik Mesleği İmaj Algısının Katılımcıların Öğretim Türü Değişkenine Göre Farklılığının İncelenmesi

Ölçek	Öğretim Türü	n	Ortalama	Std. Sapma	s.d.	t	p
Sekreterlik İmaj Algısı	Birinci Öğretim	87	3,9894	,66184	148	,085	,932
	İkinci Öğretim	63	3,9808	,53630			

Katılımcıların, sekreterlik mesleği imaj algısına ilişkin ortalama, standart sapma ve katılım düzeyleri Tablo 6'da verilmiştir. Tablo 6'da görüldüğü üzere, bu çalışmada öğrencilerin sekreterlik mesleğine yönelik imaj algılarının düzeyini saptamak için aritmetik ortalamaya bakılmıştır. Aritmetik ortalamalar yorumlanırken aralıklar;

- $1,0 \leq \bar{X} < 1,8$ ise katılımcıların sekreterlik mesleğinin imajına ilişkin algılarının çok olumsuz; (Oldukça Düşük)
- $1,8 \leq \bar{X} < 2,6$ ise katılımcıların sekreterlik mesleğinin imajına ilişkin algılarının olumsuz; (Düşük)
- $2,6 \leq \bar{X} < 3,4$ ise katılımcıların sekreterlik mesleğinin imajına ilişkin algılarının kararsız; (Orta)
- $3,4 \leq \bar{X} < 4,2$ ise katılımcıların sekreterlik mesleğinin imajına ilişkin algılarının olumlu; (Yüksek)

- $4,2 \leq \bar{X} < 5,0$ ise katılımcıların sekreterlik mesleğinin imajına ilişkin algılarının çok olumlu; (Oldukça Yüksek) olduğu şeklinde değerlendirilmiştir.

Tablo 6’da yer alan verilerden de anlaşılacağı üzere, araştırmaya katılan kadın ve erkek katılımcıların, sekreterlik mesleği imaj algısına ilişkin ifadelerle katılım düzeyleri oldukça yakındır. Tablo 6’da görüldüğü üzere araştırmaya katılan kadın katılımcılar, sekreterlik mesleği imaj algısına ilişkin ifadelerden, ‘Sekreterler, insanlara sürekli iletişim halinde oldukları için, sekreterlerin iletişim becerileri diğer büro çalışanlarından daha iyi olmalıdır.’ ifadesine $\bar{X}=4,60$ ortalama ile oldukça yüksek düzeyde katılım gösterirken, orta düzeyde katılım gösterdikleri ifade $\bar{X}=3,20$ ortalama ile “Sekreterlik eğitimi, işverenler tarafından yeterince önemsenmemektedir.” ifadesidir. Erkek katılımcıların $\bar{X}=4,60$ ortalama ile oldukça yüksek düzeyde katılım gösterdikleri ifade ise, “Sekreterler, güler yüzlü olmalıdır.” ifadesi iken, orta düzeyde katılım gösterdikleri ifade $\bar{X}=3,27$ ortalama ile “Sekreterler, çoğu zaman yaptıkları işlerle değil, dış görünüşleri ile anılmaktadır.” ifadesidir. Araştırmaya katılan katılımcılar, sekreterlik mesleği imaj algısına ilişkin ifadelerden hiçbirine oldukça düşük ve düşük katılım düzeyi göstermemiştir.

Tablo 31: Katılımcıların Sekreterlik Mesleği İmaj Algısına İlişkin Ortalama, Standart Sapma ve Katılım Düzeyleri

Sekreterlik Mesleği İmaj Algısına İlişkin Veriler	Cinsiyet	n	Ortalama*	Standart Sapma	Katılım Düzeyi
Sekreterler yöneticinin vitrini konumundadır.	Erkek	52	4,02	1,350	Yüksek
	Kadın	98	4,01	1,089	Yüksek
Sekreterler, büronun vitrini konumundadır.	Erkek	52	3,92	1,082	Yüksek
	Kadın	98	3,93	1,058	Yüksek
Sekreterler, diğer büro çalışanlarına göre daha bakımlı olmak zorundadır.	Erkek	52	4,15	,958	Yüksek
	Kadın	98	4,33	,982	Oldukça Yüksek
Sekreterler, insanlarla sürekli iletişim halinde oldukları için, sekreterlerin iletişim becerileri diğer büro çalışanlarından daha iyi olmalıdır.	Erkek	52	4,44	,895	Oldukça Yüksek
	Kadın	98	4,60	,858	Oldukça Yüksek
Sekreterler, güler yüzlü olmalıdır.	Erkek	52	4,53	,924	Oldukça Yüksek
	Kadın	98	4,60	,928	Oldukça Yüksek

Sekreterler, cana yakın olmalıdır.	Erkek	52	4,23	,921	Oldukça Yüksek
	Kadın	98	4,47	,922	Oldukça Yüksek
Sekreterler, giyim kuşamlarına özen göstermeli, sürekli güzel giyinmelidir.	Erkek	52	4,33	,923	Oldukça Yüksek
	Kadın	98	4,32	,980	Oldukça Yüksek
Sekreterlerin vazifeleri, toplum tarafından basit görevler olarak algılanmaktadır.	Erkek	52	3,63	1,329	Yüksek
	Kadın	98	3,99	1,108	Yüksek
Sekreterlik eğitimi, toplum tarafından yeterince önemli görülmemektedir.	Erkek	52	3,37	1,237	Orta
	Kadın	98	3,91	1,016	Yüksek
Sekreterlik eğitimi, işverenler tarafından yeterince önemsenmemektedir.	Erkek	52	3,29	1,143	Orta
	Kadın	98	3,20	1,292	Orta
Sekreterler, her zaman yöneticileri ile iyi geçinmek zorundadırlar.	Erkek	52	4,10	,995	Yüksek
	Kadın	98	4,21	,888	Oldukça Yüksek
Sekreterler, çoğu zaman yaptıkları işlerle değil, dış görünüşleri ile anılmaktadır.	Erkek	52	3,27	1,315	Orta
	Kadın	98	3,42	1,384	Yüksek
Sekreterler, asli vazifelerinin dışında da işler yapmaktadırlar.	Erkek	52	3,50	1,245	Yüksek
	Kadın	98	3,38	1,312	Orta

Sekreterlerin yönetici ve büronun vitrini konumunda olduğu konusundaki ifadelere, büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin çoğunluğu “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” yönünde cevap vermiştir. Tablo 7’de görüldüğü gibi, “Sekreterler, yöneticinin vitrini konumundadır” ifadesine öğrencilerin %40,7’si katılıyorum, %40,7’si kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Yine “Sekreterler, büronun vitrini konumundadır” ifadesine ankete katılan öğrencilerin %48’i katılıyorum, %30,7’si kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Bu bulgular doğrultusunda araştırmanın, “H₄: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin yönetici ve büronun vitrini konumunda olduğunu düşünmektedirler” hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 32: Katılımcıların, Sekreterlerin Büronun ve Yöneticinin Vitrini Konumunda Olduğunu Düşüncelerine İlişkin Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sekreterler, yöneticinin vitrini konumundadır.	13	8,7	5	3,3	10	6,7	61	40,7	61	40,7
Sekreterler, büronun vitrini konumundadır.	8	5,3	9	6,0	15	10,0	72	48,0	46	30,7

Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin %87,3'ü, sekreterlerin diğer büro çalışanlarına göre daha bakımlı olmaları gerektiğini düşünmektedirler. Tablo 8'den de anlaşılacağı üzere araştırmanın, "Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin diğer büro elemanlarına göre daha bakımlı olmaları gerektiğini düşünmektedirler." Hipotezini bu sonuçlar doğrulamaktadır. Yani H₅ kabul edilmiştir.

Tablo 33: Katılımcıların, Sekreterlerin Bakımlı Olmalarına İlişkin Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sekreterler, diğer büro çalışanlarına göre daha bakımlı olmak zorundadır.	5	3,3	6	4,0	8	5,3	56	37,3	75	50,0

Tablo 9'da görüldüğü üzere, büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin, %25,3'ü katılıyorum, %68,7'si kesinlikle katılıyorum cevaplarını vererek, sekreterlerin diğer büro elemanlarına göre iletişim becerilerinin daha kuvvetli olması gerektiğini düşünmektedirler. Bu bulgular ışığında araştırmanın H₆ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 34: Katılımcıların, Sekreterlerin İletişim Becerilerine İlişkin Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sekreterler, insanlarla sürekli iletişim halinde oldukları için, sekreterlerin iletişim becerileri diğer büro çalışanlarından daha iyi olmalıdır.	5	3,3	2	1,3	2	1,3	38	25,3	103	68,7

Araştırmaya katılan öğrenciler, sekreterler güler yüzlü olmalıdır ifadesine %20'si katılıyorum, %74'ü kesinlikle katılıyorum, sekreterler cana yakın olmalıdır ifadesine %29,3'ü katılıyorum, %58,7'si kesinlikle katılıyorum cevabını vererek H_7 hipotezini doğrulamıştır. Tablo 10'dan da anlaşılacağı üzere, büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin güler yüzlü ve cana yakın olması gerektiğini düşünmektedirler.

Tablo 35: Katılımcıların, Sekreterler Güler Yüzlü ve Cana Yakın Olmalıdır İfadelerine İlişkin Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sekreterler, güler yüzlü olmalıdır.	6	4,0	3	2,0	-	-	30	20,0	111	74,0
Sekreterler, cana yakın olmalıdır.	4	2,7	4	2,7	10	6,7	44	29,3	88	58,7

Tablo 11'de, araştırmaya katılan öğrencilerin, sekreterlerin giyim kuşamlarına ilişkin düşüncelerini gösteren bilgiler verilmiştir. Ankete katılan öğrencilerin %89,4'ü, "Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin sürekli güzel giyinmelidir." İfadesine katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Bu bulgular ışığında, " H_8 : Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin sürekli güzel giyinmeleri gerektiğini düşünmektedirler." hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 36: Katılımcıların, Sekreterlerin Giyim Kuşamlarına İlişkin Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sekreterler, giyim kuşamlarına özen										

göstermeli, sürekli güzel giyinmelidir.	6	4,0	3	2,0	7	4,7	55	36,7	79	52,7

Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin, sekreterlerin yaptığı işlerin toplum tarafından algılanışına ilişkin görüşleri Tablo 12’de yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin, “Sekreterlerin vazifeleri, toplum tarafından basit görevler olarak algılanmaktadır.” ifadesine %33,3’ü katılıyorum, %37,3’ü kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Bu bulgular ışığında H_9 hipotezi doğrulanmıştır. Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı öğrencileri, sekreterlerin yaptığı işlerin toplum tarafından basit olarak algılandığını düşünmektedirler.

Tablo 37: Katılımcıların, Sekreterlerin Yaptığı İşlerin Toplum Tarafından Algılanışına İlişkin Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sekreterlerin vazifeleri, toplum tarafından basit görevler olarak algılanmaktadır.	10	6,7	12	8,0	22	14,7	50	33,3	56	37,3

Sekreterlik eğitiminin, toplum ve işverenler tarafından yeterince önemsenmediğine ilişkin sorulara araştırmaya katılan öğrencilerin verdiği cevaplar Tablo 13’de yer almaktadır. Görüldüğü üzere öğrencilerin %68’i, sekreterlik eğitiminin toplum tarafından yeterince önemli görülmediğini, %48,7’si işverenler tarafından yeterince önemsenmediğini düşünmektedir. Bu bulgular doğrultusunda H_{10} hipotezi kabul edilmiştir. Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlik mesleği eğitiminin, işverenler ve toplum tarafından yeterince önemsenmediğini düşünmektedirler.

Tablo 38: Katılımcıların, Sekreterlik Mesleği Eğitiminin Algısına İlişkin Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sekreterlik eğitimi, toplum tarafından yeterince önemli görülmemektedir.	9	6,0	14	9,3	25	16,7	64	42,7	38	25,3
Sekreterlik eğitimi, işverenler tarafından yeterince önemsenmemektedir.	19	12,7	22	14,7	36	24,0	51	34,0	22	14,7

Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin, sekreterlerin yöneticileri ile iyi geçinmek zorunda olduklarına ilişkin ifadeye verdikleri cevaplar Tablo 14'te yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin %39,3'ü katılıyorum, %43,3'ü kesinlikle katılıyorum cevabını vererek, sekreterlerin her zaman yöneticileri ile iyi geçinmek zorunda olduklarını düşünmektedirler. Sekreterler, yöneticilerin en yakın yardımcıları olduğu için, sekreter ve yönetici arasındaki iletişimin her zaman kuvvetli olması gerekmektedir. Tablo 14'te yer alan bulgular ışığında H_{11} hipotezi kabul edilmiştir. Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin yöneticileri ile iyi geçinmek zorunda olduklarını düşünmektedirler.

Tablo 39: Katılımcıların, Sekreterlerin Yöneticileri İle İlişkilerine Yönelik Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sekreterler, her zaman yöneticileri ile iyi geçinmek zorundadırlar.	1	,7	11	7,3	14	9,3	59	39,3	65	43,3

Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin asli vazifelerinin dışında da işler yapmaktadır ifadesine verdikleri cevaplar Tablo 15'te yer almaktadır. Tablo 15'teki sonuçlara göre araştırmaya katılan öğrencilerin %56'sı, "Sekreterler, asli vazifelerinin dışında da işler yapmaktadırlar." ifadesine katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. Bu bulgular ışığında H_{12} hipotezi kabul edilmiştir. Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin asli vazifelerinin dışında da işler yaptığını düşünmektedirler.

Tablo 40: Katılımcıların, Sekreterlerin Asli Vazifeleri Dışında İşler Yaptığına İlişkin Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sekreterler, asli vazifelerinin dışında da işler yapmaktadırlar.	16	10,7	23	15,3	27	18,0	50	33,3	34	22,7

Tablo 16'da öğrencilerin, sekreterlerin yaptıkları işlerle değil dış görünüşleri ile anıldıklarına ilişkin ifadeye verdikleri cevaplar yer almaktadır. Öğrencilerin, %35,3'ü katılıyorum, %22'si

kesinlikle katılıyorum cevabını vererek, sekreterlerin çoğu zaman yaptıkları işlerle değil, dış görünüşleri ile anıldıklarını düşünmektedirler. Bu bulgular ışığında H_{13} hipotezi kabul edilmiştir. Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin dış görünüşleri ile anıldıklarını düşünmektedirler.

Tablo 41: Katılımcıların, Sekreterlerin Dış Görünüşleri İle Anıldıklarına İlişkin Görüşleri

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Sekreterler, çoğu zaman yaptıkları işlerle değil, dış görünüşleri ile anılmaktadır.	23	15,3	18	12,0	23	15,3	53	35,3	33	22,0

6) Sonuç

Örgütsel imaj, kişisel imaj ve marka imajının bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Örgüt içi ve örgüt dışı iletişim süreçlerinde sekreterlerin önemi çok büyüktür. Bu sebeple sekreterlerin kişisel imajı, örgüt imajının oluşmasında büyük rol oynar.

Bu araştırma, büro yönetimi ve yönetici asistanlığı ön lisans programı öğrencilerinin, sekreterlik mesleği imaj algılarını ortaya çıkarmak için yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre;

“**H₁**: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin, sekreterlik mesleği imaj algısı cinsiyete göre farklılık göstermemektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

“**H₂**: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin, sekreterlik mesleği imaj algısı öğrenim gördükleri sınıf türüne göre farklılık göstermektedir.” hipotezi red edilmiştir.

“**H₃**: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencilerinin, sekreterlik mesleği imaj algısı öğrenim türlerine göre farklılık göstermemektedir.” hipotezi kabul edilmiştir.

“**H₄**: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin yönetici ve büronun vitrini konumunda olduğunu düşünmektedirler.” hipotezi kabul edilmiştir.

“**H₅**: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin diğer büro elemanlarına göre daha bakımlı olmaları gerektiğini düşünmektedirler.” hipotezi kabul edilmiştir.

“**H₆**: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin diğer büro elemanlarına göre iletişim becerilerinin daha kuvvetli olması gerektiğini düşünmektedirler.” hipotezi kabul edilmiştir.

“**H₇**: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin güler yüzlü ve cana yakın olması gerektiğini düşünmektedirler.” hipotezi kabul edilmiştir.

“**H₈**: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin sürekli güzel giyinmeleri gerektiğini düşünmektedirler.” hipotezi kabul edilmiştir.

“**H₉**: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin yaptığı işlerin toplum tarafından basit olarak algılandığını düşünmektedirler.” hipotezi kabul edilmiştir.

“**H₁₀**: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlik mesleği eğitiminin, işverenler ve toplum tarafından yeterince önemsenmediğini düşünmektedirler.” hipotezi kabul edilmiştir.

“**H₁₁**: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin yöneticileri ile iyi geçinmek zorunda olduklarını düşünmektedirler.” hipotezi kabul edilmiştir.

“**H₁₂**: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin asli vazifelerinin dışında da işler yaptığını düşünmektedirler.” hipotezi kabul edilmiştir.

“**H₁₃**: Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlerin dış görüşleri ile anıldıklarını düşünmektedirler.” hipotezi kabul edilmiştir.

Katılımcılar, sekreterlerin büronun ve yöneticinin vitrini konumunda olduğunu, bu sebeple dış görüşlerine, giyim kuşamlarına dikkat etmeleri gerektiğini, sekreterlerin diğer büro çalışanlarına göre daha bakımlı olmaları gerektiğini, iletişim becerilerinin daha kuvvetli olması gerektiğini, cana yakın ve güler yüzlü olmaları gerektiğini düşünmektedirler. Araştırma sonuçlarına göre katılımcılar, sekreterlerin kendi görevleri dışında da işler yaptığını belirtmiştir. Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan ve mezun olduklarında büro yönetimi meslek elemanı unvanını alacak olan büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programı öğrencileri, sekreterlik eğitimine, toplumun ve işverenlerin gerekli önemi göstermediğini düşünmektedir. Bu bulgu katılımcıların öğrenim süreçlerinde motivasyonlarını olumsuz etkileyebilir. Bu sebeple, üniversitelerin, meslek odalarının sekreterlik mesleğinin önemini, işverenler ve toplum tarafından anlaşılabilmesi için faaliyetlerde bulunması gerekmektedir.

7) Kaynakça

Başpınar , N., ve Bayramlı, Ü. (2006). Sekreter İmajı Ve Türk Basınındaki Yansımaya İlişkin Bir İçerik Analizi. V. Ulusal Büro Yönetimi Ve Sekreterlik Kongresi, (S. 187-204). Çanakkale.

Çakır, Ö. (2002). Profesyonel Yaşamda Kişisel İmaj Ve Sosyal Yaşam Etiketleri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Dinçer, M. (1998). Kişisel İmaj. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.

Dinçer, M. (2001). Kişisel İmaj. İstanbul: Alfa Yayınları.

Gadot, V. (2003). Politics And Image İn The Organizational Landscape: An Empirical Examination Amongst Public Sector Employees. Journal Of Managerial Psycholog, 768.

- Gümüş, M. (1995). Yönetimde Başarı İçin Altın Kurallar. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Orhaner, E., ve Arslan, A. (2009). Yönetici Asistanlarının İmaj Problemleri Konusunda Mevcut Durumlarını Değerlendirilmesi Ve Beklentileri. 8. Ulusal Büro Yönetimi Ve Sekreterlik Kongresi, (S. 499-520). Ankara.
- Öztoprak, M. (2016). Sekreterlik Bilgisi. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Öztürk, Y. (2012, Ocak). Turizmde Destinasyon Markalaşması Üzerine Bir Araştırma: Beypazarı Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Peltekoğlu, F. (1998). Halkla İlişkiler. İstanbul: Beta Yayın Dağıtım A.Ş.
- Tengilimoğlu, D., ve Coşan, P. (2004). Yönetici Asistanlığı. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Tutar, H. (2007). Bilgi Çağı Örgütleri İçin Yönetici Sekreterliği. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ural, A., ve Kılıç, İ. (2013). Bilimsel Araştırma Süreci Ve Spss İle Veri Analizi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uygur, A., ve Koç, H. (2003). Sekreterlik Teknikleri. Ankara: Detay Yayıncılık.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KENDİ KENDİNE LİDERLİK EĞİLİMLERİNİN BELİRLENMESİ

Öğr. Gör. Aydın ÖZDEMİR

Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü

Öğr. Gör. Ahmet ŞAHİN

**Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık
Bölümü**

Öğr. Gör. Mert ÖZGÜNER

**Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik
Bölümü**

Öz

Kendi kendine liderlik; bireyin en iyi sonuca ulaşabilmek için ihtiyaç duyduğu motivasyonun birey tarafından kendi kendine sağlanması sürecidir. Bir başka ifade ile kendi kendine liderlik; insanların kendilerini yönlendirmek ve gerekli olan motivasyonu sağlamak için yaptıkları her şeydir.

Kendi kendine liderlik yaklaşımı üç temel stratejiyi içermektedir. Bunlar; davranış odaklı stratejiler, doğal ödül stratejileri ve yapıcı düşünce modeli stratejileridir. Bu stratejilerin bireylerin performansları üzerinde olumlu etkileri olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı Şahin (2015)'den alınan Kendi Kendine Liderlik Ölçeği Kısa Formu kullanılarak üniversite öğrencilerinin kendi kendine liderlik eğilimlerini belirlemektir. Kendi Kendine Liderlik Ölçeği Kısa Formu; davranışsal farkındalık ve irade, görev motivasyonu ve yapıcı düşünce olmak üzere üç boyuttan oluşmaktadır.

Araştırmanın evrenini Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu'nda 2. sınıfta öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmakta iken, örneklemini ise; ankete gönüllü olarak katılım gösteren ve anket formunu tamamıyla dolduran 221 öğrenci oluşturmaktadır.

Öğrencilerin demografik özellikleri ile kendi kendine liderlik eğilimleri arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla farklılık testlerinden (Independent T-Test, One-Way Anova Test) ve ilişkileri tespit etmek için korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Ayrıca demografik değişkenlerin kendi kendine liderlik eğilimi üzerine etkisini ortaya çıkarmak için regresyon analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, öğrencilerin demografik özellikleri ile kendi kendine liderlik eğilimleri arasında çeşitli farklılıkların/ilişkilerin/etkilerin olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Kendi Kendine Liderlik, Üniversite Öğrencileri, Analiz

I.GİRİŞ

Günümüzde meydana gelen yenilikler ve gelişmeler ile birlikte bireysel etkililiğin öneminin artması ve yeni liderlik yaklaşımlarının ortaya çıkması; liderliğin sadece çalışanları etkileyerek onları amaçlar doğrultusunda harekete geçirme (Ke ve Wei, 2008) ve çalışanları ikna etme süreci (Gardner,1990) olmadığını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında iş görenin hem örgütsel düzeyde hem de bireysel düzeyde etkili olabilmesinin, kendi kendine (öz) liderlik özellikleriyle ilişkili olduğu görülecektir (Konan ve Atik, 2015:101).

Gürak (2001:5)'e göre uzun dönemde verimlilik artışlarının tek kaynağı yeni teknolojiler üretebilme gücüne sahip olan beşeri sermayedir. Üretim faktörleri içerisinde ele alınan beşeri sermayenin etkin kullanılması, çalışanların motive edilmesi ve verimliliklerinin artırılmasını gerektirmektedir. İşletmelerde verimliliğinin artırılmasında birçok yöntem vardır. Ancak, bunların en etkili olanı, çalışanların güçlendirilmelerinden de öte, onların kendi kendilerini yönetip kendilerine liderlik edebilecek şekilde yetiştirilmesi ve eğitilmesidir (Doğan ve Şahin, 2008:80).

Manz (1986:589) tarafından “kişinin bireysel ve örgütsel başarıyı elde etmesi için bazı bilişsel ve davranışsal stratejileri uygulayarak kendisini motive etmesi, davranışlarını kontrol etmesi ve kendisini etkileyerek yönlendirme süreci” olarak tanımlanan kendi kendine liderliğin; içerdiği davranış odaklı stratejiler, doğal ödül stratejileri ve yapıcı düşünce modeli stratejileri ile birlikte günümüzde bireysel ve örgütsel performansa olumlu yönde katkılarının olduğu araştırmacılar tarafından bulunmuştur (Tabak vd., 2011:23).

Bu çalışmada, bireysel etkinliğe ve örgütsel performansa olumlu etkileri bulunan ve verimliliği yükselten kendi kendine liderlik yaklaşımı açıklanarak içerisinde yer alan stratejilere değinilecektir. Ayrıca üniversite öğrencilerinin kendi kendine liderlik eğilimlerinin, tek boyut üzerinden ele alınarak çeşitli demografik değişkenler bazında belirlenmesi amaçlanmaktadır.

II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Kendi Kendine Liderlik

Kendi kendine liderlik, kişilerin görev ve işlerini icra edebilmek için gereksinim hissettikleri kendi kendine yönetim ve güdülemeyi sağlayarak meydana getirdikleri kendi kendini etkileme sürecidir (Manz, 1986:589).

Kendi kendine liderlik; bireyin bir şeyi gerçekleştirmesi için kendi kendini yönlendirmesini ve kendi kendini güdülemesini içeren bir kişisel etkileme sürecidir (Neck ve Manz,1996).

Kendi kendine liderlik kavramı, kendini zorlama, kendini feda etme veya disiplinli olma gibi kavramlarla aynı anlama gelmemektedir. Yoldan sapmaya direnme, özverili olma, güçlü olmaya çalışma gibi terimler kendi kendine liderliği çağrıştıran kavramlardır (Doğan ve Şahin, 2008:81).

Bazı araştırmacılar kendi kendine liderlik kavramının, duyarlı bir termostatın yaptığına benzer şekilde çalışanların çevresel etmenler karşısında daha önceden tespit edilmiş kriterler çerçevesinde kendiliğinden hareket edebilme yeteneği olduğunu belirtmektedir (Godwin vd. 1999:165).

Kendi kendine liderlik, kişisel performans çıktılarını pozitif olarak etkilemeyi hedefleyen belirli davranışsal ve bilişsel stratejiler tavsiye etmektedir (Houghton ve Yoho, 2005:67).

Kendi kendine liderlik stratejileri temel olarak üç sınıflandırmaya tabi tutulabilir (Houghton ve Neck, 2002:673; Neck ve Houghton, 2006:271; Houghton, 2000:5, Uğurluoğlu, 2010:177):

- a) Davranış odaklı stratejiler (behavior-focused strategies),
- b) Doğal ödül stratejileri (natural reward strategies)
- c) Yapıcı düşünce modeli stratejileri (constructive thought pattern strategies).

a) Davranış Odaklı Stratejiler;

Bu stratejiler çoğunlukla kişinin kendine bir değer biçmesi, kendini ödüllendirmesi ve kendini disipline etmesi süreci üzerine kurgulanmıştır (Anderson ve Prussia, 1997:131). Bu stratejiler, çalışanın yapması gereken faaliyetlerinde hoşuna gitmese bile devamlılığını sağlayan ve sonuca ulaştırabilen davranışlar üzerine dayanmaktadır (Doğan ve Şahin, 2008:83). Davranış odaklı stratejiler; kendini gözlemlene, kendine hedef belirleme, kendini ödüllendirme, kendini cezalandırma ve hatırlatıcıları kapsar (Houghton ve Neck, 2002).

- Kendi Kendini Gözlemlene; Çalışanın, neden, ne zaman ve hangi koşullar altında belirli davranışları ortaya koyduğu hakkında bilgi sahibi olmasını içermektedir (Doğan ve Şahin, 2008:83).
- Kendine Hedef Belirleme; Kişinin kendisine hedef belirlemesi kendini düzenleme (öz-düzenleme) süreci üzerinde olumlu etkiye sahiptir (Neck ve Houghton, 2006; Konan ve Atik, 2015:102).
- Kendini Ödüllendirme; Özellikle, zor ve çekici olmayan işleri yapmakta kullanılacak iyi bir stratejidir. Bu ödüller, iyi bir yemek gibi fiziksel ödüller olabileceği gibi iyi bir meslek gibi özel ödüller olabilir (Çırpan, 1997:60).
- Kendini Cezalandırma; Başarısızlıkla neticelenen bazı eylemlerin akabinde bireyin kendi yaptığı davranışın farkına varması ve kendini düzeltmek gayesiyle cezalandırmasıdır (Manz, 1992:34; Tabak vd., 2011:23)
- Hatırlatıcılar; Bir açıdan bakıldığında somut ipuçları olarak da değerlendirilebilir (Doğan ve Şahin, 2008).

b) Doğal Ödül Stratejileri;

Görev ya da faaliyetin hoşlanılan (keyif veren) taraflarına ağırlık vermektedir ve kişinin görev ya da faaliyetin kendisi tarafından güdüldüğü ve ödüllendirildiği şartları oluşturmaya çaba sarf etmektedir (Houghton ve Yoho, 2005:67).

Kendi kendine liderlikte etkinliği sağlamak için doğal özendiricileri kullanmanın iki temel yöntemi vardır: Birincisi, görevlerimize hoşya giden unsurlar eklemek; ikincisi ise, yapmakta olduğumuz işin doğal özendiricilerini düşünce odağımızın merkezi haline getirmektir. Bu yöntemler sayesinde yapmak zorunda olduğumuz görevleri farklı şekillerde yerine getirmemiz ve iş yapış tarzımızı seçerken özellikle işi kendiliğinden çekici kılacak bir biçimde yeniden tasarlayabilmemiz mümkün olmaktadır. Bunlara örnek olarak, sürekli olarak toplantı odasında yapılan bir iş toplantısının daha çekici bir yerde yapılması tercih edilebilir (Çırpan, 1997:60). Bir çalışan hafif bir müzik çalarak veya duvarlara resimler asarak daha rahat çalışılabilecek bir iş ortamı yaratmaya çabalayabilir. Bu gibi doğal ödül stratejileri ile birey, işin zevk veren özelliklerine odaklanarak performans düzeyini artırabilir (Uğurluoğlu, 2010:178).

c) Yapıcı Düşünce Modeli Stratejileri;

Davranış odaklı stratejiler önemli olmasına rağmen, düşünme, özün özüdür. Yani bireysel düşünce süreçleri kendi kendine liderliğin temeli olarak kabul edilebilir. İnsanlar, zaman içinde nasıl davranış kalıpları geliştiriyorlarsa düşünme kalıpları da geliştirirler. Burada önemli olan husus, düşünce kalıplarını kişisel etkinliği artıracak şekilde yönetmektir (Çırpan, 1997:61).

Bu bakış açısına göre, kişiler fonksiyonel ve fonksiyonel olmayan davranışsal alışkanlıklar geliştirme eğilimindedir. Düşünce yapısındaki bu alışkanlıklar (ya da kalıplar) bireyin kavrayışını ve verdiği kararları otomatik olarak etkilemektedir (Orhan, 2012:76).

Pek çok kişi fonksiyonel olmayan düşüncelerden kaynaklanan performans problemleri yaşamaktadır. Bu bozuk düşünce yapıları, genel olarak stresli ve zor koşullar tarafından tetiklenen işlevsel olmayan inanış ve varsayımlardan kaynaklanmaktadır. Yapıcı düşünce modeli stratejileri, bireyin kendi kendine analiz yoluyla işlevsel olmayan inanış ve varsayımları belirleyebileceğini, karşı koyacağını ve daha rasyonel olanlarla değiştirebileceğini işaret etmektedir. (Houghton, 2000: 5; Houghton ve Neck, 2002: 674).

Yapıcı düşünce modeli stratejileri, fonksiyonel olmayan düşünce ve varsayımların tanımlanması ve değiştirilmesini, zihinsel betimlemeyi ve olumlu yönde kendi kendine konuşmayı kapsamaktadır. Yapıcı düşünce modeli stratejileri, uzun vadede kendi kendine liderlik becerilerinin sürdürülebilmesi açısından belki de en umut verici yaklaşımlardır (Doğan ve Şahin, 2008:88).

2.4. Araştırmanın Sorunsalı

Kendi kendine liderlik ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde çoğunlukla çalışanlar ve yöneticiler üzerinde durulduğu görülmektedir. Ancak bankacılık ve sigortacılık bölümünde eğitim alıp gelecekte bankacılık kariyer basamaklarını tırmanıp yönetici pozisyonunda olması muhtemel olan üniversite öğrencileri üzerinde yapılan çalışmalar azınlıktadır.

Neck vd., 1995:297 ve Prussia vd., 1998:535 kendi kendine liderlik yaklaşımının bireysel performansı artırdığını belirtirken; DiLiello ve Houghton, 2006:322 ile Carmeli vd., 2006:85 ise çalışanların yaratıcılık becerilerini geliştirerek işletmenin performansına katkıda bulunduğu sonucuna varmışlardır (Doğan ve Şahin, 2008:91-92). Uğurluoğlu (2010:188) ise yaptığı araştırmasında, cinsiyet ile kendi kendine liderlik yaklaşımları arasında sadece yapıcı düşünce modeli stratejilerinde fark bulmuş ve bunun yanında yaşlı çalışanların kendi kendine liderlik stratejilerini kullanma düzeylerinin genç çalışanlara göre daha fazla olduğunu belirtmiştir.

Üniversite öğrencilerinin kendi kendine liderlik eğilimlerini çeşitli demografik değişkenler bazında belirleme amacıyla; öğrencilerin kendi kendine liderlik eğilimleri tek boyut üzerinden ortaya konulmaya çalışılacak ve katılımcıların kendi kendine liderlik algıları çeşitli demografik değişkenler açısından incelenecektir.

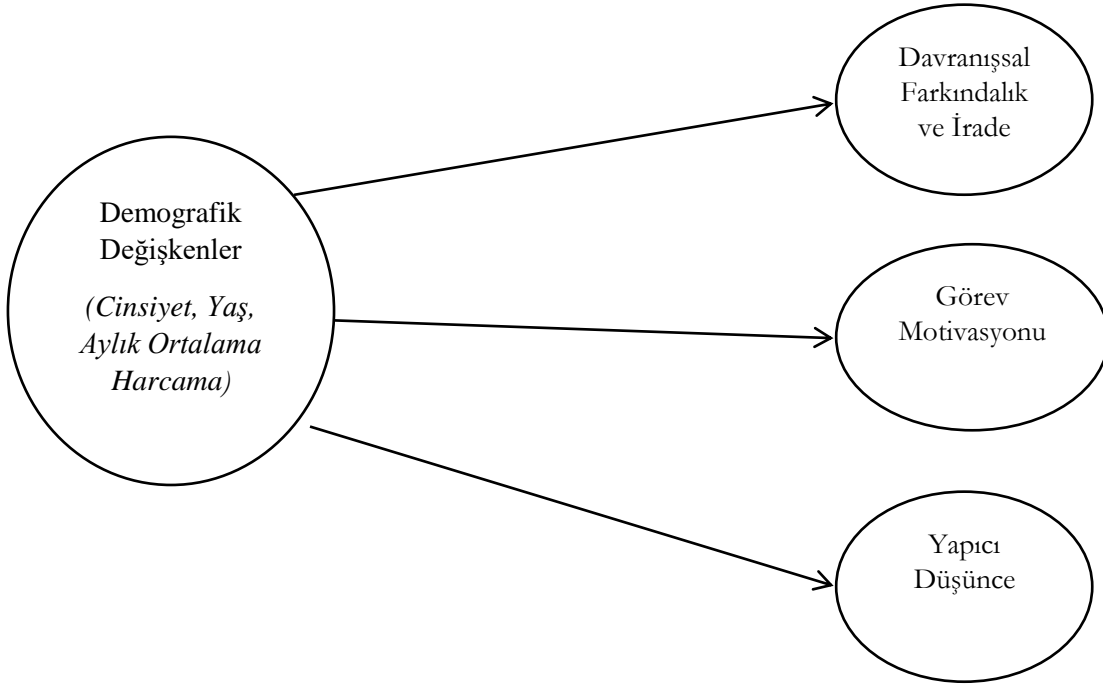
Böylelikle kendi kendine liderlik algısı noktasında etkili olan demografik değişkenler belirlenmeye çalışılacaktır.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Üniversite öğrencilerinin kendi kendine liderlik eğilimlerini çeşitli demografik değişkenler bazında belirlemeye yönelik olan bu araştırmada; Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek

Yüksekokulunda 2. sınıfta öğrenim gören öğrencilerden toplanan veriler (n=221) çerçevesinde oluşturulan modele (Şekil 1) ilişkin analizler yapılmıştır. Bu bağlamda ilk önce daha önce Türk kültürüne uyarlama çalışmaları yapılan ve araştırmada kullanılan ölçeklerin, araştırma verilerine uygunluğunu belirlemek amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi yapılmış ardından demografik değişkenler ile ölçek arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla farklılık testleri (Independent T-Test, One-Way Anova Testi) yapılmıştır. Araştırma Modeli Şekil 1’de sunulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

3.1.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Çalışmanın evrenini Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu Bankacılık ve Sigortacılık Programı’nda öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Söz konusu programda 2016-2017 Akademik Yılında kayıtlı öğrenci sayısı 413 kişidir. Ana kütleden %95 güvenilirlik düzeyinde ve %5’lik hata payı göz önünde bulundurularak en uygun örneklem büyüklüğü 200 kişi olarak belirlenmiştir (Sekaran, 1992:253). Bu doğrultuda 221 öğrenciden online ve yüz yüze görüşme yoluyla elde edilen veriler analizlere dahil edilmiştir. Araştırmaya katılanlar ile ilgili demografik bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

3.2.Araştırmanın Ölçekleri

Üniversite öğrencilerinin kendi kendine liderlik eğilimlerini çeşitli demografik değişkenler bazında belirlemeye yönelik olan bu araştırmada kullanılan ölçüm araçlarına dair açıklamalar aşağıda sunulmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçüm aracına dair uyum iyiliği değerleri Tablo 1’de verilmiştir. Araştırmada tasarlanan modeli ve hipotezleri test etmek amacıyla farklılık testlerinden (Independent T-Test, One-Way Anova Testi) yararlanılmıştır. Gizli değişkenlerle analiz için çalışmadaki tüm değişkenlerin ölçülmesinde kullanılan bütün ölçeklerin geçerli ve güvenilir olması zorunludur (Şimşek, 2007:19). Bu saikle çalışmada kullanılan ölçüm aracına dair yapılan geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine dair sonuçlar ölçüm aracıyla ilgili kısmın

sonunda sunulmuştur. Ölçekte KMO ve Barlett testleri kabul edilen sınırlardadır. Ayrıca ölçüm aracında çoklu bağlantı testleri yapılmış olup bağlantı sorunu bulunmamaktadır.

3.2.1. Kendi Kendine Liderlik Ölçeği (KKLÖ)

Üniversite öğrencilerinin kendi kendine liderlik eğilimlerini ölçmek için; Houghton vd. (2012) tarafından geliştirilen ve Şahin (2015) tarafından Türkçe adaptasyonu, geçerliliği ve güvenilirliği yapılan “Kendi Kendine Liderlik Ölçeği Kısa Formu (The Abbreviated Self-Leadership Questionnaire)” kullanılmıştır. 9 madde içeren ve üç bileşenli (Davranışsal Farkındalık ve İrade: 3 madde, Görev Motivasyonu: 3 madde ve Yapıcı Düşünce: 3 madde) bir yapıya sahip olan bu ölçüm aracı 5’li Likert tipi önermeden (1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Tamamen Katılıyorum) meydana gelmektedir.

Ölçüm aracının yapısal geçerliliğini doğrulamak amacıyla paket program ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA neticesinde verilerin ölçüm aracının üç bileşenli yapısıyla iyi derecede uyumlu olduğu tespit edilmiş ve ölçüm aracına ait uyum iyiliği değerleri Tablo 1’de verilmiştir. Uygulanan güvenilirlik analizi neticesinde ölçüm aracının Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı .85 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Kaiser-Meyer-Olkin analiz sonucunun .92 ve Barlett testi anlamlı ($p=.000$) olduğu ortaya çıkmıştır.

IV. BULGULAR

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Değişkenleri Frekans Dağılımı

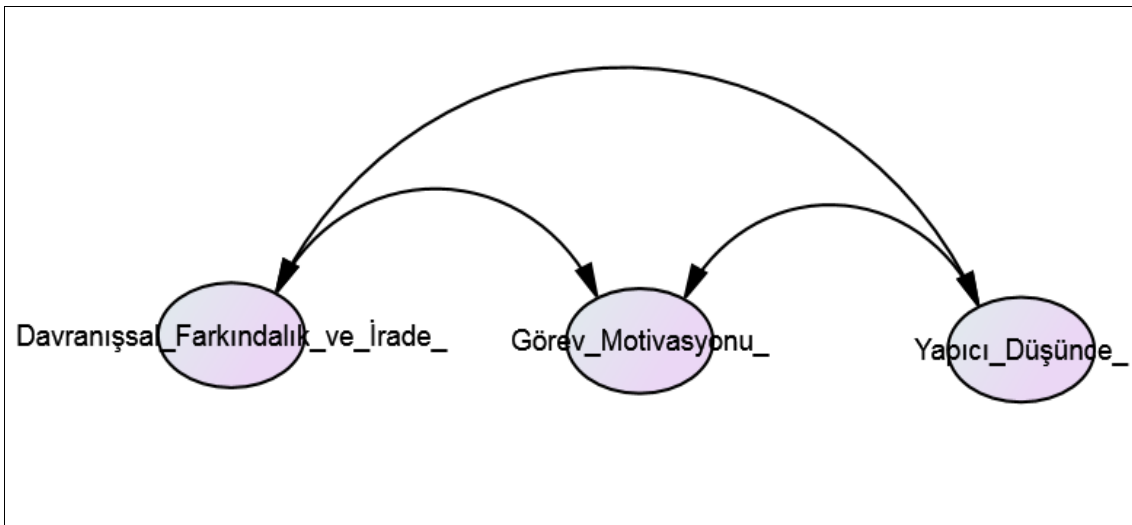
Demografik Değişken	n	%
Cinsiyet		
Erkek	73	33,0
Kadın	148	67,0
Toplam	221	100,0
Yaş		
17-22 Yaş Arası	154	69,7
23-27 Yaş Arası	53	24,0
28 Yaş ve Üzeri	14	6,3
Toplam	221	100,0
Aylık Ortalama Harcama		
0 - 499 TL Arası	109	49,3
500 – 999 TL Arası	77	34,8

1000 TL ve Üzeri	34	15,8
Toplam	221	100,0

Tablo 1'e göre; ankete katılan öğrencilerin, %67'si kadın (n=148) ve %69,7'si (n=154) 17 - 22 Yaş arasında olup %49,3'ünün aylık ortalaması 0 - 499 TL arasında yer almaktadır.

Araştırma kapsamında kullanılan ve 3 boyut halinde açıklanan Kendi Kendine Liderlik Ölçeğinin (KKLÖ) yapı geçerliliğini test etmek amacıyla paket program ile Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Faktör analizi sonucunda ölçeğin 3 boyutlu yapısına uyum sağladığı ve faktör yüklerinin 0.53 - 0.96 arasında olduğu tespit edilmiştir. Ölçeğin uyum iyiliği değerleri Tablo 2'te, DFA Modeli ise Şekil 2'de sunulmuştur.

Şekil 2: DFA Modeli

Tablo 2: Ölçeklerin Uyum İyiliği Değerleri*

Ölçekler	X ²	Df	CMIN/	GFI	AGFI	CFI	NFI	TLI	RMSEA
			DF≤5	≥.85	≥.80	≥.90	≥.90	≥.90	≤.08
1.KKLÖ	20.217	24	.842	.98	.96	1.00	.97	1.008	.00

*Uyum iyiliği değer aralıkları "iyi" sınırlara göre tanzim edilmiştir (Gürbüz ve Şahin, 2016:337).

Araştırma neticesinde elde edilen verilere paket programlar kullanılarak analizler yapılmıştır. Bu bağlamda araştırma modeline dayanılarak demografik değişkenler (cinsiyet, yaş ve aylık ortalama harcama) ile Kendi Kendine Liderlik Ölçeği (KKLÖ) boyutları Davranışsal Farkındalık ve İrade, Görev Motivasyonu ve Yapıcı Düşünce) arasındaki farklılıkları tespit etmek amacıyla farklılık testleri (Independent T Testi, One-Way Anova Testi) uygulanmıştır.

Tablo 3: Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Cinsiyetiniz	N	Mean	Std. Deviation	P
Davranışsal Farkındalık ve İrade	Erkek	73	4,16	,798	0,984
	Kadın	148	4,16	,835	
Görev Motivasyonu	Erkek	73	4,01	,665	0,743
	Kadın	148	4,05	,806	
Yapıcı Düşünce	Erkek	73	3,78	,714	0,018
	Kadın	148	4,04	,773	

Katılımcı öğrencilerin, “Kendi Kendine Liderlik Ölçeğinin (GEÖ)” boyutlarına ilişkin algılarının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla Independent T Testi yapılmıştır. Buna göre cinsiyet değişkeni ile Yapıcı Düşünce alt boyutu ($p=0,018<0,05$) arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Farklılığın nedenine bakıldığında kadın öğrencilerin kendi kendine liderlik eğilim düzeylerinin erkek öğrencilerin eğilim düzeylerinden yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka ifadeyle kadın öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran yapıcı düşünce yönlerinin daha yüksek düzeyde olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Yaş Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Yaş	N	Mean	Std. Deviation	P
Davranışsal Farkındalık ve İrade	17-22 Yaş Arası	154	4,07	,857	0,027
	23-27 Yaş Arası	53	4,28	,759	
	28 Yaş ve Üzeri	14	4,62	,316	
	Total	221	4,16	,821	
Görev Motivasyonu	17-22 Yaş Arası	154	3,97	,786	0,112
	23-27 Yaş Arası	53	4,19	,684	
	28 Yaş ve Üzeri	14	4,24	,672	
	Total	221	4,04	,761	
Yapıcı Düşünce	17-22 Yaş Arası	154	3,92	,794	0,383
	23-27 Yaş Arası	53	4,00	,689	

28 Yaş ve Üzeri	14	4,19	,650
Total	221	3,95	,762

Araştırmaya katılan öğrencilerin, “Kendi Kendine Liderlik Ölçeğinin (GEÖ)” boyutlarına ilişkin algılarının yaş değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-Way Anova Testi yapılmış olup anne mesleği değişkeni ile Davranışsal Farkındalık ve İrade ($p=0,027<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Hangi gruplar arasında anne mesleği değişkenine göre farklılıklar olduğunu belirlemek amacıyla Tukey HSD çoklu karşılaştırma testinden yararlanılmıştır.

Buna göre;

28 yaş ve üzeri olan öğrencilerin Davranışsal Farkındalık ve İrade düzeyinin 17-22 yaş aralığında yer alan öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: Aylık Ortalama Harcama Değişkenine Göre Farklılık Tablosu

Boyutlar	Aylık Ortalama Harcama	N	Mean	Std. Deviation	P
Davranışsal Farkındalık ve İrade	0-499 TL Arası	109	4,17	,702	0,027
	500-999 TL Arası	77	4,06	,954	
	1000 TL ve Üzeri	35	4,35	,836	
	Total	221	4,16	,821	
Görev Motivasyonu	0-499 TL Arası	109	4,02	,667	0,112
	500-999 TL Arası	77	4,01	,875	
	1000 TL ve Üzeri	35	4,15	,777	
	Total	221	4,04	,761	
Yapıcı Düşünce	0-499 TL Arası	109	4,00	,706	0,383
	500-999 TL Arası	77	3,87	,826	
	1000 TL ve Üzeri	35	4,00	,792	
	Total	221	3,95	,762	

Araştırmaya katılan öğrencilerin, “Kendi Kendine Liderlik Ölçeğinin (GEÖ)” boyutlarına ilişkin algılarının aylık ortalama harcama değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek amacıyla One-Way Anova Testi yapılmış olup aylık ortalama harcama değişkeni ile

“Kendi Kendine Liderlik Ölçeğinin (GEÖ)” alt boyutları arasında herhangi bir farklılık bulunamamıştır.

V. SONUÇ ve ÖNERİLER

Önümüzdeki dönemlerde bankalarda çalışan ve yönetici olmaları muhtemel olan bankacılık ve sigortacılık bölümü öğrencileri örnekleminde; kendi kendine liderlik eğilimlerinin çeşitli demografik değişkenler bazında farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bu araştırma kapsamında; kendi kendine liderlik ölçeğinin bazı alt boyutlarıyla çeşitli demografik değişkenler arasında farklılıklar tespit edilmiştir.

Buna göre; cinsiyet değişkeni ile Yapıcı Düşünce alt boyutu ($p=0,018<0,05$) arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir.

Farklılığın kaynağına bakıldığında kadın öğrencilerin kendi kendine liderlik eğiliminin “yapıcı düşünce” alt boyutu bazındaki eğilimlerinin erkek öğrencilerden daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür.

Toplumun yarısını oluşturan kadınların kendi kendine liderlik ölçeğinin “yapıcı düşünce” boyutunda erkeklerden daha yüksek eğilime sahip olması onları yapıcı liderlik, örgüt içi sorunlara yapıcı çözümler bulmak vb. konularda erkeklere göre daha avantajlı hale getirebilecektir.

Ayrıca; yaş değişkeni ile “davranışsal farkındalık ve irade” ($p=0,027<0,05$) boyutu arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Farklılığın kaynağına bakıldığında; 28 yaş ve üzeri olan öğrencilerin “davranışsal farkındalık ve irade” düzeyinin 17-22 yaş aralığında yer alanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Bu durum; yaş ilerledikçe bireylerin daha sağlam bir iradeye sahip oldukları ve davranışlarını başka bir yerden uyarı almadan kendi kendine kontrol altında tutabildikleri biçiminde değerlendirilebilir.

Neck ve Manz (1996) tarafından; “bireyin bir şeyi gerçekleştirmesi için kendi kendini yönlendirmesini ve kendi kendini güdülemesini içeren bir kişisel etkileme süreci” biçiminde tanımlanan kendi kendine liderlik eğilimleri; cinsiyete ve yaşa göre farklılık göstermektedir.

İşletmelerin bu durumu personel ve kariyer politikalarını üretirken ve uygularken göz önünde bulundurmaları önerilmektedir. Zira beşeri sermayenin işletmelerin sermaye varlıkları içerisinde özel bir konumda yer aldığı genel kabul gören bir gerçektir.

Son olarak bu araştırmanın; içerisine cam tavan sendromu, kraliçe arı sendromu (pembe taciz), duygusal zeka, duygusal emek vb. değişkenlerinde de dahil edildiği kompleks bir modelle daha geniş örneklemlerde – mümkünse sektörel farklılıkları da gözeten – yeni araştırmalarla genişletilmesi araştırmacılara önerilmektedir.

Kaynakça

Anderson, J.S. ve Prussia, G.E. (1997). The self-leadership questionnaire: Preliminary assessment of construct validity. *The Journal of Leadership Studies*, 4/2, 119-143.

Carmeli, A.R., Meitar, R. ve Weisberg, J. (2006). Self-leadership skills and innovative behavior at work. *International Journal of Manpower*, 27(1), 75-90.

- Çırpan, H. (1997). Kendi kendine liderlik. *Yönetim*, 8/26, 57-63.
- DiLiello, T.C. ve Houghton, J.D. (2006). Maximizing organizational leadership capacity for the future: Toward a model of self-leadership, innovation and creativity. *Journal of Managerial Psychology*, 21/4, 319-337.
- Doğan, S. ve Şahin, F. (2008). Bireysel performansı ve verimliliği arttırmada kendi kendine liderlik yaklaşımının önemi. *İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 10/1, 77-95.
- Gardner, J. W. (1990). *On leadership*. New York: The Free Press.
- Gürak H. (2001). Bilgi-Verimlilik artışı ilişkisi. *Verimlilik Dergisi*, MPM Yayını, Sayı 2001/1, 1-10.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yöntem-analiz*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Godwin, J.L., Neck, C.P. ve Houghton, J.D. (1999). The impact of thought self-leadership on individual goal performance: A cognitive perspective. *The Journal of Management Development*, 18/2, 153-169.
- Houghton, J.D. (2000). The relationship between self-leadership and personality: A comparison of hierarchical factor structure. <https://theses.lib.vt.edu/theses/available/etd-06062000-12260008/unrestricted/etd.pdf> adresinden erişildi. (E.T: 04.05.2017).
- Houghton, J.D. ve Neck, C.P. (2002). The revised self-leadership questionnaire: Testing a hierarchical factor structure for self-leadership. *Journal of Managerial Psychology*, 17/8, 672-691.
- Houghton, J.D. ve Yoho, S.K. (2005). Toward a contingency model of leadership and a psychological empowerment: When should self-leadership be encouraged?. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 11/4, 65-83.
- Houghton, J.D., Dawley, D. ve DiLiello, T.C. (2012). The abbreviated self-leadership questionnaire (aslq): A more concise measure of self-leadership. *International Journal of Leadership Studies*, 7/2, 216-232.
- Ke, W. ve Wei, K. K. (2008). Organizational culture and leadership in ERP implementation. *Decision Support Systems*, 45/2, 208-218.
- Konan, N. ve Atik, S. (2015). Kendi kendine (öz) liderlik ölçeğinin eğitim örgütleri için Türkçeye uyarlanması, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *e-International Journal of Educational Research*, 6/3, 101-115.
- Manz, C.C. (1986). Self-leadership: Toward an expanded theory of self influence processes in organizations. *Academy of Management Review*, 11/3, 585-600.
- Manz, C.C. (1992). *Mastering self-leadership: Improving yourself for personal excellence*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey.
- Neck, C.P., Stewart, G. ve Manz, C.C. (1995). Thought self-leadership as a framework for enhancing the performance of performance appraiser. *Journal of Applied Behavioral Science*, 31, 278-302.

- Neck, C. P. ve Manz, C. C. (1996). Thought self-leadership: The impact of mental strategies training on employee cognition, behavior, and affect. *Journal of Organizational Behavior*, 17/5, 445-467.
- Neck, C.P. ve Houghton, J.D. (2006). Two decades of self-leadership theory and research: Past development, present trends, and future possibilities. *Journal of Managerial Psychology*, 21/4, 270-295.
- Orhan, R. (2012). Oryantiring sporcularının kendi kendine liderlik algıları. Yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale.
- Prussia, G.E, Anderson, J.S. ve Manz, C.C. (1998). Self-Leadership and performance outcomes: The mediating influence of self-efficacy. *Journal of Organizational Behavior*, 19/5, 523-538.
- Sekaran, U. (1992). *Research methods for business: A skill building approach*. Second Edition, John Wiley & Sons, 450.
- Şahin F. (2015). The convergent, discriminant, and concurrent validity of scores on the abbreviated self-leadership questionnaire. *The Journal of Human and Work*, 2/2, 91-104.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş: Temel ilkeler ve lisrel uygulamaları*. Ankara: Ekinoks.
- Tabak, A., Türköz, T. ve Basım, H.N. (2011). Çalışanların öz liderlik algılamalarının izlenim yönetimi taktikleri kullanımına etkisi: Savunma sanayinde bir araştırma. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 38, 21-50.
- Uğurluoğlu, Ö. (2010). Kendi kendine liderlik stratejileri üzerine bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24/1, 175-191.

TOPLAM KALİTE YÖNETİMİNİN ÜRETİM İŞLETMELERİNE ETKİSİ BİR ALAN ÇALIŞMASI

Cahit ÖZTÜRK

Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu

Doç. Dr. Canan GAMZE BAL

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Erkan SARSICI

Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu

Bekir DEĞİRMENCİ

Adıyaman Üniversitesi Besni Meslek Yüksekokulu

Öz

Günümüzde kaliteli ürün üretmek artık işletmelerin varlıklarını sürdürebilmeleri, rekabet edebilmeleri ve büyüyüp gelişmelerinde temel faktör olarak görülmektedir. İşletmeler, Toplam Kalite Yönetimi anlayışının temel araçlarda yapılan her işin sürekli iyileştirilmesi, müşteri tatmini ve tüm modern teknikleri kullanarak gelişmeye son derece açık olan bir anlayış olduğunun farkındadırlar.

İşletmeler artan iç ve dış rekabet ortamında mücadele edebilmek için daha iyiyi, daha güzeli çok daha düşük maliyet ile üretmek zorundadırlar. Bu nedenle işletmeler, Toplam Kalite Yönetimine ve Toplam Kalite Yönetiminin temel amaçlarından biri olan üretim sürecini geliştirme ve iyileştirme konusuna ağırlık vermek durumundadırlar.

Bu çalışmada Toplam Kalite Yönetiminin üretim işletmelerine ve üretim süreçlerine etkileri açısından Adıyaman ilinde bir alan araştırması yapılmıştır.

Çalışmadaki ana amaç; üretim işletmelerinin yönetim, çalışanlar, müşteriler, Pazar, imalat, motivasyon ve maliyet boyutlarında Toplam Kalite Yönetimi uygulamaları ile olan ilişkilerinin incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Toplam Kalite Yönetimi, Kalite, Üretim, üretim süreçleri, Toplam Kalite felsefesi

EFFECT OF TOTAL QUALITY MANAGEMENT ON PRODUCTION ENTERPRISES AND A RESEARCH STUDY

Abstract

Nowadays produce quality products is seen as a key factor for businesses able to survive, compete and growth and development. Businesses, are aware that continuous improvement in

basic tools of Total Quality Management customer satisfaction and using modern techniques is needed approach for development.

Enterprises have to produce better nicer with much lower costs in order to fight in the competitive domestic and foreign environment . Therefore, enterprise are required to focus on Total Quality Management and Total Quality Management's tool which is one of the main objectives of the development and improvement of the production process.

In this study, to invsestigate Total Quality Management's impact on manufacturing enterprises and production processes, a field research was conducted in the city of Adiyaman.

The main purpose of the study; is to examine the relationship between manufacturing enterprises' management, employees, customers, market, manufacture, motivation, and cost dimensions with the implementation of Total Quality Management.

Keywords: Total Quality Management, Quality, Production, production processes, Total Quality philosophy

1.Giriş

Tüketici beklentilerinin karşılanması için mal ve hizmet üretiminin yeterli olduğu dönemlerin çok uzakta kaldığı, müşteri ihtiyaçlarının en üst seviyede tatmin edilmesinin öne çıktığı mal ve hizmetlerden söz edilen bir dönemde yaşamaktayız. Müşteri tatminin sağlanmasında kalite geçmişe nazaran günümüzde en önemli ölçü olarak kabul edilmektedir. Kalitenin pazarlarda rekabet edebilme de temel koşul olarak benimsenmesi ile bu kavrama daha fazla ilgi gösterilmiş, bütün bu gelişmelerin sonucunda da işletmeler kaliteyi bütün örgüt süreçlerinde yakalayabilmeyi ve bunu sürdürülebilir hale getirmeye çalışmışlardır. Bu gelişmeler işletmelerin Toplam Kalite Yönetimini gündemlerine almalarına ve bu yönetim felsefesi ile ilgilenmelerine neden olmuştur. İşletmelerin kalite ile ilgili sorunlarına en iyi cevap verecek yönetim anlayışının Toplam Kalite Yönetimi olduğunu üst yönetim görmüş ve kurumlarında bu yönetim felsefesini oluşturmak için çabalamışlardır. Bu yönetimin ilkelerinden sürekli iyileştirme ve geliştirme, çalışanları eğitimi, tam katılımın işletme içinde sağlanabilmesi için çeşitli yollar uygulanmıştır. İşletmelerin kaliteli ürün veya hizmet üretmelerinde, verimliliğin artırılmasında ve maliyetlerin azaltılmasında ancak tüm çalışanların yönetime katılmasıyla sağlanabileceği ve dolayısıyla çalışanların eğitilmesinin gerekliliği fark edilmiştir. Ayrıca kalitenin sadece örgütün belli bölümlerinin sorumluluğuna bırakmanın toplam kalite yönetimi felsefesine ters düştüğü görülmüştür.

Günümüzde kalite kavramı her alanında karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar her zaman ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılayacak kaliteli ürün ve hizmetleri talep etmektedirler. İşletmeler, bu bilinçle hareket eden tüketicilere karşı ürettikleri ürün veya hizmetlerin müşteri istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olmasına önem vermek zorundadırlar. Aksi durumda müşteri tatminini sağlayamamaktan dolayı müşteri kaybı ile beraber pazar paylarındaki azalma kaçınılmaz olacaktır. Bu durum birçok işletmenin Toplam Kalite Yönetimi ile ilgilenmesine yol açmıştır. Toplam kalite yönetimini benimsemiş işletmelerin bu yönetimin tüm ilkelerini üretim sürecinde yerine getirmeleri, işletmeleri diğer işletmelere karşı birçok açıdan avantajlı konuma getirecektir. (Ağbuga, 2007: 1).

Toplam kalite yönetimi, örgüt yapılarında kalitenin her aşamada artırılmasını amaçlayan bir yönetim felsefesidir. Bu yönetim anlayışında kalite ve verimliliğin artırılması için çalışanların memnuniyeti, motivasyonu, eğitilmesi ve ödüllendirilmesi, organizasyonda üretim sürecinde hataların ortadan kaldırılması, performans değerlendirme ve ölçme yöntemlerinin kullanılması, takım çalışmasına ağırlık verilmesi, sıfır hata ile çalışma, başarılı organizasyonların tecrübelerinden yararlanılması, stratejik planlamanın yapılması gibi hedefler üzerinde durulmaktadır. TKY'nin etkili bir şekilde başarıya ulaşmasında en önemli rol insan gücü unsurunu yani çalışanları üretim sürecine katmak ve üst yönetimin TKY'ni kararlılıkla sürdürülmesini sağlamaktır (Tansel, 2007: 87).

2.KALİTE KAVRAMI

Kalite kavramı yaşamın her aşamasında kullanılmasına rağmen herkesin genel olarak uzlaştığı bir kalite bulunmamaktadır. Çoğu kez pahalı olan, üstün niteliklere sahip ve dayanıklı mallar kaliteli olarak kabul edilmektedir. Bu da, kalite kavramının yanlış veya olması gerekenden daha dar anlamda kullanılmasına yol açmıştır. Kalitenin çok boyutlu olması değişik kalite tanımlarının yapılmasına ve dolayısıyla birçok tanımın yapılmasına yol açmıştır. Bunlardan bazıları;

Deming kaliteyi ihtiyaçların tatmin edebilme kapasitesi olarak tanımlarken İshikawa dar anlamda kalite ürün kalitesi iken, geniş anlamda iş kalitesi, hizmet kalitesi, firma kalitesi, hedef kalitesi olarak tanımlar, Juran ise kaliteyi kullanıma uygunluk olarak tanımlamıştır. G. Taguchi'ye göre kalite ürünün sekiyattan sonra toplumda meydana getirdiği minimal zarardır. Feigenbaum'a göre ise kalite bir ürünün tasarım ya da özelliklere uygunluk derecesidir. (Tekin, 1996: 64).

Birçok ülke kendi, komitelerine ve enstitülerine göre farklı tanımlar yapmışlardır.

Kalite; bir ürün ya da hizmetin belirlenen veya olabilecek gereksinimleri karşılama yeteneğine dayanan özelliklerin toplamıdır. (TSE-ISO 9005)

Kalite; ürün ya da hizmeti ekonomik bir yoldan üreten ve tüketici isteklerine cevap veren bir üretim sistemidir. (Japon Sanayi Standartları Komitesi)

Kalite, bir ürünün öngörülen ve şart koşulan gereklere uyum yeteneğidir. (Alman Standartlar Enstitüsü)

Kalite, bir mal ya da hizmetin belirli bir gerekliliği karşılayabilme yeteneklerini ortaya koyan karakteristiklerinin tümüdür. (Amerikan Kalite Kontrol Derneği)

Kalite ile ilgili bütün tanımlar incelendiğinde, ortak nokta olarak müşterinin ihtiyaç ve beklentilerinin karşılanmasını hedefleyen ve müşteriyi merkeze yerleştiren, bir kavram olduğu görülecektir. İhtiyaçların, isteklerin ve beklentilerin çokluğu ise kaliteye dinamik bir yapı kazandırmakta ve sürekli iyileştirilmesini ve geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan örgütte kalite, sadece ürün ve hizmet kalitesi olarak değil işletmenin veya kurumun tüm süreçlerinde, tam katılım yoluyla ele alınmasını gerektirmektedir. Bu yönden toplam kalite

yönetimi anlayışı tüm işletme çalışanlarının katılımıyla birlikte, müşterilerin isteklerini çok iyi analiz ederek ortak bir hedefe doğru hareket etmeyi şart kılar (Odabaşı, 2004:131).

3.Toplam Kalite Yönetimi Kavramı ve Tanımı

2. Dünya savaşından sonra rekabet, askeri alandan ekonomik alana kaymıştır. Birçok ülke savaş meydanlarında kaybettiği gücü sanayide kazanmak için Pazar alanlarını ve Pazar payını arttırmaya çalışmıştır. Verimlilik ve kalite unsurları rekabette belirleyici güç haline gelmeye başlamıştır. Savaş sonrası Japonya'nın güç durumunu gören Amerikan İşgal Komutanlığı, Japonlara Amerika'dan kalite uzmanları getirerek yardım almalarını önermişlerdir. Böylece Amerika'da fazla itibar görmeyen uzmanlar görüşlerini Japonlara aktarma fırsatı bulmuşlardır. Uzmanların 1950'li yıllarda toplam kalite yönetimi adını verdiği bu görüşler Japonlarca benimsenmiş ve geliştirilmiştir. Sonuçta başarı yakalanmış ki bugün kalite denildiğinde akla ilk gelen ülke Japonya oluşmuştur ve Japonlar dünya ticaretinde söz sahibi olan bir ülke konumundadır.. (Efil, 1996: 8).

TKY sistemi 1980'li yıllara kadar sadece Japonlarca ilgi gösterilerek geliştirilmiş ve uygulanmıştır. Japon malları artık düşük kaliteli mallar olmaktan çıkmış, rakiplerine kıyasla çok daha iyi hale gelmiştir. Diğer ülke ürünlerinin pazar payları sürekli düşerken, Japon ürünlerinin pazar payları sürekli artmaya başlamıştır. Üstelik Japonlar daha az zamanda düşük maliyetli ve kaliteli ürünler üretmişlerdir. Bu durum başta Amerika olmak üzere birçok ülkenin dikkatini TKY üzerine toplamaya başlamıştır.(Bozkurt ve Odaman, 1995, s.70)

TKY tüm süreçlerin, ürünlerin ve hizmetlerin tam katılım yoluyla geliştirilmesi, iç ve dış müşteri tatmininin sağlanması amacıyla işletmede alınan sonuçların sürekli iyileştirilmesine dayanan, müşteri beklentilerinin her şeyin üstünde tutan ve müşteri tarafından tanımlanan kaliteyi, tüm faaliyetlerin yürütülmesi sırasında ürün ve hizmet bünyesinde oluşturulan modern bir yönetimdir

TKY mükemmellik arayışı, bütün süreçlerde hataların önlemesi için kontroller yapma, etkinliği arttırmak yoluyla müşteri tatmini sağlama gibi farklı şekillerde tanımlanmıştır (Lakhe ve Mohanty, 1994: 427). Ayrıca Toplam Kalite Yönetimi; tüm faaliyetlerin yürütülmesi sırasında yine müşteri tarafından tanımlanan kaliteyi, ürün ve hizmet bünyesinde oluşturan çağdaş, katılımcı bir yönetim biçimidir. (Doğan, E.2002:13).

Bir kuruluş içinde kaliteyi temel alan, kuruluşun bütün üyelerinin katılımına dayanan, müşteri memnuniyeti yoluyla uzun vadeli başarıyı amaçlayan ve kuruluşun bütün üyelerine ve topluma yarar sağlayan yönetim yaklaşımı” olarak da tanımlanmaktadır (Kovancı, 1999: 32). TKY, kuruluştaki tüm çalışanların yaşamını ve zamanını ayırdığı işlere kendisini adayan, yaşamının merkezine evrensel ilkeleri yerleştiren ve buna uygun değerlere sahip olduğunu davranışlarında göstermek ile beraber kazan- kazan yaklaşımını temel alıp, uzun vadeli ilişkileri planlayan, amaçlayan ve ona bir anlam kazandıran bunun içinde inanç geliştiren, tüm çalışanların katılımına dayanan sistem ve standartlar bütününe kapsayan bir yönetim modelidir (Çetin, Akın ve Erol, 2001: 3).

Müşteri istek ve ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılayan TKY ayrıca maliyetleri de düşüren bir yönetim tarzıdır. Toplam Kalite sistemi sürekli olarak geliştirilerek mükemmeye ulaşmaya ve bu amaca yönelmiş iş gücünün sıfır hata ile çalışmasına zemin hazırlayan bir yönetim felsefesidir.

4.Toplam Kalite Yönetiminin Temel İlkeleri

4.1.Müşteri Odaklılık

Müşteri odaklılık ögesi ‘kaliteyi müşteri tanımlar’ deyimini ile öz bir şekilde ifade edilebilir. TKY ‘de müşteri odaklılık ögesi, kaliteyi müşteri belirler ilkesi ile açıklamaktadır. Müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerinin tatmini, ürün tasarımından, hatta girdilerin sağlanması aşamasından başlamaktadır. TKY’nin ilk en önemli ögesi müşteri odaklılıktır. müşteri tatmini, bir kez sağlandıktan sonra da sürdürülmelidir (Özcan Akın, a. g. e., s. 68). Pratikte toplam kalite uygulaması yaptığını söyleyen birçok işletmede, müşteri beklentileri ile ilgili bilgilerin toplanarak örgüte ulaştırılacak etkin bir sürecin olmadığı görülür. Bunun belli başlı nedenleri, bazı yönetici ve TKY danışmanlarının TKY ‘yi sadece üretim sistemi çerçevesi içinde, sürekli gelişme ve takım çalışmasından ibaret görmeleri, bunun sonucunda da müşteri odaklılığının gerçekleşmemesidir. Müşterinin ihtiyaç ve isteklerinin karşılanmasına özen gösteren ve çeşitli müşteri kesimlerinin tatmin edecek ürün hedeflerini doğru saptayacak olan organizasyonlar TKY sürecinin oluşturulmasında ilk adımı atmış olacaktırlar.(Bolat, a.g.e., s. 28) . Etkili bir TKY programının anahtarı; müşteri gereksinimlerini ilk seferde, tam olarak ve her zaman karşılamak ya da bu gereksinimlerin ötesine geçmek anlamına gelen, müşteri odaklılıktır.

‘Bir sonraki süreç müşteridir’ sözü toplam kalite anlayışında önemli yer tutan bir kavramdır. TKY’de ana hedef, müşteri memnuniyetinin sağlanmasıdır. Bu bakımdan üretimin her aşamasında kaliteyi sağlamak, uygulamak ve denetlemek gerekmektedir. Bunun yolu da, ürüne müşterinin tarafından bakmaktan, başka bir deyişle kendini müşterinin yerine koymaktan geçer. (Yamak, , a.g.e., s. 142)

TKY’de bahsi geçen müşteri kavramı, sadece şirketin üretmekte olduğu ürün ve hizmetleri satın alan dış müşterilerden ibaret değildir. TKY iç müşteri kavramını da gündeme getirerek, müşterilere bir bütün olarak bakılmasını sağlamakta, müşteri tatmini hedeflerini şirket dışında olduğu kadar, şirket içinde de gerçekleştirmektedir. (Şimşek, a. g. e., s. 52)

4.2.Yönetimin Liderliği Ve Sorumluluğu

TKY, işletmelere yeni bir kişilik, yeni bir yaşam tarzı getiren önemli bir değişikliktir. Söz konusu bu değişikliğin gerçekleşmesi ve işletme kültürünün yeni bir boyut kazanması, üst yönetimin gerek sürecin başında, gerekse süreç boyunca göstereceği inanç, destek ve katılımı sağlanabilir. Sonuca gidecek iyi bir başlangıç için yöneticinin, güçlü bir inanç ve kararlılıkla göstereceği desteğe bağlıdır. İş görenleri motive ederek, onları eğiterek ve tüm iş görenlerle birlikte öğrenme sürecinden geçerek sürekli kalite geliştirme yolları aramaları gereklidir (Aydemir 1993;54).

Böylesi büyük bir değişim karşısında çalışanların farklı tepkiler vermeleri ve değişime direnç göstermeleri çok normaldir. Bu noktada en büyük görev yöneticilere düşmektedir. TKY anlayışını benimsemiş olan yöneticilerin, bu yeni gelişmeleri çalışanlara açıkça anlatmaları ve onların da bu yeni sistemi benimsemelerini sağlamaları gerekmektedir. Şimşek, a.g.e., s. 53

Başka bir ifadeyle “sistem geliştirmek” ve “ sistem içinde çalışmak” sadece yönetimin sorumluluğundadır. Diğer çalışanlar kimi zaman sistemi geliştirmeye dönük öneriler getirirler bile, bu işler onların asli görevleri arasında değildir. Onlar sadece yönetimin tespit ettiği sistemin içinde çalışırlar. Yönetim kademesi yükseldikçe sistem geliştirme yetki ve sorumluluğu artar. Dr. Juran bir kuruluşun performansını sistem ve insan olarak iki faktörün belirlediğini söyler. Bu iki faktörün sonuç üzerindeki etkilerini de genel olarak % 85 sistem ve % 15 insan şeklinde ifade eder (Aydemir, 1993)

4.3.Sürekli Gelişme

Sürekli İyileştirme işletmelerin toplam performansının sürekli iyileştirilmesine yönelik kalıcı bir hedef olarak kabul edilmelidir. Bu unsur kaynaklarda, sürekli iyileşme, sürekli gelişme anlamlarına gelen Kaizen olarak da adlandırılmaktadır. Sürekli iyileştirme; belirli bir zaman diliminde müşteri memnuniyetinin artırılması ve rekabet gücünün olumlu yönde etkilenmesi amacıyla süreçlere yönelik, çalışan, süreç, zaman ve teknolojiye yavaş yavaş fakat çok sayıda hızlı bir gelişme sağlamayı ve maliyetlerde düşmeyi ifade eden bir kavramdır. Sürekli iyileştirme, sonuçlardan ziyade süreçlere yöneliktir. Sonuçları iyileştirmek maksat ise bu sonuçları ortaya çıkaran süreçler iyileştirilmelidir. Tepe yönetiminde en alt düzeydeki çalışana kadar herkesin katılımıyla sürekli gelişim felsefesi olan Kaizen, Japonya'nın rekabetteki başarısının en önemli nedenlerinden birisidir. Kaizen örgüt hiyerarşisi içinde tüm çalışanların fikirlerini rahatça ortaya koyabildiği ve çalışanlar arasındaki iletişimin daha açık sağlanabildiği bir sistemdir (Doğan ve Tütüncü, 2003: 37).

4.4.Tam Katılım

Kaliteye ulaşmak, işletmede çalışan herkesin sorumluluğunu gerektirmektedir. Birey olarak herkes, kalitenin önemini anlamalı ve kaliteye ulaşmak için sorumluluk almalıdır. İşletmelerin üretim süreçlerini düzeltmek için çalışanların katkıları şarttır. Çalışanlar üzerinde yapılan araştırmalarda iş görenlere daha çok sorumluluk ve söz hakkı verildiğinde verimlilik, işe devam ve ürün kalitesinde önemli derecede iyileşmelerin olduğu saptanmıştır. Bu açıdan çalışanlara sorumluluk ve yetkinin verildiği katılımcı yönetim anlayışı, çağdaş yönetim düşüncesinin önemli aşamalarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir organizasyonda katılım, kişilerin kendilerini grup amaçlarına katkıda bulunmaya ve onlar için sorumluluk paylaşmaya cesaretlendiren bir grup ortamının içine zihinsel ve duygusal açıdan girmeleri olarak tanımlanmaktadır (Demirkan, 1997: 70).

4.5.Önemeye Yönelik Yaklaşım

Toplam kalite modelinde de hatalar meydana gelmektedir. Fakat esas olan mümkün olduğunca hataları önlemeye yönelik süreçler geliştirmektir. Bu ilkesi, problemler ortaya çıkınca onları çözümlenmek yerine, problemin ortaya çıkmasını engelleme esasına dayanır. Hataları ayırmak yerine, hata yapmamak” şeklinde ifade edilebilecek önlemeye dönük yaklaşım, her yönüyle düşünülmüş kapsamlı ve titiz bir planlama çalışması ile hataları ortadan kaldıracaktır. Önleyici sistem yaklaşımının en güzel ifadesi ‘işimiz yangın söndürmek değil, yangının çıkmamasını

sağlamaktır' şeklindedir. Böylelikle oluşabilecek hataların çok büyük bir bölümü ortadan kaldırılabılır (Merter,2006: 54).

4.6.Ölçüm ve İstatistik

Doğru kararlar almanın, doğru ve etkin işler yapmanın birinci şartı, gerçeğe ve bilgiye sahip olmaktır. Tahminler, varsayımlar bilgiye ve verilere dayanmadıkça önemsiz ve tehlikelidir. Toplam kalite kontrol anlayışının yerleştirilmesi ve sürekli olabilmesi için kalitedeki gelişmelerin ölçümü ve açık bir biçimde kaydedilmesi şarttır. Kalite sistemi içinde elde edilen veri ve sonuçlara göre değerlendirme yaparak karar vermeyi kapsamaktadır. Yöneticiler gerek mevcut sistemin yapısıyla oluşan raporları gerekse sürekli iyileştirme ve geliştirme çerçevesinde yapılan değişikliklerin gözlemlenmesi sonucunda yapılan yenilikleri sürekli izlenmesi ile oluşan raporları inceleyerek değerlendirmelidir(Çetin, Akın ve Erol, 2001: 172).

4.7.Çalışanların Eğitimi

Eğitimde amaç iş görenlere istenilen kalite en ekonomik şekilde üretilmesini sağlayacak bilinç, bilgi ve becerinin kazandırılmasıdır. Eğitim programları, farklı seviyelerdeki iş görenlerin kendi rollerini öğrenmelerine ve bu roller çerçevesinde faaliyetlerini planlayabilmelerine imkân sağlar. Eğitim ihtiyaçları endüstri kollarına örgütlere, görev ve sorumluluklara göre değişiklik gösterdiği için eğitim programlarının içeriği değişen ihtiyaca uygun olarak konmalıdır. İhtiyaç duyulan eğitimin kapsamı hâlihazırdaki bilgi ve yetenek dikkate alınarak yapılan görevin özelliklerine göre belirlenir.(Efil, 1996: 161)

5.TOPLAM KALİTE YÖNETİMİNE GÖSTERİLEN İLGİNİN NEDENLERİ

Toplam Kalite Yönetimini gelenek haline getiren Japon liderlere göre artık yeterince eskidir. Ama buna karşılık Amerikalı işadamları ve karar verici konumundakiler bu konu üzerine son yıllarda eğilmeleri ve bu yönetim felsefesinde istenilen yere ulaşmak için milyonlarca para harcamaları nedeni çalışmamız açısından da büyük bir öneme sahiptir. Çünkü TKY uygulayan şirketlerin aldıkları sonuçlar çok iyi durumdadır. Bu sonuçlardan bazıları şöyledir.(Kovancı , 1999: 26).

- Üretim maliyetlerinin %20-%50 oranında azalması
- İlave kaynak kullanmaksızın AR-GE çıktıının %20 artması
- Kaynaklardan %25 dolayında tasarruf edilmesi
- Üretim çevrimi zamanında %60-%70 arasında azalma
- İyi bir müşteri sadakatinin oluşturulması
- Değişiklik ve sorumluluklara açık, istekli çalışma gücüne sahip, yeni bir örgütsel kültüre erişilmiş olmasıdır.
- Yatırımların geri dönme oranlarının %40 artması
- İlave kaynak kullanmaksızın çıktının %20 artması

TKY uygulamaya karar veren bir işletme TKY neden uygulayacağını, firmasını bu külfete neden soktuğunu iyi analiz etmelidir. Bu soruya her firma farklı yanıt verebilmekle beraber genel olarak bir noktada buluşabilirler. Bu bir var olma ve devamlılığı sağlama sorunudur.

İşletmelerin her zaman göz önünde bulundurması gereken üç neden söz konusudur (Kovancı , 1999: 27)

6.ARAŞTIRMA DEĞİŞKENLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE HİPOTEZLER

Çalışmanın bu kısmında TKY'nin üretim işletmeleri üzerindeki etkisi ile ilgili olarak Adıyaman ilinde yapılan bir alan araştırması, araştırmanın amacı, önemi, veri toplama aracı ile birlikte anket verileri değerlendirilmiş ve sonuçlarına yer verilmiştir.

Bu araştırma kapsamında oluşturulan ve test edilen Hipotezler aşağıdaki gibidir.

Hipotez 1: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının boyutları birimler açısından farklılık gösterir.

H1a: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının yönetim boyutu birimler açısından farklılık göstermektedir.

H1b: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetiminin uygulamalarının çalışanlar boyutu birimler açısından farklılık göstermektedir.

H1c: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetiminin uygulamalarının müşteri boyutu birimler açısından farklılık göstermektedir.

H1d: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetiminin uygulamalarının pazar boyutu birimler açısından farklılık göstermektedir.

H1e: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetiminin uygulamalarının imalat faaliyetleri performansı boyutu birimler açısından farklılık göstermektedir.

H1f: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetiminin uygulamalarının motivasyon boyutu birimler açısından farklılık göstermektedir.

H1g: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetiminin uygulamalarının maliyet boyutu birimler açısından farklılık göstermektedir.

Hipotez 2: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının boyutları işletmede çalışan sayısı açısından farklılık gösterir.

H2a: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının yönetim boyutu işletmede çalışan sayısı açısından farklılık göstermektedir.

H2b: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının çalışanlar boyutu işletmede çalışan sayısı açısından farklılık göstermektedir.

H2c: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının müşteri boyutu işletmede çalışan sayısı açısından farklılık göstermektedir.

H2d: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının pazar boyutu işletmede çalışan sayısı açısından farklılık göstermektedir.

H2e: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının imalat faaliyetleri performansı boyutu işletmede çalışan sayısı açısından farklılık göstermektedir.

H2f: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının motivasyon boyutu işletmede çalışan sayısı açısından farklılık göstermektedir.

H2g: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının maliyet boyutu işletmede çalışan sayısı açısından farklılık göstermektedir.

Hipotez 3: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının boyutları kalite çalışma süresi açısından farklılık gösterir.

H3a: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının yönetim boyutu kalite çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir.

H3b: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının çalışanlar boyutu kalite çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir.

H3c: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının müşteri boyutu kalite çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir.

H3d: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının pazar boyutu işletmede kalite çalışma süresi farklılık göstermektedir.

H3e: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının imalat faaliyetleri performansı boyutu kalite çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir.

H3f: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının motivasyon boyutu kalite çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir.

H3g: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının maliyet boyutu kalite çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir.

Hipotez 4: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının boyutları işletmede çalışma süresi açısından farklılık gösterir.

H4a: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının yönetim boyutu işletmede çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir.

H4b: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının çalışanlar boyutu işletmede çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir.

H4c: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının müşteri boyutu işletmede çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir.

H4d: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının pazar boyutu işletmede çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir.

H4e: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının imalat faaliyetleri performansı boyutu işletmede çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir.

H4f: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının motivasyon boyutu işletmede çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir.

H4g: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının maliyet boyutu işletmede çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir.

Hipotez 5: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının boyutları eğitim düzeyi açısından farklılık gösterir.

H5a: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının yönetim boyutu eğitim düzeyi açısından farklılık göstermektedir.

H5b: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının çalışanlar boyutu eğitim düzeyi açısından farklılık göstermektedir.

H5c: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının müşteri boyutu eğitim düzeyi açısından farklılık göstermektedir.

H5d: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının pazar boyutu eğitim düzeyi açısından farklılık göstermektedir.

H5e: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının imalat faaliyetleri performansı boyutu eğitim düzeyi açısından farklılık göstermektedir.

H5f: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının motivasyon boyutu eğitim düzeyi açısından farklılık göstermektedir.

H5g: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının maliyet boyutu eğitim düzeyi açısından farklılık göstermektedir.

Hipotez 6: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının boyutları işletmedeki pozisyon açısından farklılık gösterir.

H6a: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının yönetim boyutu işletmedeki pozisyon açısından farklılık göstermektedir.

H6b: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının çalışanlar boyutu işletmedeki pozisyon açısından farklılık göstermektedir.

H6c: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının müşteri boyutu işletmedeki pozisyon açısından farklılık göstermektedir.

H6d: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının pazar boyutu işletmedeki pozisyon açısından farklılık göstermektedir.

H6e: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının imalat faaliyetleri performansı boyutu işletmedeki pozisyon açısından farklılık göstermektedir.

H6f: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının motivasyon boyutu işletmedeki pozisyon açısından farklılık göstermektedir.

H6g: Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının maliyet boyutu işletmedeki pozisyon açısından farklılık göstermektedir.

7.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Temelde müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerini karşılamayı ifade eden kalite kavramı, her geçen gün gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüz rekabet koşullarında gerek çalışanların

gerekse müşteri ihtiyaçlarının ön plana çıkması, insan olgusuna yeni bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada Adıyaman ilinde üretim yapan işletmelerin TKY felsefesini ne ölçüde üretim süreçlerinde kullandıkları açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmada, TKY'nin üretim işletmeleri üzerindeki etkileri yedi boyuta ayırarak incelenmiştir. Bunlar yönetim, çalışanlar, müşteriler, Pazar, imalat, motivasyon ve maliyet boyutlarıdır. Çalışmada amaç Toplam kalite yönetiminin üretim sürecine uygulanma düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır.

8.Araştırma Yöntemi ve Örnekleme

Çalışma evrenini Adıyaman ilinde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren üretim işletmeleri oluşturmaktadır. Evren büyüklüğünün tamamına ulaşılanın maliyet açısından zor olduğu için örnekleme yolu gidilmiştir. Anketin güvenilirliğinin test edilmesinde Alfa Katsayısından (Coranbach Alfa) yararlanılmıştır. Yapılan analizlerde 118 katılımcıdan elde edilen veriler kullanılmıştır.

9.Veri Toplama Aracı

Bu evren içerisinde yer alan işletmeler üzerinde bir anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket kullanılmıştır. Anket 9 bölüm ve toplam 76 sorudan oluşmaktadır. İşletme bilgilerin yer aldığı ilk bölüm ve Toplam Kalite Yönetiminin araçları olan son bölüm haricinde tüm sorular, 1 (kesinlikle katılmıyorum), 2 (katılmıyorum) 3 (kararsızım), 4 (katılıyorum) ve 5 (kesinlikle katılıyorum) arasında değişen beşli Likert ölçeği kullanılarak hazırlanmıştır. Likert ölçeği, kişilerin tutumlarını en kolay ve doğrudan ölçen bir yöntemdir ve katılımcıların ilgili öneriye veya ifadeye katılım düzeylerinin açıkça belirlenmesine imkan vermektedir.

10.Veri Analizi

Araştırmada öncelikle Faktör Ağırlıklarının belirlenmesi için Faktör Analizleri (confirmatory factor analysis) yapılmıştır. Bu analiz IBM SPSS statistics 21 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Değişkenlerin ölçümünde kullanılan ölçeklerin güvenilirliği (Cronbachs Alpha) değerlendirilmiştir. KMO değeri 0.789 olduğundan faktör analizinin yapılacağına karar verilmiştir. Boyutları oluşturan soruların MSA değerleri 0,5'ten büyük olduğu görülmüştür. Faktör analizine göre uygun görülmeyen sorular çıkarılmıştır. Sonuç olarak ankette faktör yüklemelerine uygun olmadıkları için Yönetim boyutundan üç tane, Çalışanlar boyutundan on bir tane, Müşteri boyutundan bir tane, Motivasyon boyutundan beş tane, Maliyet boyutunda bir tane olmak üzere 21 adet soru çıkartılmıştır Ayrıca faktör analizine göre oluşturulan boyutlar toplam varyansın %72,165'ni açıklamaktadır.

KMO Değeri

0,80 ve üstü	Mükemmel
0,70 ve 0,80 arası	İyi
0,60 ve 0,70 arası	Orta
0,50 ve 0,6 arası	Kötü

0,50 ve daha altı Kabul edilemez.

11.BULGULARI

Bu bölümde araştırmanın amacına yönelik olarak anket aracılığı ile toplanan verilerin sonucunda ortaya çıkan bulgulara yer verilmiştir.

Ankete katılan işletmelerin bilgileri ve özellikleri

Bu bölümde ankete katılan firmaların birimleri, çalışan sayısı, çalışma süresi, ISO belgesinin varlığı, çalışanların tecrübeleri ve eğitim durumu ile işletmedeki pozisyonları araştırılmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 11.1. İşletmeler ile ilgili bilgiler

	Demografik özellikler	Frekans	Yüzde %
Birim	Muhasebe-Finansman	24	20,3
	Üretim	33	28
	Satın alma	5	4,2
	Personel	17	14,4
	Pazarlama	3	2,5
	Planlama	2	1,7
	Yönetim	19	16,1
	Kalite Kontrol	13	11
	Ürün Geliştirme	1	8
	Lojistik	1	8
Çalışan Sayısı	50 ve daha az	37	31,4
	51-100	12	10,2
	101-500	57	48,3
	501 ve daha fazla	12	10,2

Çalışma Süresi	5 ve daha az	48	40,7
	6-10	52	44,1
	11- ve daha fazla	18	15,3
ISO Belgesi	Var	71	60,2
	Yok	47	39,8
Tecrübe	3 ve daha az	31	26,3
	4-7	51	43,2
	8-10	26	22
	11 ve daha fazla	10	8,5
Eğitim Durumu	İlköğretim	6	5,1
	Lise	55	46,6
	Lisans	54	45,8
	Lisans üstü	3	2,5
Pozisyon	Sahip yönetici	9	7,6
	Üst düzey yönetici	12	10,2
	Orta düzey yönetici	56	47,5
	Mühendis	7	5,9
	Usta / Ustabaşı	9	7,6
	Memur	25	21,2

Tablo 11.1.'deki sonuçlara bakıldığında ankete katılan işletmelerde birimler açısından 118 katılımcının en büyük bölümünü 33 katılımcı ile üretim departmanı oluşturmakta ve bu bölümdekiler katılımcı sayısının % 28'ni oluşturmaktadır. Araştırılmak istenenin TKY'nin Üretim üzerine etkileri olduğundan katılımcıların büyük çoğunluğunu üretim birimindekilerden oluşması bu bakımdan önemlidir.

Araştırmada çalışan sayısına göre dağılımına baktığımızda 50 ve daha az çalışanı olan işletmeler katılımcıların % 31,4'ünü, 51 ile 101 çalışanı olan işletmeler %10,2'sini, 101 ile 500 çalışanı olan işletmeler %48'ini ve 501'in üstünde çalışanı olan işletmelerde %10,2'sini

oluşturmaktadır. Bu sonuca göre ankete katılan işletmelerin çalışan sayısına baktığımızda bunların büyük bir oranı 101 ile 501 çalışanı olan yani küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin oluşturduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuç Adıyaman ilindeki firmalarında büyüklükleri konusunda fikir vermektedir.

Ankete katılan personelin çalışma süresine göre dağılımı 5 yıl ve daha az süre kalite çalışması yapan işletmeler örneklemenin %40,7'sini, 6 yıl ile 10 yıl arasında kalite çalışması yapan işletmeler örneklemenin %44,1'ini, 11 yıl ve daha fazla yıl kalite çalışması yapan işletmeler ise katılımcıların 15,3'ünü oluşturmaktadır.

Ankete katılan işletmelerin ISO belgesine sahip olma durumuna göre dağılımına baktığımızda firmaların %60,2'sinin ISO belgelerinden birine sahip olduğu, %39,8'inin ise ISO belgesine sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. ISO belgelerinin birer kalite belgesi olması ve işletmelerin bu belge ile müşterilerine güven vermesi görüşü, Adıyaman ilindeki işletmelerin %39,8 kısmında bu belgenin olmaması bu belgenin firmaların çok dikkatini çekmediği sonucunu çıkarmıştır.

Ankete katılan işletmelerin çalışanlarının tecrübeleri yüzdeler olarak şu şekilde dağılmıştır. 3 yıldan ve daha az süre çalışanların oluşturduğu oran %26,3, 4 yıl ile 7 yıl arasında çalışanların oluşturduğu oran %43,2, 8 yıl ile 10 yıl arasında çalışanların oluşturduğu oran % 22, ve 11 yıldan daha fazla çalışanların oluşturduğu oran ise %8,5,'dir. TKY felsefesi çalışanları üretimin her kademesinde fikir ve tekliflerine önem vermesi çalışanları bu açıdan örgüte bağlamakta ve işten ayrılmaları ve bu yöndeki personel devrini azaltmaktadır.

Ankete katılan işletme çalışanlarının eğitim durumlarına baktığımızda ise İlköğretim mezunu olanlar katılımcıların % 5,1'ini, Lise mezunu olanlar katılımcıların % 46,6'sını, Lisans mezunu olanlar katılımcıların % 45,8'ini ve Lisans üstü mezunu olanlarda katılımcıların %2,5'ini oluşturmaktadır.

Anketi cevaplayan katılımcıların işletmelerdeki pozisyonları yüzdeler olarak şu şekilde dağılmıştır. Sahip yöneticiler %7,6 ile 9 kişi, Üst düzey yöneticiler %10,2 ile 12 kişi, Orta düzey yöneticisi %47,5 ile 56 kişi, Mühendis %5,9 ile 7 kişi, Usta / Ustabaşı %7,6 ile 9 kişi, ve son olarak Memur % 21,2 ile 25 kişi olarak dağılmıştır

Tablo 11.2. Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının Yönetim boyutu ile ilgili ifadelerle katılım düzeyleri

YÖNETİM BOYUTU	1	2	3	4	5	A.O	S.S
	N	N	N	N	N		
	%	%	%	%	%		
Y1.TKY Uygulamaları çerçevesinde kaynaklar etkili ve verimli kullanılır.	3	0	6	74	35	4,17	0,743
	2,5	0,0	5,1	62,7	29,7		
Y2.Üst yönetim TKY hakkında	1	9	15	68	25	3,91	0,847

yeterli bilgiye ve beceriye sahiptir.	0,8	7,6	12,7	57,6	21,2		
Y3.Yöneticiler kendilerini TKY lider olarak görür ve bu yönde faaliyet gösterirler.	0	7	19	66	26	3,94	0,788
	0,0	5,9	16,1	55,9	22		
Y4.İşletme, amaç ve politikalarındaki gerekli değişiklikleri zamanında gerçekleştirir.	1	7	12	76	22	3,94	0,777
	0,8	5,9	10,2	64,4	18,6		
Y5.Üretim süreçlerinin gözden geçirilmesi ve izlenebilmesi için sorumluluklar paylaştırılmıştır.	1	21	18	60	18	3,62	0,978
	0,8	17,8	15,3	50,8	15,3		
Y6.Gelişmede süreklilik için güncel eğitim programları takip edilir.	1	29	26	47	15	3,39	1,021
	0,8	24,6	22	39,8	12,7		
Y7.Ürünün imalatı planlamaya uygun olarak yapılır.	1	4	8	76	29	4,08	0,723
	0,8	3,4	6,8	64,4	24,6		
Y9.İşletmenin üretim teknolojilerine yaptığı yatırımlar yeterlidir.	3	11	9	69	26	3,88	0,944
	2,5	9,3	7,6	58,5	22		
Y11.Kalite teknikleri üretimin her aşamasında kullanılmaktadır.	1	3	10	69	35	4,14	0,739
	0,8	2,5	8,5	58,5	29,7		
Y12.Üretim süreleri TKY ile birlikte azalmıştır.	0	8	36	52	22	3,75	0,839
	0,0	6,8	30,5	44,1	18,6		
Y13.TKY sonucunda devamsızlık ve işten çıkarılma oranlarında azalma meydana gelmiştir.	1	5	45	53	14	3,63	0,782
	0,8	4,2	38,1	44,9	11,9		

1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum

Tablo 11.2’de Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının Yönetim boyutuna ilişkin sonuçlarına baktığımızda bu konuda en çok desteklenen görüşün (A.O.= 3,39) Gelişmede süreklilik için güncel eğitim programları takip edilir görüşüdür. Tabloya bakıldığında, katılımcıların %64,4’lük kısmı “İşletme, amaç ve politikalarındaki gerekli değişiklikleri zamanında gerçekleştirir ve Ürünün imalatı planlamaya uygun olarak yapılır.” Sorularına aynı oranda katılıyorum cevabını vermiştir.

Genel olarak tablo incelendiğinde 3,62'lik aritmetik ortalama ile en çok desteklenen ikinci görüşün “Üretim süreçlerinin gözden geçirilmesi ve izlenebilmesi için sorumluluklar paylaştırılmıştır.” sorusudur. Katılımcıların 4,08'lik aritmetik ortalama ile en az desteklenen görüş ise “Ürünün imalatı planlamaya uygun olarak yapılır.” görüşüdür. Bunun ile ilgili diğer görüşler şu şekildedir. (4,17) aritmetik ortalama ile TKY Uygulamaları çerçevesinde kaynaklar etkili ve verimli kullanılır, (3,91) aritmetik ortalama ile Üst yönetim TKY hakkında yeterli bilgiye ve beceriye sahiptir, (3,94) aritmetik ortalama ile Yöneticiler kendilerini TKY lider olarak görür ve bu yönde faaliyet gösterirler, (3,94) yine aynı aritmetik ortalama ile İşletme, amaç ve politikalarındaki gerekli değişiklikleri zamanında gerçekleştirir, (3,88) aritmetik ortalama ile İşletmenin üretim teknolojilerine yaptığı yatırımlar yeterlidir, (4,14) aritmetik ortalama ile Kalite teknikleri üretimin her aşamasında kullanılmaktadır, (3,75) aritmetik ortalama ile Üretim süreleri TKY ile birlikte azalmıştır, (3,63) aritmetik ortalama ile TKY sonucunda devamsızlık ve işten çıkarılma oranlarında azalma meydana gelmiştir.

Tablo 11.3. Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının Çalışanlar boyutu ile ilgili ifadelere katılım düzeyleri

ÇALIŞANLAR BOYUTU	1	2	3	4	5	A.O	S.S
	N	N	N	N	N		
	%	%	%	%	%		
C5.Alınan kararlarda yönetimle sık sık istişare yoluna gidilir.	5	48	14	37	14	3,06	1,172
	4,2	40,7	11,9	31,4	11,9		
C6.Çalışanlar takım çalışması konusunda desteklenir.	6	46	20	30	16	3,03	1,183
	5,1	39	16,9	25,4	13,6		
C7.Çalışanlar TKY uygulamalarına katılım için cesaretlendirilir.	9	41	12	42	14	3,09	1,219
	7,6	34,7	10,2	35,6	11,9		

Tablo 11.3. Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının Çalışanlar boyutu ile ilgili dağılıma bakıldığında en çok desteklenen görüşün, (3,09) aritmetik ortalama ile “Çalışanlar TKY uygulamalarına katılım için cesaretlendirilir” görüşüdür. “Alınan kararlarda yönetimle sık sık istişare yoluna gidilir” sorusuna katılımcıların %40,7'si katılmıyorum cevabını vermişlerdir. En az desteklene görüş ise (3,06) aritmetik ortalama ile “Alınan kararlarda yönetimle sık sık istişare yoluna gidilir.” sorusudur.

Tablo 11.4. Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının Müşteri boyutu ile ilgili ifadelere katılım düzeyleri

	1	2	3	4	5	A.O	S.S

MÜŞTERİ BOYUTU	N	N	N	N	N		
	%	%	%	%	%		
MÜ2.Müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerindeki değişiklikler sürekli takip edilir.	2	5	11	65	35	4,07	0,845
	1,7	4,2	9,3	55,1	29,7		
MÜ3.Kurumumuzda müşteri talebine göre ürün ve hizmetler şekillenir.	2	9	12	62	33	3,97	0,920
	1,7	7,6	10,2	52,5	28		
MÜ4.TKY'de hedef müşterilerin önceden tanımlanması önemlidir.	3	5	27	62	21	3,79	0,876
	2,5	4,2	22,9	52,5	17,8		
MÜ5.Müşteri memnuniyeti düzenli olarak ölçülür.	1	6	25	64	22	3,85	0,813
	0,8	5,1	21,2	54,2	18,6		
MÜ6.TKY sonucunda müşteri memnuniyeti artmıştır.	0	3	40	55	20	3,78	0,753
	0,0	2,5	33,9	46,6	16,9		
MÜ7.TKY ile müşteri tatmini artmıştır.	0	5	40	51	22	3,76	0,803
	0,0	4,2	33,9	43,2	18,6		
MÜ8.TKY ile birlikte müşterilerin şikayetleri azalmıştır.	0	4	40	55	19	3,75	0,762
	0,0	3,4	33,9	46,6	16,1		

Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının Müşteri boyutu ile ilgili dağılıma bakıldığında ise Tablo 11.4'e göre 3,97'lik aritmetik ortalama ile katılımcıların en çok desteklenen "Kurumumuzda müşteri talebine göre ürün ve hizmetler şekillenir." sorusudur. Toplamda 118 katılımcının cevapladığı ankette 64 kişinin katılıyorum olarak cevapladığı ve en büyük yüzdeliğe sahip olan (54,2) soru "Müşteri memnuniyeti düzenli olarak ölçülür." sorusudur. En az desteklenen soru ise 3,78 aritmetik ortalama ile "TKY sonucunda müşteri memnuniyeti artmıştır." sorusudur.

Tablo 11.5. Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının Pazar boyutu ile ilgili ifadelere katılım düzeyleri

PAZAR BOYUTU	1	2	3	4	5	A.O	S.S
	N	N	N	N	N		
	%	%	%	%	%		
P1.TKY İşletmemize rekabet avantajı sağlamıştır	0	0	13	91	14	3,60	0,480
	0,0	0,0	11	77,1	11,9		
P2.TKY ile Pazar payı ve rekabet gücü artmıştır.	0	1	20	74	23	4,01	0,634
	0,0	0,8	16,9	62,7	19,5		
P3.İşletmemiz pazardaki değişikliklere zamanında adapte olur.	0	3	21	80	14	3,89	0,624
	0,0	2,5	17,8	67,8	11,9		
P4.Pazardaki yeni ürünler için yeni üretim metodları geliştirilir.	0	4	16	80	18	3,95	0,652
	0,0	3,4	13,6	67,8	15,3		
P5.Pazardaki değişime kısa sürede tepki verilir.	0	5	21	79	13	3,85	0,662
	0,0	4,2	17,8	66,9	11		
P6.TKY ile müşteri sadakati artmıştır.	1	2	37	59	19	3,79	0,761
	0,8	1,7	31,4	50	16,1		

Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının Pazar boyutu ile ilgili ifadelere baktığımızda Tablo 11.5. göre 3,79'lik aritmetik ortalama ile katılımcıların en çok desteklenen “TKY ile müşteri sadakati artmıştır.” Sorusudur. Katılımcılar Pazar boyutu ile ilgili soruların büyük bir oranına olumlu cevap vermişlerdir, en büyük oran ise 91 kişinin katılıyorum olarak cevapladığı “TKY İşletmemize rekabet avantajı sağlamıştır.” Sorusudur. Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının Pazar boyutu ile ilgili en az desteklenen soruda 3,60 aritmetik ortalama ise yine “TKY İşletmemize rekabet avantajı sağlamıştır.” Sorusudur.

Tablo 11.6. Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının İmalat boyutu ile ilgili ifadelere katılım düzeyleri

İMALAT BOYUTU	1	2	3	4	5	A.O	S.S
	N	N	N	N	N		
	%	%	%	%	%		
İ1.TKY ile işletmemizin verimliliği arttı.	0	0	18	76	24	4,05	0,597
	0,0	0,0	15,3	64,4	20,3		
İ2.Yüksek kaliteli ürün üretebilme kapasitesi artmıştır.	0	2	14	76	26	4,07	0,637
	0,0	1,7	11,9	64,4	22		
İ3. Üretimde fire ve kayıplarda azalma meydana gelmiştir.	0	0	11	87	20	4,08	0,509
	0,0	0,0	9,3	73,7	16,9		

Tablo 11.6'ya göre baktığımızda, Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının İmalat boyutu ile ilgili ifadelere katılımcılar, Pazar boyutunda olduğu gibi büyük çoğunluğu olumlu cevap vermişlerdir. En büyük oran ise 118 katılıcıdan 87 kişinin katılıyor olarak işaretlediği “Üretimde fire ve kayıplarda azalma meydana gelmiştir” sorusudur. En çok desteklenen soru ise 4,07’lik bir aritmetik ortalama ile “Yüksek kaliteli ürün üretebilme kapasitesi artmıştır” sorusudur.

Tablo 11.7. Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının Motivasyon boyutu ile ilgili ifadelere katılım düzeyleri

MOTİVASYON BOYUTU	1	2	3	4	5	A.O	S.S
	N	N	N	N	N		
	%	%	%	%	%		
MO4. İşyerindeki eğitimler çalışanları motive eder.	0	13	6	63	36	4,03	0,896
	0,0	11	5,1	53,4	30,5		
MO5. Kişiyeye verilen sorumluluk ve yetkinin dengeli olması motive edici faktördür.	1	4	10	60	43	4,19	0,795
	0,8	3,4	8,5	50,8	36,4		

Faktör analizinde sonucuna göre ankette faktör yüklemeleri uygun olmadığı için motivasyon ile ilgili diğer sorular çıkarılmıştır. Kalan iki soruya Tablo 11.7'ye göre baktığımızda, Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının Motivasyon boyutu ile ilgili ifadelerle göre en çok desteklenen 4,03'lük bir aritmetik ortalama ile "İşyerindeki eğitimler çalışanları motive eder" sorusudur.

Tablo 11.8'e. Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının Maliyet boyutu ile ilgili ifadelerle katılım düzeyleri

MALİYET BOYUTU	1	2	3	4	5	A.O	S.S
	N	N	N	N	N		
	%	%	%	%	%		
MA1.TKY üretim maliyetlerinde avantaj elde edilmiştir.	2	1	5	90	20	4,06	0,631
	1,7	0,8	4,2	76,3	16,9		
MA2.TKY ile tüm birimlerde maliyetler azaldı.	1	1	14	84	18	3,98	0,616
	0,8	0,8	11,9	71,2	15,2		
MA3.Üretim sürecinde kusurlu ürün anında fark edilir.	1	3	8	85	21	4,03	0,653
	0,8	2,5	6,8	72	17,8		
MA4.İmalat sırasında çıkan problemler anında müdahale edilir.	2	2	5	80	29	4,12	0,706
	1,7	1,7	4,2	67,8	24,6		
MA5.Ürünün uygunluğunu belirlemek için gerekli ölçme cihazları mevcuttur.	1	0	8	75	34	4,19	0,631
	0,8	0,0	6,8	63,6	28,8		
MA6.TKY anlayışı ile kalite maliyetleri azalmıştır.	0	3	16	83	16	3,95	0,611
	0,0	2,5	13,6	70,3	13,6		

TKY uygulamalarının Üretim işletmelerinde Maliyet boyutu ile ilgili ifadelerle katılım düzeylerine baktığımızda Tablo 11.8'e göre en çok desteklenen 4,12 aritmetik ortalama ile "İmalat sırasında çıkan problemler anında müdahale edilir" sorusudur. Katılımcıların büyük çoğunluğu 76,3 oranında katılıyor olarak işaretledikleri "TKY üretim maliyetlerinde avantaj elde edilmiştir" sorusudur. En az desteklenen (3,95) aritmetik ortalama ile "TKY anlayışı ile kalite maliyetleri azalmıştır" sorusudur.

Shapiro-Wilk testine göre p değerleri 0.05 ten küçük olduğundan dolayı normal dağılım sağlanamamıştır. Bu sebepten dolayı parametrik olmayan uygun istatistikî analiz yapılmıştır. Bu bağlamda kruskal Wallis testi yapılmıştır.

Tablo 11.9. Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamaları boyutlarının birim değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Boyutlar	Kruskal Wallis t- testi değeri
H1a (Yönetim Boyutu)	0,296
H1b (Çalışanlar Boyutu)	0,496
H1c (Müşteriler Boyutu)	0,018
H1d (Pazar Boyutu)	0,228
H1e (İmalat Boyutu)	0,673
H1f (Motivasyon Boyutu)	0,117
H1g (Maliyet Boyutu)	0,128

2095

Tablo 11.9'a göre Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamaları boyutlarının işletmedeki birimler değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis Testi Sonuçlarına göre H1c(Müşteri boyutu) $0,018 < 0,05$ olduğundan dolayı (H_0) hipotez reddedilmiştir. Bundan dolayı, birim değişkeni ile müşteri boyutu arasında anlamlı bir farklılık vardır. Müşteri memnuniyetinin sağlanması ve müşteri odaklı olmakta birimler önemli bir faktördür. Diğer boyutlara baktığımızda (H1a, $0,296 > 0,05$), (H1b, $0,496 > 0,05$), (H1d, $0,228 > 0,05$), (H1e, $0,673 > 0,05$), (H1f, $0,117 > 0,05$), (H1g, $0,128 > 0,05$) hipotezlerinin birim değişkeni ile anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür.

Tablo 11.10. Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamaları boyutlarının çalışan sayısı değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Boyutlar	Kruskal Wallis t- testi değeri
H2a (Yönetim Boyutu)	0,271
H2b (Çalışanlar Boyutu)	0,0
H2c (Müşteriler Boyutu)	0,227
H2d (Pazar Boyutu)	0,165

H2e (İmalat Boyutu)	0,048
H2f (Motivasyon Boyutu)	0,158
H2g (Maliyet Boyutu)	0,833

Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının boyutlarının çalışan sayısı değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis Testi Sonuçlarına baktığımızda Tablo 11.10'a göre H2b, $0,0 < 0,05$ ve H2e, $0,048 < 0,05$ hipotez değerleri $0,05$ 'ten küçük olduğundan dolayı H_0 hipotez reddedilmiştir. Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının çalışanlar boyutu işletmede çalışan sayısı açısından farklılık göstermektedir ve Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının imalat faaliyetleri performansı boyutu işletmede çalışan sayısı açısından farklılık göstermektedir. Hipotezleri kabul edilir. Sonuç olarak işletmede çalışan sayısı değişkeni, çalışanlar boyutu ve İmalat boyutu ile ilgili olarak anlamlı bir farklılık vardır

İşletmedeki çalışan sayısının diğer hipotezler ile aralarında anlamlı bir farkın olmadığı ortaya çıkmıştır.

Tablo 11.11. Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamaları boyutlarının kalite çalışma süresi değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Boyutlar	Kruskal Wallis t- testi değeri
H3a (Yönetim Boyutu)	0,056
H3b (Çalışanlar Boyutu)	0,011
H3c (Müşteriler Boyutu)	0,304
H3d (Pazar Boyutu)	0,589
H3e (İmalat Boyutu)	0,301
H3f (Motivasyon Boyutu)	0,540
H3g (Maliyet Boyutu)	0,154

Üretim işletmelerinde TKY uygulamalarının boyutlarının kalite çalışma süresi değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis Testi Sonuçları göre H3b, $0,011 < 0,05$ olduğu için H_0 reddedilmiştir. Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının çalışanlar boyutu kalite çalışma süresi açısından farklılık göstermektedir. Sonuç olarak işletmede kalite çalışma süresi değişkeni ile çalışanlar boyutu arasında anlamlı bir farklılık vardır. Diğer hipotezler Hipotez 3a, Hipotez

3c, Hipotez 3d, Hipotez 3e, Hipotez 3f, Hipotez 3g, ile işletmede kalite çalışma süresi değişkeni ile aralarında anlamlı bir fark yoktur.

Tablo 11.12. Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının boyutlarının çalışma süresi (Tecrübe) değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Boyutlar	Kruskal Wallis t- testi değeri
H4a (Yönetim Boyutu)	0,197
H4b (Çalışanlar Boyutu)	0,058
H4c (Müşteriler Boyutu)	0,336
H4d (Pazar Boyutu)	0,847
H4e (İmalat Boyutu)	0,767
H4f (Motivasyon Boyutu)	0,354
H4g (Maliyet Boyutu)	0,064

Tablo 11.12’de Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının boyutlarının çalışma süresi (Tecrübe) değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis Testi sonuçlarına baktığımızda bütün hipotezler (H4a, $0,197 > 0,05$), (H4b, $0,058 > 0,05$), (H4c, $0,336 > 0,05$), (H4d, $0,847 > 0,05$), (H4e, $0,767 > 0,05$), (H4f, $0,354 > 0,05$), (H4g, $0,064 > 0,05$) olduğunda H_0 kabul olup, çalışma süresi (Tecrübe) değişkeninin bütün boyutlar ile anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşabiliriz.

Tablo 11.13. Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının boyutlarının eğitim düzeyi değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Boyutlar	Kruskal Wallis t- testi değeri
H5a (Yönetim Boyutu)	0,277
H5b (Çalışanlar Boyutu)	0,436
H5c (Müşteriler Boyutu)	0,381
H5d (Pazar Boyutu)	0,287
H5e (İmalat Boyutu)	0,524

H5f (Motivasyon Boyutu)	0,571
H5g (Maliyet Boyutu)	0,548

Tablo 11.13'te Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının boyutlarının eğitim düzeyi değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis Testi sonuçlarına baktığımızda bütün hipotezler (H5a, $0,277 > 0,05$), (H5b, $0,436 > 0,05$), (H5c, $0,381 > 0,05$), (H5d, $0,287 > 0,05$), (H5e, $0,524 > 0,05$), (H5f, $0,571 > 0,05$), (H5g, $0,548 > 0,05$) olduğunda H_0 kabul olup, eğitim düzeyi değişkeninin bütün boyutlar ile anlamlı bir farkın olmadığı sonucuna ulaşabiliriz.

Tablo 11.14. Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının boyutlarının işletmedeki pozisyon değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis Testi Sonuçları

boyutlar	Kruskal Wallis t- testi değeri
H6a (Yönetim Boyutu)	0,270
H6b (Çalışanlar Boyutu)	0,166
H6c (Müşteriler Boyutu)	0,129
H6d (Pazar Boyutu)	0,015
H6e (İmalat Boyutu)	0,041
H6f (Motivasyon Boyutu)	0,088
H6g (Maliyet Boyutu)	0,123

Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamaları boyutlarının işletmedeki pozisyon değişkeni ile ilgili Kruskal Wallis Testi Sonuçlarına baktığımızda Tablo 11.14'e göre H6d, $0,015 < 0,05$ ve H6e, $0,041 < 0,05$ hipotez değerleri $0,05$ 'ten küçük olduğundan dolayı H_0 hipotez reddedilmiştir. Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının pazar boyutu işletmedeki pozisyon açısından farklılık göstermektedir ve Üretim işletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi uygulamalarının imalat faaliyetleri performansı boyutu işletmedeki pozisyon açısından farklılık göstermektedir. Hipotezleri kabul edilir. Sonuç olarak işletmedeki pozisyon değişkeni, pazar boyutu ve İmalat boyutu ile ilgili olarak anlamlı bir farklılık vardır. işletmedeki pozisyon diğer hipotezler ile aralarında anlamlı bir farkın olmadığı ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Toplam Kalite Yönetiminin en önemli özelliklerinden biriside sistem kurma çalışmalarına süreç oluşturma yaklaşımı ile bakmasıdır. İşletmenin var olan süreçlerinin performanslarının ölçülmesine ve sistemin sürekli iyileştirilmesine olanak sağlar.

Bu çalışmada Toplam Kalite Yönetiminin üretim işletmelerine etkileri kapsamında Adıyaman ilinde 118 katılımcının cevapladığı anket aracılığı ile araştırma yapılmıştır. Araştırmada, TKY'nin üretim işletmeleri üzerindeki etkileri yedi boyuta ayırarak incelenmiştir. Bunlar yönetim, çalışanlar, müşteriler, Pazar, imalat, motivasyon ve maliyet boyutlarıdır. Anketin son bölümünde ise TKY araçları, yöntem ve teknikleri ile ilgili sorularla, katılımcıların işletmelerinde bu yöntem ve tekniklere verdikleri önem dereceleri ölçülmek istenmiştir.

Araştırmada öncelikle Faktör Ağırlıklarının belirlenmesi için Faktör Analizleri (confirmatory factor analysis) yapılmıştır. Faktör analizinin sonucunda ankette faktör yüklemelerine uygun olmadıkları için Yönetim, Çalışanlar, Müşteri, Motivasyon ve Maliyet boyutunda olmak üzere 21 adet soru çıkarılmıştır. Bunun sonucunda Faktör analizine uygun olduğu gözlenmektedir. Anketin güvenilirliğinin test edilmesinde Alfa Katsayısından (Cronbach Alfa) yararlanılmıştır. Her boyut için ayrı ayrı güvenilirlik derecesi belirlenmiş ve bu veriler sonucunda iç tutarlılığın yüksek olduğu TKY'nin üretim işletmelerine etkisinin güvenli bir şekilde ölçülebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca faktör analizine göre oluşturulan boyutlar toplam varyansın %72,165'ni açıklamaktadır.

Analizler sonucunda, müşteri boyutu birimler açısından, çalışanlar boyutu ve pazar boyutu işletmede çalışan sayısı açısından, çalışanlar boyutu kalite çalışma süresi açısından, pazar boyutu ve imalat faaliyetleri performansı boyutu işletmedeki pozisyon açısından farklılık göstermektedir. Yani (H1) hipotezi doğru olup, bu boyutlar ile değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Sonuç olarak Adıyaman ilindeki üretim işletmelerinde yaptığımız anketi cevaplayanların Toplam Kalite Yönetimi ile ilgili yeterli düzeyde bilgi sahibi olup olmadıkları ve soruları bilinçli ve önemseyerek cevapladıkları hususu bir sınırlılık oluşturmaktadır.

Elde ettiğimiz verilerin analizi sonucunda, Gelişmede süreklilik için güncel eğitim programları takip edilir sorusuna katılımcıların % 24,6' katılmadıklarını belirtirken % 22'sinin de kararsız olduğu sonucu çıkmıştır. Bu veriler ışığında çalışanların eğitim alma konusunda yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Kararların alımında yönetimle istişare edilir, sorusuna katılımcılar %4,2 kesinlikle katılmıyorum ve %40,7 katılmıyorum olarak cevaplamaları, takım çalışması konusunda çalışanlar desteklenir, sorusuna katılımcıların %5,1'i kesinlikle katılmazken % 39'u katılmamaktadır ve yine çalışanlar TKY uygulamalarına katılım için cesaretlendirilir, sorusuna %7,6 kesinlikle katılmıyorum ve %34,7 katılmıyorum olarak işaretlemişlerdir. Bu verilere baktığımızda çalışanların büyük bir kısmı yönetime dahil edilmediği ve karar alımlarında fikirlerinin önemsenmediği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca TKY yöntem ve tekniklerinin kullanılmadığı takım çalışmasının uygulanmadığı sonucu çıkmaktadır. TKY ile birlikte müşteri memnuniyeti artmıştır, müşteri tatmini artmıştır ve müşterin şikayetleri azalmıştır sorularına 118 katılımcının aynı oranda %33,9 kararsızım cevabını vermeleri ise ilginçtir.

Kaynakça

AĞBUGA, O., 2007. “Toplam Kalite Yönetiminde Kalite Çemberleri ve İki Farklı İşletmede Kalite Çemberi Uygulaması”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

AKIN, Özcan; **Toplam Kalite Yönetimi ve İnsan**, Bursa: Ezgi Kitapevi, 2001.

AYDEMİR, Nilgün, Rekabet Anahtarı Olarak Kalite Stratejisi ve Gerçekleştirilmesinde Bir Etken: Toplam Kalite Yönetimi Felsefesi, İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Temmuz 1993

BARUTÇUGİL, S. İ., 1988. Üretim Sistemi ve Yönetim Teknikleri, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa, 327s.

BOLAT, Tamer; Toplam Kalite Yönetimi (Konaklama İşletmelerinde Uygulaması), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 2000.

BOZKURT, R. ve ODAMAN, A., 1995. ISO-900 Kalite Güvence Sistemleri MPM yayınları, Ankara, 237s

ÇETİN, C. AKIN, B.ve EROL,V.,2001.Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemi, Beta Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, s.804

DEMİRKAN, M.,1997. Toplam Kalite Yönetimi ve Türk İlişkileri Sistemine Etkileri , Değişim Yayınları, Sakarya, 286s.

DOĞAN, Ö. İ., ve TÜTÜNCÜ, Ö., 2003. Hizmet İşletmelerinde Toplam Kalite Yönetimi Kapsamında ISO 9001:2000 ve Bilgisayar Destekli Bir Uygulama, D.E.Ü. Matbaası, İzmir, 310s

DOĞAN, Elif.,2002.Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi, Academy plus Yayınları, Ankara, 176s.

ELİF, İ., 1999. Toplam Kalite Yönetimi ve Toplam Kaliteye Ulaşmada Önemli Bir Araç ISO 9000 Kalite Güvence Sistemi, Uludağ Üniversitesi Yayınları. Bursa, 418s.

Efil İ., “Toplam Kalite Yönetimi ve Toplam Kaliteye Ulaşmada Önemli Bir Araç ISO 9000 Kalite Güvencesi Sistemi” Vıpaş A.Ş. Üçüncü Basım, Bursa 1996

KOVANCI, A., 1999. Toplam Kalite Yönetimi Fakat Nasıl?, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 502s.

LAHKE, R. R. ve R. P. MOHANTY., 1994, “Understanding TQM” ProductionPlanning&Control, Vol.5, No.5.

MERTER, M. E.,2006.Toplam Kalite Yönetimi, Atlas Yayın Dağıtım, Ankara, 127s

ODABAŞI, Y., 2004, Postmodern Pazarlama, MediaCat kitapları, İstanbul. 216s.

ŞEŞEN B. ve A. YELTEKİN. 2007. Kurumsal Kaynak Planlaması İle Üretim Sistemi Arasındaki Bilgi Alış Verişi, 398s.

ŞİMŞEK, Muhittin; Kalite Yönetimi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Marmara Üniversitesi yayın No: 584, Teknik Eğitim Fakültesi yayın No: 11, 1996.

TANSEL, A, E., 2007. “Toplam Kalite Yönetimi ile Performans Değerlemesi ilişkisi ve Toplam Kalite Yönetimi Uygulayan İşletmelerde Kullanım Alanları”, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

TEKİN, M.,1996. Üretim Yönetimi, Arı Ofset Matbaacılık, Konya, 295s

TSE, TS-EN-ISO 9001:2000 Kalite Yönetim Sistemleri Temel Eğitim Notu, Doküman No: KYTE 01, s.20.

YAMAK, Oygur; Kalite Odaklı Yönetim, İstanbul: Panel Matbaacılık, 1998.

ÖĞRENCİLERİN ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞLARI İLE AKADEMİK BAŞARILARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Cansu SOLMAZ

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Ticaret ve Sanayi Odası Meslek Yüksekokulu

Öğr. Gör. Çağla Üst CAN

Aksaray Üniversitesi Güzelyurt Meslek Yüksekokulu

Öz

Örgütsel vatandaşlık, bireyin kendisi için belirlenen standartların ötesinde gönüllü olarak çaba harcaması olarak tanımlanmaktadır. Akademik başarı ise öğrencinin akademik yaşamda amaçlanan davranışlara ulaşma düzeyi şeklinde tanımlanmaktadır. Bu iki kavramın birbirini etkileyebileceği düşüncesinden hareketle; bu çalışmanın amacı, örgütsel vatandaşlık, akademik başarı ve öğrencilerin demografik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırma evrenini Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Aksaray Üniversitesi Şereflikoçhisar Berat Cömertoğlu Meslek Yüksekokulu ve Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Ticaret ve Sanayi Odası Meslek Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Kullanılan ölçek Organ'ın 5 örgütsel vatandaşlık davranışı boyutunu temel alarak, 2003 yılında Özdevecioğlu'nun geliştirdiği 15 soru ve 5 boyuttan oluşan ölçektir. Ayrıca araştırmada öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeyi amaçlayan 7 soru sorulmuştur. Araştırma sonuçları çeşitli istatistik testler ile değerlendirilecek olup, elde edilen sonuçlar farklı coğrafi bölgelerden seçilmiş 3 üniversite düzeyinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler; Örgütsel Vatandaşlık, Akademik Başarı, Önlisans Öğrencileri

Kavramsal Çerçeve

Örgütsel vatandaşlık kavramı; Biçimsel ödül sistemini dikkate almadan, bir bütün olarak organizasyonun fonksiyonlarını verimli biçimde yerine getirmeye yardımcı olan, gönüllülük esasına dayalı birey davranışı” olarak tanımlanmıştır (Organ, 1988: 4). Gönüllülük kavramı ile bireyin rolünün veya biçimsel iş tanımının gerektirdiği biçimsel bir davranış olmadığı, aksine kişisel tercihe bağlı olarak geliştiği anlatılmak istenmiştir (İşbaşı, 2000: 4). Başka bir ifade ile örgütsel vatandaşlık davranışı biçimsel iş tanımlarında yer almayan (Podsakoff vd., 2000: 513; Raub, 2008: 180), kişisel tercih sonucu gerçekleşen (Podsakoff vd., 2000: 513) fazladan rol davranışlarıdır (Kaufmann, 2001: 436). Bu türden davranışların gönüllü olarak ortaya çıkması, çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilememesi durumunda cezalandırılmayacağını göstermektedir (Smith vd., 1983: 654; Raub, 2008: 180). Özetle, örgütsel vatandaşlık davranışları çalışanların isteyerek, gönüllü olarak sergiledikleri davranışlardır.

İlgili alanyazın incelendiğinde, örgütsel vatandaşlık davranışı boyutları konusunda fikir birliğine varılamadığı ve farklı çalışmalarda (Graham, 1991; Williams and Anderson, 1991; Van

Dyne, Graham and Dienesch, 1994) farklı sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir. Buna yönelik yapılan literatür incelemeleri sonucunda 30'un üzerinde vatandaşlık davranışının tanımlandığı belirtilmektedir. Elde edilen verilerden, yapılan boyutlandırmaların birbirine benzedikleri ve Organ'ın (1988) tanımlamalarıyla uyum içinde olduğu da ifade edilmektedir. Bu çalışmada örgütsel vatandaşlık davranışı boyutları, Organ'ın sınıflandırmasına paralel olarak beş boyutta ele alınacaktır (Organ, 1997; Organ and Lingl, 1995; Özdevecioğlu, 2003; Sökmen ve Boylu, 2011; Taşdan ve Yılmaz, 2008; Samancı, 2006; Yılmaz, 2009; Ehtiyar, Aktaş Alan ve Ömüriş, 2010; Allison, Voss and Dryer, 2001):

1. Özgecilik (Altruism). Örgüt içinde iş ile ilgili herhangi bir görev ya da sorunda diğer bir çalışana veya çalışan grubuna yardım etmeyi içeren isteğe bağlı davranışlardır. Örneğin, örgüte yeni katılan bir işgörene araç ve gereçleri nasıl kullanacağı konusunda yardımcı olmak veya rahatsızlanan bir okul arkadaşına ders işleyişi/notları hakkında bilgi vermek ya da ona ödevlerinde yardımcı olmak gibi.

2. Vicdanlılık (Conscientiousness). Bu boyutu kişisel gayret olarak adlandıran çalışmalar da vardır. İşgörenlerin kendilerinden beklenen asgari rol davranışının ötesinde bir rol davranışı sergilemeleri ve işe devamlılık, düzenli çalışma, dakiklik ve dinlenme zamanlarını yerinde kullanmalarıdır. Örneğin, hava şartlarına veya önemsiz bir rahatsızlığına rağmen işgörenin görevine gelmesi, sıkı bir denetim olmamasına rağmen öğle arası saatlerine özen göstermesi veya öğrencinin sınıfta üzerine düşenden daha fazla görev üstlenmesi ve arkadaşlarını da bunu yapmaya teşvik etmesi gibi.

3. Sportmenlik (Sportsmanship). Örgüt içinde bireylerarası gerginlik yaratabilecek olumsuzluklardan uzak durmaktır. Sorunları gereksiz yere büyütmemeyi, işe yönelik yakınma ve şikayetten uzak durmayı, iş arkadaşlarına saygılı davranmayı, sınıf veya fakülte içerisinde çıkan çatışmaları önlemede rol almasını ve sınıf içerisinde bulunan ekipmanla ilgili yaşanan sorunlardan şikayet etmekten kaçınmasını örnek olarak sayabiliriz

4. Nezaket (Courtesy). Örgüt içinde işbölümünden kaynaklanan etkileşim içindeki bireylerin olumlu iletişim kurmalarını ifade eder. Başkalarının işlerini etkileyecek hareketler yapmadan veya kararlar almadan önce onları bilgilendirmeye yönelik davranışları içerir. Önceden bilgi verme, danışma ve benzeri davranışlar örnek olarak verilebilir. Öğrencilerin hocaları ve diğer öğrenci arkadaşlarıyla olumlu ilişkiler kurması, derste bazı arkadaşlarının diğerlerinin dikkatini dağıtıcı hareketlerde bulunmasını engellemesi gibi

5. Sivil Erdem (Civic Virtue). Temel olarak örgüt faaliyetlerine aktif ve gönüllü olarak katılımı içerir. Burada işgören, örgüt içerisinde olup bitenler, yeni gelişmeler, iş yöntemleri ve şirket politikaları ile ilgilenerek bilgi sahibi olma ve kendini bu konularda geliştirme hususunda çaba gösterir. Öğrencilerin okul aktivitelerine, spor müsabakalarına, kampüsteki sosyal aktivitelere, hayırseverlik faaliyetlerine gönüllü katılımı gibi.

Örgütsel vatandaşlık davranışları, bireyler arasında dayanışmayı sağlayarak ve birlikteliği artırarak örgütsel performansa katkıda bulunur. Bu tür davranışlar, örgüte uzun vadeli kalıcılık ve gelişim için gerekli uyum ve değişimi sağlar (Organ ve Lingl, 1995: 341). Bu tür davranışlar, örgüt yaşamında işgörenlerin iş tatminleri, motivasyon düzeyleri, performansları, moralleri ve örgütsel bağlılıkları ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla örgütsel vatandaşlık davranışlarının geliştirilmesinin okullar ve üniversiteler için de önem arz etmekte olduğu düşünülmektedir. Akademik performansı yüksek olan başarılı öğrencilerin ne derece örgütsel vatandaşlık

davranışı gösterebildiği ve öğrencilerin akademik başarılarının yükseltilmesinde örgütsel vatandaşlık davranışlarının bir araç olarak kullanılıp kullanılmayacağı çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışmada örgütsel vatandaşlık davranışı üniversite önlisans düzeyindeki öğrenciler açısından ele alınmıştır. Çalışma kapsamında farklı coğrafik bölgelerde eğitim veren üç üniversitenin önlisans düzeyi öğrencilerinin örgütsel vatandaşlık düzeyleri ve akademik başarıları arasındaki ilişki ve varsa farklar incelenecektir. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde yapılmış çalışmaların sonuçlarının benzerlik gösterdiğinden, örgütsel vatandaşlık davranışı ve akademik başarı arasında olumlu yönde bir ilişkinin varlığından bahsetmek mümkün görünmektedir. Ayrıca okulunu seven öğrencilerin örgütsel vatandaşlık davranışları da artmaktadır.

Erciyes Üniversitesi, İİBF öğrencilerinin örgütsel vatandaşlık davranışları ile üniversite öğrencilerinin akademik başarıları ve çeşitli demografik özellikleri arasındaki ilişki incelenmiş ve başarı seviyesi ile ÖVD düzeyi arasında pozitif yönlü, yaş ve tekrara kalınan ders sayısı ile ÖVD arasında ters yönlü ilişkiler saptanmıştır. Ayrıca öğrencilerin öğrenim gördükleri sınıfları itibarıyla ve öğrencilerin gündüz ya da ikinci öğretim öğrencileri olmaları itibarıyla ÖVD'nın farklılaştığı belirlenmiştir (Özdevecioğlu, 2003).

Akdeniz Üniversitesi Turizm Fakültesi öğrencileri üzerine yapılmış bir başka çalışmada öğrencilerin akademik başarılarının örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde etkili olduğu ayrıca; okulu seven öğrencilerin daha çok örgütsel vatandaşlık davranışı gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır (Ehtiyar vd., 2010).

Amerika Birleşik Devletleri Ohio'da liselerde yapılmış olan bir çalışmanın sonuçları ise; örgütsel vatandaşlık davranışı ile öğrencilerin okuma ve matematik başarıları arasında pozitif ve kuvvetli bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada ayrıca sosyo-ekonomik düzeyi daha yüksek olan bölgelerdeki okul öğrencilerin daha yüksek örgütsel vatandaşlık davranışı gösterdikleri gözlenmiştir (DiPaola ve Hoy, 2005).

Yöntem

Araştırmaya katılan öğrencilerin akademik not ortalamaları ile örgütsel vatandaşlık davranış düzeyleri arasındaki ilişkinin araştırılması çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Ayrıca çalışma kapsamında; örgütsel davranış düzeylerinin katılımcı öğrencilerin bazı demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, sınıf, öğrenim türü) ve öğrenim görmekte oldukları üniversitelerine göre fark gösterip göstermediği de incelenecektir.

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma evrenini Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Aksaray Üniversitesi Şereflikoçhisar Berat Cömertoğlu Meslek Yüksekokulu ve Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Ticaret ve Sanayi Odası Turizm Meslek Yüksekokulu öğrencileri oluşturmaktadır. 2016-2017 Eğitim-Öğretim Bahar yarıyılı içerisinde Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu'nda eğitim görmekte olan 541, Aksaray Üniversitesi Şereflikoçhisar Berat Cömertoğlu Meslek Yüksekokulu'nda eğitim görmekte olan 610 ve Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Ticaret ve Sanayi Odası Turizm Meslek Yüksekokulu'nda eğitim görmekte olan 530 aktif kayıtlı öğrenci bulunmaktadır. Öğrencilere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilerek anket formları dağıtılmış ve doldurmaları istenmiştir. Veri toplama süreci sonunda, Kafkas Üniversitesinden 184, Aksaray Üniversitesinden 199 ve Alaaddin Keykubat Üniversitesinden 151 adet anket elde edilmiştir. Toplamda 528 adet kullanılabilir ve geçerli anket formu değerlendirilmeye alınmıştır.

Araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğrencilerin örgütsel vatandaşlık davranış düzeyleri cinsiyetleri, yaşları, sınıfları, öğrenim türleri ve üniversitelerine göre farklılaşmakta mıdır?
2. Öğrencilerin örgütsel vatandaşlık davranış düzeyleri ile akademik başarıları arasındaki ilişkiler nasıldır?
3. Öğrencilerin üniversitelerine göre örgütsel vatandaşlık davranış düzeyleri ile öğrenim görmekte oldukları okulu sevmeleri arasındaki ilişkiler nasıldır?

Çalışmada kullanılan ölçek ise; 2003 yılında Özdevecioğlu'nun Organ'ın 5 örgütsel vatandaşlık davranışı boyutunu temel alarak öğrencilere yönelik olarak geliştirdiği ölçektir. Ölçek; Özgecilik boyutunda 1, Sivil Erdem boyutunda 3, Vicdanlılık boyutunda 3, Centilmenlik boyutunda 3 ve Nezaket boyutunda 5 soru olmak üzere toplam 15 soru ve 5 boyuttan oluşmaktadır. Ayrıca öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemeyi amaçlayan 7 soru sorulmuştur.

Araştırmada öncelikle örnekleme oluşturan öğrencilerin kişisel ve demografik özelliklerini belirlemek amacıyla frekans dağılımları incelenmiştir. Analizlere geçilmeden önce örgütsel vatandaşlık ölçeği ham puanlarının normal dağılım gösterip göstermediği kontrol edilmiştir. Normal dağılım durumunu değerlendirmede çarpıklık katsayısı, aritmetik ortalama-medyan-mod değerleri kullanılmıştır. Büyüköztürk vd.'ne (2010, s.63) göre, çarpıklık katsayısının +1, -1 sınırları içerisinde yer alması puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlanabilmekte, aritmetik ortalama, medyan ve mod'un birbirine yaklaşması dağılımın normalden aşırı uzaklaşmadığının bir ölçütü olarak alınabilmektedir (Büyüköztürk vd. 2010, s.63). Çalışmada çarpıklık (-,758) ve basıklık (.868) katsayılarının +1, -1 sınırları içerisinde yer aldığı ve ortalama (54,4), mod (53) ve medyan (56) değerlerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Toplam puanların normal dağılıma uygunluk göstermesi üzerine; demografik özellikler ve üniversite bazında farklılık testleri parametrik testler (t testi ve Anova) ile incelenmiştir.

Örgütsel vatandaşlık davranışı, öğrencilerin akademik başarıları ve okulu sevmeleri arasındaki ilişkilerin incelenmesinde de Pearson korelasyonu kullanılmıştır. Son olarak öğrencilerin öğrenim gördükleri okulu sevmeleri ve akademik başarılarının örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisini incelemek için regresyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırma boyunca önem düzeyleri 0,05 ve 0,01 olarak alınmıştır.

Örgütsel vatandaşlık ölçeğinin güvenilirliğinin hesaplanmasında Cronbach Alpha katsayısı kullanılmıştır. Cronbach alfa katsayısının 0.70 olması içsel güvenilirlik için yeterli kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2010, s.171). Çalışmada alfa değeri ,789 olarak hesaplanmıştır.

Bulgular

Bu bölümde örgütsel vatandaşlık ölçeğinden elde edilen veriler analiz edilerek sunulmuştur. İlk olarak Tablo 1'de araştırmaya katılan öğrencilere ilişkin demografik bulgular sunulmaktadır. Tablo 1 incelendiğinde; araştırmaya katılanların %51,5'inin (272 kişi) kadın, % 48.5'inin (256) erkek öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Yaş ortalamalarına bakıldığında öğrencilerin %

46'sının 18-20 yaş, % 43,3'ünün 21-23 yaş ve geriye kalan %10,6'sının ise 23 yaş ve üstünde olduğu görülmektedir. Öğrencilerin sınıf dağılımları birbirine oldukça yakın bir ortalamaya sahiptir. Katılımcıların %51,8'i 1. Sınıf iken % 48,8'i ise 2. Sınıf öğrencisidir. Öğrenim türlerine bakıldığında öğrencilerin büyük çoğunluğu (% 74,6'sı) örgün öğretim olarak eğitim almaktadır. Öte yandan araştırmaya katılan öğrencilerin % 30,3'ü Turizm, % 19,3'ü İşletme, % 11,7'si Yerel Yönetimler, %10,8'i İkrâm Hizmetleri, %10,4'ü Büro Yönetimi, %5,1'i Muhasebe, % 4,5'i Bankacılık, %4,4'ü Halkla İlişkiler, % 2,3'ü Radyo Televizyon ve %1,1'i ise Pazarlama bölümünde öğrenim görmektedir. Genel Ağırlıklı Not Ortalaması (GANO) dikkate alındığında öğrencilerin yarıdan fazlasının (%56,2'si) Gano'sunun 2,00-2,99 aralığında yer aldığı, %23'ünün 3-3,99 ve %21'inin de 1-1,99 arasında olduğu görülmüştür.

Tablo 1. Demografik Bulgular

	Kafkas		Aksaray		Alanya		Toplam	
	f	%	f	%	f	%	f	%
Cinsiyet								
Kadın	104	56,5	105	53,3	63	42,9	272	51,5
Erkek	80	43,5	92	46,7	84	57,1	256	48,5
Yaş								
18-20	90	49,5	65	33	87	59,2	242	46
21-23	68	37,4	115	58,4	45	30,6	228	43,3
23+	23	13,2	17	8,6	15	10,2	56	10,6
Sınıf								
1	130	70,7	43	21,8	97	66	270	51,1
2	54	29,3	154	78,2	50	34	258	48,8
Öğrenim türü								
Örgün	147	79,9	171	86,8	76	51,7	394	74,6
II öğretim	37	20,1	26	13,2	71	49,3	134	24,4
GANO								
1-1,99	41	22,4	11	6,7	47	37	126	20,9
2-2,99	99	54,1	102	62,6	65	51,2	266	56,2

3-3,99	43	23,5	50	30,7	15	11,8	136	22,8
Toplam	184	34,8	197	37,3	147	27,8	528	100

Öğrencilerin Örgütsel vatandaşlık davranışları üzerinde çeşitli bağımsız değişkenlerin (cinsiyet, yaş, sınıf, öğrenim tipi, okul ve Gano) etkisi t testi ve Anova testi ile araştırılmış ve sonuçlar Tablo 2’de sunulmuştur. Örgütsel vatandaşlık davranışı öğrencilerin yaş ve öğrenim tipine göre fark göstermezken ($p>0.05$), cinsiyet, sınıf, okul ve Gano’ya göre anlamlı fark gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0.05$, $p<0.01$)

Tablo 2. Çeşitli Bağımsız Değişkenlerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerine Etkileri

		Genel	Kafkas	Aksaray	Alanya
Test	Değişkenler	p	p	p	p
T testi	Cinsiyet	,036*	,193	,850	,024
Anova	Yaş	,591	,445	,153	,426
T	Sınıf	,009*	,197	,176	,856
T	Öğrenim Tipi-	,089	,614	,562	,282
Anova	Okul	,000**			
Anova	Gano	,008**	,006	,812	,180
Korelasyon	Okulu Sevme	,000** (r:,.324)	,000** (r:,.324)	,000** (r:,.296)	,002** (r:,.256)

* $p<,05$ ** $p<,01$

Yapılan t testi sonucunda, örgütsel vatandaşlık toplam puanlarının öğrencilerin cinsiyet durumları bakımından farklılık gösterdiği saptanmıştır ($p=0,036$). Kız öğrencilerin ($\bar{x}=3,68$), erkek öğrencilere ($\bar{x}=3,57$) oranla daha yüksek düzeyde örgütsel vatandaşlık davranışı gösterdikleri söylenebilir. Üniversiteler bazında değerlendirme yapıldığında Kafkas ve Aksaray üniversitelerinde örgütsel vatandaşlık davranışı cinsiyete göre fark göstermezken ($p>0.05$), Alanya’da anlamlı bir fark görülmekte ($p=0,024$); kız öğrencilerin ($\bar{x}=3,57$), erkek öğrencilere

($\bar{x}=3,37$) oranla daha yüksek düzeyde örgütsel vatandaşlık davranışı gösterdikleri yorumu yapılabilmektedir.

Ayrıca örgütsel vatandaşlık toplam puanlarının öğrencilerin okumakta oldukları sınıf bakımından da farklılık gösterdiği saptanmıştır ($p=0,009$). İkinci sınıf öğrencilerinin ($\bar{x}=3,70$), birinci sınıf öğrencilerine ($\bar{x}=3,56$) oranla daha yüksek örgütsel vatandaşlık sergilediği söylenebilir.

Araştırma sorularından biri olan örgütsel vatandaşlığın üniversitelere göre farklılaşma durumu Anova testi ile incelenmiştir. Test sonuçlarına göre anlamlı fark görülmüştür ($p=0,000$). Hangi üniversiteler arasında nasıl bir fark olduğunu bulmak amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma testlerinden Scheffé testi sonuçlarına göre; Kafkas ($\bar{x}=3,55$) ve Aksaray ($\bar{x}=3,82$) üniversiteleri ve Aksaray ve Alanya Alaaddin Keykubat üniversiteleri ($\bar{x}=3,46$) arasında bir fark gözlenmiştir. Ortalamalar incelendiğinde Aksaray üniversitesi öğrencilerinin; Kafkas üniversitesi ve Alanya Alaaddin Keykubat üniversitesi öğrencilerine oranla daha yüksek düzeyde örgütsel vatandaşlık davranışına sahip olduğu görülmektedir.

Bir diğer araştırma soru da örgütsel vatandaşlığın öğrencilerin Genel Akademik Not Ortalamalarına göre farklılaşmaları Anova testi ile test edilmiş ve bu test sonucunda anlamlı fark görülmüştür ($p=0,008$). Farklılığın kaynağını tespit edebilmek için yapılmış olan çoklu karşılaştırma testlerinden Scheffé testi sonuçlarına göre; ortalaması 3-3,99 ($\bar{x}=3,78$) arasında olan öğrenciler ile 2-2,99 ($\bar{x}=3,62$) ve 1-1,99 ($\bar{x}=3,54$) arasında olan öğrenciler arasında anlamlı bir fark görülmüştür. Bir başka deyişle akademik başarı arttıkça öğrencilerin örgütsel vatandaşlık davranışları da artmaktadır.

Araştırmada sonraki aşamada örgütsel vatandaşlık ve okulu sevme arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Korelasyonlar

	$\bar{x}$	SS	Örg Vat.	Gano	Okulu Sevme
Örg Vatandaşlık	3,62	,590	1	,139**	,324**
Gano	2,46	,619		1	,100*
Okulu Sevme	3,13	1,25			1

** $p < ,01$; * $p < ,05$

Korelasyonlar incelendiğinde ($r=324$) örgütsel vatandaşlık davranışı ve okulu sevme arasında pozitif yönde zayıf bir ilişkiden bahsetmek mümkündür. Her üç üniversite özelinde ilişkiler incelendiğinde de aynı sonuç gözlemlenmekte, pozitif ve zayıf bir ilişkinin varlığı söz konusudur ($r,324$; $r,296$ ve $r,256$; $p < ,01$). Örgütsel vatandaşlık ve Gano arasındaki ilişki incelendiğinde ise yine ($r=,139$) pozitif yönlü ve zayıf bir ilişki olduğu söylenebilmektedir.

Gano ve okulu sevme değişkenlerinin, örgütsel vatandaşlığı ne derece yordadığını belirlemek amacıyla basit regresyon analizi yapılmış ve sonuç Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Gano'nun Örgütsel Vatandaşlığı Yordamasına İlişkin Basit Regresyon Analizi

Değişkenler	B	Standart hata	β	t	p
Sabit	3,314	,110		30,051	,000
Gano	,135	,043	,141	3,099	,002
R= ,141	R²= ,020	F= 9,607	p= ,002		

Bağımlı değişken: Örgütsel vatandaşlık

Tablo 4'te Gano değişkeninin, örgütsel vatandaşlığı yordamasına ilişkin basit regresyon analizi sonuçları incelendiğinde pozitif yönde ve zayıf düzeyde ve anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir ($R=0.141$, $R^2=0.020$ $p<.01$). Analiz sonuçlarına göre Gano, örgütsel vatandaşlığın anlamlı bir yordayıcısıdır ve Gano değişkeni toplam varyansın yaklaşık %2'sini açıklamaktadır.

Tablo 5'te ise Gano ve okulu sevme değişkenlerinin beraber olarak örgütsel vatandaşlığı ne derece yordadığını belirlemek amacıyla çoklu regresyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Gano ve Okulu sevme değişkenlerinin Örgütsel Vatandaşlığı Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi

Değişkenler	B	Standart hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	2,986	,099		30,248	,000		
Gano	,096	,039	,107	2,464	,014	,139	,113
Okulu sevme	,150	,020	,324	7,476	,000	,335	,326
R= ,352	R²= ,124	F= 33,154	p= ,000				

Bağımlı değişken: Örgütsel vatandaşlık

Tablo 5 incelendiğinde, Gano ve okulu sevme değişkenlerinin birlikte, örgütsel vatandaşlık davranışı ile zayıf düzeyde ve anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir ($R=0.352$, $R^2=0.124$, $p<.01$). Bu iki değişken birlikte, örgütsel vatandaşlık toplam varyansının yaklaşık %12'sini açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına (β) göre, yordayıcı değişkenlerin örgütsel vatandaşlık üzerindeki önem sırası; okulu sevme ve Gano'dur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde, Gano ve okulu sevme değişkenlerinin örgütsel vatandaşlık üzerinde anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada örgütsel vatandaşlık davranışı üniversite öğrencileri açısından ele alınmış ve üç farklı üniversitenin önlisans düzeyi öğrencileri üzerinde uygulama yapılmıştır. Sonuçlar

Aksaray Üniversitesi öğrencilerinin; Kafkas Üniversitesi ve Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi öğrencilerine oranla daha yüksek düzeyde örgütsel vatandaşlık davranışına sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca üç üniversite bazında da okulu sevme ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur.

Araştırmadan elde edilmiş bulgular Özdevecioğlu, (2003); Ehtiyar vd., (2010) ve DiPaola & Hoy, (2005)'un çalışmalarıyla büyük ölçüde paralellik göstermekle beraber bazı noktalarda farklar bulunmuştur. Söz konusu çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da örgütsel vatandaşlık ve akademik başarı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür ($r=0,139^{**}$). Özdevecioğlu, (2003) ve Ehtiyar vd., (2010)'ın çalışmalarında birinci sınıf öğrencilerinin Örgütsel vatandaşlık düzeyleri yüksek görülürken bu çalışmada tam tersi bir sonuç elde edilmiş, İkinci sınıf öğrencilerinin, birinci sınıf öğrencilerine oranla daha yüksek örgütsel vatandaşlık sergilediği görülmüştür. Yine, söz konusu çalışmalarda Örgün öğretim öğrencilerinin örgütsel vatandaşlık düzeyleri yüksekken bu çalışmada böyle bir sonuca ulaşılamamış, anlamlı bir farka rastlanamamıştır.

Çalışmadan elde edilen bulgular ışığında okulunu seven, okula karşı olumlu bir tutum içinde olan öğrencilerin ve akademik performansı yüksek olan öğrencilerin daha fazla örgütsel vatandaşlık davranışı gösterdiği söylenebilir.

Elde edilen bulgulardan yola çıkılarak ve Örgütsel vatandaşlık davranış düzeyinin öğrencilerin başarısını olumlu etkilediği sonucu göz önüne alınacak olursa, okullardaki hem akademik hem de idari personelin öğrencilerin örgütsel vatandaşlık davranışlarını geliştirebilmeleri için uygun bir ortam yaratmaları önemlidir. Öğrencilerin sınıf içi uyumu ve kaynaşmasını sağlamak amaçlı aktiviteler organize edilebilir.

Okullarda özellikle öğrenci temsilciliklerinin öğrencilerin örgütsel vatandaşlık davranışını arttırabilecek aktiviteler ve projeler düzenlemesi, bu aktivitelerin oluşturulmasına öğrencilerin dahil edilmesi ile işbirliğinin geliştirilmesi ve tüm okulun bunlara katılım sağlaması konusunda aktif görev alması sağlanabilir.

Özellikle birinci sınıf öğrencileri için çeşitli etkinlikler düzenlenmeli ve okula olan bağlılıkları arttırılmalıdır. İkinci sınıf öğrencileri ise bu aktiviteleri düzenlemede etkin görev alarak örgütsel vatandaşlık davranışları güçlendirilmelidir. Okul idaresi öğrencilerin okula uyumu için bu tür çalışmalarını üstlenmelidir ve kuruluşun her kademesindeki görevliler bu etkinliklere katılmalıdır.

Başarısız öğrencilerin neden başarısız oldukları noktasında düzenli toplantılar yapılabilir. Bu şekilde başarısız olan öğrenciler anlamadıklarını görmek için şans bulabileceklerdir. Tüm bunların sonucu olarak arkadaş ve hocalarına karşı saygılı, yardımsever, okulu için çalışan ve en önemlisi bu davranışları kendi istekleri ile gönüllülük esasına dayalı olarak sergileyen, akademik başarı oranı yüksek öğrenciler yetişecektir.

Kaynakça

Allison, B. Voss, R. S. and Dryer, S. (2001). Student classroom and career succes: The role of organizational citizenship behavior. Journal of Educational for Business,76/5, 282-294.

Büyükoztürk, Ş. vd. (2010). Sosyal bilimler için istatistik. Ankara: Pegem Akademi

DiPaola, M. F. ve Hoy, W. K. (2005). Organizational citizenship of faculty and achievement of high school students. *The High School Journal*, 88/3, 35-44.

Ehtiyar, V. R. Aktaş Alan, A. ve Ömüriş, E. (2010). The role of organizational citizenship behavior on university student's academic success. *Tourism and Hospitality Management*, 16/1, 47-61.

Graham, J. W. (1991). An essay on organizational citizenship behavior. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 4, 249-270.

İşbaşı, J. (2000). Çalışanların yöneticilere duydukları güvenin ve örgütsel adalete ilişkin algılamalarının örgütsel vatandaşlık davranışının oluşumundaki rolü: bir turizm örgütünde uygulama. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Kaufmann, J.D. Stamper, C.L. ve Tesluk, P.E. (2001). Do supportive organizations make for good corporate citizens. *Journal of Managerial Issues*, 13/4, 436-449.

Organ, D. W. (1988). *Organizational citizenship behavior: the good soldier syndrome*. Lexington, Lexington Books.

Organ, D. W. (1997). Organizational citizenship behavior: it's construct clean-up time. *Human Performance*, 10/2, 85-97.

Organ, D. W. ve Lingl, A. (1995). Personality, satisfaction and organizational citizenship behavior. *Journal of Social Psychology*, 135/3, 339-350.

Özdevecioğlu, M. (2003). Örgütsel vatandaşlık davranışı ile üniversite öğrencilerinin bazı demografik özellikleri ve akademik başarıları arasındaki ilişkilerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 117-135.

Podsakoff, P.M. vd. (2000). Organizational citizenship behaviors: a critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research. *Journal of Management*, 26/3, 513-563.

Raub, S. (2008). Does bureaucracy kill individual initiative? the impact of structure on organizational citizenship behavior in the hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management*, 27, 179-186.

Samancı, S. (2006). Örgütsel iklim ve örgütsel vatandaşlık. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.

Smith, C.A. Organ, D.W. ve Near, J.P. (1983). Organizational citizenship behavior: it's nature and antecedents. *Journal of Applied Psychology*, 81, 653-663.

Sökmen, A. ve Boylu, Y. (2011). Örgütsel vatandaşlık davranışı cinsiyete göre farklılık gösterir mi? otel işletmeleri açısından bir değerlendirme. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10/1, 147-163.

Taşdan, M. ve Yılmaz, K. (2008). Organizational citizenship and organizational justice scales' adaptation to Turkish. *TED Eğitim ve Bilim Dergisi*, 33/150, 87-96.

Van Dyne, L. Graham, J. W. ve Dienesch, R.M. (1994). Organizational citizenship behavior: construct redefinition, measurement and validation. *Academy of Management Journal*, 37/4, 765-802.

Williams, L. J. ve Anderson, S. E. (1991). Job satisfaction and organizational commitment as predictors of organizational citizenship and in-role behaviors, *Journal of Management*, 17/3, 601-617.

Yılmaz, K. (2009). Özel dersane öğretmenlerinin örgütsel güven düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15/59, 471-490.

KÜLTÜREL MİRAS ALANINDAKİ KÜLTÜR FESTİVALLERİNİN TURİZME ETKİSİ: GÜZELYURT TÜRK-YUNAN DOSTLUK, KÜLTÜR VE TURİZM FESTİVALİ ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Çağla ÜST CAN

Öğr. Gör. Mehmet CAN

Aksaray Üniversitesi Güzelyurt Meslek Yüksekokulu Turizm ve Otel İşletmeciliği

Öz

Kimliğimizle, kültürümüzle, tarihimizle ilgili somut ve somut olmayan değerlerin tümü olarak tanımlanan kültürel mirası barındıran kültürel miras alanları, hem bulunduğu bölge için hem de ülkemiz için turistik açıdan büyük önem arz etmektedir. Bir yörenin simgesi haline gelerek gelenekselleşen, toplumun belleğinde yer edinen ve belirli bir sürede ve isimde düzenlenen etkinlikler olan festivaller ise bir yörenin, bir kültürel miras alanının, tanıtımını ve gelişimini etkileyen önemli unsurlardandır. Bu araştırmanın amacı, Aksaray ili Güzelyurt ilçesinde geçtiğimiz yıl 6.sı düzenlenen Türk-Yunan Dostluk, Kültür ve Turizm Festivali'nin ilçenin gelişimi ve tanıtımına etkileri ile ilgili yerel paydaşların görüşünü almaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniğinin kullanıldığı araştırmanın evrenini Güzelyurt ilçesinde bulunan yerel paydaşlar oluşturmaktadır. Yapılan görüşmeler sonrası elde edilen bilgiler betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir.

Anahtar Kelimeler; Güzelyurt, Festival, Türk-Yunan

Festivaller, Kültür Festivalleri ve Turizme Etkisi

Destinasyonlar, daha fazla turist çekebilmek için, birbirleri ile bölgesel, ulusal ve uluslararası boyutta rekabet ederler. Rekabet avantajı sağlayabilmek için birçok çekicilik unsurunu bünyesinde bulundurması gereken destinasyonlar için festivaller, bölgeye turist çekmek için önem arz eden organizasyonlar arasında yer almaktadır (Şengül ve Genç, 2016: 69). Kısa dönemli ve yüksek yoğunluklu turizm etkinlikleri olan festivaller, yerel halka (bölgeye) ekonomik fayda ve kültürel sürdürülebilirlik sağlamaktadır (Chhabra, 2001:1).

Festival kavramı; yerel topluluk tarafından tarihi önceden belirlenmiş ve yörenin simgesi haline gelerek gelenekselleşmiş ve sürekliliği sağlanarak toplumun belleğinde yer alan etkinliklerdir (Küçük, 2013: 3). Dönemi, yapıldığı çevre, konusu, katılanların sayısı gibi nitelikleri belli bir programla belirtilen ve özel önemi olan sanat, kültür, bilim, ekonomik faaliyet, ürün, dönem veya belli bir temaya yönelik olarak düzenlenen, toplumun yaşam biçiminin değerli yönlerini kutlayan, tek seferlik veya belli aralıklarla tekrarlanan gösteri ve etkinlikler dizisine festival denir (Atak, 2009: 37, Dinmock ve Tiyce, 2001: 375). Festivaller; yerel ekonominin, yerel kültürün ve sosyal yapının değişmesi ve gelişmesinde kullanılan önemli çekicilikler olarak kabul edilir.

Kladou (2011) festivalleri bir destinasyonun ürün yelpazesini genişletmesi için düşük maliyetli bir yol ve destinasyonun somut olmayan zengin mirası, yerel gelenekleri, etnik geçmişi ve

kültürel peyzajını vitrine çıkarması için fırsat sunan etkinlikler olarak ifade etmektedir (Kömürcü, 2013: 35). Günümüzde Dünyada birçok festival türü vardır. Zamanla gelişmekte olan, geliştikçe türlere ayrılan “festival” kavramı neredeyse insanların sosyal hayatlarında yer alan bütün alanlarda yapılabilmektedir. Müzik, film, yiyecek, dini, etnik ve bunun gibi örnekleri çoğaltılabilecek birçok festival türü günümüzde varlığını sürdürmektedir.

Festivaller, kültürel, sanatsal ve sportif organizasyonlar gibi özel etkinlikler, modern turizmde imaj inşa etmede kullanılan en önemli araçlardan biri olarak görülmektedir (Smith and Jenner, 1998: 76). Festivallerde bir yere özgü bilgi birikimi yine ve yeniden üretilir ve bir yeri diğerinden farklı kılan tarih, kültürel miras ve sosyal yapılar devam ettirilir (Kladou 2011: 27). Festivaller, hem dünya insanları arasındaki dostluğu pekiştirirken, hem de tanışılan yeni kültürlerle ve yaşamlara duyulan merakı güdüleyerek insanları yeni yerler görmeye teşvik etmektedir (Çulha, 2008:1828).

Literatürde festivaller ve turizm ile ilgili yer alan çalışmalar incelendiğinde bazı çalışmalar festivallerin sosyo-ekonomik etkisi üzerinde durmuşlardır (Karagöz, 2006; Çulha, 2008; Atak, 2009). Yapılan çalışmaların genelinde festivallerin özellikle düzenlendikleri bölgelerde sosyo-ekonomik açıdan olumlu bir canlılık ve hareketlilik sağladığı vurgulanmıştır. Chang (2006) destinasyon pazarlamasında ve yerel ekonominin güçlendirilmesinde yerel festivallerin önemli bir rol üstlendiğini ifade etmiştir. Festivallerin ekonomik etkileri genel olarak; etkinliğe katılanlar tarafından yapılan harcamalar, yatırım harcamaları ve organizatörler tarafından yapılan harcamalar olarak üç farklı kaynaktan ortaya çıkmaktadır (Karagöz, 2006: 42). Hem gösteri sunacak, hem de bunları izleyecek kişilerin festival yerine ulaşabilmek için ulaşım hizmetlerinden faydalanması, geceleyebilme için otel odalarının kiralanması, gerçekleştirilen faaliyetlere uygun olarak galerilerin, salonların kiralanması ve düzenlenmesi gibi faaliyetler yeni hizmetlerin üretilmesi demektir. Üretim ve tüketimin birbirlerini tetikleyen zincirleme bir süreç olduğu gerçeğinden hareketle, bu etkinlikler dizisi sırasında, birçok kişi ve kuruluş, yeni mal ve hizmet üretir, kazanç elde eder. Sonuç olarak, ekonomide canlanma, ekonomik faaliyette ve kişilerin kazancında artış olur (Atak 2009: 41). Festivaller toplumun bir parçası olan insanları daha rahat hissettirmek için fırsat yaratma gücüne sahip olduğu gibi, halk yaşamında belirli bir kültür ve topluma bağlılık hissi yaratarak yerel geleneklere geri dönüşü de sağlamaktadır. Öte yandan ulusal ve özellikle uluslararası bir festival söz konusu olduğunda halkta oluşan milli gururun etkisi de yadsınamaz bir sosyal sonuçtur (Hertanu ve Boitor, 2012: 26).

Literatürde yer alan bazı çalışmalarda da festivallerin turizme ve tanıtıma olan etkisi üzerine durulmuştur. (Kömürcü, 2013; Ekin,2011). Yapılan çalışmalarda bir destinasyon için festivallerin öneminden bahsedilmiş, turist sayısı ve turizm gelirleri üzerinde festivallerin etkisi gibi konular üzerinde durulmuştur. Festivallerin destinasyonların tanıtımı ve pazarlanmasında ayrıca turizm gelirleri ve turist hareketliliğinde olumlu etkileri olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Festivaller, turizm endüstrisinde destinasyonların tanıtımı ve bölgenin turizm gelişimini sağlamak açısından önemli bir aktör olarak yer almaktadır (Kömürcü, 2013: 35). Turizm potansiyeline bağlı olarak geliştirilen etkinlikler temel çekiciliklere yardımcı olabilmenin yanı sıra, imaj yaratıcı ya da destekleyici işleve de sahip olabilmektedir. Turistler planlanmış etkinliklere katılmak ve aynı zamanda destinasyonu da tanımak istemektedirler (Ekin, 2011: 4).

Yöntem

Araştırmada daha güvenilir, tatmin edici veriler elde etme ve bu verilere dayalı olarak sonuçlara ulaşmada daha sağlıklı cevaplar alınacağı düşünülerek nitel araştırma yöntemlerinden ayrıntılı

bilgi edinimi sağlandığı düşünülen görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, 6 adet açık uçlu sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış şekilde hazırlanmış bir görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme kullanılmıştır. Çalışma kapsamında ilgili konunun paydaşı olduğu düşünülen 6 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Güzelyurt Belediyesi, Güzelyurt Kaymakamlığı, il Kültür Turizm Müdürlüğü, Güzelyurt Meslek Yüksekokulu'nda bir akademisyen, turizm ile ilgili bir dernek üyesi ve bir özel sektör yatırımcısı ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonrası elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Görüşmeye katılan paydaşlara şu sorular yöneltilmiştir:

1. Festivalin ilçe kültürüne etkisi oluyor mu? Evet, ise bu konu ile ilgili neler gözlemlediniz?
2. Festivallerin yerel halka sosyal etkisi oldu mu? Evet, ise ne gibi etkisi oldu?
3. Festivallerin yerel halka ve ilçe esnafına ekonomik katkısı oldu mu? Evet, ise ne gibi etkisi oldu? Yerel esnafa katkısı artırılmalı?
4. Festival kapsamında bölgeye herhangi bir alt yapı üst yapı yatırımı oldu mu?
5. Gerçekleşen festival sonrası halkın ilçede bulunan kültürel varlıkları korumaya ve turizme/turiste bakışında değişiklik oldu mu?
6. Festival ilçenin tanıtımına etkisi olduğunu düşünüyor musunuz?
7. Festival süresince gözlemlediğiniz eksiklikler/olumsuzluklar var mı? Varsa nelerdir?

Bulgular

Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler sonucunda her bir soruya yönelik alınan yanıtlar, belirtilme sıklıklarına göre belirlenmiştir. Devamında bu yanıtlar, anlamlı bütünler oluşturacak şekilde bir araya getirilerek aşağıda verilmeye çalışılmıştır.

İlk olarak araştırma kapsamında görüşme yapılan kişilere, festivalin ilçe kültürüne etkisine dair soru yöneltilmiştir. Alınan yanıtlar çerçevesinde ilçe halkının kültürel becerilerini ve yeteneklerini keşfetmesi ve geliştirmesi açısından büyük bir fırsat sağladığı görüşü yaygın olarak dile getirilmiştir. Temel olarak festival, şuan Yunanistan'da yaşayan ve mübadele öncesi burada yaşayan hemşerilerimizin kültürel özelemlerini gidermek amacıyla yapılmaya başlanmıştır. Bu yüzden festivalin kültürel değerler üzerine kurulduğu dile getirilmiştir. Dolayısıyla kültürel etkisinin oldukça fazla olduğu belirtilmiş ve bu yüzden festival boyunca ortak katılım sağlanabilen kültürel etkinlikler hep ön plana çıkarılmaya çalışıldığı söylenmiştir. Tüm görüşmeciler tarafından artırılması gerekliliğinin vurgusu yapılan festivalin kültürel etkisine yönelik 5 numaralı katılımcı ifadesi şu şekildedir;

“ ...yapılan festivaller, mübadillerin ve yerel halkın atalarına ait manevi kültürel değerlerini çeşitli aktiviteler ile sergilemelerine ve bu kültürel değerlerin hatırlanmasına ve ölümsüz olmasına katkı sağlamaktadır...”

Çoğu görüşmecinin benzer görüş sunulduğu ancak farklı şekillerde ifade etmeye çalıştığı görüşü destekleyici olarak 3 numaralı katılımcı şu açıklamada bulunmuştur;

“...organizasyonun başlamasından itibaren mübadele öncesi ortak kültürel değerlerin yanı sıra hem Yunanistan’dan hem de Türkiye’den halk sanatçılarının katılımı ile farklılık gösteren kültürel etkinliklerde festivalde sergilenmeye çalışılmıştır...”

Bu açıdan katılımcıların bu görüşlerinden yola çıkarak festivalin unutulmaya yüz tutmuş kültürel değerlerin yaşatılması ve unutulmamasını sağlayıcı etkisinin yanı sıra farklılık gösteren kültürel değerleri de öğretici etkisinin olduğu ayrıca bu festivalin kültürel açıdan iz bırakıcı, etkileyici bir etkisin olduğu ortak görüşü olduğu söylenebilir.

Araştırma kapsamında ikinci olarak görüşmecilere, festivalin sosyal etkisinin tespit edilmesine yönelik soru yöneltilmiştir. Bu soruya verilen yanıtlarda genel görüş özellikle festivale farklı ülke, şehir ve ilçelerden katılımcıların olması sosyal açıdan ilişkilerin ve dostlukların kurulduğu yönündedir. Öte yandan festival süresince kurulan sosyal ilişkiler ileri adımlara taşınmış ve ilişkiler sadece festival süresinde ve bu festivalle sınırlı kalmamış ve uzun dönemli ilişkilerin doğmasına ve yeni sosyal ortamların kurulması ve farklı organizasyonların yapılması sonucunu doğurmuştur. Bu görüşü destekleyen 4 numaralı görüşmecinin ifadesi şu şekildedir;

“...festivale katılım gösteren misafirler ile hoş sohbetler gerçekleşmekte ve samimi ilişkiler kurulmaktadır. Festival esnasında sağlanan ilişkiler festival sonrası da devam etmekte, insanlar arasında hediyeleşmeler oluşmakta ve bu kurulan ilişkiler uzun dönemli sosyal ilişkilere dönüşmektedir...”

Görüşmecilere öte yandan, festivalin ilçe halkının aile arasındaki sosyal etkisine de vurgu yapmışlardır. Bununla ilgili olarak 5 numaralı katılımcı ifadeleri şu şekildedir;

“...festival ilçe halkının kendi arasındaki sosyal ilişkilere de etki etmektedir. Festival ilçede eş, dost ve akrabalarında, özlem gidermelerine, aile ve sosyal bağların güçlenmesine vesile olmaktadır...”

Araştırmada ayrıca, festivalin yerel halka ve ilçe esnafına olan ekonomik katkısı hakkında araştırma kapsamında görüşmecilerin görüşleri de öğrenilmek istenmiştir. Bu hususta genel görüş festival dönemlerinde ilçede büyük bir yoğunluk oluşmakta ve bu yoğunluk ilçe esnafının satışlarına da yansımaktadır. Ayrıca festival nedeniyle gerçekleştirilen yatırım harcamaları da dolaylı olarak ekonomik fayda oluşturmaktadır. Görüşmecilerin hepsi festivalin kuşkusuz yerel halka ve ilçe esnafına ekonomik katkısı olması yönünde hemfikir iken, çoğunluğu ise konaklama işletmelerinin, yiyecek içecek işletmelerinin ve hediyelik eşya satan işletmelerin bu festivalden en fazla ekonomik fayda elde eden işletmeler olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra festivalin ekonomik etkisinin süreklilik arz ettiğini belirten 1 numaralı katılımcı bu hususa dönük görüşlerini, şu şekilde ifade etmiştir;

“...festivalde edinilen sosyal ilişkiler sayesinde yöre halkının el emeği yapmış oldukları ürünlerin hem festival esnasında hem de festival sonrasında az sayıda da olsa satışını devam ettirmesi ilçeye ekonomik bir hareketlilik kazandırmaktadır...”

Ancak son yıllarda Yunanistan’da yaşanan sıkıntılar nedeniyle Yunan vatandaşlarının katılımında bir düşüş gözlemlendiği ve bu nedenle festivalin ekonomik etkisinin tatmin edici yeterlilikte olmadığı söylenmektedir.

Araştırma kapsamında görüşmecilere, festival dolayısıyla bölgeye yapılan alt ve üst yapı yatırımları hususunda soru yöneltilmiştir. Bu konuda kaynak sıkıntısı çekildiğini vurgulayan 5 numaralı görüşmeci alt ve üst yapı yatırımları hususuna şunları dile getirmiştir;

“...küçük bir ilçe belediyesi olması nedeniyle belediye bütçesinden festivale harcanması için ayrılan para oldukça sınırlar zorlanarak ayrılmaktadır. Kaynak sıkıntısı nedeniyle belediye eliyle festivale özgü çok fazla alt yapı ve üst yapı yatırımı yapılması zor görülmektedir...”

Genel olarak alt yapı ve üst yapı yatırımları hakkında görüşmecilerden elde edilen verilere göre ilçe merkezi çevre düzenlemesi, İlçeye kalıcı bir festival alanı, konaklama işletmeleri (yaklaşık 400 yatak kapasitesi), yiyecek-içecek işletmeleri, hediyelik eşya satışı yapan ve yöresel ürün üretimi yapan profesyonel işletmelerin yapıldığı görülmüştür. Araştırma kapsamında konu ile ilgili yapılan incelemelerde de soruya alınan yanıtlarla uyumlu olacak şekilde olduğu görülmüştür.

Araştırmada ayrıca, gerçekleşen festival sonrası yerel halkın, ilçede bulunan kültürel varlıkları korumaya ve turizme/turiste bakışındaki değişiklikler konusunda görüşmecilerin görüşleri öğrenilmek istenmiştir. Görüşmecilere göre festivale gelen turistlerin ekonomik etkisi yerel halkı cezp etmesinden dolayı ve turistler tarafından çok fazla önemsenen ve talep edilen şeyler üzerinde yerel halkın bakış açısında değişiklik olduğu ifade edilmiştir.

Araştırma kapsamında görüşmecilerden, festivalin ilçe tanıtımına olan etkisine yönelik değerlendirme yapması istenmiştir. Görüşmeciler tarafından, festivalin uluslararası düzeyde olması ve bir dostluk festivali kapsamında olmasından dolayı, medya tarafından oldukça fazla dikkat çekmesine sebep olduğu vurgusu yapılmıştır. Öte yandan festival süresince ziyarete gelen turistlerin memnuniyet düzeylerinin iyi olması sebebiyle, onların gittikleri yerlerde ağızdan ağza reklam yoluyla ilçeyi tanıttığı düşünülmektedir. Ayrıca festivalin ilk gerçekleştiği günden bu güne ilçeye gelen turist sayısında artışın olması tanıtım faaliyetlerinin olumlu sonuç verdiğinin de bir göstergesidir ifadesi kullanılmıştır.

Son olarak görüşmecilerin, festival süresince gözlemledikleri eksiklik ve olumsuzlukların neler olduğu öğrenilmek istenmiştir. Bu hususta tüm görüşmeciler tarafından kaynak sıkıntısı vurgusu yapıldığı görülmüştür. Bu konu ile ilgili 6 numaralı katılımcının ifadesi şu şekildedir;

“...festival süresince yaşanan en büyük eksiklik ve aksaklıklar belediyenin kendi imkânları dâhilinde, eldeki kaynaklarla bir şeyleri başarmak istemesi veya zorunda kalmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla festivalin eksik planlanması ya da planlama esnasında bazı şeylerin unutulması ve daha sonra son dakika eklentilerle çözülmek istenmesi organizasyonda kopukluklar yaşanmasına neden olmaktadır...”

Ayrıca görüşmecilerin ifadelerinden alınan yanıtlar doğrultusunda, organizasyonda profesyonel bir organizasyon şirketinden yardım alınmaması, yerel halkın bilinçsizliği, ziyaretçi sayısının arttığı dönemde park sıkıntısının yaşanması, yiyecek-İçecek işletmelerinin servis sıkıntısı, transfer aracı ve rehber eksikliklerinin olması görüşmeciler tarafından en önemli eksiklikler olarak görülmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Konuya daha geniş pencereden bakılmasını sağlayan, bölgedeki paydaşlardan olan her bir görüşmecinin değerlendirmeleri göz önüne alınarak, Aksaray ili Güzelyurt ilçesinde yapılan Türk-Yunan dostluk, kültür ve turizm festivalinin ilçe turizmine etkisi üzerine öncelikli hususlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında yapılan görüşmeler sonucunda neredeyse tüm katılımcılar, festival planlamasının geniş zamana yayılması ve iyi bir plan dahilinde tüm paydaşlarla ortak hareket edilmesi konusunda hem fikirdir. Bunun yanı sıra festival düzenlemesi için profesyonel bir organizasyon şirketiyle işbirliği yapılmasının da önemli bir gereklilik

olduğu düşünmektedirler. Festival süresince yaşanan rehber eksiklikleri için bölgede bulunan acentalardan yardım alınmasının sorunu önemli derecede çözeceği bir gerçektir. Öte yandan İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nün festival ile ilgili tüm süreçlerde desteğini artırması festivalin hem düzenlenmesi hem de sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından katkı sağlayacaktır.

Festivallerin etkilerinden en önemlisi elbette düzenlenen bölgeye ve halka sağladığı ekonomik katkıdır. Ekonomik katkının maksimum düzeye ulaşabilmesi için öncelikle müşteri tatminini sağlamak gerekir. Gerçekleştirilen yöresel bir etkinliğin tatmin oluşturması ve devamlılığının sağlanmasında yerel halk ve esnafın davranışları büyük etki yaratmaktadır. Festivalin düzenlendiği bölgeye gelen ziyaretçilerin iyi bir ev sahipliği ile ağırlanması müşteri tatminini oluşturan en önemli etkenlerdendir. Bu nedenle yerel halkın ve esnafın turizm konusunda bilinçlendirilmesi amacıyla eğitilmesi oldukça büyük önem arz etmektedir.

Festivallerin düzenlendiği bölge açısından en önemli etkilerinden birinin tanıtım olduğu göz önüne alınırsa, kültür festivali adı altında düzenlenen bu festivalde yer alan etkinliklerde kültürel bazda çeşitliliğe gidilmesi ve tanıtımların kültürel değerler ön plana çıkarılarak yapılması hem ilgi uyandırması açısından hem de bölge değerlerinin yansıtılması açısından pozitif etki yaratabilir. Festival süresince ilçe kültürünü tam anlamıyla yansıtabilmek için; sunulan yöresel ürünlerin çeşitliliği artırılmalıdır. Bu konuda Halk Eğitim ve Belediye'nin ortak girişimi ile düzenlenen kurslarda yapılan el işçiliği ürünlerinin sayısı artırılarak satışa sunulması büyük bir avantaj sağlayabilir. Yöresel geleneklere (nişan, düğün gibi kutlamalar, çömlek yapımı gibi el sanatları) yönelik etkinliklere daha fazla yer verilmesi de kültürün yansıtılması açısından önemlidir. Öte yandan festival süresince yaşanan park sıkıntısını çözmek amaçlı çalışmalar yapılmalıdır. Belediye'den bu konu ile ilgili destek alınması işi kolaylaştıracaktır. Festival geneli göz önüne alındığında; daha iyi işlere imza atabilmek için bu konuda başarıya ulaşılmış bir organizasyon yapısı ile benchmarking yapılması tavsiye edilebilir.

Çalışmamızın sadece yerel paydaşlar üzerinde yapılması bir sınırlılık olarak ele alınırsa, gelecekte yapılması düşünülen çalışmaların özellikle festivale katılan turistleri evrene dahil ederek çalışma yapmaları konuya daha farklı bir bakış açısı katacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Atak, O. (2009). Türk turizminin tanıtımında festivallerin yeri ve önemi: Antalya örneği. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Chang, J. (2006). Segmenting tourists to aboriginal cultural festivals: An example in the Rukai Tribal Area, Taiwan. *Tourism Management*, 27 (6), 1224-1234.
- Chhabra, D. (2001). Heritage tourism: An analysis of perceived authenticity and economic impact of the scottish highland games in North Carolina. Doctorate Thesis, North Caroline State University, North Carolina.
- Çulha, O. (2008). Kültür turizmi kapsamında destekleyici turistik ürün olarak deve güreşi festivalleri üzerine bir alan çalışması. *Journal of Yasar University*, 3 (12), 1827-1852.
- Ekin, Y. (2011). Etkinlik turizmi kapsamında festivaller ve Antalya altın portakal film festivali'nin yerel halk üzerindeki sosyal etkileri konulu bir araştırma. Yayınlanmış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Hertanu, A. and Boitor, A. B. (2012). S.T.E.P. Analysis on event tourism, *Bulletin of the Transilvania university of Braşov series v: economic sciences*, 5 (54), No 2, 25-30.

Karagöz, D. (2006). Etkinlik turizmi ve etkinlik turizmi bağlamında yabancı ziyaretçi harcamalarının ekonomiye etkisi: Formula 1 2005 Türkiye grand prix örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Kladou S. (2011). Kültür festivalleri: genel bir bakış, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kömürcü, G. B. (2013). Etkinlik turizmi çeşidi olarak festivaller: Bozcaada yerel tatlar festivali örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Küçük, M. (2013). Kültür turizmi kapsamında yer alan festival etkinliklerinin yerel kalkınmaya katkısı: Uluslararası Beyşehir göl festivali üzerine bir araştırma. KOP Bölgesi Üniversiteler Birliği (UNİKOP) Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, <http://unikop.org/makale/ks13-4-02.pdf> adresinden erişildi. (ET: 05.05.2017).

Smith, C. and Jenner, P. (1998). the impact of festivals and special events on tourism. Travel and Tourism Analyst, 4, 73–91.

Şengül, S. ve Genç, K. (2016). Festival turizmi kapsamında yöresel mutfak kültürünün destekleyici ürün olarak kullanılması: Mudurnu ipekyolu kültür sanat ve turizm festivali örneği, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23, 79-89.

BİREYSEL SORUMLULUK VE SOSYAL SORUMLULUK: ÖĞRENCİLERİN BİREYSEL SORUMLULUK ALGILARININ SOSYAL SORUMLULUK KAMPANYALARINA YÖNELİK TUTUMLARINA ETKİSİ

Öğr. Gör. Deniz Ünal ADIGÜZEL

Pamukkale Üniversitesi Bekilli M.Y.O.

Öğr. Gör. Emel SARITAŞ

Pamukkale Üniversitesi Bekilli M.Y.O.

Prof. Dr. Süleyman BARUTÇU

Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F.

Öz

Bireyin kendi hayatının yükümlülüklerini yerine getirme olarak tanımlanan bireysel sorumluluk, yapılması ve yapılmaması gereken davranışlara karar vermede önemli bir faktör olarak değerlendirilirken, hayatımız boyunca aslında ilgisi olmadığı düşünülen, ancak üzerinde derin düşünüldüğünde bağlantı kurulan birçok davranışımızın da temelini oluşturabilmektedir. Ürün ve hizmetleri satın alma kararı verme davranışı da bunlardan biri olarak gösterilebilir. Günümüzde, hem toplumların refah seviyelerini arttırmak hem de firmalara fayda sağlamak amacı ile yapılan sosyal sorumluluk kampanyaları tüketici satın alma kararına etki etmektedir. Öğrenciler ile yapılması planlanan bu çalışma ile (1) öğrencilerin bireysel sorumluluk algıları ile işletmelerin gerçekleştirdikleri sosyal sorumluluk kampanyalarına yönelik tutumları arasında ilişki olup olmadığının araştırılması, (2) öğrencilerin cinsiyetleri ile işletmelerin uyguladıkları sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik tutumları arasında fark olup olmadığının analizi, (3) öğrencilerin eğitim düzeyleri ile işletmelerin uyguladıkları sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik tutumları arasında fark olup olmadığının araştırılması amaçlanmaktadır. Araştırmanın veri toplama aşamasında anket yöntemi kullanılmış, elde edilen sonuçlar çerçevesinde işletmelere ve pazarlama yöneticilerine önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Öğrenci Bireysel Sorumluluğu, Sosyal Sorumluluk

1. Giriş

Gelişen bilgi ve haberleşme teknolojilerinde yaşanan yenilikler, küreselleşme ve bu değişimlerin ortaya çıkardığı artan rekabet müşterilerin beklenti ve isteklerini arttırmış; sadece satın aldıkları ürünlerin fiyat ve kalitesine değil aynı zamanda ürün ve hizmeti sunan işletmelerin sahip oldukları değerlere ve topluma sağladıkları faydalara önem vererek satın alma kararını verir hale gelmişlerdir.

Rakip işletmelerin ürün ve hizmetlerinden farklılaştırmak amacıyla işletmeler, toplum için sağladıkları bu faydaları özellikle tutundurma faaliyetlerinde rekabet unsuru olarak kullanmaktadırlar. Hedef kitlenin topluma fayda sağlama konusunda ki eğitim ve bilincinin yüksek olması ise bu işletmeleri daha tercih edilebilir kılmaktadır. Bireyin kendisini topluma

karşı sorumlu hissetmesi bu tür ürünleri tercih etmesinin en önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilebilmektedir.

2. Bireysel Sorumluluk

Bir çok davranışımızı temeli olmakla birlikte içinde yaşadığımız toplum tarafından önem verilme, toplum içinde başarılı ve saygın biri olmada önemli bir etkiye sahip olan sorumluluk kavramı için literatür incelendiğinde farklı tanımlamalarla karşılaşılmaktadır. Cengil (2015) sorumluluk için davranışlarımızın bir seçimi ifade ettiğini ve bir seçimin var oluşunun ise beraberinde sorumluluğu da getirdiği şeklinde tanımlamaktadır.

Cüceloğlu'nun (2002) yapmış olduğu sorumluluk tanımı bireyin kendi egemenliği içerisindeki gerçekleşen olaylar ve durumlar için hesap verme durumu olarak ifade etmektedir. Dodurgalı (2010) ise sorumluluğu tanımlarken kişilik üzerinde durmuş, insanın kişisel olarak şahsiyet kazanımı, topluma ve kendine karşı sorumluluklarını kavrayıp buna uygun davranması olarak tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumuna göre sorumluluk kavramı “mesuliyet, kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi,” olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr).

Çağlayan (2015: 99) sorumluluk sahibi olan insanın aynı zamanda ahlaklı ve kişilik sahibi olduğunu, görev bilinci yerleşmiş bireyler olduğunu ifade etmekte; bireyin onurunu korumak ve amaçlarına erişmek için ihtiyaç duyduğu toplumun yapı ve varlığı devam ettirebilmesi adına bilinçlendirilmesi ve üzerine bazı sorumlulukları alması gerektiğinin ifade etmektedir. Genel olarak sorumluluk sahibi kişilerin ortak özellikleri olarak; başkalarına ve kendilerine karşı saygılı olduğu, üstüne düşen görevleri yerine getirerek kendi işlerini kendileri yerine getirdiği ve başkalarına gereksiz yere yük olmak istemediği, öz değerinin bilincinde olduğu, duyu, düşünce ve davranışlarından yalnız kendini sorumlu tuttuğu, yaşamdan bekledikleri ele verdikleri ile orantılı olduğu, hak etmediğini almaya kalkışmadığı, çalışkan bir insan, iyi bir ana-baba ve iyi bir komşu olarak sıralanabilir. (Lucker, 1994: 15 aktaran Özen vd. 2002:47).

Cüceloğlu (2002: 211) sorumluluk duygusu için doğumla birlikte gelmediği ve uygun koşulların sağlandığı takdirde sonradan bu duygunun geliştiğini ifade etmekte ve sorumluluğun gelişmesi için ise insanın sorumluluk alabileceği bir ortamda yetişmesi gerektiğini, kendisi için seçim yapma ve yaptığı seçimin sonuçlarından sorumlu olma fırsatı verilmemişse, sorumluluk duygusu gelişmeyeceğini ileri sürmektedir. Sorumluluk duygusunun bireye aşılması bebeklik döneminden başlayarak aile ve eğitim süreci ile devam edebilen geniş çaplı bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Yurtal ve Yontar (2006) ın yapmış oldukları çalışma ile öğrencilere eğitim yolu ile sorumluluk kazandırılabilceğini göstermektedir. Sorumluluğun öğretiminde, Sorumluluğa Dayalı Sınıf Yönetimi modeli öğrencinin sosyo-ekonomik düzeyi veya aile durumu nasıl olursa olsun sınıfta, okulda ve toplumda sorumlu bir şekilde davranmanın öğretilabileceğini ifade eder. Çocuklar, öğretmenleri gibi hayatlarındaki önemli insanların ahlaki değerlerini kabul ederler ve davranışlarını onların davranışlarına benzetmeye çalışırlar. Bu nedenle sorumlu yetişkinler olarak öğretmenlerin değerleri, tutum ve davranışlarıyla öğrencilere sorumlu davranmaları için bilinçli olarak model oluşturmaları önemlidir (Queen et al., 2003: 33 aktaran Yurtal ve Yontar 2006).

3. Sosyal Sorumluluk

Dünya'nın küresel bir köy haline gelmesi ile üreticiler karşısında farklı ihtiyaç ve isteklerle güçlenen tüketiciler, piyasalardaki egemenliği ele geçirmişlerdir. İşletmeler hem kar elde etmek, hem artan tüketici taleplerine cevap vermek, hem de sosyal sorumluluklarını yerine getirmek ile baş etmek zorundadırlar.

Rekabetçi pazarlarda işletmenin verimliliği ve karlılığı kadar, toplumsal faydası da önemli hale gelmiştir. Giderek artan tüketici bilinç seviyesi ile sosyal sorumluluk kampanyalarının önemi ve işletmelerin rekabet güçlerindeki etkisi artmaktadır (Luo and Bhattacharya, 2006: 1).

3.1. Sosyal Sorumluluk Kavramı ve Alanları

İşletmelerin toplumlar üzerindeki etkileri incelendiğinde, önemli boyutlarda hasara sebep olduğunda, işletmeler tarafından bazı kararlardan vazgeçilmesi, bunun yanında elde edilen karlarında toplumsal amaçları olumlu şekillendirmek için kullanılması günümüz işletmecilik anlayışının ayrılmaz hedefleri arasındadır (Dalyan, 2007: 45).

Sosyal sorumluluk işletmeler tarafından toplum refahını olumsuz etkileyen faaliyetlerin etkilerini azaltma ve hatta yok etme, bunun yanında uzun vade de yararlı faaliyetlerin ortaya çıkarılması yoluyla, ekonomik faaliyetlerin yanında toplumsal sorunlara olumlu katkılar sağlama rolü anlamına gelmektedir (Carroll, 1999: 271; Mohr vd., 2001: 47).

Carroll (1991: 42) sosyal sorumluluk kavramını bir piramit ile açıklamaktadır. Araştırmacıya göre ilk sırada yani piramidin en alt basamağında; sektörde lider olmak, kar sağlamak, rekabet edebilir olmak gibi sorumlulukları ifade eden ekonomik sorumluluk yer almaktadır. İkinci sırada yasalara uymayı gerektiren yasal sorumluluk yer almaktadır. Üçüncü sırada ise adil olmak, dürüst olmak, sosyal değerlere ve etik kurallarına uygun davranmayı gerektiren ahlaki (etik) sorumluluk almaktadır. Piramidin en üst basamağında ise toplumsal sorunlara çare aramak için kaynak yaratmak, toplumsal işlerde gönüllü olmak ve toplumun yardımseverlik beklentilerine cevap verebilecek şekilde davranmayı gerektiren gönüllü sorumluluk yer almaktadır. Piramidin en büyük basamağından da anlaşılacağı gibi ekonomik sorumluluk diğer sorumlulukların başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

3.2. Sosyal Sorumluluğun Ortaya Çıkış ve Artış Nedenleri

Toplumsal sorunlara çözüm yolları aramak veya en azından sorunların etkisini azaltmak üzere yapılan çalışmaları kapsayan sosyal sorumluluğun temelleri 1920'li yıllara dayanmasına rağmen, sanayi devrimi başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir (Aktan ve Börü, 2007: 24).

1900'lü yıllarda ekonomik hayattaki canlılık 1929 yılında New York Borsasının çöküşü ile son bulmuş ve yaşanan işsizlik ülkeler arasında dalga dalga yayılan bir kaosa sebep olmuştur. Bunun yanında büyük işletmelerin kendilerinden beklenen toplumsal refah seviyesini ve toplumun sosyal beklentilerini karşılayamamış olması toplumdaki düşünce yapısında değişikliklere yol açmış ve sonuç olarak şirketler sosyal sorumluluk kavramı ile yüz yüze gelmiştir (Aktan ve Börü, 2007: 24).

Zamanla artış gösteren küreselleşme, bununla beraber gelen profesyonel yöneticilik tarzları, üretimin artması sonucu yaşanan ya da yaşanabilecek doğal kaynakların azalması riski ve çevre kirliliğinin artan oranı gibi sayılabilecek daha birçok toplumsal ya da çevresel neden sosyal sorumluluğun artış nedenleri arasında sayılabilmektedir (Çelik, 2007: 64).

3.3. Sosyal Sorumluluğun Şirketler ve Pazarlama Açısından Önemi

Sektörde başarıyı yakalamış şirketler sadece ürün ya da vermiş oldukları hizmetlerle değil, topluma sağladıkları yararlarla da rakiplerinden farklılık yaratabilmektedirler. Çünkü toplumsal saygınlık kazanmanın kurum imajında ve değerinde artış sağlayacağı başarılı şirketler tarafından bilinmektedir (Lembet, 2012: 9).

Sosyal sorumluluk kavramını önemseyen şirketler önemli kazanımlar sağlamaktadır. Argüden'e (2007: 40) göre şirketler sosyal sorumluluk kavramını ciddiye alarak marka değerlerini ve piyasa değerlerini arttırmakta, piyasa değeri artan şirketler personel alımında daha kalifiye elemanları kendilerine çekecek gücü elde etmiş olmakta, sorumluluk projeleri yapılırken kurumsal yaratıcılık artmakta, yeni pazarlara yeni kapılar açmak ve sadık müşteri kazanımı konusunda önemli bir avantaj elde edilmektedir.

Günümüzde tüketiciler şirketlerden kurumsal birer vatandaş olarak toplumsal fayda sağlamlarını beklemektedirler. Bu nedenle sosyal sorumluluk şirketler için hayır işi olmaktan çıkarak birer zorunluluk haline gelmiştir.

4. Öğrencilerin Bireysel Sorumluluk Algılarının Sosyal Sorumluluk Kampanyalarına Yönelik Tutumlarına Etkisi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma

4.1. Araştırmanın Önemi, Amacı, ve Yöntemi

Sorumluluk kavramı ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında birçok farklı alanda inceleme yapıldığı görülmektedir. Mckelvie (1987) kişisel sorumluluğun akademik başarı üzerine etkisini araştırmıştır. Sağlık alanında ise bireyin sağlığına önem vermesi, sağlık kampanyalarına karşı tutumu ile bireysel sorumluluk arasındaki ilişkiyi inceleyen birçok çalışma yer almaktadır. Guttman ve Ressler (2001) ise sorumluluk kavramını yapılan sağlık kampanyaları üzerindeki etkisi açısından ele almıştır. Wikler (2002), Resnik (2007) ise kişisel ve sosyal sorumluluk kavramlarını sağlık açısından incelemiştir. Diğer önemli bir çalışma ise Brownell vd. (2010) tarafından gerçekleştirilmiş olan kişisel sorumluluğun obezite ile ilişkisi üzerine yaptıkları çalışmadır. Sorumluluk kavramının farklı bir alanda değerlendirildiği alan (La Rose vd., 2008) ise internetin güvenliği konusudur.

Yerli literatüre bakıldığında ise Cengil (2015) öğrencilerin bireysel sorumluluk davranışını, Çağlayan (2015) insan onuru açısından sorumluluk bilincini, Özen (2011) iş ahlakı ve sosyal sorumluluk açısından sorumluluk kavramını, Ekici (2014) öğrencilerin başarısı açısından sorumluluk algısını, Gündoğan (2013) davranışta sorumluluk ve özgürlük ilişkisini, Özen (2013) ise sorumluluk duygusunu ölçeği geliştirme açısından ele almışlardır. Görüldüğü üzere yapılan çalışmalar arasında bireysel ve sosyal sorumluluk birlikte ele alınmış olup, bireysel sorumluluğun sosyal sorumluluk faaliyetleri gerçekleştiren işletmelerin ürün ve hizmetlerine ne şekilde etkilediği konusunda herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bu nedenle yapılmış olunan çalışma literatüre sağlayacağı katkı nedeniyle önem arz etmektedir.

Öğrenciler ile yapılması planlanan bu çalışma ile (1) öğrencilerin bireysel sorumluluk algıları ile işletmelerin gerçekleştirdikleri sosyal sorumluluk kampanyalarına yönelik tutumları arasında ilişki olup olmadığının araştırılması, (2) öğrencilerin cinsiyetleri ile işletmelerin uyguladıkları sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik tutumları arasında fark olup olmadığının analizi, (3) öğrencilerin eğitim düzeyleri ile işletmelerin uyguladıkları sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik tutumları arasında fark olup olmadığının araştırılması amaçlanmış ve bu amaç kapsamında aşağıdaki alternatif hipotezler belirlenmiştir.

H₁:Öğrencilerin bireysel sosyal sorumluluk algıları ile işletmelerin uyguladıkları sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik tutumları arasında pozitif ilişki vardır.

H₂:Öğrencilerin cinsiyeti ile işletmelerin uyguladıkları sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik tutumlar arasında fark vardır.

H₃:Öğrencilerin eğitim düzeyleri ile işletmelerin uyguladıkları sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik tutumları arasında fark vardır.

Çalışmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi seçilmiştir. Anket soruları literatürdeki çeşitli araştırmalardan derlenerek ve konuya uygun olarak düzenlenerek hazırlanmıştır (Sing and Ader, 2001; Sen and Bhattacharya, 2001; Rodgers, 2004; Başcı vd., 2008; Doğan, 2015; K. Demirgüneş, 2015). Anket formu üç bölüm ve 35 sorudan oluşmaktadır. İlk bölümde; katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesine yönelik 3 soru ve ikinci bölümde; katılımcıların bireysel sorumluluklarını ölçmeye yönelik 10 soru ve üçüncü bölümde sosyal sorumluluğa olan tutumu ölçmeye yönelik 22 soru bulunmaktadır. Araştırmanın güvenilirliği, alpha katsayısı (Cronbach Alpha) ile ölçülmüş, katılımcıların bireysel sorumluluklarının belirlenmesine yönelik 10 soruya verilen cevapların güvenilirlik analizine tabi tutulmasıyla alpha katsayısı 0,646, sosyal sorumluluğa olan tutumun belirlenmesine yönelik 22 soruya verilen cevapların güvenilirlik analizine tabi tutulmasıyla alpha katsayısı 0,858 olarak hesaplanmış ve araştırmadan elde edilen verilerin tutarlı olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın ana kütesini Denizli’ de okuyan lise, önlisans, lisans ve lisansüstü öğrenciler oluşturmaktadır. Katılımcıların seçiminde, tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerden kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Örnek büyüklüğü 384 anket olarak belirlenmiş, 400 anket dağıtılmış ancak veri giriş aşamasında 7 anket formu bazı cevapların eksik olmasından dolayı değerlendirme dışı bırakılmış ve 393 anket formu bilgileri SPSS 15.0’da değerlendirilmiştir.

4.2. Analiz Bulguları

Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri aşağıdaki tablolaştırılmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında %61,3 ile kadın, %38,7 ile erkek olduğu; eğitim durumları incelendiğinde ise lise %20,4, ön lisans %32,1, lisans %33,6 ve lisansüstü eğitim göre öğrencilerin ise % 14,0 olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Eğitim Düzeyi	N	%	Cinsiyet	N	%
Lise	80	20,4	Kadın	241	61,3
Önlisans	126	32,1	Erkek	152	38,7
Lisans	132	33,6	TOPLAM	393	100,0
Lisansüstü	55	14,0			
TOPLAM		100,0			

Öğrencilerin kendi bireysel sorumluluk algıları ile işletmelerin sosyal sorumluluk projelerine yönelik arasında ilişkinin varlığını ölçmek amacıyla Korelasyon Analizi uygulanmış olup, test sonuçları Tablo 2 'de gösterilmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin bireysel sorumluluk algısı ilse işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik istatistiki açıdan pozitif yönlü bir ilişki mevcut olduğu görülmektedir ($p=0,000<0,05$; $r=,304$) ve H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin Bireysel Sosyal Sorumluluk Algıları ile İşletmelerin Uyguladıkları Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerine Yönelik Tutumlarının Analizini Gösteren Korelasyon Analizi.

İşletmelerin sosyal sorumluluk projelerine yönelik tutum		
Bireysel	Pearson	,304**
Corelation		,000
Sosyal	Sig. (1-tailed)	393
Sorumluluk	N	

**0,01

İşletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerine karşı tutumların öğrencilerin cinsiyetine göre farklılık gösterip göstermediğini analiz eden Bağımsız Örneklem T Testi tablo 3' de gösterilmektedir. Yapılan Bağımsız Örneklem T Testi sonuçlarına göre öğrencilerin cinsiyetlerine göre fark olduğu ($p=0,030<0,05$) ortaya çıkması nedeniyle H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 3: Cinsiyetlere Göre İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerine Yönelik Tutumlarının Analizini Gösteren T Testi

Cinsiyet	n	x	ss	sd	sh	t	p
Kadın	241	3,716	,573	,036	,033	2,181	,030
Erkek	152	3,588	,547	,044	,039		

İşletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetlerine karşı tutumların eğitim durumlarına göre farklılık gösterip göstermediğini analiz edebilmek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Tablo 4'de görüldüğü gibi sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik tutumların eğitim durumlarına göre farklılık olduğu ($p=,000<0,050$) ortaya çıkmıştır. Bu nedenle H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 4: İşletmelerin Sosyal Sorumluluk Projelerine Yönelik Tutularının Eğitim Durumları Açısından İnceleyen Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

	Eğitim	Ort.	Varyansın Kaynağı	Top. Kareler	df	Ort. Kareler	F	Sig
Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerine Yönelik Tutum	Lise	2,8420	Gruplararası ¹	16,978	3	5,659,210	26,051	,00
	Önlisans	3,3680						
	Lisans	3,3306	Grup İçi Toplam	84,505	389			
	L.üstü	3,3884		101,483	392			

Farklılığın hangi eğitim durumları arasında ortaya çıktığını görmek için ise çoklu karşılaştırma testlerinden biri olan LSD testi kullanılmıştır. Yapılan çoklu karşılaştırma testinde Tablo 5' de gösterilmektedir.

Tablo 5: LSD Çoklu Karşılaştırma Testi

Değişkenler	Ortalama Farklılıklar	Std. Hata	Sig.	% 95 Güven Aralığı		
				Alt Sınır	Üst Sınır	
Lise-Önlisans – Lisans-L.üstü	Lise-Önlisans	-,525*	,0666	,000	-,656	-,394
	Lisans-Önlisans	-,488*	,0660	,000	-,618	-,358
	Lisans-L.Üstü	-,546*	,0816	,000	-,706	-,385
	L.Üstü-Lise	,525*	,0666	,000	,394	,656
Önlisans	Lise	,037	,0580	,520	-,076	,151
	Lisans	-,0204	,0753	,786	-,168	,127
	L.Üstü					
Lisans	Lise	,488*	,066	,000	,358	,618
	Önlisans	-,373	,058	,520	-,151	,076
	L.Üstü	-,057	,074	,440	-,204	,089
L.Üstü	Lise	,546*	,081	,000	,385	,706

Önlisans	,020	,075	,786	-,127	,168
Lisans	,057	,074	,440	-,089	,204

Tablo 5' de görüldüğü üzere lise öğrencilerinin diğer önlisans, lisans ve lisansüstü öğrencilerinden anlamlı bir şekilde farklılaştığı ancak önlisans, lisans ve lisansüstü öğrencilerinin ise kendi aralarında herhangi bir farklılık olmadığı görülmektedir. Yüksek lisans ve üzeri eğitime sahip olan öğrencilerin daha olumlu tutuma sahip olduğu görülürken, en az olumlu tutuma sahip olan eğitim durumu ise lise olarak görülmektedir.

5. SONUÇ

Bireyin kişilik özellikleri arasında sayılabilen, var olmakla başlayan ve bireyin hayatı boyunca devam eden, üzerine düşen vazifeleri yapması ve bunu yaparken de sadece bireysel olarak kendine yarar sağlamakla kalmayıp aynı zamanda bir toplumda yaşamının gerekliliklerini de yerine getirmek anlamına gelen sorumluluk birey hayatındaki en önemli kavramlardır. Çünkü bireyle başlayan sorumluluk bireyden bireye yayılarak toplumları da etkilemektedir.

Bireysel sorumluluk ve toplumların etkileşimi ile ilgili en önemli kavramlardan bir tanesi sosyal sorumluluk kavramıdır. En basit anlamda çevresel ya da toplumsal bir probleme çözüm üretmek ya da problemi aza indirmek için devlet ya da özel sektör tarafından geliştirilen bir takım sosyal çalışma ya da çalışmalar serisidir.

Yapılan literatür çalışmaları sırasında bireysel sorumluluk ve sosyal sorumluluk konularının birlikte çalışıldığına rastlanılmış (Özen, 2011; Özen, 2013; Gündoğan, 2013; Ekici, 2014; Cengil, 2015; Çağlayan, 2015) ancak bireysel sorumluluğun sosyal sorumluluk faaliyetleri gerçekleştiren işletmelerin ürün ve hizmetlerine ne şekilde etkilediği konusunda herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle çalışma önem taşımaktadır.

Yapılan analizlere göre (1) öğrencilerin sosyal sorumluluk algıları ile sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik tutumlar arasında ilişki olduğuna, (2) sosyal sorumluluk faaliyetlerine olan tutumun cinsiyete göre farklılık gösterdiğine, (3) eğitim düzeyleri arttıkça sosyal sorumluluk faaliyetlerine olan tutumun farklılık gösterdiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bu sonuçlar paralelinde pazarlama yöneticilerinin, sosyal sorumluluk kampanyalarını hazırlarken; kadın ve erkeklere ayrı ayrı hitap edecek şekilde tanıtıcılar düzenlemelerinde ve özellikle eğitim kurumlarında verecekleri tanıtıcı eğitimler ya da kariyer günleri gibi özel toplantılarda kampanyalar hakkında ilgi vermelerinin şirkete, ürüne ve dolayısı ile satışa katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Özellikle lise eğitim düzeyinde yapılacak bilinçlendirme çalışmaları işletmeler için daha önemli hale geldiği görülmekte, bu eğitim düzeyinde yapılacak her türlü faaliyetin işletmeye karşı olumlu tutumun sürekliliğini sağlayacağı ve satış rakamlarına uzun vadeli etki yaratacağı öngörülmektedir.

Kaynakça

Aktan, C.C ve Börü, D. (Ed.) (2007). Kurumsal sosyal sorumluluk. Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmeler ve sosyal sorumluluk (s.11-36). İstanbul: İGİAD Yayınları.

- Argüden, Y. (Ed) (2007). Kurumsal sosyal sorumluluk. Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmeler ve sosyal sorumluluk (s.37-44). İstanbul: İGİAD Yayınları.
- Başcı, A. ve Gambarov, V. (2008). Türkiye’de tüketicilerin sosyal sorumluluk kampanyalarına ve sosyal açıdan sorumlu şirketlere karşı tutumu. Muhan Sosyal İşletmecilik Konferansı, 3-6 Eylül 2008, ODTÜ.
- Brownell, K.D., Kersh R., Ludwig D.S., Post R.C., Puhl R.M., Schwartz M.B., Willet W.C. (2010). Personal responsibility and obesity: a constructive approach. Health Affairs, 29/3, 379-387.
- Carroll, A. (1991). The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organizational stakeholders. Business Horizons, 34/4, 39-48.
- Carroll, A. (1999). Corporate social responsibility, evolution of a definitioanl construct. Business and Society, 38, 3, 268-295.
- Cengil, M. (2015). Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde sorumluluk duygusu ve sorumluluk davranışı üzerine bir araştırma. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 33.
- Cüceloğlu, D. (2002). Keşkesiz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağlayan, H. (2015). İnsan onuru bağlamında sorumluluk bilinci’ e- malakat. Mezhep Araştırmaları, 97-120.
- Çelik, A. (Ed.) (2007). Şirketlerin sosyal sorumlulukları. Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmeler ve sosyal sorumluluk (s.61-84). İstanbul: İGİAD Yayınları.
- Dalyan F. (Ed.) (2007). Etkilenenlerin yönetimi teorisi açısından işletmelerin sosyal sorumluluk ile ilgili strateji oluşturma süreci. Kurumsal sosyal sorumluluk, işletmeler ve sosyal sorumluluk. (45-60). İstanbul: İGİAD Yayınları.
- Demirgüneş, K. B. (2015). Sosyal sorumluluk projelerine yönelik tutumun, satın alma davranışı ve satın alma niyeti üzerindeki etkisi. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 33/3, 47-74.
- Dodurgalı, A. (2010). Çocukta sorumluluk bilincinin önemi ve ailede kazandırılması. çocuk ve ergen eğitiminde anne baba tutumları. İstanbul.
- Doğan, U. (2015). Öğrenci bireysel sorumluluk ölçeği-10’un Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17/1, 164-170.
- Ekici, G. (2014). Öğretmenlerin öğrenci başarısından sorumluluk algı ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. Çağdaş Eğitim Dergisi.
- Gündoğan, A. O. (2013). Eylemde sorumluluk ve özgürlük ilişkisi. www.aliosmangundogan.com/PDF/Bildiri/Ali-Osman-Gundogan-Eylemde-Sorumluluk-ve-Ozgurluk.pdf adresinden erişildi. (ET:10.03.2017).
- LaRose, R., Rifon J. N., Enbody R. (2008). Promoting personal responsibility for internet safety. Communications of The Acm, 51/3.
- Lembet Z. (2012). Markalar ve kurumsal sosyal sorumluluk. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1-24.

Luo, X. and Bhattacharya, C.B. (2006). Corporate social responsibility, customer satisfaction, and market value. American Marketing Association, 70/4,1-18.

Mckelvie, S. J. (1987). Validity of an intuitive personality scale: personal responsibility as a predictor of academic achievement. Educational and Psychological Measurement, 47.

Mohr L.A., Webb D.J. and Harris K. (2001). Do consumers expect companies to be socially responsible? the impact of corporate social responsibility on buying behavior. The Journal of Consumer Affairs, 35/1,45-72.

Özen, Y., Gülaçtı F., Çıkılı Y. (2002). İlköğretim öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile iç-denetimsel sorumluluk ile dış- denetimsel sorumluluk düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 4/2.

Özen, Y. (2011). Kişisel sorumluluk bağlamında kariyer seçimini etkileyen sosyal psikolojik faktörler. Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama, 2/3, 81-96.

Özen, Y. (2013). sorumluluk duygusu ölçeğinin geliştirilmesi; geçerlilik ve güvenilirliği. Journal of European Education -JEE, 3/2.

Resnik, D. B. (2007). Responsibility for health: personal, social and environmental. Journal of Medical Ethics, 33/8.

Rodgers, S. (2004). The effects of sponsor relevance on consumer reactions to internet sponsorships. Journal of Advertising, 32/4, 67-76.

Sen, S. and Bhattacharya, C. B. (2001). Does doing good always lead to doing better? consumer reactions to corporate social responsibility. American Marketing Association, 38, 2, 225-243.

Singg, S. and Ader, J.A. (2001). Development of the student personal responsibility scale-10. Social Behaviour and Personality, 29/4, 331-336.

Wikler, D. (2002). Personal and social responsibility for health. Ethics and International Affairs 16/2.

Yutra, F., Yontar A. (2006). Sınıf öğretmenlerinin öğrencilerden beklendikleri sorumluluklar ve sorumluluk kazandırmada kullandıkları yöntemler. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15/2, 411- 424.

Ziff, M. A., Conrad P., Lachman, M. (1995). The relative effects of perceived personal control and responsibility and health-related behaviours in young and middle-aged adults. Health Education Behavior, 22/1.

Türk Dil Kurumu (2017).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58ad6441164467.56302515 adresinden erişildi (ET:12.03.2017).

EVLİLİK PROGRAMLARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET KAVRAMININ İNCELENMESİ

Öğr.Gör. Dilay GÜVENÇ

Yrd.Doç.Dr. Benan YÜCEBALKAN

Öğr.Gör. Barış AKSU

Kocaeli Üniversitesi

Öz

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadınla erkeğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasını, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini, onlara verdiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır. Sistem-toplum tarafından belirlenen/öğretilen/dayatılan roller kadın ve erkeklerin yaşamlarını şekillendiren ana öğeler haline gelmekte kadınlık-erkeklik kuralları dayatılmaktadır. Dayatmaların dışında düşünmek ve hareket etmek genellikle birtakım yaptırımlarla karşılık görmektedir. Hukuksal anlamda eşit olan kadın ve erkeğe bu yaptırımlar toplum tarafından uygulanmaktadır. Bu yaptırımlar sıklıkla ayıplama, kınama yoluyla öğretilirken bazen de alaylar, küçümsenmeler ve dışlanmalar halini almakta ve hatta şiddete maruz kalmalar haline dönüşebilmektedir. Televizyon kanallarında gündüz kuşağında yer alan evlilik programları da kadınlık-erkeklik ve evlilik kavramları üzerine kurgulanmakta ve kadının olması gereken “makbul gelin” aday formatı kurgu üzerinden işlenmekte ve öğretilmektedir. Bu çalışma son dönemlerde Diyanet İşleri Başkanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı gibi kurumların tepkisini çeken ve hatta Meclis’te hakkında araştırma komisyonu oluşturulan bu programlardan birini örnek alarak öğretilen kadınlık-gelinlik kurgusunu incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet, evlilik programları, kadınlık, mahremiyet

THE NOTION OF GENDER INVESTIGATION ON WEDDING TV SHOWS

Abstract

Gender uses as a term from different ways than sex: to define social and cultural roles of women and men, to define the way of differentiation between women and men, and to define their social roles which are given by their sexes. To be determined, be taught or be imposed roles of women and men shapes their lives mainly and these roles are determined by system or society. These womanhood and manhood rules are imposed to people. To different way of thinking or moving out of these roles encounter some enforcement. These enforcements are enforced by society to women and men who are equal juridically. These enforcements are usually with the way of be blamed or denunciation as well as sometimes derisions, be underrated or exclusions an even physical violence. In tv channels, daytime wedding tv shows are fictionalised on womanhood-manhood and the notion of marriage and the “desirable bride” which women should be are fictionalised and taught. These programs get reaction to Directorate of Religious

Affairs and Ministry of Family and Social Policies as well as the commission of investigation was constituted by parliament. This work took example one of these programs thus, it aims to investigate the fiction of womanhood and manhood which is taught by these programs.

Keywords: Gender, wedding tv shows, womanhood, privacy

GİRİŞ

Kitle iletişim araçlarının en yaygını ve birçok etkileme unsurunu (görüntü, ses, müzik, hareketlilik) barındırması nedeniyle en etkili kabul edilen televizyonun birey ve toplum üzerindeki etkilerinin, yönlendirmelerinin, öğretilerinin olumlu mu olumsuz mu olduğu hem tarihsel sürecinde uzun zamandır ve hem de özellikle son dönemde sıklıkla tartışılan bir konudur. Günümüz dünyasında televizyon ve medya ister olumlu ister olumsuz yönde olsun, toplum üzerinde tartışmasız bir “etkileme gücüne” sahiptir. Televizyon günümüz toplumlarının zihinsel hayatına hükmeden, biçimlendiren, üreten, yayan bir araç konumundadır. Bu aracın kullanımı piyasa koşulları ve yüksek kâr elde etme güdüsüyle bir araya geldiğinde, reyting oranlarını arttırmak ya da daha fazla kitleyi ekranlara çekebilmek temel amaç olmaktadır.

1. TV VE TOPLUM

Medyanın hızlı bir şekilde önemli bir araç haline gelmesi, sahip olduğu en güçlü araçla, popüler kültür ürünleriyle gerçekleşmiştir. Medya fonksiyonlarını, farklı içerik, tür ve formatta biçimlendirdiği popüler kültür ürünlerini kullanarak gerçekleştirmektedir. Medya kuruluşları, uzun süreden beri, yayınları aracılığı ile biriktirdikleri büyük bir sermaye ile güçlenmişler ve güçlerine güç katmışlardır. Bugün dünyadaki birçok ülkede medya, devleti yönlendirebilecek güce ulaşmıştır. Toplum sağlığını koruma adına denetleme kurulları oluşturulmasına rağmen, insanların düşünsel ve ruh sağlıklarını bozan yayınlarına bir şekilde devam etmektedirler (Meder ve Çiçek, 2011: 69-80).

Televizyon, ortalama insanın kavrayamayacağı, algılama gücünü aşan, karmaşık, organize ve gelişmiş bir yapıya sahiptir. Bu gelişmişlik düzeyini, yüzyıllar boyu biriken teknik gelişmişlikten ve insan doğasına ilişkin bilgilerin birikiminden ve bunların kullanılmasından alır. Medya çalışanlarının çoğu eğitilmiş, uzman kişilerden oluşmaktadır. Bu donanımlı insanlar, insan doğasını ve yapısını araştıran birçok bilim alanından (sosyoloji, psikoloji, tıp, sanat, edebiyat, felsefe) yararlanmaktadırlar. Televizyon programlarını hazırlayan uzmanlar; aşırı heyecan, şok, korku, tehlike, panik, patlama gibi heyecan uyandıran duygu durumlarından yararlanarak, kitleler üzerinde dikkat uyandırmayı başarmaktadırlar. Televizyon gücünü görüntüden ve halkın kullandığı dilden alır. Televizyon, cemaatinin mantığına değil kalbi ve duygularına seslenir (Karaboğa).

Hayatımızın her dakikasında ve yaptığımız işin her anında televizyon gerçeğiyle uyumlu haldeyiz. Bundan dolayıdır ki, yapısalcı bakış açısı televizyon kullanımını “ortamsal ve düzenleyici” olarak ikiye ayırmaktadır. “Ortamsal kullanım” televizyonun ev dekorasından fon müziği şeklinde kullanımına kadar etkin bir şekilde, evin iç halini tanımlayan argümanlara tekabül etmektedir. Televizyonun “düzenleyici kullanımı” ise, televizyonun bireylerin davranışlarını şekillendirmesi, alışkanlıklar oluşturması ve zihniyet temelinde eylem refleksi geliştirmesi gibi açılımlara tekabül etmektedir (Polat ve Karanlı, 2012: 31-43).

ABD’de ilk TV yayını denemeleri 1927 yılında yapılmış (Washington’dan New York’a), düzenli yayınlara ise İngiltere 1936, ABD 1939 yılında başlamıştır. ABD’nin düzenli yayına daha geç başlamasının sebebi, daha yüksek görüntü kalitesi etme çabalarıydı. Bu iki ülkeyi Sovyetler Birliği, Almanya ve Fransa takip etmiştir. Düzenli yayınlara, İkinci Dünya Savaşı’nın devam ettiği 1939–1945 yılları arasında kesintiye uğramıştır. Savaşın bitimiyle televizyon hızla radyonun ve sinemanın yerini almaya başlamıştır. Televizyon özellikle göçmen işçi sınıfının gruplar halinde izlediği inanılmaz, sihirli bir kutu olarak görülmüştür. ABD’de yüzden fazla TV kuruluşu 1950’lerde ülkenin üçte ikisine yayın yapar hale gelmiştir. Televizyonun ilk zamanlarında ekranda resimler ve fotoğraflar gösterilmekte ve bunlar üzerine konuşmalar yapılmaktadır. Daha sonraları radyodaki belgeseller, haber programları, yarışmalar ve müzik revüleri televizyona uyarlanmıştır. 1955–1956 yılında televizyon her hafta yayınladığı drama dizileriyle tüm ülkede büyük ilgi ve heyecan uyandırmıştır. Bu dizilerin en önemli yanı bir tiyatro oyunu gibi canlı yayınlanmaları olmuştur
(http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/gazetecilik/moduller/radyo_televizyon_tarihi.pdf).

Televizyonun ilk yıllarında haber içerikli programlar ve dramaların dışında önerilen programlar arasında bilgi yarışmaları ve müzik içerikli stüdyo yayınları yer almaktaydı. Ticari yayıncılığa geçilen 1990’lı yıllarda tamamen televizyona özgü program türleri de ekrana taşınmaya başlanmıştır. Daha çok yurt dışında televizyonculuk açısından gelişmiş ülkelere esinlenerek yapılan bu formatlar arasında farklı Reality Showlar ve Talk Show’lar sayılabilir. Bu tür programların yanı sıra özellikle gündüz kuşaklarını hedef kitlelerin ilgisini çekebilecek yapımlara ayırmak rekabet halindeki kanalların öncelikleri arasına girmiştir. Ayrıca çok yüksek bir ev kadını nüfusun varlığı (işgücüne katılım oranı 2016-%30.3), özellikle de bu toplumsal mesleki kategoriye satın alma ve tüketim alışkanlıkları nedeniyle özel ilgi gösteren reklam verenleri özgün ve uygun programlar sunan kanallara yönlendirmiştir. Öyle ki 2000’ler itibarıyla Türkiye’de gündüz kuşağı kadın programları başlı başına bir televizyon türü olarak yerini alır. Yapıları ve içerikleri değişse de öncelikli olarak bu hedef kitleye yönelik programlar varlıklarını sürdürmektedir (Tanrıöver, 2012: 63).

Gündüz kuşağı programlarının vazgeçilmez “kadın” programları formatları kanallara göre farklılıklar göstermektedir. Televizyonun gerek ortamsal kullanımında, gerek de düzenleyici kullanımı açısından evlilik programlarının izleyici kitlesi üzerindeki etkileri önem kazanmaktadır. Kitle iletişim araçlarının kadın-erkek rollerinin belirlenmesinde toplumdan beslendiği gibi geniş kitlelere ulaşması bakımından topluma yön verebilecek güçte olması açısından da önemlidir.

Bu çalışma, evlilik programları konusuna toplumsal cinsiyet açısından yaklaşmaktadır.

2. TOPLUMSAL CİNSİYET

Toplumsal cinsiyet kavramının anlamı, Simone de Beauvoir’ın ünlü sözünde billurlaşır: “Kadın doğulmaz, kadın olunur.” Böylece cinsiyetin bu dünyada ‘başımıza gelen’lerle ilişkili bir şey olduğunu söylemiş oluruz, yani, kız bebeklerin içlerinde annelik, yumuşaklık, sevecenlik, hamaratlık, oğlan bebeklerin ise savaşıklık, sertlik, alet edevat tamirine yatkınlık vb. tohumları taşıyarak dünyaya gelmediklerini. Aslına bakılırsa, eğer böyle tohumlar varsa, bunların kız ve oğlan bebeklere gelişigüzel serpiştirilmiş olduğuna inanmak için daha fazla sebebimiz var:

Savaşçı kadınlar da tanıyoruz, şefkatli erkekler de. Dünyanın en büyük (dikkat, 'iyi' değil!) aşçıları erkek. Eline bir tornavida aldı mı evdeki her türlü elektrikli aleti söküp takabilecek kadınlar var (Bora, 2011).

Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı bir tanımlamadır. Kadınla erkeğin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmasıdır. Toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimi ve onlara verdiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır.

Kadınlık öğretisi toplum tarafından kültürel aktarım ve kodlamalar yoluyla birçok farklı şekilde gerçekleştirilmektedir.

- Aile (anne – baba - kardeşler – aile büyükleri)
- Kurumsal Eğitim Mekanizmaları (okul, ...)
- Toplumsal İlişkiler (arkadaşlar, akrabalar,...)
- İletişim araçları (TV, İnternet,...)
- Tüketim/Pazarlama mekanizmaları (reklam, ürün- hizmet...)

Kitle iletişim araçlarının toplumun yararı yerine, sahiplerinin ve reklam verenlerin çıkarlarına hizmet etmeye başlaması nedeniyle «toplumsal sorumluluk kuramı» ortaya atılmıştır.

Toplumsal sorumluluk kuramına göre, kitle iletişim araçları, yayınlarında üç prensibi göz önünde bulundurmalıdır. Bunlar;

1. Kitle iletişim araçlarının özgürlüğü,
2. Topluma kamu görevleri,
3. Bireysel özgürlükler.

Toplumsal sorumluluk kuramı, kitle iletişim araçlarının özgür olmakla birlikte topluma karşı görevlerinin olduğu anlayışına dayanmaktadır. Kitle iletişim araçları sırf ticari anlayışla hareket ettiklerinde toplumu bilgilendirme, kamuoyu oluşturma, eğlendirme, eğitime, iktidarı denetleme gibi işlevlerini hakkıyla yerine getirmesi mümkün değildir. Bu nedenle sosyal sorumluluk anlayışı ile hareket edilmesi, ticaretin yanında aynı zamanda bir kamu görevinin yapıldığının bilincinde olunması gerekmektedir.

Gerbner önderliğindeki 'Kültürel Göstergeler' ekolü tarafından ortaya atılan kitle iletişim araçlarının etki kuramlarından biri olan yetiştirme kuramına göre; kitle iletişim araçları, bireylerin yetişmelerinde ve yaşam biçimleri üzerinde en az kanaat önderleri kadar etkili olmaktadır.

Kitle iletişim araçları kanalıyla yayılan kültür endüstrisi, geniş kitleler tarafından kolayca anlatılabilecek, diyalogdan çok imaja dayalı, şiddet ve cinsellik içeren programlar üretmektedir. Bu nedenle bireyler ve kitleler üzerinde güçlü etki oluşturarak onları olumsuz etkilemektedir (Mora).

Truman Show yapımcısı Andrew Niccol filmin başlangıcında şu cümleleri kullanmaktadır. «Artık aktörleri ve bize hissettirdikleri o sahte duyguları izlemekten bıktık. İhtişamlı gösterilerden ve özel efektlerden yorulduk. İçinde bulunduğu dünya, bazı açılardan sahte de olsa, Truman'ın kendisinde yapay olan hiçbir şey yok. Senaryo yok, replik yok. Her zaman Shakspeare olduğu söylenemez. O bir hayat...»

Truman Show filminde medyanın ya da daha özelden televizyonun, hayatı bir oyuna/eğlenceye dönüştürmesine, gerçekliği yıkararak gündelik yaşamı bir mal/meta haline getirmesine eleştirel biçimde yanıtlar aranmaya devam edilir (Truman Show).

Reality showları çekici yapan yapımcı açısından ünlü olmayan kişilerin show'da yer alması ile ciddi bir maliyet avantajı sağlanmakta ve aynı zamanda seyircilerin de gerçek hayat hikayelerini izlemekten hoşlanmalarındır. Televizyon kanalları rekabet amacıyla gündüz kuşağını hedef kitlenin yani «kadın»ların ilgisini çekebilecek yapımlara ayırmıştır. Çok yüksek bir ev kadını nüfusun varlığı (işgücüne katılım oranı 2016-%30.3) ve yüksek reklam gelirleri ile programların maliyetlerinin düşüklüğü bu yapımların sayısının giderek artmasına neden olmuştur. Öyle ki 2000'ler itibarıyla Türkiye 'de gündüz kuşağı kadın programları başlı başına bir televizyon türü olarak yerini almıştır. Yapıları ve içerikleri değişse de öncelikli olarak hedef kitleye yönelik programlar varlıklarını sürdürmektedir.

Gündüz kuşağı programlarının genel özelliklerine bakıldığında bu programlarda kadına ait konuların ve sorunların istismar edildiği; geleneksel cinsiyet rollerinin, kadına atfedilen toplumsal cinsiyet kalıplarının yeniden üretildiği egemen ataerkil ideolojinin pekiştirildiği yayınlara yoğunluk verildiği görülmektedir.

3. “KISMETSE OLUR” PROGRAM FORMATI

Program 2 sezondur yayınlamakta olan ve iki ayrı evde yaşayan 7 kadın ve 7 erkeğin birbiriyle tanışmalarını, flörtlerini ve evlenme süreçlerini konu almaktadır. Evlenmek üzere bir araya gelen bu insanlar 12 saat aynı evi paylaşıyor, çıkamıyor hatta dijital saatler ile kontrol ediliyorlar. Her hafta yapılan oylama ile birer kişi evden ayrılıyor ve haftanın birincileri maddi para ödülü alıyor. Program Bakanlar Kurulu kararı yayınlanmadan önce gündüz kuşağında 3 saatlik yayın süresiyle yayınlanıyordu. Programın kurgu, yarışmacıların cast olduğu ise yaygın ve ciddi bir iddiadır. Gerçekten evlenmek isteyen çiftlerin yanına bir de ünlü olmak isteyenler eklenince kavgalar, dedikodular, entrikalar çoğalmakta; her bir yarışmacı için sosyal medya üzerinden hayran sayfaları açılmakta ve ürün, mekan tanıtımları yapılmaktadır. Hayran kitlesinin yoğun bağlılık gösterdiği yarışmacılar için eve geri dönüş kampanyaları düzenlenmekte, sosyal medya üzerinden kulüpler oluşturulmaktadır.

29 Nisan 2017 tarihinde Bakanlar Kurulu'na çıkarılan 690 sayılı KHK'da (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170429-M1-2.htm>) “Medya Hizmet Sağlayıcılarla İlgili Düzenlemeler” başlığı altında yapılan düzenlemeler; çocuk ve gençlerin televizyon izlediği saatlerde yapılan ve onların zihinsel, fiziksel ve ahlaki gelişimini olumsuz yönde etkileyen tüm yayınlara yönelik genel bir yaptırımını içermektedir. Daha önce "koruyucu sembol" kullanılarak, çocukların da TV izlediği saatlerde yapılan bu tip yayınlar, bu tarihten sonra koruyucu sembol olsa bile söz konusu zaman dilimlerinde yapılamayacaktır. Ayrıca evlilik programlarında da dönem dönem tespit edilen toplumun milli ve manevi değerlerine ve ailenin korunması ilkesine aykırı yayınlar ile ürün satma, pazarlama, "Ara kazan", "Bul kazan" isimleriyle vatandaşları dolandırıcı nitelikte yayın yapan programlar ile arkadaş bulma programlarına verilecek cezalar yüzde 1-3 aralığından yüzde 2-5 aralığına çıkarılmakla birlikte bu programlar için program durdurma ve belgesel yayın zorunluluğu getirilmiştir.

MADDE 60 – 6112 sayılı Kanununun 8 inci maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “koruyucu sembol kullanılmadan” ibaresi “koruyucu sembol kullanılsa dahi” şeklinde değiştirilmiş ve aynı maddeye aşağıdaki fıkra eklenmiştir.

“(4) Radyo ve televizyon yayın hizmetlerinde, arkadaş bulma amacıyla kişilerin tanıştırıldığı ve/veya buluşturulduğu türden programlara, takviye edici gıdalar ve benzeri destekleyici ürünler de dâhil olmak üzere herhangi bir ürünün ilgili mevzuatına aykırı olarak sağlık beyanıyla satışına, pazarlanmasına ve/veya reklamına, sohbet, arkadaşlık ve eş bulma hatlarının ve hizmetlerinin tanıtımına yer verilemez. Katma değerli elektronik haberleşme hizmet numaraları, yerel aranır numaralar, benzeri özel içerikli hizmetlere ilişkin numaralar ile özel ücrete tabi diğer sabit ve mobil numaralar kullanılmak suretiyle, izleyici ve dinleyicileri yanıltıcı ve/veya haksız kazanca neden olacak şekilde yarışma, çekiliş, lotarya ve benzeri adlar altında ödül ve ikramiye taahhüt edilemez ve bu yöntemle ürün tanıtımı, satışı ve pazarlaması yapılamaz.”

Kanal D ise konuya ilişkin sosyal medya üzerinden şu açıklama ile programı internet üzerinden yayınlamaya devam etmektedir.

“Kısmetse Olur yarından itibaren yeni bölümleri ile kanald.com.tr’de izleyicisi ile buluşuyor. Ünlü sunucu Seda Akgül’ün sunumuyla iki sezondur .Kanal D ekranında yayınlanan ve büyük bir hayran kitlesine sahip olan program “Kısmetse Olur” 06 Mayıs Cumartesi günü itibariyle yoluna artık internette devam edecek. İzleyiciler aynı zamanda www.kanald.com.tr üzerinden “Kısmetse Olur” için oluşturulan sayfada programın eski bölümlerini de rahatlıkla izleyebilecek. Yeni bölümleri ile hafta içi her gün, büyük finali ile her cumartesi saat 10.00’da kanald.com.tr’den yayınlanacak olan program “Kısmetse Olur” ücretsiz olarak izlenebilecek.”

4. BULGULAR

Program 3 ay süreyle düzenli olarak izlenerek yarışmacıların kullandıkları ifadelerden toplumsal cinsiyet içeren ifadeler belirlenmiş ve bu ifadelerden kız ve erkeklere yönelik olarak hazırlanan iki form Likert ölçeği ile düzenlenerek 18-32 yaş arandaki öğrencilere yöneltilmiştir. İfadelerde herhangi bir düzenleme değiştirme yapılmamış, aynı haliyle korunmuştur.

Elde edilen veriler SPSS paket programıyla incelenmiş ve bulgular özet tablolarla gösterilmiştir. Analizlerde %5 anlam düzeyi kullanılmış ve Ki-kare testi, t-test, ANOVA, Friedman testinden yararlanılmıştır.

Tablo 1: Demografik Bilgiler

		n	%		n	%	
Cinsiyet	Erkek	91	45,3	Annenin çalışma durumu	Çalışmıyor	151	75,9
	Kadın	110	54,7		İşçi	34	17,1
Medeni durum	İlişkisi yok	115	57,2		Memur	2	1,0
	Sevgilisi var	78	38,8		Kendi işi	3	1,5
	Sözlü	4	2,0		Emekli	9	4,5
	Nişanlı	2	1,0	Babanın çalışma durumu	Çalışmıyor	10	5,1
	Evli	2	1,0		İşçi	79	40,5
Boşanmış	0	0,0	Memur		11	5,6	
			Kendi işi		58	29,7	
Aylık gelir	2000 ve altı	87	43,5	Emekli	37	19,0	
	2001-3000	70	35,0				
	3001-4000	26	13,0				
	4001 üzeri	17	8,5				

Araştırma 18-32 yaş aralığında olan 91 erkek ve 110 kadın üniversite öğrencileriyle yapılmıştır. Öğrenciler medeni durumlarına ilişkin soruya %57.2'si ilişkisi yok, %38.8'i sevgilisi var şeklinde yanıt vermişlerdir.

Ayrıca öğrencilerin %2'si sözlü, %1'i nişanlı, %1'i ise evli iken; boşanmış öğrenci bulunmamaktadır.

Tablo 2: Anne/Baba Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	Anne		Baba	
	n	%	n	%
Okuryazar değil	8	4,0	4	2,1
Sadece Okuryazar	16	8,1	8	4,1
İlkokul	91	46,0	81	41,5
Ortaokul	57	28,8	60	30,8
Lise	24	12,1	36	18,5
Üniversite	2	1,0	6	3,1
Yüksek lisans	0	0,0	0	0,0

Öğrencilerin anne/babalarının eğitim düzeyine bakıldığında yoğunluk ilk ve ortaokul seviyelerindedir.

Tablo 3: İncelenen TV Programında Erkeklerin Kadınlar için Kullandığı İfadeler için Deneklerin Düşünceleri Sorulduğunda Elde Edilen Bulgular

	Hiz Kabuluyorum	Kısmen Kabuluyorum	Kararızam	Kısmen Kabuluyorum	Tamamen Kabuluyorum	Ort.	s
Kadın dediğin çok güzel bir anne olmalı	1,1	0	1,1	7,7	90,1	4,86	0,53
Hayatındaki kadın nerede nasıl davranacağını bilmeli	1,1	1,1	1,1	13,2	83,5	4,77	0,63
Kadın dediğin yemek yapabilmeli	2,2	3,3	1,1	12,1	81,3	4,67	0,84
Kadın dediğin erkeğin ağırlığını bilmeli	2,2	0	6,7	14,4	76,7	4,63	0,80
Kadın dediğin beni iş hayatımda ve sosyal hayatımda desteklemesini isterim annem gibi olsun	3,3	3,3	4,4	14,3	74,7	4,54	0,97
Kadın dediğin pratik zekâlı olmalı çözüm üretebilmeli	0	3,3	5,5	29,7	61,5	4,49	0,75
Kuaförden vakit ayıramayan değil anam gibi fedakâr kadın gerek	4,4	4,4	6,6	27,5	57,1	4,29	1,07
Kadın dediğin diksiyonunu çok güzel kullanabilmeli	1,1	2,2	9,9	41,8	45,1	4,27	0,82
Erkek otoritesini kurabilmeli, kadın erkeğine saygılı olmalı, olmazsa bunu erkek sağlamalı	2,2	4,4	15,4	22	56	4,25	1,02
Kadın dediğin kendi başına başarabilmeli ve cesur olmalı	2,2	2,2	18,7	27,5	49,5	4,20	0,97
Kadın dediğin susmalı yeri geldiğinde	3,3	7,7	11	22	56	4,20	1,12
Kadın dediğin dışarıda ağırbaşlı oturaklı, bana karşı işveli ve cilveli olmalı	4,5	10,1	12,4	27	46,1	4,00	1,19
Erkek sözü veriyorum burada herkese	4,4	6,7	23,3	16,7	48,9	3,99	1,19
Kadın dediğinin hobisi olsun ben hobilerimi yaparken dırır etmesin	5,5	3,3	23,1	24,2	44	3,98	1,14
Kadının ne yapacağı belli olmaz	15,6	4,4	15,6	8,9	55,6	3,84	1,51
Adamın dibisin sen, helâl sana	14,3	8,8	24,2	13,2	39,6	3,55	1,45
Kız arkadaşımın kıyafetine kanşmam, o sınırnı ve haddini bilir	16,5	12,1	16,5	20,9	34,1	3,44	1,48
Erkeklik öldü mü abi sıyp ediyorsun	15,4	6,6	29,7	17,6	30,8	3,42	1,39
Erkeğin istediğinde kadın susmalı	19,8	11	17,6	17,6	34,1	3,35	1,53
Kadın duygusallığı bu	22	3,3	30,8	13,2	30,8	3,27	1,49
Kadın dediğin her dediğimi yaparsa mutlu oluruz	16,9	14,6	19,1	24,7	24,7	3,26	1,42
Kadının ev işleri ile ilgilenmesini istiyorum ben dışarıyı ile ilgilenirim	20	16,7	21,1	14,4	27,8	3,13	1,49
Kız gibi ağlama karşında, erkeksin sen	34,4	10	12,2	11,1	32,2	2,97	1,71
Kadın kısmı işte ne beklersin	31,5	15,7	25,8	13,5	13,5	2,62	1,40
Kalıbının adamı değilsin sen, çok duygusalsın	33	11	34,1	7,7	14,3	2,59	1,39
Eşim çalışmaz kıskanç bir adamım ben	44,4	10	17,8	14,4	13,3	2,42	1,50
Kadın dediğinin bakkala giderken 10 dk dediyse 11 dk da gelmesi sorun olur	47,1	12,6	13,8	5,7	20,7	2,40	1,60
Kariyer diyen kadınla işim olmaz	37,4	15,4	26,4	13,2	7,7	2,38	1,31
Aradığım özellikleri bir kadında bulamadığım için birden fazla kadınla olduğum doğrudur	61,5	11	4,4	7,7	15,4	2,04	1,54

Erkek öğrenciler kadının güzelliği, anneliği, yer/davranış bilirligi, yemek yapabilmesi, diksiyon kullanımı, erkeğe saygı duyması gibi sosyal rolleri içeren ifadelerde “tamamen katılıyorum” da yoğunlaşmaktadır.

Tablo 4: İncelenen TV Programında Kadınların Erkekler için Kullandığı İfadeler için Deneklerin Düşünceleri Sorulduğunda Elde Edilen Bulgular

	Hic Katabıyorum	Küsmen Katabıyorum	Kararızım	Küsmen Katabıyorum	Tamamen Katabıyorum	Ort.	s
Erkek dediğin kadını korumalıdır	1,8	4,5	5,5	13,6	74,5	4,55	0,93
Erkek dediğin ağır olmalı	5,5	5,5	9,1	19,1	60,9	4,25	1,17
Erkek dediğine sırtımı yaslayabilmeliyim	5,5	7,3	9,1	12,7	65,5	4,25	1,21
Kadın dediğin sözünün eri olur benim bildiğim	11,8	6,4	7,3	17,3	57,3	4,02	1,41
Erkeğin maddi gücü olmak zorunda	6,4	7,3	9,1	37,3	40	3,97	1,17
Kadının doğasında korusun sarsın var erkek güçlü olmalı kanatlarının altına almalı	8,2	11,8	10,9	20	49,1	3,90	1,35
Yuvası dişi kuş yapar	12,7	8,2	14,5	14,5	50	3,81	1,45
Kız vermek adetlerini uygulanz biz	17,3	5,5	19,1	17,3	40,9	3,59	1,49
Kadın yeri geldiğinde susmasını bilmeli, ~~dk~~ dur etmemeli	38,2	11,8	11,8	11,8	26,4	2,76	1,67
Erkek dediğin kışkı olmalı beni taşıyabilmeli	30	15,5	18,2	22,7	13,6	2,75	1,44
Erkek dediğin sözünü geçirmeli oturuşu, kalkışı ~~ürküt~~ meli	40	12,7	12,7	20	14,5	2,56	1,53
Erkeğim nasıl isterse öyle giyinirim	38,2	14,5	21,8	22,7	2,7	2,37	1,28
Erkek dediğin vurduğu yerden ses getirmeli	49,1	16,4	10,9	11,8	11,8	2,21	1,45
Erkek dediğin hemen yumuşamaz tepkisini ağırlığımı koyar. Sınırları belirler ona göre o kadını dāvrandırır	44,5	18,2	16,4	14,5	6,4	2,20	1,32
Erkek dediğin maço olmalı beni kısıtlamalı	50,9	15,5	13,6	14,5	5,5	2,08	1,31
Erkek dediğin masaya vurdu mu yüreğimi hoplatmalı	55,5	14,5	9,1	10,9	10	2,05	1,41
Kadın ne kadar güçlü de olsa erkek yanında güçsüzdür	56,4	8,2	18,2	10	7,3	2,04	1,35
Son sözü erkek söylemeli	60	15,5	10	8,2	6,4	1,85	1,26
Karı kılıklı gibi sanki ne biliyim	66,4	6,4	17,3	4,5	5,5	1,76	1,21
Erkek dediğin bana her ~~dk~~ hesap sormalı	64,5	10,9	13,6	7,3	3,6	1,75	1,16
Kadın çok konuşmaz	69,1	10	6,4	10,9	3,6	1,70	1,20
Erkek kadını yönetmeli kadın erkeği yönetmemeli	69,1	10	12,7	4,5	3,6	1,64	1,10
Sevgilimin istediği ile kendimi bir buçuk yıl eve kapattım ~~aşık~~ olursam gözüm hiçbir şeyi görmez	74,5	8,2	9,1	3,6	4,5	1,55	1,10
Bana fikir soran erkekten hoşlanmam	76,4	7,3	7,3	3,6	5,5	1,55	1,13
Sonuçta erkek erkeğin dediği olur	74,5	11,8	5,5	3,6	4,5	1,52	1,06
Erkek dediğin eşinin çalışmasına izin vermemeli	80,9	3,6	4,5	6,4	4,5	1,50	1,13
Bir ilişkide ne yapıyorsa erkek yapar o belirler o yapamıyorsa ben hiç yapamam	75,5	7,3	13,6	1,8	1,8	1,47	0,93
Kız başına olacak iş mi ~~yasa~~	77,3	12,7	8,2	0,9	0,9	1,35	0,75
Erkek dediğin profesyonel bir yalancı olmalı ne yaptığını bana hissettirmemeli	91,8	3,6	2,7	1,8	0	1,15	0,54

Kadın öğrenciler için ise erkeğin fiziksel, maddi, sosyal gücünü esas alan ifadelerde “tamamen katılıyorum” da yoğunlaşmaktadır.

Tablo 5: Faktör Analizi Sonucuna Göre Elde Edilen Gruplar

	Ort	s	t	p	Test*
Kadının Evdeki Rolü	3,86	0,69	53,66	0,000	$\chi^2=119,75$ $p=0,000$
Kadının Sosyal Rolü	3,86	0,69	53,66	0,000	
Erkeğin kadınlık algısı	2,88	0,91	30,11	0,000	
Erkek Kimliği	2,46	0,71	36,22	0,000	$\chi^2=117,54$ $p=0,000$
Kadının kadınlığa ilişkin algısı	3,70	1,22	31,87	0,000	
Edilgenlik	1,55	1,13	14,34	0,000	

* Friedman testi

Erkeklerin kadınlar için olan ifadeleriyle ilgili yapılan güvenilirlik testi sonucunda Cronbach alfa değeri 0,819 ve kadınların da erkekler için kullandıkları ifadeler ile ilgili güvenilirlik testi değeri 0,871 olarak tespit edilmiştir. Erkeklerin kadınlarla ilgili düşüncelerini gösteren gruplar arasında da anlamlı farklılıklar elde edilmiştir.

Buna göre

- Erkekler kadın kimliğini daha az sorgularken,
- Kadının evdeki ve sosyal rolünü daha fazla sorgulamaktadırlar.

Kadınların erkekler hakkındaki düşüncelerini gösteren gruplar arasında da anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır.

- Bu farklılık özellikle kadının kadınlığa ilişkin algısının daha fazla sorgulanması ve edilgenlik arasında oluşmaktadır.

Bu ifadelere ek olarak anket formlarına öğrencilerin konuya ilişkin yaklaşımlarının aile içi şiddetle ilişkisini değerlendirmek amaçlı hane içinde şiddet var olup olmadığı ve var ise fiziksel ya da psikolojik şiddet olup olmadığı ile ilgili sorular eklenmiştir.

Tablo 6: Hane İçindeki Şiddetin Cinsiyete Göre Dağılımı

Şiddet derecesi	Fiziksel Şiddet				Psikolojik Şiddet			
	Erkek		Kadın		Erkek		Kadın	
	n	%	n	%	n	%	n	%
1	71	80,7%	93	84,5%	62	68,1%	86	78,2%
2	2	2,3%	3	2,7%	5	5,5%	7	6,4%
3	11	12,5%	13	11,8%	14	15,4%	11	10,0%
4	2	2,3%	0	0,0%	6	6,6%	2	1,8%
5	2	2,3%	1	,9%	4	4,4%	4	3,6%
Ort ± s	1,43 ± 0,96		1,30 ± 0,75		1,74 ± 1,20		1,46 ± 1,00	
Test	χ ² =205,98 p=0,000		χ ² =211,02 p=0,000		χ ² =135,2 p=0,000		χ ² =234,8 p=0,000	

Yaşanan fiziksel ve/veya psikolojik şiddete göre erkeklerin ve kadınların TV programındaki ifadelerine verdikleri yanıtlar arasında yapılan inceleme sonucunda erkeklerin yaşadığı psikolojik şiddet ile kadınlık algıları arasında düşük seviyede de olsa pozitif bir ilişki elde edilmiştir. Bununla birlikte kadınların gördüğü psikolojik şiddet ile de edilgenlik arasında düşük düzeyde bir pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 7: Fiziksel ve Psikolojik Şiddetin Erkekler ve Kadınların Görüşleri Arasındaki İlişkileri

	Fiziksel Şiddet	Psikolojik Şiddet
Kadının Evdeki Rolü	-0,019	-0,070
Kadının Sosyal Rolü	-0,019	-0,070
Erkeğin kadınlık algısı	0,015	0,319**
Erkek Kimliği	-0,008	-0,002
Kadının kadınlığa ilişkin algısı	-0,152	-0,020
Edilgenlik	0,054	0,196*

*p<0,05; **p<0,01

SONUÇ

Medya, sistemin gerektirdiği yaşam tarzı kalıplarının benimsenmesini tüketime odaklı birey tipolojisini yaratmak amacıyla, söz konusu değerlerin yerleştirilmesi için popüler kültür ürünlerini kullanmaktadır. Erkek egemen zihniyetle hazırlanan bu kurgular, sorgulanmadan ticari amaçla yeniden üretilen kadına yönelik basmakalıp değer yargıları oluşturmaktadır. İyi-kötü olar7ak, fakat her iki durumda da edilgen, kendi üzerinde söz hakkına sahip olamayan kadın imgesinin toplumun kolektif bilincine yerleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Kaynakça

- Bora, A., (2011), Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık, Erişim tarihi: <http://secbir.org/images/haber/2011/01/15-aksu-bora.pdf> adresinden erişildi. (ET:26.03.2017)
- Karaboğa T., Bir Kitle İletişimsizlik Aracı Olarak Televizyon, Erişim tarihi: 30 Mart 2017, http://www.ilefarsiv.com/id/yazi_4.htm adresinden erişildi. (ET:30.03.2017)

Meder M., Çiçek Z., (2011). Özel hayatın kamusal alanda tartışılması: Kadın programları üzerine sosyolojik bir değerlendirme. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9, 69-80.

Mora, N., (2005). Kitle iletişim araçlarında yeniden üretilen cinsiyetçilik ve toplumda yansımaları. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, ISSN: 1303-5134, Erişim tarihi: 26 Mart 2017, http://www.academia.edu/2234337/Kitle_ileti%C5%9Fim_ara%C3%A7lar%C4%B1nda_yeniden_%C3%BCretilen_cinsiyet%C3%A7ilik_ve_toplumda_yans%C4%B1mas%C4%B1 adresinden erişildi. (ET:26.03.2017)

Polat, F., Karşlı, B., (2012, Bahar). Evliliğe ilişkin Türk televizyon programlarının sosyolojik analizi. EKEV Akademi Dergisi, 16-51, 31-43.

Tanrıöver, H.U., (2012). Türkiye’de Televizyon Yayıncılığı. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2011-24.

Truman Show: Bir Gerçeklik Yanılsaması ve Medya Eleştirisi. (ET:30.03.2017)

http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/gazetecilik/moduller/radyo_televizyon_tarihi.pdf adresinden erişildi. (ET:30.03.2017)

<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/04/20170429-M1-2.htm> adresinden erişildi. (ET:30.03.2017)

MESLEK YÜKSEK OKULU ÖĞRENCİLERİNİN FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR UYGULAMA

Dilay GÜVENÇ

Murat Özgür GÜVENÇ

Öz

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası finansal okuryazarlığı, “Bir bireyin kişisel bütçesini yönetme sürecinde etkin ve bilinçli kararlar alabilmesini sağlayan finansal bilgiye sahip olması ve bu kararları uygulayarak bireysel ve toplumsal finansal refahı artırma yetisidir.” biçiminde tanımlanmaktadır. Finansal okuryazarlık bireylerin finansal konularda bilgi sahibi olmalarını, doğru karar ve davranışlar sergilemelerini amaçlamaktadır. Günümüz küresel ekonomik ortamında krizlerin etki alanı genişlemekte, rekabet ve risk sadece işletmeler için değil bireyler için de hızla artmaktadır. Teknolojik dönüşüm ve gelişimin beraberinde getirdiği ürün farklılaşması finansal sistem, ürün ve hizmetlere yönelik bilgi ve beceri düzeyinin yüksekliğini gerekli kılmakta ve konuya ilişkin farkındalığın önemini arttırmaktadır. Toplumsal kalkınma açısından elbette her yaşta bireyin finansal eğitimi önemli olmakla birlikte geleceğin tüketicileri ve bütçe yöneticileri olarak gençlerin finansal okuryazarlığının önemi dikkati çekmektedir. Bu kapsamda, çalışmanın temel amacı üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin Gerek ve Kurt tarafından geliştirilen (2001) Finansal Okuryazarlık Ölçeği ile değerlendirilmesi ve finansal alan dersleri gören Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü öğrencilerinin finansal bilgi, tutum ve davranışlarını diğer bölümlerin öğrencileri ile karşılaştırarak finansal okuryazarlığa eğitim sürecinin katkısının değerlendirilmesidir. Uygulama Kocaeli Üniversitesi Kandıra Meslek Yüksekokulu'nda gerçekleştirilecektir. –

2145

Abstract

The Central Bank of the Republic of Turkey financial literacy “an individual's personal budget that allows you to take an active and informed decisions in the process of managing those decisions by implementing financial and personal a financial have knowledge and the ability to increase social welfare.” in the form of defined. Financial literacy individuals to be knowledgeable in financial matters, and aims to act as the right decision. Expanding the domain of the crisis in today's global economic environment, competition and risk for individuals who are not just for businesses is increasing rapidly. Product differentiation brought about by technological transformation and development of the financial system, the level of skill and knowledge in products and services increases the importance of awareness on the subject and make the required height. In terms of social development, of course, financial education is important to individuals of all ages, while young people as consumers and managers of the future draws attention to the importance of financial literacy of budget. In this context, the main purpose of the study financial literacy levels of university students, and was developed by Wolf

(2001) financial literacy and financial courses, banking and insurance students in the Department undergoing evaluation with the scale of financial knowledge, attitudes, and behaviors by comparing with students of other departments to evaluate the contribution of financial literacy training process. The University kandira vocational school application will be held.

GİRİŞ

Finansal okuryazarlık en genel haliyle kişinin finansal konularda bilgi sahibi yani cahil olmamasıdır. Finansal araçların kullanımı ve yönetimi hakkında bilgiyle değerlendirme yapma ve etkili karar alması olarak tanımlanabilir.

Küresel dünyada işletmeler için rekabet edebilmek artan üretim miktarı ve elbette bunu karşılayacak artan tüketici miktarını da gerekli kılmaktadır. Günümüz toplumu üyelerini en başta tüketici rolünü oynama görevinin emrettiği şekilde biçimlendirmektedir. Tüketme kabiliyetini arttırmak için tüketicilere hiçbir zaman soluklanma fırsatı tanınmamalıdır. Tüketici piyasasının tüketicileri baştan çıkarmak için baştan çıkarılmayı isteyen tüketicilere ihtiyacı vardır.¹İçinde yaşadığımız tüketim toplumunda tüketim, gençler için var olma nedenidir. Y kuşağı olarak tanımlanan bugünün gençleri tüketim toplumuna doğan tüketici kimlik ile büyüyen, tüketim anlayışlarına stratejilerine yön veren, dönüştüren ve tüketimle anılan ilk kuşaktır. Her yönümüzün AVM lerle çevrili olduğu tüketim ve harcamanın bir yaşam biçimine dönüştüğü günümüzde tüm bireylerin ve özellikle geleceğin meslek ve gelir sahipleri olacak gençlerin para, birikim, yatırım ve harcama kavramlarının doğru anlamlandırılmaları ve yönetmeyi bilmelerinin önemi giderek artmaktadır.

Finansal okuryazarlık sadece bireyler açısından değil ülke ekonomisi açısından da önemlidir. Sermaye piyasaları aracılığıyla ufak birikimler büyük tutarlara dönüşerek yatırımlar gerçekleştirilir. Finansal tabana yayılmanın talep yönünü finansal okuryazarlık oluştururken, arz yönünü ise finansal erişim oluşturmaktadır. Türk Sermaye Piyasası'nın istenen gelişmişlik düzeyine ulaşması için yatırımcı tabanının güçlendirilmesi gerekmektedir.²

Tasarruf ve yatırımın sürdürülebilir büyüme için gerekliliği tartışma gerektirmemekte ve bu nedenle pek çok ülkede tasarruf ve yatırım düzeyini artırmaya yönelik politikalar benimsenmekte, teşvik mekanizmaları yaygın olarak kullanılmaktadır. Son zamanlarda, yeni finansal düzenle birlikte, küreselleşen piyasalar, yeni ve karmaşık finansal ürünler, finansal okuryazarlık ve eğitim konularını giderek daha önemli hale getirmiştir. Çünkü sürdürülebilir büyüme için sadece tasarruf etmek yeterli olmamakta aynı zamanda bu tasarrufların verimli alanlarda kullanılması da önem arz etmektedir. Bu nedenle finansal okuryazarlık seviyesinin yükseltilmesi önümüzdeki hayati konuların başında gelmektedir.³

Finansal okuryazarlık bilgisi üzerine birçok farklıörneklem gruplarında araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Üniversite öğrencilerinden personeline, işletme yöneticilerine ve hane halkı

1 ZygmuntBauman , Küreselleşme Toplumsal sonuçları, ayrıntı yayınları, 6. Basım 2016, s: 92-93

2 Sibel Fettahoğlu, Hane Halkının Finans Eğitimi Ve Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Üzerine Kocaeli'nde Bir Araştırma, Muhasebe ve Finansman Dergisi Temmuz/2015

3 SPKBaşkanı Dr. Vahdettin Ertaş'ın Finansal Okuryazarlık Toplantısı Konuşma Metni (İstanbul, 31 Ocak 2013), <http://www.spk.gov.tr/duyurugoster.aspx?aid=20130201&subid=1&ct=c>

olarak toplumun belirli kesimine kadar olan pek çok örneklem grupları arasında yapılmış araştırmalar mevcuttur. Üniversite öğrencilerinin finansal davranış ve tutumlarını ölçmek için finansal okuryazarlık bilgilerinin araştırıldığı birçok bilimsel yayın bulunmaktadır.⁴

Finansal Okuryazarlık

OECD.finansal açıdan okur-yazar bir kişi temel finansal kavramlarla ilgili bazı temel bilgiye sahip olması gerektiğini ifade etmekte ve Finansal okur yazarlığı, sağlam finansal kararlar vermek ve sonuçta bireysel finansal refahı sağlamak için gerekli farkındalık, bilgi, beceri, tutum ve davranışın bileşimidir şeklinde tanımlamaktadır. 5

OECD'e göre finansal eğitim, tüketicilerin bütçelerini ayarlamalarına, gelirlerini yönetmelerine, tasarruf etmelerine ve verimli bir şekilde yatırım yapmalarına yardımcı olması ve bireylerin dolandırıcılık kurbanı olmamaları açısından da önemlidir. Değişen ürün ve hizmetler ile finansal piyasalarda giderek sofistike hale gelmektedir. Dolayısıyla finansal eğitim sadece hane halkı finansal kararları ve refahları açısından değil aynı zamanda ekonomi ve piyasaların düzgün çalışmasını sağlamak açısından da önemlidir. ⁶

Finansal okuryazarlık, bir tüketicinin paranın kullanımında ve yönetiminde bilgiyle değerlendirme yapmasını ve yatırımlara yön verecek finansal araçların seçiminde etkili ve rasyonel kararlar verebilmesini sağlayan yeterlilik düzeyi olarak tanımlanabilir. Başka bir ifade ile finansal okuryazarlık, bireylerin gelirlerini, birikim ve yatırımlarını akıllıca değerlendirip, bütçelerini doğru yönetebilme yetkinliğine sahip olabilme durumudur.

Finansal okuryazarlık, bir tüketicinin paranın kullanımında ve yönetiminde bilgiyle değerlendirme yapmasını ve yatırımlara yön verecek finansal araçların seçiminde etkili ve rasyonel kararlar verebilmesini sağlayan yeterlilik düzeyi olarak tanımlanabilir. Başka bir ifade ile finansal okuryazarlık, bireylerin gelirlerini, birikim ve yatırımlarını akıllıca değerlendirip, bütçelerini doğru yönetebilme yetkinliğine sahip olabilme durumudur. 7

Finansal okuryazarlık bireylerin günlük hayatta karşılaştıkları finansal sorunların çözümüne katkı sağlarken finansal piyasaların da etkin ve verimli çalışmasını sağlar. 8

Finansal eğitim, her yaştaki bireyin hayatının her alanında bilmeye, öğrenmeye ihtiyaç duyduğu bir kavramdır. Bir yandan finansal piyasalarda hızla artan ürün ve hizmet çeşitliliği nedeniyle bireylerin artan sorumluluklarının ve aldıkları risklerin farkında olmalarının sağlanması, diğer

⁴Selin COŞKUN, Üniversite Öğrencilerinin Finansal Davranış Ve Tutumlarının Belirlenmesi: Finansal Okuryazarlık Algıları Üzerine Bir Araştırma, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt: 5, Sayı: 7, 2016 Sayfa: 2257-2258, <http://www.itobiad.com/download/article-file/226744>

⁵AdeleAtkinson, Flore-Anne Messy, Measuring Financial LiteracyResults Of TheOecd / International Network On FinancialEducation (Infe) PilotStudy, OECD WorkingPapers on Finance, InsuranceandPrivatePensions No. 15, <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5k9csfs90fr4-en.pdf?expires=1494327817&id=id&accname=guest&checksum=9601CD4241F32633F448DC5D85794A39>

⁶Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies, <http://www.oecd-library.org/docserver/download/2105101e.pdf?expires=1494329638&id=id&accname=oid023181&checksum=837D3508F5694232D58C048E0CB2A1B8>

⁷ Türkiye'de Finansal Erişim ve Okuryazarlık 2014, TEB – Boğaziçi Üniversitesi, https://www.teb.com.tr/upload/PDF/foe_endeks_rapor_2014.pdf

⁸ Fettahoğlu, age.

yandan düşük finansal okur-yazarlık oranları ve değişen sosyo-demografik koşullar, finansal eğitimin önemini artırmakta ve sürekliliğini gerekli kılmaktadır.⁹

TCMB ‘e göre finansal eğitim, tüketici ve yatırımcıların bilgilendirilmeleri yoluyla finansal ürünlere, kavramlara ve risklere yönelik farkındalıklarının ve yetkinliklerinin artırılmasıdır.¹⁰

Amerikan Serbest Muhasebecisi ve Mali Müşavirler Enstitüsü’ne göre ise (American Institute of Certified Public Accountants) ; “Finansal okuryazarlık bir kimsenin hayattaki amaçlarına ulaşabilmesi ve finansal refahı yakalayabilmesine yönelik basiretli kararlar vermesi için finansal durumunu etkin bir şekilde değerlendirmesi ve idare etmesi kabiliyetidir”¹¹ (Gökmen, 2012 :19).

Literatür

Fettahoğlu(2015) Hane Halkının Finans Eğitimi ve Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Üzerine Kocaeli’nde gerçekleştirilen bir Araştırma ile ankete katılan örneklem kitlenin finansal okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi, ikincisi ise hane halkının aile bütçesinin yönetimi konusunda bilgi ve davranışlarını belirlemeye çalışmaktır. Bu çalışmada Kocaeli’nde ikamet eden ve tesadüfi örnekleme yöntemine göre seçilen kişilerden, anket formunu eksiksiz bir şekilde dolduran 83 kişinin anketi değerlendirmeye alınabilmektedir. Yapılan çalışmada, katılımcıların finansal okuryazarlık açısından temel düzeyde bilgiye sahip oldukları ancak karmaşık ve bilgi bilmeyi gerektiren araç, ürün ve teknikler konusunda yetersizliklerin olduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda hane halkı açısından yatırım araçlarını tanıma ve yatırım yapma konusunda bilgi eksikliğinin olduğu hisse senedi, tahvil, yatırım fonu gibi menkul değerlerin kullanımının düşük olduğu belirlenmiştir.¹²

Coşkun (2016) Üniversite Öğrencilerinin Finansal Davranış Ve Tutumlarının Belirlenmesi: Finansal Okuryazarlık Algıları Üzerine Bir Araştırma Araştırma ön lisans düzeyindeki öğrencilerin finansal davranış ve tutumlarını ölçmek amacıyla gerçekleştirilmiş ve Celal Bayar Üniversitesi Ahmetli Meslek Yüksekokulundaki dört programda (Bankacılık ve Sigortacılık, Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları, İnsan Kaynakları) öğrenim gören öğrenciler hedef alınmıştır. Her bölümden tesadüfi olarak seçilen toplamda 336 öğrenciyle anket gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin % 49,6 gibi düşük bir oranda olduğu tespit edilmiştir¹³

Alkaya ve Yağlı (2015) Finansal Okuryazarlık - Finansal Bilgi, Davranış Ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama çalışmada finansal

⁹ Dünyada ve Türkiye’de Finansal Hizmetlere Erişim ve Finansal Eğitim, TCMB, Mart 2011, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/7c9b6a7e-23c5-4a50-8bf4-27c2060918c9/finansal_egitim.pdf?MOD=AJPERES

¹⁰ Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları, Haziran 2014, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/feb004f0-bb3c-4d52-bbff-086c0c72c072/eylemplani.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACEfeb004f0-bb3c-4d52-bbff-086c0c72c072>

¹¹ Habil GÖKMEN,

¹²Fettahoęlu.a.g.e.

¹³ Selin coşkun

okuryazarlık; finansal bilgi, finansal tutum ve finansal davranış bakımından araştırılmıştır. Finansal bilgiyi ölçmede öğrencilere Dört İşlem, Basit Faiz, Bileşik Faiz, Çeşitlendirme, Faiz Enflasyon İlişkisi, Risk – Getiri İlişkisi, Finansal Urun Bilgisi olmak üzere temel düzey yedi soru yöneltilmiştir. Öğrencilerin dört işlem sorusunda başarı oranlarının yüksek olduğu (%89) görülmüştür. Finansal ürün bilgisi sorusuna öğrenciler %14 gibi oldukça düşük bir oranla doğru cevap vermişlerdir. Finansal tutuma ilişkin bulgulara bakıldığında öğrencilerin %66,5'sinin olumlu finansal tutum sergilediği görülmektedir. Çalışmada öğrencilerin %78,4 gibi büyük çoğunluğunun olumlu finansal davranış sergiledikleri belirlenmiştir.¹⁴

Gerek ve Kurt (2008) Economic literacy of university students: A sample from Anadolu University üniversite öğrencilerinin ekonomik okur yazarlıklarını belirlemek amacıyla öğrencilerin cevapları frekans ve yüzde dağılımı ile ölçülmüş ve ekonomi dersi alan öğrencilerin finansal farkındalıklarının almayanlara göre daha yüksek olduğu ve Öğrencilerin ortalama bir okuryazarlık seviyesinde olduğu tespit edilmiştir.¹⁵

Beal ve Delpachitra (2003) bu araştırma Toowoomba'daki Güney Queensland Üniversitesi'nde (USQ) 5 ayrı fakülteden , yaklaşık 4000 i uluslararası olan 5000 öğrenci öğrenciler arasında gerçekleştirildi. Frekans ve yüzde dağılımının kullanıldığı çalışmada Karar verici beceriler için ağırlıklı ortalama puan % 47 olarak tespit edilen bu çalışmada, öğrencilerin finansal bilgi sorularında doğruluk oranı %53 düzeyindedir. Bu çalışmaya göre, Avustralya'daki üniversite öğrencileri finansal konularda yetenekli veya bilgili değildirler. Finansal beceri eksikliği, gelecek hayatlarını olumsuz etkileyecek ve aynı zamanda, ülke ekonomisi için olumlu bir sonuç oluşturmayacaktır. Bunun nedeni hem ilköğretim hem de orta öğretim okullarında kapsamlı bir finansal eğitim programının bulunmaması olarak işaret edilmektedir.¹⁶

Lusardi ve Mitchell (2011) Financial Literacy Around The World: An Overview başlıklı çalışmalarında, küreselleşen ve riskin sürekli arttığı bir pazarda, insanların finansal kararlar için iyi bilgilendirilmiş olmalarının zorunlu olduğunu ifade etmektedirler. Bununla birlikte çalışma, finansal piyasaların Almanya, Hollanda, İsveç, Japonya, İtalya, Yeni Zelanda, Amerika Birleşik Devletleri veya Rusya'da hızla değiştiğini vurgulamaktadır. Ayrıca yaşlı nüfusun genç nüfusa göre daha iyi bilgilendirilmiş durumda olduğu, kadınların finansal açıdan daha az okuryazar oldukları, bölgesel farklılıklar açısından da şehir sakinlerinin kırsaldan daha iyi bilgilendirilmiş oldukları tespit edilmiştir.¹⁷

¹⁴Aylin Alkaya, İbrahim Yağlı, Finansal Okuryazarlık - Finansal Bilgi, Davranış Ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research Cilt: 8 Sayı: 40 Ekim 2015

¹⁵Gerek, Sevgi and Kurt, Adile Askim, Economic Literacy of University Students: A Sample from Anadolu University (May 25, 2008). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1137610> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1137610>

¹⁶Diana J. Beal, Sarath B. Delpachitra, Financial Literacy Among Australian University Students , Economic Papers, vol22, No 1. March 2003, pp 65-78, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1759-3441.2003.tb00337.x/epdf>

¹⁷Annamaria Lusardi Olivia S. Mitchell, Financial Literacy Around The World: An Overview, National Bureau Of Economic Research 1050 Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138 June 2011

Finansal Okuryazarlığın Önemi

Finansal okuryazarlığın sadece birey açısından değil, ülke, aile, işyeri ve açısından da öneme sahiptir. Yurtiçi tasarruflar yüksek ve sürdürülebilir büyüme açısından büyük önem taşımaktadır. Tasarruf-Yatırım Açığı, makroekonomik açıdan cari açığa neden olmaktadır. TÜİK Hane halkı bütçe anket verilerine göre, 2000 lerde tasarruflar düşmüş ve OECD nin altında kalmıştır. Bu düşüşün temel sebebi özel tasarruflar ve özellikle hanehalkı tasarruflarındaki düşüştür. Bireysel tasarrufların artırılması açısından ise finansal okuryazarlık önem kazanmaktadır.¹⁸

MasterCard tarafından gerçekleştirilen Türkiye'nin de içinde bulunduğu 144 ülkede 150 bin kişiyle gerçekleştirilen finansal okuryazarlık araştırmasına göre Türkiye'de 18 yaş üzeri yetişkinlerin 4'te biri finansal okuryazar değil. Riski dağıtmak, enflasyon, faiz ve bileşik gibi finans kavramlarına hakim olmak olarak tanımlanan finansal okuryazarlık oranının ortaya konması için yürütülen çalışmada Türkiye, araştırmaya katılan 144 ülke içinde 120. sırada yer alıyor.¹⁹

Finansal okuryazarlık finans hakkında genel kültür düzeyine sahip olmak demek değil, finans piyasasında alışveriş yaptığında kendini rahat hissetmektir. Finansal okuryazar bir kişi, parasını ve varlıklarını iyi bir şekilde kullanır, sadece bugünü değil, geleceği düşünerek kısa vadeli hareket etmek yerine uzun vadeli planlar yapar, bunlara uyar. Risklerin farkında olarak gelirini ve varlıklarını koruma yönünde adımlar atar. Finansal okuryazar bir kimse iktisadi ve finansal sistemdeki dinamizmin farkında olduğu için bilgi ve tecrübe edinmeyi kesinlikle bırakmaz. Dolayısıyla finansal okuryazar kişi,²⁰

- Parasını iyi yönetebilmeli
- Finansal sistemin işleyişini anlamalı
- Finansal planlar yapabilmeli
- İyi iletişim kurabilmelidir.

Finansal okuryazar olabilmek için birey temel finans kavramlarını, finansal sistemdeki önemli kurumları, bunların çeşitleri, işlevleri ve işleyişi ile piyasaya sundukları başlıca ürün ve hizmet çeşitleri, ailenin finansal hedeflerinin belirlenmesi, bütçe hazırlamanın yararları, bütçe hazırlarken dikkate alınması gereken unsurlar, aile bütçesini hazırlama süreci ve acil ihtiyaçlar için bütçe oluşturulması hakkında bilgi sahibi olmalıdır.

Finansal okuryazar bireyin finansal araçlara ilişkin farkındalığı ve bilgisi bulunmalıdır. Kredi kartı bilinçli kullanıldığında faydalar sağlayabilen bir araç iken yanlış kullanımında birey ve ailenin hayatında ciddi sorunlara yol açmaktadır. Finansal okuryazar için en yaygın finans araçlarından biri olan kredi kartının seçimi, kullanımı, güvenliği ve borcunun kapatılması konularının bilinmesi de önem taşımaktadır.

Ayrıca borç yönetimi stratejilerinin ve bu çerçevede bir borç aracı olarak tüketici kredilerinin özelliklerinin bilinmesi aileler için önem taşımaktadır. Kredinin anlamı, tüketici kredileri ile

¹⁸Kamer Karakurum Özdemir, Dünya Bankası 13 Kasım 2012, TÜSİAD Finansal Okuryazarlık Konferansı <http://www.fo-der.org/wp-content/uploads/2013/09/Finansal-Yeterlilik-Anket-sonuclari-TUSIAD.pdf>
¹⁹ <https://eticaretcagi.com/2017/03/29/mastercarddan-turkiyede-finansal-okuryazarlik-oranini-ortaya-koyan-arastirma/>

²⁰Gökmen, age. S:23-24

ilgili temel hususlar, akıllı borçlanma ve borç seviyesini düşürme stratejileri, yaygın kredi tuzakları ve yatırım dolandırıcılıkları bir finansal okuryazarın bilgi sahibi olması gereken konulardır.²¹

Finansal okuryazarlık dijital çağın gerektirdiği okuryazarlık alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Hızlı dönüşümlerin, yeniliklerin ve büyük bir veri akışının yaşandığı günümüzde gençler daha karmaşık finansal ürünler, hizmetler ve sistemler ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bu koşullarda gençlerin finansal risk ve fırsatların farkında olmaları, bütçelerini doğru yönetebilmeleri ve finansal problemlere karşı öngörü geliştirebilmeleri bireylerin ve dolayısıyla toplumun finansal sağlığını geliştirmeye katkı sağlayacaktır. Bu noktada OECD tarafından sıklıkla vurgulanan gençlerin mümkün olduğunca küçük yaşlardan itibaren finansal eğitiminin sağlanması ve finansal eğitimin zorunlu eğitim müfredatı ile bütünleştirilmesi dikkate alınması gereken hususlardır. Bireylerin ve toplumun refah düzeyini etkileyecek olan bu yeterliğin her birey için eşit eğitim fırsatı çerçevesinde sunulması gerekir. Ülkelerin böyle bir yeterliği bireylerin kendi olanakları dâhilinde geliştirmelerini bekleyerek riske atması ve finansal eğitimi göz ardı etmesi uzun vadede toplumda finansal sistemin sağlıklı işleyişini engelleyecek olumsuz etkilerin ortaya çıkmasına neden olabilir.²²

OECD 2014 te yayınlanan Financial EducationforYouth raporunda gençlerin daha önceki kuşaklara göre daha fazla risk altında olmaları nedeniyle finansal eğitimin gençlere odaklanmasının gerekliliğini ve gençlerin mümkün olduğunca küçük yaşlardan itibaren finansal eğitiminin sağlanması ve finansal eğitimin zorunlu eğitim müfredatı ile bütünleştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.²³

Finansal Okuryazarlık, günümüz dünyasında yaşam ve istihdam için evrensel olarak gerekli bir beceri haline gelmiştir. “Geleceğin tüketicileri ve bütçe yöneticileri”nin

finansal okuryazar olması önemlidir. Finansal okuryazarlık bilgisi üzerine birçok farklı örneklem gruplarında araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Gençlerin finansal davranış ve tutumlarını ölçmek için finansal okuryazarlık bilgilerinin araştırıldığı birçok araştırma bulunmaktadır. Amerika ‘da Jumpstart Koalisyonu 1997 den beri her yıl ülke çapında liseli gençlerin finansal okuryazarlığını ölçmektedir. Lise öğrencilerin de finansal okuryazarlık düşüktür ve ciddi ilerleme görülmemektedir.(2008 de en düşük %48) Avustralya ‘da en yaygın yapılan ANZ Yetişkin Finansal Okuryazarlığı araştırması sonuçlarına göre okuryazarlığı en düşük gruplar 18-24 yaş ile 70 yaş ve üzerindedir.

2012 yılında Dünya Bankası ve 2015 yılında OECD alt kuruluşu olan

Finansal Eğitim Uluslararası Ağı (International Network on Financial Education- INFE) tarafından yapılan finansal yeterlik araştırması 14 ülkede uygulanmıştır.

Araştırmaya katılan ülkeler: Arnavutluk, Britanya Virgin adaları, Ermenistan, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Estonya, Macaristan, İrlanda, Malezya, Norveç, Peru, Güney Afrika, İngiltere.

²¹Finansal Okuryazarlık Eğitim Notları, Zehra ŞARLAK, Aile Eğitim Programı, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, www.aile.gov.tr

²²Temel Bir Yaşam Becerisi: Finansal Okuryazarlık,

<https://tedmem.org/mem-notlari/yorumlarimiz/temel-bir-yasam-becerisi-finansal-okuryazarlik>

²³Financial EducationforYouth, The Role of Schools, ISBN:9789264174825 (PDF) ;9789264174818, http://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/financial-education-in-schools_9789264174825-en

- Tüm ülkelerde erkeklerin finansal bilgisi kadınlardan daha fazladır.
- Ülkelerin çoğunda kadınların uzun dönemli düşünme becerisi erkeklerden daha fazladır.
- Ülkelerin çoğunda orta yaş grubu olanların finansal okuryazarlık düzeyi daha yüksek çıkarken genç ve yaşlıların finansal okuryazarlık düzeyleri düşük çıkmaktadır.
- Yüksek gelir grubunda finansal okuryazarlık daha yüksektir.
- Eğitim düzeyi arttıkça bireyler finansal okuryazarlık artmaktadır.

Dünya Bankası ve Sermaye Piyasası Kurulu işbirliği ile 21 Nisan – 4 Temmuz 2012 tarihleri arasında TÜİK İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması kapsamında 12 bölgede, 40 il ve 142 ilçede; rassal örneklem yöntemiyle seçilen 3009 yetişkinle gerçekleştirilen çalışmanın sonuçları önemli bulgular sunmaktadır. OECD'nin dünya genelinde finansal okur-yazarlık düzeyini ölçmek üzere geliştirmiş olduğu standart modül kullanılmıştır.

KATILIMCILAR İÇERİSİNDE	YÜZDE (%)
Basit bölme işlemi yapabilen	84
Faiz kavramını tanımlayabilen	72
Basit faiz hesabı yapabilen	36
Birleşik faiz hesabı yapabilen	26
Zorunlu harcamalardan sonra elde parası kalan	38
Zorunlu durumlarda borç kullanan	55
Borcu kapatmak için borç alan	51
Bir yıldan uzun ekonomik planlar yapan	25
İleriki yaşlarda harcamalar için endişelenen	80

Sorulara doğru cevap verme oranı gelir düzeyi (SES- Sosyo Economic Status) yükseldikçe artmaktadır

Amaç , Kapsam, Yöntem

Çalışmanın genel amacı üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin değerlendirilmesidir.Çalışmada Sarıgül (2015) tarafından geliştirilen “Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği” kullanılarak veriler toplanmıştır. Bu sorulara eklenen demografik sorular ile oluşturulan anket formu Bankacılık bölümünden 114 ve diğer bölümlerden 114 olmak üzere toplamda 228 öğrenciye uygulanmıştır. Bu çalışmada ise, KOU Kandıra MYO da bulunan İşletme Yönetimi, Tekstil Teknolojileri, Halkla İlişkiler ve Banka& Sigorta bölüm öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri incelenecektir. Ankete ilişkin yanıtların, frekans ve yüzde dağılımı kullanılarak finansal okuryazarlık Tutum ve Davranış farkındalığının tespit

edilmesi ve okuryazarlığın bölümler arasında bir farklılık gösterip göstermediğine bakılması amaçlanmaktadır.

Bulgular

Katılımcı öğrencilerin bölüm ve sınıflara göre dağılımı %50 Bankacılık Sigortacılık ,%15 İşletme Yönetimi ,%23 Halkla İlişkiler, %12 Tekstil Teknolojileri ve % 47 birinci sınıfta %53 ikinci sınıfta yer almaktadır.

Bu öğrencilerden;%65 'i kadın, % 35 'i erkek, 98 'i bekar, %2 si evli Ayrıca öğrencilerin;%87 si işgücünde değil iken, %13 ü işgücüne dahildir. İşgücündeki öğrencilerin çalışma süreleri ise 1 yılın altında yoğunlaşmaktadır.

Ailelerin aylık gelir düzeylerine bakıldığında %55 oranında ağırlıklı olarak 1500-2500 aralığında yoğunlaşmakta iken %23ü 1500 ve altı, %16 sı 2500-5000 arası ve %6 ise 5000 ve üzeri gelir düzeyinde yer almaktadır.

Öğrenciler finansal ürünlere ilişkin seçimlerini değerlendirmek amacıyla “Finansal ürün seçiminde etkili olan faktörler nelerdir? sorusu yöneltildiğinde öğrencilerin %91 i kararını vermeden önce farklı firmaların farklı finansal ürünlerini dikkate alırım şeklide yanıtlarken, sadece %6 sı tek bir firmanın karar vermesi için yeterli olacağını ifade etmektedir.

Öğrenciler tercih edilen finansal ürünlerin seçim sürecinde karar verirken%27 banka şubasından alınan bilgiyi, %43 hem banka hem uzman tavsiyesini,%30 diğer bilgi kaynaklarını tercih etmektedir.

Öğrencilere gelirlerinin yaşam maliyetini karşılayıp karşılamadığını sorduğumuzda katılımcıların %73 ü hayır karşılamıyor %27 si ise evet karşılıyor yanıtlarını vermektedir. Ayrıca katılımcılar katılımcıların %48 ü evde biriktirmeyi %52 bankada biriktirmeyi tercih etmektedir. Kişisel gelirleriniz maliyetinizi karşılamaya yetmediği zaman ihtiyaçlarınızı karşılamak için hangi yolu tercih edersiniz?şeklindeki soruya katılımcıların % 86 sı harcamaları kısmak %14ü ise aile ve arkadaşlardan borç almak şeklinde yanıt vermiştir. Katılımcıların %53 ü ailedeki finansal kararların baba tarafından alındığı söylerken , %32 si birlikte karar verildiğini ifade etmektedir.

“Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği” sorularına ilişkin yanıtlar Tablo 1 de gösterilmektedir.

	Kesinlikle katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
Para ile ilgili konular ilgimi çekmez.	32,5	25,8	15,79	17,98	7,46
Planlanmış harcamalar için kışede para bulundurulmalıdır.	65,79	24,12	2,63	2,19	5,26
Finansal planlama ve bütçe çok parası olanlar için gereklidir.	10,53	15,35	25,88	32,02	15,35
Günlük ve haftalık gibi kısa dönemler için harcama planı yapmak gereksizdir.	7,46	9,21	18,42	35,96	28,95
Ne yaparsam yapayım finansal durumumda bir değişiklik olmaz	7,89	,749	25,00	28,51	29,39
Finans konularında eğitim almak isterim	25,44	35,83	26,32	6,58	4,39
Alışveriş yapmak mutluluğum için önemlidir	27,56	20,00	19,11	20,89	12,44
Para harcanmak içindir, biriktirmek için değildir	17,18	15,86	14,10	26,87	25,99
Harcamalarımı kontrol etmekte zorlanırım	20,18	16,74	20,26	25,11	17,62
Paramın nasıl bittiğini anlamam	29,73	21,62	14,86	19,37	14,41
Alışveriş yaparken fiyatları kıyaslarım	47,37	33,33	9,65	3,07	6,58
Bir şey satın alırken finansal durumumu dikkate alırım	47,14	28,19	14,10	5,29	5,29
Gazetelerin ve TV için ekonomi ve finans haberlerini izlerim	10,71	26,34	29,91	16,52	16,52
Haftalık / aylık harcama planları yaparım	45,67	31,30	9,65	3,80	6,58

Biçer(2016) Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık İle İlgili Tutum Ve Davranışlarının Değerlendirilmesi başlıklı çalışmasında finansal okuryazarlık düzeylerini harcama, tutum, algı ve ilgi gibi toplam dört boyutta incelemiştir. Bu çalışmada da bu dört boyutu dikkate alınmaktadır. Finansal okuryazarlık ölçeği soruları bu dört boyuta yerleştirilerek incelenecektir.

Tablo 2 de ise finansal okuryazarlığa ilişkin dört temel boyuta göre ölçek sorularının dağılımını göstermektedir.

HARCAMA	TUTUM	ALGI	İLGİ
Alışveriş yapmak mutluluğum için önemlidir.	Planlanmış harcamalar için köşede para bulundurulmalıdır.	Günlük ve haftalık gibi kısa dönemler için harcama planı yapmak gereksizdir.	Finans konularında eğitim almak isterim
Para harcamak içindir, biriktirmek için değildir.	Alışveriş yaparken fiyatları kıyaslarım.	Finansal planlama ve bütçe çok parası olanlar içindir	Gazetelerin ve televizyonların ekonomi ve finans haberlerini izlerim
Harcamalarımı kontrol etmekte zorlanırım.	Bir şey satın alırken finansal durumumu dikkate alırım.	Ne yaparsam yapayım finansal durumumda bir değişme olmaz.	Parasal konular ilgimi çekmez
Paramın nasıl bittiğini anlamam	Haftalık ve aylık harcama planları yaparım.		

Harcama, tutum, algı ve ilgi başlıklarındaki her bir soruya bölümler arası bir ilişki olup olmadığının anlaşılması amacıyla ki- kare test uygulanmıştır.

Sonuç olarak;

- Öğrencilerin **Harcamaya** ilişkin tutum ve davranışlarına dair soruların bölüm ile ilişkisinde genel olarak ile bir ilişki saptanamamış sadece para harcama/biriktirme tutumu arasında bir ilişki belirlenmiş ancak bu ilişkinin de oldukça zayıf bir olduğu görülmüştür.
- Öğrencilerin **Finansal Tutuma** ilişkin tutum ve davranışlarına dair soruların bölüm ile ilişkisinde bölüm ile fiyatların kıyaslanması ile bölüm ile harcama planları arasında bir ilişki tespit edilmiş ancak düzeyinin çok düşük olduğu belirlenmiştir.
- Öğrencilerin **Finansal İlgilerine** ilişkin tutum ve davranışlarına dair soruların bölüm ile ilişkisinde bir ilişki tespit edilememiştir.
- Öğrencilerin **Finansal Algılarına** ilişkin tutum ve davranışlarına dair soruların bölüm ile ilişkisinde bir ilişki tespit edilememiştir.

Buna göre, öğrencilerin finansal içerikli bir bölüm olan **Bankacılık / Sigortacılık** ile diğer bölümlerde okumakta olmaları açısından anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Elde edilen sonuçlar;

- Banka ve Sigortacılık alanındaki ders içeriklerinde finansal okuryazarlık bilinci oluşturmaya yönelik içerik bulunmaması ve
- ağırlıkları olarak finansal kurumlara, ürünlere, ilişkilere ve işleyişe ilişkin konular olması ile açıklanabilir.

Finansal Okuryazarlık sadece teknik bilgi değil, tutum ve davranış oluşturmaya yönelik altyapıya ihtiyaç duymaktadır.

Bu nedenle Finansal Okuryazarlık eğitimlerinde; sadece finansal piyasaya ilişkin kurumlar, ürünler, ilişkiler ve işleyişin anlatılmasının yeterli olmadığı ,finansal okuryazarlığın bir kültür gerektirdiği dikkate alınmalıdır.

Finansal Okuryazarlık düzeyinin artırılması için;

- çalışmaların mümkün olan en küçük yaş grubuna yönelik planlanması,
- içeriklerinin ise teknik bilgi verilmesi yerine duyarlılık ve bilinç

oluşturulmasına yönelik hazırlanması,

- konuya ilişkin ebeveynlere yönelik farkındalık eğitimlerinin verilmesi

gerekmektedir.

Kaynakça

Adele Atkinson, Flore-Anne Messy, Measuring Financial Literacy Results Of The Oecd / International Network On Financial Education (Infe) Pilot Study, OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions No. 15, <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/5k9csfs90fr4-en.pdf?expires=1494327817&id=id&accname=guest&checksum=9601CD4241F32633F448DC5D85794A39>

Annamaria Lusardi Olivia S. Mitchell, Financial Literacy Around The World: An Overview, National Bureau Of Economic Research 1050 Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138 June 2011

Sibel Fettahoğlu, Hane Halkının Finans Eğitimi Ve Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Üzerine Kocaeli’nde Bir Araştırma, Muhasebe ve Finansman Dergisi Temmuz/2015

SPK Başkanı Dr. Vahdettin Ertaş’ın Finansal Okuryazarlık Toplantısı Konuşma Metni (İstanbul, 31 Ocak 2013), <http://www.spk.gov.tr/duyurugoster.aspx?aid=20130201&subid=1&ct=c>

Selin COŞKUN, Üniversite Öğrencilerinin Finansal Davranış Ve Tutumlarının Belirlenmesi: Finansal Okuryazarlık Algıları Üzerine Bir Araştırma, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi Cilt: 5, Sayı: 7, 2016 Sayfa: 2257-2258, <http://www.itobiad.com/download/article-file/226744>

Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies, <http://www.oecd-library.org/docserver/download/2105101e.pdf?expires=1494329638&id=id&accname=oid023181&checksum=837D3508F5694232D58C048E0CB2A1B8>

Türkiye’de Finansal Erişim ve Okuryazarlık 2014, TEB – Boğaziçi Üniversitesi, https://www.teb.com.tr/upload/PDF/foe_endeks_rapor_2014.pdf

Dünyada ve Türkiye’de Finansal Hizmetlere Erişim ve Finansal Eğitim, TCMB, Mart 2011, http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/7c9b6a7e-23c5-4a50-8bf4-27c2060918c9/finansal_egitim.pdf?MOD=AJPERES

Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları, Haziran 2014, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/feb004f0-bb3c-4d52-bbff->

086c0c72c072/eylemplani.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACEfeb004f0-bb3c-4d52-bbff-086c0c72c072

Aylin Alkaya, İbrahim Yağlı, Finansal Okuryazarlık - Finansal Bilgi, Davranış Ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İibf Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi TheJournal of International SocialResearch Cilt: 8 Sayı: 40 Ekim 2015

Gerek, Sevgi and Kurt, Adile Askim, EconomicLiteracy of UniversityStudents: A Samplefrom Anadolu University (May 25, 2008). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1137610> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1137610>

Diana J. Beal, Sarath B. Delpachitra, FinancialLiteracyAmongAustralianUniversityStudents , EconomicPapers, vol22, No 1.March 2003, pp 65-78, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1759-3441.2003.tb00337.x/epdf>

Kamer Karakurum Özdemir, Dünya Bankası 13 Kasım 2012, TÜSİAD Finansal Okuryazarlık Konferansı <http://www.fo-der.org/wp-content/uploads/2013/09/Finansal-Yeterlilik-Anket-sonuclari-TUSIAD.pdf>

<https://eticaretcagi.com/2017/03/29/mastercarddan-turkiyede-finansal-okuryazarlik-oranini-ortaya-koyan-arastirma/>

Finansal Okuryazarlık Eğitim Notları, Zehra ŞARLAK, Aile Eğitim Programı, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, www.aile.gov.tr

Temel Bir Yaşam Becerisi: Finansal Okuryazarlık,

<https://tedmem.org/mem-notlari/yorumlarimiz/temel-bir-yasam-becerisi-finansal-okuryazarlik>

Financial EducationforYouth, The Role of Schools, ISBN:9789264174825 (PDF) ;9789264174818, http://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/financial-education-in-schools_9789264174825-en

Biçer Baha Enis, Altan Fatih, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/ataunisosbil/article/view/5000183801/5000179389>

ZygmuntBauman , Küreselleşme Toplumsal sonuçları, ayrıntı yayınları, 6. Basım 2016, s: 92-93

KUŞAKLAR VE PAZARLAMA İLETİŞİMİ: KUŞAKLARIN DİJİTAL PAZARLAMA UNSURLARINA YÖNELİK TUTUMU

Öğr. Gör. Emel SARITAŞ

Prof. Dr. Süleyman BARUTÇU

Öz

Günümüz iletişim dünyasının akıl almaz şekilde evrim geçirmesi ve iletişim alanındaki yeniliklerin pazarlama faaliyetleri içinde kullanım imkanı düşünüldüğünde gelişen teknolojiyi yakından takip etmek işletmeler için göz ardı edilmemesi gereken önemli bir faaliyet alanı olarak kabul edilebilir. Bununla birlikte işletmeler yenilikleri en uygun şekilde pazarlama karmasına dahil ederken, bu iletişim unsurları ile ulaşabilecekleri kitlenin özelliklerinin belirlenmesi diğer önemli bir faaliyet alanı olarak değerlendirilmelidir. Hedef kitleyi tanımlamada en temel kriter olarak kabul edilen yaş faktörü, aynı kuşağı yaşayan bireyler olarak ele alındığında işletmelere daha net bilgiler sunma imkanı da vermektedir. Bu çalışmada bireylerin içinde buldukları kuşaklara göre dijital iletişim unsurlarını kullanım durumları ve kuşakların bu dijital iletişim unsurlarına yönelik tutumları analiz edilerek, araştırma bulguları çerçevesinde işletmelere ve pazarlama yöneticilerine önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelime: Dijital İletişim Unsurları, İnternet, Sosyal Medya, Mobil Telefonlar, Kuşaklar

2159

1.GİRİŞ

Gelişen teknoloji ile birlikte iletişimin birçok farklı dijital araçla gerçekleştirilmesi pazarlama dünyasına tutundurma faaliyetleri açısından önemli kapılar açmıştır. Zaman geçtikçe yeni gelişen teknolojilere her yaştan bireyin uyum sağladığı görülmekte, bu durum ise işletmelerin tutundurma faaliyetlerinde hedef kitle tanımlamasını yeniden yapılandırmaya zorlamaktadır. Diğer yandan farklı yaş grupları içinde yer alan bireyler kendilerine dijital iletişim araçları ile çeşitli mesajlar gönderilmesine farklı tepkiler gösterebilmektedir. Bu çalışmada dijital iletişim unsurlarının kullanımı ve bu unsurlara yönelik tutumun kuşaklara göre farklılaşp farklılaşmadığı analiz edilmesi amacıyla farklı kuşak kategorisinde bulunan 387 kişi ile görüşülmüş ve elde edilen bulgular çerçevesinde dijital teknolojiyi kullanan işletmelere önerilerde bulunulması hedeflenmiştir. Literatürde bu konu çerçevesinde herhangi bir araştırmanın mevcut olmayışı ise çalışmanın önemini arttırmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Kuşaklar

Tarihsel süreç incelendiğinde belirli tarih aralıkları ile sınıflandırılmış ve bu aralıklara damgasını vurmuş değerler, düşünce ve davranış şekilleri bulunmaktadır. Bu tarihsel aralıklara kuşak kavramı üzerinden inceleyerek insanların davranışlarını analiz etmek daha gerçekçi verilere ulaşabilmemizi kolaylaştırmakta ve bu nedenle de psikoloji, sosyoloji, yönetim,

pazarlama ve kitle iletişim alanlarında kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Chen 2010:132). Kuşak kavramı; genel olarak aynı yıllarda doğmuş, birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişiler topluluğudur (www.tdk.gov.tr/). İnsanın yaşam evreleri boyunca, beraber yaşadığı veya aşağı yukarı yirmi iki yıllık aynı zaman dilimi içerisinde yaşayan insan topluluğu (Strauss ve Howe 1991, aktaran Morsümbül, 2014:7) olarak tanımlanırken; benzer davranışları ve değer yargıları, yaşam biçimleri olduğu ve bununda belirli bir çağda doğmuş olmaktan kaynaklandığı (Chen, 2010: 132) ifade edilmektedir. Kuşakların oluşması ise çoğunlukla aynı tarihsel zaman dilimini paylaşan bireylerin yaş gruplarına dayanmaktadır (Kowske vd., 2010: 266). Bir kuşağın hangi yılları kapsayacağı konusunda bir netlik bulunmamakla birlikte Cheung her bir kuşak arasında 40 yıl, Strauss ve Howe 20 yıl, Kondrateiff 20-30 yıl, Bousquet ise 30 yıl olması gerektiğinin ifade etmektedir (Fancy, 2004:76 aktaran Morsümbül; 2014:17). Genel kabul gören kuşak sınıflandırmasına bakıldığında ise 1946-1964 yılları arası Bebek Patlaması (Baby Boomer) kuşağı; 1965- 1979 yılları arası X kuşağı, 1980-1999 yılları arası Y kuşağı, 2000 ve sonrası kuşak için ise Z kuşağı şeklinde olduğu görülmektedir (Kuran 2012; Ayhün 2013 Seçkin 2000; Şenbir 2004; Altıntuğ 2012; Mengi 2009; İzmirlioğlu 2008).

X kuşağı bireyleri doğmuş oldukları dönem olan 1961-1980 yılları arasında önemli politik ve ekonomik koşulların etkisiyle gelecek kaygısı yüksek, kariyer yapmaya hevesli; çok çalışmaya ve para kazanmaya odaklı hale gelmiştir (Altıntuğ, 2012: 205-206). X kuşağında yer alan bireyler bilgi ve iletişim teknolojisiyle kendinden sonraki kuşak bireyelerine göre daha geç yaşlarda tanışmış olsalar da bu alanda önemli gelişmeler sağlamışlardır. Cep telefonu kullanma, iş e-maillerini takip etme ve İnternet’ ten araştırma yapma gibi standart becerilere sahiptirler (Reisenwitz ve Iyer, 2009: 93). Lassitsa ve Kol (2016) ise X kuşağının satın alma davranışları açısından daha karmaşık olduğu, hala karar verme ve satın alma metodlarının geleneksel yollara dayalı olduğu, ürünlerin özelliklerini duymanın yanı sıra niçin kendileri açısından ihtiyaç olduklarını anlatılmasını istediklerini ifade etmektedir. Bu kuşak uzmanlar tarafından da “rekabetçi” olarak tanımlanmakta ve Türkiye’nin % 22’sini oluşturmaktadır (www.dijitalajanslar.com).

Zhang ve Bonk (2010) göre, Y kuşağının doğduğu tarihler olan 1980 ve 2000 yılları arası teknolojik ve ekonomik değişimlerin, kendinden önceki dönemlerle karşılaştırıldığında çok daha hızlı olduğu bir zaman aralığıdır. Bu dönemde doğanların yaşamları çok yönlü, hızlı ve yoğun geçmektedir. Y kuşağı bireyleri teknoloji ile büyümüş ve hayatlarının büyük bir parçasını teknoloji kullanarak geçirmektedirler (Wong vd., 2008: 8802). Bu nedenle, Y kuşağı bireyleri teknoloji ile büyüyen bir kuşak olması, bu kuşağın teknoloji ile gönüllü bir ilişki içinde olmasını sağlamış ve bu özellik ise diğer kuşaklardan ayıran en temel özellik olarak kabul edilmiştir (Reisenwitz ve Iyer 2009: 93).

2000 yılı ve sonrasında doğmuş kişiler Z kuşağı olarak tanımlanmaktadır. Y’ den sonra gelen ve bazı nüfus bilimcilerin son kuşak olduğunu düşünceleri nedeniyle alfabenin son harfi ile ifade edilen Z kuşağı için, “C” (community–topluluk), “İ” (internet, i-pot), “e” (elektronik), “D” (dijital), “M” (mobil), “H” (hip hop) gibi bir çok harf kullanılmaktadır (Mengi, 2012). Z kuşağının en belirgin özelliği yeni olan her şeyi merak etme ve yeni yollarla bu merakı tatmin etme alışkanlığıdır. Farklı olana ve yeniye yönelik arayışı oldukça yüksektir. Öyle ki ihtiyaçları olmadığı halde pek çok ürünü yeni ve farklı oldukları için tercih etmektedirler (Tuncer ve Tuncer, 2016: 227-228). Türk İstatistik Kurumu 2015 verilerine göre 0-14 yaş grubu, bir diğer

ifadeyle Z kuşağıdır ve Türkiye nüfusunun %24,3'ünü oluşturmaktadır. Bu kuşağa hitap edecek olan şirketlerin yeni teknolojiyi çok iyi kullanmaları beklenmektedir.

2.2 Dijital İletişim Unsurları

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler, insan hayatının her alanında önemli bir yer kaplamakta ve hemen hemen her yaşta insan bu teknolojik gelişmelerden yararlanmaktadır (Wky ve Louw, 2008: 246). Her alanda bireylerin hayatına giren teknoloji özellikle iletişim araçlarında önemli bir değişim yaratmış, bireylerin yeni iletişim ortamlarına geçişini zorunlu kılmıştır. Yaşanan dijitalleşme süreci bireylerin hayatını birçok açıdan kolaylaştırdığı gibi, iletişim dünyasına yeni bir soluk kazandırmıştır. İletişim metotların da yaşanan bu değişim ile işletmeler pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirecek birçok farklı kanala sahip olurken, pazarlama dünyasına dijital pazarlama olarak adlandırılan yeni bir kavram eklenmiştir. Dijital pazarlama kavramı için farklı yazarlarca farklı tanımlar yapılmıştır. Jarvinan ve Karjalouoto (2015: 117) dijital pazarlamayı, işletmelerin amaçlarına ulaşmak için elektronik cihazların ve kanalların kullanımı olarak tanımlamaktadır. Wymbs'e, (2011: 2) göre ise müşteri için değer oluşturan etkileşimli ve etkileşimsiz tüm pazarlama faaliyetlerini desteklemek için web sayfaları, e-posta, veri tabanları, mobil/kablosuz iletişim ve dijital TV'yi de kapsayan dijital teknolojilerin tümü kullanılarak yapılan pazarlama faaliyetleridir. Bununla birlikte dijital pazarlama unsurlarına bakıldığında farklı farklı sınıflandırmaların yer aldığı görülmektedir. Jarvian ve Karjalouoto (2015: 117) web sayfası, arama motoru, çevrimiçi reklam, e-posta ve sosyal medya kanallarını dijital pazarlama unsurları olarak sınıflandırırken, Koiso ve Kanttila (2004) ise tüm dijital olarak kullanılabilen iletişim araçlarını dijital pazarlama unsuru olduğunu belirtmektedir. Wymbs (2011) ise dijital pazarlama unsurlarını müşterilerin kullandıkları ve işletmelerin kullandıkları olmak üzere iki ana sınıflandırma yapmıştır. İşletmelerin kullandıkları uygulamaları; arama motoru optimizasyonu, içerik geliştirme, e- ticaret entegrasyonu, web dizaynı ve kanal entegrasyonu olarak; müşterilerin kullandığı uygulamaları ise; sosyal medya, arama motoru, mobil, e- ticaret, e- posta olarak ifade etmektedir.

Dijital pazarlama unsurlarının çeşitliliği bu alanda yapılan çalışmaların çok farklı açılardan ele alınmasına sebep olmaktadır. Çoğunlukla yapılan çalışmalarda her bir dijital pazarlama unsurun ayrı ayrı ele alınarak incelendiği görülmektedir. Çalışmalar incelendiğinde genel olarak internet, mobil telefonlar ve sosyal medya araçları üzerinde odaklanma ön plandadır. Bireylerin hayatlarının önemli bir kısmına hakim olması nedeniyle işletmelerde bu araçları pazarlama faaliyetlerinde tutundurma aracı olarak kullanmaktadır.

2.2.1 İnternet

Günümüzün en yaygın ve erişilmesi en kolay iletişim gücü olan İnternet, hayatımıza giren ve her anlamda hayatımızı şekillendiren önemli bir güç olarak tanımlanabilir. Bu güç sayesinde insanlar, dünyanın her yerinden birbirleri ile iletişime geçebilmekte, bilgi ve belge alıp gönderebilmekte, oturdukları yerden alış veriş yapar hale gelmektedirler. Yoğun kullanım alanına sahip olması kullanıcı sayısını arttırmaktadır. We Are Social 2016' nın 'Digital in 2016' raporuna göre Türkiye'de aktif internet kullanıcı sayısının bir önceki yıla göre % 10 artış gösterdiği ortaya çıkmıştır. Tüm dünyada internet penetrasyonlarına bakıldığında Türkiye'nin % 58' lik penetrasyon oranı ile 19. sırada olduğu görülmekte ve bu rakam ile küresel ortalamanın (% 46) üzerine çıkmaktadır. Türkiye 2015 yılında ise bu sıralamada 21. sırada bulunmakta idi. Ülkemizdeki 79,14 milyonluk nüfusun, 46,3 milyonunun internete bağlandığı ve internet kullanıcılarının % 77'sinin ise her gün çevrimiçi olduğu, % 16'sının ise haftada en az bir kez

internete bağlandığı görülmektedir. Web trafiğinin % 51'i diz üstü ve masa üstü bilgisayarlar, % 46'sı mobil cihazlar ve % 4'ü ise tabletler üzerinden gerçekleşmektedir (www.dijitalajanslar.com). TUİK hane halkı bilişim teknolojileri kullanım araştırmasına göre ise; 2016 yılında internet kullanan bireylerin kişisel kullanım amacıyla mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranı 2015 yılına göre 1 puan artarak % 34,1'e ulaşmıştır. İnternet üzerinden alışveriş yapanlar incelendiğinde, 2015 yılı Nisan ayı ile 2016 yılı Mart aylarını kapsayan on iki aylık dönemde % 60' ının giyim ve spor malzemesi, % 29,7' sinin seyahat bileti, araç kiralama işlemi, % 25,8' i ev eşyası (mobilya, oyuncak, beyaz eşya vb.) % 21'i elektronik araçlar (cep telefonu, kamera, tütün ve içecekleri) satın aldığı görülmektedir (www.tuik.gov.tr). Görüldüğü üzere interneti kullanan bireyler içinde İnternetin çok çeşitli ürünleri satın almak için kullanıldığı görülmektedir. Tüm bu veriler İnternetin her alanda kullanımı ve günlük hayatımıza yoğun şekilde girdiğini göstermekte ve bunun bir yansıması olarak da işletmeler açısından pazarlama faaliyetlerinin yerine getirildiği önemli bir alan olarak değerlendirilmesine sebep olmaktadır.

İşletmelerin tutundurma faaliyetleri açısından İnterneti nasıl kullandıkları bakıldığında ise e-ticaret kavramı ön plana çıkmaktadır. E-ticaret faaliyetlerinde kullanılan araçlar, faks, telefon, TV, para transfer sistemleri, elektronik ödeme ve internettir (Mucuk, 2007: 244). E-ticaret faaliyetinin önemli bir unsuru olan web siteleri; şirket – müşteri ara yüzü konumunda bulunmakta, müşteri deneyiminin ana kaynağını oluşturmakta ve bu nedenle de en önemli e-ticaret iletişim ögesi olarak kabul edilmektedir. Web siteleri; sanal ürün gösterimi, promosyon malzemeleri, fiyat kataloğu ve satış-dağıtım noktasıdır. Bu nedenle web müşterisi ile iletişim, etkileşim ve işlemlerin gerçekleştirildiği işlevsel platformlardır (Constantinides, 2002: 64). Wolin (2002) göre ise web reklamcılığının en yaygın biçimi ise standart büyüklükte ya da reklam görüntüsüne sahip bir sitenin adını veya kimliğinin duyuran ve reklam verenin kendi web sitesine tıklamaya davet eden banner reklamlar olarak bilinen afiş reklamlarıdır. Zeffe ve Aronsan (1999) banner reklam olarak bilinen afiş reklamlarının web sitelerinin en yaygın reklam türü olduğunu ifade etmektedir.

İnternet yoluyla yapılan pazarlama faaliyetlerine yönelik müşterilerin tutumlarını analiz eden bir çok çalışma mevcuttur (Lee vd.,2007; Ruyter vd., 2001; Yılmaz, 2014, Cohi vd., 2008). İşletmelerin etkin tutundurma faaliyetleri için tutum değişimlerinin zamanında tespiti, ürün ve tutundurma faaliyetlerinde zamanında dönüşümün sağlanması için önemli olmakla birlikte bu konuda kuşakları ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

2.2.2 Cep (Mobil) Telefonları

Evrensel köy olarak adlandırılan günümüz dünyası giderek birbirinden daha fazla ve daha kolay haberdar olan bir dünya düzenine sahip olurken (Aktaş ve Çaycı, 2013:629), mobil iletişim araçları içinde yer alan mobil telefonlar bu düzenin oluşmasında önemli bir paya sahip olmuştur. Alınacak (2012)'a göre mobil telefonlar insanların günlük hayatlarını ve iletişim şekillerini önemli derecede etkileyen ve şekillendiren teknolojik yeniliklerdendir. Bireyin yanından ayırmadığı ve günlük iletişim faaliyetlerinin önemli bir kısmını mobil telefonlar yolu ile gerçekleştirdiği düşünüldüğünde bu araçların aynı zamanda işletmeler tarafından önemli bir tutundurma aracı olarak da kullanıldığı görülmektedir. Barutçu (2008: 16) işletmelerin müşteriler ile etkileşim içinde olmasının, onlara yeni pazarlama kanalları ile ulaşılmasının şirket satışlarını önemli derecede etkilediğini, bilgi teknolojilerinin başarılı bir şekilde

uygulanması yolu ile bu etkileşimin artacağını ve ‘her yerden her yerde’ ifadeleriyle bunu en iyi mobil iletişim teknolojisi yolu ile gerçekleştirebileceğini ifade etmektedir.

Mobil pazarlama kavramı ile ilgili birçok tanım yer almaktadır. Pousttchi ve Wiedemann (2007) mobil pazarlamayı, mobil telefonların kullanılarak mal, hizmet ve fikirlerin tutundurulması faaliyetleri bütünü olarak tanımlamaktadır. Scharl, vd., (2005: 165) mobil pazarlamayı ‘herhangi zaman ve yerde ürünler, hizmetler ve fikirlerle ilgili kişiselleştirilmiş bilgi sunmak amacıyla müşterilere kablosuz medya ortamlarının tüm tarafların çıkarına olacak şekilde kullanılması’ olarak tanımlamaktadır. Barutçu (2008) ise mobil pazarlamayı; müşteriye her an mesaj iletebilme olanağını iletişim teknolojilerinden yararlanılarak sağlayan pazarlama uygulamaları olarak ifade etmektedir. Yuan ve Cheng (2004)’e göre, mobil telefonların her zaman insanların yanında taşınması, sesli ve görüntülü iletişim imkanı sağlaması, her zaman açık olması, mesajların kaydedilerek sonra yanıtlanabilme imkanı gibi faktörler işletmelerin pazarlama faaliyetlerinde önemli bir araç olarak kullanılmasını desteklemektedir. Mobil iletişim yoluyla gerçekleştirilebilecek pazarlama faaliyetleri ise, özelliklerine göre SMS (Short Message Service\Kısa Mesaj Hizmeti), MMS (Multimedia Messaging Service\ Çoklu Ortam Mesajlaşma Hizmeti) ve Bluetooth (Barutçu ve Göl, 2009: 30) olarak sıralanabilir. SMS reklamcılığı tüketicinin ihtiyacı olan mesajları alışveriş öncesi ve sonrası olarak değerlendirerek şekillendirme, mağazalara ulaşmada yardımcı olma, son kampanyalar hakkında bilgi verme gibi birçok ihtiyacı karşılayabilecek niteliğe sahiptir (Vervridis ve Polyzos, 2002). Çakır, vd., (2010) müşteriyi muhafaza etme, düşük maliyet, ve daha geniş kitleye ulaşma imkanı tanınması SMS reklamcılığını önemli kıldığını ifade etmektedir. Multimedya mesajları resim ya da video klip içerebilirken SMS’ ler sadece 160 karakterlik bir metin formatına sahip olması, kısa mesaj servisinin tek dezavantajı olarak ifade edilebilir. Yine de hem MMMS (Mobile Multimedia Messaging Service-Mobil Çoklu Ortam Mesajlaşma Hizmeti) hem de SMS kanalları tüketiciler ile firmaların ilişkilerinde olumlu etkilere sahip olabilmektedir (Nysveen, vd., 2005: 259).

Mobil telefonların hemen hemen her yaştan bireyin kullandığı düşünüldüğünde, yaş faktörünün önemli bir analiz alanı olarak birçok çalışmada ele alındığı görülmektedir. Mante-Meyer ve Haddon (2001) 20 yaşın üzerindeki bireylerde mobil faaliyetlere uyumun arttığını, dünyanın diğer bölümlerine oranla İskandinav gençlerinde mobil kabulün daha hızlı olduğunu ifade etmektedir. Yang ve Jolly (2008), mobil veri hizmetlerinin kabulü için yaş faktöründe bir karşılaştırma yaparak X kuşağı ile Baby boomer kuşağını karşılaştırmış ve X kuşağının mobil hizmetlerin kullanımı konusunda bebek patlaması kuşağına göre olumlu tutum içinde olduğu sonucuna varmıştır. Barutçu, (2007) 418 mobil telefon kullanıcısı ile iletişime geçmiş, tüketicilerin mobil alışverişe olumlu tutum içinde olmadığı, ancak mobil pazarlama araçlarına olumlu bir tutum sergilediği sonucuna ulaşmıştır. Barutçu ve Göl, (2009) mobil reklam araçlarına yönelik tutumları incelemeye yönelik yapmış oldukları çalışmada 158 mobil telefon kullanıcısı ile görüşmüş ve onların SMS, MMS ve Bluetooth aracılığı ile görüntülü, yazılı ve sesli mobil reklam mesajlarına karşı pozitif bir tutuma gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır. Diğer yandan yerli ve yabancı literatür taramasında kuşakların X-Y-Z kuşakları olarak ele alınarak mobil pazarlama faaliyetlerine yönelik tutumlarını analiz eden bir çalışma yer almadığı görülmüştür.

2.2.3 Sosyal Medya

İnternetin Web 2.0 uygulamalarına imkan tanınması sosyal medya uygulamalarını hayatımıza girmesine sebep olan önemli bir adım olarak kabul edilebilir. Labus vd., (2012) göre Web 2.0

uygulamaları çevrimiçi ortamdaki değişimleri tanımlamak için literatürde sıklıkla birbirinin yerine kullanılan sosyal medya, sosyal ağlar gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Sosyal medya, yer ve zaman sınırlaması olmaksızın bireylerin İnternet üzerinden fikirlerini ve görüşlerini sınırsız bir şekilde kullanım imkanı tanıyan uygulamalar olarak tanımlanmaktadır (Bulunmaz, 2011: 29). Kaplan ve Haenlien (2010) ise Web 2.0 temel alınarak kullanıcının içerik oluşturduğu ve bu içeriğin değiştirilmesine izin verildiği İnternet uygulamaları olarak tanımlamaktadır. Kim vd., (2010) göre sosyal medya farklı ihtiyaçları karşılamak için oluşturulmuş ortamlar olarak hayatımızın bir çok alanında yer almaktadır. Köksal ve Özdemir, (2013) sosyal medya kanallarını sosyal ağlar, video ve resim paylaşım siteleri, bloglar, microbloglar, wikiler, podcastler ve e-mailing olarak ifade etmektedir.

Dryer (2010: 21) sosyal medyanın çok farklı alanlarda kullanılmasının, işletmelere pazarlama faaliyetleri ve tüketici iletişimi konusunda göz ardı edilemeyecek fırsatlar sunduğunu ifade etmektedir. Sosyal medya yolu ile bir yandan ürünlerin medya kolundaki en önemli pazarlama araçları kabul edilmekte, diğer yandan tüketiciler ile sosyal ve ekonomik bağların güçlenmesini de sağlamaktadır. Smith, vd., (2012) işletmeler için sosyal medyayı sadece tutundurma faaliyetleri için dijital pazarlama alanı olarak değil aynı zamanda müşteri hizmetleri, yeni fikirlere sahip olmak için bir maden ve müşteriler ile ‘bire bir’ iletişimin gerçekleştirebildikleri alanlar olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.

İşletmelerin sosyal medya sahalarını tutundurma amaçlı kullanması ile ilgili olarak literatür incelendiğinde ise bir çok çalışma yer aldığı görülmektedir (Constantinides ve Fountain, 2008; Gordon, 2012; Drury, 2008; Gensler ,vd., 2013; Barutçu ve Tomaş, 2013; Eröz ve Doğdubay, 2012). Kuşaklar üzerinde sosyal medya kullanım amaçları arasında farklılığın yer alıp almadığına yönelik bir çalışma Saritaş ve Barutçu (2017) tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmaya göre kuşaklar arası sosyal medya kullanım amaçları incelenmiş, amaçlar arasında farklılığın azaldığı, özellikle X-Y ve Z kuşağı bireyleri arasında ‘iletişimi başlatma, içerik paylaşma ve eğlence’ amaçlı kullanım açısından farklılığın olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışma dışında yerli ve yabancı literatürde sosyal medyayı kuşaklar çerçevesinde analiz eden bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

3. ARAŞTIRMANIN METEDOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Zaman ve mekânsal anlamda iletişim dünyasına yeni bir soluk getiren dijital iletişim unsurları işletmeler tarafından hedef kitle ile en kolay ve en hızlı şekilde iletişim kurmak için kullanılmakta ve her yaştan birey bu araçlar vasıtasıyla iletişimin tarafı olmaktadır. Yaşanan teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan dijital pazarlama unsurlarının kullanımı ve bu unsurlara yönelik tutumların kuşaklar arasında farklılık gösterip göstermediği tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bireylerin içinde buldukları kuşakların bu dijital pazarlama unsurları kullanımı ne şekilde etkilediğine dair herhangi bir çalışma bulunmaması, çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Çalışma kapsamında aşağıdaki hipotezlerin test edilmesi hedeflenmiştir.

H_{0,1}: Farklı kuşaklarda yer alan bireyler ile dijital iletişim unsurlarının kullanımı arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_{1,1}: Farklı kuşaklarda yer alan bireyler ile dijital iletişim unsurlarının kullanımı arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H_{0,2}: Farklı kuşaklarda yer alan bireyler ile dijital iletişim unsurlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

H_{1,2}: Farklı kuşaklarda yer alan bireyler ile dijital iletişim unsurlarına yönelik tutumlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Bu hipotezler ile dijital iletişim unsurlarının kullanımı açısından, kuşak faktörünün önemli bir ayırt edici unsur olup olmadığı ve dijital iletişim unsurlarına yönelik tutumların farklı kuşaklarda yer alan bireylere göre değişip değişmediğinin test edilmesi hedeflenmiştir.

3.2 Araştırmanın Yöntemi

Dijital iletişim unsurlarının kullanımı ve bu unsurlara yönelik tutumların belirlenmesine yönelik tanımlayıcı araştırma için gerekli olan verilerin toplanmasında anket yöntemi kullanılmıştır. Anket formunun ilk bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular ile dijital iletişim unsurlarının kullanımını ölçen toplam 6 soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise dijital iletişim unsurlarına yönelik tutumları ölçmeyi hedefleyen toplam 21 soru yer almaktadır. Ankete katılan kişilerin demografik özelliklerinin belirlenmesinde nominal ölçek, dijital pazarlama unsurlarına yönelik tutumları ölçen sorularda ise 5'li likert ölçek (1. Kesinlikle Katılmıyorum - 5. Kesinlikle Katılıyorum) kullanılmıştır. Bireylerin dijital pazarlama unsurlarına yönelik tutumlarını ölçmek için ise Cheng vd., 2015, Chi 2011 ve Taha vd., 2013 çalışmalarından yararlanılmıştır. Ölçek, bilgi edinme, eğlendirici, rahatsız edici, güvenli ve uygun bulma tutumları olarak alt boyutlara sahiptir.

Araştırma kolayda örneklem yöntemi kullanılarak seçilen örneklem üzerinde X, Y ve Z kuşak kategorisinde 387 kişi üzerinde tanımlayıcı bir araştırma olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcılar en az 15 ve üzeri yaşında olmakla birlikte, konu edilen dijital iletişim araçlarından en az birini kullanan bireylerden oluşmaktadır. Araştırmanın güvenilirliği, alpha katsayısı (Cronbach Alpha) ile ölçülerek, alpha katsayısı 0,726 olarak hesaplanmış ve araştırma sonuçlarının tutarlı olduğu belirlenmiştir. Araştırma hipotezi olan dijital iletişim unsurlarına yönelik tutumların kuşaklar arasında farklılığın olup olmadığını test etmek amacıyla parametrik testlerden biri olan tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Testin uygunluğunu K-S (z) normallik testi uygulanmış ve test sonucunda (0,525> p=0,05) normalliğin sağlandığı görülmüştür.

3.3 Araştırma Bulguları

Araştırmaya katılan katılımcıların demografik özellikleri aşağıdaki gibi tablolaştırılmıştır. Katılımcıların %58,1 ile kadın, %41,9 ile erkek olduğu görülürken; eğitim durumlarına bakıldığında ise %13,2 ile ilkokul, %4,1 ile ortaokul, %45,2 ile lise, %33,6 ile üniversite ve %3,9 ile yüksek lisans ve üzeri eğitim düzeyinde olduğu görülmektedir.

Tablo: 1 Katılımcıların Demografik Özellikleri

EĞİTİM	N	%	CİNSİYET	N	%
İlkokul	51	13,2	Kadın	225	58,1
Orta Okul	16	4,1	Erkek	162	41,9

Lise	175	45,2	TOPLAM	387	100,0
Üniversite	130	33,6			
Y. Lisans ve üzeri	15	3,9			
TOPLAM	387	100,0			

Katılımcıların dijital iletişim unsurları olarak tanımlanan bilgisayar, sosyal medya ve cep telefonu kullanımı açısından kuşaklar arasında herhangi bir farkın olup olmadığını ölçmek amacıyla uygulanan Tek Yönlü Varyans Analizi Tablo 2’de gösterilmektedir. Tablo 2 incelendiğinde, dijital iletişim unsurları kullanımı açısından kuşaklar arasında cep telefonu kullanım açısından anlamlı bir farkın olmadığı ancak bilgisayar ve sosyal medya kullanımı açısından anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Bu nedenle cep telefonu kullanımı açısından $H_{0,1}$ kabul edilirken, bilgisayar ve sosyal medya kullanım açısından ise $H_{1,1}$ hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo: 2 Dijital İletişim Unsurlarının Kullanım Açısından Kuşaklara Göre Farklılığı İnceleyen Anova Testi

	Kuşaklar	Ortalama	Varyansın Kaynağı	Toplam Kareler	df	Ortalama Kareler	F	Sig.
Bilgisayar Kullanım	X	1,2683	Gruplararası	4,673	2	2,337	27,383	,000
	Y	1,0493		32,768	384	,085		
	Z	1,0164	Grup İçi Toplam	37,442	386			
Sosyal Medya Kullanım	X	1,2764	Gruplararası	4,192	2	2,096	21,260	,000
	Y	1,0493		37,855	384	,099		
	Z	1,0574	Grup İçi Toplam	42,047	386			
Cep Telefonu Kullanım	X	1,000	Gruplararası	,022	2	,011	2,191	,113
	Y	1,000		1,967	384	,005		
	Z	1,016	Grup İçi Toplam	1,990	386			

Farklılığın hangi kuşaklar arasında ortaya çıktığını anlamak için ise çoklu karşılaştırma testlerinden biri olan LSD testi uygulanmış ve sonuçları Tablo 3’de gösterilmiştir.

Tablo:3 LSD Çoklu Karşılaştırma Testi

Değişkenler X-Y-Z	Ortalama Farklılıklar	Std. Hata	Sig.	% 95 Güven Aralığı	
				Alt Sınır	Üst Sınır
Bilgisayar X Y Z	,21900* ,25190*	,03598 ,03733	,000 ,000	,1482 ,1785	,2897 ,3253
X Y Z	-,21900* ,03290	,03598 ,03606	,000 ,362	-,2897 -,0380	-,1482 ,1038
X Y Z	-,25190* -,03290	,03733 ,03606	,000 ,362	-,3253 -,1038	-,1785 ,0380
Sos. Med. X Y Z	,22713* ,21905*	,03867 ,04012	,000 ,000	,1511 ,1402	,3032 ,2979
X Y Z	-,22713* -,00808	,03867 ,03876	,000 ,835	-,3032 -,0843	-,1511 ,0681
X Y Z	-,21905* ,00808	,04012 ,03876	,000 ,835	-,2979 -,0681	-,1402 ,0843

Yapılan LSD analizi sonucunda bilgisayar kullanımı ve sosyal medya kullanım açısında X kuşağı ile Y ve Z kuşakları arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılığın olduğu görüldüğü ancak Y kuşağı ile Z kuşağı arasında ise herhangi bir farkın olmadığı görülmektedir.

İşletmelerin dijital pazarlama faaliyetlerine yönelik kuşaklar arasında tutum farklılığı olup olmadığını tespit etmek için uygulanan Tek Yönlü Varyans analizi sonuçları Tablo 4’de gösterilmektedir. Tablo 4’de görüldüğü üzere bilgi verici, eğlendirici, rahatsız edici, güvenli ve uygun olarak değerlendirme açısından incelendiğinde kuşaklar arasında bilgi verici ($p=0,000<0,050$) ve eğlendirici ($p=0,017<0,050$) tutumlarında kuşaklar arasında anlamlı olarak farklılaştığı ancak rahatsız edici ($p=0,196>0,050$), güvenli ($p=0,262>0,050$) ve uygun bulma ($p=0,266>0,050$) açısından ise kuşaklar arasında herhangi bir farkın mevcut olmadığı görülmektedir. Bu nedenler bilgi verici ve eğlendirici bulma tutumu açısından H1.2 hipotezi kabul edilirken; rahatsız edici, güven ve uygun bulma açısından H0.2 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo: 4 Tutumların Kuşaklararası Farklılığını Gösteren Anova Testi

Sosyal Medya	Kuşaklar	Ortalama	Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	Df	Ortalama Kareler	f	Sig.
Bilgi	X	2,8488	Gruplararası	18,171	2	9,086	10,724	,000
			Grup İçi	325,345	384	,847		
	Y	3,3737	Toplam	343,516	386			
Eğlence	X	2,8108	Gruplararası	6,138	2	3,069	4,123	,017
			Grup İçi	385,838	384	,744		
	Y	3,0324	Toplam	291,976	386			
Rahatsız Edici	X	3,1583	Gruplararası	,653	2	,327	1,636	,196
			Grup İçi	76,653	384	,200		
	Y	3,1122	Toplam	77,306	386			
	Z	3,0552						

Güven	X	2,7516	Gruplararası	2,562	2	1,281	1,345	,262
	Y	2,7676	Grup İçi	365,852	384	,953		
				368,415	386			
Z	2,5856	Toplam						
Uygunluk	X	2,9088	Gruplararası	2,118	2	1,059	1,329	,266
	Y	3,0571	Grup İçi	305,871	384	,797		
				307,989	386			
Z	2,8989	Toplam						

Dijital pazarlama unsurlarına yönelik ortaya çıkan farklılığın hangi kuşaklar arasında olduğunu anlamak için ise çoklu karşılaştırma testlerinden biri olan LSD testi uygulanmış olup Tablo 5'te gösterilmektedir.

2169

Tablo: 5 LSD Çoklu Karşılaştırma Testi

				% 95 Güven Aralığı	
Değişkenler X-Y-Z	Ortalama Farklılıklar	Std. Hata	Sig.	Alt Sınır	Üst Sınır
Bilgi X Y	-,52493*	,11338	,000	-,7478	-,3020
	-,27035*	,11761	,022	-,5016	-,0391
Y X	,52493*	,11338	,000	,3020	,7478
	,25458*	,11363	,026	,0312	,4780
Z X	,27035*	,11761	,022	,0391	,5016
	,25458*	,11363	,026	-,4780	-,0312
Eğlence X Y	-,22155*	,10627	0,38	-,4305	-,0126
	,06767	,11024	,540	-,1491	,2844
Y X	,22155*	,10627	,038	,0126	,4305
	,28922*	,10651	,007	,0798	,4986

Z	X	-,06767	,11024	,540	-,2844	,1491
	Y	-,28922*	,10651	,007	-,4986	-0798

P<0,05*

Uygulanan LSD testi sonuçlarına göre, bilgilendirici bulma tutumu için X, Y ve Z kuşaklarının tümü için farklılık bulunduğu, eğlenceli bulma tutumu için ise Y kuşağının X ve Z kuşağından farklı olduğu ancak X ve Z kuşakları arasında herhangi bir farkın mevcut olmadığı görülmektedir.

4. SONUÇ

Teknolojik gelişmelerin önemli derecede hız kazandığı günümüzde, hemen hemen her alanda bu gelişmelerin yansımaları görmekteyiz. İşletmeler özellikle tutundurma faaliyetlerini yerine getirme ve hedef kitleye ulaşma amacıyla bu teknolojik gelişmelere hızlı bir şekilde uyum sağlamaktadırlar. İnternet, akıllı telefonlar ve sosyal medya bu uyum sürecinin en yaygın kullanılan alanlara örnek olarak gösterilebilir. Özellikle her yaşta insanın bu gelişmelere uyum sağladığı da göz önüne alındığında işletmelerin özellikle pazarlama mesajlarını iletebilmeleri açısından bu alanların önemi daha da artmaktadır.

Bu çerçevede yapılan araştırma sonucunda elde edilen bilgilere göre kuşaklar arasında cep telefonu kullanımı açısından herhangi bir farkın olmadığı ancak internet ve sosyal medya kullanımı açısından istatistiksel açıdan anlamlı derecede fark olduğu ortaya çıkmaktadır. X kuşağının özellikle bilgisayar yolu ile internet kullanımının Y ve Z kuşağına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Özellikle akıllı telefon kullanımı açısından Y ve Z grubu bireylerin daha ön planda olması bilgisayar yoluyla internet kullanım açısından geri planda kalmalarına neden olmuştur. Bilgisayara nazaran cep telefonların küçük ekranlara sahip olması X kuşağının mobil cep telefonları üzerinden internet kullanım oranını etkilediği düşünülmektedir. Bununla birlikte sosyal medya kullanım açısından bakıldığında X kuşağının sosyal medya kullanım oranı Z ve özellikle Y kuşağına göre daha fazladır. Sosyal medya yolu ile yapılacak pazarlama stratejilerinde X kuşağına da hitap edecek şekilde pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi önemli olarak kabul edilebilir. X kuşağının ardından Y kuşağı sosyal medya kullanım açısından önemli bir potansiyel olarak görülmektedir. Cep telefonu kullanım açısından bakıldığında ise tüm kuşakların birbirine benzer oranda cep telefonu kullandıkları görülmektedir. İşletmelerin tutundurma faaliyetleri açısından cep telefonu her kuşaktan bireye ulaşmak için önemli bir araç olarak kabul edilebilir.

İşletmelerin dijital pazarlama unsurlarını kullanarak ilettikleri mesajlara yönelik tutumlar açısından kuşaklar arasında farklılık olup olmadığına bakıldığında ise, kuşaklar arasında bu unsurlara rahatsız edici bulma, güvenli ve uygun bulma açısından herhangi bir farkın olmadığı tüm kuşakların bu tutumlar için aynı şekilde düşündüğü görülürken, bilgi verici bulma ve eğlenceli bulma tutumları için ise kuşaklar arasında anlamlı derece farklılığın olduğu görülmektedir.

Bilgi verici bulma tutumu için X kuşağı Y ve Z kuşaklarından negatif olarak farklılaşmakta ve diğer kuşaklara göre en az oranda bilgi verici bulmakta, Y ile Z kuşakları ise pozitif olarak farklılığın olduğu görülmektedir.

Eğlendirici bulma tutumu için ise Z kuşağı ile X ve Y kuşakları arasında negatif yönde farklılık görülürken, X ve Y kuşakları arasında pozitif yönlü farklılığın olduğu ve görülmektedir. Dijital iletişim unsurları iletilen mesajların en fazla Y kuşağı tarafından eğlendirici olarak değerlendirilirken, en az ise Z kuşağı tarafından eğlendirici olarak değerlendirilmektedir.

Eğlendirici ve bilgi verici unsurların yoğun olarak kullanılması kuşak bölümlendirmesinde etkin bir strateji olarak değerlendirilirken, güvenli ve uygun bulma tutumları açısından kuşakların tümünü ortak bir strateji geliştirilebilir. Rahatsız edici bulma olumsuz tutumunu ortadan kaldırmak adına daha olumlu tutum içeren eğlendirici ve bilgi verici tema üzerinden dijital pazarlama yolu ile iletişim mesajları aktarılması pazarlama yöneticilerine önerilmektedir.

Kaynakça

Aktaş, C., Çaycı, B. (2013). “Yeni Enformasyon ve İletişim Teknolojilerinin Sosyal Hayattaki Rolü”, 1. Uluslararası Medya Çalışmaları Sempozyumu, Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi, s. 629-636

Alınışık, Ü. (2012). ‘Satınalma Tarzları ve Sms Reklamlara Yönelik Tutumlar: Genç Tüketiciler Üzerinde Bir Araştırma’ Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, Sayı:09, Ocak 2012, ss.1-20

Altıntuğ Nevriye (2012). ‘Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili’ Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, 2012 ISSN: 1309- 8039 (Online)

Ayhün E. S. (2013) ‘Kuşaklar Arasındaki Farklılıklar ve Örgütsel Yansımaları’ Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt:2, Sayı:1 Haziran 2013

Barutçu, S. (2007). ‘Attitudes Towards Mobile Marketing Tools: A Study of Turkish Consumers’, Journal of Targeting, Measurement and Analysis for Marketing, Vol.16, No.1, s.26-38.

Barutçu, S. (2008). “Consumers’ Attitudes Towards Mobile Marketing And Mobile Commerce In Consumer Markets. Ege Academic Review, Vol. 8(1), 15-32.

Barutçu, S.; Göl, M. (2009). ‘Mobil Reklamlar ve Mobil Reklam Araçlarına Yönelik Tutumlar’ KMu İİBF Dergisi, Yıl:11 Sayı:17 Aralık/2009.

Barutçu S., Tomaş M. (2013). ‘Sürdürülebilir Sosyal Medya Pazarlaması ve Sosyal Medya Pazarlaması Etkinliğinin Ölçümü’ IUyD’2013 4(1).

Bulunmaz B. (2011). ‘Otomotiv Sektöründe Sosyal Medyanın Kullanımı ve Fiat Örneği’ http://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/makaleler/GMJ_3_sayi_Guz_2011/PDF/Bulunmaz.pdf erişim:03.01.2016

Chen, H. (2010). ‘Advertising and Generational Identity: A Theretical Model’, American Academy of Advertising Conference Proceeings, 132-140

Chi, H., H. (2011). ‘Interactive Digital Advertising vs. Virtual Brand Community: Exploratory of User Motivation and Social Media Marketing Responses in Taiwan’ Journal of Interactive Advertising, Vol12 No:1 (Fall 2011),pp.44-61

Choi, J., Seol, H., Lee S., Cho H., Park Y. (2008). Customer Satisfaction Factors of Mobile Commerce in Korea’ Internet Research, Vol. 18, Iss 3, pp. 313-335

Constantinides E. (2002). ‘From Physical Marketing to Web Marketing: The Web-Marketing Mix’ Proceedings of the Hawai’i International Conference on System Sciences, January 7-10, 2002

Constantinides E., Fountain S. J. (2008). Web 2.0: ‘Conceptual Foundations and Marketing Issues’ Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice, Vol. 9, No.3, 231-244.

Çakır, F., M., Çakır ve T. E. Çiftçi, (2010). ‘Tüketicilerin SMS Reklam Mesajlarına Yönelik Tutum ve Davranışları’, Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, s.27-35.

Drury, G. (2008). ‘Should Marketers Engage and How Can It Be Done Effectively?’ Journal of Direct, Data and Digital Marketing Practice (2008) Vol.9, No:3 , 274-277.

Eröz, S., S., Doğdubay, M. (2012). ‘ Turistik Ürün Tercihinde Sosyal Medyanın Rolü ve Etik İlişkisi’ Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 27, Sayı:1, Yıl 2012, 133-157.

Gensler, S., Völckner, F., Thompkins, Y. L., Wiertz C. (2013). ‘Managing Brands in the Social Media Enviroment’ Journal of Interactive Marketing, 27 (2013) 242-256.

Gordon, R. (2012). ‘Re-Thinking and Re- Tooling the Social Marketing Mix’ Australasian Marketing Journal 20 (2012) 122-126.

İzmirlioğlu, K. (2008). Konumlandırma Kuşak Analizi Yardımıyla Tüketici Algılarının Tespiti: Türk Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, M. U. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Jarvinen, J., Karjaluoto, H. (2015). ‘The Use of Web Analytics for Digital Marketing Performance Measurement’ Industrial Marketing Management 50 (2015) 117-127

Kaplan, A., M., Hainlein, M. (2010). Users of The World, Unite! The Challanges and Opportunities of Social Media, Business Horizons, 53, 59-68.

Koiso-Kanttila, N. (2004). 'Digital Content Marketing: A Literature Synthesis' Journal of Marketing Management, 20:1-2,45-65

Kowske, B. J, Rasch, R., Wiley, J. (2010). Millenials' (Lack of) Attitude Problem: An Empirical Examination of Generational Effects On Work Attitudes' J bus Psychol (2010)25:265-279.

Köksal, Y., Özdemir, Ş. (2013). 'Bir İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya'nın Tutundurma Karması İçerisindeki Yeri Üzerine Bir İnceleme', Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.18, S.323-337

Kuran, E. (2012). "Yaşasın Y Kuşağı", Hürriyet Gazetesi, Hürriyet Magazin Hattı Ayşe

Arman Röportajı, Erişim Tarihi: 09.05.2016. www.hurriyet.com.tr/magazin/magazinhatti/23448012.asp

Labus, A., Simić, K., Barać, D., Despotović-Zrakić, M. Radenković, M. (2012). Integration of Social Network Services in E-Education Process. Metalurgia International, 17 (7), 161-168.

Lee S., Lee S., Park Y. (2007). 'A Prediction Model For Succes of Services in E-Commerce Using Decisin Tree: E-Customer's Attidute Towards Online Service' Expert System with Application 33 (2007) 572- 581

Lissitsa S.,Kol O.(2016). Generation X vs. Generation Y – A Decade Of Online Shopping' Journal of Retailing and Consumer Service 31(2016)304-312

Mengi, Z., (2009). "Bb, X, Y ve Z Kuşakları Birbirinden Çook Farklı" Hürriyet İK, 11 Ekim 2009. ss.14.

Morsümbül, Ş. (2014). 'Değerlerin Kuşaklar Arası Değişimi: Ankara Örneği' (Basılmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara

Mucuk, İ. (2007). Pazarlama İlkeleri. Türkmen Kitabevi: İstanbul

Nysveen, H., Per E. Pedersen, Thorbjornsen H., Berthon P. (2005). Mobilizing The Brand, The Effects of Mobile Services on Brand Relationships and Main Channel Use. Journal of Service Research, Volume 7, No 3.

Pousttchi, K., Wiedemann, D. G. (2007). 'Success Factors in Mobile Viral Marketing: A Multi-Case Study Approach.' Proceedings of the 6th International Conference on Mobile Business (ICMB 2007) Computer Society Press, Toronto, Ontario, Canada, pp.1-8

Ruyter, K.; Wetzels, M.; Kleinjnen, M. (2001). ‘Customer Adaoptaion of E-Service: An Experimental Study’ International Journal of Service Industry Management, Vol. 12, No. 2, 184-207

Sarıtaş E., Barutçu S. (2017). Tüketici Davranışlarının Analizinde Kuşaklar: Sosyal Medya Kullanımı Üzerinde Bir Araştırma’ PJESS’2016/ 3(2), pp.1-15

Scharl A., Dickinger, A. and Murphy, J. (2005). ‘Success Factors and Industry Difussion of Mobile Marketing’, In Electronic Commerce Research and Applications, vol.4(1), pp.159–173.

Senbir, H. (2004). Z Son İnsan mı? Z Kuşağı ve Sonrasına Dair Düşünceler. İstanbul: O Kitaplar.

Seçkin, F. S., (2000). “Türkiye‘nin Kuşak Profili” Capital Dergisi, (12): 100-106

Smith A.N. ,Fischer E., Yongjian C. (2012). ‘How Does Brand-Related User-Generated Content Differ Across YouTube, Facebook and Twitter’ Journal Of Interactive Marketing, 26(2012) 102-113

Taha, A., Jahed, D.H., Ahmad, M.N., Zakaria, N.H., (2013). Antecedents of Customer Satisfaction In Mobile Commerce: A Systematic Literature Review, 3rd International Conference On Research And Innovation In Information Systems- 2013 (ICRIIS’ 13), pp. 554-558

Tuncer, A. İ., Tuncer M. U. (2016) Eğlence Reklamlarının Viral Uygulamaları ve Z Kuşağı Üzerinden Bir Değerlendirme’ TRT Akademi, Cilt 01, Sayı:1, Ocak, Eğelnce Endüstri Sayısı.

Wolin L., D., Korgaonkar P., Lund D. (2002). ‘Beliefs, Attitudes and Behaviour Towards Web Advertising, International Journal of Advertising, 21:1, 87-113

Wymbs Cliff (2011) ‘Digital Marketing: The Time for a New ‘Academic Major’ Has Arrived’, Journal of Marketing Education, XX(X) 1 -14

Wong, M., Gardiner, E., Lang W., Coulon L.(2008) ‘Generational Differences in Personality And Motivation – Do they Exist And What The Implications For The Workplace?’ Journal of Managerial Psychology, Vol.23 No.8, 2008 pp:878-890

Yang, K., Jolly, L. D. (2008). 'Age Cohort Analysis in Adoption of Mobile Data Services: Gen Xers Versus Baby Boomers'. Journal of Consumer Marketing, 25/5, 272-280. <http://dx.doi.org/10.1108/07363760810890507>

Yuan S., Cheng C. (2004). 'Ontology-Based Personalized Couple Clustering For Heterogeneous Product Recommendation in Mobile Marketing' Expert Systems with Applications 26(2004) 461-476.

Yılmaz, Ö. (2014). The Effect of Websites On Customer Preferences Related To Tourism Products Within The Framework Of Technological Acceptance Model (TAM), IIB International Refereed Academic Social Sciences Journal, Sayı: 16, Cilt: 5, www.iibdergisi.com.

Zeff, R., Aronson B. (1999). Advertising on the Internet, New York, NY: John Wiley & Sons, Inc.

Zhang, K. ve Bonk, C. J., (2010). Generational Learners and E-Learning Technologies. Handbook of Research On Practices And Outcomes In E-Learning: Issues And Trends. USA: IGI-Global, pp. 76-92

<http://www.dijitalajanslar.com/internet-ve-sosyal-medya-kullanici-istatistikleri-2016/>

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779>).

YÖNETİCİ ASİSTANININ STAJ VE İŞYERİ EĞİTİM DÖNEMLERİNDE MESLEKİ YETERLİLİKLERİNİN ARAŞTIRILMASI

Öğr. Gör. Emel SELİMOĞLU

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

Öz

Yönetici sekreterlerinin mesleki yeterlilik düzeyleri yönetici ve örgüt performansları açısından çok önemlidir. Bu meslek için yeterlilikleri belirleyip belirli standarda bağlanmasını sağlamak çok zordur. Yönetici asistanından sektöre göre beklentilerde farklılıklar oluşmakta bu durumda mesleğin yeterliliklerini farklılaştırmaktadır.

Çalışma mesleğe başlamadan önce uygulama eğitimi alan öğrencilerimizin çalıştıkları işletmelerde mesleki yeterliliklerinin araştırılması hedeflenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde yönetici asistanlığının mesleki yeterliliklerinin neler olması gerektiği konusu üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise işyeri eğitimi ve staj kapsamında çalışan toplam 80 öğrencimizin yeterlilikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın evrenini Bursa ili ve ilçelerinde kamu ve özel sektörde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar oluşturmaktadır. Yönetici asistanlarımızdan sorumlu yöneticilerin görüş ve düşüncelerinden hareketle anket tekniği ile toplanan veriler analiz edilerek yeterlilikler tespit edilip eğitim alt yapısının şekillendirilmesi ve yetersiz görülen alanların farklı eğitim yöntemleri uygulanarak yeterliliklerin artırılmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mesleki Yeterlilikler, Yönetici Asistanlığı, Yönetici

INVESTIGATION OF PROFESSIONAL QUALIFICATION OF ADMINISTRATIVE ASSISTANTS IN INTERNSHIP AND INSTITUTIONAL EDUCATION PERIODS

Abstract

Professional qualifications of executive secretaries are very important in terms of managerial and organizational performance. It is very difficult to determine the qualifications for this profession and to link them to a specific standard. Differences arise between the assistant manager and the expectant according to the sector, thus differentiating the proficiency of the profession.

It is aimed to investigate the vocational qualifications of the practicing students in the enterprises they work in before starting the working profession. In the first part of the work, the issue of what the professional qualifications of the administrative assistant should be. In the second part, we tried to determine the sufficiency of a total of 80 students working in the field of workplace education and internship. The universe of the research constitutes the institutions and organizations operating in the public and private sectors in the provinces and districts of

Bursa. Based on the opinions and thoughts of the managers responsible from our administrative assistants, we will analyze the data gathered by the survey technique and determine the competencies and shape the training infrastructure and try to increase the competencies by applying different training methods to the areas that are inadequate.

Keywords: Vocational Qualifications, Executive Assistant, Executive

Giriş

Örgütsel ve yönetsel faaliyetlerin tümünü kapsayan büro yönetiminin amacı örgütün ortak amaç ve hedeflerine, stratejilerine; bunları gerçekleştirmek için uyguladığı planlarına ulaşmasına destek olmaktır. İşlerin planlanması, örgütlenmesi, koordinasyonu, denetim gibi fonksiyonların gerçekleştirilmesi büro faaliyetlerinin ana çatısıdır. Bu çatı altında çok farklı faaliyetlerin koordineli ve verimli bir şekilde yerine getirilmesi çok önemlidir. Şirketlerin her geçen gün artan ve bir o kadar zorlaşan rekabete karşı piyasa koşullarında varlığını sürdürebilmeleri ve rekabet üstünlüğü kazanmaları için en önemli değer insan kaynaklarıdır. Bunun hemen hemen her sektörde önemi vurgulanmakta ve değeri artmaktadır. İnsan kaynaklarına değer vermeleri ve onu doğru yönetebilmeleri şirketlerin belirlediği hedeflere daha hızlı ve kesin ulaşmayı sağlayacağı bilinci yaygınlaşmaktadır. Dolayısıyla bu kaynağın şirketin belirlediği hedeflere ulaşmasını sağlama da çok etkin olacağından belli özellikleri taşıması gerekmektedir.

Yönetim kavramının tanımında başta insanlar olmak üzere parasal kaynaklar, hammadde, donanım, demirbaş ve zamanı verimli ve etkin kullanabilmek için doğru karar alma ve uygulayabilme becerisi gelmektedir. Yönetim kavramında başta insan dikkate alınırken ilişkilerin daha birebir yaşandığı, işlerin ve iş yapış şekillerinin daha yakın gözlemlendiği büro yönetiminde insan faktörünün mesleki yeterlilikleri daha iyi gözlemlenebilmekte ve aldıkları iyi bir mesleki eğitimin katkısı ortaya çıkmaktadır. Bilginin ve bilgi yönetiminin önem kazandığı günümüzde buna paralel olarak büro faaliyetlerinin de öneminin arttığı görülmektedir. İşletmelerin en önemli alanlarından biri olan bürolar da; faaliyetlerin verimli şekilde yürütülmesi ve örgüt içi yapılacak rutin işlerin etkinlik çerçevesinde devam ettirilmesi büro çalışmalarının titizlikle yürütülmesine bağlıdır. Her büro kendi faaliyet alanının bilgi deposudur. Bürolarda toplanan bilginin etkili ve yeterli biçimde işlenmesi gerekir. Toplanan bilgilerin yararlı hale dönüştürülmesi için bilgi teknolojilerinin kullanımı kaçınılmazdır. Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile birlikte bürolar farklı boyuta taşınmış ve büro çalışanları da dijital yollarla bilgi işleyen ve bu bilgileri saklayan gerektiğinde tekrar kullanabilen bilgi işlerinin yönetimi durumuna gelmiştir. Buna bağlı olarak mesleki yeterliliklerde her geçen farklılaşmaktadır. Aslında mesleki yeterliliklerin bilgi yönetiminin artması ile daha fazla önem kazandığı görülse de 1970'lerden itibaren süregelen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüz rekabet ortamında ileri teknolojiye uyumun kaçınılmaz olması eğitimin de bu teknolojiye uyumlu olmasını zorunlu kılmaktadır. Buna göre eğitimden beklenen ileri teknolojiye uyum sağlayabilen, karşılaştığı problemleri çözme yeteneği olan, iyi iletişim becerileriyle donatılmış, grup ve ekip çalışmalarına katılabilen, sorumluluk taşıyabilen, değişime ve gelişime hızlı ve kolay ayak uydurabilen aynı zamanda sosyal, ekonomik ve kişisel yönden dengeli gelişmiş çalışanlara ihtiyaç artmıştır. Yenilikçi yaklaşım örgütlerin büyümeleri ve rekabet ortamında bulunabilmelerini sağlaması nedeniyle günümüzde gereklidir. Bunun

dışında yeniliklerin yönetilmesi ve yönetim sistemleri oluşturulması için kurum çalışanlarının doğru yönetilmesine ihtiyaç vardır.

Bürolarda etkinlik ve verimlilik oldukça önemlidir. Etkinlik doğru işleri yapmak, verimlilik ise işleri doğru yapma sanatı manasında kullanılmaktadır. Bu noktada etkililiğin ve verimliliğin sağlandığı bürolarda kar maksimizasyonunu sağlamak ve maliyetleri minimize etmek kolay şekilde sağlanmaktadır. Özellikle bilgi çağını yaşadığımız günümüz çalışma ortamında en önemli sorun mevcut bilginin iş akışına uyarlanması, çalışanların doğru işi doğru zamanda, doğru yerde yapmasının sağlanması, problem çözme yeteneğinin oluşturulmasıdır. Bütün kaynakların örgüt misyon ve vizyonunu gerçekleştirmek için odaklanmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu durum orta kademe yöneticisi olan, iletişimin ve bilgi akışının sağlanması sürecini yöneten büro yöneticisi ve yönetici asistanlarının önemini artırmaktadır.(Atay,Çakmak, Çöğürçü, Duman, 2011, 49)

Yönetici ve Yönetici Asistanı

Üst düzey yöneticilerin yenilikçi yönetim anlayışını bürolarında uygulayabilmelerinde yönetici asistanı ile oluşturabilecekleri takım çalışmasının rolü büyüktür. Bu nedenle yönetici asistanları yenilikçi yönetim anlayışını uygulayabilen ve bürolarda hızla değişime uyum sağlamaları gereken önemli bir misyonu üstlenmektedirler. Yönetici asistanlığı mesleğinin beceri ve yetenekleri gerektiren meslek olması yürüttükleri çok farklı işlerin üstesinden daha az çaba ile gelebilmelerinde önemli etkindir.

Büroların faaliyet alanları ve içerdiği işler geniş bir alana yayılmıştır. Bürolarda;

- Yazılı, sözlü iletişimin gerçekleştirilmesi,
- Gelen giden belgelerin kontrolü, kayıt altına alınması, dosyalanması, arşivlenmesi,
- Verilerin toplanması, yorumlanması, analizi
- Üretim planlanması, standartların oluşturulması, kalite çalışmalarının gerçekleştirilmesi
- Çalışan personelin yönetimi ile ilgili işlerin organize edilmesi,
- Büro malzemelerinin belirlenmesi, temin edilmesi, kayıt altına alınması
- Yenilikçi ve yaratıcı fikirlerin oluşturulması, değerlendirilmesi, uygulamaya konulması v.b. gibi işleri sıralayabiliriz.

Bürolarda hepsi ya da belirli kısmının gerçekleştirildiği faaliyetlerin verimli ve etkin yürütülebilmesi için büro yöneticisi ve asistanının gündemi ve yenilikleri yakından takip etmeleri, büro teknolojileri ve sanal uygulamaları öğrenmeleri, ve yaratıcı zekalarını kullanarak örgütü hep bir adım ileriye götürmenin gayreti içinde olmaları gerekmektedir. Bunları gerçekleştirebilmek için başta yönetici ve yönetici asistanı mesleki disiplin ve aldığı eğitimle beraber uyum içerisinde çalışmaları yürütebilecekleri iyi bir ekip olabilmeli ve ekip ruhu ile oluşan pozitif enerjiyi kurum çalışanlarına yansıtılabilmelidir(Değirmenci, 2015: 215). Büro yöneticisi ve asistanı, farklı faaliyetler içeren bürolarda planlama, koordinasyon, denetleme ve iyileştirme gibi fonksiyonların sağlıklı yürütülmesinden sorumludur. Bu sorumlulukların altından kalkabilmek gerek büro yöneticisinin gerekse birinci derecede yardımcısı yönetici asistanının sahip olduğu nitelikli bilgi birikimi ile mümkündür. Bürolarda iş süreçlerinde

yaşanabilecek aksaklıklar direk olarak genel yönetime yansiyacaktır. Büroların sorunları genel yönetimin amaç ve hedeflerinin gerçekleşmesini engelleyecektir. Bu nedenle genel yönetici, büro yöneticisi ve yönetici asistanları birbirlerini tamamlayan çok önemli faktörlerdir. Bu yöneticilerin geleceği öngörebilen, teknolojiyi takip etmekte geri kalmayan aynı zamanda yenilikçi fikirleriyle özdeşleştirerek uygulayabilen olarak önemli görevler üstlenmektedir. Büro yöneticilerinin işletmelerde yürüttüğü faaliyetleri şu şekilde sıralayabiliriz.

- Gelecekle ilgili planların yapılması ve gerçekleştireceği işlerin planlarının oluşturulması(Zaman, emek ve kaynak kullanımı açısından önemlidir.)
- Gerekli kaynakları belirlemek ve etkin dağılımını sağlayabilmek
- Verileri toplamak, değerlendirmek
- Planların gerçekleştirilmesini sağlayabilmek, alınan kararların uygulanabilirliğini belirlemek
- Çalışma performanslarının artırılması için çalışanların verimliliğini artırmak iletişime önem vermek
- Harcanan emek, maliyet ve zamana göre elde edilen sonuçları değerlendirmek
- Ekip çalışmasının işletmeye katkısından hareketle ekip ruhu bilincini oluşturabilmek

gibi radikal kararların bile uygulanabilmesinde rahat hareket edebileceği bir alt yapıyı oluşturmak önemlidir. Görüldüğü gibi büro yöneticisi ve yönetici asistanının eğitim alt yapısının güçlü olmasının yanında bu alanda becerilerini geliştirebilecek yeteneğinin de olması gerekmektedir.

Büro Yöneticisi ve Yönetici Asistanlığı Açısından Mesleki Yeterlilikler ve Önemi

Büro yöneticisi ve yönetici asistanının bu mesleği yapabilmek için sahip olması gereken belli başlı mesleki yeterlilikleri;

- Güçlü bir temsil yeteneğinin olabilmesi,
- Kendini geliştirmeye ve öğrenmeye açık olması,
- Kriz ve stres yönetimini sağlayabilmesi,
- İnsanları etkileyebilme,
- Etkin insan ilişkilerini gerçekleştirebilme,
- Yeni fikirlere açık olma ve destekleme,
- Teknolojiyi yakından takip edebilme ve gerektiğinde kullanabilme,
- Yazışma becerisi ve raporlama becerilerine sahip olabilme,
- Belge yönetim sistemlerini kullanabilme ve dosyalama –arşivleme bilgisine sahip olabilme,
- Hızlı ve etkin not alabilme,
- Büro yönetim tekniklerini bilebilme gibi yeterliliklere sahip olması gerekir (Topaloğlu ve Koç, 2003:33).

Büro yöneticisi ve yönetici asistanının mesleki yeterliliklerinin yanı sıra mesleki yeterlilikleri besleyen kişisel özellikleri de çok önemlidir. Kurum kültürüne uygunluğundan başlayan ve kuruma bağlılığı, gizlilik kurallarına saygı duyması güvenilir büro yöneticisi ve yönetici asistanı olmasında önemli bir etkidir. Eğitim ile mesleki yeterliliklerini kazanan büro yöneticisi ve yönetici asistanları için mesleğin icrasında eğitimlerini sürekli olarak devam ettiremedikleri takdirde çağın gerektirdiği değişim ve yenilikleri takip edemezler. Zamanın önemli olduğu çağımızda alınan kararlardaki gecikmeler ve bir o kadar da yanlış kararların alınıp uygulanması sorunlu bir yönetimin oluşmasına neden olabilir. Bu nedenle sadece alınan eğitim değil hayat boyu devam eden öğrenme süreci bu meslekte yaşam felsefesi olmalıdır.

Mesleki yeterlilikleri belirlenmesinde temel, fonksiyonel ve yönetsel yeterliliklerinin özelliklerini üzerinde taşıyan ekip çalışmasını oluşturmak önemlidir.

Temel Yeterlilikler

1. Öğrenmeye Açıklık:

- Mesleki alan bilgilerini sürekli güncelleyebilme, becerilerini geliştirme, güncel kalabilmek için öğrenmeye istekli ve araştırmacı olma
- Bilmediğini öğrenmek için çaba gösterebilme ya da sorarak öğrenebilme becerisine sahip olabilme
- Kendi bilgi ve beceri düzeyini çok iyi analiz ederek güçlü ve zayıf yönlerinin tespiti doğru yapabilme
- Sadece iş ve mesleki alanda değil farklı alanlardan da yararlanarak bilgi ve becerilerini arttırma yönünde çaba sarf edebilme, araştırmacı kimliğini her alanda kullanabilme
- Kendini geliştirmek için farklı görev ve sorumluluklar üstlenmeye istekli davranabilme
- Eleştirel yaklaşımın yıkıcı değil yapıcı olabileceği ve kendisine katkı sağlayacağı bilinciyle hareket edebilme ve işiyle ilgili geri bildirim almak isteğinde olabilme

2. Bilgi Paylaşımı:

- Sorun ve problemlerin çözümünde ya da karar verme süreçlerinde konu ile ilgili olabilecek diğer kişileri de dahil ederek gerçekleştirebilme, bilgi paylaşımının da, açık ve dürüst iletişimi destekleme, bunlara davranışları ile örnek olma
- İş planlarını, bilgiyi ve kaynakları zamanında ve sistematik olarak ilgili kişi ve birimlerle paylaşabilme
- İşine ilişkin faaliyetlerini diğer kişi ve birimlere haber vererek gerçekleştirebilme, edindiği bilgileri bu kişi ve birimlerle paylaşabilme
- Bilgi almaya ve bilgi vermeye açık olabilme
- Çalışma sonuçları hakkında ilgili kişi ve birimlere geribildirim verebilme

3. İletişim Becerisi:

- Sözlü ve yazılı iletişim araçları ile beden dilini etkili bir tarzda kullanarak düşünce ve duygularını açıkça ifade edebilme, bilgi ve görüşlerini etkili ve anlaşılır biçimde aktarabilme

- Bilgi alışverişini doğru kişilerle, doğru iletişim araçlarıyla, zamanında ve eksiksiz yapabilme Yazılı ve sözlü iletişimde şirket standart ve kurallarına dikkat edebilme
- Dinlemeye önem vererek, karşısındakini aktif dinleyebilme
- Zor ve karmaşık mesajları anlayarak, karşı tarafın da anlamasını sağlayabilme
- Farklı ortam ve kişilere uygun bir dil ve yaklaşım kullanabilme
- Soru sorma becerilerini etkinlikle kullanabilme

4. Çözüm Odaklılık:

- İşinde karşılaştığı sorunları çözme, sonuç almak için çaba gösterme ve olaylara yapıcı tarzda yaklaşma becerisine sahip olabilme
- Sorumluluğunda olan işi gereklerine uygun olarak yürüterek ve zamanında sonuçlandırılmasını sağlayabilme
- İşinde karşılaştığı sorunlardan kaçınmak yerine üzerine giderek sonuna kadar takip edebilme becerisi gösterebilme
- Sorunlarla baş edebilecek motivasyon ve kapasiteye sahip olabilme
- Sorunları çözmek için nereden yararlanacağını bilip ve bunlardan sistematik bir biçimde yararlanabilme becerisi
- İşini yaparken planlı bir şekilde çalışabilme, hedeflerden sapmaları ve yaşanan güçlükleri çözülmesi gereken sorunlar olarak görerek ve alternatif çözüm yolları üretebilme

5. Kaynakları Etkin Kullanma:

- Kaynakları (emek, malzeme, makine, teçhizat, zaman, doğa vb.) israf etmeden, etkin ve verimli kullanabilme ve kaynaklardan en yüksek verimi almak için çaba gösterebilme
- Amaçlara ulaşmak için gerekli finansal, zaman, işgücü ve malzeme kaynaklarını verimli ve akılcı bir biçimde kullanabilme, İsrafi önlemek için çaba göstererek bu konuyla ilgili gerekli önlemleri alabilme
- Kapsamlı ve gerçekçi planlar yapabilme, zamanını günlük faaliyet ve hedeflerine uygun şekilde yönetebilme
- Önem ve öncelik belirlerken dikkatli olabilme ve bu doğrultuda zaman kaybını önlemeye çalışabilme

6. Ekip Çalışması:

- Belirlenen ortak değer ve hedefler doğrultusunda diğer ekip üyeleri ile uyumlu ve paylaşımcı bir şekilde çalışarak, ekibin motivasyonuna ve performansına katkıda bulunma
- Ekip içinde üstlendiği görev ve sorumluluklarını eksiksiz ve zamanında yerine getirir
- Üyesi olduğu ekibi benimser, ortak kararlara ve kurallara uyar
- Ekip üyelerinin; kişilik, ihtiyaç ve beklentilerini anlar, ekibin motivasyonuna katkıda bulunur
- Ekip performansını geliştirmek ve sürekli kılmak için diğer üyelerle uyumlu bir şekilde çalışır.

- Sorun çözerken ve karar verirken diğer ekip üyelerinin görüşlerini dinler, önemser ve farklılıklara saygı gösterir

7. Kurumsal Farkındalık:

- Şirket kültürünü, politikasını, normlarını ve hedeflerini anlama, kurumun değerlerini, ilkelerini ve etik anlayışını benimseme ve iş ortamında mevcut kural ve yönetmeliklere uygun davranışlarda bulunma
- Şirketinin kültürel özelliklerini, yazılı ve yazılı olmayan değer ve normlarını bilir
- Şirket kural ve prosedürlerini bilir ve uygulamaya özen gösterir
- Verdiği kararlarda şirket içi dengeleri ve dinamikleri göz önüne alır, iş yapma biçimi kurum kültürüne uygundur
- İşini yaparken şirketini maddi ve manevi anlamda gözetir

8. Müşteri Odaklılık:

- Hizmet yada ürün sunulan iç ve dış müşterilerin ihtiyaç ve beklentilerini anlama, müşteri odaklı hizmet anlayışını benimseme, müşterileri dinleme ve anlama, müşterilerin ihtiyaçlarını etkinlikle yorumlayarak kaliteli hizmete ilgi ve bağlılık gösterme, müşteri beklentilerine, ihtiyaçlarına ve memnuniyetine en yüksek önemi verme
- Müşteri ilişkilerinde nezaket kurallarına uyar, onlarla açık ve etkili iletişimde bulunur
- Müşterilerin ihtiyaçlarına, taleplerine ve şikayetlerine öncelik verir
- Müşteriye empati gösterir, sorunları müşteri açısından görebilir, bu sorunlara etkin ve hızlı çözümler bulur
- Müşterinin şirketi için önemini farkındadır, müşteri memnuniyetini arttırmak için önerilerde bulunur
- Müşterilerden geribildirim alarak, hizmet kalitesini geliştirir
- Müşteri beklenti ve isteklerindeki değişimlere hızla uyum gösterir

Yönetmelikler

1. Analitik Düşünme:

- Neden – sonuç ilişkilerini kurabilme ve öncelikleri belirleyebilme, alacağı önlemleri tanımlama ve oluşacak sonuçları öngörme.
- Sorunun kaynağına inmek için sistemleri ve süreçleri neden-sonuç ilişkisi içinde inceleyerek veri toplar
- Konuyu sistematik bileşenlerine ayırır, durumun parçaları arasındaki ilişkileri analiz eder
- Bütünsel yaklaşımla olaylara ve durumlara geniş açıdan bakar, doğru sorunlara odaklanır

2. Planlama ve Organize Etme:

- Hedefleri ve öncelikleri doğru bir şekilde belirleme, ilgili kişi ve birimlerle koordinasyonu ve kaynakları etkin bir şekilde planlama

- İşe ilişkin amaçlara ulaşmak için sistematik çalışma planları oluşturur, kaynakların ve zamanın planlara uygun olarak kullanılmasını organize eder.
- Yapılacak işleri, rol ve sorumlulukları belirler, iş akışını düzenler
- Görev dağılımını yapar ve koordinasyonu sağlar
- Değişen koşullara göre planlarını gözden geçirir ve önceliklerini yeniden belirler
- Verileri analiz eder, mevcut ve değişen koşullar altında olası sonuçları öngörür.
- Risk, fırsat ve tehditleri önceden tahmin eder, alternatif planlar ve yeni çözümler üretir.

3. Karar Verme:

- İş ve ekibi ile ilgili konularda isabetli, zamanında ve koşullara uygun kararlar verme
- Farklı kaynaklardan doğru ve hızlı bir biçimde veri toplar, olay ve koşulları izler, bilgileri geniş bir perspektifte analiz eder
- Mantıklı düşünür, karar verirken olası zarar ve risk faktörlerini dikkate alır
- Karmaşıklık ve belirsizlik içeren durumlarda karşısında tüm alternatifleri değerlendirir
- Verdiği kararların sonuçlarını izler

4. İnişiyatif Kullanma:

- Pozisyonu çerçevesinde karar verirken, belirli kalıpları için de kalmayıp, içinde bulunulan duruma göre esnek davranabilme
- İşle ilgili risk alırken rasyonel davranır
- Fayda maliyet analizi yaparak fırsatlardan yararlanır
- Verilen yetkileri kararlı bir şekilde kullanır
- Sorumluluğu altındaki konularda gerekli adımları atar
- Konulara kendi yorumunu katar, bunları uygular ve sonuçlarına sahip çıkar

5. Yetki Devri:

- Sorumluluk kendinde kalma koşulu ile uygun yetkilerini astlarına, beraber çalıştığı ekibe aktarma, onların bu yetkileri kullanarak gelişmelerini sağlama, devredilen yetkinin kullanımını kontrol etme
- Sahip olduğu yetkiler arasında devredilebilecek olanları doğru olarak belirler ve devredilen yetkilerinin sorumluluğunun kendinde olduğunu bilir
- Yetki devrederken astını, beraber çalıştığı ekipteki diğer kişileri gerekli bilgi ve ihtiyaç duyacağı diğer kaynaklarla destekler
- Kişilerin bilgi, beceri ve diğer özelliklerine uygun olarak yetki devreder, yetki devrederken kendini belirli kişilerle sınırlamaz
- Devrettiği yetkilerin astı ve beraber çalıştığı ekipteki kişiler tarafından yerine getirilmesini kontrol ederken yapıcı ve destekleyici davranır

6. Koçluk Becerisi:

- Astarlarını, beraber çalıştığı kişileri iyi tanıyarak gelişimlerine destek olma, etkili geribildirim verme, performanslarını geliştirmelerine katkıda bulunma
- Şirket strateji ve hedeflerinin anlaşılması ve benimsenmesi konusunda astlarına, beraber çalıştığı ekibe destek olur ve onlara hedeflere ulaşmaları için yol gösterir
- Astlarına, ekibindeki kişilere, iş ile ilgili bilgi ve becerilerini aktarır ve sorunlarını çözmelerine yardımcı olur
- Astarlarını, ekibindeki kişileri motive ederek yönlendirir
- Astarlarına, beraber çalıştığı ekibe geribildirim sağlayarak kendilerini hangi alanda, nasıl geliştireceklerini bildirir ve gelişimlerini izler

7. Yaratıcılık ve Yenilikçilik:

- İşlerin etkin ve verimli bir şekilde yapılmasını sağlayacak yeni fikirler üretme, önerilerde bulunabilme ve yeni yöntemler geliştirme
- Farklılıklara, yeniliklere ve değişimlere açıktır, hayal gücünü kullanarak yaratıcı ve pratik çözümlerle işini geliştirme isteği içindedir Konulara önyargılardan uzak ve farklı bakış açıları ile yaklaşır
- Sorunlara özgün ve esnek çözümler üretir
- Sektör ve işi ile ilgili gelişmeleri yakından izler, farklı kaynaklardan yeni fikirler edinir.

Fonksiyonel Yetkinlikler

Yönetici ve yönetici asistanının çok farklı fonksiyonel yeterliliklere ihtiyacı vardır. İlk olarak karar alabilme ve aldığı kararı doğru uygulayabilmek için gerekli olan iş bilgisidir. Mevzuatlara hâkimiyet, yasa ve yönetmelikler hakkında sahip olunan bilgi önemlidir. Bu konuda her zaman değişen yasa yönetmelik ve mevzuatların yakından takip edilmesi herhangi bir şekilde işletmeye yasal olarak zarar verebilecek olumsuz bir sürecin yaşatılmaması yönetici ve yönetici asistanının sorumluluğundadır. Bu nedenle iş bilgisi, bu işin gerçekleşmesinde süreç bilgisi ve gerek kurum içi gerekse kurum dışı yapılan görüşmelerle bilgilerini tutarlı açıklayabilme, etkileyebilme ve uzlaştırıcı bir şekilde sonuçlandırabilme fonksiyonel yeterlilikleri içerisinde yer almaktadır.

Yönetici ve yönetici asistanındaki başarı hiç kuşkusuz titiz ve dikkatli çalışmanın sonucudur. İş süreçlerini doğru takip, doğru proje ve bu projelere doğru ekip seçimi, süreçlerinin titizlikle kontrol edilerek yönetilmesi ile mümkündür. İş ile ilgili verilerin/bilgilerin gerekli analiz ve değerlendirmeler yaparak verilerin rapor edilmesi devamında yapılması gereken iş süreçlerini oluşturur(Fidan, 2012).

Genel olarak belirlediğimiz temel, yönetsel ve fonksiyonel yeterliliklerin bir kısmı kişilik özelliklerimiz tarafından, bir kısmı ise mesleki eğitim ile desteklenmektedir. Her açıdan bu desteklerin doğru yapılması meslek kariyerinde olumlu ilerlemeyi sağlayacaktır. Şu bir gerçek ki yönetici ve yönetici asistanı başarısını çok yönlü beslenmeye borçludur. Sadece eğitim alarak mesleği sürdürmek her meslek grubunda olduğu gibi bu meslek grubunda mümkün değildir.

Yöntem

Yönetici Asistanı yönetici ve kurum çalışanları arasında sağlam bir köprü görevini üstlenmektedir. Bu nedenle yöneticinin sahip olması gereken özelliklerinin yanında yönetici

asistanının sahip olması gereken özellikleri de taşıması gerekmektedir. Yönetici ve kurum çalışanları arasında her türlü bilgi alışverişinin rahatlıkla yürütülmesini sağlayan, her iki taraf için sözlü ya da yazılı iletişim doğru bir şekilde kurabilen, zamanın verimli ve etkin kullanılmasını sağlayabilen, bilgi teknolojilerini rahatlıkla kullanabilen, yenilikçi, yaratıcı ve en önemlisi çözüm odaklı bir üst düzey çalışandır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada; Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı programında okuyan öğrencilerin staj ve işyeri eğitimi süresinde göstermiş oldukları performanslarından yararlanarak mevcut eğitim sistemi içerisinde neler yapılması gerektiğinin tespit edilmesi ve uygulamada karşılaşılan aksaklıkların ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi amacıyla belirlenmesine çalışılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Ankete katılan öğrencilerin aldıkları teorik bilgilerinden staj ve işyeri eğitim döneminde uygulamada ne kadar yararlanabildikleri, eksik kalan alanların olup olmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Buradan yola çıkılarak eğitim süreci içerisinde eksik yönlerine daha ağırlık verilerek sektörün beklentilerine uygun meslek elemanı yetiştirilmesi için eğitim içerikleri gözden geçirilmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın Kapsamı

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programı öğrencilerinin (80 öğrenci) 2016-2017 eğitim öğretim yılında staj ve işyeri eğitimi aldıkları işletme yöneticileri ile anket gerçekleştirilmiştir.

Anket iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda anketi dolduran yetkili yöneticinin bilgileri, ikinci kısımda da öğrencilerin sahip olması gereken mesleki yeterliliklerini analiz eden sorulardan oluşmaktadır. Anket toplamda 42 sorudan oluşmakta ve 5'li likert ölçeği(Tamamen katılmıyorum, Katılıyorum, Kararsızım, Katılıyorum, Tamamen katılıyorum) ile değerlendirilmektedir.

Bulgular

Yapılan araştırmada sonuçlar iki grup olarak değerlendirilmiştir. İlk etapta ankete katılan yöneticilere yöneltilen kişisel bilgileri içeren sorular, ikinci etapta mesleki yeterlilikler ile ilgili ifadeler yer almaktadır.

Ankete katılan yöneticilerin yaş durumuna göre dağılıma bakıldığında toplamda 60 kişinin cevapladığı ve 20-35 yaş aralığında % 41.6; 36-45 yaş aralığında % 45.1; 45 ve üzeri yaş aralığında % 13.3 yönetici olduğunu görüyoruz.

Cinsiyete göre dağılıma bakıldığında kadın yönetici % 46.7, erkek yönetici % 53.3 oranında olduğu görülmektedir.

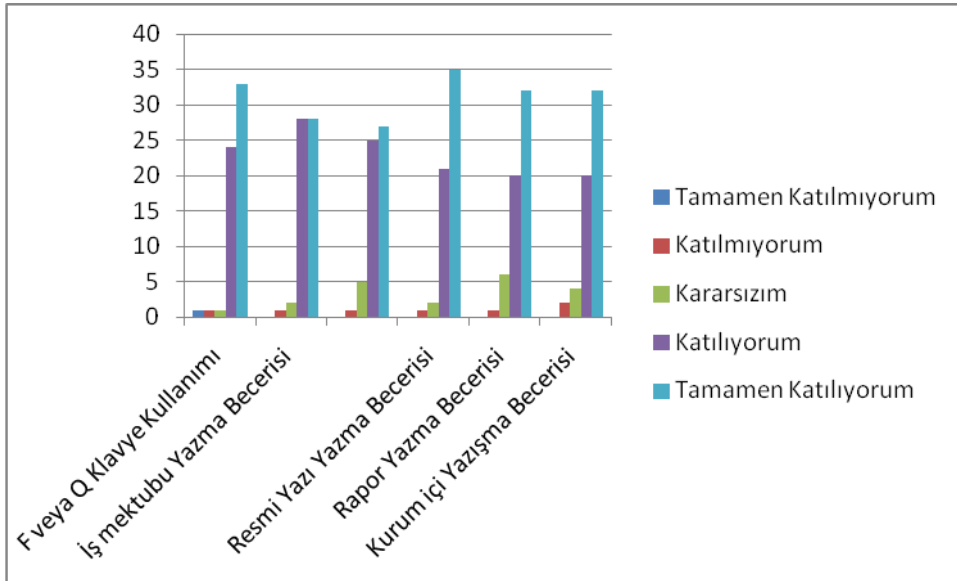
Faaliyet alanlarına göre dağılımda ise; insan kaynaklarından 10 (% 16.7); Hizmet sektöründen 7(% 11.7); Üretim sektöründen 22(% 36.7); Yönetim alanından ise 21(% 35) yönetici ile görüşülmüştür.

Öğrencilerimizin yazışma becerisi olarak yeterliliklerinin analizinde yöneltilen ifadelerde resmi yazı yazma becerileri ve rapor yazma becerilerinin değerlendirilmesinde soruyu cevaplandıran 60 yönetici % 11.7'sinin rapor yazmada, % 5'inin resmi yazı yazma becerisinde yetersizliği

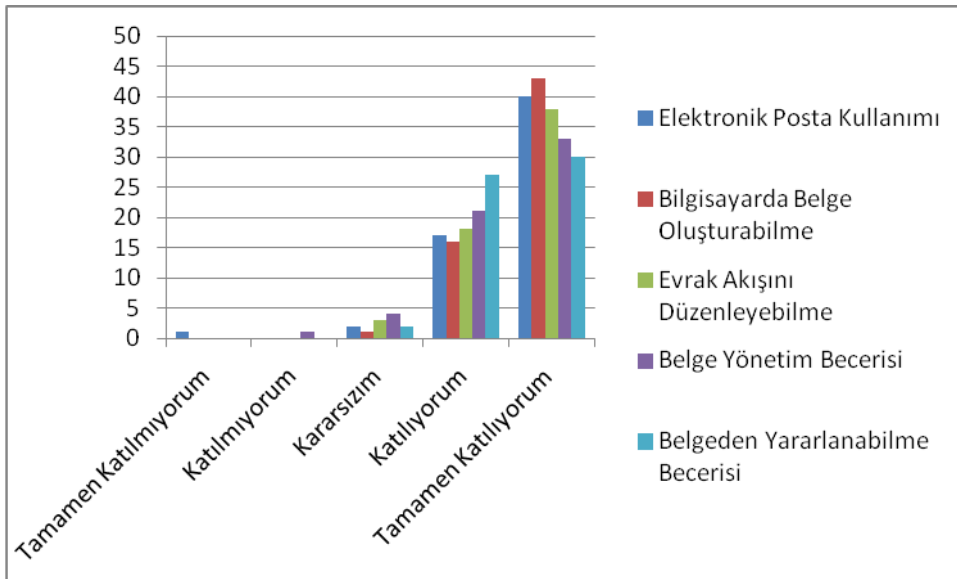
gözlemediklerini ifade etmişlerdir. Öğrencilerimizin yazışma teknikleri açısından uygulamada problem yaşamadıkları kurum yazışmalarında da yeterli oldukları ifade edilmiştir.

Yazışma Teknikleri Açısından Değerlendirme

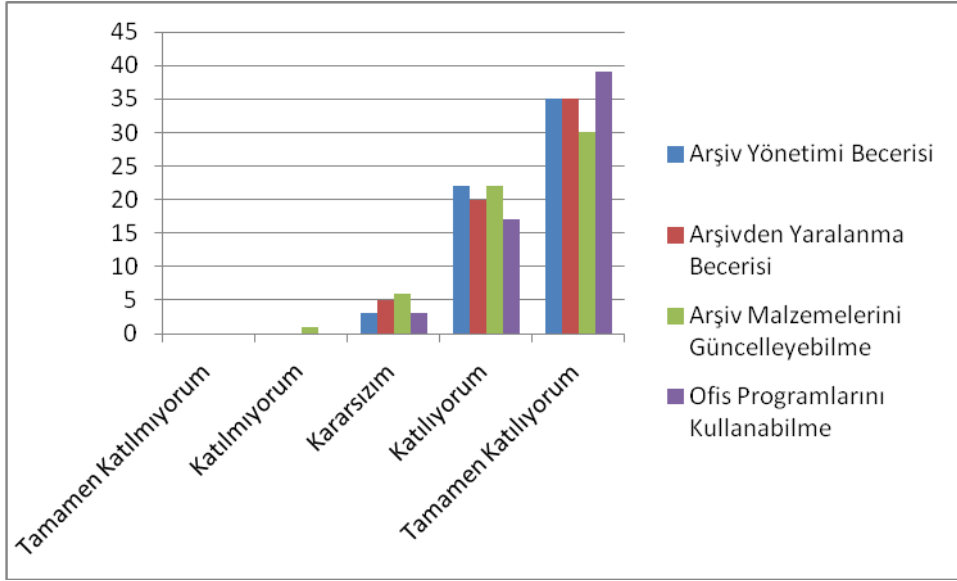
Büro Otomasyonu Kullanabilme Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi

Elektronik posta kullanımı, bilgisayarda belge oluşturabilme becerisi, evrak akışını düzenleyebilme, belge yönetimi becerisi ve belgelerden yararlanma becerisi değerlendirildiğinde öğrencilerimizin bu konularda yeterli olduklarını, teknoloji kullanımı konusunda hemen hemen hepsinin yeterli düzeyde beceriye sahip oldukları sonucuna ulaşıyoruz.

Dosyalama ve Arşivleme Becerilerinin Değerlendirilmesi

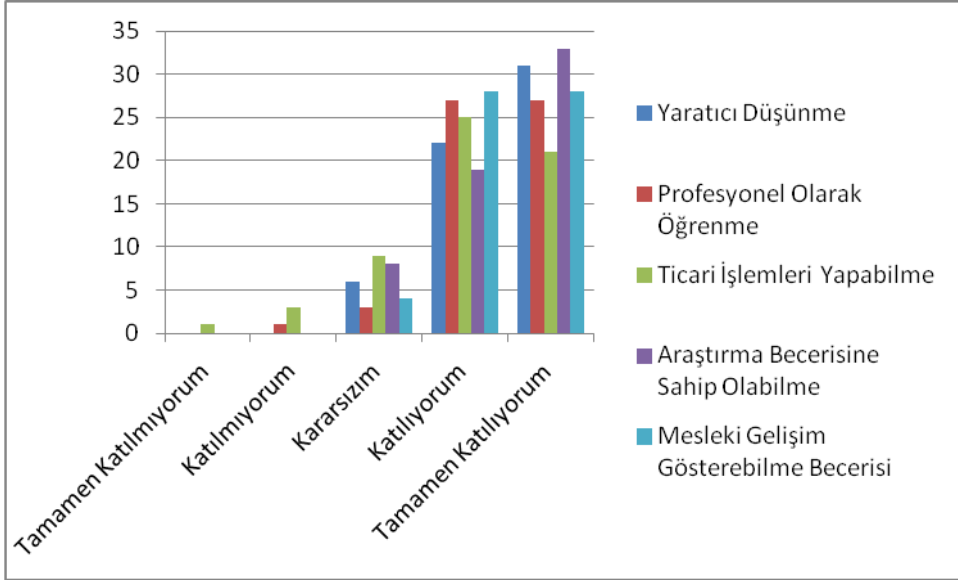
Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı mesleğinin en önemli mesleki yeterliliklerinden biri olan dosyalama ve arşivleme becerisi konusunda da yeterli eğitim aldıkları ve aldıkları eğitimi iş hayatına da yansıttıklarını görmekteyiz. İşletmelerde uygulama yapan öğrencilerimizin bu iş yükü açısından problem yaşamadıkları ve kuruma olumsuz yansıyan bir problem yaşatmadıkları ortaya çıkmıştır.

Çok Yönlü Becerilerinin Değerlendirilmesi

Yönetici asistanından yönetici ile birlikte hareket etmesinde önemli katkı sağlayacak yeterliliklerinden olan yaratıcı düşünme konusunda % 10'unun kararsız olduğu, profesyonel öğrenme becerisinde ise % 8,3 oranında kararsız ve katılmıyorum görüşü çıkmıştır. Bu durumda genelde günümüz gençliğinde yaratıcı düşünce ile ilgili var olan çekinceli durum buraya da yansımış konu ile ilgili derslerde becerilerini arttırıcı çalışmaların yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Ticari işlemler yapabilme becerisinde % 22 gibi bir oran söz konusudur. Bu noktada eğitim sistemi içerisinde biraz daha ticari işlemlerin yapılabilirliğini sağlamak adına çalışma yapmamız gerektiği ortaya çıkmaktadır.

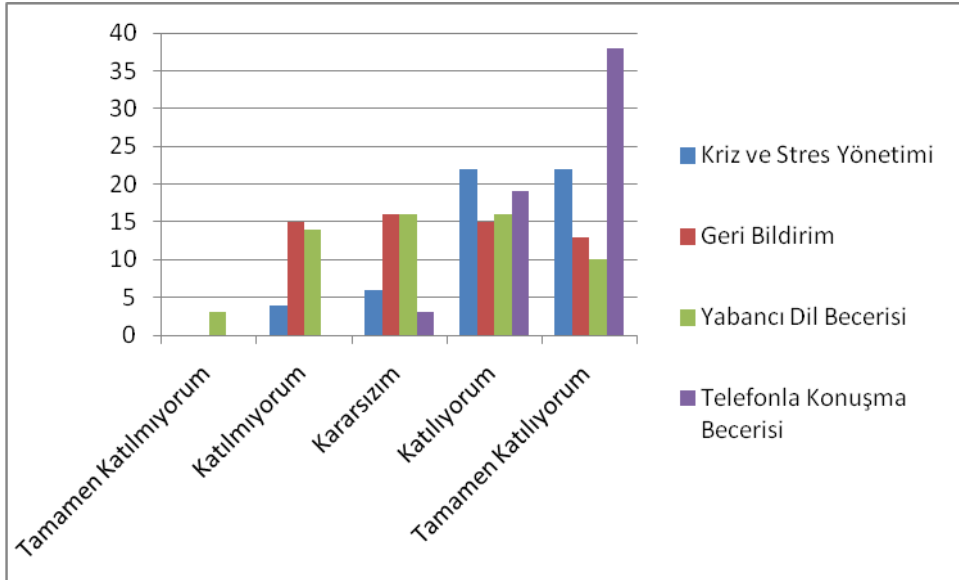

Temel Yeterliliklerin Belirlenmesi

Temel yeterliliklerin belirlenmesi ile ilgili yöneltilen ifadelerde iş süreçlerinde yaşanan aksaklıkların en önemli sorunu geri bildirim hususunda gereken bilincin gösterilmemesidir. Yöneticilerin % 18,3 oranında geri bildirim konusunda kararsız kaldıklarını belirtmişlerdir. Bu konu iş süreçlerinde sıkıntıların yaşanmasına neden olabilecek önemli bir husustur. Kriz ve stres yönetimi açısından da % 16,7 oranında kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Yönetimsel başarılar kriz ve stres sürecinin doğru yönetilmesi ile ortaya çıktığı düşünüldüğünde yöneticilerin birinci derecede yardımcıları olacak yönetici asistanlarının bu konuya çok daha fazla özen göstermeleri gerekmektedir. Aynı zamanda eğitim süreci içerisinde konu üzerinde daha detaylı durulması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bu süreçte bir diğer sıkıntılı konulardan biri de yabancı dil bilgisinin yetersizliğidir. Bu konuda % 28,3 oranında katılmadıklarını belirtmişlerdir. Gerçi sadece bu meslek grubunda değil eğitim sisteminin tümünde yaşanan sıkıntılı konulardan biridir. Bu konuda daha farklı köklü çözümlerin oluşturulması aynı zamanda öğrencilere konunun önemi daha farklı metotlarla anlatılması gerekmektedir.

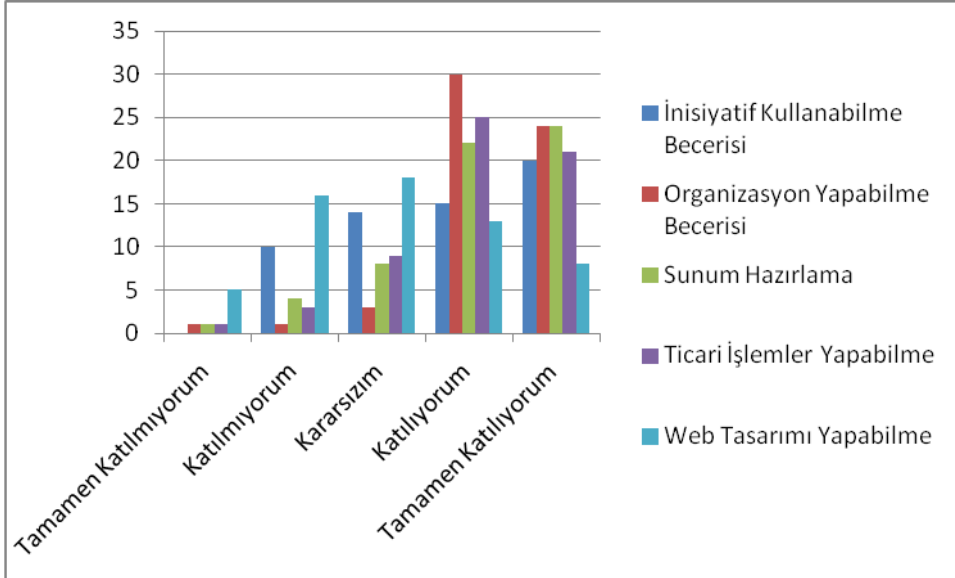

Yönetmel Yeterliklerinin Belirlenmesi

Yönetmel faaliyetlerin yürütülmesinde özellikle yönetici asistanlığı açısından inisiyatif kullanma becerisinin önemi üzerinde durmuştuk. Bu becerinin açıklanması için yöneltilen ifadelerle verilen cevaplar analiz edildiğinde % 18,4 oranında kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Bu konu ile de ilgilenilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Günümüz yönetici asistanlarının sahip olması gerekli bir diğer beceri ise web sayfası tasarımı ya da güncelleme işlemleridir. Bu konu ile ilgili yöneltilen ifadelerde % 65 oranında bu becerinin gerçekleştirilemediği ortaya çıkmaktadır. Bu oranın çok yüksek olması eğitim sistemi içinde de bu konuları içeren derslerinin olmadığıdır. Sadece konuya ilgili olan öğrencilerimizin kişisel istekleri ile kazandıkları beceri ya da işletmelerde ilgi duyduklarını tespit ettikleri öğrencilere sağladıkları bireysel kazanımlarıdır. Bu konuya da eğitim içerisinde yer vermek gelecekte öğrencilerimize büyük katkı sağlayacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmada yöneticilerin gözünden öğrencilerimizin değerlendirilmesi ve iş hayatında eğitim hayatındaki kazanımlarını aktarıp aktaramadıkları ve eksik kalan mesleki yeterliliklerin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Toplamda ikinci sınıfta okuyan işyeri eğitimi kapsamında işletmelerde bir yıl boyunca istihdam edilen öğrencilerimizin eğitim sistemimize de yön gösterecek yetersizliklerini tespit etmeyi hedeflemiş bulunmaktayız. Çıkan sonuçları maddeler halinde ele almak istersek;

- Yönetici Asistanlığı mesleğinin en önemli yeterliliklerinden biri yazışma teknikleridir.
- Gerek klavye kullanımı açısından gerekse iş mektubu yazma becerisi açısından önemi olan bu konu da yeterli olduğu ortaya çıkmıştır.
- İşletmelerin yönetici asistanından bekledikleri yeterliliklerin başında dosyalama becerileri gelmektedir. Dosyalama ve arşivleme sistemi işletmelerin en önemli fakat çoğunda da sıkıntılı alanlarından biridir. Mesleki yeterlilik açısından önemli olan bu alanda yaşanan problemler yönetim sürecini yavaşlatmakta hatta durdurmaktadır. Anketten çıkan sonuç bu tarz iş yüklerinde de öğrencilerimizin uygulamada sıkıntı yaşamadıklarıdır.
- Üst düzey yönetici asistanlığı ve yönetici asistanlığı açısından yönetim kademesinde geri bildirim çok önemlidir. Geri bildirim için yöneticilerin bu görüşleri eğitim aşamasında öğrencilere kavratılması konusunda gereken hassasiyetin gösterilmesi gerekir.
- Yönetici asistanlığı mesleği açısından yabancı dil öneminin tartışılmaz olduğunu bildiğimiz fakat bir türlü köklü çözüme kavuşturamadığımız hususlardan biridir. Yapılan bu çalışmada da yaşanan sıkıntı ciddi anlamda ortaya çıktı. Bu konuyla ilgili köklü çözümlerin düşünülmesi gerekir. Uygulama ve pratik gerektiren bu alanın geliştirilmesi için yoğun bir eğitim tercih edilebileceği gibi kurum ve kuruluşlardan destek alınması, işbirliğine gidilmesi gerekmektedir.

- Teknolojinin gelişmesi bazı teknolojik konulara daha yakın olmamız gerektiğini ortaya çıkıyor. Onlardan biri de web sayfa tasarımı ve düzenleme işlemlerini yapabilme becerisidir. Şu bir gerçek ki web sayfası sektörlerin dışı açılan yüzüdür. Bunu da en iyi kurum çalışanı dışarıya yansıtabilir. Her sektörün bünyesinde teknik eleman istihdam etmesi her zaman mümkün değildir. Bu konuda biraz bilgili yönetici asistanı en azından sayfaların güncellenmesinde destek olabilir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken ve ders içeriklerinin güncellenmesinde dikkate alınması gereken bir husustur.
- Üzerinde durulması gereken bir diğer konu inisiyatif kullanabilme becerisi. Yöneticiler yönetici asistanlarını yönetsel faaliyetlerde karar mekanizması içerisinde görmek istiyorlar. Bu artık özellikle kurumsal işletmeler de beklenen bir performans. Bu durumda yönetici asistanının inisiyatif kullanma becerisi öncelikli oluyor. Yöneticilerin bu beklentileri doğrultusunda inisiyatif kullanma becerilerini geliştirebilecek eğitimleri gerçekleştirmek gerekecektir.

Kaynakça

Kitap:

Değirmenci, B.ve Okur, S.(2015). Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı Öğrencilerinin Mesleki Becerilerinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma: Besni Meslek Yüksekokulu Örneği. International Journal of Science Culture and Sport 205-226.

Duman, H.v.d. (2011). Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı Öğrencilerinin Mesleki Becerilerinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma: Kazım Karabekir Meslek Yüksekokulu Örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi. 4, 47-64.

Topaloğlu, M. Ve Koç, H.(2003). Büro Yönetimi Kavramlar, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Bildiri:

Atay, M., Çakmak, V., Çökürçü, İ., Duman, H.(2009), Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı Öğrencilerinin Mesleki Becerilerinin İncelenmesi Üzerine Bir Araştırma.

Çakmak, T. ve Körpeoğlu, H. (2012). Web content management with in the organizational identity frame work: A Study for Hacettepe University Department of Information Management web content management system. BOBCATSSS 2012 Information in E-motion 23-25 Ocak 2012 (s. 91-93). Amsterdam: Hoge school van Amsterdam.

Web Sayfası:

Fidan, B.(2017). Yetkinlik Kavramı Üzerine, <https://bfidan.net/2012/11/06/yetkinlik-kavrami-uzerine/> adresinden erişildi. (ET: 20/05/2017)

SOSYAL SERMAYENİN YÖNETİCİ ASİSTANLIĞI MESLEĞİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Öğr. Gör. Emel SELİMOĞLU

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

Öz

İşletmede belirlenen amaç ve hedefleri gerçekleştirmek için yönetici tarafından planlanmış, koordine edilmiş kaynakların verimli yönetilmesinde yöneticiye yardımcı kişi olan yönetici asistanının görevini en etkin şekilde yerine getirebilmesi için sosyal unsurlara ihtiyacı vardır. Fiziki sermayenin birikimi tek başına yeterli olmamaktadır. Toplumların değişimi, rekabet ortamına dayanabilmenin ve her geçen gün gelişimi sağlayabilmenin zorlaşması beraberinde insan ilişkilerinin önemini ortaya koymaktadır. Mevcut kaynaklarımızın kullanımında bünyenizde bulunan personelin politik, kültürel, beşeri, entelektüel, bilimsel, teknolojik, çevresel unsurları değerlendirerek sosyal açıdan destek olması kurumun bulunduğu pozisyondan daha iyi yerlere taşınmasını sağlayacaktır. Bu durum maddi ve manevi açıdan kuruma katkı sağlayacak ve kurumun enerjisini farklı alanlarda değerlendirmesini sağlayacaktır.

Yönetici asistanlığı mesleğini yürüten çalışanın bu konuda kendi kişisel gelişimini sağlamış olması bireysel verimliliğini daha etkin kullanmasını sağladığı gibi sorumluluklarının yerine getirmesindeki zorlukları en aza indirecek gerek bireysel gerekse kurumsal açıdan sosyal sermayeden kazanım çok büyük olacaktır.

Bu çalışma bize sosyal sermayenin yönetici asistanlığı mesleğindeki önemini ne olduğu, yönetici asistanının sorumluluklarının neler olduğu, belirlenen sorumlulukların yerine getirilmesinde sosyal sermayenin rolünün ne olacağı, sosyal sermaye birikiminde yönetici asistanının izleyeceği rol haritasının nasıl olması gerektiği gibi soruların cevaplarının bulunması ve bu tür kişisel özellikleri güçlü olan bireylerin kurum çalışanı olarak yer almasında kurumun kazanımının neler olabileceği hususunda değerlendirmeler yer alacaktır. Bunun dışında kurumlar çalışanlarını bu alanda geliştirebilmeleri için neler yapmaları gerektiği irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Sermaye, Yönetici Asistanlığı, Networking

IMPORTANCE OF SOCIAL CAPITAL IN TERMS OF MANAGER ASSISTANCE PROFESSION

Abstract

Social factors are necessary for the manager assistant, who is the person that helps to the manager for effectively managing the sources planned and coordinated by the manager in order to realize the determined aims and targets in the company, to fulfill his/her duty most efficiently. The accumulation of physical capital is not enough. Change of communities, resistance to competition environment and achievement of development every day becoming more difficult, emphasize the importance of human relations. In usage of existing resources,

social support of the staff within the company by evaluating political, cultural, humane, intellectual, scientific, technological and environmental factors will carry the organization to a better level. This fact will contribute to the organization substantially and spiritually and will allow the energy of the organization to be validated in various fields.

The employee who conducts manager assistance profession being achieved her own personal development will allow her to use her individual efficiency more effectively and also will minimize the difficulties in fulfilling the responsibilities and accordingly the benefit from social capital in individual and corporate means will be significant. This study will allow us to find the answers to questions such as "What is the place of social capital in manager assistance profession?", "What are the responsibilities of manager assistant?", "What will be the role of social capital in fulfilling the determined responsibilities?", "How should the road map to be followed by manager assistant be in social capital accumulation?" and in the study evaluations regarding the benefits of the organization in recruiting individuals with this kind of strong personal features will take place. Apart from those, the necessary actions to be taken by organizations to develop their employees in that field will be examined.

Keywords: social capital, manager assistance, networking

1.Giriş

Sosyal ilişkilerin yoğun olarak yaşandığı meslek gruplarının sayısı her geçen gün ciddi anlamda artmaktadır. Kurumların insan kaynakları departmanları kurumda çalışma arkadaşı ararken mezuniyet alanlarının yanında bu alanlara uygun ya da alanlarının dışındaki iletişim ağını ve sosyal sermayelerini görüşme gündemine taşımaktadırlar. Burada ki amaç insan ilişkilerinde bilgi, fikir paylaşımını yapabilecek gerektiğinde herhangi bir konuda yardım alabilecek ve yardım edebilecek kişilerin çevrelerinde olabilmesi mesleki başarılarını artırarak kuruma daha fazla katkı sağlayabileceği düşüncesidir. Gerçekten bu alt yapıdaki çalışanlar sorunların üstesinden gelebilme de ve gelecek ile ilgili gelişmelere ayak uydurabilme de başarıları olabilmekte aynı zamanda başarıyı çevresine yansıtabilmektedir.

Bu altyapı kısa zamanda ve kolay oluşmamaktadır. Kurduğunuz iletişim ağının genişliği ve aynı zamanda derinliği önemlidir. İletişim ağının yoğunluğu yanında kuvvetli bir ağ olması zaman gerektirir. Kişiler arası arkadaşlıkların kolay kurulabildiği fakat dostlukların zor olduğu günümüzde sağlam temellere dayalı ağı oluşturmak karşılıklı güven ve paylaşım ile mümkün olabilmektedir. Tek taraflı düşünebilmek mümkün değildir. Günümüz insan ilişkilerini gözden geçirdiğimizde bireylerin bu konuya gereken önemi sarf etmediklerini ve işi olduğunda başvurulabilecek işi bittiğinde unutulacak bir çevre oluşturma anlayışının oluşmaya başladığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle kişilik özellikleri ön plana çıkmaktadır. Çıkara dayalı ilişkilerde bu konudan bahsetmek mümkün olmadığı gibi sağlam temellere dayalı kuvvetli network oluşturabilmek de mümkün değildir. Burada başarı sürdürülebilir olmak ile ilgilidir. Paylaşımın karşılıklı yürütülmesi ve devam etmesi çok önemlidir. Dolayısıyla kurduğunuz bağ kısa soluklu bir süreç olarak değil aynı kalitede devam etmesi gereken uzun soluklu bir süreç olarak algılanmalı ve devam etmenin ön koşulu da iletişim becerisi olduğu unutulmamalıdır. Bu durum

iyi ilişkileri beraberinde getirmekte ve esas alınan bu iletişim gerek sosyal ve gerekse iş hayatının zenginleştirilmesini sağlamaktadır.

Yönetici asistanlığı mesleğini icra ederken ve özel hayatımızda her anımızı insanın başrol oynadığı bir ortamda geçiririz. İnsan ilişkileri bu sosyal sistemimizin olmazsa olmazıdır. Bireyin kişiliği, eğitimi, inançları, yaşam tarzı, duyguları, görgüsü, entelektüelliği ile insan ilişkileri şekillenir. Ortamın gereklerine göre ortaya koyduğu davranışlar anlam kazanır. İnsan insana önem ve değerini davranışlarını değerlendirerek verir. Çoğu zaman iç dünyasını dışa yansıtarak daha iyi tanımamıza ve değerlendirmemize neden olur. İnsan ilişkilerinde genelde kabul gören içtenlik, doğallık, sevgi, hoşgörü, güven, dürüstlük, doğruluk, açıklık, anlayışlı yaklaşım ve olgunluktur. Eğer ilişkilerinizde hoşgörü yoksa yansımaları hoşgörüsüz bir davranış, doğallık yoksa doğal olmayan bir yaklaşım olacaktır. Çevresiyle kurduğu ilişkinin kaliteli olması kişinin iç dünyası ile kurduğu ilişkinin kalitesi ile ilgilidir. Bu konuda ki başarı insan ilişkilerinin genişliği ile değil derinliği ile ölçülür.

İnsan ilişkilerinin özünde insana insan olarak önem vermek ve değer vermek yatar. Bu ilkeye değer vererek davranışlara yansıtıp ona göre davranmak insan ilişkilerini düzenleyen sihirli bir anahtardır. Sosyal ilişkilerinden oluşan bir varlık olan insan, başkalarıyla ilişki ve etkileşim içerisinde yaşamak zorunda olduğuna göre sosyal yaşamda ve devamında iş yaşamında başarılı olmak isteyen kişi ilişkilerini geliştirmek zorundadır. Çünkü olumlu ve etkili insan ilişkileri başarılı sosyal yaşamın ön koşuludur. O zaman etkili ve başarılı insan ilişkilerinin kurulabilmesi için neler yapılması gerekir. Burada öğrenilmesi gereken temel konu hangi davranışlar beni mutlu ederse iletişim içerisinde bulunduğum herkese aynı davranmam gerekir düşüncesini uygulamam çoğu iletişimde başarılı olmamı sağlayacaktır. Çünkü insan düşündüğünü davranışa dönüştürür. İyi düşünce davranışa iyi, kötü ve art niyetli düşünce davranışa büyük olasılıkla kötü yansiyacaktır. Bu nedenle sağlıklı ilişkilerin kurulabilmesindeki başarı ilk etapta kendimizden başlamaktadır(Çağlar, 2014)

Sosyal ve kurumsal yaşamda insan ilişkilerinde başarılı olmak insanların sevgi, saygı ve güvenini kazanmakla mümkündür (Karagül, 2005). Kurumun ve şirketin çalışma hayatındaki kalitesi ilişkilerdeki huzura ve mutluluğa bağlıdır. Verimliliği destekleyen en önemli unsurlardan biri insan ilişkilerindeki başarıdır. İnsan ilişkilerindeki başarısızlık iş yaşamında da başarısızlığı beraberinde getirir. İnsanlarla nasıl iletişim kurmasını bilen kişiler insanları tanıma konusunda izlenime önem veren kişilerdir. Mesleğimizi yürütürken geçirdiğimiz zaman hayatımızın geniş bir zaman dilimini içerdiğini düşünürsek iletişim becerilerini geliştirmek olmazsa olmazımızdır. Eğer bu konuda başarılı değilsek hem kendimizi hem de uzun süreç dediğimiz meslek hayatı içerisinde çalışma ortamımızın olumsuz etkilenmesine neden olarak çalışma veriminin düşmesine sebep olunabilir. Kendimiz ve çevremiz açısından bu olumsuzlukları düşünerek hareket etmek ve bu konuda kendimizden kaynaklanan eksiklikleri gidermek adına çaba sarf etmek önemlidir (Göral, 2005). Bunu gerçekleştirdiğimiz zaman her ortamda her koşulda farklı özellik ve yapılarıdaki kişilerle iletişim kurmak hiç de zor olmayacaktır. Çünkü insan değişken bir yapıdadır. İnsanın her geçen yıl olgunlaşması olaylara bakış açısını değiştirmektedir. Çoğu zaman onu tanımak zor olabilir. Dolayısıyla her an iletişim

konusunda yeni bakış açısı kazanmak ve uygulamaya geçirmek gerekmektedir. Zamanla bireyin kendine özgü iletişim becerisini bütün çevresinde iletişim kurduğu kişilere kabul ettirebilmesi çevresindeki halkayı güçlü bağlarla genişletmesi kolay olmamaktadır. Çevrenizde gördüğünüz her bireyin bu konuda sergilediği tarz o kişiyle nasıl iletişim kurabilmemiz konusunda fikir vermesi ve ona göre davranılması gerektiğini bilmemiz ilk izlenimin başarısını ortaya koyar. İlk izlenim esnasında karşımızdaki kişi hakkında ne kadar fazla veri elde edebilirsek iletişimin devamında olumlu sürecin devam edeceğini netleştiririz. Bu nedenle bütün duyu organlarımızla elde edeceğimiz verileri çok iyi değerlendirir ve gerekli zamanda yerinde kullanabildiğimizde olması gereken iyi ve etkili ilişkiyi gerçekleştirebiliriz. O kişiyi unutmamamız tekrar iletişim kurduğumuzda bir takım kendine özgü özelliklerini hatırlayarak davranışımızı şekillendirmemiz tanıtma tanıştırma aşamasında bize çok büyük katkı sağlayacaktır.

Dış görünüş, bulunulan ortam, konu, amaç, ahlaki değerler, kültürel yapı, inanç, kurumsal statünün değerlendirerek yorumlanması ve ona göre davranılması önemlidir. Aynı zamanda bulunduğu ülke, il ve illerde kırsal ve kentsel alanlardaki farklılıklar da çok fazladır. Bu farklılıkları bilerek hareket etmek ve duyarlı olmak kişinin bu alandaki başarısında etkilidir. Artık kurumlar mevcut çevrelerindeki kişiler ile değil, farklı ülkelerde, farklı bölgelerde, farklı kültürlerde farklı sosyo-ekonomik ortamlardaki kişiler ile görüşmek ve onlarla iş bağlantıları yapmak durumundadır. Bu da bireysel ve kurumsal olarak kişileri iletişim becerisi konusunda kendilerini geliştirmek zorunda bırakmaktadır. O nedenle sürekli gözlemci olmak gözlemlediğimiz farklılıkları kayıt altında tutmak ihtiyaç olduğunda yeri ve zamanı geldiğinde kullanmak bu konuda ciddi çaba sarf ettiğimiz göstergesi olacaktır. Çoğu zaman kayıt ilk izlenim esnasında gerçekleşeceği için ilk izlenimin olumlu ve olumsuz olması daha sonraki süreçte iletişimin seyrinin nasıl gerçekleşeceğini belirleyecektir. Şu bir gerçektir ki insan ilişkilerinde olumsuz izlenimin oluşmaması sosyal sermaye oluşturma başarısı için önemlidir. Bu esnada gerçekleşecek bir iletişim kazası ya da olumsuz bir davranış kalıcı olacak ve hiçbir zaman unutulmayacaktır. Mümkün olduğunca olumsuz izlenimin oluşmasına izin vermemek gerekir. Bu nedenle dikkatli olmak network ağımız içerisinde bulunan kişilerle olumsuz izlenim oluşmuş ya da bizim olumsuz izlenim oluşturduğumuz kişilerin yer almamasını sağlamak network ağının güçlü olması ve sosyal sermaye birikimimiz açısından önemli olacaktır. Bulduğunuz konum açısından network ağınız, sosyal sermayeniz önemli ise ilk izlenim dikkat edeceğiniz hususlardan biridir. Bu esnada ilk izlenimle oluşmuş bir olumsuz önyargıyı ortadan kaldırmak mümkün olamayacağı ya da çok zor olacağı için süreç başarısız işleyecektir. Bu durum sosyal sermaye birikimini de olumsuz etkileyecektir. Sosyal sermayenin yönetici asistanlığı mesleği açısından her geçen gün öneminin arttığı günümüzde bu konudaki başarısızlığımız mesleğimizi aynı zamanda kuruma sağladığımız katkıyı da olumsuz etkileyecektir.

2. Sosyal Sermayenin Yönetici Asistanlığı Açısından Önemi

Rekabetin acımasızca yaşandığı günümüzde sektörler kendi personel alt yapılarını oluştururken çok daha özen göstermekte ve farklılıklarını ortaya koymak adına hizmet kalitesi açısından her geçen gün insan odaklı beklentilerin ölçüsünü arttırmaktadır. Bu durum hem kurum

çalışanlarından hem de kuruma yeni katılacak olan adaylardan beklentileri artırmaktadır. Özellikle sosyal açıdan diyalogların yoğun yaşandığı bölümlerde çalışanların davranışları çok daha fazla önem kazanmakta iletişim açısından yaşanabilecek her türlü olumsuzluk kurum açısından çok fazla önemsenmektedir. Durum böyle olunca özellikle yönetici asistanları, büro çalışanları ve sekreteryaya hizmetlerini yürüten personelin insan ilişkilerini çok sık yaşayan çalışanlar olduğunu düşündüğümüzde ve bu bölümlerde çalışanların kurumun dışarıya yansıyan penceresi olduğuna göre durum daha da hassaslaşmaktadır. Bu pozisyonda olan çalışanların çevresi güçlü ilişki ağları ile bağlı kişilerle ne kadar yoğun ise kurumun başarısı da o kadar fazladır.

Teknolojik gelişmelerle birlikte pek çok alanda yaşanan değişim literatüre farklı terimlerin yerleşmesine neden olmaktadır. Günümüzde sık sık duyduğumuz ve tekniklerinin çok iyi kavratılarak uygulanmadığı zaman daha çok uzun yıllar duymaya devam edeceğimiz kavramlardan biri de sosyal sermayedir.

Günümüzde rekabetin etkilerinin bütün kurumların üzerinde çok hassasiyetle yaşandığı zamanda uyumlu çalışma kurumların ciddi olarak üzerinde durdukları sorunlarından biridir. Rekabetle baş edebilme noktasında ürün, hizmet ve bireysel kaliteden söz etmekteyiz. Bireysel kalite çalışma hayatı içerisinde bulunan takım arkadaşlarını uyum içerisinde, çalışma azmini kırmadan kuruma maksimum düzeyde katkı sağlayacak şekilde yönlendirebilmektir.

Yönetimi “Başkalarının aracılığıyla iş görmek” şeklinde tanımladığımızda tek başımıza başarıya imza atamayacağımız bir gerçektir. Bu gerçek şunu ortaya koymaktadır. İster en üst düzeyde ister orta düzeyde bir çalışan olarak üzerinize aldığınız sorumluluğun başarıyla sonuçlanması ekip çalışmasının ve bu alanda çalışanların desteği ve katkısının pozitif etkisidir. Yönetici asistanlığı mesleğini yürüten kişi mesleğinin tüm inceliklerini başarıyla sürdürerek yöneticiyi yöneten kişi pozisyonunda yer almak istediğine göre ekip çalışmasına ve farklı sektörlerden çalışanlara çok ihtiyacı olacaktır. Yönetici asistanlığının görev ve sorumluluklarını incelediğimizde birçok kurum içi sorumluluklarının yanında toplantılar, sunumlar ve seyahatlerle ilgili çok fazla sayıda organizasyonları gerçekleştirmekle yükümlüdür. Bir kurum içerisinde süreç ile ilgili karşılaşılabilecek her sorun ve sorunun aşımında iletişim becerisi, çevre ve ilişkilerdeki bağlantıların kurulmasında beceri ön plana çıkmaktadır. Yönetimi asistanlarının iş yükü kapsamında zaman kavramının çok önemli olduğu süreçte aldığınız sorumluluğun en kısa zamanda başarıyla sonuçlandırılması çevrenizde oluşturduğunuz çemberin genişliği ve niteliği ile ilgilidir. Bu çember ne kadar geniş ve ne kadar farklı alanlarda çalışanlardan oluşur ve bir o kadar da güçlü bağlarla bağlıysa sizin iş süreçlerinin sonlandırılmasında sıkıntı yaşadığınız hususlar da o kadar az olacaktır.

Yönetici asistanı artık yöneticiyi yöneten kişi olduğuna göre belirli standart görevlerinin yanında gerektiğinde toplantıları organize eden ya da yöneticiyi temsilen toplantılara katılan, toplantıların devamında tutanakları oluşturan, sunumlar, raporlar hazırlayan bir yardımcıdır. Aynı zamanda istatistikleri yapan; yöneticinin yapması gereken işlerin çoğunu kendi üstüne alarak onun yükünü hafifletmeye çalışan bir kişidir. Bu nedenle bu meslekte uzman olması

gereken ya da bilgi sahibi olması gereken alanlar her geçen gün arttığı için sosyal çevresinde formal yada informal bir şekilde destek alması gereken farklı uzmanlık alanında olan kişilerin artması mesleki başarıyı destekleyen faktörlerden en önemlisidir. Bir yönetici asistanının yöneticisini en üst düzeyde temsil edebilmesi, bilgi sahibi olduğu konuları çeşitlendirmesi ve sosyal ağını güçlendirmesiyle mümkündür.

Bu konunun önemini kavrayarak alt yapı çalışmasını yapan yönetici asistanı için meslekte başarısız olmak mümkün değildir. Mesleki yeterlilikleri tamamladıktan sonra sosyal sermaye açısından da birikimini oluşturan yönetici asistanının kuruma ve kendi kariyerine katkısı büyük olacaktır.

3. Yönetici Asistanlığı Görev ve Sorumluluklarının Yerine Getirilmesinde Sosyal Sermayenin Rolü

Bir asistan, yöneticisine üye ya da kurucusu olduğu derneklerden, kurum içi ve kurum dışı organizasyonlardan, iş-özel yaşam dengesine kadar her türlü konularda destek olmakla yükümlüdür. Asistanlık mesleğini yürütenlerin bu yükümlülüklerini yerine getirirken gösterdikleri başarı yöneticileri rahatlatmakta enerjilerini ve zamanlarını daha farklı konulara yönlendirmelerine destek olmaktadır. O nedenle iyi bir sekreterin iletişim ve analitik düşünme becerisine sahip olmasının yanı sıra iyi bir hafızaya sahip olması, empati kurabilmesi, diplomatik davranabilmesi başarılı olmasında büyük etkindir. Her başarılı bir yöneticinin arkasında sorumluluğunu bilen, özverili ve kurumunu özümsemiş bir yönetici asistanı vardır. Yönetici, asistanının mesleğini yürütürken gösterdiği performans yöneticinin başarısını direkt olarak olumlu yönde etkilemektedir. Aynı zamanda birçok yöneticinin araştırmacı ruha sahip yönetici asistanına ihtiyaçları vardır. Bu ruh onların kurumunda her zaman dinamizm katmakta ve bu dinamizm yaratıcılıkla desteklenerek gelişmesini tetiklemektedir. Yaratıcılık tek başına yeterli değildir aynı zamanda yaratıcılık becerisi ile ortaya çıkardıkları projelerin hayata geçirilmesi esnasında çevresinden destek alabilmesi ve takım çalışması gerçekleştirebilmesi iletişim becerisi ile mümkün olabilmektedir. Bu nedenle yönetici asistanının rutin sorumluluklarının yanında farklı alanlarda farklı görevlerin yürütülmesi ve bunların yürütülmesinde de iletişim becerisindeki başarı ile sağlanan sosyal sermayenin rolü önemlidir. O halde yönetici asistanının görev ve sorumluluklarının yerine getirilmesinde network ağınızın gücü ve sosyal sermaye birikiminiz ne zaman nasıl karşımıza çıkabilir. Bu birikimlerimizden nasıl yararlanabiliriz ve bu konuda kendimizi nasıl hazırlamalıyız?

Bir yönetici asistanının görev ve sorumlulukları yerine getirirken yöneticisinin uzmanlık alanını dikkate alarak hareket etmesi çok önemlidir. Eğer bir yönetici asistanı lideri ile ekip olarak çalışmayı hedeflemiş ise onun bakış açısına paralel bir bakış açısı kazanması gerekir. Dolayısıyla bu bakış açısı ile gösterebileceği performans için çevresinde biriktirdiği sosyal sermayenin rolü büyüktür. Yönetici kendi üzerindeki sorumlulukların bir kısmını revize edebilmesi asistanına duyabileceği güven, asistanının üstlenebileceği sorumluluk ve inisiyatif becerisi ile ilgilidir. Çünkü yaptığımız işin özünde üst düzey yöneticinizin zamanını çok iyi yönetmek vardır. Yönetici olmak bir takım kişisel ve mesleki özellikleri üzerinde taşımak

demektir. Bu özellikli yapıdaki bir kişiyi yönetebilmek için yönetici asistanı olarak bir süre onun eğitimciliğinden yararlanılması gerekir. Yönetici ve yönetici asistanı olarak ekip olabilmek için karşılıklı birbirini tamamlayabilmektir. Bu beraberlik hem kurumsal hem de bireysel olarak hayat kalitemizi arttıracaktır.

Günümüzde yabancı ortaklı şirketlerin her geçen gün artış göstermesi iş hayatındaki gelişmeye paralel olarak sekreter veya asistanların da en az orta düzey bir yönetici kadar bilgi ve beceriye sahip olması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Yönetici asistanının sürekli kendini geliştirmesi ve bilgi düzeyini arttırabilmesi mesleğin kaliteli yürütülmesi açısından önemlidir. Yeri geldiği zaman o kurumun en üst düzeyde temsilcisi ve çok geniş bir sosyal çevreye sahip çalışan olabildiğiniz için kendisini ve çevresini iyi düzenleyebilmeli ve bu konuda uzun soluklu düşünülebilmelidir.

Çalıştığınız kurumun faaliyet alanı ne olursa olsun üzerinize alacağınız sorumlulukların yerine getirilmesinde sosyal sermaye önemlidir. İster yerli ister yabancı ortaklı olsun kurum içerisinde yürütülecek birçok sorumluluk sosyal sermayeyi gerektirecektir. Bu üzerine alınan sorumluluklar neler olabilir.

Bir yönetici asistanı için organizasyon yapmak en önemli sorumluluklardandır. Yönetici asistanı için günümüzde sık sık gerçekleştirilmek zorunda olunan olmazsa olmaz organizasyonlardan biri seyahat organizasyonudur (Tutar, 2004). Bu güne kadar belki adını bile duymadığınız yerlere yöneticinizin kendi ya da ekibi ile gidecek olması size çok ağır bir sorumluluk yüklemektedir. Seyahat organizasyonunu gerçekleştirmek çok detay gerektiren bir görevdir. Organizasyonun sadece bir bölümünü üstlenebileceğimiz gibi seyahatin baştan sona bütün aşamalarının üstlenildiği sorumlukta verilmiş olabilir. Gerçekleşecek olan seyahatin planını çıkarmak belirli süre konaklanan ülkede karşılaşılabilecek her türlü sorunu çözebilecek alt yapı kurmak hiç de kolay bir süreç değildir. Bu süreçte her zaman profesyonel destek almak mümkün olmayabilir. Ya da profesyonel destek alacağımız kurumun referans bilgilerine samimi bir şekilde ulaşabilecek sosyal çevreye ihtiyacınız olabilir. Seyahat evraklarının gidilecek ülke göz önünde bulundurularak eksiksiz hazırlanması, ulaşım ile ilgili sorunların çözülmesi için gerekli işlemlerin gerçekleştirilmesi, seyahat süresince ihtiyaç duyulabilecek her türlü evrakların toplanması, gerekli rezervasyonların yapılması ve seyahat süresince her türlü detaylar düşünülerek işlerin hiçbir sorun yaşamadan çözülebilmesi önemlidir. Şu unutulmamalıdır ki yöneticinize zaman hediye ediyorsunuz. Ama bu süreçte size verilen sorumlulukları sağlıklı gerçekleştirebilmek için sizin de zamana ihtiyacınız var. Sosyal sermaye bu durumda sizin işinize büyük katkı sağlayabilir. Yöneticisini sizin yöneticinizin gideceği ülkeye yeni göndermiş bir arkadaşınızın tecrübesi ya da yönlendirmesi size büyük katkı sağlayacaktır. Ulaşımın planlanmasında da bu konuda hizmet veren şirkette çalışan arkadaşınızın samimi yönlendirmeleri çok işinize yarayabilecektir. Yöneticinizin hiçbir sorun yaşamadığı, seyahatin her aşamasının saat gibi işlediği bir organizasyondan dönmesi ve aldığınız bu büyük sorumlulukta da size duyduğu güven sosyal sermayenizin bir getirisi. Yöneticilerin büyük bir çoğunluğu bu tür organizasyonlarda yönetici asistanlarına pek güvenemezler. Bu süreçte gözden kaçırılacak küçük bir detay organizasyonu alt üst edebilir. Bu detaylarda size katkı sağlayacak olan sosyal sermayedir. Organizasyonlar maddi ve manevi kuruma yük getiren bir süreçtir. Yurt dışında kurumu temsil etmek için bir tanıtım fuarına katılmak amacıyla gidiliyor

ya da üst düzey bir yönetici ile yüz yüze görüşme yapmak, iş bağlantıları kurmak amacıyla gidiliyor olabilir. Fakat randevu konusunda sizin tarafınızdan yapılan hata görüşme yapılamadan dönülmeye sebep olabilir. Çok fazla bütçe ile ve zaman sarf edilerek gidilen bir yerden sizin tarafınızdan yapılabilecek bir hata yüzünden sonuç alınmadan da dönülebilir. Bu nedenle bu sancılı sürecin en az stresle atılmasında sizin dikkatiniz kadar sosyal sermaye birikiminden yararlanmanız etkili olacak bir başarılı işe imza atarak güven kazanmış olabileceksiniz. Çünkü organizasyonları gerçekleştirmek hele bir de seyahat organizasyonunu sonuçlandırmak stres yaratan çok ağır bir süreçtir. Bu organizasyonun hazırlık süreci, organizasyonun gerçekleştiği zaman ve organizasyonun sonrasında hep bir takım işlemlerin yapılması gerektiği süreçlerdir. Bu aşamalarda destek alınacak sosyal çevreye ihtiyaç vardır. Bu sosyal çevrenin stresli sürecin sorunsuz bir şekilde yürütülmesinde etkisi büyük olacaktır.

Yönetici asistanlığının önemli görevlerinden biri de raporlama tekniklerinin başarılı yürütülmesidir. Yönetimin her kademesinde rapor yazma ve sunma önemli bir süreçtir. Bu süreçte etkin rol alan çalışanlardan biride yönetici asistanlarıdır. Yönetimin sağlıklı kararlar verebilmesinde, alt kurum ve birimlerin çalışma ve etkinliklerinin izlenmesinde, zaman zaman yeni uygulamaların verimlilik analizlerinin ölçme ve değerlendirmelerini yapabilmek amaçlı istatistiki bilgilerin analizlerine ve sunum tekniklerine ihtiyaç duyulabilir. Raporlar çoğu zaman bilgi, hesap ya da karar verilmesini, işleyen süreçte değişiklikler yapılmasını, örgüt yapısı içerisinde kısmen ya da tamamen değişiklikler yapılması gibi ciddi süreçlerin başlangıcını oluşturmak amaçlı yazılır. Bu tür raporların periyodik aralıklarla sürekli tekrarlandığını ve bunun yönetici asistanlarının sorumluluklarından biri olduğunu düşündüğümüzde bu süreçte destek alabileceği güvenilir çevresi kendisine bir bakış açısı kazandıracak ve rahatlatmış olacaktır.

Bir iş sürecinin başından sonuna analizi olan raporun yöneticilerin kararlarında katkı sağlayabilecek güvenilirlikte olabilmesi için uzman yönlendirmelerine ya da bu konuda bilgi birikimi olan kişilerin samimi desteğine ihtiyaç duyulabilir. Yönetici asistanının görev tanımları içerisinde yer alan rapor yazmada göstermiş olduğu performans onu her geçen gün ciddi konuları içeren sorumluluklarının artmasına kariyerinin şekillenmesinde orta düzey yönetici pozisyonuna taşınmasında önemli bir etken olacaktır. Bu konuda çevresinde özellikle teknik konularda, istatistiki verilerin düzenlenmesinde destek alabileceği kişiler ile kurabileceği iletişim ve onların profesyonel yönlendirmelerinin kuruma katkısı yadsınamaz. Tabii bu kişilerle kurulan diyaloglarda yönetici asistanının rolü ve oluşturmuş olduğu çıkarsız samimi sosyal sermaye birikimi büyük destek olacaktır.

Yönetici asistanı için çağdaş iş yaşamında önemli bir yer tutan görevlerden biri de iş toplantı organizasyonlarının yerine getirilmesidir. Toplantılar geniş kapsamlı olabileceği gibi kurum içindeki personelleri kapsayacak daha küçük kapsamlı olabilir. Her toplantı öncesi ve sonrasında yöneticisinin beklentilerini karşılamak yönetici asistanına düşmektedir. Bu tür organizasyonlarda hazırlanmak için zamanınız olabilir ya da kısa bir sürede hazırlanmak durumunda kalabileceğiniz zamanlar olabilir. Bu gibi durumlarda sosyal sermayeye ihtiyacınız çoktur. Çünkü bu tür organizasyonlarda yönetici asistanı organizasyonun başından sonuna

koordine eden sorumlu kişi olabilir. Örneğin sadece salon rezervasyonu ile ilgilenecek olan yönetici asistanının çevresindeki kişilerden yararlanarak organizasyonun içeriği ile ilgili bilgi paylaşımını daha önce tanıştığı bir kişi aracılığıyla gerçekleştirmesi daha iyi sonuç alınmasını sağlayacaktır. Toplantı salonunun belirlenmesi konusunda yönlendirme yapabilecek birkaç kişi ile samimi görüşme toplantı organizasyonunun sorunsuz gerçekleşmesine katkı sağlayacaktır. Toplantının başlamasına kısa bir süre kalmışken ses düzeninde yaşanacak bir aksilik sosyal sermayenizden destek alarak rahatlıkla çözülebilecektir. Ya da toplantı başlamadan toplantıya katılanlara dağıtacağınız bir dokümanın baskısını yaptırmayı unutmuş olmanız ve kısa sürede baskıları yaptırıp getirmelerini sağlayacak bir sosyal çevrenin zamanında oluşmuş olması bu gibi aksilikleri rahatlıkla çözmenizi sağlayacak ve zora düşürmeden sonuçlanacaktır.

Toplantıya şehir dışından katılacak olanların konaklama, gezi ve yiyecek rezervasyonlarını yapmak konusunda çevrenizdeki birikimlerin büyük katkısı olacaktır. Gelen konuğunuzu ayarladığınız yerlerde ağırlamanız sizi rahatsız etmeyecek ve hizmet alımı sonunda herhangi bir aksilik olmadan sonuçlanacağını bilmeniz sizi rahatlatacaktır. Aynı zamanda toplantıya katılacak konuklarınızın ulaşım ile ilgili karşılaşılabilecek sorunların önüne sosyal sermayenizle geçebilirsiniz. Bu rahatlık sosyal sermayenin size sağladığı katkıdır.

Toplantıların sonunda yönetici asistanlarının yapmak durumunda kalabildiği görevlerden biri de gerek toplantının gerekse kurumda gerçekleştirilen aktivitelerin basında yer almasını sağlamaktır. Eğer bir yönetici asistanının basınla olan ilişkileri iyi ise kurumunu gündemde tutmayı sağlayacak ve basınla paylaştığı her bilginin yayınlanması konusunda sıkıntı yaşanmayacaktır.

4. Yönetici Asistanı Sosyal Sermaye Birikimi Sağlayabilmek İçin Neler Yapmalıdır?

Yönetici asistanının insan olmadığı bir alanda çalışması mümkün değildir. Yönetici asistanlığı mesleğinde insan bu kadar önemli olduğuna göre birikimi sağlayabilmek için mesleği yürütenlerin girişimde bulunması kaçınılmazdır. Ne kadar çok farklı sektörde çalışan kişi tanıyorsak sosyal sermaye açısından o kadar zenginiz demektir (Yıldız, Z., Topuz, H., 2011).

Kurumlarda rekabet mücadelesinin ön plana çıktığı günümüzde bağlantıların güçlü olması kaçınılmazdır. Bu bağlantıların gücü kurum çalışanları ve özellikle yönetici asistanının tutumu ile ilgilidir. Bu anlamda ilk adımı atacak olan yönetici asistanlarıdır. Eğer diyaloglar olumlu kurulursa bu sosyal birikimin artarak devam edeceğinin göstergesidir. Sadece iki kişi ile başlayan diyalogun geri dönüşü kat ve kat etkili olacaktır. Bu nedenle diyaloglarda ilk adımı atacak olan yönetici asistanının diyalogların olumlu olumsuz sonuçlarını bilerek dikkatli olması bu ağır sorumluluğu içinde taşıması gerekir. İlk etapta kendinden kaynaklanan bir problemin sadece kendi ile sınırlı kalmadığını ve kalmayacağını bilerek hareket etmesi gerekir.

Kurum çalışanları gerek kurum içerisinde gerekse kurum dışında temsil yeteneklerinin olduğunu bilmeleri gerekir. Bu nedenle katıldıkları her ortamda mutlaka kimlikleri ortaya

çıkmakta ve sosyal sermaye açısından güzel bir birikim oluşturmaktadır. Kurum içerisindeyken dikkatli olmak kurum dışında bu tür konuları önemsememek kendilerinin ve kurumun bu anlamda kaybı olur. Çünkü her ortamda sosyal ilişkiler önemlidir. Bu ilişkilerin özü güven odaklıdır.

İnsan ilişkileri ile oluşturulan diyalogların bu meslek açısından çok önemli olduğunu sürekli vurgulamak durumundayız. Eğer insanlara karşı önyargılı bir ortamda yetiştirildiyse diyalog ve güven duymak sizin için çok zor bir süreçtir. İlk etapta insanlarla diyalog kurmadan önce her açıdan kendinize güveniniz olmalıdır. Sosyal sermaye birikiminiz açısından kendine güven, temsil yeteneği ve inisiyatif kullanabilme becerileri önemli faktörlerdir. Bu kişisel becerileri kazanmış yönetici asistanı ilk etapta kendi cephesindeki sorunları aşmış olacaktır. Kişilik özelliği olarak ya da yetiştirme tarzından kaynaklanan insanlara karşı bir fobisi olmayan yönetici asistanı bu konuda bir sorun yaşamayacaktır. Bu tür engellerimizin olması bizim meslek kariyerimizi etkilediği gibi kuruma olumlu katkımızı da negatif yönde etkileyecektir. Çevreden gelen etkileri insan içinde işleyip çıktıya dönüştürür. Bu dönüşüm insanın bilişsel, devimsel ve duyuşsal gücü sağlıklı kullanılarak gerçekleşir. Çevreden gelen etkiler bazen olduğu gibi değil istenildiği gibi algılanır. Bu nedenle aynı etki farklı insan yapılarında farklı tepkilere neden olabilir. Bazen abartılır, bazen zayıflatılır bazen de yanlış yorumlanabilir. Bu durum insan ilişkilerin zayıflamasına ya da hiç kurulamamasına neden olabilir ki böyle bir durumda sosyal sermaye birikiminin oluşması mümkün olamaz. O nedenle çevreden gelen etkileri doğru algılamak süreci sağlıklı kılar.

Sosyal sermaye birikiminin oluşmasında etkili olabilecek önemli hususlardan biri insanın bilişsel, devimsel ve duyuşsal gücü açısından kendini iyi tanımasıdır. Bilişsel güç bilginin edinilip kullanılmasına, saklanmasına, yorumlanarak yeniden düzenlenmesine, değerlendirilmesine yardım eden, bütün zihinsel süreçleri içine alan bir gelişim alanı olduğu için dışarıdan gelen etkilere karşı tepkimizi belirleme de eğer gücümüzü bilebilirsek bize yardımcı olacaktır. İlişkilerde sadece kendi cephemiz değil muhatabımızın tepkileri de önemlidir. Kendini iyi tanıyabildiğin kadar muhatabı iyi tanıyabilmek ilişkinin niteliği açısından önemlidir. Sosyal sermaye birikimini sağlayabilmek için iki kişinin karşılıklı etkileşiminde türü, sıklığı, zamanı, yeri girdileri oluşturmaktadır. Bu girdilerden hareketle kişilik özelliklerinin belirlenerek hareket edilmesi ilişkinin kalitesi açısından daha sağlıklı olacaktır. Bir diğer husus çevre faktörüdür. Kişinin bulunduğu ortamda geçirdiği süre içerisinde ödediği bedel ile elde edeceği doyumun fazla olması gerekir ki ilişki devam edebilsin yoksa ilişkinin devamının sağlanamamasına ve hatta iletişimin kopmasına neden olur. İlişkinin niteliği her ne kadar insanın ruhsal durumunun getirisi olsa da bu süreçteki olumsuzluk ister istemez sosyal sermaye birikimini olumsuz yönde etkilemektedir. Sosyal sermaye birikimi daha önce de belirttiğimiz gibi insanlar arası iletişimde güveni esas almaktadır. İlişkilerde güvenin zedelenmesi insanın değişken ruh hali ile ilgilidir. O nedenle gerek kendimizin gerekse iletişim kurduğumuz kişilerin bilişsel, duyuşsal ve devimsel gücünü bizi daha sonraki süreçlerde zor duruma düşürmemesi açısından iyi analiz etmemiz gerekir. Unutulmamalıdır ki sosyal sermaye birikimi uzun soluklu bir süreçtir. Bu uzun süreçte mümkün olduğu kadar güven veren kişilik yapısı sosyal sermaye birikiminin artarak gitmesine neden olacaktır.(Tutar, 2012)

Sosyal sermaye birikimi oluşturulmasında dikkat edeceğimiz hususlardan biri de ilişkide olduğunuz kişiden sürekli talepte bulunulmamasıdır. Tanıştığımız andan itibaren her görüşmede devamlı sizden bir şeylerin talep edilmesi ya da aynı şekilde sürekli sizin talep etmeniz belirli süre sonra güveni zedeleyecektir. Unutulmamalıdır ki sosyal birikimin sağlanmasının özünde güvenin oluşması ön koşuldur. Çevremizdeki kişiler ile ilgili kurduğumuz diyaloglarda onların isteklerini yerine getirebilmemiz güçlü ağ kurulabilmesi açısından önemlidir. Fakat her görüşmede bir takım isteklerin yerine getirilmesi söz konusu oluyorsa o zaman ilişkiler kısa soluklu olacak bu durum sosyal sermaye birikiminizi olumsuz etkileyecektir. Bu konuda dikkatli olmamız referans açısından da önemlidir.

Yönetici asistanı çok farklı işleri takip etmekle yükümlüdür. Bu nedenle kısa zamanda farklı iş yükü altında sorunları çözebilmek için çevresinde samimi destek olabilecek insanlara ihtiyacı vardır. Bir yönetici asistanının sosyal birikimi kuvvetli, samimi ve sağlıklı olmak durumundadır. Az emek harcayarak kısa zamanda verilen sorumlulukların üstesinden gelebilmek ancak kalıcı kurulmuş sosyal ağla mümkün olabilir. Bunun için ihtiyacın olmadan kurulan iletişimi geliştirmeniz canlı tutmanız bugün ve gelecekte sosyal birikiminize büyük katkı sağlayacaktır. Sosyal sermaye birikimi uzun soluklu bir süreçtir. Her geçen yıl eğer ilişkide bulunduğumuz kişiler ile iletişimde herhangi bir aksilik olmadıysa aradaki bağ kuvvetlenecektir. Güçlü bir ilişki sağlıklı sosyal sermaye birikimidir. Bu nedenle her iki taraf içinde geçerli olan “Destek vereceksin ki destek alabilesin” olmalı ve yönetici asistanı bencilce davranış içerisinde olmamalıdır. Bir yönetici asistanı destek almasını bildiği kadar destek vermesini de bilmelidir. Sosyal sermaye tek taraflı bir süreç değildir. İki taraflı yürütülürse kalıcı ve sürekli olacaktır. Sadece kendi işleri için destek alan dışarıdan gelen taleplerde duyarsız olan yönetici asistanının bu konuda zaman ilerledikçe başarılı olma olasılığı pek mümkün değildir.

Sonuç

Üst düzey bir yöneticinin yoğun iş programı nedeniyle zamanının iyi yönetilmesinin çok önemli olduğu bir dönemde şu bir gerçektir ki yönetici asistanının sosyal sermaye birikimine çok ihtiyaç vardır. Yönetici asistanı kısa zamanda farklı farklı işlerin birçoğunun üstesinden sosyal sermaye birikiminden yararlanarak gelebilir. Yapılması gereken rutin işlerin yanı sıra organizasyon gerektiren işlerin sorun yaşanmadan sonuçlanmasında sosyal birikimin rolü büyüktür. Organizasyon gereken işlerin bir diğer sorumluluğu da kurumun organizasyon süreci içerisinde en iyi şekilde tanıtılabilmesidir. Bu süreçte organizasyona katılanlar kurumunuz hakkında ve kurumunuzun yapısı hakkında yaptığınız işe göre değerlendirme de bulunurlar. Bu açıdan da sosyal sermayeniz size ve kurumunuza büyük katkı sağlar. Bu nedenle bir yönetici asistanı sadece kurum içi iletişim ile değil kurum dışı iletişim becerilerini olumlu bir şekilde geliştirmek ve devamlılığını sağlamayarak sosyal sermaye birikimini artırmak zorundadır.

Kurum içi ve kurum dışı ilişkilerde iletişim becerisinin artması kurumun gelişiminde büyük katkı sağlamaktadır. Kurumlar çalışma arkadaşı ararken mesleki becerilerin yanında sosyal birikimi güçlü ve canlı olan kişileri takım arkadaşı olarak seçmeye özen göstermektedir. Her geçen gün yöneticilerin sorumluluklarını üstlenen yöneticinin yöneticisi olma yolunda ciddi

adımlar atan yönetici asistanları sosyal sermaye birikimleri konusunda da gereken özeni göstermeleri gerekir. Çalışma hayatı içerisinde bu kadar önemli olan sosyal sermaye birikimi konusunda dikkat etmeleri gereken hususları belirleyip ona göre hareket etmeleri hem kuruma hem de kişisel gelişimlerine büyük katkı sağlayacaktır.

Yönetici asistanının yönetici ile kurum çalışanları ve kurumdan hizmet alan müşterileri arasında bağlantıları sağlayacak kişi olduğuna göre bu kişinin iletişim konusunda bu bilinç ile göstereceği hassasiyet kurumun iyi temsil edilebilirliğini sağladığı gibi gelişimine de çok büyük katkısı olacaktır. Bu nedenle her meslek gurubunda sosyal sermaye birikiminin oluşması önemli olsa da kurumların dışa açılan penceresi olan yönetici asistanlığında çok daha fazla önem taşımaktadır.

Kaynakça

Çağlar, İ. Genel, Kılıç, S. Teknik ve Etkili İletişim, Ankara, 2014, s. 7.

Göral, G. Sekreterliğin Genel Esasları, İstanbul, 2005, s.107.

Kargül, M., Masca, M. ‘Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme’, AİBÜ-İİBF Ekonomik ve Sosyal Dergisi, 2005.

Tutar, H. Yönetici Sekreterliği, Ankara, 2012, s.207.

Tutar, H. Sekreterlik El Kitabı, Ankara, 2004, s. 313.

Yıldız, Ç. “Networking Nedir, Ne İşe Yarar?” <http://isyasami.yenibiris.com/>

Yıldız, Z., Topuz, H., “Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma İlişkisi Açısından Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme” , Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 2011.

ÖZEL GÜVENLİK VE KORUMA EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN ÖZEL GÜVENLİK SEKTÖRÜNE BAKIŞ AÇILARI VE ALGILARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Öğr.Gör. Fahri AKBAŞ

Aksaray Üniversitesi

Öğr.Gör. Emre ÜRÜN

Aksaray Üniversitesi

Öz

Türkiye’de Özel Güvenlik hizmetlerinde kaliteyi artırmak ve yeni bir ivme kazandırmak amacıyla üniversite bünyesindeki meslek yüksekokullarında kurulan özel güvenlik ve koruma programındaki öğrencilerin özel güvenlik sektörüne bakış açıları ve algıları değerlendirilmektedir. Güvenlik hizmetlerinin bir türü olarak Özel güvenlik yeni bir iş fırsatı olarak görülmekte ve geliştirilmesi öngörülmektedir. Bu süreçte her düzeydeki kişi veya kurumun Özel Güvenliğe destek vermesi beklenmektedir. Özel Güvenlik eğitimi veren kurumlar, güvenliğine sağladığı kurumlara ve sektöre sağladığı insan kaynağı ile Güvenlik sektörünün şekillenmesinde önemli bir rol üstlenebilecek kuruluşlardır.

Bu araştırmada anket tekniği kullanılarak, özel güvenlik hizmetlerinin gelişim sürecine katkı sağlamak amacıyla, ön lisans düzeyinde özel güvenlik eğitimi alan öğrencilerin, özel güvenliğe sektörüne bakış açıları ve algıları incelenmiştir

Anahtar Kelimeler: Özel Güvenlik eğitimi, bakış açısı, algı

A Study on the Perspectives and Perceptions of Students Who Train Private Security and Guarding about the Private Security Sector

Abstract

The perspectives and perceptions of students in the private security and guarding program within the body of vocational high schools at universities about the private security sector are evaluated for the purpose of increasing and accelerating the quality in Private Security services in Turkey. Being a type of security services; Private Security is considered a new job opportunity and is projected to develop. In this process, persons or institutions at every level are expected to support the Private Security. Institutions that provide Private Security training may play an important role in shaping the Security sector with the help of institutions to which it provides security and human resources that it provides to the sector.

This study examines the perspectives and perceptions of students who train private security at the level of associate degree about private security and private security training by using the questionnaire technique for the purpose of contributing to the developmental process of private security services.

Keywords: Private Security Training, perspective, perception

Giriş

En ilkel ve sadesinden en karmaşık toplumdaki en gelişmişine kadar, insan toplulukları siyasal ve sosyolojik anlamda ortak bir yaşam sürdürebilmek ve toplum olabilmek için, belirli bir düzene ve kurallara uymak zorundadır. (Aktaş & Polat, 2009, s. 9) Bu ihtiyaçların en temellerinden birisi de güvenlik ihtiyacı olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaşlar bir yandan güvenlik kaygılarını bir yandan da barış arayışlarını getirirken, uluslararası sistemleri de anlamayı zorunlu hale getirmiştir. (Dedeoğlu, 2002, s. 19) Tarihsel gelişim içinde güvenlik teminde yeni yöntemlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle son on yılda dünyada ve ülkemizdeki gelişmelere bağlı olarak güvenliğin özel şirketler tarafından hizmet alımı şeklinde teminin arttığı görülmektedir. Bu bağlamda resmi ve yarı resmi kurumlar tarafından özel güvenlik firmalarının, aslında devletlerin temel sorumluluğundaki insan haklarının korunması konusunda sorumluluk üstlendikleri, devletlerinde bu minvalde düzenleme yaptıkları görülmektedir. Bu durumda aslında özel güvenlik firmalarının “özel” olmadığını, aksine işlerini yaparken ülke yönetimlerinin kontrolün de olduklarını ve genel kolluğun tamamlayıcı bir parçası olduğunun açık bir göstergesidir. (Özalp, 2016, s.3) Özel Güvenlik Hizmetlerini Düzenleyen 5188 sayılı kanununun 16.maddesindeki “Özel güvenlik birimleri ve görevlileri, görev alanında bir suçla karşılaştığında suça el koymak, suçun devamını önlemek, sanığı tespit ve yakalama ile olay yerini ve suç delillerini muhafaza ve yetkili genel kolluğa teslim etmekle görevli ve yetkilidir. Bunlar genel kolluğun olaya el koymasından itibaren araştırma ve delil toplama faaliyetine genel kolluğun talebi halinde yardımcı olur.” şeklindeki düzenleme ile özel güvenliğin genel güvenliğin temin edilmesi hususunda genel kolluk güçlerine yardımcı olarak bir nevi genel kolluğun parçası olduklarını göstermektedir. (<http://www.mevzuat.gov.tr>)

İsviçre Cenevre Üniversitesi Uluslararası Mezunlar Enstitüsü ve Kalkınma Araştırmaları tarafından hazırlanan raporda, özel güvenlik sektörünün dünyada hızla büyüdüğünü ve ülkelerin polis istihdamlarının iki katından daha kişinin özel güvenlik şirketleri tarafından güvenlik görevlisi olarak istihdam edildiklerini göstermektedir. Dünyada kayıtlı özel güvenlik görevlisi sayısının son 20-30 yılda yüzde 200-300 oranında bir artış göstererek 20 milyonu bulduğu tespit edilmiştir. Yeryüzündeki özel güvenlik firmaları dünya piyasalarında, 2011 yılı ortalama verilerine göre 100 milyar dolardan fazla bir pazar payına sahiptir. Hâlihazırda Avrupa Birliği ülkelerinde özel güvenlik sektörü 1,7 milyon çalışanı, 50.000 şirketi ve 15 milyar € yıllık geliri ile önemli bir sektördür. İngiltere 220 bin kişi ile güvenlik sektöründe istihdam açısından Avrupa lideridir. (TOBB, 2014, s. 1-2)

Türkiye’de özel güvenlik sektörü 3 milyar dolarlık bir pazar oluşturmakta, 213.718 bin kişi ile istihdama önemli katkılar sağlamakta ve Avrupa’da ikinci sırada bulunmaktadır. Türkiye özel güvenlik sektörünün 2012 yılında 10 bin kişiyi daha iş imkânı sağladığı tahmin edilmekte ve bu büyüme hızıyla çok yakın bir gelecekte Avrupa lideri olacağı değerlendirilmektedir. (TOBB, 2014, s. 2) Elimizdeki veriler bize özel güvenlik sektörünün istihdam ve ekonomi açısından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Ayrıca hizmetin niteliği açısından, ülke güvenliği açısından ekonomik verilerin dışında hassas bir konu olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada; özel güvenlik sektörünün istihdam kaynaklarından meslek yüksekokulu mülkiyet koruma ve güvenlik programlarının özel güvenlik ve koruma programlarında eğitim

faaliyetlerine devam eden öğrencilerin, özel güvenlik sektörüne bakış açıları ve algıları üzerine anket uygulaması gerçekleştirilmiş, elde edilen veriler uygun istatistik yöntemleri ile analiz edilerek sonuçları aktarılmıştır.

Dünyada ve Türkiye’de Özel Güvenlik Hizmetlerinin Gelişimi

Ülke yönetimlerinin günümüzdeki güvenlik hizmetlerine yönelik algısı, sanal tehditlerle mücadele etmek yerine, vatandaşlarının huzur ve güvenliğini olumsuz etkileme ihtimali asimetrik tehditlere yönelik tedbirlere yönelmiştir. Yönetenlerin temel hedefi, toplumun yaşam kalitesini bozabilecek iç istikrarsızlıklarla mücadele etmek şeklinde belirlenmiştir. (Özalp, 2016, s. 4)

Bu bağlamda güvenlik kelimesi; TDK (Türk Dil Kurumu) Büyük Türkçe Sözlüğünde, “Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet” olarak tanımlanmaktadır. Emniyet kavramı; “güven, inanma, itimat”, “polis işleri” şeklinde tanımlanmaktadır. (TDK, 2009) Köken olarak Latince, Securitas kelimesinden türeyen securite yani güvenlik kavramı; garanti, güven, rahatlık ve huzur, düzen, emin olmak, güvenilirlik gibi anlamlara sahiptir. Güvenlik kelimesi zengin bir kelime kaynağına sahip olan Arapça’ da ise “emniyet” kelimesi ile ifade edilmektedir. (Keleş, 2010, s. 30)

Günümüzdeki anlamıyla güvenlik ve polislik kavramı XV. yüzyıl Kıta Avrupa’sında ortaya çıkmaya başlamıştır. Yerel düzeyde bir örgütlenmeye sahip Avrupa da sosyal, ekonomik ve siyasal yapısı feodalizmin çöküşüyle birlikte yeni bir hal almaya başlamıştır. Sosyal, siyasal ve iktisadi hayatta başlayan dönüşüme ek olarak yasal reformlarında gerçekleştirilmesi temel bir ihtiyaç olmuştur. Avrupa’da Sanayi devrimi, coğrafi keşifler, buluşlar, reformlar ve Rönesans’ın etkisiyle ortaya çıkan sanayileşme, zenginleşme ve kent kültürü suç oranlarının hızla artmasına sebep olmuştur. Devletler zaman içerisinde kişi ve kurumsal güvenlikler konusunda yetersiz kalmaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak insanlar kendi güvenliklerini sağlamak için alternatifler üretmeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak özel güvenlik ortaya çıkmıştır.

Özel Güvenlik Teşkilatı ihtiyaçtan doğmuştur. 1950’li yıllarda, toplumsal refahın artışına ters orantılı olarak suç oranı da artmış, bu duruma devletin güvenlik güçleri yetersiz ve hazırlıksız yakalanmış, iş gücü ve kaynak sıkıntıları yaşanmıştır. Bu sıkıntı, o dönemde farklı özel güvenlik organizasyonları ile doldurulmaya çalışılmıştır. Bu organizasyonlar uzun yıllar varlıklarını sürdürmüşlerdir. İlk olarak özel güvenlik kavramı Amerika da 1850 (Pinkertonlar) ve İngiltere de 1935’de (Securicor) kurulmuştur. Özel güvenlik şirketlerinin yararı ve polis güçlerine olan katkıları, İngiliz Polis Federasyonu gibi bazı karşıt örgütlere rağmen, günümüzde kabul edilmektedir. (Bakkal, 2009, s. 7)

Türkiye’de Özel Güvenlik Teşkilatının tarihsel gelişimi; Osmanlı Devleti döneminde güvenlik hizmetlerinden askerden faydalanılmış, bunun yanı sıra geceleri mahalli bekçileri(asesler) esnaftan aldıkları belirli bir ücret karşılığında yerine getirmişlerdir. Ayrıca “Muhtesiplik” özel güvenlik hizmetlerine dâhil edilebilir. (Uzunçarşılı, 1980, s. 121)

Türkiye’nin sahip olduğu jeopolitik konumu itibarıyla iç ve dış tehditlerin hedefi haline gelmiştir. Özellikle 1960’lı yıllardan itibaren şekil ve anlam değiştirerek, artan ve azalan

büyükteki terör saldırıları ülkemizi zayıf düşürmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla hedef olarak insanların yoğun olarak buldukları alanları ve stratejik konuma sahip hedefleri tercih ettikleri görülmektedir. Kamu düzenin birinci koruyucu unsuru genel kolluğun(Polis ve Jandarma) son yıllarda artan kentleşmenin etkisiyle genel kolluğa yeni yükler getirmeye başlamıştır. Böylelikle Genel kolluğun herkesin kişisel güvenliğini sağlamayacağı gibi her yerde de olamayacağı anlaşılmış ve özel güvenlik sektörü gelişmeye başlayarak sayısal manada bazı ülkelerdeki polis sayısının üç katına çıkan özel güvenlikçi kitle ortaya çıkmıştır. (Aktaş & Polat, 2009, s. 57)

12 Eylül 1980’de Askeri darbe sonucunda ülke yönetimine el koyan Milli Güvenlik Konseyi kararı sonucunda, 27.10.1981 tarih ve 2495 sayılı Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkındaki Kanun yürürlüğe girmiştir. Böylece Özel Güvenlik ilgili sorunlar Amerika esaslı bir mevzuat ile çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Günümüzde Özel Güvenlik Hizmetleri 10.06.2004 tarih ve 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun ve ilgili yönetmelik ile yürütülmeye çalışılmaktadır. Fakat bahse konu kanun ve yönetmelik hızla büyüyen özel güvenlik sektörünün ihtiyaçlarına cevap verememektedir.

Türkiye’de Özel Güvenlik Eğitimi

Geleceğe yönelik olarak sektörün analizi yapıldığında, en önemli sorunun nitelikli çalışan bulabilmek olduğu görülmektedir. Mevcut düzenlemelere göre insan kaynağı iki önemli kaynaktan sağlanmaktadır. Bunlardan birincisi hizmet sağlayıcı olarak sektörün lokomotif durumundaki özel güvenlik şirketleri tarafından verilen temel eğitim, ikinci sayıları son yıllarda hızla artan meslek yüksekokullarındaki özel güvenlik ve koruma bölümleridir. Ayrıca genel kolluktan emekli olan ve beş yıl çalıştıktan sonra kendi istekleri ile ayrılan kişilerde diğer istihdam kaynağını oluşturmaktadır.

Üniversiteler ülkemizdeki güvenlik konusundaki ihtiyaca duyarsız kalmayarak meslek yüksekokulları bünyesinde nitelikli özel güvenlik elemanı ve eğitmenleri yetiştirebilmek amacıyla , “Savunma ve Güvenlik” ve “Özel Koruma ve Güvenlik” isimleri adı altında iki yıllık programlar bölümler açmaya başlamıştır. 2009 yılında ismi değiştirilerek “Özel Güvenlik ve Koruma” adıyla, özel güvenlik personelini yükseköğretim düzeyinde yetiştiren ilk eğitim programı olmuştur. (TOBB, 2014, s. 16)

Tablo -1: 2004-2014 yılları arasında faal olarak eğitim faaliyetlerine devam eden eğitim kurumları sayısı.

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Faal Eğitim Kurumları	27	306	408	504	562	632	640	617	587	557	57
Sertifika Alan Özel Güvenlik Sayısı	76.5 87	137.5 84	97.8 54	103.4 46	138.8 83	136.1 92	142.2 67	125.3 79	108.5 89	80.4 60	1.147. 241

Mevcut Özel Güvenlik Sayısı	23.4 58	32.54 7	24.9 78	24.66 3	30.27 0	22.90 1	8.825	23.11 8	19.03 6	7.50 6	217.30 2

Kaynak: (Özel Güvenlik Dairesi Başkanlığı, 2014)

Tablo 1 deki verilerde bize göstermektedir ki Özel Güvenlik sektöründe çalışanlarının ve sertifika alan kişi sayısını, Emniyet Teşkilatında çalışan personel sayısını yakalamış hatta geçmiş olduğu görülmektedir. Emniyet Genel Müdürlüğü'ne 2015 Faaliyet Raporunda halen 260.679 kişinin görev yaptığı belirtilmektedir. (<https://www.egm.gov.tr/>)

Tablo -2: Üniversitelerdeki özel güvenlik eğitimi.

ÖZEL GÜVENLİK ve KORUMA PROGRAMLARI				
	KURUM SAYISI	KIZ	ERKEK	TOPLAM
Devlet üniversiteleri	25	977	2713	3690
Özel Üniversite	1	-	4	4
Açık Öğretim	2	458	3419	3877
TOPLAM	28	1435	6226	7761

Kaynak: (Yükseköğretim Kurumu, 2017)

Tablo 2'deki veriler bize halen Yükseköğretim kurumlarında eğitim faaliyetlerine devam eden Özel Güvenlik ve Koruma programı öğrencilerinin sayılarının sektörün ihtiyaçlarının çok gerisinde olduğunu göstermektedir.

Yöntem ve Bulgular

Araştırma kapsamındaki çalışmalarla ilgili olarak, saptanan başlıklarda nicel çözümler yapılmıştır. Araştırma evrenini, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Özel Güvenlik ve Koruma Programı öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırma örneklemini 61 denek oluşturmaktadır. Örneklem grubuna ait demografik özellikler tablolar halinde verilmiştir. Bu araştırmada 26 yargı yer alırken, yargılar 5'li likert ölçeği formunda hazırlanarak katılımcılara uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 21.00 istatistik programı kullanılmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yargılara verdikleri cevaplar istatistiksel olarak incelenmiş ve ölçekteki her bir maddeye ait cevapların ortalamaları hesaplanmıştır. Görüşlerin demografik verilere dayalı değişkenlerden etkilenme derecesi de t-testi ve tek yönlü varyans analizi ile test edilmiştir. Ölçeğin 26 madde üzerinden güvenilirliği (Cronbach Alpha) 0,716 olarak bulunmuş, bu yönü ile ölçeğin güvenilir bir ölçek olduğu anlaşılarak analizler gerçekleştirilmiştir.

Bu bölümde, araştırma sonuçlarına ilişkin elde edilen bulgular tablolar halinde sunulmuş ve değerlendirilmiştir.

Tablo3: Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	17	27,9
Erkek	44	72,1
Toplam	61	100,0

Tablo 3’de görüldüğü üzere ankete katılanların %72,1’ini erkekler oluşturmaktadır. Bu durumda mesleğin gerekleri nedeniyle erkekler tarafından daha fazla tercih edilen bir meslek olduğu sonucuna varabilir.

Tablo4: Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Mezuniyete Göre Dağılımı

	Frekans	Yüzde (%)
Lise	27	44,3
Süper Lise	1	1,6
Anadolu Öğretmen Lisesi	1	1,6
Anadolu Lisesi	15	24,6
Mesleki ve Teknik Lise	17	27,9
Toplam	61	100,0

Tablo 4’de görüldüğü üzere katılımcıların çoğunluğunun %27 genel lise mezunları olduğu tespit edilmiştir. Böylece programı tercih edenlerin büyük çoğunluğunun genel liselerden geldiği tespit edilmiştir.

Tablo5: Ölçeğin Aritmetik Ortalama Bulguları

		Kesinlikle katılmıyorum(%)	Katılmıyorum(%)	Kararsızım(%)	Katılıyorum(%)	Kesinlikle katılıyorum(%)	Aritmetik Ortalama(%)
1	Genel olarak özel güvenlik personeline güveniyorum	8,2	11,5	23,0	39,3	18	3,47
2	Özel güvenlik görevlisine saygı duyuyorum	4,9	1,6	1,6	54,1	37,7	4,18
3	Gerektiğinde özel güvenlik görevlisine destek veririm	11,5	11,5	45,9	19,7	11,5	3,08
4	Özel güvenlik görevlilerinin genel imajı olumludur	6,6	18,0	14,8	50,8	9,8	3,93
5	Özel güvenlik kolay bir meslektir	18,0	41,0	23,0	18,0		2,40
6	Özel güvenlik saygın ve itibarlı bir meslektir	4,9	4,9	27,9	52,5	9,8	3,57
7	Özel güvenlik hiçbir şey olamayanların tercih ettiği bir meslektir	26,2	24,6	21,3	16,3	11,5	2,62
8	Özel güvenlik görevlilerinin gelir durumu iyidir	24,6	37,7	26,2	8,2	3,3	2,78
9	Yakınlarımla özel güvenlik görevlisi olmasını isterim	11,5	24,6	45,9	16,4	1,6	2,71
10	Özel güvenlik görevlileri yardımseverdir	16,4	23,0	31,1	26,2	3,3	2,77
11	Özel güvenlik görevlileri yaptığı görevle ilgili muhataplarını yeterince bilgilendirmektedir	21,3	39,3	29,5	9,8	-	2,27
12	Özel güvenlik görevlileri insanlarla iletişim kurmada başarılıdır	11,5	29,5	39,3	16,4	3,3	2,70
13	Özel güvenlik personellerinin görevleri sırasında kendilerine güvenleri yeterlidir	13,1	24,6	31,1	23,0	8,2	2,88

14	Özel güvenlik görevlileri olaylara müdahale esnasında çok çabuk tahrik olmaktadır	4,9	14,8	42,6	31,1	6,6	3,19
15	Özel güvenlik görevlileri görevlerini yaparken insanlara kaba ve saygısız davranmaktadır	18,0	34,4	32,8	13,1	1,6	2,45
16	Özel güvenlik personelleri görevlerini yaparken nüfuzlu kişilere karşı etkisiz kalmaktadır	18,0	45,9	18,0	14,8	3,3	2,39
17	Özel güvenlik görevlileri davranışlarıyla insanlara iyi örnek olmaktadır	23,0	29,5	34,4	13,1	-	2,37
18	Özel güvenlik görevlilerinin araç-gereç ve ekipmanları görevleri için yeterlidir	54,1	31,1	8,2	3,3	3,3	1,70
19	Özel güvenlik görevlilerinin genel kültürü iyidir	47,5	26,2	11,5	11,5	3,3	1,96
20	Özel güvenlik görevlilerinin kılık-kıyafet ve dış görünüşleri genellikle mesleklerine uygundur	21,3	19,7	34,4	19,7	4,9	2,67
21	Özel güvenlik görevlilerinin aldığı mesleki eğitimin yeterli olduğunu düşünüyorum.	21,3	27,9	23,0	23,0	4,9	2,62
22	Hayatta seçmeyi düşüneneğim en son meslek özel güvenliktir	11,5	26,2	45,9	9,8	6,6	2,73
23	Özel güvenlik olarak çalışmaktansa başka işlerde çalışmayı tercih ederim	16,4	21,3	29,5	24,6	8,2	2,86
24	Özel güvenlik sektörünün kurumsal bir yapısı olduğunu düşünmekteyim	4,9	14,8	32,8	39,3	8,2	3,31
25	5188 sayılı özel güvenlik kanunu düzenleyen yasanın yeterli olduğunu düşünmekteyim	18,0	23,0	19,7	34,4	4,9	2,85

26	Meslek yüksekokulu mezunu özel güvenlik görevlilerinin sektörde yeterli değeri görmediklerini düşünmekteyim	8,2	4,9	18,0	16,4	52,5	4,00

Yapılan anket çalışması sonucunda Tablo 5’de ortaya konulan tanımlayıcı istatistik neticesine göre: Katılımcıların 2 nolu soruda; Özel güvenlik mesleğine ve özel güvenlik görevlilerine saygı duydukları, 4 nolu soruda; Özel güvenlik çalışanlarının genel imajlarının olumlu olduğunu değerlendirdikleri, 26 nolu soruda; Meslek Yüksekokulu mezunu özel güvenlik görevlilerinin sektördeki yeterli değeri görmedikleri yargısına ulaşılmıştır. Buna göre; Özel Güvenlik ve Koruma programında eğitim görmekte olan öğrencilerin Özel Güvenlik sektörüne olumlu baktıkları, fakat sektörde kendilerinin gerek istihdam gerekse de çalışma şartları bakımından yeterli değeri görmedikleri tespit edilmiştir.

Katılımcıların 11 nolu soruda; Özel güvenlik çalışanlarının görev esnasında görevleri ile ilgili olarak muhataplarını yeterince bilgilendirmedikleri yargısına ulaşılmıştır. Buna göre; Özel güvenlik çalışanlarının yeterli görev bilinci ve bilgisine sahip olmadıkları görülmektedir.

Katılımcıların 18 nolu soruda; Özel güvenlik görevlilerinin araç-gereç ve ekipmanlarının görevleri için yeterli olmadığı yargısına ulaşılmıştır. Buna göre; katılımcılar özel güvenlik çalışanlarının görevlerini eksiksiz yerine getirebilmek için hali hazırda kullanılan ekipmanların yetersiz oldukları anlaşılmaktadır.

Katılımcıların 19 nolu soruda; Özel güvenlik görevlilerinin genel kültür seviyelerinin mesleğin icrası açısından yeterli düzeyde olmadığı yargısına ulaşılmıştır. Buna göre; Katılımcıların Özel güvenlik çalışanlarının almış oldukları mesleki eğitim ve eğitim düzeylerinin yeterli olmamasından dolayı genel kültür seviyelerinin yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü Özel Güvenlik ve Koruma Programı öğrencilerinin “Özel Güvenlik Sektörüne Bakış Açıları ve Algıları Üzerine” yapılan çalışma sonucunda; Öğrencilerin Özel güvenlik sektörünün imajının olumlu gördükleri ve sektöre bakış açılarının pozitif algılara sahip olduğu görülmektedir. Öğrencilerin bu bağlamda sektördeki gelişmeleri yakından takip ettikleri ve sektörün bu günkü konumu hakkında bilgi sahibi oldukları değerlendirilmektedir.

Katılımcıların hâlihazırda sektöre bakış açılarının olumlu olmasına rağmen sektör çalışanlarının gerek eğitim gerekse donanım ve teçhizat bakımından yeterli düzeyde olmadıklarının, bu durumunda görevlerini istenilen düzeyde etkili ve verimli bir şekilde ifa etmelerinin önünde önemli bir engel olduğu kanısına varılmıştır. Halen sektörde çalışanlarının büyük bir kısmının ilköğretim ve lise mezunu olmaları, özel güvenlik eğitimi veren kurumlarından almış oldukları sertifika ile çalışmalarından dolayı sektör için yeterli olmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Özel güvenlik sektörüne nitelik ve nicelik kazandırabilmek için alanında uzmanlaşmış öğretici ve çalışanlarının eğitim seviyelerinin en az meslek yüksekokulu seviyesinde olmalıdır. Hali hazırda üniversitelerden mezun olan Özel güvenlik ve Koruma öğrencilerinin sayısının yetersiz olması, ayrıca sektörde üniversite öğrencilerine yönelik olarak istihdam olanaklarının kısıtlı olması sektördeki kalite düzeyini olumsuz yönde etkileyecektir. 5188 Sayılı Özel Güvenlik

Hizmetlerini Düzenleyen Kanunda yapılacak yeni düzenlemede ile Meslek Yüksekokullarında mezun öğrencilerin sektörde istihdam edilmesi sağlanmış olacaktır. Bu bağlamda üniversiteleri sistemin dışında tutmanın Özel Güvenlik Sektörüne olumlu bir katkı sağlamayacağı gibi sektörün gelişmesini de olumsuz yönde etkileyecektir.

Kaynakça

- Aktaş, N. A., & Polat, M. (2009). Genel Kolluk Özel Güvenlik ilişkisi. Ankara: Divan Kitap.
- Bakkal, G. (2009). Yeni Bir Organizasyon: Özel Güvenlik Teşkilatı. Yüksek Lisans Tezi Beykent Üniversitesi, İstanbul.
- Dedeoğlu, B. (2002). Uluslararası Güvenlik ve Strateji. Yenyüzyıl.
- MEVZUAT. (2017). <http://www.mevzuat.gov.tr>. adresinden erişildi. (ET:15.04.2017)
- EGM.(2017). <https://www.egm.gov.tr>. adresinden erişildi. (ET:17.04.2017)
- Keleş, İ. (2010). Güvenlik Hizmetlerinin Uygulanması Çerçevesinde Türkiye de Özel Güvenlik Hizmetleri. Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Özalp, H. (2016). Özel Güvenlik Risk Yönetim Sistemi . İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- Özel Güvenlik Dairesi Başkanlığı. (2014).
- ÖZEL GÜVENLİK DAİRE BAŞKANLIĞI.(2017). <http://www.ozelguvenlik.pol.tr> /Sayfalar /istatistikbilgiler.aspx adresinden erişildi. (ET:15.04.2017)
- TDK. (2009). tdkterim.gov.tradresinden erişildi. (ET:12.04.2017)
- TOBB. (2014). Türkiye Özel Güvenlik Hizmetleri Meclisi Sektör Raporu. ANKARA.
- Uzunçarşılı, İ. (1980). Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilatı. İstanbul.
- YÜKSEKÖĞRETİM KURUMU. (2017). <https://yokatlas.yok.gov.tr/index.php> adresinden erişildi. (ET:12.04.2017)

TÜRKİYE'DEKİ TERÖR OLAYLARININ TURİZM SEKTÖRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Öğr. Gör. Fahri AKBAŞ

Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

Öğr. Gör. Esra SOYU

Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

Öz

Terör faaliyetleri ulusal ve uluslararası alanda siyasi, ekonomik ve toplumsal bir takım sorunları da beraberinde getirmektedir. Soğuk savaş döneminin sona ermesi ile birlikte yenedünya düzeninde terör, devletlere karşı kullanılan önemli mekanizma haline gelmiştir. Türkiye bu problemi uzun yıllardır yaşayan bir ülke olarak, terör faaliyetlerinin olumsuz etkilediği ülkelerin başında gelmektedir. Bölgemizde ve ülkemizde yaşanan terör olayları bütün sektörleri etkilemektedir. Turizm sektörü için ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Çünkü turizm sektörü terör olaylarına en hızlı reaksiyon veren sektörlerin başında gelmektedir.

Bu çalışmada ülkemizde 2011-2016 yılları arasında meydana gelen terör saldırılarının ülke turizmüne olumsuz etkileyip etkilemediği literatür taraması yapılarak, turist sayısı, turizm geliri ve ülke ekonomisi içindeki payı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Terör, Turizm

THE EFFECT OF TERRORİST INCIDENTS IN TURKEY ON THE TOURİSM SECTOR

Abstract

Terrorist activities bring along a number of political, economic and social problems in the national and international area. Terror has become an important mechanism against governments in the new world order since the end of the Cold War period. Turkey is among the primary countries being negatively affected by terrorist activities as it has been experiencing this problem for a long time. Terrorist incidents in our region and our country affect all these sectors. There is a need for bracketing the tourism sector. Because tourism sector is among the primary sectors that show the quickest reaction to terrorist incidents.

This study examines whether or not the terrorist incidents that occurred in our country between 2011-2016 have negatively affected the national tourism and analyze the number of tourists, tourism income and the share of tourism within the national economy via literature review.

Keywords: Terror, Tourism

1. Giriş

Terör kavramı son zamanlarda farklı boyutlara ulaşmasıyla birlikte hem ulusal hem de uluslararası alanda büyük ses getirmektedir. Çok sayıda ülkenin birlik ve beraberliğini bozmakta, ülke ekonomisini tehdit etmekte ve demokratik sistemini olumsuz yönde etkileyen en önemli tehlikelerden bir tanesidir. Git gide küresel bir boyuta ulaşan terörizm planlamış oldukları ülkelerde büyük yıkıma yol açmaktadırlar. Ülkeler her ne kadar terör faaliyetleri için gerekli önlemleri almaya çalışsalar da güvenlik zafiyetinden yararlanmakta ve istedikleri eylemleri gerçekleştirmektedirler. Gerçekleştirmiş oldukları planlar sayesinde ülkeleri kana bulamakta ve ülke içinde insanlar üzerinde büyük korku yaratmakta ve hem vatandaşları hem de ülke yönetimini zor durumda bırakmaktadırlar. Bütün bu olaylar sonucunda ülke içinde tedirginlik oluşmakta ve vatandaşların rutin işleri aksamaktadır.

Bazı ülkelerin ekonomik gelirleri açısından ülke turizmi çok önemlidir. Elde edilen gelirler sayesinde milli gelir üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ki bunların arasında Türkiye’de dâhil olmak üzere ithalat oranına karşı ihracatı arttıramamakta ve sürekli dış ticaret açığı vermektedir. Ülke, dış ticaret açığının milli gelir üzerinde yaratmış olduğu baskıyı azaltabilmek için turizm gelirleriyle bunu desteklemek zorunda kalmaktadır. Turizm faaliyetlerinin artması ve ülkeye turist gelmesi ülke ekonomisi için çok büyük öneme sahiptir. Ülkeye giren döviz miktarı ekonomiyi rahatlatıcı etki yaratacaktır. Ancak yurtdışından ülkeye turist gelebilmesi için refah ve huzur gibi faktörlerin üst düzeyde olması gerekmektedir. Son zamanlarda Dünya’da yaşanan terör eylemleri vatandaşların turistik faaliyet düşüncelerini değiştirmektedir. Oluşturulması istenen panik ve korku turistlerin kararlarını olumsuz yönde etkilemekte ve seyahat isteklerini ertelemektedirler. Bütün bu gelişmeler sonucunda ise ülkeler turistlerin ülkeye getireceği döviz getirisinden yoksun kalmakta ve ekonomiye etkisi olumsuz bir şekilde olmaktadır. Türkiye’de de aynı şekilde yaşanan terör faaliyetleri göz önüne alındığı zaman turist hareketlerindeki artış ve azalışlar ekonomiyi etkilemektedir.

Terör olaylarının turizm gelirleri üzerindeki rolü açıktır. Bunun için terör olaylarını minimize etmek gerekmektedir. Gelirler üzerindeki baskı kaldırılmadığı sürece ülke ekonomisi bu tür olaylardan etkilenmeye devam edecektir.

Bu çalışmada terör kavramının genel bir çerçevesi üzerinde durulmakta, ayrıca yaşanan terör faaliyetlerinin turizm üzerindeki etkisine bakılmakta ve dolaylı olarak ekonomi üzerindeki rolü teorik anlamda incelenmektedir.

2. Terör ve Terörizm

Terör ve terörizm, üzerinde her kesimden insanın yorum yaptığı ve insanların son yıllarda sıkça duydukları kavramlar olmuştur. ABD’de 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen terör saldırıları başta olmak, İngiltere, Fransa ve İspanya gibi Avrupa Birliği’nin önde gelen ülkeleri ile birlikte Türkiye uluslararası düzeydeki hedefi haline gelmiştir (Türköz, 2011:4). Meydana gelen terör saldırılarında binlerce masum insan hayatını kaybetmiştir. Ayrıca bahse konu terör saldırılarına maruz kalan ülkelerin ve dünya kamuoyunun gündemini uzun bir süre meşgul etmiştir. Türkiye’deki Terör ve Terörizm kavramlarının ne anlama geldiği ve tarihsel süreç içerisinde neleri ifade ettiği açıkça ortaya konulmalıdır.

Bugünkü anlamında terör kelimesini, ilk defa Fransız İhtilalinden sonra Fransa’da kullanıldığı konusunda herkes hemfikirdir. İhtilalden sonra Mart 1793 ve Temmuz 1794 arasındaki dönem “Terör Dönemi” olarak adlandırılmaktadır (Langueur, 1982:2). Türk Dil Kurumu sözlüğün de

Terör kelimesi Fransızca “terreur” kelimesinden türemiş ve kelime anlamı olarak “korku salma, yıldırma” anlamlarına gelmektedir (<http://www.tdk.org.tr>). İçerisinde bulunduğumuz zamana göre Terör kelimesinin tanımı yapmak gerekirse, Terör; ““herhangi bir amaca ulaşmak için, sivillerin veya güvenlik görevlilerinin, propagandaya yönelik ses getirici eylemler ile öldürülmesidir” şeklinde tanımlanabilir (Şener, 2012:3).

Ayrıca 12.04.1991 tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu Madde 1’de Terör; “cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir” şeklinde tanımlanmaktadır (<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/>).

J.B.S. Hardman Sosyal Bilimler Ansiklopedisi “terrorizm” maddesinde Terörizmi, “Önceden belirlenmiş hedefleri elde etmek için şiddet kullanan, şiddete başvuran bir grubun veya partinin kullandığı metot” şeklinde tanımlamıştır (Yayla, 2015:335). Terör kavramı günümüzde sıkça kullanılan bir kavram olmasına rağmen uluslararası alanda üzerinde karara varılmış ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Yapılan 109 farklı terörizm tanımı yer alan unsurlar Tablo 1’de ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo 1:109 Farklı Terörizm Tanımında Yer Alan Unsurlar

Unsur	Sıklık(%)
Şiddet ve Zor Kullanma	83,5
Politik amaçlı hareket etme	65
Halkta korku ve tedirginlik yaratma	51
Tehdit içerme	47
Hedef ile kurban arasındaki ilişkisizlik	37,5
Planlı, kasıtlı, sistematik ve organize eylemlerde bulunma	32
Karşı koyma stratejisi ve taktik	30,5

Kaynak: Alex Peter Schmid, Albert J.Jongman, PoliticalTerrorism, s.5.

Bu kadar birbirinden farklı terör tanımının bulunması, terörle mücadelenin ne kadar zor olduğunu göstermektedir. Üzerinde mutabakata varılmamış terör tanımı bulunmaması, devletlerin teröre bakış açısında farklılıklar oluşmasına neden olmaktadır. Hal böyle iken bir ülkenin “terörist” kabul ettiğini farklı bir ülke “özgürlük savaşçısı ya da insan hakları

savunucusu” olarak kabul edilmesi günümüzde sıkça görülen bir durum halini almıştır (Gül,2012:11). Terörün uluslararası manada ortak bir tanımının yapılamamış olması aynı zamanda terörle mücadeleyi de olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Uluslararası örgütler tarafından terörün tanımlanması için çalışmalar yapılmakta olsa da, bu çalışmalar istenilen bir seviyeye ulaşamamıştır. Terörle mücadele konusunda devletler ve uluslararası örgütler samimi iseler bir an önce terörün tanımı ve mücadele yollarında ortak bir eylem planını yürürlüğe koymak zorundadırlar.

Terörizmin amacı en genel anlamda siyasaldır (Kaya, 2005:1). Dünyada Terör ve Terörizm 20. Yüzyıl ve özellikle de ikinci dünya savaşı sonrasında yaygınlaşmıştır. Bazı devletler kendi dış politikalarına yön verebilmek ve nihai amaçlarını gerçekleştirebilmek amacıyla terörizmi başka bir ifade ile psikoloji harp metotlarını tercih etmeye başlamışlardır. Bir kısım devlette siyasal ve ekonomik çıkarları için terörizmi bir araç, terör örgütlerini de taşeron olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu durumda dünyada terörizmin güçlenmesine ve önlenemez bir hal almasına neden olmuştur. Terörün uluslararası düzeyde bu denli güç kazanmasında en önemli unsur emperyalizm olarak değerlendirilebilir.

Türkiye sahip olduğu jeopolitik ve stratejik konumu itibariyle terör örgütlerinin en önemli hedefi haline gelmiştir. Ayrıca Türkiye meydana gelen terör saldırıları neticesinde ciddi can kayıplarının yanı sıra ekonomik kayıplar yaşamıştır. Türkiye'nin terörle tanışması çok eski tarihlere dayansa da, dünyada terör ve terörizm kavramını iki önemli periyoda ayırabiliriz. 11 Eylül 2001 terör saldırısı öncesi ve sonrası şeklinde ikiye ayırmakta fayda vardır. Çünkü bu tarihten itibaren toplumların teröre bakış açıları ve devletlerin terörle mücadele tarzlarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 11 Eylül saldırılarına kadar ki dönemde terörizm ulusal düzeyde bir tehdit olarak algılanırken, 11 Eylül saldırıları sonrasında küresel bir tehdit olarak algılanmaya başlamıştır. Fakat bu algılamaya rağmen hala bazı devletler terör algısı ve terörle mücadele konusunda çifte standart uygulamalarına devam ettikleri görülmektedir.

Tablo 2:Türkiye’de son beş yılda meydana gelen önemli terör saldırıları

2011	14 Temmuz	Diyarbakır-Silvan da meydana gelen terör saldırısında 13 asker şehit olmuştur.
	20 Eylül	Ankara Kızılay Kumrular Caddesi'nde kaldırım kenarına park edilen otomobilde meydana gelen patlama sonucunda 5 kişi öldü, 40 kişi yaralandı.
	19 Ekim	Hakkari, Çukurca ilçesinde meydana gelen terör saldırısında 24 asker şehit, 18 asker yaralanmıştır.
	30 Eylül	Antalya Göynük Jandarma Karakolu kontrol noktasında üzerinde bomba taşıyan şahıs kendini patlattı. Olayda 1 uzman çavuş yaralandı.
	29 Ekim	Bingöl'de meydana gelen bombalı araç saldırısında 3 kişi ölürken 20 kişi de yaralandı.
	25 Mayıs	Kayseri Pınarbaşı'nda Emniyet Müdürlüğü'ne teröristlerin

2012		düzenlediği intihar saldırısında 1 polis memuru şehit oldu, 3 terörist öldü, 16 kişi yaralandı
	20 Ağustos	Gaziantep'te Ramazan Bayramı'nın ikinci günü gerçekleştirilen bombalı saldırıda 4'ü çocuk 10 kişi ölürken 9'u ağır 66 kişi yaralandı.
	11 Eylül	İstanbul Sultangazi Karakolu'na giren intihar saldırganı x-ray cihazının yanında üzerindeki bombayı patlattı. Olay yerinde 1 polis memuru şehit olurken, 4'ü polis 3'ü vatandaş 7 kişi de yaralandı
2013	1 Şubat	Ankara'da ABD Büyükelçiliği önünde bir intihar bombacısı x-ray cihazından geçerken üzerindeki bombayı patlattı. Saldırıda 2 kişi ölürken 1 kişi de ağır yaralandı.
	11 Şubat	Hatay Reyhanlı Cilvegözü Sınır Kapısı'na personel lojmanlarının yakınında Suriye plakalı bomba yüklü bir araçla saldırı düzenlendi. Olayda 4'ü Türk 13 kişi öldü, 26 kişi de yaralandı.
	11 Mayıs	Hatay Reyhanlı'da düzenlenen 2 ayrı bombalı saldırı sonucunda 52 kişi yaşamını yitirdi, 146 kişi yaralandı. Bombalı araçlarla düzenlenen saldırı, o tarihe kadar Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en kanlı terör eylemi olarak kayıtlara geçmişti.
2015	6 Ocak	İstanbul Sultanahmet'te Diana Ramazanova isimli terörist Sultanahmet Turizm Şube Müdürlüğü'nün önünde elinde tuttuğu el bombalarını patlattı. Patlamada 1 polis memuru şehit olurken, 1 polis memuru da yaralandı.
	20 Temmuz	Şanlıurfa Suruç'ta yaşanan patlamada üzerinde bomba yüklü olan şahıs, bir grup gencin yaptığı basın açıklamasında kendini patlattı. 34 kişinin hayatını kaybettiği saldırıda 103 kişi de yaralandı.
	2 Ağustos	Ağrı Doğubayazıt'ta Karabulak Jandarma Karakol'una 2 ton bomba yüklü traktörle yapılan intihar saldırısında 2 asker şehit oldu, 24 kişi de yaralandı. Patlamada yüzlerce metre uzağa fırlayan parçaların isabet ettiği köylülerden hafif yaralananlar oldu
	10 Ekim	Ankara Garı'nda Barış Mitingi 'ne düzenlenen saldırı, Türkiye tarihinin en kanlı bombalı terör eylemi oldu. Saldırıda 103 kişi ölürken, 48'i ağır 238 kişi yaralandı.
	12 Ocak	Sultanahmet Meydanı'ndaki Alman turist kafilesine yapılan saldırıda 12 kişi hayatını kaybetti, 15 kişi de yaralandı.
	17 Şubat	Ankara'da Genelkurmay Başkanlığı, kuvvet komutanlıkları ve lojmanlarının bulunduğu yerde meydana gelen bombalı araç ile

2016		yapılan saldırıda 28 kişinin hayatını kaybederken, saldırıda 61 kişi yaralandı.
	13 Mart	Ankara Kızılay'da bomba yüklü araçla, otobüs bekleyenler hedef alındı. 37 kişi hayatını kaybederken 125 kişi yaralandı.
	19 Mart	İstiklal Caddesi üzerinde turist kafilesi canlı bomba tarafından hedef alındı. 4 kişi hayatını kaybetti, 36 kişi yaralandı.
	29 Haziran	İstanbul Atatürk Havalimanı'nda terör saldırısında 42 kişi hayatını kaybederken, 238 kişi yaralandı.
	20 Ağustos	Gaziantep'te bir düğünün hedef alındığı canlı bomba saldırısında 56 kişi hayatını kaybetti, 94 kişi yaralandı.
	10 Aralık	Vodafone Arena Stadyumu ve Maçka Parkı yakınlarındaki peş peşe iki saldırıda 46 kişi hayatını kaybetti, 166 kişi yaralandı.
	17 Aralık	Kayseri'de çarşı iznine çıkan askerlerin bulunduğu halk otobüsünün hedef alındığı saldırıda 15 kişi hayatını kaybetti, 56 kişi yaralandı.

Kaynak:(<https://140journos.com10.05.2017>)

Tablo 2'de Türkiye'de 2011 ve 2016 yılları arasında meydana gelen terör saldırılarının çok ciddi manada can kaybına ve yaralanmalara neden olduğu görülmektedir. Özellikle son beş yılda yapılan terör saldırıları incelendiği zaman; hedef olarak genellikle İstanbul'un seçildiği görülmektedir. İstanbul Türkiye'nin dünyaya açılan kapısı olması ve bilinirlik açısından Türkiye'nin diğer yerlerinin önünde olmasının, İstanbul'da yapılan saldırıların dünya gündeminde daha çok yer alacağından bilinmesinden dolayı tercih edilmiştir. Ayrıca Avrupa başkentlerinde;

*13 Mart 2016 Bürüksel Havaalanı saldırısı (34 kişi hayatını kaybetti,250 kişi yaralandı)

*18 Mart 2017 Paris Orly Havaalanı saldırısı (Saldırgan etkisiz hale getirilmiş, sivil can kaybı olmamıştır) meydana gelmiştir (<http://www.ntv.com.tr>). Buna benzer şekilde İstanbul Atatürk havaalanı 29.06.2016 tarihinde terör örgütünün hedefi olmuştur. Bu minvalden bakıldığında terör örgütlerinin hedef konusunda yer tercihlerinde farklılık göstermelerine rağmen yöntem olarak aynı taktikleri izledikleri görülmektedir. Ayrıca terör örgütleri turizm yoğunluğu bakımından Antalya ve İstanbul gibi şehirleri tercih ettikleri, böylece Türkiye ekonomisine zarar vermek gibi başka amaçlarının da olduğu görülmektedir.

3. Terörizm ve Turizm Sektörü

Turizm, insanların geçici seyahat ve konaklamalarından doğan ihtiyaçlarının karşılanmasıyla ilgili olduğu için sosyal bir nitelik taşımaktadır. Turizm kavramı, sürekli ikamet ettiği yer dışında ticari kazanç sağlamamak amacıyla geçici seyahat ve konaklamaların ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal nitelikli bir olaydır.(Usta, 2009:3-11). Turizm faaliyetleri sonucunda ekonomik anlamda ülkeler bir takım kazançlar elde etmektedir. Ulusal gelirin artmasına katkı sağlar aynı zamanda diğer sektörlerle de etkileşim içerisinde.

Turizmin önemini ekonomik anlamda ödemeler bilançosu içerisinde görmekteyiz. Turist gönderen ya da turist kabul eden ülkelerin ödemeler bilançosunun durumu oldukça önemlidir. Çünkü uluslararası turizm hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkan döviz hareketleri, turist gönderen ülkenin döviz talebini, turist kabul eden ülkenin de döviz arzını arttırdığı için her iki durumda da ülkelerin ödemeler dengesini etkilemektedir (Çeken, 2014:141).

Ayrıca turizmin bir ülke veya bölge üzerindeki en belirgin ekonomik etkileri ticaret hacminin genişlemesi ve canlılık kazanması şeklinde görülmektedir. Turistler gittikleri ülkelerde harcama yaparak bölge ekonomisine katkı sağlamaktalar ve katma değer ile ülkenin milli gelirine önemli destek sağlamaktadırlar (Ünlüönenvd, 2011: 149).

Son zamanlarda dikkat çeken en önemli konulardan bir tanesi istihdam sorunudur. Her ne kadar gelişmekte olan ülkeler için sanayileşme çalışmaları için uğraşılsa da, mevcut çalışmalar işsizlik sorununu çözmekte yetersiz kalmaktadır. Ayrıca hükümet politikaları yeni yatırım alanlarını teşvik etse de uzun dönem gerektiği için yine aynı sorun devam etmektedir. Bu sorunu çözmek için tek bir alternatif kalmaktadır. Emek-yoğun bir sisteme dayalı olan turizm sektöründe yatırımı arttırarak istihdam sağlanabilmektedir.

Her ne kadar turizm gelirlerinin öneminden bahsedilse de Türkiye terörizm konusunda oldukça zor durumlar yaşamaktadır. Turistler tatil yapmak amaçlı tercih ettikleri ülkede terör olaylarıyla karşılaştığı zaman o ülkeyi bir daha tercih etmemektedir. Ya da tercih etmesi uzun zaman almaktadır. Oysaki Türkiye dış ticaret açığındaki eksikliği turizm gelirleri ile kapatmaya çalışan bir ülke konumundadır. Döviz kaynaklarına ihtiyaç duymakta ve ödemeler dengesi üzerindeki yük hafiflemektedir. Yaşanan olumsuz örnekler turistlerin kararını ciddi oranda etkilemektedir.

Tablo 3: Turist Sayısına Göre İlk 15 Ülke (Ocak-Aralık)

Milliyet	Yıllar			%Değişim oranı	
	2014	2015	2016	2015/2014	2016/2015
Almanya	5.250.036	5.580.792	3.890.074	6.30	-30.30
Gürcistan	1.755.289	1.911.832	2.206.266	8.92	15.40
İngiltere	2.600.360	2.512.139	1.711.481	-3.39	-31.87
Bulgaristan	1.693.591	1.821.480	1.690.766	7.55	-7.18
İran	1.590.664	1.700.385	1.665.160	6.90	-2.07
Ukrayna	657.051	706.551	1.045.043	7.53	47.91
Hollanda	1.303.730	1.232.487	906.336	-5.46	-26.46
Rusya	4.479.049	3.649.003	866.256	-18.53	-76.26

Azerbaycan	657.684	602.488	606.223	-8.39	0.62
Yunanistan	830.841	755.414	593.150	-9.08	-21.48
Fransa	1.037.152	847.259	555.151	-18.31	-34.48
S. Arabistan	341.786	450.674	530.410	31.86	17.69
ABD	784.917	798.787	459.493	1.77	-42.48
Irak	857.246	1.094.144	420.831	27.63	-61.54
Belçika	660.857	617.406	413.614	-6.57	-33.01

Kaynak: TÜRSAB

Türkiye'ye turist gönderen ilk 15 arasında 2016 yılına bakıldığında bazı ülkelerde rakamların önemli ölçüde düştüğü görülmektedir. En büyük düşüş Rusya pazarında yaşanmıştır. 2015 yılında Rusya'dan gelen turist sayısı 3 milyon 649 bin iken 2016 yılında 866 bin civarındadır. %-76.26'lık bir düşüşe sahiptir. Rusya'dan sonra bu sırayı Irak takip etmektedir ve %-61.54'lük bir düşüşe sahiptir. ABD ise bu sıralamayı %-42.48'lik bir düşüşle izlemektedir.

1963 yılında planlı dönemin başlamasıyla birlikte turizmle ilgili istatistiksel veriler düzenli bir şekilde tutulmaya başlamıştır. Bu veriler sayesinde gelir ve gider rakamları yıllar itibariyle değişim hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 4: Turizm Gelirleri, Ziyaretçi Sayısı ve Harcamalar

Yıllar	Turizm Gelirleri (1000\$)	Ziyaretçi Sayısı	Ortalama Harcama (\$)
2011	28 115 692	36 151 328	778
2012	29 007 003	36 463 921	795
2013	32 310 424	39 226 226	824
2014	34 305 904	41 415 070	828
2015	31 464 777	41 617 530	756
2016	22 107 440	31 365 330	705

Kaynak: TÜRSAB

2011 sonrası ziyaretçi sayısı 2015 yılına kadar her geçen yıl arttığı görülmektedir. 2016 yılında ise 2015 yılına kıyasla yaklaşık 10 milyon turist azaldığı görülmektedir. Gerek diplomasi krizi, gerekse hem ülke dışında hem de ülke içinde yaşanan bir takım terör olayları bu sayının azalmasını sağlamıştır. Bu verilere istinaden turizm gelirleri de 2011-2014 yılları arasında

istikrarlı bir şekilde artmakta, 2015 ve sonrasında ise ciddi oranda azaldığı görülmektedir. Bu sonucun ise ödemeler dengesi üzerindeki etkisi ağır olmaktadır. Yaşanan terör olayları doğrudan ekonomiyi hedef almasa da dolaylı olarak ekonomi bu olaylardan etkilenmektedir. Ülkeye döviz girdisi azalmakta, yatırım alanları açılmamakta, işsizlik sorunu ise her geçen gün büyümektedir.

Tablo 5: Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı Milyar \$ (2011-2016)

Yıllar	İhracat	Turizm Gelirleri	Turizm Gelirlerinin İhracat Gelirlerine Oranı (%)
2011	134.906,9	28.115,7	20,8
2012	152.478,5	29.351,4	19,2
2013	157.610,2	34.305,9	21,3
2014	151.802,6	32.309,0	21,8
2015	143.934,9	31.464,8	21,9
2016	142.606,2	22.107,4	15,5

Kaynak: TÜRSAB

Bir diğer önemli nokta ise turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine ve ithalat gelirlerine oranıdır. Tabloda turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı yer almaktadır. 2011-2015 yılları arasında bir istikrar sağlanmış olsa da 2016 yılında %15,5 seviyelerine düşmüştür.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Turizm sektörü Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planına kadar her planda yer almaktadır. Her defasında yenilenebilir ve geliştirilebilir çözüm önerileri getirilmekte ve devlet destekli yatırım planları uygulanmaktadır.

Yerli ve yabancı turistler nerde tatil yapmak isterlerse istesinler asıl dikkat ettikleri konuların başındadır güvenlik. Dünyanın turistik bölgelerinde meydana gelen terör olayları turistlerin tatil fikrini değiştirmekte ve başka zamana ertelemelerine neden olmaktadır. Bu sorun turistik bölgenin canlanmasını etkilemekte ve dolayısıyla turistler üzerinde olumsuz bir etki bırakmaktadır.

Bu çalışmada yer alan verilerden hareketle terörün turizm sektörü üzerindeki etkisi gösterilmeye çalışılmıştır. Son yıllarda Türkiye'de yaşanan terör olaylarına istinaden ülkeye gelen turist sayısında ciddi bir azalma olduğu gözlenmektedir. Yaşanan terör olayları özellikle stratejik yerlerde olmakta ve basın aracılığıyla bu tür olaylar bütün dünyaya gösterilmektedir.

Türkiye uzun yıllardır terör olaylarıyla baş etmeye çalışmaktadır. Terör sadece Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde değil tüm bölgelerde yaşanmakta ve karşımıza çıkmaktadır.

Bu gibi gelişmeler sonucunda turist sayısı azalmakta ve bu sayının azalışına bağlı olarak turizm gelirleri de azalmaktadır.

Turizm gelirleri ülke ekonomisi için büyük önem arz etmektedir. Gelir azaldığı zaman ödemeler bilançosu üzerinde baskı yaratmakta ve doğrudan ekonomik çöküntüye sebep olmaktadır.

Burada asıl dikkat edilmesi gereken nokta devletin güvenlik konusunda izleyeceği politikaların önemidir. Terör olaylarından dolayı turistik yerlerin turistlerin ziyareti için güvenilir hale getirilerek ülke ekonomisine kazandırılması gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'nin özel konumundan daha fazla yararlanmak adına turizm yatırımları artırılmalı, güvenlik sorunun ortadan kaldırılmasıyla refah ortamına ulaşılmalıdır.

5. Kaynakça

- Çeken, Hüseyin, 2014. Turizm Ekonomisi, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Gül, T.(2012) Terör ve Terörizm, Ark Kitapları, İstanbul, 2012, s 11.
- Kaya, İ. (2005). Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk, Ankara: Usak Yayınları, S 1.
- Longuer, W.(1982), Terrosizm, Little Brown and Company, 1982, s 2.
- Schmid, A.P, Jongman, A.J.(2005), Political Terrorism, Transaction Books, Amsterdam, 2005, s 5.
- Şener, Y.(2012), Terör ve Turizm İlişkisi: Türkiye Üzerine Yansımaları, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Türköz, Ş. (2011), 20. Yüzyılda Avrupa ve Türkiye'de Terörizm ve Terörle Mücadele, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü AB Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.org.tr> (erişim tarihi: 09/05/2017)
- TÜRSAB, <http://www.tursab.org.tr/turizm-verileri> (Erişim Tarihi: 15.05.2017).
- Usta, Öcal. 2009. Turizm- Genel ve Yapısal Yaklaşım, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Ünlüönen K., Tayfun, A., Kılıçlar, A., 2011. Turizm ekonomisi, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Yayla, A.(2015), Ankara Üniversitesi SBF Dergisi (45) s 335.
- <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/> (erişim tarihi:09/05/2017)
- <https://140journos.com> (erişim tarihi 10.05.2017)
- <http://www.ntv.com.tr> (erişim tarihi 10.05.2017)

İŞLETMELERİN LOJİSTİK FAALİYETLERİNDE DIŞ KAYNAK KULLANIMI: TRAKYA BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELER ÜZERİNDE BİR İNCELEME

Öğr. Gör. Hüseyin ÇAKIRLAR

Trakya Üniversitesi Keşan Yusuf Çapraz Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu

Yrd. Doç. Dr. Nevin ALTUĞ

Trakya Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi

Doç. Dr. Adil OĞUZHAN

Trakya Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi

Öz

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra, küreselleşmeye bağlı olarak dünya pazarlarında yaşanan gelişmeler, hız, esneklik ve maliyet kavramlarının önemini bir kat daha arttırmıştır. Bu bağlamda; özellikle işletmelerin temel yetkinlik alanları dışındaki yatırımlardan kaçınarak, maliyetleri azaltma ve enerjilerini kendi uzmanlık alanlarına yöneltme isteği dış kaynak kullanımının (outsourcing) doğmasında ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Büyük bir maliyet unsuru olan lojistik faaliyetler de bu gelişmelerden etkilenmiş ve sonucunda lojistik aktivitelerde dış kaynak kullanımı giderek yaygınlaşmıştır. Bu çalışmada Trakya bölgesinde yer alan işletmeler arasından kolayda örnekleme yöntemiyle belirlenenler üzerinde anket çalışması yapılmış ve işletmelerin lojistik dış kaynak kullanımları incelenmiştir. Araştırmaya katılan işletmelerin % 74'ü lojistik faaliyetlerinde dış kaynak kullanımına giderken, %26'sı ise lojistik faaliyetlerini kendi bünyelerinde gerçekleştirmektedirler. İşletmeler % 92.9'luk bir oranla, maliyetleri düşürmek için lojistikte dış kaynak kullanılmaktadır maddesine katıldıklarını belirtmişlerdir. Lojistik hizmet sağlayıcı seçiminde ise işletmelerin özellikle güvenilirlik ve fiyat kriterlerine önem verdikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Dış Kaynak Kullanımı, 3 PL

OUTSOURCING IN LOGISTICS ACTIVITIES OF THE COMPANIES: A SURVEY UPON THE COMPANIES IN TRAKYA REGION

Notably after the second half of the 20th century, the changes which have been experienced in the world markets, depending on the globalization, have doubled the importance of cost, speed and flexibility concepts. The companies' aims to avoid investments cost which are not related to their main activities, to reduce general costs and their urge to orient their energies to their main professions, which all have strong relation to those changes just mentioned above, have played active role on formation and development of the outsourcing concept. The logistics activities which are subject to high cost, has been affected by those progress and the usage of outsourcing in logistic activities has become prevalent. In this study, a sample survey was conducted among

the enterprises in Trakya region and the logistic outsourcing of the enterprises was examined. 74% of enterprises participating in the survey go to outsourcing in their logistics activities and 26% perform logistic activities in their own structures. The companies have indicated that they are using outsourcing in logistics to reduce costs with a rate of 92.9%. When choosing a logistics service provider, it is seen that the companies attach importance to reliability and price criteria.

Keywords: Logistics, Outsourcing, 3 PL

Giriş

Lojistik dünyada ve ülkemizde hızla gelişmekte olan bir sektör durumundadır. Şirketlerin dış kaynak kullanımına yönelmesi ile lojistik sektörü, diğer sektörlerden daha büyük bir hızla büyümektedir. Dış kaynak kullanımı üretim veya satış şirketlerinin kendi öz yetkinliği (core competency) doğrultusundaki işlere daha fazla yoğunlaşmasına ve böylece pazarda daha başarılı olmasına olanak sağlayan bir yaklaşımdır. Ayrıca dış kaynağa verilen işler, söz konusu kaynağın öz yetkinliğine girdiği için, bu faaliyetlerde daha uygun çözümler bulunmaktadır.

Son yıllarda dış kaynaklardan yararlanma ya da başka bir deyişle outsourcing, gerek küçük gerekse büyük işletmelerde ve birçok sektörde standart bir işletme süreci haline almaya başlamıştır. 90'lı yıllardan itibaren dış kaynaklardan yararlanma; işletmelerin maliyetlerini kontrol etme ve ölçek ekonomisi sağlama konularında etkili bir yöntem olarak görülmüştür. 2000'li yıllarda ise dış kaynaklardan yararlanma, yenilikçiliğin, rekabet avantajları sağlamanın ve küresel stratejilerin önemli bir unsuru haline gelmiştir (Öztürk ve Sezgili, 2002:128).

Lojistik hizmetlerini bir bütün olarak yönetmek için gerekli bilgiye ve kaynağa kendi bünyesinde sahip olmayan pek çok şirket, lojistik süreçlerinin tamamını ya da bir kısmını yürütecek firmalardan destek aramaya başlamıştır. Sonuçta, şirketlerin uluslararası nakliye, depolama, stok kontrol, ambalaj, etiketleme, sigorta, gümrükleme ve iç dağıtım gibi faaliyetlerinin kaliteden fedakarlık etmeden sürdürülebilmesi için bu faaliyetleri aynı çatı altında toplayarak müşterilerin farklı gereksinimlerine optimum sürelerde, rekabet edebilir maliyetlerle çözüm üretmeyi hedefleyen lojistik şirketleri doğmuştur.

İşletmeler lojistikle ilgili faaliyetlerinde dış kaynak kullanımı için üçüncü parti lojistik şirketi adı verilen (3PL-Third Party Logistics Provider) şirketlerle çalışmaktadırlar. Günümüzde birçok firma lojistik ihtiyaçlarının tamamının veya bir bölümünün bir üçüncü parti lojistik firması tarafından yerine getirilmesini daha kaliteli ve ekonomik bulmaktadır. Üçüncü parti lojistik müşterisi için değer yaratan bağımsız ekonomik bir varlıktır (Sevim, Akdemir ve Vatansever, 2008: 6).

Bu çalışmada lojistik kavramının firmalar tarafından nasıl algılandığını, lojistik dış kaynak kullanımının ne düzeyde olduğunu, ve hangi lojistik fonksiyonların dış kaynaklardan karşılandığını belirlemek amaçlanmıştır. İşletmeler, hızla gelişen ve değişen rekabet ortamında ayakta kalabilmek, rakipleriyle rekabet edebilmek ve pazar paylarını arttırmak için toplam maliyetleri içinde önemli bir yeri olan lojistik maliyetlerini en alt seviyeye indirmek zorundadırlar. Günümüzde müşteriler daha da bilinçlenmiş, kendi beklentilerine göre özelleştirilmiş ürünlerin uygun miktar ve hızda sağlanmasını talep eder duruma gelmiştir. Bu bağlamda işletmeler için önemli bir maliyet unsuru olan lojistik maliyetlerin düşürülmesi ve

hizmet kalitesinin artırılması amacıyla hangi yöntemlerin uygulanacağı sorusu giderek daha da önemli hale gelmektedir.

1) Lojistik Kavramı

Lojistik kelimesinin ortaya çıkışı çok eski tarihlere dayanmaktadır. Bu kavramın ilk olarak Yunanca’da görüldüğü ve hesap yapmada yetenekli, herhangi bir nedene yönelik aritmetik ilişkilendirme anlamına gelen logistikos kelimesinden türediği bilinmektedir. Yunanca logistikos daha sonra Avrupa Dilleri’ne Latince logisticus olarak girmiştir (Güngörürler, 2004:38).

İTO (2006) tarafından yapılan tanıma göre lojistik: “Müşteri gereksinimine göre ürün/hizmet üretiminde kullanılacak hammaddelerin, malzemelerin, stokların, nihai ürünlerin ve bilgilerin çıkış noktasından son tüketim noktasına kadar etkin ve en düşük maliyetle varabilmesi için istenen yerde, istenen miktarda, uygun koşullarda istenen zamanda teslim edilmesine yönelik planlama, yürütme ve kontrol süreci” olarak tanımlanmaktadır (İTO, 2006: 15). Lojistik, çok kısa bir tanım ile üreticinin üreticisinden, müşterinin müşterisine kadar bir zincirde, doğru malzemenin doğru zamanda bulundurulmasını sağlayan faaliyetlerin tümüdür (Kanalıcı, 2005: 28).

Razzaque (1998)’in yaptığı bir tanımlamaya göre ise lojistik: “Malın alındığı nokta ile tüketim noktası arasındaki hareketi, depolanması ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yönetimidir”. Etkili bir lojistik sistemin oluşturulabilmesi için tüketicilerin ürünü talep emesiyle birlikte doğru ürünün doğru zamanda ve doğru yerde olması gerekmektedir. Bunu sağlamanın temel koşulu da dağıtımını kolaylaştırmak amacıyla ürün ve bilgi akışının etkili ve verimli bir şekilde birbirine entegre edilmesidir (Razzaque, 1998: 18).

Lojistik kavramının Türkiye’deki kullanımı çok yakın bir geçmişe dayanmaktadır. II. Dünya savaşından sonra Avrupa ve özellikle ABD’de uygulama alanı bulan bu kavram Türkiye’de ancak 90’lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Lojistik terimi ilk kez, 1963 yılında ABD’de Ulusal Fiziksel Dağıtım Komisyonu olarak kurulan ve daha sonra Lojistik Yönetim Konseyi (CLM) adını alan kuruluşun 1984 yılında yaptığı tanımla işletme literatürüne girmiştir (Akyıldız, 2004: 6). 2005 yılında “Lojistik Yönetimi Konseyi” nin adı değişerek “Tedarik Zinciri Yönetimi Uzmanları Konseyi” (Council of Supply Chain Management Professionals – CSCMP) adını almıştır. Bu kuruluşun yaptığı tanıma göre Lojistik Yönetimi: “Müşteri gereksinimlerini karşılamak üzere, üretim noktası ve tüketim noktaları arasındaki mal, hizmet ve ilgili bilgilerin ileri ve geri yöndeki akışları ile depolanmalarının etkin ve verimli bir şekilde planlanması, uygulanması ve kontrolünü kapsayan tedarik zinciri süreci aşamasıdır” (www.cscmp.org).

Lojistik Yönetim Kurulu’na göre lojistik faaliyetler çeşitli bileşenlerden meydana gelmektedir. Bu bileşenlerin başlıcaları; müşteri hizmetleri, talep tahmini, dağıtım iletişimi, envanter kontrolü, fabrika ve depo yer seçimi, satın alma, paketlenme, iade edilen ürünlerin elleçlenmesi, hurda imhası, trafik ve nakliye, depolama ve antrepoculuk vb. faaliyetlerdir (Ballou, 2004: 10). Sayılan bu bileşenlerin planlı ve entegre bir şekilde gerçekleştirilmesi modern anlamda lojistiği ifade etmektedir. Tedarik zinciri içerisinde yer alan tüm lojistik faaliyetlerin tek bir firmada toplanması işletmelerin temel faaliyetlerine odaklanmalarını sağlamaktadır. İşletmeler lojistik

altyapı oluşturmak için yüksek miktarlarda sabit yatırıma katlanmak yerine kaynaklarını üretime aktararak kendi uzmanlık alanlarında daha başarılı olmakta ve birçok alanda işletmelerin yükü hafifletmektedir. Lojistik sektörünün ortaya çıkmasında yatan temel sebeplerden birisi de üretici firmaların kendi işlerine odaklanarak tedarik zinciri içerisindeki faaliyetleri dış kaynak kullanımı (outsourc) yoluyla elde etmesi fikrinden doğmuştur (Babacan, 2004: 9).

Lojistik; dünyanın her tarafında, günün yirmi dört saati, haftanın yedi günü, yılın elli iki haftası, ürün ve hizmetlerin ihtiyaç duyuldukları anda hazır bulunmalarını konu edinir. Lojistik olmadan; pazarlama, üretim ve uluslararası ticarete başarılı olmak zordur. Gelişmiş endüstriyel toplumlarda lojistik yeterlilik büyük önem taşır; tüketiciler satın aldıkları ürünleri, söz verildiği gibi teslim edilmesini bekler (Gülenç ve Karagöz, 2008: 76).

İş dünyasında artan rekabet ve değişen müşteri odaklı pazarlama anlayışı lojistik arz zinciriyle çalışmanın firmalar için önemini arttırmıştır. Bunun sonucu olarak da 90'lı yılların sonunda lojistik yönetimi yeni bir çalışma alanı olarak üniversitelerde yer bulmuştur (Güngörürler, 2004: 38).

2) Dış Kaynak Kullanımı

Günümüz işletmeleri, küreselleşmenin ekonomik sınırları ortadan kaldırdığı dünya pazarlarında yoğun rekabet baskılarıyla karşı karşıyadırlar. Bu baskılar işletmelerin faaliyetlerinde sürekli yenilik yapmalarını, gelişmeleri takip etmelerini ve bu gelişmelere uyum sağlamalarını gerekli kılmaktadır. Rekabet işletmelerin yeteneklerini ve kaynaklarını doğal ve esnek bir şekilde değişime ayak uydurmalarını gerektirmektedir (Tanyeri ve Fırat, 2005: 268).

İşletmelerin toplam faydalarını optimize etmeleri amacıyla kendi kaynaklarını kullanmak yerine daha kaliteli ürünü daha ucuza temin edebilmek için en uygun tedarikçiyi bulmaya çalışmaları tedarik zinciri yönetimi konusundaki en önemli konulardan biridir. Tedarik zincirinde yer alan işletmeler arasındaki ilişkilerin giderek güçlenmesiyle birlikte bu işletmelerin başarısının birbirlerini etkilediği anlaşılmış ve bu başarıdan fayda sağlanabileceği görülmüştür (Lummus ve Vokurka, 1999: 12).

İşletmelerin dış kaynak kullanımına gitmeleri yani öz yetenekleri dışındaki bir takım işleri dış kaynaklardan sağlamaları ile ürün ve hizmetleri hakkındaki müşteri görüşlerinde olumlu değişiklikler olacağı bilinmektedir. Ayrıca dışarıdan alınan hizmetler sayesinde ölçek ekonomisinin sonucu olarak maliyetlerde azalış görülecektir (Rabinovich, Windle, Mdresner ve Corsi, 1999: 357).

Dış kaynaklardan yararlanma çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Genel bir tanımla dış kaynaklardan yararlanma “işletme ve işletmenin içsel olarak elde ettiği hizmet ya da süreçleri sağlayan bir veya daha fazla tedarikçi arasındaki sözleşmeye dayanan uzlaşma” olarak ifade edilebilir (Sezgili ve Öztürk, 2002: 131).

Günümüzde firmalar sahip oldukları kaynakları başarılı bir şekilde kullanabilmek için temel yeteneklerini, kabiliyetlerini ve diğer yeteneklerini tam olarak anlamak zorundadır. Bu anlayış firmanın kaynak temelli görüşünü yansıtan yaklaşımla örtüşmektedir. Nitekim bu yaklaşım, firmaların farklı stratejiler geliştirmesinde onlara olanak veren kaynak türlerine sahip olduğunu varsaymaktadır. Bir firma, sadece kaynaklarını etkili bir şekilde kullanabildiği ve rakiplerin

şirketin stratejilerini taklit etme imkanı olmadığı durumda, rekabetsel avantajını sürdürebilir (Bakırtaş ve Bakırtaş, 2008: 102).

Firmalar, yeni pazarlarda deneyim, altyapı ve faaliyette bulunma yöntemlerindeki yetersizliği, tam zamanında üretim taktiği üzerindeki tedarik planlaması ve maliyetleri, talepteki sürekli değişimler nedeniyle dış kaynak desteğine ihtiyaç duymaktadır. Firmalar, uzun vadeli yeteneklerini muhafaza etmek ve ilerletmek amacıyla da dış kaynak hizmetini tercih etmektedir (Yıldız vd., 2013: 133).

3) Lojistik Dış Kaynak Kullanımı (3. Parti Lojistik – 3PL)

Dış kaynak kullanımında hizmet veren üçüncü parti lojistik (3PL) tedarik işletmeleri, ileri seviyede lojistik hizmet taleplerinin ortaya çıkması ve yaygınlaşması sonucunda gelişmektedir. Küreselleşme, tedarik sürelerinin sürekli daha da azalması yönündeki baskılar, müşteri odaklılık ve dış kaynak kullanımı gibi değişimler rekabette avantaj sağlamaya çalışan işletmeler arasında lojistiğe ilgiyi artıran önemli unsurlardır. Tedarik zincirinin entegrasyonu da endüstride rekabet avantajı kazanmak için önemli bir yoldur. Sonuçta, lojistik hizmet sağlayan işletmelerin rolü kapsam ve karmaşıklık bakımından her geçen gün daha çok önem kazanmaktadır. Dış kaynak kullanımının artmasıyla bu alana yeni giren işletmeler geleneksel taşımacılık ve depolama işletmeleri arasında var olan rekabeti daha da arttırmaktadır (Gülen, 2005: 30). Özellikle lojistik alanında dış kaynak kullanımının giderek yaygınlaşmasının altında işletmelerin maliyetleri düşürme çabaları ve temel yetkinliklerine yoğunlaşmaları yatmaktadır. Ancak bu sayede rekabetçi bir yapıya sahip olabilmektedirler (Rabinovich, Windle, Dresner, Corsi, 1999: 353).

LODER (Lojistik derneği)'in tanımına göre, üçüncü parti lojistik; “tedarik zinciri içindeki temel lojistik faaliyetlerinden birkaçının (ardışık olarak en az üç farklı faaliyet, örneğin depolama, nakliye ve stok yönetimi) konusunda uzman lojistik şirketleri tarafından üstlenilmesidir (Mersin, 2003:1). İşletmeler lojistikle ilgili faaliyetlerinde dış kaynak kullanımı için üçüncü parti lojistik şirketi adı verilen (3PL-Third Party Logistics Provider) şirketlerle çalışmaktadırlar. Günümüzde birçok firma lojistik ihtiyaçlarının tamamının veya bir bölümünün bir üçüncü parti lojistik firması tarafından yerine getirilmesini daha kaliteli ve ekonomik bulmaktadır. Üçüncü parti lojistik işletmesi müşteri için değer yaratan bağımsız ekonomik bir varlıktır (Sevim vd. 2008: 6).

İşletmelerin lojistik faaliyetlerinde dış kaynak kullanmak suretiyle gerçekleştirdikleri faaliyetler “3. Parti Lojistik (3 PL)” olarak tanımlanmaktadır. Tanım içerisinde yer alan “üçüncü” kavramının anlaşılabilmesi için birinci ve ikinci parti kavramlarının da bilinmesi gereklidir (Çancı ve Erdal, 2009: 49);

- Birinci Parti: Üretici, toptancı, perakendeci veya gönderici,
- İkinci Parti: Birinci partinin doğrudan müşterisi (tedarikçisi) konumundaki işletme
- Üçüncü Parti: Lojistik araçlar; Freight Forwarder, hizmet sağlayıcı, taşıyıcı, antrepo işletmecisi, vb.
- Dördüncü Parti; Lojistik ürün ve bilgi akış süreçlerini koordine ve entegre eden işletme.

İşletmelerin karşı karşıya kaldığı sorunların başında hangi 3PL firmasının tercih edileceği gelmektedir. Bu kapsamda 3 PL firma seçimi beş aşamada ele alınabilir. Öncelikle işletmede dış kaynak ihtiyacının tespit edilmesi gerekmektedir sonrasında ise alternatiflerin bulunması, değerlendirilmesi ve seçimi yer almaktadır. Daha sonra uygulama ve sürekli olarak kontrol sağlanarak süreç devam eder (Vaidyanathan, 2005:90).

Son dönemde dış kaynak kullanımındaki artışa rağmen hala lojistik faaliyetleri kendi bünyesinde gerçekleştiren işletmeler bulunmaktadır. Bu işletmeler dışarıdan hizmet almamalarına gerekçe olarak lojistik faaliyetlerin dışarıdan alınamayacak derecede önemli olduğunu, bu yöntemle maliyetleri düşürmenin mümkün olmayacağını, denetim kaybı yaşanacağını ve kendilerinin yeterli tecrübeye sahip olduklarını göstermektedirler. Adı geçen bu sebepler çoğu işletme için dış kaynak kullanma gerekçesi olarak da düşünülmektedir. (Langley, Allen ve Colombo, 2003: 11).

Günümüzde lojistik dış kaynak kullanımı, bir önceki yüzyılda etkin olan anlayıştan oldukça farklıdır. Çoğu nakliye faaliyeti, yalnız nakliye veya yalnız depolama gibi tek bir lojistik hizmet içerip, öncelikli olarak hizmetin fiziksel performansı için yürütülürken; bugün, lojistik dış kaynak kullanımı, bütünleşik lojistik süreçlerinin kontrolünü de içeren orta veya uzun dönemli planlamayı içermektedir (Waters, 2003: 420).

1980’li yıllarda taşımacılık konusunda yapılan düzenlemeler, aktarma taşımacılığının (limanlarda treyler ve konteynırların kullanıldığı intermodal taşımacılık türü) yanında yeni taşımacılık biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni gelişmeler gerçek lojistik ortaklıkların ve müşterilerle uzun dönemli ilişkilerin, kurulmasına zemin hazırlamıştır. Oluşturulan ittifaklar gerek müşteri ilişkilerinde gerekse, lojistik ekonomisinde büyük gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Yine bu yıllarda yaşanan şirket evlilikleri bir çok firmanın isteğinden daha fazla dağıtım merkezleri ve depolara sahip olmalarını sağlamış, bu durum, dağıtım merkezlerinin nerelerde kurulması gerektiğini yeniden analiz etme ve tesislerin birleştirilmesi mecburiyetini doğurmuştur. Birleştirilen bu tesislerin bir çoğu, dış kaynak kullanımına açılmış ve 1990’lı yılların başlarında işletmenin öz faaliyetiyle doğrudan ilgili olmayan fonksiyonların dış kaynaklardan karşılanması daha büyük ölçüde rağbet görmeye başlamıştır. Bütün bu gelişmeler lojistik hizmet tedarikçilerini kendi alanlarında daha fazla uzmanlaşmaya ve daha kaliteli hizmet sunmaya teşvik etmiş, bu da etkin lojistik ortaklıkların kurulmasını kolaylaştırmıştır (Akyıldız, 2004: 4).

Lojistik dış kaynak kullanımının artması ve 3 PL firmalarının gelişmesiyle işletmeler arasındaki ortaklıklar artmış ve yatay entegrasyon da giderek güçlenmiştir. Bu sayede daha esnek ve karşılıklı çıkar ilişkisine dayalı ve birbirine daha bağımlı işletmelerin olduğu bir sistem doğmuştur (Rabinovich, Windle, Dresner, Corsi, 1999: 353). Son dönemlerde tam zamanında üretim (JIT: just-in-time) sisteminin yaygınlaşmasıyla stokları en aza indirme ve esnek üretim yaygınlaşmış, ürün çeşidi artmış ve ürün yaşam seyirleri kısalmıştır. Bu gelişmeler taleplerin çok hızlı bir şekilde karşılanmasını zorunlu kılmıştır (Stock ve Lambert, 2001: 17).

4) Araştırma Yöntemi

Araştırma tanımlayıcı araştırma modeli ile gerçekleştirilmiştir. Tanımlayıcı araştırma, bir problemle ilgili durumları, değişkenleri ve değişkenler arasındaki ilişkileri tanımlamaya yönelik olarak gerçekleştirilen bir araştırma modelidir. Buna göre araştırmada Trakya bölgesinde faaliyet gösteren işletmelerin lojistik faaliyetleri uygulayış biçimleri ve lojistik dış kaynak kullanımı kararı almalarında etkili olan faktörler kapsamlı bir şekilde incelenmiştir.

Araştırmanın evrenini Trakya bölgesinde Edirne, Tekirdağ ve Kırklareli il sınırları içinde faaliyet gösteren üretim işletmeleri oluşturmaktadır. Örnekler, bölgedeki sanayi ve ticaret odalarından alınan bilgilere göre belirlenen ana kütlede, kolayda örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiştir. Seçilen işletmelere telefonla ulaşıp randevu talep edildikten sonra görüşmeye gidilmiştir. Yüz yüze görüşülme imkanı olmayan işletmelere anket formu e posta aracılığıyla gönderilmiştir. Yöneticilerin yoğun çalışma temposundan dolayı anket için vakit ayırmak istememeleri ve işletmelerin gizlilik politikaları yüzünden bilgi vermekten kaçınmaları dolayısıyla 80 adet anket formu doldurulmuş olarak elimize ulaşmıştır. Bunlardan 7 tanesi kullanılamayacak düzeyde hatalı ve eksik olduğundan araştırmadan çıkarılmıştır. Kalan 73 anket istatistiki analiz yapmak için yeterli görülmüştür. Araştırmada mevcut durumun tespit edilmesi amacıyla frekans analizi yapılarak işletmelerin lojistik dış kaynak kullanımlarına ilişkin istatistikler ortaya konulmuştur.

Araştırmada kullanılan anket formu Beverley Jane Kujawa (2003) tarafından yapılan “An investigation into logistics outsourcing practices, trends and issues within the manufacturing sector in South Africa” isimli doktora tezinden alınmıştır. Ankette yer alan sorularda ülkemiz koşullarına uygun olması açısından bazı düzenlemeler yapılmıştır. Araştırma amaçları doğrultusunda kullanılan anketin belirlenmesinde ilgili literatür ve bu konuda daha önce gerçekleştirilen çalışmalar dikkatle incelenmiştir. Araştırmada kullanılacak anketin araştırmanın amaçları ve varsayımları ile uyumlu olduğu tespit edildikten ve konunun uzmanı akademisyenlerin görüşleri alındıktan sonra, 5 işletme üzerinde ön anket yapılmıştır. Ön anket sırasında yöneticilerden anket formuyla ilgili görüş bildirmeleri ve anlaşılmayan noktaların aktarılması istenmiştir. Bu süreç sonunda anketin bazı soruları ve açıklamaları yeniden yazılarak ankete son şekli verilmiştir.

5) Araştırma Bulguları

İşletmelerin lojistik faaliyetlerinde dış kaynak kullanımlarıyla ilgili olarak frekans tabloları aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1. İşletmelerin Faaliyet Gösterdikleri Sektörlere Göre Dağılımı

	Frekans	%Frekans
Otomotiv	2	2,7
Kimya-İlaç	8	11,0
Tekstil	23	31,5

Demir-Çelik	5	6,8
Gıda	16	21,9
Elektrik-Elektronik	11	15,1
Cam	2	2,7
Etiket	1	1,4
Kağıt	2	2,7
Beton	1	1,4
Ambalaj	1	1,4
Mobilya	1	1,4
Toplam	73	100,0

Tablo 1.'e göre araştırmaya katılan işletmelerin çoğunluğu %31.5'lik bir oranla tekstil sektöründe faaliyet göstermektedir, bunu %21.9 ile gıda ve %15.1'lik bir oranla elektrik-elektronik sektörü takip etmektedir. Kimya-ilaç sektörü ise %11'lik oranla 4. Sırda yer almaktadır. Demir-çelik sektörü %6.8', otomotiv, cam ve kağıt sektörleri %2.7'lik bir orana sahiptir.

Tablo 2. Çalışan Sayısına Bağlı Olarak İşletme Büyüklüklerinin Dağılımı

Çalışan Sayısı	Frekans	% Frekans
1-9 (mikro işletmeler)	8	11
10-49 (küçük işletmeler)	29	39.7
50-249 (orta ölçekte işletmeler)	24	32.9
250 ve + (büyük ölçekte işletmeler)	12	16.4
Toplam	73	100

Ankete katılan işletmeler çalışan personel sayısı açısından değerlendirildiğinde 1 ile 9 arasında işçi çalıştıran mikro işletmelerin oranının %11, 10 ile 49 arasında işçi çalıştıran küçük ölçekli işletmelerin oranının %39.7, 50 ile 249 arasında işçi çalıştıran orta ölçekli işletmelerin oranının %32.9 ve 250 ve üzeri işçi çalıştıran büyük ölçekli işletmelerin oranının ise % 16.4 olduğu görülmektedir.

Tablo 3. İşletmelerde Dış Kaynaklardan Sağlanan Lojistik Faaliyetlere İlişkin İstatistikler

Faaliyetler/hizmetler	(1) Dış kaynak kullanım oranı					
	Kullanmıyoruz	Küçük ölçüde % 1-30	Orta ölçüde % 31-60	Büyük ölçüde % 61-100	$\bar{X}$	S
	fi %fi	fi %fi	fi %fi	fi %fi		
Envanter kontrolü	54 96.4	1 1.8	1 1.8		1,07	0,420
Sipariş süreci	53 94.6	2 1.8	1 1.8		1,09	0,438
Parça ve hizmet desteği	45 80.4	4 7.1	4 7.1	3 5.4	1,38	0,843
Satın alma	46 82.1	2 3.6	5 8.9	3 5.4	1,38	0,865
Paketleme	44 78.6	3 5.4	3 5.4	4 7.1	1,52	1,112
Ürün geri dönüşleri (tersine lojistik)	35 62.5	5 8.9	6 10.7	7 12.5	1,89	1,317
Hurda ve atıkların düzenlenmesi	42 75	2 3.6	3 5.4	9 16.1	1,63	1,153
Taşıma	1 1.8	4 7.1	8 14.3	40 71.4	3,71	0,756
Depo ve depolama	47 83.9	3 5.4		6 3.7	1,38	0,945
Nakliye takibi / gümrük işlemleri	30 53.6	1 1.8	3 5.4	19 33.9	2,36	1,531

Tablo yorumlanırken, orta ölçüde ve büyük ölçüde dış kaynaklardan kullanıyoruz seçeneğine verilen cevaplar birlikte dikkate alınmıştır. Tablo 12'ye göre araştırmaya katılan işletmeler %85.7 lik bir oranla en fazla taşıma işlerini dışarıdan satın almaktadırlar. Bunu %39.3 ile nakliye takibi ve gümrük işlemleri izlemektedir. Ürün geri dönüşleri seçeneği ise %23.2'lik bir orana sahiptir. Ülkemizde lojistik hizmet sağlayanlar tam anlamıyla gelişmiş olmadığı ve de işletmelerin dış kaynak kullanımı konusunda tam anlamıyla cesaretli davranamamaları nedeniyle lojistiğin sadece bazı fonksiyonları özellikle taşıma işleri Lojistik firmalarınca yürütülmektedir. Buna karşın, envanter kontrolü %96.4, sipariş süreci %94.6, parça ve hizmet desteği %80.4, satın alma %82.1, Paketleme %78.6, ürün geri dönüşleri %62.5 ve depolama faaliyetleri %83.9 gibi yüksek oranlarla firmaların kendi bünyelerinde gerçekleştirilmektedir.

Tablo 4. İşletmelerin Hizmet Aldıkları Lojistik Firmalarıyla Aralarındaki Sorunlara İlişkin İstatistikler

Sorunlar	Hiç Etkisi yoktur	Etkisi Yoktur	Kararsızım	Etkisi Vardır	Tamamen Etkilidir	$\bar{X}$	S
	fi %fi	fi %fi	fi %fi	fi %fi	fi %fi		
Ürünün zamanında teslim edilmemesi nedeniyle sorunlar yaşamaktayız	12 21.4	27 48.2		16 28.6	1 1.8	2,41	1,172
Üründe hasar meydana gelmesi nedeniyle sorunlar yaşamaktayız	13 23.2	35 62.5	1 1.8	7 12.5		2,04	0,873
Sözleşme kurallarına uyulmaması nedeniyle sorunlar yaşamaktayız	18 32.1	33 58.9	2 3.6	3 5.4		1,82	0,741
Altyapı yetersizliği nedeniyle sorunlar yaşamaktayız	21 37.5	28 50	2 3.6	5 8.9		1,84	0,869
Hatalı teslimat nedeniyle sorunlar yaşamaktayız	17 30.4	32 57.1	1 1.8	6 10.7		1,93	0,871

Tabloda gösterilen $\bar{X}$ değeri normal dağılımın kayma yönünü gösterir. 3'ten büyük olması "Tamamen etkilidir" seçeneğine, küçük olması ise "Hiç etkisi yoktur" seçeneğine yaklaşıldığını gösterir.

Tablo 4'te işletmelerin hizmet aldıkları lojistik firmalarıyla aralarındaki sorunlar ve bu sorunların hangi oranlarda gerçekleştiği görülmektedir. Ürünlerin zamanında teslim edilmemesi nedeniyle sorunlar yaşamaktayız cümlesine işletmelerin %21.4'ü hiç etkisi yoktur ve %48.2'si de etkisi yoktur cevabını vermiştir. Araştırmaya katılan işletmelerin %28.6'sı etkisi vardır ve %1.8'i de tamamen etkilidir cevabını vererek böyle bir sorunla karşı karşıya olduklarını belirtmişlerdir. Tabloya göre, katılımcıların %23.2'si üründe hasar meydana gelmesiyle alakalı hiçbir sorunla karşılaşmamışken, %62.5'inin ise etkisi yoktur seçeneğini işaretlediği yani çok nadiren de olsa bu tip sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Tabloda belirtilen bütün sorunların genel ortalamasının 3'ün altında olması hiç etkisi yoktur maddesine yaklaşıldığını gösterir.

Tablo 5. Kullanılan Lojistik Hizmet Sağlayıcı Sayısına İlişkin Frekans Dağılımı

	Frekans	% Frekans
1	11	19,6
2-5	27	48,2
6-9	7	12,5
10 ve üzeri	11	19,6
Toplam	56	100,0

2235

Araştırmaya katılan işletmelerin %19.6'sı yalnızca 1 tane lojistik hizmet sağlayıcı kullanmaktadır. %48.2 ile en büyük oranı ise 2 ila 5 farklı lojistik hizmet sağlayıcı ile çalışan firmalar oluşturmaktadır. 6 ila 9 arasında lojistik hizmet sağlayıcı kullanan firma oranı %19.6 iken 10 ve üzeri sayıda lojistik firmasıyla çalışan işletmelerin oranı da %19.6 olarak görülmektedir.

Tablo 6. İşletmeleri Lojistik Dış Kaynak Kullanımı Hizmeti Almaya Yönelten Sebeplere İlişkin İstatistikler

Faktörler	Hiç Etkisi Yoktur	Etkisi	Kararsızım	Etkisi	Tamamen		
	fi	fi	fi	fi	fi		
			%f				

	%fi	%fi	i	%fi	%fi	$\bar{X}$	S
Lojistik maliyetleri düşürmek için lojistikte dış kaynak kullanılmaktadır	1 1.8	3 5.4		16 28.6	36 64.3	4,4 8	0,89 4
Daha esnek lojistik hizmet sağlamak için lojistikte dış kaynak kullanılmaktadır	1 1.8	5 8.9	1 1. 8	32 57.1	17 30.4	4,0 5	0,92 3
Pazarın büyümesi dolayısıyla lojistikte dış kaynak kullanılmaktadır	6 10.7	10 17.9	4 7. 1	26 46.4	10 17.9	3,4 3	1,27 7
Uzman lojistik firmalarından hizmet almak için lojistikte dış kaynak kullanılmaktadır	9 16.1	19 33.9	6 10 .7	16 28.6	6 10.7	2,8 4	1,30 4
Lojistik hizmetlerin kalitesini arttırmak için lojistikte dış kaynak kullanılmaktadır	3 5.4	17 30.4	5 8. 9	21 37.5	10 17.9	3,3 2	1,23 7
Temel faaliyet alanı dışındaki yatırımlardan kaçınmak için lojistikte dış kaynak kullanılmaktadır	2 3.6	5 8.9	1 1. 8	24 42.9	24 42.9	4,1 3	1,06 3
Taşıma sürecindeki kayıpları en aza indirmek için lojistikte dış kaynak kullanılmaktadır	5 8.9	18 32.1	3 8. 9	20 35.7	10 19.6	3,2 1	1,31 7
Müşteri hizmet kalitesini arttırmak için lojistikte dış kaynak kullanılmaktadır	2 19.6	18 10.7	5	20 37.5	11 32.1	3,3 6	1,22 7

Tablo 6.'ya göre araştırmaya katılan işletmeler %92.9'luk bir oranla, "Lojistik maliyetleri düşürmek için lojistikte dış kaynak kullanılmaktadır" maddesine etkisi vardır ve tamamen etkilidir cevabını vermiştir. Bunu %85.8 ile "temel faaliyet alanı dışındaki yatırımlardan kaçınmak için lojistik dış kaynak kullanımına gidiyoruz" seçeneği izlemektedir. Üçüncü sırayı ise "daha esnek lojistik hizmet sağlamak için lojistikte dış kaynak kullanılmaktadır" maddesi izlemektedir. Sadece, "uzman lojistik firmalarından hizmet almak için lojistikte dış kaynak kullanılmaktadır" maddesinin genel ortalaması 3'ün altındadır ve bu oran bize hiç etkisi yoktur seçeneğine yaklaşıldığını gösterir. Bu tablodan çıkan sonuçlar teorik kısımdaki açıklamalarla büyük ölçüde tutarlılık göstermektedir. Yapılan açıklamalarda işletmeleri dış kaynak

kullanımına yönelten en önemli sebebin maliyet azaltma isteği olduğu belirtilmişti, araştırma bulgularından da aynı sonucu elde etmiş bulunmaktayız.

Tablo 7. İşletmeler İle Lojistik Firmaları Arasındaki Anlaşmaların Boyutlarına İlişkin İstatistikler

Kategoriler	Hiç Etkisi yoktur	Etkisi Yoktur	Kararsızım	Etkisi Vardır	Tamamen Etkilidir		
	fi	fi	fi	fi	fi		
	%fi	%fi	%fi	%fi	%fi	$\bar{X}$	S
Sadece o anki iş için (işlem bazlı) kısa süreli anlaşmalar yaparız	21 37.5	10 17.9	3 5.4	14 25	8 14.3	2,61	1,545
En azından 1 yıllık resmi sözleşmeler yaparız	11 19.6	9 16.1		10 17.9	26 46.4	3,55	1,651
Anlaşılan dönem için kazanç ve risk ortaklığı içeren anlaşmalar yaparız	31 55.4	15 26.8	2 3.6	7 12.5	1 1.8	1,79	1,107
Yeteneğin ve/veya insan kaynaklarının ortaklığını içeren anlaşmalar yaparız	32 57.1	15 26.8		8 14.3	1 1.8	1,77	1,128
Bilgi paylaşımında ortaklık içeren anlaşmalar yaparız	30 53.6	15 26.8		9 16.1	2 3.6	1,89	1,231

2237

Araştırmaya katılan işletmeler %64.3'lük bir oranla en azından bir yıllık resmi sözleşme yaparız seçeneğine etkisi vardır ve tamamen etkilidir cevabını vermiştir. Sadece bu maddenin genel ortalamasının 3'ün üzerinde olması bize işletmelerin lojistik firmalarıyla yaptıkları anlaşmalarda büyük oranda en azından bir yıllık sözleşmeler yapmayı tercih ettiklerini göstermektedir. Tablodan elde edilen sonuçlara göre işletmeler lojistik hizmet sağlayıcı firmaları bir ortak olarak görmemekte, sadece taahhüt edilen işlerin yerine getirilmesi onlar için yeterli olmaktadır. Son yıllarda ortaya çıkan yeni lojistik yaklaşımlara göre ise hizmet alan ve hizmet veren firmalar arasında kurulan ileri düzeyde ilişkiler lojistik performansın artmasını sağlamaktadır.

Tablo 8. Lojistik Dış Kaynak Kullanımı Sözleşmesi Yaparken Zaman Harcanan Süreçlere İlişkin İstatistikler

Aşamalar	Hiç Etkisi yoktur	Etkisi Yoktur	Kararsızım	Etkisi Vardır	Tamamen Etkilidir		
	fi %fi	fi %fi	fi %fi	fi %fi	fi %fi	$\bar{X}$	S
Mevcut fiyatların ve performansın analizi	4 7.1	1 1.8	2 3.6	21 37.5	28 50	4,21	1,107
Stratejik olanakların keşfedilmesi	9 16.1	13 23.2	2 3.6	27 48.2	5 8.9	3,11	1,317
Teklif isteme dosyasının hazırlanması	5 8.9	10 17.9	1 1.8	31 55.4	9 16.1	3,52	1,221
Hizmet sağlayıcıyı ziyaret etmek	18 32.1	9 33.9	3 5.4	14 25	2 3.6	2,34	1,269
Hizmet sağlayanın referanslarının kontrolü	5 8.9	11 19.6	3 5.4	22 39.3	15 26.8	3,55	1,320
Sözleşmeyi ve koşulları görüşmek	3 5.4	3 5.4		35 62.5	15 26.8	4,00	0,991
Sözleşmeden çıkış hükümlerini belirlemek	6 10.7	8 14.3	3 5.4	31 55.4	8 14.3	3,48	1,221
Hizmet seviyesi anlaşmalarını geliştirmek	6 10.7	8 14.3	6 10.7	26 46.4	10 17.9	3,46	1,250
Konular ya da tartışmaları çözmek için ana hatları geliştirmek.	5 8.9	10 17.9	4 7.1	29 51.8	8 14.3	3,45	1,205
Kaynakların geçişi (değişim yönetimi)	12 21.4	13 23.2	8 14.3	19 33.9	4 7.1	2,82	1,309
Yeni ilişkileri	8	16	5	19	8	3,05	1,341

yönetmek	14.3	28.6	8.9	33.9	14.3		

Tablo 8'e göre en yüksek genel ortalamaya sahip madde 4.21 ile "mevcut fiyatların ve performansın analizi" olarak dikkat çekmektedir. İşletmelerin lojistik hizmet sağlayıcı ile bir sözleşme yaparken üzerinde en fazla durdukları konunun fiyat ve performans olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Mevcut fiyatların ve performansın analizi, stratejik olanakların keşfedilmesi, teklif isteme dosyasının hazırlanması, hizmet sağlayanın referanslarının kontrolü, sözleşmeyi ve koşulları görüşmek, sözleşmeden çıkış hükümlerini belirlemek, hizmet seviyesi anlaşmalarını geliştirmek, konular ya da tartışmaları çözmek için ana hatları geliştirmek ve yeni ilişkileri yönetmek maddelerinin ortalama puanı 3'ten fazla olduğundan dolayı tamamen etkilidir seçeneğine yaklaşıldığı görülmektedir.

Tablo 9. Lojistik Hizmet Sağlayıcı Seçiminde Rol Oynayan Etmenlere İlişkin İstatistikler

Kriterler	Hiç Etkisi yoktur	Etkisi Yoktur	Kararsızım	Etkisi Vardır	Tamamen Etkilidir		
	fi %fi	fi %fi	Fi %fi	fi %fi	fi %fi	$\bar{X}$	S
Lojistik hizmet sağlayıcının büyüme yeteneği	4 7.1	23 41.1	3 5.4	17 30.4	9 16.1	3,07	1,291
Lojistik hizmet sağlayıcının değişime açık ve yenilikçi olması	1 1.8	10 17.9	1 1.8	30 53.6	14 25	3,82	1,064
Şirket uyumu (kültür)	1 1.8	3 5.4	1 1.8	30 53.6	21 37.5	4,20	0,862
Uygunluk ve kullanılabilirlik	1 1.8	2 3.6		33 58.9	20 35.7	4,23	0,786
Müşterinin yönlendirmesi	7 12.5	18 32.1	1 1.8	21 37.5	9 16.1	3,13	1,363
Güvenilirlik		2 3.6		23 41.1	31 55.4	4,48	0,687

Mali güç (dayanma gücü)		7 12.5	1 1.8	29 51.8	19 33.9	4,07	0,931
Operasyonlarda esneklik		1 1.8	1 1.8	31 55.4	23 41.1	4,36	0,616
Coğrafi yakınlık /küresel cevap verebilme	1 1.8	11 19.6	2 3.6	23 41.1	19 33.9	3,86	1,151
Geçmiş performansı	1 1.8	2 3.6		31 55.4	22 39.3	4,27	0,798
İş ilişkileri ve istikrar		1 1.8		29 51.8	26 46.4	4,43	0,599
Gelişmiş teknoloji ve ekipman kullanımı		5 8.9	2 3.6	29 51.8	20 35.7	4,14	0,862
Politika ve prosedürler		4 7.1	7 12.5	29 51.8	16 28.6	4,02	0,842
Yönetim/çalışan uzmanlığı ve etkinliği		1 1.8	3 5.4	32 57.1	20 35.7	4,27	0,646
Karşılıklı anlayış ve güven		1 1.8		28 50	27 48.2	4,45	0,601
Fiyat (hizmet maliyeti ve indirimler)		1 1.8	1 1.8	26 46.4	28 50	4,45	0,630
Süreç yenileme çözümler ve öneriler		2 3.6	2 3.6	35 62.5	17 30.4	4,20	0,672
Taahhüt edilen hizmet düzeyi		1 1.8	1 1.8	31 55.4	23 41.1	4,36	0,616
Güven ve emniyet		1 1.8		30 53.6	25 44.6	4,41	0,596
Örgütsel büyüklük	2 3.6	13 23.2	3 5.4	23 41.1	15 26.8	3,64	1,212

İşletmelerin lojistik hizmet sağlayıcı seçiminde rol oynayan kriterlerin verildiği yukarıdaki tabloda bütün maddelerin genel ortalaması 3'ün üzerindedir. İşletmeler sayılan kriterlerin hepsini değerlendirmeye alarak en uygun gördükleri lojistik firmasıyla anlaşma yoluna gitmektedirler. Güvenilirlik kriteri ile fiyat kriteri en yüksek oranlarla işletmelerin en fazla önem verdikleri konular olarak dikkati çekmektedir. Hizmet alınacak olan lojistik firmasının güvenilir bir firma olması ve işletmelerin müşterilerine karşı olan sorumluluklarını eksiksiz yerine getirmede onlara yardımcı olmaları arzu edilen durumdur.

Sonuç

Lojistik faaliyetlerde dış kaynak kullanımının tercih edilmesinin ise çok sayıda nedeni vardır. Özellikle firmaların ticaret yaptıkları pazarlarda rekabetçi olabilme istekleri, girilmesi düşünülen yabancı pazarlar hakkında altyapı bilgilerine ihtiyaç duyulması ve tabii ki gereksiz yatırımlardan kaçınarak maliyetleri azaltma isteği dışarıdan destek alınması ihtiyacını doğurmuştur. Ayrıca, JIT (Tam Zamanında Üretim sistemi) gibi zamanı etkili kullanmanın son derece önemli olduğu üretim sistemlerinin uygulandığı işletmelerde, bu sisteme ayak uydurabilecek bir lojistik altyapısının kurulması ve işletilmesi başlı başına bir uzmanlık gerektirmektedir. Bu tip süreçlerin altyapısını kurmak, yönetmek düzenlemek, bilgi sistemlerini tamamlamak yüksek kurulum ve işletim maliyetlerini de beraberinde getirmektedir. Kendi organizasyonları ile bu tür uygulamaları yapamayan ya da yapmayı mantıklı görmeyen işletmeler üçüncü parti lojistik hizmeti sağlayan firmalardan hizmet alımına yönelmektedirler.

Lojistik hizmetlerin dışarıdan sağlandığı işletmelerde, faaliyetlerin aksamadan, mümkün olan en hızlı ve en ekonomik şekilde gerçekleşmesi için üçüncü parti lojistik hizmet sağlayan firmalara büyük sorumluluk düşmektedir. Hammaddenin fabrikaya taşınması ve sonrasında tamamlanmış nihai ürünlerin tüketim merkezlerine ve alıcılara zamanında ulaştırılması belirli düzeyde bilgi birikimi, tecrübe ve işletmecilik becerisini gerekli kılmaktadır. Piyasalardaki dalgalanmalar, taleplerdeki değişiklikler, müşteri istek ve ihtiyaçlarında öngörülemeyen değişiklikler yüksek altyapı maliyetlerinden kaçınmayı gerektirmektedir. Firmalar geleceğin belirsiz olduğu bu tip ortamlarda yatırımdan kaçarak riski 3. Parti Lojistik firmalarına devretme eğilimi içersindedirler. Bu nedenle bir 3PL firması ile anlaşma yaparak alınan hizmet karşılığında ücret ödenmesi ve ihtiyaca göre hizmet alımını arttırmak veya sözleşmeye son verme esnekliğine sahip olmak işletmeler açısından daha cazip görülmektedir.

Üçüncü parti lojistik hizmeti sağlayan firmalar birden çok işletmenin siparişlerini birleştirerek nakliye, depolama, gümrük işlemleri gibi lojistik fonksiyonlarda maliyetleri azaltarak kaynakları daha verimli kullanabilir. 3PL hizmeti sağlayan firma, lojistik bilgi sistemleri kurarak, geniş ve yüksek kapasiteli depolar inşa ederek, yüksek maliyetli taşıma araçları satın alarak ve ihtiyaç duyulan her türlü teknik donanım ve insan gücünü bünyesinde barındırarak ilk yatırım maliyetlerine katlanmaktadır. Çok sayıda işletmeyle çalışılacağından dolayı ölçek ekonomisinden faydalanarak sabit yatırım maliyetlerinin müşterilere yansımaları çok küçük olacaktır ya da hiç olmayacaktır. Bu durum, hizmet alan işletmeler açısından yeni yatırımlara gerek kalmayacağı için son derece elverişlidir. 3PL firmalarıyla çalışmak küçük miktarlardaki malzemelerin bile her noktaya ekonomik bir şekilde ulaşmasına olanak sağlaması bakımından önemlidir. Bu sayede firmaların pazarda daha hızlı hareket ederek müşterilerine ulaşması kolaylaşır. Çok sayıda müşteriye hizmet verilen depolama faaliyetleri sayesinde işletmelerin depolama maliyetleri düşer, yapılan sözleşme çerçevesinde, kayıp, kaza ve çalınma gibi riskler

lojistik firmasına devredilmiş olur. Kapsamlı bir sözleşmenin hazırlanması hem hizmet alan hem de hizmet veren firmalar açısından çok önemlidir. Yapılan sözleşme ile işletmeler lojistik faaliyetler üzerinde herhangi bir kontrol kaybı yaşanacağına dair endişe duymaktan vazgeçeceklerdir.

Lojistik, ülkemizde henüz yeni yeni anlaşılmaya başlanan ve hızla gelişme gösteren bir sektördür. Geleneksel nakliye yaklaşımından modern lojistik uygulamalarına geçişin kısa bir zamanda olması mümkün değildir. Geleneksel yaklaşım lojistiği sadece hammadde veya ürünlerin bir noktadan başka bir noktaya iletilmesi olarak görmektedir. Günümüzde ise adını sıkça duymaya başladığımız Üçüncü Parti Lojistik (3PL) ve 4. Parti Lojistik (4PL) kavramları üzerine temellenen lojistik faaliyetler, hammadde veya ürünlerin sadece taşınması işiyle sınırlı kalmayıp, envanter kontrolü, paketleme, elleçleme, depolama, gümrük işlemleri v.b. konularda da işletmelerin ihtiyaçlarını karşılar niteliktedir. Ancak lojistik dış kaynak kullanımına giden işletmelerin birçoğu kendilerini her türlü olumsuz duruma karşı güvence altına almak adına işlerin tamamını devretmeyerek bir kısmını kendi bünyelerinde gerçekleştirmeye devam etmektedirler.

Modern anlamda lojistik faaliyetlerle geleneksel nakliye yaklaşımı arasındaki en belirgin farklardan biri yapılan sözleşmenin süresidir. Geleneksel anlayışta kısa süreli sözleşmeler veya sadece ihtiyaç duyulduğu an çağırma söz konusu iken modern lojistik uygulamalarında uzun süreli stratejik ortaklıklar görülmektedir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre Trakya bölgesinde faaliyette bulunan işletmeler henüz böyle ileri seviyede, stratejik ortaklık denebilecek bir ilişki içerisinde değildirler ancak en azından bir yıllık sözleşme yapıyoruz diyen işletmelerin oranı dikkat çekici büyüklüktedir.

Araştırmaya katılan işletmelerin % 74'ü lojistik faaliyetlerinde dış kaynak kullanımına gitmektedir, % 26'sı ise lojistik faaliyetlerinde dış kaynak kullanımı yoluna gitmeyerek lojistik faaliyetleri kendi bünyelerinde gerçekleştirmektedirler. Lojistik dış kaynak kullanımına gitmeyen işletmeler buna gerekçe olarak büyük bir oranla maliyetlerin daha yüksek olacağını göstermektedirler. Buna karşın lojistik faaliyetlerini dış kaynaklardan sağlayan işletmelerin ise maliyetleri düşürmek amacıyla bu yöntemi tercih ettikleri görülmektedir. Bu alanda yapılan akademik çalışmaların sayısındaki artışla beraber işletme yöneticilerinin de lojistik dış kaynak kullanımı konusundaki bilgi düzeyinde artış olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Akyıldız, M. (2004): “Lojistik Dış Kaynak Kullanımının Gelişimi ve Türkiye’deki Kullanım Biçimleri”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 6 sayı: 3.s. 1-22.

Babacan, M. (2004): “Lojistik Sektörünün Ülkemizdeki Gelişimi ve Rekabet Vizyonu”, Dokuz Eylül Üniversitesi İzmir Meslek Yüksekokulu Pazarlama Programı. s. 8-15.

Bakırtaş, İ. ve Bakırtaş H. (2008): “Firmaların Sürdürülebilir Rekabet Üstünlüğünün Bir Kaynağı Olarak Temel Yetenek: Genel Bir Değerlendirme”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2008 Sayı:19 s. 101-119.

Ballou, R., H., (2004), Business Logistics/Supply Chain Management: Planning, Organizing, and Controlling the Supply Chain, Pearson-Printice Hall Ed., 5th Ed., New Jersey.

- Çancı, M. ve Erdal, M. (2009): Lojistik Yönetimi, İstanbul: UTİKAD yayınları.
- Gülen, K.G. (2005): “Lojistik Hizmetlerde Dış Kaynak Kullanımının Yaygınlaşması ve Tedarikçi İşletmelerde Gelişim Stratejileri”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Yıl: 4 Sayı: 8 Güz 2005/2 s. 29-48.
- Gülenç, İ. F., Karagöz, B., "E-Lojistik ve Türkiye’de E-Lojistik Uygulamaları", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Kocaeli Üniversitesi, 2008, 73-91.
- Güngörürler, S., (2004) Ticaretin Vazgeçilmez Lojistik Sektöründe Son Gelişmeler, Pusula, 2004/11, 38,39,40, İzmir Ticaret Odası, İzmir.
- http://cscmp.org/CSCMP/Attend/CSCMP/Attend/Annual_Conference/Overview.aspx?hkey=783e287e-8043-4287-ac8e-bd03d8553640
- İTO, (2006): Türkiye Lojistik Sektörü Altyapı Analizi, İstanbul: İTO Yayın No: 2006-14.
- Kanalıcı, Ö. (2005): “Türkiye ve Lojistik”, Araştırma ve Meslekler Geliştirme Müdürlüğü, Ar-Ge Bülteni, Kasım.s. 28-33.
- Kujawa B. J. (2003): “An Investigation Into Logistics Outsourcing Practices, Trends And Issues Within The Manufacturing Sector In South Africa”, Johannesburg: Rand Afrikaans University, Faculty of Economic And Management Sciences, Department of Logistics Management Doctor Commercii.
- Langley, C., J., Allen, R., G., Colombo, M., J.,(2003), “Third Party Logistics Study Results and Findings of the 2003 Eight Annual Study”.
- Mersin, D. (2003): “Lojistikte Dış kaynak Kullanımı, Yararları ve Dikkat Edilmesi Gerekli Noktalar”, [http://www.lojistikturkiye.com/menu.asp?\(Erişim: 06.07.08\)](http://www.lojistikturkiye.com/menu.asp?(Erişim: 06.07.08)).
- Öztürk, A. ve Sezgili, K. (2002): “Dış Kaynaklardan Yararlanmanın Yeni Bir Rekabet Stratejisi Olarak Kullanılması ve Uygulama Süreci”, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XXI, Sayı 2, 2002, s. 127-142.
- Rabinovich, E., Windle R., T. Ve Mdresner, Corsi,(1999), “Outsourcing of Integrated Logistics Functions: An Examination of Industry Practices”, International Journal of Physical Distribution and Logistics Management, Vol.29, No.6, 353-375.
- Rhonda R. Lummus, Robert J. Vokurka, (1999) "Defining supply chain management: a historical perspective and practical guidelines", Industrial Management & Data Systems, Vol. 99 Issue: 1, pp.11-17.
- Razzaque, M. A. ve Sheng, C. C., (1998). Outsourcing of Logistics Functions: a Literature Survey. International Journal of Physical Distribution and Logistics Management, Vol.28.s.18-38.
- Sevim, Ş; Akdemir, A. ve Vatansever, K. (2008): “Lojistik Faaliyetlerinde Dış Kaynak Kullanan İşletmelerin Aldıkları Hizmetlerin Kalitesinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir İnceleme”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Y.2008, C.13, S.1, s.1-27.
- Stock, J.R and Lambert, D.M., (2001). Strategic Logistics Management, Irwin, Homewood, 3thEd.,

Tanyeri, M. ve Fırat, A. (2005): “Rekabet Değişkeni Olarak Dış Kaynak Kullanımı (Outsourcing)”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 7 Sayı:3 s.268-279.

Vaidyanathan, G. “A Framework For Evaluating Third Party Logistics”, Communications Of The ACM, Cilt.48, No.1,2005, s.89-94.

Waters, D. (2003): Global Logistics and Distribution Planning, Kogan Page Limited, London, U.K.

Yıldız, M.S. Bilgin Y. Yazgan H. İ. (2013), “ İşletmeleri Lojistik Faaliyetlerde Yatırıma Yönelten Faktörlerin İncelenmesi: Çınar Boru Profil Sanayi ve Ticaret A.Ş Örneği”, Business and Economics Research Journal, 4(4), 131-145.

ÇOCUK SAHİBİ OLMA MOTİVASYONLARI ÖLÇEĞİ TÜRKÇEYE UYARLAMA, GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Öğr. Gör. Anjelika H. ŞİMŞEK

Lefke Avrupa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü

Öz

Bu çalışmanın amacı, Guedes, Pereira, Pires, Carvalho ve Canavarro (2013) tarafından geliştirilen Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeğini (Childbearing Motivations Scale), Türkçeye uyarlamaktır. Ölçek Olumlu Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları ve Olumsuz Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçeklerden oluşmaktadır.

Ölçek Lefke Avrupa Üniversitesi Psikoloji bölümünde öğrenim görmekte olan 107 (56 kadın ve 51 erkek) üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına göre, ölçekte bulunan 35 maddenin tamamının 3 faktörde toplandığı ve bu 3 faktörün toplam varyansın %72,8 karşılıdığı saptanmıştır. Ölçekteki maddelerin faktör yüklerinin 0,56 ile 0,85 arasında değiştiği görülmüş, ölçeğin tamamı için Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı 0,916 olarak bulunmuştur. Benzer ölçek geçerliği için Duyan ve Gelbal (2008) tarafından Türkçeye uyarlanan Barnett Çocuk Sevme Ölçeği kullanılmıştır. Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeği ve Barnett Çocuk Sevme Ölçeği arasında Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu 0.73 ($p < .01$) olarak bulunmuştur. Çalışma sonucunda Guedes, Pereira, Pires, Carvalho ve Canavarro'nun (2013) Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeği'nin Türk toplumundaki genç bireyleri için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeği, Geçerlik, Güvenirlik

ADAPTATION OF CHILDBEARING MOTIVATIONS SCALE INTO TURKISH: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY.

Abstract

The aim of this study is to adapt Childbearing Motivations Scale (CMS) developed by Guedes, Pereira, Pires, Carvalho ve Canavarro (2013) into Turkish. The scale was conducted to 107 (56 female ve 51 male) university students at European University of Lefke, Psychology Department. For construct validity, exploratory factor analysis were conducted. According to the exploratory factor analysis result, 35 items of the scale generated three factors and these three factors explained 72,8 % of total variance. The factor loadings of items changed between 0,56 and 0,85. The reliability study indicated that the Cronbach Alpha coefficient of the scale was found to be 0,916. For criterion validity, Barnett Liking of Children Scale (Duyan and Gelbal, 2008) was used. The Pearson product moment correlation between these two scales was calculated as 0.73 ($p < .01$). As a result of this study, it has been found that Guedes, Pereira,

Pires, Carvalho ve Canavarro Childbearing Motivations Scale is a valid and reliable instrument for young population of Turkish society.

Keywords: Childbearing Motivations Scale, Validity, Reliability

Giriş:

Toplumumuzda sosyal sürdürülebilirlik ve üreme sağlığı doğum oranları ve ikinci çocuğu doğurma zamanlaması ile önemli ölçüde etkilenmektedir. İstatistiklere göre, çocuklar 1935 yılında toplam nüfusun %45'ini, 2016'da ise %29'unu oluşturmuştu (TÜİK, 2016).

Doğurganlık eğilimlerinin değişimini etkileyen birçok faktör mevcuttur. Bunlar: etkili doğum kontrolü yöntemlerinin geliştirilmesi, kadınların eğitim seviyesinin yükselmesi, kadınların işgücü piyasasına artan katılımı, eş kavramlarında değişimler, ekonomik belirsizlik, aileyi destekleyici politikalarının eksikliği, olarak sıralanabilir.

21.yüzyılın çocuk, aile ve ebeveynlik anlamları, tarihi ve toplumsal kavramlar tarafından değiştirilmektedir.

Toplumsal değişimler, akademik ve popüler anne, baba ve aile kavramlarına zorlayıcı ayarlamalar getirmektedir, yeni kavramlar ve idealler ortaya çıkmaktadır. İdeallerin değişimi, dört yönde ilerlemektedir: kadınların aktif çalışma hayatına yoğun katılımı, geniş aile fertlerinin birçoğunun yakınlarda bulunmaması, kültürel çeşitliliğin artması, 'başka' babaların çocuklarının hayatlarına müdahil olması sayılabilir.

Tüm bu kavramlar, çocuk sahibi olma motivasyonları olarak bilinen üremeye karar verme süreçlerini anlamaya ışık tutan açıklamalardır.

Çocuk doğurma arzusu – bir düşünce gibi ortaya çıktığını düşünülürse, bu arzular, bilinçli motivasyonel yapılarıdır. Arzu, bir doyum durumunun arayışını teşvik eden harekettir. Çift ilişkisinin merkezinde, diğer arzular bir yana, üreme arzusu vardır. Bu arzular, çocuk sahibi olmanın ya da olmamanın davranışlarını düzenleyen motivasyonel sıralamanın içinde yer almaktadır (kişisel özellikler-arzular-niyet) (Miller, 1994).

Birçok bilim dalı, bireylerin çocuk sahibi olma motivasyonları hangi güç tarafından ortaya çıkarıldığını, üreme davranışlarının temellerini, açıklamaya çalışmaktadır. Demografi dalından bilim insanları bu güçleri üreme, arzu, tercihler, eğilimler ve beklentiler olarak açıklamaktadır (Miller, 1994).

Mikroekonomi ise üretkenlik modelini daha çok arzu edilen çocuk sayısı ve arzu edilen aile büyüklüğü olarak açıklama getirmektedir (Bagozzi ve Van Loo, 1978).

Ana akım psikoloji yaklaşımı ise: anne-baba olma motivasyonları, çocukların anne-babalarına yönelik olumlu ve olumsuz değerlere dayandığını varsaymaktadır (Bulatao, 1981). Anne-baba olma isteğinin altında annelik ve babalık arzuları yatmaktadır.

Miller'a göre, doğurganlık için iki ana motivasyon özelliği vardır. Olumlu ve olumsuz doğum öncesi motivasyonları (Miller, 1995). Bu iki boyut bir birinden farklı olmakla birlikte, bir birine zıt değildir. Bireylerin çocuk sahibi olma ve ya olmama motivasyonlarını, farklı alt boyutlarda

ortaya koymaktadır: çocuğun doğumundan zevk almak ya da ebeveynlik stresini deneyimlemek gibi.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Guedes, Pereira, Pires, Carvalho ve Canavarro (2013) tarafından geliştirilen Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları ölçeğinin (Childbearing Scale), Türkçeye uyarlama çalışmalarının yapmak.

Yöntem

Örnekleme

Bu araştırmanın çalışma grubu 2015-2016 öğretim yılında, Lefke Avrupa Üniversitesinde Psikoloji Bölümünde okuyan, ve çalışmaya gönüllü katılan 107 öğrenciden oluşmaktadır.

Örnekleme oluşturan, ve araştırma kapsamına alınan öğrencilerin yaş ortalaması 22'dir. Katılımcıların 56'sı (%52,3) kadın, 51'i (%47,7) erkektir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeği ve Barnett Çocuk Sevmeye Ölçeği ve katılımcıların sosyodemografik verilerini elde etmek için, araştırmacı tarafından hazırlanan yaş, cinsiyet gibi demografik değişkenleri içermektedir.

Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeği

Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeği, Guedes, Pereira, Pires, Carvalho ve Canavarro (2013) tarafından çocuk sahibi olma motivasyonlarını ölçmek amacıyla geliştirilmiş bir ölçme aracıdır. Guedes ve ark. yaptıkları çalışmada, ölçeği 19-49 yaş aralığında kadın ve erkeklere uygulamıştır. Yapılan bu araştırmanın örnekleme 614 kişiden oluşmaktadır, 436 kadın ve 178 erkek. Ölçek Olumlu Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları ve Olumsuz Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçeklerden oluşmaktadır.

Olumlu Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçeği, 26 maddeden ve 4 boyuttan oluşmaktadır. Alt ölçeğin KMO değeri 0,97, Barlett küresellik testi sonucu anlamlı ($p=0.001$) olarak bulunmuştur. Faktör analizi sonucunda alt ölçeğinin açıklanan varyans oranının %69 olduğunu bulmuşlardır.

Sosyoekonomik Görüşler: 6, 8, 10, 11, 13, 17, 20, 23

Kişisel Tatmin: 3, 4, 7, 14, 16, 18, 19, 25

Süreklilik/Devamlılık: 2, 5, 9, 21, 24, 26

Çift İlişkileri: 1, 12, 15, 22.

Olumlu maddeler puanlanırken 'hiç' yanıtı '1' ile 'tamamen' yanıtı ise '5' ile puanlanmıştır. Bu alt ölçekten alınan yüksek puanlar, bireylerin bu ifadelerin anne/baba olmak için çok önemli bulduklarını göstermektedir.

Olumsuz Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçeği 21 maddeden ve 5 boyuttan oluşmaktadır. Alt ölçeğin KMO değeri 0,97, Barlett küresellik testi sonucu anlamlı ($p=0.001$) olarak bulunmuştur. Faktör analizi sonucunda alt ölçeğinin açıklanan varyans oranının %74 olduğunu bulmuşlardır.

Doğum Öncesi Yük ve Olgunlaşmama:1, 2, 8, 10, 15, 18.

Sosyal ve Ekolojik Endişe: 6, 9, 13, 19.

Evlilik Stresi:4, 12, 14, 21.

Finansal Problemler:5, 7, 17, 20.

Fiziksel Acılar ve Beden İmgesi Endişesi: 3, 11, 16.

Olumsuz maddeler puanlanırken ‘hiç’ yanıtı ‘1’ ile ‘tamamen’ yanıtı ise ‘5’ ile puanlanmıştır. Bu alt ölçekten alınan yüksek puanlar, bireylerin bu ifadelerin anne/baba olmamak için çok önemli bulduklarını göstermektedir.

Barnett Çocuk Sevme Ölçeği: Barnett ve Sinisi (1990) tarafından insanların çocuklara yönelik tutumlarını ölçme amacıyla geliştirilen. Duyan ve Gelbal (2008) tarafından Türkçeye uyarlanmış, geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach Alpha değeri 0.92 olarak bulunmuştur. Ölçek 14 maddeden oluşmaktadır, her bir maddede belirtilen ifadeye, bireyler ‘Hiç katılmıyorum’ ve ‘Tamamen katılıyorum’ cevaplar arasında değişkenlik gösteren yedi derecede görüş bildirmeleri istenmektedir. 3, 6, 10 ve 13. maddeler çocukları sevmeye yönelik olumsuz tutumları belirlerken, geriye kalan on madde ise olumlu tutumları belirlemektedir. Olumlu maddelerin puanlanması ‘tamamen katılıyorum’ cevabı 7, ve ‘hiç katılmıyorum’ ise 1 olarak puanlanmaktadır. Olumsuz maddeler ise ‘Hiç katılmıyorum’ 7 puan, ‘tamamen katılıyorum’ 1 puan olarak puanlanmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan, bireylerin çocukları çok sevdiğini, düşük puanlar ise çocukları sevmeye düzeyinin düşük olduğunu göstermektedir.

İşlem

Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeği’nin Türkçe uyarlama çalışmasını yapmak için ölçeği geliştiren Guedes, Pereira, Pires, Carvalho ve Canavarro’dan izin alınmıştır.

Ayrıca, araştırmanın verilerini toplamak için gerekli mercilerden izinler alınmıştır. Güvenirlik çalışması ise Cronbach Alfa katsayısı yöntemi ile incelenmiştir. Araştırmanın verileri SPSS 21.0 programı ile analiz edilmiştir.

Dil Geçerliği

Orijinali İngilizce olan ölçeğin Türkçeye çevirisi yapılmış ve Lefke Avrupa Üniversitesi Psikoloji bölümünden, alanında uzman olan akademisyen tarafından incelenmiş, sunulan eleştiriler doğrultusunda Türkçe formu son şeklini almıştır. Ölçeğin dilsel eşdeğerliğini sınamak için, Lefke Avrupa Üniversitesinde İngilizce öğrenim gören yabancı uyruklu 60 öğrenciye ölçeğin İngilizce formu uygulanmıştır. Her iki ölçekten alınan toplam puanlar arasında Pearson

Momentler Çarpımı Korelasyon Katsayısı 0,993 ($p=0.000$) olarak bulunmuştur. Alt ölçekleri için ise:

Olumlu Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçekleri: sosyoekonomik görüşler: ,98; kişisel tatmin: ,73; süreklilik/devamlılık: ,77; çift ilişkileri: ,74;

Olumsuz Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçekleri: doğum öncesi yük ve olgunlaşmama:,98; sosyal ve ekolojik endişe: ,94; evlilik stresi:,80; finansal problemler:,86; fiziksel acılar ve beden imgesi endişesi: ,89. Bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Elde edilen korelasyon katsayısına ve uzman görüşüne dayanarak ölçeğin dilsel eşdeğerliğin sağlandığı kabul edilmiştir.

Tablo 1: Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeği Dilsel Eşdeğerlik Bulguları

Faktör	Uygulama	□	Ss	r
Olumlu Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçekleri				
Sosyoekonomik görüşler	Türkçe Form	20,15	7,06	.98
	İngilizce Form	23,43	7,04	
Kişisel tatmin	Türkçe Form	29,07	5,85	.73
	İngilizce Form	28,06	7,22	
Süreklilik/devamlılık	Türkçe Form	21,19	5,93	.77
	İngilizce Form	20,35	6,14	
Çift ilişkileri	Türkçe Form	13,04	4,11	.74
	İngilizce Form	13,96	4,26	
Olumsuz Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçekleri				
Doğum öncesi yük ve olgunlaşmama	Türkçe Form	16,82	5,13	.98
	İngilizce Form	17,05	5,08	
Sosyal ve ekolojik endişe	Türkçe Form	12,00	3,92	.94
	İngilizce Form	11,61	3,94	
Evlilik stresi	Türkçe Form	9,12	3,88	.80
	İngilizce Form	10,25	4,07	

Finansal problemler	Türkçe Form	8,54	3,97	.86
	İngilizce Form	11,10	3,94	
Fiziksel acılar ve beden imgesi endişesi	Türkçe Form	7,28	3,53	.89
	İngilizce Form	8,25	2,83	

p<0.05

Yapı Geçerliği

Dil geçerliği sılandıktan sonra, Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Öçeği'nin geçerlik çalışması olarak yapı geçerliği incelenmiştir.

Yapı geçerliliğini test etmek için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi çok sayıda değişkenden (maddeden) bu değişkenlerin birlikte açıklayabildikleri az sayıda tanımlanabilen anlamlı yapılara ulaşmayı hedefler (Büyüköztürk, 2004). Bu çalışmada Açımlayıcı Faktör Analizinin uygulanmasının nedeni, Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Öçeği'nin Türk öğrenciler üzerindeki yapısını açığa çıkarmaktır. Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Öçeği'nin yapı geçerliğini incelemek için yapılan Açımlayıcı faktör analizinde, öncelikle tüm maddeler arasında korelasyon matrisi incelenerek önemli oranda anlamlı korelasyonların olup olmadığına bakılmış ve faktör analizinin yapılabilmesine uygunluk gösterir nitelikte anlamlı ilişkilerin olduğu saptanmıştır.

2250

Verilerin faktör analizine uygunluğu Barlett Küresellik testi ve Kaiser Meyer Olkin (KMO) katsayısı ile incelenmektedir (Büyüköztürk, 2010). Faktör analizi için maddelerin uygunluğu Kayser Meyer Olkin (KMO) katsayısının örneklem büyüklüğü için değerinin 0.80-0.90 arasında olmasının iyi olduğu bilinmektedir (Büyüköztürk, 2010).

Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçeklerinin faktörleri bir birinden bağımsız olduklarından dolayı, faktör analizini belirlemek için, Varimax dik döndürme yöntemine göre ana bileşenler faktör analizi uygulanmıştır. Bu döndürmenin sonuçlarına göre, Olumlu Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçeğinin maddeleri 3 faktör altında toplanmıştır. Her hangi bir faktöre dahil olmayan 3, 7, 23 ve 26 maddeler, analiz dışında tutulmuştur. Ve 3 faktörlü model 22 madde üzerinden incelenmiştir.

Aynı işlem Olumsuz Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçeği için de yapılmış ve analiz sonucunda, her hangi bir faktöre dahil olmayan 3, 4, 6, 8, 9, 14, 15, 17 ve 18 maddeler analiz dışında tutulmuştur. 3 faktörlü model 13 madde üzerinden incelenmiştir.

Dahil olmayan maddeler binişiktir, bir maddenin birden fazla faktörde aldığı değerlerin farkının 0.1'den küçük olması ve bir maddenin birden fazla faktör üzerinde 0.32'den yüksek faktör yük değerine sahip olmasıdır (Tabachnick ve Fidell, 2001). Binişik maddeler analizden teker teker çıkarılarak, tüm maddeler çalışır hale gelene kadar analiz tekrarlanmıştır.

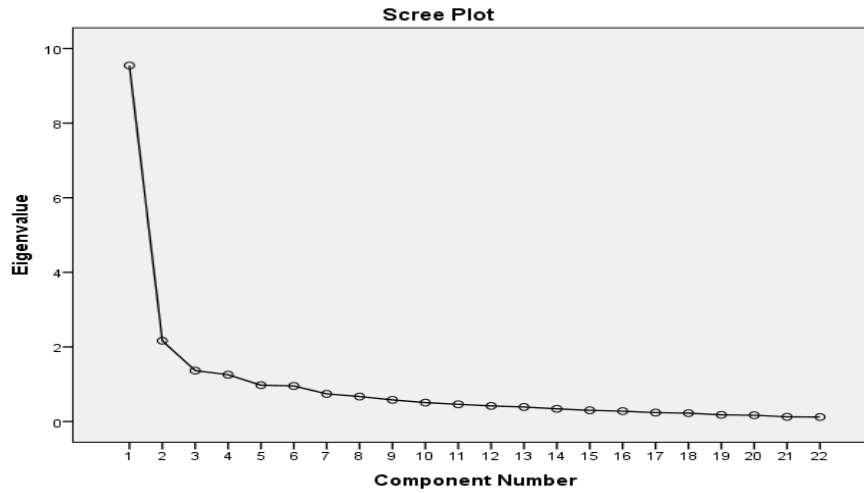
Olumlu Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Alt ölçeği Kaiser Meyer Olkin (KMO) katsayısı 0.891 olarak bulunmuş (p=0.000). İstatistiksel olarak anlamlı bulunması alt ölçeğin faktör

analizi uygulamak için uygun olduğu kabul edilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçek maddelerinin özdeğeri 1.00'ın üzerinde olan 3 faktör altında toplandığı saptanmıştır. Şekil 1'deki çizgi grafiği incelendiğinde 3. Faktörden sonra kırılma görülmektedir.

Şekil 1.

Olumlu Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Alt Ölçeği Çizgi Grafiği.

Toplam açıklanan varyansa bakıldığında, alt ölçekte özdeğeri 1'den büyük 3 faktör görülmektedir. İlk faktör (özdeğeri 9.54) varyansın %43.4'ünü, ikinci faktör (özdeğeri 2,2) varyansın %53,3'ünü ve üçüncü faktör (özdeğeri 1.4) varyansın % 59.4'ünü açıklamaktadır. Çok faktörlü ölçeklerde açıklanan varyans oranının %30'dan daha yüksek olması, yapının iyi ölçüldüğünü göstermektedir (Büyüköztürk, 2010).

Faktör yükleri 0.9 ile 0.52 arasında hesaplanmıştır. Faktör yük değerinin 0.45 ya da daha yüksek olması seçim için iyi bir ölçüttür.

Tablo 2. Olumlu Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Alt Ölçeği Faktör Yükleri.

Maddeler	1. Faktör: Sosyoekonomik Görüşler	2. Faktör: Çift İlişkileri	3. Faktör: Kişisel tatmin
11	,858		
8	,815		
22	,748		
9	,732		

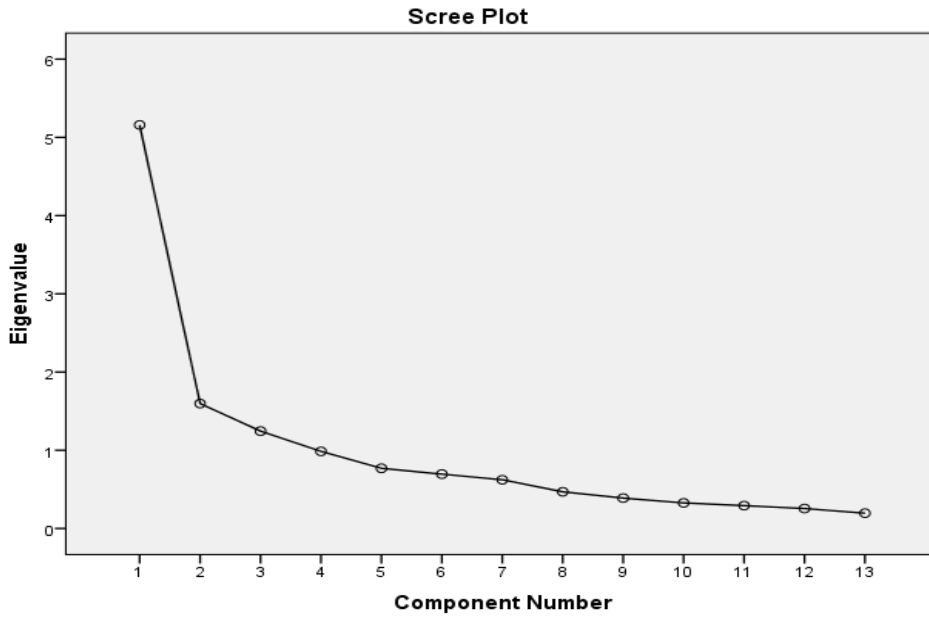

10	,704		
21	,701		
13	,664		
2	,651		
25	,650		
20	,614		
24	,550		
5		,847	
4		,745	
6		,667	
1		,602	
12		,601	
18		,529	
16			,660
15			,641
19			,585
17			,540
14			,516
Açıklanan Varyans%	%43,38	%53,22	%59,43

Olumsuz Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Alt ölçeği Kaiser Meyer Olkin (KMO) katsayısı 0.813 olarak bulunmuş ($p=0.000$). İstatistiksel olarak anlamlı bulunması verilerin faktör analizine uygun olduğu göstermektedir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçek maddelerinin özdeğeri 1'den büyük olan 3 faktör altında toplandığı saptanmıştır. Şekil 2'deki çizgi grafiği incelendiğinde 3. Faktörden sonra kırılmanın olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Olumsuz Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Alt Ölçeği Çizgi Grafiği.

Toplam açıklanan varyansa bakıldığında, alt ölçekte özdeğeri 1'den büyük 3 faktör görülmektedir. İlk faktör (özdeğeri 5.16) varyansın %39.7'ini, ikinci faktör (özdeğeri 1.6) varyansın %52'ini ve üçüncü faktör (özdeğeri 1.24) varyansın % 61.55'ini açıklamaktadır. Çok faktörlü ölçeklerde açıklanan varyans oranının %30'dan daha yüksek olması, yapının iyi ölçüldüğünü göstermektedir (Büyüköztürk, 2010).

2253

Açımlayıcı faktör analizi sonucunda toplam açıklanan varyansın %61.55 olduğu saptanmıştır. Çok faktörlü ölçeklerde açıklanan varyans oranı %30'dan daha yüksek olması, yapının iyi ölçüldüğünü göstermektedir (Büyüköztürk, 2010). Faktör yükleri 0.7 olarak hesaplanmıştır. Faktör yük değerinin 0.45 ya da daha yüksek olması seçim için iyi bir ölçüttür.

Tablo 3. Olumsuz Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Alt Ölçeği Faktör Yükleri.

Maddeler	1. Faktör: Evlilik Stresi	2. Faktör Finansal Problemler	3. Faktör Sosyal ve Ekolojik Endişe
12	,810		
14	,799		
16	,710		
11	,656		

21	,636		
5		,803	
7		,779	
1		,685	
20		,644	
2		,603	
19			,860
10			,740
13			,623
Açıklanan Varyans	%39,68	%51,96	%61,54

Yorum/Tartışma

Bu çalışmanın amacı Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeği'ni Türkçeye uyarlamak ve ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizlerini incelemektir. Ölçek uyarlamada çok önemli olan dilsel eşdeğerlik çalışması için Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeğinin İngilizce ve Türkçe form puanları arasındaki korelasyon hesaplanmış ve iki form puanları arasında yüksek düzeyde tutarlılık olduğu saptanmıştır. Bu sonuç, ölçeğin Türkçeye çevrilmesi sürecinin başarılı biçimde tamamlandığını göstermesi açısından anlamlıdır. AFA sonucunda toplam varyansın %72.8'ini karşılayan toplamda 2 alt ölçekli ve 6 faktörlü bir yapı elde edilmiştir. Faktörler altında yer alan maddelerin orijinal formdaki faktörlerden farklı dağılım göstermiştir. Varimax dik döndürme yöntemine göre ana bileşenler faktör analizi uygulanmıştır. Bu döndürmenin sonuçlarına göre, Olumlu Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçeğinin maddeleri 3 faktör altında toplanmıştır. Her hangi bir faktöre dahil olmayan 3, 7, 23 ve 26 maddeler, analiz dışında tutulmuştur. Ve 3 faktörlü model 22 madde üzerinden incelenmiştir.

Aynı işlem Olumsuz Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçeği için de yapılmış ve analiz sonucunda, her hangi bir faktöre dahil olmayan 3, 4, 6, 8, 9, 14, 15, 17 ve 18 maddeler analiz dışında tutulmuştur. 3 faktörlü model 13 madde üzerinden incelenmiştir.

Olumlu Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçeğinden çıkarılan maddelerin ve yeniden oluşturulan faktörlerin, orijinal ölçekten farkını kültürel olarak açıklanmaktadır.

Sosyoekonomik görüşler faktörün içerisine dahil olan devamlılık ve süreklilik, kişisel tatmin ve çift ilişkisi maddeleri, evliliğin sürdürülmesi, çocuğu büyütme ve kişisel tatmin daha çok ekonomik zeminde düşünülmektedir.

Olumsuz Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları alt ölçeğinden çıkarılan maddelerin ve yeniden oluşturulan faktörlerin, orijinal ölçekten farkını da kültürümüzde olan algılar ile açıklanabilir. Evlilik stresi, evliliğin hemen akabinde, düşünülen hamilelik, hemen çocuk sahibi olma da kültürel özelliğimiz olarak düşünülebilir. Bundan Fiziksel Acılar ve Beden İmgesi Endişesi faktörün maddeleri, evlilik stresi faktörün altına girmiştir. Finansal Problemler ve doğum öncesi olgunlaşma faktörlerin maddeleri de, Finansal Problemler faktörün altında toplanmıştır – bireyler, evlilik öncesi belli bir maddi olanaklara sahip olma algısına ve düşüncesine sahip olduklarından dolayı.

Ölçeğin iç tutarlılık katsayılarının yüksek bulunması iç tutarlılığının yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir. Ölçeğin puan değişmezliği test-tekrar test yöntemiyle incelemiştir. Araştırmalarda kullanılacak ölçme araçları için öngörülen güvenilirlik düzeyinin .70 olduğu (Tezbaşaran, 1996) dikkate alınırsa, ölçeğin tüm alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik düzeyinin yeterli olduğu söylenebilir.

Sonuç

Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeğini oluşturan maddelerin beklenen özelliklerde olması, ölçeğin güvenilirliğinin ve geçerliğinin yüksek olması, bu ölçeğin Türk kültüründe, çocuk sahibi olmanın ve olmamanın motivasyonlarını belirlemede kullanılabileceğini göstermektedir. Ölçeğin bu özelliklerinin özgün haliyle benzerlik göstermesi, Türkçe formunun Türk kültüründe kullanılabilmesini göstermektedir.

Kaynakça:

Arnold,F. ve Fawce H.J.T (1975) The Value Of Children; A Cross-National Study. East-West Population Institute, Honolulu.

Beckman, L.J. (1987) Changes In Motivation For Parenthood Among Young Married Couples, Popular Environment,

Brase, G. L., & Brase, S. L. (2012). Emotional Regulation Of Fertility Decision Making: What Is The Nature And Structure Of “Baby Fever”? Emotion (Washington, D.C.), 12(5), 1141–1154. Doi:10.1037/A0024954

Davidson, A.R. And Jaccard, J.J. (1976) Social-Psychological Determinants of Fertility Intentions. In: Populations Psychology: Research And Educational Issues, Pp. 131-137, Edited By S.H. Newman And V.D. Thompson, U.S. Government Printing Office, Washington, D.C.

Lee, R.D., Bulatao, R.A. (1983) The Demand For Children: A Critical Essay. In: Determinants of Fertility in Developing Countries, Vol.1, Pp. 233-287. Edited By R.A. Bulatao And R.D.Lee. Academic Press, New-York.

Mcchelland, G.H. (1983) Family Size Desires As Measures Of Demand. In: Determinants of Fertility in Developing Countries, Vol.1, Pp. 288-343. . Edited By R.A. Bulatao And R.D.Lee. Academic Press, New-York.

Miller W.B. (1995), ‘Childbearing Motivation and Its Measurement’, Journal of Biosocial Science, 27, P. 473-487.

- Miller W.B., (1994), ‘Childbearing Motivations, Desires, and Intensions: A Theoretical Framework’, Genetic, Social and General Psychology Monographs, 120, P 223-258.
- Miller, W. B. (2011). Differences Between Fertility Desires And Intentions: Implications For Theory, Research, And Policy. In P. Morgan, T. Sobotka, & M. R. Testa, (Eds.), Vienna Yearbook of Population Research 2011 (Vol. 9), Pp. 75-98. Doi:10.1553/Populationyearbook2011s75
- Miller, W. B., Trent, M., & Chung, S. E. (2014). Ambivalent Childbearing Motivations: Predicting Condom Use by Urban, African-American, Female Youth. Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology, 27(3), 151–160. Doi:10.1016/J.Jpag.2013.09.009
- Miller, W.B. (1992). Personality Traits and Developmental Experiences as Antecedents of Childbearing Motivation. Demography, 29(2), 265-285.
- Rodgers, D.C. Rowe, & W.B. Miller (Eds.), Genetic Influences on Human Fertility and Sexuality: Theoretical and Empirical Contributions from the Biological and Behavioral Sciences (Pp. 35-66). Boston: Kluwer.
- Rotkirch, A. (2007). All That She Wants Is A (Nother) Baby“? Longing For Children as a Fertility Incentive of Growing Importance. Journal of Evolutionary Psychology, 5(1), 89–104. Doi:10.1556/JEP.2007.1010
- Secombe, K. (1991) Assessing the Cost and Benefits of Children: Gender Comparisons among Childfree Husbands and Wives. J. Marr. Fam. 53, 191.
- Tabachnick, B. G. Ve Fidell, L.S. (2001), “Using multivariate statistics”, MA: Allyn & Bacon.
- Townes, B.D. And Wood, R.L. (1980) Family Building: A Social Psychological Study of Fertility Decisions; Popular Env. 3, 210.

Çocuk Sahibi Olma Motivasyonları Ölçeği

Hayatlarının farklı dönemlerinde, insanlar, anne ve de baba olmanın olumlu ve olumsuz sebeplerin önemini vurgulamaktadırlar. Bu ölçek iki bölümden oluşmaktadır, anne ve de baba olmanın (Bölüm A) olumlu ve (Bölüm B) olumsuz sebeplerini içermektedir. Lütfen ölçeğin her iki kısmı değerlendirirken aşağıdaki seçenekleri kullanın:

1- Hiç   2- Biraz   3-Orta   4-Çok   5-Tamamen

BÖLÜM A

Lütfen dikkatli okuyup, anne/baba olmanın sebeplerin sizin için ne kadar önemli olduğunu (X) ile işaretleyiniz.

Halihazırda anne ve de baba olmanın sebeplerin sizin için ne kadar önemli olduğunu değerlendiriniz.

						1	2	3	4	5

1.	Partnerim ile bağıımızı (ilişkimizi) güçlendirmek.					
2.	Soy ağacımı devam ettirmek.					
3.	Hayatıma anlam katmak.					
4.	Aile ruhunu hissetmek.					
5.	Manevi sorumluluklarımı yerine getirmek.					
6.	Toplumsal açıdan değerli olmak.					
7.	Ailemin genetik özelliklerini aktarmak.					
8.	Sorumluluk sahibi olduğumu kanıtlamak.					
9.	Ailemin beklentilerini karşılamak.					
10.	Partnerim ile ilişkimizi bir adım ilerletmek.					
11.	Maddi yardım desteğini almak.					
12.	Bir birey/kişilik yaratmak.					
13.	Partnerimle paylaştığım bir projeyi hayata geçirmek.					
14.	Annelik/Babalık içgüdülerimi gerçekleştirmek.					
15.	Kadınlık/Erkeklik rolümü yerine getirmek.					
16.	Kendi ailemi kurmak.					
17.	Hamilelik deneyiminin keyfini yaşamak.					
18.	Kendi yetişkinliğimi onaylamak.					
19.	Soyumun devamının sağlanması.					
20.	Partnerimin projesini hayata geçirmek.					
21.	Aile değerlerini aktarmak.					
22.	Çocuk için önemli ve işe yarar hissetmek.					

BÖLÜM B

Hal hazırda anne ve de baba olmamanın nedenlerinin önemini değerlendiriniz.						
		1	2	3	4	5
1.	Çocuk bakımının yükü ile yüzleşmek.					
2.	Anne/Baba olmak için gerekli niteliklere sahip olmamak.					
3.	Maddi kayıplarla yüzleşmek.					
4.	Çocukla birlikte artacak olan harcamaları varsaymak.					
5.	Çocuğumun yanlış yola sapmasından korkmak (örn. uyuşturucu bağımlılığı, suç işlemek vs.).					
6.	Bedenimde olumsuz değişimlerden dolayı acı çekmekten korkmak. (Ya da partnerimin bedeninde olumsuz değişimlerden dolayı acı çekeceğinden korkmak).					
7.	Çift olarak bizim alışkanlıklarımızın değişmesi.					
8.	Çocuğu dünyanın toplumsal tehlikelerine maruz bırakmaktan korkmak.					
9.	Çift olarak bağımsızlığımızı kaybetmek.					
10.	Gebeliğin fiziksel huzursuzluklarından (bulantı vs.) dolayı acı çekmekten (partnerimin çekeceğinden) korkmak.					
11.	Çocuğu çevresel bozulmalara maruz bırakmaktan korkmak.					
12.	Maddi sorunlarla karşılaşmaktan korkmak.					
13.	Partnerimle yakınlığımı kaybetmek.					

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMADA DIŞ TİCARETİN YERİ VE ÖNEMİ: TÜRKİYE VE BRIC ÜLKELERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Öğr. Gör. Melahat YEŞİLKAYA

Aksaray Üniversitesi

Öz

Günümüzde dünya gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler olmak üzere iki kutba ayrılmaktadır. Türkiye gibi bu iki kutup arasında kalan gelişmekte olan ülkelerin temel amacı ise, bir an önce kalkınma hamlesini gerçekleştirerek gelişmiş ülkelerdeki refah seviyesine ulaşabilmektir. Gelişmekte olan ülkeler için, uluslararası ticaretin katkıları olmadan kalkınabilmek mümkün değildir. Dış ticaret ile başta teknoloji ve sermaye temini ile birlikte, bilgi birikimi ve uzmanlaşmaya dayalı üretimin sağlanabilmesi ve bunun sonucunda da üretim ölçeğinde meydana gelen artışlar; ekonomik büyüme üzerinden toplumun refahına katkı sağlamaktadır. Özellikle bir ülke, yüksek teknoloji ihraç eden ülke konumundaysa, bilgiye ve dolayısıyla uluslararası bir güce sahip ülke olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, yükselen piyasa ekonomileri içerisinde yer alan Türkiye ve BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ülkelerinin kalkınma serüvenini, makro ekonomik göstergeler çerçevesinde incelemek, ülkelerin göreceli olarak üstün oldukları tarafları ortaya koymak ve Türkiye'nin daha hızlı kalkınabilmesi, 2023 ihracat hedeflerine ulaşabilmesi için çıkarımlarda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Uluslararası Ticaret, Türkiye, BRIC Ülkeleri

2259

THE PLACE AND IMPORTANCE OF FOREIGN TRADE IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT: A COMPARATIVE ANALYSIS OF TURKEY AND BRIC COUNTRIES

Abstract

Today, the world is divided into two poles, which are developed and underdeveloped countries. The main objective of the developing countries, like Turkey, between these two poles is to reach the level of prosperity in the developed countries by carrying out the developmental advance as soon as possible. It is not possible for developing countries to develop without the contribution of international trade. The foreign trade, especially technology and capital, along with the accumulation of knowledge and specialization, and consequently the increase in production scale, contributes to the welfare of society through economic growth. Especially when a country is a high-tech exporting country, it turns out to be a country with knowledge and therefore an international power. In this context, the purpose of this study is to examine the development adventure of Turkey and BRIC (Brazil, Russia, India and China) countries in the emerging market economies within the scope of macroeconomic indicators, to show the countries where the countries are relatively superior and Turkey's can be to developed more quickly, 2023 export targets can reach the inferences.

Keywords: Sustainable Development, International Trade, Turkey, BRIC Countries

Giriş

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekonomilerde büyüme, kalkınmanın hızlandırılması, işsizliğin önüne geçilmesi, enflasyonun kontrolü gibi kısa vadeli politik hareketlere öncelik verilmiştir. Ancak bütün bunlar gerçekleşirken kalkınma ekonomisine yönelik eleştiriler artmaya başlamış, nüfus artışı ve sanayileşme ile birlikte doğal kaynaklara olan talebin ve bu kaynaklar üzerindeki baskının artışı küresel boyuttaki zenginliğin ve üretim-tüketim faaliyetlerinin devamlılığı konusunda sorgulamaların ihtiyacını gözler önüne sermiştir. Bu noktada toplumların gelişiminin devamlılığının yalnızca ekonomik açıdan değerlendirilmesi yerine ekonomik, sosyal ve çevresel unsurları bir arada barındıran daha kapsamlı bir değerlendirmeye gidilmeye başlanmıştır. Böylelikle çok boyutlu bir kavram olan “sürdürülebilir kalkınma” ortaya atılmıştır (Aksu, 2011:5).

1960’lı yıllarda çevreye verilen tahribatın boyutlarının algılanmaya başlanması ile tetiklenen çevre ve ekoloji hareketi, 1970’lerde uluslararası boyuta ulaşmış, 1983 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun kurulmasına sebep olmuştur. İlerleyen zamanda, çevre sorunlarına çözüm üretmenin ön plana çıktığı uluslararası platformlarda, çevrenin kalkınma ile ilişkisinin kurulduğu ve sürdürülebilir kalkınma kavramının tanımlandığı 1987 Brundtland Raporu oluşturulmuştur. 1987’de bu komisyon tarafından düzenlenen Ortak Geleceğimiz raporuyla geliştirilen sürdürülebilir kalkınma kavramı, 1992’de Gündem 21 ve Rio de Janeiro’da Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Zirvesi ile birlikte, kalkınma söylevinde önde gelen ibarelerden biri durumuna gelmiştir (Adams, 2001). 1992’deki Rio Konferansı’nda benimsenen kararlar ile birlikte, 1997’de Rio +5 Zirvesi ve 2002’de Johannesburg Zirvesi (Rio +10) ile Rio Konferansı’nda onaylanan ilkelerin bir bütün içinde nasıl uygulandığı ele alınmıştır.

Bu çalışmada, yükselen piyasa ekonomileri içerisinde yer alan Türkiye ve BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ülkelerinin kalkınma serüveninin, makro-ekonomik göstergeler çerçevesinde incelenmesi, ülkelerin göreceli olarak üstün oldukları tarafların ortaya konulması ve Türkiye’nin daha hızlı kalkınabilmesi, 2023 ihracat hedeflerine ulaşabilmesi için çıkarımlarda bulunulması amaçlanmıştır. Bu çerçevede, öncelikli olarak sürdürülebilir kalkınmanın teorik yapısı ve yükselen ekonomilerde dış ticaretin yeri incelenmiştir. Hemen akabinde, yükselen ekonomiler içerisinde yer alan Türkiye ve BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ülkelerinin makro-ekonomik göstergelere dayalı büyüme ve kalkınma serüvenleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Sürdürülebilir Kalkınma, geleceği bugünle bütünleştiren kalkınma demektir. Birleşmiş Milletlere 1987 yılında sunulan bir raporda Sürdürülebilir Kalkınma, “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak” olarak tanımlanmaktadır. Önceleri çevresel hassasiyet üzerine bina edilen bu kalkınma modeli, zamanla sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda da gündeme gelmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın temelinde kaynakların korunması ve geliştirilmesi bulunmaktadır. Kaynakların sürekli olarak, korunarak değerlendirilmeleri, özellikle yenilenebilen kaynakların

kendilerini yenileme sınırları aşılmadan kalkınmaya destek olabilmeleri, çevreyi koruyan kalkınma felsefesinin temelini oluşturmaktadır (Zengin, Başkurt ve Es, 2014:5). Sürdürülebilir kalkınma kavramı, endüstri devrimi ile başlayan ve günümüzde de devam eden, ham maddenin işlenmiş ürüne dönüştürülmesi süreçlerinin, yalnızca ekonomik faydaya dayalı, uzun vadede çevresel ve sosyal gelişimin önünü tıkayan sisteme karşı bir alternatif olarak ileri sürülmüştür. Kavramın kabul görmeye başlaması, 1970 ve 1980’li yıllardan başlayarak bir dizi uluslararası toplantıda dile getirilmesiyle olmuştur. Kavramın ilk kez ortaya atılışı, 1972 yılında Roma Kulübü tarafından hazırlanan “Büyümenin Sınırları” adlı raporla gerçekleşmiştir. Massachusetts Teknoloji Enstitüsü’nden Meadows ve ekibinin yürütmüş olduğu bu çalışmada, World3 adlı bir model kullanılarak küresel ekonomik sistemin beş alt sistemi (başlığı) olan nüfus, gıda güvenliği, üretim, çevre kirliliği ve yenilenebilir olmayan doğal kaynakların tüketiminin birbirleriyle olan bağlantıları araştırılmıştır. Bu rapora göre, dünya nüfusunda, sanayileşmede, çevre kirliliğinde, gıda üretiminde ve kaynakların tükenmesindeki mevcut artış eğiliminin aynen devam etmesi halinde, yüzyıllık bir zaman içinde dünyadaki büyümenin sınırlarına ulaşılacağı belirtilmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak, nüfusun ve endüstriyel üretim kapasitesinin hızlı bir şekilde düşmesinin muhtemel olduğu öngörülmüştür (Meadows ve Meadows, 1972).

Haziran 1972’de İsveç’in Stockholm kentinde yapılan Birleşmiş Milletler Stockholm konferansı, sürdürülebilir kalkınmayla ilgili ilk çalışma olma özelliğini taşımaktadır ve ardından yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansları sürdürülebilir kalkınmayı uluslararası boyuta taşımıştır (Sanwal, 2003). Bu uluslararası girişimler, çevresel ve ekolojik sorunların küresel boyutu ve kapsamı bakımından bir dönüm noktası olmuştur ve birçok ülkenin çevre politikalarını etkilemiştir (Bonnett, 2013:260). Sürdürülebilir kalkınma, herkesin temel gereksinimlerini karşılamayı ve herkesin daha iyi bir yaşam beklentisini giderme fırsatını sağlamalıdır. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma bir değişim sürecidir (Çiçek, 2012:15).

“Sürdürülebilir kalkınma” ibaresi, resmi olarak ilk kez 1987’de Gro Harlem Brundtland tarafından, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu için hazırlanan “Ortak Geleceğimiz” raporunda tanımlanmıştır. Bu rapora göre, insanlık, gelecek kuşakların gereksinimlerine cevap verme yeteneğini tehlikeye atmadan, günlük ihtiyaçlarını temin ederek ve kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir (Ozmehmet, 2008:6-7). Ortak Geleceğimiz (Brundtland Raporu) Raporu’nda sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Aksu, 2011:6); 1. Büyümeyle canlandırmak, 2. Büyümenin kalitesini değiştirmek, 3. İş bulma, yiyecek, enerji, su ve sağlık konularındaki temel ihtiyaçları karşılamak, 4. Sürdürülebilir bir nüfus düzeyini garanti altına almak, 5. Kaynak tabanını korumak ve zenginleştirmek, 6. Teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek, 7. Karar verme sürecinde çevre ve ekonomiyi birleştirmek.

1992 yılında Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde 178 ülkenin devlet başkanlarının katıldığı Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı yapılmıştır. Bu Konferans sonucu, sürekli ve dengeli kalkınmayı sağlamak ve insanlar için kaliteli yaşam çevreleri oluşturmak için, devletlerin sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim kalıplarını azaltması, ortadan kaldırması gerektiğinin altı çizilmiş ve sürdürülebilir kalkınma küresel bir sorun olarak kabul edilmiştir. Hemen ardından 1993 yılında Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmuştur. Türkiye’de, Rio zirvesinde alınan kararların tanınması 1996 yılında yapılan Habitat II konferansı sayesinde olmuştur. Bu konferansla birlikte Türkiye’de Rio zirvesinde alınan kararların uygulanması için önemli adımlar atılmıştır (Ozmehmet, 2008:8-9). 2002 yılında ise Johannesburg’da yapılan Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi(WSSD), Rio’dan

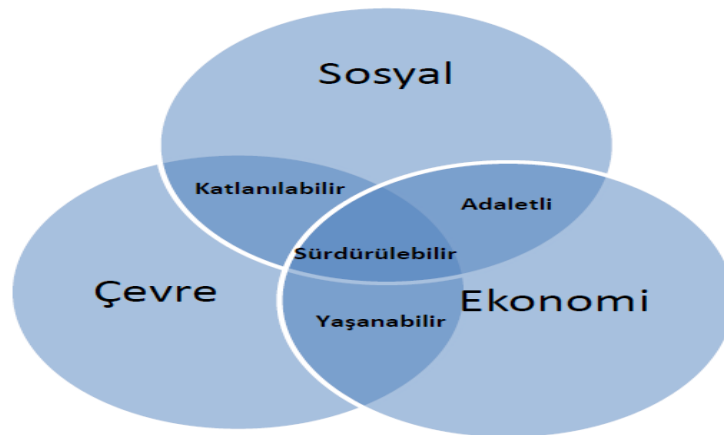

sonraki 10 yılı gözden geçirip yeni hedefler belirleme fırsatını vermiştir. Johannesburg zirvesinde; özellikle finans, teknoloji transferi, dış borçlar, ticaret vb. gibi konularda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle işbirliğinin sürdürülebilir kalkınmanın devamlılığı açısından önemi vurgulanmıştır (Yıldırım ve Öner, 2003:10). Türkiye, özellikle Avrupa Birliği uyum süreci kapsamında, sürdürülebilir kalkınma politikalarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca son yıllardaki 5 yıllık kalkınma planlarında, politikaların sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde oluşturulmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Türkiye, 1996 yılında Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesini ve 2004 yılında da BM iklim değişikliği çerçeve sözleşmesini imzalamıştır. Ayrıca 2004 yılında Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmuştur (Çepik, 2015:9-10).

Ekonomik olarak ülkelerin kalkınma çabası, bazı ülkeleri gelişmiş ülkeler bazılarını ise gelişmekte olan ülkeler potasına koymuştur. Ekonomilerin gündemi uzunca bir süre sadece kalkınmanın hızlanması, işsizliğin önlenmesi, gelir düzeyinin artırılması, enflasyonun kontrol altına alınması gibi daha kısa dönemli hedefler üzerine kurulmuştur. Ancak bu ekonomik ilerleyiş, yenilenemeyen kaynakların tüketilmesine, çevrenin kirletilmesine, sosyal birtakım bozuklukların oluşmasına yol açmıştır. Bunların hep birlikte gelişmesi ve bilinçli olarak hareket edilmesi sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, sosyo-kültürel ve çevre boyutu bulunmakta ve her biri karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Bu temel boyutlar; ekonomi, çevre ve sosyal boyutlardır. Çevresel sürdürülebilirlik boyutu ile bugün sahip olduğumuz ekolojik çevrenin en az bugünkü koşullarla gelecek nesillere bırakılmasının mümkün kılınmasını hedefler. Sosyal sürdürülebilirlik ise, sağlık, hukuk, eğitim gibi toplumun temel taşlarının bozulmadan sürdürülebilmesidir (Howarth, 2012:33).

Şekil-1, ekonomist Howarth'ın belirtmiş olduğu "Sustainability, Well-Being and Economic Growth" eserinden alınan sürdürülebilir kalkınmanın üç temel boyutunu göstermektedir. Üç temel boyut olan ekonomi, çevre ve toplumsal alanda kalkınmanın kesişim noktası sürdürülebilir kalkınmayı ifade etmektedir. Howarth, tüm bu alanlarda meydana gelecek olan kalkınma ile ancak sürdürülebilirlik sağlanabileceğini ifade etmektedir. Bu sürdürülebilir kalkınmanın temelini oluşturmaktadır.

Şekil-1: Sürdürülebilir kalkınmanın Temel Boyutları

Kaynak: Howarth, R., B. (2012). Sustainability, Well-Being and Economic Growth, Minding Nature, 9.

YÜKSELEN EKONOMİLERDE DIŞ TİCARETİN ÖNEMİ

Küreselleşme, dış ticaret ve sermaye hareketi üzerindeki engellerin kaldırılmasına olanak tanınması bakımından uluslararası ticaret üzerinde etkisi göz ardı edilemeyecek bir olgudur. Küreselleşme, ülkelere finansal gelişme ve yeni mal ve hizmet ticareti için fırsatlar doğururken aynı zamanda ülkeler arasında çetin bir rekabet ortamı yaratması sebebiyle rekabet gücü zayıf olan ekonomiler için de tehdit unsuru oluşturmaktadır. Yeryüzündeki kıt kaynak sorunundan dolayı ülkeler üretim için gerekli olan ancak kendi sınırları içerisinde karşılayamadığı üretim faktörü ihtiyacını dışarıdan karşılamak durumunda kalmaktadır. Dolayısıyla, hammadde, sermaye, emek ve teknoloji gibi ihtiyaçların karşılanması, ülkelerin ekonomik büyüme ve gelişme sağlayabilmeleri hususunda önem arz etmektedir. Bu nedenle ülkelerin büyüme ve gelişme süreçlerinde milli hasıllarında önemli bir yer tutan dış ticaretin önemini iyi kavramaları gerekmektedir. Bu hususta doğru ticaret politikalarının benimsenmesi önem arz etmektedir. Özellikle 1990'larda dikkatleri üzerine çeken yükselen ekonomiler bu durumlardan en çok etkilenen ülke grubudur. Çünkü yaşadıkları ekonomik gelişmelerin yanında karşılaştıkları zorluklar da bulunmaktadır. Bu zorluklar onları içten ve dıştan gelebilecek tehlikelere açık hale getirmektedir. Bu sebeple ülkelerin nihai amacı olan gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşabilmek için zorlu bir yolu kat etmeleri gerekmektedir. Bu amaçla ülkelerin uluslararası alanda yüksek rekabet gücüne sahip olmaları önemlidir. Literatürde son yıllarda adından sıkça bahsedilen yükselen ekonomiler, yüksek büyüme oranlarına sahip olmaları ve genişleyen pazar payı sayesinde diğer ülkelerin ekonomik faaliyetlerini bu alanlara kaydırması yönünde dikkatlerini üzerine çekmiştir. Temel karakteristik özellikleri göz önünde bulundurularak yükselen ekonomiler “literatürde genel kabul gören bir tanımlaması bulunmayan, dünyadaki diğer ülkelere kıyasla yüksek büyüme performansı gösteren ancak kişi başı gelirleri düşük-orta düzeyi aşamayan, dengesiz gelir dağılımı sorunları ve buna bağlı olarak yoksulluk sorunu yaşayan ve bu problemleri aşabilmek için reformist girişimlerde bulunan, yabancı yatırımlara bağımlı net sermaye ihracatçısı profili sergileyen, dünya ihracatı içerisinde ihracat payları giderek artan ve bu çabaları sonucunda kişi başına düşen GSYH’larda artış kaydeden ekonomiler” olarak adlandırılabilir (Kapkara, 2015:1-2).

Ülkelerin dış ticarete açılması ile birlikte sermaye hareketleri konusunda liberalizasyon artmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelere doğru yayılan ve içinde sermaye, teknoloji, bilgi birikimi ve nitelikli işgücünü barındıran Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) mobil bir yapı kazanmaktadır. DYY, özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir faktördür. DYY, girdiği ülkenin üretim, istihdam, gelir, fiyatlar, ihracat, ithalat, ekonomik büyüme, ödemeler dengesi ve genel anlamda o ülkenin refahının artması yönünde pozitif etki yapmaktadır. Ülkenin dış ticarete açılması ile birlikte ülkeye girebilecek bir DYY, ülkenin teknolojik gelişmesine ve o ülke ile dünya ülkeleri arasındaki ekonomik uyum ve ekonomik büyümenin sağlanmasına olanak tanıyacaktır (Çakmak, 2014:25). Günümüz küreselleşmesinin ortaya çıkardığı bu gelişmelerden yararlanan BRIC ülkelerinden Brezilya, Hindistan ve Çin, küresel değer ve yenilik zincirleri aracılığı ile diğer yükselen ülkelere ayrılıp, gelişmiş ülkelerle daha hızlı bir yakınsama sürecine girmişlerdir. Özellikle Çin ve Hindistan’ın dünya ekonomisindeki artan önemleri, geçmişteki pek çok örnekten, buna Japonya da dahil, oldukça farklılık göstermekte; giderek daha verimli kullanmaya başladıkları büyük nüfus potansiyelleri, genişleyen nüfus alanları, artan teknoloji düzeyleri, çektikleri doğrudan yabancı sermaye

miktarları ve döviz rezervleri bu ülkelerin en önemli avantajlarını oluşturmaktadır. Brezilya ve Rusya, Çin ve Hindistan kadar iyi performans göstermeseler bile çok sayıda yetişmiş, eğitilmiş profesyonellerinin olması, gelmiş oldukları teknolojik seviye gibi çeşitli nedenlerden dolayı performanslarını arttırmaları beklenmektedir (Özkul, 2011:5,63). Brezilya nükleer, uzay, astronomi ve derin petrol araştırmalarında; Rusya, nükleer, uzay ve askeri teknoloji alanlarında oldukça ileri durumdadır. Diğer taraftan, Türkiye ise, 1970’li yılların ortasından itibaren karşı karşıya kaldığı petrol krizinin ülke ekonomisinde yaratmış olduğu sorunları ortadan kaldırmak ve ekonominin gidişatına işlerlik kazandırmak için, 1980 yılının Ocak ayında 24 Ocak kararları olarak bilinen geniş kapsamlı bir ekonomik paketi uygulamaya koymuştur (Varol, 2003). 24 Ocak kararları ile birlikte 1980 sonrası Türkiye ekonomisinde dışa açık ve ihracata yönelik bir sanayileşme modeli benimsenmiştir. Esnek kur politikası uygulamasına geçilerek Türk Lirası, ABD doları karşısında yüksek oranda devalüe edilmiştir. Yine bu dönemde, ihraç ürünlerimize dış piyasalarda rekabet gücü kazandırılması ve ihraç ürünleri içinde sanayi mamullerinin payının artırılması amacıyla yeni teşvikler uygulamaya konulmaya başlanmıştır (Parasız, 2004: 288) ve 24 Ocak kararları ile ülkenin dış ticaret açığının ihracat artışı ile giderilmeye çalışılmıştır (Tecer, 2003: 71; Erdoğan, 2006: 2). Ekonomik büyüme ve kalkınma için, gerekli olan en sağlıklı döviz girişinin ihracat yoluyla sağlanacağı düşüncesiyle, döviz gelirlerini arttırmak için ihracata büyük önem verilmesi gerektiğine inanılmıştır. Uygulanan politikalar sonucunda kriz yılları hariç olmak üzere bu tarihten itibaren hem ihracatta hem de büyümede önemli bir performans sergilenmiştir (Takım, 2010: 2).

YÜKSELEN EKONOMİLERİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERE DAYALI KALKINMA VE BÜYÜME SERÜVENİ

BRIC grubuna dâhil ekonomilerin, 2000’li yıllarda sergiledikleri hızlı ve etkileyici performansla önemli bir yol kat ettikleri, inkâr edilemez büyük bir gerçektir. Öncelikle, söz konusu ekonomilerin hepsinin, küresel ekonominin en büyük oyuncularını arasında geldiğinin altını çizmek gerekir (Karahana, 2014:8-9). 2008’de ortaya çıkan küresel mortgage krizinin olumsuz yansımaları ile 2015 yılında emtia fiyatlarındaki çöküşün de etkisiyle yavaşlayan BRIC ekonomilerinin görünümü, emtia fiyatlarındaki nispi toparlanma ile birlikte iyileşme göstermiştir. 2015’te çok sert bir şekilde daralan Brezilya ve Rusya gibi emtia ihracatçısı ülkelerde söz konusu daralma yavaşlamış ve Çin ekonomisine ilişkin endişeler azalmıştır. Öte yandan Fed’in 2016’nın ilk on ayında faiz artırmaması, Japonya ve Avrupa merkez bankalarının genişletici politikalarını sürdürmeleri geliştirmekte olan ülkelere sermaye girişlerinin devam etmesini sağlamış ve bu ülkelerde büyümeyi desteklemiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda BRIC ülkeleri (Rusya hariç) hızlı bir şekilde toparlanarak, Dünya Nominal Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) sıralamasında ilk 10 içinde yer almayı başarmışlardır. Bu bağlamda Çin, 2005 yılında sahip olduğu 2,22 trilyon \$’lık Nominal GSYH’sını, 2016 yılında 5 kat artırıp 11,39 trilyon \$’a çıkararak, Amerika Birleşik Devletleri’nden sonra dünyanın en büyük ekonomisi olma sıfatını kazanmıştır. Aynı zamanda Çin, 2005 yılı itibariyle önemli bir refah göstergesi olan Kişi Başına Düşen GSYH’sını, 1766 \$ seviyesinden 2016 yılında 8261 \$ seviyesine taşımış olup, Dünya Bankası gelir kategorileri çerçevesinde alt orta gelirli ülkeler kategorisinden üst orta gelirli ülkeler kategorisine yükselmiştir. Hindistan ise, 2005 yılında sahip olduğu 785 Milyar \$’lık Nominal GSYH’sını, 2016 yılı itibariyle 2,8 kat artırarak 2,25 trilyon \$ seviyesine taşımıştır. Diğer taraftan, 2005 yılı itibariyle Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre, düşük gelirli ülkeler kategorisinde olmasına neden olan 749 \$’lık KBDGSYH’sını, 2016 yılında 1719 \$ seviyesine çıkararak, alt orta gelirli ülkeler kategorisine yükselmiştir. Çin’in ve özellikle

Hindistan'ın, yüksek nüfuslarına bağlı olarak KBDGSYH değerleri açısından arka sıralara düştüğü görülmektedir(Şekil-2).

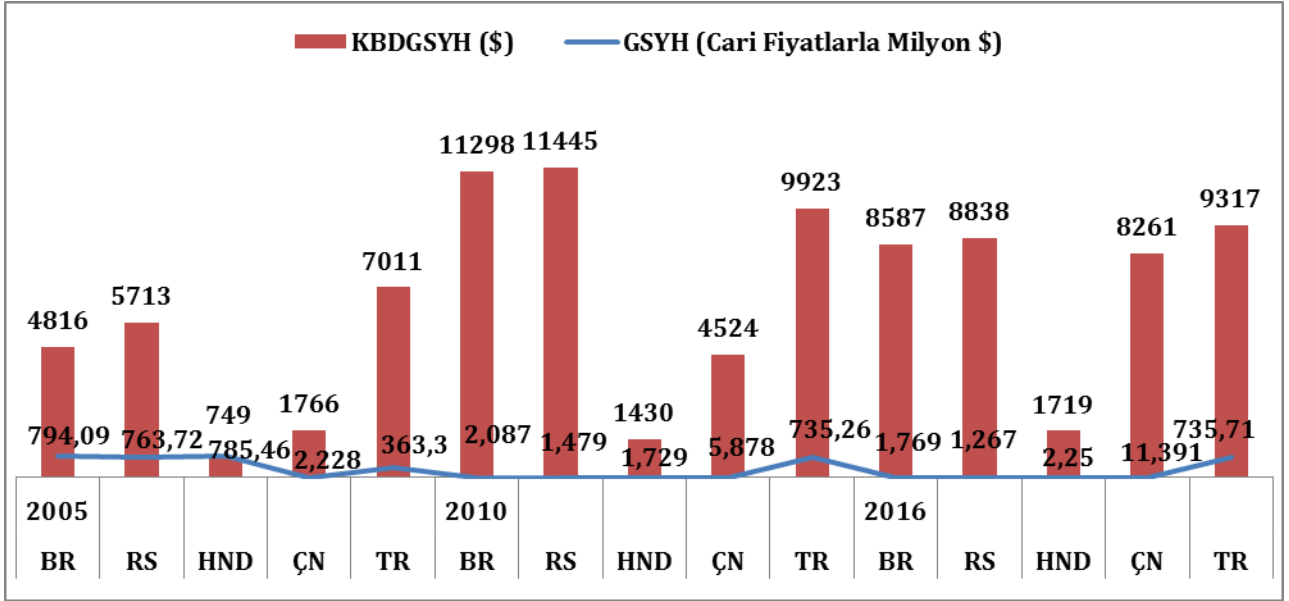
Latin Amerika'nın önde gelen ekonomisi Brezilya ise, 2005 yılı itibariyle 794 milyar \$'lık Nominal GSYH'sını, 2014 yılında 2,34 trilyon \$'a kadar yükseltmiştir. Ancak, 2015 yılında, petrol fiyatlarının düşük seyretmesi ve Çin'in yavaşlaması, enerji ihracatçısı olan ve ihracatının % 20'sini Çin'e gerçekleştiren Brezilya'nın emtia fiyatlarını ve ihracatını da düşürmüştür. Ülkenin büyümesi negatif seviyelerde gerçekleşmeye başlamış ve ülke resesyona girmiştir(Turkishtime Global Export, 2015:3). Bu nedenle, 2016 yılında ülkenin Nominal GSYH'sı 1,76 trilyon \$ seviyesine kadar gerilemiştir. KBDGSYH'sını ise, 2005 yılında 4816 \$ seviyesinden, 2016 yılına gelindiğinde 8587 \$ seviyesine taşıyarak, üst orta gelirli ülkeler kategorisine yükselmiştir(Şekil-2).

Diğer taraftan Rusya, 2005 yılında sahip olduğu 763 milyar \$'lık Nominal GSYH'sını, 2013 yılına kadar pozitif bir ivme yakalayarak 2,09 trilyon \$'a çıkarmayı başarmıştır. Ancak 2014 yılına gelindiğinde, yaşamış olduğu Ukrayna krizi ve hemen akabinde gerçekleşen petrol fiyatlarındaki düşüşler, hızlı sermaye çıkışları rublenin devalüasyonuna sebep olmuştur. Bu nedenlerle Rusya'da, kamu geliri ve ihracat azalarak ekonomik durgunluk baş göstermeye başlamıştır. Ruble 2015 yılında % 20 kadar değer kaybı yaşamıştır. 2016 yılı itibariyle Suudi Arabistan ile ABD'li kayagazı üreticileri arasındaki savaş nedeniyle düşmeye devam eden petrol fiyatları ve Dünya genelinde oldukça ılıman geçen kış aylarının ısınma konusunda doğalgazın yanı sıra petrole olan talebi de düşürmesi nedeniyle Rusya'nın Nominal GSYH'sı 1,26 trilyon \$ seviyesine kadar gerilemiştir. Bu şartlar altında 2005 yılında 5713 \$ olan KBDGSYH'sını, 2016' da 8838 \$ seviyesine taşımış ve üst orta gelirli ülkeler kategorisinde yerini almıştır(Şekil-2).

Türkiye'ye baktığımızda, Nominal GSYH değeri açısından BRIC ülkelerinin gerisinde kaldığını görüyoruz. 2005 yılı itibariyle 363 milyar \$'lık Nominal GSYH'sını, 2016 yılında 735 milyar \$ seviyesine taşıyabilmiştir. 2005 yılında 7011 \$ olan KBDGSYH'sını ise, 2016 yılı itibariyle 9317 \$ seviyesine yükselterek, üst orta gelirli ülkeler kategorisinde yerini almıştır (Şekil-2).

Şekil-2: 2005-2016 Yılları Arası BRIC Ülkelerinin ve Türkiye'nin Büyüme Performansı
(KBDGSYH, \$ /Cari Fiyatlarla Nominal GSYH, Milyon \$)

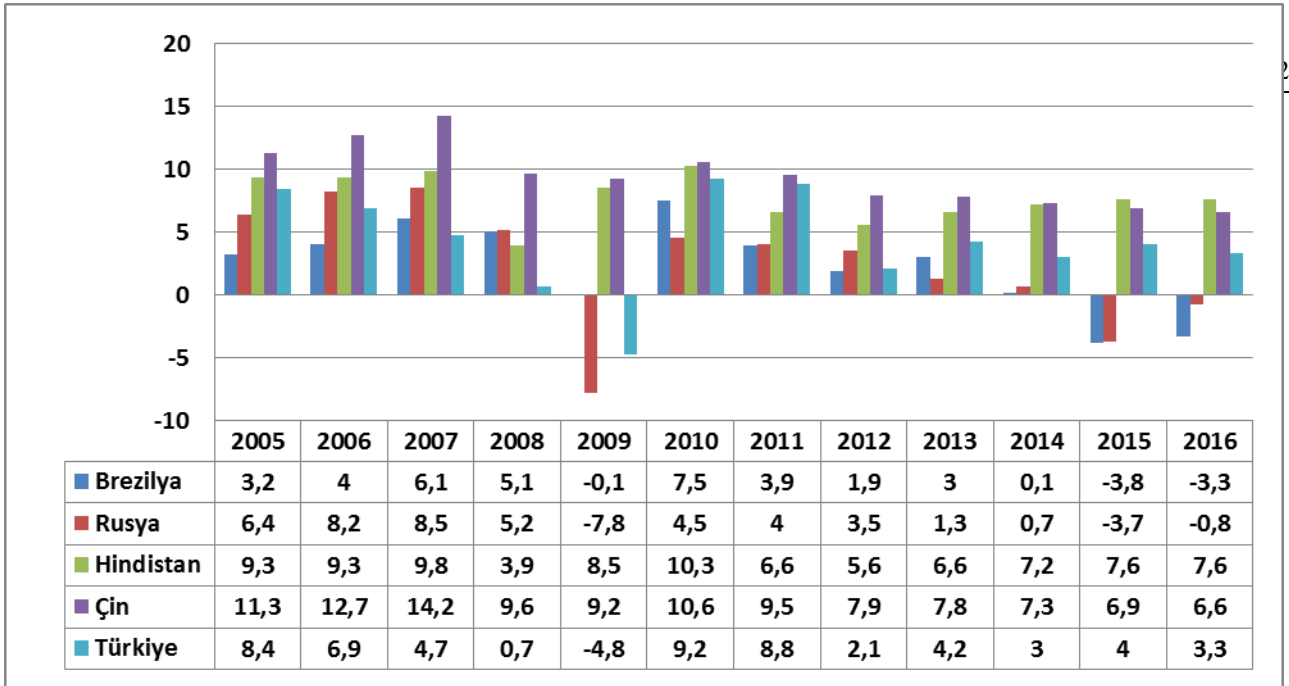

*BR(Brezilya), RS(Rusya), HND (Hindistan), ÇN (Çin) ve TR (Türkiye) olarak ifade edilmiştir.

Kaynak: www.imf.org web sitesi verilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 01.02.2017)

Şekil-3: 2005-2016 Yılları Arası BRIC Ülkelerinin ve Türkiye'nin Büyüme Oranları (%)

Kaynak: www.imf.org web sitesi verilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 01.02.2017)

Şekil-3'teki verilere göre; 2005 yılında en yüksek büyüme oranlarını yakalayan ülkeler arasında, başta % 11,3'lük büyüme oranı ile Çin, hemen arkasından % 9,3 oranıyla Hindistan ve sonrasında ise % 8,4 oranıyla Türkiye gelmektedir. 2008 yılının Eylül ayında Amerika Birleşik Devletleri'nde konut piyasalarında patlak veren mortgage krizinden hem BRIC Ülkeleri hem de

Türkiye olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu dönemde, Türkiye’de büyüme oranı % 0,7’ye kadar gerilemiştir ve bu olumsuzluk 2009 yılında da devam ederek Türkiye ekonomisi % -4,8 oranında daralmıştır. Hindistan’da ise, 2008 yılında büyüme oranı %3,9 seviyelerine kadar düşmüştür. 2009 yılına gelindiğinde, Çin ve Hindistan diğer ülkelere kıyasla çabuk toparlanmışlardır. Bu krizin etkileri 2009 yılında, Brezilya ve Rusya’da derin bir şekilde hissedilmeye devam etmiştir. Brezilya ekonomisi %-0,1 oranında ve Rusya ekonomisi ise %-7,8 oranında daralmıştır. 2010 yılında küresel krize karşı alınan önlemler sayesinde Türkiye, hızlı bir toparlanma süreci yaşamış ve % 9,2 oranında büyüme kaydederek, tarihinin en yüksek büyüme ivmesini yakalamıştır. Ancak bu başarı uzun sürmemiştir. 2010 yılından itibaren başta Tunus, Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Cezayir, Ürdün ve Yemende büyük çapta başlayıp, daha sonra Moritanya, Suudi Arabistan, Umman, Irak, Lübnan ve Fas’ta küçük çapta olmak üzere tüm Arap Dünyasında baş gösteren, Arap halklarının demokrasi, özgürlük ve insan hakları taleplerinden ortaya çıkan, halk ayaklanmalarının ve silahlı çatışmaların yoğun olarak yaşandığı Arap Baharı nedeniyle, 2012 yılından itibaren Türkiye düşük bir büyüme performansı sergilemiştir. Diğer taraftan Suriyeli mültecilerin Türkiye’ye yoğun bir şekilde göç etmesi ve 15 Temmuz 2016’da yaşanan darbe girişimi büyüme oranlarının daha da düşmesine yol açmıştır. Diğer taraftan Brezilya ekonomisi, enflasyonun yüksek seyretmesi, kamu maliyesi göstergelerinin bozulmaya devam etmesi ve yatırımların düşük seyretmesi sonucunda 2015 yılında % -3,8 oranında daralmıştır (T.C. Kalkınma Bakanlığı,2015:17). 2013 yılından itibaren % 1,3 oranında daralmaya başlayan Rusya ekonomisi, yerli paranın değer kaybetmesi, petrol fiyatlarında devam eden düşüş ve hizmetler sektöründeki gerileme nedeniyle büyüme eğilimini devam ettirememiş ve 2016 yılında % -0,8 oranında küçülmüştür. Gelişmekte olan ülkelerin motoru olan Çin ekonomisi, 2013 yılı itibariyle azalan tüketim ve zayıflayan ihracat nedeniyle gerileme kaydederek, % 7,8 oranında büyümüştür. Bu yavaşlama eğilimi 2016 yılına kadar devam etmiştir ve Çin ekonomisi % 6,6 oranlarına kadar gerilemiştir. 2008 küresel krizinden sonra yaşanan durgunluk ve talepteki zayıflama nedeniyle emtia fiyatlarının aşağı yönlü düşmeye başlaması Hindistan ekonomisinin büyüme ivmesini azaltmıştır. Ancak bu olumsuzluklara rağmen, 2016 yılı itibariyle diğer BRIC Ülkeleri ve Türkiye’nin büyüme performansının üzerine çıkarak % 7,6 oranında büyüme kaydetmiştir (Maliye Bakanlığı, 2013:14-15).

Tablo-1: BRIC Ülkelerinde ve Türkiye’de GSYH Sıralaması, Nüfus ve İşsizlik Rakamları (2016)

	Dünya Nominal GSYH Sıralaması	Nüfus Miktarı (Bin Kişi)	İşsizlik Oranı* (%)
Brezilya	9	206,09	9
Rusya	14	143,44	5,6
Hindistan	7	1309,713	4,9

Çin	2	1378,984	4,1
Türkiye	18	78,967	11,1*

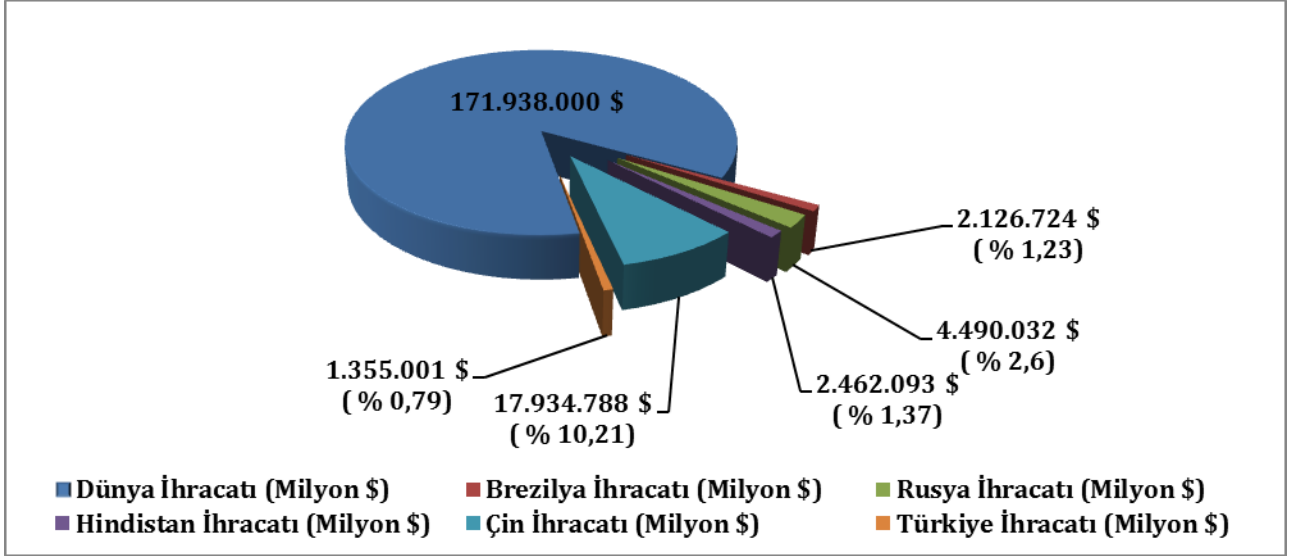
*İşsizlik oranı olarak, BRIC(Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) Ülkeleri için 2015 yılı; Türkiye için 2016 yılı verisi kullanılmıştır.

Kaynak: www.imf.org, www.wto.org ve www.worldbank.org.tr web sitesi verilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 01.02.2017)

BRIC ülkelerinin toplam nüfusu 3 milyar kişiyi aşmakta, bu da dünyanın toplam nüfusunun yarısına karşılık gelmektedir. Tablo-1'deki verilere göre; 1,3 milyarlık nüfusa sahip olan Çin Hükümeti'nin, Dünya Nominal GSYH sıralamasında 2016 yılı itibariyle 2. sırada yer aldığını ve işsizlik oranının ise 2015 yılı itibariyle % 4,1 oranında gerçekleştiğini görüyoruz. Aynı şekilde, 1,3 milyarlık nüfusa sahip olan Hindistan'ın Dünya Nominal GSYH sıralamasında 2016 yılı itibariyle 7. sıraya yükseldiğini ve işsizlik oranının ise 2015 yılı itibariyle % 4,9 oranında gerçekleştiğini görüyoruz. BRIC ülkelerinin parlayan yıldızları olan Çin ve Hindistan ekonomileri, milyarlar ifade edilen nüfusa sahip olmalarına rağmen, yüksek GSYH rakamlarına ulaşmış, çok düşük işsizlik oranlarını tutturarak büyük bir başarıya imza atmışlardır. Rusya ekonomisi de 2016 yılı itibariyle, 143 milyonluk nüfusa rağmen, 2015 yılında % 5,6 seviyesinde bir işsizlik oranına sahip olup, 2016 yılı itibariyle Dünya Nominal GSYH sıralamasında 14. sırada yerini almıştır. Diğer taraftan Brezilya, 2016 yılı itibariyle, 206 milyonluk nüfusuyla 2015 yılında % 9 seviyesinde bir işsizlik oranına ulaşmış ve Dünya Nominal GSYH sıralamasında ise 2016 yılında 9. sırada yerini almıştır. Türkiye'nin ise, BRIC ülkelerine kıyasla, 2016 yılı itibariyle 78 milyon ile en düşük nüfus miktarına ve % 11,1 ile en yüksek işsizlik oranına sahip olduğu görülmektedir. Dünya Nominal GSYH sıralamasında da Türkiye, 2016 yılı itibariyle, BRIC ülkelerinin gerisinde kalarak 18. sırada yerini almıştır.

Şekil-5: 2005-2015 Yılları Arası Toplam Dünya İhracatı-BRIC Ülkeleri ve Türkiye Toplam İhracatı (Milyon Dolar, %)

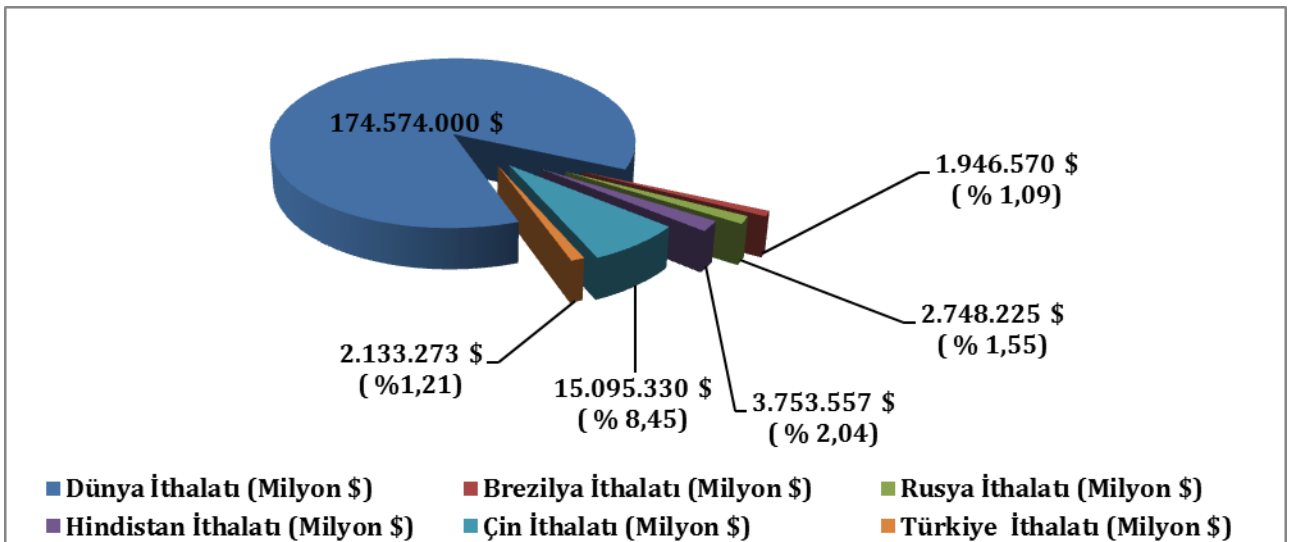

Kaynak: www.wto.org web sitesi verilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 01.02.2017)

Şekil-5'teki verilere göre; 2005 ve 2015 yılları arasında, toplam Dünya ihracatında en yüksek paya sahip olan ülkenin % 10,21'lik oranla Çin'in olduğu ve 17,9 trilyon \$'lık gerçekleştirdiği ihracatıyla birinciliği kimselere kaptırmadığı görülmektedir. 2. sırada ise, % 2,6 oranında toplam Dünya ihracatındaki pay ve 4,4 trilyon \$'lık toplam ihracatı ile Rusya gelmektedir. 3. sırada, %1,37 oranında sahip olduğu toplam Dünya ihracatındaki pay ve 2,4 trilyon \$'lık toplam ihracatı ile Hindistan gelmektedir. 4. sırada, %1,23 oranında toplam Dünya ihracatındaki pay ve 2,1 trilyon \$'lık toplam ihracatı ile Brezilya gelmektedir. 5. sırada ise, % 0,79 oranında sahip olduğu toplam Dünya ihracatındaki pay ve 1,3 trilyon \$'lık toplam ihracatı ile Türkiye gelmektedir. Bu bağlamda, BRIC ülkelerinin Türkiye'ye kıyasla, ihracat konusunda yüksek bir performans sergiledikleri görülmektedir.

2269

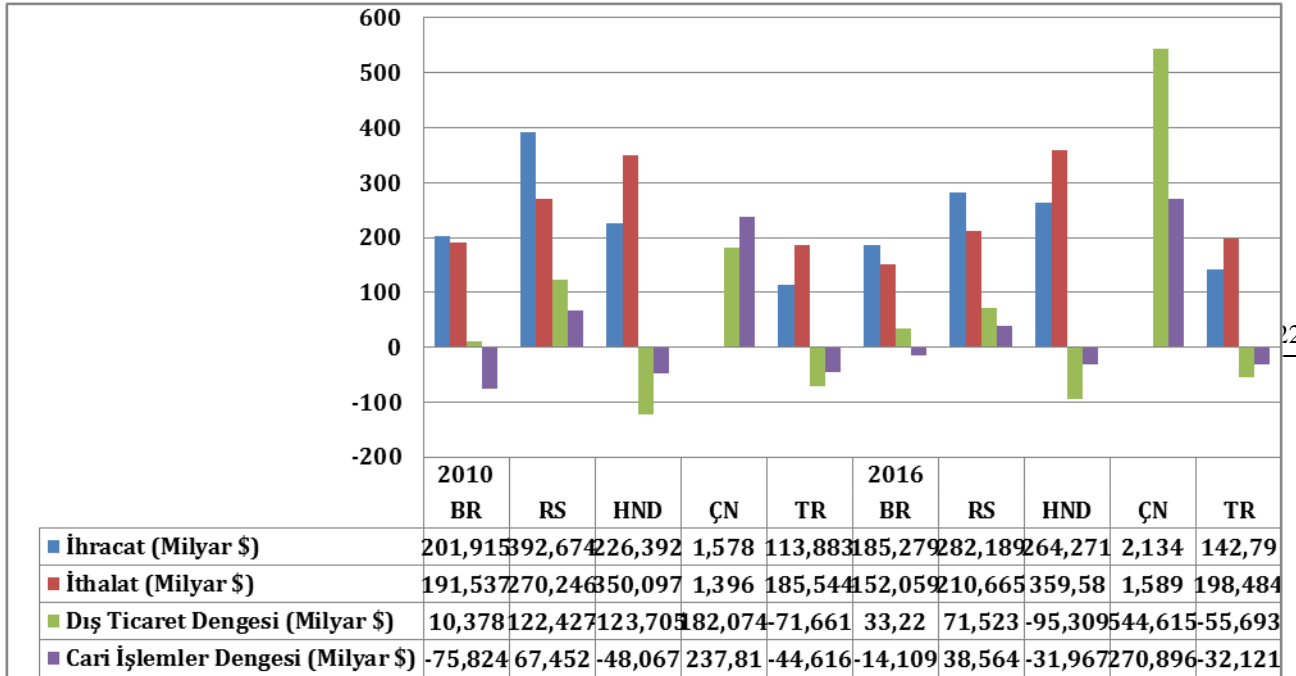
Şekil-6: 2005-2015 Yılları Arası Toplam Dünya İthalatı-BRIC Ülkeleri ve Türkiye Toplam İthalatı (Milyon Dolar, %)

Kaynak: www.wto.org web sitesi verilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 01.02.2017)

Şekil-6'daki verilere göre; 2005 ve 2015 yılları arasında, toplam Dünya ithalatında en yüksek paya sahip olan ülkenin % 8,45'lik oranla Çin'in olduğu ve 15 trilyon \$'lık ithalat düzeyine sahip olduğu görülmektedir. 2. sırada ise, % 2,04 oranında toplam Dünya ithalatındaki pay ve 3,7 trilyon \$'lık toplam ithalatı ile Hindistan gelmektedir. 3. sırada, %1,55 oranında sahip olduğu toplam Dünya ithalatındaki pay ve 2,7 trilyon \$'lık toplam ithalatı ile Rusya gelmektedir. 4. sırada, %1,21 oranında toplam Dünya ithalatındaki pay ve 2,1 trilyon \$'lık toplam ithalatı ile Türkiye gelmektedir. 5. sırada ise, % 1,09 oranında sahip olduğu toplam Dünya ithalatındaki pay ve 1,9 trilyon \$'lık toplam ithalatı ile Brezilya gelmektedir. Bu bağlamda, BRIC ülkelerinin Türkiye'ye kıyasla, ihracat konusunda olduğu gibi ithalat açısından da ön sıralarda yer aldıkları görülmektedir.

Şekil-7: 2010 ve 2016 Yılları İtibariyle BRIC Ülkelerinin ve Türkiye'nin Dış Ticaret Performansı

*BR(Brezilya), RS(Rusya), HND (Hindistan), ÇN (Çin) ve TR (Türkiye) olarak ifade edilmiştir.

Kaynak: www.imf.org web sitesi verilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 01.02.2017)

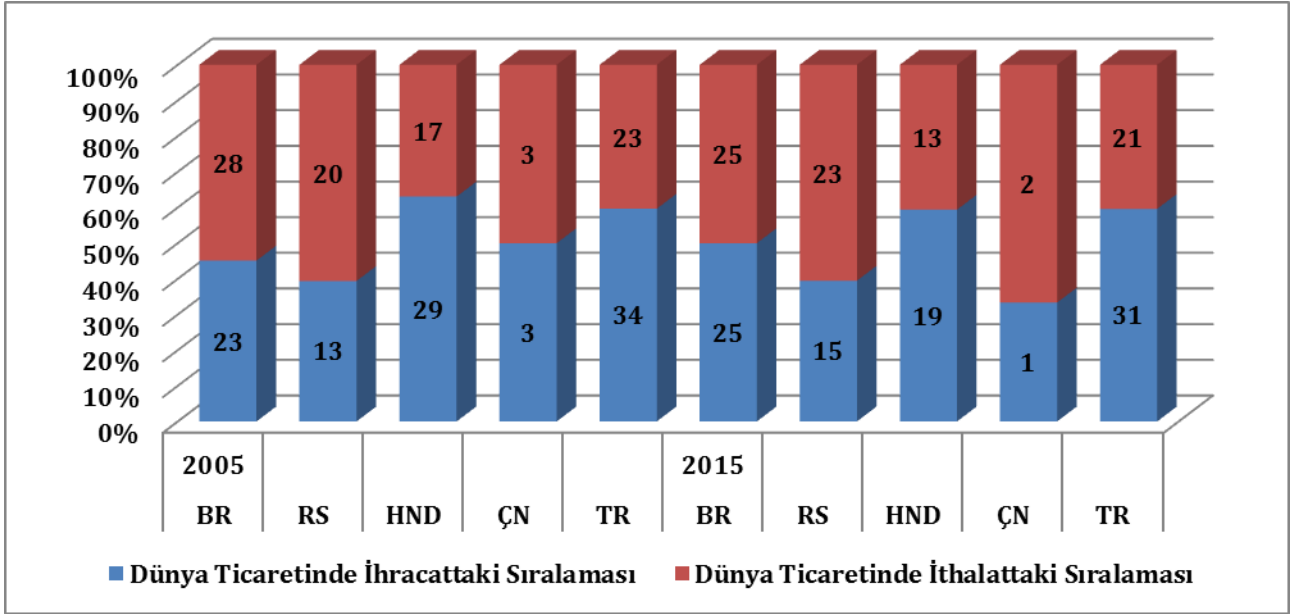
Şekil-7'deki verilere göre; dış ticaret anlamında hem 2010 hem de 2016 yılları itibariyle Rusya ve Çin'in güçlü verileri göze çarpmaktadır. Sahip olduğu zengin enerji kaynaklarıyla dünyanın en büyük emtia ihracatçılarından olan Rusya ve 2000'lerdeki sıra dışı büyümesini önemli ölçüde ihracata borçlu olan Çin, küresel ekonomide ilk sıralarda gelen net ihracatçılar (İhracat-İthalat Miktarı) arasında yer almaktadır. Çin, 2010 yılında 1,5 trilyon \$'lık ihracatını 2014 yılında 2,3 trilyon \$ seviyesine çıkarmayı başarmıştır, Ancak 2015 yılında yatırımlardaki yavaşlama, emtia fiyatlarındaki düşüş nedeniyle Çin'in tüketim kaynaklı bir büyüme modeline geçişi, 2016'da sahip olunan ihracat rakamını 2,1 trilyon \$ seviyesine düşürmüştür. Diğer taraftan Çin ekonomisi, ağırlıklı olarak emtiaya bağlı bir ithalatçı konumunda olduğu için, 2010 yılında 1,3 trilyon \$'lık ithalatını emtia fiyatlarının düşük seyretmesi nedeniyle 2016 yılında 1,5

trilyon \$ seviyesine çıkarmıştır. Çin yıllardır milli parası Yuan'ı olduğundan daha düşük değerli tutarak ihracatı teşvik etmiş ve uluslararası piyasalardaki rekabet gücünü korumuştur. Bu durum neticesinde 2010 yılında vermiş olduğu 182 milyar \$'lık dış ticaret fazlası 2016'da 544,6 milyar \$'a; Cari işlemler fazlası ise 2010 yılında 237,8 milyar \$'dan 2016'da 270,8 milyar \$'a yükselmiştir. Diğer taraftan 93 milyar varillik petrol rezervleri ile dünyadaki toplam petrol rezervlerinin % 5.5'ine sahip olan Rusya için petrol ve doğal gaz gelirleri kritik önemdedir. Toplam ihracatının yaklaşık olarak % 75'i petrol ve gaz ihracatından oluşan Rusya'nın bütçe gelirlerinin % 53'e yakını da yine petrol ve gaza dayalıdır. Petrol gelirlerinin GSYH içindeki payı ise % 13.5'tir. Yaptırımlar, hizmetler sektöründeki gerileme ve petrol fiyatlarındaki düşüş ülke ekonomisini darboğaza sokmuştur. 2010 yılındaki ihracatı 392,6 milyar \$'dan 2016 yılında 110,4 milyar \$'lık bir kayıpla 282,1 milyar \$'a gerilemiştir. Döviz gelirlerinin azalmasından dolayı, ithalatı 2010 yılında 270,2 milyar \$ seviyesinden 2016'da 210,6 milyar \$ seviyesine gerilemiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda vermiş olduğu dış ticaret fazlası 2010'da 122,4 milyar \$'dan 2016'da 71,5 milyar \$'a; Cari işlemler fazlası ise 2010'da 67,4 milyar \$'dan 2016'da 38,5 milyar \$'a düşmüştür. 2015 yılında, petrol fiyatlarının düşük seyretmesi ve Çin'in yavaşlaması, enerji ihracatçısı olan ve ihracatının % 20'sini Çin'e gerçekleştiren Brezilya'nın emtia fiyatlarını ve ihracatını da düşürmüştür. Ülkenin büyümesi negatif seviyelerde gerçekleşmeye başlamıştır ve ülke resesyona girmiştir. 2010 yılında 201,9 milyar \$ olan ihracat 2016 yılında 185,2 milyar \$'a; ithalat ise 2010 yılında 191,5 milyar \$'dan 2016'da 152 milyar \$'a gerilemiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda, 2010 yılında 10,3 milyar \$'lık dış ticaret fazlası 2016'da 33,2 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır, 2010 yılındaki -75,8 milyar \$'lık cari açık 2016'da -14,1 milyar \$'a gerilemiştir. Öte yandan, emtia fiyatlarındaki düşüş, Çin'deki devalüasyonun rekabet gücünü azaltması ve Hint mallarına Çin talebinin daha da düşmesi, Hindistan ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir. 2010 yılında ihracat 226,3 milyar \$'dan 2014'te 322,4 milyar \$ seviyesine kadar yükselmiş, ancak küresel ticaretteki bu olumsuz gelişmeler nedeniyle, 2016'da inişe geçerek 264,2 milyar \$ seviyesine gerilemiştir. Hindistan aynı zamanda emtiaya bağlı net bir ithalatçı durumundadır. Hindistan kullandığı petrolün yaklaşık % 75'ini ithal etmektedir. Emtia fiyatlarındaki düşüş nedeniyle, ithalat 2010 yılında 350 milyar \$ iken, 2016'da 359,5 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Düşük petrol fiyatları dolayısıyla dış ticaret açığı ve cari açık üzerindeki baskı kalkmıştır. 2010 yılındaki -123,7 milyar \$'lık dış ticaret açığı 2016'da -95,3 milyar \$ seviyesine; cari açık ise 2010 yılında -48 milyar \$'dan 2016'da -31,9 milyar \$ seviyesine gerilemiştir. Türkiye'ye baktığımızda, ihracat değerleri açısından BRIC ülkelerinin gerisinde kaldığını görüyoruz. 2010 yılındaki 113,8 milyar \$'lık ihracatı 2014'te 157,6 milyar \$ seviyesine kadar yükselmiş, ancak küresel ticaretteki yavaşlama, jeopolitik gerginlikler, emtia fiyatlarındaki gerileme ile oluşan fiyat baskısı ve avro-dolar paritesindeki düşüş nedeniyle 2016'da 142,7 milyar \$ seviyesine gerilemiştir. İthalat ise, daralan altın ithalatına ve düşen enerji fiyatlarına bağlı olarak 2010'da 185,5 milyar \$'dan 2013'te 251,6 milyar \$'a yükselmiş daha sonra 2016'da 198,4 milyar \$'a gerilemiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda dış ticaret açığı, 2010 yılında -71,6 milyar \$'dan 2016'da -55,6 milyar \$'a; cari açık ise 2010'da -44,6 milyar \$'dan 2016'da -32,1 milyar \$'a gerilemiştir.

Şekil-8: 2005 ve 2015 Yılları İtibariyle BRIC Ülkelerinin ve Türkiye'nin Dünya Ticaretinde İhracat ve İthalattaki Sıralaması

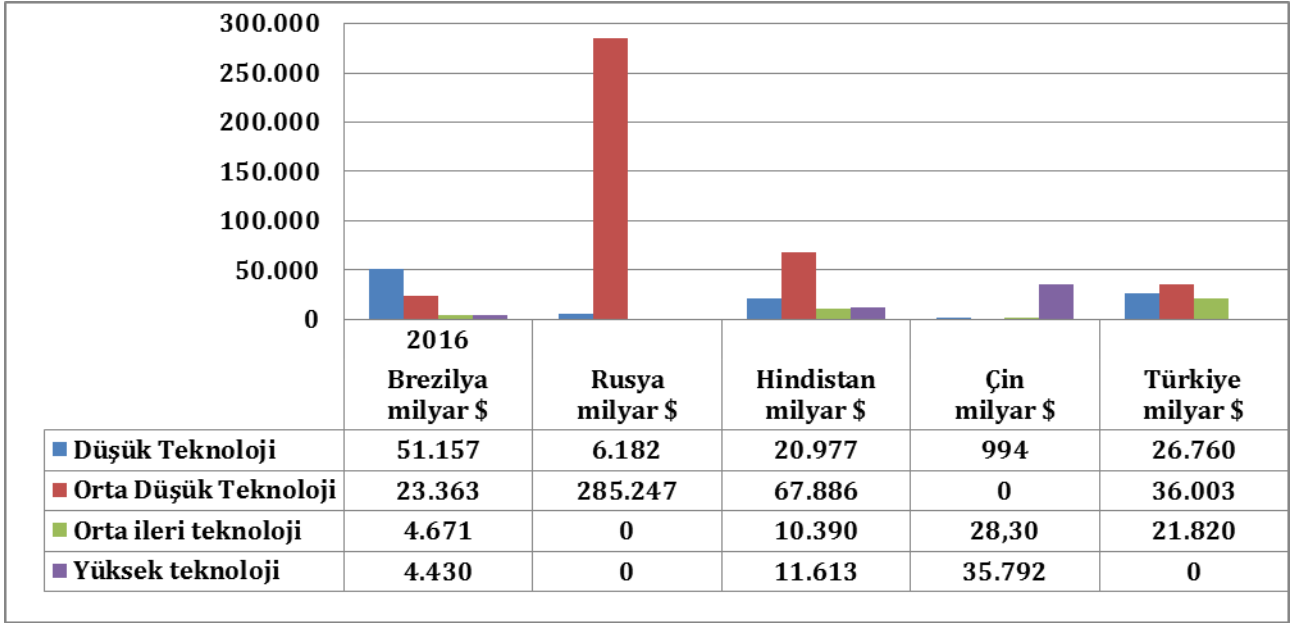
*BR(Brezilya), RS(Rusya), HND (Hindistan), ÇN (Çin) ve TR (Türkiye) olarak ifade edilmiştir.

Kaynak: www.wto.org web sitesi verilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 01.02.2017)

Şekil-8'deki verilere göre; BRIC ülkeleri arasında Çin, dünya ticaretinde ihracattaki sıralamada 2005'te 3. sıradan 2015'te 1. sıraya; ithalat sıralamasında ise 2005'te 3. sıradan 2015'te 2. sıraya yükselmiştir. En büyük emtia ihracatçısı Rusya ise, emtia fiyatlarındaki düşüşten dolayı 2005'te ihracatta 13. sıradan 2015'te 15. sıraya; ithalatta ise 2005'te 20. sıradan 2015'te 23. sıraya gerilemiştir. Aynı gerekçeden dolayı diğer bir emtia ihracatçısı ve ithalatçısı olan Brezilya da, ihracat sıralamasında 2005'te 23. sıradan 2015'te 25. sıraya gerilemiştir; ithalatta ise 2005'te 28. sıradan 2015'te 25. sıraya yükselmiştir. Diğer taraftan Hindistan ihracatta 2005'te 29. sıradan 2015'te 19. sıraya; ithalatta ise 2005'te 17. sıradan 2015'te 13. sıraya yükselmiştir. Türkiye ise, ihracatta 2005'te 34. sıradan 2015'te 31. sıraya; ithalatta ise 2005'te 23. sıradan 2015'te 21. sıraya yükselmiştir.

Şekil-9: 2016 Yılı İtibariyle BRIC Ülkelerinde ve Türkiye'de En Çok İhraç Edilen Ürünlerin Teknolojik Yapısı

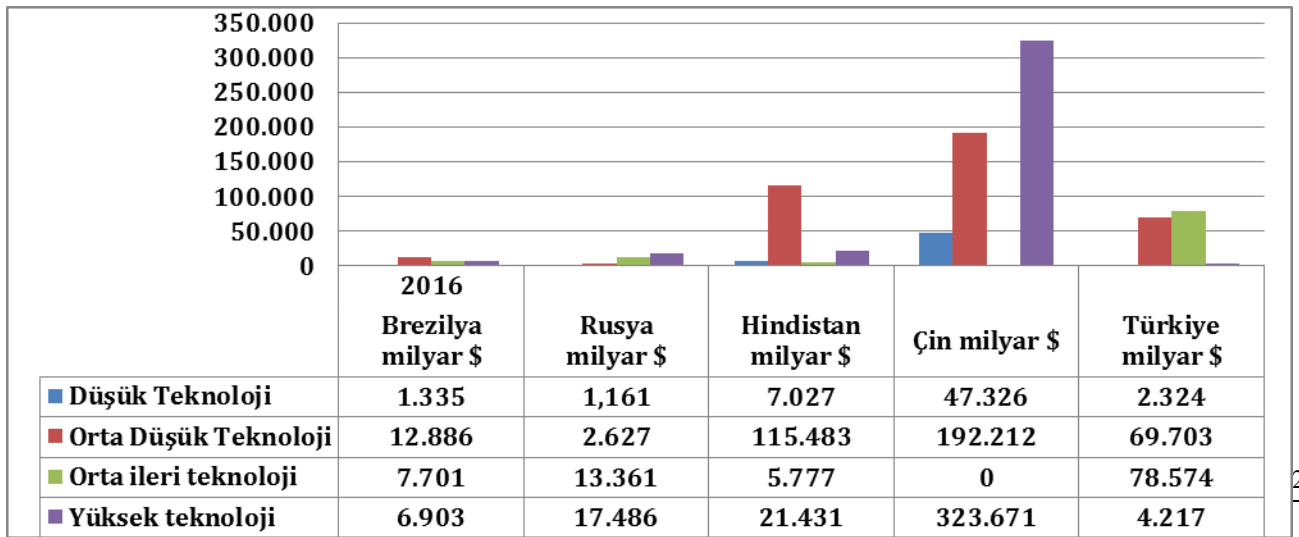
Kaynak: www.wto.org web sitesi verilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 01.02.2017)

Şekil-9'daki verilere göre; 2016 yılında BRIC ülkelerinden Çin'in, 35,7 milyar \$ ile yüksek teknolojili ürünler üretmede başı çektiği görülmektedir. En çok ihraç ettiği tarımsal ürünler kurutulmuş sebzeler, konserve bitkisel ürünler, soğan, sarımsak, pırasa, dondurulmamış diğer sebzeler ile haşerat öldürücü ilaçlar iken; tarım dışı ürünler ise; otomatik bilgi işlem makineleri, radyo telsiz iletme araçları, telli telefon-telgraf için elektrikli cihazlar, elektronik entegre devreler, lambalar ve aydınlatma armatürleridir. Hemen akabinde Rusya'nın 285,2 milyar \$ ve Hindistan'ın 67,8 milyar \$ ile orta düşük teknolojili ürünleri üretmede yoğunlaştığı görülmektedir. Rusya'nın ihracatından en fazla pay alan ürünler başta petrol ve gaz olmak üzere ham maddelerdir. Rusya'nın en çok ihraç ettiği tarımsal ürünlerin başında ise buğday ve meslin, ayçiçeği tohumu, pamuk yağı, arpa, mısır ve puro gelmektedir. Hindistan'ın ihracatındaki başlıca ürünler ise; işlenmiş petrol ürünleri, elmaslar, ilaçlar, mücevherat, pirinç, otomobiller-binek araçlar, ham altın, sığır eti ve otomotiv aksam ve parçalarıdır. Diğer taraftan Brezilya, 51,1 milyar \$ ile düşük teknolojili ürünler üretmede yoğunlaşmıştır. Brezilya, geleneksel pazarı olan Amerika kıtası ve Avrupa Birliği'nin yanında son dönemde Afrika, Orta Doğu ve Körfez, Doğu Avrupa ve Asya pazarlarına ihracatını önemli ölçüde artırmıştır. Güney-Güney ticareti olarak tanımlanan ve dünya ticaretinde giderek daha ağırlık kazanan eğilimde Brezilya'nın payı büyüktür. Brezilya ihracatta sergilediği başarısını ihraç mallarını çeşitlendirerek ve geleneksel pazarlarının dışında kalan pazarlara açılarak elde etmiştir. Tarım ürünlerinin yanı sıra uçak, otomotiv, demir, kimyasallar, makine, ayakkabı, kağıt, elektrik ve elektronik gibi endüstri ürünleri de önemli ihraç kalemleri arasına girmiştir. Brezilya'nın en çok ihracat ettiği başlıca ürünler ise; soya, demir cevherleri, ham petrol, şeker, tavuk eti, soya küspesi, kahve, odun hamuru, mısır, uçaklar, dondurulmuş sığır eti, binek otomobil, alüminyum oksit, demir-çelik ürünleri, altın, kara taşıtlarının aksam ve parçaları, tütün ile meyve ve sebze sularıdır(www.ekonomi.gov.tr). Diğer taraftan Türkiye, en çok 36 milyar \$ ile orta düşük teknolojili ürünler üreterek küresel ticarete yerini almıştır. Türkiye'nin en çok ihraç ettiği ürünlerin başında, motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça ve aksesuarı, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli

metaller, inciler, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları, örme giyim eşyası ve aksesuarı, elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü, ses kaydetme-verme cihazları, aksam parça ve aksesuarı, çeşitli fındıklar, konserve bitkisel ürünler, buğday ve meslin unu, ekmek, pasta ve diğer fırıncılık ürünleri, turunçgil meyveleri (taze veya kurutulmuş) gelmektedir.

Şekil-10: 2016 Yılı İtibariyle BRIC Ülkelerinde ve Türkiye'de En Çok İthal Edilen Ürünlerin Teknolojik Yapısı

274

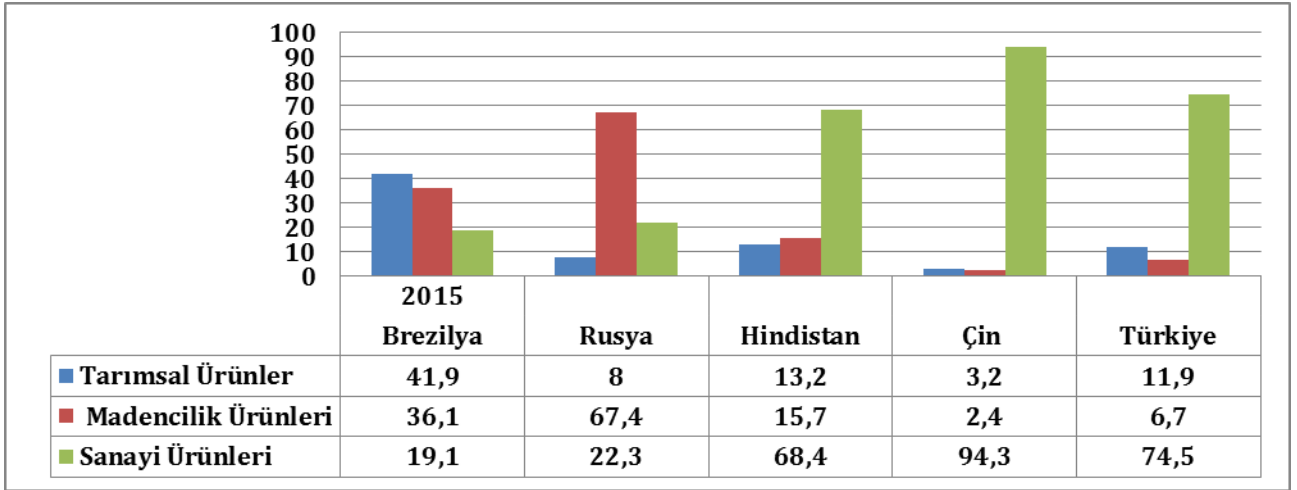
Kaynak: www.wto.org web sitesi verilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 01.02.2017)

Şekil-10'daki verilere göre; Brezilya'nın 2016 yılında 12,8 milyar \$ seviyesinde orta düşük teknolojili ürünleri daha çok ithal ettiği görülmektedir. Brezilya'nın ithalatında ağırlığı olan ürünler, petrol yağları, ham petrol ve doğal gaz, kara taşıtları aksam ve parçaları, binek otomobiller, mobil telefonlar, ilaçlar, haşerat öldürücü, dezenfekte ediciler, elektronik devreler, serum ve aşılarda, gübreler, kamyon, kamyonet, kimyasallar ve taşkömürü olarak sıralanmaktadır. Diğer taraftan Rusya 2016'da 17,4 milyar \$ ile en çok yüksek teknolojili ürünleri ithal etmiştir. Rusya'nın ithalatında en önemli paya sahip olan ürün grupları ise, makine ve ekipman, tüketim malları, ilaçlar, et, şeker ve yarı işlenmiş metal ürünlerdir. Ülke ithalatının yaklaşık %40'ını makine ve ekipman sektörü, yaklaşık %20'sini tarım ve gıda sanayi ürünleri oluşturmaktadır. İthalatta önemli yer tutan diğer ürün grupları ise, kimyasallar ve eczacılık ürünleridir. Hindistan ise, 2016 yılında 115,4 milyar \$ ile en çok orta düşük teknolojili ürünleri ithal etmiştir. Hindistan ithalatında, ağırlıklı olarak ham petrol, altın, elmaslar, telefon cihazları, ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar, taşkömürü yer almaktadır. Öte yandan Çin, 2016'da 323,6 milyar \$ ile en çok yüksek teknolojili ürünleri ithal etmiştir. Çin'in ağırlıklı olarak ithal etmiş olduğu ürünlerin başında, elektronik entegre devreler, ham petrol yağı, demir cevheri ve konsantreleri, diğer optik aletler, telefon hattı elektrik aparatları, soya fasulyesi, palmiye yağı ve fraksiyonları, sorgum tahılı, malt özü, arpa ürünleri gelir. Türkiye ise, 2016'da, 78,5 milyar \$ ile en çok orta ileri teknolojili ürünleri ithal etmiştir. Türkiye'nin ithal etmiş olduğu ürünlerin başında, mineral yakıtlar, mineral yağlar, kazanlar, makinalar, mekanik

cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları, Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı, Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı, demir ve çelik, plastikler ve mamulleri, organik kimyasal ürünler, diğer hava taşıtları, pamuk, soya fasulyesi, diğer hazır gıdalar gelmektedir.

Şekil-11: 2015 Yılı İtibariyle BRIC Ülkelerinde ve Türkiye'de Mal Gruplarının İhracattaki % Payı

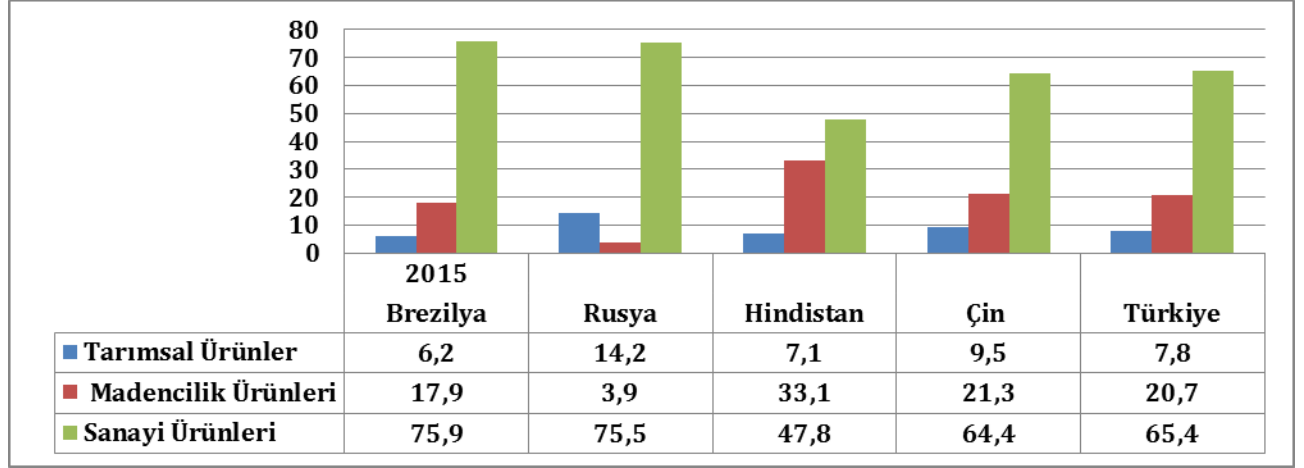
Kaynak: www.wto.org web sitesi verilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 01.02.2017)

Brezilya'nın, Rusya, Hindistan ve Çin (BRIC Ülkeleri) ile beraber 2050'li yıllarda dünyanın ekonomik kaderini belirleyecek ülkelerden biri olacağı tahmin edilmektedir. Yeni petrol rezervleri bulunan ve gelecekte petrol devi olması beklenen Brezilya'nın krize rağmen BRIC ülkeleri arasında varlığını sürdürmesinde, tedarikçi ülke olması ve zengin doğal kaynaklarının rolü unutulmamalıdır (Turkishtime Global Export, 2015). Şekil-11'den de anlaşılacağı üzere, Brezilya'da, 2015 yılı itibariyle, tarımsal ürünlerin ihracattaki payı ağırlıklı olup, % 41,9 oranında gerçekleşmiştir. 2. sırada %36,1'lik pay ile madencilik ürünleri ve 3. sırada ise %19,1'lik pay ile sanayi ürünleri ihracattaki yerini almıştır. Brezilya, Latin Amerika ve Karayipler bölgesindeki en büyük ve ürün çeşitliliği en fazla olan sanayi merkezidir. Brezilya, tarım ürünleri (kahve, soya, şeker kamışı, kakao, pirinç, mısır, portakal, pamuk, buğday, tütün), canlı hayvan ürünleri (et, tavuk eti), ağaç ürünleri (kağıt, kağıt hamuru), deri ve ayakkabı ile mineral ve metal ürünlerinde (demir-çelik ve alüminyum) dünya çapında karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir(www.ekonomi.gov.tr). Diğer taraftan dünyanın en büyük emtia ihracatçısı olan Rusya'nın ihracatında, 2015 yılı itibariyle, % 67,4'lük pay ile en fazla madencilik ürünlerinin yer aldığı görülmektedir. 2. sırada %22,3'lük pay ile sanayi ürünleri, 3. sırada ise, % 8'lik pay ile tarımsal ürünler ihracatı yer almaktadır. Hindistan'ın ihracatında ise, 2015 yılı itibariyle, % 68,4 oranı ile sanayi ürünlerinin ağırlıklı olduğu görülmektedir. 2. sırada %15,7'lik pay ile madencilik ürünleri, 3. sırada ise % 13,2'lik pay ile tarımsal ürünler ihracatı gelmektedir. Aynı dönem itibariyle Çin'in ihracatında, ağırlıklı olarak % 94,3 oranı ile sanayi ürünleri yer almaktadır. 2. sırada %3,2'lik pay ile tarımsal ürünler, 3. sırada ise %2,4'lük pay ile madencilik ürünleri yer almaktadır. Türkiye'nin ihracatında ise, % 74,5'lik pay ile sanayi

ürünlerinin yoğun olduğu görülmektedir. 2. sırada %11,9'luk pay ile tarımsal ürünler, 3. sırada ise % 6,7'lik pay ile madencilik ürünleri yer almaktadır.

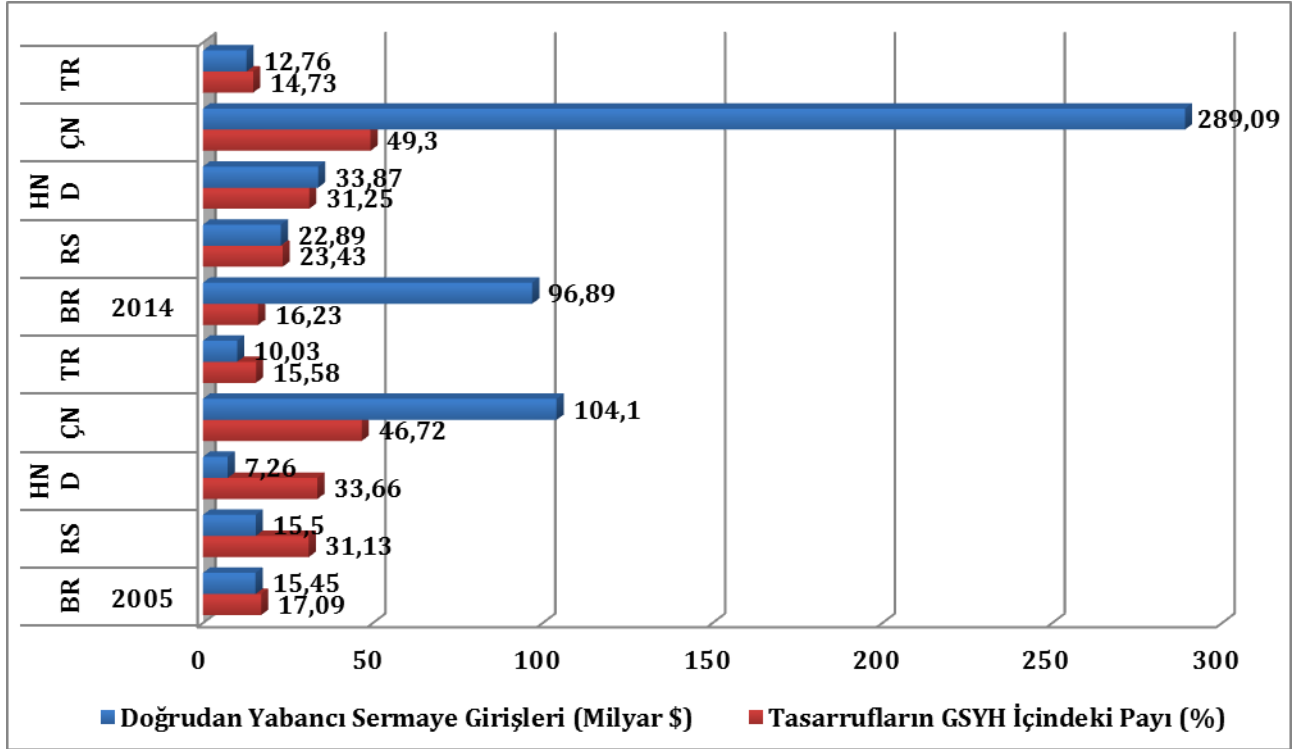
Şekil-12: 2015 Yılı İtibariyle BRIC Ülkelerinde ve Türkiye'de Mal Gruplarının İthalattaki % Payı

Kaynak: www.wto.org web sitesi verilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 01.02.2017)

Şekil-12 verilerine göre; 2015 yılı itibariyle hem BRIC ülkelerinin hem de Türkiye'nin ithalatında ağırlıklı olarak sanayi ürünlerinin yer aldığı görülmektedir. Sırasıyla sanayi ürünlerinin ithalattaki payı Brezilya'da %75,9, Rusya'da %75,5, Hindistan'da % 47,8, Çin'de % 64,4 ve Türkiye'de ise % 65,4 oranında gerçekleşmiştir. 2. sırada ise, Rusya hariç madencilik ürünlerinin ithalatı, Brezilya'da %17,9, Hindistan'da %33,1, Çin'de %21,3 ve Türkiye'de ise %20,7 oranında gerçekleşmiştir. Rusya'nın ithalatında ise 2. sırada %14,2'lik pay ile tarımsal ürünler yer almıştır. 3. sırada, Rusya'nın ithalatında % 3,9'luk pay ile madencilik ürünleri gelirken; Brezilya'nın ithalatında % 6,2, Hindistan'ın ithalatında %7,1, Çin'in ithalatında % 9,5 ve Türkiye'nin ithalatında ise %7,8 oranı ile tarımsal ürünler gelmektedir.

Şekil-13: 2005 ve 2014 Yılları İtibariyle BRIC Ülkelerinde ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Girişleri (Milyar \$) ve Tasarrufların GSYH İçindeki Payı (%)

*BR(Brezilya), RS(Rusya), HND (Hindistan), ÇN (Çin) ve TR (Türkiye) olarak ifade edilmiştir.

Kaynak: www.worldbank.org.tr web sitesi verilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 01.02.2017)

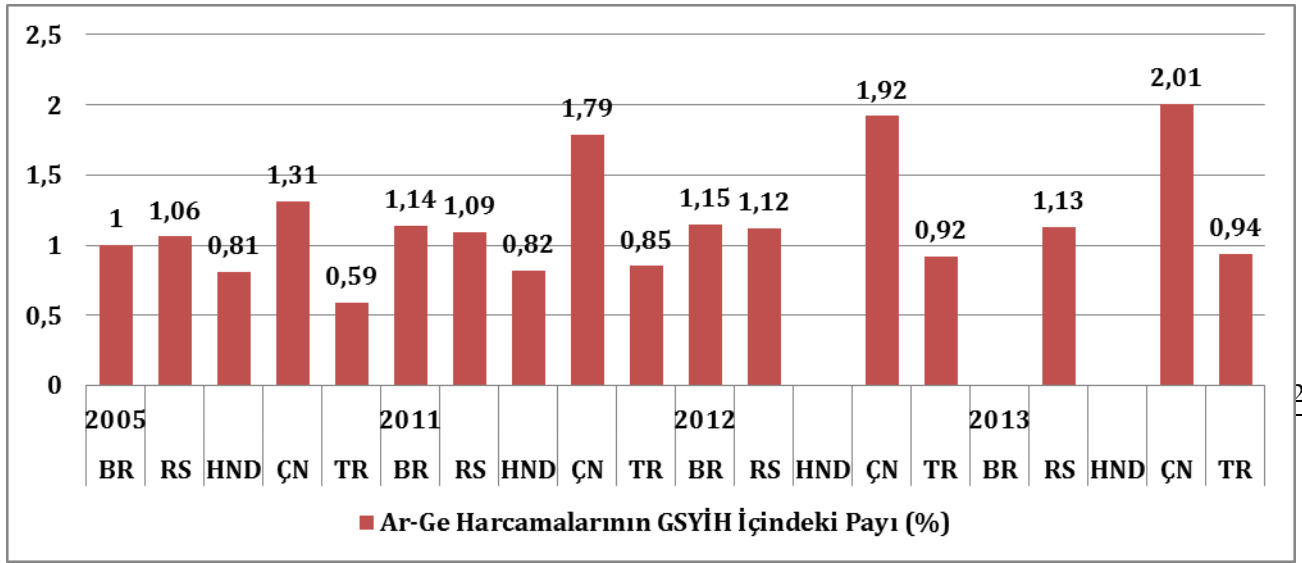
2277

BRIC ülkeleri arasında, son dönemlerde yabancı sermayeyi çekme konusunda en çok başarılı olan ülke Çin'dir. 1990'ların başından itibaren gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımların başında Çin yer almıştır. Çin hükümeti yabancı yatırımlara ayrıcalıklı muamele yerine ülkenin bu anlamda bir doyuma ulaştığı düşüncesi ile yerli ve yabancı yatırımlara eşit muamele anlamına gelen uluslararası kabul görmüş, "Milli Muamele" ilkesini uygulamaya koymuştur. Bununla birlikte altyapının zayıf olduğu batı ve iç bölgelerde özellikle uzun vadeli projeler için bazı özel teşvikler düşünülmektedir. Dolayısıyla Şekil-13'teki verilere göre; 2005 yılı itibariyle 104,1 milyar \$'lık doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2014 yılında 2,77 kat artış göstererek, 289,09 milyar \$ seviyesine yükselmiştir. Tasarrufların GSYH içindeki payı ise, 2005'te % 46,72'den 2014'te % 49,3 seviyesine yükselmiştir. Brezilya'da istikrarlı bir sürdürülebilir kalkınma için; genel olarak ihracata dayalı kalkınma politikalarının izlenmesi, kamu yönetiminde şeffaflık ve rüşvetle mücadele politikaları hiç kuşkusuz birbiri ile bağlantılı olup, doğrudan yabancı yatırımlara giderek artan bir önem verildiği gözlemlenmektedir (www.ekonomi.gov.tr). Bu doğrultuda, Brezilya, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını 2005 yılında 15,45 milyar \$'dan 2014'te 96,89 milyar \$'a yükselterek BRIC ülkeleri arasında en çok yabancı sermaye çeken 2. ülke konumunda yerini almıştır. Tasarrufların GSYH içindeki payı 2005'te %17,09 seviyesinden, 2014'te emtia fiyatlarındaki düşme sonucu azalan döviz gelirleri nedeniyle %16,23 seviyesine gerilemiştir. Hindistan ise 2005'te 7,26 milyar \$'lık doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını 2014'te 33,87 milyar \$'a yükselterek 3. sırada yerini almıştır. Tasarrufların GSYH içindeki payı ise, 2005'te % 33,66 seviyesinden, 2014'te emtia fiyatlarındaki düşüş, Çin'deki devalüasyonun rekabet gücünü azaltması ve Hint mallarına Çin

talebinin daha da düşmesi sonucu azalan döviz gelirleri nedeniyle % 31,25 seviyesine gerilemiştir. Diğer taraftan, iş ortamının belirsizliği ve bu alanda yaşanan sorunlara rağmen, Rus pazarının sunduğu güçlü fırsatlar nedeni ile ülkeye yabancı yatırım girişleri artmaya devam etmiştir. 2005'te 15,5 milyar \$'lık doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, 2014'te 22,89 milyar \$'a yükselterek, bu konuda 4. sırada yerini almıştır. Tasarrufların GSYH içindeki payı ise, 2005'te % 31,13 seviyesinden, 2014'te emtia fiyatlarındaki düşüş ve küresel ticaretteki yavaşlama sonucu yaşanan döviz kaybı nedeniyle % 23,43 seviyesine gerilemiştir. Türkiye'de ise, 2005'te doğrudan yabancı sermaye yatırımları 10,03 milyar \$'dan 2014'te 12,76 milyar \$'a yükselmiştir. Tasarrufların GSYH içindeki payı ise, 2005'te %15,58'ten, 2014'te küresel ticarete yaşanan yavaşlamalar sonucu azalan döviz gelirleri nedeniyle % 14,73'e gerilemiştir.

Şekil-14: 2005 ve 2013 Yılları İtibariyle BRIC Ülkelerinde ve Türkiye'de Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (%)

*BR(Brezilya), RS(Rusya), HND (Hindistan), ÇN (Çin) ve TR (Türkiye) olarak ifade edilmiştir.

Kaynak: www.worldbank.org.tr web sitesi verilerinden derlenmiştir. (Erişim Tarihi: 01.02.2017)

Küresel rekabetin arttığı mevcut ortamda, rekabet gücü kazanmak için Araştırma-Geliştirme ve ileri teknolojiye dayalı üretime geçilmesi sürdürülebilir kalkınma ve büyüme için zorunlu hale gelmiştir. Şekil-14'teki verilere göre; BRIC ülkeleri arasında, Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payının en yüksek olduğu ülkenin, Çin olduğu görülmektedir. 2005'te %1,31 olan bu pay, 2013'te %2,01'e yükselmiştir. Rusya'da ise, Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı, 2005'te %1,06'dan, 2013'te %1,13 seviyesine yükselmiştir. Diğer taraftan Brezilya'da, Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı, 2005'te %1'den, 2012'de %1,15'e yükselmiştir. Hindistan'da ise bu pay 2005'te %0,81'den, 2011 %0,82'ye yükselmiştir. Türkiye'ye baktığımızda bu pay 2005'te %0,59'dan, 2013'te %0,94'e yükselmiştir. Bu oran, Türkiye için olumlu bir gelişme olarak görülürken, BRIC ülkelerinin oldukça gerisinde kalmıştır.

ÖNERİLER

1980'lerin başından bu yana Türkiye, ithal ikamesine dayalı üretimden vazgeçip, ihracata dayalı, dışa açık ekonomik büyüme modelini benimsemiştir. Bu girişim, Türk firmalarının

rekabet gücünü arttırıp, ekonomimizin tarım ekonomisinden sanayi ekonomisine geçmesini sağlayarak, kişi başına düşen gelirimizi çarpıcı bir şekilde yükseltse de dışa olan bağımlılığımız giderek artmaya devam etmiştir. Türkiye’den daha sonra dışa açılan Çin, Hindistan ve Brezilya ekonomileri ise, kontrollü serbestleşme ve bilinçli kalkınma politikaları ile daha hızlı ve istikrarlı bir gelişme sürecine girerek dünya çapında markalar yaratmışlardır. Özellikle son dönemlerde Çin’in ihracat ve büyüme performansı, gelişmekte olan diğer ülkelere sürekli örnek gösterilmektedir. Dolayısıyla, bu üç ülkenin sağladıkları gelişme süreci, Türkiye ekonomisi için geçerli değildir. Türkiye’de imalat sanayi sektörünün üretim ve dış ticaret yapısında son yıllarda sağlanan nicel gelişmenin nitel dönüşümle desteklenmediği (sanayide derinleşmenin sağlanmadığı), teknik bilgi ve beceri düzeyi düşük, “orta” ve “düşük” teknoloji içerikli sektörlerde uzmanlaştığı, buna karşın “yüksek” teknoloji içerikli sektörlerin üretim ve ihracat paylarının marjinal kaldığı görülmektedir. Başka bir anlatımla, imalat sanayinin üretim ve dış ticaret yapısı teknoloji içeriği düşük geleneksel sektörlerin dışına çıkamamış, bu yapı üretimin ve ihracatın ithalata bağımlılığının artması ile sonuçlanmıştır. Türkiye konjonktürel etkilere maruz kalma açısından BRIC ülkelerinden en çok Rusya ile benzerlik göstermektedir. Türkiye ekonomisinin BRIC üyelerinden farkı sadece yüksek cari işlemler açığı ve dışa bağımlılığın yarattığı istikrarsızlık değildir. Türkiye’nin uyguladığı dışa bağımlı sanayi politikası, genişleme dönemlerinde bile işsizliği düşürmezken; BRIC ülkelerinde, sanayi ve hizmetler sektörlerine yapılan planlı yatırımlar, eğitimde özel sektörün ve yabancı yatırımcıların talepleri doğrultusunda gerçekleştirilen yatırımlar, işsizliği düşürüp, gelir dağılımındaki eşitsizliği de azaltmaktadır. Türkiye’de, devletin veya diğer kurumların yol göstericiliği altında planlı bir sanayi politikasının olmaması ve teşvik politikasında sektörel bir ayırma gidilmemesi firmaların rekabet gücünü arttırmak için teknoloji yatırımlarına yönelmek yerine genelde küçülmeyi tercih etmelerine neden olmaktadır. Rusya dışındaki BRIC ülkelerinde, rekabetçi avantaja sahip olunan sektörlerin araştırılmasına ve özel sektörle karşılıklı işbirliğine önem verilip, teşviklerde seçici davranılarak yönlendirici olunmaya çalışılması, bu ülke firmalarının kısa sürede gelişmiş ülke firmaları ile rekabet edebilecek kapasiteye ulaşmasında etkili olmuştur. Brezilya’nın uçak, kimya, gıda sanayi; Çin’in otomotiv, makine, elektronik ev aletleri, Hindistan’ın yazılım, otomotiv, ilaç sanayi gibi Rusya dışındaki BRIC ülkelerinin dünyada söz sahibi olduğu ürün yelpazeleri ve markaları varken, ülkemizde hizmet ve imalat sanayi henüz bu aşamaya gelememiştir. Ticaret fazlaları ve yüksek tasarruf oranları ile sermaye sorunlarını çözen Çin firmaları, devletin bilinçli teşvik politikaları ve yol göstericiliği sayesinde teknoloji yatırımlarına ağırlık vererek, küresel değer zincirlerinde/ürün ağlarında hızla yükselerek katma değeri yüksek ürünlere yönelirken; telekomünikasyon altyapısında ve internet ağındaki gelişmeleri yakından takip eden Hindistan, yurtdışından hizmet temini sürecinden yararlanan ilk ülke olmuştur. Teknik altyapı ve yabancı dil bilen nüfusu sayesinde önceleri kalifiye olmayan bilgi işlem, çağrı hizmetleri gibi rutin işler için yabancı yatırımcılar tarafından tercih edilen Hindistan firmaları, devletin ve kendilerinin uyguladıkları politikalar ile kalifiye yazılım mühendislik hizmetleri ve yüksek teknoloji hizmetleri için de cazibe merkezi olmuşlardır. Ağırlıklı olarak Çin’in sanayide; Hindistan’ın da hizmet sektöründe çekim merkezi olarak ortaya çıkmasının sonucu olarak Ford, Siemens, Philips, HP, Volkswagen, IBM, Microsoft gibi dünyanın önde gelen çok uluslu şirketleri, teknoloji yoğun hizmet/üretim süreçlerini bu ülkelere kaydırmış; bu oluşum, söz konusu ülke firmalarının değer/yenilik zincirlerinin üst halkalarına çıkararak, rekabet güçlerini yükseltmelerini ve bağlı buldukları ekonomilerin de döviz kısıtı sorununu çözmelerini sağlamıştır. İletişim ve ulaşımdaki teknolojik gelişmeler ile neo-liberal politikalarından yararlanan Çin ve Hindistan’ın büyük nüfus potansiyellerine rağmen hammadde

ve enerji fakiri olmaları, diğer ülkelerden emtia taleplerini ve bunun sonucu olarak da emtia fiyatlarını hızla yükseltmiştir. Yükselen fiyatlar ise enerji ve doğal kaynak zengini ülkeler için önemli bir fırsat olmuştur. Bu süreçten en çok kademeli bir şekilde dışa açılan Rusya ve Brezilya yararlanmışlardır. Özellikle Brezilya firmaları, ağırlıklı olarak hammadde ve enerji sağlayıcısı olarak girdikleri yeni küresel değer zincirlerinde elde ettikleri gelirlerle, teknolojiye yatırım yaparak teknoloji yoğun üretimlerini arttırdıkları ürün portföylerini de zenginleştirmişlerdir. Dünya ekonomisindeki gelişmelerin kendilerine sunduğu fırsatları iyi değerlendiren teknoloji ve beşeri sermaye yatırımlarına ağırlık vererek bugün dünya ekonomisinde önemli bir aktör konumuna gelen başta Çin olmak üzere BRIC ülkeleri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerini etkileyebilecek güce ulaşmışlardır. BRIC ülkeleri içinde, Brezilya'nın aksine, ürün çeşitliliğini arttıramayan Rusya'nın gücü daha ziyade enerji ve maden şirketleri ile sınırlıdır. Kalifiye olmayan ucuz emek gücü gerektiren işlerden girdikleri değer/yenilik zincirlerinde önce yükselen ve katma değeri yüksek işlerde uzmanlaşan pek çok BRIC firması, bugün kendi markalarını yaratıp ürünlerini/hizmetlerini dünyanın dört bir yanına pazarlamaktadırlar.

Türkiye'de sanayi sektörünün daha çok gelişme kaydedebilmesi için, üretim ve dış ticaret yapısını değiştirecek, finansal birikim yerine, reel birikimi öncelikli hedef olarak iktisat politikalarının merkezine koyacak yeni bir yaklaşıma gereksinim vardır. Bu doğrultuda, dış ticaret, teşvik ve teknoloji politikası sanayiye destekleyecek şekilde yeniden düzenlenmeli, sanayinin üretim ve dış ticaret yapısının teknolojik düzeyini artıracak, sanayide derinleşmeyi sağlayacak dönüşümler gerçekleştirilmelidir. Türkiye 2002 yılından sonra kavuştuğu istikrar ve uyguladığı başarılı reformlar sayesinde sıra dışı bir ekonomik performans göstererek birçok makroekonomik göstergede ciddi iyileşmeler sergilemiş ve örnek gösterilen bir kalkınma serüveni yaşamıştır. Bununla birlikte, GSYH'yı 2 trilyon dolara yükselterek dünyanın ilk 10 ekonomisi arasına girmek, Kişi başına düşen geliri 20 bin dolara çıkarmak, 500 milyar dolar ihracat yapmak ve Ar-Ge harcamalarının toplam GSYH'ya oranını %3'e çıkarmak gibi dev 2023 hedeflerine erişmek için, Türkiye'nin bundan sonraki dönemde yeni hamlelere ihtiyacı vardır. Bu yeni hamlelerin ise, Türkiye'nin rekabet gücünü artırmak amacıyla tasarlanması ve dolayısıyla verimlilik artışı temelinde geliştirilmesi gerekmektedir. Küresel rekabetin arttığı mevcut ortamda, rekabet gücü kazanmak için Ar-Ge ve ileri teknolojiye dayalı üretime geçilmesi sürdürülebilir büyüme için zorunlu hale gelmiştir. Bu kapsamda 24 Ocak 1980 kararlarıyla gerçekleştirilen yapısal dönüşümün ve izlenmeye başlanan ihracata dayalı ekonomik büyüme modeli çerçevesinde, Türkiye'nin BRIC ülkeleri gibi ihracat sayesinde ekonomik büyümesini daha çok arttırabilmesi için; serbest dış ticaret önündeki engeller tamamen kaldırılmalıdır, serbest ticaret bölgelerinin sayısı ve etkinliği arttırılmalıdır, gümrük birliğine dâhil olmayan ülkelerle yapılan ikili serbest ticaret anlaşmaları arttırılmalıdır, bu anlaşmaların kapsamı genişletilmelidir. Yurtiçi ve yurtdışı fuar çalışmaları hızlandırılmalıdır. İhracatçılara sağlanan Eximbank kredileri arttırılmalı ve ihracata yönelik üretim yapacak yabancı doğrudan yatırımlarına ek teşvikler sağlanmalıdır. İhracat malları arasında yüksek teknoloji ürünlerin payı arttırılarak, ihracattan elde edilen katma değer yükseltilmesine yönelik olarak; kamu ve özel sektörün Ar-Ge harcamalarını arttırmada düzenlemeler yapılmalıdır, teknoloji ithalatı kolaylaştırılmalıdır, yurtdışı firmalarla ortak üretim anlaşmaları özendirilmelidir, teknoloji yoğun üretim yapacak yabancı yatırımcı firmalara ek teşvikler sağlanmalıdır.

Kaynakça

Adams, W. M. (2001). Green Development: Environment and sustainability in the third world (2.Baskı), London: Routledge.

Aksu, C. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre, Güney Ege Kalkınma Ajansı.

Beyhan, E. (2008). “Sürdürülebilir Kalkınma–Çevre ve Yerel Yönetimler”, Yerel Siyaset Aylık Bilimsel Siyasi Dergi, 35, 12-17.

Bonnett, M. (2013). Sustainable Development, environmental Education and the Significance of being in Place, The Curriculum Journal, 24(2), 250-271.

Çakmak, H. (2014). “Türkiye’nin Coğrafi Yakınlığa Bağlı Dış Ticareti ve Büyüme Üzerindeki Etkisi (1980-2011)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Erzurum.

Çepik, B. (2015). “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Politikaları”, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.

Çiçek, M. E. (2012). “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye’nin Enerji Politikaları ve Nükleer Gereklilik”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Erdoğan, S. (2006). “Türkiye’nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması”, Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi.

Howarth, R. B. (2012). Sustainability, Well-Being and Economic Growth, Minding Nature, 9.

Kapka, S. (2015). “Yükselen Ekonomiler Arasındaki Ticaret Hacminin Çekim Modeli İle Ekonometrik Analizi”, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.

Karahan, H. (2014). Küresel Ekonomi “Taze” Bir Soluk Ararken, Hoşçakal BRIC, Merhaba MINT, SETA, Sayı:100.

Meadows, D. H. & Meadows, D. (1972). Limits to growth, Report to the Club of Rome, New York: Universe Books, Milet, Dennis S. (1999) Disasters by Design: A.

Ozmehmet, E. (2008). “Dünya’da ve Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları”, E-Journal of Yaşar University, Cilt:3, Sayı:12, İzmir.

Özkul, M. F. (2011).” Dünya Ekonomisinde Değişen Dengeler ve Yükselen Ekonomilerin Artan Önemi”, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Parasız, İ. (2004). Türkiye Ekonomisi, Ezgi Yayınevi, Bursa.

Sanwal, M.. (2003). Sustainable Development: Search for New Principles and Priorities, In Global Environmental Governance: the Post-Johannesburg Agenda, Yale Center for Environmental Law and Policy, Bonn.

Takım, A. (2010). “Türkiye’de GSYİH ile İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14 (2): 1-16.

Tecer, M. (2003). Türkiye Ekonomisi, TODAİE Yayınları, Ankara.

Turkishtime Global Export. (2015). BRIC’ın Yıldızı, Zor Virajlardan Geçiyor, HSBC Bank A.Ş..

Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı (2015). Dünya Ekonomisindeki Son Gelişmeler Bülteni, Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Küresel Ekonomik Gelişmeleri İzleme Değerlendirme Dairesi, Sayı:2.

Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı. (2013). Yıllık Ekonomik Rapor 2013.

Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı. (2016). Yıllık Ekonomik Rapor 2016.

Varol, G. M. (2003). “Cumhuriyetin 80. yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi”, Dış Ticaret Dergisi, DTM Yayınları-Ekim.

Yıldırım, U. & Öner, Ş. (2003). “Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Türkiye’ye Yansımaları: GAP’ta Sürdürülebilir Kalkınma ve Yerel Gündem 21”, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, Cilt:12, Sayı:4.

Zengin, E., Başkurt, M. & Es, M. (2014). “Yerel Yönetimler ve Yerel Kalkınma”, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt:3, Sayı:2.

T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2017). <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home> adresinden erişildi. (ET: 01.02.2017)

The World Bank. (2017). <http://data.worldbank.org> adresinden erişildi. (ET: 01.02.2017)

The World Trade Organization. (2017). https://www.wto.org/english/res_e/res_e.htm adresinden erişildi. (ET: 01.02.2017)

International Monetary Fund. (2017). <http://www.imf.org/en/data> adresinden erişildi. (ET: 01.02.2017)

YEŞİL YÖNETİM-FİNANSAL PERFORMANS İLİŞKİSİ: BIST 50 ENDEKSİ'NDE YER ALAN İŞLETMELER ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Öğr. Gör. Nazlıgül GÜLCAN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Öz

İşletmelerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri, bilgi kullanıcılarının taleplerini karşılamalarına bağlı olduğu düşüncesiyle; çevre dostu dış bilgi kullanıcıları çevrede yaşanan olumsuzluklara karşı işletmelerin de duyarlı davranışlar sergilemesini beklemektedir. Bu amaçla yapılan çevre sorumluluğuna ilişkin faaliyetler için işletmelerin faaliyet raporlarında ek maliyetler üstlenerek bu faaliyetleri gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Klasik amaçlarının kar olması çerçevesinde; işletmelerin gerçekleştirdikleri bu çevresel sosyal sorumluluk faaliyetlerinin finansal performansları üzerinde etkisinin olup olmadığının araştırıldığı bu çalışmada; Borsa İstanbul 50 Endeksi'nde yer alan işletmelerin yeşil yönetim çerçevesindeki faaliyetleri ile finansal oranları analiz edilmiştir. Regresyon analiz tekniği kullanılan çalışmada; işletmelerin çevresel sosyal sorumluluk faaliyetlerinin finansal performansları üzerinde etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Sosyal Sorumluluk, Finansal Performans

2283

GREEN MANAGEMENT-FİNANCIAL PERFORMANCE RELATIONSHIP: AN APPLICATION ON BIST 50 INDEXED BUSINESSES

Abstract

The opinion that businesses are able to continue their lives depends on their ability to meet the demands of information users; environment-friendly external information users are expected to exhibit sensitive behavior in the face of adverse environmental conditions. For the activities related to the environmental responsibility carried out for this purpose, it has been revealed that the businesses undertake these activities by assuming additional costs in the activity reports. Within the framework of the profit of classical purposes; this study examines whether the environmental social responsibility activities performed by the businesses have an impact on their financial performance. Businesses located in the Stock Exchange Istanbul 50 Index have analyzed their activities in the green management framework and their financial ratios. In the study using regression analysis technique; has effect on the financial performance of the environmental social responsibility activities of the businesses.

KeyWords: Environmental Social Responsibility, Financial Performance

1. Giriş

İşletmelerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri ya da diğer işletmelerle rekabet edebilmeleri, bilgi kullanıcılarının taleplerini karşılamalarına bağlıdır. Yaşadıkları topluma karşı duyarlı davranarak alacağı kararlarda ve sürdüreceği faaliyetlerde kanunlara, ahlaki değerlere ve insan haklarına saygılı, çevreye verebileceği zararı hesaplayarak hareket eden sosyal işletmeler, XXI.'da küresel sistem içinde, sürdürülebilir kalkınmanın önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir (Korkmaz, 2009:17).

Modern yönetim anlayışına göre, bilgi kullanıcılarından çalışanlara sağlıklı ve güvenli çalışma şartları sunulması ile işe uygun ücret almalarının sağlanması; müşterilerin işletmeler tarafından sunulan mal ve hizmetin ihtiyaçlarına hitap edecek şekilde olması; tedarikçilerin işletmelere sundukları girdilerde kalite, hız, fiyat ve teslim konusunda hassas davranmaları; ortakların ortak bir kalkınma kültürü benimsemeleri ve özellikle de çalışmamızın konusunu oluşturan çevrenin sorunlarına karşı mücadeleci yaklaşımlar sergilemesi ve çevre dostu faaliyetlerde bulunması, işletmelere sosyal varlık niteliği kazandırmıştır. Bu önemle de günümüzde sosyal sorumluluk ve özellikle de çevre yönetimi, işletme faaliyetleri için kaçınılmaz hale gelmiştir.

Çevresel sosyal sorumluluk; işletmelerin çevrede yaşanan olumsuzlukları en aza indirmeye çalışmasını, faaliyetlerini gerçekleştirirken çevreye duyarlı davranışlar sergileyerek çevre dostu üretim teknolojilerini tercih etmesini, kaynakların kısıtlı olması nedeniyle de kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını amaçlar. Bu amaçlarla yapılan çevre sorumluluğuna ilişkin faaliyetler için işletmelerin faaliyet raporlarında ek maliyetler üstlenerek bu faaliyetleri gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Klasik amaçlarının kar olması çerçevesinde; işletmelerin gerçekleştirdikleri bu çevresel sosyal sorumluluk faaliyetlerinin finansal performansları üzerinde etkisinin olup olmadığının araştırıldığı bu çalışmada; Borsa İstanbul 50 Endeksi'nde yer alan işletmelerin yeşil yönetim çerçevesindeki faaliyetleri ile finansal oranları analiz edilmiştir. Regresyon analiz tekniği kullanılan çalışmada; işletmelerin çevresel sosyal sorumluluk faaliyetlerinin finansal performansları üzerinde etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. Yeşil Yönetim

Dünyada sanayileşmeyle ortaya çıkan, beraberinde ileri teknoloji, hızla artan nüfus, kentleşme vb. durumlardan dolayı giderek artan çevre kirliliği; tüm insanlığın yaşamını tehdit eder hale gelmiştir. Bu durum, tüm topluma olduğu gibi işletmelere de önemli sorumluluklar yüklemiştir; böylece; 'yeşil yönetim' kavramı ortaya çıkmıştır.

Yeşil yönetim, kurumsal yönetim ile çevre bilincinin birleşmesiyle oluşan bir kavramdır. Çevreye duyarlı işletmecilik, çevre dostu yönetim ya da yeşil yönetim olarak adlandırılabilen işletmecilik anlayışı, işletmelerin tüm faaliyetlerinde çevreyi dikkate alan, çevreye verilen zararı minimuma indiren, üretim süreçlerini değiştiren, çalışanlarını çevre duyarlılığı konusunda eğiten, çevreye zarar vermeyen teknolojileri kullanan, ekolojik çevrenin korunması için yeni

projeler gerçekleştirmeyi ön planda tutan bir anlayıştır (Karabulut, 2003:1). Ayrıca, yeşil işletmecilik, ekolojik dengeye en az zarar verecek, hatta bu zararı tamamen bertaraf edecek alternatifler üzerine odaklanmak, tedarikçilerini ve tedarikçilerini bu zihniyetle seçmek, yeşil ürün ve hizmeti bir pazarlama stratejisi olmaktan öteye götürmek ve yeşil yaşam kalitesinin yaratıcısı olmak demektir (Korkmaz, 2009:54).

Çevresel sorumluluk duygusu yaşayan işletmeler, topluma faydalı mal ve hizmet üretmenin yanı sıra çevreyi koruyarak gelecek nesillere yaşanacak bir çevre bırakmayı istemektedirler. Artık kalkınma ve çevre koruma kavramları birbirini dışlayan değil, aksine birbirine destek veren kavramlar durumundadır. Zaten sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkesi, tüketilecek doğal kaynakların doğal üreme hızlarını aşmayan bir hızda tüketilmelerini güvence altına almaktır (Özüpek, 2013:49-50). Çevre yönetimi, mal ve hizmet üretimi süreçlerinde, teknolojik süreç, ekonomik büyüme ve sürdürülebilirliği birleştirmek için etkili olan farklı mekanizmalar yoluyla sürdürülebilir kalkınma kavramını dahil etmeyi amaçlar (Silva and Medeiros, 2009:1080).

Çevre yönetimi doğal kaynaklarla-ihyaçlar, üretimle-tüketim, nüfus artışıyla-sürdürülebilir büyüme, dengeli kalkınmayla-yatırım etkinliği, istihdamla-iş barışı arasındaki çelişkileri azaltıcı bir tutum sergilediği ölçüde başarıyı yakalayabilecektir. Yeryüzünü bir bütün olarak ele aldığımızda, hiçbir ülke ya da çevreci oluşumun bunu tek başına daha iyi yaşanır kılması mümkün değildir. Onun için uygulanacak çevre politikalarına uluslararası bir nitelik kazandırılması kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görülmektedir (Karabıçak ve Armağan, 2013:215). Çevresel sorumluluğa ilişkin uluslararası düzeyde yapılan uygulamalardan UN Global Compact (Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi), ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi, ISO 26000 Sosyal Sorumluluk Yönetim Sistemi vd., bu zorunluluğun sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

3. Literatür Araştırması

D'Arcimoles ve Trebucq (2002), çalışmalarında Fransa'daki işletmelerin 1998-2000 dönemlerine ait sosyal sorumluluk faaliyetlerini çalışanlarla ilişkiler, tedarikçi-müşterilerle ilişkiler, paydaşlarla ilişkiler, çevreyle ilişkiler, ürün kalitesi olmak üzere 5 kategoride değerlendirmiş ve bu faaliyetlerin varlık karlılığı, özkaynak karlılığı, satışlardaki nakit akışı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Regresyon analiz tekniği kullanılan çalışmada, incelenen işletmelerin sosyal sorumluluk faaliyetleri ile finansal performansları arasında herhangi bir ilişki söz konusu olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dragomir (2009), Avrupa'daki 60 endüstriyel işletmenin 2008 dönemine ait çevresel sürdürülebilirlik faaliyetleri ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Regresyon analiz tekniği kullanılan çalışmada; incelenen işletmelerin çevreye duyarlı sürdürülebilir faaliyetleri ile finansal performansları arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Moneva (2009), Avrupa'daki 230 işletmenin yöneticilerinin çevresel duyarlılıklarının işletmelerin finansal performanslarına etkisi olup olmadığını incelediği çalışmada; en küçük kareler analiz tekniğini kullanmıştır. Çalışma sonucunda, yüksek çevresel duyarlılık gösteren işletmelerin finansal performanslarının da yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Oeyono vd. (2011), Endonezya'daki 48 işletmenin 2003-2007 dönemine ait ekonomik, çevresel, iş uygulamaları, insan hakları, toplum ve ürün sorumluluklarının faiz ve vergi öncesi kar ile hisse başına kar arasındaki nedensel ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında; korelasyon analiz

tekniki kullanmışlardır. Çalışma sonucunda, incelenen işletmelerin kurumsal sosyal sorumlulukları ile karlılıkları arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Lioui ve Sharma (2012), işletmelerin 1991-2007 dönemlerine ait ekolojik çevreye yönelik sorumluluklarının finansal performanslarında herhangi bir etkiye sahip olup olmadığını tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmalarında; regresyon analiz tekniği kullanmıştır. Çalışma sonucunda, işletmelerin çevre dostu faaliyetleri ile varlık karlılığı, Tobin q değeri arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şimşek (2013), çimento sektöründe faaliyet gösteren 13 işletmenin 2006-2012 dönemine ait emisyon azaltımına yönelik hazırlanmış oldukları raporları ile karlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Korelasyon analiz tekniği kullanılan çalışmada, işletmelerin çevresel sosyal sorumlulukları ile kârlılıkları arasında pozitif bir ilişki olduğu; fakat, korelasyon katsayısı düşük olduğu için ilişkinin şiddetinin güçlü olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

A.m.asce vd. (2013), çalışmalarında geleneksel işletmelerin finansal oranlarının yeşil işletmelerin finansal oranlarıyla karşılaştırılarak işletmelerin çevresel sosyal sorumlulukları ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmışlardır. İnşaat sektöründe faaliyet gösteren 22 işletmenin 2007-2009 dönemine ait verilerin kullanıldığı çalışmada, dupont analiz tekniği kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, yeşil işletmelerin geleneksel işletmelere göre ekonomik kar marjı ile özkaynak karlılığının daha yüksek olduğu, böylece incelenen işletmelerin çevresel sosyal sorumlulukları ile finansal performansları arasındaki pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gonenc ve Scholtens (2016), yakıt sektöründe faaliyet gösteren 2736 işletmenin 2002-2013 dönemi ait çevresel performanslarının finansal performanslarını etkileyip etkilemediğini tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmalarında, regresyon analiz tekniğini kullanmıştır. Çalışmada, çevresel performansların kimya işletmelerinin Tobin q değerini, hisse başına karlılığını, özkaynak karlılığını etkilemediği; kömür işletmelerinin karlılığını azalttığını; petrol ve gaz işletmelerinin karlılıklarını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

4. Yeşil Yönetim-Finansal Performans İlişkisine Yönelik Bir Araştırma

4.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, işletmelerin yeşil yönetim çerçevesinde yaptıkları çevresel sosyal sorumluluk faaliyetleri ile finansal performansları arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Bu amaçla; Borsa İstanbul 50 Endeksi'nde yer alan mali sektör dışındaki işletmelerin 2011-2015 (dahil) yıllık verileri incelemeye alınmıştır. Verilerin tümü, işletmelerin faaliyet ve finansal raporlarından elde edilmiştir.

4.2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmada; yeşil yönetim faaliyetleri; 5 kategoride değerlendirmeye alınmıştır. Bunlar;

-UN Global Compact (Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi): İşletmelerin kalkınma sağlaması amacıyla oluşturulan; insan hakları, çalışma standartları, çevre, yolsuzlukla mücadele konularıyla ilgili ilkeler yayınlayan; yenilik ve gelişme yaratma düşüncesiyle oluşturulan; sosyal sorumluluk yaklaşımı temelli bir sözleşmedir. Bu sözleşmede yer alan 10 ilke ise (<http://www.globalcompactturkiye.org>);

İnsan Hakları

İlke 1: İş dünyası, ilan edilmiş insan haklarını desteklemeli ve haklara saygı duymalı.

İlke 2: İş dünyası, insan hakları ihlallerinin suç ortağı olmamalı.

Çalışma Standartları

İlke 3: İş dünyası, çalışanların sendikalaşma ve toplu müzakere özgürlüğünü desteklemeli.

İlke 4: Zorla ve zorunlu işçi çalıştırma uygulamasına son verilmeli.

İlke 5: Her türlü çocuk işçi çalıştırılmasına son verilmeli.

İlke 6: İşe alım ve işe yerleştirmede ayrımcılığa son verilmeli.

Çevre

İlke 7: İş dünyası, çevre sorunlarına karşı ihtiyati yaklaşımları desteklemeli.

İlke 8: Çevresel sorumluluğu arttıracak her türlü faaliyete ve oluşuma destek vermeli.

İlke 9: Çevre dostu teknolojilerin gelişmesini ve yaygınlaşmasını desteklemeli.

Yolsuzlukla Mücadele

İlke 10: İş dünyası, rüşvet ve haraç dahil her türlü yolsuzlukla savaşmalıdır.

Bu 10 ilke'den 3'ü çevresel sosyal sorumluluk yaklaşımını kapsadığı için çalışmamıza dahil edilmiştir.

-ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi: İşletmelerin faaliyetlerini sürdürürken kaynakların en etkin şekilde kullanılmasını ve çevreye verdikleri zararı en aza indirmeyi amaçlayan sistemdir.

-ISO 26000 Sosyal Sorumluluk Yönetim Sistemi: İşletmelerin hem iç hem dış kullanıcılarına karşı duyarlı davranışlar sergilemesi amacıyla; organizasyonel yönetim, insan hakları, çalışan uygulamaları, çevre, adil çalışma uygulamaları, tüketici meseleleri, toplumsal katılım ve gelişme çerçevesinde oluşturulan sistemdir.

-Avrupa Birliği Çevre Ödülleri: İşletmelerin sürdürülebilir çevresel, sosyal ve ekonomik çalışmalar gerçekleştirmesi amacıyla; bu çalışmalarını gerçekleştiren işletmeleri her yıl Yönetim, Ürün/Hizmet ve Süreç kategorileriyle değerlendiren ödüldür. Avrupa Birliği üyesi olmamasına rağmen Türkiye'de de yapılan bu program, Bölgesel Çevre Merkezi Türkiye ve Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile önderliğinde düzenlenmektedir.

-Faaliyet raporlarında çevresel sorumluluğa ilişkin açıklama: İşletmelerin dönemsel olarak yayınlamak zorunda oldukları faaliyet raporlarında herhangi bir çevresel sosyal sorumluluk faaliyetinde bulunup bulunmaması; yeşil yönetim kriteri olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmamızda; işletmelerin 2011-2015 (dahil) yıllık faaliyet raporları incelenmiş; incelenen yılda bu 5 kategoriden herhangi birine sahip olması durumunda 1 sahip olmaması durumunda 0 verilerek bir puanlandırma sistemi oluşturulmuştur. Böylece 5 yılın sonunda yeşil yönetim

çerçevesinde yapmış oldukları performanslarının toplamı hesaplanmıştır. Bu hesaplama sonundaki toplam değerler; 0=Hiçbir performansı yok, 1=Çok kötü performans, 2=Kötü performans, 3=Orta performans, 4=İyi performans, 5=Çok iyi performans olarak derecelendirilerek, ölçüklendirilmiştir.

Finansal performans göstergesi olarak;

- Asit-Test Oranı: (Dönen Varlıklar-Stoklar)/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
- Nakit Oran: (Hazır Değerler+Menkul Kıymetler)/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
- Yabancı Kaynak Oranı: (Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar+Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar)/Kaynaklar
- Yabancı Kaynak/Özkaynak Oranı: (Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar+Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar)/Özkaynaklar
- UVYK/Özkaynak Oranı: Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar/Özkaynaklar
- Alacak Devir Hızı: Net Satışlar/Ortalama Ticari Alacaklar
- Stok Devir Hızı: Satışların Maliyeti/Ortalama Stoklar
- Özkaynak Karlılık Oranı: Dönem Net Karı/Özkaynaklar
- Varlık Karlılık Oranı: Dönem Net Karı/Varlıklar
- Dönem Net Karlılık Oranı: Dönem Net Karı/Net Satışlar

Ayrıca; çalışmada kontrol değişkeni olarak; işletmelerin büyüklükleri (varlık toplamı), yabancı kaynak toplamı ve yaşı dikkate alınmıştır.

4.3. Araştırmanın Modeli:

Araştırmanın amacına uygun olarak belirlenen çoklu regresyon modeli;

Finansal Performans (Asit-test, Nakit, Yabancı kaynak, Yabancı kaynak/Özkaynak, UVYK/Özkaynak, Alacak devir hızı, Stok devir hızı, Özkaynak karlılık, Varlık karlılık, Dönem net karlılık) = $\beta_1 + \beta_2$ (Yeşil yönetim) + β_3 (Büyüklük) + β_4 (Yabancı kaynak toplamı) + β_5 (Yaş) + ϵ

4.4. Araştırmanın Analiz ve Bulguları

Araştırmaya katılan işletmelerin, yeşil yönetim-finansal performans ilişkisinin tespitine ilişkin tanımlayıcı istatistik bilgileri olan değişkenler, gözlem sayıları, minimum-maksimum değerleri, ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 1’de yer almaktadır. Tablo 1’e göre;

Ortalamaya göre; en yüksek ortalamaya varlık toplamı ($\bar{X}$ =5609740562), en düşük ortalamaya dönem net karı ($\bar{X}$ =0,0499); Standart sapmaya göre; en yüksek standart sapmaya varlık toplamı (σ = 5508360677), en düşük standart sapmaya ise varlık karlılığı (σ =0,0633); Minimum değere göre; en düşük minimum değere yabancı kaynak/özkaynak oranı (-26,9475), en yüksek minimum değere varlık toplamı 47493761; Maksimum değere göre; en düşük maksimum değere varlık karlılığı (0,2460), en yüksek maksimum değere varlık toplamı (26184223000)

sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, araştırmaya alınan işletmelerin incelenen dönemlerde yapmış oldukları çevresel performanslarının ortalaması $\bar{X}=1,63$ 'dür.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Gözlem	Ortalama	Minimum	Maksimum	Standart Sapma
Asit-Test	120	1,4022	0,2821	7,0266	0,9654
Nakit	120	0,6183	0,0038	4,1996	0,7252
YK	120	0,5481	0,1417	1,0387	0,1874
YK/Özk	120	1,5529	-26,9475	10,1644	3,1746
UVYK/Özk	120	0,2390	0,0212	0,7555	0,1541
ADH	120	12,784	2,6298	192,2333	28,6155
SDH	120	14,6621	0,0000	136,8427	24,9074
ÖzkKar	120	0,1253	-0,7179	3,0999	0,3443
VarKar	120	0,0505	-0,1519	0,2460	0,0633
DNK	120	0,0499	-0,9155	1,1217	0,1780
VarTop	120	5609740562	47493761	26184223000	5508360677
Yaş	120	45,08	14	78	16,103
BorçTop	120	2926220548	7808452	11784969000	2371867509
YeşilYönD	120	1,63	0	3	0,861

2289

Araştırmaya katılan işletmelerin yeşil yönetim çerçevesinde yaptıkları çevresel sosyal sorumluluk faaliyetleri ile finansal performansları arasındaki dereceyi tespit etmek amacıyla yapılan korelasyon analizinin sonuçları Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Korelasyon Matrisi:

	AT	NO	YK	YKÖ	UYK	AD	SD	ÖK	VK	DN	VT	YA	BT	Ç

						Ö	H	H			K		Ş		P
AT		1													
NO		0,71 4	1												
YK		-,536	,46 1	1											
YKÖ		-,194	- ,13 8	,25 9	1										
UYK Ö		-,080	-,10	,61 7	,058	1									
ADH		-,214	- ,06 6	,32 7	,281	,272	1								
SDH		,089	,19 2	,02 0	-,288	,250	- ,03 7	1							
ÖK		,013	- ,03 4	,09 4	-,778	,060	- ,22 7	,25 2	1						
VK		,224	,13 0	- ,35 4	-,019	-,428	- ,26 1	- ,08 6	,27 9	1					
DNK		,238	,20 5	- ,32 6	,294	-,328	- ,08 9	- ,07 5	,01 9	,68 5	1				
VT		,095	,23 3	- ,14 6	-,018	,004	,00 8	,46 1	- ,01 8	,10 8	,12 6	1			
YAŞ		-,023	- ,09 3	,17 8	,027	,092	,16 9	- ,39 7	,14 4	,11 1	,05 5	,01 5	1		
BT		-,137	,01 2	,25 5	,125	,226	,16 5	,36 0	- ,02	- ,06	- ,01	,86 9	,11 0	1	

2290

									4	0	6				
YYD		-,095	-,064	,216*	,012	,291**	-,127	,102	,138	-,055	-,103	,26**	-,046	,411**	1

*: %1 anlamlılık düzeyinde; **: %5 anlamlılık düzeyinde geçerlidir.

AT: Asit-test oranı, NO: Nakit oran, YK: Yabancı kaynak oranı, YKÖ: Yabancı kaynak/Özkaynak oranı, UYKÖ: Uzun vadeli yabancı kaynaklar/Özkaynaklar, ADH: Alacak devir hızı, SDH: Stok devir hızı, ÖK: Özkaynak karlılık oranı, VK: Varlık karlılık oranı, DNK: Dönem net karlılık oranı, VT: Varlık toplamı, YAŞ: Yaş, BT: Borç Toplamı, YYP: Yeşil Yönetim Performansları.

Tablo 2'ye göre; işletmelerin yeşil yönetim düzeyleri ile yabancı kaynak, yabancı kaynak/özkaynak, uvyk/özkaynak, stok devir hızı, özkaynak karlılık oranları, varlık toplamı ve borç toplamı arasında pozitif bir ilişki söz konusu olup; ayrıca, bu ilişki yabancı kaynak oranı %1, uvyk/özkaynak, varlık toplamı ve borç toplamı %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır.

Tablo 3: Regresyon Analizi Sonuçları

ASİT-TEST ORANI	Sabit Terim	Yeşil Yönd	VarTop	Yaş	BorçTop		
r	-	-,095	,095	-,023	-,137	R	,460
B	1,337	,073	1,608	,004	-3,941	R2	,211
β	-	,065	,918	0,073	-,968	F	7,698
σ	,294	,105	,000	,005	,000	p	,000
NAKİT ORAN		Yeşil Yönd	VarTop	Yaş	BorçTop		
r	-	-0,65	,233	-,093	,012	R	,451
B	,664	,015	1,197	-,001	-2,394	R2	,204
β	-	,017	,909	-,020	-,783	F	7,351
σ	,222	,079	,000	,004	,000	p	,000
YABANCI KAYNAK ORANI		Yeşil Yönd	VarTop	Yaş	BorçTop		

r	-	,216	-,146	,178	,255	R	,785
B	,469	-,007	-5,108	,000	1,241	R2	,617
β	-	-,033	-1,501	,027	1,570	F	46,290
σ	,040	,014	,000	,001	,000	p	,000
YABANCI KAYNAK/ ÖZKAYNAK ORANI		Yeşil Yönd	VarTop	Yaş	BorçTop		
r	-	,012	-,018	,027	,125	R	,303
B	1,847	-,430	-3,299	-,009	9,032	R2	,092
β	-	-,117	-,572	-,044	,675	F	2,901
σ	1,037	,371	,000	,018	,000	p	,025
UVYK/ÖZKAYNAK ORANI		Yeşil Yönd	VarTop	Yaş	BorçTop		
r	-	,291	,004	,092	,226	R	,472
B	,146	,029	-2,003	,000	5,066	R2	,223
β	-	,160	-,716	,025	,779	F	8,232
σ	,047	,017	,000	,001	,000	p	,000
ALACAK DEVİR HIZI		Yeşil Yönd	VarTop	Yaş	BorçTop		
r	-	-,127	,008	,169	,165	R	,430
B	12,263	-9,974	-3,352	,129	1,015	R2	,185
β	-	-,300	-,645	,073	,841	F	6,510
σ	8,853	3,172	,000	,154	,000	p	,000
STOK DEVİR HIZI	Sabit Terim	Yeşil Yönd	VarTop	Yaş	BorçTop		

r	-	,102	,461	-,397	,360	R	,614
B	33,059	-1,424	2,032	-,633	3,636	R2	,377
β	-	-,049	,449	-,409	,035	F	17,390
σ	6,736	2,413	,000	,117	,000	p	,000
ÖZKAYNAK KARLILIK		Yeşil YönD	VarTop	Yaş	BorçTop		
r	-	,138	-,018	,144	-,024	R	,244
B	-,130	,086	9,548	,004	-3,845	R2	,059
β	-	,215	,153	,181	-,265	F	1,812
σ	,114	,041	,000	,002	,000	p	,131
VARLIK KARLILIK		Yeşil YönD	VarTop	Yaş	BorçTop		
r	-	-,055	,108	,111	-,060	R	,376
B	,021	,005	8,484	,001	-1,999	R2	,141
β	-	,067	,737	,185	-,748	F	4,724
σ	,020	,007	,000	,000	,000	p	,001
DÖNEM KARLILIK	NET	Yeşil YönD	VarTop	Yaş	BorçTop		
r	-	-,103	,126	,055	-,106	R	,303
B	,020	-,008	1,902	,001	-3,926	R2	,092
β	-	-,038	,588	,102	-,523	F	2,911
σ	,058	,021	,000	,001	,000	p	,025

Araştırmada incelenen 24 işletmenin yeşil yönetim düzeyleri ile finansal performans arasındaki ilişkinin ne şekilde olduğunu ortaya koymak amacıyla yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda;

-Asit-test, nakit, yabancı kaynak, uzun vadeli yabancı kaynak, alacak devir hızı, stok devir hızı, varlık karlılık oranlarının p değerleri ($p=,00$) $0,01$ 'den küçük olduğu için, bu oranlar ile yeşil yönetim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur.

-Asit-test oranındaki değişimin %21,1'ini, nakit orandaki değişimin %20,4'ünü, yabancı kaynak oranındaki değişimin %61,7'sini, yabancı kaynak/özkaynak oranındaki değişimin %0,92'sini, uzun vadeli yabancı kaynak/özkaynak oranındaki değişimin %22,3'ünü, alacak devir hızı oranındaki değişimin %18,5'ini, stok devir hızı oranındaki değişimin %37,7'sini, özkaynak karlılık oranındaki değişimin %0,59'unu, varlık karlılık oranındaki değişimin %1,41'ini, dönem net karlılık oranındaki değişimin %0,92'sini yeşil yönetim düzeyleri ile varlık toplamı, yaş ve borç toplamı birlikte açıklamaktadır.

-Yeşil yönetim düzeyleri ile finansal performans göstergeleri arasındaki ilişkilere bakıldığında; en yüksek ilişki uzun vadeli yabancı kaynak oranı ile yeşil yönetim düzeyleri arasında ($r=,291$) olduğu görülmektedir.

-Yeşil yönetim düzeyleri ile finansal performans göstergeleri arasındaki ilişkiye bakıldığında ise; yeşil yönetim düzeylerinin asit-test oranı ile ($r=-,095$), nakit oranı ile ($r=-,065$), yabancı kaynak oranı ile ($r=,216$), uzun vadeli yabancı kaynak oranı ile ($r=,012$), alacak devir hızı oranı ile ($r=-,127$), stok devir hızı ile ($r=,102$), varlık karlılık oranı ile ($r=-,055$) düzeyinde korelasyon görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, regresyon denklemi ise;

Finansal Performans (Asit-test Oranı)=

$$1,337+(,073*YeşilYönD)+(1,608*VarTop)+(,004*Yaş)+(-3,941*BorçTop)$$

Finansal Performans (Nakit Oran)=

$$,664+(,015*YeşilYönD)+(1,197*VarTop)+(-,001*Yaş)+(-2,394*BorçTop)$$

Finansal Performans (Yabancı Kaynak)=

$$,469+(-,007*YeşilYönD)+(-5,108*VarTop)+(,000*Yaş)+(1,241*BorçTop)$$

Finansal Performans (Yabancı Kaynak/Özkaynak)=

$$1,847+(-,430*YeşilYönD)+(-3,299*VarTop)+(-,009*Yaş)+(9,032*BorçTop)$$

Finansal Performans (UVYK/Özkaynak)=

$$,146+(,029*YeşilYönD)+(-2,003*VarTop)+(,000*Yaş)+(5,066*BorçTop)$$

Finansal Performans (Alacak Devir Hızı)=

$$12,263+(-9,974*YeşilYönD)+(-3,352*VarTop)+(,129*Yaş)+(1,015*BorçTop)$$

Finansal Performans (Stok Devir Hızı)=

$$33,059+(-1,424*YeşilYönD)+(2,032*VarTop)+(-,633*Yaş)+(3,636*BorçTop)$$

Finansal Performans (Özkaynak Karlılık)=

$$-,130+(,086*YeşilYönD)+(9,548*VarTop)+(,004*Yaş)+(-3,845*BorçTop)$$

Finansal Performans (Varlık Karlılık)=

$$,021+(,005*YeşilYönD)+(8,484*VarTop)+(,001*Yaş)+(-1,999*BorçTop)$$

Finansal Performans (Dönem Net Karlılık)=

,020+(-,008*YeşilYönD)+(1,902*VarTop)+(,001*Yaş)+(-3,926*BorçTop)

5. Sonuç

Çevresel sosyal sorumluluk; işletmelerin çevrede yaşanan olumsuzlukları en aza indirmeye çalışmasını, faaliyetlerini gerçekleştirirken çevreye duyarlı davranışlar sergileyerek çevre dostu üretim teknolojilerini tercih etmesini, kaynakların kısıtlı olması nedeniyle de kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını amaçlar.

İşletmelerin yaşamlarını devam ettirebilmeleri, bilgi kullanıcılarının taleplerini karşılamalarına bağlı olduğu düşüncesiyle; çevre dostu dış bilgi kullanıcıları çevrede yaşanan olumsuzluklara karşı işletmelerin de duyarlı davranışlar sergilemesini beklemektedir. Bu amaçla yapılan çevre sorumluluğuna ilişkin faaliyetler için işletmelerin faaliyet raporlarında ek maliyetler üstlenerek bu faaliyetleri gerçekleştirdikleri ortaya çıkmıştır. Klasik amaçlarının kar olması çerçevesinde; işletmelerin gerçekleştirdikleri bu çevresel sosyal sorumluluk faaliyetlerinin finansal performansları üzerinde etkisinin olup olmadığının araştırıldığı bu çalışmada; Borsa İstanbul 50 Endeksi'nde yer alan işletmelerin yeşil yönetim çerçevesindeki faaliyetleri ile finansal oranları analiz edilmiştir.

Regresyon analiz tekniği kullanılan çalışmada; yeşil yönetim düzeyleri ile finansal performans göstergeleri arasındaki ilişkiye bakıldığında ise; yeşil yönetim düzeylerinin asit-test oranı ile ($r=-,095$), nakit oranı ile ($r=-,065$), yabancı kaynak oranı ile ($r=,216$), uzun vadeli yabancı kaynak oranı ile ($r=,012$), alacak devir hızı oranı ile ($r=-,127$), stok devir hızı ile ($r=,102$), varlık karlılık oranı ile ($r=-,055$) düzeyinde ilişki olduğu görülmektedir.

6. Kaynakça

A.m.asce, Y. L., A.m.asce, Q. C. ve Le, Y. (2013), Turning Green to Gold in the Construction Industry: Fable or Fact?, Journal of Construction Engineering and Management, Vol. 139, No. 8.

Dragomir, V. D. (2009), Environmentally Sensitive Disclosures and Financial Performance in A European, Emerald Journal of Accounting&Organizational Change, Vol. 6, No. 3.

D'arcimoles, C-H., and C. Trebuçq, (2002), The Corporate Social Performance-Financial Performance Link: Evidence from France, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=306599 (Erişim Tarihi: 15.04.2017).

Gonenc, H. ve Scholtens, B. (2016), Environmental and Financial Performance of Fossil Fuel Firms: A Closer Inspection of Their Interaction, Science Direct Ecological Economics 132.

Karabıçak, M. ve Armağan, R. (2004), Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 9, S. 2.

Karabulut, E. (2003), İşletmelerde Çevre Bilinci ve Yeşil Yönetim Uygulamalarının İşletme Başarısına Katkısını İncelemeye Yönelik Bir Araştırma, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Korkmaz, S. (2009), İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları, Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Lioui ve Sharma (2012), Environmental Corporate Social Responsibility and Financial Performance: Disentangling Direct and İndirect Effects, Ecological Economics V. 78.

Moneva, J. M. ve Ortas, E. (2009), Corporate Environmental and Financial Performance: A Multivariate Approach, Emerald Industrial Management&Data Systems, Vol. 110, No. 2.

Oeyono, J., Samy, M. ve Bampton, R. (2011), An Examination of Corporate Social Responsibility and Financial Performance A Study of the Top 50 Indonesian Listed Corporations, Emerald Journal of Global Responsibility Vol. 2, No. 1.

Özüpek, M.N. (2013), Kurum İmajı ve Sosyal Sorumluluk, Konya: Eğitim Kitabevi.

Silva, G.C.S. and Medeiros, D.D. (2004), Environmental Management in Brazilian Companies, Management of Environmental Quality: An International Journal Vol. 15, No. 4.

Şimşek, N. (2013), Kurumsal Sosyal Sorumluluk Raporlaması ile Finansal Performans Arasındaki İlişki: Borsa İstanbul' da İşlem Gören Çimento Şirketleri Üzerine Bir Araştırma, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

KADIN YOKSULLUĞUYLA MÜCADELEDE MİKROKREDİNİN ROLÜ: ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Ömer Faruk ASLAN

Atatürk Üniversitesi, İspir Hamza Polat Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon
Bölümü

Yrd. Doç. Dr. Emine Demet EKİNCİ HAMAMCI

Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Öz

Günümüzde yoksulluk dünya geleceğini tehdit eden en önemli küresel sorunlardan biri olarak algılanmakta ve sorunun çözümü ülkelerin en önemli gündem maddesi olmaktadır. Bu noktada ülkeler yoksulluğu yok etmek ya da en azından minimum düzeye indirmek amacıyla gerek uluslararası gerekse ulusal bazda mücadele etmekte ve yoksullukla ilgili stratejiler geliştirmektedirler. Bu stratejilerden biri de son dönemin popüler uygulaması mikrokredidir. Mikrokredi, düşük kredilerle ticari bankaların uygulamış oldukları normlara uygun olmayan dar gelirli kadınları kapsayan herhangi bir kefalet veya ipotek işlemi gerektirmeyen bir borç verme yöntemidir. Bu çalışmada, Erzurum ilinde mikrokredi kullanan kadınların mikrokredi öncesi ve sonrası ekonomik koşullarına bakılarak mikrokredinin başarısını tespit etmek amaçlanmıştır. Erzurum ilinde 122 adet Türkiye Grameen Mikrofinans Programı (TGMP) üyesine yapılan anketten elde edilen bulgulara göre, mikrokredi katılımcıların gelir seviyesini artırmaktadır. Ayrıca, mikrokredi, sermaye eksikliğinden dolayı çalışamayan kadınların ekonomik hayata girmelerine yardımcı olmaktadır. Son olarak, kadınlar para kazanmaya başladıkları zaman kendilerine güvenmeye başlamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele, Mikrokredi, Grameen Bank

A ROLE OF MICROCREDIT ON THE STRUGGLE AGAINST WOMEN'S POVERTY: A CASE STUDY ON ERZURUM

Abstract

Today, poverty is perceived as one of the most important global problems which threatens to the future of world and the solution of the problem is become to the most important topic of countries agenda. At this point, countries struggle at both international and national level to reduce minimum level of poverty or eliminate it and develop strategies about poverty. One of these strategies is microcredit which is popular practice in recently. Microcredit is a lending method including the low-income women that doesn't require any guarantee and conform to the norms applied by commercial banks. In this study, it is aimed to identify the success of microcredit by looking economic conditions of women who use the microcredit in before and after having microcredit in Erzurum. According to the findings which obtained from the survey on the members of Turkey Grameen Microfinance Program (TGMP) in Erzurum, microcredit

increases the income level of participants. Also, microcredit helps to women who don't work due to lack of capital for attending economic life of women's. Finally, it is seen that when the women earn money, they become to believe in themselves.

Keywords: Woman, Poverty, The Struggle with Poverty, Microcredit, Grameen Bank

*Aslan, Ömer Faruk (2015). "Kadın yoksulluğuyla mücadelede mikrokredinin rolü: Erzurum üzerine bir alan araştırması" adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır

YOKSULLUK, KADIN YOKSULLUĞU VE MİKROKREDİ KAVRAMI

Yoksulluk, temelde az gelişmiş ülkelerin problemi olarak kabul edilse de, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun bütün toplumlarda ortaya çıkabilmektedir. Günümüzde dünya nüfusuna bakıldığında yaklaşık 1,2 milyar kişinin yoksulluk sınırının altında yaşadığı görülmektedir. Söz konusu rakam gelişmekte olan ülkelerdeki nüfusun yaklaşık % 21'ini kapsamaktadır(Mikrokredi Türkiye Grameen Bank Mikro Finans Programı, 2005: 7). Artan yoksulluk sorunu ise son zamanlarda devletlerin yoksulluğu gidermek için çareler aramaya daha fazla yönlendirmiştir.

Yoksul sözcüğü "geçinmekte sıkıntı çeken, yeterli düzeyde parası olmayan veya rahat bir yaşam için gerekli olan araçlara sahip bulunmayan kişi" olarak tanımlanmaktadır(Aktan ve diğerleri, 2002: 1). Yoksulluk ise "günlük temel ihtiyaçların tamamını veya büyük bir kısmını karşılayacak yeterli gelire sahip olmama durumu"nu ifade etmektedir(<http://tr.wikipedia.org/wiki/Yoksulluk>, 10.02.2015). Dünya Bankası'na göre yoksulluk ise "açlık çekmek, barınacak bir yerin olmaması, doktora ulaşamamak, bir okula sahip olamamak, okuryazar olamamak, iş sahibi olamamak, gelecekte endişe duymak ve sadece günlük yaşamsal faaliyetlerini yerine getirmeye çabalamak, su kirliliğinden dolayı çocukların ölmesi, güçsüzlük, kendini temsil etmekten ve özgürlükten yoksun olmaktır(Korkmaz ve diğerleri, 2007:100).

Yoksulluğu nedenlerine baktığımızda ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği gibi bölgeden bölgeye, bölge içinde yaşa, dini inanca, ırka, dünya görüşüne, eğitime, gelir düzeyine göre de farklılık göstermektedir. Hatta yerleşim yerleri ve gelişmişlik düzeyine bağlı olarak da değişmektedir(Şenses, 2009: 146). Bundan dolayı yoksulluğun nedenlerinin belirlenmesinde fikir birliği sağlanamamaktadır. Ayrıca bazı düşünürler, yoksulluğun ülkelerin ekonomik gücüne ve etnik yapısına bağlı olduğunu savunmaktadır(Curtis ve diğerleri, 2012: 148).

Yoksulluk sadece kadını ilgilendiren bir kavram değildir. Ancak aile yapısının değişmesi, boşanmaların artması, evlilik dışı çocuk sahibi olma oranının artması ve çocukların aile içinde kadın tarafından bakılması gibi nedenlerden dolayı ilk defa 1995 yılında düzenlenen 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planı'nda "kadınların yoksullaşması" kavramı kullanılmıştır(Şener, 2010: 21).

Mikrokredi kavramı ise düşük kredilerle ticari bankaların uygulamış oldukları normlara uygun olmayan dar gelirli kadınları kapsayan herhangi bir kefalet veya ipotek işlemi gerektirmeyen bir borç verme yöntemidir(Türkiye Grameen Mikrofinans Programı, 2015: 4). Mikrokredi, kırsal ve kentsel alanlarda yaşayan yoksul kadınlara, kefaletsiz ve teminatsız kredi tahsis edip yoksulluk sınırını aşmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır(Nieto ve diğerleri, 2007:132). Kredinin kadınlara yönelik olması; bankaların kadınlara kredi verilmesinde isteksiz olmasının sonucu olarak dışlanmış olmaları ve ailede kadınların elde etmiş oldukları kazançlarının genellikle

kendi ailesi tarafından harcamasından kaynaklanmaktadır(Dineen ve diğerleri, 2015: 24). Fakat bazı yazarlar tarafından mikrokredinin fakirin fakirine verilmesi yanlış olarak görülmektedir. Bu bireylerin zaten borç içinde olduğu kredi alarak daha da borçlanacağı ve yoksulluk seviyesinin artacağı iddia edilmektedir(Erdemir, 2010: 169).

MİKROKREDİNİN DOĞUŞU VE TÜRKİYE'DE UYGULANIŞI

Yoksulluk, tüm toplumlarda çağımızın büyük bir hastalığı konumundadır. Yoksullukla mücadelede birçok toplum çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Ama bu yöntemlerden hiç biri Bangladeşli Prof. Dr. Muhammed Yunus'un bulmuş olduğu yöntem kadar etkili ve masrafsız olmamıştır. Diğer yöntemlerde yoksullukla mücadele için büyük miktarda paraya ihtiyaç vardır. Fakat Prof. Dr. Yunus'un yönteminde çok büyük miktarda paralara gerek olmamaktadır ve küçük meblağdaki paralarla büyük işler yapılmaktadır. Grameen Bankası'nın doğuşu Yunus ile Safiye Begüm arasında geçen konuşmaya bağlıdır. 1974'te Bangladeş'te yoksulluk aşırı derecede hissedilmesiyle birlikte Prof. Dr. Yunus, yoksullukla mücadeleyi üniversitede ders vermekle çözemeyeceğini, çözümün ancak yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı köylerde gözlem yaparak bulunacağını anlamış ve yoksulluğun yaşandığı köylere giderek çalışmalar yapmıştır. Yunus'un görüşmüş olduğu yoksullardan biri olan Begüm, Jobra köyünde yaşamakta ve bambu ağacından tabure yapmaktadır. Sermayesi olmadığı için aracidan (tefeciden) borç malzeme alıp tabureyi o akşam satmak zorunda kalmaktadır. Bu satıştan da 2 Cent kazanmaktadır. Yunus, Begüm'ün borç para bulup kendi malzemesini aldığıda daha fazla satabileceğini ve bunun içinde sadece 22 Cente ihtiyaç olduğunu hesaplamıştır. O köyde de bunun gibi borç alan 42 kişi olduğunu saptamıştır. Bu kişilerin tamamına gerekli olan para 27 \$ olarak tespit etmiştir. Bunun üzerine ilk olarak kendisi kredi vermeye başlamıştır. Daha sonra kredinin düzenli bir kurum tarafından verilmesi gerektiğini düşünerek 1976'da Grameen Bankası'nı kurarak yoksul kesime kredi dağıtmaya başlamıştır(Yunus, 2003: 13-24).

Türkiye'de mikrokredi uygulaması ilk defa dönemin T.C. Başbakanı Recep Tayyip ERDOĞAN'ın vermiş olduğu çeklerle, 18 Temmuz 2003'te Diyarbakır'da uygulanmıştır. Türkiye'de uygulanmanın koordinasyonu görevi ise Diyarbakır milletvekili Prof. Dr. Aziz AKGÜL'e verilmiştir. Daha sonra Mardin, Batman, Erzincan, Gaziantep, Kahramanmaraş, Aydın, Niğde, Ankara, Çankırı, Malatya, Yozgat, Zonguldak, Amasya, Tokat, Kırşehir, Sivas, Rize, Denizli, Manisa, Hatay, Balıkesir, Çorum, Eskişehir, Samsun, Siirt, Kayseri, Konya, Artvin, Isparta ve Bilecik'te uygulanmaya başlanmıştır. Günümüzde ise 69 ilde ve 106 şubeye faaliyette bulunmaktadır. İlerleyen yıllarda bu uygulamalar 81 ilin tamamına yayılması hedeflenmektedir.

Kuruluş aşamasında mikrokredinin finansman kaynağı olarak Valilik bütçesinden verilmekle birlikte diğer büyük finansman kaynağını özel teşebbüslerin yapmış oldukları bağışlardan oluşmaktadır. Günümüzde ise %90'ını mikrokredi alan kişilerden tahsil edilen gelirler ile %10'u ise bağışlardan karşılanmaktadır. Kredilerin geri ödeme oranının %100'e yakın olması aynı zamanda mikrokredinin finansman kaynağını da oluşturmaktadır. Mikrokredinin dış fon bağımlılığı bulunmamaktadır(Morshed, 2010: 99).

ARAŞTIRMANIN AMACI VE KONUSU

Araştırmanın amacı, yoksullukla mücadelede son dönemin önemli araçlarından biri olan mikrokredinin söz konusu mücadelede oynadığı rolünü tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda

Erzurum il merkezinde mikrokrediden faydalanan kadınların ekonomik, sosyal, kültürel ve refah değişimlerini ele almak araştırmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Araştırmada anket yöntemi kullanılmıştır. Üç bölümden oluşan anket, kapalı uçlu sorulara dayanmaktadır. Ancak yoksulluk gibi geniş bir konu ele alındığı için ankette açık uçlu sorularda yer almış ve mümkün olduğunca katılımcıların sorulara farklı bakış açıları da belirlenmeye çalışılmıştır.

Anket formuna son şeklini vermeden önce gerek yerli gerekse yabancı kaynaklardan geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda araştırmada kullanılan anket formu nihai şeklini almıştır. Anket üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, katılımcıların demografik ve göç özellikleri, ikinci kısımda mikrokredi kullanım sürecine ilişkin sorular, üçüncü kısımda ise mikrokredi kullanım sonrası, katılımcıların yoksulluk, tasarruf ve sağlık güvencesine yönelik hayatlarında değişiklik olup olmadığını belirleyen sorulardan oluşmaktadır

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE HİPOTEZLERİ

Anket Şubat-Mart 2015 dönemini kapsayan iki aylık süre zarfında Mikrokredi Şube müdürü ve görevlilerinin eşliğinde bizzat araştırmacı tarafından yapılmıştır. Araştırmacı Şube'nin mikrokredi kullananlar için düzenlediği merkez toplantılarına katılarak yüz yüze görüşmeleri ile anket katılımını sağlamıştır.

Araştırmada standart sapma, aritmetik ortalama, frekans dağılımı istatistiksel yöntemleri, T-testi ve Anova analiz yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 20.0 (Statistical Program For Social Sciences) programı ile analiz edilmiştir.

- 1) Mikrokredinin hedef kitlesi ile düşük gelirli kadınlar arasındaki ilişki,
- 2) Kadınların mikrokredi kullandıktan sonraki gelir ve yaşam standartları arasındaki ilişki,
- 3) Mikrokredi uygulaması ile kadınların tasarruf eğilimleri arasındaki ilişki
- 4) Mikrokredi sonrası para kazanmaya başlayan kadınların aile ilişkilerinde durumları
- 5) Mikrokredi sonrası para kazanmaya başlayan kadınla toplumdaki saygınlığı arasındaki ilişki
- 6) Mikrokredi sonrası kadınların çocuklarına yaptıkları eğitim/eğitim dışı masrafları arasında ilişki,
- 7) Mikrokredi sonrası kadınlar ile sağlık gereksinimleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

ARAŞTIRMA BULGULARI VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonuçlarıyla katılımcıların demografik ve göç bilgileri, mikrokredi kullanım sürecine dair yoksullukla ilgili bilgiler elde edilmiştir. Anket sonuçları grafik ve tablolara aktarılmıştır. Ayrıca çalışmada katılımcıların mülakatlarına yer verilmiş bazen gözlem yöntemi ile elde edilen bilgiler aktarılmış bazen de mikrokredi sorumlusundan elde edilen veriler ortaya konulmuştur.

3.5.1. Katılımcıların Demografik ve Göç Özelliklerine Yönelik Bulgular

Tablo 3.1'de katılımcılara ait demografik ve göç özellikleri aktarılmaktadır.

Tablo 3.1. Araştırmaya Katılan Mikrokredi Kullanıcıların Demografik Özelliklerine göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Yaş Aralığı		
15-24	7	5,7
25-34	23	18,9
35-54	78	63,9
55- +	14	11,5
Toplam	122	100,0
Eğitim Durumu		
Okur- Yazar Değil	9	7,4
Okur- Yazar	5	4,1
İlköğretim	82	67,2
Lise	19	15,6
Önlisans/ Lisans	7	5,7
Toplam	122	100,0
Medeni Durumu		
Bekâr	13	10,7
Evli	104	85,2
Boşanmış	5	4,1
Toplam	122	100,0
Çocuk Sayısı		
1	15	14,2
2	34	32,1
3	18	17,0
4	30	28,3

Diğer	9	8,4
Doğum Yerleri		
Erzurum	113	92,6
Kars	2	1,6
İstanbul	2	1,6
Sivas	2	1,6
Diğer	3	2,4
Toplam	122	100,0
Eşinizin İşi		
İşsiz	5	4,6
Serbest Meslek	25	22,9
Memur/İşçi	42	38,5
Diğer	37	33,9
Toplam	109	100,0

Anket çalışmasında yaş gruplandırması, hanehalkı işgücü anketleri esas alınarak yapılmıştır. Ankete katılanların %63,9'u 35-54 yaş aralığında, %18,9'u 25-34 yaş aralığında, %11,5'i 55 ve üzeri yaş aralığında, %5,7'si 15-24 yaş aralığında toplandığı görülmektedir. Araştırmaya katılanların yaş ortalaması 41,1 olduğu tespit edilmiştir. En genç mikrokredi kullanıcısı 20, en yaşlı mikrokredi kullanıcısı ise 71 yaşındadır.

Bulgulara göre en fazla mikrokredi kullanan katılımcıların yaş aralığı 35-54'tür. Bu sonuç Adaman/Bulut (2007), ile benzerlik göstermektedir(Adaman ve diğerleri, 2007: 76). Sonuca bağlı olarak mikrokredi kullanan katılımcıların genellikle orta yaşlı kadınlardan oluştuğu ifade edilebilir. Bu yaş aralığı hem bireylerde geçim derdinin yoğun bir şekilde hissedildiği hem de hayatın en verimli dönemi olduğu kabul edilmektedir.

Bulgularda en az oranın ise 15-24 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Sonuca göre genç bireylerin girişimcilik yönünden zayıf olduğu söylenebilir. Bu dönemde bireyler; eğitimleriyle meşgul olabileceği gibi bir işte çalışmayı da tercih edebilmektedirler. Ayrıca bu dönemde bireylerin karakterleri tam olarak yerleşmediği ve birçoğu geçimlerini ailesinden sağladıkları için girişimcilik konusunda pasif kalabilirler.

55 ve üzeri yaş grubunda da girişimcilik konusunda pasif olduğu görülmektedir. Bu dönemde bireyler kendilerini yaşlı olarak kabul etmelerinden veya sağlık sorunları daha sık görülmeye

başlamadan dolayı çalışmamayı tercih edebilirler. Hâlbuki Batı toplumlarında 50 yaş üstü dönemler iş hayatın en verimli zamanları olarak görülmektedir(Şahin, 2010: 95).

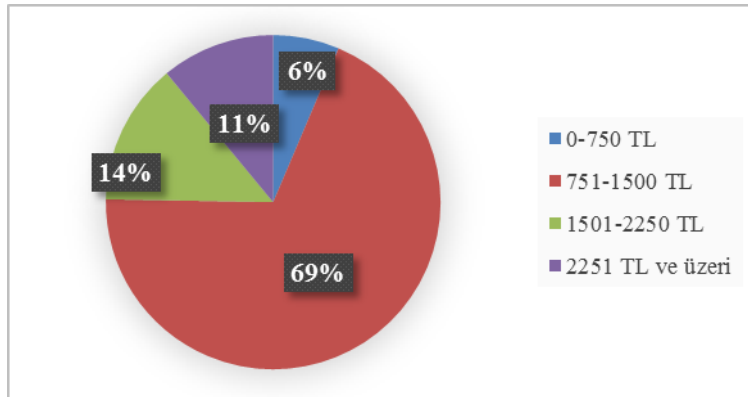
Ankete katılanların %67,2'si ilköğretim mezunu, %15,6'sı lise mezunu, %7,4'ü okur-yazar değil, %5,7'si önlisans/lisans mezunu, %4,1'i ise okur-yazardır. Özer vd. (2012) çalışmasında Malatya ilindeki mikrokredi kullanıcılarının %94'ü okuma-yazma bildiklerini, %6'sı okuma yazma bilmediklerini bildirmiştir(Özer ve diğerleri, 2012: 36). Döşeyen (2007)'in Diyarbakır çalışmasında ise %69,2'sinin hiç okula gitmediği, %26,9'unun ilkokulu bitirebildiğini, sadece %1,9'unun ortaokul ve %1,9'unun lise mezunu olduğunu belirtmiştir(Döşeyen, 2007: 84). Diğer çalışmalar ile kıyaslandığında Erzurum'da mikrokredi kullanan kadınların eğitim düzeyinin göreceli olarak daha iyi olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte söz konusu göreceli üstünlüğün yeterli olmadığı, kadınların eğitimden yeterli düzeyde faydalanmadığı ve böylece kişisel gelir düzeyini de artıramadığı ifade edilebilir.

Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında %85,2'sinin evli, %10,7'sinin bekâr ve %4,1'i ise boşanmış olduğu görülmektedir. Ayrıca yüz yüze görüşmelerde bekâr katılımcıların önemli bir kısmının nişanlı olduğu ve mikrokrediyi özellikle evlilik hazırlıklarını tamamlamak için aldıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların 106'sı çocuk sahibidir. Bu katılımcıların %32,1'i iki çocuğa, %28,3'ü dört çocuğa, %17'nin üç çocuğa, %14,2'nin tek çocuğa, %7,5'inin beş çocuğa, %0,9'un ise altı çocuğa sahip oldukları tespit edilmiştir.

Mikrokredi kullanan evli kadınlara eşlerinin herhangi bir işte çalışıp çalışmadığı ve çalışanların ne iş yaptığı sorulmuştur. Katılımcıların eşlerinin %38,5'i ile en fazla memur/işçisiyken, en az oran ise %4,6 ile işsizlerin olduğu tespit edilmiştir.

Katılımcıların eşlerin aylık ortalama geliri sorulduğunda %68,8'i 751-1500 TL arasında olduğunu ifade etmiştir. Eşinin aylık ortalama geliri 2251 TL ve üzerinde olan katılımcıların oranı ise %11'dir. Şekil 3.1.'de katılımcıların eşlerinin aylık ortalama kazancı verilmektedir.

Şekil 3.1. Katılımcıların Eşlerinin Aylık Ortalama Kazancına göre Grafikselle Dağılımı

Tablo 3.2. Katılımcıların Oturdukları Evlere göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Kendi Evim	46	37,7

Kiradayım	73	59,8
Kendi Evim Değil, Ama Ücretsiz Oturuyorum	3	2,5
Toplam	122	100,0

Ankete katılanların %59,8'i kirada, %37,7'si kendi evinde, %2,5'i kendi evi değil ama ücretsiz oturduğunu belirtmiştir. Katılımcıların çoğunun kirada oturdukları görülmektedir. Kirada oturanların fazla olması, literatürde bulunan kira gideri kişinin refah seviyesini düşüreceği görüşünü destekler niteliktedir. Ayrıca düşük gelirli insanlardan oluşan katılımcıların, kendi evlerinin olmaması beklenen bir durumdur.

Tablo 3.3. Katılımcıların Konut Tipine göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Apartman Dairesi	116	95,1
Müstakil Ev	6	4,9
Toplam	122	100,0

Sonuçlara göre katılımcıların önemli bir kısmı kirada oturmaktadır. Genellikle mikrokredi kullanan kişiler düşük gelir seviyeleri nedeniyle ev sahibi olmakta zorlanmaktadır. Katılımcıların oturdukları evlerin önemli bir kısmı (%95,1) apartman dairesi şeklindedir. Sadece %4,9'u müstakil evde oturmaktadır. Bu sonuç Türkiye'deki konut tipinin ağırlıklı olarak apartman şeklinde olması sebebiyle beklenen bir sonuçtur.

Ankete katılanların doğum yerlerine bakıldığında; %92,6'sının Erzurum doğumlu olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Kars, İstanbul, Sivas, Bartın, İzmir ve Erzincan olmak üzere farklı illerde doğmuş kişilerin olduğu tespit edilmiştir. Böylece 9 kişinin Erzurum'a farklı illerden göç ettiği belirtilebilir. Bu katılımcıların %66,7'si ekonomik imkânların yetersizliğinden, %33,3'ü ise tayin ve evlilik dolayısıyla göç ettiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 3.6. Katılımcıların Mikrokredi Harici Kredi Kullanıp Kullanmamasına göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Evet	26	21,3
Hayır	96	78,7
Toplam	122	100,0

“Mikrokredi harici kredi kullandınız mı?” sorusuna katılımcıların %21,3’ü evet derken %78,7’si herhangi bir kredi kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Genellikle düşük geliri ya da yoksul olarak nitelendirilecek mikrokredi kullanıcıları ya hiç geleneksel bankacılık sisteminden faydalanmamış ya da faydalanamamışlardır. Çünkü söz konusu bireylerin geleneksel bankacılık sisteminin şartlarını ve yükümlülüklerini gelirleri dolayısıyla yerine getirebilmeleri neredeyse imkânsızdır.

Tablo 3.7. Mikrokredi Haricinde Kredi Kullanan Katılımcıların Kredi Türlerine göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
İhtiyaç Kredisi	22	84,6
Esnaflara Yönelik Verilen Kredi	3	11,5
Diğer	1	3,8
Toplam	26	100,0

Mikrokredi haricinde başka kredi aldıklarını söyleyen 26 katılımcıya hangi krediden faydalandıkları sorulduğunda ise söz konusu katılımcıların %84,6’sı ihtiyaç kredisi cevabını vermiştir. Sadece üç kişi esnaflara yönelik kredi kullanmıştır.

2305

Tablo 3.8. Mikrokredi Haricinde Kredi Kullanan Katılımcıların Kredinin Geri Ödemesinde Zorluk Yaşayıp Yaşamamasına göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Evet	8	30,8
Hayır	18	69,2
Toplam	26	100,0

Kredilerin geri ödemesinde katılımcıların %69,2’si zorluk yaşamazken %30,8’i ise zorluk yaşadıklarını beyan etmişlerdir. Ancak yüz yüze görüşmelerde herhangi bir ödeme zorluğu yaşamadığını belirten katılımcılar aslında yeniden kredi çekerek sorunu aştıklarını vurgulamışlardır. Ayrıca sorun yaşadığını belirten sekiz katılımcının altısı da başka kredi ile kredisini kapatabildiğini belirtmiştir. Sadece iki kişi akrabalarından yardım almıştır.

Mikrokredi harici kullanılan kredilerle yaş, eğitim durumu, medeni durumu, eşinizin işi ve aylık kazancı arasında anlamsal ilişkisine bakmak için T-Testi yapılmıştır. Ancak anlamsal ilişki bulunamamıştır. Sonucun anlamsız çıkmasında katılımcıların benzer sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklere sahip olması etkili olabilir.

Tablo 3.9. Mikrokredi Harici Kullanılan Kredilerle Yaş, Eğitim Durumu, Medeni Durum, Eşinizin İşi, Eşinizin Aylık Kazancı Soruları Arasında Anlamsal İlişkisi;

Demografik ve göç soruları-mikrokredi haricinde kredilerle ilişkisi	Df	Frekans (F)	Sig.(p)
Yaşı	1	0,001	0,969
Eğitim Durumu	1	0,001	0,973
Medeni Durumu	1	1,794	0,183
Eşiniz İşi	1	1,869	0,174
Eşinizin Aylık Kazancı	1	0,953	0,331

($p > 0,005$)

Daha sonra katılımcılara mikrokredi almadan önce kendilerine ait bir işletme yönetip yönetmedikleri, başka bir deyişle piyasa deneyimine sahip olup olmadıkları sorusu yönlendirilmiştir. Katılımcıların %63,9'u piyasa deneyiminin olduğunu söylerken %36,1'i ise piyasa deneyiminin olmadığını belirtmiştir.

Tablo 3.10. Kredi Almadan Önce Piyasada Deneyiminin Olup Olmamasına göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Evet	78	63,9
Hayır	44	36,1
Toplam	122	100,0

2306

Piyasa deneyimi olanların %92,4'ü başarılı olduğunu söylerken %7,6'sı ise başarısız olduğunu belirtmektedir. Başarısız olanlar sebep olarak piyasa koşulların olumsuz olmasını %42,9'u, yeterli deneyime sahip olmamasını ve sermaye yetersizliğini %28,6'sı işaret etmişlerdir. Ancak başarılı olanların da aylık ortalama kazançlarının çok düşük olduğu görülmüştür. Örneğin, aylık 100 TL kazanan kişi de kendisini başarılı olarak nitelendirmiştir. Ortalama kazancın bir işletme için en önemli başarı kriterlerinden biri olduğu kabul edildiğinde tezat gibi gözükse de bu sonuç eğitim seviyesi düşük ve daha önce hiçbir kişisel geliri olmamış kadınlar için yine de başarı olarak görülmektedir. Bu kadınlar 100 TL ve civarı bir kazanç bile olsa ailelerinin gelirene bir katkı yapabildikleri için kendilerini başarılı görmekteyiz.

Tablo 3.5.11. Mikrokredi Almadan Önce Herhangi Bir İşte Çalışılmasına göre Dağılımı;

	Frekans (F)	Oran (%)
Evet	87	71,3

Hayır	35	28,7
Toplam	122	100,0

Ankete katılanların %71,3'ü mikrokredi öncesi herhangi bir işte çalışırken %28,7'si ise çalışmamaktadır. Mikrokredi öncesi herhangi bir işte çalışanların ise %68,2'si el işi/ev yemekleri işinde çalışırken %15,9'u diğer (kuaför,kozmetik,konfeksiyon) işlerde, %8'i esnaf olarak, %4,5'i gündelikçi olarak, %3,4'ü ise mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadır.

Aylık kazanç olarak ise %55,7'si 0-500 TL arası, %29,6'sı 501-1000 TL arası, %5,7'si 1001-1500 TL ile 2001 ve üzeri TL arasında, %3,4'ü ise 1501-2000 TL arasındadır. Mikrokredi almadan önce herhangi bir işte çalışmayanların çoğu geçimini aile/eşinin gelirleriyle sağlamaktadır. İşsiz olmalarının altında yatan temel neden olarak da %67,6'sı kadınlara yönelik iş imkânlarının yetersizliği, %17,6'sı çocuk/yaşlı/hasta bakımı, %5,9'u diğer (ihtiyaç duymama, vb.) nedenleri, %2,9'u ise ailesinin baskısı ve vasıfsız olmalarını göstermiştir.

Tablo 3.12. Mikrokredi Programının Öğrenildiği Yere göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Daha Önce Kredi Kullanan Çevremden	61	50,0
Akraba/Arkadaş/Yakın Tanıdıklarından	57	46,7
Görsel/ Yazılı Yayın Organlarından	3	2,5
Diğer	1	0,8
Toplam	122	100,0

Katılımcılara mikrokredi programından nasıl haberdar oldukları sorulduğunda %50'si daha önce kredi kullanan çevresinden, %46,7'si akraba/arkadaş/yakın tanıdıklarından,%2,5'i görsel/yazılı yayın organlarından, %0,8'i ise diğer (dernek, parti, vakıf, vb.) araçlardan öğrendiklerini belirtmişlerdir.

Sonuca göre katılımcıların önemli bir kısmının daha önce kredi kullanan ve bunda başarılı olan çevresi vasıtasıyla mikrokredi uygulamasından haberdar olduğu görülmektedir. Bu sonuç şaşırtıcı değildir. Çünkü finansal araçların taşıdıkları risk bireyleri temkinli olmaya yönlendirmektedir. Bu sebeple çevrelerinde başarıyı yakalayan kişileri gördükçe sisteme güven artmakta ve daha çok sistemde yer alma arzusu olmaktadır.

Tablo 3.13. Mikrokredinin Alınış Amacına göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Geçimimi Sağlamak İçin	29	23,8

Mevcut İşimi Büyütmek İçin	87	71,3
Çocuklarımın Eğitimi Sağlamak İçin	2	1,6
Almış Olduğum Kredinin Borcunu Ödemek İçin	2	1,6
Diğer	2	1,6
Toplam	122	100,0

Ankete katılanların mikrokredi alma nedenlerine bakıldığında %71,3'ü mevcut işini büyütmek, %23,8'i geçimini sağlamak, %1,6'sı ise çocuklarının eğitimini sağlamak, almış olduğu kredi borcunu ödemek ve diğer (elektrik, kira, vb.) borçları ödemek için aldığını belirtmiştir. Özer vd. (2012) çalışmasında Malatya ilinde mikrokrediyi en fazla geçimini sağlamak için alındığı belirtilmiştir (Özer ve diğerleri, 2012: 51). Sonuçlara bağlı olarak Erzurum'daki mikrokredi kullanan kişilerin, Malatya'daki kişilere göre gelir seviyesi yüksek olduğu ifade edilebilir.

Tablo 3.14. Mikrokrediden Alınan Paranın Kullanıldığı İş Alanlarına göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
El İşleri	79	64,8
Ev Yemekleri	19	15,6
Kuaförlük	5	4,1
Terzilik	1	0,8
Diğer	18	14,8
Toplam	122	100,0

Katılımcıların mikrokrediyle daha çok %64,8'i el işleri, %15,6'sı ev yemekleri, %14,8'i diğer (kozmetik, konfeksiyon, vb.) işleri, %0,8'i ise terzilik yapmaktadır.

Tablo 3.15. Almış Olduğunuz Kredinin Amacına Uygun Kullanımına göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
%100	61	50
%75	13	10,7
%50	30	24,6

%25	6	4,9
%0	12	9,8
Toplam	122	100

Kredi kullanan bireylerin %50'si aldığı kredinin tamamını kurmuş olduğu işte,%24,6'sı yarısını, %10,7'si 4 üçü, %9,8'i kredinin tamamını başka amaç için kullanmıştır.

Tablo 3.16. Mikrokredi Sonrası Kurmuş Oldukları İşte Başarı Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Evet	113	92,6
Hayır	9	7,4
Toplam	122	100

Faaliyette bulunanların %92,6'sı kurmuş olduğu işten başarılı, %7,4'ü ise başarılı olamamıştır. Başarılı olamayanların birçoğu piyasa koşullarının olumsuz olması nedenini öne sürmüşlerdir. Mikrokredi ile kurulan işlere bakıldığında genellikle el iş ve ev yemekleri olduğu görülmekte bu da kurulan işlerin küçük ve bireysel yeteneklerle yapılabilen işler olduğunu göstermektedir. Ayrıca kredi kullanan kesimin kadın olduğu düşünülürse bu sonuç doğaldır.

Tablo 3.17. Mikrokrediyle Kurmuş Olduğunuz İşte Başarılı Oldunuz Mu Sorusuyla Yaş, Eğitim Durumu, Medeni Durumu ve Eşiniz Ne İş Yapıyor Arasındaki Anlamsal İlişki;

	Df	Frekans	Sig.(p)
Yaşı	1	0,305	0,582
Eğitim Durumu	1	0,264	0,609
Medeni Durumu	1	2,120	0,148
Eşinizin İşi	1	1,734	0,191

(p>0,005)

Mikrokrediyle kurmuş olduğunuz işte başarılı oldunuz mu sorusuyla yaş, eğitim durumu, medeni durumu ve eşiniz ne iş yapıyor sorularıyla anlamsal ilişki açısından T-Testi analizine tabi tutulmuştur. Tablo 3.17'de analize dair sonuçlar verilmektedir. Ancak anlamsal ilişki bulunamamıştır. Sonucun böyle çıkmasında Erzurum'da mikrokredi uygulamasının yeni olması etkili olabilir. Mikrokredi yatırıma yönelik verilen bir kredi türü olmasından dolayı etkisini kısa vadede tespit edilemeyebilir.

Tablo 3.18. Katılımcıların Mikrokredinin İlk Taksitinin Ödemesinde Zorluk Yaşayıp Yaşamamasına göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Evet	16	13,1
Hayır	106	86,9
Toplam	122	100,0

Katılanların %86,9'u ilk taksiti ödemede zorluk yaşamadığını, %13,1'i ise ödemede zorluk yaşadığını beyan etmiştir. İlk taksiti ödemede zorluk yaşayanların %37,5'i ailesinin yardımıyla, %25'i akrabalarının yardımıyla, %12,5'i grup üyelerinin yardımıyla zorluğu aştıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların önemli bir kısmı yaşadıkları zorluğu özellikle eşlerinin desteğiyle aştıklarını yüz yüze görüşme esnasında aktarmışlardır.

Tablo 3.19. Katılımcıların Mikrokrediden Alınan Kredi Sayısına göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
1	36	29,5
2	30	24,6
3	36	29,5
4	12	9,8
5	3	2,5
6	5	4,1
Toplam	122	100,0

Mikrokrediden %29,5'i bir kez, %29,5'i üç kez %24,6'sı iki kez, %9,8'i dört kez kredi, %4,1'i beş kez, %2,5'i ise üç kez kredi kullanmıştır.

Tablo 3.20. Mikrokredi Sonrası Toplumun Kişiye Duymuş Olduğu Saygıya göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Değişmedi	66	54,1
İyileşme oldu	49	40,2

Bozuldu	7	5,7
Toplam	122	100

Para kazanmaya başladıktan sonra çevrenin bireylere olan saygısında katılımcıların %47,5'in iyileşme olduğunu ve %47,5'in herhangi bir değişiklik olmadığını ve %4,9'un ise aksine iyice bozulduğunu belirtmiştir. Bu sonuç mikrokredi ile kişisel geliri elde etmeye başlayan kadının toplumdaki saygınlığı arasında doğru bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Ayrıca bu sonuç mikrokreditinin toplum tarafından daha fazla kabul edilmesine imkân sağlayabilir. Böylece kadınların toplumsal hayatın daha fazla içinde yer alması gerçekleşebilir.

Tablo 3.21. Mikrokrediyi Kullandıktan Sonra Aile İçi İlişkilerindeki Değişikliğe göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Değişmedi	66	54,1
İyileşme Oldu	49	40,2
Bozuldu	7	5,7
Toplam	122	100,0

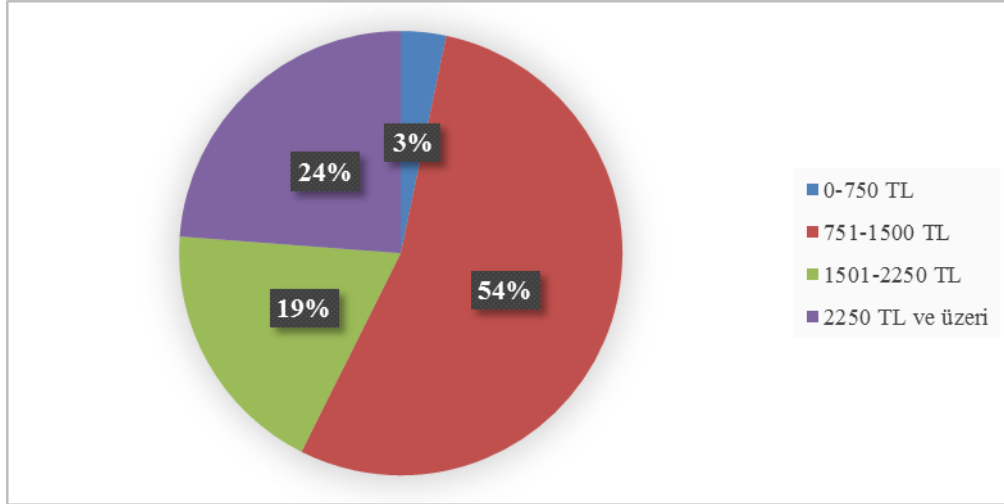
Katılımcılara mikrokredi aldıktan sonra hayatlarında değişiklik olup olmadığı, eğer olduysa ne gibi değişiklikler yaşadığını tespit etmek amacıyla sorular yönlendirilmiştir. Araştırmada aile içi ilişkilerde değişiklik olup olmadığı sorusuna katılımcıların %54,1'i herhangi bir değişiklik olmadığını, %40,2'si iyileşme olduğunu ve %5,7'si ise bozulduğunu belirtmişlerdir. Döşeyen (2007) çalışmasında % 45,6'sının aile içi ilişkilerinin düzeldiğini belirtmiştir(Döşeyen, 2007: 115). Özer vd. (2012) çalışmasında ise % 50,9'unun düzeldiğini, %41,7'si aynı kaldığını ve % 0,5'i bozulduğunu ifade etmektedir(Özer ve diğerleri, 2012: 59). Çalışmada diğer çalışmalardan farklı sonuçlar elde edilmiştir. Mikrokredi kullanımı; Malatya ve Diyarbakır'da aile içi ilişkilerinde düzeltici etki yaparken Erzurum ilinde çoğunluklu olarak yapmamıştır. Araştırma sonuçları mikrokredi ile aile içi ilişkileri arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Araştırmada mikrokredi sonrasında ailenin aylık kazancında artış olup olmadığına baktığımızda mikrokredi öncesi ailenin aylık kazancı % 68,8'i 751-1500 TL arasında, %13,7'si 1501-2250 TL arasında, % 11'i 2251 ve üzeri, %6,4'ü 0-750 TL arasında gelire sahip olduğu tespit edilmiştir. Mikrokredi sonrası aylık kazançlarda göz önünde bulundurulduğunda 0-750 TL ve 751-1500 TL gelire sahip katılımcılarda bir düşüş yaşanmıştır. Bu da Erzurum ilinde genel olarak mikrokredi sonrası gelirden artış olmasını destekler niteliktedir. Ancak gelir artışındaki artış yaşam standardına yansımamıştır. Katılımcıların çoğunun yaşam standartlarında bir değişiklik olmadığını söyleyebiliriz. Erzurum'daki mikrokredi uygulaması ile gelir seviyesi

arasında bir doğru orantılı bir ilişki bulunmakta ancak aynı şeyi yaşam standardı için söyleyemeyiz.

Ayrıca görevlilerle yapılan konuşmada mikrokrediyi gelir seviyesi yüksek olanlara vermeyi tercih ettiklerini beyan etmişlerdir. Zira eşlerinin meslekleri sorusunda da memur/işçi seçeneğinin fazla çıkması da bunu destekler niteliktedir. Bu bulgu mikrokredinin asıl hedef kitlesi ile düşük gelirli kadınlar arasında ters bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Şekil 3.2. Katılımcıların Mikrokredi Sonrası Ailelerinin Aylık Toplam Kazancına Göre Grafikselleştirilmiş Dağılımı;

Ankete katılanlar, mikrokredi almadan önce çocuklarına eğitimleri için vermiş oldukları günlük harçlık tutarlarını %52,8'i 3-6 TL arasında, %36,8'i 0-3 TL arasında, %20,4'ü 6 TL ve üzerinde verdiklerini belirtmiştir. Tablo 3.22'de bu sonuca ait dağılım verilmektedir.

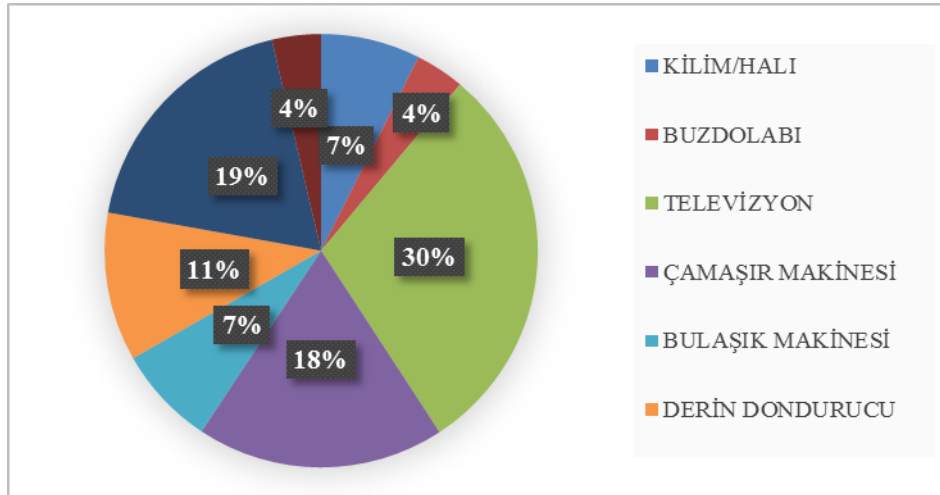
Tablo 3.22. Katılımcıların Mikrokredi Almadan Önce Çocuklarının Eğitimine Günlük Yapılan Harcamalara göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
0-3 TL	36	36,8
3-6 TL	42	52,8
6 ve üzeri	20	20,4
Toplam	98	100,0

Katılımcıların mikrokredi sonrası çocuklarının eğitim dışı harcamaları konusunda ise %43,3'ü aynı kaldığını, %31,7'si arttığını ve %25'i azaldığını beyan etmişlerdir. Bulgular ışığında eğitim ve eğitim dışı harcamalarının aynı kaldığı tespit edilmiştir. Ancak bu sonuç "mikrokredi sonrası eğitim\eğitim dışı harcamalarında herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır.

Ankete katılan 122 kadından yalnızca 29'u mikrokredi sonrası bazı eşyaları aldıklarını ya da yenilediklerini beyan etmiştir. Bu katılımcıların %27,6'sı televizyonunu, %17,2'si çamaşır makinesini ve bilgisayarını, %10,3'ü derin dondurucusunu, %6,9'u cep telefonunu, bulaşık makinesini ve halısını, %3,4'ü buzdolabını ve küçük ev aletlerini değiştirmiştir. Cep telefonunu değiştiren katılımcılar piyasa koşullarına göre pahalı olmasına rağmen, piyasada taksitli telefon satışı olmadığı için cep telefonlarını Şube aracılığıyla aldıklarını görüşme esnasında dile getirmişlerdir.

Şekil 3.3. Katılımcıların Mikrokredi Sonrası Değiştirdikleri Eşyalara göre Dağılımı;

Araştırmada mikrokredi öncesi “herhangi bir sosyal güvenceniz var mıydı?” sorusuna katılımcıların %93,4'ü evet cevabını verirken %6,6'sı ise herhangi bir sosyal güvencesinin olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 3.23. Mikrokredi Önce Herhangi Bir Sağlık Güvencesi Olup Olmamasına göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Evet	114	93,4
Hayır	8	6,6
Toplam	122	100,0

Erzurum'da mikrokrediden kredi çekerek tıbbi harcamalar karşılanmamıştır. Bu sonucun çıkmasında Erzurum'da kredi kullanan kişilerin çoğunun memur veya işçi eşi olması etkili olmaktadır. Bu yüzden katılımcıların önemli bir kısmı eşlerinden dolayı sosyal güvenlik sistemine kayıtlı bulunmaktadır. Bu sonuç Mikrokredi sonrası tıbbi ihtiyaçların karşılanmasında olumlu değişiklik yaşanmamıştır.

Mikrokredi programına katıldıktan sonra katılımcıların kendileri ve ailelerinden birinin tıbbi tedaviye ihtiyaç olduğunda %93,4'ü sosyal güvenceyle, %6,6'sı ise çalışma geliriyle karşılanmaktadır.

Tablo 3.24. Mikrokredi Programına Katıldıktan Sonra Siz ve Ailenizden Biri Tıbbi İhtiyaç Duyduğunda Gerekli Parayı Temin Edilen Yere göre Dağılımı;

	Frekans	Oran (%)
Çalışma Geliri	8	6,6
Sosyal Güvence (SGK yada BES)	114	93,4
Toplam	122	100,0

Mikrokredi sisteminde bireylere tasarruf yapma alışkanlığı da verilmesi amaçlanmaktadır. Bunun içinde bireylerden haftalık ödemesi gereken taksitleri dikkate alınarak en az 1 TL olmak üzere bankadaki hesaplara yatırmak zorunda olup en erken 1 yıl sonra tasarrufları çekebilmektedir. Araştırmada katılımcıların tamamına yakını tasarruf hesapları dışında herhangi tasarruf birikiminin olmadığı görülmüştür. Araştırmada “mikrokredi almadan önce tasarruf birikiminiz var mıydı?” sorusuna katılımcıların %73,8’i tasarruf birikiminin olmadığını, %26,2’si ise tasarruf birikimi bulunduğunu beyan etmiştir. Bu sonuç da mikrokredinin bireylere tasarruf yapma alışkanlığı vermediğini göstermektedir.

Ayrıca yapılan sözlü mülakatlarda mikrokrediyle alınan miktarının verimli alanlarda kullanılmadığı da gözlemlenmiştir. Örneğin işyeri açanların birçoğu o alanla ilgili gerekli bilgiye sahip olmadan giriştikleri tespit edilmiştir. Birçok mikrokredi kullanıcısı yaptığı işten fazla gelir elde edemediklerinden yakınmaktadır. Tasarruf birikiminin artırılması için, verilen kredilerin verimli alanlara yönlendirilmesi konusunda eğitimler verilmelidir.

2314

Tablo 3.25. Katılımcıların Tasarruf Birikim Miktarına göre Dağılımı;

	Frekans (F)	Oran (%)
0-50 TL	29	46,8
50-100 TL	7	11,3
100-200 TL	16	25,8
200-300 TL	3	4,8
300-400 TL	1	1,6
400 ve üzeri	6	9,7
Toplam	62	100,0

Mikrokredi sonrası tasarruf birikimi ise %50 oranında artmıştır. Aylık tasarruf miktarında ise %29,5 ile 0-100 TL arasında değişmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yoksullukla mücadele yoksulluk kavramında olduğu gibi çok eski bir tarihe sahiptir. Bundan dolayı yoksullukla mücadele konusunda insanlık tarihi boyunca çok sayıda çalışmalar yapılmıştır. Ancak yoksul sayısında kayda değer herhangi bir düşüklük yaşanmamış bilakis her zaman artış göstermiştir. Bu yüzden devletler devamlı olarak yoksullukla mücadelede farklı yöntemler geliştirmeye çalışmışlardır.

Yoksullukla mücadelede 20. yüzyılda geçmiş dönem politikalara göre farklı bakış açısı sunan mikrokredi sistemi geliştirilmiştir. Mikrokredi sistemini ilk defa 1976 yılında Bangladeş'te Prof. Dr. Muhammed Yunus tarafından ortaya konulmuştur. Mikrokredi sistemi, "fakirin fakirine ulaşılması" temel felsefesine dayanmaktadır. Kredi verilirken, geleneksel bankacılık sisteminin aksine kredi almak isteyen kişi ne kadar fakirse o kadar uygun olarak kabul edilmektedir.

Erzurum'da elde edilen bulgulara göre mikrokredi, ailelerin ortalama gelirinde artışa yol açmaktadır. Ancak gelir artışıyla yoksulluk sınırı geçilememektedir. Ayrıca mikrokredi sistemi yatırıma yönelik yapılan bir faaliyet olmasından dolayı uzun dönemde etkisini tam manasıyla gösterebilmektedir.

Erzurum'daki mikrokredi kullanıcıların eşlerinin işlerine bakıldığında en fazla oran memur/işçi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Erzurum ilinde mikrokredi sonrası değiştirilen eşya sorusuna çok az kişi olumlu cevap vermiştir. Sonuca göre katılımcıların çoğunun evinde eşyalarının tam olduğunu söylenebilir. Bu bulgular ile mikrokredinin hedef kitlesi olan yoksul kadınlara ulaşılmadığını görülmektedir.

Erzurum ilinde kredi alanlara bakıldığında en fazla Erzurum yerlilerinin kullandığı görülmektedir. Göç edenlerin oranı ise çok düşük seviyededir. Erzurum ilinde gerek yeni uygulanmaya başladığından gerekse tanıtımının tam manasıyla tabana yayılmaması göç edenlerin oranının düşük olmasında etkili olabilmektedir.

Mikrokredinin alınış nedenlerine bakıldığında en fazla geçimini sağlamak ve mevcut işi büyütmek olduğu görülmektedir. Ancak diğer ihtiyaçların (elektrik faturası, kira borcu, vb.) karşılanması içinde alınmaktadır. Ayrıca yapılan sözlü mülakatlarda katılımcılar aldıkları krediyi alınış gayesine uygun kullanmadıklarını belirtmişlerdir. Bundan dolayı katılımcıların haftalık ödemeleri yapamamalarına neden olabilmektedir. Burada özellikle mikrokredi şubesinde bulunan görevlilerin kredinin yerinde kullanılıp kullanılmadığını kontrol etmesi mikrokredinin yoksullukla mücadelede daha etkin olmasına neden olabilir.

Mikrokredi sonrası aile ilişkilerinde ve toplumun bireye olan saygısında değişiklik yaşanmıştır hipotezi çürümüştür. Erzurum ilinde en fazla çıkan oran herhangi bir değişikliğe neden olmamıştır seçeneğidir. Bu sonucun çıkmasında; alan kesimin genellikle memur/işçi eşi olması ve gelir seviyelerinin belli seviyede olması gibi nedenler etkili olabilir.

Mikrokredinin ilk taksitini ödemede zorluk yaşadınız mı sorusuna katılımcılar zorluk yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılarla yapılan sözlü mülakatlarda zorluk yaşandığını bunu da alınan kredi tutarından haftalık ödemelerin ayrıldığını, eşleri tarafından karşılandığını veya kredi bitmeden ikinci bir kredinin alımıyla giderildiğini dile getirmişlerdir.

Kullanıcılara "mikrokredi sonrası tıbbi ihtiyaçların karşılanmasında değişiklik yaşandı mı?" sorusuna çoğunlukla herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır cevabı verilmiştir. Bu sonuçtan da kullanıcıların çoğunun sigortalı olduğunu ve tıbbi ihtiyaçlarını karşılamada zorluk yaşanmadığı çıkabilir. Ayrıca mikrokredi sonrası tıbbi ihtiyaçların karşılanmasında değişiklik yaşanmadığını göstermektedir.

Katılımcıların tasarruf hesabı haricinde tasarruf birikiminin olmadığı tespit edilmiştir. Birçok katılımcı haftalık ödemeleri zar zor denkleştirdiklerini belirtmiştir. Bu sonuç, Erzurum ilinde mikro kredi ile tasarruf birikimi arasında ters ilişki olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın sonucu olarak mikro kredi sistemi eğer uygulamadaki eksiklikler giderilirse yoksullukla mücadelede daha etkin olabilir. Ayrıca göç veren bölgeler için ise bölgesel kalkınmanın finansmanı da sağlanabilir. Bunun makro sonucu olarak da bölgeler arasında bulunan gelir adaletsizliğinin ortadan kaldırılmasıdır. Bu sonuçları da yatırıma yönelik faaliyetler olduğu için uzun dönemde görebiliriz.

Araştırma sonucunda uygulamada bazı eksiklikler tespit edildi. Eksikliklerin bazıları şöyle sıralanabilir;

- Mikro kredi sisteminde kredi vermeden önce yapılan eğitimlerin sembolik olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle hangi iş alanlarına yönelmeleri konusunda bilgi verilmemektedir. Kişilerin iş faaliyetleri tamamen kendilerine bırakılmıştır. En azından piyasa koşulları değerlendirilerek kullanıcıları belli alanlara yönelmeleri sağlanabilir.

- Bazı katılımcılarla yapılan sözlü mülakatlarda kredi verme sürecinin bankalardaki gibi uzun sürebildiğini belirtmişlerdir. Özellikle bazıları mikro kredi kuruluşunda çalışan görevlilerin tanıdıklarına daha çabuk kredi verdiklerini belirtmiştir. Mikro kredinin esas çıkış noktası bankacılık sisteminde bulunan bürokratik engellerin ortadan kaldırılmasıdır. Ancak uygulamada aktörlerin kişisel davranışları mikro kredinin çıkış noktasıyla ters düşmesine neden olabilmektedir.

- Ayrıca Erzurum'da mikro kredi kullanan kişilerin birçoğu işlerini parça başı iş şeklinde evlerinde yapmaktadır. Yani el işlerini sergileyecekleri işletmelerinin olmadığı görülmüştür. Bu eksikliği Belediye veya Valilik tarafından Mikro kredi Çarşısı gibi pazar yerleri yapılarak en azından işletme sahibi olmayan kesimin mallarını pazarlama imkânı sağlanabilir.

- Verilen kredi miktarları düşük olmasından dolayı (ilk önce 1000 TL başlayarak artması ve en fazla 25,000 TL olması), özellikle yatırım amacıyla alan girişimcilere yeterli sermaye sunamamaktadır (Erzurum'da en fazla verilen kredi tutarı, 6,000 TL'dir). Ayrıca almış olduğu kredi bitmeden diğer kredinin verilmemesi de girişimciyi sınırlamaktadır. Daha büyük işler yapmak isteyen girişimciyi kısa zamanda çok iş yapmasına engel olabilmektedir.

- Ayrıca görevliler tarafından kredinin taksitleri ödeyemeyen kullanıcılara ikinci kredinin verilip ödenmeyen kısmı yeni krediden kesilmesi girişimcileri iyice borca sokabilmektedir. Anket yapılırken katılımcıların birçoğu iyice borç batağına girdiklerini belirtmiştir.

- Kredi ödemelerin alınır alınmaz ertesi hafta başlaması özellikle yatırım amaçlı alan girişimcileri zor duruma sokabilmektedir. Bunun çözümü olarak da almış oldukları kredi tutarından bir sonraki hafta başlayacak ödemelerin görevli tarafından direkt kesilmesi veya girişimci tarafından ayırması yoluyla giderilmiştir. Özellikle anketlerde ilk taksit ödemede zorluk yaşadınız mı sorusuna bundan dolayı herkes hayır cevabını vermiştir. Ayrıca kredi kullanan katılımcılar yapılan sözlü mülakatlarda kredi taksitlerini aylık olmasının daha iyi olacağını, zira yeni kurulan işletmelerin bir hafta içerisinde kâra geçmediklerini belirtmişlerdir.

- Görevliler tarafından kredi almak isteyen kişilere krediyi alabilmeleri için mikro kredi kuruluşunun kendi ürünlerinden (temizlik, gıda, kozmetik, vb.) satın almaları şartı koşmaları girişimcilerin zarar etmesine neden olmaktadır. Anket yapılması esnasında birçok katılımcı bu ürünleri almak zorunda kaldığını ve ürünlerin kalitesiz olmasından dolayı ellerinde kaldığını belirtmişlerdir. Ayrıca görevliler de bu ürünlerin sattıkları miktar üzerinde prim verildiğini beyan etmişlerdir. Bu gibi olumsuzlukların yaşanmaması için kredi alma koşulu olarak ürünlerden satın alma koşulu getirilmemeleri ve satılan ürün miktarı üzerinden görevlilere prim

verilmemelidir. Ayrıca görevlilerin denetiminin sık sık yapılması bu gibi olumsuzlukların yaşanmasına engel olabilir.

- Kredi verildiğinde uygulanan özellikle %15 hizmet bedeli, geleneksel bankacılık sistemlerin uygulamış olduğu faiz oranından fazla olmasından dolayı katılımcıların birçoğu bir daha kredi almayacaklarını söylemiştir. Mikrokrediden alınan kredilere uygulanan hizmet bedeli oranının en azından geleneksel bankacılık sisteminin uygulamış olduğu faiz oranına düşürülmesi iş hayatına yeni atılan mikro girişimcinin piyasada daha uzun süre dayanabilmesine sebep olabilir.

- Türkiye’de mikrokredinin uygulanması konusunda spesifik yasal düzenlemenin bulunmaması mikrokredinin etkili ve verimli olmamasına neden olmaktadır. Bunun için TBMM’nin biran önce mikrokrediyle ilgili düzenlemeyi çıkarması gerekmektedir. Mikrokredi sistemi; özel teşebbüsler, STK’lar, kooperatifler gibi özel teşebbüsler tarafından yapılacağı için kanunda boşluk bırakılmaması sömürülmeye müsait olan hedef kitlenin art niyetlilerin hedefi olmasını engelleyebilir.

- Anket yapılırken yapılan sözlü mülakatlarda mikrokrediden alınan kredilerin alınıp gayesiyle kullanılmadığı da gözlemlenmiştir. Ankete katılan bazı katılımcılar mikrokrediyi ne için aldınız sorusuna kira, elektrik ve doğalgaz borcunu ödediğini beyan etmiştir. Bunun sonucu olarak birçok kullanıcının krediden umduğunu bulamamasına neden olmuştur. İyiye borç bataklığına girdiklerini söylemişlerdir.

- Anket yapılırken bazı katılımcıların çok zengin olmasına rağmen kredi verildiği tespit edilmiştir. Örneğin, bazı mikrokredi alan kişilerin aylık kazançlarının 10,000 TL’nin üzerindedir. Erzurum uygulamasında mikrokredinin hedef kitlesi anlayışına uyulmadığı gözlemlenmiştir

- Mikrokredi kuruluşlarında çalışan kişilerin Bangladeş’te olduğu gibi yoksul kesimin halinden anlayan ve onların çektiği acıları bilen kesimden seçilirse yani kendi içlerinden birilerine bu görev verilirse hem daha öz verili çalışmalar elde edilebilir hem de yoksul kesimin istihdamı sağlanmış olabilir. Özellikle de kredinin hedef kitleye ulaştırılması sağlanabilir.

Kaynakça

Adaman, F./ Bulut, T.(2007), Diyarbakır’dan İstanbul’a 500 Milyonluk Umudun Hikâyeleri Mikrokredi Maceraları, İstanbul; İletişim Yayınları.

Türkiye Grameen Mikrokredi Programı(2015), “Mikrokredi Türkiye Grameen Bank Mikro Finans Programı”, 1(1), Ankara.

Aktan, C. C./ Vural, İ. Y.(2002), “ Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, Çoşkun Can Aktan (Ed.), Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara; Hak-İş Konfederasyonu Yayınları. <http://canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/birinci-bol/aktan-vural-yoksulluk.pdf> (ET: 10.02.2015).

Curtis, K. J./ Voss, P. R./ Long, D. D.(2012), “Spatial Variation in Poverty-Generating Processes: Child Poverty in The United States”, Social Science Research, 41, 146-159. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0049089X11001372/> (ET: 22.01.2015)

Duyan Çamur, G.(Nis.-May.-Haz. 2010), “Yoksulluğun Kadımlaşması: Altındağ Örneği”, Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, 21 <http://yeniailetoplum.aile.gov.tr> (ET: 10.02.2015).

Dineen, K. / Le, Q. V.(Winter 2015), “The Impact Of An Integrated Microcredit Program On The Empowerment Of Women And Gender Equality In Rural Vietnam”, 49(1), USA; The Journal of Developing Areas, 24- 38.

Döşeyen, A.(Haz. 2007), Yoksullukla Mücadele Programlarından Mikrokredi ve Türkiye Diyarbakır Örneği Başarı Değerlendirmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Erdemir, İ.(2010), “Düzenleyici Otorite Perspektifinden Mikrokredi ve Yoksulluk Yoksulluğun Olmadığı Bir Dünyaya Doğru, İzzet Lofça/Ahmet Hamdi Aydın/Servet Güngör/Ömer Büyükyenigün (Ed.), Kahramanmaraş; Kahramanmaraş Valiliği, , 164-175.

Korkmaz, T./ Bayramoğlu, M. F. (Nis. 2007), “Yoksullukla Mücadelede Mikrofinans Modeli ve Mikrofinansman Kuruluşlarının Finansal İşlevleri”, Mufad Dergisi, (34), 98- 112.

Morshed, L.(2010), “The Contribution of Grameen Bank to the Global Struggle Against Poverty”, İzzet Lofça/Ahmet Hamdi Aydın/Servet Güngör/Ömer Büyükyenigün (Ed.), Microcredit and Poverty Towards a World Without Poverty, Kahramanmaraş; Kahramanmaraş Governorship, 96-107.

Nieto, B. G. / Cinca, C. S./ Molinero, C. M.(2007), “Microfinance Institutions and Efficiency”, Omega, 35, 131-142.

Özer, H./ Doğan, E. M./ Tatlı, H.(2012), Yoksullukla Mücadelede Mikrokredi Uygulaması Malatya Örneği, , Ankara; Nobel Yayıncılık.

Şahin, H.(2010), Kadın Girişimciliğinin Teşviki ve Geliştirilmesinde Mikrokreditinin Önemi Sakarya Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya; Sakarya Üniversitesi.

Şener, Ü.(Eylül 2009), Kadın Yoksulluğu, Ankara; Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, 3.; Duyan Çamur, G. (Nis.-May.-Haz. 2010) “Yoksulluğun Kadınlaşması: Altındağ Örneği”, Aile ve Toplum Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi.

Şenses, F.(2009), Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk, 5. Baskı, İstanbul; İletişim Yayınları.

Yunus, M.(2003, Yoksulluğun Bulunmadığı Bir Dünyaya Doğru, (Çev.: Gülden Şen), İstanbul; Doğan Kitapçılık, 2.Baskı.

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Yoksulluk> (ET: 10.02.2015).

ÖĞRENCİLERİN SOSYAL MEDYAYA VE SOSYAL MEDYA REKLAMLARINA YÖNELİK ALGILARININ İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Özlem TAN

Namık Kemal Üniversitesi, Saray Meslek Yüksekokulu

Öğr. Gör. Dr. Pınar YÜRÜK

Namık Kemal Üniversitesi, Saray Meslek Yüksekokulu

Öğr. Gör. Dr. Özgür KAYAPINAR

Namık Kemal Üniversitesi, Saray Meslek Yüksekokulu

Öz

Günümüzde internet ve teknoloji kullanımının artması, sürekli artan ve değişen tüketici tercihleri yeni teknolojik araçlarının ve uygulamalarının gelişmesine ortam hazırlamış ve bu süreci hızlandırmıştır. Bu nedenle tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını tatmin etmek isteyen işletmeler de farklı alternatifler aramakta, sundukları ürün ve hizmetlerin reklamlarını ortaya çıkan yeni uygulamalarla yapmak istemektedirler. Kısa bir sürede geniş kitlelere ulaşmayı sağlayan, hem işletmeler hem de tüketiciler tarafından günümüzde en çok kullanılan iletişim aracı sosyal medya olmaktadır. İşletmelerin hedef pazar olarak belirlediği tüketicilere anında ulaşma, birbirleriyle anında iletişim kurma, düşüncelerini paylaşma ve tüketicilerin ürün veya hizmete yönelik tepkilerini anında ölçebilmek sosyal medya reklamlarını daha da önemli hale getirmektedir.

Çalışma ile, sosyal medyayı daha fazla kullanan özellikle gençlerin sosyal medyaya ve sosyal medya reklamlarına yönelik algılarını ölçmek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Namık Kemal Üniversitesi, Saray Meslek Yüksekokulu öğrencileri üzerinde yapılan çalışmada, öğrencilerin sosyal medya reklamlarına yönelik algıları incelenmekte, sosyal medyaya yönelik tutum ve davranışları araştırılmakta, hangi sosyal medya araçlarının daha fazla tercih edildiği, sosyal medyayı ne kadar sıklıkta kullandıkları ve kullanma amaçlarının neler olduğu tespit edilmektedir. Saray Meslek Yüksekokulu öğrencilerinden toplanan veriler, SPSS 20.0 İstatistik Paket Programı ile analize tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, sosyal medya reklamları, Saray Meslek Yüksekokulu, Namık Kemal Üniversitesi

INVESTIGATION OF PERCEPTIONS OF STUDENTS TOWARDS SOCIAL MEDIA AND SOCIAL MEDIA ADVERTISEMENTS

Abstract

Today, the increase in the use of the internet, technology and continually increasing and changing consumer preferences has made it possible to develop new technological tools and applications, has accelerated the process. For this reason, businesses that want to satisfy the

needs and desires of consumers are looking for different alternatives and want to advertise their products and services with new applications. Social media is becoming the most widely used means of communication today by both businesses and consumers, providing access to large masses in a short period of time. Social media ads are more important with reaching the consumers, whose businesses are determined as the target market, communicating with each other instantly, sharing ideas and can immediately measure consumers' reactions to products or services.

With the study, it is aimed to measure the perception of social media and social media advertisements especially young people who use social media more. In accordance with this purpose, it will have appeared, students', who studying at the Saray Vocational School in Namık Kemal University, perceptions on social media ads are reviewed, attitudes and behaviors towards social media are investigated, which social media tools are preferred more, how often they use social media and what their purpose of use is. Data collected from Saray Vocational School students will be analyzed with SPSS 20.0 Statistical Package Program.

Keywords: Social media, social media ads, Saray Vocational School, Namık Kemal University

GİRİŞ

Dijital teknolojilerin çok hızlı bir şekilde hayatımızda yer almaları ile birlikte insanlar ile iletişim ve bağlantı kurma, öğrenme, çalışma ve boş zaman geçirme alışkanlıklarımızda da değişiklik yaşanmıştır. Yeni iletişim teknolojileri ve sosyal medya ile birlikte, medya gün geçtikçe hayatımızdaki yerini sağlamlaştırmaktadır. Artan ihtiyaçlar, değişen tercihler ve internet uygulamaları bireylerin sosyal medyada her geçen gün daha da aktif olmalarına ve sosyal medyayı daha fazla kullanmalarına neden olmuştur. Bu durumu fark eden işletmeler de sosyal medyayı bir reklam aracı olarak kullanmaya, ürünlerini ve hizmetlerini en hızlı şekilde tüketiciler ile sosyal medya aracılığıyla buluşturmaya başlamıştır.

Sosyal medyanın kullanım sayısının artması, kolay iletişim kurulması, daha fazla tüketici kitlesine ulaşılması, anında geri bildirim alınması, bireylerin çaba sarf etmeden arkadaşlarıyla ya da çevreleriyle bir ürün hakkında fikir alışverişi yapmaları gibi avantajlara sahip olan sosyal medya reklamları işletmelerin geleneksel pazarlama yöntemleri yerine güncel pazarlama uygulamalarını benimsemelerini hızlandırmıştır. İşletmelerin sosyal medyayı bir pazarlama aracı olarak kullanmaları ve sosyal medyanın da özellikle gençler tarafından daha aktif olarak tercih edilmesi nedeniyle sosyal medya reklamlarına yönelik algıyı ölçmek bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, bu çalışma ile öğrencilerin sosyal medya reklamlarına yönelik algıları incelenmekte, sosyal medyaya yönelik tutum ve davranışları araştırılmakta, hangi sosyal medya araçlarının daha fazla tercih edildiği, sosyal medyayı ne kadar sıklıkta kullandıkları ve kullanma amaçlarının neler olduğu tespit edilmektedir. Araştırma sosyal medya aracılığıyla reklam yapan işletmelere ve literatüre katkı sağlaması açısından önem arz etmektedir.

Sosyal Medya Reklamları

Yeni medya olarak adlandırılan “Sosyal Medya” bilinen farklı ortamları bir araya getiren bir özelliğe sahiptir (Dilmen, 2007). Sosyal medya günümüzde en önemli iletişim araçlarından birisi olma yolunda hızla ilerleyen internetin en gözde uygulamaları arasında yer almakta, internetin kullanılma sıklığı artarken, bu sıklık içinde de sosyal medyaya girilme oranı da

yükselmektedir. Sosyal medya uygulamaları artık sadece iletişimi sağlamamakta, oyun, bilgi edinme, arama yapma gibi birçok konuyu da kullanarak, bireylerin hemen her ihtiyacını karşılamaktadır (Hazar, 2011).

Sosyal medya farklı araştırmalarda farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Sosyal medya, kullanıcılarının kendilerini daha iyi ifade ettikleri, etkileşim içinde oldukları kullanıcılar ile fikir ve görüşlerini paylaştıkları online bir ortam şeklinde ifade edilmektedir (Toksarı, Mürütsoy ve Bayraktar, 2014). Eley ve Tilley (2009)'a göre ise sosyal medya, bloglar ve forumlar üzerindeki yazılar, fotoğraflar, ses kayıtları, videolar, linkler, sosyal paylaşım sitelerindeki profil sayfaları ve daha çok sayıda sosyal ağları oluşturan tüm farklı içerikleri tanımlayan geniş bir terimdir. Sosyal medya tanımlarını arttırmak mümkündür, bu tanımlarda yer alan ortak özellikler genel olarak şu şekildedir (Hacıfendioğlu ve Fırat, 2014):

- ✓ Sosyal medya bir iletişim ortamıdır.
- ✓ Sosyal medya, bireylerin karşılıklı olarak bilgi alışverişinde buldukları bir platformdur.
- ✓ Sosyal medya, bireylerin sosyalleşmelerini sağlayan bir araçtır.

Sosyal medyanın; düşük maliyetli olması, bilginin hızlı yayılması ve güncel olması, samimiyetin esas olduğu bir ortamda gerçekleşmesi, hedef kitleyi tanıma imkanı vermesi, ölçme ve değerlendirmenin yapılabilmesi, aracısız doğrudan iletişim sağlayarak kişilerarası yakınlık sağlanması, referans yoluyla alınan bilgilerin güvenilirliğinin olması, çok popüler olması, kolay erişim imkanı olması pazarlamada sosyal medyayı güçlü kılan unsurlardır (Eryılmaz ve Zengin, 2015).

Sosyal medya farklı insanları bir araya getirirken bu insanların algılarına, tutumlarına ve son davranışlarına etki etmektedir. Online ortamlarda aynı görüşe sahip üyelerle etkileşim kurmaktan hoşlandıklarından ve sosyal bağ oluşturma ve aidiyet gereksinimlerini karşılamak istediklerinden online topluluklara katkıda bulunmak, yeni şeyler ortaya çıkarmak ve bu toplulukların birer üyesi olmak fikrini insanlar memnuniyetle kabul etmiştir (Toksarı, Mürütsoy ve Bayraktar, 2014).

Sosyal medyayı bir pazarlama aracı olarak kullanan işletmeler, müşterileri ile konuşma imkanına sahip olmaktadır. Aynı zamanda tüketiciler kendi aralarında da iletişime geçmektedirler. İşletmeler, ne kadar müşteri ve tüketicileriyle arkadaşça ve açıkça konuşurlarsa, o kadar çok tüketicinin gözünde geleneksel bir firmadan öte bir insan gibi görünmektedirler (Wigmo ve Wikström, 2010). Ayrıca işletmeler, mevcut müşterilerine ulaşmak, yenilerini kazanmak, güven vermek, bilinirliklerini arttırmak ve marka imajlarını korumak için giderek artan oranda sosyal medyayı kullanmaktadır (Mills, 2012). Müşteriler sosyal ağlar aracılığı ile aldıkları ürün ve hizmetler ve bunları sağlayan şirketler ile ilgili geri bildirim yapabilmektedirler (Köksal ve Özdemir, 2013). İşletmelerin sosyal medyayı kullandıkları en önemli alanlardan biri de, reklamlardır. Sosyal medyada reklamcılık pazarlamacılar için farkındalık yaratacakları ve marka algısını yükseltecekleri yeni platformlar olmuştur (Wei ve diğerleri, 2010). Sosyal medyada reklamların etkisi kısa sürede yayılabilmekte, kişilerin arkadaşlarının reklamı yapılan ürünü kullandığı veya sayfayı beğendiğini görerek reklamı yapılan konuda güvenilir kaynaktan referans alabilmelerini sağlamaktadır. Bu durum da reklamı yapılan ürün veya sayfanın tıklanma oranını artırabilmekte ve hedefe ulaşma süresini kısaltabilmektedir (Chan, 2011).

Ayrıca işletmelerin sosyal medya araçlarını kullanmaları sadece bir zorunluluk değil aynı zamanda prestij sağlama açısından da değer taşımaktadır (Kara ve Özgen, 2012: 126).

Sosyal Medya Reklamlarında Tüketici Algıları

Sosyal medyada yer alan reklamları geleneksel reklam mecraları gibi bir ürünü tanıtmak, o ürün hakkında bilgi vermek, kişileri o ürünü satın almaya ikna etmek, marka farkındalığı ve imajı yaratmak, müşteri kazanmak, mevcut müşterileri elde tutmak ve sayısını arttırmak, müşteri tatmini ve sadakat yaratmak gibi temel amaçlara sahiptir. Fakat sosyal medya reklamları geleneksel reklamlardan farklı olarak müşterileri buldukları yerden satın alma sürecine dahil etmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle daha fazla müşteriye ulaşmak ve reklamların daha büyük kitlelere hitap etmesi, anında geri bildirim alınması, o ürüne yönelik tepkilerin anında ölçülebilmesi sosyal medya reklamlarının en ayırt edici özellikleri olmaktadır. Bunu sağlayabilmek amacıyla, sosyal medya reklamlarının içeriklerinin dil, üslup, görsellik, merak uyandırma, ilgi çekme, müşterileri eğlendirme, onlara bilgi ve güven verme gibi özelliklerde olması gerekmektedir.

Sosyal medya reklamlarında tüketici algıları genel olarak, bilgi vericilik, eğlence, güvenilirlik, ekonomik yarar ve değer yozlaşması gibi beş boyut altında incelenmektedir (Wang v.d. 2009):

Bilgi Vericilik

Reklamların bilgi verici özellikleri, tüketici memnuniyetini ve tüketicilerin satın alma kararlarını etkileyebilmektedir (Ercan v.d, 2011). Reklamın içeriğinde yer alan bilginin kalitesi tüketicinin firma ve ürünleri ile ilgili algılamaları üzerinde doğrudan etkiye sahiptir (Siau ve Shen, 2003). Reklamlardaki bilgi vericilik üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalardan biri olan Schlosser, Shavitt ve Kanfer (1999)'in çalışmasına göre tüketicilerin internet reklamcılığına karşı olan tutumlarının satın almaya yönelik davranışsal kararlar oluşturma amacıyla reklamın bilgilendiriciliğinden ve faydasından etkilendiğini onaylamaktadır. Bu durum da reklamı daha çok değer yaratmasına ve özellikle internet üzerinden olan reklamlarda daha fazla kişiye hitap etme avantajını yaratmaktadır.

Eğlence

Reklamlardaki eğlence değeri kavramı, önemli derecede geleneksel reklam ile ilişkilidir. Eğlenceli bir reklamın tüketiciler tarafından daha olumlu algılanıp, reklamın kendi değerini ve müşteri sadakatini arttıracığı düşünülmektedir (Haghirian, 2012: 24). Tüketiciler reklama karşı olumlu tutum geliştirdiklerinde, reklamı bilgi verici, eğlendirici ve kabul edilebilir olarak değerlendirmekte, bu ise, reklamın daha fazla hatırlanmasına ve satın alma isteğine neden olmaktadır (Mehta ve Purvis, 1995).

Güvenilirlik

Güvenilirlik hem sosyal medyada hem de geleneksel reklam mecralarında toplulukların oluşumunda, bilginin belirlenmesinde ve yayılmasında, kaliteli bilginin ayırt edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bir reklamın güvenilirliği farklı faktörlerden etkilenebilmekte, fakat özellikle işletmenin ve mesajı taşıyıcının güvenilirliğinden etkilenmektedir. Reklam verenin güvenilirliği, tüketicinin işletmeyi güvenilir bir bilgi kaynağı olarak algılama derecesi olarak tanımlanabilmekte ve dolayısıyla bu güvenilirlik tüketiciye şirketin itibarı, bütünlüğü ve iyi niyeti hakkında güvence verebilmektedir (Liu vd., 2012).

Ekonomik Yarar

Ekonomik yararlılık, reklamcılığın yeni ürünlerin ve teknolojilerin kabulünü hızlandırdığını, istihdamı geliştirdiğini, ortalama üretim maliyetlerini düşürdüğünü, tüm tüketicilerin yararına üreticiler arasındaki sağlıklı rekabeti teşvik ettiğini ve ortalama yaşam standardını yükselttiğini ifade eden bakış açısını yansıtmaktadır (Pollay ve Mittal, 1993). Reklamın satın almaya ikna etme özelliği ve tüketimi teşvik etme özelliği ile ekonomiye yarar sağladığı ve artı bir değer kattığı ortaya çıkmaktadır.

Değer Yozlaşması

Değer yozlaşması, bir kimsenin, reklamcılığın insanların hayata bakış açıları üzerinde etkisi olduğuna dair olan inancını ortaya koymaktadır (Wang vd., 2009). Sosyal medyada yer alan reklamların içeriği bireylerin değerlerini korumalı, onlara saygı duyduklarını hissettirebilmelidir. İşletmeler yaptıkları reklamlar ile bu faktörü göz önünde bulundurmalı ve onların değerlerini önemsediklerini aktarabilmelidir.

Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyal Medya ve Reklamlarına Bakış Açılarının İncelenmesi

Araştırmanın amacı, modeli ve hipotezleri, verilerin toplanması ve veri toplama ölçeği, örnekleme ve araştırmanın amacına uygun olarak yapılan analizler ve bu analizlerden elde edilen bulgular bu bölümde incelenecektir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım sıklıklarını, amaçlarını, hangi sosyal medya araçlarını kullandıklarını ortaya çıkarmak ve sosyal medya reklamlarına yönelik bakış açılarını incelemektir. Bu amaç doğrultusunda sosyal medya reklamları ile öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri arasında fark olup olmadığı araştırılarak, öğrencilerin sosyal medya reklamlarına bakış açıları ölçülecektir.

Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmanın modelini oluşturabilmek amacıyla, konuyla ilgili olan ulusal ve uluslararası kaynaklar taranmış, üniversite kütüphanelerinin veri tabanları incelenmiş ve süreli yayınlara başvurulmuştur. Yapılan bu araştırma sonucunda konuyla ilgili, geçerliliği ve güvenilirliği sınanmış ölçek soruları kullanılmış ve sosyo-demografik özellikler ile aralarındaki farklılıklar bilimsel çalışmalar ile ortaya çıkarılmıştır. Araştırmada ilk olarak, araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerinin, sosyal medyayı kullanım sıklıklarının ve amaçlarının frekans analizleri yapılmış, daha sonra ise, sosyal medya reklamları ile aralarında fark olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmanın bu amaçları doğrultusunda kurulan hipotezler şu şekildedir:

H₁: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin cinsiyetleri arasında fark vardır.

H₂: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin okudukları bölüm arasında fark vardır.

H₃: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin kullandıkları GSM operatörü arasında fark vardır.

H₄: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin haftalık internet kullanma sıklığı arasında fark vardır.

H₅: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin sosyal medya kullanım sıklığı arasında fark vardır.

Verilerin Toplanması ve Ölçeği

Araştırmanın ölçeğinde yer alan değişkenler farklı kişiler tarafından farklı makalelerde kullanılan, orijinali İngilizce olan ölçeklerdir. Sosyal medya reklamları ölçeklerinde yer alan ifadeler, bilimsel yöntemler temel alınarak geliştirilmiş, geçerlilik ve güvenilirlikleri yapılan araştırmalar ile ölçülmüş ve kullanılabilir olduğu tespit edilmiş olup Türkçeye çevrilerek öğrenciler için uyarlanmış ifadelerdir. Sosyal reklamlarına yönelik algı ölçeği (bilgi vericilik, eğlence, güvenilirlik, ekonomik yarar ve değer yozlaşması), Wang v.d. (2009) tarafından yapılan çalışmadan faydalanılarak oluşturulmuştur. Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeğindeki ifadeler, 1'den 5'e kadar 1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum şeklinde Likert Ölçeği'ne göre hazırlanmıştır. Örneklemi belirlerken, kolayda örneklem yönteminden faydalanılmıştır. Araştırma, Namık Kemal Üniversitesi, Saray Meslek Yüksekokulu öğrencilerine uygulanmış, eksik verilerin bulunduğu anketler çıkarılarak, kullanılabilir 438 anket analizlerde kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırma dâhilinde elde edilen veriler, SPSS 23.0 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın amacına göre ilk olarak araştırmaya katılan katılımcıların sosyo-demografik özellikleri için frekans analizi, daha sonra ise kurulan hipotezlere göre, T-testi ve ANOVA analizleri yapılarak farklılıklar incelenecektir.

Tablo 42: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	50.7	222
	Erkek	49.3	216
Medeni Durum	Evli	9.4	41
	Bekar	90.6	397
Yaş	18-24	92.5	405
	25-31	5.5	24
	32-38	1.8	8
	39-45	0.2	1
Bölüm	Dış Ticaret	58.4	256

	Muhasebe ve Ver.		
	Uyg.	18.5	81
	İşletme Yönetimi	23.1	101
GSM	Turkcell	43.4	190
	Avea	24.7	108
	Vodafone	32.0	140
Sosyal medyada	Evet	59.6	261
Yüz yüze görüş.	Hayır	40.4	177
Sosyal medyada	Evet	53.7	235
Yorum yapma	Hayır	46.3	203
Sosyal medyada	Evet	57.5	252
alışveriş	Hayır	42.5	186
Sosyal medyada	Evet	92.0	403
İsim kull.	Hayır	8.0	35
İnternet	Hergün	84.5	370
Kullanım sıklık	Haftada 5-6		
gün		6.2	27
	Haftada 3-4		
gün		4.8	21
	Haftada 1-2		
gün		3.9	17
	Haftada 1 günden az	0.7	3
İnternet kull.	1 saatten az	14.8	65
Günlük	1-3 saat	27.4	120
	4-6 saat	28.1	123
	7- 9 saat	12.6	55

	9 saatten fazla	17.1	75
Sosyal medya kullanımı	1 saatten az	14.6	64
	1-3 saat	33.1	145
	4-6 saat	33.8	148
	7- 9 saat	8.4	37
	9 saatten fazla	10.0	44

Tablo 1’den görüldüğü gibi, araştırmaya katılan 438 katılımcının frekans dağılımlarına bakıldığında, cinsiyet değişkenine göre, %50.7’sinin (222) kadın; medeni durum değişkenine göre %90.6’sının (397) bekar; yaş değişkenine göre %92.5’inin (405) 18-24 yaş aralığında; okudukları program değişkenine bakıldığında %58.4’ünün (256) Dış Ticaret bölümünde olduğu; kullandıkları GSM operatörü değişkenine bakıldığında, %43.4’ünün (190) Turkcell’i kullandığı tespit edilmiştir.

Öğrencilerin sosyal medya ve internet ile ilgili frekans analizlerinde bakıldığında ise, 438 öğrencinin %59.6’sının (261) sosyal medya aracılığıyla ile diğer kişiler ile yüzyüze görüşme yaptığı; %53.7’sinin (235) sosyal medyada diğer kişilerin içeriklerine yorumlar yaptıkları; %57.5’inin (252) sosyal medya aracılığıyla alışveriş yaptıkları; % 92.0’sinin (403) sosyal medyada kendi ismini kullandıkları; %84.5’inin (370) her gün internet kullandığı; %28.1’inin (123) her gün 4-6 saat internet kullandığı ve %33.8’inin (148) her gün 4-6 saat sosyal medyaya girdiği ortaya çıkmıştır. 438 katılımcıdan internete girerken kullandıkları araçların, üye oldukları ve ziyaret ettikleri sosyal medya araçlarının ve sosyal medyayı kullanma amaçlarının sıralaması istenmiş, yapılan frekans analizi sonucunda 438 katılımcı internete girerken ilk olarak cep telefonu, ikinci olarak bilgisayar, üçüncü olarak ise tableti kullandıklarını, üye oldukları ve ziyaret ettikleri sosyal medya araçlarından ise en çok Instagram, ikinci olarak Youtube ve son olarak ise Facebook’u kullandıkları, sosyal medyaya giriş amaçlarının ise, ilk olarak gündemi takip etmek, ikinci olarak zaman geçirmek, üçüncü olarak bilgi sahibi olmak olduğu daha sonra ise fotoğraf, durum... paylaşmak, eğlenmek, arkadaşlarının ne yaptıklarını kontrol etmek, sohbet etmek... olduğu görülmektedir.

Araştırma formunda kullanılan ifadeler, daha önceki çalışmalarda güvenilirliği ve geçerliliği tespit edilmiş ifadelerdir. Bu çalışma kapsamında yapılan güvenilirlik sonuçlarına göre, sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeğinin güvenilirliği (Cronbach α) 0.938 olarak bulunmuştur. Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeğine faktör analizi uygulanmış, Promax Döndürme ve Temel Bileşenler Yöntemi uygulanmıştır. Yapılan faktör analizine göre, Bartlett’s Küresellik Testi değişkenlerin 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı olduğu ve KMO örneklem yeterliliği incelendiğinde ise 0.912 ile mükemmel düzeyde bir örneklem yeterliliğine sahip olduğu belirlenmiştir. Promax döndürme sonucunda ise, sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeğinde ifadelerin beş faktör altında toplandığı gözlenmiştir. Bu faktörler sırasıyla bilgi vericilik (1., 2. 3. ve 11. ifadeler), eğlence (4., 5., 6. ve 7. İfadeler), güvenilirlik (8., 9., ve 10.

İfadeler), ekonomik yarar (12. ve 13. ifadeler) ve değer yozlaşması (14., ve 15. ifadeler) dir. Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan bu faktörler ile hipotezler test edilecektir.

H₁: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin cinsiyetleri arasında fark vardır.

Tablo 43: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin cinsiyetleri arasındaki ilişkinin T testi sonuçları

	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	sd	t Değeri	p Değeri
Eğlence	Kadın	222	3,1577	1,03744	436	0,870	0,385
	Erkek	216	3,0729	1,00038			
Bilgi Vericilik	Kadın	222	3,3705	0,97500	436	1,039	0,299
	Erkek	216	3,2743	0,96252			
Güvenilirlik	Kadın	222	3,0345	0,95252	436	0,125	0,901
	Erkek	216	3,0231	0,95694			
Değer Yozlaşması	Kadın	222	3,1554	1,00764	436	0,850	0,396
	Erkek	216	3,0741	0,99374			
Ekonomik Yarar	Kadın	222	3,1532	1,00630	436	0,958	0,338
	Erkek	216	3,0625	0,9726			

2327

Tablo 2'deki sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin cinsiyetleri arasındaki ilişkinin t testi sonuçlarında p anlamlılık değerlerine bakıldığında, değerlerin 0,05 ten büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin cinsiyetleri arasında anlamlı bir fark olmadığı, öğrencilerin kadın ya da erkek olmasının sosyal medya reklamlarına yönelik algılarında herhangi bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle H₁ hipotezi reddedilmektedir.

H₂: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin okudukları bölüm arasında fark vardır.

Tablo 44: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin okudukları bölüm arasındaki ilişkinin ANOVA testi sonuçları

	Kareler	sd	Kareler Ortalaması	F	p

		Toplamı		ı		değeri
Eğlence	Gruplar Arası	6,970	2	3,485	3,393	0,035
	Gruplar İçi	446,837	435	1,027		
	Toplam	453,807	437			
Bilgi Vericilik	Gruplar Arası	4,685	2	2,342	2,512	0,082
	Gruplar İçi	405,602	435	0,932		
	Toplam	410,287	437			
Güvenilirlik	Gruplar Arası	4,055	2	2,028	2,242	0,107
	Gruplar İçi	393,356	435	0,904		
	Toplam	397,411	437			
Değer Yozlaşması	Gruplar Arası	8,839	2	4,420	4,486	0,012
	Gruplar İçi	428,588	435	0,985		
	Toplam	437,428	437			
Ekonomik Yarar	Gruplar Arası	2,937	2	1,469	1,503	0,224
	Gruplar İçi	425,161	435	0,977		
	Toplam	428,099	437			

Tablo 3'te yer alan sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin okudukları bölüm arasındaki ilişkinin ANOVA sonuçlarına bakıldığında, eğlence ve değer yozlaşması faktörlerinin p değerlerinin 0.05'ten küçük olduğu, bu nedenle bu faktörler ile öğrencilerin okudukları bölümler arasındaki ilişkide anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmakta ve H₂ hipotezi kabul edilmektedir. Eğlence ve değer yozlaşması faktöründe ortaya çıkan bu anlamlı farkın hangi bölümler arasında olduğunu tespit etmek için, Tukey testi yapılmış olup bu testteki ortalama farklılıkları ve p değerleri incelendiğinde, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümündeki öğrencilerin 0.33263 ortalama farkıyla ve p değerinin (0.028) 0.05'ten küçük olması sebebiyle, Dış Ticaret bölümündeki öğrencilere göre sosyal medya reklamlarındaki eğlence algısına daha fazla önem verdikleri tespit edilmiş olmaktadır. Değer yozlaşması faktörüne yönelik farkın hangi bölümlerden kaynaklandığını tespit edebilmek için ortalama farklılıkları ve p değerleri incelendiğinde, eğlence faktöründe olduğu gibi Muhasebe ve Vergi

Uygulamaları bölümündeki öğrencilerin 0.37748 ortalama farkıyla ve p değerinin (0.08) 0.05'ten küçük olması sebebiyle, Dış Ticaret bölümündeki öğrencilere göre sosyal medya reklamlarındaki değer yozlaşması algısına daha fazla önem verdikleri tespit edilmiştir.

H₃: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin kullandıkları GSM operatörü arasında fark vardır.

Tablo 45: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin kullandıkları GSM operatörü arasındaki ilişkinin ANOVA testi sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P değeri
Eğlence	Gruplar Arası	2,679	2	1,339	1,291	0,276
	Gruplar İçi	451,129	435	1,037		
	Toplam	453,807	437			
Bilgi Vericilik	Gruplar Arası	3,351	2	1,676	1,791	0,168
	Gruplar İçi	406,936	435	0,935		
	Toplam	410,287	437			
Güvenilirlik	Gruplar Arası	1,259	2	0,630	0,691	0,501
	Gruplar İçi	396,152	435	0,911		
	Toplam	397,411	437			
Değer Yozlaşması	Gruplar Arası	,353	2	0,176	0,176	0,839
	Gruplar İçi	437,075	435	1,005		
	Toplam	437,428	437			
Ekonomik Yarar	Gruplar Arası	0,628	2	0,314	0,320	0,727
	Gruplar İçi	427,471	435	0,983		
	Toplam	428,099	437			

Tablo 4'teki sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeğinin boyutları ile öğrencilerin kullandıkları GSM operatörlerinin türü arasındaki ilişkinin ANOVA sonuçlarında p anlamlılık

değerlerine bakıldığında, değerlerin 0,05 ten büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin kullandıkları GSM operatörlerinin türü arasında anlamlı bir fark olmadığı, öğrencilerin farklı operatörlere sahip olmasının sosyal medya reklamlarına yönelik algılarında herhangi bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle H₃ hipotezi reddedilmektedir.

H₄: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin haftalık internet kullanma sıklığı arasında fark vardır.

Tablo 46: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin haftalık internet kullanma sıklığı arasındaki ilişkinin ANOVA test sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P değeri
Eğlence	Gruplar Arası	8,397	4	2,099	2,041	0,088
	Gruplar İçi	445,410	433	1,029		
	Toplam	453,807	437			
Bilgi Vericilik	Gruplar Arası	11,840	4	2,960	3,217	0,013
	Gruplar İçi	398,447	433	0,920		
	Toplam	410,287	437			
Güvenilirlik	Gruplar Arası	11,225	4	2,806	3,146	0,014
	Gruplar İçi	386,186	433	0,892		
	Toplam	397,411	437			
Değer Yozlaşması	Gruplar Arası	18,190	4	4,547	4,697	0,001
	Gruplar İçi	419,238	433	0,968		
	Toplam	437,428	437			
Ekonomik Yarar	Gruplar Arası	6,165	4	1,541	1,582	0,178
	Gruplar İçi	421,934	433	0,974		
	Toplam	428,099	437			

Tablo 5’te yer alan sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin haftalık internet kullanma sıklığı arasındaki ilişkinin ANOVA test sonuçlarına bakıldığında, bilgi vericilik, güvenilirlik ve değer yozlaşması faktörlerinin p değerlerinin 0.05’ten küçük olduğu, bu nedenle bu faktörler ile öğrencilerin haftalık internet kullanma sıklığı arasındaki ilişkide anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmakta ve H₄ hipotezi kabul edilmektedir. Bilgi vericilik, güvenilirlik ve değer yozlaşması faktörlerinde ortaya çıkan bu farkın nereden kaynaklandığını tespit etmek için Tukey testi yapılmış olup bu testteki ortalama farklılıkları ve p değerleri incelendiğinde, internete her gün giren öğrencilerin 0.62615 ortalama farkıyla ve p değerinin (0.010) 0.05’ten küçük olması sebebiyle, haftada 5-6 gün giren öğrencilerden, sosyal medya reklamlarındaki bilgi vericilik algısına daha fazla önem verdikleri tespit edilmiştir. Sosyal medya reklamlarındaki güvenilirlik algısına bakıldığında ise, haftada 1-2 gün internete giren öğrencilerin 0.91503 ortalama farkıyla ve p değerinin (0.016) 0.05’ten küçük olması sebebiyle, haftada 5-6 gün giren öğrencilere göre güvenilirliğe daha fazla önem verdikleri ortaya çıkmaktadır. Sosyal medya reklamlarındaki değer yozlaşması algısına bakıldığında ise, her gün internete giren öğrencilerin 0.78098 ortalama farkıyla ve p değerinin (0.001) 0.05’ten küçük olması sebebiyle, haftada 5-6 gün giren öğrencilere göre değer yozlaşması faktörüne daha fazla önem verdikleri ortaya çıkmaktadır. Bu faktörde meydana gelen bir diğer ilişki ise, haftada 1-2 gün internete girenler ve haftada 5-6 gün internete girenler arasında olmaktadır. Buna göre, haftada 1-2 gün internete giren öğrencilerin 1.07081 ortalama farkıyla ve p değerinin (0.004) 0.05’ten küçük olması sebebiyle, haftada 5-6 gün giren öğrencilere göre değer yozlaşması faktörüne daha fazla önem verdikleri ortaya çıkmaktadır.

H₅: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin sosyal medya kullanım sıklığı arasında fark vardır.

Tablo 47: Sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin sosyal medya kullanım sıklığı arasındaki ilişkinin ANOVA test sonuçları

		Kareler Toplamı	sd	Kareler Ortalaması	F	P değeri
Eğlence	Gruplar Arası	3,019	4	0,755	0,725	0,575
	Gruplar İçi	450,789	433	1,041		
	Toplam	453,807	437			
Bilgi Vericilik	Gruplar Arası	2,845	4	0,711	0,756	0,555
	Gruplar İçi	407,442	433	0,941		
	Toplam	410,287	437			
Güvenilirlik	Gruplar Arası	6,920	4	1,730	1,918	0,106
	Gruplar İçi	390,491	433	0,902		

	Toplam	397,411	437			
Değer Yozlaşması	Gruplar Arası	1,914	4	0,479	0,476	0,753
	Gruplar İçi	435,513	433	1,006		
	Toplam	437,428	437			
Ekonomik Yarar	Gruplar Arası	4,462	4	1,116	1,140	0,337
	Gruplar İçi	423,637	433	0,978		
	Toplam	428,099	437			

Tablo 6'daki sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeğinin boyutları ile öğrencilerin sosyal medya kullanım sıklığı arasındaki ilişkinin ANOVA sonuçlarında p anlamlılık değerlerine bakıldığında, değerlerin 0,05 ten büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle sosyal medya reklamlarına yönelik algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin sosyal medya kullanım sıklığı anlamlı bir fark olmadığı, öğrencilerin kullanım sıklıklarının farklı olmasıyla sosyal medya reklamlarına yönelik algılarında herhangi bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmakta, H₅ hipotezi reddedilmektedir.

Sonuç

Sosyal medya araçlarının kullanımının artması ve işletmeler tarafından öneminin fark edilmesi pazarlama çabalarında kullanılmasını neredeyse zorunlu kılmıştır. Geleneksel reklam mecralarına göre sosyal medyada reklamların daha hızlı yayılması, daha geniş kitlelere ulaşılması, müşterileri satın almada bilgi verme, eğlendirme, güven verme, ekonomik olma ve değerlerini koruma hususunda etkilemesi, müşterilerden ürün veya hizmetler ile ilgili anında geri bildirim sağlanması ve tepkilerini ölçebilmesi açısından önemi gün geçtikçe artmaktadır.

İşletmelerin sosyal medyayı bir pazarlama aracı olarak kullanmaları ve sosyal medyanın da özellikle gençler tarafından daha aktif olarak tercih edilmesi nedeniyle gençlerin sosyal medya reklamlarına yönelik algılarını ölçmek bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, Namık Kemal Üniversitesi Saray Meslek Yüksekokulu'nda okuyan öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri ile sosyal medya reklamlarına yönelik algıları arasındaki ilişkiler ölçülmüş ve yorumlanmıştır. Bu sonuçlara göre, öğrencilerin her gün internette zaman geçirdikleri, internete ayırdıkları zaman diliminde ise günde ortalama 4-6 saat sosyal medyayı kullandıkları ve bu sosyal medyayı da ziyaret etmelerinin en önemli sebeplerinin ise gündemi takip etmek, zaman geçirmek ve bilgi sahibi olmak olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri ile sosyal medya reklamlarına yönelik algıları arasındaki ilişkiyi ölçen analizlerde ise, ortalama olarak tahmin edilen sonuçlar tespit edilmiştir. Sosyal medya reklamları algı ölçeği boyutları ile öğrencilerin cinsiyetleri arasında yapılan analiz sonuçlarına göre, öğrencilerin kadın veya erkek olmasının herhangi bir farklılık yaratmadığı görülmüştür. Cinsiyete göre sosyal medya kullanım oranlarına bakıldığında kadın ve erkek öğrencilerin sosyal medyayı hemen hemen aynı oranda kullandıkları ortaya çıkmış bu

nedenle bu sonuç şaşırtıcı bulunmamıştır. Öğrencilerin okudukları bölüm ile aradaki ilişkiye bakıldığında ise, eğlence ve değer yozlaşması boyutları arasında ilişki olduğu, bu ilişkinin Muhasebe ve Vergi Uygulamaları bölümünde okuyan öğrenciler ile Dış Ticaret bölümünde okuyan öğrencilerin farklı düşünmesinden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin kullandıkları GSM operatörleri ve sosyal medya kullanım sıklıkları sosyal medya reklam algıları arasında ilişkinin olmadığı, öğrencilerin kullandıkları GSM operatörünün türüne göre fark yaratılmadığı görülmüştür. Günümüzde tüm GSM operatörleri özellikle öğrencilere yönelik internet paketleri vermekte ve bu nedenle öğrenciler sürekli bir şekilde internete ve sosyal medyaya girebilmektedir. Yapılan analizler sonucu öğrencilerin düşüncelerinin farklılaştığı bir diğer ilişki ise, öğrencilerin internet kullanım sıklıkları ile ilgilidir. Bu fark ise, sosyal medya algı boyutlarından bilgi vericilik, güvenilirlik, değer yozlaşmasından kaynaklanmaktadır.

Araştırma sonuçları Saray Meslek Yüksekokulu'nda okuyan ve araştırmanın örneklemini oluşturan öğrencilerden elde edilmiş ve ankete cevap verenler ile sınırlı olup, farklı bir örneklem üzerinde çalışmak araştırma sonuçlarının da farklı olmasına neden olabilecektir. Elde edilen bulgulardan yola çıkılarak varılan sonuç ve genellemeler, araştırmanın evreni için geçerlidir.

Araştırma sonuçlarına göre işletmelerin sosyal medyada etkin ve kaliteli reklamlar yapabilmeleri ve müşterilerin karar süreçlerini etkileyebilmeleri için sosyal medyada daha aktif bir şekilde rol oynamalı, yapacakları aktiviteleri ya da kampanyaları sosyal medya üzerinden de paylaşmalıdırlar. İşletmelerin değişen koşullara anında adapte olmaları ve sosyal medya sonuçlarını öğrenebilmesi açısından bu çalışmanın, hem işletmelere hem de literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Chan, C. (2011). Using online advertising to increase the impact of a library Facebook page. *Library Management*, 32, (4/5), 361-370.
- Dilmen N. (2007). Yeni medya kavramı çerçevesinde internet günlükleri, bloglar ve gazeteciliğe yansımaları, *Marmara İletişim Dergisi*; 12, 113-122.
- Ünal, S., Erciş, A. ve Keser, E., (2011). Attitudes towards mobile advertising - a research to determine the differences between the attitudes of youth and adults. 7th International Strategic Management Conference, Science Direct, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 24, 361-377.
- Eryılmaz, B. ve Zengin, B. (2015). Müşterilerin otel seçimlerinde sosyal medyanın rolü. *I.Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends and Indicators*, Konya/Turkey, 1.
- Eley, B. ve Tilley, S. (2009). *Online Marketing Inside Out*. Australia: Sitepoint Pty. Ltd.
- Hacıefendioğlu, Ş, ve Fırat, D., (2014). Sosyal medyada yer alan markalara ilişkin marka imajının güven üzerindeki etkisi, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 87-96.
- Hazar, M. (2011). Sosyal medya bağımlılığı bir alan çalışması, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 32, 151-175.
- Kara, T. ve Özgen, E. (2012), *Sosyal Medya/Akademi*, İstanbul: Beta Basım.
- Köksal, Y. ve Özdemir, Ş. (2013). Bir iletişim aracı olarak sosyal medyanın tutundurma karması içindeki yeri, *Süleyman Demirel Üniv, İİBF Dergisi*, 18, 1, 323-337.

- Liu, C. L. E., Sinkovis, R. R., Pezderka, N. ve Hangirian, P. (2012). Determinants of consumer perceptions toward mobile advertising – A comparison between Japan and Austria”, *Journal of Interactive Marketing*, Vol: 26, 21- 32.
- Meta, A. ve Purvis, S. C. (1995). When attitudes towards advertising in general influence advertising success, *Conference of American Academy of Advertising Norfolk*, <http://www.gandrllc.com/reprints/whenattitudestowardsadvertising.pdf>.
- Mills, A. (2012). Virality in social media: the SPIN framework, *Journal of Public Affairs*. 12(2), 162-169.
- Pollay, R. W. ve Mittal, B. (1993). Here’s the beef: factors, determinants, and segments in consumer criticism of advertising, *Journal of Marketing*, 57(3), 99-114.
- Schlosser, A. E., Shavitt, S. ve Kanfer, A. (1999). Survey of internet users’ attitudes toward internet advertising, *Journal of Interactive Marketing*, 13(3), 34-54.
- Siau, K. ve Shen, Z. (2003). Building customer trust in mobile commerce. *Communications of the ACM*, 46 (4): 91-94.
- Toksarı, M., Mürütsoy, M. ve Bayraktar, M. (2014). Tüketici algılarını etkileyen faktörlerde sosyal medyanın rolü: Niğde Üniversitesi İİBF örneği, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (4), 1-27.
- Wang, Y., Sun, S., Lei, W. ve Toncar, M. (2009) Examining beliefs and attitudes toward online advertising among Chinese consumers, *Direct Marketing: An International Journal*, 3(1), 52-66.
- Wei, K. K., Jerame, T. ve Shan, L. W. (2010). Online advertising: A study of Malaysian consumers, *International Journal of Business and Information*, 5(2), 111-134.
- Wikström, E. ve Wigmo, J. (2010). Social media marketing: What role can social media play as a marketing tool?, *Yayınlanmamış Lisans Tezi. İsveç: Linnaeus Üniversitesi Bilgisayar Bilimi, Fizik ve Matematik Okulu*.

**SİYASAL PAZARLAMA KAPSAMINDA 30 MART 2014 YEREL SEÇİMLERİNE
KATILAN MUHTAR ADAYLARININ PAZARLAMA FAALİYETLERİNE VE
TUTUNDURMA ÇABALARINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: NİĞDE İLİ
ÖRNEĞİ**

Öğr. Gör. Ruhan İRİ

**Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu,
Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü**

Murat TOKSARI

**Yrd. Doç.Dr., Niğde Ömer Halisdemir İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Üretim Yönetimi
ve Pazarlama ABD**

Öz

Bu çalışma, siyasal pazarlama kapsamında 30 Mart 2014 Türkiye Yerel Seçimlerinde Niğde il merkezindeki mahallelerde adaylıklarını ilan eden muhtar adaylarının yürüttükleri seçim kampanyalarında kullandıkları pazarlama faaliyetlerine ve tutundurma çabalarına yönelik olarak hazırlanmıştır. 01-30 Mart tarihleri arasında, Niğde il merkezindeki muhtar adaylarıyla yapılan yüz yüze görüşmeler neticesinde elde edilen veriler ve bilgiler doğrultusunda kullanılan tutundurma faaliyetlerine yönelik olarak içerik çözümlemesi yöntemi yapılarak sonuçları değerlendirilmiştir. Aynı zamanda, muhtar adaylarının yayınladıkları kendilerini tanıtıcı broşürlerdeki sloganlarının yanı sıra seçmenlerine yönelik uyguladıkları tutundurma çabaları arasında yer alan reklam, halkla ilişkiler, tanıtım ve propaganda faaliyetlerine yer verilmiştir. Gerçekleştirilen çalışma, keşifsel bir araştırma olup, araştırma mevcut durumu belirlemeye yönelik tanımlayıcı durum tespiti yapmak amaçındadır. Yine araştırma daha önce bu alanda çalışma yapılmaması ve ileride bu alanda yapılabilecek araştırmalara ışık tutması açısından önemlidir. Bu çalışmanın araştırma evrenini, Niğde il merkezindeki toplam 25 adet mahallede muhtar adayları olan toplam 88 muhtar adayını oluşturmaktadır. Her mahallede aday olan rastgele en az 1 adet muhtar adayıyla toplam 42 muhtar adayını örneklem alınmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22.0 hazır paket programında değerlendirilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde, bazı tanımlayıcı istatistiklerden faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda, muhtar adaylarının seçim kampanyalarında kendilerinin ürettikleri pazarlama ve tutundurma faaliyetlerini kullandıkları, uzman bir pazarlamacı, danışmanlık hizmet işletmesi veya ajansından destek almadıkları sonucunu ortaya çıkmıştır. Yine muhtar adayları tarafından pazarlama faaliyetlerinde çok fazla sosyal medya, internet, radyo, televizyon, yerel gazete ve dergilerin bir tanıtım aracı olarak tercih edilmediği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhtar, Niğde, Siyasal Pazarlama, Reklam, Yerel Seçim

**A RESEARCH TOWARDS MARKETING ACTIVITIES AND PROMOTION
EFFORT OF NEIGHBOURHOOD REPRESENTATIVE CANDIDATES WHO
STOOD FOR ON 30TH MARCH 2014 LOCAL ELECTION WITHIN**

THEREON SCOPE OF POLITICAL MARKETING: AN EXAMPLE OF NİĞDE PROVINCE

Abstract

This study has been prepared for the marketing activities within the scope of political marketing campaign and promotion efforts of the candidates who have announced their candidacy in the neighborhoods of Niğde province center in March 30, 2014 Turkish Local Elections. The content analysis method was used to evaluate the results of the promotional activities used in the direction of the data and information obtained in the interviews made with the candidates of the headmen in the Niğde province center. At the same time, advertising, public relations, publicity and propaganda activities were included among the efforts made by the headman candidates to promote their slogans in their brochures as well as their voters. The study is a discovery and the research is intended to provide descriptive case studies to determine the current situation. It is important that this area has not been previously studied and it is possible to carry out further research on this area of interest. The research population of this study constitutes a total of 88 headman candidates who are candidate for headmen in 25 neighborhoods in the Niğde province center. A total of 42 headman candidates were sampled randomly with at least 1 headman candidate in each district. The data-sets analyzed in IBM SPSS v. 2.2 software. In the evaluation of the data, some descriptive statistics were used. As a result of the research, it has been noticed that the candidates of the headmen used marketing and promotional activities they created in the election campaigns and they did not receive support from a specialist marketer, consultancy service agency.

Keywords: Demarch, Niğde, Political marketing, Promotional activities, Local selection

2336

Giriş

Ulusal ve uluslararası siyaset dünyasında pazarlama ve reklam faaliyetleri siyasi partilerin ve adayların başarıya ulaşmasında önemli etkenlerden birisidir. Özellikle demokrasinin merkezi olan batı toplumlarında siyasal pazarlama, politikacılar tarafından seçim süreçlerinde yoğun olarak kullanılan önemli stratejilerdendir. Siyasal partiler, siyasal pazarlama stratejilerinin oluştururken sürekli olarak seçmenin nabzının tutmak için saha çalışması yaparak seçmen davranışlarını gözlemlemeye çalışırlar. Ayrıca, hedef pazar politikalarını uygulayarak rakip partilerin zayıf noktalarını tespit edip güçlendirmeye çalışırlar.

Bu çalışma, Türkiye genelinde yapılan, yerel seçim dönemlerinde muhtar adaylarının seçilebilmesi ve başarıya ulaşması için kullandıkları pazarlama faaliyetlerine ve tutundurma çabalarına yöneliktir. Bu sebeple, Niğde il merkezinde 30 Mart 2014 yerel seçimlerine katılacak muhtar adaylarının seçim kampanyalarındaki uyguladıkları pazarlama ve tutundurma faaliyetlerini uygulayarak seçime nasıl hazırlandıklarının tespitine yönelik olarak hazırlanmıştır.

1. SİYASAL PAZARLAMA VE SİYASAL REKLAM KAVRAMI

Literatürde siyasal pazarlama ile ilgili yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Bongrad (1992), siyasal pazarlamayı; bir adayın potansiyel seçmenlerine karşı makul olmasını sağlamak, adayı hukuki olarak oy verme şartlarını sağlayan bütün seçmen kitlesinin tanınmasını sağlamak, rakip adaylardan farklı olan yönlerini oluşturmak için kullanılan tekniklerin tümü olarak tanımlamaktadır.

Butler ve Collins (1994), siyasal pazarlamayı, seçimlerde insanların oylarını etkilemek için tasarlanmış bir pazarlama faaliyeti olarak ifade etmiştir. Fikirler hizmet veya ürüne karşıt olarak satın alındığı için geleneksel pazarlamadan farklıdır.

Kavanagh (1995), bir seçim propagandası olarak siyasal pazarlamayı, seçmen üzerindeki etkilerini değerlendirmek, kampanya iletişimini geliştirmek, bir seçim kampanyası esnasında ve öncesinde halkın düşüncesini yönlendirmeye çalışmak ve izlerini bırakmak için araç ve stratejinin bir yolu olarak ifade etmiştir.

O'Cass (1996), siyasal pazarlamayı; siyasal partilerin performansı ve davranışlarındaki yeni bakış olarak ileri sürmüştür.

Lees-Marshment ve Roberts (2005) ise siyasal pazarlamanın, dünyanın tamamında akademik çalışmalarda çok sıcak bir konu olarak işlendiğini ifade etmiştir. Artan seçmenler tüketiciler olarak, pazarları siyasal sistem olarak, ürün ise politika olarak ifade edilmektedir (Khatib, 2012: 6).

Osuagwu (2008) siyasal pazarlamayı, uluslar, işletmeler, gruplar, insanlar tarafından siyasal konulardaki yaklaşımlar ve pazarlama fikirlerinin uygulaması olarak kavramsallaştırmıştır. Siyasal pazarlama ile ilgili yaklaşımlar lobiler, hükümetler, siyasal partiler, gruplar, insanlar tarafından siyasal aktivitelerin kontrolü, değerlendirmeler, uygulamalar, planlamalar ve analizleri içerir.

Kotler ve Keller (2009) siyasal pazarlamayı, organizasyona fayda sağlayan yolda, tüketici ilişkilerini yönetmek, iletişim kurmak ve sağlamak için etkin bir organizasyon olarak tanımlamıştır.

Shorter Oxford English sözlüğünde birinin parçası, bir ifadenin yönetimi veya bir organizasyonu ele alan bilim olarak belirtilmiştir (Rees ve Gardner, 2005). Son zamanlarda siyasal uygulamalar ve pazarlama ile ilgili araştırmalarda yoğunlaşma olmuştur (Smith ve Hirst, 2001).

Siyasal partilerin, adayların ve düşüncelerin, siyasal ihtiyaçların karşılanması için seçmene yöneltilen ve karşılığında oyların istendiği bir süreç olan (Polat vd., 2004) siyasal pazarlama, genellikle bir düşüncenin pazarlaması olarak ifade edilmektedir (Kurtuldu, 2006). Tutundurma içerisinde incelenen siyasal pazarlama çeşitli biçimleri ile en açık özelliği olan bir pazarlama aracıdır (Henneberg, 2006:18). Politik pazarlama, siyasal pazarlamacıların amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olarak, parti ve seçmenler arasında faydalı değişim ilişkilerinin oluşturulması ve sürdürülmesi için dizayn edilmiş siyasal ve seçim programlarının analizini, planlanmasını, uygulanmasını ve kontrolünü amaçlar (O'cass, 2001). Siyasal reklam ise, kavram ve uygulama olarak ABD'de doğup geliştikten sonra, bütün dünyada kullanılmaya başlanmış ve yaygınlık kazanmıştır. Siyasetçiler, sorunlara yaklaşımlarının, düşüncelerinin ve siyasal vizyonlarının, seçmenlerin farkına varması için diğer promosyon araçlarıyla birlikte reklamı da kullanmaktadırlar. Günümüzde reklamın politikada kullanımı, ticari reklam tekniklerinden yararlanan, ticari reklamların bir uzmanlık alanı biçimindedir (Gürbüz ve İnal, 2004:70). Son zamanlarda siyasal reklamlar, Türkiye'de sadece seçim dönemlerinde yürütülen kampanyalarda uygulanmakta olup, kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle yoğun ve yaygın biçimde kullanılmaktadır.

1.1.Siyasal Pazarlama Kampanyaları İle Tutundurma Kampanyalarının Önemi

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde siyasal seçim kampanyaları, genellikle seçim dönemlerinde

seçmeni kendisine oy vermeye ikna etmek amacıyla yürütülen veya siyasi iletişimi ön plana çıkarmak hedefi bulunan geniş kapsamlı faaliyetlerdir. Siyasal pazarlama karması Niffenegger 1989 yılında yapmış olduğu çalışmada McCarthy'nin 1960 yılında yapmış olduğu çalışmayı referans göstererek siyasal kampanyanın tasarımında pazarlama karması bileşenlerinin (ürün, fiyat, tutundurma, dağıtım) önemli olduğunu vurgulamıştır. Pazarlama karması bileşenleri (Khatib, 2012: 7-8);

- ✓ **Ürün:** Pazarlama karmasının merkezidir. Seçimle ilgili üç anahtar yön ürün karması bileşenini oluşturur. Parti imajı, lider imajı ve siyasal bağlılık.
- ✓ **Tutundurma:** Siyasal pazarlama kampanyasının en açık parçasını sunar. Yine de reklam modern pazarlama endüstrisinin merkezini oluşturur. Özellikle reklam, halkın nezdinde seçimin öneminin artmasında oldukça önemlidir. Tutundurma, siyasal sürecin bir parçasını artırmada cezbedici en uygun medya aracıdır. Parti renkleri, tasarım, slogan ve sembol bütün iletişim karması için ek bir boyut kazandırır.
- ✓ **Dağıtım:** Partiler, yerel ve ulusal olarak seçmenlerini organize edebilirler. İlâveten bu networkler, parti liderleri tarafından turlar, bölgesel olayları koordine etme ve tasarlama için ulusal araçlarla bağlantılıdır.
- ✓ **Fiyatlandırma:** Seçmenleri cezbetmede ve bir organizasyonun yükselen kampanyasında önemli bir değişkendir.

Günümüz dünyasında rekabetin yoğun olarak yaşandığı seçim dönemlerinde, adaylarda rekabet avantajı kazanmak için büyük mücadeleye girmektedirler. Bu sebeple, siyasal kampanya sürecinde siyasal pazarlama karması elemanlarından tutundurma karması bileşeni adayların yapacakları vaatlerin daha geniş kitlelere duyurulmasında çok önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu doğrultuda tutundurma karması başlıca dört faaliyet grubundan oluşmaktadır (Çiftlikçi, 1996, O'Shaughnessy, 1990, Butler ve Collins, 1994,).

- ✓ **Siyasal Pazarlamada Reklam:** Reklam, bedeli ödenmek koşuluyla ve bedeli ödeyenin belli olacağı şekilde, herhangi bir ürünün veya düşüncenin kişisel sunuş kullanmadan tanıtılmasıdır (Taşoğlu, 2009: 36). Siyasal reklam ise, seçmenlerin siyasal partiler ve aday(lar) ile ilgili olarak bilgilendirilmesi, algılamalarının geliştirilmesi ve diğer parti veya aday(lar)dan farkındalık oluşturmaları için kullanılan önemli bir tutundurma aracıdır (İnal ve Karabağ, 2010: 43)
- ✓ **Siyasal Pazarlamada Halk İlişkiler:** Halkla ilişkiler, iletişimciler tarafından kişi ya da gruplar hakkındaki mesajlara ilişkin hedef kitledeki alıcıların oluşturduğu anlamla, kişi ve grupları ikna etmenin bir yoludur (Augustine, 1999: 33).
- ✓ **Siyasal Pazarlamada Propaganda:** Kitleleri peşlerinden sürükleyebilmeleri ve bu sayede uluslarının ve hatta dalga dalga yayılarak birçok farklı ulusun da kaderini belirleyen dünya tarihindeki önemli propagandalar arasında Lenin tipi propaganda ve Hitler tipi propaganda yer almaktadır (Eroğlu ve Bayraktar, 2010).
- ✓ **Siyasal Pazarlamada Kişisel Satış:** Hizmet sunan tüm işletme ve kurumların omurgasını oluşturan kişisel satış, siyasal partilerin hem yapacakları hizmetleri, hem de adaylarını tanıtmak için seçmenlerle yüz yüze görüşerek sadece beklentilerini almamakta aynı zamanda zihinlerinde oluşturdukları negatif algıyı yok etmede kullanılan çok önemli bir pazarlama stratejisidir.

2. Niğde İl Merkezinde 30 Mart 2014 Yerel Seçimlerine Katılan Muhtar Adaylarının Uyguladıkları Pazarlama Faaliyetleri Ve Tutundurma Çabalarının Değerlendirilmesine Yönelik Yapılan Araştırmanın Bulguları Ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi

30 Mart 2014 yerel seçimleri, özellikle muhtar adaylarına sağlanan sosyal ve maddi imkanların iyileştirilmesiyle birlikte, köy ve mahalle muhtarlıklarına adaylığını ilan eden kişilerin yürüttükleri seçim kampanyalarında, tanıtımlarında ve seçilebilmelerinde yoğun olarak pazarlama faaliyetlerini ve tutundurma çabalarını kullanmaları bu konuda araştırma yapılmasının dikkat çekiciliğini ortaya çıkarmıştır. Niğde il merkezinde 25 mahallede toplam 88 muhtar aday 30 Mart 2014 yerel seçimlerine katılmak için siyasal pazarlama araçlarını ve faaliyetlerini kullanarak yoğun rekabet içerisinde seçim kampanyaları yürütmüşlerdir. Bu çalışmada, Niğde il merkezindeki mahalle muhtar adaylıkları için seçim kampanyaları düzenleyen adayların, siyasal pazarlama uygulamaları ile birlikte, siyasal reklam, halkla ilişkiler, propaganda, tanıtım ve promosyan faaliyetleri şekil ve içerik yönüyle incelenmektedir.

Bu çalışmada yürütülen araştırma süreci üç ana başlık altında değerlendirilmiş olup, birinci aşamada ön hazırlık dönemi gerçekleştirilmiş, ikinci aşamada araştırmanın tasarımı yapılmış ve son aşamada araştırmanın uygulanması dönemine geçilmiştir. Birinci aşama olan ön hazırlık döneminde konunun geçmişi araştırılarak literatür taraması yapılmıştır. Daha önceden konu hakkında bir araştırılmaya rastlanılmamış olmaması, araştırmayı önemli ve dikkat çekici hale getirmiştir. Yine konu hakkında daha önce bir araştırma yapılmaması çalışmayı keşifsel bir araştırma ve görüşme yapılarak gerçekleşmesini, 17 sorunun hazırlandığı ve muhtar adaylarıyla yüz yüze görüşmenin yapılması sonucu alınan notlar ve bir kayıt cihazı yardımıyla kaydedilen bilgi ve verilerden oluşmasını sağlamıştır. Daha sonra araştırmanın amacı olarak, pazardaki bir problemi çözmeye ya da pazarda oluşan fırsatın boyutlarını öğrenmeye yönelik fikirden hareketle, Niğde il merkezindeki mahalle muhtarlarının yürüttükleri seçim kampanyalarında hangi siyasal pazarlama faaliyetlerini ve tutundurma çabalarını (siyasal reklam, halkla ilişkiler, propaganda, promosyan ve oy arttırıcı faaliyetlerini) öğrenmeye yönelik olarak belirlenmiştir. Ön hazırlık aşaması çalışmasının son aşaması olan araştırmanın yargılanması yapılarak, mahalle muhtar adaylarının uyguladıkları seçim kampanyalarında siyasal pazarlama, siyasal reklam, halkla ilişkiler, propaganda, promosyan ve oy arttırıcı faaliyetlerini bir fırsata dönüştürmeleri, bundan sonraki seçim dönemlerinde aday olacak muhtar adaylarının yürütecekleri seçim kampanyalarında uygulayacakları pazarlama ve reklam faaliyetlerinde destek olmak ve bir başvuru kaynağı sağlamak şeklinde düşünülmüştür. Araştırmanın maddi maliyeti düşük olmakla birlikte, harcanan zaman bakımından oldukça geniş bir süreç gerektirmiştir.

Çalışmanın ikinci aşamasını oluşturan, problem veya fırsatın tanımlanması yapılarak, araştırmaya konu olan mahalle muhtar adaylarına, seçim kampanyalarında yürütülen siyasal pazarlama faaliyetleri ve tutundurma çabaları hususunda bilgi verici ve fırsatların değerlendirilmesi hakkında önemli ipuçları vermektedir. İkinci aşamanın en önemli unsurlarından olan araştırma taslağı yapılarak, araştırma maliyeti hesaplanmıştır. Pazarlama araştırmalarının ikinci aşamasının bir diğer önemli unsuru olan araştırma yöntemi olarak keşifsel araştırma tekniği seçilmiştir. Konu hakkında daha önce bir araştırma yapılmaması çalışmayı nitel (keşifsel) ve derinlemesine görüşme yapılmasında etkili olmuştur. Çalışmanın ikinci aşamasının son bölümünde örnekleme yöntemi seçimi olarak, tesadüfi örneklemeden faydalanılmış ve Niğde il merkezinde yer alan 25 mahalleden aday olan muhtar adayları ile rastgele yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son aşamasını oluşturan, araştırmanın uygulanması bölümüne geçilmiştir. Araştırmanın başarısı açısından yüz yüze görüşmelerde sorulan 17 sorunun cevapları, bilgi ve veriler toplanmış, daha sonra bu bilgi ve veriler tasnif edilerek verilerin analiz edilerek, yorumlama, değerlendirme ve raporlama yapılmıştır.

2.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırma, 30 Mart 2014 yerel seçimlerinde Niğde il merkezindeki mahalle muhtar adaylarının seçim kampanyalarında kullandıkları siyasal pazarlama faaliyetleri ve tutundurma teknikleri (reklam, halkla ilişkiler, propaganda ve kişisel satış) hakkında mevcut durumun belirlemeye yönelik durumu tespiti yapmak amacıyla yapılmıştır. Yine araştırma daha önce bu alanda çalışma yapılmaması ve daha sonra yapılacak araştırmalara ışık tutması açısından önemlidir.

2.2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada anket yöntemi kullanılmış olup, anket soruları kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Cevaplayıcılarla en az 30 dakika olacak şekilde yüz yüze görüşme yöntemi ile yapılmıştır. 01–30 Mart 2014 tarihleri arasında Niğde il merkezinde bulunan 25 mahallede seçim kampanyası yürüten muhtar adayları arasından, rastgele seçilen kişilerle tesadüfi örnekleme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Muhtar adaylarına önceden hazırlanan 17 adet anket soruları araştırmacı tarafından doldurularak araştırma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın araştırmanın evrenini, Niğde il merkezindeki toplam 25 adet mahallede muhtar adayları olan toplam 88 muhtar adayını oluşturmaktadır. Her mahallede aday olan rastgele en az 1 adet muhtar adayıyla toplam 42 muhtar adayını örneklem alınmıştır. Kapalı uçlu sorulara verilen cevaplar SPSS for Windows 22.00 istatistik programında analiz edilerek genel sonuçlara ulaşılmıştır. Bu kapsamda örneklemin dağılımı tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: Muhtar Adaylarının Demografik Özellikleri

Yaş	f	%	Cinsiyet	f	%
25-33	1	2,4	Erkek	41	97,6
34-41	14	33,3	Kadın	1	2,4
42-49	12	28,6	Medeni Durum	f	%
50 Yaş ve üzeri	15	35,7	Bekar	2	4,8
Gelir	f	%	Evli	40	95,2
1.000 TL ve Altı	10	23,8	Meslek	f	%
1.001-2.000 TL	29	69,0	Serbest Meslek	5	11,9
2.001-3.000 TL	2	4,8	Emekli	12	28,6
3.001 ve Üzeri	1	2,4	Kendi İşi	19	45,2
Eğitim	f	%	Ev Hanımı	1	2,4

İlköğretim	13	31,0	Diğer	5	11,9
Lise	29	69,0			
Toplam				42	100

Tablo 1’de muhtar adaylarının tamamına yakını erkek, evli ve aylık gelirleri 2.000 TL ve altındadır. Yine tabloya göre genç muhtar aday sayısı, yaşlılar göre çok daha azdır.

Tablo 2: Muhtar Adaylarının Adaylık Durumları

Adaylık Durumu	f	%
İlk Defa Aday	19	45,2
Birden Çok Defa Aday	23	54,2
Toplam	42	100

Tablo 2’deki verilere göre muhtar adaylarının yarısından daha fazlası birden fazla seçime girmişlerdir.

2341

Tablo 3: Muhtar Adaylarının Adaylık Sebepleri

Adaylık Sebepleri	f	%
Topluma Hizmet	34	81,0
İtibar ve Saygı Kazanma	6	14,3
Maaş ve Sosyal Güvence	2	4,8
Toplam	42	100

Yerel seçimlerde aday olan muhtar adaylarının büyük bir bölümü “Topluma hizmet etmek, mahalleye hizmet etmek” amacıyla adaylıklarını ilan etmişlerdir.

Tablo 4: Muhtar Adaylarının Seçim Öncesi Çalışma Süresi

Seçim Çalışma Zamanı	f	%

1-3 Ay Önceden	22	52,4
4-6 Ay Önceden	9	21,4
6-12 Ay Önceden	6	14,3
1 Yıl Önceden	5	11,9
Toplam	42	100

Muhtar adaylarının seçim tarihinden kısa bir süre öncesine kadar pazarlama faaliyetleri ve tutundurma faaliyetlerine başlamadıkları, genellikle seçim tarihinden 1-3 ay öncesinden muhtar adayı olmayı düşündükleri ve seçim çalışmalarına başladıkları Tablo 4'ten görülmektedir.

Tablo 5: Muhtar Adaylarının Seçim Döneminde Gerçekleştirdikleri Pazarlama Faaliyetlerinin ve Tutundurma Çabalarının Başarılarına Katkısı

Pazarlama Faaliyetlerinin ve Tutundurma Çabalarının Muhtar Adaylarının Başarılarına Katkısına İnançları	f	%
Katkısı Olduğuna İnanıyorum	40	95,2
Katkısı Olduğuna İnanmıyorum	2	4,8
Toplam	42	100

30 Mart 2014 Türkiye Yerel Seçimlerinde Niğde il merkezindeki mahallelerde adaylıklarını ilan eden muhtar adaylarının yürüttükleri seçim kampanyalarında kullandıkları pazarlama faaliyetleri ile tutundurma çabalarının başarılı olmalarına katkısına yönelik olarak inançları oldukça yüksektir.

Tablo 6: Muhtar Adaylarının Seçim Döneminde Uzman Bir Pazarlamacıdan, Ajansından Destek Almaları Durumu

Pazarlama Faaliyetlerinin ve Tutundurma Çabaları Konusunda Muhtar Adaylarının Uzman Bir Pazarlamacı, İşletme ve Ajansından Destek Almaları Durumu	f	%
Uzman Bir İşletme, Ajansı ve Pazarlamacıdan Destek Alıyorum	7	16,7
Uzman Bir İşletme, Ajansı ve Pazarlamacıdan Destek Almıyorum	35	83,3
Toplam	42	100

Araştırma sonuçları arasında yer alan ve muhtar adaylarının seçim kampanyalarında kendilerinin ürettikleri pazarlama ve tutundurma faaliyetlerini kullandıkları, uzman bir pazarlama işletmesi veya ajansından destek almadıkları Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo 7: Muhtar Adaylarının Seçim Döneminde Kampanyalarına Ayırdıkları Bütçe

Pazarlama Faaliyetlerinin ve Tutundurma Çabaları İçin Muhtar Adaylarının Harcadıkları Para Miktarı	f	%
300- 500 TL Arası	11	26,2
501- 1.000 TL Arası	7	16,7
1001- 2.000 TL Arası	16	38,1
2001- 5.000 TL Arası	5	11,9
5.001 TL ve Üzeri	3	7,1
Toplam	42	100

2343

Muhtar adaylarının seçim sürecinde pazarlama faaliyetleri ve tutundurma çabaları için yaptıkları harcamalar Tablo 7’de görülmektedir. 2000 TL ve üzeri harcama yapanların oranı 2000 TL ve altında harcama yapan muhtar adayları oranlarına göre oldukça düşüktür.

Tablo 8: Muhtar Adaylarının Seçim Döneminde Hangi Tutundurma Araçlarını Tercih Etmeleri

Muhtar Adaylarının Tercih Ettikleri Tutundurma Araçları(n=42)	Evet		Hayır		Toplam	Yüzde
	f	%	f	%		
Afiş Düzenleme, Tabela Reklamı	41	97,6	1	2,4	42	100
Ev Gezmeleri	39	92,9	3	7,1	42	100
İşyeri Gezmeleri	20	47,6	22	52,4	42	100
İnternet	11	26,2	31	73,8	42	100
Telefon-Mesaj	10	23,8	32	76,2	42	100
Bilboard ve Pano Reklamları	7	16,7	35	83,3	42	100

Kahve Toplantıları	6	14,3	36	85,7	42	100
Radyo-Televizyon-Gazete ve Dergi	4	24,4	38	75,6	42	100

Muhtar adaylarının seçim dönemindeki pazarlama faaliyetleri ve tutundurma faaliyetlerinde kullandıkları alanlar arasında tercih ettikleri pazarlama faaliyetleri ve tutundurma araçları arasında ilk üç sırayı afiş düzenleme, tabela reklamı ev gezmeleri ve işyeri gezmeleri almaktadır.

Tablo 9: Muhtar Adaylarının Seçim Döneminde Kullandıkları Tanıtım, veya Reklam Broşürlerini Kullandıkları Yerler

Muhtar Adaylarının Seçim Dönemlerinde Kullandıkları Alanlar (n=320)	Evet		Hayır		Toplam	Yüzde
	f	%	f	%		
Apartman ve Ev Girişleri	32	76,2	10	23,8	42	100
İşyeri, Mağaza ve Dükkan Camları	28	66,7	14	33,3	42	100
Elektrik ve Telefon Direkleri	14	33,3	28	66,7	42	100
Araç Camları	13	31,0	29	69,0	42	100
Camii, İşyeri Duvarları	9	21,4	33	78,6	42	100
Bilboard ve Reklam Panoları	6	14,3	36	85,7	42	100

Muhtar adaylarının seçim döneminde pazarlama faaliyetleri ve tutundurma araçları için kullandıkları alanlar arasında ise apartman ve ev girişleri işyeri, mağaza ve dükkan camları ile elektrik ve telefon direkleri yer almaktadır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Muhtar, köy veya mahalle tüzel kişiliğinde, yönetiminin başında bulunan ve köy tüzel kişiliğini temsil eden kişidir. Arapça kökeni olan muhtar "seçilmiş kişi" anlamına gelmektedir (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Muhtar>).

Türkiye genelinde 30 Mart 2014 tarihinde yapılan yerel seçimlerde de en fazla rekabetin yaşandığı seçim kampanyaları, mahalle ve köy muhtarlarının seçiminde yürütülen faaliyetler olarak kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Muhtarların o dönemde halen 457 lira olan aylık net maaşlarının 871 liraya yükselecek olması sebebiyle, 2014 yerel seçimlerinde yapılan mahalle ve köy muhtarlık seçimlerini oldukça çekişmeli hale getirmiştir. Niğde il merkezinde yürütülen mahalle muhtar seçimlerine katılan adaylara önceden hazırlanan 17 adet soru yöneltilmiş ve veriler elde edilerek tutulan kısa notlar ve kayıt cihazı aracılığıyla kaydedilmiştir.

Niğde il merkezinde 25 mahalle için yapılacak muhtarlık seçimine aday olan kişiler gerçekleştirdikleri seçim kampanyalarında siyasal pazarlama faaliyetleri ile tutundurma çabaları arasında yer alan çeşitli tanıtım, reklam, halkla ilişkiler, propoganda, promosyon, kişisel satış, tanıtım ve oy arttırıcı çalışmalarda bulunmuşlardır. Seçim kampanyaları çalışmalarına ilk olarak fotoğraf çekinme ve tanıtıcı bir reklam broşürü hazırlatarak başlayan muhtar adayları, 4 aday aza üye olarak, dikkat çekici bir slogan yardımıyla seçmenlerine vermek istedikleri mesajı kısa, özlü ve etkili bir şekilde iletmeyi hedeflemektedirler. Niğde il merkezinde 30 Mart 2014 tarihinde yapılacak yerel seçimlerinde mahalle muhtarlarını belirlemeye yönelik seçimlerde adayların kullandıkları sloganlar arasında;

- ✓ Hizmet için hazırız.
- ✓ Destek sizden, hizmet bizden.
- ✓ Koltuk için değil hizmet için varım.
- ✓ Sorumluluk liderlik ister.
- ✓ Daha güzel bir mahalle için el ele.
- ✓ Daha güçlü bir yönetim için biz varız.
- ✓ Mahallemizin sakini değil, sahibi olalım.
- ✓ Doğru Deneyim, doğru seçim.
- ✓ Bildiğiniz bir isim.
- ✓ İyi hizmet herkesin hakkı.
- ✓ İşte albayınız, işte muhtar adayınız.
- ✓ Sizlere hizmet için 7/24 varım.
- ✓ İnsanların en hayırlısı insanlara en hayırlı olanıdır düsturundan yola çıktık.
- ✓ Yepyeni projelerle mahallemizin sorunlarını bilen ve çözüm için canla başla çalışacak insan.
- ✓ Genç, dinamik, çalışkan, yenilikçi muhtar adayınız.
- ✓ Mahallemiz için çalışacağız.
- ✓ Tek işim muhtarlık.
- ✓ Sizinle yeniden el ele.
- ✓ Bugünleri değil, yarınları yaşamak için haydi el ele.
- ✓ Büyük mahalle için büyük hizmetler.
- ✓ Vizyonu, diksiyonu düzgün, iş bitirici kişiliğimle sizleri temsil etme yeteneğine sahip ve güler yüzlü bir insanım.
- ✓ Değişim zamanı.
- ✓ Yaşanılabilir bir mahalle için.
- ✓ Karşılıksız hizmet.
- ✓ İşimiz hizmet, gücümüz millet.

- ✓ Mahallenin sorunları için varım.
- ✓ Bir olalım, iri olalım, diri olalım.
- ✓ Mahallemizi birlikte yönetmeye var mısınız?
- ✓ Daha güzel bir mahalle için yeni bir yüzle yeni hedeflere.
- ✓ 30 yıllık muhtarlık görevinde hiç kimseden evrak ve mühür parası almayan tek muhtar.
- ✓ Halka hizmet, hakka hizmet.
- ✓ Zorunlu değil, sorumlu muhtar adayı.
- ✓ Biz yarışa değil, hizmete adayız.
- ✓ Elimizi taşın altına, yüreğimizi avucunuza bıraktık.

Muhtar adayları kullandıkları sloganlarında seçmene daha çok popüler, güven verici, etkileyici, yenilikçi, inandırıcı, dürüstlük mesajı veren içerikte mesajlar vermeyi tercih etmişlerdir. Etkileyici sloganlarıyla birlikte fotoğraflarının yer aldıkları afişleri tanıtım amacıyla başta kendi ev, işyeri, apartman girişi olmak üzere mahalle çevresinde yer alan camii, dükkan cam ve duvarları ile elektrik ve telefon direklerine, duraklara, eş, dost araç camlarının arkasına veya yan tarafına asma ya da yapıştırma metodunu kullanmışlardır. Bununla birlikte bazı muhtar adayları kendilerini tanıtıcı internet sayfası düzenleyerek, facebook, twitter, instagram gibi sosyal medya araçlarını da seçim kampanyalarında kullanmaktadırlar. Ayrıca yerel gazete ve radyolara reklam vermek suretiyle seçim kampanyalarında diğer adaylara göre bir adım önde olmak isteyen muhtar adayları, ev, iş yeri, çarşı ve pazar gezmeleri ile sürekli halkın içerisinde kalarak, seçmenleriyle konuşarak (bilgi alışverişi yaparak) halkla ilişkiler faaliyetlerinde bulduklarını ifade etmişlerdir. Yine mahalle ve çevresinde gerçekleşen iş yeri açılışı, önemli gün, hafta kutlamaları/ anmaları düğün, cenaze vb. gibi organizasyonlara katılarak halkın arasında yer alma çabası içerisinde bulduklarını belirtmişlerdir. Seçim kampanyası çalışmalarında telefonla iletişimi de etkin bir şekilde kullanan muhtar adayları resmi, dini veya özel günlerde kutlama mesajlarını seçmen cep telefonlarına göndermekte ya da seçmenlerini telefonla arayarak tanıtım, kutlama, oy isteme vb. faaliyetleri yürütmüşlerdir.

Niğde il merkezindeki mahalle muhtar adayları seçim kampanyaları içerisinde en dikkat çekici ve ilginçini ulusal yazılı ve görsel basında da haberlere konu olan Aşağı Kayabaşı Mahallesi muhtar aday Fatih Yüksel gerçekleştirmiştir. Tekerlek taktırarak, seyyar hale dönüştürdüğü seçim kürsüsüyle çalışmalarına başlayan memur emeklisi muhtar aday, sokak sokak dolaşarak hem kendini tanıtmayı hedeflemiş, hem de vatandaşların sorunlarını kürsü üzerindeki deftere not alarak, mobil kürsüsünden seslendiği seçmenlerden oy isteyerek ilgi çekici bir seçim kampanyası yürütmüştür. Propaganda sürecinde diğer adayların kendini tanıtmak için ev işyeri ve araç camlarına, sokak, cadde ve apartman girişlerine fotoğraflı tanıtıcı broşürlerini asan adaylardan farklı olarak, görüntü ve çevre kirliliğini önlemek amacının yanı sıra, maliyetinin ucuz olması sebebiyle böyle bir seçim kampanyası düzenlediğini ifade etmiştir.

Görüşme yapılan muhtar adaylarının hepsinin erkek, 40 yaş ve üzerinde olması dikkat çekici bir araştırma bulgusu olmuştur. Yine görüşme yapılan kişilerin muhtar aday olmak istemelerinin nedenleri arasında başta topluma hizmet olmak üzere, maaş ve sosyal güvencesinin olması, itibar

ve saygı kazandırması ve popüler olması sebepleri ön plana çıkmıştır. Muhtar adaylarının yürüttükleri seçim kampanyalarına 300 TL. ile 2000 TL. arasında bütçe ayırmaları ve bu bütçelerinin tamamını siyasal pazarlama ve tutundurma çabaları arasında yer alan, reklam, halkla ilişkiler, propaganda, tanıtım, promosyon, kişisel satış, oy arttırıcı faaliyetlere harcadıkları ortaya çıkmıştır. Görüşme yapılan muhtar adaylarının hiçbirisi muhtarlık seçim kampanyası için uzman bir pazarlama kuruluğu veya reklam ajansından destek almadıklarını belirtmişler ve kendi imkanları ve kendi düşünceleri ile seçim kampanyalarını yürüttüklerini belirtmişlerdir. Ancak yürüttükleri seçim kampanyası için düzenledikleri tanıtım broşürleri, slogan ve propaganda faaliyetlerinde, eş, dost, akraba, matbaa, basımevi, ofset ve yayın kuruluşlarından destek aldıklarını ifade etmişlerdir.

Niğde il merkezindeki mahalle muhtar adayları yürüttükleri seçim kampanyalarında, genellikle ev ve işyeri gezmeleri yaparak reklam, halkla ilişkiler, tanıtım, fikir alış-verişi ve propaganda faaliyetlerinde bulduklarını vurgulamışlardır. Görüşme yapılan 17 muhtar aday da ilk defa aday olmadıklarını, daha önceden de aday olarak seçim kampanyası gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Araştırma yapılan muhtar adayları seçim veya tanıtım broşürlerinde ağırlıklı olarak resim, ad ve soyad, seçim sloganı ile telefon numaralarına yer verdiklerini söylemişlerdir. Bununla birlikte bastırdukları bu seçim veya tanıtım broşürlerini özellikle apartman ve ev girişleri başta olmak üzere, işyeri ve dükkan camlarına, yasak olmasına rağmen otobüs durakları, elektrik ve telefon kutularına (direklerine), araba camlarına asarak tanıtım ve reklam faaliyetlerini gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir.

Araştırmanın en dikkat çekici bir başka bulgusu, Niğde il merkezinde mahalle muhtar adayları olan ve seçim kampanyası yürüten kişilerin emekli olması veya ikinci bir işinin (mesleğinin) olmasıdır. Yine sadece muhtarlık seçimine 1-3 ay gibi kısa bir süre kala kampanya faaliyetlerine (siyasal pazarlama ve tutundurma çabaları olan, reklam, halkla ilişkiler, tanıtım, propaganda, promosyon, kişisel satış) başlamaları veya bu dönemde seçim kampanya faaliyetlerine ağırlık vermeleri önemli bir başka veri olmuştur. Bununla birlikte, seçim kampanyasını yürüten muhtar adaylarının tamamı, muhtarlık seçiminde yaptıkları pazarlama, reklam, halkla ilişkiler, tanıtım, propaganda, promosyon, kişisel satış ve oy arttırıcı çabaların veya faaliyetlerin başarılı olmalarında önemli bir faktör olduğuna inandıklarını ve başarılı olmalarına katkı sağlayacağını düşünmektedirler. Muhtar adaylarıyla yapılan görüşmelerde dikkat çeken bir başka bulgu da, yürütülen kampanyalarda, çok fazla sosyal medya, internet, radyo, televizyon, yerel gazete ve dergilerin bir tanıtım, pazarlama, reklam, halkla ilişkiler ve oy arttırıcı çabalarda kullanılan bir araç olarak tercih edilmemesi olmuştur. Bu tür araçların pahalı olması veya kullanımının pek bilinmemesi tercih edilmemesinde önemli etken olmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde hem ulusal hem de uluslararası pazarlarda her sektörde yoğun olarak yaşanan rekabet işletmelerin pazarlama faaliyetlerinin kullanılmasında etkili olabilmektedir. Pazarlamanın önemli yaklaşımlarından birisi olan siyasal pazarlama ve tutundurma faaliyetlerinin önemi her geçen dönem daha da iyi anlaşılmaktadır. Türkiye’de son zamanlarda yaşanan yoğun rekabet sonucu pazarlama faaliyetleri ve tutundurma çabalarının kullanıldığı alanlardan birisi de siyasal pazarlama ve seçim kampanyaları dönemi olmaktadır. Türkiye’de geçmiş dönemlerde yapılan genel ve yerel seçimlerde siyasi parti ve adayların kullandıkları “pazarlama ve reklam faaliyetleri” başarıya ulaşmalarında önemli etkenler arasında yer almaktadır. Niğde il merkezindeki mahalle muhtarı seçimlerine katılan adaylar da

kamuoyuna ve mahallerine kendilerini ve yapacakları işleri tanıtırken kendilerine özgü çeşitli pazarlama faaliyetleri kullanmışlardır. 1-30 Mart 2014 tarihleri arasında yürütülen bu araştırmada elde edilen en önemli bulgu ve sonuç, Niğde il merkezindeki mahallerdeki muhtar adaylarının seçim kampanyalarını kendi imkan ve özverileri ile düzenlemelerinin yanı sıra, uzman bir pazarlama kuruluşu veya ajansından destek almamaları olmuştur. Bu desteği verecek pazarlama işletmelerinin pazarda bulunmaması, pazarda bir fırsatı ortaya çıkarmıştır. Bu fırsatı avantaja dönüştürmek isteyen pazarlama işletmeleri veya reklam ajansları seçim dönemlerinde muhtar adaylarına yönelik hazır kampanya paketleri ve pazarlama stratejilerini satabilir ve büyük bir kazanç elde edebilirler. Yine araştırmada ortaya çıkan diğer bir önemli sonuç, adayların aktif pazarlama faaliyetlerini yürütmede yetersiz kaldıkları ve bunun sonucu da bir pazarlama bilincine veya pazarlama eğitimine ihtiyaç duydukları tespitidir. Bununla birlikte adayların birçoğu seçim kampanyaları dönemlerinde tutundurma araçlarından hangi yöntemi kullandıklarını bilmemeleri, kulaktan dolma bilgilerle hareket etmelerinin yanı sıra internet, televizyon, gazete, dergi vb. iletişim araçlarından gereği gibi faydalanmamaktadırlar. Bu durumun sebebi olarak ta, seçim kampanyalarına ya geç başlamaları, ya da bu kuruluşların iş yoğunluğu sebebiyle adayların tekliflerini geri çevirme veya bu iletişim araçlarının adaylarca pahalı ve zahmetli bir iş olarak algılanmasıdır. Pazarda bu iletişim araçlarının eksikliği veya yetersiz kalması bir fırsat doğurmaktadır olup, bu tür işletmelere olan talebi karşılayacak yeni açılan firmalar kendilerine büyük bir kazanç sağlayabilirler. Araştırma sürecinde görüşme yapılan muhtar adaylarının hepsinin erkek, 40 yaş ve üzerinde olması dikkat çekici bir araştırma sonucu olmuştur. Seçimde oy kullanan vatandaşlarının birçoğunun gereksiz masraf veya işler olarak gördükleri ve herkesin oyunun kullanacağı adayın belli olduğu düşüncesi, tüm bu pazarlama faaliyetlerine aslında gerek duyulmadığının tam aksine, 30 Mart yerel seçimlerinde en fazla para harcanan tutundurma faaliyetleri arasında reklam, broşür bastırma gibi alanlar olmuştur.

Daha önceki muhtarlık seçimlerinde 23 mahallesi bulunan Niğde il merkezinde, 30 Mart 2014 tarihinde yapılan yerel seçimde mahalle ve muhtar sayısı 25'e yükselmiştir. Seçim sonuçlarında 25 mahalle muhtarından önceki dönemde muhtarlık yapan 21 muhtar seçimi kazanarak tekrar görevine devam etmekte olup, sadece 4 muhtar aday seçimlerde yeni muhtar olmuştur. Bu durum, mahalle sakinlerinin muhtarlardan memnun olma durumunu ortaya çıkarmakla birlikte, yeni aday olan ve seçimi kazanamayan muhtar adaylarının gerçekleştirdikleri seçim kampanyalarında yürütülen pazarlama faaliyetleri ve tutundurma çabalarının etkisiz ve bilinçsiz kullanılmasının da bir göstergesidir.

Çalışma, 01-30 Mart 2014 tarihleri arasında Niğde il merkezindeki toplam 25 adet mahallede muhtar adayları olan toplam 88 muhtar aday içerisinde her mahallede aday olan rastgele en az 1 adet muhtar adayıyla toplam 42 muhtar adayına uygulanmıştır. Örnek hacmi çok geniş olmakla birlikte bu çalışmada elde edilen veriler, sadece Niğde ilinde muhtarlık seçimine katılan muhtar adaylarını kapsayabilir.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda ise, “siyasal pazarlama kapsamında genel seçimlere katılan milletvekili adaylarının pazarlama faaliyetlerine ve tutundurma çabalarına yönelik bir araştırma”, “siyasal pazarlama kapsamında yerel seçimlere katılan il veya ilçe belediye başkanı adaylarının pazarlama faaliyetlerine ve tutundurma çabalarına yönelik bir araştırma”, gibi konular, teorik ve uygulamalı olarak incelenebilir. Ayrıca, siyasal pazarlama açısından tutundurma faaliyetleri konusu farklı değerlendirilebileceği için bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Augustine, Ihator, (1999). Society and Corporate Public Relations-Why the Conflict?, Public Relations Quarterly, Vol.44, No.3, p.33, San Francisco, USA.
- Bongrad, Michel (1992). Politikada Pazarlama, Fatoş Ersoy (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Butler,P. and B. Collins (1994). Political Marketing: Structure and Process, European Journal of Marketing, Vol. 28, No. 1, s. 19-34.
- Çiftlikçi, Ahmet (1996). Siyaset Pazarlaması ve Siyasi Partilerin Malatya'daki Uygulamaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Gürbüz Esen ve M. Emin İnal (2004). Siyasal Pazarlama Stratejik Bir Yaklaşım, İstanbul: Nobel Yayınevi.
- Lees-Marshment (2005). The Marketing Campaign: the British General Election of 2005, Journal of Marketing Management, Vol. 21, No: 9/10, s. 1151-1160.
- Eroğlu, A. Hüsrev ve Sumru Bayraktar (2010). Siyasal Pazarlama Uygulamalarının Seçmen Tercihleri Üzerine Etkileri: İzmir İli Örneği, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:2, Sayı:12, s.187-207, Isparta.
- Henneberg, Stephan C.(2006). Strategic Postures of Political Marketing: an Exploratory Operationalization, Journal of Public Affairs,6(1):15-30, Austin, USA.
- İnal, M. Emin ve Özgür Karabağ (2010). 29 Mart 2009 Yerel Seçimlerinde Siyasal Partilerin Niğde Yerel Basınında Yer Alan Reklamlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, s.41-56, Niğde.
- Kavanagh, D. (1995). Election Campaigning: The New Marketing of Politics, Blacwell, Oxford, England.
- Khatib, Fahed Salim (2012). Factors Affecting Success of Political Marketing: A Jordanian Electorate Point of View, Journal of Economic and Administrative Sciences, Vol. 28, No. 1, s. 4-27.
- Kotler Philip and Keller, K. (2009). Marketing Management, 13.th ed., Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ, USA.
- Kurtuldu, Hüseyin Sabri (2006). Politik Parti ve Politik Lider Reklamları, Dokuz Eylül Üniversitesi S.B.E. Dergisi, Cilt.8, Sayı.1,ss. 292-306, İzmir.
- Lock Andrew, Phil Harris (1996). Political Marketing-vive la difference!,European Journal of Marketing, Vol. 30, No. 10/11, s. 14-24.
- Niffenegger, P. (1989). Strategies for Success from Political Marketers, Journal of Consumer Marketing, Vol. 6, No.1, s. 115-151.
- O'cass, Aron (1996). Political Marketing Concept, European Journal of Marketing, Vol. 30, No. 10-11, s. 45-61.
- O'cass Aron (2001). Political Marketing: An Investigation of the Political Marketing Concept and Political Market Orientation in Australian Politics, New York, European Journal Of Marketing, V.35, No:9/10, ss.1003-1025.

O'shaughnessy, Nicholas (1990). The Phenomenon of Political Marketing, New York, St.Martin'sPress.

Osuagwu, L. (2008). Political Marketing: Conceptualization, Dimensions and Research Egenda, Marketing Intelligence& Planning, Vol. 26, No. 7, s. 793-810.

Polat, Cihat, Gürbüz, Esen ve M. Emin İnal (2004). Siyasal Pazarlama Yaklaşımı, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Rees, P. and Gardner, H. (2005). Political Marketing Segmentation – thecase of Uk Local Government, Journal of Nonprofit&Public Sector Marketing, Vol., No:1/2, s. 169-184.

Smith, G. and Hirst, A. (2001). Strategic Politicalera of Political Marketing, European Journal of Marketing, Vol.35, No. 9/10, s.1058-1073.

Tan, Ahmet, (2002). Politik Pazarlama, İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Taşoğlu, Nihal Paşalı, (2009). Pazarlama İletişimi, Ankara: Detay Yayıncılık.

WİKİPEDİA. (2017). <http://tr.wikipedia.org/wiki/Muhtar>. adresinden erişildi (ET: 21.03.2017).

LOJİSTİK KÖYLERİN AMAÇLARI VE TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

Öğr. Gör. İ. Ethem DAĞDEVİREN

Uşak Üniversitesi Eşme Meslek Yüksekokulu

Öğr. Gör. Şakir MİRZA

Uşak Üniversitesi Eşme Meslek Yüksekokulu

Öz

Sanayileşmenin artması ve teknolojik gelişmeler neticesinde artan ticaret karşısında sürekli gelişme gösteren lojistik sektörü ülkelerin gelişmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Firmaların rekabet üstünlüğü elde edebilmesi açısından lojistik faaliyetler, son yıllarda üzerinde durulması gereken bir konu haline gelmiştir. Lojistik faaliyetlerin öneminin artması ile birlikte lojistik süreçlerinde de birtakım değişiklikler yaşanmaktadır. Bunun neticesinde entegre taşımacılığı gerçekleştirmek, maliyetleri azaltmak, trafik sıkışıklığını gidermek amacıyla lojistik köyler oluşturulmaya başlanmıştır. En az 100 hektara sahip, genellikle yerleşim yerleri dışında oluşturulan, lojistikle ilgili tüm faaliyetlerin yerine getirildiği özel merkezlere lojistik köy adı verilmektedir. İlk olarak ABD de kullanılan daha sonra trafik sıkışıklığını gidermek amacıyla Japonya da kullanılan lojistik köyler ülkemizde 2005 yılından itibaren kullanılmaya başlanmış ve TCDD tarafından 2006 yılında oluşturulmaya başlanmıştır. "Logistical park", "transport center", "integrated merchandise center" gibi isimlerle de anılan lojistik köylerden ülkemizde 7 tanesi tamamlanmış olup toplamda 20 adet olması planlanmaktadır. İlk lojistik köy Samsun Gelemen' de faaliyete geçmiş olup kurulan veya kurulacak lojistik köylerde çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Yanlış yer tespiti, kanunlarda yer alan eksiklikler lojistik köylerin gelişmesinde büyük engel teşkil etmektedir. Bu sorunların giderilerek sektör için önemli olan lojistik köylerin gelişimi sağlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Lojistik Köy, Lojistik Köylerdeki Sorunlar

Abstract

The logistics industry, which is constantly developing in the face of increased trade in the face of increased industrialization and technological developments, is of great importance for the development of countries. Logistics activities have become a subject that has to be emphasized in recent years in terms of enabling firms to gain competitive advantage. With the increasing importance of logistics processes in logistics operations are also experiencing some changes. As a result, perform integrated transport, reduce costs, logistics village to relieve traffic congestion has started to be created. Logistic villages are named as special centers where at least 100 hectares of land, usually built outside the settlements, perform all activities related to logistics. Firstly used in the US, the logistical villagers used in Japan to get rid of the traffic congestion started to be used in our country starting from 2005 and started to be established by TCDD in 2006. "Logistical park", "transportation center", "integrated merchandise center" as the name is also known as logistics villages of our country is planned to be 20 in total, 7 of them is completed. The first logistics village has passed activity in Samsun Gelemen. Various problems

arise in logistic villages established or to be established. Incorrect location, deficiencies in the law are major obstacles to the development of logistic villages. By solving these problems, the development of logistic villages which are important for the sector should be provided.

Keywords: Logistic, Logistic Village, Problems at Logistic Village

1. Giriş

Lojistik faaliyetlerdeki maliyetleri azaltmak amacıyla en az 100 hektarlık alana sahip olması gereken lojistik köyler ilk olarak ABD’de ortaya çıktıktan sonra ülkemizde TCDD tarafından hazırlanan projeler neticesinde hayata geçirilmiştir. Hazırlanan projeler neticesinde ilk olarak Gelemen lojistik köyü hizmet vermeye başlamıştır. Toplamda 20 adet olarak planlanan lojistik köylerin yerlerinin belirlenmesinde çeşitli metotlar kullanılmaktadır. Yer belirleme işleminin mutlaka iyi değerlendirmeler neticesinde yapılması gerekmektedir. Yoksa yapılan yatırımın atıl kalmasına neden olabilmektedir. Hızla gelişen bir sektör olan lojistik sektörü için maliyetleri büyük oranda düşürücü niteliği olan lojistik köylerde bütün lojistik hizmetlerin yanı sıra intermodal taşımacılık işlemleri de yer almaktadır. Ülkemizde kurulan lojistik köylerde hem kuruluş aşamasında hem de hizmete açıldıktan sonra çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların belirlenerek ortadan kaldırılması ve ilerleyen yıllarda daha da lojistik köy sayısının artırılması gelişen bir sektör açısından ve ülke ekonomisi açısından faydalı olacaktır.

2. Lojistik Köy

İlk olarak ABD’ de ortaya çıkan ve daha sonra Japonya’da özellikle trafik sıkışıklığını azaltmak ve işgücü maliyetlerini azaltmak amacıyla ortaya çıkan Lojistik köy (Işıkhan, 2011 : 135) lojistik ve taşımacılık faaliyetleri ile ilgili olarak, birden fazla taşımacılık modunun etkin olarak kullanılabilirdiği, taşımacılık modlarının düşük maliyetli, hızlı, güvenli bir şekilde depolanması, bakım- onarım, yükleme- boşaltma, elleçleme gibi uygulamaların gerçekleştirilmesini bir arada sağlayan, özel ve kamuya ait kurumların yer aldığı özel bölgeler olarak tanımlanmaktadır (Gün, 2012: 388). 1960’lı yılların sonlarında da İtalya’da ve Almanya’da oluşturulmaya çalışılan lojistik köylerde karayolu ve demiryolu ile birlikte lojistik hizmetler verilmeye başlanmıştır (Işıkhan, 2011 : 135-136). Avrupa’da 1960’lı yılların sonunda Avrupa Birliği yokken bile İtalya’da verona da Freight Village Quadrante Europa yük köyünün kullanıldığı söylenebilir (Ceren, 2010 : 76).

Modlar arasında taşıma birimlerinin değişiminin yapılabildiği, özel olarak hazırlanmış belirli bölgelerde bulunan alanlar (Cardebring ve Warnecke, 1995: 7) olarak da ifade edilen lojistik köyler Avrupa’da estetik açıdan geliştirilmiş, ulaşım yollarına yakın, çevre kirliliğini ortadan kaldırmayı amaçlayan ve Intermodal taşımacılığı olanak sağlayacak şekilde oluşturulmuştur (Işıkhan, 2011 :136). Ülkeler arasındaki gümrük işlemleri birbirinden farklı olmasından dolayı (Aydın, 2008: 4) lojistik köyler yük köyü, lojistik alan, lojistik merkez, taşımacılık merkezi ve dağıtım parkı gibi farklı terminolojilerle de ifade edilmektedir (Tanyaş, 2017).

3. Lojistik Köylerin Özellikleri Ve Amaçları

Dünya ticaretindeki değişimler neticesinde ülkelerinde lojistik faaliyetlere bakış açısında değişimler meydana gelmiştir. Tüm taşıma türlerini de içinde bulunduran lojistik merkezler taşıdıkları önem açısından dünya ticareti açısından gelecekte de büyük önem taşıyacağından dolayı ülkelerin üzerinde çalıştıkları önemli faaliyetler içerisinde yer almaktadır (Sezen ve Gürsev, 2014: 108). Fakat ülkelerin lojistik köy kurulumunda şu unsurlara dikkat etmeleri gerekmektedir (Zalluoğlu vd, 2014: 86).

- Alt yapı sistemlerinin rasyonalizasyonunun yanında bölgesel planlamanın yapılması.
- Taşımacılık kalitesinin artırılması.
- Farklı taşıma türlerinin bütünleşmiş kullanımının geliştirilmesi.
- Bütünleşmiş taşıma sistemleri arasında yüksek düzeyde bilgi sistemine dayalı koordinasyonun sağlanması olarak sayılabilir.

Ayrıca Avrupa'daki Lojistik köylerde de yer alan ülkemizdekilerde de dikkat edilmesi gereken birtakım siyasi ve fiziksel özellikler mevcuttur. Bu özellikler şunlardır (Arıkan, 2012: 36-37);

- Büyüklük : Lojistik köyün yerinin en az 100 hektarlık bir alana sahip olması gerekir.
- Konum: Lojistik köy şehir içinde fakat yerleşim yerlerinden uzak bir alanda kurulmalıdır. Erişebilirlik: Kara yolunun yanı sıra diğer taşıma türlerine de ulaşım imkanı sunması gerekmektedir.
- Yakınlık: Limanlara, iç sulara, havaalanına yakın mesafede olması gerekmektedir
- Bilişim alt yapısı: Gelişmiş bilgi teknolojileri ile donatılmış olmalıdır.

Tüm bu unsurlar çerçevesinde kurulacak Lojistik köylerin amaçları şunlardır (Erdil, 2010: 72);

- Yük taşımalarının şehrin dışına kaydırılması
- Şehir içi trafiğin rahatlatılması
- Çevre ve trafik kirliliğine destek
- Daha verimli lojistik sistemler kullanarak nakliye ve lojistik şirketlerinin
- Rekabet gücünün artırılması, lojistik maliyetlerin azaltılması
- Intermodal alt yapının kurularak taşımının karayolundan deniz ve demiryoluna aktarılması
- Araç başına katedilen kilometrenin azaltılması, böylelikle maliyetten tasarruf etmektir

Lojistik köylerin kurulması sonucunda sağlayacağı faydalar İzmir Lojistik Merkezi Projesi Raporu 'nda aşağıdaki gibi belirtilmektedir (İzmir Ticaret Odası (İZTO), 2009, İzmir Lojistik Merkezi Projesi Raporu).

- Kombine taşımacılığı teşvik etmesi ve kullanımını artırması,
- Konteynır yükleme boşaltma faaliyetlerinin iyileştirilmesi,
- Tır ve ağır kamyon sirkülasyonunu azaltması,
- Demiryolu taşımacılığının artması,
- Lojistik köylerden yararlanan işletmelerin tüketici ihtiyaç ve isteklerine daha hızlı bir şekilde cevap verebilmesinin sağlanması,
- İşletme maliyetlerinin düşürülmesi,
- Bölgesel kalkınmaya katkı sağlaması,
- Lojistik köylerin kurulması ile çevresel düzenlemelerin gerçekleştirilmesi,

- Hava, kara, demiryolu ve deniz ulaşım merkezlerine bağlantı için kolaylık sağlaması,
- Çapraz taşıma (Cross-docking), konsolidasyon gibi dağıtımla faaliyetlerin sağlayacağı potansiyel fayda,
- İşletmelerin sahip olduğu dağıtım kanalları üzerindeki kontrolü arttırmaları için imkan sunması

Lojistik köylerin tüm bu sayılan faydalarının yanı sıra toplumdaki bireylere de bir takım faydaları bulunmaktadır. Bu faydalar şunlardır (Özgen, 2011: 4).

- Şehir merkezlerine etkili ve çevre dostu dağıtım sağlar ve yükün gerekli yerlere teslimini kolaylaştırır.
- Endüstriyel ve sevkiyat işletmeleri için ilgi çekici imkânlar sunduklarından, bölgenin ekonomik gelişimini teşvik eder ve rekabet gücünü artırır.
- Yükün, karayolundan demiryoluna yönelmesini sağlar, karayolundaki trafik yükünü ve çevre kirliliği azaltır.
- Özel sektöründe içinde olması nedeniyle bölgedeki istihdamın gelişmesine katkı sağlar.
- Arazilerin planlı bir şekilde kullanılması sağlayarak ve estetik güzellik yaratır.

4. Türkiye'deki Lojistik Köyler

Lojistik köyler devlet özel ya da ticaret odaları gibi farklı kurum ve kuruluşlara ait olarak yönetile bilmektedirler. Türkiye'de ve dünyada da farklı özelliklere sahip lojistik köyler bulunmaktadır. Lojistik köylerde üç farklı şekilde hizmet sunulmaktadır. Bu hizmetler yap- işlet modeli, kiracı olarak kullanılması, lojistik merkezdeki alt yapının sahibi olunması şeklindedir (Akandere, 2013: 73). Ülkemizde yap-işlet-devret modeli henüz tam manası ile kullanılamamaktadır. Dünya geneline bakıldığında ise geniş bir uygulama alanına sahip olduğu görülmektedir (Akandere, 2013: 74-75). Coğrafi konumun verdiği avantajdan faydalanan Türkiye'de de Lojistik köy kurumları 2000'li yıllarda başlamış olup çeşitli sebeplerden dolayı istenilen düzeylere ulaşılamamıştır. Bunun en büyük sebebinin mevcut yasalardaki eksiklikler gösterilebilir (Zalluoğlu vd, 2014 : 86-87).

Şimdiye kadar olan Lojistik köyler Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları projeleri neticesinde ortaya çıkmıştır. Yüksek arazi satın alma maliyetleri, yüksek yatırım maliyetleri gerektirdiğinden dolayı Lojistik köylerin yerlerinin iyice araştırılarak belirlenmesi gerekmektedir (Erdil, 2010: 63). Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları yer seçimini belirlerken şu kriterleri benimsemektedir (Sezen ve Gürsev, 2010: 110);

- OSB (Organize Sanayi Bölgesi) içinde veya yakınında olmalı
- Farklı taşıma modlarının bir arada kullanımı sağlanmalı
- Demiryolu hattı yakınında ya da kenarında olmalı
- Karayolu varsa deniz veya hava yollarına bağlantısı olmalı
- Teknik olarak uygun genişlemeye müsait arazi ve altyapı olmalı

- Taşıma potansiyeli olmalı
- Bölgesel sanayi gelişme planları içinde kalmalı
- Fizibilite etüdünde uygun çıkmalıdır.

Lojistik köy sayısını artırmak amacıyla da gereksiz yatırımların yapılmaması gerekmektedir. Belirlenen kriterler iyice analiz edilmelidir. Çin’de 2001 yılında 1000 civarında lojistik köy kurulmasına rağmen % 60’ı kullanılmadığı için atıl kalmıştır (Işıkhan, 2011: 142). Ülkemizde lojistik köylerin hangi illerde yer alması gerektiği incelenirken illerin yük durumları ve yük potansiyelleri ele alınmış ve gelecek 10 yıllık tahminler yapılmıştır. Gerekli fizibilite etütleri yapılarak değerlendirmeler yapılmıştır (Ceren, 2010: 81). Bu değerlendirmeler neticesinde ilk lojistik köy Samsun Gelemen’ de inşa edilerek 2007 yılında kullanıma açılmıştır (Elgün, 2011: 50). Toplamda 20 adet Lojistik Merkez kurulması planlanırken bunların şimdiye kadar 7 tanesi kullanıma açılmıştır. 6 adet lojistik köyün inşaat çalışmaları devam ederken 2023 yılında hizmet verilmeleri planlanmaktadır. Ülkemizdeki bu lojistik köyler şunlardır (Tanyaş, 2017);

Samsun (Gelemen), Uşak, Denizli (Kaklık), İzmit (Köseköy), Eskişehir (Hasanbey), Balıkesir (Gökköy) ve Halkalı olmak üzere 7 adet Lojistik Merkez işletmeye açılmıştır. Bilecik (Bozüyük), İzmir (Kemalpaşa), Mardin, Erzurum (Palandöken), Kahramanmaraş (Türkoğlu) ve Mersin (Yenice) lojistik merkezlerinin inşaat çalışmaları devam etmektedir. Diğerleri olan İstanbul (Yeşilbayır), Konya (Kayacık), Kayseri (Boğazköprü), Sivas, Kars, Bitlis (Tatvan) ve Şırnak (Habur) projelendirme ve kamulaştırma çalışmaları devam etmektedir.

Şekil 1: Türkiye’deki lojistik köyler

Kaynak: <http://www.tcdd.gov.tr/lojistik-merkezler+m651>(26.02.2017)

Ülkemizde kurulan ve kurulacak bu lojistik köylerde yerine getirilecek faaliyetler şunlardır (Ceran, 2010: 82).

Tablo 1: Lojistik Köydeki Ana ve Destek Faaliyetler

Ana Faaliyetler	Destek Faaliyetler
Müşteri Hizmetleri	Depo / Dağıtım Merkezi Yer Seçimi ve Yerleşimi
Taşıma ve Trafik Yönetimi	Dökümantasyon Akışı
Envanter Yönetimi	Ürün / Envanter Akışı
Depo / Depolama Yönetimi	Üretim Planlama
Elleçleme	Satın Alma
Talep Yönetimi	Yedek Parça ve Satış Sonrası Destek
Sipariş Yönetimi	Feedback, Tersine Lojistik
Koruyucu Ambalajlama	Sigortalama, Gümrükleme

Kaynak: Ceran, 2010: 82

Aşağıda Ülkemizde kurulan ilk lojistik köy olan Gelemen' e ait bilgiler yer almaktadır.

5. Gelemen Lojistik Köyü

Ülkemizdeki ilk Lojistik köy olan Samsun Gelemen 06.07 2007 tarihinde hizmete açılmış olup 2. etap yapım çalışmaları devam etmektedir (Ceran, 2010: 83). Gelemen'deki lojistik köyün kurulması için Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları ve Samsun Büyükşehir Belediyesi ortak çalışma yürütmüştür (Aksoy, 2012: 25). Samsun konumu itibariyle önemli bir limana ve Karadeniz'le iç kesimleri birbirine bağlamada kullanılan 2 demiryolu hattına sahiptir. Sanayi açısından incelendiğinde de Samsun gelişmiş sanayiye sahip olan bir şehirdir. Bu yüzden lojistik köy kurulması planlananmış ve gerçekleştirilmiştir (Karadeniz, 2011: 56). 333.000 m² lik alana sahip olan lojistik köyde lojistik faaliyetlerin tümü verilmektedir

(chrome-extension://gbkeegbaiigmenfmjfcldgdgpimamgkj/views/app.html).

Resim 1: Gelemen Lojistik Köyü

Kaynak: <http://www.milliyet.com.tr/lojistik-koy-projesi-2017-de-tamam-samsun-yerelfotogaleri-10138680/>

6. Ülkemizdeki Lojistik Köylerde Karşılaşılan Sorunlar

Çok fazla maliyet gerektiren iyi analiz ve değerlendirmeler sonucu oluşturulması gereken lojistik köylerde hem planlama aşamasında hem de oluşturulduktan sonra çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar şunlardır (Erdil, 2010: 63);

- Bazı lojistik köyler sektörel çıkarlar ekseninde, bölgesel koordinasyon ve işbirliğini düşünmeksizin bencilce tasarlanmaktadır.
- Lojistik planlamanın başında yapılan talep tahmini gerçekleşenin gerisinde kalır.
- Lojistik köylerin fonksiyonel konumları bölgesel gelişmenin gerisinde kalır.
- Ödemeler farklı bölgesel kalkınma şartlarına göre değişiklik gösterir

Lojistik köylerin yerlerinin belirlenmesinde sezgisel istatistikler ve matematiksel çeşitli metotlar kullanılmaktadır. Fakat belirlenen alternatifler de kıstasların sayısı çok olunca analiz etmede çeşitli problemler ortaya çıkabilmektedir (Elgün, 2011: 57). Bu problemlerin aşılması gerekiyor. Çünkü yer seçimi önem arz etmektedir. Eğer doğru yer seçilmez ise verimlilik düşük olacaktır. Lojistik köylerin kurulduğu yerdeki arazi maliyetleri yüksek olduğu için alan büyüklük büyüklüğünün de pazar talebini karşılayacak düzeyde olması gerekmektedir (Aydın, 2008 :8).

Lojistik köylerin sağladığı büyük avantajlardan olan çok modlu taşımacılığın yetersiz miktarda olması durumunda lojistik maliyetlerde azalma söz konusu olmamaktadır. Bu durumda da lojistik köy için yapılan yatırımın atıl kalmasına neden olabilmektedir. Tam tersi durumda söz konusu olabilir. Talebin fazla olduğu durumlarda ihtiyacını karşılayacak kapasiteye sahip

olması gerekmektedir. İlerleyen zamanda projenin genişlemeye uygun olacak şekilde iyi bir kapasite planının olması gerekmektedir (Sezen ve Gürsev, 2014: 112).

Diğer bir sorunda lojistik köylerle ilgili kanunlarda yer alan sorunlar gösterebilmektedir. Lojistik köylerin hukuksal anlamda işleyişinde veya kurulmasında bir belirsizlik söz konusudur. Lojistik köylerle ilgili mevcut kanunlarda Bakanlıklarda farklı değerlendirmelere neden olduğu için girişimci potansiyeline sahip özel sektör yatırımcılarının yatırım yapması konusunda engel teşkil etmektedir (Sezen ve Gürsev, 2014: 113).

Avrupa'da Lojistik sektöründe firmalar için ‘‘Europlotform’’ isimli örgüt her yıl Lojistik köylerin trafik akışı optimizasyonu ve Entegre Lojistik faaliyetlerin uygulanabilirliği açısından performanslarına göre sıralamaya tabi tutulmaktadır.(Bezirci, 2011, 318).Bu belirlenen sorunların ortadan kaldırılarak Avrupa’da olduğu gibi oluşturulmuş lojistik köylerin yıllar bazında değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

7. Sonuç

Ülke ekonomimizin hızla gelişmesi neticesinde dış ticaret hacmimizde de yıllar itibariyle artmalar meydana gelmektedir. Bunun neticesinde lojistik sektöründe de değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler neticesinde ortaya çıkan lojistik köy en az 100 hektarlık alana sahip intermodal taşımacılığa olanak sağlayan ve şehir merkezi dışında kurulan özel alanlardır. İlk defa TCDD tarafından hazırlanan projeler neticesinde ülkemizde kurulmaya başlayan lojistik köylerden ilki Samsun Gelemen’de hizmete açılmıştır. 20 adet olması planlanan lojistik köyler henüz istenilen seviyelerde değildir. Kurulan ya da yapımı devam eden lojistik köylerde yer seçiminde, kapasite belirlemede, kanunsal anlamda çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu durumda sektör içindeki firmaların maliyet avantajı sağlamasında önem arz eden lojistik köylerin gelişmesinde ve yaygınlaşmasında engel teşkil etmektedir. Bu sorunların ortadan kaldırılarak alt yapı açısından teknoloji açısından geliştirilmiş lojistik köylerin kurulması ve özel sektörün yatırım yapması için gerekli olanakların sağlanması ülke ekonomimizin gelişmesi açısından faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Akandere, G. (2013). Lojistik köylerin etkin yönetimi: Konya iline yönelik bir model önerisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Aksoy, O.(2012). Lojistik köy yerlerinin belirlenmesi için bir tam sayılı programlama modeli: Tcdd için bir uygulama. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Aksoy, O. ve Özyörük, B. (2015). The importance of freight villages: an implementation in TCDD. Applied Mathematical Modelling, 39(19), 6043-6049.
- Arıkan, F. (2012). Lojistik köyler ve bir uygulama. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Aydın, G. T. Ve Öğüt, K. S. (2008). Lojistik köy nedir? : 2. Uluslararası Demiryolu Sempozyumu, (1439-1448). İstanbul
- Bezirci, M. ve Dündar, A. O. (2011). Lojistik köylerin işletmelere sağladığı maliyet avantajları. Trakya University Journal of Social Science, 13(1), 309-325.
- Cardebring, P. W. ve Cristiane Warnecke, (1995). Combi- terminal and Intermodal Freight Centre Development- An Assesment; s.7.
- Ceran, M. (2010). Küresel rekabet ortamında rekabetçi üstünlük sağlamada lojistik köyler: “Konya lojistik köyü önerisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Elgün, M. (2011). Uluslararası taşıma ve ticarete lojistik köylerin sağladığı rekabet avantajları: bir model önerisi. Yayınlanmamış doktora tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Erdil, M.(2010). Ekonomik kalkınma stratejisi olarak lojistik köyler. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gün, D. (2012). Küresel düzeyde sürdürülebilir lojistik yönetimi için lojistik köylere paradigmatal bir yaklaşım ve iskenderun lojistik köy projesi: Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi (s.384-393), Aybil Yayınları, Konya.
- Işıksan, F. (2011). İntermodal taşımacılık ve lojistik köylerin AB ve Türkiye uygulamaları. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- İzmir Ticaret Odası (İZTO). 2009. İzmir Lojistik Merkezi Projesi Raporu.
- Karadeniz, V. ve Akpınar, E. (2011). Türkiye’de lojistik köy uygulamaları ve yeni bir lojistik köy önerisi. Marmara Coğrafya Dergisi, 23, 49-71.
- ÖZGEN, H.(2011), Samsun modern lojistik köyünün 21.yy ekonomisine entegrasyonu: gelişen ve değişen şartlara uyumu: stratejik yaklaşımlar: Samsun Sempozyumu

Sezen, B. ve Gürsev, S. (2014).Türkiye’de Kurulması Planlanan Lojistik Merkezler Hakkında Bir Analiz Çalışması. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi. Cilt II, Sayı 42, 105-126.

Zalluhoğlu, A.E., Aracıoğlu, B. ve Bozkurt, S.(2014). Lojistik köy kurulumunun lojistik hizmet sağlayıcılar açısından değerlendirilmesi. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi Cilt 5, Sayı 2, 81-104.

World heritage list. <http://www.yesillojistikciler.com/haber/iste-prof-dr-mehmet-tanyasin-dunyada-ve-turkiyede-lojistik-koylermerkezler-arastirmasi-14314.html> adresinden erişildi. (ET: 18.02.2017).

World heritage list. chrome-extension://gbkeegbaiigmenfmjfcldgdpimamgkj/views/app.html adresinden erişildi. (ET: 20.04.2017).

World heritage list. <http://www.milliyet.com.tr/lojistik-koy-projesi-2017-de-tamam-samsun-yerelfotogaleri-10138680/> adresinden erişildi. (ET: 20.05.2017).

LOJİSTİKTE KİRLİLİK ÖNLEME VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YAKLAŞIMI OLARAK YEŞİL LOJİSTİK

Öğr. Gör. Şakir MİRZA

Uşak Üniversitesi Eşme Meslek Yüksekokulu

Öğr. Gör. İ. Ethem DAĞDEVİREN

Uşak Üniversitesi Eşme Meslek Yüksekokulu

Öz

Hem üretim, hem tüketim, hem de hizmet aşamasında atıklar ortaya çıkmakta ve dünyamız her geçen gün biraz daha kirlenmektedir. Üretim aşamasında ortaya çıkan kirliliği önlemek için hükümetlerin ortaya koyduğu yasal düzenlemeler mevcuttur. Son yıllarda giderek artan tüketim aşamasındaki kirlenmeleri önlemek amacıyla "her atık çöp değildir" anlayışı çerçevesinde geri dönüşüm faaliyetleri ile kirlilik önlenmeye çalışılmaktadır. Lojistik de hayatın her alanında var olan bir sektördür. Ülkeler gelişmekte ve geliştikçe çevre bilinci ortaya çıkmakta, bunun sonucunda yeşil uygulamalar önem kazanmaktadır. İşletmeler için sürdürülebilirlik devamlılık unsuru olarak önem arz etmektedir. Hem sürdürülebilirlik açısından hem de çevre kirliliğinin önlenmesi açısından her geçen gün yeşil lojistik kavramı daha fazla önem kazanmaktadır. Lojistik firmalarının da yeşil uygulamalara olan eğilimi artmakta ve lojistik firmalarında çevre bilinci gelişmektedir. Bu amaçla çalışmada yeşil lojistik uygulamalarını benimseyen lojistik firmaları ve son yıllarda yeşil lojistik alanında yapılan akademik çalışmalar ve yeşil lojistik uygulamalarının yeterliliği irdelenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda ülkemizin lojistik alanındaki hedeflerine ulaşması için en kısa zamanda lojistik altyapı yatırımlarını tamamlayıp hukuki düzenlemeleri yapması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil lojistik, Sürdürülebilirlik, Lojistik

Abstract

Wastes emerge during both production, consumption and service, and our world is becoming more and more polluted day by day. There are legal regulations introduced by governments to prevent the pollution that occurs during the production phase. In recent years, efforts are being made to prevent pollution by means of recycling activities with the understanding that "every waste is not a garbage" in order to prevent pollution in the increasing consumption process. Logistics is a sector that exists in all areas of life. As countries develop, environmental awareness emerges and green practices become important as a result. Sustainability for businesses is important as an element of continuity. Green logistics is gaining more and more importance in terms of both sustainability and environmental pollution. The tendency of logistics companies to green applications is increasing and environment consciousness is developing in logistics companies. In this study, logistics firms adopting green logistics applications and academic studies and green logistics applications in green logistics field in recent years have

been examined. As a result of the review, we reached the conclusion that our country should complete the logistics infrastructure investments and make legal arrangements as soon as possible in order to reach the targets in the logistics area.

Keywords: Green logistics, Sustainability, Logistics

1. GİRİŞ

Sınırsız insan ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla işletmeler üretim faaliyetlerini yerine getirirler ve bu üretim faaliyetlerini yerine getirirken kıt olan doğal kaynakları tüketirler. Sanayileşmenin giderek artması doğal kaynakların daha fazla tüketilmesine ve çevrenin daha fazla zarar görmesine neden olmaktadır. Son yıllarda çevre duyarlılığının giderek artması sanayileşmenin çevreye verdiği zararların üzerine dikkati çekmektedir. Çevre kirliliği sadece üretim aşamasında değil üretim aşamasından tüketime kadar her aşamada görülmekte olup, bunun yanında hizmet faaliyetlerinde de meydana gelmektedir. Çevre kirliliğine karşı duyarlılığın artması gelecek nesiller açısından önemlidir ki bu sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşletmeler için stratejik öneme sahip sürdürülebilirlik ancak sürdürülebilir doğal çevre, sürdürülebilir ekonomik ve sosyal çevre ile mümkündür. Geçmişten günümüze işletmeler içerisinde var olan lojistik faaliyetlerinin her geçen gün arttığı ve lojistik faaliyetlerde meydana gelen artışla da lojistik işletmelerinin ortaya çıktığı ve her geçen gün sayılarının arttığı görülmektedir. Rekabetin arttığı günümüzde işletmelerin pazarda avantaj sağlamaları maliyet avantajı ve müşteri memnuniyeti ile mümkün olmaktadır. Hammadde tedarikinden nihai ürünün müşteriye ulaşmasına kadar sürecin her aşamasında var olan lojistik sektörü işletmelere maliyet avantajı sağladıkları ve işletmelerin sorunlarını çözebildikleri ölçüde tercih edilmektedirler. Son yıllarda çevre kirliliğine verilen önemin artması lojistik firmalarının yeşil uygulamalara yönelmesine yol açmıştır. Sürdürülebilir bir kalkınma için sürdürülebilirlik kavramının her işletmenin her alanında ele alınması ve kıt kaynakların sürdürülebilirlik açısından en az zarar göreceği şekilde hareket edilmesi gerekmektedir. Bunun için yeşil lojistik kavramı sürdürülebilirlik ve kirlilik önlenmesi amacıyla önemli bir kavram olarak ele alınmaktadır. Lojistik süreçlerinin tedarik zincirinden tersine lojistiğe kadar tüm süreçlerde lojistik firmalarının yeşil anlayışına sahip olması lojistiğin sürdürülebilirliği açısından stratejik önem arz etmektedir.

Bu çalışmada sürdürülebilirlik, kirlilik ve yeşil lojistik kavramları incelenmiş ve lojistik faaliyetleri açısından sürdürülebilirlik ve kirlilik kavramlarının önemi irdelenmiştir. Ayrıca yeşil lojistiğe ilişkin literatürde yer alan çalışmalar incelenmiş olup, kirlilik önleme amacı ile yeşil lojistiğe yönelik ülkemizde yer alan uygulamalar incelenmiştir. Bu uygulamaların yeterliliği irdelenip konu ile ilgili önerilerde bulunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Sürdürülebilirlik

Daimi olma, varlığını devam ettirebilme ve yarına kalabilme yeteneği olarak ifade edilen sürdürülebilirlik kavramının kamuoyuyla tanışması 1987 yılında yayınlanan “Bruntland Raporu” olarak da bilinen “Ortak Geleceğimiz Raporu” ile olmuştur. Raporda “Sürdürülebilir Kalkınma” kavramı “İnsanlık; doğanın gelecek kuşakların gereksinimlerine cevap verme yeteneğini tehlikeye atmadan, günlük ihtiyaçları temin ederek, kalkınmayı sürdürülebilir kılma yeteneğine sahiptir” şeklinde tanımlanmıştır (UN, 1987).

Tüm faaliyetlerinde özellikle lojistik faaliyetlerinde sürdürülebilirliğe odaklanan firmalar işletmelerine maddi ve maddi olmayan faydalar sağlamanın yanında sosyal sorumluluk açısından da doğru hareket etmiş olurlar. Sürdürülebilirlik anlayışına sahip firmalar yaşam sürecini tamamlamış ürünlerin nasıl kullanılacağı ve işleneceğine ilişkin çalışmalar yaparlar ve kaynakların ve malzemelerin kullanımında sürdürülebilirliği göz önünde bulundururlar. (Dey vd., 2011:1238).

Ülkelerin uluslararası ticaret hacimleri sahip oldukları uluslararası taşımacılık ve lojistik ağlarına erişim derecesine bağlıdır. Lojistik performansı iyi olan ülkeler uluslararası ticari faaliyetlerinde daha avantajlı hale gelmektedirler (Çamlıca ve Akar, 2014: 105). Ülkelerin lojistik performansının takip edilmesine olanak sağlayan kaynaklardan birisi Dünya Bankası tarafından oluşturulan Lojistik Performans Endeksi (LPI) dir. İlk kez 2007 yılında yayınlanan Endeks'e 2012 yılından itibaren performans göstergesi olarak sürdürülebilirlik kapsamında lojistik uygulamaları da dahil edilmiştir (TC Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012).

Avrupa Birliği'nin bütünleşmesinin önündeki engelleri kaldırmak amacıyla sürdürülebilirlik yönü dikkate alınarak planlanan AB'nin yürüttüğü çalışmalar bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Trans Avrupa Ulaşım Ağları (TEN-T) dir (Yaman, 2009: 42). Bunun yanında Marco Polo programı AB tarafından finanse edilen çevresel ihtiyaçların karşılanması ve çevresel sorunların çözülmesine yönelik bir programdır. (Çevik ve Gülcan, 2011: 42). Lojistiğin kirlilik üzerine etkisine ilişkin çalışmalarda Lojistik faaliyetlerinin %24 gibi büyük oranda kirlilik yarattığı belirtilmektedir. Etkili bir lojistik yönetimi ile bu oran indirilebilecektir. (Erol ve Özmen, 2008: 2). Lojistik faaliyetlerinin performansı ve esnekliği tedarik zincirini etkilemekte dolayısıyla birçok ürünün ulaşılabilirliği etkilenmektedir. Lojistik sektörünün istihdam olanakları ile işsizliğin azaltılması açısından da önemli olduğu görülmektedir. Bu açıdan sürdürülebilir bir lojistik hem çevreye duyarlı hem de ekonomik sorunlara çözüm üretici nitelikte olmalıdır. (TC Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2012:8).

Sürdürülebilirlik açısından lojistik faaliyetlerinde yapılacak düzenlemeler ve iyileştirmeler çevreye verilen zararı azaltacaktır (Dey vd., 2011: 1245). Bu iyileştirmeler şu şekilde yapılabilir;

1. Fosil yakıtlarla çalışan taşıma araçlarının atmosfere saldıgı karbondioksit ve sera gazlarının azaltılması amacıyla araçların seçiminde çevreye verdiği zararlara özen gösterilmesi araçların bakım ve onarımlarının zamanında yapılması gerekmektedir. Taşıma mesafelerinin optimizasyonu ile trafiğin azaltılması ve katedilecek mesafelerin azaltılması da çevreye verilecek zararı azaltacaktır (Erol ve Özmen, 2008: 13).
2. Stok miktarlarının azaltılması stoklama maliyetlerini ve sera gazlarının azalmasını sağlayacaktır. Stok miktarlarındaki azalmalar dolayısıyla stokların korunması amacıyla yapılan çalışmalar maliyetlerin de azalmasını sağlayacaktır (Dey vd., 2011: 1246). Stoklama yapılan binaların güneş ışınlarından daha fazla faydalanabileceği şekilde tasarlanması aydınlatma ve ısıtma maliyetlerini düşürecektir. Aynı zamanda taşımacılık esnasında intermodal taşımacılığın seçilmesi çevreye verilecek olan zararları azaltacaktır (Dekker vd., 2011: 673).
3. Teknolojik gelişmelerle birlikte işletmeler bilgi akışını sağlamak ve stok maliyetlerini azaltmak amacıyla çeşitli otomasyon sistemlerini kullanmaktadırlar. Ayrıca araçların boş sürüş zamanları da çevreye verilen zarar ve işletmelerin maliyetleri açısından negatif etkilere sahiptirler. Lojistik firmaları bu maliyetlerini ve çevre zararlarını minimize etmek amacıyla 3PL'den faydalanmaktadırlar (Lieb ve Lieb, 2010: 532). Sürdürülebilirlik

açısından çevreyi olumsuz etkileyen bir diğer unsur ürünlerin ambalajlarıdır. Ürünlerde çevreye zararsız ambalajların kullanılması ve lojistik faaliyetleri açısından en uygun ambalajın tercih edilmesi hem lojistik hareketliliğini ve dolayısıyla çevreye verilen zararı azaltacaktır.

4. Lojistik firmalarının lojistik faaliyetlerini tersine lojistiği de kapsayacak şekilde düzenlemeleri geri dönüşüm ve atıkların yönetimi açısından çevreye verilen zararların azalmasını sağlayacaktır (Erol vd. 2006: 16).

2.2. Kirlilik:

İşletmeler üretim işlemleri sonucunda ortaya çıkan atıkların geri dönüşümünün nasıl yapılacağı ile ilgili ve bu atıkların çevreye olan zararlarının önlenmesine ilişkin çalışmalar yapmaktadırlar (İnce, 2013:3). İşletmelerin çevreye verdikleri zararlar farklılık arz etmektedir. Bu zararların optimal düzeylere çekilebilmesi için makro ekonomik çevre politikalarının belirlenmesi ve caydırıcı önlemler alınması gelişmekte olan ülkeler için büyük öneme sahiptir. Kirlilik önleme yaklaşımına göre kirlilik ortaya çıktıktan sonra bu kirliliğe ilişkin çözüm aranmaya çalışılmaktadır. Bu ise ekstra maliyetleri arttırmaktadır. Bu soruna çözüm olarak temiz üretim anlayışının benimsenmesi gerektiği belirtilmektedir. Temiz üretim, üretim sürecinde meydana çıkan atıkların bazı eksikliklerden kaynaklandığını, bu eksikliklerin giderilmesi durumunda üretim aşamasında ortaya çıkan atıkların azalacağını bununda maliyetleri ve çevreye verilen zararı azaltacağı belirtilmektedir (Demirer, 2011:40).

Temiz üretimin hedefi ürün yaşam döngüsü içerisinde ortaya çıkacak atıkların minimum seviyeye indirerek çevreye verdikleri negatif dışsallıkları minimize etmektir. Ayrıca ürün yaşam döngüsü sürecinde hizmetlerin yerine getirilmesinde büyük öneme sahip lojistik süreçlerinde çevreye duyarlı sistemlerin kullanılması da temiz üretimin hedeflerindedir (Tütüncü ve Şahin, 2012:121).

Temiz üretim çevresel duyarlılık kadar sürdürülebilirlik kavramı ile de ilişki içerisinde. (Tütüncü ve Şahin, 2012:122). Aslında hükümetlerin çevrenin korunmasına ilişkin çalışmaları olmasına rağmen işletmelerin çevre duyarlılığı onları daha çok doğa ile barışık hale getirmekte ve bir taraftan atıkların azaltılması yönünde çalışırken diğer taraftan bu çalışmalar işletmelerin maliyetlerini azaltmalarında yarar sağlamaktadır. Bu iş işletmelerde yeşil tedarik zinciri departmanı tarafından yerine getirilmektedir (İnce, 2013:3)

Çevre sorunları sadece suyun, havanın ve toprağın kirlenmesi değil küresel ısınma, hızlı nüfus artışı, deniz ve okyanusların kirlenmesi, erozyon ve doğal kaynakların tükenmesi gibi birçok şey sorun olarak adlandırılır. Yenilenemeyen doğal kaynakların hızla tükenmesi ve çevresel atıklarının fazla olması dolayısıyla üreticiler en az girdi ile en az atık çıkarabilecek üretim sistemlerine yönelmektedirler. Bunu gerçekleştirmek için işletmeler ürünleri yeniden tasarlayabilirler, üretim süreçlerini kirliliğe neden olmayacak şekilde oluşturabilirler, dağıtım sistemlerini daha verimli hale getirebilirler, daha az enerji ve malzeme girdisi kullanabilirler, alternatif kaynak kullanım metodları geliştirebilirler ve atıklarını yeniden değerlendirebilirler. İşletmeler sürdürülebilirliği sağlamak için doğal kaynakları korumak zorundadırlar. Yeşil tedarik zinciri de işletmelerin bunu gerçekleştirmesine destek olmaktadır (İnce, 2013:4).

Dünya nüfusunun günden güne artması, planlı bir kentleşmenin olmaması, tarım faaliyetlerinin bilinçsizce yapılması, doğal kaynakların hızla tükenip çevre kirliliğinin her geçen gün artmasına neden olmaktadır. Bu durum insan hayatını ve yaşamı bu doğal kaynaklara ve çevreye bağlı olan canlıların olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır (Ardoğan, 2012: 84).

Teknolojik gelişmeler ile birlikte iletişim kaynakları gelişmekte ve birbiri ile iletişim halindeki bireyler çevre kirliliğine ilişkin bilincin oluşmasında diğerlerini etkileyebilmekte ve kişiler çevre ile ilgili sorunların çözümü için araştırmalar yapmaktadırlar. Bu kişilerin sayılarının giderek artması yerel yönetimleri de bu yönde hareket etmeye yönlendirmektedir (Gültaş ve Yücel, 2015:72).

2.3. Yeşil Lojistik

Yeşil lojistik, ürünlerin ve hizmetlerin çevreye duyarlı ve daha az zarar veren bir şekilde yerine getirilmesini sağlamaya yönelik bir stratejik yaklaşımdır. Ürünler üretim aşamasından tüketiciye kadar lojistik faaliyetler ile sağlanmaktadır. Fakat lojistik faaliyetler tüketiciye ulaşım ile sona ermemekte ürünlerin geri dönüşümü ve tekrar üretime kazandırılması, iade süreci ve defolu ürünlerin farklı satış kanalları ile satılması süreçleri de lojistik faaliyetlere ihtiyaç duyar. İşte bu tüm aşamalarda gerçekleştirilen lojistik faaliyetlerin çevreye duyarlı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve kaynakların etkin kullanılması gerekmektedir (Yangınlar ve Sarı, 2014: 7). Yeşil lojistik uygulamalarının amacı çevreye zarar vermeden en az maliyetle tedarik zinciri boyunca faaliyetlerin gerçekleştirilmesidir (Abduaziz vd., 2015: 960).

Günümüzde tedarik zinciri sürecinde ortaya çıkan atıklar çevreye zarar vermektedir (Bloemhuf vd., 1995:236). Bu zararların asgari düzeye çekilmesi için birçok çalışma yapılmaktadır. Tedarik zincirinin her aşamasında çözümler üretilmesinin birçok nedeni vardır. Bunlar globalleşme, çevre uyum zorunluluklarındaki artış, tüketici talepleri, sürdürülebilirlik ve kurumsal sosyal sorumluluk projeleri gibi nedenlerdir (Terzi,2016:1).

Dünyadaki karbondioksit emisyonunun %23 gibi büyük bir kısmı OECD Uluslararası Taşımacılık Forumu verilerine göre taşımacılık faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Kyoto Protokolü sonucunda Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin sanayiden kaynaklı karbondioksit miktarlarında azalma gözlenirken taşımacılık faaliyetlerinden kaynaklanan karbondioksit emisyonları artış göstermektedir.(Terzi, 2016:1). Bu yüzden yeşil lojistik faaliyetleri önem verilmesi gereken faaliyetler haline gelmiştir.

Yeşil lojistik kavramına dünyada 2000'li yılların başından itibaren ülkemizde ise 2010'lardan itibaren önem verilmeye başlanmıştır. Son yıllarda gelişmiş ülkelerde çeşitli teşvikler ve kanuni düzenlemelerle karayolunun yerine demiryolu, denizyolu ve iç su yolu taşımacılığı kullanılmaya başlanılmıştır (Terzi, 2016:1).

Taşımacılık modları içerisinde çevreye en az zarar veren taşımacılık türleri denizyolu ve demiryolu taşımacılığıdır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre ülkemizdeki Demiryolu ve İntermodel Taşımacılığın toplam taşımacılık içerisindeki payı %1 in altında iken Avrupa Birliğinde bu oran %17 civarındadır (Terzi, 2016: 1-2).

Ülkemizde demiryollarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için “6461 Sayılı Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Kanunu” 1 Mayıs 2013 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla birlikte özel sektörde demiryolu taşımacılığı içerisinde yer almaya başlamıştır(TCDD, 2014:14).

Yeşil lojistik ve yeşil tedarik zinciri ile ilgili çalışmaların artış göstermesi kamu oyunun çevre bilincini arttıracaktır. Kamuoyunun çevre bilincinin artması çevreye verilen zararın azalmasını sağlayabilir ve bu sayede gelecek nesillere daha kaliteli bir dünya bırakabiliriz (Terzi, 2016:3).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Çamlıca ve Akar (2014) Lojistik sektöründe sürdürülebilirlik uygulamaları adlı çalışmalarında 29 Lojistik firmasını incelemişler ve bu firmaların sürdürülebilirlik için yapmış oldukları çalışmaları belirlemişlerdir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre firmaların birçoğu hem ulusal hem de uluslararası taşımacılık yaparken firmaların çoğunun ISO 14001 belgesine sahip olduğu ancak Ek 14064 belgesine sadece bir tanesinin sahip olduğu belirlenmiştir. Firmaların birçoğunun karbon ayak izine dikkat ettiği ve bunun azaltılması için elektrikli araç kullanmaya başladıklarını beyan etmişlerdir. Firmaların sadece %10'u diğerlerinden farklı elektrik üretimi, bio dizel kullanımı, sürüş teknikleri eğitimi gibi yöntemler denemektedirler. Bazı firmaların işe alma süreçlerinde çevre duyarlılığını göz önünde bulundurdıkları tespit edilmiştir. Çalışma yapılan firmaların %15'i ödüle layık görülmüştür.

Sarı ve Yangınlar (2014) Yeşil lojistik uygulamaları ve işletme performansı üzerine bir araştırması adlı çalışmalarında hukuki, sosyal ve ekonomik baskıların işletmeleri yeşil uygulamalar benimsemeye sevk etmekte ve rekabet avantajı sağlamalarına olanak sağlamaktadır. Çalışmada elde edilen sonuç yeşil lojistik uygulamalarının iş tatmini sağladığı ve toplumun yaşam kalitesini arttırdığı ve müşteri memnuniyetini artırarak işletmelere değer kattığı yönünde olmuştur.

Kaşık (2016) Yeşil Lojistik: mevcut durumu ve geleceği üzerine bir çalışma adlı çalışmasında DHL Lojistik'in gogreen çözümler ile intermodal taşımacılık sayesinde çevreye duyarlı ve karbon ayak izini azaltacak çalışmalar yaptığını belirtmiştir. Küresel rekabet koşullarında ki artış hükümetlerin ve Uluslararası kuruluşların yaptırımları ve uygulamaları lojistik şirketlerini yeşil lojistiğe yönelmeye zorunlu kılmıştır. Yeşil lojistik uygulamalarının şirketlere getirileri çok fazla olmuştur. Bu sayede şirketler marka imajını güçlendirir, maliyetleri azaltır, pazar payını arttırlar. Ar-ge çalışmalarına yapılan devlet destekleri de maliyetleri minimize eder

Gültaş ve Yücel (2015) Yeşil Lojistik: yeşil ulaşım hizmetleri Malatya Büyükşehir Belediyesi örneği adlı çalışmasında Malatya'da şehir içi ulaşımda trambüs kullanılmasına ilişkin uygulamayı incelemiştir. Malatya'da kullanılmaya başlanan toplu taşıma aracı trambüs sayesinde trambüsün elektrikli olması dolayısıyla çevreye salınan karbondioksit miktarında azalma olmuştur. Bu şekilde toplu taşımalarda diğer belediyelerin de şehir içi toplu ulaşımında trambüs gibi elektrikli toplu taşıma araçlarını kullanmaları durumunda çevre kirliliğinde azalma olacaktır.

4. SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Ülkemiz dünyanın en büyük ilk 10 ekonomisi arasına girmeyi hedeflemektedir. Bunu gerçekleştirmek için 500 milyar dolarlık ihracat ve 2 trilyon dolarlık Gayri Safi Milli Hasıla elde edilmesi hedeflenmektedir. 2023'e kadar gerçekleştirilmesi hedeflenen değerler için yıllık ihracatta %11 artış öngörülmektedir. Bu hedeflere ulaşmak için lojistik altyapısındaki sorunların giderilmesi ve ulaştırma sektörüne 350 milyar dolarlık yatırım yapılması planlanmıştır. Yatırımlar sonucunda lojistik sektöründe 50 milyar dolarlık bir ciro beklenmektedir. Ülkemizde yurt içi taşımacılıkta %95 oranında karayolu taşımacılığı kullanılmaktadır. Bu hedeflenen taşımaların karayolu ile yapılması durumunda karbon emisyonları çok artacaktır. Bunun için Avrupa Birliği'nin 300 kilometrenin altındaki taşımaların karayolu ile yapılması amacı ülkemiz açısından önemlidir. Sürdürülebilir ve çevreci bir lojistiğin sağlanması için ülkemizde lojistik

merkezlerin kurulması, otoyolların yapılması, bölünmüş yolların artırılması, boğaza tüp geçit yapılması, Çanakkale Boğazı'na köprü yapılması, hızlı tren çalışmaları, demiryollarının özel sektöre açılması, yeni hava alanlarının yapılması, uçak filosunun artırılması, demiryolu-liman bağlantılarının artırılması gibi faaliyetler gerçekleştirilmektedir. Mevcut yatırımlara ilave yatırımlar yapılarak lojistik altyapı sorunlarının çözülmesi lojistik sektörünün büyümesine ivme kazandıracaktır. Aynı zamanda bu yatırımlar %95 gibi büyük bir paya sahip olan ve çevre kirliliğinde büyük paya sahip olan karayolu taşımacılığında demiryolu, deniz yolu ve iç su yolu taşımacılığına kaymalar hem maliyetleri azaltacak hem de çevre kirliliğinde ki artışın önüne geçecektir (Müsiad, 2015:135-136).

5. SONUÇ

Ülkemizin jeopolitik konum açısından lojistik sektöründe dünya çapında büyük bir öneme sahip olmasına rağmen altyapı sorunları dolayısıyla olması gereken yerde değildir. Son yıllarda intermodal taşımacılığı gerçekleştirmek, lojistik iş hacmini artırmak, sürdürülebilirliği sağlamak, çevre kirliliğini azaltmak ve maliyetleri düşürmek için lojistik köyler inşa edilmektedir. Fakat lojistik köylerin birden fazla bakanlığın alanına girmesi dolayısıyla bir takım iletişim sorunları ortaya çıkmaktadır. Bunun için bakanlıklar arasında koordinasyonun sağlanması amacıyla 2016'da lojistik koordinasyon kurulu oluşturulmuştur. Fakat sadece bakanlıklar arasındaki iletişimin sağlanması Lojistik sorunlarının çözümü açısından yeterli değildir. Bunun yanında lojistik alanına ait özel kanunlar ile yeni bir takım düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Lojistik merkezlerinin yanı sıra hızlı tren yatırımlarının hızlandırılması, demiryolu yatırımlarının ve bağlantılarının artırılması ve yeni büyük limanların yapılması da gerekmektedir. Bu yatırımlar ve düzenlemeler gerçekleştirildiği takdirde 2023 hedeflerinde yer alan iş hacmine ulaşılabilecek ve lojistik performans endeksindeki ilk 15 arasına girilebilecektir.

6. Kaynakça

- Abduaziz, O. vd. (2015). A Hybrid Simulation Model for Green Logistics Assessment in Automotive Industry, Science Direct, Procedia Engineering, 100, 960-969
- Ardoğan, Recep. (2012). Tüketim, Nüfus ve Çevre Sorunları: Orantısız Denklem, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, (ISSN:2147-0626) 2012, Cilt:1 Sayı:4, Özel sayı, ss.81-106
- Bloemhuf-Ruwaard, J.M. vd. (1995). Interactions between operational and environmental management. European Journal of Operational Research, 85(2), 229-243.
- Çamlıca, Z. ve Akar, G. S. (2014). Lojistik Sektöründe Sürdürülebilirlik Uygulamaları. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 11,100-120.
- Çevik, O. ve Gülcan, B. (2011). Lojistik Faaliyetlerin Çevresel Sürdürülebilirliği ve Marco Polo Program. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13 (20), 35-44.
- Dekker, R. vd. (2012). Operations Research for Green Logistics – An Overview of Aspects, Issues, Contributions and Challenges. European Journal of Operational Research, 219, 671-679.
- Demirer, G. N. (2011). Yaşam Döngüsü Analizi. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Yayınları.

Dey, A. vd. (2011). Building Sustainability in Logistics Operations: A Research Agenda. Management Research Review, 34/11, 1237-1259.

Erol, İ. ve Özmen, A. (2008). Çevresel Düzeyde Sürdürülebilirlik Performansının Ölçülmesi: Perakende Sektöründe Bir Uygulama. İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 23/266, 70-94.

Erol, İ. vd. (2006). AB Uyum Yasaları ve Sürdürülebilir Kalkınma Bağlamında Tersine Tedarik Zinciri Yönetimi: Türkiye'ye Yönelik Araştırma Fırsatları ve Önerileri. İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 244, 86-106.

Gültaş, P. ve Yücel, M. (2016). Yeşil Lojistik: Yeşil Ulaşım Hizmetleri Malatya Büyükşehir Belediyesi Örneği. Akademik Yaklaşımlar Dergisi, 6/2

Kaşık, S. (2015). <https://www.sametkasik.com.tr/yesil-lojistik-mevcut-durumu-ve-gelecegi-uzerine-bir-calisma.html> (ET: 17.05.2017)

Lieb, K. J. ve Robert C. Lieb, R. C. (2010). Environmental Sustainability in The Third-Party Logistics (3PL) Industry. International Journal of Physical Distribution & Logistics Management, 40/7, 524-533.

MÜSİAD (2015). Lojistik Sektör Raporu 2015. Lojistik Sektöründe Sürdürülebilirlik Yeşil Lojistik.99.

TC GÜMRÜK VE TİCARET BAKANLIĞI (2012). Lojistik Performans Endeksi 2012, Ekonomik Analiz ve Değerlendirme Dairesi, Yayın No:138 31.07.2012, Ankara.<http://risk.gtb.gov.tr/data/51e650f3487c8e102c0ee11e/13-Lojistik%20Permormans%20Endeksi%202012.PDF>, Erişim Tarihi:18.03.2017.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları - TCDD (2014). Demiryolu Sektör Raporu 2014. Ankara, TCDD İşletmesi Genel Müdürlüğü: 51.

Tütüncü, S. İ. ve Şahin N. (2012). Üretimde Kirlilik Önleme Yaklaşımı ve Devletin Konumu. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 4/2 ISSN:1309-8020 (Online), 119-129.

UN. (1987). Our Common Future, Report of the World Commission on Environment and Development, 1987, Oslo. <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>, Erişim Tarihi:18.03.2017.

Yaman, S. (2009). Trans-Avrupa Ulaşım Şebekelerinin (Ten-T) Gelişimi Kapsamında Türkiye'de Yürütülen Çalışmalar. Dışişleri Bakanlığı, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 34, 34-48.

Yangınlar, G. Ve Sarı, K. (2014). Yeşil Lojistik Uygulamaları ve İşletme Performansı Üzerine Bir Literatür Araştırması. III. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi, Trabzon.

ÇALIŞAN KADINLARIN EĞİTİM DÜZEYLERİ VE İLLERİN YAŞAM ENDEKSLERİ İLİŞKİSİ

Öğretim Görevlisi. Uğur UĞUR

Cumhuriyet Üniversitesi Yıldızeli Meslek Yüksek Okulu

Hakan SARAÇ

Türkiye İş Kurumu, Sivas

Öz

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların gittikçe daha fazla iş hayatında yer aldığı görülmektedir. Günümüzde kadınların toplam işgücü içerisindeki oranı bir ülkenin gelişmişlik seviyesini gösteren önemli bir etken olarak görülmektedir. Kadın istihdamının eğitim seviyesi ise öncelikle bölge daha sonra ülke ve dünya ekonomisinde önemli yeri olan bir değişkendir. Araştırmada, çalışan kadınların eğitim seviyeleri ile illerin gelişmişliğini gösteren ekonomik endeksler arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonuçları, çalışan kadınların eğitim seviyeleri ile illerin gelişmişlik düzeyleri arasında önemli bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın İstihdamı, Çalışanların Eğitimi, İllerin Yaşam Endeksi

Giriş

Giderek ağırlaşan yaşam koşulları ve sosyo-ekonomik faktörler kadınların iş yaşamında daha fazla yer almasını zorunlu hale getirmiştir. Kadınların iş yaşamındaki yeri, bireysel ve toplumsal kalkınma bakımından hayati bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada çalışan kadınların toplam işgücü içerisindeki oranı ve özellikle eğitim seviyeleri, verimliliği etkileyen en önemli unsurlardandır. Dolayısı ile kadınların istihdam içindeki payı ve eğitim seviyelerinin bölge ve ülke ekonomisi üzerindeki etkisinin araştırılması ve konu ile ilgili farkındalık oluşturulması çok önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmada çalışan kadınların eğitim seviyeleri ile illerin yaşam endeksleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Kadın İstihdamının Önemi

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınlar, erkeklere göre daha az istihdam edilmekte ve daha düşük ücretlerde çalışmaktadır. Kadınlar işgücü piyasasına girmekte sıkıntı yaşamaktadır. İlk olarak sanayi devrimi ile kadınların emeğini ücret karşılığı vermeye başlamışlardır. Sanayi süreci ile birlikte bir yandan kadının çalışma yaşamına katılma isteği ve gerekliliği, diğer yandan ekonominin istihdam ihtiyacı kadınların istihdam ihtiyacını arttırmıştır.

Bir toplumun ilerlemesinde ve ekonomik kalkınmasında, kadınların toplum içerisindeki etkinlikleri ve üretkenlikleri önem arz etmektedir. Kadın istihdamının artması kadınları toplum ve aile içerisinde daha etkin bir konuma getirerek ekonomik baskı, aile içi şiddet gibi birçok problemin üstesinden gelmelerine olanak sağlayabilir. Ayrıca artan gelir vasıtasıyla kadınlar daha iyi yaşam standartları edinebilirler (Korkmaz, 2013: 1389).

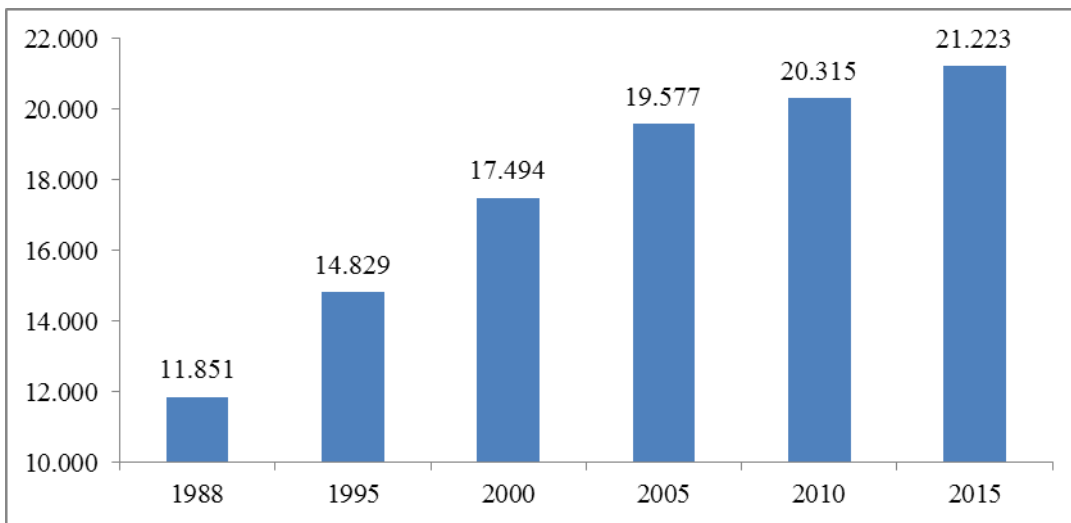
Türkiye de Kadın İstihdamı

Türkiye’de gerçek anlamda kadın istihdamı kırdan kente göçün getirdiği kentleşme sonucu işgücü piyasası içine yer almaya başlamıştır. Kadınların zaman içerisinde işgücü piyasasında çalışma biçimleri ve konumları değişmeye uğramıştır. Kalkınma ile birlikte kadın istihdamı tarım sektöründen tarım dışı sektörlere kaymıştır. Gelişme ile birlikte ücretsiz aile işçiliğinin yerini ücretli kadın emeği almaktadır (Berber, 2008: 2). Tarım sektöründe çalışan kadın işgücü kentleşme ile birlikte düşük eğitim ve mesleksizliğinde etkisiyle işgücü piyasasının dışında kalmıştır. Hem kadınların eğitim ve mesleksizlik problemi, hem işgücü piyasasının kadınlar için iş alanı yaratamaması hem de toplumun kadına biçtiği rol gereği daha çok ev işleri ile meşgul olmaya başlamıştır.

Türkiye’de, kadınların işgücüne katılmada veya istihdamda kalma isteksizliğinin arka planında, geleneksel toplumsal değerlerin önemli bir rol aldığı bilinmektedir. Kadınların katılım oranlarının artması için yine yetersiz eğitim düzeyi engelini aşılması gerekmektedir. Eğitim seviyesi yüksek kadınlarda katılım oranının da yükseldiği görülmektedir (Varçın, 2004: 36).

İstihdama Dahil Olmayan Kadın Nüfusu

Türkiye İş Kurumu verilerine göre, Türkiye’de istihdama dahil olmayan kadın nüfusu incelendiğinde (Grafik 1), yıllar itibariyle istihdama dahil olmayan kadın nüfusunun arttığı görülmektedir. 1988 yılında kurumsal olmayan kadın nüfusunun 11 milyon 851 bini istihdama dahil olmazken 2015 yılında istihdama dahil olmayan kadın nüfusu 9 milyon 372 bin kişi artış göstermiş ve 21 milyon 223 bin kişiye yükselmiştir. Bu durum kadınlara yeterince iş imkanı yaratılmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. İstihdama dahil olmayan kadın nüfusunun bu denli yüksek olmasının işgücü piyasası açısından ciddi bir kayıp olduğu düşünülmektedir.

Grafik 1. İstihdama Dahil Olmayan Kadın Nüfusu

İşgücüne Katılma Oranı

Türkiye’de kadınların ve erkeklerin işgücüne katılma oranları yıllar itibariyle azalma eğilimi göstermektedir. Bu düşüş tarımda azalan istihdamla yakından bağlantılıdır. Çünkü esas olarak tarımda yoğunlaşan kadın emeği, tarımsal politikalarındaki dönüşüm sonucu istihdam daralmasına bağlı olarak işgücü dışına çıkmıştır. Kentlerdeki kadın işgücündeki artış tarımsal kesimde kadın işgücünde ki azalmayı telafi edici boyutlarda değildir (Toksöz, 2007: 57).

Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranları (İKO), erkeklere göre daha düşüktür. Erkeklerin işgücüne katılım oranları kadınların işgücüne katılım oranlarının yaklaşık olarak iki katıdır. Kadınların işgücüne katılım oranlarının düşük olmasının en önemli nedenlerinden birisi kadınların kadın işgücüne olan talebin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca kadın işgücüne katılım oranlarının düşük olması, kadının ekonomik durumunun zayıf olduğunun bir göstergesi olarak algılanabilir. Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranının düşük olmasının nedeni kadının eğitim yetersizliği nedeniyle, nitelikli işgücü yeteneğinin zayıf olmasıdır (Tutar ve Yetişen 2009: 116)

İKO iki açıdan önemlidir. Birincisi işgücüne katılım oranlarının düşmesi buna karşılık işsizlik oranlarının yükselmesi işsizliğin açıklanan rakamlardan daha ağır bir sorun haline geldiğini göstermektedir. İşgücüne katılım oranlarının gerileme diğer taraftan çalışma çağındaki nüfusun emek piyasasının dışına çıktığı dolayısıyla üretime katılanların elde ettiği gelirin daha geniş bir nüfus arasında paylaşılması anlamına gelmektedir (Mütevellioglu vd., 2010: 211).

Kadınlarda Eğitim İstihdam İlişkisi

Kadınların eğitim durumu ile istihdam edilmesi arasındaki ilişki incelendiğinde (Tablo 1), önemli bir bağlantı olduğu söylenebilir. Kadınlarda eğitim durumunun artması iş gücüne katılım oranlarını arttırmaktadır. Eğitim durumunun artması ile birlikte işsizlik oranlarının arttığı görülmektedir. Bu durum kadınların eğitim durumunun artması ile birlikte işgücü piyasasına girmek istediği şekilde değerlendirilebilir. Fakat işsizlik oranlarının yüksek eğitim düzeyine sahip kadınlarda daha yüksek olması kadınların kendi niteliklerine uygun iş bulamadıkları şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 1. Kadınların Eğitim Durumu ve İstihdam İlişkisi

	YILLAR	İŞGÜCÜ (BİN)	İŞSİZ (BİN)	İSTİHDAM EDİLEN (BİN)	İO (%)	İKO (%)
OKUR-YAZAR OLMAYAN	1988	1.868	61	1.807	3,2	32,4
	1995	1.420	21	1.399	1,5	27,6
	2000	1.275	28	1.247	2,2	25,2
	2010	791	19	771	2,4	16,3
	2015	800	23	777	2,9	16,1

LİSE ALTI EĞİTİMLİLER	1988	3.183	343	2.840	10,8	32,4
	1995	3.868	218	3.650	5,6	28,6
	2000	3.309	146	3.163	4,4	23
	2010	3.803	394	3.410	10,3	23,8
	2015	4.410	444	3.966	10,1	26,6
LİSE	1988	544	171	373	31,5	47,4
	1995	749	159	589	21,3	37,7
	2000	909	149	760	16,4	31,8
	2010	712	178	535	24,9	30,4
	2015	810	165	645	20,3	32,7
YÜKSEK ÖĞRETİM	1988	260	46	214	17,6	82,5
	1995	406	26	379	6,4	74,6
	2000	695	63	632	9,1	70,1
	2010	1.512	241	1.271	15,9	71
	2015	2.477	403	2.074	16,3	71,6

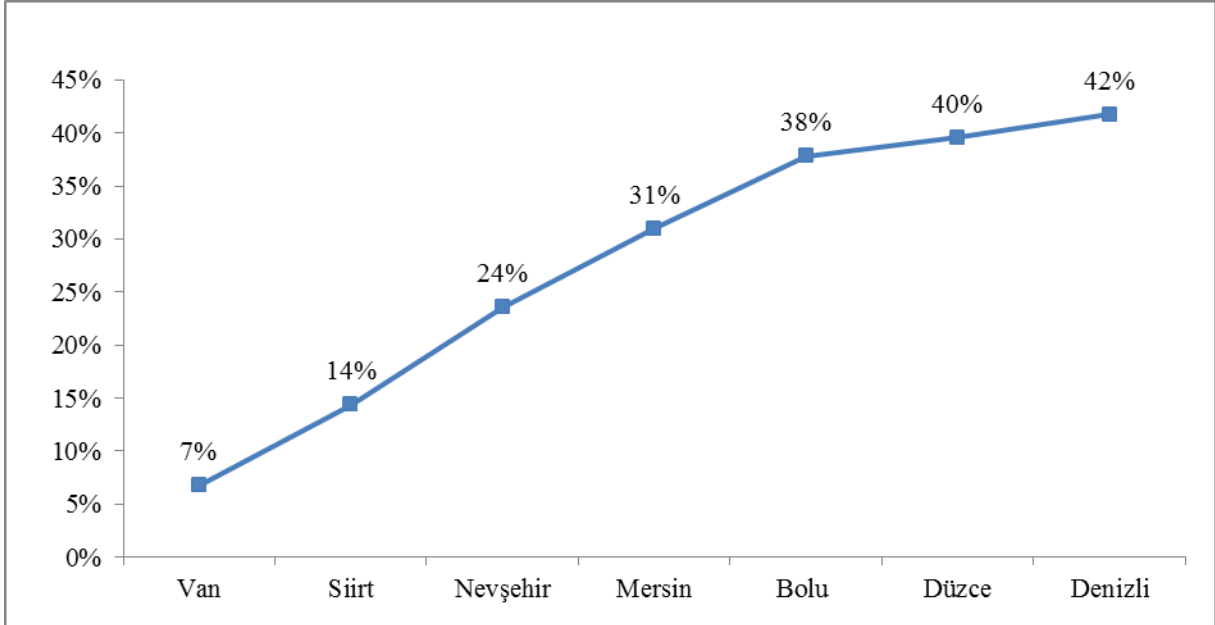
Tablo 1 incelendiğinde, dikkat çeken durum beklenenin aksine kadınlarda lise düzeyine kadar eğitim durumunu artması ile birlikte işsizliğinde artmakta olduğudur. Lise eğitiminden sonra ise işsizlik oranlarının kısmen de olsa düştüğü görülmektedir. Kadınlarda işsizlik oranlarının en yüksek olduğu eğitim düzeyinin lise mezunlarında olduğu görülmektedir. Bir taraftan düşük ücret diğer taraftan düşük vasıflı işlerin olması kadınların işgücü piyasasına girmesini zorlaştırmaktadır.

Eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte kadınların işgücüne katılım oranları arasındaki artış oranı erkeklere göre daha fazladır. 2015 verilerine baktığımızda lise altı eğitim düzeyine sahip kadınların işgücüne katılım oranı %26,6 iken, yükseköğretim mezunu kadınlarda bu oran %71,6'ya çıkmaktadır. Kadınlarda eğitim düzeyinin artmasıyla birlikte işgücüne katılım oranında %45'lik bir artış olmaktadır. Genel olarak eğitim düzeyinin artması ile birlikte kadınların işgücüne katılım oranları da artmış olduğu görülmektedir.

İşgücü Piyasasının Kadın İstihdamı ve Gelişmişlik Açısından Karşılaştırılması

Kadın istihdamı ve illerin gelişmişlik düzeyleri karşılaştırıldığında (Grafik 2), referans alınan bölgelere göre, gelişmişlik düzeyi ile kadınların işsizlik maaşı alma oranları arasında paralellik olduğu görülmektedir. Van ilinde işsizlik maaşı alan her 100 kişiden 93'ü erkeklerden 7 si kadınlardan oluşurken, Denizli ilinde her 100 kişinin 42 si kadınlardan oluşmaktadır. Kadınların işsizlik maaşı alma oranlarının düşük olması ücretsiz aile işçiliğinin yaygın olması, kayıt dışı çalışma ve istihdamda yer almamanın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Grafik 2. İşsizlik Maaşı Alan Kadınların Oranı

İşgücünün Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

İşgücünün eğitim durumuna göre dağılımı incelendiğinde (Tablo 2), gelişmiş illere işgücü piyasasına cinsiyet bazında hemen hemen eşit düzeyde katılım görülürken daha az gelişmiş illerde işgücüne katılımda kadınların daha dezavantajlı olduğu göze çarpmaktadır. Van ili örneğine baktığımızda ilköğretim ya da herhangi bir eğitim görmeyen sınıfında olan kişilerden her 100 kişinin 19 'u kadınlardan oluşmaktadır. Eğitim durumunun artmasıyla birlikte kadınların işgücüne katılmasının arttığı görülmektedir.

Tablo 2. İşgücünün Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

	Ortaöğretim Altı Kadın Oranı	Ortaöğretim Kadın Oranı	Önlisans Kadın Oranı	Lisans ve Üstü Kadın Oranı
BOLU	52%	39%	52%	50%
DENİZLİ	46%	48%	57%	50%
DÜZCE	42%	37%	53%	43%
NEVŞEHİR	33%	38%	50%	48%

MERSİN	35%	43%	53%	49%
SIİRT	25%	18%	33%	27%
VAN	19%	28%	35%	33%

İşe Yerleşmenin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim durumuna göre işe yerleşme verileri incelendiğinde (Tablo 3), eğitimin artmasıyla birlikte kadınların iş bulma oranının da genel itibariyle arttığı söylenebilir. Siirt ve Van illerinde eğitim durumunun artmasıyla birlikte işe yerleşenlerin yaklaşık %20-30'unun kadınlardan oluşması ilde eğitilmiş kadınlara iş olanağının yaratılmaması şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 3. Eğitim Durumuna Göre İşe Yerleşen Kadınların Dağılımı

	Ortaöğretim Altı Kadın Oranı	Ortaöğretim Kadın Oranı	Önlisans Kadın Oranı	Lisans ve Üstü Kadın Oranı
BOLU	46%	33%	45%	45%
DENİZLİ	36%	39%	53%	45%
DÜZCE	51%	34%	52%	38%
NEVŞEHİR	20%	24%	37%	42%
MERSİN	14%	25%	38%	47%
SIİRT	9%	12%	25%	20%
VAN	19%	26%	37%	32%

Kadınların İş Arama Durumu

Kadınların iş arama durumları incelendiğinde (Tablo 4), göreceli olarak daha gelişmiş illerde iş arama durumunda cinsiyet farklılıkları daha az görülmekte iken az gelişmiş illerde bu fark artmaktadır. Siirt ilini incelediğimizde iş arayan ortaöğretim ve altı eğitime sahip kişilerin yaklaşık %30 u kadınlardan oluşurken işe yerleşenlerin sadece %10 u kadınlardan oluşmaktadır. Bu veriler ışığında az gelişmiş illerde sadece yüksek eğitilmiş kadınların değil düşük eğitilmiş kadınlara da iş alanları açılmasında sıkıntı olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Eğitim Seviyesine Göre Kadınların İş Arama Durumu

	Ortaöğretim Altı Kadın Oranı	Ortaöğretim Kadın Oranı	Önlisans Kadın Oranı	Lisans ve Üstü Kadın Oranı
BOLU	57%	40%	54%	49%
DENİZLİ	49%	50%	56%	50%
DÜZCE	46%	40%	53%	42%
MERSİN	35%	45%	53%	49%
NEVŞEHİR	40%	43%	52%	49%
SIİRT	34%	25%	42%	29%
VAN	27%	35%	42%	37%

İllerin Yaşam Endeksleri

İllerin yaşam endeksi, bireylerin ve hane halklarının yaşamını objektif ve subjektif göstergeler kullanarak yaşam boyutları ayırımında il düzeyinde ölçmede, karşılaştırmada ve zaman içinde izlemede kullanılmaktadır.

İllerin yaşam endeksi, konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyeti olmak üzere yaşamın 11 boyutunu kapsamaktadır.

Söz konusu boyutlar, 41 gösterge ile temsil edilen bu boyutları tek bir bileşik endeks yapısı içinde sunmaktadır. Endeks 0 ile 1 arasında değer almakta ve 1'e yaklaştıkça daha iyi bir yaşam düzeyini ifade etmektedir.

2015 verilerine göre (URL 1), Isparta, yaşam endeksinde en yüksek endeks değeri (0,6745) ile ilk sırayı almıştır. Isparta'yı sırasıyla 0,6737 ile Sakarya ve 0,6553 ile Bolu takip etmiştir. Endekste son sırayı en düşük endeks değeri (0,2765) ile Muş almıştır. Muş'u sırasıyla 0,2936 ile Mardin ve 0,2975 ile Ağrı takip etmiştir.

Araştırma: Çalışan Kadınların Eğitim Düzeyi ve İllerin Yaşama Endeksi İlişkisi

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, çalışan kadınların eğitim seviyeleri ile illerin yaşam endeksleri arasında bir ilişki olup olmadığı varsa bu ilişkinin ne yönde olduğunun belirlenmesidir.

Araştırmanın yöntemi

Araştırmada çalışan kadınların eğitim seviyeleri ile ilgili veriler Türkiye İş Kurumu'ndan, illerin yaşam endeksleri ise Türkiye İstatistik Kurumu'ndan elde edilmiştir. Türkiye'nin farklı bölgelerinden verilerine ulaşılabilen 7 ildeki (Bolu, Denizli, Nevşehir, Düzce, Mersin, Siirt, Van) çalışan kadınların eğitim seviyeleri (ortaöğretim, önlisans, lisans) ile bu illerin yaşam endeksleri (konut, çalışma hayatı, gelir ve servet, sağlık, eğitim, çevre, güvenlik, sivil katılım, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam ve yaşam memnuniyeti) arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti ve yönünün belirlenmesinde regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Araştırma Sonuçları

Çalışan kadınların eğitim seviyeleri ile illerin yaşam endeksleri arasındaki ilişkiye ait regresyon analizi sonuçları incelendiğinde (Tablo 5), sıkı bir ilişkiden söz edilebilmektedir. Özellikle eğitim seviyesi yükseldikçe illerin genel endekslerinde de yükselme olduğu görülmektedir. Çalışan kadınların eğitim seviyeleri, illerin yaşam endekslerinin önemli bir kısmını açıklamaktadır.

Ayrıca illerin yaşam endeksleri ayrı ayrı ele alındığında, çalışan kadınların eğitim seviyeleri ile çalışma hayatı, konut, altyapı hizmetlerine erişim arasında yüksek bir ilişki görülürken en düşük ilişkinin güvenlik, sivil katılım ve yaşam memnuniyetinde olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5. İllerin Yaşam Endeksleri ve Çalışan Kadınların Eğitim Seviyeleri İlişkisi

Eğitim Seviyesi	Ortaöğretim	Önlisans	Lisans
İllerin Yaşam Endeksleri			
Konut	0,50	0,73	0,74
Çalışma Hayatı	0,73	0,74	0,79
Gelir ve Servet	0,29	0,55	0,41
Sağlık	0,28	0,45	0,43
Eğitim	0,55	0,58	0,72
Çevre	0,65	0,39	0,59
Güvenlik	0,16	0,14	0,03
Sivil Katılım	0,15	0,38	0,18
Altyapı Hizmetlerine Erişim	0,80	0,53	0,73
Sosyal Yaşam	0,39	0,45	0,50
Yaşam Memnuniyeti	0,23	0,04	0,10
Genel	0,44	0,62	0,64

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada çalışan kadınların eğitim seviyeleri ile illerin yaşam endeksleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırma sonuçları, çalışan kadınların eğitim seviyelerinin illerin gelişmişlik düzeylerini önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymuştur.

Çalışan kadınların eğitim seviyeleri yükseldikçe illerin yaşam endekslerinin de yükseldiği görülmektedir. Kadınların eğitim seviyeleri ile en yüksek ilişki gösteren endeksler, çalışma hayatı, konut, altyapı hizmetlerine erişim olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte araştırmanın en fazla dikkat çeken sonucu, en düşük ilişkinin güvenlik, sivil katılım ve yaşam memnuniyeti endeksleri ile olduğudur. Eğitim seviyesi yükseldikçe yaşam memnuniyetinin düşmesi, araştırmacılar tarafından eğitim seviyesi yükselen insanların yaşam beklentilerinin de farklılaşması dolayısı ile bu durumun yaşam memnuniyetini olumsuz etkilemesi olarak yorumlanmıştır.

Sonuç olarak, bir ilde ya da bölgede kadınların istihdam oranı ve özellikle çalışan kadınların eğitim düzeyleri ile illerin gelişmişliğini gösteren yaşam endeksleri arasında önemli bir ilişki belirlenmiştir. Dolayısı ile özellikle tüm seviyelerdeki yöneticilerin ve tüm toplumun kadınların eğitim düzeyinin şehirlerdeki yaşamı nasıl etkilediği konusunda farkındalığının artırılması ve gerek eğitim gerekse istihdam boyutunda kadınları teşvik edecek ve destekleyecek önlemler alınması çok önemli bir konu olarak görülmektedir.

Kaynakça

Berber, M. ve Burçin, Y.E. (2008). Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz. İş, Güç. The Journal of Industrial Relations & Human Resources, 10(2).

Korkmaz, M., Alacahan, N.D., Cesim, D.T., Yücel, A.S. ve Aras, G. (2013). Türkiye’de Kadın İstihdamının Amerika Birleşik Devletlerindeki Kadın İstihdamı İle Karşılaştırılması. Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8, 9.

Mütevellioglu N., Zambak M. ve Mert M. (2010). İşsizlik, Üniversiteli Gençlik Ve Gelecek: Bir Alan Araştırmasının Bulguları. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11: 207-229.

Toksöz, G. (2007). İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler. Çalışma ve Toplum, 4: 57-79.

Tutar, F. ve Yetişen, H.(2009). Türkiye’de Kadının Kalkınmadaki Rolü. 2: 116-131.

URL 1: www.tuik.gov.tr, (E.T. 12.03.2017).

Varçın, R. (2004). İstihdam ve İşgücü Piyasası Politikaları. Ankara: Siyasal Kitabevi.

ÖN LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN STAJA İLİŞKİN BEKLENTİ VE ALGILARININ TESPİTİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Yakup ÖZTÜRK

Öğr. Gör. Aslı ÖZTÜRK

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Öz

Beceri eğitimi (staj), öğrencilerin öğretim programlarında elde ettikleri teorik bilgilerin ve uygulamaların, iş yaşamında nasıl kullanıldığını öğrenmelerini sağlayan önemli bir süreçtir. Staj eğitimi ile öğrenciler, sahip oldukları teorik bilgileri pratikte nasıl kullanmaları gerektiğini öğrenir, meslekle ilgili pek çok uygulamayı doğrudan görme imkânına sahip olur.

Ön lisans düzeyinde eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdüren meslek yüksekokullarında öğrencilerin, bilgi ve becerilerini, endüstri ve hizmet sektörlerinde uygulayabilmeleri için staj büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı, meslek yüksekokulu öğrencilerinin staj yapmadan önce beklentilerini ve staj sonrasında oluşan görüşlerinin ortaya çıkarmaktır.

Araştırmanın evreni Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulunda 2016-2017 öğretim yılında ders kaydı yapmış 2131 öğrenciden oluşmaktadır. Evren içerisinde küme örnekleme yöntemiyle bölümlere göre gruplar belirlenmiş ve bu gruplarda yer alan öğrencilerden rastgele örnekleme yoluyla seçilen 320 öğrenciye anket uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, teknik ve sosyal alanlardaki öğrencilerin staja ilişkin görüşlerinde anlamlı farklılık olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beceri eğitimi, staj, üniversite öğrencileri

1) Giriş

Toplumun en önemli unsuru olan insan bütün sosyal ve ekonomik faaliyetlerin odak noktasındadır. Kalkınma, zenginleşme, daha fazla gelir ve daha iyi iş imkânı insanın yetiştirilmesi ile orantılıdır. Bunun en iyi yolu da eğitimidir (Utkun, Özdemir ve Kaya, 2011, S. 1).

Eğitim; yetişkin kuşağın önceden tasarlanmış bir amaca uygun, planlı şekilde, genç kuşakların bedensel, ruhsal ve sosyal kişiliklerinin gelişimini ve olgunlaşmasını sağlamasıdır (Kocaçınar, 1969, s. 21).

Eğitim-öğretim sistemi, bireysel ve toplumsal olduğu kadar ekonomi açısından da beklenti ve gereksinimleri karşılayacak işlev ve teknik özelliklere sahip olması gerekmektedir. Özellikle mesleki bir alanda eğitim gören üniversite öğrencilerinin kariyer yolculuğunun en önemli kilometre taşlarından birisi staj konusudur (Demir ve Demir, 2016, s. 19).

Staj, kişilerin aldıkları akademik bilgileri gerçek yaşamda kullanma ve deneme, diğer bir ifadeyle, edindiği bilgileri yaparak-yaşayarak davranışa dönüştürme deneyimi biçiminde tanımlanabilir. Staj, kişiye ayrıca, iş yaşamına ilişkin sorunları tanıma, onlarla başa çıkma,

çalışma arkadaşları ve üstleri ile nasıl sağlıklı iletişim kurulacağına ilişkin çok değerli bilgiler kazandırır (Çetin, 2005, s. 154).

Staj, öğrencileri işyeri talepleri doğrultusunda gerçek iş yaşamına hazırlamakta, öğrenim kurumları ile iş dünyası ve genel olarak toplumu birbirine bağlamaktadır. Türkiye’de üniversite eğitimi boyunca öğrencilerin, öğrenim sonrası iş hayatına daha rahat adapte olabilmeleri ve mesleki tecrübe kazanmaları için çeşitli staj uygulamaları yapılmaktadır.

Staj çalışmaları MEB-YÖK Meslek Yüksekokulları Program Geliştirme Projesi kapsamında geliştirilen ve Meslek Yüksekokulları öğretim programlarının vazgeçilmez unsurlarından biridir. Staj çalışmaları ülkemizde meslek yüksekokullarından mezun olabilmek için yerine getirilmesi gereken şartlardan biridir. Mevcut durumda öğrenciler staj çalışmalarını en az otuz iş günü olmak üzere II. veya IV. dönemde belirlenen tarih aralıklarında yerine getirmektedirler (Karacan ve Karacan, 2004, s. 169).

Staj eğitiminin birçok avantajından bahsetmek mümkündür. Ancak gerek eğitim kurumları gerek öğrenci, gerekse de staj yapılan işletmeden kaynaklanan birtakım kısıtlardan dolayı süreçte bir dizi sıkıntılar yaşanmaktadır.

Staj eğitimi boyunca yaşanan sorunlar incelendiğinde genel olarak, stajyerlerin işletmeler tarafından ucuz iş gücü olarak görülmesi, adaptasyon ve rotasyon konusunda gerekli hassasiyetin gösterilmemesi, stajyerlere onur kırıcı davranışta bulunulması, beslenme ve barınma sorunları, stajyer maaşlarında iyileştirmelerin yapılmaması, hizmet içi eğitimin yetersizliği, izin haklarının verilmemesi, fazla mesai ücretinin ödenmemesi gibi sosyal haklar ile ilgili sorunlar yer almaktadır (Olçay, Yıldırım ve Sürme, 2015).

Staj, öğrencilerin eğitim öğretim faaliyetlerinde kazandıkları teorik ve uygulamalı bilgileri, iş yaşamında kullanmalarını sağlayan önemli bir eğitim sürecidir. Özellikle mesleki ve teknik alanlarda ara eleman yetiştiren meslek yüksekokulu öğrencileri için staj büyük önem taşımaktadır.

Stajın öğrencilere sağladığı faydalar şöyle sıralanabilir:

- Öğrenciler, eğitim öğretim süreçlerinde edindikleri teorik ve pratik bilgileri staj yaparken uygulama imkânı bulurlar.
- Staj, öğrenciler için mesleğe ilişkin deneyim kazanabilme ortamı oluşturur.
- Staj, öğrencilerin sorumluluk alma ve aldığı sorumluluğu yerine getirme duygusunu geliştirir.
- Staj sayesinde, öğrencilerin, iş yapabilme kabiliyeti gelişir.
- Staj yapan öğrencilerin, iş ile ilgili öz güveni artar.

2) İlgili Çalışmalar

İlgili literatür incelendiğinde staj eğitimi farklı açılardan ele alan birçok çalışma olduğu görülmektedir.

Tekbalkan (2015), ön lisans düzeyinde eğitim alan öğrencilerin staj uygulamasına yönelik bakış açılarını tespit ederek, staj uygulamasının verimliliğinin artırılmasına katkı sağlayacak önerilerde bulunmayı amaçladığı ve Samsun MYO’dan 90 ve Havza MYO’dan 50 olmak üzere toplam 140 öğrenciyi kapsayan çalışmasında, öğrencilerin staj eğitimi önemli bulmalarına rağmen çeşitli sorunlardan dolayı stajdan memnun olmadıklarını belirlemiştir.

Ayrıca öğrencilerin aldıkları ücreti yeterli bulmadığı, fazla çalışma durumunda mesai ücretlerini alamadıkları, günlük çalışma süresinin fazla olduğu, oryantasyon ve hizmet içi eğitimlerin yetersiz olduğu tespit edilmiş, staj eğitiminin öğrencilerin turizm mesleğini sevmeye katkısından çok, mezun olduktan sonra bu mesleği yapmamasına neden olduğu belirlenmiştir.

Özdemir Karaca , Çeliker ve Karaca (2015) , Trakya ve Kırklareli Üniversiteleri bünyesinde bulunan Meslek Yüksekokullarındaki Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı programındaki 172 öğrenciye yönelik çalışmalarında öğrencilerin yaptıkları stajın iş yaşamını tanımaları açısından yararlı olduğunu, işletmede gördükleri mesleki eğitim dönemi bittiğinde işletmeden olumlu duygularla ayrıldıklarını ancak stajyerlerin işletmelerde ucuz işgücü olarak görüldüğünü ve işletme yetkililerinin stajyerleri alanlarının dışında başka işlerde de çalıştırdığını düşündükleri tespit edilmiştir.

Çalışma sonucunda, stajyer öğrencilerin teorik bilgilerini işletmelerde uygulayabilmeleri, bilgi ve beceri kazanabilmeleri için işletmelerin gerekli ortamı sunması, ayrıca teori ile uygulama eğitimi arasındaki uyumun sağlanması için üniversite-iş dünyası arasında işbirliği sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Yazıt (2013), çalışmasında turizm eğitimi alan lisans ve ön lisans öğrencilerinin staj konusundaki düşünce ve algılamaları arasındaki farklılıklarını belirlemeyi amaçlamıştır. İşletmelerin, stajyerlerin işi öğrenmeleri konusunda lisans öğrencilerine, ön lisans öğrencilerine oranla geleceğin işletme yöneticileri olabilmeleri itibariyle daha fazla önem verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca turizm eğitimi alan hem lisans hem de ön lisans düzeyindeki öğrencilerin çoğunun staj dönemlerinde sorun yaşadıkları, bu problemlerin kaynağının bazen eğitim kurumları, bazen işletme çalışanları, bazen de işletme yöneticileri olduğu savunulmuştur.

Utkun, Özdemir ve Kaya (2011), Pamukkale Üniversitesi Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin endüstriye dayalı staj uygulamalarından neler bekledikleri, şikâyetleri ve önerilerini inceledikleri ve öğrencilerin staj hakkındaki algılarının tespitine yönelik çalışmalarında öğrencilerin stajla ilgili şikâyetlerin başında, stajda gereksiz ve yararsız işlerin kendilerine yaptırıldığı, staj yapılan yerin alınan eğitimle paralel konuları kapsamadığı, staj süresinin kısa olduğu, alan ile ilgili çalışanların bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu ve firma çalışanlarının eğitimleriyle ilgilenmedikleri sonuçları saptanmıştır.

Emir , Arslan ve Kılıçkaya (2008), staj uygulamasının öğrenciler için ne kadar verimli bulunduğu, stajdan ne kadar faydalandığını araştırmak üzere anket tekniği kullanılarak Afyon MYO' dan 79, Sandıklı MYO' dan 111 ve Dinar MYO' dan 35 olmak üzere toplam 225 öğrenci üzerinde bir çalışma yapmışlardır. Sonuçta, öğrencilerin yaptıkları stajı değerlendirmeye yönelik ifadelerle katılma derecelerinden yola çıkarak, daha önce bu alanda yapılmış çalışmaların sonuçlarının aksine öğrencilerin staj ile ilgili değerlendirmelerinde olumlu görüşlerle karşılaştığı ve stajın öğrencilerin mesleki ve kişisel gelişimlerine önemli katkılar sağladığı ortaya konmuştur. Ayrıca stajlardan beklenen katkıların sağlanması için okul, öğrenci ve işletmelerin staj süreci üzerinde titizlikle durmaları, gelişen ve değişen şartlara göre staj sürecinin yeniden yapılandırılması gerektiği ifade edilmiştir.

Karacan ve Karacan (2004) , Kocaeli Üniversitesi Hereke Ömer İsmet Uzunyol Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin yapmış oldukları zorunlu staj çalışmaları hakkındaki düşünce ve önerilerini ortaya koymak, staj çalışmalarının öğrenciler açısından nasıl değerlendirildiğini tespit etmek üzere yapılan ve 191 öğrenciyi kapsayan çalışmalarının bulguları, öğrencilerin

yaptıkları stajın kendilerine tecrübe kazandıracağına ve derslerine katkı sağladığına inandıklarını göstermektedir.

Stajı, mesleği yakından tanıma olanağı olarak görme imkânı ve teorik bilgilerle uygulamanın karşılaştırılması olarak değerlendiren öğrencilerin sayısının fazla olduğu da araştırmadan elde edilen ve stajın öğrenciler tarafından olumlu görüldüğünü ortaya koyan bir diğer sonuçtur.

3) Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin staja ilişkin beklenti ve staj sonrası oluşan görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırma sonucunda öğrencilerin, staja ilişkin beklentileri ve staj sonrası görüşleri ortaya çıkarılarak, bu konuda ileride yapılacak araştırmalara katkıda bulunulacaktır. Bu araştırmada meslek yüksekokulu öğrencilerinin staja ilişkin beklentilerinin ve staj sonrası görüşlerinin neler olduğunu ortaya çıkartmak amaçlanmıştır. Araştırmaya ilişkin kurulan hipotezler şöyle sıralanabilir:

H1: Katılımcıların cinsiyet değişkeni ile staj eğitimi hakkındaki algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H2: Katılımcıların öğrenim gördükleri bölüm değişkeni ile staj eğitimi hakkındaki algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H3: Katılımcıların staj yaptıkları işletmenin statüsü ile staj eğitimi hakkındaki algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır

H4: Katılımcıların staja ilişkin beklenti ve algıları arasında anlamlı farklılık vardır.

4) Araştırmanın Yöntemi

Çalışma var olan bir problemi, bu problemle ilgili durumları, değişkenleri ve değişkenler arasındaki ilişkileri ortaya koymaya yönelik olması nedeniyle, betimsel araştırma modeli içerisine girmektedir. Araştırmanın amacına uygun olması, verilerin analizi ve yorumlanması açısından uygunluğu sebebiyle betimleme modeli kullanılmıştır. Araştırma için veriler anket tekniği ile toplanmıştır.

Araştırmanın evreni Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulunda 2016-2017 öğretim yılında ders kaydı yapmış 2131 öğrenciden oluşmaktadır. Zaman ve ekonomik sınırlılıklar sebebiyle, evren içerisinden küme örnekleme yöntemiyle bölümlere göre gruplar belirlenmiş ve bu gruplarda yer alan öğrencilerden staj eğitimi tamamlamış olan rastgele örnekleme yoluyla seçilen 320 öğrenciye anket uygulanmıştır. Araştırma ölçeğinin oluşturulması için Özdemir Karaca , Çeliker ve Karaca'nın (2015), "Büro Yönetimi Ve Yönetici Asistanlığı Öğrencilerinin Staj Eğitimi Hakkındaki Görüşleri Üzerine Bir Araştırma" başlıklı çalışmalarının anketi iskelet olarak kabul edilmiş; ifadeler beklenti ve algıyı ölçmeye uygun şekilde yeniden düzenlenmiştir. Anketin ilk bölümünde, katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ve staj yaptıkları işletmelere ile ilgili 7 soru bulunmaktadır. İkinci bölümde ise, katılımcıların staj hakkındaki beklentilerini ve algılarını belirlemeye yönelik 30 sorudan oluşan ifadeler yer almıştır. Ölçekteki her bir ifadenin yanıt seçenekleri, beşli Likert ölçeğine uygun olarak "5=Kesinlikle Katılıyorum", "4=Katılıyorum", "3=Ne Katılıyorum-Ne Katılmıyorum", "2=Katılmıyorum" ve "1= Kesinlikle Katılmıyorum" şeklinde sıralanmıştır.

1 ile 5 arasında puanlanan ölçekte ortalama değerleri aşağıdaki gibi yorumlamak mümkündür.

1,00 ≤ Ortalama < 1,50 ise Kesinlikle Katılmıyorum

1,51 ≤ Ortalama < 2,50 ise Katılmıyorum

2,51 ≤ Ortalama < 3,50 ise Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum

3,51 ≤ Ortalama < 4,50 ise Katılıyorum

4,51 ≤ Ortalama ≤ 5,00 ise Katılıyorum

Anketlerden elde edilen veriler SPSS paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleri ve staj yaptıkları işletmelere ilişkin verileri üzerinde Yüzdesele Frekans Dağılımları yapılmıştır. Katılımcıların staj eğitimi hakkındaki görüşleri ile cinsiyet değişkeni ve işletmenin statüsü bakımından farklılık olup olmadığını belirlemek için bağımsız örneklem T-testi (independent sample t test); öğrenim görülen bölüm için ise tek yönlü ANOVA (One-Way ANOVA) testi kullanılmıştır. Ayrıca staja ilişkin beklenti ve algı arasında farklılık olup olmadığını belirlemek için ilişkili ölçüm T- testi (Paired Samples Correlations) kullanılmıştır.

Araştırma sonuçlarının, Meslek Yüksekokulları'nda okuyan öğrencilerinin yanı sıra üniversitelerin diğer birimlerinde okuyan ve zorunlu stajı bulunan öğrencilere; üniversitelerin staj yönergelerini hazırlayan yöneticilere; stajyer öğrenci kabul eden kamu-özel sektördeki işletmelere ve bu konuda araştırma yapmak isteyen akademisyenlere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5) Bulgular ve Yorumlar

2383

Örnekleme oluşturan 320 öğrencinin cinsiyet, yaş, öğretim türü, akademik başarı ortalaması ve bölüm bilgileri Tablo 1'de yer almaktadır.

Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin %65,6'sı erkek %34,4'ü ise kadındır. Öğrencilerin %69,4'ü 19-21 yaş aralığında iken, 25 ve üzeri yaş grubunda bulunanların oranı %2,5'tir. Öğretim türü incelendiğinde örneklemin %84,4'ü birinci öğretim öğrencileri, %15,4'si ise ikinci öğretim öğrencileridir.

Tablo 48: Katılımcıların demografik özellikleri (n:320)

Demografik Değişkenler		n	%
Cinsiyet	Erkek	210	65,6
	Kadın	110	34,4
Yaş	18 ve Altı	3	,9
	19-21	222	69,4
	22-24	87	27,2
	25 ve Üzeri	8	2,5

Öğretim Türü	Birinci Öğretim	270	84,4
	İkinci Öğretim	50	15,6
Akademik Başarı Ortalaması	2 ve Altı	73	22,8
	2 ile 3 Arası	184	57,5
	3 ve Üzeri	63	19,7
Bölüm	Otel Lokanta Ve İkram Hizmetleri	30	9,4
	Büro Hizmetleri Ve Sekreterlik	30	9,4
	Bilgisayar Teknolojileri	30	9,4
	Elektrik Ve Enerji	30	9,4
	Elektronik Ve Otomasyon	30	9,4
	Finans-Bankacılık Ve Sigortacılık	30	9,4
	İnşaat	30	9,4
	Makine Ve Metal Teknolojileri	30	9,4
	Malzeme Ve Malzeme İşleme Teknolojisi	20	6,3
	Muhasebe Ve Vergi	30	9,4
Yönetim Ve Organizasyon	30	9,4	

Tablo 2' de yer alan bilgilere göre öğrencilerin %75,6'sı staj eğitimlerini özel sektörde faaliyette bulunan işletmelerde, %24,1'i ise kamuya ait işletmelerde tamamlamışlardır.

Tablo 49: Katılımcıların staj yaptıkları işletme türü (n:320)

Staj yapılan işletme türü	n	%
Kamu Sektörü İşletmesi	77	24,1
Özel Sektör İşletmesi	243	75,9

Tablo 3'te katılımcıların staj eğitiminden beklentileri yer almaktadır. Tabloya göre öğrencilerin staj eğitimine yönelik en önem verdikleri konu staj eğitiminin, stajyerlere yeni bilgi ve beceriler kazandırması gerektiğine yönelik ifadedir ($\bar{X}=4,71$).

Tablo 50: Katılımcıların Staja ilişkin beklentileri (n:320)

Katılımcıların staja ilişkin beklenti ifadeleri	$\bar{X}$	s.s.	Cevapların Dağılımı				
			1	2	3	4	5
Stajyerlere işletmelerde yeterli düzeyde hizmet içi eğitim verilmelidir.	4,22	1,160	18	14	37	61	190
Stajyerler işletmelerde ucuz işgücü olarak görülmemelidir.	4,56	,802	4	6	21	66	223
Stajyerler okulda öğrenilen teorik bilgileri işletmede uygulayabilmelidir.	4,45	,891	3	15	24	72	206
İşletmeler, stajyerlerin işi öğrenmeleri, bilgi ve beceri kazanmaları için gerekli ortamı hazırlamalıdır.	4,60	,706	1	6	17	73	223
Stajyerlerin işletmelerdeki, araç ve gereçleri kullanmasına izin verilmelidir.	4,45	,877	4	9	32	70	205
Stajyerler, öğrenim gördükleri bölüme uygun alanlarda görevler yapmalıdır.	4,62	,758	5	3	15	63	234
İşletme yetkilileri stajyerleri alanı dışında başka işlerde çalıştırmamalıdır.	4,50	,885	8	1	34	58	219
Diğer personeller stajyerlerin mesleki beceri kazanmasında yardımcı olmalıdır.	4,63	,730	5	5	15	64	235
Staj yaptıkları işletmeden ücret alması stajyerlerin verimini artırır.	4,56	,905	7	10	19	46	238
Staj süresi, stajyerlerin becerilerini geliştirmesi açısından yeterli olmalıdır.	4,63	,753	2	7	20	51	240
Staj eğitimi, stajyerlere yeni bilgi ve beceriler kazandırmalıdır.	4,71	,654	2	3	14	49	252
Staj, mezun olduktan sonra mesleki eğitim görülen alanda çalışmak istememe katkı sağlar.	4,13	1,297	27	18	35	48	192
Staj, iş bulma imkânını artırır.	4,33	1,100	17	6	38	54	205

Staj, mesleki açıdan kendime olan güvenimi artırır.	4,57	,797	4	5	23	61	227
Staj, iş yaşamını tanımam açısından yararlı olur.	4,68	,764	5	3	19	37	256

Tablo 4'te yer alan öğrencilerin staj eğitimi algılarına göre öğrenciler en yüksek ortalama ile ($\bar{X}=4,09$) staj eğitiminin iş yaşamının tanınması açısından yararlı olduğunu düşünmektedirler.

Tablo 51: Katılımcıların Staja ilişkin algıları (n:320)

Katılımcıların staja ilişkin algı ifadeleri	$\bar{X}$	s.s.	Cevapların Dağılımı				
			1	2	3	4	5
Staj yaptığım işletmede yeterli düzeyde hizmet içi eğitim verilmektedir.	3,15	1,601	85	31	59	42	103
Staj yaptığım işletmede stajyerler ucuz işgücü olarak görülür.	3,42	1,539	61	37	47	56	119
Okulda öğrendiğim teorik bilgileri staj yaptığım işletmede uygulayabildim.	3,45	1,464	56	28	57	73	106
Staj yaptığım işletmede, işi öğrenmem, bilgi ve beceri kazanmam için gerekli ortam hazırlanmıştır.	3,60	1,388	43	25	63	74	115
Staj yaptığım işletmede, araç ve gereçleri kullanmama izin verildi.	3,75	1,396	38	28	48	67	139
Staj yaptığım işletmede öğrenim gördüğüm bölüme uygun alanlarda görevler verildi.	3,74	1,419	44	19	53	65	139
Staj yaptığım işletmede İşletme yetkilileri beni alanım dışında başka işlerde çalıştırdı.	3,19	1,582	83	27	56	55	99
Staj yaptığım işletmede diğer personeller mesleki beceri kazanmamda bana yardımcı oldular.	3,79	1,388	42	17	44	79	138
Staj yaptığım işletmede ücret almam benim verimimi artırır.	3,68	1,496	55	18	42	66	139
Staj süresi, mesleki becerilerimi geliştirmem açısından yeterlidir.	3,98	1,352	35	16	37	65	167
Staj, bana yeni bilgi ve beceriler kazandırdı.	3,93	1,342	31	28	30	76	155
Staj yapmış olmam, mezun olduktan sonra eğitim gördüğüm alanda çalışma isteğime katkı sağladı.	3,81	1,469	45	25	36	55	159

Staj yapmış olmam, mezun olduktan sonra iş bulma imkânımı arttırdı.	3,67	1,406	35	43	47	63	132
Staj yapmış olmam, mesleki açıdan kendime olan güvenimi arttırdı.	3,95	1,377	35	21	38	57	169
Staj yapmış olmam, iş yaşamını tanımam açısından yararlı oldu.	4,09	1,335	31	18	31	51	189

Tablo 52: Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre staj algılarındaki farklılıkların incelenmesi

	Cinsiyet	n	$\bar{X}$	s.s.	t	p
Staj eğitimi algısı	Erkek	210	3,74	,913	-1,641	,102
	Kadın	110	3,56	,995		

Tablo 5’te katılımcıların cinsiyet değişkeni ve staj eğitimi algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla yapılan T testi sonuçları yer almaktadır. Tablo 5’e göre cinsiyet değişkeni ile staj eğitimi algıları arasında ($p=,102>0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu sonuca göre “**H1:** Katılımcıların cinsiyet değişkeni ile staj eğitimi hakkındaki algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır” hipotezi **reddedilmiştir**.

2387

Tablo 53: Katılımcıların eğitim gördükleri bölüm değişkenine göre staj algılarındaki farklılıkların incelenmesi

Değişkenler		n	$\bar{X}$	s.s.	F	p
Bölüm	Otel Lokanta Ve İkram Hizmetleri	30	3,67	,747	2,059	,028*
	Büro Hizmetleri Ve Sekreterlik	30	3,48	1,055		
	Bilgisayar Teknolojileri	30	3,28	1,145		
	Elektrik Ve Enerji	30	3,86	,724		
	Elektronik Ve Otomasyon	30	3,95	,971		
	Finans-Bankacılık Ve Sigortacılık	30	3,78	,953		
	İnşaat	30	3,96	,866		
	Makine Ve Metal Teknolojileri	30	3,78	1,068		

	Malzeme Ve Malzeme İşleme Teknolojisi	20	3,78	,477		
	Muhasebe Ve Vergi	30	3,70	,768		
	Yönetim Ve Organizasyon	30	3,26	1,101		

*p<0,05

Tablo 6’da yer alan bilgilere göre katılımcıların eğitim gördükleri bölüm değişkeni ve staj eğitimi algıları incelendiğinde anlamlı farklılık olduğu görülmektedir ($p=,028<0,05$). Staj eğitimi algı ortalamalarına bakıldığında özellikle inşaat bölümü ile elektronik ve otomasyon bölümlerinde eğitim alan katılımcıların staj eğitimi algı ortalamalarının diğer bölümlere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre “**H2**: Katılımcıların öğrenim gördükleri bölüm değişkeni ile staj eğitimi hakkındaki algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 54: Katılımcıların staj yaptıkları işletme statüsü değişkenine göre staj algılarındaki farklılıkların incelenmesi

Staj yapılan işletme statüsü	n	$\bar{X}$	s.s.	t	p
Kamu İşletmesi	77	3,61	1,002	-,726	,469
Özel Sektör İşletmesi	243	3,70	,927		

2388

*p<0,05

Tablo 7’de katılımcıların staj yaptıkları işletmelerin statüsü ve staj eğitimi algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını incelemek amacıyla yapılan T testi sonuçları yer almaktadır. Tablo 7’ye göre staj yapılan işletme statüsü ile staj eğitimi algıları arasında ($p=,469>0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu sonuca göre “**H3**: Katılımcıların staj yaptıkları işletmenin statüsü ile staj algıları arasında anlamlı bir farklılık vardır.” hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 55: Katılımcıların staja ilişkin beklenti ve algıları arasındaki farklılıkların incelenmesi

Ölçek	n	$\bar{X}$	S.S.	t	p
Staj eğitimi beklentisi	320	4,51	,569	14,976	,000*
Staj eğitimi algısı	320	3,68	,944		

*p<0,05

Tablo 8’de katılımcıların staja ilişkin beklenti ve algıları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirleyebilmek amacıyla yapılan T testi sonuçları yer almaktadır. Tablo 8’e göre katılımcıların staj beklenti ve algıları arasında ($p=,000<0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu sonuca göre “**H4: Katılımcıların staja ilişkin beklenti ve algıları arasında anlamlı farklılık vardır**” hipotezi **kabul edilmiştir**.

Tablo 56: Katılımcıların staja eğitimi hakkındaki beklenti ve algı ifadeleri farkları

	Beklenti ifadeleri			Algı ifadeleri			Farklılık		
	Min.	Mak.	$\bar{X}$	Min.	Mak.	$\bar{X}$	Fark	Toplam	
Staja yönelik beklenti ve algı ifadeleri	B1	1	5	4,22	A1	1	5	3,15	-1,07
	B2	1	5	4,56	A2	1	5	3,42	-1,14
	B3	1	5	4,45	A3	1	5	3,45	-1
	B4	1	5	4,60	A4	1	5	3,60	-1
	B5	1	5	4,45	A5	1	5	3,75	-0,7
	B6	1	5	4,62	A6	1	5	3,74	-0,88
	B7	1	5	4,50	A7	1	5	3,19	-1,31
	B8	1	5	4,63	A8	1	5	3,79	-0,84
	B9	1	5	4,56	A9	1	5	3,68	-0,88
	B10	1	5	4,63	A10	1	5	3,98	-0,65
	B11	1	5	4,71	A11	1	5	3,93	-0,78
	B12	1	5	4,13	A12	1	5	3,81	-0,32
	B13	1	5	4,33	A13	1	5	3,67	-0,66
	B14	1	5	4,57	A14	1	5	3,95	-0,62
	B15	1	5	4,68	A15	1	5	4,09	-0,59
									-0,829

Tablo 9’da staj eğitimine ilişkin beklenti ve algılama maddeleri dağılımı, ortalamaları ve farklılıklar yer almaktadır. Her bir ifade için beklenti ortalamaları algılama ortalamalarının üzerinde gerçekleşmiştir. Bu sonuçlara göre, katılımcıların staj eğitiminden beklentilerinin yeterli düzeyde karşılanmadığı görülmektedir. Staj eğitimi hakkındaki beklenti ve algı ortalamaları arasında en büyük farkın stajyerlerin işletmelerde ucuz işgücü olarak görülmemesi gerektiği düşüncesinde olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların staj eğitiminden en önemli

beklentilerinin staj eğitiminin, stajyerlere yeni bilgi ve beceriler kazandırması gerektiğine yöneliktir.

6) Sonuç ve Öneriler

Öğrencilerin iş hayatına hazırlanmasında; okulda kazanılan teorik bilgileri pratiğe dönüştürmeye imkân sağlayan, ayrıca sorumluluk sahibi olma, kendine güven duyma, iletişim kurma, karar verme ve problem çözme becerileri kazandıran staj eğitimlerinin büyük önemi vardır.

Staj eğitiminin değerlendirmesinde kullanılacak önemli araçlardan biri de öğrencilerin tespitlerine başvurmaktır. Bu araştırma da, işletmelerde staj yapan ön lisans öğrencilerinin staj eğitiminden beklentileri ve algılarının tespit edilmesi amacıyla yapılmıştır.

Çalışma sonuçlarına göre öğrencilerin staj eğitiminden beklentileri; staj eğitiminin yeni bilgi ve beceriler kazandıracığı, iş yaşamının tanınması açısından yararlı olacağı, işletmelerde çalışan diğer personelin stajyerlere mesleki beceri kazanımlarında yardımcı olacakları ve öğrenim gördükleri bölümlere uygun alanlarda görev almalarıdır.

Öğrencilerin staj eğitimine yönelik algılarında, staj eğitimin iş yaşamının tanınması açısından yararlı olduğu, staj süresinin mesleki becerilerin geliştirilmesi açısından yeterli olduğu, mesleki açıdan özgüvenin arttığı ve öğrencilere yeni bilgi ve beceriler kazandırdığı ifadeleri dikkat çekmektedir.

Çalışma sonucunda getirilebilecek öneriler şu şekildedir;

- İşletmecilerin nitelikli işgücünde önemli bir grubu oluşturacak ön lisans mezunu öğrenciler ucuz işgücü olarak değil; staj eğitimi sonunda işletme bünyesinde değerlendirilebilecek potansiyel birer personel olarak nitelendirilmelidir.
- Öğrenciler eğitim aldıkları alanlar ile ilgili olmayan işlerde çalıştırılmamalı, işletme yetkilileri, stajyer öğrencileri yeni teknolojileri de deneyimleyebilecekleri, eğitim aldıkları alanlar ile ilgili işlerde çalıştırılmalıdır.
- Öğrencilere staj eğitimleri süresince ücret ödenmesi; işlerine, işyerlerine olan bağlılıklarının artmasını sağlaması açısından yararlı olabilir.
- Staj eğitimi teorik bilgileri pratiğe dönüştürecek şekilde düzenlenmeli, okulda kazanılan bilgilerin uygulanmasında beklentiler işyerlerince karşılanmalıdır.
- Öğrencilerin staj eğitimi sonunda işletmelerden çalışma hayatına dair gerçekçi düşüncelerle ayrılmaları ve eğitim aldıkları bölüme olan ilgilerinin ve mesleki açıdan kendilerine olan güvenlerinin artması sağlanmalıdır.

Kaynakça

Çetin, Ş. (2005). Öğrenci stajlarında yararlanılan dersler üzerine ampirik bir değerlendirme: Mersin Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(2), 153-169.

Demir, M., ve Demir, Ş. Ş. (2016). Turizm işletmelerinde yöneticilerin mesleki staj ve stajyerleri değerlendirmesi. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi* (6), 18-33.

Emir , O., Arslan, S., ve Kılıçkaya, Ş. (2008). Turizm işletmeciliği ve otelcilik programı öğrencilerinin staj uygulamaları hakkındaki görüşlerinin değerlendirilmesi: Afyon Kocatepe

Üniversitesi örneği. Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,10(2) 273-291.

Karacan, S., ve Karacan, E. (2004). Meslek yüksekokullarında yapılan staj uygulamalarına ilişkin bir araştırma: Kalite ve verimlilik için iş yerleri–MYO işbirliğinin gereği. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(2), 168-184.

Kocaçınar, M. (1969). Genel öğretim metodu. İstanbul: İzmir Eğitim Enstitüsü Ders Kitapları Yayınları: 2 As Matbaası.

Olçay, A., Yıldırım, İ., ve Sürme, M. (2015). Turizm eğitimi alan öğrencilerin staj eğitimi hakkında görüşleri: Gaziantep ili örneği. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 5(3), 324-334.

Özdemir Karaca , P., Çeliker , H., & Karaca, K. S. (2015). Büro yönetimi ve yönetici asistanlığı öğrencilerinin staj eğitimi hakkındaki görüşleri üzerine bir araştırma. Electronic Journal of Vocational Colleges(14.Bürokon özel sayısı), 94-112.

Tekbalkan, M. (2015). Ön lisans düzeyinde turizm eğitimindeki staj uygulamasına yönelik öğrencilerin bakışları: Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde bir uygulama. Electronic Journal of Vocational Colleges(4. Umyos Özel Sayısı), 16-22.

Utkun, E., Özdemir, S., ve Kaya, Y. (2011). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin staj algılarının tespitine yönelik bir araştırma: Pamukkale Üniversitesi örneği. 2. Uluslararası 6. Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu, 25-27 Mayıs 2011(s. 1-5). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Aydın Meslek Yüksekokulu.

Yazıt, H. (2013). Turizm işletmeciliği eğitimi alan lisans ve ön lisans öğrencilerinin staj konusundaki düşünce ve algılamaları arasındaki farklılıkların belirlenmesi üzerine bir araştırma. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, T.C. Sakarya Üniversitesi, Sakarya

ÖN LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN İLETİŞİMDE VE ÖĞRENMEDE AKILLI TELEFON VE SOSYAL AĞLARI KULLANIMINI BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Yakup ÖZTÜRK

Öğr. Gör. Aşlı ÖZTÜRK

Çankırı Karatekin Üniversitesi

Öz

Çağımızın en önemli iletişim teknolojisi araçlarından birisi de akıllı telefonlardır. Akıllı telefonların ve mobil internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte sosyal ağların kullanımı da artmıştır. Sosyal ağlar, kişilerin yaşamlarını, duygu ve düşüncelerini, yazı, fotoğraf, video gibi araçlarla paylaşma açtıkları ve diğer kişileri takip ettikleri ağlardır.

Bu araştırmada, ön lisans öğrencilerinin akıllı telefon ve sosyal ağları iletişim ve öğrenme süreçlerinde nasıl ve ne sıklıkla kullandıklarını ortaya çıkarmayı amaçlanmaktadır. Araştırmanın evrenini Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulunda 2016-2017 akademik yılında ders kaydı yapmış 2131 öğrenci oluştururken, evren içerisinde küme örnekleme yöntemiyle bölümlere göre gruplar belirlenmiş ve bu gruplarda yer alan öğrencilerden rastgele örnekleme yoluyla seçilen 350 öğrenciye anket uygulanmıştır.

Araştırmanın bulgularına göre, öğrencilerin büyük bir bölümünün akıllı telefonları iletişim ve öğrenme süreçlerinde yaygın olarak kullandığı, öğretim elemanlarının bu durumu göz önüne olarak öğrenme süreçlerini ve eğitim materyallerini geliştirmelerinin öğrencilerin öğrenme süreçlerine katkı sağlayacağı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı telefon, sosyal ağ, eğitim

1. Giriş

Bilgi çağı olarak adlandırılan günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişim ve gelişmeler, bireyin yaşantısını kolaylaştırmış, iletişim engellerini ortadan kaldırarak bireylerin birbirleriyle daha kolay, hızlı ve etkileşimli iletişim kurmalarına olanak sağlamıştır (Özgür, 2013, s. 170).

İnternet ve sağladığı olanaklar insanların hızlı ve etkili bir iletişim sürecine girmelerine; aktüaliteyi, çalışma alanlarındaki gelişmeleri, ilgi alanlarını takip edebilmelerine, kendi deneyim ve görüşlerini paylaşmalarına olanak sunmaktadır. Sosyal medya da internetin bu açıdan önemli bir ögesi olarak görülmekte ve günümüz toplumlarında insanların iletişim kurma ve bilgi paylaşma biçimini önemli ölçüde değiştirmektedir. Sosyal medya insanlara kendilerini yansıtmaları, topluluklar oluşturmaları, işbirliği ve paylaşım ortamı yaratmaları için fırsatlar sunmaktadır (Sarsar, Başbay, ve Başbay, 2015, s. 419).

2. Akıllı Telefonlar ve Kullanımı

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte cep telefonları yerini akıllı telefonlara bırakmıştır. Geçmiş yıllarda cep telefonları ile mesajlaşma ve konuşma faaliyetleri yerine getirilirken, günümüzde akıllı telefonlar sayesinde pek çok uygulamada kullanılabilirlerdir.

Akıllı telefonlar, sıradan mobil telefonlara göre daha üst düzeyde bilgi işlem kabiliyeti ve bağlanabilirliğe sahip olan mobil telefonlardır. Kullanıcılarına telefon görüşmeleri yapmalarına olanak sağlamalarının yanında, PDA ve çoğu bilgisayarlarda bulabilecekleri özellikleri (e-mail gönderip almak, ofis dokümanlarının düzenlenmesi, vb.) eklemelerini sağlarlar. Ayrıca, türü ne olursa olsun her türlü içeriğin (görüntü, ses ya da metin) oluşturulmasında kullanılabilirler (Ada ve Tatlı, 2013, s. 178).

Türkiye İstatistik Kurumunun 2016 yılı Nisan ayında yaptığı hanehalkı bilişim teknolojileri kullanımı araştırmasına göre; hanelerin %96,9'unda cep telefonu ve akıllı telefon bulunurken, sabit telefon bulunma oranı %25,6 olmuştur. İnternet kullanım amaçları dikkate alındığında, 2016 yılının ilk üç ayında internet kullanan bireylerin %82,4'ünün sosyal ağlar üzerinde profil oluşturduğu görülmektedir (Türkiye İstatistik Kurumu, 2016).

Öğrenmede teknoloji kullanımı internet ve sosyal medya ile ön plana çıksa da bilgiye istediğimiz her yerden erişimi sağlayan mobil cihazlar, özellikle de akıllı telefonlar bireysel öğrenmeye olanak sağlayan uygulamalar ile her geçen güne daha da yaygın olarak kullanılmaktadır.

Kolay taşınabilirlik, bilgiye anında erişim, görselleştirebilme, ses kaydı, fotoğraf ve video çekebilme, veri depolama ve işleme işlevleri akıllı telefonların eğitim-öğretim faaliyetlerinde kullanılmasına zemin oluşturmaktadır. Akıllı telefonlar sahip oldukları özellikler sebebiyle, eğitim-öğretim faaliyetlerinde yer almaya başlamıştır (Yıldırım, Yaşar ve Duru, 2016, s. 73).

Santos ve Ali'nin (2012) üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırma öğrencilerin dersleri ile ilgili olarak okul dışında (genellikle evlerinde) cep telefonlarını informal öğrenme için kullandıklarını göstermiştir. Benzer bir şekilde yapılan başka bir araştırmanın sonuçları ise öğrencilerin dersleri ile ilgili konularla bağlantılı informal öğrenme için telefonlarında en çok kullandıkları araçların Facebook, Twitter ve SMS olduğu ve bu araçların bilgiye erişmek, paylaşmak ve grup arkadaşları ile iletişime geçmek için kullanıldıkları görülmüştür (Yaşar, 2013, s. 6)

3. Sosyal Ağlar ve Kullanımı

Sosyal ağ terimi ilk kez 1954 yılında Barnes tarafından, kişinin çevresindeki diğer insanlarla olan ilişkilerini tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Ona göre sosyal ağlar birbirleriyle etkileşimde olan ve kişi için psikolojik öneme sahip bireylerden meydana gelmektedir. Sosyal ağ sitesi insanların gerçek ortamda ve sadece internet ortamında tanıdıkları kişilerle iletişim kurmalarına yardımcı olan web siteleridir (Uslu ve Hamarat, 2016, s. 27). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin sosyal yaşamı derinden etkilemekte olduğu günümüzde, insanların birbirleriyle olan ilişkilerini sanal ortam üzerinde paylaşıp, yönetmelerine dayanan yapılara sosyal ağ adı verilmektedir (Acar, Gürsoy ve Ünsal, 2014, s. 19).

Sosyal medya, sürekli güncellenebilmesi, sanal bilgi belge paylaşımına imkân tanınması, çoklu kullanıma açık olması açısından en uygun ortamlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar sosyal medyada günlük düşüncelerini yazmakta, bu düşünceler üzerine tartışabilmekte ve yeni fikirler ortaya koyabilmektedir. Bunların yanında, fotoğraf ve video paylaşabilmekte iş

arayabilmekte, ayrıca sıkılmadan gerçek dünyayı sanal ortamda yaşayabilmektedir (Vural ve Bat, 2010: 3349).

Ayrıca sosyal ağ siteleri literatürde sosyal iletişim ağı (Çetin, 2009), informal öğrenme ortamı (Mitchell, 2009) gibi tanımlamalarla nitelendirilmiş ve sosyal ağ sitesi katılımcılarının temel amacının, uzun zamandır görüşemedikleri kişilere ulaşma istekleri olduğuna değinilmiştir (Boyd ve Ellison, 2008) (Özdemir, Özdemir, Polat ve Aksoy, 2014, s. 59).

Günümüzde, birçok sosyal ağ sitesi ortaya çıkmış olup bu siteler insanların iletişimini, etkileşimini, işbirliğini, birlikte çalışmasını ve hatta öğrenme sürecini yeniden şekillendirmektedir.

Sosyal medyanın öğrenen yaşamındaki etkisi düşünüldüğünde eğitim ortamlarını düzenleyenlerin bu etkiye kayıtsız kalması düşünülemez. Hem eğitimcilerin hem de planlayıcıların sosyal medya olanaklarını tanımaları ve öğretimi desteklemek ve zenginleştirmek amacıyla kullanmaları bu nedenle önemli görülmektedir (Sarsar, Başbay ve Başbay, 2015, s. 419). Bu bağlamda öğrenciler tarafından da yaygın olarak kullanılan sosyal ağlar eğitimcilerin dikkatini çekmiş ve bir öğretme ve öğrenme aracı olarak nasıl kullanılacakları araştırılmaya başlanmıştır. Ayrıca informal öğrenmenin eğitim sisteminde giderek önem kazandığı belirtilmektedir (Durak, Çankaya ve Yünkül, 2014, s. 309).

Öğrencilerin ve öğretmenlerin sosyal ağlar aracılığıyla basit adımları takip ederek eğitim amaçlı bir topluluk oluşturması, kendi aralarında paylaşımları gerçekleştirmeleri, iletişim ve dönüt alabilmeleri kolaylıkla yapılabilmektedir. Sosyal ağ siteleri ayrıca öğrenim ve öğretim süreçlerinin metin, video, ses, gibi materyallerle zenginleştirilerek öğrencilerin öğrenme sürecini desteklenmesi ve öğretmenin öğretim ve değerlendirme sürecine destek olması gibi imkânları da sağlamaktadır (Toğay, Akdur, Yetişken ve Bilici, 2013, s. 2)

Sosyal ağ siteleri, esnek ve kullanıcı dostu olması sebebi ile diğer öğretim yönetim sistemlerine göre daha kolay kullanılabilir. Birçok eğitimci ve araştırmacının çok daha basit adımları takip ederek bir topluluk oluşturması, kendi aralarında paylaşımların gerçekleşmesi, iletişim ve dönüt açısından oldukça kolaylıklar sağlamaktadır. Sosyal ağ siteleri bahsedilen bu özelliklerin yanı sıra, harmanlanmış öğretim deneyimlerini zenginleştirmesi, öğretim ve değerlendirme sürecine destek olması gibi özelliklerden dolayı eğitim örgütlerine de yarar sağlamaktadır (Özmen, Aküzüm, Sünkür ve Baysal, 2012, s. 497).

Özellikle günümüzün popüler Web 2.0 teknolojileri, bireylerin elektronik ortamda sosyal etkileşim içerisine girmesine, hazır web sistemlerinin içeriğine müdahale edebilmesine ve bilgi paylaşımında bulunabilmesine imkan tanıyan servisler ve web siteleri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu araçlardan en göze çarpanlar; ağ günlükleri (blogs), oynatıcı ve video yayım abonelikleri (podcast and videocasts), vikiler (wikis), sosyal ağlar (social networks), resim ve video paylaşım (photo and video sharing) siteleridir (Uslu ve Hamarat, 2016, s. 27).

Eğitimcilerin, araştırmacıların, öğrencilerin kolaylıkla ve çoğunlukla ücretsiz ulaşabilecekleri ikinci nesil internet teknolojileri eğitimde yeni olanaklar sunmaya başlamıştır. Bu uygulamaların hangi amaçlarla kullanılacağına dair örnekler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Kekeç Morkoç ve Erdönmez, 2015, s. 337).

Tablo 57: Uygulamaların Eğitimde Kullanımı

Uygulamalar	Eğitimsel Kullanımı
Bloglar	- Gerçek zamanlı yazım uygulamaları (günlük tutma, deneyimleri paylaşma vb.) yapılabilir. - Öğretmen-öğrenci ve öğrenci-öğrenci arasında hızlı dönütler verilebilir. - Öğrenciler birbirlerinin bloglarından öğrenme deneyimleri kazanabilir. - Verilen ödev ve görevler bloglar üzerinde kolaylıkla güncellenebilir. - Yorumlar sayesinde öğrenciler birbirlerine yardımda bulunabilir ve farklı sorulara farklı bakış açılarından cevaplar alabilirler.
Wikiler	- Fikirleri paylaşmada ve içeriği düzenlemede, kullanıcılar ve öğrenci gruplarıyla işbirliği yapabilir. - Öğrenci projelerinde kullanılabilirler. - Bir tanıtım aracı olarak (e-portfolyo gibi) kullanılabilirler. - Öğrenci grupları araştırma projelerini wikiler üzerinden yürütebilirler. - Öğrenciler tarafından işbirliği ile yazılmış bir kitap ya da dergi oluşturulabilir. - Sınıf için bir tartışma ve müzakere alanı oluşturulabilir. - Web araştırmaları için kaynakların toplandığı, düzenli bir şekilde depolandığı bir alan olarak kullanılabilir
Resim/Fotoğraf Paylaşımı	- Sınıfta daha önce kullanılan resim ya da fotoğraflar paylaşılabilir, üzerlerine notlar ve yorumlar eklenebilir. - Paylaşılan fotoğraflarla bir sunum hazırlanabilir. - Sınıfta kullanmak üzere, fotoğrafların çekildikleri yerler ve olaylarla ilgili bilgilere etiketler sayesinde ulaşılabilir. - Öğrenci sunumları için dünyanın farklı yerlerindeki kullanıcılardan dönüt alınabilir. - Öğrencilerin istedikleri zaman erişebilecekleri bir görsel materyal deposu oluşturulabilir.
Video Paylaşımı	- Öğretmenler kendi başlarına ya da öğrenciler ile birlikte kendi öğretimsel videolarını çekip paylaşabilirler. - Video paylaşım sitelerinden çok sayıda öğretici videoya ulaşılabilir.

RSS Kullanımı	• Öğretim ortamlarında zaman tasarrufu ve güncel bilgiler sayesinde profesyonel içerik gelişimi sağlar. • Erişimi zor kaynaklardan bilgi akışı sağlanabilir
Sosyal Ağlar	• Sosyal medya ve kişisel öğrenme uygulamalarını bir çatı altında toplar. • Bağlantılar sayesinde grupların diğer öğretimsel Web 2.0 uygulamalarına tek bir kaynaktan ulaşmalarını sağlar.

Son yıllarda yapılan çalışmalarda sosyal ağların eğitim amaçlı kullanımının faydaları üzerinde durulmuştur. Buna karşın ilköğretim öğrencilerinin sosyal ağları kullanım amaçlarına ilişkin Çavdar (2012)'in yapmış olduğu çalışmada öğrencilerin, sosyal ağlardan en çok Facebook'da zaman geçirdiği, bu ortamları ağırlıklı olarak iletişim amaçlı düşündüğü, eğitsel kullanımını geri planda tuttukları ortaya çıkmıştır. Ayrıca aynı çalışmada öğrencilerin her sınıf seviyesinde bu araçların eğitsel kullanılabilirliği konusunda farkındalıklarının düşük olduğu gözlemlenmiştir (Kelleci, Öztürk ve Tetik, 2015, s. 153).

Benzer şekilde Sarsar ve Harmon (2012) Facebook'un öğrenme ortamı olarak kullanımında lisansüstü öğrencilerin olumlu görüşleri olduğunu ancak Facebook'u daha çok iletişim ortamı olarak kullandıklarını tespit etmişlerdir (Sarsar, Başbay ve Başbay, 2015, s. 427).

4. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, meslek yüksekokulunda öğrenimini sürdüren ön lisans öğrencilerinin akıllı telefon ve sosyal ağları, iletişim süreçlerinde ve öğrenme süreçlerinde nasıl ve ne sıklıkla kullandıklarını ortaya koymaktır.

Bu çalışmada, ön lisans öğrencilerinin akıllı telefon ve sosyal ağları iletişim ve öğrenme süreçlerinde nasıl ve ne sıklıkla kullandıklarını ortaya çıkarmayı amaçlanmaktadır.

5. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın modeli, genel olarak zaman açısından düşünüldüğünde ve metot yönünden incelendiğinde durum tespitine yönelim olması sebebiyle bir "betimleme" modelidir. Araştırmanın amacına uygun olması, verilerin analizi ve yorumlanması açısından uygunluğu sebebiyle betimleme modeli kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Araştırmanın evrenini Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulunda 2016-2017 akademik yılında ders kaydı yapmış 2131 öğrenci oluştururken, evren içerisinden küme örnekleme yöntemiyle bölümlere göre gruplar belirlenmiş ve bu gruplarda yer alan öğrencilerden rastgele örnekleme yoluyla seçilen 350 öğrenciye anket uygulanmıştır.

6. Bulgular ve Yorumlar

Çalışmanın örneklemini oluşturan 350 öğrencinin cinsiyet, yaş, sınıf, öğretim türü, akademik başarı ortalaması ve bölüm bilgileri Tablo 2'de yer almaktadır.

Örnekleme grubunu oluşturan öğrencilerin %65,4'ü erkek %34,6'sı ise kadındır. Öğrencilerin %70,3'ü 19-21 yaş aralığında yer alırken, 25 ve üzeri yaş aralığında olanların oranı %2,3'tür.

%77,4'ü ikinci sınıf öğrencisi olan katılımcıların öğretim türü incelendiğinde %84,9'u birinci öğretim öğrencileri, %15,1'i ise ikinci öğretim öğrencileridir.

Tablo 58: Katılımcıların demografik özellikleri (n:350)

	Demografik Değişkenler	n	%
Cinsiyet	Erkek	229	65,4
	Kadın	121	34,6
Yaş	18 ve Altı	13	3,7
	19-21	246	70,3
	22-24	83	23,7
	25 ve Üzeri	8	2,3
Sınıf	1.Sınıf	79	22,6
	2.Sınıf	271	77,4
Öğretim Türü	Birinci Öğretim	297	84,9
	İkinci Öğretim	53	15,1
Akademik Başarı Ortalaması	2 ve Altı	92	26,3
	2 ile 3 Arası	208	59,4
	3 ve Üzeri	50	14,3
Bölüm	Otel Lokanta Ve İkram Hizmetleri	33	9,4
	Büro Hizmetleri Ve Sekreterlik	33	9,4
	Bilgisayar Teknolojileri	32	9,1
	Elektrik Ve Enerji	33	9,4
	Elektronik Ve Otomasyon	30	8,6
	Finans-Bankacılık Ve Sigortacılık	30	8,6
	İnşaat	30	8,6
	Makine Ve Metal Teknolojileri	30	8,6

Malzeme Ve Malzeme İşleme Teknolojisi	33	9,4
Muhasebe Ve Vergi	33	9,4
Yönetim Ve Organizasyon	33	9,4

Katılımcıların akademik başarı ortalamaları incelendiğinde %59,4'ünün not ortalamasının iki ile üç arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 59: Katılımcıların internet bağlantısı için kullandığı araçlar (n:350)

İnternet bağlantısı için kullanılan araçlar	Kullanıyorum		Kullanmıyorum	
	(n)	(%)	(n)	(%)
Bilgisayar	80	22,9	270	77,1
Cep Telefonu	333	95,1	17	4,9
Diğer(Tablet vb.)	23	6,6	327	93,4

2399

Tablo 3'e göre katılımcıların %95,1'i internet bağlantısı için cep telefonu kullanırken, bilgisayar kullananların oranı %22,9, tablet vb. kullananların oranı ise %6,6 oranındadır.

Tablo 60: Katılımcıların internet bağlantısı için günlük ayırdıkları süre (n:350)

İnternet kullanımı için günlük ayrılan süre	n	%
1 saatten az	20	5,7
2-3 saat arası	102	29,1
4-5saat	106	30,3
6 saat ve üzeri	122	34,9

Katılımcıların internet bağlantısı için günlük ayırdıkları süreler incelendiğinde internet bağlantısı için günde 6 saat ve üzerinde süre ayıranların oranı %34,6'dır. Günlük 1 saatten daha az internet bağlantısı kullananların oranı ise %5,7'dir.

Tablo 61: Katılımcıların kullandıkları sosyal medya araçları ve sosyal ağ siteleri (n:350)

Kullanılan Sosyal Medya Araçları ve Sosyal Ağ Siteleri	Kullanıyorum		Kullanmıyorum	
	(n)	(%)	(n)	(%)
Web Seminerleri	59	16,9	291	83,1
Anlık mesajlaşma araçları	247	70,6	103	29,4
Wikiler	62	17,7	288	82,3
YouTube	278	79,4	72	20,6
Facebook	227	64,9	123	35,1
LinkedIn	7	2,0	343	98,0
MySpace	3	,9	347	99,1
Yahoo 360	12	3,4	338	96,6
Google Plus	89	25,4	261	74,6
Twitter	99	28,3	251	71,7
Instagram	284	81,1	66	18,9
Diğer	62	17,7	288	82,3

Katılımcıların kullandıkları sosyal medya araçları ve sosyal ağ sitelerine yönelik bilgiler tablo 5'te yer almaktadır. Katılımcıların %81,1'i Instagram kullandığını belirtirken MySpace kullanan katılımcıların oranı ise %0,9'dur.

Tablo 62: Katılımcıların sosyal medya araçları ve sosyal ağ sitelerini iletişim amaçlı kullanımı (n:350)

İfadeler	Evet		Hayır		
	n	%	n	%	
Sosyal Ağ Sitelerinin İletişim Amaçlı Araçları ve Sosyal Ağ Sitelerinin İletişim Amaçlı	Arkadaşlarımla bağlantı kurmak için sosyal ağları kullanırım.	329	94,0	21	6,0
	Hiç tanışmadığım kişilerle yeni arkadaşlıklar kurmak için sosyal ağları kullanırım.	149	42,6	201	57,4

İnsanlar hakkında daha fazla bilgi edinmek için sosyal ağları kullanırım.	251	71,7	99	28,3
Fikirlerimi ve görüşlerimi paylaşmak için sosyal ağları kullanırım.	244	69,7	106	30,3
Etkinlikleri planlamak ya da arkadaşlarımı davet etmek için sosyal ağları kullanırım.	234	66,9	116	33,1

Katılımcıların sosyal medya araçları ve sosyal ağ sitelerini iletişim amaçlı kullanımına yönelik bilgiler tablo 6'da yer almaktadır. Arkadaşları ile bağlantı kurmak için sosyal ağları kullandığını belirtenlerin oranı %94, etkinlikleri planlamak ya da arkadaşlarını davet etmek için sosyal ağları kullananların oranı %66,9, hiç tanımadığı kişilerle yeni arkadaşlıklar kurmak için sosyal ağları kullananların oranı ise %42,6'dır.

Tablo 63: Katılımcıların Sosyal Medya Araçları ve Sosyal Ağ Sitelerini Eğitim-Öğretim Amaçlı Kullanımı (n:350)

	İfadeler	Evet		Hayır	
		n	%	n	%
Sosyal Medya Araçları ve Sosyal Ağ Sitelerinin Eğitim / Öğrenme Amaçlı Kullanımı	Sosyal medya araçları ve sosyal ağ sitelerini eğitim amaçlı kullanırım.	279	79,7	71	20,3
	Ders konularıyla ilgili olarak öğretim elemanlarıyla iletişim kurmak için sosyal medya araçları ve sosyal ağ sitelerini kullanırım.	241	68,9	109	31,1
	Derslere ilişkin dokümanları (notlar, sorular vb.) sosyal medya araçları ve sosyal ağ sitelerinden paylaşırım	224	64,0	126	36,0
	Derslere ilişkin gruplarda bilgi paylaşırım.	241	68,9	109	31,1
	Ödevlerimi hazırlamak için sosyal medya araçları ve sosyal ağ sitelerini kullanırım.	310	88,6	137	39,1

Sosyal medya araçları ve sosyal ağ sitelerinin eğitim / öğrenme amaçlı kullanımına yönelik bilgilerin yer aldığı tablo 7'ye göre katılımcıların %88,6'sı ödevlerini hazırlamak için sosyal medya araçları ve sosyal ağ sitelerini kullandıklarını belirtmişlerdir. Sosyal medya araçları ve sosyal ağ sitelerini eğitim amaçlı kullananların oranı %79,7 iken, derslere ilişkin dokümanları (notlar, sorular vb.) sosyal medya araçları ve sosyal ağ sitelerinden paylaştığını belirtenlerin oranı ise %64,7'dir.

7. Sonuç ve Öneriler

Gelişen teknoloji ile dünyada akıllı telefon ve internet kullanıcılarının günden güne artması, internetin iletişim kurmaktan, eğitime kadar gündelik yaşam uygulamalarına her anlamda yerleşmesi sonucunda bilgiye ulaşmak daha kolaylaşmıştır.

Sosyal medya araçları ve sosyal ağlar farklı özellikleri ve kullanım kolaylıkları ile öğrencilerin araştırma, sorgulama ve problem çözme becerilerini kullanmaları ve geliştirmeleri konusunda destek olmaktadır.

Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin iletişimde ve öğrenmede akıllı telefonları, sosyal medya araçları ve sosyal ağları iletişim ve öğrenmede kullanımlarını belirlemeye yönelik olarak yapılan bu araştırma sonuçlarında da üniversite öğrencilerinin akıllı telefonları ve interneti yoğun olarak kullandıkları tespit edilmiştir.

Çalışma sonucunda öğrencilerin sosyal ağları; arkadaşlarıyla bağlantı kurmak, derslere ilişkin dokümanları (notlar, sorular vb.) paylaşmak ve ders konularıyla ilgili olarak öğretim elemanlarıyla iletişim kurmak için kullandıkları tespit edilmiştir. Bu noktada çalışmanın bulguları Grossek ve Hotescu (2008) tarafından yapılan ve sosyal ağların mesajlaşmak, tartışmalara katılmak ve yeni kaynakları paylaşmak için kullanıldığı, bunun yanında öğrencilerin, etkinlik sonrasında da sosyal ağlar üzerinden iletişimlerini devam ettirdikleri (Aktaran: Tonbuloğlu ve İşman, 2014) sonucu ile paralellik göstermektedir.

Derslerde yardımcı olarak kullanılan videoların, resimlerin ve diğer materyallerin paylaşılmasında ve bunlarla ilgili yorumların, ek bilgilerin verilmesinde, ayrıca gruplar oluşturulup ilgili güncel eğitsel dokümanların takibinde sosyal medya araçları ve sosyal ağ sitelerinden yararlanılması, eğitimin kalitesinin artırılmasına ve bilgiye ulaşımın kolaylaşmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma örneğini Çankırı Karatekin Üniversitesi Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin oluşturması, araştırma sonuçlarının genelleştirilmesi için engeldir. Bu nedenle araştırma, örneklem açısından geliştirilmeye açıktır. Konuya ilişkin sonraki çalışmalar için örneklemin daha geniş tutulması ve araştırmaların belirli zaman aralıkları ile farklı gruplara yapılması önerilebilir.

Bu kapsamda elde edilen bulguların, bundan sonra yapılacak olan sosyal medya araçları ve sosyal ağların eğitim öğretim faaliyetlerinde kullanımı konulu araştırmalara veri teşkil edeceği ümit edilmektedir.

Kaynakça

Acar, S., Gürsoy, H. ve Ünsal, N. Ö. (2014). İlişkisel toplumda sosyal iş ağlarının kariyer gelişimi açısından önemi: LinkedIn örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges - Ağustos 2014 Bürokon özel sayısı*, 17-34.

Ada, S. ve Tatlı, H. S. (2013). Akıllı telefon kullanımını etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *Akademik Bilisim 2013 – XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*. 23-25 Ocak 2013 (s. 177-182), Antalya: Akdeniz Üniversitesi.

Durak, G., Çankaya, S. ve Yünkül, E. (2014). Eğitimde eğitsel sosyal ağ sitelerinin kullanımı: edmodo örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(41), 309-316.

- Kekeç Morkoç, D. ve Erdönmez, C. (2015). Web 2.0 uygulamalarının eğitim süreçlerine etkisi:Çanakkale Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu örneği. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 5(3), 335-346.
- Kelleci Öztürk, Ö. ve Tetik, E. (2015). Sosyal ağ destekli bilişim teknolojileri eğitiminin öğrencilerin akademik başarılarına etkisi. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 10(3), 151-168.
- Özdemir , S. S., Özdemir, M., Polat, E. ve Aksoy, R. (2014). Sosyal medya kavramı ve sosyal ağ sitelerinde yer alan online reklam uygulamalarının incelenmesi. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(4), 58-64.
- Özgür, H. (2013). Sosyal Ağların Benimsenmesi ve Eğitsel Bağlamda Kullanımı Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 169-181.
- Özmen, F., Aküzüm, C., Sünkür, M. ve Baysal, N. (2012). Sosyal Ağ Sitelerinin Eğitsel Ortamlardaki İşlevselliği. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 7(2), 496-506.
- Santos, I. M. ve Ali, N. (2012). Exploring the uses of mobile phones to support informal learning. *Educ Inf Technol*(17), 187-203.
- Sarsar, F., Başbay, M. ve Başbay, A. (2015). öğrenme-öğretme sürecinde sosyal medya kullanımı. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 418-431.
- Toğay, A., Akdur, T. E., Yetişken, İ. C. ve Bilici, A. (2013). Eğitim süreçlerinde sosyal ağların kullanımı: Bir MYO deneyimi. *Akademik Bilişim Konferansı*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi. Antalya.
- Tonbuloğlu, İ. ve İşman, A. (2014). Öğretmenlerin sosyal ağları kullanım profillerinin incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 3(1), 320-338.
- Türkiye İstatistik Kurumu. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni: <http://www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=21779> adresinden erişildi (ET: 27.03.2017)
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2017, Mart 27). hanehalkı bilişim teknolojileri kullanımı MVS 2013. Türkiye.
- Uslu, S. ve Hamarat, E. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal ağları kullanım amaçlarının belirlenmesi. *e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 26-35.
- Vural, Z. ve Bat, M. (2010). Yeni bir iletişim ortamı olarak sosyal medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine yönelik bir araştırma. *Journal of Yasar University*, 20(5), 3348-3382.
- Yaşar, Ö. (2013). Akıllı Telefonların İnfomal Öğrenme İçin Kullanımının İncelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi,T.C. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul
- Yıldırım, K., Yaşar, Ö. ve Duru, M. (2016). Öğretmen ve öğrenci görüşleri temelinde akıllı telefonların eğitim öğretim ortamlarında kullanılmasının ve etkilerinin incelenmesi. *Uluslararası Eğitim, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2(2), 72-84.

SIYASAL YÖNETİM VE SÜREKLİLİK ANLAYIŞINDA MESLEK ODALARININ YERİ

Öğr Gör. Yusuf YILDIRIM

Süleyman Demirel Üniversitesi Sütçüler Prof. Dr. Hasan Gürbüz Meslek Yüksekokulu

Öz

Demokratik yönetim anlayışının benimsenmiş olduğu toplumlarda bireylerin siyasal yönetim içerisinde yer almasını sağlayan en temel araçlardan biri siyasi partilerdir. Partiler belirlemiş oldukları parti programları çerçevesinde hareket ederek öngördükleri amaçlarını ülke menfaatleri doğrultusunda uygulamaya çalışırlar. Yönetimde yer alan bir siyasi partinin amaçlarını kısa vade içerisinde gerçekleştirebilmesi ve uygulamaya koyması oldukça zordur. Hedeflenen amaçların toplumun desteğini alarak belirli bir süre içerisinde yapılması gerekir. Mevcut iktidar projelerinin, hayatın her alanında (kültürel, ekonomik, sosyal alanlar gibi) kendini gösterebilmesi için yönetimde sürekliliğin sağlanması gerekir. Bu sürekliliğin sağlanmasında bazı özelliklere sahip olan araçlara ihtiyaç vardır. Peki, bu araçlar kimlerdir ya da nelerdir ve hangi özelliklere sahip olmalıdır gibi sorular karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamız siyasal hayattaki bu sürekliliğin sağlanmasında meslek odalarının mevcut durumlarını incelemeyi ve odaların toplumsal hayattaki yerinin belirlenmesine yönelik bir değerlendirme yapmayı amaçlamaktadır. Çalışma hazırlanırken siyasal yönetim anlayışı ve meslek odaları ile ilgili hazırlanan kitap, tez, dergi ve makale gibi eserlerden faydalanılacaktır.

Bu çalışma ile siyasal yönetimin; ekonomi, eğitim, sağlık ve güvenlik gibi gerek iç gerekse dış politikaya ilişkin hedeflerini gerçekleştirme de belirli bir zamana ihtiyacı olduğu ve bu zamanın sağlanmasında meslek odalarının önemli bir aracı kuruluş olduklarına ilişkin veriler muhtemel bulgular olarak karşımıza çıkacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal katılım, siyasi partiler, yönetimde süreklilik, meslek odaları

GİRİŞ

İçtimai bir hayat içerisinde yer edinen birey, ögesi olduğu toplumun sürekliliğinden yana tavır alarak mevcut durumun korunmasını ve sürekliliğini ister. Bu sürekliliğin sağlanmasına destek sağlayan unsurlardan biri siyasi partilerdir. Demokratik kaideler çerçevesinde yaşam alanının düzenlenmesine aracılık eden siyasi partiler, belirlemiş oldukları parti programları doğrultusunda hareket ederek öngördükleri amaçları ülke menfaatleri doğrultusunda uygulamaya çalışırlar.

Yönetimde yer alan bir siyasi partinin üzerinde durduğu en önemli konulardan biri hatta en önemlisi de diyebiliriz, seçim vaatlerini yerine getirebilmektir. Hedeflenen amaçların toplumun desteğini alarak belirli bir süre içerisinde yapılması gerekir. İktidarda olan bir partinin hayatın her alanında (kültürel, ekonomik, sosyal alanlar gibi) kendini gösterebilmesi için mevcut iktidarın sürekliliği sağlanmalıdır. Siyasal sürekliliğin sağlanmasına yardımcı olacak araçlardan biri meslek odalarıdır.

Özünde mesleki dayanışma ve üyeler arasında ortak hareketliliği ve birlikteliği sağlama amacıyla olan odalar, meslek kuruluşları arasında yer alır. Kanunla kurulan bu kuruluşlar mesleki faaliyetlerin geliştirilmesinden, meslek mensuplarının birbiriyle ve halk ile olan ilişkilerinin dürüstlük, güven ve ahlak kuralları doğrultusunda yapılmasından sorumludur.

Meslek kuruluşlarını yapıları itibarıyla kamu kurumu niteliğinde (Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları, Barolar ve Ziraat Odaları gibi)¹ meslek kuruluşları ve sivil toplum niteliğinde (Dernekler, Vakıflar, Sendikalar ve Kooperatifler gibi)² meslek kuruluşları şeklinde ayırabiliriz. Görüldüğü üzere odalar kamu kurumu niteliğindeki kuruluşlar arasında yer alır.

1982 Anayasasının 135 inci maddesi “kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları” nı düzenlemektedir. Madde iki tür kuruluştan söz etmektedir: Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve kamu kurumu niteliğindeki meslek üst kuruluşları. Anayasaya göre, bu kuruluşlar “... belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzel kişilikleridir.”³Şeklinde tanımlanmıştır.

Anayasanın ilgili maddesi bu kuruluşların; kuruluş amaçlarını, meslek mensupları ve toplum bakımından işlevlerini, kuruluş biçimlerini, organlarının oluşum ve seçim usulünü, hukuki ve idari niteliklerini belirlemiş olmaktadır. Buna göre, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları Anayasada belirtilen amaç ve işlevleri görmek üzere kanunla kurulan, organları kendi üyeleri tarafından ilgili kanunlarda belirlenen usullere göre ve yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzel kişilikleridir. Dolayısıyla kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu ve üst kuruluşu kavramları Anayasanın 135 inci maddesine göre kanunla kurulan kamu tüzel kişiliğini haiz meslek kuruluşlarını tanımlayan bir kavramdır.

Çalışmamızda buradan hareketle, Anayasa da belirtilen işlevleri doğrultusunda odaların kurucu özelliklerinin siyasal yönetimin ekonomi, sağlık ve güvenlik gibi gerek iç gerekse dış politikaya ilişkin hedeflerin gerçekleştirilmesinde süreklilik unsuruna yapabileceği katkı durumu değerlendirilecektir.

1.Türkiye’ de Mesleki Örgütlenmenin Gelişimi

Türkiye’de mesleki örgütlenmenin tarihi incelendiğinde Anadolu’da XIII. yüzyılda ortaya çıkan ahilik teşkilatına dayandığı görülmektedir. Anadolu Selçukluları döneminde etkin olan bu teşkilat Osmanlı Devleti döneminde de varlığını devam ettirmiştir. Özellikle ticari alanda faaliyet gösterenlere ilişkin düzenlemeler yapan bu teşkilat, sosyal ve kültürel alanlarda da sorumluluk almıştır.

¹ Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşlarının Teşkilat ve Mali Yapıları, Denetimleri, Organlarının Seçimlerine Dair Esasların Değerlendirilmesi ile Bunların Etkin ve Verimli Şekilde Hizmet Yürütmelerinin ve Geliştirilmesinin Sağlanması Amacıyla Alınması Gereken Tedbirler, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu, Ankara 2009, S. 6, s. 19.

² A.g.e., s. 38.

³ 1982 Anayasa’sının 135. Maddesi: Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> (03.03.2017)

Anadolu’da Ahilik teşkilatı olarak karşımıza çıkan bu mesleki örgütlenme zamanla “gedik” ve “lonca” adı verilen meslek teşkilatlarına dönüşmüştür. Ekonomik, siyasi ve sosyal alanda yaşanan değişimlerle birlikte lonca sistemindeki bozulmalar ve özellikle Islahat ve Tanzimat fermanlarının etkisiyle yaşanan yenilik hareketleri doğrultusunda Osmanlı’da mesleki örgütlenme alanında önemli yeniliklere gidilmiştir. Günümüz meslek kuruluşlarının ilk örneklerini teşkil eden bu oluşumlar, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren yeni hallerini almaya başlamışlardır.⁴ Cumhuriyetle birlikte ve özellikle 1950 sonrasında günümüzdeki yapısına kavuşmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde gönüllülük esasına dayalı olarak kurulan mesleki cemiyetler yanında devletin öncülüğünde ticaret, sanayi ve ziraat kesiminin çıkarılan nizamnamelerle örgütlendirildiği görülmektedir.⁵1961 ve 1982 anayasalarında yapılan düzenlemelerle günümüzdeki mevcut şekillerini almışlardır.

2. Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu kavramı, yasal anlamı bulunan hukuki bir kavramdır. Bu kavram kanuni düzenlemelerle bu statüde olduğu öngörülen kuruluşları nitelendirmek için kullanılmaktadır.⁶ Yani bu kavramın kapsamı ancak Anayasa hükümleri ve yasal düzenlemeler çerçevesinde belirlenebilir. 1982 Anayasasının 135 inci maddesi “kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları” nı düzenlemektedir. Temel bazı konularda benzerlik gösteren meslek odaları örgüt yapıları, organları, mahalli ve merkez örgütlerinin yapısı ve kendilerine tanınan görev ve sorumluluk alanları gibi konularda farklılıklar göstermektedir.

Farklı dönemlerde toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik talep ve istekler doğrultusunda kanunlarla oluşturulan meslek odalarının örgütlenmelerinde ve teşkilat yapılarını oluşturmada ortak bazı özellikler vardır. Bunları şöyle belirtebiliriz;

Bu özelliklerden biri yerel düzeyde küçük temsilciliklerden, odalara ve birliklere kadar geniş bir yapılanma ağına sahip olmalarıdır. Meslek kuruluşları yerel düzeyde oda ve federasyon olarak, merkezde ise birlik ve konfederasyon olarak örgütlenmişlerdir. Bu yapılanmalar sayesinde il veya bölge bazında çalışanlar yapılan toplantılar sayesinde bir araya gelmekte ve karşılıklı fikir alış-verişinde bulunmaktadır. Bir diğer özellik olarak odaların kamu kurumu niteliğinden dolayı gerçekleştirdikleri faaliyetlerde kamusal faydayı gözetirler. Örneğin alınacak kararlarda veya yapılacak düzenlemelerde ülke menfaatleri ön planda tutulur. Yine kendilerine tanınan kamusal güç, yetki ve ayrıcalıklardan yararlanırlar. Bazı karar ve işlemleri merkezi idarenin denetimine tabidir. Üyelerine yönelik disiplin cezası verebilirler. Çeşitli yasal düzenlemelerin tanıdığı muafiyet ve ayrıcalıklardan yararlanırlar. Bu gibi ortak özelliklerinin yanında kanunla kurulan kamu tüzel kişiliğine sahip kuruluşlardır. Organların yönetiminde üyeleri etkilidir ve üyeler demokratik esaslara göre yapılan seçimlerle belirlenir.⁷

3. Sivil Toplum Niteliğindeki Meslek Kuruluşları

⁴T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu, ss.155-158.

⁵ a.g.e., s. 155.

⁶ a.g.e. s. 16.

⁷ a.g.e., s. 18-19.

Devletin denetimi altında olmayan, kararlarını bağımsız olarak vererek toplumsal etkinliklerde bulunan bireyler topluluğu şeklinde TDK 'da tanımlanan sivil toplum⁸, toplumsal dayanışmayı sağlayan önemli araçlardandır. Kamu bilincinin geliştiği, demokratik katılıma imkân veren toplumlarda kendini gösteren sivil toplum örgütleri bir toplumun gelişmişlik düzeyini de gösterir. Toplum içerisinde belirli amaçları gerçekleştirmeye yönelik bireyler arası işbirliğini teşvik eden sivil toplum örgütleri hayatın her alanında karşımıza çıkabilir. Örneğin eğitime destek, çocukların korunması, kadına şiddetin engellenmesi ve hayvan hakları gibi.

Mesleki alanda kurulan sivil toplum örgütleri üyelerinin hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek üzere faaliyet de bulunur. Bu kuruluşlar arasında dernekler, vakıflar, sendika ve kooperatifleri gösterebiliriz.

Sivil toplum kuruluşlarının varlığından söz edebilmek için yönetimde devlete bağlı olmamaları ve kendi iç yapılanmalarını oluşturmaları gerekir.

4. Meslek Odalarının Yapıları ve Faaliyetleri

Üyelerinin ortak hak ve menfaatlerini koruma ve geliştirme gayesinde olan odaların temel faaliyet alanları oldukça geniş bir şekilde ele alınabilir. Bunları genel çerçevede belirtmek istersek şu şekilde sıralayabiliriz;

- Meslek disiplinini ve ahlakını korumak, aykırı hareket edenler hakkında cezai işlemleri uygulamak,
- Mesleği ve meslek çıkarlarını korumak ve geliştirmek,
- Üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamak ve onlara yardımcı olmak,
- Mesleki alana ilişkin araştırma yapmak ve etkinlikleri desteklemek,
- Meslek alanına ilişkin sorunları hükümete bildirmek ve çözüm önerilerinde bulunmak,
- Meslek mensupları arasında yardımlaşma ve işbirliğini temin etmek ve toplum ile ilişkilerini geliştirmek⁹ şeklinde ifade edebiliriz.

Meslek odalarını yapıları itibariyle değerlendirdiğimizde kamu kurumu niteliğinde olanlar ve sivil toplum niteliğinde olanlar şeklinde ikiye ayırabiliriz. Kamu kurumu niteliğinde olanlar bir önceki bölümde ifade etmeye çalıştığımız gibi kanunla oluştururlar. Kamu kurumu niteliğindeki meslek odalarından bazılarını belirtmek gerekirse; Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Türkiye Barolar Birliği, Türk Veteriner Hekimleri Birliği, Türk Eczacılar Birliği, Türk Tabipleri Birliği ve Türkiye Seyahat Acentaları Birliği şeklinde sıralayabiliriz.

Sivil toplum niteliğinde olanlar ise önceden izin almaksızın bireyler tarafından oluşturulurlar. Örneğin sendikalar ve konfederasyonlar gibi. Bu gibi kuruluşlar belirli bir amaç doğrultusunda her hangi bir kurum ya da kuruluştan izin almadan kurulabilirler. Ancak kurulduktan sonra kurucu üyelerini ve tüzüklerini mutlaka ilgili yerlere bildirmek zorundadırlar.¹⁰

⁸ Sivil toplum,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5915963d5ff654.13423052 (04.04.2017)

⁹ a.g.e., s. 245.

¹⁰ Haluk Hadi Sümer, **İş Hukuku**, Mimoza Yayınları, Eylül 2004, Konya, s. 146.

5. Oda Faaliyetlerinin Toplumsal Hayattaki Yeri

Yapıları itibariyle kamu ya da sivil toplum niteliğinde oluşturulan meslek odaları toplumsal hayatın sürekliliğini sağlayan önemli araçlardan biri olarak karşımıza çıkar. Çalışmamızın bu bölümünde Anayasanın 135. Maddesinde belirtilen odaların kurucu özellikleri dikkate alınarak toplum içindeki yeri açıklanmaya çalışılacaktır.

5.1. Müşterek İhtiyaçları Karşılması

Odalar belirli alanlarda faaliyette bulunan kimselerin ortak ihtiyaçlarının karşılanmasında etkin bir rol oynayarak üyeler arası birlik ve beraberliğin sağlanmasına destek olurlar. Örneğin, Ziraat Odası bu alanda faaliyet gösteren kişilere destek olmaya çalışırken, TOBB’da Oda ve Borsaların gelişmesine ve birbirleriyle olan bağlarının güçlenmesine katkı sağlar. Anlaşılacağı üzere odalar, üyelerinin meslekî ve teknik ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlerine uygun olarak gelişmesini sağlamak gibi genel sorumluluklarını yerine getirerek meslek mensupları arasında birlik ve beraberliği sağlamaktadır.¹¹

Toplumsal sürekliliğin sağlanmasına destek sağlayan odalar içtimai bağlılığın oluşmasına ve gelişmesine de katkı sağlar. Meslek disiplinin ve ahlakının korunmasına, üyeler ve halk arasında dürüstlüğün ve güvenin temin edilmesine yardımcı olurlar.

5.2. Ülke Sorunlarına Çözüm Üretmesi

Kamu ya da sivil toplum niteliğindeki meslek odaları kurulu buldukları alanla ilgili ortaya çıkan sorunlara çözüm arayarak üyelerine yardımcı olurlar. Genellikle her il hatta ilçe bazında oluşturulan bu odalar karşılaştıkları sorunları belirterek bunların çözümü için raporlar hazırlarlar. Örnek vermek istersek; TOBB (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği), her ilde kurulu bulunan ya da üyesi bulunan bir birliktir. Faaliyet alanları arasında kurulan ve kapanan işletmeler ve bunlara ait istatistiklerin hazırlanması, sanayi kapasite raporunun hazırlanması ve ülke ekonomik göstergelerinin raporlanması gibi yönetime yardımcı olacak konularda çalışmalar hazırlar.¹²

Türkiye Ziraat Odaları Birliği, Her ilde hatta ilçelerde örgütlenmeleri vardır. Her ilin zirai durumu değerlendirilir. Ulusal ve uluslararası düzeyde Türkiye’yi temsil eder. Sulama, balık ve su ürünleri, arı ve arıcılık ürünleri, süt ve süt ürünleri gibi alanlarda çalışmalar yaparak yönetime yardımcı olacak konularda raporlar hazırlar.¹³

Türkiye Barolar Birliği, her ilde üyesi olmakla birlikte hukuksal alanlarda faaliyet gösteren kurul ve komisyonları vardır. İnsan hakları, çevre ve kent komisyonu ve çocuk hakları gibi kurulları vardır. Oluşturulan bu komisyon ve kurullar sayesinde yasal alanda yapılması

¹¹ TESK, <http://www.tesk.org.tr/tr/5362/5362.php>, (20.05.2017)

¹² TOBB, <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/AnaSayfa.php#> (10.05.2017)

¹³ Türkiye Ziraat Odaları Birliği, <https://www.tzob.org.tr/uluslararasi> (10.05.2017)

gereken faaliyetlerle ilgili çalışmalar yaparak yönetime yardımcı olacak konularda raporlar hazırlar.¹⁴

Farklı alanlarda kurulan çok sayıda meslek birlikleri vardır. Konu dışına çıkmadan bazılarını kısaca değinmek istedik. Görüleceği üzere mesleki birlikler hazırlamış oldukları raporlar ve yapmış oldukları çalışmalar ile iktidara ülke sorunlarının çözümünde yol gösterici bir rol oynamaktadırlar.

5.2.3. Birlik ve Beraberliği Sağlaması

Toplumsal hayatta sürekliliği sağlayan unsurlardan biri de ortak hareket etmeyi sağlayan unsurlardır. Gerek sivil toplum gerekse kamu niteliğinde olsun meslek birlikleri yaptıkları faaliyetlerle üyeler arasında birliği sağlamakla beraber üyelerini ortak bir amaç doğrultusunda bir araya getirmektedir.¹⁵ Bireysel katılımı sağlayarak demokratik gelişmeye katkı sağlamakla birlikte meslek ile ilgili alanlarda ortak hareket etmeye de yardımcı olmaktadır. Örneğin meslek standartlarının oluşturulması ve gerekli belgelerin hazırlanması ve koordinasyonun sağlanması, yurt içinde ve dışında temsilciler aracılığıyla birlikteliğin sağlanması ve belirli dönemlerde yapılan toplantı ve organizasyonlarla üyeler arası ilişkilerin geliştirilmesi gibi¹⁶ çeşitli oluşum ve faaliyetler sayesinde ortak ve birlikte hareket etmeyi sağlamaktadır.

6. Oda Faaliyetlerinin Siyasal Yönetimdeki Yeri

Genel kurul, yönetim kurulu, denetleme kurulu ve disiplin kurulu gibi temel organlardan oluşan kamu ve sivil toplum niteliğindeki odalar, kendi amaç ve faaliyetleri doğrultusunda ilave organlarda kurabilirler.¹⁷ Bu organlara demokratik esaslar doğrultusunda seçilen kişiler, görev süreleri boyunca oda ile ilgili görev ve sorumlulukları yerine getirirler.

Oda organları içerisinde belirli bir seçim sistemine tabi olarak görev alan kişiler, odaları temsilen iktidar ile karşılıklı diyaloga girmekte, mensubu oldukları odanın sorunlarına ilişkin çözüm üretmektedirler. Üyelerinin hak ve menfaatlerini koruma ve geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunan meslek odaları sahip oldukları temsil gücü ile yönetimin dikkatini çekmektedir. Özellikle çok fazla üyeye sahip olan odalar da bu durumu daha rahat bir şekilde görebiliriz. Örneğin Süleyman Demirel'in tek başına iktidara geldiği 1965 yılından itibaren TOBB üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Başkanların seçiminde etkili olmak isteyen Demirel, dönemin TOBB başkan adayı Necmettin Erbakan ile mücadele ederek yönetimdeki etkisini göstermiştir.¹⁸

Belirli bir program çerçevesinde hareket ederek amaçlarını ülke menfaatleri doğrultusunda uygulamaya çalışan iktidarın, yapacağı uygulamalarda toplumun desteğini alarak belirli bir süre içerisinde gerçekleştirmesi gerekir. İktidar tarafından hazırlanan programlara toplumsal desteğin sağlanmasında meslek odaları aracı kuruluş olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla siyasal

¹⁴ Türkiye Barolar Birliği, <http://www.barobirlik.org.tr/> (12.05.2017)

¹⁵ H. Tuğba EROĞLU, "Sivil Toplum Kuruluşları bilgi Toplumunun Neresinde", Yönetim Bilimleri Dergisi, 2006, S: 4, ss. 198-217.

¹⁶ TÜSEV, <http://www.tusev.org.tr/tr> (28.04.2017)

¹⁷ Sümer, a.g.e., s.159.

¹⁸ Hüseyin Çavuşoğlu, "TOBB-Siyaset İlişkisi Açısından Erbakan'ın TOBB Başkanlığı Sürecinin Değerlendirilmesi", Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz 2009, S. 4, ss. 44-55.

yönetimin amaç ve hedeflerini hayata geçirmede başta meslek odaları olmak üzere kamu ve sivil toplum kuruluşlarının yeri yadsınamaz.

SONUÇ

Mesleki örgütlenme alanında XIII. yüzyıldan itibaren deneyim yaşayan Anadolu coğrafyası ahilik teşkilatı ile toplumsal hayatı düzenlemeye başlamıştır. Zamanla lonca ve gedik teşkilatlarına dönüşen bu yapılanmanın yerini günümüzde daha farklı bir şekilde kamu ve sivil toplum niteliğindeki kuruluşlar ve odalar almıştır. Toplumsal hayatın düzenlenmesine ve sürekliliğine destek sağlayan bu kuruluşlar, yaptıkları çalışmalar ve hazırladıkları raporlar ile siyasal yönetime yardımcı kuruluş niteliği arz ederler.

Günümüzdeki odaların faaliyetlerini incelediğimizde içtimai hayat içerisindeki müşterek ihtiyaçların karşılanmasında, ülkenin ekonomi, eğitim, sağlık gibi sorunlarına çözüm üretilmesinde, birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemli rollerinin olduğu görülmektedir.

Siyasal yönetimin ihtiyaç duyduğu gerek iç gerekse dış politikaya ilişkin programların uygulanmasında gerek kamu gerekse sivil toplum niteliğinde örgütlenmiş olan meslek oda ve birlikleri yapmış oldukları faaliyetler ve hazırladıkları raporlar ile yol gösterici olabilirler. Demokratik yönetim anlayışının gelişmesine ve toplumsal katılımın artırılmasına katkı sağlayarak siyasal yönetime ihtiyaç duyduğu zamanı ve sürekliliği sağlayabilirler.

Kaynakça

Kitap:

Sümer, H. Haluk, (2004). İş Hukuku. Konya: Mimoza Yayınları.

Basılı Dergilerde Makale:

Eroğlu, H. Tuğba, (2006), Sivil Toplum Kuruluşları bilgi Toplumunun Neresinde, Yönetim Bilimleri Dergisi, S: 4, 198-217.

Çavuşoğlu, H. (2009). TOBB-Siyaset İlişkisi Açısından Erbakan'ın TOBB Başkanlığı Sürecinin Değerlendirilmesi. Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temmuz S. 4, 44-55.

Rapor:

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu, (2009), Ankara

Web Sayfası:

Sivil toplum,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5915963d5ff654.13423052 (04.04.2017)

TBMM, <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> (03.03.2017)

TESK, <http://www.tesk.org.tr/tr/5362/5362.php>, (20.05.2017)

TOBB, <https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/AnaSayfa.php#> (10.05.2017)

Türkiye Ziraat Odaları Birliği, <https://www.tzob.org.tr/uluslararası> (10.05.2017)

Türkiye Barolar Birliği, <http://www.barobirlik.org.tr/> (12.05.2017)

TÜSEV, <http://www.tusev.org.tr/tr> (28.04.2017)

GÜNÜMÜZ SİYASETİNDE C. SCHMİTT' İN “SİYASAL KAVRAMI” VE ALTERNATİF ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

Arş. Gör. **Abdülbaki KINSÜN**

Bingöl Üniversitesi

Öz

İlginç bir yaşam serüveninin ürünü olan ‘Siyasal Kavramı’ Alman düşünür ve hukukçu Carl Schmitt tarafından ortaya atılmıştır. Hukuk ve siyaset alanında ciddi yankılar uyandıran Schmitt’in bu kavramı hakkında Jünger: “siz özel bir savaş tekniği icat ettiniz. Sessizce patlayan bir mayın; enkazın, gözlerimizin önünde sihirli bir biçimde yerle bir olduğunu görüyoruz; henüz kokusu burnumuza gelmeden yıkım vuku bulmuş oluyor” şeklinde ifadelerde bulunmuştur. Siyasalın analizi olan bu kavram dost-düşman ayrımı temelli kurgulanmıştır. Yazılarının omurgasını oluşturan ‘Siyasal Kavramı’ dönemin yönetim krizini betimlemeye yönelik bir taslak mahiyetindedir. Bir taraftan siyasetle siyasalın ilişkisini belirlerken diğer yandan siyasetin temelinde dost-düşman ayrımının bulunduğunu ifade etmektedir. Schmitt’in bu kavramı, siyaset bilimcileri oldukça etkilemiş ve birçok siyasal analizciye yönetim krizini aşma konusunda veri oluşturmuştur. Önemli siyaset bilimcilerinden birisi olan Mouffe; yönetim krizini aşma hususunda dost-düşman ayrımı yerine ‘Hasım’ kavramını geliştirir. Çözüm önerisi olarak da ‘Çatışmacı Mutabakatı’ önerir. Bir başka isim olan Habermas ise ‘Tartışmacı Politikayı’ önerir.

Günümüzün siyaset anlayışı rakip ve dost-düşman anlayışı üzerinde şekillendiği için ‘Siyasal Kavramı’ günümüzün siyaset sorunlarına ve yönetim sorunlarına ışık tutacak düzeyde olduğundan bu çalışmanın temelinde bu sorunsalı irdelemek yatmaktadır. Ayrıca bu çalışma siyasal krize çözüm önerisi olarak geliştirilen teorilere yer vererek siyasal açmazı çözüm bağlamında bir nebze katkı sunmaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal kavramı, dost-düşman, çatışmacı mutabakat, hasım, tartışmacı politika, günümüz siyaseti

THE ‘POLİTICAL CONCEPT’ BY C. SCHMİTT İN CURRENT POLİTİCS AND SEARCH FOR ALTERNATIVE SOLUTION

Abstract

The 'Political Concept', which is a product of an interesting life adventure, was introduced by Carl Schmitt, a German philosopher and lawyer. On this concept by Schmitt, which caused serious repercussions in the fields of law and politics, Jünger said: "You have invented a special war technique. It is a mine that explodes silently, we observe magically the destruction the wreckage in front of our eyes, yet it is destroyed before its smell reaches our noses. "This concept, which is the analysis of things political, was constructed on the distinction between the friend and foe. The 'Political Concept' that was the backbone of his writings was a draft

resolution to overcome the political crisis of the period. On the one hand, it defined the relation of politics with the political, while on the other hand it argued the presence of the distinction between friend and enemy at the foundation of politics. This concept by Schmitt has been very influential on political scientists and provided data for several political analysts to overcome the government crisis. Mouffe, a political scientist, developed the concept of ‘adversary’ to replace the friendly-enemy distinction in overcoming the government crisis. And as a solution proposal, it suggested ‘Paradoxical Democracy’. Habermas, on the other hand, proposed ‘Argumentative Politics.’

Since today's political approach is based on the concept of adversary and the friend and foe and the ‘Political Concept’ could shed light on today's political and government problems, the present study was based on the attempt to discuss these problems. Furthermore, the present study aims to present the Islamist theory in addition to the abovementioned three theories developed as political problem-solving proposals, and to analyze them based on political moral and ethics of politics.

Keywords: Political concept, friend-foe, consensus, adversary, argumentative politics, contemporary politics

Giriş

İnsanı siyasi bir varlık olarak niteleyen Aristo’dan günümüze insanın siyasetle ilişkisi sürekli konuşulmuş, insan hayatının gündem maddelerinden birisi olmaya devam etmiştir. Siyasetin dışına çıkan bir insanı veya toplumsal bir varlığı tarihte aramak, beyhude bir çabadan ibaret kalacaktır. Fiilen ilgilendirmese de siyaset, herkesin sorunu olarak var olagelmıştır. Siyasetin şu çarpıcı gerçeğini V. Tarsis şöyle ifade etmektedir. “Biz siyasetle ilgilenmesek de siyaset bir şekilde bizimle ilgilenmektedir” (Aydın, 2015: 11). Nerdeyse günlük öğünlerimizden birisi ve ‘yaşam akışı program’ lanmasının temelini oluşturan siyaset kavramına; hukuk, siyaset bilimi, siyaset sosyolojisi ve siyasal ilahiyat gibi farklı alanlarca çeşitli tanımlamalar getirilmiştir.

Siyaset; kamu düzeni-toplumsal buhran, kişisel çıkar-halk menfaati, egemenliğin meşruiyeti-egemenliğin mutlakıyeti, yönetim-yönetim, içleme-dışlama, tanrısal armağan-aptallığın ürünü ve benzeri daha birçok karşıt kavramı ve durumu içerimleyen kaygan bir zemine sahiptir. ‘Siyaset’ Arapça kökenli bir kelime olup yönetme, eğitme, yetiştirme, yönetme bilgisi ve tekniği gibi anlamlara gelmektedir. Arapça da at besleyen, at yetiştiren ve bakımını yapan kişiye seyis denilir(Aydın, 2015: 19,20). Hayvan idaresinden toplum idaresine geçişi anlatan bu kavram; toplumun, yönetimin nesnesi olduğu ve siyasal zeminde toplumun nasıl algılandığı hakkında analitik bir bakış kazandırmaktadır. Daha sonra C. Schmitt’e görüleceği üzere siyasalın şekillenmesinde tarafların nasıl konumlandırıldığıyla alakalı bu ‘kavramsal akış’ın ilginç bir o kadar da ironik tanımlamasını gösterir.

Temelde ‘kamu düzenini sağlama ve genel yönetim işlevini üstlenme’ anlamında kullanılan siyaset kurumu daha farklı anlamlarda da kullanılır. Kimilerine göre siyaset bir kavga, sürekli mücadele, çarpışma ve çatışmadır. Siyasetin temelinde kanlı eylemler, ruhsuz cesetler, acımasız politikalar ve seçkin blok vardır bunlara göre. Diğer bir eğilime göre siyaset dürüst, temiz ve namusludur. Siyasetin gayesi sosyal bütünlüğü, hukuksal düzeni ve siyasal dengeyi sağlamaktır. Siyaset toplum adına ve halkın çıkarına işler. Siyaset teorik bir aşamayı içerdiği gibi pratik bir tekniği ve işleyişi de anlatmaktadır. Fransız Akademi sözlüğü siyaseti “devleti yönetme ve diğer

devletlerle olan ilişkiye yön verme” şeklinde tanımlar (Aydın, 2015: 20,21). Bu tanımlama siyasetin salt zihni bir işleyiş olmayıp bir yönetim tekniği olduğunun altını çizmektedir.

1. Carl Schmitt ve Siyasal Kavramı

C. Schmitt, Siyasal kavramının yanında ilginç bir yaşam öyküsüne sahiptir. Schmitt kimileri için bir devlet felsefecisi, kamu hukukçusu, siyaset bilim uzmanı iken kimilerine göre ise Nazizm katliamlarının hukukçusu olduğundan oportünist bir canidir. Etkileri siyaset bilimiyle sınırlı değildir. Hukuk, felsefe, edebiyat, sosyoloji ve ilahiyat gibi birçok bilim dalını ilgilendirmenin yanında çok sayıda bilim insanını tetiklemiştir. Almanya’nın yanı sıra İspanya, İtalya, Fransa ve ABD gibi ülkelerde siyasi düşünce, kamu ve devlet hukukunun “duayeni” olarak kabul görmüştür. Hayranlık uyandırdığı kadar amansız eleştirilere de tabi tutulan Schmitt’in gerek tezleri gerekse yaşantısı bunda ciddi rol oynamaktadır (Rüthers, 2006). Çelebi, yaşamının son günlerini “kâbuslar görüp kan ter içinde uyandığı ortalığı çınlatan, insandan çok bir yaratığın sesiyle ‘hayır yapmayın’” diye bağırarak geçiren Schmitt’in “korkunç bir şahsiyet ve bir canavar olduğuna inanmak imkânsız geliyor insana” demektedir (Çelebi, 2012).

Schmitt; devlet örgütlenmesinin temelinde yatan parlamenter sisteme karşıdır. Otoriter devleti savunup tarafını diktatör yönetimden yana koyan Schmitt, devlet öğretisini ifade eden ‘parlamento sistemi, demokrasi, liberalizm ve plüralizme’ karşı çıkmıştır. Bu anlayışının temelinde geçmiş tecrübeleriyle birlikte “Katolik Kilisesinin bir devlet kuramına öncülük edebilecek biçimsel mükemmelliğe ulaşmış otokratik yapısı” yatmaktadır. Ona göre siyasalın belirginleşen ifadeleri olan demokrasi, liberalizm, parlamento; devleti parçalamaya, siyasi bütünlüğü yıkmaya yönelik hamlelerdir. Kendi ifadeleriyle söyleyecek olursak “seçim olarak adlandırılan bu hadisenin seçimle hiçbir alakası olmadığını iddia ediyorum. Neler mi oluyor? İlk önce birileri sır içinde sanki gizli bir ilme sahipmiş gibi beş partinin listesini çıkarıyor. Ondan sonra bu liste bu beş parti tarafından insanlara dayatılıyor” (Rüthers, 2006). Schmitt’in bu ifadeleri dönemin siyaset akışına, yönetim düzenine yönelik bir analiz ve eleştiri olsa da bir bakıma siyasalın doğasını ve kaderini anlatmaktadır. Dönemin yaygın faşist rejimleri ve Nazi diktası baz alınarak yapılan yukarıdaki değerlendirmeler, bir kısıtlılık ve beraberinde bir kötümserliği anlatsa da yöneten ve yönetilenin ortaya çıkmasıyla başlayan ve Machiavelli ile birlikte bir teze dönüşen siyasetin tarihsel gerçekliğini ve evrensel doğasını göstermektedir.

Ona göre, birbirine zıt beş kişi bir araya geldiklerinde bir şey üretemeyen fakat ayrıldıklarında her biri farklı bir devlet ekonomi ve ideoloji anlayışına sahip olan kişiler içerisinden seçim yapmak eksantrik bir durumdur. Kendi içerisinde bütünlük arz eden fakat ötekini yok etme üzerine inşa edilen sistemler (mesela Ateizm, Hristiyanlık, Sosyalizm, Kapitalizm gibi) hiç biri ötekiyle uzlaşma içerisinde olamayan dost-düşman kutuplardır. Buna bağlı olarak Schmitt, şöyle bir soru yöneltir: İşte halk hiçbir zaman uzlaşma sağlayamayan dost-düşman kutuplarından her sene bir seçimde bulunsun bu mümkün müdür? (Rüthers, 2006).

Schmitt’in bu düşüncesinin arka planında tanrısal krallığın ürünü olan otoriter devlet anlayışının gerisinde yatan kilise içtihatları bulunmaktadır. Schmitt’in siyasi düşüncesinin karakteristik özelliklerinden birisi de ‘olağan üstü hal-uç noktalar’ ve ‘egemenlik’ anlayışıdır. Schmitt, olağan üstü durumun gerekliliğine şöyle açıklık getirmektedir. “Bu felsefeye göre istisnalar kaideden daha önemlidir... Normal durum hiçbir şeyi ispatlamaz ama istisna her şeyi ispatlar, istisna kaideyi haklı çıkarır. İstisna gerçek hayatın statikliği ve mekanikliğine dinamizm katar.”

Olağan üstü hale karar verenin egemen olduğunu belirten Schmitt, egemene sınırsız yetki tanıyan şu cümleleri sarf eder. “Otorite; hak elde etmek için hak sahibi olması gerekmez.” Schmitt göre egemen demek geçerli hukukun dışına çıkarak ‘hukuk dışı süreçlerle’ kendi iktidarını yerleştirmek demektir. Hukuk felsefesi ve siyasi düşüncüyü derinden sarsan bu ifadeleri, Lübbe’nin deyişiyle, ‘sıkıyönetime olan hayranlığından’ ileri gelmekteydi (Rüthers, 2006).

Hegelci devlet anlayışı ve Hobbes’in ‘Leviathan’ının hissettiren bu anlayışı 1945’te yıkılan Hitler’in diktasını şu şekilde açıklayacaktı. “1945’te sadece Hitler’in devleti yıkılmış olmuyor toplumsallaşan ve demokratikleşen bir sistemde ve çoğulcu bir devletin egemen olduğu temel hak ve özgürlüklerin yayıldığı bir ortamda bizatihi devlet fikrinin kendisi de yok olmuş sayılır” (Rüthers, 2006). Schmitt’in şu anlatıları temelde demokrasi, çoğulculuk, liberalim, hak ve özgürlükler karşısında duran otoriter devlet anlayışı (her şeyi mubah sayan) zihniyeti yatmaktadır.

1.1.Siyasal Kavramı

Bir tarihsel sürecin ve koşulların ürünü olan ‘Siyasal Kavramı’ hakkında Jünger şöyle diyecektir: “Siz özel bir savaş tekniği icat ettiniz. Sessizce patlayan bir mayın, enkazın gözlerimizin önünde sihirli bir biçimde yerle bir olduğunu görüyoruz; henüz kokusu burnumuza gelmeden yıkım vuku bulmuş oluyor.” Nieckisc’in benzetmesiyle siyasal kavramı bir iç savaş teorisi ve yeni bir düşman kavrayışıdır. Düşman, “eskiden olduğu gibi mutlak öteki hayat tarzını tehdit eden dışsal bir unsur değildir. Zıtlaşma ve çatışmanın yoğunlaşma derecesine bağlı olarak eski dost ve kardeşler de hasım haline gelebilir” (Çelebi, 2012: 9,25). Bu denli etkileyici olan ‘Siyasal Kavramı’ adlı çalışmasının önsözünde Schmitt; siyasal kavramının bütünleşen ve çatışan güç ve iktidarlara bağlı olarak değiştiğini söyler. Yakın zamana kadar Avrupa’da hukuksal çerçevesi tanımlanmış olan devletin belirgin olduğunu belirttikten sonra günümüzde ‘devlet çağı artık sona eriyor’, “devlet kavramının oluşturduğu tüm üst yapısal kavramlar tarihe karışıyor” şeklinde bir yaklaşım sergilemektedir. Artık devletin yasını tutma sürecine girilmiştir. Schmitt’ e göre, egemenliğin dış politikayla sınırlı olup başka devletleri dost, düşman ve rakip görme anlayışı, içerde ise huzur, güvenlik ve düzen çemberinde gerçekleşen egemenlik anlayışında; siyasala ilişkin olanla devlete ilişkin olanı birbirinden ayırma çabası anlamlı bir çaba olabilirdi. Fakat günümüzde siyasal kavramının hayati işlevinden ötürü, bu kavramın ‘devlet’ kavramının önüne alınmasını gerektirir. Siyaset biliminin ve bilincinin yeniden şekillenmesinde etkin olan bu kavramı Schmitt, eserinin ilk cümlesinde ilginç bir girişle başlatır. “Siyasal kavramı devlet kavramından önce gelir.” Kitabın giriş cümlesi olan bu ifadeler siyasal ve toplumsal ilişkilerin (ki bunlar da siyasala içkindir) yeni bir konseptte değerlendirileceğinin deklarasyonudur. Devleti oluşturacak olan ‘statü ve halk’ a ilişkin tüm tahayyüllerin ancak siyasal ilintili olarak kavranabileceğini söylemektedir. Zira “siyasal olanın doğası yanlış anlaşılırsa bunlar da doğru” kavranmayacaktır (Schmitt, 2012: 40-49).

Siyasal kavramının net bir tanımlaması yapılmamıştır Schmitt’e göre. Çeşitli alanların karşıtı olarak kullanılmıştır. Mesela siyaset ve ekonomi, siyaset ve ahlak, siyaset ve din, siyaset ve hukuk gibi ilintili tez ve antitezlerle ifadelendirilmeye çalışılmaktadır. Genellikle siyasal olan devletle ilişkili olan olarak ele alınmaktadır. Fakat devletin siyasal bir şeymiş gibi ve siyasalın da devletmiş gibi ele alınması yeterliliği olamayan bir eşleştirmedir. Siyasal devletle tanımlamak siyasalın özgül ve ayırt edici özelliğini göstermekten uzaktır. Siyasalın tanımı ancak “özgül ve siyasal kategorilerin keşfi ve ispatıyla mümkündür.” Siyasal kavramı, insanın

‘ahlak, ekonomi, estetik, din gibi’ görece bağımsız alanların ötesinde özgül ayırt edici siyasal kategorilere sahiptir. Estetiğin güzel-çirkin, ahlakın, iyi kötü, hukukun emir-yasakları gibi ayırt edici özellikleri bulunmaktayken; siyasal kavramının içerik ve saiklerini belirleyici olan biçim dost-düşman ilişkisidir. Dost-düşman ayrımının siyasalın temel belirleyeni olup diğer karşıtlıklardan bağımsız olarak ele alınması gereklidir. Özgül bir siyasal ayrıma işaret eden dost-düşman karşıtlığı ekonomide rakip olanı, estetikte çirkin olanı, ahlakta kötü olanı ifade etmesi gerekmez. Aksine siyasal düşmanla iş yapmak avantajlı da gözükebilir. Dikkate alınan nokta siyasal düşmanın öteki ve yabancı olarak görülmesidir. Devlete ilişkin siyasi çekişmelerde birtakım hukuksal normlar, antlaşmalar ve üçüncü şahısların müdahalesiyle son bulurken siyasal düşmanın varoluşsal bir yabancı kabul edilmesi bu çabaların yetersiz kalmasına sebep olabilir (Schmitt, 2012: 50-57).

Dost-düşman ayrımı somut varoluşsal bir ayrımı gerektirir. “Bu kavramlar metafor veya simge olarak algılanmamalı ekonomik, ahlaki ve diğer tasavvurlarla hele hele kişisel duygu ve eğilimlerimizin ifadesiyle karıştırılıp zayıflatılmamalıdır.” Sadece ekonomik, ahlaki ve estetik açıdan düşünülen bir dünyada siyasal anlamda bir düşman yoktur. Ekonomide tartışmanın karşı tarafı, düşman yerine rakip olarak değerlendirilirken ahlak ve estetikte ise sadece tartışmanın karşı tarafları mevcuttur. Öyleyse düşman; rakip, hasım veya kişisel öfke duyduğumuz kimse değil olasılık olarak bulunan ve “bir bütün karşısında mücadele eden benzer bir bütündür.” Bir yönüyle kamsal düşmanlık da denilebilir. Dost-düşman karşıtlığı uç ve yoğun bir karşıtlığı içerdiği oranda siyasallaşır. Buna bağlı olarak günlük dide kullanılan tüm siyasal sözcük ve ifadelerin polemik bir karakteri vardır. Hepsi dost-düşman karşıtlığına dayanan somut bir karşıtlığa odaklanmışlardır. Devlet, cumhuriyet, egemenlik, hukuk devleti, toplum, sınıf, mutlakiyet, diktatörlük ve çoğulcu devlet gibi sözcükler eğer bunlarla kimin kastedildiği, kiminle mücadele edilip dışlandığı ve yok edilmeye çalışıldığı bilinmezse hiçbir anlam ifade etmeyen kuru sözcüklere dönerler. Mücadelenin net bir şekilde ortadan kalktığı, dost-düşman ayrımının bulunmadığı ve tarafların pasif hareket ettiği bir dünya, siyasetin de olmadığı bir dünya anlamını taşır. “Böyle bir dünyada birkaç ilginç karşıtlık ve zıtlık, çeşitli rekabet ve entrikalar olabilirdi; ama asla insanlardan hayatlarını feda etmelerini talep edebilecek, insanlara kan dökme ya da başkalarını öldürme yetkisini veren bir karşıtlık olmazdı.” O halde siyasal kavramının dinsel, siyasal, etnik ve ahlaki açıdan tanımlanmasının bir anlamı yoktur. Çünkü saf ekonomik, dinsel, etnik ve etik bir açıdan savaş anlamsızdır. Ayrıca din, estetik, ahlak, ekonomi ve etnisite gibi karşıtlıklar tarafları dost-düşman olarak ayırabilecek düzeyde ve savaşa sebebiyet verebilecek nitelikte ise politik bir hüviyet kazanmıştır. Buna bağlı olarak bir topluluk diğerine karşı din savaşı vermişse bu dinsel olmanın ötesinde artık siyasallaşmıştır. İster Marx’ın dediği şekilde sınıf ve ekonomi karşıtlığını içersin ister dini, ahlaki ve estetik bir karşıtlık içersin aynı güç iktidarı ele geçiremiyorsa ve dost-düşman temelindeki ayrıma dayanmıyorsa bu güç artık siyasallığını kaybetmiştir (Schmitt, 2012: 59-67).

Schmitt, hiçbir şeyin siyasal kavramının sonucundan bağımsız düşünülmemeyeceğini savunur. Düşman, ahlaki niteliklerden yoksun, tüm kötülüklerin kaynağı ve yok edilmesi gereken insanlık dışı ve aşağılık bir varlık olarak görülür. ‘Siyasal birlik’ düşmanını belirleme ve düşmanı ile mücadele etme kudretine sahip bir örgütlenmeyi anlatır ve savaşıma olasılığını yani insanların yaşamları üzerinde söz söyleme yetkisini kendisine tanımıştır. Siyasal birlik, halkın yaşamı ve ölümü üzerindeki tasarruf hakkını her hangi bir birlikle paylaşmayı uygun görmez. Benzer bir şekilde halkın yaşamı üzerinde söz söyleme durumları kilise ve benzeri kuruluşlarda gözükebilir. Mesela kilise cemaatinden ölmelerini isteyebilir. Fakat bu istek halkın selameti için

yapılır. Aksi takdirde siyasal bir birlikteliğe dönüşürdü. Ekonominin belirleyici olduğu bir sistemde başarısızları, rekabete yenik düşenleri ve düzeni ihlal edenleri devre dışı bırakmak baskı ve şiddet içermeyen barışçıl ve rıza mekanizmasına dayalı zararsız hale getirmek eğer rıza göstermezlerse açlığa terk etmeyle sindirmek gibi çeşitli yollar mevcuttur. Schmitt, savaşın varoluşsalığı hakkında şunları söyler:

“Ama hiçbir program, ideal, norm ya da amaçsallık insanların yaşamı üzerinde tasarruf yetkisi veremez. Geride kalanların ticaret ve sanayilerini geliştirmek ya da toplumların tüketim gücünü artırmak amacıyla insanlardan başka insanları öldürmelerini ve ölmeye hazır olduklarını beklemek korkunç ve çılgıncadır. Savaşı önce insan katli olarak lanetleyip sonrasında bir daha savaş olmaması için insanlardan savaşmalarını, savaşta insan öldürmelerini kendilerini öldürmelerini talep etmek açık bir aldatmacadır. Savaşı, savaşan insanların ölümü göze almalarının düşman safındaki insanların öldürülmesinin normatif değil sadece varoluşsal bir anlamı vardır” (Schmitt, 2012: 66,74-79).

Savaşın bu varoluşsal anlamı bazı idealler, normlar değerler ve çıkarlar uğruna olduğu zaman değil gerçek bir düşman olduğunda siyasal anlam kazanır. İnsanların ölmelerini ve öldürülmelerini meşrulaştıracak herhangi rasyonel bir amaç, norm, ideal bir düzen, gerekli bir program ve haklı bir çıkar yoktur. Savaşların ve öldürmelerin ancak varoluşsal anlamda ötekinin olumsuzlandığı ve düşman sayıldığı bir zeminde anlamlı olabilir. Yani halkın savaşmasının ardında siyasal bir amaç yatıyorsa (yani dost-düşman temelinde bir ayırım ise) birbirlerini öldürmeleri anlamlı olabilir. Bu yüzden düşman siyasalın varlığı için kaçınılmazdır. Eğer bir halk artık düşmanı olmadığını savunuyorsa ya bu hal düşman tarafına geçmiştir, ya da düşmanın çıkarlarına hizmet etmektedir. Savaşın kınanması, tek taraflı dostluk ve barış mesajlarıyla dost-düşman ayırımı ortadan kalkmaz. Söz konusu burada kınanan savaş değil düşman ilan edilen karşı tarafın kınanmasıdır. Dost-düşman ayırımının kalktığı ve geriye siyasetten arındırılmış bir dünya görüşü, kültür, medeniyet, ekonomi, ahlak, sanat, din, eğlence vs. kaldığı bir dünyada ne devlet ne de siyaset var olamaz. İnsanlığı bir gün böyle bir düzene kavuşup kavuşmayacağı ise muammadır (Schmitt, 2012: 81,84).

Savaşın insanlık adına yapıldığı söylenmekte ve insanlığın kötülöklere karşı nihai savaşı olarak gösterilmektedir. İnsanlık bir savaş üretmez. Çünkü düşmanı yoktur. İnsanlık kavramı özü itibarıyla savaş karşıtıdır. Neticede karşı taraf da insanlık statüsüne sahiptir. İnsanlık adına savaşların yürütülmesi derin bir siyasal anlamı taşır. Bir devlet insanlık adına karşı düşmanıya savaştığında bu insanlığın savaşı olmaktan çıkıp çarpıştığı düşmana karşı evrensel bir kavramı tümüyle egemenliği adına kullanmasıdır. Tıpkı demokrasi, barış, adalet, uygarlık, gelişim vb. kavramları istismar ettiği gibi insanın vicdanında yer edinen bu kavramı sahiplenme ve düşmanı karşıt taraf ilan etme girişimidir. “İnsanlık kavramı emperyal genişleme, faaliyetlerinde ve ahlaki-insancıl karakteriyle de ekonomik emperyalizmin kullanımına çok elverişli ideolojik bir aygıttır.” Proudhon bu hakikati; “kim insanlıktan bahsediyorsa aldatmak istiyordur” şeklinde ifade etmektedir. Schmitt’ e göre; barış, demokrasi, savaş karşıtlığı ve insanlık misyonunu üstlendiğini söyleyen Milletler Cemiyeti’nin varlığı bir aldatmacayı ifade etmektedir. “Milletler cemiyeti savaş olasılığını ortadan kaldırmadığı gibi devletleri de ortadan kaldırmamakta yeni savaş olasılıklarını olanaklı kılmakta, savaşa izin vermekte, ittifakla yürütülen savaşları desteklemekte ve bazı savaşları meşrulaştırdığı ve yaptırıma bağladığı için savaş konusundaki olası tedbirleri ortadan kaldırmaktadır” (Schmitt, 2012: 84-87).

Özetle C. Schmitt'in siyasal kavramıyla ilgili yaptığı değerlendirmeler siyasetin tarihsel ve hazin gerçekliğini ifade etmenin ötesinde siyasalın yani dost-düşman ayrımının kaçınılmazlığını ve evrensel insancıl-ahlaki değerlerin, dürüst kavramların, namuslu içeriklerin siyasalın elinde ideolojik aygıt olarak kullanıldığı realitesini yansıtmaktadır. Günümüz siyasetinin bu olgusallığın laboratuvar sahnesi olduğu söylenebilir. Schmitt'in 'siyasal kavramı' tanımlaması, siyasetin kaçınılmazlığı, siyasetin doğasına yönelik özgül kategorik özellikleri, varoluşsal gerçekliği ve benzeri yönleri ele alındıktan sonra günümüz siyasetindeki reel-politik konumunun analizine geçebiliriz.

1.2. Günümüz Siyasetinde 'Siyasal Kavramı'

Günümüz siyasal ilişkileri kaygan bir zeminde yürümektedir. Schmitt'in siyasal ilişkilerin temelini koyduğu dost-düşman ilişkisi üst düzeyde gerçekleşmekle birlikte dost-düşman ilişkisinin çok kaygan bir zemine kaydığı için başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Dost-düşman ayrımıyla Schmitt; siyasetin ekseninin değiştiğini haber vermekteydi. Artık klasik anlamda siyasi, dini ve ulusalcı bir düşman; ekonomik bir rakip, ahlaki bir öteki ve hukuki bir zorba veya dikta yoktu. Bunlar savaşın ana etkenleri değildi bunlar için savaşmak saçmalıktan ibaretti. Eğer hukuk, din, ekonomi, ahlak, etnisite vb. öğeler savaşa sebebiyet verecek düzeye gelmişlerse siyasal bir içerik kazanmış demektirler. Fakat dost-düşman ilişkisi günümüz siyasetinde çok çabuk saf değiştirmektedir. Dünün müttefiki bu gün karşı tarafta yer alabilmektedir. Bir süre kahraman ilan edilen mücahidler, kısa bir süre sonra terör listesine alınabilmektedir. Dün dostane ilişkiler kurulan, kadim geleneği paylaştıkları söylenen, aynı coğrafyayı mesken edinen aynı değerlere sahip oldukları söylenen ülkeler; bu gün alçak, canî, ırz ve namus düşmanı dikta ülkeler olarak nitelendirilebilmektedir. Ekonomik çıkar, etik, dini değerler ve hukuk normlarının siyasal içerik kazanabilmesi için dost-düşman temelindeki ayrıma dayanmaları gerekir. Şu var ki günümüz siyasetinde dost-düşman ayrımı konjonktürel temellidir. Günümüz siyasetinde dost-düşmanı tayin eden etkenin ulusal çaptaki etik, sanat, din, hukuk ve ekonomi gibi faktörler olmayıp Uluslararası aktörlerin çıkar ilişkisidir.

Günümüz siyasetinde Chomsky'nin deyişiyle köşelerden birisinde koruyucu melek diğeriinde yıkıcı şeytan vardır. Çatışmanın bir cihetinde 'kâbus' diğeri cihetinde 'özgürlüklerin savunucusu' vardır (Chomsky, 2001: 24,25). Uluslararası aktörler merkezde yer alıp tayin edici konumdadırlar. Kim işe yarıyorsa onlar tarafından aslan ilan edilirken kim düzene çomak sokuyorsa canavar ilan edilmektedir. Bir ABD'li dışişleri bakanının şu sözleri: "Asya'nın görevi ham madde kaynağı ve Japonya ile Batı Avrupa'ya Pazar olmaktır" ile Chomsky'nin "ABD'nin izlediği politika her zamankinin aynı idi; günü kurtarmak için geleceği yakmaktan çekinmemek zenginlerin çıkarına kesinlikle dokunmamak" şeklindeki ifadeleri uluslararası aktörlerin siyasala ilişkin dost-düşman ayrımını yapmada tayin edici olduklarını gösterir (Chomsky, 2001: 101-162). İki tür dost-düşman ayrımından bahsedilebilir. Birincisi, siyasal zeminde küresel çaptaki politik hesapları olan uluslararası aktörlerin; demokrasi, (Chomsky'nin deyişiyle ABD'nin anladığı tarzda işleyecekti) özgürlük, eşitlik ve insan hakları savunucusu olarak gösterilmesi iken diğeri bloğun ilkel, geri kalmış, alçak, canavar dikta yönetimler olarak gösterilmesidir. Uluslararası aktörlerin; taraf, karşı taraf; dost-düşman temelindeki ayrımının, temel değerlerin formülasyonuna da yansıdığı görülmektedir. Mesela uluslararası aktörler hukukta; düşmanı demokrasi, özgürlük ve insan hakları karşıtı olarak gösterirken; dinde düşmanı İsa karşıtı (ya İsa ile ya İsa'ya karşı) etikte alçak ve canavar olarak; ekonomide ise geri kalmış ilkel olarak göstermektedirler (Chomsky, 2001: 194).

İkincisi, dost-düşman ayrımı bölgesel çapla sınırlıdır. Fakat burada oluşturulan saflar özerk değil okyanus ötesinden belirlenmektedir. Orta Doğu politikası dost-düşman ayrımının ikinci somut örneğidir. Schmitt'in ekonomi, din, ahlak, hukuk, sanat gibi etmenlerin dost-düşman ayrımını belirlemede ve savaş çıkarmada yetersiz hatta saçma olacağını söylemesi Ortadoğu'daki çatışmalar ve saflaşmalar göz önüne alındığında onun son derece haklı olduğunu gösterir. Örneğin Schmitt'in gözüyle bakacak olursak Irak'ta bir milyon insanın, Libya'da düşman ilan edilen Kaddafi, devrilsin diye, NATO saldırılarıyla gayri resmi rakamlara göre elli bin insanın ve Suriye'de yüzbinlerce insanın katledilmesinin ancak siyasi kavramıyla açıklanabileceği söylenebilir.

Siyasal kavramının siyaset akışı gözlemlendiğinde şöyle bir gerçeklik ortaya çıkmaktadır. Bölgedeki örgütlenmeler, hareketler ya uluslararası aktörlerin safında mücahit konumundadırlar ya da karşı tarafta düşman ilan edilerek katil, cani olarak terör listesine eklenmektedirler. Bölgedeki ülkeler ise ya herhangi bir çatışmada demokrasi, liberalizm, insan haklarının havariliğini yapan uluslararası aktörlerin müttefiki olup model ülke ilan edilecekler ya da uluslararası aktörlerin hâkimiyetine (tanrılığına) başkaldırdıklarından düşman ilan edilip kara listeye alınacaklardır. Uluslararası aktörlere göre acil halledilmesi gereken; düşman ilan edilen bu azınlık insanlık suçlarının imha edilmesidir. İşin vahim tarafı bölgesel çaptaki düşmanlıkların tercihe bağlı değil belirlenmiş olmasıdır. Karşıt taraf uluslararası aktörlere boyun eğip bağlılığını bildirdiğinde müttefik yani dost konumuna geçecektir. Artık o da insanlık, demokrasi, hukuk ve özgürlük mücadelesini vermektedir. Çünkü üstünlerin yani hakkı-hukuku, doğruyu ve yanlışı belirleyenlerin tarafındadır.

Dost-düşman ayrımı sürekli sabit, bir ilişkiyi ve ayrımı değil konjonktüre göre değişen ve güç ilişkilerine dayalı dinamik bir yapı arz etmektedir. Marshall'ın "demokrasi ABD'nin anladığı tarzda İşleyecektir.", H. Stimson'un "Latin Amerika bizimdir. Burada rakip tanımamız. Canımızın sıkılmasına izin vermeyiz.", Jefferson'un "Kanada'yı işgal edersek Kızılderilileri ebediyen susturmuş oluruz bu, bizim olduğu kadar onların da hayrına olacaktır" (Perkins, 2010: 113-250) ve Chomsky'nin 'CİA; hizmetinde kullanmak için mafyayı tekrar hortlattı' (Chomsky, 2001: 191-) şeklindeki ifadeleri Schmitt'in siyasi kavramının günümüz siyasetindeki yaşamsal zeminine somutluk kazandırması bakımından mühim ifadelerdir.

Günümüz siyasetinde ülkelerin ulusal politikalarından; sivil, dini ve siyasi hareketlerin bağımsız ve özerk politikalarından bahsetmek pek de mümkün gözükmemektedir. Ulusal aktörlerin çemberinde gelişen dost-düşman ayrımı bölgesel ve ulusal çaptaki 'nimçek' aktörlerin siyasi ilişkilerini şekillendirmektedir. Mesela bu gün kendine dini bir görünüm vermeye çalışan Suud'un dost-düşman temelli ayrımını, kendi siyasi vizyonu ve dini değerler-ilkeler bütünlüğü belirlememekte aksine siyasi zeminde Suud'un ulusal aktörlerce dost ülke ilan edilip diğer bölgesel hareketlerin bu eksende değerlendirilmesi durumu vardır. Libya'dan tutun Tunus, Cezayir, Mısır, Bahreyn, Katar, Suudi, Irak ve Afganistan'a kadar hangi ülkenin kendi geleneksel, dini, ahlaki değerler ekseninde siyasi bir vizyon oluşturduğu, bağımsız ve özerk bir dış politikayı belirlediği, dikkate alınması gereken bir husustur. ABD ve İsrail'in bölgesel hâkimiyetine itiraz eden Suriye, İran, Yemen gibi ülkeler düşman ilan edilmekte ve evrensel barışa tehdit terörist ülkeler olarak değerlendirilmektedir. Kanlı Ortadoğu arenasında, söz konusu ülkelerin içişlerine insan hakları, evrensel barış, demokrasi ve insanlık adına müdahale edilirken kendi içerisindeki bağımsızlık, azınlık, kişi ve kültür hakları adına verilen mücadeleler terör faaliyetleri olarak nitelendirilmektedir. Süper güçlerin terör, düşman tanımlamaları Schmitt'in "siyasi kavramı" zemininde değerlendirildiğinde evrensel ideal tanımlamalar olarak

görülebilecektir. Bu fiili durum, Foucault'un 'İktidar-güç; bilgiyi ve doğruyu üreten mekanizmadır' şeklindeki tespitini haklı çıkarmaktadır. Siyasal temelli olan dost-düşman ayrımı Orwel'in deyişiyle Big-Brother tarafından belirlenmektedir.

Schmitt'in kendi dönemindeki siyasal zemini tanımlamaya yönelik geliştirdiği 'siyasal kavramı' günümüz siyasal ilişkileri değerlendirildiğinde hayati bir öneme sahip olduğu görülecektir. Sömürgecilik, askeri müdahaleler, katliamlar, istihbari ve 'kültürel' operasyonlar; insanlık onuru, özgürlük, barış ve demokrasi adına yapılmaktadır. Düşman barbar, ilkel, gerici, cani, katil, hukuk ve ahlak karşıtı ilan edilip düşmana karşı verilen mücadelenin onursal ve değerli bir mücadele olduğu söylenir. Böylece gerçekleştirilen siyasal ve kültürel operasyonlara meşru bir zemin hazırlanmış olmaktadır.

Schmitt'e göre savaş kaçınılmazdır. Üstelik bu savaş; din, ahlak, hukuk, etnisite gibi basit etmenlere bağlı olarak gerçekleşmemektedir. Bu öğeler ancak siyasal içerik kazandıklarında savaşa neden olabileceklerdir. Düşman insanlık karşıtı barbar bir canavar olarak gösterilip mücadelenin onur, vicdan ve temel değerler uğruna yapıldığı söylenmektedir. Oysaki insanlık özünde savaş karşıtıdır çünkü karşısındaki aynı oranda insanlık statüsüne sahiptir.

Günümüzde uluslararası aktörlerin Ortadoğu başta olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerine yönelik yürüttüğü siyasal ve kültürel operasyonlar insanlık, barış, demokrasi, hak-hukuk, özgürlük, eşitlik vs. adına gerçekleşmektedir. Dost-düşman ekseninde şekillenen bu bloklaşma süper güçlerin lehine ilerlemektedir. Süper güç çemberinin dışındakiler, düşman dikta ve zorba rejimler olarak görülerek bunların yok edilmesi; yerine demokrat, laik, liberal yönetimlerin inşa edilmesi beklenmektedir. Böylece devrilen hanedanların yerine yönetim yeniden şekillendirilerek uluslararası aktörlerin safında yer tutan nimçek aktörler yönetime getirilmektedir. Oluşturulan yeni düzen kazananların yani seçkinlerin safındadır artık. Bu yeni sistem de 'Big-Brother' uğruna; insanlık, onur, hak ve hürriyet için mücadele verecektir.

Schmitt'in 'Siyasal Kavramı' dönemin siyasal krizine ve siyaset sistemlerine yönelik bir çözüm önerisi bir çıkış yolu (ki bazılarının göre siyasal krizi aşmaya yönelik hukuki-politik bir çözümdü) olmaktan ziyade sürecin siyasal ilişkilerini ve siyasi ahlakını betimlemeye yönelik bir tespitte benzerdir. Hatta çatışmaların tümüyle siyasal zemine taşınması yeni strateji ve politik taktiğin varoluşsallığına öneri olarak görenler de vardır. Nitekim Jünger' in 'Siyasal kavramı' hakkındaki "Siz özel bir savaş tekniği icat ettiniz. Sessizce patlayan bir mayın" cümleleri böyle bir kaygının ve hakikatin göstergesidir. Her ne şekilde alınırsa alınsın bir dönemecin siyasi arenasını tanımlayan Schmitt'in "siyasal kavramı" nın tanımını verdikten sonra günümüz siyasetinde siyasal krize yönelik çözüm önerisi olarak sunulan ve önemli bir noktada duran J. Habermas' ın, "tartışmacı politikası" ile C. Mouffe' un "çatışmacı mutabakat" kavramları ele alınacaktır.

Günümüz Siyasal Krizinin Odağında Habermas'ın 'Tartışmacı Politika' sı

Habermas 'Tartışmacı Politika'sını politikanın ideal-tipik modelleri olan Liberal ve Cumhuriyetçi anlayışın değerlendirilmesi ve eleştirisi üzerine kurar. Demokrasinin normatif modeli olan her iki kuramın siyaseten avantajları olmakla beraber çoğulcu, katılımcı, hoşgörüyü esas alan rasyonel seçim işleyişi ve diyalojik temele dayanan tartışmacı politikaya nispeten dezavantajları da bulunmaktadır. İşte bu açığı tartışmacı politika dolduracaktır. Bu tipik politik sistemlere bakıldığında arasındaki mühim ayrımın demokratik sürecin işleyişiyle alakalı olduğu görülür.

Liberal yaklaşıma göre bu süreçte devlet toplumun çıkarına yönelik programlanmalıdır. Devlet kamu yönetimi mekanizmasına göre yapılandırılırken toplum Pazar ekonomisine yönelik bir ilişkiler sistemi içerisinde yapılandırılarak özel kişilerin öznel çıkarlarına sunulmaktadır. Örgütsel özel çıkarlar, kolektif hedefler için siyasetin işleyişinde, devlet karşısında güç konumunda kabul edilmelidir. Cumhuriyetçi yaklaşımda siyasal işleyiş sürecinde öznel çıkarlar ön planda olmayıp bir bütün olarak toplumsallaşma söz konusudur. Toplum üyelerinin birbirine bağlılık hissettiği, devlet vatandaşı olarak karşılıklı kabullenme ilişkilerini; bilinçli, iradeli, özgür ve eşit haklara sahip şekilde yürüten bir siyasal anlayış mevcuttur. Liberal anlayışta özel ve öznel çıkarlar esas alınırken Pazar ekonomisine dayalı bir yönetim ön planda iken Cumhuriyetçi anlayışta ise siyasi kamuoyu, sivil toplum, iletişim ve uzlaşya dayalı yatay siyasi irade oluşumu önceliğe sahiptir. “Cumhuriyetçiler için haklar eninde sonunda hüküm süren siyasal iradenin belirlediklerinden başka bir şey değildir. Öte yandan liberaller için bazı haklar siyaset üstü nedenlerden ya da açıklamalardan kaynaklanan daha üst bir yasaya dayanır” (Habermas, 1999: 151-152).

Birbirine rakip bu iki yaklaşımın varacağı sonuçlar doğal olarak farklı olacaktır. Öncelikle devlet vatandaşlığı bir liberal için bireyin diğer vatandaşlara oranla sahip olduğu öznel ve ayırıcı haklar iken (yasalar buna göre ayarlanmaktadır) cumhuriyetçi yaklaşıma göre vatandaşlık, siyasal katılım, düşünce ve ifade hakları gibi pozitif özgürlükler ayırıcı haklardır. Ortak bir uygulamayla eşit katılım bireylere güvence vermektedir. Eşit, özgür, aktif ve aktör konumunda olan bireylerin ortak çıkarına olan normlar işlevseldir. Liberal yaklaşımda bireysel olay ve tercihlere bağlı haklar tercih edilirken cumhuriyetçi savunu da “eşit haklar, özerk ve karşılıklı saygıya dayalı toplu yaşamın dokunulmazlığını sağlayan nesnel hukuk verileri ve düzeni işlemektedir. Liberal görüşe göre siyaset, iktidarı ele geçirmeye yönelik iktidar kavgalarıyla cumhuriyetçi kanatta “anlaşma yönelimli kamusal bir iletişimin kendine özgü” işleyişi görülmektedir (Habermas, 1999: 152-157). Her iki demokratik modeli böylece tanımladıktan sonra Habermas’ın siyaset bilimine armağanı olan ve sevgi, saygı, hoşgörü, hoş karşılama; eşit, özgür, çok renkli ve çok sesli bir yaşamın/yaşamının (birliktelik ve beraberlik) önerisi olan “Tartışmacı Politika’ ya geçebiliriz.

Habermas’ın ifadeleriyle belirtecek olursak tartışım: “Kişinin kendi talepleri kadar başkalarının taleplerine de gönderme yapan gerekçelerle ikna edilmeye açık olması anlamına gelen toplumsal işbirliğine yönelik belli bir tutuma işaret eder.” Bu tanımlamada özünde kaliteli, olgun, saygın, saygı, sevgi ve tahammüle dayalı bir politika anlayışını yansıtan ifadelerdir. Temelinde ötelemek, ötekileştirmek, etiketlemek, itelemek, inkâr etmek ve asimile etmeye karşı bir siyasi anlayışı ve duruşu anlatmaktadır. Habermas tartışmacı Politikayı; “kavram yalnızca karşılıklı etik anlaşmayla değil aynı zamanda çıkarların dengelenmesi ve mutabakatla, rasyonel araç seçimiyle, ahlaksal temellendirmeye ve hukuki bağlamın sınanmasıyla ortak iradenin oluşturulduğu ve iletişim biçimindeki çeşitliliğe yer vermekle olanaklıdır” şeklindeki ifadeleriyle somutlaştırmaktadır (Habermas, 1999: 158-161). Günümüz siyasetinin küresel ölçeği ve çoğulcu, çok kültürlü yapıların bir arada yaşama zorunluluğunun beraberinde getirdiği siyasal krize yönelik ötekiyle yaşayabilme formülüdür tartışmacı politika.

Mouff’un ‘Hasım’ Kavramı ve Çözüm Önerisi Olarak “Çatışmacı Mutabakat”

Kolektif kimlik ve örgütsel bağlardan kurtularak bireysel varoluş ve tercihlerin ön plana çıktığı ikinci modernite dönemine geçildiği söylenir. Özgür dünyanın komünizme galip geldiği, kolektif kimliklerin güçsüzleşmesiyle düşmansız bir dünyaya geçilmiştir. Çatışmalar geçmişte

kalan tecrübesizlik ve bir tür olgunlaşma olduğundan günümüzde mutabakata dayalı bir diyalog kurulabilir artık. Liberal demokrasinin evrenselleşmesiyle; barış, refah ve kişi haklarına saygı duyulacağı bir konsepte geçilmiştir. Mouffe, işte bu ‘post-politik’ sisteme itiraz ediyorum diyerek işe başlar. “Evrensel düzeyde rasyonel bir mutabakatın olduğuna dair bir inancın demokratik bir düşünceyi yanlış yola saptırdığını düşünüyorum” şeklindeki sözleriyle sürekli diyalog, uzlaşma ve rasyonel anlaşmanın siyaseti anlamamak anlamına geldiğini söylemektedir. P. Anderson’dan aktardığı “demokratik yaşamı bir diyalog olarak görmenin tehlikesi onun (siyasetin) temel gerçekliğinin çatışma olduğunu unutmaktır” şeklindeki ifadelerle siyasetin bir fikir akışı değil bir iktidar mücadelesi olduğunu anlatmaktadır. İki tür siyasi anlayışın bulunduğunu söyleyen Mouffe, birincisinin (Assosyatif) hedefi, insanları toplu halde yaşayacakları bir konsensüs oluşturmak iken ikincisinde siyaset alanının daima çatışma halinde olduğu bir konsensüsten bahsedilmeyeceği yönündedir (Mouffe, 2013: 7-11) .

Schmitt’ en oldukça etkilenen Mouffe “Schmitt’e karşı fakat Schmitt’le birlikte” düşünmeyi önerdiğini söyleyerek bu gerçekliği dile getirmektedir. Schmitt’in önemli kazanımlarından birisi olan biz-onlar ilişkisi başka bir ifadeyle siyasetin özgül kategorileri olan dost-düşman ayrımının kendisi için önemli bir tez olduğunu belirttikten sonra demokrasinin toplumsal gereklerinden birsinin antagonizmayı (dost-düşman ilişkisini) etkisizleştirmek olduğunu ifade eder. Antagonizmayı ehlileştirmeye yönelik ‘agoizma’ kavramını geliştirmektedir. Ona göre demokrasi; “çatışmayı toptan yok edecek otoriter bir yola başvurmadan bu çatışmalarla nasıl baş edeceğimizi” gösterir. Bu agonistik yüzleşme diye tarif ettiği yöntemdir. Ona göre antagonizma iki tarafın “herhangi bir ortak zemin paylaşmayan düşman oldukları bir biz-onlar ilişkisi” iken agonizm, çatışan tarafların çatışmanın herhangi rasyonel tarafı olmayıp muhalif cephelerin birbirlerinin meşruiyetini tanıdıkları bir biz-onlar ilişkisidir. Agonistik yüzleşme karşıt tarafı düşman olarak değil rakip ve hasım olarak görmektir (Mouffe, 2013, 15-21). Mouffe’a göre demokrasinin işlevi antagonizmayı agonizmaya dönüştürmek olacaktır. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki Mouffe’a göre tam anlamıyla gerçekleştirilemediğinden ancak ‘gelecek demokrasiden’ söz edilebilir. Derrida’nın öne sürmüş olduğu ‘gelecek demokrasi’ fikrini benimseyerek mutlak demokrasi denen şeyin aslında bir çeşit totalitarizm olduğunu, “mutlak demokrasinin, demokrasinin sonu” olacağını kaydeder. Buna göre demokrasi sürekli ‘gelecek’ olma durumundadır.

Özetle diyalojik ve uzlaşma dayalı bir demokratik işleyişi veya antagonizmaya dayalı bir siyasi anlayışı sürdürmek mümkün gözükmemektedir. Birincisi siyasetin doğasını anlamama durumundan kaynaklanırken ikincisi yıkıcı, yakıcı ve yok edici bir siyaseti göstermektedir. Her iki durum da siyasi olgunluk, deneyim ve realiteden uzak gözükmektedir. Bu yüzden en makul, gerçekçi ve uygulanabilir çözüm ‘agonizma’ yani meşru bir zemine dayanan çatışmacı mutabakattır.

Değerlendirme ve Sonuç

Çağımız siyasal krizlerin eşiğindedir. Tekçiliğin, dayatmacılığın, ötekileştirmenin, keskin bir sosyal ayrışmanın, baskının, sömürünün, düşmanlaştırmanın ve şeytanlaştırmanın egemen olduğu bir zaman dilimindeyiz aynı zamanda. Post-truth gerçekliklerden geçiyoruz. Gerçeğin/hakikatin aşındığı, sahte gerçeklerin üretildiği hakikat sonrası çağı ya da hakikatler ötesi çağ gerçekliğiyle karşı karşıyayız. Üstelik bu süreçte Post-politik, post-siyasal ve hiper gerçeklik gibi akışkan kavram ve anlam düzenlerinden bahsedilmektedir. Artık farklı bir anlam ve kavram düzeninde yaşadığımız muhakkak. İşte tam da bu noktada C. Schmitt’ in bahsettiği

çağdayız. Schmitt, siyasalın yeni doğasına değinirken; artık her şeyin yeniden tanımlandığını, dost-düşman ve biz-onlar imgeleminde yeniden üretildiğini sıkça vurgulamaktadır. Dost-düşman ayrımıyla Schmitt; siyasetin ekseninin değiştiğini haber vermektedir. Artık klasik anlamda siyasi, dini ve ulusalcı bir düşman; ekonomik bir rakip, ahlaki bir öteki ve hukuki bir zorba veya dikta yoktur. Schmitt' e göre tek gerçeklik vardır o da siyasal amaçlara dayalı gerçekleşen dost-düşman temelli teo-politik ayırmadır. Schmitt'e göre; din, ahlak, hukuk, etnisite etkenler ancak dost-düşman ya da biz-onlar ayırımına bağlı olarak siyasal içerik kazandıklarında birer çatışma unsuruna dönüşebileceklerdir.

Mouffe, siyasal ve sosyal krizin ancak "kolektif kimlikler alanında her zaman onların sınırlarının belirlenmesiyle var olabilecek bir biz yaratılmasıyla" (Mouffe, 2013, 22) gerçekleşebileceğini söyleyerek bu gerçekliğe işaret etmektedir. Schmitt' in siyasala ilişkin tespitinden hareketle Mouffe, çatışmacı mutabakat tezini ileri sürer. Ona göre tam bir uzlaşma ve ideal demokrasiden söz edilemez. Demokrasi zaten gelecekte aranmalıdır. Evrensel düzeyde rasyonel bir mutabakatın olduğuna dair bir inancın demokratik bir düşünceyi yanlış yola sapıtacağına değinen Mouffe, bu iddianın; temel gerçekliğin çatışma olduğunu unutmak anlamına geldiği söyler. Ona göre demokrasi çatışmayı tümünden yok etmek yerine çatışmalarla nasıl baş edeceğimizi gösterir. Mouffe, bunu agonistik yüzleşme yöntemi olarak tarif eder. Dolayısıyla Mouffe' un önerdiği agonistik yüzleşme, muhalif cephelerin birbirlerinin meşruiyetini tanıdıkları bir biz-onlar ilişkisine ve karşıt tarafı düşman olarak değil rakip ve hasım olarak görme biçimine dayalı olup siyasal krizi aşmaya yardımcı olmaktadır. Habermas da siyasal krize ilişkin tartışmacı politikayı ileri sürmüştür. Tartışmacı politika birbakıma kişinin kendi talepleri kadar başkalarının taleplerine de gönderme yapan toplumsal işbirliğine yönelik belli bir tutuma işaret eder. Bu nedenle bir kişinin veya bir kesimin kendisi kadar başkalarının da taleplerine göndermede bulunması diğer bir deyişle onları haklar açısından kendisine eşit görmesi; tekçi, egemenlikçi, güvenlikçi ve dayatmacı bir politikadan tartışmacı ve uzlaşmacı politikaya geçilmesi açısından oldukça önemli bir adımdır. Böylelikle "tartışmacı politika", sosyal ve siyasal gerginlikleri aşma hususunda önemli bir noktada yer almaktadır.

Kaynakça

- Aydın, M. (2015). *Siyaset Sosyolojisi: Bir Sosyal Kurum Olarak Siyaset* (4 b.). İstanbul: Açılımkitap Pınar Yayınları.
- Balcı, M. E. (2013). "Carl Schmitt' in Değerlendirmeleri Doğrultusunda Modern Toplumda siyaset-Siyasetdışı İlişkisi". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 59-70.
- Çelebi, A. (2012). "Siyaset Kaderimizdir: Carl Schmitt ve Siyasal Kavramı". C. Scmitt içinde, *Siyasal Kavramı* (E. Göztepe, Çev., s. 7-25). İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Habermas, J. (1999). *Öteki Olmak ve Ötekiyle Yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları*. (İ. Aka, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Mouffe, C. (2013). *Siyasal Üzerine* (2 b.). (M. Ratip, Çev.) İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Perkins, J. (2010). *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları 2* (2 b., Cilt 2). (C. Taşcıoğlu, Çev.) Ankara: APRİL Yayıncılık.
- Rüthers, B. (2006). "20'nci Yüzyılın Siyasi Düşünürü: Carl Schmitt". (ET:4 12, 2017) tarihinde www.muhammedbalci.com/hukukdunyasi/alintilar/224. adresinden alındı
- Schmitt, C. (2012). *Siyasal Kavramı* (2 b.). (E. Göztepe, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.

ROMANLARIN MESLEKİ OLARAK DAMGALANMASI: MERSİN ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Burak ŞAHİN

Doç. Dr. Neriman AÇIKALIN

Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Öz

Mersin’de Romanlar eskicilik, hurdacılık, çöp toplayıcılığı, müzisyenlik, sepetçilik, çiçekçilik, gündelikçilik gibi işlerde çalışmaktadır. Romanların mesleklerine yönelik olarak geliştirilmiş “hükümleri” dört başlık altında değerlendirmek mümkündür: 1) Şehvet düşkünlükleri dolayısıyla konsomatrislik gibi işlerde çalışmaktadırlar. 2) Eğlence, zevk düşkünlükleri ve ahlaki zayıflıkları dolayısıyla çalgıcılık yapmaktadırlar. 3) Zekâ zayıflıkları istikrarlı, “kariyerli” ve “saygın” işleri yapmalarına engeldir. Bu sebeple, “diploma” gerektirmeyen ve zekâya ihtiyaç duymayan el işlerinde çalışmaktadırlar. 4) Özden kirli oldukları için lağımçılık ve kanalizasyon işlerinde çalışmaları, gündelikçilik yapmaları manidardır. Araştırma Mersin’de yaşayan Romanların uğradıkları ayrımcılıkları meslekleri çerçevesinde merkeze almaktadır. Araştırmanın amacı, bu ayrımcılıkların hangi ön yargılar etrafında inşa olduğunu çözümleyebilmektir. Bu hedef doğrultusunda, Mersin’de 530 aileye kişisel bilgileri içeren yapılandırılmış anket formu uygulanmıştır. Bu niceliksel veri toplama tekniğine ek olarak, çalışma ve yaşam koşullarını, uğradıkları ayrımcılıkları, hayallerini, beklentilerini, aile içi ilişkilerini de kapsayan mülakatlar yapılmış, odak grup tekniği uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Romanlar, Mersin, Meslek, Damgalama, Ayrımcılık

OCCUPATIONAL STİGMA OF ROMANI PEOPLE: A CASE STUDY IN MERSİN

Abstract

Romani people in Mersin work as waste collector, garbage collector, junk collector, musician, basketmaker, flower-seller, homemaker. The "prejudices" developed for the occupations of the Romani people can be evaluated under four titles. 1. Because of their lustfulness, they work jobs like “B-girl”. 2) They work as instrumentalists by reason of their addiction to entertainment and moral weakness. 3) Intelligence weaknesses prevent them from doing stable and "respectable" career. For this reason, they work in handicrafts that do not require "certificates" and do not need intelligence. 4) Because they are “dirty” from the essence, they have to work in sewage and cleaning works. The research based on the discriminations of the Romani people living in Mersin in the framework of their occupations. The purpose of this research is to be able to analyze what prejudices are built around these discriminations. In this aim, a structured questionnaire containing personal information was applied to 530 families in Mersin. In addition to this quantitative data collection technique, interviews were carried out which included working and living conditions, discrimination, dreams, expectations, family relations; also focus group technique was applied.

Keywords: Romani People, Mersin, Occupation, Stigmatization, Discrimination

Giriş

Bir etnik kimlik ile yapılan işler arasında, neredeyse kimliğin kendisi olacak kadar örtüşen bir meslek/kimlik uyumu dünyanın hiçbir yerinde Roman topluluğuna işaret ettiği kadar açık ve net değildir. Sepetçiler, kalaycılar, müzisyenler, çiçekçiler, demirciler, maşacılar, ayı oynatıcıları tarih boyunca son derece tipik Roman meslekleri olagelmıştır. El yapımı ürünlerin yerini fabrikasyonun aldığı ölçüde de, bazı alanlarda halen devam eden, bir kısmı ise yok olmaya yüz tutan mesleklerin yerini, hurda toplayıcılığı, lağım temizleyiciliği, ev temizliği gibi yine ağırlıklı olarak Romanların yaptığı yeni işlere bırakmıştır. Tarihsel süreçten günümüze kadar görülen ve değişime uğrayan bu mesleklerin sosyolojik anlamda en önemli özellikleri, bir etnik kimliğin toplumun bütününden izole, formel eğitim gerektirmeyen, sosyal güvencesi olmayan, meslekte olduğu kadar, toplumsal yaşamda da yalıtılmış bir hayat süren bir etnik kimliğe işaret etmesidir. Bu çalışma, Mersin’de 530 hane ile yapılan sosyolojik bir çalışmanın verilerine dayanmaktadır. Bu çalışmanın en önemli sosyolojik sonuçlarından biri de dışlanmış ve ayrımcılığa uğramışlıkla, yürütülen meslekler arasındaki sıkı ilişkidir.

Bu çalışmanın verilerine göre, Romanların meslekleri ve damgalanmaları arasında yakın bir bağ olduğu görülmektedir. Elde edilen veriler uyarınca bu damgalanma biçimini dört farklı kategori ile değerlendirmek mümkündür. Bu damgalanmalar Romanların seçtikleri mesleklerin şehvet düşkünlükleri ile ilintisini kurmaktadır. Ahlaki zayıflıklarının getirdiği yaşam tarzının mesleklere yansıdığı düşünülmektedir. Genetik olarak getirilen zekâ geriliğinin “diploma” gerektirmeyen el işlerine dayalı mesleklere yönelttiği iddia edilmektedir. Zaten binlerce yıllık mitolojiye dayanan özden kirliliklerinin kirliliği işleri hak ettiklerine ilişkin peşin hükümleri doğurduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın ilk bölümünde Romanlar hakkında genel bir tarihçe aktarılacaktır. İkinci bölümde çalışmanın yöntemine ilişkin ayrıntılar belirtilecektir. Üçüncü bölümde Romanların mesleki olarak damgalanmalarının farklı boyutları verilerle desteklenerek analiz edilmeye çalışılacaktır. Son olarak, veriler ışığında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Dünyada ve Türkiye’de Romanların Meslekleri Hakkında Bir Değerlendirme

Çingenerler¹ konusunda uzman kişilerin büyük bir çoğunluğu, Çingene kelimesinin “Tsigani” veya benzer tınılara sahip adların Atsingani veya Atsinkani’den türediğini kabul etmektedir. Bu adın kökeni ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Söz gelimi, 10. yüzyılda Bizans’ta kullanılan ve Farsça lehçesinde “demirci” anlamına gelen Asinkar’dan; Hindistan’da bulunan efsanevi bir ırmağın adından; Çingenerlerin anayurdundan; Hindistan’ın gezgin Cengari veya Cingari’lerinin adından (müzisyenler, dansçılar) veya doğrudan Ortaçağ Yunancasında “dokunulmaz” anlamına gelen Atsinganoi’den türediği belirtilmektedir (Marushiakova ve Popov, 2006: 16). Yine bir başka dışlayıcı ve aşağılayıcı etimoloji ise “çingene” (gypsy) kelimesinin orijinini “gyp” kelimesine dayandırmakta, halk arasında dolandırmak (swindle), hile, aldatma (cheat) ve

¹ Bu çalışma Roman topluluğunun kendi tercihi olduğunu göz önünde tutarak “Roman” kavramsallaştırmasını kullanmayı tercih etmektedir. Metin içinde geçen tüm “Çingene” sözcükleri alıntı yapılan eserlerin özgünlüğünü bozmamak amacıyla yer almıştır.

çalmak anlamlarında kullanılmaktadır. “Gypsy” kelimesiyle eş anlamlı olan “gyp” kelimesi amaçsızca dolaşan gezginci ve yol eşkıyası anlamlarına da gelmektedir (Altınöz, 2013: 24). Çingene kelimesinin etimolojik kökeni arkasında ayrımcı ve ötekileştirici koskoca bir efsane olduğundan dolayı Roman halkı kendisini Çingene olarak tanımlamaktan kaçınmaktadır. Herhangi bir etnik kimliğin kendisini nasıl tanımlayacağına sadece kendisinin karar verebilme hakkına sahip olduğu gerçeğinden hareketle ısrarlı bir biçimde günlük dilde ve akademik çevrelerde “Çingene” adının kullanılması da başlı başına ayrımcı bir tutum olarak karşımıza çıkmaktadır. 1971 Birinci Dünya Çingene Kongresi’nde delegeler Çingene halkını nitelendirmek için “Rom” sözcüğünü onaylayıp kendilerine bir bayrak vermişlerdir (Asseo, 2007: 108).

Roman dilinin köken olarak Sanskritçeye ve Hindistan coğrafyasındaki diğer dillere benzerliği ortaya konulmuştur. Romanlarının köken olarak Hindistan’a dayandığı görülmektedir. Fakat göçlerinin tam olarak ne zaman başladığı konusunda şüpheler bulunmaktadır. Genel kanaat bu göç dalgasının 10. yüzyıldan itibaren başladığı yönündedir. (Foletier, 1984: 7). Avrupalı Çingeneler kendilerine rom, Ermenistan’dakiler lom, İran ve Suriye’dekiler ise dom demektedir. Sanskritçede domba, “şarkı söyleyerek ve müzik yaparak geçinen aşağı kasttan adam” anlamına gelirken, Sindhi dilinde “gezgin müzisyenler kastı” ve Pencap dilinde “gezgin müzisyen” anlamlarını taşır. Altıncı yüzyıldan itibaren Domların müzisyen olduğuna dair kayıtlar vardır. Domlar hala Hindistan’da yaşamakta ve sepet örme, demircilik, metal işçiliği, çöp karıştırmak ve müzik yapmak ile uğraşmaktadırlar (Fonseca, 2002: 115).

Romanların belli mesleklerde yoğunlaşmasının en önemli nedenlerinden bazıları, eğitim olanaklarına son derece kısıtlı erişimleri, izole mekânsal yaşamları, formel bir eğitim almadan yaptıkları işler olması dolayısıyla yeni kuşaklara aktarılması ve “gaco”lar tarafından ötekileştirildiklerinden dolayı diğer yaşam alanlarında olduğu gibi mesleklerin yürütülmesinde de kendi içlerine kapalı kalmayı tercih etmeleridir. Bu anlamda da, iş olanaklarında birbirini haberdar etme, referans olma, iş becerisi ve stratejisi geliştirme, psikolojik dayanışma ve ekonomik destek verme gibi sosyal sermaye, meslek ve etnik kimlik kesişiminde son derece önemli bir rol oynamaktadır. Fonseca’ya göre, sahip oldukları meslekler onlar için kültürel olarak ayakta kalabilmenin anahtarıydı. Yaptıkları işler, kullandıkları dil gibi hem diğer topluluklardan ayrılığa hem de kendi içlerinde dayanışmaya zorluyordu (Fonseca, 2002:112).

Türkiye’deki Romanların 500 bin-600 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayı Osmanlı dönemindeki nüfus sayımlarına göre belirlenmektedir. Osmanlı nüfusu ile Osmanlı’daki roman nüfusu arasındaki orantıya göre tespit edilmektedir. Türkiye’deki nüfus sayımlarında etnik kimlik ibaresi bulunmadığında Türkiye’de yaşayan Romanların kesin sayısı bilinmemekle birlikte Roman ve diğer sivil toplum kuruluşlarından araştırmacılara göre bu sayının 2-5 milyon arasında olduğu düşünülmektedir (Marsh, 2008: 21-22). Osmanlı’da Çingenelerin çeşitli işlerde çalıştığı görülmektedir. 1522-1523 yıllarına ait vergi defterlerinde Çingenelerin çoğunlukla müzisyen (sazende) olarak kaydedildiği görülmektedir. Ayrıca bununla beraber, meslek erbabı olan Çingeneler arasında tenekeciler, nalbantlar, kuyumcular, kılıç, soba, ayakkabı, terlik, geniş başlı çivi imalatçıları, deri işçileri, terziler, halıcılar, boyacılar, hırdavaçılar, helvacılar, peynirciler, kasaplar, kebabçılar, bahçıvanlar, katırcılar, bekçiler, gardiyanlar, uşaklar, kuryeler, maymun yetiştiricileri, kuyu kazıcıları bulunmaktadır. Özellikle kentlere yerleştiklerinde hayatlarını öncelikle “pis” işlere bulaşarak, beceri gerektirmeyen çeşitli işler ya da dilencilik yaparak kazandıkları görülmüştür (Marushiakova ve Popov, 2006: 49-52). Yine benzer biçimde, diğer bir çalışmaya göre, tarihten günümüze kadar gelen geleneksel

Roman meslekleri izini Osmanlı'da da sürmektedir. Osmanlı tahrir kayıtlarına geçen meslekler ve meşguliyetler şöyle sıralanmaktadır: demircilik, nalbantlık, bakırcılık, sepetçilik, elekçilik, altın arayıcılığı, seyislik, şifacılık, falcılık, ayı oynatıcılığı, akrobatlık, müzisyenlik, çengilik, bohçacılık, gemi yapımıcılığı, oymacılık, madencilik, kâhinlik ve dilencilik biçiminde sıralanmaktadır (Altınöz, 2015: 27). Gayrimüslim her unsurun Yeniçeri Ocağı'na alındığı görülmektedir; fakat Çingene bu durumdan müstesnaydı. Güvensiz oldukları sebebiyle orduya katılması istenmeyen Çingeneleri Osmanlılar cellât olarak değerlendirmiştir. Cellâtlar halk tarafından korkulan ve lanetli kabul edilen insanlardır (Koçu, 1971).

Romanların uğradıkları ayrımcılıkların ve dışlanmaların farklı kategorileri bulunmaktadır. Romanların eğitim olanaklarından yararlanamadıkları; eğitim yarışına oldukça eşitsiz koşullarda başladıkları görülmektedir. Miras bırakılan yoksulluk Romanların eğitim kurumlarında sürekli bir yer bulmalarının önüne geçmekte, çocukluktan itibaren çalışmak durumunda kalmaları eğitime katılmalarına engel olmaktadır. Romanlar arasında sosyal güvence ve düzenli gelire sahip çalışanlarının sayısının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Çalıştıkları işler genellikle kayıt dışı, yarı zamanlı, sağlık ve güvenlik konusunda risklerle doludur. Bu romanların ekonomiden kurumsal olarak dışlanmaları veya temel gereksinimlerini bile karşılayamayacak hale gelmelerine yol açmaktadır. Bu yoksunluklarla aynı doğrultuda, Romanların sağlık imkânlarından faydalanamadığı görülmektedir. Sosyal güvenlik hizmetlerine erişimlerinin kısıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim imkânlarından mahrumiyetleri, siyasal katılımlarını düşürmekte ve siyasal aktör olarak yer alamamalarına yol açmaktadır. Yüksek bürokratik kademelerde Romanlara neredeyse hiç rastlanmamaktadır (Marsh ve Danka, 2008: 56-58)

Romanların yaşadığı yerlerde kent planlaması ve ıslahı gerekçesiyle birtakım yıkım olayları ile karşılaşmaktadır. Romanların yaşam alanları yoksulluğun tüm izdüşümlerine sahiptir; ancak bu yıkımlar ayrıca Romanların hayatta tutundukları birtakım işlerin de yok olması anlamına ve böylece daha derin bir yoksulluğun içine gömülmektedirler. Zira geleneksel mesleklerinden mahrum kalan Romanlar seyyar satıcılık veya işportacılık yapmaya başlamış, ama genellikle işsiz kalmıştır. Kirli, ahlaksız, suçlu mahalleler olarak tanımlanan bu yerlerin yıkımı, temizleme faaliyeti olarak da görülmüş; lakin Romanlar belirsiz bir geleceğin ortasına bırakılmıştır. (Çubukçu, 2011: 89) Roman olmayanlara kıyasla Romanların oldukça dezavantajlı bir konumda dünyaya gelmeleri dolayısıyla, hayattaki fırsatlardan istifade edebilmeleri için sosyal politikaya ihtiyaç duydukları görülebilmektedir. Bu dezavantajları alt etmenin yolu ancak sosyal içerme ve entegrasyon ile gerçekleşebilecektir (Surdu ve Kovats, 2015: 6)

Soyları nedeniyle ayrımcılığa maruz kalan Romanlar, dışlanma ve marjinalleşmeye açık hale gelmekte ve toplumla bütünleşmeleri engellenmektedir. Toplumdan dışlanmalarının en önemli göstergelerinden biri ise özellikle uyuşturucu, fuhuş ve küçük sokak suçlarının ağırlıklı olarak Romanlara atfedilmesidir. Ancak "Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslar arası Sözleşme"de de belirtildiği gibi suç türleri ve sıklığı ile etnik kimlik arasında elimizde hiçbir istatistik bulunmamaktadır (Kurşun ve Cengiz, 2013: 308-309).

2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma Mersin'in merkez ilçeleri kapsamında 530 haneye yönelik alan araştırmasını içermektedir. Çalışma kapsamında Romanların eğitim sorunları, çalışma koşulları, gelenek ve görenekleri, dışlanma ve ötekileştirilme biçimleri gibi farklı alt başlıklar üzerinde çalışılmıştır. Bu çalışmanın kapsamı ise bu alt başlıklardan sadece biri olan Romanlara özgü meslekler ve

ötekileştirme ile ilişkisi üzerinedir. Bu bağlamda, yapılandırılmış anket formu yanında Roman topluluğu ve Roman olmayan mahalle sakinleri ile de meslek ve ötekileştirme üzerine derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. En belirgin Roman meslekleri, çalgıcılık, kalaycılık, maşacılık, demircilik, hurdacılık, temizlik işleri, lağımçılık, ayıcılık, kirpicilik, atıcılık (faytonculuk) olarak sıralanabilir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu çalışma, Türkiye'nin değişik illerinin kapsayan Roman çalışmasının bir parçası niteliğindedir ve buradaki veriler sadece Mersin iline aittir. Diğer bir deyişle, daha geniş kapsamlı yapılan çalışma şunu göstermektedir ki “pis ve bulaşık işleri” yapmakta başı çeken bir topluluk olarak Romanlar, aynı zamanda buldukları bölge ya da yörenin de en pis işlerini icra etmektedirler. Örneğin, Edirne’de bataklıktan kurbağa toplamak, Aydın’da sazlıklardan sepet yapmak için kamış toplamak ya da Adana’da kalaycılık bu işlerden bazılarıdır. Toplam 530 haneye uygulanan anket çalışması sonucunda, Romanların eğitim düzeylerinin, erkekler aleyhine de son derece dezavantajlı bir durum seyretmesine karşın, kadınların bu dezavantajlı kimlikte bir kere daha ikincil konumda oldukları görülmektedir. Örneğin, kadınlar arasında okumaz/yazmaz oranı %46,1 iken, aynı durum erkekler için %19,4 oranını göstermektedir. En az üç dört kuşaktır Mersin’in merkezi bir bölgesinde yaşayan Romanların, kentin olanaklarına kavuşmamak anlamında eğitim düzeyleri verileri son derece önemli bir göstergedir. Romanlar, mekânsal anlamda kent merkezinde olmalarına karşın etrafları sosyolojik anlamda yüksek duvarlara çevrili, sosyal, kültürel, ekonomik izolasyonun yaşandığı bir etno-ırksal adacık (Wacquant, 2012) olarak değerlendirilebilecek bir bölgede yaşamlarını sürdürmektedirler.

Kadınlar arasında okur-yazarlık oranı %10,5, erkekler arasında ise, %9,5’i gösterirken, ilkokul mezunluğu oranı toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önemli bir göstergesi olarak, erkeklerde %41,3’ten kadınlarda birdenbire %12,6’ya düşmektedir. Araştırmanın yürütüldüğü hanelerde, kadınlar arasında üniversite mezunu bulunmaz iken, erkekler arasında %0,2 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Verilerden elde edilen bulguya göre, Roman ailelerinde mesleklerin kuşaklar arası keskin bir aktarımının olduğu ve doğrudan doğruya meslek adının bir etnik kimliği çağrıştırdığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Örneğin, “çalgıcı” ya da “maşacı” denildiğinde devamında “Roman ibaresi” kullanılmadan hangi etnik kimliğe referans verildiği net bir şekilde açığa çıkmaktadır.

3. Mersin’de Yaşayan Romanların Mesleki Olarak Damgalanmasının Farklı Boyutları

Bu bölümde Kiremithane, Turgutreis, Alsancak, Barış, Mahmudiye gibi Romanların yoğun olarak yaşadığı ve kentte “Çingene mahallesi” olarak damgalanmış mahallelerde yürütülen alan çalışmasının verileri ışığında mesleki damgalanmalarının dört farklı boyutu ele alınacaktır.

3.1. Şehvet Düşkünlükleri Dolayısıyla Konsomatrislik Gibi İşlerde Çalışmaktadırlar

“Roman kadınlarının çalışmasını
hep başka taraflara çektiler şimdiye kadar ...”

(Erkek, 44, İlkokul Terk)

Romanların uğradıkları ayrımcılık ve önyargıların önemli sonuçlarından bir tanesi de yaptıkları mesleklere ilişkindir. Sepetçilik, müzisyenlik, arabacılık, çiçekçilik gibi mesleklerde yoğunlaşmalarının önemli bir nedeni sosyal ilişki ağları ve aileden alınan miras olduğu kadar daha önemli ve üzerinde durulması gereken nedeni, toplumsal dışlanma ve izolasyona maruz bırakılmalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aksu'nun yıllar boyu Roman kimliğinin tanımlanması konusunda verdiği mücadele, Romanlara ilişkin önyargı ve ayrımcılığın geçmişe dayanan ve kuşaktan kuşağa aktarılan efsanelerin, mitlerin günlük yaşamda Roman toplumuna ne kadar zarar verdiğini ve haksızlığa uğrattığını anlatmaktadır. Buna göre, zina yapan kardeşlerin lanetlenmesi hikâyesine dayanan ve bu hikâyeden yola çıkarak koskoca bir etnik kimlik "hırsızlık, yankesicilik, dolandırıcılık, vurgunculuk, gaspçılık, tefecilik, dilencilik, genelev işletmeciliği, gayri meşru işler ve fuhuş yaptıkları; karılarının kocalarını aldattıkları; çok eşli, çok çocuklu, nikâhsız ve kavgacı oldukları" biçiminde tanımlanmaktadır (Aksu, 2003: 75).

65 yaşında bir kadın bu damgalanmayla ilgili şöyle bir yorumda bulunmaktadır:

Hayır hayır! Demirciyiz, kaynakçiyız biz. Roman değilim kızım. Bu roman diye bir isim takılmış, tamam mı? Romanlar ney biliyon mu? Gidip oynuyorlar şingir mıngır. Burada bunlar hep zanaat sahibi. Bunlar isim takılmış roman diye, aslımız demirci. Hep kendi milletimize kız verdik. Yabancıya şimdi demirci dış görürler diye, yani köylüler der ki siz demirci değil misiniz demircisiniz derler, yani onu bir horlarlar. Ben romanım diyemem her yerde. Neden diyemem? Ben şingir mıngır oynamasını bilmem kızım, çocuklarım da bilmez benim, ama bu mahalle öğrenmiş. (Kadın, 65, Okumaz Yazmaz)

Roman kelimesi hafifmeşrep olmayı, ahlaki yoksunluğu, kapı gıcirtısından bile göbek atmayı ifade etmektedir. Demircilik ise bir el zanaatı, meslek ahlakı ve disiplini içinde yer almayı, bu zanaatı sonraki kuşaklara aktararak kültürel ve ekonomik sürekliliği ortaya koymaktadır. 19. Yüzyıl tarım toplumlarında da Romanların icra ettikleri kalaycılık, bakırcılık, çilingir ve demircilik ve müzisyenlik, yerleşik halk tarafından son derece saygı duyulan ve değer verilen meslekler olarak görülmüştür. Fonseca eserinde Romanların bu dönemde işledikleri suçlar yüzünden değil, yetenekleri yüzünden arandıklarını anlatmaktadır (Fonseca, 2002: 112). Buna rağmen, demircilik zanaatını sürdüren Romanlar için kullanılan elekçi, maşacı gibi aşağılayıcı yaftalar, Romanların bu damgalanma sarmalından kurtulamadığını göstermektedir. Demirciliğe atfedilen, özellikle tarım toplumlarında ortaya çıkan işlevsel önem, Romanların damgalanmaktan kurtulmasına yetmediği görülmektedir.

Kaynağı belli olmayan, ama yüzyıllardır devam eden yaftalayıcı efsanelerin yansımalarını günümüzde de görmek mümkündür:

Nisan ayı kutlu doğum münasebetiyle kutlu doğum programları düzenliyoruz. Açık alandan yapıyoruz bu işi. Arkadaşlar da kendi nefislerini bize tercih etti, sohbeti de biz yaptık. Karşıdaki 2-3 esnaf çiçek gönderdi. Yani biz sizi tebrik ederiz, siz çok güzel iş yaptınız, bizi şaşırttınız. Niye? Ya senin benden farkın ne ki? Senin peygamberinse benim peygamberim. Senin onu anlatman doğal da benim bunu anlatmam mı anormal? Tamam, çiçek gönderdiniz çok nazıksiniz teşekkür ederiz. (Erkek, 55, İlkokul Mezunu)

Müslüman olduğumuza da inanamıyorlar. Hayattan beklentisi evlilik ve çocuk olan bir toplumuz. Bu çok normal değil mi sizce de? Yani sizin hayattan beklentiniz kariyer yapmak, bir

iş kurmak değil mi? E bizde adamın işi belli gücü belli. Bir an önce evlenip hayatını düzene katıyor. (Erkek 46, İlkokul Mezunu)

Mersin’de AKROMFED’in (Akdeniz Roman Dernekleri Federasyonu) öncülüğünde yapılan Kutlu Doğum törenleri, çocuk ilahi koroları, yetişkinlere yönelik mevlit etkinlikleri Romanlara yöneltilen dinsizlik yaftalamasının önüne geçmek için girişilen dini etkinlikler olarak değerlendirilebilir. Nitekim özellikle bu dinsizlik yaftalaması, Romanların toplumsal içermesine ilişkin tüm kanalları tahrip etmektedir. Roman sivil toplum kuruluşlarının dini etkinliklere verdiği önem, bir topluluğun söz konusu kanallardan mahrum edilmesini alt etmek için giriştiği stratejilerdir. “Dünyanın en bulaşık işlerini biz yapıyoruz” ya da “Hırsızlıktan başka her işi yaparız” gibi ifade ya da daha doğru bir deyişle isyan cümleleri, Roman halkının bin yıllardır üzerine yapışmış işkollarını en iyi açığa vuran sözler olma özelliğini taşımaktadır.

Damgalanmanın en önemli özelliklerinden bir tanesi kalıp yargılara dayalı olarak ayrımcı bir dil kullanılmasıdır. Özellikle Roman kadınlar son derece meşakkatli işlerle hayatlarını sürdürmeye çalışsalar dahi “namusuyla para kazanma” kategorisine girmeleri çok zor olmaktadır:

Erkeklerin tek çalışması bir işe yaramıyor bu devirde. Roman kadınlarının çalışmasını hep başka taraflara çektiler şimdiye kadar. Şu an o düşünce değişti ama zamanında çok çektik. Ne gibi taraflara çekiyorlardı? Fuhuş. Roman kadınları hep fuhuş yapar düşüncesi yaygın. (Erkek, 44, İlkokul Terk)

Annemle bluz satmaya giderdik, affedersin kadın çamaşırları satıyorduk. Seyyar satıyorduk, köylerde bohçacılar gibi işte diyebiliriz. Babam burada hamallık yapardı. Bizim çember işinde çalışırdı. Hamallık da yapardı. Annemle biz bohçacılık yapardık. Dolmuşta giderdik, değişik köylere giderdik. Annem buğday karşılığında, nakit para da yok. Biz de mahallede ve köyde satıyorduk. Değirmencilere satıyorduk buğdayı. Bir gün anneme ahlaksız tekliflerde de bulundular. Mesela gençsin güzelsin, gel benimle evlen gibi şeyler de oldu. Adamlara söyledik bizi atın diye yola kadar bazıları da atmazdı, mesela o yüzden bizde birikmiş şeyler var. Annem omzuna alıyordu, beni de buğdayın başında bırakıyordu. Mesela biz üç çuval aldığımızda tamam iyi iş yaptık diyorlardı. Zeytin, un verirlerdi. Kışlık malzemeye giderdi, hep nakit para öyle düşünün. Buğdayı satıyoruz, yani para yoksa yine fasulyeyi ve unu da satıyorduk mesela, ama başka çare yok. Hastane işi çıksa, bir şey olsa hemen satılırdı yani... Kadınların saçları sarı olur, yüzleri esmer olur, onlara da alasonlu kadın derler. Çalgıyı düğünü çok sevenlere alasonlu kadın derler. Mesela laf aramızda kalsın bir gelin var, onlara alasonlu derler. Çalgıyı, gırnatayı çok sevenlere denir. Yer yer isimler oluyor. Mesela şu mahalleye arka mahalleye derler bize. Ben bunu ırklardaki farklılık için anlattım. (Erkek , 35, Ortaokul Mezunu)

Romanların emeklerinin karşılığını nakit olarak almak yerine bir nevi takas yaptıkları, karşılığında yörede üretilen ürünlerle değiş tokuş yapıldığı görülmektedir. Aynı takas sisteminin birtakım zorlukları bulunmaktadır. Ürünlerin taşınması, muhafazası ve diğer ihtiyaç ürünleriyle başka takas biçimlerinin içine girilmesi oldukça zahmetlidir. Mesleğin zorluğu dışında emeklerinin karşılığını nakit para olarak alamamaları emek sürecini çok daha yorucu ve maliyetli hale getirmektedir. Bu değiş tokuş sırasında ürünler arasında yapılan pazarlıklar her zaman denklik ile sonuçlanmamakta; bu değiş tokuş sırasında elde ettikleri ürünleri, getirdikleri kent ya da kasabalarda nihai ihtiyaçlarına çevirme sırasında dönen pazarlıkla da çifte mağduriyete maruz kalmaktadırlar.

Roman kadınlarının söz konusu ticari-emek sürecinde tek başlarına olmaları, onları açık hedef haline dönüştürebilmektedir. Zira takasın esas yürütücüsü olmak, bu ticari süreçten sonra temin edilen ürünlerin muhafazası sırasında bir yerde uzun süre beklemek, ardından bu ürünleri kentte esas ihtiyaç ürünleri ile takas etmeleri, Roman kadınlarını cinsel tacizlere karşı savunmasız durumda bırakabilmektedir. Bu bakımdan, Roman kadınlarının “serbest” dolaşması onların “ahlaki düşkünlük”leri ile ilgili bir vesika ve ispat olarak çarpıtılarak kadınları tacize maruz bırakmaktadır. Sonuçta, bu takas sürecinde Romanların damgalanması, ekonomik olarak sömürülmesi ve cinsel tacize uğraması arasında bir simetri olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu simetri, Roman olmayan “yerli halk”ın Romanları korunmasız halde bırakarak kendilerini “hilekâr biçimde” temize çıkarmalarına hizmet etmektedir.

Bu çalışmanın bulguları ortaya koymaktadır ki, Romanların bedensel temsillerinin kamusal alandaki görünürlüğü ötekileştirici göz tarafından tahammül sınırlarını aşmaktadır:

Klarnet güzel bir sanattır, bizim doğuşumuzda var, ama benim oğluma eğitim vereceğim beni örnek olacak bir sektör değil. Bu sektörde bırakın evladına onu hobi olarak göstereyim. O yüzden bana temelimde çalgıcılık olduğu için onun üzerine programlanmış bir vatandaş olarak yaşıyorum. Beni bundan alın, beni eğitin, bana devlet al şu 50-100 milyarı sen fabrikatör ol demesin bak kardeşim güzel senin bir sanatın var. Fakat bir sanatçı yalnız evini geçindirir. Sizin dediğiniz çok güzel bir şey hayatıma çocuğuma şu işimi başarayım 1 daire alayım evlendireyim güzelce bir iş sektörü avukatlık, yaşam tarzım buna izin vermiyor. Esrarından, eroininden, dansözünden her şeyinden biz bunu istemiyoruz ve yaşayanlar da bunu mecburiyetten yapıyorlar; çünkü önüne serilmiş bir devletin imkânı yok. Romanlara sunulmuş bir vatandaşım dediği bir ırk değiliz, yani bu bir gerçek. Vatandaşlık vermek demek o insanı korudum sahiplendim anlamında değil ya da vatandaşı bir boş araziye bırakmak demek onu sahiplenmek değil. (Erkek, 35, Ortaokul Mezunu)

Esnaflar önünden çekiyor malzemeyi, önyargı var, ne var n’oldu kardeşim, bir şey mi almamız gerekiyor, şalvarı var, Roman kızı değil misin, zaten belli. Markete giriyorsun, bakışlar, peşinde biri illa oluyor, çalacakmışım gibi... Bizim tek suçumuz şalvar giymek, şalvar giyince “bu Çingene” diyorlar (Kadın, 23, Okumaz Yazmaz)

Şalvar var çalacak zannediyorlar... (Kadın, 45, Okumaz-Yazmaz)

Çingene diyorlar, aşağılamak için, sanki vebalı görmüş gibi bakıyorlar, ... Ben önce temizlikte, yemekte çalıştım, gözümün önüne bir sürü şey bıraktılar beni denemek için, yaptıkları hareketler çok yıprattı, hırsız gözüyle baktılar (Kadın, 53, Okumaz-Yazmaz)

Ahlaksızlık ve şehvet düşkünlükleri yaftalamasının arkasında hem toplumsal dışlanmışlık hem de ekonomik olarak emeklerinin karşılığını alamadıkları; yerli halkın kendini temize çıkarma çabası uğruna Romanları sürekli ayrımcılıklara maruz bıraktığı, ayrımcı bakışların Romanları otomatik/spontane olarak suçlu ilan ettiği ve Romanların bunu bir üniforma gibi üzerlerinde taşıdığı görülmektedir.

3.2. Eğlence, zevk düşkünlükleri ve ahlaki zayıflıkları dolayısıyla çalgıcılık yapmaktadırlar

“...Siz gidin şurada oynayın, zıplayın, iki keman öttürün,

hayatınız normale dönsün, hayır!”

(Erkek, 36, Ortaokul Mezunu)

Romanların kökenine ilişkin yapılan çalışmalar bir taraftan Romanların damgalanmışlığı ve ötekileştirilmesi üzerine önemli bulgulara işaret ederken; diğer taraftan da yüzyıllar boyu kuşaktan kuşağa miras olarak aktarılan mesleklere işaret etmektedir. Örneğin, Hint dilinde “Kıpti” kelimesi paryalara verilen “çandala” adının bozulmuş şekli olarak kabul edilir. “Toyeng” (musikişinas, dansöz) ya da Suriye’de, ayı oynatan, hırsız ve serseri veya avare gezen kişi anlamında kullanılan “gace” kelimesinin Çingenelelere gönderme yapması, ya da “Zingari” kelimesinin çirkin, güneşten pişmiş, kara derili, pis giysili insanlar (Altınöz, 2013: 17-18) anlamına gelmesi, hem günümüze kadar devam eden Roman mesleklerine, hem de meslek ile damgalanmışlığın ne kadar iççice geçmiş olduğuna örnek oluşturmaktadır.

Romanların en çok ötekileştirildiği boyutlardan biri Roman olmayanlarla her karşılaşmalarında açığa çıkmaktadır. Romanlar okulda, sokakta, askerde Roman olmayanlar tarafından sürekli “oynamaya hazır” beklentisine maruz kalmaktadırlar. Bunun bir örneğini de okulda öğretmenleri ve arkadaşları tarafından sadece Roman olduğundan dolayı “oynama kalıp davranışı” beklenen çocuğa yönelik şiddette görebilmekteyiz:

Öğretmenler bize roman havası oynatıyor. Benim 4. sınıftan bir arkadaşım var, o herkese yaydı benim roman olduğumu. O yüzden bana diyorlar “hadi oyna” diyorlar. (Erkek, 11, İlkokul Öğrencisi)

Ben orada okurken benim Roman mahallesinde oturduğumu ve roman olduğumu bilmiyorlar, ben de söylemiyorum. “Bir Roman oynuyor, ıyyy” diyor, “Romanlar çok pis tipsiz” diyorlar. İşte o arkadaşlar daha önce buraya gelmemiş, bilmiyorlar. Bir gelseler neresi pis... Allah için benim nerem tipsiz. (Kız, 15, Lise Öğrencisi)

Biz düğünlerde oynamayı seviyor muyuz, seviyoruz, bu bizim kültürümüz, biz bundan utanıyor muyuz, hayır asla! Utanılacak bir şey de değil, ama bizim asıl derdimiz bu. Bizim hayatımız bunun üzerine inşa edilmiş değil. Yani, bizim de çocuk okutma gibi, ev yaptırma gibi bir derdimiz var. Daha güzel bir gelecek için endişemiz var.

Siz gidin şurada oynayın, zıplayın, iki keman öttürün, hayatınız normale dönsün. Hayır! Biz bunu istemiyoruz, biz bundan şikâyetçiyiz, bunu anlatmaya çalışıyoruz. Tamam, o bizim kültürümüzün zirvesine oturmuş, nasıl diyelim, âdetimiz diyelim. Ama bizim hayatımız bundan ibaret değil ki, bugün her yerde olduğu gibi bizim mahallemizde de düğün var, ama pazartesi sabah olduğunda hepimizin yaşamımızı temin etmek için bir derdi var

... Yani o onu doğuruyor, o onu doğuruyor. Neticesinde, böyle bir toplum meydana geliyor. Biraz daha başına buyruk, biraz daha asi, öfkeli, biraz daha kırgın, biraz daha küskün bir nesil yetişiyor.

... Roman olmayı ben seçmedim, yani esmer olmayı ben seçmedim, okul hayatımda size zarar verecek bir şey yapmadık.

... Bu mahallenin dışında herhangi bir yere gidin Romanlar deyince akla ilk gelen şey o lanet olası program, Cennet Mahallesi...(Erkek, 36, Ortaokul Mezunu)

Askerdeyken roman olduğumu söyleyemiyordum. Nedenimiz şu, insanlar gelinini, efendime söyleyeyim kızını bir dizi vardı cennet mahallesi evet insanlar sevebilir ama oradaki algı

önemli. O algı evine yabancı turist olsun zengin birilerini çağırıp onları eğlendirip caba para atarak rızkını kazanma gibi gösteriyor... Mesela ben bir Romanım, kesinlikle bu şey katiyen ve katiyen olmayan bir şey yani. (Erkek, 35, Ortaokul Mezun)

Görüldüğü gibi, popüler kültürde ve medyada Romanların gündelik hayatıyla ilgili katı bir tipoloji mevcuttur. Bu tipolojiye göre, Romanlar günü birlik yaşayan, gamsız, savurgan, avantacı, gelecek planı kurmayan, har vurup harman savuran bir topluluk olma özelliği göstermektedir. TV dizileri, filmler, müzik videoları ve orta sınıfın romantize ettiği “gezgin, özgür ruhlu ve neşeli” Roman tipolojisi, söz konusu stereotipi sağlamlaştırmıştır. Oysa görüşmecilerden elde edilen bulgulara göre, bu stereotipilerin Romanların yaşadığı keskin adaletsizlik ve eşitsizliği yok sayma, hatta Romanların yaşam koşullarına ilişkin sorumluluğu tümüyle Romanlara yükleyerek eşitsizliği meşrulaştırma mekanizması olarak rol oynamaktadır. Bu tipoloji Romanların müzik ile ilişkisinin değersizleştirilen bir perspektiften algılanmasına yol açmaktadır. Müzik Romanların sefahat dolu ve hafifmeşrep karakterlerinin bir dışavurumu ve fonu olarak görülmektedir. Bu durum, Romanların müzikal kabiliyetlerini hiçe saymakta; bir konservatuar mensubuna sanatçı payesi veren anlayış, Romanlara müzisyen payesini bile layık görmemekte, “çalgıcı” olarak aşağılayıcı bir çağrışıma gönderme yapmaktadır.

3.3. Zekâ zayıflıkları istikrarlı, “kariyerli” ve “saygın” işleri yapmalarına engeldir. Bu sebeple, “diploma” gerektirmeyen ve zekâya ihtiyaç duymayan el işlerinde çalışmaktadırlar.

“Yani demircisine de kalaycısına da hepsi Çingene.

Yani kısaltılmışı Çingene...”

(Erkek, 53, İlkokul Terk)

Bu çalışmanın en önemli bulgularından bir tanesi de Romanların eğitim olanaklarına ulaşamamaları ya da içinde yaşadıkları toplumsal normların onları aşağı çeken dinamikleri, onları damgalamak ve dışlayıcı bir dil oluşturmak yerine sosyal bilimlerin toplumsal eşitlik, adalet, toplumsal içerme gibi kavramlarıyla ele alma zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Diyorlar ki romanlar şöyle böyle. Bak romanlardan burada Hatice Abla hemşire oldu. Diğer mahalledeki sosyal bilgiler öğretmeni oldu. Hani hep dışlıyor ortamı içine sokmuyorlar bu mahalleye diyorlar. İşte yıkın bu mahalleyi. Biz de işte rahatsız oluyoruz bundan. Hani kendi mahallemiz kendi mahallemizin insanını kınıyorlar mesela. Benim yanımda ben çok gıcık alıyorum ne oluyor o ortamdan çıkıp gidiyorum.

...ya hani şimdi ne bilim onların önyargıları var ya hani bende kendimi ortaya atarsam mesela ben roman oynamasını biliyorum onlar bana diyor ki, hani ben şurada oturuyorum diyorum, hani diyorlar, Romanlar oynuyorlar. “hiç gittin mi düğünlerine?” yok diyorum, gitmedim falan. Hâlbuki romanların içindeyim, çünkü ben de romanım ama.(Kız, 15, Lise Öğrencisi)

Mevsimlik tarım işçiliğine gittiğimde çocuklarımı nereye bırakacağım, yanımda götüreceğim. Ben dedim ki, siz bu adamı alın düzgün bir işe katın, bu adam çalışırsa ekonomik anlamda düzelecek mi, düzelecek... Yeni arkadaşlar edinecek mi, edinecek. Çocukları istese de istemese de okula gidecek mi, gidecek. 5 yıl sonra bu adamın farklı bir hayatı olacak mı olacak. En

azından bizim gelecek nesilden ümidimiz olacak mı olacak. Ama şimdi bizim gelecekte ümidimiz yok... (Erkek, 36, Ortaokul Mezun)

Şu mahallede uyuşturucu denilen hiçbir şey yoktu. En büyük içkimiz rakıydı biraydı. O da düğünden düğüneydi. Bizim bu saymış olduğumuz meslekler bittikten sonra gençlerimiz tabla etmeye, hurdacılık yapmaya başladılar. Hurdacılık yaparken baronlar diyelim artık, çocuğa diyor ki : “ Gel lan buraya, kaç lira alıyorsun aksama kadar? 20 TL 30 TL gel buraya şu 100 TL’yi al şu evrakı şu kutuyu ver .” Bu sefer Allah Allah ben 20 lira alacağıma 100 lira alacam, bu çocuk bir götürüyor 100 lira alıyor mu? Bu sefer hoşuna gidiyor. o ona o ona derken bu sefer torbacılık başlıyor. Lan bir de tadına bakım diyor. Tadına bakınca da çıkamıyor. Tamamı hep işsizliğe dayanıyor. Bizde böyle bir şey yoktu. En son iki tane üç tane uzun yıl ceza aldılar (Erkek, 55, İlkokul Mezun)

Çingene demek yani şimdi romanlara aşağılık bir şey görüyorlardı onlara diyorlardı, roman Çingene işte. Öyle diyorlar. Yani demircisine de kalaycısına da hepsi Çingene. Yani kısaltılmışı Çingene diyorlar. Ama biz Çingene değiliz ki biz alınımızın teriyle çalışan insanlarız. Şurda gördüğün beş bin kişinin alayı da hurdaya gidiyor. (Erkek, 53, İlkokul Terk)

Bu önyargıları sürdüren kaynaklar arasında resmi kurumların yayınlarında yer alan “Çingene” tanımı önemli bir rol oynamaktadır. Aksu’nun resmi kurumlarla verdiği yıllar süren inatçı mücadeleler sonucu değiştirilmesini başarabildiği Milli Eğitim Bakanlığı’nın yayınladığı Türk Ansiklopedisi ile İslam Ansiklopedisi’nde “Çingeneler”, “pis, ilkel, eğitimsiz, sosyal yaşamları düşük ve buçuk millet olarak tanıtılmış; cellâtlık, çengilik, dilencilik yaptıkları; hayvan ve çocuk çalıp sattıkları; genç karılarına ve kızlarına gizli fuhuş yaptırdıkları için takibata uğradıkları” yazılmıştır (Aksu, 2003: 94). 1945 basımlı İslam Ansiklopedisi ile 1964 basımlı Türk Ansiklopedisi’nde yapılan bu tanımlama, uzun ve meşakkatli uğraşlar sonucu ancak 22 Ocak 2003 tarihinde değiştirilebilmiştir (Aksu, 2003: 75). Elbette bu tarihler arasında kaç kuşağın bu “bilimsel” tanımla yetişmiş olup Roman halkına karşı tutum alışlarını nasıl biçimlendirdiği de, Romanların bugün halen uğradıkları ayrımcı tutum ve içinde yaşadıkları yoksulluktan ve tecrit edilmişlikten aldıkları pay ile değerlendirilebilir.

Bunun yanında, güncel TDK Sözlüğü’nde halen “Çingene” adı aşağılayıcı ve dışlayıcı tanımına devam etmektedir. Sözlüğe göre “Çingene, genellikle argo konuşan, falcılık yapan, yaban otları satan, kimi kez de çalgıcılık yapan, seyrek görülen bir tip” ve diğer bir tanım, “Kötü kılıklı, esmer kadın tipi” (TDK, 2017) biçiminde yer almaktadır.

Annem babam kalaycıydı, 13 yaşında ben de kalaycılığa başladım, 10 sene oldu bırakalı. Bize karşı önyargının nedeni ne devletimiz ne hükümetimiz. Osmanlı’dan kaldı işte, bizim eski Romanlar atlarla dolaşırlardı, kalaycılık yaparlardı, demircilik yaparlardı. Ondan sonra n’olduysa bilmiyorum, Romanlar bir şey yapamaz, örgütlenemez falan filan dediler. Bizi casus ilan ettiler. Şu anda düşünün, bizde kaşıkçı derler, sepetçi derler, kalaycı derler, madenci derler. Düşünün bir tencereniz vardır, kapağı vardır, sürahisi vardır, ocağı vardır, güğümünüz vardır. Bunları yapanlar Romanlardır, sandalyesine kadar, masasına kadar. Çelik olan ne varsa icadı, biz yapmışızdır. Bir tencere varsa kapağı bizimdir. Düşünün eskiden demir ocaklar vardı, altına odun koyarlardı, o üçgeni yapan kimdir, bunları yapan Çingene Romandır. ...Şimdi cam var, plastikler var, önceden bakırdan yapılırdı, önceden hasır vardı şimdi kilimler çıktı, o hasır yapan kim kamışlardan, Romanlar. Ondan sonra halı oldu, kilim oldu, daha modern şeyler oldu,

bizim burda mesleklerimiz bitti... Mesleklerimiz sifira indi... Fabrika üretimine geçti, seri üretime... (Erkek, 50, İlkokul Mezunlu)

Romanların düşük karakterlerinin yanı sıra, bilişsel kapasitelerinin de yetersiz ve zayıf olduğu düşüncesi damgalanma biçimlerinden bir diğeridir. Romanların bu yaftalamayla en sık karşılaştıkları kurumlardan başlıcası eğitim kurumudur. Romanlar sıklıkla okulda öğretmenlerinin ve okul arkadaşlarının ayrımcı tutumlarıyla karşılaşmaktadır. Çocukların pek çok sebepten dolayı okula hazır gelmemeleri sonucu akademik performanslarındaki düşüklük, bazı öğretmenler tarafından bilişsel eksiklik olarak değerlendirilmektedir. Eğitim kurumundaki bu algı, Romanların toplumsal hareketlilik olasılığını neredeyse sifira indirmekte; çocukların geleneksel aile mesleklerini sürdürmelerini kural haline dönüştürmektedir. Bu meslekler de modern toplumsal yapı içerisinde ya tümüyle ortada kalkmış ya da başka biçimlere evrilmiştir. Mesleklerin akıbeti, Romanları çok daha zor toplumsal koşullar içine itmiştir. Alan bulguları da göstermektedir ki bu mesleklerin erimesi, katı atık toplayıcılığı, hurda ayıklama, gündelikçilik gibi hayatlarını idame ettirmelerine el vermeyen işlere yönelmelerine yol açmıştır. Görülmektedir ki okula devam ve mezuniyet bilişsel bir eksikliğin sonucu olarak değil; damgalanmanın ve ekonomik eşitsizliğin yarattığı sosyolojik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.4. Özden kirli oldukları için lağımçılık ve kanalizasyon işlerinde çalışmaları, gündelikçilik yapmaları manidardır.

“Biz özet insanlarız yaşam olarak.

Bir şeyimiz yok yani...”

(Erkek, 37, Okur-Yazar)

Romanlara ilişkin en önemli dışlayıcı pratiklerden biri de bir etnik gruba yani Roman olmalarına yönelik yapılan ayrımcı tutumlardır. Bu ayrımcı tutumlar arasında Romanların kötülüğünü istemek, onlara ilişkin yok etme isteğine varan bir yadsıma, Romanların özden kötü olduklarını savunma; bu tür tutumlarla simetrik olarak Romanlardan iğrenme, Romanları aşağılayarak değersiz kılma ve onlara hakaret ederek kendini temize çıkarma gibi fiiller bulunmaktadır (Ataman, 2012: 56). Elde edilen veriler bu nefret söyleminin ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır:

Mesela hırsız diye kullanılıyor adımız konuşma tarzımız yok diye ... (Kadın, 17, Lise Öğrencisi)

Merdiven işine gidiyor yıkamaya sana bir şey desem yani gülersin. 5 liraya merdiven yıkıyor, yani böyle bir durumda yaşıyorlar. İşte bunlar günlük iş bizimkiler. Düzenli gelirimiz yok. Normal işler işte hurdacılığa gidiyorlar Kâğıt toplamaya gidiyorlar. Kâğıt toplayıp geliyorlar. Biri yapmazsa biri yapıyor. Çok küçük görüyorlar bizleri. Biri dışlamazsa biri dışlıyor. Bir ağız bükür gibi, bir konuşma istememe gibi, böyle şeyler oluyor. Biz özet insanlarız, yaşam olarak. Bir şeyimiz yok yani. (Erkek, 37, Okur-Yazar)

Hastanede sıra aldık bekliyoruz, oradan bir bayan ayakta bekliyordu, ben ona yer verdim ve bana ve hanımına dedi ki “ben Çingenelerin yanına oturmam. Ben de ona dedim sen nerden biliyorsun benim Çingene olduğumu. Anında ben şive mi değiştirdim. Ona sordum dedi, “şalvar giyiyorsun” . Ben de ona dedim sen o şalvara kurban ol be dedim ona. (Kadın, 55, Okumaz-Yazmaz)

Dünyanın en bulaşık işlerini biz yapıyoruz. (Erkek, 34, İlkokul Terk)

Çok büyük para bulsam da ameliyat olsam yüzümü komple beyaza yaptırısam. Şey gibi neydi onun ismi “Maykıl Ceksın” gibi. Aptal diyorlar ne romanı ya. Aptal mahallesi diyor, bunlar Çingene diyor. Roman demiyorlar ki Çingene diyorlar. (Erkek ,53, İlkokul 2 Terk)

Biz dilenmedik, biz alın terimizi yedik. biz dilenenlere elekçi, tavuk hırsız diyoruz, bizim kökümüz maacı... (Kadın, 68, Okumaz-Yazmaz)

Çingene açılımına bakarsanız, pis kokmuş, yıkanmayan, pis yerlerde dolaşan...(Erkek, 50, İlkokul Mezunu)

Çöp topluyorum hep boşandığımdan beri, gençliğimde ev işlerine gidiyordum. Ama şimdi gençleri tercih ediyorlar, başka işte çalışmıyorum. Mahallede en çok yapılan iş; çöp toplama işi. Herhangi bir eğitim almadım çöp toplamanın eğitimi mi olur? (Erkek, 45, İlkokul Terk)

Romanların kuşaklar boyunca bedenlerine sinen bir kirlilik yaftalaması bulunmaktadır. Lağımçılık, kanalizasyon, gündelikçilik vb. diğer temizlik işlerinde Romanların bu kadar sıklıkla yer almasında ikili bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkide neden-sonuç bağının müphem ve girift olduğu görülebilmektedir. Nitekim Romanların bu “pis” işlerde çalışmalarının onların karakterlerinden ve kültürlerinden kaynaklandığı için hak edilen ve meşru bir durum olduğu ön kabulü bulunmaktadır. Romanlar kirli oldukları için kirli işlerde çalışmaktadırlar hükmü ortaya konulmuştur. Diğer taraftan, toplumsal hareketlilik imkânlarından kuşaklar boyunca mahrum kalan Romanların, bu “piş” işlerde iş bulmaları, onların bu hayatta paylarına düşen dramatik bir zorunluluktur. Lağımçılık ve kanalizasyon gibi işler Romanların toplumsal yapı içerisindeki konumlarını da ortaya koymaktadır. En altta olmanın bir nevi tezahürü olduğu görülebilmektedir.

Sonuç

Romanların toplumsal yaşamda damgalanmışlıklarının ve ayrımcılığa uğramalarının farklı boyutları bulunmaktadır. Eğitim kurumundan dışlanma, mekânsal izolasyon, nefret suçları, sosyal güvencesizlik, sağlık imkanlarından yoksunluk vb. boyutlarıyla ayrımcılığa uğrayan Romanların mesleki olarak da ciddi bir damgalanmaya maruz kaldıkları görülmektedir. Neredeyse mesleğin adıyla Roman kimliğinin birebir örtüştüğü sosyolojik bir olguya rastlamaktayız. Örneğin, kalaycılık, elekçilik, sepetçilik şüphe götürmez bir biçimde Roman kimliğine çağrışım yapmaktadır.

Bu çalışmada, mesleki damgalanmanın dört farklı boyutu ele alınmıştır. Bu boyutların tümü kuşaklar boyunca getirilen “öze” ilişkin damgalanmanın işaretlerini taşımaktadır. Bunlardan ilki şehvet düşkünlüklerinin düşük meşrepli işler yapmalarına yol açtığı görüşüdür. Yüz yıllardır kendilerini ifade gücünden yoksun kalmış bir etnik kimlik özelliği göstermeleri, Romanları ayrımcılıklara karşı savunmasız bırakmıştır. Verilerin ortaya koyduğu gibi, düşük getiri ve emek yoğun işlerde çalışan Romanların ötekileştirici gözden kaçamadıkları görülmektedir. Bu göz Romanları günah keçisi olarak, kendilerini “ev sahibi” olarak ilan etmekte ve temize çıkarma çabası içine girmektedir. İkinci tür damgalanmaya göre, Romanların hayatlarında sorumluluk alamadıkları, eğlence düşkünlü oldukları; bunun da yaptıkları meslekle, yani “çalıcılık”la örtüştüğüne dair bir önyargı bulunmaktadır. Ancak piyasaya ve alan verilerine baktığımızda; güvencesiz ve kayıtsız çalışan, hayatını insani ölçülerde sürdürebileceği maddi koşullardan

mahrum bırakılan Romanların “eğlence düşkünü” olarak yaftalanmasının ayrımcı bakış açısının sonuçlarından biri olduğu görülmektedir. Diğer bir boyut ise Romanları genetik olarak düşük zekâ kapasitesine sahip olduklarına yönelik damgalayıcı söylemdir. Romanların yaşadıkları ağır yoksulluk ve sefalet erken yaşta eğitim kurumlarından kopmalarına neden olmaktadır. Bu yaşam koşulları dikkate alınmadan Romanların bilişsel kapasite zayıflığı ve davranışsal yoksulluk ile damgalamak sosyal bilimlerin en önemli kavramlarından biri olan “şartlarda eşitlik” (Turner, 1997) ilkesini göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Son kategori uyarınca, Romanların özden kirliliği ile buna uygun olarak yaptıkları işler arasında kaçınılmaz bir bağıntı kurulmaktadır. Böylece var olan eşitsiz bölüşüm ilişkilerinin üzeri örtülerek, Romanların içinde buldukları durumu hak ettikleri sonucuna erişilmektedir. Romanların bedensel kirliliğinin yaptıkları mesleği “meşru” kıldığı söylemi, Romanları adeta 21. Yüzyılın “dokunulmazları” haline getirmektedir.

Kaynakça

- Aksu M. (2003). Türkiye’de Çingene olmak. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Altınöz, İ. (2015). Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çingener/ Romanlar. Hamza Ateş (Ed.) Tarihten günümüze Türkiye’de Romanlar (s.21-32). Bursa: Star Matbaacılık.
- Altınöz, İ. (2013). Osmanlı toplumunda Çingenerler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Asseo, H. (2007). Çingenerler- bir Avrupa yazgısı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ataman, H. (2012). Nefret suçlarını farklı yaklaşımlar çerçevesinden ele almak: etik, sosyo-politik ve bir insan hakları problemi olarak nefret suçları. Yasemin İnceoğlu (Der.) Nefret söylemi ve/veya nefret suçları (s.47-80). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çubukçu, S. (2011). Mekânın izdüşümünde toplumsal cinsiyet: Sulukule Mahallesi ve Romanlar, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 44, 83-166.
- Foletier, F.V. (1984). The world their homeland. The Unesco Courier, October 1984, 5-7.
- Fonseca, İ. (2002) Beni ayakta gömün/Çingenerler ve yolculukları. Özlem İlyas (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Koçu, R. E. (1971). Tarihimizde garip vakalar. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Kurşun, G. ve Cengiz, O.K. (2013). 70 soruda Roman hakları. Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği.
- Marsh A. (2008) Etnisite ve Kimlik: Çingenerlerin Kökeni. E. Uzpeder ve S.Gökçen (der.). Biz Buradayız: Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi (s. 19-28). İstanbul: Mart Matbaacılık.
- Marsh, A. ve Danka A. (2008). Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenerlerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri. E. Uzpeder ve S.Gökçen (der.). Biz Buradayız: Türkiye’de Romanlar, Ayrımcı Uygulamalar ve Hak Mücadelesi (s. 53-108). İstanbul: Mart Matbaacılık.
- Maurishiakova, E. ve Popov, V. (2006). Osmanlı imparatorluğu’nda Çingenerler. İstanbul: Homer Kitabevi.

Surdu, M. ve Kovats, M. (2015). Roma identity as an expert-political construction. *Social Inclusion*, 3(5), 5–18.

TDK(2017).Çingene maddesi.

www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.593a76ca16bb00.56800055 adresinden erişildi. (ET: 09.06.2017).

Turner, B. (1997). Eşitlik. Bahadır Sina Şener (Çev.), Ankara: Dost Kitabevi.

Wacquant, L.(2012). Kent paryaları: ileri marjinalliğin karşılaştırmalı sosyolojisi. Mehmet Doğan (Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.

TÜRKİYE’DE BÜROKRASİNİN GÜCÜNÜN KIRILMA NOKTALARINDAN BİRİ: BAKAN YARDIMCILIĞI

Araş. Gör. Çiğdem PANK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü

Öz

Bakan yardımcılığı, bakana bağlı olarak faaliyet yürüten, bakanla müsteşar arasında bir konumda yer alan bürokratik ve siyasi bir makamdır. Bakan yardımcılığı Almanya, Finlandiya, ABD, İngiltere, Fransa gibi dünyanın birçok ülkesinde uygulanmaktadır. Türkiye’de bakan yardımcılığı uygulamasına, 2011 yılında 643 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile birlikte geçilmiştir. Türkiye daha çok Almanya ve Finlandiya modeline benzeyen bakan yardımcılığını benimsemiştir. Türkiye’de bakan yardımcılığı, bürokrasinin gücünün kırılma noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada öncelikli olarak, bakan yardımcılığının farklı ülkelerdeki uygulamaları kısaca değerlendirme konusu yapılacaktır. Ardından, Türkiye’de bakan yardımcılığı uygulamasının ortaya çıkardığı durumlar ele alınacaktır. Çalışmanın son kısmında ise, bakan yardımcılığının müsteşarın konumunu nasıl etkilediği ve bunun sonuçlarının sisteme nasıl yansıdığı tartışma konusu yapılacaktır. Bu bağlamda, bakan yardımcılığının Türkiye’de bürokrasinin gücünün kırılma noktalarından birini oluşturmasının nedenleri açıklanacaktır. Bu çalışma, bakan yardımcılığının sisteme etkisini ele alarak ulaştığı sonuçlarla Türk bürokrasisi literatürüne katkı yapmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bakan Yardımcısı, Türk bürokrasisi, Müsteşar

ONE OF THE BREAKING POINTS OF POWER OF BUREAUCRACY IN TURKEY: DEPUTY MINISTER

Abstract

The deputy minister is a bureaucratic and political authority, which is in a position between the minister and the undersecretary, which operates in accordance with the minister. The deputy minister is applied in many countries of the world such as Germany, Finland, USA, UK, France. The deputy minister in Turkey has been passed along with the Decree Law No. 643 in 2011. Turkey has adopted a deputy minister similar to Germany and Finland. The deputy minister in Turkey is regarded as one of the break points of the power of the bureaucracy. In this study, firstly, the evaluation of the applications of the deputy ministers in different countries will be briefly discussed. Then, the cases in which the deputy minister application in Turkey emerges will be discussed. In the final part of the work, a discussion will be held on how the deputy minister affects the position of the undersecretary and how his results are reflected in the system. In this context, the reasons why the deputy minister is one of the break points of the bureaucracy in Turkey will be explained. This study aims to contribute to the literature of

Turkish bureaucracy with the conclusions reached by considering the effect of the deputy minister on the system.

Keywords: Deputy Minister, Turkish Bureaucracy, Undersecretary

Giriş

Bakan yardımcılığı bakana bağlı olarak faaliyet gösteren, birçok ülkede uygulanan ve uzun süre tartışılmış zaman zaman bürokratik zaman zaman da siyasi yönü olan bir makamdır.

Türkiye’de bakan yardımcılığı uygulamasına 2011 yılında «643 sayılı Kanun Hükmünde Kararname» ile birlikte geçilmiştir. Türkiye daha çok Almanya modeline benzeyen bakan yardımcılığını benimsemiştir. Bakan yardımcılığı, 3046 sayılı Kanun’un 21. maddesinde düzenlenmiştir. Milli Savunma Bakanlığı da dâhil olmak üzere, Türkiye’deki 21 bakanlık için bir bakan yardımcılığı öngörülmüştür. Müsterek kararname ile atanmaktadır.

Türkiye’de bakan yardımcılığı, bürokrasinin gücünün kırılma noktalarından biri olarak kabul edilmektedir. Müsteşarın üzerinde bir makamdır. 657 sayılı «Devlet Memurları Kanunu’nda» istisnai memurluğa dâhil edilmiştir. Ama işlevi, hem siyasi hem de idaridir. Bürokraside bir memur atandığında, 657 sayılı kanunda belirtilen şartlar ortaya çıkmadıkça hizmetten atılamamaktadır. Ama bakan yardımcılarının görev süresi hükümetin görev süresiyle sınırlıdır. Siyasi uyumun şart olmasından dolayı böyle bir düzenlemeye gidilmiştir. Hükümetin görev süresi dolmadan da görevden alınabilir.

Çalışmanın amacı, Türkiye’de bakan yardımcılığı statüsünün, bürokrasinin gücünün kırılma noktalarından birini oluşturmasının nedenlerini açıklamak ve «16 Nisan 2017 Referandumu» ile kabul edilen yeni anayasa değişikliğine göre nasıl bir konumda olacağı hakkında değerlendirmelerde bulunup bu alana katkı sağlamaktır.

Çalışmada öncelikli olarak, bakan yardımcılığının farklı ülkelerdeki uygulamaları kısaca değerlendirilmektedir. Ardından, Türkiye’de bakan yardımcılığı uygulamasının ortaya çıkardığı durumlar ele alınmakta ve müsteşar ile bakan yardımcısının konumu ile ilgili tartışmalara değinilmektedir. Son olarak da, yeni anayasa değişikliğinden bakan yardımcılığının nasıl etkileneceği üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır.

1. Farklı Ülkelerde Bakan Yardımcılığı Uygulamaları

Bakan yardımcılığını uygulayan başlıca ülkeler; İngiltere, Almanya, Avusturya, Yunanistan, Hollanda, Fransa, İsveç ve ABD’dir.

Bakan yardımcılığı makamının, özellikle koalisyon hükümetlerinde, kabinede aritmetik denklığı sağlamak, büyük bakanlıkların faaliyet alanlarının ve ana birimlerinin kabine bakanı altında birden fazla bakan yardımcısının sorumluluğunda paylaşılması, parlamento ve bakanlık ilişkilerinin sıklaştırılması, parlamentonun bir denetim aracı olarak kullanılması, siyasetçi yetiştirme okulu, parti içi dengelerin gözetilmesi gibi amaçlarla kullanılabildiği belirtilmektedir (Tataroğlu, 2016: 526).

1.1. İngiltere

Bakan yardımcılarının çoğu parlamenter devlet sekreteridir (Parliamentary undersecretary). Küçük yapıli bakanlıklarda bir, büyük bakanlıklarda ise birden fazla olabilir. Bakan yardımcılarının bir kısmı da devlet bakanıdır (minister of state). Kıdemsiz bakanlardan (junior

minister) daha güçlü ve deneyimli olan bu bakan yardımcılarını, bakanlığın bir veya birkaç biriminin sorumluluğunu üstlenir; kabine bakanlarına karmaşık ve yanıtıcı işlerin ele alınması konusunda destek sağlarlar (Civilservant, 2012:1).

İngiltere’de parlamenter devlet sekreterleri beş ana görevi yerine getirirler (Tataroğlu, 2016: 527):

- 1- Bakanların sosyal sorumluluklarını resmi olarak üstlenmek.
- 2- Bakanlık teşkilatı ile üst makamlar olan, bakan, bakanlar kurulu, Lordlar ve Avam Kamaraları arasındaki iletişimi sağlamak.
- 3-Bakanın talebi üzerine parlamentoda soru önermelerini yanıtlamak, açılış, kapanış konuşmalarını yapmak.
- 4- Bakanlık bünyesindeki belirli görev ve birimlerin yönetimini üstlenmek.
- 5- Bakanlara siyasi danışmanlık yapmak.

İngiltere’de bakan yardımcılarının asli görevleri bakanlık faaliyetleri hakkında, buldukları parlamento kanadına açıklamalarda bulunmak ve bakanlıkla parlamento arasındaki ilişkileri yönetmekle başlamıştır. Zaman içinde gittikçe daha fazla bakanlık işleriyle meşgul olmaya başlamışlardır (Tataroğlu, 2016: 527).

1.2. Almanya

Almanya’da bakan yardımcılığı, «devlet sekreteri» olarak anılmaktadır. 1967 yılından beri uygulanmaktadır. Bakanlık bürokrasisinin yönetilmesine imkân sağlar. Ayrıca karar alma süreçlerini hızlandırmaktadır.

Almanya’da 1848’den itibaren var olan devlet sekreterliği (staatssekretær), atanmış memurlardan oluşur ve Türkiye’deki bakan müsteşarlığına benzer bir makamdır. Devlet sekreterliği siyasi memuriyet olarak tanımlanmıştır. Bakanlığın idari amiri olmalarına rağmen, iktidarlar tarafından siyasi bağlılıklarına göre, uyumlu çalışabilecekleri bürokratlar arasından atanırlar, görev süreleri iktidar süresiyle sınırlıdır. Gerek görüldüğünde “tam maaşlı geçici emeklilik” uygulamasıyla görevden alınabilirler. Geçici emeklilik genellikle hükümet veya bakan değişikliklerinde söz konusu olur. Ancak bu erken ve ömür boyu sürmesi mümkün olan emeklilik uygulaması vergi mükellefleri tarafından eleştiriyeye uğramaktadır (Tataroğlu, 2016: 528).

Almanya’da Parlamenter devlet sekreterliği olarak anılan bakan yardımcılığının uygulanması şu gerekçelere dayandırılmaktadır (Tataroğlu, 2016: 528-529):

- Hükümet yapısının ve yürütme faaliyetlerinin gittikçe karmaşıklaşması,
- Karar alma süreçlerinin çabuklaştırılması
- Toplumsal gelişme sonucu yönetilmesi gereken sorunların ve süreçlerin gittikçe sofistikeleşmesiyle yeni yönetim uygulamalarına ihtiyaç duyulması,
- Koalisyon hükümetlerinde kontrol sağlamak (bakan ve bakan yardımcılarının farklı partilerden atanması),
- Bakanların temsili görevlerine ve randevularına daha fazla zaman ayırabilmesi,
- Bakanlık müsteşarlarının klasik görevleri olan bakanlık bürokrasisinin yönetilmesine imkân sağlamak ve
- Yeni sorunlar karşısında geleneksel karar alma geliştirmektir.

1.3. Avusturya

Avusturya’da bakan yardımcılığına benzer «Devlet Sekreterliği» uygulaması Anayasal zemine sahiptir. Bakanın kendisine verdiği görevleri yerine getirir ve parlamentoda bakanı temsil eder.

Her bakanlığa devlet sekreteri atanma zorunluluğu yoktur. Başbakanlık, Maliye, İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarında görev yapan dört devlet sekreteri vardır (Tataroğlu, 2016: 529).

Devlet sekreterliği görevi parlamento üyeliği ile bağdaşmaz. Devlet sekreterliğine seçilen parlamenterin yerine aynı partiden yedek üye atanır. Görevi biten parlamenter geri dönmek istediğinde yedek üye yerini asil parlamenter üyeye bırakır (Avusturya Anayasası, Md. 56/2,3).

1.4. Yunanistan

Yunanistan'da bakan yardımcısı, bakanın önerisi üzerine başbakan tarafından verilen yetkileri kullanır. Bakanlar ve bakan yardımcısı genel hükümet politikalarından birlikte sorumludur. Ayrıca her iki taraf, bakanlıktaki kusur ve yetersizliklerinden de sorumludur. Hükümetin görevinin sona ermesiyle birlikte bakan yardımcısının görevi de sona erer (Tataroğlu, 2016: 530).

Yunanistan'da hükümet başbakan, bakanlar, devlet bakanları (teşkilatsız bakanlık) ve bakan yardımcısından (Alternate Minister veya deputy minister) oluşur. Hâlihazırda 18 hizmet bakanlığı yanında 20 bakan yardımcısı görev almaktadır. Bakan yardımcısı, bakanlar kurulunun asil üyeleri değildir; toplantılara katılamaz ve oy kullanamazlar. Ancak ilgili konularda toplantılara davet edilebilir ve görüşlerine başvurulabilir (Spanou, 2012:109-110). Bakanlık hiyerarşisinde siyasi memuriyet olarak tanımlanmış olan müsteşarlık, siyasi bir pozisyonudur. Bakan, bakan yardımcısı ve müsteşarlık görevlerine atanacakların parlamento üyesi olma şartlarına haiz olmaları gerekir (Yunanistan Anayasası Md. 81/2).

1.5. Hollanda

1946'dan itibaren görevlendirilen bakan yardımcısı başbakanın önerisi üzerine Kraliyet kararnamesiyle atanırlar ve görevden alınırlar. Bakanın gerekli gördüğü hallerde talimatlarıyla sınırlı kalmak şartıyla bakan yardımcısına vekâlet yetkisi verebilir (Hollanda Anayasası Md.46). Kabineye ancak bakanın yokluğunda oy hakkı olmaksızın katılabilirler (Yong ve Hazell, 2011: 52).

Hollanda'da parlamento üyeleri, istifa etmedikçe bakan veya bakan yardımcısı olamamaktadır. 1946 yılından itibaren bakan yardımcısı görevlendirilmektedir. Bu ülkede bakan yardımcısı, kabineye ancak bakanın olmadığı durumlarda katılabilmektedir. Oy hakları bulunmamaktadır (Tataroğlu, 2016: 530).

1.6. Fransa

Fransa'da bakanlar ve bakan yardımcısı parlamento dışından atanabilmektedir. Bakan yardımcılığı, parlamento üyeliğiyle bağdaşmaz. Bakan yardımcısı, bakanlıkların faaliyet alanlarında veya belirli birimlerinde bakana destek sağlarlar (Tataroğlu, 2016: 531).

Fransa'da bakanlar kurulu üç katmanlı bir yapıya sahiptir.

1- En üst düzey hükümet üyeleri bakanlardır.

2-Bakan yardımcısı (Ministres delegues), bakanlıkların faaliyet alanları veya belirli birimlerinde bakana destek sağlarlar.

3- Devlet bakanları (Ministres d'Etat), bakanlara daha az önemli konularda destek sağlarlar ve bakanlar kurulunda bakanlıkla ilgili konuları yanıtlamak veya savunmak amacıyla katılırlar. Bakan yardımcısı ve devlet bakanları bakanlık teşkilatı içerisinde belirli bir politika veya konu ile sorumludur (Yong ve Hazell, 2011:59).

1.7. İsveç

İsveç politikasının en önemli özelliği istikrarıdır. 1945'den günümüze 66 yılın 56 yılında Sosyal Demokratlar iktidar olmuştur (Back, H. Vd, 2009:159). İsveç'te bakan yardımcısı bakanlar kurulu üyesi değildir. Genellikle başarılı ve parti ile iyi ilişkileri olan idareciler bakan

yardımcılığı görevine getirilmektedir. Bakanın verdiği görevleri yapmakla ve parlamento ile ilişkilerde bakana yardımcı olmakla sorumludur (Tataroğlu, 2016: 531).

1.8. Amerika Birleşik Devletleri

ABD’de bakan yardımcılarını Başkan tarafından atanmakta ve Senato tarafından onaylanmaktadır. Yalnızca Dışişleri bakan yardımcılarını Dışişleri Bakanı atamaktadır. Amerikan sisteminde, bakanlık makamı boşaldığında, bakan yardımcısı yeni bakan atanana kadar bakanlık görevini vekâleten yürütmektedir (Neale, 2004:23).

Farklı ülke uygulamalarından hareketle, bakan yardımcılığının bazı ortak özelliklerini tespit etmek mümkündür (Tataroğlu, 2016: 533):

- Bakan yardımcılarını parlamento içinden veya parlamento dışından atanabilmektedir.
- Bakanlık ile parlamento arasındaki ilişkilerde etkilidir.
- Koalisyon hükümetlerinin sık olduğu ülkelerde koalisyon partilerinin birbirlerini denetleme aracı olarak kullandıkları bir makamdır.
- Büyük bakanlıklarda faaliyetlerin paylaşımı noktasında işlerin kolaylaşmasını sağlamaktadır.
- Bakanlık bürokrasisinin hükümetle daha uyumlu çalışmasını sağlamaktadır.

2. Türkiye’de Bakan Yardımcılığı Uygulaması

Türkiye’de bakanlıkların kabine içindeki dağılımı konusunda tartışmalar hükümetlerin kurulma dönemlerinde alevlenmekte, bakanlıkların sayısı konusunda uzlaşma sağlanmadığında yeni bakanlık kurma, bakanlık birleştirme ya da ayırma talepleri gündeme getirilmektedir. Bu taleplerin kaynağı kimi zaman siyasi tikanıklıkları aşmak kimi zaman da yürütülmesi hedeflenen siyasetin bakanlık düzeyinde denetimini sağlamak olmuştur. Temel hizmet bakanlıkları dışında gerçekleşen bu hareketlilik daha çok birbiri içerisinden türeyen bakanlıklar şeklinde belirmektedir. Devletin ekonomiyi yönetme tarzındaki değişikliklere paralel olarak kurulan Ekonomi, Ticaret, Gümrük, Sanayi gibi bir biri içerisinden türeyen bakanlıklar devletin ekonomi politikasında benimsedikleri kalkınma modeline göre önem kazanmış ya da önem kaybetmişlerdir. Hükümetler, bakanlık oluşturarak ya da ortadan kaldırarak denge politikası izlemek yerine zaman zaman zaman zaman siyasi tikanıkların giderilmesinde ara çözüm yolları olarak klasik bakanlık yapısı dışındaki mekanizmalara da başvurmuşlardır. Kuruluş amaçları hükümete kurmay destek sağlamak olsa da devlet bakanı, siyasi müsteşarlık, bakan yardımcısı gibi kurumlar reel siyasette icracı hale gelerek bir hizmet bakanlığının yönetiminden sorumlu olamayanlar için yaratılmış makamlar olarak eleştirilere hedef olmuşlardır (Dik, 2013: 122).

Bakan yardımcılığını ihdas eden, 643 sayılı KHK ile 3046 sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanuna eklenen 21/A maddesi aşağıdaki şekildedir:

“Bakana (Millî Savunma Bakanı dâhil) bağlı olarak Bakana ve Bakanlığa verilen görevlerin yerine getirilmesinde Bakana yardımcı olmak üzere Bakan Yardımcısı atanabilir. Bakan Yardımcıları bu görevlerin yerine getirilmesinden Bakana karşı sorumludur.

Bakan Yardımcıları Hükümetin görev süresiyle sınırlı olarak görev yapar; Hükümetin görevi sona erdiğinde, Bakan Yardımcılarının görevi de sona erer. Bakan Yardımcıları gerektiğinde Hükümetin görev süresi dolmadan da görevden alınabilir.

Bakan Yardımcılarına en yüksek Devlet memuruna mali haklar kapsamında yapılan ödemelerin yüzde yüz ellisi oranında aynı usul ve esaslar çerçevesinde aylık ücret ödenir.”

Bakan yardımcılığı bir siyasi pozisyon olarak her bakanlık için bir adet ihdas edilmiştir (643 sayılı KHK (1) Sayılı Liste). Bakanlık hiyerarşisindeki yeri bakan ile müsteşar arasındadır. Nitekim 643 sayılı KHK ile 2451 sayılı “Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usulüne İlişkin Kanun”un müşterek kararla atama yapılacak unvanları gösteren 2 sayılı cetvele, “müsteşar ve yardımcıları” ibaresinden önce gelmek üzere “bakan yardımcıları” ibaresi eklenmiştir (Tataroğlu, 2016: 536).

Bakan yardımcılığının mevzuattaki düzenleniş tarzına ve uygulanmasına genel olarak bakıldığında, temel misyonunun bakanlık görev ve yetkilerinden siyasi olanların bakan yardımcıları bakımından daha öncelikli olduğu belirtilmektedir. Bakan yardımcılarının ancak gereklilik ve zorunluluk durumlarında idari görev ve yetkileri de kullanabilmelerinin imkânını tanıyan bir yasal düzenleme yapıldığı belirtilmektedir. Bakan yardımcılığının ihdasından günümüze kadarki uygulanmasına ve geçmişteki tartışmalara bakıldığında, bakan yardımcılığını gerektiren temel gerekçelerin TBMM ile bakanlık arasındaki koordinasyonun sağlanmasında aracılık misyonu, bakanların toplumla iletişiminin sağlanması ve siyasi teşkilatla uyum içinde çalışmasını temin etme misyonu, gelecek hükümetler için tecrübe sahibi bakan yetiştirme gibi durumları olduğunu belirtmenin mümkün olacağı vurgulanmaktadır. Bakan yardımcılığı statüsü için bu amaçların gerçekleştirilmesine yönelik 643 sayılı KHK ile düzenlenen statünün tercih edilmesinin belki de en önemli sebepleri arasında siyasi müsteşarlık tecrübelerinin olumsuz sonuçlarından kaçınılmak istenmesi olabileceğine vurgu yapılmaktadır (Uyanık, 2012: 102).

Türkiye’de bakan yardımcılığı uygulamasının tarihi geçmişine bakıldığında, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Fırkasının hükümeti Meclisin, dolayısıyla Fırkanın denetimine alma arzusuyla “siyasi müsteşarlık” müessesini önermiştir. 1937 tek parti döneminde tekrar önerilen ve kısa bir süre uygulanan “siyasi müsteşarlık” müessesinin gerekçeleri arasında yönetimde etkinlik ve devletin büyümesi gibi nedenler geçse de, uygulamada bir nevi siyasi makam yaratma ve rant sağlama eğilimi olduğu söylenebilir. Nitekim uygulama, siyasi müsteşarların yetkilerini menfaat ve kayırma amacıyla istismar iddialarıyla kaldırılmıştır (Tataroğlu, 2016: 539).

Siyasi müsteşarlık, 5 Şubat 1937 tarihinde 3115 sayılı 1924 Anayasasının bazı maddelerinin değişikliğini öngören kanun ile ihdas edilmiş ama kısa süre sonra 29 Kasım 1937 tarihinde (hükümet değişiminden hemen akabinde, Celal Bayar Başbakan olduktan sonra) 3272 sayılı kanun ile kaldırılmıştır. Siyasi müsteşarlık, 3115 sayılı kanun ile 1924 Anayasasının 44. ve diğer bazı maddelerinde yapılan değişiklikler neticesinde anayasal bir kurum olarak ihdas edilmiştir (Uyanık, 2012: 103). 1937 tarihindeki siyasi müsteşarlık tecrübesinin yanında 1987 tarihinde de, herhangi yasal bir dayanağa gerek görülmeksizin, 1937 tarihli siyasi müsteşarlığa benzer şekilde, TBMM içinden siyasi yetkilerle donatılmış olan bakan yardımcılarını görevlendirilmiş, ama 1937’de olduğu gibi kısa süre sonra bu uygulamaya da son verilmiştir (Yılmaz, 2013: 35).

3046 sayılı kanunda düzenlenen bakan yardımcılığının 1937 tarihinde denenen siyasi müsteşarlıktan birçok bakımdan farklılaştığı ifade edilmektedir (Uyanık, 2013: 103-105):

1. Atama şekilleri farklıdır; siyasi müsteşarlık, aynı bakanlar gibi, Başbakan tarafından TBMM üyeleri arasından seçilerek Cumhurbaşkanı onayı ile atanmaktadır (3115 sayılı yasanın 2. maddesi). Oysa bakan yardımcılığının atanması DMK’nun 48. maddesindeki şartları taşıyan kişiler arasından ilgili Bakan, Başbakan ve Cumhurbaşkanı’nın imzasını taşıyan, 2451 sayılı Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usulüne İlişkin Kanun’un 2. maddesine göre,

müşterek kararname ile yapılmaktadır. Ayrıca bakan yardımcılarının nakil ve görevden alınmaları da aynı usule tabidir. Oysa siyasi müsteşarların nakline ilişkin herhangi bir düzenleme olmadığı gibi, görevden alınmaları yüce divana sevk yoluyla ve aksine işlem kaidesine göre söz konusu olmaktadır.

2. Bir bakanlıkta lüzumuna göre birden fazla siyasi müsteşar ataması söz konusu olabilirken (3117/3), bir bakan için sadece bir tane bakan yardımcısı olabilir (3046/21-A).

3. Siyasi müsteşarların görev ve yetkilerinin ne olacağı, Bakanların görev ve yetkilerinin belirlenme usulünde olduğu gibi, 3115 sayılı kanunun 3. maddesince mahsus kanunlar ile belirleneceği öngörülmüştür. Bakan danışmanlığının görev ve yetkileri ise ihdas edildiği 643 sayılı KHK da genel olarak belirtilmiştir, ayrıca özel bir kanuna bırakılmamıştır.

4. Siyasi müsteşarların bakanlar kurulu toplantısına katılma ve istişari nitelikte de olsa kanaat bildirme yetkisi varken (3117/4); bakan yardımcılarının ilgili bakanı vekâlet yoluyla bakanlar kurulunda temsil edemeyeceği gibi bakanın yetki ve imza devri ile bakan yardımcısına Bakanlar Kuruluna katılmak ve oy kullanmak gibi bir yetkisini devretmesi de mümkün değildir (Anayasa/113).

5. Bakanların izinli ve mazeretli olması durumunda siyasi müsteşar bakanlar kurulunun herhangi bir üyesi gibi ilgili bakana vekil olabilecektir (3115/m.4). Oysa bakan yardımcılarının bakana vekil olması veya bakana anayasa ile verilen herhangi bir yetki ve görevi kullanması mümkün değildir (Anayasa/113).

6. Siyasi müsteşarların görevlerinden dolayı, bakanlar gibi, yüce divanda yargılanması söz konusudur (3115/m.6). Oysa bakan yardımcılarının mevzuatta öngörülen herhangi bir imza yetkisi bulunmadığından kural olarak idari sorumluluğunun bulunmaması gibi yüce divana sevk sebebi olabilecek (anayasa ve yasalarca öngörülmüş olan) siyasi sorumluluğu da bulunmamaktadır.

7. Siyasi müsteşarların görevden düşme sebeplerinde biri de 3115 sayılı Kanun'un 5. maddesine göre yüce divana sevktir. Yani anılan kanuna göre siyasi müsteşarlar bakanlar gibi yüce divana sevk edilebilecekler ve yine bakanlar gibi meclis genel kurulunun yüce divana sevk kararı ile görevleri sona erecektir. Bakan yardımcılarının görevleri ise aksine işlem kuralı gereğince müşterek kararname ile veya kanunda öngörüldüğü üzere hükümetin görev süresinin sona ermesi ile birlikte sona erecektir.

8. Bakan yardımcılarının görev süresi, siyasi müsteşarlarda olduğu gibi, hükümetin görev süresi kadardır. Ancak bir bakanın görevden alınması durumunda bakan yardımcısının görev durumunun ne olacağına ilişkin kanunda herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Bu durumda, bakan yardımcısının üçlü kararname ile atanması sebebiyle, yeni gelen bakanın imzasının bulunmadığı bir bakan yardımcısı ile çalışmak isteyip Bakan Yardımcılığı Statüsünün İdare Hukuku Açısından Değerlendirilmesi istememesinin önemli bir sorun teşkil edebileceği belirtilmektedir. Bu soruna bakan yardımcısının statüsünü, 'bakanlık hiyerarşisi içindedir' şeklinde okuduğumuzda bakanın görevden ayrılması ile bakan yardımcısının görev süresi arasında herhangi bir ilişki yoktur şeklinde yaklaşabileceği ifade edilmektedir. Ama bakan yardımcısını siyasi danışman şeklinde okursak bakanın görevden ayrılması ile bakan yardımcısının da görevinin sona ereceği belirtilmektedir. Aynı sorun siyasi müsteşarlar için de potansiyel olarak geçerli idi, fakat uygulamada böyle bir sorunla karşılaşılmamıştı.

9. Siyasi müsteşarlar, şimdiki bakan yardımcılarında farklı olarak, “meclis azası arasından seçilmesi öngörülüyordu.” Dolayısıyla atanma ve personel statüleri bakımından bakan yardımcılardan çok farklı idi. Günümüzdeki ifade biçimiyle ilgili kanunlar çerçevesinde ele alındığında siyasi müsteşarların personel statüsünün bakanlar gibi diğer kamu görevlileri arasına giren memur benzeri olduğu söylenebilir.

2000’li yılların başlarından itibaren Türk bürokrasisinde, bürokrasiyle siyaset arasındaki ilişkiler değişmeye ve farklılaşmaya başlamıştır. Özellikle önceki dönemlerde, yönetim yapısında yer almayan üst kurullar, ajanslar gibi yeni kurum ve kuruluşlar yönetim yapısında hızla çoğalmış ve sivil toplum örgütleri hiç olmadığı kadar kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanması aşamasında aktif olarak rol almaya başlamışlardır (Uçman, 2015: 192).

Son dönemde bürokraside ortaya çıkan yeni uygulamalardan en dikkat çeken, bakan yardımcılığı uygulamasıdır. Bakan yardımcılığı uygulaması, bürokrasiyle siyaset arasındaki ilişki mekanizmalarının oluşturulması açısından yeni ve etkili bir uygulamadır. Bakan yardımcılığı uygulamasının yürürlüğe girmesinden sonra atanan ve Türk bürokrasisinin atanan ilk bakan yardımcısı olan kişilerin, özgeçmişleri göz önünde bulundurulduğunda, uygulamanın geleceği ve siyasetle ilişkisinin seyri ortaya çıkmaktadır (Uçman, 2015: 192).

Sonuç

Türkiye’de bakanlık teşkilatları illerde örgütlendiği için mevcut bakan yardımcısı sayısı yetersizdir. Bakanlıkların birden fazla bakan yardımcısı olmalıdır. Bakan yardımcısının görev süresi hükümetin görev süresiyle sınırlı olduğundan, yeni anayasa değişikliğinden sonra 2019 yılındaki uygulamada Cumhurbaşkanının görev süresiyle mi sınırlı olacak? Bu noktada bir belirsizlik söz konusudur. Ayrıca, yeni değişiklikte bakanın görevinin sona ermesi durumunda bakan yardımcısının da görevinin sona ereceğini söyleyebiliriz.

Yeni anayasa değişikliği ile birlikte bakan yardımcısının atanması da farklı olacaktır. Mevcut sistemde müşterek kararname ile atanmaktadır. Yeni değişiklikte Cumhurbaşkanı, bakanı doğrudan atayacağı için muhtemelen bakan yardımcısı da bu şekilde atanacaktır.

2011-2017 yılları arasında hiçbir bakan, bakan yardımcısına yetki devretmemiştir. Yani bu sürede yetki devri öngörülmemiştir. Bu da, bakan yardımcılığı makamının etkin olmadığını gösteriyor. Sadece, bakan yardımcılığı müsteşarın etkisini azalttığı için bürokrasinin kırılma noktası olarak değerlendirilmektedir.

2019 yılında Türkiye «Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne» geçtikten sonra da bakan yardımcılığı uygulaması büyük oranda devam edecektir. Muhtemelen Cumhurbaşkanı Yardımcısı için de aynı yöntem öngörülmektedir. Yeni sistemle birlikte, bakan yardımcılara bakan tarafından yetki devri olursa bakan yardımcısı daha etkin bir durumda olacaktır.

«Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi» tartışmalarında bakan yardımcılığı konusu pek gündeme gelmeyen, unutulmuş konular arasında yer almıştır. 2019 yılında uygulanacak yeni anayasa ile birlikte bakan yardımcılığının konumunun nasıl olacağı tartışılması gereken bir konudur.

Kaynakça

Avusturya

Anayasası,

<http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/04-AVUSTURYA%201-98.pdf>. (10.05.2017).

Back, H. Vd. (2009). In *Tranquil Waters: Swedish Cabinet Minister in the Postwar Era*. (Ed: Dowding, K. ve Dumont, P.). *The Selection of Ministers in Europe: Hiring and Firing*. Abingdon, Routledge.

Civilcervant. (2012). “Working with Ministers”, <http://www.civilservant.org.uk/c1.pdf>. 10.05.2017.

Dik, E. (2013). 643 Sayılı KHK ile Düzenlenen Bakan Yardımcılığı ve Hiyerarşik Örgütlenme İçerisindeki Konumu. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 68 (4), 121-145.

Hollanda Anayasası. (2002). <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/11HOLLANDA%20355-384.pdf>. (08.05.2017).

Neale, Thomas H. (2004). *Presidential and Vice Presidential Succession: Overview and Current Legislation*, Congressional Research Center, <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL31761.pdf>. (08.05.2017).

Spanou, C. (2012). “Public Administration”, About Greece. http://video.minpress.gr/wwwminpress/aboutgreece/aboutgreece_public_administration.pdf. (08.05.2017).

Uçman, H. (2015). *Türk Kamu Yönetiminde Bakan Yardımcılığı Uygulaması Üzerine İnceleme Ve Değerlendirmeler*. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 2 (3), 191-225.

Tataroğlu, M. (2016). *Hükümet Yapısında Genişleme: Bakan Yardımcılığı. Yönetim ve Ekonomi*, 23 (2), 519-544.

Uyanık, H. (2012). *Bakan Yardımcılığı Statüsünün İdare Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 15 (2), 101-114.

Yılmaz, B. (2013). *Türkiye’de Bakan Yardımcılığı Uygulamasına İlişkin Genel Bir Değerlendirme*. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 1 (1), 33-41.

Yong, B. ve HAZell, R. (2011). *Putting Goats Amongst the Wolves: Apointing Ministers from outside Parliament*. London: University Vollage London.

Yunanistan Anayasası. <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf>. (06.05.2017)

BİR EĞİTİM KURUMU OLARAK MEDRESELERİN KURUMSALLAŞMASININ VE BOZULMASININ SİYASAL NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ANALİZ

Arş. Gör. Deniz Aşkın

Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

Öz

Bu çalışmanın temel amacı medreselerin bozulmasının siyasal nedenlerine yoğunlaşmak ve eğitimin merkezileşmesi neticesinde ortaya çıkan sonuçları tartışmaktır. Bu minvalde öncelikle ilk Türk İslam devleti olan Karahanlı Devleti'nin ve ardından Selçuklularda eğitime yüklenen fonksiyonun değerlendirmesi yapılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Selçukluların kurumsallaştırdığı medrese eğitim sisteminin kültürel mirasını devraldığı düşünüldüğünde, merkezi otoritelerin dahi bir birinden etkilenmesi oldukça muhtemeldir. Bu yönüyle Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfının yetiştiği kurum olan medreselerin süreç içinde kendi asıl hedefinden uzaklaşması ve siyasetin, eğitimi merkezileşme politikasına dâhil etmek istemesi ile ortaya çıkan ve etkisi günümüzde dahi hissedilen olayların yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda bu çalışma kapsamında Osmanlı Devleti'nde medreselerin süreç içinde bozulmasının siyasal nedenlerinin bir analizi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitimin Kurumsallaşması, Medreselerin Bozulması, Eğitimin Fonksiyonu, Eğitimin Merkezileşmesi

2451

AN ANALYSIS ON THE POLITICAL REASONS OF THE INSTITUTIONALIZATION AND DECLINE OF THE MADRASAH AS AN EDUCATIONAL INSTITUTION

Abstract

The main aim of this study is to focus on the political reasons for the decline of madrasah and discuss outcomes of the consequences of the educational and political relations established. In this manner, I firstly evaluated the function which madrasah embraced during the Karahanlı State, the first Turkish-Islamic state, and Seljuk Empire. It is possible to think that the Ottoman State had been effected by the central authority of Seljuk Empire when it is considered that the Ottoman State had taken the cultural heritage of madrasah education system which was institutionalized by Seljukians. With this aspect, the madrasah where the İlmiye class had been educated deviated from its main aims within the process when it got in touch with policy. The outcome of this relationship is still perceived. In this context, in this study, I analyzed, in progress, the political reasons of decline of madrasah education system.

Keywords: Institutionalization of Education, Decline of Madrasah, Function of Education, Centralization in Education

Giriş: Karahanlı ve Selçuklu Devletlerinde Medreselerin Fonksiyonel Boyutu Üzerine

Türk İslam devletlerinin sosyal ve siyasal olarak ilerlemesinin önemli bir aracı haline gelen medreselerin farklı dönemlerde kendisine yüklenen misyon ve vizyona bağlı olarak kalitesinde değişimler meydana gelmiştir. 11.yüzyılda Bağdat'ta kurulmaya başlanan Nizamiye Medreseleri'ne kadar ona bu kültürel mirası hazırlayan İslam'ın ilk dönemlerindeki ilme vermiş olduğu büyük önem ve daha sonraları Karahanlı Devleti'nde onun kadar sistematik olmayan medreselerin hazırlanması bu eğitim kurumlarının önemli aşamalar kat etmesine imkân sağlamıştır. İslam'ın ilk yıllarında ibadet mekanları olan mescitlerde yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetleri kısa bir süre sonra Müslüman nüfusunun artması ile eğitim için farklı bir mekanın inşasını gerekli kılmıştır. Bu tür bir gelişmenin gerçekleşmesinde Uygur Budistlerin etkisinin olduğu ifade edilmekle beraber (Akyüz, 2008: 21) eğitimin daha sistematik bir yapıya kavuşturulma ihtiyacı da önemli bir etken olarak görülmektedir.

Karahanlı Devleti'nin daha önce Orta Asya İslam kentlerinde kurulan medrese eğitim sistemini "Semerkant, Buhara, Taşkent, Balasagun, Yarıkent, Kaşgar" gibi kentlere taşıması ve hükümdarların eğitime ve bilim adamlarına önem vermeleri ile ünü günümüze kadar gelen Farabi, Biruni, İbni Sina, Ahmet Yesevi, Kaşgarlı Mahmut gibi tıp, edebiyat felsefe, astronomi ve matematik gibi farklı bilimlerde dönemin uzmanlarının yetişmesi sağlanmıştır. Ancak burada gerek konumuz gerekse de medreselerin siyasi kanallar tarafından desteklenmesinin Karahanlı Devleti'nin sadece eğitime önem vermesi değildir. Karahanlı Devleti'nin farklı mekânlarda mescitler inşa etmesi onun eğitim ve öğretim giderlerine yardımcı olması politik iki temel neden dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, Karahanlı Devleti'nin İslamiyet'i kabul ederek ilk Türk-İslam devleti olmanın ona yüklemiş olduğu bir takım misyonlar ile hareket etmek istemesidir. Yönetici kesim eğitimi, Müslümanlığı yeni seçmiş Türk boylarının bu inanışlarını pekiştirmek ve onların kültürlerine işlenmiş İslam dışı inanışları bertaraf etmek istemeleri, medreselerin bu toplumlarda yayılmasının ve özellikle de devlet tarafından desteklenmesinin önemli bir nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Karahanlı Devleti'nin eğitimi yaymasının diğer önemli bir nedeni ise, Şii düşüncesine karşı resmi olarak kabul ettiği Sünni- Hanefi inancının yayılmasını ve onun kabullenmesini mümkün kılmaktır. Bu yönüyle medreseler, bir bakıma, siyasi tercihlerin pratiğe döküldüğü bir alan haline gelerek onun ile kaçınılmaz bir ilişki kurmuştur (Özkan, 2014: 20-21; Akyüz, 2008: 21-22). Bu durum Karahanlı Devleti'nin resmi dinin süreç içinde bir ideoloji haline almasına neden olmuştur. Bu gelişmelere rağmen asıl olarak medreselerin sistematik bir şekilde inşası, Büyük Selçuklu Devleti'nde Vezir Nizamülmük'ün öncülüğünü yaptığı Nizamiye Medreseleri olmuştur. Bu dönemde ilk olarak (1065) Bağdat'ta eğitim ve öğretime açılan Nizamiye Medreseleri kısa zamanda Basra, İsfahan Nişabur gibi önemli kentlere yayılarak genişlemiştir. Herkese açık olan bu eğitim kurumları burslu, parasız ve yatılı olarak öğrencilere hizmet etmekteydi. Gittikçe yayılan ya da yayılması için imkân sağlanan medreseler, Karahanlı devlet siyasetinde olduğu gibi Selçuklular'da da tebaayı tehdit eden Şiilik ve batını inançların karşılık bulmaması için bir eğitim kurumu olarak medreseler önemli derecede desteklenmiştir. Ayrıca medreselerin, öğrencilerin yatılı kalmalarına imkân vermesi ve onların yemek ihtiyaçlarının karşılanması bu merkezlerin, devletin kabul etmiş olduğu resmi dinin önemli bir propaganda merkezi haline gelmesini sağlamıştır (Sakaoğlu, 1991: 16). Bu şekilde eğitimin, siyasi kararların teorik ve pratiğinin hazırlandığı kurumlar haline gelmesi sonraları eğitim için önemli dezavantajların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Genel olarak bakıldığında Selçuklularda kurulan bu medreselerin bir sonucu olarak gelişen İslam Aydınlanması'na rağmen süreç içinde bu

kurumların siyasi kanallar veya siyasi amaçlar uğrunda kullanılması bu kurumu olumsuz etkilemiştir.

Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Siyasetin Dayanılmaz Birlikteliği

Osmanlı'nın Selçuklu Devleti'nden ve tabii ki de İslam medeniyetinden almış olduğu kültürel mirasa dayanarak ilk olarak İznik'te Orhan Gazi tarafından kurulan İznik Orhaniyesi ile eğitim ve öğretimin başladığı medreseler daha sonraları önemli gelişmelere kaynaklık eden bir kuruma evrilmiştir. Toprakların genişlemesi ile oralarda açılan yeni medreseler de yaptıkları ilmi faaliyetlere göre kendi aralarında bir derecelendirmeye gitmiştir. Bu nedenle ilk medrese olan İznik Orhaniyesi (medresesi), Bursa'nın fethinden sonra yapılan medreselerin (Yeşil Medrese, Yıldırım Medresesi) gerisinde, Bursa'dakiler ise Edirne'nin fethinden sonra orada yapılan medreselerin (Darü'l Hadis, Üç Şerefli Medreseleri) gerisinde kalmıştır. Bu durum Osmanlı'nın toprak genişliğine bağlı olmak ile beraber merkezi hükümetin bulunduğu yerin/ilin en iyi eğitim kalitesine sahip olmak gibi bir geleneğe sahip olduğunu da göstermektedir. Bu bağlamda Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesi ile beraber orada açmış olduğu Sah-ı Seman Medreseleri bulunduğu dönem için Osmanlı'nın en kaliteli eğitim kurumunu teşkil ederken, Osmanlı eğitim sistemindeki köklü bir teşkilatlanmanın da kaynağını oluşturmaktadır. (Hallaçoğlu, 1995: 135).

Fatih Sultan Mehmet, Sahn-ı Semanı kurduktan sonra eğitim kurumlarında birlik ve aşamalı bir sistem içinde çalışmalara başlanmıştır. İçlerinde Vezir-i azam Mahmud Paşa, Ali Kuşçu ve Molla Hüsrev gibi isimlerinde bulunduğu kurul, Osmanlı eğitim sistemini sistematik olarak yeniden derecelendirmişlerdir. Fakat kurulan bu yapı uzun bir süre varlığını koruyamamıştır. Özellikle 16. yüzyılın sonlarına doğru bozulmaya başlayan medrese eğitim sisteminin daha önceki kalitesini kaybetmesinde bir takım siyasi ve sosyal nedenler öne çıkmaktadır. Bu yönüyle düşünüldüğünde medreselerdeki bozulmanın diğer devlet kurumları ile paralel bir şekilde ilerlediğini ifade etmek mümkündür (İhsanoğlu, 2014: 15) Diğer Türk İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı'da da ilmiye sınıfının yetiştiği kurumlar olarak medreseler siyaset alanındaki önemli gelişmelerin zeminini hazırlamışlardır. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet gibi ilme çok büyük önem veren padişahlar eğitim ile bizzat ilgilenmiş ve eğitimin önemli bir kaliteye gelmesi için uğraş vermişlerdir. Bu yönüyle Osmanlı'da siyaset ve eğitim her zaman karşılıklı bir etkileşim içinde olmuşlardır. Özellikle Osmanlı'nın ilerleme döneminde teorik olarak dayandığı medreselerdeki gelişmelerin duraksaması ya da gerilemesi doğal olarak onun siyaset ile olan ilişkisini daha da görünür kılmıştır. Bu yönüyle eğitimin kalitesinde meydana gelen menfi gelişmeler de siyasi ve tabii ki de toplumsal bir takım huzursuzlukların meydana gelmesinde etkili olmuştur. Ancak buna rağmen medreselerin uğradığı akıbetin tek bir nedeninden ziyade bir nedenler silsilesinden ve neden-sonuçların içiçeliğinden bahsetmek daha doğru olacaktır. Bu nedenle bu durum öncelikli olarak siyasi gelişmelerin mi yoksa eğitimdeki gelişmelerin mi birbirlerini olumsuz etkilediği gibi birbiri içinde girift olan bazı problemlere odaklanmayı gerektirir. Bu bakımdan daha açık bir ifade ile medreselerdeki ilime-bilime yönelik faaliyetlerin ve siyasetteki duraksama dönemi gibi iki neden ya da sonuç olabileceği tam olarak tespit edilemeyen bir noktaya ulaşmak mümkündür. Fakat genel olarak bakıldığında, Avrupa'nın 15. yüzyılda ortaçağ karanlığından çıkarak bilimsel ve sosyal anlamda gerçekleştirmek istediği yeni gelişmeler bu toplumlarda kısa bir dönemde hem düşünsel hem de pratikte bir çok gelişmenin meydana gelmesi için uygun bir zemin hazırlamıştır. Avrupa'da meydana gelen bu tür gelişmeler haliyle daha önce teorik ve pratikteki gelişmelerde Avrupa'yı geride bırakan Osmanlı toplumunu artık geride bırakmıştır. Zaten Avrupa'nın bu denli

gelişmeler kat ettiği döneme bakıldığında Osmanlı'nın tedrici olarak medreselerdeki akli bilimleri terk ederek sadece dini ilimlere kaymasına başladığı döneme tekabül ettiğini görmek mümkündür. Osmanlı'nın 16. yüzyılın sonlarına doğru nerdeyse tamamen dâhil olduğu bu eğitim yapısı onun artık bir bakıma batıdaki gelişmelere de kayıtsız kalmasına ve kendi içinde boş ve gereksiz bir gurura kapılmasına neden olmuştur (Aydın, 2014: 324-332). Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden anlaşılacağı üzere 17. yüzyılda bile nerdeyse bütün Türklerin nazarında Batı aşağılanır ve eksik görülür (Cebeci, 2009:103). Bu durumun hem nedeni hem de neticesi olarak medreselerdeki eğitim daha önce yazılan kitapların şerhine ama özellikle de fıkıh alanına yönelmiştir. Ayrıca bu dönemde Osmanlı siyasetine bakıldığında idarede bir takım sosyal ve siyasal sorunların da ortaya çıktığı bir döneme denk gelmektedir. Padişahların kendi kardeşleri arasındaki mücadelesi ve bu nedenle öldürülme korkusu ile halktan uzaklaşması onların hem toplumsal yapıya hem de yönetime yabancılaşmasına neden oldu. Bu durumda padişahın daha çok kendisine ulaşan bilgiler ile hareket ettiğine şahit olmak mümkündür. Yönetimin içine düştüğü bu durum bir takım kişileri bundan pay çıkarmaya sevk etmiş ve devlet kurumlarında iltimasa müsait bir kapı aralamıştır (Aydın, 2014: 333). Bu durumun eğitim kurumları üzerindeki kontrolü yok edip keyfiliği ön plana çıkardığı da muhakkaktır. Padişahın yönetim konusundaki eski padişahlar ile karşılaştırıldığında sahip oldukları eksiklikler, yönetimi, etrafındaki kişilere bırakırken devlet topraklarının gittikçe azalmasına, ülkede vergilerin artmasına, irtikâbın uygulanmasına ve hatta bunun meşruluk kazanmasına neden oldu. (Hammer, 2007: 348). Zaten Osmanlı klasik yapısının bozulmaya başladığı döneme bakıldığında gerek devletin gerekse de devletin merkezden uzak yerlerde yerel güçlere vermiş olduğu bir takım yetkiler oradaki halkın dahi merkezi otoriteye olan güveninin azalmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı'nın merkezi otoritesinin güçlü olduğu süreçte, yerel güçler tarafından herhangi bir suiistimalin yapılması şiddetli bir şekilde cezalandırılırken merkezi otoritenin zayıfladığı bu dönemde tebaanın zor durumda bırakılmasına caydırıcı bir karşılık verilememiştir. Devletin bu şekilde yerel idare bozukluklarına güçlü bir tepki veremediği bu dönemde merkezi otorite dahi devlet gelirlerini arttırma düşüncesi ile iltizam sistemini bozan bir takım uygulamalarda bulunmaktaydı (İnalçık, 2009: 322-333).

Osmanlı Devleti'nde Eğitimin Siyasi Hedefler Doğrultusunda Kanalize Edilmesi

Osmanlı eğitim sisteminin kuruluşu ve ardından yükselme dönemi ile beraber eğitimin desteklenmesi medreseleri önemli bir kurum olarak öne çıkarmıştır. Özellikle Fatih Sultan Mehmet'in eğitime yönelik hayata geçirdiği planları hem medreselerin daha sistematik bir yapı kazanmasına hem de oradan mezun olan Osmanlı ilmiye sınıfının ilim ve bilimde önemli gelişmeler kazanmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra yaptığı ilk işlerden biri İstanbul'un ortasında bütün ihtiyaçlarını karşıladığı İstanbul külliyesini kurmak olmuştur. Ardından Havariyun Kilisesi'nin kalıntıları üzerine bir cami ve onun etrafında daha sonra Osmanlı'nın en önemli eğitim kurumu olacak Sahn-ı Seman Medresesi'ni (8 medrese) kurmuştur. Bu eğitim sisteminin programını kendisi belirleyen Fatih, bu kurumlara gelinebilmesi için bir takım aşamalardan geçilmesi gerektiğine yönelik bir düzenleme getirmiştir. Bu yönüyle eğitim görülen alt medreselerden geçtikten sonra varılan Sahn-ı Seman'a öğretmen olmak da ayrı bir programa tabi tutulmuştur. Buna göre aday müderrisin, ilk önce danişment olarak çalışıp staj yapması gerekmektedir (Koçer, 1991: 10-11). Fatih'in yeniden yapılandığı bu eğitim kurumunun işleyişinin yanında onun, İstanbul'u fethi bir çok köklü sosyal ve siyasal gelişmelere neden olduğu ve ülke genelinde bir merkezileşmeye doğru gittiği de malumdur. Bu merkezileşme politikasından önemli bir pay alan dini yapı da bu

çalışma için önemli olmakla beraber onun eğitim yolu ile desteklenmesi kurmuş olduğu medreselere ayrı bir misyon yüklemiştir. Diğer bir ifade ile “XV. yüzyılda Fatih Medreseleri, bu Osmanlı İslam’ının resmi kurumları olarak ihdas edildiler. Fatih’in bu medreselere verdiği temel görevin, genç imparatorluğun ideolojisinin belirtilen doğrultuda bilimsel temellerini oluşturmak olduğunu söylemek herhalde bir gerçeğin ifadesi olacaktır” (Ocak, 1990: 193). Bu nedenle buna bağlı olarak medreseler süreç içinde kendi kendisini tekrardan öteye gitmeyen ve çoğunlukla şerhler etrafında dönen bir kurum olarak varlıklarını kuruyabilmişlerdir. Zaten Osmanlı toplumunda süreç içinde gelenek ve göreneklere aşırı bir şekilde önem verilmesi birçok adette olduğu gibi (Cebeci, 2009: 21) eğitimin içindeki eski mülhaza ve içtihat kararlarını da kutsallaştıran bir anlayışı ortaya çıkmıştır. Bilindiği üzere Osmanlı’da en önemli medreseler çoğunlukla siyasi elit kesim olan yöneticiler tarafından kurulmaktaydı. Medreselerin bu şekilde kurulması ve finanse edilmesi, onu kuran kişiye ona müdahil olma yetkisini de vermekteydi. Bu şekilde en önemli kurumlar ancak siyasetin gölgesinde ilerleme fırsatı bulabilmekteydi. Fatih’in din dahi merkezîyete kavuşturduğu idari yapı, onun eğitim kurumu üzerinde olan denetimini daha da güçlendirmiştir (Unan, 2003: 23). Söz konusu bu uygulamalar ile eğitim merkezi yönetimin kontrolüne geçerek orada üretilen bilimler de politikaların desteklenmesi yönünde olduğu için medreseler daha önce kazanmış olduğu kaliteyi süreç içinde kaybetmiştir.

Medreselerin kalitesinin düşmesinin diğer önemli bir nedeni de bu medreselerde her türlü bilimin ve ilmin temelinde dinin aranmaya çalışılmasıdır. Bu yöntem ile dinde karşılığı bulunan ilerlemeler kabul edilirken bulunmayanlar uygun görülmeyle reddedilmiştir. Bu gidişat bilimsel gelişmelerin ilerlemesini engelleyerek kısır bir döngü meydana getirmiştir. Ayrıca bilimsel gelişmelerin önünü tıkayarak, bilim adamlarını geçmişi taklide yöneltmiştir. Bununla beraber, örneğin akli bilimler ile uğraşan bilim adamı Kadızade Mehmet Efendi, Şeyhülislam tarafından imanlı dahi sayılmayarak onun pozitif bilimler ile uğraşması yadırganmıştır. Bu durum Osmanlı medreselerindeki müderrisleri sadece şerhlerle yetinmeyi, medreselerde ise çoğunlukla fıkıh ilminin öğretilmesine neden oluşturur. Bu medreselerde yetişen mezunların müderris olarak görev yaptıklarını ama özellikle de devlet yönetiminde buldukları göz önüne alınırsa Osmanlı’yı çöküşe götürecek bir takım işaretleri ortaya koymak mümkündür (Akyüz, 2008: 82). Bununla ötesinde eski sadrazamlardan Ali Paşa 1711’de öldüğünde şeyhülislam bir fetva yayınlamaya ondan kalan astronomi, felsefe ve tarih gibi kitapların kütüphanelere tahsis edilmesini yasaklamıştır (Güven, 2014: 103). Bu medreselerde 16. yüzyılda ortaya attığı düşüncelerden dolayı zındık olarak nitelenerek idam edilen Molla Lütüfi (1491) ve daha sonraları (1691) yine benzer bir gerekçe ile Abdurrahman’ın yargılanarak idam edilmesi ilmiye sınıfının kendi içine kapanmasına ve eskiyi taklit etmelerine neden olmuştur. Bu olaylar neticesinde medreselerdeki ehliyet de kalkmış ve bireyler daha çok kayırma ile görevlere getirilmiştir (Koçer, 1991: 12). Medreselerin bozulmasının siyasi önemli bir diğer nedeni ise Osmanlı’nın savaşlarda aldığı yenilgiler neticesinde Rumeli’deki halkın Anadolu’ya gelmesi ve bunların medreselerde barınması ve yeterli düzeyde eğitim görmeden ilmiye sınıfına terfi etmeleri olmuştur (Güven, 2014: 104). Yukarıda ifade edilen olay neticesinde gelişen medrese sistemi artık daha fazla kendi özgünlüğünden uzaklaşarak belli kişilerin kontrolünde bir kurum olmuştur.

Yukarıda bahsedilen nedenlerin yanında Osmanlı ilmiye sınıfının kendi kendisini tekrarlayan çalışmalarının medrese eğitim kurumunun gerilemesinin önemli bir nedeni olmuştur Uzunçarşılı’ya göre (1965: 67) “Medreselerin bozulmasında tefekkürü faaliyete getirecek olan matematik, kelam ve felsefe (hikemiyat) gibi akli ilimlerin terk edilerek bunların yerine

tamamen nakli ilimlerin kaim olması birinci derecede amil olmuştur”. Medreselerde bu şekilde belirleyici kıstasların kaldırılması atamaları etkilediği gibi kadroların satılması zaten içerikten yoksun hale gelmiş eğitimin artık sadece sembolik olarak varlığını sürdürmesine neden olmuştur. Süreç içinde meydana gelen bu durum medreselerde programların aşınmasına ve akli ilimlerin tamamen terk edilmesine neden olmuştur (Akgündüz, 1997: 380). Tüm bunlara rağmen Osmanlı bir taraftan giderek azalan güç ve topraklarını korumak zorunda olduğunun bilinciyle kendi reformlarına (özellikle askeri) öncelik verdi (Evered, 2012: 1) Bu yöndeki gelişmelerden kaynaklı olarak medreselerde dönemselsel olarak bir takım ıslahat programları veya uygulamaları olmuşsa da 19. yüzyılda medrese kurumuna alternatif bir eğitim kurumunun ortaya çıkması engellenememiştir. Fakat bu yenilenme çalışmaları kendi içinde bir takım geleneğe sarılma anlamına da gelmekteydi. Diğer bir ifade ile Osmanlı devleti Batıya karşı ilk yenilgilerini vermeye başladığında kendi içinde bir öz eleştiri yapma ihtiyacı duymuştur. Fakat bu öz eleştiri neticesinde Osmanlı'nın kendi geleneksel bağlarından koptuğu ya da bunları hakkıyla tatbik etmediği için Batıya olan üstünlüğünü kaybetmeye başladığı yönünde bir içtihadı ulaştı. Bunun temel nedeni Osmanlı'nın Batı'nın teknik, stratejik ve askeri üstünlüğünü bilmemesidir. Bu yüzden çareyi yükseliş ve imparatorluk dönemindeki kurallara tam bağlılık ile çözebileceğini düşünen Osmanlı devlet ve toplumu her geçen gün biraz daha Batı'nın üstünlüğüne teslim olmaktadır (Ülken, 1979: 44). Böylece daha sonraları radikal bir takım gelişmeleri zorunlu kılan gelişmeler yaşanmıştır.

Sonuç Yerine

Karahanlı Devleti'ne kadar daha çok halkın din ihtiyacının karşılandığı mescitlerde rastlanan eğitim bu süreçten sonra çoğunlukla sistematik olmayan bir yapı ile var olmuştur. 11. yüzyıla gelindiğinde Nizamülmük'ün öncülüğünde kurulan Nizamiye Medreseleri ise günümüz üniversite yapısını andıran bir yapı içinde oldukça sistemli bir yapı ile varlık sürdürmüştür. Bu minvalde gerek Karahanlılar'da gerekse de Selçuklu Devleti'nde eğitimin daha çok siyasi alanda meydana gelen birtakım kararlar ile düzenlendiği yada buna gerek duyulduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile, İslam'da eğitimi devletin önemli bir görevi haline getiren en önemli gelişme (Dağ ve Öymen, 1974: 117) o dönemlerde Şii'liğin söz konusu devletler için önemli bir tehlike olmasının etkisi oldukça büyüktür. Selçuklular'dan almış olduğu eğitimdeki bu kurumsal mirası daha da geliştirerek kullanan Osmanlı Devleti de, medrese bünyesinde önemli gelişmelerin ortaya çıkmasına uygun bir zemin hazırlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nde belki de en önemli olay olarak görülebilecek İstanbul'un fethi siyasi ve sosyal bir takım gelişmeleri beraberinde getirirken yönetimdeki merkezileşme politikaları daha sonraları eğitimin kalitesinde düşüşe neden olmuştur. Bu konuda özellikle Fatih Sultan Mehmet'in devlet idaresini daha da güçlendirmek için atmış olduğu adımlar ve eğitime büyük önem vermesi ile bu kuruma bizzat dahil olması daha sonraki tarihlerde bu kurumu ehil olmayan birtakım kişilerce suiistimaline müsait bir hale getirmiştir. Bununla beraber medreselerden pozitif bilimlerin kaldırılması ve yukarıda ifade edilen bir takım eleştirel düşünürlerin cezalandırması eğitimin dini alana kaymasına ve diğer gelişmelerin gereksiz olarak algılanmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak medreselerdeki müderrislerin dahi kendi alanlarında okutmaya yetkin olmaması zaten nepotik ilişkiler ile bu konuma gelen kişilerin eğitimi içerikten yoksun bir hale getirmelerine neden olmuştur. Bu yönüyle Osmanlı toplumunda gerek devletin giderlerini karşılamak üzere merkezi otorite tarafından toplanan bir takım ekstra vergiler gerekse de merkezi otoritenin bozulması ile beraber kayırmanın önünün açılması ve devlet kadrolarının özellikle de eğitime liyakatsiz kişilerin getirilmesi İnalçık'ın (2009: 333) yerinde tespitiyle “

geleneksel doğu devlet anlayışına göre, bir devleti ayakta tutan prensiplerin başında adalet, yani reayı mezalimden, yetkileri kötüye karşı kullanmalara karşı korumak gelir” kaidesinin bozulduğunu gösterir.

Kaynakça

Akgündüz, H. (1997). Klasik Dönem Osmanlı Medrese Eğitim Sistemi: Amaç, Yapı, İşleyiş. İstanbul: Ulusal Yayınları.

Akyüz, Y. (2008). Türk Eğitim Tarihi M.Ö 1000-Ms. 2008. (13. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları.

Atay, H. (1995). Kurana Göre Araştırmalar C. 5. Ankara: Semih Ofset

AYDIN, M . (2014). Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine. Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5 (4), 321-336. Retrieved From <Http://Dergipark.Gov.Tr/Eruifd/İssue/5980/79510>

Cebeci, D. (2009). Evliya Çelebi Ve 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumunu. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.

Dağ, M. Ve Öymen, H. R. (1974). İslam Eğitim Tarihi. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Evered, E. O. (2012). Empire And Education Under The Ottomans. : I.B.Tauris. Retrieved From <Http://Www.Ebrary.Com>

Güven, İ. (2014). Türk Eğitim Tarihi. Ankara: Pegem Akademi.

Hallaçoğlu, Y. (1995). XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı Ve Sosyal Yapı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Hammer, J. V. (2007). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. (Cilt-2). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık

İhsanoğu, E. (2014). The Madrasas of the Ottoman Empire. Manchester: FSTC Limited <http://www.muslimheritage.com/uploads/madrasas.pdf>

İnalçık, H. (2009). Devlet-İ Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I: Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal Ve Ekonomik Gelişim. (Cilt. 1). (27. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Koçer, H. A. (1991). Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu Ve Gelişmesi (1773-1923). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Ocak, A.Y. (1990). XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Resmi Dini İdeolojisi Ve Buna Muhalefet Problemi. İslami Araştırmalar 4(3). 190-194.

Özkan, S. (2014). Türk Eğitim Tarihi. Ankara: Nobel Yayınları.

Sakaoğlu, N. (1991). Osmanlı Eğitim Sistemi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Unan, F. (2003). Kuruluşundan Günümüze Fatih Külliyesi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1965). Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ülken, H.Z. (1979). Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi. İstanbul: Ülken Yayınları.

HOLLYWOOD SİNEMASINDA İSTANBUL TEMSİLLERİ

Arş. Gör. Fatih ŞAHİNOĞLU

Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Öz

Sinema günümüzde artık sadece bir sanat dalı ya da bir eğlence aracı olmakla kalmayıp kitleleri ideolojik olarak etkileyip yönlendirmek için kullanılan bir mecra halini de almıştır. “İnsan eliyle hazırlanmış hiçbir görüntü masum değildir!” düsturundan hareketle sinema filmlerindeki görüntülerin belirli amaçlar doğrultusunda ve belli ideolojilerle oluşturulmuş olduğu söylenebilir. Bir filmde mekan olarak bir kentin kullanılması, izleyicilerin zihinlerine o kent, üzerinde yaşayan toplum ve dahil olduğu ülke ile ilgili bazı fikirler yerleştirebileceği gibi bazı ön yargı ve ön kabullere de sebep olabilir. Bu çalışma kapsamında gerek coğrafi konumu ve doğal güzellikleri, gerek kültürel nitelikleri ve gerekse tarihi arka planı nedeniyle kendine has çok fazla özelliği bünyesinde barındıran İstanbul’un, dünya sinemasına birçok açıdan yön veren Hollywood’daki 2000 yılı sonrası yapımlarda sunumu ve beyaz perdeye yansıyış şekli incelenecektir. Sinema sektörünün lokomotifini olan Hollywood’un, İstanbul’u sinema-mekan ilişkisi bağlamında nasıl kullandığı ve hangi filmlerde ne şekilde sunduğunu tespit etmek çalışmanın en temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hollywood, İstanbul, Sinema-kent ilişkisi

ISTANBUL REPRESENTATIVES AT HOLLYWOOD CİNEMA

Abstract

Cinema nowadays is not only an art branch or a medium of entertainment but also a media used to ideologically influence and direct the masses. "No image produced by human hands are innocent!" Accordingly, it can be said that the images in motion picture films are formed with certain goals and certain ideologies. The use of a city as a venue in a film may also cause some prejudices and preliminary assumptions about the city, the society in which it lives, and the country in which it is included, in the minds of viewers. In this context, İstanbul will be examined in its presentation and motion picture screen reflection in post-2000 production in Hollywood which gives direction to world cinema in many ways. Determining how Hollywood, which is the locomotive of the cinema industry, uses İstanbul in the context of cinema-space relationship and in what films it presents its basic purpose of the work.

Keywords: Hollywood, İstanbul, Cinema-city relation

GİRİŞ

İnsanoğlunun yerleşik yaşama geçmesiyle birlikte küçük yerleşik düzen yapılarının zaman içerisinde evrilmesi sonucu oluşan kent, sürekli bir gelişim, değişim ve dönüşüm süreci ile

birlikte şimdiki görünümüne ulaşmıştır. Medeniyet ve özgürlük kavramlarıyla bir tutulan bu yerleşim birimleri, insanoğlunun hem ekonomik, hem eğitsel hem de kültürel açıdan önceki dönemlerine oranla çok daha gelişmiş toplumlar oluşturabilmesine olanak sağlamıştır.

İnsanın söz konusu olduğu her yerde ve şartta bir şekilde ortaya çıkan ve kendisinden izler bırakan kültür ise, insanoğlunun en önemli buluşlarından biri olan kentsel yerleşimlerin oluşmasıyla çeşitlilik ve derinlik anlamında çok daha ileri noktalara ulaşmasını bilmiştir. Özellikle sanatsal faaliyetlerin daha kusursuz olarak icra edilebilmesi ve zaman içerisinde farklı sanat dallarının geliştirilmesinde kentlerin özgürlükçü, uygarlığa yol veren ve aydınlıkçı yönünün etkisi çok önemlidir. “Yedinci sanat” payesini elde eden sinema da bir asırdan uzun bir zaman önce kent ortamında ortaya çıkmış ve o dönemlerden günümüze değin kent ile her zaman ve birçok açıdan temas halinde bulunarak şimdiki seviyesine ulaşmıştır.

Çoğu sanat dalını olduğu gibi sinemayı da mekan mefhumundan ayrı düşünmek pek mümkün değildir. Sinemada bir düşünceyi anlatmak için kullanılan vazgeçilemez araçlardan biri de konunun içinde geçtiği mekandır. Sinema sanatında mekan bir oda, bir şato ya da bir çöl olabileceği gibi bir kent de olabilir. Buradan yola çıkacak olursak gerek doğal güzellikleri, gerek derin tarihi arka planı, gerek eşsiz kültürel birikimi ve gerekse medeniyetlerin kesişim noktası olması sebebiyle dört başı mamur bir kent olan İstanbul’un neden sinema yapım ve yönetmenlerinin ilgi alanına girdiğinin anlaşılması güç olmayacaktır. Hem Türk Sinemasında, hem de dünya sinemasında filmin tamamı ya da bir bölümü için İstanbul çok defalar mekan olarak düşünülmüş ve kullanılmıştır. Bir film uluslararası boyutta milyonlarca insana ulaşabiliyorsa ve içerisinde ülkemizin en büyük, en önemli ve en nadide şehrine dair görüntüler barındırıyorsa filmde sunulan bu içerik, üzerinde bir çalışma yapıp, tespitlerde bulunmaya değer bir konudur. Bu çalışmanın amacı İstanbul’un Hollywood sinemasında ne tür yapımlarda, ne şekilde yer aldığı belirlenip kente ait kültürel ya da sosyolojik arka planın ne tür görsel ve işitsel temsillerle sunulduğunun tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın sonunda bir Hollywood sineması ürünü olan Skyfall (2012) incelenecek, filmin içerisinde yer alan diğer kentlerle karşılaştırmalı olarak İstanbul’un filmde sunulmuş biçimi ve kente atfedilen değerler çözümlenmeye çalışılacaktır.

1.Sinema-Kent İlişkisi

Kent, insan topluluklarından, kamu hizmetlerinden, kurumlar ve idari yapılar bütününe toplamından çok daha fazlasını ifade eder. Kent, içerisinde bir ruh taşıyan, gelenek ve görenekleri olan, örgütlenmiş görüş ve düşüncelerin bir araya geldiği bir yerdir. Her kentin kendine has bir kültürü vardır. Dolayısıyla kent, bir mekanda yoğunlaşmış yapı ve insan toplulukları değil, bu birliktelikten oluşan yeni bir kültür ve değer yargılarıdır ve bunlar kentlerin görünmeyen ama hissedilen özellikleridir.¹ Bir kenti toplumbilimsel açıdan değerli kılan en önemli unsur ise işte bu çok katmanlı ve özgün kültürel yapılanmasıdır.

Sinema ise kendisine bakılan perspektife göre farklı anlamlar ve açılımlar kazanan; yerine göre bir sanat dalı, yerine göre bir eğlence mecrası, kimi zaman ideolojik bir aygıt, bazen de kültürel aktarım ve eğitsel bir araç halini almaktadır.

¹ Kaya, E. (2007). Kentleşme ve kentleşme. İstanbul: Okutan Yayıncılık, 11-12.

Birçok açıdan temas halinde olan ve birbirini besleyerek gelişimlerine katkı sağlayan sinema ve kent arasındaki ilişkinin çok eskilere, sinemanın ortaya çıktığı dönemlere kadar gittiği söylenebilir. Lumière kardeşlerin Sinematograf adını verdikleri aletle kayıt altına aldıkları ve 1895 yılında Paris’te Grand Cafè isimli bir mekanda ilk gösterimini gerçekleştirdikleri filmleriyle birlikte büyük serüvenine başlayan sinema, kent ile olan bu çok yönlü ve karşılıklı ilişkisini daha ilk filmlerden itibaren ortaya koymuştur.

Sinemada mekan, iki boyuta indirgenerek ve değişime maruz bırakılarak sunulur. Mekan, sinema için filmin anlatısının üç temel olgusundan (zaman-mekan-kişi) birisidir ve filmin öyküsü de bu üç önemli unsurun kombinasyonundan meydana gelir.² Sinema için olmazsa olmaz bir kavram olan ‘mekan’ olgusunun en önemli karşılıklarından birine denk gelen kentin sinemanın bir asırdan uzun tarihi boyunca filmlerde mekan olarak kullanımına ilişkin sayısız örneği mevcuttur. Sinema aracılığıyla kentlerin geçmişi, bugünü ve geleceği tasvir edilegelmiştir. Örneğin, Eisenstein’ın Potemkin Zırhlısı (1925) filminde o zamana ait gerçek kent kesitleri, Fritz Lang’ın Metropolis (1926) filminde geleceğin kentine dair kurgulamalar, Griffith’in Intolerance (1916) filminde ise günümüze pek kalıntısı ulaşmamış olan Babil kentinin tasvirleri beyaz perdeye yansımıştır.³

Öztürk, sinemanın ortaya çıkışından itibaren kentlerle ilgili sunduğu manzaraların Marco Polo, İbn-i Batuta ve Evliya Çelebi gibi büyük seyyahların dünya kentleri hakkında tasvirlerine yeni eklentiler yaptığını, en profesyonel filmlerden en amatör film örneklerine kadar sinemanın kentlere ait genel ya da özel durumları nesnel veya öznel bir perspektiften belgelediğini belirtmiştir.⁴ Burada altı çizilmesi gereken kelime “belge”dir. Çünkü sinema, bir sanat dalı ya da bir eğlence aracı olduğu kadar belge niteliği taşıyan bir mecra olması nedeniyle de kentle önemli bir ilişki halindedir. Sinemanın bir asrı aşkın mazisinde kentlerin, çekim yapılan dönemlerine ilişkin gerçek görüntüleri yer almaktadır ve bu görüntüler geçmişten günümüze aralanan kapılar gibidir. Örneğin Lumière Kardeşlerin filmlerinde birçok kentin birçok mekanı, içerisinde akan hayatla birlikte olduğu gibi kaydedilmiştir. Bu filmler arkeolojik kazılarda elde edilen ve varlık mücadelesini kaybetmiş kadim kentlerin karanlık geçmişine ışık tutan bulgular kadar değerlidir zira bir kentin belki 100 yıl önceki halini tüm çıplaklığıyla ortaya koyan bir belge niteliğindedir. Michel Marie; Alberto Cacalcanti’nin Sadece Saatler, Walter Ruttmann’ın Berlin: Bir Büyük Kent Senfonisi, Dziga Vertov’un Kameralı Adam, Jean Vigo’nun Nice Konusunda ve Dimitri Kiranoff’un Ménilmontant gibi kısa metrajlı avangart filmlerinin o dönemin kent anlayışına ilişkin olağanüstü tanıklıklar olduğunu ifade ederek sinema-kent ilişkisinin bu yönünü vurgulamıştır.⁵

Sinema-kent ilişkisinin ancak ters açıdan bakıldığında görülebilecek bir diğer yönü ise sinemanın kent yaşamı ve kent sakinlerinin hayatları üzerine etkileridir. Öztürk bu durumu, Walter Benjamin’den yaptığı bir alıntıyla da destekleyerek şu şekilde açıklamaktadır:

İnsanlık, kentle birlikte yeni bir yaşam tarzına ulaşmıştır. Sinemanın da kentsel yaşama katılması, kentsel yaşam tarzına yeni bir hayat anlayışı ekledi. Böylece kente “okuma-yazma”

² Karasoy, O. (2015). Kent ve sinema-kentlerin sinematik imgesi. <http://olmayanulke.com/kent-ve-sinema-kentlerin-sinematik-imesi/> adresinden erişildi. (ET: 12.04.2017)

³ Akkuş, C. A. (2008). *Sinema ve kent*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

⁴ Öztürk, M. (2008). Sinematografik kentler, mekanlar, hatıralar, arzular. İstanbul: Agora Kitaplığı, 3.

⁵ Marie, M. (2014). Filmlerde kentsel tema. N. Türkoğlu, M. Öztürk ve G. Aymaz (Ed.) Kentte sinema sinemada kent. İstanbul: Pales Yayıncılık, 74.

kültürü yanında, görsel spektaküler (temsili) bir kültür de katıldı. (...) Tiyatro, opera, roman vb. kültürel biçimlerin belirli bir yaşam stilinin alışkanlıkları olması gibi sinema da gündelik yaşam dünyasına dair bir deneyimdir: hem de bütün toplumsal ve kültürel tabakalara ait popüler bir özelliğe sahiptir. Aynı zamanda sinema, Walter Benjamin'in öne sürdüğü gibi, kentsel hayatta yoğunluğunu arttırmış yaşam kaygısı ve stresine karşı uygun bir biçimdir. "Sinema" diye yazıyordu bu konuda Benjamin, "... bize daha önce hiç düşünülmemiş, dev bir devinim alanı da sağlar! Bir zamanlar içki evlerimizin, odalarımızın, tren istasyonlarımızın ve fabrikalarımızın arasına hapsolmuş gibiydik. Daha sonra sinema geldi ve zindandan oluşma bu dünyayı saniyenin onda biri uzunluğundaki zaman parçacıklarının dinamitiyle paramparça etti; şimdi bu dünyanın geniş bir alana dağılmış yıkıntıları arasında serüvenli yolculuklara çıkmaktayız."⁶

Özellikle Benjamin'in bu sarsıcı metaforal anlatımı, -en azından ortaya çıktığı dönemler itibariyle- sinemanın günlük yaşam pratikleri üzerinde değişime neden olan ve kentli insanların sıkıcı rutinlerini darmadağın edip hayatlarına renk ve macera katan etkisini apaçık gözler önüne sermektedir. Ayrıca bu noktada şu da belirtilmelidir ki sinema -diğer bazı sanat dallarının aksine- toplumun sadece sosyo-ekonomik açıdan refah sahibi elitist kesiminin değil, tüm sosyal katmanlarındaki insanların ulaşabildiği, her kesimin seviyesine indirgenmiş ve daha önce eşi benzeri hiç görülmemiş görsel bir deneyim sunmaktadır. Dolayısıyla sinemanın yukarıda belirtilen etkisi toplumun belirli bir kesimiyle sınırlı kalmamıştır.

Tüm bu anlatılanların yanı sıra, yedinci sanat olarak kendisini topluma ve sanat camiasına kabul ettirebilmiş sinemanın kenti kullanım biçimlerine yani kentin sinemada yer alış şekline de değinmek gerekmektedir. Diyebiliriz ki kent, sinemanın oyun alanlarından bir tanesidir. Diğer bir deyişle, her sanat dalının olduğu gibi sinemanın da ihtiyaç duyduğu mekan mefhumunun karşılıklarından birisi de kenttir. Peki ama bir mekan olarak kent sinemada hangi şekillerde kullanılmaktadır ve bunun filme kattığı anlam ne olmaktadır? Bu soruya verilebilecek cevap; kentin ya filmin bir ana elemanı, bir karakteri, bir aktörü olması ya da filmde bir dekor, bir fon, pasif bir sahne olarak kullanılması olacaktır. Elena Dagrada ise bu soruyu, sinema filmleri içerisinde kentin fon-kent (ville-fond) ve kişi-kent (ville-personnage) olmak üzere iki biçimde betimlenebileceği şeklinde yanıtlamaktadır.⁷

Kentin bir ana eleman olarak filmin orta yerinde durduğu ve ayrılmaz bir parçası olarak hissedildiği filmlerde, kentteki sosyal yaşam tarzı, kentin mimarisi ve gelenekleri hakkında ipuçlarına erişmek ve kente ilişkin birçok hususta malumat edinmek mümkündür. Bu tür filmlerde kent adeta bir aktör gibi ekranda yerini almıştır ve sokaklar, caddeler, yapılar... vs. filmin ana elemanlarıdır.⁸ Diğer bir ifadeyle kent, film anlatısının atmosferine ve metnin kendisine dönüşen, hikayenin oluşturucu öğelerinden biri haline gelen bir karakter, bir başrol oyuncusudur bu tarz filmlerde.⁹ Birçok filmde İstanbul, Roma, Paris, New York, Tokyo, Bombay... vb. gibi birçok kent, filmin hem içerdiği anlamın hem de biçimsel ve sinematografik yapısının ayrılmaz parçası, ana karakteri olarak karşımıza çıkmıştır.

Metropolis (1926), Taxi Driver (1976), Ah Güzel İstanbul (1966), Midnight in Paris (2011), Der Himmel Über Berlin (1987), City of God (2002), To Rome with Love (2012), Lost in

⁶ Öztürk, M. (2014). Sine-masal kentler. İstanbul: Doğu Kitabevi, 12.

⁷ Oktuğ, M. (2008). Kent-sinema ilişkisine kuramsal bir yaklaşım. M. Öztürk (Ed.) Sinematografik kentler, mekanlar, hatıralar, arzular. İstanbul: Agora Kitaplığı, 125.

⁸ İnce, T. E. (2007). *Mimarlık sinema ilişkisinin sokak mekanı üzerinden incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

⁹ Öztürk, M. (2014). A.g.e. 11.

Translation (2003), The Merchant of Venice (2004) ... vs. gibi filmlerdeki kent görselleri sadece bir fon ya da basit bir çerçeve olmanın ötesinde filmin odak noktasında bulunmakta, hikayesine dokunmaktadır. “Örneğin Before Sunrise ve onun devam filmi olan Before Sunset filmleri Viyana’da geçmektedir ve filmlerde gerçekleşen her olay sokağın kendisinden gelmektedir. Karakterler Viyana sokaklarında dolaşırken izleyici de onlarla birlikte yürümekte ve kenti deneyimlemektedir. (...) Sokağın kullanımına dair pek çok bilgi izleyicilere aktarılmış olmaktadır.”¹⁰

Kentsel mekanların sadece bir fon, bir dekor olarak kullanıldığı filmlerde ise kent, hikayenin ya da olayların akışına önemli derecede bir katkı sağlamamaktadır. Dolayısıyla bu kent görüntülerinin filmin temasına ya da karakterine katkısı hoş bir manzara sunmaktan fazla bir şey olmamaktadır. John R. Gold ve Stephen V. Ward’a göre ilk film yapımcılarının dikkatini, kent çeşitli ve sürekli değişen çehresinin kurgusal film için sahne ve dekor olarak sunduğu olanaklar çekmekteydi. Ancak o dönemin sessiz filmleri bir yığın etkili kent görünümüleri içermiş de olsa, mekan izleyicinin ruhunu etkisi altına alamıyor, kent yalnızca bir dekor olarak sahnede yer alıyordu.¹¹ Tabi ki, kentlerin sadece bir fon olarak kullanıldığı filmler sessiz sinema dönemleriyle sınırlı kalmamış, yukarıda sayılan sinematik kentlerin hepsinin böyle bir pozisyonda yer aldığı filmler sinemanın her döneminde yapılmıştır ve yapılacaktır. Örneğin, John Rokwell’e ait Les Liaisons Dangereuses isimli filmde Paris, sunduğu manzara görüntüleriyle Dagrada’nın söylemine göre fon-kent olarak yer almaktadır.¹²

Sinema, görsel bir ilişki kurduğu kenti çoğu zaman içerisinde bulunulan çağın toplumsal ve kültürel durumunu yansıtmak ve vurgulamak için kadrajına almış, bunu yaparken de bazen doğal ya da müdahale edilmiş halleriyle mevcut kentleri, bazen de kurgusal zamanlar içinde oluşturulmuş kurgusal kentleri kullanmıştır.¹³ Dolayısıyla sinemada yer alan kentleri -ister bir fon olarak kullanılsın ister filmin ana temasının vazgeçilmez bir parçası olsun- belirli bir mantık çerçevesinde kategorileştirmek gerekirse, genel anlamda “sinemada mevcut kent” ve “sinemada kurgusal kent” başlıkları oluşturulabilir. Kurgusal kentler ise ütopyik kentler ve distopik kentler olmak üzere iki kısımda sunulmaktadır. Aşağıda bu konular detaylandırılmaya çalışılacaktır.

1.1.Sinemada Mevcut Kent

Sinematik kent ya da kent sineması konuları ele alındığında hiç kuşku yok ki onlarca yıla yayılan ve binlerce filmi kapsayan bir birikim, bir miras söz konusu olmaktadır. Roma, Paris, Budapeşte, Prag, Berlin, Moskova, New York, İstanbul, Tokyo, Hong Kong ve daha niceleri... Defalarca sinemanın prizmasından süzülüp filmlerin hikayesine dokunmuş, karakterlerin ayaklarının bastığı, nefes aldıkları ve hayat buldukları mekanlara dönüşmüş ve kendilerini beyaz perdenin büyüdü dünyasında bulmuşlardır. Kentsel mekanlar bazen içinde barındırdığı yaşamla birlikte olduğu gibi kaydedilmiş, bazen mekan korunmuş hayatın akışı oyuncularca canlandırılmış, kimi zaman da aynı mekanda çok farklı bir yaşam öngörüsü oluşturulup mekan kullanımı ona göre dönüştürülmüştür.¹⁴ Kentsel mekanların filmde ne şekilde yer alacağını,

¹⁰ İnce, T. E. (2007). A.g.e.

¹¹ Gold, J. R., Ward, S.V. (2014). Belgesel film geleneğinde kent ögesi. N. Türkoğlu, M. Öztürk ve G. Aymaz (Ed.) Kente sinema sinemada kent. İstanbul: Pales Yayıncılık, 80.

¹² Oktuğ, M. (2008). A.g.e. 125.

¹³ Bayrakçı, Z. (2014). *Sinema ve kent arakesitinde bir kenti okumak: Berlin örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

¹⁴ İnce, T. E. (2007). A.g.e.

filmin senaryosu ve bütçesi, yönetmenin tercihleri, sahip olunan imkanlar ve yerel yönetimlerden alınan izinler doğrultusunda belirlendiği söylenebilir.

Diğer taraftan kentsel mekanların seçimi de filmin hikayesine etki edip karakterlerini şekillendirme gücüne sahiptir. Zira “mekan, öncelikle psikolojik, toplumsal ve ekonomik göstergeler aktaran bir kişileştirme ögesidir. Bu bağlamda mekanla ilgili seçimler, kişinin yaşam alanını belirlerken film kahramanının kimliğini ve konumunu da belirleyecektir.”¹⁵ Bu duruma Mustafa Altıoklar’ın Ağır Roman (1997) filmi örnek gösterilebilir. Filmin hikayesi Beyoğlu’nun arka ve izbe sokaklarından “Kolera Sokağı” isimli bir yerde geçmektedir. Film noir nitelikleri taşıyan filmin adeta başrol oyuncusu konumunda bulunan Kolera, sanki sakinlerini sırf orada hayatlarını sürdürdükleri için ahlaksızlığa, suça, günaha bulaşmaya zorlamaktadır. İçerisinde barındırdığı hırsızlar, esrarkeşler, hayat kadınları, caniler, homoseksüeller, mafya üyeleri bir tarafa, polisler bile suça karışmışlardır. Suç ve ahlaksızlık adeta Kolera’nın sakinlerine bulaştırdığı bir salgın, bir hastalıktır.

Sinemada var olan kentlerin, gerçek mekanların kullanılmasının bir başka etkisi de filmin gerçeklik boyutunu ve inandırıcılığını arttırabilmesi durumudur. İnsanlar tanıdıkları, bildikleri, yaşamlarını sürdürdükleri mekan ve kentlerin, içerisinde barındırdığı hayatın akışıyla birlikte bir filme yansıdığını gördükleri zaman o filme bakış açıları farklılaşabilmektedir. Kurgusal mekanların yer aldığı bir film ile hikayenin Moskova, İstanbul ya da var olan bir başka kentte geçtiği bir filmin -diğer paradigmaları bir tarafa bırakırsak- inandırıcılığı arasında fark olması muhtemeldir. Mevcut kentlerin filmlerin gerçekçi yapısına etkisini Dziga Vertov’un Kameralı Adam (1929) filminde, Walter Ruttmann’ın Berlin: Bir Büyük Kent Senfonisi (1927) filminde ya da Vittorio De Sica’nın Bisiklet Hırsızları (1948) filminde görmek mümkündür. Çünkü bu filmler gerçek kentlerin gerçek sokaklarının nabzını tutmaktadır. Özellikle sokak, bu gerçekçiliğin ortaya konması açısından oldukça önemli bir öğedir çünkü “gerçek yaşam sokaktadır ve sokağın barındırdığı yaşam zamanın birebir tanığıdır. (...) Filmdeki bir sokak karesi izleyiciye olayın geçtiği zaman, yer, mimari ve sosyal yapı, kamusal-özel mekan ilişkileri, insan ilişkileri ve siyasi yapı hakkında birçok bilgi verebilir.”¹⁶ Sonuç olarak söylenebilir ki, bir filmde var olan kentlerin kullanılması, o kentlere ait gerçek mekan ve sokakların yer alması, adeta o sokakların taşlarına, duvarlarına, binalarına sinmiş olan kent kültürünün izlerinin de peliküle yansması anlamına gelmektedir. Çünkü insan elinin değdiği her yerde kültürel öğelere rastlamak mümkündür. Bunun yanı sıra filmin çekimleri esnasında eğer hayatın akışı sil baştan yeniden oluşturulmamışsa kent yaşamına ilişkin unsurların bir şekilde kameraya yansması da kaçınılmazdır. Özellikle bu açıdan bakıldığında gerçek kentlerin sinema filmlerinde yer alması oldukça önemli bir durumdur çünkü herhangi bir kentin yer aldığı filmler geçmişten günümüze kronolojik olarak izlendiğinde kültürel, sosyal, ekonomik, mimari... vb. değişikliklerin tespit edilmesi mümkün olabilecektir. Bu, sinemanın bir vesika olduğunun bir başka göstergesidir.

1.2.Sinemada Kurgusal Kent

Sinema bir illüzyon sanatıdır. Sinemanın daha ilk çağlarından itibaren gerçekte var olmayan mekanların ve kentlerin, filmin zemini oluşturduğu örneklere rastlanmaktadır. Sinema, gözle görülür elle tutulur gerçek mekanların yanı sıra hayali zamanların ve dünyaların kurgusal

¹⁵ Oktuğ, M. (2008). A.g.e. 125.

¹⁶ İnce, T. E. (2007). A.g.e.

mekan ve kentlerini oluşturmayı bilmiş, zamanla teknolojik gelişmelerin de yardımıyla bunu daha kusursuz bir şekilde yapmayı başarmıştır. Özellikle bilim-kurgu, fantastik, tarihi ya da fütüristik öğeler içeren filmlerde kurgusal kentlere sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Kurgusal kentler, bazen bilinen ve var olan bir kentin gelecek veya geçmiş zaman tasvirleri şeklinde karşımıza çıkarken, bazen de bambaşka bir dünyanın hiç bilinmeyen mekanları olarak tasarlanabilmektedir. Var olan bir kentin kurgulanmasına Gladyatör (2000) filminde -görselleri az da olsa- bir rüya kent gibi tasvir edilen Roma, Blade Runner (1982) filminde 2019 yılının karanlık ve kaotik Los Angeles'i ya da The Fifth Element (1997) filminde yer alan 2263 yılının New York'u örnek gösterilebilir. Bilinmeyen, hiç var olmamış ve tümüyle kurgu olan kentlere ise Batman (1989) filmindeki Gotham şehri, Dark City (1998) filmindeki gizemli karanlık şehir ya da Sin City (2005) filmindeki suç ve günah şehri örnek olarak verilebilir. Bu kurgusal kentler, filmin genel yapısı ve konseptiyle şekillenmiş olmakla birlikte, hayal gücünün sınırsızlığıyla inanılmaz farklı görünüşler, yaşam biçimleri ve kültürel unsurlarla karşımıza çıkmaktadırlar.

Örneğin, kurgusal kent sunumunun ilk ve zamanına göre oldukça başarılı yapımlarından biri olan Fritz Lang'ın Metropolis (1927) filmi, distopik ve ütopyik unsurları barındıran fütüristik bir bilim-kurgudur. Bir gelecek zaman kenti olan Metropolis, yukarıdan bakıldığında oldukça düzenli ve ütopyik bir görünüme sahipken, aşağıdan bakıldığında sefalet ve sömürü düzenini içerisinde barındıran, distopik unsurların gözlemlendiği bir kenttir. Filmde yönetici kesimin şehrin yukarısında, gökdelenlerde, işçi kesiminin ise yeraltında yaşadığı bir sınıf ayrımı resmedilmektedir.

1.2.1.Sinemada Ütopik Kentler

“Ütopya, yaşadıkları toplumlardaki düzensizlikler ve bozukluklar hakkında düşünen ve ideal toplumlara ulaşabilmenin yollarını arayan düşünürlerin var olmayan bir ülkeye ve geleceğe dair ortak kurgusu, düşüdüdür.”¹⁷ Bir başka tanımlamaya göre ise “ütopyalar yok ülkenin, kentin, düzenin arayışlarıdır. Toplumsal dengenin, zenginliğin, uygarlığın arayışlarıdır. Kendisinde olmayanın nasıl ve ne şekilde gerçekleştirilebileceğine ilişkin bir arayıştır. Bir sorgulama, bir eleştiri ve olması gerekene ilişkin bir öneridirler. (...) Ütopya kent ölçeğinde kurgulanmış toplum tasarılarıdır.”¹⁸ Görüldüğü üzere tanımlardaki ortak nokta “ideal toplum” ve “ideal düzen” hayalidir. Resim, mimari gibi sanat dallarının yanı sıra özellikle edebiyatta sıklıkla rastlanan ütopyik nitelikteki eserler, sinemanın ortaya çıkmasıyla birlikte kendisine önemli bir başka mecra daha bulmuş oldu. En büyük gücü hareketli görsellik olan ve bu gücü sayesinde daha gerçekçi ve daha etkileyici hayali dünyalar oluşturma yetisine sahip olan sinema, özellikle bilimkurgu film türünün öncülüğünde hem ütopyik hem de distopik unsurları barındıran filmler ortaya koymuştur. İçerisinde ütopyik öğeleri barındıran filmler arasında Metropolis (1927), Demolition Man (1993), The Fifth Element (1997), Mr. Nobody (2009) gibi filmler sayılabilir.

¹⁷ Özhan, D. (2005). ‘Ütopya’dan ‘karşı-ütopya’ya sinema ve edebiyat. Varlık Dergisi, 2006/5, 22. https://www.academia.edu/26287895/_%C3%9Ctopya_dan_Kar%C5%9F%C4%B1-%C3%9Ctopya_ya_Sinema_ve_Edebiyat_adresinden_erisildi. (ET: 30.04.2017)

¹⁸ Coşkun, İ. (2004). Ütopya ve kent. İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi, 3 (9), 186. http://dergipark.gov.tr/download/article-file/4177_adresinden_erisildi. (ET: 30.04.2017)

Adil ve eşitlikçi bir toplum düzeni hayali kuran, iyimser bir bakış açısına sahip birçok ütöpik nitelikte film olmasına rağmen açık bir şekilde belirtilmelidir ki, sinema -edebi sanatların da zamanla yaptığı gibi- genel itibariyle, bir düzlemin iki zıt kutbunda yer alan ütopya ve distopya ikilisinin olumsuz ve karanlık tarafını daha çekici bulmuş ve o yana doğru meyletmiştir. Bu durum, uygarlıkla bir tutulan kentlerin artık ütopyaların mekanı olmaktan uzaklaşıp distopyaların hakimiyeti altına girmeye başladığının bir göstergesi olarak düşünülebilir.¹⁹

1.2.2.Sinemada Distopik Kentler

Distopya, en basit anlatımla ütopya kavramının zıttıdır ve anti-ütopya, ters ütopya ya da karşı ütopya olarak da adlandırılmaktadır. Buna göre ütopya bir rüya, bir hayal, bir düş gibi görünmekteyken, distopya bir kabus, bir karabasan olarak konumlanmaktadır. Distopik filmlerde karanlık ve kaotik bir gelecek portresi çizilmekte, kimi zaman yapay zekaya sahip makinelerin insan türünü tehdit etmesi (Blade Runner, The Terminator serisi, The Matrix serisi... vb.); kimi zaman felakete sonuçlanan bilimsel deneyler ya da hastalıklar (Twelve Monkeys, I am Legend, Resident Evil serisi... vb.); bazen dünya dışı varlıkların insanlıkla kurdukları temas (Dark City, District 9... vb.) ama en çok da teknoloji ve bilimi kendi hakimiyetinde tutan, toplumu sürekli gözetleyip kontrolü altına alarak iktidarının devamlılığını sağlayacağı yönde biçimlendiren totaliter, despot yönetimler (Metropolis, Brazil, Fahrenheit 451, Equilibrium, V for Vendetta, Minority Report... vb.) konu edinilmektedir. Distopik filmler, ele aldıkları konular itibariyle topluma bir uyarı mahiyetindedir ve içerisinde barındırdıkları sistem eleştirileri bu filmleri değerli kılan asıl noktalardır.

2466

Distopyanın tanımından yola çıkarsak, distopik filmlerde yer alan kent tasvirleri de bu türün özellikleri doğrultusunda genel itibariyle karmaşık, kaotik, puslu ve karanlık görünümde sunulmaktadır. Distopik kentler eşitsizlik, düzensizlik, çürümüşlük ve yozlaşmışlığın pençeleri arasında kıvrılırken bazen bir hastalık ya da felaket bazen bir savaş ya da isyan bazen de baskıcı ve otoriter bir iktidar tarafından yaşanmaz bir yer haline getirilmişlerdir.

2.Sinema-İstanbul İlişkisi

İstanbul, medeniyet birikimi, tarihi derinliği, kozmopolit yapısı ve icra edilen sanatsal faaliyetlerin çeşitliliği ile yoğunluğu açısından bir kültürel üretim alanı, bir kültür başkentidir. Bu perspektiften bakıldığı zaman sinemanın ortaya çıktığı andan itibaren çok kısa bir süre içerisinde İstanbul'da kendisine yer bulması olağan bir durumdur. Zaten hemen hemen bütün film şirketleri ve stüdyoları da İstanbul'da bulunmaktadır. Gerek sayılan nedenler, gerek ülke içindeki ekonomik gelişmişliği ve gerekse masalimsi doğal görselleriyle İstanbul, her daim Türk sinema sektörünün merkezi konumunda, odak noktasında olmuştur. Daha da ötesi, İbrahim Atasay'a göre İstanbul'un kendine has bir sineması vardır, aynen Manhattan'ın, Paris'in, Roma'nın olduğu gibi.²⁰ Göral ise İstanbul'un Türk sinemasındaki ağırlığını "Türk sinema

¹⁹ Akkoyunlu Ertan, K. Karşı ütopyalar ve kent. <http://www.arsivbelge.com/yaz.php?sc=1259> adresinden erişildi. (ET: 02.05.2017)

²⁰ Altınsay, İ. (1996). Sinemanın orta yeri İstanbul'du. İstanbul Dergisi, 1996/18, 73. <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/10272/001580996010.pdf?sequence=1> adresinden erişildi. (ET: 07.05.2017)

tarihinin başlangıcından bu yana yapılmış filmlerin en az yüzde yetmişinin İstanbul'da çekildiği²¹ iddiasıyla ifade etmektedir. Öztürk de İstanbul'un Türk sinemasındaki bu güçlü konumunu şu şekilde temellendirmektedir:

Eski isimlerinden biri “Dersaadet” olan İstanbul, dinamik ritmi, karnavalesk karmaşası, şiirsel-masalımsı görüntüsü, Doğulu-Batılı, köylü-kentli, zengin-yoksul, güzel-çirkin karşılıklarıyla örülen ve “yeni mutlu hayat”lar vadeden hikayeleriyle sinemasal bir üretim alanı olarak mükemmel bir örnektir. İstanbul, Jean Baudrillard'ın New York için söylediği kinetik (hareketli) ve kinematik (sinemasal) bir atmosfere sahip olmasının yanı sıra, “Binbir Gece Masalları”nı andıran doğal rüyamsı dekoruyla da “sine-masal” bir alandır. Türk sineması, gücünü, güzelliği ve çirkinliğini her zaman çeşitli sinematografik materyallerle dolu olan İstanbul'dan almıştır. Orhan Veli'nin dediği gibi sahiden de “İstanbul'un orta yeri sinema”dır.²²

Diğer taraftan modern kent ile eşzamanlı olarak doğan sinema da İstanbul'a modernleşme yolunda eşlik etmiş ve İstanbul'un modernleşmesinin sosyo-kültürel aktörlerinden biri olmuştur. Dolayısıyla modernleşen İstanbul'la birlikte gelişen Türk sineması aynı zamanda toplumsal dönüşümde aynen okul ya da medya gibi bir sosyalleşme ajanı rolüne bürünmüştür.²³ Yani İstanbul'un sinemaya sunduklarının yanı sıra bir de sinemanın İstanbul'a kazandırdıkları vardır. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki İstanbul ve sinema, özellikle de Türk sineması, bir anlamda birbirini kurgulamış, dönüştürmüştür.

İstanbul'un sinema ile olan teması elbette sadece Türk sinemasıyla sınırlı değildir. Türk sinemasında olduğu kadar sık boy göstermese de başta Fransız, Amerikan, Alman ve İngiliz sineması olmak üzere birçok ülke sinemasının yapımlarında bu eşsiz kent kadraja girmiştir. Özünel'in dediği gibi “İstanbul filmlerde sık sık başrolde çıkar karşımıza; zaman zaman da sinema İstanbul için bir başrol oyuncusuna dönüşür.”²⁴ İstanbul'un dünya sinemasında yansımaları daha sonra detaylı bir şekilde ele alınacaktır ancak Ağâh Özgüç, adında “İstanbul” ibaresi bulunan 1920-2001 yılları arasında çekilmiş yirmiye yakın filmin kaydını düşmüştür.²⁵ Stamboul Quest (1934), The Secret of Stamboul (1936), Die Rose Von Stambul (1953), Jerk à Istanbul (1967), Destino: Estambul 68 (1967), Sentimientos: Mirta de Liniers a Estambul (1987) ve Istanbul (1989) gibi filmler bunlara örnek olarak sayılabilir. Yazılışı değişse de İstanbul'un bu filmlerde kapladığı önemli alan ve filmin ana unsuru olma özelliği benzerlik göstermektedir. İsminde olmayıp da içerisinde İstanbul'un bulunduğu film sayısı ise tahmin edilebileceği gibi çok daha fazladır. Şimdi sırasıyla Türk sineması, dünya sineması ve Hollywood sineması açısından İstanbul'un konumunu biraz daha yakından inceleyelim.

2.1. Türk Sinemasında İstanbul

Nijat Özön, Türk sinema tarihini beş döneme ayırmıştır: “İlkler Dönemi” (1914-1922), “Tiyatrocular Dönemi” (1922-1939), “Geçiş Dönemi” (1939-1950), “Sinemacılar Dönemi”

²¹ Suner, A. (2006). Hayalet ev - yeni Türk sinemasında aidiyet, kimlik ve bellek. İstanbul: Metis Yayınları, 218.

²² Öztürk, M. (2014). A.g.e. 25.

²³ Narlı, N., Kotaman, A. (2008). Modernleşmeden küreselleşmeye İstanbul modeli. M. Öztürk (Ed.) Sinematografik Kentler - Mekanlar, Hatıralar, Arzular. İstanbul: Agora Kitaplığı, 205.

²⁴ Özünel, E. Ö. (2011). Bize bir masal anlat İstanbul: Masalını yitiren kent ve kültür erozyonu.

Folklor/Edebiyat Dergisi, 17/65, 56. https://www.academia.edu/12094299/Bize_Bir_C4%Masal_Anlat_%B0stanbul adresinden erişildi. (ET: 08.05.2017)

²⁵ Özgüç, A. (2010). Türk Sinemasında İstanbul. İstanbul: Horizon International, 36-37-38.

(1950-1970) ve “Genç/Yeni Sinemacılar Dönemi” (1970 sonrası).²⁶ Bu dönemlere göre Türk sinemasındaki filmlerin genel anlamda sayıları, nitelikleri, ele aldıkları konuları ve öyküyü işleyiş biçimleri farklılaştığı gibi, İstanbul’un bu filmlerde yer alış şekillerinde de değişiklikler gözlemlenebilmektedir. Örneğin İstanbul’u tematik olarak stilize edildiği ilk filmler, Muhsin Ertuğrul imzası taşıyan İstanbul’da Bir Facia-i Aşk (1922) ve İstanbul Sokaklarında (1931) filmleri olmuştur ve Özön’ün tasnifine göre bu filmlerin yer aldığı Tiyatrocular Dönemi yapılan film sayısı itibarıyla oldukça kısır bir dönemdir. Mesela 1928-1938 tarihleri arasında sadece üç film yapılabilmektedir.²⁷

1950’li yıllarda ise sinemanın popülerleşmesi sonucunda Türk sinemasında çekilen film sayısının fazlaşması ile orantılı bir biçimde İstanbul’un mekan olarak içerisinde yer aldığı filmlerin sayısı da oldukça artmıştır. Türk sinemasının en verimli çağı olarak kabul gören “1950’lerden 60’ların ortalarına kadar, klasik Yeşilçam sinemasının başat türleri olan melodram ve romantik komedilerde, İstanbul kenti görsel ve tematik anlamda filmin kurucu öğesini, hikayeye anlam kazandıran mekansal/toplumsal bağlamı oluşturur. Filmin dokusu, kentin dokusuyla bütünleşir.”²⁸ Dolayısıyla denebilir ki, Türk sineması için her zaman önemli bir konumda bulunan İstanbul’un, çekilen filmlerde kapladığı alan da sadece bir fon ya da dekor olmanın ötesinde filmin temasında kendine yer edinmiş, daha nitelikli bir duruma gelmiştir. Bu dönemde çekilen Yeşilçam filmlerinin birçoğunda Türkiye’nin modernleşmesine dair her türlü arzunun, umudun ve kaygının yoğunlaştığı bir kenttir İstanbul. Şehrin hem insanı büyüleyen doğal güzelliği, devasa büyüklüğü ve zenginliği vurgulanır hem de tüm bunların üzerini örttüğü karmaşık ilişkiler, karanlıkta kalmış gizemler, bilinmeyenler sezdirilir izleyiciye. İstanbul, bir taraftan Yeşilçam melodramlarında yaşanan aşkların eşsiz mekanı iken diğer taraftan da modernliğe bağlanan umutların kırılmasıyla masumiyetin yitirildiği bir yer, tehlikelere çevrelenmiş bir tuzak olarak sunulur.²⁹ Ancak sonraki dönemde Türk sinemasında toplumsal gerçekçi bir yaklaşımın ağırlığı hissedilmeye başlanmış, İstanbul’un beyaz perdeye yansımaları da bu doğrultuda değişime uğramıştır. Suner, bu değişimi Güçhan’dan yaptığı bir alıntıyı da ekleyerek şu şekilde açıklamaktadır:

1960’ların ikinci yarısından itibaren Türk sinemasında belirginlik kazanan, 1970’ler boyunca ve bir ölçüde 1980’lerin ilk yarısında etkisini hissettirmeye devam eden toplumcu gerçekçi gelenekle birlikte, sınıfsal farklılıklar, mülkiyet ilişkileri, yoksulluk, göç, gelir dağılımı eşitsizlikleri gibi konular öykülerde öne çıkmaya başlamıştır. Bu gelişmeye paralel bir biçimde 1960’ların ortalarından itibaren, filmlerin eksenini İstanbul’un içinden dış çeperlere doğru kayacak, kente içeriden ve aşına bir bakışın yerini, dışarıdan ve yabancı bir bakış almaya başlayacaktır. Bu bakış, kente yeni göç edenlerin bakışıdır. Gurbet Kuşları (Halit Refiğ, 1964), Bitmeyen Yol (Duygu Sağıroğlu, 1965), Düşün (Ömer Lütfi Akad, 1973), Sultan (Kartal Tibet, 1978), At (Ali Özgentürk, 1983), Bir Avuç Cennet (Muammer Özer, 1985) gibi filmler, yeni göçmenlerin İstanbul’da yaşadıkları güçlüklerle odaklanırken, geçim sıkıntısı, işsizlik, kentte konut edinmenin güçlükleri gibi ortak tematik unsurlara yer verirler. (...) Bu çerçevede 1960’ların ortalarından itibaren, Yeşilçam sinemasında İstanbul’un konumu belirgin bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Burada söz konusu olan, İstanbul’un sinemadaki merkezi

²⁶ Özön, N. (1985). Sinema Uygulayımı, Sanatı, Tarihi. İstanbul: Hil Yayın, 333.

²⁷ Öztürk, M. (2014). A.g.e. 259-263.

²⁸ Suner, A. (2006). A.g.e. 217-219.

²⁹ Abinsel, N. vd. (2005). Çok tuhaf çok tanıdık: Vesikalı yarım üzerine. İstanbul: Metis Yayınları, 77-78.

rolünün değişmesi anlamında değil öykünün İstanbul karşısındaki konumlanması anlamında ortaya çıkan bir dönüşümdür.³⁰

1990'lı yıllara gelindiğinde ise hem Türk sinemasında hem de -doğal olarak- İstanbul'un Türk sinemasında kapladığı ayrıcalıklı ve biricik diye tanımlanabilecek konumunda daha ciddi değişiklikler gözlemlenmeye başlamıştır. Artık İstanbul'un adeta Binbir Gece Masallarından süzülüp gelen sinematografik görüntülerine çok daha seyrek yer verilmektedir. Karanlık, karışık arka sokaklar ve buralardaki yaşamlar daha fazla ön plana çıkmakta; kentin kirli, tehlikeli ve yozlaşmış tarafları vurgulanmaktadır. İstanbul'un Yeni Türk sinemasındaki yerini Aymaz'ın kaleminden aktaralım:

Türk sinemasında İstanbul yakın zamana kadar tarih, kültür, coğrafya ve 'oryantalist' imgeler etrafında yaratılmış edebi mitin bir parçasıydı. İmparatorluklar başkentiydi; Doğu ve Batı kültürleri arasında bir köprü, Asya ile Avrupa'yı birleştiren çınarlı, kubbeli, mavi bir liman... Dolayısıyla şanına yaraşır bir biçimde hep benzer görüntülerle (Boğaz'ı Asya yakasında Marmara Denizi'yle buluşturan Haydarpaşa tren garı; Ayasofya, Sultanahmet ve Süleymaniye camilerinin tipik fonu önünde süzülen vapurlar; Çamlıca tepesi, Adalar, Sarayburnu, Haliç vs.) temsil edildi İstanbul. Fakat İstanbul'un tasvir edilme biçimleri son dönem Türk sinemasında köklü bir değişime uğradı. Başta Nuri Bilge Ceylan ve Fatih Akın olmak üzere Yeşim Ustaoglu, Zeki Demirkubuz ve Derviş Zaim gibi genç yönetmenlerin kamerasından yansıyan İstanbul, Yahya Kemal Beyatlı'nın o eski 'aziz İstanbul'u değil de Gerorg Grosz'un Berlin'idir sanki dekadans içinde, hayli çirkin ve sevimsiz, zeval olmuş bir şehir. Tarihsel dokusuyla iç içe geçmiş eşsiz coğrafyasının büyüleyici görüntüsü yerli yerinde duruyorsa da ruhen sefalet içindedir. Binbir Gece Masalları dekoru önünde biraz Dickens, biraz Dostoyevski atmosferi; sinemadaki yeni İstanbul budur. Eski Dersaadet harap olmuş bir cennettir artık ve onun yerini Dante'nin İnferno'su almıştır, derinliklerine doğru indikçe manzaranın berbatlaştığı karanlık bir çukur.³¹

Asuman Suner de 1990'lardan itibaren Türk sinemasının İstanbul'a bakış açısındaki değişimi benzer bir şekilde dile getirmektedir. Suner'e göre sinemanın taşraya yönelmesiyle birlikte İstanbul hem filmin hikayesinden hem de görsellerinden silinmeye başlamış; öykü İstanbul'da geçse bile alışık olduğumuz İstanbul imgeleri filmlerde çok az kullanılır olmuştur. Hikayenin büyük bir kısmı klostrofobik iç mekanlarda, estetikten yoksun apartman ya da devlet dairelerinde geçer. Yeni Türk sinemasıyla birlikte İstanbul artık sıkıcı, sıradan bir kent halini almıştır.³² Dolayısıyla Orhan Veli'nin "İstanbul'un orta yeri sinema" mısrası, söylendiği dönem için belki çok açıklayıcı, isabetli ve zarif bir ifadeydi ancak yeni Türk sinemasındaki İstanbul düşünüldüğünde tam olarak gerçeği yansıtamamaktadır. Bugün itibariyle denebilir ki, İstanbul'un en az ortası kadar -hatta belki daha da fazla- sağı solu, önü arkası, kıyısı köşesi de sinemadır ancak buralardan beyaz perdeye düşen görüntüler, öyküler klasik Yeşilçam filmlerindeki kadar sevimli ve canlı değildir. Her ne kadar "kent" kavramı "uygarlık" ve "özgürlük" olgularıyla eşdeğer ve iç içe tutuluyorsa da içerisinde her zaman iyi, güzel, doğru şeyleri barındırmamakta itici, sorunlu, tehlikeli ve kirli tarafları da bulunmaktadır. Dolayısıyla Mehmet Öztürk'ün dediği gibi "sinema, gündelik hayatın ve 'sokak kültürü'nün 'pis'liğine

³⁰ Suner, A. (2006). A.g.e. 219-220.

³¹ Aymaz, G. (2008). Dekadans kent: İstanbul. M. Öztürk (Ed.) Sinematografik Kentler - Mekanlar, Hatıralar, Arzular. İstanbul: Agora Kitaplığı, 351-352.

³² Suner, A. (2006). A.g.e. 223-224.

bulaşabilmeli ama oradan tertemiz bir şekilde çıkmayı başarabilmelidir.”³³ İşte yeni Türk sinemasının yapmaya çalıştığı da bu gibi görünmektedir.

Özetlemek gerekirse, Türk sinemasında İstanbul’un sunumunun sürekli bir dönüşüm yaşadığı, devamlı bir devinim halinde bulunduğu kanaati hakimdir. Bu değişimin yaşanılan dönemin sinema anlayışıyla, yönetmenlerin genel eğilimleriyle ve en önemlisi de toplumsal hareketlilik ve dönüşüm ile yakından ilgili olduğu söylenebilir. Her şeye rağmen, ülkenin her bölgesinden, toplumun her kesiminden insanları bağrına basan, Türkiye’nin aynası konumundaki bu kozmopolit şehir Türk sineması için daima en önemli ve en değerli kent olmuştur, zaman zaman önem derecesi değişse bile.

2.2.Dünya Sinemasında İstanbul

Sinema sanatının belki de en önemli özelliklerinden birisi de uzakları yakın edebilme yeteneğidir. Dünya nüfusunun çok büyük bir çoğunluğunun hiç görmediği ya da görme ihtimalinin dahi bulunmadığı ülkeleri, kentleri, mekanları hemen bir adım ötedeymişçesine gözler önüne taşıyabilmesidir. İşte bu “uzakları yakın edebilme” gücü, beyaz perdenin sihirli yanına en az “gerçekte var olmayanı varmış gibi gösterebilme” yeteneği kadar katkı sağlamaktadır. Örneğin birçok filmde Paris sokakları ya da New York caddeleri veya bu kentlere ait ikonik ve imgesel mekanlar filmdeki karakterler ile birlikte izleyiciye gezdirilmiştir. Bazı filmlerin dünya üzerinde yüz milyonlarca kişi tarafından izlendiği düşünülürse, bir kentin sinema filmlerinde nasıl ve ne şekilde sunulduğuna bağlı olarak o kent hakkında izleyicilerin zihninde bir izlenim ya da genel bir kanaat oluşacağı gözden kaçırılmamalıdır. Bu perspektiften bakıldığında İstanbul’un Yeşilçam’da ve sonrasında yeni Türk sinemasında yer almasıyla herhangi başka bir ülke sinemasında gösterilmesi arasında -en azından filmin ulaşacağı kesim açısından- fark olacağı kesindir.

İstanbul; Berlin, Londra, Roma ya da Paris kadar sık olmasa da çeşitli sinema ekollerinin yapımlarında çok defalar boy göstermiştir. Özellikle Fransız, İngiliz, Amerikan ve Alman sineması ile İtalya, İspanya, Yunanistan, Hindistan ve Hong Kong gibi ülke sinemalarında İstanbul’un mekan olarak kullanıldığı filmlere rastlanmaktadır.

Fransız sinemasında İstanbul’un yer aldığı filmlere Tintin et le Mystère de la Toison d’Or (1961), L’immortale (1963), L’empire des Loups (2005), Tinker Tailor Soldier Spy (2011) ve Taken 2 (2012) örnek gösterilebilir. İngiliz sinemasında ise The Secret of Stamboul (1936), From Russia with Love (1963), Murder on the Orient Express (1974), The World is not Enough (1999) gibi filmlerde İstanbul filmsel mekan olarak kullanılmıştır. Alman sinemasında da çoğunlukla Türk asıllı yönetmenler tarafından yer verilen İstanbul görsellerine Die Rose Von Stambul (1953), Im Juli (2000), Gegen die Wand (2004), One Day in Europe (2005) ve Tschiller: Off Duty (2016) isimli filmlerde rastlanmaktadır. Ayrıca İtalyan sineması ürünü FBI Chiama Istanbul (1964) filminde, İspanyol sinemasının yapıımı olan La Pasi3n Turca (1994) filminde, bir Finlandiya yapıımı olan Zombie ja Kummitusjuna (1991) isimli filmde, Yunan sinemasının bir filmi olan A Touch of Spice (2003)’ta, İsveç sinemasından Istanbul (1989) filminde ve Arjantin sineması yapıımı olan Sentimientos: Mirta de Liniers a Estambul (1987) isimli filmde İstanbul çekimlere konu olmuştur. Bunların dışında Hong Kong sinemasında da İstanbul kendisine yer bulmuştur. Örneğin Jackie Chan’ın başrolünde oynadığı The Accidental Spy (2001) isimli filmin büyük bir bölümü İstanbul’da geçmektedir. Dünya sinemasında

³³ Öztürk, M. (2014). A.g.e. 291.

İstanbul'un sunumuna dair vurgulanması gereken bir ekol daha vardır ki özellikle 2000 yılından sonraki dönemde birçok filmde İstanbul görsellerini kullanmaya başlamıştır. Son yıllarda Hollywood'u geride bırakarak yılbaşına film sayısı itibarıyla en üretken sinema ülkesi konumuna yükselen Hindistan, belki de bu özelliğine paralel olarak dünyanın çeşitli ülke ve kentlerine filmlerinde daha fazla yer vermeyi tercih etmektedir. Bu doğrultuda İstanbul da Mission Istanbul: Darr Ke Aagey Jeet Hai (2008), Game (2011), Ek Tha Tiger (2012), Race 2 (2013), Baby (2015), Dil Dhadakne Do (2015) gibi Hint filmlerinde perdeye yansımıştır. Belirtilmelidir ki burada değinilemeyen daha birçok ülke sinemasına ait pek çok film bulunmaktadır İstanbul'dan görseller sunan.

Dünya sinemasında özellikle de Batı sinemasında İstanbul'un, genel anlamda filmin küçük bir bölümünde sadece bir fon, arka planı dolduran bir dekor ya da bir geçiş mekanı olarak kullanıldığı tespitinde bulunmak yanlış olmayacaktır. Çoğunlukla aksiyon filmlerinde casusların, ajanların, silah ve uyuşturucu kaçakçıları ile mafya/çete üyeleri ve teröristlerin kovalamacalarının ya da iş görüşmelerinin yapıldığı, bu esnada görsel değeri olan mekan ve yapıları ile simgelerinin kareye girdiği egzotik ve otantik bir kenttir İstanbul. Ancak az sayıda da olsa bazı filmlerin büyük bölümü İstanbul'da geçmekte, hatta bazen de İstanbul'un filmin ana unsuru ya da bir karakteri olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Filmlerin içerisine ne şekilde yerleştirilirse yerleştirilsin İstanbul dünya sineması için önemli ve sinematografik bir kenttir. Tarihi arka planı, doğal güzellikleri, imgeleri ve mimari değerleri kadar Doğulu bir medeniyete ait bir kent olarak konumlandırılması ve Doğulu olduğu için de Batı medeniyeti tarafından bünyesinde barındırdığı düşünülen gizem ve tehlikeler de sinema için bir çekim ve cazibe merkezi haline getirmektedir İstanbul'u. Giovanni Scognamillo'ya göre İstanbul, soyguncular, uyuşturucu kaçakçıları, kaçırılan bilim adamları, Rus, İngiliz, Amerikan, İsrail casus ve gizli ajanları, çeteler ve örgütlerle sinema açısından hareketli bir şehirdir ancak İstanbul'un Batı sinemasında kendisine yer bulmasının gerek Türkiye gerekse İstanbul için getirisi oldukça sınırlı olmaktadır. Scognamillo en çok da Batılı filmlerde İstanbul'un gerçek sakinlerinin, bu kentte yaşayan Türklerin görünmemesini eleştirmiştir.³⁴

2.3.Hollywood Sinemasında İstanbul

Dünya sinema endüstrisinin merkezi olarak tanımlayabileceğimiz Hollywood, Amerika Birleşik Devletleri'nin Kaliforniya eyaletinde bulunan Los Angeles kentinin bir bölgesidir.³⁵ Birçok film stüdyosunu bünyesinde barındırdığı, dolayısıyla bir film üretim üssü konumunda olduğu ve dünya sinema sektörüne birçok yönden en fazla etkide bulunup yön veren Amerikan sinemasını temsil ettiği için dünyamız açısından oldukça önem arz eden bir bölgedir. Bir taraftan sinemanın politik, ideolojik, kültürel, ekonomik... vs. etkinliği/gücü göz önüne alınıp diğer taraftan da Amerikan sinemasının dünya sineması üzerindeki hegemonyası düşünüldüğünde Hollywood'un önemi daha iyi anlaşılacaktır. Bu açıdan bakıldığında İstanbul'un özellikle Hollywood sinemasındaki ele alınmış ve sunulmuş biçimi daha ayrıntılı ve dikkatli bir şekilde incelenmesi ehemmiyeti ortaya çıkmaktadır.

Örnek filmler üzerinde ayrıntılı bir analiz yapıp konuyla ilgili varılan sonuçlar ifade edilmeye çalışılacaktır ancak bu noktada söylenebilir ki, dünya çapında en fazla izleyiciye ulaşan ve etki gücü en fazla olan sinema ekolü konumundaki Hollywood sinemasında da genel

³⁴ Scognamillo, G. (2006). Batı sinemasında Türkiye ve Türkler. İstanbul: +1 Kitap. 111.

³⁵ Hollywood. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hollywood> adresinden erişildi. (ET:02.06.2017)

itibariyle İstanbul temsilleri diğer Batılı ülke sinemalarındakinden çok farklı değildir. İstanbul'daki yaşam ve bu kentin sakinleri görmezden gelinmekte, kadraja girmeyi başaran insanlar ise pasif birer figüran olmaktan ileri gidememektedir. İstanbul yine her ülkeden ajan ve casusların cirit attığı, teröristler ile silah ve uyuşturucu tacirlerinin elini kolunu sallayarak dolaştığı, gizemli, tehlikeli ve hatta ölümcül bir sınırsızlıklar şehirdir. Tüm bunların yanı sıra Doğu medeniyeti ya da Doğu medeniyeti unsurlarıyla her karşılaştığında oryantalist refleksleri harekete geçen Batı'nın bu tutumundan İstanbul da aşağıda sayılan filmlerin hemen hemen hepsinde payına düşeni almaktadır. Diğer taraftan Amerikan sinemasının genel anlamda dünya sinema sektöründeki ağırlığından kaynaklı olarak daha fazla sayıda filmde İstanbul'a yer verildiği de söylenebilir.

Aşağıda kaydı düşülen filmlerden bazıları tümüyle Hollywood yapımı, bazıları ise ABD ile diğer başka ülkelerin birlikteliğinden doğan eserlerdir. Bu filmlerin ortak yanı, tamamının ya da en azından bir kısmının İstanbul'da geçmesi ve İstanbul görsellerini içerisinde barındırmasıdır. Hollywood sinemasında İstanbul temsillerinin bulunduğu filmleri şu şekilde sıralayabiliriz: Stamboul Quest (1934), Journey into Fear (1942), 5 Fingers (1952), Istanbul (1957), America America (1963), Topkapi (1964), Istanbul Express (1968), Target: Harry (1969), The World is not Enough (1999), Fay Grim (2006), The Net 2.0 (2006), Hitman (2007), The Rebound (2009), The International (2009), Argo (2012), Skyfall (2012), The Reluctant Fundamentalist (2012), The Two Faces of January (2014), The Water Diviner (2014), Inferno (2016), Non-Transferable (2017), The Ottoman Lieutenant (2017).

Kronolojik olarak sıralandığında bu eserlerin büyük kısmının 2000 yılı sonrasında yapılmış olduğu gözden kaçırılmayacaktır. Bu durum 2000'den sonra Hollywood sinemasının Türkiye'ye ve İstanbul'a dair ilgisinin arttığını göstermektedir. Bu çalışmada Hollywood sinemasının özellikle 2000 yılı sonrasındaki yapımlarında yer alan İstanbul temsillerinin incelenmesinin nedenlerinden birisi de Amerikan sinemasında İstanbul'a dair sunumlarının en güncel değerlendirmesine ulaşabilme amacı ve isteğidir.

Ryan ve Lenos, "Eğer bir film görüntüsünü duraklatırsanız fotoğrafı andıran bir şey görürsünüz. Fark, film görüntüsünü oluşturan her şeyin gerçek yaşamı çağrıştırmaya adına bilinçli olarak bir araya getirilmiş, yapay olarak düzenlenmiş unsurlardan oluşmasında yatmaktadır. Bir film görüntüsünde gördüğünüz şeylerin pek azı rastlantısal olarak kayda alınmıştır."³⁶ demektedir. Buna göre sinema filmlerinde yer alan her sahne, her sekans, perdeye yansıyan her görüntü yönetmenin tercihleri ve bilgisi doğrultusunda oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu aklımızdan çıkarmayarak Sam Mandes'in yönettiği ve giriş bölümünün İstanbul'da çekildiği Skyfall (2012) filminin incelemesine geçelim.

3.Bir Film İncelemesi: Skyfall

Günümüz itibariyle 26 filme ulaşmış olan İngiliz gizli servisi MI6 ajanı James Bond serisinin 25. bölümü olan Skyfall (2012), aynı zamanda İstanbul'a uğrayan üçüncü ve son Bond filmidir. Film, MI6 başkanı M tarafından ihanete uğradığını düşündüğü için M'den intikam almayı isteyen Raoul Silva ismindeki eski bir MI6 ajanının ile onu durdurmaya çalışan Bond'un mücadelesini konu edinmektedir. Silva, terörist şebekelerine sızmış NATO ajanlarının

³⁶ Ryan, M., Lenos, M. (2012). Film çözümlemesine giriş: Anlatı sinemasında teknik ve anlam. (E. S. Onat, Çev.) Ankara: De Ki Basım Yayım, 49.

bilgilerinin yer aldığı bir disketi ele geçirmiştir ve bu ajanların bilgilerini peyder pey internette ifşa etmektedir. Film, Silva'nın hesabına çalışan ve çaldığı disketi ona götürmeye gayret eden Patrice adındaki bir casusla James Bond arasında İstanbul'da geçen kovalamaca sahneleriyle başlar.

David Bordwell ve Kristin Thompson, görüntü ve sesin birbirine bağlanmasının insan zihninin derinliklerine hitap ettiğini, bunu sağlayabilmek için de en temel koşulun zamanlama olduğunu belirtmiş ve bir ses ile görüntünün aynı anda ortaya çıkması durumunda bunların ayrı ayrı değil tek olarak algılanacağını ifade etmişlerdir.³⁷ Filmde İstanbul görselleri ile birlikte verilen müzik incelendiğinde, İstanbul'a dair görülen ilk kare ile birlikte yoğun darbuka ve keman ağırlıklı Arabesk tarzı bir müziğin girmesinin bir olmaktadır. Filmin yaklaşık 3,5 dakikalık bir kısmı İstanbul'da geçmektedir ve bu süre boyunca devam eden kovalamacanın hemen hemen tamamında duyduğumuz bu müziğin İstanbul ile ilişkilendirilmek istendiği çok açıktır. Bu gibi durum, çaba ve yakıştırmalar Batı'nın İstanbul'u bir Arap kenti gibi sunma gayretini açık ettiği gibi Türkiye ile ilgili oryantalist refleks ve eğilimlerini akla getirmektedir.

Çalışmanın önceki bölümlerde İstanbul'un sinema ile olan birlikteliğinin ve yakın ilişkisinin sebeplerini sıralarken özellikle kentin Binbir Gece Masallarından süzülüp gelen doğal rüyamsı dekorundan bahsedilmişti. Ancak bu filmde İstanbul'un bu tarz görüntülerine neredeyse hiç yer verilmediği gibi kovalamaca sahnelerinde araçların geçtiği sokaklar ve mekanlar İstanbul'a dair izleyicilerin zihninde “derme çatma, pis, dağınık, kalabalık ve inşaat halinde” bir kent izlenimi bırakmaktadır. Film incelemesine geçerken verilen alıntıyı tekrardan hatırlar ve “Bir film görüntüsünde gördüğünüz şeylerin pek azı rastlantısal olarak kayda alınmıştır.” ifadesini göz önünde bulundurursak, aşağıdaki “çirkin” görsellerin bilinçli bir şekilde sete yerleştirilmiş olduğu ya da bu gibi yerlerin özellikle set olarak seçilmiş olduğu şüphesi uyanmaktadır.

Fotoğraf 1. Skyfall filminden İstanbul görseli

³⁷ Bordwell, D., Thompson, K. (2011). Film sanatı: Bir giriş. (E. Yılmaz, E. S. Onat, çev.) Ankara: De Ki Basım Yayım, 270.

Bilinmektedir ki, yaşamın aktığı bir kentte bile bir film çekimi yapılıyorsa bir set oluşturulur ve daha rahat çalışabilmek ve dışarıdan gelecek bir müdahalelerden kaçınmak adına -gerekli izinler dahilinde- setin etrafı çevrilir. Hele ki Skyfall gibi uluslararası ölçekte bir film çekimi için daha da titiz bir çalışma gerekecektir. Bir yönetmen, eğer başka bir gayesi yoksa filmde geçtiği yerleri, sunacağı görselleri özenle seçecek ve filmin hikayesini de göz önünde bulundurarak filmsel mekanların görece güzel ve estetik olmasına gayret harcayacaktır. Ancak Skyfall filminin İstanbul’unda gördüğümüz el arabası, tuğla, inşaat iskelesi ve izbe, köhne bina görselleri, Sam Mendes’in böyle bir çabasının olmadığı gibi tersi yönde bir eğiliminin olduğu kuşkusunu da akılda uyanmaktadır.

Fotoğraf 2. Skyfall filminden İstanbul görseli

2474

Filmin hikayesi İstanbul, Londra, Shanghai ve önceleri Portekiz kolonisi olan Macau adındaki bir Çin şehri olmak üzere dört farklı kentte geçmekte ve bu şehirlerden görseller sunulmaktadır. Bu kentlerle ilgili sunulan görseller arasında bir karşılaştırma yapıldığında İstanbul’a dair görsel temsillerin, diğerlerinin aksine şehri yüceltme değil olumsuzlama eğilimi taşıdığı söylenebilir. Örneğin aşağıda Shanghai’ye ait fotoğraftaki gibi İstanbul’un genel bir görüntüsü ya da silueti filme hiç yansımamıştır. Oysaki benzer genel çerçeve görüntüleri Londra ve Macau için de kullanılmıştır.

Fotoğraf 3. Skyfall filminden Shanghai görseli

Filmde Shanghai, devasa gökdelenlerin olduğu ve bu gökdelenlerin yüzeylerine göz alıcı ışık oyunlarının yansıtıldığı, estetik ve teknolojik mimari yapısıyla temiz, pürüzsüz ve adeta ütöpik bir kent olarak sunulmuştur. Özellikle gece drone kamera ile yapılmış hareketli çekimlerin tercih edilmesi hem gökdelenler üzerindeki aydınlatmaların etki gününü arttırmak hem de şehrin dinamizmini yansıtmak amacını taşıyor olabilir.

Fotoğraf 4. Skyfall filminden Shanghai görseli

2475

Filmin içinde geçen Macau kentinden ise çok fazla bir görsele yer verilmemiş, sadece kentin uzaktan genel birkaç görüntüsüyle yetinilmiş. Ancak Londra, filmde en fazla yer kaplayan ve en fazla görsellerin sunulduğu kent konumunda bulunmaktadır. Genel olarak Londra görsellerinden çok temiz, çok düzenli, fazla kalabalık olmayan, yaşanılabilir bir kent izlenimi edinilmektedir. Kent adeta bir açık hava müzesi görünümündedir ve kentin neredeyse bütün simgeleri, ikonik yapıları filmin içerisine serpiştirilmiştir.

Fotoğraf 5. Skyfall filminden Londra görseli

Filmde kullanılan renkler ile ilgili de söylenmesi gerekenler bulunmaktadır. Sadece buradaki altı fotoğrafa bakıldığında bile filmdeki kentlerin perdeye yansıdıkları ağırlıklı renkler kestirilebilmektedir. İstanbul için biraz çöl havasını andırır, güneşli ve tozlu bir sarı renk tercihi hakimken, Shanghai için gece çekimlerinden ötürü karanlık bir atmosferde ışıltılı parlayan bir kent konumlandırması gözlemlenmekte, Londra için ise genelde bulutlu havanın etkisiyle hafif maviye çalan bir gri renkte bir kent resmi çizilmektedir. İstanbul için tercih edilen bu güneşli, hafif puslu sarı renkler yine Arabesk çağrışımları akıllara getirmektedir.

2476

Fotoğraf 6. Skyfall filminden Londra görseli

SONUÇ

Skyfall (2012), Imdb³⁸ sitesine göre 549,772 kişi tarafından oylanıp 7,8 gibi iyi sayılabilecek bir puan almış, uluslararası çapta on milyonlarca kişi tarafından izlenmiş UK&USA ortaklığı bir yapımdır. Filmin İstanbul görselleriyle başlaması ve 3,5 dk. kadar İstanbul'dan görüntüler sunması sebebiyle bu çalışmaya konu olmuştur. Daha önce de bahsedildiği gibi, Batı sinemasında, özellikle de Hollywood sinemasında İstanbul temsilleri belli kalıpların dışına genel itibariyle pek çıkmamaktadır. Örneğin, Skyfall'da olduğu gibi ajanlar, casuslar İstanbul'da istedikleri gibi hareket ederler, silah ya da uyuşturucu satıcıları çok rahat bir şekilde burada faaliyetlerini yürütürler, mafya ve çete üyeleriyle her türlü örgütten teröristler ellerini kollarını sallayarak İstanbul'da bulunabilirler. 2000 yılı sonrası Hollywood sinemasında İstanbul'un yer aldığı 13 filmin çoğunda, örneğin Fay Grim (2006), Hitman (2007), The International (2009), Argo (2012), Skyfall (2012), Inferno (2016) gibi filmlerde yukarıda sayılan tarza kişiler İstanbul'da kendi kötü emelleri doğrultusunda faaliyet göstermektedirler.

Yapılan inceleme sonucunda, Hollywood'un bu nadide şehre bakışının Skyfall filminde de aynıyla devam ettiği görülmektedir. Bir Arap şehri gibi tasvir edilen İstanbul, yine ajanların kovalamacalarına sahne olmuş, kentin kültürüne ya da yaşam biçimlerine dair hiçbir sunum yapılmadığı gibi İstanbul'da yaşayan insanlar bir figürandan öteye gidemeyecek şekilde kameraya yansıtılmıştır. Örneğin, Skyfall'ın İstanbul'unda deniz hiç görülmemiştir ya da Kapalı Çarşı ve Nuru Osmaniye Camii dışında şehrin simgesel yapılarına da neredeyse hiç yer verilmemiştir. Shanghai, Londra ve hatta Macau ile kıyaslandığında İstanbul'un maalesef hak ettiği saygın konumdan çok uzak bir şekilde perdeye yansıdığı söylenebilir. Ancak bu makalede elde edilen sonuçların daha genellenebilir kılınması için benzer çalışmaların yapılıp, İstanbul'un içerisinde yer aldığı diğer Hollywood sineması filmlerin de incelenip çözümlenmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- Abinsel, N. vd. (2005). Çok tuhaf çok tanıdık: Vesikalı yarım üzerine. İstanbul: Metis Yayınları.
- Akkuş, C. A. (2008). Sinema ve kent. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Bayrakçı, Z. (2014). Sinema ve kent arakesitinde bir kenti okumak: Berlin örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Bordwell, D., Thompson, K. (2011). Film sanatı: Bir giriş. (E. Yılmaz, E. S. Onat, çev.) Ankara: De Ki Basım Yayım.
- İnce, T. E. (2007). Mimarlık sinema ilişkisinin sokak mekanı üzerinden incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kaya, E. (2007). Kentleşme ve kentlileşme. İstanbul: Okutan Yayıncılık.
- N. Türkoğlu, M. Öztürk ve G. Aymaz (Ed.) (2014). Kentte sinema sinemada kent. İstanbul: Pales Yayıncılık.
- Özgüç, A. (2010). Türk sinemasında İstanbul. İstanbul: Horizon International.
- Özön, N. (1985). Sinema uygulayımı, sanatı, tarihi. İstanbul: Hil Yayın.

³⁸ Skyfall (2012). <http://www.imdb.com/title/tt1074638/> adresinden erişildi. (ET:30.06.2017)

Öztürk, M. (Ed.) (2008). Sinematografik kentler, mekanlar, hatıralar, arzular. İstanbul: Agora Kitaplığı.

Öztürk, M. (2014). Sine-masal kentler. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Ryan, M., Lenos, M. (2012). Film çözümlemesine giriş: anlatı sinemasında teknik ve anlam. (E. S. Onat, çev.) Ankara: De Ki Basım Yayım.

Scognamillo, G. (2006). Batı sinemasında Türkiye ve Türkler. İstanbul: +1 Kitap.

Suner, A. (2006). Hayalet ev - yeni Türk sinemasında aidiyet, kimlik ve bellek. İstanbul: Metis Yayınları.

İnternet Kaynakları

Akkoyunlu E. K. Karşı ütopyalar ve kent. <http://www.arsivbelge.com/yaz.php?sc=1259> adresinden erişildi. (ET: 02.05.2017)

Altınsay, İ. (1996). Sinemanın orta yeri İstanbul'du. İstanbul Dergisi, 1996/18. <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/10272/001580996010.pdf?sequence=1> adresinden erişildi. (ET: 07.05.2017)

Coşkun, İ. (2004). Ütopya ve kent. İ.Ü.E.F. Sosyoloji Dergisi, 3 (9). <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/4177> adresinden erişildi. (ET: 30.04.2017)

Hollywood. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hollywood> adresinden erişildi. (ET: 02.06.2017)

Karasoy, O. (2015). Kent ve sinema-kentlerin sinematik imgesi. <http://olmayanulke.com/kent-ve-sinema-kentlerin-sinematik-imesi/> adresinden erişildi. (ET: 12.04.2017)

Özhan, D. (2005). 'Ütopya'dan 'karşı-ütopya'ya sinema ve edebiyat. Varlık Dergisi, 2006/5. https://www.academia.edu/26287895/_%C3%9Ctopya_dan_Kar%C5%9F%C4%B1-%C3%9Ctopya_ya_Sinema_ve_Edebiyat adresinden erişildi. (ET: 30.04.2017)

Özünel, E. Ö. (2011). Bize bir masal anlat İstanbul: Masalını yitiren kent ve kültür erozyonu. Folklor/Edebiyat Dergisi, 17/65. https://www.academia.edu/12094299/Bize_Bir_C4%Masal_Anlat_%B0stanbul adresinden erişildi. (ET: 08.05.2017)

JOHN LOCKE'UN TOLERANS ANLAYIŞINA BİR ELEŞTİRİ

Arş. Gör. Fikret YILMAZ

Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

Öz

John Locke (1632- 1704), Liberalizmin babası ve aynı zamanda siyasal düşünce tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biridir. Liberalizm'in tarihi Locke'dan çok öncesinde dayanmasına karşın Locke'u bu akımın en önemli şahsiyeti kılan şey, onun “ düşünce akımlarını tutarlı bir biçimde” ele almasıdır. Locke, herkesin kendi inancını özgür bir biçimde yaşaması gerektiğini düşünür. O, herhangi bir dini inanca sahip olan herkesin inancını hiçbir baskıya maruz kalmadan yaşayabilmesi gerektiğine inanır. Locke'un yaşadığı dönem itibariyle İngiltere'de muhalif ya da aykırı inançlara yönelik baskı her ne kadar önceki dönemlere göre azalmış olsa da o, toleransa ilişkin düşünceleriyle hem kendi döneminde hem de sonraki dönemlerde büyük bir etki bırakmış nadir şahsiyetlerden biridir. Ancak onun Katoliklere ve Ateistlere tolerans gösterilmemesi gerektiğine ilişkin düşüncesi, bütün insanlara dini tolerans gösterilmesinin zorunluluk olduğuna ait düşüncesiyle bağdaşmamaktadır. Dini tolerans hakkının bütün insanlara verilmemesi gerektiğini savunan bir düşünür olarak Locke, kanaatimizce, kendi düşünceleriyle çelişmektedir. Yazımız, Locke'un tolerans anlayışına bir eleştiri niteliği taşımaktadır. Locke'un toleransa ilişkin düşüncelerinin kendi içerisinde tutarsız olduğunu düşünmekteyiz. Amacımız, bir yandan onun tolerans anlayışını sunmak öte taraftan düşüncelerindeki çelişkileri dile getirip sonunda çözüm sunmaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: John Locke, Tolerans, Hoşgörü, Tolerans Üzerine Bir Mektup

A CRITIQUE OF JOHN LOCKE'S UNDERSTANDING OF TOLERANCE

John Locke (1632-1704) is the father of liberalism and at the same time one of the most prominent personalities of history of political thought. Despite the fact that liberalism dates back long before Locke, what makes Locke the most important figure of this movement is his "handling of thought currents in a consistent way". Locke accepts that everyone should live their own belief in a free way. Locke believes that anyone having any religious belief can live in accordance with his belief. Although oppression against oppositional or contradictory beliefs decreased in comparison to previous periods, in the period when he lived, In Britain, Locke had a great impact both on his own period and on later periods with respect to toleration. Locke, on the one hand, believed that religious toleration should be shown, however, he, on the other, believed that Catholics and atheists should not be tolerated. In our opinion, Locke contradicted himself in this view. This presentation is a critique of Locke's Understanding of toleration. We believe that Locke's thoughts on toleration are inconsistent within itself. Our goal is to present his understanding of toleration on the one hand and to try to present solutions to the contradictions at the end.

Keywords: John Locke, Toleration, Tolerance, A Letter Concerning Toleration

Giriş

Zeus Athena'ya demiş ki, "... Sen yine ne istersen yap ama benim fikrime de kulak ver."¹
Odysseus

Liberalizmin babası ve siyasal düşünce tarihinin en önemli şahsiyetlerinden birisi olarak kabul edilen John Locke'un " Essay Concerning Human Understanding" (Anlama Üzerine Bir Deneme'si) ve kendisinden yaklaşık 91 yıl sonra basılacak olan Immanuel Kant'ın " A Critique of Pure Reason" (Saf Aklın Eleştirisi) kitabı 30 £ lik telif ücretleri ile yayımlanmışlardır (Fraser, 1890:87). Çağımızın felsefi membarları olan bu kitapların ilki onsekizinci yüzyıla, ikincisi ise ondokuzuncu yüzyıla damgasını vurmasına karşın etkileri günümüze kadar devam etmekte ve fikir dünyamızı aydınlatmaya sürdürmektedirler. Fraser, Aristo'dan beri neredeyse hiçbir filozofun, Locke'un temsil ettiği kadarıyla, kendi çağının ruhunu ve düşüncelerini tümüyle yansıtamadığına inanmaktadır. Öyle ki Fraser Leibniz, Kant ve Hegel'in felsefelerinin hakim olmaya başladığı dönemlerde bile Locke'un gerçek ve varsayımsal düşüncesinin etkilerinin onların kendi dönemlerinde bıraktıkları etkilerden daha az olmadığına inanmaktadır (Fraser, 1890: V). Bu makalemizde Locke'un dini özgürlük ya da dini tolerans anlayışını izah ettikten sonra, düşüncesindeki eksik yönler belirtmeye çalışılacaktır. Öncelikle, genelde hoşgörü ile eş anlamlı olarak kabul edilen tolerans sözcüğünün kavramsal analizi yapılacaktır. Bu analiz Mektup'un eserinin anlaşılmasına katkıda bulunması bakımından önemlidir. Ardından onun dini tolerans anlayışının oluşmasındaki temel etkenlerle, kendi döneminin toplumsal ya da siyasi koşullarının onun tolerans anlayışına etkileri ifade edilmeye çalışılacaktır. En sonunda, Locke'un tolerans anlayışındaki eksiklikler belirtildikten sonra, onlara bazı çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır.

Akla Yatkın (Reasonable) Tolerans

Locke, insan bilgisinin oldukça sınırlı ve her an hata yapmaya müsait bir yapıda olduğuna inanan Locke'a göre, bir dini düşüncenin doğru ötekinin yanlış olduğundan asla emin olamayız (Bunnin; Yu, 2004:693). Özgürlüğü dilediğimiz şekilde hareket etme olarak algılamayan Locke, kişiliğimizi, eylemlerimizi, mülkiyetlerimizi ve bütün mal varlığımızı, hükmü altında olduğumuz yasaların müsaade ettiği sınırlar içerisinde dilediğimiz gibi kullanabilme, düzenleyebilme ve bunu gerçekleştirirken de başkalarının keyfi iradesine bağlı olmayarak insanın özgür bir biçimde kendi iradesinden peşinden gidebilmesi (Locke, 2014: 41) olarak tanımlar. Locke Yönetim Üzerine İki İnceleme adlı ünlü kitabında bunu şöyle açıklar, " İnsan, ispatlanmış olduğu gibi, dünyadaki başka bir insanla ya da diğer tüm insanlarla eşit biçimde tam bir özgürlük hakkıyla ve doğa yasanın sağladığı bütün hakların ve ayrıcalıkların baskısız bir kullanımıyla doğduğundan doğa tarafından, sadece mülkiyetini; yani Yaşamı, Hürriyeti ve Servetini başkalarının vereceği zararlara ve saldırılara karşı koruma iktidarına sahip kılınmamıştır, ama aynı zamanda suçlarda olgunun vehametinin, kendi görüşüne göre gerektirmesi halinde ölüm cezası bile olsa bu yasanın başkaları tarafından ihlalini yargılama ve saldırının bunu hak ettiğine inandığı ölçüde cezalandırma iktidarına da sahip kılınmıştır." (Locke, 2014: 57)

Herhangi bir kimsenin ya da kilisenin teolojiyle ilgili tüm hakikate sahip olmasının mümkün olmadığını dile getiren ve mezheplerin dini akidelerde birbirleriyle çelişen inanışlara sahip olduğunu belirten Locke, hepsinin aynı anda haklı olmasının mümkün olmadığını savunur. Bunun temel nedenini insanların bildiklerinin ötesinde iddialarda bulunmalarına bağlayan

¹ Duprat, Gerard (2013), *Düşünce Özgürlüğü ve Hoşgörü*, Çev. İsmail Yergüz, Burcu Çiçek Eken, Ankara: Dost Kitapevi, s. 3

Locke, dini tartışmaları, böylelikle, epistemolojik bir mesele haline getirmektedir. Locke, İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme’de, “İnsan anlayışının güçlerini, bunların nereye dek uzandığını, ne gibi şeylerle ne ölçüde orantılı olduğunu ve bizi nerede yardımsız bıraktığını öğrenebilirsem, bunun insanın yüklü zihnini kendi kavrayışını aşan şeylere karışmakta daha sakınlı davrandırmak; sınır noktasına vardığında onu durdurmak ve onun, inceleme sonunda yeteneklerimizin sınırı dışında olduğu anlaşılan şeyler konusunda dingin bir bilgisizlik içinde yerinde kalmasını sağlamak bakımından yararlı olacağını” (Locke, 1992:58) ifade eder. Burada önemli olan, insanın kendi bilgi sınırının farkında olmasının sosyal açıdan önemli oluşudur (Thomson, 2001:65).

Toleranssızlığa karşı dini özgürlüğü temele alan dini tolerans ya da akla yatkın (reasonable) tolerans anlayışını savunan ve dinin özünün birey ve Tanrı arasındaki kişisel ilişki olduğunu düşünen Locke, bireyler ve Tanrı arasındaki ilişkinin geleneksel yöntemler ve siyasi yollarla düzenlenmesinin mümkün olmadığı görüşündedir. Locke, dini toleransın hem siyasi açıdan hem de ulusal birlik ve bütünlüğün sağlanabilmesi bakımından gerekli ve aynı zamanda Hıristiyanlığın akla yatkın bir din olduğunun ispat edilebilmesi açısından da önemli olduğunu ileri sürer. Dini söylemlerin genelde aklın sınırlarını aştığı düşüncesinde olan Locke için akla yatkın olmayan mucize, vahiy türünden olağanüstü dini öğeler kabul edilebilir olmasalar da Hıristiyanlık akla yatkın bir dindir (Thomson, 2001:65).

Hıristiyanlık ile aklın birbirleriyle iyi bir ikili oluşturduklarını düşünen Locke, dini akidelerin akıl ile ters düşmemesi gerektiğini savunur (Thomson, 2001:65). Bir başka deyişle, Locke’un dile getirmek istediği şey, tam olarak, insanın doğadaki yerinin akılcı bir biçimde anlaşılabilmesinin hakikî bir Hıristiyan olabilmek açısından önemli olduğudur (Dunn, 2011:13). Locke, insanların neyi bilebilecekleri sorusunu cevaplamanın insanların nelere güç yetirebileceklerinin izahı açısından önemli olduğunu ileri sürer. Zira mutlak bilgi ve mutlak özgürlüğün imkânsız olduğunu dile getiren Locke için bilgi ve özgürlük sınırsız değildir. Ona göre, olabildiğince fazla bilgiye ulaşmak insani bir ihtiyaçtır. Ancak bu ihtiyacın giderilebilmesinin ön şartı insanın sınırlı bir varlık olduğunun kabul edilmesidir. Bu insan tarafından kabullenildiği takdirde özgürlüğe ve bilgiye ulaşabilebilmesi mümkün olacaktır. Locke, özgürlüğün sınırlarını ise siyasi toplumların doğasını oluşturan ve sivil hakları ifade eden, yaşam, özgürlük ve mülkiyetin korunmasına bağlar (Cranston, 1961:28-29). Sonuç itibarıyla, entelektüel yaşamını tümüyle iki geniş konuya, insanların bir şeyleri nasıl bildiği ile nasıl yaşamaya çalışması gerektiğine ayıran Locke, yaşamının neredeyse son yirmi yılının tamamını (1683-1704) insanların bir şeyleri nasıl bilebildiklerini öğrenmeye adanmıştır. İnsanları bilgiye nasıl ulaştıklarını büyük ölçüde yanıtlayan Locke, insanların hayatlarını nasıl idame ettirmeleri gerektiği sorusuna net bir cevap verememiştir. Dunn, Locke’un meydana getirdiği akıl kuramının onun açısından tam bir felaketle sonuçlandığı görüşündedir. Hatta öyle ki, insanların hayatlarını nasıl idame ettirmeleri gerektiğine ilişkin sorusu günümüzde ki düşünürler tarafından felsefi bir sorun olarak telakki edilmemektedir (Dunn, 2011:11-13).

Locke’un tolerans anlayışının temelini oluşturan asıl düşünce onun mülkiyet anlayışıdır. Locke doğuştan geldiğine inanılan yaşam, özgürlük ve mülkiyetin insanın özgürlüğünü belirlediği kanısındadır ve ona göre mutlak bir özgürlükten bahsedilemez. Locke, tüm insanların doğuştan özgür, eşit ve bağımsız olduğunu, hiç kimsenin kendi onayı olmaksızın servetinden yoksun bırakılamayacağını ve başka birinin siyasal iktidarına tabi kılınmayacağını (Locke, 2014:64) görüşündedir. Locke’un “İnsanın doğal hakları” düşüncesi onun en çok önemseydiği ve hatta uğruna ölünebilecek fikridir. O, insan haklarını bütün insanlar için evrensel olarak kabul

etmekte ve onlarsız yaşamın toleranssızlığı beraberinde getireceğine inanmaktadır. Bu bağlamda, Locke, 1689 yılında Birleşmiş Milletler tarafından ilan edilen Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'ndeki özgürlük fikrinin öncüsüdür. O, insan haklarını kısaca, “ yaşam, özgürlük ve mülkiyet” olarak algılamaktadır (Thomson, 2000:92).

Bu doğrultuda, Locke'un “Tolerans Üzerine Bir Mektup”² adlı eseri, yasama organlarının engellemelerine karşın dini düşüncelerde bireyselliği savunması bakımından büyük bir öneme sahiptir (Fraser, 1890:85). Ancak dini inançlara karşı koymanın anlamsızlığı üzerine kurulu Locke'un dini tolerans anlayışından tutun da azınlıklara tolerans gösterilmesine kadar bizlere örnekler sunan tolerans düşüncesinin tarihi günümüzde artık demode olmuştur. Çünkü günümüzde insanların tüm bu gruplara düşmanca davranışlar sergilemekten kaçınmalarının temel nedeni diğerlerine tolerans göstermek zorunda oluşumuz değildir. İnsanların ötekine düşmanca tavırlar sergilemelerini önlemenin temel nedeni, diğerlerinin de insan olduğunu, farklı yaşam tarzlarına sahip olabileceklerini, onların da tıpkı bizim gibi yaşama, mülk edinme ve özgürlük haklarının bulunduğunu kabul etmek, onaylamaktan geçmektedir (Heyd, 1996:4). Ancak yine de, Locke'un Mektup'unu kendi döneminde yaşanan toleranssızlığa, İngiltere ve Avrupa'nın gelişen hastalıklı siyasi düşüncelerine bir cevap niteliği taşıdığına inanan Susan Mendus (1951-), Mektup'u bu hastalığın tedavisi için yazılmış bir reçete olarak görmektedir (Horton; Mendus, 1991:2). Bu reçetede yazılanları anlayabilmek ve ihtiyacı olana doğru ilacı verebilmek adına, toleransın kavramsal analizinin yapılması önemlidir. Aksi takdirde günümüzde genelde hoşgörü kavramıyla birlikte anılan tolerans'ın sözcük anlamını, etimolojisini ve Batı'da hangi anlamlarda kullanıldığını anlamak zorlaşacak ve konunun yanlış anlaşılması kaçınılmaz olacaktır.

Tolerans Nedir?

Tolerans kelimesi İngilizce toleration/tolerance; Fransızca tolérance ve Almanca Toleranz kelimelerinden dilimize aktarılmıştır. İngilizce'de tolerans'ın karşılığı olarak iki kelime bulunmaktadır: Toleration/tolerance. Bu iki kelime her ne kadar aynı anlamlarda kullanılıyor olsalar da aralarında ufak bir ayrım bulunmaktadır. Toleration, hoşumuza gitmeyen ya da kabul etmediğimiz bir şeyin gerçekleşmesine ya da devam etmesine izin vermek manasında kullanılır ve bir davranış ya da edimi belirtir. Tolerance ise ilgili eğilim ya da erdemi ifade etmede kullanılır. Kısacası, ilki toleransın pratik, kişisel erdem oluşuna ikincisi ise teorik ve politik yönüne işaret etmektedir (Cohen, 2014:2). Ancak "toleration" ve "tolerance" kelimeleri birbirinden ayrı anlamlara gelmelerine karşın, bazı düşünürler, ilkinin resmi politikalarda, ikincisini de kişisel özellikleri ifade etmede kullanmaktadırlar ancak günlük dilde bu ikisi arasında herhangi bir ayrım yapmayı gereksiz görmektedirler (Horowitz, 2004:2336). Bu durumda, her iki sözcüğü tolerans kavramı altında birleştirmekte fayda görmekteyiz. Peter N. Nicholson, bu iki kavrama ek olarak İngilizce'de “ tolerationism” sözcüğünün bulunduğunu ve üçünün de tolerans kavramını ifade ettiğini dile getirmektedir. Nicholson, bu üç kavramın farklı anlamlarda kullanma çabalarını anlamsız ve gereksiz görmektedir. Zira o, bu üç kavram arasında tam bir uzlaşıdan bahsetmenin mümkün olmadığına inanmaktadır (Nicholson, 1985:159).

² Bundan sonrasında Locke'un “ *Tolerans Üzerine Bir Mektup*” adlı eseri, “*Mektup*” olarak dile getirilecektir. *Mektup*'un tam künyesi şöyledir, “*Epistola de Tolerantia ad Clariffimum Virum*” (Pek Saygıdeğer Bir Beyefendiye Tolerans Üzerine Bir Mektup). Mektup, aynı zamanda çağdaş tolerans sorununa değinmesi bakımından da dikkate şayandır. Bkz: **Mendus, Susan** (1989). *Toleration and the limits of liberalism*. USA: Atlantic Highlands: Humanities Press International, Inc., s. 22

“ İnsanın, tâ, doğuştan itibaren “insan hakları” denen bir takım haklarla donanmış halde kabul edilmesi, kabul edilmiş olması” (Kuyel, 1996:84) temeline dayanan “Tolerance” kelimesinin yan anlamlarıyla birlikte dört ana anlamı vardır: “1-hoşgörü, hoş görme, göz yumma, müzahama, 2- dayanma, katlanma, tahammül, 3- ilaca/zehire karşı direnç/tahammül, 4- oynama payı, tolerans, ihtiyat payı, müsaade edilen hata.” (Atalay, 1999:3395). Preston Theodor King’e (1936-) göre, tolerans, kısaca, “ dayanmak, katlanmak, tahammül etmek” (enduring, put up with) anlamlarına gelmektedir (King, 1967:12).

Tolerans, “ Felsefi bir kavramdır. 15. Yüzyılda Nicolaus Cusanus De Pace Fidei (İnanç Özgürlüğü Üzerine) eserinde bu kavramı ilk kez dile getiren kişidir. Sonraları Bodinus, Spinoza, Locke, Voltaire ve özellikle 18. Yüzyılın düşünürleri tarafından bilimsel ve felsefi düşünce özgürlüğünü ifade etmek amacıyla kullanılan” (Hançerlioğlu, 1977:338) tolerans, felsefede, daha çok etik, politika felsefesi ve din felsefesinin konuları içerisinde kullanım alanı bulmakta ve şu şekilde izah edilmektedir, “ Herkesin kendisine ait dini inançlara ve diğer fikirlere sahip olma hakkına sahip olduğu temelinde, dini ya da politik sebeplerle kişileri ya da pratikleri engellemekten kendini alıkoyma.” (Bunnin; Yu, 2004:693)

Tolerans, onaylanmayan ya da aktif bir biçimde reddedilmeyen bir şeye karşı bir siyaset ya da eğilimdir. Kelime Latince, bir şeye katlanmanın temel manasını veren tolerare (bear- dayanmak) ya da endure (katlanmak) sözcüklerinden gelmektedir. Toleransın herkesçe kabul edilen basit bir anlamı bulunmamaktadır ve aynı zamanda bütün yazarların/düşünürlerin tolerans kavramına kendilerince anlamlar yüklediklerini dile getirmek abartı olmayacaktır. Böylece, köken benzerlikleri açısından kelimenin birçok kullanımını anlamak, en doğru yöntem olacaktır.

Dillerin her birinin, Latince’nin bir varyasyonunu (Almanca, Toleranz; Flemenkçe, Tolerantie; Fransızca, tolérance; İspanyolca, tolerancia; İtalyanca, tolleranza; Türkçe, tolerans vd.) kullandıkları ve kelimeye, tarihsel deneyimlerine dayanarak, Tolerare kelimesini çağrıştıran anlamlar yükledikleri aşikârdır. Latince’ye benzeyen kavramlardan hareket etseler bile, her biri tarihsel deneyimlerine dayanarak kavrama farklı anlamlar yüklemişlerdir (Horowitz: 2004:2335). Dolayısıyla, bu durum herkesçe kabul gören bir tolerans anlayışını oluşturmayı imkansız kılmaktadır. Ancak yine de “ başkasına varlıkta yer vermek, yer açmak” (Kuyel, 1996:84) manalarına gelen Tolerans kelimesinin İngilizce’deki toleration/tolerance kelimelerinden dilimize aktarılmış olduğunu ve bu sözcüğün aslının Latince olduğunu bilmekte fayda vardır.

Toleration/tolerance sözcüğü, Latince toleratio (isim), tolerare (fiil) tolerantia (isim, fiil) terimlerinden gelmektedir. Tolerantia, acıya ya da sıkıntıya katlanma yetisi, sabır, dayanıklılık (Glare, 1968: 1946), devamlılık ve desteklemek (Vernam, 1879:579) anlamlarına gelmektedir. Latince Tolerantia sözcüğü, tolerans sözcüğünün –ia eki almasıyla oluşturulmuştur. Tolerans’da, Latince tolero fiilinin sıfatlaştırılmış hali olup dayanıklı, tahammüllü anlamlarına gelmektedir (Glare, 1968:1946). Yeri gelmişken, toleransın gerçek mahiyetinin ne olduğunu anlamamız açısından Batıda toleransın ne anlama geldiğine değinmekte fayda görmekteyim. Öncelikle, Toleransın bir kayıtsızlık, umursamazlık ya da aldırılmazlık (indifference) olmadığını belirtmekte fayda vardır.

George Carey’in de ifade ettiği üzere, başkaları hakkında hiçbir yargıya sahip olmayan insanların onları diledikleri gibi hareket etmelerine müsaade etmesi bir tolerans değildir. Zira başkalarına kayıtsız kalma tolerans değildir (Mendus, 2000:3). Böylelikle, toleranslı olmanın, herhangi bir yargıdan kaçınmak, düşüncelerimizi askıya almak ya da ifade etmemek ya da

herhangi bir durum ya da kişi hakkında yargıdan kaçınmak anlamlarına gelmediği rahatlıkla görülmektedir. Zira değer vermediğimiz ve hoşumuza gitmeyen farklılıklara tolerans göstermeyiz. Bizler sadece o tür farklılıklara kayıtsız kalmaktayız. Kayıtsızlık ise bir şeyler sevilmediğinde, onaylanmadığında ve değer verilmediğinde devreye girmektedir. Nitekim toleransın gerçekleşebilmesi için onaylamadığımız, hoşumuza gitmeyen ve olumsuz gördüğümüz durumların gerçekleşmiş olması ve onlara müdahale etmekten kaçınmamız gerekmektedir (Cohen, 2014:3-4).

Osmanlı'da önceleri Tolerans kelimesi yerine Osmanlıca müsâmaha sözcüğünün kullanıldığı göz önüne alındığında, Batı'nın tesiriyle dilimize aktarılmış tolerans kelimesine en yakın anlamı veren kelimenin, müsâmaha ya da Arapça kökenli bir sözcük olan tesâmuh olduğunu dile getirebiliriz. Sarıkavak'ın da ifade ettiği üzere, "Batı'da Tolerans, Doğu'da Müsâmaha" (Sarıkavak, 2013) belki de en anlamlı kullanım olacaktır. Ancak her ne kadar her iki kelime birbirlerine yakın anlamlara sahip olsalar da, gerek Toleransın günümüzdeki yaygın kullanımından elde ettiği ek anlamları olsun gerekse de dilimize Batı dillerinden aktarılmış bir sözcük olan toleransın tarihsel ve kültürel geçmişi olsun, anlaşmazlıkların, ihtilafların ve de yanlış anlaşılmanın önüne geçilebilmesi adına, özellikle de İngilizce'den Türkçe'ye aktarılan metinlerde, Müsâmaha yerine Tolerans kelimesinin kullanılmasının³ daha uygun olacağı görüşündeyiz. Ancak şunu da ifade etmekte yarar vardır, İngilizce vb. Avrupa dillerinden Türkçe'ye aktarılan kitaplar da ya da metinler de Tolerans'ın karşılığı olarak kullanılan hoşgörü sözcüğü yerine Arapça kökenli müsâmaha/tesâmuh sözcüklerinin kullanılmasında herhangi bir sakınca görmemekteyiz, hatta bunun hoşgörü sözcüğünü kullanmaktan daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Nitekim, çeşitli aşamalardan geçerek günümüze ulaşan tolerans, bir zamanlar sadece Hıristiyanlara, belli dönemlerde ise sadece özgür düşünce sahibi olanlara, aynı zamanda Deistlere gösterilmiş lakin Ateistlere gösterilmemiştir. İnsanların bazı medeni haklarını içine alan tolerans diğer hakları göz ardı etmiştir. İnsanlara dini konularda tolerans gösterilirken, devlet kademelerine girmelerine ya da serbest meslek sahibi olmalarına izin verilmemiştir. Kısacası, günümüzde birçok Batı ülkesinde kendine yer bulan dini özgürlük, çok zorlu bir süreçten geçerek günümüze ulaşabilmiştir (Bury, 1959:56-87).

Toleransın Yazıldığı Dönem (Onyedinci Yüzyıl)

³ Batuhan'ın da ifade ettiği üzere, " Tolerans kavramına dilimizde uygun bir karşılık bulamadığımız için şimdilik aynen kullanıyoruz. Kelimenin Arapça karşılığı "tesâmuh" imiş. Yalnız Türkçe olmadığı için değil, bizim kuşaktan olanlara hiçbir şey demediği için bu sözü bir yana bırakıyoruz. Günlük dile girmiş olein "müsâmaha" sözünü almak düşünülebilirdi, yalnız bu söz tolerans kavramının günlük anlamını karşılama bile, tarihî-sosyolojik içeriğini yansıtmaktan uzaktır. Kaldı ki o zaman "müsâmaha" yerine "göz yumma", "hoş görme", "katlanma", "izin verme", "geniş-görürlük" gibi daha Türkçe kelimeler kullanabilirdik, ama bunlar da "müsâmaha" kadar güdük, hiçbirinde tolerans kavramının sosyal-kültürel-tarihî yükü yoktur. Almanlar da, dillerinde "müsâmaha" karşılığı "Duldung" sözü olduğu hâlde, *Toleranz*" deyimini kullanıyorlar. Onun için, daha iyi bir karşılık bulununcaya kadar belli başlı Batı dillerinde yer etmiş olein *tolerans* sözünü (Fr: *Tolérance*, İng: *Tolérance* ve *Toleration*, Alm: *Toleranz*, v.ö.) kullanmak zorundayız." Bkz: Hüseyin Batuhan, *Semiyotik, Fanatizm ve Tolerans*, Derleyen: Türhan Yörük, s.75

Locke'un "Tolerans Üzerine bir Mektup" adlı eserini neden kaleme aldığını sağlıklı bir biçimde anlamak istiyorsak, Locke'un yaşadığı dönemi, on yedinci yüzyılı, insanların dine bakış açılarının nasıl olduğunu ve dinin Locke'un hayatındaki yerini çok iyi anlamamız gerekir (Horton; Mendus, 1991:3-4). Bunlar iyice bilinmediği takdirde, Locke'un Mektup'u yazmadaki maksadını anlamamız güçleşecektir.

Mektup'ta, toleransın liberal bir gerekçelendirmesinin en erken örneklerini bizlere sunan Locke'un bu hacimce küçük ancak anlam yüklü eseri, toleransın bir özgürlük gerekçelendirmesinin erken bir uğraşısı niteliği taşımaktadır (Mendus, 1989:22). Zira Locke'un bu nadide eseri, belirsiz olan dini tolerans ve uzun süreli sivil huzursuzluklarının gölgesinde okunmalıdır (Mendus, 1989:23).

Susan Mendus ve John Horton, Locke'un toleransla ilgilenmesinin tarihini Westfalya Antlaşması ile sona eren Avrupa'daki Otuz Yıl Savaşlarına dayandırmaktadırlar. Onlar bu savaşların Avrupa üzerinde yıkıcı bir etkisi olduğunu ve dini mücadelelerin sergilendiği bu uzun süren savaşların, halkı yorduğunu dile getirirler. Öyle ki, Avrupalılar barışın geleceğinden ve her şeyin bir düzene gireceğinden endişe duymuş ve umutlarını kaybetmişlerdir. Farklı dinlere mensup insanların ya da aynı dinde olup ta farklı mezheptekilerin yaşadığı toleranssızlık, dini toleransın Avrupa'da hızla yayılmasına, dini tolerans sorunun devletler arasında araştırılmaya başlanmasına neden olmuştur (Horton; Mendus, 1991:4). Kısacası, on yedinci yüzyıl, hem politik hem de dini manada yoğun bir dönemdir. Bu yoğunluk, Locke'un Mektup'unun kendi döneminde hak ettiği değeri görmesini engellemiş ve teorik değerini düşürmüştür. Ancak onun dini tolerans anlayışının oluşmasına ve şekillenmesine katkıda bulunduğu aşikârdır. Buna ek olarak, Mektup, toleransın felsefi bir savunması olmasının gerekliliğinden öte, İngiltere'de ve Avrupa'da yaşanan dini çatışmalara bir çözüm olabilmesi adına da ihtiyaçtır (Horton; Mendus, 1991:6).

Tolerans Üzerine Bir Mektup'un Ortaya Çıkışı ve Sonrası

John Locke, 1685 yılının kışında, kadim dostu Philipp van Limborch (1633-1712)⁴ ile gerçekleştirdiği verimli fikir alışverişinin sonrasında ve 16. Louis'nin Protestanlara yönelik artan işkence ve cezalandırma siyasetinin ayyuka çıktığı bir dönemde "Epistola de Tolerantia" (Tolerans Üzerine Bir Mektup'u) kaleme alır. Locke, Mektup'ta, toleransı haklılandırmak için devlet imtiyazlarını sınırlandırmak zorunda kalmıştır. O bu sınırlamayı toplum ya da kamu huzuru ile temellendirmektedir. Locke, bir yandan sivil yöneticinin bütün gücünü onun kazanılmış hakkı olarak görürken, öte taraftan monarşiyi bir ilahi kanun olarak görmektedir (Cholakov, 2015).

Mektup, ilkin anonim olarak 1689 yılının Mayıs ayında Gouda'da basılır ve aslı Latince'dir⁵. Mektup'u ilk kez İngilizceye tercüme eden kişi, Locke'un yakın arkadaşı, Hollandalı bir

⁴ Philipp van Limborch, Hollanda Reform Kilisesindeki Arminian partisinin bir üyesi. Arminian, Kalvinist kader ilkesini/doktrinini reddeden Hollandalı Protestan ilahiyatçı Jacobus Arminius'un (Latince adı, Jakob Hermandszoon'un, 1560-1609) ilkelerine bağlı olan kişi demektir. Onun öğretileri bir Protestan mezhebi olan Methodizm (Quakerizm) üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. – Oxford Dictionary

⁵ Mektubun aslı Latince olmasına karşın William Popple tarafından yapılan İngilizce çeviri, Locke hayatta iken gerçekleştirildiğinden ve her ne kadar onun rızası alınmadan yapılmış olsa da Locke'un bu çeviriye herhangi bir eleştiri getirmemesinden ötürü, İngilizce metin Latince aslı ile aynı düzeyde güvenilirdir. Popple'un Latincesinin bir metni İngilizceye çevirmek için yeterli olmadığı kabul edilse bile, ayrıca, Popple, tamamen güvenilir bir çevirmen sayılmasa bile, onun bu çevirisi, tarih boyunca birçok ülkede okunmuş ve birçok kitabın içerisinde kendisine yer edinmiştir. Ayrıca, Locke, ilerleyen yıllarda,

Arminian, Üniteryen ve aynı zamanda Whig (Liberal Parti) üyesi ve dini muhalif William Popple'dır. Mektup, Locke'un dini tolerans anlayışını yansıtmakla birlikte onun siyaset felsefesinin en iyi şekilde anlaşılmasına da katkıda bulunur (Çetin, 1995:21). Fraser, Locke'un Mektup'unu onun en önemli eseri olduğu görüşündedir (Fraser, 1890:90). Hatta öyleki, Dunn, Fraser gibi, Mektup'u, onun çokça bilinen kitabı, İnsan Anlaması Üzerine Bir Deneme'den daha yalın ve daha kapsamlı bir eser olduğunu ileri sürer (Dunn, 2011:102). Buna ek olarak, tarzı ve organizasyonunun çarpıcı özelliği, tolerans karşıtı olanlara ve tek düze bir yaşam sürdürenlere yönelik edebi üslubu ve ayrıca William Popple'n muhteşem çevirisiyle Mektup'un, Locke'un en rahat okunan ve anlaşılabilir metni olduğu ifade edilebilir. Çünkü Mektup, hiçbir yoruma gereksinim duymadan rahatlıkla okunabilir (Horton; Mendus, 1991:2). Ancak bir uyarıda bulunmadan geçmeyelim, Mektup için Popple tarafından kaleme alınan Takdim'de ifade edilenler, Locke'un kendi görüşleri değildir. Popple'n aksine, Locke, ılımlı bir duruşa⁶, mutlak özgürlükten öte kamu huzurunu ve devletin bekasının devamlılığını kapsayan bir özgürlük anlayışına sahiptir. Dolayısıyla takdim'de ifade edilen ve William Popple'a ait olan sözler, “MUTLAK ÖZGÜRLÜK, ADİL VE GERÇEK HÜRRİYET, EŞİT VE TARAFSIZ ÖZGÜRLÜK, İHTİYACIMIZ OLAN ŞEYLER” bazen, Locke'a aitmiş gibi düşünülebilmektedir (Gough, 1991:71).

Mektup'un Latince aslının basımının hemen sonrasında Locke, arkadaşı Limborch'a teşekkürlerini dile getiren bir mektup yazar. Bu mektupta Locke Lomborch'a Mektup ile ilgili duygularını şöyle dile getirir, “ Size şimdiden çok teşekkür ederim, şahsıma, Epistola'nın Hollandaca ve Fransızca baskılarından birer kopya göndermenizi dört gözle bekliyorum. Bu hususta kitapçımızın dikkatsizliğine, doğrusu şaşırıyorum zira Epistola de Tolerantia'nın bir nüshasını bile bulmakta zorluk çekiyorum” (Bourne, 1991:181). Mektup, basımının hemen ardından, tüm Avrupa'da tanındı. Mektup'u okuyan ve eleştirenlerden biri Jonas Proast (1640-1710)⁷ tır.

Mektup'u eleştiren yazılar kaleme alan Oxford'lu bir din adamı olan Proast, Locke'un aksine, “ Muhliflerin hakikî din olan Anglikanlığın esasları üzerine düşüncelerini sağlamak için hükümetin güç kullanma (kovuşturma) hakkı” olduğuna inanır. Locke'un birinci Mektup'una binaen Proast, “ The Argument of The Letter Concerning Toleration Briefly Considered and Answered” (Tolerans Üzerine Mektup'un Argümanları Kısaca Düşünüldü ve Cevaplandırıldı) yı kaleme aldı. Locke'un mektuplarına eleştirilerini sürdüren Proast, “ A Second Letter To The

---

Mektup'un hem Latincesini hem İngilizcesini kabul etmiş ancak Latince metni sahiplenmiştir. Locke, İngilizce çevirinin kendi rızası olmadan yapıldığını ifade etse de aslında onun İngilizce metinden haberi bulunmaktadır. Montuori'ye göre, Locke Mektup'un Popple tarafından İngilizce'ye çevrildiğinden bilmekte ve onun çalışmalarını çok yakından takip etmekteydi. Bkz: Çetin, İsmail (1995). John Locke'da Tanrı Anlayışı, Ankara:Vadi Yayınları, s. 21. Ayrıca, Bknz, Locke, John (1963). A Letter Concerning Toleration. trans. By Mario Montuori, Martinus Nijhoff. USA:The Hague. s. V.

⁶ Frederick Copleston, Locke'un yazılarından hareketle onun ılımlı bir kişiliğe sahip olduğunu belirtir. Locke, bütün bilgilerimizi duyu algılarımıza ve iç gözlemlerimize dayandıran bir deneydendir. Ancak, sadece duyu-temsillerini bilebileceğimize ilişkin görüşüyle o aynı zamanda bir deneyci değildir. Copleston, Locke'un en ılımlı bir metafizikçi olabileceğini de ileri sürer. Çünkü o, bütün fikirlerini ve inançlarını öncelikle akıl süzgecinden geçirir ve rasyonel temelli yargılar için duyguların ve sezgilerin yerini alan duyumlardan hoşlanmaz. Bu bağlamda, Copleston'a göre, Locke aynı zamanda bir rasyonalisttir. Bknz., Copleston, Frederick (1994). A History of Philosophy. Volume 5, USA:Doubleday Publisher. s. 69; s. 122.

⁷ Proast, İngiliz Yüksek Kilisesi Anglikan din adamı ve Kraliyet Okulu'nda akademisyendir. O, dinde tolerans anlayışına muhalif bir duruş sergilemiştir. O, genel itibarıyla Locke'un 'Tolerans' üzerine kaleme aldığı mektuplara yönelik eleştirileriyle bilinmektedir.

Author of The Three Letters For Toleration” (Tolerans Üzerine Üç Mektubun Yazarına İkinci Mektup) u kaleme alır. Onun eleştirilerini sürdürmesi üzerine Dördüncü Mektup’u kaleme almaya başlayan Locke, son mektubu tamamlayamadan vefat etmiştir. Bu mektup, 1706 yılında John Churchill tarafından yayımlanmıştır. Proast’ın eleştirilerine cevap niteliğindeki Locke’un diğer Mektuplarının kronolojik sıralaması şöyledir: Tolerans Üzerine İkinci Mektup (1690), Tolerans Üzerine Üçüncü Mektup (1692) ve Tolerans Üzerine Dördüncü Mektup (1706). Locke’un kaleme aldığı bu dört Mektup’tan en önemlisi, birincisidir. Zira Locke, diğer Mektupları birincisine yöneltilen eleştirilere cevap vermek için yazmıştır. Yani bir bakıma diğer Mektup’lar birinci Mektuptaki argümanları savunmak için kaleme alınmışlardır. Diğer bir deyişle, Locke’un dini tolerans anlayışını doğrudan yansıtan ve sistematik bir biçimde kaleme alınan Mektup birincisidir. Sonrasında gelen üç mektup, Locke’un tolerans anlayışının bir tekrarı ve savunusu niteliğindedir ((Goldie (ed.), 2010:10). Bu bakımdan Locke’un tolerans anlayışını en iyi yansıtan Mektup’un birincisi olduğunu iddia etmek abartı olmayacaktır. Çünkü Locke, hayatının son on dört yılında Birinci Mektup’u savunmak için üç yüz sayfanın üzerinde yazı kaleme aldı (Locke, 1983:2). Ancak şunu ifade etmekte yarar var, Locke’un Proast’ın eleştirilerine cevap niteliğindeki mektupları, günlük, özel şahıslar için kaleme alınan yazılar değildirler. Locke, bu eserler aracılığıyla, mezhepler arasında gerçekleşen kanlı iç savaşların (1642-1651), hem devlete, kilise adamlarına hem de halka barışın sağlanması ve korunmasının elzem olduğunu hatırlatmayı amaçlamaktadır. Bu tür savaşların tekrar etmemesi adına, dini toleransın mezhepler arasında sağlanmasının zorunlu olduğuna inanan (Çetin, 1995:21-22). Locke’un dile getirmek istediği şey, aslında, her insanın bir dinsel görevinin bulunduğu ve insanların bu bilinçle yaşamlarını idame ettirmelerinin gerekliliğidir (Dunn, 2011:105).

Locke’un Dini Tolerans Anlayışının Temelleri

2487

Locke Protestan anlayıştan etkilenecek dini tolerans anlayışını ortaya koymuştur. Protestanlığa göre, (Tanrı’nın yardımıyla) herkes ilahi emirleri kimsenin yardımı olmaksızın kutsal kitaptan öğrenebilir. Bunun için dini konularda bir başkasının yardımına ihtiyaç yoktur (Gough, 1983:58). Locke, Puritan bir aileden gelmektedir. Onun Westminster ve Oxford’taki eğitimi Puritan bir ortamda gerçekleşmiştir. Locke sonrasında şüpheci ve toleranslı bir kişiliğe sahip olan Shaftesbury ile yakın arkadaşlık kurdu. Barnett’a göre, Locke’un kendisi bir Puritan değildir. O, en iyi ihtimalle bir Deisttir. Asilerinde hakkını savunan Locke, gerçek manada, Cudworth, Tillson, Patrich ve Isaac Barrow’un içinde olduğu bir ilahiyat okuluna ilgi gösteriyordu (Gough, 1991:59).

Locke’un tolerans anlayışı, esasında 1659’lara, bir başka Westminster’lı ve kendisinden iki yaş büyük Henry Stubbe tarafından kaleme alınan “ An Essay in Defence of Good Old Cause, or a discourse concerning the rise and the extent of the power of the civil magistrate in reference to spiritual affairs” (Eski Haklı Dava’nın savunulmasına dair bir Deneme, ya da ruhani meselerle ilgili olarak sivil amirin güçlenmesi ve bu gücün kapsamı üzerine bir söylev) kitabına dayanır. Bu kitaptan çok etkilenen ve toleransa ilişkin görüşlerini “ An Essay in Defence of the Good Old Cause” (İyi Eski Nedeni Savunan Bir Makale) adında bir mektupla Stubbe ile paylaştı. Locke, kendi dini tolerans anlayışının da temellerini atmıştır. Locke’un S.H. (Henry Stubbe) ye yazdığı mektuptan onun tolerans anlayışının bu dönemde oluşmaya başladığı çok rahat anlaşılabilir (Gough, 1991:59). Dolayısıyla, Mektup, her ne kadar 1689 yılında basılmış olsa da temelleri Locke’un Christ Church’teki öğrencilik yıllarına kadar götürülebilir. Ancak Locke, birçok yönden Stubbe’tan ayrılmaktadır. Örneğin, Stubbe’n Katoliklere de tolerans gösterilmesinin gerekli olduğuna ilişkin düşüncelerine Locke katılmaz. Zira Locke, Katoliklere

tolerans gösterilmesinin ulusun güvenliğiyle örtüşmediğine inanır. Bir birine zıt menfaatlere sahip olan iki farklı egemene aynı anda uyulmasının (Woolhouse, 2011:34-35) ‘ kendilerine karşı husumet besleyip savaş ilan eden bir hükümdara’(Woolhouse, 2011:194) bağlılığı gerektirdiğine inanan Locke, bu düşüncesiyle Stubbe’tan ayrılır. Dahası, Stubbe’n eserinde ifade edilenler esasında Dekan John Owen’ın (1614-1683) düşüncelerini yansıtmaktadır. John Locke, Oxford Christ Church’de lisans öğrencisi iken, fakülte dekanı Dr. John Owen’dır. Owen, bağımsız bir papazdır ve John Locke’un tolerans anlayışının oluşmasında etkisi büyüktür (Gough, 1991:57). Locke, Oxford’ta eğitime başladığında, Owen, Puritan anlayışa sahip yeni bir dekan’dır (Fraser, 1890:8).

Tolerans savunucularından biri sayılan ve her daim düşünce özgürlüğünü dile getiren ve herkesin hem fikir olduğu bir İncil yorumunun muhakkak ki var olduğuna inanan Owen, devletin din dayatmalarına karşı gelir ve bu hususta fikirlerini çekinmeden dile getirir. O, herkesin dilediği gibi inanma ve ibadet etme özgürlüğüne sahip olması gerektiğine inanır. Owen’ın düşünce çizgisinde hareket eden bir çok Westminster’lı öğrenci gibi Locke’da, vicdan özgürlüğünü savunmaya ant içmiştir. Mektup’ta, dini inanca yönelik toleranssızlığın temel olarak mantıksız olduğunu ifade eden Locke, insanların inandıklarının dışında herhangi bir inanca zorlanmalarının anlamsız olduğunu vurgular. Zira içten inanılmayan herhangi bir şeyin ne kalıcılığı ne de inandırıcılığı bulunmaktadır. Mendus’un da ifade ettiği üzere, bu durumda, Ortodoks dini inancını insanlara benimsetme girişimleri, başarısız olmaya mahkûmdur (Mendus, 1987:6).

Ancak Locke’un tolerans savunusunun Oxford’ta, Owen’ın öncülüğünde gelenekleşen tolerans anlayışından etkilenecek oluşmaya başladığı dile getirilse de onun üzerinde ki asıl etkinin Locke ile aynı dönemde Üniversitede öğrenci olan ve ondan altı yaş küçük olan ve danışmanlığını üstlendiği Thomas Cole’dan geldiğine inanan Çetin, Cole’un nazik, toleranslı ve mükemmel bir bilgin olduğu kanaatindedir. Ayrıca, Çetin, dini inanışlar konusundaki toleranslı tutumlarıyla tanınan Henry Wilkons’un ve Francis Howell’inde Locke’un düşüncelerinin gelişiminde etkili olduğunu iddia eder (Çetin, 1995:13).

Aslında, Locke’un hem kendisinin hem de felsefesinin değer görmesine imkân tanıyan en önemli kişi, sonları tanıştığı ve belirli bir süre danışmanlığı ve sekreterliğini üstlendiği Anthony Ashley Cooper⁸ (1622-1683) dir. Locke’un onunla tanışması, siyasal düşüncelerini ve hayatını epeyce etkilemiştir. Hem II. Charles hem de Shaftesbury’nin kendisi Anglikan kilisesinin toleranssızlığına karşıdır. Shaftesbury dini özgürlüğe inanırken. onun dini özgürlükten (toleranstan) kastı, Protestan muhaliflerdir. II. Charles ise Katoliklere dini tolerans gösterilmesinden yanadır. Oysa Shaftesbury, bu toleransın sadece Protestanlara gösterilmesini savunmaktadır. Ancak her ikisi de Anglikan kilisesinin toleranssızlığına karşıdır (Cranston, 1961:8). Locke’un dini tolerans anlayışının bu açıdan Shaftesbury’nin etkisi altında kaldığı rahatlıkla düşünülebilir (Gough, 1991:67).

Locke’un Dini Tolerans Anlayışı

Dini toleransı, insanların vicdanlarına değil, din ve siyasetin birbirlerinden ayrılmasına, yani akla dayandıran Locke’un dini tolerans anlayışının temeli, bireyler arası ilişkileri rasyonel bir zemine dayalı olarak ele alan “ Hukuk”tur (Toku, 2003:127). İnsanların doğa durumundan sivil-siyasal bir topluma geçmelerinin onlar için daha iyi olduğuna inanan Locke, insanların dünyevî

⁸ Bundan sonrasında Shaftesbury olarak ifade edilecektir.

meselelerde tek başlarına karar vermelerindense kendi aralarında birleşerek kendi rızalarıyla, gönüllü olarak oluşturdukları ve bir sözleşme ile bağlandıkları bir sivil-siyasal toplum içerisinde yaşamalarının onlar için daha mâkul bir tercih olduğu görüşündedir. Devletin varlık sebebinin sivillerin dünyevî çıkarlarını (hayat, özgürlük, mülkiyet) korumakla sınırlandıran Locke, bunun ancak ve ancak halkın atadığı görevlilerce yerine getirilmesi durumunda ya da sivil-siyasi yönetim biçiminin anayasal demokrasi olduğu bir durumda gerçekleşebileceğine inanır. Özetle, “ Sivil-politik toplumda yönetme hakkı, tüm bireyler anlamında halkın kendisine ait olup, yönetimin formu da anayasal demokrasidir” (Toku, 2003:129)

Locke, 1660’lı yıllarda tutucu ve geleneksel bir eğilim içerisinde olduğunu kabul eder, lakin bu tavrının özgürlüğe zarar verdiğini kabul etmez. Zira o, sınırsız bir tolerans anlayışını benimsememektedir. Ona göre, sadece sınırlı tolerans, toplumsal yaşamla uyumluluk gösterebilir. Locke, doğru ve yanlışın Doğa Kanunu ya da Tanrı İradesi ile belirlendiğini ancak olağan, bağısız şeylerde (Indifferent things)⁹, sivil yöneticiye bağımlı olunması gerektiğini

⁹ Latincesi “ Indifferens” tır. Terimin, ‘ aynı kutbun ne bir tarafı ne de ötekisi’ gibi genel bir anlamı bulunmaktadır. Mevcut bağlamda, *res indifferentes*, kendi başlarına olmayan eylemlerin ahlaki olarak gerekli ya da yasaklanmış olması manasına gelmektedir. Locke ve onun hayali eleştirmenleri, sivil kanunların ‘ *indifferent things*’ eylemlerle ilgili olduğuna inanmaktadırlar. Edward Bagshaw, *Indifferent things*’ten Tanrı’nın, performansını insan takdirine bıraktığı dışa dönük eylemler ve daha özeldir dini ibadet bağlamında üstlenilen eylemleri kasteder. Bkz: Edward Bagshaw; *The Great Question Concerning Things Indifferent in Religious Worship*, 1660, s. 2. Locke’un kastettiği ise “ Ahlaki açıdan ne iyi ne de kötü olan her şeydir.” Bkz: John Locke, *John Locke: Political Essays*, ed. Mark Goldie, Cambridge, 1997, s. 62. Ayrıca, Locke’un indifferent things’ten kastı ilahi yasanın ne doğrudan buyurduğu ne de yasakladığı bütün eylemlerdir. James H. Tully, Locke’un “A Letter Concerning Toleration” (Tolerans Üzerine Bir Mektup) eseri için yazdığı girişte, *indifferent things* kavramını şu şekilde açıklar: “ İncil’de açıkça belirtilmeyen, ancak bir mezhep ya da başka biri tarafından kurtuluşa ihtiyaç duyulduğu düşünülen dini ibadet ve inanç biçimleri”. Bagshaw’a göre asıl mesele, sivil yöneticinin bağısız şeyleri (magistrate) belirleme ve dayatma hakkına sahip olup olmadığıdır. O, buna olumsuz yanıt vermektedir. Çünkü bağısız şeyler’de herkesin kişisel yargılama ya da vicdan hakkı bulunmaktadır ve bu nedenle kanun sınırını belirler. Bkz: Locke, John (1983), *A Letter Concerning Toleration*, Ing. William Popple, ed. John H. Tully, Hackett Publishing Company, USA, 1983, ss. 3-4. Erdal Alova’nın Latince sözlüğünde ‘ Indifferens’, “ ne iyi ne de kötü; (kişi) yansız, bitaraf, umursamaz” anlamlarında kullanılmaktadır. Bkz: Erdal Alova, *Latince Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1995, s. 296; Ayrıca, John Dunn’un “John Locke” adlı eserinin Türkçesinde, Indifferent, “ Bağlantısız” olarak çevrilmiştir. Dunn, dinsel törenlerin Locke tarafından “ bağlantısız” konular olduğunu dile getirmekte ve bunların insanların tercihlerine dayalı olduğu ve dolayısıyla sivil yönetici (magistrate) tarafından belirlenebileceğini ifade etmektedir. Sivil yöneticiye sahip olmanın temel nedeni, insanın kötü ve bencil yönünün bertaraf edilebilmesine imkan sunmaktır. Dolayısıyla toplumsal huzur için sivil bir yöneticinin varlığı gereklidir ve sivil yönetici huzuru sağlayabilmek adına Tanrı’nın açıkça yasaklamadığı her şeyi yapabileme kudretine sahiptir. Bkz: John DUNN, John Locke, çev. Hakan GÜR, Dost Kitabevi, Ankara, 2011, s.58. Ayrıca, Locke’un “ Tolerans Üzerine Bir Mektup” eserini “ Hoşgörü Üzerine Bir Mektup” adıyla dilimize aktaran Melih Yürüşen, “ *Indiffernt things*” kavramını, “ *Gündelik İşler*” olarak çevirmiştir. Bkz: John Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, çev. Melih Yürüşen, Dördüncü Baskı, Liberte Yayınları, Ankara, 2005, s. 50. Locke, sivil yöneticinin, dinî konularda, insanların inancına ya da kiliseye müdahale etmemesi gerektiğine inanır. Bu bağlamda İngilizce metinde kullanılan “ Indifferent” kelimesi, sadece “gündelik” olarak ifade edildiği takdirde, sivil yöneticinin gündelik işlerin tümünden elini eteğini çekmesi anlamının çıkacak olmasından ötürü, “ *gündelik*” kelimesi yerine “ *Dini konularda bağı olmayan*” anlamında “ bağısız” kelimesinin kullanılması daha uygun görünmektedir. Bundan maksat, sivil yöneticinin/sulh yargıcının, kilisenin yapıp ettiklerine ve insanların inancına müdahale etmemesi ya da onlardan bu hususta bağı koparmasıdır. “*Indifferen things*”, aynı zamanda, Tanrı tarafından “ Zorunlu” olarak yapılması emredilmeyen ya da yasaklanan insan davranışlarını ifade etmede de kullanılmaktadır. Kısaca, *Indifferent things*, bağlantısız şeyler, bağısız şeyler, dine bağımlı olmayan şeyler manasına gelmektedir. Buna ek olarak, “Things indifferent” (kurtuluşa), ahlaki yönden değerli olup olmadığına karar verilemeyen ya da ahlaki yönü üzerinde durulmayan şeyleri ifade eden Yunanca bir kavram olan

belirtir. Çünkü sivil yönetici, hem kamu düzeninin korunmasından hem de bu düzenin devamlılığınının sağlanmasından sorumludur (Gough, 1961:63).

Sivil iktidarın doğru bir biçimde anlaşılabilmesi ve kökeninden türetilmesi için insanların doğal durumlarını öğrenmenin elzem olduğunu düşünen ve insanların doğa durumunda yetkin bir özgürlüğe sahip olduğunu iddia eden Locke, bu durumun birinin diğerine üstünlüğünün olmadığı ya da daha fazla iktidar ve yetkinin insanların birbirleri üzerinde oluşturmadığı bir durum olarak nitelendirir. İnsanların doğal özgürlüklerini insanın doğa yasasına sahip olmasıyla düşünen Locke, özgürlüğü, “ Herkesin her istediğini yapabilmesi, dilediği gibi yaşayabilmesi, herhangi bir yasaya bağlı olmaması” anlamına gelmediğini belirtir (Locke, 2012:21). İnsanların doğa durumunda, bir başkasının boyunduruğuna ya da otoritesine boyun eğmeksizin başka insanlarla eşit haklara sahip olduğunu düşünen Locke, özgür insanlığın doğal haklarını savunan biri olarak bilinmektedir. Ancak o, “ Köle sahiplerinin köleleri üstünde sahip oldukları ve sivil toplumdaki bağımsız bir şekilde edindikleri hakları kapsamlı bir şekilde haklılaştıran” (Bernosconi, 2011:15) biridir. Bir insanın kendi yaşamı üzerinde iktidar sahibi olamayacağını, kendi özgürlüğünü ve yaşamını bir başkasına devretmesinin mümkün olamayacağını (Locke, 2012:21) dile getiren Locke, “ Hiç kimsenin kendisinin sahip olduğundan daha fazla iktidarı başkasına” (Locke, 2012:22) veremeyeceği inancını taşır. Bu durumda kendi yaşamına son verme hakkı bile olmayan birinden başkalarının yaşamları üzerinde egemenlik hakkının olduğu iddia edilemez.

“ Dini tolerans”ı Avrupa’da ilk kez dile getiren kişi, aslında, John Locke değildir. Chilingworth, Jeremy Taylor, Glanville ve İngiliz Kilisesinin diğer felsefeci ilahiyatçıları dini toleransı Locke’tan çok önceleri dile getirmişlerdir. Onlar’da, Locke gibi, devlet aracılığı ile dini inancıya yönelik daha geniş bir toleransı savunmuşlardır (Fraser, 1890:91). Lakin Locke’u diğerlerinden özel kılan şey, savunduğu dini özgürlük anlayışının “ Kişinin kendi bildiği yoldan dindar” (Dunn, 2011:45) olmasına, yani herkesin inancının sorumluluğunu bir kuruma, kuruluşa, topluluğa değil kişinin kendisine bırakması ve kendine has felsefi üslubu ve sistematığıdır. Dahası, Mektup’un, derli toplu oluşu ve felsefi bir zemine oturtularak yazılması, onun söylemlerini ikna edici hale getirmiş ve zaman içerisinde destek bulmasına imkân tanımıştır

Adiaphora’nın karşılığı olarak da dile getirilmektedir. Locke, “ *Indifferent things*” kavramını ahlaki olarak ne iyi ne de kötü olan şeyler için kullanmaktadır. Ona göre, ahlaki yasanın ne doğrudan emrettiği ne de yasakladığı şeylere “ *indifferent things*” denmektedir. Bu kavram teolojik tartışmaların merkezindedir ve “ *things necessary*” (to salvation) yani ruhun kurtuluşu için gerekli olan şeylerden farklıdır. İkincisi Tanrı tarafından Kutsal Kitap içerisinde öngörülmüş ve bu nedenle insan tarafından değiştirilememiştir, önceki ise insan değişkenlikleri ve yerel hükümlere açıktır. Dolayısıyla, Tanrı her ne kadar kendisine ibadet edilmesini önemse de, ibadetin ayakta ya da oturularak veya siyah elbise ya da beyaz giysiler giyilerek yapılmadığı ile ilgilenmez. O bu tür konulara bağımsızdır, ilgisizdir. Önemli olan onun içten yapılıp yapılmadığıdır. Bu durumda iki sorun ortaya çıkmaktadır: Gerçekte “ *bağımsız şeyler*” başlığı altında ve “ *bağımsız şeyler*” alanında ortaya çıkanlarda sivil yöneticinin buyruklarını kabul etmek mecburiyetinde miyiz? Bazıları “ *bağımsız şeyler*” alanında bile sivil yöneticinin iyi bir düzen ve mutabakat uğruna insanlara kilise kurallarına uymayı empoze edebileceğini dile getirmektedir. Dine karşı olan (*adiaphorist*) biri bile “ *bağımsız şeylerin*” geniş bir alanını vurgulamakla birlikte, yine de insan buyruklarına itaati beklemesine karşın siyasi olarak dar görüşlü (illiberal) teolojik bir liberal (özgür düşünceli kimse) olabilir. Bu Locke’un Hükümet Üzerine İnceleme’deki (1660-1662) başlangıç noktasıydı. Locke, 1667 yılında bu düşüncelerini değiştirdi. Mevcut paragrafta Locke, hükümetin iktidar yanlısı müdahale için tek kriter olarak (ahlaki ve estetik kaygıları değil) sivil yönetimin korunması uğruna kamu güvenliğinin sağlanmasını bir ibadet biçimine tercih edebildiğidir. Bkz: John Locke, A Letter Concerning Toleration and Other Writings, ed. With an introduction by Mark Goldie, Liberty Fund, USA, 2010, S. 33. - İng. ç.n.

(Gough, 1991:74). Kısacası, Locke'un dini tolerans anlayışı, Tanrı'nın rızasını kazanma adına kişiler tarafından uygulanan dini ibadetlere bağlıdır. Mektup'un başlarında Locke, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini dile getirir. Onun tolerans anlayışında kilise, insanların ruhlarının kurtuluşu ile ilgilenirken sivil hükümet “ Toplumun refahı” ile ilgilenmektedir. Locke Mektup'ta genelde dini tolerans lehine üç genel argüman sunmaktadır (Thomson, 2001:64-66).

Din ve Devlet İşlerinin Birbirinden Ayrılması

Kilise'yi, “ Tanrı'ya toplu halde, onun kabul edebileceğine hükmettikleri ve ruhlarının kurtuluşu ulaşmasında etkili olabilecek bir tarzda ibadet edebilmek için kendi rızalarıyla biraraya gelmiş gönüllü insanlar topluluğu” (Locke, 1983:28) olarak tanımlayan Locke, devleti (Commonwealth)¹⁰ sivillerin çıkarlarını teşvik etmek, korumak ve ilerletmek için oluşturulmuş bir “ İnsanlar topluluğu” olarak görür. Locke, yaşam, özgürlük, sağlık ve bedenin dinlenmesi ile örneğin, para, toprak, ev, eşya ve benzeri dünyevi mallara sahip olmayı, “ Sivil çıkarlar” (Sivil mülkler) olarak nitelendirmektedir (Locke, 1983:26). O, kiliselerin hiçbir siyasi gücü olmadığından insanları cezalandırma ve bu cezaların uygulanmasına yönelik yaptırımlara sahip olamayacaklarını düşünür. Dolayısıyla, kiliselerin devlet gibi siyasi herhangi bir güçleri bulunmamaktadır. Kiliselerin aksine, devletin sivillerin haklarını korumaya (Locke, 1983:48) ilişkin kendisine siviller tarafından verilmiş bir yaptırım gücü bulunmaktadır. Ancak insanlar, toplumsal sözleşmenin bir gerekliliği olarak, her ne kadar, sivil haklarını bir sivil yöneticiye/yönetime devretseler de (Locke, 1983:29), toplumsal sözleşmenin gerekliliklerinden birisi olmayan ruhlarının kurtuluşunu, hiçbir kimseye/kuruluşa devredemezler. Dolayısıyla, kilisenin sivil yöneticiler aracılığıyla insanların ruhları üzerinde tahakküm kurma hakkı bulunmamaktadır. Locke, hiçkimsenin, herhangi bir kiliseye bağlı olarak dünyaya gelmediğini ve herkesin sonradan dilediği topluluğa/mezhebe gönüllü olarak katılabileceğini ileri sürer. Ona göre bunda toplum ve devlet açısından herhangi bir sakınca bulunmamaktadır ve bu durum doğaldır. İnsanların bir topluluğa bağlanma gereksinimi duymaları ya da insanların herhangi bir topluluğa gönülden katılmak arzusunda olmalarının asıl nedeni, bu topluluğun kendilerini ebedi saadete ulaştırmada yardımcı olacağına duydukları inançtır (Locke, 1983:28).

¹⁰ *Commonwealth* (1649-1660), Tanrı'nın insanlar arasında düzen, toplum ve hükümet olmasını dilemesi anlamına gelir. *Commonwealth*, Sivil savaş sonrasında İngiltere'nin kralsız kaldığı bir dönemi ifade etmektedir. 1649 yılında, I. Charles'ın asılmasında sonra, Büyük Albert'tan beri İngiltere ilk kez kralsız kalmıştır. İngiltere, kralsız geçen bu yıllarda, çeşitli yönetim sistemlerini denemiş lakin hiçbirinde başarılı olamamıştır. Oliwer Cromwell, 1653 yılında Parlamentoyu fesheder ve Lord koruyucusu ünvanını alır. Cromwell, İngiltere topluluğunu (*Commonwealth of England*); himaye edilen devletler topluluğunu, kurdu. Bu, İngiltere'nin ilk Cumhuriyeti'dir. Bu topluluk, 1649 yılında İngiltere'de başlayan sonraları İrlanda ve İskoçya'da devam eden ve I. Charles'ın idamını takiben kurulan Cumhuriyet tarzı bir yönetim anlayışını içermektedir. *Commonwealth*'in eski kullanımını 'British Commonwealth' ya da yeni kullanımını 'Commonwealth of nations'dır. *Commonwealth*, çoğunlukla İngiliz İmparatorluğu'nun eski toprakları olan 52 üye ülkenin hükümetler arası birleşiminden oluşan bir organizasyondur. Kuruluş amacı, kendisine bağlı ülkeler ile ticareti ve dostluğu artırmaktır. İngiltere kral ya da kraliçesi bu organizasyonun başıdır. Bu yapıya bağlı bütün ülkelerin katılımıyla her yıl bir toplantı düzenlenmektedir. Ancak her bir ülkede, onuz devletin gerçekten olamayacağı üstün bir gücün olması gerekir. Locke bu gücü sivil yönetici/sivil yargıç olarak nitelendirir. Ona göre, yasama gücünün tüm niteliği ve meselesi, “ *Indifferent things*” [dinsel bağı olmayan, bağısız şey] lerdir. Bunlar üzerinde ya süper sivil yöneticinin [yargıcın] gücü olmalıdır ya da o hiçbir şeydir.- ç.n.

Ayrıca, Locke, dinin ne dünyevi bir ihtişam kurmak ne de insanlar üzerinde amir bir güç uygulamak için oluşturulduğu inancını ileri sürer. Zira ona göre, Hıristiyanlık çatısı altında toplananların temel amacı kendi nefisleri ve kötülükleriyle mücadele etmektir. Çünkü inanç ruhun kurtuluşu ile ilgili bir kavramdır ve sadece hakikî imana sahip olanlar kendi ruhlarını kurtuluşa erdirebilirler (Mendus, 1991:26). Devletin ve kilisenin birbirinden farklı işlevleri olduğuna inanan Locke, kilisenin siyasal herhangi bir gücünün olmadığı düşüncesindedir. Kilisenin kendi sınırları içerisinde kalması gerektiğini ve kilise ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasının zorunlu olduğunu ve her ikisinin de kendilerine ait sınırları bulunması ve bu sınırlara hiçbirinin dışardan müdahale etmemesi gerektiğini düşünen Locke'a göre, ikisi arasındaki sınırlar, sabit ve değiştirilemezdir (Locke, 1983:33). Onları birbirleriyle kaynaştırmak yanlıştır. Öyle ki, “ Her kim ki asılları, gayeleri, işleri ve neredeyse bütün konulardaki düşünceleriyle birbirlerinden mükemmel bir biçimde ayrılan ve sonsuz derecede farklı olan bu iki kurumu birbirine kaynaştırmak isterse, cennetle dünyayı, en uzak ve en yakın olan iki şeyi -ki bundan ötesi yok!- birbirine kaynaştırmış” (Locke, 1983:33) olur.

Siyasi yönetim işlerinin din işlerinden kesinlikle ayırt edilmesini ve her ikisi arasında âdil sınırların konulmasını bütün her şeyin üstünde gerekli gören Locke'a göre, bu yapılmadığı takdirde, “ Bir tarafta insan ruhuna özel ilgi gösterenler ya da en azından ilgilendiğini gösterenler diğer tarafta devleti koruyanlar yahut koruduklarını ileri sürenler arasında ortaya çıkacak ihtilaflar hiçbir zaman sona erdirilemez” (Locke, 1983:26). Kısaca, Locke, sulh yargıcının tüm yetkisinin sadece sivil meseleleri ihtiva etmesi gerektiğini, yargılama ve cezalandırma yetkisinin insanların ruhlarının kurtuluşu gerekçesiyle dini alana genişletilmemesi gerektiğini ileri sürer ve bu hususta üç temel neden sunmaktadır:

a- İnsanların ruhlarının kurtuluşu bizzat kişinin kendisine aittir. Bu sivil-siyasi yöneticinin tekelinde olan bir şey değildir. Ayrıca Tanrının sivil yöneticileri böyle bir yetkiyle donattığı günümüze kadar görülmemiştir. Ruhların kurtuluşu kişi tarafından bir başkasına devredilemez ve hiçkimse onunla ilişkisini tümüyle kesemez. Bu durumda, hakikî dinin insanlar tarafından samimi bir biçimde kabul edilmesi, insanların içsel olarak ikna edilmelerine bağlıdır. Bu gerçekleşmediği takdirde, Tanrı nezdinde müteber olmayan bir inancı ona sunmakla birlikte diğer günahlarımıza riyakârlığı ve O'nun ilahî haşmetine saygısızlığı da eklemiştir.

b- Ruhların kurtuluşu sivil yöneticiye ait değildir. O insanlar üzerinde sadece dışsal bir güce sahiptir. Oysaki hakiki dinin kendisi zihnin tam olarak ikna edilmesine bağlıdır. İnsanlar dışsal baskılarla herhangi bir inancı kabul etmeye zorlanamazlar. Mülkiyet müsadere, hapisler, işkenceler ve bu nitelikteki herşey, insanların bir şeylere ilişkin kanılarını değiştirebilecek güçte araçlar değildirler. Başkalarını hataları konusunda uyarma, onlara nasihat etme ve onları ikna etmek suretiyle hatalarından yanlışlardan döndürme her insanın kişisel bir hakkı olmasına karşın insanları kanunlarla zorlamaya ve bir takım kurallara uymaya zorlama yetkisi sadece sivil yöneticiye aittir. Çünkü cezalar olmaksızın kanunların insanlar üzerinde herhangi bir yaptırım gücü bulunmamaktadır. Aydınlik¹¹ ve kanıtlama, insanların kanaatlerinde

¹¹ Locke'un kastettiği Işık, “doğanın ışığıdır”; insan doğasında bulunan anlama, muhakeme ve duyumsama yetileridir. Locke, insanın bir “doğa durumu” nda dünyaya geldiğini ifade eder. Ona göre, her bir kişinin doğal-hakları; Tanrı-vergisi hakları (god-given rights) bulunmaktadır. Bu haklar hiçbir sivil yönetim ya da yöneticinin güdümünde değildirler ve hiçbir kimseye devredilemezler. Bunlara kısaca, devredilemez haklar diyebiliriz. İnsan doğasının bencil olduğuna inanan Hobbes'un aksine Locke, insan doğasının akıl ve tolerans ile şekillendirildiğini ifade eder. Bkz: Roger Woolhouse; John Locke, çev. Akın Terzi, İş Bankası Yayınları, s. 64. – ç.n.

bir değişiklik meydana getirebilir; kaldı ki bu aydınlık, bedensel eziyetlerin ya da herhangi bir dışsal cezanın neticesinde ortaya çıkamazdı.

c- İnsanların ruhlarının kurtuluşuna ihtimam gösterme sulh yargıcına ait değildir. İnsanların türlü baskılarla vicdanlarına aykırı inanışları kabul etmeye zorlanmaları anlamsızdır. Çünkü insanları kurtuluşa eriştirecek tek bir hakikat ve tek bir yol olduğuna göre ve insanlar hükümdarlarının kabul ettiği din dışında bir inanca sahip değillerse ve kendi akıllarının hareket etmeleri yasaklanmış ve kr körüne yöneticilerinin ya da doğdukları yerlerde ki mevcut sistemin, insani arzuların ve batılığın kurbanı iseler, insanların sıkıca bağlandıkları bir umuttan bahsetmek mümkün değildir. Zira hükümdarların dindeki çeşitliliği kendi arzuları ve hevesleri doğrultusunda kullandıkları bir ortamda cennete ulaştıran yegane yol daha da darlaşacaktır. Samalıkların, anlamsızlıkların gittikçe arttığı bu tür bir yerde insanların ebedi saadetleri ya da ızdırapları doğdukları yerlere bağlı olmaktadır (Locke, 1983:26-27).

Locke, papazların Hıristiyanlığı kendi emelleri doğrultusunda çarpıttıklarını düşünür. Ona göre, papazlar iki yanlış inanca sahiptirler (Locke, 1983:4). İlk olarak, dini ibadetteki her tür değişimi günah saymaları; ikinci olarak, dini bütün bir Hıristiyanın ncelikli görevinin sapmaları ve değişimleri, gerekirse zorbalıkla ve silah zoruyla düzeltmesi gerektiğine yönelik inançlarıdır. Locke, baskıyla, cebirle değil, aşkla, sevgiyle ve gzellekle insanlara yönelinmesi ve onlara etkide bulunulması gerektiğine inanır (Locke, 1983:4). Aksi takdirde insanların inançları üzerinde bırakılan etki geçici olacaktır. Dahası, devletin insanlara inanç dayatma hakkı bulunmadığına inanan Locke, devletin insanların inanışlarını değiştirebilmesi, insanların gerçek manada ikna edildiği anlamına gelmediğini ileri sürer. Ulaşılan netice şudur: İnsanlar dışsal bir onaylama gösterirler ancak bu onların içsel olarak ikna oldukları anlamına gelmemektedir.

Toleransı, “ Hakik dinin temel ltt” olarak gören Locke, dinsel toleransın hem akıl hem de Hıristiyan vahyi adına bir zaruriyet olduğunu dile getirir. Locke’a göre, hakik din, “ Akılın çok güçlü bir biçimde ve iten kendi kendisini iknasıdır ve inanç, inanç olmaksızın bir inanç değeri taşımamaktadır” (Locke, 1983:23). Kiliseye katılmanın temel amacını Tanrı’ya aleni olarak ibadet edebilmek ve bu sayede ebedi saadete ulaşabilmek olarak sınırlayan Locke, bütün dini toplulukların bu amaç doğrultusunda hareket etmesi gerektiğine inanır. Dolayısıyla, dini bir toplulukta sivil çıkarlara ya da toprak sahibi olmaya yönelik herhangi bir faaliyetin yürütülmemesi gereklidir ve herhangi bir vesileyle insanlar üzerinde buna yönelik herhangi bir faaliyetin yürütülmemesi gereklidir. Bu g tümüyle sivil yöneticiye aittir. Zira zhiri mallar onun yetkisindedir. Kiliseler/dini toplulukların kendi üyelerine yönelik tembihleri, ğtleri ve tavsiyeleri aslında topluluk üyelerine sorumluluklarını ve yetki sınırlarını hatırlatmaya yöneliktir. Ancak tüm çabalara rağmen toplum içerisinde toplumsal kurallara uymamakta ısrar eden ve onları ihlal edenler olacaktır. Bu durumda kilisenin yapacağı tek şey, “ Değişime kapalı olan, yoldan çıkan bu inatçı ve dik kafalı kimseleri” toplumdan uzaklaştırmak ve toplulukla ilişkilerini kesmektir. Kilisenin azami gücünün afroz etme olduğuna inanan Locke, bunun kiliseye ait son ve en yüksek güç olduğuna inanır (Locke, 1983:29-30).

Özetle, Locke’un dini tolerans savunusu, sivil yöneticinin siyasi rolünün dini meseleleri kapsamadığı temeline dayanır. Sivil yasalar yalnızca sivil çıkarların korunmasına yönelik olmalıdır. Sivil yasaların insanları içsel değil dışsal olarak ikna etmede işe yarayabileceğini zira onların belirli yaptırım gücüne sahip olmalarının insanlar üzerinde etkili olabileceğini düşünen Locke, zorlamaların, zorbalıkların insanların iradesi üzerinde etkili olduklarını ancak insanların düşüncelerinde herhangi bir etkilerinin olamayacağı görüşündedir. Dini inanışların düşünsel, akla dayalı olması onun herhangi bir iradeye gönülsüzce bağlanmasına mani olmaktadır.

Dolayısıyla zorlamanın anlama üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Sivil yönetimin asli görevi neyin doğru neyin yanlış olduğunu belirlemek değil, devletin güvenliği ve devamını sağlamaktır.

Asıl Olan Dışsal Değil İçsel Bir Onaylamadır

İkinci olarak, Locke gücün ve zulmün dışsal bir onaylamayı mümkün kıldığı ancak bunun içsel/ruhsal bir dinginliğin sağlanmasında yetersiz olduğu inancını taşır. Bu yetersizlik, yanlış bir din ve ikiyüzlülüğü oluşturmaktadır. Bu durumda, insanların inanmadıkları bir dini inanış tarafından ebedi saadete ulaşmaları mümkün olamamaktadır (Locke, 1983:27).

Ruhların kurtuluşunu tamamen kişinin kendi sorumluluğuna bırakan Locke, buna dışardan herhangi bir müdahalenin yapılmaması gerektiğini savunur. Nitekim Locke'a göre, haz almadığımız bir zanaatle daha zengin olabileceğimizi ya da bir takım hastalıklardan hiç iman etmediğimiz tedavilerle kurtulabileceğimizi ancak hiç itimat beslemediğimiz bir dinle ve hoşlanmadığımız bir ibadetle kurtuluşa ermemizin mümkün olamayacağını (Locke, 1983:27) düşünmektedir. Dolayısıyla, insanlara dışsal bir zorlamayla herhangi bir inancın kabul ettirilmesi mümkün değildir. haz almadığımız bir zanaatle daha zengin olabileceğimizi ya da bir takım hastalıklardan hiç iman etmediğimiz tedavilerle kurtulabileceğimizi ancak hiç itimat beslemediğimiz bir dinle ve hoşlanmadığımız bir ibadetle kurtuluşa ermemizin mümkün olamayacağını (Locke, 1983:27) düşünmektedir. Dolayısıyla, insanlara dışsal bir zorlamayla herhangi bir inancın kabul ettirilmesi mümkün değildir. İnsanların ruhlarının kurtuluşunu Hıristiyanlığa dayandıran Locke, “ Hıristiyanlık dışındaki dinlerin insan ruhunun kurtuluşunda katkıda bulunamayacağını” (Şener, 2014:140) düşünür. Ancak Hıristiyanlık insanlara zoraki değil sevdirilerek anlatılmalıdır (Şener, 2014:146).

Waldron'un açıklamalarının Locke'un dışsal zorlamalara ilişkin açıklamalarına eleştiri niteliği taşıdığına inanan Mendus'a göre, zora koşulmuş dini inanç, samimi (sincere) olabilir ancak zorlama doğrudan değil dolaylı olarak ve ustaca yapılmış olsa bile otantik (authentic) olamayacaktır. Zira elde edilen inanç ve onun nasıl elde edildiğine yönelik açıklamalar, inananın inancında samimi olduğunu kanıtlaya da yine de bu, inancın otantik olduğunu bizlere göstermemektedir. Başka bir deyişle, Waldron, dini ve ahlaki konularda inancın samimi söylemi ve bu inancın otantikliği arasında önemli bir ayrım bulunduğunu ileri sürer ve Locke'un dini tolerans anlayışının samimiyete değil otantikliğe yönelik olduğu görüşündedir. Zira ona göre, bir inancı hakiki kılan şey, onun samimiyete dayalı oluşundan öte otantikliğidir (Mendus, 1989:30-31).

Waldron Locke'un dini tolerans anlayışının kusurlu ve tamamlanmamış olduğuna inanır. Waldron'un Locke'a yönelik eleştirisi, doğrudan değil dolaylı yoldandır. Bu tür bir durum, yönetimdekilerin genelde heterodoks düşünceleri yok etmeye yönelik karalama kampanyalarının arttığı bir dönemde gerçekleşmektedir. Örneğin, dünyanın yuvarlak olduğuna ilişkin büyük bir kaygı, dünyanın yuvarlak olduğunu iddia eden tüm kitapların yasaklanmasına neden olabilir. Bu açıdan, Waldronun açıklamaları Locke'un tolerans söyleminin iki önemli özelliğini yansıtmaktadır: İlki şudur, zora koşulmuş dini inanç samimi olabilir ancak öncesinde bahsedildiği üzere zorlama dolaylı yoldan ve ustaca yapılmış olsa bile neticede otantik olmayabilir. Kısaca, dini ve ahlaki hususlarda bir inancın içsel oluşu ve bu inancın otantik oluşu arasında önemli bir ayrım bulunmaktadır ve Locke'un söylemi içsel değil otantiktir. Sonuç olarak Waldron'un ifade etmek istediği şey, İnsanların inançlarının dolaylı olarak zorlanabileceği ve bu durumun da zorlayan insanların sözlü olarak ikna edemedikleri insanları

gizli aletler kullanmak suretiyle ya da dolaylı olarak onları ikna etmeye çabaladıklarında ortaya çıktığı üzerinedir. Mendus, insanların hipnoz edilerek ya da beyinleri yıkanarak da ikna edilebileceğini ifade etmektedir. Ancak hipnoz edilen ya da beyni yıkanan insanlar, karakteristik olarak kendilerine söylenenin dışına çıkabilecek bir durumda değildirler. Mendus, bu tür durumda olanların inançlarının samimi olmadığını ifade eder (Mendus, 1989:31).

Ayrıca, öncesinde de ifade edildiği üzere, Locke, zorlayıcı aletlerle insanların düşünceleri ve inançları üzerinde tahakküm kurmanın mantıksızlığını dile getirmiştir. Ruhların kurtuluşunu ya da iyiliğini otoritenin dışsal bir zorlaması ya da müdahalesiyle belirlenemeyeceğine inanan Locke, “ Yalnızca insanların içini aydınlatan ışık ve kanıtlama, insanların kanaatlerinde bir değişiklik meydana getirebilir; kaldı ki bu ışık, bedensel eziyetlerin ya da herhangi bir dışsal cezanın neticesinde ortaya çıkamazdı” (Locke, 1983:27). Locke’un burada kastettiği şey, inancın insan ruhunun kurtuluşunda gerekli olduğu ve bu inancın dışsal zorlamalar ya da baskılarla alt edilemeyeceğidir. Dini toleranssızlığın zâhiri olarak insanların inançları üzerinde etkili olabileceğine zira insanların öldürülme korkusundan ötürü inanmadıkları şeyleri bile kabul edebileceklerine inanan Locke, insan ruhunun kurtuluşu için gerekli olan ve içsel olarak kabul gören (gönülden inanılan) şey ise hakiki inançtır. Böylece, Tanrı’ya inanmanın bireyselliğine inanan ve bunun tüm insanlık için gerekli olduğunu düşünen Locke için insanları inanmadıkları bir şeye zorlamak ya da belirli düşünceleri onlara empoze etmeye çalışmak beyhude bir çabadır.

Waldron bu hususta şu örneği dile getirir: Ortodoks inancına aykırı kitapların var olduğunu ve bu kitapların insanların inançları üzerinde tehlikeli sonuçlar doğurabileceğine yönelik bir iddia, insanların bu kitapları alanlar üzerinde doğrudan değil dolaylı bir baskı kurmasına neden olabilir. Hatta bu kitaplara sahip olanların kendileri bile, istemeden de olsa, kendilerini değiştirmek zorunda kalmaktadırlar. Görüldüğü üzere, Locke’un dile getirdiklerinin aksine, burada dışsal bir zorlamadan; yani silahla, kılıçla, baltayla vd. aletlerle insanlar üzerinde tahakküm kurma söz konusu olmamasına karşın dolaylı yollu imalarla, gizli aletlerle insanların düşünceleri üzerinde baskı kurulmakta ve bu, insanların inançlarını değiştirmede oldukça etkili olabilmektedir. Nihayetinde bu türden dolaylı baskılar, dolaylı yoldan ve hiçbir zorlayıcı araç kullanılmadan insanlar üzerinde etkili olabilmekte ve insanların düşüncelerinin değişmesine neden olabilmektedir. Ancak zorbalığın, işkencenin mantıksallığı ile ilgilenen Locke, bu tür dolaylı yaptırımların insanların düşünceleri üzerindeki etkilerinden bahsetmemektedir. Sonuç itibarıyla, insanların düşüncelerinin, inançlarının değişmesinde doğrudan dışsal bir baskı ya da zorlamaya gerek yoktur. Başka bir ifadeyle, dolaylı yollu baskılarla, zorlamalarla insanların düşünceleri üzerinde etkide bulunulabilir ve bu baskıların insanların fiziksel yapıları üzerinde tahribata dönüşmesine de gerek yoktur. Nihayetinde Waldron’a göre doğrudan değil dolaylı yollu baskılarla insanların düşünceleri değiştirilebilir ya da inançları üzerinde baskı kurulabilir. Bu insanlar üzerinde dolaylı yollu baskıların kurulabileceğini ve bununda insanların inançlarını etkileyebileceğini göstermektedir (Waldron, 1988:81).

Bu durumda, Locke’un iddia ettiği, insanların inançlarını değiştirmeye yönelik doğrudan dışsal baskıların anlamsızlığı, dolaylı yollu baskıların insanların düşüncelerine tesir etmesi neticede özgünlüğünü kaybetmektedir. Zira inancın genel anlamda iradeye bağlı olmadığı kabulünden hareket ederek kaleme alınan Locke’un Mektup’u, hakikî dinin temel amacını “ İnsanların erdem ve saygı çerçevesinde yaşamlarını düzenlemelerine yardımcı” (Locke, 1983:23) olmakla sınırlandırır.

Sivil düzene tehdit oluşturabilecek durumlar gerçekleştiğinde, belirli dini inançları feshetmenin ya da ortadan kaldırmanın devletin meşru hakkı olduğuna inanan Locke, sivil düzeni korumak, herşeyden öte, devletin bekası için önemlidir ve tehlikelerle karşılaşılacak her durumda dini uygulamalara ilişkin kararların kiliseden öte sivil yönetim tarafından verilmesinin uygun olduğunu düşünür. Bu durumda Locke için esas olan devletin bekası ve güvenliğidir. Zira devletin olmadığı yerde sivil hakların korunmasının, dini ibadetlerin yerine getirilmesinin zorlaşacağı aşıkardır. Bir bakıma, Locke, bu tür durumlar gerçekleştiği takdirde devletin insanlara toleranssız olabileceğini ifade etmektedir (Mendus, 1989:26-27). Tüm söylenenlerden hareketle, Locke'un toplumda yaşayan tüm sivillere tolerans gösterilmesini savunduğu kanısı ortaya çıkmamalıdır. Çünkü onun dini tolerans anlayışı, sivil yönetimin korunmasını öncelemektedir. Dolayısıyla sivil toplum düzenine tehdit oluşturan, zarar veren ya da onu yıkmaya yönelik her türlü düşüncelere/davranışlara ve insanlara tolerans gösterilmesi mümkün değildir. Nitekim devlet çatısı altında yaşayan hiçbir kimsenin yerel yönetim dışındaki herhangi bir güce bağlı olmasının kabul edilemez olduğuna inanan Locke, bu tür bir yapılanma içerisindeki hiçbir cemaat ya da topluluğa tolerans gösterilmemesi gerektiğini ileri sürer.

Tolerans Gösterilmemesi Gerekenler

Üçüncü olarak, Locke'un dini toleranssızlık argümanları görünüşte toleranssızlık suçunu işleyenlere değil kurbanlarına yöneliktir. O, insanları yok etmenin ya da onlara karşı suç işlemenin mantıksızlığı ile ilgilenmekte ve bunu mantıksal çerçevede çözümlemeye çalışmaktadır. Onun asıl amacı sulh yargıçlarını/sivil yöneticileri ikna etmektir. Ancak Locke yapılan yanlışlara ilişkin çok az şey paylaşmaktadır. O, çağdaş liberallerin aksine cezalandırılanlara yönelik yapılan yanlışlardan pek bahsetmemektedir. Bu durum, Locke'un söylemlerinin eksik, yetersiz olduğunu ve çağdaş bakış açısıyla da uyumlu olmadığını göstermesi bakımından önemlidir (Mendus, 1989:27).

Bu bağlamda, Locke'un toleransa ilişkin açıklamalarının zorunlu olarak Hıristiyan bir bakış açısına sahip olduğunu ve onun inancını bir kenara bıraktığımız takdirde, açıklamalarının ahlaki bir hata üzerine kurulduğunu ve hatta mantıksız olduğunu düşünebileceğimizi ifade eden Mendus, Locke'un söylemlerinin ona yöneltilen eleştirilerin aksine daha derin anlamlara sahip olduğunu ifade eder (Mendus, 1989:148). Bu çerçevede, Locke'un tolerans savunusu, aslında bireylerin haklarının olumlu bir gerekçelendirilmesi olmasına karşın açık bir biçimde mezhepçidir. O, bir yandan dini bir özgürlük hakkı savunurken öte taraftan Katoliklere ve Ateistlere bu hakkın tanınmaması gerektiğini savunur.

Locke'un kendisinin Protestan oluşu ve yaşadığı dönemde hem Fransa'da hem de Avrupa'nın bir çok bölgesinde Protestanların kovuşturmalara ve işkencelere maruz kalmaları, hem de Shaftesbury'nin Protestan oluşu, Locke'un Katoliklere tolerans gösterilmemesini savunmasının temel nedenlerinden biri olabilir. Kısacası, sivil yönetimin insanların ruhlarının kurtuluşu üzerinde herhangi bir egemenliğin olamayacağını savunan Locke'un tolerans gösterilmeyecek gruplar sınıflandırması, kendisine ait olan “ Uygulaması insanın kendi elinde olmayan şeyleri kanunlar aracılığı ile uygulamaya çalışmanın saçma olduğunu, çünkü şunun veya bunun doğru olduğuna inanmak insanın kendi iradesine bağlı değildir” sözü ile çelişmektedir (Bury, 1959:97).

Locke, aslında, toleranssızlık ahlakının ne olduğunu sorgulayarak toleranssızlığın, zorbalığın mantıksızlığını ifşa etmeye çalışır. O, toleranssızlığın sonuçlarından öte toleranssızlığın ortaya çıkmasının nedenini araştırmaktadır (Mendus, 1989:28). O, toleranssızlığın neden yanlış

olduğunu açıklamaktansa işin kolayına kaçıp onun neden mantıksız olduğunu dile getirmektedir (Mendus, 1989:149). Bu çerçevede, toleranssızlığa uğrayanların kişisel haklarının olduğunu göstermek yerine toleransın mantığını irdelemeye çalışan Locke'un dini tolerans anlayışının ya da dini özgürlük doktrininin sınırları olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Zira Locke, herhangi bir dinin, hangi inanışlara sahip olursa olsun, sivil çıkarlara ve devlete zarar vermemesi gerektiği düşüncesindedir ve bu hususta dört gruba tolerans gösterilmemesi gerektiğini savunur.

İlk olarak, Locke, sivil yöneticinin, sivillerin ve medeni toplumun devamını sağlayan ahlaki kurallara aykırı hareket eden hiçbir kimseye/topluluğa tolerans gösterilmemesi gerektiğini savunur (Locke, 1983:49). İkinci olarak, bu temel üzerinden hareket eden Locke, toplumun Tanrı'nın varlığını inkar edenlere (Ateistlere) tolerans göstermemesi gerektiğini ileri sürer. Bu durumda ahlakın temeli kabul edilen Tanrı'nın varlığını inkar eden hiçbir kilise ya da topluluğa tolerans gösterilmemeli çünkü hiçbir topluluk, " Toplumun temellerini açıkça aşağılayan ve tüm insanlığın ortak yargılarını, öz çıkarlarını, barışını/huzurunu kısaca herşeylerini, kınadıklarından ötürü mahkum edilen ilkeleri /doktrinleri uygun bulacak ve öğretecek kadar deli divane" (Locke, 1983:49-50) değildir.

Locke'un 1667 yılında yayınladığı Tolerans Üzeri'ne Bir Makale'de ifade ettiği üzere, kişinin Tanrı'nın varlığına inanmama hakkı yoktur. Zira Tanrı'ya inanmayı her türlü ahlakiliğin temeli sayan Locke için, bundan yoksun olanlar toplum oluşturmamayan aciz ve tehlikeli kişilerdir. Spekülatif görüşlere ya da dinsel inançlara güç kullanmanın gereksizliğini savunan Locke, gerçeğin kendi başının çaresine bakabilecek kadar güçlü olduğunu ve herhangi bir sivil yöneticiye de ihtiyaç duymadığını savunur (Dunn, 2011:104). Locke için Tanrı'nın varlığının başlı başına çok değerli ve önemli olduğunu dile getiren Dunn, Locke'un Ateistlere tolerans gösterilmemesine ilişkin düşüncesinin kendi felsefesi ile tam bir uyum içerisinde (Dunn, 2011:104) olduğuna inanır. Çünkü Tanrı'ya inanmanın, " Her tür ahlakiliğin temeli" (Locke, 1989:39) sayan Locke için, Tanrı'nın varlığını inkâr edenler, herhangi bir ahlaki temele sahip olmayan ve bir toplum oluşturmamacak kadar aciz ve tehlikeli kişilerdir (Dunn, 2011:104).

Ancak günümüzde Ateistlere yönelik bir toleranssızlıktan genel itibariyle bahsedilmediği göz önüne alındığında ve onlara yönelik sınırlamaların ya da tehditlerin neredeyse tümüyle ortadan kalkmış olduğu varsayıldığında, Locke'un Hıristiyan inancına yönelik düşüncelerinin günümüzde artık geçerliliğini koruyamadığı ifade edilebilir. Bir bakıma, Locke'un çizdiği dar tolerans anlayışı günümüzde artık ihtiyaca cevap verememektedir. Çünkü o toleransı çok dar bir çerçevede ve özel bir alan içerisinde ele almıştır (Dunn, 2001:151). Dahası, Locke iki açıdan yanılmaktadır: İlk olarak, o, kendi düşüncelerini güvenli bir toplum kurmak adına sınırlandırmakta ve toleransı sadece din ile özellikle de Hıristiyanlıkla sınırlandırmaktadır. İkinci olarak, o, toleranssızlığın neden mantıksız olduğunu göstererekten aslında " toleransın neden yanlış olduğuna dair bir sürü kanıttan ötürü eleştirilmektedir" (Waldron, 1988:86). Her iki açıklama, Locke'un toleransa ilişkin iddialarının sınırlı ve özel olduğunu göstermektedir. Esasında Locke'un iddiaları, kendi döneminde devletin uygulamalarına ilişkin sorunlara değinmekte ve bu açıdan eksiktir.

Üçüncü olarak, daha gizli ve devlet için daha tehlikeli olabilecek diğer bir kötülüğün de, toplum çıkarlarıyla çelişen ve insanların sivil haklarını tehdit eden özel ayrıcalıkların insanlar tarafından hem kendileri hem de dindaşları için talep edilmeye başlandığında meydana geleceğini düşünen Locke, hiçbir topluluğun alenen " İnsanların sözlerini tutmalarının gereksiz olduğunu, hükümdarın farklı inanca sahip kişilerce tahttan indirilebileceğini ya da herşeyin hâkimiyetinin

sadece kendilerine ait olduğunu” (Locke, 1983:49-50) dile getiremeyeceğini belirtir. Ayrıca Locke, devletin de bu konuda daha dikkatli davranması ve bu tür düşüncelere sahip insanlara tolerans göstermemesi gerektiğini savunur.

Dördüncü olarak, tolerans gösterilmemesi gereken bir başka grubun, devlet çatısı altında yaşayıp bir başka hükümdarın/yönetimin korumasına giren ve onun hizmetine fiilen teslim olanlar olduğunu ifade eden Locke, sivil yöneticinin kendi ülke sınırları içerisinde ne yabancı bir yargının kurulmasına boyun eğmesi (Locke, 1983:50) ne de kendi sivil yönetimine karşı herhangi bir organizasyonun oluşmasına müsaade etmesi gerektiğini dile getirir. Locke dini tolerans hakkının Katoliklere ve Ateistlere verilmesinden yana değildir¹². Ona göre, Katolikler, yerel yönetim dışında farklı bir yönetime ya da yöneticiye (Papa’ya) bağlı olduklarından kamusal düzene ve toplumsal barışa aykırı hareket edebilirler. Bu durumda, kamu düzeni, toplumsal barış (huzur) zarar görebileceğinden onlara tolerans gösterilmemelidir. Bury’e göre, Locke’un Katoliklere tolerans gösterilmemesi gerektiğini ifade etmesindeki asıl neden, “Onların dini anlayışları değildir. O, Katolikleri, ‘sapıkların olduğu bir ortamda imanını saklı kalamayacağını’ ve ‘afroz edilen kralların taç ve mülklerinden mahrum kalacaklarını’ ifade etmelerinden, bir de onların yabancı bir gücün- Papanın- boyunduruğu altında” (Bury, 1959:96-97) olmalarından ötürü suçlamaktadır.

Bu bağlamda, bir yandan dini toleransı savunan öte taraftan Katoliklere tolerans gösterilmemesi gerektiğini düşünen Locke’a, bu söylemin kendi içerisinde tutarsız olduğu dile getirilmiş lakin kendisi bunun mantıksız olmadığını ifade etmiştir. Katoliklerin basit bir dini mezhep olmadığına inanan Locke, onların Papaya bağlı ve ona çalışan yabancı güçler olduklarını savunur (Locke, 1983:8). Onun için Katolikler, Roma kilisesinin güdümünde yaşayan dindarlardır. Onların asıl lideri sivil yönetimden öte Roma Kilisesi’nin bizzat kendisidir. Katoliklerin itaat ettikleri liderlerin İngiltere’ye karşı düşmanca tavırlar sergileyen ve onunla her an savaşmaya hazır kişiler olduklarına inanan Locke, Protestanların da her an Katoliklere karşı savaşmaya hazır bir şekilde kendilerini hazırlamaları gerektiğini düşünür (Woolhouse, 2011:194).

Katoliklere tolerans gösterilmemesi gerektiği düşüncesinden asla vazgeçmeyen (Gough, 1989:60) Locke, insanlar üzerinde “ tahakküm kurma” isteğinin sadece devletin değil aynı zamanda güçlü toplulukların da arzuladığı bir şey olduğu düşüncesindedir. Locke’a göre, dinsel amaçlar doğrultusunda masum nedenlerle bir araya gelen topluluklar zaman içerisinde güçlenmekte ve “ devlet huzurunu tehdit eden” bir kalabalığa dönüşebilmektedirler. Locke, Quakerların artan sayılarının onların bu tür bir gruplaşma içerisine girmelerine yeterince imkân sunduğu düşüncesindedir (Woolhouse, 2011:98).

¹²Abramson, Locke’un Katoliklere ve Ateistlere ek olarak, Müslümanlara da tolerans gösterilmemesini savunduğunu belirtir. Frederick Copleston, Abramson’un aksine, Locke’un Muhammedilerden (Müslümanları) bahsetse bile, açıkça özellikle Katolikleri kastettiğini bildirir. Ona göre, Locke, bu hususta, kendi vatandaşlarının Katoliklere yönelik eğiliminden bahseder. Bknz., Frederick Copleston, A History of Philosophy, Volume 5, Doubleday Publisher, USA, s. 122; Jeffrey Abramson, Minervanın Baykuşu Batı Siyasi Düşünce Tarihi, çev. İbrahim Yıldız, dipnot Yayınları, Ankara, 266. Ayrıca, Woolhouse, Locke’un tolerans gösterilmemesi gereken başka grupların da mevcut olduğu yollu sorulara tümüyle karşı çıkmaktadır. “Hizipçilerin ve isyankârların yuvası” olan toplulukların var olduğunu kabul eden Locke, bu insanların doğaları itibariyle isyankar olmadıklarını sadece gördükleri işkenceler neticesinde bu hale geldikleri düşüncesindedir. Woolhouse, a.g.e., s.272

Locke'a göre, hiçbir ülke bu durum karşısında, kendisi dışında herhangi bir güce tabi olan, kendi emirlerine itaat etmeyen, inançlarına muhalefet eden ve dini özgürlük hakkı tanımayan bir topluluğa, tolerans göstermez ve göstermemelidir. Dolayısıyla, Locke'a göre, bu, bir dini özgürlük sorunu değildir çünkü her hükümetin en öncelikli görevi topraklarının savunulmasıdır (Cranston, 1961:9). Batuhan'da, " Ne kadar toleranslı olursa olsun, hiçbir toplum düzeninin, dayandığı ana-değerleri yıkmak isteyen bir sosyal-öğretiye göz yummayacağı" (Batuhan, 1959:11) düşüncesindedir. Locke, toleranssızlığın pratik sonuçlarından öte onu destekleyen özel nedenlere vurgu yapmaktadır. Toleransı tehlikeye atacak ve siyasi sonuçları olan uygulamalara tolerans gösterilmemesinden yanadır. Locke'a göre, Katolikler papaya, Ateistler ise hiçbir kimseye tabi olmadıklarından güvenilmezdirler. Onun Katoliklere ve Ateistlere toleranssızlık gösterilmesindeki ısrarının temel nedeni, her iki grubun yönetimin gözünde eşit derece güvenilmez olmalarından kaynaklanmaktadır. Burada Locke'un tolerans anlayışının neden-temelli olduğu rahatlıkla görülebilmektedir. Mektup boyunca Locke'un temel kaygısı, Katolikler ve Ateistler dışında hiç kimsenin dini nedenlerden ötürü suçlanmaması gerektiği üzerinedir. Ancak Locke, toleranssızlığa neden olabilecek birçok diğer nedenlere karşı sessizdir. O, toleranssızlığı ağırlıklı olarak dini bağlamda ele almıştır. Bu nedenle onun tolerans anlayışı, toleranssızlığın siyasi ve ekonomik nedenlerine değinmemesinden ötürü eksiktir (Mendus, 1989 (b):36).

Locke, aslında, dini tolerans konusunda aslında yeni şeyler ifade etmemektedir. Onun dile getirdikleri, çok önceleri, Nantes Fermanı ve Tolerans Antlaşmaları ile zaten dile getirilmiştir. Onun tolerans anlayışının önemi, yeni şeyler, özgün fikirler ya da aşırı özgürlükçü bir yapı sunmasından öte kendi düşüncelerini düzenli, mantıklı sunması ve bunu felsefi bir zemine ustalıkla oturtabilmesinden kaynaklanmaktadır. Mektup'un, derli toplu oluşu, düşüncelerin sistematik bir biçimde ele alınışı ve bu düşüncelerin felsefi bir zemine oturtularak işlenmesi, onun söylemlerini ikna edici hale getirmiş ve zaman içerisinde destek bulmasına imkân tanımıştır. Ancak yine de, Locke'un Mektup'u kaleme aldığı dönemde tolerans savaşının tarihsel olarak son bulmuş olması, öncesinde dini tolerans tartışmalarının başlamış ve insanların kendi inançlarını yaşamalarına müsaade edilmiş olmasından ötürü, onun tolerans anlayışı yeni şeyler sunmamaktadır. Bu bağlamda, Şanlı Devrim (1682) sonrasında kaleme alınan Mektup'un dini tolerans tavsiyesi bir yenilikten öte sistematik bir bildiri niteliği taşımaktadır (Gough, 1983:73). Hatta Locke'un dini toleransı sadece Hıristiyanlık üzerinden işlemesi bizlere onun toleransa ilişkin görüşlerinin genele hitap etmediğini ve bu bakımdan onun Mektup'unun tamamlanmamış bir eser olduğunu göstermektedir.

Sonuç

Bury'nin de ifade ettiği üzere, Locke'un tolerans anlayışının eleştirilecek yanlarının olduğu gibi, onun kurmaya çalıştığı tolerans anlayışı, tolerans ilkesinin gelişiminde büyük katkılar sağlaması ve bu ilkenin günümüzde onun tahayyül ettiğinden daha uzaklara ulaşmasına katkıda bulunması bakımından değerlidir. Locke, seküler anlayışı benimseyerek, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına katkıda bulunmuştur (Bury, 1959:98). Ancak tolerans, günümüzde, sadece küçük dozlarda sunulması gereken bir ilaç olarak görülmektedir.

Diğer bir deyişle, tolerans günümüzde genelde din, ırk, cinsellik ve ifade özgürlüğü bağlamında ele alınmaktadır. Bazı kesimlerde artan marjinalleşmeler, bazı kesimlerin istememesinden ötürü görmemezlikten gelmeye dönüşebilmektedir. Oysaki bu durum, toleranslı bir topluma ulaşmada büyük bir engeldir ve bu engelin bir an önce aşılması gerekmektedir. Zira toplum içerisinde

tekbıçimcilik yani herkesin aynı şekilde davranması, aynı düşüncelere sahip olması mümkün değildir. Dolayısıyla, çeşitliliğe imkan tanımak ve herkesi olduğu gibi kabul etmek, insanları asimile etmek ya da ötekileştirmek yerine onlara tolerans göstermek, barışçıl bir topluma ulaşabilmek açısından önemlidir.

Nihayetinde, Batı'nın yıllardır kendi bünyesindekileri asimileştirmeye ve ötekileştirmeye yönelik çabası, onları kültürleriyle, inançlarıyla, davranışlarıyla, dinleri ve ahlaklarıyla oldukları gibi kabul etmeye çabalamaktansa kendine benzetmeye çabalaması günümüze kadar süren savaşların, mücadelelerin ve bunların neticesinde ortaya çıkan kan, gözyaşı, ölümlerin, yaralanmaların meydana gelmesine neden oldu. Oysaki, yapılması gereken şey, insanları asimile etmek, ötekileştirmek değil, herkesi eşit kabul etmek, kendinden görmediği insanlara toleranslı davranmaktır. Diğer bir deyişle, herkese, herşeye rağmen hakketiklerini teslim etmek, onları herşeyleriyle (kültürleriyle, dinleriyle, yaşam biçimleriyle) oldukları gibi kabullenmeye çalışmak uygar bir toplum olabilmenin gerekliliğidir. Aksi takdirde toplumsal barış ya da huzurun tesis edilmesi mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla hayat tecrübemize dayanarak şunu rahatlıkla ifade edebiliriz, adil ve barışçıl bir topluma ulaşmak, ancak ve ancak toleransın insanlar arasında yer edindiği, herkesin birbirine saygı duyduğu ve çeşitliliğin hakim olduğu bir toplumsal anlayışla mümkündür.

Kaynakça:

- Atalay, H.** (1999). İngilizce- Türkçe Sözlük, C.II. İstanbul:Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Batuhan, H.** (1959). Batıda Tolerans. İstanbul: Anıl Yayınevi
- Batuhan, H.** (2007). Semiyotik, Fanatizm ve Tolerans. T. Yörükân (ed.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Bernasconi, R.** (2011). Irk Kavramını Kim İcat Etti? Felsefi Düşüncede Irk ve Irkçılık (Z. Direk, haz.). İstanbul:Metis Yayınları.
- Bourne, H.R.** (1991). The Life of John Locke. Scholar's Choice Edition, vol. 2. Bristol: Thoemmes Press.
- Bunnin, N. ve Yu, J.** (2004). The Blackwell Dictionary of Philosophy. USA: Blackwell Publishing.
- Bury, B.** (1959). Fikir ve Söz Hürriyeti (A. Başman, ter.). İstanbul:Remzi Kitabevi.
- Cholakov, P.** (1991). The role of rationality in the formulation of and compliance with the principles of justice. Balkan Journal of Philosophy, 7 (2), 187-194.
- Cohen, A. J.** (2014). Toleration. USA: Polity Press.
- Cranston, M.** (1961). John Locke. Great Britain: Green & Co.
- Çetin, İ.** (1995). John Locke'da Tanrı Anlayışı. Ankara: Vadi Yayınları.
- Dunn, J.** (2011). John Locke, (H. Gür, çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Dunn, J.** (2001). John Locke: Güvene Dayanan Siyaset (M. Kıratlı, ed.). Siyasal Düşüncelerin Temelleri. Brian Redhead (der.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Fraser, A. C.** (1890). Locke. London: William Blackwood and Sons.
- Glare, P. G.** (Ed.) (1968). Oxford Latin Dictionary. Clarendon: Oxford University Press.

- Gough, J. W** (1991). The Development of Locke's Belief in Toleration. John Locke A Letter Concerning Toleration In Focus. Horton, J.; Mendus, S (ed.). USA: Routledge.
- Goldie, M.** (Ed.) (2010). John Locke, A Letter concerning Toleration and Other Writings, edited and with an Introduction. Indianapolis: Liberty Fund.
- Gough, J.W.** (1991). The Development of John Locke's Belief in Toleration. John Locke: A Letter Concerning Toleration in Focus, John Horton and Susan Mendus (ed.). London: Routledge.
- Hançerlioğlu, O.** (1977). Felsefe Ansiklopedisi, C. 2. Ankara:Remzi Kitabevi
- Horowitz, M. C.** (2004). New Dictionary of the History of Ideas. Vol. 6. Charles Scribners Sons.
- King, P.** (1967). Toleration. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Küyel, M. T.** (1996). Ferdi Hürriyet ve Hoşgörünün Felsefi Boyutu. Erdem Dergisi, C.8 (22).
- Locke, J.** (1983). John Locke , A Letter Concerning Toleration In Focus. Mendus, S; Horton, J. (ed.). USA: Routledge.
- Locke, J.** (1992). İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, (V. Hacıkadiroğlu, çev.). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Locke, J.** (2014). Yönetim Üzerine İkinci İnceleme, (F. Bakırcı, çev.). Ankara: Ebabil Yayınları.
- Mendus, S.** (1991). Locke: Toleration, Morality and Rationality. John Locke A Letter Concerning Toleration in Focus. Horton, J.; Mendus, S (ed.). USA: Routledge.
- Mendus, S.; Edwards, D.** (1987) (ed.) On Toleration. Introduction, Susan Mendus. USA: Clarendon Press.
- Mendus, S; Horton, J.** (1983) (ed.). John Locke , A Letter Concerning Toleration In Focus. USA: Routledge.
- Mendus, S.** (1989). Toleration and the limits of liberalism. USA: Atlantic Highlands: Humanities Press International, Inc.
- Mendus, S.** (Ed.) (2000). The Politics of Toleration In Modern Life. Durham: Duke University Press.
- Nicholson, P.** (1985). Toleration As a Moral Ideal. Aspect of Toleration, Horton, J.; Mendus, S. (ed.). USA: Methuen & Co.
- Sarıkavak, K.** (2013). The Thought of Tolerance in West and Musamaha in East. 4-5 October 2012 (495-504). Baku: Baku International Forum,
- Şener, H.** (2014). John Locke ve David Hume: Din Felsefesi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme. İstanbul:Ötüken Yayınları.
- Thomson, G.** (2001). On Locke. USA: Wadsworth.
- Thomson, D.** (2000). Siyasi Düşünce Tarihi (A. Y. Aydoğan, çev.). Üçüncü Baskı. İstanbul: Şule Yayınları.
- Toku, N.** (2003). John Locke ve Siyaset Felsefesi. Ankara:Liberte Yayınları

Vernam, J. R. (1879). Cassell's Latin Dictionary. Cassell:Company

Waldron, J. (1988). Locke, Toleration and The Rationality of Persecution. Justifying Toleration: Conceptual and Historical Perspective. Susan Mendus (ed.). USA: Cambridge University Press.

Woolhouse, R. (2011). John Locke, (A. Terzi, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

TOLERANS PARADOKSU

Arş. Gör. Fikret YILMAZ

Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

Öz

İnsanların farklılıklarına rağmen bir arada yaşayabilmelerini sağlayan tolerans düşüncesi, kendi içinde paradokslar barındırır. Tolerans kavramı öncelikle benim gibi olmayana karşı nasıl davranmam gerektiği konusunda bir rehberdir. Görülmektedir ki tolerans, insanların farklı olduklarını; ben ve öteki ayrımını bir ön kabul olarak içinde barındırır. Bunun yanı sıra tolerans kavramı, toleranssızlığa karşı geliştirilmiş bir tavrıdır. Tolerans kavramının ortaya çıkışı olumsuzluğun yani toleranssızlığın etkilerinden kurtulmak içindir. Ancak fark edilmektedir ki süreç içinde tolerans, karşıt olduğu toleranssızlık nedeniyle, ortaya çıkarmak istediği olumlu etkileri tam olarak meydana getirememektedir. Paradoksal yapının etkilerini burada görmek mümkündür. Herhangi bir durum ya da konuyla bağlantılı olarak kişi, kendi değerlerinden ya da kabullerinden farklı bir duruma tolerans gösterecektir. Bu durumda kişi kendi için olanı değersiz kılabilir ya da kendi kabul ettiği yaşam şekline uzaklaşabilecektir. Tolerans gösterilen şey sonucunda tolere edilecek bir konu kalmayabilir. Çünkü kendi olmaktan uzaklaşan kişi, grup, toplum olduğu durumda, onların tolerans gösterdiği şeyi kendi doğruları olarak kabul etme hali gerçekleşebilir. Bunun yanı sıra, “ tolerans göstereceğim şeylerin bir sınırı var mıdır?” sorusu gündeme gelmektedir. Toleranssızlığa tolerans gösterilebilir mi? Bir millete, topluma, topluluğa karşı insanlık suçu işleyen kişilere karşı tolerans göstermeli miyim? Toleranssızlığa gösterilen tolerans, toleransın ortadan kalkmasına neden olacaktır. Bu durumda toleransız olanla tolerans gösteren arasında farkı belirleyecek olan şeyin ne olduğu muğlaklaşmaktadır. Toleransız olana aynı şekilde toleransız davranacaksam beni ondan farklı kılan şey ortadan kalkacaktır. Aynı şekilde toleransız olana tolerans gösterirsem benim zararına ve hatta toleransın aleyhine bir yapı oluşacaktır. Bu durumda benim tolere edeceğim şey hakkında bir sınır getirmem gerekecektir. Tolerans kavramının içerdiği paradoksal yapı yine belirlemektedir. Bu sınırı belirlemek mümkün müdür? Ya da sınırimi içeriği nasıl belirlenecektir? Sınırın her zaman aynı kalması mümkün müdür? Anlaşılmaktadır ki bu sınırın ne olduğunu belirlemek oldukça güçtür. Öncelikle kabul edilen sınır herkes için geçerli olması durumu oldukça güç olabilecektir. İnsanların ait oldukları kültür, inançları, felsefi görüşleri, içinde buldukları iktidar ilişkileri sınırın ne olması gerektiği konusunda belirleyici olacaktır. Ayrıca bir sınır kabul edildiğinde ve bu sınır toplumsal değerlere zarar vermeyecek şekilde sıkı olmayınca toplumun niteliklerini belirleyen özelliklerden uzaklaşılacak, toleranssızlık gösterilecek bir husus kalmayacaktır. Tolerans gösterilmesi gereken değerler baskın değerler haline gelecek, bir anlamda toleranssızlık hâkim olacaktır. Bu sınır oldukça sınırlı ve sıkı olursa toleranslı bir davranışta bulunma imkânı oldukça azalacaktır. Bunun yanı sıra tolerans, üstün olma durumunun bir ifadesi midir? Tolerans gösterecek olan kişi, tolerans gösterilene göre daha etkin bir güce sahiptir. Tolerans bu anlamda hâkimiyet/ iktidar ilişkisini belirlemekte bir ilke olup olmadığı ortaya çıkmaktadır. Hâkimiyet/ iktidar ilişkisine göre tolerans belirleniyorsa, toleransın sınırı güçlü olanın çıkarlarıyla bağlantılı olarak belirlenebilir. Bu durumda tolerans başlığı altında, toleranssızlığın meydana gelmesi imkânı doğabilir. Tolerans gösterilenin güçsüz

gürülmesi, onun eksik, kusurlu ya da hatalı olduğunu da gündeme getirebilir. O zaman tolerans, toleranssızlığın meydana gelmesine neden olabilir. Ernesto Laclau (1935-2014), toleransta karar-verilemezlik olduğunu ifade eder. Tolerans kavramını toleranssızlıkla bağlantılı olarak değerlendiren Laclau, bu kavramın paradoksal yapısına değinmektedir. Bu sunumda, toleransın içerdığı paradoksal durumlar temelinde, Ernesto Laclau'nun, Habermas'ın görüşlerinden hareketle toleransın ne olduğu ve olmadığı üzerine bir sorgulama gerçekleştirilecektir.

Keywords: Tolerans, Hoşgörü, Ernesto Laclau, Paradoks, Toleranssızlık

PARADOX OF TOLERATION

Abstract

Toleration, which allows people to live together despite their differences, has paradoxes in itself. The concept of toleration is primarily a guide on how I should behave towards being not like me. It is clear that people are different; toleration preliminary accepts me and the other's difference. Besides, the concept of toleration is an improved attitude towards intolerance. The emergence of the concept of tolerance is to get rid of the negative effects of toleration. However, it is noticed that toleration can not bring about the positive effects that it wants to reveal due to the intolerance which is the opposite of toleration within the process. The effects of the paradoxical structure can be seen here. In connection with any situation or situation, a person will tolerate a situation different from his or her own values or acceptance. In this case, the person will be able to make it worthless to himself or to move away from the life he / she accepts. As a result of tolerated subjects, there may not be a topic to be tolerated. Because, If the person, the group, the society, moving away from their own selves, they can accept what they have tolerated as their own truth. In addition to this, the question, "is there a limit to what I will tolerate" is on the agenda. Can intolerance be tolerated? Should I tolerate a crime committed against humanity, a nation, society, community? Toleration to intolerance will bring about disappearance of toleration. In this case it is unclear what will determine difference between toleration and intolerance. If I do not tolerate what is intolerant, the things that make me different from will come off spontaneously. Likewise, if I show toleration to intolerance, a structure will be formed against my loss and even toleration. In this case, I will have to set a limit on what I will tolerate. The paradoxical structure of the concept of tolerance still appears. Is it possible to determine this limit? Or how will the content of the border be determined? Is it always possible to keep the border the same? It is understood that it is very difficult to determine what this boundary is. First of all, it can be very difficult if the accepted limit applies to everyone. The culture, beliefs, philosophical views people belong to, the power relations they are in will be decisive about what the boundary should be. Furthermore, if a boundary is accepted and this boundary is not tight enough to prevent harm from social values, then the characteristics determine the quality of the society will be removed and there will be no situation where Intolerance will be shown. The values that could be tolerated will become dominant values, in a sense, intolerance will be out of toleration. If this limit is rather limited and tight, the possibility of doing a tolerant behavior will be greatly reduced. Besides, is toleration an expression of superiority? The person who will show toleration has a more effective power than tolerated. Toleration appears to be a principle in determining the dominance / power relation in this sense. If toleration is determined according to dominance / power relation, the limit of it can be determined in relation to the interests of the stronger one.

To see tolerated as weak, it may also bring to the agenda that it is defective, imperfect or faulty. Tolerance can then lead to intolerance. Ernesto Laclau (1935-2014) states that toleration is undecidability. Evaluating the concept of toleration in relation to intolerance, Laclau refers to the paradoxical nature of this concept. In this presentation, based on the paradoxical situations involved in toleration and the views of Ernesto Laclau and Habermas, an inquiry will be made on what the toleration is and is not.

Keywords: Toleration, Ernesto Laclau, Paradox, Intolerance

Giriş

Toleransı, baskının aksine, yaşamın kendisi olarak kabul eden, yaşadığımız toplum içerisinde farklılıklara, ortak yaşayışlara, farklı topluluklara can vermesi bakımından da toleransın toplum içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu dile getiren Walzer'a göre, tolerans, farklılıkları mümkün, farklılıklar da toleransı zorunlu kılar (Walzer, 2014:10). Katlanma, dayanma manalarına gelen tolerans'ın, " İnsanların birbirlerini eleştirdiği, birbirlerinin düşüncelerine saygı göstermediği ve birbirlerine tahammül edemedikleri bu dünyada, birbirimizi anlayabilmek, düşüncelerimize saygı gösterebilmek ve her şeyden öte birbirimize katlanabilmek adına" bir ihtiyaç değil zorunluluk olduğunu ifade eden Cohen'e göre " tolerans hem kendimize hem de ötekilerimize bir iyiliktir ve o iyi bir şeydir" (Cohen, 2014: 3-4). Ancak " tahammül olarak tolerans", bizden olmayan ötekine karşı büyük bir saygısızlığı, alçak gönüllük adı altında gizlemeye çalışmaktadır. Toleransın bir yandan zorunlu öte yandan imkânsız olduğu düşünüldüğünde, toleransın, çeşitli inançlara, politikalara ya da dine sahip olan farklı gruplar arasındaki anlaşmazlıkların ancak büyük bir mücadele neticesinde giderilebileceğinin anlaşılmasının ardından, grupların kendi aralarında uzlaşmaya varmaları ve her birinin bir diğerinin farklılıklarına anlayış ya da tolerans göstermesi neticesinde zorunlu hale geldiği bilinmelidir. Ancak bu tür durumlarda bile tolerans yine de imkansız hale gelebilir. Çünkü toleransın toleranssızlık neticesinde ortaya çıktığı kabul edildiğinde, tolerans değer verdiğimiz, önemseydiğimiz, kaybı olduğu takdirde üzüleceğimiz ve kendimizden ödün vermek zorunda olduğumuz durumlarda gerçekleşmektedir. Bernard Williams, toleransı zorunlu hale getiren durumların aynı zamanda onu imkansız hale getirdiğini ileri sürerek, diğer insanlara ve onların yaşam biçimlerine tolerans göstermenin gerçek manada zorlaştığı durumlarda toleransın bir zorunluluk teşkil ettiği görüşündedir. Williams şunu eklemektedir, bu durumda, tolerans ancak tolerans olunamayan şeyler için gereklidir. Toleransın asıl sorunu da budur (Williams, 2000). Rawls herkesin temel amacının kamu düzeni ve güvenliğinin sağlanmasından yana olduğunu düşünmektedir (Rawls, 2017:241).

Bu bağlamda, Rawls, toleranssızlara tolerans sorunu ve toleranssızların özgürlüklerine müdahale etme hakkını onların adalet ilkelerine bağlılıklarıyla ele almaktadır. Adalet ilkelerinin ihlal edilmesi durumlarında toleranslıların toleranssızlara müdahale etme hakkı doğduğuna inanan Rawls için başka herhangi bir durum toleranslıların toleranssızın hakkını gasp etmesini sağlamamaktadır. Bir başka deyişle, sağlam ve yeterli nedenler bulunmadığı durumlarda toleranslıların toleranssızın özgürlüğüne müdahale etme hakkı yoktur. Ancak burada asıl mesele, toleranssızlığa toleranssızlıkla müdahale etmenin birilerinin özgürlüğünü kısıtlamada yeterli bir neden sunup sunmadığı üzerinedir (Rawls, 2017:246). Bu bağlamda tolerans sorunlu bir konudur ve kendisiyle çelişmektedir. Çünkü, toleransın doğasında herkese toleranslı olma

mevcuttur. Tolerans göstereceğimiz kişi ya da durumları bizler belirleyemeyiz. Belirlemeye çalışmamız durumunda bu tolerans olmaktan çıkmakta toleranssızlığa dönüşmektedir.

Toleransın genelde bir sorun olarak ortaya çıkışı şu iki nedene dayandırılabilir: “ (a) birileri ötekilerin hoşlanmadıkları ya da onaylamadıkları inançlarına, değerlerine ve davranışlarına müdahale etmek ya da onları kontrol etmek istediklerinde veya (b) ötekiler bu kontrol ve müdahaleye direndiklerinde” (Gündoğdu, 2008). Bu durumda, her iki tarafın birbirlerine tahammüllerinin gittikçe azaldığı durumlarda ve insanların birbirlerini baskılamaya çalıştığı anlarda tolerans siyasi bir sorun haline dönüşmektedir. Ancak kişisel ya da siyasi olsun hiç fark etmez, toleransın bir sorun haline dönüşmesine neden olan etkenler genelde değişmemektedir. İnsanların kendinden olmayana karşı beslediği kin, nefret ve onlar üzerinden kendini haklı çıkarma çabası, insanın kendinden olmayandan korkmasına, onu düşman görmesine ve ona değer vermemesine neden olmaktadır.

Bu tür nedenler insanların birbirlerine tolerans göstermemelerine neden olabilmektedir. Toleransın genelde toleranssızlık neticesinde ortaya çıktığı kabul edildiğinde, toleranssızlara tolerans göstermenin toleransı meydana getiren etkenleri ortadan kaldırdığı ve toleranslı olanları değersiz kıldığı bilinmektedir. Bu durumda toleranssızlara tolerans gösterilmemesi, toleransın ortaya çıkış nedenlerini ortadan kaldırmak manasına gelmektedir. Bir çelişkiye ya da açıkça yanlış bir sonuca neden olan görünüşte gerçek varsayımlara dayanan görünüşteki sağlam bir akıl yürütmeye paradoks (Klein D., ve Catheart, T., 2010: 45) dendiği kabul edildiğinde, bir yandan toleranssızlara tolerans göstermemek toleransın tamamen ortadan kalkmasına, öte taraftan toleransın değerinin düşmesine neden olabilmektedir. Zira toleranssızlara tolerans bir paradokstur. Bu makalemizdeki asıl amacımız, toleransın kendinde barındırdığı bu paradoksu izah etmeye çalışmaktır. Böylece, ilk etapta, tolerans ve paradoks kavramlarının anlaşılması konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sunması bakımından önemlidir.

Tolerans ve Paradoks Kavramları

Paradoks, Yunanca paradoksos; İngilizce paradox; Fransızca paradoxe; Almanca das Paradoxon kelimelerinin karşılığıdır. Asıl olarak kabul edilen görüşe aykırı, ters gelen bir düşüncenin kabul edilmesi manasına gelen paradoks, Yunanca paradoksos ‘ters (fikir)’ kelimesinden türemiştir. Paradoks iki kelimenin birleşmesinden oluşmaktadır: Para- (den ayrı- distinct from) ile doxa (fikir, düşünce). Etimolojik olarak “ görünüşte doğru olan ve kabul edilen inançların, ifadelerin çelişki oluşturmasını” (Lacey, 1996:244) ifade etmek için kullanılan paradoks, “ Sezgisel olarak kabul edilmiş olan öncüllerden yola çıkarak, bu öncüllerden tümdengelimsel akılyürütme ile, ya bir çelişki, yani doğru olamayan, ya da temel inançlara aykırı bir sonuç çıkarma durumudur. İlk bakışta kendi kendisiyle çelişik gibi görünmekle birlikte, doğru olan ya da olabilen bir görüş ya da tez olarak paradoks, doğru kabul edildiği zaman yanlış, yanlış diye görüldüğü zaman ise doğru olarak ortaya çıkan tümce ya da önermeyi tanımlar. Buna göre, paradoks, kabul edilebilir gibi görünen, fakat kabul edilemez ya da çelişik sonuçları olan tümce ya da önermeyi, doğru kabul edilen öncüllerden rasyonel yöntemlere, mantıksal kurallara uygun olarak bir çelişki çıkartan akıl yürütmeyi göstermek” (Cevizci, 2014:676) için kullanılan bir ifadedir. Audi, görünüşte doğru varsayımlara dayalı olan aslında çelişkili olan ve görünüşte sağlam bir akıl

yürütmeye dayalı olan ancak tam tersi bir durumda olan düşünce ve davranışlara (Audi, 1999:643) paradoks demektir. Kısaca, Paradoks, “ Ya mantıksal yürütmenin ya da onun dayandığı temel varsayımların yanlış olduğunu bizlere göstermektedir ve paradoks, yanlış ilkeler ya da varsayımlar açıkça tanımlanıp reddedildiğinde kendiliğinden ortadan kalkar ya da çözüme kavuşur” (Audi, 1999: 643).

Tolerans sözcüğünün kökeni Latince *tolerantia*, *tolerare*'dir. İngilizce'de üç adet karşılığı bulunmaktadır. Genelde *toleration* ve *tolerance* sözcükleri kullanılırken, nadiren olsa bile *tolerationism* sözcüğü de kullanılmaktadır. Bu üç kavram genelde aynı anlamda kullanılır. Lakin aralarında nüans farkı bulunmaktadır. *Toleration*, genelde toleransın pratik tarafını, *tolerance* ise onun teorik kısmını ifade etmede kullanılır. Bir başka deyişle, ilki, kişisel erdeme, diğeri ise teorik ve politik kısma göndermede bulunur. Peter N. Nicholson, *toleration* ve *tolerance* sözcüklerine ek olarak kullanılan *tolerationism* kelimesi diğer iki sözcükle aynı anlama gelmektedir. Ya da her üç sözcüğünde tolerans anlamına geldiğini belirten Nicholson, bu kavramların farklı anlamlarda kullanılmalarına yönelik çabaları anlamsız ve de gereksiz bulmaktadır. Ona göre, bu üç kavram arasında herhangi bir uzlaşıdan bahsetmemiz mümkün değildir (Nicholson, 1985:159). Nitekim Toleransın herkesçe kabul edilen basit bir anlamı bulunmamaktadır ve aynı zamanda bütün yazarların/düşünürlerin tolerans kavramına kendilerince anlamlar yüklediklerini dile getirmek muhakkak ki abartı olmayacaktır.

Osmanlı'da önceleri Tolerans kelimesi yerine *müsâmaha* sözcüğünün kullanıldığı göz önüne alındığında, Batı'nın tesiriyle dilimize aktarılmış tolerans kelimesine en yakın anlamı veren kelimenin, *müsâmaha* ya da Arapça kökenli bir sözcük olan *tesâmuh* olduğunu dile getirebiliriz. Sarıkavak'ın da ifade ettiği üzere, “Batı'da Tolerans, Doğu'da *Müsâmaha*” (Sarıkavak, 2013:495) belki de en anlamlı kullanım olacaktır. Ancak her ne kadar her iki kelime birbirlerine yakın anlamlara sahip olsalar da, gerek Toleransın günümüzdeki yaygın kullanımından elde ettiği ek anlamları olsun gerekse de dilimize Batı dillerinden aktarılmış bir sözcük olan toleransın tarihsel ve kültürel geçmişi olsun, anlaşmazlıkların, ihtilafların ve de yanlış anlaşılmalara önüne geçilebilmesi adına, özellikle de İngilizce'den Türkçe'ye aktarılan metinlerde, *Müsâmaha* yerine Tolerans kelimesinin kullanılmasının¹ daha uygun olacağı görüşündeyiz. Ancak şunu da ifade etmekte yarar vardır, İngilizce vb. Avrupa dillerinden Türkçe'ye aktarılan kitaplar da ya da metinler de Tolerans'ın karşılığı olarak kullanılan hoşgörü

¹ Batuhan'ın da ifade ettiği üzere, “ Tolerans kavramına dilimizde uygun bir karşılık bulamadığımız için şimdilik aynen kullanıyoruz. Kelimenin Arapça karşılığı "*tesâmuh*" imiş. Yalnız Türkçe olmadığı için değil, bizim kuşaktan olanlara hiçbir şey demediği için bu sözü bir yana bırakıyoruz. Günlük dile girmiş olan "*müsâmaha*" sözcüğünü almak düşünülebilirdi, yalnız bu söz tolerans kavramının günlük anlamını karşılama bile, tarihî-sosyolojik içeriğini yansıtmaktan uzaktır. Kaldı ki o zaman "*müsâmaha*" yerine "*göz yumma*", "*hoş görme*", "*katlanma*", "*izin verme*", "*geniş-görürlük*" gibi daha Türkçe kelimeler kullanabilirdik, ama bunlar da "*müsâmaha*" kadar güdük, hiçbirinde tolerans kavramının sosyal-kültürel-tarihî yükü yoktur. Almanlar da, dillerinde "*müsâmaha*" karşılığı "*Duldung*" sözü olduğu hâlde, *Toleranz*" deyimini kullanıyorlar. Onun için, daha iyi bir karşılık bulununcaya kadar belli başlı Batı dillerinde yer etmiş olan *tolerans* sözünü (Fr: *Tolérance*, İng: *Tolérance* ve *Toleration*, Alm: *Toleranz*, v.ö.) kullanmak zorundayız.” (Bkz: H. Batuhan, 2007: 75)

sözcüğü yerine Arapça kökenli müsâmaha/tesâmuh sözcüklerinin kullanılmasında herhangi bir sakınca görmemekteyiz, hatta bunun hoşgörü sözcüğünü kullanmaktan daha uygun olacağı kanaatindeyiz.

Tolerans birçok bağlamda düşünülebilir: Ebeyenlerin çocuklarının belirli davranışlarını hoşgörmesi, arkadaşların birbirlerinin kusurlarına katlanması, bir hükümdarın kendine mühalif olanlara müdahale etmemesi, bir devletin kendi bünyesinde bulunan azınlıklara rıza göstermesi, bir toplumun sapkınlıkları cezalandırmaması ve müsâmaha göstermesi gibi (Forst, 2012). Ancak, insanların hangi çayı ya da kahveyi içeceğine müdahale etmemek tolerans değildir. Bir davranışa ya da uygulamaya toleranslı denilebilmesi için iki koşulu kendi içerisinde barındırması gerektirmektedir. İlk, bireysel farklılıkların önemli ahlaki içeriklere sahip olması gerekmektedir. İnsanların zevklerinin farklı olması; örneğin birisi çay içerken diğersinin kahve içmeyi tercih etmesi, insanların bu tür tercihlerine saygı duymak bir tolerans göstergesi değildir. Toleranslı olmak bizim için değerli olan davranışlar ya da durumlar gerçekleştiği anda mümkün olmaktadır. Bu durumda insanların düşüncelerine ya da davranışlarına şayet değer vermiyorsa onlara tolerans göstermiş olmayız (Weale, 1985:18). Gerçekten de toleranslı insanlar, farklı inançlara sahip olanlara karşı kayıtsız kalıp onları görmemezlikten gelmezler. Aksine onlara kendilerine değer verdikleri gibi değer verirler; acılarını ve sevinçlerini paylaşırlar. Onlar, inançları gereği çektikleri acıya katlanmalarına yardımcı olurlar ve onlar gibi acıyı hissedenlerdir. Böylece, herkese özgürlük ve yaşam alanı kazandıran toleransın dinamik unsurları, yalnızca karşılıklı tolerans içerisinde kalınarak sürdürülebilir (Carey, 2000). İkinci koşul ise, toleranslı olan kişi dilediği takdirde kendi tercihlerini uygulayabilecek bir konumda olması gerekmektedir (Weale, 1985:18). Yani bir kişinin tolerans gösterebilmesi için öncelikle tolerans gösterdiği kişi ya da durumdan daha üst bir konumda olup aksi bir davranışta bulunabilecek bir güce ya da seçeneğe sahip olması gerekmektedir.

Toleransın mottosu, “ live and let to live” (yaşa ve yaşattır). Bu aslında kendi yaşamını başkalarına zarar vermeyecek şekilde idame ettir manasına gelmektedir (Mendus, 1989:6). Tolerans, açıkça, dini toleranssızlık ve zulme karşı mücadelenin bir öyküsüdür (Mendus, 1989:7). Ancak tolerans, her ne kadar Batı kültür tarihinde kilise, mezhep kavgaları, engizisyon mahkemeleri, afroz etmelerin neticesinde (Batuhan, 1959:3) ortaya atılan bir proje ise de, o, bugün için bir zorunluluk ve ihtiyaç haline gelmiştir (Cohen, 2014:5). Günümüzde toleransın yeni baştan bir ihtiyaç olmasının temel nedeni ise düşünce hürlüğünün tekrardan tehlikeye girmiş olmasıdır (Batuhan, 1959:6). Bu bağlamda, toleransı sadece dinle bağdaştırmak ona haksızlık etmek olur. Zira, tolerans, dil, din, ırk, cinsiyet ve sosyal sınıf farkını gözetmeksizin herkesin yasalar önünde eşit olmasını gerektirmektedir.

Günümüzde Tolerans

Klasik tolerans anlayışının, bugün çok kültürlü liberal bir toplumun tolerans problemlerini çözmede yetersiz olduğu hesaba katıldığında yeni sorunlar ya da yeni koşullarda yeniden ortaya çıkan eski problemler, doğal olarak, içinde buldukları koşullara uygun yeni çözümleri gerektirmektedir (Gündoğdu, 2008). Oysa liberal demokratik bir toplumda “ kültürel çeşitlilikten ve hakikat farklılıklarından doğan çatışmalarda esas mesele, ötekinin farklılığına

nasıl tahammül edeceğimiz değil, ona nasıl saygı duyacağımız, onun onurunu ve aynı şey demek olan yaşam biçiminin, sosyal, kültürel, tarihsel, dini geleneklerinin değerini, ortak insanlığımıza saygı temelinde, nasıl kabul edeceğimize” (Gündoğdu, 2008) bağlıdır. Bir kişinin aşırı toleranslı olarak nitelendirilmesi, onun tolerans gösterilmemesi gereken bir şeye tolerans gösterdiği manasına geldiğinden, nelere tolerans gösterilmesi gerektiği ve toleransın neye gereksinim duyduğu? Soruları ahlakiliğin ne olduğu ve toleransın ne zaman iyi olduğu yargılarının anlaşılmasına bağlıdır.

Bazı filozoflar toleransın gönülsüzlüğüne vurgu yaparak, daha az gönülsüz ancak daha fazla hoş karşılanan bir tolerans anlayışını günümüzde sunmaktadır. Bunun bir ihtiyaç olmasının temel nedeni, toleransı bir erdem olarak gördüğümüz takdirde tolerans gösterilenin bunu farklı şekilde düşünebilmesidir. Toleransı acımasız, gönülsüz ve hatta dayatmacı olarak gören düşünürlerden Hans Oberdiuk’a göre, “ Hiç kimse tolerans gösterilmiş olmaktan hoşlanmaz, hatta tolerans gösterilenlerin çoğunluğu bu duruma içlerindedir. Toleranslı olunmak eleştirir, lütfetme veya dayatma nesnesi olmaktır... İddia edilen tolerans erdemi, toleranslıların, diğer insanlar üzerinde temelsiz, bencil ve zorlayıcı davranışlar göstermelerine müsaade etmek anlamına gelmektedir. Cezalandırılmaktansa tolerans gösterilmiş olmak her ne kadar daha iyi olsa da, en azından zorba kişi cezalandırdığı kişiyi cezalandırmaya değer biri olarak görmektedir. Toleranslı kişi, sıklıkla, tolerans konuları her ne kadar saldırgan, çocuksu veya eksik olsalarda onları uygulamayarak, tolerans gösterdiği kişiye karşı büyük bir sabır ve büyüklük göstermiş olduğu inancındadır.” (Oberdiek, 2001:18)

Günümüzde tolerans, özellikle, ırk, din, cinsellik ve ifade özgürlüğü bağlamında ele alınmaktadır (Kennedy, 2000:109). Çünkü bunlar kişinin doğuştan elde ettikleri değerlerdir ve toleransın temelini oluşturmaktadırlar. Türker, teokratik devlet düzenlerinde toleransın egemenin bir “ lütf u ihsanı”na dönüşmemesi adına bu temellerin sağlam bir biçimde oluşturulması (Kuyel, 1996) gerektiğini ifade eder. Bu konuda da haklıdır. Çünkü bu değerler yitirildiği takdirde, tolerans başkalarının tekeline olan bir şeye dönüşmektedir. Toleransın genelde ortak bir tanımının yapılamaması ve bu hususta insanlar arasında herhangi bir uzlaşımın olmayışı, toleransın, sivil yönetimin lütf u ihsanı olarak görülmesine neden olmaktadır. Bu doğrultuda, toleransın temel bileşenlerinin neler olduğunun izahı, toleransın kavramsal analizinin doğru yapılmasına katkıda bulunacağı kanaatindeyiz.

Tolerans Bileşenleri

Ahlaki bir ideal olarak görülen tolerans nasıl tanımlanabilir? Tolerans incelemesi yapılırken kullanılan kelimelerin çoğunluğu toleransın bileşenlerini oluşturmaktadır:

1. Sapma (deviance): Tolerans gösterilen şey tolerans gösterenin düşüncesinden, yaptıklarından ve davranışlarından sapma gösterir.
2. Importance (önem). Sapma konusu önemsiz değildir.
3. Onaylamama (disapproval). Tolerans gösteren sapmanın ahlakiliğini onaylamamaktadır.
4. Güç (power). Toleranslı, tolerans gösterdiği şeye baskı uygulama (en azından karşı çıkma ya da mani olma) ya da engelleme gücüne sahiptir.

5. Reddetmeme (non-rejection): Ancak, toleranslı kendi gücünü kullanmaz, böylece, sapmanın devam etmesine müsaade eder. “Non-rejection” yerine genelde “acceptance” yani “onaylama” kelimesi kullanılmaktadır.

6. Goodness (iyilik). Tolerans doğrudur ve toleranslı iyidir (Nicholson, 1985:160).

Bu durumda, bir eylem, düşünce ya da davranışın tolerans sayılabilmesi için belli başlı koşulların yerine getirilmesi zorunludur. İlk olarak, tolerans gösterilen inançların ya da eylemlerin eleştirilebilir ve önemli bir anlamda hatalı ya da yanlış olması gerekmektedir. Bu eleştiri unsuru ihmal edildiği takdirde toleranstan değil, “ Aldırmazlık, umursamazlık, ademsendecilik (indifference) ya da olumlama, evetleme (affirmation)” den bahsetmiş oluruz. İkinci olarak, eleştiri unsuru olumsuz yargıyı bertaraf etmeyecek ancak ilgili bağlamda olumsuz nedenleri alt edecek belirli olumlu nedenler sunan bir onaylama bileşeni tarafından dengelenmesi gerekmektedir. Üçüncü olarak toleransın sınırlarının belirlenmesi gerekmektedir (Rainer, 2016). Ancak toleransın asıl zorluğu, onun aynı anda hem gerekli hem de imkansız oluşundan kaynaklanmaktadır. Çünkü farklı ahlaki, siyasi ya da dini inançlara sahip olan insanların olduğu bir yerde tolerans bir uzlaşma aracı olarak zorunlu hale gelmektedir. Bu tür durumlarda, bütün gruplar, birbirlerine tolerans göstermek dışında bir alternatiflerinin olmadığını bilincindedirler zira uzlaşmadıkları takdirde silahlı çatışmalara girmelerin an meselesi olduğunu ve bunun da hiçbir grubun isteyeceği bir sonuç olmayacağını bilincindedirler. Dolayısıyla, insanların kendi aralarında sulh sağlayamadıkları durumlarda tolerans gereklidir. Ancak yine de tolerans sadece toleranssız olan için bir ihtiyaç haline dönüşebilir. Bu da esasında toleransın temel sorunudur. Zira Toleransın, aynı zamanda, daha güçlü bir grubun kendisinden daha zayıf olan bir gruba, azınlığa gerekli hassasiyeti ve hakkaniyeti gösterememesi neticesinde meydana geldiği kabul edildiğinde, Hıristiyanların egemen ancak Müslümanların niceliksel olarak azınlık konumunda olduğu bir ülkede, Müslümanların Hıristiyanlara tolerans göstermelerinden bahsedilemez. Hıristiyanların Müslümanlara yönelik toleranslarından bahsediliyor olsa bile aynı şey Müslümanlar için geçerli değildir. Daha özelden, tolerans bir grubun diğerine gösterdiği eğilimdir. Bu eğilim sadece cebr kullanmakla, güçlü olmakla ilgili değildir. Sonuçta, bir grubun kendine ait düşünceleri bir başka gruba dayatması, bir bakıma, toleranssızlık olarak nitelendirilmektedir (Williams, 2000:18).

Toleransın oluşabilmesi için öncelikli olarak toleranslı kişinin tolerans gösterdiği kişi ya da şeyden daha güçlü bir konumda olması gerektiği hesaba katıldığında, güçlü olma, toleransın gerçekleşmesinin ön koşulu haline dönüşmektedir. Ancak güçsüz bir insanın toleranslı bir konumda ya da davranışta bulunma olasılığı da bulunmaktadır. Bir insanın tolerans gösterebilmesi için güç sahibi olmasının gerekli olup olmadığı, esasında, bir tartışma konusudur. Özellikle politikada, herkesin en azından bir gücünün bulunduğu varsayıldığında, her ne kadar sivil yönetim ya da yönetici hangi davranışlara ya da düşüncelere tolerans gösterilmesi gerektiğini belirleyen kesim olsa da yine bu eylemi gerçekleştirecek olan taraf bireyin kendisidir. Nitekim kanunların bireye toleranslı olması gerektiğinin hatırlatıldığı yerde birey toleranssız olabilir. Ancak birey bunu gücü yettiğinde gerçekleştirebilmektedir. Hatta kişi kanunlara yeterince uymaz ya da onları reddederse bu durumda otoritenin gücü sarsılacağından, güç ve tolerans olasılığı, hükümet ve vatandaşlar arasında uygun bir dağılıma sahip olmaktadır. Ancak bu düşünce, eldeki gücü tolerans uğruna kullanmamayı gerektirmektedir. Kısacası, bu durumda, düşüncelere tolerans göstermekten ya da karşıt ve aykırı düşüncelere baskı uygulamaktan öte düşüncelerin ifade edilip edilememesinden bahsedilebilir (Nicholson, 1985:161).

Tolerans, liberalizmin temel ideal kavramlarından biridir. Ancak bu onun sınırları olmayan bir ideal olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim Toleranssız olana tolerans gösterme, liberal toplumların temel ilkelerinin ve amaçlarının yıkımı anlamına geldiğinden, toplumumuzdaki barış yanlısı olanlar ile sahiden toleranssız olanların ayırt edilmesi gerekmektedir. Batuhan'ın da ifade ettiği üzere, tolerans toleranssızlığa tolerans gösterecek kadar toleranslı olmamalıdır ve her türlü düşüncenin de bir sınırı olmalıdır (Batuhan, 1959:15-16).

Tolerans Paradoksu

Tolerans gösterilmesi gerektiğine inandığımız X'e tolerans göstermeyen P'ye tolerans gösterilmesine, kısaca, tolerans paradoksu denmektedir. Ya da toleranssız olan birine ya da topluluğa tolerans gösterilmesine de tolerans paradoksu denmektedir. Başka bir deyişle, toleransa karşı sorumluluğumuz toleranssız olan kişiye tolerans gösterilmemesini gerektirmektedir (Cohen, 2014:111-112). Dolayısıyla, toleranssızlığa tolerans göstermek, toleransın kendi içerisinde çelişkiye düşmesine neden olmaktadır. Bu durumda, tolerans konusu ile ilgilenen herkesin, öncelikle, tolerans paradoksu ile ilgilenmesi gerekmektedir. Zira toleransı kendi paradokslarından kurtarmadığımız takdirde onun doğru bir biçimde anlaşılması ve işleyebilmesi mümkün gözükmemektedir. Toleranssızlık gibi yanlış olan davranışların, düşüncelerin onaylanmasına ya da onlara tolerans gösterilmesine kısaca tolerans paradoksu denir. Mendus'a göre, bu toleransı pratik bir gereklilik, barışı sağlama adına pragmatik bir araç olarak görmeyen ancak onun bir erdem olduğunu kabul eden Batı Liberal Demokrasilerinde ortaya çıkan bir durumdur (Mendus, 2014). Bernard Williams, toleransı paradoksal bir erdem olarak tanımlamaktadır çünkü tolerans yalnızca toleranssızlık durumlarında ortaya çıkmaktadır (Williams, 1996:18-27). Toleranssızlığın olmadığı yerde toleranstan bahsedilemeyeceğine göre toleranssızlığa ya da toleranssızlara tolerans, toleransın ortadan kalkmasına, toleranssızlara tolerans ise toleranssızlığın yeniden ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bir bakıma, toleranssızlara tolerans, toleransa zarar vermekte, aksi durumda da tolerans yerine toleranssızlık durumu ortaya çıkmaktadır.

Cohen, tolerans paradoksunun ortaya çıkmasında rıza ilkesinin öneminden bahsetmektedir. Kişinin kendi isteğiyle, hiçbir baskı ve zorlama altında kalmadan tercihte bulunması ve bunun neticesine toleranssız olması ile başkalarının zorlamasıyla, istemeden, gönülsüz bir şekilde ve özgür olmayarak edimde bulunan arasında fark bulunmaktadır. Biri isteyerek, diğeri istemeden tercih yapmakta ve eylemde bulunmaktadır. Örneğin, Şeytana tapan bir gruba isteyerek ve kendinden katılan herhangi bir kimseye tolerans gösterilmesine gerek olmadığına inan Cohen, bu kişinin bu gruba kendi rızasıyla katıldığını, gruba ait tüm kurallara kabullenerek rıza gösterdiğini ve grubun kurallarına karşı geldiğinde ya da kuralları çiğnediği takdirde cezalandırılacağını bilerek hareket ettiğini, bu durumda da sonuçlarına katlanması gerektiğini ileri sürer. Dolayısıyla, böyle birine tolerans göstermek/göstermemek tolerans paradoksu değildir. Bu durumda en başta cevaplanması gereken soru, kişinin kendi rızasıyla gruba katılıp katılmadığıdır. Cohen, akıl melekisinin yeterliliği üzerinden tolerans/toleranssızlığı incelemektedir. Ona göre, toleranssızlığın meşru sayılabilmesi, kişinin kendi rızasıyla hareket etmesine ve tercihte bulunabilecek akıl melekesine sahip olmasına bağlıdır (Cohen, 2014:113) Dolayısıyla, Bir şeyi onaylamamanın, aslında onun yanlış olduğuna karar vermek anlamına geldiği kabul edildiğinde, bu tür bir yargı, tümüyle öznel bir tercihin yapıldığı anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla, bir şeyin yanlış olduğu yargısının yanlışlığı, bahsedilen şeyin uygun bir biçimde engellenebileceği anlamına da gelmektedir. Ancak bir şeyi onaylamayı bizim mantıksal bir temele dayalı ise, bu durumda, onaylamadığımız şeye karşı neden ilkeli bir duruş

sergilemediğimiz? Ya da ona neden tolerans gösterdiğimiz? Bir sorun haline dönüşmektedir. Böylece toleransın bizler için neden bir erdem ya da göreve dönüştüğü? (Raphael, 1988:139) sorunsaldır. Aslında tolerans üzerine gerçekleştirilen tartışmaların geneli, bir nevi, yanlış olana tolerans göstermenin nasıl doğru bir davranış sayılabileceği üzerinden hareketle başlamaktadır. Bu da en nihayetinde toleransın kendi kendisiyle çelişmesine neden olan önemli bir etkidir.

Toleransın sonu manasına gelen Tolerans Paradoks'unun başladığı yerde toleransın sınırlarının çizilmesi gerektiğini düşünen Frost'a göre, toleranslı ile toleranssız kavramlarının devreye girmesiyle meydana gelen keyfi sınırlar, toleransın geçerliliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Aslında toleransın sınırlarının toleransın sona erdiği yerde değil tam da toleransın başladığı yerde çizilmesi gerektiğine inanan Frost'a göre, tolerans, toleranssızlara değil toleranslılara yönelik bir ihtiyaçtır (Forst, 2004). Karşılıklılık ilkesi doğrultusunda hareket eden Frost'un vurgulamak istediği şey, aslında, tolerans toleranslıya, toleranssızlık ta toleranssız gösterilmelidir. Frost, kültürel ve etnik farklılıklara daha fazla tolerans gösterilmesini, şiddet yanlılarına ve toleranssızlara ise "sıfır tolerans" la hareket edilmesi gerektiğini düşünür. Bu aslında Almanya'da son yıllarda yabancılara ve özellikle de siyah tenli olanlara yönelik artan şiddetin neticesinde Almanya'nın uygulamak zorunda kaldığı bir önlemdir (Forst, 2004). Ancak Peter Nicholson'un, " Tolerantation as a moral ideal" (Bir ahlaki ideal olarak tolerans) makalesinde ifade ettiği üzere, herhangi bir ahlaki ideal gibi toleransta kendi sınırlarını ortaya koyar. Toleransın ahlaki ideali ise herhangi bir şeyi, ne olursa olsun ya da neye mal olursa olsun sonlandırmamız gerektiği üzerinedir. Yani ahlak sahibi insanlar olarak bütün insanlara, saygı, toleransın kaçınılmaz görevidir. Bu durumda, bizler kişilere saygı sorumluluğunu çiğneyen eylemlere ve davranışlara saygı göstermemeliyiz. İkinci olarak, insanlara saygı göstermeyen ve onların temel haklarını çiğneyen her türlü düşünceye ve uygulamaya tolerans göstermemeliyiz. Çünkü onlara saygı göstermemiz, toleransı ortadan kaldırırsa tolerans göstermemizle eşdeğerdir. Bu da en basit anlamıyla, toleransın kendisiyle ters düşen bir durumdur. Peterson'a göre, toleransa başlangıçta bir sınır çizmenin ya da ona sınırlar koymanın bu durumda doğru olacağı kanaatindedir (Nicholson, 1985:169). Dolayısıyla, toleranssızlık her ne kadar sorunlu ve uzlaşılmaz bir kavram olsa da bu bizlere toleransın tamamen olumlu bir anlama sahip olmadığını göstermektedir. Bir başka deyişle, tolerans, görünüşte, bir yandan olumlu öte yandan olumsuz manalara gelebilmektedir.

Tolerans Paradoks'unun Türleri

Toleransın tanımlanmış üç adet Paradoksu bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla şunlardır: (a) Irkçı tolerans paradoksu, (b) Ahlaki görecelik paradoksu, (c) Toleranssız olana tolerans paradoksu. Şimdide bunları daha geniş bir biçimde açıklamaya çalışalım.

İlk olarak Irkçı Tolerans Paradoksundan başlayalım. Bu, toleransın eleştiri bileşeni ile ilgilidir. İnsanlar toplum içerisindeyken kendinden farklı olan bazı ırkları kendileriyle eşit görmeyerek, onları aşağı ırklar olarak nitelendirmektedirler. Onların sahip olduğu bu inanış, bazen onları azınlık konumundaki bu insanlara ya da kendileri ile eşit haklara, değerlere sahip olmadıklarına inandıkları farklı ırktan olanlara, daha fazla tolerans göstermelerine neden olabilmektedir (Forst, 2012). Oysaki ırkçı birinin bu insanlara tolerans gösterebilmesi, sahip olduğu değerleri, kabul ettiği ilkeleri bir kenara bırakması manasına gelmektedir. Ancak toleransın ahlaki bir erdem olduğu kabul edildiğinde ve tolerans gösterilen konunun bir ahlak konusu olduğu kabul edildiğinde, diğer ırkları kendinden aşağı görme eğilimi ahlaki olmamasına rağmen bir erdem

olarak algılanabilmektedir. Ancak ırkçı birinin aşağıladığı ırklara müdahale etmemesi, onlara yaşam hakkı tanınması ya da onlara kayıtsız kalması tolerans sayılabilmektedir. Bu da en nihayetinde toleransın kendi içerisindeki bir paradokstur. Çünkü ırkçı düşüncelere sahip olan birinin kendinden aşağı gördüğü ırktaki insanlara toleranslı davranabilmesi için onlara sessiz kalmasını, benimsediği ilkeler doğrultusunda hareket etmemesini hatta beladan uzak durmasını gerektirir. Dolayısıyla, bu tür bir düşünce ve davranışa sahip insanlardan kendilerine ait değerlerle toleranslı olmaları beklenemeyeceğinden, tolerans gösterildiğini sandığımız bu durum, aslında, tolerans sayılamamaktadır. Çünkü ırkçı biri, kendinden farklı olanlara kayıtsız kalmakta, onları sadece görmemezlikten gelmektedir. Kayıtsızlığın tolerans olmadığı kabulünden hareketle ırkçı birinin kendinden olmayan herhangi birine tolerans göstermesi de beklenmemektedir.

Bu düşünce çizgisinden hareketle, eleştiri nedenlerinin en azından anlamlı ya da mantıklı nedenlere dayanması zorunluluğu doğmaktadır. Bu tür düşünceler, elbetteki, herkes tarafından kabul edilebilir değerler değildirler ancak yine de onlar en azından mantıksız önyargılara ya da nefretlere dayanmamalıdır (Forst, 2012). Diğer bir ifade ile, insanları aşağı bir ırk olarak nitelendirmemizin, insanlardan hoşlanmamamızın, onlara katlanmak, dayanmak zorunda kalmamızın sağlam bir nedeni bulunmalıdır. Aynı zamanda eleştirme nedenlerimizin de kendi içlerinde tutarlı ve mantıklı olması gerekmektedir. Oysaki elinde olmayan kişisel bir özelliğinden ötürü birilerine tolerans gösterilemez. Çünkü Türk, Kürt, Laz, Çerkez doğulması kişinin kendi ellerinde olan bir şey değildir. Dolayısıyla, doğarken ırkını, milliyetini, cinsiyetini belirleyemeyen birilerinden belirleyemedikleri ve güçlerinin yetmediği şeylerden onları sorumlu tutmamız, onları bunlardan ötürü yargılamamız mantıklı değildir. Zira bunlar insanın elinde olmayan, kişinin kendisinden kaynaklanmayan ve onun rızasına bağlı olarak gerçekleşmeyen nedenlerdir. Bundan ötürü de kişinin ötekileştirilmesi, aşağılanması ve de suçlanması mantıklı değildir. Bir başka deyişle, kişi gücünün yetmediği, kendi kontrolü, rızası dışında gerçekleşen şeylerden sorumlu tutulmamalıdır. Böylelikle, toleranssızlık nedenleri, bireyin kontrolü dışındaki şeyler ilgili değildir. Ten rengi, etnik köken gibi durumların toleranssızlık nesnelere oldukları kabul edildiğinde ve toleranssızlığın kökeninin mantıksızlık olduğu varsayıldığında ona yönelik sunulan çözümlerinde mantık dışılığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu durumda her tür reddetmenin mantıklı olarak kabul edilmeyeceğini ifade etmeninde bir gereği bulunmamaktadır. Böylece, birilerinin siyah tenli insanları reddetmesi, onları aşağılaması, onun 'farklı görünümdeki insanlara toleranslı olduğu' anlamına gelmemektedir çünkü bu, farklı dinleri reddetmeye benzer biçimde, etik bir yargı olmasından hareketle onun önyargısını kabul etmeyi de gerektirir. Sonuçta ırkçı niteliklere sahip birinin toleranslı olması beklenmemelidir. ırkçı, ancak ve ancak, ırkçılığının üstesinden gelebildiği ya da onu aşmaya çalıştığı takdirde toleranslı olmaya ilk adımı atmış sayılır (Habermas, 2003). Bu cihetle, ahlaki bir perspektiften olaya bakıldığında, ırkçı birinin toleranslı olması kendi içerisinde büyük bir açıklığı barındırmaktadır. Çünkü ırkçı ne tolerans erdemini örneklendirebilir ne de ondan toleranslı olması beklenebilir. Onun için esasında gerekli olan şey, onun sahip olduğu ırkçı inanışlarının üstesinden gelmesidir. Bu bizlere toleransın toleranssızlığa çözüm olmadığı durumlarında var olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir (Forst, 2012). Başka bir deyişle, bu bir tolerans paradoksudur çünkü ahlaki olmayan bir eğilimden/davranıştan ahlaki bir sonucun ortaya çıkması mümkün gözükmemektedir.

Toleransın ikinci paradoksu, toleransın onaylamaya (acceptance) dayalı bileşeni ile bağlantılı olarak ortaya çıkan ahlaki tolerans paradoksu'dur. Zira bu paradoks, hem eleştiri hem de

onaylama nosyonlarının aynı anda ahlaki kabul edilmesi neticesinde meydana gelmektedir (Forst, 2012). Bu durumda, toleransı bireysel bir erdem ve toplumsal bir görev olarak hesaba kattığımızda, tolerans gösterenin tolerans gösterdiği şeyi ahlaki olarak kabul etmesi gerekmektedir. Toleransın ahlaki olmayan ve de onaylanmayan durumlara gösterildiği düşünüldüğünde, bu tür durumlara gösterilen toleransın, ahlaki olmayan bir şeylerin ahlaki kabul edilmesi manasına geldiği düşünülebilir. Sonuç olarak, toleransın, sadece, hoşlanmadığımız, onaylamadığımız durumlara karşı katlanma dayanma anlamına gelmediği anlaşılmaktadır. Bu da en nihayetinde tolerans gösterilen şeyin ahlaki olarak yanlış olmasına karşın kabul edilmesi manasına gelmektedir (Mendus, 1989:18-20).

Böylelikle, tolerans gösterilen şey ile birlikte ele alınan ancak telafi edici erdemlerin bulunmadığı durumlar da vuku bulmaktadır. Lakin toleransın ahlaki onaylamama üzerine temellendirildiği durumlar da, tolerans gösterilen şey yanlış olmakta ve var olmaması gerekmektedir. Ancak toleransın tarafsızlığını dikkate aldığımızda, tolerans göstermenin iyi olduğu düşünülebilir. Buna karşın, toleransın sadece hoşlanmama üzerine temellendiği durumlarda ise, tarafsızlık sorunu ortadan kalkmaktadır. Zira bir şeylerden hoşlanmamam, onaylamamam onları ahlaki olarak onaylamadığım manasına gelmemektedir (Forst, 2012). Raphael'in de ifade ettiği üzere, " Bir şeylerin yanlış olduğuna inanma, bir şeylerin uygun bir biçimde engellenebileceği anlamına gelmektedir. Ancak bu durumda mantığımıza uymayan, bize ters gelen şeylere karşı gelmekten onlara neden katlanmak zorunda olduğumuz? Ya da bu tür durumlara neden tolerans göstermemiz gerektiği? (Mendus, 1989:19) sorunlu bir durumdur.

Cohen, paradoksların bir çelişki olmadıklarını ve onlarla yaşanabileceğini ifade etmektedir. Ona göre, " Liberal bir devlet, tolerans rejimini yıkmaya çabalayan eylemlere tolerans göstermek zorunda değildir... Toleransın, toleransı ortadan kaldırmaya çalışanlara karşı tolerans göstermeme yönelik sınırları mevcuttur. Benzer şekilde Hıristiyanlık kendisini ortadan kaldırma çabasında olanlara tolerans göstermeyecektir (Cohen, 2014:124).

Warnock ahlaki olan ile olmayan arasında kesin bir sınırın çizilemeyeceğini, Raphael ise her ikisi arasında kesin farkların olduğunu ve her ikisinin kesinlikle aynı şeyler olmadığını ifade etmektedir. Bu bağlamda Susan Mendus şunu ifade etmektedir, " Tolerans durumları onaylamama, hoşlanmama veya öğrenme ile birleştirilen bir çeşitlik ve toleransının tolerans gösterdiğini etkileme gücüne sahip olduğu durumlardır" (Mendus, 1989:20). Kısaca bizler diğer kültürleri yargılama hakkına sahip olmadığımızdan kendi değerlerimizi, inançlarımızı onlara empoze etmemizin haklılığı bir sorun teşkil etmektedir. Zira insanlara zoraki bir şeyler empoze etmeye çalışmak, toleranssızlıktır. Bu durumda toleranssızlıktan hareketle toleranssızlığa meydan okumamız mümkün gözükmemektedir. Rainer'a göre bu tolerans paradoksunun çözümü, " Ahlaki nedenlerin çeşitli türleri arasında ayırım yapılmasına bağlıdır zira bu ahlaki nedenlerden bazıları toleransı temellendirmekte ve sınırlamaktadır." (Forst, 2012)

Toleransın üçüncü paradoksu, toleranssızlığa toleranssızlık paradoksudur ve toleransın reddetme (rejection) bileşeni ile ilgilidir. Bu, yirminci yüzyıl filozoflarından Karl Reimund Popper'ın (1902-1994) ileri sürdüğü bir iddiadır. Bu tür tolerans paradoksunun diğer bir adı, sınırları çizme paradoksudur (drawing the limits). Bu paradoks, toleransın bir karşılıklılık olduğunu gerçeğinden hareket ederek, toleranssızlara tolerans göstermek zorunda olmadığımızı ve hatta göstermememiz gerektiğini vurgular. Ancak bu durumda, eğer tolerans, toleranssızlığa ve toleranssızlara sınırların çizilmesini gerektirirse, bu sınırlamaların kendileri de toleranssızlık olacağından tolerans başladığı gibi sona erecektir (Forst, 2012).

Popper, ünlü eseri Açık Toplum ve Düşmanları'nın ikinci cildinde, sınırsız toleransızlığın zorunlu olarak toleransın ortadan kalkmasına neden olacağı görüşündedir. Ona göre, toleransı toleranssız olanlara gösterip toleranslı bir toplumu toleranssızların saldırılarına karşı savunmamamız durumunda hem toleranslı toplumun hem de toleransın kendisinin sonunu hazırlamış oluruz. Diğer bir deyişle, Popper, toleranssızlığın her daim baskı altında tutulmasının ve toleranssızlığa da tolerans gösterilmemesinin gerekliliğini vurgular. Çünkü toleranssızları akılcı nedenlerle ve kamuoyu baskısıyla dizginleyebildiğimiz takdirde onlara baskı uygulamaya çalışmak mantıksızdır. Ancak onları yeri geldiğinde zoraki bile olsa bastırmamız, sindirmemiz gerekebilir. Zira, onlar ellerine fırsat geçtiği anda toleranslılara karşı akılcı nedenlere, kanıtlara gerek duymaksızın saldıracaklardır. Diğer bir deyişle, onlar gücü ellerine aldıklarında, mantık ve kanıt aramaksızın toleranslı olanlara karşı tüm silahlarıyla büyük bir mücadele içerisine gireceklerdir. Bu nedenle, tolerans adına, toleranssızlara tolerans göstermeme hakkımıza sahip çıkmamız gerektiğini savunan Popper, toleranssızlığa neden olan her türlü davranışın, kendisini yasanın dışına attığını, tıpkı öldürme ya da insan kaçırmayı yahut köle ticaretini yeniden ortaya çıkarmaya teşvik eden her türlü düşünceyi suç kabul ettiğimiz gibi, toleranssızlığı ve baskıya teşviki de suç saymalıyız (Popper, 1989:265).

Bu düşünce doğrultusunda Forst, “ Toleranssızlara toleransa hayır” mottosunun boş bir laf olmadığını ve hatta potansiyel olarak tehlikeli olabileceğini dile getirir. Çünkü toleranssızlığın kendisi her şeyden öte tek taraflılığı ve toleranssızlığı gerektirmektedir (Forst, 2004). Oysaki tolerans karşılıklık esasına dayanmaktadır. Yani tolerans gösterene tolerans, toleranssız olana da toleranssızlık elzemdir. Çünkü toleranssız olana tolerans, toleransın doğasına aykırı ve terstir. Bu toleransın bir anlamda kendi kendisinin imhası anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle, bu paradox, sınırsız toleransın, toleranssızlara toleransı ortadan kaldıracığı düşüncesinde temellenmektedir. Ancak Fish'e göre, şayet tolerans her daim toleranssıza ve toleranssızlığa karşı sınırlar belirlemeyi ifade edecekse ve bu sınırın her bir çiziminin kendisi (az çok) toleranssızlık ise, tolerans başladığı gibi bitecektir (Forst, 2012).

Bu hususta Habermas, iki tür tolerans paradoksundan bahsetmektedir. İlk paradoks, görünürdeki (ostensible) paradokstur. Habermas, toleransın herkesin kabul etmek zorunda kaldığı belirli davranış aralıkları belirlediğini ve sınırlar ortaya koyduğunu ifade eder. Ona göre, tolerans gösterilemeyen şeyler için toleransın sınırlarının başlangıçta belirlenmesi önemlidir. Zira toleransın karşılıklık ilkesinden hareket ettiği göz ardı edildiğinden, tek taraflılık ilkesinden hareket eden toleranssızlığa tolerans göstermek, toleransı aşağılamak manasına gelecektir. Böylelikle toleranssızlığın toleransı zorunlu kıldığı bazı durumlarla karşılaşabilmektedir. Öyleki bazı durumlarda toleranssızlık toleransı mümkün kılmaktadır. Örneğin, şayet bizler soykırım yapan “ Nazi Rejimine” ve “ Liberal devlete savaş açanlara” tolerans gösterirsek, bu durum toleranslı toplumun kuyusunun kazılması anlamına gelmektedir.

İnsanlar kendinden olmayan ötekine üç tür tepkide bulunmaktadırlar. İlk etapta onları kendi içlerinde eritmeye, kendilerine benzetmeye çalışmaktadırlar. Şayet onları asimile edemedikleri takdirde, ikinci olarak onları kendilerinden uzaklaştırmaya ya da toplumdaki dışlamaya başlamaktadırlar. Bütün bunlar esasında “ kültürel çeşitliliğe kapalı bir benlik ve homojen bir toplum idealinin bir sonucudur” (Gündoğdu, 2008). Toplum, asimile edemediklerini dışlamaya başlamaktadır. Dışlamanın da işe yaramadığı durumlarda tolerans devreye girmektedir. Habermas bu sorunu mantıksal bir çerçevede çözüme kavuşturma niyetindedir. Zira, dışlama olmadan asimilasyon mümkün değildir. İkinci paradoks, tolerans gösteren ve gösterilen taraflar arasındadır. Sadece karşı çıktığımız ve onaylamadığımız şeylere tolerans gösterebiliriz koşuluna

rağmen “ Tolerans eylemi bir merhamet gösterme ve bir iyilik yapmayı içerisinde taşır. Bazı kesimler diğerlerinin belirli orandaki sapmalarına bir tek koşulla müsaade etmektedirler, “ Tolerans gösterilen azınlık tolerans eşiğini aşmamalıdır” (Habermas, 2004).

Klasik anlamda toleranslı olmanın toleranssız olabilecek güce sahip olmayı gerektirdiğinden, yani güçlü olanın ilerde tolerans gösterdiğine toleranssız olabileceği varsayımı kabul edildiğinde, egemen olanın her an azınlıktakileri yok edebileceği anlamı çıkarılabilir. Bu durum, egemen ve azınlık arasında aslında simetrik değil asimetric bir ilişkinin var olduğu anlamına gelmektedir. Habermas tolerans ve toleranssızlık arasındaki tarihi ayrımı şu şekilde not etmektedir: Tolerans devlet ya da bir veya birden çok azınlıklar arasındaki asimetric ilişkiye dayanmakta ve tolerans aynı seviyedeki destek grupları ya da bireyler arasındaki ilişkiye işaret etmektedir (Thomassen, 2006). Diğer bir deyişle, bu karşılıklılık değil tektarafılıktır. Habermas, tolerans gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkinin asimetric değil simetric bir yapıda olması gerektiğine inanır. Toleransı umumi tartışmalarda simetric bir zemine oturtmaya çalışan Habermas, aslında tektarafılığın asimetric bir zeminini hazırlama çabasındadır (Habermas, 2004). Demokrasi'nin demokrasi düşmanlarına toleranslı olmasının nasıl mümkün olduğu sorusunu dile getiren Habermas'a göre, şayet demokratik devlet kendini feshetmek istemiyorsa, yasalara aykırı davranışlara asla tolerans göstermemelidir. Demokratik devlet, bunu ancak ya kanunların kendisine sunduğu cezai yaptırımlarla ya da yasalara karşı gelenleri temel haklarından mahrum etmek suretiyle yerine getirebilir (Habermas, 2004).

Devletin toleransı bitirmek amacıyla olanlara tolerans göstermesini Liberalizm Paradoksu olarak nitelendiren Cohen'e göre, “ Yaygın bir tolerans anlayışına bağlılık olarak Liberalizm, toleransı bitirmek isteyenlere tolerans göstermemelidir” (Cohen, 2014:122). Habermas, bu doğrultuda, tolerans paradoksunu meydana getiren “ keyfiliğe ve paternalizme” dayalı bir tolerans anlayışından bahsetmektedir. Aslında toleransın klasik anlamı, Habermas'ın “ bilinç felsefesi” ya da “ özne felsefesine” dayanmaktadır. Yani bu toleranslıya endeksli, tektarafılı bir yapıdır. Tolerans öznesinin ve tolerans gösterilenin rasyonelliğine, toleranslıının iyi niyetine bağlı bu tolerans anlayışı, belirli bir kişinin kişisel özelliklerinden öte, insanlar arasındaki ilişkilerde meydana gelen kişisel özelliklere dayandırır. Tolerans paradoksunu bu şekilde bir çözüme kavuşturmaya çalışan Habermas, toleransın keyfiliğe değil mantığa dayalı olması gerektiğini savunmaktadır (Thomassen, 2006). Ona göre temel amacımız, daha fazla tolerans kazanmak değil, eşit hakların herkese verilmesini sağlamak olmalıdır (Habermas, 2003). Kısaca, Habermas için tolerans, ötekini diğerleri arasına eşit bir vatandaş olarak eklemeye hizmet etmelidir, daha fazlası değil (Thomassen, 2006).

Forst ise Tolerans Paradoksu'nun çözümünü, yapısökümcü eleştirinin bir araya getirdiği toleranssızlığın iki kavramı arasındaki ayrıma dayandırır. Bunlar, “ İlki, tolerans sınırlarını aşanlara toleranssızlık çünkü onlar ilk etapta toleransı bir norm olarak inkar etmektedirler; ikincisi ise normun reddine tolerans göstermek istemeyenlere tolerans eksikliğidir”. Forst, bu ayrımın gerçekleşmesi durumunda, toleransın bir erdeme dönüşebileceğine ve tolerans sınırlarının keyfi değil umuma yönelik olabileceğine inanmaktadır. Aksi takdirde o, tolerans paradoksu'nun bir çözüme kavuşmasının mümkün olamayacağı görüşündedir.

Özetle şu ana kadarki tartışma, toleransın normatif, zorunlu bir kavram olması üzerinden şekillenmektedir. Normatif olarak bağımlı bir kavram olarak tolerans, şu anlama gelmektedir; tolerans, tolerans, tek başına, eleştiri, onaylamamaya ve reddetmeye sağlam nedenler

sunamamaktadır. Onun daha fazlasına, belirli bir öze sahip olabilmesi için de bağımsız normatif kaynaklara, içeriğe ve sınırlara sahip olması gerekmektedir (Forst, 2012).

Tolerans Paradoksunun Çözüksüzlüğü

Baroness Warnock 1987 yılında verdiği bir derste toleransı, insanın kendisi için önemli ve değerli gördüğü ancak ahlaki olarak onaylamadığı bir şeyden, kendi gücünü ötekine karşı kullanmaktan kaçınması manasına gelen bir erdem (Mendus, S. ve Edwards, D., 1987:2) olarak tanımlar.

Yapısökümcü bir perspektiften hareketle, ötekinin kendi ötekiliğinde asimilasyonu ya da toleransı, tümüyle imkansız hale gelmektedir. Çünkü o hem asimile edilebilir hem de tümüyle öteki kalabilen bir kimse değildir. Zira herhangi birine tolerans göstermek, tolerans gösterenin tolerans gösterilen üzerindeki egemenliğine işaret etmektedir. Oysaki toleransın kendisi tektarafli bir ilişki değildir (Thomassen, 2006). Yani tolerans, her iki tarafında (tolerans gösteren/gösterilen) birbirlerine anlayış göstermesi temeline dayanmaktadır. Bu durumda toleranssız bir kişinin, kendisi dışındaki herhangi bir kimseye tolerans göstermesi beklenmediğinden, toleranssıza tolerans, toleranslıya toleranssızlık anlamına gelmektedir. Bu bir başka deyişle, Derrida'nın da ifade ettiği üzere, " saf egemenliğin, tam egemenlik olmaması durumudur. Çünkü, misafire misafir demek, bir bakıma ev sahibinin kendimiz olduğunu ona hatırlatmaktır. Ancak tolerans sadece eşitsizlik ve tek taraflılığı içermediğinden eşitliği ve tek taraflılığı da merkezileştirmektedir. Tekrardan, bu durumda insanlara hiçbir güvence sağlanamamaktadır. Ancak kavramsal ve uygulamaya dayalı bir sözcük olan tolerans en azından eşitlik ile eşitsizliği, asimilasyon ile dışlamayı ve egemenlik ilişkileri hakkındaki mevcut müzakereleri yeniden yorumlamayı açmaktadır" (Thomassen, 2006).

Bu durum karşısında, Ernesto Laclau (1935-2014), tolerans'ın içerisinde bir karar-verilemezlik (undecidability) olduğunu ifade etmektedir. Kendi içine kapalı bir kavram olan toleransın etraflıca tartışılabilmesi için toleransın kendisini oluşturan toleranssızlığın dışlanması gerektiğine inanan Laclau'ya göre, hiçbir şüpheyi ve muğlaklığı içinde barındırmayan bir toleransa ulaşabilmemiz için, toleransın içerisindeki toleranssızlığın tamamen ortadan kaldırılması gerekir. O, bu tür bir tolerans anlayışının iki nedenden ötürü imkansız olabileceğini ifade etmektedir. İlk olarak, toleranssızlara gerektiğinden fazla tolerans göstermeye başladığınızda, nihayetinde toleransın himayesi altında tümüyle toleranssız olan bir toplumun ortaya çıkmasına imkan tanımış oluruz. İkinci olarak, toleranssızlardan tümüyle ayrı olarak, toplumsal ahlakla bağdaşmayan edimlere göstereceğimiz tolerans, birçok kişinin toleransa karşı çıkmasına neden olacaktır. Bu tür bir durumda Laclau tolerans gösterilecek ve gösterilmeyecek şeyler arasında ayırım yapabilmemize imkân tanıyacak bir normatif ilkeye ihtiyacımız olduğu kanısındadır. Böyle bir normun bulunmasının soruna ilk etapta bir çözüm sunabileceğini, çünkü en azından nelere tolerans gösterilmesi gerektiği belirsizliğinden kurtulmuş olacağımızı düşünen Laclau'ya göre, bu tür bir ilke bize yine de kesin bir çözüm sunamamaktadır. Çünkü tolerans ve toleranssızlık arasındaki ayırım ahlaki bir zemine oturtulabilir olduğu takdirde tatmin edici bir çözüme ulaşabilecektir. Bu durumda ahlaki açıdan kabul edilebilir olan ve olmayan arasında kesin bir ayırım yapılması gerekmektedir. Zira toleransın etik bir zemine oturtulmasının, onun temellendirilmesini sağlayacağından Laclau, tolerans gösterdiğimiz şey ahlaki olarak

onayladığımız olması durumunda, o takdirde hiçbir şeye tolerans göstermemiz mümkün olamamaktadır. Bu olsa olsa toleranssızlığın sınırlarını belirlemek olur. Bu durumda, tolerans ancak bir şeyi ahlaki olarak onaylamasak da, onu kabul etmeye başladığımız anda başlar. Bu nedenle, aslında, tolerans sorununu ele alırken en başta onun hiçbir şekilde etik bir sorun olmadığını kabul etmemiz gerekmektedir. Aksi takdirde, toleransı temellendirmeden açıklamaya çalıştığımızda toleranssızlığa düşmemiz kaçınılmaz olacaktır. Laclau, tolerans gösterdiğim şeyin ahlaki olarak onaylamadığım bir şey olması ve toleransın, toplumun devamı için elzem olarak görülmesi durumunda, bu durumda toleransın, yani farklılığa saygının sınırsız olamayacağı düşüncesindedir. Çünkü sınırsız bir tolerans anlayışı, toplumsal dokuya zarar vermekte ve bu toplumun zamanla yok olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla başka şeylere karşı toleranssız olmak, başka şeylere karşı toleranslı olmayı beraberinde getirmektedir. Bu durumda, toleranssızlık, toleransı hem meydana getiren hem de onu imkansız kılan bir etkidir. Kısaca, Laclau, neye toleranslı olup neye toleranslı olmayacağımızın karar-verilemez bir durum olduğunu dile getirmektedir. Bu durum karşısında, “ tolerans/toleranssızlık ikililiği kendisini oluşturan her bir kutuptan daha temel niteliktedir daha ötesi bu kutupları olanaklı kılan karar-verilemez zemindir” (Laclau, 2016:84-87).

Sonuç

Toleranssızlık her ne kadar olumsuz bir anlama sahip olsa da, bu toleransın tümüyle olumlu bir içeriğe sahip olduğunu bizlere göstermemektedir. Toleranssızlıkla mücadele etmenin en iyi yolu toleransın tam olarak anlaşılmasından geçmektedir. Toleransın mahiyeti, içeriği, nitelikleri, bileşenleri ve paradoksu tam olarak anlaşılmadığı takdirde, ne toleranssızlığa ne de içerisinde barındırdığı paradoksa bir çözüm sunulabilir. Tolerans paradoksunun kötü/yanlış olarak kabul edilen ve ahlaki olarak onaylanmayan bir şeylere tolerans gösterilmesi neticesinde meydana geldiği ve hatta toleransın bir erdem olarak nitelendirildiği göz önüne alındığında, toleransın içerik olarak olumsuz bir anlama sahip olduğu tekrardan dile getirilebilir. Ancak tolerans olmaksızın insan haklarından ve demokrasiden bahsedilemeyeceğinden tolerans, hem insan haklarının korunmasında hem de demokratik bir düzenin tesisinde önemli bir unsurdur. Dolayısıyla, bizler, bireyselliğimizi çoğulcu ve çokkültürlü bir dünyada ifade etme çabamızdaysak, karşılıklı olarak birbirimize tolerans göstermek zorundayız. Zira, ötekilerinin değer yapılarını anlamaya yönelik duyarlı bir anlayışa sahip olmamız, hem kendimiz hem de çocuklarımız için arzuladığımız toleranslı bir topluma ulaşabilmemize imkan tanıyacaktır.

Kaynakça

- Audi, R.** (1999). The Cambridge Dictionary of Philosophy. Second edition. USA: Cambridge University Press.
- Batuhan, H.** (1959). Batıda Tolerans. İstanbul: Anıl Yayınevi.
- Batuhan, H.** (2007). Semiyotik, Fanatizm ve Tolerans. T. Yörükân (ed.). Ankara: Nobel Yayınevi.
- Carey, G.** (2000). The Politics of Toleration in Modern Life, S. Mendus, (ed.). Tolerating Religion (s. 45-64). England: Duke University Press.
- Cohen, A. J.** (2014). Toleration. USA: Polity Press.
- Cevizci, A.** (2014). Felsefe Sözlüğü, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Forst, R. (2012). Toleration. The Stanford Encyclopedia of Philosophy. Summer 2012 Edition. Zalta, E. N. (ed.), <http://plato.stanford.edu/archives/sum2012/entries/toleration> adresinden erişildi. (E.T: 02.11.2016).

Forst, R. (2004). The Limits of Toleration. Constellations Volume 11(3), 312-325

Gündoğdu, H. (2008). Çok Kültürlü Bir Toplumda Öteki İle Yaşamak ve Hoşgörü. EKEV Akademi Dergisi. 12 (37), 73-86.

Habermas, J. (2003). Intolerance and discrimination. Oxford University Press and New York University School of Law. I. CON. Volume I (1), 2-12.

Habermas, J. (2004). Religious Tolerance- The Pacemaker for Cultural Rights. Royal Institute of Philosophy. Philosophy (79), 5-18.

Kennedy, H. (2000). The Politics of Toleration in Modern Life, S. Mendus, (ed.). The Politics of Intolerance (s. 107-118). England: Duke University Press.

Klein D., ve Catheart, T. (2010). Platon Bir Gün Kolunda Bir Ornitorenkle Bara Girer, (A. Sezgitürendi, çev.). İstanbul: Aylak Kitap.

Küyel, M. T. (1996). Ferdi Hürriyet ve Hoşgörünün Felsefi Boyutu. Erdem Dergisi, C.8 (22), 67-114.

Lacey, A. R. (1996). A Dictionary of Philosophy. Third edition. London: Routledge.

Laclau, E. (2016). Yapıbozum ve Pragmatizm, C. Mouffe (der.), (T. Birkan, çev.). Yapıbozum, Pragmatizm, Hegemonya. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mendus, S. (1989). Toleration and the limits of liberalism. USA: Humanities Press International, Inc.

Mendus, S. ve Edwards, D. (ed.). (1987). On Toleration. Oxford: Clarendon Press.

Mendus, S. (2014). The Changing Face of Toleration. <http://www.resetdoc.org/story/00000022420> adresinden erişildi. (E.T.: 03.03.2016)

Nicholson, P. (1985). Aspect of Toleration, J. Horton ve S. Mendus (ed.). Toleration As a Moral Ideal. USA: Methuen & Co.

Oberdiek, H. (2001). *Tolerance: between Forbearance and Acceptance*. New York: Lanham, Rowman & Littlefield.

Popper, K. R. (1989). *Açık Toplum Ve Düşmanları* (M. Tunçay, çev.). Cilt 1. İkinci Basım. Ankara: Remzi Kitabevi.

Raphael, D.D., (1988). *Justifying Toleration*, S. Mendus (Ed.). *The Intolerable* (s. 137-154). Cambridge: Cambridge University Press.

Rawls, J. (2017). *Bir Adalet Teorisi*, (V. A. Çoşar, çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.

Sarıkavak, K. (2013). *The Thought of Tolerance in West and Musamaha in East*. Baku: Baku International Forum. 4-5 October 2012, (495-504).

Thomassen, L. (2006). *The Inclusion of the Other? Habermas and the Paradox of Tolerance*. *Political Theory*, 34 (4), 439-462.

Walzer, M. (1998). *Hoşgörü Üzerine*, (A. Yılmaz, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Weale, A. (1985). *Aspects Of Toleration*, J. Horton, ve S. Mendus (ed.). *Toleration, Individual Differences And Respect For Persons*, (s. 16-35). New York: Methuen&Co.

Williams, B. (1996). *Toleration: An Elusive Virtue*, D. Heyd, (ed.). *Toleration: An Impossible Virtue?* (s. 18-27). Princeton: Princeton University Press.

Williams, B. (2000). *The Politics of Toleration in Modern Life*, S. Mendus, (ed.). *Tolerating the Intolerable* (s. 65-75). England: Duke University Press.

HALKLA İLİŞKİLER MESLEĞİNE YÖNELİK ÇEVİRİMİÇİ İŞ İLANLARININ TEORİ VE PRATİK ARASINDAKİ İLİŞKİ BAKIMINDAN İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

Arş. Gör. Gülten Adalı Aydın

Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Öz

Halkla ilişkiler disiplini, geçen yüzyılın başlarından bu yana gerek alandaki profesyoneller gerekse akademisyenler tarafından sürekli olarak yeniden tanımlanmaya, adlandırılmaya ve konumlandırılmaya çalışılmıştır. Kimlik bunalımı içerisinde olduğu düşünülen halkla ilişkiler mesleğinde uygulayıcıların sahip olması gereken özellikleri teori ve pratik açıdan incelemek bu çalışmanın temel çıkış noktasıdır. Bu bağlamda, araştırmanın amacı, halkla ilişkiler alanında verilen iş ilanlarının taşıdığı özelliklerin incelenmesi ve halkla ilişkiler mesleğine aday işgörenlerde aranan niteliklerin saptanmasıdır. Çalışmanın verileri Türkiye'nin önde gelen insan kaynakları sitelerinden olan yenibiris.com bünyesinde halkla ilişkiler başlığı altında yayımlanan iş ilanlarından yararlanılarak; içerik analizi ile elde edilmiştir. İnceleme sonucunda oluşturulan kategoriler –pozisyon, sektör, deneyim, eğitim, şehir ve aranan nitelikler- çalışmada tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır. Çalışma sonucunda alana yönelik iş ilanlarında adaylardan beklenen/aranan niteliklerin ortaya konulmasının yanı sıra adlandırma ve tanımlama sorunları da tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, İş İlanları, İçerik Analizi

THE STUDY OF ONLINE JOB ADVERTISEMENTS FOR PUBLIC RELATIONS WITH REGARDS TO THEORY AND PRACTICE VIA CONTENT ANALYSIS METHOD

Abstract

Since the beginning of last century, there have been continuous attempts to name, define and position the discipline of public relations by whether professionals in the field or academics. The main of motivation of this paper is to study required qualifications for practitioners of public relations profession, which is thought to be in a crisis of identity, in terms of theory and practice. In this context, this paper is aimed to examine characteristics of job advertisements for public relations and to determine required qualifications for candidates of public relations profession. The data of the study have been collected via content analysis of job advertisements published under the title of public relations in yenibiris.com, which is one of the leading human resources sites in Turkey. Categories created through content analysis –such as position, sector, experience, education, city and required qualifications– have been presented as tables and commented on. The results reveal nomenclature and specification problems in addition to qualifications employers required of candidates in job ads for the profession.

Keywords: Public Relations, Job Advertisements, Content Analysis

Giriş

20.yüzyılın fenomen mesleklerinden biri olarak kabul edilen halkla ilişkiler disiplini açıklamaya yönelik yüzlerce tanım yapılsa da halkla ilişkilerin tam olarak neyi ifade ettiğine dair sorgulamalar uzun yıllar gerek akademik literatürün gerekse de alanda çalışan uygulamacıların tartışma konusu olmuştur. Halkla ilişkiler disiplininin tanımlanması, işlevlerinin belirlenmesi için çabalar sürerken, halkla ilişkilerin sürekli olarak kendini yeniden ifade etme, yeni ad arayışları da devam etmektedir (Tunçel, 2009: 110).

Halkla ilişkiler disiplini, akademisyenler ve uygulamacılar tarafından birçok defa tanımlanmış, yeniden adlandırılmış ve yeniden konumlandırılmaya çalışılmıştır. Uzun yıllar küresel anlamda halkla ilişkilerin adı bir sorun haline almış ve bu anlamda halkla ilişkiler disiplini bir kimlik bunalımı yaşamıştır. Daha önce yapılan pek çok çalışmada (Oktay, 1993; Çöklü, 1995; Gürel, 2006; Ayhan, 2006; Tunçel, 2009; Yıldız, 2010 gibi) halkla ilişkiler mesleğinin adlandırma sorununa ve meslek olarak algılanmasındaki sıkıntılara değinilmiştir. Günümüze kadar birçok araştırmaya konu olan bu sorun, çalışmanın örneklemini oluşturan iş ilanlarında halkla ilişkiler mesleğine dair iş tanımları, bu mesleği icra eden uygulayıcılardan beklenen özellikler ve aranan nitelikler ile görünür hale gelmektedir. Buradan hareketle, halkla ilişkiler mesleğinin bu günü ve geleceğinin tartışılmasının alan için önem arz ettiği düşünülmektedir.

Bu makalenin kuramsal bölümünde çağdaş halkla ilişkiler kavramı teorik açıdan ele alınırken; araştırma kısmında ise halkla ilişkilerin pratik yanı -uygulama alanı- incelenmektedir. Bu minvalde çalışmada pozisyon, sektör, deneyim, eğitim, şehir ve aranan nitelikler başlıkları altında kategoriler oluşturulmuş ve bu kategoriler tablolar halinde sunularak yorumlanmıştır. Çalışma ile alana yönelik iş ilanlarında adaylardan beklenen/aranan niteliklerin ortaya konulmasının yanı sıra adlandırma ve tanımlama sorunlarını da tespit etmek amaçlanmaktadır.

1. Halkla İlişkiler Disiplininin Kavramsal Çerçevesi

Halkla ilişkilerin uygulama alanının geniş olması, sosyal bilimlerin farklı dallarıyla işbirliği içinde bulunması, birbirlerinden farklı amaçlara sahip örgütlerde uygulanması, insan ilişkilerinin olduğu hemen hemen her ortamda uygulanması gerekliliği, halkla ilişkiler kavramına ait ortak bir tanımda buluşmayı güçleştirmektedir (Kocabaş vd. 2000: 45). Bu sebeple halkla ilişkilerin ne anlama geldiğini tek bir tanımdan anlamak mümkün olmamaktadır. Alana ilişkin yapılan tanımların tamamına burada yer vermek olanak dahilinde olmasa da belli başlı tanımlamalar halkla ilişkiler disiplini daha iyi anlamak adına bu başlık altında özetlenmektedir.

Çağdaş halkla ilişkilerin babası olarak kabul edilen Edward Bernays'ın tanımına göre halkla ilişkiler: “bilgi, ikna ve düzenleme yoluyla, bir eylem, amaç, hareket ya da kurum için halk desteğini oluşturma girişimidir (Hutton, 1999: 200)”. Halkla ilişkilerin en kısa tanımlarından biri de Greener tarafından yapılmıştır, ona göre; halkla ilişkiler bir kuruluşun tüm hedef kitlelere en olumlu biçimde tanıtılmasıdır (1990: 3).

Warnaby ve Moss'a (1997: 7) göre, “halkla ilişkiler, eğilimleri analiz eden ve bu eğilimlerin sonuçları konusunda tahmin yürüten, danışmanlık faaliyetlerinde bulunan, hem kurum hem de kamu yararına hizmet edecek planlı eylemleri uygulayan bir sanat ve sosyal bilimdir”. Stuart

Ewen'a göre halkla ilişkiler kamuları bir dış etkiyle eğip büküp dokunacak hale getirecek bir araçtır ve halkla ilişkiler iletişim becerilerinden ziyade sosyal psikoloji tarafından damgalanan bir alandır (1996: 20).

1970'li yıllara kadar çeşitli ve çok sayıda halkla ilişkiler tanımı derleyen Rex Harlov'a göre ise halkla ilişkiler; "kuruluş ve hedef kitle arasında karşılıklı iletişimi, anlayışı, kabulü ve işbirliğini kurmaya, sürdürmeye yardım eden bir yönetim işlevidir (Ayhan, 2006: 389)".

Halkla ilişkiler disiplini anlamak ve anlatmak için küresel ölçekte yapılan yüzlerce tanımda ön plana çıkan kavramlardan biri karşılıklı yarar ilişkisidir. Cutlip, Center ve Broom günümüz literatürünü de oldukça etkileyen tanımlarında halkla ilişkileri; "Bir kurumun başarısının veya başarısızlığının bağlı olduğu halkları (publics) ile kurum arasında karşılıklı faydaya dayalı ilişkileri kuran ve sürdüren bir yönetim işlevi" olarak tanımlar (2000: 1).

Özünde bir iletişim disiplini olan halkla ilişkiler, sadece enformasyon değiş tokuşunu ve karşılıklı anlamadan ibaret olarak görülmemelidir. Halkla ilişkiler bunların ötesinde kaynağın söylemine alıcının ikna olması, kaynağın arzu ettiği biçimde alıcı üzerinde tutum ve davranış yaratabilmesi özelliklerini de bünyesinde barındırır (Tunçel, 2009: 112).

Peltekoğlu'na (2004: 6) göre halkla ilişkiler, "kişi veya kuruluşun amaçlarını gerçekleştirmesine yardımcı olan, önem sırası kimi zaman tüketici, kimi zaman dağıtıcı ve çalışanlar gibi, kuruluşun yapısına göre değişkenlik gösteren hedef kitlelerle gerçekleştirilen stratejik iletişim yönetimidir".

Halkla ilişkiler her toplumsal yapı ya da düzeyde olduğu gibi, yönetim sürecinde de ihtiyaç duyulan bilgilendirme ya da etkili iletişim için gerekli olan en temel bileşendir. Paydaşların her türlü bilgi alma ve iletme gereksinimini karşılayabilecek çok yönlü bilgi akışını sağlayabilecek olan halkla ilişkiler bir iletişim edimi ve etkinliğidir (Çamdereli, 2012: 4).

Halkla ilişkilerin yönetsel bir pratik olmasının yanı sıra söylemsel bir pratik olarak da algılanmaya ve tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Egemen paradigmanın aksine bu yaklaşımla halkla ilişkilerin toplumda ne gibi etkileri olduğuna eğilinirken aynı zamanda halkla ilişkilerin bir anlam yaratma/anlam üretme aracı olduğu da kabul edilir. Bu anlamda, kültürel çalışmalar perspektifine göre halkla ilişkiler disiplini aynı zamanda kültürel bir pratiktir (Yıldırım Becerikli, 2008: 140-141).

2. Teori ve Pratik Açısından Halkla İlişkiler Mesleğinde Adlandırma Sorunu

Literatürü incelediğimizde halkla ilişkilerin yüzlerce farklı tanımına ve tarifine ulaşmamız mümkündür. Ancak önemli olan bu ideal tanımların uygulamacılar açısından değerlendirildiğinde tam karşılığını nasıl bulmakta olduğudur. Halkla ilişkiler disiplinin içerisinde bulunduğu adlandırma sorunsalının ya da diğer bir ifade ile kimlik bunalımının olası nedenleri tanımlar ve uygulamanın örtüşmemesinden kaynaklanmaktadır (Tunçel, 2009: 115). Çağdaş halkla ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilen 20. yüzyılın ilk yıllarından günümüze halkla ilişkiler alanı büyük ölçüde kendinden kaynaklı bir kimlik bunalımının içerisinde bulunmaktadır. Halkla ilişkiler disiplini teori ve uygulamada, temel amacı, egemen metaforu, kapsamı ve boyutları bakımından uzun yıllar genel bir tanımda uzlaşamadı. Bu sebeplerdir ki çağdaş halkla ilişkilerin pek de uzun olmayan kısa tarihi incelendiğinde alanla ilgili birçok tanım, metafor ve yaklaşım olduğu görülmektedir (Hutton, 1999: 200-214). Bu çalışmaya araştırma konusu olan iş ilanlarının içeriği de bu yargıları desteklemekte, Türkiye'de halkla

ilişkiler mesleğine yönelik algıları ve meslekten beklentileri ortaya koyma noktasında önemli veriler sunmaktadır.

Halkla ilişkiler disiplini ile karıştırılan ya da yerine kullanılan popüler terimler şu şekilde sıralanabilir: iletişim (communication), kamuyu bilgilendirme (public information), kamu ilişkileri (public affairs), kurumsal ilişkiler (corporate relations), kurumsal kamu ilişkileri (corporate public affairs), yerel topluluk ilişkileri (community relations) . Bu ifadelerden public information daha çok sosyal hizmet kuruluşları, üniversiteler ve devlet kuruluşları tarafından tercih edilirken, public affairs ifadesi ise ordu tarafından kullanılmaktadır. Diğer yandan bazı kurumlar halkla ilişkiler ve pazarlamayı birleştirerek kurumsal pazarlama (corporate marketing) veya pazarlama iletişimi (marketing communication) terimlerini kullanmayı tercih etmişlerdir (Wilcox vd., 2001: 9). Küresel ölçekte dünyada adlandırmaya ilişkin durum bu şekildeyken ülkemizde ise kamu kurumlarında halkla ilişkiler mesleğini icra eden bölümler zaman içerisinde birçok farklı isimle anılmıştır. Tortop'a (1998: 21) göre bu isimler şu şekilde sıralanabilir: Basın bürosu, basın müşavirliği, yayın temsil şubesi, propaganda, basın, yayın ve halkla ilişkiler, tanıtma şubesi, enformasyon şubesi, basın ve halkla ilişkiler dairesi, yayın müdürlüğü, basın temsilciliği, halkla ilişkiler şubesi, halkla ilişkiler ve yayın bürosu, halkla ve basınla ilişkiler ve istatistik müdürlüğü, kamu münasebetleri müdürlüğü, halkla ilişkiler müdürlüğü. Bu bilgiler ışığında halkla ilişkiler alanında adlandırma sorununun sadece ülkemizde değil küresel ölçekte bir sorunsal olarak karşımıza çıktığı söylenebilir.

Özellikle Türkçe'de isminde bir uzlaşmaya varılamayan ve kavram kargaşasına düşüldüğü halkla ilişkiler bir anlamda insanlığın doğuşundan beri var olan bir olgu diğer yandan son 50 yıldır profesyonelleşmiş, meslek halini almış bir iletişim sanatıdır. Kavram olarak uzun bir geçmişe sahip olan halkla ilişkiler meslek dalı olarak yeni ve birçok farklı disiplinin bileşkesinden oluşmaktadır. Tam da bu yüzden halkla ilişkiler mesleği düşünsel ve teknolojik gelişmelere, ilerlemelere açıktır (Çöklü, 1995: 49-55).

Yıldız'a göre halkla ilişkiler kavramının adlandırmasında sorun iki bölümde değerlendirilmelidir: kavramın kendisinin adlandırılması ve çalışanların adlandırılması (2010: 25). Doktorluk, avukatlık, mühendislik gibi alanların meslek olduğu konusunda şüphe duyulmazken halkla ilişkiler ise meslekleşmenin ciddi tartışmalara konu olduğu bir alandır (Şimşek, 2001: 10). Halkla ilişkilerin ciddiyeti ve kendisinden beklenen görevleri yerine getirebilmesi ise meslekleşme koşuluna bağlıdır (Kazancı, 2000: 4). Yasal olarak bir meslek olarak tanımlanmayan halkla ilişkiler yaşadığı adlandırma sorununun da etkisiyle 'herkesin yapabileceği bir iş imajı' ile karşı karşıya kalmaktadır (Yıldız, 2010: 30). Biber, bu durumu şu sözlerle eleştirmektedir: “ Uygulamalara bakıldığında; çalışmaların alanla ilgili hiçbir teorik birikimi olmayan, halkla ilişkileri konuk ağırlamak ve basın mensuplarına hediye göndermekten ibaret sayan sözde uzmanlarca yürütüldüğü görülmektedir (2004: 111)”. Benzer bir yaklaşımla Erdoğan (2006: 164) 'a göre, kamuda uygulama alanının dar olduğu halkla ilişkiler, özel sektörde ise güzel kızlar, beden dili, son moda kıyafetler, sahte imajlarla kurum veya firma satışlarını yapmaya yarayan, içeriğindeki bilinmezliğe rağmen içi boşaltılmış sıradan bir uğraş olarak görülmektedir.

Halkla ilişkiler disiplininin 1990'lı yıllarda bir meslek olarak algılanmadığı, bu işin uzmanı olarak nitelenen kişilerin ise profesyonel olarak görülmediği söylenebilir. Ancak zaman içerisinde, küreselleşmenin kendisini daha da hissettirdiği ve ulus aşırı firmaların doğduğu ve güçlendiği 2000'li yıllara doğru, halkla ilişkiler mesleği, tanımına uygun olarak

gerçekleştirilmeye başlamıştır (Gürkan, 2012: 138). Bu çalışma bağlamında incelenen halkla ilişkiler alanına yönelik meslek/pozisyon adlandırmalarında da bulgulanmış olan çeşitlilik ve farklılaşma bu savı destekler niteliktedir.

3. Yöntem

İçerik çözümlemesi, medya içeriklerinin araştırılmasında ve bu içeriklere ilişkin pek çok soruya yanıt verilmesinde kullanılan vazgeçilmez yöntemlerin başında gelir (Wimmer ve Dominick, 2000: 165). İçerik çözümlemesine ilişkin farklı birçok tanımlama bulunsa da bu tanımlamalardan en yaygın olarak kabul göreni 1952 yılında Berelson tarafından yapılan “İletişimin açıklanan içeriğinin yansız, sistematik sayısal tanımlarını yapan araştırma tekniği” tanımlamasıdır. Holsti ve Stone içerik çözümlemesini “Bir metinde özelleştirilmiş karakteristiklerin nesnel ve dizgeli olarak kimlikleştirilmesinden çıkarımlarda bulunma” olarak yapmaktadır (Aziz, 2015: 133). İçerik analizi; “metin, kitap, belge vb. malzemenin belli özelliklerinin belirlenmesi amacıyla yapılan bir tür tarama olan içerik analizi, nicelleştirme ölçülerini önceden geliştirerek, malzemeyi belli beklentiler ışığında incelemektir (Karasar, 1995: 184). İçerik analizi, sözel ya da yazılı verilere, sonradan istatistik işlemlerin uygulanabilmesine ve belirli bir kavram, görüş, durum, özellik ya da değişken hakkında önemli bilgiler edinmeye olanak sağlar. Bu yönüyle içerik analizi, sosyal gerçeği, yani var olan durumu var olduğu şekli ile açığa çıkarmayı sağlamaktadır (Tavşancıl ve Aslan, 2001: 21).

3.1. Örneklem ve Sınırlılık

Bu çalışma kapsamında <http://www.yenibiris.com> internet sitesi verilerinden yararlanılmıştır. Sitede bulunan arama motoruna “Halkla İlişkiler” anahtar sözcükleri yazılarak; “tüm ilanlar” seçeneği ile tarama yapılmıştır. 21.04.2017¹ tarihinde yapılan bu taramada, 8 sayfada toplam 313 ilan olduğu tespit edilmiştir. Bu ilanlardan 205²i örneklem olarak kabul edilirken; 86³ ilan ise örneklem dışında tutulmuştur. İncelemeye tabi tutulan 205 ilanın yaklaşık olarak %10’una denk gelen 20 ilan ön çalışma olarak analiz edilmiştir. Web sitesinde bulunan her bir ilanda işin niteliğine dair iş tanımı, aranan nitelikler ve özet bilgiler başlıkları bulunmaktadır. Bu başlıklar doğrultusunda ve pilot çalışma bulgularından hareketle çalışmanın temelini oluşturan kategoriler yeniden düzenlenmiştir. Sektör, pozisyon, şehir, eğitim durumu, iş tecrübesi, cinsiyet kategorilerinin yanı sıra ilanlarda aranan nitelikler de bir kategori olarak ele alınmıştır⁴. Bu başlıklar doğrultusunda ve pilot çalışma bulgularından hareketle çalışmanın temelini oluşturan kategoriler yeniden düzenlenmiştir: Aranan nitelikler kendi içerisinde 1. İş tanımına uygun beceri, yetenek ve beklentiler, 2. İletişim ile ilgili beceriler ve 3. Aday işgörenlerde aranan kişisel özellikler olmak üzere gruplandırılmıştır.

¹ İnternet sürekli değişen bir mecra olduğundan incelenen web sitesinde bulunan ilanlar da sürekli değişmektedir. Bu sebeple, verilerin doğru analiz edilebilmesi adına belirtilen tarihte örnekleme oluşturan bütün ilanlar kayıt altına alınmış, analiz süreci ise zamana yayılmıştır.

² Bu sayı elde edilirken sitede yer alan güncel, ulaşılabilir ve tekrar etmeyen ilanlardan yararlanılmıştır.

³ Başvuru tarihi geçen, sayfada başlık olarak bulunurken üzerine tıklanıldığında açılmayan ya da yayından kaldırıldığı halde arama sonuçlarında başlığı çıkan ilanlar değerlendirme dışı bırakılmıştır.

⁴ Bu çalışmada makale taslağının ve kategorilerin oluşturulmasında daha önce turizm alanında verilen iş ilanlarının incelendiği “Turizm İşletmelerine Yönelik İş İlanlarının İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi” adlı çalışmadan esinlenilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız <http://www.ijmeb.org/index.php/zkesbe/article/view/2> (Erişim Tarihi: 10.04.2017)

4. Bulgular

Ele alınan sınıflandırmalar çerçevesinde iş ilanlarında öncelikli olarak ön planda olan cinsiyet, eğitim durumu, pozisyon, sektör, ilanın verildiği şehir ve iş deneyimine ilişkin bulgular sunulacak; ardından aranan niteliklere ilişkin bulgular üç farklı tablo (1.İş tanımına uygun beceri, yetenek ve beklentiler. 2. İletişim ile ilgili beceriler. 3. Aday işgörenlerde aranan kişisel özellikler) şeklinde değerlendirilecektir.

Tablo 1: İş ilanlarında aranan cinsiyet şartı

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Cinsiyet şartı olmayan	163	%80,69
Kadın	34	%16,8
Kadın / Erkek	10	%4,9
Erkek	5	%2,4

Tablo 1'deki verilere göre, halkla ilişkiler alanında verilen ilanların büyük çoğunluğunda (%80,69) cinsiyet şartının aranmadığı görülmektedir. İlanların %16,8'inde kadın eleman %2,4'ünde ise erkek eleman arandığı belirtilmiştir. İlanlarda yaklaşık yüzde beş oranında ise kadın veya erkek ifadeleri yer almaktadır. Buradan hareketle halkla ilişkilerin bir kadın mesleği olduğuna dair toplumda var olan önyargıların⁵ bu tablo bağlamında gerçeği yansıtmadığı; bu alanda kariyer yapmak isteyen işgörenler için cinsiyetin önemli bir belirleyici olmadığı sonucuna varılabilmektedir. Diğer yandan Yıldırım ve Metin'e (2006: 46) göre, halkla ilişkiler, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bir kadın mesleği olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde kadınların en yoğun olduğu meslek gruplarından biri halkla ilişkilerdir. Ayrıca 2000'li yılların başında Türkiye'de halkla ilişkiler alanında çalışanlar konusunda sayısal oranın kadınlar lehine olduğunu söylemek mümkündür (Tanyıldızı, 2011: 77). Türkiye Halkla İlişkiler Derneği'nin üyeleri incelendiğinde ise toplam 189 üyenin 138'inin kadınlardan, 51'inin erkeklerden oluştuğu görülmektedir (Elmasoğlu, 2015: 5). Bu bilgiler ışığında tablodaki cinsiyet şartı aranmaması oranının fazla (%80,69) olması işe başvuruda cinsiyet şartı aranmadığı fakat işe kabul de bu durumun değişebileceğinin bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Tablo 2: İş ilanlarında aranan eğitim düzeyi

Eğitim Durumu	Frekans(Sıklık)	Yüzde

⁵ Daha önce yapılan bir çalışmada halkla ilişkilerin kamuoyu ve kendilerine göre kadın ya da erkek mesleği olarak algılanıp algılanmadığı sorusuna kadın mesleği olarak algılandığını ifade eden %62,8 iken algılamada bir fark diyenlerin oranı ise %37,2'de kalmıştır. Ayrıca hiçbir katılımcı halkla ilişkileri erkek mesleği olarak görmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: http://if.kocaeli.edu.tr/hitsempozyum2006/kitap/27-ahmet_ayhan.pdf (Erişim Tarihi: 01.06.2017)

Eğitim Durumu istemeyen	65	%32,1
Lisans	50	%24,7
Myo / Lisans	47	%23,2
Lise / Myo / Lisans	20	%9,9
Lise / Myo	10	%4,9
Lisans ve üstü	8	%3,9
Myo	2	%0,9

Tablo 3: Eğitim düzeyine ilişkin ek ifadeler

Eğitim Düzeyine İlişkin Ek İfadeler		Frekans	Yüzde
1.	Halkla İlişkiler vb. ilgili bölümlerinden mezun olma	99	%49
2.	En az lise mezunu olma.	20	%9.9

Tablo 2’de iş ilanlarında aranan eğitim düzeyleri sıklık derecelerine göre sıralanmıştır, buna göre ilanların yaklaşık üçte birinde eğitim durumunun istenmediği bulgulanırken, ilanların yaklaşık çeyreğinde ise lisans mezunu eleman arandığı görülmektedir. Bu oranları yine yaklaşık %25 ile meslek yüksekokul veya lisans mezunu olma şartı taşıyan ilanlar izlemektedir. İlanların %10’u lise, yüksekokul ya da lisans mezunu olabilir şartını koyarak başvuru skalası oldukça geniş tutulmuştur. Tablonun genelinden çıkarılabilecek sonuç ise, halkla ilişkiler mesleğinde fakülte mezunu işgören aranması noktasında katı bir tutumun olmadığıdır. Eğitime ilişkin ek ifadeler tablo 3’den de görüleceği üzere üniversite mezuniyeti şartı aranan ilanların ise neredeyse yarısında halkla ilişkiler vb bölümlerden mezun olma şartı aranmaktadır. En az lise mezunu ifadesi ise ilanların %10’unda aranan bir özelliktir. Tablodan çıkarılabilecek sonuç, halkla ilişkiler mesleğini yapabilmek için mutlaka bölümden mezun olmaya ihtiyaç duyulmadığıdır, ilanlara farklı bölümlerden işgörenlerin de başvurabilmesinin yanı sıra lise mezunları da başvurabilmektedir. İletişim Fakülteleri gerek ulusal gerekse uluslararası alanda halkla ilişkiler mesleğinin ihtiyaç duyduğu uzmanları yetiştirme noktasında önemli adımlar atmaktadır. Mesleğe ilişkin istihdam profillerinin günden güne değişeceğini öngören araştırmacı günümüzün ve geleceğin halkla ilişkiler uzmanlarının özgün bir eğitimden geçmiş İletişim Fakültesi mezunları bireyler arasından sivrileşeceğini iddia etmektedir (Oktay, 1993: 200). Tablo 3’e bakıldığında ulaşılan sonuçların bu ön görüşü doğruladığı görülmektedir; lisan mezuniyet şartı aranan ilanların neredeyse yarısında ilgili bölümlerden mezun olma şartı aranmaktadır.

Tablo 4: İş ilanlarında yer alan pozisyonlar

Pozisyon	Frekans	Yüzde
Halkla ilişkiler elemanı	25	%12,3
Satış ve destek uzmanı	20	%9,9
Finansal danışman	18	%8,9
Eğitim danışmanı	15	%7,4
Sekreter/Yönetici asistanı	11	%5,4
Pazarlama elemanı	10	%4,9
Halkla ilişkiler sorumlusu	10	%4,9
Halkla ilişkiler yöneticisi/müdürü	9	%4,4
Gayrimenkul danışmanı	6	%2,9
Halkla ilişkiler uzmanı	5	%2,4
Misafir ilişkileri sorumlusu	5	%2,4
İnsan kaynakları elemanı	4	%1,9
Halkla ilişkiler görevlisi	3	%1,4
Danışma personeli	3	%1,4
Halkla ilişkiler yetkilisi	3	%1,4
Halkla ilişkiler personeli	2	%0,9

Tablo 4’de iş ilanlarında aranan pozisyonlar oldukça farklılık göstermektedir. Çalışmanın kuramsal temelini destekleyen bu sonuçlara göre en çok tercih edilen pozisyonların başında halkla ilişkiler elemanı gelirken onu satış ve destek uzman, finansal danışman, eğitim danışmanı, yönetici asistanı gibi pozisyonlar izlemektedir. Tablo 4’de bir diğer dikkat çekici yön ise farklı pozisyonlar arasında çok büyük yüzdelerlik farkların bulunmamasıdır. Özellikle ilk beş pozisyonun sonrasındaki oranlar birbirine oldukça yakındır ve bu durum da halkla ilişkiler disiplinine yönelik adlandırma sorununa örnek teşkil etmesi açısından oldukça önemlidir.

Çalışanların adlandırılmasını halkla ilişkiler kavramının adlandırılması sorununun bir parçası olarak niteleyen Yıldız’a (2010: 27) göre, tartışmanın bu alanın doğrudan Türkiye ve Türkçe ile ilgili olduğunu öne sürmektedir. Türkiye’de “halkla ilişkiler işini yapanlara ne denir?” sorusuna verilen cevap “halkla ilişkilercidir” olmaktadır. Bu cevabın hem uygulamacılar hem de akademisyenler tarafından kanıksandığını ifade eden araştırmacı bir işi diğerinden ayıran

terimler çerçevesinden yaklaşıldığında halkla ilişkiler mesleğinin terimsel çerçevesinin Türkiye’de oluşmadığını belirtmektedir. Tablo 4’de işgörenlerin istihdam edileceği pozisyonlar incelendiğinde adlandırmanın oldukça çeşitli olduğu görülmektedir. Pozisyon isimleri incelendiğinde ise “halkla ilişkilerci” tanımlamasından uzaklaşılarak daha profesyonel ve uygulama alanını ifade eden tanımlamalara ulaşıldığı görülmektedir.

Tablo 5: İş ilanlarında sektörel dağılım

Sektör	Frekans	Yüzde
Eğitim	77	%38,1
Diğer	29	%14,3
Danışmanlık	20	%9,9
Sigortacılık	18	%8,9
Turizm	16	%7,9
Sağlık	14	%6,9
Gıda	14	%6,9
Emlak	8	%3,9
Ticaret	6	%2,9

Tablo 5’de iş ilanlarının hangi sektörlerde verildiği incelenmektedir. Buna göre halkla ilişkiler disiplinine en fazla ihtiyaç duyan sektör büyük bir farkla eğitim sektörüdür. İlanların neredeyse yüzde 40’ı eğitim sektörüne aitken, bu oranı yaklaşık %10 ile danışmanlık yaklaşık %9 ile de sigortacılık takip etmektedir. Eğitim sektörünün dışındaki sektörler –danışmanlık, sigortacılık, turizm, sağlık, gıda, emlak, ticaret ve diğer- kendi aralarında birbirlerine yakın bir dağılım göstermektedirler. Buradan çıkarılabilecek sonuç ise, halkla ilişkiler disiplininin aslında günümüzde her kurum için bir gereklilik olduğudur. Oktay’a göre, halkla ilişkiler mesleğinin hitap ettiği alan oldukça geniştir her meslek grubundan kişi ve kuruluşlar kendi ihtiyaçları doğrultusunda – bir fikir veya malı sattırmak, kendi tanıtımlarını yaptırmak gibi- bir halkla ilişkiler danışmanına ihtiyaç duymaktadırlar. Bu yönüyle de halkla ilişkiler ve tanıtım fonksiyonu aslında belirli bir hedef kitleye ulaşma ihtiyacı içinde olan her türlü kuruluş için oldukça hayati önem taşımaktadır (1993: 190). Tablo 5’deki veriler de bu savı destekler niteliktedir, iş ilanlarında sadece belirli bir sektöre bağlı kalınmadığı birçok farklı sektörden halkla ilişkiler alanında iş gücüne ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Tablo 6: İş ilanlarında yer alan şehirlerin dağılımı

Şehir	Frekans	Yüzde

İstanbul	127	%62,8
Ankara	19	%9,4
Antalya	10	%4,9
Bursa	10	%4,9
Türkiye	5	%2,4
Diğer	31	%15,3

Tablo 6’da iş ilanlarında yer alan şehirlerin dağılımında İstanbul’un büyük oranda yer aldığı görülmektedir. İlanların neredeyse %63’ü İstanbul’da var olan işler için yayınlarken bunu sırasıyla %9,4 ile Ankara ve yaklaşık %5 ile de Antalya takip etmektedir. İstanbul kültür, sanayi, turizm ve medya alanlarında istihdam açısından Türkiye’nin en gelişmiş şehri olmasının yanı sıra aynı zamanda halkla ilişkilerin kardeş disiplini olarak ifade edebileceğimiz reklamcılık sektörünün de en yoğun olarak bulunduğu şehirdir; bu bağlamda tablo incelendiğinde sonuçlar kabul edilebilirdir. Tabloda yer alan diğer kategorisi altında ise Türkiye’nin farklı şehirlerinden iş ilanlarının oranı yer almaktadır⁶.

Tablo 7: İş ilanlarında istenilen deneyim şart ve süreleri

Deneyim	Frekans	Yüzde
Deneyim şartı olmayan	109	%53,9
2 yıl	54	%26,7
5 yıl	21	%10,3
1 yıl	10	%4,9
3 yıl	5	%2,4
10 yıl	3	%1,4

Tablo 7’de ilanlarda aranan deneyim süreleri verilmektedir, buna göre ilanların yarısından fazlasında deneyim şartı aranmazken, yaklaşık %27 oranında 2 yıl deneyim şartının aranıldığı görülmektedir. Bunu 5 yıl deneyim şartı %10,3 ve yaklaşık %5 oranından da 1 yıl deneyim oranları izlemektedir. İlanlarda 3 yıl deneyim %2,4 ve 10 yıl deneyim ise %1,4 gibi oldukça küçük oranlarda aranmaktadır. Tablodan çıkartılabilecek bir sonuç olarak halkla ilişkiler mesleğini icra edebilmek için deneyim kesin bir ön şart olarak aranmazken seçim aşamasında

⁶ Diğer kategorisindeki şehirler kendi başlarına oldukça küçük sayılara tekabül ettikleri için diğer seçeneği altında toplamak çalışmanın anlaşılabilir olması açısından uygun görülmüştür.

etkili olduğu söylenebilir. Hiç deneyimi olmayan fakat bu alanda kariyer planlaması yapan işgörenler için de tablo iyimser ve umut verici olarak yorumlanabilir.

Tablo 8: İş ilanlarında deneyim ilişkin ek ifadeler

Deneyim	Frekans	Yüzde
1. İş deneyimine sahip olma.	113	%55,9
2. Pazarlama ve Kayıt Tecrübesi Olan	35	%17,3
3. Alanla ilgili mevzuat bilgisine sahip olma.	16	%7,9

Diğer yandan tablo 8’de deneyime ilişkin ek ifadelere yer verilmektedir. Aranılan nitelikler başlığı altında iş deneyimine sahip olma yaklaşık %56’lık oranla ifadelerin en belirleyici olanıdır. Bu ifadeyi %17,3 oranı ile pazarlama ve kayıt tecrübesine sahip olma izlerken bu durumun halkla ilişkiler mesleğinin danışma masası ile aynı tutulduğu algının bir yansıması olduğu söylenebilir. Deneyime ilişkin ek ifadelerden sonuncusu ise %7,9 ile alanla ilgili mevzuat bilgisine sahip olmadır⁷.

Tablo 9: İş ilanlarında aranılan nitelikler bağlamında “işe ilişkin beceri, yetenek ve beklentiler”

İşe ilişkin beceri, yetenek ve beklentiler	Frekans	Yüzde
1. Ekip çalışması bilincine sahip olma.	111	%54,9
2. MS Office programlarını iyi derecede kullanabilme.	81	%40
3. İş takibi yapabilme.	68	%33,6
4. Proje, hedef ve sonuç odaklı çalışabilme.	62	%30,6
5. Sonuç odaklı çalışan ve sorumluluk sahibi	62	%30,6
6. Satış ve pazarlama işlerini takip edebilecek, telefonla ve sıcak satış yapabilecek	56	%27,7
7. Yoğun çalışma temposuna uyum sağlayabilecek	51	%25,2
8. Esnek çalışma gün ve saatlerine uyumlu	45	%22,2
9. Müşteri memnuniyeti odaklı	38	%18,8
10. Raporlama ve planlama yetkinlikleri üst seviyede olan	27	%13,3

⁷ Bu ifade daha çok eğitim sektöründe verilen ilanlarda yer almakta ve işgörenlerden ülkede uygulanan sınav yönetmelikleri hakkında bilgi sahibi olması istenmektedir.

11.	Seyahat Engeli Olmayan	25	%12,3
12.	Telefon trafiğine dayanabilme	20	%9,9
13.	Yeni ürün ve hizmetlerin oluşturulmasını sağlamak ve potansiyel müşteri ziyaretleri gerçekleştirmek	18	%8,9
14.	Müşteri teklif ve sözleşme süreçlerini yönetmek	17	%8,4
15.	Haftanın 6 günü çalışabilecek	16	%7,9

Halkla ilişkiler departmanının yapması gereken işleri özetle; hedef kitleye ilişkin bilgi toplamak, plan, program ve bütçe hazırlamak, üst yöneticilere halkla ilişkiler politikalarının oluşumunda destekte bulunmak, ortaklara kuruluşa ilişkin bilgi vermek, kuruluşun ilişkide olduğu paydaşları gerekli durumlarda sürekli olarak bilgilendirmek, basın bülteni, broşür, tanıtıcı el kitapçığı gibi materyaller hazırlamak, kuruluşun tanıtımında aktif rol almak, tüketici ve meslek birlikleriyle ilişki kurmak olarak sıralanmaktadır (Sabuncuoğlu'ndan aktaran Oktay, 1993: 193). Tablo 9 verileri incelendiğinde ise teorik bilgilerle pratikte benzerlik olduğu açıkça görülmektedir. İlanların yarısından fazlasında ekip çalışması bilincine sahip olma ifadesi yer alırken; %40'ı gibi büyük bir oranda MS Office programlarını iyi derecede kullanabilme şartı gelmektedir. İş takibi yapabilme, proje, hedef ve sonuç odaklı çalışabilme, sonuç odaklı çalışan ve sorumluluk sahibi gibi kriterler ise neredeyse ilanların üçte birini kapsamaktadır. Yoğun çalışma temposuna uyum sağlayabilecek, esnek çalışma gün ve saatlerine uyumlu ifadeleri ise ilanların neredeyse çeyreğinde istenen özelliklerdir. Aranılan diğer özellikler ise tabloda tüm ilanlar içindeki yüzdeleriyle yer almaktadır.

Tablo 10: İş ilanlarında aranan nitelikler bağlamında “iletişim ile ilgili beceriler”

	İletişim ile ilgili beceriler	Frekans	Yüzde
1.	İletişim ve temsil becerisi yüksek.	159	%78,7
2.	Dış görünüşüne ve kişisel bakımına önem verme.	94	%46,5
3.	Diksiyonu düzgün.	76	%37,6
4.	İkna kabiliyeti yüksek	72	%35,6
5.	Prezantabl	56	%27,7
6.	Sunum yapabilme becerisine sahip	20	%9,9
7.	Kurumlar arası yazışmaları yürütebilme.	16	%7,9
8.	Türkçe dilbilgisi ve yazım kurallarına dikkat eden	6	%2,9

9.	Sosyal medya ile yakından ilgili	4	%1,9

Halkla ilişkiler bir ikna sanatı olduğundan bu alanda kariyer yapmak isteyenler için ikna, yorumlama ve fikirlerini satabilme yeteneklerinin gelişmiş olması gerekmektedir (Oktay, 1993: 193). Tablo 10'da genel olarak iletişim ile ilgili beceriler başlığı altında aranan özelliklerin teorik tanımlamalar ile paralellik gösterdiği görülmektedir. İlanların neredeyse beşte dördü gibi büyük bir oranında iletişim ve temsil becerisinin yüksek olması beklenirken, ilanların yarısına yakınında ise dış görünüşüne ve kişisel bakımına önem verme ifadeleri yer almaktadır. İlanların üçte birinden fazlasında düzgün bir diksiyon ve yüksek ikna kabiliyeti aranmaktadır. Prezantabl olma ise tüm ilanların çeyreğinden biraz fazlasında aranan bir özelliktir. İletişimle ilgili aranan diğer beceriler ise sırasıyla sunum yapabilme becerisine sahip olma (%9,9), kurumlar arası yazışmaları yürütebilme (%7,9), Türkçe dilbilgisi ve yazım kurallarına dikkat etme (%2,9) ve sosyal medya ile yakından ilgili olma (%1,9) şeklindedir.

Tablo 11: İş ilanlarında aranan nitelikler bağlamında “kişilik özellikleri”

	Kişilik	Frekans	Yüzde
1.	Güler yüzlü/ Pozitif olma.	70	%34,6
2.	Dinamik/Aktif	37	%18,3
3.	Yenilikçi ve inisiyatif kullanabilen	20	%9,9
4.	Problem çözme ve güçlü koordinasyon becerisine sahip	20	%9,9
5.	Vizyon sahibi olma.	14	%6,9
6.	Ayrıntılara ve detaylara önem veren	10	%4,9

Halkla ilişkiler mesleğini icra eden kişilerde olması gereken özellikleri Oktay (1993: 195-197) çalışmasında şu başlıklar altında sıralamıştır: gelişmiş bir kültür ve zeka düzeyi, dürüstlük, perspektif yeteneği, kişilerarası iletişimde etkinlik, empati yeteneği, yaratıcılık, inisiyatif kullanabilme. Tablo 11'deki veriler de bu kuramsal bilgiyi destekler niteliktedir ve birbirine oldukça yakın ifadelerin olduğu görülmektedir. İlanların neredeyse %35'inde güler yüzlü/pozitif olma özelliği aranırken, %18 ile dinamik/aktif, yaklaşık %10 oranlarında ise yenilikçi inisiyatif kullanabilen, problem çözme ve güçlü koordinasyon becerisine sahip işgörenler aranmaktadır. Öne çıkan diğer özellikler ise, vizyon sahibi olma ve ayrıntılara, detaylara önem verme ifadeleridir.

Sonuç ve Öneriler

Rekabetin gittikçe arttığı günümüz iş dünyasında, kurumların insan kaynaklarına verdiği önem yadsınamaz boyuttadır. İş dünyası içerisinde faaliyet gösteren işletmeler için işgücü, örgütün başarı ya da başarısızlığında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle halkla ilişkiler gibi emek yoğun, insan ilişkilerinin ön planda olduğu alanlarda, işgörenler temel kaynak olarak kabul

edilmektedir. Bu bağlamda birçok işletme, nitelikli işgörenleri halkla ilişkiler pozisyonunda istihdam etmeyi istemekte ve böylece daha fazla rekabetçi kalmayı hedeflemektedir. İş ilanları, bu süreçte kullanılan etkili araçların başında gelmektedir. Çalışmada internet üzerinden yayınlanan ilanlar incelenmiş ve halkla ilişkiler mesleğine yönelik adlandırma ve iş tanımı sorunları ortaya konulmuştur.

Çalışmada iş ilanlarında cinsiyete ilişkin belirgin bir farklılık bulunmazken, eğitim düzeyine ilişkin farklı beklentilerin var olduğu tespit edilmiştir. Özellikle eğitim durumunun belirtilmediği ilanların oranının yüksekliği (%32) dikkat çekici iken lisans mezunlarında aranan ilgili bölümden mezun olma şartı da ilanların neredeyse yarısında yer almaktadır. Çalışma sektörel açıdan değerlendirildiğinde iş ilanlarında sadece belirli bir sektöre bağlı kalınmadığı birçok farklı sektörden halkla ilişkiler alanında iş gücüne ihtiyaç duyulduğu saptanmıştır. İş ilanlarında yer alan şehirlerin dağılımında ise İstanbul, Ankara, Antalya ve Bursa'nın dikkat çekici oranlara sahip olduğu görülmektedir. İlanlarda deneyime ilişkin ifadelerde yaklaşık olarak yarı yarıya bir ayrışma söz konusudur, ilanların yarısında deneyim şartı aranmazken diğer yarısında -deneyim süreleri değişkenlik gösterse de- deneyim sahibi olma şart olarak koşulmuştur. Çalışmada öne çıkan bulgulardan bir diğeri halkla ilişkiler alanında verilen ilanlarda işe ilişkin pozisyon adlandırmalarının çeşitliliğidir. İş ilanlarında yer alan pozisyonların çeşitlilik göstermesi ve ilanlarda yer alma oranlarındaki farklılıklar halkla ilişkiler disiplinine yönelik adlandırma sorununa örnek teşkil etmesi bakımından önemli bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Çalışma sonuçlarına göre ülkemizde halkla ilişkiler mesleğinin gereken değeri görmesi, iş tanımlarının daha belirgin ve hak ettiği biçimde yapılabilmesi için üniversiteler başta olmak üzere sivil toplum kuruluşları ve sendikalar gibi oluşumların iş birliği yaparak sistemli şekilde bilgilendirme çalışmaları yapmalarının gerektiği düşünülmektedir.

Yıldız'ın da (2010: 31) belirttiği üzere halkla ilişkiler hem meslekleşme hem de saygınlık kazanma noktasında kendi halkla ilişkilerini yapmada sorun yaşamaktadır. Bu noktada gerek akademisyenlere gerekse de alanda çalışan uygulamacılara büyük iş düşmektedir. Akademisyen ve uygulamacıların yanı sıra öğrenciler ve meslek örgütlenmeleri de bu konuda elini taşın altına koymalıdır.

Kaynakça

Ayhan, A. (2006). Halkla ilişkiler önlisans öğrencilerinin halkla ilişkilere bakış açısı, okul sonrası beklenti ve kaygıları. 2. Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu. 27-28 Nisan 2006. (s. 387-392). Kocaeli Üniversitesi.

Aziz, A. (2015). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri ve teknikleri. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Biber, A. (2004). Halkla ilişkilerde teorik bir çerçeve. Ankara: Vadi Yayınları.

Cutlip, Scott vd. (2000). Effective public relations. New Jersey: Prentice Hall.

Çamdereli, M. (2012). Yönetişim ve Halkla İlişkiler İletişimi.

<http://metecamdereli.blogspot.com.tr/2012/02/yonetisim-ve-halkla-iliskiler-iletisimi.html>

adresinden erişildi. (ET 10.06.2017)

Çöklü, Y. E. (1995). Halkla ilişkiler mesleği ve 2.Türkiye Halkla İlişkiler Kongresi'nden izlenimler. Marmara İletişim Dergisi, Sayı 9, 49-56.

Elmasoğlu, K. (2015). Halkla ilişkiler alanında cinsiyet ayrımcılığına ilişkin öğrencileri tutumları. Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, 9, 58-77.

Erdem, B. ve Gezen, T. (2014). Turizm işletmelerine yönelik iş ilanlarının içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10 (21), 19-42.

Erdoğan, İ. (2006). Teori ve pratikte halkla ilişkiler. Ankara: Erk Yayınları.

Ewen, S. (1996). PR: A social history in spin. New York: Basic Book.

Greener, T. (1990). The secrets of successful public relations and image-making. Great Britain: Heinemann Publishing.

Gürel, T. (2006). Halkla ilişkiler profesyonelleri, iletişim fakülteleri mezunlarında neler arıyorlar: ajans yöneticilerinin bakış açıları. 2. Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu. 27-28 Nisan 2006. (s. 351-367). Kocaeli Üniversitesi.

Gürkan, H. (2012). Halkla ilişkiler sektörünün sinemada temsili: “Again you?”, “Sex and the city ” ve “Thank you for smoking” filmlerinde halkla ilişkiler mesleği ve halkla ilişkiler uzmanının temsili. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 3, 135-158.

Hutton, J.G. (1999). The definition, dimensions, and domain of public relations. Public Relations Review. 25 (2), 199-214.

Karasar, N. (1995). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: 3A Araştırma Eğitimi Danışmanlık.

Kazancı, M. (2000). Halkla ilişkilerde yeni yaklaşım ve uygulamalar. Ankara: İletişim Dergisi Yayınları.

Kocabaş, Füsün vd. (2000). Reklam ve halkla ilişkilerde hedef kitle. İstanbul: İletişim Yayınları.

Oktay, M. (1993). Halkla ilişkiler mesleğinin faaliyet çerçevesi ve uzmanlık alanları. Marmara İletişim Dergisi, 4, 187-200.

Peltekoğlu Balta, F. (2004). Halkla ilişkiler nedir? İstanbul: Beta.

Şimşek, Ş. ve Çelik, A. (1999). Yönetim ve organizasyon. Konya: Güney Ofset.

Tanyıldızı, N.İ. (2011). Türkiye’de halkla ilişkiler mesleğinde kadın. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13 (20), 75-81.

Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). İçerik analizi ve uygulama örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayınları.

Tortop, N. (1998). Halkla ilişkiler. Ankara: Yargı Yayınları.

Tunçel, H. (2009). Halkla ilişkilerin adlandırma sorunsalı üzerine bir değerlendirme. Marmara İletişim Dergisi, 14, 109-123.

Warnaby G. ve Moss D. (1997). “The role of public relations in organisations”. Public Relations: Principles and Practice. Philip J. Kitchen (Ed.) Thomson-Learning.

Wilcox, Dennis vd. (2001). Essentials of public relations. Harlow, United Kingdom: Longman.

Wimmer, R. D. ve Dominick, J. R. (2007). İçerik Çözümlemesi. Şendur Atabek G. ve Atabek Ü. (Yay. Haz.). Medya Metinlerini Çözümlemek. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Yıldırım Becerikli, S. (2008). Ve halkla ilişkiler: şeytanın avukatlığından arabuluculuğa; bir disiplininin eleştirel analizi. Ankara: Karınca Yayınları.

Yıldırım, D. ve S. Metin (2006). Halkla ilişkiler ve cinsiyet. 2. Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu. 27-28 Nisan 2006. (s. 45-49). Kocaeli Üniversitesi.

Yıldız, N. (2010). Halkla ilişkilerde kavramlar, sınırlar, sorunlar. Selçuk İletişim Dergisi, 6 (2), 24-32.

ARKAİK BİR TÖRENİN POSTMODERN İZDÜŞÜMLERİ: POTLAÇ GELENEĞİNDEN TÜKETİM KÜLTÜRÜNE

Arş. Gör. Harun GEÇER

Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Doç. Dr. Saffet KARTOPU

Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Modern toplumu daha iyi inşa etme ve bunu sürdürme saikiyle hareket eden Sosyoloji, toplumsal yapının ilk oluşumlarına kadar uzanarak amacını gerçekleştirebilceğini düşündüğü için ilk dönem sosyologlarından günümüze kadar, toplumsal olguları açıklamada en önemli kaynaklardan birisi de antropolojik veriler olmuştur. Belli bir toplumun gelenek ve görenekleri içinde doğan insanın, 'Ben'ini içinde yaşadığı toplumun kalıplarıyla inşa ettiği hesaba katıldığında postmodern dönemde tüketim kültürü, bu inşa sürecinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz insanı postmodern dönemin akışkanlığı içinde, kendine toplumsal bir statü elde etmek için tüketimi hayatının temel bir unsuru olarak konumlandırmaktadır. Esasında karşılıksız verme, toplumun devamı için kendini feda etme, hediyeleşme, belli merasimlerde davetlilere ikramda bulunma, düğünlerde para saçma gibi 'Ben'in 'Biz'de kaybolduğu göreneklerin izi arkaik toplumlardaki potlaç geleneğine kadar sürülebilir. İrrasyonel davranış kalıplarıyla da beslenen bu durum, içinde yaşadığımız toplumda çeşitli şekillere bürünerek varlığını sürdürmektedir. Bu bağlam temel alınarak tebliğimizde arkaik toplumlardan günümüze potlaç geleneğinin izleri takip edilmiş, Türk toplumunda potlaç örneklerine değinilmiş, modern yağmalama ve potlaç olgusundan söz edilerek postmodern tüketim ve potlaç ilişkisine odaklanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Potlaç, Tüketim Kültürü, Postmodern dönem

Giriş

Alış-veriş, insanla eş kadim bir davranış şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram sadece ekonomik işleyişin içinde kendini var etmemekte, sosyal hayatın pek çok alanında insanoğlu alış-verişi kullanmaktadır. İnsanların sosyal hayat içinde birbirleri ile ya da kendilerini aşan bir güç ile etkileşime girdiklerinde alış-veriş hemen gözlemlenebilir bir davranış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen bu kutsal bir şekle ya da dini bir rite bürünebilir, sosyal doku içinde çeşitli kabuklar içinde bulunabilir, ancak içerik aslında çoğu zaman karşılıklı alma-verme davranışından başka bir şey değildir. Alış-veriş sosyal hayatın içinde bir statü oluşturarak bu statünün sürekliliğini sağlayan gücü vermektedir. Sosyal anlamda verecek daha değerli bir şeyleri olan kişiler diğerlerinden üstün sayılmaktadır. Örneğin, anne babalar, çocuklarını yetiştirmek için bilgi ve birikimlerini onlara aktarırlar ve karşılığında onların saygılı ve başarılı bireyler olmalarını beklerler. İnanlar, Tanrı'ya itaat ederler ve karşılığında cennete girmeyi arzularlar. Bu sosyologlarca alış-veriş kuramına dönüştürülmüştür (Kızılçelik, 2017, 2). Çalışmamıza dayanak teşkil eden diğer kuram ise rasyonel seçim kuramıdır. Rasyonel seçim

kuramı ve sosyal alışveriş kuramı, potlaç¹'a hem bir dayanak hem de potlaç tarafından beslenen iki kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların ilk dönemden itibaren davranışlarını şekillendiren güdülerin rasyonelliği veya irrasyonel görünüşleri çalışmamızın ilgi konusudur.

İlk dönemden bu yana sosyoloji gibi birçok bilim, insanı ve insandan kaynaklanan unsurları incelerken, bugünü anlamada ilkel dönemin verilerini etkili bir şekilde kullanmıştır. İlkelin hayatını kuşatan tüm edimler belli bir amaçla kuşatılmıştır. Onun hayatında bizim için irrasyonel görülen birçok ritüel, ilkel bir insan için hayata tutunmanın yegane kaynağı olabilmektedir. Dışardan modern insana eğleniyorlar gibi görülen bir dans etkinliği, onlar için kötü ruhların kovulduğu bir ayındır. Kurban, Tanrıların gazabını uzaklaştırma, bolluğa ve esenliğe ulaşmanın olmazsa olmaz şartıdır. İlkel insan sürekli tetiktedir, çünkü doğa bir an boşluk kabul etmez. İçinde yaşadıkları katı hayat şartları içinde bir lahza kural dışına çıkmanın bedelini yüksek ihtimal hayatlarıyla ödeyebilirler. Peki moderniteyle birçok konuda temel paradigmalarını değiştiren toplumlar, yeni toplumsal kodlarını oluştururken, ilk insandan buyana var olan tecrübeyi bir kenara atabilirler miydi? İçinde bulunduğumuz postmodern dönemin tüketimle özdeşleşen ve neredeyse potlaçta olduğu gibi kendini bir ayın derecesinde toplumun içinde hissettiren savurganlık, günümüz insanının irrasyonel tüketim alışkanlıklarını açıklamada hala ilkel insanın toplumsal yaşantısının önemini koruduğunu bize göstermektedir.

Hediyeleşme ve kurban, en ilkel toplumlardan günümüz modern toplumlara kadar varlığını devam ettirebilmiş iki kavramdır. Tüketimin bir araç olmaktan çıkıp amaca dönüştüğü günümüz modern sonrası dönem içinde rasyonel anlamda kurban ve armağan ekonomisi, karşılığını almak üzere vermek ilkesinden yola çıkarak, varlığını hala devam ettirmektedir. Marcel Mauss (2005), alanında meşhur olmuş çalışmasında Avustralya ve Kuzey Amerika'daki kabileleri inceleyerek farklı bir ekonomik sistemden bahsetmektedir. Tüketmek ve elindekinin tamamını başkasına vermek üzere kurulu bir ekonomik yapıdan, biriktirmek ve harcamamak, olabildiğince daha çok kar elde etme temelli bir ekonomik sisteme geçen günümüz toplumlarında kurban ve armağan ritinin nasıl dönüşerek varlığını devam ettirdiklerini görmek mümkündür (Morva, 2017, 2-3). Modern dönemden sıyrıldığımızda ise karşımıza çok başka bir ekonomik sistem çıkmaktadır. Tasarrufun yerini borçlanarak harcama almaktadır. Bauman bunu (2014, 15) "Eğer modern yaşamın özeti tasarruf defterleri idiye, post modern yaşamın paradigması kredi kartlarıdır." şeklinde dile getirmiştir.

Modern toplum zenginliği, elit bir harcama ile yoksun olanların ulaşamayacağı malların tüketimi üzerinden temellendirmekteydi. Sanatı ifade eden her şey, mücevherat, lüks tatil imkanları bu ayrışmanın açık olduğu unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal mevkinin ölçütü servet sahibi olmaktan geçmektedir. Bu servetin sadece temel ihtiyaçlara harcanması, toplumsal statü açısından, yeterli bir öge değildir. Servetin üretken olmayan toplumsal harcamalara, örneğin bayramlar, gösteriler ve oyunlar, kısmen feda edilmesidir.

¹ TDK potlaç kavramını, Kuzey Amerika'da yaşayan yerli başkanların ya da zengin kimselerin doğum, erginleme töreni, ölüm, totem direği dikme vb. önemli olaylar sırasında düzenlenen törenlerde ellerindeki malları ve değerli nesnelere başkalarına bağışlaması ve yok etmesi işlemi ve bununla ilgili tören olarak açıklamaktadır (TDK, 2017). Çabuklu (2000, 46) Potlaç: "Armağanı kabul edenin daha sonra bir karşılık vermesini gerektiriyorsa da trampadan farklı. Potlaçta eşitlerin değişimi ya da pazarlık yok. Tersine potlaç ölçülebilirliği, eşitlenebilirliği ortadan kaldıran bir cömertlik taşkınlığı, bir kaybetme ve kaybettirme yarışı, bir mülksüzleşme rekabeti olarak ortaya çıkıyor." olarak açıklamaktadır. Eliade (1994, 46) potlaç uygulaması için: "Garip ayinsel ticaret sistemi - potlaç- mitsel zamanlarda atalar tarafından başlatılan bir uygulamanın tekrardan ibarettir." diye bahsetmiştir. Çünkü Eliade'ya göre (1994, 46): "Bir nesne ya da bir eylem, ancak bir arketipi taklit veya tekrar ettiği ölçüde gerçek olur. Demek ki, gerçeklik yalnızca tekrerrür veya katılma foluyla kazanılmaktadır; örnek modeli olmayan her şey "anlamsız", yani, gerçeklikten yoksundur."

İnsanın belli bir grup insan tarafından sömürülmenin henüz filizlenme döneminde olduğu ilkel toplumlarda toplam servetin zengin insanlarda birikme nedeni yalnızca toplumsal koruma ve gözetim sağlıyor olmaları ya da yönetim hizmetinde bulunmaları değil, topluluğun gösterişli harcamalarının masraflarını da onların karşılıyor olmalarıdır (Bataille, 2010, 29). Postmodern dönemle birlikte tüketim belki de toplumsal statünün tek unsuru olmuş gibidir. Ancak artık servetin üretken olmayan unsurlara harcanması yerine, harcamanın amaç haline gelmesinden söz edebiliriz. Modern sonrası dönem, popüler kültürün etkinliği ile, modern dönem elit harcama kalemlerini flulaştırmıştır. Ayrıcalık üreten mallar ve ürünler sıradanlaştırılarak popüler tüketimin nesnesi haline getirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı da postmodern dönemde yıkıcı bir faaliyet alanı olarak tüketim kültürünün irrasyonel görünümünü irdeleyerek, toplumsal statü elde etmek için aşırı tüketimi besleyen toplumsal kodların izini bugünden geriye doğru ilkel insandaki yansıması olarak düşündüğümüz potlaça kadar götürmektir. Bu amaçla öncelikli olarak potlaç geleneğinin tarihsel seyri açıklanmış ve Türk kültüründeki potlaç örnekleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Postmodern tüketim anlayışının potlaç benzeri görünümü ile kıyaslama yapılmıştır.

1. Arkaik Topumlardan Günümüze Potlaç Geleneği

Modern bilimsel düşünme ile yaban düşüncenin düşünme süreçleri oldukça farklıdır. Yaban düşünce dünyayı bir bütünlük içinde anlama tutkusuyula doludur. Farkta zaten bu tutkunun gerçekleşmemesinden kaynaklanmaktadır. Modern bilimsel düşünce yoluyla doğa üzerinde hakimiyet kurabildi insan. Ancak mit, yaban insanına doğaya hükmedebileceği estrümanları vermekte açıkça başarısızdır. Yine de mit insana, çok kıymetli bir şeyi, evreni kavrayabileceği ve evreni anladığı illüzyonunu verir. Bu elbette yalnızca bir yanılsamadır (Strauss, 2013, 51). Arkaik bir dönemin kavramını olduğu gibi günümüze taşımanın imkansız olduğunu biliyoruz. Tarihsel anlamda kavramlar zaman ve mekandan bağımsız değildirler. Hele buna, ilkel insanın hayatındaki hemen her şeyin metafiziksel yönünün olduğu hesaba katılırsa konu daha iyi anlaşılacaktır. Arkaik dönemin metafizik kavramları tamamıyla teorik olarak ifade edilebilecek nitelikte olmamıştır; ancak simge, mitos, ayin gibi kavramlar bu toplumlar için zaman ve mekan açısından kendi dönemlerine has bir tutarlılık içinde bir metafizik oluşturduğu ifade edilebilir. Bundan dolayı, bu simge, mitos ve ayinleri günümüz dil ve anlayışına aktarabilmek için öncelikle onları derin bir şekilde kavramak gerekmektedir. Arkaik bir mitos ya da simgenin kendi bağlamındaki anlamını elde etme uğraşısına girildiğinde bu anlamın, evren içinde belirli bir durumun tanınması olduğu, bundan dolayı metafizik bir durum oluşturduğu görülecektir. Yoksa günümüz derin felsefi anlayışlarının ortaya koyduğu kavramsal çerçeveyi bu dönemlerde aramak nafiledir. Varlık, gerçeklik vs gibi kavramların Avustralya ya da antik Mezopotamyalıların dillerinde raslanacağı düşünülmemelidir. Ancak kelimesi yoksa da kendisi vardır; ne var ki, simgeler ve mitoslar aracılığıyla "söylenmekte", yani tutarlı bir şekilde açığa vurulmaktadır. Genel olarak arkaik insanların yapıp etmelerini izlediğimizde şu gerçeklikle karşılaşacağız: hem insan dışındaki dünyanın nesnelere hem de insana ait eylemler, açık bir şekilde, bağımsız, kendine has herhangi bir değeri bünyelerinde taşımamaktadırlar. Nesnelere veya eylemler onları aşan bir gerçekliğe şöyle ya da böyle katılmak suretiyle değer kazanır ve böylece gerçek olurlar. Sayısız nesne arasında bir nesnenin kutsal sayılması ve bundan dolayı varlık içermesinin sebebi bir kutsalın görünüşünü bünyesinde barındırması ya da bir mana içermesi, veya bir mitsel olayı hatırlatmasıdır. Nesne onu kendi ortamından farklılaştıran ve ona anlam ve değer veren bir dışsal gücün zarfı olarak görünür (Eliade, 1994, 17-18). İnsanlar kendilerini çevreleyen dünyalarını göksel bir arketip üzerinden inşa etmektedirler. İnsan

tarafından tertiplenmiş dünyanın ona dayanak teşkilden dünyaüstü prototip haricinde hiçbir gerçekliğinin var olmadığı düşüncesi kendini göstermektedir. Yalnızca dini mekanlar dünyaüstü arketiplere sahip değillerdir; yerleşilen bölgeler, bu bölgeleri sulayan su kaynakları, yiyecek elde edilen araziler içinde aynı durum geçerlidir. Babilonya'nın haritası şehri bir ırmak tarafından kuşatılmış müthiş bir dairesel alanın tam merkezinde resmektedir; yani tam da Sümerlilerin Cennet'i tasavvur ettikleri gibi. Kentsel kültürlerin bu şekilde bir arketipik modele katılmaları onlara gerçeklik ve geçerlilik kazandırır (Eliade, 1994, 24).

Açık bir şekilde şu ifade edilebilir ki arkaik dünyada din dışı bir eylem bilinmez. Belirli bir amaca dönük her eylem -avlanma, balıkçılık, tarım; oyunlar, çatışmalar, cinsellik-, bir şekilde kutsalla ilişkilendirilmiştir. Belirli hedeflere dönük tüm eylemler arkaik dünya için bir ritüeldir (Eliade, 1994, 41). Bu ritüellerin ve diğer işlerin baş sorumlusu yarı tanrı özellikli kabul edilen din adamı, şef, kral diyebileceğimiz kişilerdir. Arkaik dönemlerde yarı Tanrı kral öylesine söylenmiş bir söz değil, aksine ciddi bir inancın ifadesiydi. Krallar, hem birer rahip hem de çoğunlukla insanların güç yetiremeyeceği bir yerde olduğu düşünülen ve tanrısal varlıklara sunulan dua ve kurbanlara ulaşabilen istediklerini tebasına ve kendine tapan insanlara verebilecek tanrılar olarak saygı görürlerdi. Bundan dolayı bu tanrılardan, zamanına göre tabiatın ihtiyaç duyulan gereksinimlerin düzgün bir şekilde yerine getirilmesi beklenirdi. Bu beklenti bize garip gelebilir ama ilk düşünme şekillerinin olmazsa olmaz parçası idi. Bir ilkel, daha ilerlemiş toplulukların doğa ile doğa üstü arasına çoğunlukla çizdiği sınırı kavrayamaz pek. Onlara göre, dünya genellikle dünyaüstü güçlerce, yani dünya üzerindeki herşeye hükmedebilen, kendisi gibi, acımalarına, korkularına ve umutlarına başvurulardan etkilenebilen kişisel varlıklarca yönetilir. Tabiatın gıdaşatımı etkileyebilir ve tanrının bedeninde var olmasıyla da kendisinin ve yakınlarının mutluluğunu sağlamak için bütün donanıma sahip olmuş olur.

Başka bir etki ise büyüdür ilkel insan içindir. Batıl inançlarda bulabileceğimiz bir uygulama, duygusal büyü denebilecek olan durumda ortaya çıkmaktadır. Bunun ilkelerinden biri, herhangi bir etki, onu taklit ederek elde edilebilir ilkesidir. Duygusal büyüden biri, herhangi bir etki, onu taklit ederek elde edilebilir ilkesidir. Birkaç örnek verelim buna. Eğer birini öldürmek istiyorsanız onun bir imgesini yaratır ve yok edersiniz; insanın, kişiyle onun imgesi arasındaki yakınlık (sempati) yoluyla, imgeye yapılan zararı sanki kendi bedenine yapılmış gibi hissettiğine ve imge yok edilirse kendisinin de aynı zamanda yok olması gerektiğine inanılır (Frazer, 2004, 10). Yukarıda ifadesini bulan durum inceleyeceğimiz potlaç kavramı içinde geçerlidir diyebiliriz.

İlk toplumlardan itibaren mal biriktirme ve servet edinme toplumların temel yapıtaşlarından biri olmuştur. Yerleşik tarım toplumlarında mal edinme ve servet biriktirme imkanı göçebe olarak hayatlarını devam ettiren toplumlara göre daha fazla olmasına rağmen, yerleşik toplumlardaki bazı sınırlamalar, en az göçebe toplumlarındaki kadar etkili bir sosyal yaptırıma dönüşmüştür. Bazı sosyal olarak yerine getirilmesi zorunlu yükümlülükler, bazılarının diğerlerinden çok fazla zenginleşmesini engeller niteliktedir ve kişilerin diğerlerinden daha çok mal sahibi olmasına izin vermez. Kişinin zenginliği arttıkça , muhtaç olanlara yaptığı masraf ve gider aynı oranda artacaktır. Buna dengeleme mekanizmaları denmiştir.

Yukarıda belirtilen bir toplum içinde, toplumsal yapıyı ve toplumsal statüleri belirleyen bazı görev dağılımı vardır. Angarya işlerden, din görevlisi veya yargıçlık gibi görevlere kadar bir dizi sıralanma vardır ve toplumdaki her birey para biriktirerek bir üst konuma geçemeye çalışmak zorundadır. Tüm görevler herhangi bir ücrete tabi değildir ve dolayısıyla kişiye bir

yüktür. Hatta görevi üstlenen kişiler, kendi görevleri ile ilgili törenlerde yiyecek, içki, müzik, havai fişek gibi masrafları ceplerinden öder. Bireyler bu görevleri yerine getirmekle toplum içinde bir statü elde etselerde bu sistemin maddi anlamda hiçbir getirisi yoktur. Kargo sistemi denen bu sistem, kişisel servetin bir kişi tarafından tüketilmeyip topluma yayılmasını sağlayarak toplum içindeki dayanışmayı artırır ve toplumsal gerginliklerin önüne geçer. Ayrıca, görev sistemi aracılığı ile toplum için gerekli olan görevlerin ifa edilmesi sağlanır. Toplumlar mal edinme ve bunun insanlar arasındaki dolaşımı konusunda çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. İlginç bir biçimde hediye verme de hem sanayileşmiş hem de sanayileşmemiş toplumlarda çoğu zaman bir karşılıklılık ilkesine göre yapılmış ve yapılmaktadır. Düğünlerde düğün sahibine ya da gelin ve damada verilen hediyeleri, içinde yaşadığımız toplum için, bu karşılıklılık ilkesi içinde değerlendirebiliriz. Hediye verme anlayışının altında yatan, çoğunlukla toplumsal yükümlülükleri yerine getirmek, yapılan bu eylem sonucunda belli bir saygınlık kazanmaktır. Bu olayı Kuzey Amerika toplumunda, arkadaşlarına parti veren bir kişinin durumuna benzetebiliriz. Ev sahibi burada davetlilere en kaliteli yiyecek ve içecek sunarak onları etkilemeye çalışır. Çünkü ikram ettiklerinin benzeri veya daha fazlası en kısa zamanda kendisine dönecektir; davetli olarak gelen misafirlerden tamamı olmasada birçoğu, onu da verdiği davetlerden birine çağıracaktır (Haviland vd., 2008, 379-381). İlkel insanın bu yapıp etmeleri günümüz modern insan için tabiki akıl dışı gelebilir. Bundan dolayı Eliade (1994, 19), tamamen otomatik olmayan eylemlerde arkaik insanın eylemlerini değerleri kaba fiziksel verileriyle değil bir ilk eylemi yeniden üretme, bir mitsel örneği tekrarlama özellikleriyle bağlantılı olduğunu belirtmiştir. Beslenme gibi günlük yapılan temel işler bile sadece fizyolojik bir davranış şeklinden ibaret değildir; beslenmenin yanısıra bir komünyonu yenilemektir. Evlilik ve ortak cinsel şenlik mitsel çekirdekleri ortaya koyar; bunlar sürekli olarak yapılırlar, zira en baştan beri tanrılar, atalar ya da kahramanlar tarafından dini bir görünümle uygulanmışlardır. Eliade (1994, 25): “Açıktır ki, arkaik zihniyete göre gerçeklik, bir güç, etkenlik ve süre olarak tezahür etmektedir. Dolayısıyla asıl gerçeklik kutsal olandır; zira, yalnızca kutsal olan mutlak, etkindir, şeyleri yaratır ve onları sürdürür. Sayısız kutsallaştırma jestleri -yolların, toprak parçalarının, nesnelere, insanların, vb., kutsallaştırılması ilkel insanın gerçeklik takıntısını, varlık arayışını açığa vurmaktadır.” demektedir.

Arkaik lüks eşyalar potlatch'ın olmazsa olmazını oluşturmaktadır. Bu sektörde üretilen ürünlerin kıymeti ona verilen emeğin miktarı ile belirlenmektedir. “Bunlar, Azteklerde, "paltolardır, eteklerdir, değerli kadın giysi-leridir." Ya da "zengin renkli tüylerdir (...) yontulmuş taşlardır (...) deniz kabukları, yelpazeler, hayvan kabuklarından tokaçlardır

(...) desenlerle süslenerek hazırlanmış vahşi hayvan derileridir." Amerika'nın kuzeybatı sında kanolar ve evler imha edilir, köpekler ya da köleler boğazlanır: Bunlar gerekli zenginliklerdir. Esasen bağışlar, lüks nesnelere (ayrıca yiyecek bağışları da daha baştan itibaren şenliklerdeki işe yaramaz tüketimine yöneliktir”(Bataille, 2010, 90).

Potlaç doğası itibariyle satış ve karşılıklılık ilkesine göre değil, zorunlu armağanlaşmaya dayanan bir iktisadi sistemin adı olmuştur. Bu iktisad biçiminin tüm dünyada çeşitli şekillerde varlığını bilmekteyiz. Şekilsel olarak tanımlanacak olursa, potlaç insanların doğum, ergenlik, evlilik, ölüm benzeri bazı, insanlar için önemli sayılan, günlerde bir araya gelmesi idi. Bu toplantılarda, şölenler veriliyor, dans ediliyor ve mallar paylaştırılıyor veya tahrip ediliyordu.

Yaok ve Maksva gibi büyük potlaçlarda dans ve şölen esnasında mallar evsahibi eliyle davetlilere dağıtılıyordu. Bu sayde kişi toplum içinde bir statü ve seviye elde ediyordu.

Armağan veren kişinin toplumsal statüsü verdikleriyle şekillenmekteydi. Armağan ne kadar çok ve kıymetli ise statü okadar yüksek olacaktı. Bu armağan veriş şekli ilk başlarda anlamsız gibi gelebilir ancak bugünün armağan dağıtımını yarın bunu daha fazlasıyla elde edecekti. Çünkü karşılık vermek zorunluluğu vardı. Bundan dolayı potlaç statü elde etmek isteyen daha çok kabile şefleri arasında bir rekabeti tetikliyordu. Rekabet bazen öyle seviyelere varıyordu ki dağıtıldıktan sonra geriye kalan mal yakılarak tahrip ediliyordu. Kabile şefi kanolarını, evini ve ya tüm köyü yakabilirdi. Değerli eşyalarını parçalayıp nehre atabilir, kölelerini boğazlayabilirdi. Tüm bunlar konuklarının müşahadesi önünde gerçekleşir ve çoğu zaman kavmi tarafından tamamıyla onaylanırdı. Bunları şefin yapma amacı, karşısındaki rakibinin toplumsal konumunu sarsmak ve kendi konumunu yükseltmekti. Bu çekişmeden kazançlı çıkan sadece potlaçın ev sahibi olmaz, potlaçının mirasını devraldığını savladığı ölümler ve potlaçının kavmi de kazançtan pay alırdı (Keating, 2000, 42).

Gelenek ve görenekler alma-verme işlemlerinin şeklini belirler. Örneğin Avustralya’da yerli halktan herhangi bir avcı grubu tarafından bir hayvan avlandığında et, avcılarının aileleri ve diğer akrabaları arasında paylaşılır. Birde imece usulü diyebileceğimiz genellikle komşular arasındaki yardımlaşma da bir karşılıklılık ilkesine göre düzenlenmiştir. Burada sözü edilen alma, verme ve paylaşma, bir sosyal güvenlik ve güvence şeklidir. Bir aile, içinde bulunduğu koşullara göre başkalarına yardım eder, bundan ötürü de kendisi bir ihtiyaç içine düştüğünde karşı taraftan bir yardım beklentisi içindedir (Haviland vd., 2008, 381-383).

Çeşitli servet dağıtım uygulamalarından en ilgi çekicilerinden biri de saygınlık kazanmak amaçlı servet dağıtımıdır. Zamanlarının çoğunu geçim temin etmek için harcayan toplumlarda, bireyler arasında çok bir zenginlik farkı oluşmaz; çünkü farklı kültürel unsurlar ve karşılıklılık ilişkisi, bu servet birikimlerini topluma eşit olarak dağıtmaya çalışır. sınıflı toplumlarda ise artı değerler fazladır ve varsıllarla yoksullar arasındaki uçurum çok derin olabilir. Bu toplumlarda, toplumsal saygınlık amaçlı abartılı gösteriler zenginliğin dağıtılmasının altında yatan güçlü bir güdüdür. Kişinin zenginliğini ve konumunu başkalarını etkilemek için kullanma davranışı, sanayileşmiş toplumlarda önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda toplumsal statü elde etme aracıdır. Özellikle Kuzey Amerika ve Avrupa’ya baktığımızda, burada yaşayan insanların çoğu hayatlarının büyük bir kısmını başkalarını etkilemek için harcadıklarını görürüz. Marka tutkusu, kıymetli madenlerden üretilmiş takılar, büyük evler, büyük arabalar ve özel uçaklar bu irrasyonel tüketim unsurlarının birer parçası olarak toplumda işlevlerini yerine getirir. Bu uygulama ilkel toplumlarda da kendisini çeşitli şekillerde göstermektedir. Avcı veya toplayıcı bazı kabilelerde çeşitli değerli yiyecek, içecek ve diğer eşyaların, özellikle de kıtlık zamanlarında, bir cömertlik göstergesi olarak komşu kabilelerle paylaşılması geleneği vardır. Bu hediyeleşme kültürüne “potlaç” denmektedir. Potlaç: bir köydeki şefin birikmiş yiyeceklerini ve diğer mallarını bir zenginlik göstergesi olsun diye başkalarına dağıttığı törenin adı olmuştur. Potlaç törenlerinde şefler nadiren değerli mallarını dağıttıktan sonra geriye kalan malını yakarak zararda verebilmişlerdir. 19. Yüzyılın ikinci yarısında çoğunlukla görülmeye başlanan bu gelişme, Avrupalılarla kurulan ilişkinin kültürel bir etkisi olarak görülebilir. Bu uygulamalar dışardan gözlemlendiğinde garip gelebilir ve bir israf olarak değerlendirilebilir, ancak özellikle kıtlık zamanlarında, kıtlıkla boğuşan toplumsal kesmin desdeklenmesinde önemli bir işleve sahip olmuş ve bu törenler kıyı bölgelerinde ekolojik açıdan dengeleyici bir işlev görmüştür.

Artı değer, kişinin bir zenginlik göstergesi olarak biriktirmesi ve bunu kişinin toplumsal statüsünü yükseltmek için dağıtmasına prestij ekonomisi adı verilir. Sanayileşmiş toplumlardaki abartılı tüketimden farklı olarak, biriktirilen mal sadece kendi yararı için kullanılmaz, tam

aksine, burada hedef, başkalarına dağıtarak saygınlık kazanmak için servet biriktirmektir (Haviland vd., 2008, 389-391). Potlaç geleneğinin kökenlerini ilkel kabilelerde görmek mümkündür. Papua Yeni Gine’de bulunan bazı kabileler üzerinde yapılan araştırmalar bu geleneği gözlemlemek açısından ilgi çekicidir. Kabile üyelerinin aralarındaki rekabet bu tür uygulamaları beslemiştir. Başka gruplarla gelin alış veriş bu kabileler için önemli bir törendir. Bu alışverişte yiyecek, ve değerli eşyaların alınıp verilmesi gerekmektedir. Kişinin toprak, hayvan ve diğer zenginliklerden oluşan mal varlığını da etkileyen politik konumu, kişinin veya yakınının evlilikleriyle oluşan ortaklara bağlıdır. Gruptaki kişilerin iyi evlilikler yapıp bu sayede konumlarını güçlendirmeleri olası bir şeydir. Gösterilen çabalar, toplumun yanısıra kişisel çıkarı için verdiği ziyafette iyice ortaya çıkmış olur. Kabilelerin aşırıya kaçan cömertliği ve dağıtma isteği toplumsal ve siyasi getiriler göz önüne alındığında garip değildir. Aşırı tüketim ve cömertlik gösterilerinin altında yatan rekabet, bugünkü ekonomiye çok benzemektedir. Bu benzerlik neredeyse “ilkel” ve “çağdaş” ekonomiler arasındaki farkı ortadan kaldırmaktadır. Ancak Büyük adamın ziyafeti sadece lüks ve israfa dayalı bir hava atma aracı gibi anlaşılmalıdır. Kuzey Amerika’nın kuzeybatı yakasındaki meşhur potlaçlara benzer biçimde, bu ziyafetler yalnızca büyük ve statüce yüksek insanların kendilerini tatmin ettikleri yerler değildir. Newman’ın deyişiyle “gruplararası ortak mülkiyet”in korunmasını sağlayan karmaşık etkileşimler içinden en dikkat çekici olandır. Günümüz devlet anlayışında olduğu gibi, Enga klanının dışında kişinin haklarını muhafaza altına alacak kimse bulunmamaktadır. Klanın dışında yalnızca müttefikler, yabancılar ve düşmanlar vardır. Dışardakiler başka klanların topraklarını gözlemlemektedirler ve bir zayıflık anı saldırı ile sonuçlanabilir. Küçük gruplar, yani sayıca az olan klanlar, sayılarını artırmak ve güçlenmek için başak klanlarla ittifak kurmaya çalışır. Böylece bir kişinin ailesinin geçinme potansiyeli, bağlı bulunduğu klanın politik olarak başarılı olmasına, yani klanın ve müttefiklerinin bir araya getirebileceği asker gücüne bağlıdır.

Büyük Adam, mahkemelerin ve anayasaların olmadığı bir toplumsal yapı içinde, grubu müttefiklere daha çekici hale getirmek, bundan dolayı ziyafetler vererek bir çeşit şovmenlik yapmak, tehlikeli düşmanlıklardan kaçınmak için arabuluculuk yapmak, eski ittifakları sürdürüp yenilerini kurmak gibi hayati işleri üstlenmiştir. Büyük Adamlar arasındaki rekabet, zamanla ilişkileri geliştirerek, daha güvenilir ve kestirilebilir hale gelir, gruplar arasındaki ilişkiler bir düzene oturtulur. Bu düzeneğin etkisi, çoğu merkezi Enga klanın birbirine bağlayan Te döngüsünde kendini gösterir. Zincirin bir ucundan başlayan domuz, tuz ve diğer değerli nesnelere birbirine armağan etme işi, diğer klanlarla sürdürülür. Armağanlar klanlar zincirinde tek taraflı yerine getirildiği için bir zaman sonra armağan veren klanlar karşılık beklemeye başlarlar. Zincirin diğer ucundaki kişiler, daha geniş çaplı bir ziyafet için domuz biriktirmeye başlarlar. Bu klanlar arası törenler, klanların büyüklüğünü ve zenginliğini belli etmeye yarayan gösterilere dönüşürler. Bir zaman sonra armağan alışveriş törenleri, tam tersi doğrultuda hareket etmeye başlar. Bu törenlerdeki prestij gösterileri, katılımcılara maddi olarak belli bir getirisi olsada asıl maksad; savaş yerine barışı tahsis etmek, klanın çekiciliğini artırarak yeni müttefikler çekmek ve düşmanlara gözdağı vermektir (Haviland vd., 2008, 393-395).

Batailel’in temel gözlemi tüm organizmaların canlı kalabilmek için gerekenden daha fazla enerjiye sahip oldukları yönündedir. Bu enerji fazlası, artık mal, organizmanın veya sistemin büyümesinde kullanılabilir. Sistem artık belli bir doyum noktasına eriştiğinde bu fazlalık imha edilmeli, tüketilmeli ve sonuç olarak herhangi bir yarar gözetilmeksizin ortadan kaldırılmalıdır. Potlaç kültüründe tamda bilinçle ve cömertle yapılan budur. Ne kadar saf bir durumu ifade etse de, bu durumu modern iktisad bir lanet olarak görmektedir. Akılcı değildir. Paradoksaldır ancak

hayat da böyle değil mi zaten? (Keating, 2000, 43-44). Çabuklu'nun (2000) da vurguladığı gibi potlaç içinde armağan edilen ya da imha edilen mallar hiçbir zaman niceliksel olarak saptanabilen, değişim değerine sahip mallar değil, kavmin doğayla, mitle, büyüyle bütünleşmiş hayatının birer parçasıdır. Bu yüzden armağana konu olmaları veya imha edilmeleri hiçbir zaman bir umursamazlıkla gerçekleşmiyor. İmha edildiklerinde kullanım nesnesinden çıkararak bir kurban dönüşüyor ve kurban muamelesi görüyor. Yararlılığı reddedilen, küçümsenen mülk, potlaççı açısından toplumsal statü anlamında bir fayda üretim aracı haline dönüşüyor. Sanıldığı aksine potlaçta fazlasıyla verilen karşılık kişiyi yok olan malını telafi edip daha iyi bir konuma kavuşturumuyor. Aksine statü kaybına yol açıp daha büyük bir meblağ ile karşılık verme ihtiyacı hasıl oluyor. Bu anlamda potlaç, fazlanın sürekli olarak şenliksele bir biçimde israfına, imhasına yol açarak ekonomik birikimi, özel mülkü sebote ediyor diyebiliriz. Potlaç sadece mülke değil armağan verilen kişiye karşı duyulan bir yok etme arzusunun da içinde barındırıyor.

2. Türk Toplumunda Potlaç Örnekleri

Potlaç kültürü ilk başlarda sadece belli ilkel kabilelerin bir uygulaması gibi algılanmasına rağmen daha sonra bu uygulamanın birçok kültürde var olduğu görülmüştür. Osmanlı döneminden itibaren günümüz Türkiye'sine varıncaya kadar olumlu ya da olumsuz gelişme ve değişimlerle karşılaşabiliriz. Osmanlı'nın karakteristik özelliğini, kültürel anlamda, Orta Çağ İslam kültürü oluşturmuştur diyebiliriz. Osmanlı kültürünü belirlemek için Osmanlı'nın kurduğu toplumsal sistemi bilmek gerekir. Osmanlı sistemine hakim olan genel düzenin "potlaç" olduğunu görmekteyiz.

İngilizce "bağış" anlamına gelen potlaç: "Yüksek sınıftan bir birey ya da bireyler grubunun bir başka toplumsal sınıftan bir bireye bazı bağışlarda bulunarak ona meydan okumasına veya bunları karşılıksız kabul etmek, kendisine eşdeğerini sunmak; böylece olumlu bir karşılık vermek zorunda bırakmasına yarayan davranışların tümüdür. Potlaçtaki temel hedef toplumsal saygınlık elde etmek için gösteriştir. Maksat bağış yapılan kişiyi ezmek, küçük düşürmektir. Ancak bağışla meydan okunan kişi saygınlığını kaybetmek istemiyorsa buna misliyle karşılık vermek zorundadır. Aksi durumda saygınlığını yitirir. Potlaç, toplumsal çıkarların ön planda olduğu, kişinin doğduğu andan itibaren içinde doğduğu toplum tarafından kendisine katı bir şekilde işlenen kurallar bütünüdür. Çünkü toplumsal olanın çıkarına olan, herkesin çıkarıdır. Toplumun tüm bireyleri bu kurallara uyarsa sorun çıkmaz. Kişi kişiye ya da toplumsal olana zarar verirse sürgün, gruptan dışlanma gibi yaptırımlar uygulanır (Gümüştekin, 3020-3021). Gümüştekin'e göre: "Gelişme döneminde kişi kolektivitenin çıkarlarına dokunmadığı sürece bireysel olarak istediğini yapmakta özgürdür. Yani istediği gibi düşünebilir, davranabilir. Kısaca kolektif olanı eleştirmek, hakkında konuşmak tabu iken, bireysel olan hakkında istenilen söylenebilir. Düzen eleştirilemez, değiştirilmesi değil, düzeltilmesi düşünülebilir. Kolektif olana yine kolektif şekilde karşı gelenebilir. Bayramlar, törenler ve şölenlerde kolektif olana karşı geldiğinde sorun çıkmaz, çünkü kolektif olarak yapılır."

Kazanılan malın fazlasını vermek, harcamak ve bunu irrasyonel bir edim içinde gerçekleştirmek insan için ne anlama gelmektedir? Kazandıklarımızı vermek, yitirmek veya yok etmek bu davranışın en bariz dışı vurumlarıdır. Ancak bağış eğer bir getiri anlamı taşımayacaksa anlamsız olur. Bundan dolayı vermek, bir yetki edinmek olmalıdır. Potlaç ile ilişkilendirebileceğimiz unsur burada Ömer Seyfettin'in meşhur hikayesi pembe incili kaftan hikayesi örneğidir. İran'a elçi olarak gönderilen karakter tüm servetini harcadığı bir kaftanı,

karşısındaki rakibini küçük düşürmek için önce üzerine oturmuş sonra da almadan çekip gitmiştir. Bu rakibe bir meydan okumadır ve dolayısıyla bir potlaç örneğidir. Bu davranış cömertliğin bir meydan okumaya dönüşmesidir (Bataille, 2010, 85). Bu anlamda bu bağış, veren öznenin aşılması niteliğine haizdir, fakat verilen nesne karşılığında, özne aşmayı sahiplenir: Kendi erdemini, gücüne malik olduğu şeyi, bir servet olarak, artık kendisine ait bir yetki olarak göz önünde bulundurur. Serveti küçümseyerek zenginleşir ve cimrilik olarak görülen şey cömertliğinin sonucudur.

3. Modern Yağmalama ve Potlaç

Potlacın sadece bir şenlikten ibaret olmadığını ifade etmiştik. Potlaç bazen bir ekonomik sistem, bazen kültürel unsurların ayrılmaz bir parçası, kökleşmiş bir gelenek olarak karşımıza çıkabilir. Kapitalist tüketim kalıplarıyla benzeşen yönleri olduğu gibi onun karşısına da konumlandırılabilir. Bu anlamda günümüz insanının tüketim yarışından farklılık arz eden bazı yönlerine temas edeceğiz. Uzlaşım sal yarış diye ifade edebileceğimiz modern yarış anlayışında birbiriyle kesişmeyen kulvarlar içindeki yalıtık kişilerin, tali yollara sapmadan başlama ve bitiş çizgisi arasındaki mesafeyi en kısa zaman içinde kat etmeleri anlayışına dayanır. Yarış kulvarında zaten tali yollar olmaz olmamalıdır da. Zaman modern insan için çok kıymetli bir meta olduğundan bunu rasgele çarçur etmemek gerekir. Kişi başarıya odaklanmalı ve bu uğurda var gücüyle koşmalıdır. Başlangıç çizgisi belli olduğu kadar bitiş çizgisi de bellidir ve herhangi bir süprize kapalıdır. Uzlaşım sal yarışlarda bir merkezi halkanın etrafında oluşan eş merkezli halkalar üzerinde koşarlar. Günümüzde şirket adı verilen bu kurumsal yapıda, tüm kazanımlar merkezde toplanma, birikme eğilimi gösteriyor ve oyunun sonunda kazanan her zaman merkez oluyor. Koza oyunu diyebileceğimiz potlaçta ise herkes kendi yolunu belirleyebiliyor. Yollar doğrusal değildir ve diğerleriyle kesişme ihtimali yüksektir. Koza oyununa katılanlar ağa benzer bir örüntü oluşturmaktadırlar. Oyunun sonunda herkes kazanıyor; kaybeden olmuyor. Ve kazananlar kimin elinde armağan verecek denli malı varsa onları birbirine eşit olarak dağıtmaktadır (Öğdül & Evren, 2000, 49-50). Modern dünya da armağan değış tokuşu zaman zaman kendini, özellikle kriz dönemlerinde, potlaç şeklinde hissettiriyor. Dünyanın birçok yerinde özel mülkiyete saygı gösterilmesi gerektiğini, bunun da çalışmanın, yoksulluğun ve adaletsizliğin getirdiği sefillikleri insanlarca kabullenilmesi isteniyor. Bu çabalar güçsüz düştüğünde insanlar doğal olana yöneliyor. Ayaklanıyor ve yağmalıyorlar. Ürünleri sabitlenmiş tüketim değerinden sıyrılıyorlar. Bunlar yağmalayan insanlar için kendilerinden çalınan nesnelere yeniden kendilerine armağan şeklinde dönüşü olarak algılanıyor. 1921'in noelinde Dan Cranmer isimli Kvakiut kabilesinden bir adamın Kanada'da 6 gün süren potlaç tartışma konusu olmuş ve bu etkinliği düzenleyene başta olmak üzere katılanlara çeşitli cezalar verilmiştir. Cranmer'in ceza almasına sebep olan yasa Kanada'da, özel olarak potlaç etkinliklerini yasadışı ilan etmek için hazırlanmış 1885 Kızılderili Yasası olarak bilinmektedir. Bu yasa yerli kabileleri, modern kültüre uydurarak asimile etmek için çıkarılmıştır. Yerli kültürü yok etmeyi amaçlayan bu yasa sömürgeci ve devletçi bir zihniyeti yansıtmaktadır. ABD ve Kanada hükümetleri mülkiyet yönetimi konusunda mutlak egemenlik anlayışını yürütmekteydiler. Potlaç etkinliklerini bu anlayışa ters ve bir tehdit olarak algılamaktaydılar. Çünkü potlaç komünal bir yolla gerçekleşen paylaşım a dair ikdisadi yapılardan biriydi. Tüketim mallarının armağana dönüştürülmesi, kapitalist sisteme bir meydan okuma gibiydi. Potlaç özel mülkiyeti tahrip eden bir anlayıştı (Keating, 2000, 41-42).

Bataille'in kuramına göre, dünya üzerindeki hayatın en göze çarpan yönü, güneşten büyük oranda, bolca, enerji almasıdır. Bu bolluk insanın günibirlik aktivitelere de sırayat eder.

Canlılar bu bolluğu, bu uğursuz payı harcanmak ve imha etmek için çeşitli mekanizmalar geliştirmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bunlar lüksün mekanizmalarıdır. “Eğer aşırılık biyolojik bir etken ise onunla bir şekilde başetmeliyiz. İnsanın geliştirdiği iki temel tepki şunlar olmuştur: yaşam biçimlerinin bu lüks bollukla uyumunu sağlayarak fazlalığı dolaşıma sokmak ya da sürekli fazlalık yaratan koşulları ortadan kaldırmak.” Günümüz modern dünyasındaki ayaklanma ve yağmaları besleyen toplumsal unsurlarla potlacı birleştirebiliriz. Her ne kadar günümüzde özel mülkiyete karşı ayaklanma ve yağmalama olayları günümüz tüketicileri açısından bir yıkım olarak algılandığında, insanların artık malın bölüşümündeki kapitalist adeletsizliğe bir tepki oluşturmaları ve bunu bir yağmayla hak ettiklerini armağan olarak aldıkları düşüncesi potlaç uygulamasını anımsatmaktadır. Potlaçta baskıyı oluşturan güç örf iken, yağmalamada adaletsizliktir. İki baskı biçimi de mülkiyetin, yeniden dağıtım veya tümünden imha yoluyla yıkılmasını istemektedir. Bu baskı doğal olarak zaten bir şekilde meydana çıkacaktır. (Keating, 2000, 44-45). Karşılık olarak verilen potlaçlar sırasında zorunlu fazlalık biçiminde görülen işlemlerde düzenli olarak etkili olan faiz, mübadelenin kökenleri tarihinde trampanın yerine faize dayalı borcun geçebileceğini bile söylemeye imkan tanımıştır. Gerçekten de, potlaç'lı uygarlıklarda servetin, banka uygarlığının kredi enflasyonunu hatırlatan bir şekilde çağaldığını kabul etmek gerekir: yani bütün bağış alanların kabul ettikleri yükümlülükler nedeniyle bütün bağıştaki bulunanların sahip olduğu tüm zenginlikleri aynı anda gerçekleştirmek imkansızdır. Ama bu yakınlaşma potlatch'ın ikincil karakterine yöneliktir (Bataille, 2010, 27).

Tam olarak özel mülkiyetin gelişmediği, malın değerinin, onun bir ruhu olduğu varsayılarak belirlendiği bir dönem. Özel mülk ve şefin otoritesi hassas bir dengeye bağlı, daha kurumsallaşmamış. Daha sonra bir karşılık verilmesi beklenerek armağan edilen potlaç yalnızca şeflere özgü bir uygulama değil; aileler veya klanlar birbirleriyle toplu olarak yüz yüze buluşup armağan verebiliyorlar Modern dönem ile birlikte, malların değeri niceliksel olarak daha ölçülebilir hale gelmiştir ve böylece malların önceden taşıdığı büyü bozulmuştur. Malların önceden onların varlıklarına eşlik eden tarihleri ve cemaatin hayatına direkt olarak şahit olma durumları ortadan kalkmıştır. Özel mülkiyet kurumlaşmış ve onu muhafaza etme görevi devlete verilmiştir. Metaların, paranın, sermayenin niceliksel birikimiyle elde edilen güç, potlaca gerek duyulmadan servet sahibinin rakipleri nezdinde değer kazanmasına, ondan çekinilmesine yetmektedir. Kapitalizm mal sahipliğini ve biriktirmeyi sadece ender kişilerde değil herkeste görmek istiyor. Bu anlamda potlacın son bulması toplum içinde dengeleyici unsur olarak “karşılıksız kamu harcamaları” telafi edici olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan dolayı fazla malın dağıtılması bu sefer kişilerin elinden çıkarak kurumsallaşmış ve devlet aygıtının bir görevi haline gelmiştir (Çabuklu, 2000, 46-47). Bugün “sosyal devlet” dediğimiz devlet sistemi her halde bunu ifade eden en güzel kavramlardan birisidir.

4. Postmodern Tüketim ve Potlaç

Tüketim genel görünümüyle temel bir ihtiyaçtır. Ancak tüketim, günümüz açısından hem olumlu hem de olumsuz kavramsallaştırılan bir kavramdır. Hatta denilebilir ki tüketim daha çok içinde artık bir olumsuzluğu çağrıştıran bir kavrama dönüşmüştür. Tüketim, sadece insan ihtiyaçlarını giderdiğinde ve gündelik hayat akışı içinde değerlendirildiğinde olumlu olarak algılayan uç bir yaklaşım mevcuttur. Bunun dışında kalan tüketim şekilleri, yani temel ihtiyaçları karşılamaya dönük olmayan istek ve arzuları tatmine yönelik ürün ve hizmetlerin tüketilmesi lüks ve israf olarak isimlendirilir. Bu anlamda insanların arzularına dönük tüm tüketim edimleri kötü olarak nitelendirilir. Aynı zamanda bu arzuları harekete geçiren “hırs”, “ihtiras”, “açgözlük” ve “kıskançlık” gibi insan güdülleri değersizdir ve ancak bireylerin özgün

ilgileri bulunursa bu tarz tüketim süreçleri ile uğraşmayacakları düşünülür (Aktaş Yamanoglu, 2008, 25). Tüketim iki farklı kısma ayrılabilir. Birincisi, verili bir toplumun bireyleri için, hayatın korunmasına ve üretici faaliyetin sürmesine ihtiyaç duyulan en az kullanımla kendini ifade eder: bundan dolayı, sadece üretici faaliyetlerin temel şartıdır. İkincisi ise, üretici olmadığı ifade edilen harcamalarla ifade edilir: lüks, yaslar, savaşlar, tapınmalar, gösterişli anıtların yapımı, oyunlar, gösteriler, sanatlar, sapkın (yani üreme ereğinden uzaklaşmış) cinsel faaliyet, en azından ilkel koşullarda, kendinde amaçları olan faaliyeti temsil ederler. Bu anlamda üretici olmayan tüketime harcama adı verilebilir (Bataille, 2010, 23).

Kültürel farklılıklar insanların ilerlemesi için son derece gereklidir. Farklılıklar aracılığıyla ilerleme beslenmiştir. İçinde yaşadığımız kültürel farklılıkların bir potada aşırı iletişimle eridiği ve yok olduğu bir dünya muhtemelen daha bizim için daha tehlikelidir. Kültürün özgünlüğünü koruyabilmesi ve bir şeyler ortaya çıkarabilmesi için, bahse konu olan kültürün mensupları için, farklılıklarından ve hatta bir noktaya kadar başkaları üzerindeki üstünlüklerinin farkında olmalıdırlar. Kültür ancak eksik iletişim durumlarında bir şeyler üretebilir. Ancak yaşadığımız dünya içinde yalnızca tüketiyor olmamız, bundan dolayı da bütün özgünlüğümüzün yok olakla yüz yüze olması çok daha büyük tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır (Strauss, 2013, 54).

Kapitalizm önceleri potlaçın içerisinde yer alan metaların üzerini sırt bir perde ile örtmektedir. Önce çoğunlukla metaları hizmet olarak üretmek onları görünmez kılıyor. Daha sonra sanal kültürün ve işaretler dünyasının parçaları yaparak, onların etrafında bir söylence oluşturarak birikmiş zenginliğin kapsadığı baskıcı boyutu gizlemeye çalışıyor. Oluşturulan artı mal birikimin yoğunlaştığı sembolik üretim alanlarına yöneltilerek üretici güçlerin daha da büyümesine ayrılmaktadır. Öte taraftan ticari malların kitlesel tüketiminin hayati önemde olduğu bu sistemde metalar gittikçe kısalan süreler içinde tüketilmek mecburiyetinde. “Bu nedenle modern toplumdaki metalar, potlaç toplumunun tılsımlı mallarından farklı olarak kısa süre içinde işlevsizleşiyor, artığa, çöpe dönüşüyor.” bununla birlikte çabucak değişen mesleki bilgi ve beceriler, çalışan nüfusun büyük bir bölümünü potlaç toplumunun kölelerinden farklı olarak işe yaramaz hale getiriyor. günümüzde yoksul özne bir artık haline gelmiştir ve bunun sebebi üretim fazlalığını tarihte görülmemiş bir ölçüğe yükselten kapitalizmdir (Çabuklu, 2000, 47). Çabuklu (2000, 47): “Eskinin potlacından farklı olarak verilenden fazlasının ileride geri alınmasının rakamsal ve sözleşmeyle temelde güvenceye alındığı kredi sistemi, eski toplumda fazlanın şenlikli israfının sağladığı uyum ve dengeyi yaratmaktan çok uzaktır. Kapitalizm malların, hizmetlerin, işaretlerin, duyguların, cinselliklerin eşit mübadelesini sınırsızca yaymak istemekte ama bunu başaramamaktadır. Tüm mübadelelerde yokluğun, negatifi, lanetin, kötülüğün payı artmaktadır. Her şey satın alınamamakta, dünyanın kefareti ödenememektedir. Mübadelelerin sanal boyuta taşınması, eşitlerin değişiminin vardığı anlamsızlık daha da belirgin kılmaktadır.” demektedir.

Veblen ([1899] 2005), toplumdaki üst sınıfların kendilerini statü olarak alt sınıflardan farklılaştırmak için “gösterişçi tüketim” olarak ifade ettiği tüketim şekillerine yöneldiğini, alt sınıfların ise üst sınıfların tüketimini taklit ettiklerini söylemiştir. Veblen’e göre (2005) üst sınıflar kendi tüketim kalıpları ve nesnelere taklit edildikçe kendilerine yeni tüketim kalıpları oluşturarak, ayrımı yeniden üretmektedirler. O’na göre önde olma duygusu, gösterişçi tüketimi yönlendiren temel duygudur. Bataille’nin (2010, 26) “İnsanın sefaletinin, ne kadar ürkütücü olsa bile, üretime bir amaç görünümü veren gözetme kaygısının üretici olmayan harcama üzerinde baskın olmasını sağlayacak kadar yeterli bir etkisi toplumlar üzerinde asla olmamıştır. Bu önceliği koruyabilmek için, iktidar harcamada bulunan sınıflar tarafından uygulandığından,

sefalet her türlü toplumsal faaliyetten dışlanmıştı: Yoksulların iktidar çemberine girmelerinin tek yolu, bu iktidarı işgal eden sınıfların devrimci yıkımından, yani kanlı ve asla sınırlanamayan toplumsal bir harcamadan başka bir şey değildir.” görüşü bunu destekler niteliktedir.

Artık mal, insan zenginliğinin bir göstergesidir. Bu malı insanlar çeşitli şekillerde karlı bir biçimde kullanmak için uğraşabilirler. İlginç bir biçimde bu mal israf da edilebilir. İsraf ederken bile malı getirisi olan bir şekilde sokabilir insan. İsraf ederken elde etme açlığı içinde ve israf etmeyi bile kazanç kapısına dönüştürerek, kaynaklar bir kez kayb olduğunda, geride israf edenin edindiği prestij kalır (Bataille, 2010, 88). Savurganlık, bundan dolayı, gösterişli bir şekilde yapılır, bu hedefle başkaları üzerinde kendine bir üstünlük atfetmeyi amaçlar.

SONUÇ

Potlaç sadece bir amaca matuf bir eylem olarak anlaşılmamalıdır. Aynı zamanda potlaçın günümüz dünyasına yansması olan davranışlar birçok amacı içinde barındırıyor olabilir. Günümüzde armağan alma ve verme tüketim döngüsünü işletme, toplum içinde sosyal statü kazanma ve bunu sürdürebilme açısından önem arz etmektedir. Bu davranış tasarruf odaklı olmayıp harcama yönelimli olması itibari ile günümüz ekonomisiyle çakışmaktadır. Armağan aynı zamanda gönüllü bir alma-verme gibi görünse de aslında toplum içinde zorunlu bir değiş tokuşu gerektirir. Toplum içinde düğünlerde takılan takılar, çocuk görme ziyaretleri, ev hediyeleri ya da çeşitli kutlamalar, karşılığı beklenerek yapılan, karşılığı yapılmadığında da toplumsal yaptırıma uğrayabilen davranışlardır. Böyle bir hediye misli ile karşılık bulmak zorundadır. Bazen bu insanlar tarafından bir yatırım aracına bile dönüşmektedir. Harcama sadece somut kişileri de aşacak şekilde cereyan edebilir. İnsanların Tanrı’yla kurdukları ilişki biçimi ilkel insandan günümüze kadar çoğu zaman çeşitli kurbanlar üzerinden bir değiş tokuşu gerektirecek tarzdadır.

Potlaç görünüş itibari ile kabile şefinin kendi mal varlığını fütursuzca yağmalatmasından başka birşey değildir. Ancak derinlemesine incelendiğinde bu tören, kabilenin bekasıyla yakından ilgili olduğu anlaşılacaktır. Kabilenin yeni üyeler elde etmesi, gücünü ispatlayarak varlığını devam ettirmesi ve en önemlisi düşmanlarına meydan okuyarak onu zayıflatıp yok edebilmesi bu törenlere bağlanmıştır. Bu törenin zaman içinde birçok toplumda farklı şekillere bürünerek günümüze kadar geldiğini görebiliriz. Hikâyelere konu olan pembe incili kaftan örneği buna en güzel örnektir. Kendi bireysel bekasını devlet imajını sürdürebilmek için yok eden bir kişi toplum nezdinde kahramanlaştırılmıştır. Birçok devletin çoğu zaman temel ihtiyaçlarını bile karşılayamamasına rağmen milyar dolarlık silahlar satın almaları, gerileme ve yıkılma dönemlerinde lüks harcamalara yönelmeleri bu anlamda hâlâ ayaktayım imajını sürdürme anlayışı olarak yorumlanabilir.

Birçok düşünürün postmodern dönem olarak adlandırdığı günümüz çağı, sanayi inkılabı ve akabinde gerçekleşen modernleşme sürecinin de farklılaştığını ifade etmek için kullanılmaktadır. Modern dönem içinde geleneksel hayat biçimlerinin köklü bir biçimde farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılaşmanın yol açtığı birçok bireysel ve toplumsal soruna yine kendi içinden köklü eleştiriler getirilmiştir. Sanattan edebiyata kadar birçok alan bu dönem içinde kendine farklı tonlar aramıştır. Bu farklılaşmanın belki de en çok hissedildiği alan tüketim olmuştur. İnsanlığın başlangıcından bu yana, mülkiyetin ortaya çıkması, üretim ve tüketimin nasıl gerçekleşeceği, toplum ve içinde yaşanan çağ için belirleyici bir rol oynamıştır. Adına postmodernite diyebileceğimiz ve modernitenin bir başka görünümü olarak da niteleyebileceğimiz süreç tamamıyla tüketim odaklı yaşamı gerektirmektedir.

İnsanların bir arada yaşamaya başlaması ile ortaya çıkan topluluklar ve bu toplulukların içindeki bireylerin sosyal statüsü, edinmiş oldukları mülkiyet ve bu mülkiyeti kullanım biçimleri ile doğrudan alakalı olmuştur. Çoğu zaman bu statünün devamlılığı irrasyonel tüketim şekillerine dönüşmüştür. Günümüz postmodern döneminde de insanlar irrasyonel görünümlü tüketme alışkanlıklarını farklı biçimlerde sürdürmektedir. Üretimin farklılaştığı günümüz dünyasında, tüketim temel ihtiyaçlar sıklasının çoğu zaman çok dışında seyredebilmektedir. Günümüzde insanlar temel ihtiyaçlarının dışındaki birçok harcama kalemlerini bankalara borçlanarak gerçekleştirmektedir. Birey sosyal statüsünü bindiği otomobil, kullandığı cep telefonu, giydiği marka giysiler, oturduğu lüks siteler vs. gibi imaj yönelimli eğilimler üzerinden oluşturmaya çalışmaktadır. Gerçeklik ile imajın iç içe geçtiği bu tüketim alışkanlıklarında çoğu zaman amaç sadece tüketmek olmaktadır. Kendi imajından ödün vermemek uğruna tüm hayat bu şekilde yıkıcı bir döngüye evrilmektedir.

Bugün geçmiş yaşantılardan kopuk bir görünüm arz etmesine rağmen, ilk insan toplulukları incelendiğinde günümüz insan davranışlarının izlerini ilk dönemlerde de görmek mümkündür. İlkel insan çoğu zaman günümüz toplumlarını anlamak için araştırmacılara ışık tutmuştur. İlkel insan tabiatla yüz yüze mücadelesini sürdürmüş ve zaman içinde tecrübe ettiği şeyleri belleğine sıkıca kazımıştır. İlkel insanın günlük rutinlerinde eğlenceye yer yoktur. O her yaptığı davranışı ve sürdürdüğü her geleneği acı tecrübelerle öğrenmiştir. Bir an bu tecrübenin terk edilmesi düşünülemez bile. İrrasyonel gibi görünen birçok gelenek ve tören ilkel insanın hayatını sürdürmek için sarıldığı rasyonel yönelimli bir ölüm kalım meselesidir. Bu törenlerden birini de hiç şüphesiz tebliğimiz boyunca izini sürdürdüğümüz potlaç geleneği oluşturmaktadır.

Kaynakça

- Aktaş Yamanoğlu, M. (2008). Kent Yoksulu Gençlerin Tüketim Toplumunda Yaşama Deneyimleri: Ankara Örneği. Yayınlanmamış Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Bataille, G. (2010). Lanetlipay (I. Ergüden, çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Çubuklu, Y. (2000). Fazlanın Laneti. Varlık Dergisi, C67 (1112), 46-47.
- Eliade, M. (1994). Ebedi Dönüş Mitosu (Ü. Altuğ, çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Frazer, J. G. (2004). Altın Dal I. Dinin Ve Folklorun Kökleri (M. H. Doğan, çev.). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gümüştekin, N. (2011). “Kültür” Kavramı Ve Osmanlı’dan Günümüze Kültürel Yapının İncelenmesi. Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, CI, 317-326.
- Haviland, W. A. Vd. (2008). Kültürel Antropoloji (H. İnaç, S. Çiftçi, çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Keating, N. (2000). Potlacın Modern Dünyadaki Karşılıkları Olarak Ayaklanma ve Yağma. Varlık Dergisi, C67 (1112), 41-45.
- Kızılçelik, S. (2017). Çağdaş Sosyoloji Kuramları Sosyal Alışveriş Kuramı. Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Levi-Strauss, C. (2013). Mit ve Anlam (G. Y. Demir, çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Morva, O. (2012). Armağan Ekonomisi Ve Medya Kurbanları. İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Çalışmaları Dergisi, 1, 1-21.

Öğdül, R. G. ve Evren, S. (2000). Potlaç Bir Trafik Kazası mıdır?. Varlık Dergisi, C67 (1112), 48-51.

TDK, (2017), Güncel Türkçe Sözlük. Tarihi <http://tdk.gov.tr> adresinden erişildi. (ET: 03.05.2017)

Veblen, T. (2005). Aylak Sınıfının Teorisi (Z. Gültekin ve C. Atay, çev.). İstanbul: Babil Yayınları.

Zygmunt, B. (2014). Parçalanmış Hayat: Postmodern Ahlak Denemeleri (İ. Türkmen, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

YENİ MEDYA VE FEMİNİST HAREKETLER: “ÜNİVERSİTELİ KADIN KOLEKTİFİ” VE “UÇAN SÜPÜRGE” ÖRNEKLERİ

Arş. Gör. Kevser AKYOL OKTAN

Yrd. Doç. Dr. Ahmet OKTAN

Öz

Ataerkil anlayışın hâkim olduğu tüm düşünme biçimleriyle mücadele içerisine giren feminist hareket, bu düşünme biçimlerini dönüştürmek ya da egemen yapı içerisindeki cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan sorunlara dikkat çekmek üzere geleneksel iletişim yöntemlerinin yanında yeni iletişim mecralarını da kullanmaktadır. Bu amaçla feminist gruplar ve STK'lar, “sosyal medya” ya da “yeni medya” şeklinde adlandırılabilir; “alternatif medya” olma konusunda görece “özgürleştirici” özelliği olan ve demokratik gelişim, politik katılım açısından önemli mecralar olduğu kabul edilen facebook, twitter, instagram gibi uygulamaları da iletişim çalışmalarına dâhil etmektedirler.

Bu çalışmanın odağını feminizm ve yeni medya ilişkisine yönelik tartışmaların yanı sıra “feminist örgütlenmenin yeni medyayı hangi amaçlarla kullandığı ve ne tür içerikler sunduğu” sorusu oluşturmaktadır. Bu bağlamda en çok takipçi sayısına sahip olan feminist örgütlenmelerden “Üniversiteli Kadın Kolektifi” ve “Uçan Süpürge”nin bir aylık (15 Kasım 2016- 15 Aralık 2016 tarihleri arasındaki) Twitter paylaşımları niteliksel içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma kapsamında tweetler amaçlarına ve konularına göre kategorize edilmiş ve mesajlar metinlerarası bağlamları çerçevesinde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelime: Yeni medya, feminizm, sosyal medya, kadın

90'lar iletişim teknolojileri bağlamında bir dönüm noktasına işaret etmektedir. 90'larda yaygınlaşmaya başlayan yeni iletişim mecraları geleneksel iletişim anlayışını insan hayalinin sınırlarını zorlayan boyutlara taşımış ve “iletişim çağı”nı ortaya çıkarmıştır. Geleneksel medyanın tekelleşmiş, etkileşimin zayıf olduğu, belli merkezlerden sunulan yayın içeriklerine sahip yapısının aksine, hızlı bir şekilde gelişen yeni medya düzeni açık, ağ tabanlı, sınırsız, etkileşimli ve merkezsizleşmiş bir yapıya sahiptir. Yeni medyanın bu özellikleri tüm sivil toplum faaliyetleri açısından olduğu gibi feminist örgütlenmeler açısından da iletişim biçimlerini büyük oranda dönüştürmüştür. Facebook, twitter, instagram gibi sosyal medya ortamları feminist hareketin hem kendi hedef kitleleriyle daha etkin bir iletişim kurmasını hem de mesajlarını daha geniş kitlelere ulaştırmalarını kolaylaştırmıştır.

Feminist örgütlenmelerin en temel amaçları eril zihniyete karşı mücadele olsa da mücadele için odaklandıkları sorunlar ve bu sorunlar karşısında göstermiş oldukları tutumlar farklılık göstermektedir. Bazı örgütlenmeler eril zihniyetin hüküm sürdüğü değer yargılarının kadınlar üzerinde yarattığı (kimi zaman travmatik) sonuçlar merkezinde faaliyetler yürütürken; bazıları bu zihniyetle, güçlü, özgüvenli kadın örneklerinin medyadaki görünümünü yaygınlaştırma yoluyla mücadele etmektedir. Bazı feminist gruplar da ataerkil düşünce yapısına yönelik unsurları bir ironi içerisinde sunarak cinsiyet eşitsizliğine karşı farkındalık yaratma

çabasıdadırlar. Tüm faaliyetlerinde etkisi görülen bu ayrışma yeni medyayı kullanım biçimlerinde de kendisini göstermektedir. Tartışmanın bu boyutunu derinleştirmeden önce yeni medyanın toplumsal yaşamı bu denli kuşatmasının ardında yatan nedenleri tarihsel bağlamlarıyla birlikte anlamak gerekmektedir.

Yeni Medya

Yeni medyanın gelişimi ile liberal politikaların dünya ölçeğinde yaygınlaşması paralel şekilde ilerlemiştir. Baudrillard'a göre (2004: 19), yeni dünya düzenini şekillendiren küreselleşme ve ulus ötesi şirketlerin belirleyici rolü yeni medyanın da hızla gelişmesinde etkili olmuştur. Çünkü yeni medya teknolojisi yeni ekonomik alanları ortaya çıkararak ağ sistemlerini olanaklı kılmakta ve internet sermaye tarafından etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle sanal dünyanın bu denli gelişmesinde kapitalist mantık büyük rol oynamaktadır. Tam da bu nedenle Dan Schiller yaşanan teknolojik dönüşüme bağlı kapitalizmin yeni halini “dijital kapitalizm” olarak tanımlamaktadır (Schiller, 1999).

Yeni medyanın birçok tanımı yapılmaktadır. Kimi zaman çoklu ortam (multimedia) olarak, kimi zaman “ses, görüntü ve veri içeriklerini etkileşim ögesini de içerecek şekilde birarada toplayan ortamlar”, bazen de “bilgisayarların işlem gücü olmadan oluşturulmayacak ortamlar” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımların hepsinde ortak olan özellik, yeni medyanın birbirinden farklı ve etkileşimli ortamları bir araya getirmesidir (Dilmen, 2007: 115). Richard Rogers’in yeni medya açıklamalarında ise 3 temel özellikten bahsedilmektedir (akt. Geray, 2003: 18). Bunlardan birincisi etkileşimdir (interaction). Yeni medyanın etkileşimsel özelliği hem alıcı hem de vericiyi etki altına sokmaktadır ve bu özelliği ile geleneksel medya karşısında büyük avantaj sağlamaktadır. İkinci temel özellik kitlesizleştirmedir (demassification). Bu özellik sayesinde aynı kanalla kişiye özel mesaj iletilebilme imkânı sağlanmaktadır. Üçüncü özellik ise eşzamansızlıktır (asenchron). Yeni medya kişilere mesaj iletiminin zamanı konusunda büyük bir esneklik sağlamaktadır. Etkileşim istenilen zamanda başlayabilmekte, mesaja karşılık anında tepki geliştirilebilmekte ve iletişime istenilen şekilde son verilebilmektedir.

Rogers’in bahsettiği bu özellikler arasında yeni medyayı tanımlamada en yaygın kullanılanı ve yeni medyayı olumlayan bakış açılarının en yaygın dayanak noktası “etkileşim” özelliği olmuştur. Televizyon, radyo, gazete gibi geleneksel medyanın doğası gereği nispeten az sayıdaki kaynaktan kitlesel boyuttaki alıcılara büyük ölçüde tek yönlü bir akış şeklinde gerçekleşen mesaj aktarım süreci, yeni medyada karşılıklı bir etkileşim sürecine dönüşmüştür. Geleneksel medyada büyük oranda alıcı ve pasif konumunda olan birey yeni medya ile hem alıcı hem verici yani aktif konuma gelmiştir. Yeni medya bu özelliğini şüphesiz ki “internet”e borçludur.

Manovich’e (2001) göre yeni medyanın ayırt edici özellikleri sayısal temsil, modülerlik, otomasyon, değişkenlik ve kültürel kod çevrimidir. Sayısal temsil yeni medyanın sayısal kodlardan ibaret olması ile ilgilidir. Bu kodlar sayesinde medya artık programlanabilir niteliktedir. Yeni medyanın modülerlik özelliği birbirinden bağımsız birçok parçayı aynı ortamda toplamasıdır. Örneğin, internetin çok sayıda web sayfasından oluşması, bunların her birinin fotoğraf, metin, video gibi unsurları içermesidir. Otomasyon özelliği yeni medyada birçok işlemin otomatik olarak yapılmasını ifade etmektedir. Değişkenlik özelliği ise sayısal kodlara ve modülerliğe bağlı olarak nesnelerin farklı versiyonlarda yeniden var olmasına

gönderme yapmaktadır. Son olarak kültürel kod çevrimi özelliği, yeni medyanın kültürel ürünleri de dijitalleştirilmesi ile ilgilidir.

Johnny Ryan (2010), internetin tarihi üzerine yaptığı incelemeler sonucunda, internet teknolojisini endüstri çağının bir devamı niteliğinde ele almıştır. Ryan'a göre, endüstri çağındaki bazı gelişmeler, buhar makinasının kullanımı, telgraf, endüstrileşen ticaret ve savaşlar dünyanın temposuna dijital teknolojilerinden çok daha önce hız kazandırmıştır. Fakat endüstrinin hiyerarşi ve kontrole dayalı merkezi yapısı dijital teknolojilerle birlikte dönüşüme uğramıştır. Dünya tek merkezli değil çok sayıda ağ ve şebekeden oluşan çok merkezli bir yapıya dönüşmüştür.

Manuel Castells (2005), teknolojik dönüşümle birlikte ortaya çıkan bu toplumsal düzeni “ağ toplumu” kavramıyla ifade etmektedir. Castells'e göre enformasyonu ön plana çıkaran ağ toplumu bilişim teknolojileri tarafından harekete geçirilen, bilişim ağlarında oluşan ve tüm küreye yayılmış yeni bir toplumsal organizasyondur. Bu yapı insanlar arasında kültür aracılığıyla şekillenen bir etkileşim ortaya koyduğu gibi; üretim, tüketim ve güç ilişkilerini de etkilemiştir.

Castells'in ağ toplumu şeklinde kavramsallaştırdığı yeni toplumsal organizasyon toplumsal etkileşim biçimlerini ve kişiler arası ilişkileri olduğu kadar toplumsal hareketleri de dönüştürmüştür. Örneğin yeni iletişim teknolojilerinin gelişiminin ve internetin medya alanına kazandırdığı kavramlardan biri olan sosyal medya, bireylerin iktidar odaklarına yansıttıkları söylem düzeyindeki karşı çıkışların en yaygın mecralarından birine dönüşmüştür. Mayfield'e göre sosyal medyanın bu denli yaygınlaşmasında düşünceleri paylaşmak, bir araya gelmek, ticaret yapmak, arkadaş aramak, tartışma yürütmek gibi insani özelliklerin sosyal medyada da olmasıdır.

Sosyal medya da kendi içerisinde çeşitlenmektedir. Bu alanda çalışmalar yürüten Anthony Mayfield¹, sosyal medyayı altı başlık altında ele almaktadır. Bunlar sosyal ağlar, bloglar, wikiler, postcastler, forumlar ve mikrobloglardır. Sosyal ağlar insanların kişisel web siteleri kurarak, arkadaşlarıyla iletişim kurmalarına ve içerik paylaşmalarına olanak sağlamaktadır. Facebook, MySpace, Wikipedia, Apple iTunes, YouTube, Twitter gibi internet siteleri sosyal ağlara örnek olarak gösterilebilir.

Yeni medyanın görece özgürleştirici olduğu söylemlere bağlı olarak, etkileşim ve kitlesizleştirme özellikleri de düşünüldüğünde, yeni medyanın merkezi denetimin görece dışında kalan öznel yönelimleri biraz daha görünür kıldığı düşünülmektedir. Nitekim bu ortamların, küreselleşme sürecinin bir getirisi olarak giderek belirginleşen hegemonik kültürel ve ideolojik söylemin dışına taşan, alternatif yaşam stratejilerinin kendilerini ifade edebilmelerinde ne tür olanaklar sunduğu ya da gerçekten böylesi bir konumda yer alıp almadığı bu anlamda demokrasi kültürüne katkısının ne olduğu gibi tartışmalar dikkat çekmektedir.

Feminizm ve Yeni Medya:

Yeni medyanın önceki bölümde bahsi geçen, özgürleştirici, etkileşimsel, kitlesizleştirme gibi özellikleri bu alanı toplumsal sorunlara yönelik mücadele içerisinde olan topluluklar için de

¹ Mayfield, A., What's Social Media?, iCrossing, e-book, (http://www.icrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks/What_is_Social_Media_iCrossing_ebook.pdf.)

cazip hale getirmiştir. Özellikle yeni medya teknolojilerinin yatay, hiyerarşik olmayan, âdemî merkezi niteliği ağsal örgütlenmelerin oluşumuna ve yeni bir siyasal katılım kültürünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bireylerin demokratik haklarından biri olan protesto hakkı, sosyal ağlarda işlevsel bir kullanım bulabilmektedir. Özellikle de ana akım medyanın yönlendirmiş olduğu bilgi alışverişinde farkındalık düzeyi yüksek bireylerin sosyal medya üzerinden kırılmalar yarattığı dikkat çekmektedir. Ana akım medyanın yaratmış olduğu suskunluk sarmalını belli ölçüde sarsıcı sosyal medya örgütlenmeleri dikkat çekicidir. Halkın bilmek isteyeceği fakat iktidar tarafından sansüre uğrayan bilgilerin de kimi zaman sosyal medyadan sızdırıldığı bilinmektedir. Eylem yapma, muhalefet etme gibi en temel hakların sosyal medya üzerinden daha kolay elde edildiği görülmektedir. Bu anlamda sosyal medya insanlara daha kolay örgütlenme ve hak arayışı ortamı sağlamaktadır. Yeni medyanın bu imkânları feminist örgütlenme tarafından da keşfedilmiş ve yeni medyanın kullanımı kadınların kendilerini ifade etmesinde etkili yollardan biri haline gelmiştir.

Barbara Marshall feminist medyanın temelde iki işlevi olduğundan bahsetmektedir: İçsel ve dışsal işlevi. İçsel işlevi kendi içlerindeki bilgi akışını ve etkileşimi sağlamak olarak ifade edilirken, dışsal işlevi toplum içerisinde feminist hareketin iddialarını geçerli kılacak görüşler geliştirmek ve bu görüşlerin yaygınlaşmasına katkı sağlamak şeklinde tanımlanmaktadır (akt. Köker, 1997, 31). İçsel işlevi güncel sorunların kadın bakış açısı ile yeniden yorumlandığı bir platform oluşturmayla ilgilidir. Dışsal işlevi ise feminist iddiaları kadınların dışındaki geniş toplumsal kesimler içerisinde de geçerli kılmakla ilgilidir. Her iki durumda da feminist medya muhalif, direnme ve alternatif politika üreten ortam olmalıdır. Bu açıdan da feminist bakış açısı yeni medya alanlarından yararlanılmasını önermektedir (Timisi, 1997, 55).

Feminist medyanın diğer amaçlarını Byerly ve Ross (2006), “medyanın kadınlarla ilgili içeriğini arttırmak, feminist harekete görünürlük kazandırmak, feminist hareketi mobilize etmek, kadın konularını farklı alanlarla ilişkilendirmek, kadınları bilgilendirmek, feminist bir kamusal alan oluşturmak, egemen kamusal alana feminist bileşenler dâhil etmek, kadın bakış açısının medya yoluyla toplumsal dönüşüme katkı yapmasını sağlamak” olarak ifade etmektedir.

Tüm bu amaçların gerçekleştirilmesinde ve feminist medyanın farklı kimliklerin varlığını koruyabilmeleri, kadınların kamusal alanda bir aktör olarak kabul görebilmeleri için girmiş olduğu mücadelede yeni medyanın önemli bir rolü vardır.

Feminizm ve yeni medya bağlamında 1990’lar kritik bir sürece işaret etmektedir. 1990’lardan sonra web siteleri, tartışma grupları, mail listeleri gibi yeni medya alanları kadın örgütlenmeler tarafından sıklıkla kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle Afrika ve Latin kökenli Amerikan kadınlarının haklarını savunmak için oluşturdukları web siteleri ve tartışma grupları çarpıcı bir örnektir. Hem sağ hem sol hem de merkez politikanın kendi gündemine göre şekillendirdiği feminist örgütlenmede internet, çekişmeli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır (Kellner 2004: 729- 732).

Feminist hareket için yeni medyanın alternatif medya olma yatkınlığı tercih sebebi olarak değerlendirilebilir. Bilindiği gibi alternatif medyayı egemen olandan ayıran unsur hedefi kazancını arttırmak ve toplumdaki hiyerarşik yapıyı muhafaza etmek olan; genellikle büyük şirketlerin denetiminde faaliyet gösteren egemen medyaya karşın, kar amacı gütmeyen, ticari kuruluşlardan bağımsız ve hiyerarşik düzeni yıkmaya yönelik girişimlerde bulunmasıdır

(Albert, 1993, 2). Alternatif medya egemen temsil unsurları tarafından baskılanan, toplum içerisinde “öteki” sıfatıyla tanımlanan alt kültürlerin değerlerini ifade eden metinlerin paylaşılmasını ve yayılmasını sağlamaktadır (Binark ve Gencil Bek 2007: 186).

Feminizm ve teknolojiye dair fikirlerin iyimser bir bakış açısında birleşmesi siber-feminizm tartışmalarını gündeme getirmiştir. Siber feminist bakış açısına göre yeni iletişim teknolojileri feminizmin amaçları doğrultusunda devrimci bir niteliğe sahip olabilir. Bu bakış açısı, kadınların kendi dillerini, kimliklerini ve imajlarını inşa etmesine giden yolda yeni medyaya tekno-ütopik beklentiler yüklemektedir (Wilding 2015). Siber-feministler için internet baskıcı eril zihniyet karşısında direnmenin ortamı olarak görülmüştür (Daniels, 2009: 101). Siber feministler bu anlamda yeni medyayı toplumsal cinsiyet bağlamında diğer medya organlarından ayırtmışlar ve geleneksel teknolojinin eril karakteri karşısına yeni teknolojinin dişil bir karakterle çıkması arzusu içerisinde olmuşlardır (Daniels 2009: 104).

Siber-feministler yeni medya gibi etkileşimsel bir ortamın demokratikleşmeye katkı sağlayacağı inancındadır (Curran 2012, s.8). Onlar için küreselleşme de demokratikleşme bağlamındaki olumlu bakış açılarıyla bir arada anılmaktadır. Çünkü küresel kültürün kamusal alandan dışlanan seslerin duyurulabileceği bir platform oluşturabileceği görüşündedirler. Fakat bu görüş internetin ekonomi-politik düzeyde iktidar ilişkilerini başka bir bağlamda yeniden üretebileceği gerçeğini göz ardı etmektedir. Ayrıca, internetin demokratikleştirici özelliğine vurgu yapan böylesi bir bakış açısı kullanıcıların hepsinin rasyonel karar alabilen bireyler olduğu varsayımıyla hareket etmektedir. Oysaki internetin küresel ölçekte bir kamusal alan olabilmesinin önünde bazı engeller vardır. Bunlardan ilk akla gelenler internete erişimin maliyeti, erişim dilinin İngilizce olması ve internetin yalnızca demokratik eğilim içerisinde olan kesimlerce değil demokratik değerlere savaş açan kesimlerce de kullanılabilmesidir. Ayrıca devlet kurumlarının interneti kontrol etmenin yollarını bulması da internetin kamusal alan olması yolunda önemli bir engeldir (Curran, 2012: 8-10).

Siber-feminizmin yeni medyayı geleneksel medyanın cinsiyetçi yapısını sorgularken ironi ve kadın eğlencesini merkeze alan stratejiler kullanarak yeni medyanın eril dilini tehdit etme çabasında olduğu söylenebilir. Siber-feminizm bakış açısıyla kadınlar ironik ve eğlenceli stratejiler yoluyla, medya uzamındaki ırk, cinsiyet, beden üzerindeki eril tahakkümle mücadele etmektedir. Bu bağlamda Braidotti (2015) siber-feminizm tartışmalarının kadının neşesini, eğlencesini temel alarak ironik bir üslupla eril dile meydan okumaya yönelik bir kültür geliştirme konusunda katkı sağlayıcı olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu mücadelede yeni medya ortamları etkili birer araç olarak kullanılmaktadır. Braidotti'nin yanı sıra Helene Cixous, Luce Irigaray gibi Fransız feministler de kadın mücadelesinde gülme, mizah, ironi ve neşeye değer atfetmektedirler. Siber-feminist hareketlerin sanatsal projeleri de (bad grrrl, guerilla grrl gibi) Paasonen'e göre (2011: 349) siber-feminizm için ironinin değerini göstermektedir.

Araştırmanın buraya kadar olan bölümünde feminist örgütlenmelerin yeni medya kullanımındaki gerekçeler ve üslupsal ayrışmalara kuramsal açıklamalar getirilmeye çalışıldı. Ancak araştırmaya somutluk kazandırmak açısından, tartışmayı seçilen feminist örgütlenmelerin twitter hesaplarına yönelik incelemeyle sürdürmek gerekmektedir.

ARAŞTIRMA: “Üniversiteli Kadın Kolektifi” ve “Uçan Süpürge”nin Twitter Hesaplarının Karşılaştırmalı Analizi (15 KASIM 2016 – 15 ARALIK 2016)

Üniversiteli Kadın Kolektifi

Üniversiteli Kadın Kolektifi kendisini, “gericiliğe, kadın düşmanlığına, cinsiyetçiliğe, tacize, tecavüze, erkek şiddetine ve erkek zihniyete karşı mücadele veren, aynı zamanda deresine, doğasına sahip çıkan, kadın bedeni üzerinden konuşmayı hak görenlerden hesap soran, gerici faşist çetelere karşı üniversitelerini özgürleştiren üniversiteli kadınların örgütü” olarak tanımlamaktadır.

Üniversiteli Kadın Kolektifi eşitlik ve özgürlük mücadelesine ilk olarak 2007 yılında 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde yaptıkları bir eylemle başlamıştır. ÜKK'nın, “üniversitede, amfide, evde, yurttta kadınlar eşitlik istiyor” en temel sloganları arasında yer almıştır.

ÜKK'nın sıkça kullandığı diğer sloganlar ise şunlardır:

- Erkek adalet değil, gerçek adalet istiyoruz!
- "Özgürlüğe varmadan dinmeyecek isyan!"
- Dinmeyecek isyan
- Susmayacağız korkmayacağız!
- Gerçek adalet kadınların eliyle gelecek!
- Sessiz kalmıyoruz teşhir ediyoruz. Kadınlar olarak haykırıyoruz

Uçan Süpürge

Uçan Süpürge, örgütsel amaçlarını “toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlenmesine yönelik feminist düşünce, eylem ve politikaların yaygınlaşması için çalışmak, bu alanın bilgisini özgün araştırmalar ve görsel işitsel materyallerle zenginleştirmek, ulusal ve uluslararası örgütlenme girişimlerinde bulunmak ve bu girişimlere destek vermek” şeklinde ifade etmektedir. Uçan Süpürge cinsiyet eşitliğini toplumun her kesiminde yaygınlaştırmayı ve adaletin herkes için sağlandığı bir dünya tasarımını hedeflemektedir.

Uçan Süpürge örgütsel değerlerini aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

- Cinsiyet demokrasisine ve kadın haklarına inanan, her ortamda ve durumda şiddetsizliği savunan bir kadın örgütüdür.
- Kadın hareketinin birikimlerinin farkında ve bu mirası sürdürmekte kararlıdır.
- Stratejik kararlar yatay hiyerarşi içerisinde ve uzmanların yardımıyla alınır.
- Uçan Süpürge’de herkes karar alma sürecine dahil edilir.
- Sınırları zorlar ama mütevazılığı elden bırakmaz.
- Sorumluluk bilinci, yaratıcılık, inisiyatif kullanma önemlidir.
- Farklı deneyimlere ve farklı kadınlara kucak açar.
- Kadın haklarının savunusunu temel hak ve özgürlüklerden bağımsız düşünmez. Bu yüzden diğer hak ihlallerine de tepki gösterir.
- Kadın hakları ve cinsiyet eşitliğini savunurken savaşızlığı, sürdürülebilir yaşamı, tüm canlıların yaşam haklarını da savunur.

ÜKK Twitter Hesabı Verileri:

Konulara Göre

Konu Başlıkları	Tweet Sıklığı
Cinsel istismar suçuna ilişkin planlanan yasa değişikliğine karşı haberler / tecavüz karşıtı göndermeler	99
Eylem ve protesto temalı ifadeler	71
Hak arayanların / eylem yapanların mağduriyeti / polis şiddeti	11
Kadınlara ve kadın örgütlenmelere özgürlük talebi	10
Fiziksel şiddet mağduru kadın haberleri	9
KHK ile kapatılan STK'lar konusunda tepkiler	9
“Eril Adalet”in adaletsizliği vurguları ve eşitlik, adalet talebi	5
Aladağ'da bir öğrenci yurdunda çıkan yangın olayına tepkiler	8
Cemaatlere ve cemaat yurtlarına karşı tepkiler	8
Konferans, panel, festival vb. haberleri	2
Başarılı kadın hikâyesi	2
Dergi, kitap, film vb. tanıtım	2
Erken yaşta evlilik karşıtı ifadeler	2
Tecavüz/taciz mağduru kadın haberleri	2
Diğer mağduriyetler	5

Toplam Tweet Sayısı	174

Amaçlarına Göre

Amaçlar	Tweet Sıklığı
Sokağa/mücadeleye çağrı/isyan	108
Bilgi vermek ve tanıtım yapmak	78

Duyuru yapmak	20
Farkındalık yaratmak	8

US Twitter Hesabı Verileri:

Konulara Göre Değerlendirme

Konu Başlıkları	Tweet Sıklığı
Festival, sempozyum, konferans, panel gibi etkinlikler ile ilgili haberler	40
KHK ile kapatılan sivil toplum örgütleri ile ilgili haberler	15
Kadın sanatçı haberi	12
Cinsel istismar suçuna ilişkin planlanan yasa değişikliğine karşı haberler / tecavüz karşıtı göndermeler	10
Mücadeleye çağrı duyuruları	9
Başarılı kadın sanatçı haberi (ödül alan vb.)	5
Kadın yazarlara destek	5
Başarılı kadın hikâyesi	3
Mağdur kadın hikâyesi	3
Kadın konulu ya da kadın emeğinin ürünü olan film haberi	1
Toplam Tweet Sayısı	104

2558

Amaçlarına Göre Değerlendirme

Amaçlar	Tweet Sıklığı
Bilgi vermek ve tanıtım yapmak	50
Sokağa/mücadeleye çağrı	33
Duyuru yapmak	23
Farkındalık yaratmak	2

DEĞERLENDİRME

Araştırma verilerine bakıldığında, incelenen sürede atılan tweet sayısı Üniversiteli Kadın Kolektifi'nde Uçan Süpürge'den daha fazladır. Paylaşılan tweetlerdeki konu çeşitliliği de ÜKK'da daha fazladır. Bu bağlamda ÜKK'nın twitteri daha etkin kullandığı söylenebilir.

Tweetlerin gramatik özelliklerinden yola çıkarak sınıflanan amaçlar açısından ÜKK'da sokağa, mücadeleye çağrıda bulunan ifadelerin ağırlıkta olduğu, Uçan Süpürge'de ise ağırlıklı olarak bilgi vermek, tanıtım yapmak amaçlı tweetlerin yer aldığı görülmektedir. ÜKK'da yaklaşık 108 tweet sokağa çağrı yapmak amacıyla atılmışken, US'de mücadeleye çağrı tweetleri genellikle sokağa çağırma iması taşımadığı gibi 33 taneyle sınırlıdır.

Örnekler:

- Susmayacağız korkmayacağız! Feride gibi Gizem gibi yine kadın dayanışmasıyla arkadaşımızı bulacağız! (12.12.2016 – ÜKK)
- Kadınlar olarak yaşamımızı tehdit eden gericiliğe ve onların devlet eliyle dayatılan yurtlarına karşı barınma hakkımızı istiyoruz. (30.11.2016 - ÜKK)
- İstanbul'da Üniversiteli Kadın Kolektifi "Özgürlüğe Varmadan Dinmeyecek İsyan" diyerek 25 Kasım'da sokaklardaydı.
- Deniz Gamze Ergüven'in yeni filminde başrolde olacak isimlerden biri #HalleBerry (15.12.2016 – US)
- #AmerikanBüyükelçiliği'nden Sarah Grow ve Dilhayat Barışçı yeni ofisimizde bugünkü konuklarımız! (29.11.2016 – US)
- 2. Oturum'dan Sibel Yükler: "Medyanın eril dilini konuşurken önce ne kadar bunun içindeyiz, bunu teyit etmek gerekiyor". (26.11.2016 – US)

Bu iki örgütlenmenin üsluplarındaki ayrışmanın örgütlendiği temel noktalar şu kategorilerle açıklanabilir: mücadelenin mekânı, mücadelenin dili, mücadelenin niteliği...

Mücadelenin mekânı:

ÜKK'daki tweetlerde insanların dayanışma mekânının "sokak" olduğu dikkat çekmektedir. Sokak eylemselliğinin ifadesi olması yönüyle bu örgütlenmenin aktivist kimliğini de açığa çıkarmaktadır.

Örnekler:

- Eskişehir'de kadınlar 'O yasayı geri çektirene kadar direniş dedik, kazandık!' Diyerek Doktorlar Caddesi'ndeydi (23.11.2016 - ÜKK)
- Anadolu Üniversitesi'nde kadınlar 25 Kasım'da saat 18.00da Espark AVM önüne çağırıyor #dinmeyecekisyan (24.11.2016 - ÜKK)
- Kadınlar Meclis önünü terketmiyor:"Geri çekilmesi yetmez iptal edilene kadar meclis önündeyiz!" #GeriÇekmekYetmezİptalEdilsin (22.11.2016 - ÜKK)

Diğer taraftan US'deki mücadele anlayışı doğrudan sokağa çıkma, eylem yapmayla ilişkili değildir; daha soyut düzeyde, zihinsel boyutta bir dönüşümü hedeflediği görülmektedir. Yani mücadelenin esas alanı fikir, düşünce, bilinç düzlemi olarak öne çıkarılmaktadır. Dolayısıyla Uçan Süpürge'de örgütlenme mekânı daha çok sinema, sergi, konferans, panel gibi etkinliklerin mekânı olmaktadır.

Örnekler:

- TMMOB Şehir Plancıları Odası 11-12 Mart 2017 tarihlerinde Ankara Barosu Eğitim Merkezi Toplantı Salonu'nda bir #sempozyum gerçekleştirecek. (8.12.2016 – US)
- "Kız kardeşliğin ve dayanışmanın gücü adına". Panel / Şiddet: Biraz Natura; Biraz Persona (17.11.2016 - US)
- Free Press/UBORA ekibi ile bugün "Most Significant Change" değerlendirme yöntemi atölye çalışmamız başladı! (27.11.2016 - US)

Mücadelenin Dili:

US kadına ilişkin problemleri daha çok gerçek yaşamdaki olaylara gönderme yaparak değil, bilimin ya da sanatın diliyle aktarmaktadır. Bu üslup US'nin cinsiyet eşitsizliğine yönelik yaklaşımına kısmen de olsa evrensellik katmakta ve verilen mücadeleyi estetize etmektedir. Fakat bir yönüyle de sanatın ve bilimin dolayımından geçmiş bir anlatımın gerçeklikle arasına mesafe koyduğu düşüncesine neden olmaktadır.

- 1. Oturum'dan Esra Gedik: "Dizilerde yaratılan karakterlerle, toplumsal rollerin ve diğer kişilik özelliklerinin kabulü kolaylaşır".(23.11.2016)
- Füsün Çetinel: "Bence iyi çocuk kitapları, çocuklardan çok yetişkinleri hizaya sokmaya yarar!" (15.12.2016)
- 2. Oturum'dan Burcu Karakaş: "Bize öyle terimler sundular ki, aslında o sunduklarının biz çok dışındayız" (22.11.2016)

ÜKK'nın mücadele dilinde ise dikkat çeken en belirgin unsur görece daha sert ve öfkeli bir üslubun kullanılmasıdır.

Örnek:

- Marmara Üniversitesinde kadınlar, Ensarcı koruyan, tecavüzcüyü AKlayan, İstismara göz yuman, iktidarınız batsın. Artık Yeter diyerek sesleniyor (21.11.2016)
- Gerçek adalet kadınların eliyle gelecek!. Erkek adaletin ensesindeyiz! #EbruTireliyalnizdegildir (12.12.2016)

25 Kasım kadın isyanı: mora boyanan sokaklar, aşılın barikatlar
Tecavüzü aklayan yasaya karşı sokakları zapt ederek, Ensarcı tecavüzcü AKP-Saray rejimini dumura uğratan kadınlar, 25 – 26 Kasım'da da barikatları aşarak, özgürleştirdikleri sokakları mora boyadı. (4.12.2016)

Bu tür öfkeli içerik US'de çok bulunmamakla birlikte tepkilerin ifadesi daha naif bir üslupla belirtilmektedir.

Örnek:

- Torba yasada olmak istemiyorum, Beni koruyan düzen istiyorum. Yasa beni korumuyor; beni yasadan koruyun! #ÖneriyiDeğilTASARIYIÇEK (22.11.2016)

- #TecavüzMeşrulaştırılmaz . Devlet, hukuku işlenmiş bir suçun üzerini örtmek için kullanamaz!

Mücadelenin Niteliği

ÜKK ve US'nin twitter hesaplarındaki paylaşımlar verdiği duygu, yaşam hikâyelerinin sunumu ve içeriği bakımından farklılaşmakta ve buna bağlı olarak mücadelenin niteliğini de değiştirmektedir.

ÜKK'da kadınların mağdur olduğu, haksızlığa uğradığı şiddet, tecavüz/cinsel istismar, erken yaşta evlilik, eylemlilik halindeki kadınların karşılaştığı engeller, eril adaletin kadınlar üzerindeki baskısı gibi “negatif” çağrışımlı haberlere ağırlık verilmekte ve bu sorunlara ilişkin farkındalık oluşturmak hedeflenmektedir. Bu tür bir yaklaşım cinsiyet eşitsizliğine yönelik sorunlara doğrudan temas etmekte ve takipçi kitleyi empati kurmaya kolayca yönlendirmekle birlikte sıkça dile getirdiği eşitsizlik vurgusuyla eril düşünce kalıplarını yeniden ürettiği yönünde tartışmalara kapı aralamaktadır.

ÜKK'da yer verilen haberlerin genellikle “negatif” içerikli olması “kadın mağduriyetinin sık sık tekrarlanmasının zamanla algıları duyarsızlaştırıp, bu tür mağduriyetlerin kaçınılmaz olduğuna dair inancı güçlendirdiği yönündeki tartışmaları hatırlatmaktadır. Ayrıca bu tartışmalara paralel olarak tekrarların “cinsiyet eşitsizliği dün vardı, bugün var, yarın da olmaya devam edecek” şeklinde kabullenilmiş bir çaresizliği de pekiştireceği düşünülmektedir.

Örnek:

- Son 10 yılda 482 bin 908 kız çocuğu evlendirildi. (23.11.2016 – ÜKK)
- Tecavüzü meşrulaştıran yasayla birlikte erkek şiddeti tecavüz kültüründen güç alarak devam ediyor. (21.11.2016 - ÜKK)
- Kocaeli'de 4'ü Üniversiteli Kadın Kolektifi üyesi 14 kadın darp edilerek gözaltına alındı. (18.11.2016 - ÜKK)

US'de ise tweetlerin duygusal yoğunluğu daha “pozitif” nitelikte gözükmektedir. Özellikle başarılı kadınlar hakkında haberlere sıklıkla yer vermesi US'nin olumsuz haberlerin “kadın mağduriyetinin kader olduğu” inancını yeniden üreteceği yönündeki tartışmalardaki tarafını göstermektedir. US'in kadının mağdur olduğu durumları tekrar tekrar göstermek yerine “başarılı kadın” örnekleri vermesi kadını zayıf değil güçlü bir özne olarak inşa etme çabası olarak yorumlanabilir. Böylece kadın sorunlarıyla “olması gerekeni” gösterme yoluyla mücadele ettiği düşünülebilir. Ancak kocası, sevgilisi ya da aile bireyleri tarafından öldürülen, tecavüze uğrayan, tacize uğrayan, şiddet gören kadınlar bu kadar fazlayken bu tür bir yaklaşım sorunlara yeterince nüfuz edememek şeklinde de değerlendirilebilir.

Örnek:

Hadi gelin; #elele verelim ve dünyayı turuncuya boyayalım. (5.12.2016 - US)

Sevinç Erbulak, Şehir Tiyatroları'na döndü! (2.12.2016 - US)

Onur Ödülü Hale Soygazi'nin! Kutlarınız (29.11.2016 - US)

Benzer bir üslup farkı bu iki örgütün kendilerini tanımlama biçimlerinde de görülmektedir. ÜKK örgütün varoluşunda eylem ve protesto kültürünü merkezi bir noktaya

yerleştirirken, US mücadeleyi edebiyat, sinema, bilimsel çalışmalar gibi farklı alanlara doğru genişletme çabasıdadır. ÜKK’de cinsiyet eşitsizliği ve kadın sorunlarına yönelik toplumsal bilincin “sokağa çıkarak” oluşabileceği inancı hâkim gözükmetedir. US ise kadın konusuna yönelik toplumsal farkındalık düzeyini yükseltmek için sorunların farklı kanallarla toplum içerisine nüfuz etmesi gerektiği görüşündedir. Bunun için de bilimin ve sanatın iletişimsel yöntemlerinden yararlanır.

Bütün bunların yanı sıra ÜKK’de paylaşılan tweetlerde gündemde sıkça konuşulan bazı olaylara eş zamanlı tepkiler verildiği görülmektedir. Cinsel istismar suçuna ilişkin planlanan yasa tasarısı haberi, içlerinde kadın örgütlenmelerinin de yer aldığı KHK ile kapatılan STK’lar haberi, bir cemaate ait olduğu iddia edilen bir okul yurdunda çıkan yangın sonucu yanarak ölen kız öğrenciler haberi, mini etek giydiği gerekçesiyle tekme yiyen bir kadın haberi gibi birçok gündeme isyan edildiği görülmektedir. US’de ise KHK’ların kapatılması ve cinsel istismar suçuna ilişkin planlanan yasa tasarısı haberlerine tepkiler görülürken bunlar dışındaki bahsi geçen konulara yönelik herhangi bir tweet yer almamaktadır.

Sonuç

Feminist örgütlenmeler cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelelerinde teknolojiyi her zaman kullanmışlardır. Televizyon, radyo, gazete gibi geleneksel medyayı etkin bir şekilde kullandıkları gibi teknolojinin yeni biçimlerine de kısa zamanda uyum sağlayarak mücadelelerine facebook, twitter, instagram gibi uygulamaları da dâhil etmişlerdir. Bugün gelinen noktada, sadece internet üzerinde aktif örgütlenmelerin de mevcut olduğu bilinmektedir. Ancak en yaygın takipçisi olan feminist guruplar birden fazla mecraı bir arada kullanmaktadır. Araştırma kapsamında twitter hesapları incelenen “Üniversiteli Kadın Kolektifi” ve “Uçan Süpürge” nin de farklı mecralarda görünümünün olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada feminist örgütlenmelerin yeni medyayı kullanım biçimlerine ve mesajlarının niteliğine dair bir incelemeye yer verilmiştir. İnceleme sonucunda görülmüştür ki, sosyal medyadaki mesajların niteliği ile örgütlenmenin mücadele tarzları arasında paralellik söz konusudur. “Üniversiteli Kadın Kolektifi” aktivist bir üslupla mesajlarını iletirken, Uçan süpürge de sanatın estetize eden diliyle daha naif bir üslup tercih edilmektedir. Bu yönüyle Uçan Süpürge’nin mücadele mantığı kadın eğlencesini ve ironiyi merkeze alan siber feminizmin mantığıyla uyumlu gözükmetedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar özetle şöyledir:

- ÜKK ve US’nin sosyal medya paylaşımlarının içerikleri ve amaçları konusunda belirgin farklılıklar vardır.
- Örgütlenmelerin sosyal medya üslupları kendilerini tanımlayış biçimleriyle örtüşmetedir.
- Bu iki örgütlenmenin sosyal medyayı kullanım biçimleri mücadele anlayışlarındaki belirgin farklılığı da göstermektedir. ÜKK aktivist bir kimlikle US ise siber-feminizm mantığıyla mücadelesini şekillendirmektedir.
- Konuları açısından bakıldığında feminist örgütlenmeler mücadele anlayışlarına bağlı olarak farklı konulara öncelik vermektedir. ÜKK mağduriyetlere öncelik verirken, US başarılarına ve kadın mücadelesini konu alan sanatsal etkinliklere öncelik vermektedir.

- Her iki feminist grup için de bilgi verme, tanıtım yapma ya da sokağa, mücadeleye çağrıda bulunma amacının “**farkındalık yaratmak**”tan çok daha öncelikli olduğu görülmektedir. Bu da gösteriyor ki, twitter yeni katılımcılara ulaşmaktan çok mevcut takipçilerin örgütlenmesi için kullanılmaktadır.

Kaynakça

Albert, M. (1993). What Make Alternative Media Alternative? <http://www.zmag.org/instructionals/rtinstrue/id93.htm> adresinden erişildi. [ET: 01.01.2017].

Altınbaş, D. (2006). Feminist Tartışmalarda Liberal Feminizm, Kadın Araştırmaları Dergisi, 9, 21-52.

Baudrillard, J. (2004). Tam Ekran, Çev. Bahadır Gülmez. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berktaş, F. (2011). Feminist Teoride Açılımlar, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Y.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2312.

Bınark M ve Gencil Bek M (2007). Eleştirel Medya Okuryazarlığı Kuramsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Braidotti, R. (2015) Cyberfeminismwith a difference. http://www.let.uu.nl/womens_studies/roosi/cyberfem.htm adresinden erişildi. [ET: 14/01/2017].

Byerly, K. ve Ross, C.(2006). Womenand Media: A Critical Introduction. London: Wiley-Blackwell.

Castells, M.(2005), Enformasyonculuk ve NetworkToplumu. Hacker Etiği: İş Hayatına Yıkıcı Bir Yaklaşım (s. 123-133). Çev. Şebnem Kaptan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Curran, J. (2012). Reinterpretingthe Internet. J. Curran, N. Fenton, ve D. Freedman (Yay. Haz.). Misunderstandingthe Internet (s.3-34). New York: Routledge.

Çaha, Ö. (1996). Sivil Kadın. Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın. Çev. E.Özensel, Ankara: Vadi Yayınları.

Daniels, J. (2009). Rethinkingcyberfeminism(s): race, genderandembodiment. WSQ: Women’s Studies Quarterly, 37 /1-2, 102-124.

Dilmen, N. (2007). Yeni Medya Kavramı Çerçevesinde İnternet Günlükleri, Bloglar ve Gazeteciliğe Yansımaları. Marmara İletişim Dergisi 12.

Donovan, J. (2005). Feminist Teori. Çev. A. Bora, M. A. Gevrek ve F. Sayılan, İstanbul: İletişim Yayınları.

Ecevit, Y. (2013). Emek. Feminist Teoride Açılımlar. Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları. Y.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:2312, 36.

Geray, H. (2003), İletişim ve Teknoloji Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları, Ankara: Ütopya.

Giddens, A. (2008). Sosyoloji. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- Kamanlıoğlu, M. (2007). Feminist perspektifte özürü kadına bakışın sosyolojik değeriendirmei üzerine kuramsal bir çalışma. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Kara, N. (2006). Feminizm(ler)in Toplumsal Hareket Olarak Medyada Yansıma(ma)sı. Küresel İletişim Dergisi. 1, 1-33.
- Köker, E. (1997). Feminist Alternatif Medya Üzerine, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yıllık. (1995-1996), 23-44.
- Manovich, L. (2001). The Language of New Media, Cambridge: MIT Press.
- Mayfield, A. What's Social Media? http://www.icrossing.com/uk/sites/default/files_uk/insight_pdf_files/What%20is%20Social%20Media_iCrossing_ebook.pdf adresinden erişildi. (ET: 03.01.2017).
- Mitchel, A. (1995). Feminizm. Çev: Ş. Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Paasonen, S. (2011). Revisiting cyberfeminism. Communications, 36, 335-352.
- Ramazanoğlu, C vd. (1998). Feminizm ve ezilmenin çelişkileri. İstanbul: Hiperlink.
- Ryan, J. A (2010). History of The Internet and The Digital Future, London: Reaktion Books.
- Schiller, D.(1999). Digital Capitalism: Networking The Global Market System. Cambridge: The MIT Press.
- Timisi, N. (1997). Medyada Cinsiyetçilik. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Wilding, F. (2015) Where is feminism in cyberfeminism? <http://faithwilding.refugia.net/wherefem.html> adresinden erişilmiştir. [ET: 02/01/2017].

HİTİTLER’DE ÜLKE SAVUNMASI THE TERRITORIAL DEFENSE OF HITTITE KINGDOM

Arş. Gör. Mehmet CEVHER

Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim dalı

Abstract

The Hittite Kingdom that its core-land was situated in curve of Halys river (Kızılırmak) succeeded to expand its territory in a short time under the reign of Hattuşili I (1650-1620 BC) by taking advantage of the politically fragmented structure of its periphery. The Hittite kingdom as a central kingdom in Asia Minor was a land territory, and it had scanty area that allowed to natural defense conditions. Under this physical circumstances, the Hittites who followed an expansionist policy gave more importance not only to administrate the conquered territories from the center of Hittite kingdom, but also to ensure the security of those areas. In the territories of Hittite Kingdom which was surrounded by enemies, the Hittites developed some measures in order to ensure their security. These measures are as follows: to conclude a treaty with the enemy kingdoms, to grant lands to the enemy kingdoms in the periods when the kingdom fell into a decline, to dismantle the settlements causing to unsteadiness and then to settle the new populations who were loyal to the Hittite Kingdom in these areas, to fulfill inter-dynastic marriages and to establish buffer zones near the boundaries and to build garrisons and fortifications in these areas.

The Hittites tried to use the strategy of buffer zone most efficiently in order to ensure the security of their boundaries against the enemy lands in their peripheral territories. Against to the danger of Kaška tribes in the northern and northeastern regions of Hittite Kingdom and the kingdom of Azzi-Hayaşa situated in the northeast of Hittite kingdom, the Hittites used the Upper land (KUR^{URU}UGUT^{TI}) as a buffer zone, and the Lower Land (KUR^{URU}ŞAPTILI) as another buffer zone against to expansion of Arzawa Kingdom. Kizzuwatna and İšuwa also appeared as buffer zones against to Hurrian Kingdom of Mitanni that threatened the southern and southeastern boundaries of Hittite kingdom. Finally, it seems that the Hurrian Kingdom of Mitanni was included among these buffer zones.

Keywords: Buffer Zone, Defense, Border, Hittite, Garrison

Öz

Merkezi Kızılırmak kavsi içinde yer alan Hitit Krallığı, I. Hattuşili (M.Ö. 1650-1620) liderliğinde etrafındaki parçalı siyasi yapıdan faydalanarak kısa sürede genişleme başarısını göstermiştir. Anadolu’da merkezi bir krallık kurmayı başaran Hititler bir kara ülkesi olup doğal savunma itibariyle çok az alana sahiptir. Bu fiziki şartlar içinde yayılmacı bir politika izleyen Hititler için elde edilen yerlerin merkezden yönetilmesi kadar bu yerlerin güvenliğinin sağlanabilmesi son derece önemliydi. Düşmanlar ile çevrili olan kara parçası içinde Hititler güvenliklerini sağlamak için çeşitli yöntemler geliştirmişlerdir. Bu yöntemler, düşman ülkeler

ile antlaşmalar imzalamak, zayıf düşülen dönemlerde düşman topluluklara arazi bağışlamak, istikrarsızlığa yol açan yerleşmeleri boşaltıp bu alanları Hititlere sadık olan gruplara açmak, rakip krallıklar arasında evlilikler gerçekleştirmek ve sınırlara yakın alanlarda tampon bölgeler oluşturarak bu bölgelere garnizonlar ve kaleler kurmak şeklinde sıralanmaktadır.

Hititler sınırları etrafında yer alan düşman topluluklar karşısında sınır güvenliğinin sağlanmasına dönük olarak tampon bölgeler stratejisini etkin bir şekilde kullanmaya çalışmışlardır. Hitit Krallığının kuzey ve kuzeydoğusunda yer alan Kaşka ve kuzeydoğu sınırında bulunan Azzi-Hayaşa tehlikesine karşı Hititler Yukarı Ülke'yi (KUR^{URU}UGU^{TI}), güneybatı sınırındaki Arzawa yayılımına karşı ise Aşağı Ülke'yi (KUR^{URU} ŞAPLITI) tampon bölge olarak kullanmıştır. Güney ve güneydoğu sınırlarını tehdit eden Hurri-Mitanni krallığına karşı Kizzuwatna ile beraber İsuwa tampon bölgeler olarak ön plana çıkmıştır. Söz konusu bu tampon bölgeler arasına son olarak Hurri-Mitanni krallığının eklendiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tampon Bölge, Savunma, Sınır, Hitit, Garnizon

Giriş

Sınır, bir krallığın güvenliği için kontrol altında tutulması gereken en önemli alanlardır. Sınırlardaki egemenliğin zayıf olması durumunda krallık içerisindeki yerleşmeler işgal ve yağma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktaydı.

Krallıklar güvenliklerini sağlamak ve egemenlik sahası içerisindeki otoritelerini tesis edebilmek için öncelikli olarak sınır güvenliğinin sağlanmasına gayret etmişlerdir. Anadolu'da siyasi birliği kurmayı başaran ilk krallık olan Hititler'de güvenlik politikaları çerçevesinde ilk olarak sınır güvenliğinin sağlanmasına önem vermişlerdir. Sınır hatları boyunca kurulan tampon bölgeler içerisinde yer alan garnizon kentleri birer ileri karakol vazifesi taşımıştır. Bu kentler düşman hareketliliğini takip ederek krala rapor vermekte ve gerekli önlemlerin alınması konusunda kralı uyarmaktaydı. Garnizon kentleri ülke savunmasını icra etmek dışında ayrıca düşman ülkelere karşı gerçekleştirilecek seferler için merkez üs olarak kullanılmışlardır. Hititler, Yukarı Ülke, Aşağı Ülke, Kizzuwatna, İsuwa ve Hurri-Mitanni tamponları ile ülke güvenliğini tesis etmeye çalışmışlardır.

Yukarı Ülke (KUR^{URU}UGU^{TI}) Tamponu

Yukarı Ülke ile ilgili bilgilerin büyük bir kısmı Maşat Höyük (Tapikka) mektuplarından ele geçmektedir. Ülkenin sınırları Hititlerin gücü ile doğru orantılı olarak genişleyip daralmıştır. Araştırmacılar arasında Yukarı Ülkenin sınırları konusunda genel olarak fikir birliği sağlanmıştır. Yukarı Ülke Hattuşa'nın Kuzey ve kuzeydoğusuna lokalize edilmektedir. Buna göre Yukarı Ülke Kızılırmak ve Fırat arasında kalan bölgenin üst kısmında yer almaktadır. Ülke, kuzeyde Kaşka ve kuzeydoğuda bulunan Azzi-Hayaşa sınırlarına dayanmaktadır (Bryce, 1986-1987:89).

Yukarı Ülke kuzey ve kuzeydoğudan gelecek saldırılar karşısında bir tampon vazifesi görmektedir. kuzeydoğuda Azzi-Hayaşa, kuzeyde ise Kaşka saldırıları Hititleri güç durumlara sokmaktaydı (Schuller, 1965:12).

Eski Hitit Dönemi içinde Yukarı Ülke (KUR^{URU}UGU^{TD}) ifadesi ile ilgili şuan için herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yukarı Ülke'ye dair bilgilerimizin büyük bir kısmı Maşat Höyük'te (Tapikka) açığa çıkarılan yazılı belgelere dayanmaktadır. III. Tuthaliya Döneminde adı geçen Yukarı Ülke içinde III. Tuthaliya'nın belli bir süre burada kalarak seferleri organize ettiği anlaşılmaktadır (Alp, 1991:8). I. Şuppiluliuma (M.Ö. 1350-1322) ve II. Murşili (M.Ö. 1321-1295) Döneminde bu bölgenin Kaşka ve Azzi-Hayaşa'ya karşı yapılacak saldırılar için bir üs görevi taşıdığı anlaşılmaktadır. III. Tuthaliya, I. Şuppiluliuma, II. Murşili Yukarı Ülke'nin idaresi konusunda başka bir yöneticiyi görevlendirmemiş olup bizzat kendileri bu bölgenin yönetiminde etkin bir rol oynamışlardır (Bryce, 1986-1987:89).

I. Şuppiluliuma Döneminde Şamuha (Kayalıpınar Höyük), Yukarı Ülke'nin idare merkezidir. Şamuha, Yukarı Ülke sınırları dışında yapılacak olan seferlerin organizasyon ve yönetim noktasını oluşturmaktadır. Seferler buradan takip edilebildiği gibi Yukarı Ülke sınırlarına karşı gerçekleştirilen saldırılar konusunda savunma yine Şamuha merkezli olarak gerçekleştirilmekteydi (Garstang-Gurney, 1959:33). III. Hattuşili Döneminde ise bu görevi Hakmiş üstlenmiştir. Hakmiş bu dönemde Yukarı Ülkenin savunma ve saldırı merkezi haline gelmiştir (Murat, 2008:44).

I. Şuppiluliuma öncesi dönemde Yukarı Ülke'nin Kaşka ve Azzi-Hayaşa işgali altında kaldığı anlaşılmaktadır. Azzi-Hayaşa sınırlarını Yukarı Ülke'deki Şamuha'ya kadar genişletmiştir. I. Şuppiluliuma ile birlikte Azzi-Hayaşa saldırıları bertaraf edilmiş ve düşman kendi sınırlarına doğru itilerek imzalanan Hukkana antlaşması ile Bölgedeki Hitit otoritesi yeniden tesis edilmiştir (Bryce, 1986-1987:89).

Kaşkalar, Hititleri en çok uğraştıran topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Kuzeyden başlattıkları akınlar ile Hitit yerleşmelerini işgal eden Kaşkalar ile Hititler arasındaki ilk karşılaşma III. Hattuşili'ye ait bir metinde karşımıza çıkmaktadır. Bu metinde Eski Hitit Kralları döneminde Labarna ve I. Hattuşili'nin iktidarı sırasında Kaşka ve Hitit arasındaki sınırın Kummeşmaha nehri olduğundan bahsedilmektedir (Ünal, 2003:60).

III. Hattuşili Dönemine tarihlendirilen bir başka metinde III. Tuthaliya Dönemi içinde Hitit topraklarının maruz kaldığı işgaller anlatılmaktadır. Bu işgaller sırasında Kaşkalılar'ın, Yukarı Ülke'yi işgal edip Kızılırmak'ı geçerek Nenaşsa'yı kendilerine sınır yaptığından bahsedilmektedir (Göetze, 1940:22).

Yukarı Ülkenin Kaşka ile sınır hattında yer alan kentlerde geniş yetkili komutanların görev yaptığı bilinmektedir. Komutanlar sınırdaki hareketliliği izlemek ile beraber sınırın güvenliğinden de sorumludur. Komutanlar savunma hattı içinde önemli bir rol oynayan surların bakımından da sorumluydu. Sınır boylarında yerleşmiş olan yöre halkı ise etrafta ceryan eden olayları komutana bildirmek ile yükümlüydü (Dinçol, 1982:66; Alp, 2002: 151).

Sınır kaleleri Hitit sınır güvenliği için son derece önemli bir noktada yer almaktadır. Kaleler arasında sürekli devriye bulunması dışında bölge içerisindeki hareketliliğin takip edilmesi sonucunda gerçekleşecek saldırılar karşısında daha etkili bir savunmanın yapılabilmesini sağlamaktadır. Kuzeydeki sınır kalelerinin aşılması durumunda Amasya'dan Çorum'a uzanan hat üzerinde ikinci bir savunma hattı oluşturulabilmekteydi Bu hattın da yarılması beraberinde Hattuşa'yı işgal tehlikesi ile karşı karşıya bırakmaktaydı (Macqueen, 2009:58).

Yukarı Ülke'de sınır güvenliği konusunda ön plana çıkan Maşat höyük bir Hitit garnizon kentidir. Orta Hitit sınır yerleşimi olan Maşat Höyük'te gerçekleştirilen kazı çalışmaları

sırasında yaklaşık 100 tablettten oluşan bir metin külliyatı gün ışığına çıkarılmıştır; bu metinlerin arasında Hitit kralı ile “Gözcü kulesinin komutanı” (Akkadça: BEL MADGALTI; Hititçe. auriyaš išha-) olarak tanımlanmış kalenin komutanı arasında yapılmış bazı yazışmalar da bulunmaktadır. Söz konusu dokümanlar Hitit ordusunu oluşturan askeri birlikleri eksiksiz bir şekilde gözler önüne sermektedir. Kentin komutanı ile kral arasında iletişimin sağlanması için görevlendirilen haberciler, Yukarı Ülke sınırları etrafında güvenliği tehlikeye düşürecek bir eylem meydana geldiğinde kralı bilgilendirmekle sorumluydu. Ele geçen metinler Maşat’ın, Kaşka sınırını güvence altına almak amacıyla krallığın kuzey sınır hattı üzerinde kurulmuş savunma amaçlı bir karakol niteliği taşıdığı açıkça ortaya koymaktadır. Hattuša’da gün ışığına çıkarılan BEL MADGALTI için düzenlenmiş talimatname metinlerinin kopyaları da bu varsayımı doğrulamaktadır. Bu noktada Maşat’ın söz konusu dönemde mevcut olan bir dizi sınır garnizonundan biri olduğu düşünülmektedir (Lorenz., Schrakamp, 2011:145).

Kaşkalar’ın batısında sınır olan Pala ve Tum(m)ana, Hititlerin Kaşka saldırılarına karşı organize olup direnç gösterdikleri yerlerden bir tanesidir Yukarı Ülke sınırları dışında yer alan ve Hititlerin kuzeybatısında bulunan Pala, Tum(m)ana Ülkesi Kaşkalar’a karşı bir tampon bölge vazifesi görmektedir (Macqueen, 2009:61).

Aşağı Ülke (KUR^{URU} ŞAPLITI) Tamponu

Hititler’in idari bölümlerinden bir diğeri olan Aşağı Ülke (KUR^{URU} ŞAPLITI), araştırmacıların çoğu tarafından Konya Ovası’nın Tuz Gölü’nü kapsayan uzantısı ile birlikte Toroslar arasında kalan Orta Anadolu vadisindeki merkez konkav içerisinde yer aldığı kabul edilmektedir (Garstang, 1944:19; Bryce, 1974:104).

Hitit güvenlik politikası içinde Aşağı Ülke güneybatı sınırını korumak ile yükümlüdür. Hititler’in güneybatısında yer alan ve Aşağı Ülke ile sınır komşusu durumundaki Arzawa Ülke’si güneybatı sınırı için sık sık istikrarsız bir ortam oluşturmaktadır. Hitit tarihi içinde Arzawa Ülkesi’nin Hitit sınırlarına saldırılar düzenlediği bilinmektedir. Hattuşili III. Dönemine tarihlendirilen bir belge bize Arzawa saldırıları ile ilgili olarak önemli bilgiler sunmaktadır. Belgede Arzawa kuvvetlerinin Hitit sınırları içindeki Aşağı Ülke’ye akınlar yaparak buraları işgal ettiği ve bunun sonucunda da Tuwanuwa ile beraber Uda’yı kendisine sınır yaptığından bahsedilmektedir (Bryce, 1974:104).

Hitit metinlerinden elde edilen bilgiler sayesinde Hannutti adında bir yöneticinin Aşağı Ülke’nin yönetiminde söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır (Houwing Ten Cate, 1966: 27). Hannutti I. Şuppiluliuma Döneminde bu alanı yönetirken II. Murşili devrinin bir bölümüne kadar bu görevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Hannutti Aşağı Ülke’de güveni ve istikrarı sağlamak ile görevlendirilmiştir. Hanutti sınır hattını koruyup kollarken I. Şuppiluliuma kuzeydeki Kaşka saldırılarına karşı harekete geçme imkanı bulmuştur (Bryce, 1986-1987:98).

Aşağı Ülke, Hitit ve Arzawa arasındaki ulaşım rotalarının kavşağında bulunmaktadır. I. Şuppiluliuma Dönemi öncesinde sık sık saldırılara maruz kalan bölgede istikrar I. Şuppiluliuma Döneminde sağlanırken II. Murşili Dönemi bu iktidarın pekiştirildiği bir dönem halini alır Arzawa’ya yapılan seferler sırasında Aşağı Ülke’nin kullanılmış olması sınırlar arası ulaşımında Aşağı Ülke’nin bulunduğu pozisyonun önemine işaret etmektedir (Bryce, 1986-1987:97). Aşağı

Ülke bulunduğu konum sebebi ile Arzawa tehlikesine karşı bir tampon bölge olarak kullanılmıştır.

Aşağı Ülke sınırları içinde yer alan ancak lokalizasyonu konusunda fikir birliğinin sağlanamadığı Şallapa kenti Hitit kralları için Arwava'ya giden yolların kavşak noktasında yer alan ve batıya açılan bir kapı niteliği taşımaktadır. Hititler Arzawa üzerine gerçekleştirdikleri seferlerde Şallapa'yı karargah merkezi olarak kullanmışlardır. Nitekim II. Murşili Arzawa üzerine düzenlediği seferde Kargamış kralı olan kardeşi Şarrikuşuh'un (Piyaşşili) getirdiği askeri destek ile Şallapa'da bulunduğu bilinmektedir. (Garstang, 1941:26)

Arzawa Ülkesi'nin merkezinde küçük Arzawa krallığı yer almaktadır. Mira-Kuwaliya, Seha Nehri Ülkesi ve Hapalla Küçük Arzawa etrafında toplanarak konfederatif bir yapı halini alan Büyük Arzawa'yı oluşturur. Bu topluluğa II. Muwatalli'nin iktidarı sırasında Wiluşa'nın da katıldığı bilinmektedir (Ünal, 2003:4). Arzawa Ülkesinin tek merkezli bir oluşum içinde olmaması Hititler açısından bölgenin kontrolünü güçleştirmiştir (Singer, 1983:208).

Kizzuwatna Tamponu

M.Ö. II. binyıl içinde Kizzuwatna'nın kesinleşmiş sınırlarından bahsetmek oldukça güçtür. M.Ö. II. bin sınırları I. Bin yıla kıyasla daha geniş ve daha muğlaktır. II. bin yılda Kizzuwatna sınırlarının batıda Pamfilya'nın doğu ucu olan Manavgat-Anamur'dan başladığı ve doğuda İskenderun Körfezi'nin (Issikos Kolpos) doğusuna doğru uzandığını öne süren görüşler olduğu kadar daha geniş bir perspektif içinde sınırların batıda Alanya-Gazipaşa hattından doğuda Arsuz hattı istikametinde çizilebileceğini belirten görüşler de bulunmaktadır. Doğu-batı sınır hattı için kabataslak tahminler yürütülebilirken aynı durum kuzey sınırı için mümkün değildir. Kuzey sınırı belirsizliğini hala korurken Toros dağlarının bu noktada sınır çizdiği düşünülse de Maşat Höyük'ten ele geçen metinler sayesinde Kizzuwatna kuzey sınırının Maşat-Tapikka (Tokat) ve Şapinuva'ya (Ortaköy-Çorum) kadar genişlediği anlaşılmaktadır (Ünal, 2006:18). Sınırlar kuzeyde bu denli geniş alanlara ulaşmış olsa da bölgesel güçlerin dönem içinde zayıflaması veya genişlemesi ile doğru orantılı olarak sınırların derinliği değişim göstermekteydi.

Hitit, Kizzuwatna ilişkilerinin konusunda genellikle yazılı belgelerden yararlanılırken bu dönemdeki ilişkilerin niteliğine dair ilk veriler Eski Hitit krallarından Ammuna (M.Ö. 1560-1525) dönemine tarihlendirilmektedir. Kral Telipinu'nun (M.Ö. 1525-1500) devlet reformunda yer alan bilgilere göre kral Ammuna döneminde bir dizi kent ile beraber Adaniya'dan da bahsedilirken söz konusu kentlerin Hititlere karşı isyan ettiği belirtilmektedir. Fermana yer alan isyan kelimesi sebebi ile Kizzuwatna'nın Ammuna Dönemi öncesinde Hitit boyunduruğu altında olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Jasink, 1991:253; Gurney, 1973:661). Ayrıca Hitit otoritesi altında iken Adaniya isminin kullanıldığı, bağımsızlık sonrasında ise bölgenin Kizzuwatna ismini aldığı ileri sürülmüştür (Beal, 1986: 424; Bryce, 2003:89).

Mitanni krallığı ile Hitit Krallığı arasında tampon bölge niteliği taşıyan Kizzuwatna Ülkesi, Hitit Krallığı açısından elde tutulması gereken kritik bir bölgedir (Sir Girmavaz, 2008:30-31; Karauğuz, 2005:92). K.Suriye'ye ulaşımı sağlayan rotanın Kizzuwatna içinden geçmesi sebebi ile bölgeye dair hassas politikalar yürütülmüştür. Mitanni etkisi altında kurulmuş olan Kizzuwatna Krallığı ile ilgili olarak Eski Hitit Krallık sürecinde çatışmadan ziyade barışçıl diplomasinin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Hititler, Kizzuwatna'nın Mitanni etki sahasından çıkartılıp kendilerine bağlanması konusunda uzun süreli bir politika takip edilmiştir. Kizzuwatna'nın Hitit krallığına bağlanması ile Hitit sınırları etrafındaki Hurri yayılımının önüne

geçilmek istenmiştir. Hurri yayılımının durdurulmasının ardından K.Suriye'ye yapılacak seferlerde Kizzuwatna'dan Hitit ordusuna güvenli geçiş sağlaması ve Hitit ordusuna arkadan saldırabilecek Mitanni destekli grupları engellemesi istenmiştir (Bryce, 1986:95).

Kizzuwatna Krallığı ile imzalanan ve eşitlik ilkesine dayalı olan son antlaşma Şunaşşura antlaşmasıdır. Hitit Kralı II./III. Tuthaliya olduğu düşünülen kral zamanında Kizzuwatna Krallığı'nın Mitanni etki sahası dışına çıkartılmıştı. Şunaşşura antlaşmasında yer alan:

“Bundan başka daha önce yapılmış olan yemin tabletini kesinlikle silip atacağız Hurri kralının sözlerini (içeren) tableti sileceğiz”

İfadeden anlaşıldığı kadarıyla Kizzuwatna'nın Mitanni ile kurduğu müttefik ilişkisi sona ermiştir. Şunaşşura antlaşması ile Kizzuwatna'nın Mitanni Krallığı ile yakın ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Kizzuwatna-Mitanni müttefikliğini işaret eden bir başka veri ise Mısır kaynaklarından elimize ulaşmaktadır. Mısır firavunu III Tutmosis (M.Ö. 1490-1469) döneminde Mitanni ve Mısır ordusunun karşı karşıya geldiği Megiddo Savaşı'nda (M.Ö. 1480), Mısır kaynakları Qodeli denen Kizzuwatnalı bir grubun Mitanni saflarında savaşa katıldığından bahsetmektedir (Wilson, 1969:235).

Mitanni'ye yüksek oranda vergi veren Kizzuwatna zaman içinde Hitit Krallığına yaklaştırılırken Şunaşşura antlaşmasında Hitit hakimiyetinin başladığını gösteren ifadeler yer almaktadır (Ünal-Girginer, 2007:132-133).

“Şimdi Kizzuwatna ülkesi artık Hititler'in sığıridir ve onlar ahırlarını seçmişlerdir. Onlar Hurriler ile yaptıkları dostluk antlaşmasını artık bir tarafa bırakmışlar ve Hitit kralına dönmüşlerdir. Hurriler Hititler'e özellikle de Kizzuwatnalılar'a karşı büyük günahlar işlediler. Kizzuwatna Ülkesi şimdi (Hurri boyunduruğundan kurtulmanın sevincini yaşamaktadır. Şimdi Hatti ve Kizzuwatna ülkelerinin bir sorunu yoktur. Şimdi ben majesteleri Kizzuwatna Devleti'nin özgürlüğünü tesis ettim”.

II. Tuthaliya ve I. Arnuwanda döneminde diplomatik ve askeri seferler ile Kizzuwatna üzerinde kurulmak istenen Hitit otoritesi ancak I. Şuppiluliuma devrinde tam anlamı ile sağlanabilmiştir. I. Şuppiluliuma dönemi içinde K.Suriye üzerine gerçekleştirilen seferler sırasında Kizzuwatna Hitit Krallığı'na bağlanmıştır. II. Murşili yıllıklarından anlaşıldığı kadarıyla I. Şuppiluliuma oğlu Telipinu'yu Kizzuwatna'ya rahip kral olarak atayarak bağımsızlığına son verdiği gibi onu bir Hitit eyaleti haline getirmiştir (Ünal, 2006:29).

M.Ö. 1274 yılında Hitit ve Mısır arasında meydana gelen Kadeş savaşı ile ilgili olarak Mısır kaynaklarında bu savaşa katılan Anadolu kavimleri arasında q.s.wa.d.na ismi ile Kizzuwatna'dan da bahsedilmektedir. Hititler'in mutlak otoritesi altındaki Kizzuwatna'nın III. Hattuşili'nin krallık sürecinde Hitit dünyasını kültür bağlamında oldukça etkilemiştir. Kadeş savaşı dönüşünde III. Hattuşili'nin, İştâr'ın rahibesi Lawazantiyalı Puduhepa ile evlenmesi sonucunda Hitit kültüründe Hurri etkisi artarak devam etmiştir. (Ünal, 2002:146)

İşuwa Tamponu

İşuwa Krallığı Hititler'in K. Suriye politikası çerçevesinde ilişki kurdukları yerlerden bir tanesidir. İşuwa Krallığının kuzeyde Murat Irmağı, batı ve güneybatıda Fırat Irmağı, güneydoğuda Yukarı Mezopotamya ile Yukarı Dicle Havza'sının sınırladığı alan içerisinde yer aldığı düşünülmektedir (Klengel, 1968:63).

Kabaca bugünkü Elazığ ilinin bulunduğu alanda yer alan İsuwa krallığı ile ilgili bilgilerimizin büyük bir kısmı yazılı kaynaklardan oluşurken 1968 yılında başlatılan Keban Projesi kurtarma kazıları bölgenin kültürel süreçlerinin anlaşılabilmesi noktasında önemli katkılar sunmuştur.

İsuwa nüfusunun Hurriler'den oluşuyor olması İsuwa'yı müttefiklik bağlamında Mitanni'ye yaklaştırmaktadır (Yiğit, 1995:95). Ancak dönem içinde gelişin olaylara ve güç dengelerine de bağlı olarak İsuwa varlığını sürdürebilmek için Hititler ile ilişki kurarak ikili bir politika izlemek durumunda kalmıştır (Bryce, 1986:95).

III. Tuthaliya iktidarı sırasında Hitit Ülkesi'nin maruz kaldığı işgal hareketi içinde İsuwa'nın da adına rastlanmaktadır. III. Hattuşili dönemine tarihlenen metin geriye dönük bir anlatım içermesi bağlamında oldukça önemlidir (Goetze, 1940:22). Metnin aktardığına göre III. Tuthaliya döneminde İsuwa Krallığı Hitit Ülkesi'ne saldırarak Tegarama'yı mahvetmiştir. (Bryce, 2005:146).

I. Şuppiluliuma Döneminde Hitit Krallığının dış politikasının ağırlık noktası K. Suriye topraklarına hakim olmak olarak belirlenmiş ve buna göre seferler düzenlenmiştir. K. Suriye seferleri çerçevesinde güzergah rotası üzerinde yer alan İsuwa'nın kontrol altında tutulması kritik bir önem arz etmektedir. İsuwa, Hurri-Mitanni'nin kışkırtması ile Hititler'e karşı zaman zaman saldırgan eylemler sergilemekteydi. Hitit egemenliğinden kaçan kaçakların İsuwa tarafından himaye altına alınması Hitit otoritesini sarstığı gibi aynı zamanda sınır hatlarının istikrarsızlaşmasına da yol açmaktaydı. Sınırların Hurri-Mitanni desteği ile aşındırılmasını ve İsuwa'nın Hurri-Mitanni krallığına bağlı bir tampon bölge haline gelmesini önlemek için I. Şuppiluliuma İsuwa üzerine seferler düzenlemiştir. (Bryce, 1986-1987:94).

I. Şuppiluliuma'nın Nuhaşşe kralı Tette ile imzaladığı antlaşmada Hititler'e düşmanca bir tavır takınan İsuwa ülkesi üzerine sefere çıkıldığı ve İsuwa Ülkesi'nin işgal edildiği anlatılmaktadır. I. Şuppiluliuma İsuwa üzerine iki sefer gerçekleştirmiştir. (Karauğuz, 2002:234). Bu seferler aynı zamanda I. Şuppiluliuma'nın K.Suriye üzerine gerçekleştireceği seferlerin bir ön hazırlığı niteliğini taşır.

I. Şuppiluliuma'nın krallığı sürecinde İsuwa krallığı Hitit otoritesi altında Hititlere bağlı olarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir. II. Muwatalli, III. Hattuşili ve IV. Tuthaliya dönemi içinde Hititlere bağlı kalmaya devam ettiği anlaşılmaktadır (Arslantürk, 2014:73).

Hitit ile Mitanni sınırları arasında yer alan İsuwa krallığının Hitit kontrolü altında tutulması Hitit sınır güvenliğinin sağlanabilmesi açısından son derece önemlidir. Hurri-Mitanni'nin doğu sınırlarından başlayarak merkeze doğru ilerlemesini engellemek için İsuwa, Hurri-Mitanni krallığına karşı bir tampon bölge olarak kullanılmıştır (Bryce, 1986:94). Mitanni krallığının I. Şuppiluliuma dönemi ile beraber tehlike oluşturamayacak bir yapıya kavuştuğu bilinirken bu durumun Hititlerin doğu sınırını açısından daha istikrarlı bir ortam yarattığını söylemek oldukça güçtür. Nitekim Mitanni'nin gerilemesi ile beraber güç kazanan Assur Krallığı Hititler'i tehdit etmeye başlayacaktır. Gelişen tehdit karşısında İsuwa bu sefer Assur'a karşı bir tampon bölge vazifesi görmüştür (Umurtak, 1996:106).

Hurri-Mitanni Tamponu

Hititler'in K. Suriye egemenliği konusunda sık sık çatışmak zorunda kaldığı Hurri-Mitanni Krallığı, egemenlik altında alınmasından sonra Hititler tarafından tampon bölge olarak kullanılmıştır. Hurriler bölge egemenliği konusunda Hititlerin rakibi olmasının ötesinde Hitit kültürünü etkileyen önemli bir topluluktur.

Hitit kültür tarihi içinde önemli bir yer tutan Hurriler'e dair sahip olduğumuz bilgilerin çoğu Hitit, Assur, Mısır ve Alalah yazılı kaynaklarına dayanmaktadır. Hurri tarihi için tutarlı ve kronolojik bir tarihlendirme yapılamazken, Hurrice'nin tam anlamı ile çözülememiş olması, Mitanni krallarına ait eksiksiz bir kral listesinin bulunamamış olması, Hurriler'in başkenti olan Waşşukanni'nin henüz keşfedilememesi ile beraber Hurriler ile özdeşleştirilen çanak çömlek grupları vb malzemenin tam olarak netleştirilmemiş olması Hurri tarihi konusundaki sorunların başlıca nedenlerini oluşturmaktadır (Ünal, 1997:14).

M.Ö. II. Bin yıl ortasından önce Hurri tarihi içinde büyük boşluklar yer almaktadır. Hurri Anavatanının neresi olduğu hala tam anlamı ile netleştirilmese de araştırmacıların büyük bir bölümü Hurriler'in Kafkas kökenli olduğu konusunda hemfikirdirler. Hurriler'in Anadolu ve Mezopotamya'ya hangi yönlerden göç ettikleri konusu ise araştırmacılar tarafından netleştirilememiş bir diğer sorun iken yazılı belgelerdeki şahıs isimlerinden yola çıkarak Akkad kralı Sargon öncesi devirde Hurriler'in Dicle Nehri'nin doğusunda buldukları ileri sürülmektedir (Ünal, 2002:86-90).

Hurriler M.Ö. 18.yy'da K. Suriye'de Güneydoğu Anadolu'da tek bir çatı altında bulunmayan bağımsız küçük şehir devletleri şeklinde örgütlenmişlerdir. M.Ö. II. binyıl ortası ile beraber Hint-Avrupa kökenli oldukları ileri sürülen Mittanili yöneticiler dağınık olan Hurri kentlerini tek çatı altında toplayarak Mitanni krallığını kurmuşlardır (Evans, J.M. 2009:194). Hurri krallıklarının buldukları bölge jeopolitik açıdan çok önemliydi. Burası Mısır, Mezopotamya ve Anadolu'nun ortasında kalmaktaydı. Ticaret yollarının göbeğinde yer alan bölge, ticaret ile birlikte zenginleşmesinin dışında yeraltı zenginliği bağlamında da dönemin büyük devletlerinin dikkatini çekmiştir. Bölgesel rekabette etkili olmak isteyen süper güçler Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye'de hakimiyet kurarak kendilerine avantaj sağlamaya dönük gerçekleştirilen girişimler bölge içinde yaşanacak olan çatışmaların zeminini hazırlamıştır (Kınal, 1967:195).

Hititler erken dönemlerinden itibaren K. Suriye üzerine gerçekleştirdikleri seferler ile beraber bölgede etkin güç konumunda olan ve Hurriler'in hamisi olarak ön plana çıkan Halep merkezli Yamhad Krallığını ortadan kaldırmıştır. Yamhad krallığının yıkılması ile birlikte bölgede meydana gelen iktidar boşluğu Hititler'in süreç içinde yaşadığı iktidar çatışmalarına bağlı olarak doldurulamamış ve bunun neticesinde Mitanni adında Hint-Avrupalı bir kavmin etrafında toplanan Hurriler M.Ö. II. binyılın II. yarısında tek çatı altında birleşmeyi başarmıştır (Kuhrt, 2009:374).

Hurri Mitanni'nin siyasi birliği sağlaması ile beraber K. Suriye'de baskın bir rol oynamaya başladığı anlaşılmaktadır. Alalah kralı İdrimi'nin (M.Ö. 15.yy) tahta geçmesine yardımcı olan Hurri-Mitanni Krallığı bölge krallıkları ile ittifak ilişkilerini geliştirerek onları kendisine vasal hale getirmiştir. Nitekim Alalah kralı İdrimi tahta geçtikten sonra Hitit Krallığı'nın güneydoğusunda yer alan sınır kentlerinden birkaç tanesini işgal ettiğinden bahsetmektedir (Bryce, 2005:117). Ayrıca Hurri-Mitanni, himayesi altına giren Kizzuwatna'nın da M.Ö. 1480 yılında Mısır ile K. Suriye krallıkları arasında gerçekleşen Megiddo savaşında Hurri-Mitanni saflarında savaşa katıldığı bilinmektedir (Ünal, 2002:132). Hurri-Mitanni'nin genişleyen otoritesi Hitit Krallığı'nı ciddi oranda tehdit etmekteydi. Bu çerçevede ilk olarak Hititler Hurri-Mitanni etkisinde kalan krallıkları kendi safına çekmiş ve Mitanni'yi belli ölçüde yalnızlaştırıp zayıflattıktan sonra M.Ö. 1350-1320 arasında iktidarda olan I. Şuppiluliuma önderliğinde gerçekleştirilen 2 sefer sonucunda Hurri-Mitanni krallığı yenilgiye uğratılmıştır. (Wilhelm, 1989:36)

I. Şuppiluliuma'nın Hurri-Mitanni'nin siyasi hayatına son vermeyip tam tersini krallığı ayakta tutmaya çalışması doğuda güçlenmeye başlayan Assur tehlikesi ile ilgilidir. Hititler, Hurri-Mitanni'nin konumu itibariyle Assur karşısında Hitit sınır güvenliğini koruyacak bir tampon bölge olarak ayakta kalmasına destek olmuştur (Kuhrt, 2009:386-387). Hitit Krallığının Mitanni üzerindeki denetimi çok da uzun sürmemiş aradan geçen kısa süre zarfı içinde Mitanni bağımsızlığını ilan etmeyi başarmıştır. Bundan sonra Assur ile yoğun bir mücadele dönemi içine giren Mitanni, Assur kralı I. Adad –Nirari (M.Ö. 1305-1274) I. Salmanassar (M.Ö. 1274-1244) dönemlerinde çekirdek bölgelerini Assur hakimiyetine kaptırarak Assur'un vasalı konumuna düşmüştür (Mieroop, 2006:182).

SONUÇ

Hitit sınırları krallık tarihinin her döneminde düşman istilası tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. Sınırlar krallığın geleceği için kontrol altında tutulması gereken en önemli alanlardır. Krallık otoritesinin zayıfladığı ve sınır güvenliğinin açık verdiği dönemlerde Hitit krallığının çöküş tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Nitekim III. Hattuşili dönemine ait olan ve III. Tuthaliya dönemi siyasi olaylarını anlatan metinde dört bir yandan gerçekleşen işgal dalgası sonucunda Hitit sınırlarının düşmanlar tarafından tahrip edildiği ve Başkent Hattuşa'nın yağmalandığı bilgisi aktarılmaktadır. Kısa süreli bir çöküş tehlikesi yaşayan Hititler I. Şuppiluliuma önderliğinde bu krizden çıkmayı başarmış olsa da sınırlarda yer alan düşmanlar krallığın zayıf bir anında her zaman saldırıya hazır bir pozisyonda bulunmaktaydı.

Ülke güvenliğinin sağlanması konusunda Hititler, kurdukları tampon bölgeler ile bu alanların güvenliğini tesis etmeyi amaçlamışlardır. Tampon bölge içindeki garnizon kentleri savunmanın gerçekleştirildiği alanlar olması dışında aynı zamanda düşman topluluklara karşı gerçekleştirilecek olan seferlerin de yönetildiği alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Tampon bölgeler dönemin değişen güç dengelerine bağlı olarak değişim göstermiştir. Hurri-Mitanni krallığı bölge egemenliği konusunda Hititler'i en çok uğraştıran krallıklardan biri olsa da I. Şuppiluliuma döneminde K. Suriye üzerine gerçekleştirilen seferler neticesinde Hurri-Mitanni ele geçirilmiş ve büyüyen bir güç olan Assur krallığına karşı tampon bölge olarak kullanılmıştır.

Tampon bölgelerin aşılması ve garnizon kentlerinin düşmesi durumunda son savunma hattı olarak birlikler tahkimatlı kentler içerisine çekilmekteydi. Ancak düşman birliklerinin kent kapılarına dayandığı bir durumda kentlerin işgal girişimi karşısında fazla tutunamayacağı ön görülmektedir. Bu noktadan hareketle Hitit krallığının varlığı tampon bölgelerin etkin bir şekilde kullanılarak sınır hatlarının kontrol altında tutulmasına bağlı kalmıştır.

Res. 1. Hitit Dönemi Önasya Haritası. (Van den Hout, 2013, 23. Fig. 1)

Kaynakça

- ALP, S. (1991). Hethitische briefe aus Maşat-Höyük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Alp, S. (2002). Hitit çağında Anadolu. Çivi yazılı ve hiyeroglif yazılı kaynaklar. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- ARSLANTÜRK, N. (2014). İşuua memleketi üzerine bir inceleme. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (1), 59-133.
- BEAL, R. H. (1986) . The history of Kizzuwatna and the date of the Sunassura Treaty. *Orientalia*, 55 (4), 424-445.
- BRYCE T. (2003). History. H. C. Melchert. (Editor). *The Luwians*. Leiden: Brill 89.
- BRYCE, T. (1974). Some geographical and political aspects of Mursulis' Arzawan campaign. *Anatolian Studies*, (26), 103-116.
- BRYCE, T. (1986). Madduwatta and Hittite policy in Western Anatolia. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 35 (1), 1-12.
- BRYCE, T. (1986-1987). The boundaries of Hatti and Hittite border policy. *Tel-Aviv*, (13-14), 85-102.
- BRYCE, T. (2005) *The Kingdom of Hittites*. New York: Oxford University Press, 47.
- DİNÇOL, A. (1982). Hititler. *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi*. (1). Görsel Yayınlar.

- EVANS, J.M. (2009). The Mitanni state. Aruz, J., Benzel, K. and Evans, M. (Editors). Beyond Babylon, art, trade and diplomacy in the second millenium b.c. London: Yale University Press. 194-196.
- GARSTANG, J., GURNEY O. R. (1959). The geography of the Hittite Empire. London: British Institute of Archaeology at Ankara.
- GARSTANG, J. (1941). Arzawa ve Lugga memleketlerine ait bir harita. Belleten (V) 17, 17-32.
- GARSTANG, J. (1944). The Hulaia River Land and Dadaşsaş. A curcial problem in Hittite geography. Journal of Near Eastern Studies, 3 (1). 14-37.
- GOETZE, A. (1940). Kizzuwatna and the problem of Hittite Geography. London: Yale University Press.
- GURNEY, O. R. (1973). Anatolia c. 1600-1380 B.C. Edwards, I. E. S., Gadd, C. J., Hammond, N. G. L, Solberger, E. (Editors). Cambridge Ancient History, history of the Middle East and the Aegean region c. 1800-1380 B.C. 2 (1), Cambridge. Cambridge University Press.
- HOUWING TEN CATE, P. H. J. (1966). A New fragment of the "deeds of Suppiluliuma as told by his son, Mursili II". Journal of Near Eastern Studies, 25 (1), 27-31
- JASINK, A. M. (1991). Hittite and Assyrian routes to Cilicia. Anatolia Antiqua, (1), 253-259.
- KARAUĞUZ, G. (2002). Boğazköy ve Ugarit çivi yazılı belgelerine göre Hitit Devleti'nin siyasi antlaşma metinleri, Konya: Çizgi Kitap Evi.
- KARAUĞUZ, G. (2005). Arkeolojik ve filolojik belgeler ışığında M.Ö. II. binde Orta Anadolu'nun güney kesimi, Konya: Çizgi Kitap Evi.
- KLENGEL, H. (1968). Die Hethiter und Isuwa. Oriens Antiquus. (7), 63-76.
- KINAL, F. (1967). Yamhad Krallığı. Tarih Araştırmaları Dergisi, 5 (8/9), 195-211.
- KÖROĞLU, K. (2009). Eski Mezopotamya Tarihi, Başlangıcından Perslere Kadar. (Dördüncü Baskı). İstanbul: (4. Baskı) İletişim Yayınları.
- KUHRT, A. (2009). Eski Çağ'da Yakınoğu I. M. Ö. 3000-330 (D. Şendil, çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- LORENZ, J., SCHRAKAMP, I. (2011). Hittite Military and Warfare., Genz, H., Mielke, D. P. (Editors). Insights into Hittite History and Archaeology. Paris: Peeters Publishers. 145.
- MACQUEEN, J. G. (2009). Hititler ve Hitit Çağı'nda Anadolu (E. Davutoğlu, çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- MİEROOP, M.D (2006). Antik Yakınoğu'nun tarihi İ.Ö 3000-323 (S. Gül, çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- MURAT, L. (2008). Hitit tarihi coğrafyasında Hakmiş ve İstahara Ülkeleri'nin konumu. Tarih Araştırmaları Dergisi, (44), 181-204.
- SCHULLER, E. Von. (1965). Die Kaskaer, beitrage Zur ethnographie des alten kleinasiens. Berlin: Walter de Gruyter.

- SINGER, I. (1983). Western Anatolia in the thirteenth century b.c according to The Hittite sources, *Anatolian Studies*, (33), 205-217.
- SİR GİRNAVAZ, Ö. (2008). Hitit İmparatorluk Devri krallarından I. Šuppiluliuma döneminde Anadolu. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (1), 21-39.
- UMURTAĞ, G. (1996). *Korucutepe II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÜNAL, A. (1997). Hurriler, Hurri tarihi, kültürü ve arkeolojisi ile ilgili yeni buluntular ve yeni gelişmeler. Ankara: 1996 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları, 11-29.
- ÜNAL, A. (2002). *Hititler Devrinde Anadolu I*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- ÜNAL, A. (2003). *Hititler Devrinde Anadolu II*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- ÜNAL, A. (2006). Eski Çağlar'da Çukurova'nın tarihi coğrafyası ve Kizzuwatna (Adana) Krallığı'nın siyasi tarihi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (3), 18.
- ÜNAL, A., GİRGİNER, K. S. (2007). Kilikya-Çukurova, en Eski Çağlar'dan Osmanlı Dönemi'ne kadar Çukurova'nın tarihi, tarihi-coğrafyası ve arkeolojisi. İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık Ltd. Şti.
- VAN DEN HOUT, T. P. J. (2013). *Hitit Krallığı ve İmparatorluğu'nun kısa tarihi*. M. D. Alparslan ve M. Alparslan (Editörler). *Hititler, bir Anadolu imparatorluğu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 22-44.
- WİLHELM, G. (1989). *The Hurrians*. Warminster: Aris & Phillips Ltd.
- WILSON, J. A. (1969). *Egyptian historical texts*. J.B. Pitchard. (Editor). *Ancient Near Eastern texts relating to the old Testament*. (Third Edition). Princeton. Princeton University Press.
- YİĞİT, T. (1995). Tarih Öncesi ve Hitit Dönemi'nde İsuva Bölgesi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 28 (1), 233-251.

21. YÜZYIL KÜTÜPHANELERİ: KARMA (HYBRİD) KÜTÜPHANELER

Arş. Gör. Mehmet Kürşat DEĞER

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

Nazmiye Gizay ÖZTÜRK

İnopark Bilgi Teknolojileri

Öz

Gelişen dünyada her alanda yapılan yenilikler kütüphaneleri de yenilik döngüsünün içine almıştır. Geleneksel kütüphaneler, çağın gerektirdiği kullanıcı hizmetlerini vermekte yetersiz kalmış; koleksiyonundaki kaynakların güncelliğini koruyamamasına neden olmuştur. Tüm bu teknolojik gelişmeler literatürde önce “dijital kütüphane” kavramını sonrasında ise “karma kütüphane” olarak adlandırılan geleneksel ve dijital kütüphanelerin ortak olarak yer aldığı kütüphane kavramı ortaya çıkarmıştır.

Karma kütüphaneler, çağımızın getirmiş olduğu teknolojik gelişmelere ayak uyduran, aynı zamanda geleneksel kütüphanelerde alışılmış olan kullanıcı hizmetleri ve somut koleksiyonu birlikte barındıran 21. Yüzyılın kütüphaneleri olarak anlatılabilir.

Bu bildiriye, Antik çağlardan günümüze uzanan kütüphane kavramı irdelenmiş; değişen çağlar ve gelişen teknolojinin kütüphanelere kattığı değer/değişim anlatılmaya çalışılmıştır. Bilgi arama davranışlarının en yoğun olarak gözlemlendiği yerler olan kütüphaneler için gelişen teknoloji bir tehdit midir, yoksa dijitalleşmenin ardından da karma (hybrid) adı verilen kütüphaneler için bir fayda yaratmış mıdır sorusu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kütüphaneler, bilgi teknolojileri, karma (hybrid) kütüphaneler, kullanıcı hizmetleri

Giriş

Değişen dünya ve gelişen teknoloji bireylerin ve toplumların yaşayışlarında büyük değişikliklerin meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır. Bunların başında da bireylerin ve toplumların bilgiye, bilgi edinmeye ve bilgiyi saklama ihtiyaçlarındaki değişiklikler olmuştur. İnsanlık tarihine baktığımızda da bilgi hep önemli bir yer tutmuştur. İnsanlar bilgiyi o dönemin şartlarına göre bir merkeze oturtup kullanmıştır. Tarım toplumunda günlük yaşamı idare etmek, sanayi toplumunda ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla bilgi kullanılmıştır. İçinde bulunduğumuz bilişim çağındaysa bilgi merkeze geçmiş ve güç haline gelmiştir. Üretilen bilginin miktarı katlanarak artış göstermektedir. Bilginin bu denli hızlı artışı ve paylaşımı birçok alanda gelişmenin de önünü açmaktadır.

Bilgi iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması ve gelişmesi birçok yapıyı olumlu veya olumsuz etkilemiştir. Küresel piyasada yeni isimler sahneye çıkarken köklü isimler gücünü kaybetmiştir. Ancak çağın gerekliliklerine ayak uydurmayı başarabilenler tutunabilmiştir. Kütüphaneler de

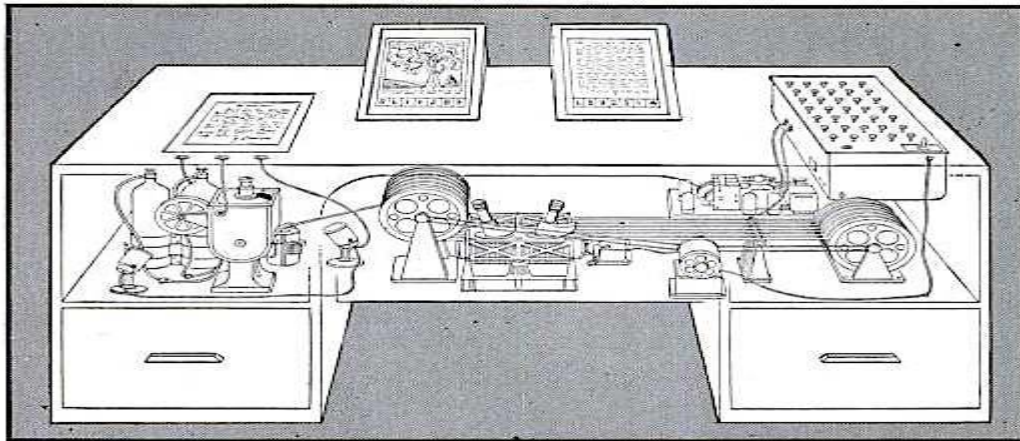

yaşayan en eski ve önemli sistemlerden bir tanesidir. Bu bağlamda ayakta kalabilmesinin en önemli koşulunun çağa ayak uydurmak olduğunu söyleyebiliriz.

Kütüphanelerin Değişim Süreci

Geleneksel kütüphanelerin hizmetleri zamanla yeterli gelmemeye başlamıştır. Geleneksel kütüphaneler, zamanla değişime uğramış, hizmet verdiği toplumun ve teknolojinin getirileri ışığında kendini geliştirerek hizmet vermeye devam etmiştir. Bu değişimler önce “Dijital Kütüphane” kavramını daha sonrasında da “Karma (Hybrid) Kütüphane” kavramını doğurmuştur.

Kütüphanecilik alanında değişimi tetikleyen gelişmelere baktığımız ilk olarak göze çarpan bilgi kaynaklarının kayıt ortamlarının farklılaşması olmuştur. Bilgiler mekanik, elektronik ortamlara kayıt edilmeye başlandı. Bu bilgilerin sunulması ve paylaşılması hususunda çeşitli değişimler yaşandı. Bu gelişmeler sonucu kütüphanecilikte Z39.50, MARC, Dublin Core gibi standartlar da ortaya çıktı. Ancak bilgi paylaşımı konusunda yeniliklere ilham veren bir çalışma dikkat çekiyor. Bu da 1945 yılında Vannevar Bush’un As We May Think başlıklı makalesinde bahsettiği Memex isimli cihaz olmuştur. Bush’un bu çalışması döneminde çok hayali ve/veya maliyetli olduğu düşünülerek çok ilgi görmedi. Ancak ilerleyen zamanlarda birçok yeniliğin özellikle günümüzde kullandığımız uygulamaların ve araçların temelini oluşturdu. Microsoft, MyLifeBits projesine ilham kaynağı olarak Memex’i göstermiştir.

MEMEX in the form of a desk would instantly bring files and material on any subject to the operator's fingertips. Slanting translucent viewing screens magnify supermicrofilm filed by code numbers. At left is a mechanism which automatically photographs longhand notes, pictures and letters, then files them in the desk for future reference.

AS WE MAY THINK CONTINUED

Karma (Hybrid) Kütüphanelerin Ortaya Çıkışı

Karma (hybrid) kütüphaneler ihtiyaçtan ortaya çıkan, geleneksel kütüphanecilik anlayışı ile teknolojik gelişmeleri bir arada barındıran kütüphaneler olarak meydana gelmişlerdir. Geleneksel kütüphanelerin kağıda dayalı hizmet anlayışı, 21. yüzyılda kullanıcılara tam anlamıyla istedikleri hizmeti verememekteydi. Değişen bilgi kayıt ortamları ve bilgi paylaşım araçları zaman-mekan kavramını ortadan kaldırmaktaydı. Kütüphanelerin de kullanıcılara istedikleri bilgiye erişimde kolaylık sunmaları gerekmekteydi. Bu sonuçla diğer kütüphane türlerinden farklı olarak hem geleneksel kütüphane hizmetlerinin yürütüldüğü hem de dijital dünyaya uygun hizmetlerin sunulduğu karma (hybrid) kütüphanelerin ortaya çıkmasını sağladı.

Bu türün böyle tanımlanmasını etimolojik olarak incelemek gerekirse “hybrid” kavramı Latince kökenli bir kelime olarak farklı elemanların birleştirilmesi manasına gelmektedir. Türkçe karşılığı melez olarak geçse de literatürde yaygın olarak “karma” kavramı kullanılmıştır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde “karma” kavramı ayrı türden olan öğelerin karıştırılmasıyla oluşmuş, muhtelit anlamını taşımaktadır.

Karma (Hybrid) Kütüphaneler Neden Önemli?

Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler yaşamın birçok alanında değişimlere yol açmıştır. Birçok alanda fırsatlara yol açmıştır. Bunlardan göze çarpan gelişmeler arasında hükümetler yer almaktadır. Hükümet işlerinin elektronik ortamda gerçekleştirilebilmesi olanağı, insanlarda zaman ve mekan kavramını ortadan kaldırılmasına olanak sağlıyor. Bu hizmetlerin insanlara ulaştırılabilmesindeki ortamlar arasında da kütüphaneler önemli bir noktada yer alıyor. Çünkü toplumun her kesimi bilgi teknolojilerinden eşit düzeyde faydalanamıyor. Bu bağı kuracak olan da kütüphanelerdir. Çevrimiçi hükümet bilgi ve servislerinin vatandaşlara sağlanması yararlı bir örnektir. Federal hükümet, tüm vatandaşların e-devlet web sitelerine ulaşabileceği erişim noktası olarak halk kütüphanesine giderek daha fazla güveniyor.¹

Kütüphaneler, kurumlarımızın önemli bir parçası olarak var olurlar. Kamuoyuna saygı duyurlar ve halihazırda hem basılı hem elektronik olan çok miktarda bilgi sağlarlar. Ayrıca hayati çalışma alanı ve önemli bir sosyal çevre de dahil olmak üzere diğer önemli imkanları sağlarlar.² Kütüphaneler ticari organizasyonlar için de hayati önem taşımaktadır. Bağlı bulunduğu kurumun araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) faaliyetlerini destekleyen çalışmalarına kaynak sunmaktadır. Organizasyonların rekabet içinde kalabilmeleri için Ar-Ge faaliyetlerine vermeleri gereken önem günümüzde daha da büyük bir anlam ifade etmektedir.

Kütüphanelerin temel olarak hizmet anlayışı kullanıcılarının isteklerini tatmin edecek düzeyde karşılamaktır. Bu temelden yola çıkacak olursak çağın gerekliliğine uygun hizmeti verme zorunluluğu karma (hybrid) kütüphanelerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çünkü kütüphane kullanıcıları yalnızca geleneksel hizmetlerden tatmin olamayabiliyor. Bunun nedeni ise kütüphane kullanıcı profillerinin değişmesinden kaynaklanıyor. Z kuşağı diye belirtilen nesil artık teknolojiyle iç içe yaşıyor. Bilgi iletişim teknolojilerine doğuştan aşinalar. Ancak bunları en etkili ve verimli biçimde kullanabilecekleri yerler, bilgiye doğru ve etkili bir biçimde ulaşabilecekleri kütüphaneler olmalıdır. Bunu sunarken de çağın getirdiği yenilikleri kullanıcılarına sunabilmelidir. Çünkü kütüphanelerin tutulmasını sağlayacak olan ana unsur, kütüphanelerin varoluş sebebi olan kullanıcılarıdır.

Sayısal Uçurum ve Karma (Hybrid) Kütüphaneler Arasındaki İlişki

Halk kütüphanelerinde karma (hybrid) kütüphanelere geçmek başka önemli bir açığı kapanmasına olanak sağlayacaktır. Bu açık özellikle son zamanlarda sıkça karşılaştığımız, literatürde sayısal uçurum, dijital uçurum, dijital bölünme, sayısal bölünme olarak da adlandırılan kavramdır. Dijital gap olarak da ifade edilebilen sayısal uçurum kavramı; değişik coğrafi alanlarda sosyo-ekonomik koşullar bakımından farklılık gösteren ticari işletmeler ve bireylerin, bilgi ve iletişim teknolojilerine (ICT- Information Communication Technologies)

¹ McClure, C. R., & Jaeger, P. T. (2009). *Public libraries and internet service roles: measuring and maximizing internet services*. Chicago: American Library Association.

² Rusbridge, C. (1998). Towards the hybrid library. <http://www.dlib.org/dlib/july98/rusbridge/07rusbridge.html> adresinden erişildi. (ET: 15.06.2017)

erişim imkanındaki adaletsizliği tanımlamakta kullanılmaktadır.³ Özellikle toplumda bireyler arası sayısal uçurumun kapatılması konusunda bireylerin bilgi erişim teknolojilerine aşinalığını, kullanımını artırma noktasında halk kütüphaneleri önemli bir rol üstlenebilir.

Sayısal uçurumun kapatılması, bilginin bölünmesini kapatmak için yeterli olmayacaktır, çünkü yararlı, alakalı bilgiye erişim, basit bir altyapı meselesinden daha fazlasıdır. İçeriğe erişime yönelik eğitim, bilişsel beceriler ve düzenleyici çerçevelere bağlıdır...Ancak, kütüphaneler ağ mantığına uyum sağladıkça, yeni bilgi paradigmasının ekonomik zorlukları arasında merkezi bir yer tutmaya başlarlar. Kütüphaneler, sayısal uçurumu köprülemede önemli rol oynayacaktır.⁴

Karma (Hybrid) Kütüphane Çalışmaları

Karma (hybrid) kütüphane çalışmaları “hybrid” kavramının ilk kez geçtiği Chris Rusbridge’in Birleşik Krallık’ta yürütülen elektronik kütüphane programını anlattığı makalesini yayımladığı dönemlere rastlamaktadır. Bu bağlamda ilk çalışmalar UK Electronic Libraries Program (eLib) altında gerçekleştirilmiştir. eLib çalışmasını takip eden BUILDER, MALIBU, HEADLINE, AGORA, HYLIFE⁵ projeleri ortaya çıkmıştır. Ülkemizde bu çalışmalara örnek olarak “Kütüphan-e Türkiye” projesi gösterilebilir. “Kütüphan-e Türkiye” Planlama ve Pilot Uygulama Projesi, Cumhurbaşkanlığı himayelerinde, Kütüphaneler ve Yayınlar Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Teknokent-Teknoloji Transfer Merkezi (HT-TTM) ortaklığında ve Bill ve Melinda Gates Vakfı’nın Küresel Kütüphaneler Girişimi’nden sağlanan hibe ile yürütülmüştür. Projede 1 Temmuz 2013 tarihi itibarıyla Planlama aşaması sona ermiş, Pilot Uygulama aşamasına geçilmiştir. Pilot Uygulama, Kültür Bakanlığına bağlı toplam 78 halk kütüphanesinde 28 ay süresince yürütülmüş olup; ardından 3 yıl sürecek Ülke Programının gerçekleştirilmesi planlanmıştır.

“Kütüphan-e Türkiye” Planlama ve Pilot Uygulama Projesi ile Kültür Bakanlığına bağlı halk kütüphanelerinde öncelikle;

- Bilgi teknolojilerine yönelik altyapı durumu ile personelin ve kütüphaneden yararlanan halkın eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi,
- İhtiyaçlar doğrultusunda personele ve halka uzmanlar tarafından, yerinde ve uzaktan bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) okur-yazarlığı eğitimi verilmesi,
- Eğitici durumuna gelen personelin sürekli olarak halkı eğitmesi sağlanarak bilgi teknolojileri aracılığıyla halkın BİT kullanma kapasitesinin artırılması ve dolayısıyla da yaşam kalitesinin yükseltilmesi hedeflenmiştir.

Toplumun hayat kalitesinin artırılması ve bireysel ve toplumsal refah düzeyinin yükseltilmesi ise Projenin nihai hedefi olarak belirlenmiştir.⁶

³ Oruç, E. ve Arslan, S. (2002). *Sayısal uçurumun önlenmesi: Stratejik Plan*. Telekomünikasyon Kurumu. Sektörel Araştırma ve Stratejiler Dairesi Başkanlığı.

https://www.btk.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FArastirma_Raporlari%2FSayısal_Ucurumun_Onlenmesi.pdf (ET: 22.06.2017)

⁴ UNESCO - Towards Knowledge Societies. (2005). <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843e.pdf> adresinden erişildi.(ET: 20.06.2017)

⁵ <http://www.ukoln.ac.uk/services/elib/projects/> adresinden erişilmiştir. (ET: 25.06.2017)

⁶ <http://www.kygm.gov.tr/TR.110138/kutuphan-e-turkiye-planlama-ve-pilot-uygulama-projesi-1-.html> adresinden erişilmiştir. (ET: 25.06.2017)

Sonuç ve Öneriler

Kütüphanelerin yaşayan birer sistem olduğu gerçeğini göz önüne aldığımızda, çağın gerisinde kalan sistemlerin kaybolmaya mahkum olduğunu bilmeliyiz. Bu nedenle gelişen teknoloji ile birlikte bilgi hizmetlerimizi çağa uygun bir şekilde güncellemeliyiz.

Geleneksel kütüphanecilik anlayışından kopmayarak, evrensel ve modern kütüphaneler ve hizmetler inşa etmeliyiz.

Geleceğin kullanıcıları olan Z kuşağını göz ardı etmemeliyiz.

Uygulanacak hizmetlerde ve yapılabilecek yeniliklerde ütopyik olmaktan kaçınmamalıyız.

Bilgi politikaları oluşturup bir an önce uygulamaya geçmeliyiz.

Kütüphane personeli ve karar vericileri dönüşümün gerekliliği konusunda bilgilendirmeli, farkında olmalarını sağlamalıyız.

Bilgi iletişim teknolojileri üreticisi haline gelmeyi istiyorsak mevcut teknolojiyi en etkili şekilde kullanmalıyız.

Kaynakça

<http://www.kygm.gov.tr/TR,110138/kutuphan-e-turkiye-planlama-ve-pilot-uygulama-projesi-1-.html> adresinden erişilmiştir. (ET: 25.06.2017)

<http://www.ukoln.ac.uk/services/elib/projects/> adresinden erişilmiştir. (ET: 25.06.2017)

McClure, C. R., & Jaeger, P. T. (2009). Public libraries and internet service roles: measuring and maximizing internet services. Chicago: American Library Association.

Oruç, E. ve Arslan, S. (2002). Sayısal uçurumun önlenmesi: Stratejik Plan. Telekomünikasyon Kurumu. Sektörel Araştırma ve Stratejiler Dairesi Başkanlığı.

https://www.btk.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FArastirma_Raporlari%2FSayisal_Ucurumun_Onlenmesi.pdf (ET: 22.06.2017)

Rusbridge, C. (1998). Towards the hybrid library.

<http://www.dlib.org/dlib/july98/rusbridge/07rusbridge.html> adresinden erişildi. (ET: 15.06.2017)

UNESCO - Towards Knowledge Societies. (2005). <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001418/141843e.pdf> adresinden erişildi.(ET: 20.06.2017)

DÜNYA YÜKSEKÖĞRETİM SIRALAMA SİSTEMLERİ VE TÜRKİYE'DEKİ YÜKSEKÖĞRETİM KURULUŞLARININ BU SIRALAMA SİSTEMLERİ İÇERİSİNDEKİ MEVCUT DURUMU

Mehmet SADIK
Aydın Hakan KAYA

Öz

Küreselleşmenin artmasıyla birlikte, ülkelerarası rekabet daha da önem kazanmaya başlamış, ülkeler rekabette avantajlı konuma gelmek için yeni zenginlik kaynakları keşfetmeye yönelmişlerdir. Önceleri ülkelerarası rekabet, ticari açıdan üstünlük, ekonomik üstünlük, sanayi üstünlüğü gibi unsurlarla ölçümlenebilirken günümüzde rekabette en önemli zenginlik kaynağı olarak beşeri sermaye kabul edilmektedir. Güney Kore'nin Yirminci Yüzyılın ortalarından günümüze gelen süreçte yaşadığı tecrübe ülkeler açısından buna örnek olarak gösterilmektedir. Beşeri sermayenin en temel özelliği bireylerin eğitim, sağlık gibi açıdan donanımlı halde olmasıdır. Eğitilmiş bireyin en önemli koşulu ise nitelikli bir yükseköğretim sisteminin olmasıdır. Nitelikli bir yükseköğretim sistemi sayesinde hem beşeri sermaye güç kazanacak hem de ülkeler uluslararası rekabette avantajlı duruma gelecektir. Üniversitelerin niteliği, dünya genelinde belirli kuruluşlar tarafından belli niteliklere göre yapılan ölçümlerle belirlenmektedir. Dünya genelinde, ölçüm yapan kuruluşlar, yayın sayısı, atıf sayısı, öğrenci sayısı, öğrenci başına öğretim elemanı sayısı, fiziki yeterlilik gibi belli koşulları göz önünde bulundurmaktadırlar. Yükseköğretim sıralama sistemleri farklı amaçlarla yapılabilmektedir, kimi zaman üniversitelerin kendilerinin mevcut durumunu analiz edip o doğrultuda çalışma yapabilmelerine yardımcı olurken, kimi zaman ülkelerin yükseköğretim politikalarına yardımcı olabilmektedir. Bu çalışmada, dünya genelinde üniversite sıralaması yapan sekiz tane sıralama kuruluşu ve Türkiye'de sıralama yapan belli kuruluşların sıralama sistemleri ve bu sistemlerin baz aldığı temel kriterler anlatılarak Türkiye'de yükseköğretim kuruluşlarının bu sıralama sistemindeki mevcut durumları ve çalışmanın son bölümünde ise üniversitelerin durumlarını mevcut sıralama sistemi içerisinde daha iyi hale getirebilmek için yapılabileceklerin neler olduğu anlatılmaya çalışılacaktır. Çalışma sonucunda Türk yükseköğretim sisteminin daha nitelikli bir duruma gelmesi ve uluslararası alanda rekabet edilebilir bir duruma gelmesine yardımcı olması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim, Sıralama, Kriter

WORLD HIGHER EDUCATION RANKING SYSTEMS AND THE POSITION OF TURKEY HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THESE ORDER SYSTEMS

Abstract

With the rise of globalization, competition among countries has become more important, and countries have turned to explore new sources of wealth in order to gain a competitive edge. While preliminaries can be measured by elements such as international competition, commercial

superiority, economic superiority, industrial superiority, human capital is accepted as the most important wealth source of the competition. The experience that South Korea experienced from the mid-twentieth century to the present is shown as an example in this respect. The most basic characteristic of the human capital is that the individuals are equally well-equipped like education and health. The most important condition of an educated individual is the existence of a qualified higher education system. Thanks to a qualified higher education system, both human capital will gain strength and countries will gain internationally advantageous position. The quality of universities is determined by measurements made by specific organizations worldwide. Worldwide, measurement organizations consider certain conditions such as number of publications, number of citations, number of students, number of teaching staff per student, and physical competence. Higher education ranking systems can be done for different purposes, sometimes helping universities analyze their current situation and work in that direction, sometimes helping countries to higher education policies. In this study, the ranking systems of eight institutions ranking universities in the world and ranking institutions in Turkey and the basic criteria they are based on are explained and the current status of the higher education institutions in Turkey in this ranking system and the status of universities in the last part of the study are explained. Will try to explain what they can do to make it better. As a result of the study, it is aimed that the Turkish higher education system will become more qualified and help to come to a competitive position in the international arena.

Keywords: Higher Education, Ranking, Performance

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünya, ülkeleri yeni zenginlik arayışına yöneltmiş ve ülkeler küresel rekabette üstünlük elde edebilmek için farklı zenginlikler keşfetmeye başlamıştır. Zenginlik önceleri; para, silah, doğal kaynak gibi maddi ölçütlerle ifade edilirken, özellikle 1950’li yıllardan sonra zenginliğin kaynağını beşeri sermaye oluşturmuştur. Beşeri sermaye, içinde birçok unsuru barındırmasına rağmen çalışmada sadece eğitilmiş insan yönü üzerinde durulmaktadır. Beşeri sermayenin, temel unsurları nitelikli bir bireydir, bu niteliği oluşturan unsurların başında da eğitim ve sağlık gelmektedir. Ülkeler açısından eğitilmiş bireyin en önemli ölçütü yükseköğretim hizmeti almış birey sayısıdır. Yükseköğretim hizmeti almış birey sayısındaki artış, hem ülkeleri zenginleştirmekte hem de bireylerin donanımını arttırarak toplumda daha avantajlı konumda bulunmalarına yardımcı olmaktadır. Yükseköğretimin artan önemi, ülkeler açısından literatüre yeni kavramların girmesine neden olmuştur. İnovasyon, Ar-ge, Teknoloji Transfer gibi kavramlar ülkeler için rekabet açısından önem görmeye başlamıştır. Yükseköğretimin artan önemi, yükseköğretime yönelik farklı çalışmaları da beraberinde getirmiştir. 90’lı yıllardan itibaren gerek ülkelerin birbirleri arasında gerekse de ülkelerin kendi içinde yükseköğretimde kalitenin ve rekabetin arttırılmasını desteklemek amacıyla yükseköğretim sıralama kuruluşları kurulmuş ve bu sıralama kuruluşlarına göre ülkeler yükseköğretim politikalarını şekillendirmeye başlamışlardır.

Bu çalışmada da dünya genelinde yükseköğretim sıralaması yapan kuruluşlar anlatılacak, bu sıralama kuruluşlarının sıralama yaparken önem verdiği kriterler açıklanacak ve çalışmanın son bölümünde Türkiye’deki yükseköğretim kuruluşlarının bu kriterlere göre sıralama sistemleri

içerisindeki durumları anlatılacaktır. Sonuç kısmında ise, Türkiye'nin mevcut durumunun daha iyi konuma getirilebilmesi için yapılması gerekenler anlatılacaktır.

2. YÜKSEKÖĞRETİM HİZMETLERİ

Yükseköğretim; “Orta öğretimin üstünde, üniversite, akademi ve yüksekokullar ile bu eğitim kurumlarını yönetme görevini ve sorumluluğunu taşıyan birimlerden oluşan kuruluş” ve “Orta öğretimden geçenlere, üniversite, akademi, teknik ve meslek yüksekokulları gibi türlü eğitim kurumlarınca planlanıp uygulanan öğretim” olarak tanımlanmaktadır¹.

Yükseköğretim kurumları toplumda en üst düzeyde eğitim veren, araştırmalar yapan, toplumun sorunlarına evrensel ve ulusal düzeyde çözümler arayan ve birçok alanda topluma politika önerileri ile yol gösteren kurumlardır².

Üniversitelerin asıl olarak iki temel amacı vardır. Birincisi, cinsiyet gözetmeden insanları belli meslekler için eğitmek, ikincisi kısa vadeli yarar gözetmeden bilim ve araştırmayı sürdürmektir³.

2.1. Yükseköğretim Hizmetlerinin Niteliği

Kamu ekonomisi literatüründe bazı mal ve hizmetler belli kriterler göz önünde bulundurularak farklı sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Bu kriterler genellikle fayda kavramı etrafında yoğunlaşmaktadır. Bazen faydanın yayılma alanı, bazen faydadan mahrum bırakılma bazen de sosyal fayda gibi kriterlere göre mal ve hizmetler farklı şekillerde sınıflandırılabilir.

Kamusal malların tanımlanması için sosyal ihtiyaçların belirtilmesi gerekmektedir⁴. Sosyal ihtiyaçlar, toplumun bütün fertleri tarafından eşit bir şekilde tüketilebilen mallarla giderilen ihtiyaçlardır⁵.

Kamu ekonomisinde kamusal mal gibi görünmesine karşın zamanla bazı mal ve hizmetlerin faydasının bölünebildiği, fiyatlandırılabilme olanağı taşıdığı ve bir bedel karşılığında sunulması mümkün olduğu anlaşılmaya başlamıştır. Ancak, bu tür mal ve hizmetler bazı özelliklerinden dolayı özel mallara benzetilmekle birlikte yine de onlardan farklıdırlar. Hem özel malların hem de kamusal malların özelliklerini taşıyan ve topluma önemli ölçüde dışsal faydalar yayan bu tür mal ve hizmetlere literatürde “yarı kamusal mal ve hizmetler” adı verilmiştir⁶.

Yarı kamusal mallar, nitelikleri itibariyle piyasa tarafından üretilebilir yapıdadırlar, ancak: bu malların toplum açısından taşıdığı önem, toplumsal faydası veya yeterince üretilemezlerse yaratacakları toplumsal maliyetler, piyasa yanında devletin de üretimde bulunmasına neden olmuştur⁷. Ancak eğitim kamusal malının diğer mal ve hizmetlerden ayrı bir yapısı vardır.

¹http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.583c2555874e60.05039809 (28.11.2016).

² Zuhâl Ergen, “Yükseköğretim Karma Malının Finansmanı ve Niteliği Üzerine”, **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, (3), 2006, s. 113.

³ Bertnard Russell, **Eğitim Üzerine**, çev. Nail Bezel, İstanbul, Say Yayınları, 2001, s.206.

⁴ Orhan Şener, **Kamusal Mallar Teorisi**, İstanbul, Özkaya Matbaası, 1977, s. 3.

⁵ Richard Musgrave, **The Theory of Public Finance**, çev. Orhan Şener, Asil Yayın Dağıtım, 1958, s.10

⁶ Halil Nadaroğlu, **Kamu Maliyesi Teorisi**, 8. Baskı, İstanbul, Beta Basımevi 1989.

⁷ Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, 13. Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2009, s.47.

Çünkü bu mal grubunu pür olarak bir sınıflandırmaya tabi tutmak bizi yanlış yorum yapmaya itebilir, eğitim farklı kademelerden oluşur ve her kademe farklı kişisel ve sosyal getiriler taşır⁸.

Eğitim malı belirli aşamalarda büyük ölçüde kamu malı olarak kabul ediliyor, anaokulu aşamasından liseye kadar eğitimin kamu özellikleri daha ağır basar bu nedenle devletin bu aşamalarda varlığı daha az tartışılır⁹. Yükseköğretim aşamasında ise özellikle lisans düzeyinde eğitimin bir kamu malı olduğu çok tartışmalıdır. Yükseköğretim hizmeti “yarı kamusal mal” özelliği göstermekle beraber, pozitif dışsal ekonomilere yol açması nedeniyle çoğu zaman kamu ekonomisi üretici birimleri eliyle gerçekleştirilmek durumundadır¹⁰.

Dolayısıyla yükseköğretim hizmetinin özel faydasının mevcudiyeti onu saf kamusal mal olmaktan uzaklaştırmakta, sosyal faydasının mevcudiyeti ise onu saf özel mal olmaktan uzaklaştırmakta ve neticede yükseköğretim hizmeti yarı kamusal mal ve hizmet olarak değerlendirilebilmektedir.

3. YÜKSEKÖĞRETİM SIRALAMA SİSTEMLERİ

Bu bölümde yükseköğretim sıralama sistemlerinin teorik yapısı ve dünya genelinde yükseköğretim sıralaması yapan kuruluşların hangileri olduğu ve hangi ağırlıklara göre sıralama yaptıklarının belirtilmesinin ardından Türkiye'nin bu sıralamalar içerisindeki mevcut konumu anlatılacaktır.

3.1. Yükseköğretim Sıralama Sistemlerinin Teorik Özellikleri

Yükseköğretim sıralaması genellikle yükseköğretim kuruluşlarının kalitesinin artırılması ve rekabette üstünlük elde etmelerine yardımcı olunması amacıyla yapılmaktadır. Sıralama sistemleri sayesinde yükseköğretim politikalarında da etkinliğin sağlanması hedeflenmektedir. 90'lı yıllardan itibaren yükseköğretim sıralama sistemleri dünya genelinde yayılmıştır. Her sıralama sistemi farklı kriterleri göz önünde bulundurarak sıralama yapmaktadır.

Bu bölümde dünya genelinde yükseköğretim sıralaması yapan kuruluşlar ve bu kuruluşların baz aldığı temel kriterler anlatılacaktır.

Sıralama kuruluşları rastgele kriterler koyup bu kriterlere göre sıralama yapma lüksüne sahip değildirlir. Belli ilkelere göre hareket etme zorunlulukları bulunmaktadır. 2004 yılında Bükreş'te UNESCO Yükseköğretim Merkezi ve Washington'da Yükseköğretim Politikaları Enstitüsü tarafından Uluslararası Sıralama Uzmanları Grubu (International Ranking Expert Group) kurulması kararlaştırılmış, akabinde 2006 yılında Berlin'de yapılan ikinci toplantıda yükseköğretim sıralaması yapılması için Berlin İlkeleri benimsenmesi gerektiği kararlaştırılmıştır.

Berlin İlkelerine göre sıralamalar aşağıdakileri içermek zorundadır¹¹;

A) Sıralamanın Amaç ve Hedefleri;

1) Yükseköğretimin girdi, çıktı ve süreçler, değerlendirmede kullanılacak sayı kümelerinden biri olmalıdır. Sıralamalar karşılaştırmalı bilgiler sağlamalı ve yükseköğretimin

⁸ Zuhul, Ergen. A.g.m. s. 13.

⁹ Eser Karakaş, Devlet ve Eğitim, <http://haber.stargazete.com/yazar/devlet-ve-egitim/yazi-693190> (20.05.2013)

¹⁰ Metin Meriç, Yükseköğretimin Finansmanında Adalet, **Cumhuriyetimizin 100. Yılına Doğru Üniversite Vizyonumuz Sempozyumu**, Ankara, 16-17-18 Nisan 2010.

¹¹ http://www.che.de/downloads/Berlin_Principles_IREG_534.pdf

anlaşılabilir olmasını geliştirmeli, ancak ne gibi ilkelerin benimseneceğine dair ana yöntem olmamalıdır. Sadece yükseköğretim nedir ve ne işe yarar bunu anlatmalıdır. Sıralamalar, hükümet çalışmalarını, bağımsız inceleme ajanslarını ve akreditasyon kuruluşlarını oluşturan piyasaya yönelik bir bakış açısı sunar.

2) Amaç ve hedefleri konusunda açık olmalıdırlar. Sıralamalar amaçlara bağlı olarak düzenlenmelidir. Belli bir hedefi karşılamak amacıyla düzenlenen ya da belli bir amaca odaklanan göstergeler, farklı hedef ya da amaç grupları için yeterli olmayabilir.

3) Kurumların farklı yapıda olduğu ve farklı amaçları olabileceğini gözden kaçırmamaları gerekir. Araştırma odaklı kurumların kalite ölçümleri, hizmete erişimin sınırlı olduğu toplumdaki kurumlardan oldukça farklı yapıya sahiptirler. Sıralanan kuruluşlar ve konunun uzmanlarına sıklıkla danışılmalıdır.

4) Sıralama ve kaynakların alındığı her mesajın bilgi kaynağının aralığı hakkında açıklık sunulmalıdır. Sıralama sonuçlarının ilgi düzeyi izleyicilerin aldığı bilgi ve bu bilginin kaynaklarına (veri tabanı, profesörler, öğrenciler ve çalışanlar gibi) bağlıdır. Sıralamaya dahil edilen yükseköğretim kurumlarının tamamlayıcı görünümünü daha ileriye taşımak için belli kaynaklarla sağlanan farklı bakış açılarının birbirine dahil edilmesi daha iyi tecrübeler sunabilecektir.

5) Eğitim sistemlerinin tarihsel, dilsel, kültürel, ekonomik özelliklerini belirterek sıralama yapılmalıdır. Uluslararası sıralama kuruluşları muhtemel önyargıların farkında olmalı ve amaçları konusunda kat'i olmalıdır. Tüm uluslar ya da sistemler, yükseköğretim kuruluşlarında anayasal kalite ya da değeri paylaşmaz ve sıralama sistemleri belli karşılaştırmaları güçlendirecek şekilde zorlanmamalıdır.

B) Planlama ve Göstergelerin Ağırlıkları

6) Sıralamaları oluşturmak için kullanılan yöntem konusunda şeffaf olunmalıdır. Sıralamayı düzenlemede kullanılan yöntemlerin seçimi açık ve net olmalıdır. Bu şeffaflık verilerin alındığı kaynakla birlikte göstergelerin hesaplamasını da içermelidir.

7) Seçilen göstergeler, ilgi düzeylerine ve geçerliliklerine göre seçilmelidir. Veri seçimi akademik, kurumsal ve kaliteli güçlükler sunabilmek için her ölçümün kabul edilebilmesi temeline dayanmalıdır. Sunulan ölçümün neden ve anlamının ne olduğu hakkında açıklayıcı olunmalıdır.

8) Sonuçların ölümü mümkün olduğunca girdilere göre yapılmalıdır. Girdilerle ilgili veriler geçerlidir, çünkü verilen yapının genel durumunu mümkün olduğunca sıklıkla yansıtır.

9) Farklı göstergelere (kullanılmış olan) göre belirlenmiş ağırlıklar belirgin hale getirilmeli ve onlarla ilgili değişiklikler de sınırlı olmalıdır. Yöntemsel bir değişiklik nedeniyle ya da doğal bir farklılıktan dolayı sıralamada yer alan programda bir değişiklik olup olmadığı tüketicilerin ağırlıklardaki değişikliklerin farkına varmalarını zorlaştırır.

C) Verilerin Toplanması ve İşlenmesi

10) Bu ilkelerde, etik standartlar ve iyi uygulama önerilerine dikkat çekilmesi önerilmektedir. Her bir sıralamanın güvenilirliğini sağlamak için veri toplama ve kullanma sorumluluğu ve yerinde ziyaret gerçekleştirme sorumluluğu mümkün olduğunca objektif ve tarafsız olmalıdır.

11) Mümkün olduğunca, denetlenebilir ve doğrulanabilir veriler kullanılmalıdır. Belli verilerin kurumlar arasında uyumlu ve karşılaştırılabilen ayrıca kurumlarca kabul edilen içeriklere sahip çeşitli avantajları vardır.

12) Bilimsel veri toplamak için doğru yöntemlerle toplanmış veriler eklenmelidir. Temsilcisi olmayan öğrencilerden, öğretim üyelerinden ve diğer alt gruplardan toplanan veriler, bir kurum ya da programı doğru temsil etmeyebilir ve hariç tutulmalıdır.

13) Sıralama işlemlerine kendileri için kalite güvencesi önlemleri uygulanmalıdır. Bu işlemler kurumları değerlendirmeyi ve sıralamayı uygulamak için uzmanlığa dikkat etmelidir. Sıralamalar metodolojiyi geliştirmek için öğrenme sistemlerini sürdürmelidirler.

14) Sıralamaların güvenilirliğini arttırmak için kurumsal önlemler uygulanmalıdır. Bu ölçümler, tercihen bazı uluslararası katılımlı, danışmanlık ya da denetim organları içerebilir.

D) Ölçüm Sonuçlarının Sunumu

15) Bir sıralama geliştirmek için kullanılan faktörlerin hepsi net bir anlayış ile tüketicilere sağlanmalı ve onlara sıralamanın nasıl görüntüleneceğini bir seçenek sunulmalıdır. Bu yolla, sıralama kullanıcıları programı ya da kuruluşun ölçümünde kullanılan göstergeleri daha iyi anlayacaklardır. Buna ek olarak, kendi düşünceleri ile ağırlıklandırmanın nasıl olacağıyla ilgili fırsatlar sunulması gerekmektedir.

16) Orijinal verilerin hatalarını ortadan kaldıran veya azaltan, hataların düzeltilebileceği şekilde düzenlenip yayınlanacak şekilde derlenmelidir. Ortaya çıkan hatalar konusunda kuruluşlar ve kamu bilgilendirilmelidir.

Dünya genelinde üniversite sıralaması yapan kuruluşların tamamı bu ilkelere bağlı kalarak sıralama yapmak zorunluluğundadırlar.

Üniversite sıralamaları genellikle bazı belli göstergelerin bileşimini içermektedirler. Kurumsal performans (araştırma, eğitim, hizmetler vb.), kurumsal özellikler (kurumsal misyon, büyüklük, bölgesel konum vb.) ve diğer faktörler gibi göstergeler örnek olarak gösterilebilmektedir. Böylelikle, kurumsal performans özellikle ülkeler arası sıralama karşılaştırması yapan birçok sıralama anketinin en önemli unsuru haline gelmiş olmaktadır¹².

Sıralama yapmanın öncelikli hedefi, ailelere ve öğrencilere kurumların kalitesiyle ilişkilendirerek okul seçiminde bilgi sağlamaktır. Dünya genelinde sıralama yapan dört kuruluş ve ülke nezdinde sıralama yapan beş kuruluş incelendiğinde şu sonuçlar görülmüştür; bunlardan dört tanesi hem okul seçimine hem kurum kalitesine katkı sunmayı amaçlarken, iki tanesi sadece kalite hakkında bilgi vermektedir. İlginç olan kısım ise, birçok kuruluş kamuya kurum kalitesi ile ilgili bilgi sağlama arayışına girmektedir, oysa bu onların asıl hedeflerine ters düşmektedir. Mesela bunlardan beş tanesi eğitim ve araştırma göstergelerine vurgu yapmaktadırlar¹³.

Sıralama göstergelerinin bir diğer özelliği de araştırma performanslarına vurgu yapmasıdır. Özellikle dünya genelinde sıralama yapan kuruluşlar, araştırma performanslarına vurgu yapar. Bu daha çok küreselleşmenin ve bilgiye dayalı ekonominin etkisinden kaynaklanmaktadır. Politika uygulayıcıları, yükseköğretim kuruluşlarını küresel rekabetin merkezine koymaktadırlar ve böylelikle sıralama yapanlar fakültelerdeki araştırma miktarı ve kalitesine odaklanmayı amaç edinmeye başlamaktadırlar. Mesela SJTU sıralama kuruluşu araştırmaya odaklanmaktadır,

¹² Jung Cheol Shin, Robbert K. Toutkoushian, Ulrich Teihler, **University Rankings**, Springer, New York, 2011, s.6.

¹³ Jung Cheol Shin, a.g.e. s.27.

çünkü Çin üniversiteleri ve dünya klasmanında yer alan üniversiteler arasındaki boşluğu ortaya koymak istemektedir¹⁴.

Dünya geneli sıralama yapan kuruluşlar ve ülke düzeyinde sıralama yapan kuruluşlar kıyaslandığında, ülke düzeyinde sıralama yapan kuruluşlar araştırma üretkenliğini nispeten daha az önemsemekte, ancak kuruluşların isim yapıp yapmamasını daha fazla önemsemektedirler. Bu mantıklıdır, çünkü birçok akademisyen zaten ülkelerindeki akranları ve kuruluşlarının durumu bilmektedirler¹⁵.

Sıralama kuruluşlarının ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar bu kuruluşlarla ilgili en fazla tartışılan konulardan biri, bu kuruluşların kurumsal etkinliğe göre mi kaliteye göre mi sıralama yaptığıdır. Bu konu ile ilgili tartışmalar henüz devam etmektedir.

Yükseköğretim sıralama sistemlerinin ortaya çıkışında bir başka etken ise, üniversitelerin piyasalaştırılmaya başlaması çabalarıdır. Üniversiteler mevcut ekonomik konjonktürden etkilenmeden varlıklarını düdürmelerinin imkanı yoktur. Dolayısıyla dünyanın bir pazar olarak değerlendirilip ayakta kalmak için güçlenmek gerektiği algısı yükseköğretim kurumları için de geçerli olmaya başlamış ve üniversiteler arası rekabetin önemi de bu gerekçeye dayandırılmaya başlamıştır. Bu durum herkes tarafından aynı derecede olumlu karşılanmamaktadır, kimisi bu durumun mevcut konjonktürde olması gerektiğini savunurken, kimisi de üniversiteleri bu kadar yarıştırmının doğru olmayabileceğini savunmaktadır. Bu konu ile ilgili farklı eleştiriler olmasına karşın en önemli eleştiriyi yöneltenlerden birinin eleştirileri şu şekilde özetlenebilmektedir¹⁶;

- Varsayımlara ve verilere dayalı sıralamalar, bilimsel olarak sorgulanabilir niteliktedir.
- Üniversite sıralamaları üniversiteleri yükseköğretimin yanlış yönlerine üretimde bulunmasına neden olabilmektedir.
- Sıralama tabloları, yükseköğretimle ilgili fırsatları deneyimlemekten ziyade yükseköğretimi bir mal olarak değerlendirerek tüketilen bir ürün olarak kabul edilmesi eğilimini güçlendirmektedir.
- Piyasanın kaliteyi belirlediği durumlarda, ticari kaygılardan kaçınma riski, üniversitelerin aşırı derecede zorlanmasına neden olmaktadır. Daha genel manada, bazı kurumların diğerlerinden daha iyi olduğu ile ilgili oluşturulan baskı nedeniyle hiçbir üniversite tek bir bakış açısıyla en iyi üniversite olamayacaktır.

3.2. Dünya’da Yükseköğretim Sıralaması Yapan Kuruluşlar

Dünya genelinde yüzlerce yükseköğretim sıralaması yapan kuruluş bulunmaktadır, bazıları dünya geneli için sıralama yaparken, bazıları da kendi ülkelerindeki üniversiteler arasında sıralama yapmaktadırlar. Farklı amaçları ve farklı değerlendirme kriterleri bulunabileceği gibi aynı amaçla da sıralama yapabilmektedirler. Dünya genelinde bu kadar fazla sıralama kuruluşu bulunmasına rağmen, burada otorite olarak kabul edilebilecek belli kuruluşların sıralama sistemleri anlatılmaktadır.

3.2.1. Times Higher Education Dünya Üniversite Sıralamaları (THE)

¹⁴ Nian Cai Liu, Ying Cheng, Li Liu, Academic ranking of world universities using scientometrics – A comment to the “Fatal Attraction”. *Scientometrics*, 64(1), 103.

¹⁵ Ross Williams, Nine Van Dyke, Reputation and reality: Ranking major disciplines in Australian universities, *Higher Education*, 56, s.4.

¹⁶ Roger, Brown,. League tables – do we have to live with them? *Perspectives: Policy and practice in higher education*, 10(2), 2006, s. 38.

Times Higher Education World University Rankings (THE), Times Dünya Yükseköğretim Sıralama Kuruluşu, 2004 yılında, dünyanın en iyi üniversitelerini eksiksiz bir şekilde sunmak için kurulmuştur¹⁷.

Dikkatle dengelenmiş ve kapsamlı metodoloji, dünyanın önde gelen üniversiteleriyle istişarelerde bulunarak on yıldan fazla bir süre çalıştıktan sonra geliştirilmiş ve bir üniversitenin dünya üniversitesi olmasında etkili olan şeyleri derinlemesine analiz etmektedir.

Genel Dünya Üniversiteleri Sıralamaları, öğrencilerin nerede çalışacağını belirlemelerine yardımcı olmak için belirli konularla ilgili sıralamaları kullanmaktadırlar.

- Sanat ve Sosyal Bilimler,
- İşletme ve Ekonomi,
- Bilgisayar Bilimleri,
- Mühendislik ve Teknoloji,
- Yaşam Bilimleri,
- Tıp,
- Fen Bilimleri,
- Sosyal Bilimler.

Tüm sıralama tabloları ülkeye göre filtrelenebilir ve kullanıcı tercihlerine uyacak şekilde beş önemli alanın herhangi birine karşı yeni bir sıralama oluşturmak için kişiselleştirilebilir.

Sıralamadaki her üniversitenin ayrıca, genel puanı ve öğrencilere yardımcı olmak için tasarlanan tamamlayıcı verileri içeren detaylı bir profili vardır. Her bir üniversitedeki öğretim elemanı-öğrenci oranı, öğrenci başına toplam gelir ve uluslararası öğrencilerin oranı ve öğrencilerin cinsiyet dağılımı ile ilgili veriler bulunur.

En iyi üniversiteler sıralamaları, öğrenciler, akademisyenler, üniversite yöneticileri, sanayi ve hükümetler tarafından güvenilir olan en kapsamlı ve dengeli karşılaştırmaları sağlamak için 13 adet dikkatlice kalibre edilmiş performans göstergelerini kullanmaktadır. Bu 13 gösterge ise 5 başlık altında puanlandırılarak sıralama yapılmaktadır.

- **Öğretim (%30),**
  - a) İtibar Anketi; (% 15),
  - b) Akademik Personel-Öğrenci Oranı; (% 4,5),
  - c) Doktora Öğrencisi-Lisans Öğrencisi Oranı; (% 2,25)
  - d) Doktora Öğrencisi-Öğretim Elemanı Oranı; (% 6)
  - e) Kurumsal Gelir; (% 2,25)
- **Araştırma (% 30),**
  - a) Şöhret (% 18),
  - b) Araştırma Geliri; (% 6),
  - c) Araştırma Yayın; (% 6),
- **Atıf (% 30),**
- **Uluslararası Görünüm (Personel, Öğrenci, Araştırma) (% 7,5),**
  - a) Yabancı-Yerli Öğrenci Oranı; (% 2,5),
  - b) Yabancı-Yerli Personel Oranı; (% 2,5),
  - c) Uluslararası İşbirliği; (% 2,5),

¹⁷ <https://www.timeshighereducation.com/sites/default/files/2017-wur-methodology-pwc-opinion.pdf>

- **Sanayi Geliri (Bilgi Transferi) (% 2,5),**

Bu sıralama sistemine göre 2017 yılı için yapılmış olan dünyanın en iyi 20 üniversite sıralaması ise şu şekildedir.

Tablo 1. THE 2016-2017 Dünya En İyi 20 Üniversite Sıralaması

Sıra	Üniversite Adı	Öğrenme Puanı	Uluslararası Görünüm Puanı	Araştırma Puanı	Atıf Puanı	Sanayi Geliri Puanı	Toplam Puan
1	Oxford	89,6	94,5	99,1	99,2	62,5	95
2	California Technology	95,5	63,4	95,7	99,8	90,8	94,3
3	Stanford	92,6	76,5	95,9	99,9	60,9	93,8
4	Cambridge	90,6	92,4	97,2	96,8	50,4	93,6
5	MIT	90,3	85,6	92,3	99,9	88,4	93,4
6	Harvard	87,5	77,9	98,3	99,7	47,3	92,7
7	Princeton	89,5	77,2	88,4	99,2	49,9	90,2
8	Imperial College	86,4	96,5	86,6	97,3	67,5	90,0
9	ETH Zurich Swiss Federal Institute of Technology	81,5	98,1	93,7	92,5	63,7	89,3
10	California, Berkeley	82,4	59,6	96,1	99,8	37,6	88,9

2591

Kaynakça; <https://www.timeshighereducation.com/sites/default/files/2017-wur-methodology-pwc-opinion.pdf>

Sıralamada en dikkat çekici husus, dünyanın en iyi ilk yirmi üniversite sıralamasındaki yirmi üniversiteden on dokuzunun ABD ve İngiltere'den olmasıdır. Sadece bir tanesi İsviçre'den geri kalanların tamamı bu iki ülke üniversitelerinden oluşmaktadır. Bir diğer dikkat çekici nokta ise, neredeyse sıralamadaki üniversitelerin tamamında en düşük puan sanayi gelirinden gelmektedir, bu da üniversite sanayi işbirliğinin hedeflenen düzeylere erişmediğini göstermektedir.

3.2.2. QS Dünya Üniversite Sıralaması (QS World University Rankings)

QS Dünya Üniversite Sıralama Sistemi; dünya genelinde öğrencilerin üniversiteler hakkında bilgi karşılaştırması yapmalarına yardımcı olmaktadır. Dört bölümde (Araştırma, Eğitim, İstihdam ve Uluslararasılaşma), altı performans göstergesine dayanarak ölçüm yapmaktadır¹⁸.

Altı göstergenin her biri toplam puan hesaplamasında farklı ağırlıklara sahiptir. Göstergelerden dördü güçlü verilere dayanmaktadır ve kalan ikisi her biri kendi alanında en büyük küresel çapta yapılan anketlere (akademisyenler ve diğer çalışanlar) dayanmaktadır.

Ağırlıklar ise şu şekildedir;

- **Akademik Yeterlilik (% 40)** ; Kendi uzmanlık alanlarında yer alan en iyi yerdeki kurumlarda çalışmak isteyen akademisyenlerin, küresel anketi kullanarak yapılan ölçümdür. Bununla amaçlanmak istenen, uluslararası akademik toplumla ilgi öğrencilerin zihinlerini geliştirmeye çalışmaktır.
- **İşveren Yeterliliği (% 10)**; Bu göstergede de küresel anketlere dayanmaktadır, işverenlerden en iyi üniversiteyi tanımlamaları istenmektedir. Bu gösterge, uluslararası üniversite sıralamaları arasında tektir. Bu gösterge ile amaçlanan hangi üniversitenin öğrencilere en iyi istihdam alanı yarattığı ile ilgili bilgi vermektir. Diğer ülkelerden gelen işverenlerin verdiği oyların ağırlığı daha fazladır, çünkü bu gösterge özellikle öğrencilere daha geniş perspektif sunmayı amaçlamaktadır.
- **Öğrenci- Öğretim Elemanı Oranı (20%)**; Çalışan akademik personel sayısı ile öğrenci sayısı arasındaki ilişkiyi gösteren basit bir göstergedir. Eğitim kalitesinin ölçümünde uluslararası standartların olmaması durumunda, bu gösterge bireysel danışmanlıklar ve en küçük sınıf mevcudu ile en iyi teçhizatlarla üniversiteleri tanımlamayı amaçlamaktadır.
- **Öğretim Elemanı Başına Atıf Sayısı (20%)**; Bu gösterge, üniversitelerin araştırma etkisine ulaşmayı hedeflemektedir. Atıf ile kastedilen bir çalışmanın bir bölümünde başka bir çalışmanın bir bölümünden yapılan alıntıdır. Genellikle, daha yaygın kaynağa atıf yapılmaktadır. Bu yüzden çok atıf alan üniversitenin kaynaklarının daha güçlü olduğu düşünülmektedir. QS, atıflarla ilgili bilgiyi dünyanın en büyük veri tabanı olan Scopus'tan almaktadır.
- **Uluslararası Öğretim Elemanı Oranı (5%) & Uluslararası Öğrenci Oranı (5%)**; Bu son iki gösterge üniversitelerin başka ülkelerdeki öğrenci ve akademisyenleri etkilemedeki başarılarını ölçmeyi amaçlamaktadır. Uluslararası öğrenci ve öğretim elemanları oranının her birinin ağırlığının genel toplam içerisindeki payı yüzde beştir.

Tablo 2. QS Dünya Üniversite Sıralaması 2016-2017 En İyi 20 Üniversite Sıralaması

Sıra	Üniversite Adı	Sıra	Üniversite Adı
1	Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT)	6	Oxford Üniversitesi
2	Stanford Üniversitesi	7	UCL Londra
3	Harvard Üniversitesi	8	ETH Zürih-İsviçre Federal Teknoloji Enstitüsü

¹⁸ <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings/methodology>

4	Cambridge Üniversitesi	9	Imperial Kolej Londra
5	California Teknoloji Enstitüsü (CALTECH)	10	Chicago Üniversitesi

Kaynak: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings/methodology>

Tablodaki veriler, Times Yükseköğretim Sıralama Sistemi ile benzerlikler göstermektedir, ancak burada farklı olarak görülebilecek durum daha fazla ülkeden üniversiteler ilk yirmi üniversite arasına girebilmiştir. Ayrıca ilk yirmi üniversitede teknolojik ağırlıklı üniversitelerin sayısı da dikkat çekmektedir.

3.2.3. Webometrics Sıralama Sistemi

1990'ların ortasından sonra Cybermetrics laboratuvarlarından alınan veriler geliştirilerek bu sistem oluşturulmuştur. Asıl amaç, toplumun tamamını üniversiteler tarafından kültürel bilgi yönetimi bilim transferini önemli ölçüde arttırmak için Açık Erişim Girişimlerini destekleyerek, akademik anlamda internet varlığını geliştirmektir. Ziyaretçi ya da ziyaret sayısına göre popülerlik ya da kullanışlılık ya da tasarım gibi unsurlar internet sitesinin değerlendirilmesinde kullanılmaz. İnternet göstergeleri, etkiler, ilişkiler, çıktılar ve aktiviteleri göz önünde bulundurarak küresel üniversite performansı göstergesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir¹⁹.

Sonuçta, göstergeler, üniversitelerin gerçekte uyumlu aynası gibi yansıtıyorsa gerçekçi kabul edilir. Yirmi birinci yüzyılın ikini yarısından sonra internet kullanımı tüm üniversitelerin misyonlarını gerçekleştirmede kilit role sahip olduğu kabul edilmektedir.

Webometrics, bileşik göstergeyi oluşturmak için "a priori" bir bilimsel model kullanmaktadır. Diğer sıralamalar, güçlü bağımlı değişkenler için keyfi ağırlıkları seçerler ve hatta ham değerleri oranlarla birleştirirler. Hiçbiri, faaliyetle ilişkili ve etki ile ilgili değişkenler arasında mantıksal bir oranı izlemiyor. Bireysel değişkenlere atıfta bulunarak, bazıları sadece belli üniversiteler için sıfırdan büyük değere sahip ve diğer üniversiteler, hata oranlarından bile daha küçük olan çok küçük farklılıklara göre ayrılır. Değerler karıştırılmadan önce normleştirme yapılmalıdır, ama verilerin adil güç dağılımından dolayı çoğunlukla doğru olmayan oranlar kullanılarak uygulanır.

Tablo 3. Webometrics Dünya Üniversite Sıralaması 2016-2017 En İyi 20 Üniversite Sıralaması

Sıra	Üniversite Adı	Sıra	Üniversite Adı
1	Harvard Üniversitesi	6	Washington Üniversitesi
2	Stanford Üniversitesi	7	Cornell Üniversitesi
3	Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT)	8	Oxford Üniversitesi
4	California Berkeley Üniversitesi	9	Columbia Üniversitesi

¹⁹ www.webometrics.info

5	Michigan Üniversitesi	10	Johns Hopkins Üniversitesi

Kaynak: <http://www.webometrics.info/en/world>

Tablodaki veriler incelendiğinde, diğer iki sıralama sistemi ile benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılabilmektedir.

3.2.4. Dünya Üniversiteleri Akademik Sıralaması (Academic Ranking of World University) (ARWU)

Bu sıralama sistemi üniversiteleri, Nobel ödülü alan, doğa ve bilim alanında madalyalar kazanan, yüksek atıf alan şekilde değerlendirmektedir. Buna ek olarak, Science Citation Index-Expanded (SCIE) ve Social Science Citation Index (SSCI) ile indekslenmiş önemli miktarda çalışma içeren üniversiteler de bulunmaktadır. Toplamda, 1200'den fazla üniversite sıralanmakta ve en iyi 500 tanesi internette yayınlanmaktadır²⁰.

Üniversiteler çeşitli akademik ve araştırma performans göstergelerine göre sıralanır, bunlar arasında; mezunların ya da mevcut personellerinin kazandığı Nobel Ödülü ve Madalyalar, yüksek atıf almış araştırmalar, doğal ya da bilimsel yayın, bu çalışmaların tarandığı tanınmış indekslerdeki durumları ve kurumların kişi başına akademik performansı gösterilebilmektedir. Her gösterge için, 100 puan en yüksek puan olarak değerlendirilir ve diğer kurumların puanı bu puana oranlanarak hesaplanır. Göstergedeki her bir verinin dağılımı eğer gerekli ise göstergeyi ayarlama standart istatistiksel teknikler etkisiyle test edilir. Aşağıda sıralanan göstergelerdeki ağırlıkların toplamı kurumların puanını vermektedir.

- Eğitim Kalitesi;** Mezunlarının kazanmış olduğu Nobel Ödülü, (%10)
- Öğretim Elemanı Kalitesi;** Mevcut akademik personelin kazanmış olduğu Nobel Ödülü, (%20)
- Araştırma Çıktısı;** Doğa ve Bilimde yayınlanmış çalışmalar (% 20), Sosyal Bilimler İndeksleri ve diğer indexlerde taranan çalışma sayısı (%20),
- Kişi Başına Performans;** Akademisyen Başına Kurum Performansı (%10).

Tablo 4. ARWU Dünya Üniversite Sıralaması 2016-2017 En İyi 20 Üniversite Sıralaması

Sıra	Üniversite Adı	Puan	Sıra	Üniversite Adı	Puan
1	Harvard Üniversitesi	100	6	Princeton Üniversitesi	65,0
2	Stanford Üniversitesi	74,7	7	Oxford Üniversitesi	58,9
3	California Berkeley Üniversitesi	70,1	8	California Teknoloji Enstitüsü	57,8
4	Cambridge Üniversitesi	69,6	9	Columbia Üniversitesi	56,7
5	Massachusetts Teknoloji Enstitüsü	69,2	10	Chicago Üniversitesi	54,2

²⁰ <http://www.shanghairanking.com/ARWU-Methodology-2016.html>

(MIT)				

Kaynak: <http://www.shanghairanking.com/ARWU-Methodology-2016.html>

Tablodaki veriler üniversitelerin kazandığı Nobel ödülü ve atıf sayısı gibi kriterleri baz alarak yapılmış sıralamalardan oluşmaktadır, sıralamadaki kurumlar diğer sıralama sistemlerindeki kurumlardan farklılık göstermemektedir. Ağırlıklı olarak aynı üniversiteler sıralamada yer almaktadır.

3.2.5. NTU Ranking Dünya Üniversite Sıralama Sistemi

Dünyanın en iyi 500 üniversitesinin bilimsel yayın performansını sıralamak ve analiz etmek için bibliyometrik çalışmalardan yararlanılmaktadır. Üniversiteler seçilirken diğer sıralama sisteminde listeye girmiş ve dünyada bu sıralamada yer alma potansiyeli bulunan üniversiteler değerlendirilmeye alınmıştır²¹.

Sıralama yapılırken aşağıdaki sekiz göstergenin ağırlıkları kullanılarak toplam puana ulaşılmaktadır.

- a) **Üretilen Yayın; (%25)**
  - Son 11 yıldaki yayınlanmış makale sayısı; (%10),
  - Mevcut yılda yayınlanmış makale sayısı; (%15),
- b) **Yayın etkisi; (%35)**
  - Son 11 yıldaki atıf almış yayın sayısı; (%15),
  - Son 2 yılda atıf almış yayın sayısı; (%10),
  - Son 11 yılda ortalama atıf sayısı; (%10),
- c) **Yayınlara Mükemmeliyeti; (%40)**
  - Son 2 yıldaki taranan index sayısı; (%10),
  - Yüksek atıf almış çalışma sayısı; (%15),
  - Yüksek etkili dergilerde son 2 yılda yayınlanmış çalışma sayısı; (15).

Tablo 5. NTU Ranking Dünya Üniversite Sıralaması 2016 En İyi 20 Üniversite Sıralaması

Sıra	Üniversite Adı	Puan	Sıra	Üniversite Adı	Puan
1	Harvard Üniversitesi	98,1	6	Washington Üniversitesi	90,0
2	Stanford Üniversitesi	93,1	7	California Üniversitesi, Berkeley	88,3
3	Johns Hopkins Üniversitesi	92,9	8	Michigan Üniversitesi	88
4	Toronto Üniversitesi	92,5	9	Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT)	87,6

²¹ <http://nturanking.lis.ntu.edu.tw/BackgroundMethodology/Methodology-enus.aspx>

5	Oxford Üniversitesi	90,2	10	California Los Angeles Üniversitesi	86,7

Kaynak: <http://nturanking.lis.ntu.edu.tw/BackgroundMethodology/Methodology-enus.aspx>

Tablodaki verilere göre sıralanan üniversiteler diğer sıralama sistemlerindeki üniversiteler ile benzerlik gösterebilmektedir.

Dünya genelinde sıralama yapan birçok kuruluş vardır, ama uluslararası standartlarda kabul edilebilenler genelde bu kuruluşlardır. Bu kuruluşlar içerisinde ilk sıralarda yer alan üniversiteler genellikle birbirlerine yakındır. Sıralamadaki yerleri değişse de ilk yirmide yer alan üniversitelerde çok küçük değişiklikler gözlemlenmektedir. Dünya genelinde sıralama yapan kuruluşlar en çok bilimsel yayınlara vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla üniversitelerin bu sıralama sistemlerinde üst sıralarda yer alabilmelerinin temel koşulu öncelikli olarak bilimsel yayına yönelmeleridir.

Bu sıralama sistemleri dışında küresel olmayan çapta ulusal sıralama yapan kuruluşlar da mevcuttur. Bunlar arasında;

Kanada’da, Maclean's university ranking,

Avustralya’da, Good Universities Guides,

Şili’de, Ranking de universidades Qué Pasa,

Çin’de, The NETBIG Ranking,

Almanya’da, CHE University Ranking,

Hindistan’da, India Today Ranking

Hollanda’da, The Leiden Ranking, gibi kuruluşlar bu kuruluşlar arasında gösterilebilmektedir.

4. Türk Yükseköğretim Kurumlarının Dünya Sıralama Sistemleri İçerisindeki Yeri,

Her yıl Türk üniversitelerinin dünya sıralamasındaki yeri ile ilgili tartışmalar gündeme gelmekte ve üniversitelerin neden sıralamalara girmediği konusunda eleştiriler yapılmaktadır. Ancak yöneltilen eleştiriler genellikle akademik tartışmaların dışında gelişmekte ve Türk üniversitelerinin konumunda kayda değer iyileştirmelerin sağlanamaması sonucunu doğurmaktadır. Bu bölümde, Türk üniversitelerinin farklı sıralama sistemleri içerisindeki yerleri ve daha iyi konuma getirilebilmesi için yapılması gerekenler anlatılacaktır.

Tablo 6. Türk Yükseköğretim Kurumlarının THE Sıralama Sistemi İçerisindeki Konumu

Genel Sıra	BRIC S Sırası	Üniversite Adı	Öğrenme Puanı	Uluslararası Görünüm Puanı	Araştırma Puanı	Atıf Puanı	Sanayi Geliri Puanı	Top. Puan
251-300	15	Koç Üniversitesi	25,2	54,4	29,8	70,3	81,9	43,5-46,2
301-	18	Sabancı	24,3	46,7	32,9	61,6	77,7	40,7-

350		Üniversitesi						43,3
351-400	37	Bilkent Üniversitesi	23,4	51,9	19,9	68,3	39,7	37,6-40,6
451-500	62	Atılım Üniversitesi	19	33,3	8,1	75,3	47,9	32,6-37,5
451-500	39	Boğaziçi Üniversitesi	20,9	45,4	23,8	57,7	57,4	32,6-37,5
501-600	51	İstanbul Teknik Üniversitesi	24	24,8	24,6	32,4	100	27,6-32,5
601-800	164	Hacettepe Üniversitesi	20,3	21,9	10,5	36,5	32,6	18,6-27,5
601-800	138	İstanbul Üniversitesi	22,5	22,2	23,6	11,8	52,4	18,6-27,5
601-800	193	İzmir Teknoloji	17,7	29,2	9	25,2	42,5	18,6-27,5
601-800	71-80	Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ)	27,3	27,8	19,5	31,4	58,8	18,6-27,5

Kaynak: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/>

Tablodaki bilgilere göre, ilk 500 üniversite arasında, 5 tane Türk üniversitesi vardır, bir diğer önemli husus da bu üniversitelerden ilk dördünün de vakıf üniversitesi olmasıdır. Köklü devlet üniversitelerinin bir kısmının sıralamaya girememesi girenlerin de düşük puanlarla gerilerde yer alması sorgulanması gereken konulardandır.

Tablo 7. Türk Yükseköğretim Kurumlarının QS Sıralama Sistemi İçerisindeki Konumu

Üniversite Adı	Genel Sıra
Bilkent Üniversitesi	411-420
Sabancı Üniversitesi	441-450
Koç Üniversitesi	451-460
ODTÜ	471-480
Boğaziçi Üniversitesi	471-480

İstanbul Teknik Üniversitesi	651-700
Ankara Üniversitesi	701+
Çukurova Üniversitesi	701+
Gazi Üniversitesi	701+
Hacettepe Üniversitesi	701+
İstanbul Üniversitesi	701+

Kaynak: <https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings/>

Sistemde Türk üniversitelerinin durumu, oldukça gerilerdedir. Bu sıralama sisteminde de vakıf üniversitelerinin devlet üniversitelerine nazaran daha iyi durumda oldukları görülmektedir. Ancak bununla birlikte en iyi üniversitenin dahi ilk 400 üniversite arasında yer almamasının sorgulanması gerekmektedir.

Tablo 8. Türk Yükseköğretim Kurumlarının Webometrics Sıralama Sistemi İçerisindeki Konumu

Türkiye Sırası	Webometric Sırası	Üniversite Adı	Mevcudiyet Sırası	Etki Sırası	Erişilebilirlik Sırası	Mükemmeliyet Sırası
1	456	ODTÜ (Ortadoğu Teknik Üni.)	780	529	811	505
2	513	İTÜ (İstanbul Teknik Üni.)	595	752	591	566
3	629	Boğaziçi Üniversitesi	1462	943	506	660
4	678	Bilkent Üniversitesi	1197	916	693	801
5	710	İstanbul Üniversitesi	650	1401	884	681
6	743	Ankara Üniversitesi	1018	1385	538	802
7	764	Hacettepe Üniversitesi	501	1535	927	753

8	770	Anadolu Üniversitesi	1126	382	1445	1517
9	796	Ege Üniversitesi	720	1403	1287	765
10	902	Gazi Üniversitesi	1585	2141	1126	702

Kaynak: <http://www.webometrics.info/en/Europe/Turkey>

Diğer sıralama sistemlerinde olduğu gibi bu sıralama sisteminde de Türkiye'deki üniversitelerin sıralama sistemi içerisindeki konumu yeterince iyi konumda değildir. Sistemdeki mevcut sıralama içerisinde en iyi Türk üniversitesi Ortadoğu Teknik Üniversitesi dahi 456'ncı sırada yer almaktadır. Bunda da diğer sıralama sistemleri ile benzer nedenler gerekçe gösterilebilmektedir.

Dünya Üniversiteleri Akademik Sıralaması (Academic Ranking of World University) (ARWU), dünya genelinde sıralama yaparken ilk 500 üniversiteyi baz almaktadır. Ayrıca ülkeler düzeyinde bir sıralama yapmamaktadır. Dolayısıyla Türkiye ile ilgili ayrı bir sıralama yer almadığından tablo olarak göstermek mümkün değildir. İlk 500 üniversite arasında sadece 401-500 sıraları arasında İstanbul Üniversitesi yer almaktadır.

NTU Dünya üniversiteler sıralamasındaki ilk 500 üniversitenin hiçbirinde ise Türk üniversitesi yer almamaktadır. Bu sıralama sistemi daha çok bilimsel yayın kriterlerini baz alarak bir sıralama yaptığından Türk üniversitelerinin bu sıralamada yer almaması bilimsel yayın sayısında oldukça kötü durumda olduğunu göstermektedir.

Yukarıda gösterilen sıralama sistemleri farklı bilim dalları düzeyinde yapılırsa dahi genel sıralama üniversitelerin konumu hakkında daha gerçekçi bilgiler vermektedir dolayısıyla Türk üniversitelerinin genel konumunu görmek daha isabetli olmaktadır.

Tüm üniversitelerin bir arada ve tüm sıralama sistemleri içerisinde ayrıntılı olarak yer aldığı tablo ise şu şekildedir.

Tablo 9. Türk Üniversitelerinin Dünya Sıralama Sistemleri İçerisindeki Genel Durumu (2016)

Sıra	Üniversite	THE	QS	URAP	Webometrics	CWUR	ARWU
1	İstanbul Üniversitesi	700	700	515	710	652	450
2	ODTÜ	700	476	528	456	525	-
3	Hacettepe Üniversitesi	700	700	546	764	668	-
4	İstanbul Teknik	550	676	572	513	700	-

	Üniversitesi						
5	Ankara Üniversitesi	801	700	618	743	612	-
6	Gazi Üniversitesi	801	700	648	902	554	-
7	Boğaziçi Üniversitesi	450	476	671	629	813	-
8	İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	375	416	865	678	828	-
9	Koç Üniversitesi	275	456	998	919	-	-
10	Ege Üniversitesi	-	-	600	796	761	-

Kaynak: URAP, “**Üniversitelerimizin 2016 Yılı Dünya Genel Sıralamalarındaki Durumu**” İsmi Çalışmasından Derlenerek Elde Edilmiştir.

İstanbul Üniversitesi'nin ilk sırada bulunmasının nedeni 10 tane sıralama sisteminde sıralamaya girmiş olmasıdır.

SONUÇ

Türk üniversitelerin dünya üniversite sıralamaları içerisindeki yerinin incelendiği çalışma sonucunda, üniversitelerinin uluslararası konumunun oldukça kötü durumda olduğu görülmektedir. Tüm sıralama sistemleri arasında ilk 500 üniversite arasında sadece birkaç üniversitenin yer alması yükseköğretim sisteminin sorgulanma ihtiyacını ortaya koymaktadır. Özellikle bilimsel yayının sıralamalarda önemli olduğu sıralama sistemlerde Türk üniversitelerinin durumunun oldukça kötü olması üniversitelerin bilimsel yayınlara ağırlık vermesi gereğini ortaya koymaktadır. Bilimsel yayın artırımına yönelik olarak son yıllarda uygulamaya konulan akademik teşvik yönetmeliğinin bilimsel yayın sayısındaki artışta ciddi oranda etkili olmasına rağmen yapılan yayınların yeterince nitelikli olmadığı üniversitelerin sıralamalardaki konumunun henüz kötü durumda olmasıyla açıklanabilmektedir. Bilimsel yayınların nicelik olarak artırılması beraberinde nitelik ile de desteklenmediği müddetçe yükseköğretim kurumlarının sıralama içerisindeki yerlerinin düzeltilmesi mümkün görünmemektedir. Öğretim elemanlarının belli kaygılarının giderilerek nitelikli eser üretmelerinin sağlanması gerekmektedir. Bilimsel yayın dışında üniversitelerinin uluslararası entegrasyonunu sağlamaya yönelik yükseköğretim politikası uygulamalarına öncelik verilmesi gerekmektedir. Gerek yabancı öğrenci gerek yabancı öğretim elemanı sayısı gerekse de üniversiteler arası işbirliğinin geliştirilmesine yönelik uygulamalar arttırılmak zorundadır. Son olarak da üniversiteler için hedef olarak ilk 500 üniversite gösterilmesine rağmen ilk 500 üniversite arasına girmeleri pek mümkün görünmemektedir. Rasyonel hedeflerin ilk etapta

belirlenip, uzun vadeli stratejik hedeflerin ortaya konularak etkili politika uygulamalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir. Böylelikle ilk etapta ilk 500 daha sonrasında ise her ne kadar gerçekçi görünmese dahi ilk 100 üniversite arasına girebilmelerinin sağlanması gerekmektedir.

Kaynakça

AKDOĞAN, Abdurrahman Akdoğan, **Kamu Maliyesi**, 13. Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2009,

BROWN, Roger. League tables – do we have to live with them? **Perspectives: Policy and practice in higher education**, 10(2), 2006.

ERGEN, Zuhâl. “Yükseköğretim Karma Malının Finansmanı ve Niteliği Üzerine”, **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, (3), 2006, s. 113.

LIU, Nian Cai, CHENG, Ying, LIU, Li. Academic ranking of world universities using scientometrics – A comment to the “Fatal Attraction”. **Scientometrics**, 64(1), 103, ss.101–109.

MERİÇ, Metin. Yükseköğretimin Finansmanında Adalet, **Cumhuriyetimizin 100. Yılına Doğru Üniversite Vizyonumuz Sempozyumu**, Ankara, 16-17-18 Nisan 2010.

MUSGRAVE, Richard. **The Theory of Public Finance**, çev. Orhan Şener, Asil Yayın Dağıtım, 1958.

2601

NADAROĞLU, Halil. **Kamu Maliyesi Teorisi**, 8. Baskı, İstanbul, Beta Basımevi 1989.

RUSSELL, Bertnard. **Eğitim Üzerine**, çev. Nail Bezel, İstanbul, Say Yayınları, 2001.

SHİN, Jung Cheol, TOUTKOUSIAN, Robbert K. TEIHLER Ulrich, **University Rankings**, Springer, New York, 2011.

ŞENER, Orhan. **Kamusal Mallar Teorisi**, İstanbul, Özkaya Matbaası, 1977.

WILLIAMS, Ross, DYKE, Nine Van, Reputation and reality: Ranking major disciplines in Australian universities, **Higher Education**, 56.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.583c2555874e60.05039809 (28.11.2016).

<http://haber.stargazete.com/yazar/devlet-ve-egitim/yazi-693190> (20.05.2013)

http://www.che.de/downloads/Berlin_Principles_IREG_534.pdf (erişim tarihi: 20.04.2017)

<https://www.timeshighereducation.com/sites/default/files/2017-wur-methodology-pwc-opinion.pdf> (erişim tarihi: 20.04.2017)

<https://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings/methodology> (erişim tarihi: 20.04.2017)

www.webometrics.info (erişim tarihi: 20.04.2017)

<http://www.shanghairanking.com/ARWU-Methodology-2016.html> (erişim tarihi: 20.04.2017)

<http://nturanking.lis.ntu.edu.tw/BackgroundMethodology/Methodology-enus.aspx> (erişim tarihi: 20.04.2017)

XIX. YÜZYIL ORTALARINDA BODRUM KASABASINDA AİLE ADLARI (1845 TARİHLİ TEMETTÛAT DEFTERLERİNE GÖRE)

Arş. Gör. Metin Menekşe

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Tarih Bölümü

Öz

Dilbilim, halkbilim ve kültür tarihi çalışmaları bakımından önemli bir yere sahip olan aile adları, bu çalışmanın esasını teşkil etmektedir. Bu aile adlarının veriliş şekilleri ve sosyolojik anlamları üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ana kaynağını, 1845 yılında kaydı tutulan 9 mahalleye ait Bodrum Kasabası Temettûat Defterleri oluşturmaktadır. Bu kayıtlar içerisinde, her biri bir haneye kaydedilmiş olan aile adları çalışma kapsamında ele alınmıştır. Temettûat defterlerinde yer alan aile adları, meslekler ve lakaplar sosyo-kültürel alanda bizleri aydınlatmaktadır. Araştırma konusu kapsamında değerlendirildiğinde hane reislerinin büyük oranda aile adı ile kaydedildiği görülmektedir. Şöyle ki aile adına sahip hanelerin toplam hane sayısının yaklaşık %63'üne tekabül ettiği kayıtlardan tespit edilmiştir. Aile adlarının oluşmasında; sosyo-kültürel durum, meslek, belirgin fiziksel özellikler, tavır ve davranışlar, geldiği memleket, etnik köken gibi özellikler rol oynamıştır. Neticede bu çalışma ile kültürün devamlılığı ve gelecek kuşaklara aktarımında önemli bir işleve sahip olan aile adlarının toplumsal özelliklerinin ve Türk kültürel hayatındaki sembolik boyutunun değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Bodrum, Temettûat Defterleri, Aile Adları, Onomastik (Ad Bilimi)

IN THE MID- 19TH CENTURY, IN BODRUM TOWN FAMILY NAMES (ACCORDING TO TEMETTÛAT REGISTERS DATED OF 1845)

Abstract

Family names which are important for culture-history, linguistics, folklorism studies constitute this study's base. This study gives point to forms of giving this family names and this family names' sociological means. Temettûat Registers of Bodrum Town recorded in 1845 and belonging to the nine neighborhoods form the main source of this study. In these records, family names which are registered to each one of the houses have been emphasized with this topic's content. Family names, occupations and nicknames which take part in Temettûat registers inform us in the socio-cultural field. Evaluating the registers within the research household heads were substantially recorded with their family name. That is to say, it is determined from the registers that household heads with a family name comprised about %63 of total number of household heads. The formation of family names has depended on socio-cultural status, occupation, distinctive physical appearance, attitude and behavior, country and ethnic origin. Consequently with this study, symbolic dimension of Turkish cultural life and social feature of

family names which is important function in continuation of the culture and transfer to future generations have been aimed to assess.

Keywords: Ottoman State, Bodrum, Temettuât Registers, Family Names, Onomastic

Giriş

XIX. Yüzyıl Osmanlı Tarihinde Temettuât Defterlerinin Yeri ve Bodrum Kasabası Temettuât Defterleri

“Temettu” kelimesi “kâr etme, fayda görme”, “Temettuât” “kârlar, faydalar “ anlamına gelmektedir (Devellioğlu 2007: 1073). “Temettu Vergisi” ise tüccar ve esnafın senelik kazançlarının miktarının tahmin ve takdir edilerek, bundan %3 oranında alınan vergidir (Şener 1990: 108).

Temettuât sayımları nüfusun etnik özelliğine göre mahalli idareciler tarafından yapılmıştır. Müslümanların yazılması; muhtar-ı evvel, muhtar-ı sani ve köy imamları tarafından gerçekleştirilmiştir. Gayr-i Müslimlerin yazılması; papazlar ve kocabaşılar tarafından gerçekleştirilmiştir (Kütükoğlu 1995: 397-398).

XIX. yüzyılda reayanın maddi durumunu tespit etmek amacıyla yapılan sayımlar sonucunda tutulan temettuât defterlerinde; eyalet, sancak, kaza gibi iskân merkezlerine bağlı köyler ve mahalleler hane hane ele alınmış olup hane reislerinin isimleri, yıllık kazançları, arazisi, hayvanâtı, gayrimenkûlleri ve bunların kıymeti gibi teferruatlı bilgilere ulaşabilmek mümkündür (Güran 2014: 195-196). Bu sayımlar az da olsa H. 1256/M. 1840 yılını, genellikle de H. 1260-1261/M. 1844-1845 yıllarını kapsadığı için Tanzimat Fermanı sonrası Osmanlı Devleti taşrasının sosyo-ekonomik durumunun incelenmesi açısından en önemli kaynaklardandır.

Konu dâhilinde olan R. 1261/M. 1845 tarihli Temettuât defterlerinde Bodrum, Aydın Eyaleti dâhilinde Menteşe Sancağına bağlı bir kaza olarak gösterilmektedir. Çalışmanın ana kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Varidat Kalemi içinde yer alan 1845 yılına ait Bodrum kasabası Temettuât defterleri¹ oluşturmaktadır. Bu defterler 9 mahalleye aittir. Mahalleler; Umurca Mahallesi², Çarşı Mahallesi³, Kelerlik Mahallesi⁴, Rum Mahallesi⁵, Kiliselü Mahallesi, Tepecik Mahallesi⁶, Yeniköy Mahallesi, Türkkuyu Mahallesi⁷ ve Eski Çeşme Mahallesi⁸’dir.

¹ Bodrum Kasabası Temettuât Defteri, 23x63 ebadında olup toplam 162 sayfadan oluşmaktadır.

² Umurca (Ömerce) adlı iyiliksever kişiden veya eski Türk amirali Umur Bey’in gemilerinde çalışan leventlere Umurca denilmesiyle, o işle meşgul bir kişinin buraya yerleşmesi ile anılmıştır. Bkz. Osman Nuri Ergin, *Bodrum Tarihi Sosyal İktisadi Yönleri İle*, İstanbul 1965, s. 48.

³ Mahallenin adı içinde bulundurduğu çarşıdan gelir. Bu mahalle tam merkezde bulunur.

⁴ Bodrum kalesinin sol üst sathında kurulmuş dar sokaklardan oluşan ve meyilli bir tepe üzerinde yükselir.

⁵ Rum Mahallesi, adalardan geçen Rumlar için Osmanlı tarafından geliştirilmiştir. Kıyıya paralel olarak uzar ve yeknesak bir bölüm meydana getirir. Bu uzunluk yaklaşık olarak 900 metre kadardır. Evler, kıyıya dik yollar etrafında avluları çevreleyen yoğun bir doku meydana getirir. Sadece XIX. yüzyılda yapılmış olan bir kilisenin kalıntıları bulunur. Rum Mahallesi kuzeyde keskin bir sınırla bitmektedir. Bu iki yer arasında kentin merkezi bulunur. Bkz. *Muğla 1973 İl Yılığ*, s. 287.

⁶ Tepecik, bugünkü Cumhuriyet İlkokulu’nun arkasına rastlayan küçük tepeden adını alır.

⁷ Türkkuyu Mahallesinin dokusunda, tarih sürecinde yaşamış olan insanların Anadolu asıllı oluşları, tarıma bağlı bulunuşları ve toprakla ilişkileri apaçık izlenmektedir. Bu kısmı oluşturan ev ünitelerinde iki tip görülür. Birincisi tipik Bodrum evleridir. İkincisi daha dağınık görülen kule evlerdir. Kentin eski gelişme yeri olan Türk mahallesinde

Defterlerin ilk sayfasında idari teşkilata dair bilgi verilmektedir. Örneğin Çarşu Mahallesi Temettuât Defteri'nde;“Aydın Eyâleti mülhakâtinden Menteşe Sancağı kazalarından Bodrum Kasabası mahallâtından Çarşu Mahallesi ahâlisinin emlak ve arazi ve temettuâtlarını mübeyyin defterdir”⁹ ibaresi yer almaktadır.

Tablo 1: Bodrum Kasabası Mahallelerine Ait Temettuât Defterleri		
Mahalle	Defter Fon Kodu ve Numarası	Hane
Umurca Mahallesi	ML. VRD. TMT. d. 01631	79
Çarşu Mahallesi	ML. VRD. TMT. d. 01632	67
Kelerlik Mahallesi	ML. VRD. TMT. d. 01633	39
Rum Mahallesi	ML. VRD. TMT. d. 01634	156
Kiliselü Mahallesi	ML. VRD. TMT. d. 02803	31
Tepecik Mahallesi	ML. VRD. TMT. d. 02804	54
Yeniköy Mahallesi	ML. VRD. TMT. d. 02805	52
Türkkuyu Mahallesi	ML. VRD. TMT. d. 02806	55
Eski Çeşme Mahallesi	ML. VRD. TMT. d. 02807	56
Toplam		589 Hane

1. Bodrum Kasabasında Aile Adları

Bodrum Kasabası Temettuât defterlerinde haneler yazılırken önce aile isimleri daha sonra hane reislerinin isimleri yazılmıştır. Hem aile isimleri hem de hane reislerinin isimleri yazılırken aynı zamanda unvan ve lakaplara da yer verilmiştir.

1.1. Aile Adları

Özel adlar bilimi anlamına gelen “Onomastik”in şahıs adlarını inceleyen bölümüne “antroponimi”, yer adlarını inceleyen bölümüne ise “toponomi” denilmektedir (Kurt, 1995: s. 211-212). Kişi adları, buldukları bölgenin coğrafyasından, tarihinden, inançlarından ve ana-babaların dünya görüşlerinden izler taşır. Zaman ve mekân farklılıklarına bağlı olarak, değişen veya gelişen kültürlerde kullanılan isimler de değişim göstermiştir. Türkler için isim alma konusu, İslamiyet ile tanışmalarından önce de önem arz etmiştir. Bu, önemli milli destanlarda görülmektedir (Demir, 2012: s. 61). İslamiyet’in kabulünden sonra Türkçe isimler daha az

ev kümeleşmeleri ile Osmanlı eserleri arasında bağlantı izlenebilir. Örneğin Türkkuyu Mahallesi bir sarnıç ve bir kuyu etrafında toplanmıştır. Kıyıda ise Tepecik Cami merkez olmuştur. Bkz. *Muğla 1973 İl Yılığ*, s. 287.

⁸ Eski Çeşme, Bodrum çeşmelerine gelen suyun en eski tarihli geldiği bölgedir.

⁹ BOA., ML. VRD. TMT. d. 01632, s. 1. Defterin ilk sayfası için bkz. EK-1.

kullanılıp Arapça isimlere ağırlık verilmiştir. Önce Arapça, daha sonra da İran'a komşuluk münasebetiyle de Farsça adlar kullanılmaya başlanmıştır (Gülensoy, 2012: s. 2).

Kimliğimizi gösteren ve bizi tanımlayan isimler, kendi seçimimiz dışında atfedilmiş olsalar da zaman içerisinde kültürel aidiyeti ve toplumsal varoluşu simgeleyen gösterge işlevi taşırlar. Toplumsal kimliği gösteren araçlar olarak isimler genelde tarihsel ve kültürel özgünlüğü simgeleyen kolektif bir hafızadan süzülüp gelmeleri nedeniyle bir anlamda toplumsal dünyaya ve kimliğe referans olurlar. İsimler ait oldukları sosyo-kültürel yapı ile birlikte yaşayan ve onu yansıtan dinamik ve değişken niteliklere sahiptirler (Çelik, 2007: s. 5-21).

İsimler kişileri tanımlamanın dışında, onları kültürel sisteme refere ederler, ortak dil dünyası içerisinde anlamlı bir iletişime katarlar ve geçmişle bağ kurarlar. İsim bir tanımlama olduğu kadar aynı zamanda temsil ettiği özne için de nesnel bir sınırlamadır, fakat onun burada bireysel ve toplumsal ilişkileri düzene sokan anlam fonksiyonu bu sınırlamayı çekilir kılmaktadır (Örnek, 1995: s. 148).

Türklerde ad verme geleneği başlı başına bir kültür unsurudur. Bir insana ad verilmesi o ulusun kültürü ile ilişkilidir. Her ülkede birtakım ad verme gelenekleri vardır. İnsanoğlunun bu konuda ortak eğilimleri olduğu gibi toplumdan topluma birbirinden farklı, kendine özgü geleneklerin de olduğu bilinmektedir. İsimlerin verilmesi sebepleri dinî, millî ve mahallî sebeplerle olmaktadır (Güllüdağ, 2002: s. 81).

1.2. Bodrum Kasabası Mahallelerinde Tespit Edilen Aile Adları

XIX. yüzyıl ortalarında kaydı tutulan Bodrum kasabası Temettuât defterlerinde, Umurca Mahallesi, Çarşı Mahallesi, Kelerlik Mahallesi, Rum Mahallesi, Kiliselü Mahallesi, Tepecik Mahallesi, Yeniköy Mahallesi, Türkkuşu Mahallesi, Eski Çeşme Mahallesi olmak üzere 9 mahallenin sosyal, demografik ve ekonomik durumlarına dair bilgiler yer almaktadır. Sosyal yapı içerisinde yer alan aile adları, insanların statülerini, vasıflarını, meşguliyetlerini ortaya koymak adına önemli ipuçları sunmaktadır.

Bodrum kasabası Temettuât defterlerinde verginin alındığı hane reislerinin adları yazılırken önüne de mensup olduğu ailenin ismi, eğer bu yoksa meslek ya da lakabı yazılmıştır. Vergi mükelleflerinin adına yalın olarak tesadüf edilmemektedir. Hane reislerinin büyük çoğunluğu mensup oldukları aile isimleri ile birlikte yazılmışlardır. Bu aile veya sülale isimlerinden sonra genellikle "oğlu" kelimesi gelmiştir. Aile isimleri genellikle babanın isminden ileri gelmektedir. Örneğin, Abdülkadiroğlu, Ahmedoğlu, Deli Hüseyinoğlu, Hacı İbrahimoğlu gibi.

Mevcut aile adlarına bakıldığında bazı hususların tespit edilmesi mümkündür. Mesela, ailenin geldiği yer o aileye isim olmuştur. Çinelioğlu, Mağriblioğlu, İstanköylüoğlu, Kozyakalıoğlu, İstanbulluoğlu gibi. Yine ailelerin bazılarının ismi mensup oldukları etnik kökenden ileri gelmektedir. Araboğlu, Kürdoğlu gibi. Bazı ailelerin isimleri sahip oldukları meslekten dolayı verilmiştir. Helvacıoğlu, Hamamcıoğlu, Kadioğlu, Bakalcıoğlu, Cephane Alioğlu gibi. Bazı aile isimlerinde, fiziki özellik, huy ve davranışların etkili olduğu görülmektedir. Deli Hüseyinoğlu, Sarı Hüseyinoğlu, Koca Alioğlu, Köseoğlu, Sakallıoğlu gibi. Bazı aile isimlerinde ise dinî lakap ve unvanların ön plana çıktığı görülmektedir. Hacı Mollaoğlu, Hacıoğlu, Hafızoğlu, İmamoglu, Hatiboğlu gibi.

Tablo 2: Bodrum Kasabası Mahallelerinde Tespit Edilen Aile Adları

Aile Adı	Hane Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı

Abdioğlu	2	Hacı Mollaoğlu	2	Küçük Hüseyinoğlu	1
Abdülfettahoğlu	2	Hacı Musaoğlu	1	Küçük İbrahimioğlu	1
Abdülkadiroğlu	4	Hacı Mustafaoğlu	1	Kürdoğlu	1
Abdülnebioğlu	1	Hacı Osmanoğlu	1	Labsekilioğlu	1
Abdüselamoğlu	1	Hacı Ömeroğlu	2	Lokmacıoğlu	1
Ahmedceoğlu	2	Hacı Salihoğlu	1	Mağriblioğlu	3
Ahmedoğlu	3	Hacı Seydioğlu	1	Mahmud Bey Hademesi Lalaoğlu	1
Akçaoğlu	1	Hacı Süleymanoğlu	1	Mahmudoğlu	1
Ali Bâlioğlu	2	Hacı Veliioğlu	2	Makarnaoğlu	1
Ali Reis oğlu	1	Hacıoğlu	7	Manoloğlu	1
Arabacıoğlu	1	Hafizoğlu	1	Mantali Hasanoğlu	1
Araboğlu	1	Halil Ağaoğlu	1	Mazbutoğlu	1
Bakkalcıoğlu	2	Halilbeyzâde	1	Mehmed Alioğlu	1
Baklacıoğlu	1	Haliloğlu	1	Mehmed Efendioğlu	1
Balıkçı İmamoğlu	1	Hamamcıoğlu	5	Menyelioğlu	1
Bekir Çavuşoğlu				Meriteoğlu	1
Bekiroğlu	1	Hasan Çelebioğlu	1	Merkum Ali Yegenoğlu	1
Bengioğlu	1	Hasan Daıoğlu	2	Meskovaoğlu	1
Benli Alioğlu	1	Haselkabbadoğlu	1	Mısdıkoğlu	1
Berberoğlu	1	Hatiboğlu	2	Mihalpooğlu	1
Beşeoğlu	1	Hayırsöylemezoğlu	1	Mesdaneoğlu	2
Bıyıklioğlu	1	Helvacıoğlu	5	Molla Ahmedoğlu	2
Boyrazoğlu	2	Hristofioğlu	1	Molla Mustafaoğlu	1

Boz İmamoğlu	1	Hırtgiloğlu	2	Molla Vesiloğlu	1
Bunakoğlu	1	Himmetoğlu	1	Muğlalı Köse Kadioğlu	1
Buyrat?oğlu	1	Hürmetlioğlu	1	Munkodoğlu	1
Celbacioğlu	1	Hüsniyetoğlu	1	Musaoğlu	1
Celmeoğlu	1	İdenlioğlu?	1	Mustafa Beyoğlu	1
Cenklioğlu	1	İğnecioğlu	1	Müteveffa Boduroğlu	1
Cennetioğlu	1	İkizoğlu Halil	1	Nasuhioğlu	1
Cephaneci Alioğlu	2	İmamoğlu	3	Natiroğlu	2
Cibâdoğlu	1	İmdadoğlu	1	Oduncu Yakuboğlu	2
Cüçüoğlu	1	İncebacakoğlu	1	Oğlu Hasan Daıninoğlu	1
Çakiroğlu	1	İnceoğlu	1	Osman Reisoğlu	1
Çalık Hasanoğlu	1	İncircinin	1	Osmancıkoğlu	3
Çandarlıoğlu	1	İpibeseoğlu	1	Ömer Ağa oğlu	1
Çelbacioğlu?	1	İsitmadoğlu	1	Ömeroğlu	2
Çelik Mustafaoğlu	1	İsmail Ağa oğlu	1	Pabuççuoğlu	1
Çeltekoğlu	1	İsmailcikoğlu İsmail	1	Papazoğlu	2
Çembercioğlu	1	İstanbulluoğlu	1	Pavlioğlu	1
Çineli Hacı Mustafaoğlu	1	İstavrooğlu	1	Rezaneoğlu	
Çineli oğlu	3	İstimadoğlu	4	Sakallıoğlu	4
Çoğın?oğlu	1	İstiradioğlu	1	Salih Efendioğlu	1
Çömezoğlu	1	Kabadanioğlu?	1	Sarı Ademoğlu	1
Çulhaoğlu	3	Kadı Ahmedoğlu	1	Sarı Hüseyinoğlu	3
Danacioğlu	3	Kadioğlu	5	Sarı Süleyman	1

				Damadı	
Dangalakoğlu	1	Kapalıoğlu	2	Sarıkızoğlu	1
Dasdırcaoğlu?	1	Kapucuoğlu	2	Satıcıoğlu	2
Debbağ İsmailoğlu	1	Kapudanoğlu	1	Sebuoğlu	1
Debbağoğlu	1	Kara Dimitrioğlu	2	Semercioğlu	2
Dede Ebubekiroğlu	1	Kara Haliloğlu	1	Sivasdioğlu	1
Delî Hüseyinoğlu	3	Kara Hüseyinoğlu	2	Solak Molla Mehmedoğlu	1
Delî Mustafaoğlu	1	Kara İsmailoğlu	1	Soytarioğlu	1
Delicelioğlu	2	Kara Kostandioğlu	2	Şabanoğlu	1
Delioğlu Damadı	1	Kara Mahmudoğlu	1	Şalvarcıoğlu	1
Dimitrakioğlu	1	Kara Mustafaoğlu	1	Tabantaoğlu	1
Dönmeoğlu	1	Kara Süleymanoğlu	1	Tabulcuoğlu	1
Dumaoğlu	2	Kara Yorgioğlu	1	Tahtacıoğlu	3
Durmuşoğlu	1	Karaca Alioğlu	1	Tahtalıoğlu	1
Ebeşoğlu	1	Karakaçanoğlu	1	Taluboğlu	1
Ebubekiroğlu	1	Karakalpooğlu	1	Tarıkoğlu	3
Emiroğlu	1	Karasülüköğlu	1	Tavaslı Ahmedoğlu	1
Engilinoğlu?	1	Kasaboğlu	1	Tavaslı İbrahimioğlu	1
Erkiroğlu	1	Kaşinyooğlu	1	Tavşanoğlu	1
Eskicioğlu	1	Kavaloğlu	1	Teymurcıoğlu	1
Etnaşoğlu	1	Kebabcıoğlu	1	Teymurcıoğlu Hacı Ahmedoğlu	1
Evgiroğlu	1	Kel Ömeroğlu	1	Tiryakioğlu	2
Gamirilli?oğlu	1	Keleşoğlu	1	Tiz Ahmedoğlu	1

Gebeşoğlu	1	Kethüdâoğlu	1	Toboğlu	1
Germelioğlu	1	Kırca Alioğlu	1	Topal Alioğlu	1
Gökçe Alioğlu	1	Kırlıoğlu	1	Topal Mahmudoğlu	1
Gökçeoğlu	1	Kıyyelioğlu	1	Topal Mehmedoğlu	2
Gökmenoğlu	1	Kız Ahmedoğlu	1	Topçu İsmailoğlu	1
Gurbağaoğlu	1	Kızıl Alioğlu	1	Topçuoğlu	1
Gülcioğlu	1	Kilercioğlu	1	Tosmanoğlu	2
Hacı Ahmed Daıoğlu	1	Kirişli Süleymanoğlu	1	Tosunoğlu	1
Hacı Ahmedoğlu Hacı Hasanoğlu	1	Koca Alioğlu	2	Tuzcuoğlu	1
Hacı Ali Ağaoğlu	1	Koca Hasanoğlu	1	Tüsünoğlu	2
Hacı Alioğlu	1	Koca İriyoğlu	2	Uşe İbrahimioğlu	1
Hacı Çakıroğlu	1	Koca Sarı Salih	1	Uzun Alioğlu	1
Hacı Davudoğlu	1	Kocagözoğlu	1	Varoyluoğlu	1
Hacı Emiroğlu	1	Kocamazoğlu	1	Yakuboğlu	1
Hacı Haliloğlu	1	Kokuluoğlu	1	Yantaoğlu?	1
Hacı Hüseyinoğlu	1	Korucuoğlu	1	Yanyooğlu	1
Hacı İbrahimioğlu	3	Kostaoğlu	1	Yanyooğlu?	1
Hacı İnceoğlu	1	Kozyakalıoğlu	1	Yediyüzlü Yanioğlu	1
Hacı Kanrud? Oğlu	1	Köse Alioğlu	1	Yılıkoğlu	1
Hacı Kermislioğlu	1	Köseoğlu	5	Yinedosoğlu	1
Hacı Kirislioğlu	1	Kumlu Efendioğlu	1	Yorgioğlu	1
Hacı Kostandioğlu	2	Kurusıkıoğlu	1	Zelihaoğlu	2
Hacı Mağribli Damadı	1	Kuruzamiyeoğlu	2	Zenneci Hacı Hüseyin Ödekiyoğlu	1

İstanköylüoğlu					
Hacı Mahmudoğlu	2	Kuyumcuoğlu	1	Toplam	368

Bodrum kasabası mahallelerinin toplam 368 hanesinde tespit edilen aile adları içerisinde özellikle ön plana çıkanlar arasında; Hacıoğlu, Hamamcıoğlu, Helvacıoğlu, Çinelioğlu, İmamoğlu, Kadioğlu, Köseoğlu, Sakallıoğlu, Tahtacıoğlu, Çinelioğlu, Mağriblioğlu, Sarı Hüseyinoğlu aileleri yer almaktadır. Dolayısıyla hane sahiplerinin farklı özelliklerine göre aile adı kullanımının olduğu görülmektedir.

1.2.1. Umurca Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları

XIX. yüzyıl ortalarında Bodrum kasabası mahalleleri içinde hane sayısı itibariyle %13,4 oranıyla ikinci sırada gelen Umurca Mahallesi'nde, toplam 79 hanenin 64'ünde aile adı tespit edilmiştir. Bu aile adları aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 3: Umurca Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları			
Aile Adı	Hane Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı
Ahmedceoğlu	2	Kara Mustafaoğlu	1
Ahmedoğlu	2	Kızıl Alioğlu	1
Balıkçı İmamoğlu	1	Kilercioğlu	1
Bekiroğlu	1	Koca Hasanoğlu	1
Boz İmamoğlu	1	Koca İrioğlu	2
Cenklioğlu	1	Koca Sarı Salih	1
Çömezoğlu	1	Köseoğlu	2
Deli Hüseyinoğlu	2	Kuruzamiyeoğlu	2
Dönmeoğlu	1	Mahmudoğlu	1
Durmuşoğlu	1	Mantalı Hasanoğlu	1
Ebubekiroğlu	1	Mehmed Efendioğlu	1
Hacı İbrahimioğlu	1	Mısdıkoğlu	1
Hacı İnceoğlu	1	Molla Ahmedoğlu	1
Hacı Ömeroğlu	1	Munkodoğlu	1

Hacı Seydioğlu	1	Musaoğlu	1
Hacı Velioğlu	1	Osmancıoğlu	3
Hacıoğlu	3	Ömeroğlu	1
Hamamcıoğlu	1	Sakallıoğlu	3
Hasan Daıoğlu	2	Sebuoğlu	1
Himmetoğlu	1	Şabanoğlu	1
İkizoğlu Halil	1	Tabantaoğlu	1
İsmailcıoğlu İsmail	1	Tahtacıoğlu	1
Kadıoğlu	3	Toboğlu	1
Kara Haliloğlu	1	Tuzcuoğlu	1
Kara Hüseyinoğlu	1	Toplam	64

Tabloda görüldüğü üzere aile adlarının oluşumunda mesleğin, fiziksel özelliğin, sosyal statünün veya memleketin etkili olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde 3 hanede görülen Hacıoğlu, Kadıoğlu, Sakallıoğlu, Osmancıoğlu aileleri ön plana çıkmaktadır.

1.2.2. Çarşı Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları

XIX. yüzyıl ortalarında Bodrum kasabası mahalleleri içinde hane sayısı itibariyle %11,4 oranıyla üçüncü sırada gelen Çarşı Mahallesi'nde, toplam 67 hanenin 42'sinde aile adı tespit edilmiştir. Bu aile adları aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 4: Çarşı Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları			
Aile Adı	Hane Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı
Abdülfattahoğlu	1	Hacı Süleymanoğlu	1
Abdülkadiroğlu	2	Hacı Velioğlu	1
Abdülselamoğlu	1	Helvacıoğlu	3
Ali Bâlioğlu	2	İsmail Ağa oğlu	1
Ali Reis oğlu	1	Kapucuoğlu	1
Baklacioğlu	1	Koca Alioğlu	2
Bekir Çavuşoğlu	1	Kumlu Efendi oğlu	1

Bengioğlu	1	Labsekilioğlu	1
Bunakoğlu	1	Menyelioğlu	1
Buyrat?oğlu	1	Ömer Ağa oğlu	1
Çalık Hasanoğlu	1	Sakallıoğlu	1
Çandarlıoğlu	1	Tahtacıoğlu	2
Çelik Mustafaoğlu	1	Taluboğlu	1
Çeltekoğlu	1	Topçu İsmailoğlu	1
Çembercioğlu	1	Tüsünoğlu	2
Hacı Alioğlu	1	Zenneci Hacı Hüseyin Ödekioglu	1
Hacı Emiroğlu	1	Toplam	42
Hacı Mollaoğlu	2		

Tabloda görüldüğü üzere aile adlarının oluşumunda fiziksel özelliğin, sosyal statünün, mesleğin etkili olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde 3 hanede görülen Helvacıoğlu, 2'şer hanede görülen Abdülkadiroğlu, Ali Bâlioğlu, Hacı Mollaoğlu, Koca Alioğlu, Tahtacıoğlu ve Tüsünoğlu aile adları ön plana çıkmaktadır.

1.2.3. Kelerlik Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları

Bodrum kasabası mahalleleri içinde hane sayısı itibariyle %6,6 oranıyla sekizinci sırada gelen Kelerlik Mahallesi'nde, toplam 39 hanenin 28'inde aile adı tespit edilmiştir. Bu aile adları aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 5: Kelerlik Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları			
Aile Adı	Hane Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı
Abdülnebioğlu	1	Köseoğlu	3
Ahmedoğlu	1	Lokmacıoğlu	1
Bakkalcıoğlu	2	Mazbutoğlu	1
Benli Alioğlu	1	Rezaneoğlu	1
Cephaneci Alioğlu	1	Satıcıoğlu	2

Danacıoğlu	2	Solak Molla Mehmedoğlu	1
Haliloğlu	1	Tabulcuoğlu	1
Hatiboğlu	1	Topal Mehmedoğlu	1
İmdadoğlu	1	Tosmanoğlu	1
Kokuluoğlu	1	Uzun Alioğlu	1
Kozyakalıoğlu	1	Zelihaoğlu	1
Köse Alioğlu	1	Toplam	28

Tabloda görüldüğü üzere aile adlarının oluşumunda icra edilen mesleğin, sahip olunan fiziksel özelliğin ve baba adının etkili olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde 3 hanede görülen Köseoğlu ve 2'şer hanede görülen Satıcıoğlu, Danacıoğlu ve Bakalcıoğlu aileleri dikkat çekmektedir.

1.2.4. Rum Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları

Bodrum kasabası mahalleleri içinde hane sayısı itibariyle %26,5 oranıyla birinci sırada gelen Rum Mahallesi'nde, toplam 156 hanenin 64'ünde aile adı tespit edilmiştir. Bu aile adları aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 6: Rum Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları			
Aile Adı	Hane Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı
Celbacioğlu	1	Karakaçanoğlu	1
Cüçüoğlu	1	Karakalpooğlu	1
Çakıroğlu	1	Kaşinyooğlu	1
Çelbacioğlu?	1	Kostaoğlu	1
Çogın?oğlu	1	Kuyumcuoğlu	1
Çulhaoğlu	3	Manoloğlu	1
Dimitrakioğlu	1	Meriteoğlu	1
Dumaoğlu	2	Meskovaoğlu	1
Engilinoğlu?	1	Mihalpooğlu	1
Erkiroğlu	1	Natiroğlu	2

Etnaşoğlu	1	Pabuççuoğlu	1
Evgiroğlu	1	Papazoğlu	2
Gamirilli?oğlu	1	Pavlioğlu	1
Germelioğlu	1	Sarıkızoğlu	1
Hacı Kostandioğlu	2	Sivasdioğlu	1
Hristofioğlu	1	Şalvarcioğlu	1
Hırtgiloğlu	2	Tavşanoğlu	1
İsitmadoğlu	1	Tiryakioğlu	2
İstanbuluoğlu	1	Yantaoğlu?	1
İstavrooğlu	1	Yanyooğlu	2
İstimadoğlu	4	Yediyüzlü Yanioğlu	1
İstiradioğlu	1	Yılıkoğlu	1
Kapucuoğlu	1	Yinedosoğlu	1
Kara Dimitrioğlu	2	Yorgioğlu	1
Kara Kostandioğlu	2	Toplam	64
Kara Yorgioğlu	1		

Tabloda görüldüğü üzere aile adlarının oluşumunda, İstanbuluoğlu örneği gibi menşein; Kuyumcuoğlu, Kapucuoğlu, Pabuççuoğlu örnekleri gibi mesleğin ve Kara Dimitrioğlu, Kara Kostandioğlu, Çakıroğlu örnekleri gibi fiziksel özelliğin etkili olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde 4 hanede görülen İstimadoğlu ve 3 hanede görülen Çulhaoğlu aileleri ön plana çıkmaktadır.

1.2.5. Kiliselü Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları

Bodrum kasabası mahalleleri içinde hane sayısı itibarıyla %5,3 oranıyla dokuzuncu sırada gelen Kiliselü Mahallesi'nde, toplam 31 hanenin 27'sinde aile adı tespit edilmiştir. Bu aile adları aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 7: Kiliselü Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları			
Aile Adı	Hane Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı

Abdioğlu	1	Kebabcıoğlu	1
Abdülkadiroğlu	2	Kethüdâoğlu	1
Çinelioğlu	3	Kırca Alioğlu	1
Hacıoğlu	3	Mesdaneoğlu	2
Hatiboğlu	1	Molla Ahmedoğlu	1
Helvacıoğlu	1	Sarı Süleyman Damadı	1
İmamoğlu	1	Tahtaloğlu	1
İncircinin	1	Tarıkoğlu	3
Kadioğlu	2	Toplam	27
Karaca Alioğlu	1		

Tabloda görüldüğü üzere aile adlarının oluşumunda Karaca Alioğlu, Kırca Alioğlu, Sarı Süleyman Damadı örneklerinde olduğu gibi fiziksel özelliğin; İmamoğlu, Hatiboğlu, Kebabcıoğlu, Helvacıoğlu örneklerindeki gibi mesleğin ve Çinelioğlu örneğindeki gibi menşein etkili olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde 3'er hanede görülen Çinelioğlu, Hacıoğlu, Tarıkoğlu ve 2'şer hanede görülen Abdülkadiroğlu, Kadioğlu, Mesdaneoğlu aileleri ön plana çıkmaktadır.

1.2.6. Tepecik Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları

Bodrum kasabası mahalleleri içinde hane sayısı itibariyle %9,2 oranıyla altıncı sırada gelen Tepecik Mahallesi'nde, toplam 54 hanenin 36'sında aile adı tespit edilmiştir. Bu aile adları aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 8: Tepecik Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları			
Aile Adı	Hane Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı
Araboğlu	1	İncebacakoğlu	1
Beşeoğlu	1	Kapudanoğlu	1
Cephaneci Alioğlu	1	Kara Süleymanoğlu	1
Cibâdoğlu	1	Küçük İbrahimioğlu	1
Çineli Hacı Mustafaoğlu	1	Kürdoğlu	1

Dasdırcaoğlu?	1	Mahmud Bey Hademesi Lalaoglu	1
Delicelioğlu	1	Mehmed Alioglu	1
Delioğlu Damadı	1	Muğlalı Köse Kadioğlu	1
Eskicioğlu	1	Mustafa Beyoğlu	1
Gurbağaoğlu	1	Semercioğlu	1
Hacı Hüseyinoğlu	1	Tiz Ahmedoğlu	1
Hacı İbrahimoglu	2	Topal Mahmudoğlu	1
Hacı Kanrud? Oğlu	1	Topal Mehmedoğlu	1
Halilbeyzâde	1	Tosmanoğlu	1
Hamamcıoğlu	4	Tosunoğlu	1
Haselkabbadoğlu	1	Toplam	36
Hüsniyetoğlu	1		

Tabloda görüldüğü üzere aile adlarının oluşumunda Hamamcıoğlu, Cephane Alioğlu, Eskicioğlu, Kapudanoğlu örneklerindeki gibi mesleğin; Çineli Hacı Mustafaoğlu, Muğlalı Köse Kadioğlu örneklerindeki gibi menşein; İncebacakoğlu, Kara Süleymanoğlu, Küçük İbrahimoglu, Topal Mahmudoğlu örneklerindeki gibi fiziksel özelliklerin etkili olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde Hamamcıoğlu ailesi 4 hanede ve Hacı İbrahimoglu ailesi 2 hanede görülüp diğerlerinin hepsi birer hanede yer almaktadır.

1.2.7. Yeniköy Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları

Bodrum kasabası mahalleleri içinde hane sayısı itibariyle %8,8 oranıyla yedinci sırada gelen Yeniköy Mahallesi'nde, toplam 52 hanenin 38'inde aile adı tespit edilmiştir. Bu aile adları aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Aile Adı	Hane Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı
Abdulfettahoğlu	1	Kavaloğlu	1
Abdullahoğlu	1	Kırhoğlu	1
Akçaoğlu	1	Kirişli Süleymanoğlu	1

Berberoğlu	1	Kocagözoğlu	1
Bıyıklıoğlu	1	Korucuoğlu	1
Cennetioğlu	1	Kurusıkıoğlu	1
Debbağoğlu	1	Mağriblioğlu	2
Deli Hüseyinoğlu	1	Molla Mustafaoğlu	1
Emiroğlu	1	Müteveffa Boduroğlu	1
Gebeşoğlu	1	Nasuhoglu	1
Gökmenoğlu	1	Oduncu Yakuboğlu	2
Hacı Davudoğlu	1	Ömeroğlu	1
Hacı Mustafaoğlu	1	Salih Efendioğlu	1
Hürmetlioğlu	1	Sarı Hüseyinoğlu	1
Kabadanioğlu?	1	Soytarioğlu	1
Kara İsmailoğlu	1	Tavaslı Ahmedoğlu	1
Kara Mahmudoğlu	1	Topal Alioğlu	1
Karasülukoğlu	1	Toplam	38
Kasaboğlu	1		

Tabloda görüldüğü üzere aile adlarının oluşumunda Berberoğlu, Debbağoğlu, Oduncu Yakuboğlu, Korucuoğlu örneklerindeki gibi mesleğin; Mağriblioğlu, Tavaslı Ahmedoğlu örneklerindeki gibi menşein; Topal Alioğlu, Kara İsmailoğlu, Bıyıklıoğlu, Kocagözoğlu örneklerindeki gibi fiziksel özelliklerin etkili olduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde Oduncu Yakuboğlu ile Mağriblioğlu aileleri 2'şer hanede görülüp diğerleri birer hanede yer almaktadır.

1.2.8. Türkkuyu Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları

Bodrum kasabası mahalleleri içinde hane sayısı itibariyle %9,3 oranıyla beşinci sırada gelen Türkkuyu Mahallesi'nde, toplam 55 hanenin 35'inde aile adı tespit edilmiştir. Bu aile adları aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 10: Türkkuyu Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları			
Aile Adı	Hane Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı

Abdioğlu	1	İğnecioğlu	1
Boyrazoğlu	2	Kadı Ahmedoğlu	1
Celmeoğlu	1	Kapalıoğlu	2
Dangalakoğlu	1	Keleşoğlu	1
Debbağ İsmailoğlu	1	Kıyyelioğlu	1
Delicelioğlu	1	Kız Ahmedoğlu	1
Ebeşoğlu	1	Kocamazoğlu	1
Gökçeoğlu	1	Küçük Hüseyinoğlu	1
Gülcioğlu	1	Mağriblioğlu	1
Hacı Ahmed Dañoğlu	1	Hasan Dañinoğlu	1
Hacı Ahmedoğlu Hacı Hasanoğlu	1	Sarı Hüseyinoğlu	2
Hacı Çakıroğlu	1	Teymurcioğlu	1
Hacı Haliloğlu	1	Teymurcioğlu Hacı Ahmedoğlu	1
Hacı Mağribli Damadı İstanköylüoğlu	1	Uşe İbrahimioğlu	1
Hafizoğlu	1	Varoyluoğlu	1
Hayırsöylemezoğlu	1	Toplam	35
İdenlioğlu?	1		

Tabloda görüldüğü üzere aile adlarının oluşumunda Hacı Çakıroğlu, Sarı Hüseyinoğlu, Gökçeoğlu örneklerindeki gibi fiziksel özelliklerin; Teymurcioğlu, Hafizoğlu, Debbağ İsmailoğlu örneklerindeki gibi mesleğin; Mağriblioğlu, İstanköylüoğlu örneklerindeki gibi menşenin etkili olduğu görülmektedir.

1.2.9. Eski Çeşme Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları

Bodrum kasabası mahalleleri içinde hane sayısı itibariyle %9,5 oranıyla dördüncü sırada gelen Eski Çeşme Mahallesi'nde, toplam 56 hanenin 34'ünde aile adı tespit edilmiştir. Bu aile adları aşağıdaki tabloda olduğu gibidir.

Tablo 11: Eski Çeşme Mahallesi'nde Tespit Edilen Aile Adları

Aile Adı	Hane Sayısı	Aile Adı	Hane Sayısı
Arabacıoğlu	1	İmamoğlu	2
Danacıoğlu	1	İnceoğlu	1
Dede Ebubekiroğlu	1	İpibeseoğlu	1
Deli Mustafaoğlu	1	Kara Hüseyinoğlu	1
Gökçe Alioğlu	1	Kel Ömeroğlu	1
Hacı Ali Ağaoğlu	1	Makarnaoğlu	1
Hacı Kermislioğlu	1	Merkum Ali Yegenoğlu	1
Hacı Kirislioğlu	1	Molla Vesiloğlu	1
Hacı Mahmudoğlu	2	Osman Reisoğlu	1
Hacı Musaoğlu	1	Sarı Ademoğlu	1
Hacı Osmanoğlu	1	Semercioğlu	1
Hacı Ömeroğlu	1	Tavaslı İbrahimioğlu	1
Hacı Salihoğlu	1	Topçuoğlu	1
Hacıoğlu	1	Yakuboğlu	1
Halil Ağaoğlu	1	Zelihaoğlu	1
Hasan Çelebioğlu	1	Toplam	34
Helvacıoğlu	1		

Tabloda görüldüğü üzere aile adlarının oluşumunda İnceoğlu, Sarı Ademoğlu, Kel Ömeroğlu, Kara Hüseyinoğlu örneklerindeki gibi fiziksel özelliklerin; Arabacıoğlu, Danacıoğlu, Helvacıoğlu, İmamoğlu, Semercioğlu örneklerindeki gibi mesleğin; Tavaslı İbrahimioğlu örneğindeki gibi menşein etkili olduğu görülmektedir.

Buraya kadar ele alınan aile adları, her bir mahalle için ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmuş ve miktar ve oranları ile birlikte ortaya konulmuştur. Bodrum kasabasının 9 mahallesinde mevcut hane sayısı ve aile adı kullanımının yaygınlığı mukayeseli olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Mahallelerde mevcut hane sayısı ve aile adı kullanımı oranı ile ilgili olarak ortaya çıkan genel tablo ise aşağıda olduğu gibidir.

Tablo 12: Bodrum Kasabası Mahallelerinde Mevcut Hane Sayısı ve Aile Adları Oranı

Mahalle	Hane Sayısı	Toplam Hane İçinde Oranı (%)	Aile Adı Olan Hane Sayısı	Hane Sayısına Oranı (%)
Umurca Mahallesi	79	13,4	64	81,0
Çarşı Mahallesi	67	11,4	42	62,7
Kelerlik Mahallesi	39	6,6	28	71,8
Rum Mahallesi	156	26,5	64	41,0
Kiliselü Mahallesi	31	5,3	27	87,1
Tepecik Mahallesi	54	9,2	36	66,7
Yeniköy Mahallesi	52	8,8	38	73,1
Türkkuyu Mahallesi	55	9,3	35	63,6
Eski Çeşme Mahallesi	56	9,5	34	60,7
Toplam	589	%100	368	62,5

Tabloda görüldüğü üzere Bodrum kasabası mahallerinde toplam 589 hane mevcut olup hane sayısı bakımından Rum Mahallesi birinci sırada gelmektedir. Rum Mahallesi'ni Umurca ve Çarşı mahalleleri takip etmektedir. Lakap kullanımının yaygınlığı açısından değerlendirildiğinde, toplam 589 hanenin 368'inde aile adının kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu da %62,5'lik bir orana karşılık gelmektedir. Dolayısıyla hane sahiplerinin yarısından fazlasında aile adı kullanımına rastlanmıştır.

Sonuç

Maliye Nezareti Defterleri'nden Varidat Muhasebesi Defterleri tasnifi içerisinde Temettuât(TMT) kataloğunda yer alan Bodrum kasabası Temettuât defterleri, Umurca Mahallesi, Çarşı Mahallesi, Kelerlik Mahallesi, Rum Mahallesi, Kiliselü Mahallesi, Tepecik Mahallesi, Yeniköy Mahallesi, Türkkuyu Mahallesi ve Eski Çeşme Mahallesine ait olmak üzere 9 adettir. Defterler toplam 162 sayfa olup içerisinde 589 hane bulunmaktadır.

Bodrum kasabası mahallelerindeki toplam 589 hanenin 368'inde aile adı tespit edilmiştir. Yani toplam hanenin %62,5'i aile adıyla defterlere kaydedilmiştir. Bu aile adları yanında eniştesi, damadı, biraderi, dayısı, kayını, zevcesi gibi isim yerine kullanılan ibareler de vardır. Aynı zamanda kâtip yazımından dolayı okunamayan aile adları da bulunmaktadır.

Temettuât defterleri sadece gelir ve gider tespitinde değil, aynı zamanda şahısların ad, lakap, baba, dede adlarının tespitinde de bizlere tarihi kaynaklık etmektedirler. Bu gibi sülale tespitleri

yörenin tarihi, sosyal ve kültürel analizleri açısından oldukça önemlidir. Aynı zamanda aile adları, kişilerin sosyal mevki ve statülerinin tayin, tespit ve anlaşılmasında en mühim yardımcılarından birisidir. Bu, kişinin hangi aileye mensup olduğunun, aynı zamanda meslekî statü, dini veya ilmi niteliği olan bir sınıfa ait olup olmadığının bir işareti olarak algılanmaktadır.

Soyadın henüz kullanılmadığı bir dönemde, %62,5 oranında aile adı bulunması, şüphesiz kişileri birbirinden ayırt etmede büyük öneme sahiptir. Halk tarafından kabul görmüş ve zamanla kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Soyadın kullanılmaya başlanmasından sonra da nesiller arasında, özellikle “tanıtıcı” olması hasebiyle, aile adının kullanımının devam ettiği gözlemlenmektedir. Günümüzde, aile geçmişine yönelik araştırma yapacakların müracaat edecekleri en önemli sosyo-kültürel ürünlerden biridir. Dolayısıyla kültürün devamlılığı ve gelecek kuşaklara aktarımında aile adlarının önemli bir işleve sahip olduğu şüphesizdir.

Bu çalışma ile aynı zamanda, nesir ve nazım türündeki eserlerin yanında Osmanlı Arşivi’nde yer alan defter ve belgelerin de Türk dili ve kültürü açısından önemli olduğunu ortaya koymak amaçlanmıştır. Defterlerde yer alan şahıs adları, yer adları ve lakaplar dil çalışmaları bakımından âdeta bir hazinedir. Özellikle aile adları, halk arasında önemli bir yer tutmakta olup, bunların kullanılışı ve yöreden yöreye uğradığı değişimi bize dil açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA), Maliye Nezareti, Varidat Muhasebesi, Temettuât Kalemi Defterleri(ML. VRD. TMT. d.):

Umurca Mahallesi Temettuât Defteri; ML. VRD. TMT. d. 01631.

Çarşu Mahallesi Temettuât Defteri; ML. VRD. TMT. d. 01632.

Kelerlik Mahallesi Temettuât Defteri; ML. VRD. TMT. d. 01633.

Rum Mahallesi Temettuât Defteri; ML. VRD. TMT. d. 01634.

Kiliselü Mahallesi Temettuât Defteri; ML. VRD. TMT. d. 02803.

Tepecik Mahallesi Temettuât Defteri; ML. VRD. TMT. d. 02804.

Yeniköy Mahallesi Temettuât Defteri; ML. VRD. TMT. d. 02805.

Türkkuyu Mahallesi Temettuât Defteri; ML. VRD. TMT. d. 02806.

Eski Çeşme Mahallesi Temettuât Defteri; ML. VRD. TMT. d. 02807.

İl Yılığ:

Muğla 1973 İl Yılığ.

Kitap ve Makaleler:

ÇELİK, Celaleddin (2007). “Bir Kimlik Beyanı Olarak İsimler: Kişi İsimlerine Sosyolojik Bir Yaklaşım”, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt X, Sayı: 2, Güz, s. 5-21.

Demir, A. (2012). “Zile Kazası’nda Şahıs Adları”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 21, Cilt: V, Ordu, s. 61-75.

- DEVELLİOĞLU, Ferit (2007). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara.
- GÜLENSOY, Tuncer (2012). “ XXI. Yüzyılda Türkiye Kişi Adlarına Bir Bakış”, İdil Dergisi, Cilt: I, Sayı: 5, Konya, s. 1-7.
- GÜLLÜDAĞ, Nesrin (2002). “Sarıkamış Başköy’de Kişi Adları”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt XII, Sayı: 1, Elazığ, s. 79-85.
- GÜRAN, Tefvik (2014). “19. Yüzyıl Temettüat Tahrirleri”, 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar, İstanbul, s. 191-203.
- ERGİN, Osman Nuri (1965). Bodrum Tarihi Sosyal İktisadi Yönleri İle, İstanbul.
- ERŞAHİN, İbrahim (2005). Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü, İstanbul.
- KARPAT, Kemal (2010). Osmanlı Nüfusu, 1830-1914, İstanbul.
- KURT, Yılmaz (1995). “Çorum Sancağı Kişi Adları(XVI. Yüzyıl)”, Belleten, LIX(224), TTK Yayınları, Ankara, s. 211-247.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1995). “Osmanlı Sosyal ve İktisâdi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, Belleten, Cilt: LIX, Sayı: 225, s. 395-413.
- ÖRNEK, S. V. (1995). Türk Halk Bilimi, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ŞENER, Abdüllatif (1990). Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi, İstanbul.

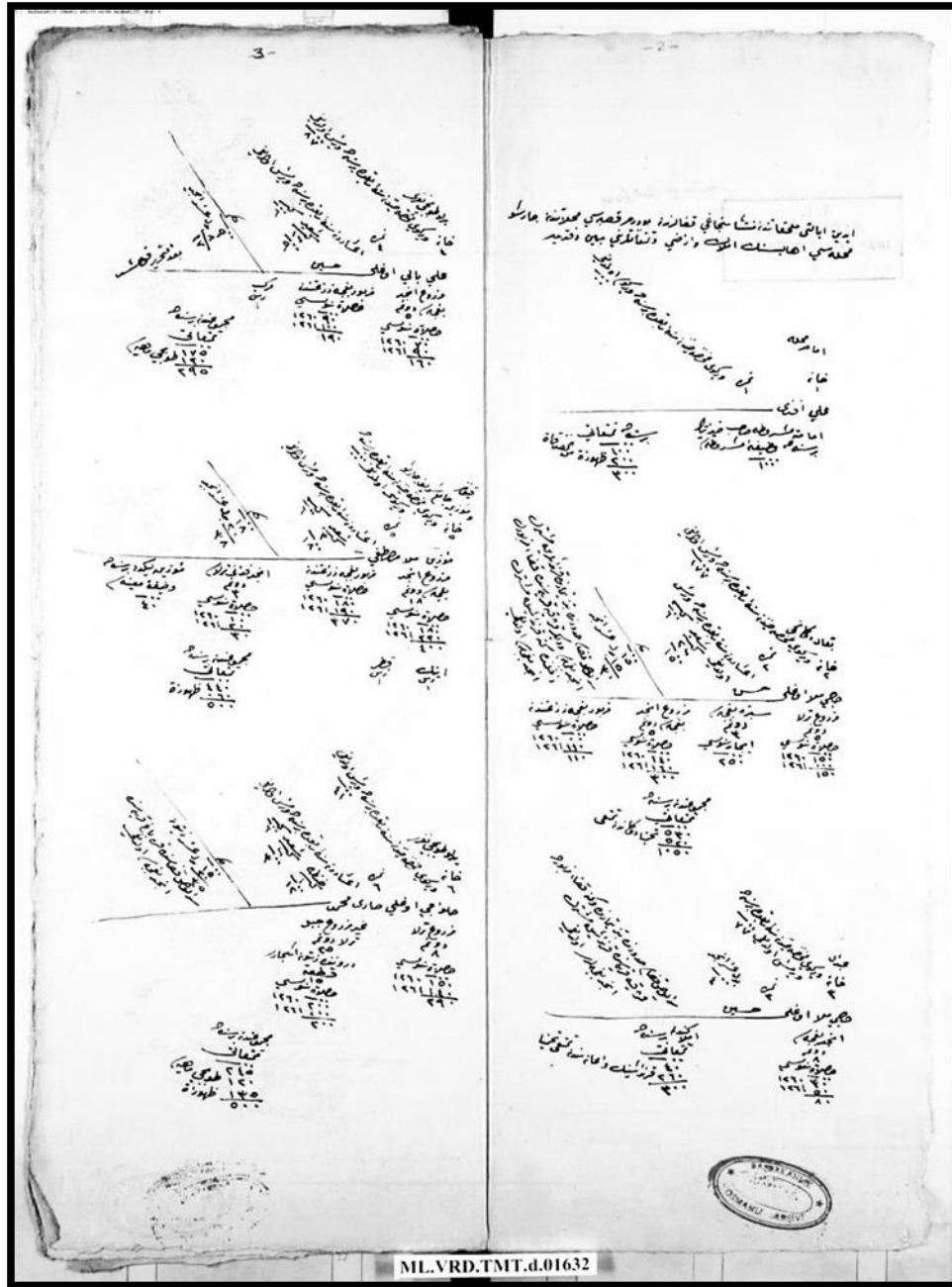

EK-1: Çarşu Mahallesi Temettuât Defteri İlk Sayfası

2624

*II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 18-19-20 Mayıs 2017
Alanya*

ENDÜSTRİYEL YOĞUNLAŞMA VE UZMANLAŞMANIN BÖLGESEL EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNE ETKİSİ: TÜRKİYE İMALAT SANAYİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Arş. Gör. Mustafa GÖMLEKSİZ

Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, İktisat Bölümü

Doç. Dr. Birol MERCAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, SBBF, İktisat Bölümü

Öz

Ekonomik büyüme bağlamında başarılı bölge örnekleri incelendiğinde, belirli sanayi dallarının bu bölgelerde yoğunlaştığı ya da kümelenildiği görülmektedir. Bu doğrultuda, literatürde endüstriyel yoğunlaşma ile bölgesel ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin incelendiği çok sayıda çalışma söz konusudur. Bu çalışmaların önemli bir kısmında ise, endüstriyel yoğunlaşma sonucu ortaya çıkan dışsallıklar ve uzmanlaşmanın bölgesel ekonomik büyümeye yaptıkları katkıların altı çizilmektedir.

Bu çalışmada, endüstriyel yoğunlaşma ve uzmanlaşmanın bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin Türkiye imalat sanayi özelinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, literatürde ortaya çıkmış çeşitli yaklaşımlar ekseninde elde edilen yoğunlaşma ve uzmanlaşma değişkenlerinin 26 Düzey 2 bölgeye ait kişi başına gelir üzerindeki etkileri 2006-2014 yılları arası dönem kapsamında ekonometrik olarak analiz edilmiştir. Analiz sonucu elde edilen bulgular, endüstriyel yoğunlaşmaya ilişkin dışsallıklar ve uzmanlaşmanın bölgesel ekonomik büyümede önemli belirleyiciler olduklarına işaret etmektedir. Ayrıca endüstriyel ölçekte ulaşılan sonuçların, bölgesel ekonomik büyüme bağlamında MAR ve Porter dışsallıklarının desteklediğinden bahsedilebilir.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel yoğunlaşma, uzmanlaşma, yığılma ekonomileri, bölgesel ekonomik büyüme

EFFECTS OF INDUSTRIAL CONCENTRATION AND SPECIALIZATION ON REGIONAL ECONOMIC GROWTH: A CASE STUDY ON TURKISH MANUFACTURING INDUSTRY

Abstract

When economically successful regions are examined, it is seen that certain industrial branches are concentrated or clustered in these regions. In this respect, there are a number of studies in the literature that investigate the relationship between industrial concentration and regional economic growth. As a result of industrial concentration, contributions of externalities and specialization to regional economic growth are highlighted in a significant part of these studies.

This study aims to examine the effects of industrial concentration and specialization on regional economic growth in the Turkish manufacturing industry. For this purpose, the effects of the concentration and specialization variables on the per capita income of 26 NUTS II regions are analyzed within the period between 2006-2014. Findings indicate that the externalities and specialization through industrial concentration are important determinants of regional economic growth. Thus, it can be argued that the results also support MAR and Porter externalities in the context of regional economic growth.

Keywords: Industrial concentration, specialization, agglomeration economies, regional economic growth

1.Giriş

Büyüme süreçleri kapsamında iktisadi faaliyetlerin mekânsal yoğunlaşması konusu önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda ilk olarak Marshall (1890), coğrafi bir alanda birbirine yakın firmaların yığılması sonucu ortaya çıkan uzmanlaşmış işgücü, yerel tedarikçiler arası bağlantılar ve bilgi taşımalarının beraberinde getirdiği bazı ekonomik getirilerden bahsetmiştir. Marshall'ın literatüre yerleşme ekonomileri çerçevesinde yaptığı katkıyı takiben, kümelenme teorisi (Porter, 1990) ve yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı (Krugman, 1991a) firmaların ve işgücü piyasalarının mekânsal bir birimde yoğunlaşmasından kaynaklanan pozitif dışsallıkların ekonomideki önemli rolüne dikkat çekmişlerdir. İktisadi faaliyetlerde mekânın önemine ortak şekilde vurgu yapan bu yaklaşımlar, bilgiye dayalı dışsallıklar ve yayılma etkilerini teknolojik ilerleme ve ekonomik büyümenin merkezine koymaktadırlar (Beaudry ve Schiffauerova, 2009; Antonelli vd., 2011).

Endüstriyel yoğunlaşma uzunca bir süredir yığılma ekonomilerinin varlığına dair önemli bir kanıt olarak görülmektedir. Yığılma ekonomileri genel olarak firmalar ve bireylerin belirli bölgeler ve endüstriyel kümelenmeler içerisindeki etkileşimleri sonucu ortaya çıkmaktadırlar. Yığılma ekonomilerinin sağladıkları avantajların nihai olarak taşıma maliyetleriyle ilgili olduğu söylenebilir. Mekânsal olarak ortaya çıkan bu avantajlar mal ve hizmetlerin yanı sıra, beşeri sermaye ve fikirlerin mekânsal transferini de kolaylaştırmaktadır. Günümüzde, ulaştırma ve iletişim maliyetlerindeki azalma ve bilginin transferinde yaşanan gelişmelere rağmen, endüstriyel yığılmanın günümüz ekonomilerinde süregelen hayati bir işlevinin olduğu görülmektedir (Glaeser, 2010: 1-5). Bu bağlamda, mekânsal yakınlıklar firmaların aynı sektördeki rakiplerine daha hızlı erişimini ve piyasayla ilgili bilginin müşterilere ve tedarikçilere etkin şekilde ulaştırılmasını sağlamaktadır. Ayrıca, mekânsal bir birimde kümelenmiş firmaların daha büyük ve daha güvenilir bir uzman işçi havuzuna erişim olanağı bulunmaktadır (Dünya Bankası, 2009: 129).

Endüstriyel yoğunlaşmanın ortaya çıkardığı dışsallıklar temel olarak yerleşme ve kentleşme ekonomileri çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu kapsamda yerleşme ekonomileri aynı endüstri dalında yer alan ve aynı mekânda faaliyet gösteren bir grup firmanın meydana getirdiği yığılma etkileri ortaya çıkarmakta ve bu etkiler ölçek ekonomileri yoluyla endüstri düzeyinde çeşitli pozitif dışsallıklar yaratmaktadır. Çeşitli sektörlerden firmaların oluşturduğu yığılma ekonomilerini kapsayan kentleşme ekonomilerinin ortaya çıkardığı dışsallıklar ise endüstri düzeyindeki dışsal ekonomiler kanalıyla meydana gelmektedir (Otsuka ve Yamano, 2008: 2). Temel olarak söz konusu dışsallıkları konu alan Marshall-Arrow-Romer modelinde de, belirli bir endüstrideki yoğunlaşma sonucu ortaya çıkan uzmanlaşmanın firmalar arasında bilginin yayılımını ve dolayısıyla söz konusu endüstrideki inovasyon faaliyetlerini ve büyümeyi

hızlandırdığını savunmaktadır (Feldman ve Audretsch, 1999: 410-412). Ayrıca, aynı bölgede bulunan firmalar arasındaki öğrenme faaliyetlerinin coğrafi olarak izole edilmiş firmalara kıyasla çok daha yoğun olduğundan hareketle, bölgesel olarak uzmanlaşmış endüstrilerin daha hızlı büyüdükleri de söylenebilir. Bu doğrultuda, endüstriyel yığılma bir yandan firmaların üretim maliyetlerini düşürürken diğer yandan faktör ve ürün piyasalarında daha fazla uzmanlaşma yaratarak endüstriye özgü tamamlayıcı varlıklar ve faaliyetler yoluyla büyümeye doğrudan katkı sağlamaktadır (Simonen vd., 2015: 232). Dolayısıyla, coğrafyanın ekonomik faaliyetler üzerindeki önemli rolüne vurgu yapan mevcut teori ve bulgular, aynı zamanda endüstriyel düzeyde yoğunlaşma ve uzmanlaşmanın bölgesel büyümeyi teşvik ettiğine de işaret etmektedir (Dupont, 2007).

İktisadi faaliyetlerde mekânın önemine vurgu yapan farklı teori ve yaklaşımların, ortak şekilde, yoğunlaşma sonucu ortaya çıkan dışsallıkları bölgelerin gelişmesinde önemli bir belirleyici olarak ele aldığından bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla, bölgesel gelişmede temel kalkış noktalarından birisi olarak değerlendirilebilecek bu konunun Türkiye özelinde incelenmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada, endüstriyel yoğunlaşma ve uzmanlaşmanın bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin Türkiye imalat sanayi özelinde incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, ilgili literatürde ortaya çıkmış çeşitli yaklaşımlar çerçevesinde elde edilen yoğunlaşma ve uzmanlaşma değişkenlerinin bölgesel kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) üzerindeki etkileri 26 Düzey 2 bölge ve 2006-2014 yılları arası dönem kapsamında ekonometrik olarak analiz edilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde literatürde coğrafi yoğunlaşma ve yığılma ekonomileri kapsamında ortaya çıkan teorik ve ampirik yaklaşımların bir özeti sunulmaktadır. Üçüncü bölümde çalışmanın analiz kısmına ilişkin veri seti ve yöntem açıklanırken, dördüncü bölümde analiz sonucu elde edilen bulgular özetlenmektedir. Son bölümde ise çalışmadan elde edilen sonuçların genel bir değerlendirmesine yer verilmektedir.

2. Teorik Çerçeve

Literatürde, yoğunlaşma ve yığılma etkileri sonucu ortaya çıkan dışsallıklar ve uzmanlaşmanın bölgesel ve endüstriyel büyüme üzerindeki etkilerinin incelendiği çok sayıdaki çalışmadan (Glaeser vd., 1991, 1992; Henderson vd., 1995; Hanson, 2000; Dekle, 2002; Dupont, 2007; Beaudry ve Schiffauerova, 2009; Antonelli vd., 2011; Simonen vd., 2015) bahsetmek mümkündür. Yığılma ekonomilerinin ortaya çıkışında aynı coğrafyayı paylaşan firmalar arasında meydana gelen bilgi taşmaları (knowledge spillovers) önemli bir rol oynamaktadır (Henderson, 1988). Bu kapsamda, rekabetçi bir piyasada ortaya çıkabilecek ölçeğe göre sabit getirilere karşın, iktisadi faaliyetlerin yığılması sonucu ortaya çıkan dışsallıklar verimliliğe bağlı artan getiriler sonucu büyümeye katkı sağlayacaktır. Benzer şekilde, belirli bir endüstrideki firmaların coğrafi olarak kümelenmesi de öğrenme ve fikirlerin değiş tokuş hızını artırmaktadır (Hanson, 2000: 4). Jacobs (1969) endüstriyel düzeyde çeşitliliğin dışsallıklar yoluyla firmaların inovasyona yönelik faaliyetlerini artırdığından bahsetmektedir. Bu tür dışsallıklar mekânsal olarak ortaya çıktığından, endüstrinin çeşitlenmiş olduğu bölgeler firmaların inovasyona yönelik faaliyetlerine önemli birer kaynak sağlamaktadırlar. Bu yaklaşıma göre endüstriyel yoğunlaşma ve uzmanlaşmış tedarikçi ağlarının, üretime yönelik bazı tamamlayıcı faaliyetler ve araştırma maliyetlerindeki azalış yoluyla firmalara yenilikçi avantajlar sağladığı söylenebilir (Acs, 2002).

İktisadi faaliyetlerin coğrafi yoğunlaşması kapsamında Krugman (1991a), endüstriyel yığılmanın temel olarak firmaların üretim süreçlerine konu olan maliyetler (ulaştırma, sabit)

ekseninde ortaya çıkan talep tabanlı etkileşimlerin bir sonucu olduğundan söz etmektedir. Bu doğrultuda yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı (Krugman, 1991a, 1991b), coğrafyanın iktisadi faaliyetler kapsamında sağladığı avantajların içsel olarak ortaya çıktığını ve buna bağlı olarak bölgesel uzmanlaşmanın bu faaliyetlerdeki mekânsal yığılma sonucu meydana geldiğini öne sürmektedir. Bu bağlamda, faktör donatımları bakımından benzer başlangıç koşullarına sahip bölgeler arasında yer değiştiren işgücü ve firmalar yığılmaya neden olmakta ve tekelci bir rekabet yapısının sonucu olarak bu yığılma, gerçekleştiği bölgedeki üretimi artırabilmektedir. Yığılma sürecinde ortaya çıkan birikimli etkiler ise artan işgücü talebine bağlı olarak ücretlerde bir artışa ve işgücünün bu bölgedeki firmalara doğru yer değiştirmesine neden olmaktadır (Krugman, 1991a, 1991b). Bu durumda, bir şehir veya bölgeye ait belirli bir endüstrideki yoğunlaşmanın bir yandan istihdamda artışı, diğer yandan endüstriyel düzeyde uzmanlaşmayı beraberinde getirdiği görülmektedir (Glaeser, 2010). Dolayısıyla bir bölge veya şehirdeki istihdamın uzmanlaşma derecesinin, endüstriyel yığılma etkilerinin araştırılmasında faydalı bir araç olduğu söylenebilir (Otsuka ve Yamano, 2008).

Glaeser vd. (1992), coğrafi yoğunlaşma sonucu ortaya çıkan dışsallıkları statik ve dinamik dışsallıklar olarak iki gruba ayırmaktadırlar. Bu kapsamsa statik dışsallıklar daha çok belirli bir endüstrideki uzmanlaşmanın nedenlerine açıklık getirirken, büyümenin kaynaklarına odaklanmamaktadır. Bilginin mekânsal yayılımı ve transferiyle ilgili olarak daha önce Marshall (1890), Arrow (1962) ve Romer (1986) tarafından gerçekleştirilen öncü çalışmaların bir sentezi niteliğindeki Marshall-Arrow-Romer (MAR) dışsallıkları ile Porter (1990) ve Jacobs (1969) dışsallıklarından meydana gelen dinamik dışsallıklar ise piyasa yapısı ve dışsallığın kaynağına bakımından birbirinden ayrılmaktadır. MAR dışsallıkları tekelci rekabetin söz konusu olduğu belirli bir endüstrideki firmalar arasında ortaya çıkan bilgi taşmalarıyla ilgilidir. Temel olarak endüstri içi dışsallıkları ele alan bu yaklaşım, belirli bir bölge veya şehirdeki endüstriyel yoğunlaşmanın firmalar arasındaki etkileşimler yoluyla bilgi taşmaları yarattığını savunmaktadır (Glaeser vd., 1992: 1127-1129). Verimlilik ve büyüme üzerinde pozitif etki yaratabilen endüstri içi etkileşimlerin ortaya çıkardığı bu dışsallıklar aynı zamanda uzmanlaşma veya yerleşme dışsallıkları olarak da adlandırılmaktadır. Söz konusu bu uzmanlaşma örtük ya da kodlanmış bilginin yayılımının yanı sıra ticari ilişkiler ve üretimle alakalı süreçlerin gelişimini kolaylaştırmaktadır (Beaudry ve Schiffauerova, 2009).

Endüstri içi dışsallıklar kapsamında bir diğer yaklaşım olan Porter dışsallıkları, rekabetçi bir piyasa yapısı içinde uzmanlaşmış endüstrilerin coğrafi olarak yoğunlaşmasının büyüme teşvik ettiğini ileri sürmektedir. Bu kapsamda Porter dışsallıkları, MAR dışsallıklarından farklı olarak, rekabetçi piyasaların firmaların katma değeri yüksek yenilikçi faaliyetlere adaptasyonunu hızlandırdığına işaret etmektedir. Son olarak Jacobs dışsallıkları ise rekabetçi bir piyasada bilgi taşmalarının en önemli kaynağının endüstri dışı çevre olduğunu savunmaktadır. Buna göre, uzmanlaşmadan ziyade coğrafi olarak birbirine yakın endüstrilerdeki çeşitlilik inovasyonu ve dolayısıyla büyüme desteklemektedir (Glaeser vd., 1992; Dekle, 2002).

Endüstriyel yığılma ve uzmanlaşma kapsamında ABD imalat sanayinde 1956-1987 yılları arası dönemi içerisine alan çalışmada Glaeser vd. (1992), yerel rekabet ve kentsel çeşitliliğin endüstriyel düzeyde istihdamı artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Çalışma sonucu elde edilen bulgular önemli seviyedeki bilgi taşmalarının endüstri içinden ziyade endüstriler arasında gerçekleştiğini gösterirken, bu sonuç Jacobs dışsallıklarını destekler niteliktedir. Henderson vd. (1995) tarafından 1970-1987 dönemi için yine ABD imalat sanayi kapsamında gerçekleştirilen çalışmada ise endüstriye özgü istihdamdaki yoğunlaşma kapsamında MAR dışsallıkları ve yerel

düzye de toplam istihdamdaki çeşitlilikle bağlantılı olarak Jacobs dışsallıklarına dair önemli bulgular elde etmişlerdir. Endüstriyel yoğunlaşmanın verimlilik ve büyüme üzerindeki etkilerinin Japonya kapsamında incelendiği bir başka çalışmada ise Dekle (2002), uzmanlaşmanın başta finansal hizmetler olmak üzere toptan ve perakende endüstrilerdeki verimlilik üzerinde pozitif etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanı sıra çalışmadan elde edilen bulgular, rekabetin hizmet endüstrileri ile toptan ve perakende endüstrilerdeki büyümeye katkı sağladığını gösterirken, ortaya çıkan bu sonucun Porter dışsallıklarını desteklediği söylenebilir. Ayrıca analiz sonuçları, yoğunlaşmanın imalat endüstrileri üzerindeki etkisinin görece zayıf olduğuna işaret etmektedir.

Endüstriyel yoğunlaşma ve yerleşme ekonomileriyle ilgili olarak Türkiye kapsamında gerçekleştirilen az sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir. Bu çerçevede, Eser ve Köse (2005) Türkiye imalat sanayinin il düzeyindeki yığılma, kümelenme ve yerleşme eğilimlerini incelemişlerdir. 2000 yılı için 44 il ve 12 alt sektörü içerisine alan kesit veri analizi sonucu elde edilen bulgular, sanayinin mekânsal dağılımının dengesiz olduğunu ve imalat sanayindeki endüstriyel faaliyetlerin büyük kentlerde kümelenildiğini göstermektedir. Analiz sonuçları ayrıca, sermaye yoğun ve ileri teknolojiye dayalı sanayilerin az sayıdaki ilde kümelendiğine işaret ederken, emek yoğun ve düşük teknoloji sanayilerde uzmanlaşan illerde yerleşme eğilimlerinin varlığının yanı sıra endüstriyel çeşitlenmenin zayıf olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir çalışmada Kıymalıoğlu ve Ayoğlu (2006), 1985-2000 yılları arası dönemde imalat sanayi alt sektörlerine ilişkin yığılma faktörlerini incelemişlerdir. Temel olarak istihdam büyümesindeki artış ekseninde gerçekleştirilen analiz bulguları, imalat sanayi alt sektörlerinde çeşitliliğin yığılmayı desteklemediğini gösterirken, uzmanlaşmanın ileri teknoloji kullanan sektörlerden çok piyasaya dönük, emek yoğun üretim yapan sektörlerde belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca elde edilen sonuçlarda, yerleşme ekonomileri ve MAR dışsallıklarının bazı sektörler özelinde belirleyici olduğu görülürken, Jacobs ve Porter dışsallıklarının sektör bazında anlamlı bir etkisine rastlanmamıştır. Bu kapsamda çalışmada, imalat sanayi alt sektörlerine ilişkin ekonomik faaliyetlerin yığılmasına yol açan temel faktörün endüstriyel uzmanlaşma olduğu sonucuna varılmaktadır. Endüstriyel yoğunlaşma ve yığılmayı farklı bir boyutta ele alan başka bir çalışmada ise Karaalp ve Erdal (2012), sanayileşmenin bölgesel yığılmasının gelir yakınsaması üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 1993 – 2001 yılları arası dönemi kapsayan panel veri seti üzerinde Herfindahl Endeksi, Gini Katsayısı ve Lokasyon Oranı yöntemleriyle hesaplanan yığılma katsayılarının kullanıldığı analize ilişkin bulgular, yığılmanın iller arasındaki gelir yakınsamasını yavaşlattığını göstermektedir. Bunun yanı sıra, 7 coğrafi bölge alt örneklemeden elde edilen sonuçlar ise, bölge içindeki belirli illerde ortaya çıkan yığılmanın gelir yakınsamasını olumlu etkilediğine işaret etmektedir. Diğer yandan, endüstriyel yığılma sonucu ortaya çıkan dışsallıkların istihdamdaki büyüme üzerindeki etkilerinin incelendiği diğer bir çalışmada Döner (2016), Türkiye’de 2001-2007 yılları arası dönemde 81 il düzeyinde faaliyet gösteren 43 sektöre ilişkin bir analiz gerçekleştirmiştir. Söz konusu analizin sonuçları, MAR dışsallıklarının 23 sektörde istihdam artışını olumsuz etkilediğini ortaya koyarken, Jacobs dışsallıklarının 4 sektörde anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca analizde, Porter dışsallıklarının toplam 16 sektörde istihdam artışını pozitif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmaktadır.

3. Veri Seti ve Yöntem

Yoğunlaşma genel olarak, ulusal sınırlar içindeki bir bölgenin üretimin belirli bir alanında gerçekleşen ekonomik faaliyetlerde sahip olduğu payın büyüklüğünü ifade etmektedir. Bu tanım

teoride oldukça açık olmasına rağmen, pratikte yoğunlaşmaya ilişkin yeterli düzeyde bir istatistiki ölçütün seçimi oldukça tartışmalıdır (Spiezia, 2002). Endüstriyel yoğunlaşma sonucu ortaya çıkan uzmanlaşma kapsamında Glaeser vd. (1991, 1992), bir şehir veya bölgenin endüstriyel uzmanlaşma seviyesini bu endüstrinin bölgesel ve ulusal istihdam içinde sahip olduğu paylar aracılığıyla ölçmüşlerdir. Dolayısıyla uzmanlaşma değişkeni, bir şehir veya bölgenin belirli bir endüstriye ilişkin ülke geneline dağılmış istihdamdan aldığı pay doğrultusunda ne derece uzmanlaştığını göstermektedir. Bu kapsamda, çalışmanın analiz kısmına konu olan uzmanlaşma değişkeni eşitlik (1) yardımıyla elde edilmektedir.

$$UZM_{ij} = \frac{e_{ij} / e_{it}}{\hat{e}_{cj} / \hat{e}_{ct}} \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de e_{ij} i bölgesine ait j sanayindeki istihdamı, e_{it} i bölgesine ait toplam istihdamı, $\hat{e}_{cj}$ ele alınan ülkede j sanayindeki istihdamı ve $\hat{e}_{ct}$ ise söz konusu ülkedeki toplam istihdamı göstermektedir. Buna göre ilgili değişkene ait yüksek değerler MAR ve Porter dışsallıklarının varlığını göstermektedir (Glaeser vd., 1992).

Literatürde kullanılan yoğunlaşma ölçütlerinden birisi olan Herfindahl-Hirschman endeksi, birçok alandaki yoğunlaşmanın ölçümünde yaygın şekilde kullanılan bir yöntemdir (Rhoades, 1993). Endeks, firma sayısı ya da piyasa payları bağlamında yoğunlaşma oranının ölçülmesini sağlamaktadır. Endeks kapsamındaki yüksek değerler yoğunlaşmanın arttığını gösterirken, bu oran eşitlik (2)'deki şekliyle hesaplanabilmektedir. Eşitlik (2)'de S_{ij}^s i bölgesine ait j endüstrisindeki üretimin aynı bölgedeki toplam üretim içerisindeki payını göstermektedir.

$$HH_{ij} = \sum_{j=1}^n (S_{ij}^s)^2 \quad (2)$$

Bir şehir veya bölgedeki belirli bir endüstrinin göreceli yoğunlaşma derecesinin ölçümünde kullanılan yöntemlerden bir diğeri Lokasyon Oranıdır (Location Quotient). Bu oran, belirli bir endüstrideki üretim ya da istihdamın bölgesel ve ulusal düzeydeki payları aracılığıyla elde edilmektedir. Endüstriyel üretim bağlamında bu oran eşitlik (3)'de verilen şekilde hesaplanabilmektedir. Buna göre (p_{ij} / p_{it}) ve $(\hat{p}_{cj} / \hat{p}_{ct})$ j endüstrisine ait üretimin sırasıyla i bölgesi ve ulusal üretim içerisindeki oranlarını göstermektedir.

$$LO_{ij} = (p_{ij} / p_{it}) / (\hat{p}_{cj} / \hat{p}_{ct}) \quad (3)$$

İlk olarak Krugman (1991a) tarafından ABD kapsamında mekânsal yoğunlaşmanın analizi kapsamında kullanılan Bölgesel Gini Katsayısı, bir endüstrinin belirli bir bölgedeki göreceli yoğunluğunun başka bölgelerle karşılaştırılmasına imkân vermektedir.

$$GINI_{p_{ij}} = \frac{2}{n^2 \bar{R}} \left[\sum_{j=1}^n \lambda_j |R_j - \bar{R}| \right] \quad (4)$$

Eşitlik (4)'te $R_j = \frac{S_{ji}^s}{S_{jt}}$ ve $\bar{R} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n R_j$ olmak üzere, n bölge sayısını, S_{ij}^s değişkeni i şehri

veya bölgesindeki j endüstrisine ait üretimin o şehir veya bölgedeki toplam üretime oranını, S_{jt} söz konusu şehir veya bölgenin bulunduğu ülkedeki toplam üretim içerisinde j endüstrisinin payını göstermektedir. λ_j ise üretim büyüklüğü bakımından ilgili şehir veya bölgenin j endüstrisindeki (azalan) sıralamasını temsil etmektedir.

Analiz kısmında bağımlı değişken olarak, bölgesel ekonomik büyümenin bir göstergesi olan Bölgesel Kişi Başına GSYH kullanılmıştır. Analize konu olan açıklayıcı değişkenler ise Uzmanlaşma değişkeni ile endüstriyel yoğunlaşmaya ilişkin alternatif ölçütler olarak ele alınan Herfindahl-Hirschman, Lokasyon Oranı ve Bölgesel Gini Katsayısı değişkenleridir. İlgili değişkenlerin tümü TÜİK (2017) tarafından yayınlanan Bölgesel İstatistikler veri tabanından elde edilmiştir. Bu kapsamda UZM değişkeninin hesaplanmasında NACE sınıflaması çerçevesinde ekonomik faaliyet kısımlarına göre imalat sanayi çalışan sayıları kullanılmıştır. HH değişkeni kapsamında ise imalat sanayindeki üretimin bölgesel üretim içindeki payını temsil etmek üzere, NACE sınıflamasına göre imalat sanayi ciro değerleri ile toplam bölgesel ciro değerlerinden yararlanılmıştır. Yoğunlaşmaya ilişkin bir başka ölçüt olan LO değişkeninin elde edilmesinde yine NACE sınıflamasına göre imalat sanayindeki üretimin bölgesel ve ulusal düzeydeki payını ölçümlemek üzere ciro değerleri kullanılmıştır. Son olarak GINI değişkeninin elde edilmesinde kullanılan imalat sanayinin bölgesel ve ulusal üretim içindeki payı ve imalat sanayi üretiminin bölgesel sıralaması için yine imalat sanayi ciro değerlerine başvurulmuştur. İlgili veriler TÜİK (2017) veri tabanında 2006-2008 yılları arası dönem için NACE Rev.1.1 ve 2009-2014 dönemi için NACE Rev.2'ye göre yayınlanmaktadır. Analizde kullanılan değişkenlerin tanımlanmasına Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenlerin Tanımlanması

Değişken	Kısaltma	Gösterge	Kaynak
Büyüme	KBGSYH	Bölgesel Kişi Başına GSYH	TÜİK, 2017
Uzmanlaşma	UZM	Eşitlik (1)	TÜİK, 2017 ve yazarların hesaplamaları
Yoğunlaşma-I	HH	Eşitlik (2)	
Yoğunlaşma-II	LO	Eşitlik (3)	
Yoğunlaşma-III	GINI	Eşitlik (4)	

Çalışmanın analiz aşamasında panel veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Panel veri genel olarak ülkeler, bölgeler, endüstriler, firmalar veya hane halkları gibi ekonomik birimlerden oluşan yatay kesit gözlemlerin belirli bir döneme ait zaman gözlemleriyle birleştirilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Panel veri analizi zaman serisi ya da yatay kesit analizlerine kıyasla bireysel heterojenliğin kontrolüne, daha az eş doğrusallığa, daha fazla serbestlik derecesine ve değişkenlerle ilgili daha fazla bilgiye imkân vermesi bakımından çeşitli avantajlar sağlamaktadır

(Baltagi, 2005: 4-7). Panel veri analizinin tercih edildiği statik modellerde benimsenen farklı varsayımlara bağlı olarak havuzlanmış (pooled) en küçük kareler (H-EKK), sabit etkiler (SE) veya rassal etkiler (RE) tahmincileri kullanılabilir. Bu doğrultuda, havuzlanmış en küçük kareler yaklaşımı hata terimleri ile yatay kesite özgü birimler arasında ilişki olmadığı ve dolayısıyla yatay kesite özgü gözlemlenemeyen bireysel farklılıkların bulunmadığı varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşım zamana göre sabit belirgin etkileri dikkate almamaktadır. Sabit etkiler tahmininde panelde yer alan her bir yatay kesit (birim) arasındaki bireysel farklılıklar kesitlere özgü sabitler aracılığıyla açıklanmaktadır. En Küçük Kareler Kukla Değişken tahmincisi (LSDV) olarak da adlandırılan bu yöntemde, ele alınan yatay kesit birimlere göre değişebilen (object-specific) sabit katsayılar zamana göre sabittirler (time-invariant). Rassal etkiler tahmininde ise yatay kesitlere dair gözlenemeyen özelliklerin rassal şekilde dağılmış olduğu varsayımı altında bu etkiler, yatay kesite ait hata terimi ile panele ilişkin hata teriminin bileşiminden oluşan bir hata bileşeni yoluyla açıklanmaktadır. Söz konusu hata bileşeni, yatay kesite ilişkin sabitlere ait değerlerin bu sabitlerin ortalama değerlerinden rassal sapmalarını yansıtmaktadır (Wooldridge, 2002). Ele alınan değişkenler kapsamında çalışmanın analiz kısmında tahmin edilen logaritmik modeller eşitlik 5,6 ve 7’de verilmektedir. Buna göre, yoğunlaşmaya ilişkin kullanılan alternatif ölçütlerin her biri ayrı modellerde ele alınarak analize dâhil edilmiştir.

$$\ln KBGSYH = \gamma + \ln \beta_1 UZM_{it} + \ln \beta_2 HH_{it} + u_{it} \quad (5)$$

$$\ln KBGSYH = \gamma + \ln \beta_1 UZM_{it} + \ln \beta_2 LO_{it} + u_{it} \quad (6)$$

$$\ln KBGSYH = \gamma + \ln \beta_1 UZM_{it} + \ln \beta_2 GINI_{it} + u_{it} \quad (7)$$

Çalışmada kullanılan panel veri analizi yönteminde hangi modelin kullanılacağına belirlenmesinde Hausman testinden yararlanılmıştır. Hausman testi, hata terimleri ile açıklayıcı değişkenler arasındaki ilişkiyi dikkate alarak sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri arasında seçim yapılmasına imkân vermektedir (Green, 2003).

4.Bulgular

Tablo-2’de panel veri tahmin yöntemi sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Sabit ve rassal etkiler tahmincileri kapsamında kullanılacak yöntemin belirlenmesine ilişkin Hausman test sonuçları tabloda yer almaktadır. Bu kapsamda tahmin edilecek olan 3 model için de Hausman test istatistiği sonuçları hata terimleri ile açıklayıcı değişkenler arasında korelasyon yoktur boş hipotezini reddettiğinden, analizde sabit etkiler tahmincisi tercih edilmiştir. Bunun yanı sıra analizde, karşılaştırma amaçlı olarak, havuzlanmış EKK yaklaşımına da yer verilmiş olup, elde edilen sonuçlar tabloda gösterilmektedir.

Tablo-2’den hareketle, UZM ve HH değişkenlerinin yer aldığı birinci modelde H-EKK tahmin sonuçlarına göre UZM değişkeninin katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı iken, HH değişkenine ait katsayı negatif ancak anlamsız bulunmuştur. Bununla birlikte, aynı modelde SE tahmincisine göre UZM ve HH değişkenlerinin katsayıları pozitif ve anlamlıdır. Modelin açıklanma gücü kapsamında H-EKK ve SE tahmincileri karşılaştırıldığında, SE tahmincisine göre hesaplanan R-kare değerinin (%69) H-EKK’ya göre oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu sonuç, uzmanlaşmayı temsil eden UZM değişkeni ve HH yoğunlaşma değişkeninin bölgesel kişi başına gelir üzerinde anlamlı ve pozitif etkilerinin olduğunu göstermektedir.

Yoğunlaşmaya ilişkin bir başka alternatif ölçüt olan LO değişkeninin ele alındığı ikinci model kapsamında ilgili değişkene ait katsayı H-EKK tahminine göre negatif ve %5 önem düzeyinde anlamlıdır, SE tahmininde bu katsayı pozitif ve %1 önem düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Yine ikinci modele göre UZM değişkenine ait katsayı her iki tahminciye göre de pozitif anlamlıdır. Modelin açıklanma gücü bağlamında, SE tahminine ait R-kare değerinin (%67) birinci modele benzer şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ikinci modelde panel SE tahmin sonuçları KBGSYH üzerinde UZM ve LO yoğunlaşma değişkenlerinin anlamlı ve pozitif birer etkisi olduğuna işaret etmektedir.

Panel veri tahminine ilişkin üçüncü modelde, ele alınan diğer yoğunlaşma değişkeni olan GINI'ye ait katsayı H-EKK tahminine göre pozitif ve SE tahmininde ise negatif ve anlamlı bulunmuştur. Tahminde kullanılan diğer modeller ile karşılaştırıldığında SE tahmincinin benzer şekilde yüksek bir R-kare değerine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Panel Veri Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: LnGSYH									
Dönem:		2006-2014		Kesit:		26	Gözlem:		234
		MODEL-1		MODEL-2		MODEL-3			
Değişkenler	H-EKK	Panel-SE	H-EKK	Panel-SE	H-EKK	Panel-SE	H-EKK	Panel-SE	
Sabit	9,3607 [72,4378] (0,000)	10,5677 [51,2876] (0,000)	9,5781 [314,456] (0,000)	9,7274 [176,467] (0,000)	10,1952 [101,820] (0,000)	8,4929 [21,968] (0,000)			
LnUZM	0,6737 [5,2846] (0,000)	0,7513 [3,2883] (0,001)	0,7266 [5,6802] (0,000)	0,8060 [3,4517] (0,001)	0,3375 [5,8809] (0,000)	0,9921 [4,3417] (0,000)			
LnHH	-0,0856 [-1,6360] (0,103)	0,3295 [4,4932] (0,000)							
LnLO			-0,2201 [-2,0895] (0,038)	0,5147 [3,2868] (0,001)					
LnGINI					0,1666 [6,5365]	-0,2979 [-3,0758]			

	(0,000)	(0,002)	(0,000)	(0,002)	(0,000)	(0,002)
R-kare	0,2469	0,6901	0,2524	0,6768	0,3571	0,6747
F-istatistik	37,8751	16,9973	38,9841	15,9753	64,1619	15,8292
p(F-istatistik)	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Hausman Test	$\chi^2(2):20,4689$ (0,000)		$\chi^2(2):14,9815$ (0,000)		$\chi^2(2):24,4124$ (0,000)	

Not: Köşeli parantez içindeki değerler t-istatistiklerini, parantez içindeki değerler olasılıkları göstermektedir.

Panel veri analizi yöntemiyle tahmin edilen modeller doğru şekilde belirlendiği ve değişkenler ile hata terimleri ilişkisiz olduğu takdirde H-EKK yöntemiyle tutarlı tahminler yapılabilmektedir. Ancak, hata terimi ile ele alınan bir kesitin belirli zaman boyutunda ilişkili olması ihtimalinde, tahmin sonucu elde edilen standart hatalar yanlı olabilecektir. Bununla birlikte, SE tahmincisinin uygun bir yöntem olarak belirlendiği modellerde, H-EKK tahmincisi tutarsız sonuçlar üretmektedir (Cameron ve Trivedi, 2005: 699). Bu doğrultuda analiz sonucu SE tahmincisine göre elde edilen bulgular dikkate alınarak, UZM değişkeninin bütün modellerde anlamlı ve pozitif birer katsayıya sahip olduğu ifade edilebilir. Ayrıca endüstriyel yoğunlaşmaya ilişkin değişkenlerden HH ve LO'ya ait katsayılar da kullanıldıkları modeller kapsamında pozitif ve anlamlıdır. Buna karşın, üçüncü modelde elde edilen sonuçlar GINI değişkeninin KBGSYH üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğunu göstermektedir.

5.Sonuç

Bu çalışmada, endüstriyel yoğunlaşma ve uzmanlaşmanın bölgesel ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin Türkiye imalat sanayi özelinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda, literatürde ortaya çıkmış farklı yaklaşımlar dikkate alınarak oluşturulan uzmanlaşma (UZM) değişkeni ile yoğunlaşmaya ilişkin alternatif endeksler olan Herfindahl-Hirschman (HH), Lokasyon Oranı (LO) ve Bölgesel Gini Katsayısı (GINI) değişkenlerinin bölgesel kişi başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (KBGSYH) üzerindeki etkileri 26 Düzey 2 bölge ve 2006-2014 yılları arası dönem kapsamında panel veri yöntemiyle analiz edilmiştir.

Analiz sonucu elde edilen bulgularda, UZM değişkeninin bütün modellerde anlamlı ve pozitif birer katsayıya sahip olduğu görülürken, endüstriyel yoğunlaşmaya ilişkin değişkenlerden HH ve LO'ya ait katsayılar da kullanıldıkları modeller kapsamında pozitif ve anlamlı bulunmuştur. Ayrıca analiz sonuçları, GINI değişkeninin KBGSYH üzerinde anlamlı ve negatif bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla imalat sanayi özelinden elde edilen bu sonuçların, bölgesel ekonomik büyümede yoğunlaşma sonucu ortaya çıkan endüstri içi dışsallıklar ve uzmanlaşmanın önemli belirleyiciler olduklarına işaret ettiği söylenebilir. Bunun yanı sıra, bahsedilen endüstri içi dışsallıklar kapsamında elde edilen bulguların, bölgesel ekonomik büyüme bağlamında MAR ve Porter dışsallıklarını desteklediği ifade edilebilir.

Analiz kapsamında karşılaşılan kısıtlardan birisi, bölgesel verilere ilişkin uzun zaman/kesit serilerinin elde edilememesi olmuştur. Bu bağlamda, konuyla ilgili yapılabilecek benzer

çalışmalarda zaman veya kesit boyutunun genişletilmesi ya da yoğunlaşmaya ilişkin kullanılan ölçütlerin çeşitlendirilmesi, elde edilecek sonuçlara farklı boyutlar kazandırabilecektir.

Kaynakça

- Acs, Z. (2002) *Innovation and the Growth of Cities*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Antonelli, C., Patrucco, P., ve Quatraro, F. (2011). Productivity growth and pecuniary knowledge externalities: An empirical analysis of agglomeration economies in European regions. *Economic Geography*, 87:23–50.
- Baltagi, B. H. (2005) *Econometric Analysis of Panel Data*, Third Edition, England, John Wiley&Sons Ltd.
- Beaudry, C., ve Schiffauerova, A.(2009). Who’s right, Marshall or Jacobs? The localization versus urbanization debate. *Research Policy*, 38: 318–37.
- Cameron, A. C. ve Trivedi P. K. (2005). *Microeconometrics: Methods and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dekle, R. (2002). Industrial Concentration and Regional Growth: Evidence from the Prefectures. *Review of Economics and Statistics*, 84(2): 310–315.
- Döner, A. S. (2016). Yığılma Dışsallıkları ve Şehirlerde Sektörel İstihdam Artışı: Türkiye Örneği. *İşletme & Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(2): 1-15.
- Dupont, V. (2007), Do geographical agglomeration, growth and equity conflict?. *Papers in Regional Science*, 86, 193–213.
- Dünya Bankası. (2009). *World Development Report 2009*, http://siteresources.worldbank.org/INTWDRS/Resources/477365-1327525347307/8392086-1327528510568/WDR09_10_Ch04web.pdf adresinden erişildi. (ET: 16.03.2017)
- Eser, U. ve Köse, S. (2005). Endüstriyel Yerelleşme ve Yoğunlaşma Açısından Türkiye Sanayii: İl İmalat Sanayiilerinin Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(2): 97-139.
- Feldman, M. P. ve Audretsch, D. (1999). Innovation in cities: Science-based diversity, specialisation and localised competition. *European Economic Review*, 43: 409–429.
- Glaeser, E. L. (2010). Introduction. E. L. Glaeser (Yay. Haz.). *Agglomeration Economics* (s.1-14). Chicago: The University of Chicago Press.
- Glaeser, E. L. vd. (1991). Growth in Cities. <http://www.nber.org/papers/w3787.pdf> adresinden erişildi. (ET: 17.03.2017)
- Glaeser, E. L. vd. (1992). Growth in Cities. *Journal of Political Economy*, 100/6, 1126-1152.
- Green, W. H. (2003) *Econometric Analysis*, Fifth Edition, Prentice Hall, New Jersey.
- Hanson, G. H. (2000). Scale Economies and the Geographic Concentration of Industry, <http://www.nber.org/papers/w8013.pdf> adresinden erişildi. (ET: 15.04.2017).
- Henderson, J. V. (1988). *Urban Development: Theory, Fact, and Illusion*. New York: Oxford University Press.
- Henderson, J. V., Kuncoro, A. ve Turner, M. (1995). Industrial Development in Cities. *Journal of Political Economy*, 103(5): 1067–1090.

- Jacobs, J. (1969). *The Economy of Cities*. New York: Random House.
- Karaalp, H. S. ve Erdal, F. (2012). Sanayileşmenin Bölgesel Yığılması ve Komşu İllerin Büyümesi Gelir Farklılıklarını Artırır mı? Türkiye için Bir Beta Yakınsama Analizi. *Ege Akademik Bakış*, 12(4): 475-486.
- Kıymalıoğlu, Ü. ve Ayoğlu, D. (2006). Türk İmalat Sanayinde Yığılma Ekonomileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(2): 198-209.
- Krugman P. (1991a). *Geography and Trade*. Cambridge: MIT Press.
- Krugman, P. (1991b). “Increasing returns and economic geography”, *Journal of Political Economy*, vol. 99, pp. 484-499.
- Marshall, A. (1890). *Principles of Economics*. London: Macmillan.
- Otsuka, A. ve Yamano N. (2008). Industrial Agglomeration Effects on Regional Economic Growth: A Case of Japanese Regions. <http://www.real.illinois.edu/d-paper/08/08-T-2.pdf> adresinden erişildi. (ET: 10.03.2017)
- Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. *Harvard Business Review*, March-April, 73-91.
- Rhoades, S. A. (1993). The Herfindahl-Hirschman Index. https://fraser.stlouisfed.org/files/docs/publications/FRB/pages/1990-1994/33101_1990-1994.pdf adresinden erişildi. (ET: 12.03.2017).
- Romer, P. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94: 1002–1037.
- Simonen, J., Svento, R. v e Juutinen, A. 2015. Specialization and diversity as drivers of economic growth: Evidence from High-Tech industries. *Papers in Regional Science*, 94(2): 229-248.
- Spiezia, V. (2002). “Geographic Concentration of Production and Unemployment in OECD Countries”, www.oecd.org/gov/regional-policy/15179780.doc adresinden erişildi. (ET: 16.03.2017)
- TÜİK (2017). Bölgesel İstatistikler. <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/> adresinden erişildi. (ET: 05.03.2017).
- Wooldridge, J. M. (2002). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. Cambridge: The MIT Press.

TÜRKİYE’DE ALTERNATİF VE NÜKLEER ENERJİ KAYNAKLARI İLE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ’NİN NEDENSELLİK ANALİZİ

Araş. Gör. Mustafa TORUSDAĞ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Doç. Dr. M. Akif ARVAS

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

Öz

Ekonomik kalkınmanın temel etkenlerinden biri olan enerji tüketimi, hem üretimde kullanılan önemli bir girdi olması yönüyle hem de ekonomik büyüme için gerekli bir girdi olması açısından önemlidir. Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin olmasının yanısıra üretimde de önemli bir girdi olması yönüyle, enerji üretimi olmayan ülkelerin enerji yönünden dışa bağımlı hale gelmelerine yol açmakta ve bu durumda ülkeler alternatif enerji kaynaklarına yönelmektedir. Bu çalışmada, Türkiye’de alternatif ve nükleer enerji kaynakları ile ekonomik büyüme ilişkisi, 1960-2015 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak, nedensellik analizi yöntemiyle incelenmektedir. Analiz sonucunda, ekonomik büyüme ile alternatif ve nükleer enerji tüketimi arasındaki ilişkinin yönü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Alternatif Enerji, Nedensellik Analizi

2639

THE RELATIONSHIP BETWEEN ALTERNATIVE AND NUCLEAR ENERGY RESOURCES AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: A CAUSALITY ANALYSIS

Abstract

Energy consumption, which is one of the main factors of economic development, is important both for being an important input used in production and as an input for economic growth. In addition to the causal relationship between energy consumption and economic growth, as well as being an important input to production, non-energy producing countries are becoming dependent on outside for the energy. In this case, countries are turning to alternative energy sources. In this study, the relationship between alternative and nuclear energy sources and economic growth in Turkey is examined by means of causality analysis using annual data for 1960-2015 period. According to the results, a negative causal relationship is found between economic growth and alternative and nuclear energy consumption.

Keywords: Economic Growth, Alternative Energy, Causality Analysis

GİRİŞ

18. yüzyılda meydana gelen sanayi devrimi dünyada üretim kademeli biçimde artmakta ve

küreselleşmeyle beraber ülkeler arasında mal, hizmet ve sermaye hareketlerindeki engellemelerin ortadan kalkmasıyla beraber üretimde de artış kazanmaktadır. Üretimdeki artışla beraberinde, ilkin gelişmiş ülkelerde sonrasında dünyada artan hızlı nüfus, kentleşme ve ekonomik kalkınma gerçekleşmektedir. Ekonomik faaliyetlerdeki artış, enerji girdisini de artırmaktadır (Bayar, 2014, 253). Ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, 1970 petrol kriziyle de ortaya çıkan enerji arzında meydana gelen azalmanın beraberinde getirdiği enerji arz güvensizliği, enerjinin güvenilir kaynaklardan elde edilmesi arayışı, enerji dünyası gündeminde önemli bir konu olarak yer almakta ve yeni enerji kaynağı arayışlarını daha da hızlandırmakta ve nükleer enerjinin bu enerji arayışında öncelikli olmaktadır.

Enerji, toplumların kalkınma ve gelişme düzeylerinin de belirleyicisi olarak, toplumların kalkınma düzeyi arttıkça enerjiye olan ihtiyaç ve bağımlılıkları da artmaktadır. Bununla birlikte enerji üretiminin artması da doğal bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu enerji arz kıtlığı ile alternatif bir enerji sektörü oluşturmak ve enerji çeşitliliği sağlamaya yönelik, yeni teknoloji ve alternatif enerji kaynaklarını kullanması ve yeni enerji üretim tesislerinin kurulması gerekmektedir, dünya üzerinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yeni hedefleri arasında yer almaktadır. Bu hedefleri karşılamaya yönelik, Nükleer enerji santralleri de bu amacı karşılamaya yönelik bir oluşumdur. Ekonomik kalkınmanın temel etkenlerinden biri olan enerji, üretim ve ekonomik büyüme için gerekli bir girdi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1970'li yıllarda ortaya çıkan petrol (enerji) krizi sonucu enerjide dışa bağımlı olan ülkeleri nükleer enerjiye yönlendirmektedir çünkü nükleer enerji elektrik üretiminde kullanılmaktadır (Temurçin, Aliağaoğlu, 2003, 27). Enerji tüketimi, toplumların gelişmişlik düzeylerini belirleyicilerindedir.

Enerji kaynakları fosil, yenilenebilir ve yeni enerji kaynakları olarak üç sınıfta incelenmektedir. Kömür, petrol, doğalgaz gibi kaynaklar fosil kaynaklar grubunda yer verilirken; su, güneş, rüzgar, jeotermal ve biyokütle enerji kaynakları ise yenilenebilir enerji kaynakları grubunda sınıflandırılmaktadır. Nükleer enerji, yakıt hücreleri ve hidrojen enerjisi gibi kaynaklar da yeni kaynaklar grubunda yer almaktadır (Kaymak, 2008, 1). Dünyada enerji üretiminin yaklaşık olarak %64.5'i fosil yakıtlar (%38.7 kömür, %18.3 gaz, %7.5 petrol), %16.6'sı hidrolik enerji, %17.1'i nükleer enerji ve %18'i yenilenebilir enerji kaynaklarından gerçekleşmektedir (Yıldırım, Örnek, 2007, 33).

Tablo 1. Kaynaklara Göre Dünya Enerji Arz Tahminleri

Kaynak	1960		1980		2000		2020	
	10 ⁹ TEP*	%	10 ⁹ TEP	%	10 ⁹ TEP	%	10 ⁹ TEP	%
Kömür	1.250	36	1.830	24	2.930	26	4.650	30
Petrol	1.170	33	3.100	41	3.415	31	3.175	21
Doğalgaz	0.411	12	1.301	17	1.885	17	2.570	17
Hidrolik	0.171	5	0.383	5	0.650	6	1.050	7
Nükleer	---	---	0.156	2	0.845	8	1.730	11
Tic. olmayan	0.490	14	0.768	10	1.095	10	1.140	8
Yeni enerji	---	---	---	---	0.285	2	0.845	6
Toplam	3.500	100	7.538	100	11.105	100	15.115	100

Kaynak: M. Yıldırım, Örnek İ. (2007), "Enerjide Son Seçim: Nükleer Enerji", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(1): 34.

Dünyadaki nükleer enerjinin 1/3'üne Avrupa sahiptir. Tablo 1'de de görüldüğü gibi, 1980 ve öncesi dönemlerde kömür en önemli yakıt iken, 1980'de petrol en çok kullanılan enerji kaynağı olarak yer almaktadır. 2020 yılına doğru petrolün rolü azalırken, 2020 yılında % 30 oran

ile kömür yine en önemli kaynak haline geleceği öngörülmektedir. Doğal gaz oranı 2020'de % 7'ye yükseleceği, 1980'de; % 2 olan nükleer enerji payı, 2020'de % 11 oran ile hidrolik enerjiden daha fazla kullanılır hale geleceği öngörülmektedir (Yıldırım, Örnek, 2007, 34).

Tablo 2. Dünya’da ve Türkiye’de üretilen Elektriğin Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı

Enerji Kaynakları	Dünya ¹	Türkiye ²
Petrol	% 4,6	% 1.5
Doğalgaz	% 22,2	% 43.7
Kömür	% 40,6	% 27,5
Hidrolik	% 16	% 24.2
Nükleer	% 13	% 0
Diğer (Yenilenebilir vb.)	% 3,7	% 3,1
TOPLAM	21.431 TWh	240 TWh

* 10⁹ TEP: milyar ton eşdeğer petrol

Kaynak: Nükleer Güç Santralleri ve Türkiye, TC. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Nükleer Enerji Proje Uygulama Daire Başkanlığı, Yayın No: 2.

Tablo 2’de dünya elektirik üretiminde kömür ve doğalgaz ilk iki sırada yer almaktayken, ülkemizde doğalgaz ve kömür ilk iki sırada yer almaktadır. Dünya elektirik ihtiyacının % 13’ünü nükleer enerjiden karşılamaktadır. Dünya, elektrik enerjisi ihtiyacı 2010-2035 yıllarında yıllık ortalama % 2,2, toplamda da % 70 artması beklenmektedir.

Artan sanayileşme ile birlikte gelişme ve büyümenin önemli enerji girdisi olduğu bilinmektedir. toplumların gelişme düzeyi tükettikleri enerji miktarıyla belirlenmektedir (Turan, 2006, 1). Artan enerji talebi, fosil yakıtların da tükenmesi ve petrol ve doğalgaz fiyatlarının yükselmesi (Saysel), ve enerji arz güvenliğinde ortaya çıkan gelişmelerle birlikte alternatif -nükleer- enerji kaynaklarına olan yönelim olarak ortaya çıkmaktadır. Dünya elektrik enerjisi ihtiyacının %17’sini karşılaması, nükleer enerjiyi önemli bir enerji maddesi olarak karşımıza çıkarmaktadır (Yıldırım, Örnek, 2007, 32).

Nükleer Teknoloji; ucuz ve temiz elektrik enerjisi üretmenin yanısıra, tarım, tıp vs. alanlarda çalışmalar yapmak, bilimsel araştırmalar yürütmek imkânı sağlamasının yanısıra siyasi otoritenin iradesiyle askeri amaçlı kullanıma da imkan sunan çift yönlü bir teknolojidir. Gelişmekte olan ülkelerdeki sanayileşme ve kentleşmedeki artışla birlikte, kişi başına düşen enerji ihtiyacı önemli ölçüde artmaktadır. Enerji santrallerinde ve ulaşımda fosil yakıtların kullanılmasından kaynaklanan sera gazlarının çevreye salınımı, küresel ısınmanın en büyük etkeni olarak görülmekte ve artan fosil yakıt fiyatları da nükleer enerjiyi daha cazip hale getirmektedir (Çetiner, Sunal, 2008, 193, 194). Nükleer enerji, ülkemizin enerji ithal dışa bağımlılığın azaltılması, ülkemizin enerji arz güvenliğinin sağlanması ve cari açığımızın azaltılması amacıyla tercih edilmekte ve yönelim kazanmaktadır.

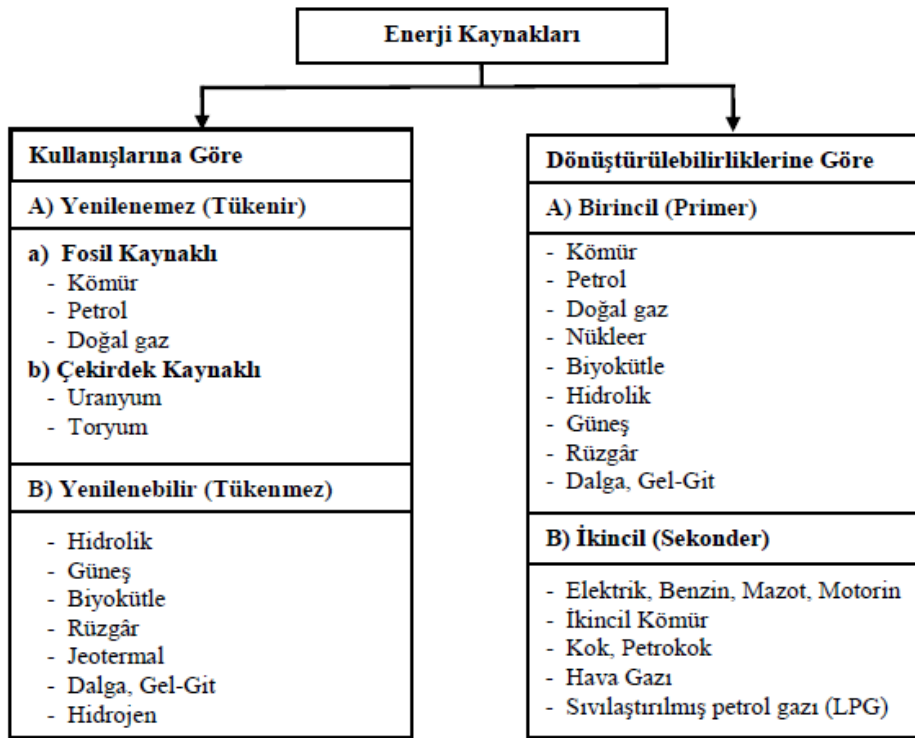
“Ülkemizin enerji talebini karşılamak amacıyla ortaya koyduğu enerji stratejisi, enerjide dışa bağımlılığı azaltmaktır. Ülkemiz izlediği enerji politikalarıyla; kaynak ülke ve güzergâh

çeşitliliklerinin sağlanması, enerji verimliliğinin artırılması, enerji yoğunluğunun azaltılması, yerli kaynakların tamamının kullanılması, 2023 yılında elektrik üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının payının en az %30'a çıkarılması hedeflenmektedir” (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Nükleer Santraller ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrale İlişkin Bilgiler, Yayın No:1, s. 6).

1- ENERJİ KAYNAKLARI VE NÜKLEER ENERJİ

Petrol, taşkömürü, linyit, doğal gaz, hidrolik ve jeotermal enerji, rüzgar enerjisi, denizlerde gelgit ve dalgalardan elde edilen enerji, nükleer enerji, güneş enerjisi, odun, hayvan ve bitki atıkları gibi herhangi bir dönüşüm işlemine uğramamış enerji türleri birincil enerji olarak tanımlanmaktadır. Birincil ya da ikincil enerji türlerindeki enerjinin dönüştürülmesi sonucu edinilen enerji türlerine ise ikincil enerji olarak adlandırılmaktadır. Elektrik, kok kömürü, havagazı ve sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) temel ikincil enerji kaynakları olarak adlandırılmaktadır (Çalışkan, 2009, 298).

Şekil 1. Enerji Kaynaklarının Sınıflandırılması

Kaynak: Erdem Koç, Şenel M. C. (2013), “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Durumu – Genel Değerlendirme”, Mühendis ve Makine, Cilt: 54, s: 33.

1. 1- Fosil Yakıtlar

Fosil yakıtlar, mineral yakıtlar olarak da adlandırılan, hidrokarbon içeren petrol, doğal gaz ile linyit ve taş kömürü gibi doğal enerji kaynaklarıdır. Ülkemizde ve dünyada temel enerji kaynağı olarak yer alan petrol, kömür ve doğal gaz, stratejik olarak önemi daha da artmakta ve ekonomik olarak vazgeçilmez bir girdidir. 2007 yılı itibariyle dünya enerji ihtiyacının %35,6’sı petrol, %23,8’i doğal gaz ile sağlanmaktadır. Dünya elektrik üretiminin yaklaşık %40’ı

kömürden elde edilmektedir. Dünyadaki mevcut enerji kaynakları rezervlerinin, yıllık üretim miktarları açısından incelendiğinde kalan rezerv miktarları; petrolün 42 yıl, doğal gazın 60 yıl, kömürün ise 228 yıl olduğu öngörülmektedir (www.etkb.gov.tr, 2009).

1. 2. Yenilenebilir Enerji

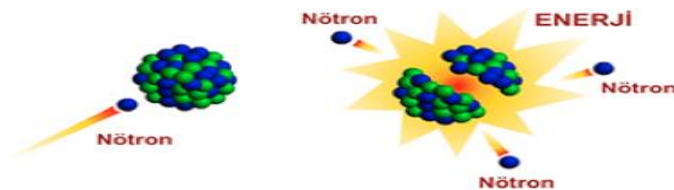
Fosil yakıtlardan elde edilen enerji kullanımı; enerji edinimini kısmen dışa bağımlı hale getirmekte, yüksek enerji ithalat giderlerine ve çevre sorunlarına yol açmaktadır. Bu yüzden yerel doğal zenginlikler olan yenilenebilir enerji kaynakları önemli hale gelmektedir. Günümüzde en önemli çevre sorunlarından biri de, CO2 emisyonlarının azaltılması küresel ısınmanın kontrol edilebilmesi yönüyle büyük öneme sahip olmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının arttırılmak istenmesinin bir başka sebebidir, dünyada sınırlı olan fosil yakıt rezervlerinin tükenmesine karşı önlem almaktır.

Petrol ve doğal gaz rezervlerinin insanlığa yetecek kadar düşünülmesi; sınırsız olduğunun düşünülmesi mümkün görülmemektedir. Enerji kaynaklarının da bir sınırı mevcuttur. Sürdürülebilir ekonomik büyüme için ekonominin izin verdiği ölçüde uygun teknolojilerle yenilenebilir enerji eşliğinin aşılması zorunlu olmaktadır. Ülkemizde enerji talep artışının yüksek olması, kısıtlı enerji üretimi imkânı olan yenilenebilir santrallerin yanısıra konvansiyonel üretim tekniklerinin de uzun yıllar kullanılacağına işaret etmektedir (Ertürk, Akoyunlu, Varınca, 2006, 32).

1. 3. Nükleer Enerji

Fosil yakıtların aşırı kullanımından kaynaklı çevreye verdiği zarar ve enerji fiyatlarının aşırı yükselmesinden kaynaklı belirsizlikten kaynaklı güvnsizlik gibi durumlara karşı karşıya kalan dünya enerji talebi; yenilenebilir enerji kaynaklarının nükleer enerji kaynağı ile desteklenmesini gerekli kılmaktadır. Nükleer enerji, atom çekirdeklerinin parçalanması veya birleşmesi olarak ortaya çıkan, atom çekirdeklerinin parçalanması sonucunda fisyon ve füzyon tepkimeleri ile elde edilen enerjiye nükleer enerji adı verilmektedir (Çalışkan, 2009, 298). Ağır atom çekirdeklerinin nötronlarla bombardımanı sonucunda bu çekirdeklerin parçalanmasıyla oluşan tepkime fisyon olarak adlandırılmaktadır. İki küçük atom çekirdeklerinin birleşme tepkimeleri sonucunda dadaha büyük bir enerjinin açığa çıkmasıyla birleşme tepkimesine de füzyon adı verilmektedir.

Tablo 4. Nükleer Fisyon

Kaynak:TMMOB Fizik Mühendisleri Odası, Nükleer Enerji Raporu Ankara, 2011.

Nükleer elektrik tüketiminin toplam elektrik üretimi içinde payı, Litvanya’da %77, Fransa’da %76, İsveç’te %46, İsviçre’de %41, İspanya’da %32, Japonya’da %36, Almanya’da %28, İngiltere’de %27, Amerika’da %19, Rusya’da %13 civarında olup, dünya ortalaması yaklaşık %17’dir (Ertürk, 2006, 144-145).

2. Enerji Tüketimi Ve Gelişmişlik İlişkisi

Son yıllardaki hızlı ekonomik büyüme beraberinde dünyanın enerjiye olan ihtiyacını çok ciddi bir oranda artmasına sebep olmaktadır. Hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkelerin enerji talebi artmaktadır özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyle birlikte enerji tüketimi de artmaktadır. Hem cari açığı artırması hem de enerji arz güvenliğini dışa bağımlı olunması yönüyle stratejik bir faktör olan enerji dışa bağımlılığı, ekonomik ve politik olarak ülkeleri zayıf hale getirmektedir. Bu gibi sebeplerden dolayı politikacılar tarafından enerji yatırımlarına önem verilmektedir (Köksal, Civan, 2010, 118).

Nükleer enerji tartışmalarında problemin ekonomik, sosyal ve politik yönleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Nükleer santraller ile ilgili dile getirilen endişeler; ekonomik performansı, çevreye verebileceği potansiyel zarar, nükleer atık depolama problemleri, nükleer silah üretimi için bir aşama olmasıdır. Bunun yanısıra enerji arzında çeşitliliğe ve dolayısıyla arz güvenliğine katkı sağlaması, fosil yakıtlara kıyasla sera gazı salınımına yol açmaması, küresel ısınmaya etkisinin olmaması, nükleer silahlara sahip olmak için bir ön adım olması gibi avantajları nükleer enerjiyi destekleyenler tarafından öne çıkarılmaktadır (Köksal, Civan, 2010, 119).

Çoğu zaman nükleer enerji santrallerinin kömürle çalışan santrallere göre daha maliyetli elektrik üretmesi, doğal gaz santrallerine yakın, rüzgâr ve solar enerji türlerinden ise daha iyi bir ekonomik performansla sahip olduğu göz önünde bulundurulmaktadır. Ayrıca yükselen küresel ısınma kaygılarından dolayı en fazla karbondioksit emisyonuna yol açan kömür ve petrol kullanımının yerel ve küresel bazda Kyoto gibi anlaşmalar çerçevesinde sınırlandırılma ihtimali, nükleer enerji teknolojisini cazip hale getirebilir (Köksal, Civan, 2010, 120).

“Nükleer santrallerin enerji üretiminde tercih edilmesinin nedenleri:

- Kolay ulaşılabilirlik şartının sağlanması
- Sera gazı etkisi bulunmaması
- Düşük işletim maliyeti
- Yüksek kullanım kapasitesi
- Yakıt fiyatlarının stabilitesi
- Enerji yoğun üretim
- Santral ömrü uzunluğu sayılabilmektedir” (Doğan, 2010: 16).

2.1. Enerji Ve Büyüme İlişkisi

Teoride enerji tüketimi ve büyüme ilişkisi dört temel hipotez ile yorumlanmaktadır.

1-Büyüme Kuramı: Enerji kullanımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin, (*enerji tüketimi* → *ekonomik büyüme*) tek yönlü bir nedenselliğe sahip olduğunu ortaya

koymaktadır. Bu kurama göre (enerji tasarrufu amacıyla) enerji kullanımındaki bir düşüş ekonomik büyümeyi azaltırken, enerji kullanımındaki bir artış da ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Enerjinin ekonomi için gerekli olduğu ve ekonomik büyüme üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak emek ve sermaye faktörlerinin tamamlayıcısı olarak etkisi bulunduğu $Y = F(K, L, E)$ söylenebilmektedir.

2-Tek Yönlü Nedensellik: Enerji kullanımı ile ekonomik büyüme arasındaki bir diğer tek yönlü nedenselliğin varlığı ise muhafaza kuramı olarak adlandırılmaktadır. Ancak bu kuramın büyüme kuramından farkı nedenselliğin yönü (*ekonomik büyüme → enerji tüketimi*) büyümeden enerji kullanımına doğru olmasıdır. Ekonomik büyümedeki artış enerji kullanımını artırmakta ve ekonomik büyümedeki azalış ise enerji kullanımını azaltmaktadır. Yani iki değişken arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bu durumda ekonomi, büyüme kuramına oranla enerjiye ve enerji tasarrufuna yönelik çevre politikalarından daha az etkilenmektedir (Squalli, 2007).

3-Yansızlık Kuramı: Enerji kullanımı ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedenselliğin olmadığı (*enerji tüketimi ↔ ekonomik büyüme*) durumu açıklamaktadır. Bu durumda enerji tasarrufu sağlayan veya enerji kullanımını artıran politikalar ekonomik büyüme üzerinde etkili olmamaktadır (Öztürk, 2010). Ayrıca yansızlık kuramı ekonomik büyümenin de enerji kullanımı üzerinde artırıcı veya azaltıcı bir etkisinin bulunmadığını belirtir. Kurama göre enerji, diğer faktörlere oranla ikincil bir etkiye sahiptir.

4-Geri besleme kuramı: Nedensellik ilişkinin iki yönlü (*ekonomik büyüme ↔ enerji tüketimi*) olduğu durumu ifade etmektedir. Enerji kullanımından ekonomik büyümeye doğru nedenselliğin varlığının yanında, ekonomik büyümeden enerji kullanımına doğru bir nedenselliğin de olduğu durumdur. Kuram, iki değişkenin birlikte belirlendiğini ve birbirini aynı anda etkilediğini iddia eder.

3- Literatür Taraması

Nükleer enerji tüketimi ile büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalarda:

Yazar	Örneklem	Yöntem	Bulgular
Apergis, et al. (2010)	19 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke (1984-2007)	Granger nedensellik testi	Nükleer enerji tüketimi ile CO2 emisyonu arasında uzun dönemde negatif bir ilişki mevcuttur. CO2 emisyonu ve yenilenebilir enerji tüketimi arasında pozitif bir ilişki mevcuttur. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, kısa dönemde nükleer enerji tüketimi CO2 emisyonunu azaltmada önemli bir rol oynarken yenilenebilir enerji tüketimi emisyonu azaltmada katkı sağlamamaktadır.
Lin, et al. (2015)	Tayvan (1980-2010)	Nedensellik testi	Nükleer ve nükleer olmayan enerji tüketimi, ekonomik büyümeyi

			etkilemektedir.
Yoo, Ku (2009)		Nedensellik testi	Nükleer enerjinin, ülkelerin enerji konusunda yabancı ülkelere bağımlılığını azaltacağını için tercih edilebileceği ifade edilmektedir.
Menyah, Wolde-Rufael (2010)	1960-2007	Granger nedensellik testi	Nükleer enerji tüketimi, CO2 emisyonunu azaltabilmektedir ancak yenilenebilir enerji, CO2 emisyonunu azaltmada önemli bir katkı sağlamamaktadır.
Şentürk (2012)	ABD, İngiltere, Fransa, Kanada, Japonya	VAR, VEC, Granger nedensellik	Ülkeler için enerji tüketimi ve büyüme arasındaki ilişkiye dayanarak enerji politikalarının belirlenmesine yönelik bazı önerilerde bulunulmuştur.
Yoo-Jung (2005)	Kore (1977-2002)	Nedensellik testi, ECM	Kore'de tek yönlü bir nedensellik ilişkisi (nükleer enerji tüketiminden → ekonomik büyüme), geri besleme hipotezi geçerli olmaksızın bulunmaktadır.
Destek (2015)	G-6 Ülkeleri (1965-2013)	Nedensellik testi	Çalışmada, Nükleer enerji tüketimi'nin ekonomik büyümeye etkisi yalnızca Kanada için geçerli olduğu ve İngiltere'de, tarafsızlık hipotezigeçerli olduğu sonucuna varılmaktadır.
Payne ve Taylor (2010)	ABD (1957-2006)	Toda Yamamoto nedensellik	Nükleer enerji tüketimi büyümesi ile enerji tüketimi-ekonomik büyüme literatüründeki nötrlük hipotezini destekleyen gerçek GSYİH büyümesi arasındaki Granger nedenselliğinin bulunmadığını ortaya koymaktadır.
Omri, Chaibi (2014)	17 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler (1990-2011)	Dinamik eşanlı denklem modelleri	Nükleer enerji tüketimi ile ekonomik arasındaki iki yönlü nedenselliğin varlığı ayrıca küresel panel için ekonomik büyümeden yenilenebilir enerji tüketimine uzanan tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna varılmaktadır.
Nazlıoğlu,	OECD ülkeleri	Panel	Bulgular, on dört ülkenin on birinde

Lebe, Kayhan (2011)	(1980-2007)	nedensellik testi	nükleer enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında nedensellik olmadığını, bu da tarafsızlık hipotezinin desteklediğini göstermektedir.
Chu, Chang (2012)	G-6 ülkeleri (1971-2010)	Bootstrap panel nedensellik testi	Petrol tüketim-ekonomik büyüme ilişkisi ile ilgili olarak, yalnızca ABD'de ekonomik büyümeden petrol tüketimine tek yönlü bir nedensellik olduğunu ve bu yağ tüketiminin, Almanya ve Japonya hariç G-6 ülkelerinde ekonomik büyümeye neden olmadığını bulduk. Sonuçlarımız, ekonomik kalkınma bağlamında G-6 ülkeleri için önemli politika etkileri oluşturmaktadır.
Lee, Chiu (2011)	Yüksek endüstrileşmiş ülkeler (1965-2008)	Granger nedensellik testi	Nükleer enerji tüketimi üzerindeki gerçek gelir ve petrol tüketimindeki inovasyonların geçici ilk etkileri olduğu, uzun vadede, gerçek petrol fiyatının etkisi, Kanada, Almanya, Japonya ve ABD'deki nükleer enerji tüketimindeki reel gelir ile karşılaştırıldığında oldukça fazladır.
Ocal, Aslan (2013)	Türkiye	Nedensellik	Analiz sonuçları korunma hipotezini desteklemektedir. ARDL testi sonuçlarına göre, yenilenebilir enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini ve Toda-Yamamoto nedensellik testlerinin sonuçları ekonomik büyümeden yenilenebilir enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir.

4. Ekonometrik Analiz

3.1 Veri Seti ve Yöntem

Türkiye’de 1960-2015 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak alternatif ve nükleer enerjinin toplam enerjideki payı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünü belirlemeye yönelik ampirik bir uygulama yapılacaktır. Veri setleri World Bank Statistic ve TÜİK veri tabanından elde edilmiştir. Ekonomik büyümeyi temsilen çalışmalarda sıklıkla kullanılan kişi başına

GSYİH büyümesi (yıllık %) kullanılmaktadır. Nedensellik analizine geçmeden serilerin durağanlığının sınanması amacıyla Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi kullanılacaktır. Sonraki aşamada VAR analizi çerçevesinde bilgi kriterlerinden faydalanılarak gecikme uzunluğu tespit edilecektir. Son olarak elde edilen sonuca göre; Granger nedensellik ve Toda-Yamamoto nedensellik analizi yardımı ile nedensellik ilişkisinin yönü tespit edilecektir.

3.2 Analiz Sonuçları

Ekonometrik uygulamalarda serilerin birbirleri ile olan ilişkilerinde hatalı sonuçların ortaya çıkmaması adına öncelikle durağanlık analizi yapılmaktadır. Yapılan birim kök testleri ile seriler durağanlaştırılmakta ve bu şekilde sahte regresyon ile karşılaşılması önlenmektedir. Bu çalışmada, Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ile serilerin durağan olup olmadıkları sınanmıştır. Söz konusu teste ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzyey	Birinci Fark
	t-statistic	Prob*
D(Nukleer)	-0.324516 (0.9140)	-8.759400 (0.0000)
D(Buyume)	-7.527030 (0.0000)	-8.568587 (0.0000)

Not: ADF testinin uygun gecikme uzunluğunun tespiti için t istatistik kriteri kullanılmıştır.

Yukarıda tablo incelendiğinde alternatif ve nükleer enerjinin enerji miktarındaki payı (Dnukleer) değişkeni düzey değerinde durağan değilken, birinci farkı alındığında, %1-5-10 kritik değerinde anlamlı olmaktadır. Kişi başına büyüme verisi (Dbuyume) ise, düzey değerinde de birinci fark değerinde de durağan olmaktadır. Birim kök testlerinden sonra nedensellik testlerine geçebilmek için değişkenlerin düzey değerleri kullanılarak VAR modeli kurulacak ve bu model ile uygun gecikme sayısı belirlenecektir. Bu amaçla iki değişkenden oluşan VAR modeli kurulmuş ve aşağıdaki gecikme uzunluğu tespiti bilgi kriterleri vasıtasıyla belirlenmiştir.

Tablo 2: Gecikme Uzunluğunun Tespiti

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ

0	-249.4554	NA	65.71007	9.860996	9.936754	9.889946
1	-196.2644	100.1243*	9.549170*	7.931936*	8.159210*	8.018784*
2	-194.5514	3.090099	10.45555	8.021623	8.400412	8.166370
3	-192.0859	4.254167	11.12877	8.081800	8.612105	8.284445
4	-190.0373	3.374130	12.06176	8.158327	8.840147	8.418870
5	-188.3810	2.598168	13.30641	8.250235	9.083572	8.568678

Maksimum olabilirlik yöntemine dayanan Johansen koentegrasyon analizi gecikme uzunluğuna duyarlı olmaktadır. Gecikme uzunluğu VAR modeli çerçevesinde modelin istikrar koşulunu sağlayan Akaike Bilgi Kriteri, Schwarz Bilgi Kriteri ve Hannan-Quinn Bilgi Kriterine göre 1 olarak belirlenmektedir.

Bu aşamada, gecikme uzunluğuna (p), değişkenler içindeki en yüksek durağanlık seviyesi (dmax) ilave edilmektedir. Gecikme uzunluğu (p), en yüksek durağanlık (dmax) olan bir VAR (p+dmax) modelinin tahmin edilmesini gerektirmektedir (Toda ve Yamamoto, 1995: 230). Bu sonuçlar doğrultusunda Toda-Yamamoto testi ile kişi başı GSYH ile cari açık arasındaki ilişkinin yönünü belirlemeye dönük bir analiz yapabiliriz. Serilerdeki maksimum durağanlaşma derecesi bir olduğu için, tahmin edilecek VAR (p+dmax) modelinde kullanılacak gecikme uzunlukları iki [(p=1)+(dmax=1)=2] olacaktır.

Table 3. Johansen Juselius Cointegration Tests (Unrestricted Cointegration Rank Test-Trace)

Hypothesized	Eigenvalue	Trace Statistic	%5 critical value	Prob.**
None* (r=0)	0.337097	20.743	15.49471	0.0075
At most 1 (r=1)	0.784355	0.144085	3.841466	0.7042

* Trace test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* Denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

Tablo 3'te, Johansen eşbütünleşme sonuçlarına göre iz istatistiği %5 önem seviyesinde kritik değerden büyük olduğundan değişkenler arasında eşbütünleşik vektör yoktur ve boş hipotezi (r = 0) reddedilmektedir. Bu durumda değişkenler arasında en çok bir adet koentegre vektör vardır (r = 1) hipotezi kabul edilmektedir. Buna göre cari açık, GSYİH (Büyüme) ve alternatif ve nükleer enerji arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi var olduğu görülmektedir.

Table 4. Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)

Hypothesized	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	%5 critical value	Prob.**
None* (r=0)	0.337097	20.55634	14.26460	0.0045
At most 1 (r=1)	0.002878	0.144085	3.841466	0.7042

* Max-eigenvalue test indicates 1 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level

* Denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level

Tablo 4'te, Johansen koentegrasyon test sonuçlarına göre, maksimum özdeğer istatistiği %5 önem seviyesinde kritik değerden büyük olduğundan değişkenler arasında koentegre vektör vardır, boş hipotezi kabul edilmemektedir. Buna göre, GSYİH (Büyüme) ve alternatif nükleer enerji arasında uzun dönemli bir eşbütünleşme ilişkisi var olduğu söylenebilmektedir.

Değişkenlerin her ikisinin de aynı düzeyde durağan olması bizi Granger nedensellik analizine yönlendirirken, farklı derecelerde durağanlığın olması ise Toda-Yamamoto nedensellik analizine bizi yönlendirmektedir. Büyüme değişkeni düzey ve birinci fark değerinde de durağan olduğundan hem Granger hem de Toda-Yamamoto testlerini uygulanabilmektedir.

Table 5. Granger Nedensellik Test

Nedensellik yönü	Chi-sq	Obs.	Prob.
1- <i>Büyüme</i> → <i>Nükleer</i>	0.838310	54	0.6576
2- <i>Nükleer</i> → <i>Büyüme</i>	0.563612	54	0.7544

* 1%, the level of significance

** 5%, the level of significance

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, $prob > 0.05$ olduğundan değişkenler arasında iki yönde de bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna varılmaktadır. Nükleer ve alternatif enerji'nin toplam enerjideki payı ile kişi başına GSYH (yıllık %) değişkenleri arasında nedensellik ilişkisinin tespiti için kullanılan Toda-Yamamoto testine ait bulgular aşağıdaki tablodadır:

Tablo 6: Toda-Yamamoto Nedensellik Testi Sonuçları

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests

Dependent variable: Nükleer

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
Büyüme	1.657666	2	0.8942
All	1.657666	2	0.8942

Dependent variable: Büyüme

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
Nükleer	4.942747	2	0.4229
All	4.942747	2	0.4229

2651

Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre, nükleer ve alternatif enerji'nin toplam enerjideki payı ile kişi başı GSYH (yıllık %) değişkenleri arasında nedensellik testi sonuçlarına göre, Dnukleer Dbuyume çift yönlü bir nedensellik bulunamamıştır.

5- SONUÇ

Bu çalışma Türkiye'de ekonomik büyüme ile alternatif ve nükleer enerji kaynakları arasında bir nedensellik ilişkisinin var olup olmadığını ekonometrik olarak analiz etmektedir. Çalışma sonuçlarına göre iki değişken arasında kısa dönem nedensellik ilişkisinin olmaması yansızlık kuramının geçerliliğine işaret etmektedir. Gelişmiş ülke örneklerine bakıldığı zaman alternatif ve nükleer enerjinin ekonomik büyümeyi desteklediği görülmektedir. Bu amaçla bu tür enerji kaynaklarına yatırım yapılmasının uzun vadeli kalkınma planlarında yer alması önem arz etmektedir.

Kaynakça

Apergis, N., Payne, J.E. (2010). The renewable energy consumption-growth nexus in Central America, Applied Energy, 88, 343-347.

Bayar, Y. (2014). "Türkiye'de Birincil Enerji Kullanımı ve Ekonomik Büyüme", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 28(2), 253-269.

Chu, H.P., Chang, T. (2012), Nuclear energy consumption, oil consumption and economic

growth in G-6 countries: bootstrap panel causality test. *Energy Policy*, 48, 762-769.

Çalışkan Ş. (2009), “Türkiye’nin Enerjide Dışa Bağımlılık Ve Enerji Arz Güvenliği Sorunu”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 25, 297-310.

Çetiner A., S. Sunal (2008), Erişim tarihi: 20.03.2017, (<http://www.21yuzyildergisi.com/assets/uploads/files/107.pdf>).

Destek, Mehmet Akif (2015), “Nuclear Energy Consumption and Economic Growth in G-6 Countries: Evidence from Bootstrap Rolling Window”, *International Journal of Energy Economics and Policy*, 5(3), 759-764.

Doğan, B. (2010). *Enerji Tüketimi-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2008)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Erdem Koç, Şenel M. C. (2013), “Dünyada ve Türkiye’de Enerji Durumu – Genel Değerlendirme”, *Mühendis ve Makine*, Cilt: 54, s: 33.

Ertürk F. (2006), “Nükleer enerji ve çevre”, 143-152, (Erişim tarihi: 16.03.2017, (<http://www.trntp.org/pdf/nukleerkitap/20.pdf>).

Ertürk F., A. Akkoyunlu, K. B. Varınca (2006), “ Enerji Tüketimi ve Çevresel Etkileri”, *TASAM Stratejik Rapor No: 14*, Nisan 2006.

Yıldırım M., Örnek İ. (2007), “Enerjide Son Seçim: Nükleer Enerji”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1): 34.

Kaymak Ö. (2008), Erişim tarihi: 20.03.2017, (<http://www.yildiz.edu.tr/~oscg/AlanegitimindeBitirmeProjeleri/NukleerEnerji.pdf>).

Köksal B., A. Civan (2010), “Nükleer Enerji Sahibi Olma Kararını Etkileyen Faktörler ve Türkiye için Tahminler”, Erişim tarihi: 18.03.2017, (<http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2013/02/nukleer-enerji-etkileyen-faktorler.pdf>).

Lee, C., Y Chiu, Y., 2011a. Nuclear energy consumption, oil prices, and economic growth: Evidence from highly industrialized countries. *Energy Economics* 33, 236–248.

Lin, H. P., L.-T. Yeh, H.-C. Tsui & S.-C. Chien (2015), “Nuclear and Non-nuclear Energy Consumption and Economic Growth in Taiwan”, *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, Vol. 10 , Iss. 1, 59-66.

Menyah, K., Wolde-Rufael, Y., 2010. CO2 emissions, nuclear energy, renewable energy and economic growth in the US. *Energy Policy* 38, 2911–2915.

Nazlioglu, S., Lebe, F., Kayhan, S., 2011. Nuclear energy consumption and economic growth in OECD countries: cross sectionally dependent heterogeneous panel causality analysis. *Energy Policy* 39, 6615–21.

Ocal, O., Aslan, A. (2013). Renewable energy consumption–economic growth nexus in Turkey, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 28, 494-499.

Omri, A., Chaibi, A. (2014), Nuclear energy, renewable energy, and economic growth in developed and developing countries: a modelling analysis from simultaneous-equation models.

IPAG Working Paper, 188, 1-23.

Öztürk, I. (2010) “A literature survey on energy–growth nexus”, *Energy Policy* 38: 340–349.

Payne, J.E. (2010), “Survey of the international evidence on the causal relationship between energy consumption and growth”, *Journal of Economic Studies*, 37, 53-95.

Saysel A., “Nükleer Santrallerin Bir Ekonomisi Var mı?”, Erişim Tarihi: 20.03.2017, (<http://web.boun.edu.tr/ali.saysel/ESc307-06/JEMO-Haz2006.pdf>).

Squalli, J. (2007) “Electricity consumption and economic growth: Bounds and causality analyses of OPEC members”, *Energy Economics*, 29:1192–1205.

Şentürk, İ. (2012). Kaynaklarına Göre Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyümeye Etkileri.

TC. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Nükleer Güç Santralleri ve Türkiye, Nükleer Enerji Proje Uygulama Daire Başkanlığı, Yayın No: 2.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Nükleer Santraller ve Ülkemizde Kurulacak Nükleer Santrale İlişkin Bilgiler, Yayın No:1, s. 6

Temurçin K., A. Aliagaoglu (2003), “NÜKLEER ENERJİ ve TARTIŞMALAR IŞIĞINDA TÜRKİYE’DE NÜKLEER ENERJİ GERÇEĞİ”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2003, 1(2), 25-39.

TMMOB Fizik Mühendisleri Odası, Nükleer Enerji Raporu Ankara, 2011.

Turan S. (2006), Nükleer Enerji: Nükleer Santralin Konya’ya Kurulabilirliği, Getirileri ve Götürüleri”, Erişim Tarihi: 23.03.2017, (http://www.kto.org.tr/d/file/nukleerenerji1_rapor.pdf).

Yıldırım M., İ. Örnek (2007), “Enerjide Son Seçim: Nükleer Enerji” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1):32-44.

Yoo, SH and Jung, KO (2005) Nuclear energy consumption and economic growth in Korea, *Progress in Nuclear Energy*, 46: 101–109. doi:10.1016/j.pnucene.2005.01.001.

Yoo, S.H., Ku, S.J., (2009), “Causal relationship between nuclear energy consumption and economic growth: A multi-country analysis”, *Energy policy* 37, 1905–1913.

SOSYAL MEDYA KULLANIMI VE AİLE İÇİ İLETİŞİM İLİŞKİSİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Arş. Gör. Mustafa YALÇIN

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi/Medya ve İletişim
Bölümü

Öğr. Gör. Melis YALÇIN

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kula Meslek Yüksekokulu/Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Programı

Öz

Sosyal medya kullanıcı sayısında ve sosyal medya kullanım yoğunluklarında sürekli olarak artış görülmektedir. Söz konusu artış, sosyal medyanın toplumsal yaşamın merkezine oturduğunu ve toplumun vazgeçilmez bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Bu süreçte toplumun en temel birimi olan aile, sosyal medya ortamlarından etkilenmektedir.

Sosyal medyanın yoğun bir şekilde kullanımı, aile içinde bireylerin birbirlerine daha az zaman ayırmalarına, dolayısıyla ailede yüz yüze iletişimin azalmasına yol açmaktadır. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım düzeylerine bağlı olarak aile içinde görülen iletişim farklılıklarının tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Bu bağlamda üniversite öğrencilerine yönelik sosyal medya ve aile içi iletişim ölçeği uygulanarak, elde edilen veriler SPSS istatistik programının 21.0 sürümü kullanılarak analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, İletişim, Aile İçi İletişim

SOCIAL MEDIA USAGE AND FAMILY COMMUNICATION RELATIONSHIP: A RESEARCH ON UNIVERSITY STUDENTS

Abstract

There is a continuous increase in the number of social media users and social media usage intensities. This increase indicates that social media is at the center of social life and has become an indispensable part of society. In this process, the family, which is the most basic unit of the society, is affected by the social media environment.

The intensive use of social media leads individuals to spend less time with each other in the family, thus reducing face-to-face communication in the family. In this study, it is aimed to determine the communication differences seen within the family depending on the social media usage levels of the university students. Quantitative research method is used in the research. In this context, social media and communication scale for university students are applied and the obtained data are analyzed by using SPSS statistical program 21.0 version.

Keywords: Social Media, Communication, Family Communication

1. Sosyal Medya Kavramı

Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle ortaya çıkan sosyal medya, hem bireyler açısından hem kurumlar açısından vazgeçilmez bir platform haline gelmiştir. Her geçen gün kullanıcı sayısı artan ve kullanım sıklığı artan bu platform, insan yaşamı üzerinde etkisini artırmaktadır.

Sosyal medya, birçok insanın mobil ve çevrim içi olduğu günümüzde paylaşım ve iletişim sınırı olmadan bireylere ve kurumlara özgür bir tartışma zemini oluşturan, bireylerin birbirleriyle ve kurumlarla iletişimini sağlayan bir araç olarak da tanımlanabilmektedir (Yamamoto ve Şekeroğlu, 2014: 11). Sosyal medya, bireylerin duygu ve düşüncelerini diğerlerine rahatlıkla sunabildiği, gerekli bilgilere ulaşabildiği, eğlenebildiği, merak duygularını giderebildiği, alışveriş yapabildiği, dolayısıyla hayatındaki sosyal ihtiyaçları karşılayabildiği çevrimiçi platformlardır.

Online medyanın yeni biri türü olan sosyal medyanın tam olarak anlaşılabilmesi için onu yansıtan bazı temel özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir (Mayfield, 2008: 5):

Katılımcı olma: sosyal medya katılımcıları ve ilgilenen herkesin geri bildirim vermesini cesaretlenmektedir. Hedef kitle ve medya arasındaki keskin çizgileri flulaştırmaktadır.

Açıklık: Sosyal medya hizmetlerinin çoğu katılımcılara ve geri bildirim için açıktır. Bu hizmetler bilgi paylaşımına, yorum yapmaya ve oylama yapmak imkanı vermektedir. Çok nadir olarak içeriğe erişim ve içerik kullanımı engellenmektedir.

Diyalog: Geleneksel medya tek yönlü olması nedeniyle sadece aktarım yapmaktadır. Fakat sosyal medya çift yönlü olması nedeniyle kaynak ve alıcı arasında konuşma sağlanmaktadır.

Topluluk: Sosyal medya, hızlı ve etkili bir topluluk oluşumuna izin vermektedir. Topluluklar ilgi alanlarını, siyasi görüşlerini ve beğendikleri televizyon programlarını rahatlıkla paylaşabilmektedir.

Bağlantı Kurma: Sosyal medyanın çoğu türleri birbirleri ile bağlantı kurabilmektedir. Bu siteler birbirleriyle araştırma, bilgi kaynakları ilgi alanları gibi konular üzerinde bağlanabilmektedir.

Sosyal medya, geleneksel medyadan farklı özelliklere sahip olması nedeniyle bireyler tarafından tercih edilmektedir. Sosyal medyanın kullanımının herkese açık olması, bireylerin özgürce katılabilmesi, sosyal medyanın karşılıklı etkileşimi imkan veren yapısı, kullanıcıların foto, metin, ses ve video üretimleri yapmalarına olanak sağlayan yapısı sayesinde sürekli olarak sosyal medyaya yönelik ilgiyi artırmaktadır. Hatta sosyal medyanın hayatın merkezinde yer almasını sağlamaktadır.

2. Sosyal Medya ve Aile İçi İletişim

Son yıllarda sosyal medya kullanımındaki hızlı artış, insanlar arasındaki iletişim tarzını önemli oranda etkilemiştir. Özellikle bu durum, aile içi ilişkilerin zayıflamasına yol açmıştır. Sosyal medyada geçirilen uzun sürelerin ailedeki yüzyüze olan iletişimi azaltması, çocukların aile ile paylaşımlar yapmak yerinde sanal ortamda kendilerini anlatmalarına yol açmıştır. Sosyal medya, insanların sosyal ihtiyaçlarını gidermede kendilerine ve durumlarına uygun alternatiflerden biri haline gelmiştir. Aile içi ilişkileri güçlü olmayan, başka bir ifadeyle ailesiyle

kendisi açısından tatminkar bir ilişkisi veya ortak paylaşım alanı bulunmayan kişilerin, sosyal medyadaki faaliyetlere daha fazla yöneleceği düşünülmektedir (Bayraktutan, 2005: 109, 158). Sosyal medya ile ilgili yapılan araştırmalarda, sosyal medya kullanımının, bireylerin ailesi ve yakın çevresi ile olan iletişimlerini olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu süreçte ailelerin, yeterince çocuklarını takip etmek yerine kendilerine zaman ayırmayı tercih ettikleri saptanmıştır (Demir, 2016: 32). Bu durumda çocukların ailelerine karşı aidiyet duygularının azalmasına, zamanla kendilerini yalnız hissetmelerine yola açabilmektedir.

Sosyal medyada iletişim daha çok kelimeler ve semboller aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kullanıcılar, fiziksel bir biçimde değil, sanal birliktelik aracılığıyla karşılıklı bir şekilde iletişim kurmaktadır. Bu durum, zaman zaman iletişim kopukluklarının yaşanabilmesine sebep olmaktadır. Gençler ile birlikte ebeveynler de sohbet odaları ve sosyal paylaşım ağlarına ilgi gösterebilmektedir. gençlerin ailelerini rol ve model aldığı düşünülürse, anne ve babaların sosyal medyayı kullanırken çok daha dikkatli davranmaları gerekmektedir (Kırık, 2014: 341). Aksi takdirde gençlerin gerçek yaşam ile bağlantılarını kestikleri ve gerçek dünya ile sanal dünya arasında birtakım problemler yaşadıkları görülmektedir.

Sosyal medyanın istenmeyen etkilerinin ailelerin çocuklarıyla iletişim kurma biçimine zarar verebileceği ve muhtemelen aile ilişkilerinin gelişimini engelleyebileceği belirtilmektedir. Medyanın bir aile birliğinin sosyalleşmesi biçimini etkilediği ve dolayısıyla ilişkilerini etkilediği açıktır. Zaman ve mekan sınırları olmaksızın, teknolojik araçların özellikleri, bireylerin başkaları ile sürekli bağlantı kurma yeteneğini yaratarak, ailesel bağları ve ilişkileri geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Bu durum, medyanın en iyi yönlerinden biri olsa da, kişinin aile ile olan iletişimini olumsuz yönde etkileyerek, yüz yüze etkileşimleri ve toplumsal katılımı engelleme potansiyeline sahiptir (Villegas, 2013: 12-13). Gençler, kendi odalarında yalnız bir şekilde sosyal medyanın başında vakit geçirdikleri için başka sosyal aktivitelerden ve arkadaşlık ilişkileri kurmaktan uzak kalmışlardır. Gençler ve çocuklarda TV izleme, spor yapma, arkadaşlarla zaman geçirme gibi faaliyetlerin yerini sosyal medyaya bırakmıştır (Aslan ve Cansever, 2012: 31). İnsanların sosyal medyadaki faaliyetlere daha fazla vakit geçirmeleri yeni yaşam tarzları geliştirdikleri, geçmişe kıyasla fiziksel ortamdaki sosyal ilişkilerinde küçülmelerin yaşandığı görülmektedir.

Gözlem ve deneyimlerle olgunlaşan gençlerin, aileleri ile vakit geçirmeleri gerekmektedir. Diğer taraftan gençlerin sağlıklı bir gelişim süreci geçirebilmeleri için aileleri ile birlikte olmaları, onlarla ortak faaliyetler içerisinde olmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu duruma engel olabilen sosyal medyanın bilinçli kullanılması, belirli sürelerden fazla vakit geçirilmemesi gerekmektedir.

3. Sosyal Medya ve Aile İçi İletişim İlişkisi

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin sosyal medya kullanım düzeylerinin aile içi iletişim sürecine olan etkisini planlanan anket çalışması ile ortaya koymaktır. Bununla birlikte öğrencilerin cinsiyet, yaş ve sosyal medya kullanım düzeylerinin faktörler açısından incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

3.2. Araştırma Yöntemi ve Kısıtlılığı

Araştırma verilerinin toplanmasında sosyal medya ve Aile içi iletişim ölçeği kullanılmıştır. Anket uygulamasının sonucunda elde edilen veriler SPSS paket programının 21.0 sürümü ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler; frekans analizi, Kruskal Wallis H, Mann-Whitney U ve Korelasyon testleri yapılmıştır. testi Bu ölçek Ümit Demir tarafından oluşturulan ve “Sosyal Medya Kullanımı ve Aile İletişimi: Çanakkale’de Lise Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı makaleden elde edilmiştir. Toplam 18 sorudan oluşan ölçek 4 faktörden (paylaşım, sosyal medya bağımlılık, sosyal izolasyon ve ortak kaliteli zaman geçirme düzeyleri) oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek için ise alfa (α) katsayısı elde edilmiştir. Orijinal ölçeğin toplam Cronbach Alfa katsayısı 0,84’dür. Bu çalışmada ise yapılan güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen Cronbach’s Alpha değeri 0,74’dür. Aynı zamanda ölçeğin her bir faktörüne yönelik yapılan güvenilirlik analizi sonucunda güvenilirlik yeterli bulunmaktadır. Araştırma örneklemini Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Kula Meslek Yüksekokulu’da 2016-2017 eğitim-öğretim yılında; İşletme, Halkla İlişkiler ve Tanıtım ve Maliye bölümünde okuyan 297 öğrenciden oluşmaktadır.

Araştırmada nicel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu bağlamda anket çalışması yapılmıştır. Aşağıda araştırma ile ilgili hipotezler yer almaktadır:

Hipotez 1: Öğrenciler aileleri ile birlikte iken sosyal medyada olanları merak etmektedir.

Hipotez 2: Öğrenciler sosyal medyada eğlenceli vakit geçirmektedir.

Hipotez 3: Sosyal medyanın gün içinde kullanımı ile aile içi paylaşım arasında anlamlı fark bulunmaktadır.

Hipotez 4: Sosyal medyanın gün içindeki kullanım süresi ile aile içinde paylaşım arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Hipotez 5: Cinsiyet ile sosyal medya bağımlılığı arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Hipotez 6: Yaş ile aile içi iletişim arasında anlamlı farklılık bulunmaktadır.

Hipotez 7: Sosyal medya kullanma sıklığı ile aile içi iletişim boyutları arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Sosyal medyayı kullanma sıklığı ile özel sorun ve problemlerin aile yerine sosyal medyada paylaşılması arasında anlamlı farklılık var mıdır?

Araştırmanın Manisa Celal Bayar Üniversitesi Kula MYO’da olması çalışmanın kısıtlılığını oluşturmaktadır. Diğer taraftan ulaşım ve zaman kısıtlılığı nedeniyle sadece meslek yüksekokulu öğrencilerden oluşması fakülte ve enstitülere ulaşamaması diğer bir kısıtlılık olarak görülmektedir. Ayrıca öğrencilerden bazılarının eksik cevaplar vermesi, anket formlarını ciddiye almayarak cevaplaması örneklem sayısını azaltmıştır. Bu durumda araştırmada başka bir kısıtlılığı meydana getirmektedir. Araştırmada kullanılan ölçekler 5’li likert tipi ölçeklerdir ve ölçek yapısı 1=kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3= ne katılıyorum ne de katılmıyorum, 4=katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum şeklinde düzenlenmiştir. Yüksek puanlar kişilerin sosyal medyada vakit geçirmekten hoşlandıkları, aile içi iletişime karşıda dışadönük, uyumlu, sorumlu, duygusal olarak dengeli ve gelişime açık olduklarını göstermektedir.

	Toplam Sayı	Yaş				
		17-19	20-22	23-25	26-28	29 ve üzeri
Erkek	99	17	66	12	2	2
Kadın	198	41	132	19	4	2
Toplam Sayı	297	58	198	31	6	4

3.3. Araştırma Bulguları

Ankete katılan kişilerin 99'u erkek 198'i kadın olmak üzere toplamda 297 katılımcıdan oluşmaktadır. Yüzdeler olarak bakıldığında ise % 33,3'ü erkek % 66,7'si kadın katılımcılardan oluştuğu görülmektedir.

Tablo 1: Örneklemin Demografik Dağılımı

Katılımcıların yaş durumlarına bakıldığında % 19,5'inin 17-19 yaş aralığında, % 66, 7'sinin 20-22 yaş aralığında, % 10, 4'ü 23-25, % 2'si, 26-28 yaş aralığı, % 1,3'ü 29 yaş ve üzeri olarak dağılım göstermektedir.

Tablo 2: Sosyal Medya Kullanıma İlişkin Dağılımı

Sosyal medya kullanım sıklıklarına ilişkin dağılım											
		Her gün	Haftada 3-4 gün			Haftada 1-2 gün			Ayda 1-2 defa		
		264	19			9			5		
Sosyal Medyanın Günlük Ortalama Kullanımına İlişkin Dağılım											
0-30 dk.	31-59 dk.	1 saat	2 saat	3 saat	4 saat	5 saat	6 saat	7 saat	8 saat	9 saat	10 saat
28	12	27	53	30	26	32	13	10	11	7	48
Kaç Yıldır Herhangi Bir Sosyal Medya Hesabı Kullanıyorsunuz?											
6 aydan az	7-12 ay		1-3 yıl			4-6 yıl	7-9 yıl		10 yıl ve üstü		
11	9		37			91	107		42		

Tablo 2’de görüldüğü üzere sosyal medya kullanıcılarının % 90’na yakını her gün sosyal medya hesabına giriş yaptığı ve kullandığı görülmektedir. Diğer taraftan katılımcıların % 70’den fazlasının ortalama olarak 2 saat ve üzerinde sosyal medyada vakit geçirdikleri tespit edilmektedir. Katılımcıların sosyal medyayı kullanmaya başlamalarıyla bugüne kadar geçen süreye bakıldığında çoğunlukla 7-9 yıl önce kullanmaya başladıkları görülmektedir. Bu sürelelere bakıldığında katılımcıların sosyal medya konusunda yüksek düzeyde deneyimli oldukları söylenebilmektedir.

Tablo 3: Kullanılan Sosyal Medya Araçlarına İlişkin Dağılımı

	Frekans	Araçlara göre Yüzdeler dağılım	Katılımcılara göre Yüzdeler dağılım
Facebook	229	17,6%	77,1%
Google+	207	15,9%	69,7%
Instagram	266	20,4%	89,6%
Twitter	123	9,4%	41,4%
Blog	20	1,5%	6,7%
Wikipedia	59	4,5%	19,9%
Dailymotion	26	2,0%	8,8%
Youtube	245	18,8%	82,5%
LinkedIn	7	0,5%	2,4%
Myspace	8	0,6%	2,7%
Foursquare	65	5,0%	21,9%
Flickr	2	0,2%	0,7%
Diğer	46	3,5%	15,5%

Katılımcıların sosyal medya araçları içerisinde sırasıyla en çok Instagram, Youtube ve Facebook kullandıkları görülmektedir. En az kullanılanlar ise Flickr, LinkedIn ve Myspace olarak sıralanmaktadır. Geçmiş araştırmalarda genellikle Facebook ve Youtube kullanıcı sayılarının tüm araçlardan fazla olmasına karşın Instagram kullanıcı sayısının diğer iki araçtan fazla olması dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Instagram kullanıcı sayısında hızlı bir artış olduğu söylenebilmektedir.

Tablo 4: Öğrencilerin aileleri ile birlikteyken bile sosyal medyada olanları merak etmelerine ilişkin frekans analizi

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzdeler	Kümülatif Yüzdeler
Kesinlikle katılmıyorum	69	23,2	23,2	23,2
Katılmıyorum	81	27,3	27,3	50,5
Karasızım	50	16,8	16,8	67,3
Katılıyorum	76	25,6	25,6	92,9
Tamamen Katılıyorum	21	7,1	7,1	100,0
Total	297	100,0	100,0	

Katılımcıların yaklaşık % 33'ünün aileleri ile birlikteyken sosyal medyada olanları merak ettikleri, yaklaşık % 51'inin ise merak etmediği görülmektedir.

Tablo 5: Öğrencilerin sosyal medyayı kullanırken güzel ve eğlenceli vakit geçirmelerine ilişkin frekans analizi

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	28	9,4	9,4	9,4
Katılmıyorum	31	10,4	10,4	19,9
Karasızım	67	22,6	22,6	42,4
Katılıyorum	135	45,5	45,5	87,9
Tamamen Katılıyorum	36	12,1	12,1	100,0
Total	297	100,0	100,0	

Katılımcıların yaklaşık % 57'sinin sosyal medyada geçirdikleri zaman diliminde bundan mutlu oldukları ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan % 20'sinin sosyal medyada güzel ve eğlenceli vakit geçirmediikleri görülmektedir.

Tablo 6: Sosyal medyanın gün içindeki kullanım süresi ile aile içinde paylaşım arasında anlamlı farklılık için Kruskal Wallis H Testi

Ortalama	N	Mean Rank	χ^2	SD	p
0-30 dk.	28	145,79	8,691	11	,650
31-59 dk	12	153,13			
1 saat	27	154,63			
2 saat	53	135,24			
3 saat	30	149,65			
4 saat	26	125,00			
5 saat	32	158,70			
6 saat	13	127,08			
7 saat	10	160,10			
8 saat	11	140,00			
9 saat	7	167,71			
10 saat +	48	170,96			

Yapılan Kruskal Wallis H testinde p değeri 0,05'ten büyük olduğu için günlük sosyal medya kullanımı ile aile içi iletişim arasında anlamlı farklılık bulunmamaktadır. Bu bağlamda H_1 kabul edilmemektedir. Fakat sosyal medyada uzun süre vakit geçiren katılımcıların paylaşım konusunda daha isteksiz oldukları görülmektedir. Bununla birlikte aile içinde konu bulmakta zorlandıkları, konuşulan konulardan sıkıldıkları ve zaman zaman aileleri ile hiç iletişim kurmadıkları görülmektedir.

Tablo 7: Cinsiyet ile sosyal medya bağımlılığı arasında Anlamlılık için Mann-Whitney U testi

	N	Mean Rank	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z	P (2-üçlü)

	Erkek	99	154,09	9297,500	28998,500	-,727	,464
	Kadın	198	146,46				
	Total	297					

Bütün sorularda p değeri, 0,5'in üzerinde görülmektedir. Bu sebeple erkek ve kadınlar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmamaktadır. Erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla sosyal medya bağımlısı oldukları görülmektedir. Diğer taraftan hipotez 2 anlamlı fark bulunmadığı için reddedilmiştir. Diğer araştırmalarda da erkeklerin kadınlara kıyasla daha fazla bağımlı oldukları görülmektedir. Bu sebeple bu bulgu diğer araştırma bulgularını desteklemektedir.

Tablo 8: Yaş ile aile içi iletişim boyutları arasındaki Anlamlılık Farklılık için Kruskal Wallis H Testi

Yaş	N	Mean Rank	χ^2	SD	p
17-19	58	164,87	4,490	4	,344
20-22	198	147,72			
23-25	31	139,61			
26-28	6	120,83			
29 ve üzeri	4	97,38			

Yaş ile aile içi iletişim boyutları arasında anlamlı farklılık görülmemektedir. Bu bağlamda hipotez reddedilmektedir. Ortalamalara bakıldığında yaşı yüksek olanların diğerlerine kıyasla sosyal medyaya daha az bağımlı oldukları, aile içinde daha fazla paylaşım yaptıkları ve aileleri ile daha fazla kaliteli vakit geçirdikleri görülmektedir. Ayrıca araştırmada yaşça küçük olanların gün içerisinde daha uzun süre sosyal medyada vakit geçirmeleri bu bulguları desteklemektedir.

Tablo 9: Sosyal medya kullanım sıklığı ile aile içi iletişim arasındaki ilişki için Yapılan Korelasyon Analizi

		Paylaşım	Bağımlılık	Sosyal İzolasyon	Ortak Kaliteli Zaman Geçirme
Sıklık	Korelasyon	-,296**	-,026	-,151	-,168

	P (2 uçlu)	,001	,659	,009	,004

Tablo 5’te katılımcıların sosyal medyayı kullanma sıklıkları ile aile içi iletişim ölçeği boyutlarından paylaşım ve ortak kaliteli zaman geçirme arasında anlamlı ilişki bulunmaktadır. Diğer taraftan sosyal medya kullanım sıklığı ile bağımlılık ve sosyal izolasyon arasında anlamlı ilişki bulunmamaktadır. Bu bağlamda sıklık ne kadar artarsa aile içi paylaşım ve aile ile ortak kaliteli zaman geçirme durumunun azaldığı söylenebilmektedir.

Sonuç

Sosyal medya, insanların birbirleriyle olan iletişimini kolaylaştırmakta ve hızlandırmaktadır. Fakat sanal anlamda ilişkileri geliştiren sosyal medyanın aile içi iletişim üzerinde negatif etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan araştırma öğrencilerin tamamına yakını, her gün sosyal medya hesaplarına giriş yaptığını belirtmektedir. Bu bağlamda sosyal medyanın katılımcılar açısından hayatlarının bir parçası olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan katılımcıların yüzde yetmişten fazlasının günde ortalama 2 saat ve üzerinde vakit geçirdikleri görülmektedir. Sosyal medya hesapları içerisinde en fazla Instagram, Youtube ve Facebook kullanan katılımcılar çoğunlukla 7 ile 9 yıl kadar sosyal medya kullanıcı oldukları saptanmaktadır. Bu verilere bakıldığında sosyal medya kullanıcılarının deneyimli olduklarını göstermektedir.

Sosyal medyada uzun süre vakit geçiren katılımcıların, aileleri ile olan paylaşımları konusunda daha isteksiz oldukları görülmektedir. Katılımcılar, bu konuda aileleri ile iletişim halindeyken konu bulmakta zorlandıklarını belirtmektedir. Diğer taraftan katılımcıların aileleri ile iletişim halindeyken sıkıldıkları görülmektedir. Katılımcılardan erkek olanların kadınlara kıyasla daha fazla sosyal medya bağımlısı oldukları, yaş açısından da bakıldığında ise yaşı daha yüksek olanların daha az bağımlı oldukları tespit edilmektedir. Araştırmada sosyal medya kullanım sıklığının artmasıyla aile içi paylaşımın ve aileleri ile kaliteli ortak vakit geçirme durumunun azaldığı görülmektedir.

Kaynakça

Aslan, N. ve Belgin, Cansever, B. (2012), Ergenlerin Boş Zaman Değerlendirme Algısı. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 42, 23–35.

Bayraktutan, F. (2005). Aile içi ilişkiler açısından internet kullanımı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı-Sosyal Yapı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Demir, Ü. (2016). Sosyal medya kullanımı ve aile iletişimi. Selçuk İletişim Dergisi, 9 (2), 27-50.

Kırık, A. M.(2014). Aile ve çocuk ilişkisinde internetin yeri. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 3 (1), 337-347.

Villegas, A. (2013) "The influence of technology on family dynamics, proceedings of the new york state communication association: Vol. 2012, Article 10.

Yamamoto, G. T. ve Şekeroğlu, Ö. K. (2014). Sosyal medya ve blog. İstanbul: Kriter Yayınları.

AZ GELİŞMİŞ YERLEŞİM YERLERİNE FARKLI YERLERDEN GELMİŞ TÜKETİCİLERİN BEKLENTİLERİ VE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ERZURUM İLİ OLTU İLÇESİ ÖRNEĞİ

Arş. Gör. Muhammet KUTLU

Yrd. Doç. Dr. Murat DİLMAÇ

Yrd. Doç. Dr. Özgür ERAKKUŞ

Arş. Gör. Abdullah Yiğit GÜNGÖR

Öz

Mal ve hizmet talebi alıcıların sayısı, ekonomik gücü, ürünün teknolojisi, tasarımı, fiyatı, tüketicilerin beklentileri vb. unsurlardan etkilenmektedir. Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinde tüketicilerin beklentilerine uygun mal ve hizmetlere göreceli olarak ulaşmasının daha güç olduğu düşünülmektedir. Bu şehirlere farklı yerleşim yerlerinden eğitim, iş vb. amaçlarla gelen kişilerin yaşam kalitesini düşürmekte ve o şehre aidiyet kazanmalarını zorlaştırmaktadır. Bu araştırmanın amacı az gelişmiş yerleşim yerlerinde farklı yerlerden gelmiş tüketicilerin beklentilerini, karşılaştıkları sorunlarını ve işletmelerin bu sorunlarının sebeplerine ilişkin görüşlerini tespit etmektir. Bu araştırma kapsamında Erzurum ili Oltu ilçesinde tüketiciler ve işletmelerle mülakat yapılmış ve elde edilen bulgular betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında katılımcılara mal ve hizmet satın alma tercihlerini etkileyen unsurlar ve beklentilerini mevcut durumun ne kadar karşıladığı sorulmuştur. Araştırma sonucunda tüketicilerin malların fiyat, çeşitlilik, kalite ve satış sonrası hizmetlerde sorun yaşadığı, hizmet sektöründe ise hizmet sektörüne ilişkin seçeneklerin genel olarak çok az olduğu, özellikle kadınların yararlanacağı mekânların yok denecek ölçüde yetersiz olduğu, şehir içi ve şehir dışı ulaşımda sistematik bir işleyişin olmadığı öne çıkan bulgulardandır. Yerli halkın bu durumu kanıksadığı, kamu görevlilerinin ise yeterli denetim yapmadığı katılımcılarca belirtilmiştir.

Abstract

The demand of goods and services is affected by the number of buyers, their economic power, product's technology, design, price, consumer expectations, etc. It is thought that it is more difficult to reach relative goods and services in underdeveloped regions of Turkey. This situation reduces people's quality of life who come to this kind of cities from different places on the purpose of education, business, etc. and makes it difficult for them to gain belonging. The purpose of this research is to determine the expectations of the consumers who come from different places in the underdeveloped settlements and the problems they encounter and the views of the businesses about the reasons of these problems. In the scope of this research, interviews were conducted with consumers and businesses in the Oltu county of Erzurum province and the findings were evaluated by method of descriptive analysis. Within the scope of the research, it was asked how much the current situation has met their expectations and factors affecting the purchasing preferences of the participants. As a result of the research, it is suggested that consumers have problems about prices, diversity, quality and after-sales services

of goods, on the other hand, in the service sector there are very few options generally, and in particular the places where are beneficial for women are insufficient and there is no systematic functioning in local and interurban transportation are the findings. Participants pointed out that local people got used of this situation and public officials does not do enough control.

1. Giriş

Az gelişmiş yerleşim yerlerinde iş veya eğitim gibi sebeplere bağlı olarak farklı yerlerden gelmiş tüketicilerin barınma, ulaşım, sağlık, sosyal etkinlik, ürün çeşitliliği ve kalite gibi beklentilerinde tatmin düzeylerinde farklılık yaşayabilmektedirler. Bu farklılıklar müşteri memnuniyetsizliği şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Müşteri şikayet davranışları, müşteri memnuniyeti sürecinin bir sonucudur; Bu nedenle şikayet davranışının ölçümünde, müşteri memnuniyetinin doğası değerlendirilmelidir (Cho vd., 2001). Memnuniyet “bir servis sağlayıcıya yönelik genel bir müşteri tutumu”(Levesque McDougall, 1996) , ya da müşterilerin tahmin ettikleri ile aldıkları arasında farka duygusal bir tepki olarak tanımlanabilir(Zineldin, 2000). Memnuniyet, işletmeler için müşteri güven ve sadakatini arttıran ve varlığını devam ettirmede zaruri faktörlerden biri olarak görülmektedir. Müşteri güveni, müşteriye nazik davranma, dürüst olma ve sunulan hizmet veya ürünün kalitesine bağlı bir faktör olarak vurgulanmaktadır (Mayers vd., 1995). Müşteri sadakati ise işletmelerin yeni müşteri bulma maliyetinin, varolan müşterileri tutmanın maliyetinden çok fazla olması olgusu ön planda tutularak işletmenin en önemli varlıkları arasında gösterilmekte (Petrick ve Sirakaya, 2004) ve işletme başarısı için önemli bir stratejik konu olarak görülmektedir (Oliver, 1999).

İşletmeler güven ve sadakatte düşük profil izlediği takdirde tüketiciler ihtiyaçlarını başka kanallar aracılığıyla karşılama yoluna gidebilmektedir. Tüketiciler bir maldan ve markadan memnuniyetsiz olabilecekleri gibi alışveriş ettikleri yerlerden de memnuniyetsizlikleri ve şikâyetleri olabilmektedir (Yılmaz 2004). Az gelişmiş yerleşim yerlerinde yaşayan yerleşik veya dışarıdan gelen tüketicilerin sunulan hizmet veya ürünle ilgili göstereceği memnuniyet gelişmiş yerlerde yaşayan tüketicilerin memnuniyetine göre farklılık gösterebilmektedir. Az gelişmiş yerlere iş, eğitim vb. zorunlu sebeplerle gelişmişliği daha fazla olan yerlerden gelen tüketicilerinde memnuniyet seviyeleri üzerine yapılan bu çalışmada mevcut durumun tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Erzurum ili Oltu ilçesine eğitim iş vb. sebeplerle başka yerleşim yerlerinden gelmiş tüketicilerin memnuniyetsizlik nedenleri ve karşılaştıkları sorunlara verdiği tepkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu araştırma için Erzurum İli Oltu İlçesinde 66 kişiye anket uygulanmıştır. Anketlerde kişilerin demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik sorularla birlikte memnuniyetsizlik nedenlerini tespit etmek amacıyla beşli likert ölçeğine göre hazırlanmış sorular sorulmuştur. Söz konusu sorular yapılan ön çalışma neticesinde tüketicilerin en fazla şikâyetçi olduğu konulardan hareketle belirlenmiştir.

2. Veri ve Yöntem

Çalışmada, az gelişmiş yerleşim yerlerine farklı yerlerden gelmiş tüketicilerin memnuniyetsizlik nedenleri ve karşılaştıkları sorunlara verdiği tepkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu araştırma için Erzurum İli Oltu İlçesinde 66 kişiye anket uygulanmıştır. Anketlerde kişilerin demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik sorularla birlikte memnuniyetsizlik nedenlerini tespit etmek amacıyla beşli likert ölçeğine göre hazırlanmış sorular sorulmuştur. Sorular ana kütleyi oluşturan bireyler ile yapılan ön çalışma

niteliğindeki görüşmeler neticesinde belirlenmiştir. Elde edilen veriler SPSS 21 programı ile analiz edilmiştir

Anket sorularının güvenilirliği Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı ile ölçülmüştür. Cronbach (1951) tarafından geliştirilen alfa katsayısı yöntemi, maddeler doğru-yanlış olacak şekilde puanlanmadığında, 1-3, 1-4, 1-5 gibi puanlandığında, kullanılması uygun olan bir iç tutarlılık tahmin yöntemidir. Analiz sonucunda Cronbach's Alfa değeri 0,789 olarak elde edilmiştir. $0,61 < \alpha < 0,80$ olduğu zaman ölçek orta düzeyde güvenilirdir (Kazım Özdamar). Alfa değerimiz ilgili aralıkta ve hatta ilgili aralığın üst sınırına yaklaşık olduğundan ölçeğimizi genel olarak güvenilir olarak ifade edebiliriz.

3. Bulgular

Araştırmaya dâhil olan örneklemin tanımlayıcı istatistikleri aşağıdaki tablo 3.1. de özetlenmiştir.

Tablo 3.1. Tanımlayıcı istatistikler

		Frequency	Percent
Cinsiyet	Kadın	32	48,5
	Erkek	34	51,5
	Toplam	66	100
Eğitim Durumu	İlkokul	2	3
	Ortaokul	2	3
	Lise	2	3
	Önlisans-Lisans	39	59,1
	Lisansüstü	21	31,8
	Total	66	100
Meslek-İş Durumu	Memur	52	78,8
	Serbest Meslek	2	3
	Özel Sektör	2	3
	Öğrenci	10	15,2
	Total	66	100
Gelir Düzeyi	1500 ve altı	13	19,7

1501-2500	2	3
2501-3500	21	31,8
3501-4500	10	15,2
4501 ve üzeri	20	30,3
Total	66	100

Özet tabloda görüldüğü üzere ankete katılan toplam 66 kişiden 32'si bayandır buda örneklemin %48,5'ine tekabül etmektedir. Katılımcıların 34'ü yani %51,5'i ise erkektir.

Ankete katılan kişilerin %31,8'i lisansüstü eğitim düzeyine, %59,1'lik kısmı lisans düzeyinde eğitime geri kalan %9'luk kısım ise lise, ortaokul ve ilkokul eğitim seviyesine sahiptir.

Katılımcıların %78,8'i memur kategorisinde çalışmakta iken %15,2'lik kısım meslek durumunu öğrenci olarak ifade etmiştir. Özel sektör çalışanı ve serbest çalışan olarak ifade edenler ise %6'lık kısımdır. Bu verilerden hareketle, çalışmanın ana kütesinin az gelişmiş bölgeye dışarıdan gelen bireyler olduğunu gerçekliğini de göz önüne alarak, bölgenin göç alan bir statüde olmadığı, gelen bireylerin işleri veya okulları dolayısıyla bulunmak durumunda kaldıkları bir bölge olduğu sonucuna varılabilir.

Katılımcıların gelir düzeyi bilgisi ay ölçeğine göre istenmiş ve cevap doğruluğunu artırmak amacıyla 5 kategoriye ayrılarak ilgili düzeyi işaretlemeleri istenmiştir. Ankete katılan bireylerden %19,7 si 1500 TL ve altı gelir düzeyine, %3'lük kısmı 1501-2500 TL'lik gelir düzeyine, %31,8'i 2501-3500 gelir aralığına, %15,2'si 3501-4500 TL'lik gelire ve %30,3'ü ise 4501 TL ve üzeri bir gelire sahiptir.

Katılımcıların yaşadıkları ve az gelişmiş bölge olarak sınıflandırılan Oltu ilçesinde hizmet aldıkları işletmelerden genel memnuniyet düzeylerini ölçmek için, işletmelerin fiziki imkanları, işleyiş biçimleri, sahip ve çalışanlarının müşteri beklentilerini karşılamada yetersiz kalıp kalmadığı durumu sorgulanmıştır. Tüketicilere yöneltilen “yaşadığım ilçedeki işletmelerin işleyiş biçimleri ve işletmelerin sahip ve çalışanları beklentilerimi karşılamada yetersiz kalıyor” sorusuna katılımcıların %59,1'i tamamen katılıyorum, %27,3'ü kısmen katılıyorum diyerek görüş bildirmiştir. Söz konusu yargıya karasızım diyerek çekimser kalan kişiler katılımcıların %9,1 ini oluşturmaktadır. Yargıya katılmıyorum ve hiç katılmıyorum diyenler ise sadece %4,5'lik kısımdır.

Tablo 3.2. Katılımcıların Oltu ilçesinde hizmet aldıkları işletmelerden genel memnuniyet düzeyleri

	Tamamen Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
Yaşadığım ilçedeki işletmelerin fiziki	%59,1	%27,3	%9,1	%3,0	%1,5

imkanları, işletmelerin işleyiş biçimleri ve işletmelerin sahip ve çalışanları beklentilerimi karşılama yetersiz kalıyor.					

Katılımcılara az gelişmiş bölgede mal ve hizmetlerle alakalı herhangi memnuniyetsizlik yaşayıp yaşamadıklarını ve memnuniyetsizlik nedenlerini tespit etmek amacıyla bazı sorular yöneltilmiş ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

İlk olarak istediğim ürün ve hizmeti buluyorum ifadesini değerlendirmeleri istenen katılımcıların %54,5'i Katılmıyorum ve hiç katılmıyorum olarak cevap verirken, %3'ü kararsızım, %39,4'ü kısmen katılıyorum ve %1,5'i katılıyorum şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 3.3. İstediyim ürünü/hizmeti buluyorum

	Tamamen Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
İstediyim ürün ve/veya hizmeti buluyorum	%1,5	%39,4	%4,5	%25,8	%28,8

Anket sonuçlarında gözlemlenen, ürün ve hizmet memnuniyetsizliğinin nedenleriyle alakalı daha önceden tespit edilen yargılar olumlulaştırılarak bireylere sorulmuş ve en yüksek katılmama düzeyi elde edilen maddeler aşağıda özetlenmiştir.

Tablo 3.4. Tüketicilerin Erzurum ili, Oltu ilçesinde ulaşabildikleri ürün ve hizmetler üzerindeki genel görüşleri

	Tamamen Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum

İstediğim ürün ve hizmeti istediğim kalite ve özelliklerde buluyorum	-	%27,3	%7,6	%18,2	%42,4
Ürün ve hizmetlerin fiyatlarını uygun buluyorum.	%1,5	%21,2	%7,6	%22,7	%47
Ürün ve hizmetlerin tam olarak karşılayacağını düşünüyorum.	-	%22,7	%12,1	%22,7	%42,4
İnternette yazılı ve sosyal medyada gördüğüm ürünleri ilçede buluyorum.	-	%16,7	%10,6	%21,2	%51,5

Az gelişmiş bölgeye dışarıdan gelmiş bireylere yöneltilen ve bireylerin en yüksek katılmama oranı gösterdiği yukarıdaki maddeler az gelişmiş bölgelerde ve az gelişmiş bölgeyi temsilen incelenen Oltu ilçesinde ürün ve hizmetlerle alakalı memnuniyetsizlik nedenleri olarak ifade edilebilir.

Tablo 3.5. İşyerleri, işyeri sahipleri ve çalışanları ile ilgili memnuniyetsizlik nedenleri

	Tamamen Katılıyor	Kısmen Katılıyor	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
İşyeri sahip ve çalışanları müşteri ile yeterince	%28,8	%36,4	%9,1	%15,2	%10,6

İlgili değerler					
İşletmelerin satış sonrası hizmetleri yeterli değildir.	%34,8	%39,4	%10,6	%10,6	%4,5
İşyeri sahip ve çalışanları ürünlerle ilgili yeterli bilgiye sahip değildir.	%36,4	%30,3	%16,7	%10,6	%6,1
İşyeri fiziki imkanları yeterli değildir.	%42,4	%42,4	%4,5	%7,6	%3
İşyeri belirli saat ve kurallar olmadan çalışıyor.	%30,3	%37,9	%21,2	%1,5	%9,1

Çalışmada işyerleri, işyeri sahipleri ve çalışanları ile ilgili memnuniyetsizlik nedenlerini saptamaya yönelik yargılar sunulmuş ve katılımcılardan değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 3.5. te sunulmuştur.

Yukarıdaki tabloda işyeri, işyeri sahipleri ve çalışanları ile ilgili verilen olumsuz yargılardan en çok katılım sağlananlar gösterilmiştir. Tüketiciler işyeri sahiplerinin gerçek dışı bilgilendirmeler yaptığı, keyfi fiyat uygulamalarıyla kazanç sağlamaya çalıştığı gibi yargılara katılmazken, işyerlerinin fiziki imkanlarının yeterli olmadığı yargısı en yüksek katılan madde olmuştur. Aslında işyerlerinin fiziki imkanlarının yetersiz olması doğrudan az gelişmişliğin ve düşük nüfusun bir sonucudur. Zira işyeri sahipleri fayda-maliyet karşılaştırması yaptığında gerekli iyileştirmeleri yapmalarının kazançlı bir işlem olmadığını sonucuna ulaşmaktadırlar.

Diğer önemli görülen sorun işletmelerin satış sonrası hizmetlerinin yeterli olmamasıdır. Katılımcılar dünya çapında bilinen bir markanın beyaz eşyalarının dahi teslimatının ve kurulumunun sorunlu olduğunu ifade etmişlerdir.

Dikkat çekilen önemli hususlardan biri ise işyerlerinin belirli saat ve kurallar olmadan çalıştırılması durumudur. Yine az gelişmişlik kaynaklı olarak işletmelerin aile işletmeleri olmaları, kurumsallaşmaya gidilmemesi, işletmelerin kanunlar üzerine değil kişisel ilişki ve güven faktörü üzerine inşa edilmesi müşterilerin mağdur olmalarına neden olabilmektedir.

Katılımcılar yukarıda özetlendiği üzere bazen ürünlerle alakalı nedenlerle bazen işyerleriyle alakalı nedenlerle mağduriyet yaşadığını ve beklentilerinin karşılanmadığını ifade etmişlerdir. İlgili ifadelerde bulunan bireylere ihtiyaçlarını hangi yollarla karşılamayı tercih edecekleri sorulmuş ve elde edilen sonuçlar Tablo 3.6. da özetlenmiştir.

Tablo 3.6. Bireyler ihtiyaçlarını hangi yollarla karşılamakta?

	Tamamen Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
İlgili işyeri ile görüşerek beklentilerimin karşılanmasını bekliyorum	%31,8	%36,4	%9,1	%9,1	%13,6
Çevredeki diğer yerleşim yerlerinden temin ediyorum	%34,8	%40,9	%9,1	%9,1	%6,1
İnternet alışverişlerine yöneliyorum	%60,6	%27,3	%1,5	%6,1	%4,5
Bir tanıdık vasıtasıyla başka bölgelerden ürün sipariş ediyorum	%16,7	%36,4	%15,2	%16,7	%21,2
Kurumsal zincir firmalara yöneliyorum(Bim-Şok-A101)	%63,6	%28,8	%3	-	%4,5

Duruma razı olup mevcut durumdaki ürün ve işyerlerinden faydalanıyorum	%10,6	%36,4	%15,2	%16,7	%21,2

Özet tabloda görüldüğü üzere kişilerin en çok katıldığı yargı internet alışverişine yöneliyorum ifadesidir. Son yıllarda gelişen ve kolaylaşan internet alışverişi, beklentileri karşılanamayan tüketiciler için önemli bir alternatiftir. Özellikle internet alışverişlerine yönelen tüketiciler az gelişmiş bölgeler için bir kayıp niteliğindedir. Çünkü ilçede harcanmayan para ilçenin gelişimi için herhangi bir katkıya sahip olmayacaktır.

Ayrıca tüketiciler zincir firmalara yönelme yargısına yüksek bir katılım göstermişlerdir. Özellikle yerli işletmecilerin şikâyet ettiği hususlardan olan bu durumun müşterilerin beklentilerinin karşılanmamasının bir diğer sonucudur.

Katılımcılara ilçede yaşadıkları sorunların muhtemel sebepleri ile alakalı fikirleri sorulduğunda yine aşağıdaki maddeler için yüksek katılım gösterilmiştir.

Tablo 3.7. İlçede yaşanan sorunların sebepleri

	Tamamen Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
Denetim eksiklikleri	%68,2	%19,7	%6,1	%1,5	%4,5
Rekabet ortamının olmaması	%59,1	%27,3	%10,6	-	%3
İşyeri sahip ve çalışanlarının eğitimsiz olması	%47	%31,8	%9,1	%4,5	%7,6
Müşterilerin beklentilerini ifade etmeyip olana razı olması	%50	%30,3	%9,1	%3	%7,6

Yaşadığımız bölgenin il merkezine uzak olması	%59,1	%27,3	%3	%1,5	%9,1
Sivil toplum kuruluşlarının meslek odalarının yeterli toplumsal baskıyı oluşturamaması	%54,5	%22,7	%15,2	%3	%4,5

İlgili tabloda tüketicilerin en yüksek katılım gösterdiği muhtemel memnuniyetsizlik nedenleri gösterilmiştir. Burada dikkat çekici en önemli husus katılımcıların yaklaşık %88'inin aksaklıkların nedeni olarak denetim eksikliklerini görmesidir. Az gelişmiş ve düşük nüfuslu bölgeler de yine bireysel ilişkilerin kuvvetli olması denetimde eksikliklere neden olabilmektedir. Ayrıca ilgili denetim personellerinin yetersiz bilgiye sahip olması da eksikliğin bir diğer nedenidir.

Tüketiciler tarafından yüksek katılım gösterilen bir diğer husus piyasa mekanizmasının temelini oluşturan rekabet olgusudur. Az gelişmiş bölgede işyeri sayısının az olması alternatif arayışlarını boşa çıkartıp zayıf bir rekabet sistemine yol açmaktadır. Dolayısıyla işletmeler işletmenin fiziki ve beşeri yapısını güçlendirme ve ürün ve hizmet kalitesini artırma gibi arayışlar içerisine girmemektedirler.

4. Sonuç ve öneriler

Sonuç olarak yukarıda tüketicilerin memnuniyetsizlik nedenleri özetlenmiş ve yine tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak için seçtiği yöntemlere değinilmiştir. Çalışma sonucunda az gelişmiş yerleşim yeri olarak ele alınan Oltu'da müşteri beklentilerinin karşılanamadığı bununda az gelişmişliğin hem nedeni hem sonucu olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Az gelişmiş bölgelerde ki düzenleyici ve denetleyici olarak görev yapanların, karar alıcıların ve sivil toplum kuruluşlarının çok daha etkin çalışmalar içinde olmaları gerekliliği ortaya konmuştur. İşletme sahiplerinin özellikle son yıllarda artan hibe ve kredi desteklerinden yararlanarak gelişen sektör koşullarına ayak uydurmaları ve fiziki yapılarını geliştirmeleri müşteri beklentilerini karşılama açısından olumlu bir adım olacaktır. Az gelişmiş bölgelerde müşterileri memnun etme daha sıradan bir ifadeyle ilçede kazanılan paranın ilçede harcanmasını sağlamak, ilgili yerin az gelişmişlik sınıflamasından kurtulmasının en temel araçlarından birisi olarak ifade edilebilir.

Az gelişmiş bölgelerde yaşam kalitesine önemli bir negatif etkisi olan tüketici memnuniyetini azaltıcı sorunların işletme sahipleri, yerel yönetimler ve yöre halkı ile yapılacak araştırmalar ile ele alınmasının büyük önem arz ettiğine inanılmaktadır. Bu yönde soruna farklı açıdan bakacak çalışmalar ile başta dışa göç verme olmak üzere, yöresel kalkınma vb. sosyal ve ekonomik konularda çözüm odaklı yöntemlerin elde edilebileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Cho, Y., Im, I., Hiltz, S. R., ve Fjermestad, J., (2001). Causes and Outcomes of Online Customer Complaining Behavior: Implications for Customer Relationship Management (CRM). AMCIS 2001 Proceedings, syf. 175.
- Levesque, T. ve McDougall, G. HG. (1996). Determinants of customer satisfaction in retail banking. International Journal of Bank Marketing 14.7 : syf. 12-20.
- Mayer, R. C., Davis, J. H., ve Schoorman, F. D., (1995). An Integrative Model of Organizational Trust. The Academy of Management Review, Cilt 20, Sayı 3, syf. 709-734
- Oliver, R., (1999). Whence consumer loyalty? Journal of Marketing 63, syf. 33-44.
- Petrick, J.F., Sirakaya, E., (2004). Segmenting cruisers by loyalty. Annals of Tourism Research 31 (2), syf 472-475.
- Yılmaz, V. (2004). Lisrel ile Yapısal Eşitlik Modelleri: Tüketici Şikayetlerine Uygulanması, , Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt.04 Sayı.1, 2004, 77-90
- Zineldin, M. (2000). TRM: total relationship management. Student litteratur. http://englishbulletin.adapt.it/docs/zineldin_vasicheva.pdf, 13.02.2017

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA OSMANLI-İRAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Araş.Gör. N. Betül GÜNEY

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Öz

1746 yılındaki Kerden Antlaşmasından XIX. yy başlarına kadar Osmanlı Devleti'nin İran'la olan ilişkileri sınır ihlallerinden kaynaklı huzursuzluklara rağmen genelde barışa dayalı olarak sürmekte idi. Ancak XVIII. yüzyıl sonunda İran'da meydana gelen hanedan değişikliği ile birlikte Osmanlı-İran ilişkilerinde de yeni bir sürece girilmiştir. Yine bu dönemde Fransa ve İngiltere'nin politikaları, ortak düşman olan Rusya'nın varlığı iki ülke ilişkilerini etkilemiştir. Bu çalışmada XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-İran siyasi ilişkileri; Fransa, İngiltere ve Rusya'nın politikaları da göz önüne alınarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler ışığında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İran, Haydaranlı, Sebki, Erzurum

AN EVALUATION OF THE OTTOMAN-IRAN RELATIONS IN THE FIRST HALF OF THE XIX. CENTURY

2679

From the Treaty of Kerden in 1746 until the beginning of the XIX. century, the relations of the Ottoman State with Iran were generally based on peace despite the unrest caused by border violations. However, at the end of the XVIII. century, a new process was entered in the Ottoman-Iranian relations with the dynastic change that took place in Iran. Moreover, in this period, the policies of France and England, the presence of Russia, which was the common enemy, affected the relations between the two countries. In this study, Ottoman-Iranian political relations in the first half of the XIX. century, considering the politics of France, England and Russia, were examined in the light of the documents of the Prime Ministry's Ottoman Archives.

Keywords: Ottoman Empire, Iranian, Haydaranlı, Sebki, Erzurum

Giriş

Osmanlı- İran ilişkileri Safevi Devleti'ne dayandırılrsa da ilişkiler daha önceki dönemlerde başlamıştır. Fatih Sultan Mehmed zamanında Anadolu'da Türk birliğinin oluşturulması çabaları sırasında Diyarbakır ve Tebriz merkez olmak üzere Doğu Anadolu, Kuzey Irak ve İran'ın büyük bir bölümünü hâkimiyeti altında bulunduran Akkoyunlu Devleti ile mücadeleler başlamış ve bu mücadeleyi 1473 Otlukbeli savaşı sonunda Osmanlılar kazanmıştır (Muhammedoğlu, 2000, s.405). Ancak asıl münasebetler İran'da Safevi hükümdarı Şah İsmail'in Akkoyunlu Devleti'ni 1502'de yenmesi¹ üzerine başlamıştır (Yazıcı, 1970, s.275). Din ve dünya görüşü bakımından

¹ Bu zaferle Şah İsmail Tebriz'i devletin Başkenti yapmıştır.

Osmanlı Devleti'nden farklı bir yapıya sahip olan Safevi Devleti'nin takip ettiği siyaset² sonucu iki devlet arasındaki ilişkiler savaşlar ve ardından gelen anlaşmalar şeklinde devam etmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'nda Şah İsmail'i yenmesiyle İran'ın Osmanlı nüfuz sahasında ilerleyişi durdurulmuştur. Kanuni döneminde ise mücadeleler devam etmiş ve ilk Osmanlı-İran anlaşması bu dönemde imzalanmıştır.³ 1578'e kadar korunan bu barış, Şah II. İsmail'in Kürt beylerini tahrik ederek kendi tarafına çekmesiyle bozulmuş ve bu olay sonucunda 1590 İstanbul Anlaşması ile barış tekrar sağlanmıştır. Daha sonra sırasıyla 1612 II. İstanbul (Nasuh Paşa) Anlaşması ve 1618 Serav Anlaşmaları ile iki devlet arasındaki barış durumu korunmaya çalışılmıştır. IV. Murad döneminde yapılan Revan ve Bağdat seferleri sonunda imzalanan 1639 Kasr-ı Şirin Anlaşması ve ardından 1746 yılında imzalan Kerden (II. Kasr-ı Şirin) Anlaşması ile iki devlet arasındaki savaş süreci sona ermiştir (Karadeniz, 2012, s.298).

Nadir Şah'ın Sünniliği yerleştirmeye ve Caferiliği beşinci mezhep olarak kabul ettirmeye çalışması ve Şii ulemaya yaptığı baskılar Şah'ın sonunu hazırlamıştır (Sümer, 1986, s. 128-129; Eraslan, 1999, s.222). 1747'de Nadir Şah'ın katledilmesiyle başlayan saltanat mücadeleleri Ağa Muhammed Han'ın 1786'da tahta oturmasıyla sona ermiş ve İran'da Kaçar hanedanı saltanatı başlamıştır (Sümer, 1988a, s.456). Ağa Muhammed Han, 1795'te Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa ile temasa geçerek iki devlet arasında yapılan anlaşmalara sadık kalacağını söylemiştir (Karadeniz, 2012, s.299). Ağa Muhammed Han'ın 1797'de ölümüyle çocuğu olmadığından yerine kardeşi Hüseyin Kulî Han'ın oğlu Feth Ali Şah (1797-1834) devletin başına geçmiştir (Sümer, 1988b, s. 451; Karadeniz, 2006, s. 73).

Feth Ali Şah başa geçtikten sonra İran, İngiltere, Rusya ve Fransa'nın rekabet alanına dönüşerek bu devletlerin etkisinde kalmış, bazen bu devletlerden birine bazen de diğerine yanaşmak suretiyle varlığını devam ettirmiştir. Batılı devletlerin bu coğrafyadaki nüfuz mücadelelerinin sonucu olarak Feth Ali Şah döneminde Osmanlı – İran ilişkilerindeki belirleyici unsur bu devletlerin politikaları olmuştur (Uluerler, 2009, s.92).

Özellikle İngiltere bu konudaki diplomatik girişimleri sonucu 1801'de imzaladığı anlaşmayla İran üzerindeki etkisini genişletmiştir. Böylece İngiltere, hem Hindistan yolunu güvence altına almış, hem de kendisi için bir tehlike olarak gördüğü Afganlıları İran kontrolü altında tutmayı başarmıştır.

Osmanlı-İran ilişkilerinde Rusya'nın etkisi oldukça büyüktür. Şöyle ki; Osmanlı Devleti ve İran ortak düşmanları olan Rusya'ya karşı birlikte hareket etmeye karar verdiklerinde Rusya iki devleti birbirinden ayırmayı başarmış ve onlarla ayrı ayrı mücadele etmeyi tercih etmiştir (Tüfekçi, 2012, s. 41).

Feth Ali Şah, Osmanlı hâkimiyetindeki Baban paşalarını kışkırtarak bu bölgede çıkan karışıklıktan yararlanmak ve Rusları Kafkaslar ve Gürcistan'dan atmak için Avrupalı devletlerin desteğini almak amacıyla Fransa'ya yaklaşmıştır. Napolyon ise Rusya'yı iki cepheli bir savaşa sokarak güneyden sıkıştırmak amacıyla Osmanlı Devleti ve İran'a müşterek düşmana karşı iş

² Şah İsmail Doğu Anadolu, Azerbaycan, Şirvan, Bağdat ve Musul bölgelerinde hakimiyet kurmaya dayanan yayılma siyasetinin aracı olarak Şiilik anlayışı kullanmış ve Sünni ahaliye ağır muameleler yapmıştır. Aziz Tekdemir, "XIX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı-İran İhtilafları ve 1821-1823 Savaşı", *Karadeniz (Black Sea-Çeynore More) Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:4, 2010, s. 79.

³ Kanuni döneminde İran üzerine üç sefer düzenleyen (Irakeyn Seferi, Tebriz Seferi ve Nahçıvan Seferi) Osmanlı Devleti, 1555 Amasya anlaşması ile kuruluşundan elli bes yıl sonra Safevi Devleti'ni resmen tanımıştır.

birliği yapmaları yönünde tavsiyelerde bulunuyordu.⁴ Napolyon Bonaparte'ın bir diğer amacı ise Osmanlı Devleti ve İran'la birlikte üçlü bir koalisyon oluşturarak hem Rusya'ya boyun eğdirmek hem de bölgede kendi nüfuzunu genişleterek denizlerde üstünlük sağlayamadığı İngiltere'yi iktisadî açıdan yıpratıp, Orta Doğu'daki İngiliz nüfuzunu yok etmeyi (Uçarol, 2000, s.155-156).

Ancak bu sırada siyasi dengelerin değişmesiyle Fransa'nın Rusya ile 1807'de Tilsit'te ve 1808'de Erfurt'ta yaptığı anlaşmalarda İran ve Osmanlı Devleti aleyhine aldığı kararlar bu koalisyonun kurulmasını engellemiş; İran ve Osmanlı Devleti'ni İngiltere'ye yaklaştırmıştır. İngiltere, Osmanlı Devleti ile 1809'da Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) Anlaşmasını, İran'la da bir dostluk anlaşmasını imzalayarak hem İran ve Osmanlı Devleti'nin Fransa ve Rusya karşısında direnmesini sağlamış⁵ hem de bölgedeki nüfuz alanını koruyarak Hindistan yolunu güvence altına almıştır. İngiltere bundan sonra Osmanlı ve İran arasındaki ittifakı gerçekleştirmek için çalışmalara başlamıştır.⁶

İngiltere'nin telkinleriyle Abbas Mirza işbirliği isteğini Babiâli'ye bir mektupla bildirmiştir. Osmanlı Devleti bunu kabul etmiş olacak ki doğudaki valilerine gönderdiği emirlerde İran'la iyi geçinilmesi ve dostluğu bozacak herhangi bir tavırdan kaçınmalarını istemiştir (Uçarol, 2000, s. 155-156). Ayrıca İran'la süre gelen ihtilafı konuları görüşmek üzere Yasinci-zâde Abdülvahhab Efendi'yi elçi sıfatıyla İran'a gönderilmiştir. Görüşmelerin devam ettiği sırada Osmanlı Devleti'nin Rusya ile Bükreş Anlaşmasını⁷ imzaladığı haberi İran'a ulaşmış ve bu yeni durum İran'ın gücenmesine ve görüşmelerin olumsuz sonuçlanmasına neden olmuştur (Sertoğlu, 2011, s.2866).

İşbirliği çabaları olumsuz sonuçlanınca Feth Ali Şah, Baban mutasarrıfı Abdurrahman Paşa ve Bağdat Valisi arasındaki anlaşmazlığu bahane ederek Bağdat'a bir ordu göndermiş ve bölgeyi yağmalatmıştır. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti ise İran'a Celaleddin Mehmed Efendi'yi sefaretle göndermiş ve bu saldırılardan dolayı oluşan zararın karşılmasını istemiştir. İran'ın anlaşmaz tavrı ve istekleri kabul etmemesi üzerine Celaleddin Efendi İstanbul'a dönmüştür. Bu gelişme iki devlet arasında soğukluğu artırsa da İran'ın 1813'te Rusya ile

⁴ Bu amaçla Osmanlı Devleti Seyyid Mehmed Vahid Efendi'yi Paris'e, Seyyid Mehmed Refi Efendi'yi İran'a göndermiştir. Rusya'ya karşı Fransa ile bir ittifak anlaşması imzalamakla görevlendirilen Vahid Efendi, Napolyon tarafından sürekli oyalanmış, Lehistan'da sadece bir kez kabul edilmiştir. Çünkü bu sırada Napolyon Rusya ile bir ittifak anlaşması imzalama kararı almıştır. Rusya'yı uzlaşmaya zorlamak amacıyla da; Osmanlı-İran-Fransa arasında ittifak fikrini ortaya atara Ruslar üzerinde, sözde ittifakın gerçekleşmek üzere olduğu izlenimini yaratmıştır. Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, c.III, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1327, s.5; Erol Çağlar, *Mehmed Emin Vahid Efendi'nin Fransa Sefareti ve İngiltere ile Yapılan Görüşmelere Dair Takriri*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2002, s. 43; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara 2008, s. 204; Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih(1789-1999)*, İstanbul 2000, s. 155.

⁵ İngiltere, Tahran elçisi Harford Jones ve İstanbul'daki elçilik kâtibi Canning vasıtasıyla iki devlet arasında işbirliği sağlamaya çalışmıştır. Y. Karadeniz, *aynı eser*, s. 303-304.

⁶ Rusya, Fransa ve İngiltere'nin Kafkaslarda kendi çıkarlarını korumak üzerine olan politikaları nedeniyle İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti ve İran üzerindeki diplomatik faaliyetleri yoğunlaşmıştır. Salih Mercan, "XVIII. Yüzyılda İngiltere'nin Rusya'ya Karşı Osmanlı ve İran Arasında İttifak Oluşturma Çabaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 124, İstanbul 2000, s. 176-177.

⁷ Antlaşma metni için Bkz: *Muahedat Mecmuası*, c. IV, TTK Yayınları, Ankara 2008, s. 49; Nihat Erim, *Devletlerarası hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, c. I, Ankara 1953, s. 241-254.

giriştiği savaştan büyük bir yenilgiyle çıkması Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerde daha ılımlı bir politika takip etmesine neden olmuştur⁸ (Sertoğlu, 2011, s.2867).

Gülistan Anlaşması'yla Hazar Denizi'nde donanması olan tek devlet olarak Rusya, İran'ı etkisi altına almayı başarmıştır. Rusya ile dostluğuna güvenen İran daha önce kaybettiği yerleri alabileceğini düşünmüş, bu amaçla Osmanlı'ya karşı sınır saldırılarını arttırmıştır. Bu dönemde İran Kirmanşah valisinin, Baban Paşasının Bağdat valisi ile arasındaki meselede Baban paşasına yardım amacıyla Osmanlı sınırlarını geçmesi üzerine Osmanlı Devleti'nin tepkisiyle karşılaşmış, geri adım atarak Muhib Ali Han'ı elçilikle İstanbul'a göndermiştir (Unat, 2008, s.242; Sertoğlu, 2011, s. 2866). Muhib Ali Han ile yapılan müzakerelerde İranlı hacılara kötü muamelenin son bulması ve el konan malların iadesi, iç işlerine müdahale, siyasi mültecilerin taraflarca iadesi ve sınır ihlallerine son verilmesi gibi konular görüşülmüştür (Şâni-zâde, 1290, II, s.381; Sertoğlu, 2011, s.2867; Unat, 2008, s.245; Uçarol, 2000, s.157). Yapılan görüşmelerde doğrultusunda Osmanlı Devleti Erzurum, Van, Cıldır, Kars valileri ile Hakkari, Mahmudi ve Kokoz beylerine durumun önemini bildiren yazılar yazmış ve bahsi geçen konularda özenli olmalarını istemiştir (Şâni-zâde, 1290, II, s.381).

Savaşa Giden Yol

Her ne kadar Osmanlı Devleti özenli davransa da Osmanlı-İran sınırında yaşayan ve sürekli yer değiştiren konar-göçer aşiretlerin bazen gittikleri yerde yağma hareketlerinde bulunmaları ve bazen de eşkıyalığa varan hareketleri iki devlet arasındaki gerginliğin artmasına neden olmuştur (Kamil Paşa, 1327, III, s.75, Cevdet, 1309, XII, s.4-5) Bu aşiretlerden en önemlisi Haydaranlı ve Sebki aşiretleridir.

Bu aşiretlerden Sebki aşiretine mensup bir grup 1817 yılı başlarında sınırı geçerek Van'a yerleşmiştir. Bu sırada Van muhafızlığı yapan Derviş Paşa ve emri altındaki Kürtlerin zulümleri, halkı perişan etmiş ve halk İran'a iltica etmeye başlamıştı (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun (HAT), nr 452/22390 -22390A). İran'la yapılan muharebede Osmanlı Devleti mağlup olmuş, buna sebep olan Derviş Paşa da firar etmiştir. Bir süre sonra Derviş Paşa, İran'da Kürtlerden oluşan bir ordu kurarak Van üzerine yürümüş, yapılan savaşta ümitsizliğe düşen Van muhafızı İbrahim Yümnî Paşa beraberindeki askerlerle birlikte cephaneliği ateşe vererek yanmıştır (Şanizade, 1290, III, s.4-5). Bu durum üzerine Babîâlî Derviş Paşa'ya karşı Hafız Ali Paşa'yı göndermiş, mağlup olan Derviş Paşa İran'a sığınmıştır (Şanizade, 1290, III, s.47-48).

Osmanlı-İran arasındaki gerginliğin bir diğer sebebi de Behlül Paşa meselesidir. Bayezid mutasarrıfı olan Behlül Paşa emniyeti tam olarak sağlayamadığı gerekçesiyle görevden azledilmiş, yerine Toprakkale ileri gelenlerinden İbrahim Ağa atanmıştır. Ancak Behlül Paşa, İbrahim Ağa'nın kardeşi Hüseyin Ağa'nın İranlı Kürt beylerinden olması nedeniyle İran taraftarı olabileceğini ve Beyazıt gibi stratejik bir yerin böyle kişilere teslim edilmesinin sakıncalı olacağını; bu nedenle Beyazıt'ı terk etmeyeceğini söyleyerek atamaya karşı çıkmıştır (Şanizade, 1290, II, s.147).

Behlül Paşa'nın haklı itirazı sonucu Osmanlı Devleti bu sefer Beyazıt'a Abdülhamit Paşa'yı tayin etmiştir. Ancak Beyazıt'ı terk etmeye niyeti olmayan Behlül Paşa isyan etmiş,

⁸ 1813'te Rusya ile Gülistan anlaşması imzalayan İran, Karabağ, Şeki, Şirvan, Derbent, Kuba, Bakü ve Talis hanlıklarının arazisini Rusya'ya bırakmış ve Hazar Denizi'nde savaş gemisi bulundurmaya taahhüt etmiştir. *Mufassal*, V, s. 2867.

isyanında da Sebki Kürtlerini kullanmıştır (Şanizade, 1290, II, s.147). Bunun üzerine Osmanlı Devleti Erzurum valisi Hüsrev Paşa'yı isyanı bastırmakla görevlendirmiş, Osmanlı güçleri karşısında yenilen Behlül Paşa tutuklanarak Erzurum'a götürülmüştür.

Feth Ali Şah, her fırsatta yapılan anlaşmaları uyulması gerektiğinden bahsetse de Revan Serdarı ve sınır valilerinin yaptığı işler Şah'ın söylediklerinin tam tersiydi. Bu nedenle Osmanlı Devleti, İran Şahına güvenmiyordu. Hatta bu konuda belgede "...öteden berü gerek şehzâde ve gerek sâ'ir İran me'mûrları tarafından söze gelince böyle dostluk arz olunur. Fî-mâ'-ba'd mugâyir-i aher ve şarta bir gûne hareket vukû' bulmamasına ta'ahhüd kılınır ise de hiçbir vakit kulları fî'illerine uymayarak işte bu vechle enva'i teâvüz ve ta'addiyâtları elân vukû' bulmakta..." diyerek İran'a olan güvensizlik belirtilmiştir. Bu bağlamda Erzurum valisi olan Hüsrev Paşa'ya şark seraskerliği görevini de vererek bölgede gerçekleşebilecek olaylara karşı dikkatli ve hazırlıklı olmasını istemiştir (BOA, HAT, nr. 1314/51255; Uluerler, 2009, s. 279; Çelik, 2013, s. 148).

Bu sırada Haydaranlı aşiretinden Haydaranlı Kasım Ağa'nın beraberindekilerle birlikte Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'nın izniyle İran'dan Muş ve Malazgirt'e gelmesi İranlı yetkilileri kızdırmıştır (BOA, HAT, nr. 1/18). İran bu aşiretlerin kendi tabiiyetinde olduğunu ve İran'a dönmedikleri takdirde askeri müdahalede bulunacaklarını bir mektupla Kasım Ağa'ya bildirmişlerdir. İranlılar bununla da yetinmeyerek Muş mutasarrıfına Revan serdarının kardeşi Hasan Han'ı büyük bir askeri birlikle bölgeye sevk edeceklerini ve Kağızman'a saldıracaklarını bildiren bir yazı göndermişlerdir (Çelik, 2013, s. 142).

Yaşanan bütün bu olumsuzluklar nedeniyle Babıali, Kağızman ve Kars bölgesi yöneticilerini, Revan serdarının bir baskın yapma ihtimaline karşı gereken tedbirleri almaları ve saldırılara sert karşılık verilmesi yönünde uyarmıştır (BOA, HAT, nr. 1314/51255).

Osmanlı Devleti'ne saldırmak için fırsat kollayan Abbas Mirza, uzlaşmaz tavrını sürdürerek, İranlı hacılara kötü muamele yapıldığı ve zorla cerime alındığı iddiasıyla 1821 yılı içinde İranlıların hacca gitmeyeceklerini söylemiş, ayrıca Van'a İran'dan gönderilen zahirenin artık gönderilmeyeceğini memuru Ali Bey aracılığıyla Erzurum valisine bildirmiştir (Cevdet, 1309, XII, s 9). İranlıların Osmanlı'ya karşı düşmanca tavır beslediği Erzurum valisi Hüsrev Paşa tarafından bildirilse de Yunan galesiyle uğraşan Osmanlı Devleti alttan almak istemiştir.

1821-1823 Osmanlı-İran Savaşı

Bütün bu saydığımız sebeplerden Osmanlı Devleti ile İran arasında bir anlaşma zemini sağlanamamış ve savaş kaçınılmaz hale gelmiştir. Zaten İran'ın amacı anlaşma sağlamak değildir. İran, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor durumdan faydalanmak niyetindedir. Bu nedenle ilk olarak Çarhacı Hasan Han Tebriz'den Hoy tarafına gelmiş, arkasından da Abbas Mirza harekete geçmiştir.

İran sınır ihlallerini durdurmadığı gibi Hakkari'ye bağlı Cari kalesini ele geçirmiş, önemli bir direnişle karşılaşmadan Ahlat, Adilcevaz ve Bitlis'i işgal etmiştir (Cevdet, 1309, XII, s 10). Eleşkirt yakınlarında Erzurum valisi Hüsrev Paşa İran ordusuna mağlup olmuştur. Hasan Han, Toprakkale'yi, Abbas Mirza da Beyazıt'ı ele geçirmiştir. Bu sırada yaşanan kargaşadan faydalanan Behlül Paşa tutuklu bulunduğu Erzurum'dan kaçarak Beyazıt'a gelmiş ve Abbas Mirza'ya itaatini bildirmiştir (Cevdet, 1309, XII, s 10-11).

İran'ın saldırı ve yağma hareketlerine engel olunamamış, 1821 yılı sonlarında İrannordusu Muş, Bitlis, Eleşkirt, Beyazıt, Toprakkale ve Erciş'i ele geçirmiştir. İran ordusunun bu başarısında

kuşkusuz Muş mutasarrıfı Selim Paşa'nın İran taraftarı bir politika izlemeye başlaması etkili olmuştur (Cevdet, 1309, XII, s 11; Çelik, 2013, s169).

Bu durum üzerine Osmanlı Devleti, Erzurum valisi Hüsrev Paşa'yı azledip yerine Diyarbakır valisi ve Madeni-i hümayun emini Mehmed Emin Rauf Paşa'yı tayin etmiştir (BOA, Cevdet Hariciye (C.HR), nr. 60/2979; Cevdet,1309, XII, s. 11; Mehmed Esad Efendi, 2000, s.45).

Bu sırada savaşın en önemli sebebi sayılan Haydaranlı aşireti Muş tarafından Diyarbakır taraflarına gelmiş, İran askeri de geçtikleri yerleri yağma ederek onları takip etmiştir. Kış mevsiminin bastırması üzerine İran askeri Tebriz'e dönmüştür (Cevdet,1309, XII, s.11).

Abbas Mirza'nın baharda tekrar saldıracağı haberleri üzerine gerekli tedbirlerin alınması ve Erzurum valisine yardım edilmesi hususunda Karahisar-ı Şarki ve Canik sancakları ile çevre sancak ve kazalara emirler gönderilmiştir (BOA, C.HR, nr. 16/752).

Erzurum valisi Rauf Paşa, Celaleddin Paşa'yı Çarhacı tayin ederek İran'ın elinde bulunan Toprakkale'ye göndermiştir. İhaneti henüz bilinmeyen Muş mutasarrıfı Selim Paşa da Celaleddin Paşa'nın emrine verilmiştir. Tebriz'den yola çıkan Abbas Mirza Celaleddin Paşa üzerine yürümüştür. İki ordunun karşılaşmasıyla başlayan çatışmalarda Celaleddin Paşa ilk başta başarılar elde etmişse de Selim Paşa'nın ihanetiyle Abbas Mirza'ya yenilmiştir (Cevdet,1309, XII, s.12). Ancak bu sırada İran ordusunda baş gösteren kolera hastalığı İran ordusunun dağılmasına sebep olmuş ve Abbas Mirza'yı çekilerek barış istemek zorunda bırakmıştır(Cevdet,1309, XII, s.12).

Cevdet Paşa bu konuda “ gariptir ki Abbas Mirza ber-vech-i bâlâ Toprakkale'den Çarhacı Paşa fırkasını bozmuş iken ferdâsı ordusunda bir kolera illeti zuhur ile İranlılar cenâzelerini defne vakit bulamamış ve bu illet dahi ol-havâlide henüz ma'lûm bir şey olmayub badeten böyle zuhur ile i'râs-ı şiddet edilecek İran ordusu tarumar ve Abbas Mirza ric'ate mecbur olmuştur...” demiştir (Cevdet,1309, XII, s.12; Uluerler, 2009, s.304).

Osmanlı-İran Barışı ve Erzurum Antlaşması (28 Temmuz 1823)

İran karşısında Bağdat cephesinde alınan başarılarla rağmen Erzurum cephesinde büyük yenilgiler alan Osmanlı Devleti hiç beklemediği bir şekilde İran'la anlaşma zemini bulmuş olmaktan şüphesiz oldukça memnundu. Kolera salgını sonrası Tebriz'e dönen Abbas Mirza, barış görüşmelerini yürütmesi için Mirza Ahmed Ali'yi, Osmanlı Devleti ise Erzurum valisi Mehmed Emin Rauf Paşa'yı murahhas tayin etmiştir (Cevdet,1309, XII, s.77).

Savaşın en önemli sebeplerinden olan Haydaranlı ve Sebki aşiretleri konusunda anlaşmazlık çıkmışsa da bu konular kısa sürede halledilmiş ve barış sağlanmıştır. Görüşmelerde 1746 barışı esas kabul edilmiş, yaylak-kışlak ve sınır tecavüzleri konusu, İranlı hacılara iyi davranılması, gümrük vergisi, İranlı tüccarların durumu, Haydaranlı ve Sebki aşiretlerinin durumu, firarilerin iadesi ve esirlerin durumu görüşülmüştür.⁹ İran aldığı yerleri geri vermiştir (Aykun, 1995, s.18).

1823 Sonrası Osmanlı-İran İlişkileri ve II. Erzurum Anlaşması

1823 Anlaşmasından sonra İran'ın ele geçirdiği bazı yerleri geri vermemesi iki devlet arasındaki gerginliğin devam etmesine neden olmuştur. Bu durumun halledilmesi için Esad Efendi

⁹ Anlaşma metni için bkz: *Muahadat Mecmuası*, c. III, Ankara 2008, s. 1-5

gönderilse de Esad Efendi olumlu bir sonuç alınmadan İstanbul'a geri dönmüştür (Cevdet, 1309, XII, s.133-134).

1828 Osmanlı-Rus savaşı sırasında İran'ın Rusya ile ittifak yaptığı haberleri üzerine Tezkere-i Sâni Tayyibi Efendi'nin İran'a gönderilmesi için talimat verilmiş ancak savaşta ele geçirilen esirler arasında İran'ın ileri gelenlerinin olduğu anlaşılınca bundan vazgeçilmiştir (Ahmed Lütfi Efendi, 1299, II, s.23).

1834 yılında İran Şahı Feth Ali Şah ölmüş yerine oğlu Mehmed Şah İran tahtına oturmuştur. Mehmed Şah'ın başa geçmesiyle diğer şehzadeler İran'dan kaçmış bir kısmı Osmanlı'ya sığınmışlar ve hapsedilen diğer şehzadelerin kurtarılmasını istemişlerdir. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti Kemal Efendi'yi İran'a göndermiş ve şehzadelerin isteklerini İran Şahı'na bildirmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda İran Şah'ı şehzadeleri serbest bırakmayı taahhüt etmiştir (Aykun, 1995, s.22).

Türkmençay Anlaşmasıyla (1828) İran üzerindeki etkisini arttıran Rusya İran'ı Herat'a saldırması yönünde teşvik etmiş, bunun sonucunda İran 1837'de Herat'a saldırmıştır. Bu durumdan rahatsız olan İngiltere İran'a savaş açma tehdidiyle Bara Körfezi'ne donanma göndermiştir. Bu esnada Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'nın Muhammere şehri üzerine asker göndermesi iki devlet arasındaki ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. Şöyle ki, Ka'b aşireti vergi vermemek için isyan etmiş, Bağdat valisi Ali Rıza Paşa' da bu aşiret üzerine asker göndermiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti aynı dönemde Mısır valisinin isyanı ile uğraştığından hem Abdülmecid'in cülusunu hem de İran'la olan gerginliği gidermek amacıyla İbrahim Sarim Efendi'yi elçilikle İran'a göndermiştir. İran, Muhammere meselesinin görüşmelerinde Rus elçisinin de hazır bulunmasını istemiştir (Aykun, 1995, s. 23).

Sarim Efendi'nin İran'da bulunduğu sırada Celali aşireti yaylak için Beyazıt'a gelmiş, buradaki halkın mallarını yağmalamışlardı.¹⁰ Yağmalardan zarar gören halkın bir kısmı Rusya'ya bir kısmı da İran'a kaçmıştı. Bu durum Sarim Efendi'ye bildirilerek İran'dan Celali aşiretinin verdiği zararı karşılanması istenmiştir (Aykun, 1995, s. 22-29).

Hem Osmanlı'ya sığınan şehzadeler meselesi, hem Celali aşiretinin yağma hareketleri hem de Bağdat valisinin Muhammere'ye saldırması iki devlet arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirmiş. Osmanlı Devleti'nin Mısır meselesiyle uğraşmasını fırsat bilen İran yirmi bin askerini Bağdat'a göndermiştir. Böylelikle iki devlet arasındaki meselelerin halli için İngiltere ve Rusya'nın da aracı devletler olarak yer alacakları bir komisyon toplanmasına karar verilmiştir (Sarıkçıoğlu, 2009, s.25).

Yapılan yazışmalar sonucunda iki devlet arasındaki anlaşmazlık konusu olan meseleler üç madde olarak belirlenmiştir: Bunlardan birincisi Osmanlı'ya sığınan şehzadeler meselesidir. Osmanlı Devleti kendisine iltica etmiş şehzadelerin iadesinin devletin şanına zarar vereceğinden İran'ın bundan vazgeçmesini istemiştir. Buna karşın şehzadelerin İran'a karşı tutumlarına dikkat etmesi istenmiştir. İkincisi Süleymaniye mutasarrıfı Ahmed Paşa'nın İran'ın isteği üzerine azledilmesidir. Üçüncü ise hudut anlaşmazlıklarıdır. Bu anlaşmazlıklar yürürlükte olan anlaşmalar gereği çözüme kavuşturulacaktır. Bu amaçla Osmanlı, İran ve Rusya tarafından görevliler tayin edilecektir (Aykun, 1995, s.37).

Erzurum Konferansı ve Erzurum Anlaşması

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz: İbrahim Aykun, Erzurum Konferansı (1843-1847) ve Osmanlı-İran Hudut Anlaşması, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 1995.

1843'te Erzurum'da toplanan komisyon dört yıllık bir çalışma sonucunda dokuz maddelik bir anlaşmaya varılmıştır. Anlaşmanın onaylanması için birer sureti iki devlete verilmişse de Osmanlı Devleti bazı maddelere karşı çıkmıştır. Bunun üzerine İngiltere ve Rusya 4. maddenin açık bir şekilde belirtilmelerini istemiştir. Böylelikle iki devlet arasında 3 Haziran 1847'de dokuz maddelik Erzurum Anlaşması imzalanmıştır (Sarıkcıoğlu, 2009, s.26).

Anlaşmada sınır ihlallerinin önüne geçilmesi, uyrukları belli olan aşiretlerin ait oldukları topraklarda kalması, belli olmayanların uyruklarının belirlenmesi, İranlı hacıların güvenliğinin sağlanması, esirlerin iadesi meseleleri halledilmiştir.

Sonuç

Osmanlı Devleti ile İran arasındaki anlaşmazlıkların en önemli sebebi iki devlet sınırında rahatça gezen aşiretlerin varlığı ve bu aşiretlerin yaptığı yağma ve talan hareketleri olmuştur. Yine bölgede İngiltere, Rusya ve Fransa'nın çıkarları gereğince takip ettikleri politikalar iki devlet arasındaki ilişkileri etkileyen en önemli unsurlardan olmuştur. İran'ın Rusya'ya karşı kendine müttefik bulma çabası Avrupalı devletlerin bölgede etkili olmasına neden olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet Tasnifi.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun Tasnifi.

Kaynak Eserler:

Ahmed Cevdet Paşa (1309), Tarih-i Cevdet, , c. XII, Dersaadet.

Ahmed Lütfi Efendi (1299), Tarih-i Lütfi, II, Dersaadet.

Aykun, İ. (1995), Erzurum konferansı(1843-1847) ve Osmanlı-İran hudut halaşması, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum

ÇAĞLAR, E. (2002), Mehmed Emin Vahid Efendi'nin Fransa sefaretı ve İngiltere ile yapılan görüşmelere dair takriri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Çelik, Y. (2013), Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüseyin Paşa, Ankara.

ERASLAN, C. (1999) "İslam birliği siyaseti çerçevesinde II. Abdülhamid'in ilk yıllarında Osmanlı-İran münasebetleri (1878-1882)", Bekir Kütükoğlu'na Armağan, Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Basım Evi, İstanbul.

ERİM, N. (1953), Devletlerarası hukuku ve siyasi tarih metinleri, c. I, Ankara

Kamil Paşa (1327), Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, c.III, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul

KARADENİZ, Y. (2006), İran'da sömürgecilik mücadelesi ve Kaçar Hanedanı(1795-1925), İstanbul.

KARADENİZ, Y. (2012), İran tarihi (1700-1925), İstanbul

Mehmed Esad Efendi (2000), Vakanüvis Esad Efendi Tarihi, Haz: Ziya Yılmaz, İstanbul

MERCAN, S. (2000), “XVIII. yüzyılda İngiltere’nin Rusya’ya karşı Osmanlı ve İran arasında ittifak oluşturma çabaları”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı 124, İstanbul.

Muahedat Mecmuası (2008), c. IV, TTK Yayınları, Ankara

MUHAMMEDOĞLU, A.S. (2000), “İran”, Diyanet İslam ansiklopedisi, c. XXII, İstanbul.

SARIKÇIOĞLU, M. (2009), Osmanlı İran hudut anlaşmazlıkları (1847-1913) ve 1913 İstanbul Protokolü, Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.

SERTOĞLU, M. (2011), Mufassal Osmanlı tarihi, c. V, Ankara.

SÜMER, F. (1986), “Afşarlar İran’da hüküm sürmüş bir Türk hanedanı”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 41, İstanbul

SÜMER, F. (1988a), “Ağa Muhammed Şah”, Diyanet İslam ansiklopedisi, c. I, İstanbul

SÜMER, F. (1988b) “Feth Ali Şah”, Diyanet İslam ansiklopedisi, c. XII, İstanbul

Şâni-zâde Mehmed Ataullah Efendi (1290), Şanizâde Tarihi, C. II-III, İstanbul,

TEKDEMİR, A. (2010), “XIX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Osmanlı-İran İhtilafları ve 1821-1823 Savaşı”, Karadeniz (Black Sea-Çeynora More) Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:4, 2010, s. 77-95.

TÜFEKÇİ, C. (2012) , Osmanlı-İran ilişkileri (1795-1896) casusluk faaliyetleri çerçevesinde, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale.

UÇAROL, R. (2000), Siyasi tarih(1789-1999), İstanbul.

ULUERLER, S. (2009), XIX. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı-İran ilişkileri (1774-1848), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Elazığ.

UNAT, F.R. (2008), Osmanlı sefirleri ve sefaretnameleri, Ankara

YAZICI, T. (1970), “İran”, İslam ansiklopedisi, c. IX, İstanbul.

İSMET İNÖNÜ DÖNEMİNDE ZİRAAT BANKASI'NIN KÖYLÜYE VERDİĞİ KREDİLER

Pakize Çoban KARABULUT

Öz

Ziraat Bankası, Cumhuriyet döneminde tarım sektörünün itici gücünü oluşturmuştur. Bankaya tarımsal kredi yanında her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme yetkisi tanınmış ve tek parti döneminde banka, tarımın geliştirilmesine yönelik devletin destekleme politikalarında önemli rol oynamıştır.

Savaş yıllarında tarımda çalışan genç nüfusun askere alınmasıyla üretim düşmüş, köylülerin bankadan aldıkları krediler geri ödenememiş ve savaş döneminde bankaya borcu olanların sayısı ikiye katlanmıştır. Ziraat Bankası, savaş yıllarında kredi borcu olan köylüler için ödeme kolaylığı sağlamak amacıyla, borçları ertelemiş ve faizleri düşürmüştür.

İsmet İnönü döneminde çeşitli bankalar faaliyet göstermesine rağmen Ziraat Bankası, kırsal kesim için üç temel çalışma alanında önemli rol oynamıştır. Bu alanlar, çiftçiye sağladığı tarımsal kredi ve destek, Ziraat Vekâleti tarafından alınan zirai alet ve makinelerin dağıtımının yapılması, müstahsil için gerekli potas, kükürt ve göztaş gibi gerekli maddelerin ithal edilmesidir.

Bu bildiri Ziraat Bankası'nın kırsal kesime sağladığı tarımsal kredi ve desteğin, tarım sektörü için ne kadar önemli olduğuyla ilgili bilgilere yer verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İsmet İnönü, Ziraat Bankası, kırsal kesim, kredi

CREDITS GIVEN BY ZIRAAT BANK TO THE VILLAGERS DURING İSMET İNÖNÜ PERIOD

Abstract

Ziraat Bank was a power supporting to agricultural sector in the first period of Republic of Turkey. The bank was authorized all kinds of banking activities besides agricultural credit and in the single party period, it played an important role with politics supported by the government for the development of agriculture.

In the Second World War years, the young male population working in the agriculture have to be included in the army. For this reason, the production in the agriculture decreased and the credits taken from the Bank did not pay back and in this term, the number of borrowers to the bank had doubled. The Bank, during the war, postponed debts and decreased the interest rates to supply payment facilitates for the villagers who had credit debt.

During Ismet Inonu government, although many banks operated, Ziraat Bank played an important role in three study area for the villagers. These areas were agricultural credit and supports, distribution of agricultural tools and machinery purchased by the Ministry of Agriculture, importing necessary materials such as potash, sulfur and bluetong for the villager.

In this declaration, agricultural credit and support provided by Ziraat Bank for rural sector will be tried to be given information about how import it is for agriculture sector.

Keywords: Ismet Inonu, Ziraat Bank, countryside, credit.

ZİRAAT BANKASI'NIN KÖYLÜYE VERDİĞİ KREDİLER

Ziraat Bankası kurulduğu andan itibaren çiftçilere zirai kredi verilmesi ve tarımsal faaliyetleri destekleme amacı taşımıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren de banka, çiftçiye zirai kredi desteği sağlamaya başlamıştır.

Banka, Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmadan önce, köylüyü sadece tarımsal faaliyetleri açısından desteklemiştir. Ancak verdiği kredilerde, arazi sahibi olma şartı arandığı için bankanın kredileri kırsal alanda yaygın bir kullanım imkânına sahip olmamış, köylüler tefecilere başvurmuş, aldıkları borçlar için de çok yüksek oranda faiz ödemelerinde bulunmuşlardır¹.

1929'dan itibaren köylülere, Ziraat Bankası tarafından da desteklenen, tarım kredi kooperatifleri de zirai kredi konusunda yardımcı olmaya çalışarak, ülkenin iktisadi ve refah seviyesinin yüksek tutulması hedeflenmiştir². Savaş yıllarında değişen koşullarda, köylünün ihtiyaçlarının değişmesi ile 1940'larda makineleşmeye verilen önem ile bankanın tarımsal kredilerine daha geniş olanaklar sağlanarak, 1941'den sonra tarım dışında makineleşmeye de zirai kredi adı altında ödenek ayrılmaya başlanmıştır³.

Makine kredisi adı altında banka zaman zaman ziraat aletleri alıp köylüye dağıtmıştır. Ayrıca banka, Ziraat Vekâleti tarafından yaptırılan ve alınan, zirai alet ve makineleri dağıtmaya aracı olmuş, çiftçiye krediler açmış, bunu Donatım Kurumu kurulduktan sonra da devam ettirmiştir. 1937'de 14.176 lira, 1938'de 122.953 lira, 1939'da 379.839 lira, 1940'da 132.606 lira, 1941'de 121.938 lira, 1942'de 484.236 lira, 1943'te 220.752 lira, 1944'de 1.728.117 lira, 1945'te 2.062.185 lira, 1946'da 1.693.184 lira, 1947'de 3.339.962 lira çiftçilere kredi verilmiştir. Donatım Kurumu, üç dört yıllık kuruluş sürecinde alet, makine ve malzeme ihtiyacının karşılanmasında zorluklar yaşamış, para darlığı içinde geniş ölçüde faaliyette bulunabilmeye ne vakit ne de imkân bulabilmiştir⁴. Ödeme seçeneklerinin genişlemesi ile banka, kredi kullananların aldığı krediyi ne şekilde kullanıp kullanmadığını kontrol etmek zorunda kalmıştır.

1940 yılında Ziraat Bankası'nın verdiği kredilerin istihsal çeşitlerine göre belirlenmesi ve çiftçinin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayabilecek şekilde verilmesi üzerinde durulmuştur. Bunun için Krediler Yüksek Heyeti kurulmuştur. Bu heyet Ticaret, Ziraat ve Maliye Vekâletlerini temsil edecek birer üye ile Banka İdare Meclisi başkanı ve üyeleri, Genel Müdür ve muavinlerinden meydana gelmiştir⁵.

Ziraat Bankası, köylüye verdiği kredinin kullanım şeklini denetlerken, aynı zamanda köylüye ait bir ihtiyaç listesi de çıkarmıştır. 5.2.1939 tarih ve 1/28 sayılı tezkereye verilen 5.2.1940 tarihli yazıda Ziraat Bankası tarafından bazı maddelerin ithal edilmesinin zorunlu olduğu belirtilmiştir. Bunlar çiftçiye dağıtmak için göztaşı, potas, kükürt; işletmesi bankaya ait Ödemiş Su ve Elektrik İdaresi için hidrolik elektrik üretimi ve dağıtımının yapılmasıydı. Ayrıca, Fransız menşeli olan makinelerin yedek parçaları ve elektrik işleri için gerekli makineler; işletmesi ile

¹ Nevzat Evrim Önal, *Anadolu Tarımının 150 Yıllık Öyküsü*, İstanbul, Yazılama Yayınları, 2012, s. 82-83.

² Ziya Gökcalp Mülayim, *Kooperatifçilik*, Yetkin Yayınları, Ankara, 1999, s. 221.

³ *Zmir Kültür Gazetesi*, 15 Mart 1943.

⁴ *BCA, BÖKM*, F. K. 030.01.0.0. Y. N. 107.674.2.

⁵ *BCA, Mua.*, F. K. 030.10.0.0. Y. N. 211.435.8.

bankanın katılımıyla Aksaray Milli Un Fabrikası'nın elektrik ve un üretim makineleri için gerekli parçaları. Geniş miktarda yedek alet ve ile suni gübre ve ambalaj ithali mecburiyetinde bulunan kurumların ihtiyaçlarının kendilerinden sorulması Ziraat Bankası tarafından Başvekâletten talep edilmiştir. Ancak ihtiyaçların hangi ülkelerden temin edileceğinin bilinmediği ve bu konuda gerekli incelemelerde bulunulmadığı da banka tarafından açıklanmıştır⁶.

Ayrıca Ziraat Bankası savaş yıllarında Türkiye genelinde bankaya kredi borcu olan köylüler için ödeme kolaylığı sağlamaya da çalışmıştır⁷. Ziraat Bankası'nın 1939 yılından önce uzun vadeli kredilerle çiftçiye sağladığı tohum kredisinin geri ödemesinin, yangın, kuraklık, sel ve mahsul hastalıklarından dolayı ürünlerinden verim alamayan çiftçilerin geri ödemelerinin mümkün olmaması nedeniyle 1939 ve 1940 yılı hasat zamanında ödemelerin yapılabilmesi için borçların ertelenmesi sağlanmıştır⁸. Ürünlerdeki verimin azalmasına sebep olan bir diğer faktör ise köylüye banka kredilerinin zamanında verilmemesiydi⁹. Ayrıca Ziraat Bankası'na borcu olan diğer bir kesim de askeri hizmetlerini yapmakta olan kişilerdi, bu nedenle bu borçların kısmen veya tamamen ertelenmesine karar verilmiş ve bankanın alacakları gecikmiştir¹⁰. Buna rağmen Ziraat Bankası, 1936 yılında yapılan ödemeler ile 900 küsur bin liralık bir kar elde etmiş ve bu kar her yıl artarak 1940 yılında üç milyon küsur bin lirayı bulmuştur¹¹.

1939'dan önce borcu olanlar için yapılan geri ödeme kolaylıkları planlandığı gibi gerçekleşmemiş¹², 1939 ve 1940 yıllarında tarımda çalışan genç neslin askere alınmasından kaynaklanan üretim düşmesi sebebiyle köylülerin bankadan aldıkları krediler geri ödenememiş ve bu yıllarda bankaya borcu olanların sayısı neredeyse ikiye katlanmıştır. Bankaya zirai kredi borcu olan müstahsil, bu geri ödemelerini 1940 yılında yapılacak ödemelerle birlikte yapacaklarını beyan etmişlerdir¹³. Ancak 1940 yılında da borçların ödenememesi ile üst üste borçların birikmesinden dolayı borçları hızla artan köylülerin borçlarının geri ödeme tarihi bu kez 1941 yılına ertelenmiştir¹⁴.

Köylülerin yanı sıra Tarım Kredi Kooperatifleri de Ziraat Bankası'na olan borçlarını ödeyememiş ve yaklaşık %74'ü bilançolarını zararla kapatmıştır. Bu nedenle Ağustos 1941 tarihinde bankanın faiz oranlarının düşürülmesine karar verilmiştir¹⁵. Ancak savaş buhranından dolayı sadece kendini zorla geçindirebilen köylülerin savaş yıllarında da borçlarını düzenli ödeyememesi ile Ticaret Vekilliği'nin 13.1.1943 tarihli ve 4/135 sayılı tezkeresiyle bir sonraki istihsal zamanına uzatılmasına karar verilmiştir¹⁶. Savaşın uzun sürmesi ödemeleri her zaman

⁶BCA, *Mua.*, F. K. 030.10.0.0. Y. N. 163.138.4.

⁷*Aydın Halkın Dili Gazetesi*, 30 Mart 1942.

⁸BCA, *Mua.*, F. K. 030.10.0.0. Y. N. 211.435.8; BCA, *BKK*, F. K. 030.18.01.02. Y. N. 91.51.11; BCA, *BKK*, F. K. 030.18.01.02. Y. N. 86.15.3; BCA, *BKK*, F. K. 030.18.01.02. Y. N. 88.87.3; BCA, *BKK*, F. K. 030.18.01.02. Y. N. 88.75.16.

⁹*Balıkesir Gazetesi*, 11 Eylül 1939.

¹⁰BCA, *BKK*, F. K. 030.18.01.02. Y. N. 89.113.12; BCA, *BKK*, F. K. 030.18.01.02. Y. N. 96.75.8. Ayrıca asker ailelerinden muhtaç olanlara yardım yapılması hakkındaki 4109 sayılı kanunun 8. Maddesine göre bilet bedellerine yapılacak %3'lük zammın, bütün ilgili nakil kurumlarında bir örnek ve yanlışsız olarak uygulanmasını sağlanması için 1.9.1941 tarihinden itibaren uygulamaya girmesi Münakalat Vekilliği'nin 21.8.1941 tarih ve 627 sayılı tezkeresi üzerine, İcra Vekilleri Heyeti'nin 22.8.1941 tarihli toplantısında kabul edilmiştir.

¹¹BCA, *Mua.*, F. K. 030.10.0.0. Y. N. 211.435.8.

¹²BCA, *BÖKM*, F. K. 030.01.0.0. Y. N. 107.674.2.

¹³BCA, *BKK*, F. K. 030.18.01.02. Y. N. 89.113.19.

¹⁴BCA, *BKK*, F. K. 030.18.01.02. Y. N. 91.64.7; BCA, *BKK*, F. K. 030.18.01.02. Y. N. 93.119.4; BCA, *BKK*, F. K. 030.18.01.02. Y. N. 95.53.5; BCA, *BKK*, F. K. 030.18.01.02. Y. N. 93.128.18.

¹⁵BCA, *Mua.*, F. K. 030.10.0.0. Y. N. 211.435.8.

¹⁶BCA, *BKK*, F. K. 030.18.01.02. Y. N. 101.31.13.

bir sonraki üretim zamanına ertelenmesine neden olmuş ve 1944 yılına kadar biriken borçlar da 1945 yılının istihsal zamanına bırakılmıştır¹⁷.

Küçük köylünün elindeki tek varlık toprağıydı. Borçlarından (mahkeme masrafı, veraset vergisi, kazanç vergisi ve diğer köylülere olan borçları v.s.) dolayı arazilerine el konulup satışa çıkarılması, üretimin düşmesinin en önemli nedenleri arasındadır¹⁸. Ayrıca arazi almak için Ziraat Bankası'na borçlanan köylüler de kendilerine gösterilen tüm kolaylıklara rağmen, borçlarını ödeyemedikleri için mevcut gayrimenkulleri banka tarafından satışa çıkarılmıştır¹⁹.

Zirai kredi ve istihsal kooperatifleri de çiftçiler için önemliydi. Özellikle çiftçileri zor zamanlarında tefecilerin eline düşmekten ya da parasızlık nedeniyle muhtaç olduğu zirai aleti veya hayvanı tedarik edemeyerek, ürününü düşük fiyatla satmaktan kurtarmak gibi çok önemli durumlar karşısında kredi sağlaması açısından kooperatifler hem önemli hem de gerekli birliklerdi. Ziraat Bankası ve mevcut kredi kooperatiflerinin yardımları da müstahsiller için önemliydi. Ancak bankanın sermayesi bu ihtiyacı tamamen karşılamak için yeterli değildi. Kredi kooperatifleri de yalnız ortaklarına belirli miktarda yardım sağlayabilmekte ve ortak olmayanlar bu yardımdan yararlanamamaktaydı. Bu nedenle kredi kooperatiflerinin ve ortak sayısının artırılması, uygun yerlerde istihlak kooperatiflerinin kurulması, köy manevi şahsiyetlerine ait tarla ve bahçelerin sayısının ve veriminin artırılarak, bunların köylünün kredi ihtiyacını karşılamasının sağlanması, kurulacak köy sandıklarının köy bankası halinde köylünün çıkarına göre organize edilmesi de program dâhilinde yapılması planlanmıştır²⁰.

Ziraat Bankası, tarım ve makineleşme dışında çiftçiyi toprak sahibi yapmak için kredi olanaklarını seferber etmiş, hatta dönem dönem köy çapında tüm köylünün toprak sahibi olması için geniş çapta faaliyet gerçekleştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun çıkması ile birlikte kredi desteği gittikçe artan bir durum sergilemiştir. Bankanın açtığı kredilerle 1943 yılına kadar ancak 1.200 çiftçi, 1943 yılında 38 çiftçi, 1944 yılında 200 çiftçi, 1945'te 267 çiftçi, topraklandırma kredisi kullanmıştır. Ayrıca, Ziraat Bankası tarafından açılan verimlilik kredisi de sulama veya toprağın fazla suyunu giderme, bataklıkları kurutma ve arazinin verimini artırma gibi amaçların gerçekleştirilmesi için verilmiştir. Bu amaçla banka tarafından çiftçilere 1938'de 6.737 lira, 1939'da 23.172 lira, 1940'da 23.412 lira, 1941'de 30.194 lira, 1942'de 22.901 lira, 1943'te 36.328 lira, 1944'de 50.294 lira, 1945'te 214.742 lira, 1946'da 417.694 lira, 1947'de 1.083.828 lira dağıtılmıştır²¹.

Ziraat Bankası tarafından hayvancılık ile ilgili dağıtılan krediler ise 1938 yılında bankanın sürü sahiplerine kredi açmasıyla başlamıştır. Bu çeşit kredilerin alanı geniş tutulmuş ve krediler hayvanların beslenmesi, bakımı, sağlığı, üremesi için gerekli masrafların, tesislerin ve vasıtaların sağlanması amacıyla çiftçiye verilmiştir. Kredilerin tutarı 1941 ve 1942 yıllarında 250.000 lira, 1945 yılından sonra 3-4 milyon lira arasındadır. Hayvancılık ile ilgili verilen kredilerin dışında, banka 1945 yılında hayvan yemi karşılığı 3 milyon liraya yakın kredi açmıştır. Bu şekilde verilen destekler sonunda hayvancılık da artık milli gelire büyük oranlarda (%17) katkı yapan bir sektör olmuştur. Ayrıca bu kredi destekleri arasında sadece büyükbaş ve

¹⁷BCA, BKK, F. K. 030.18.01.02. Y. N. 109.52.14.

¹⁸Aydın Halkın Dili Gazetesi, 4 Ağustos 1941; Aydın Halkın Dili Gazetesi, 18 Ağustos 1941; Aydın Halkın Dili Gazetesi, 30 Eylül 1941; Aydın Halkın Dili Gazetesi, 8 Ekim 1941; Aydın Gazetesi, 24 Aralık 1941.

¹⁹Aydın Halkın Dili Gazetesi, 16-17 Aralık 1941.

²⁰Aydın Gazetesi, 12 Nisan 1944.

²¹BCA, BÖKM, F. K. 030.01.0.0. Y. N. 107.674.2.

küçükbaş hayvancılık değil kümes hayvanları ve ipek böcekçiliği bulunmaktaydı. Ancak uygulamaya geçilmesi oldukça zaman almıştır²².

Ziraat Bankası, meyveciliği de savaşın son yıllarında desteklemeye başlamıştır. Meyve fidanlarının dikilmesinden, meyvelerin toplanması ve dağıtılmasına kadar her konuda köylüye destek olmaya çalışmıştır. Meyvecilik kredisinin başladığı 1944 yılında müstahsiller 100.922 lira, 1945'te 164.610 lira, 1946'da 352.194 lira, 1947 yılında ise 494.584 lira olmak üzere artan oranlarda desteklenmiştir. Bu krediler, Ziraat Sanatları Kredisi adıyla ele alınmıştır. Genel olarak, çiftçinin düzenini sağlaması ve malzemelerin yapılması, tarla, bahçe, hayvan mahsullerinin işlenerek, bunların değerlendirilerek, bozulmadan saklanması ve taşınması gibi işler bu kapsama dâhil edilmiştir²³.

Tüm bu kredi ve kooperatif desteklerine rağmen savaşın etkisinden ve tedirginliğinden dolayı yapılan desteklerin yetersizliği her zaman göze çarpmıştır. Başbakanın da Ege seyahati de sıkıntıların devam ettiğini göstermiştir²⁴. Savaş yıllarında yaşanan zor koşullarda, Ziraat Bankası'nın verdiği zirai desteklerin dışında, köylünün de var olan imkânlarını seferber etmesi gerekmiştir²⁵.

SONUÇ

Ziraat Bankası, hem Osmanlı Devleti döneminde hem de Cumhuriyet döneminde tarımsal üretime sağladığı destek ile kırsal kesimde önemli rol oynamıştır. Savaş yıllarında Ege Bölgesi'nde çeşitli bankalar faaliyet göstermesine rağmen Ziraat Bankası kırsal kesime sağladığı tarımsal kredi çeşitliliği ve sürekliliği ile ön plana çıkmıştır.

Köylülerin, tarımsal üretim için gerekli ihtiyaçlarının sağlanmasında tefecilere başvurması ve alınan borçların yüksek faizi karşısında, köylülerin topraklarını kaybetme sorununun önüne geçilmesinde banka önemli bir rol oynamıştır. Ancak özellikle savaş yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılar nedeniyle bankanın sermayesi köylünün ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır.

Ziraat Bankası kurulduğu dönemden itibaren hem kurum olarak hem de tarım kredi ve satış kooperatifleri aracılığıyla da köylüye doğrudan tarımsal kredi desteği sağlamıştır.

Banka tarafından köylünün tarımsal üretiminin ve verimin artırılması amacıyla çeşitli krediler verilmiştir. Özellikle kırsal alanda makineleşmenin yaygınlaştırılması amacıyla zirai kredi adı altında ödenek ayrılmıştır. Ayrılan bu ödenek ile Ziraat Vekâleti tarafından alınan zirai alet ve makine dağıtımına aracı olmasının yanı sıra banka, kendisi de dönem dönem zirai alet alıp, köylüye dağıtmıştır. Ayrıca müstahsil için gerekli olan potas, kükürt ve göztaşı gibi gerekli maddeler banka tarafından ithal edilmiş ve bunların peşin ya da kredili olarak çiftçilere satışı yapılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında ve savaş sonrası dönemde hem savaş koşullarında yaşanan sıkıntı hem de yangın, kuraklık sel ve ürün hastalıklarından dolayı bankaya kredi borcu olan köylüler için ödeme kolaylıkları sağlanmıştır. Ancak sağlanan ödeme kolaylıklarına rağmen köylünün

²²BCA, BÖKM, F. K. 030.01.0.0. Y. N. 107.674.2.

²³BCA, BÖKM, F. K. 030.01.0.0. Y. N. 107.674.2.

²⁴BCA, BÖKM, F. K. 030.01.0.0. Y. N. 76.479.8.

²⁵Aydın Gazetesi, 19 Şubat 1944; Türkiye Ziraat Gazetesi, 12 Mart 1944.

kredi borcunu ödemesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle banka ertelenen kredi borçlarını ödeyemeyen müstahsilin toprağını satışa çıkarmış, bu da kırsal alanda köylünün durumunun daha da kötüye gitmesine neden olmuştur.

Savaş yıllarında daha önceki dönemde olduğu gibi Ziraat Bankası tarafından ve tarım kredi kooperatifleri aracılığıyla müstahsile tarım kredileri verilmeye devam edilmiştir. Köylünün tarımsal üretiminin artırılması amacıyla kredi oranlarında artışlar yaşanmıştır. Ancak kredi miktarlarında yapılan artışlara rağmen hem kırsal alanda yaşayan nüfusun yoğunluğundan hem de savaşın etkisinden ve yaşanan tedirginlikten dolayı hem Ziraat Bankası'nın hem de kooperatiflerin köylüye desteği sınırlı olmuştur.

Kaynakça

Aydın Gazetesi

Aydın Halkın Dili Gazetesi

Balıkesir Gazetesi

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararı

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Muamelat Genel Müdürlüğü

İzmir Kültür Gazetesi

Mülayim, Ziya Gökalp, Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, Ankara, 1999.

Önal, Nevzat Evrim, Anadolu Tarımının 150 Yıllık Öyküsü, İstanbul, Yazılama Yayınları, 2012.

Türkiye Ziraat Gazetesi

KENT PARKLARININ YARARLARI: KENTTEN KAÇIŞ ¹

Araş. Gör. Sibel ÖNAL

Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü

Öz

Kentlerin temel bileşenlerinden birisi olan parklar, kent sakinleri ile doğa arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Kentlerin kalabalıklaşması ve çevresel olarak kirlenmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan kent parklarının varlığı, sanayi devrimi sonrasında olduğu gibi günümüzde de önemini korumaktadır. Kent sakinleri hava ve su kirliliği, trafik, stres ve kalabalık gibi pek çok olumsuz durumla yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu açıdan kent parkları, stres ve zihinsel rahatsızlıkları azaltıp fiziksel aktiviteyi artırarak halk sağlığına katkıda bulunmaktadır. Yeşil varlığı ile çevresel ve ekolojik yararlar sağlamanın yanı sıra kent sakinlerini bir araya getirmesi ile sosyal bağları güçlendirmektedir. Kentleşmenin hızlandığı günümüzde açık-yeşil alanlar olarak kent parklarına ihtiyaç duyulduğu açıktır. Betonlaşmanın her geçen gün yeşil alanların azalmasına neden olduğu gözönünde bulundurulduğunda kent parkları sağladığı yararlarla kentlerin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu çalışmada farklı disiplinlerde yapılmış olan çalışmalar üzerinden kent parklarının sağladığı yararların incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kent, kent parkı, açık-yeşil alan, sağlık

2695

BENEFITS OF URBAN PARKS: ESCAPE FROM THE URBAN

Abstract

As a one of the main components of the cities, the parks serve as a bridge between city dwellers and nature. The existence of urban parks, which have emerged as a result of urban crowding and environmental pollution, remains as important today as it is after the industrial revolution. City dwellers have to live in many negative conditions such as air and water pollution, traffic, stress and crowded. In this respect urban parks contribute to public health by increasing physical activity and reducing stress and cognitive disturbances. Nowadays, it is clearly stated that there is a need for urban parks as open-green spaces because of rapid urbanism. The concretions caused the reduction of green areas day by day therefore with the benefits of urban parks are essential components of urban. Present study aimed to exemplify benefits of urban parks by means of in different discipline studies.

Keywords: Urban, urban park, open-green space, health

Giriş

¹ Bu makale Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Mehmet SAĞIR danışmanlığında yürütülen "Kent Parklarının Antropolojik Açıdan Değerlendirilmesi" başlıklı doktora tezine dayandırılarak hazırlanmıştır.

İnsanlık tarihiyle kıyaslandığında “dün” gerçekleşmiş olan kentleşme, toplumsal hayatın örüntülerdeki devrimsel bir değişimi temsil etmektedir (Childe, 1950; Davis, 1955). Kentlerin bir yaşam alanı olarak görünmesi çok eskiye dayanmasa da kalabalık, çevre kirliliği, küresel ısınma gibi negatif yönleriyle uzun yıllardır uyandırmaktadır (Botkin ve Beveridge, 1997). Teknolojinin ilerlemesi ve bilginin artması sanayi devrimine, sanayileşme ise yoğun kentleşmeye neden olmuştur. Sanayileşen kentlerin göçlerle kalabalıklaşması ve kirlenmesi halk sağlığıyla ilgili sorunların fark edilmesiyle sonuçlanmıştır. Kentsel alanlardaki sorunları çözmek için ise gazeteciler, peyzaj tasarımcıları ve kent yöneticileri harekete geçmiştir. Zor şartlar altında çalışan kent sakinlerine doğayla iç içe olmanın iyi geleceği düşüncesinden hareketle kentsel alanlarla doğanın iyileştirici gücünü birleştirmek ve daha yeşil, daha planlı kentlerin tasarlanması amaçlanmıştır. Sanayi devrimini izleyen yıllarda yoğun kentleşme sonucunda doğal ortamlar azalmış, kentsel alanlardaki büyümenin etkisiyle insanlar ile doğa arasındaki yabancılaşma artmıştır. Sanayi devrimi ardından kent hayatının kalitesini artırmak için çözüm olarak üretilen kent parkı hareketleri yerel ve merkezi yönetim, bağışçılar, toplulukların girişimleriyle İngiltere’de başlamış ve giderek büyümüştür. Victoria Parkı ilk kent parkı olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte bazı yazarlar sadece vergiler kullanılarak yapılan Birkenhead Parkı’nın ilk kent parkı olduğunu ileri sürmektedir. Bu park, sanayileşmiş Liverpool kentinin yakınına, havasız fabrikalarda, karanlıkta çalışan işçilerin rekreasyon ihtiyacını karşılamak için inşa edilmiştir. (Conway, 1996:9; Slavicek, 2009:12). Bu hareketlerle birlikte kent parkları, açık-yeşil alanlar ve insan sağlığıyla olan bağlantıları kentsel altyapının planlanması anlamında kritik öge hale gelmiştir (Loures vd., 2007).

Literatür taramasına dayalı olan bu çalışmada sanayi devrimi ve kentleşme ardından bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan kent parklarının sağladığı yararların yapılmış olan çalışmalar üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır. Literatürdeki vurgu, kent parklarının kentleşmenin bir ürünü olarak ele alınması, kentleşmeyle ortaya çıkan çevresel sorunlara ve sağlıksız yaşam koşullarına karşı üretilen bir çözüm olmasıdır. Bu nedenle de parkların yararlarından bahsedilirken öncelikle kentlerdeki sorunlara, ardından kent parklarının bu sorunlara getirebildiği çözümlere odaklanılmıştır.

1. Kent Parklarının Sağladığı Yararlar

Hızlı kentleşme, estetik ve çevresel problemleri beraberinde getirdiğinden planlı kentsel açık-yeşil alanların önemi giderek artmaktadır. Teknolojik gelişmeler, Sanayi Devrimi ardından kentlerde yaşanan hızlı değişimde önemli rol oynamıştır. Bu hızlı değişimin sağlıksız yaşam koşullarına neden olması 19. yüzyıl sonunda kent hareketlerine neden olmuştur. Bu hareketlerden Amerika’da en etkili olanı, sağlıksız yaşam koşullarının düzeltilmesi için 1890’larda başlatılan Güzel Kent Hareketi’dir. Bu hareket, mimari anlamda kentlere kimlik kazandırmak dışında kentlerde yeşil alanların planlanmasıyla sosyal ve fiziksel iyileştirmenin sağlanmasını amaçlamıştır. Bu hareketin öncülerinden Frederick Law Olmsted (1822-1903) Avrupa kentlerine yaptığı gezilerde, kamusal yeşil alanların sosyal hayatın ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesinde rol oynamasından etkilenmiştir. Amerika’ya döndüğünde ise yaşam koşullarının iyileştirmesine kırsal yaşamın deneyimlenmesine yardımcı olacak kent parkları tasarlamaya başlamıştır (Aytaç ve Kuşuluoğlu, 2015; Özdemir, 2007; Slavicek, 2009).

Beveridge (2009:6) aktardığı üzere, Olmsted’e göre parkın özel bir anlamı ve özel bir rolü vardır. Parkın varlık sebebi, kentte yaşıyor olmanın yarattığı stresin etkisini azaltacak peyzaj

görünümleri yaratmaktadır. Parkların kent hayatının stresine karşı panzehir etkisi olduğundan bahseden Olmsted, bilinçdışı süreç olarak adlandırdığı doğal manzaranın daha fazla canlandırıcı etkisi olduğuna inanmıştır. Kent parkları sağlığı güçlendirmek için önemli bir kaynak olmasının yanı sıra kente çevresel, psikolojik, estetik ve ekonomik yararlar sağlamaktadır.

1.1. Kent Parklarının Fiziksel Aktivite ve Sağlık ile İlişkisi

Günümüzde yaşam biçimiyle ilgili hastalıkların oranı her geçen yıl artmaktadır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde obezite ve aşırı kilolu olma prevalansı tüm yaş gruplarında artmaya devam etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü obeziteyi belli bir boy uzunluğuna göre vücut ağırlığının artması olarak tanımlanmaktadır ancak obezite, temelde vücuttaki yağ oranının artması olarak kabul edilmektedir (Coppack, 2005; Ogden vd., 2007). Alınan enerjinin yakılandan fazla olması vücuttaki yağ miktarının artmasına neden olmaktadır, bu bağlamda obezite yediğimiz kadar hareket etmediğimiz kanıtıdır. Uzmanlar sadece diyet yapmanın tek başına obeziteden korunmak için yeterli olmadığına, fiziksel aktiviteyle diyetin desteklenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Fiziksel aktivite, iskelet kasları kullanarak enerji harcanmasına yol açan bedensel hareketlerdir. Yürüme, bisiklete binme gibi temel vücut hareketlerinin yanı sıra egzersiz ve gün içindeki yapılan aktiviteler de fiziksel aktivite olarak kabul edilmektedir (Caspersen vd., 1985). Düzenli olarak fiziksel aktivite yapmak, kas kuvvetinin devamını, vücut ağırlığının azalmasını ve vücut yağının uygun olarak yeniden dağılımını destekleyerek hipertansiyon, koroner kalp hastalıkları ve erken ölüm riskini azaltmakta ve sağlıklı insanlarda fiziksel fonksiyonların düzelmesinde rol oynamaktadır (Rahl, 2010:9).

Fiziksel aktivite yaşam kalitesinin ve sağlığın iyileşmesine yardımcı olmaktadır. Araştırma sonuçlarında ve kitlesel medyada fiziksel aktivitenin önemine değinilmekte ve obezitenin önlenmesindeki önemine vurgu yapılırsa da fiziksel hareketsizlik dünya genelinde bir sağlık sorunu olmayı sürdürmektedir (Haskell vd., 2007). **Hızlı kentleşme, teknolojinin ilerlemesi, zorlu çalışma koşulları gibi birçok neden fiziksel hareketsizliği de beraberinde getirmektedir (Bulut, 2013). Çalışmalar bireylerin yoğun çalışma temposu yüzünden fiziksel aktiviteye zaman bulamadıklarını ve (Genç vd., 2002). fiziksel aktivite yetersizliğinin kimi hastalıkların ortaya çıkmasında ve seyrinde önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir (Manson vd., 2002; Wen vd., 2011).**

Fiziksel aktivite, doğadan yararlanma, sosyal etkileşim gibi fırsatlar sağlayan parklar kent peyzajı içinde eşsiz bir ortam sunmaktadır. Bu fırsatlara katılmak, parklardan yararlanan bireylerin sağlığının düzelmesine yardımcı olabilmektedir. Kent parkları farklı yaş gruplarından ve farklı sosyo-ekonomik düzeyden olan kent sakinlerini fiziksel aktiviteye teşvik edici bir rol üstlenmektedir. Fiziksel aktivite seviyesi ve parklara ulaşım arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalar, parklara yakın yerlerde yaşayan bireylerin parklardan uzakta yaşayanlardan daha fazla faydalandıklarını göstermektedir (Bocarro vd., 2015; Cohen vd., 2007; Coombes vd., 2010). Yürüme mesafesinde olan parklar hem erişkinlerin hem de çocukların sağlıklı vücut ağırlığına ulaşmalarında ve obezite oranının azalmasında rol oynamaktadır (Cutts vd., 2009; Mena vd., 2014; Wolch vd., 2011). Parkın boyutu, spor alanlarının varlığı, ağaçlandırılmış alanlar, kaldırımlar, yollar gibi nitelikler fiziksel aktiviteyi ve park kullanımını destekleyebilmektedir. Oyun alanları, basketbol sahası, yürüyüş yolu, ışıklandırma gibi

nitelikler çocukları fiziksel aktiviteye teşvik etme açısından önemli olabilmektedir (Cutts vd., 2009; McCormack vd., 2010).

Parklar, aktif veya pasif rekreasyona alan sağlamanın yanı sıra kentteki doğal alanları deneyimleme imkânı sunmaktadır. Doğada vakit geçirmek sağlık açısından yararlıdır ve parkta koşmak kentte koşmaktan daha fazla fizyolojik iyileşmeye neden olmaktadır. Araştırmalar kentte yürüyen hastalarla kıyaslandığında, koroner kalp hastalarının parkta yaptığı 30 dakika yürüyüşün ardından kan dolaşımıyla ilgili olumlu değişikliklerin daha hızlı gözlemlendiği ve kalp atım hızlarının iyileştiğini göstermektedir (Grazuleviciene vd., 2015). Parkta yapılan 15 dakikalık bir yürüyüş sonrasında kalp atış hızının daha düşük olduğu (Song vd., 2013) ve parkta daha uzun süre kalan bireylerin sistolik kan basıncının daha düşük olduğu belirlenmiştir (Orsega-Smith vd., 2004).

Fiziksel aktivite aynı zamanda psikolojik sağlıkla da ilişkilidir. Depresyon tanısı konulmuş bireylerde egzersizin antidepresan etkisi yarattığı depresyon semptomlarını azalttığı (North vd., 1990), doğanın yenileyici etkisiyle parkların psikolojik sağlık açısından önemli rol oynadığı belirlenmiştir. Yeşil alanlar, hoş bir doğa manzarası sağlamanın yanında stres yaratan ortamlardan kaçmayı sağlamaktadır. Yeşil alanlarda vakit geçirildiğinde stres azaltmaktadır. Kentlerdeki yeşil alanlar insanların ruh halinde rahatlamak ve yenilenmek gibi olumlu değişimlere neden olmaktadır (Abkar vd., 2010; Nielsen ve Hansen, 2007; Ward Thompson vd., 2012). Bireylerin park ziyareti ardından daha iyi hissettikleri, endişe ve üzüntülerinin azaldığı, parkta daha uzun süre kalanların daha az stresli oldukları yönünde bulgular edinilmiştir (Augestad, 2008). Doğada yapılan yürüyüşün zihin yorgunluğu azaltıcı etkisi de kentteki yürüyüşten daha fazladır (Bratman vd., 2015).

Doğanın iyileştirici gücü on yıllardır çalışılmaktadır. Yapılan çalışmalarda doğa fotoğraflarına bakılmasının bile rahatlama sağladığı yönünde bulgular edinilmiştir (Ulrich, 1981). Araştırmalarda ameliyatlardan sonra ağaç veya su manzarası olan resme bakan hastaların daha az ağrı hissettikleri, daha az endişeli oldukları, penceresi doğaya bakan odada kalan hastaların penceresi duvara bakan odada kalan hastalardan daha az komplikasyona sahip olduğu ve hastanede kalma sürelerinin daha kısa olduğu belirlenmiştir. Penceresinden ağaç görülebilen odalarda kalan hastalar duvar gören hastaların aksine kendilerini iyi hissetmekte ve daha düşük dozlarda ağrı kesici ilaca ihtiyaç duymaktadırlar (Ulrich, 1984).

1.2. Kent Parklarının Çevresel ve Ekolojik Yararları

Hava kirliliği kentsel alanlarda en temel sorun olarak görülmektedir ve çok sayıda kirlenici ile ilişkili olması pek çok hastalığa neden olmaktadır. Bu nedenle kentsel bitki örtüsü hava kalitesinin yükselmesine yardımcı olması açısından önem taşımaktadır (Gratani ve Varone, 2013). Parklar barındırdığı bitkiler sayesinde çevresel kirliliği önlemede, çevreyi arıtmada ve korumada rol oynamaktadır. Ağaçlar kirlenici gazları absorbe edip depolayarak hava kirliliğinin azalmasına yardımcı olmakta ve böylece bu gazları atmosferden uzaklaştırmaktadır (Bedimor-Rung vd., 2005). Parklar sıklıkla yüksek ağaç örtüsüne sahiptir, çalışmalar bu durumun hava yoluyla taşınan kirlenicilerin miktarını azalttığı gösterilmiştir (Yin vd., 2011; Su vd., 2011). Kirlenme yoğunluğunun parklarda trafiğin yoğun olduğu alanlardan daha düşük olduğu saptanmıştır (Makhelouf, 2009).

Ağaçların ve bitkisel dokunun yoğun olduğu alanlarda gürültü kirliliği de azalmaktadır (Kaymaz vd., 2013). Ses dalgalarını absorbe etmek, dağıtmak, yansıtma anlamında bir bariyer

gibi işlev gören ağaç dalları ve yapraklarının gürültü kirliliğini azaltıcı etkisi vardır (Maleki ve Hosseini, 2011).

Doğal peyzajın yerini yapılı çevrelerin aldığı kentlerde hava sıcaklığı kırsal alanlardan daha yüksektir. Bu durum Kentsel Isı Adası etkisi olarak tanımlanmaktadır. Artan sıcaklık özellikle soğutma için enerji talebinin artmasına, daha fazla elektrik üretimine, bu üretimde fosil yakıtların kullanılması sera gazlarının daha yüksek oranda salınmasına neden olmaktadır. Elbette sera gazları küresel ısınmaya katkıda bulunduğu küresel ısınmanın neden olduğu sıcaklık artışıyla baş etmek için daha fazla soğutma amaçlı elektrik talebi, daha fazla salınım şeklinde bir kısır döngü gerçekleşmektedir (Shashua-Bar ve Hoffman, 2000; Yu ve Hien, 2006).

Kent parkları kentsel bitki örtüsünün önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir. Ağaçlar hem gölge sağlamakta hem de soğutma etkisiyle hava sıcaklığını azaltmaktadır. Bu mekanizmalar bitki örtüsünün tipine ve ağaç türlerine bağlı olarak işlemektedir (Bilgili, 2009; Paoletti vd., 2011). Parklar ve yeşil alanlar ile yapılı çevrelerin arasındaki sıcaklık farkı çalışmalarla gösterilmiştir (Barış vd., 2009; Çiçek ve Doğan, 2005). Parkların yakınlardaki yapılı çevrelerden daha serin olması Park Soğutma Adası olarak tanımlanmaktadır. Çalışmalar kentsel ısı adası etkisini azaltması açısından kent parklarının boyutu ve park soğutma adası yoğunluğu arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Daha büyük ölçekli parklar daha güçlü bir soğutma etkisine sahiptir, bunun yanı sıra parkların şekli ve orman yapısı da soğutma etkisinin yoğunluğunu etkilemektedir (Ren vd., 2013).

1.3. Kent Parklarının Sosyal Yararları

Parklar, sosyal sermaye ve topluluk dayanışmasının sürdürülmesinde kritik olan sosyal etkileşimlere olanak sağlamaktadır. Sosyal sermaye terimi, toplumdaki sosyal etkileşimlerin nitelik ve niceliğini şekillendiren kurumlara, ilişkilere ve normlara atıf yapmaktadır. Parklar insanların sosyal bağlar geliştirebilecekleri yerlerdir, buluşma mekânı sağlaması açısından sosyal sermayede rol oynamaktadır (Bedimo-Rung vd., 2005; Coleman, 1988).

Kent parklarının kullanımı bireysellikten ziyade toplumsal bir davranıştır ve kamusal oluşmasına yardımcı olmaktadır. Fiziksel aktivite, sosyal iletişim, psikolojik rahatlama gibi nedenlerle tercih edilen parklar ve yeşil alanlar kent sakinleri tarafından boşa harcanan kent mekânları olarak algılanmamaktadır. Farklı sosyal sınıflar ve farklı yaş grupları için, herhangi bir ayırım söz konusu olmadan kullanılabilir ve erişilebilir duruma getirilmesi, kamusal ve çevresel kalitenin artırılması açısından parkların varlığı kent yaşamı için vazgeçilmezdir. Kent yaşamında katılımcı kentli olabilmek için bu alanların her kesimden birey tarafından özgürce kullanılması sağlanmalıdır. (Demir, 2006; Erdönmez ve Akı, 2005). Parklar farklı insanlar tarafından farklı amaçlarla kullanılıyor olsa da aktif yaşama katkıda bulunmak ve ulaşılabilirlik algısını artırmak için düzenlenecek etkinliklerin birleştirici yönü katılımcı kentli olmaya yardımcı olmaktadır (Wang vd., 2015). Daha yeşil olan çevrelerde sosyal bağlar daha güçlüdür ve insanlar bu çevrelerde kendilerini daha az yalnız hissetmektedirler. Bu bağlamda parklar ve yeşil alanlar toplumsallık bilincinin artmasını da desteklemektedir (Maas vd., 2009; Irvine vd., 2013).

Kent parkları, açık ve erişilebilir olmaları sebebiyle insanlar kendilerini bir anlamda “ev”lerinde hissederler. Bireylerin günlük alışkanlıklarını farklı insanlarla görüşerek paylaşmalarını sağlayan parklar, düzenlenen aktivitelerle sosyal etkileşimi artırma görevini üstlenmektedir

(Peters vd., 2010). Gençler parkları yeni arkadaşlar edinmek açısından tercih etmektedir (Seeland vd., 2009). Özellikle mahalle parklarının sosyal bağları geliştirdiği ve güçlendirdiği, ziyaretler sırasında karşılaşılan insanlarla yeni tanışıklıkların geliştirilmesi için tekrarlanan temasların önemli olduğu vurgulanmaktadır (Kazmierczak, 2013). Yaşlıların kent içinde olan yeşil alanlardan yararlanabilmesi ve sosyal bütünleşme arasında pozitif bir ilişki olduğu gösterilmiştir (Kweon vd., 1998). Fiziksel çevrenin kalabalık, gürültülü ve tehlikeli olması sosyal bağları engellemektedir. Daha fazla yeşil alan olan çevrelerde suç, şiddet ve saldırganlık oranları düşüktür ve bireyler arasındaki sosyal etkileşim gelişmektedir (Kuo vd., 1998; Kuo ve Sullivan, 2001a; Kuo ve Sullivan, 2001b).

Kırsal alanlarda yapılan çalışmalar da park benzeri doğal öğelerin sosyal etkileşim fırsatları sunduğunu göstermektedir. Araştırmalarda ağaçların bol olduğu yerler ile doğadan yoksun olan alanlar kıyaslandığında, yeşil alanların insanlara daha çekici geldiğine dair sonuçlar elde edilmiştir (Coley vd., 1997).

Sonuç

Kent yaşamının zorluklarına karşı bir çözüm olarak üretilen parklar insanın evrimsel tarihinden ayrı tutulamayacak, kent sakinlerinin bireysel sağlığına olumlu katkılarda bulunan ideal çevrelerdir. Yüz binlerce yıl boyunca doğa ile iç içe geçen bir yaşam biçiminin ardından yağlı diyetler, ilaçlar, yapay ışıklar gibi modern yaşamın birçok yönüyle başa çıkmak zorunda kalan insanlar bu değişime adapte olabilecek kadar yeterli zamana sahip değildir. Doğal çevreye binlerce yılda adapte olan ama kendi yarattığı kentlerde sadece birkaç nesildir yaşayan insanların kent hayatına tam olarak adapte olamayabileceğini ileri sürmektedir (Maller ve ark., 2008).

İnsan sağlığı ve kentsel yeşil alanlar üzerine yapılan çalışmalar yeşil alanların insan sağlığına olan çeşitli yönlerden etkileri farklı bilim alanlarında çalışan araştırmacılar tarafından incelenmektedir. Araştırmaların kapsamı farklı olsa da temelde yeşil alanların ve kent parklarının fizyolojik, psikolojik, çevresel ve sosyal yararları üzerinde durulmaktadır. Yeşil alanlar, bitki örtüsü ve açık alanlar kent ekosisteminin merkezi bir parçası olduğu için kentsel ekosistemlerin fonksiyonlarının artması ve sürdürülebilir olmasının çim ve süs ağaçları dikiminin ötesinde çaba gerektirdiğine dikkat çekilmektedir (Jorgensen ve Gobster, 2010). Yukarıda bahsi geçen tüm olumlu etkilerine rağmen kentsel alanlardaki açık-yeşil alanlar ve bu alanların kent sakinlerine olan faydaları kent yöneticileri tarafından kimi zaman göz ardı edilmektedir. Sürdürülen yenilenme stratejileri yapıları odaklanmış durumdadır ve kentsel yapıda açık-yeşil alanlar ile doğal bileşenlerin varlığı zayıf kalabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki birçok kentte yapılan bütçe kesintileri açık-yeşil alanlara verilen değerin olması gerekenden daha az olduğunu yansıtmaktadır (Conway, 1996; Cranz ve Boland, 2004). Oysaki açık-yeşil alanlar ile kent parkları yaşam kalitesinde stratejik öneme sahiptir. Kentlerdeki yeşil kuşaklar, ormanlar gibi doğal varlıklar, su gibi doğal bileşenlerin yaşam kalitesine birçok yönden katkıda bulunduğu yapılan araştırmalarda gösterilmiştir. Doğal alanlar, su ve hava kirliliğini azaltmak, rüzgâr ve gürültü filtresi görevini üstlenmek, iklimi stabilize etmesini sağlamak gibi önemli çevresel ve ekolojik yararlarının yanı sıra sosyal ve psikolojik yararları ile de modern kentlerin yaşanabilirliği ve kent sakinlerinin sağlığı açısından hayati önem taşımaktadır (Chiesura, 2004; Tyrvaenen ve Vaananen, 1998).

Parklar, hızla büyüyerek kalabalık bir hal alan kentlerde insanların günlük stres kaynaklarından uzaklaşması için fırsatlar sunmaktadır. Kent içinde yer alan ama kentten ayrılmış gibi hissettiren, doğayla yakınlaşmayı sağlayan kent parkları kent sakinlerinin hem psikolojik olarak rahatlamasını sağlamakta hem de fiziksel olarak aktif olmalarına yardımcı olmaktadır. Günümüz dünyasının en önemli sağlık sorunlarından birisi olan obezite, yediğimiz kadar hareket etmediğimizdir. Bu anlamda yürümek, bisiklete binmek ve koşmak gibi fiziksel aktivitelere olanak sağlayan kent parkları halk sağlığı açısından da önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Abkar, M. vd. (2010). The role of urban green spaces in mood change. *Australian Journal of Basic and Applied Sciences*, 4/10, 5352-5361.
- Augestad, LV. Slettemoen, RP. ve Flanders, WD. (2008). Physical activity and depressive symptoms among Norwegian adults aged 20-50. *Public Health Nursing*, 25/6, 536-545.
- Aytaç, G. ve Kuşuluoğlu, D. D. (2015). Kent Parkları. *Plant*, <http://www.plantdergisi.com/yazi-doc-dr-gulsen-aytac-kent-parklari--120.html> adresinden erişildi. (ET: 20.12.2015)
- Barış, ME. Şahin, Ş. Yazgan, ME. (2009). The contribution of trees and green spaces to the urban climate: the case of Ankara. *African Journal of Agricultural Research*, 4/9, 791-800.
- Bedimo-Rung, A. L. Mowen, A. J. ve Cohen, D. A. (2005). The significance of parks to physical activity and public health A conceptual model. *American Journal of Preventive Medicine*, 28/2S2, 159-168
- Beveridge, C. E. (2009). Mount Royal in the works of Frederick Law Olmsted, *Direction Des Grands Parcs et de la nature en ville, Montréal*.s.6.
- Bilgili, B. C. (2009). Ankara kenti yeşil alanlarının kent ekosistemine olan etkilerinin bazı ekolojik göstergeler çerçevesinde değerlendirilmesi üzerine bir araştırma, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bocarro, J. N. vd. (2015). Social and environmental factors related to boys' and girls' park-based physical activity. *Prev Chronic Dis*, 12: 140532. DOI: <http://dx.doi.org/10.5888/pcd12.140532>.
- Botkin, D. B. ve Beveridge, EC. (1997). Cities as environments. *Urban Ecosystems*, 1, 3-19.
- Bulut, S., (2013), Sağlıkta sosyal bir belirleyici; fiziksel aktivite. *Türk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 70/4, 205-214.
- Caspersen, C. J. Powell, K. E. ve Christenson, G. M. (1985). Physical activity, exercise, and physical fitness: definitions and distinctions for health-related research. *Public Health Reports*, 100, 126-131.
- Chiesura, A. (2004). The role of urban parks for the sustainable city. *Landscape and Urban Planning*, 68, 129-138.
- Childe, V. G. (1950). The urban revolution. *The Town Planning Review*, 21/1, 3-17.
- Cohen, D. A. vd. (2007). Contribution of public parks to physical activity. *Am J Public Health*, 97, 509-514.

- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- Coley, R. L. Sullivan, W. C. ve Kuo, F. E. (1997). Where does community grow?: the social context created by nature in urban public housing. *Environment and Behavior*, 29, 468-494.
- Conway, H. (1996). *Public Parks, Shire Garden History No: 9*, Buckinghamshire: Shire Publications.
- Coombes, E. Jones, A. P. ve Hilsdon, M. (2010). The relationship of physical activity and overweight to objectively measured green space and accessibility and use. *Social Science & Medicine*, 70, 816-822.
- Coppack, S. W. (2005). Adipose tissue changes in obesity. *Biochemical Society Transactions*, 33, 1049-1052.
- Cranz, G., Boland, M., (2004), Defining the sustainable park: a fifth model for urban parks. *Landscape Journal*, 23/2, 102-120.
- Cutts, B. B. vd.. (2009). City structure, obesity, and environmental justice: an integrated analysis of physical and social barriers to walkable streets and park Access. *Social Science & Medicine*, 69: 1314-1322
- Çiçek, İ. ve Doğan, U. (2005). Ankara'da şehir ısı adasının incelenmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3/1, 57-72.
- Davis, K. (1955). The origin and growth of urbanization in the world. *American Journal of Sociology*, 60/5, 429-437.
- Demir, E. (2006). Toplumsal değişme süreci içinde Gençlik Parkı: sosyolojik bir değerlendirme. *Planlama*, 4, 69-78.
- Erdönmez, M. E. ve Akı, A. (2005). Açık kamusal kent mekanlarının toplum ilişkilerindeki etkileri. *Megaron*, 1/1, 67-87.
- Genç, M. vd.. (2002). Malatya kent merkezindeki banka çalışanlarında fizik aktivite sıklığı. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 9/4, 237-240.
- Gratani, L. ve Varone, L. (2013). Atmospheric carbon dioxide concentration variations in Rome: relationship with traffic level and urban park size. *Urban Ecosyst*, DOI 10.1007/s11252-013-0340-1.
- Grazuleviciene, R. vd. (2015). The effect of park and urban environments on coronary artery disease patients: a randomized trial. *BioMed Research International*, <http://dx.doi.org/10.1155/2015/403012>, adresinden erişildi. (ET: 01.02.2016).
- Haskell, W. L. vd. (2007). Physical activity and public health: updated recommendation for adults from the American College of Sports Medicine and the American Heart Association. *Med Sci Sports Exerc.*, 39, 1423-1434.
- Irvine, K. N. vd. (2013). Understanding urban green space as a health resource: a qualitative comparison of visit motivation and derived effects among park users in Sheffield, UK. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 10, 417-442.

- Jorgensen, A. ve Gobster, P.H. (2010). Shades of green: measuring the ecology of urban greenspace in the context of human health and well-being. *Nature and Culture*, 5/3, 338-363.
- Kaymaz, I. Belkayalı, N. ve Akpınar, N. (2013). Peyzaj mimarlığı kapsamında işitsel peyzaj kavramı: Ankara kent parkları örneği. *Peyzaj Mimarlığı 5. Kongresi*, 14-17 Kasım, Ankara.
- Kazmierczak, A. (2013). The contribution of local parks to neighbourhood social ties. *Landscape and Urban Planning*, 109, 31-44
- Kuo, F. E. vd. (1998). Fertile ground for community: inner-city neighborhood common spaces. *American Journal of Community Psychology*, 26, 823-851.
- Kuo, F. E. ve Sullivan, W. C. (2001a). Environment and crime in the inner city does vegetation reduce crime?. *Environment and Behavior*, 33/3, 343-367.
- Kuo, F. E. ve Sullivan, W. C. (2001b). Aggression and violence in the inner city effects of environment via mental fatigue. *Environment and Behavior*, 33/4, 540-571.
- Kweon, B. S. Sullivan, W. C. ve Wiley, A. R. (1998), Green common spaces and the social integration of inner-city. *Environment and Behavior*, 30, 832-858.
- Loures, L. Santos, R. ve Panagopoulos, T. (2007). Urban parks and sustainable city planning-the case of Portimão, Portugal. *Wseas Transactions on Environment and Development*, 10/3, 171-180.
- Maas, J., vd. (2009). Social contact as a possible mechanism behind the relation between green space and health. *Health & Place*, 15, 586-595.
- Makhelouf, A. (2009). The effect of green spaces on urban climate and pollution. *Iranian Journal of Environmental Health Science and Engineering*, 6/1, 35-40.
- Maleki, K. ve Hosseini, S. M. (2011). Investigation of the effects of leaves, branches and canopies of trees on noise pollution reduction, *Annals of Environmental Science*, 5, 13-21.
- Maller, C. vd. (2008). *Healthy parks, healthy people: the health benefits of contact with nature in a park context – a review of current literature*. 2nd Edn, Melbourne: Deakin University.
- Manson, J. E. vd. (2002). Walking compared with vigorous exercise for the prevention of cardiocascular events in women. *New Engl J Med.*, 347, 716-725.**
- McCormack, G. R. vd. (2010). Characteristics of urban parks associated with park use and physical activity: a review of qualitative research, *Health & Place*, 16, 712-726.
- Mena, C. vd. (2014). Role of access to parks and markets with anthropometric measurements, biological markers, and a healthy lifestyle. *International Journal of Environmental Health Research*, 25/4 373-38
- Nielsen, T. S. ve Hansen, K. B. (2007). Do green areas affect health? Results form a Danish survey on use of green areas and health indicators. *Health & Place*, 13, 839-850.
- North, T. C. McCullagh, P. ve Tran Z. V. (1990). Effect of exercise on depression. *Exercies & Sport Science Reviews*, 18/1, 379-416.
- Ogden, C. L. Yanovski, S. Z. ve Carroll, M. D. (2007). The epidemiology of obesity. *Gastroenterology*, 132, 2087-2102.

Orsega-Smith, E. vd. (2004). The interaction of stress and park use on psycho-physiological health in older adults. *Journal of Leisure Research*, 36/2, 232-256.

Özdemir, A. (2007). Katılımcı kent kimliğinin oluşumunda kamusal yeşil alanların rolü, *Planlama*, 39, 37-43.

Paoletti, E. vd. (2011). Air quality impact of an urban park over, *Procedia Environmental Sciences*, 4, 10-16

Peters, K. Elands, B. Buijs, A. (2010). Social interactions in urban parks: stimulating social cohesion?. *Urban Forestry & Urban Greening*, 9, 93-100.

Rahl, R. (2010). Physical activity and health guidelines: recommendations for various ages, fitness levels, and conditions from 57 authoritative sources. Champaign, IL: Human Kinetics.

Ren, Z. vd. (2013). Estimation of the relationship between urban park characteristics and park cool island intensity by remote sensing data and field measurement. *Forests*, 4, 868-886.

Seeland, K. Dübendorfer, S. ve Hansmann, R. (2009). Making friends in Zurich's urban forests and parks: the role of public green space for social inclusion of youths from different cultures, *Forest Policy and Economics*, 11, 10-17.

Shashua-Bar, I. ve Hoffman, M. E. (2000). Vegetation as a climatic component in the design of an urban street An empirical model for predicting the cooling effect of urban green areas with trees. *Energy and Buildings*, 31, 221-235.

Slavicek, L. C. (2009). *New York's Central Park*, New York: Chelsea House Publishers.

Song, C. vd. (2013). Physiological and psychological effects of walking on young males in urban parks in winter. *Journal of Physiological Anthropology*, 32, 18. <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3817995/> adresinden erişildi. (ET: 20.10.2015)

Su, J. G. vd. (2011). Does exposure to air pollution in urban parks have socioeconomic, racial or ethnic gradients?. *Environmental Research*, 111, 319-328.

Tyrvaenen, L. ve Vaananen, H. (1998). The economic value of urban forest amenities: an application of the contingent valuation method. *Landscape and Urban Planning*, 43, 105-118.

Ulrich, R. S. (1981). Natural versus urban scenes: some psychophysiological effects. *Environment and Behaviour*, 13, 523-556.

Ulrich, R. S. (1984). View through a window may influence recovery from surgery. *Science*, 224, 42-421.

Wang, D. Brown, G. ve Liu, Y. (2015). The physical and non- physical factors that influence perceived access to urban parks. *Landscape & Urban Planning*, 133, 53-66.

Ward Thompson, C. vd. (2012). More green space is linked to less stress in deprived communities: evidence from salivary cortisol pattern. *Landscape and Urban Planning*, 105/3, 221-229.

Wen, C. P. vd. (2011). Minimum amount of physical activity for reduced mortality and extended life expectancy: a prospective cohort study. *Lancet*, 378/9798, 1244-1253.

Wolch, J. vd. (2011). Childhood obesity and proximity to urban parks and recreational resources: a longitudinal cohort study. *Health & Place*, 17, 201- 214.

Yin, S. vd. (2011). Quantifying air pollution attenuation within urban parks: an experimental approach in Shanghai, China. *Environmental Pollution*, 159/8-9, 2155-2163.

Yu, C. ve Hien, W. N. (2006). Thermal benefits of city parks, *Energy and Buildings*, 38, 105-120.

KÜRESELLEŞME EKSENİNDE DEVLETİN DEĞİŞEN ROLÜ VE YENİ GÜVENLİK ALGISI

Arş. Gör. Sinem ŞAHNAGİL

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi

Öz

Güvenlik kavramı, uluslararası sistemde varlık gösteren aktörler arasındaki ilişkileri yöneten en önemli unsurların daima başında gelmiştir. Öncelikli amaç olarak istikrarlı bir güven ortamı oluşturmak isteyen uluslararası sistem aktörleri ve özellikle devletler için güvenlik kavramı, hayati bir değer arz etmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşmenin ivme kazanmasıyla birlikte tehdit algılamaları çeşitlenmiş ve güvenlik kavramının derinleşme süreci hızlanmış, herkesin üzerinde mutabık kalabildiği bir güvenlik kavramı sınırı ve çerçevesi çizmek zorlaşmıştır. Kimin güvenliği sorusuna verilen cevap, değişmez şekilde ulus devlet iken artık başta birey olmak üzere başka toplulukların da olduğu öznelerle doğru evrilmiştir. Tehditlerin türüne ilişkin sorular ise salt askeri nitelikli cevaplar olmaktan çıkmıştır. Ne tür tehditler sorusunun karşılığı, yeni mücadele alanının hemen hemen bütün dünya olduğu, kaynağı ve zamanı önceden tahmin edilmesi güç olan, küresel veya ulusal ekonomiye, refaha, çevreye karşı saldırılar gibi çok boyutlu tehditler olmuştur. Çalışmanın amacı, küreselleşmenin güvenlik algısı üzerindeki dönüştürücü etkisini ortaya koyarak bu kapsamda devletle bağlantılı olarak güvenlik algısının geçmişten günümüze geçirdiği değişimi açıklamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Güvenlik, Soğuk Savaş, Realizm

2707

THE CHANGING ROLE OF THE STATE WITHIN THE SCOPE OF GLOBALIZATION AND NEW SECURITY PERCEPTION

Abstract

The concept of security was considered one of the most important factors governing the relations between the actors in the international system. The security concept has been a vital value for the international system and especially state actors who wish to create a stable secure environment as the overriding goal. However, the perception of threat for this value has changed over time. Post-Cold War period is diversified threat perceptions along with the acceleration of globalization and accelerated in this context of deepening of the process security concept, draw a security concept limits and the framework can be agreed upon everyone's been difficult. The answer for the question of "whose security", invariably when the nation-state has now evolved towards the subject that there are other communities and individuals in particular. The question about the type of threats are no longer answer only focusing on military issues. As for the response to what kind of threats; such multiple threats, which place its intervention area to nearly all parts of the World, which is hard to predict to understand the source and time, also which cause attacks to the national or international economy, welfare and nature, can be given. The purpose of the study, by putting forward the transformative impact of globalization on the perception of security in this context is to try to explain the changes it has undergone in the past to the present perception of security in relation of state.

Keywords: Globalization, Security, Cold War, Realism

GİRİŞ

Hayatın siyaset, ekonomi, teknoloji, kültür gibi hemen her parkurunda meydana gelen dönüşümleri ifade etme noktasında kullanılan küreselleşme kavramı, kendisinden etkilenen kesimler için farklı anlamlar ifade etmiştir. Bu kapsamda küreselleşme, bir kesim için yaşanmaya değer bir dünyanın yaratılması için yeni bir süreci, diğer bir kesim için ise geçmişten günümüze farklı çehrelerle varlığını sürdüren emperyalizmin yeni yüzünü ifade etmiştir (Önen, 2015). Hayatımızın her alanına sirayet eden küreselleşme kavramı güvenlik algısı yorumlarına da zaman içinde geniş bir perspektif kazandırmıştır.

Günümüz uluslararası politikayı kapsayan literatürde, klasik veya diğer anlamıyla sert güvenlik (hard security) kategorisi ve yeni veya diğer anlamıyla yumuşak güvenlik (soft security) kategorisi şeklinde güvenliğin çeşitli anlamlarından söz edilebilmektedir (Bilgin, 2010: 79). Geniş anlamda güvenlik kavramı çok boyutlu bir şekilde enerji güvenliğinden çevre güvenliğine, bilişim güvenliğine kadar birçok farklı bağlamda kullanılmakta, bu anlamda güvenlik kavramı hayatımızın hemen her alanında yer almaktadır (Sönmezoğlu, 2014: 368).

Güvenlik kavramını geleneksel güvenlik anlayışı olarak ifade eden anlayış, devleti diğer her türlü unsurdan önde tutan, merkeze alan bir bakış açısı çerçevesinde yorumlamış ve bu güvenlik anlayışında askerî odaklı tehditler güvenlik gündemini belirlemiştir. Klasik tehditlerden oluşan korkular üzerine yapılandırılmış ve Soğuk Savaş dönemine ait olan güvenlik anlayışı, küreselleşmenin etkisiyle yerini çok yönlü, genişlemiş ve derinleşmiş tehditlerden oluşan korkulara bırakmıştır. Marchesin, Soğuk Savaş sonrası süreçte devletlerarası gerilimin düşmesi ile dönemin ikincil tehditlerine diğer bir ifade ile günümüz yeni tehditlerine aktörler tarafından bir yönelmenin olduğunu ve askeri kökenli olmayan bu yeni tehditlerin, güvenlik alanında daha ağırlıklı şekilde yer almaya başladığına değinmektedir (Marchesin, 2003: 421-422). Güvenlik alanında meydana gelen böyle bir gelişme ile yeni ve daha geniş kapsama alanına sahip bir güvenlik anlayışı doğmuştur. Böyle bir güvenlik anlayışının ortaya çıkması konusunda etkin güç ise Soğuk Savaş sonrası dönemin hızla yükselen olgusu olan küreselleşme süreci sonucu yaşanan dönüşüm ve değişim dizisi olmuştur. (Karabulut, 2009: 2).

Küreselleşme süreci ile birlikte, özellikle de devletin rolünde meydana gelen değişimle bağlantılı olarak toplumsal anlamda güvenlik algısı bir değişim yaşamıştır. Artık güvenlik, toplumun kendisini savaş tehdidi veya herhangi bir dış tehdit karşısında koruması haricinde, kişinin yaşamın her sahasında bütünüyle bir güvensizlik içinde yaşamasını izah eder bir hâle bürünmüştür. Güvenlik artık kişisel alan başta olmak üzere yaşamın her alanında sağlanması mümkün ve mecbur bir kavram niteliği kazanmıştır. Kavramların hemen hemen eksiksiz bir şekilde anlam değişikliği yaşadığı böyle bir dönemde güvenlik algısı, özellikle devletin toplumsal rolünde de meydana gelen değişiklikler sonucu, toplumsal polisiye bir ilişki olmaktan çıkmıştır. (Mutioğlu ve Özyiğit, 2013: 311). Güvenlik, artık sadece devletlerin varlığını sürdürmeleri için var olma anlamını yavaş yavaş terk edip, aynı zamanda insanların yaşam standartlarının, değerlerinin, toplumsal ilişkilerin korunmasını da içine alan bir anlamı ifade etmeye başlamıştır.

Küreselleşme olgusu ile birlikte ekonomik, sosyal, ideolojik, politik, dinî, kültürel, çevresel ve sağlık gibi birçok alanla ilgili sorunların etki alanının hızla genişlemesi, uluslararası güvenlik platformunu ciddi şekilde öngörüden uzaklaştıran ve hızla değişebilen bir duruma sevk ettiği söylenebilir. Dünya çapında meydana gelen ekonomik krizler, kaçak veya yasadışı göçmenler,

devletlerin etnik ayrımlarla çözülme noktasına gelmesi, iklim değişikliği, siber terör vb. gibi tehditler, Soğuk Savaş dönemi sonrasında güvenlik alanında meydana gelen yeni tehditler olarak karşımıza çıkmıştır. Yine bu dönemde, varlığı yeni olmayan fakat güvenlik alanına yeni eklenen konular görülmektedir. Geçmişte güvenlik alanına dâhil edilmeyen, bu kapsamda düşünülmemeyen bireyin, çevrenin ve toplumun güvenliği gibi konular güvenlik alanı içine alınmaya başlanmıştır. Son olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde terör, savaş, organize suçlar vb. gibi geleneksel güvenlik tehditleri kapsamında sayılan konular yenilenerek biçim değiştirmiş, yeni formlar kazanarak ortaya çıkmışlardır (Erdoğan, 2013: 266). Bu kapsamda çalışmada, konu üzerine yazılmış basılı eserlerden, kitaplardan, makalelerden, yararlanılarak Soğuk Savaş yıllarında varlığını sürdüren geleneksel güvenlik anlayışının zaman içerisindeki dönüşümü incelenecek, sonrasında oluşan yeni güvenlik anlayışının başlıca özellikleri küreselleşme sürecinde devletin değişen konumu da dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Askeri güvenlik alanındaki sıkıntıların önemini korumaya devam ettiği argümanı ile ulusal güvenlik konularının askeri nitelikli olmayan sorunlarla ilişkilendirilmesi şeklindeki argüman bir araya getirilerek oluşturulacak bir sentezin, küreselleşmenin güvenlik üzerindeki etkisini açıklamada daha sağlıklı bir çerçeve oluşturacağı savunulacaktır. Devletin rolünde ve otoritesinde küreselleşme ekseninde değişiklikler olduğu açık olmakla birlikte, dünya sistemi çerçevesinde bakıldığında devletlerin siyasal alandaki yüksek seviyedeki etkinliklerini korudukları ve varlıklarının sona ereceğine yönelik yorumların gerçeği yansıtmada yetersiz kaldığı vurgulanacaktır.

1. KAVRAMSAL OLARAK KÜRESELLEŞME VE GÜVENLİK

Küreselleşme, dünya üzerinde farklı mekânlarda varlığını sürdüren insan, toplum ve devletler arasında süregelen etkileşim ve iletişim seviyesinin, karşılıklı bağımlılık olgusu ile birlikte doğrusal olarak artmasıdır denilebilir. (Bayar, 2010: 25). Mutioğlu ve Özyiğit'e göre ise küreselleşme, sermayenin toplumun her bir kesiminde varlığını artırarak hissettirmesi ve toplumsal ilişkilerde ağırlıklı olarak belirleyicilik kazanması şeklinde tanımlanabilmektedir (Mutioğlu ve Özyiğit, 2013: 310). Etki alanı daha çok insanlar ve toplumlar arasındaki etkileşim ve ilişkiler olan küreselleşme, bu nedenle siyasi, teknolojik, güvenlik, çevresel, kültürel ve demografik gibi çok boyutlu bir yapıya sahiptir (Bayar, 2010: 26).

Küreselleşme, ülkeler arasında, dünya çapında yaygın olan ekonomik ilişki örneklerinin gelişmesi; sosyal, kültürel, siyasi, çevresel ve ekonomik açılardan küresel bütünleşmenin, entegrasyon ve dayanışmanın artmasıdır. Dünyadaki birbirinden bağımsız özelliklere sahip toplumlar, devletler ve ülkeler arasında artan karşılıklı bağımlılık, dünyanın küresel bir köy hâline gelmesi, toplumlar arası olağanüstü bir etkileşim ve entegrasyon süreci olan küreselleşme, kapitalizmin gelişim evresinin en son geldiği süreç, hukuksal olarak olmasa da sanal olarak ve fiili anlamda sınırların kalkmasını ifade etmektedir. Aynı zamanda küreselleşme olayların, olguların, beğenilerin, kişilerin, kurumların ve daha birçok şeyin yeniden yorumlanmasıdır (Parlak, 2011: 273-274). Birçok boyutu bünyesinde barındıran küreselleşme sürecinin günümüzde aldığı son şekle bakıldığında ise kültürler arası etkileşimin yoğunluğu önemli bir noktadır. Söz konusu durum, kültürel olarak bağdaştırıcı odaklarla, ayrıştırıcı özellikleri ön plana almaya çalışan güçler arasında gerilimin seviyesini artırma işlevi de gerçekleştirmektedir (Yılmaz ve Ökmen, 2004: 27). Çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkan küreselleşmenin devlet üzerindeki yansımaları ise siyasi küreselleşme olarak ortaya çıkmaktadır.

Siyasi küreselleşme, esas itibarıyla, günümüz dünyasında devletin rolü ve görevlerinin yeniden tanımlandığı, siyasi güç, otorite ve yönetim biçimlerinde yaşanan yapısal bir dönüşümü ifade etmektedir. Kendisine nüfuz alanı olarak tüm dünya çerçevesini kabul eden “küresel siyaset” anlayışının, günümüzde artarak güç kazandığı yönündeki düşünceler yaygınlaşmaktadır. Bu durum, küreselleşmenin çok aktörlü yapısına, dünya üzerinde yoğunlaşan ve genişleyen siyasi ilişkilere işaret etmekte, geleneksel siyaset anlayışından farklı bir yapıyı yansıtmaktadır. Ulus devletin, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve devletler üstü kurumların başat unsurlar olarak yer aldığı bu yapıda, “küresel siyaset” söz konusu aktörlerin arasında gerçekleşen etkileşim neticesinde biçim almaktadır. Böyle bir konjonktürde ulus devlet, esas birim olarak belirleyiciliğini korumaya ve faaliyette bulunmaya devam etmesine rağmen yetki ve hareket alanlarının belirli ölçülerde kısıtlanmaktadır (Bayar, 2010: 28). Yeni bir siyaset anlayışı ve yapısı olarak tanımlanan küresel siyasetin önemli yönlerinden biri geleneksel şekilde süregelen iç ve dış politika ayrımının giderek sınırları belirsiz bir hâl almasıdır. Bu durumun yansımaları ise en açık olarak güvenlik alanında görülmektedir denilebilir (Bayar, 2010: 28).

Buzan’a göre güvenlik “tıpkı özgürlük, güç, sevgi kavramları gibi tartışmaya açık ve oldukça muğlak” bir kavramdır. Kavramın içinde bulunduğu bu belirsizlik nedeniyle anlamı üzerine çok çeşitli kuramsal tartışma ve sonuca ulaşamamış tartışmalar mevcuttur (Buzan, 1991: 7). Bu muğlaklığa rağmen en genel ifade ile güvenlik, psikolojik ve fiziksel boyutları olmakla birlikte kavram olarak korku, tehlike ve tehdit karşısında özgür hissetme hâli olan, psikolojik ve duygusal boyutu bakımından zihinsel süreçleri barındıran bir kavram olarak ifade edilmektedir (Ak, 2013: 9). Brauch’a göre güvenlik ise, zaman içerisinde farklılık gösteren durumlara, toplumsal ve tarihi koşullara, olaylara göre şekillenebilen, uyarlanabilen bir kavramdır (Brauch, 2008: 2). Güvenlik, bir yönüyle özgürleşmeyi de içermektedir. Özgürleşmek ise, insanların yapmak istediği şeyler arasındaki seçimlerini engelleyen fiziksel ve insani kısıtlamaları kaldırmak olarak açıklanabilmektedir (Miş, 2012: 18).

Yine, birçok araştırmacı güvenlik kavramını nesnel ve öznel güvenlik şeklinde bir ayrıma tabi tutmaktadır. Bu kapsamda, mevcut durumda bir “öteki” veya “tehdit” olmadığında kavramın tam olarak anlamını bulamadığı yönünde yorumlar yapılmaktadır (Lipschutz, 1995: 1) Wolfers’a göre, güvenlik kavramına nesnel yönüyle bakıldığında sahip olunan bir değere yönelik herhangi bir tehdidin yokluğu anlamını ifade etmektedir. Güvenlik kavramına öznel yönüyle bakıldığında ise bu değerın saldırıya uğrayacağı korkusunun yokluğu anlamına gelmektedir (Wolfers, 1952: 485).

Yapılan tanımlamalara bakıldığında güvenlik olgusunun iki farklı boyutu içerdiği söylenebilir. Bunlardan birincisi fiziksel boyut olarak ifade edilen, korku ve tehlikeden uzak olma durumu, ikincisi ise; psikolojik boyut olarak ifade edilen korku ve tehlikeden uzak olma hissidir. Güvenlik konusuna dair var olan somut ve soyut algılamalar, güvenlik ve dış politikayı ilgilendiren kararların alınmasında, karşılaşılan tehdidin somut ya da soyut nitelikte olup olmadığını anlamak açısından karar verici makamların zorluk yaşamasına sebep olmaktadır. Fakat devletler dünden bugüne esas olarak, güvenliğin fiziksel boyutunu daha ön planda tutmuşlar ve stratejilerini, sınırlarının başka devletlerin saldırıları ve tehditlerinden uzak tutulması gibi, daha çok somut tehlike ve tehditlere göre şekillendirmişlerdir (Özcan, 2011: 448).

Güvenlik kavramı tanımlamaları tarihten bu yana kaynağını ulus devletten alarak yapılmasına rağmen, özellikle Soğuk Savaş sonrası süreçte, güvenlik sorunlarına sadece ulus devlet kaynaklı gerçekleştirilen bir yaklaşımın tam olarak mümkün olamayacağı anlaşılmıştır. Bu durumun temel nedenleri arasında günümüzde askerî teknolojinin gelişmesi, silahların tahrip

gücünün artması, nükleer silahların ve bu silahlara sahip ülke sayısının hızla artması; önceden belirli bir coğrafi bölgeden kaynaklanan terörist faaliyetlerin günümüzde küresel ölçekte meydana gelmesi sayılabilmektedir. Bunun yanı sıra “kimlik” sorununun birincil çatışma unsuru olma özelliği kazanması, devletlerin etnik ve dinî hareketleri kontrol etmekte zorlanmaya başlaması, sınır aşan organize suçların meydana gelmesi, insan ticareti, yasadışı göç, uyuşturucu ticareti gibi geleneksel olmayan risk ve tehditlerin yaygınlaşması gibi unsurlar yine nedenler arasında sayılabilmektedir (Bayar, 2010: 28-29).

Kapitalist üretim biçiminin yapısından kaynaklanan eşitsiz gelişimin sebep olduğu azgelişmişlik, bir kesim ülke ve halkların küresel çerçevede yeterli oranda temsil sağlayamamalarına sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu durum kimlik ve kültürel olarak aşağılanma duygusuna yol açabilmektedir (Mutioğlu ve Gözğü, 2009: 21). Siyasal ve kültürel alanda yaşanan bu temsil ve var oluş konusundaki sıkıntılar, toplumsal bir güvensizlik ortamının oluşmasına neden olmakta, ekonomik anlamda küresel dünya pazarına dâhil olma sorunuyla birleştiğinde etkisini daha da artırmaktadır. Dolayısıyla güvensizlik karşımıza sistem tarafından meydana getirilen bir olgu olarak çıkmaktadır. Sistem eliyle üretilen güvensizliğin ortadan kaldırılması adına sistem yine özgün yöntemleriyle topluma müdahale etmektedir. Böyle bir yolun izlenmesinin altındaki sebep ise toplumsal güvensizlik sorununu ortadan kaldırılmasının devlet varlığını sürdürmesinin temel koşullarından biri olmasıdır. Çünkü güvensizliğin kalıcı bir hal alması, devletin temel işlevlerinden olan “güven sağlamak” işlevini yerine getirmediğini ortaya koyacaktır. (Mutioğlu ve Özyiğit, 2013: 310).

Güvenlik üzerine yapılan değerlendirmeler ve tartışmalar, uluslararası ilişkiler teorileri çerçevesinde incelendiğinde Realist Güvenlik, Liberal Güvenlik, Eleştirel Güvenlik, Kopenhag Okulu, Birey Güvenliği yaklaşımları gibi çeşitli yaklaşımlar ile açıklanmakla birlikte, çalışma kapsamında genel olarak iki yaklaşımın çerçevesinde sürdürülmektedir. Birincisi Gelenekselci Güvenlik Yaklaşımı denilen, güvenliğin dar yorumundan hareket ederek ulusal güvenliği güç ve askeri tehditler kapsamında değerlendirmekle birlikte temel ilkelerini Realizme dayandıran yaklaşımdır. İkincisi ise askeri nitelikli olmayan tehlikeleri de ulusal güvenliğe yönelik tehditler kapsamına dâhil ederek çok aktörlü bir yapıyı barındıran ve güvenlik sorunsalını çok yönlü bir bakış açısıyla yorumlayan yaklaşımdır. Kopenhag Okulu'nun önde gelen teorisyenlerinden Barry Buzan'ın Gelenekselciler karşısında ortaya koyduğu “Genişletilmiş Güvenlik Yaklaşımı” bu özellikleri içermektedir (Buzan, 1991). Güvenlik algısının dönüşümünde, bu yaklaşımların ilkeleriyle bağdaştırabileceğimiz Soğuk Savaş dönemi ve sonrası önemli basamaklar olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. GELENEK OLARAK GÜVENLİK: SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ

Soğuk Savaş Dönemi, kısaca 1947-1991 yılları arasında Batı ve Doğu Bloku arasında meydana gelen uluslararası askeri ve siyasi gerginlik olarak belirtilebilir. Söz konusu Bloklara öncülük eden ABD ve Sovyetler Birliği'nin dönemin iki süper gücünü oluşturması gerginliğin seviyesinde önemli bir rol oynamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan iki kutuplu sistemde, aralarındaki mücadeleye ideolojik bir çatışma görüntüsü verme çabasında olan iki blok karşımıza çıkmaktadır. Özgür dünyanın savunmasını üstlenme rolünü kendine biçen ABD ve emperyalizme karşı bağımsızlık mücadelesi veren üçüncü dünya ülkelerinin bu çabasından faydalanarak kendi ideolojisini, siyasal ve ekonomik etkisini yaymaya çalışan Sovyetler Birliği. Böyle bir ortamda Soğuk Savaş mantığı iki blok arasındaki ilişkiye bütünüyle hâkim olmuştur (Arı, 2010: 150-151). Bu dönemde Sovyet Rusya, ABD'nin nükleer silah tekeli ortadan kaldırmıştır. Bu durum iki

süper güç arasında yoğun bir askeri rekabeti beraberinde getirmiştir. Diğer yandan Amerikan liberalizmine karşı bir tehdit olarak nitelendirilen komünizme karşılık, Sovyet tehdidine karşı güçlenen Amerikan reaksiyonu ise söz konusu rekabete ideolojik bir pencere açmıştır. Güvenlik çalışmalarının askeri bir özellik kazanmasına bu iki süper güç arasındaki mücadele neden olmuştur (Torun, 2012: 40).

II. Dünya Savaşı sonrasında ABD liderliğinde Batı Bloğu ve Sovyetler Birliği'nin liderliğindeki Doğu Bloğu arasında kısmi çatışma ve gerginlik şeklinde devam ettirilen rekabet ve mücadele esnasında güvenlik temel olarak realist yaklaşımın düşünce çerçevesi içerisinde ifade edilmiştir (Baldwin, 1995). Soğuk Savaş döneminde disipline egemen olan realist düşüncenin ilkeleri, güvenlik kavramının ilk ortaya konuş biçimini oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle devleti merkezine alan güvenlik ikilemleri, realist yaklaşımın öğelerini yansıtmaktadır. (Bilgiç, 2011: 125).

Realist yaklaşım, devleti uluslararası ilişkilerin temel aktörü olarak kabul ederek, devletin yekpare ve bütüncül bir aktör olduğunu varsaymaktadır. Dünya'da çift kutuplu bir düzenin devam ettiği dönemlerde birçok devlet tarafından kabul gören bu yaklaşımın temel belirleyicileri devlet ve askeri güvenlik odaklı, maksimum gücü öngören bir yapıda olmasıdır (Arı, 2010: 23-24).

Devleti merkezine alan teoriler geleneksel devletçi yaklaşım olarak da ifade edilmektedir. Realist dünya politikalarının özelliklerine sahip olan bu yaklaşımlara göre, söz konusu güvenlik olduğunda dünya politikaları çözümlenmelerinin merkezini devlet oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkiler terimi ise devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri, etkileşimleri şeklinde açıklanmaktadır (Yorulmaz, 2014: 116). Soğuk savaş dönemiyle eş zamanlı olarak ifade edilebilen geleneksel devletçi yaklaşım/geleneksel güvenlik yaklaşımı, güvenlik çalışmalarını tanımlama noktasında askeri gücün kullanımının, kontrolünün ve tehdit çalışmalarının belirleyici unsurlar olduğunu ileri sürmektedir. Ulusal güvenlik sorununu herhangi bir devlet tarafından diğer bir devlete yönelik askeri tehditler olarak değerlendirmektedir. Devleti meydana getiren her türlü unsurun güvenliğinin aslında devletin güvenliğine bağlı olduğu belirtilmekte, devlet yekpare bir bütün olarak düşünülmektedir (Torun, 2012: 45).

Bir olgu olarak devletin ortaya çıkışına ilişkin çeşitli bakış açıları mevcut olmasına karşın devletin, gücü veya askeri gücü örgütlemenin bir aracı olduğuna dair görüş bunların içerisinde en önemlilerinden biridir. Böylece güvenlik meselesi devlete dair yapısal bir sorunu oluşturmaktadır. Devlet olarak tanımlanan olgu kendisini bu güvenlik algısının üzerine inşa etmektedir (Mutioğlu ve Özyiğit, 2013: 311).

Realist yaklaşıma göre uluslararası ilişkilerin ana gündemini ulusal güvenlik konuları oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, devletlerin tek tek güvenliğini sağlayacak özellikte merkezi bir otoritenin olmamasından dolayı uluslararası yapının anarşik olduğunu varsaymaktadır. Böyle bir yapı içerisinde her bir devletin kendi güvenliğini kendisinin sağlamak zorunda kalacağını kabul ederek, diğer devletlerin de aynı şekilde davranarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket edeceğini öne sürmektedir. Yine, uluslararası yapıdaki istikrarsızlığın devletlerin güvenliği için tehdit oluşturduğunu ileri süren yaklaşım, devletlerin ittifak antlaşmaları imzalayarak olası tehditlere karşı destek sağlayabileceklerini savunmaktadır. Ancak devletler her ne kadar ittifak yoluna gitse de güvenliklerini tam anlamıyla sağlamak adına yeterli bir seviyede güce erişmek için çaba göstermeye devam edeceklerdir (Arı, 2010: 24-25).

Güvenliğin daha çok askeri anlamda tanımlandığı dönemde bu tür konular yüksek politika olarak belirtilirken, ekonomi, çevre, sağlık, göçler gibi askeri konular dışında kalan ve güvenlik sorunları olarak ortaya çıkmasına olası bir gözle bakılmayan konular ise alçak politika olarak

belirtilmiştir (Aktaran; Oğuzlu, 2007: 8). Ulusal güvenliği askeri parametreleri dikkate alınarak dar anlamda yorumlayan gelenekselci olarak nitelendirebileceğimiz yaklaşım, güvenliğe yönelik tehditleri devletin siyasal bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne yönelmiş askeri nitelikteki tehditler olarak anlamaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre, devletlerin güvenliğine yönelmiş olsa bile askeri nitelikte olmayan tehditler ulusal güvenlik sorunu çerçevesi içerisinde algılanmamaktadır (Torun, 2012: 45-46).

Sonuç olarak Soğuk Savaş dönemi, II. Dünya Savaşı sonrasında gözle görülür bir nitelik kazanmış; Batı ve Doğu Blokları arasında süregelen, ABD ve Sovyetler Birliği'nin liderlik ettikleri bir mücadele hâline dönüşmüştür. Bu mücadelede devletler iki yoldan birini izlemişlerdir; iki bloktan birine katılmak veya “bağılantısızlık” şeklinde adlandırılan bir dış politika stratejisi izlemek. Soğuk Savaş dönemi boyunca güvenlik meseleleri sürekli bir şekilde askeri güçle ilişkilendirilmiştir. Bu süreçte devletlerin birincil politikaları arasında yerini alan askeri güç ile ilgili unsurlar, önem derecelerini daima korumuşlardır.

Devleti merkeze alan, daha çok güce dayalı bir uluslararası sistem anlayışı belli bir döneme hayati izler bıraksa da, Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşmenin etkileri beraberinde tehdit algılamalarında çeşitlenmeyi de getirmiştir. Bu kapsamda güvenlik kavramında hızlı bir genişleme ve derinleşme süreci başlamıştır. Mutlak bir şekilde askeri temelde analizlerin yapılması geri planda bırakılmış, enerji kaynakları, ekonomi, çevre, nüfus, kültürel ve etnik sorunlar gibi faktörlerin de değerlendirilmeye dâhil edildiği gözlemlenmiştir (Buzan ve Weaver, 1998: 30). Soğuk Savaş sonrası dönemde, küreselleşmenin yansımaları ile uluslararası iletişim kanallarının çoğalması, devletlerin yanında devlet dışı aktörlerin de uluslararası sisteme girmeye başlaması, devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın görünür hale gelmesi gibi nedenlerle güvenlik algısında da değişimler yaşanmaya başlamıştır.

3. ÇOĞULCULUĞA DOĞRU GÜVENLİK: SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEM

Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Bloğunun yıkılmasıyla ortaya çıkan Soğuk Savaş sonrası dönemin temel özelliklerinden biri, başat unsurun askeri güçten ekonomik ve mali güce doğru geçiş yaşaması olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde küreselleşme sürecinin getirdiği çok aktörlü yapı ile birlikte devlet, savaş ve tehdit gibi güvenlik olgusunun temel argümanları sorgulanmaya başlanmıştır. Başka bir deyişle küreselleşme sürecinde yaşanan tehdit olgusundaki çok çeşitli yapı güvenliğinin dönüşümünü kaçınılmaz bir son hâline getirmiştir (Arı, 2010: 154).

Askeri güvenliğin yanı sıra askeri olmayan çevresel, ekonomik, toplumsal nitelikte alanlarında güvenlik alanı çerçevesi içine alınması, güvenlik kavramının “genişleme” sürecini oluştururken; “derinleşme” süreci bölgesel ve toplumsal güvenlik gibi alanların yanında güvenliği uluslararası ve bireysel düzeyde de ele alan güvenlik düzlemleri ile ilgilidir. Diğer bir deyişle devletlerin yanı sıra bireylerin, grupların ve diğer devlet dışı birimlerin de güvenlik çalışmalarında analiz birimi olarak ele alınması güvenlik kavramının “derinleşme” sürecini oluşturmuştur. (Krause ve Williams, 1996: 230).

Genişletilmiş Güvenlik Yaklaşımı'nın özünü bir devletin ulusal güvenliğine yönelik tehditlerin sadece askeri nitelikli tehditlerden meydana geldiği düşüncesinin doğru olamayacağı oluşturmaktadır. Bir yandan ulusal güvenliğe yönelik yeni tehditlerin ortaya çıktığını belirten yaklaşım, diğer yandan söz konusu tehditlere karşı tek başına askeri tedbirlerin etkili olamadığı gözlemine dikkat çekmektedir (Torun, 2012: 53).

Tehdit olgusu, devletten devlete olma şeklindeki tek boyutlu, klasik konumundan çıkarak, asimetrik ve çok boyutlu olduğu bir konuma geçiş yapmıştır. Dolayısıyla yeni dönemle birlikte

mücadele alanının bütün dünya olduğu, risk ve tehditlerin zamanının, kaynağının ve şeklinin önceden tahmin edilmesinin neredeyse imkânsızlık seviyesinde güçleştiği bir döneme girilmiştir (Erdoğan, 2013: 269).

Çevresel, bilişsel tehditler gibi tehdit unsurlarının varlıklarını hissettirmeye başlaması sonucu genişleyen ve derinleşen güvenlik olgusu, “bilgi güvenliği”, “ekonomik güvenlik”, “doğal kaynakların güvenliği”, “bilişim güvenliği”, “birey güvenliği” vb. başlıklar altında yeni güvenlik alanları biçiminde şekil almaya başlamıştır. Bu tarz bir farklılaşma sürecinin yaşanması, geleneksel olmayan bu yeni tehditlerle mücadele araçları bakımından da bir değişim gerektirmiştir. Dolayısıyla böyle bir değişim devletlerin ve uluslararası örgütlerin güvenlik algılamalarını dönüştürmesi yönünde bir zorunluluk meydana getirmiştir. Örneğin, günümüzde olası bir hacker (bilgisayar korsanı) saldırısı ile karşı karşıya kalan bir ülke, bu saldırıya geleneksel askeri araçlarla mücadele edemeyecektir. Bu bağlamda askeri önlemlerin yerini teknolojik önlemler almalı ve dolayısıyla ilgili ülkenin ulusal savunma yapılanmasında bilgisayar mühendisleri ya da uzmanları daha etkili roller üstlenmelidirler (Karabulut, 2009: 2). Aynı şekilde, güvenlik karşısında değişen tehdit algısı sonucu ortaya çıkabilecek olan çevresel veya ekonomik nitelikli tehditler karşısında askeri araçlar, diplomasi gibi geleneksel yöntemler mücadele adına yeterli olmayacaktır.

Dünya'nın küresel bir köy hâline dönüşmesi olarak da belirtilen dünyanın tek bir siyasi birim hâline gelmesi, mutlak güvenliğin sağlanması için izolasyon yöntemini geçerli bir seçenek olmaktan çıkarmaktadır. Ulaşım ve iletişim imkânlarının artması ve zamanın hızlı akıyor olması, diğer bütün sorunları olduğu gibi güvenlik sorunlarını da küreselleştirmektedir. Oğuzlu'ya göre, uluslararası göç, çevre kirliliği, ulus-ötesi organize suç şebekeleri, ekonomik istikrarsızlıklar, kitle imha silahlarının çoğalması, ulus-ötesi terörist faaliyetler gibi küresel bir hâl alan güvenlik sorunları herkesi etkileyerek, güvenlik sorunlarıyla yerel ölçekte mücadele etmeyi neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Söz konusu konjonktüre en uygun örneklerden birini ise ulus aşırı terörizm sunmaktadır. Bu tarz terörist faaliyetlerin oluşumu ve zarar verebilme kapasiteleri küreselleşme dolayısıyla kolaylaşmakta ve daha geniş bir alana yayılmaktadır (Oğuzlu, 2007: 11). Bu kapsamda 11 Eylül olayları güvenliğin değişen çehresi için önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir.

11 Eylül sonrası terörizmin küresel bir boyut kazanması sonucu değişen niteliğiyle birlikte güvenlik ve küresel terörizmle mücadele sorunu daha yoğun bir şekilde tartışılmaya başlanmıştır. 11 Eylül sonrası güvenlik çalışmaları alanını yalnızca terörizmle mücadele olarak değerlendiren indirgemeci bir yaklaşımdan ziyade bu dönemde küreselleşmenin etkisiyle ulusal güvenliğe yönelik tehditlerin iç ve dış sınırlarının giderek zayıfladığı, küreselleşen tehditlerin artık az gelişmiş ülkelerin yanında gelişmiş ülkeleri de kapsamaya başladığı göz önünde bulundurulmalıdır. (Torun, 2012: 43).

Güvenlik sorununun çözümüne yönelik ulus-devlet temelli yaklaşımların salt bir çözüm olacağı yaklaşımı 11 Eylül olayları ile sorgulanır hale gelmiştir. Dünyanın askeri bakımdan süper gücü olan ve benzeri olmayan yüksek güvenlik teknolojilerine sahip bulunan ABD, kendi toprakları üzerinde düzenlenen bu terörist faaliyeti engelleyememiş görünmektedir (Bayar, 2010: 29). Asimetrik tehdit kavramının tarafı olan ve insanlık tarihinde yeni bir olgu sayılmayan terör, kullandığı yeni ve farklı yöntemlerle kazandığı küresel boyut sayesinde 11 Eylül saldırılarından sonra yeni bir kimlik kazanmıştır. Bu saldırılarla birlikte terör karşısında hiçbir ülkenin güvende olamayacağı ve terör saldırılarının tahmin edilemeyecek yöntem ve silahlarla gerçekleşebileceği görülmüştür (Sancak, 2013: 130). Bilgin'e göre, geleneksel güvenlik yaklaşımlarının dünyada var olan güvensizlik durumlarını ortaya çıkarmada ne kadar yetersiz kaldığı 11 Eylül Olayları

ile tekrar fark edilmiştir. Bu durum dünya kapsamındaki politikayı anlama çabalarını sürdürürken çok yönlü, çok aktörlü bir ilgi alanı yaratılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Diğer bir deyişle bu süreçte, savaşa olduğu kadar barışa, sert güce olduğu kadar yumuşak güce, devletlere olduğu kadar devlet dışı aktörlere yönelik konularla birincil olarak ve aynı dikkatle ilgilenilmesi ihtiyacının önemini ortaya koymuştur (Bilgin, 2010: 75).

Kimilerine göre 11 Eylül, insanlık için bir güvensizlik çağının başlangıcı ve post-modern dönemin bittiği tarihtir. 11 Eylül olayları, küreselleşme rüzgârının beraberinde getirdiği aktör ve savaş felsefesindeki değişim neticesinde meydana gelmiştir (Özcan, 2011: 455). Bu saldırılarla birlikte Başkan Bush, 11 Eylül sonrası stratejileriyle, İncil’de yer alan “bizden olmayan bize karşıdır” tavrını benimserken, Ortaçağ’ın “haklı savaş” doktrinine geri dönen ünlü doktrinini hazırlamaya başlamıştır. 11 Eylül saldırıları, ilk etapta trajik bir olay görüntüsü çizmiş olsa da, dünya çerçevesinde kendi oluşturduğu stratejileri hayata geçirmek isteyen ABD için yeni bir pencere aralamıştır (Parla, 2002: 35).

Küreselleşmeyle ilgili olarak uluslararası ticarete rekabet, bu alanda liberalleşme ve serbest piyasa gibi olguların dünyaya yayılmaya başlaması, küresel silah pazarının hızlı bir şekilde büyümesi sonucunu doğurmuştur. Hızla gelişen bu pazardan daha çok gelir elde etme düşüncesi ise, tahrip gücü yüksek silahların satışının serbestleşmesi ve temin etme maliyetinin düşmesi imkanını beraberinde getirmiştir. Ayrıca tahrip gücü yüksek silah temininin kolaylığı sınır aşan eylemler yapabilme kapasitesini arttırmıştır (Erdoğan, 2013: 277).

Realist pencereden bakanlar, devletlerin öncelikle kendi çıkarlarını gözetmesinden dolayı diğer devletlerle işbirliğine girmeyeceğini, güvenliğin her devlet için bizzat kendisinin sağlaması gereken bir olgu olduğunu savunmuşlardır. Liberal pencereden bakanlar ise devletler arasında işbirliğinin sağlanarak, bu yolla oluşturulacak bir yapı aracılığıyla uluslararası güvenliğin daha sağlıklı gerçekleştirilebileceğini savunmuşlardır. Sancak’a göre liberaller, uluslararası güvenliğin sağlanması adına uluslararası hukukun etkin şekilde uygulamada var olmasını ve küresel kapsamda bir işbirliğinin uluslararası örgütler yardımıyla sağlanmasını öncelikli gereklilikler arasında ifade etmişlerdir. Zira bir devlet için tehdidin niteliği sadece diğer devletlerin uygulamalarından kaynaklı olarak gerçekleşmemektedir. Bu çerçevede küresel özellikler taşıyan çevre felaketleri, küresel ısınma, terör gibi tehditler karşısında ortak bir zeminde buluşarak eyleme geçmek önemli bir ihtiyaç olarak gün yüzüne çıkmaktadır (Sancak, 2013: 127).

Küreselleşme, güvenlik kavramının devlet üzerinden ifade edildiği zamanın tersine, bireyi, farklı sosyal, kültürel, ekonomik, etnik ve dini toplumsal grupları benzerine rastlanmamış şekilde önemli hale getirmiştir. Bu durum, Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyada yaygınlaşmaya başlayan Liberal demokrasinin beraberinde getirdiği bireysellik ve sivil toplum olgularının ön plana çıktığı süreçle paralel şekilde gerçekleşmiştir (Erdoğan, 2013: 270). Bütüncül bir yenilenme girişimi felsefesini taşıyan yeni güvenlik anlayışı, uygulamalarının temeline insan ihtiyaçlarını almayı hedeflemiştir. Güvenlik yaklaşımı noktasındaki bu değişim, topyekûn bir anlayışı ifade etmekte dolayısıyla askerî boyutla birlikte diğer bütün boyutları dikkate almaktadır. Bu anlayış benimsenirken, “güvenlik kimin içindir?” sorusu temel soru olmakla birlikte, bu soruya verilen cevap ise, “güvenlik insan içindir” olmaktadır (Bilgin, 2010: 79). Verilen bu cevapla birlikte güvenlik olgusu, vatandaşların sahip olduğu değerler, haklar gibi unsurların daha önemli olduğu, refahın ve yaşam şeklinin korunması ile daha ilgili bir konuma adım atmıştır.

Güvenlik algısındaki değişim ile birlikte ortaya çıkan diğer bir sonuç ise, gerek küreselleşme ile birey karşısında devlet otoritesinin sınırlandırılması, liberalleşme, demokrasi gibi prensiplerin

varlığı gerekse iletişim, medya gibi alanlarda meydana gelen önemli gelişmeler sonucu sınırları aşan ilişkilerin ortaya çıkmasıdır. Diğer bir deyişle çeşitli kimlikler, kültürler, dinler, ideolojilerle yeni sosyal bağlantıların kurulduğu küresel alanların yaratılmasıdır. Bu vesileyle birey ve çeşitli toplumsal grupların kimliklerine dair tanımlamaları daha geniş bir alanda ve çok boyutlu bir şekilde gerçekleştirebilme imkânları doğmuştur. Diğer taraftan konjonktürde meydana gelen devlet merkezli anlayıştan insan merkezli anlayışa geçiş sürecinde sağlıklı bir uyum açısından yeterli kapasite ve olanaklara sahip olmayan gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkeler düşünüldüğünde, ulusal güvenlik başta olmak üzere birey ve toplum açısından hassas ve zayıf yeni noktaların ortaya çıktığını söylemek mümkün olabilmektedir (Erdoğan, 2013: 273-274). Küreselleşme ile homojenleştirilme yolunda olan kültür, gündelik yaşamda dahi varlıklı olan insanların, daha az varlıklı olanlara ait bölgesel ve yerel gelenekleri, özellikleri yıpratıldığı yönündeki inanç bu ülkelerde yaşayan bazı kesimlerin, kendisini soyutlama yoluna gitmesine sebep olmaktadır (Talas ve Kaya, 2007: 153). Hâkim olan kültürleri ön plana çıkararak geleneksel kültürleri geri plana itme yönündeki refleksi, küreselleşmeye uyum konusunda zorluk yaşayan ülkeleri, kendilerine yabancı olan ve yerel geleneklerle çelişen olguların baskısı altında olma düşüncesiyle karşı karşıya bırakır. Bu düşüncenin sonucunda ise küreselleşmenin, belki de bir nevi kültürel emperyalizmin aktörleri olarak görülen gelişmiş ülkelere karşı güvenliği tehdit eden çeşitli reaksiyonlar gösterilmeye başlanmaktadır. Bu durumun en basit örneklerinden birisi, tek başına olmasına rağmen bir ordu etkisi yaratabilen bilgisayar korsanlarının siber ortamda gerçekleştirdikleri saldırılar olmuştur (Erdoğan, 2013: 274-275).

Sonuç olarak Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik algısı, birçok insanın ve ulusun, yaşamlarına ve refahlarına yönelik günlük tehditlerin geleneksel askeri tehditten farklı olduğu düşüncesini kapsamaktadır. Dolayısıyla bu tehditlerin diğer bir ülkenin ordusundan gelmesinden ziyade, kıtlık, ekonomik çöküş, etnik ayrılıklar, çevresel tahribat, aşırı nüfus artışı ve terörizm gibi diğer sorunlardan ileri geldiği belirtilir. Devletlerin yürüttüğü rejimlere yönelik güvenlik tehdidi dışsaldan çok içseldir.

Yine küreselleşmenin bir yandan sınırları silikleştirip sınır aşan ulusları bir çatıda toplayan diğer yandan ötekileştirici etki doğuran yüzü, küreselleşmenin güvenlik boyutunu etkilemiştir. Yeni güvenlik algısı beraberinde ülkeler için bazı sorumluluklar getirmiştir. Bu algı, ülkeleri çeşitli konular üzerine daha kapsamlı düşünmeye zorlamaktadır. Uluslararası terörizmle mücadele, organize suç, yasadışı göç, insan ticareti, silahsızlanma, uyuşturucu ticareti, silahların kontrolü, yolsuzluk gibi konular çok daha derin bir şekilde ilgilenilmesi gereken konular haline almaktadır. Ayrıca yeni güvenlik algısı, bölgesel ve uluslararası işbirliği noktasında ülkelere bu gibi konularda öncü rol almalarını beklemektedir. (Bayar, 2010: 33).

SONUÇ

Güvenlik kavramı, istikrarlı bir güven ortamı oluşturmak adına devletler için öncelikli amaç niteliği taşımakla birlikte tarih boyunca uluslararası sistemde varlık gösteren aktörler arasındaki ilişkileri yöneten en önemli unsurların başında gelmiştir. Bu amaç doğrultusunda güvenlik kavramı içeriği bakımından zamanla değişiklikler gösterse de, uluslararası sistem aktörlerinin her biri için önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Geleneksel veya genişletilmiş/çoğulcu, nasıl tanımlanırsa tanımlansın güvenlik, bir ülkenin sağlıklı bir biçimde varlığını devam ettirebilmesi için öncelikli unsur olmakla birlikte, ulusal güç öğelerinin, ulusal politikalar ve stratejiler çerçevesinde kullanılmasını öngören bir kavram olmuştur.

Öz itibarıyla tehlike, korku ve tehditler karşısında özgür hissetme olarak tanımlanabilecek olan güvenlik kavramı, zamanın ilerlemesi ile birlikte tehdit algısında meydana gelen çeşitlilik

sonucu değişime uğramıştır. Küreselleşmenin Soğuk Savaş sonrası dönemde ivme kazanmasıyla tehdit algılamaları farklılaşmış bunun yanında güvenlik kavramının derinleşme süreci hızlanmış, herkesin üzerinde mutabık kalabildiği bir güvenlik kavramı sınırı ve çerçevesi çizmek zorlaşmıştır. Küreselleşmenin iletişim ve etkileşim alanlarında meydana getirdiği ilerleme, gelişen karşılıklı bağımlılık durumu, ekonomik, sosyal, ideolojik, politik, dini, kültürel, çevresel ve sağlık gibi birçok alanla ilgili sorunların etki alanının hızla genişlemesi, uluslararası güvenlik ortamını ciddi şekilde değişken ve öngörülerini zorlaştıran bir duruma sokmuştur. Güvenlik algısında meydana gelen dönüşümün miladı olarak ise Soğuk Savaş Dönemi önemli rol oynamaktadır. İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesiyle birlikte uluslararası ilişkilerde etkili olan faktörler aynı zamanda güvenlik algısının dönüşümüne de etki etmişlerdir.

II. Dünya Savaşı ile başlayıp Soğuk Savaş'ın bittiği zamana kadar geçen süreçte temel güvenlik realizm ve ulusal güvenlik üzerine kurulmuştur. Realizm, Soğuk Savaş döneminin hâkim geleneksel teorisi olmuştur. Geleneksel güvenlik anlayışı bu dönemde büyük bir ağırlıkla askeri bir karakter göstermektedir. Bu dönemde realizm temelli geleneksel güvenlik anlayışı, egemen ve bağımsız hareket edebilen siyasi varlıklar olarak gördükleri devleti, birincil aktör olarak uluslararası politikanın temelini yerleştirmiştir. Bu yaklaşıma göre uluslararası alan anarşik ve istikrarsızdır. Dolayısıyla devletler diğer devletlere karşı kendini savunma kapasitesine sahip olmak ve güvenliği sağlamak için yeterli askeri güce sahip olmalıdır. Bu yaklaşım için güvenlik çalışmaları tehdit, askeri gücün kullanımı ve kontrolü şeklinde ifade edilmektedir.

Doğu ve Batı blokları arasında II. Dünya Savaşı sonrası devamlılık gösteren gerginlikler ve savaş çıkarma tehditleri bütün dünyayı tedirginlik içinde bırakmıştır. Yaşanan tedirginlik ortamında dünya devletleri tarafsız kalmaktan ziyade ise bu iki bloktan birinin yanında yer alma noktasında çaba göstermişlerdir. Söz konusu gerginlik taraflar arasında sıcak savaş halini almamıştır fakat her anlamda karşı tarafı yıpratma politikaları devam etmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ise genel yargıya göre Berlin Duvarı'nın yıkılması akabinde komünizmin güç kaybetmesi ve bağımlı olarak Sovyetler Birliği'nin dağılması ile olmuştur.

Soğuk Savaşın sona ermesi güvenlik algısında geniş bir perspektifi içerecek şekilde bir değişim başlatmıştır. Soğuk Savaş sonrası güvenlikte kolektif güvenlik anlayışı daha fazla işlerlik kazanmıştır. Soğuk Savaş esnasında ortaya çıkan silahlanma konusundaki rekabet ve kitle imha silahları sayısındaki artış yerini silahsızlanmaya ve kitle imha silahlarının yok edilmesine yükselen bir hızla bırakmıştır. Küreselleşmenin Soğuk Savaş sonrası süreçte ivme kazandığı, aktörlerin farklılaştığı ve güvenlik kavramının kolektif bir biçime girdiği bir tablo ortaya çıkmıştır. Demografik hareketlerin hız kazanması, etnik çatışmaların yoğunlaşması gibi unsurların farklı renkleri oluşturduğu böyle bir tabloda güvenlik algısı yeni anlamlar kazanmaktadır.

Takip eden dönemde ise meydana gelen 11 Eylül saldırılarından sonra Yeni Dünya Düzeni bağlamında güvenlik çalışmaları daha da hız kazanmış, genişlemiş ve derinleşmiştir. Güvenlik olgusu kültürel birikim, etnik çeşitlilik, insanı değerler gibi unsurları da içine alarak gelişim göstermiştir, mutlak bir şekilde askeri odaklı güvenlik algısı ağırlığını kaybetmiştir. Dönemin ihtiyaçlarına göre yeni anlamlar kazanan güvenlik algısı, siyasal, teknolojik, toplumsal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak farklı boyutlar kazanmıştır. Devletlerin, ülke sınırları içinde bulunan doğal kaynaklar üzerinde süregelen mücadeleleri yerini küresel piyasalar kapsamında süregelen bir mücadeleye bırakmıştır denilebilir. Refah yaratma noktasında doğal kaynakların birincil öneme sahip araç olma özelliğini kaybetmeye başlamasıyla birlikte devletlerin ticaret politikaları savunma politikaları ile yarışır hale gelmiştir.

Sınırların bir anlamda katı çizgilerini geride bırakmasına neden olan küreselleşme ile birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı karşılıklı etkileşim sonucu sınır aşan grupların bir araya gelebildiği, sınır-ıçi grupların ise aynı alanda birbirinden uzaklaşabildiği bir ortam yaratılmıştır. Küreselleşme, gerek piyasaların ve ekonomilerin, gerekse toplumların, kültürlerin, insanların ve devletlerin aynı noktada buluşarak karşılıklı bağımlılık içeren ilişkilerinin artması sonucunu beraberinde getirmiştir. Söz konusu öğelerin küreselleşmenin etkisiyle teknolojik mekanizmalar karşısında artan bağımlılıkları, terör örgütlerine yeni ve çok çeşitli eylem hedefleri ve araçları sunmuştur. Örneğin, hedef alınan herhangi bir ülkeyi artık ciddi olarak etkileyebilecek bir eylemde bulunmak için o ülkenin topraklarında veya yakınında bile olmaya gerek yoktur. Bu tarz bir eylemi bilgisayar ve internet teknolojisi aracılığıyla küçük bir ofisten gerçekleştirmek mümkün olmaktadır. Dolayısıyla değişen bu konjonktürde, devletler için artık salt askeri yöntemler güvenlik için çözüm oluşturamamakta, siber saldırılar, bilişim suçları, çevresel tehditler gibi tehlikeler devletleri güvenlik adına çok boyutlu çözümler üretmeleri yönünde mecbur bırakmaktadır.

Küreselleşmenin güvenlik kavramı üzerindeki dönüştürücü etkisi hem Geleneksel Güvenlik Yaklaşımı hem de Genişletilmiş Güvenlik Yaklaşımı tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak ise Geleneksel Güvenlik Yaklaşımı'nın askeri güvenlik temelli sorunların değerini yitirmediği argümanı ile çok aktörlü ve faktörlü yapıyı temel alan Genişletilmiş Güvenlik Yaklaşımı'nın ulusal güvenlik çerçevesinde yer alan konuların askeri özellik taşımayan sorunlarla ilişkilendirilmesi şeklindeki argümanı bir araya getirilerek oluşturulacak bir sentez, güvenlik üzerinde gerçekleşen küreselleşme etkisini açıklamada daha sağlıklı bir çerçeve oluşturacaktır.

Son söz olarak küreselleşme sürecinde güvenlik sağlama işlevini yerine getirme noktasında en yetkili konumda olan devletin otoritesinin azalmakta olduğu görülmekle birlikte, devletlerin dünya düzeni kapsamında en etkili siyasal birimler olma özelliğini hala koruduğu söylenebilir. Günümüz konjonktürüne bakıldığında devletler değişim geçirmektedir fakat varlıklarının sona ereceği şeklindeki yorumlar tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Zira ülke sınırları güvenlik adına daha esnek ve geçişken bir yapı teşkil etse de, devletlerin sahip olduğu önemli derecedeki nüfuz sayesinde sınırlar hala yabancı unsurları dışarıda bırakmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle yeni tehditlerin ortaya çıkması devletlerin ulusal güvenliğine yönelik askeri tehditleri tamamıyla ortadan kaldırmamıştır fakat güvenliğin sadece askeri ve güç odaklı olmaktan uzaklaşması sonucunu doğurmuştur. Ülke sınırları, farklı yeni kimlikler, teknoloji, kültürel değerler, ekonomik yapılanmalar, etnik unsurlar ve dinler gibi unsurlara karşı daha savunmasız olmakla birlikte toprak bütünlüğü, gerek ülke vatandaşlarının güvenliği gerekse devletin güvenliği bakımından başat unsur olma özelliğini korumaktadır.

Kaynakça

- Ak, T. (2013). Ulusal Güvenlik-Çevresel Güvenlik Ekseninde Silahlı Kuvvetler Çevre İlişkisi, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Arı, T. (2010). Uluslararası İlişkilere Giriş. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Baldwin, D. (1995). "Security Studies and the End of the Cold War" World Politics, 48, 119-125.
- Bayar, F. (2010), "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye". Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, 32, 25-34.

- Bilgiç, A. (2011), “Güvenlik İkilemi’ni Yeniden Düşünmek Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 8/29, 123-142.
- Bilgin, P. (2010), “Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları”, Stratejik Araştırmalar Dergisi, 8/14, 69-96.
- Brauch, H. G. (2008), “Güvenliğin Yeniden Kavramsallaştırılması: Barış, Güvenlik, Kalkınma ve Çevre Kavramsal Dörtlüsü”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 5/18, 1-47.
- Buzan, B. (1991), People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era, Boulder: Lynne Rienner Pub.
- Buzan, B. ve Weaver, O. (1998), Liberalism and Security: The Contradictions of The Liberal Leviathan, Copenhagen Peace Research Institute.
- Erdoğan, İ. (2013). Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı, Akademik Bakış Dergisi, 6/12, 265-292.
- Karabulut, B. (2009). “Küreselleşme Sürecinde Güvenlik Alanında Değişimler: Karadeniz’in Güvenliğini Yeniden Düşünmek”. Karadeniz Araştırmaları, 6/23, 1-11.
- Kolektif (2010). TDK Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Krause, K. ve Williams M. C. (1996). “Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods”, Mershon International Studies Review, 40/2, 229- 254.
- Lipschutz, R. D. (1995). On Security, New York: Columbia University Press.
- Marchesin, P. (2003). “Yeni Tehditler Karşısında Avrupa”, (B. Dedeoğlu, Çev.) Dünden Bugüne Avrupa Birliği, 1. Baskı, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Miş, N. (2012). Güvenikleştirme Teorisi ve Türkiye’de Güvenikleştirme Siyaseti 1923-2003, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Mutioğlu, H. ve Özyiğit M. (2013). “Küreselleşme Sürecinde Devletin Değişen Güvenlik Algısı”, 3. Ulusal Özel Güvenlik Sempozyumu. Gaziantep.
- Mutioğlu, H. ve Gözğü F. (2009). Küreselleşme ve Toplumsal Dönüşüm, Özdemir A. ve Eser M. (ed.), Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Oğuzlu, H.T. (2007). “Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor Mu?”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 6/14, 7-42.
- Önen, N. (2015). Küreselleşme Ekseninde Değişen Güvenlik Algısı, <http://akademikperspektif.com/2015/03/16/kuresellesme-ekseninde-degisen-guvenlik-algisi/>. (ET: 28.03.2017).
- Özcan, A. B. (2011). “Uluslararası Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Güvenlik Stratejileri”, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 22, 445-465.
- Parla, T. (2002). 11 Eylül Yeni Bir Şey Mi? Sahibini Arayan Barış, (M. Kürkçügil, Der.), İstanbul: Evereset Yayınları.
- Parlak, B. (2011). Kamu Yönetimi Sözlüğü. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Sancak, K. (2013). “Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6, 123-134.
- Sönmezoglu, F. (2014). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi. İstanbul: Der Yayınları.
- Talas, M. ve Kaya Y. (2007). “Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları”, Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi, 22, 149-162.
- Torun, A. (2012). Ulusal Güvenlik ve Küreselleşme: Türkiye’nin Ulusal Güvenlik Politikasının Dönüşümünde Küreselleşmenin Rolü, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Wolfers, A. (1952). “National Security’ as an Ambiguous Symbol”, Political Science Quarterly, 67/4, 481-502.

- Yılmaz, A. ve Ökmen, M. (2004). Kamu Yönetimi, Ankara: Gazi Kitapevi.
- Yorulmaz, M. (2014). “Değişen Uluslararası Güvenlik Algılamaları Bağlamında Türkiye-Yunanistan İlişkilerinde Değişmeyen Güvenlik Paradoksu”, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, 3/1, 103-135.

PIYASA EKONOMİSİ DÜZENLEYİCİLERİ: REKABET KURMU İLE AMERİKAN FEDERAL TİCARET KOMİSYONU KARŞILAŞTIRMALI TEORİK ANALİZİ

Arş. Grv. Tarık İLİMAN

Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü

Prof. Dr. Recep TEKELİ

Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Maliye Bölümü

Öz

Son dönemlerde piyasa ekonomisinin ülke ekonomilerinde egemen olması devletin ekonomi üzerindeki etkisini en aza indirmektedir. Piyasa sahip olduğu aktörler ile kendi başına karar verebilmekte ve ekonomiyi şekillendirmektedir. Ancak, piyasa içinde gerçekleşen adil olmayan ve özellikle tüketicileri zarara uğratan uygulamalar merkezi hükümetten bağımsız olarak çalışan ve kendilerine ait tüzel kişiliği olan Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar (DDK) tarafından düzenlenmektedir. DDK'ların ilk örnekleri Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ortaya çıkmış olup zamanla Avrupa'ya ve diğer ülkelere yayılmıştır.

ABD'de rekabeti olumsuz yönde etkileyen ve rekabeti bozucu her türlü iş ve eylemler Federal Ticaret Komisyonu (FTC) tarafından incelenmektedir. Türkiye'de ise bu görevi Rekabet Kurumu (RK) üstlenmektedir.

Bu çalışmada; FTC ve RK görevleri, yetkileri ve ellerinde buldukları yetkilerin hukuksal zeminleri açısından teorik olarak karşılaştırılmakta olup FTC'nin RK'ya göre Anayasal bakımdan daha güçlü bir hukuki zemine ve etkiye sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Federal Ticaret Komisyonu Görev ve Yetkileri, Rekabet Kurumu Görev ve Yetkileri, Anayasal Hukuksal Zemin

THE REGULATORIES OF MARKET ECONOMY: THE COMPERATIVE THEORETICAL ANALYSIS OF COMPETITION AUTHORITY AND AMERICAN FEDERAL TRADE COMİSSION

Abstract

Lately, since the market economy has been dominant factor in the economies, the role of government in the economy has been diminished. The market economy has decided and shaped the economy by its own through the actors that has inside. But, any unfair or deceptive methods of commerce that cause to damage consumers in the market economy are regulated by the Regulatory Agencies (RA) which are completely independent from public administration and have their own legal entities. The main samples of the RA has been established in the USA and after that the RA has spreaded to Europe and other countries.

The unfair and deceptive methods and any situations that led to lessen competition in the USA economy have been examined by the FTC. This task has been undertaken by RK in Turkey

In this study; the FTC and RK have been compared with respect to their duties and authorities and its legal basis and it has been revealed that the FTC has much more strong legal basis rather than the RK in terms of constitutional assurance in Turkey.

Keywords: IRA, FTC, Competition Authority, Legal Basis

Giriş

Günümüzde genel olarak, başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ekonomisi olmak üzere birçok dünya ülkesi ekonomilerinde geçerli olan sistem piyasa ekonomileridir. Pazar ekonomisi olarak ta adlandırılan piyasa ekonomisi; piyasada yer alan aktörlerin piyasadaki tutum ve davranışlarına göre yönlendirilmekte olup merkezi hükümetin etkilerinden arındırılmış bir şekilde çalışmaktadır. Piyasa ekonomisine işlerlik kazandıran en önemli etken ise “rekabet” olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik gelişme ve ilerlemenin sağlanabilmesi, piyasada daha kaliteli ürün ve hizmet tedarik edilebilmesi piyasada iyi işlerlik kazandırılmış olan rekabet ile mümkün olabilmektedir. Piyasada yer alan bazı aktörler rekabeti bozucu faaliyetlerde bulunarak gerek tüketicilere daha kötü hizmet sunmakta gerekse de piyasa ekonomisi içindeki diğer aktörlerinde bundan zarar görmesine sebep olmaktadır. Rekabetin adil olmayan ve aldatıcı etkilerinden zarar gören aktörlerin hakkını korumak amacıyla piyasa üstü bir otoriteye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple ABD’de rekabeti düzenlemek amacıyla orijinal ismi “The Federal Trade Commission” olan Federal Ticaret Komisyonu oluşturulmuştur. Türkiye’de ise piyasa ekonomisi içinde rekabeti düzenlemek ve işler hale getirmek amacıyla Rekabet Kurumu oluşturulmuştur.

Bu bağlamda, çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde piyasa üstü otoriteler olarak kabul edilen ve kendi bağımsızlıkları ve tüzel kişilikleri olan Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar (DDK) hakkında bilgi verilerek, ortaya çıkış nedenleri incelenmiştir.

İkinci bölümde ise, ABD’de piyasa ekonomisi içinde rekabetin bozucu etkilerini yok etmek amacıyla oluşturulmuş olan FTC incelenerek hukuki yaptırım dayanakları tartışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye’de pazar ekonomisinde ortaya çıkabilecek ve rekabeti olumsuz yönde etkileyecek olan her türlü iş ve eylemleri önlemek üzere oluşturulan piyasa üstü bir kuruluş olarak görev yapan kendine haiz tüzel kişiliği bulunan Rekabet Kurumu (RK) ve RK’nın düzenleme, denetleme ve müeyyidelerinin hukuksal zemini açıklanmıştır.

Sonuç bölümünde ise, ABD’de rekabeti düzenleyen FTC ve Türkiye’de rekabeti düzenleyen RK’nın sahip olduğu düzenleme ve denetleme yetkilerinin hukuksal zeminleri teorik düzeyde karşılaştırmalı olarak gözler önüne serilmiştir.

1. Düzenleyici ve Denetleyici Kuruluşlar

“Düzenleyici Kuruluşlar” ya da “Bağımsız İdari Otoriteler” özellikle 1970 ve 1980’li yıllarda ortaya çıkan ve giderek yaygınlaşan, kendilerine özgü “özerklik” ve “bağımsızlığa” sahip olan örgütlerdir. Bu kurumların ülkeden ülkeye farklı özellikler göstermesi ve farklı yapısal formlarda oluşturulması, üzerinde uzlaşılan net bir DDK tanımlaması yapılmasını güçleştirmektedir (Sobacı, 2006: 159). Bu zorluklara rağmen, DDK’ların genel özelliklerinden hareketle uygun bir tanımının yapılması mümkün olabilmektedir. “Düzenleyici Kurullar” geleneksel idari yapının dışında yer alan, bağımsızlıkları bir takım kanunlar ile güvence altına alınmış olan, belli sektörlerin (özellikle altyapı, iletişim, enerji vb.) çalışma düzenini ve hukuka

uygunluğunu sağlayan ve müdahale yetkisine sahip olan kuruluşlar olarak adlandırılabilirler (Pişkin, 2010: 1).

Yirminci yüzyıldan bugüne, ABD’de DDK’lar hem merkezi hem de federal düzeyde birbiri ile bağlantılı ve doğal tekel oluşumlarına açık olan sektörlerde (telekomünikasyon, elektrik ve su) düzenlemeler yapmaktadır (Montoya ve Trillas, 2013: 39). DDK’lar bu düzenlemeleri yaparken bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Bunlara örnek olarak; malın piyasaya giriş şartlarını belirlemek ve fiyat düzenlemesi yapmak gösterilebilir. Çünkü düzenlemeyi yapacak olan Bağımsız Kuruluş piyasanın içinde aktif olarak yer almadan piyasaya müdahale ederek hem malın fiyatını düzenleme, hem de üretim ve dağıtımda etkinliği sağlamak durumundadır. Dolayısıyla, DDK’ların hizmetin hüküm ve koşullarını ana hatları ile belirleyebilmesi, yatırım ve finans planlarını yeniden değerlendirebilmesi ve şeffaf yönetim prosedürleri uygulayarak fiyatı belirleyebilmesi bakımından yarı yargısal bir yapıya sahip olduğu söylenebilir (Joskow, 2005: 72).

1.1 Bağımsız Düzenleyici Kuruluşların Ortaya Çıkış Nedenleri

Ülke ekonomisi içinde yer alan bazı sektörler (enerji, ekonomik rekabet, bankacılık, finans, iletişim vb.) hayati önem taşımaktadır. Bu sektörler, piyasa içinde aktif rol oynayan bazı aktörlerin (girişimciler, üreticiler, çıkar-baskı grupları) ve politikacıların baskılarına maruz kalmakta, bu sebeple etkinlikten ve verimlilikten uzak bir performans sergilemektedirler. Dolayısıyla, kaynak dağıtımında etkinliğin sağlanması ve tüketici haklarının korunması ihtiyacı bu kurumların ortaya çıkışında temel sebep olarak gösterilmektedir (Tutal, 2014: 160). Bu anlayış çerçevesinde kurulmuş olan DDK’lar bir bakıma ülke ekonomisi içinde önemli rol oynayan bu sektörlerin objektif ve yansız olarak yönetilmelerinin bir güvencesi olarak görülmektedir.

DDK’lar birçok ülkede farklı isimler altında kurulmuş olmalarına rağmen, ortaya çıkış sebeplerinde ortak özellik bulunmaktadır. Bunlar; bireylerin, temel hak ve özgürlükleri aşamasında hukuki olmayan yaptırımlara maruz kalmasını önlemek, ekonomik düzenin çarpık işleyişine müdahale etmek, yeni teknolojik araçların ve devletin kullanmış olduğu mali araçların tehdit ve ihlallerine karşı koruma ve kollama görevlerini yerine getirmek olarak sıralanabilir (Kestane, 2002: 7).

1.2 Amerika’da Bağımsız Düzenleyici Kuruluşların Geçmişi

DDK’ların Anglo-Amerikan ülkelerinde ortaya çıkarak, daha sonraları dünyanın geri kalanına yayıldığı gözlenmektedir (Günday, 2004: 501). İlk defa ABD’de kurulan bu kurullar orijinal ismi ile “Independent Regulatory Agencies” olarak literatüre geçmişlerdir. Bu isimlerin yanında “commission, administration, board, service, foundation, corporation, authourity” olarak ta adlandırılmaktadır (Öztürk, 2003). Amerika Birleşik Devletlerinde ilk kurulan DDK “Eyaletler Arası Ticaret Komisyonudur”. Kuruluşun amacı, eyaletler arası ticari ilişkilere etkinlik ve işlerlik kazandırmaktır. Günümüzde ABD’de “Yeterlik Sistemini Koruma Kurulu”, “Nükleer Düzenleme Kurulu”, “Federal İletişim Komisyonu”, “Sermaye Piyasası Kurulu” gibi farklı sektörlerde düzenleme ve denetim görevi üstlenen sayıları elliden fazla DDK bulunmaktadır (Bahran, 2002: 117). Bu kurumların Anglo-Amerikan ülkelerinde ortaya çıkmasının asıl sebebi ise meclisin yani yasama organının yürütme erkine (hükümete) olan güvensizliğidir (Tutal, 2014: 26). Buna dayalı olarak, ABD’de Kongre, BDDK’lar aracılığı ile Başkanın ve Bakanların yetkilerini belirli faaliyet alanlarında kısıtlamayı amaçlamıştır (Atay, 2000: 53).

1.3 Türkiye’de Bağımsız Düzenleyici Kuruluşların Geçmişi

Türkiye’de DDK’ların kurulmasındaki en büyük faktörün arkasında siyasi konjonktürün etkisi olduğu görülmektedir. Türkiye’de özellikle 1990’lı yıllarda koalisyon hükümetlerinin sık sık değişmesi, rant kollama faaliyetlerinin ve adam kayırmacılığın giderek artması ve liyakat kurallarının işlevini yitirmesi ile birlikte DDK’lara gereksinim giderek artmıştır (TÜSİAD, 2002: 62). Türkiye’de kurulan ilk DDK, 21 Aralık 1959 tarihli yasayla kurulmuş olan “Sigorta Murakebe Kurulu”dur. Kurulun amacı, sigorta şirketlerinin işlemlerini denetlemektir. Kurul 1993 yılında 510 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Hazine Müsteşarlığı bünyesine alınarak sadece teftiş birimi haline getirilmiştir (TÜSİAD, 2002: 152-153).

1980’li yıllarla birlikte Türkiye’de de küreselleşmenin de etkisiyle devletin sunduğu mal ve hizmetlerin azaltılması ve KİT’lerin özelleştirilmesi gibi konular gündemin ana maddesini oluşturmuştur. Bu aşamada, yapılacak olan özelleştirmeler sonucunda ortaya çıkması muhtemel olarak görülen özel tekellerin oluşumunu engellemek amacıyla DDK’ların kurulmasına karar verilmiştir (Karakaş, 2008: 110).

2. Federal Ticaret Komisyonu

Federal Ticaret Komisyonu ilk olarak 1914 yılında ABD’de rekabetin adil olmayan usül ve yöntemlerini tanımlamak ve bu işlemler hakkında hüküm vermek amacıyla kurulmuş olan bir otoritedir. Başkan Woodrow Wilson’un yenilikçi seçim vaadi olarak ortaya attığı büyük şirketlere ve onların destekçilerine, büyük çıkar gruplarına karşı dürüstlikle çalışacak olan ve “Eyaletler Arası Ticaret Komisyonu” olarak bilinen FTC kurulmuştur (Hovenkamp, 2010: 1).

Federal Ticaret Komisyonu, 2 farklı bürodan oluşmaktadır. Bunlar “Bureau of Competition” (Rekabet Bürosu) ve “Bureau of Consumer Protection” (Tüketiciyi Koruma Bürosu) olarak karşımıza çıkmaktadır. Rekabet bürosu, ekonomide rekabeti olumsuz yönde etkileyen tekelciliğe karşı (anti-tröst) faaliyette bulunmaktadır. Tüketiciyi Koruma Bürosu ise tüketicileri, firmaların yanıltıcı ve aldatıcı her türlü iş ve işlemlerinden korumak amacıyla faaliyet göstermektedir (Hovenkamp, 2010: 3).

2.1 Soruşturma Otoritesi Olarak Federal Ticaret Komisyonu

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Anayasası’nın 15. Maddesinde “alış-veriş ve ticaret” ile ilgili hükümleri içeren alt başlığında ve Federal Ticaret Komisyonu (FTC) kanunu 3. Bölümünü oluşturan kanunlar çerçevesinde FTC’nin genel çerçevesi oluşturulmuştur. Buna göre; bankacılık, yatırım ve kredi kuruluşları hariç olmak üzere ABD’nin herhangi bir bölgesinde piyasada faaliyet gösteren ve ticareti etkileyen şirket, ortaklık, ve organizasyonların işleyişleri hakkında her türlü bilgi toplama ve toplanan bilgileri derleme, düzenleme ve bu bilgiler ışığında soruşturma açma yetkisi ile donatılmıştır.

2.2 Sarıh Soruşturma Otoritesi Olarak Federal Ticaret Komisyonu

Komisyonun sarıh soruşturma yetkileri FTC kanununun (6, 9 ve 20.) bölümlerinde ve ABD Anayasası 15. Madde 46, 49 ve 57b-1 bölümlerinde yer almaktadır. Buna göre; Komisyon, soruşturma başlatma ve cebri işlemleri uygulama yetkisi ile donatılmıştır. ABD Anayasası 18a bölümünde yer alan hükümler gereğince şirket birleşmeleri öncesi bildirimleri gerekli

kılmaktadır. Buna ek olarak, FTC tarafından gerekli bilgiler elde edilesiye kadar şirketlerin örtülü kazanç elde edilmesinin önüne geçilerek böylelikle FTC'nin işleyişine de etkinlik kazandırılmaktadır.

2.3 İnfaz Salahiyeti

Soruşturmalara müteakip olarak, komisyon eğer kanunlarında yazılı olan “inandırıcı sebepler” olarak adlandırılan hukukun ihlal edildiği durumlarda uygulama kararlarını yürürlüğe koyabilmektedir. Komisyon bu yetkiyi kullanırken kendi kanununa ve ABD Anayasasına uygun şekilde hareket etmektedir.

2.4 Tüketiciyi Koruma

FTC Kanunu 5. Bölümü ve 15 ABD Anayasası 45(a)(1) de yazılı olan gerekçelere göre, “piyasada adil olmayan ve tüketiciyi aldatıcı her türlü iş ve eylemlere ya da ticareti etkileyen her türlü illegal işbirliklerine” karşı tüketiciyi koruma ve yaptırım uygulama yetkisi Federal Ticaret Komisyonuna devredilmiştir.

15 ABD Anayasası 45(n) Bölümünde yer alan kanun gerekçesine göre; tüketiciye önemli ölçüde zarar veren ve tüketicilerin maruz kaldığı zararları kendilerince telafi etmelerinin mümkün olmadığı durumlar veya tüketicilerin minimal derecede elde edecekleri faydanın katlanmak zorunda kalacakları zararları telafi edemediği ve rekabetin olumsuz etkilendiği durumlar “adil olmayan” eylemler olarak tanımlanmıştır. Bunlara ek olarak, komisyon sarıh tüketici kanunları oluşturarak tüketicileri korumayı amaçlamaktadır. Bu kanunlara örnek olarak (Eşit Kredi Fırsatı Kanunu, Adil Kredi Raporlama Kanunu, Sigara Sınıflama Kanunu) gösterilebilmektedir.

Komisyon, tüketiciyi koruma kanunun esas gerekçelerini idari ve adli süreçler olmak üzere iki farklı şekilde uygulamaktadır.

2725

2.5 İdari Uygulamalar

İdari süreçte komisyon “idari yargı hukuku dahilinde” ya da kendi uyguladığı “düzenleyici işlem yapma” prosedürleri dahilinde karar vermektedir.

2.5.1 İdari Yargı

FTC Kanununun 5. Bölümünün (b) bendinde yer alan maddeye göre, komisyon tüketiciyi “aldatan, adil olmayan her türlü eylem(ler) veya iş(ler)” hakkında soruşturma başlatabilmektedir. Kanunlarda geçen “inandırıcı sebep” tanımlaması hukukun ihlal edilmiş olduğunun göstergesidir. Böyle durumlarda, komisyon tüketiciyi aldatan kişiler hakkında yaptıkları usulsüz eylemlerden dolayı resmi şikâyette bulunabilmektedir. Eğer davalı olan taraf suçlamalar karşısında savunma hakkı talep ederse, kendisini hiçbir şekilde sorumluluk altına sokmayacak olan “onay anlaşmasına” imza atarak tüm haklarını yargı kontrolüne devretmektedir. Komisyonun önerilen “onay anlaşmasını” kabul etmesi halinde, yapılan anlaşma 30 gün¹ boyunca kamuya açık şekilde takip edilmeye devam edilecektir.

2.5.2 İdari Davalar

Eğer sanık diğer bir ifade ile davalı olan taraf suçlamaları onaylar ve razı olursa, şikâyet hakkında idari hâkimden önce hüküm verilmektedir. Tüketiciyi koruma davası FTC bünyesinde bulunan “şikâyet heyeti” tarafından yürütülmektedir. Şikâyet heyeti ise tüketiciyi koruma

¹ Komisyonun süreyi belirleme yetkisi bulunmaktadır.

bürosu personelinden oluşmaktadır. Duruşma sonunda idari hâkim ilk kararını olayla ilgili yapmış olduğu çıkarımlara, emsal teşkil edecek olan kararları da dikkate alarak tebliğ etmektedir. İdari hâkim ayrıca şikâyet maddesini durdurma, yürürlükten kaldırma veya reddetme gibi haklarının olduğunu da hem “şikâyet heyet” ine hem de “davalı” ya bildirebilmektedir. “Şikâyet heyeti” ya da “davalı” veya her ikisi hâkim tarafından verilmiş olan ilk kararı temyize götürebilmektedir.

FTC Kanunu 5. Bölüm (c) bendine ve 15 ABD Anayasası 45. Bölümünde yer alan maddelere göre, ilk kararın temyize gitmesi ile komisyon yazılı belge ve evraklarını, sözel kanıt oluşturan argümanlarını bir araya getirerek son kararın uygulanabilmesi için başvuruda bulunur. Komisyonun verecek olduğu son karar, yayımlanmış olan rapora karşı olan davalı tarafından konu ile ilgilenebilecek olan mahkemeye dilekçe verilerek temyize götürülebilir. Eğer temyiz mahkemesi komisyonun raporunu kabul ederse, mahkeme raporu uygulamak için kendi raporunu ve kararını yürürlüğe koymaktadır.

2.6 Nihai Komisyon Kararlarının Uygulanması ve Para Cezası

FTC Kanunu 5(1) hükmü uyarınca ve 15 ABD Anayasası 45(1) Bölümünde yer alan hükümler doğrultusunda komisyon talimatı, inceleme mahkemesinde ya da komisyonda kalmadığı süre hazırlandıktan 60 gün sonra son şeklini almaktadır. Davalı olan tarafın nihai hükmü ihlal etmesi durumunda, yapmış olduğu her ihlal için 16.000 ABD Doları para cezasına mahkum edilmektedir. Verilen ceza yerel mahkeme tarafından değerlendirilerek komisyon raporuna göre hükmedilmiş olan cezanın uygulanması aşamasına geçilmektedir.

FTC Kanunu 19. Bölümü ve 15 ABD Anayasası 57b Bölümlerinde yer alan hükümlere göre, hukuka uygun olmayan fiillerinden dolayı para cezasına çarptırılmış olan kişiler vermiş oldukları zararı tazmin etmeleri gerekmektedir. Komisyonda zarara uğramış olan kişi ise “dürüst olmayan ve hileli durumlar altında kalan makul bir insan” olarak tanımlanmaktadır.

FTC kanunu 5(a), 5(m)(1)(B) ve 15 ABD Anayasası 45(m)(1)(B) bölümlerinde yer alan hükümler çerçevesinde komisyonun para cezalarını davalı olmayan taraflardan da tahsil edebileceğini vurgulamaktadır. Buna göre komisyon idari yargısal işlemin adil olmadığı kanısına ulaştığında ya da nihai durdurma kararı tebliğ edildiğinde bazı kanıtlar ortaya koyarak komisyon tarafından açık seçik beyan edilmiş olan standartları ihlal eden dava konusu yapılmayan kişilerden de para cezalarını tahsil edebilmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek için komisyonun öncelikle zarar veren kişiyi tanımlaması gerekmektedir. Zarar veren kişi “adil davranmayan ve hileli olarak hareket ederek kanunları ve hukukun üstünlüğünü zedeleyen kişi” olarak tanımlanmaktadır. Komisyonun bu kişinin zarar verdiğini kanıtlayabilmesi için mütecevizi tayin etmiş olması ve karar özetini bir kopyası ile birlikte umumiyetle açıklaması gerekmektedir.

2.7 Düzenleyici İşlem Yapma

İdari yargısal boyutta özel kişilere karşı, komisyon endüstri çapında sıklıkla görülen adil olmayan ve aldatici işlere çözüm getirebilmek amacıyla ticari regülasyonları kullanabilmektedir. FTC Kanun 18. Bölüm ve 15 ABD Anayasası 57a Bölümlerinde yer alan hükümlere göre komisyon “adil olmayan aldatici eylemleri ve ticareti olumsuz etkileyen anlaşma kurallarını” kanunun özel tanımını yaparak açıklamakla yetkilendirilmiştir. Düzenleyici işlemlerin yapılma aşamasından önce ise komisyonun, olağan ve sürekliliğini muhafaza eden kural koyucu

tarafından belirlenmiş olan uygulamaların diğer bir ifade ile “inandırıcı sebepler” ibaresi içerisinde sayılabilecek olan nedenlere sahip olması gerekmektedir.

FTC Kanunu 5(m)(1)(A) Bölümü ve 15 ABD Anayasası 45(m)(1)(A) Bölümlerinde yer alan hükümlere göre, komisyon ticari regülasyon kuralını yayınladıktan sonra, “tüketiciyi kasıtlı olarak aldatan ya hukuki meşruiyeti yok sayarak tüketiciyi haksız yere zarara uğratanlar” verdikleri her zarar için 11.000 ABD Doları para cezasını ödemekle yükümlü tutulmaktadır. Komisyon para cezalarını yerel mahkemeye dava açarak elde etmektedir.

2.8 Adli Uygulamalar

FTC Kanunu 13(b) Bölümü ve 15 ABD Anayasası 53(b) Bölümünde yer alan hükümler gereğince komisyon “ihtiyari tedbir kararı veya kati mahkeme emri” talebinde bulunabilmektedir. İlk olarak, komisyonun uygulamış olduğu kanunlara uygunsuz hareket eden “usulsüzlük yapan ya da usulsüzlük yapmak üzere olan” taraflar “inandırıcı sebepler” başlığı altında yer alıyorsa, komisyonun zarara uğratan taraflar aleyhine “ihtiyari tedbir kararı” talep etmesinde herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. İkinci durumda ise “uygun durumlarda” komisyon “kati mahkeme emri” talebinde bulunarak, mahkeme de bu talebe cevaben kati mahkeme emri kararını yürürlüğe koyabilmektedir.

2.9 Antitröst

Komisyon, “Rekabet Bürosu” vasıtasıyla çeşitli anti tröst hukuk kurallarını uygulamaktadır. FTC Kanunu ve Clayton Kanunu 5(a) Bölümü ve 15 ABD Anayasası 45(a) Bölümünde iki önemli yasa hükmü yer almaktadır. Bunlardan ilki “haksız rekabet metotları”, ikincisi ise “büyük ölçüde rekabeti azaltan yatırımlar” olarak ifade edilmektedir. Tüketiciyi bu haksız uygulamalardan korumak amacıyla, komisyon gerek idari gerekse de idari yaptırım yetkilerini kullanmaktadır.

2.10 İdari Yargı

FTC Kanunu 5(b) Bölümünde yer alan madde uyarınca idari yargılama süreci başlangıcıyla birlikte komisyon “haksız rekabet metotlarına” tıpkı “aldatıcı veya adil olmayan eylemlere” karşı uygulamış olduğu dava açma hakkına sahiptir. Clayton Kanununun ihlal edildiği durumlarda, komisyon Clayton Kanunu 11. Bölümü ve 15 ABD Anayasası 21. Bölümlerinde yer alan hükümler uyarınca işlem yapmaktadır. Tüketiciyi koruma kararlarıyla ilgili olan denetimler ve incelemeler FTC Antitröst yargı denetimi için olan prosedürler ile paralellik göstermektedir. Anti tröst düzenini bozucu eylemler de FTC Kanunu 5(1) Bölümü ve Clayton Kanunu 11(1) Bölümünde yer alan maddeler uyarınca para cezası ile cezalandırılmaktadır.

2.11 Düzenleyici İşlem Yapma

FTC Kanunu 18. Bölümü “adil olmayan ve aldatıcı iş ve eylemler” ve ticaret regülasyonu kurallarını ilan etmek amacıyla yetkilendiren maddeleri belirten hükümleri içermektedir. FTC Kanunu 18. Bölümünden önce geçerli olan kararname yine aynı kanunun 6(g) Bölümünde yer almaktadır. Eski kararname diğer bir ifade ile FTC Kanunu 6(g) Bölümünde yer alan hükme göre ise komisyon “kural çıkarma ve bu kurallar doğrultusunda hareket etmeyen bireyler için yaptırım uygulama hakkına sahiptir.”

Örnek olarak ise 1974 yılında Ulusal Petrol Rafineleri Ortaklığına FTC Kanunu 6(g) Bölümünde yer alan hükümler doğrultusunda getirilen düzenleme ile gaz pompalarına octan

sınıflandırılması getirilmiştir. Görüldüğü üzere, FTC Kanunu 6(g) Bölümünde yer alan regülasyonlar tüketici koruma kuralları olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.12 Adli Uygulamalar

FTC Kanunu 13(b) Bölümünde yer alan madde hükmüne göre adli uygulamalar; komisyonun elde edebileceği ihtiyari tedbir kararları ve kati mahkeme emirleri olarak yer almaktadır. Komisyon bu kanun maddesini, ihtiyari tedbir kararını elde etmek amacıyla şirket birleşmeleri veya FTC idari sürecinin tamamlanmamış kazançlara karşı kullanmaktadır. Komisyon, kati mahkeme emirlerini ise bariz durumlarda yapılan antitröst usulsüzlüklerde, haksız zenginleşmeye karşı vermiş olduğu mücadelede ve

tüketicilerin katlanmak zorunda kaldıkları zararın tazmin edilmesi gibi durumlarda elde edebilmektedir.

3. Rekabet Kurumu

Anayasanın 167'nci maddesinde yer alan madde hükmü gereğince devlete, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemlerini sağlayıcı ve geliştirici tedbirleri alma, piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önleme görev ve sorumluluğunu yüklemektedir. Bu kanun hükmü gereğince 07.12.1994 tarihinde kabul edilen ve 12.12.1994 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak 13.12.1994 tarihinde 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu kanun çerçevesinde, oluşumunu tamamlayan kamu tüzel kişiliğine haiz, idari ve mali özerkliğe sahip Rekabet Kurumu (RK) 05.11.1997 tarihi itibari ile aktif çalışmalarına başlamıştır.

4054 Sayılı RK Kanunu (1,2) maddelerinde kurumun görevleri sıralanmaktadır bunlar;

- Mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamaları ve piyasaya hakim olan teşebbüslerin bu hakimiyetlerini kötüye kullanmalarını önlemek.
- Piyasada rekabeti önemli ölçüde azaltacak birleşme ve devralma niteliğindeki her türlü hukuki işlem ve davranışlar, rekabetin korunmasına yönelik tedbir, tespit, düzenleme ve denetlemeye ilişkin işlemleri gerçekleştirmek ve bu amaç doğrultusunda gerekli düzenleme ve denetlemeleri yaparak rekabeti korunmasını sağlamak.
- Bunların sonucunda mal ve hizmet piyasalarındaki rekabetçi sürecin korunması yoluyla toplumsal refahı artırmaktır.

3.1 Rekabet Kurulu Görev ve Yetkileri

RK Kanunu 27. Maddesinde kurulun görev ve yetkileri 14 (on dört) bent halinde sıralanmaktadır. Kurulun idari boyutta alabileceği hukuki tedbirler ve düzenlemeler de yine RK Kanunu 27. Maddesinde yer almaktadır. Kurumun en yetkili olan mercii konumunda olan Kurulun RK Kanununda yasaklanan faaliyetler ve hukuki işlemler hakkında, başvuru üzerine veya resen inceleme, araştırma ve soruşturma yapma hakkına sahiptir.

- Yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda hukukun ihlal edildiği tespit edilirse, bu ihlallere son verilmesi ve gereken tedbirlerin alınması amacıyla sorumlu olan kişilere idari para cezası uygulanmaktadır.

- Kurul ilgililerin muafiyet ve menfi tespit taleplerini değerlendirerek, uygun olan anlaşmalara muafiyet ve menfi tespit belgesi vermektedir.
- Kurul, uygun bulduğu takdirde birleşme ve devralmalara izin vermektedir.
- Kurul, RK Kanununun uygulanması ile ilgili olarak tebliğler çıkarabilir ve gerekli düzenlemeleri yapabilmektedir.

RK Kanunu (14, 15) Maddelerinde sırasıyla Kurulun bilgi isteme, yerinde inceleme ile ilgili hükümlerine yer verilerek ve kanun hükümlerini ihlal edenler için nasıl bir yaptırım metodu uygulandığına vurgu yapılmaktadır. Buna göre; rekabet Kurulu RK Kanunun kendisine vermiş olduğu görevleri yerine getirebilmek amacıyla çeşitli ve ayrıntılı bilgilere ihtiyaç duymaktadır. Gerekli bilgileri ilk olarak ilgili teşebbüs ve teşebbüs birliklerinden sağlamaktadır. Ayrıca, özel teşebbüsler ile kamu kuruluşlarından da bazı bilgi ve belgeleri istemektedir. Bu kamu kuruluşları ve özel teşebbüsler ile ilgili olan taraflar da Kurul'un bilgi ve belge talebini geri çevirememektedirler. İlgili taraflar ise istenilen bilgileri vermeyi reddettiklerinde veya vermediklerinde ya da sözlü veya yazılı açıklamadan kaçındıkları durumlarda veya gayrimenkulleri üzerinde inceleme yapılmasına razı olmadıklarında ayrıca idari para cezasına da çarptırılacaklardır.

3.2 İdari Para Cezaları

RK Kanunu (16, 17, 18 ve 19) Maddelerinde sırasıyla idari para cezası, nispi idari para cezası, verilen para cezalarının niteliği ve uygulanması, para cezaları ve süreli para cezalarında zamanaşımı ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Buna göre;

Madde iki tür **para cezası** düzenlemektedir. Para cezasıyla cezalandırılmış olan filler bilerek veya ihmalen işlenmiş olabilmektedir. Teşebbüsleri süresi içinde bildirimde bulunmaya teşvik etmek amacıyla bildirim süresi içinde yapılmış olan ihlallerle ilgili olarak Kurul karar verinceye kadar geçen uygulamalar için bu kanunu açıkça ihlal etmiyorsa para cezası verilmemektedir. Ancak, ilgili teşebbüsler bildirimde yer alandan başka ihlallerde de bulunmuşlarsa bunlar için para cezasını ortadan kaldıran herhangi bir hüküm söz konusu olmamaktadır. Para cezaları teşebbüs niteliğindeki gerçek kişilere, tüzel kişilerde tüzel kişiliğe, tüzel kişiliği olan teşebbüs birliklerinde tüzel kişiliğe, tüzel kişiliği olmayan teşebbüs birliklerinde bu birliği oluşturan üyelere verilmektedir. Ayrıca, sayılan tüzel kişilerin yönetim organlarında görev yapan gerçek kişilere de caydırıcılık bakımından şahısları adına **para cezası** ile yükümlü tutulabilecekleri belirtilmektedir.

Kurulun aldığı tedbirleri ve kararları uygulayabilmesi açısından RK Kanunu 16. Maddesinde düzenlenen başka bir zorlayıcı güce ihtiyacı vardır ibaresidir. Bu öyle bir zorlama olmalıdır ki teşebbüs, bir an önce bu karara ve tedbire uymakta menfaat sağlamalıdır. Bunu sağlayacak en iyi yöntem ise, karara ya da tedbire uyulmadan geçen her gün için belirli bir **para cezası** uygulamaktır. Bununla teşebbüslerin kararlara bir an önce uymalarına teşvik edilmeleri amaçlanmaktadır. RK Kanunu 16 ve 17. Maddelerinde yer alan para cezalarının hukuki anlamda ceza olmadığı, idari para cezası olduğu vurgulanmaktadır. Para cezaları bu kanuna aykırı hareket eden tarafların hepsine ayrı ayrı uygulanmaktadır. Süreli para cezalarının ne zamana kadar devam edeceğine ilişkin olarak maddeye eklenen hükümlerle birlikte, tarafların karar aleyhine yargı yoluna gitmeleri halinde bu cezalara ilişkin mahkemenin yürütmeyi durdurma kararı vermesi halinde cezanın mahkemeye başvuru anından sonra işlemeyeceği, ancak başvuru anına kadar geçen süre için ceza verilebileceği açıkça belirtilmektedir. Bir ihlal hakkında Kurul'un para cezası ve süreli para cezası verme yetkisinin belirli bir süre ile sınırlanması yasal

belirliliğin ve yasal güvenliğin sağlanması bakımından gerekli görülmektedir. Dolayısıyla, maddede Kurul'un idari para cezası ve süreli para cezası verebileceği zamanaşımı süreleri ve bu süreleri kesen haller de düzenlenmiştir.

Son olarak RK Kanunu 64. Maddede idari para cezalarının belirtilen 16. ve 17. Maddelerindeki esaslar bakımından yayımı tarihinden bir yıl sonra, diğer maddelerde yer alan cezaların ise yayımı tarihinde işleme konulacağı vurgulanmaktadır.

3.3 Yönetmelikler

RK Kanunu 62. Maddesi uyarınca Rekabet Kurulu tarafından hazırlanan, Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe giren yönetmelikler hakkındaki hükümleri ifade etmektedir. Buna göre;

- RK Kanununda belirtilenlerin dışında, Kurumun yetkilerini kullanışı,
- Yönetim ve çalışma esaslarını, gelirlerinin tahsilini, giderlerinin yapılmasını ve bu işlemlerin denetlenmesinde uygulanacak olan usül ve esaslar ile aylık ücretlerde yapılacak olan değişiklik esaslarını,
- Yabancı uzman çalıştırılmasına ilişkin esasları,
- Kurumun satın alacağı menkul ve gayrimenkullerin alımına ve ihale usülüne ilişkin düzenlemeleri ve Kurumun muhasebe sistemine ilişkin hükümleri kurulca hazırlanacak olan ve Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe konulacak olan yönetmeliklerde düzenleneceği vurgulanmaktadır.

Sonuç

Genel olarak bugün, başta ABD ekonomisi olmak üzere birçok dünya ülkesi ekonomilerinde geçerli olan sistem piyasa ekonomileridir. Pazar ekonomisi olarak ta adlandırılan piyasa ekonomisi; piyasada yer alan aktörlerin piyasadaki tutum ve davranışlarına göre yönlendirilmekte olup merkezi hükümetin etkilerinden arındırılmış bir şekilde çalışmaktadır.

Piyasa ekonomisine işlerlik kazandıran en önemli etken ise “rekabet” olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik gelişme ve ilerlemenin sağlanabilmesi, piyasada daha kaliteli ürün ve hizmet tedarik edilebilmesi piyasada iyi işlerlik kazandırılmış olan rekabet ile mümkün olabilmektedir.

Piyasada yer alan bazı aktörler rekabeti bozucu faaliyetlerde bulunarak gerek tüketicilere daha kötü hizmet sunmakta gerekse de piyasa ekonomisi içindeki diğer aktörlerinde bundan zarar görmesine sebep olmaktadır. Rekabetin adil olmayan ve aldatıcı etkilerinden zarar gören aktörlerin hakkını korumak amacıyla piyasa üstü bir otoriteye ihtiyaç duyulmaktadır.

ABD’de piyasa içinde meydana gelebilecek olan rekabeti olumsuz yönde etkileyen iş ve eylemlere müdahale etmek, gerekli tedbirleri ve önlemleri alarak düzenleme yapma yetkisi FTC’ ye verilmiştir. FTC iki önemli bürodan meydana gelmektedir. İlki “rekabet bürosu”, ikincisi ise “tüketiciyi koruma” bürosudur. Rekabet bürosu, ekonomide rekabeti olumsuz yönde etkileyen tekelciliğe karşı (anti-tröst) faaliyette bulunmaktadır. Tüketiciyi Koruma Bürosu ise tüketicileri, firmaların yanıltıcı ve aldatıcı her türlü iş ve işlemlerinden korumak amacıyla faaliyet göstermektedir.

Gerek anti-tröstlere gerekse de tüketici koruma amaçlı olarak FTC’ nin çok güçlü bir hukuki zemine sahip olduğunu görmekteyiz. FTC, tüketicileri koruma amaçlı uygulamış veya

uygulatmış olduğu idari ve adli uygulamaları olduğu gibi anti-tröst uygulamaları açısından da gerek idari gerekse de adli uygulamaları gerçekleştirme yetkisine haizdir.

Sonuç olarak, RK ve FTC' nin hukuki zeminleri ele alınacak olursa;

- RK'nın Anayasanın 167. Maddesinde yer alan devletin rekabeti bozucu eylemlere karşı müdahale etme yetkisinin olduğu dışında ve kendi kanunu dışında başka bir hukuki zeminin olmadığı görülmektedir.
- RK kanununun Borçlar Kanunu ve Tebligat Kanunu gibi diğer kanunlar ile ilişki olması RK'nın güçlü bir hukuksal zemine sahip olduğunu göstermemektedir.
- Güçlü bir hukuksal zemine sahip olabilmesi için Anayasal hak ve güvenceler ile teminat altına alınmış olması gerekmektedir.
- FTC ise, gerek kendi kanunları ile gerekse de ABD Anayasasında yer alan kanunlar ile sıkı sıkıya bağlı durumdadır.
- Ayrıca, FTC'nin piyasada tüketicileri korumak için ayrı anti-tröst oluşumların engellenmesi için ayrı kanunlarına sahip olması ve her bir kanununun Anayasal güç ile desteklenmesi FTC'yi çok daha güçlü hale getirerek kuruma işlerlik kazandırmaktadır.

FTC için olumsuz sayılabilecek durum ise kurul üyelerinin ABD Başkanı tarafından seçilmesi ve kurul üyelerinden herhangi birinin verimsiz olması durumunda yine ABD Başkanı tarafından görevden alınması olarak gösterilebilmektedir. Kurul üyelerinin atanmasında, ABD Başkanının her ne kadar senatonun fikrini almasına rağmen politik bir aktör olan ABD Başkanının kararının politize edilip edilmediği akıllarda soru işareti bırakmaktadır.

Kaynakça

- Bahran, G. (2002). Özerk Kurumlar Hakkında Rapor. Sayıştay Dergisi, 46-47, 113-141.
- Hovenkamp, J. (2010). The Federal Trade Commission and The Sherman Act. Florida Law Review, 62, 1-23.
- Joskow, P. (2005). Regulation of Natural Monopolies. Center for Energy Environmental Policy Research, <https://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/45038/2005-008.pdf?sequence=1> adresinden erişildi (ET:20.05.2017)
- Karakaş, M. (2008). Devletin Düzenleyici Rolü ve Türkiye'de Bağımsız İdari Otoriteler. Maliye Dergisi, 154, 99-120.
- Kestane, D. (2002). Kamu Kesiminde İdari Kuruluşların Genel Görünümü ve İdari Yapıda Yeni Organizasyonlar Olarak Bağımsız İdari Otoriteler (Üst Kurullar). Maliye Dergisi, 139, 1-23
- Montoya, A. ve Trillas, F. (2013). Independent Regulators: Theory, Evidence and Reform Proposals. <http://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/14636691311327115> adresinden erişildi. (ET:20.04.2017)

- Öztürk, E. (2003). Türk İdare Sisteminde Rekabet Kurumunun Yeri ve Diğer Görev ve İşlevleri. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya
- Pişkin, R. (2010). Türkiye’de Düzenleyici Kurumlar ve Üst Kurulların Bağımsız İdari Otoritelerle Karşılaştırılması. Rekabet Kurumu Uzmanlık Tezi, Ankara,2003
- Sobacı, Z. (2006). Türk İdari Teşkilatındaki “Adalar”: Bağımsız İdari Otoriteler”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 55, 157-180
- Tutal, E. (2014). Bağımsız İdari Otoriteler Radyo ve Televizyon Üst Kurulu ve 6112 Sayılı Kanun. Adalet Dergisi, 48, 26-47
- TÜSİAD. (2002). Bağımsız Düzenleyici Kurumlar ve Türkiye Uygulaması. <http://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/1883-bagimsiz-duzenleyici-kurumlar-ve-turkiye-uygulamasi> adresinden erişildi. (ET:30.05.2017)

OSMANLI REFORM ÇAĞINDA ALIŞILMADIK BİR MUHALEFET: PRENS SABAHADDİN

Okt. Dr. Bahar Gidersoy

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Öz

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminden başlayarak ama daha ağırlıklı olarak 19. yüzyıldan itibaren siyasi tartışmaların önemli bir kısmını “Osmanlı nasıl kurtarılabilir?” sorusu oluşturmuştur. Zamanla soru “Türkiye nasıl kurtarılabilir?” sorusuna dönüşmüştür. Zaman geçmiş, yöneticiler, ekonomik-siyasi koşullar değişmiş ancak bu soru hiç değişmemiştir. Devletin bekası sorunu yaklaşık iki asırdır sorulmaya devam etmiştir. İki asır güncelliğini koruyabilmiş bu soruya bir çok Osmanlı aydını cevaplar aramıştır.

Batıda Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan iki düşünce ekolü, Pozitivist Comte çizgisi ve Frédéric Le Play'in önderliğinde De Tourville, Demolins'in biçimlendirdiği “Science Sociale” okulu Osmanlı aydınları arasında da iki farklı yol ortaya çıkarmıştır. Birinci damar toplumda Ahmed Rıza ve Ziya Gökalp ile ikinci damar ise Prens Sabahaddin ile temsil edilmiştir. Yıkılışı, çöküşü, tüm sorunun sebebini, iki asırlık soruyu bu iki çizgi farklı şekillerde cevaplamıştır. Pozitivist çizgi devleti kurtarmak fikrini “Meşrutiyeti getirmek” ile açıklarken Prens Sabahaddin'in devleti kurtarmak fikrini yorumlayış tarzı farklıdır. Onda sorun bir yönetim sorunu değil, bir sosyal yapı sorunuydu. Dolayısıyla yalnızca batı kurumlarını, meşrutiyet rejimini getirmekle sorun çözülemeyecekti. Çünkü ne olursa olsun kaosu her durumda üreten bir sosyal yapı vardı. Prens Sabahaddin toplumda bu karşılaştırmaları yapan ilk kişiydi. Bakış açısıyla alışılmadık bir duruşu vardı.

Bu anlamda da Prens Sabahaddin'in sorun tespiti, siyasi ve sosyal çözüm olarak ortaya koyduğu; “Teşebbüs-i Şahsi” ve “Ademi Merkeziyet” kavramları ve onun fikir yapısını oluşturan unsurların bugün geçerliliğini yitirmiş önermeler olup olmadığı tartışılmayı gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Teşebbüs-i Şahsi, Adem-i Merkeziyet, Prens Sabahattin, Demokratik katılım, Batılılaştırma

AN UNUSUAL OPPOSITION DURING THE OTTOMAN REFORM ERA: PRINCE SABAHADDİN

Abstract

Starting from the decline period of the Ottoman Empire; but, predominantly as from the 19th century, the question “How the Ottoman Empire can be saved” was a widely discussed issue in the political debates. Over time, the question has transformed into “How Turkey can be saved?”

Time passed, administrators and economic-political conditions changed; but, this question always remained the same. The question of the survival of the state has been asked nearly for two centuries. Many Ottoman intellectuals sought answers for this question that managed to remain as a current issue for two centuries.

The two schools of thought, Positivist Comte school and “Science Sociale” school shaped by De Tourville, Demolins under the leadership of F. Le Play, that emerged in the West following the French Revolution led to two different pathways among the Ottoman intellectuals. The first pathway is represented by Ahmed Rıza and Ziya Gökalp, while the second one by Prince Sabahaddin in the community. Fall, decline, and reason for the entire issue; namely, the two centuries old question, have been answered by the followers of these two pathways in different ways. The positivist pathway explained the idea of saving the state as shifting to “the Constitutional Monarchy”, while Prince Sabahaddin differently construed the idea of saving the state. According to him, the problem was a social structure question, rather than being a question of administration. Therefore, the problem would not be solved merely by introducing the western institutions and the constitutional monarchy regime, yet there was a social structure that would give rise to a chaos in any case. Prince Sabahaddin was the first person who made such comparisons in our history. He had an unconventional stance due to his standpoint.

In this sense, Prince Sabahaddin’s diagnosis of the problem, the “Individual Attempt” and “Decentralization” concepts introduced by him as the political and social solutions, and the elements that make up his mentality need to be discussed to clarify if they are outdated propositions or not.

Keywords: Individual Attempt, Decentralization, Prince Sabahaddin, Democratic participation, Western

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu’nun gerileme ve çöküş döneminden başlayarak ama daha ağırlıklı olarak 19. yüzyıldan itibaren Yeni Osmanlılar, Jöntürkler, Tanzimat, Meşrutiyet ile devam eden süreçte dönemin aydınınının tek isteği Batının “Hasta adam” olarak nitelendirdiği Osmanlı Devletini kurtarmak olmuştur. Dolayısıyla “Osmanlı Nasıl Kurtarılabilir?” sorusu temel soru idi. Bu soru değişik biçimlerde de olsa günümüze kadar sorulmaya devam etmiştir. Devletin nasıl kurtulacağı sorusu yaklaşık iki asırdır sorulmaya devam eden bir soru olmuştur. Toplumda birçok şey değişmiş, ancak bir tek bu soru değişmemiştir. “Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?” Geçmişe şöyle bir baktığımızda bu soruya bazıları hep birbirine benzemek kaydıyla birçok cevaplar verildiğini görürüz. Ancak günümüze kadar pek duymadığımız bir asır öncesinden verilen bir cevap, Prens Sabahattin’in cevabı da vardır.

Bu makalenin temel hareket noktası iki sorudur. İlki yaklaşık iki asırdır değişik biçimlerde de olsa sorulagelen “Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?” sorusudur. İkincisi ise bir sorunun 200 yıl bir toplumda güncelliğini nasıl koruyabildiği sorusudur. Makalenin amacı ise Prens Sabahattin’in fikir yapısını oluşturan unsurlar ile bu soruları cevaplayabilmektir.

Bu makalede Osmanlı İmparatorluğu’nda zaruret haline gelen reform ihtiyacı, devletin nasıl kurtulacağı tartışmaları üzerinde kısaca durulduktan sonra ikinci bölümde 19. yüzyılda

Fransa’da ortaya çıkan düşünce okulları ve bu okulların Prens Sabahattin’in fikir yapısı üzerindeki etkileri açıklanacaktır. Üçüncü bölümde ise Prens Sabahattin’in sorun tespiti ve çözüm önerilerinden itibaren neden alışılmadık bir muhalefet olarak tanımlanabileceği açıklanmaya çalışılacak ve fikir yapısını oluşturan unsurların bugün için neler ifade edebileceği üzerinde durulacaktır.

I) Osmanlı İmparatorluğu’nda Zaruret Haline Hissedilen Reform İhtiyacı: 200 Yıllık Soruya Verilmiş İlk Cevaplar

Osmanlı İmparatorluğu’nda reform ihtiyacı 16. yüzyıldan itibaren kendini hissettirmeye başlamıştır. Yaşanan askeri yenilgiler karşısında ıslahat çalışmalarına gerek duyulmuştur. Ancak bu askeri yenilgiler imparatorluğun gerilemesinin nedeni değil, Avrupa’da yaşanan hızlı gelişmelerin neticesi idi. 16. yüzyılda Avrupa’da ulusal devletler ortaya çıkmış, teknik ilerleme ile yeni ticaret yolları bulunmuş ve bu gelişmelerin sonunda Osmanlı İmparatorluğu bir ticaret yolu olarak önemini yitirmiş, değerli maden akışı ile imparatorlukta fiyatlar artmış, bir hammadde pazarı haline gelmiş, dış pazar ile rekabet edememiş dolayısıyla ekonomik hayatı olumsuz bir şekilde etkilenmişti. (Özyüksel, 1993: 127-131). Avrupa’da yaşanan bu hızlı gelişmelerden ekonomik hayatı olumsuz etkilenen Osmanlı İmparatorluğu’nda bu olumsuzluk kendisini askeri alanda da hissettirmiştir. Ateşli silahlarla donanmış batı ordusu karşısında kılıçla, okla, geleneksel silahlarla savaşan bir ordu yenilgileri getiriyordu. Fetih yapamayan Osmanlı Devleti hazineye de gelir sağlayamıyordu. Bu durum devleti birtakım önlemler almaya itti. İlk olarak çıplak mülkiyetin padişaha, kullanma hakkının köylüye, vergi toplama hakkının ise tımarlı sipahiye ait olduğu Osmanlı Devletinin temelini teşkil eden toprak sisteminde değişiklik yapıldı. Tımarlı sipahilerin elinden toprağı alınıp vergi gelirleri iltizama çıkarıldı, yani bir, iki veya üç yıllığına en fazla peşin ödemede bulunabilene bu hak devredildi (Özyüksel, 1993: 133). Bu uygulama imparatorlukta bozulan ekonomik hayatı daha da olumsuz etkiledi, üretim düştü. Uygulama etkisini askeri alanda da hemen gösterdi. Askeri kaynaklar kurudu.

Osmanlı Devletinin üzerinde oturduğu toprak sistemini bozmak; ekonomik hayatını, askeri gücünü sarstığı gibi onun dayandığı devlet ideolojisini de sarstı. Devletin temel yönetim ilkesi adalet fikri idi. “Adalet mülkün temelidir” ifadesi, Kınalızâde Âli gibi Osmanlı ahlakçılarının şekillendirdiği Daire-i Adliye-yi Osmaniye (Adalet Çemberi) bu anlayışın somut ifadeleridir. Devletin, askerin, servetin varlığını uyrukların refahına, bu refahı da adaletle yönetmeye bağlayan çember Osmanlı toprak sisteminin bozulmasıyla kırılmıştır. Nitekim Anadolu köylüsü vergi toplama hakkını elde eden devlet görevlileri ya da taşra zenginleri tarafından, devlete ödedikleri bedeli çıkarabilmek adına ezildiler (Uzunçarşılı, 1965: 318). 1652 yılında Katip Çelebi’nin mali bunalım ve alınması gerekli önlemler üzerine hazırladığı rapor da kurtuluşun bu temel devlet ideolojisine dönmekte, adaletle yönetimde olduğunu ifade ediyordu. “Halktan iki kere vergi alma” gibi bir sömürden, mevkiileri para ile satmak gibi bir eylemden vazgeçerek adaletle dönmek suretiyle, ziyan edilenler yerine konmaz, tövbe edilmezse isyan felaketinin, zulüm ve düşmanlığın her yeri mahvedeceği muhakkaktır.” (Aktaran, Özyüksel, 1993: 147). 17. yüzyılda yine Koçi Bey IV. Murad’a sunduğu risalesinde gerilemenin nedenini adalet çemberinin yıkılışında ve ordunun harap halde olmasına bağlıyordu. Zemet ve tımarın işin ehli kimselere verilmezse etkili bir askeri güce sahip olunamayacağını ifade ediyordu (Aksüt, 1939: 32). III. Selim’e verilen ıslahat programları da bu yöndeydi. Dolayısıyla III. Selim yeniçeri ocağını düzenlemek, askere kışlalarda talim yaptırmak, askeri güce bir tertip

getirmek istedi. Kara Harp Okulunu (Mühendishane-i Berr-i Hümayun) Avusturya örneğine göre düzenledi (Ortaylı, 2013: 51). Kendisinden önce de Sadrazam Halil Hamid Paşa Fransız uzmanların rehberliğinde topçu, lağımçı ve humbaracı ocaklarında bilinçli çabalara girişmişti (Davison, 2005: 22). Böylece imparatorlukta 18. yüzyılda kurtuluş çareleri Avrupa’da yaşanan hızlı gelişmeler sonucunda Osmanlı adalet çemberinin kırılmasıyla askeri alanda yaşanan sorunların düzenlenmesi şeklinde ortaya çıkıyordu. 18. yüzyıl ve 19. yüzyılın başında yapılan reform çabalarının nedeni devletin ayakta kalması için, Avrupa’ya karşı durabilmek için orduda ıslahat çalışmaları kendini gösteriyordu. Ancak II. Mahmud ile kurtuluş çarelerinin mahiyeti değişir. Zira o aslında III. Selim zamanından beri bilinen bir gerçeğin uygulayıcısı olacaktır. II. Mahmud öncelikle ıslahat çalışmalarının önündeki engelleri temizlemiş, giderek güçlenen ayanlar ile anlaşmış ve yeni bir ordu kurmuştu. Ancak o askeri alan dışında mali, idari, adli alanlarda da birtakım koruyucu tedbirler almıştır. Keyfi ceza vermeyi kaldıran ceza kanunu ile, sürekli danışman organları ile, mülkiyet hakkı, din ve vicdan özgürlüğüne getirdiği güvence ile, koruyucu tedbirler bütünü ile idareyi rasyonelleştirmiş ve devlet otoritesini, devlet mekanizmasının başı padişahı güçlendirmişti (Tanör, 2004: 66). Aydın despotizmi olarak ifade edilebilecek bu koruyucu tedbirler bütünüünün uygulaması imparatorlukta milli bütünlüğü sağlama, güç kazanma yönünde bir politika idi (Mardin, 2014: 12). Bu anlayış Tanzimat dönemi ile devam ettirildi. Mustafa Reşit Paşa gibi, Sadık Rıfat Paşa gibi devlet adamları çok uluslu bir imparatorluğu ayakta tutmanın yolunu milli çapta idari, hukuksal, mali tedbirler bütünüünde gördüler. Osmanlı Devleti burjuvanın siyasal iktidara geldiği, kapitalizmin tohumlarını içinde taşıyan Avrupa için artan bir stratejik ve ekonomik değerdedi. Dolayısıyla Avrupa’nın elverişli bir iç düzen isteği ve içerde devleti güçlendirme isteği ile 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu okundu. Bu dönem kurtuluş çareleri sonuç olarak ikircikli bir çağdaşlaşma ve sosyal-ekonomik alanda ise bir yarı sömürgeleşmeyi getirdi (Ortaylı, 2013: 261-298). Tanzimat ile gelen sömürgeleşme ve yüzeysel batı taklitçiliği hususlarında eleştiriler hemen kendini gösterdi. Başta Namık Kemal ve Ziya Paşa olmak üzere Yeni Osmanlılardan sert eleştiriler geldi. Onlar için Osmanlı Devletinin kurtuluşu 1789 devrimi ile kutsallık kazanmış, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik kavramlarındadır. Kurtuluş Batının özü olarak algılanan bu kavramların imparatorluğa girmesiyle gelecektir. Temel sorun özgürlüğün olmamasıdır. Özgürlük teslim edilmelidir (Kemal, 1869: N.52). Ancak kurtuluş çaresi olarak görülen bu kavramlar Avrupa toplumlarında bir kurtuluş, bir refah yaratmamıştır. Devrim sonrası yaşanan daha ziyade bir kriz, bir kaos olmuştur. Bu noktada Fransa’da sorunu çözmek için düşünce okulları ortaya çıkmıştır.

II) Fransa’da Ortaya Çıkan Sosyoloji Okulları ve 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Çağında Sosyal ve Siyasal Hayat Üzerindeki Etkileri

A) Fransa’da Ortaya Çıkan Sosyoloji Okulları

19. yüzyıl başından itibaren Batı dünyasında özellikle Fransa’da Fransız Devrimi sonrasında yaşanan sosyal buhran ve karışıklığa çözüm bulma çabaları birbirinden tamamen farklı iki düşünce okulu ortaya çıkarmıştır. Auguste Comte ve Frédéric Le Play öncülüğünde ortaya çıkan iki okul Fransız toplumunun içinde bulunduğu krizi aşmanın yollarını “ilim” aracılığı ile aradılar. Auguste Comte için gözlemlenebilir her olay fizik, kimya ve sosyal olayların kategorileri dışında değildi (Comte, 1907: 12). Comte böylece fizik bilimini örnek olarak tüm toplumsal olayları fizik olaylar gibi homojen varlıklar gibi görüp geneli dikkate alan

bir okul kurmuştur (Descamps, 1950: VII). Üç hal olgusundan hareketle (teolojik - metafizik - pozitif) sosyal olayları açıklayacak pozitif bir bilim, sosyal ilim olmalıydı. Fransa içinde bulunduğu krizden birer soyutlama olarak görülen ve metafizik evreye denk gelen birey, toplum sözleşmesi, ulusal irade gibi kavramların pozitif hale gelmesi, yani devrimle yerinden koparılan bireyi yine bütüne, toplum içerisine geri koyarak, sosyal ilim ile çıkabilirdi. Öne düzen kurulup sonra ilerlenebilirdi (Kösemişal, 2005: 151-152). Toplumsal olayları fizik olaylar gibi homojen varlıklar gibi gören Comte bütüncü bir bakışa sahipti.

Buna karşılık bir maden mühendisi olan Le Play ise, okulunu (Science Sociale) jeoloji örneğine göre kurdu. Toplumsal olayları birbirine indirgenemeyen heterojen birtakım varlıklar olarak alıp özelliklere önem verdi (Kösemişal, 2005: 303). Tıpkı bir insanın en küçük parçası ve başka hiçbir şeye indirgenemeyen hücresi gibi inceleme birimi olarak toplum değil, aileyi ele almıştır. “Madenler ve nebatların tetkikinde takip ettiğim kaideleri, cemiyetlerin müşahadesine tatbik ettim” (Aktaran Fındıkoğlu, 1971: 141). Fransa içinde bulunduğu krizden çıkış yollarını toplumun özünü teşkil eden aile üzerine incelemeler yaparak, özelleri inceleyerek bulabilirdi. Böylece aile üzerine monografi incelemeleri yapıp ve bu monografilere dayanarak bir aile sınıflaması yaptı. Ona göre 3 sınıf aile vardı. İlki Doğu ve Doğu Avrupa’da çobanlıkla geçinen ailelere denk gelen babaerkil aile idi. İkincisi kuzey bölgelerinde balıkçılıkla geçinen ailelere karşılık gelen kök aileydi. Batıda avcılıkla geçinen aileler ise kararsız aile tipine karşılık geliyordu (Fındıkoğlu, 1962: 10). Fransa krizden malın, servetin, geleneğin parçalandığı kararsız aile sınıfından malın dağılmadığı, geleneğin bozulmadığı, dolayısıyla ailede ve toplumda huzurun bozulmadığı kök aile sınıfına geçerek çıkabilirdi (Descamps, 1950: 8). Le Play muhafazakâr bir toplumbilimci idi. Bu bakımdan 1804 tarihli Fransız Medeni Kanununun aleyhindedir (Fındıkoğlu, 1962: 11). Le Play’in ilk önemli tespiti aileyi inceleme birimi olmasından hareketle sağlam aile sağlam bir toplumu ifade eder anlayışıydı. İkinci tespit ise, yaptığı seyahatler ve aile monografilerinden itibaren ortaya koyduğu aile tipleriydi. Kuzeyde ferdin daha girişimci olduğunu güneybatıda ise cemaat içinde ferdin gücünün azaldığını tespit etmişti. Kuzeyde aile ne kadar ferdiyetçi ise İspanya’da o derece cemaatçi tipteydi (Ülken, 1941: 309).

Le Play’den sonra Science Sociale okulunun önemli temsilcilerinden kendisi bir papaz olan Henri de Tourville, Le Play’in monografilerini inceleyerek bir toplum analiz metodu olarak çizelge hazırlamış ve onun aile sınıflamasını geliştirmiştir. Aileleri, ataerkil aile, yarı ataerkil aile, bireyci aile ve kararsız aile olarak sınıflamıştır (Kösemişal, 2005: 308). Le Play’in kurduğu okulun geniş kitlelerce tanınmasını sağlayan isim ise Edmond Demolins olmuştur. Demolins ailenin dışında toplumları da sınıflara ayırmıştır. Her bir aile tipine karşılık gelen bir toplum tipi ortaya koymuştur. Toplumlara kamucu toplumlar (Formation Communautaire) ve bireyci toplumlar (Formation Particulariste) olmak üzere ikiye ayırmıştır (Kösemişal, 2005: 309). Kamucu toplum tipinde birey değil ama topluluk önemlidir. Birey bir topluluğa bağlı olduğunda kendini önemli hisseder. Kendine dayanarak verdiği cevapları yoktur. O bütüne adeta bir görevli olarak bağlıdır. Diğer taraftan kamucu toplum tüketime, taklide dönük bir toplum tipine işaret eder. Bu toplum tipi cemaatçi aile tipinin olduğu toplum tipidir. Tarihte XIV. Louis Fransası, merkezin güçlü olduğu Roma İmparatorluğu bu toplum tipine örnek verilebilir (Ege, 1977: 123). Bireyci toplum tipinde ise bireyci aile tipine mensup aileler vardır. İnsiyatif sahibi ferdin toplumda yarattığı fark hissedilir. Aile, devlet gibi kurumlara dayanan fertler yerine, merkeziyetçi anlayış yerine kendi benine dayanan, yaratıcı, üretime dönük fertlerden oluşan merkez dışı güçlerin var olduğu toplum tipine işaret eder. Tarihte Atina Cumhuriyeti, Roma

Cumhuriyet dönemi, İngiltere'nin dünyaya yayıldığı dönem bu toplum tipine, bu sosyal yapı tipine karşılık gelir (Ege, 1977: 123).

Edmond Demolins 1897 yılında yazdığı İngilizlerin Üstünlüğünün Sebebi Nedir? (A quoi tient la supériorité des Anglais?) adlı eserinde İngilizlerin Fransız toplumuna üstünlüğünün ferdin devlete, aileye değil, kendine dayanarak cevap arayışında, bireysel yeteneklerini geliştiren eğitim anlayışında yattığını belirtir (Demolins, 1897: 151-178). İngiltere'ye yaptığı geziyi hayretle anlatır (Demolins, 1897: 153-154). Demolins'e göre devrimin getirdiği bunalımdan Fransa özgürlüğün, aristokrasinin merkezden ayrı bir güç olarak varolmasından dolayı daha gerçek olduğu bir önceki dönem feodal dönemdeki gibi merkezden ayrı güçlerin varlığı ile, güçlü merkezin dışında kafası pratik bilgilerle dolu insiyatif sahibi bireyleri ortaya çıkaran bireyci aile tipine geçerek kurtulabilirdi. Fransa kararsız aile tipinden bireyci aile tipine geçmeliydi. Çünkü burada hiçbir şeye kabiliyeti olmayan ferter çıkıyordu (Köseihal, 2005: 311).

Science Sociale okulu, özeli inceleme birimi olarak alıyor, aile tipleri, sosyal sınıflama ile toplumları sosyal yapısı bakımından birbirinden ayırıyor ve sosyal bakımdan çözümlüyordu. Buna karşılık Comte, bütünü inceleme birimi olarak ele alıyor, toplumsal olaylara bütüncü anlayışla bakıyordu. Tıpkı matematik bir bütünlükle bakan Descartes gibiydi. Le Play ise tüm olayları gözlem yolu ile tek tek inceleyen Bacon gibiydi. 17. asrın Bacon'ı ile Descartes'ına XIX. asırda Le Play ile Comte karşılık gösterilebilirdi (Fındıkoğlu, 1962: 5).

B) Le Play Okulu ve Prens Sabahattin'in Düşüncelerinde Okulun Etkisi

2738

a) Prens Sabahattin'in Sorun Tespiti

16. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda tartışılan gerileme ve çöküş karşısında aranan kurtuluş çareleri 19. yüzyılda Osmanlı aydınının kafasında batı kaynaklı fikirlerle yoğrulmuştur. Öncelikle bu fikirler teknik ilerlemenin önemli olduğu orduda ve tıp okullarında dolayısıyla askerler ve tıp öğrencileri arasında yayılmıştır. Tanzimat sonrasında tekniği, felsefesi ile daha da güçlenen Batı ile temas aslında Osmanlı insanı için bir şok etkisi yaratmıştır diyebiliriz. Zira Osmanlı aydınları daha önce hiç duymadıkları, hiç okumadıkları fikirlerle karşılaşmışlardır. Aralarında ne orada ne burada durabilenler yani ilim ile içinde bulunulan durumu bağdaştıramayanlar dolayısıyla Beşir Fuad gibi kendi yananlar oldu (Çağdaş, 2013: 78). Ancak tüm aydınlar karşılaştıkları yeni fikirlerin kafalarında yarattığı heyecanla içinde bulunulan durumdan kurtulma çareleri aradılar. 19. yüzyılda Batı dünyasında Fransız Devrimi sonrasında yaşanan karışıklığa çözüm bulma çabaları sonunda ortaya çıkan düşünce okulları Osmanlı düşünce hayatında yankısını hemen buldu. İki okul toplumda iki düşünce damarı ortaya çıkardı. Birinci damar İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ahmet Rıza ve Ziya Gökalp ile devam etti. İkinci damarda Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti ve Prens Sabahattin ile ortaya çıktı.

Toplum kanunlarını bulmaya çalışan, bütünü inceleme birimi olarak alan Comte geleneğini takip eden Ahmet Rıza, Osmanlı toplumunda yıkılışın, tüm sorunun, krizin sebebini, ilerlemenin önündeki engeli bütünde var olan bir sorun olarak gördü. Sorun bir yönetim sorunuydu. Comte geleneğini takiben hükümet etme, siyaset pozitif bir bilim haline gelmeli ve uzmanlar eliyle görülmeliydi (Mardin, 2002: 180). 1902 yılında Meşveret'te belirttiği gibi

varolabilmek için elitin istila edici ve fethedici olması gerekiyordu (Mardin, 2002: 212). Ona göre bu elit kitlelere neyin gerekli olduğunu öğretecek olan askerdî (Mardin, 2002: 215). Sorun mutlakîyet, baskı rejimiydi. Eğer bu değişirse, siyaset bir uzmanlar eliyle görölürse, yönetim ehil kimselere bırakılırsa birlik ve düzen sağlanır, ilerleme gerçekleştirilebilirdi (Akşin, 2001: 43-44).

Buna karşılık Trablusgarb yenilgisinden sonra kaleme aldığı “Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?” kitabı ile Prens Sabahattin soruna Le Play okulunun bakışı ile bakıyordu. II. Abdülhamid’in kızkardeşi Seniha Sultan’ın ve sarayın damadı Mahmud Celalettin Paşa’nın oğlu olan Prens Sabahattin anne tarafından saraya bağlı bir sultanzadedir. Sarayla anlaşmazlığa düşen babası ile Paris’e kaçmış, çok genç yaşta I. ve II. Jöntürk kongrelerinde bulunmuş, siyaset muhalefetini 1948 yılında İsviçre’de ölümüne kadar sürdürmüş bir Osmanlı aydınıdır (Tütengil, 1954: 17-30). Prens Sabahattin için Osmanlı Devletinde sorun hiçbir şekilde yönetim sorunu değildi. Sorun her yerde genel geçer kabul edilen toplum yasalarıyla, kanunlarla ve bunları bilen uzmanlar ile çözülemezdi. Prens Sabahattin Demolins’in toplumlara bireyci ve kamucu toplumlar olarak ikiye ayırmasından ve her toplum tipine uygun düşen bir yaşam biçimi denk gelmesinden hareketle Osmanlı Devletinin asla bir yönetim sorunuyla değil bir yapı sorunuyla karşı karşıya olduğuna dikkat çekmiştir. Yani sorun bütünde değil özeldeydi. Ona göre “baskı rejiminin bütün sorumluluğunu bir kişiye yüklemek isteyen İttihat ve Terakki anlayışı mutlakîyet yerine meşrutîyetin; yani yönetim erkinin şu veya bu türünün savunulmasını her sorunun çözüm yolu sanmış, şekli doğuran temeli kavramak gereğini, siyaset baskının doğrudan doğruya toplumsal hayatımızın güçsüzlüğünden ileri geldiğini sezmek bile istememişti” (Prens Sabahattin, 1965: 31-32). Demolins’in yapmış olduğu toplum tipi ayrımından itibaren her yaşam biçimi bir sosyal yapı tipine, bir idare biçimine işaret etmektedir. “İlerleme koşulu olarak hep özgürlük, meşrutîyet, eğitim, ahlâk ve batılılaşmak gereğini ileri sürölüyordu ve yine de sürölümekte. Ama bütün bu savlar ne toplumu, ne de onu düzeltmeye çalışan anlayışı bir karış ileri götüremedi. Çünkü sosyal yapı, sözü geçen çeşitli görünüşlerden çıkmıyor; tersine bunlar, olumlu veya olumsuz bir şekilde sosyal yapıdan çıkıyorlar.”(Prens Sabahattin, 1965: 37). Yine Prens Sabahattin ile söylersek “Yönetim hayatını özel hayata üstün tutan bütüncü yapılarda yönetim şekli, mutlakîyet, meşrutîyet, cumhuriyet... hangisi olursa olsun sonuç hep aynı: siyaset zorbalık, sosyal yoksulluklar.” (Prens Sabahattin, 1965: 37).

Prens Sabahattin sorun bir yönetim sorunu değil bir yapı sorunudur dediğinde, şunu anlatmak istemektedir: Sorun biçimi doğuran yapıdadır. Kamucu toplum tipinde yaşama biçimi, soylu yapı tipi meclisi, anayasayı, seçimi varolan değerler yapabiliyor ama yaşayan değerler yapamıyor. Bu sosyal yapı, böyle bir biçim ortaya çıkarıyor. Bireyci toplum tipine sahip toplumlarda ise yönetim biçimi ne olursa olsun anayasa, meclis, hukuk yaşayan değerler haline geliyorlar. Yani idareyi yapı tipi belirliyor. Bütünü özel açıklıyor. Prens Sabahattin’e göre sorunu bir yönetim sorunu olarak gören anlayışla mutlakîyet rejimini kaldırıp anayasa, meclis ile getirilmek istenen özgürlük, eşitlik, demokrasi ideallerinin temelleri bu toplumda yoktur. Anayasayı, meclisi getiren süreçten henüz kafalar geçmiş değildir. Batıdaki biçimi doğuran o temel yoktur. Sonuçta meclis de gelse, anayasa da olsa, padişah da gitse yaşanan yine baskı, zulüm, bir kaos olacaktır. Çünkü bu kaosu her durumda yaşatan bir sosyal yapı vardır.

b) Prens Sabahattin’in Çözüm Önerileri

Prens Sabahattin Osmanlı Devletinde yaşanan sorunun güçsüz sosyal yapıdan kaynaklandığını tespit ettikten sonra yapılması gerekenleri izah eder. Sorun sosyal yapıdır. Dolayısıyla sosyal yapı tipinde değişiklik yapılmalıdır. Bunun için öncelikle idare hayatımızda tüm girişkenliği engelleyen, kamucu toplum yapısıyla gelen özel üzerinde bütünün vesayeti, merkezçiliğe dayanan yönetim anlayışı değişmelidir. Yani bölgesel idari yönetim yerel idarelere bırakılmalıdır. Dolayısıyla merkezden ayrı yapıların öz kaynaklarını geliştirmelerine imkân verilip, onları adam yerine koyarak kendi benlerine dayanmalarına müsaade edilmelidir. Merkeziyetçi anlayış kamucu toplum tipine dahil toplumlarda yaygın anlayıştır. Kişinin kendisine yaslanarak verdiği cevaplar olmadığından; aile, devlet gibi kurumlara sırtını dayadığından; her şeyin merkez tarafından bilindiği, kontrol edildiği bir durum söz konusudur. Bu durum gelişmenin önündeki en büyük engeldir.

“Merkeziyet usulüne tâbi memleketlerde –bizde olduğu gibi– mesela, bir mutasarrıflık dahilinde köprü, yol, mektep, hastane gibi doğrudan doğruya mahalli ihtiyaçları temin eden inşaatı teşebbüs edilmek lazım gelse, sancak vilayet merkezine, merkez dahiliyeye, dahiliye nafiaya, nafia sadarete, sadaret saraya, müselselen müracaat mecburiyetindedir. Bitip tükenmek şanıdan olmayan o ağır resmi muamelât içinde memleketin iktisadi hayatı heder olup gidiyor. Birgün, birçok meziyetleriyle temayüz eden devlet ricalimizden biri, Bolu sancağı mutasarrıfı iken üç saatlik bir yolu yaptırmak için altı sene uğraştıktan sonra, sonunda işten vazgeçmeğe mecbur olduğunu anlatıyordu. Bu müddet zarfında biçare halkın çektiği mihnetleri tasavvur edin.” (Ege, 1977: 163).

Merkeziyetçi anlayış işlerin etkin bir şekilde yürütülmesine mani olduğu gibi inisiyatif sahibi bireyi, özgürlükleri de yok etmektedir.

“Merkeziyet demek, hürriyet-i inhisara almak, ekseriyeti ekalliyyete çığnetmek, teşebbüs fikrini kahretmektir.” (Ege, 1977: 187).

Yerinden yönetim ise merkezden ayrı yapıların gelişmesine müsaade eder, inisiyatif sahibi bireyi ortaya çıkarır. Bu anlayış aslında çok uluslu imparatorlukta birliği de sağlar. “İdari Adem-i Merkeziyet, siyasi merkeziyeti temine vasıta olarak Osmanlı vahdetini ân-beân artan bir kuvvete kavuşacak!” (Ege, 1977: 187).

Kanun-i Esasi’nin 108, 109 ve 110. maddelerinde de bahsedilen Vilayet Umumi Meclislerin toplanması ve Sabahattin’in Adem-i Merkeziyet anlayışının tatbiki yönünde ifade Osmanlı Ahrar Fırkası programına girerek Osmanlı siyasi hayatında da yerini almıştır (Tunaya, 1998: 189).

Prens Sabahattin’in ikinci çözüm önerisi Teşebbüs-i Şahsi’dir. Girişimci, inisiyatif sahibi bireyi önemser. Bunun için bireyi öldüren, sırtını devlete dayayan, memur zihniyetli insanlar yetiştiren eğitim sistemi sorundur. Okullar özel girişimciliği verimli hale getirecek şekilde düzenlenmelidir. Ona göre aile ve okullar eğitimin iki önemli noktasıdır. Ancak kendilerinden beklenen vazifeyi yerine getirememektedirler.

“Terbiyenin esas unsuru beden, fikir ve ahlâk ve şu üç noktadan şahsi kabiliyeti arttırmaktır. Halbuki bizde alehusus hükümet mekteplerinde beden terbiyesi tamamen ihmal ediliyor. ... çocuklarımızın fikirlerinin inkişafına lâyık ile hizmet edilebiliyor mu?.. Ne mümkün! Bugün ilimlerin ve fenlerin bütün şubelerinde muvaffakiyet tahsilin amelileşmesine bağlı... Kaide ezberlemekle lisan öğrenilemediği gibi nazarı derslerle de fen tahsil edilemiyor.” (Ege, 1977: 167)

Edmond Demolins'in "İngilizlerin Üstünlüğünün Sebebi Nedir?" adlı kitabında İngilizlerin bireysel yeteneklerinin teorik bilgiden ziyade pratik bilgiler veren eğitim anlayışı ile geliştiğini gören Prens Sabahattin, Demolins'in İngiliz eğitim sistemini örnek olarak Fransa'da kurduğu Ecole des Roches'u bireysel yeteneklerin gelişimi için eğitim modeli olarak alır ve okulu ziyaret eder. Okulu 30-40 kişilik öğrenci grupları, soğuk kışla hayatı yerine geniş bahçeleri ile köşklerde yapılan eğitim, çocukların hafızalarına değil, kalplerini alakadar eden bir havada izlenen katılımlı dersler, üç aylık seyahatlerle lisan pratiklerinin yapıldığı, geniş arazisi içinde küçük bir çiftliği olan, çiftlikteki işlerin, hesabın, tamirin öğrenciler tarafından yapıldığı, beden ve fikir terbiyesi yanında ahlâk terbiyesinin verildiği, yardımlaşma fikrini anlatmak için civardaki fakirlerin ziyaret edildiği bir okul olarak anlatır (Ege, 1977: 220-223). İnsiyatif sahibi birey için Sabahattin öncelikle pratik bilgilerle insanı donatan eğitimi önemsiyor. İkinci olarak böyle bir eğitimin herşeyi devletten bekleyen memur zihniyetli insanlara müsaade etmeyeceğini düşünüyor. Ona göre memur zihniyeti ilerlemenin önündeki en önemli engellerden bir diğeridir. Kişi her şeyi toplumdan, aileden yada devlet gibi kendi dışında bir yerde aradığında şu tezat durum ortaya çıkıyor: Kişi kendi menfaatlerini kamunun menfaatinin zararına tatmin ediyor. Sonuç: toplumsal çöküş, şahsiyetsizlik ve ahlâksızlık.

"Şahsi teşebbüsle yaşamak, zenginleşmek için malûmat, tecrübe, gayret, sebat ve ihtiyat gibi birçok meziyetlere malik olduğumuz için (çocukluğumuzdan beri aldığımız terbiye neticesi) çalışmadan zenginleşmek, kazanmadan yaşamak istiyoruz ve tabiatı ile hükümet memurluğuna göz dikiyoruz. Lüzumundan yüz kat fazla memuru olan bir hükümette vazife almak için de tek bir çare liyakat değil, fakat himayedir. Demek ki daha cemiyete birinci adımı atarken başkalarının himayesine sığınıyoruz. Şahsi haysiyetimizden bu ilk fedakârlığı yaptıktan sonra da kayrıldığımız yerde ilerleyebilmek için yine himayeye muhtacız. Kayrılmaktan başka bir terakki vasıtası olmayan bir genç kuvvetli bir şahsiyete sahip olabilir mi? Elbet olamaz. Çünkü zavallı kendisinin değil hâmisinin istediği şekle girmeğe mecbur. Hamisinin nazarında ak olan kendi nazarında kara da olsa yine karayı ak diye kabule mahkûm!" (Ege, 1977: 166).

Böyle bir haksızlığa katlanmaya başlayan insan Prens Sabahattin'e göre ahlâki ismetinden uzaklaşıyor ve ahlâksızlık damarlara kadar işliyor (Ege, 1977: 168).

Prens Sabahattin'e göre imparatorluğun kurtuluşu memur zihniyetinde değil, üretimi arttıracak kişisel girişimdedir. Bu sebeple öncelikle ailede, okulda bireyi öldüren, memur zihniyetinin kökü kazınmalıdır. Sonrasında köylerde uygulanan toprak düzeni değiştirilmeli, mülkiyet güvence altına alınmalı, toprak yönetime bağlı zorbarların elinden alınmalı, mülkiyetin ortaklaşa kullanımından özel mülkiyete geçilmelidir. Ekonomik tutsaklıktan ve sonucu siyasal tutsaklıktan böyle kurtulunabilir (Prens Sabahattin, 1965: 52).

Prens Sabahattin'e göre güçsüz sosyal yapının getirdiği sorun, idare hayatımızda kamucu toplum tipinin getirdiği özel üzerinde bütünün vesayetinden kurtularak, Adem-i Merkeziyetçi anlayış ile, özel hayatımızda ise bireyi öldüren memur zihniyetli insanlar yetiştiren zihniyetin ailede, okulda sonu getirilerek çözülebilirdi.

III) Prens Sabahattin'in Alışılmadık Muhalefeti

Tarihsel süreç içinde baktığımızda Prens Sabahattin Osmanlı toplumu ve devamında alışılmadık bir muhalefet örneği sergilemektedir. Çeşitli biçimlerde de olsa sorulmaya devam eden asli soru "Türkiye Nasıl Kurtarılır?" sorusuna daha cevap verirken alışılmadık, aykırı yönünü ortaya

koymaktadır. Sorun Prens Sabahattin için bir yönetim sorunu değil, bir sosyal yapı sorunudur. Bu noktada sosyolojik planda gözlemlerle toplumsal sorunlara bakan ilk isimdir.

Sorun tespitinde alışılmadık bir tavır sergileyen Prens Sabahattin ikinci olarak çözüm konusunda da alışılmadıktır. Bölge halkının kendi iradeleri doğrultusunda kendi işlerini yürütme hakkını, bireyi merkeze alan adem-i merkezîyet çözüm önerisi ile Prens Sabahattin merkezi anlayışın hüküm sürdüğü imparatorlukta alışılmadık bir muhaliftir. Bireyi ve toplum hayatını harap eden merkezîyetçi anlayış için verdiği Bolu sancağında bir yol örneğiyle günümüzde de alışılmadık tavrının önemini hissettirmektedir. Zira örnek bugün için de güncelliğini korumaktadır. “Yatırımların merkezden belirlenmesi yanlına ilginç bir örnek; 1987 yıl yatırım programında, camisiz bir köye minare yapımının yer alması gösterilebilir.” (Yazıcıoğlu, 2000: 55).

Prens Sabahattin’e göre ilerlemenin önündeki engellerden biri de memur zihniyeti idi. Kendisine dayanarak ilerleyemeyen insanlar tüm menfaatlerini başka güçlere dayanmakta buluyor ve memur oluyorlardı. Memur kesiminin tahakkümüne karşı idi. Eleştiri o zamana kadar hiçbir Jöntürkün yapmadığı derinlikte bir eleştiri; her türlü elitin memur olduğu bir ülkede de çok derin bir sosyal eleştiriydi (Mardin, 2002: 292). Prens Sabahattin’in bir başka alışılmadık yanını bu nokta oluşturmaktadır.

Prens Sabahattin’in demokrasi anlayışı açısından da farklı, alışılmadık olduğu söylenebilir. Onun demokrasiden anladığı belirli aralıklarla seçime gitmek ve milli iradenin mecliste temsili değil, ama yönetim hayatına halkın gücü ve egemenliği ele alarak katılması anlamında katılımcı bir demokrasidir. “Merkez dışıcılık, yani halkın kendi kendini yönetmesi, bireyci toplumların yönetim hayatını doğuran bir olgudur. Ulusal egemenlikse bütüncü kafalarda meydana gelen kısır bir durumdur.” (Prens Sabahattin, 1965: 55). Sorun ulusal egemenliğin mecliste temsili değil, gücün ve egemenliğin gerçekte kimin elinde olduğudur. Bu güç ve egemenlik gerek yerel yönetimlerle gerek fiili protestolarla kullanılabilir. Yerel yönetimlerle çevreden merkeze doğru gelen güçlü bir denetim, fiili protestolarla ile doğrudan merkezi etkileme gerçekleşmektedir. Örneğin bir meşrutiyet hareketi devrimi gibi alınabilecek rüşvet alan memuru; vergileri, mahalli seçimleri boykot için Erzurum’da, Kastamonu’da gerçekleşen fiili protestolar ile merkezi yönetimin etkinliği ortadan kaldırılmıştı (Çavdar, 1995: 81-83). Prens Sabahattin’de yerel yönetimlerle, protestolarla, etkin katılımı kendini gösteren bir demokrasi anlayışı vardır.

Son olarak batılılaşma konusunda da alışılmadık bir tavrı olduğu ifade edilebilir. Batıcılık Osmanlı toplumunda batının tekniği, idari sistemi, askeri teşkilatı, eğitim kurumları olarak görülmüştür. Tarihsel süreç içinde baktığımızda birer kurtuluş çaresi olarak görülen bu unsurlar tek tek imparatorluğa aktarılmıştır. Bunlar batının esas güç kaynağı gibi görülmüştür. Yaşanılan gerilemenin, çöküşün batının kurumları, düşünceleri ile durdurulabileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla bir taklid süreci başlamıştır her alanda. Öyle ki, batılılaşma süreci ile ortaya çıkan alafrağa tip üzerine birçok roman yazılmıştır. İşte Prens Sabahattin bu batılılaşma anlayışını reddetmektedir. “Aydın çevremizde batılılaşmak fikri, ülkemizi batının maddi ve manevi araçlarıyla donatmak anlamına alınıyor ve sanıyoruz ki en gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de şoseler, demiryolları, limanlar, kanallar, direnotlar, okullar ve kitaplıklar, bankalar vb. gibi kurumlar meydana getirecek olursak Türkiye’yi Batının uygarlık düzeyine yükseltebiliriz. Hiç düşünmüyoruz ki biz bunlardan hep yoksun olagelmışken, batı bunları yoktan çıkarmış ve çıkarmakta devam ediyor.” (Sabahattin, 1965: 42). İlerlemeyi, gerilemeyi yaratan ana nedenler üzerine düşünmeyip doğrudan sonuçları alıyoruz (Sabahattin, 1965: 43).

Bu sebeple kendi iç dinamiklerimizden çıkmamış her yeni sonucu alıp kullanıyor, bunu da ilerleme sayıyoruz. Prens Sabahattin için bir ulusu sadece taklid ederek, bir sonucu alıp kullanmak batılılaşma değildir. Batının nasıl Batı olduğunu bir türlü anlayamamışlığa itiraz eder. Anlayamadığımız müddetçe de ona yaklaşmak değil tersine ondan uzaklaşırız (Sabahaddin, 1965: 44). Batı uygarlığını doğuran yapı bireyci akımın ürünüdür. Anlaşılması gereken bu noktadır. Batılılaşma konusunda sonucu almak olarak anlaşılan genel anlayışın aksine Batıyı ortaya çıkaran zihniyet dünyasını anlamamız gerektiğini söylemesi, insana yaptığı vurgu bakımından Prens Sabahattin alışılmadık bir tavır sergilemektedir.

SONUÇ

16. yüzyıldan başlayarak ama ağırlıklı olarak 19. yüzyılda tartışılan “Devletin nasıl kurulacağı” sorusuna, günümüze kadar pek çok cevap verilmiştir. Prens Sabahattin bir Osmanlı aydını olarak Le Play okulu ile bu soruya ilim yoluyla cevaplar aramıştır. Sorunu alışılmadık bir tavır olarak sosyal yapı sorunu olarak tespit etmiş, “Teşebbüs-i Şahsi” ve “Adem-i Merkeziyet” olmak üzere iki alışılmadık çözüm önerisi öne sürmüştür. Asli soruya verilen birbirine benzer cevaplar dinlenmiş, buna karşılık Prens Sabahattin’in cevabı pek duyulmamıştır. Prens Sabahattin bugün toplumda yeterince tanımayan bir Osmanlı aydınıdır. Pozitivist merkezîyetçi anlayışın bu topraklarda hakim anlayış olması bunun sebebi olabilir. Bu durum imparatorluk döneminde ve sonrasında Cumhuriyet döneminde içinde bulunulan ekonomik, siyasal şartlar gereği anlaşılabilir. Ancak Prens Sabahattin önümüzden medeniyete ilk koşanlardan biri olarak tüm alışılmadık tavrında yerel yönetimler, demokratik katılım, batılılaşma gibi konularda yeniden düşündürecek bir isim olarak günceldir.

Kaynakça

- Aksüt, A.K. (1939). Koçi Bey risalesi. İstanbul: Vakıf Matbaası.
- Akşin, S. (2001). Jöntürkler ve İttihad ve Terakki. 2. Baskı. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Comte, A. (1907). Cours de philosophie positive tome 1. Paris: Schleicher.
- Çağdaş, T. (2013). İdari ve siyasi anılar. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Çavdar, T. (1995). Türkiye'nin demokrasi tarihi. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Davison, R. (2005). Osmanlı İmparatorluğu'nda reform 1856-1876.(O. Akınbay, çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Demolins, E. (1897). A quoi tient la supériorité des anglais?. Paris: Firmin-Didot et Cie.
- Descamps, P. (1950). Tecrübi sosyoloji (N. Ş. Kösemihal, çev). İstanbul: İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ege, N.N. (1977). Prens Sabahattin hayatı ve ilmi müdafaaları. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Ekdal, M. (2003). Eski bir ihtilalciden dinlediklerim. İstanbul: İstanbul Kitabevi.
- Fındıkoğlu, Z.F. (1962). Comte ve Ahmet Rıza. İstanbul: Fakülteler Matbaası.

- Fındıkoğlu, Z.F. (1962). Le Play Mektebi ve Prens Sabahattin. İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Kemal, N. (21 Haziran 1869). Fransa İhtilali. Hürriyet, N. 52.
- Kongar, E. (Ed.) (1982). Türk toplumbilimcileri. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kösemihal, N.Ş. (2005). Sosyoloji Tarihi 8.basım.İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuran, A.B. (2000). İnkılap tarihimiz ve jöntürkler 2. Baskı. İstanbul. Kaynak Yayınları.
- Le Play, F. (1864). La Réforme Sociale en France. Paris: Henri Plon.
- Mardin, Ş. (2002). Jöntürklerin Siyasi Fikirleri 9. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2014). Türk modernleşmesi 23. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2013). İmparatorluğun en uzun yüzyılı 36. Baskı. İstanbul: Timaş Yayınları
- Özyüksel, M. (1993). Feodalite ve osmanlı toplumu 2. Baskı. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Sabahattin, P. (1965). Türkiye nasıl kurtarılabilir?. İstanbul: Elif Yayınları.
- Şehsuvaroğlu, H.Y. (2001). Ahmed Rıza Anılar. İstanbul: Cumhuriyet.
- Tanör, B. (2004). Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri 12. Baskı. İstanbul: YKY Yayınları.
- Tunaya, Z. (1998). Türkiye’de siyasal partiler Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tütengil, C.O. (1954). Prens Sabahattin. İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1965). Osmanlı tarihi C.IV Kısım I. Ankara: T.T.K. Yayınları.
- Ülken, H.Z. (1941). İçtimai doktrinler tarihi. İstanbul: İ.Ü. Yayınları.
- Yazıcıoğlu, R. (1995). Demokratik katılım ve yeniden yapılanma. Erzincan: Eramat Matbaası.
- Yazıcıoğlu, R. (2000). Bu sistem değişmeli 5. Baskı. İstanbul: Birey Yayıncılık.

TÜRKİYE'DE ARTAN RÜZGÂR ENERJİ KULLANIMININ AVRUPA BİRLİĞİ İLE KARŞILAŞTIRMALI BİR ŞEKİLDE DEĞERLENDİRİLMESİ

Ferat KAYA

Serhat KAYA

Öz

Günümüzün vazgeçilmez tüketim araçlarından biri olan enerjinin temiz, ekonomik ve verimli kullanımı, ülkelerin gelişmişlik düzeylerini belirten en önemli kıstastır. Tüklenen doğal kaynaklar, küresel ısınma, iklim değişiklikleri ve dünyada hızla artan enerji kullanımı yenilenebilir enerji kaynaklarını önemli bir noktaya taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkemizde sanayileşme faaliyetleri, yeni teknolojilere yönelim, hayat standartlarının artması ve artan nüfus nedeniyle her yıl daha fazla enerji tüketmek durumunda kalmaktadır. Türkiye'nin enerji kaynakları çok çeşitli olmasına rağmen, mevcut birincil enerji kaynakları talebi karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Enerji kaynakları arasında yenilenebilir enerji payının az olması ve kararlı adımların atılmaması, kaynak çeşitliliğinde yetersizliğe yol açmakta ve enerjide dışa bağımlılığı devam ettirmektedir. Birçok AB ülkesi, yenilenebilir enerjinin üretimini ve kullanımını sağlamak ve yeni yatırımları teşvik etmek için hükümet politikaları geliştirmiştir.

Bu çalışmada Türkiye'nin artan rüzgâr enerji kullanımıyla AB'nin bu alanda yapmış olduğu çalışmalar karşılaştırılarak, Türkiye'nin rüzgâr enerji politikasına yönelik genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-AB, Enerji, Rüzgâr Enerji

2745

INCREASING USING WIND ENERGY IN TURKEY WITH COMPARATIVE EVALUATION ACCORDING TO THE EUROPEAN UNION

Clean, economic and efficient using of energy, is one of today's indispensable consumption instrument, is the most important criterion which indicates the development level of countries. The consumption of natural resources, global warming, climate change and the ever-increasing worldwide energy use have brought renewable energy source to forefront. Because of increasing population, living standards and tendency towards the new technologies, our developing country has to consume more energy each year. Although Turkey's energy resources have a wide variety, the current primary energy sources are inadequate to meet the demand. The small amount of renewable energy among energy sources and not taken decisive steps lead to inadequacy in resource diversity and continue to depend on foreign energy. Many EU countries have developed government policies to ensure the production and use of renewable energy and promote new investments.

In this study, a general evaluation of Turkey's wind energy policy is made by comparing Turkey's increasing using of wind energy and the studies that EU has done in this area.

Keywords: Turkey-EU, Energy, Wind Energy

GİRİŞ

Enerji kullanım oranı yıllar içinde artmakta ve artan enerji talebi nedeniyle çevresel tahribat oranı da artmaktadır. Küresel ısınmanın başlıca sorumlusu olan fosil yakıtların kullanım oranını azaltmak amacıyla, gelişmiş ülkelerin önderliğinde çözüm arayışları saptanmaya çalışılmıştır. Fosil yakıtların tükenen bir enerji kaynağı olması ve çevreye verdiği zararlar göz önüne alınarak, alternatif enerji üretim yolları daha fazla tercih edilmeye başlanmıştır. Gelişmiş ülkeler, enerji üretimi konusuna titizlikle yaklaşmanın yanında, enerjinin nasıl üretildiğine yönelik çevresel kaygıları da dikkate alarak planlamalar yapmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler belli bir potansiyele ulaştığından enerji talebindeki artışın %93'ünün gelişmekte olan ülkelerde olacağı ve bu yatırımların gerçekleşebilmesi için 30 trilyon dolarlık bütçe ayrılması gerektiği hesaplanmaktadır (Buntaine ve Pizer, 2015: 543). Başlangıçta, yenilenebilir enerji üretiminin maliyeti epey yüksek seviyelerde yer alırken, teknolojik gelişme ve yatırım teşvik destekleriyle fosil yakıtlarla yarışabilir duruma gelmiştir (Nesta vd, 2014: 396). Üretim maliyetinin düşmesiyle birlikte, çevreci olan ve dış kaynaklara bağımlı olmayan yenilenebilir enerji, sürdürülebilir ve güvenli enerjinin adresi olmaya adaydır. Ayrıca yenilenebilir enerji ülkelerin güvenli, sürdürülebilir, fiyat değişkenliğinin azaltılması ve sosyal-ekonomik gelişmenin devam ettirilmesine olanak sunmaktadır.

Özellikle dünya genelinde yenilenebilir enerjiye yönelik yatırım ve destek politikası, elektrik enerjisine dönük olmuştur. Yapılan yatırımlarla elektrik üretiminde yenilenebilir enerjinin payı devamlı artmaktadır. 2013 itibarıyla elektrik üretiminde hidroelektrik santrallerle birlikte yenilenebilir enerjinin payı %22,1 olarak kaydedilmiştir. Yenilenebilir enerjide üretim ve yatırımda Çin ve ABD'nin üstünlüğü artarak devam etmektedir (Mastny, 2014: 15).

2009 Dünya Enerji Raporuna göre yüksek petrol fiyatları ülkelerde oluşan ekonomik krizlerde etkili olduğu ve özellikle ithal enerji bağımlılığı yüksek ülkelerde bu duyarlılığın daha belirgin olduğu ifade edilmiştir (IEA, 2010: 60). Bu nedenle enerji bağımlılığı yüksek olan ülkelerin bu konuya ayrı bir önem vermeleri gerekmektedir. Yenilenebilir enerjiye yönelen devletlerin yatırımlarıyla 2030 yılına kadar yenilenebilir kaynakların yıllık ortalama %7,6 büyüme payları ile en hızlı büyüme oranına sahip enerji kaynağı olacağı öngörülmektedir (Dünya ve Ülkemiz Tabii Kaynaklar Görünümü, 2014: 5).

Sıcaklık artışının engellenmesi, yüksek karbon varlığının sürdürülemez olduğu ve iklim değişikliğiyle mücadelede uzun vadeli hedefler belirleyen ve Kyoto Protokolü'nün devamı olan Paris Anlaşması yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik fırsatlar yaratmaktadır.

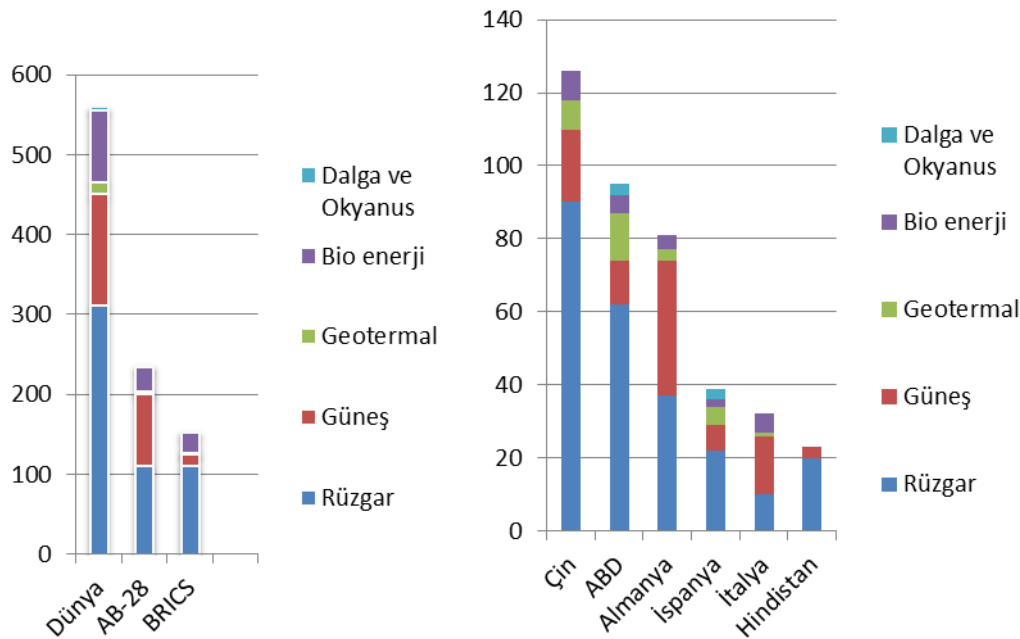
¹ Yenilenebilir enerji türlerinin artırımına yönelik hedefler belirleyen ülkeler, yenilenebilir enerji türleri arasında rüzgâr enerjisine ayrı bir önem atfetmektedir. Paris Anlaşmasıyla Rönesans dönemini yaşayan yenilenebilir enerji AB ve diğer ülkeler bazında yatırımlarla teknolojik büyüme potansiyelini barındırmaktadır.

Yenilenebilir enerjiye yönelik oluşan bu ilgiyle birlikte dünya genelinde yenilenebilir enerji türlerinden enerji yoğunluğu bakımından en çok yararlanan enerji türü hidroelektrik (258 GW) iken sırasıyla rüzgâr ve biyoyakıtlardır (U.S. Energy Information Administration, 2015). Dünya genelinde oluşan bu ilgi ve AB'ye aday ülke konumunda bulunan Türkiye, AB'nin 2020 hedefi ve Paris Anlaşması uyarınca yenilenebilir enerjiye ulaşmayı bir amaç olarak belirlemiştir. Bu makalede Türkiye'nin rüzgâr enerji yatırımına yönelik yatırım ve teşviklerle birlikte AB kriterlerine ne düzeyde ulaşılabildiği irdelenecektir.

1. AB RÜZGÂR ENERJİ'NİN GELİŞİMİ

1970 sonrası çevreci bilinçlenme süreciyle birlikte enerji konusunda farkındalık oluşarak, bu doğrultuda yenilenebilir enerjinin kullanımı artmaya başlamıştır. Gerek çevresel sebeplerle gerekse de bağımlılık sebebiyle oluşan kaygılar nedeniyle yaygın kullanım alanı bulunan ve fosil yakıtlara alternatif olarak temiz ve yenilenebilir enerji üretim yöntemleri önem kazanmaya başlamıştır (Özer, 2016: 139). 1973 yılında yaşanan petrol krizi nedeniyle alternatif ve yenilenebilir enerji arayışına yönelim olmuştur. Bu süreçten sonra yenilenebilir enerji yatırım ve teşviklerinin artmasıyla dışa bağımlılık önlenmeye ve enerji güvenliliği garanti sağlanmaya çalışılmıştır.

Grafik 1. Dünya Toplam Yenilenebilir Enerji Üretimi AB-28 ve Altı Büyük Ülke

¹ Paris Anlaşmasının temel amacı küresel sıcaklığın endüstriyel öncesi seviyeye ulaştırılmasını sağlayarak, sıcaklık artışının 1,5 dereceyle 2 derece arasında sınırlandırılmasını ve iklim değişikliğinin önüne geçilmesini hedeflemektedir. Bu iddialı hedeflere ulaşabilmek amacıyla uygun mali akışlar, yeni bir teknoloji çerçevesi ve güçlendirilmiş kapasite çerçevesi oluşturularak bağlayıcı kurallar konulmaktadır. Küresel nitelikte iklim konusunda imzalanmış en kapsayıcı ve en fazla imza toplayan anlaşma olması nedeniyle önemlidir. Detaylı bilgi için bkzn. United Nations Framework Convention on Climate Change/ Paris Agreement. (12 December 2015, <https://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/109r01.pdf>)

Kaynak: Renewable 2014 Global Status Report

Dünya geneline bakıldığında zaman elektrik üretiminde yenilenebilir enerji payının hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde yatırımlarla birlikte arttığı gözlenmektedir. Grafik 1.'de görüldüğü gibi dünya toplamında en büyük payı alan rüzgâr enerjisinin, AB-28 ülkeleri genelinde de en büyük paya sahip olduğu gözlenmektedir. 2014'te rüzgâr santrallerinden 360 GW enerji elde edilmiştir.² Rüzgâr türbin güç kapasitesi yüksek olan Çin, ABD, Almanya ve Danimarka rüzgâr türbin imalatının büyük bir kısmını yapmaktadır (The World Wind Energy Association, 2014). Özellikle Çin ve Hindistan son yıllarda kırsal kesimlerinin kalkınması ve devasa enerji açığını kapatmak için rüzgâr enerjisine yönelmişlerdir. 2016 yılı temel alındığında AB, ABD ve Çin'in gerisinde yatırım yaparak yenilenebilir enerji de öncül olma rolünü kaptırmıştır (UNEP, 2016: 6).

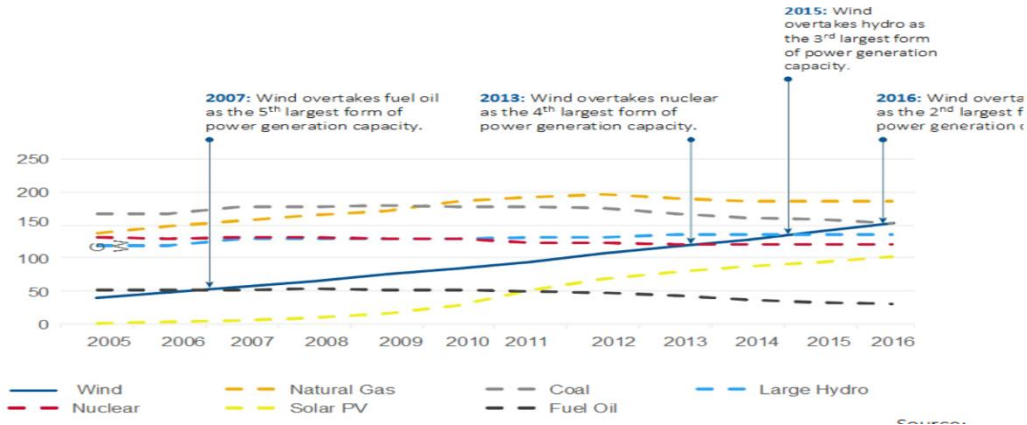
AB 1970 sonrası çevre konularına da yoğunlaşmaya başlamıştır. AB çevre politikası temelde çevrenin korunması, sorunun kaynağında önlenmesi, ihtiyatlılık, kirleten öder, doğal kaynakların verimli ve sürdürülebilir kullanımı ve yaşam standartlarının en yüksek seviyeye taşınması ilkelerine dayanmaktadır. AB çevre programına yönelik akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı olmak üzere üç temel öncelik belirlemiştir. AB 8. Çerçeve Programı kapsamında temiz, güvenli enerji, iklim değişikliği ve çevre sorunlarına dikkat çekerek, bunlara yönelik kaynak tahsisi ayırmıştır. 2014'ten 2020 yılına dek 7 yıllık süreçte AB'nin rekabet gücünü artıracak şekilde yeni yatırım yapabilmesine, akıllı, sürdürülebilir büyüme ve iş yaratabilmesine olanak sağlayacak Horizon 2020 programı geliştirilmiştir. AB Araştırma ve İnovasyon Programı olan Horizon 2020, 80 milyarlık bütçeyle AB'nin bilim, endüstri ve toplumsal zorluklarla mücadele çabasına katkı sunacaktır (Horizon 2020, 2014, 12). Yenilenebilir enerjinin bu kriterlerle uyumlu olması, gelişmesindeki en önemli faktördür. Ayrıca AB 2020 yılına yönelik yenilenebilir enerji payı ve enerji verimlilik oranının %20'ye çıkarılmasını hedeflemektedir

Yenilenebilir enerjiye yönelen AB ülkeleri rüzgâr enerji alanına yönelik inovasyon çalışmalarına hız vermişlerdir. Danimarka 1974 yılında, 1954'te kuruluş 1967'de faaliyetine son verilen rüzgâr enerji türbinlerinin çalıştırılmasına yönelik yeni bir planla bu alana yönelen ilk ülkelerdendir. Danimarka'yı takip eden İsveç 1975 yılında deneysel amaçlı rüzgâr tribünlerine yönelerek çalışmalara hız vermiştir. 1990 yılında AB'nin toplam rüzgâr güç kapasitesi 439 MW'a ulaşmıştır. Rüzgâr enerjisinin önemimin kavrayan AB ülkeleri 2007 yılında toplam rüzgâr güç kapasitelerini 5700 MW'a çıkararak, 2013 itibarıyla 117.300 MW'a ulaştırmıştır.

Grafik 2. Avrupa Birliği'nde Kümülatif Güç Kapasitesi 2005-2016

² Çin, ABD, Almanya, İspanya ve Hindistan dünya rüzgâr enerji kapasitesinin %72'lik kısmını oluşturmaktadırlar. Ayrıca rüzgâr enerjisinden elde edilen elektrik gücü dünya toplam elektrik gücünün %3'ünü oluşturmaktadır.

Kaynak: Wind Europe, 2016 European Statistics, 2017.

Kömür ve akaryakıtın düşüş eğiliminde olduğu Grafik 2.'de görülmektedir. Kömür kaynaklı enerji santrallerinin kullanımı Paris Anlaşması uyarınca çevreye zararlı bulunduğu için, kullanım oranlarının düşürülmesi plan dâhilindedir. Rüzgâr enerjisi doğalgaz kullanımından sonra en çok kullanılan ikinci kaynak konumuna ulaşmıştır. Yenilenebilir enerjiye yatırım oranını artıran AB, 2015 yılında 48 milyar dolarlık yenilenebilir enerji yatırımı gerçekleştirmiştir. Grafik 2.'de görüldüğü gibi rüzgâr ve güneş enerji yatırımlarının ağırlık kazandığı ve yenilenebilir enerji türleri arasında en hızlı gelişen enerji kaynağı olduğu görülmektedir. Yeni enerji kurulum kapasitesi bazında %51'lik yatırımla rüzgâr lider konumda bulunurken, %27.4 güneş, %12.7 doğal gaz ve %4.3 biyoyakıt kurulumu gerçekleştirilmiştir. AB'nin toplam elektrik üretimi 2.860 TWh iken rüzgâr enerjisi elektrik üretimi 296 TWh'e tekabül etmekte ve bu AB'nin elektrik tüketiminde %10.4'lük kısmını karşılamaktadır (Nghiem, 2017, 20).

Yenilenebilir enerjinin omurgasını oluşturan rüzgâr enerjisi, International Energy Agency (IEA) verilerine göre 2030 yılına kadar AB elektrik talebinin dörtte birlik kısmını karşılayacaktır (IEA, 2016: 127). Hem kara hem de açık deniz rüzgâr enerji üretimi AB'nin uzun vadeli karbon azaltım, enerji güvenliği ve rekabetçilik hedeflerini kapsayan muhtevaya sahip olması nedeniyle önemlidir. Rüzgâr enerjisi 2016 yılında tüm dünyada 159 milyon ton CO2 azaltımına katkıda bulunmuştur (AWEA, 2017). En uygun maliyetli iklim değişikliği azaltma teknolojisine sahip olan rüzgâr enerjisinin kullanım oranı artmaktadır.

Tablo 1. Avrupa Birliği Kümülatif ve Yeni Rüzgâr Enerji Kapasitesi (MW) 2015-2016

AB-28 (MW)	2015'te kurulan	2015 sonu toplam	2016'da kurulan	2016 sonu toplam
Avustralya	319	2,404	228	2,632
Belçika	266	2,218	177	2,386
Bulgaristan	-	691	-	691
Hırvatistan	45	387	34	422
Kıbrıs	11	158	-	158

Çek Cumhuriyeti	-	281	-	281
Danimarka	234	5,063	220	5,227
Estonya	1	303	7	310
Finlandiya	379	1,011	570	1,539
Fransa	1,073	10,505	1,561	12,065
Almanya	6,008	44,946	5,443	50,019
Yunanistan	156	2,135	239	2,374
Macaristan	-	329	-	329
İrlanda	224	2,445	384	2,830
İtalya	306	8,975	282	9,257
Letonya	-	62	2	63
Litvanya	27	315	178	493
Lüksemburg	-	58	-	58
Malta	-	-	-	-
Hollanda	621	3,443	887	4,328
Polonya	1,266	5,100	682	5,782
Portekiz	120	5,05	268	5,316
Romanya	23	2,976	52	3,028
Slovakya	-	3	-	3
Slovenya	-	3	-	3
İspanya	-	23,025	49	23,075
İsveç	615	6,029	493	6,519
Birleşik Krallık	1,149	13,809	736	14,542
AB-28 Toplam	12,842	141,726	12,490	153,730

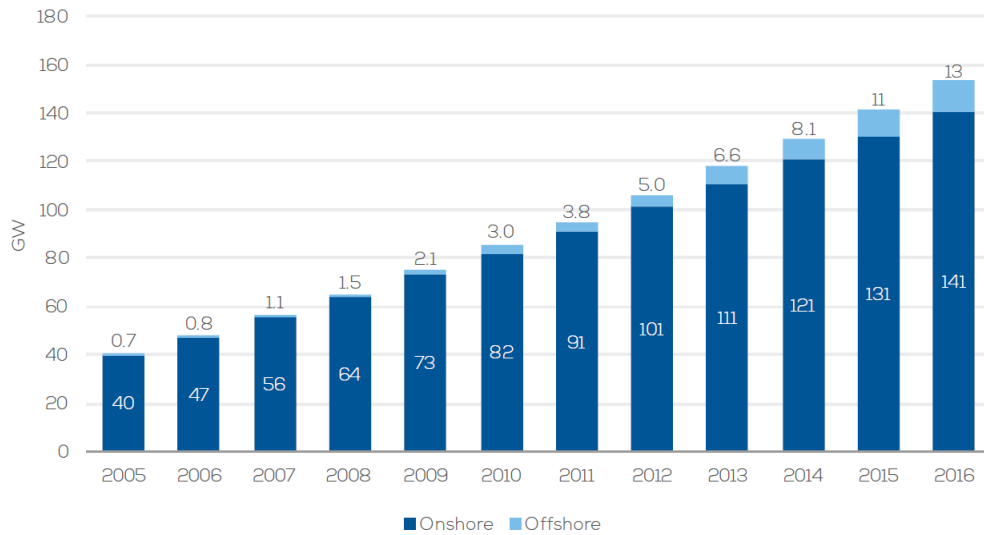
Kaynak: Wind Europe, 2016 European Statistics, 2017.

2016 yılında AB 12.5 GW ek rüzgâr enerji kapasitesi kurarak, 2015 yılına göre %3 düşüş yaşamıştır. Tablo 1’de de görüldüğü gibi toplam kapasitesi 153.7 GW olan rüzgâr enerjisi kömürün yerini alarak Avrupa’daki ikinci en büyük enerji kapasitesine ulaşmıştır. Toplam rüzgâr enerjisi kurulu güç bakımından Almanya (50,019 MW) lider konumda bulunurken sırasıyla; İspanya (23,075 MW), Birleşik Krallık (14,542 MW) ve Fransa (12,065 MW) takip etmektedir. Almanya ve İspanya rüzgâr enerjisinden yararlanan en büyük iki ülke konumunda bulunurken, her iki ülkenin toplamı AB’nin %48’lik rüzgâr enerji kapasitesine denk gelmektedir.

Son iki yıllık süreçte Macaristan, Lüksemburg, Slovenya ve Slovakya herhangi yeni bir yatırım yapmazken, Malta’nın rüzgâr enerjisinden faydalanmadığı görülmektedir. Almanya 2016 yılında 5,443 MW’lık yatırımıyla ilk sırada yer alırken, Fransa 1,560 MW’lık yatırımıyla ikinci sırada ve 887 MW’lık yatırımıyla Hollanda üçüncü en büyük bağlantı yapan ülke olmuştur. Birleşik Krallık (736 MW), Polonya (682 MW) ve Finlandiya (570 MW) yeni rüzgâr enerji yatırımlarıyla 2016 yılını verimli bir şekilde geçirmişlerdir.

Grafik 3. AB Rüzgâr Enerji Kara ve Açık Deniz Kümülatif Toplamı (153.7 GW)

Kaynak: Wind Europe, 2016 European Statistics, 2017.

2016 yılında rüzgâr enerjisi, AB içerisindeki diğer herhangi bir enerji üretiminden fazla kurulmuştur (toplamda %51’lik bir paya sahip). 2016 yılında 300 TWh rüzgâr enerjisi üretimi AB’nin %10.4’lük elektrik talebini karşılamıştır. 2016 yılında rüzgâr enerjisinin geliştirilmesine yönelik 27.5 milyar Euro yatırım gerçekleştirilmiştir. Grafik 3’te belirtildiği gibi AB’nin günümüzde 153.7 GW kurulu rüzgâr enerji kapasitesi bulunmakta; 141.1 GW’ı karada ve 12.6 GW’ı denizde yer almaktadır.

Rüzgâr enerjisinin karada “MWh” üretiminde 52-110 Euro arası maliyeti, açık denizde 100 Euro’ya karşılık gelmekte ve gün geçtikçe teknolojinin ilerlemesiyle maliyet oranı düşmektedir (Wind Europe, Economics, 2017).³ Yenilenebilir teknolojilerin gelişmesiyle piyasaların ölçek ve rekabet gücü artmakta daha dengeli enerji dağılımı yaşanmaktadır. Teknolojik gelişmelerle

³ 2025 sonrası süreçte yapılan çalışmalarla açık deniz rüzgâr santral maliyetinin 79-85 Euro civarına inmesi tahmin edilmektedir.

2008 rüzgâr türbin maliyetiyle günümüz üretimi arasında %30-35'lik düşüş gerçekleşmiştir (IRENA, 2015: 55). Sektör gelişmekte ve gelişmiş olan ekonomilere temiz ve güvenilir bir kaynak yaratarak, gelecek dönemlerde de kullanılabilirliğini garantilemektedir. Artan rüzgâr hızıyla rüzgâr türbini için mevcut olan kinetik enerji miktarı yükselmekte ve böylece elektrik çıkışı da artmaktadır.⁴ Bu nedenle rüzgâr çiftliklerinin yüksek ortalama hız bölgelerine sahip yerlerde kurulması önerilmektedir.

Rüzgâr enerji teknolojisi ve sanayisine yatırım yapan AB açısından, rüzgâr enerji endüstrisi sanayinin önemli ve gelişen bir koludur. 300 binin üzerinde istihdam olanağı yaratan ve yıllık 72 milyar Euro ciro üreten bu sektör dünyada satılan tüm rüzgâr türbinlerinin %40'ını üretmektedir (Wind Europe, Wind Energy Today, 2017). Rüzgâr enerjisi Avrupa'nın 35 milyar Euro'luk yenilenebilir ihracatında ilk sırayı almaktadır (Wind Europe, Wind Energy Today, 2017).

2. TÜRKİYE RÜZGÂR ENERJİ DURUMU

Türkiye, coğrafi olarak yenilenebilir enerji kaynakları açısından zengin bir ülke olmasına rağmen, istenilen şekilde bundan faydalanamamaktadır. Günümüzde yenilenebilir enerji kaynakları yüksek enerji maliyetlerinden dolayı istenilen şekilde yaygınlaşmamasına rağmen teknolojik gelişmelerle üretim maliyetleri düşerek zamanla petrol, doğalgaz ve kömürle rekabet edebilecek seviyeye ulaşmaktadır.

Rüzgâr santral kurulum maliyetinin düşük olması ve işletimleri nedeniyle yenilenebilir enerji kaynakları arasında ilk sırayı almaktadır. Elektrik üretiminde rüzgâr en ucuz, en hızlı gelişen ve en yoğun yatırımın yapıldığı yenilenebilir enerji kaynağıdır. Türkiye'nin üç tarafının denizlerle çevrili olması, dağlık arazi yapısı ve farklı iklimlere sahip olması nedeniyle rüzgâr enerjisi bakımından zengin bir konumda bulunmaktadır. Yıllık ortalama değerler dikkate alındığında Türkiye'nin Ege ve Marmara kıyıları enerji üretimi açısından ve rüzgâr hızı bakımından en uygun olan bölgelerdir. Türkiye Rüzgâr Enerjisi Potansiyel Atlası, Türkiye'de rüzgâr karakteristiğini ve dağılımını belirleyerek, rüzgâr enerjisinden elektrik üretimine uygun bölgelerin belirlenmesinde yardımcı olmaktadır. 50 m yükseklik ve 7 m/s üzeri rüzgâr hızına sahip olan bölgeler için Türkiye kara alanı toplam rüzgâr enerji potansiyeli (RES) 48.000 MW olarak hesaplanmaktadır.

Tablo 2. Türkiye Elektrik Enerjisi Üretimine Kaynaklara Göre Dağılımı (GWh)

Birincil Enerji Kaynağı	2014		2015		2016 Eylül Sonu	
	Elektrik Üretimi (GWh)	Toplam Üretim İçindeki Payı	Elektrik Üretimi (GWh)	Toplam Üretim İçindeki Payı	Elektrik Üretimi (GWh)	Toplam Üretim İçindeki Payı
Termik	200.417	%79,5	179.366	%68,52	134.773	%66,23
Hidrolik	40.645	%16,1	67.146	%25,6	53.305	%26,2
Rüzgâr	8.520	%3,4	11.652	%4,45	11.318	%5,56

⁴ Rüzgâr hızının enerjisi, rüzgâr hızının kübik bir fonksiyonudur. Rüzgâr hızının iki katına çıkması, rüzgâr türbininin güç çıkışını potansiyel olarak sekiz kat arttırabilmektedir (EWEA, 2009: 45).

Jeotermal	2.364	%0,9	3.424	%1,31	3.506	%1,72
Güneş	17,4	%0,01	194	%0,07	589	%0,29
Genel Toplam	251.963	%100	261.783	%100	203.491	%100

Kaynak: T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü, 2016.

Tablo 2.'yi incelediğimizde elektrik enerjisi üretiminde termik santrallerin halen lider konumda olduğu görülmektedir.⁵ Rüzgâr santrallerinden üretilen elektrik enerjisinin 2016 yılında %5,6'ya yükselerek üretimin her yıl boyunca arttığı görülmektedir. Devletin enerji sektöründe rekabete dayalı ve işleyen piyasaların oluşturulmasına ilişkin gerçekleştirdiği adımlarla kamu kuruluşları ve özel teşebbüsün gerçekleştirdiği enerji üretim tesisleriyle yatırımlar ivme kazanmıştır. Hidrolik enerjiden sonra rüzgâr enerjisinin (%5,56) yenilenebilir enerji türleri arasında kullanım oranının yüksek olduğu görülmektedir. Son süreçte enerji yatırımları özel sektör tarafından finanse edilmektedir. Elektrik üretiminde özel sektörün payı 2002'de %40,2 iken, 2016 yılı Eylül ayı sonu itibariyle yaklaşık %83,1 düzeyine ulaşmıştır (Dünya ve Ülkemiz Enerji Kaynaklar Görünümü, 2016: 19).

İnşa halinde bulunan rüzgâr enerji santrallerinin güç kapasitesi 1210,20 MW gücündedir. Türkiye'de rüzgâr santrallerine yönelik yoğun bir ilgi bulunmaktadır. 2023 yılına yönelik 20 GW hedefi belirleyen ve Avrupa'da önemli rüzgâr pazarına sahip olan Türkiye, yatırım fırsatlarını doğru değerlendirerek yenilenebilir enerji alanında önemli bir üs haline gelmeye çalışmaktadır. Özel şirketlerin bu alana yatırım yapması “Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizması” (YEKDEM) mevzuatının destekleyici şartlarıyla açıklanabilir. Türkiye, belli plan ve hedefler doğrultusunda rüzgâr tribün teknoloji yatırımlarıyla, yerli üretim aşamasına geçebilirse, daha ucuz ve yoğun miktarda rüzgâr enerjisinden fayda sağlayabilir.

Türkiye enerji planlamasına dönük olarak 2009 yılında “Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi” yayınlamıştır. Bu belgeyle 2023 yılına dek elektrik üretiminde yerli kömür ve hidrolik potansiyelinin kullanılması, rüzgâr kurulu gücünün 20 GW'a, jeotermal kurulu gücünün 600 MW'a çıkarılması hedeflenmiştir. Yenilenebilir enerji kullanımının artması ve yerli kaynaklarla birlikte %50 seviyesinde olan yüksek doğalgaz kullanımının %30 seviyesine indirilmesi, enerji verimliliğinin yükseltilmesi, enerji yoğunluğunun düşürülmesi ve arz güvenliği gereği ithal kömürün dahi kullanılabileceği belirtilmiştir. Bu belgenin Paris Anlaşmasında vurgulanan fosil yakıt kullanım oranının azaltılmasıyla çelişir bir şekilde olduğu ve devletin enerji elde etmek amacıyla çevre faktörünü dışladığı görülmektedir.

2011 yılında “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerji Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Yasa” çıkarılarak teşvik sisteminin yasa ile güvence altına alınması sağlanmıştır (Kanun No. 6904). Bu yasayla; yenilenebilir enerji kaynak alanlarının korunarak etkin kullanılması, yenilenebilir enerjiden üretilen elektriğin belgelendirilmesi ve yenilenebilir kaynak türlerine yönelik devlet tarafından sabit fiyat alım garantisiyle verilen teşvik miktarının nihai halinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı üretim tesislerinin ilk on yılında izin, kira, irtifak hakkı ve kullanma izin bedellerine %85 indirim uygulanacağı da

⁵ Türkiye'nin termik ve hidrolik kaynaklı elektrik üretimi 2002-2016 sürecinde çok fazla değişiklik göstermezken, rüzgâr, güneş ve jeotermal kaynaklı elektrik üretim oranlarında farklılık dikkat çekmektedir.

belirtilmiştir. Türkiye bu yasayla birlikte yenilenebilir enerji türlerine belirli oranlarda yerli katkı ilavesi ve alım garantisi vermiştir.

Tablo 3. 2011 Yılı 6094 Sayılı YEK Destekleme Tutarları

Yenilenebilir Enerji Kaynağına Dayalı Üretim Tesis Tipi	Uygulanacak Fiyatlar (ABD Doları cent/kWh)	Yerli Katkı İlavesi (ABD Doları cent/kWh)		
Hidroelektrik Üretim Tesisleri	7,3	2,3		
Rüzgâr Enerjisine Dayalı Üretim Tesisleri	7,3	Kanat	0,8	3,7
		Jeneratör ve Güç Elektroniği	1,0	
		Türbin Kulesi	0,6	
		Rotor ve Nasil Gruplarındaki Mekanik Aksamın Tamamı	1,3	
Jeotermal Enerjisine Dayalı Üretim Tesisleri	10,5	2,7		
Biyokütle Dayalı Üretim Tesisleri (çöp gazı dâhil)	13,3	9,2		
Güneş Enerjisine Dayalı Üretim Tesisleri	13,3	6,7		

Kaynak: Resmi Gazete, 8 Ocak 2011, Sayı: 27809.

Yenilenebilir enerjinin yaygınlaştırılmasında devletin vermiş olduğu sübvansiyonlar önemli bir yer tutmaktadır. Günümüzde verilen teşviklerle gelişmesine olanak sağlanan yenilenebilir enerjinin, üretim ve maliyet değerlerinin düşmesiyle, kullanım oranı gün geçtikçe artmaktadır. Bu yasayla birlikte yenilenebilir enerjiden devlet tarafından elektrik satın alma taahhüdü 10 yılı kapsamaktadır. Tablo 3.'te görüldüğü gibi her bir yenilenebilir kaynak türüne farklı teşvik oranlarıyla destek sunulmaktadır. Yerli katkı ilavesi her bir parça başına farklı fiyatlandırılarak 2,3-9.2 cent arasında gerçekleşmektedir. Fiyat bazında en yüksek alım garantisi biyokütle ve güneş enerjisine dayalı üretim tesislerine verilmektedir. Biyokütlenin yerli katkı ilavesinde başı çektiği ve güneş enerjisine dayalı yerli katkı ilavesinin bunu takip ettiği görülmektedir. Rüzgâr enerjisine dayalı üretim tesisinde kanat, jeneratör, türbin kulesi ve rotor gibi mekanik aksamaların farklı oranlarda yerli katkı ilavesi aldığı görülmektedir.

Devlet farklı fiyat uygulamalarıyla gelişmesine öncelik verdiği yenilenebilir enerji türüne destek sunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması veya enerji kaynaklarının çevre üzerindeki negatif-pozitif dışsallıklarının içselleştirilmesi, yalnızca yenilenebilir enerji yatırımlarına

tanınan teşviklerle sağlanamaz (Karaca, Erdoğan, 2012: 177). Bununla birlikte yenilenebilir enerji kullanımı ekolojik dengeyi koruma ve sürdürülebilir bir enerji kullanımıyla gerçek anlamda bir devlet politikası haline getirilmelidir. Ayrıca yenilenebilir enerjiye verilen teşviklerin yanında fosil yakıt kullanımını kısıtlamaya yönelik hamlelerin de yapılması gerekmektedir. Devlet tarafından uygulanan vergilendirme sisteminde değişikliğe gidilerek, çevre dostu teknoloji ve kaynak kullanımını ön plana alan ve yenilenebilir enerji kullanımında kar marjı ikilemini bir kenara koyan politikanın güdülmesinde fayda vardır.

3. AB-TÜRKİYE RÜZGÂR ENERJİ DURUMU

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel unsuru olan enerji konusu uluslararası konjonktürde ülkelerin iç ve dış siyasetlerini ciddi şekilde etkilemektedir. Türkiye'nin enerji alanındaki talep artışı yetersiz enerji kaynaklarıyla bir araya gelince %75 oranında dışa bağımlı olmasına neden olmaktadır. Yeni teknolojik gelişmelerle rüzgâr enerjisinden üretilen elektrik sadece enerji sektörünü değil aynı zamanda ekolojik dengenin zarar görmeden korunmasına olumlu katkı sunmaktadır. Kyoto ve Paris Sözleşmeleriyle çevre ve iklim değişikliğine yönelik oluşan hassasiyet ve çaba neticesinde dünyada yenilenebilir enerjinin daha görünür kılınması ve enerji verimliliğine yönelik çalışmaların daha da artırılması vurgulanmaktadır. Yeni enerji kaynakları üretme çabası içerisinde olan Türkiye enerji yoğunluğunu azaltmaya yönelik bir çaba içerisinde dir.

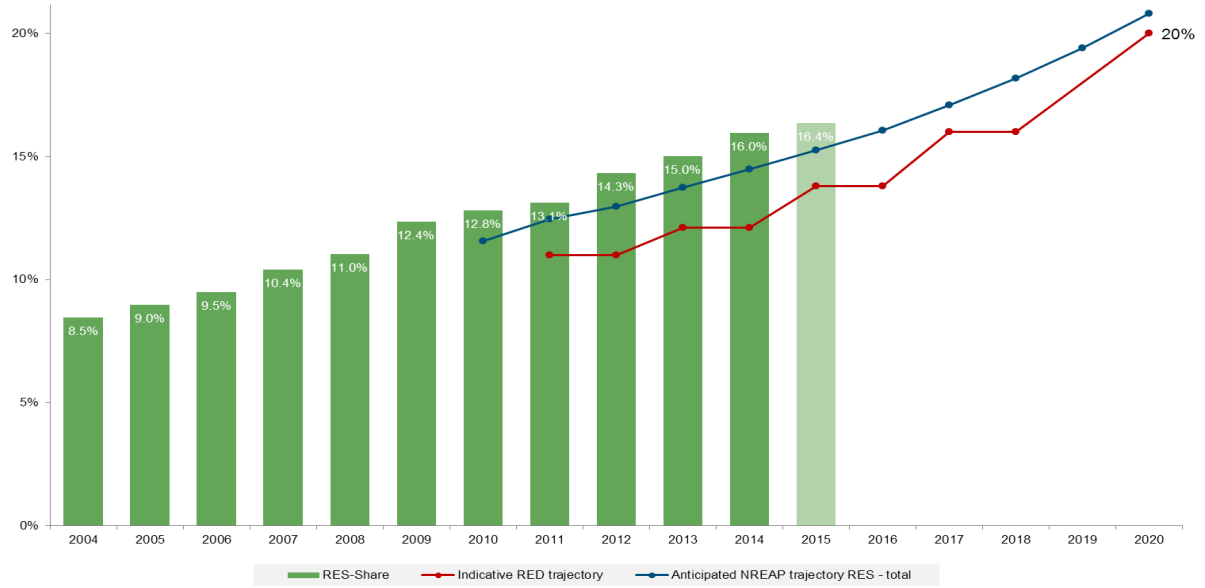
Türkiye'nin enerji de dışa bağımlı olması, petrol ve doğal gaz dışında ulusal alternatif yenilenebilir enerji kaynaklarının özellikle sanayi kesiminde kullanımının çok sınırlı olmasından ötürü, Türkiye'de üretim maliyetlerinin dünya ortalamalarının üzerinde seyretmektedir (Keleş ve Bilgen, 2012, 5200). Yenilenebilir enerji santrallerinde kullanılan parçaların ve teknolojinin büyük bir kısmının yurtdışında üretiliyor olması kurulum maliyetini artıran etkenlerdendir. Türkiye, yenilenebilir enerji ve teknoloji üretiminde geri olmasına rağmen, son yıllarda yaptığı çalışmalarla yurt içi üretimine yönelerek kurulum maliyetlerini azaltmaya başlamıştır.

Enerji ithal bağımlılığı %53.9 olan AB, ithal enerji maliyetlerini azaltmak amacıyla 47.000 adet olan rüzgâr tribün sayısını 2030 itibarıyla 90.000 âdete çıkararak, rüzgâr santrallerinden 1 trilyon kW's elektrik üretmeyi hedeflemektedir (Eurostat, 2011; Karaca ve Erdoğan, 2012: 159). Türkiye'nin toplamda 170 adet rüzgâr türbini bulunmakta ve %5,56'lık elektrik enerjisini üretmektedir (Tablo 2.). Türkiye'nin 2023 hedefi ise rüzgâr enerjisinden 20 GW elektrik enerjisi üretmektir. AB enerji ihtiyacını karşılayabilmek için daha fazla yenilenebilir enerji kullanarak, ithal fosil yakıtlara olan bağımlılığını düşürmekte ve enerji üretimini daha da sürdürülebilir hale getirmektedir. Yenilenebilir enerji endüstrisi Avrupa'da teknolojik yenilik ve istihdamı da beraberinde getirmektedir.

AB bu hedefe ulaşabilmek amacıyla 2020 yılına kadar "Yenilenebilir Enerji Direktifiyle" enerji tüketiminin %20'sinin yenilenebilir enerjiden üretilmesini hedeflemektedir (Official Journal of the European Union, RED, 2009: 17). Tüm AB üye ülkeleri kendi ulusal yenilenebilir eylem planlarını benimseyerek, belirtilen enerji hedefine ulaşmaya çalışmaktadır. Ulusal yenilenebilir enerji eylem planlarını belirleyen her bir AB üye ülkesi, iki yılda bir yenilenebilir enerji ilerleme raporunu yayınlamaktadır.

Grafik 4. AB Yenilenebilir Enerji Kullanımı (RES) vs Yenilenebilir Enerji Direktifi (RED) ve Ulusal Yenilenebilir Enerji Aksiyon Planı (NREAP)

Kaynak: Eurostat, Öko-Institut, February 2017.

2017 raporu; AB'nin 2014 yılında yenilenebilir enerjinin %16'sını, 2015'te ise %16.4'ünü gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Grafik 4.'te de görüldüğü gibi AB yenilenebilir enerji kullanım oranı, yenilenebilir enerji direktifi ve ulusal yenilenebilir enerji aksiyon planlarını karşılamaktadır. Her bir AB üye ülkesi farklı enerji kaynaklarına ve enerji pazarına sahip olmasına rağmen, AB ülkelerinin büyük bir çoğunluğu 2020 yenilenebilir enerji hedeflerine ulaşmaya yönelik hedeflerle uyum içinde çalışmaktadır (National Action Plans, 2017). Yasal olarak bağlayıcı olan 2020 yenilenebilir enerji yönergesindeki hedefler de dâhil olmak üzere yükümlükleri yerine getirirken farklı yollardan hedefe ulaşabileceği anlamına gelmesine rağmen verilen görevlerin karşılandığı Grafik 4'te görülmektedir.

AB'nin Yenilenebilir Enerji Direktifi uyarınca, Avrupa Komisyonu “şeffaflık platformu (transparency platform)” sağlamalıdır. Bu, kamunun yenilenebilir enerji ile ilgili ulusal ve Komisyon belgelerine erişim olanağı tanımaktadır.⁶ Bu belgelerle AB üye ülkeleri arasında şeffaflığın sağlanması ve işbirliğinin kolaylaştırılması hedeflenmektedir (Renewable Energy Transparency Platform, 2017). Üye ülkelerin 2020 hedeflerini gerçekleştirirken hangi aşamada oldukları bu belgelerle birlikte ulusal eylem planlamalarında yer almaktadır.

Türkiye 2009 yılında “Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi'yle” birlikte enerji planlamasını oluşturmuştur. Rüzgâr enerjisinden 2023 yılına kadar 20 GW elektrik üretim planı yapılmıştır. Türkiye'de Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yıllık ulusal eylem planlarını ve enerji durumunu belirten raporları her yıl yayınlamaktadır. EPDK'dan (Enerji Piyasası Denetim Kurulu) lisans alan ve devreye alınma aşamasında olan santrallerin devreye girmesiyle günümüzde Türkiye elektrik tüketiminin %12'sini rüzgâr enerjisinden karşılayabilecektir. 2017 itibarıyla 3 GW'lık rüzgâr santral başvurusu 2018 sonuna kadar kabul edilecektir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, 2016 yılı Faaliyet Raporu).

⁶ Yenilenebilir Enerji Yönergesinin 24. Maddesi uyarınca oluşturulmuş olan “şeffaflık platformu” kamunun, AB yenilenebilir enerji kuralları ve üye ülkelerin yenilenebilir enerjiyle ilgili belgelere erişmesine olanak tanımaktadır. Aynı zamanda AB üye ülkeleri arasında işbirliğinin kolaylaştırılması da amaçlanmaktadır.

2020 sonrası hedef belirleyen AB ülkeleri 2030 yılına kadar en azından enerji tüketiminin %27'lik kısmının yenilenebilir enerjiden karşılanmasına karar kılmışlardır (2030 Energy Strategy). AB rekabet edebilmek amacıyla yenilenebilir enerji teknolojilerine destek planları ve kamusal müdahalelerin gerekli olduğunu belirtmektedir. AB, enerji fiyatları ve piyasada bozulmaya neden olmaması amacıyla, bu planlamaların zaman ayarlı ve özenle tasarlanması gerekliliğine vurgu yapmaktadır (European Commission, Support Schemes). AB bu planlamaları dikkatli bir şekilde planlamadığı takdirde, enerji piyasasında bozulmalar meydana gelerek, ev ve işyerlerine daha yüksek tarifeden elektrik fiyatlandırması yapılabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle AB yenilenebilir enerji teşvik planlarında ülkelere yardımcı olunması ve rehberlik etmesi amacıyla bildiri yayınlamıştır. Bu bildiride şunlar önerilmiştir (Commission Staff Working Document, 2016: 5);

- yenilenebilir enerjinin daha rekabetçi hale getirilmesinde neyin gerekli olduğu,
- destek planlarının esnek ve düşük üretim maliyetlerine tepki vermesi,
- yatırımcıların güvenini zayıflattığından ve gelecek yatırımları engelleyebileceğinden destek planlarında habersiz veya geçmişe dönük değişiklik yapılmasından kaçınılması,
- AB üye ülkelerinin diğer ülkelerdeki yenilenebilir enerji potansiyelinden faydalanması hem yatırımcı güvenini hem de tüketicilere yönelik maliyetleri düşüreceği vurgulanmıştır.⁷

Tablo 4. AB Yenilenebilir Enerji Destek Mekanizmaları

AB-28	Destek Mekanizmaları
Avustralya	Tarife alım desteği, Sübvansiyon
Belçika	Net-ölçüm, Kota, Sübvansiyon
Bulgaristan	Tarife desteği, Kredi, Sübvansiyon
Hırvatistan	Tarife alım desteği, Kredi
Kıbrıs	Prim, Sübvansiyon
Çek Cumhuriyeti	Tarife alım desteği, Kredi, Prim tarifesi, Sübvansiyon
Danimarka	Kredi, Net-ölçüm, Prim tarifesi, Sübvansiyon
Estonya	Prim tarifesi, Sübvansiyon
Finlandiya	Prim tarifesi, Sübvansiyon
Fransa	Tarife alım desteği, Vergi düzenleme mekanizması
Almanya	Tarife alım desteği, Kredi, Prim tarifesi

⁷ AB bu işbirliğini; yenilenebilir enerjinin istatistiksel transferi, ortak enerji projeleri ve yenilenebilir enerji destek planlamalarıyla gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir.

Yunanistan	Tarife alım desteği, Vergi düzenleme mekanizması
Macaristan	Tarife alım desteği, Sübvansiyon
İrlanda	Tarife alım desteği, Vergi düzenleme desteği
İtalya	Tarife alım desteği, Kota sistemi, Prim tarifesi, Vergi düzenleme desteği
Letonya	Tarife alım desteği
Litvanya	Tarife alım desteği, Kredi, Sübvansiyon, Vergi düzenleme mekanizması
Lüksemburg	Tarife alım desteği, Sübvansiyon, Düzenleme mekanizması
Malta	Tarife alım desteği
Hollanda	Kredi, Net-ölçüm, Prim tarifesi, Sübvansiyon, Vergi düzenlemesi
Polonya	Kota sistemi, Vergi düzenleme mekanizması
Portekiz	Tarife alım desteği
Romanya	Kota sistemi, Sübvansiyon
Slovakya	Tarife alım desteği, Sübvansiyon, Vergi düzenleme mekanizması
Slovenya	Tarife alım desteği, Kredi, Prim tarifesi, Sübvansiyon
İspanya	Tarife alım desteği, Prim tarifesi, Vergi düzenleme mekanizması
İsveç	Kota sistemi, Sübvansiyon, Vergi düzenleme mekanizması
Birleşik Krallık	Tarife alım desteği, Kota sistemi, Vergi düzenleme mekanizması

Kaynak: European Commission, Commission Staff Working Document (Guidance for the design of renewables support schemes).

Yenilenebilir enerji piyasasına verilen sübvanselerle bu alandaki üretim hacminin genişleyerek diğer alanlardaki kaynak bağımlılığını azaltabileceği belirtilmektedir. Destek sistemiyle gelişen yenilenebilir enerji, sermayenin ülke içinde kalmasına yönelik sağlayacağı kazançlarla uluslararası politikada devletin elini güçlendirecek bir yapıya sahiptir. Tablo 4.'te görüldüğü gibi her bir ülke kendi belirlediği destekleme kriterini seçtiği görülmektedir. Yenilenebilir enerjiye yapılan bu desteklerle özel sektörün önü açılmakta ve diğer enerji türleriyle rekabet edebilir hale getirilmektedir.

Türkiye yenilenebilir enerjide önemli bir potansiyele sahip olmasına karşın, kullanım oranının artması önündeki en büyük engelin, yeterli kanun ve destekleyici sübvansiyonların olmaması

şeklinde belirtilmekteydi. Buna yönelik 2002 yılında çıkarılan 4628 sayılı “Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği” yenilenebilir enerjiden üretilen elektrik satış fiyatı, yer temini ve alımına yönelik öncelik ve garantileri belirleyerek tüzel kişilerin yararlanacağı teşvikleri belirtmiştir (EPDK, 2012: 22). 5346 sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun” çıkarılarak teşvik sisteminin çerçevesi belirlenmiştir. Bu kanunla; yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi amaçlı kullanımının yaygınlaştırılması, bu kaynakların güvenilir, ekonomik ve kaliteli biçimde ekonomiye kazandırılması, kaynak çeşitliliğinin artırılması, sera gazı emisyonlarının azaltılması, atıkların değerlendirilmesi, çevrenin korunması ve bu amaçların gerçekleştirilmesinde ihtiyaç duyulan imalat sektörünün geliştirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye tarife alım desteği ve yerli katkı ilavesi gibi destek sistemleriyle yenilenebilir enerji kullanımını teşvik etmektedir.

Bu teşviklere rağmen belirli sermaye birikimine sahip, kar amacı güden kurum ve şirketler her ne kadar çevre açısından yenilenebilir enerjinin olumlu yanları bulursa da kazanç amaçlı yaklaşıtlarından diğer enerji kaynaklarına yönelebilmektedir. Fakat sosyal sermayenin güçlü olduğu yerlerde, temiz enerjinin kullanımı ve buna ilişkin toplumsal baskının oluşması daha kolay ortaya çıkabilmektedir (Özer, 2016: 141). Enerji alanına yönelik yerel siyaset veya iç politika, iç pazar ve finansal engeller yenilenebilir enerji kullanımına yönelik engeller arasında yer alabilmektedir. Maliyetlerinin yüksek olması veya diğer fosil yakıt üreten şirketlerin kar kaygısı gibi nedenlerle yenilenebilir enerjinin piyasaya girişi istenilen ölçüde gerçekleşmeyebilir. Yenilenebilir enerjiye yönelik inovasyon yatırımları özel şirketlerce kazançlı görülmeyebilir. Bu nedenle yenilenebilir enerji kullanımına yönelik engellerin bir tarafa bırakılarak, devletlerin resmi bir politikası haline getirilmesinde ve yasal çerçeveye korunmasında fayda vardır. Yenilenebilir enerji üretimine yönelik yatırım ve teşviklerle tükenmeyen, çevreci ve gelecek nesillerin yaşam kalitelerini artıran enerji kaynağı elde edilebilir (Nesta vd, 2014: 410). Finlandiya, Hollanda ve İsveç gibi AB üye ülkeleri yenilenebilir enerji kullanımını yasal çerçeveye oturtarak kaynak oluşturmaktadır (Şanlı ve Özekicioğlu, 2007: 465).

Gelişmiş ülkeler ihtiyaç duydukları enerjinin sürdürülebilir, güvenilir, ekonomik ve çevresel olması amacıyla AR-Ge çalışmaları yapmakta ve enerji üretimine dönük yatırımlar gerçekleştirmektedir (Karaca, 2011: 115). Ayrıca enerjinin sürdürülebilir ve güvenilir olabilmesi için enerjinin çeşitlendirilmesi ve devamlılığı gerekmektedir. Bunun önemini kavrayan gelişmiş ülkeler Ar-Ge yatırım miktarlarını artırmaktadır.

Türkiye’de devletin yetersiz alım teminatları, yenilenebilir ve çevre koruma hedeflerinin çelişebilmesi, araştırma ve geliştirme fonlarının yetersizliği, trafoların konumu ve kaynaktan trafoya aktarım zorluğu ve tüketicinin enerji kaynağını seçmedeki güçlükleri yenilenebilir enerji kullanımına yönelik zorluklardandır (Özer, 2016: 149). Bu sorunlardan bir kısmı yasal düzenlemelerle tamamen giderilebilecektir. Türkiye her ne kadar yenilenebilir enerjiye yönelik yasal mevzuatlar çıkarmış olsa da bürokrasinin ağır işlemesi yenilenebilir enerjinin kullanımına yönelik sorun olarak kalmaya devam etmektedir.

Türkiye’nin 2015 yılındaki toplam 4718 MW kurulu kapasite 12-15 bin kişilik istihdamın gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Türkiye’nin rüzgâr türbin ve parçalarının üretimi için gerekli olan parçaların %90’ını yerli üretimle karşılanabilmesi mümkün olduğu halde ithalata dayalı bir politika izlemesi, hem bu alandaki istihdam potansiyelinin değerlendirilmemesine hem de döviz kaybına neden olmaktadır (Karaca, Erdoğan, 2012: 180). Bu nedenle cari açığın

önemli bir kısmını oluşturan enerji ithalatının önüne geçmek amacıyla Türkiye'nin yerli rüzgâr ekipmanlarını yapabilecek uygun bir sanayi politikası yürütmesi uygun olacaktır.

Tablo 5. Aday Ülkeler Kümülatif ve Yeni Rüzgâr Enerji Kapasitesi 2015-2016

Aday Ülkeler	2015'te kurulan	2015 sonu toplam	2016'da kurulan	2016 sonu toplam
Makedonya	-	37	-	37
Sırbistan	10	10	-	10
Türkiye	956	4,694	1,387	6,081
Toplam	966	4,741	1,387	6,128

Kaynak: Wind Europe, 2016 European Statistics, 2017.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımıyla, petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki dalgalanmaların ekonomik ve siyasi yapıya muhtemel etkilerine karşı bir tampon görevi görmektedir (Demir, 2013: 13). Aday ülke olan Türkiye, AB'nin temiz ve yenilenebilir enerji konusundaki hedef ve politikalarını dikkate alarak, buna yönelik enerji planlaması yapmasında fayda vardır. Tablo 5'te görüldüğü gibi diğer aday ülkelere kıyasla rüzgâr enerji yatırımında iyi durumda olan Türkiye, 2023 hedefi olarak belirlediği 20 GW'ın epey gerisinde yer almaktadır. AB 2020 yılına kadar belirlemiş olduğu %20 yenilenebilir enerji kullanımına yönelik ciddi adımlar atarak uygulamaktadır (Grafik 4.). Bu nedenle Türkiye, AB'ye olası üyelik senaryosuna yönelik enerji faslında sorun yaşamak istemiyorsa, yenilenebilir enerjiye olan yatırım ve teşviklerini artırması ve belirlediği hedeflere ulaşması gerekmektedir.

SONUÇ

Genel trend olarak yenilenebilir enerji yatırım oranı dünya genelinde artmaktadır. Türkiye son süreçte yenilenebilir enerjiye yönelik yatırımlarına yönelik artış gösterse de potansiyelini tam olarak kullanamadığı görülmektedir. Rüzgâr potansiyeli açısından uygun veriye sahip olan Türkiye'nin, rüzgâr enerji yatırımlarıyla birlikte rüzgâr sanayisinin gelişimine yönelik yerli üretime yönelmesi gerekmektedir. Türkiye bu amaca ulaşabilmek için yerli rüzgâr enerji santrali geliştirme çalışmalarını hızlandırarak, rüzgâr tribünleri, türbin elemanları (gövde, göbek, dişli kutusu, jeneratör gibi 1000 parça) üretimini gerçekleştirmelidir. Yerel rüzgâr türbin teknolojisine yönelik gerekli destek ve vergi indirimleriyle teşvik sağlanmalıdır.

Rüzgâr enerjisinin üretim maliyeti hesaplandığında yenilenebilir enerji türleri arasında önemli bir üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'nin rüzgâr enerjisi üretimine dönük büyük potansiyeli hesaba katıldığında ilerleyen süreçte rüzgâr enerjisinden üreteceği elektrikle dışa bağımlılığının azaltılabileceği ve kaynak çeşitlenmesine katkı sunacağı görülecektir. Türkiye'nin çevre ve kalkınma hedefleriyle uyumlu olacak ve yenilenebilir enerjinin önünü açacak yasal ve kurumsal düzenlemeler yapması gerekmektedir.

Türkiye enerjinin verimli kullanılmasına yönelik yasa ve yaptırımları kısa zaman içerisinde hayata geçirmeli bunu teşviklerle desteklemelidir. Yenilenebilir enerji kullanımının artırılmasına yönelik enerji planlamalarında yenilenebilir enerji kaynak türlerinin detaylı bir

Türkiye haritasının çıkarılması ve gereksiz yatırımların önüne geçilmesine yönelik üniversite, özel ve devlet kuruluşlarının ortaklaşa çalışabilecekleri alanların yaratılması gerekmektedir. Enerjiyi ithal eden ve bu nedenle dış ticaret açığı veren Türkiye'nin, AR-Ge çalışmalarına ağırlık vererek teknolojik gelişime ağırlık vermesi, yerel sanayinin gelişmesine ve istihdamın yaratılmasına neden olacaktır.

Türkiye, yenilenebilir enerjiye yönelik doğrudan bir devlet yardımı sunmayarak, sadece elektrik satın alma teminatları, satış tarifesi, parçaları yerel olarak üretilmiş santrallere ekstra satış tarifesi ve şebekeye bağlantıda yenilenebilir enerjiye öncelik tanımaktadır. Bu nedenle Türkiye, yenilenebilir enerji alanına yönelik yatırımları etkin şekilde destekleyerek destek mekanizmalarını güçlendirmelidir.

Türkiye'nin rüzgâr enerji sektörünün katma değerini yükselterek sürdürülebilir bir şekilde gelişmesinin önünü açmasında fayda vardır. AB'ye aday ülke konumunda bulunan Türkiye'nin, AB'nin yenilenebilir enerji konusundaki hedef ve öncü olabilme çabasını iyi okuyarak değerlendirmesi, enerji alanındaki bütünleşmeye yönelik yapıcı katkı sunacaktır.

Kaynakça

AWEA (American Wind Energy Association), “Wind Energy Reduces Greenhouse Gas Emissions”, 2017, <http://www.awea.org/reducing-greenhouse-gas-emissions>, (13 Mayıs 2017)

BUNTAINE, Mark T. and PIZER William. A. (2015), “Encouraging Clean Energy Investment in Developing Countries: What Role For Aid?”, Climate Policy, Vol.15, Issue.5, ss.543-564.

Demir, Murat., “Enerji İthalatı Cari Açık İlişkisi, VAR Analizi ile Türkiye Üzerine Bir İnceleme”, **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Yıl 5, Sayı 9, Kasım 2013.

Enerji Piyasası Denetleme Kurulu (EPDK), **Enerji Yatırımcısı El Kitabı**, Ankara, 2012.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **2016 yılı Faaliyet Raporu**, 2016.

European Commission, Commission Staff Working Document, European Commission Guidance for the Design of Renewables Support Schemes, 2016, Luxembourg.

European Commission, Horizon 2020, Publications Office of the European Union, 2014, Luxembourg.

European Commission, National Action Plans, 2017, <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/renewable-energy/national-action-plans>, (3 Mayıs 2017)

European Commission, Renewable Energy Transparency Platform, 2017, <https://ec.europa.eu/energy/en/renewable-energy-transparency-platform>, (3 Mayıs 2017)

European Commission, Support Schemes, 2017, <https://ec.europa.eu/energy/node/69>, (2 Mayıs 2017)

European Commission, 2030 Energy Strategy, 2017, <https://ec.europa.eu/energy/node/163>, (2 Mayıs 2017)

EUROSTAT, Energy Production and Imports, Energy Statistics, 2011, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Energy_production_and_imports (24 Nisan 2017).

EWEA (European Wind Energy Association), The Economics of Wind Energy, EWEA, 2009, Brussels.

IEA, **Renewable Energy Medium Term Market Report 2016**, Paris.

IRENA (International Renewable Energy Agency), Renewable Power Generation Costs in 2014, 2015, Bonn.

KARACA, C, Erdoğan M. Mustafa, Türkiye’de Rüzgâr Çiftliklerinden Elektrik Üretilmesiyle Sağlanabilecek Çevresel ve Ekonomik Kazançlar, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi (23) 2012, ss.156-188.

KARACA, C. (2011). Çevre Dostu Maliye Politikaları ve İktisadi Kalkınma, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Mali İktisat Bilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi.

Keleş, Sedat., Selçuk Bilgen, “Renewable Energy Sources in Turkey For Climate Change Mitigation and Energy Sustainability”, **Renewable and Sustainable Energy Reviews**, Vol. 16, No.7, Eylül 2012, s.5200.

Mastny, Lisa (Ed.), Renewables 2014 Global Status Report, Paris: REN 21 Secretariat, 2014.

NESTA, Lionel., Vona, Francesco. and Nicolli, Francesco. (2014), “Environmental Policies, Competition and Innovation in Renewable Energy”, Journal of Environmental Economics and Management, Vol. 67, Issue.3, ss. 396–411.

Nghiem, Aloys., **Wind in Power 2016 European Statistics**, Wind Europe, 2017.

Official Journal of the European Union, Renewable Energy Directive 2009/28/EC of the European Parliament and of the Council Of 23 April 2009 on the Promotion of the Use of Energy from Renewable Sources and Amending and Subsequently Repealing Directives 2001/77/EC and 2003/39/EC, ss. 16-62.

Özer, Yunus Emre (2016). Türkiye’nin Yenilenebilir ve Temiz Enerji Konusunda ABD, Çin ve Avrupa Birliği ile Karşılaştırmalı Analizi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 9, Sayı 1, Haziran 2016, ss. 137-156.

ŞANLI, Bahar., ÖZEKİCİOĞLU, Halil. (2007), “Küresel Isınmayı Önlemeye Yönelik Çabalar ve Türkiye”, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi E.A. Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt.7, ss.456-482.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “**Dünya ve Ülkemiz Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü**”, 2016.

The World Wind Energy Association, WWEA Publishes Half-year Report, 2014, www.wwindea.org (25 Mayıs 2015)

UNEP (United Nations Environment Programme), “Global Trends in Renewable Energy Investment”, Frankfurt, 2016.

U.S. Energy Information Administration, Electric Power Monthly: Net Generation From Renewable Sources (All Sectors), February 2015, http://www.eia.gov/electricity/monthly/epm_table_grapher (25 Mayıs 2015)

Wind Europe, Wind Energy Today, 2017, <https://windeurope.org/about-wind/wind-energy-today/> (25 Nisan 2017)

World Energy Outlook, “World Energy Outlook 2016”, <http://www.iea.org/newsroom/news/2016/november/world-energy-outlook-2016.html>, (24 Nisan 2017)

MİLLİ KAZAK ZİHNİYETİNİN AİLE DEĞERLERİNİN OLUŞUMU ÜZERİNDE ETKİSİ

Okt. Rakhiya UMİRBEKOVA

Erciyes Üniversitesi

Bildiğimiz gibi farklı milletlerin dış dünya algılayışları, bazı özellikleri ve kendine özgü niteliklerine sahip olabilir. İlk önce zihniyetin ne olduğunu bildirmeye çalışalım. «Zihniyet» kavramının yaratıcısı Fransız etnologu Levi-Brül, bu terimi ilkel kabilelerinin düşünce tarzını belirtmek için üretip onu çağdaş insanın mantıksal düşünme tarzı ile kıyaslamıştır.

Her milletin kendine özgü özelliklere sahip olması son derece doğaldır. Bunlar, sadece milli dil, gelenekler ve giyim değildir. Bunlar ayrıca hiçbir ideolojik felaketin değiştiremeyeceği bu millete özgü düşünme tarzıdır. Dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan milletlerin ulusal ve kültürel özelliklerinin incelemeleri, günümüzde gerçekleştirilen farklı kültürlerin etkileşim özelliklerinin ve ayrıca Kazakistan milli kültürü ve zihniyetinin araştırılması kapsamında çok ilgi çekiyor.

Farklı milletlerin zihniyet özellikleri, onların genetik niteliklerine dayanmaktadır. Böylece, kazak milletinin zihniyetine, can yakınlığı ve sıcaklığı, dostça davranışlar, misafirperverlik vb. özellikleri özgündür. N.Nazarbayev'in dediği gibi, «Kazak milletinin özellikleri arasında cana yakınlık, sıcakkanlılık, yoksunlara yardım etme özellikleri vardır. Kazak milleti, hiçbir zaman hiç kimseye kin beslemediği gibi uluslararası çatışmaların sebebi de olmadı». Her insan, hangi millettense olsun, vicdan, sorumluluk duygusu, adalet duygusu, merhamet, dürüstlük vb. niteliklere sahip olmalıdır. Bu olumlu nitelikler, insan toplumunun yaşamının temelidir.

XV. yüzyılında oluşturulan kazak edebiyatı, zengin gelenekleri barındırır. Göktürkçe yazılı eserlerine dayalı sözlü şiir gelenekleri, göçebe dünyasını anlatmaktadır. Belli ölçüde Kazakların milli zihniyetinin özelliklerini anlatan edebi ve felsefe eserleri arasında ilk olarak Kazak eğitimci Abay Kunanbayev'in(1845-1905) veya hitaben Abay'ın temel eserlerinden olan «Nasihat sözü» ile «Kelime kitabı» adlı eserlerini anımsamak gerekiyor. Kendisinin Kazak karakter özelliklerine bakış açısı, milli zihniyetin içinden telakkisidir. Aynı zamanda yazarın, sadece milletin karakter özelliklerini sıralamakla kalmayıp, Kazakların kendi aralarında anlaşmazlıkları, kibirleri, komşu milletlere karşı saygısızlıkları gibi bütüncül konuları da, halkın hayat koşullarını düzeltmek amacıyla üzülen ele alması bizler için ayrı bir değer taşıyor. Böylece milli karakter ayrı bir derinlik, çeşitlilik ve gerçekçilik kazanmış oluyor.

Seyyahlar ile etnografların Kazakların milli zihniyetini «dışından» anlatmaları XIX. Yüzyıldan itibaren, misafirperverliği, kabile içindeki ilişkileri, Kazakların büyüklere, kadınlara ve çocuklara davranışlarını anlatan birçok atasözü ve deyim konularını tutar. Örneğin A.A.Divayev'in dediği gibi, «1876 yılında Türkistan'a geldiğimde göçebe halkı ile yani kazak-kırgızları, bu sevimli, misafirperver ve saf kabileler ile karşılaştım...» (alıntı: Erkiyayeva, elektronik kaynak). Bu durum kısmen gezginlerin yerli insanların aralarındaki ilişkileri derin bir şekilde incelemekten çok, kendilerine karşı davranışlarına önem vermeleriyle açıklanabilir.

İlgi duyduğumuz konu üzerinde çalışan yazarların arasında Kazakların atalarının dünya görüşleri hakkında yazan M.E.Orınbekov(Orınbekov, 1994 bakınız) ve Kazakların zihniyeti

ve Kazak kültüründeki bireyliği anlatan S. Akatay'ın (Akatay, 1998 bakınız) önemli yerleri vardır.

Kazak milletinin zihniyetini oluşturan milli karakterinin bazı özelliklerini incelemişim. Kazak milleti, yüzyıllar boyunca tarihine dikkat gösteren milletlerden biridir. Kazakların en mühim etik geleneklerinden bir tanesi, kendi soyağacını bilmektir ki bu her zaman soyunu devam ettirmeye, topluluğun gelenek ve göreneklerini geliştirmeye çalışan göçebelere özgüydü. Birçok ailede, kuşaktan kuşağa geçen farklı önemini taşıyan nesnelere vardır. Böylece bir insan çocukluğundan beri atalarına saygı göstermeye alıştırılıyordu. Kazak atasözlerinin de dediği gibi, «Kendi soyunu yedinci nesle kadar bilmemek, yetimlik demektir», «Atayı bilenlerin yaşadığı sürece hatırası da yaşıyor».

Kazak şejiresi, 15-18 nesle dayanır. Bu, tam Kazak hanlığının kurulması ile Altın Orda Devleti'nin yıkılmasını kapsayan 550-600 yıllık bir süre. Şejire herkes tarafından sakral sayılır. Soyun başında Altın Orda Devleti'nin parlak devrinde emirlik yapan eşsiz tarih önemini kazanmış şahıslar vardır.

Tıpkı birçok diğer milletler gibi Kazakların da akraba aşkının sonucu kusurlu çocukların doğma ihtimalinden haberleri vardı. Bu yüzden bütün juzlarda erkek tarafından ortak bir atanın çocukları arasında gönül ilişkileri yedinci nesle kadar yasaktı. Fakat soylarını sağlamlaştırma ve başka soylar ile kan karışımını önleme arzuları, bir yandan yakın akrabalar arasında gönül ilişkilerinin olmaması için çabalamalarına, bir yandan da erkek tarafından 8-9. nesilden uzak akrabaları ile birleşmeye çalışmalarına neden olmuştur. Bu tür evlenmelerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine soy büyüklerinin tarafından karar veriliyordu. Toplandıkları zaman kurbanlık beyaz dişi atı kesiyor, dua okuyarak gençlere mutlu aile hayatı için hayır dualarını veriyorlardı.

Kazakların aile değerleri, soylarını bilmelerine dayanırdı. Günümüzde de Kazakistan sosyal politikası ve devlet ideolojisini aynı değerleri üzerine kurmaya özen gösteriliyor. Genellikle Kazak milli zihniyetinin, milli fikrinin bugünkü anlatımları, olumlu özelliklerini barındırır. Bunun sebebi, bu tür yayınlamaların sık sık «milli ruhunu sağlamlaştırma», «milli fikrini oluşturma», eğitime gibi sosyal amaçlarını gütmesidir. Juzların ne zaman oluşturulması, Kazak tarihinin başta gelen bilmecelelerinden biridir.

Juzlar, Kazak milletinin sosyal-siyasi düzenleme türleridir. Kazak tarihinde, tek Kazak milletine aitliğini kabul eden ve Kazak topraklarının geleneklerin bildirdiği bir parçasında yaşayan belirli kabile birlikleri, juz olarak adlandırılır. Devrim öncesi tarihi edebiyatında, çok önceden kullanılan «orda» terimi yer alıyordu.

Toplam üç juz vardır: Ulu juz (Büyük juz), Orta juz ve Kişi juz (Küçük juz).

Juzlar, güneydoğusundan kuzeybatısına sıra ile yerlerini alıyordu: Ulu juz güneydoğu tarafında, Kişi juz en batısında, Orta juz ise orta topraklarındaydı.

Juzlar, isimlerini içinde yaşayan göçebe sayısından değil (Kişi juz en kalabalıktı), içinde yaşayan soylarının üstünlüğünden almıştır. Aynı zamanda soylar ve juzların üstünlüğünü şu şekilde belirliyorlardı: Ulu juzun en son soyunun, Orta juzun en büyük soyundan üstünlüğü vardı vs. Bu, atanın daha yaşlı olması ile açıklanıyordu (atası ulken).

Yetmiş yıllık Sovyet döneminde Kazakistan'da geçmişin kalıntıları gibi geleneklerle mücadele ettiler. Bütün zorluklara ve devrim sarsıntılarına, totalitarizmin ve çarlığının güçlüklerine

rağmen ülkemizin topraklarında yaşayan Kazaklar ve diğer halkların temsilcileri kendi kültürlerini korumayı başarmışlardır. Bu eğilim tarihte kalmış olan geleneklerin yeniden canlandırılması gibi kabul edilmektedir. Kazakların gelenek ve görenekleri ulusal bilinci en iyi şekilde etkilemektedir ve milletin ruhsal halini hissetmede yardımcı olmaktadır. Böylece diğer halklar ve milletler Kazak ziniyetini daha iyi anlama fırsatı buluyorlar.

20.yüzyılın sonunda moderleştirmenin olumsuz sonuçları daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır. Özellikle eski Kazak kültüründe demokratinin olmayışı, genel toplumun sıradan bir ferdinin sosyal sorunlar hakkında kendine ait bir düşüncesinin olmayışı ve ebedi Kazak itaati en sık rastlanan stereotiplerden biridir. Böyle stereotiplerin hepsinden genellikle bir milletin demokrasiye hazır olmaması, halkımızın demokrasiye ulaşması için özel bir yola ihtiyaç olduğu sonucu çıkarılır. Gazeteciler, çağdaş kazakların siyasete karşı kayıtsızlığına, Kazakistan toplumunun yeni tarih sosyal krizlerine karşı çıkmamasına dayanarak kendi burnunun ucundan başka bir şey görmeyen, kendi ev işleri dışında başka bir şeyle ilgilenmeyen «küçük insan» hakkındaki efsaneyi sık sık kullanırlar. Göçebe kültürünün yerleşik kültüründen farkı, şehir kültürü ile köy kültürü arasında feci bir uçurumun ve «köy hayatının saçmalığı» denilen şeyin olmamasıdır. Bir göçebe devamlı (en azından yıllık göç ederken) yüzlerce ve binlerce kilometre uzaklığına gidiyor, diğer soy ve kabilelerin fertleriyle konuşuyordu ve böylece görüş ufuğunu genişletmiş oluyordu. Her Kazak'ın «üç soyu» vardı: kendi soyu, annesinin ve eşinin soylarıdır. Her göçebe onların gereksinimlerini aklında tutup onları karşılamalıydı. Tüm milleti ilgilendiren olayları anlatan epik hikayeci veya müzikçiyi, hem davet eden itibar sahipleri hem de sıradan insanlar dinliyorlardı. Her göçebe sadece atalarının isimlerini 7. nesle kadar bilmekle yetinmeyip hayatlarının tarihini ve dolayısıyla milletlerinin tarihlerini de biliyorlardı. Özetle her göçebe milletine karşı sorumluluk taşıyan «azamat» yani vatandaştı.

Şeref kavramını aristokratik kibrinden ve şiddete yatkınlıktan arındıracak olursak, bu kavramın içinde bir insanın kendinamusunu korumasına ve toplumsal ilişkilerini karşılıklı güven prensipine dayanarak kurmasına yardım eden bir şey kalır. Şövalye asrının bu mirasının tamamen kaybolmasını istemezdim. Bir milletin hareket kabiliyeti ve kentleşme gelişirken, toplumsal düşüncesi önemini kaybediyor, insan kontrolden savuşuyor. Bir insan, hiçbir dış etkileri altında kalmadan kendi yolunu seçme imkanını elde ediyor. Göçebe atalarımız, yüksek kavramlara göre hareket ettikleri, savaş ve siyaseti her yolu uygun olan bir mücadele silahı olarak değil, güzel bir ritüel, birbirine saygı duyan rakiplerin oyunu gibi gördükleri için dünya egemenliği mücadelesini kaybetmişlerdir. Şimdi ise dünya, modern oyun kurallarına uymak istemeyenlere karşı daha da zalim ve kurnaz oldu. Böyle bir durumda yüksek kavramlardan bahsedilir mi? Söylemesi zor. Çağdaş düşünürler, insan ve millet kavramlarının gelişmekte olan formülünü arıyorlar. Z. Gök Alıp zamanında «Türk kültürü ile modern uygarlık» diye tezi öne sürdü. Bilgelerden biri, çağdaş insanın münzevi veya sıradan biri olmayı seçemez, bunların ikisi aynı zamanda olmalı: içinde ruhu, dışında iş adamı. Kazak kültüründeki şövalyelik kalıntıları meselesi de galiba bu şekilde çözülmelidir.

Öncelikle yazarlar Kazakların soy-kabile yaşam şekline bağlılığını belirtiyor. G.G.Gabito'v'un dediği gibi, «Kazakistan egemenliğe ulaştıktan sonra önceden yasaklanmış olan bir mesele – soy ilişkilerinin değerleri dünyası, tarihçi ve toplumbilimcilerin araştırmalarının ana konusu olmuştur. Bu, doğal bir süreçtir. Yukarıda söylediğimiz gibi, Kazak kültüründe 7 nesildir süre gelen gelenek şejire (şecere) geleneği ile doğrudan ilgilidir. Kazakistan Cumhuriyeti'nin başkanı N.Nazarbayev, soy-kabile ilişkilerinin Kazak dünyasının temeli olduğunu söylüyor: «Eşsiz soy-kabile Kazak halkının juz tek vücut oluşu asırlardır şu prensipe göre sınırlı bir

şekilde büyümüştür:bütün Kazaklar bir «yuvanın» yavrularıdır, bir ağacın bir kökün dallarıdır. Birbirinden uzakta olan üç juza ayrılmış göçebelerde Avrupa kanunlarına göre olmaması gereken tek millet fikri buradan kaynaklanmaktadır. Ve bu birlik, soyağacı aracılığı ile algılanıyordu. Kazakların jenetik birliği, tek bir soyağacından kaynaklanmalarıdır. Göçebe Kazaklar, her zaman kendi köklerini ve soy bağlarını bilmeyi gerekli sayıyorlardı. Bu, bütün millet için tek bir ahlaki ölçütü haline getirilmiştir. Tarihimizde bu hep böyleydi».(Nazarbayev, 1999:296)

Kazak zihniyetinin aile değerlerinin oluşumu üzerinde etkisi konusu ile ilgili kaynaklardan yola çıkarak çıkardığımız sonuçlar hakkında, yapılan çalışmayı derinleştirebilecek ayrı ayrı konular halinde işlenebilecek birkaç fikirden bahsedelim:

1) Milletin ulusal karakteri üzerine yapılan .alışmalar her zaman net kaynaklara sahip değildir. Kazaklara özgü karakter üzerine yazılan bu çalışmada Kazak edebiyatı sadece yazılı kültürün uzun süre gelen gelenekleriyle değil kısmen de bilimsel düşüncelerin daha gelişmiş seviyede olmasıyla, hem de halkın, 1991 yılı devletinin batıl inanç titülü dışında, günümüzdeki farklı statüsüyle ifade edilen çok daha zengin taraflarıyla, renkli bir şekilde sunulmaktadır.

2) Belirli bir halkın ulusal karakteri bize, kendi ve nesilleri adına halkın temsilcilerinin kabul ettikleri belirli niteliklerden oluşan bütün bir şekil olarak sunulmaktadır (Milli karakter «içeriden»).

3) İncelenen halklar arasında ulusal karakter açısından («içeriden» ve «dışarıdan») iklim şartlarına bağlı benzer yönlerin birleştirdiği, hayat kültürünün ve sosyal yaşamın belirli çizgilerinin bir araya toplandığı oldukça çok genel özellikler vardır. Doğaya yakınlık, onunla kendine özgü özdeşleşme, sosyal yaşamın soy-kabile organizasyonu, geleneksellik bu halkların göçebe kültürlerinin ebedi unsurlarıdır. Ama tarih çelişkileri, tarih hatırası, diğer akraba göçebe milletlerle etkileşimin zamanı ve şekli ile koşullandırılmış kendine özgü çizgileri vardır.

4) Dışarıdan takip eden gözlemcilere göre halkın ulusal karakterin konusu her gözlemcinin ne kadar derin bir bakış açısı olduğu ile ilgili olarak daha çok varyasyona sahiptir. Gördüğümüz üzere onlarla konuşarak kendi amaç ve görevlerimize bağlı olarak halka yüzeysel bir nitelendirme verilebilir, ayrıca aynı topraklarda yaşamaktan ve kültür diyalogundan bahsedilirse daha farklı nitelendirmeler verilebilir. Halk temsilliği algısını politik veya ekonomik durumları, olumlu veya olumsuz tecrübe, eğitim gibi dış koşullar etkileyebilir.

Böylece Kazakistan'ın kendine özgü sosyal-ekonomik ve coğrafi şartları(göçebe hayatı, sınırsız bozkır alanları, kıtasal iklim, hayvan yetiştirme vb.) Kazakların kendine özgü psikolojisinin oluşumunu belirli bir şekilde etkilemekte, göçebelerin dünya algısı ve düşünme tarzına belirli bir özellik kazandırmaktadır.

KAYNAKÇA:

N.A.Nazarbayev «Tarih akımında». Almaata, 1999, s.47 3. Arutyunyan Yu.V., Drobijeva L.M., Susokolov A.A.

Akatay,S.(1998) Kazakların milli zihniyeti, Almaata

Gabitov T.H.(2006) Kültüroloji. Almaata

Gabitov T.H.(2013)Kültürler diyalogu içindeki milli fikir// Felsefe soruları. №3. S.49-57

Erkibayeva, G.G. Kazak zihniyetinin bazı özellikleri(elektronik kaynak) //

Publishing house Education and Science s.r.o.
URL: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2013/Psihologia/7_125325.doc.htm (başvuru tarihi: 12.08.2013)

Kanarş G.Y.(2013) Kişisel karakterinden milli karakterine // Bilgi. Anlayış. Beceri. №3.s.93-98

Kşibekov D.(2005) Kazakların zihinsel doğası. Almaata

Lamajaa, Ç.K.(2013b)Orta Asya halklarının milli karakteri sorunu // Bilgi. Anlayış. Beceri. №3.s.99-108

Malov S.E.(1951) Eski Türkçe yazı eserleri. M.,L., Bilim

Naurzbayeva Z., Göçebe kültürü ve çağdaş Kazakların zihniyeti(elektronik kaynak)//Otuken. Kazak kültürü, mütolojisi ve müziği .
URL: <http://www.otuken.kz/index.php/skpubl/53?task=view> (başvuru tarihi: 12.05.2013).

Orınbekov M.E.(1994) Kazakların felsefesi. Almaata

Çernih E.N.(2009) Avrasya'nın bozkır kuşağı:göçebe kültürü fenomeni. M.: Eski Rus el yazması eserler

Omarbekova, G. A. (2013) Cultural background knowledge about national character of the Kazakh and English people // Filoloji bilimleri. Teori ve pratik soruları. № 6, b. 2. s. 142–147.

Uzakova S.A., Şergalieva M.T. Kazak zihniyetinin aile değerlerinin oluşumu üzerinde etkisi // genç bilimadamı — 2014. — №15. — s. 369-371

Etnososyoloji: Yüksek eğitim kurumları için ders kitabı – M.:Aspekt Press, 1998. – 271 s. 4.
Erkibayeva G.G. «Kazak zihniyetinin bazı özellikleri»

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE DİN-DEVLET-TARİKAT

Burcu ÇALIKUŞU AYKANAT

Öz

Demokrat Parti'nin 1946 yılında kurulması ile birlikte iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi de izlediği politikalarda değişikliğe gitmiştir. Devrimleri gerçekleştirmiş olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin, özellikle çok partili hayata geçilmesi ile birlikte, din alanında izlediği politikalarda yumuşama görülmüştür. Demokrat Parti 1950 seçimlerinde yayımladığı seçim bildirisinde devrimleri cumhuriyete mal olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırmıştır. İktidara geldiklerinde hazırlanan hükümet programında da seçim bildirisine atıfla ulusa mal olmuş devrimlerin korunacağı ifade edilmiştir. Demokrat Parti döneminde yapılan uygulamalar ile din alanında oldukça büyük bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Ezan yeniden Arapça okunmaya başlanmış ve Yüksek İslam Enstitüleri açılmıştır. Bu çalışmada Demokrat Parti dönemindeki devlet, din ve tarikat ilişkileri üzerine inceleme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Tarikat

Giriş

Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra uluslararası alanda etkili bir güç olarak yer almaya başladı. Yeni Türk devleti yaklaşık on yıllık bir savaştan (1911-1922) sonra çağdaşlaşmayı amaçladı. Temel hedefi çağdaş devletler arasında yer almaktı. Bu doğrultuda yapılan ilk eylemlerden biri 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyetin ilan edilmesi olmuştur. Doğmuş çocuğa ad konulması olarak tanımlanan bu olay, aynı zamanda Amasya Genelgesi'nden itibaren dile getirilen egemenliğin millete ait olduğu söyleminin pratiğe geçirilmesi demektir.

Yüzyıllardır egemenliğin yalnızca Tanrı'ya ait olduğu ve egemenliği Tanrı adına yeryüzünde padişahın kullandığı kabul edilirken Amasya Genelgesinde, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde egemenliğin ulusa ait olduğu ortaya koyulmuştu. Bu durum Milli Mücadele'nin başından itibaren devletin laik nitelikte olacağına bir işaretiydi. Milli Mücadele sonrası gerçekleştirilen devrimler de bunun en büyük kanıtıydı. Saltanatın kaldırılması, Halifeliğin Kaldırılması, Eğitim ve Öğretimin birleştirilmesi, Şer'îye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılarak yerlerine başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulması, 1925 yılında Tekke, Türbe ve Zaviyelerin kapatılması ile 1928 yılında Anayasadan devletin dini İslam'dır maddesinin kaldırılması, 1931 yılında CHP, 1937 yılında da Anayasaya Laiklik ilkesinin girmesi yeni devletin laikleşmesindeki önemli adımlardı.

Cumhuriyetin yönetici kadrosu izlediği laiklik politikası ile Türkiye'de bir aydınlanmanın gerçekleşmesini amaçlamıştı. Din ve devlet işlerini birbirinden ayırırken din insanların vicdanlarına bırakılmıştı. Bu süreçte kapatılan tekke ve türbelerdeki şeyhler, dervişler yer altına çekilmişler ve faaliyetlerini gizlice sürdürmüşlerdi.

II. Dünya Savaşı hem dünyada hem de Türkiye'de büyük değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmişti. Savaş sonrası Dünyada demokratik yönetim biçimleri kabul görünürken Türkiye'de çok

partili hayata geçmişti. Çok partili hayata geçilmesi ile birlikte iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi uyguladığı katı laiklik politikasında yumuşama göstermişti. İlkokullarda din dersi getirilmesi, imam ve hatip kurslarının açılması ile ilahiyat fakültesinin açılması CHP iktidarı döneminde gerçekleştirilmişti. 14 Mayıs 1950 tarihinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte CHP döneminde başlatılan atılımlar devam ettirilmişti. Tek parti döneminde yeraltına inen tarikatlar çok partili dönemde iktidarın uygulamalarından destek bularak faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardı.

Çok Partili Hayata Geçişte Kurulan Yeni Partiler Programında Din-Devlet İlişkisi

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na girmemişti. Savaş sırasında hem müttefik hem de mihver bloku ile ticaret antlaşmaları yapan CHP hükümeti, iç politikada da sıkı bir ekonomi politikası izlemişti. Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi kanunlar toplumu, özellikle köylüleri ve ücretli çalışanları rahatsız etmişti.¹ 1945 yılında CHP'nin meclise getirdiği Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hem CHP içindeki büyük toprak sahiplerinde hem de ticaret ile uğraşan kesimde rahatsızlık yaratmıştı. II. Dünya Savaşı'nın sağladığı ortamdan gelir elde eden ve harp zengini olarak tanımlanan kesim ile savaş sırasındaki uygulamalardan en çok etkilenen köylü ve ücretli kesim CHP'nin izlediği politikalarından rahatsızlık duymuştu.²

Diğer yandan II. Dünya Savaşı'nı kazanan müttefik ya da diğer adıyla hür cephe grubu, yenedünya düzeninden demokratik devletlerin egemen olacağı bir düzenin anlaşılması gerektiğine ilişkin açıklamalar yapmışlardı.³ CHP, yenedünya düzeninde liberal demokrasilerin yanında yer almanın hem ekonomik hem de güvenlik açısından Türkiye'nin yararına olacağına inandığı için bu konuda gerekli adımları atmıştı.⁴ Tek partiden çok partili hayata geçişin temellerini atmaya başladı. 1945 Nisan'ında yapılan San Francisco Konferansına Türkiye de katılmıştı. Bu konferansta Birleşmiş Milletler Antlaşmasını imzalayarak demokratik sisteme geçme konusunda kararlı olduğunu dünya kamuoyuna göstermişti.⁵ II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı ekonomik politikalar toplumsal yapının değişimini de beraberinde getirmişti. Bir yandan otoriter rejimden kurtularak demokrasi ile tüm sorunların çözüleceğine inanılması⁶ diğer yanda da geleceğin demokratik devletlerinin yanında olacağına inanılması CHP'yi, çok partili hayata geçmeye zorlamıştı.

Bundan sonraki süreçte ise gerek CHP içinden kopmalarla gerekse dışarıdan gerçekleşen oluşumlarla çeşitli siyasi partiler kurulmuştur. Bu dönemde kurulan partilerin birçoğunun programlarında ve söylemlerinde ortak bir nokta göze çarpmaktaydı. Bu da dini değerlere saygılı olunacağıydı. Bu süreçte Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş ve Cevat Rıfat Atılhan tarafından 18 Temmuz 1945 tarihinde kurulan Milli Kalkınma Partisi (MKP) ilk siyasi parti olmuştu. Partinin programında dinsel söylemler yer almıştı. MKP dış politikada İslam Birliği- Şark Federasyonunu kurmak istediğini açıklamıştı. Partinin diğer bir söylemi ise Müslüman doğulu ulusların öğrencilerine eğitim verecek bir Teknik ve Ahlak Üniversitesinin

¹ Taner Timur, Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s.47

² Timur, a.g.e., s.46

³ Erik Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 302

⁴ Timur, a.g.e., s.42

⁵ Zürcher, a.g.e., s. 302

⁶ Mustafa Albayrak, Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s.35

açılmasıydı.⁷ Ancak bu partinin etkinliği oldukça sınırlı kalmıştı. Çok partili hayata geçişte damgasını vuran ve gerçek anlamda CHP'nin karşısında güçlü bir muhalefet olarak çıkan Demokrat Parti olmuştu.

Dörtlü Takrir'in CHP grubunda reddedilmesi Türk siyasi hayatının bir dönemine damgasını vuracak DP'nin kuruluş sürecini başlatmıştı. Dörtlü Takrir'in sahipleri, Mustafa Kemal Atatürk'ün son başbakanı olan Celal Bayar ile Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'dı. Bayar partiden istifa ederken Menderes, Köprülü ve Koraltan partiden ihraç edilmişlerdi. Bu durum yeni partinin kuruluş sürecini hızlandırmıştı. 7 Ocak 1946 tarihinde kurulan DP'nin programında laikliğin tanımı yapılırken "Partimiz, laikliği, devletin din ile hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar, din hürriyetini diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tanır.... Dinin siyaset olarak kullanılmasına, devlet işlerine karıştırılmasına, başka dinler aleyhine propaganda vasıtası yapılarak yurttaşlar arasında sevgi ve tesanüdü bozmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine asla müsamaha olmamalıdır."⁸ ifadelerine yer vermişti. DP programında, laikliğin gereği dinin devlet işlerine karıştırılmayacağına altı çizilerek dinin kutsal bir insan hakkı olarak tanımlanmıştı. Ayrıca DP programında laikliği din aleyhtarlığı olarak kabul etmemişti. Din özgürlüğünün tanınması, gerek din eğitiminin ve gerekse din adamları yetiştirilmesi için üniversitelerde ilahiyat fakültesinin kurulması ve bunların Milli Eğitim Bakanlığı'nın benzer kurumları gibi özerk olması ve dinin siyasete alet edilmesinin kesinlikle hoş görülmeceği belirtilmişti.⁹

Çok partili hayata geçilmesi ile kurulan İslam Koruma Partisi, Türk Muhafazakâr Partisi, Sosyal Adalet Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Arıtma Koruma Partisi-ARK ve Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi programlarında dini söylemlere yer vermişlerdi.¹⁰ İslam Koruma Partisi programında "her türlü siyaset ve siyasi partiden uzak olarak sırf İslamların medeniyet, tesanüdü, menfaati, birbirine sevgi, yardım ve birliği yolunda..." olduğunu ifade ediyordu.¹¹ Türk Muhafazakâr Partisi programında da İslami söylem hâkimdi.¹² Dönemin önemli partileri arasında yer alan ve DP içinden ayrılanlar tarafından kurulan Millet Partisi de programında "Parti din müesseselerine ve milli ananelere hürmetkârdır" ifadesine yer vermişti.¹³ Bu partiler CHP'nin uyguladığı laiklik ilkesine karşı bu söylemi dile getiriyorlardı. DP'nin programında "dinin siyaset olarak kullanılmasına, devlet işlerine karıştırılmasına, başka dinler aleyhine propaganda vasıtası yapılarak yurddaşlar arasındaki sevgi ve tesanüdü bozmasına, serbest tefekkürü karşı taassub duygularını harekete geçirmesine asla müsamaha olunmamalıdır" diyordu.¹⁴ Ayrıca programda din özgürlüğünün en kutsal haklarından biri olduğu belirtiliyordu. DP iktidara geldiğinde dine karşı ılımlı bir politika izleyecek olmasına rağmen programındaki tavrı daha çekimsirdi.

Çok Partili Hayata Geçişte CHP'de Din-Devlet

⁷ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952), Arba Yayınları, İstanbul, 1995, s.640

⁸ Demokrat Parti Programı 1946 s.4

⁹ Albayrak, a.g.e., s.65

¹⁰ Tarık Zafer Tunaya, İslamcılık Akımı, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 170

¹¹ Tunaya, a.g.e., s. 709

¹² Tunaya, a.g.e., s.711

¹³ Tunaya, a.g.e., s.719

¹⁴ Demokrat Parti Programı, s.4

Çok partili hayata geçiş ile birlikte CHP'nin de din ve laiklik konusunda izlediği politikalarda yumuşama görülmüştü. 1946'dan itibaren sinyalleri verilen bu değişim CHP'nin 1947 yılındaki 7. Olağan Kurultayında kendini göstermişti. Kurultayda CHP'nin altı okundan birini oluşturan ve anayasada yer alan laiklik ilkesi yeniden ele alındı ve laiklikle ilgili “Din anlayışı vicdan işi olduğundan her türlü taarruzdan ve müdahaleden masundur. Hiçbir vatandaşın kanunların menetmediği ibadet ve ayinlerden dolayı karışılmaz” ifadesine yer verilmişti.¹⁵ Kurultayda yer alan katılımcılar bu konu üzerinde görüşlerini dile getirmişlerdi. Sinop Delegatesi Vehbi Dayıbaş, laikliğin medeniyet yolunda Türkiye'ye büyük katkılar sağladığını belirtmişti. Ardından Osmanlı döneminde medreselerde yaşanan çöküntü durumunun cumhuriyet ile birlikte ortadan kalktığını dile getirmişti. Artık cumhuriyet ile birlikte din ve devlet işlerinin birbirinden ayırt etme olgunluğuna eriştiğini dile getiren Dayıbaş “Hurafat anlaşılmalı ve inkılap benimsenmiş olduğuna göre Milli Eğitim Bakanlığı'nın tanzim edeceği bir program ile ilkokullarda çocuklarımıza din esasları hakkında bilgi vermenin zararlı olmadığı gibi ahlaki büyük faydalar tevli edeceğine kuvvetle inanıyorum” demişti. Din eğitiminin özel kurumlara bırakmanın zararlı olduğunu dile getiren delege, devletin din eğitimine el atması gerektiğini belirtmişti. Haftada iki saatlik din dersinin memleket için faydalı olacağını iddia etmişti.¹⁶

Çorum delegesesi Abdülkadir Güney din eğitiminin altı oka zarar vermeyeceğini aksine “millet ve memleketin maddi ve manevi saadetinin sağlanmasına katkı sağlayacağını” savunuyordu. Güney, “Milli şef Atatürk bir takım tekke ve türbelerde ve bazı din perdesi altında beşeriyete, ahlaka, dine aykırı birçok haller gördüğü için bunları ortadan kaldırmak istemiş ve bunu layıklık maddesini altı oka koymakla muvaffak olmuştur, yoksa bu bazı yerlerde çok ifrada varmış olmakla beraber dinimizin inkişafına mani olmak için değildir” demişti.¹⁷

7. Kurultayda dikkat çeken konuşmalardan birini yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver idi. Tanrıöver, Türk Ocaklarının uzun yıllar başkanlığını yapmıştı. Atatürk döneminde laikliğin savunucusu olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, imam ve hatiplere ihtiyaç duyulduğunu ve bu ihtiyacın karşılanması için Diyanet İşleri Başkanlığına yetki verilmesi gerektiğini dile getirmişti. Tanrıöver ayrıca imam hatip ihtiyacı konusunda meclis hademesinin kendisi ile yaptığı konuşmayı mecliste şöyle aktardı; “Vallahi billahi, altı köyümüzde bir tek imam kaldı. Ölülere nöbet bekletiyoruz. Ondan kalkıp bu köye geliyor ve boyuna köy değiştiriyor. Eğer bize imam ve hatip vermezseniz ölülerimizi köpek leşi gibi toprağa vereceğiz.” Hamdullah Suphi Tanrıöver ayrıca bu durumun laikliğin inkılabına zarar vermeyeceğinin de altını çizmişti.¹⁸ Tanrıöver'in karşısında Antep milletvekili Cemil Sait Barlas, eski laiklik anlayışında kararlı olmak gerektiğini söyledikten sonra bu durumun komünizm karşıtlığı ile karıştırılmaması gerektiğinin altını çizmişti.¹⁹ Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu'da komünizm tehlikesine karşı dine yaklaşmak gerektiğini, “kızıl tohum” olarak nitelendirdiği komünizm tehlikesinin özellikle işçiler arasında yayılmakta olduğu söyleyerek “dinden korkmayalım kızıl tohumun yayılmasında korkalım” demişti.²⁰

¹⁵ CHP 7. Büyük Kurultayı, s.448

¹⁶ CHP 7. Büyük Kurultayı, s. 448

¹⁷ CHP 7. Büyük Kurultayı, s.449

¹⁸ CHP 7. Büyük Kurultayı, s.457

¹⁹ CHP 7. Büyük Kurultayı, s.459

²⁰ CHP 7. Büyük Kurultayı, s.452

Kurultayda gündeme gelen konulardan biri de Diyanete kaynak sağlamak için Vakıflar İdaresinin diyanete bırakılmasıydı.²¹ Yine Diyanet İşleri Başkanlığı ile Vakıflar İdaresine özerklik verilmesi de öneriler arasında yer alıyordu.²²

İmam Hatip Kurslarının Açılması

CHP 7. Büyük Kurultayı sonrasında din konusunda ılımlı bir politika izlemeye başlamıştı. Bu konuda atılan ilk adım ise imam-hatip kurslarının açılması konusunda oldu. Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabul edilmesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nden itibaren devam eden eğitim alanındaki ikilik sona ermişti. Ülkedeki tüm okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştı. Bu süreçte din alanında görevli yetiştirmek için 29 ilde imam- hatip okulları açılmıştı.²³ İmam hatip okulları iki devreliydi. İlk devresi dört yıldız ve ilkokul mezunlarını kabul eden bir ortaokul eşdeğerindeydi. Son devresi üç seneydi ve lise eşdeğerinde bir okuldu.²⁴ İmam hatip okullarının sayısı 1923-1924 öğretim yılında 29 idi. İstanbul'da bulunan okulun öğrenim süresi 4, diğer okulların öğrenim süresi ise 2 yıldız. 1924-1925 öğretim yılında Edirne, Ödemiş, Hopa, Şavşat ve Niğde'de bulunan okullar kapatılmıştı. Aynı yıl İzmir ve Artvin'de iki yeni okul açılmıştı. 1931-1932 öğretim yılına gelindiğinde İstanbul ve Konya'da bulunan imam hatip okulları faaliyetine devam etmekteydi. Ancak yeterli öğrenci olmamasından dolayı bu okullarda kısa süre sonra kapatılmıştı.²⁵

Bu okulların öğrenci sayılarına baktığımızda 1927-1928 öğretim yılında 222 erkek öğrenci bulunduğu görülürken 1931-1932 öğretim yılında bu sayının 10 erkek öğrenciyeye düşmüş olduğu görülmektedir.²⁶ Yine bu yıllardaki öğretmen sayısına baktığımızda 1927-1928 öğretim yılında 42 erkek öğretmenin görev yaparken, 1929-1930 öğretim yılında bu sayı 35'e düşmüştür.²⁷

İmam-Hatip Okulları Öğrenci Öğretmen Sayıları (1927-1932)		
Yıllar	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1927-1928	222	42
1928-1929	159	35
1929-1930	141	35
1930-1931	57	---
1931-1932	10	---

²¹ CHP 7. Büyük Kurultay, s.452

²² CHP 7. Büyük Kurultay, s.454

²³ Turgay Gündüz, "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Öğretimi Kronolojisi (1923-1998)", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, S.7. C. 7, 1998, s. 543-557

²⁴ Milli Eğitim Hareketleri 1927-1966, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1967, s.19

²⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, C.4,s.100

²⁶ Milli Eğitim Hareketleri 1927-1966, a.g.e., s.35

²⁷ Milli Eğitim Hareketleri 1927-1966, a.g.e., s.47

Ancak 1932-1933 öğretim yılından itibaren akşam okullarında Kuran öğretme kursları açılmıştı. 1932-1933 öğretim yılında 9 kurs bulunuyordu. Bu kurslarda 9 öğretmen ve 232 öğrencinin yer aldığı görülmektedir. 1938-1939 öğretim yılına gelindiğinde kurs ve öğretmen sayısının 28'e, öğrenci sayısının ise 1069'a yükseldiği görülmektedir. Kurulduğundan itibaren süreklilik gösteren Kuran kurslarının sayısı her yıl artış göstermiştir. DP'nin iktidara geldiği yıl kurs sayısı 122'ye, öğretmen sayısı 129'a ve öğrenci sayısı ise 8677'ye yükseldiği görülmektedir.²⁸

Kuran Kursu Öğrenci - Öğretmen Sayıları (1927-1932)			
Yıllar	Kuran Kursu Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1932-1933	9	232	9
1933-1934	9	231	9
1934-1935	19	256	11
1935-1936	15	393	14
1936-1937	16	409	14
1937-1938	20	721	21
1938-1939	28	1069	28
1939-1940	48	1281	47
1940-1941	56	1689	56
1941-1942	65	1783	68
1942-1943	37	1329	39
1943-1944	38	1552	34
1944-1945	46	1953	49
1945-1946	61	2765	65
1946-1947	91	5649	99
1947-1948	99	5751	104
1948-1949	118	7084	128
1949-1950	122	8677	129

²⁸ Milli Eğitim Hareketleri 1927-1966, s.87

Çok partili hayata geçilmesi ile birlikte yeni kurulan partiler söylemlerine din ve din ile ilgili konulara geniş yer ayırmıştır. DP programında din öğretimine geçilmesi ve din adamı yetiştirilmesi için bir ilahiyat fakültesi ile benzer kurumların açılmasını içeren bir madde bulunuyordu. 1948 yılında kurulan Millet Partisi de ilkokullarda ve ortaokullarda din dersinin okutulması ve ilahiyat fakültesinin kurulmasını dillendiriyordu.²⁹

Muhalefet partilerinin bu tavrı CHP'nin içinde hareketlenmelere neden oldu. 1946 yılının son günlerinde CHP'li iki vekil Muhittin Baha Pars ve Hamdullah Suphi Tanrıöver din öğretiminin yeniden başlatılmasını gündeme getirmişti. Ancak dönemin Başbakanı Recep Peker dini propagandaya kapı açmak olarak nitelendirdiği bu duruma karşı çıkmıştı.³⁰ Temmuz 1947'de Reşat Şemsettin Sırer'in Milli Eğitim Bakanı olduğu sırada, CHP Divanında onaylanan "Din Eğitiminin Serbestliğine" dair bir tebliğ yayınladı. Bu tebliğde, Din Bilgileri dersanelerine öğretmen yetiştirmek, imam ve hatiplik hizmetleri için eleman hazırlamak maksadıyla yurttaşlar din seminerleri dahi açabilir diyordu. Bu seminerler ortaokul mezunları için 5, lise mezunları için ise 2 yıl olarak düzenlenecekti. Din Bilgisi Dersanelerinde Milli Eğitim Bakanlığı'nın onayladığı program uygulanacaktı. Yine dersanelerde bakanlığın onaylamadığı kitaplar okutulmayacaktı. Bu doğrultuda Nurettin Artam ve Nurettin Sevin'e Müslüman Çocuğun El Kitabı hazırlanmıştı. Bu kitap 25.000 adet basılmıştı. Din Bilgisi Dersaneleri ile ilgili çalışma teoride kalmış, uygulamaya geçememişti.³¹

7. Kurultay sonrasında, 1948 yılının Ocak ayında CHP milletvekillerinden İbrahim Arvas imam hatip yetiştirilmesi ve ilahiyat fakültesinin yeniden açılması için TBMM'ye bir yasa önerisinde bulunmuştu. Bu konu CHP meclis grubunda görüşülmüştü. Başbakan Hasan Saka'nın teklifi üzerine ilkokullarda öğrenim gören çocuklara din dersi verilmesi ayrıca imam ve hatip gibi din adamı yetiştirmek üzere meslek okullarının açılması için bir komisyon kurulmasına karar verildi. Komisyonun hazırladığı rapora göre "imam ve hatip yetiştirecek öğretim kurumlarının kurulması gerektiği, bu kurumların rejim ve laiklik esasıyla tearuz etmeden kurulabileceği hususları üzerinde birleşilmiştir" deniyordu.³²

İmam ve hatip yetiştirilecek kursların ilk olarak İstanbul, İzmir, Ankara, Seyhan, Erzurum ve Diyarbakır'da açılması düşünülmüştü. Kurslar ilk olarak 21 Mayıs 1948 tarihinde açılması önerisi kabul edilmişti. Kursların ders programında Kur'an-ı Kerim, Akait, İbadet, Ahlak, Hadis ve Tefsir gibi dini dersler bulunacaktı. Fıkıh ders programı dışında bırakılmıştı. Programda ayrıca tarih, coğrafya, yurt bilgisi, sağlık bilgisi ve Türkçe gibi kültür dersleri de okutulacaktı. Kurslar Ankara, İstanbul, Afyonkarahisar, İzmir, Isparta, Kayseri, Kastamonu, Adana, Trabzon ve Urfa'da açılacaktı. Bu kurslar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olacaktı. Öğrenim süresi on aydı. Kursiyerler orta ve dengi okul mezunlarından ve askerliğini yapmış olanlar arasından seçilecekti.³³

Yozgat milletvekili İhsan Olgun ilkokullarda din öğretimi, imam ve hatip kursları ile İslam ilahiyat fakültesi hakkında Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na soru sormuştu.

²⁹ Turan, a.g.e., s.103

³⁰ Turan, a.g.e.,s .104

³¹ A. Çağlar Deniz, "Tek Parti Döneminde Devrimsel Bir Ric'at Olarak Dini Açılım: İmam-Hatip Kursları Örneği", *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014, 7/3, s. 95-110

³² Deniz, a.g.m., s.95-110

³³ Eyüp Şimşek, "Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 49, 2013, s.391-414

Olgun ilk olarak ilkokullarda ihtiyari olarak okutulması kararlaştırılan din bilgisi öğretimine ne zaman ve hangi tarihte başlanacağını ve ikinci olarak imam hatip yetiştirmek üzere açılacak kursların hangi illerde olacağını ve ne zaman faaliyete geçeceğini, ilkokullarda imam ve hatip kurslarında öğretilecek bilgilerin programının hazırlanmış olup olmadığını ve üçüncü olarak ise İslam ilahiyat fakültesinin hangi üniversiteye bağlı olacağını ve ne zaman açılacağını sormuştu. Banguoğlu, ilkokullarda okutulması planlanan din dersi programlarının Diyanet İşleri Başkanlığınca kurulan komisyonda hazırlandığını ve Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Heyeti tarafından incelenerek onaylandığını bildirdi. Okullarda okutulacak olan kitapların ise hazırlanmaya başladığını belirtti.³⁴

Bakan, imam ve hatip yetiştirmek üzere İstanbul, İzmir, Ankara, Seyhan, Erzurum ve Diyarbakır'da kurs açılmasının düşünüldüğünü belirtmişti. Kurs için dersanelerin hazırlandığını, programların ise hazırlanmakta olduğunu açıklamıştı. İlahiyat fakültesinin hangi üniversite açılacağını henüz netlik kazanmadığını belirtti. Bakandan sonra yeniden söz alan soru sahibi Olgun, Anayasamızdaki laiklik ilkesini ihlal etmemek kaydıyla Müslümanların dinlerini öğrenme ihtiyacının olduğunu söylemişti.³⁵

Meclisteki bu görüşmelerden kısa bir süre sonra Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Heyetinin 247 sayılı kararı ile 10 haftalık imam ve hatip yetiştirme kursları 30 Aralık 1948 tarihinde açılmıştı.³⁶

İlkokullarda Din Eğitimi

İlkokullarda din eğitiminin verilmesi ve imam hatip kurslarının açılmasını aynı günlerde gündeme gelmişti. Van milletvekili İbrahim Arvas'ın, ilkokullarda din eğitimi ve ilahiyat fakültesinin açılması ve bütçesinin oluşturulmamış olması ile ilgili sorusunu Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu yanıtlamıştı. Banguoğlu, İlahiyat fakültesine ait bütçenin olmadığını ve usule göre ilgili kanunla birlikte bütçe oluşturulacağını belirtmişti. Arvas, İmam Hatip kurslarında görev alacak öğretmenler için öngörülen ücretin cüzi olduğunu belirterek bu ücretin teşvik edici olmadığını aksine caydırıcı olduğunu iddia etmişti. Yine ilkokullarda din dersinin isteğe bağlı olmasını ve din derslerinin tatil sonrasında verilmesini eleştiren Arvas, bu durumu "ipe un sermek" olarak değerlendirmişti. Konuyla ilgili konuşan Milli Eğitim Bakanı Banguoğlu ise "Okullarımızdaki din tedrisatı ve mesleki din tedrisatı yeni Türk cemiyetinin ve Atatürk inkılabının sevmiş ve benimsemiş olan Türk milletinin arzularına ve ihtiyaçlarına göre tanzim edilecektir" dedi.³⁷

İlkokullarda din dersinin verilmesi konusu 1948 yılının şubat ayında gündeme gelmişti. CHP grubunda yapılan toplantıda imam hatip kurslarının görüşüldüğü sırada ilahiyat fakültesinin açılması ve ilkokullarda din dersinin ihtiyari olarak okutulması konusunda anlaşma sağlanmıştı. Din komisyonunun hazırladığı rapora göre, ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarına ihtiyari olarak ve sınavdan muaf tutularak din dersinin konulması öngörülüyordu. Din dersinin ücreti öğretmenlere devlet tarafından verilecekti. Konuyla ilgili milletvekilleri söz alarak düşüncelerini açıklamışlardı. Cemil Barlas, okullarda din dersinin okutulmasına karşı olmadığını ancak Anayasanın laiklik ilkesinin ihlal edilmemesi gerektiğini belirtmişti. Konunun detaylı olarak

³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, D. 8, C.14, T.3, s.105

³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.14, T.3, s.106

³⁶ Gündüz, a.g.m., s. 543-557

³⁷ TBMM Tutanak Dergisi, D. 8, C. 15, T.3, s. 11

incelenmesi gerektiğini belirten Barlas, kararın kış tatili sonrasına bırakılması gerektiğini teklif etmişti. Konuyla ilgili söz alan Mümtaz Ökmen, Cevdet Kerim İncedayı, Tahsin Banguoğlu da Barlas'ın düşüncelerine katıldıklarını bildirmişlerdi. Behçet Kemal Çağlar ise ilkokullarda din dersinin konulmasının ve imam hatiplerin açılmasının partinin laiklik prensibinin ihlal edilmesi olduğunu savunmuştu. Nihat Erim ise din dersinin bir ihtiyaç olduğunu ve vicdan hürriyetinin de göz önünde bulundurulması gerektiğinin altını çizmişti. Din komisyonu tarafından hazırlanan rapor grupta oylandıktan sonra kabul edilmişti.³⁸

İmam hatip kurslarının açıldığı günlerde 19 Şubat 1949 tarihinde ilkokullarda din dersi okutulmaya başlandı. Normal eğitilmiş okullarda pazartesi ve perşembe günleri, çift eğitimli okullarda ise çarşamba günleri din dersinin verilmesine karar verilmişti.³⁹

TBMM'de ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına program dışı ve isteğe bağlı din bilgisi dersleri konulması kararından bir yıl sonra, öğrenci velilerinin ya da anne-babaların yazılı müracaatı ile ders saatleri dışında ve sınıf geçmeyi etkilemeyecek şekilde haftada 2 saatlik isteğe bağlı din bilgisi dersleri ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında okutulmaya başlandı.

İlahiyat Fakültesi

İlahiyat fakültesi 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu çerçevesinde Dar'ülfünuna bağlı olarak açılmıştı. Bu okulda tefsir, hadis, İslam felsefesi tarihi, sosyoloji, psikoloji, ahlak, İslamiye etnografyası ve din felsefesi dersleri okutuluyordu. 1933 yılında yapılan üniversite reformu doğrultusunda ilahiyat fakültesi İslam Tetkikleri Enstitüsüne dönüştürüldü. Ancak yeterli öğrenci olmaması nedeniyle enstitü 1936 yılında kapatıldı. Edebiyat fakültesinde İslam dini ve felsefesi adında bir ders açıldı.⁴⁰

Çok partili hayata geçiş ile birlikte din alanında yeniden derslerin verilmesi din öğretmeni ihtiyacını da beraberinde getirmişti. Bu doğrultuda 9 Mayıs 1949 tarihinde kabul edilen tasarı ile ilahiyat fakültesinin açılması kabul edilmişti. Tasarıda “din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, meslek bilgisi kuvvetli ve düşünüşünde ihatalı din adamlarının yetişebilmesi için gerekli şartları hazırlamak” olduğu belirtilmişti. Resmi gazetede 4 Haziran 1949 günü yayınlanan 5424 sayılı kanun yürürlüğe girdi ve 21 Kasım 1949 tarihinde Ankara Üniversitesine bağlı ilahiyat fakültesi 85 öğrencisi ile öğretim hayatına başlamıştı.⁴¹

Türbelerin Yeniden Açılması

Çok partili hayata geçilmesi ile birlikte siyasi partilerin söylemlerinde din konusu ön plana çıkmaya başlamıştı. Bu süreçte CHP'nin tek parti döneminde izlediği katı laiklik politikasında yumuşama görülmüştü. İmam hatip kurslarının açılması, ilkokullarda seçmeli din dersi uygulamasına geçilmesi ve ilahiyat fakültesinin açılması CHP'nin izlediği ılımlı politikanın sonucuydu. CHP, 1950 seçimlerinin hemen öncesinde son hamle olarak bazı türbelerin açılması konusunda hazırladığı kanun tasarısını meclise getirmişti.

³⁸ “Okullarda Din Dersi”, *Yeni Sabah*, 20 Şubat 1948, S. 3233, s.1-5

³⁹ “Din Dersleri Bugün Başlıyor”, *Yeni Sabah*, 15 Şubat 1949, S.3554, s.2

⁴⁰ Mustafa Öcal, “İlahiyat Fakültelerinin Tarihiçesi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, S.1, C.1 1986, s.111-123

⁴¹ Öcal; a.g.m., s.111-123

Tasarı Meclise geldiğinde söz alanlar arasında yer alan Sadi Irmak, gelecek kuşakların tarih bilincini oluşturmak ve yaşatmak için bu tasarıyı desteklediğini söyledi. Irmak açılacak türbelerin belirlenmesinin uzmanlar tarafından yapılması gerektiğinin altını çizmişti. Yine türbelerin bir anda açılması yerine bakımı yapılarak süreç içine yayılması gerektiği konusunda görüşlerini bildirmişti.⁴²

Türbelerin yeniden açılması ile ilgili söz alanlardan biri de Erzurum milletvekili Vehbi Kocagüney'di. Kocagüney, "25 yıldan beri Atatürk'ün dershanelerinde yetişmiş olan Türk gençliği, onun nurlu izinden yürümektedir. O, toprak parçası önünde, hurafeye sapacak durumu da çoktan kurtulmuştur. Hurafeye sapan tek tük kalmışsa bile gençliğin verdiği nurla yenileniyor ve medeniyet nuruna bürünüyor. O halde hurafe diye bir şey yoktur" diyerek Türk toplumunun aydınlandığını ve türbelerinin açılmasının toplumda herhangi bir yozlaşmaya ya da sapıklığa neden olmayacağını söylemişti.⁴³

Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, artık Türk büyüklerine ait türbelere daha dikkatli bakacaklarını belirttikten sonra, genç kuşakların bu türbeleri ziyaret ederek onları meziyet ve düşüncelerini tanıyacaklarını söylemişti.⁴⁴ Mecliste yapılan oylama sonucu tasarı kabul edilmişti.⁴⁵ Buna göre 30 Kasım 1925 tarihinde kabul edilen Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin kapatılmasına dair 677 sayılı kanunun birinci maddesine "Türbelerden Türk büyüklerine ait olanlarla büyük sanat değeri bulunanlar Milli Eğitim Bakanlığınca umuma açılabilir. Bunlara bakım için gerekli memur ve hizmetliler tayin edilir. Açılacak türbelerin listesi Milli Eğitim Bakanlığınca hazırlanır ve Bakanlar Kurulunca tasvip olur" ifadesi eklenmişti.⁴⁶

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 28/3/1950 tarihli ve 70/150/7 sayılı yazısı Bakanlar Kurulu'nun 30/3/1950 tarihli toplantısında incelenmiş ve Türk büyüklerine ait 19 türbenin açılması kabul edilmişti. Bu Türbeler; Ankara'da Hacıbayram Türbesi, Bilecik - Söğüt'te Ertuğrul Gazi Türbesi, Bolu - Göynük'te Akşemseddin Türbesi, Bursa'da Osman Gazi Türbesi, Bursa'da Orhan Gazi Türbesi, Bursa'da Çelebi Mehmet Türbesi (Yeşil Türbe), Çanakkale - Gelibolu - Bolayır'da Gazi Süleyman Paşa Türbesi, İstanbul'da Fatih Mehmet Türbesi, İstanbul'da Yavuz Selim Türbesi, İstanbul'da Kanunî Süleyman Türbesi, İstanbul'da İkinci Sultan Mahmut Türbesi, İstanbul'da Mustafa Reşit Paşa Türbesi, İstanbul'da Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi, İstanbul'da Mimar Sinan Türbesi, İstanbul'da Gazi Osman Paşa Türbesi, Kırşehir'de Aşık Paşa Türbesi, Konya'da Selçuk Sultanları Türbesi, Konya - Akşehir'de Nasrettin Hoca Türbesi, Urfa - Caberkalesi'nde Süleyman Şah Türbesi⁴⁷ olarak belirlenmişti.

Demokrat Parti Döneminde Din Alanında İzlenen Politika

Türkiye, 1946 seçimleri ile birlikte çok partili hayata geçmişti. CHP, aktif olarak muhalefet tarafından mecliste denetlenmişti. 1950 seçimlerine kadar geçen dört yıl içinde CHP özellikle inanç konusunda izlediği politikalarda yumuşama göstermişti. Bu durum, CHP'nin muhalifleri karşısında gücünü korumak amacıyla uyguladığı bir politikaydı. Ancak 1950 seçimlerine

⁴² TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.25, T.4, B.57, s.35

⁴³ TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.25, T.4, B.57s. 35

⁴⁴ TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.25, T.4, B.57s.36

⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, D.8, C.25, T.4, B.57s.39

⁴⁶ T.C. Resmi Gazete, 4 Mart 1950, S. 7448, s.18010

⁴⁷ T.C. Resmi Gazete, 19 Nisan 1950, S. 7487, s.18346

gelindiğinde, CHP'nin izlediği politikaların pek de etkili olmadığı görülmüştü. Halk yönetme yetkisini, %55,2'lik bir oy ile DP'ye verdi. CHP bu seçimde %39,6 oy alırken, Millet Partisi %4,6, bağımsızlar ise %0,6 oy aldı. Böylece 14 Mayıs 1950 itibarıyla DP yıllar başlamış oldu.⁴⁸

1950 seçimleri öncesinde, DP Genel Başkanı Celal Bayar, Bursa Kongresinde “Şeriatı yaşatmayacağız” diyerek laiklik tanımı üzerinde bir sapma bulunmadığını belirtmişti. Türk Ceza Kanununun 163. Maddesinin eklenmesinin de DP milletvekillerinin desteği ile olması, DP'nin dine karşı mesafeli bulunduğunu göstermektedir.⁴⁹

DP'nin bu tavrının Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası olayları nedeniyle, irticaa yakın durması partinin kapatılmasına neden olabileceği endişesi olduğu iddia edilir. Ayrıca Celal Bayar'ın DP kurulurken, dini siyasette kullanmayacakları konusunda İnönü'ye güvence verilmesinin etkili olduğu söylenebilir.⁵⁰

Ancak, 1950 seçimlerine gelindiğinde, Menderes Partinin Seçim beyannamesinde inkılapları millete mal olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırmıştı. DP, Millete mal olan ve son demokratik inkılap ile elde edilmiş kazanımların korunacağını açıklamıştı. Anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerini ve millet iradesine dayanan istikrarlı bir devlet düzeni kurmak amacıyla oldukları belirtilmişti. Ülkenin dört bir yanında bulunan vatandaşların herhangi bir ayırım gözetilmeksizin hak ve özgürlüklerinin korunacağı belirtilen beyanname, söz milletindir diyerek bitirilmişti⁵¹

DP, Meclise girdiğinde Başbakan Adnan Menderes tarafından okunan programda da aynı konuyu gündeme getirilmişti. Menderes yine devrimleri millete mal olanlar ve olmayanlar olarak ikiye ayırdı. Menderes ayrıca “maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun milli ahlakın sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akıbetlere sürükleneceği tabidir” demişti ve artık söz milletindi.⁵²

Ezanın Arapça Okunması

Ezan ilk kez 1932 yılında Türkçe okunmuştu. Bu konu ile ilgili çalışmalar 1928 yılında başlatılmıştı. İlahiyat fakültesinde oluşturulan komisyon ibadet dilinin Türkçe olması ve duaların Arapça olmaması konusunda bir tavsiye kararı almıştı.⁵³ 3 Şubat 1932 tarihinde Ramazan ayında, Kadir gecesinde, Ayasofya camiinde ilk kez Türkçe Kuran okunmuştu. Dönemin önemli hafızları tarafından okunan Kuran aynı zamanda radyodan da yayınlanmıştı.⁵⁴ Türkçe Kuran okunmasından bir gün sonra İstanbul'daki birçok camide Kuran Türkçe okunmuştu.⁵⁵ Bu uygulama kısa sürede tüm yurda yayılmıştı. Kısa süre içinde İstanbul'da ve

⁴⁸ Mete Kaan Kaynar, “Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar”, Türkiye'nin 1950'li Yılları, Hazırlayan Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul,2015, s.15-38

⁴⁹ Binnaz Toprak, “Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi”, Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, Editör. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, s.309-318

⁵⁰ Sabahattin Nal, “Demokrat Partinin 1950-54 Dönemi Din Siyaseti”, “Ankara Üniversitesi SBF Dergisi”, 60-3, s.137-171

⁵¹ “D. Parti Seçim Beyannamesi”, Zafer, 9 Mayıs 1950, s.8

⁵² İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, TBMM Hükümetler-Programları Genel Kurul Görüşmeleri, C.2, Ankara, 2013, s.757

⁵³ Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011, s.558

⁵⁴ “Dün Geceki Dini İhtifal”, Akşam, 4 Şubat 1932, S.4786, s.1

⁵⁵ “Bugün Süleymaniye Camiinde Türkçe Kuran Okunacak”, Akşam, 5 Şubat 1932, S.4787, s.2

Anadolu'nun birçok yerinde ezan Türkçe okunmaya başlamıştı.⁵⁶ 1941 yılına gelindiğinde TBMM'de çıkarılan bir yasa ile ezanın Türkçe dışında başka bir dilde okunması yasaklanmıştı.

Çok partili döneme gelindiğinde ezanın Arapça okunması konusu dillendiriliyordu. Seçim öncesinde ezanın Türkçe yerine Arapça okunması ile ilgili soru sorulduğunda, “Bayar eski abecedeki 8 rakamını hatırlatan kaşlarını biraz havaya kaldırır ve susardı. O konuda Sfenks gibiydi. Adnan Menderes olayı tatlı bir şekilde geçiştirirdi ne evet ne hayat derdi ama hayırdan ziyade evet'ten yana olduğunu gene de belli ederdi. Fuat Köprülü daha babacandı. “Canım hele bir iktidara gelelim, hallederiz bu işleri... Siz bize güvenin. Biz sizin arzularınızın gerçekleştiricisi olacağız diye ağızlarına bal çalardı. Refik Koraltan ise unutulmaz davudi sesiyle kimsenin anlamadığı laflar ederdi” demişti.⁵⁷

DP iktidarının ilk günlerinde, Başbakan Menderes Zafer gazetesine verdiği demeç ile konuyu gündeme getirmişti. Menderes Arapça ezana izin verilerek taassup zihniyetinin kırılacağını iddia etmişti. Devrimlere başlamadan önce Atatürk'ün de taassup zihniyeti ile savaştığını ve Arapça ezanın bu çerçevede yasaklandığını söylüyordu. Menderes Arapça ezanın o tarihte yasaklanmasının bir zorunluluk olduğunu ancak gereksiz hale geldiğini söyledikten sonra Arapça ezan yasağının kaldırılacağını belirtmişti.⁵⁸ Ezanın Arapça okunması 13 Haziran 1950 tarihinde DP Meclis grubunda ele alınmıştı. DP grup toplantısında Sadri Maksudi Arsal ezanın Türkçe okunup okunmamasını Atatürk devrimlerine bağlamanın doğru olmadığını söylemişti.⁵⁹ Bu toplantıda Kastamonu milletvekili Muzaffer Mühdo, Arapça ezanın ramazan ayından önce kabul edilmesi yönünde bir teklifte bulunmuştu. DP grubunda yapılan oylamada ezanın istenilen dilde okunması ittifakla ve alkışlar arasında kabul edilmişti.⁶⁰

Konu Meclise 16 Haziran 1950 tarihinde getirilmişti. 4055 sayı ile değiştirilmiş olan 526. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki kanun hakkında iktidar ve muhalefet cephesinde vekiller söz alarak görüşlerini bildirmişlerdi. CHP adına söz alan Cemal Reşit Eyüboğlu ezanın Türkçeleştirilmesini milli devlet ve milli şuur politikası gereği milli dil oluşturmak amacıyla yapıldığını söyledi. Bunun ardından “milli şuurun bu konuyu kendiliğinden halledeceğine güvenerek Arapça ezan meselesinin ceza konusu olmaktan çıkarılmasının aleyhinde olmayacağız” diyerek CHP'nin ezanın yeniden Arapça okunmasına karşı olmayacaklarını bildirmişti.⁶¹ DP milletvekili Talat Vasfi Öz de ezanın Arapça okunması konusunda görüşlerini bildirmişti. Öz, 14 Mayıs 1950'de Türk milletinin tüm dünyayı kendine hayran bırakan eşsiz bir siyasi zafere ulaştığını söylemişti. Öz, bunun iradeyi milliye kadar idareyi ilahiye olduğunu iddia ediyordu. Meclisin, ramazan öncesindeki Cuma günü vicdanlardan aldığı sesle, gözyaşları ile bu kararı alacağını belirtmişti.⁶² Ezanın Arapça okunması 16 Haziran 1950 tarihinde TBMM tarafından kabul edilmişti.⁶³ İlk Arapça ezan 17 Haziran 1950 tarihinde, ramazan ayının ilk gününde okunmuştu.⁶⁴

Ezanın yeniden Arapça okunması DP'nin “İslam'ı kurtaran parti” olarak algılanmasına neden olmuştu. Gazeteci Emine Karakuş'un aktardığı anekdota göre; “Otomobilin içinde DP

⁵⁶ “Türkçe Hutbeyi 20 Bin Kişi Dinledi”, *Akşam*, 6 Şubat 1932, S. 4788, s.2

⁵⁷ Albayrak, a.g.e., s.194

⁵⁸ Nal, a.g.m., s.137-171

⁵⁹ “DP Grubunun Dünkü Toplantısı”, *Zafer*, 14 Haziran 1950, S.409, s.1

⁶⁰ “DP Grubu Toplanıyor”, *Zafer*, 13 Haziran 1950, S. 408, s.1

⁶¹ TBMM Tutanak Dergisi, D. 9, C.1, T. Olağan, 16.06.1950, s. 182

⁶² TBMM Tutanak Dergisi, D.9 C.1., T. Olağan, 16.06.1950 s.184

⁶³ “Ezana Ait Tasarı Dün Kanunlaştı”, *Zafer*, 17 Haziran 1950, S.412, s.1

⁶⁴ “İlk Arapça Ezan Dün Bütün Yurtta Okundu”, *Zafer*, 18 Haziran 1950, S. 413, s.1

konusunda diğer gazeteciler hararetli bir biçimde sohbet ederken, lafa karışan şoför ‘Bey, dikkat ettim sen bizim partinin aleyhinde konuşuyorsun.’ demiş. Karakuş, ‘Söylediklerim yalan mı?’ diye sormuş. Şoför ‘Doğru söylüyorsun, ama değil mi ki, bu parti bize ‘Allah-u Ekber’ dedirtmiştir. Minarelerimizden bize duyurmuştur. Bu bize yeter.’ demişti. DP’nin ezanın yeniden Arapça okunması konusundaki girişimi belli bir kesim üzerinde sarsılmaz destek sağladığı savunulabilir.⁶⁵

Atatürk’ü Koruma Kanunu

Mustafa Kemal Atatürk’ün, aramızdan ayrılmasından sonra, Atatürk’ün gerek manevi şahsiyetine gerek maddi varlığı olarak adlandırabileceğimiz büst ve heykellerine saldırılar yapılmıştı. Bu saldırıların büyük bir kısmı Ticani tarikatı tarafından gerçekleştirilmişti. 10 Kasım 1938’den 14 Mayıs 1950’ye kadar geçen süre içinde manevi varlığına 51, fotoğraflarına 12, heykel ve büstlerine 4 olmak üzere toplam 67 saldırı yapılmıştı. Bu saldırılardan 20’si hakkında mirasçıları tarafından dava açıldığı için takibat yapılmamıştı. 16’sında delil bulunamadığı için takipsizlik kararı verildi. 9’u Atatürk ile birlikte Türklüğe de hakaret sayıldığı için mahkûmiyet ile sonuçlandı. 2’si af kanunundan yararlanarak kamu davası düştü. Diğerleri için 28’i hakkında adi takibat sonucu bir kayıt bulunamamıştı. 3 olayda adaletle hiç ulaşmamıştı. Bu saldırıların 19’u sarhoşluk, 4’ü delilik diğerleri tespit edilememişti.⁶⁶ DP’nin iktidara gelmesinden sonra, 14 Mayıs 1950’den 1951 Nisanına kadar geçen sürede manevi varlığına 6, büst ve heykellerine 9 saldırı yapılmıştı. ⁶⁷ 1951 yılı Mart ayı sonlarına doğru bu saldırılar artmıştı. Ankara’nın Eryaman köyünde, Aydın’ın Dalaman Bucağı ve Balıkesir’in Burhaniye ilçesinde üst üste saldırılar düzenlenmişti. Bu saldırılara ilk tepki Milli Türk Talebe Federasyonundan gelmişti. Federasyon saldırıların engellenmesi için bir yasa çıkarılmasını istedi. Yine Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti de gericilikle daha etkili mücadele edilmesi konusunda iktidarı uyarmıştı. ⁶⁸

Yasa ilk olarak Mart ayında Meclis gündemine gelmişti. 30 Mart 1951’de Menderes Atatürk’ün manevi varlığını korumak için yasa çıkarılacağını açıklamıştı. Atatürk’ün heykel ve büstlerine karşı eylemlerde bulunan örgütün kökünün dışarıda olduğunu ileri sürmüş ve eylemlerin düşünce özgürlüğü bağlamında değerlendirilemeyeceğini söylemişti.⁶⁹

Mayıs ayında Meclise gelen Atatürk’ü Koruma Kanunu Mecliste hararetli bir atmosfere sahne olmuştu. Salahaddin Adil, kanunun aleyhinde yer alıyordu. Kişiyeye özel -ya da şahsi bir kanun- olarak adlandırdığı böyle bir kanunun daha önce dünyanın hiçbir yerinde yapılmadığı ve hukuken de uygun olmadığını söylemişti.⁷⁰ Salahaddin Adil, Mustafa Kemal Paşa’nın inkılaplardaki büyük payının hiçbir zaman inkâr edilemeyeceğinin belirtti. Salahaddin Adil inkılapların yalnızca Mustafa Kemal ile bağdaştırılmasına karşı olduğunu belirtmişti. Millet ve diğer millet büyüklerini dikkate almamanın millete ve tarihe karşı büyük bir ihmal olduğunu söyledi. Çünkü inkılapların iki yüzyıl önce başladığını iddia etmişti.⁷¹

⁶⁵ Bayram Koca “*Ellili Yıllarda Merkez Sağ: Demokrat Partinin Özgürlük İle İstismar Arasındaki Dini Politikaları*”, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, Haz. Mete Kaan Kaynar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s.293-319

⁶⁶ Albayrak, a.g.e. s.227.

⁶⁷ Turan; a.g.e., s.53

⁶⁸ Albayrak a.g.e., 227

⁶⁹ Nal a.g.m., s.137-171

⁷⁰ TBMM Tutanak Dergisi, D. C.7, T.1, 04.05.1951, s.40

⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, D. C.7, T.1, 04.05.1951, s.42

Söz alan vekillerden biri de Osman Şevki Çiçekdağ idi. Çiçekdağ, komisyonda aleyhte oy kullandığını söyledikten sonra, bunu meclisin huzurunda açıklamak istediğini dile getirmişti. Çiçekdağ, psikolojik, politik ve hukuki sebeplerle kanunun karşısında olduğunu söylemişti. Çiçekdağ, Atatürk'ün vatanın kurtarıcısı olduğunu ve kendisine ve devrimlerine hayran olduğunu ancak kanun karşısında olduğunu şöyle açıklıyordu; "...Böyle bir kanunla aradan 30 sene geçtikten sonra onun ölmez manevi varlığını kahraman ve halaskar şahsiyetini, yaratıcı ve inkılapçı hamlelerini milletçe taziz ve takdirden uzaklaşmış, mukaddes ve müebbet inkılap ve medeniyet eserlerinin sarsıldığı veya sarsılmaya yüz tuttuğunu, kara kuvvetin ve kör taassubun homurdanmaya, irticain hortlamaya başladığını, her gün biraz daha yol almak iştirakiyle yolcusu olduğumuz nur ve medeniyet yoluna kara bulutların çökmekte olduğunu, ikrar, kabul ve ilan etmek gibi hakikatle ilgisi olmayan bir duruma kendimizi atmış oluyoruz da onda ve bilhassa onun için bu tasarıya muhalifim" diyordu.⁷² Mustafa Ekinci ise bu kanunun kabulünü Atatürk'ün ruhuna saygısızlık olarak değerlendiriyordu.⁷³

Başbakan Adnan Menderes de görüşmeler sırasında söz aldı. Menderes daha önce söz alan Salahaddin Adil Bey'in söylediklerine istinaden "Atatürk'ün yaptığı hamle 150 seneden beri devam eden inkılap hareketlerinin safhasından ibaretmiş. Öylede olsa bu Atatürk'ün eserini küçültür mü? Atatürk'ü Milli Mücadelede Türk Milletinin birinci adamı olarak Türk Milletinin kurtuluş davasında, kurtuluş mücadelesinde bütün milli gayretleri hedefe tevcih etmek cesaretini, kuvvetini ve vatanperverliğini nefsinde cemetmiş bir adam olarak hepimiz onu tevkirden geri kalmamaktayız." demişti.⁷⁴

CHP adına söz alan Avni Doğan ise kanunun hükümet ve adalet komisyonu tarafından hazırlanan gerekçede yer alan metinden farklı olduğunu söylemişti. Gerekçede heykel ve büstlere yapılan taarruzun hedefinin Türkiye Cumhuriyeti ve Türk İnkılabı olduğu açıkça belirtilmesine rağmen, hazırlanan kanun taslağında asıl hedefe yer verilmemiş ve sadece taş ve tunçtan yapılan büst ve heykellerin korumasına yer verildiğini söylemişti. Doğan "asıl hedefi bırakıp şekli muhafazaya yarayacak olan bu metnin maksada hadim bir hale konmasını ve gerekçede belirtilen kanaat ve zaruretlere uygun bir şekle sokulmasını mutlak bir zaruret olarak görmekteyiz. Amme vicdanının ve memleket çocuklarının bizden beklediği budur" demişti.⁷⁵

Adalet komisyonu sözcüsü Hamit Şevket İnce, tasarımı savunmaya Atatürk'ün sözleri ile başlamıştı. "Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacak, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacak..." sözlerini hatırlatan İnce "Atatürk'ün millet iradesi ile yönettiği Cumhuriyeti nesilden nesile payidar kılmak için' hükümetin getirdiği, encümenin onayladığı tasarının kabul edilmesini istiyordu.⁷⁶ İnce; Atatürk'ün heykellerine yapılan saldırının heykelden öte bir kasıt içerdiğini, Atatürk rejimini yıkmak amacı taşıdığını söylüyordu. "İçinde yaşadığımız Kemalist rejimini biz, ırkımızı ayalimizi korur gibi muhafazaya memuruz. İşte bunun içindir ki arkadaşlarımız genç ihtiyar demeyerek fakat olarak Atatürk'ün ruhu azizini kalplerimizde olduğu gibi meydanlarımızda da ebediyen yaşatacağız"⁷⁷ diyen İnce kanunun onayını meclisten istiyordu.

⁷² TBMM Tutanak Dergisi, D. C.7, T.1, 04.05.1951, s.45

⁷³ TBMM Tutanak Dergisi, D. C.7, T.1, 04.05.1951,s.49

⁷⁴ TBMM Tutanak Dergisi, D. C.7, T.1, 04.05.1951,s.59

⁷⁵ TBMM Tutanak Dergisi, D. C.7, T.1, 04.05.1951,s.62

⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.7, T.1, 07.05.1951, s.80

⁷⁷ TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.7, T.1, 07.05.1951, s.81

Milli Mücadele'nin Halide Onbaşısı, DP milletvekili Halide Edip Adıvar ise “ben hissimle, heyecanımla bu tasarının hatta şiddetle geçmesini istemekle beraber, sükûn ve mantıkla, memleketin istikbali, fikir hürriyeti gibi birçok şeyler düşünürken hayır diyorum” diyordu. Halide Edip mecliste bir grubun evet bir grubun ise hayır dediğini kendisinin ise ne kabul ne de ret ettiğini söyledikten sonra tasarının komisyona gönderilmesi gerektiğini söylemişti.⁷⁸Tasarı yeniden incelenmesi için komisyona gönderildi.⁷⁹

Haziran ayına geldiğinde Atatürk'ün manevi varlığına yapılan saldırılar yoğunlaşmıştı. Ticani tarikatına mensup bir kişi tarafından Ankara Çubuk'ta Atatürk heykeline saldırı yapılmıştı.⁸⁰ Bu yaşananların ardında Temmuz ayında Atatürk'ü Koruma Kanunu yeniden meclise geldi. 25 Temmuz 1951 tarihinde mecliste yapılan toplantı sonrası yasa kabul edildi. Atatürk'ü Koruma Kanununa göre; Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacaktı. Ayrıca Atatürk'ü temsil eden büst, heykel veya abideler veyahut Atatürk'ün kabrini tahrip eden, kıran, bozan veya kirleten kimse bir yıldan beş yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır diyordu.⁸¹

Cem Eroğul, DP hükümetinin çıkardığı kanun ile ilgili; “Atatürk'ün ruhunun yaşatılması ile ilgileri yoktur. Bunun böyle olması tabidir. Zira iktidarın temelinde antiemperyalist bir savaş bulunan, Batılı devletler önünde eğilmeyi reddeden yabancı sermayeyi kovan bir devrimcinin aslında Demokratlar arasında hiç yeri olmaması doğaldır” demektedir.⁸²

Okullarda Din Eğitimi

DP hem seçim dönemindeki propagandaları ile hem de seçimden sonraki ilk icraatları ile dine karşı ılımlı olduğunu göstermişti. Ezanın Arapça okunması kararının alınmasından sonra 1950-1951 eğitim-öğretim yılında din eğitimi konusunda CHP döneminde başlatılan girişimleri devam ettirmişti. DP ilk olarak 7 Ekim 1950 tarihinde, ilkokul öğretmenlerine din dersi verme zorunluluğu getirdi. 4 Kasım 1950'de ise ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında program dışı okutulan din derslerinin programa dahil edilmesi Bakanlar Kurulunca kabul edildi.⁸³ İlkokul öğretmenlerine din dersi verme zorunluluğunun getirilmesi ilkokul öğretmenlerinin din konusunda eğitim alması gerekliliğini beraberinde getirmişti. Bu doğrultuda 1951-1952 ders yılından itibaren öğretmen okullarının ikinci devrelerinin birinci ve ikinci sınıflarına haftada birer saat olmak üzere zorunlu din dersi konuldu.⁸⁴

Bakanlar Kurulunun kararı sonrası 7 Kasım 1950'de alınan kararla ilkokullarda din dersi okutulma zorunluluğunun getirilmesi valilere gönderilen bir genelge ile uygulamaya koyulmuştu. Böylece din derslerini almak istemeyenlerin velileri veya anne ve babaların yazılı müracaatı ile durumu okula bildirmeleri gerektiği ve bunların sınavlardan muaf tutulacağı bildirildi.⁸⁵ Bu genelgede Bakanlar Kurulunun aldığı karara göre Türk çocuklarının diğer

⁷⁸ TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.7, T.1, 07.05.1951, s.92

⁷⁹ TBMM Tutanak Dergisi, D.9, C.7, T.1, 07.05.1951, s.131

⁸⁰ “Atatürk Heykeline Menfur Bir Tecavüz Daha Yapıldı”, *Ulus*, 27 Haziran 1951, S.10777, s.1

⁸¹ “Atatürk Kanunu Meclis'ten Geçti”, *Ulus*, 26 Temmuz 1951, S.10806, s.1

⁸² Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Yayınevi, Ankara, 2003, s.130

⁸³ Gündüz, a.g.m., s.543-557

⁸⁴ Nal, a.g.m., s.137-171

⁸⁵ Gündüz, a.g.m., s.543-557

ihtiyaçları gibi din ihtiyaçlarına da cevap vermek üzere ilkokullarda din öğretimi yapılmasının uygun bulunduğu ve okutulmakta olan ilkokul din dersleri kitaplarının okutulmaya devam edilmesi bildirilmişti. Din dersi okutma görevi çok öğretmenli okullarda isteyen öğretmene verilmesi, talebin çok olması durumunda ise yaşlı olan öğretmenin tercih edilmesi belirtildi. Ayrıca çocuklarına din dersi okutmak istemeyen velilerin dönem başında yönetime bunu bildirmeleri durumunda bu çocukların din derslerinden ve sınavlarından muaf tutulacağı bildiriliyordu. Okutulacak din dersinin programa girmesi ile kent okullarında Türkçe, köy okullarında tarım-iş derslerinden bir ders alınarak din bilgisi dersine kaydırıldı.⁸⁶

Ortaokullarda ise 7 Ocak 1956 tarihinde, din dersi uygulamasına geçildi. Buna göre ortaokulların 1. ve 2. sınıflarına haftada bir saat isteğe bağlı din dersi konuldu.⁸⁷ Bunun ile ilgili ilk açıklama 29 Mart 1956 tarihinde Milli Eğitim Bakanı tarafından yapıldı. 13 Ağustos 1956 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile uygulamaya geçildi. Bakanlar kurulu kararında ortaokullarda din dersinin okutulmasını, bu dersin mevcut öğretmenlerden yararlanılmasını, uzman öğretmen yetiştirilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı'nın gerekli tedbirleri alması yer alıyordu. Ayrıca çocuğunun din dersi almasını istemeyen velinin de yazılı olarak durumu okul yönetimine bildirmesi halinde öğrencinin din dersinden muaf tutulacakları bildirilmişti.⁸⁸ Ortaokulda okutulacak ders programında iman, ibadet ve ahlak üzerine dini ünitelerle beraber Türklerin İslamiyet'in yayılmasına ve İslam sanatına hizmetleri gibi konuların yer alacağı belirtilmişti. Ancak yeni din dersi kitapları yazılıncaya kadar ilkokul din dersi kitaplarından yararlanması istenilmişti.⁸⁹

CHP hükümeti döneminde imam-hatip kursları açılmıştı. İmam hatip kursları, DP iktidarının döneminde ise okullara dönüştürüldü. İmam hatip okullarının açılmasında Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Akseki'nin hazırladığı 'Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler Hakkında Bir Rapor' adlı çalışma etkili olmuştu. Bu raporda imam hatip okullarının açılmasının önemli rolü ve dini hayatta ortaya çıkan sıkıntılar ve çözüm önerileri yer alıyordu.⁹⁰

İmam hatip okulları 13 Ekim 1951 ve 601 sayılı Müdürler Komisyonu kararı ile açıldı. Buna göre Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Kahramanmaraş'ta imam-hatip okulları açıldı. 1953 yılında ise Antalya, Çorum, Elazığ, Erzurum, İzmir, Tokat, Trabzon ve Yozgat'a açılanlar ile birlikte ülke çapında sayıları 15 oldu.⁹¹ DP döneminde Diyarbakır, Adapazarı, Balıkesir ve Burdur'da açılan İmam hatip okulları ile toplamda 19 okul açılmıştı. 1953-1954 öğretim yılında imam hatip okulları ilk mezunlarını vermişti. 1955-1956 öğretim yılında imam hatip okullarının ikinci kısmı olan liseler açılmıştı.⁹² İmam hatip okullarının birinci kısmında okutulan derslere baktığımızda din dersi ve kültür derslerinin birlikte verildiği görülmektedir. Din dersleri arasında Kur'an-ı Kerim, tefsir, kelam, fıkıh ve hadis gibi dersler yer alırken, kültür dersleri arasından Türkçe, tarih, coğrafya, fizik, kimya sağlık bilgisi ile resim, müzik ve beden eğitimi yer alıyordu.⁹³ İmam hatiplerin ikinci kısmına baktığımızda

⁸⁶ Şimşek, a.g.m., s. 391-414

⁸⁷ Gündüz, a.g.m., s. 543-557

⁸⁸ Atiye Demiroğlu, Türkiye'de Din Eğitimi Bağlamında İmam Hatip Okulları, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2016, Basılmamış Doktora Tezi, s.93

⁸⁹ Şimşek, a.g.m., s.391-414

⁹⁰ Gündüz, a.g.m., s.543-557

⁹¹ Şimşek, a.g.m., s. 391-414

⁹² Demircioğlu, a.g.t., s.96

⁹³ Demircioğlu, a.g.t., s.100

ortaokullardan farklı olarak İslam tarihi, dinler tarihi ve Türk-İslam tarihi ile astronomi ve milli savunma dersleri yer alıyordu.⁹⁴

Dört yıllık olan İlahiyat fakülteleri CHP döneminde açılmıştı. Açıldığı dönemde yalnız lise mezunları kabul edilmişti. İlahiyat Fakültelerinin ders programlarında 1953-1954 öğretim yılından itibaren Kuran-ı Kerim, Arapça, tefsir, hadis, kelam gibi mesleki derslerin yanında, din sosyolojisi, din psikolojisi, pedagoji, felsefe ve tarih gibi derslerde okutulmuştu.⁹⁵

DP döneminde açılan dini eğitim veren bir diğer kurum Yüksek İslam Enstitüsü idi. İlk kez Ali Fuat Başgil tarafından 1949 yılında kurulması tasarlanan Yüksek İslam Enstitüsü 1959 yılında açılmıştı. Dört yıl eğitim verecek olan kuruma imam hatip mezunları alınacaktı.⁹⁶ Yüksek İslam Enstitüsü 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul Fatih'teki imam hatip okulu binasında açılmıştı. Yüksek İslam Enstitüsünde, İlahiyat Fakültesine göre mesleki dersler daha ağırlıklıydı.⁹⁷

Demokrat Parti Döneminde Tarikatlar⁹⁸

Ticanilik

Ticani Tarikatının, Muhammet Et-Ticani tarafından Cezayir'de 1782'de kurulduğu kabul edilmektedir. Muhammet Et-Ticani'den sonra oğulları ve oğullarının eğitiminden sorumlu kişiler tarafından Afrika'da oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Ticaniliğin ortaya çıkışında ve yayılmasında Fransa'nın Afrika'da gerçekleştirdiği sömürgecilik faaliyetinin etkili olduğu görülmektedir. Tarikat özellikle Gine, Senegal ve Mali'de Fransızlara karşı mücadeleye girişmiştir.⁹⁹

Ticanilik tarikatı Osmanlı döneminde faaliyet göstermişti. Tarikatın bazı şeyhleri II. Abdülhamit'i ziyaret etmişlerdi. Osmanlı eyaletlerini serbestçe dolaşma yetkisi olan şeyhler, Cumhuriyet dönemine kadar herhangi bir etkinlik göstermemişlerdi.¹⁰⁰

Cumhuriyet döneminde Kemal Pilavoğlu'nun, Abdulkadir Medeni isimli bir Ticani şeyhinden yetki almasıyla Türkiye'de Ticanilik faaliyetleri başlamıştı.¹⁰¹ Kemal Pilavoğlu 1906 yılında Ankara'da doğmuştu ve hukuk eğitimi almıştı. Tarikatın lideri konumunda olan Pilavoğlu'na efendi, hazret gibi sıfatlar verilmişti.¹⁰² Tarikatın lideri olan Pilavoğlu'ndan sonra, halifeler, müridler ve muhibler bulunuyordu. Ayrıca tarikatın aksiyon adamı olarak tanımlanan fedai ve kahramanları vardı. Tarikatta şeyhe mutlak itaat şarttı. Tarikata ait bir sırrı açıklayanlar şeyh ya da halifesi tarafından dil orucuna çaptırılırdı ve bir süre konuşmazlardı. Ticanilik Ankara'nın Çubuk ilçesi ile Çorum'un Şabanözü ilçelerinde kendine taraftar bulmuştu.¹⁰³

Ticanileri Türkiye gündemine getiren ilk hareketleri 1942 yılında gerçekleşmişti. Ezanın Türkçe okunması konusunda kanun çıkarılmasından bir yıl sonra Ticani müritleri Arapça ezan okuyarak

⁹⁴ Demircioğlu, a.g.t., s.101

⁹⁵ Şimşek, a.g.m., s.391-414

⁹⁶ Öcal, a.g.m., s. 111-123

⁹⁷ Şimşek, a.g.m., s.391-414

⁹⁸ Bu çalışmada yalnızca üç tarikat ele alınmıştır.

⁹⁹ Mustafa Tekin, "Ticanilik" Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, Editör Tanıl Bora, Murat Gültekinil, C.6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.260-263

¹⁰⁰ Tekin, a.g.m., s.260-263

¹⁰¹ Çetin Özek, 100 Soruda Türkiye'de Gerici Akımlar, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, 177.

¹⁰² Ahmed b.Muhammed-Kadir Özköse, "Ticani", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, 133.

¹⁰³ Tunaya, a.g.e., s.192

kendilerinden söz ettirmişlerdi.¹⁰⁴ Ancak asıl ses getiren olay 1949 yılında Muhittin Ertuğrul ve Osman Yaz isimli Ticani tarikatına mensup iki kişinin TBMM’de izleyici locasında Arapça ezan okunması ile gündemi gelmişti. 4 Şubat 1949 tarihinde mecliste bütçe görüşmelerinin yapıldığı sırada gazetecilere ayrılan kısımda önce Muhittin Ertuğrul adlı kişi ezan okumaya başlamıştı. Milletvekilleri ve dinleyiciler bir süre bu duruma şaşırılmışlardı. Daha sonra meclis polisi gelerek ezan okuyan kişiyi dışarı çıkarmıştı. Ancak ezan okuyan kişinin çıkarıldığı sırada Osman Yaz adlı kişi de ezan okumaya başlamıştı. Daha sonra Yaz’da polis tarafından dışarı çıkarılmıştı.¹⁰⁵ Haklarında soruşturma başlatılan bu kişiler adliyeye sevk edilmişlerdi.¹⁰⁶ Ticani Tarikatı mensupları tarafından yapılan bu girişimin Türk inkılabına, laikliğe karşı bazı çevrelerde düşmanlık uyandırmak amacını taşıdığı savunulmuştu. Türk milletinin hür ve demokratik gelişme hedeflerine ulaşmasını engellemek isteyen iç ve dış düşmanların kör taassup kuvvetinin teşvik edildiği değerlendirilmesiydi.¹⁰⁷

Tarikatın faaliyetlerinin 1949 yılından sonra yoğunlaştığı görülmektedir. Tarikatın amacı, Tanrı emrini yerine getirip Peygamber ahlakını temsil etmek olarak gösteriliyordu. Bu doğrultuda teokratik ve monarşik bir devlet kurulmasını isteyen tarikat aynı zamanda heykelleri put olarak kabul ediyordu.¹⁰⁸ Ticani tarikatı, Cumhuriyete ve Cumhuriyetin getirdiği değerlere karşı olduğunu gerçekleştirdiği eylemlerle ortaya koymuştu. Tarikat üyeleri Atatürk’ün heykel, büst ve fotoğraflarına saldırılarda bulunmuşlardı.¹⁰⁹

DP iktidarı döneminde bu saldırıları engellemek adına Atatürk’ü Koruma Kanunu çıkarılması için harekete geçilmişti. DP iktidarının bu kanunu çıkarmasındaki en büyük etkenlerden biri, DP’nin iktidara geldiği Mayıs 1950’den Mart 1951’e kadar geçen 10 aylık dönemde Atatürk’ün maddi ve manevi varlığına yapılan saldırıların artmış olmasıydı. Sonrasında da bu saldırılar devam etmişti. 1951 Haziranında Ticani tarikatı üyesi bir demir yolu memuru, Ankara’da işyerinde iki Atatürk büstünü kırmıştı. Bir başka Ticani tarikatı üyesi ise Ankara Sıhhiye Zafer Meydanındaki Atatürk heykeline balyoz ile saldırmıştı. Olayın hemen ardından Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Zafer Meydanındaki Atatürk anıtına çelenk koymuştu. Halk tarafından olayı kınayan miting ve protesto gösterileri düzenlenmişti.¹¹⁰ Bu olaylar Türkiye Milli Talebe Federasyonu tarafından da protesto edilmişti. Yapılan bu saldırıların son derece çirkin olduğu söylenirken bu saldırıların en kısa sürede sona ermesinin beklendiği belirtilmişti. Federasyon üyeleri “Bizleri muasır medeniyetlere ulaştıracak olan ve milletçe katlanılmış namütenahi fedakarlıklar pahasına temin edilmiş inkılaplarımıza bu sinsî ve maksatlı tecavüzlere ne vakit kati olarak nihayet verilecektir” demişlerdi.¹¹¹

Haziran 1951’de Ticanilerin faaliyetleri yoğunlaşmıştı. İstanbul’da iki tarikat mensubu Yeni Camii duvarlarına “irticai mahiyette beyanname” yapıştırmıştı. Bu beyannamede “nerelerde olursa olsun büstleri heykelleri yıkınız” yazıyordu.¹¹² Bu olaydan bir gün sonra Ankara Çubuk’ta Orduevinin önündeki Atatürk heykeline bir saldırı gerçekleştirilmişti.¹¹³ Bu olayların

¹⁰⁴ Tekin, a.g.m., s.260-263

¹⁰⁵ “Meclisteki Hadise”, *Ulus*, 5 Şubat 1949, S. 9909, s.1

¹⁰⁶ “Mecliste Ezan Okuyanlar”, *Ulus*, 6 Şubat 1949, s.9910, s.1

¹⁰⁷ Yavuz Abadan, “Meclisteki Hadise”, *Ulus*, 6 Şubat 1949, S.9910, s.1

¹⁰⁸ Özek, a.g.e., s.178

¹⁰⁹ Albayrak, a.g.e., s. 227

¹¹⁰ Albayrak, a.g.e., s.230.

¹¹¹ “Tecavüzler Artık Önlenmeli”, *Ulus*, 27 Haziran 1951, S.10777, s.6

¹¹² “Ticaniler Grup Grup Faaliyette”, *Ulus*, 25 Haziran 1951, S.19775, s.1

¹¹³ “Atatürk Heykeline Menfur Bir Tecavüz Daha Yapıldı”, *Ulus*, 27 Haziran 1951, s.10777, s.1

ardından Kemal Pilavoğlu ve 11 tarikat mensubu tutuklanmıştı. ¹¹⁴ Pilavoğlu'nun tutuklanmasından sonra tarikat mensuplarının protestoları devam etmişti. Hüseyin Yarbaş adlı tarikat mensubu Hacı Bayram Camiinde namaz sonrası Atatürk'e, inkılaplara ve rejime karşı hakaretlerde bulunması üzerine camide bulunan insanlar tarafından saldırıya uğramıştı. ¹¹⁵ 2 Temmuz 1951'de Ankara Elmadağ Lalehan'daki Tiftik Cemiyeti Numune Çiftliği bahçesindeki Atatürk anıtı taşla kırılmıştı. ¹¹⁶

Bu olaylar Atatürk'ü Koruma Kanununun çıkarılma sürecini hızlandırdı. 25 Temmuz 1951 tarihinde 232 kabul, 50 ret ve 6 çekimser oy ile Atatürk'ü Koruma Kanunu kabul edilmişti. Yasaya göre Atatürk'ün anısına hakaret edenlere 1-3 yıl hapis cezası, heykel, anıt ve büstüne zarar verenlere 1-5 yıl arası hapis cezası öngörülüyordu. ¹¹⁷

Ancak Ticanilerle ilgili bir iddia vardı ki bu CHP'yi zor durumda bırakıyordu. Buna göre Ticani tarikatının CHP'nin yönetimiyle organik ilişkisi olduğu iddia ediliyordu. 1950 seçimleri sırasında Zafer gazetesi Ticani tarikatı üyelerinin ve Kemal Pilavoğlu'nun CHP'ye kayıtlı olduğunu, 10 Nisan 1950 tarihinde Ankara İl Başkanlığı binasında üye kayıtlarının yapıldığını yazıyordu. Yine Ticanilerin köylerde toplantılar yaparak CHP propagandasına katıldıklarını ve partiye taraftar kazandırdıklarını savunuyordu. Yine Ticaniler ile CHP arasında bağ kurulan bir diğer nokta ise Kemal Pilavoğlu'nun avukatının CHP Balıkesir milletvekili Muzaffer Akpınar'ın oğlu Yılmaz Akpınar olmasıydı. 1950 seçimlerinde Muzaffer Akpınar'ın yeniden CHP milletvekili adayı olması ve oğlu Yılmaz Akpınar'ın da CHP seçim gezilerinde yer alması ilgi çekiciydi. Bu durum Ticani tarikatı liderinin avukatı olmanın CHP içinde tepki doğurmadığını göstermektedir. ¹¹⁸

Süleymancılık

Süleymancılık, Süleyman Hilmi Tunahan tarafından kurulmuştur. Süleyman Hilmi Tunahan, 1888 yılında Silistre'de doğmuştu. Fatih Dersiamlarından ders almıştı. Tunahan'ın din ve hukuk alanında diplomaları vardı. Tunahan'ın ayrıca, Kur'an harf ve hareketleri adında bir kitabı yayınlanmıştı. ¹¹⁹

Tunahan, Dar'ül Hilafetil Aliyye Medresesinde Türkçe ve Arapça öğretmenliği yapmıştı. 1924 yılında Tevhid-Tedrisat Kanunu nedeniyle görevinden ayrıldı. Bir süre ticaret ile meşgul olmuştu.

1937 yılında vaiz olarak Diyanet İşleri Başkanlığında göreve başlamıştı. 1939 yılından itibaren hakkında soruşturma başlatılmıştı. Fakat sonra monoton ve yüksek ses tonuyla konuştuğu ve politik tarafı ağır basan konuşmalar yaptığı gerekçeleri ile tutuklanmıştı. Ancak 1. Ağır Ceza Mahkemesince serbest bırakılmıştı. 1943 yılında vaizlik belgesi elinden alınmış ve 1948 yılına kadar bu belge iade edilmemişti. Tunahan 1944 yılında ikinci kez gözaltına alınmış ve 8 gün nezarete kalmıştı.

¹¹⁴ "Pilavoğlu Başta 11 Kişi Tevkif Edildi", *Ulus*, 28 Haziran 1951, S.10778, s.1

¹¹⁵ "Bir Ticani Gene Hadise Çıkardı", *Ulus*, 30 Haziran 1951, S.10780, s.1

¹¹⁶ Albayrak, a.g.e., s.230

¹¹⁷ Albayrak, a.g.e., s. 231

¹¹⁸ Süleyman Güngör, "14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2016 S21, 193-208

¹¹⁹ Ahmet Turan, "Süleymancılık", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.9, 35-39

Tunahan Kur'an okutma ve kurs faaliyetlerine 1941 yılında başlamış ve 1951 yılına kadar illegal faaliyetlerini sürdürmüştü.¹²⁰ Tunahan 1941 yılında öğrenci bulmakta zorlanmıştı. Bundan dolayı gençleri kurs faaliyetlerine çekebilmek için para ve çeşitli hediye verdiği iddia edilmişti.¹²¹

1949 yılında, CHP döneminde Kur'an Kursu açılması için ilk adım atılmıştı. Süleymancılara ait ilk kurs İstanbul'da 1951'de açılmıştı. İlk resmi kurs ise 1952'de Üsküdar Müftülüğüne bağlı olarak açılmıştı. 1956 yılına gelindiğinde kurs sayısında büyük bir artış yaşanmış ve sayıları 400'ü bulmuştu. Aynı zamanda kursların İstanbul dışında, Alanya, Kütahya ve Eskişehir'de açıldığı görülmekteydi.¹²²

Süleyman Hilmi Tunahan, tek parti döneminde olduğu gibi çok partili DP döneminde de söylemlerinden dolayı hakkında soruşturma açılmıştı. 1956 yılında bir vaazında Fransızların Cezayir'de yaşadığı çatışmadan dolayı "Müslüman kardeşlerimiz için dua edelim" ifadesi dini siyasete karıştırmak olarak kabul edilmiş ve karakola çağırılmıştı.¹²³

Ancak Tunahan'ı asıl Türkiye gündemine taşıyan ve iki ay hapis cezası alacağı olay 1957'de ortaya çıkmıştır.¹²⁴ 14 Haziran 1957 tarihinde Bursa Ulu Camide Mehmet Ali Güngör adlı kişi arkadaşları ile birlikte mehdilik iddiasında bulunmuştu. Bu olay hükümeti harekete geçirmişti. İçişleri Bakanı Namık Gedik, Jandarma Genel Komutanı ve Emniyet Teşkilatı mensupları Bursa'ya giderek Bursa valisi ile bir toplantı yapmışlardı.¹²⁵ Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve ana muhalefet lideri İsmet İnönü de bu olaya tepki göstermişlerdi. Mustafa Kemal Derneği, gençlik kuruluşlarının inkılabın bekçisi olduğunu söyledikten sonra "dini siyasete alet ederek oy toplamak isteyenler münevverler tarafından affedilmeyecektir" diyerek yaşananları protesto etmişti.¹²⁶ Ancak olayla ilgili yayın yasağı bulunduğu için dönemin basınında daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

Bu olaya Süleyman Hilmi Tunahan'ın da karıştığı ve Bursa'da olay çıkartan kişi ile Kütahya müftüsü arasında iş birliği yaptığı gerekçesiyle tutuklanmıştı. Bu olay nedeniyle iki ay Kütahya hapisanesinde kalmıştı.¹²⁷

Nur Cemaati ve Said-Nursi

Nur cemaatinin kurucusu olan ve Bediüzzaman olarak da bilinen Said-i Nursi, 1873 yılında Bitlis'in Nurs köyünde doğmuştu.¹²⁸ Said-i Nursi çeşitli¹²⁹ medreselerde eğitim almıştı.¹³⁰ Klasik medrese eğitiminin yanında Said-i Nursi üzerinde imam Rabbani Ahmet Sirhindi'nin ve

¹²⁰ Mustafa Aydın, "Süleyman Hilmi Tunahan", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, Editör Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.6, İletişim Yayınları, 2005, İstanbul, s.314-318

¹²¹ Mustafa Aydın, "Süleymancılık", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce -İslamcılık, Editör Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.6, İletişim Yayınları, İstanbul,2005, s. 309-322

¹²² Aydın, a.g.m., s.309-322

¹²³ Aydın, a.g.m., s.314-318

¹²⁴ Aydın, a.g.m., s.314-318

¹²⁵ "Bursa'da Asayiş İle İlgili Bir Toplantı Yapıldı", *Akşam*, 15 Haziran 1957, S.14091, s.1

¹²⁶ "Oy İçin Dini Siyasete Alet Edenler Affedilmeyecektir", *Akşam*, 16 Haziran 1957, S.14092, s.1

¹²⁷ Aydın, a.g.m., s.309-322

¹²⁸ Özek, a.g.e., s. 180

¹²⁹ Tag, Pirmis ve Hizan gibi yerlerde medrese eğitimi gördü.

¹³⁰ Şerif Mardin, Bediüzzaman Said-i Nursi Olayı, İletişim Yayınları, Çeviren metin Çulhaoğlu, İstanbul, 2015, s. 111

Abdülkadir Geylani'nin eserlerinin etkisi olmuştur. Said-i Nursi klasik anlamda şeyh-mürît ilişkisini benimsememiştir.¹³¹

Said-i Nursi, doğuda “cehalet zaruret, ihtilaf” nedeniyle sorunların olduğunu düşünüyordu. Bu sorunların çözümü olarak ise Doğuda bir üniversite açılması gerektiğine inanıyordu. Bilim ve düşünce alanındaki gelişmelerden kopmakta olan geleneksel medrese eğitimi ile geleneksel İslami değerlerle modern bilimleri buluşturmayı amaçlıyordu. Arapça-Türkçe-Kürtçe eğitim dili olarak kabul edildiği ve milliyetçiliğe karşı ümmet bilincinin restore edildiği bir kurum tasarlamıştı. Said-i Nursi bu düşüncesini II. Abdülhamit'e sunmuştu. II. Abdülhamit'ten istediği desteği bulamaması üzerine dönemin İstanbul basınında padişahı eleştiren yazılar yazmıştı.¹³² II. Meşrutiyetin ilanından sonra ortaya çıkan 31 Mart olayında isyanda etkin olan İttihat-ı Muhammediye Derneği ile organik bağı bulunması nedeniyle yargılanmıştı ve yargılama sonrasında beraat etmişti.¹³³

Said-i Nursi 31 Mart isyanındaki davadan beraat etmesinden sonra yeniden Doğu Anadolu'ya dönmüştü. I. Dünya Savaşı sırasında Doğu Cephesinde Van-Bitlis hattında bir milis kuvveti oluşturan Said-i Nursi, Rusların Doğu Anadolu'yu işgal etmesi üzerine Ruslara esir düşmüştü. Ancak bir süre sonra, Bolşevik ihtilalinden önce, Rusya'dan ayrılarak İstanbul'a gelmişti. Mütareke döneminde İstanbul'da kalan Said-i Nursi 1922'de Ankara'ya geçmişti. Ankara'da Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlatılan Milli Mücadele'nin önderleri ile görüşmüştü. Ancak Ankara'daki oluşum ile ortak noktada buluşamaması üzerine Ankara'dan ayrılarak Van'a gitmişti. Said-i Nursi, Ankara'dan ayrılırken bindiği trenin eski Said-i yeni Said'e götürdüğünü söylemişti.¹³⁴

II. Meşrutiyet döneminde ve öncesinde siyaset ile meşgul olan Said-i Nursi yeni Said'in siyasetten uzak olduğunu söylemişti. Talebelerine siyaseti yasaklamış ve siyasetten şeytandan sakınırcasına sakınmalarını istemiştir. Said-i Nursi 1925'ten 1940'ların sonuna kadar sürgün ve kısa süreli hapis hayatı yaşamıştı. Bu süreçte Burdur-Barla, Isparta, Eskişehir, Kastamonu, Denizli ve Afyon-Emirdağ'da bulunmuştu. Talebeleri onun öğretilerini-nurlarını çoğaltarak, toplantılar düzenleyerek Türkiye'nin birçok yerinde bir kitle kazandırmışlardı.¹³⁵

Said-i Nursi'nin hapis hayatı, DP'nin genel af ilanı ile son bulmuştu. Bundan sonraki hayatını, Emirdağ, Eskişehir ve Isparta'da geçirmişti.¹³⁶ DP dönemi aynı zamanda Said-i Nursi'nin eski ve yeni Said'den sonra üçüncü evresinin başladığı dönemdi. Bu dönemde, Said-i Nursi siyasetten uzak dururken kendini destekleyen talebelerinin siyasete girmeleri konusunda teşvik etmişti.¹³⁷

Çok partili hayata geçişle birlikte Türkiye'de değişen hava Said-i Nursi'nin hayatında da bir takım değişiklikleri beraberinde getirmişti. DP ile bir yakınlık kuran Said-i Nursi 14 Mayıs 1950'de DP'nin seçimi kazanmasından sonra Celal Bayar'a bir tebrik telgrafı göndermişti. Telgrafta “Nur talebeleri namına zatınızı tebrik ederiz. Cenab-ı Hak sizi İslamiyet ve vatan millet hizmetinizde muvaffak eylesin” demiştir. Buna karşılık Celal Bayar'da

¹³¹ Hakan Yavuz, Bediüzzaman Said-i Nursi ve Nurculuk, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, Editör Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.264-294

¹³² Metin Karabaşoğlu, “Said Nursi”, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık, Editör Tanıl Bora, Murat Gültekingil, C.6, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, 270-288

¹³³ Yavuz, a.g.m., 264-294

¹³⁴ Karabaşoğlu, a.g.m., s.270-288

¹³⁵ Tanıl Bora, Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 428

¹³⁶ Mardin, a.g.e., s. 160

¹³⁷ Mardin, a.g.e., s.161

karşılığında “samimi tebriklerinizden fevkalade müteheşsis olarak teşekkür ederim” diyerek karşılık vermişti.¹³⁸

Said-i Nursi DP’nin politikalarını yakından izlemekte ve desteklemekteydi. DP’nin 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelmesinden sonra ilk icraatı olan ezanın yeniden Arapça okunması ile ilgili “hem sizin hem memleketin hem alem-i İslam’ın mühim bayramlarının mukaddimesi olan, bu memlekette şair-i İslamiyenin yeniden parlamasının bir müjdecisi olan ezan-ı Muhammedi’nin kemal-i ferahla on binlere minarelerde okunmasını tebrik ediyoruz” demişti. Said-i Nursi, DP iktidarı boyunca mütedeyyin kesim tarafından saygı ile kabul edilen bu icraattan duyduğu memnuniyeti dile getirmişti.¹³⁹

Bu süreçte Said-i Nursi özellikle muhalefet tarafından dinin siyasete alet edildiği yönündeki eleştirilere karşı çıkararak siyasetin dine alet edilebileceğini söylemişti. Said-i Nursi, Nur talebelerinin tek parti döneminde eziyetlere maruz kaldığını, DP’nin kendilerinin kurtarıcısı olduğunu açıklamıştı. Tek parti döneminde mahkemelerde yargıldıklarını dile getiren Nursi aslında kendilerine saldıranların dini siyasete alet ettiklerini iddia etmişti. Nursi ayrıca; “Biz dini siyasete alet değil, belki rıza-yı ilahiyeden başka hiçbir şeye, hatta dünyaya ve saltanata alet etmemek bizim esas mesleğimiz olduğundan düşmanlarımızca da tahakkuk etmiş ki, üç senedir üç çuvaldan ziyade dosyalarımızı garazkarane tetkik ettikleri halde bizi mahkum edemiyorlar. Verdikleri keyfi ve vicdani hükümlerine de bir bahane bulamıyorlar ki, temyiz hükmü bozdu. Evet biz dini siyasete alet değil, belki vatan ve milletin dehşetli zararına siyaseti mutaassıbane dinsizliğe alet edenlere karşı, bizim siyasete bakmamıza mecburiyet-i kat’iye olduğu zaman, vazifemiz siyaseti dine alet ve dost yapmaktır ki üç yüz elli milyon kardeşlere kazandırmaya sebep olsun... Biz işkence edenlere, siyaseti asabiyetle dinsizliğe alet etmelerine mukabil, biz de siyaseti dine alet ve dost yapmakla bu vatan ve milletin saadetini çalışmışız” demişti.¹⁴⁰

Said-i Nursi DP döneminde haklarında devam eden davaların sonlandırılması gerektiğine inanıyordu. Bu doğrultuda sürecin sona ermesi için Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Adalet Bakanına mektup yazmıştı. Said-i Nursi tek parti döneminde yaşadıkları bu sürecin sona ermesini isteyen Nursi sözlerini şöyle sürdürmüştü; “...şimdi vatan ve milleti eski partinin garazkarane istibdadından kurtaran hamiyetkar, vatanperver bazı Demokrat liderleri kemal-i istihsan ile o risaleleri kabul edip sahip oldukları halde, üç senedir hiç sebepsiz binler lira bizim gibi fukaraya zarar vermek, üç defa beraat etmiş bir mahkemeyi üç sene uzatıp-acıp bir zulüm içinde şahsi bir garazkarlık vardır ki- yirmi ay tecrid-i mutlakta hizmetçisiyle temas ettirmediler... Demokratların zamanında madem ezan-ı Muhammedi ve din dersleri gibi şair-i İslamiye ile Kur’an’a hizmet ve eskilerin Kur’an zararına tahribatları tamine başlanılmıştı. Ve madem dinsizlerin ve masonların ve komünistlerin eserleri intişar ediyor. Elbette alem-i İslam’ın Mekke, Medine, Şam gibi yerlerinde büyük alimlerin takdir ve tahsinlerine mazhar olmuş ve Diyanet Riyasetinde hocalara okutturulan Zülfikar, Asa-yı Musa ve Siracü’n-Nur gibi feylesofları susturan mübarek mecmuaları müsadere etmek, üç sene onlarla beraber binler lira kıymetinde değerli, mucizatlı altınla ism-i Celal yazılmış, Diyanet reisi bütün takdir ile tab’ına çalıştığı Kur’an’ı müsadere eden adamlar, elbette adalet ve adliye ve hakikat hesabına değil, belki komünist, masonluk hesabına bir garazkarlık ediyorlardır”¹⁴¹

¹³⁸ Emrah Cilasun, Bediüzzaman Efsanesi ve Said Nursi Gerçeği, Patika Kitap, İstanbul, 2015, s. 328

¹³⁹ Nursi, a.g.e., s.382

¹⁴⁰ Said Nursi, Emirdağ Lahikası, Söz Basım Yayın, İstanbul, 2004, s. 378

¹⁴¹ Nursi, a.g.e, s.387

Emirdağ Layikasında görüldüğü üzere Said-i Nursi'nin gerek direkt olarak gerekse talebeleri aracılığı ile DP iktidarı ile yakın ilişki içinde olduğu anlaşılmaktadır. Nur talebeleri “Risale-i Nur imha edilemez” adlı yazıyı Başbakan Adnan Menderes ve Adliye Bakanının evlerine, diğer bakanların ise bağlı buldukları bakanlıklara göndermişlerdi. Yine Isparta milletvekili Tahsin Tola'nın konuyla ilgilendiği ve “hükümet şimdi komünistlikle mücadele etmeye başladı. Bu mücadele yalnız zabıta ile olamaz. Nurcular yirmi seneden beri mücadele ediyorlar. Ve hükümete büyük yardımda bulunuyorlar. Ve bugün memleketteki muhtelif cereyanların en hayırlısı ve en tesirlisi Nurculardır” dediğini ifade etmişti. Yine milletvekillerinden Ömer Bilen, Hasan Fehmi Ustaoglu, Fehmi Çobanoğlu'nun da Said-i Nursi'ye selam ve saygılarını ilettiklerini belirtildikten sonra Nursi'yi ziyaret etmek istediklerini söylemişlerdi.¹⁴²

1954 seçiminde önce Said-i Nursi talebeleri Menderes'e bir mektup yazmıştı. Said-i Nursi talebelerinin yazdıkları mektupta; “Otuz beş seneden beri siyaseti terk eden Üstadımız Bediüzzaman Hazretleri, şimdi Kur'an ve İslamiyet ve vatan hesabına bütün kuvvetiyle ve talebeleriyle, dersleriyle Demokrat Parti'nin iktidarda kalmasını muhafazaya çalıştığına, biz Demokrat Parti mensupları ve Nur Talebeleri kat'i kanaatimiz gelmiştir. Üstadımızdan, ne için Demokrat Parti'yi muhafazaya çalıştığını sorduk, cevaben; ‘Eğer Demokrat Parti düşse, ya Halk Partisi, veya Millet Partisi iktidara gelecek. Halbuki Halk Partisi, ittihatçıların bozuk kısmının cinayetleri ve hem cumhuriyetin birinci reisinin Sevr Muahedesiyle ve çok siyasi desiselerin icbarıyla, on beş senede yaptığı icraatının kısm-ı a'zamı tamamıyla eski partiye yüklediği için, bu asil Türk milleti ihtiyarıyla o partiyi kat'iyen iktidara getirmeyecek. Çünkü Halk Partisi iktidara gelecek olursa, komünist kuvveti aynı partinin altında ve bu vatana hakim olacaktır. Halbuki bir Müslüman katiiyen komünist olamaz, anarşist olur. Bir Müslüman hiçbir zaman ecneblerle mukayese edilemez. İşte bunun için hayat-ı içtimaiye ve vatanımıza dehşetli bir tehlike teşkil eden bu partinin iktidara gelmemesi için, Demokrat Parti'yi, Kur'an ve vatan ve İslamiyet namına muhafazaya çalışıyorum’ dedi. ‘ milletçilere gelince: Eğer bu partide sırf İslamiyet esas olsa, Demokrat Parti'ye yardım ettiği gibi, muhalif ve muarız olmayarak, iktidara gelmesine çalışmaz. Eğer bu partide: Irkçılık ve Türkçülük fikri esas ise, birden: İslamiyet milleti her şeye kafidir. Din, dil bir ise, millet de birdir. Din bir ise, yine millet birdir. Halbuki Türk olmayan bu vatandaki ekseriyetin ancak onda üçü Türktür, kalan kısmı da başka milletlerle karışmıştır. O zaman hürriyetin başında olduğu gibi bu asil ve masum Türk milleti aleyhine bir milliyetçilik tarafgirliği meydana gelecek, o vakit hakiki Türkler'i ecnebler boyunduruğu altına girmeye mecbur edecek. Veya Türkleşmiş sair unsurdan olan ve bu vatanda mevcut ırkçılık ve unsurculuk damarıyla bir ecnebiye istinad ile masum Türk milletini tahakkümleri altına alacaklar. Bu durum ise dehşetli, tehlikeli olduğundan, Kur'an ve Vatan ve millet hesabına, dindar ve dine hürmetkar Demokrat Parti'nin iktidarda kalmasını temin etmeleri için ders veriyorum’ dedi. Sayın Adnan Menderes, Bütün gayesi vatan ve milletin selameti uğruna çalışan ve ders veren Üstadımız Bediüzzaman gibi mübarek ve muhterem bir zatın Demokrat Parti'ye yaptığı yardımı kıskanan Halk Partisi ve Millet Partisi elemanları, iktidar partisi yapıyormuşçasına çeşit çeşit bahane ve eziyet yaparak Üstadımız Demokrat Parti'den soğutmak için var kuvvetleriyle çalıştıklarına kat'i kanaatimiz gelmiş. Sizin gibi Dinin icablarını yerine getireceğiz, din bu memleket için hiçbir tehlike teşkil etmez’ diyen bir başvekilden: vatan millet İslamiyet adına partimize maddi ve manevi büyük yardımları dokunan bu mübarek Üstadımızın

¹⁴² Nursi, a.g.e., s.419

kitablarının ve kendisinin tamamen serbest bırakılarak bir daha rahatsız edilmemesini teminini saygı ve hürmetlerimizle rica ediyoruz.

Demokratlar azalarından Nur talebeleri Mustafa, Nuri, Nuri, Hazma, Süleyman, Hasan, Seyda, Receb, İbrahim, Faruk, Muzaffer, Tahir, Sadık, Mehmed”¹⁴³ demişlerdi.

Said-i Nursi ise Menderes’e yazdığı mektupta şunları yazmıştı; “Kalben ihtar edilen içtimai hayatımıza ait düşünceler... Bu vatan şimdilik 4 parti var. Biri Halk Partisi, biri Demokrat, biri Millet, diğeri İttihadı İslamdır. İttihadı İslam Partisi (yüzde altmış, yetmiş tam mütedeyyin olmak şartıyla) şimdiki siyaset başına geçebilir. Dini siyasete alet etmeğe belki, siyaseti dine alet etmeğe çalışabilir. Fakat çok zamandan beri terbiye-i İslamiye zedelenmesiyle ve şimdiki siyasetin cinayetine karşı dini siyasete alet etmeğe mecbur olacağından, şimdilik o parti başa geçmemek lüzumdur... Halk Partisi ise hakikaten acip ve zevkli bir rüşvet-i umumiye kanunlar perdesinde bazı memurlara verdikleri için (28 senelik) bütün cinayetiyle başkalarının cinayati ve ittihatçıların mason kısmının sayyatları da o partiye yüklenildiği halde demokratlara bir cihette galip hükmündedirler. Çünkü ubudiyetin noksanlığıyla enaniyet kuvvet bulur. Nemrudculuklar çoğalır. Bu benlik zamanında memuriyetle hakikatde bir hizmetkarlık olduğu halde bir hakimiyet, bir ağalık, bir nemrudculuk ile nefse gayet zevkli bir hakimiyet mertebesini bir kısım memurlara rüşvet olarak verdiği için bütün o acip cinayetlerle ve kendinden olmayan ceridelerin neşriyatıyla beraber bana yapılan muamelelerden hissettim ki: bir cemiyette manen demokratlara galip geliyorlar. Halbu ki İslamiyetin bir kanun-u esasisi olan Hadisi Şerife (Seydül Kavm-ül) hadimahüm) yani memuriyet emirlik ise reislik değil, millete hizmetkarlıktır. Demokrati, hürriyet vicdan bu kanun-u esasiye dayanabilir. Çünkü kuvvet kanunda olmasa, şahsa geçer. İstibdat-ı mutlak ve keyfi olur... Millet Partisi ise eğer İttihadı İslamdaki esas olan İslamiyet milliyeti ki, Türkçülük onun içinde meze olmuş olur. Bu millet olsa o demokratın manasındadır. Dindar demokratlara iltihak etmeğe mecbur olur... Ey dindar ve dine hörmetkar demokratlar siz bu iki partinin gayet kuvvetli ve zevkli ve cazibedar noktayı isnatlarına mukabil daha ziyade maddi ve manevi cazibedar noktai isnat hakaik-i İslamiyeti nokta-i isnat yapmağa mecbursunuz. Yoksa sizin yapmadığınız eski cinayetleri nasıl eski partiye yüklüyorlarsa size de yükleyip Halkçılar ırkçılığı elde edip tam sizi mağlup etmeğe bir ihtimal-i kav’i ile hissettim ve İslamiyet namına telaş ediyorum. Belki de tahrikleriyle zuhur eden Ticani meselesini ve cezalarını dindar demokratlara yüklememek ve alemlerinde İslam nazarında demokratları düşürmemenin çarei yeganesini kendimce böyle düşünüyorum. Nasıl ki Ezanı Muhammedinin neşriyle demokratlar on derece kuvvet bulduğu gibi, ilerde Ayasofyayı da 500 sene devam eden vazifei kutsiyetine çevirmektir ve alem-i İslam da çok hat tesir yapan ve bu vatan ve bu vatan ahalisine alem-i İslamın hüsnü tevecühlerini kazandıran ve yirmi sene mahkemeler bir muzır cihetini bulamadıkları ve beş mahkemede beraatine karar verdikleri Risalei Nurun resmen serbestisini dindar demokratlar ilan etmelidirler. Ta bu yareye bir nur merhem vurmali o vakit alem-i İslamın tevecühünü kazandıkları gibi başkalarının zahar kabahatları da onlara yüklenmez fikrideyim. Dindar demokratlar hususan Adnan Menderes gibi zatların hatırları için 35 seneden beri terk ettiğim siyasete bir iki gün baktım bunu yazdım Saidi Nursi?... Haşiye: Üstad diyor ki, bu içtimai siyasi mesele mücmel olarak ihtar edildi. Taribatta lüzumsuz ve zararlı kelimeleri siz tebdil edebilirsiniz. Merkezlerden münasip gördüğünüz yerlere suitesir yapmamak şartıyla

¹⁴³ Nursi; a.g.e., s.593, Cilasun, a.g.e., s.363

gönderebilirsiniz. Mülayim bazı tabirlerime nurların serbesti için bir nev’i manevi rüşvet nazarıyla bakabilirsiniz ve o kusurlarımı affedebilirsiniz.”¹⁴⁴

Görüldüğü gibi hem Said-i Nursi hem de talebeleri siyasi oluşumla dirsek temasında olup CHP’ye karşı DP’ye açık destek vermişlerdi. Yine 1957 seçimleri sırasında Said’i Nursi’nin DP propagandası yaptığı, bunu yaparken hükümetin kendine tahsis ettiği aracı kullandığı¹⁴⁵ Menderes’in Said-i Nursi’ye elçi gönderdiği iddia edilmişti. Aynı zamanda DP hükümetinin üyelerinin Isparta Camii Meydanında ve halkın gösterileri arasında, Said-i Nursi’nin elini öptüğü söylenmekteydi. Yine bir diğer iddia ise, Said-i Nursi’nin valilere tebliğ yaptığıydı.¹⁴⁶ Bunlar o dönemde Menderes ve Said-i Nursi arasındaki ilişki hakkındaki iddialar arasında yer almaktadır.

DP ve Said-i Nursi arasından basına yansıyan bir diğer ilişki ise Menderes’in Emirdağ ziyareti ve uyandırmış olduğu yankıdır. Adnan Menderes 1958 yılının Ekim ayında bir yurt gezisine çıkmıştı. Afyonkarahisar’da gerçekleştirdiği gezide şehrin ilçelerini de gezen Menderes, Said-i Nursi’nin de ikamet ettiği Emirdağ’ı da ziyaret etmişti. Menderes, Emirdağ’da büyük halk kitlesi tarafından karşılanmıştı. Dönemin Akşam gazetesi bu olaya şöyle yer vermişti; “Said-i Nursi ve dört müridi pencereden Adnan Menderes’i selamlamışlar. Başbakan da bu selama karşılık vermiştir. Said-i Nursi bunun üzerine ellerini göğe kaldırıp dua etmiştir.”¹⁴⁷ Bu olay Said-i Nursi’nin DP’yi desteklediğini gösteren bir diğer kanıttır.

Tarık Zafer Tunaya’ya göre Nurcular; “Ticaniler gibi saldırgan faaliyetlerde bulunmamışlardır. Bazı Nurcular tehdit yollarına başvurmalarına rağmen, cereyan daha ziyade pasif mukavemet metotlarını ‘ekol’ün mensuplarını arttırma, bunlar bir lider etrafında toplama ve bol yayın yollarını tercih etmiştir. DP’nin siyasi tutumu, Türk ‘Gandisi’ olarak, tanıtılan Said-i Nursi’nin tesir alanını genişletmiştir. TBMM’nde Nurcu zümre arasından mebuslar girmiştir. ‘Ezan-ı Muhammedi’yi geri getiren DP’yi Nurcular ideallerinin gerçekleştiricisi olarak sayıp övmüşlerdir.” demiştir.

Sonuç

Türkiye II. Dünya Savaşı sonrasında oldukça büyük bir değişim ve dönüşüm yaşamıştı. İç politikada savaş sırasında ortaya çıkan ekonomik bunalım bir yanda savaşın büyük yükünü omzuna alan köylü ve ücretli kesim tarafından siyasilere karşı olumsuz yargıya neden olurken diğer yanda savaşın kazananı olarak nitelenen harp zenginlerinin politik anlamda değişim isteklerine neden olmuştu. Dış politika açısından kazanan ülkelerin yenedünya düzeninde demokratik yönetimlerin yer alacağını açıklaması Türkiye’de çok partili hayata geçişte etkili olmuştu. 1945 yılı itibarıyla CHP dışında partiler varlık göstermeye başlarken bunlar arasında ses getiren ve bir döneme damgasını vuracak olan DP olmuştu.

Yeni kurulan partilerin söylemlerinde dine yer vermeleri CHP’nin de bu konuda politika geliştirmesine ve tek parti dönemindeki katı laiklik politikasını yumuşatmasına neden olmuştu. İlk olarak imam hatip kurslarının açılması, ilkokullarda din dersi uygulamasına geçilmesi ve ilahiyat fakültesinin açılması CHP döneminde gerçekleşmişti. DP’nin iktidara gelmesi ile birlikte CHP döneminde başlatılan uygulamalar genişletilmişti. Ezanın yeniden Arapça

¹⁴⁴ Özek, a.g.e., s.

¹⁴⁵ Özek, a.g.e., s. 189

¹⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, Menderes’in Dramı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000 s. 282

¹⁴⁷ “Menderes: “Anarşist Hareketlere Paydos Diyeceğiz” dedi, Akşam, 20 Ekim 1958, S. . s.1

okunması, şekilsel olduğu iddia edilen Atatürk'ü Koruma Kanunu ve radyodan dini program yayını DP döneminde gerçekleştirilmişti.

DP döneminde öne çıkan bir konuda tarikatların bu dönemde etkinlik kazandığıdır. Ticani tarikatı her ne kadar tek partili dönemde adından söz ettirse de DP iktidarı döneminde özellikle Atatürk'ü Koruma Kanununu çıkarılması sürecinde etkili olmuştur. Süleymancılık bu döneme kurs faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve İstanbul dışında da geniş bir çevrede etkili olmuştur. Bu dönemde ele alınan bir diğer oluşum ise nurculuktur. Said-i Nursi tarafından oluşturulan bu hareket DP döneminde etkinliğini arttırmış ve DP ile organik ilişki içine girmişti. Hem Said-i Nursi'nin hem de talebelerinin yazdığı mektuplar göstermektedir ki bu dönemde CHP'ye karşı DP desteklenmiştir.

Kaynakça

CHP 7. Büyük Kurultayı

Demokrat Parti Programı 1946

Milli Eğitim Hareketleri 1927-1966, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1967

TBMM Tutanak Dergisi

Akşam

Ulus

Yeni Sabah

Zafer

Albayrak, M. (2004). Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Aydemir, Ş. S. (2000). Menderes'in dramı. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aydın M. (2005). Modern Türkiye'de siyasi düşünce –İslamcılık C.6. , T. Bora, M. Gültekingil (Yay. Haz.). Süleymancılık (s. 309-322). İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydın, M. (2005). Modern Türkiye'de siyasi düşünce-İslamcılık C.6. T. Bora, M. Gültekingil (Yay.Haz.). Süleyman Hilmi Tunahan (s.314-318). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, T. (2017). Cereyanlar Türkiye'de siyasi ideolojiler. İstanbul: İletişim Yayınları.

Cilasun, E. (2015). Bediüzzaman efsanesi ve Said Nusi gerçeği. İstanbul: Patika Kitap.

Eroğul, C. (2003). Demokrat Parti tarihi ve ideolojisi, Ankara: İmge Yayınevi.

Karabaşoğlu M. (2005). Modern Türkiye'de siyasi düşünce-İslamcılık C.6. Editör T.Bora, M. Gültekingil. (Yay. Haz.). Said Nursi (s.270-288). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kaynar M.K. (2015). Türkiye'nin 1950'li yılları. M. K. Kaynar (Yay Haz.). Türkiye'nin ellili yılları üzerine bazı notlar (s. 15-38). İstanbul: İletişim Yayınları.

Koca B. (2015). Türkiye'nin 1950'li yılları. M. K. Kaynar (Yay Haz.). Ellili Yıllarda merkez sağ: Demokrat Partinin özgürlük ile istismar arasındaki dini politikaları (s.293-319). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Lewis, B. (2011). Modern Türkiye'nin doğuşu, Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2015). Bediüzzaman Said-i Nursi olayı (M. Çulhaoğlu, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mustafa T. (2005). Modern Türkiye'de siyasi düşünce-İslamcılık C.6. Editör T.Bora, M. Gültekingil. (Yay. Haz.). Ticanilik (s.260-263). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Neziroğlu İ. ve Yılmaz T. (2013). TBMM Hükümetler-Programları Genel Kurul Görüşmeleri. C.2. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- Özek, Ç. (1968). 100 soruda Türkiye'de gerici akımlar. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Timur T. (2011). Türkiye'nin uzun on yılı Demokrat Parti iktidarı ve 27 Mayıs Darbesi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Toprak B. (2009). Türkiye'de politik değişim ve modernleşme. E. Kalaycıoğlu-A. Y. Sarıbay (Yay.Haz.)."Türkiye'de dinin denetim işlevi (s.309-318). İstanbul: Dora Yayıncılık.
- Tunaya T. Z. (1995). Türkiye'de siyasi partiler (1859-1952). İstanbul: Arba Yayınları.
- Tunaya T. Z. (2003). İslamcılık akımı, İstanbul: İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turan Ş. (1999). Türk devrim tarihi C.4. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yavuz H. (2005). Modern Türkiye'de siyasi düşünce-İslamcılık C.6. Editör T.Bora, M. Gültekingil. (Yay. Haz.). Bediüzzaman Said-i Nursi ve Nurculuk (s.264-294). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher E. J. (1996). Modernleşen Türkiye'nin tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Deniz A. Ç. (2014) Tek parti döneminde devrimsel bir ric'at olarak dini açılım: imam-hatip kursları örneği. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7/3, 95-110.
- Gündüz T. (1998). Türkiye'de Cumhuriyet dönemi din eğitimi ve öğretimi kronolojisi (1923-1998). Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, S.7. C. 7, 543-557.
- Güngör S. (2016). 14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de bunalım. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S21, 193-208.
- Özköse K. (2012). Ticani, İslam Ansiklopedisi, Cilt 41, 133.
- Nal S. (2005). Demokrat Partinin 1950-54 dönemi din siyaseti. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60-3, 137-171
- Öcal M. (1986). İlahiyat fakültelerinin tarihçesi. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, S.1, C.1, 111-123
- Şimşek E. (2013). Çok partili dönemde yeniden din eğitimi ve öğretimine dönüş süreci (1946-1960). A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 49, 391-414.
- Turan A. (1997). Süleymancılık. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.9, 35-39.
- Demiroğlu A. (2016). Türkiye'de din eğitimi bağlamında imam hatip okulları. Basılmamış Doktora Tezi Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

BİR İLETİŞİM MODELİ OLARAK NEFES DİLİNİN İNCELENMESİ

Sevinç KORKMAZ

Kuantum Nefes KOÇLUĞU

Öz

Yüzyıllardır süregelen yazısız ve sonrasında yazılı, teknik iletişim modelleri varlığına beden dilini de ekleyerek devam ederken yeni bir model daha ortaya sunulmakta. Adı Nefes Dili. Aldığımız ve verdiğimiz her nefes kişiliğimizi, sağlığını, ilişkilerimizi olumlu ya da olumsuz olarak etkilemektedir. Hızlı nefes alıp tam olarak vermeden tekrar aldığımız kısa nefesler stres düzeyimizi artırırken bu esnada kişi, olay ve durumları anlama, kavrama, sorun çözme ve başarıma kabiliyetimizi büyük oranda sekteye uğrattığı gözlemlenmektedir. Alışkanlık haline getirdiğimiz nefesler günlük yaşamdan, iş hayatına, bireysel başarıdan, sosyal başarıya her alanda istenmeyen sonuçlar yaratabilmektedir. Bu anlamda kişilerin nefeslerini gözlemleyerek iletişim boyutları hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Bu çalışmada nefes dilinin tanımı, iletişimdeki yeri, bireysel ve sosyal etkileri ile nefesin gücünün etkili kullanım yöntemleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: nefes dili, iletişim türleri, başarı, sağlık, eğitim

2799

RESEARCH ON BREATHING LANGUAGE AS A TYPE OF COMMUNICATION

Abstract

While the technical communication models are continuing their presence with written and unwritten types existing for many centuries and body language recently being added, there is now a new model being proposed. It is called the Breath Language. Each and every breath we take in or give out affects our personality, health and relations in a positive or negative way. While breathing quickly and taking another breath without fully giving out the earlier breath increases our anxiety, it is also observed that the person at that moment also suffers with respect to understanding and grasping events, solving problems and ability to succeed. The breaths that we make a habit of may create unwanted results in many fields such as our daily life, work life, personal success and social success. In this respect, we are able to ascertain a person's communication dimensions by observing their breath taking. In this study, the definition of Breath Language, its place in communication, its personal and social effects and the effective usage methods of the power of breathing will be examined.

Keywords: breath language, communication types, success, health, education

Giriş

İletişim bireyin kendisini, diğerlerini, içinde bulunduğu toplumu ve örgütlerini çeşitli araçlarla ve boyutlarıyla anlama, anlamlandırma ve ifade etme biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Bireyin kendini tanıma sürecinde ona kendisini tanıtacak bir karşılığının olmasına yani bireye, topluma ihtiyaç duymaktadır. Kendini anlatamamak ve anlayamamak yaşam çarkının yapısını, gidişatını bozmaktadır. Doyumlu bir yaşam özgür ve açık, etkili ifadelerin ve ilişkilerin sonucunda oluşmaktadır. Bireyin hislerinin tanımı diğer ilişkilerini de yönetmektedir. Duygularımız üzerindeki hislerin yüksekliği ise hayat kalitemizi, verimliliğimizi, üretkenliğimizi, yapıcılığımızı etkilemektedir.

Hislerin tanımlanması ile birlikte nefesimize etkisi de başlamaktadır. Acı, ızdırap, korku, şiddet öğeleri içeren ortamlarda ki bilgiyi alış ve kayıt edişe göre nefesimizin hızı, derinliği ve süresi önemli oranda ilişkilidir. Tüm ruhsal ve bedensel disiplinlerin temel ve başlangıç noktası nefesin alış ve verişini kontrol etmeye dayanmaktadır. Nefes, hormonların az yada dengeli üretilmesini, korku ve öfke gibi duygularla ilişkili olan amigdala adlı bölgeyi doğrudan etkilemektedir. Amigdala korku duygumuzun yönetim yeridir. Aktifleştiğinde korku ve panik davranışları sergilenmektedir. Örneğin beyinde (hipotalamusta) üretilmekte olan oksitosin hormonu güven ve bağlılık duygularını yöneten hormonlardandır. Kan dolaşımına girerek davranışlarımız üzerinde sonuçlar yaratmaktadır. Sosyal bağlanma ve sosyal gerginlikte önemli bir rol oynamaktadır. Tatmin duygusunun yaşanmasını sağlayan ve bağlılığı da oluşturan oksitosin hormonu derin nefes çalışmalarında birkaç dakika içinde beyinde salgılanmasını arttırmaktadır (Canan, 2015, s.79-83).

Var olmak ve kaliteli bir yaşam sürmek her an nefes alarak hayatta kalma ve güvende olma içgüdüğü ile bağlantılıdır. Huzur dolu sağlıklı ortamların, neşeli, yapıcı, sevgi ve güven ilişkilerinin hissettirildiği bireylerin, toplumların ve örgütlerin mevcudiyetlerini ve ilişkilerini kolaylıkla sürdürmekte, yönetmekte daha kararlı olduklarını araştıran deneysel çalışmalar pek çok disiplinin ilgi alanına girmektedir. Varlığın değeri ancak yoksunlukta anlaşılabilir. Nefes almanın ve vermenin kendini değerli hissetmek, varlığını kabul etmek ve iletişim yönetimi ile ilişkisi olduğu yapılan uygulamaların geri bildirimlerinden bilinmektedir. Nefes eğitimi öncesi ve sonrası karşılaştırıldığında aile, iş, sosyal çevre vb. iletişim yeteneklerinin önemli oranda pozitif yönde geliştiği gözlenmektedir. Nefes dilinin analizi ve çözümlenmesi iletişim etkinliğini arttırmaktadır.

Nefesi iterek vermek, olumsuz hislerin yaşamdaki etkisinin önemini anlatmaktadır. Birey bu hislere oldukça fazla tutunduğunu eğitimler sonucunda fark etmektedir. Nefes alışkanlığı bu şekilde gelişen bireyler geçmişte yaşanan olay, durum ve kişilerin olumsuz hatıralarını bırakmaya korkmaktadırlar. Genellikle yaşamın zor olduğunu düşünmektedirler. Nefes verişin tamamlanmaması nedeniyle içerde kalan nefes yeniye yer açamamaktadır. Böylece iletişim kurma ve yönetme cesareti kırılmaktadır. Farkındalık ise güvensizlik hissini yeniden yapılandırmakta ve yeni kararlar, ilişkiler yapıcı ve olumlu biçimde kolaylıkla yönetilebilmektedir.

Yeterince nefesi bırakamamak, yeterince alamamak kadar önemlidir. Karın bölgesi abdominal kasların gergin olması nefes alma kapasitesini azaltmaktadır. Zihinsel olumsuz inanç tanımlarının temizlenmesi ile zamanla nefes alışlar rahatlamaktadır. Nefesi bırakmanın ve duygularını ifade etmenin güvenli olduğunu öğrenen bireyler nefes dili eğitimlerinde nefesin direncini kırmaktadırlar. Teslim olan bedende gerginlik azalmakta ve serbest kalan nefes olağan akışına kavuşmaktadır.

İş yaşamından aile ve sosyal ilişkilere uzanan iletişim kurma ve sürdürme yeteneğimiz, dışa dönük ya da atılğan olmak istemek, kendini veya başkalarını anlamak, tanımak veya

başkalarına kendini tanıtmak açısından nefes dili kavramı tüm boyutlarıyla incelenmesini gerektirmektedir. Bu çalışmada nefes dilinin tanımı, iletişimdeki yeri, bireyin kendisiyle ve kişilerarası iletişimdeki etkilerinin önemi ile nefesin gücünün etkili kullanım yöntemleri incelenecektir.

1.Yeni Bir Kavram: Nefes Dili

Bugüne kadar duyduğumuz, okuduğumuz anlamlandırıp uyguladığımız bir alan beden dili kavramı ve bu kavramın hayatı kolaylaştırıcı, çözüme ulaştırıcı alanları sayesinde birey ve toplumsal ilişkilerde yapıcı yönüyle ele alındığı bilinmektedir. Şimdi artık toplumsal kurallar ve uygulamalar yeni görüş ve deneyimlerin etkisiyle hayatın her aşamasında varlığımızı devam ettirme aracımız olan Nefes Dili'nin gücünün dayanılmaz vurgusuyla sarsılmakta ve yeni anlayış ve kavramların temellerini oluşturacak yaklaşımlarıyla hayatımızı yakından ilgilendirmektedir.

Nefes alışımız ve verişimiz tıpkı bedenimizin jest ve mimikleri gibi bireyin hem kendisini hem de diğerlerini etkilemektedir. Nefes, varlığımızın sebebidir. Sağlıklı olduğumuzda fark etmediğimiz nefesimiz hastalık, öfke, kızgınlık ve stres anında kolaylıkla varlığını hissettirmektedir. Çünkü nasıl nefes alınıyorsa yaşam karşılığını vermektedir. Yaşam kalitemiz ve nefesimizin kalitesi eşdeğerdedir. Bedenimizdeki sinir sistemi vb. tüm sistemleri devreye sokan, gerekli hormonların uyarılması ve aktarılması için zemin hazırlayan nefeslerin düşünme, algılama ve iletişim kurma becerilerimizi yükselttiği bilinmektedir. Korktuğumuzda aldığımız nefesle huzurlu bir anımızda aldığımız nefesin fiziksel, zihinsel, ruhsal etkileri farklı olmaktadır. Duygularımız bedenimizdeki kimyasal reaksiyonları etkilemektedir. Bunun sonucunda oluşan enzimler ve etkileri nefesimizde varlığını göstermektedir. Hücre hafızamızda her duyguya yönelik tüm zamanlardan gelen kayıtlarımız mevcuttur. Bu kayıtlara göre zihnimizde inanç kalıpları oluşturulmaktadır. Yapılan araştırmalara göre zihnimiz bizi davranışlarımızla ele vermektedir. Düşünceler, duygu ve davranışa dönüşerek bilinç düzeyinde kendini göstermektedir.

Nefes Dili, zihnin inanç kalıplarının göstergesidir. Neye inandık ve inanmaya devam ettiysek o duygunun karşılığı nefesimize o da davranışlarımıza ve iletişim kurma biçimimize yansımaktadır. Nefes ve zihin ilişkisi tüm zamanların, kadim bilgeliklerin özenle ve önemle üzerinde durdukları verilerdendir. Nefes eğitimleri kişilerin öncelikle kendileriyle olan iletişim süreçlerini etkilemekte ve bireyden tüm alanlara dağılarak gelişme göstermektedir. Günümüzde bir disiplin haline gelmekte olan bu eğitimler sayesinde güven ve sevgi temelli ilişkilerle nefes dili iletişimdeki yerini almaya başlamıştır.

Bir nefes dili örneği olarak fiziksel bedenimizin görüntüsünden yola çıkarak dışarıya şişmiş ve sert (sternum kasları) göğüs bölgesi olan bireylerin nefesini incelediğimizde çoğunlukla duygularının ifade edilmesine izin verilmemiş olduklarını anlamaktayız. Özellikle üzüntü, keder ifade edilmediğinde öfkeye dönüşmektedir. Böylece beden kızgınlık hissini belirtirlerini fiziksel yapıda biriktirerek nefesin karında (abdominal kaslarda) kalmasını sağlamaktadır. Nefesin dengesi (göğüs ve karın nefesi dengesi) kaybedildiğinde duygular bloke olmaktadır. Hücre seviyesinde geçmişten gelen ve bırakmakta zorlanarak alışkanlık gereği tutulan duygular daha çok sol beyinli (mantık, sayısal veriler, parça vb.) bireylerde olmaktadır. İradelerini gizledikleri, bu nedenle duygu ve mantık dengesini kaybettiklerinden fiziksel beden yapılarının nefes alışkanlığına uygun olarak biçimlendiği gözlenmektedir.

İnsan, gücünü yaşamla birleştirir ve üretici yönünü kullanmaya başlar. Böylece kendisi ve diğerleriyle iletişime geçer. Her kültürün öngördüğü tanımları ve bu anlamlar üzerinden tepkiler vererek oluşturduğu gerçekliği vardır (Fromm, 1985, s.100). Yüzeysel olanı görüp özün derinliklerine inemeyenlerin gerçekliği ile henüz görünür olmayana gözünün önünde canlandırmaya gücü yeten birikime sahip olmanın bilgeliğine ulaşmak nefesin üretkenliğini kullanma becerisini geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Nefesin cesaretle bedende akmasına izin vermek için öncelikle affetme ve geçmişten gelen öfke blokajını açmak gerekmektedir. Bastırılmış öfke nefesi kontrol etmektedir. Diyaframdan alınan nefesin göğüsten tamamen bırakıldığından emin olarak, duyguyu hissetmeye izinli olduğunu hatırlatmak bireyin kendisini ifade etmesini kolaylaştırmaktadır.

2.İletişimde Nefes Dilinin Yeri

Bireyin kendini tanınması, anlaması, önemsemesi ifade etme becerisini kolaylaştırmaktadır. Kendisiyle kurduğu iletişimin boyutu kişilerarası iletişim boyutu hakkında da bilgi vermektedir. Bilinen ilk iletişim modeli olan Aristo Modelinden bu yana tarihsel süreçte bu alanda ki bilimsel çalışmalar 20.yy başlarına dayanmaktadır. Kişilerarası iletişim modelleri yaklaşımları tek yönlü, karşılıklı, etkileşim odaklı olabilmektedir (Çubukçu, 2006, s.76).

Nefes bireyin doğduğu andaki kazanımlarından biridir ve hem kendisi hem de diğerleri açısından iletişimi etkileyen unsurlardandır. Nefes dili eğitimleri ile kişisel ve kişilerarası çatışma alanları yönetilebilir olmaktadır. Nefesin etkin kullanımı geliştirilebilen doğal bir iletişim yeteneği sağlamaktadır. Bilgilerin paylaşılması ve bireyin kendini ifade etmesi için çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Bunlar bazen sözel bazen yazılı bazen de bedensel mesajlar olarak iletilmektedir. Beden dili, giyim tarzı, renkler, kullanılan objelerin büyüklük ve küçüklük tasarımı, alan kullanımı vb. öğeler kişinin kendisini tanıtmayı ve diğerlerini tanımayı kolaylaştırmaktadır. Duygu, düşünce ve bilgiyi paylaşmanın, aktarmanın yada anlamının yollarından biri de nefes dilidir.

Bir iletişimin gerçekleşmesi için alıcı ve verici arasında mesaj-ileti gönderilmesi ya da fark edilmesi gerekmektedir. Nefes bedeni kanal olarak kullanmakta ve hem kişinin kendisine hem de diğerlerine çeşitli mesajlar iletebilmektedir. Örneğin bir kişi çok sıkıldığını beden dili pozisyonları ile kolaylıkla anlatabilmektedir. Bu sırada nefes alış verişin hızı ve bedendeki yeri ile ilgili bilgiler aracılığıyla da duygusal bilgileri takip edilebilmektedir. Ya da çok heyecanlı olduğunda sesler, sözler, bedensel hareketler diğerlerine bilgi aktarıırken aynı zamanda nefesin bedendeki hareketi ile de mesaj iletmeye devam edilmektedir. Nefes ve duygular birbirini etkilemektedir. Fiziksel olarak rahat hissedilen bir yer ile koşulların olumsuz olduğu yerdeki nefesin tepkisi farklılık gösterebilmektedir.

Aynı şekilde zihinsel süreçlere bakıldığında da benzer sonuçlar elde edilmektedir. Zihin rahat, sessiz bir ortamdayken salınımı düşük olduğundan nefese etkisi olumlu ve yapıcı olmaktadır. Fakat çevresel etkilerin yarattığı gürültü, şiddet, korku vb. hareketlenme ile zihnin salınımı artarken bununla birlikte nefesin akış sisteminde duraksama, tutma ya da kesilme söz konusu olabilmektedir. Nefes ile iletişim arasındaki ilişki sosyal bir varlık olan bireyin ne nefessiz nede iletişimsiz yaşayamayacağıdır. Bu çalışmada nefesin bireysel ve sosyal iletişim yönünü, tercihlerini ve yönetimini anlamlandırarak yeniden değerlendirilmesinin sağlanması umulmaktadır. İletişimin içinde yeni bir boyut kazandırılan bu alanda algıda seçicilik yaratılarak nefes dilinin çeşitli boyutlarıyla ele alınması amaçlanmaktadır.

Nefes hayatın her alanında vardır ve önemli olan da her yaş her kariyer grubundan tüm bireylere nefes farkındalığını kazandırarak nefes dilinin daha anlaşılır ve yaygın kullanımını sağlayabilmektir. Nefesi anlamak ve onu etkin olarak kullanabilmek yararlarını bilmekle mümkündür. Etkili nefes dili alışkanlığı geliştirildiğinde kişisel iletişim hakkında bilgi toplama gerçekleştirilmektedir. Edinilen bilgiler paylaşıldığında iş, aile, sosyal çevre ve kültürel uyum sağlanmaktadır.

Ayrıca hedeflere giden yolda nefesin bilgeliği motivasyon aracı olarak kullanılabilir. Bireyin şu anda içinde olduğu alandan ulaşmak istediği yere varabilmesi kararlı olmayı ve harekete geçmeyi gerektirmektedir. Başarı, planlanan eylemlere istekle yönelmekte gizlidir. Nefesle beslenen hücreler zihinsel ve fiziksel dinamiğini kazanarak hem insan ilişkileri hem de toplumsal ve kültürel yakınlaşma açısından daha sağlıklı ilişkilere odaklanmaktadır.

3. Kişilerarası İletişimde Nefes Dili Eğitimi

Etkili iletişim kurabilme becerisi hayatın her alanında gerekli ve önemlidir. Çünkü iyi bir iletişim hayatı daha verimli, iyileştirici ve zengin kılmaktadır. Bireyin kendi ile iletişimini geliştirmeden kişilerarası iletişimde başarılı olması beklenemez. Bu nedenle nefes dili eğitimleri ile yaşamı kolaylaştırmak, kendini, değerlerini tanımak mümkün olmaktadır. Kişinin kendine karşı bakış açısını geliştirmek eğitimlerde ki iletişim sürecinin çeşitli soruları ve değer tabloları yaratarak etkinleştirilebilmektedir.

Toplumsal gruplar içinde karşı karşıya bulunan bireylerin birbirlerine yaklaşımları kendilerini tanıttıkları kadar olmaktadır. Diğer bireylerin gördüğü fakat kendisinin fark etmediği alanları öğrenmek kişisel esneklik ve geri bildirim alma yeteneğine bağlı olmaktadır. Başkalarının bilgisinden ve değerlendirmesinden faydalanabilmek, yapıcı eleştirilere açık olabilmek kişilerarası iletişimi geliştirmektedir. Aşağıda yer alan johari penceresi iletişimde kişisel ve diğerleri ile ilişkilerin bilinen, bilinmeyen, gizlenen, açık ve kör alanlarını göstermektedir. Johari Pencere'nden eğitim programlarında iletişim etkinliğini test etmek amacıyla faydalanılmaktadır (Uysal, 2003, s.139).

Tablo 1: Johari Penceresi

<u>Johari Penceresi</u>	Bireyin Bildikleri	Bireyin Bilmedikleri
Diğerlerinin Bildikleri	AÇIK ALAN	KÖR ALAN
Diğerlerinin Bilmedikleri	GİZLİ ALAN	BİLİNMEYEN ALAN

Nefes Dili Eğitimi ile kişinin kendini tanıması, yeteneklerini fark etmesi, isteklerini gerçekleştirilmesi, hedeflerine giden yoldaki hareket planını belirleyebilmesi sağlanabilmektedir. Eğitimde öncelikle o anda içinde bulunduğu hislerle kişinin yaşamında nelerin yolunda

gitmediği belirlenmektedir. Eğitimlerde anne ve babanın ayrı ayrı ve birlikte kişilik oluşumuna yaptıkları sevgi ve güven yatırımları incelenmektedir. Kardeşler, eş, sevgili, aşk, iş, para, sağlık, huzur, sosyal çevre ve arkadaşlıklarla ilgili hislerin tanımı öğrenilmektedir. Bu hislerle yaratılan iletişimin gelişimi takip edilmekte nefes ve duygu ilişkisi hakkındaki veriler her ay izlenmektedir.

Aile kavramı ve içeriğine dair nasıl bir inanç beslenmektedir. Örneğin aile olmazsa hayatında neler olur, nasıl hissedersin, nasıl davranırsın sorularının karşılığı neleri kaybetmekten korktuğuna dair bilgiler taşımaktadır. Aile tanımı içine neler, kimler ve hangi durumlar dahil edilmektedir. Korku kaygı yaratmaktadır. Bu nedenle hisler nefesin değerini, kalitesini, verimli kullanımını etkilemektedir. Nefes eğitimi öncesi ile sonrasında tanımlar değişmektedir. Gerçek olmayan, korkuyla beslenen olumsuz duyguların yerine güven ve sevgi gibi olumlu tanımlar geçmektedir.

Eğitim öncesi nefesin bilgeliğiyle henüz tanışmayan birey suçluluk, yalnızlık, değersizlik vb. hisler nedeniyle hedeflerine ulaşmakta zorlanmaktayken kendini tekrar tekrar aynı durum ve olayların içinde bulmaktadır. Eğitimin kazancı nefes dilinin öğrenilmesi, nefesin fark edilmesi, duyguların ve bu duyguların eşlik ettiği davranışların olumlu ve yapıcı yaratımlara dönüştürülmesidir. Bu sayede kişinin kendisiyle ve kişilerarasında bilgi, duygu ve mesaj iletiminin doğru okunması ve anlaşlandırılması sağlanmaktadır.

Başarı tanımı üzerindeki anlamlar bazen kişiye ait olmayıp başkalarının sorumluluk alanına girip yüklenebileceğinden daha fazlasını üstlenmeye neden olabilmektedir. Kendini ve karşısındakini yüceltmek yerine değersizleştirerek, ekstra çaba göstererek başarıya ulaşmaya çalışılmaktadır. Bu da zamanla yorgunluk, bıkkınlık, isteksizlik, hayat amacını sorgulama gibi sonuçlara yol açabilmektedir. Bu durumda nefes dili analizi yapıldığında karından alınan yorucu, boşa çabalı, fazla hareketli nefeslere sahip olunduğu gözlenebilmektedir. Nefes dili eğitiminin en önemli özelliklerinden biri de kişisel sorumluluk alan ve sınırlarının yapılandırılması ile ilgili zihinsel eğitim süreçleri olmaktadır.

Doğru mu? Gerçekten emin olabilir misin? Sorular, bireyin tutunduğu ve vazgeçmenin kaybetmek olduğunu zanneden inançlarının yerine yeni duygu ve zihin haritası yapılandırılması için kullanılmaktadır. Katı tutum ve alışkanlıkların yerine yeni bilgi, duygu ve mesajlar kullanılmaya başlandığında nefes dilinin analizi de değişim göstermektedir.

Kendiliğinden, çabasız alınan nefeslerin bedende akışının gözlenmesi, duyguların kabul edilebilir oranda yenilendiğini ve yaşamsal döngülerin değiştirildiğine dair geri bildirim vermektedir. Eğitiminin gözlemi yanı sıra bireyden alınan geri bildirimler birbirini destekler nitelikte olmaktadır. Eğitim süresi altı ay olmakla birlikte ilk çalışmayla kişilerarası iletişimde ve diğer alanlarda verim alınmaya başlanmaktadır.

Bilgelik ve bilgi, iki farklı fakat birbirine yakın kavramlardır. Bilgi öğretilebilen ve öğrenilebilendir, bilgelik ise yaratılandır. Öğrenme olgusunda öğretilen içerik koşullar değiştiğinde bile benzer niteliklerle sunulmakta olduğundan her birey farklı bakış açıları geliştirerek bilgiyi kendi değer ve inançlarıyla birleştirip özgün bir biçimde sunduğunda bilgelik kazanılmaktadır. Nefes Dili Eğitimlerinde kişinin kendini ve diğerlerini tanıması için uygulanan etkinlikler dışsal koşullara bağlılıktan içsel deneyim kazanma yoluyla bilginin bilgeliğe dönüştürüldüğü alanlar olmaktadır.

Bilgeliğin vazgeçilmez olduğunu savunan birey genellikle her koşulda tüm dengeleri sağlayabilmektedir. Bilgelik ayrıca her duruma, her olaya ve kişiye esneklikle cevap verebilmeyi, yeni hedefler ve planlara uyum sağlayabilmeyi ve başkalarını da bu uyuma cesaretlendirebilmeyi gerektirmektedir. Yeni bir iletişim modeli olan nefes dili etkili, etkin bir yöntemdir. Bu iletişim dilinin amacı bireysel değerleri fark ederek hangisinde daha fazla çaba hangisinde yoksunluk veya kaybetme korkusu yaşadığımızı fark ederek nefesin verimliliğine etkisini yapılandırarak yaşam kalitesini arttırmaktır.

Bilimsel çalışmalara verilen değer ile kişisel gelişime ayrılan zaman yada yaşamda sanata yer verilmesi veya paraya bakış açısı bireyin hayati durumlarda önceliklerini belirlemesini sağlamaktadır. Macera yaşama isteği yada hobiler için zaman ayırmak ve önemseyerek uğraşı edinmek, sosyal hayata karışma yada çekilme, dini değerlere saygı, töresel değerlerin varlığı ya da olmaması, vatani değerler için hissedilen duygunun boyutu, bireysel özgürlük yada kısıtlılık alanı hakkında bilgi verebilmektedir.

Bireyin dostluk anlayışı, güç tanımı veya gücü nezaketle yada aksi şekliyle ifade etmesi, saygınlık kazanmak için yaptıkları, fedakarlıkları, konfora ve lüks yaşama düşkünlüğü, ün ve şöhret kazanma hırsı, gerçek bir yardımsever olup olmadığı, zevk ve rahata düşkünlük vb. değerlerin yaşamına ve duygularına etkisi olmaktadır. Bunların karşılığı olarak davranışlar etkilenmekte, içten yada mış gibi davranışlar olup olmadığı açığa çıkartılabilmektedir.

Bu değerler tek tek incelenip çalışma sonuçlandırıldığında etkisi nefes diline yansiyarak kendisiyle ve diğerleriyle iletişiminin daha sağlıklı ve daha yapıcı olması ile ilgili kısıtlılığı ortadan kaldırılmaktadır. Bu çalışma bireysel ve sosyal tüm ilişkilerin samimiyetini sorgulamaktadır. Çünkü bireyin ne istediğini niçin istediğini veya gerçekten isteğinin tutunduğu değer olup olmadığının belirlenmesi nefes seanslarında ortaya çıkabilmektedir.

Eğitim çalışmasında geçmişten gelen, farkında olunmadan ya da istenmediği halde yaşanmaya devam eden, kişiyi durduran, zorlayan, sınırlandıran duygu nefes aracılığıyla fark edilerek istenilen verimli akışa dönüştürülebilmektedir. Eğitimde zihinsel, anatomik, fizyolojik ve ruhsal süreçler çağdaş ve bilimsel öğretiler dikkate alınarak değerlendirilmektedir. Soyutun ve somutun iç içe olduğu eğitimlerde gelişme ve başarı sağlanmaktadır (Korkmaz, 2016, s.496).

4.Nefesin İletişim Boyutları ve Kapasitesi Hakkında İnceleme

İletişim paylaşmayı gerektirmektedir. Dille, simgelerle, beden hareketleri ile anlatılmak istenen duygu, bilgi ve mesajlar alıcı verici arasında gidip gelirken sosyalleşme de başlamaktadır. İletişim kuramamak ya da kurmamak bireyi yalnızlaştırmaktadır. Bazen fiziki şartlar gereği bazen de psikolojik etkiler nedeni ile ileti göndermek ve almakta zorluk yaşanabilmektedir. Her iki durumda da çözüm içsel ve dışsal etkilerin en aza indirgenmesi sayesinde oluşmaktadır.

İnsanlar yüzyıllardır günlük hayatta birçok iletişim aracına gereksinim duymuşlardır. Resimler, dumanlar, ışıklar, çeşitli işaretler, yüzdeki mimikler, ellerin kolların hareketleri ve renkler kullanılarak bir arada yaşama, iletişim ve sosyalleşme ihtiyacı gerçekleştirilmiştir. Çünkü insan kendisini ifade etmeden yaşayamaz. Anlaşılmaq ve anlamak psikolojik ve sosyal ihtiyaçlardır. Tıpkı susadığında su içmek vb. fiziksel ve güvenlik ihtiyaçlarının giderilmesi gibidir. İletişimde nefes dilinin modellenmesi fiziksel, zihinsel ve ruhsal ihtiyaçların gereği olmaktadır. Fiziksel hastalıkların zihinsel olduğu, bedende oksijenlenmeyen hücrenin sağlığını kaybedip yaşayamadığı ve bedensel süreçlerin sekteye uğrayarak duygusal ve davranışsal

sonuçlara yol açtığı yapılan çalışmalarla bilinmektedir. Zihinsel dönüştürme yöntemlerinden biri olan nefes dili bedeninin kendi kaynağını kullanarak, dışsal bir güç kullanmadan duyguları yapılandırmayı hedeflemektedir.

Bireyin kendi nefesi ile kurduğu iletişim, nefesini dinlemek, nefesini anlamak, hangi mesajları iletildiğini okuyabilmek ve doğru geri bildirimlerle nefesi düzenleyebilmek yaşamdaki sonsuz kaynağın değerini hak ettiği yere taşımak nefes dili eğitimlerinin iletişim yönünden incelenmesini gerekli kılmıştır. Aldığımız ve verdiğimiz her nefes kişiliğimizi, sağlığımızı, ilişkilerimizi olumlu ya da olumsuz olarak etkilemektedir. Hızlı nefes alıp tam olarak vermeden tekrar aldığımız kısa nefesler stres düzeyimizi artırırken bu esnada kişi, olay ve durumları anlama, kavrama, sorun çözme ve başarıma kabiliyetimizi büyük oranda etkilediği gözlemlenmektedir.

Alışkanlık haline getirdiğimiz nefesler günlük yaşamdan, iş hayatına, bireysel başarıdan, sosyal başarıya her alanda istenmeyen sonuçlar yaratabilmektedir. Bu anlamda kişilerin nefeslerini gözlemleyerek iletişim boyutları hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Nefes analizi ile bireyin yaşamında fiziksel ve zihinsel tıkanlıkları belirlenebilmektedir. Yaşamındaki döngüleri koçluk sorularıyla fark ettirerek bedenindeki bloke olan duyguları ve yerleri tespit edilebilmektedir.

Canlılar yaşamlarını oksijenle, nefes alarak ve vererek sürdürebilmektedirler. Nefes alındığında oksijen akciğerlere dolarak kana geçmektedir. Kandaki hemoglobinle bağlanarak tüm dokulara, organlara, hücrelere oksijen taşınmaktadır. Dokularda oksijenin kullanılması ile ortaya çıkan karbondioksit de yine akciğer yolu ile nefes verildiğinde dışarıya atılmaktadır. Beden için gerekli enerjinin düzenli olarak sürdürülebilmesi kandaki oksijen ve karbondioksit yüzdesinin oranına bağlı olmaktadır. Bu denge nefesin derinliği vb. etkenler aracılığı ile sağlanabilmektedir. Enerji harcanan durumlarda oksijen daha çok kullanılmakta karbondioksit üretimi artmakta nefesin dakikadaki alma ve verme hızı da otomatik olarak sinir sistemi merkezi tarafından ayarlanmaktadır. Dinlenme zamanlarında ki oksijen ve karbondioksit oranı da değişmekte, nefesin alış verişi hızı yavaşlamaktadır. Bilinçli olarak yapılan meditasyon, yoga vb. etkinlikler, uyku öncesi ve sonrası ile namaz ve dua da zihnin frekanslarındaki düşüşle birlikte nefes alma, tutma ve verme kapasitesi duygu ve düşüncelerde farkındalık bunun sonucun da davranışlarda değişiklik yaratmaktadır.

Bedenimizde beyin ve omurilik ile merkezi sinir sistemi, diğer sinirler ve ganglionlar ile çevresel sinir sistemi oluşmaktadır. Sinirler bedendeki tüm mesajları beyne taşıyarak merkezi sinir sistemini uyarmaktadır. Merkezi sinir sisteminden geri bildirim kaslara, salgı bezlerine, organlara tepki olarak ulaştırılmaktadır. Etki ve tepki, mesaj ve geri bildirim, duygular ve nefesimiz hepsinin bedende karşılığı bulunmaktadır. Her mesaj hücre hafızasında çözümlenerek fiziksel bir tepkiye yol açmaktadır.

5.Nefesin Efektif Kullanımı ve Etkileri

Bütün organlarımız bedenimize aldığımız oksijenle çalışmaktadır. Nefes durduğunda hayat bitiyor. Nefes, hayatın kaynağı, sağlığımız için önemli bir o kadar da üzerinde henüz tam olarak bilimsel çalışmaların yapılmadığı, eğitimlerin yeterli seviyeye ulaşmadığı, çeşitli tekniklerinin olması nedeniyle kafa karıştırmakta olan bir kavramdır. Geçerliliğini eğitimlerin yaygınlaşması ile kazanması beklenmektedir. Nefesin önemi, bireysel ve sosyal etkileri, iletişimdeki yeri yeni bir model algısı oluşturmuştur. Biriktirilemeyen, saklanamayan,

tutulamayan nefes tıpkı sıcak para gibi anında doğru, etkili ve etkin kullanıldığında sağlık, odaklanma, dinginlik, yeterlilik, değerli olma, stres yönetimi ve çözüm odaklı olmayı sağlayabilme başarısı kazandırmaktadır.

Nefes kapasitemizde ve kullanımındaki engeller bazen fiziksel bazen psikolojik bazen de alışkanlıklardan kaynaklanmaktadır. Nefesi tutma, bırakma veya almakta zorlanma endişe, korku, heyecan, öfke yaratan olaylar, kişiler ve durumlarla karşılaşıldığında alışkanlık haline gelmektedir. Tekrar eden durumlar anıları hatırlattıkça nefes hızı, kapasitesi bloke olmaktadır. Diyafram etkin kullanılarak kapasite ve akıcılık sağlanmakta, bloke edilen duygular nefesin hızı ile açığa çıkmaktadır. Açılan nefes duygularla barışmayı sağlamaktadır. Bireyin kendisiyle ve duygularıyla yaptığı içsel barış dışarıya yansımakta, kendisi ve çevresi ile iletişimini iyileştirmektedir. Kendine, çevresine ve geleceğine güven duyabilmektedirler.

Bedensel ve zihinsel denge oluştuğunda sözler ve davranışlar uyumlu olmaktadır. Yapmak istedikleri ve yaptıkları uyumludur. Hayata bakış, algılama, farkındalık alanları değişmektedir. Bu nedenle yeni çevre ve hedefler hareket planına göre ilerlemektedir. Çünkü nefes dilinin öğrenilmesi, anlaşılması ve uygulanması fiziksel seviyede güçlülük katarken zihinsel seviyede arzu edilen amaçlara kararlılık ve istekle yönelmeyi desteklemektedir.

Hücre düzeyinde yeni bilgiler kullanıldıkça snapslardaki snaptik ağ gelişimi öğrenmeyi sağlayacaktır. Nefesin bedendeki güçlü titreşimi hayattan zevk ve tat alma hissini tekrar hatırlatacaktır. Bebeklikteki coşkun zamanla kısıtlandığı, olumsuz duygular biriktirdikçe nefesin efektif kullanılmadığı öğrenildiğinde sözlerin büyüsü anlaşılacaktır. Nefesin güçlendirici ve cesaretlendirici etkisi ile olumlu dil kalıbı cümlelere yansyarak ifadelerin, duyguların, iletişimin dönüştüğü gözlenmektedir. Bu başarılı kalıcı öğrenme süreci yirmi bir günlük bilinçaltı kodlama ve telkin yöntemi kullanılarak altı ay uygulanmaktadır. Her yeni bilginin zihindeki kabul süresi ve kalıcılığı tekrar ile mümkündür. Sağlıklı düşünce ve ilişkilerin yeniden yaratılması ve sürekliliği nefes alışkanlığı kazanıldığında doğal bir süreç olmaktadır.

Aşağıda nefes vaka çalışmalarından örnekler bulunmaktadır. Özgüven sorunu, kendini ifade etmekten korkmak, değersizlik hissetmek ve öfke kontrolü sağlayamamak ile ilgili altı örnekte yapılan nefes ve zihinsel, duygusal koçluk eğitimi ile elde edilen sonuçlar kişinin kendisi ile barıştığında, güçlü ve zayıf yönlerini fark edip geliştirdiğinde ve doğru kanalı kullanarak ifade ettiğinde iletişim yönetimini de sağladığı gözlenmiştir.

Tablo 2: Nefes Eğitimi Sonuç Tablosu

Yaş	Cinsiyet	Meslek	Anne Baba	Geliş Amacı	Sonuç
31	Kadın	Diş Hekimi	Sağ+Birlikte	Özgüven	Kendi dişil enerjisi ile barıştı
34	Kadın	Diş Hekimi	Sağ+Ayrı	İfade	Kaybetme korkusu aşıldı, ifade özgürlüğü gerçekleşti
35	Kadın	Diş Hekimi	Sağ+Birlikte	Özgüven	Gelecek planlaması yapıldı

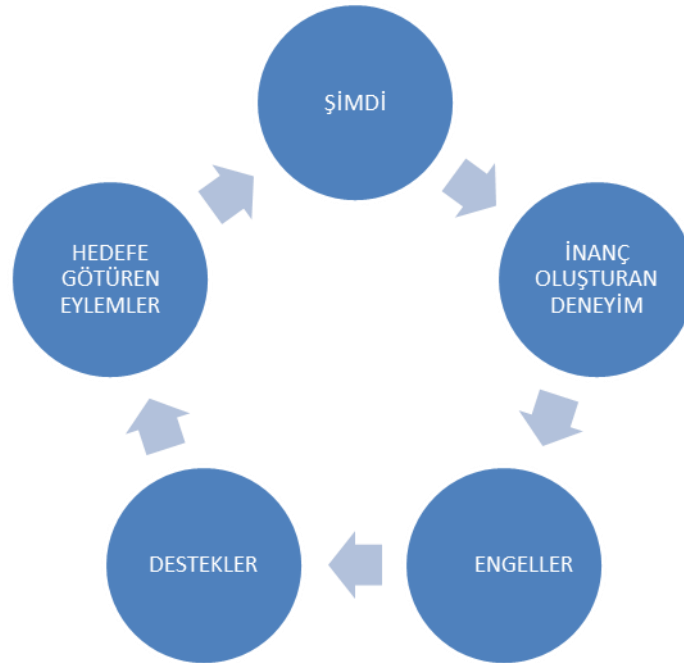
28	Kadın	Tekniker	Sağ+Birlikte	Öfke	Gerçek isteğini fark etti ve hayatını yapılandırdı
31	Kadın	Öğretmen	Sağ+Birlikte	Değersizlik	Bulimia geçti (günde 4-5 kusturma)
27	Kadın	Tekniker	Sağ+Birlikte	Öfke	Kendi gücünü keşfetti

Yapılan her çalışmanın süresi altı ay olmakla birlikte kişinin direnci bazen üçüncü bazen ilk seansta kırılabilir. Bulimia örneğindeki 31 yaşındaki öğretmen üçüncü seansa geldiğinde itiraf edebilmiştir. İlk iki seans kendi gücünü görmesini sağlayarak dışarıda aradığının kendisinde var olduğunu hatırlatarak bulimik olduğunu söyleyebilme cesaretini kazandırmıştır. Böylece söylediği anda yapılan güçlendirici nefes ve duygu eğitimi tek bir çalışmada sonuç elde edilmesini sağlamıştır. Kendisi ile iletişime geçtiğinde kişilerarası ve sosyal ilişkilerinde de iyileşme gözlenmiştir.

6.Yapılandırma Soruları

Nefes çalışmalarında öncelikle bireyin yaşamında dikkat çeken unsurlar belirlenmektedir. Bu konular üzerinden olay, kişi ve durum tespiti yapılmaktadır. Engelleyici unsurlar belirlendikten sonra güçlü özelliklerini fark ederek ortaya çıkartması sağlanmaktadır. Şu anda bulunduğu noktadan gideceği hedefi belirleyebilmesi için şimdi ne hissettiği ile ilgili analiz yapmayı kolaylaştırıcı güçlü sorular sorulmaktadır.

Şekil 1: Hedefe Giden Yol

Aşağıda nefes alma ve verme dengemizi değiştiren, duygularımızın nedenlerinin tespitini sağlayan, bakış açımızı genişleten, olasılıkları çoğaltan soru örnekleri yer almaktadır. Bu sorulara verilen açık, net, doğru cevaplar nefes dili eğitimlerinde olumlama ile beraber

bilinçaltı telkin cümleleri olarak kişilik, hayat ve gelecek yapılandırmasının temellerini oluşturmaktadır.

Hayatında yaşadığın döngüler neler?

Affetmene engel olan olay veya durumu anlatmak ister misin?

Bundan ne öğrenebilirsin?

Daha farklı nasıl davranabilirsin?

Affedersen kazançların neler olabilir?

Şimdi hayatında nelerin değişmesini istersin?

Bu hayallerin peşinden gitmene şu anda engel olan nedir?

Başkalarının onayını almak senin için önemli mi?

Kendini takdir ederken yakaladığın oluyor mu?

Böyle bir an var mı? Paylaşmak ister misin?

Kendini başarılı, kararlı, güçlü hissettiğin bir olay veya durum oldu mu?

Kimin karşısında, hangi durumlarda oluyor?

Fark yaratacak ne yapabilirsin?

Bunu yaptığında olabilecek en kötü/en iyi şey ne olabilir?

Sonuç almak istediğin alanlar nelerdir?

Ne istiyorsunuz? (Hedefleri keşfetmek için)

Başka hangi seçenekleriniz var? (Diğer olasılıklarını fark etmesi, hatırlaması sağlar)

Bu hedef size ne getirecek? (Çekirdek inanç, hedefin ardındaki his tespit edilir)

Bu konuda sizin için önemli olan nedir? (Değerler belirlenir)

Bunu elde etmek için nelerden vazgeçmek istersiniz?

Şimdiyi yapılandırma soruları ile keşfedip geleceği tasarlamak, hedef koymak, hedefe yönelmek ve kararlılık sağlamak için olumlu dil kalıpları ve hedef panosu başarı için kullanılan araçlardandır. Nefes dili iletişim modellerinde sinir dili programlama (Neuro-Linguistic Programming NLP) kullanılmaktadır. Ne (hedefler ve değerler), Nasıl (başarmanın araçları), Ne zaman soruları cevapları buldurmaya yönelik güçlü ifadelerin geliştirilmesini desteklemektedir.

Yapılandırma soruları hedefin arkasındaki gerçek değer çekirdek inancın ortaya çıkmasını sağlamaktadır (O'conner-Lages, 2010, s.67). Yapıcı düşünce, duygu, yaratım ve anlam oluşturmanın inançlara etkisi geri bildirimler ile gösterilmektedir. Dolayısıyla gerçek öz değerini tespiti nefesin yapılandırılmasını da gerçekleştirmektedir.

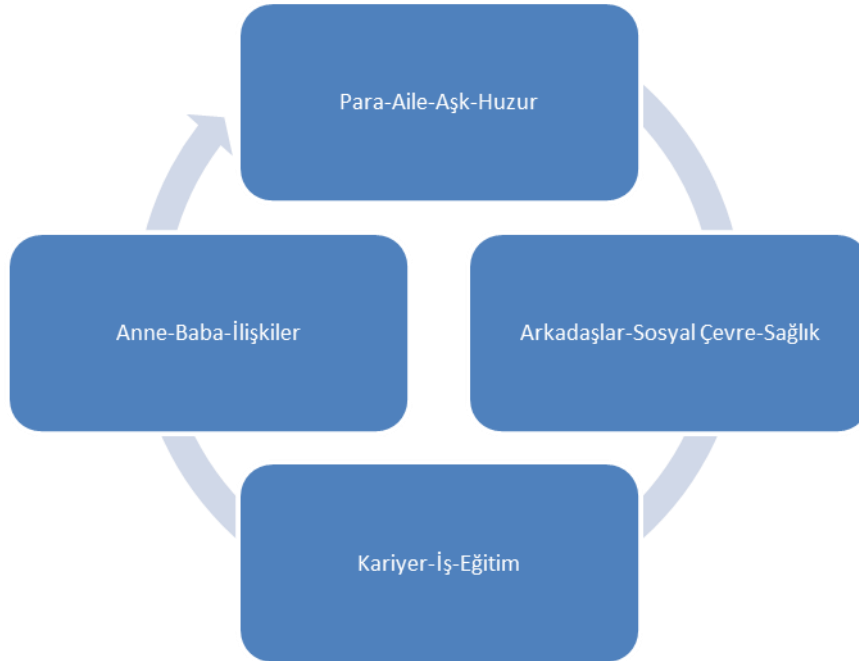
7.Nefes Dili İletişim Araçları

7.1.Yaşam Döngüsü

Bireyin kişiliğinin oluşma sürecinde çeşitli nedenlerle dışsal etkilere maruz kalmaktadır. Farklı duygu, düşünce, tutum ve davranışlarla karşılaşan kişinin fizyolojik, biyolojik ve ruhsal gelişimi en önemsiz bir sözden, mimikten, jestten, hareketten etkilenebilmekte ve bu nedenin kökeni ilk bebeklik, çocukluk, gençlik çağlarına dayanmaktadır. İnsanın kişiliğinden kaynaklanan her davranışın mutlaka bir nedeni vardır (Köknel, 1982, s.132).

Aşağıda bireyin gelişiminde etkili olan çevresel faktörlerin yaşam döngüsü içindeki yeri ve değerinin hesaplanmasını sağlayan yaşam çarkı bulunmaktadır. Bireyin bu çarka baktığı anda hissettiği duyguların değeri yaşamın ne kadar yolunda gidip gitmediği ile ilgili bilgiler içermektedir. Çarkın orta noktası en düşük hissetme değeri, yukarıya çıktıkça değerler artmaktadır. Bu çarkın tepe noktasına çevresel etkenler yazılmaktadır. Bunlar aşk, iş (kariyer), para, eğitim, sağlık, aile bireyleri, arkadaşlar ve sosyal çevre ile ilişkiler, başarı, huzur vb. kavramlar olabilmektedir. Bireyin hangi yaşam çarkının içinde olduğunu belirlemesi ve hissettikleri, hangi alandan başlayarak nefesi etkileyen etmenler üzerinde çalışılacağı hakkında ilk adımı attırmaktadır.

Şekil 2: Yaşam Döngüsü

Kişinin çevre ile ilişkisi deneyim kazandırarak öğrenmeyi sağlamaktadır. Bununla birlikte beklenti de yaratmaktadır. İhtiyaçların karşılanamaması amaca giden yolda huzursuzluk yaratabilmektedir. Bu durumda kaygı, kızgınlık gibi olumsuz duygular oluşmaya başladığında

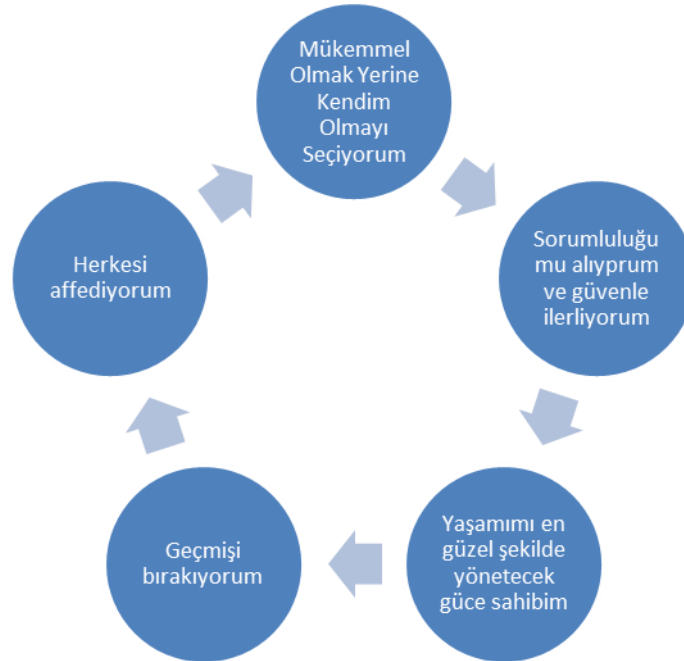

kişi seçeneklerini görme konusunda zorlanabilmektedir. Çünkü tek bir neden ve olasılık üzerinde sürekli düşünmek diğer olanakları fark etmeyi engellemektedir. Böylelikle bireyin kullanmayı atıl bırakılan yetenekleri bütünselliğini, yaşam dengesini, özgürlüğünü kısıtlamaya başlar. Yaşam çarkındaki denge bozulduğunda nefesin kalitesi, akıcılığı, derinliği ve hızı etkilenerek çevreden gelen uyarıcılara karşı hassasiyet oluşmaktadır. Bu durumda ilişkilerin yapıcılığı yerine çatışma hali söz konusu olmaktadır. İletişimi bozan aşırı anlam yükleri hissedilenler ile davranışların nasıl ifade edildiğini belirlemektedir.

7.2.Değerler Döngüsü

Nefesi açmak için kullanılan en önemli araçlardan biri de olumlu sözlerdir. Sevgi dolu sözlerle kurulan ilişkiler çözüm odaklı bakış açısı oluşturmaktadır. Sözlerin gücü nefesi etkileyerek bedensel sistem üzerinde olumlu ya da olumsuz bir akış, hareket yaratmaktadır. Bunu en çok duyduğumuz örnek Masaru Emoto'nun su deneyidir. Japon bilim adamının araştırması etrafımızda ki her canlı organizmanın ses, resim, ritim ile aktardığımız mesajları aldığı ve buna uygun tepki, davranışlar belirlediğini kanıtlamaktadır. “Mükemmel olmak yerine kendim olmayı seçiyorum, sorumluluğumu alıyorum ve güvenle ilerliyorum, yaşamımı en güzel şekilde yönetecek güce sahibim, geçmişi bırakıyorum, herkesi affediyorum.” cümleleri eğitimler de sıklıkla kullanılmakta ve nefesin, duyguların, anlamların olumlu yapılandırılmasını sağlamaktadır.

Şekil 3: Değerler Döngüsü

Hislerin kaydedilmesi ile oluşan hafızadaki bilgiler bireylerin seçimlerini, kararlarını, iletişim boyutlarını, ifade gücünü, varlı ya da yoksul, değerli olma vb. bilincini etkilemektedir. Nasıl hissediyorsak öyle davranıldığı ve bedenini, nefesin bu dili yansıttığı bilinmektedir. Şekil içinde verilen cümleler öncelikle bireyin kendisi, yaşam çarkının olumlu döngüsü için seçilen olumlu dil kalıpları örneklerindedir. Kullanılan olumlu ifadeler nefes alma alışkanlığının

düzenlenmesine katkıda bulunmaktadır. Sözcükleri kullanabilme yeteneği nefes dilini etkilemekte, bireyin kendisi ve diğerleri ile sürdürülebilir ilişkiler yaratmasını sağlamaktadır.

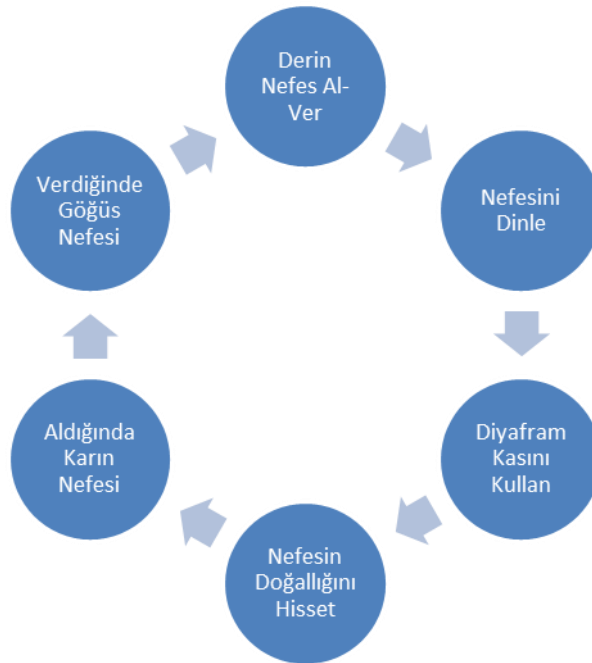
7.3.Nefes Döngüsü

Düşünceler duyguları, duygular nefesi, nefes ise hayatın kolay ya da zor olmasını etkilemektedir. Yukarıda yaşam çarkı uygulamasında beklenti oluşturan tüm ilişkilerin nefes yapısını bozduğundan bahsetmiştik. Değerler döngüsü ile olumlu sözcük gruplarının yaşama ve nefes diline etkileri hakkında bilgiler verdik. Aşağıda nefes çarkının işleyişi verilmektedir. Nefesin iletişimdeki değeri, yeri ve önemi alınan ilk nefeslerin etkisiyle ölçülebilmektedir. Derin alınan ve verilen birkaç nefes sinir sisteminde, enzimlerde, kan değerlerinde vb. olumlu yapıcı kazanımlara neden olmaktadır.

Nefesin sesini dinleyerek, alırken ve verirken süresini izleyerek, ne kadar uzun süre veya sayıda gerçekleştiğini tespit ederek veriler elde etmek bireyin nefes analizi hakkında temel bilgileri sunmaktadır. Daha sonra diyafram bölgesinde nefesin göğüs ve karın bölgesi geçişini kısıtlayan fiziksel ya da zihinsel engellerin olup olmadığına dair bilgiler gözden geçirilmektedir. Diyafram kası nefes almayı ve vermeyi sağlayan bu sayede bedendeki oksijen ve karbondioksit dengesini ayarlayan, kullandıkça güçlenen ve akciğerlerin kapasitesini genişleten bir organdır.

Nefes çarkı işleyişinde “nefesin doğallığını hissetmek” bir önceki aşamanın gerçekleştiğini göstermektedir. Bebeklerin nefeslerinin doğal olduğu gözlem yapıldığında kolaylıkla fark edilmektedir. Çünkü bebekler diyafram nefeslerini kullanmaktadırlar. Bu ana amaç nefes dilinin iletişim modeli olarak incelenmesini gerekli kılmıştır. Bireysel olanın kişiler arasında ve toplumsal işleyişte geçerliliği etki ve tepki yasası gereğidir. Nefes dönüştürme eğitimleri fiziksel, biyolojik, kültürel etkiler ile oluşan doğal olandan kopuş sürecini tekrar düzenlemektedir. Yaşam, değerler ve nefes çarkının sağlıklı dönüşü bir bireyin nefes değişikliğini sağlamasına doğallığını yakalamasına bağlı olmaktadır.

Şekil 4: Nefes Döngüsü

8.Sonuç ve Değerlendirme

Etkili iletişim becerisi, bireyin özel hayatında, öğrenim sürecinde, meslek hayatında kendini ifade edebilmesi, karşısındakini anlayabilmesi, çatışmaları önleyebilmesi ya da yönetebilmesi, kendisiyle ve sosyal çevresiyle anlaşabilmesi için ihtiyaç duyduğu temel beceridir (Uzuntaş, 2013, s.12). İletişim doğal olan yada insan eliyle geliştirilen araçlar (Çakır, 2015, s.71) kullanılarak gerçekleştirilirken, bireyden kitlelere uzanan etkisi ile geçmişten günümüze ayrıcalıklı bir konumda olan nefes dili yeni bir model olarak karşımıza çıkmaktadır.

Biyolojik evrende doğal bir ayıklanma vardır ve uyum sağlayabilenler varlıklarını devam ettirebilmektedirler. Bu durum insanlar için de geçerlidir, toplumlarda yalnız kalanların, yarına kalma şansları fazla değildir (Dökmen, 2003, s25). Bu nedenle iletişim modellerinden faydalanırken amaç bireyin önce kendisini tanıma, anlama ve barışma ihtiyacını karşılarken toplumsal olanı da yerine getiriyor olduğunun farkına varmasını sağlamaktır. Bu çalışmada amaç nefes dilinin iletişimdeki yeri ve önemini incelemek, nefes eğitiminin bireyleri ve toplumları güçlendiren özelliğine dikkat çekmektir. Zayıf olan halka mutlaka kırılacak ve yerini daha güçlü olanla değiştirecektir. Nefesin gücünün etkisi kendini ve diğerlerini anlama sürecinde dış kaynaklı olduğuna inanılan direnci kırmaya yaramaktadır.

Yunan filozof Epictetus, kişilerin “olaylardan değil, onlar hakkındaki görüşlerinden” rahatsız olduklarını söyler. Shakespeare “iyi ve kötü diye bir şey yoktur, düşünce onu öyle yapar” dediğinde düşüncelerin ve hissedilenlerin hormonları, genleri, anıları etkilediklerini anlatmaktadır (Burns, 2008, s.16). Kötü duygu durumu bireyleri kurban yapma eğilimi taşımaktadır. Çünkü kontrol dışında gelişen dış olaylardan doğduğuna inanılmaktadır. Oysaki olaylar hakkında temel düşünce değiştirildiğinde duygular ve buna bağlı olarak davranışlar değişmektedir. Zihinsel olanın bireysel yaşam çarkını oluşturduğunu bilmek, istenmeyen olay ve durumların değiştirileceği yerin tespitini sağlamaktadır. Zihinsel yapılandırmaya nerden başlanacağı bulunduğu, değerler ve nefes çarkının yardımı ile bugüne kadar oluşturulan ve işe yaramayan nefes dilinde değişiklik yapmak, zihinsel ve nefes akışını düzenlemek mümkün olmaktadır. Nefesin doğallığını hissetmek zihinsel dönüştürmenin sağlandığını göstermektedir.

Zihinle beden bağlantısı araştırmaları Akıl/Beden Enstitüsü kurucusu Harvard Tıp Akademisi’nden Herbert Benson’ın gevşeme tekniklerinin stresi azalttığını, kan basıncını ve kalp atış hızını düşürdüğünü ve sağlığınıza iyi geldiğini açıklamasıyla son yıllarda artış göstermiştir. Bugün birçok bilim adamı ve araştırmacı kuantum fiziği, psikonöroimmünoloji, nefes ve biyo-enerji ile iyileştirme alanında duygular ve akıl/beden sağlığı arasındaki bağlantıya ilişkin güçlü kanıtlar bulmuşlardır (Ruby, 2011, s.17). Duygular temel inançların zihinde yaratılmasını sağlarken nefes alışkanlıkları doğallığını kaybetmektedir. Stres, kaygı, iletişim çatışmaları, kendi kimliğinden uzaklaşma, yalnızlaşma ve değersizlik hisleri ile nefesin doğal olmayan dili oluşmaktadır. Bozulan ilişkiler, kimlik, değer ve fiziksel sağlık arayışı aklın beden üzerindeki gücü kullanılarak nefes-duygu bağlamında çözüme ulaşılmaktadır.

Yalom’un söylediği gibi; Bireylerin öğrenmesi gereken önemli şey, bir noktadan sonra eğitimcinin, terapistin vb. önerebileceği bir şey olmadığıdır. Terapide de, tüm çalışmalarda da hayatta olduğu gibi, insanın yalnız çalışmasını ve var olmasını gerektiren kaçınılmaz bir alt katman bulunmaktadır (Yalom, 200, s.225). Kendi gücünü ve gelişimini fark etmesini sağlamak ve bunu başkalarına da göstermesi için cesaretlendirmek için bağımlılıktan bağılılığa geçiş yaşanması gereklidir. Bu amaçla nefes dili eğitimlerinde kişilerin sorumlulukları bulunmaktadır. Öğrendiği her bilginin kendisi ve diğerleri için uygulama sorumluluğu olduğu bilinmektedir. Kişisel başarı söz konusu olduğunda toplumsal ilişkiler de duyarlılık ve sorumluluk da

artmaktadır. Kendine ve içinde bulunduğu topluma, kurumlara, örgüte saygılı, barışık bireyler ekonomik, ahlaki, hukuki ve ihtiyari sorumlulukların bilincinde sürdürülebilir yaşam döngüsünün önemli unsurlarından olduğunu kabul etmektedirler (Korkmaz, 2009, s.17).

Kaynakça

- Burns, D. (2008). İyi Hissetmek. İstanbul: Psikonet Yayınları.
- Canan, S. (2015) Değişen Be(y)nim. İstanbul: Tuti Kitap.
- Çakır, H. ve Topçu H. (2005) Bir İletişim Dili Olarak İnternet. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı : 19.
- Çubukçu, H. (2006) Kişilerarası İletişimde Devingenlik: Yeni Bir İletişim Modeline Doğru... Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 23, Sayı 1.
- Dökmen, Ü. (2003) Sosyometri ve Psikodrama. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Fromm, E. (1985) Kendini Savunan İnsan. İstanbul: Say Kitap.
- Korkmaz, S. (2016) İşletmelerde Nefes Eğitimi: İşletme ve Çalışanların Kazançları Üzerine Bir Değerlendirme. The Journal of Academic Social Science, Sayı:34.
- Korkmaz, S. (2009) İşletmelerin Sosyal Sorumlulukları. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- O'conner, J. Ve Lages A. (2010) NLP ile Koçluk .İstanbul: Hayat Yayınları.
- Ruby, M. (2011) İyileşmenin Dili. İstanbul: Yakamoz Kitap.
- Uysal, G. (2003) Rol Farklılaşmasının İletişime Etkisi ve Johari Modeli. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 1.
- Uzuntaş, A. (2013) Etkili İletişim: Anlatabilmek ve Anlayabilmek. Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:21 No:1.
- Yalom, I. (2000) Varoluşçu Psikoterapi. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

TANZİMAT, ALGILAR VE ABDÜLHAMİD'E YENİDEN BAKMAK

Gazi Giray GÜNAYDIN

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Öz

Sultan II. Abdülhamid üzerine bir tartışmaya gireceksek Tanzimat'la münasebet kurmamız kaçınılmaz olacaktır. Abdülhamid dönemine dair bir değerlendirmeye kalkışmanın Tanzimat'a dair birtakım verileri değerlendirmeyi elzem kılması, yalnızca klasikleşmiş kabullerin öngördüğü Tanzimat kronolojisi ile paralellik arz etmesiyle sınırlı tutulamaz. Bunun birkaç sebebi vardır: Birincisi, Sultan Abdülhamid dönemi Tanzimat değerleri ve politikalarının bir sonucudur. İkincisi, gözden kaçırmaya meyilli olsak da Abdülhamid'in iktidar yılları Batıcılığın ve Batılı değerlerin ilk kez kamusal düzlemde özne olduğu bir dönemdir. Son olarak da modernliğin toplumsal düzlemde en mühim göstergelerinden biri olarak sayılabilecek kamuoyu mefhumu ilk kez ve gerçek anlamda yine bu dönemde karşımıza çıkmıştır. Bu tespitlerin müşterek vardığı yer, Tanzimat'ı anlamadan, Tanzimat'ın ne olduğuna dair en azından belli başlı birtakım fikirlere sahip olmaksızın II. Abdülhamid'i ve sonrasını anlamamızın mümkün olmayacağıdır. Bu metnin başlıca motivasyonu Tanzimat'a dair farklı bir bakışın mümkün olabileceğine dair zihinlerde soru işaretleri yaratmak ve böylesi bir imkân vesilesiyle II. Abdülhamid iktidarının merkezi bir hareket noktası olduğu yakın dönem Türkiye siyasi tarihinin seyri üzerine düşünmeye sevk etmektir. Bu metnin kapsamı çerçevesinde bu istikamete dair Sultan Hamid dönemine dair birtakım sorulara ve tespitlere de yer vermektir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Batıcılık, Türk Modernleşmesi, II. Abdülhamid, III. Selim.

2815

TANZİMAT, PERCEPTIONS AND RETHINKING TO ABDULHAMİD II

Abstract

If there would be a discussion on Sultan Abdulhamid II, it will be unavoidable connecting a relation to Tanzimat. Attempting an evaluation concerning the period of Abdulhamid II requires to comment some data about Tanzimat, but it cannot be reduced only because of its parallelism to Tanzimat chronology proposed by classical acknowledgements. There are a few reasons for that: First, the period of Sultan Abdulhamid was an outcome of Tanzimat values and politics. Second, it is prone to overlook that the sovereign years of Abdulhamid were the period, which Westernism and Western values were political agent in the public sphere for the first time. Lastly, the concept of public opinion, which may be considered as one of the most significant sign of modernity in the social sphere, emerged the first time and in real terms again in this period. All of the evaluations arrive a common point that it is impossible to understand the years of Sultan Abdulhamid II and later without grasping Tanzimat, at least it requires to have some ideas chiefly concerning the typology of Tanzimat. The primary motivation of this article leads to query that there may be an alternative view to Tanzimat and hereby prompts to think of the recent political history of Turkey, which the government of Abdulhamid II was the fundamental starting point. Within the scope of this article, there are some questions and determinations about this direction covering the period of Abdulhamid II.

Keywords: Tanzimat, Westernism, Turkish Modernization, Abdulhamid II, Selim III.

1.Giriş

Şüphe yok ki Tanzimat, Osmanlı İmparatorluğu'nda tagayyür ve fesadın başlamasından sonra devleti kurtarmak, ıslah etmek ve reorganize etmek için süregelen arayışın en kapsamlı, sistematik ve uygulama imkânı bulanıdır. Yakın dönem Türkiye siyasi tarihinde Tanzimat döneminin sahip olduğu ayrıcalıklı pozisyonu burada aramak gerekir. Buna rağmen, hâlen Tanzimat'ın üzerindeki esrarengiz perdenin kalktığını söylemek zordur. Merhum tarihçi Halil İnalcık'ın da dediği gibi “Tanzimat meselesini tam manasıyla anlamak için evvela onu mücerret muhakemelerle gazete sütunlarından gelen telakkilerin elinden kurtarmak lazımdır.” (İnalcık, 2015, s. 31) Tarihçiliğimizde, hatta siyasi tarih üzerine perspektif sunması umulan siyaset bilimi çalışmalarında dahi Tanzimat'ın sır perdesini aralayan, sınırlarını çizen ve yakın siyasi geçmişimize dair yeniden düşünme imkânları sunan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Daha çok karşılaşılan, tekil yahut mukayeseli bir perspektif içerisinde çalışılan vakıa analizleridir. Böyle çalışmaların, Tanzimat'ı bir bütün olarak tanımlamaya ve sınırlarını çizmeye katkı sunduğunu ne yazık ki söyleyemeyiz. Dolayısıyla, Tanzimat'ın ne olduğunu tayin etmekte yaşanacak güçlük sürpriz değildir.

Tanzimat'ın zihinlerde iki çağrışımı vardır: ‘Batıcılık’ ve ‘Mustafa Reşid Paşa’. Aslında Tanzimat'ı inşa eden her iki çağrışım da birbiriyle yakından ilgilidir. İmparatorluk tarihinde ilk kez Batılı metotları bu denli kapsamlı şekilde kuşatan bir metin olan Tanzimat Fermanı, devlet yönetimini ıslah etmek için yine Fransız İhtilali'nin yarattığı düşüncelerin etkisinde kalarak (Yılmaz, 2013, s. 163) Mustafa Reşid Paşa tarafından hazırlanacak ve 1839'da Gülhâne'de dualar eşliğinde okunacaktı. Gerçekte, Hatt-ı Hümayûn'un genel ilkelerini belirleyen birtakım reformların uygulanması Sultan II. Mahmud zamanında da gündeme gelmişti. (Engelhardt, 1999, s. 39-41) Lâkin Nizâm-ı Cedid'in ve Sultan III. Selim'in hazin sonu, yine Mustafa Bayraktar'ın (Alemdar) sonu faciayla biten macerası henüz hafızalarda taze olmalı ki bu yeni fikirlerin uygulanması için zamana muhtaç olduğu düşünülmüştür. Nihayetinde, genç sefir Babiâli'den uzakken benimsediği fikir ve anlayışı Hariciye Nâzırı'yken Hatt-ı Hümayûn'un metninde nihayetlendirecek ve böylelikle Osmanlılar'ın karşı karşıya olduğu tehlikeler karşısında hem Avrupa Devletleri'nin güvenini kazanarak onları tatmin edecek hem de devletin işleyişindeki aksaklıkları ve yolsuzlukları, beynelmilel kabul edilen – Batılı – metotlarla giderecekti. (s. 37) Reşid Paşa'nın bu hamlesi dönemin şartları çerçevesinde değerlendirildiğinde gerçekten de oldukça yerindedir. Çünkü “19. Yüzyıl'da Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılaştığı (ikisi de birbiriyle yakından ilişkili) iki temel iç ve dış tehdit mevcuttu: Rusya tehlikesi ve gayrimüslim milliyetçiliği/ayrılıkçılığı.” (Çetinsaya, 2009, s. 54) Ayrıca, II. Mahmud döneminin iki mühim meselesi, yeniçeri ocağının ilgasının ve Sened-i İttifak'ı doğurmuş olan âyan meselesinin tesiri 1830'ların siyaset atmosferini etkiliyordu. (Akşin, 1987, s. 6-7) Böyle bir siyasi atmosfer içerisinde Osmanlı'nın yapabileceği devleti her alanda güçlendirmek ve Osmanlı'yı diplomasiyle ayakta tutmaktı. (Çetinsaya, 2005, s. 126) Bu vaziyetin gayet iyi farkında olan Mustafa Reşid Paşa'nın umudu, Tanzimat Fermanı'nın getireceği yeniliklerle bir yandan içerideki meselelerin çözülmesi, dolayısıyla Rusya'nın bu durumu istismar etmesini önlemek; diğer yandan da olası kriz anlarında yardımına muhtaç olunacak Avrupa'ya teminat vermektir. Bu suretle, Tanzimat Fermanı'nın bir ölçüde Sultan II.

Mahmud döneminden miras kalan meselelerin günün ihtiyaçları çerçevesinde düzenlenmiş bir hâli olarak da görebiliriz.

Mustafa Reşid Paşa'yı Tanzimat'la özdeşleştiren yalnızca Avrupa'da geçirdiği yıllar boyunca edindiği Batılı terbiye ve tecrübe, Paris ve Londra sefaretindeki elçiliği sonrası Gülhâne'de okuduğu ferman değildir. Reşid Paşa, çağdaşları arasında şahsiyle mündemiç karakteriyle bütün bir Tanzimat dönemi devlet ricali için bir ilham kaynağıdır. Osmanlı kamuoyunun oluşmasında gazetecilik faaliyetleriyle bir sürecin başlangıç ismi olarak görülebilecek İbrahim Şinasi, Paşa'ya ithafen dört kaside yazmış ve yine çeşitli vesilelerle kaleme aldığı kasidelerinde de Paşa'ya cömertçe iltifat etmekten çekinmemiştir.

Aceb midir medeniyet resûlü dense sana

Vücûd-ı mu'cizin eyler ta'assubu tahzîr¹

—İbrahim Şinasi, *Müntahabât-ı Eş'âr*, 2004.

Yukarıdaki beyitte Paşa için “medeniyet resulü” ifadesini kullanan Şinasi'nin nazarında Reşid Paşa, medeniyet fikrinin öncüsü bir kahramandır. (Tanpınar, 2001, s. 201-202) Yine, 1850'lerden itibaren reform ve yenilik hareketleri Reşid Paşa'nın yetiştirdiği Âli ve Fuad Paşaların eliyle devam edecektir. Her iki paşanın Sultan Abdülaziz'e sundukları, devletin kronikleşmiş meseleleri ve kişisel savunmalarından müteşekkil vasiyetleri adeta Mustafa Reşid Paşa düşüncesine düşülmüş şerhler gibidir. (Akarlı, 1978, s. 1-8 ve s. 17-43) Ancak Âli ve Fuad Paşaların iktidar yılları, içeriden ve dışarıdan gelen psikolojik baskıların arttığı ve İmparatorluğun problemlerinin artık iyiden iyiye baş etmesi güç bir duruma geldiği bir döneme tekabül eder. 1860'lardan itibaren Reşid Paşa'nın Tanzimat Fermanı'yla umduğu problemleri çözecek formülün pek de işe yaramayacağını ilk belirtileri aşikâr olmuştur. Bu nedenle, Âli ve Fuad Paşalar üstâdları Mustafa Reşid Paşa kadar şanslı olamamışlardır. Paşalar, sadrazamlık yıllarında başını Namık Kemal'in çektiği, daha sonra Yeni Osmanlılar olarak tecessüm edecek güçlü bir muhalefetle de uğraşmak durumunda kalmıştır. İlginçtir ki Mustafa Reşid Paşa sonrası dönemin baş aktörlerinin neredeyse hepsi hükümeti ve muhalefetiyle bir bütün olarak Reşid Paşa'nın “paltosundan çıkmıştır”. Yeni Osmanlı düşüncesinin kurumsal temellerinde büyük pay sahibi olan, yeni bir muhalefet anlayışının teorisyeni olarak görülebilecek Namık Kemal'de de birçok muharrirde olduğu gibi Türk edebiyatında yeni bir çığır açan Şinasi'nin tesiri büyüktür. Tanpınar, Namık Kemal'i anlatırken hayatını Şinasi'den evvel ve sonrası olarak ayırır ve iki dönemi mukayese ederek Kemal'in Şinasi'ye neler borçlu olduğunu ortaya koyar. (Tanpınar, 2001, s. 342-346) Keza, “İbrahim Şinasi Efendi, Büyük Reşid Paşa'nın yetiştirmesidir ve ona hayrandır.” (Kaplan, 1987, s. 113) Şinasi'nin gençliği Mustafa Reşid Paşa'nın koruyuculuğu altında geçmiştir ve onun entelektüel kimliğinin oluşmasında hatırı sayılır bir payı vardır. Diğer yandan, Âli ve Fuad Paşalar takip ettikleri siyasi politikalarla Reşid Paşa'nın siyasi çizgisini devam ettirmekle birlikte, özellikle de Fuad Paşa'nın siyasete girişinde Paşa'nın teşviki ve desteği etkili olmuştur. Siyasi çekişmelerden dolayı kimi zaman muhalefet etseler dahi Âli Paşa, Fuad Paşa, Mütercim Rüşdü Paşa, Meclis-i Vâlâ Reisliği de yapan Rıfat Paşa gibi Tanzimat devrinin mühim şahsiyetleri Cevdet Paşa'nın ifadesiyle hep “Mustafa Reşid Paşa'nın takımından” olmuşlardır. (s. 120) Dolayısıyla, Mustafa Reşid Paşa'nın Tanzimat'la özdeşleşmesi ve bütün bir dönem için ilham kaynağı olacak bir figür olması bir tesadüf değildir.

¹ “Sana, medeniyet resûlü denilse tuhaf mı olur? Senin özlü (az fakat çok mânâlı) varlığın taassubu önler.”

2. Tanzimat Nedir?

Tanzimat'ın ne olduğunu/olmadığını, tanımlanamama durumu dâhil olmak üzere tanımının yapılması gerekliliğini ve en önemlisi de zamansal ve doktriner sınırlarının ne olduğunu tespit etmenin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönem siyasetini anlamak için bir zaruret olduğunu belirtmiştik. Öyleyse, burada bir soru ortaya çıkıyor: Tanzimat, devleti Batıcı yenilik hareketleri ve padişahın otoritesini sınırlandırmak gibi 19. Yüzyıl'a dair birtakım kavramlarla/süreçlerle sınırlandırılabilir mi? Tanzimat'ı yalnızca Batıcılık olarak görmek ya da Mustafa Reşid Paşa'nın fermanıyla başlatmak doğru bir davranış mıdır?

Tanzimat hakkında konuşurken zamansal ve doktriner sınırları aslında birbirinden ayrı şekilde tartışmak mümkün değildir. Zamansal sınır, aynı zamanda doktriner imkân ve sınırları da tabiatıyla beraberinde getirmektedir. Tanzimat'ın büyük bir kütle gibi mücerret imgelerle yakın Türkiye siyasal tarihinde önemli bir yer kaplıyor olması, Tanzimat'a bütüncül bir yaklaşımla bir ideoloji olarak bakmayı ve dolayısıyla da bir doktrine sahip olup olmadığı hakkında bir tartışma yürütmeyi zorlaştırmaktadır. Bu yüzden de Tanzimat'a dair yapılan çalışmaların ekseriyeti yukarıda da şikayetçi olduğumuz gibi Tanzimat'ı anlamaksızın Tanzimat dönemine dair incelemeleri içermektedir. Ancak bu metnin kapsamı çerçevesinde Tanzimat'ın ideoloji olup olmadığı, Tanzimat zihniyeti gibi görece kolay kullanılan bir isimlendirmeyi "Tanzimat'ın bir ideolojisi var mıydı?" sorusunun cevabı olarak da kullanım imkânı yönünde bir görüş bildirmek uygun olmayacaktır. Bu tartışmaya burada girmeksizin, Tanzimat'ın doktrininden kastın döneme dair konuşulanları, gayretleri ve fikirleri işaret ettiğini belirtelim.

a.II. Mahmud'dan III. Selim'e Tanzimat

Zaman ve konu tabii olarak ayrı düşünülemez. Öncelikle, Tanzimat'ın zamansal sınırını nerede bulabileceğimizi düşünelim. Yaygın kanaat, Tanzimat döneminin 1839'da Mustafa Reşid Paşa'nın hazırladığı ve Sultan Abdülmecid'i ikna ettiği fermanın Gülhâne'de okunmasıyla başladığı yönündedir. Şüphesiz, o tarihten sonra Reşid Paşa'nın önderliğinde süregelen birtakım reformlarda hatırı sayılır bir ivme yakalanmış, daha da önemlisi Reşid Paşa gibi kabiliyetli bir devlet adamının koordinasyonunda ilk kez Osmanlı İmparatorluğu problemlerine karşı sistematik ve stratejik bir arka planı olan bir teşebbüse kalkışmıştır. Tarihçiliğimizde, her nedense III. Selim ve II. Mahmud dönemlerini Tanzimat'tan ayrı dönemler olarak görme ve Gülhâne Hattı'nı bir dönemin başlangıcı olarak görme temayülü vardır. Ancak Tanzimat Fermanı, 1839 tarihiyle sınırlandırılmayacak bir başlangıç değil sonuçtur. Tanzimat'ın getirdiği yenilik olarak görülen konular aslında birer II. Mahmud dönemi meseleleridir. Başta, Mustafa Reşid Paşa yetişmesi itibarıyla II. Mahmud devrinin devlet adamıydı ve geleneksel Osmanlı devlet adamının birçok vasfını taşıyordu. Yine, genç yaşından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun en vahim meselelerinin sancılarını bizzat yaşamış ve devletin temellerinin nasıl sarsıldığını tecrübe etmişti. (Tanpınar, 2001, s. 139) 1839'da Tanzimat Fermanı dualarla okunduğunda, Reşid Paşa aslında II. Mahmud devrinden miras kalan meselelere fermanın merhem olmasını umuyordu. 1839'dan çok önce çeşitli dönemlerde farklı mahiyetlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun içine düştüğü kronik meselelerin çözümü için birtakım ıslahat/reform gayretlerinin olduğu malûmdur.

Bilhassa da III. Selim ve dönemi bu anlamda Tanzimat döneminden ayrı tutulamaz ve Tanzimat tartışmasına dâhil edilmelidir. III. Selim, daha henüz tahta çıkmamışken ıslahat üzerine kafa yoran zeki bir padişahı. Tahta çıkmadan hemen öncesine kadar ihtilal maktulü olacak Fransız Kralı XVI. Louis'le reformlar üzerine mektuplaşıyor, henüz şehzade iken onunla karşılıklı olarak nazikçe mücadele ediyordu. (Karal, 1988, s. 16-19) 1789'da yirmi sekiz yaşında tahta çıktığında tasarladığı ıslahatlara yönelik bir dizi tespitlerin ve tedbirlerin yer aldığı hatt-ı hümayyûnu yürürlüğe koydu. (s. 23) Özellikle Yeniçeri Ocağı'ndan kaynaklı olarak ortaya çıkan marazları gidermeye çalışıyordu. Öbür taraftan kendisine sunulan lâyhalarla Nizam-ı Cedid'in esaslarını belirlemek için hazırlık yapıyordu. (s. 29-41) Nizam-ı Cedid dar anlamıyla bir ordu kurulması ve böylelikle askeri alanda ıslahatlar yapılmasını öngörüyorsa da III. Selim'in umduğu yeni düzen geniş anlamıyla idari, ilmi, siyasi ve iktisadi sahalarla şümül kapsamlı bir ıslahat projesiydi. Yeni Düzen (Nizam-ı Cedid) Osmanlı İmparatorluğu'nun eski gücüne dönüşünü amaçlıyordu ve bu gâye bir nevi 'neo-klasik' düzen olarak görülebilecek yeni bir Osmanlı arayışıydı. Ancak bu proje yalnızca III. Selim'in etrafında bulunan çekirdek kadro tarafından benimsenmişti ve ıslahat programını yürütecek bir Nizam-ı Cedid ekibi kurulamamıştı. Başta ulema olmak üzere hemen hemen herkeste Nizam-ı Cedid düşmanlığı oluşmuştu. En önemlisi de öngörülen yeni düzen halktan kopuktu. (Karal, 2011b, s. 77) Nihayetinde, Nizam-ı Cedid başarılı olamadı. Bu devirde İmparatorluğun dört bir yanında devlete karşı ayaklanmalar oldu. (s. 78) Akıbeti başarısızlık² da olsa III. Selim'in Nizam-ı Cedid hayâli kapsamlı bir şekilde tasarlanmış ve devleti ıslah etmenin ilk ve hakiki teşebbüsü olarak görülebilir. Nizam-ı Cedid'le öngörülen amaçlar temelde Tanzimat Fermanı'yla umulandan farklıdır. Nizam-ı Cedid'le ortaya konulan yeni düzenin esasları, 1839 yılının siyasi atmosferi içinde Tanzimat Fermanı'yla daha uygulanabilir hâle gelmiş ve Reşid Paşa marifetiyle uygulayıcı bir kadro hasıl olmuştur. Bu istikamette, Tanzimat döneminin ilk izlerini Nizam-ı Cedid'de aramak gerekir. III. Selim'in tahta Fransız İhtilali'nin gerçekleştiği 1789 yılında çıktığı, Mustafa Reşid Paşa'nın yukarıda da işaret edildiği üzere Tanzimat Fermanı'nı Fransız İhtilali'nin tesiri altında kalarak yazdığı göz önünde bulundurulursa, Tanzimat ve III. Selim arasında kurulacak bağlantı daha da anlamlı bir hâl alacaktır.

Öyleyse, 'Tanzimat nedir?' sorusunun aynı yalınlıkla verilebilecek ilk cevabı, 'Tanzimat devleti kurtarmaktır' olacaktır. Ön kabullerle Batıcılık olarak görülmeye meyyal Tanzimat'ın ilk ve temel motivasyonu devleti kurtarmak olmuştur. Bu çerçevede, Batıcılık yahut Batılı metotlar yalnızca Tanzimat'ın alt kategorisi altında birer parçadan ibaret olacaktır. Primitif hâliyle Batıcılık olarak zuhur eden Tanzimat Fermanı, 1850'lere gelindiğinde daha kesif ve açık biçimde kendini Osmanlılık (İttihad-ı Osmaniye) fikri etrafında gösterecektir. Nitekim, sonraki yıllarda devleti kurtarmak sırasıyla İslâmcılık (İttihad-ı İslâm) ve modern Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerine dek uzanacak Türkçülük (Pan-Türkizm) fikri manasına gelecektir. Filhakika, III. Selim'le başlayacak olan Tanzimat hikâyesi, devleti kurtarmak gâyesinde sabit kalarak uzun bir yolculuğa çıkacaktır.

b. Batılılaşma ya da Devleti Kurtarmak

Osmanlı İmparatorluğu'nda sâfi bir Garplılaşma hareketinden söz etmek mümkün değildir. Diğer bir deyişle, Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleşen yenilik ve Batıcı birtakım girişimler,

² Nizam-ı Cedid'in başarısızlığı da ayrıca tartışılmalıdır. Zahirin hüsrarla neticelenmiş de olsa Yeni Düzen'in Osmanlı Devleti'ni dönülmez bir yola soktuğu görülmelidir.

Batı menşei bir modernleşmeyi külliye benimsenme arzusunun çok pragmatik kaygılarla ve acil ihtiyaca binaen başvurulan birtakım tasarruflar olarak görülmelidir. Birincisi, Şerif Mardin'in de belirttiği gibi Batıcılık kavramı, “daha çok Batı’yı her hususta örnek almak isteyenleri” (Mardin, 1991b, s. 11) ifade etmek için kullanılmaya eğilimi gösterir ve Osmanlılarda böyle bir talebin olduğunu söylemek zordur. İkinci olarak Osmanlı İmparatorluğu’nda Batıcılık kavramından anlaşılan, İmparatorluğun niçin gerilediği sorusunun cevabıdır. Nitekim, İmparatorluğun parlak zamanlarında kendini Batı karşısında üstün gören Osmanlılar için bir Batı modeli söz konusu olmamıştır. (s. 12) Bu yüzden, Tanpınar’ın yaptığı türden bir Garplılaştırma tasnifinden de söz etmek mümkün değildir. (Tanpınar, 2001, s. 37-73) Her ne kadar istikrarlı bir şekilde devam eden devleti kurtarma süreci devlet mekanizmasını aşarak toplumsal hayatta bir dizi değişimleri mecburi olarak beraberinde getirmiş de olsa, içtimai düzlemde bu yeniliklerin benimsenmesi ve meşruiyet kazanması tartışmalıdır. Gülhâne Hattı ilan edildiğinde korkulan olmuş, reformlar her toplumsal tabaka tarafından yorumlanmaya kalkışılmıştır. Müslüman ahâlî reformlarla gelen gayrimüslimlere yönelik müsaadelerden gayri memnun olmuştur. Ulema ve bazı valiler Müslümanlar aleyhine olan bu durumu kullanmışlardır. Bilhassa da âyan zümresinden bazı kimseler Reşid Paşa ve ıslahatı aleyhine her vasıtayı kullanarak mücadele etmişlerdir. Hatta, 1841’de Mısır meselesinin yeniden alevlenme durumu ortaya çıkınca Mustafa Reşid Paşa’nın azledilmiş ve modern bir tasnifle muhafazakâr olarak addedilebilecek kimseler iktidara gelmiştir. Rahatsızlığı gidermek için muhafazakâr Müslümanları tatmin edecek bir ferman yayınlandı. 1842’de yayınlanan bir başka fermanla ise Tanzimat Fermanı’nın getirdiği bazı radikal reformlar güçlükler yarattığı için kaldırılarak eski müesseseler geri getirildi. (İnalçık, 1964, s. 624-638) Filvaki, Garplılaştırma olarak Tanpınar’ın aktardığı hadiseler 1839’dan çok daha önce başlamış devleti kurtarma çabalarından müteşekkil bir dizi tedbir ve iyileştirmeden ibarettir. Yine, Tanpınar’a (2001) bakılırsa, Tanzimat olarak tek kelimedeki toparlanabilecek bütün bu yenilik hareketleri “hakikatte, bir medeniyet dâiresinden öbürüne geçmek, asırlardan beri inanılmış ve uğruna mücadele edilmiş değerler dünyasından ayrılmak demektir.” (s. 64) Ancak bu tespite katılmak asla mümkün değildir. Tanzimat treninin lokomotifini Osmanlı devlet eliti ve aydını her zaman için – 1860’lara geldiğinde dahi Tanzimat’la gelecek yeniliklerin Osmanlı klasik geleneğinden bir kopuş olmadığını, İslâm’dan uzaklaşmak olmadığını defaatle dile getirmiştir. Bilakis, Tanzimat’ın öngördüğü yeniliklerin Devlet-i Âliyye-i Muhammediyye’yi eski günlerindeki gibi kudretli hâle gelmesine aracı olacağına, İslâm’ın akıbeti ve dünyanın dört bir yanında yardım bekleyen Müslümanlar için bunun gerekli olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu durum, Tanzimat’ın asli niteliğinin bir devleti kurtarma teşebbüsü olarak tayin edildiğinde de tamamlayıcı bir unsurdur. Zira, Tanzimat salt bir Batılılaşma epizodu olarak görülüp geçilemez. İlginçtir ki Tanzimat Fermanı’nın mimarı Mustafa Reşid Paşa, 1856’da Paris Antlaşması’nda Islahat Fermanı’nı gündeme geldiğinde Âli Paşa’ya karşı kuvvetli tenkitlerde bulunacaktı. 19. Yüzyıl’ın ilk yarısındaki ıslahat fikrinin öncülüğünü yapan devlet adamı bilhassa da Hristiyan tebaaya yönelik imtiyazlara itirazcıydı. (Karal, 2011a, s. 7-8) Diğer bir görüşe göre, bu tenkit Âli Paşa’ya yönelik şahsî rekabettendir. (Beydilli, 2006, s. 350) Bu görüşte kısmi haklılık payı olsa da meseleyi buna indirgemek doğru olmaz. Nitekim, Islahat Fermanı’na benzer birçok itiraz Tanzimat’ın taşıyıcısı olan devlet adamlarında da mevcuttu. Kısacası, Tanzimat’la müsemma Reşid Paşa’nın 1856 yılında değişen şartlar ve gereklilikler çerçevesinde Gülhâne Hattı’yla aynı istikametteki Islahat Fermanı’na muhalefet etmesi de Tanzimat’ın temel gayesinin Batılılaşma olmadığı, devleti kurtarmak için hasıl olan en uygun politika olduğunu ispata kâdirdir.

Tanzimat'ı bir kurtuluş arayışı, devletin dağılmasını engellemek için keşfedilen tedbirler olarak görmek mümkündür. Bu anlamda, Halil İnalçık'ın Tanzimat'ı anlatırken uzun uzadıya Osmanlı İmparatorluğu için hayatiyet gösteren esaslardan, Osmanlıların Balkanlar'a getirdiği yeni nizam üzerinden taşra teşkilatından ve bu esaslardaki değişimleri tartışması, Tanzimat'ın nerede aranması hususunda gerçekten de oldukça dikkat çekicidir. (İnalçık, 2015, s. 32-51) Yukarıda da izah etmeye çalışıldığı üzere, Tanzimat'ın bir doktrini olacaksa bunu devleti kurtarma arayışı temelinde saptamak isabetli olacaktır. Dolayısıyla da Tanzimat'ın, III. Selim döneminden başlayarak tartışılabilir Osmanlı İmparatorluğu'nun tagayyür sürecine cevaben ortaya çıktığını, içeriden ve dışarıdan gelen fesadı defetmeyi amaçlayan oldukça uzun soluklu bir paradigma olduğunu tespit etmek, geç dönem Osmanlı siyasetini tartışabilmek adına bir zemin yaratacaktır.

3. Abdülhamid'e Yeniden Bakmak

Abdülhamîd'i anlamak her şeyi anlamak olacaktır.

— Necip Fazıl Kısakürek, Ulu Hakan II. Abdülhamîd Han, 1981.

Sultan II. Abdülhamid dönemi Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine yakın dönem Türkiye siyasal tarihini anlamak ve anlamlandırabilmek için adeta kurtarıcı bir tampon periyottur. Tarihçiliğimizde, II. Abdülhamid'le ilgili bahis açıldığında sıkça süreklilik ve kopuş tartışmalarının yapılması bu dönemin tampon işlevine sahip olmasındandır. Diğer bir deyişle, Sultan II. Abdülhamid ve dönemi kendinden önceki ve sonraki süreçleri hiçbir dönemde olmadığı kadar ilgilendiren ve etkileyen/etkilenen bir hareket noktasıdır. Bu kavramsallaştırmanın merkezinde ise Tanzimat bulunmaktadır.

Sultan II. Abdülhamid dönemi tarihçiliği için artık klişeleşmiş bir tartışma olan 'süreklilik' yahut 'kopuş' unsuru olarak döneme bakış gerçekten de problemin köküne inmeye vakıf, temel bir ayrıma işaret eder. Zaten, farklı zamanlarda çok kez doğrulandığı için klişeler biraz da 'klişe'dirler. Sözü edilen ayrışma, II. Abdülhamid dönemini algılayış biçiminde görüldüğü gibi Tanzimat'tan günümüze çokça vakıa için de kurulabilecek çift kutuplu bir hikâyeyi ifade eder. Çünkü tarihe yaklaşımın ideolojiler/pozisyonlar üzerinden gerçekleştiği bir düzlemde II. Abdülhamid'e olan bakış da konumlandırıcı bir ayrıçtır. "Ulu Hakan, Tanzimat'la gelen çarpık batılılaşma ve modernleşmenin önünü kesmiştir" ya da "Kızıl Sultan, Osmanlı'nın son döneminde bir anti-kahraman olarak çıkmış ve Tanzimat'la başlayan hürriyetçi ve laik çizgiyi bozmuştur" (Çetinsaya, 1998, s. 137-138) önermelerinden hangisini daha makul bulduğumuz hikâyenin içindeki pozisyonumuzu da bizi göstermeye kâdirdir. Ancak son dönemlerde bu şekilde cereyan eden yaklaşımların 'aşırı' olarak daha çok değerlendirilmesi, yeni çalışmalarda yatay bir anlama/anlamlandırma kaygısının taşınmıyor olması tarihçiliğimizin âkıbeti için sevindiricidir.

a. Abdülhamid Yönetimi

Bu yazının başlangıcında da belirtildiği üzere, Abdülhamid'in iktidar yıllarını anlamlandırabilmek açısından Tanzimat'ın fevkalade mühim bir yeri vardır. Nasıl ki Tanzimat Fermanı süregelen bir arayışın sonucu olarak ortaya çıkmışsa, II. Abdülhamid dönemi de bir sonuç olarak ortaya çıkar. Gökhan Çetinsaya'ya (2005) göre, II. Abdülhamid dönemini anlamak açısından iki hususun iyi anlaşılması elzemdir. İlki, Sultan Abdülhamid'i "iktidara getiren koşullar, olaylar ve süreçler"; diğeri ise kendisinin kompleks karakteridir. (s. 125) II. Abdülhamid'in kompleks karakteri bu yazının amacını aşacak bir konudur. Onu iktidara getiren olaylar ve süreçler ise Tanzimat'tan geçmektedir. Bilindiği üzere, Gülhâne Hattı'ndan sonra artarak devam eden gayrimüslim tebaaya yönelik cömert müsaadeler, Avrupalı Devletlere verilen tavizler ve bu uygulamaların Batılı saiklerle gerçekleşmiş olmasının Müslüman tebaa arasında yarattığı şiddetli rahatsızlık vâkidir. Bu rahatsızlık, İttihad-ı İslâm fikriyatının oluşmasına sebep olacak ve içtimai beklentiler Sultan II. Abdülhamid'in iktidarında geç de olsa nihayet muhatap bulabilecektir.

Sultan II. Abdülhamid'in yönetim anlayışını anlamak açısından şu ilkeleri göz önünde tutmakta yarar vardır: "a) Otokrasiye, ve b) muhafazakârlığa olan inancı; c) merkezîyetçilik hakkındaki ısrarlı fikirleri; d) sosyal, ekonomik ve askeri reform siyaseti; e) sıkı maliye politikası; f) İslam'a bir din ve bir – sosyal ve siyasi – ideoloji olarak özel önem vermesi; ve g) her alanda aşırı ihtiyatlılığı/teberrüfçülüğü." (s. 132) Ancak bu prensipler, meşhur ifadesiyle 'istibdat' olarak bilinen anlayışa tekabül eder. Bu anlayış, II. Abdülhamid siyasetinin hiç şüphesiz ana unsuru, üçüncü ve en uzun dönemidir. Otuz üç yıllık iktidarı boyunca Sultan'ın üç farklı siyaset izlediğini ifade edebiliriz. İlki, 1876'da tahta çıkmasından itibaren izlediği siyaset oyunun kurallarını kolaçan etmek ve anlamaya çalışmaktır. Bu dönemde, II. Abdülhamid tahta çıkmasında büyük yardımı ve payı olan, hatta bunu kendisi arzu eden meşrutiyet yanlısı Midhat Paşa'nın politikalarını takip etmiştir. Midhat Paşa'nın sadrazamı olmuş ve I. Meşrutiyet sürecine giden yolda Paşa, Kanun-i Esasi'nin hazırlanmasına ön ayak olmuştur. Ardından, Sultan II. Abdülhamid'in etrafındaki kadroyu test ettiği ve meşrutiyet politikalarıyla İslâmcı emeller arasında denge kurduğu dönem gelir. "Padişah, bundan sonra İslâmlığı gerek kendi ülkesindeki tebaasını birleştirmek için bir 'bayrak' olarak, gerek ülke dışındaki Müslümanlar için emperyalizme bir karşı koymak aracı olarak düşünmeye başladı." (Mardin, 1991a, s. 16) Nihayetinde, II. Abdülhamid'in son ve nihai politikası olarak görülebilecek dönem ihtiyatlı bir şekilde İslâmcı siyasetin dozajının arttığı Sultan II. Abdülhamid iktidarını ortaya çıkarmıştır. Yani, Abdülhamid denildiğinde akla bir çırpıda gelen politikalar birdenbire ortaya çıkmamış, II. Abdülhamid önce meşrutiyet ideallerine uygun hareket etmiş ve altı yıl kadar nabız yokladıktan sonra tedrici olarak iktidarının ağırlığını artırmıştır. "Süreklilik ve kopuş devletler ve toplumlar için olduğu kadar bireyler için de kullanılmaya değer temalardır." (Kırmızı, 2012, s. 28) II. Abdülhamid'in politikalarındaki bu değişimi kişiliğindeki değişimlerle, özellikle de Çırağan Vakası sonrası gelişen vehim ve korkularla açıklamak da mümkün olabilir.

b.Kamuoyu

Osmanlı İmparatorluğu'nda kamusal alana dair çeşitli ve derinlemesine tartışmalar yapılabilir. Osmanlılar yalnız devlet geleneği açısından değil, içtimai ve kültürel iklim açısından da son derece renklidir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda çok uzun bir süre boyunca Batılı anlamda bir kamuoyunun varlığından söz etmek mümkün değildir. Sivil toplumun feodal düzene ait, şehirlerin gelişmesiyle ve özerkliğiyle kendine saha bulan Avrupa kıtasına ait bir mefhum

olduğu unutulmamalıdır. (Mardin, 1990, s. 10) Dolayısıyla, Osmanlı’da sivil toplum ve kamuoyu bilincine dair Avrupai anlamda ilk emarelere ancak 19. Yüzyıl’ın ikinci yarısından itibaren rastlamak mümkündür.

Tanzimat’ta sivil topluma ve kamuoyuna dair beliren hareketlerin niteliği pekâlâ sorgulanabilir mahiyettedir. Ancak yapısal belli başlı sebeplerden kaynaklı olan niteliğe dair problemleri tartışmaksızın kamuoyunda neler olup bittiğine bakalım. Şerif Mardin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda bir ‘kamuya açık alan’ (public sphere) Tanzimat reformlarının bir ürünü olarak” ortaya çıktığını ve bunda “Tanzimat devlet adamlarının ikinci kuşağının” marifeti olduğunu söylemektedir. (s. 27) Bu iddia bütünüyle yanlış değildir. Ancak yeni çalışmalar Osmanlı Devleti’nde kolektif karar alma mekanizmalarına ve tabandan gelen halk hareketliliklerine dair alışılmışın dışında bir perspektif sunmaktadır. Mardin’in tespitinin aksine Tanzimat’tan çok daha önce, 18. Yüzyıl’ın son çeyreğinden 19. Yüzyıl’ın ilk çeyreğine kadar süregelen süreçte taşra ayânlarının alışılmış tımar sisteminin teamüllerini terk edip gitgide güçlendiği yeni bir siyasal ve sosyal ortam ortaya çıkmıştır. Taşrada halk kendilerini ilgilendiren konularda âdem-i merkeziyet ekseninde ‘kamuya açık bir alanda’ toplanarak kolektif kararlar almış ve kendileri adına alınan kararlara karşı isteklerini/isteksizliklerini açıkça belirtmekten çekinmemiştir. Bu dönemde İstanbul sokaklarında ise kahvehaneler yine ‘kamuya açık alan’ olma özelliğiyle halkın kolektif siyasi bilincini diri tutmuştur. (Yaycıoğlu, 2016, s. 117-156) Dolayısıyla da bu dönemde halkın desteği gruplar arası çatışmalarda önemli bir belirleyici unsur olmuştur. Kabakçı isyanı, Alemdar Mustafa Paşa’nın trajik sonu gibi hadiseler sonrası İstanbul sokakları, halk desteğinden yoksun kalan Yeniçerilerin 1826’da ilgası yalnızca görünür örnekler olmaktan ibarettir. Tanzimat’tan önce gerçekleşen bütün bu hadiseler aslında Mardin’in ifade ettiği ‘kamuya açık alan’ın mevcudiyeti sayesinde gerçekleşebilmiştir. Dolayısıyla da Osmanlı’da kolektif bilincin Tanzimat’tan önceye uzandığını gözden kaçırmamak gerekir. Diğer taraftan, Mardin bütünüyle haksız değildir. 1839 Fermanı’ndan önce her ne kadar toplumsal menfaat etrafında şekillenen kolektif bir bilinç olsa da Tanzimatçı siyasi ve entelektüel elitlerin açtığı yolda 19. Yüzyıl’ın ikinci yarısında Osmanlılar için çok yeni ve başka bir toplumsal kolektiviteden söz etmek mümkündür. Avrupa’ya benzer nitelikler gösteren ilk kamuoyunun İbrahim Şinasi ve takipçisi Namık Kemal’in gazetecilik faaliyetleri neticesinde ortaya çıktığı söylenebilir. Gerçekten de Şinasi’yle başlayan Tanzimat’taki gazetecilik macerası Osmanlı İmparatorluğu’nda bir kamuoyunun gelişmesine aracılık etmiş ve karşılıklı bir beslenme süreci içerisinde yavaş yavaş oluşan ve büyüyen kamuoyu basılan gazetelerin ve yayınlanan makalelerin sayısını hızla artırmıştır. Şerif Mardin (1990), Osmanlılarda kamuoyunun 1880’lerden sonra hatırı sayılır bir şekilde geliştiğini söylemektedir. (s. 15) Bu dönemin ise hemen hemen Sultan II. Abdülhamid’in iktidar yıllarıyla paralellik arz etmesi tesadüf olarak görülmemelidir.

Kamuoyunun varlığı kamu çıkarını gözeten ve bu uğurda mücadele etmeye hazır toplumsal bir kitlenin varlığıyla eşdeğerdir. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu’nda kamuoyuyla birlikte toplumsal bir muhalefetin varlığı manasına gelir. Toplumsal muhalefet, geleneksel manâsının çok ötesinde bir liderin varlığına işaret eder. Siyaset sosyolojisi perspektifiyle bakıldığında, liderlik mekanizması (susturulmuş olma ihtimâli de dâhil olmak üzere) toplumsal muhalefetiyle birlikte ancak modern anlamda varlık gösterebilir. Bu durum, Osmanlı için çok yenidir ve bir ilktir. 19. Yüzyıl öncesi asırlarda şahit olunan Max Weber’in “Doğu’nun Despot Sultanı” figürünün ya da daha gerçekçi bir şekilde Osmanlılarda ifadesini bulan daire-i adalet ekseninde

hükmeden ve toplumsal dinamiklerle denetlenen bir “Sultan’ın” (İnalçık, 1992, s. 49-72) bu sorunun tipolojisine uymayacağı aşikârdır.

II. Abdülhamid’in iktidar yıllarını Osmanlılarda ilk ciddi kamuoyunun hayat bulduğu bir dönem olarak tespit ve izah etmek kritiktir. Walter Benjamin’in (1963) modern zamanlarda sanatı tartışırken yaptığı muazzam ve zihin açıcı tespit aslında bir modernlik manifestosu olarak okunmalıdır. Modern zamanlarda sanat üretimi artık bir eser değildir, tabir-i caizse ürüne dönüşmüştür. Başka bir ifadeyle, modernlikle beraber teknik gelişmenin sanat eserini kopyalanabilir kılması yalnızca zaman ve mekân ekseninde onun eşsizliğini ve yegâne pozisyonunu sarsmamış, bunun da ötesinde gelenekten aldığı anlamlarla beslenen bütün büyüünü dağıtmıştır. Bu minvalde, modernin büyü bozucu ve kutsiyet yok sayıcı fonksiyonunu görmek elzemdir. Bütün bu süreçte teknik ise yol açıcı bir araç işlevi taşımaktadır. Teknik, 18. Yüzyıl’dan itibaren insanlığın sosyal ve siyasi tarihi ve kaderi üzerinde hiç olmadığı kadar belirleyici olmuştur. 19. Yüzyıl’da Osmanlı’da da bu durum böyledir. Tekniğin seyrettiği güzergâhtaki ivmesi ve tekniğe verilen kıymet ise zihniyete işaret eder. Tıpkı, gün doğumu ve gün batışına endekli, ezanın gün içi vakitleri tanzim ettiği alaturka zamandan; zamana kıymet atfedilen, acelenin ve dakikliğin öne çıktığı Avrupa menşeli zaman sistemine evrilişin bizzat zihniyet değişimine işaret etmesi gibi görünür olanın arkasında olan değişen yaklaşımlardır. (Wishnitzer, 2015) Zaten, zaman idrâkının bu dönüşümü de doğrudan teknik bir meseleyle birlikte ilerlemiştir. Zamanın her saniyesini ölçme marifetine sahip mekanik saatlerin Osmanlı’ya 19 Yüzyıl’da gelmesi ve yüzyıl içinde gitgide yaygınlaşarak nihayet Sultan Abdülhamid döneminde aktör/belirleyici bir unsur olarak Osmanlı bürokratik ve sosyal hayatında yer alması yalnızca Avrupa’dan Osmanlı’ya gelen ‘teknik’ bir yenilikten ibaret değildir. Dolayısıyla da Sultan Hamid’in İmparatorluğun dört bir yanına yayılan meşhur saat kulelerinden demiryolu projesine, telgraftan mühendishânelere kadar merkezine tekniğin oturduğu teşebbüslerin her birinde tekniğin ötesi görülmelidir. Geç dönem Osmanlı siyaseti ve Türkiye modernleşmesine yönelik tartışmalarda böylesi bir bilinci görmek ne yazık ki pek nadirdir.

Böylesi anlam daireleri etrafında düşünüldüğünde, II. Abdülhamid’in bir padişah olarak doğrudan kendisine yönelik bir muhalefet geliştirilen ilk sultan olduğunu görmek gerekir. Padişahlık müessesesinin sorgulanarak hürriyet ve meşrutiyet arayışlarının tedrici bir artışla 19. Yüzyıl’ın ikinci yarısına tekabül etmiş olması, Sultan Hamid’in bizzat eliyle uygulamaya koyduğu teknik gelişmeler modernliğin bozduğu büyüden ayrı düşünülemez. Yine, toplumsal hareketliliğin ötesinde gerçek bir kamuoyunun oluşma imkânının bulunmuş olması da söz konusu büyü-yıkım süreciyle yakından ilgilidir. Herhalde, Sultan Hamid’in de modern Türkiye siyasal tarihindeki ilk lider olduğunu tespit etmek abartı olmayacaktır. Yukarıda, II. Abdülhamid’e yönelik süreklilik ve kopuş ekseninde geliştirilen iki ayrı uçtaki farklı bakış açısından söz etmiştik. Kamuoyunun varlığından söz edilebilecek bir toplumsal cemiyette, siyasi muhalefetine sahip bir Sultan II. Abdülhamid figürünün bu çerçevede düşünüldüğünde pozisyonel bir siyasi malzeme hâline gelmesi tabiidir. Öyle ki bu durum dahi Sultan Hamid’in diğer Osmanlı sultanlarından farklı bir zamanın ruhunu taşıdığını göstermektedir. Lâkin bu farkı Padişah’ın şahsi karakteriyle irtibatlı olarak açıklamak yanlış olacaktır. Abdülhamid’e ayrıcalıklı görünen bu pozisyonu yaratan içinde olduğu zamandır.

Burada, susturulmuş ve baskı altına alınmış bir muhalefetin bizatihi modern bir paradigma içerisinde olacağını hatırlatmakta yarar vardır. II. Abdülhamid’e karşı olan muhalefet hareketleri de susturulmuştu. Artık var olan kamuoyunda, özellikle gazetelerde yayınlanan siyasi yazılar

sıkı bir denetimden geçiyordu. İlk Türk yayımcılarından olan İbrahim Hilmi Çığıracı (1948), istibdat dönemi sansürü için “birer birer her satırını okuduktan sonra her gazetenin, her sahifesine imzasını atan Matbuatı dahiliye sansür müdürü Hıfzı Bey, imzanın üstüne bir de ‘Görölmüştür’ cümlesini çektiğini” (s. 188) yazmaktadır. Diğer taraftan, matbuatlar siyasetin alanına pek giremese de kamuoyunun gündemine yön veren gazeteler “basmakalıp ve monotonluktan hayli uzaktı” ve “aşağı yukarı her şeyden bahsetmekteydi”. (s. 189) Burada, detaylıca uzun uzadıya bir modernlik tartışması yapmak mecburiyetindeyiz. Ancak bu metin yalnızca birtakım soruları ortaya atmayı amaçlıyor. Şimdilik, hürriyet-istibdat dikotomisinin alt katmanlarında ortaya çıkan ‘sansür’, ‘baskı’, ‘susturmak’, ‘kitle’ gibi nosyonları modernlik ekseninde düşünmeden Sultan Hamid’i ve dönemini, dolayısıyla da yakın siyasal tarihimizin belirleyici dinamiklerini anlayamayacağımızı söylemekle yetinelim.

Şüphesiz, II. Abdülhamid dönemi Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde bulunduğu durum içerisinde karakteristik özellikleriyle özel bir devirdir ancak mazisinde envaiçeşit tecrübelerle sahip bir İmparatorluk’ta yalnızca II. Abdülhamid’in zihinlerde istibdatla özdeşleştirilmesi tesadüf değildir. Zamanın ruhunun çoğu kez değerlerin, toplumsal reflekslerin ve istikametinin belirleyicisi olduğunu hafızalardan çıkarmamak gerekir.

a.Sultan Hamid’in Tanzimat’a Katkısı

Literatürün sunduğu II. Abdülhamid figürü, – her ne kadar Batıcı bazı uygulamaları olsa da – temelde Tanzimat’ın ve öngördüğü Batıcı değerlerin kökünü kazıyan ve İslam’ın bayraktarlığını yapan bir Sultan’dır. Bilhassa da II. Abdülhamid’in İslâmcılık fikrine sıkı sıkıya sarılmasıyla birlikte Tanzimat’ın resen son bulduğunu söyleyebilir miyiz? Yoksa, Hamid dönemi Tanzimat’ı, fikir ve değerlerini olgunlaştırarak ve en önemlisi de meşrulaştırarak coğrafya toplumunun mayasına katılmasına mı hizmet etmiştir?

II. Abdülhamid’in Tanzimat’ı sürdürmek gibi bir niyeti olduğunu ifade etmek iddialı olacaktır. Ancak onun Batı’da bulunan tekniği alarak birtakım ıslahatların yapılabileceği kanaatinde olduğunu söylemek mümkündür. Otto von Bismarck, hatıratına Abdülhamid’in “Avrupa kültürünün en iyi taraflarını alıp, Şark kültürüyle mezcetmek” fikrinde olduğuna ve “eğer bizde bazı ıslahatlar kabul edilecekse, memleketin hakiki şartları göz önünde tutularak yapılmalıdır” düşüncesinde olduğunu yazmıştır. (Georgeon, 2012, s. 333) Sultan’ın ıslahatlara külliyen karşı olmasa da uygulama konusunda oldukça ihtiyatlı olduğu açıktır.

Sultan’ın amaçları muhtelif de olsa II. Abdülhamid döneminin Tanzimat’ı ve yeniliklerini uzun vadeli olarak pekiştirdiği bir gerçektir. Bu dönemde gerçekleştirilen Batıcı bazı uygulamalar, bu gerçek karşısında bir teferruattır. Sultan II. Abdülhamid, iktidara geldiğinde muhatap olduğu kamuoyu karşısında baskı ve sindirme politikası takip ederek Tanzimat’ın getirdiği yeniliklerin ve hürriyetin herkesçe daha fazla önemsenmesine neden olmuştur.

Sonuç

Buraya kadar olan değerlendirmelerin yaslandığı iki ana konu var: Tanzimat’a olan bakış ve Sultan II. Abdülhamid’e olan bakış. Her iki bakış açısını da aynı metnin içerisinde tartışmanın temel amacı, tarihsel süreklilik içerisinde Tanzimat’ın ve II. Abdülhamid’in zannedildiğinin aksine kopuk ve birbirine karşıt süreçler olmadığını gösterebilmek. Yine, Abdülhamid dönemini

değerlendirebilmek için Tanzimat'ın esaslarına ve kapsamına vakıf olmanın gerekliliği de her iki konuyu aynı zeminde buluşturuyor. Bir yandan, Tanzimat'ı yalnızca Batıcılık olarak görmenin mümkün olmadığını; Tanzimat'ın devleti içinde bulunduğu vahim vaziyetten kurtarmak manasına geldiğini ve Batıcı metotların bu çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini anlatmaya çalıştık. Yine, devleti kurtarma girişimi olarak addedilebilecek Tanzimat'ın dolayısıyla 1839 tarihinden çok daha önceye uzanması gerektiği, köklerinin III. Selim'in Nizam-ı Cedid projesinde aranmasının isabetli olacağı teklifinde bulunduk. Diğer taraftan, Sultan Hamid döneminin Osmanlı kamuoyu hareketlerinin şahikası olduğundan hareketle, modern anlamda toplumsal muhalefete sahip ilk lider olarak görülebilecek II. Abdülhamid'e karşı geliştirilen bakış açılarını anlamaya çalıştık. Son olarak, bu çerçevede Abdülhamid siyasetinin niyetlerini bir tarafa ayırarak, sonuçları itibariyle Tanzimat'ın ve değerlerinin coğrafyada pekişmesine nasıl aracılık ettiğini izah etmeye çalıştık. Açıkça ifade etmek gerekir ki bu yazı, amacında da ifade edildiği üzere, Tanzimat'ın imkân ve sınırlarını sorgulamaya, Tanzimat'a dair yerleşik bakışlarda soru işaretleri yaratmaya ve II. Abdülhamid'in gayri ihtiyari de olsa Tanzimat'a sunduğu katkılara dair bir giriş denemesi olma vasfına haizdir. Bu sorgulamaların, yakın dönem Türkiye siyasetinin dinamiklerini belirleyici ehemmiyette olduğu ortadadır.

Kaynakça

Akşin, S. (1987). 1839'da Osmanlı ülkesinde ideolojik ortam ve uluslararası durum. Mustafa Reşid Paşa ve dönemi semineri bildirileri (s. 5-12). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Akarlı, E. D. (1978). Belgelerle Tanzimat: Osmanlı sadriazamlarından Âli ve Fuad paşaların siyasî vasiyyetnâmeleri. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Benjamin, W. (1963). Das kunstwerk im zeitalter seiner technischen reproduzierbarkeit. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Beydilli, Kemal, "Mustafa Reşid paşa", TDV İslâm ansiklopedisi, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul 2006, s. 348-350.

Çığıracan, İ. H. (1948). Tarihimizde hayal olmuş hakikatler. İstanbul: Hilmi Kitabevi.

Çetinsaya, G. (1998). "Abdülhamid'i anlamak": 19. yüzyıl tarihçiliğine bir bakış. Sosyal bilimleri yeniden düşünmek (s. 137-146). İstanbul: Metis Yayınları.

Çetinsaya, G. (2005). Din, reform ve statüko: II. Abdülhamid dönemine bir bakış (1876-1909). C. Çakır (Yay. Haz.). Osmanlı medeniyeti: Siyaset, iktisat, sanat. (s. 125-147). İstanbul: Klasik Yayınları.

Çetinsaya, G. (2009). Kalemiye'den mülkiye'ye Tanzimat zihniyeti. T. Bora ve M. Gültekinil (Yay. Haz.). Modern Türkiye'de siyasî düşünce: Tanzimat ve meşrutiyet'in birikimi (s. 54-71). C. 1, İstanbul: İletişim Yayınları.

Engelhardt, E. P. (1999). Tanzimat ve Türkiye. (A. Reşad, çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Georgeon, F. (2012). Sultan Abdülhamid. (A. Berktay, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

İnalçık, H. (1964). Tanzimat'ın uygulanması ve sosyal tepkileri. Belleten CXXVIII(112), 623-690.

İnalçık, H. (1992). Comments on 'sultanism': Max Weber's typification of the Ottoman polity. Princeton papers in Near Eastern studies, S. 1, 49-72.

İnalçık, H. (2015). Tanzimat nedir?. H. İnalçık ve M. Seyitdanlıoğlu (Yay. Haz.). Tanzimat: Değişim sürecinde Osmanlı imparatorluğu (s. 29-56). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kırmızı, A. (2012). Sultan II. Abdülhamid'in kişiliğinde süreklilik ve kopuş. C. Yılmaz (Yay. Haz.). Sultan II. Abdülhamid ve dönemi (s. 17-30). İstanbul: Sultanbeyli Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları.

Kısakürek, N. F. (1981). Ulu hakan II. Abdülhamîd han. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

Kaplan, M. (1987). Mustafa Reşid Paşa ve yeni aydın tipi. Mustafa Reşid Paşa ve dönemi semineri bildirileri (s. 113-120). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karal, E. Z. (1988). Selim III'ün hatt-ı hümayunları: Nizam-ı Cedit. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karal, E. Z. (2011a). Osmanlı tarihi: Islahat fermanı devri (1856-1861). C. VI, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karal, E. Z. (2011b). Osmanlı tarihi: Nizam-ı Cedid ve Tanzimat devirleri (1789-1856). C. V, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mardin, Ş. (1990). Türkiye'de toplum ve siyaset. M. Türköne ve T. Önder (Yay. Haz.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (1991a). Türkiye'de din ve siyaset. M. Türköne ve T. Önder (Yay. Haz.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (1991b). Türk modernleşmesi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Şinasi, İ. (2004). Müntahabât-ı Eş'âr. K. Bek (Yay. Haz.). İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınları.

Tanpınar, A. H. (2001). 19.uncu asır Türk edebiyatı tarihi. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Wishnitzer, A. (2015). Reading clocks, alla turca: Time and society in the late Ottoman empire. Chicago: University of Chicago Press.

Yılmaz, S. (2013). Şinasi'nin düşünce dünyası ve Mustafa Reşid paşa'ya yazdığı kasidelerin tematik tahlili. Gazi Türkiyat S. 13, 157-185.

Yaycioglu, A. (2016). The partners of the empire: The crisis of the Ottoman order in the age of revolutions. Stanford: Stanford University Press.

KADINA YÖNELİK ŞİDDET VE MEDYA: GAZETE HABERLERİNDE KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN GÖRÜNÜRLÜĞÜ

Neslihan ÇAKIROĞLU

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası
İlişkiler Bölümü

Öz

Son günlerde kadına yönelik şiddet olaylarının giderek artması ve haberlere daha çok konu olmasıyla birlikte dikkatler medyanın yönlendirici etkisinden hareketle şiddet gibi hassas bir konuda medyanın sahip olduğu şiddet algısını ve sunumunu tartışmalara açmıştır. Konunun tartışmaya açılmasıyla birçok çalışma ortaya konulmuş ve genel olarak hepsinin ortak vurguladığı şey medyanın şiddeti artırıcı bir etki yarattığı konumu üzerine olmuştur. Yapılan çalışmaların ortaya koyduğu sonuç düşünüldüğünde medyanın bugün hala insan hakları ve halk sağlığı olarak görülen hassas bir konuda nasıl bir sorumluluk anlayışıyla bunu topluma sunduğu çok önemlidir. Buradan hareketle bu çalışmada medyanın kadına yönelik şiddet haberlerini topluma sunuş şeklinin şiddeti doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde artırdığı veya artırmasında etkili olduğu varsayımdan yola çıkarak farklı yayın anlayışına sahip gazetelerdeki kadına yönelik şiddet haberleri içerik yöntemi ile incelenerek araştırma soruları dahilinde sorgulanmıştır. Çalışma sonunda söz konusu haberlerde dilin şiddet içerikli üslupla, eril bir söylemin hakimiyeti ve bakış açısıyla ele alınıp üretildiği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Kadına Yönelik Şiddet, Medya, Haber

Violence Against Women and Media: Visibility of Violence Against Women in Newspaper Reports

Abstract

Nowadays, media's sense of violence affected by the increasing violence on women and spreading news, violence against women has become a topic issue as the media's perceptual power, initiated the debates. As the debates begun, many studies have been run and most of the them put emphasis on media's affect of causing violence on women to increase. When outcomes of the studies are considered; media's responsibility for human rights and public health and how media presents news to public is very important. Regarding this assuming media's direct or indirect affect or the content management of newspaper with different publishing policies over violence against women has been questioned. Studies resulted this particular types of news were produced by violent language under the dominance of manly discourses and perceptions.

Keywords: Violence, Violence Against Women, Media, News

Giriş

İnsanlık tarihi kadar uzun bir geçmişe sahip olan şiddet konusunda birçok araştırma yapılmıştır. Uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen bugün şiddet türleri arasında en çok görülen kadına yönelik şiddet konusunda araştırmaların ise uzun bir geçmişe sahip olduğu söylenemez. Kadına yönelik şiddet insan hakları ihlali suçu olarak bilinmesine karşın suç olarak sayılmasına yönelik çalışmalar ancak 19.yüzyıldan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Bu yüzyıldan sonra yükselen feminist hareketler kadına yönelik şiddet konusunda farkındalığı artırarak birçok ülkede kadınların bazı haklar elde etmelerine neden olmuştur. Kadınların seslerini duyurmaya başlamasıyla birlikte artık kadına yönelik şiddet konusu literatürde daha çok yer almaya başlamıştır.

Kadına yönelik şiddet konusunun daha çok tartışılır hale gelmesiyle birlikte konu iletişim alanı araştırmalarına da dahil edilmiştir. Bu konuda daha çok medyanın şiddeti sunum şekli üzerine araştırmalar üzerine yoğunlaşmıştır. Yapılan araştırmaların çoğu medyadaki şiddet sunumunun olumlu veya olumsuz etkilerini araştırmaya yönelik olmuştur. Bugün medyanın bireyler ve toplumlar üzerinde bilgilendirici, yönlendirici etkisi olduğu bilindiğine göre medyanın şiddet konusunda doğrudan olmasa da dolaylı sonuçlar doğurabileceği gerçeği yadsınamaz. Buradan hareketle medyada şiddetin nasıl ele alındığı ve okuyucuya nasıl aktarıldığı incelemek, incelerken de kullanılan dil ve üsluba, şiddet tanımlamalarına, kısaca medyanın sahip olduğu şiddet sunumuna bakmakta fayda vardır.

Bugün insanlar çevresinde olup bitenleri medya aracılığıyla öğrenirler. Farklı tür kitle iletişim araçları ile birey ve toplumlara aktarılan bilgiler onlar üzerinde kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz etkiler yaratırlar. Bu nedenle şiddet gibi hassas bir konuda medya, şiddet sunumunu insanlar üzerinde olumsuz etkiler yaratmayacak şekilde son derece dikkatli bir şekilde yapmalıdır ki doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde şiddeti artırıcı bir neden olarak görülmesin. Sonuç olarak şiddet ile mücadelede giden yolda medyanın da bu konuda yanlış kullanılması sonucu olumsuz etkiler yaratacağı göz önünde bulundurulursa ne kadar önemli ve şiddet ile baş edilebilmesi için unutulmaması gereken bir konu olduğunun altını çizmek gerekir.

Çalışmamızda ilk olarak şiddet olgusu, şiddetin kaynağı ve nedenleri, türlerinin neler olduğu üzerinde durulacak daha sonra dünyada ve Türkiye’de şiddetin kısa geçmişi ve boyutları üzerinde durulacaktır. Araştırma konumuz olan kadına yönelik şiddet ve medya konusunun daha iyi anlaşılır kılınabilmesi ve gerekli alt yapıyı oluşturması açısından ilk olarak kadına yönelik şiddet konusu tek olarak ele alınmıştır. Kadına yönelik şiddet konusunda gerekli bilgiler verildikten sonra medya ve şiddet çalışmanın diğer bölümünü oluşturacaktır. Bu bölümde medya ve şiddet ilişkisi incelenerek kadına yönelik şiddet haberlerinin gazetelerde yer alışı biçimleri araştırma sonucu elde edilen somut bilgiler ışığında değerlendirilecektir.

Çalışmanın analiz bölümünde 4-14 Mart 2017 tarihleri arasında Hürriyet, Posta, Sabah gazetelerinde kadına yönelik şiddet haberlerinin ne şekilde yer aldığı incelenecektir. Bu bölümde ilk olarak söz konusu haberler metin içerik yöntemiyle incelenip dil ve üslup açısından değerlendirilecektir. Daha sonra belirlenen araştırma soruları dahilinde kadına yönelik şiddetin nedeni, kimler tarafından uygulandığı, şiddetin görsel sunumunun değerlendirmesi yapılacaktır. Yine bunların dışında kadına yönelik şiddetin hangi türünün gazetelerde ne oranda yer aldığı ortaya konulacaktır.

Şiddet Nedir ?

Türkçe'ye Arapça'dan geçmiş olan şiddet (violence) kelimesi, bir şeyde gücü ve kuvveti vurgulayan anlamına gelen "şedde" (Öztürk, 2014, s. 45) fiilinden türemiştir. Türkçe'de şiddet, bir hareketin , bir gücün derecesi, karşıt görüşte olanlara karşı kaba kuvvet kullanımı, duygu ve davranışta aşırılık (Güncel Türkçe Sözlük) anlamlarına gelmektedir.

Şiddetin birçok tanımı yapılabileceği gibi bu konuda uluslararası örgütlerde ve kanunlarda yer alan biçimiyle kavramı tanımlamak daha faydalı olacaktır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti, "fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde kendisine, bir başkasına veya bir topluluk ve gruba uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açma durumu ve olasılığı" (Etienne G. Krug, 2002, s. 5) şeklinde tanımlar. 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun (2012) kapsamında şiddet, " Kişinin, fiziksel, cinsel, psikolojik veya ekonomik açıdan zarar görmesiyle veya acı çekmesiyle sonuçlanan veya sonuçlanması muhtemel hareketleri, buna yönelik tehdit ve baskıyı ya da özgürlüğün keyfi engellenmesini de içeren, toplumsal, kamusal veya özel alanda meydana gelen fiziksel, cinsel, psikolojik, sözlü veya ekonomik her türlü tutum ve davranış" (Barosu, 2013, s. 6) şeklinde tanımlar

Şiddetin tanımına geri dönecek olursa şiddet ,kişinin özel veya kamusal alan fark etmeksizin bedensel, fiziksel, psikolojik açıdan zarara uğramasına neden olan davranış ve tutumlar olarak tanımlanabilirken, bu şiddetin aynı evi paylaşıp birlikte yaşayanlar arasında ve aile içinde gerçekleşmesi durumu ise aile içi şiddet olarak tanımlanabilmektedir. (Çalı, 2012, s. 4) Bu tanım biraz daha açılacak olursa, aynı evde yaşayan fertlerden birinin diğerine yönelik uygulamış olduğu her türlü yaralama, tehdit, aşağılama gibi kontrol içeren ve fiziksel, psikolojik, ekonomik açıdan zararlı sonuçlanan her türlü eylem aile içi kadına yönelik şiddetin kapsamına girmektedir. (Özerdoğan, 2009, s. 85)

İnsan hakları ihlali olarak görülen şiddetin en yaygın türü olarak bilinen aile içi şiddetin, nasıl ortaya çıktığı konusunda alışkanlıkların, öğrenme biçimlerinin ve geleneklerin olduğu bilinmektedir. Bu şiddet türü anne, baba, eş, yakın akrabalık ilişkilerinden kaynaklandığı için fazla dile getirilmeyen bir konu, olduğu yer dikkate alındığında da bireylerin özel ve mahremiyet alanına girdiği kol kırılır yen içinde kalır sözünden de hareketle mahrem alan olarak kalması gereken bir konu olarak görülmüştür. (Öztürk, Türkiye'de Aile İçi Şiddet , Kadın Sığınma Evleri ve Din, 2010, s. 52)

Şiddetin Nedenleri

Yapılan araştırmalar şiddetin nedenini biyolojik, psiko-sosyolojik, çevresel nedenler gibi sınıflamalara ayırmanın mümkün olduğu göstermektedir. Bunlardan kısaca bahsetmek gerekirse;

Biyolojik nedenler arasında; erkeklik hormonlarının etkisi bunun yanı sıra şizofreni, paranoya gibi akıl hastalıkları ile kişilik bozukluğu gibi ruhsal bozukluklar sayılabilir.

Psikolojik nedenler: Şiddetin öğrenilen bir şey olduğu yapılan araştırmalar sonucu bilindiğine göre bireyin çocukluk ve gençlik döneminde şiddetin var olduğu bir ortamda büyümesi yada şiddete maruz kalması şiddete eğilimli olmasının önünü açar. (Özerdoğan, 2009, s. 89)Şiddete eğilimli bireyin hayatının istediği şekilde gitmemesi , beklentilerinin düşük olması, stres, ekonomik güçlükler gibi etmenler şiddetin psikolojik nedenleri arasında sayılabilmektedir.

Toplumsal(sosyolojik) nedenler: Bireylerin toplumda kadın ve erkek şeklinde var oluş biçimleri bireylerin hayatlarını etkilemekte ve şekillendirmektedir. Bu anlamda bireylere toplumda verilen görevler ve onlardan karşılanması istenen beklentiler vardır.Özetle toplumsal faktör ve değer yargılar şiddetin temelinde olan saldırganlık güdüsünü etkileyici bir faktör olabilmektedir. (Küçükköse, 2015, s. 199) Bunun yanı sıra yoksulluk, toplumsal huzursuzluk, ataerkil toplum yapısı da gibi etmenlerde şiddetin sosyolojik nedenleri arasında sayılabilir.

Çevresel nedenler: Hava durumu, sanayileşmeye bağlı kimyasal ürünler ve kötü kokular, kalabalık ortamlar da insanları etkilemekte ve olumsuz davranışların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Aktaş, 2015, s. 19,20)

Kadına Yönelik Şiddetin Türleri

Literatür taraması yapıldığında kadına yönelik şiddetin birçok farklı boyutunun olduğu görülmektedir. Genel olarak şiddet türleri fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik şiddet olarak sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta şiddet denilince akla ilk gelenin ve görünürlüğü açık olanın fiziksel şiddet olduğunun bilinmesi diğer şiddet türlerinin daha az bilinmesi ya da şiddet olarak sayılmamasıdır. Bu anlamda şiddeti daha görünür kılmak adına bu şiddet türlerinin neler olduğunu incelemekte fayda vardır.

T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü El Kitabında şiddet türleri dört başlık altında incelenmiştir .Kısaca bu şiddet türlerinden bahsetmek gerekirse;

Fiziksel şiddet: Şiddet türleri içinde en yaygın olarak görülen ve bilinenidir. Kaba kuvvetin bir araç olarak kullanıldığı kadına isteği dışında bir şeyi zorla yaptırma şeklinde ortaya çıkar. Bedene yönelik fiziksel zarar verici eylemlerdir. Tokat atma, yaralama, ısırma, tekmeleme, saç çekme şeklinde olabileceği gibi bıçak ve silah gibi ağır yaralayıcı araçlarla zarar verme eylemleri fiziksel şiddeti oluşturur. Bu şiddet türü ile ilgili yapılan araştırmalar kadınların şiddet deneyimlerini açıkça ortaya koymakta ve kadınların hayatları boyunca en az bir kez şiddete maruz kaldıklarını göstermektedir (Nations, 2015, s. 143)

Psiko-sosyal ve sözel şiddet: Fiziksel şiddet kadar görünür ve tanımlanması kolay bir şiddet türü değildir.Aynı zamanda bu şiddet türü şiddet kavramı içine dahil edilmez yada bu kapsamda tasnif edilmesi zor bir şiddet türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumda hem kadın hem de erkekler günlük yaşamda karşılarına çıkan psikolojik şiddet davranışlarını sıradan ve olağan eylemler olarak tanımlar ve görürler. (Şeref Uluocak, 2014, s. 20)

Psikolojik şiddet, bağırma, korkutma, küfür etmek, tehdit etmek, hakaret etmek, eve kapatma, küçük düşürme, lakap takma, kadının nasıl giyineceği, nereye gideceği, kimlerle görüşeceği konusunda baskı yapmak (Müdürlüğü K. S., 2016, s. 5) gibi özünde fiziksel eylem olmayan davranışları içerir.

Psikolojik şiddetin fiziksel şiddet kadar bilinmediğine ve tanımlanması zor ve olağanmış gibi görünürlükte olmasına dikkat çekmiştik. Fakat bunun fiziksel şiddetten daha ayrı bir konu gibi algılanması yerine fiziksel şiddetle aralarında bir eşlik ilişkisinin olduğunu söylemek daha doğru olacaktır .Fiziksel şiddetle erkek baskı kurar ya da kurmak ister bu baskısını da psikolojik taktikler kullanarak örneğin bir bakış ya da bağırma gibi davranışlarla pekiştirmek, yaratılan baskı ve korkunun devamı hatta fiziksel şiddetin tekrarlanacağı imajını yaratır ve fiziksel şiddetin etkilerini devam ettirir. Bu anlamda iki şiddet türü arasında ki bağ görmezden gelinemez. (Öztürk A. B., 2014, s. 40,41)

Ekonomik şiddet: Ekonomik şiddetin nedeni büyük oranda kadının ekonomik açıdan erkeğe bağımlı halde olmasıdır. Ekonomik gücü olmayan kadına karşı ekonomik kaynaklar bir yaptırım, tehdit ve kontrol aracı olarak kullanılır. Bu kontrol mekanizası içerisinde erkeğe ekonomik açıdan bağımlı olmanın sonucu da kadının şiddet ilişkisinde kalmaya devam etmesi ve kabulü gibi sonuçları doğurur. (Öztürk E. , Türkiye'de Aile İçi Şiddet , Kadın Sığınma Evleri ve Din, 2010, s. 66) Kadının çalışmasına izin vermemek, zorla çalıştırmak, kadının parasının elinden alınması, ev ihtiyaçlarının karşılanmaması, ekonomik kararların erkek tarafından alınması gibi her türlü eylem ekonomik şiddet sayılmaktadır. (Müdürlüğü T. B., s. 8)

Ekonomik şiddeti sadece yukarıda sıralanan davranışlar doğrultusunda değerlendirmek konunun eksik anlatımına neden olabilir. Bu anlamda kadının ev içindeki cinsiyete dayalı işbölümü konusu da değerlendirmeye alınmalıdır. Kadına ev işlerinde bazı görevler verilmiş fakat bu iş bölümü eşitsiz görev dağılımını içermesi nedeniyle kadının iş hayatında kariyer yapamaması bunun yanı sıra da kadının ev içindeki emeğinin bir karşılığı olmaması da ekonomik şiddet içerisinde değerlendirilmesi gereken diğer durumlardır (Şeref Uluocak, 2014, s. 22)

Cinsel Şiddet: Cinselliğin bir kontrol amacı olarak kullanıldığı şiddet türüdür. Bu şiddet türünde kişi kendi isteği dışında, istemediği yerde ve zamanda cinsel ilişkiye zorlanır .Kişiyi cinsel ilişkiye zorlamanın yanında cinsel organına zarar vermek, kürtaja, enseste (akrabalar arası cinsel taciz ve tecavüz), fuhuşa zorlamak, kişiye karşı cinsel içerikli mesajları telefon mektup yada sözlü bir şekilde rahatsızlık verici davranışlarda bulunmak gibi eylemler cinsel şiddettir. (Müdürlüğü T. B., s. 8)

Genel sonuç olarak şiddet türlerinin analizi yapıldığında her bir şiddet türünün diğer bir şiddet türü ile bağlantılı ve iç içe geçmiş bir zincirin halkaları olduğu unutulmamalı, her bir şiddet türünün benzeri sonuçlar doğuracak şekilde kadınların hayatını olumsuz etkilediği gerçeği ve hiçbir şekilde meşru görülemeyecek bir insan hakları ihlali olduğu de gözden kaçırılmaması gereken diğer bir noktadır.

Dünyada ve Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetin Boyutları

Kadına yönelik şiddet coğrafi sınır tanımaksızın pek çok toplumda görülen insan hakları ihlali sorunu aynı zamanda sonuçları itibariyle bir halk sağlığı sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan hakları ihlali olmasına karşın tarihin belli bir dönemine kadar şiddet tanımının jargonlarda yer almadığı, yasalarla korunmadığı suç sayılmadığı bir dünya ile karşı karşıyaydık.

Kadına yönelik şiddet konusunun bugünkü anlamda algılanması ve konuya ilişkin farkındalığın yaratılması uzun zaman almıştır. Kadına yönelik şiddet, son yarım yüzyılda sadece kadının problemi olma anlayışından çıkarak, konu ile ilgili yeni çözümler üretilmeye araştırmalara konu edilmeye başlanmıştır. (Yıldız, 2013, s. 8)

Kadına yönelik şiddetin daha önceki dönemlerde bırakın suç sayılmayı ‘‘şiddet’’ olarak algılanmamasının arka planını görmek çok da zor değil. Endüstriyel kapitalizmin ortaya çıkıp gelişmesiyle birlikte erkek egemenliğine dayalı toplumsal yapı oluşmuştur. Bu toplumsal yapıda kadınların ikincilleştirilmesine, toplumdan dışlanmasına neden olmuştur. Böyle bir durum karşısında kadınlar güçlü bir kadın hareketi oluşturmaya başlamıştır. (Sancar, s. 56) Bu güçlü hareketin oluşmaya başlaması 1970’li yıllara tekamül eder. 1970’li yıllara kadar kadınlara yönelik şiddet, yabancıların ya da tanıdıklarının saldırısı olarak kendisine literatürde yer bulmuş ve sorun olarak ele alınmamıştır. (Başkanlığı, 2000, s. 13)

1970’li yıllarda temeli atılan kadın hareketi konusunda duyarlılık feminist hareketle birlikte gelişmiştir. ‘Kişisel olanın politik olduğu’ sloganıyla konuya eleştirel bir bakış açısı getirmişlerdir. (Öztürk A. B., 2014, s. 42) O zamanlar konuya ilişkin kadının en temel talebi, kadını kamusal alandan dışlayan yapıyı sorgulayarak erkeklere ait olarak görülen kamusal alan içinde yer almak oldu. Bundan sonra da söz söyleme hakkı, eğitim ve çalışma hakkı vb. haklar için mücadeleye başladılar .Bu konuda birçok kitap, dergi ve dernekler kurdular.20. yüzyıl ile birlikte de verdikleri mücadele şiddetlenerek kadınların bazı önemli haklarını elde etmesiyle devam etti. (Yücens, 2016, s. 539)

Dünya’da 1970’li yıllar ile başlayan kadın hareketi ve çalışmaları Türkiye’de daha geç başlamıştır.1980’li yıllar ile başlayan.Türkiye’deki kadın hareketi, sokak eylemleri, kampanyaları vb benzeri çalışmalarla kendini göstermiştir. İlk olarak 17 Mayıs 1987’de “‘Dayağa Karşı Hayır” kampanyası başlatılmıştır. (Şahin, 2008, s. 53)Bu konuda en önemli gelişme ise Aile içinde şiddete maruz kalanları korunması amacıyla da 1998 tarihinde yürürlüğe giren 2007 yılında yeniden düzenlenen 4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun olmuştur. (Müdürlüğü T. B., Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet, 2009, s. 22)

Dünyada ve Türkiye’de 19.yüzyıl ile yükselen kadın hareketi ile birlikte konuya ilişkin birçok araştırma yapılmıştır. Şiddetin boyutları incelendiğinde yapılan çalışmaların ne kadar yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Dünyada 15-49 yaş grupları arasındaki kadınların hayatlarının herhangi bir döneminde şiddet deneyimleri çoğu ülkede %30’un hatta % 40’ın üzerinde olduğu saptanmıştır. Şiddetin yaygınlığı bölge olarak en fazla Afrika’da, daha sonra sırayla Asya, Amerika ve Avrupa olduğu saptanmıştır. (Nations, 2015, s. 151,152) Türkiye’de ise şiddetin boyutları 2014 TÜİK verilerine göre incelendiğinde kadınların yaşamının herhangi bir döneminde fiziksel şiddete % 35,5, cinsel şiddetin ise %12,2 oranında maruz kaldığı görülmektedir. (Kurumu)

Şiddetin %37,7 oranında yaygın ve yüksek olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan toplumlarda bu vahim durum neden sonuç ilişkisi bağlamında değerlendirmeye alınmalı, toplumsal cinsiyet temelli şiddeti önlemek için toplumsal farkındalık yaratılarak eril düzene ait hakim cinsiyetçi algıların yıkılması için eğitim ve projeler oluşturulması sadece bununla sınırlı kalmayıp devletlerin konuya ilişkin sorumluluk alanları genişletip alternatif politika ve kanunlarla konuya el atması gerekmektedir.

Medya ve Şiddet

Kadına yönelik şiddet olayları her geçen gün artarak hem insan hakları ihlali hem de toplumsal sorun olma konusu içinde yerini korumaya devam etmektedir. Şiddet olaylarının topluma yansımaları gündelik yaşamımızın bir parçası haline gelmiş kitle iletişim araçları yolu ile olmaktadır. Kitle iletişim araçlarının toplumu bilgilendirici, yaşam tarzlarından değer yargılarına kadar toplumu yönlendirici etkisi olduğu düşünüldüğünde bu araçların doğru ve etkili kullanımı konusu sağlıklı bir birey toplum olmak adına oldukça önem taşıyan ve altı çizilmesi gereken bir konudur

Medyanın şiddet ile ilişkilendirilmesi üzerine pek çok araştırma yapılmıştır. Bu ilişkilendirme daha çok medyanın şiddeti artırıcı bir araç olarak görülmesi üzerine yoğunlaşmıştır. 20 yüzyılla birlikte konunun daha çok tartışılır hale geldiği görülmektedir. Özellikle Anglo-Amerikan geleneğinde yapılan birçok çalışma medyadaki şiddet olaylarının saldırganlığı artırıcı ve

şiddetin olayların çözümü için bir araç olarak algılandığı sonuçlarını çıkararak medyanın kişi ve toplum açısından olumsuz etkilerini ortaya koymuştur. (Dursun, 2010, s. 20)

Şiddetin en yaygın örneği olarak karşımıza çıkan kadına yönelik şiddetin medyadaki görünümüne dair çalışmalar ise. kadının insan hakları mücadelesi verdiği 18.yüzyıl sonu 19.yüzyıl başlarındaki mücadelesinin kadının özgürlüklerine yönelik mücadele biçimine dönüşmesi sonucu beraberinde oluşmaya başlamış ve gündeme gelmiştir. (Özübek, 2013, s. 102)

Medya ve şiddet üzerine yapılmış çalışmaların çoğunda vurgulanan nokta, kadına yönelik şiddet haberlerinin erkek egemen bakış açısıyla anlatılıp meşrulaştırıldığıdır. (Abdülrezak Altun, 2007, s. 11,12) O zaman burada medyada eril bir söylemin hakimiyet varlığı yadsınamaz. Bu durumda sorulması gereken soru kadın habercilerin medyada ne oranda yer aldığı ile ilgili olacaktır. Kadınların az yer aldığı medyada erkek tarafından dile dökülen şiddet sunumu bugünkü konumunu korumaya devam edecektir. Bu sorunun çözümü de kadınların daha çok medyada yer aldığı bir dünyada konunun topluma sunuş biçiminde kullanılan bakış açılarının değiştirilip çeşitlendirilerek yaratılan alternatif bir dilin varlığıdır.

Genel itibariyle yapılan çalışmalar medyanın ve ilgili konularda kullandığı söylemin bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisini araştırmış bu etkinin bilgi verici, eğitici yanlarının yanında yönlendirici etkinin özellikle olumsuz taraflarının da olması üzerine dikkat çekmişlerdir. Yani medya bilgi verici yönüyle bireyler için faydalı hale gelirken , yönlendirici etkisinin yanlış kullanımı sonucunda da kişilerin tutum ve davranışlarında sapmalara, toplumsal değer ve yargılarımızın yozlaşmasına da neden olabilir. Özetle ister olumlu ister olumsuz olsun medya bireylerin, toplumsal grupların tutum ve davranışlarını etkileme gücüne sahiptir.

Bu çalışmada da medyanın birey ve toplumlar üzerindeki etkisini anlamak adına daha önce yapılan çalışmalarla benzer konular üzerinde özellikle medyanın şiddet konusundaki söyleminin cinsiyetçi görünürlüğü ve olumsuz sonuçları üzerinde durulacaktır.Bunun yanında medyaya düşen sorumluluk ve görevlerden de kısaca bahsedilecektir.

Gazete Haberlerinin Değerlendirilmesi

Araştırma Yöntemi

Çalışma, basında kadına yönelik şiddet haberlerinin nasıl yer aldığını ve okuyucuya nasıl aktarıldığını incelemektedir. Çalışma, kadına yönelik şiddet haberlerini içerik yöntemi ile ele almıştır. Çalışma, kadına yönelik şiddet haberlerini Hürriyet, Sabah, Posta gazeteleri üzerinden incelemektedir. Bu gazetelerin çalışmamız açısından seçilmesinin nedeni, yüksek tiraj oranlarına sahip olmaları ve ana akım medya kuruluşları içerisinde yer alıyor olmalarıdır.

Kadına yönelik şiddet haberlerinin medyada yer alış biçimlerini inceleyen bu araştırma, konuyu gazetelerin 4-14 Mart tarihleri arasındaki basılı versiyonları üzerinden incelemektedir. Yapılan araştırmayla söz konusu gazetelerin belirlenen tarihler arasında içerik yöntemi ile incelenmesi sonucu kadına yönelik şiddet haberlerinin yer alış biçimleri ve okuyucuya nasıl aktarıldığı ortaya konulacaktır .Bu sonuca ulaşmak için farklı yayın politikalarına sahip gazetelerde kadına yönelik şiddet haberleri şu sınıflandırma ve sorular dikkate alınarak değerlendirilmiştir:

- Haberlerde kullanılan dil ve üslup nasıl ?
- Haberlerde kadına yönelik şiddetin hangi türüne daha çok yer verilmiş ?
- Şiddetin nedeni, kimler tarafından uygulandığı bilgisi verilmiş mi ?

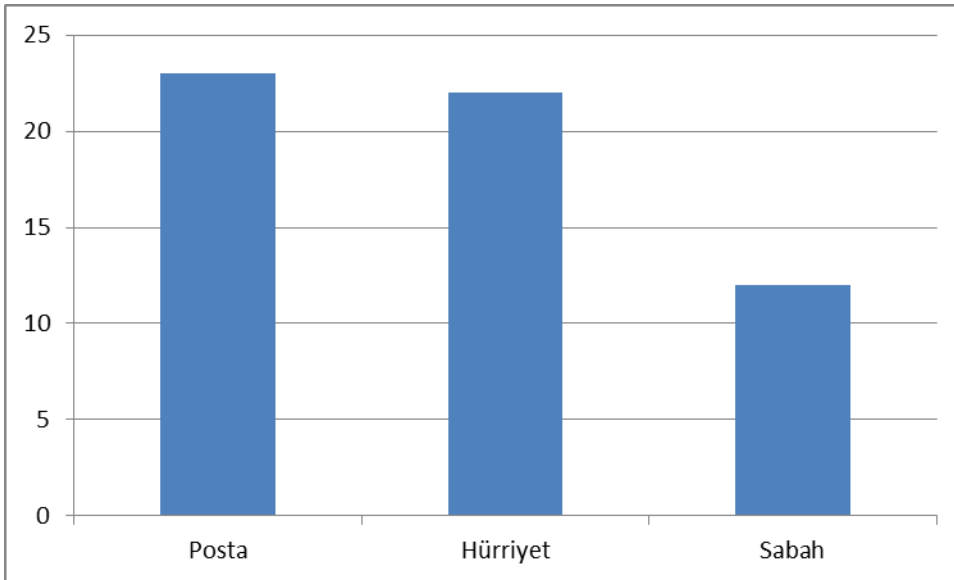

- Haberlerde olaylar kaçınıcı sayfalarda yer almaktadır ?
- Haberler görsel materyallerle destekleniyor mu, destekleniyorsa bunlar ahlaki bir biçimde mi sunuluyor ?
- Haberlerde kadının durum karşında neler yapabileceği ve çıkış yolları hakkında bilgi veriliyor mu ?
- Herhangi bir tarihte yayınlanan haber başka bir tarihte tekrar haber yapılmış mı ? Yasal süreç hakkında bilgi veriliyor mu ?

Çalışmamız, kadına yönelik şiddet haberlerinin medyada yukarıda belirlenen sorular ışığında nasıl yer aldığı ve okuyucuya nasıl aktarıldığı incelemeyi amaçlamaktadır.

Söz konusu sorular ışığında 4-14 Mart tarihleri arasında incelenen Posta , Hürriyet ve Sabah gazetelerinde kadına yönelik şiddet haber sayısı 57'dir...Bu haberlerin gazetelere göre dağılımı aşağıda Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1:Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin Gazetelere Göre Dağılımı

Kaynak: POSTA, HÜRRİYET,SABAH GAZETELERİ (4-14 MART)

Tablo 1 incelendiğinde Posta, Hürriyet, Sabah gazetelerinde yer alan kadına yönelik şiddet haberlerinin sayısı sırasıyla 23, 22, 12 şeklindedir Söz konusu gazetelerdeki kadına yönelik şiddet haberlerinin sayısından hareketle bu konudaki duyarlılık ve farkındalığın en fazla olduğu Posta gazetesi olmuştur.. Bunu sırasıyla Hürriyet gazetesi 22 haber, Sabah gazetesi 12 haberle izlemektedir.

10 günlük gibi kısa bir sürede bile konuya ilişkin birçok haber yapılmıştır. Bu da ülkemizde hemen her gün kadınların ya fiziksel ya da şiddetin diğer türlerinden bir tanesine maruz kaldığı acı gerçeğini ortaya koymaktadır. Haberlerin sayısal olarak değerlendirilmesi sadece ne kadar çok kadının şiddete maruz kaldığı gerçeğini ortaya koymanın yanında medyanın bu konuyu haber yapma isteğinin de oldukça fazla olduğu gerçeğini de ortaya koyar. Burada şu soru akla gelmektedir .Neden medya şiddet içerikli konuları daha çok haber yapar yada yapmak ister? Bu sorunun cevabı açıktır aslında .20.yüzyılla birlikte basın giderek ticarileşmesi. (Dursun, 2010, s. 72)Basın şiddet gibi suç değeri taşıyan konulara ağırlıklı yer verir çünkü konu haber değeri taşır. Konu içerisinde suç ögesi ne kadar çoksa bunun toplum üzerinde o kadar çok etki

yapacağı düşünülür bu nedenle haber yapılır. (Gökulu, 2011, s. 69) Yani konunun toplumun ilgisini çekmesi ve içerisinde suçu barındırması onu haber yapmak için yeterlidir. Kadına yönelik şiddet konusu da toplumun oldukça ilgisini çeken ve içerisinde suç ögesini barındıran bir konu olduğu düşünüldüğü için haber yapılır böylelikle medyanın asıl amacına hizmet edilmiş olur.

Medya toplumun ilgisini çeken ya da çekebilecek olayları haber değeri taşıyan olaylar olarak sınıflandırıp haber yaparken, kullandığı dil ve üslubu da olayların ilgi çekici ve heyecanlandırıcı yönünü destekleyecek şekilde kullanır. Medyanın insanların gündelik hayatının bir parçası haline gelerek insanlar üzerinde etki yaratmanın bir araç olduğu dünyada, medyanın haberleri topluma sunarken kullandığı dil ve üslup çok önemlidir.Çünkü insanlar haberlere konu olan olayları kendisine sunulan fotoğraf çerçevesinde algılar yorumlar ve ondan etkilenirler. Bu nedenle haberlerde yanlış dil ve üslup kullanımı insanların olaylara karşı yanlış bir bakış açısı geliştirmelerine, sürekli aynı durumla karşı karşıya kalınması durumunda ise olayları hep aynı yanlış algıyla yorumlamaya farkında olmadan devam edecektir. Örneğin hemen her gün gazetelerdeki kadına yönelik şiddet haberlerinin şiddet içerikli kelimelerin ve meşrulaştırıcı ifadelerin çok sık kullanıldığı bir haberi okuyan kişi bir süre sonra olayları gayet olağan şekilde karşılamaya başlayacak yani duyarsızlaşacaktır. Bu nedenle medyanın kullandığı dil ve üslup çok önemlidir

.Gazetelerde dilin nasıl kullandığı ile ilgili bazı örnekler;

“... köğegi vereceğini söyleyerek evine götürdü. Kapıyı kilitleyip köpek yok, soyun, itiraz etme, benim deli raporum var. Seni öldürürüm dedi. Korktuğum için soyundum.2 kez ilişkiye girdi. Daha sonra çıplak görüntülerimi çektiğini söyleyerek, aileme gönderip internete koymakla tehdit ederek, her defasında farklı kişiler getirip para karşılığında ilişkiye girmemi zorladı.” (5 Mart 2017 Sabah)

... eve geç gelmesine kızan baba ve annesiyle kavga ettiler.Dayısı genç kadını boğdu.Aile cesedi bahçeye gömdü. Daha sonra çıkarıp kutuya koydular ve 21 yıl böyle sakladılar.”(7 Mart 2017 Posta)

...babamın arkaşydı.Bir gün babam ve annem evde yokken geldi.Zorla ağızımı kapatarak tecavüz etti.Seni seviyorum alacağım dedi. Birine söylersen seni öldürürüm dedi. (4 Mart 2017 Hürriyet)

Söz konusu örnek haberler incelendiğinde betimleyici anlatımla olayların nasıl kurgulanıp işlendiğine dair ayrıntılara yer verilmiştir En çok ayrıntıya yer veren gaze .Bu anlatım biçimiyle adeta olayın resmini çizilip okuyucunun kafasında canlandırılmasına yardımcı olunmuştur. Bu kadar çok ayrıntıya yer verilmesi şiddeti artırıcı ve teşvik edici bir etki yaratabilir. Medyanın toplum üzerinde yönlendirici etkisinin fazla olduğu günümü şartlarında bu kadar ayrıntıya yer verilmesi yeni şiddet olaylarını özendirebilme ihtimali nedeniyle medyanın var olan anlatım tarzını sorgulayıp bu konuda değişikliğe gitmesi zorunlu gözükmektedir.

Gazete başlıklarından bazı örnekler;

“ Kiraz’da Son Kurban 13 Yaşında “ (4 Mart 2017 Hürriyet)

“ Uyuşturucu parası için genç kızı bitirdi” (5 Mart 2017 Sabah)

“ Sabıkalı Aşk” (8 Mart 2017 Posta)

- “ Korkunç Torun” (7 Mart 2017 Posta)
- “ Hamile Sevgilisini Dövüp Eve Kilitledi Serbest Bırakıldı ” (4 Mart 2017 Posta)
- “ Cinayet Değil Katliam ” (8 Mart 2017 Hürriyet)
- “ Tacizciye Naklen Dayak ” (6 Mart 2017 Hürriyet)
- “ 17 Yaşındaki Çocuğın Tecavüzünden Hamile Kaldı” (5 Mart 2017 Hürriyet)
- “ Bu Nasıl Bir Vicdansızlık ” (9 Mart 2017 Hürriyet)
- “ Tuğba Gitti İnsanlık da Bitti” (9 Mart 2017 Posta)
- “ Eski Sevgili Dehşeti” (12 Mart 2017 Sabah)
- “ Parkta Dehşet ” (10 Mart 2017 Posta)

Başlıklarda kullanılan korkunç, kurban, vicdansızlık gibi kelimelere sıkça yer verilmektedir. Söz konusu kelimelerin seçilme nedeni olayların duygusal ya da heyecan verici yönünü daha da artırarak toplumun ilgisinin çekilmek istenmesidir. Kadın çoğu zaman kurban yada mağdur kelimesi ile ilişkilendirilerek belli kalıplar içine sokulmaktadır. Neden kadın bu belli kalıplar içinde habere konu olur. Zaten şiddetin olumsuz etkilerine maruz kalmış kadın bir kez daha bu söylemlerle mağdur edilir. Bu sorunun cevabına kesin bir yanıt vermek mümkün olmamakla birlikte belki kullanılan kelimenin daha dikkat çekici oluşu nedeniyle kullanılmak istenmesi alışagelmış haberciliğın kullandığı kodlardan vazgeçemeyişi yada birçok farklı neden sayılabilir elbette. Bu sorunun cevabı farklı nedenlere bağlanabilirse de en gerçekçi cevabın gazetelerde var olan habercilik anlayışının bir sonucu olduğu gözükmektedir. Çünkü habercilik anlayışında ilgi çekicilik söz konusu olayı haber yapmak için yeterli görülmektedir. Burada önemli olan diğer nokta da kurban olarak adlandırılan kadınların kimliğine dair ifadeler de sıkça yer verilmesidir. Genç kız, eş, üç çocuk annesi, hamile kadın, sevgili kelimeleri ile kadınların kimliği ön plana çıkarılmaktadır. Sonuç olarak kullanılan bu kelimelerle bir kadın imajının yaratıldığı görülmektedir. Bu tarz kalıplaşmış ifadeler kadını erkeği merkeze alan roller üzerinden nesneleştirmektedir. Neden bu tarz bir anlatımın tercih edildiği sorusuna geri dönecek olursa alışagelmış habercilik anlayışı. O zaman bu var olan haberciliğın kimler tarafından yaratıldığını da sorgulamak gerekir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2014 yılı verilerine göre basın ve dergilerde çalışanların % 65,9'u erkek % 34,1'inin ise kadındır. (Kurumu, Basın Odası Haberleri, 2016, s. 1)

Bu sonuçlara göre haber üretiminin büyük çoğunlukla erkek egemen bakış açısıyla yaratıldığı açıktır. Haberlerde kalıplaşmış ifadelerle yaratılan nesneleşmiş kadın imajının değişebilmesi için kadınların medya da daha çok yer alarak mevcut dilin değiştirilip çeşitlenmesi ile zorunlu gözükmektedir. Ticari amaçla erkek egemen bakış açısıyla kalıplaşmış ifadelerle yaratılan kadın imajı toplumun bilincine yerleşecek ve bunun geri dönüşümü ise zor olacaktır. (Mora, 2005, s. 3) Bu nedenle alternatif bir dil çözüm yolu olabilir.

Kadının kurban olarak görüldüğü söz konusu haberlerde şiddet uygulayıcısının ifadelerine ve şiddetin nedenlerine yer verildiği altı çizilmesi gereken diğer noktadır. Örneğın pişmanım, bir anlık öfkeyle ,boşanmak istediği yada ayrılmak istediği için, kıskançlık, psikolojik rahatsızlık, alkol işsizlik yüzünden ifadelerine sıkça kullanılması olayların olağanmış ve meşru bir şeymiş gibi anlaşılmasına neden olmaktadır. Erkek için şiddet içerikli eylemleri gerçekleştirmesinin hep bir sebebi vardır ve bunun arkasına sığınmaktadır ona göre yaptığı şey doğrudur. Medyanın bu

tür ifadelerle sıkça yer vererek olayları meşru bir hava anlatım biçimiyle topluma yansıtması oldukça yanlıştır. Çünkü hiçbir sebep şiddeti meşrulaştıramaz. Şiddet uygulayıcısının ifadelerine ve şiddetin nedenlerinin verildiği bazı örnekler;

“ ...fabrikada giydiği önlüğünün üst düğmesi açtı. Kışkırdım ve bu yüzden öldürdüm.” (11 Mart 2017 Posta)

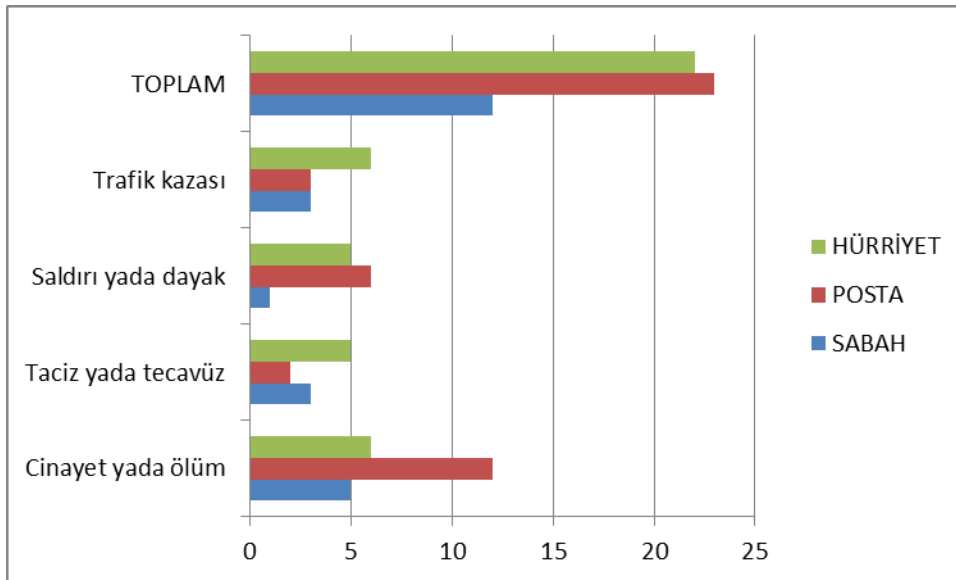
“... ama benim öfke kontrolü sorunu var. Bir anda öfkelenip yataktan kalktım ve anneannemi öldürdüm.” (7 Mart 2017 Posta)

“ ...ben mağdur ile bir defa ilişkiye girdim. Böyle bir olay yaşandığı için pişmanım.” (5 Mart 2017 Hürriyet)

“Öğrencilerimin yüzde 80’i mezun olduktan sonra benimle görüşmeye devam etti. Tacizci olsam böyle olmaz..” dedi (4 Mart 2017 Posta)

Dil ve üslup açısından incelediğimiz haberlerde kadına yönelik şiddet haberlerinin hangi türüne daha çok yer verildiği araştırma sorumuzun cevabı ise en çok fiziksel şiddet ardından cinsel şiddet olarak karşımıza çıkmaktadır. İncelenen üç gazetede de en çok ölümlerle, fiziksel yaralama ile sonuçlanan haberler üzerinde durulmuştur. 4-14 Mart tarihleri arasında fiziksel yaralama, ölümlerle sonuçlanan cinayet bunun yanında taciz, tecavüz, saldırı ve yine ölümlerle sonuçlanan trafik kazasına ilişkin en çok haber yapan gazete Posta gazetesi olmuş onu sırayla Hürriyet ve Sabah gazeteleri izlemiştir. Posta gazetesi 23, Hürriyet gazetesi 22, Sabah gazetesi 12 habere yer vermiştir .Bu konuda en fazla haber yapan Posta ve Hürriyet gazetelerinin konuya ilişkin daha duyarlı olduğu sonucu çıkarılabilir. Sonuç itibarıyla sayısal veriler ışığında şiddetin en çok fiziksel daha sonra cinsel içerikli türünün haber yapıldığı görülmektedir.

Tablo 2: Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin Tür Bakımından Gazetelere Göre Dağılımı

Kaynak: SABAH, POSTA VE HÜRRİYET GAZETELERİ (4-14 MART)

Fiziksel şiddeti belirten cinayet yada ölümlerle sonuçlanan haberlerin sayısı Sabah gazetesinde 5, Posta gazetesinde 12, Hürriyet gazetesinde 6 adet haber yapıldığı görülmektedir. Taciz yada tecavüzle ilgili haberlerin sayısı yukarıdaki gibi sırayla Sabah 3, Posta 2, Hürriyet 5 şeklindedir. Saldırı yada dayak ile ilgili haberlerin sayısı Sabah da 1, Posta da 6, Hürriyet de 5 şeklindedir

.Trafik kazası haberlerinin sayısı ise Sabah da 3, Posta da 3, Hürriyet 6 şeklindedir. Bu sayısal verilerden hareketle cinayet yada ölüm haberlerinin en çok Posta gazetesinde, taciz yada tecavüz haberleri en çok Hürriyet gazetesinde, saldırı yada dayak haberlerinin en çok Posta gazetesinde, trafik kazası haberlerinin ise en çok Hürriyet gazetesinde haber yapıldığı görülmektedir.

En çok haber yapılan şiddet türlerinden fiziksel şiddet en çok kadının eş ya da eski eş, sevgilisi tarafından görüldüğü, cinsel taciz ve tecavüz olaylarında ise şiddet uygulayıcısının hiç tanımadık bir kişi olduğu görülmektedir. Peki neden sadece fiziksel ya da cinsel şiddet haberlere konu olmaktadır ? sorusunu sormak gerekir bu noktada. soruya şu şekilde cevap verilebilir bu durum şiddete karşı var olan algılar ile ilgili olduğu söylenebilir. Medya toplumda var olan algıyı dikkate alarak söz konusu iki şiddet türünün daha ilgi çekici ve sonuçlarının daha ağır olması açısından kısaca haber değeri taşıma özelliğinden dolayı daha çok fiziksel ve cinsel içerikli haberlere yer vermektedir. O zaman var olan şiddet algılarımızda sorgulanmalıdır. Şiddet denilince herkesin aklına ilk olarak fiziksel bir şiddet gelmekte bunun yanında psiko-sosyal, ekonomik şiddet gibi şiddete ilişkin diğer sınıflandırmalar ilk anda akla gelmemektedir.. Burada sormamız gereken diğer soruda belki de şu olmalı neden fiizksel şiddet sadece şiddet olarak algılanır yada algılanmak istenir. Oysaki psiko-sosyal şiddetin sonuçları da çok ağırdır kişinin kendisine güvenini kaybetmesinden, ağır ruhsal bunalımlara hatta intiharlarla sonuçlandığı bile gözlenebilmektedir. Bu konuda önerim fiziksel içerikli şiddet haberlerinin yanında diğer şiddet türlerine ilişkin haberlerin de haber değeri çerçevesinde değerlendirip medyada yer alması sağlanmalıdır. Her bir şiddet türünün birbirleri ile neden sonuç bağlantısı içinde olduğu ya da olabileceği gerçeği unutulmadan değerliliği tek bir şiddet türüne indirgmeden bütün şiddet türlerinin şiddet sayılıp haberlere konu olabilmesi gerekmektedir.

Araştırma sorularımızdan bir diğeri de kadına yönelik şiddet haberlerinin gazetelerde hangi sayfalarda yer aldığı ile ilgiliydi. Söz konusu haberlerin genel itibariyle gazetelerde 3.sayfa haberlerde yer aldığı gözlemlenmiştir.3.sayfaların dışında 4. ve 5. sayfalarda da kadına yönelik şiddet haberlerinin sıklıkla yer aldığı söylenebilir. Posta ve Hürriyet gazetelerinde söz konusu haberlerin nerdeyse tamamı 3.sayfalarda yer almıştır. Posta gazetesi zaman zaman 4 ve 5.sayfalara , Hürriyet gazetesi de zaman zaman 5.sayfa ve nadiren de olsa 7 ve 9. sayfalara kadına yönelik şiddet haberlerini konu etmişlerdir. Sabah gazetesinde ise diğer iki gazeteden farklı olarak aynı haberlerin neredeyse tamamı 4.sayfa haberlerde yer almış zaman zaman da 5.sayfalara konu olmuştur.

Farklı gazetelerde farklı sayfa numaralarında yer alan kadına yönelik şiddet haberlerinin ayrıntılı bir şekilde ele alındığını daha önce belirtmiştik. Şimdi soracağımız soru ise ayrıntıların görsellikle desteklenip desteklenmediğine ilişkin olacaktır. Görselliğin okuyucuya nasıl sunulduğu bu yapılırken ahlaklilik çerçevesinde yapılıp yapılmadığı da sorgulanacaktır. Gazete örnekler üzerinden yapılan inceleme sonucu şiddet mağduru yada kurban olarak adlandırılan kadınların fotoğraflarının açıkça buzlanma yapılmadan gazetelerde yer alırken suçlunun ise fotoğrafının buzlandığı durumlar görülmektedir. Bunun yanı sıra şiddete uğrayan kadın ile eski sevgili eş ya da eşinin mutlu ve beraberken çekilmiş aynı karede yer aldığı fotoğraflarına da rastlanmaktadır. Yine kadının herhangi bir yerinin kızarık morarmış sargılı olduğu fotoğrafların, şiddet aracının da açıkça görüldüğü fotoğraflarda sıkça yer almaktadır.

Sonuç olarak haberler görsellik açısından incelendiğinde kadınların fotoğraflarının çoğu zaman buzlanma yapılmadan hem kadını hem de okuyucu üzerinde incitici etkiler yaratacak şekilde

haberlerde yer aldığı gözlemlenmiştir. Var olan bu görsellik sunumu şiddete uğrayan kadın, ailesi ve diğer okuyucu insanlar üzerinde olumsuz etkiler yaratma ihtimali nedeniyle değiştirilme yoluna gidilerek olumsuz etki yaratacak sonuçlar ortadan kaldırılmalıdır.

Araştırma sorularımızdan bir diğeri kadının şiddet görme durumu karşısında bilgilendirilmesine yönelik mesajların haberlerde yer alıp almadığı ile ilgiliydi. Bu konuda söz konusu gazetelerde yapılan içerik yöntemi sonucunda herhangi bir bilgilendirici mesaja rastlanmamıştır. Her gün tanık olduğumuz ve kimi zaman yaşadığımız bu hassas konuda yapılan haberlerin içerisinde özellikle şiddete uğrayan fakat ne yapacağı ve yapması gerektiği konusunda bilgisi olmayan kişilerin yanında biz okuyucularında bu durumla karşı karşıya kalmamız durumunda nasıl bir yol izleyeceğimizin kısa da olsa not şeklinde haberlerde yer alması gerekmekte böylelikle medya var olan bilgilendirici yön işlevini daha etkili kullanmış olacak bizlerde daha doğru ve etkili yönlendirmeye bilgi sahibi olan bireyler haline dönüşeceğiz.

Kadının şiddet durumu ile karşı karşıya kalması durumunda neler yapabileceği konusunda haberlerde bilgi yer almadığı gibi diğer araştırma sorumuz olan olaylar ile ilgili yasal süreç hakkında da pek fazla bilgiye rastlanmamıştır. Şiddet uygulayıcısının alabileceği muhtemel cezalar yada aldığı ceza ve yaptırımlar hakkında bilgilerin azlığı medya için bir eleştiri durumudur. Eğer bir kadına yönelik şiddet haberi tekrar haber yapılmış ise yasal sürecin nasıl ilerlediğine dair bilgilere yer verilmektedir. Fakat gazetelerde günlük olarak yer alan kadına yönelik şiddet haberleri için şiddet uygulayıcısının alabileceği ya da son surumun ne olduğuna dair bilgilere rastlanmamaktadır.

Sonuç

Şiddet, kelime anlamı olarak kaba kuvvet kullanımı anlamına gelmekte, fakat buradaki kaba kuvvet kullanımı sadece fiziksel bir güç olarak anlaşılmamalıdır. Bugün şiddet denildiği zaman ilk aklımıza gelen fiziksel şiddet türüdür. Unutulmamalıdır ki şiddetin sadece fiziksel şiddetten ibaret olmadığı bunun yanında psikolojik, cinsel, ekonomik şiddet gibi birçok türünün olduğu bilinmelidir.. Unutulmamalı ve bilinmelidir ki şiddeti sadece fiziksel yönüyle değerlendiren değer ve yargılarımızda değişebilsin.

İnsanın var oluşundan itibaren kadınların karşı karşıya kalmış olduğu şiddet sorunu bugün hala insan hakları ihlali ve toplumsal sorun olarak yerini korumaktadır. Konunun sorun olmasından çıkarılması adına birçok adım atılmış ve fakat bu adımların yetersiz ve eksik olduğu görülmüştür. Kadına yönelik şiddet konusu süreklilik arz eden ve içerisinde nedenler ve kaynaklar üzerine birçok çeşitliliği barındıran bir konudur. Söz konusu bu nedenler arasında doğrudan bir neden ve kaynak olarak gösterilmese de medyada dolaylı bir şekilde şiddeti etkileyici, teşvik edici bir öneme sahiptir.

İnsanlar medya aracılığıyla çevresindeki olaylardan haberdar olurlar. Medya aracılığıyla edindiğimiz bilgiler bizi etkileyebilme gücüne, değer ve düşüncelerimiz üzerinde birçok olumlu ya da olumsuz etkiye sahiptirler. Medyanın insanlar üzerinde bu denli etkileme gücü onun ne kadar önemli ve doğru bir şekilde kullanılması ve ondan doğru bir şekilde yararlanılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Şiddet gibi hassas bir konuda hem medyanın doğru bir şekilde kullanılması hem de ondan doğru bir şekilde faydalanılması şiddeti azaltmak, şiddete kaynaklık etmemek, bu konuda yanlış algı tutum ve davranışların dönüştürülmesi adına şarttır. Bu konuda hem medyaya hem bireylere önemli sorumluluk ve görevler düşmektedir. 4-14 Mart tarihleri arasında üç farklı yayın anlayışına sahip gazetelerin incelenmesi sonucu medyanın bireyler

üzerinde etkileme gücünün şiddeti artırıcı teşvik edici bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir .Kullanılmış olan dil ve üslubun haberlerde sansasyonel bir şekilde ayrıntılarla dolu, çoğu zaman şiddet uygulayıcısının ifadelerine de yer verilerek meşru bir hava içerisinde okuyucuya aktarıldığı, kullanılan görselliğin sunumunun kadını mağdur bir duruma soktuğu bunun yanında kadınlar için belli kalıp ifadelerin kullanılarak bir kadın imajının yaratıldığı gözlemlenmiştir. Diğer bir dikkat çeken nokta sadece fiziksel ve cinsel içerikli şiddet haberlerinin haber yapıldığıdır. Şiddetin sadece fiziksel ve cinsel şiddetten ibaret değil birçok türü olan her bir şiddet türünün sonuçlarında bir diğerinin diğerinden daha az yaralayıcı olmadığı unutulmayarak bütün şiddet türlerinin şiddet olarak algılanması ve haberlere konu olabilmesi gerekmektedir.

Bunun yanında medya çalışanlarının cinsiyet dağılımı oranlarından hareketle de haberin ilk ve son yapım aşamasına kadar erkek medya çalışanları tarafından haber yapıldığı da söz konusu kadına yönelik şiddet haberlerinde eril bir söylemin hakimiyetini de ortaya koymaktadır.

Metin içeriklerine göre yapılan değerlendirme sonucunda kullanılan dil ve üslubun, görselliğin ve haberi oluşturan tüm unsurların doğrudan olmasa da dolaylı bir şekilde şiddet davranışını özendirme, teşvik etme, örnek oluşturabilme etkisi yüksek olduğu tespit edilmiştir .Bu durumda mevcut haber dilinin yeni bir şiddet olayını teşvik etmemesi ve haberlere konu olan var olan şiddet olaylarında da bireylerin şiddeti farklı anlama ve yorumlamasına mahal bırakmaması için dilin daha etkili ve doğru bir şekilde kullanılması şarttır. Bu var olan dil yerine alternatif yöntemlerle farklı bir dil yaratılması, medyanın kadına yönelik şiddet gibi hassas bir konuda sosyal sorumluluk anlayışı içerisinde bunu yapması gerekmektedir. Aynı zamanda bireyler olarak medyanın yanı sıra bizimde her haberi doğru bir şekilde anlamalı ve yorumlamamız iyi bir medya okuru olmamızda gerekmektedir. Bu konuda atılabilecek adımların karşılıklı görev ve sorumluluklar dahilinde olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aktaş, A. (2015). Kadına yönelik şiddet ve bağımlılık, Yıldırım, Koyuncu, N. ve Coşkunol, H. (Ed.). Kadına Yönelik Şiddet Nedir ? (s.11-32). İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Çalı, H. H. (2012). Aile içi şiddet: Bir kamu politikası analizi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16/2, s.1-25.
- Dişsiz, M. ve Şahin, N. H. (2008). Evrensel bir kadın sağlığı sorunu: Kadına yönelik şiddet. Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanat Dergisi, 1/1, 50-58.
- Dursun, Ç. (2010). Kadına yönelik şiddet karşısında haber etiği. Fe Dergi 2, No.1, 19-32.
- Erim, B. R. ve Yücens, B. (2016). Kadına yönelik şiddet ve kadın sığınma evleri. Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 25/4, 536-549.
- Gökulu, G. (2011). Perceived risk of victimization and fear of crime: a case study of metu students. Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Eylül , <https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12613830/index.pdf> , (ET:06.03.2017)
- Kocacık, F. ve Çağlayandereli, M. (2009). Ailede kadına yönelik şiddet: Denizli ili örneği. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 6/2, 24-43.
- Mora, N. (2005). Kitle iletişim araçlarında yeniden üretilen cinsiyetçilik ve toplumda yansıması. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, ISSN 1303-5134, 27.05.2005.

Özdoğan,.N. (2009). Şiddet çıkmazında kadın, Nedime Köşgeroğlu(Ed.). Aile içi şiddet nedir ? (s.85-96). İstanbul: Anfora Yayıncılık.

Öztürk, A. B. (2014). Erkeklik ve kadına yönelik aile içi şiddet: Eşine şiddet uygulayan erkekler. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Öztürk, E. (2010). Türkiye’de aile içi şiddet, kadın sığınma evleri ve din. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Öztürk, E. (2014). Türkiye’de aile, şiddet ve kadın sığınma evleri. 21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 3/7, 39-55.

Özübek, T. (2013). Aile içi şiddet ve medya: Televizyonda şiddetin görünürlüğü ve yeniden üretilmesi. Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1/1, 99-108.

Rezak, A. vd. (2007). Aile içi şiddet haberlerinin üretim süreci ve medya profesyonelleri. İletişim Araştırmaları Dergisi, 5/2, 5-8.

Sancar, S. Türkiye’de kadın hareketinin politiği: Tarihsel bağlam, politik gündem ve özgünlükler, <http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/09/Serpil-Sancar-T%C3%BCrkiye%E2%80%99de-Kad%C4%B1n-Hareketinin-Politi%C4%9Fi.pdf>, (ET:24/02/2017)

Şenol, D.ve Yıldız, S. (2013). Kadına yönelik şiddet algısı: Kadın ve erkek bakış açısıyla. Ankara: Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları.

Tatlıoğlu, K. ve Küçükköse, İ. (2015). Türkiye’de kadına yönelik şiddet:Nedenleri, koruma, önleme ve müdahale hizmetleri. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13, 194-209.

T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı (2010). Aile içi şiddetin sebep ve sonuçları(Aralık 1993-Aralık 1994). Ankara: Bizim Büro Yayınevi. 2.Baskı .

T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2016). Kadına yönelik şiddetle mücadele ulusal eylem planı (2016 2020). Ankara. <http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/54296cb3369dc32358ee2c51/Kad%C4%B1na%20Y%C3%B6nelik%20%20C5%9Eiddetle%20M%C3%BCcadele%20Ulusal%20Eylem%20Plan%C4%B1%202016-2020.pdf> , (ET:27/02/2017)

T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Aile içi şiddetle mücadele el kitabı. Ankara,

T.C Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2009). Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet. Bölüm 1. Ankara, <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/TKAA2008-AnaRapor.pdf>, (ET:24/02/2017)

Türk Dil Kurumu, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.593b1bcf472820.61295378 ,(24/02/2017)

Türkiye İstatistik Kurumu, Haber bülteni ana sayfası istatistiklerde kadın. tablo 10: Fiziksel veya cinsel şiddet yaygınlığı istatistiki bölge birimleri, Sayı: 21519 07 Mart 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21519> , (ET:27/02/2017)

Türkiye İstatistik Kurumu. Basın odası haberleri. Sayı: 33/2016. 17 Mart 2016
http://www.tuik.gov.tr/basinOdasi/haberler/2016_33_20160317.pdf , (ET:14.03.2017)

Uluocak, Ş. vd. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve kadına yönelik şiddet. Paradigma Akademi Yayınları

United Nations. The world's women 2015: Trend and statistics, New York.
https://unstats.un.org/unsd/gender/downloads/WorldsWomen2015_report.pdf ,(23/02/2017)

WHO, (2002). World report on violence and health, Violence – a global public health problem, Geneva, 2002, http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/1/9241545615_eng.pdf

6284 sayılı ailenin korunması ve kadına karşı şiddetin önlenmesine dair kanun ve mevzuatı, 20 Mart 2012 Salı, Sayı:28239, mad.2 (d)

1980 SONRASI TÜRK SİNEMASINDA KÜRT KADIN TEMSİLİNE AYKIRI! BİR ÖRNEK: HAKKARI'DE BİR MEVSİM

Duyan YEKTANURŞİN

Mardin Artuklu Üniversitesi

Öz

Bu çalışmanın amacı Türk sinemasında Kürt kadınlarının nasıl temsil edildiğini incelemektir. Filmleri seyreden kadınlar için, bu filmlerin varlığının bir anlam taşıdığı düşünülmektedir. Filmler sadece onları üretenler için değil onları izleyenler için de anlamlı ve etkilidir çünkü filmleri izleyen kadınlar, filmlerde öyküleri kurulan kadınlar aracılığıyla birbirlerine seslenmekte ve onların diliyle birbirleriyle konuşmakta, bu öykülerin kahramanları aracılığıyla yaşamlarındaki belirsizlikleri ifade etmeye çalışırlar. Bir bakış, bir meydan okuyuş, bir giysi, bir oturuş ile simgelenen bu ifadeler, filmler aracılığıyla kadınların yaşamında önemli yer tutar (Köker, 1994, s. 135).

Türk sinemasına baktığımızda genel olarak kadınlarla ilgili bir tek düzelik olsa da zaman zaman özellikle seksen sonrasında yaygınlaşan kadın hareketiyle farklı siyasi tercihleri, meslek grubu olan, “geçmişini yeniden kuran, geleceğine ilişkin tasarımları bulunan kadınların” (Köker, 1994, s. 140) öyküleriyle ilgili farklı filmlerle karşılaşmaktadır. Çalışmada öncelikle Türk sinemasında Kürt kadınına dair öykülerin nasıl kurulduğuna bakılacak, daha sonra bu öykülerdeki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulup Erdem Kıral'ın 1982 yılında yönettiği Hakkari'de Bir Mevsim isimli filmin aykırı bir örnek olup olmadığı incelenecektir. Bu bağlamda çalışmada önce 1980-2004 yılları arası Türk sinemasında Kürtler, Kürt kimliği, Kürt kültürünün ele alındığı filmler incelenecek, bu filmlerdeki Kürt kadını temsillerine bakılıp, Hakkari'de Bir Mevsim'in nasıl bir istisna teşkil ettiği ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Sineması, Kürt kadını, Temsil, Hakkari'de Bir Mevsim

1980-2004 Yılları Arasında Türk Sinemasında Kürt Kadınları

1980 Sonrası Türk Sineması

1980 askeri darbesi Türkiye'yi depolitizasyon sürecine sokarken sinemada ise yeni eğilimlerin başlamasını beraberinde getirmiştir¹. Bu eğilimler “bireyin iç gözlemi etrafında kurulan ve bireyin toplumla ilişkilerini kentsel bağlamda ele alan eserler”in üretilmesini sağlamıştır. Daha sonra bu eğilimler doksanlarda yerini ulusal kimlik sorununa eğilen filmlerin yeniden üretilmesine bırakmıştır. Bunun yanında yine bu dönemde “din ağırlıklı sinema” ve “kültürel mozaik” gösteren filmlerin de çekildiği görülmektedir (Monceau, 2009, s. 607). Bir başka ifadeyle seksenlerle artık Türk sinemasında tabu sayılan konular işlenmeye başlamıştır. Bu

¹ 70'lere kadar Yeşilçam üç ana eğilimden etkilenmiştir: ticari filmler, ulusalcılık ve gerçekçilik. 70'lerde ise toplumcu gerçekçilik eğilimi etkili olurken, 12 Eylül sonrasında ise toplumsal muhalefet susmuş; iç hesaplaşma, bireycilik ve fantazyza ön plana çıkmıştır (Pösteği, 2005: 30).

konulardan biri de Kürtler ve Kürtlerle ilgili konulardır.

Doksanlı yıllarda ekonomik ve politik alanda yaşanan gelişmeler, bir yandan toplumu derinden etkilerken öte yandan sinema açısından da yeni oluşumlara neden olmuştur (Pösteki, 2005, s. 30). Türk sinemasında üstü örtülü şekilde yer alan konular artık sinemada cesurca yer almaya başlamıştır; bu yer alış izleyicilerin de ilgisini çekmektedir. Özellikle bu yıllarda Türk sinemasında ulusal kimlik bağlamında “kültürel mozaik” konuları içeren filmlerin sayılarında artış olduğu gözlenmiştir. Türk sinemasının “kültürel mozaik” üzerinde durmasının iki temel nedeni olduğunu söyleyen Monceau bu nedenleri şöyle açıklamıştır:

“... birinci neden, iç toplumsal dinamiklerin, Avrupa’ya uyum sürecinin hızlanmasından etkilenen Türkiye’nin dış siyasetindeki gelişmeyle birleşmesiyle ortaya çıkan yeni durumla ilişkilidir. Türk toplumunda 1980’lerden itibaren kimlik hakkı taleplerinin yükselmesi ve “azınlıkların” kültürel hakları örneğinde olduğu gibi demokratikleşme ve insan haklarına ilişkin sorunların siyasi gündeme girmesi, sanatsal ve kültürel çevreler üzerinde verimli bir etki yaratmıştır. İkinci olarak da aralarında Yeşim Ustaoglu, Nuri Bilge Ceylan, Zeki Demirkubuz ve Derviş Zaim’in bulunduğu, uluslararası pazara açılacak bir sanatsal olgunluğa erişmiş genelde ulusal kimlik ve çağdaş tarih konularını yeğleyen yeni nesil genç Türk yönetmenlerin ortaya çıkması bu gelişmede önemli bir rol oynamıştır” (Monceau, 2009: 614).

İki binli yıllara gelindiğinde ise doksanlardaki Avrupa Birliği, terör, Kürt sorunu, demokratikleşme gibi sorunlar halen devam etmekteydi: 2005 yılında, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Diyarbakır’da Toplu Konut Anahtar Teslim töreninde yaptığı konuşmada, "Geçmişte yapılan hataları yok saymak büyük devletlere yakışmaz...İlla her soruna bir ad koymak da gerekmez. Çünkü sorunlar hepimizindir. Ama illa 'Ad koyalım' diyorsanız Kürt sorunu bu milletin bir parçasının değil, hepsinin sorudur. Benim de sorunumdur" (Kürt Sorunu Benim Sorunum, 2005) diyerek Türkiye’de Avrupa Birliği Uyum paketleri ve demokratikleşme paketleri, barış süreci gibi isimlerle yasal değişikliklerle Kürtlere ve Kürtçeye yönelik iyileştirme çalışmaları gerçekleştirilir. Bu çalışmalar sinemada da kendini göstermiş, farklı Kürt temsilleri olan filmler çekilmiştir. Çalışmanın amacı iyileştirme çalışmaları öncesinde yasal olarak yasaklı olmasa da de facto gizli bir yasağı olan Kürtler, Kürt kimliği ve Kürt kadınının Türk sinema perdesinde nasıl temsil edildiğini incelemek olduğundan 2005 sonrası çekilen filmler araştırma dışında tutulmuştur.

1980-2004 yılları arasında Türk sinemasında Kürtler, Kürt kimliği ve Kürt kültürü ile ilgili birçok film çekilmiştir. Sebahattin Şen’e göre Türk sinemasında Kürtler, Kürt kimliği ve Kürt kültürü ile ilgili filmlerde Kürtler ağalık, başlık parası, kumalık, namus, çağdışı sayılan kültürel ve dinsel pratikler, Kürt kadınının sefaleti gibi temalar ele alınmıştır. Kürtlerin Türk sinemasında farklı yönetmenler tarafından ve farklı tarihlerde bu ve benzer konu başlıkları ile temsil edilmeleri Türkiye’de Kürtlere dair genel söylemin (Şen, 2011, s. 211) ve ön yargıların oluşmasına katkı sağlamıştır. Çünkü bu filmlerin çoğunda Kürtler geriyi/gelenekseli temsil ederken Türkler modernin temsilidir. Filmlerin çoğunun kırılma noktası devletin temsilcisi olan doktor/ebe, öğretmen, asker veya polistir. Bu temsilcilerin gelişiyile değişen gündelik hayat,

gidişleriyle eskiye döner.

Türk sinema tarihine baktığımızda Kürt kadın temsilini içeren birçok film vardır. Bu filmlerin çoğunda kadınlar bir yan konu olarak kullanılmıştır. Genel olarak, Kürt kadınlarının öne çıktığı filmler Yol, Hakkari’de Bir Mevsim, Mem u Zin, Büyük Adam Küçük Aşk, Vizontele, Derman’dır. Erdem Kırıl’ın Hakkari’de Bir Mevsim’i (1982) Kürt sorununun bir iletişim sorunu olduğu gösteren ilk filmidir. Şerif Gören’in yönetmenliğini yaptığı Derman (1984) Kürt ve “Türk” kadınının aynı filmdeki farklı temsillerini görebilmek açısından önemli bir filmidir. Yönetmenliğini Ümit Elçi’nin yaptığı Mem u Zin (1991) “Kürt olgusunun ilk kez Türk sinemasına sokan film” olarak kabul edilmektedir (Kaplan, 2003, s. 751). Halklar arasındaki dostluğu hümanist bir çerçevede sunan Handan İpekçi’nin Büyük Adam Küçük Aşk (2001) filmi Türk sinemasında Kürtlerin ele alış biçimi açısından önemli bir örnektir (Monceau, 2009, s. 617). 2000 yıllarda popüler sinema da Kürt kimlikleri üzerinde durmaya başlamıştır. Yılmaz Erdoğan ve Ömer Faruk Sorak’ın yönettiği Vizontele (2001) bunun en önemli örneğidir. Özetlersek seksenli yılların başında Yılmaz Güney ile başlayan Türk sinemasında Kürt kimliği, daha sonraki yıllarda daha sık rastlanır hale hatta popüler bir olgu haline gelse de bu filmlerde Kürt kadın temsillerinin çok fazla bir çeşitlilik görülmemiştir.

Bu çalışmanın amacı seçilen örneklem üzerinden Kürt kadın temsillerinin nasıl olduğuna dair bir saptamada bulunmak, bu filmlerdeki temsiller üzerinden, ataerkil ideoloji ve egemen ideolojinin filmlerdeki temsiller arasındaki ilişkiyi sorgulanmaktır. Bu bağlamda çalışmada, seçilen araştırma konusunda elverişli temsillere sahip olduğu düşünülen filmlerin belirlenebilmesi için amaçlı örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Amaçlı örnekleme yönteminde, belirli bir amaçla veya odaklanılan konuyla ilgili olarak örneklem önceden düşünülüp, belirlenir (Punch, 2005, s. 183). Bu yöntemle bir evrende olması beklenen farklılık ve aykırılıklar ortaya çıkartılarak bütüncül resmin görülmesi sağlanır. Bu amaçla evren içinde olay örgüsü Doğu ve Güneydoğu’da geçen, Kürt kadınlarının temsillerinin olduğundan hem farklı dönemlerde hem de farklı sinema anlayışı olan yönetmeler tarafından çekilmiş Derman, Mem u Zin, Vizontele ve Hakkari’de Bir Mevsim seçilmiştir. İncelemede 1980-2004 yılları arasında Türk sinemasında Kürt kadın temsilinin bütüncüllüğü ortaya çıkarıldıktan sonra Hakkari’de Bir Mevsim’in Kürt kadın temsilleri açısından neden aykırı bir örnek olduğu incelenecektir.

Türk Sinemasında Kürt Kadınları

“Sinema, kadınlar ve dişilik ile erkekler ve erillik, kısacası cinsler arasında farklılıklar üzerine mitlerin üretildiği, yeniden üretildiği ve bunların temsil edildiği kültürel bir pratiktir” (Smelik, 2008, s. 1). Bu özelliğinde ötürü feministler sinemayı üzerinde durulması gereken bir konu olarak ele almışlardır. Feminist eleştirmenler, sinema perdesine yansıyan kadın imgelerinin gerçek kadınlara ait imgeler olarak değil, erkeğin bilinçaltındaki kadına yönelik duygu ve düşüncelerinin, arzu ve korkularının bir tür yansıması olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca

perdedeki kadın, erkek için (Özden, 2000, s. 164) ve var olan egemen ideolojiyi pekiştirmek için imgenmektedir. Feminist eleştiriyi sinema perdesindeki kadın imgelerinin doğal bir kadınlık durumunu değil, ataerkil ideolojilere uygunluk içinde kullanılan filmsel anlatı stratejilerinin inşa ettiği toplumsal kimliklerin yansıması olduğu gözler önüne serilmiştir (Özden, 2000, s. 165). Bu çalışmanın amacı Derman, Mem u Zin, Vizonte ve Hakkari’de Bir Mevsim filmi üzerinden Kürt kadın temsillerinin nasıl olduğuna dair bir saptamada bulunma ve bu filmlerdeki temsiller üzerinden, ataerkil ideoloji ve egemen ideolojinin filmlerdeki temsiller arasındaki ilişki sorgulamaktır.

Vizonte (2001)

Vizonte filmi televizyonun Van’ın bir köyüne gelişini ve sonrasında yaşanan olayları anlatmaktadır. Vizonte’de de ana karakterler erkektir. Film erkek ağırlıklı bir film olduğu için tüm kadınlar yan karakterlerdedir. Filmin en baskın kadın karakteri Siti Ana’dır. Siti Ana hem belediye başkanının karısı, hem ağa kızı hem de üç oğlu iki gelini olan bir kadındır. Siti Ana’nın baskın karakteri yakınındaki erkeklerin güçlerinden kaynaklanmaktadır. Filmin ilk sahnelerinde Siti Ana’yı anne rolünde görmekteyiz. Siti Ana’nın diğer rolü olan babaannelik de filmde sıkça görülmektedir. Çocuklar, anneleri olan Gülizar’dan daha fazla Siti Ana ile birlikte görülmektedir. Gülizar evin büyük gelinidir, mutsuz bir evlilik yapmıştır. Mutsuzluğunu dile getirmek yerine sürekli uyumaktadır. Sessizliğini uykuyla göstermektedir. Siti ananın diğer gelini Reyhan, Gülizar’ın aksine evliliğinde mutlu bir kadındır. Filmde görülen diğer bir Kürt kadını da karpuzcunun karısı Gülşen’dir. Gülşen karakteri çalışmanın ilerleyen bölümlerinde incelenecektir.

2848

Filmde kadınların görüntülediği mekan, çoğunlukla evdir. Evin damında, bahçesinde ve içinde görülmektedirler. Diğer erkeklerle iletişimleri neredeyse yoktur. Bunun göstergesi olarak Belediye Başkanı arkadaşlarını eve yemeğe çağırdığında kadınların tabakları kapı eşliğine kadar getirip erkeklere uzatmasıyla anlaşılmaktadır. Erkek, kadın üretimini sahiplenmektedir. Başka ifadeyle üreten kadın, sergileyen erkektir. Bu sergilemeye Derman ve Hakkari’de Bir Mevsim filminde de görülür.

Büyük Adam Küçük Aşk (2001)

Filmde ülkedeki yoksulluk ve yoksunluk üzerinde duran yönetmen, gizlenen/gizlenilmesi gereken dile ve etnik odaklanmıştır. Filmde konuşan tek Kürt kadın Sakine/Rojbin’dir. Aslında Rojbin kendi dilinin yasaklanmasından dolayı “mecburen” öğrendiği dili konuşmaktadır. Başka ifadeyle Rojbin kendi dilinin yasaklanmasıyla dilsizdir. Rojbin, Rıfat Bey’in gündelikçisidir. Yedi yıldır Rıfat Bey’e hizmet verdiği halde her seferinde “bunu nasıl yapacağını biliyor musun?” sorusuyla karşılaşmaktadır. Rojbin de her seferinde “evet biliyorum...bana ...öğretmiş” şeklinde cevap vermektedir.

Rojbin’in görüldüğü mekan çoğunlukla Rıfat Bey’in evidir, sadece tek bir sahnede kendi evindedir. Bu sahnede Rojbin yedi yıldır çalıştığı Rıfat Bey’e kendini ilk kez “kendi” olarak tanıtmaktadır. Çünkü filmde Rıfat Bey’in evindeki sahnelerde Rojbin sürekli Rıfat Bey’e, “Rıfat

Amca beni kaç yıldır tanıyorsun ben buyum” der fakat bu sahne ile Rojbin’in yıllardır “o” olmadığı anlaşılmaktadır. Rojbin filmde sürekli kimliğini saklamaktadır. Rojbin sadece kürt kimliğini değil kadın kimliğini de saklamaktadır. Çünkü hiçbir zaman kendi olarak konuşmamaktadır: “bunun bana öğrettiği gibi” veya “beni yıllardır tanımıyor musunuz” şeklinde konuşmalarıyla Rojbin’in hiç zaman kendi olmadığı başkalarının onu oluşturduğu şekliyle var olduğu görülmektedir.

Mem u Zin (1991)

Mem u Zin Kürt edebiyatının en önemli destanlarından biridir. Kavuşamayan iki aşığın hikayesini anlatan destan, Ahmede Xani tarafından yazılmıştır. Filmde ana karakterler Mem ve Zin üzerinde oluşturulur. Filmde en belirgin kadın karakteri Zin’dir. Zin’in görüldüğü ilk sahne Nevroz kutlamalarının yapıldığı meydandır. Zin ve Siti’i erkek kılığında törenleri gezerken Tajdin ve Mem’e aşık olurlar. Zin ve Siti’yi daha sonra evde sürekli nakış işlerken görmekteyiz. Çünkü Bey’in kız kardeşleri oldukları için ev işi yapmaz ve de kimseye hizmet etmemektedirler. Başka ifadeyle arkasındaki güçlü erkek iktidarının onlara sunduğu konfor ile yaşamaktadırlar. Zin ve Siti’nin sürekli nakış işlemesi çeyiz hazırlığı yaptığının da göstergesidir. Ağabeyi Siti’yi sevdiği adam ile evlendirmesine karşın araya giren kötü adam yüzünden Zin sevdiğine kavuşamaz. Zin, ağabeyinin onu aşık olduğu adam ile evlenmesine izin vermemesi üzerine sessizleşir, konuşmaz. Buradaki sessizliği kabullenme olarak okunabilir. Töreler gereği ağabeyine karşı çıkamayan Zin, onun kararını kabul ederek sessizleşir,

Bu filmde de tıpkı Vizontele’de olduğu gibi erkeklere hizmeti erkekler yapmaktadır. Kadınlar pişirmekte, erkekler sunmaktadırlar.

Derman (1983)

Ebe Mürvet kardan dolayı yolların kapanmasıyla tayini çıktığı köye gidememektedir. Ona gideceği köye kadar yardım eden Tahsin, yollar kapalı olduğu için yollar açılana kadar onu evinde ağırlar. Tahsin’in karısı Bahar ile Mürvet’in ilk karşılaşması Tahsin’in Mürvet ile evine gelmesiyle olur. Bu iki kadın arasında ilk iletişime geçme çabası Bahar’dan gelir. Bahar, Mürvet’in boynundaki kolyeyi gösterip ondanda bir benzeri olduğunu işaret yoluyla gösterir ve ortak bir dil bulmaya çalışır. Bahar ve Mürvet arasındaki ilk diyalog belli bir zaman geçtikten sonra Mürvet’in Bahar’ın hamile olduğu farkedip “kaç aylık” demesidir. Daha sonra iki kadın arasında yine sessizlik hakim olur. Mürvet’in evlerine girmesiyle geceleri Tahsin karısına “çok güzel kokuyorsun” şeklinde kur yapıp birlikte olma teklifinde bulunur; Bahar da kabul eder. Fakat filmin ilerleyen sahnelerinde kokunun Mürvet’ten geldiği şu şekilde gösterilir: Tahsin eline keser Mürvet pansuman yapmayı teklif eder. Mürvet’e ilk kez yakın olan Tahsin duyduğu kokunun Mürvet’in kokusu olduğunu anlar. Mürvet’i kokladığı anda karısı Bahar elinde bir leğen tezekle içeri girer. Bu sahne koku üzerinden Kürt kadını ile Türk kadını arasındaki farklılıkları göstermesi açısından oldukça dikkat çekici bulunmuştur.

Bahar sürekli ev işi yaparken gösterilirken, Mürvet kitap okurken, radyo dinlerken ve etrafi gezerken gösterilir. Bahar’ın gösterildiği mekanlar ev, tandır ve kapı önü gibi kapalı

mekanlardır. Mürvet ise evde, dışarıda, açık mekanlarda görülmektedir. Mekan çekimleri Kürt kadının kapatılmışlığını, Türk kadının ise özgürlüğünü göstermesi açısından önemlidir. Bahar'ı geleneksel kıyafetlerle ve genellikle ağzını ve burnunu tülbentiyle örttüğü şekliyle görüntülenirken Mürvet modern ve bakımlı görünüşüyle dikkat çekmektedir.

Hakkari'de Bir Mevsim (1983)

Senaryosunu, Ferit Edgü'nün O isimli romanından uyarlanarak Onat Kutlar'ın yazdığı yönetmenliğini Erden Kıral'ın yaptığı Hakkari'de Bir Mevsim filmi, Hakkari'ye öğretmenlik yapması için sürgüne gönderilen bir aydının bir kış boyunca yaşadıklarının öyküsünü anlatır. İncelediğimiz diğer filmlerde olduğu gibi bu filmde de ana karakter kadın değildir. Filmde en fazla görünen kadın karakter Zazi'dir. Hakkari'de Bir Mevsim filmi yukarıda incelenen filmlerden yola çıkarak Kürt kadını temsiline dair iki ortak özellikle incelenecektir: sessizlik ve kumalık.

Kuma

Bir kadın çocuk doğuramıyorsa hatanın onda olduğuna inanılır. Erkek çocuk doğurduktan sonra kadının toplum içinde statüsü yükselir. Çocuk doğur(a)mayan kadın, diğer işlerde ne kadar başarılı olurlarsa olsunlar, kendilerini açıkça ikinci sınıf hissederler (Kandiyoti, 2011, s. 24) veya hissettirilirlenir. Kuma, çocuk doğurmayan kadının karşı karşıya geldiği ilk tehlikedir. Kadınlar sadece çocuk doğuramadığı için değil, güzel bulunmadığında, kadınlık görev ve sorumluluklarını –ki bu sorumluluklar hem evde hem de dışarıda çalışmak, çocuklara bakmadır– yerine getirmediğinde de yine karşılaşacağı bir durum olarak görülür.

Vizontele filminde kumayı göremesek de üzerinde konuşulduğu için bu durum gerçekleşme ihtimali olduğunu biliriz. Filmde Gülşen karakteri karpuzcunun karısıdır. Gülşen'i ilk olarak kocasının üzerine kuma getireceğini öğrenip ona hesap sormaya gittiği sahnede görmekteyiz. Gülşen'in "üzerime niye kuma getireceksin" soruna kocası "sana işlerden yardımcı olsun diye" cevapladıktan sonra Gülşen sinirle kocasının yanında uzaklaşır. Bu sahnenin bitiminde arkadaki film afişine zoom yapılır, afişte "Kadın İsterse" filminin afişi yer almaktadır. Filmin ilerleyen sahnelerinde Gülşen'in kocasının kuma getirme nedenini öğrendiğini görmekteyiz. Gülşen kocasının kuma getirme gerekçesini dişiliğini kaybettiğinden kaynaklandığını kabul edip kendini değiştirdiğini açıklar bunu da şu şekilde dile getirir: "üzerime kuma getirmekte haklısın... fark ettiğim ki yıllardır aynı sütyeni takıyorum, bugün yenisini aldım... işte bak burada". Yönetmenin daha önce "Kadın İsterse" filmine yaptığı zoom bu sahnede açıklanır: kadın dişiliğini ön plana çıkarırsa yani isterse tüm sorunları çözebilir.

Derman filminde kumalık üzerinde konuşulan veya gösterilen bir konu değildir. Fakat ev sahibi Tahsin Mürvet'e platonik olarak aşık olup, onu eve getirmesini dolaylı kumalık olarak okumak mümkündür. Tahsin, Bahar ile birlikte olurken Mürvet'in kokusunu hisseder. Filmde Bahar'ın durumdan haberdar olup olmadığına dair bir şey gösterilmez. Hakkari'de Bir Mevsim filminde ise Zazi üzerine kuma geleceğini bilir ve nedenini bulup engellemeye çalışır. Öncelikle ilk olarak Vizontele filminde olduğu gibi kocasına nedeni sorar daha sonra yine aynı filmde olduğu

gibi dişiliğini sorgular aynaya bakıp saçlarını tarar kendine dokunur ve sorunun dişiliğiyle de ilgili olmadığını anlar. “Kuma getirecekmişin? Doğru mudur?” sorusuna sessiz kalan kocasına “kumadır senin derdin utanırsın söylemeye” der. Zazi’nin bu konuşmasından sonra kocası bu hafta içinde evleneceğini itiraf eder ve Zazi’ye hazırlık yapmasını söyler. Bunun üzerine Zazi sessiz kalır ve bu sessizlikle kocasına direnir.

Kürt Kadının Sessizliği

Ruken Öztürk ve Nilgün Tatal’a göre dilin sessizliğinden söz edilebileceği gibi sessizliğin dilinden de söz edilebilir (Öztürk ve Tatal, 2001, s. 101). Irvin Lee’ye göre konuşmaya başlamayı erteleme ve konuşmayı reddetmeden oluşan iki tür sessizlik vardır. İlk tür sessizlikte soyutlanmayı ve ayrıntının farkına varmayı gösterirken kişiye gözlem yapmayı ve eleştirel tutum geliştirmeyi olanaklı kılarak kişisel tepkisini ertelenmesine yardımcı olur. İkinci tür sessizlik de ise düşmanlık ve kötü niyet gibi çıkarımsamalar yapmayı doğurabilir (aktaran Öztürk ve Tatal, 2001, s. 101-102). İncelenen filmlerde Kürt kadının sessizliği, olaylara karşı hazırlık olma durumu mu? düşmanlık mı? Yoksa bir direnme mi? olduğu incelenecektir.

Zazi de Gülizar, Bahar, Zin ve Rojbin gibi filmde genellikle sessizdir. Sesi ilk kez kocasına kuma getirip getirmeyeceğini sorduğu sahnede duyulur. Zazi zaten kuma geleceğini bilir ama kabul etmek istemez çünkü üstüne kuma gelmesi için herhangi bir “eksikliği” yoktur. Çünkü güzel, doğurgan ve hamarattır. Bu yüzden bir şeylerin bu durumu engelleyeceğine inanıp sessizleşir. Ruken Öztürk ve Nilgün Tatal’a göre erkeklerin yanında kadınların, yetişkinlerin yanında çocukların sessiz kalması beklenir. Bu anlamda sessizlik, söz dinlemek olarak görülüp genellikle bir erdem olarak kodlanır. Kadınlardan ve çocuklardan beklenen bu erdem, erkek egemen değerler sistemi tarafından belirlenir. Çünkü sessizlik erdeminin taşıyıcısı kılınan kadın, sadece yasa-erkek’e ve yasayı söyleyen erkek’e bir kez daha boyun eğdiği için aynı eril-yasa tarafından erdem olarak kurulur. Söz dinlemek ifadesindeki kadından dinlenilmesi beklenen söz, hiç kuşkusuz eril-söz iken sessizlikteki, kadının sahiplenemediği ses ya da yoksun bırakıldığı ses, yine erkeğin sesidir. Erdemin, terbiye edilmişliğin, söz dinlemenin aslında suskunluğa mahkum edilmek olduğunu söylemek için “yasa”nın baktığı yerden bakmamayı becerebilmek gerekmektedir” (Öztürk ve Tatal, 2001, s. 105). Gülizar’ın, Zin’in, Bahar’ı ve Rojbin’in sessizliğinin nedeni budur.

Zazi, kumaya karşı çıkıp, kocasına hesap sorduğunda söz dinleyen, erdemli kadın rolünün dışına çıkar, sesini çıkarır, kocasına, yasa erkek’e duyurmaya çalışır. Zazi, kocasıyla çözemeyeceği problem için devletin temsilcisi öğretmene gider. Fakat sesini öğretmene duyurmak için bir aracı, oğlunu seçer. Zazi’nin bir aracı aracılığıyla öğretmen ile konuşmasının iki nedeni olduğu düşünülmektedir. İlki, öğretmen ile ortak bir dillerinin olmayışı, ikincisi de bir erkek ile başka bir erkek aracılığıyla konuşarak ortak bir dil bulma arzudur.

Zazi, oğlunun kulağına eğilip, kocasının kuma getirmesi için herhangi bir nedenin olmadığını söyler: Hasta mıdır Zazi? Zazi evinin reisi değil midir? Sana erkek çocuk vermemiş midir? Güzel değil midir?”. “Sen yabancısın. Bir de sen söyle... eğer söz verdiyse tutsun ama beni de yok bilsin” der “anlamasa da söyle belki seni dinler” ve öğretmenin evinden ayrılır. Zazi'nin buradaki sessizliği, ataerkil kültürde ikincil konumundan dolayı kendi tercihlerini belirleyemeyen, kadınların dili kullanmayı reddedişi, hem bir karşı direncin göstergesi hem de toplumda kadının düşürüldüğü ‘hiçlik’ konumunu belirginleştirip, görünür kılan bir araçtır. Bu bağlamda suskunluk sözcüklerin anlatabileceğinden daha çok şey söyler. Bu bağlamda sessizlik, bir yandan ideolojik açıdan eril söyleme karşı bir protesto olarak yorumlanır öte yandan da dile ve onun iktidarına karşı aşırı bir teslim olma biçiminde de okunabilir (İmançer, 2004, s. 206). Zazi kumayı önleyemeyeceğinin bilincinde olmasına rağmen “yabancı” olarak gördüğü erkeğe/iktidara onu anla(ya)masa da kocasına söylemesini ister.

Fakat öğretmen Zazi için bir şey yapmaz Zazi için yaptığı tek şey düğün hazırlığı yapan muhtarın yanına giderek “pek neşeli bir düğün olamayacağı benzer” der ve oradan ayrılır. Yasanın baktığı yerden bakmamayı becerebilen kadınların, kendilerini mahkum ettikleri sessizliğin farkındalığı içinde dili kullanmayı reddederek, kendilerine biçilen toplumsal suskunluk modellerine direnç gösterirler. Bu bağlamda sessizlik, ister bir direnç biçimi olarak görülsün isterse teslimiyet olarak kültürü ve geleneği sorgulamanın bir üst dili olarak anlam kazanmaktadır. (İmançer, 2004, s. 206). Zazi de bir daha kocasıyla konuşmayarak direnişini ve isyanı gösterir.

SONUÇ

Düğün ile ilgili görüntülerde en çok dikkat çeken kısım renkli lambalardır. Düğün sahnesinde bahçede duran lambalar ve Zazi'nin görüntüsü paralel çekimle gösterilir: Zazi de tıpkı bu renkli ve güzel lambalar gibi artık dışarıda ve yalnızdır. Zazi'nin sesini evlendikten sonra kocasında birlikte olma teklifini “bundan sonra senle kardeşiz muhtar” deyip reddetmesiyle duyarız. Şehmus Güzel'e göre sessizlik, Kürt kadınlarına özgü acılı bakışlarla yüklü bir ‘söz grevi’dir. Kadın, erkeğine istediğini yaptırmak için susmayı tercih eder (aktaran İmançer, 2004) fakat Zazi istediğini kabul ettiremediğinde de sessizliğine yokluğunu da ekler. Zazi'nin görüldüğü son sahnede oğlu ve kızıyla vedalaşmasıdır. Oğluya öğretmenin evine gittiğinde “Palaniste'n mi gelecek gelin” sorusuna Zazi, “gelin gelmez ya da ben giderim” şeklinde verdiği cevap, filmin sonunda gerçekleşir. Zazi, bebeğini de alıp eşeğin üstüne binip başı dik bir şekilde köyden uzaklaşır. Zazi'nin köyden uzaklaştığını gören öğretmen hiçbir şey yapmaz. Aslında öğretmenin hiçbir şey yapmaması Zazi'nin kendi gücünün farkına varması için oldukça çarpıcıdır. Çünkü Zazi köyden ayrılırken biliriz ki artık tek başındır. Zazi, erken yaşta annesini ve babasını kaybetmesi üzerine “ağanın kapısında” büyüyen ve ağanın onayıyla muhtarla evlendirildiği için ne bir baba ne bir kardeş ne de herhangi bir erkek evi yoktur. Yalnız tek başına ve başı diktir.

Hakkari’de Bir Mevsim filmini diğer filmlerden farklı kılan ve bir aykırı örnek olarak görmemizi sağlayan da bu sahnedir.

Kaynakça

İmançer,D., “Türk Sinemasında Suskun Kadın İmgesi”, Kırgızistan - Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal bilimler Dergisi, Sa:12, 117-125 (2004)

Kandiyoti, D. (2011), Çariyeler Bacılar Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler. İstanbul: Metis.

Kürt Sorunu Benim Sorunum (12 Ağustos 2005). Hürriyet. <http://www.hurriyet.com.tr/kurt-sorunu-benim-sorunum-341847>

Köker, Eser, (1994) “Bilinmek İstenmeyen Bir Öykü: Türk Filmlerinde Kadın ve Demokrasi İlişkisi” Türk Sinemasında Demokrasi Kavramının Gelişmesi, (der) Onaran, O., Abisel N., Köker, L. E., Köker, s:133-166, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Monceau, Nicolas (2009) “Sinema ve Ulusal Kimlik”, 21. Yüzyıla Girerken Türkiye. (haz) S. Vaner, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Pösteği, Nigar (2005) 1990 Sonrası Türk Sineması (1990-2005), İstanbul: Es yayınları.

Smelik,Anneke (2008) Feminist Sinema ve Film Teorisi: ve Ayna Çatladı, İstanbul: Agora Kitaplığı.

Öztürk, S. R. & Tural, N. (2001). Sinemada Kadın Karakterlerin Sessizliği: Sessizlik Bir Direnme Pratiği Olabilir mi? İletişim, 10: 101-126.

Punch, K. F. (2005). Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar. (Çev. Dursun Bayrak-H. Bader Arslan- Zeynep Akyüz). Ankara: Siyasal.

Şen, S. (2011). Kadim Halkların Ortak Yapımı: Zarê. Toplum ve Bilim. 5, 209-212.7

FREEDOM OR SUPPRESSION: REPRESENTATION OF WOMEN IN NIGERIAN CINEMA

Abubakar Muhammad YAHAYA

Ph.D. Candidate, Gazi University Ankara.

Abstract

African cinema has been characterized, influenced and shaped by the infiltration of foreign cinema into the region since pre African independence era to date. Nigeria being an African country is also affected by this colonial impact. On the other hand, today's cinema is full of stereotypes with regard to the representation of different class of human being. Feminist critics at all levels condemn the female stereotype in the cinema, and call for the correction of such a patriarchal notion. This research work examines the Nigerian cinema and how it represents women on the screen to the audience. Two films from the two Nigeria's film industries; Nollywood and Kanywood are selected and analysed using semiotics approach. Based on the result of the analysis of the two films, women in Nigerian cinema are being featured as diabolic, satanic, materialist, sexual materials, family breakers and victims of the cultural patriarchy of Nigerian societies.

Keywords: Nigeria, Cinema, Kanywood, Nollywood, Feminism

ÖZGÜRLÜK YA DA BASKI: NİJERYA SİNEMASINDA KADININ YENİDEN SUNUMU

2855

Öz

Afrika sineması Afrika'nın bağımsızlık dönemi öncesinden günümüze kadar bölgede yer alan yabancı sinemanın etkisiyle karakterize olmuş ve şekillenmiştir. Bir Afrika ülkesi olarak Nijerya da bu sömürgeci etkiye maruz kalmıştır. Diğer taraftan , bugünün sineması insanların farklı kesimlerden insanların temsiline dair kalıplarla doludur. Feminist eleştirmenler her düzeyde sinemadaki kadın kalıbını kınıyor ve böyle bir ataerkil kavramın düzeltilmesini hedefliyorlar . Bu araştırma çalışması Nijerya sinemasını ve onun izleyiciye kadını nasıl sunduğunu inceler-Nijerya film endüstrileri iki filmi; Nollywood ve Kanywood'dan seçilmiş göstergebilim yaklaşımı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu iki filmin analiz sonuçlarına göre , Nijerya sinemasında kadın; şeytansı, materyalist, cinsel nesne, yuva yıkıcı ve Nijerya toplumlarının kültürel ataerkilliğinin kurbanları olarak tanıtılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nijerya, Sinema, Kanywood, Nollywood, Feminizm

Introduction

In his popular book Film Language, Christian Metz (1974) explained that cinema is an excellent phenomenon of art in which the signifier co-exists with the signified. However, Metz also cited Rossellini saying "Cinema is a language, if one means by that a 'poetic language' but the theoreticians of silent film saw in a real, specific vehicle" (Metz, 1974, p. 44).

To investigate the representation and images of women in Nigerian cinema, this research paper adopts a thematic and semiotic analysis of two Nigerian video films belonging to two different film industries in the country, namely, Nollywood and Kanywood. These two popular films belong to the melodramatic genre that characterizes contemporary filmmaking in Nigeria. The first film from the Kanywood industry is *Gabar cikin gida* [Enemies in the House] and the second from Nollywood is *Two Brides and a Baby*. Most interestingly, despite the films being from different regions of Nigeria that have different socio-cultural histories, they employ the same genre and revolve around similar themes in relation to women's position in the narrative structure. The selection of these films is based on their popularity, which occurs due to the popularity of the filmmakers, the protagonists, and, more importantly, the melodramatic, heartwarming plot and narrative of the films. In fact, *Two Brides and a Baby* was first screened outside Nigeria, in the United States in 2012.

Theoretically, this research employs the feminist perspective to identify the images of women in the two selected films using the semiotics approach as its method. Syntagm, Paradigm, Denotation, Connotation, and other linguistics/semiotics concepts are applied when analyzing the films. Semiotics as originated from linguistics can be applied to cinema although care must be taken when doing so because cinematic language is not like the normal verbal language in everyday use. Metz argued that

“When approaching the cinema from the linguistic point of view, it is difficult to avoid shuttling back and forth between two positions; the cinema as a language; the cinema as infinitely different from verbal language. Perhaps it is impossible to extricate oneself from this dilemma with impunity” (Metz, 1974, p. 44).

However, according to the feminist film perspective, most of the films produced in Nigeria reproduce and distort the images of women in comparison to their real social images and roles. While describing the way women are portrayed in Nigerian video films, akasharo argued that “there is a noticeable trend in the Nigerian film industry...the women in the films come as wicked, manipulative, loose in morals, diabolic and inferior to the men” (Adekunle, 2010, p. 1). The controversy here involves whether the films distort or reproduce reality. Some of the social situations reviewed in this research attest to the film images situating women as they are in real life. Nevertheless, although there is a bit of development toward the patriarchal ideology of Nigerian societies due to different campaigns of women empowerment within and outside the country, this culture is still embedded in these societies. Moreover, the Nigerian cinema reinforces these patriarchal ideologies through its representation of women and how they are related to men in the cinema.

An Overview of African Cinema

According to French film historian Georges Sadoul, until 1960 that when many African countries south of the Sahara got their independence, no really indigenous African film yet produced, i.e. one produced, directed, photographed and edited by Africans and featuring Africans as protagonists who communicate in African languages. Rather, only British, French, and U.S. auteurs had been making documentaries and fictional films in Africa and about Africans ever since 1900 (Diawara, 1992).

For centuries before their colonial experiences, Africans had their indigenous traditional forms of communication using traditional sophisticated communication methods. These methods were

well developed so that they were effective communication channels; they included dance, songs, folklore, drawing, rites, and ceremonies (Frank, 1994).

Despite these traditional methods/channels, Africans still value Western media for information and communication development, especially in the wake of industrialization and the proliferation of technological devices for media communication. Africans could not themselves face the global media challenges and so borrowed ideas from the West for development policies and plans. This dependence/imperialism is perhaps one cause for Africa's underdevelopment.

However, the cinema came to Africa as an indispensable propaganda organ of the colonialists; this is because film is a powerful visual medium with an extraordinary ability to influence the thinking and behavior of its audience (Frank, 1992). Moreover, the Europeans manipulated the cinema and imposed their cultures and ideologies on Africans, perhaps because the traditional African visual media were not sufficiently flexible. When the colonialists started to show films in Africa, people received them as an ultimate development because they were consciously and unconsciously influenced by the moving images of the films.

Since the cinema was not in the hands of Africans the content did not reflect African culture or ideology; rather it represented the views and ideologies of the owners, what classic Marxists termed a superstructure model. For this, Africans were seen as only carriers of Western values and ideology.

However, the colonial operations of cinema in Africa ended in 1950 when the British colonial film unit (CFU) and its central African counterpart (CAFU) ceased to exist. From that moment, indigenous Africans continued to run the affairs of the film industry (Obiaya, 2011).

Armes (1987) argued that the first black African feature film was *The Money Order*, produced by Senegalese filmmaker Ousmane Sembene. However, this film was produced with a low budget and substandard fictional works. However, Saul and Austin maintained that "African filmmaking first took off in the early 1960s, during the euphoria of decolonization" (Saul and Austin, 2010, p. 1).

During this period of euphoria, African leaders who succeeded the colonialists in leadership of the region should have supported the filmmakers, funded their productions, ensured that the situation was viable, and provided sophisticated modern production tools. Unfortunately, less effort was expended; that is why the cinema did not develop rapidly immediately after independence.

The Evolution of Cinema in Nigeria

The origin of film in Nigeria precedes the origin of the country as an independent federation. While the different Nigerian protectorates were amalgamated in 1914 to form Nigeria under colonialism, the first motion pictures were reportedly screened in August 1903 when Nigeria's nationalist Herbert Macaulay in association with the Balbao Film Company of Spain introduced the new medium to an audience assembled in Global Memorial Hall in Lagos (Ebewo, 2007).

The Colonial Film Unit had three offices in Nigeria, left-behind laboratories, 16mm cameras, and studios. Moreover, Nigerian television had a large audience during the pre-independence era in 1958 when it was established. It had as its first director Segun Olusola. This man had wanted to develop a career when he co-produced *Son of Africa* with a Lebanese merchant in 1970.

In southern Nigeria, cinema going was accepted by all and sundry. Both males and females went to the cinema without any hesitation. There was no social trauma or immorality attached to cinema going. Moreover, the cinema was considered a leisure activity and modern form of entertainment. In contrast, the northern part of Nigeria had a different approach to cinema establishment. It faced many challenges from the Emirs, Ulamas (religious teachers), and society at large. Due to Islamic religious injunctions, the cinema was labeled as immoral and as such anti-Islam because it reproduced reality through sound and pictures, which is like magic, and magic is forbidden (Haram) in Islam (Larkin, 2004). Nevertheless, the northern Nigerian Muslim communities had enthusiastically consumed the Indian Bollywood films and a number of cinema houses were established in Kano. All the films screened at these cinemas were in video cassette form.

In contemporary Nigeria, there are two popular film industries, the southern Nigeria-based Nollywood and the northern-based Kanywood. The latter gets its name from Nigeria, referring to the Nigerian film industry but attaching the coinage to the word ‘ollywood,’ and the industry produces films in the English language. The former gets its name from Kano city, which is the center of Hausa film in Nigeria and produces in the local Hausa language. However, with Nollywood using English, the world lingua franca has gotten much recognition and acceptance and Nollywood is considered as the only Nigerian film industry. Oluyinka (2008) argued that

“Nollywood is the Nigerian movie industry whose acclaim was initially restricted to Nigeria and African audiences, but is progressively making in-roads on the global scene” (Olayinka, 2008, p. 1).

The name ‘Nollywood’ became popular in the early 1990s. Since then, many English films have been produced. This has led to bringing many actors, producers, marketers, technicians, and other production crew members into the limelight. Nollywood video films have become popular audio visual entertainment for Nigerians (Ebewo, 2007).

Also in the 1990s, when the local Hausa filmmakers started film productions, they produced and imitated the way Indian Bollywood films are produced. This is because of the consumption and over dosage of Indian films by northern Nigeria societies. Moreover, they translated Indian films into Hausa using the same narration, plot, and dialogue. This culture of imitation is what labeled Kanywood as not sufficiently creative to conceive its own ideas and produce films that are Nigerian culture oriented. To receive acclaim, the filmmakers assumed that since foreign Indian films were already consumed, people would accept their productions if they mimicked the Bollywood way of filmmaking, including songs and dance, with mostly love narrations. According to Abdallah Uba Adamu (2007) more than 120 Hausa films were copied and translated directly from Indian films.

Both the Kanywood and Nollywood film industries face challenges. Infrastructure constraint is the biggest problem of Nigerian cinema today. There are no highly sophisticated cameras or studios. The government also commits less to development of the cinema and talks less with individuals who should have harnessed the opportunity and invested in film production. Hynes argued that “the rate of production in Nigeria is at best about four 16mm features in a year - that is, films shot on negative film stock” (Harrow, 1999, p.1). The video industries in Nigeria are growing with minimal help from the government unlike other broadcasting media outlets. In addition, there is no subsidy or assistance from international non-governmental organizations today (Abah, 2008).

Moreover, Nigerian cinema has been criticized for its dominant themes although part of them is society centered, aiming to bring about development in the country. In his article 'Reflections on Nigerian Video Films' Emmanuel (2010) adopted the following as the dominant themes of Nigerian cinema: religion\hallelujah, cultural values and traditions versus modernity, tradition/leadership, modernization\upward social mobility, materialism, everyday life, regional orientation, folklore and folk tales, violent crime, sexism, love, occultism, stereotypes, melodrama, propaganda, and education.

Nollywood (produced in English) and Kanywood (produced in Hausa) films penetrate not only neighboring countries but also the entire continent. Africans in diaspora watch African films. This helped the Nollywood industry to be seen almost the same as Hollywood. Nigerian cinema has been considered a giant stride for Africa. Gantung argued that another cinematic evolution receiving acclaim on the African continent and spreading into international immigrant markets is Nollywood, a rapidly growing film industry in Nigeria (Gantung, 2008).

Postcolonial feminist film theory

Many competing approaches and theories guide film analysis, including anthropological theory, semiotics theory, neo-structuralism theory, feminist theory, and neo-Marxist theory (Ukata, 2010). My appreciation of Nigerian cinema, focusing on the representation of women in the two major film industries in Nigeria (Kanywood and Nollywood), will generally be informed by the post-colonial feminist theory and use semiotics as the methodological approach.

Examination of the present legacy of colonialism/imperialism is the major concern and focus for post-colonial theorists (Mills, 1998). She maintained that post-colonial theory deals with different perspectives such as development of thinking and behavior structures, not only economic and political structures. Mills is one of the post-colonial theorists who questioned the masculine-centered nature of colonial struggles. Furthermore, Mills examined the feminist film theories with regard to cinematic representation, which is the concern of this research. She argued that:

"The ideological forms of masculinity developed within the colonial context can be considered to be extreme and excessive; thus, British male explorers and administrators tend to be represented as adventurous, unemotional, courageous, hardworking, patriotic and resilient" (Mills, 1998, p. 3).

Moreover, in her counter argument to the masculine-centered nature of post-colonial theory, Anne McLintock argues that imperialism can be understood only when there is a theory of gender power. Gender power is not a superficial patina of an empire, an ephemeral gloss over the more decisive mechanics of class or race. Rather, gender dynamics were from the outset fundamental to securing and maintaining the imperial enterprise (Mills, 1995).

Feminist film theory emerged in the 1970s and is rooted in the women's movement of the 1960s. The central discourse of the feminists involves how film texts are worked and constructed to impose patriarchal ideology on females. However, alternative feminist filmmaking in the 1970s by people like Laura Mulvey and Sally Potter is considered the beginning of feminist film theory (Hollinger, 2012).

Thus, feminist film discourses were born out of the female's desire to counter and criticize the mainstream cinema, while advocating alternative cinema and filmmaking in which women are given favorable, active, and leading roles as the main protagonists. Additionally, in their bid to

counter the masculine-oriented cinema, feminists even delved into criticism of the mainstream media representation of women, such as in television programs, newspapers, and magazines.

Moreover, New Day Films (one of the first US distribution companies for feminist documentary films) revealed what motivated feminists to start their films: They (feminists) found that women traditionally seen on the screens were the reproduction of the experience, imagination, and fantasies of male filmmakers. Additionally, Jan Rosenberg, in an interview with women filmmakers, disclosed that most of the young feminist filmmakers in the 1970s, such as Julia Reichert, Judy Smith, and Geri Ashur, started in film production to communicate their politics of feminism. Rosenberg quoted Reichert, saying “We made (Growing Up Female) to bring about some new awareness about women’s oppression to a broad audience”.

Feminists, both academics and radicals, at all levels are fighting to bridge the cultural gaps between men and women. Buikema maintained that within the general paradigm of equality, feminists works in the humanities have aimed both at eliminating the disadvantages that women directors, authors, visual artists, and composers have in relation to their male colleagues and supplying missing historical information about women (Buikema, 1995). Additionally, McCabe maintained that the primary intention of feminist films is to understand the ways in which women are represented in film and to expose the sexist and women-centered content of cinema narratives as well as reveal the media construct of women as sexual objects for men’s pleasure (McCabe, 2004).

Feminists in film studies are also concerned about the sexist image of women in the works men produce, which led to coining of the term ‘sexual difference.’

Feminist studies have focused on establishing a female aesthetic independent of the cultural norms and values set by men (Buikema, 1995). Nevertheless, Haskell (1973) and Rosen (1993) argued that feminist arguments on films are about representation and spectatorship, the stereotypes of women in cinema, and the distortion of women’s images from reality; thus, they called for positive images of women in films (Anneke, no date). In her conclusion, Anneke maintained that as a result of the agitation of feminist critics, more women filmmakers have emerged and been able to produce several films in different genres (Anneke, no date.). Moreover, feminists are accusing the media of misrepresenting women, portraying them in a stereotypical manner, denigrating them, and always showing them in the home and subordinate to men (Nelmes, 2007, p. 227).

However, Smith proffered a solution to the problem: The film industry and auteurs should have a variety of roles for women in their films. Smith doubted this would be effective until new thinking emerged (Thornham, 1999). Additionally, in her article ‘The Image of Women in Film, Some Suggestions for Future Research’ Smith maintained that “women, in any fully human form, have almost completely been left out of film. This is not surprising since women were also left out of literature” (Thornham, 1999, p. 14).

At this juncture, Sharon also stated that women should be shown in a variety of roles; they should be depicted as heroines, not only in the roles of loving a man, homemaking, and bearing children. She further maintained that women should be represented as active. They should not face ridicule or unhappy or tragic endings; women should be given high positions, depicted

Sharon argued that the role of women in film is almost always related to their physical attraction and the sexual roles they play with the male protagonist. However, Sharon maintained that films

in the 20th century exploited the female body, as women just appear as sexual objects for men; even if they are the main protagonists in a film, at the end women become subordinates to men. Men present their fantasies in films. Sharon said the sexualization of women in film started slowly but is increasing. Moreover, films use all their power to persuade and reinforce not only the status quo, but some mythical Golden Age when men were men and women were girls. Traditionally, the entire human race is male, ‘man’ means the whole human race and ‘woman’ is just a part of it (Thornham, 1999).

To sum up, the arguments and discourses of feminists in all spheres and disciplines revolve around three basic perspectives: representation, spectatorship, gender and sexual difference.

Semiotics

Semiotics is a method used for textual analysis in social science disciplines and linguistics. It is concerned with how combinations of signs communicate and make meaning in a given text. The text can be sound, image, or a combination of the two. Semiotics is the study of the means that can be used to communicate, such as words, images, traffic signs, flowers, music, and medical symptoms (Taylor & Willis, 2007; see Berger, 2000). Saussure (1916) maintained that semiotics is a science that deals with study of the life of signs within society (Noth, 1995; see Lapsley & Westlake, 1998).

However, semiotics can be said to come out of linguistics as some early semioticians borrowed certain concepts of semiotics application from linguistics structures. Buckland argued that “early semioticians borrowed from structural linguistics the communication test, a deductive method of analyzing how the underlying level lends structure to surface level”(Buckland 2004, p. 36).

Chandler (2000) maintained that Swiss linguist Ferdinand de Saussure (1857-1913) was a pioneer who regularly referred to semiotics. According to Chandler, the other key role players in the early development of semiotics are American philosophers Peirce (1839-1914) and Morris (1901-1979). Chandler also acknowledged Eco, Barthes, Kristeva, Metz, Jakobson, Halliday, and Greimas as leading contemporary semiotic theorists. Moreover, semiotics cannot be separated from structuralism; Levi-Strauss in anthropology and Lacan in psycho analysis are also considered important in the field (Chandler, 2000).

In addition, semiotics also deals with how meanings are produced within a given media text. Seiter (1999) identified the benefits of semiotics analysis thus, “It allowed us to describe the workings of cultural communication with greater and enlarged our recognition of the conventions that characterize our culture” (Taylor & Willis, 2007 p. 19). Moreover, Berger argued that “semiotics helps us to understand how to decipher the messages we are sent and understand better the messages we send about ourselves to others” (Berger, 2000, p. 43). Moreover, Vanzoonen (1994) defined semiotics analysis thus, “semiotics analysis can be seen as formalization of the interpretative activities ordinary human being undertakes incessantly” (Taylor & Willis 2007, p. 19). Fiske maintained that when dealing with semiotics we concentrate on terms like denote and connote (Fiske, 1990). He further argued that semiotics systems “concentrate on analyses of a structured set of relationship which enable a message to signify something. Moreover, semiotics works tend to contribute in demystification and neutralizing representations and making them as constructed signs” (Westlake & Lapsley 1998, p. 33).

However, early moves to regard film semiotically were first made in the 1960s and 1970s following the general linguistics turn and developments in structuralism occurring at that time (Bateman, 2013).

Moreover, semiotic analysis of film narrative was first developed by Raymond Bellour in 1972, when he studied *The Birds*. After Bellour, in 1982 Peter Wollen analyzed *North by Northwest*. Both Bellour and Wollen applied different approaches to their analyses but within the premise of semiotics. Bellour did his work shot by shot, while Wollen followed Proppian analysis of the whole film. However, they are criticized due to the assumption that there is one narrative meaning, not simultaneous meanings (Hill & Church, 2000).

Metz argues that:

“The semiotics of the cinema can be conceived of either as semiotics of connotation or as semiotics of denotation. Both directions are interesting, and it is obvious that on the day when the semiological study of film makes some progress and begins to form a body of knowledge, it will have considered connotative and denotative signification” (Metz, p. 70-71).

Semiotics has been criticized because its approach tends to be subjective based on the researcher’s level of perception of what he or she is analyzing. If two people are given the same text to analyze, their results will differ, particularly at the connotative level. Nevertheless, semiotics provides researchers with unifying concepts and sets of methods. It is the approach that made available different methodological terms to follow in analyses. Semiotics serves as a textual analysis method that gives more room to researchers to express their thoughts, while also giving them the chance to dig beyond the surface and manifest meaning of a text. However, the problem of film expressiveness as Metz put it is that cinema is not like a language system because it contrasts important linguistics facts, while a language is a system of signs with rules used for inter-communication (Metz, 1974).

In the upcoming sections, the syntagm/paradigm is used to determine the structure of the two films selected for analysis.

Analysis of *Gabar cikin gida (Enemies in the House)* and *Two Brides and a baby*

A. *Gabar cikin gida (Enemies in the House)*

Aesthetically, *Enemies in the House* is a film that presents intense enmity within a polygamous matrimonial home of a royal family. The different kind of syntagma used in the film to suture it made it a heartwarming and popular melodramatic film in 2013 in Nigeria among the audience of Kanywood films. Moreover, the background music, different types of shots, verbal language, popular and charismatic protagonists, and, above all, location made the film stand out among other films. Because the cinema-going culture is not so much appreciated in the northern Nigerian Hausa community, it was marketed by distributors in other areas across the country.

Enemies in the House, as the name implies, is the story of an intra-family feud between two co-wives and their male children. This feud came as a result of a young girl with whom both the male children in the royal family fall in love. First, the theme of the film, feud as a result of a woman, connotes that women are positioned as sexual objects and subsequently cause family disintegration rather than bringing unity and peace in the royal home. Although culturally women in most Nigerian societies are assumed to be home-keepers and children-breeders, this film reinforces the patriarchal ideology. According to Ezumah (no date), right from infancy,

girls are considered in the light of their future matrimonial life where they become potential housewives and mothers, but with positive materialistic optimism. She cited an example in some communities like Igbo where at birth a baby girl is referred to as ‘Akpa-Ego’ (bag of money) or ‘Obute’ (scores of wealth). Similarly, in northern Nigeria, since before girl reaches puberty, her mother will save money in preparation for her marriage. This signifies that the film somehow reproduces the reality in some Nigerian societies.

Additionally, the two wives (Hajiya and Umma) are portrayed as domesticated by their husband (Alhaji), who is a traditional ruler. They are always at home serving their children and husband and receiving commands from him. The film here also reinforces the patriarchal culture of Nigerian societies.

However, this patriarchy does not exist in Nigeria alone; the entire world today is patriarchal. It is a global phenomenon. Johnson (2004) contended that the world is patriarchal because everything is perceived from a man’s perspective. It is the man who commands, disciplines, and assigns roles and duties for the woman based on his fantasies, based on his needs or desires of the woman. Thus, there is no respite for women in film. Burstyn argued that women remained tied to their homes with very few social experiences to divert their thoughts, and they dwelt in misfortune in a way unknown and unsuspected by their active partners (i.e., men) (Mohammed, 2004).

These assertions by different women writers are further reinforced by Ukata (no date) in her studies of Nigerian video films. She maintained that in the film August Meeting, different women from different places organized an event to take place in the month of August. These women struggled to get the money for clothes to wear on the event day. As they came to the village where the meeting would be held, they found that the male elders in the village had canceled the event despite many of them coming from faraway places and suffering much to get the money for the event (Ukata, 2010, Okunna, 1996; Ogunleye, 2003; Eziego, 1996). Azeez argued that “Nigerian films portray and position Nigerian women stereotypically and negatively. In line with a feminist ideological perspective of the media then, the films position women at the bottom of the power hierarchy in a way that reinforces their domination and suppression” (Azeez, 2020, p. 1).

However, audiences of the Nigerian video films have also held that the films are products of men to dominate women. In his study, Azeez discussed the audience perception of the portrayal of women in Nigerian home videos:

“Responses from both the male and female audience members in this study conform to the idea of mass culture, agreeing that Nigerian films, as a form of culture industry, are devoted to controlling and dominating women and they do this in such a way as to make the control and domination seem natural and given, but with the power to propel women to internalize their objectives” (Azeez, 2010, p. 201).

The negative images of women in *Enemies in the House* are both implicit and explicit; typical of this negativity is that all the stories about Kamal’s situation are revealed by woman. The female nurse is first depicted telling her male colleague that Kamal’s heart was damaged. She is similarly used to expose the evil plot between her boss and Kamal’s stepmother of writing the fake medical result. This is despite there being a male nurse; a woman is used in these scenes to tell bad news. This connotatively shows what gossips women are because in both the scenes her

actions show that she doesn't want the doctor to hear. In contrast to this negative image of women is when Kamal's whereabouts are unknown; both his mother and the co-wife are shown worried, confused, and bewildered. Similarly, when he appears, they become happy.

In another film *Basaja* (Camouflage), produced by Tahir I. Tahir (2012), young women are situated as machinery for and tools for fraudsters in duping their parents. However, the women's greediness is what makes them so easily manipulated and cheated. The man who dupes people goes from city to city meeting girls and using them to defraud their fathers. The first girl he dupes is Safiya; he dupes her father for one hundred million naira. Another girl is Umami; the fraudster cunningly plans and dupes her father for one hundred million naira as well. This film is a typical example of the melodrama genre. The third girl who is used to dupe her family of twenty million naira is featured terribly insulting the fraudster as she learns that he has done something similar in Kano. However, this fraudster uses three different names, Ameenu, Kabiru, and Mukhtar, in the different cities of Katsina, Kano, and Minna, respectively. Additionally, he goes to Bauchi with another name, Ameer, and defrauds a girl who cheats on her friend and is the first to fall in love with the fraudster. Even worse, the fraudster, the multi-named young man, engages in this evil business as a result of greediness and betrayal of women who have rejected him in preference for a rich man.

However, in *Enemies in the House*, Hajiya's facial and verbal expressions are hypocritical as she is inwardly happy that Hassan has not been seen for a day. Moreover, although Hajiya and Umami are always featured fully clad in Islamic dress, they are ridiculously portrayed as jealous and wicked.

In a popular Hausa film, *Ibro jega*, women are positioned as just political campaign machinery for the male contestants in the film. Additionally, among the elites of the state and the officials of the electoral commission, there are no women. Women only appear as housewives and carriers of the contestant to their fellow women. More devastating is that the wife of the chairman of the electoral commission even encourages her husband to take bribes and manipulate the votes in favor of one candidate over the rest.

In another film, *Ina Mafita ga 'Ya'yanmu* (what is the way out for our children), women are depicted as victims of indecent dressing, despite their victimization by men. One of the protagonists in the film is raped and becomes pregnant; during the merciless and foiled process to abort the pregnancy, a traditional medical doctor is seduced by her indecent dress and has sex with her, infecting her with HIV.

Another feature of women in *Enemies in the House* is that of seeking revenge and being unforgiving. Hanadi pledges to retaliate for what Kamal did to the family as she was psychologically irked with his act. Her vengeance complex leads to all the chaos within the family. Here, women are placed as unforgiving and agents of men's victimization. In the analysis of *August Meeting*, a Nigerian video film. (Duru no date)

In addition, women in *Enemies in the House* are also labeled as untrustworthy because they don't keep secrets. This happened in two instances; when Alhaji tells the wives not to tell their children about Kamal's heart condition, Hassan's mother calls him and tells him everything and Alhaji becomes very angry about this. In some Nigerian films, women are portrayed as traitors and unfaithful to their husbands out of greediness and ingrates just as Duru in the analysis of *August Meeting* suggested.

Women are also shown as unpredictable, feeble, and fickle. For example, this is demonstrated when Hanadi within a day changes her stance from resistance to leaving Kamal for Hassan to acceptance of Hassan.

Similarly, the sexual objectification of females for men's pleasure is conspicuous in the film. Two ladies are featured (Hanadi and Salima), both loved by two brothers. Both the ladies accept the offer, and their acceptance causes enmity between the blood brothers. This signifies how dangerous life with women is as well as their overly ambivalent nature and unreliability. Verbally, Kamal calls Hanadi a traitor, hypocrite, and lover. He also tells Salima that he wants to tell his mother that he loves her but because women are not reliable he has delayed telling her. These two different verbal statements decrease the social status of women. Another sexualization of women's bodies is when Hassan meets with Hanadi at the house's compound. They exchange greetings and as she moves he stops looking at her, chilling, and even dances using his hand to picture her body structure. Additionally, special romantic music is used here to reinforce the scene.

The core greediness of women is also depicted in the film. Hassan's mother plots against her stepson out of greed and jealousy, just to possess the wealth of Hanadi's father. Similarly, Salima loves two brothers because of their father's riches.

Women have no freedom to choose their spouse, as *Enemies in the House* connotes. Hanadi is forced to love Hassan instead of Kamal, whom she loved first. All the family coerces her to accept Hassan in place of Kamal. This is a deprivation of the personal rights of women. While justifying feminism as a tool for women's rights campaigns, he argues that:

"In *Sukuni* film, Hussaini Ali Koki, the father of Hadiza Kabara, persistently demanded that his daughter should come up with a suitor, at the end of the narrative the girl was forced to marry someone other than the one she chose; then eventually the marriage had to collapse" (Mohammed, 2004, p. 172).

Another typical instance of this women's rights suppression is in the film *Gyale* where Bashir Nayaya forces his daughter to marry somebody unknown to her because the father has rejected the one (Ali Nuhu) she proposed to him for marriage (Mohammed, 2004). A similar instance is in the film *Kuskurena*, where Fati Ladan gets herself in a dilemma as her father has chosen a husband for her, despite another man she loves. Such instances of women's rights suppression are numerous in Nigerian film productions.

The extent of women's jealousy is easily noticed from the way they (Hajiya and Umma) talk to one another. As Alhaji tries to comfort Kamal's mother Umma, her co-wife Hajiya instead of praying for Kamal's quick recovery, says that Umma should stop crying and just pray for her son to rest in peace when death comes. A kind of suspicious gaze at her by Alhaji emphasizes the extent of the jealousy.

Another bad feature of women in the film is close to infidelity. Although they are not married, Hassan tells Salima why he should come and meet her with his brother in her house when there is nobody there except them. He passes by the sleeping gateman. Their loneliness is not questionable, but rather the language Hassan uses. Another position in which women are situated in the film is comparing them to money in terms of dangerousness. When Hassan meets Kamal at Salima's house, Kamal apologizes and says, "My elder brother, neither money nor woman can separate us." This comparison demeans the image of women and reinforces the

notion that women create friction in families as a central theme of *Enemies in the House*. A similar feature of women in Nigerian film is in the *Omata* women, as Ukata (2004) contended. In the film, women are shown with an insatiable character.

This negativity attached to women in Nigerian films was also observed by Mohammed (2004) in the film *Sunduki*. A mother is shown abandoning her newborn baby and her husband just because of a disagreement. According to Mohammed, this is an insult to motherhood as she reiterates that no woman would be so merciless and irrational if sane.

Ni da ke mun dace (I and you match), co-produced by Ibrahim Bashir Nuhu and Usman Muazu (2013), embodies a typical film that appeals to female emotions and fosters a total suppression of women's rights. The main protagonist, a young undergraduate student named Raliya, finds herself in a dilemma as her family has chosen a husband for her against her wishes. This dictatorship has ruined her life.

However, Nigerian video films have been questioned for their romance, feuds, love, and other peripheral themes and narratives. This is because today critics globally use Hollywood cinema to judge other cinema in the world. While criticizing the Nigerian Hausa (Kanywood) home videos, Adamu argued that

“Critical audiences from both academics and the public sphere always use Hollywood as a template for determining quality and competence in filmmaking. They also use the very concept of representation as a basis for judging storylines. When filmmakers sacrifice art for commerce, these two templates were likely to clash – leading to public outcry, it is this outcry strident in the commercialization of the Hausa film industry that leads to soul-searching as the current one” (Adamu, 2009, p. 1).

In an effort by Nigerian scholars to intellectualize Kanywood films, Abdallah Uba Adamu created an online-based forum (Yahoo group) where he collected different views and criticism. Most of the participants had negative attitudes toward production of the films. The filmmakers even called their critiques ‘Mahassada’ (those who wish ill) (Adamu, 2009).

Makahon gida (2013), produced by Usman Mu'azu, is a Kanywood film that positions women in lower social positions and with negative images of womanhood. The central theme of the film is the family life style whereby a woman is featured as the cause of her husband's death. Their only son Nasir is taken and nurtured by his uncle and is also ruined and seduced by his uncle's second wife. Hajiya, wife of the deceased Rabi'u, is featured as an infidel breaking all the marital protocols.

Feminist narratives are a significant part of media studies that revolve around the plight of women, particularly in the way gendered norms are presented and upheld in film. All of the discourses within the three waves of feminism from the 1960s to date have concerned how to achieve gender parity between males and females in all socio-cultural and political public spheres.

According to Stuart Hall, representation is the production of meaning via the means of language. Hall has divided representation into three different perspectives; constructionist perspective, intentional and reflective (Hall, 1997). This mapping out representation looks at the last two out of the three approaches given by Hall, as the positioning of women in this film to some extent reproduces social realities; and it is also according to the fantasies of the film producer.

To sum up, the male filmmakers in the Kanywood film industry manipulate the content of films in ways that reinforce patriarchal dominance. Ideologically and aesthetically, the Nigerian Hausa films are significant expressions of traditional Hausa society, providing insight into the local and regional gender politics (Mohammed, 2004). Women generally condemn this patriarchal world as almost everything is linked to men's creativity and fantasies. Leclere in Mohammed argued that nothing in existence today is not said to be made by men: thought, language, and words. She further maintained that a new world should be called the women's world.

Leclere added that everything invented by men is deceitful and oppressive to women, capable of killing women (Mohammed, 2004).

B. Two Brides and a Baby

According to the plot and narrative structure of the film, *Two Brides and a Baby* is a melodramatic mode of Nigerian Nollywood film which revolves around a strong rivalry between two different women who fall in love with one man. The narrative of the film also presents how deep women find themselves in dating relationship and the fact that they couldn't withstand any interference against the relationship. Their impatience leads them to resolve to plot against those knocking on them.

In most of the Nigerian films, women are portrayed negatively. This might be because of the male domination in the film industry. However, despite the fact that some films are produced and directed by those women who dare to establish their film production companies, negative images of women and patriarchal ideologies are still discernible in these films. Ukata maintains that

“The issue of male dominance in film production has been identified as one of the reasons for the portrayal of negative images of women in Nigerian videos. However, such depictions are not peculiar to Nollywood and they can be traced back to Hollywood's visual iconography as well” (Ukata, 2010, p. 47).

However, this examination of the way women are depicted in Nigerian Nollywood films would be done from the perspective of feminist film criticism, which according to Noel Carroll “Feminism is the most visible movement in film criticism today, and the most dominant trend in that movement is psychoanalytically informed” (Noel, 1996, p. 268). He however, maintains that “it is necessary to analyze the way women are depicted in films adding that “the investigation of the image of women in film begins with the rather commonsensical notion that the recurring images of women in popular media may have some influence on how people think of women in real life” (Noel, 1996, p. 268).

First of all, sexualizing women's body is one of the most explicit feature in which women are situated in the film. The first scene of the film starts with a close up shot of woman, shooting from down to top. This woman is also half naked as half of her laps are bare. The camera lens pan upwards slowly from her feet up to head, while she walks majestically and swaying her body. As she approaches the main building, the camera's focal point centers on her. This is a sheer exploitation of women's sexuality.

Women in this film are represented as mere complement of men's life and pleasure fulfillment. Ketcher is viewed sitting in front of a mirror doing make up. She sits waiting for her fiancé Kole

to come. But on the other hand, Kole is not shown doing anything make up just because is meeting his fiancée. This is in addition to the patriarchal ideology which positions men as superior to women in a relationship. This also reinforces a social disparity between men and women.

In Onyekachuku Ayube's film *Escort Service* (2013) Love and date relationship is the central theme of the film. Cheap digital technology is explicit in the film, based on the lighting, camera quality and sound. However, the film represents women having a prostitution organization under Dayan as the leader. The indecent men seducing dress is explicit in the film, which signifies fetishism of women's body. Nadia has strongly opposes her brother to marry Cliff who belongs to the classic prostitutes organization. Nadia describes Cliff as tacky, dirty, smelling, useless and indecent. In response, Andria vows to take all measures against Nadia.

Female's hypocrisy is visible as Nadia quickly changes her mood as her brother Cliff gets in when she insults Andria. Women are also featured as fierce in the film as Nadia leads another thugs group of Men despite being a woman. Nadia too possesses a gun and threatens Andria if she doesn't leave Cliff. Another armed women group hunts Nadia's life in the film. Females' terrorism and criminal tendency as a result of love relationships is the plot of the film. In the long run, Andria is stabbed and killed by armed men led by woman. Additionally, Dame vows to take the last breath of Nadia.

Another image of women in *Two Brides and a Baby* is lack of respect for their spouses whenever they have a misunderstanding or when they need something from men and couldn't get it. This can be inferred in several places in the film. Firstly, Ketcher blasts Kole just because he made some changes at the wedding saloon with regard to the decorations. Additionally, Ene quarrels her husband several times because he supports Kole over her friend Ketcher. More devastating is when she even broke their enlarged picture and asking him to give her their wedding ring.

Barren Women film, Sylvester Obadigie's film (2013) represents how evil women are in cheating their husbands just because they want to have children. The first scene of the film features a young woman at soothsayer's shrine; she puts her baby in Mortar and squeezed with pestle. This is the highest negative image of women for a mother just because of the wealth she might have, she kills her baby mercilessly. I don't think a real mother can do this to her child. But in the film, it occurs. Worst images of women in *Barren women* are how they become expert in pretending pregnancy, lying to their husbands. They connive with a medical doctor and buy children from him. One of the protagonists of the film lost her live as a result of abortion she had at the embattle doctor's hospital. Additionally, the doctor dismantles the young ladies he employs working for him as nurses. He sexually harasses them and they even fight over him. Exposing female sexuality is also one of the characteristic of the film. Young ladies, drinking appear indecently. Childlessness and the family trauma which the women are often blamed is another negative image of the women in the film. There is a mother woman sneaking to hear the discussion of her son with his wife tonight and later in the morning pounce on her in-law daughter to produce a child for them. This family challenge makes Ann to buy a baby from outside. A woman disturbing the happiness of her son's marital home just because of childlessness. Women in the film also become the victims of unwanted pregnancy and they resolve to abortion which subsequently leads them to lose their lives just as it happened to

Chichi, one of the film's protagonists. Moreover, childlessness as discussed in previous chapter in one of the major themes of Nigerian cinema.

Moreover, another negative image situated women in is that of evil acts. Ama throughout the film has been plotting against Kole because he will not marry her. On the other hand, the girl who he will marry, Ketcher responds harshly as a result of Ama's plots. Nevertheless, Kole is not shown trying to take revenge against Ama. He always tries to appease both Ama and the Ketcher. The wickedness of the female is not only represented through actions or verbal talks, it is also inferred by viewers through facial expressions. An example is when Kole gets out of the rehearsal hall and Ama gives him a venomous look. Also the way Ama and Ketcher gaze at each other sends a lot of their grudges.

In another film, *In a woman's world* produced by Tissy Nnachi (2013), the young ladies in the film are highly depicted as sexual materials. They just fall in love with young men and entice them for sex. They run a very bad life even ruining others' lives. The group of the ladies under Tasha becomes extra lecherous and subsequently armed robbers. Another girl in the film called Cleo who dates another guy who is taken away from her by the other group. She became so confused and felt deep in his love. At the end, Tasha and Cleo fight over Duran. Women are always depicted as a victim of any relationship while men scale free without being hurt. The ladies gang and kidnapped Cleo and harshly beat her. This film is also belonging to melodramatic category of film genre as it resembles those weepies of mid 19th century. Additionally, this film represents women as members of a cult groups. And taking revenge is what leads Cleo to join the cultists based on the influence of her friend. In the long run another girl in one of the cult groups is shot dead by a rival group.

Moreover, with regard to the assumption that the today's cinema reproduces female image in a distorted manner and reinforces the patriarchal ideologies, women filmmakers are expected to counter this masochism and male centered cinema.

Mayne argues that

“there is temptation to establish a rigorous opposition. if women have been “falsely” represented in distorted images in the classical cinema, then women filmmakers will more likely to present “accurate”, “undistorted” not to mention “positive” images of women-which will then be eagerly consumed by the film viewer” (Mayne, 1984, p. 54). Despite this, Mayne doubts the possibility of this. Because “the works women filmmakers need to be seen against a background shaped and defined by the ways in which women have been associated with the cinema” (Mayne, 1984, p. 55).

Two Brides and a Baby, although is produced by a female filmmaker, the film still shows a distorted image of woman. Today, there should be a concerted effort towards changing the negative image of women in all the media particularly the film medium just a (Ukata 2010).

Friends in Love, is another popular Nollywood film produced by Azuka Odunukwe (2009). The film's plot revolves around love and betrayal. A girl's (Chike) curiosity to know all the movements about a guy (Debby) she loves and intends to marry puts her into more psychological pains. Chike finds another girl Bella to monitor the movements on Debby. The traitor, Bella base on the good values she finds in Debby, plots using another girl to be with him so that Chike will stop loving him. Bella succeeded and snatched Debby as she purported an enmity for Debby in the eyes of Chike. When Chike calls Bella to ask about the monitoring

project she says “terrible is on the statement...unfaithful as a rabbit”. This has put Chike into more confusion and starts believing what her mind whispers to her. This feature of betrayal of Bella is an insult for womanhood. As it has been the main themes of the Nigerian cinema, this film also depicts how deep women fall in love with men. Just as in the film at discussion, ‘Two Brides and a Baby’ where both Ama and Ketché fall in love with Kole. Additionally, this film has melodramatic tones belonging to the weepies of 1940s, 50s and 60s.

However, to show another weakness of women in the film, Ketché gets more worried, bewildered and confused than Kole throughout the film. Similarly, Ugo gets more worried than Maye concerning their relationship.

Early Marriage film produced by Emeka Onwuamaeze (2003) is another Nigerian Nollywood film which is typical melodrama or a weepie. The film depicts a mother called Nwanneka disturbing the happiness of her son Christopher over the city girl Itheoma he proposes to marry. The mother wants him to marry a village and home trained girl Nnena. The teenage girl Nnena has later disappointed the Christopher and his mother. She joints armed gangs through a neighboring friend called Helen. The Helen is also a victim of early marriage and under duress. Her husband died and she later starts prostitution and have the armed robbers as her mating friends. Moreover, women throughout this have been portrayed negatively.

Nnena’s mother countered her husband to send the girl to school just because Christopher has money. Women have become the family destructors instead of becoming good family members. Helen, Nnena and Christopher’s mother in the film play the role of hindering the happiness of his (Christopher) life. Additionally, another theme of this film is the clash between tradition and modernity which is one of the characteristics of post colonial African cinema.

In her studies of three Nigerian Nollywood films, (Hostages, Dust to Dust, and True Confession) Garritano examines how women are represented and their status in the films. She maintains that women are portrayed as helpless objects acted on by others, dependent and they are portrayed as morally decayed, without any valuable qualities. Garritano concludes that these representations explicitly brings into point the gendered and biased perspective in which the female protagonists are reconstructed and depicted (Garritano, 2000).

Every woman, another Nigerian Nollywood film produced by Chiweuba Nneji (2012) Indecent dress is one of the characteristics of the film. However, this film gives a high status for women as to officials of organization. Childlessness is another theme of the film. Sexual intercourse scenes are explicit in the film. Women in the film are featured as traitors and dependents on men. Additionally, adultery and infidelity are other features situated women in this film. This happens as a result of female’s seduction to men. The cultural practice of families to propose marriage partners for their children and relatives is also part of the film’s plot. As a result of the infidelity, Beca gets pregnant from a man she sleeps with. A woman in the film wanted to buy baby from outside just show her husband that she is virile. She earlier told series of lies to people that she is pregnant, up to ten month she didn’t deliver. A clear picture of women’s evil depicted. She goes to a female medical doctor to get them a baby. At the end the new baby of her niece is given to her by the cruel and criminal doctor. The criminality of women is very explicit in this film. Beca and her husband are put in psychological pain. At the end of the film, Beca’s husband happens to be her father, he raped Beca’s mother long time ago. All the females

in the film ended in mess. And Mrs Babra who stole the baby gets arrested. Ukata holds the view that:

“Women have also been labeled as prostitutes, husband snatchers and adulteresses. As prostitutes, they are seen as parasites that drain money from men and leave them with incurable diseases. Men’s role in prostitution, whether as pimps or patrons, is never considered nor turned into stereotypes. Likewise, adulterous women as stereotypes, have male accomplices whose liaisons with the adulterous women receive no publicity at all. When women are either labeled as prostitutes or adulterous it points to how unreliable they are, but the male figure has no queries to answer for having illicit affairs with the same women tagged as prostitutes or adulteresses” (Ukata, 2010, p. 46).

In *Swagger Mamas* produced by Anaele Ugochuku Dominick (2013), apart from the love theme of the film with young ladies suffering, the film also situates matured women as greed as they participate in a Miss Africa beauty contest. Additionally, about twenty women participated in the contest and none of them is awarded with the five million naira promised, SUV Jeep and round trip to Germany, as it is just two ladies and one young man plan to dupe the women. The worst part of it is that the women participate in the contest against the wish of their family. The way the women are featured as mothers is a total insult to motherhood. Childlessness is another thematic aspect of the film, as of the families in the film adopts a child because they don’t have one. Similarly, indecent dress signifying the female’s body exploitation is another order of the film. At the rehearsal for selecting the right candidates, all the women gather and answer questions on current affairs, dance and at the end most of them are disqualified. Another negative image of women in the film is the sexual harassment they face in the film; talk less of domestication serving the family house under the leadership of the husband, while they face humiliation from husbands. Another negative image of women in the film is how they value wealth over human as one of the women Mrs. Evlen Obama who adopts a baby, leaves her at home and busy dancing for the beauty contests.

Chinyere Okunna’s research results on Nollywood videos affirm that the videos are full of negative and stereotypical images of women. According to Okunna, women are portrayed in Nollywood videos as wayward, morally bankrupt and easily enticed to material things which, in return, appeal them to act against the social moral norms and values by committing taboos like lesbianism, murder, infidelity and child abandonment (Okunna, 2000).

Nigerian films in both Nollywood and Kanywood film industries have more or less the same theme and narrative structure. The films are characterized by novice filming, use of cheap technology, unprofessionalism and above all the producers are just after profit maximization. Additionally, the most common feature of the two different industries is that of melodramatic tone of the films. “The films are full of indulgent and interminable soap opera close ups, all the better to see the tears of streaming down people’s faces, forcing the viewer to confront the emotions generated by invariably melodramatic tone” (Saro-wiwa, 2008, p. 2).

Based on the argument of feminists about representation in the cinema today, the following table contains the list of the dominant negative images of women which are found on the screen being depicted by both Nollywood and Kanywood film industries of Nigeria. Such images are what the feminists criticize and call for the replacement with good and favorable ones.

Table 1: Images of women in Nollywood and Kanywood films

Kanywood

Nollywood

Family/Home breakers	Sexual materials
Greed	Complements of man's life
Materialists	Disrespect for spouse
Source of sorrow	Evils
Subordinate to men	Vengeance and unforgiving
Not free	Domesticated
Weak and feeble-minded	Espionage agents
Evil story mongers	Manipulative
Home keepers and children Breeders	Loose in morals
Infidelity	Diabolic
Compared with money	Inferior to men
Valueless in relation to men	
Sexual materials	
Untrustworthy	
Traitors and Unfaithful	
Wicked	
Hypocrites	

Going by the above listed features of women in Nigerian cinema, northern Nigerian Kanywood film industry oppresses and misrepresents women more than the southern Nollywood industry. Kanywood also promotes patriarchy and relegates women than Nollywood. Moreover, the images on the Nollywood table are also damaging, negative and oppressive to women. These are what feminists question about cinema and ask for the shifting from misrepresenting women

on screen to depicting them as heroines, business tycoon, high public officers, leaders, executives, and any other positive image.

Moreover, in defining semiotically the structures of the films, the syntagmatic categories given by Hodge and Tripp are used, while general paradigmatic approach is also applied on the paradigm part. As paradigm with regard to film analysis involves the selection of different items which work together and make meaning, the under tabled different choices are the paradigms in the two Nigerian films analyzed in this research work.

Conclusion

Initially, when studying the third world cinema examination of western colonialism and its left footprints in the countries colonized should be the first foot step for such a study. African countries are labeled as part of the third world countries, as most of them were colonized by the western super powers between 17th-mid 20thth centuries. Nevertheless, a cinema is not automatically qualified for the name third cinema just because it is produced in the Third world (Simpson, Utterson, Shepherdson, 2004). Although those colonized countries have liberated and got their political independence, colonialism has succeeded in influencing and shaping the cultural practices of African communities, most times leaving behind negative effects which might not suit Africa and its people. These effects have of course affected the African cinema, which is a public cultural sphere and one of the agents of socialization.

Senegalese director Ousmane Sembene stated that before they started to make these films, Europeans had already shot films about the African continent showing Africans as antagonists of one another. Most of the Africans we see in those films are unable to set one foot in front of another by themselves (Pfaff, 2004).

The above statement by one of earliest indigenous African film producers is a clear instance of a distorted picture of Africa. Media are very powerful tools in image making and identity description. Whatever picture media feed people, they assume it as true. They tend to stereotypically and naively believe that. Through the power of the mass media the Europeans got the opportunity to use the cinema and represented the Africa and Africans the way they liked. Despite this mono-centrism of the early African filmmaking, the colonial film makers established cinema schools to educate Africans. The first school was Bantu cinema school, sponsored by the colonial office of the British film institute (Daiwara, 1992, p.2).

In Nigeria today, there are two biggest cinema industries known as Nollywood and Kanywood. The latter is northern Nigerian film industry which produces film in Hausa language while the former is of southern part industry which produces its films in English language. The content of these industries tend to resemble and copy the style in one way or the other of some foreign film industries. For example, Kanywood films imitate reproduce the way Indian Bollywood narrates their story, particularly the dance and singing in their films. Additionally, some filmmakers copy exactly the content and ideas of another film and translate it to produce their films. On the other hand, Nollywood film industry too tries to copy and imitate the American Hollywood styles and plots; by the way they couldn't have succeeded due to lack of sophisticated production materials and adequate to funding.

Having that the aim of this research work is about the representation of women in Nigerian cinema, feminist film criticism is the approach used to examine how the films can be criticized from the feminist perspective. The way women are positioned, situated, empowered or relegated, liberated or suppressed, sexually exploited or not in relation to their male counterparts in the films. And the study found that women are given many negative images in Nigerian cinema, relegated and oppressed. They are featured as wicked, subordinate, and subaltern.

Although feminists struggled at the three different waves of feminism namely; first-wave, second-wave and third-wave, all of them have a common goal of deconstructing the patriarchal ideologies, which relegate, subordinate and sometimes suppress women. According to Kroklokke and Sørensen, first-wave feminism emerged in the wake of industrial society and liberal politics. It is connected to both the liberal female's rights movements and early socialist feminism in the late 19th and early 20th centuries in the United States and Europe. First-wave feminism is concerned with access and equal opportunities for women. Second-wave feminism arose in the 1960s to 1970s in postwar Western welfare societies, when other suppressed groups such as homosexuals and Blacks were being defined and the New Left was on the rise. Third wave-feminism emerged from the mid-1990s onward, rising from the emergence of a new postcolonial and post socialist world order; it seeks to overcome the theoretical question of equity or difference and the political question of evolution or revolution. Kroklokke and Sørensen (2006). The common goal of all these three different periods of feminism struggles is that they all fight for the course of femininity and the liberation of women from cultural oppression and undermining. At this juncture, several theories have been developed by feminist critics, theories such as psychoanalysis, deconstruction, equality, structuralism, Freud and Lacan theory, semiotics, mise-en-scene Marxism and many more are being used in examining film in relation to how women are depicted on the screen by male auteurs.

2874

Ideologically, Nigerian cinema is devoid of clear ideological aims rather than profit maximization and promotion of the culturally oriented patriarchy. Moreover, Nigerian government is yet to wake up and start exploiting the film industries with a view to fast track national development and for propaganda purposes. Thus, it pays less attention to the activities of the filmmakers, unless the issue of censorship.

This research work extensively discussed and analyzed two chosen films for analysis, namely; *Gabar cikin gida* (Enemies in the House) and *Two Brides and a Baby*. On the first one, feminist point of view and semiotics approach have been combined and sutured together in ascertaining the representation of women in the film. It is found that women in this film have been positioned and portrayed with negative images. On the other hand, the second film selected for the analysis, *Two Brides and a Baby* is about two hours screen time, with two days and one night plot time. Also in the analysis of the film, the same approach applied to *Gabar cikin gida* is used in the examination of how women are represented. The most negative feature and image situated the women in this film is how the sexuality of female body is being exploited. Some of the female protagonists are half naked throughout the film, while none of the male protagonists is portrayed with such an image.

Finally, going by the findings of this research work and the situation of Nigerian cinema and filmmaking, it will be good to offer some useful recommendations and suggestion as follows:

Today, there is the need for capacity building for both the filmmakers and the protagonists. Lack of proper training and inadequate knowledge about the process of filmmaking is one of the

major challenges to the Nigerian film industries. The filmmakers mostly engage in trial and error. Unless this habit is addressed, the industries will continue going unprofessional.

Government alone can't handle the issue. Investors within and outside the country should put their hand so that good and qualitative films would be produced. Additionally, the films should take another pattern of bringing unity to among different Nigerian ethnic groups. The dress and the names from both north and south should be mixed and reflect the country not only one region.

And for the purpose of the education, more film schools should be established in Nigeria. In addition to the ones available and theatre arts departments in some Nigerian universities, additional special institutes meant for pure training of filmmaker are needed. Nevertheless, those institutions should be well equipped with both human and material resources for the smooth conduct of the capacity building trainings.

Nigerian film producers should strive to concentrate more on producing educational films, not entertainment always, because education is the first pillar for development. Their films should be beyond melodramatic. Melodrama is also good for its target, but generally, the films should be meant for national agenda.

Government should set up film and consultative committee made of well qualified producers and artist to work hand-in-hand with appropriate government agencies so as to tackle the problems of contaminating the cultural values, of Nigerian societies.

Government should also invest in film making throughout the country, because, film makers after profit making, as such they what the people want most. If the government would invest in film industries, more educational, societal reform inclined films would be produced as an alternative to the current trivial themes of the films. It can also be suggested that merit awards should be given to films that have messages which promote consciousness, cultural solidarity and patriotism. However, the awards should not be associated with affiliation of the filmmaker or a protagonist.

The films produced should have different themes and plots from the current images of women in Nigerian films. Positive, favorite, meaningful and important roles should be given to women in Nigerian films.

More women should be involved in the process of filmmaking in Nigeria. The involvement should be right from pre-production to post production stage. This will help make their opinions, ideas, imagination and more importantly change their image on the screen.

Cinemas of the third world should be fully supported so that their films can serve as an alternative from the dominating first world cinema especially American Hollywood. Pidel Castro once criticized the Hollywood cinema which he described as poisoning human mind and he calls for the adequate support for the third world cinema (Simpson, Utterson, Shepherdson, 2004).

References

Abah, A.L. (2008). One Step Forward, Two Steps Backward: African Women In Nigerian Video Film. Communication, Culture and Critics. International Communication Association. ISSN 1753-9129.

Adamu, A. U, Adamu, Y. M., and Jibril, U. F. (Eds.). (2004). Hausa Home Videos, Technology, Economy and Society. Kano Nigeria: Centre for Hausa Cultural Studies. Kano, Nigeria

Adamu, A. U. (2007). Transglobal Media Flows and African Popular Culture: Revolution and Reaction in Muslim Hausa Popular Culture. Kano, Nigeria. Visually Ethnographic Productions.

Adamu, A. U. (2010) The Muse's Journey: Transcultural Translators and the Domestication of Hindi Music in Hausa Popular Culture: Journal of African Cultural Studies, Vol. 22 Issue 1, 41-56.

Adamu, A.U. (2009). Hausa Home Video Films-Yesterday, Today and Tomorrow: Intellectualizing Hausa Video films in Retrospect. Discussion/lead paper presented at the international work shop on Hausa Video films, with the theme of controversies, sanity, and solutions in the Hausa home video industry held at Kongo conference center, institute of administration, Ahmadu Bello University, Zaria, from 13th -15th August 2009.

Adekunle, A. (2010). Nollywood and the Search for Better Representation. www.nigeriafilms.com/content.asp?contentid=7744&ContentTypeID=2. (Retrieved: 25.2.2013)

2876

Akasharo, G. (2010). The African Filmmaker and Content of African Films: a study of the perspective of the Nigerian film audience. Global media journal: African edition, 4(1)1-32.

Azeez, A.L. (2010). Audience Perception of Portrayal of Women in Nigerian Home Video Films, Journal of media and communication studies, vol 2(9), pp 200-207.

Bateman, J.A. (2013). Hallidayan systemic functional semiotics and the analysis of the moving audio visual image. www.degruyter.com/view/j/text.2013.33.issue.../text-2013-0029.xml? (Retrieved 7.4.2014)

Berger, A. (2000). Media and Communication Research Methods. An Introduction to Qualitative and Quantitative Approaches, Sage Publications, Inc. Thousand Oaks Carlifonia.

Buckland, W. (2004). The cognitive semiotics of film, Cambridge University Press, Cambridge United Kingdom.

Buikema, R. (1995). Windows in a round house. In Buikema, R. and Smelik, A. (Eds.) Women's studies and culture: A Feminist Introduction to the Humanities. Pp. 3-14. Zed Books London.

Carroll, N. (1996). The Image of Women in Film: A Defense of a Paradigm. Theorizing the Moving Image. Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Chandler, D. (2000). Semiotics for Beginners. <http://www.aber.ac.uk/media/Documents/S4B/semiotic.html>. (Retrieved: 10.12.2013).

Diawara, M. (1992). African Cinema Politics and Culture, Indiana University press, 601 North Morton Street Bloomington, USA

Duru, A.N. (no date). Ideological Criticism of Nigerian video film 'August meeting': A feminist perspective.

Ebewo, P. J. (2007). The Emerging Video Film Industry in Nigeria: Challenges and Prospects: Journal of film and video 59.3.

Emmanuel, A. (2010). Looking Inward with an Outward Thrust in the age of Information and Globalization: Reflections of Nigerian Video Films and Industry. Conference Papers International Communication Association.

Ezumah, N.N. (no date). Perception of Womanhood in Nigeria and the challenge of Development, Feminist knowledge/Identities, Culture and Religion. web.uct.ac.za/org/gwsafrica/knowledge/nkoli.htm (Retrieved: 3.12.2013)

Fiske, J. (1990). Introduction to Communication Studies, London, United Kingdom, Routledge, 11 New Fetter Lane.

Frank, N. U. (1994). Black African cinema, Berkeley and Los Angeles California. University of California Press.

Hall, S. (1997). Representation, Meaning and Language. Hall, S (ed.) Representation: Cultural Representation and Signifying Practices (1st edition) (p, 13-74). London: Sage publications LTD.

Harrow, K. W. (1999). African cinema post colonial and feminist reading. Asmara Eritrea: Africa World Press.

Hogde, R. and Tripp, D. (1986). Children and Television: A Semiotics Approach. Cambridge: Polity Press.

Hynes, J. (2006) Political Critique In Nigerian Video Films: Oxford Journals, Social Science, African Affairs, 105/421, 511–533.

Hynes, J. (Ed.) (2000). Nigerian video films. Ohio: Ohio Universty Center for International Studies.

Johnson, D. (2004). The gaze is veiled: The portrayal of women in Hausa film. Adamu A.U, Adamu Y.M, Jubril U.F. (ed.) Hausa Home Videos, Technology, Economy and Society, proceedings of the First International Conference on Hausa Films, Kano Nigeria: Center for Hausa cultural studies, Gidan dabino publishers.

Krolokke, C. and Sorensen, A.S. (2006). Gender Communication Theories and Analyses: From silence to performance. New York: SAGE Publications.

Lapsley, R. and Westlake, M. (1998). Film Theory: An introduction, second edition, United Kingdom: Manchester University Press.

Larkin, B. (2004) Degraded Images, Distorted Sounds: Nigerian Video and the Infrastructure of Piracy: Public Culture. 16 Issue 2, 289-314.

McCabe, J. (2004). Feminists Film Studies: Writing the Woman into Cinema. London: Wallflower Press.

Metz, C. (1974). *The Cinema Language or Language System in Problems of Film Semiotics*. United States: University Of Chicago.

Metz, C. (no date). From film language: Some points in the semiotics of the cinema. www.academic.uprm.edu/mleonard/.../Metz%20on%20film%20language.pdf. (Retrieved: 13.3.2014).

Mills, S. (1998). Post-colonial feminist theory. Jackson, S and Jones, J. (Ed.) *Contemporary feminist theory* (98-112). Edinburgh: Edinburgh University Press.

Mohammed, A.F. (2004). Women, Religion, and guilt in hausa home videos: An Assessment. Adamu A.U, Adamu Y.M, Jubril U,F. (Ed.) *Hausa Home Videos, Technology, Economy and Society*, proceedings of the First International Conference on Hausa Films. (1st edition) (p, 171-176). Kano, Center for Hausa cultural studies, Gidan Dabino Publishers.

Mohammed, B.S. (2004). Male chauvinism: A major factor in the manifestation of sexism in Hausa Home Video. Adamu A.U, Adamu Y.M, Jubril U,F. (Ed.) *Hausa Home Videos, Technology, Economy and Society*, proceedings of the First International Conference on Hausa Films. Center for Hausa cultural studies. (1st edition) (p, 177-186). Kano: Gidan Dabino publishers.

Monaco, J. (1997). *How to Read a Film, The Art, Technology, Language, History, and Theory of Film and Media*, New York: Oxford University Press.

Nelmes, J. (2007). *Introduction to Film Studies*. 2 park square, Milton Park, Abingdon, Oxon: Routledge.

Noth, W. (1995) *Hand Book of Semiotics*, Bloomington: Indiana University press.

Obiaya, I. (2011). A break with the past: The Nigerian video-film industry in the context of colonial filmmaking. *Film history*, 23(2), 129-146.

Okunna, C. (2000). Mass Media Gender Images and the Nigerian Girl Child. Paper presented at Summit 2000: Youth Children and Media. Toronto. Studies. University Press, Stanford, California.

Pfaff, F. (2004). *Focus on African films*. Bloomington, USA: Indiana University press.

Roy, Armes. (1987). *Third World Filmmaking and the West*. California: University of California Press.

Saro-wiwa, Z. (2008). No going back. www.zentosarowiwa.com/no-going-back (Retrieved: 31.1.2013).

Saul, M. and Austen R. A. (2010). *Viewing African Cinema in Art Films and the Nollywood Video Revolution, The Twenty-First Century*. Arthens Ohi: Ohio University press.

Smelik, A. (No date). Feminist film theory, <http://www.annekesmelik.nl/TheCinemaBook.pdf> (Retrieved: 7.10.2013).

Taylor, S. and Willis, A. (2007). *Media Studies, Texts, Institutions and Audiences*, Oxford: Blackwell Publishers Inc.

Thornham, S. (1999). *Feminist Film Theory, A Reader*. United Kingdom: Edinburgh University Press.

Ukata, A. (2010). Conflicting framing of women in Nollywood Videos. http://www.nobleworld.biz/images/AF_Ukata.pdf. (Retrieved: 22.9.2013).

Ukata, A. (2010). The image(s) of Women in Nigerian (NOLLYWOOD) Videos, Unpublished Doctoral thesis, University of the Witwatersrand, Johannesburg, Faculty of Humanities, Johannesburg, South Africa.

Filmography

Adam, N. M. (Producer), and Chilaci, N. (Director). (2012). Ibro juga. Kano Nigeria. MH Movie Tone.

Danhajiya, N. (Producer).and Muhd, U.A (Director). (2012). Ina Mafita. Kano Nigeria. Al'umma productions

Dominic, U.A. (Producer), and Azodo, I. (Director). (2013). Swagger Mamas movie. Ikeja, Lagos Nigeria. Ibaka TV.

Egbe, B.E. (Producer) and Benson, T. (Director). (2013). Two Brides and a Baby movie. Lagos Nigeria. B'Concept network production Limited.

Garba, S. (Producer), & Muhammad, Y. (Director). (2013). Gabar cikin gida movie, Kano and Abuja Nigeria. {Two Effects Empire}.

Inovie, C. (Producer), and Onu, C. (Director). (2012). Early Marriage movie. Lagos Nigeria. Ice Productions International Limited.

Mu'azu, U. (Producer) and Saira, A. (Director). (2013). Makahon Gida(Blind Home). Kano Nigeria. G-Top Multimedia.

Nnaci, T. (Producer), and Ifeanyi, O. (Director). (2013). In a woman's world movie. Lagos Nigeria, Great star productions.

Nneji, C. (Producer), and Ogbonna, I. (Director). (2013). Every woman movie. Lagos Nigeria. Great Star Productions.

Nuhu, I.B. and Mu'azu, U. (Producers) and Nuhu, Ali. (Director). (2013). Ni da ke mun dace(I and you match). Kano Nigeria. FKD Productions

Obadigie, S. (Producer), and Ukaegbu, M. (Director) (2013). Barren women. Lagon Nigeria. Obadiege Film Productions.

Tahir, T.I (Producer) and Zango, A.A. (Director). (2013). Basaja (Camouflag). Kano Nigeria. Dorayi Entertainment.

KYK YURTLARINDA SUNULAN HİZMETLERİN KALİTE DÜZEYLERİNE YÖNELİK ALGI: DÜZCE MERKEZ ÖRNEĞİ

Ahmet KARAARSLAN

Düzce Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi,

Yrd. Doç. Dr. Faruk Kerem ŞENTÜRK

Düzce Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü,

Öz

Bu çalışmada, çağın şartları gereği kendisini geliştirme ve yenileme çabası içerisindeki Kredi ve Yurtlar Kurumu'na bağlı Düzce'de bulunan yurtlarda barınan öğrencilerin hizmet algılarının ölçülmesi amaçlanmıştır. Evrenin tamamına ulaşılmasının zor olması nedeni ile örnekleme yoluna gidilmiş ve veriler kolayda örnekleme yoluyla ulaşılan 317 öğrenciden elde edilmiştir. Öncelikle araştırma kapsamında kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği faktör analizi aracılığı ile ortaya konulmuştur. ANOVA ve t-testi sonuçlarına göre, hizmet kalitesi boyutlarına yönelik algı cinsiyet, yerleşim birimi ve yaşanan coğrafi bölge gibi değişkenlere göre farklılıklar göstermektedir. Bununla birlikte hizmet kalitesi boyutları hem kendi arasında hem de barınma süresi, aile gelir düzeyi ve aylık harcama miktarı değişkenleri ile pozitif yönlü ve anlamlı korelasyonlara sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Hizmet Kalitesi, Kredi Yurtlar Kurumu

2881

Abstract

In this study, it is aimed to evaluate the perceptions of students live in the dormitories in Duzce affiliated to the Credit and Dormitories Institution which spent efforts for self-improvement and renovation according to the requirements of the age. Because, it was difficult to reach the whole of the universe sampling method used and the data were obtained from 317 students by convenience sampling. First of all, the validity and reliability of the scale used in the research has been presented by factor analysis. According to the results of the ANOVA and t-test analysis, perception of service quality dimensions differ related to gender, accommodation unit and geographic area. However, the dimensions of service quality have positive and significant correlations with each other and variables such as duration of residence, family income level and monthly expenditure amount.

Keywords: Service Quality, Credit and Dormitories Institution

GİRİŞ

Hizmet sektöründeki 1980'lerden sonra başlayan hızlı gelişim ve küreselleşmeyle birlikte artan rekabet ortamında hizmet kalitesi kavramı önem kazanmıştır. İşletmeler varlıklarını sürdürülebilmek ve büyüebilmek için müşteri memnuniyetini ön planda tutmaktadır. Yaşanan bu

değişim ve gelişim kar amacı gütmeyen kamu hizmetlerini de etkilemiş ve halkın sunulan hizmetlerden en iyi şekilde yararlanması amaçlanmıştır.

Üniversite öğrencilerine barınma, kredi, burs, beslenme, kişisel gelişim, kültürel ve sportif faaliyetler konusunda hizmet veren Yükseköğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu (KYK) sosyal devlet anlayışı çerçevesinde hizmet veren bir kamu kuruluşudur. Gerek yeni yaptırılan yurtlar gerek kiralama yöntemi ile hizmete sunulan yurtlar ile 2015 yılı sonu itibariyle KYK yurtlarında barınan öğrenci sayısı ise 453.244 civarına ulaşmıştır (GSB, 08.02.2016). Sunulan hizmetlerin kalitesini artırarak öğrencilerin memnuniyet düzeylerini artırmak amacıyla son yıllarda yüksek standartlı yurt binaları inşa edilmiş, yönetsel olarak değişimler yaşanmış ve yurtlarda barınan öğrencilere yönelik sağlanan eğitsel, kültürel ve sportif faaliyetlere daha fazla önem verilmeye başlanmıştır.

2015 itibariyle 1.000.483 öğrenciye kredi, 353.476 öğrenciye burs imkanı sağlayan ve 453 bin üniversite öğrencisine barınma imkanı sağlayan KYK ülke nüfusunun genç ve dinamik kesimine hizmet vermektedir(GSB, 08.02.2016). Ülkenin geleceğini oluşturan bu genç nüfusun başarısı aldığı eğitim kadar sosyal yaşantısına da bağlıdır.

Gerek özel gerek kamu sektöründe gerçekleşen hızlı değişimler tüketicilerin zihinlerindeki algıları da etkilemekte ve bireylerin kalite kavramına yönelik algılarının ölçümünü zorunlu hale getirmektedir. KYK'ya bağlı yurtlar da ister istemez dış çevrede gerçekleşen değişimlerden ve rekabetin etkisinden nasibini almakta ve değişime ayak uydurma gerekliliğini hissetmektedir. Bu bağlamda KYK yurtlarının müşterisi niteliğindeki öğrencilerin KYK hizmetlerine yönelik algısının ölçülmesi, bu işletmelerin değişken çevre şartlarında kendi konumlarını tekrardan değerlendirmek açısından faydalı olacaktır. Buna bağlı olarak; kullanılan iletişim yapısı, yönetimin tutum ve davranışları, işletmenin fiziksel konumu, hijyen faktörleri, yiyecek-içecek hizmetleri, ücretlendirme politikaları, sosyal hizmet imkanları vb. açısından gerçekleştirilen yenilikçi faaliyetlerin performansları değerlendirilerek eksik ve geliştirilmesi gereken alanlar ortaya çıkarılabilecektir.

Yurtlar sadece verdiği hizmetler açısından değil eğitim düzeylerinde yeni bir aşamanın eşiğinde farklı psikolojik ve ruhi gelişimle yüzleşen öğrenciler açısından da önemlidir. Kara (2009) araştırmasında yurtların üniversite öğrencileri açısından önemini şu şekilde ifade etmektedir;

“Gençler üniversiteye gelirken gençlik dönemi sorunlarını da doğal olarak beraberlerinde getirmektedirler. İçinde buldukları gelişim dönemine ait problemlerle üniversiteye gelen gençler, genellikle ailelerinden ilk kez ayrı kalarak, kendi benlik sorunları, akademik ve sosyoekonomik sorunlarla baş başa kalmaktadırlar. O güne kadar kendisiyle ilgili hemen her konuda ebeveynlerinin aldığı kararların ve uygulamaların rahatlığını ve konforunu yaşayan genç, artık gündelik yaşamıyla ilgili birçok konuda kendi kararlarını kendi başına almak zorundadır. Bu yeni durumun yarattığı strese, kimlik geliştirme stresi, yeni bir ortamda üst düzey bir eğitime ve yeni barınma şartlarına uyum sağlama stresi de eklenmektedir. Böylece dört bir yandan potansiyel stres kaynaklarıyla kuşatılan gencin birtakım sosyal desteklere ve empatik yaklaşımlara ne kadar gereksinimi olduğu açıktır.”

Dolayısıyla öğrencilerin barındığı yurtlarda sunulan hizmetlerin yanı sıra orada çalışan personelin öğrencilerle olan iletişimi de çok önemli bir konu haline gelmektedir. Bu kapsamda çalışmamızın temel amacı KYK yurtlarında kalan üniversite öğrencilerinin aldıkları hizmetten duydukları memnuniyet düzeyini ölçmek ve memnuniyet düzeylerinin hangi faktörlere bağlı

olarak farklılık gösterdiğini ortaya koymaktır. Bu konuda bazı çalışmalar yapılmış olsa da KYK'da son yıllarda yaşanan değişimle birlikte öğrencilerin memnuniyet düzeylerinin de değişmiş olabileceği düşünülmektedir.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Hizmet ve Hizmet Kalitesi Kavramları

Hizmet kavramı mal kavramına göre soyut olması nedeniyle daha karmaşıktır ve buna bağlı olarak zaman içinde birçok tanımlama yapılmış ve ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ekonomistler hizmeti sınıflandırarak veya listeleyerek açıklamaya çalışırken, pazarlamacılar hizmeti, dayanıksızlık, sahipsizlik, karakteristik, eşzamanlılık ve benzeri asli nitelikler doğrultusunda ele almaktadırlar. Mucuk (1994) hizmeti, “Tüketicilerin mülkiyetle ilişkisi olmaksızın satın aldıkları faydalar” olarak tanımlanmaktadır. Adam Smith ise hizmeti, “somut, elle tutulabilir ürün meydana getirmeyen tüm faaliyetler” olarak tanımlanmaktadır (Çatı ve Baydaş, 2008). Hizmet kavramını tanımlamak kolay bir iş olmamakla birlikte, nelerin hizmet olduğu ve hangi işletmelerin hizmet sektöründe yer aldığını kesin olarak belirtmek de oldukça zordur ancak özellikle dokunulmazlık gibi temel karakteristik özellikler hizmeti ürün kavramından ayırmaktadır (Öztürk, 2013).

Hizmet kalitesi kavramı kişiden kişiye değişiklik gösteren, anlaşılması karmaşık, hizmetin türüne ve yerine göre farklılıklar gösterebilen bir kavramdır. Gerek hizmet kavramının gerek kalite kavramının öznellik içermesi standart bir tanım yapılmasının önüne geçmektedir. Parasuraman ve diğerlerine (1988) göre müşterilerin hizmeti algılaması, hizmete ulaşmadan önceki beklentileri ile hizmete ulaştıktan sonraki deneyimlerini karşılaştırmalarına bağlıdır. Eğer beklentileri karşılanmış ise hizmetin tatmin edici olduğu söylenebilir. Hizmet kalitesini Grönross (1984) teknik ve işlevsel olmak üzere iki boyutta incelerken; Parasuraman ve arkadaşları (1988) ise hizmet kalitesini güvenilirlik, karşılık, güvence, örgütün kendini müşterinin yerine koyabilmesi ve fiziksel varlıklar olmak üzere beş boyutta incelemiştir. Parasuraman ve arkadaşları (1988) hizmet kalitesinin ölçümünde en yaygın olarak kullanılan SERVQUAL (Service Quality) ölçeğini geliştirmiştir (Öztürk, 2013). SERVQUAL ölçeği, hizmet kalitesini beklenen ve gerçekleşen performans arasındaki fark ile belirlediğinden ve bu ölçeğin kullanımının kolay olmasından dolayı araştırmacılar tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır (Sürmeli, 2002). Hizmet kalitesinin doğru ölçülebilmesi için kriterlerin belirlenmesi noktasına özellikle emek harcanmalıdır. Parasuraman ve diğerleri (1985) yaptıkları araştırma sonunda yukarıda belirtilen beş temel faktörü on hizmet bileşeninden türetmişlerdir ki bunlar; güvenilirlik, karşılık vermek, yetkinlik, ulaşılabilirlik, nezaket, iletişim, itibar, güvenlik, müşteriye anlamak ve fiziksel varlıklar şeklinde sıralanmaktadır.

1.2. Kamu Hizmetlerinde Kalite

Kaliteli kamu hizmeti, günümüz toplumunda halkın en önemli beklentilerinden biridir. Kamu sektörünün, özel sektörün başarılı uygulamalarında olduğu gibi bir hizmet sunması beklenmektedir. Yeni kamu yönetimi anlayışının en temel noktalarından birisi vatandaş odaklılık ve kamu hizmetlerindeki kalitedir (Sezer, 2008).

Kamusal hizmetler, birçok yönüyle özel sektör kuruluşlarınca sunulan hizmetlerden ayrılmaktadır. En önemli farklılıkları Gözlü (1996) şu şekilde sıralamıştır;

- Kamu hizmetleri vatandaşların ihtiyaçlarını en verimli şekilde karşılamak amacıyla verilmektedir, özel sektörde ise kar amacı vardır.
- Kamu hizmetleri toplumun tüm kesimlerine hitap ederken, özel sektörde belirli bir kesime yoğunlaşma olabilmektedir.
- Özel sektörde her alanda yoğun bir rekabet ortamı vardır, kamusal hizmetlerde ise devletin bir rakibi yoktur.
- Kamu hizmetlerinin sunumu vatandaşların istek ve beklentilerine uygun düşmeyebilir fakat özel sektörde mal ve hizmet üretimi daha çok müşterilerin isteklerine ve ihtiyaçlarına göredir. Ancak yeni kamu yönetimi anlayışında artık kamusal hizmetlerde de vatandaşın istek ve beklentileri en verimli şekilde karşılanmaya çalışılmaktadır.

Farklı sektörlerde hizmet kalitesinin algılanmasıyla ilgili günümüze dek birçok çalışma yapılmıştır. Ancak Üniversitelerde öğrenim gören ve ülkenin geleceğinde en büyük pay sahibi olacak KYK yurtlarında barınan öğrencilerin aldıkları hizmetlerin algılanmasıyla ilgili çalışmalar sınırlı sayıda kalmıştır. Özellikle KYK yurtlarında kalan öğrencilere yönelik yapılan çalışmalar ve sonuçları ile ilgili bilgiler aşağıda paylaşılmaktadır.

Arslan (1996) KYK yurtlarında kalan bayan öğrencilerin boş zaman değerlendirme aktiviteleri üzerine odaklandığı çalışmada öğrencilere yeterli rekreatif ortamların sunulmadığı ve personellerin boş zaman değerlendirme faaliyetleri konusunda ilgisiz kaldığı ve bu nedenle öğrencilerin önemli bir kısmının dış çevredeki ortamlara yöneldiğini ve ihtiyacını özel sektörde gerçekleşen faaliyetler aracılığı ile giderdiğini belirtmiştir. Öksüz (2012) uzun yıllar sonra aynı konuya yönelik yaptığı çalışması sonucunda benzer sonuçlar bulmuştur.

Doğan (2007) yurtlarda kalan öğrencilerin sorunlarının eğitimlerindeki başarı düzeylerine etkisini değerlendirdiği çalışması sonucunda zayıf olmakla birlikte not ortalaması ile yurttan verilen yemek hizmetleri arasında pozitif yönlü bir korelasyon olduğunu belirtmektedir.

Sav (2008) araştırması sonucunda yurttan kalan öğrencilerin kurum hizmetlerinin etkinliğinden ve hızından, özel ihtiyaçların sağlanması, oda donanımları, ziyaretçilere yönelik uygun kabul yerleri, psikolojik rehberlik hizmetlerinden, yemeklerin çeşitliliğinden, çalışanlar ile etkileşimden önemli düzeyde memnun olmadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca birçok öğrencinin gerekli imkanlar sağlandığında yurttan ayrılması düşünmesi de üzerinde durulması gereken bir konu olarak ortaya konulmuştur.

Bahar (2010) KYK yurtlarında barınan öğrencilerin stres kaynakları, madde kullanım düzeyleri ve psikolojik yardım arama davranışları üzerine odaklandığı araştırması sonucunda boş zamanları iyi değerlendirememenin, ders çalışma ile ilgili ortam yetersizliğinin öğrencilerde önemli stres kaynakları olduğu vurgulanmıştır.

Parlak (2014) KYK yurtlarında kalan kız öğrenciler üzerinde yaptığı çalışması sonucunda; yurttan kalma nedenlerini ekonomik uygunluk, okula ulaşım kolaylığı ve aile isteği olarak belirtmiş, yaşamda anlam algısının kalabalık odalarda (7 kişi ve üstü) kalan öğrencilerde düşük düzeylerde olduğunu ortaya koymuştur.

Sak (2015) yurt öğrencileri üzerinde yaptığı çalışma sonucunda öğrencilerin büyük çoğunluğunun yaşamış oldukları yurt ortamından tatmin olmadıkları, yurt ortamının fiziksel şartlarının yetersiz olduğu, kişisel alanın bulunmadığı, dar ve kuralların oldukça katı olduğu bir

ortam olarak algıladıklarını belirtmiştir. Ayrıca öğrenciler, yurt yönetimini katı kurallara sahip ve bu kuralları kesin olarak uygulayanlar olarak algılanmaktadır.

Ömeraden (2016) KYK yurtlarında kalan erkek öğrencilere yönelik çalışması sonucunda öğrencilerin yeterli fiziksel aktivite ve düzenli egzersiz yapmadıklarını, yurtların spor salonları eksikliği olduğunu, sağlık konusunda seminerlerin yapılması gerektiğini, yabancı uyruklu öğrencilerle Türk öğrencileri kaynaştıracak sosyal etkinliklerin yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Güllü ve Kuşderci (2011) çalışmalarında öğrencilerin büyük çoğunluğunun yurdu tercih sebebi olarak okula yakınlık ve güvenlik unsurlarını önemsedikleri, genel olarak yurttaki hizmetlerden memnun olduklarını fakat yurtların fiziki koşullarından memnun olmadıklarını belirtmektedir.

Karataş (2012) çalışmasında yurtlardaki kantin, lokanta işletmelerinde temizlik konusunda daha hassas olunması gerektiği, serbest zaman değerlendirilmesi konusunda eksikliklerin olduğu, yurtlardaki psiko-sosyal servis elemanlarının öğrencilere destek konusunda yetersiz kalması ve yurt kurallarının uygulanmasında sorunlarla karşılaşıldığı sonuçlarına ulaşmıştır.

1.2.1. Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu

1961 Yılında hizmet vermeye başlayan KYK değişen ve gelişen hizmet sektöründe kendisini sürekli geliştirme çabasında olan bir kamu kurumudur. Yükseköğrenim öğrencilerine konaklama, kredi-burs verme ve öğrencilerin sosyal- kültürel yönden gelişimlerine katkı sağlamak temel faaliyetleridir. Kurum, başlangıçta Millî Eğitim Bakanlığının denetiminde iken, bu denetim 06 Şubat 1970 tarihli Cumhurbaşkanlığı Tezkeresi gereğince Gençlik ve Spor Bakanlığına devredilmiş, daha sonra 13.12.1983 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığının bağlı kuruluşu, 04.05.2009 tarihinde Başbakanlığa bağlı kuruluş haline getirilmiş, 10.12.2010 tarihinde Başbakanlığa bağlanmış, bilahare 08.07.2011 tarihinde de Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlanmıştır (GSB1, 2016). Geliştirilen beş farklı yurt binası modeliyle barınma hizmetlerinin standartlarını, yeni yurt binaları inşa ederek veya kiralama yoluna giderek artırmıştır. Tablo 1’de görüldüğü üzere Model 1 yurtlar otel konforuna yakın hizmet sunmaktadır.

Tablo 1. Yurt Model Tipleri ve Özellikleri

Model 1	Model 2	Model 3	Model 4	Model 5
-Oda içinde banyo -WC -Karyola/baza sistemi -Oda içinde buzdolabı -Oda içinde çalışma masası	-Oda içinde banyo -WC -Ranza sistemi -Katta/oda içinde buzdolabı	-Katta banyo -WC -Karyola sistemi -Katta/oda içinde buzdolabı	-Katta banyo -WC -Ranza sistemi -Katta/oda içinde buzdolabı	-Tek katta ortak duş sistemi -Ranza sistemi -Katta/oda içinde buzdolabı

Kaynak: GSB2, KYK 2014-2018 Yılı Stratejik Planı

2015 sonu itibarı ile 454.631 (KYK 2015 faaliyet raporu) yatak kapasitesinin 453.244'ünün (GSB3, 08.02.2016) dolu olduğu göz önüne alındığında yapılan değişikliklerin ve gelişimin üniversite öğrencilerinin yurtları tercih etmesinde etkili olduğu söylenebilir. Kurum genel müdürlüğe bağlı 20 bölge müdürlüğü ve bu bölge müdürlüklerine bağlı yurt müdürlükleri şeklinde teşkilatlanmışken, 2015 yılında kararname doğrultusunda bölge müdürlükleri kapatılmış ve 81 il müdürlüğü kurulmuştur. Araştırmanın evrenini oluşturan KYK Düzce İl Müdürlüğü'ne bağlı 8 yurt müdürlüğü bulunmaktadır. 6 yurt müdürlüğü Düzce'nin merkezinde faaliyet gösterirken, bir kız yurdu Kaynaşlı'da, bir karma yurt ise Akçakoca'da bulunmaktadır. Merkez Yurtlarından Konuralp Yurdu ve Necla Pekolcay Yurdu kız öğrencilere hizmet verirken, Avni Akyol, Ebu Hanife, Gazi Hasan Efendi ve ZahidülKevseri yurtları erkek öğrencilere hizmet vermektedir. Avni Akyol Yurdu en eski yurt olup Model 4 ve Kaynaşlı Yurdu Model 2, diğer yurtlar Model 1 olarak tanımlanan standardı yüksek yurtlardır. Düzce Üniversitesi öğrencilerine hizmet veren Yurtların toplam kapasitesi 4.741'dir. Ayrıca 2016 yılında açılması planlanan 3 yurt bulunmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada açıklayıcı, bir diğer adıyla hipotez sınamaya yönelik araştırma tekniği kullanılmıştır. Temel olarak bu yöntem kapsamında nicel veriler neden-sonuç ilişkisini açıklamaya yönelik olarak kullanılmaktadır (Cresswell, 2003). Bu çalışmada Kredi ve Yurtlar Kurumunda barınan öğrencilere sunulan hizmetleri nasıl algıladıkları ve algılarının demografik özellikleri bakımından farklılık gösterip göstermediğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca yurt yöneticilerine yönelik etkinliği artırıcı tedbirlerin paylaşılması amaçlanmaktadır.

Ülke nüfusunun geleceğini oluşturan, yaklaşık 450.000 civarında öğrencinin üniversite yaşamının büyük bir bölümünü geçirdiği yurtlarla ilgili fazla çalışma yapılmış olmaması ve yapılan çalışmaların üzerinden uzun zaman geçmesi bu çalışmanın önemini artırmaktadır. Pasinlioğlu (2002) yaptığı çalışmada yurtlarda kalan öğrencilerin sorunlarını yurttan kaynaklanan, ders ve başarı durumundan kaynaklanan, geleceğe yönelik kaygılardan kaynaklanan, ekonomik sorunlardan kaynaklanan, karşı cinsel arkadaşlıktan kaynaklanan, oda arkadaşlıklarından kaynaklanan, psikolojik sorunlardan kaynaklanan ve siyasi görüşlerden kaynaklanan sorunlar olmak üzere sekiz başlık altında ele almış ve bu sorunları ortadan kaldırmaya yönelik çözüm önerileri ortaya koymuştur. Kredi ve Yurtlar Kurumunun son yıllarda geliştirdiği farklı yurt modelleri, eğitsel ve kültürel faaliyetlerin sayısının artırılması gibi çok önemli atılımlar yaparak kendisini çok geliştirdiği söylenebilir. Yaşanan bu değişimin öğrenci memnuniyetleri üzerinde ne derece etkili olduğu da eski çalışmalarda ulaşılan sonuçlarla karşılaştırıldığında ortaya çıkacaktır.

2.2. Evren ve Örneklem

Yapılan birçok çalışmada genelde tek bir yurt üzerinden genelleme yapılmaya çalışılmıştır (İkiz, 2008; Güllü ve Kuşderci, 2011, Karataş, 2012). Araştırmanın gerçekleştirildiği tarihlerde Düzce ilinde aktif olarak faaliyet gösteren sekiz yurttan 6'sı şehir merkezinde ikisi ilçelerde bulunmaktaydı. Bu çalışmada Düzce şehir merkezinde bulunan 6 yurt araştırma evreni olarak seçilmiştir. Araştırma evreninin tamamına ulaşılacağı düşünülerek tam sayım yöntemine

gidilmiştir. Tüm yurtlarda bulunan öğrencilere dağıtılan anketlerden 317 geri dönüş sağlanmıştır. Dolayısıyla elde edilen verilerden ortaya konulan bulgular belli bir yurdu değil genel olarak Düzcce şehir merkezinde faaliyet gösteren yurtların hizmet kalitesine yönelik genel algıyı ortaya koyacaktır.

2.3. Veri Toplama Tekniği

Araştırma yöntemi olarak nicel araştırma tercih edilmiş ve veriler yapılandırılmış anket tekniği aracılığıyla toplanmıştır. Anketin ilk bölümünde yurttaki öğrencilerin demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise İkiz'in (2008) oluşturmuş olduğu KYK yurtlarında kalan öğrencilerin hizmet kalitesi algısını ölçmek için tasarladığı ölçek kullanılmıştır. Yurtlarda sunulan hizmetlerin kalitesiyle ilgili olarak yurttaki iş ve işlemler, yurt yönetimi, fiziki özellikler, özel işletmeler ve sosyal ve kültürel faaliyetler gibi kapsayıcı hizmetlerle ilişkili boyutlardan oluşmaktadır. Bu boyutlar yönetim ve güvenilirlik, sosyal ve kültürel, özel işletmeler, barınma ve hijyen, sağlık ve ekonomi, katılım ve fiziki şartlar ile huzur ve empati şeklinde sıralanmaktadır. Dolayısıyla araştırmamızda yukarıda belirtilen boyutlar kapsamında KYK yurtlarında sunulan hizmetlerin kalitesini ölçümlenmeyi amaçlamaktayız.

2.4. Araştırma Hipotezleri

Öncelikle incelenen teorik çerçeve kapsamında ulaşılmak istenen hedeflere yönelik hipotezler geliştirilmiştir. Farklı bölgelerden dolayısıyla farklı kültürlerden gelen öğrencilerin gerek yaşam tarzı gerek hayata bakış açıları farklılıklar olası düşünülmektedir. Bu bağlamda cinsiyet, yerleşim birimi, yaşanan coğrafi bölge gibi demografik özelliklerin dayalı olarak yurttaki sağlanan hizmetleri farklı algılamalarına neden olabileceği öngörülmektedir. Bu bağlamda;

H1_{abc}: Öğrencilerin yurttaki sağlanan hizmetleri algılama düzeyleri a) Cinsiyet ve b) Yerleşim Birimi c) Yaşanılan Coğrafi Bölgeye göre anlamlı farklılıklar göstermektedir.

KYK yurtlarında verilen hizmetler; oda donanımı, öğrencilerle kurulan iletişim, getirilen yenilikler, yönetimin tutumu, hijyen koşulları, yemek hizmeti, ücret politikası, sosyal imkanlar gibi çeşitlilik arz etmektedir. Sağlanan bu hizmetler ne kadar birbirinden bağımsız gibi görünse de birbirlerini olumlu yada olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda;

H2: Yurtlarda sağlanan hizmet kalitesi boyutları (İletişim ve Yenilikçilik, Yönetim, Fiziki Konum ve Hijyen, Ücretlendirme ve Yemek Hizmetleri, Sosyal Hizmet ve İmkanlar) birbirleriyle ilişki içindedir.

Yurttaki konaklama tecrübesi öğrencilerin aileden uzak olarak gerçekleştirdikleri ilk konaklama tecrübesi olma potansiyeli taşımaktadır. Öğrencinin yurda girdiği ilk dönemlerdeki yurttaki sunulan hizmetlere yönelik algısı konaklama süresi arttıkça gerek çevreyle olan sosyal etkileşimi gerek edindiği tecrübeler dahilinde değişiklikler göstereceği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda;

H3: Yurtlarda sağlanan hizmet kalitesi boyutları (İletişim ve Yenilikçilik, Yönetim, Fiziki Konum ve Hijyen, Ücretlendirme ve Yemek Hizmetleri, Sosyal Hizmet ve İmkanlar) öğrencilerin yurtlarda barınma süresi ile ilişki içindedir.

Devletin KYK yurtlarında sunduğu hizmetlerin kalitesi her geçen gün artmakla birlikte özel sektörde yurt hizmeti veren işletmeler ile arasındaki en temel farklılıklardan biri ücret politikasında görülmektedir. Dolayısıyla yurttaki konaklayan ve aileden gelen geliri yüksek olan

öğrencilerin dışarıdaki işletmeler ile kıyaslama yaparak sunulan hizmetlerden memnuniyetsizliğinin artacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda;

H4: Yurtlarda sağlanan hizmet kalitesi boyutları (İletişim ve Yenilikçilik, Yönetim, Fiziki Konum ve Hijyen, Ücretlendirme ve Yemek Hizmetleri, Sosyal Hizmet ve İmkanlar) ailenin gelir düzeyi ile ilişki içindedir.

Öğrencinin yurt dışındaki faaliyetlere ve yiyecek-içecek hizmetlerine yönelik yaptığı harcamalar artış gösterdikçe yurttan sunulan hizmetlerle dışarıda sunulan hizmetler arasında kıyaslama yapma olasılığı artacaktır. Yapılan harcamalardaki artış sunulan hizmet kalitesine yönelik memnuniyetsizliği artıracaktır düşünülmektedir. Dolayısıyla bu bağlamda;

H5: Yurtlarda sağlanan hizmet kalitesi boyutları (İletişim ve Yenilikçilik, Yönetim, Fiziki Konum ve Hijyen, Ücretlendirme ve Yemek Hizmetleri, Sosyal Hizmet ve İmkanlar) aylık yapılan harcama ile negatif ilişki içindedir.

3. BULGULAR

Hipotezlerin test edilmesi aşamasında karşımıza parametrik ve nonparametrik analizler olarak iki seçenek çıkmaktadır. Merkezi limit teoremine göre anakütle dağılımları ne olursa olsun, örnek hacimleri yeteri kadar büyükse ($n \geq 30$) örnek ortalamaların örnekleme dağılımları normal dağılıma uymaktadır (Ak, 2010:73; Lumley vd., 2002:154). Barrett ve Goldsmith (1976) ise örnek hacminin 40'dan büyük olduğu durumlarda örnek ortalamaların örnekleme dağılımlarının normal dağılıma uyacağını belirtmektedir. Buna göre hipotezler parametrik analiz yöntemleri ile test edilmiştir.

Bu doğrultuda elde edilen veri seti SPSS 18 paket programı aracılığı ile analiz edilmiştir. Bulgular katılımcılar ile ilgili demografik özelliklerin incelendiği betimsel analizler, sonrasında değişkenlerle ilgili açıklayıcı faktör analizleri ve ortaya konulan hipotezler korelasyon, t-testi ve Anova analizleri aracılığı ile incelenecektir.

3.1. Demografik Bulgular

Araştırma sürecine dahil olan katılımcıların yarısı erkeklerden (%50,2) oluşmaktadır. Yaş aralığının 19-24 yaş arasında yoğunlaştığı (%85,6), yurttan barınma sürelerinin yıllara göre dengeli dağıldığı (1yıldan az %34,1 - 2-3 Yıl %32,5 - 4 yıl ve fazlası %33,4) ve aylık harcama oranlarının 251-750 TL (%77,9) aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Katılımcıların yarısından fazlasının şehirlerden (%53,6) ve kalanının ilçe, belde ve köylerden (%46,4) geldiği, Marmara (%39,1) ve Karadeniz (%23,3) bölgelerinden gelen katılımcıların yoğunlukta olduğu belirtilebilir. Ailelerin aylık gelir düzeylerine bakıldığında ise 1301-3000 TL (%65,1) aralığında yoğunlaştığı söylenebilir. Bununla birlikte yurdu tercih sebepleri ekonomik uygunluk (%37,5), ev işleri olmaması nedeni ile derslere zaman ayırma isteği (%18,9), yurdun sağladığı imkanlar (%16,4) ve ailenin istemesi (%6,3) şeklinde sıralanmaktadır. Son olarak katılımcıların okuduğu fakülteye göre dağılımı; mühendislik (%24), teknoloji (%13,2), işletme (%11), eğitim (%10,1), fen-edebiyat (%9,8), orman (%8,8) ve tıp (%6,9) şeklinde sıralanmaktadır.

3.2. Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

Araştırmamızda öncelikle araştırma değişkenlerinin kaç faktör altında toplandığını test etmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Tabachnick ve Fidell (2007) sağlıklı bir faktör

analizi yapabilmek için KMO değerinin 0.6'dan yüksek olması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Albayrak (2006) KMO testinde 0.70 ile 0.80 arası değerlerin faktör analizi için iyi olduğunu belirtmektedir.

Tablo 2. Yurt Hizmetlerine Yönelik Kalite Algısı Açıklayıcı Faktör Analizi

Faktörler	Değişkenler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans	Özdeğer
İletişim ve Yenilikçilik	YHK2	,767	11,969	2,513
	YHK4	,707		
	YHK3	,677		
	YHK1	,608		
Yönetim	YHK9	,832	13,244	2,781
	YHK10	,735		
	YHK11	,713		
	YHK8	,704		
Fiziki Konum ve Hijyen	YHK18	,779	10,990	2,308
	YHK17	,728		
	YHK22	,607		
	YHK14	,602		
Ücretlendirme ve Yemek Hizmetleri	YHK26	,845	12,676	2,662
	YHK24	,833		
	YHK25	,764		
	YHK5	,582		
Sosyal Hizmet ve İmkanlar	YHK32	,811	14,908	3,131
	YHK27	,762		

	YHK31	,705		
	YHK29	,682		
	YHK6	,655		
Değerlendirme Kriteri	Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy: ,830 Approx. ChiSquare: 2860,796 Bartlett's Test of Sphericity: ,000 Extraction Method: Principal Component Analysis. Açıklanan Varyans: Toplam: 63,787			

Katılımcıların yurtdışı sunulan hizmetlere yönelik algılarına yönelik ortaya konulan 33 önermenin KMO değerinin 0,830 gibi bir değerle faktör analizine uygun olduğu görülmektedir. Bartlett testi sonucuna göre ise (Sig.=0,00; $p<0,05$) değişkenler arasında yüksek korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca faktör analizi için temel bileşenler analizi ve varimax döndürme tekniği kullanılmış, düşük faktör yüküne sahip ifadeler çıkarılmıştır. Tabachnick ve Fidell (2007) temel bir kural olarak her bir değişkenin yük değerinin 0.32 ve daha üzerinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna göre analize dahil edilen 33 ifadeden 12'si düşük faktör yükü ve binişik faktör yüklerine sahip olduğu gerekçesi ile yapıdan çıkarılmış ve geriye kalan 21 ifade beş boyut altında toplanmıştır. Ortaya çıkan beş boyut toplam varyansın %63,787'sini açıklamaktadır. Habing (2003)'e göre varyans açıklama oranı olarak %50 yeterli düzeydedir. Buna göre öğrencilerin yurtdışı verilen hizmetleri beş boyutlu bir yapıda algıladıklarını ve açıklanan varyans oranı açısından yeterli düzeye ulaşıldığı söylenebilir.

2890

3.3. Betimleyici İstatistikler

Açımlayıcı faktör analizinden sonra, elde edilen değişkenlerle ilgili betimleyici istatistikler değerlendirilmiştir. Her bir değişkene ait ortalama, standart sapma, güvenilirlik katsayıları, soru sayıları ve kullanılan ölçek düzeyleri ile ilgili sonuçlar tablo 4'de sunulmaktadır.

Tablo 3: Değişkenler İle İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Yapılar	Ortalama	Standart Sapma	Soru Sayısı	Güvenilirlik Katsayısı	Ölçek Düzeyi
İletişim ve Yenilikçilik	3,37	,85	4	,744	5
Yönetim	3,33	,87	4	,833	5

Fiziki Konum ve Hijyen	3,43	,89	4	,731	5
Ücretlendirme ve Yemek Hizmetleri	3,02	,96	4	,805	5
Sosyal Hizmet ve İmkanlar	2,43	1,02	5	,815	5

Değişkenlere yönelik tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde öğrencilerin yurttan sunulan hizmetlerden en çok iletişim ve yenilikçilik boyutunu yüksek düzeyde algıladığı (Ort: 3,37), sosyal hizmetler ve imkanlar boyutunu (Ort:2,43) ise en düşük düzeyde algıladığı görülmektedir. Ayrıca Kayış'ın (2010) belirttiği α değerlerine göre değişkenlere yönelik güvenilirlik katsayılarının güvenilir düzeyde olduğunu söyleyebiliriz.

3.4. Farklılıklara Yönelik Anova ve t-testi Analizi Bulguları

Araştırmanın bu kısmında yurttan sunulan hizmetlere yönelik algının yaş, cinsiyet, yaşanan bölge, aile gelir düzeyi, aylık yapılan harcama, yerleşim birimi, okunulan bölüm ve yurttan kalma sebebine göre farklılık gösterip göstermediğini test etmek amacı ile Anova ve t-testi analizi sonuçları paylaşılacaktır.

Tablo 4. Hizmet Kalitesi Algısına Yönelik t-testi Analizi Bulguları

Boyutlar	Cinsiyet	N	Ort.	t	Anlamlılık
İletişim ve Yenilikçilik	Kız	158	3,27	-2,165	,031
	Erkek	159	3,47		
Yönetim	Kız	158	3,34	,150	,881
	Erkek	159	3,32		
Fiziki Konum Ve Hijyen	Kız	158	3,28	-2,956	,003
	Erkek	159	3,57		
Ücretlendirme ve Yemek Hizmetleri	Kız	158	3,15	2,400	,017
	Erkek	159	2,89		
Sosyal Hizmet ve İmkanlar	Kız	158	2,22	-3,772	,000
	Erkek	159	2,64		

Yapılan t- testi analizi sonuçlarına göre öğrencilerin KYK yurtlarında sunulan hizmetlerin kalitesine yönelik algıları yönetim boyutu hariç cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Yönetim boyutu hariç ($p>0,05$) diğer boyutlara yönelik algılar anlamlı ($p<0,05$) farklılıklar göstermektedir. Yurt içindeki bilgilendirme faaliyetleri, geri beslemeye yönelik iletişim faaliyetleri ve haberleşmeye yönelik sunulan hizmetler erkekler tarafından daha yüksek düzeyde algılanmaktadır. Ayrıca yurdun fiziki konumu ve hijyenik koşullarına yönelik algıda erkeklerde daha yüksek düzeydedir. Yurtta sunulan hizmetlere yönelik ücretler ve özellikle yemek çeşitliliği, ücreti ve hijyeni konusunda ise kızlar daha yüksek düzeyde memnuniyete sahiptir. Yurtta sağlanan boş zaman aktivitelerine yönelik hizmet kalitesi memnuniyeti her iki grupta da düşük düzeyde olmakla birlikte kızlar erkeklere kıyasla daha az memnun olduklarını belirtmektedir. Dolayısıyla H_{1a} hipotezi kısmen kabul edilmektedir.

Tablo 5. Yerleşim Birimi - Hizmet Kalitesi Algısına Yönelik Anova Analizi Bulguları

İletişim ve Yenilikçilik					Yönetim				Fiziki Konum ve Hijyen				
Yerleşim Birimi	n	A.O.	S.S.	ANOVA		A.O.	S.S.	ANOVA		A.O.	S.S.	ANOVA	
				F	p			F	p			F	p
Büyükşehir	67	3,41	,94	,467	,760	3,46	,90	1,016	,399	3,66	,79	3,512	,008
İl	105	3,38	,80			3,33	,91			3,40	,86		
İlçe	91	3,31	,76			3,20	,77			3,20	,90		
Belde	22	3,55	1,07			3,29	,84			3,75	,91		
Köy	32	3,28	,94			3,44	,93			3,45	,97		
Toplam	317	3,37	,85			3,33	,87			3,43	,89		
Ücretlendirme ve Yemek Hizmetleri					Sosyal Hizmet ve İmkanlar								
Yerleşim Birimi	n	A.O.	S.S.	ANOVA		A.O.	S.S.	ANOVA					
				F	p			F	p				
Büyükşehir	67	3,06	,86	1,158	,330	2,61	,98	1,039	,387				
İl	105	3,13	,97			2,38	1,10						
İlçe	91	2,98	,97			2,33	1,01						
Belde	22	3,19	,97			2,30	,99						

Köy	32	2,86	1,08			2,57	,85		
Toplam	317	3,02	,96			2,43	1,02		

Yapılan analizler sonucunda öğrencilerin yurtda sunulan hizmet boyutlarından fiziki konum ve hijyen boyutuna ($p=,000 < ,05$) yönelik algılarının yerleşim birimine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek ve değerlendirmek amacı ile post-hoc sonuçları irdelenmiştir. Farklılığın büyükşehirden gelen öğrenciler ($\bar{X}=3,66$) ile ilçeden gelen öğrenciler ($\bar{X}=3,20$) arasında olduğu, büyükşehirlerden gelen öğrencilerin yurdun fiziki konumu ve hijyenik koşullarına yönelik memnuniyet algıları ilçeden gelenlere kıyasla daha yüksek düzeydedir. Diğer boyutlara yönelik bulgular incelendiğinde yerleşim birimine göre anlamlı farklılıklar tespit edilemediği görülmektedir. Dolayısıyla H_{1b} hipotezi kısmen kabul edilmektedir.

Tablo 6. Yaşanılan Bölge - Hizmet Kalitesi Algısına Yönelik Anova Analizi Bulguları

İletişim ve Yenilikçilik					Yönetim				Fiziki Konum ve Hijyen				
Yaşanılan Bölge	n	A.O.	S.S.	ANOVA		A.O.	S.S.	ANOVA		A.O.	S.S.	ANOVA	
				F	p			F	p			F	p
Marmara	124	3,36	,87	2,088	,054	3,45	,82	4,369	,000	3,53	,91	2,734	,013
Ege	12	3,13	,78			3,10	,98			3,26	,63		
Karadeniz	74	3,53	,81			3,56	,76			3,49	,89		
İç Anadolu	41	3,28	,93			2,94	1,00			3,48	,84		
Akdeniz	22	3,48	,58			3,26	,56			3,23	,70		
D. Anadolu	19	2,86	1,05			2,82	,82			2,76	1,02		
G.D.Anadolu	12	3,56	,67			3,08	1,15			3,16	,79		
Toplam	313	3,36	,86			3,32	,87			3,42	,88		
Ücretlendirme ve Yemek Hizmetleri					Sosyal Hizmet ve İmkanlar								
Yaşanılan Bölge	n	A.O.	S.S.	ANOVA		A.O.	S.S.	ANOVA		A.O.	S.S.	ANOVA	
				F	p			F	p			F	p

Marmara	124	3,03	,99	1,815	,096	2,47	1,05	3,805	,001
Ege	12	3,02	,92			2,23	1,01		
Karadeniz	74	3,15	,85			2,76	1,02		
İç Anadolu	41	3,00	1,09			2,08	,85		
Akdeniz	22	2,92	,96			2,20	,99		
D. Anadolu	19	2,36	,96			1,83	,65		
G.D.Anadolu	12	3,18	,70			2,33	,69		
Toplam	313	3,01	,96			2,41	1,00		

Yapılan analizler sonucunda öğrencilerin yurttan sunulan hizmet boyutlarından yönetim ($p=,000 <,05$), fiziki konum ve hijyen ($p=,000 <,05$) ile sosyal hizmet ve imkanlar ($p=,000 <,05$) boyutlarına yönelik algılarının yaşanılan coğrafi bölgeye göre anlamlı farklılıklar gösterdiği ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan farklılıkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek ve değerlendirmek amacı ile post-hoc sonuçları irdelenmiştir. Yurt yönetimi faaliyetlerine yönelik algı Marmara ($\bar{X}=3,45$) ve Karadeniz ($\bar{X}=3,56$) bölgesinden gelen öğrenciler ile İç Anadolu ($\bar{X}=2,94$) ve Doğu Anadolu'dan ($\bar{X}=2,82$) gelen öğrenciler arasında farklılaşmaktadır. Buna göre Marmara ve Karadeniz bölgesinden gelen öğrencilerin yurt yönetiminin faaliyetlerine yönelik memnuniyet algıları İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinden gelen öğrencilere kıyasla daha yüksektir.

Fiziki konum ve Hijyen koşullarına yönelik algıdaki farklılıklarda göze çarpan bulgu ise Doğu Anadolu'dan gelen öğrenciler ($\bar{X}=2,76$) yurdun fiziki konumundan ve yurt içindeki temizlik faaliyetlerinden ve hijyen koşullarından memnuniyet düzeyi düşük iken Marmara ($\bar{X}=3,53$), Karadeniz ($\bar{X}=3,49$) ve İç Anadolu'dan gelen öğrencilerin ($\bar{X}=3,48$) koşullara yönelik memnuniyetleri daha yüksek düzeydedir.

Yurttan sağlanan sosyal hizmet ve imkanlara yönelik farklılıklar ise Karadeniz bölgesinden gelen öğrenciler ($\bar{X}=2,76$) ile İç Anadolu ($\bar{X}=2,08$) ve Doğu Anadolu bölgesinden gelen öğrenciler ($\bar{X}=1,83$) arasında yaşanmaktadır. Genel ortalamalara bakıldığında öğrencilerin yurttan sağlanmaya çalışılan sosyal aktivitelerden memnun olmadıkları ve yetersiz buldukları söylenebilir. Bununla birlikte İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinden gelen öğrencilerin memnuniyetsizlikleri diğer gruplara kıyasla en üst düzeydedir.

3.5. Değişkenler Arası İlişkilere Yönelik Korelasyon Analizi Bulguları

Bu kısımda araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişkilere yönelik hipotezleri test etmek için korelasyon analizi bulguları paylaşılmaktadır. Öncelikle yurttan barınma süreci, aylık harcama miktarı ve ailenin aylık geliri gibi değişkenler ile hizmet kalitesi boyutları arasındaki ilişkiler, sonrasında hizmet kalitesi boyutlarının birbirleri ile olan ilişkileri değerlendirilecektir.

Tablo 7. Değişkenlere Yönelik Korelasyon Analizi

Değişkenler	Ort.	1	2	3	4	5	6	7	8
Barınma Süresi	1,99	1							
Aylık Harcama	2,71	,200**	1						
Ailenin Aylık Geliri	2,54	,033	,364**	1					
İletişim ve Yenilikçilik	3,37	-,039	-,037	-,049	1				
Yönetim	3,33	-,005	-,076	,027	,561**	1			
Fiziki Konum ve Hijyen	3,43	,089	,017	-,051	,426**	,483**	1		
Ücretlendirme ve Yemek Hizmetleri	3,02	-,047	-,024	,237**	,287**	,264**	,313**	1	
Sosyal Hizmet ve İmkanlar	2,43	,184**	-,014	-,054	,313**	,278**	,340**	,320**	1

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

Öncelikle barınma süresi ile hizmet kalitesi boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde sosyal hizmet ve imkanlar arasında pozitif yönlü zayıf ve anlamlı bir ilişki ($r = ,184$) olduğu diğer değişkenler ile anlamlı korelasyonlara sahip olmadığı görülmektedir. Buna bağlı olarak H3 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Aylık yapılan harcama miktarı ile hizmet kalitesi boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde anlamlı korelasyonlar tespit edilememiştir. Bununla birlikte aylık harcama miktarı ile ailenin aylık geliri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak H5 hipotezi reddedilmiştir.

Ailenin aylık geliri ile hizmet kalitesi boyutları arasındaki ilişkiler incelendiğinde ücretlendirme ve yemek hizmetleri arasında pozitif yönlü zayıf ve anlamlı bir ilişki ($r = ,237$) olduğu diğer değişkenler ile anlamlı korelasyonlara sahip olmadığı görülmektedir. Buna bağlı olarak H4 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Hizmet kalitesi boyutlarının birbirleri ile ilişkilerini ele aldığımızda; iletişim ve yenilikçilik boyutu ile yönetim ($r = ,561$), fiziki konum ve hijyen ($r = ,426$), ücretlendirme ve yemek hizmetleri ($r = ,287$), sosyal hizmetler ve imkanlar ($r = ,313$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Yönetim boyutu ile fiziki konum ve hijyen ($r = ,483$), ücretlendirme ve yemek hizmetleri ($r = ,264$), sosyal hizmetler ve imkanlar ($r = ,278$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Fiziki konum ve hijyen ile ücretlendirme ve yemek hizmetleri ($r = ,313$), sosyal hizmetler ve imkanlar ($r = ,340$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Ücretlendirme ve yemek hizmetleri ile sosyal hizmetler ve imkanlar ($r = ,320$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Özetle tüm hizmet kalitesi boyutları arasında pozitif yönlü ve anlamlı ilişkiler mevcuttur. Buna bağlı olarak H2 hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

Günümüzde özel sektör kıyasıyla rekabet içerisindeyken ve şirketler kendilerini sürekli yenilemek durumundayken kamu kurumları da bu gelişime ayak uydurmak durumundadır. Kredi ve Yurtlar Kurumu son yıllardaki gelişim ve değişimle birlikte öğrencilere kaliteli hizmet sunma çabasıdadır. Bu çabanın amacına ne kadar ulaşabildiği öğrencilerin sunulan hizmetlerdeki kaliteyi ne oranda algıladıklarına bağlıdır.

Araştırmamızda öncelikle kullanılan ölçeğe yönelik geçerlilik ve güvenilirlik çalışması gerçekleştirilmiştir. İkiz (2008) orijinal ölçeği 30 ifade ile 7 boyutlu bir yapıda ele almıştır. Farklı bir bölgede ve farklı bir alt kültürde gerçekleştirilen araştırmamız sonucunda ise ölçeğin yapısı 21 ifade ile 5 boyutlu bir yapıda ortaya konulmuştur. Hizmet kavramının soyut yapısı, öznel değerlendirmelere bağlı olarak değişim göstermesi gibi nedenler ile birlikte bölgesel farklılıkların da algıya etki ettiği düşünüldüğünde ortaya çıkan yeni yapının orijinal ölçekten farklı olması normal olarak kabul edilebilir.

Elde edilen verilere göre memnuniyet düzeyinin en yüksek olduğu hizmet kalitesi boyutu fiziki konum ve hijyen iken memnuniyet düzeyinin en düşük olduğu hizmet kalitesi boyutu ise sosyal hizmet ve imkanlar boyutudur. İkiz (2008), Güllü ve Kuşderci (2011) ile Karataş'ın (2012) çalışmalarında öğrencilerin yurtların fiziksel olanaklarından memnun olmadıkları görülmektedir. Araştırmamız sonucunda ise yıllar içinde KYK yurtlarında gerçekleştirilen model gelişimlerinin öğrencilerin fiziki şartlarla ilgili memnuniyet düzeylerini artırdığını ortaya koymaktadır. Ancak boş zaman aktiviteleri, psikolojik destek ve sportif aktiviteler gibi sosyal imkanlar konusunda geçen yıllara rağmen önemli bir değişim olmadığını geçmişte yapılan çalışmalarla (Arslan, 1996; Öksüz, 2012) benzer sonuçlara ulaşılması ispatlamaktadır.

Değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik bulgular değerlendirildiğinde; barınma süresindeki artışın beraberinde sosyal hizmet ve imkanlara yönelik memnuniyet düzeyinde de artış meydana getirdiği görülmektedir. Öğrencilerin yurda girdikleri ilk yıldaki çekingen yapısı ve çevreyi tanımaya yönelik ilişkileri, ilerleyen yıllarda edindiği sosyal çevrenin de etkisiyle farklı bir boyut kazanmakta, sosyal hizmeti yurdun hizmetlerinin ötesinde sosyal arkadaş çevresi ile ilişkilendirerek memnuniyeti de artış gösterebilmektedir. Ailenin aylık geliri artış gösterdikçe öğrencinin ücretlendirme ve yemek hizmetlerine yönelik memnuniyet algısı da artış göstermektedir. Ailenin gelir düzeyindeki artış çocuğa da yansımakta, bu yansıma öğrencinin sunulan hizmet ve ürünlerin fiyatlarına yönelik algısına da etki etmektedir. Aile geliri yükseldikçe aylık gerçekleştirilen harcama da artış göstermektedir. Dolayısıyla yurdun sunduğu ürün ve hizmetlere yönelik ücretlendirmesi ve sunduğu yemek hizmetlerine yönelik memnuniyet düzeyi de artış gösterebilmektedir.

Yurtta sunulan hizmet boyutlarına yönelik ilişkiler incelendiğinde tüm boyutların birbirleri ile pozitif yönde ilişki içinde olduğu görülmektedir. Tüm sunulan hizmetlerde gerçekleştirilecek iyileştirmelerle kalite algısı daha da yükseltilebilir. Ancak daha yüksek korelasyonlara odaklanılarak maliyetler minimize edilebilir. Bu doğrultuda öğrencileri bilgilendirme, düşüncelerine değer verildiğini onlara hissettirme ve açık iletişim kanallarına önem verme gibi unsurlara dikkat edildiğinde yönetimden, fiziki konumdan ve hijyen koşullarından memnuniyet düzeylerinin ciddi oranda artış göstereceği söylenebilmektedir. Ayrıca yönetimin öğrencilere takındığı tavır, profesyonel iletişim ve geri beslemeleri ciddiye alma gibi konularda gösterdiği hassasiyet fiziki konum ve hijyenik koşullar konusundaki memnuniyeti artırmaktadır.

Özetlemek gerekirse öğrencilerin yurtta sunulan hizmetlere yönelik memnuniyetleri orta düzeydedir. Özellikle sağlık hizmetleri, boş zaman aktiviteleri, psiko-sosyal hizmetler, kültürel ve sportif aktiviteler yetersiz düzeydedir. Hizmet kalitesi kavramına yönelik algının değişkenliği göz önünde bulundurulduğunda memnuniyetsizliklerin olması normal kabul edilebilir. Burada önemli nokta eksiklikleri doğru tespit edip düzeltmektedir. Bu bağlamda araştırmamız sonucunda bazı öneriler yetkililerin işini kolaylaştırması ve yurtlarda algılanan hizmet kalitesinin artırması açısından paylaşılmaktadır.

Araştırma bulgularına göre Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumuna bağlı Düzce yurtlarında bulunan öğrencilerin memnuniyetlerini artırmaya yönelik şu öneriler sunulabilir:

- Öğrencilerin yetersiz gördüğü sağlık hizmetleri ve psiko-sosyal hizmetler konusunda, mümkün olduğu oranda yurtlarda personel bulundurması ya da hizmet alımı yolu ile bu eksiklik giderilebilir.

- Sosyal ve sportif faaliyetleri düzenleyen personel sayısı ve ilgili personellerin eğitim seminerleri ile birikimleri artırılabilir. Düzenlenen sosyal ve sportif faaliyetler öğrencilerin taleplerine göre düzenlenebilir.

- Kredi ve Yurtlar Kurumu'nun ücretsiz olarak öğrencilere sunduğu internet hizmeti bazı odalarda yeterli derecede verimli olmadığı öğrenciler tarafından belirtilmektedir. İnternet hizmetinin yeterli düzeyde ulaşmadığı odaların tespiti yapılarak gerekli iyileştirmelerin yapılabilir.

- Diğer bir sorun ise düzenlenen eğitim seminerlerinin sıklığı ve öğrenci taleplerinin dikkate alınmamasıdır. Bazı yurtlarda eğitim seminerleri için konferans salonunun olmadığı ve etüt salonlarının bu amaçla kullanıldığı belirtilmektedir. Bu durumda olan yurtlarda düzenlenen seminerlerin sınav dönemlerinin dışında yapılması gerekmektedir. Düzenlenen seminerlerin konu seçimleri öğrencilerin talepleri doğrultusunda yapılması hem öğrencilerin ilgisini daha fazla çekecek hem de verimliliği arttıracaktır.

-Her yurdun fiziki yapıları ve imkanları farklıdır. Öğrenci istek ve talepleri de yurdun fiziki şartlarına göre değişmektedir. Belirli aralıklarla öğrencilerin değerlendirme ve taleplerini almak amacıyla her yurtta yapılacak olan anket çalışmaları ve değerlendirme görüşmeleri yönetimlere yol gösterici olacak, öğrencilerin memnuniyetini arttıracaktır.

Sonuç olarak, önceki yıllarda yapılan çalışmalara oranla öğrencilerin memnuniyet düzeylerinin birçok konuda arttığı görülmektedir. Ancak bazı konularda yıllar içerisinde bir gelişim yaşanmadığı görülmektedir. Ülkenin en dinamik nüfusunu oluşturan üniversite öğrencilerinin yaşam alanları, öğrenim hayatlarını yüksek düzeyde etkileyecektir. Bu çalışma Düzce'de bulunan yurtlarda kalan öğrenciler üzerine yapıldığından bazı hususlar genellemeden farklılık gösterebilecektir. Ancak çalışma sonuçları kendisini geliştirme çabasında olan Kredi ve Yurtlar Kurumu'na ışık tutabilir. Bu tip çalışmaların belirli dönemlerde tekrarlanarak yapılması, değişen öğrenci beklentilerini ölçme ve karşılama anlamında önemli katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

Ak, B. (2010). SPPS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, 5. Baskı, Ş. Kalaycı (Ed.), Parametrik Hipotez Testleri, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Albayrak, A.S. (2006). Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Arslan, S. (1996). Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu'na bağlı Yurtlarda Kalan Bayan Öğrencilerin Rekreasyon (Boş Zaman Değerlendirme) Sorunları Üzerine Bir Araştırma-Ankara İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bahar, M. (2010). Kredi ve Yurtlar Kurumu Yurtlarında Barınan Öğrencilerin Stres Kaynakları, Madde Kullanım Düzeyleri Ve Psikolojik Yardım Arama Davranışları, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Barrett, J.P. ve Goldsmith, L. (1976). When is n Sufficiently Large?. The American Statistician, 30(2), 67-70.

Creswell, J.W. (2003). Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Method Approaches. 2th Edition, USA: Sage Publications.

Çatı, K. ve Baydaş, A. (2008). Hizmet Pazarlaması ve Hizmet Kalitesi. Ankara: Asil Yayınları.

Doğan, V. (2007). Alaeddin Keykubat Yerleşkesinde Yurtlarda Barınan Öğrencilerin Sorunlarının Eğitimlerdeki Başarı Düzeylerine Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Grönroos C. (1984). A Service Quality Model and its Marketing Implications. European Journal of Marketing, 18(4), 36-44.

GSB (Gençlik ve Spor Bakanlığı). KYK Yurtları Yeni Eğitim Ve Öğretim Yılına Hazır. <http://www.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/3/44709/kyk-yurtlari-yeni-egitim-ve-ogretim-yilina-hazir.aspx>, (ET:08.02.2016).

GSB1 (Gençlik ve Spor Bakanlığı). Tarihçe. <http://yurtkur.gsb.gov.tr/Sayfalar/2397/2387/Tarihce>. (ET:15.04.2016).

GSB2 (Gençlik ve Spor Bakanlığı). KYK 2014-2018 Yılı Stratejik Planı <http://yurtkur.gsb.gov.tr/Sayfalar/2423/2422/stratejik-plan.aspx> (ET:15.04.2016).

GSB3 (Gençlik ve Spor Bakanlığı). KYK 2015 Faaliyet Raporu <http://yurtkur.gsb.gov.tr/Sayfalar/2428/2422/faaliyet-raporlari.aspx> (ET:15.04.2016).

Gözlü, S. (1996). Kamu Hizmeti Veren Kuruluşlarda Toplam Kalite Yönetimi. Kamu Yönetimi Disiplini Sempozyumu Bildirileri, TODAİE Yayını, Ankara, 43-50.

Güllü, K. ve Kuşderci, S. (2011). Yükseköğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumunun Verdiği Hizmetlerin Üniversite Öğrencileri Tarafından Algılanması: Sivas Yurtkur Örneği. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 30(1), 185-209.

Habing, B. (2003). Exploratory Factor Analysis. <http://www.stat.sc.edu/~habing/courses/530EFA.pdf>, (ET:28.04.2016).

İkiz, M. (2008). Yüksek Öğrenim Kredi Ve Yurtlar Kurumu'nda Hizmet Kalitesi Ve Müşteri Tatmin Düzeyinin Ölçülmesi: Edirne Selimiye Öğrenci Yurdu Müdürlüğü Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Kara, Ö. (2009). Yükseköğrenimde Barınma Sorunu: Türkiye'de Öğrenci Yurtları ve Dünyadan Örnekler, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

- Karataş, S. (2012). Yükseköğretim Öğrencilerinin Kredi ve Yurtlar Kurumu Hizmet Kalitesi Ve Yurtlardan Memnuniyetleri Üzerine Görüşleri - Afyonkarahisar Tınaztepe Yurdu Örneği. *International Journal of Social Science*. 5(5), 185-200.
- Kayış, A. (2010), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. 5. Baskı. Ş.Kalaycı (Ed.). Güvenilirlik Analizi. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Lumley, T., Diehr, P., Emerson, S. ve Chen, L. (2002). The Importance of the Normality Assumption in Large Public Health Data Sets. *Annu. Rev. Public Health*, Vol.23, 151–169.
- Mucuk, İ. (1994). Pazarlama İlkeleri, 6. Baskı. İstanbul: DER Yayınları.
- Öksüz, E. (2012). Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu ile Özel Yurtlarda İkamet Eden Öğrencilerin Boş Zaman Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi-Balıkesir İli Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Ömeraden, A. (2016). İzmir’de Kredi Yurtlar Kurumu Erkek Yurtlarında Kalan Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Türk Öğrencilerle Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Öztürk, S.A. (2013). Hizmet Pazarlaması, 13. Baskı. Bursa: Ekin Yayınları.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A., Berry L.L., (1988). SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Customer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*, 64(1), 12-40.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V.A., Berry, L.L. (1985). A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research. *The Journal of Marketing*, Vol.49, 41-50.
- Parlak, S. (2014). Yüksek Öğrenim Kredi Yurtlar Kurumunda Barınan Kız Öğrencilerin Yaşam Anlam Düzeyleri ile Psikolojik Dayanıklılıkları Arasındaki İlişki: İstanbul Örneği, Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Pasinlioğlu, Y. (2002). Yüksek Öğretimde Yurtkur. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Sak, H.K. (2015). Kredi Yurtlar Kurumunda Barınan Yükseköğrenim Öğrencilerinin Yurda İlişkin Metaforik Algılarının İncelenmesi: Anadolu Yakası Örneği, Yüksek Lisans Tezi. Yeditepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Sav, Ş. (2008). Toplam Kalite Yönetiminde Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti Üzerine Etkisi ve Eskişehir Yunus Emre Yurt Müdürlüğü’nde Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Sezer, Ö. (2008). Kamu Hizmetlerinde Müşteri (Vatandaş) Odaklılık: Türkiye’de Kamu Hizmeti Anlayışı Açısından Bir Değerlendirme. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 147–171.
- Sürmeli, H. (2002). Kurumsal Bankacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi ve Rekabet Stratejisi İlişkisi, Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Tabachnick, B.G. ve Fidell, L.S. (2007). *Using Multivariate Statistics*, 5th. Edition, USA, Boston: Pearson International Edition.

MACAR TÜRKOLOG ÁRMIN VÁMBÉRY VE TÜRKOLOJİ

Alev DURAN

Erciyes Üniversitesi, Tarih Bölümü, Doktora Öğrencisi

Öz

19. ve 20. Yüzyılda Macar biliminin ve doğu ilimlerinin araştırmacısı, dünyanın en ünlü Türkologlarından olan Ármin Vámbéry, Doğunun gizemine ve dillerine olan ilgisi küçük yaşlardan itibaren kendini göstermiş olan Vámbéry, Türkolojinin öncüsü olacağı yola öncelikle İstanbul'da 5 yıl 1857-1862 yılları arasında verimli bir zaman geçirdikten sonra, Orta Asya'ya uzanan yola 1862'de başlayıp 1864'te geri döndüğünde Orta Asya raporunu önce Londra'da sonra Budapeşte'de yayınlamıştır. Vámbéry 1862 Temmuz ve 1864 Nisan ayları arasında iki defa yaklaşık on aylığına İran'a gitmiştir. Orada edindiği tecrübeleri hakkında iki yıl sonra, Macar anlaşması yılında 1867'de Budapeşte'de, Macar kültür tarihinin ünlü ismi, Gusztav Heckenast'ın yerinde Macarca olarak ve sonra Leipzig'de Almanca olarak İran seyahatnamesinde yayımlanmıştır. Türk tarihini, kültürünü ve edebiyatını, özellikle de Türk dilini inceleyen bilim dalı olan Türkolojiye böylesi katkıları olan ve doğu araştırmalarının yegâne temsilcisi sayılan Vámbéry'yi araştıran sınırlı sayıda kaynak bulunmaktadır. Elbette yetersiz olan bu pencereye Macar kaynaklarının da katkısı ile bir bakış açısı geliştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ármin Vámbéry, Türkolog, Türkoloji.

2901

HUNGARIAN TURKOLOGİST ÁRMIN VÁMBÉRY AND TURKOLOGY

Abstract

In the 19th and 20th centuries, researcher of Hungarian and eastern sciences, Ármin Vámbéry, one of the world's most famous Turkologists, who had shown himself to the mystery of east and its tongues since the early ages, he started the way of being Turkology Pioneer in Istanbul after 5 years of productive time between 1857- 1862, then the way to Central Asia started in 1862 and returned in 1864. The Central Asia report was first published in London and later in Budapest. Vámbéry went to Iran about ten months between July 1862 and April 1864 twice. Two years after his experience there, he published the year of Hungarian agreement in 1867, Budapest, the famous name of the Hungarian cultural history, Gusztav Heckenast in Hungarian and then in German as Persian travel book in Leipzig. There is a limited number of sources that investigate Vámbéry, which is such a contributor to Turkology and the sole representative of eastern studies, a scholarly who has studied Turkish history, culture and literature, especially the Turkish language. Of course the lack of this side which is inadequate, will be developed with the contribution of Hungarian sources.

Keywords: Ármin Vámbéry, Turkologist, Turkology.

Giriş

19. ve 20. Yüzyılda Macar biliminin ve doğu ilimlerinin araştırmacısı, Asya dillerinin ilkleri gerçekleştiren diltisi, modern Macar türkolojisinin öncüsü ve dünyanın en ünlü Türkologlarından olan Ármin Vámbéry,¹ 1831/1832 yılında Macaristan'ın Kuzeybatısındaki Dunaszerdahely'de doğmuş ve 13 Eylül 1913'te bilim dünyasına 12 dil bilerek ve onlarca doğu dilleri ve tarihi araştırmasının temsilcisi olarak dünyaya gözlerini kapamıştır.

Ármin Vámbéry, yaptığı araştırmalarla Türkologlar için yegane bir temsilci, Türklüğün ve Türklerin dünyaya tanıtılmasında ve doğuya karşı merak uyanmasında tartışmasız en büyük paya sahiptir. Doğunun gizemine ve dillerine olan ilgisi küçük yaşlardan itibaren kendini göstermiş olan Vámbéry, türkolojinin öncüsü olacağı yola öncelikle İstanbul'da² 5 yıl 1857-1862 yılları arasında verimli bir zaman geçirdikten sonra, Orta Asya'ya uzanan yola 1862'de başlayıp 1864'te geri döndüğünde Orta Asya raporunu önce Londra'da sonra Budapeşte'de yayınlamıştır. Sonrasında, Vámbéry 1862 Temmuz ve 1864 Nisan ayları arasında iki defa yaklaşık on aylığına İran'a gitmiştir. Orada edindiği tecrübeleri hakkında iki yıl sonra, Macar anlaşması yılında 1867'de Budapeşte'de, Macar kültür tarihinin ünlü ismi, Gusztav Heckenast'ın yerinde Macarca olarak ve sonra Leipzig'de Almanca olarak İran seyahatnamesinde yayımlanmıştır.³

Árminus Vámbéry, gerek seyahatnameleri, gerek raporları ve çıktığı bu orta Asya'daki seyahatinde kimliğini, tabiri-i caizse benliğini bir kenara koymuş ve gittiği coğrafyaları onlardan biri olarak incelemiş ve gerçek bir Türk, İran ve Orta Asya uzmanı olduğunu bu alandaki öncülüğü ile ispatlamıştır. Birçok alanda öncülük yapmış, bilim adamı olarak yeni ve bağımsızlaşan bir bilim dalı, Türkolojinin kurucularından biri, seyyah olarak ise Orta Asya'yı araştıranlardan ve Rus fetihlerden önceki son durumları not edip yazanlardan biriydi.⁴ Bir Türkolog olarak Vámbéry'nin ilgisini bütün Türk dünyası çekiyordu ve çalışmalarının çoğu da bu alana dayanmıştır. Vámbéry'nin görüşünü açıkça belirleyen Türk Soyu (A török faj) adlı eseri 1885 yılında Budapeşte'de yayımlanıp birçok dile çevrilmiştir. Vámbéry en etkili olan bu eseriyle Türkoloji araştırmalarına öncülük etmiştir. Osmanlı Türklerin dar görüşünden çıkıp Avrasya'daki diğer Türk milletleri ve dillerini incelemiştir.

Vámbéry Orta Asya'da bir derviş, Türkiye'de Müslüman, İngiltere'de Hıristiyan ve Macaristan'da Yahudi olabilecek kabiliyette biridir. Bütün Müslümanlık, dervişlik, hatta Hıristiyanlık dönüşlerine rağmen O aslında bir Macar'dır ve Macar olarak kalmıştır. Hatıratında üzüntü ile "Macar dilinin menşeiini bulabilmek, araştırabilmek için hayatımı tehlikelere atmama rağmen Macaristan'da bir Yahudi asla Macar olarak kabul edilmez" diye yazmıştır. Çok sevdiği Macaristan Onun sevgili vatanıdır. Yıllarca süren uzun ve zahmetli yolculuklar

¹ Ármin Vámbéry adı kaynaklarda farklı şekilde telaffuz edilmektedir. Hermann Vamberg, ya da Weinberger Árminus Vámbéry olarak zikredilmektedir.

² Vámbéry, İstanbul'da geçirdiği sürede Macar asıllı İsmâil Paşa'nın (Kmetty) aracılığıyla Hüseyin Dâim Paşa'nın köşküne yerleşerek çocuklarına Fransızca öğretmeye başladı. Paşanın kendisine verdiği Reşid Efendi adını kullandı. Bkz: MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Isztambuli Útja (2013) <http://vambery.mtak.hu/hu/02.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017) Ayrıca, İstanbul'da geçen bu süre için Turgut Akpınar çalışmasında 4 yıl derken, Macar Dil ve Tarihçisi Vásáry István Magyar Tudomány'daki makalesinde aynı süreyi 5 yıl olarak belirtmiştir. Bkz: Vásáry, İ. (2017). A Tudós Vámbéry Ármin, ev. Alev Duran, *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 2, S. 1, Bahar 2017, s. 112.

³ Vásáry, (2017), s. 113.

⁴ Vásáry, (2017), s. 114.

sonunda, yeniden Mohács'da, Macar toprağına ayak basınca, gözlerinden yaşlar akarak yere diz çökmüş ve çok sevdiği Macar toprağını öpmüştür. Sahte Derviş (Schwindelderwisch) lakabı kendisine yine bir Macar yahudisi olan öğrencisi Ignáz Goldziher tarafından yakıştırılmıştır. Cemal Kutay'ın Sahte Derviş kitabı da bu tabirin yurdumuzda oldukça tutulmasına neden olmuştur.⁵

Ugor- Türk Savaşı

İnsanlar her zaman konuştukları dilin kaynağını merak ediyor, her dil için kökenlerini ve akrabalarını keşfetmek için girişimlerde bulunurlardı. Macar dili, çevredeki yalnızlığı ve akrabalarından tecrit nedeniyle, onu çeşitli dillerle ilişkilendirmeye çalıştıkları anlaşılabilir. 16. ve 17. yüzyılda pek çok kişi İbranceyi Macar dilinin akrabası olarak düşünüyordu. Teorik altyapısı henüz yeterince gelişmemiş olmasına rağmen, 18. yüzyılda Fin-Ugor ilişkisinin Avrupa'da biliniyordu. Bu dönemde Macaristan'da iki yeni eğilim başladı. Biri Macarcanın akrabalarını Fin-Ugor dillerinde gördü, diğeri ise Macarların doğu köklerini dillerinin Hunlar, İskitler, Avarlar ve Türk halklarının konuştuğu dillerle ilişkilendiriyor.⁶

19. yüzyılın başında geliştirilen tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilim, dillerin kökeni ve ilişkileri üzerinde olan çalışmalar için gerekli bilimsel altyapıyı ve yöntemleri oluşturup iki dili akrabalar olarak düşünmek için gerekli kıstasları geliştirdi. 1870 yılında Ármin Vámbéry'nin Macar Bilimler Akademisinin dilbilim ile ilgili dergisi olan "Nyelv tudományi Közlemények'te "Macarca ve Türkçe-Tatarca sözcük uyumları" adlı makalesi çıktı. Bu eserinde "Macarca ile Türkçe-Tatarca arasındaki akrabalık sadece ikinci derecede ve birinci derecede sadece Fin-Ugor dili olan Vogul (Mansice) dilinin en yakın akrabasıdır ilgilidir". Vámbéry'nin bu çalışması Samuel Ödülünü "özellikle dille ilgili tezler arasından altı olumlu dört olumsuz oyla" kazandı.⁷

Vámbéry'nin bu yazısı Pest Üniversitesi'nin Fin-Ugor bölümü başkanı József Budenz (1836-1892) tarafından sert eleştirilere maruz kalmıştır. Bundan rahatsız olan Vámbéry'in "Macarların Kökeni" adlı eserini yazdı. Burada, yukarıdaki tespitini iptal edip Macar dili "özünde Türk" olarak nitelendirdi ve "derin köklü Fin-Ugor teorisi" üzerine savaş ilan etti. Macar dilbiliminin en büyük tartışmalarından biri olan "Ugor- Türk savaşı" başladı ve bu tartışmaların dalgaları büyük halka da ulaşmıştır. Vámbéry'nin tarafındakiler (Géza Czirbusz, Henrik Marczali, Aurél P. Török, Károly Pozder, József Thury, Sándor Várnai) çoğunlukla Egyetemes Philologiai Közlöny, Földrajzi Közlöny ve Századok'ta, ona karşı çıkanlar ise görüşlerini (Ferdinánd Barna, József Budenz, Pál Hunfalvy, Bernát Munkácsi, József Szinnyei) Akadémiai Értesítő, Nyelvtudományi Közlemények, Egyetemes Philologiai Közlöny ve Magyar Nyelvör'de dile getiriyorlardı.⁸

Tartışmalar kamusal hayata nüfuz etti ve daha popüler Nemzet ve Budapesti Szemle dergilerinde artı ve eksiler de ortaya çıktı. Genel olarak, József Thury hariç hiçbir dil

⁵ Kutay, C. (1988), *Sahte Derviş*, İstanbul, Aksoy Yayıncılık, s. 22.

⁶ MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, Az Akadémián (2013), <http://vambery.mtak.hu/hu/05.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

⁷ MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, Az Akadémián (2013), <http://vambery.mtak.hu/hu/05.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017).

⁸ MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, Az Akadémián (2013), <http://vambery.mtak.hu/hu/05.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017).

bilimcisinin Vámbéry'yi desteklemediği söylenebilir; ancak Vámbéry'in öğrencisi olduğu için ustasının etkisi altında doğan düşüncelerini çok gençken açıkça yazmıştır.

Budenz'in cevapları, dilbilimciler için o kadar belliydi ki, Macar dili Türk dili ailesine dâhil edilmesi bilim camiasında bir daha asla ortaya çıkmadı. Yine de, bugün - Gyula Németh'in 1930'da belirttiği gibi - Vámbéry "Macarca ve Türk dillerinin karşılaştırılmasında büyük bir üne sahip" olduğunu kimse inkâr edemez. Etnik grubun dilden ayrılması konusundaki düşüncelerinin zaman içinde istikrarlı olduğu da kanıtlandı. Yanlış suçlamalarla dolu olan tartışmanın önemli bir sonucu ise, Vámbéry Budenz'in ölümünün ardından Macarların Ugor kökenli olduklarını fakat "zamanla Türkleşip dünya tarihine Türk halkı olarak girdiğini" belirtti.⁹

Vámbéry, kendi devrinde çok aktüel olan Macarların menşei münakaşalarında, çoğunluk tarafından benimsenen Türk asıllı olma arzusunun etkisi altında kalmış ve Macarların Fin-Ugor menşeden gelmediklerini ispata çalışmıştır. Bu nedenle Macar Fin-Ugoristlerin şiddetli tenkidine maruz kalmış ve Macar ilim tarihinde Ugor-Türk Muharebesi adını taşıyan büyük bir ilmî tartışma başlamıştır. Bu tartışmanın konusu Macarcanın bir Türk dili mi yoksa bir Fin-Ugor dili mi olduğu idi. Her ne kadar Vámbéry'nin güçlü kalemi ve konusunu hararetle savunması, Macar halkı üzerinde büyük tepkiler yaratmışsa da, tartışmayı Vámbéry kaybetmiştir. Vámbéry 1895 de fikrini değiştirmiş "Bugün artık Macar dilinin esasının Ugor olduğundan kimse şüphe edemez" diye yazmıştır.¹⁰

Akademi Hayatı

Ármin Vámbéry ilk doğu yolculuğundan önce, Trattner Evi'nin ikinci katında düzenlenen okuma oturumlarının hevesli bir katılımcısı olarak, Akademiyle irtibata geçti. Türkiye'ye gitmeden önce, akademik odanın adına yayınlanan tavsiye mektubu 14 Nisan 1857'de Baron József Eötvös ve Akademinin sekreteri Ferenc Toldy tarafından imzalandı. Ertesi yılda, Haziran ayının her oturumunda, İstanbul'daki "Vámbéry'nin Hoca Sadeddin Efendi'nin Tac üt tevarih (Janos Hunyadi'nin Türk seferleri üzerine) tezyinat özetleri" okuyorlardı. 1858 yılında Mór Ballagi, Vámbéry'nin Çağatay ve Macar dillerini karşılaştırmasını okudu ve Akademiye Vámbéry'nin Çağatay-Türk-Macar Karşılaştırmalı Sözlüğünün el yazmasını sundu.¹¹

Akademinin maddi desteğiyle başladığı Orta Asya yolculuğuna başlamadan önce diğer üyelere 29 Temmuz 1861'de veda etti. Konuşmasında, doğu dillerini özel olarak Türk dilleri üzerinde incelemesine neden olan şeyleri anlattı. Gerçek yolculuğunun amacını şu şekilde belirtti: "Daha güzel ve daha romanesk bir Macar anavatan yerine, dilsel gerçek arıyoruz."¹²

Eve döndükten sonra, düzenli olarak Akademi'de sunumlar yapıyordu. 1867-1899 yılları arasında 26 kez kendi tezini ve birçoğu Akademi üyeliğine sahip olmayan genç araştırmacıların ve akademisyenlerin eserlerini okudu. Genç Ignác Goldziher, Károly Pozdner, Gábor Bálint, József Thury'nin yazıları böylece ilk defa Akademi'nin yeni sarayında duyuldu. Tuna Nehri

⁹ MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, Az Akadémián (2013), <http://vambery.mtak.hu/hu/05.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

¹⁰ Baştav, Ş. (1964), Türk Kültürüne Hizmet Eden Macarlar, Ármin Vámbéry. *Türk Kültürü*, (26), s. 104.

¹¹ MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Vámbéry Ármin Élete. (2013) [Http://Vambery.Mtak.Hu/En/05.Htm](http://Vambery.Mtak.Hu/En/05.Htm) adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

¹² MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Egyetemá Oktató (2013) <http://vambery.mtak.hu/hu/07.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

sarayında ismi ve sunumları en çok "Ugor Türk Savaşı" yıllarında duyuldu.¹³ Seçiminden ölümüne kadar, ister kişisel çalışmalarla isterse ilişkilerinş kullanarak, her konuda Akademinin amacına uygun hizmet etmeye çalıştı.

1541'de Osmanlı'nın fethinden sonra, Buda'dan Kral Matthias Corvinus kalesinden İstanbul'a götürülen Corvina kodekslerini görmek için bilimsel gezi başlatıldığında, bir doğu dilleri uzmanına da ihtiyaç duyuldu. Bu nedenle, kültür bakanına yazılan mektupta Akademi, Arnold Ipolyi, Ferenc Toldy, Iván Tély ve Ferenc Pulszky'nin yanında Ármin Vámbéry'yi de akademik komiteye dahil olmasını önerdi. Vilmos Frakói, "İstanbul Komitesinin çalışması ile ilgili ilk raporunu" 1889'da okuduğunda, Akademinin düzenli üyesi olan Ármin Vámbéry sayesinde "onun prestij ve yorulmaz hevesinin çekiciliği ile bugüne kadarki büyük başarısı ve halen beklenen başarıları" için Akademi adına teşekkür etti.

Aynı yılın Haziran ayında Ferenc Pulszky, İstanbul'dan Vámbéry tarafından getirilen ve padişahın hediyesi olarak Akademi Kütüphanesine yerleştirilmiş olan Rannusius Codex'i sundu. Vámbéry, şahsen Macaristan'daki Osmanlı yönetiminin koşulları hakkında yeni bilgiler veren Osmanlı Devleti arşivlerinde (1541-1686) yürüttüğü araştırmalar üzerine Tarihi Komite için bir rapor hazırladı. Akademik kariyeri kesintisizdi. 9 Ekim 1860'da muhabir üye seçildi. "Türk tarihi edebiyat" adlı açılış konuşmasını 29 Nisan'da ve 6 Mayıs 1861'de gerçekleştirdi. 1876'da - alışılmadık derecede uzun bir zaman sonra - Akademi 'Avrupa çapında şöhret kazanan' Ármin Vámbéry'yi düzenli üyeliğe atadı. 28 olumlu 11 olumsuz oyla seçildi. Açılış konuşmasını 15 Ocak 1877'de Türk-Tatar dillerinin etimolojik sözlüğü adıyla yaptı.¹⁴

1893 yılında onur üyeliği olumsuz oy olmadan kazandı ve sonraki yılda yönetim kurulu üyesi olarak seçildi. Akademi tarafından atandı ve uluslararası oryantalist kongrelere düzenli olarak üye oldu. Floransa (1878) toplantısında Akademi için rapor hazırladı. Akademi'nin daimi komitelerinden Dilbilim Komitesinin 1868'den itibaren ölümüne kadar üyesiydi.

Birkaç üyelik tavsiyesinde bulundu. Onursal üyelik için Kont Géza Kuun'u, muhabir üyelik için Károly Pozder'i, Macar halk hikâyeleri ve efsaneleri ile ilgilenen İngiliz oyun yazarı Henry A. Jones'u ve dış üyelik için "Corvina için çabalarımızı kuvvetle destekleyen" Türkiye'nin Eğitim Bakanı Mehmed Tahir Munif Paşa'yı (1830-1910) tavsiye etti. Hem arkeolog hem de kâşif olan Aurel Stein ve İranolog Sándor Kégl'i söz konusu iki tavsiye edenden biriydi.

Akademik ödüllerden 1869 yılında Samuel Ödülü'nü Macar ve Türk-Tatar dilindeki kelime benzerlikleri adlı makalesi ile aldı. Uygur dili kaynakları adlı 1870 yılında yayımlanan eserini 700 forintle Akademi destekledi. Macarların Kökeni (1882) adlı eserinin ikinci basımı Etnik ve etnografik açıdan Türk ırkı (1885) ve Batının kültürü doğuda gibi (1906) eserleri Macar Bilimler Akademisi Yayın Komitesi tarafından yayımlandı. Akademi onu genel kurulunun 3 Ekim 1910'da aldığı kararıyla, üyeliğinin 50. yıldönümünde yazılı olarak kutladı ve 19 Mart 1912'de 80. doğum gününde genel sekreter ve diğer üyeler onu tebrik etmek üzere ziyaret ettiler. Hazırlanan tutanaklarda bu şekilde kaydedildi: "Vámbéry, tebriklerini, onun tutum ve

¹³ MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Az Ugor Török Háború., (2013). [Http://Vambery.Mtak.Hu/Hu/09.Htm](http://Vambery.Mtak.Hu/Hu/09.Htm) adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

¹⁴ MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Vámbéry "Tatárja" (2013) <http://vambery.mtak.hu/hu/04.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

bilimsel çalışmasıyla Akademiye kanıtlamayı ve ilan etmeyi asla durdurmadığı sıcak ve sadık sevginin ifadesi ile karşıladı".¹⁵

13 Eylül 1913'te vefat ettiğinde, Akademinin genel sekreteri, eski yönetim kurulu üyesini şöyle anımsadı: "Geçtiğimiz yüzyılın en cesur ve en şanslı keşifçilerinden biri, coğrafya, halk bilimi ve eski Türk dilleri alanındaki sayısız eseriyle dünyamızın her beş kıtasında bizim için büyük şöhret ve şan kazandı."

17 Eylül'de Akademi, cenaze törenine katıldı. 1. Sınıf, Ignác Goldziher'den 25 Ekim 1915 genel kurulunda okunduğu anma konuşmasını yapmasını istedi. Bu esnada Vámbéry'nin bilimsel başarılarını ayrıntılı olarak değerlendirmede, çünkü o Bernát Munkácsi tarafından Budapesti Szemle gazetesinde, Macar Bilimler Akademisinin komisyonunda yayımlandı. Akademi Başkanı Albert Berzeviczy, 21 Mart 1932 genel toplantısında Ármín Vámbéry'nin 100. doğum gününü hatırladı. Vámbéry'de yalnızca Macaristan'daki şarkiyat eğitiminin kurması için değil, yazdıklarıyla onu popüler ve sevilen duruma getirdiği için de saygılı olmamız gerektiğini vurguladı.

İstanbul Seyahati

İstanbul'a yolculuğundan Macar gazetelerden haberdar olan Macar göçmenlere çok şey borçluydu. İstanbul'daki birçok Macar arasında, öncelikle kentteki inişinden hemen sonra tanıştığı, aynı zamanda konaklama sorununu çözmeye yardım eden Bay Püspöky'ye. Vámbéry ayrıca, İstván Türr (1825-1908), Sándor Veress, Balázs Orbán (1829-1890) ve Lajos Splényi (1817-1860) de dahil olmak üzere destekçileri olarak birkaç Macar göçmenin adından bahsediyor.¹⁶ En önemli Macar bağlantısı muhtemelen Dániel Szilágyi ile olan dostluğu. Kırım Savaşı'ndan sonraki yıllarda, 1849'da İstanbul'a göç eden eski hussar subayı, antikacı bir kitapçı açtı ve burada Türk kitapları ve el yazmalarını tutkuyla biriktiriyordu. Açık bir kant bulunmamakla birlikte, Vámbéry'nin doğu el yazmalarının bir bölümünü Szilágyi'nin aracılığıyla edindiği kabul edilmektedir.¹⁷ 1885'te Szilágyi öldüğünde, Macar Bilimler Akademisinin dikkatini benzersiz değer mirasına çekti ve el yazmaları 1886'da Vámbéry'nin işbirliğiyle satın alındı.¹⁸

Osmanlı siyasi elitlerle olan ilişkisi, İstanbul'da yaşayan Macarlarla olan ilişkisinden de önemliydi. Dile ve davranış biçimlerine duyduğu ilgi, çabucak anlama becerisine sahip olması ve edebi kültürü, Türklerin kendine güveni kazanmasına ve Osmanlı siyasi elitlerin en üst düzey çevresiyle olan ilişkileri geliştirmesine yardım etti. Hatıralarında şöyle yazıyor:

¹⁵TARJÁN M. TAMÁS. 1832. Március 19, Vámbéry Ármín Születése, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1832_Marcius_19_Vambery_Armin_Szuletese/ adresinden erişildi. (ET:20.02.2017); *Új Magyar Irodalmi Lexikon*, Vámbéry Ármín, 2195, 2196, Budapest, Akadémiai Kiadó.

¹⁶ MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Isztambuli Útja (2013), <http://vambery.mtak.hu/hu/02.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

¹⁷MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, A Vámbéry- Gyűjtemény (2013), <http://vambery.mtak.hu/hu/14.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

¹⁸ MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Isztambuli Útja (2013), <http://vambery.mtak.hu/hu/02.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

"Bu yeni ahlak sistemiyle tanıştıkça doğu insanların yaşama ve düşünme şekillerine daha derine girdikçe, tanıdıklarımın çevresinin artması ve kapılar açılması iyice kolaylaştı. Yalnızca subayların evlerine değil, aynı zamanda yüksek rütbeli ve en üst düzey insanların evine de girebildim."

József Budenz'e ikinci bir yolculuğunun başında 19 Ağustos 1861'de yazdığı mektupta şunlar yazıyor: "Aslında askerlikte kazandığım hazinelerin ne kadar önemli olduğunu bilmiyordum: Türkler beni seviyor, gerçekten içtenlikle beni seviyorlardı." Vámbéry, daha önce edindiği bilim ve dilbilgisi birikimi ile de Türkiye'de başarılı olmak istedi. Sürekli genişlenen Türk ilişkileri sistemi ve Macar göçmenlik görevlisi György Kmetty'nin (Türk ismi İsmail Paşa) desteğiyle Hüseyin Daim Paşa'nın evinde bir öğretmen pozisyonunu aldı. Esas olarak Avrupalıların yaşadığı Pera mahallesinden, Türk nüfuslu Katabaş'a taşındı. Orada ona Reşid ismi verildi ("iyi yönetilen, doğru yolda giden") ve o zamandan sonra da Müslüman dünyasında bu ismi kullanılıyordu." Türk olma" süreci, onun için belirgin derecede heyecan verici bir meydan okumaydı, ancak metamorfozu her zaman bir gösteriş kaldı. Bunun hakkında şöyle yazıyor:

"Kullandığım Türk kılığı ve görünüşte doğu kişiliğim ve bilgim yalnızca bir gösterişi, çünkü sadece içim Batı ruhunun duygularıyla dolmadı aynı zamanda Asya halkının hayatına ve düşünce yoluna derinlemesine nüfuz ettikçe Batı'ya olan bağlılığım daha da tutkulu oldu, çünkü bana açıkça belli oldu; insana layık yaşam ve gerçekten asil ve yüce olan şeyler sadece Batı'nın çabalarının çerçevesinde yol bulabilir. " ¹⁹

İstanbul'a gelişinden iki sene sonra 1859 yılında, yakın tarihte ölen ünlü devlet adamı ve eski Dış İşleri Bakanı Sadık Rıfat Paşa'nın (1801-1857) evinde oğlu Rauf'a tarih, coğrafya ve Fransızca öğretmeni olarak çalıştı. Burada Türk sosyal hayatını yakından tanıdı: sosyal toplantılar ve resepsiyonların konuğu olarak, Türk edebiyat toplulukları ve siyasi elit üyeleri ile olan ilişkilerini geliştirme fırsatını buldu. O, siyasi seçkinlerin üst kademelerinde sık sık konuk oldu; burada Osmanlı reform döneminin (Tanzimat) en etkileyici kişilikleri, Fuad Keçecizade Paşa (1814-1868), Mehmed Emin Ali Paşa (1815-1871), Mustafa Reşid Paşa'nın yanı sıra Türk anayasasının entelektüel babası olan Midhat Paşa (1822-1884) ile muhabbet edebildi.

Ayrıca bazı önemli devlet adamı Rüşdi Mehmed Paşa (1811-1882) ya da Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa (1813-1871) ile olan ilişkilerine değinmiş ve Rus yanlısı politikanın temsilcisi Mahmud Nedim Paşa'nın (1818-1883)evinde de dersler vermiştir. Ayrıca, İstanbul gazetesi Tasvir-i Efkar'ın kurucusu (1862) olan meşhur yazar İbrahim Şinasi (1826-1871) dâhil olmak üzere Türk reformlarının büyük entelektüel figürleri ile de görüşebildi. Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın önerisi üzerine bir kez de Sultan Abdülmecid'e tercümanlık (1839-1861) yaptı.²⁰

İstanbul'da yaşadığı dönem, bilimsel kariyerinin önemli bir kilometre taşıydı. Kütüphaneleri ziyaret etti, burada Türk tarihi eserleri ve özellikle Macaristan'a atıf eden kısımları üzerinde durdu. O sırada tek başına yaptığı ilk eseri olan Almanca-Türkçe cep sözlüğünü yayımladı. Edebiyata olan özenişi, Macar gazeteler ve dergilerinde 1861 yılına kadar yayımlanmış yirmi deneme makalesi de göstermiştir. Diğerleri arasında, İbrahim Peçevi (1572-1650) ve Hoca Mehmed Sadeddin (1536/37-1599) tarihî eserlerinden Macarlarla ilgili bölümlerin çevirilerini Vasárnapi Újság, Új Magyar Múzeum ve Hazánka dli dergilerde yayımladı.

¹⁹ MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Isztambuli Útja (2013) <http://vamberly.mtak.hu/hu/02.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

²⁰ MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Isztambuli Útja (2013) <http://vamberly.mtak.hu/hu/02.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

Ayrıca Ahmed Feridun'un (ö:1583) tarihi belgelerinin bazı bölümlerini Macarcaya çevirerek 1858 yılında basılan Magyar Történelmi Tár ve daha sonra Az Ország Tükre adlı dergide yayımladı. Başta Vasárnapi Újság ve Pesti Napló olmak üzere çok sayıda dergide dilsel makale, rapor ve popüler yazılar yazdı. İstanbul döneminin önemli bir bilimsel olayı, 1860 yılında Akademiye bağışta bulunduğu, 16. Yüzyıl Türkçesiyle yazılan Macarların tarihini anlatan Tarih-i Üngürüs adlı eserin kopyasını keşfetmesiydi.²¹

Daha sonraki meslek hayatında İstanbul'daki tecrübeleri, özellikle Doğu Türkçesi ve bunu incelemek için gerekli eserlerle olan ilgisi önemli rol aldı. Bu dönemde Ali Paşa kütüphanesinde bazı Doğu Türkçesiyle yazılmış eserleri okumaya fırsat bulmuştu. Tanıdıkları kişilerin vasıtasıyla, Avrupa kamuoyu için olağanüstü önem taşıyan Türk siyasi süreçlerine daha iyi bir bakış açısı kazandı ve böylece İstanbul'daki Augsburger Allgemeine Zeitung'unya da Viyana'daki Wanderer gibi çeşitli dergilerin muhabiri oldu. Macar dergilerinde yayımlanan yazıları, onun gazetecilikle ilgili faaliyetini iyi kanıtlar.

İstanbul'daki araştırma gezisi onun için ilerleme fırsatı yarattı. Çevirmen ve tercüman olarak çalışması kendisinin yalnızca iyi bir geçim kaynağı değildi aynı zamanda yüksek rütbeli bir memur olarak kariyerine devam etmek için de yeterince şöhret ve şeref kazanmış olduğunu hissediyordu. Bununla birlikte, bu düşünceden kendi isteğiyle vazgeçti, maceracı huyu nedeniyle her zaman yeni zorluklar aradı. Neden İstanbul'da hayat kurmadığını en iyi kendi sözleriyle sunabilir bize:

„...Nedenini bilemiyorum, ancak Türk bürokratik kariyeri ve Avrupa'da ancak zorlukla hoş görülen bir devletin çalışanı olmak pek cazip gelmedi bana. ”Aynı zamanda: „...Muhtemelen kısa sürede bu alanda en büyük başarıyla bile yetinmiş olurum, önce bendeki bu aşırı özgürlük hissi her türden boyun eğdirmeyi tolere edemeyecekti, ikincisi de tutarsız bir meraklı ve hayalperest olarak kalmış olduğum için sadece olağan dışı şeylerde keyif bulurdum.²²

Çalışmaları vatanında önemli bir takdir ile ödüllendirildi: 1861 baharında Vámbéry Akademisinin muhabir üyesi seçildi. Doğu'da yapılan bir çalışma gezisinde dört yıl kaldıktan sonra, kesin kararıyla Peşte'ye geri döndü.

Sonuç

19. ve 20. Yüzyılda Macar biliminin ve doğu ilimlerinin araştırmacısı, Asya dillerinin ilkleri gerçekleştiren dilcisi, modern Macar türkolojisinin öncüsü ve dünyanın en ünlü Türkologlarından olan Ármín Vámbéry, 1831/1832 yılında Macaristan'ın Kuzeybatısındaki Dunaszerdahely'de doğmuş ve 13 Eylül 1913'te bilim dünyasına 12 dil bilerek ve onlarca doğu dilleri ve tarihi araştırmasının temsilcisi olarak dünyaya gözlerini kapamıştır.

Ármín Vámbéry, yaptığı araştırmalarla Türkologlar için yegane bir temsilci, Türklüğün ve Türklerin dünyaya tanıtılmasında ve doğuya karşı merak uyanmasında tartışmasız en büyük paya sahiptir. Ármínus Vámbéry, gerek seyahatnameleri, gerek raporları ve çıktığı bu orta Asya'daki seyahatinde kimliğini, tabiri-i caizse benliğini bir kenara koymuş ve gittiği

²¹ MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Isztambuli Útja (2013) <http://vambery.mtak.hu/hu/02.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

²² MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Isztambuli Útja (2013) <http://vambery.mtak.hu/hu/02.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

coğrafyaları onlardan biri olarak incelemiş ve gerçek bir Türk, İran ve Orta Asya uzmanı olduğunu bu alandaki öncülüğü ile ispatlamıştır.

Birçok alanda öncülük yapmış, bilim adamı olarak yeni ve bağımsızlaşan bir bilim dalı, Türkolojinin kurucularından biri, seyyah olarak ise Orta Asya'yı araştıranlardan ve Rus fetihlerden önceki son durumları not edip yazanlardan biriydi. Bir Türkolog olarak Vámbéry'nin ilgisini bütün Türk dünyası çekiyordu ve çalışmalarının çoğu da bu alana dayanmıştır. Vámbéry'nin görüşünü açıkça belirleyen Türk Soyu (A török faj) adlı eseri 1885 yılında Budapeşte'de yayımlanıp birçok dile çevrilmiştir. Vámbéry en etkili olan bu eseriyle Türkoloji araştırmalarına öncülük etmiştir. Osmanlı Türklerin dar görüşünden çıkıp Avrasya'daki diğer Türk milletleri ve dillerini incelemiştir.

Kaynakça

BAŞTAV, Ş. (1964), Türk Kültürüne Hizmet Eden Macarlar, Armin Vámbéry. Türk Kültürü, (26), s. 104.

KUTAY, C. (1988), Sahte Derviş, İstanbul, Aksoy Yayıncılık, s. 22.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, A Vámbéry- Gyűjtémény (2013), <http://vambery.mtak.hu/hu/14.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, Az Akadémián (2013), <http://vambery.mtak.hu/hu/05.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017).

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Isztambuli Útja (2013) <http://vambery.mtak.hu/hu/02.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017).

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Az Ugor Török Háború,. (2013). [Http://Vambery.Mtak.Hu/Hu/09.Htm](http://vambery.mtak.hu/hu/09.htm) adresinden erişildi. (ET:20.02.2017)

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Egyetemá Oktató (2013) <http://vambery.mtak.hu/hu/07.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017).

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Vámbéry "Tatárja" (2013) <http://vambery.mtak.hu/hu/04.htm> adresinden erişildi. (ET:20.02.2017).

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA. Vámbéry Ármin Élete. (2013) [Http://Vambery.Mtak.Hu/En/05.Htm](http://vambery.mtak.hu/en/05.htm) adresinden erişildi. (ET:20.02.2017).

TARJÁN M. TAMÁS. 1832. Március 19, Vámbéry Ármin Születése, [Http://Www.Rubicon.Hu/Magyar/Oldalak/1832_Marcius_19_Vambery_Armin_Szuletese/](http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1832_marcius_19_vambery_armin_szuletese/) adresinden erişildi. (ET:20.02.2017).

Új Magyar Irodalmi Lexikon, Vámbéry Ármin, s. 2195, 2196, Budapest, Akadémiai Kiadó.

VÁSÁRY, İ. (2017). A Tudós Vámbéry Ármin, Çev. Alev Duran, Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Yıl 2, S. 1, Bahar 2017, s. 112.

GİRİŞİMCİ, GAZETECİ VE EĞİTİMCİ TARİHİ BİR ŞAHSİYET: AFYONKARAHİSARLI HACI ALİ BEY

Arife Cibil YILDIRIM

Eğitimci, Araştırmacı-Yazar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Öz

Biyografi araştırmalarının tarih bilimi açısından önemi ortadır. Genelden özele baktığımızda durumu anlamak ve açıklamak daha kolay bir hale gelir. II. Abdülhamit'ten başlayarak 27 Mayıs İhtilaline kadar ki sürede yaşamış olan Afyonkarahisarlı Hacı Ali Emre'nin hayatı; sosyal, ekonomik, kültürel, siyasi açıdan daha geniş araştırmalara katkı yapacak niteliktedir.

II. Meşrutiyet dönemindeki yenilikçi girişimleri, Milli Mücadele dönemindeki kahramanca yaptığı gazeteciliği, Cumhuriyet dönemindeki eğitimci kimliği tarih biliminde araştırılmaya değer konular içerisinde yer almaktadır. Karahisar-ı Sahip Liva matbaasını işletmesi, Tarım alanında biçer döğeri getirmesi, mütareke ve Milli Mücadele dönemlerinde şehirde çıkarmış olduğu Sözbirliği Gazetesi göz önünde bulundurulduğunda, o günün zor şartlarında yirmi ay kadar yayınladığı gazete, şehirdeki etkisini sonraki dönemde de sürdürmüştür.

Girişimci, eğitimci ve gazeteci şahsiyetini tarih biliminin usullerine göre açıklayacağımız Hacı Ali Bey dönemin sorunlarına kayıtsız kalmayan, hassasiyet sahibi aydın bir kişiliğe sahiptir.

Tebliğimiz ülkesine farklı alanlarda katkı sağlamayı amaçlayan bir Türk'ün şahsında tüm topluma yönelik muhtemel çalışmalara da kaynaklık edecek bilgileri ortaya koymaya çalışırken konunun özelliğinden dolayı süreli yayınlardan daha fazla yararlanacak hatıra ve araştırmalara da yer verecek şekilde hazırlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Basın, Afyonkarahisar, Hacı Ali Bey, Sözbirliği

A HISTORIC PERSON: MR. HACI ALI FROM AFYONKARAHISAR AS AN ENTREPRENEUR, A JOURNALIST AND AN EDUCATOR

Abstract

Biographical research plays quite important role in history. It becomes easier to understand and explain its role by dealing with a specific part of the field after the fullest extent of it. With respect to the scope of the field, the life of Hacı Ali Emre from Afyonkarahisar, who lived between the reign of Abdulhamid II and 1960 Turkish coup d'etat, has a remarkable importance contributing to more extended research from the point of social, economic, cultural and political view.

His innovative initiatives in the Second Constitutionalist Period, journalist side which he carried out heroically in the National Struggle Period in Turkey and his educator identity in the Republic Period of Turkey rank among the topics worth studying. He has run the printing house Karahisar-ı Sahip Liva. He has also brought the dipper dregger in a cultivated area. Moreover,

he has published the Sözbirliği Newspaper in a city in the National Struggle Periods. When all of his contributions are considered, the effect of the newspaper he published for approximately twelve months lasted in that city at later periods.

Mr. Hacı Ali, who was not unconcerned with the problems of his time, has a sensitive and intellectual personality. Starting from this, his entrepreneur, educator and journalist personality will be explained regarding the principles of history.

The aim of this paper is to suggest information on Mr. Hacı Ali, who aims at contributing to numerous fields, by interconnecting the value of his life's being a resource to further research oriented to the society. The organization of the paper is composed of memories, periodicals and research related to the topic. Because of the distinctiveness of the topic, periodicals will be used more frequently as providing resource for those potential research.

Keywords: National Struggle, the Media, Afyonkarahisar, Mr Hacı Ali, The Sözbirliği Newspaper

GİRİŞ

Birey, ait olduğu toplumun, ailenin, şehrin bir üyesi olarak değer kazanır. Yaşamı boyunca yaptığı faaliyetleri ona kimlik kazandırır. Tarihin cereyan ettiği canlı alan yerleşim yerleridir. Kent kimliği de mekan boyutuyla kent bünyesinde yaşayan insanlarca, ortak bir payda da üretilen manevi ve maddi değerlerin bütünüdür. Kente ait bir bellek üretimi ve üretilen çıktılar bireyle anlam taşımaktadır. Kentin kültürü, kent değerleri, görenekleri, gelenekleri bireyin kente kattıklarıyla kente özgü bir durum oluşturmaktadır.

Her kentin o kente değer katan aktörleri vardır. Afyonkarahisar şehrinin de her dönemde kendisine değer katan birçok aktörleri mevcuttur. Araştırmamıza konu olan Milli Mücadelede Afyonkarahisar'da çıkardıkları gazetelerle Milli Mücadeleyi kalemiyle destekleyen insanlar da şehrin dikkat çeken aktörleri arasında yer almaktadır. Bunlardan bazıları: Arif ve Mehmet Şükrü Koçoğlu kardeşler, Abdülgani Ahmet Bey, Hacı Ali Bey gibi. Bu isimler bulunduğu kente yerine göre küçük ya da büyük katkılar sağlamışlar ve kalıcı olabilmışlerdir. Günümüze yaklaşan olaylar ve eserlere dair bilgilere "aile arşivlerinde" ulaşabilme mümkündür.(Akkoyun 1998b; s. 51-53; Şeşen 2016; s. 108-113)

Basına emeği geçen bu şahsiyetler Milli Mücadele dönemi bittikten sonra da araştırmacıların zaman zaman işaret ettikleri gibi halkı aydınlatmaya devam etmişlerdir.(Akın 2015; s. 14) Afyonkarahisarlı Hacı Ali Bey de girişimci, gazeteci, eğitimci yönüyle şehrin mühim bir tarihi aktörü olarak karşımızda durmaktadır.

Gazeteler ve mecmualar ve vakitli matbuat zamanımızın vak'anüvisleridir. Fakat haberler umumiyetle gün ve saatinde ve hiç tetkik edilmeden yazılır. Hiçbir vakit vakıalar ancak bir gazete yüzünden öğrenilemez. Mamafih zamanımızda tarih yazmak için müracaat edilecek başlıca memba bunlardır. (Togan 1985; s. 60) Haber verme, bilgilendirme, eğitim, kamuoyu oluşturma ve yönlendirme gibi işlevleri olan basın, gerek siyasi gerekse kültürel açıdan çok önemli bir etki aracı durumundadır. (Ulusoy 2005; s. 56) Basın çağdaş toplumların başlıca sosyalleşme araçlarından biri olarak görülmektedir. Eski çağlarda, ilk gazetelerin ataları sayılan elle yazılan fırınlanmış tabletlere, toplumu ilgilendiren olayların yazılarak halka duyurma adına şehrin çeşitli yerlerine asıldığı bilgisine ulaşmaktayız. 3400 yıl önce Nil boylarında bulunan bir tablet dünyanın ilk gazetesi olarak görülmek istenmiştir. İlk tuğla gazeteden kırk sayı bulunmuştur. (Karaman 2014; s. 132) Tarih boyunca matbaa ve gazete çeşitli şekil ve

biçimlerde kullanılmıştır. Osmanlı Devletinde kullanımına geldiğimizde: Matbaanın icat edildiği tarihte Osmanlı Devleti en parlak dönemini yaşıyor olmasına rağmen, ilk Türk matbaası maalesef Avrupa'dan yaklaşık üç yüz yıl sonra kurulmuştur. Bu durum Osmanlı Devletinde bilim, teknik ve kültürel alandaki geri kalmışlığımızın en büyük nedeni olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde gazetecilik XIX. Yüzyılda başlamış ve gelişmiştir. 1828'de yayımlanmaya başlayan Vakay-i Mısıryye'dir. Bunu Vakay-i el Giridiyye (1830), nihayet Takvimi Vekay-i ve diğerlerinin takip ettikleri görülür.(Yazıcı 1986; s. 196) Basının Avrupa'daki gelişimini ve Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'daki reformlarını yakından izleyen II. Mahmut, Osmanlıda da ilk gazetenin yayınlanması için hazırlıkları başlattı. II. Mahmut ve devlet erkânı basın; geniş halk kitlelerini eğitmeyi ve reformları benimsemelerini sağlayacak bir araç olarak gördüler. II. Mahmut'un çabaları sonrasında Takvim-i Vekayi'yi Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, Ermenice, Bulgarca nüshaları yayımlandı. Böylece padişah devletin her tebaasına ulaşmayı ve yapmış olduğu reformların izlediği devlet politikasının halk tarafından anlaşılabilir şekilde desteklenmesini istedi. Gazete laiklik merkezîyetçilik ve batı kökenli ideolojilerin toplumda yaygınlaşmasında önemli katkılar sağladı. (Demir 2015; s. 368-369) II. Abdülhamit'in tahta geçişinden sonra, 1876 Aralık'ında ilan edilen anayasanın 12. Maddesinde "basının yasalar çerçevesinde serbest olduğu" kaydedilmişti.(Koloğlu 2006; s. 62)

II. Meşrutiyet'in ilk günlerinde İstanbul basını temsil eden ve halk tarafından tutulan belli başlı gazeteler; İkdam, Sabah, Tercüman-ı Hakikat ve Saadet olmak üzere dört tanedir. O günlerin aşırı özgürlük havası içinde baskı makineleri bütün gün çalışmakta, basılan gazeteler daha matbaa kapılarında halk tarafından kapışılmaktadır. 10 paraya satılan İkdam gazetesinin, meşrutiyeti ve özgürlüğü öven ateşli yazılar nedeniyle karaborsaya düştüğü ve 50 kuruşa satıldığı, o günleri yaşayanlar tarafından anlatılmıştır. Bu dönemde siyasal çekişmeler ve düşünce akımları da basına geniş ölçüde yansımıştır. O günlerde çıkan gazetelerde, anayasa, özgürlük, eşitlik, meşrutiyet kavramlarını öven yazılar ortaya çıkmıştır. (Girgin 2001; s. 96) II. Meşrutiyet'in ilanı yeni ve çok güçlü bir matbuatın, sınırsız bir hürriyetle ortaya düşmesine vesile olmuştur. (Aslan 2008; s. 352)

Milli Mücadele Dönemi Basını

Osmanlı Devleti, sömürgecilik ve emperyalizm çağının doğrudan bir parçası olmadığı halde hedefi haline gelmesiyle, içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için bir takım çabalar göstermiştir. (Haytoğlu 2017; s. 229) Osmanlı haritasına bakıldığında imparatorluğun sol kolu durumunda olan Balkanlar, Balkan Savaşları (1912-1913) ile sağ kolu durumunda olan Kafkasya ise 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaş'ı ile (93 Harbi) koparılmıştır. Sağ bacağı mesabesindeki Basra Körfezi ile sol ayağı durumundaki Kızıldeniz kısaca Arap toprakları, Birinci Dünya Savaşı (1914-1918) sonunda kaybedilmiştir. Bununla da yetinmeyen İtilaf Devletleri, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesiyle devletin gövdesi durumundaki Anadolu'nun paylaşılmasına zemin hazırladılar. Osmanlı Devletini esir ettikleri ve imparatorluğuna son verdikleri kafi gelmiyormuş gibi, ayrıca 10 Ağustos 1920 Sevr Barış Antlaşmasıyla da Osmanlı Türklerini yok farz ediyorlardı. (Kodaman 2010; s. 2) 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesini imzalayan Osmanlı Devleti, mütareke masasında kabul gören sınırları içinde varlığını devam etmeyi umurken, gelişmeler hiç öyle olmadı. Başta İngiltere olmak üzere masa başında verdikleri sözde durmadılar. Mütarekenin muğlak 7. Maddesi gereğince mütareke sırasında işgal edilmemiş toprakları işgale başladılar. (Turan 2017; s. 13) Mondros Mütarekesi sadece İtilaf Devletleri'nin Osmanlı üzerindeki mutlak hakimiyetini sağlamamış, iç politikada da dalgalanmalar getirmiştir. (Çelebi 2013; s. 73) Bir taraftan işgallere karşı olan vatanın

kurtarılabileceğine inanan bir kesim, diğer tarafta ise manda ve himaye taraftarı olan kesim. Bu duruma Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları itiraz etti. Mustafa Kemal Paşa daha İstanbul'da iken mahalli direniş örgütlerini teşkil edilmesinin ve fiili direniş hareketlerinin başlamasının ne manaya geldiğini anlayan, Anadolu insanındaki cevheri gören ve neticede bu mahalli teşkilatları, hareketleri bir çatı altında toplayarak, onlara millilik karakteri kazandırmak isteyen, silahlı milli direnişe dönüştürmeye karar veren ilk insandır.(Kodaman 2010; s. 5) Mondros Mütarekesi'nin imzalanıp yürürlüğe girmesiyle haksız işgaller başlamış, buna karşı koymak isteyen yurtsever subaylar düşman kuvvetlerince yakalanarak hapse atılma ya da sürgüne gönderilme yoluyla susturulmak istenmişti. Osmanlı ordusu bu haksızlıklar karşısında, İstanbul Hükümetini direnmeye zorladıysa da, bunda bir başarı sağlayamamıştır. Bu arada Mustafa Kemal Paşa'nın IX. Ordu Müfettişi unvanı ile Samsun'a çıkması ve Havza'dan itibaren birliklere gönderdiği direktiflerde her işgal eylemine mutlak surette karşı koymak gerektiğini bildirmesi, bu konuda sağlam temeller atmıştı. Özellikle İzmir'in işgalinin yurt çapında yaratmış olduğu şiddetli tepkiler, Mustafa Kemal Paşa tarafından iyi değerlendirilmişti. (Aysal 2014; s. 123) Egeliler Yunan işgaline karşı örgütlenmek ve silahlı mücadele etmek gerektiğini anlamışlardı. Alayşehir ve Balıkesir'de kongreleri yapılan Redd-i İlhak Cemiyeti ve şubeleri kuruldu. Eşrafın girişimleri ve maddi katkılarıyla Kuva-yı Milliye (ulusal Güçler) oluşturuldu. Ayvalık'ta Ali (Çetinkaya) komutasındaki 172. Alay, Nazilli'de Şefik (Aker) komutasındaki 57. Fırka (Tümen) gibi birlikler bizzat savaşarak ya da Kuva-yı Milliye'yi destekleyerek, önemli roller oynadılar. Yörük Ali Efe gibi efeler de mücadeleye katıldılar. Yunanlıların işgal edebildikleri yerlerin karşısında bir Kuva-yı Milli'ye cephesi kuruldu. (Akşin 2016; s. 125) Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketi, İzmir ile başlayıp üç koldan Anadolu içlerine ilerlemekte olan Yunan birliklerine karşı doğmuştur. (Çelebi 2013; s. 111) Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da milleti, milli hedef etrafında birleştirmek için çalışırken, Kuva-yı Milliye ile de ilgilenmiştir. Erzurum Kongresi'nde resmi olarak, "Kuva-yı Milliye'yi etkin kılmak esastır" düşüncesi kongre kararları içinde yer almıştır. Sivas Kongresi'nde ise Batı Anadolu'da Yunan işgaline karşı savaşan bütün Kuva-yı Milliye birlikleri Batı Anadolu Umum Kuva-yı Milliye kumandanlığı çatısı altında birleştirilmiş ve Ali Fuat Paşa bu birliklere komutan olarak tayin edilmiştir.(9 Eylül 1919) Kuva-yı Milliye birlikleri Mustafa Kemal Paşa'ya, düzenli ordu birliklerinin kurulması için gerekli zamanı kazandırmıştır. (Çelebi 2013; s. 113) Anadolu'daki Türk kuvvetlerinin emir ve komuta yetkisi Mustafa Kemal Paşa'da toplanıyor ve ulusal ve düzenli bir ordunun kurulması yönündeki adımlar böylece atılmış oluyordu. (Aysal 2014; s. 122) İşgallere karşı silahlı direniş örgütlenirken diğer taraftan Türk Basını da işgaller karşısındaki tepkisini ortaya koyuyordu. Türk basını Mondros Mütarekesi'nden sonra önemli bir sınav verdi. İstanbul'da Türk aydınlarının ve ülkenin genel tablosunu yansıtan basında, çeşitli fikirler, isimler, çareler boy gösterdi. Zamanla dönemi ifade etmeyi aşip, teslimiyetçi bir zihniyeti ifade eden "Mütareke Basını" çaresizliğinin ya da kendine güvensizliğin ifadesi olarak siyasi tarihimizde derin izler bıraktı. Geçmişe eskilere giden köklü gazetelerin büyük çoğunluğu mütareke kabusuna teslim oldular. İstanbul'daki basının bu parçalanmışlığı devam ederken, Anadolu'da başlayan Milli Mücadele, Türk basınına yeni bir boyut getirdi. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu halkını isyan ettirmek suretiyle silahlı bir bağımsızlık savaşı başlatmak amacıyla Samsun'a çıktığı andan itibaren mücadeleyi halka mal etmeyi temel ilke olarak gördü. Bunun için o günün koşullarında en etkili haberleşme aracı olan gazeteleri amacını halka anlatacak bir vasıta olarak kullandı. (Çelebi 2013; s. 132-133) İstanbul'da yayımlanan gazetelerin bir bölümü, Mustafa Kemal Paşa'nın başlattığı kurtuluş hareketini desteklemişlerdir. Ancak Osmanlı Hükümeti'nin 5 Şubat 1919 tarihli kararnamesiyle başlatılan ve işgal kuvvetlerinin de

buna eklenen sansür uygulamaları yüzünden, seslerini yeterince duyuramamışlardır. (Girgin 2001; s. 109)

Mustafa Kemal Paşa Erzurum ve Sivas Kongrelerinin yapıldığı tarihlerde ülke içinde cereyan eden olayları, ulusal bağımsızlık hareketini başlatanlara halkın duyduğu destek ve güveni, yurtiçi ve yurtdışındaki kamuoyuna süratle iletme amacıyla İrade-i Milliye e ardından da Hakimiyeti Milliye gazetelerinin yayınlanmasını sağlamıştır. İrade-i Milliye gazetesinin ilk sayısı 14 Eylül 1919’da çıkmıştır. Sivas vilayet matbaasında, dört sayfa olarak önceleri, hafta da bir, daha sonra hafta da iki ve ardından da günlük olarak yayımlanan İrade-i Milliye, İstanbul aydınlarının da yararlanabilmesi düşüncesiyle gizli yollarla İstanbul’a sokulmuştur. Mustafa Kemal’in Ankara’ya hareketinden sonra gazete Mustafa Kemal’in yakın kontrolünden çıkmıştır. Ankara’ya gelişinin ikinci günü burada da bir gazete kurmak için çalışmalarına başlamış, ulusal bağımsızlık savaşının amaçlarının ve yapılmakta olan işlerin kamuoyuna duyurulması Hakimiyeti Milliye gazetesinin yayınlanması sağlanmıştır. (Ulusoy 2005; s. 56-57)

Milli Mücadele basınının temel özelliklerine baktığımız zaman basının bir propaganda aracı olduğunu söyleyebiliriz. Anadolu’da yayınlanan bütün gazeteler, Ankara’nın TBMM açılıp iktidarını ilan etmesi ve kurumsallaşmasını sağlamasıyla birlikte Matbuat Umum Müdüriye’tinin kontrolü altına girmiştir. (Ayhan 2008; s. 86)

Milli Mücadele’ye Öncülük Eden Gazeteler

İstanbul basınında Milli Mücadele’den yana olan önemli gazeteler Tasfir-i Efkar, Vakıf, İkdam, Akşam, Tercüman, İstiklal, İleri ve Yenigün’dür. Anadolu basınında da, Milli mücadeleden yana olan önemli gazeteler Balıkesir’de çıkan İzmir’e Doğru ve Ses, Kastamonu’da Açıksöz, Erzurum’da Albayrak, Edirne’de Ahali, Trabzon’da İstikbal (Çelebi 2013; s. 134) Bunlar hem azınlıkların artık tamamen maskelerini atıp Türk’ü yok etme planlarını açıklayan yanlarıyla, hem de İttihatçı psikozuna tutulmuş Türkçe basınla mücadele halindeydiler. (Koloğlu 2006; s. 116)

Milli Mücadele’ye Karşı Olan Gazeteler

Milli Mücadele’ye karşı olan İstanbul gazeteleri ise Peyam-ı Sabah, Alemdar ve Türkçe İstanbul gazeteleridir. Ali Kemal, Refi Cevat Ulunay ve Sait Molla gibi aynı zamanda siyasetçi de olan gazeteciler, adı geçen gazetelerde Milli Mücadele’yi yönetenleri, İttihatçıların devamı ve aynı zihniyetin yansımaları olarak kabul ediyor ve önderlerine “serseri”, “çete reisi” gibi hakarete bulunuyorlardı. Anadolu basınında ise Milli Mücadele’ye karşı olan Adana’da Ferda, Balıkesir’de İrşad, ve Kastamonu’da Zafer’dir.(Çelebi 2013; s. 134)

Mücadele Basınının tek bir amacı vardır. O da Milli Mücadele’ye katkıdır. Millet’in ümit ışığı, yol göstericisi, müjdeleyicisi ve toplumsal yapıyı bir arada tutan ana unsurlardan biri olarak görevlerini yapmaya çalışmışlardır. (Ayhan, 2008; s. 86) Milli Müdafaa destekçisi olarak Anadolu’da 82 yayın belirmiştir. Ankara’nın iki gazetesi, Hakimiyet-i Milliye ile Yunus Nadi’nin Ankara’ya naklettiği Yenigün, diğer bütün Kemalist basın için yönlendirici olmuştur. (Koloğlu 2006; s. 115)

Anadolu’nun pek çok vilayetinde ve kazasında “Anadolu Basını” veya “Milli Mücadele Basını” olarak adlandıracağımız bir basın yayın faaliyeti hayat bulmuştur. Bunlardan bir tanesi de Afyonkarahisar basınıdır.

Milli Mücadele’de Afyonkarahisar Ve Yerel Basını

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden hemen bir gün sonra Afyonkarahisar (Akkoyun, 2016b; s. 1-20) halkı bir miting düzenleyerek işgali protesto etmiştir. (Akandere 2010; s. 183-184) Vasıf ve Necati Beylerin konuşma yaptığı miting sonunda şehirde bir Reddi İlhak Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin reisi Muhasebeci Reşit Bey idi. Üyeler ise; Müftü Hüseyin (Bayık) Efendi, Gümüşzade Bekir Hoca Efendi, Avukat Koçoğlu Şükrü Bey ve Kesrizade Salih Sıtkı Bey idi. Ayrıca hükümet konağı önünde Koçoğlu Şükrü Bey, İmaret Camii avlusunda Haydar Çerçel, Otpazarı Camii'nde Hoca Şükrü, istasyon civarında da Nebil Hoca konuşmalar yaparak halkı Kuva-yı Milliye ye çağırmışlardır. Bundan sonra halk Kuva-yı Milliye ye silah, yiyecek ve giyecek yardımı yapmaya başlamıştır. (Yaşar 2007; s. 41) Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Sivas Kongresinin toplanmasından kısa bir süre önce kurulmuş olmalıdır. (Ünsal 2007; s. 43) Yapılan haksız işgaller karşısında Türk halkı çeşitli cemiyetler kurarak haklarını savunma yolunu seçmişlerdir. Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk adlarıyla kurulan bu cemiyetler Kuva-yı Milliye'nin yolunu açan ilk örgütler olmuşlardır. 4 Eylül 1919 tarihinde Sivas Kongresi'nde bu yararlı cemiyetlerin tamamı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleşme kararı almıştır. (Daşdemir 2002; s. 92-93)

Afyon, stratejik açıdan çok önemli bir yerde bulunmaktadır. Afyon şehri batı ve doğuya bağlayan demir yolları bu önemi bir kat daha arttırmaktadır. Orta Anadolu bozkırları içinde ulaşım, silah ve malzeme, cephane nakliye yollarının tam üzerindedir. Mütarekeden kısa bir süre sonra Yüzbaşı Nilor ve Teğmen Vitoli adlarında iki İngiliz subayı yanlarında altı asker ve dört atla birlikte Afyon'a geldiler. Mütareke maddelerinin uygulanması konusunda incelemelerde bulunacakları ve istenilen kimselerin yanlarına getirilmesini istediler. Ellerinde bulunan belgelere dayanarak kendilerine kolaylık gösterilmesini ve güvenliklerinin sağlanmasını istediler. 1919 Mart ayında Afyon'a 200 kadar İngiliz askeri çadırlarını kurarak yerleşmişti. (Beyoğlu 2010; s. 165) Afyon, muhtemel bir hareketin kilit noktasıdır. Bu stratejik konumu sebebiyle Yunanlılar Ege Bölgesi'nin son kalesi ve durağı konumunda olan Afyon'u işgal etmişlerdir. Afyon Yunanlılar tarafından iki kez işgal edilmiştir. Birinci işgal pek etkili olmayıp, ikinci işgal ise yaklaşık olarak 14 ay sürmüştür. (Selvi 2010; s. 157) On gün süren ilk işgallerinde şehir içinde fazlaca değişikliğe gitmeyen Yunan kuvvetleri, kendilerini kalıcı gördükleri ikinci işgalle beraber kapsamlı tedbirlere başvurmuşlardır. Öncelikle şehir Hıdırlık ve çevresi, Gavur Mahallesi, Yarenler-Karaman-Hamidiye mahalleleri olmak üzere üç bölüp daha rahat kontrol edebilecekleri yeni bir idari yapılanma yoluna gitmişlerdir. Ayrıca üç tane karakol kurmuşlardır. Bu karakollar, Hanönü, Olucak ve Kadınana karakolu olmak üzere şehrin muhtelif yerlerinde faaliyete geçirilmiştir. Büyük Taarruz'a kadar sürecek olan bu ikinci işgalde Yunan Kuvvetleri, Afyonkarahisar ve çevresinde kalıcı tahribatlar yapıp, onur kırıcı davranışlara cüret etmişlerdir. (Polat 2010; s. 197) Afyonkarahisar valiliğinin kurtuluştan hemen sonra 16 Ekim 1922 tarihli Yunan mezalimine dair 20 maddelik raporuna göre:

Yunanlılar Akören köyüne girdiğinde ezan okumakta olan imamı Kuva-yı Milliye'yi çağırıyor iddiasıyla öldürmüşlerdi. Yine bu köyde 25 köylüyü de öldürmüşlerdi. Silah toplama bahanesiyle halkın evleri basılmış, malları, mülkleri alınmıştı. Türk köylülerine siper kazdırma ve nakliye işlerinde çalıştırma gibi angaryalar da yaptırılmıştı. Yunanlılar işgal döneminde Türk köylerini de yakıp yıkmışlardı. Akören, Deper, Kışlacık, Kalcık-i Kebir, Kalecik-i sagir, Çakır, Çavdarlı, Doğanlar, Sülümenli, Döğer, Sarıcaova, Beyköy, Eğret ve İhsaniye'nin köyleri tamamen yakılmıştı. Yunanlılar gayri insani teşebbüslere de başvurmuşlardı. Afyonkarahisar'a getirdikleri Frengili ve Sarı hastalıklı Rum kadın ve erkeklerini Türklerle zorla ilişkiye sokarak

hastalığın şehirde yayılmasına çalışmışlardı. (Üçüncü 2010; s. 267) Bir taraftan Yunan işgalleri sürerken İtalyanlar da Antalya'ya devamlı kuvvet çıkarıyorlardı. (Beyoğlu 2010; s. 167)

Afyonkarahisar Milli Mücadele sonuna kadar stratejik önemini muhafaza etmiştir.¹

Milli Mücadele dönemi basını, diğer kaynakların yanında hem tarih hem de edebiyat araştırmalarına kaynaklık etmektedir. Ülkemizin yakın tarihinin en buhranlı döneminde zor şartlarda yayınlanan gazetelerin böyle bir dönemde nasıl tavrı sergiledikleri veya hangi sorumlulukları ne derecede üstlendikleri, bir bütünü anlamak açısından önemli olsa gerektir. (Bilgi 1995; s. 263) Basın araçları ne olursa olsun olayları veriş, yorumlayış şekli ile kamuoyunun şu veya bu yönde oluşmasında çok önemli etkide bulunmaktadır. Anadolu haberleri, İstanbul gazetelerinde birkaç cümleyle geçiştirildiğinden” Anadolu şehirlerinin seslerini duyurabilmeleri, kendi varlıklarını hissettirebilmeleri için sağlam hazırlık yapmaları kendi kendilerine ayağa kalkmaları lazımdır. Bunu da ancak kendi kendilerine yapabilirler.”(Akkoyun 2015; s. 51) Basın mevcut şartlar içerisinde Anadolu’da tarihsel sürecinin hiçbir döneminde olmayacak kadar gelişim göstermiş, basınla yerel kamuoyu oluşturulurken aynı zamanda ulusal kamuoyu oluşturulmuştur. (Ayhan 2008; s. 78) Afyonkarahisar da matbaacılık ve dolayısıyla basın hayatı II. Meşrutiyet’ten sonra başlamıştır. 16 Kanun-i Sani 1928 tarih ve 289 sayılı son haber gazetesinde yayınlanan “şehirimizde matbaacılık hayatı” başlıklı makaleye göre, Afyonkarahisar’da basının ilk hareket noktası olan matbaa II. Meşrutiyet devrinde Hacı Muharrem Efendi tarafından kurulmuştur. Bu matbaa basit bir el tezgahından ibarettir. (Küçükkurt-Yüksel, 2001; s. 199) II. Meşrutiyet devrinde başlayan şehrin basın hayatı, Milli Mücadele esnasında ve Cumhuriyet devrinde zenginleşerek büyümüştür.(Akkoyun 1998c; s. 47) Anadolu’da, Milli Mücadeleye öncülük eden ve destek veren basınının, tek amacı, savaşın başarıya ulaştırılmasıdır. Dolayısıyla Türkçe olmayan ayrılıkçı azınlık gazeteleri, giderek kendiliklerinden kapanmışlardır. 1922 Eylül’ünde, Büyük Taarruzun arkasından zaferin kazanılmasıyla, Kuvay-ı Milli’ye karşı Türkçe basın da kendiliğinden yok olmuştur. Böylece 1919’da Kemalist Anadolu’da başlayan tek dilli, tek sesli basın ortamı 1922’de sağlanmışır. (Koloğlu 2006; s. 112) Afyon basınının mazisinin kalıcı ve renkli olmasında birçok şahsiyetin emeği vardır ki bunların başında hem muallim hem de edip, gazeteci olan Ahmet Sami Onur, Edip Ali Bakı, Eflatun Cem Güney gibi isimler gelir. Kuşkusuz bunda Afyon basınının ilkleri olan Arif-Şükrü Koç, Abdullah Mahir Erkmek, Rüştü Kutman ve Şükrü Yersel’in de emeği büyüktür. (Eken 2015; s. 17) Dünya tarihinde “en büyük

¹ Milli Mücadele’den 60 yıl sonra, Kocatepe ve Dumlupınar merkezli iki ayrı bölge **Başkomutan Tarihi Milli Parkı** tesis edilmiştir.(Alaaddinoğlu - Aliağaoğlu 2007, s. 218-221) 2015 yılında "T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eskişehir Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun kararına istinaden Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Eskişehir Kültür Varlıklarının Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Doğa Koruma ve Milli Parklar Müdürlüğü'ne 25.03.2015 tarih ve 1034 sayılı yazısıyla konuyu bildirmiş bunun üzerine Orman ve Su İşleri Bakanlığı V. Bölge Müdürlüğü'nün 12.11.2015 tarihli, 88570880-405-228747 sayılı talebi üzerine Afyon Kocatepe Üniversitesi Rektörlüğü'nden Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarına gönderilmek üzere bilimsel rapor ve gerekli bilgi/belgenin hazırlanması amacıyla" *Genelkurmay ATASE Arşivi* ile telif eserler üzerinde yapılan araştırmanın sonucu bir rapor (Akkoyun, 2016; Karazeybek, 2016; Kurt, 2016) 21 hazırlanmıştır. Düzenlenen akademik bilirkişilik raporu gerekli mercilerden geçtikten sonra "bölge halkının da yakından bildiği ve vatandaşların evlerinin bulunduğu muharebelerle alakası bulunmayan köy yerleşik alanları, milli park sınırları dışına çıkarılmıştır. "Başkomutan Tarihi Milli Parkı Sınırları Değişti", *Kocatepe*, 30 Aralık 2016; "Başkomutan Tarihi Milli Parkı Sınır Değişikliği", *Haber Türk*, 30 Aralık 2016," Başkomutan Milli Parkı Küçülüyor", Afyon, Kütahya ve Uşak arasındaki Başkomutan Milli Parkı sınırları. *Aydınlık*, 28 Aralık 2016, "Büyükkalecikliler Müjde", Kütahya'nın Dumlupınar İlçesi ve Zafertepe Çalköy ile Afyon'a bağlı Büyükalecek Beldesi, Kışlacık Mahallesi, Küçükalecek Köyü ve Kayadibi Köy yerleşim merkezleri milli park sınırları dışına çıkarıldı. *Kuruluş*, 25.11.2016 ; "Başkomutanlık Milli Parkı Küçülüyor" *Hürriyet*, 28 Aralık 2016; "Milli Park Sınırları Dışına Çıkarılan Alanlar", *Afyonhaber.com*, 12.05.2017

gazetecilik savaşı 1919-1923 yılları arasında Anadolu’da işgalcilere karşı verilmiştir. (Akkoyun 2015; s. 61-62) Milli Mücadele basını mahalli ve yerel basın olarak ta adlandırılmıştır. Mahalli ve genel basını bağdaştıran, Afyon’a dair birçok eseri kaleme alan yörenin problemlerini gazetesinde yüzlerce makale ile dile getiren Mehmet Saadettin Aygen’in Afyona yapmış olduğu hizmetleri saymakla bitiremeyiz. Ancak onun Afyon basınında en belirgin özelliği Afyona fikir gazeteciliğini getirmiş olmasıdır. Afyonda ilk defa gazeteciliği meslek edinen, Afyona gerçek gazetecilik anlayışını ve tekniğini getiren İbrahim Küçük Kurt’tur. (Eken 2015; s. 17) Afyon’un merkezi basınının hem köklü, hem renkli, hem de istikrarlı bir yapısı vardır. Afyon basınının köklü mazisine mukabil ilçelerinde yayınlanan basının tarihi bu zenginlik içinde değerlendirme imkanı yoktur. (Akkoyun 1998a; s. 12)

Milli Mücadele’de Afyonkarahisar’da Çıkarılan Gazeteler

Öğüt

(1 Eylül 1917-9 Mayıs 1923) Selanikli Abdülğani Ahmet Bey (Doyran) tarafından ilk olarak Afyon’da haftada bir gün çıkarıldı. Gazete Yunanlıların İzmir’i işgal etmeleri üzerine Konya’ya taşınarak orada 1 Temmuz 1919’dan itibaren günlük olarak basıldı. İtalyanlar gazeteyi kapatınca bir süre Nasihat adıyla, 17 Şubat 1924’ten itibaren yine aynı adla çıkarıldı. Sorumlu müdürlüğünü Ahmet Tevfik Bey’in yaptığı Öğüt’ün başlıca yazarları şunlardır: Sadri Ethem (Ertem), Münir Müeyyet (Berkman), Lütfü Arif, Celal Davut (Arıbal), Enver Behnan (Şapolyo), Rauf Nezihi, Aşkî Naili Bey, Saatçizade Hüsnü Bey, Feridun Bey (Kandemir) (Tokmakçioğlu, 2011; s.176) Öğüt Gazetesi, Afyon’da haftalık olarak 96 sayı yayımlanmıştır. İşgalci devletlere özellikle İngilizlere karşı şiddetli yayınlar yapmıştır. Milli Mücadele’ni üçüncü büyük gazetesi olan Öğüt Gazetesi 1923 senesinde kapatılmıştır. (Eken 2015; s. 33)

Karahisar-ı Sahip

Manzara’dan sonra Afyonkarahisar’da çıkan ve gerçek anlamda gazete denilebilecek niteliğe sahip olan gazete “Karahisar-ı Sahip” tir. 1917’de Afyonkarahisar Müstakil sancak olduktan sonra çıkan bu gazete haftada iki defa yayımlanmış ve 1921 yılının Mart ayında şehrin Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine kapatılmıştır. Sancağın resmi yayın organı niteliğindedir.(Küçük Kurt, Yüksel 2001; s.199)

Zafer-Haber

Ömer Fevzi Atabek, vilayetin basını hakkında bilgi verirken, İkaz Gazetesinden önce Zafer Haber isimli bir gazetenin yayınlandığını yazmış olmasına karşın herhangi bir tarih belirtmemiştir. Ayrıca kendisiyle alakalı hayatım isimli hatıralarında 15 Temmuz 1920 tarihinde Afyon’a gelmesine dair Zafer Haber gazetesinin kendisinin aleyhinde haber yaptığını belirtmesi, Milli Mücadele döneminde yayınlandığını ortaya koymaktadır. (Akkoyun 2015; s. 95) Zafer Gazetesi birkaç nüsha çıktıktan sonra ad değiştirilerek ”Haber” adı ile 15 Nisan 1923 tarihinden itibaren çıkmaya devam etmiştir. (Eken 2015; s. 38)

Neşe

Neşe 1918 yılında tek sayı yayınlanmış bir dergidir. Sahip ve mesul Müdürü Muallim Kemalettin Şükrü Bey’dir. Yedek subay olarak Karahisar-ı Sahip’de vatani görevini yerine getirirken yayınlamıştır. Mütareke döneminde Niğde Maarif Müdürü görevine atanmıştır. Hakkında daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır. (Akkoyun 2015 ; s. 96)

İkaz

İkaz Matbaası bir ortak şirket olarak, matbaacılık yapmak ve gazete çıkarmak amacıyla, Koçzade Mehmet Şükrü Bey ve kardeşi Arif Bey ile Doyranlı Abdülgani Ahmet Bey tarafından 16 Haziran 1919 tarihinde kurulmuştur. Abdülgani Ahmet Bey, basın tarihinin önemli simalarından biridir. Milli Mücadelede yer alan ilk milliyetçi aydınlardan biridir. İkaz o tarihlerde bölgedeki çok az sayıdaki matbaalardan biri olduğu ve bölgeye yönelik bir yayın politikası içinde olduğu şu cümleden anlaşılmaktadır:

“Bu avuç içi kadar gazete bütün Anadolu’da ve bilhassa İzmir cephesinde milli hareketin gereği ve kutsallığını hiçbir kuvvet ve tehdide kulak bile asmayarak sürekli olarak savunan o havalide tek olan matbaa...”

Matbaanın ilk yıllarında kitap basıp basmadığı bilinmemektedir. Kataloglarda mevcut olan, İkaz Matbaası’nın Harf Reformu öncesinde bastığı ilk kitap 1922 tarihli, Hüsnü Yusuf’un “Fındıklı Sarayına Doğru” adlı 12 sayfalık bir kitabıdır ve baskı yeri olarak Afyonkarahisar görülmektedir. (Ünsal 2007; s. 46-49) İkaz matbaa olarak sadece şehirde değil Anadolu’da dikkati çekecek kadar muntazam iş çıkarmaktadır. “İkaz Matbaası Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin matbaası haline gelmiştir. Matbaada basılan metinlerin dağıtım alanı içinde Denizli, Burdur, Isparta, Antalya, Kütahya, Eskişehir, Bilecik, Bursa, Adapazarı, Kartal, İznik, Gemlik, Bandırma, Balıkesir, Mudanya, Çanakkale, Biga, Kandıra bulunmaktadır. (Akkoyun 2015; s. 99-100)

İkaz kendini “düşüncelerinde hür halk gazetesi” olarak tanımlamıştır. İkaz’ın mevcut sayılarına göz attığımızda siyaseti ön plana çıkardığını görürüz. Gazetenin bu yönünü imtiyaz sahibinin mebus olmasına ve dönemin icabına bağlamak mümkündür. (Eken 2015; s. 34)

İkaz Gazetesi’nin faaliyetlerini ve yayın politikasını, ikiye döneme ayırmak mümkündür. İlki, 1919 yazından, matbaanın Ankara’ya taşındığı 1920 sonuna kadar olan dönem, ikincisi ise, 1923’ten gazetenin kapatıldığı 1925 Mart’ına kadar olan dönemdir. (Ünsal 2007; s. 74) Milli Mücadele’nin yanında olan İkaz, Milli Mücadele’den sonra başlayan inkılap hareketlerinin yanında olmuş, “İnkılap ve İstikrar” başlıklı 27 Mart 1925’te gazetelerinde çıkan bir yazıda istikrarın gelmesi için inkılap yapılması gerektiğini Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla en büyük inkılabın yapıldığını ancak bunun yeterli olmadığını inkılabın her alanda devam etmesinin gerekli olduğunu vurguluyordu. (Eken 2015; s. 36) Ülkenin bağımsızlık mücadelesi verdiği, ardından da İnkılaplarla yeni bir devre “oldukça nazik” bir zaman diliminde ok önemli bir görev üstlenen İkaz yöredeki sosyal olaylarla da ilgilenmiş gündelik hayatı kayıt altına almıştır. Milli Mücadele’nin başlarında İstanbul Hükümeti tarafından defalarca kapatılmıştır. Önceleri haftada altı gün, sonra gün aşırı yayınlanmasına karşın zaman zaman yayınına ara vermek zorunda kalmıştır. 1919-1925 yılları arasında 500 kadar sayısının yayınlandığı tahmin edilmektedir. Şeyh Sait Ayaklanmasında diğer gazetelerle beraber İkaz Gazetesi de kapatılmıştır. 11 Mart 1925 tarihinde İkaz Gazetesi son kez yayınlanmıştır.(Akkoyun 2015; s. 101-102)

Halk Sözü

Milli Mücadele senelerinde Öğüt Gazetesi kapatılınca yerine Mehmet Şükrü Bey tarafından Halk Sözü Gazetesi yayınlanmıştır. Milli Mücadele’nin yanında yer alan gazetenin yayınları İngilizleri rahatsız etmiştir. (Eken 2015; s. 33) Halk Sözü ile ilgili olarak Ömer Fevzi Atabek tarafından şu şekilde bir yorumda bulunmaktadır. “Selaniklilerin gazetesi (Koçzade Mehmet Şükrü Beğ)’in neşrettiği halis muhlis Karahisarlı bir Türk oğlu Türk çocuğunun vicdani

kana'atlerini neşriden bir gazetedir. (İkaz), (Ferit Paşa Hükümeti'nin Meclis-i Vükela) kararıyla kanunsuz olarak ta'tilinden sonra (Öğüt) ve bunu istihlaf iden (Halk Sözü) Gazetesi yine (Mehmet Şükrü Beğ) tarafından neşredilmiştir.(Akkoyun 2015; s. 105-106)

Doktor Mecmuası

Milli Mücadele yıllarında Afyon'da yayımlanan Doktor Mecmuası'nın imtiyaz sahibi hekim Şükrü Bey'dir.1920'de yayımlanan bu derginin hacmi büyüktür muhteviyatı sıhhi, içtimai, fennidir.(Eken 2015; s. 37)

Sözbirliği

Afyonkarahisar müstakil liva haline gelince Liva'nın işlerinde kullanılmak üzere “Muhasebe-i Umumiye bir matbaa satın aldı. Alınan bu matbaa Liva Matbaası olarak anılmıştır. Liva Matbaasında bir vilayet gazetesinin de basılmış olması ihtimal dahilindedir. Osmanlı'nın son zamanlarında Anadolu'da ve devletin uzak merkezlerinde bunun pek çok örneği bulunmaktadır. Merkezi hükümet bunu özellikle teşvik etmiştir çünkü “vilayet gazetelerinde, padişahla ilgili haberler öncelikle yer almaktadır. Bunun yanı sıra kamu görevlilerinin atama, yükselme ve ödüllendirilmeleri, yeni yasama, yönetmelik düzenlemeleri, hükümet, vilayet ve kamu kuruluşlarının çalışmaları, demiryolu, yol, telgraf hattı yapımları, sağlık konuları, yerel okul sınavları ve ödül dağıtma törenleri hacıların gidişi, et, ekmek fiyatları, şiddetli yağmur ve kar yağışları, doğal afetler valilerin konuşmaları ve yazıları, savaşlar, yabancı konsolosların gezileri vilayet gazetelerinde yer alan haberler arasındadır. Bunun için zamanın aydınlarını muhabir ve yazar olarak kullanmıştır. Matbaalarda çalışan personel çoğunlukla İstanbul'dan gelmiştir. Fakat zaman içinde vilayetin kendi içinden de matbaacılar yetiştirilmiştir. (Akkoyun 2015; s. 106)

Liva Matbaasında basılan, 1919 yılının sonlarında yayın hayatına başlayan “Sözbirliği” gazetesinin imtiyaz sahibi Hacı Ali Bey, mesul müdürü Osman Sırrı, baş muharriri Faruk Şükrü'dür. (Küçükkurt-Yüksel 2001; s. 200) Önceleri cumartesi ve pazartesi günleri daha sonraları Cuma haricinde her gün yayımlanmıştır. (Eken 2015; s. 37) Milli Mücadele döneminde çıkarılan Sözbirliği Gazetesi 23 Eylül 1921 tarihine kadar yayınlanmıştır. Milli faaliyetlere katkı sağlayan gazete günde 500 adet basılmıştır. Siyasi, içtimai, edebi gazetenin tanesi 5kuruş, aylık 100, 3 aylık abonesi de 250 kuruş imiş. (Akkoyun 2015; s. 107)

Hacı Ali Beyin takdire şayan gayretleriyle yayınlanan Sözbirliği Gazetesi henüz 19 yaşında bulunan bir imza Abdullah Mahir Erkmen de karşımıza çıkmaktadır. (Akkoyun 2014) Liva Matbaasında basılan Sözbirliği Gazetesi 23 Eylül 1921 tarihinde kapanmıştır.(Akkoyun 2016a; s. 2) Bu gazete eski Türkçe harflerle basılan bir gazetedir.

Hacı Ali (EMRE) Bey 1880- 22.12.1965

Hacı Ali Emre, Afyon'da Hacı Aşıklar diye bilinen ve 300 yıl geriye kadar tespit edilebilmiş çok tanınan bir sülalenin mensubudur. Babası Ahmet Muhtar Efendi 22 yıl müftülük yapmış ve” Çaker-i Settâr Ahmet Muhtar “ (Allah'ın Kölesi) diye mühür kazdırmış bir din adamıdır. Ahmet Muhtar Efendi, Nakşibendi tarikatı lideri Hacı Aşık Efendi'nin büyük kızı Nazife Hanımla evlidir. Dedesi Abdullah Efendi (Abdi) kadı olup (1862), saray tarafından ödüllendirilerek Rahime isimli bir cariye ile evlendirilmiştir. (Emre 2014; s. 48) Büyük dedesi Mehmet Fevzi Efendi Afyon'da Kadınlar pazarı parkının yerinde hayır sahibi Kadı Abdullah Efendi tarafından yaptırılan sibyan mektebi ve mescidin hocası Hacı Osman Efendi'nin oğludur. İlk öğrenimini babasından alan Mehmet Fevzi, medrese öğrenimi yapmakta iken babasının H.1193 (M. 1779) tarihinde vefat etmesi üzerine aynı mektebe öğretmen atandı.(Gönçer 1991; s. 138)

Hacı Ali Emre 1880’de Afyon, Kahil Mahallesinde doğar, ilk tahsilini medrese de tamamladıktan sonra İstanbul Fatih’teki Dar-ül Muallimin’e devam ederek öğretmen olur. 1897’de 17 yaşında iken annesi Nazife Hanımla hacca gider. İstanbul’dan vapurla İskenderiye’ye gidip oradan kervanla Mekke’ye ulaşan genç hacı bu çok uzun ve renkli geziyi torunlarına anlatır. 1900’de 20 yaşında ilk eşi Huriye Hanımla evlenir. Hacı Aşık Efendi’nin torunu olan Huriye Hanım, kendisi gibi İstanbul Fatih’teki Tedrisat-ı İbtidaiye’ye devam ederek öğretmen olur. Akmescit Mahallesindeki Bükmeli Fırın yanında bugün boş olan arsadaki Mahalle Mektebi’nde görev yapar. Bu hanım ilk evliliğini Boyacıoğlu sülalesinden Yusuf Efendi ile yapmış, bilahare kültür farklılığından doğan geçimsizlik sebebiyle boşanmış ve tek çocuklu dul olarak Hacı Ali Efendiye gelmiştir.

Gençlik çağı babadan kalma tarlaları işleterek çiftçilikle geçerken bu mesleği modern usullere uygun yapmaya heveslenip 1910 yıllarında Avrupa’dan biçer döğer getirmeyi planlar, önce bir ortak bulur; Almanya ve Fransa da yaşamakta olan Afyon’lu bir Ermeni hemşehrinin yardımıyla bir biçer döğer makinesi alıp trenle yurda getirir. Ne yazık ki getirdiği makine halkı memnun etmediği gibi, tarlada bereket kalmayacak diye nefretle karşılanır. Zira bu büyük makine hayvanları ürkütüyor, taşlı ve arızalı tarlalara giremiyor, bir sürü işçi de boş kalıyor diye kimse iş vermeyince genç Hacı Ali iflas ediyor. Zaten ortağı çok önceden ayrıldığı için bütün yük kendi omuzunda, üstelik makineyi de satamıyor. Bu dev cihaz evin bitişiğinde olan Hacı Aşık Camii altındaki büyük depo samanlığın bir kenarına konuluyor. (Emre 2014; s. 48)

Afyonkarahisar şehrinin ikinci matbaacısı öğretmen Hacı Ali Efendi “Liva Matbaasını” kiralayarak uzun süre çalıştırmıştır. Türklüğün varlık savaşının sürdüğü dönemdeki haberleri oldukça kıymetlidir. Kültürel, sanatsal ve teknik gelişmelere meraklı, girişimci olduğundan birkaç defa iflas etmiş ancak toparlanma imkanı bulmuştur. Milli Mücadele esnasında Sözbirliği Gazetesini çıkarması da girişimciliğin bir göstergesi olarak düşünülebilir.(Akkoyun 2015; s. 106-107) Harpten sonra (1923-1926) bir ara şirket kurarak tiftik ve yapağı ticaretiyle uğraşır.

1929’da ilk eşi Huriye hanımı kaybeder. Ertesi yıl Efendiler Sülalesinden Şerife Hanımla evlenir. Şerife Hanım ilk eşinin ölümünden sonra çocuksuz dul olarak gelir. Bu eşinden 1933’te Kadriye isimli bir kızı dünyaya gelir. Bu yıllarda işlerinin bozulmasından olacak tekrar öğretmenliğe döner. 1942’de İncehisar Eser-i Terakki Mektebi muallimliğinden emekli olur. Akcin ve Susuz köylerindeki birkaç parça tarlayı ortakçıya verir. Afyon ikliminde yetişmeyen fidanlar getirip denemeler yapar. 1948-1950 yıllarında Kışlacık köylüsünün ısrarıyla Karaağaç Deresi kenarındaki köy merasına bir un değirmeni yapar. Bu değirmen 10 yıldan fazla kesintisiz hizmet vermiş, çevreye canlılık getirmiş, en önemlisi su arki boyunca yaklaşık 800-900 metrelik bir şerit üzerindeki bütün kıraç tarlalar münbit birer bahçeye dönüşmüş, sulu ziraate geçilmiş ve sebze yetiştirmeye başlanmıştır.

Hayatının son 15 yılında yalnız emekli öğretmen aylığı ve birkaç ortakçının getirdiği yeyği ile geçimini sağlarken bir taraftan da caminin bütün maddi manevi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırdı. Yakın dostlarıyla tertipleedikleri gezeklere² katılırdı.

Hacı Ali Efendi, ömrünün sonlarına doğru arkadaşlarım hep gittiler ben niye geciktim diye üzülür, hep misafir olduğunu tekrarlardı. Yakın arkadaşlarının çoğu kendinden 6ay- 1sene evvel vefat etmişlerdi. Bir süredir her yaz gitmeyi alışkanlık haline getirdiği son İzmir seyahatinden

² Gezekler şehirde yaygın bir gelenek olarak yüzyıllarca yaşamıştır. (Bıyıköğlu 2015; Bıyıköğlu 2016)

durumu iyi olmadığı için dönememiş ve 22 Aralık 1965 günü son evladı Kadriye Hanımın yanında misafirken 85 yaşında vefat etmiş ve evlatlarının da isteği ile İzmir Kokluca Mezarlığı'na defnedilmiştir.(Emre 2014; s. 49)

SONUÇ

Afyonkarahisar ili, basın tarihi açısından kısa, kısa olduğu kadar da zengin bir geçmişe sahiptir. Şehirde basın hayatı II. Meşrutiyet ile başlar, Milli Mücadele döneminde de zenginleşerek devam eder. II. Meşrutiyet döneminde temelleri atılan, Milli Mücadele ve Cumhuriyet Devrinde gelişerek şekillenen Afyonkarahisar basını, çeşitlilik gösterir gazeteler yanında dergiler de basılır. İlk olarak gayrimüslimlerin girişimleri ile matbaa Afyonkarahisar'a girer, sonrasında Türk girişimciler sayesinde basın hayatı başlar. Basının özellikle Anadolu halkının bilinçlendirilmesinde önemli katkıları olmuştur.

Hacı Ali (Emre) Afyonkarahisar'daki ikinci matbaa sahibi kişidir. Bu matbaada kitaplar basılmasının yanı sıra Sözbirliği Gazetesinin de basım merkezi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mütareke ve Milli Mücadele dönemlerinde gelecek nesillere örnek teşkil edecek bir yayın materyalinin araştırmacılara kaynak bırakmıştır. Aslında hayatta zirai anlamda başta olmak üzere girişimciliğiyle farklı şahsiyet olduğu bilinmektedir. Bu farklılığı Liva Matbaasını kiralayarak basımını yaptığı Sözbirliği gazetesıyla göstermiş Türklüğün ölüm kalım savaşında elindeki kısıtlı imkanları kullanarak 1921 senesine kadar gazetesini yayınlamıştır.

Sözbirliği Gazetesi bu yönüyle Anadolu basını içinde kendine seçkin bir yer edinmiştir. Nüshaları kütüphanelerde olmadığı için adı bilinmekle beraber üzerinde akademik çalışmalar yapılamamıştır.

Hacı Ali Bey girişimcilik ve vatan hizmeti anlayışının Milli Mücadele sonrasında Cumhuriyet devrinde bir eğitim neferi olarak hem şehrine hem ülkesine hizmet etmiştir. Girişimcilik faaliyetlerinde maddi kazanç bir yana eldeki imkanlarını da yitirmiş ancak şehrin farklı, nitelikli tarihi bir aktörü olarak artık bilim dallarının ve bilim insanların araştırma konuları arasına girmiştir. Araştırmamızın daha sonra yapılacak olan araştırmalara ilham kaynağı olabileceği görülmektedir.

Kaynakça

Araştırma ve Raporlar

- Akkoyun, T. "Başkomutanlık Millî Parkı'nın Tarihî Temeli Büyük Taarruz Sahası: Hazırlık, Başlaması ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi", Başkomutan Millî Parkı Bilirkişiliği, Afyonkarahisar-Kütahya-Ankara 16.11.2015-29.2.2016, ss. 1-12.
- Karazeybek, M. "Arşiv Vesikalarına Göre Büyük Taarruz Savaş Alanları ve Millî Park Sınırlarının Belirlenmesi Hususunun Değerlendirilmesi", Başkomutan Millî Parkı Bilirkişiliği, Afyonkarahisar-Kütahya-Ankara 16.11.2015-29.2.2016, ss. 13-34.
- Kurt, Ü. E. "Başkomutan Tarihi Millî Parkı Yüzey Araştırması", Başkomutan Millî Parkı Bilirkişiliği, Afyonkarahisar-Kütahya-Ankara 16.11.2015-29.2.2016, ss. 34-41.

Sürelî Yayınlar ve Web Sayfaları

- afyonhaber.com
- Aydınlık
- Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
- Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi
- Güneyde Kültür (Antakya)
- haber.akü.tr
- Hürriyet
- İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi
  - Kurtuluş (Afyonkarahisar)
- Kocatepe (Afyonkarahisar)
- SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi
- Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
- Tarih İncelemeleri
- Taşpınar (Afyonkarahisar)
- Toplumsal Tarih

Kitap ve Makaleler

- Akdere, Osman. (2010).” Milli Mücadele’de İsmail Şükrü Bey’in Faaliyetleri. “H. Babacan (Yay. Haz.) Milli Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar. s.183-192 Afyonkarahisar.
- Akın, Ö. (2015). “Afyonkarahisar’da Basına Adanmış Bir Hayat Mehmet Hulusi Özerkan.” Taşpınar (14), 13-15.
- Akkoyun, T. (1998a), “Afyon İlçelerinin Basın Tarihi Üzerine Bir Araştırma.” Güneyde Kültür , CX(107), 12-18.

- Akkoyun, T. (1998b), "Aile Arşivleri, Şehir Tarihçiliği ve Kültürel Değeri", Toplumsal Tarih, S. 55, Temmuz, ss. 51-53.
- Akkoyun, T. (1998c). "Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerinde Afyon Basınının Kökleşmesi ve Etkisi." Toplumsal Tarih , CIX(52), 46-53.
- Akkoyun, T. (2015), Afyonkarahisar Basın Tarihi. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Akkoyun, T. (2016a), "Afyonkarahisar'da Basın ve İletişim Tarihi", Afyonkarahisar Kent Müzesi Kültürel ve Doğal Varlıkların Belirlenmesine İlişkin Araştırma Projesi, Afyonkarahisar.
- Akkoyun, T. (2016b), "Milli Mücadele'de Afyonkarahisar", Afyonkarahisar Kent Müzesi Kültürel ve Doğal Varlıkların Belirlenmesine İlişkin Araştırma Projesi, Afyonkarahisar.
- Akşin, S. (2016), Kısa Türkiye Tarihi. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aslan, T. (2008), "İkinci Meşrutiyet Düşüncesinin Cumhuriyet'e Tesirleri. "Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (21) 345-378.
- Ayhan, B.(2008), "Olağanüstü Durumlarda Toplumsal Dayanışma ve Bütünleşmeye Basının Katkısı: Milli Mücadele Dönemi Türk Basını." Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (14). 75-99.
- Aysal, N. (2014) ,"Savaş Dönemi ve Cepheleler (Askeri ve Siyasi Gelişmeler)." Temuçin Faik Ertan (Yay. Haz.) Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi. (s.121-140) Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Beyoğlu, S. (2010), " Milli Mücadele'de Afyon Kongresi." H. Babacan (Yay. Haz.) Milli Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar. s.165-181.
- Bıykoğlu (2015), " Afyonkarahisar'da Gezekler-1".Taşpınar (15). s. 61-66
- Bıykoğlu (2016), "Afyonkarahisar'da Gezekler-2". Taşpınar (16) s. 51-54
- Bilgi, N. (1995), "Milli Mücadele'nin Başlarında İstanbul'da Yayımlanan Türk Dünyası Gazetesi." Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi. (X), 263-288.
- Çelebi, M. (2013), Türk İnkılap Tarihi. İzmir: Özal Matbaası.
- Daşdemir, L. (2002), Afyonkarahisar'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Faaliyetleri. (Haz. M. Sarlık). VI. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri (10-11 Ekim)
- Demir, Ş. (2015), "İktidar Basın İlişkilerinin Osmanlı Devlet'inde Görünümü 1831-1918" The Journal of Academic Social Science Studies. (33) 367-377.
- Emre, E.(2014), "Eski Simalar Hacı Ali Emre." Taşpınar (11). s.48-49)
- Girgin, A. (2001), Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik. İstanbul :İnkılap Kitapevi.
- Gönçer, S. (1991), Afyon İli Tarihi. C.II Afyon: İleri Ofset Matbaası.
- Haytoğlu, E. (2017), "Misak-ı Milliye Giden Yolda Sürece Bir Bakış", Yeni Türkiye Misak-ı Milli Özel Sayısı, nr. (93) s.229-238
- Karaman, M. A, (2014), "Osmanlı Modernleşmesinde Basın." SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. (32). s.131-143.

- Kodaman, B. (2010), “Mustafa Kemal’in Milli Mücadele Stratejisi: Yeni Devletin İnşası ve Kültür Çoğunluğu.” (Haz. H. Babacan) Milli Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar. s.1-7.
- Koloğlu, O. (2006), Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Küçük Kurt, İ. , Yüksel, İ. (2001), ”Afyonkarahisar Basın Tarihi.” Afyonkarahisar Kütüğü. II Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Polat, Z. (2010), “Milli Mücadele Döneminde Afyonkarahisar’daki Azınlıklar ve Faaliyetleri”. H. Babacan (Yay. Haz.). Milli Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar. s.193-209.
- Selvi, H. (2010), “Milli Mücadele Sırasında Afyonluların İşgallere Tepkisi.” (Haz. H. Babacan), Milli Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar, s.157-164) Afyonkarahisar.
- Şeşen, Y. (2016), "Kent Arşivi Kültürü İhtiyacımız", Türk Kütüphaneciliği, XXX, S. 1, s. 108-113.
- Talay Eken, Ü. (2015), Afyon Basın Tarihi (1912-1998), Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Turan R. (2017), “Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Misak-ı Milli Devamlılığı”, Yeni Türkiye Misak-ı Milli Özel Sayısı, nr (93) s.13-17
- Togan, Z.V. (1985), Tarihte Usul 4.b İstanbul: Enderun Yayınları.
- Tokmakçıoğlu, E. (2011), Türk Basın Tarihi Ankara: İsim Yayınları.
- Ulusoy, B. (2005), “Milli Mücadele Propaganda, Atatürk ve Basın.” İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 55-64.
- Üçüncü, U. (2010), “Afyonkarahisar’ın Kurtuluşu ve Halk Üzerine Etkileri.” H. Babacan (Yay. Haz.) Milli Mücadele ve Büyük Taarruzda Afyonkarahisar. s.263-278 Afyonkarahisar.
- Ünsal, S. (2011), İkazcı Mehmet Şükrü Milli Mücadele’den Cumhuriyet’e. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yaşar, S. (2007), Siyasal, Sosyal, Ekonomik Yönleriyle Afyon (1923-1960). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi. İzmir.
- Yazıcı, N. (1986), Basın Tarihimizin Bibliyografyası Meselesi. İnalçık, H. Vd.. (yay.Haz.). Osmanlı Araştırmaları V. İstanbul.

MARKA VE AMBALAJIN TÜKETİCİ SATIN ALMA TUTUMLARI ÜZERİNE ETKİSİ: AVM MÜŞTERİLERİ ÜZERİNDE BİR ÇALIŞMA

Arzu UYSAL

Selçuk Üniversitesi, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans
Öğrencisi

Yrd.Doç.Dr. Zührem YAMAN

Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat Turizm Fakültesi

Öz

Markalar ürünleri birbirinden ayırabilme görevini üstlenmişlerdir. Tüketici açısından kaliteli markalar avantaj oluştururken firma açısından 'iyi marka' algısı oluşturabilmek kolay bir iş değildir. Bu algıyı uyandırabilmek için özenle tasarlanmış markaya ihtiyaç vardır. Marka tasarımında en önemli unsurlardan biri de ambalajdır. Başarılı bir ambalajlama; müşteri bağlılığını artırarak reklam ve promosyonlar kadar etkili bir pazarlama aracı olmuştur.

Bu çalışmada günümüzde oldukça önemli hale gelen marka, ambalaj ve tüketici satın alma tutumları ele alınmıştır. Tüketicinin fikirlerini ortaya koymaya yönelik uygulama çalışması yapılmıştır.

Anket metodu kullanılarak, Konya ilindeki, Kule Site AVM tüketicileri üzerinde yapılan çalışma SPSS programında analiz edilerek önemli tespitler yapılmıştır. Demografik özelliklerin de konu üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmayla ambalajın, ürünün markalama üzerindeki etkisi bir kez daha ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Marka, Ambalaj, Tüketici Satın Alma Tutumları.

THE IMPACT OF BRAND AND PACKAGING ON CONSUMER PURCHASING ATTITUDES: A STUDY ON SHOPPING MALL CUSTOMERS

Abstract

Markets have undertaken the task of separating products from each other. It is not an easy task to be able to get a 'good brand' perception in terms of the firm while creating quality brands advantage for the consumer. There is a need for carefully designed markings to wake up this perception. One of the most important elements in brand design is packaging. Successful packaging; Has become an effective marketing tool as well as advertisements and promotions by increasing customer loyalty.

In this study, brand, packaging and consumer purchasing attitudes, which have become quite important nowadays, are discussed. Implementation work has been done to put forth the ideas of the consumer.

Using the questionnaire method, the study on Kule Site Shopping Center consumers in Konya province was analyzed in SPSS program and important determinations were made. The impact

on the issue of demographic characteristics has also been examined. With this work, the effect of the packaging on the branding of the product is revealed once more.

Keywords: Brand, Packaging, Consumer Purchasing Attitudes.

1. Giriş

Son yıllarda tüketiciler ürünü değil marka ve ambalajı satın almaya başlamıştır ve buna bağlı olarak da günümüz rekabet koşulları içerisinde firmalar açısından tüketicilerin satın alma fikirlerini şekillendirebilmek için markanın ve ambalajın önemi artmıştır (Kurtoğlu ve Sönmez, 2016: 1128). Tüketicilerin marka ve ambalaj seçimi nedeniyle pazarda önemli oranda söz sahibi ve belirleyici olmaları firmalar için yol gösterici olacaktır (Koyuncu, 2007: 1).

Ürünlerde marka ve ambalaj, tüketiciyi satın alma duygusuna hazırlaması için önemlidir. Ürünün piyasada tutunabilmesi, tüketiminin devam edebilmesi için; etkili bir marka ve ambalaj gereklidir (Delibaş, 2010: 1).

Bu çalışmada markalamanın ve ürün ambalajının tüketici satın alma tutumları üzerine etkisi farklı boyutlarla ele alınarak incelenecektir.

2. Marka

Marka, üreticilerin veya satıcıların ürünlerinin kimliğini ifade eden ve diğer firmaların ürünlerinden ayırt edilmesini sağlayan şekil, isim ya da simge birleşimi olarak ifade edilebileceği gibi tüketicie ürün veya hizmeti tanıtmayı hedefleyen isim ya da sembol olarak da tanımlanabilir (Aktaran: Karpat Aktuğlu ve Temel, 2006: 44).

Risk almak istemeyen tüketici zamanla ürünü kullanarak markayla ilgili fikirler edinir, aynı markayı kullanmaya devam ederek o marka odaklı olma eğilimine girer ve marka günümüzde üründen çok daha fazla önem ve değere sahip hale gelerek, ürün için statü, imaj ve prestij gibi değerleri ifade etmeye başlamıştır (Koyuncu, 2007: 10; Kuo, 2012: 2; Ishikawa, 2013: 30; Kurtoğlu ve Sönmez, 2016: 1129).

Markalar, tüketicinin algısında büyük vaatlerin oluşmasına sebep olduğu için bu vaatlerin yerine getirilmemesi markanın değerini, itibarını ve inanılabilirliğini zedeleyecek, güven veren bir marka ise tüketiciyi olumlu etkileyecektir. Ürün otomasyon sonucu meydana gelir, marka ise tüketicinin zihninde yer eden unsur olduğu için ürün çok hızlı demode olurken marka kalıcıdır (Geler, 2010: 8; Pinson, 2012: 10).

Firmaların oluşturduğu markaların yanında tüketicie bu markanın güvenilirliğinin anlatılması da oldukça önemlidir. Samimi olarak algılanmayan marka mesajları, tüketicide güvensizlik duygusuyla birlikte şüphe uyandıracak ve firmanın beklediği etki oluşmayacaktır. Dolayısıyla firmanın şekil verdiği marka ve bu markayı tüketicie aktarma şekli marka tercihiine yön vermektedir (Kardeş, 2011: 168).

3. Ambalaj

Ambalaj, ürünün depolanmasını, taşınmasını, kullanılmasını ve satışını kolaylaştıran, ürünü satın aldıktan sonra kısmen ya da tamamen atılabilen, zaman zaman geri dönüşümlü malzemelerden yapılabilen, ürünü sarmak, örtmek, birleştirmek suretiyle paketlenen yapıdır. Ambalajlı ürünler ise; tüketicie başka ürünlerle kıyaslama imkânı veren, üzerinde ürüne ait tarihleri ve kullanım şekillerini bulunduran, boyut, ağırlık, kalite yönüyle tek tip olan üründür (Başaran Alagöz ve Ekici, 2009: 85-86).

Üretilen her türlü ürün ambalajlanarak tüketicisine ulaşacaktır. Satın alma kararında yaklaşık %73 ile %85 arasında rol oynayan ambalaj, yalnızca ürünü muhafaza etmekle kalmaz aynı zamanda tüketici ile firma arası iletişimi sağladığı gibi tüketici için sembolik anlamlar da taşır.

Tüketicilerin süpermarketlerde ürünlerini kendilerinin seçmelerinden itibaren önem kazanan ambalaj, artan rekabet ortamında diğer ürünlerden farklılaşmayı sağlayacaktır (Yalçın, 2011: 3; Atağan ve Yükçü, 2013: 2; VanHurley, 2007: 1).

Ambalaj birbirinden farklı dört materyalden meydana gelebilir (Ayar, 2008: 3-5) :

- Birincil Ambalaj: Ürünle ilgili gerekli tüm bilgileri içeren, marka tanınırlığı için önemli göreve sahip olan, şekli ve yapısıyla tüketici için ürün algılamasında önemi büyük olan ambalajdır.
- İkincil Ambalaj: Birincil ambalajı koruma görevi üstlenen ama satış noktasında dikkat çekiciliği dışında sonrasında tüketici tarafından kullanılmayan ambalajdır. Örneğin; dış macunu tüpünü saran karton kutu ikincil ambalajdır, satın alma sırasında etkilidir fakat sonrasında kullanılmamaktadır.
- Yükleme (Nakliye) Ambalajı: Tanıma, depolama ve taşıma için zorunlu olan ambalajdır. Perakende ambalajı içeren kutu, koli, kasa vb. örnek gösterilebilir.
- Taşıma Ambalajı: Uluslararası Standartlar Örgütü (ISO) tarafından kabul edilen şartlara uygun, her türlü deniz, kara ve hava araçlarıyla taşınabilen, bir çok eşyanın tek seferde yüklenmesine imkân veren, herhangi bir araca bağlı olmayan, kendine özgü ekipmanlarla aktarımı sağlanan metal taşıma kutularıdır.

Yalnızca ürünü muhafaza etmekle kalmayan ambalajlama, ürün pazarlaması adına aşağıdaki fonksiyonları da yerine getirmektedir (Ergüven, 2006: 29):

- Tüketicilerce ayırt edilmeyi sağlayacak marka ve ürün kimliğini barındırır, böylece tekrar satın almaya teşvik eder.
- Ürünü, saklama, açma, taşıma, kapama açılarından kolaylık sağlar.
- Diğer ürünlerden farklı olduğunu ortaya koyar.
- Ürün hakkındaki özellikleri ve tamamlayıcı bilgileri aktarır.

4. Marka ve Ambalajın Tüketici Satın Alma Tutumlarına Etkisi

Marka, tüketiciyi satın almaya yönlendirmek amacıyla farkındalık oluşturan bir unsurdur. Tüketiciler kendilerine fayda sağlayan özellikler barındıran marka ve ürüne karşı olumlu duygular hissedecektir (Hacıoğlu Deniz, 2011: 245- 255).

Marka tüketicilere kalite garantisi, ürün özelliklerini tanıtmaya ve güvence, ürüne sahip olduktan sonra da satış garanti hizmetlerinin devamlılığı, tanınma ve diğer ürünlerden ayrılma gibi birçok farklı konuda fayda sağlayacaktır (Ak, 2009: 16). Markanın tüketici zihninde yeterli kalıcılığa sahip olması için sunulduğu ülke diline göre anlamlı ve telaffuzu kolay, yazı stili bakımından dikkat çekici, güven verici olmalıdır.

Tüketicinin markaya yönelik tutumları firmaların performansı üzerine de etki etmektedir. Tüketicinin marka tercihi üreticinin karını etkileyecektir. Bu sebeple üreticiler aslında kendi menfaatleri için marka konusunda hassas davranmalıdırlar (Kardeş, 2011: 167).

Artan rekabet ortamında farkındalık yaratmada önemli stratejilerden biri olan ambalaj, ürün ile tüketicinin karşılaştığı ilk anın önemli şahidi olarak, işlevsel yararından çok daha fazlasını sağlayabilmektedir. Tüketici iyi tasarlanmış bir ambalaj ile ürün henüz raftayken kendisi için sağlayacağı yararları tahmin edebilecektir (Yenilmez, 2012: 63; Yıldız, 2010: 192- 193).

Ambalaj markanın ya da firmanın tüketici tarafından tanınmasını sağlayarak; tasarımı, rengi, şekli, yapısı gibi daha bir çok özelliğiyle tüketicinin satın alma tutumunu etkileyecektir (Akpınar vd., 2015: 58).

Bir ambalaj tasarımının başarısından söz edebilmek için tasarımının müşteri merkezietçi bir tavırla yapılmış olması gerekir. Ambalaj tasarımında ürünün hedef kitlesindeki müşterilerinin demografik özellikleri, istek ve ihtiyaçları dikkate alınarak ambalajın ürün hakkında vermesi istenilen mesaj önceden belirlenmeli ve doğru tasarım yapılmalıdır (Beybars, 2015: 41).

Tasarımcılar için ambalajın yerine getirmesi gereken bazı fonksiyonlar vardır. Bunlar (Aydar, 2010: 41- 49) :

- Koruma Fonksiyonu: Ürünün satış kanallarına ulaşımı sırasında, ürünü ısıya, neme, soğuğa, çarpmaya karşı koruyucu görevi ambalaj üstlenir.
- Kolaylık Fonksiyonu: Tüketicinin istekleri ambalaj tasarlanırken kesinlikle göz ardı edilemez. Eğer ambalajlama sonrası tüketici ürünü kullanırken bazı zorluklarla karşılaşıyorsa bu zorlukları minimize edecek değişiklikler hemen fark edilerek tüketicinin o ürünü satın almaya devam etmesi sağlanır. Kolaylık fonksiyonu kapsamında taşıma kolaylığı, depolama kolaylığı ve kullanım kolaylığı sağlanabilecektir.
- İletişim- Bilgilendirme Fonksiyonu: Ambalaj içerisindeki ürün hakkında tüketiciye gerekli bilgiyi verebilmeli; ürünün kullanımı, miktarı, korunma şekli, üretici iletişim bilgilerini belirtmelidir. Ayrıca ambalaj ürünü muhafaza etmeye elverişli, kullanımını kolaylaştırıcı ve açılması rahat olmalıdır.

5. Araştırma Metodolojisi

Çalışmanın bu kısmında araştırmanın yönteminden, örneklemeden ve hipotezlerinden bahsedilecektir.

5.1. Araştırmanın Yöntemi ve Örneklem

Tüketicilerin ürünleri raflardan kendisinin seçmesiyle birlikte önem kazanan marka ve ambalaj ürünün tercih edilmesindeki ana sebeplerdendir. Dikkat çeken marka ve ambalaj tüketiciyi o an etkileyebilir ve daimi müşteri olmasını sağlayabilir. Bu çalışmada ürün pazarlanmasında önemi büyük olan marka ve ambalajın tüketici satın alma tutumları üzerine etkisi AVM müşterileri üzerinde ele alınacaktır.

Araştırmanın uygulanmasında anket yönteminden yararlanılmıştır. Kullanılan anket üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümü 6 sorudan oluşan demografik bilgilerden meydana gelmektedir. Anketin ikinci bölümü ise; 6 tane çoktan seçmeli, 7 tane 5’li likert ölçekli (1: Hiç Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Fikrim Yok, 4: Katılıyorum, 5: Tamamen Katılıyorum) ve 5 tane evet/hayır tarzında cevap bekleyen sorudan oluşmaktadır. Anketin üçüncü ve son bölümü ise kendi içinde altı kısımdan ve toplamda 5’li likert ölçekli (1: Hiç Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Fikrim Yok, 4: Katılıyorum, 5: Tamamen Katılıyorum) 36 sorudan oluşmaktadır. Anket soruları Donald R. Lichtenstein, Nancy M. Ridgway, And Richard G. Netemeyer tarafından 1993 yılındaki “Price Perceptions and Consumer Shopping Behavior: A Field Study” adlı çalışmasında geliştirdiği ve Kadim Koyuncu tarafından 2007 yılında “Marka Ve Ambalajın Tüketici Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi” adlı çalışmayla Türkçeye adapte edilen ölçekten alınmıştır.

Bu çalışmada Konya Kule Siye AVM müşterileri ana kütle olarak seçilmiş ve bu ana kütleli temsil yeteneğine sahip olduğu düşünülen 200 katılımcı örnekleme oluşturmuştur.

Araştırmada edinilen verilerin istatistiksel testlerle değerlendirilmeleri için veriler kodlanarak bilgisayar ortamına aktarılmışlardır. Bu verilen kodlanmasında ve çeşitli istatistiksel analiz yöntemlerinin kullanılmasında SPSS 23.0 paket programından yararlanılmıştır. Veriler kodlandıktan sonra dikkatle bilgisayara girilmiş, süreç tamamlandığında ise veri analizinde kullanılacak istatistiksel testler belirlenerek Güvenilirlik, Frekans Dağılımı, Independent

Samples t-Test, One- Way ANOVA, Ortalama- Standart Sapma, Faktör Analizi ve Korelasyon testleri yapılmıştır.

Araştırmada anket formunda yer alan ölçeklerin güvenilirliğinin (içsel tutarlılığının) değerlendirilmesinde Cronbach alfa katsayısından yararlanılmıştır. Tablo 1’de verilerin analizi sırasında toplam puanlarından yararlanılacak ölçeklerin Cronbach alfa katsayıları ve ölçegin yapısını tanıtıcı bilgiler özet olarak sunulmuştur.

Tablo 1. Ölçeklerin Güvenilirlik Katsayıları

Ölçek	Ölçüm Aralığı	Madde Sayısı	Cronbach Alfa Katsayısı
Marka ve Ambalaj Algılama Boyutu	Çoktan Seçmeli 5’ li ölçek(1-5 arası) Evet/ Hayır	18	0,522
Fiyat Algılama Boyutu	Evet/ Hayır	36	0,912

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmada kullanılan ölçeklerden ilkinin Cronbach Alfa katsayısı 0.522 olduğu için orta derecede güvenilir, ikinci ölçegin 0.912 olduğu için yüksek derecede güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

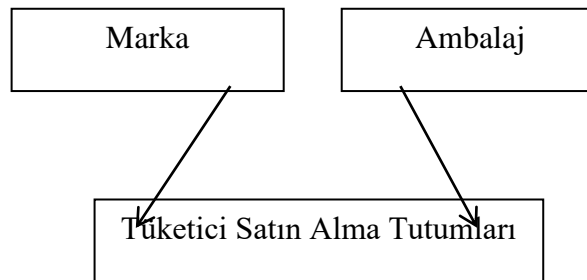
5.2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel amacına bağlı olarak oluşturulan hipotezler aşağıda belirtilmiştir.

Hipotez 1: Aylık gelir durumu marka ve ambalaj algılama boyutu üzerinde etkilidir.

Hipotez 2: Medeni durum fiyat algılama boyutu üzerinde etkilidir.

Hipotez 3: Marka ve ambalaj algılama boyutu ile fiyat algılama boyutu arasında pozitif ilişki vardır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

6. Araştırmanın Bulguları

Araştırmanın bu kısmında, gerçekleştirilen anket çalışması sonucunda elde edilen verilerin analizine yer verilmektedir.

6.1. Örneklemin Özellikleri

Bu başlık altında araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların özelliklerine yer verilmektedir.

Tablo 2. Örneklemin Frekans Dağılımı

		Katılımcı Sayısı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Cinsiyet	Bay	94	47,0	47,0	47,0
	Bayan	106	53,0	53,0	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
Yaş	18- 24	89	44,5	44,5	44,5
	25- 39	61	30,5	30,5	75,0
	40- 49	31	15,5	15,5	90,5
	50 +	19	9,5	9,5	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
Medeni Durum	Evli	120	60,0	60,0	60,0
	Bekâr	80	40,0	40,0	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
Eğitim Düzeyi	İlkokul	23	11,5	11,5	11,5
	Orta- Lise	56	28,0	28,0	39,5
	Ön Lisans	43	21,5	21,5	61,0
	Lisans	64	32,0	32,0	93,0
	Lisans Üstü	14	7,0	7,0	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	

Meslek	İşçi	36	18,0	18,0	18,0
	Memur	27	13,5	13,5	31,5
	Emekli	11	5,5	5,5	37,0
	Ev Hanımı	35	17,5	17,5	54,5
	Tüccar	3	1,5	1,5	56,0
	Diğer	88	44,0	44,0	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
Aylık Gelir Durumu	0-1000 TL	85	42,5	42,5	42,5
	1001-2000 TL	56	28,0	28,0	70,5
	2001-3000 TL	22	11,0	11,0	81,5
	3001 TL +	37	18,5	18,5	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	

Tablo 2.'de yer alan veriler incelendiğinde ilgili örneklemin % 47'si erkeklerden, % 53'ü kadınlardan oluşmaktadır. Örneklemin % 44,5'i 18- 24, % 30,5'i 25- 39, % 15,5'i 40- 49 ve % 9,5'i 50 ve üzeri yaş arasındadır. Medeni durumlar incelendiğinde örneklemin % 60'ının evli, % 40'ının bekâr olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Örneklemin eğitim durumu incelendiğinde % 11,5'inin ilkökul, % 28'i orta- lise, % 21,5'i ön lisans, % 32'si lisans ve % 7'si lisansüstü düzeyindedir. Örneklemin meslekleri incelendiğinde % 18'inin işçi, % 13,5'inin memur, % 5,5'inin emekli, % 17,5'inin ev hanımı, % 1,5'inin tüccar ve % 44'ünün diğer meslek gruplarından olduğu görülmektedir. Örneklemin aylık gelir durumu incelendiğinde % 42,5'inin 0- 1000 TL aralığında, % 28'i 1001- 2000 TL aralığında, % 11'inin 2001- 3000 TL aralığında ve % 18,5'inin 3001 TL ve üzeri aralığında gelirlere sahip olduğu görülmektedir.

Demografik özelliklerden cinsiyet ve medeni durumun marka ve ambalaj algılama boyutu ölçeği ile arasında ilişki olup olmadığını araştırmak için Independent Samples t-Test yapılmış ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyet ve Medeni Durum- Marka ve Ambalaj Algılama Boyutu

		N	Ortalama	Standart Sapma	t	P

Cinsiyet	Bay	94	3,6854	,64862	-0,256	0,798
	Bayan	106	3,7089	,64431		
Medeni Durum	Bekâr	120	3,7262	,65441	0,760	0,448
	Evli	80	3,6554	,63184		

Marka ve ambalaj algılama boyutuna erkekler ve kadınlar 3,6854 ve 3,7089 ortalama ile kararsızlıkla katılma arasında kalsalar da katılmaya daha yakındırlar. P değeri 0,05'ten büyük olduğu için cinsiyet ile marka ve ambalaj algılama boyutu arasında anlamlı bir fark yoktur.

Marka ve ambalaj algılama boyutuna bekârlar ve evliler 3,7262 ve 3,6554 ortalama ile kararsızlıkla katılma arasında kalsalar da katılmaya daha yakındırlar. P değeri 0,05'ten büyük olduğu için medeni durum ile marka ve ambalaj algılama boyutu arasında anlamlı bir fark yoktur.

Demografik özelliklerden cinsiyet ve medeni durumun fiyat algılama boyutu ölçeği ile arasında ilişki olup olmadığını araştırmak için Independent Samples t-Test yapılmış ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4. Cinsiyet ve Medeni Durum- Fiyat Algılama Boyutu

		N	Ortalama	Standart Sapma	t	P
Cinsiyet	Bay	94	3,2361	,66807	0,613	0,541
	Bayan	106	3,1806	,61359		
Medeni Durum	Bekâr	120	3,2125	,64619	0,158	0,875
	Evli	80	3,1979	,63138		

Fiyat algılama boyutuna erkekler ve kadınlar 3,2361 ve 3,1806 ortalama ile kararsızlıkla katılma arasında kalsalar da kararsızlığa daha yakındırlar. P değeri 0,05'ten büyük olduğu için cinsiyet ile fiyat algılama boyutu arasında anlamlı bir fark yoktur.

Fiyat algılama boyutuna bekârlar ve evliler 3,2125 ve 3,1979 ortalama ile kararsızlıkla katılma arasında kalsalar da kararsızlığa daha yakındırlar. P değeri 0,05'ten büyük olduğu için medeni durum ile fiyat algılama boyutu arasında anlamlı bir fark yoktur.

Demografik özelliklerden yaş, eğitim düzeyi, meslek ve aylık gelir durumu ile marka ve ambalaj algılama boyutu ölçeği arasında ilişki olup olmadığını araştırmak için One- Way ANOVA testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5. Yaş, Eğitim Düzeyi, Meslek ve Aylık Gelir Durumu- Marka Ve Ambalaj Algılama Boyutu

		N	Ortalama	F	P
Yaş	18- 24	89	3,7480	2,125	0,098
	25- 39	61	3,6276		
	40- 49	31	3,5346		
	50 +	19	3,9549		
	Toplam	200	3,6979		
Eğitim Düzeyi	İlkokul	23	3,7950	1,455	0,217
	Orta- Lise	56	3,7398		
	Ön Lisans	43	3,5581		
	Lisans	64	3,7746		
	Lisansüstü	14	3,4490		
	Toplam	200	3,6979		
Meslek	İşçi	36	3,5119	1,728	0,130
	Memur	27	3,5873		
	Emekli	11	4,0519		
	Ev Hanımı	35	3,7429		
	Tüccar	3	3,4286		
	Diğer	88	3,7549		
	Toplam	200	3,6979		
Aylık Gelir Durumu	0-1000TL	85	3,8034	1,498	0,216
	1001-2000TL	56	3,6403		
	2001-3000TL	22	3,6688		
	3001+	37	3,5598		
	Toplam	200	3,6979		

Yaş ile marka ve ambalaj algılama boyutu ortalamaları; 18- 24 yaş arası 3,7480, 25- 39 yaş arası 3,6276, 40- 49 yaş arası 3,5346 ve 50 ve üzeri 3,9549'dur. P değeri 0,05'ten büyük olduğu için yaş ile marka ve ambalaj algılama boyutu arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Eğitim düzeyi ile marka ve ambalaj algılama boyutu ortalamaları; ilkokul düzeyi için 3,7950, orta- lise düzeyi için 3,7398, ön lisans düzeyi için 3,5581, lisans düzeyi için 3,7746 ve lisansüstü düzeyi için 3,4490'dır. P değeri 0,05'ten büyük olduğu için eğitim düzeyi ile marka ve ambalaj algılama boyutu arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Meslek ile marka ve ambalaj algılama boyutu ortalamaları; işçi için 3,5119, memur için 3,5873, emekli için 4,0519, ev hanımı için 3,7429, tüccar için 3,4286 ve diğer meslek grupları için 3,7549'dur. P değeri 0,05'ten büyük olduğu için meslek ile marka ve ambalaj algılama boyutu arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Aylık gelir durumu ile marka ve ambalaj algılama boyutu ortalamaları; 0- 1000 TL arası için 3,8034, 1001- 2000 TL arası için 3,6403, 2001- 3000 TL arası için 3,6688 ve 3001 TL ve üzeri için 3,5598'dir. P değeri 0,05'ten büyük olduğu için aylık gelir durumu ile marka ve ambalaj algılama boyutu arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Demografik özelliklerden yaş, eğitim düzeyi, meslek ve aylık gelir durumu ile fiyat algılama boyutu ölçeği arasında ilişki olup olmadığını araştırmak için One- Way ANOVA testi yapılmış ve elde edilen sonuçlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6. Yaş, Eğitim Düzeyi, Meslek ve Aylık Gelir Durumu- Fiyat Algılama Boyutu

		N	Ortalama	F	P
Yaş	18- 24	89	3,1548	1,053	0,370
	25- 39	61	3,3069		
	40- 49	31	3,1075		
	50 +	19	3,2895		
	Toplam	200	3,2067		
Eğitim Düzeyi	İlkokul	23	3,3901	0,833	0,506
	Orta- Lise	56	3,1324		
	Ön Lisans	43	3,1492		
	Lisans	64	3,2240		
	Lisansüstü	14	3,2996		
	Toplam	200	3,2067		

Meslek	İşçi	36	3,2145	0,585	0,712
	Memur	27	3,2685		
	Emekli	11	3,3662		
	Ev Hanımı	35	3,2508		
	Tüccar	3	2,7685		
	Diğer	88	3,1619		
	Toplam	200	3,2067		
Aylık Gelir Durumu	0-1000tl	85	3,1667	0,600	0,616
	1001-2000tl	56	3,1687		
	2001-3000tl	22	3,2904		
	3001+	37	3,3063		
	Toplam	200	3,2067		

Yaş ile marka ve fiyat algılama boyutu ortalamaları; 18- 24 yaş arası 3,1548, 25- 39 yaş arası 3,3069, 40- 49 yaş arası 3,1075 ve 50 ve üzeri 3,2895'tir. P değeri 0,05'ten büyük olduğu için yaş ile fiyat algılama boyutu arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Eğitim düzeyi ile fiyat algılama boyutu ortalamaları; ilkokul düzeyi için 3,3901, orta- lise düzeyi için 3,1324, ön lisans düzeyi için 3,1492, lisans düzeyi için 3,2240 ve lisansüstü düzeyi için 3,2996'dır. P değeri 0,05'ten büyük olduğu için eğitim düzeyi ile fiyat algılama boyutu arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Meslek ile fiyat algılama boyutu ortalamaları; işçi için 3,2145, memur için 3,2685, emekli için 3,3662, ev hanımı için 3,2508, tüccar için 2,7685 ve diğer meslek grupları için 3,1619'dur. P değeri 0,05'ten büyük olduğu için meslek ile fiyat algılama boyutu arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Aylık gelir durumu ile fiyat algılama boyutu ortalamaları; 0- 1000 TL arası için 3,1667, 1001- 2000 TL arası için 3,1687, 2001- 3000 TL arası için 3,2904 ve 3001 TL ve üzeri için 3,3063'tür. P değeri 0,05'ten büyük olduğu için aylık gelir durumu ile fiyat algılama boyutu arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

6.2. Marka ve Ambalaj Algılama Boyutu Ölçeği

Araştırmaya katılan örneklemin marka ve ambalaj algılama boyutu ölçeği çoktan seçmeli, evet/hayır cevaplı ve likert ölçekli (1 kesinlikle katılmıyorum ve 5 kesinlikle katılıyorum) olmak üzere toplamda 18 sorudan oluşmaktadır.

Tablo 7. Marka ve Ambalaj Algılama Boyutuna İlişkin Bulgular

	Ort.	Std. Sap.
Markalı gıda ürünlerinin, ürünün tanınmasını ve tüketici tercihlerini kolaylaştırdığı fikrine,	3,84	1,124
Gıda ürünlerinin üzerinde markanın bulunmasının, tüketiciyi koruduğu fikrine,	3,30	1,151
Gıda ürünlerini alırken, belirli bir markayı tercih etmenizde önceki deneyimler etkiler fikrine,	4,19	,884
Ambalajlı olarak satılan gıda ürünlerinin ambalajının, daha sonra başka işlerde kullanılması satın alma davranışınızı nasıl etkiler?	3,32	1,177
Ambalajlı olarak satılan gıda ürünlerinin ambalajının dış görünüşü satın alma davranışınızı nasıl etkiler?	3,49	1,027
Ambalajlı olarak satılan gıda ürünlerinin ambalajının üzerinde, çevreye etkisi ile ilgili bilginin yer alması satın alma davranışınızı nasıl etkiler?	3,67	1,195
Ambalajlı olarak satılan gıda ürünlerinin ambalajının üzerinde TSE damgasının bulunması, satın alma davranışınızı nasıl etkiler?	4,08	1,104

Tablo 7 incelendiğinde; “Gıda ürünlerini alırken, belirli bir markayı tercih etmenizde önceki deneyimler etkiler.” ifadesi 4,19 ortalama ile ilk sırada, “Ambalajlı olarak satılan gıda ürünlerinin ambalajının üzerinde TSE damgasının bulunması, satın alma davranışınızı nasıl etkiler?” ifadesi 4,08 ortalama ile ikinci sırada ve “Markalı gıda ürünlerinin, ürünün tanınmasını ve tüketici tercihlerini kolaylaştırır.” İfadesi 3,84 ortalama ile üçüncü sırada yer almaktadır. “Gıda ürünlerinin üzerinde markanın bulunmasının, tüketiciyi korur.” ifadesi ise 3,30 ortalama ile son sırada yer almaktadır.

Bu maddelere ilişkin değerlendirmeleri tespit etmek amacıyla Tablo 8’de de görüldüğü gibi frekans dağılımı yapılmıştır. İkinci bölümde likert ölçekli sorular dışındakilerin frekans dağılımları aşağıdaki gibidir.

Tablo 8. Marka ve Ambalaj Algılama Ölçeği Frekans Dağılımı

	Katılımcı Sayısı	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Markası	38	19,0	19,0	19,0

S. 1. Gıda ürünleri alırken nelere dikkat edersiniz?	Ambalajı	17	8,5	8,5	27,5
	Reklamları	1	,5	,5	28,0
	Kalitesi	82	41,0	41,0	69,0
	Fiyatı	59	29,5	29,5	98,5
	Gramajı	3	1,5	1,5	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
S. 2. Gıda ürünleri alırken belirli marka gıda ürünleri tercih etmenizin en önemli sebebi nedir?	Reklamlar	17	8,5	8,5	8,5
	Yakınların Tavsiyeleri	38	19,0	19,0	27,5
	Önceki Deneyimler	145	72,5	72,5	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
S. 6. Alışverişinizde, günlük asılan fiyatlara dikkat eder misiniz?	Evet	112	56,0	56,0	56,0
	Hayır	88	44,0	44,0	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
S. 7. Mağazaların güncel bültenlerini inceleyip alışverişe çıkar mısınız?	Evet	90	45,0	45,0	45,0
	Hayır	110	55,0	55,0	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
S. 8. Alışverişten sonra fişinizdeki indirimli ve sabit fiyatları kontrol eder misiniz?	Evet	102	51,0	51,0	51,0
	Hayır	98	49,0	49,0	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
S. 9. Alışverişinizde indirimde olan ürünlerden daha çok (adet) mu alırsınız?	Evet	109	54,5	54,5	54,5
	Hayır	91	45,5	45,5	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
S. 10. Alışverişte,	Evet	92	46,0	46,0	46,0

indirimde olan ürünlere daha çok para ayırır mısınız?	Hayır	108	54,0	54,0	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
S. 11. İndirimli ürünlerden elde ettiğiniz para tasarrufu ne düzeydedir?	Yüksek	60	30,0	30,0	30,0
	Düşük	140	70,0	70,0	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
S. 12. Marketlerin hazırladıkları dergiler bilgi bakımından faydalıdır.	Katılıyorum	116	58,0	58,0	58,0
	Katılmıyorum	84	42,0	42,0	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
S. 13. Alışverişten sonra aklınızda hangi fiyat ya da fiyatlar kalır?	Sabit Fiyat	34	17,0	17,0	17,0
	İndirimli Fiyat	80	40,0	40,0	57,0
	Her İkisi De	56	28,0	28,0	85,0
	Hiç Biri	30	15,0	15,0	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	
S. 18. Gıda ürünlerini alırken, ne ölçüde ambalajlı ambalajsız (sonradan paketleme) tercih edersiniz?	Sürekli Ambalajlı	73	36,5	36,5	36,5
	Çoğunlukla Ambalajlı	83	41,5	41,5	78,0
	%50 Ambalajlı, %50 Ambalajsız	34	17,0	17,0	95,0
	Çoğunlukla Ambalajsız	7	3,5	3,5	98,5
	Her Zaman Ambalajsız	3	1,5	1,5	100,0
	Toplam	200	100,0	100,0	

“Gıda ürünleri alırken nelere dikkat edersiniz?” ifadesine katılımcıların % 19’u markası, % 8,5’i ambalajı, % 0,5’i reklamları, % 41’i kalitesi, % 29,5’i fiyatı ve % 1,5’i gramajı cevabını vermiştir. “Gıda ürünleri alırken belirli marka gıda ürünleri tercih etmeniz en önemli sebebi

nedir?” ifadesine katılımcıların % 8,5’i reklamlar, % 19’u yakınların tavsiyeleri ve % 72,5’i önceki deneyimler cevabını vermişlerdir. “Alışverişlerinizde, günlük asılan fiyatlara dikkat eder misiniz?” ifadesine katılımcıların % 56’sı evet, % 44’ü hayır cevabını vermiştir. “Mağazaların güncel bültenlerini inceleyip alışverişe çıkar mısınız?” ifadesine katılımcıların % 45’i evet, % 55’i hayır cevabını vermişlerdir. “Alışverişten sonra fişinizdeki indirimli ve sabit fiyatları kontrol eder misiniz?” ifadesine katılımcıların % 51’i evet, % 49’u hayır cevabını vermişlerdir. “Alışverişinizde indirimde olan ürünlerden daha çok (adet) mu alırsınız?” ifadesine katılımcıların % 54,5’i evet, % 45,5’i hayır cevabını vermişlerdir. “Alışverişte, indirimde olan ürünlere daha çok para ayırır mısınız?” ifadesine katılımcıların % 46’sı evet, % 54’ü hayır cevabını vermişlerdir. “İndirimli ürünlerden elde ettiğiniz para tasarrufu ne düzeydedir?” ifadesine katılımcıların % 30’u yüksek, % 70’i düşük cevabını vermişlerdir. “Marketlerin hazırladıkları dergiler bilgi bakımından faydalıdır.” ifadesine katılımcıların % 58’i katılıyorum, % 42’si katılmıyorum cevabını vermişlerdir. “Alışverişten sonra aklınızda hangi fiyat ya da fiyatlar kalır?” ifadesine katılımcıların % 17’si sabit fiyat, % 40’ı indirimli fiyat, % 28’i her ikisi de ve % 15’i hiçbirini cevabını vermişlerdir. “Gıda ürünlerini alırken, ne ölçüde ambalajlı ambalajsız (sonradan paketlenme) tercih edersiniz?” ifadesine katılımcıların % 36,5’i sürekli ambalajlı, % 41,5’i çoğunlukla ambalajlı, % 17’si %50 Ambalajlı %50 Ambalajsız, % 3,5’i çoğunlukla ambalajsız ve % 1,5’i her zaman ambalajsız cevabını vermişlerdir.

6.3. Fiyat Algılama Boyutu Ölçeği

Araştırmaya katılan örneklemin fiyat algılama boyutu ölçeği altı alt bölümden oluşan likert ölçekli (1 hiç katılmıyorum ve 5 tamamen katılıyorum) olmak üzere toplamda 36 sorudan oluşmaktadır.

Tablo 9. Fiyat Algılama Boyutuna İlişkin Bulgular

	Ort.	Std. Sap.
A.1. Düşük fiyatlar hakkında çok ilgiliyim fakat düşük fiyatların kalitesi hakkında endişeliyim.	3,64	1,187
A.2. Bakkaliye ürünlerin farklı markalarını alırken, paramın en iyi değerini elde edip doğruluğundan emin olmak için fiyatlarını karşılaştırırım.	3,64	1,094
A.3. Ürünleri satın alırken, elde etmek için ödediğim paranın maksimum kaliteyi karşılayıp karşılamadığına bakarım.	3,76	1,068
A.4. Ürünleri satın alırken ödediğim paranın değerini elde ettiğimde mutlu olurum.	4,09	,990
A.5. Genellikle düşük fiyatlı ürünler alırken onların kalite seviyesini karşılaştırırım.	3,87	1,001
A.6. Alışverişlerimde genellikle, normal satın almak için birim başına fiyat bilgisini karşılaştırırım.	3,69	1,077

A.7. Ödediğim paranın en iyi değerini elde etmek için, daima fiyatları emin olmak amacıyla kontrol ederim.	3,90	1,095
B.1. Düşük fiyat bulmak için ekstra güç sarf etmeye istekli değilim.	3,20	1,410
B.2. İndirimli fiyatlardan yararlanmak için birden fazla dükkândan alışveriş yaparım.	3,48	1,363
B.3. Daha düşük fiyatları bulup tasarruf yapmak, genellikle harcanan zaman ve güce değmez.	3,05	1,370
B.4. Alışverişlerimde, düşük fiyatları bulmak için birden fazla mağazadan alışveriş yapmam.	3,12	1,411
B.5. Düşük fiyatları bulmak için harcanan çabaya değmez.	2,82	1,442
C.1. Satılan ürün için bir neden olmalı ki onu satın alayım.	3,94	1,057
C.2. Satışta olan bir markalı ürünü, satın aldığımda kendimi iyi hissedirim.	3,56	1,159
C.3. Favorilerim markalardır fakat zamanın en çok satılan markalarından satın alırım.	3,14	1,279
C.4. Tüketici, satışta olan markayı satın almaya uğraşmalı.	2,84	1,335
C.5. Daha çok satışı olan markalardan satın almaktan hoşlanırım.	3,22	1,379
C.6. Daha çok özel markalardan satın aldığımda, insanların karşılaştırma olasılığı yüksek.	3,10	1,195
D.1. İnsanlar bana, çeşitli ürünlerin farklı fiyatları hakkında fiyat sorar.	2,89	1,287
D.2. Uzman kişi olarak ben, ürünlerin fiyat bilgilerini genellikle hesaba katarım.	3,40	1,307
D.3. Birçok ürün çeşidinin fiyat bilgisi hakkında, insanlara yardım etmekten hoşlanıyorum.	3,59	1,308
D.4. Arkadaşlarım beni, fiyat bilgileri hakkında iyi bir kaynak olduğumu düşünür.	2,93	1,393
D.5. Ben, birçok insana farklı ürün çeşitleri için ne kadar ödeme yapabileceklerini söylemekten zevk alıyorum.	2,99	1,347

E.1. Genellikle yüksek fiyatlı ürünlerin yüksek kaliteli olduğu konuşulur.	3,30	1,445
E.2. Ne ödersen onun karşılığını alırsın bu doğrudur.	3,27	1,315
E.3. Ürünlerin fiyatları onların kalitesinin iyi bir işaretidir.	2,90	1,428
E.4. Sen daima daha iyi bir miktara sahip olmak için pay ödersin.	3,38	1,290
F.1. İnsanlar seni, pahalı bir ürün markası alırken uyarır.	3,24	1,320
F.2. Yüksek fiyatlı markayı satın aldığımda kendim hakkında iyi hissederim.	2,62	1,293
F.3. Pahalı ürün markası satın aldığımda bana class sınıfı hissettirir.	2,47	1,334
F.4. Yüksek fiyatlı marka alma prestijinden hoşlanırım.	2,57	1,324
F.5. Birçok insanın aldığı yüksek fiyatlı ürünler bir şeyler söyler.	2,99	1,412
F.6. Senin arkadaşların eğer ucuz aldığını düşünürse, sürekli olarak senin ucuzcu ürün versiyonu satın aldığını hissedecek.	2,83	1,375
F.7. Diğer insanların uyaracağını bildiğim için en pahalı marka ürünü satın aldım.	2,37	1,304
F.8. Ben, diğerlerinin (insanların) bana çeşitli ürünleri ve markaları satın aldığında hakkımda hüküm vereceğini biliyorum.	2,71	1,363
F.9. Göreceli olarak ucuz ürünler olsa bile, maliyetli markayı satın almak bir prestijdir.	2,97	1,439

Tablo 9 incelendiğinde, “Ürünleri satın alırken ödediğim paranın değerini elde ettiğimde mutlu olurum.” ifadesi 4,09 ortalama ile ilk sırada, “Satılan ürün için bir neden olmalı ki onu satın alayım.” ifadesi 3,94 ortalama ile ikinci sırada ve “Ödediğim paranın en iyi değerini elde etmek için, daima fiyatları emin olmak amacıyla kontrol ederim.” ifadesi 3,90 ortalama ile üçüncü sırada yer almaktadır. “Diğer insanların uyaracağını bildiğim için en pahalı marka ürünü satın aldım.” ifadesi 2,37 ortalama ile son sırada yer almaktadır.

Tablo 10. Fiyat Algılama Boyutu Ölçeği Faktör Analizi Sonuçları

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin ,750	Measure of Sampling Adequacy.
Bartlett's Test of 4535,830	Approx. Chi-Square
Sphericity 630	df
,000	Sig.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	9,184	25,512	25,512	9,184	25,512	25,512	4,526	12,572	12,572
2	4,246	11,794	37,306	4,246	11,794	37,306	3,488	9,690	22,262
3	2,835	7,874	45,180	2,835	7,874	45,180	2,930	8,139	30,401
4	1,923	5,340	50,520	1,923	5,340	50,520	2,920	8,111	38,513
5	1,698	4,715	55,236	1,698	4,715	55,236	2,841	7,892	46,404
6	1,538	4,272	59,508	1,538	4,272	59,508	2,670	7,418	53,822
7	1,407	3,907	63,415	1,407	3,907	63,415	2,188	6,078	59,900
8	1,198	3,329	66,744	1,198	3,329	66,744	1,793	4,979	64,880

9	1,035	2,875	69,619	1,035	2,875	69,619	1,706	4,739	69,619

Yapılan faktör analizi sonucunda ölçeğin 9 alt gruba ayrıldığı gözlenmektedir. KMO değeri ,750 ve Barlett testi ise ,000 düzeyinde anlamlı olarak tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ise ölçek araştırmanın % 69,61'ini açıklamaktadır. Yapılan faktör analizi sonucunda elde edilen veriler ölçeğin araştırma için uygun olduğunu göstermektedir.

6.4. Marka ve Ambalaj Algılama Boyutu ve Fiyat Algılama Boyutu İlişkisi

Bu çalışmada marka ve ambalaj algılama boyutu ile fiyat algılama boyutu arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla Pearson korelasyon katsayısı kullanılarak hesaplamalar yapılmıştır. Sonuçlar aşağıda Tablo 11' de görüldüğü gibidir.

Tablo 11. Marka ve Ambalaj Algılama Boyutu ve Fiyat Algılama Boyutu İlişkisi

		Marka ve Ambalaj Algılama Boyutu	Fiyat Algılama Boyutu
Marka ve Ambalaj Algılama Boyutu	Pearson	1	,212
	Sig. (2-tailed)	200	,003
	N		200
Fiyat Algılama Boyutu	Pearson	,212	1
	Sig. (2-tailed)	,003	
	N	200	200

Tablo 11'deki korelasyon analizi sonucunda marka ve ambalaj algılama boyutu ile fiyat algılama boyutu arasında pozitif yönlü 0,212'lik bir ilişki vardır.

7. Değerlendirme ve Sonuç

Artan rekabet ortamında tüketici gözünde farklılaşmayı sağlamak isteyen firmalar marka ve ambalajlarıyla tüketici davranışlarına etki etmeyi amaçlar. Bu çalışmada da marka ve ambalajın tüketici satın alma tutumları üzerine etkisi ele alınmıştır.

Araştırma sonuçları şu şekildedir;

- Kısıtlı zaman ve sıfır maliyet ile yapılan bu çalışmada Konya Kule Site AVM müşterileri ana kütle olarak belirlendiği için örneklem sayısının 200 kişi olarak belirlenmiş ve örneklemin ana kütleli temsil yeteneği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- Üç bölüm ve iki ölçekten oluşan çalışmanın ölçeklerine yapılan güvenilirlik analizi sonucunda marka ve ambalaj algılama boyutu ölçeğinin 0,522 güvenilirlik değeri ile orta derecede güvenilir, fiyat algılama boyutu ölçeğinin 0,912 güvenilirlik değeri ile yüksek derecede güvenilir olduğu tespit edilmiştir.
- Örneklemin frekans dağılımına bakıldığı zaman örneklemin çoğunluğunu % 53 ile kadınların, % 44,5 ile 18- 24 yaş aralığının, % 60 ile evlilerin, % 28 ile orta- lise eğitim düzeyinin, % 44 ile diğer meslek gruplarının ve % 42,5 ile 0- 1000 TL arası gelire sahip olanların oluşturduğu görülmektedir.
- Yapılan Independent Samples t-Test sonucu cinsiyet ve medeni durum ile marka ve ambalaj algılama boyutu arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Yapılan Independent Samples t-Test sonucu cinsiyet ve medeni durum ile fiyat algılama boyutu arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Yapılan One- Way ANOVA testi sonucunda yaş, eğitim düzeyi, meslek ve aylık gelir ile marka ve ambalaj algılama boyutu arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Yapılan One- Way ANOVA testi sonucunda yaş, eğitim düzeyi, meslek ve aylık gelir ile fiyat algılama boyutu arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Marka ve ambalaj algılama boyutu ölçeğinin ortalaması ve standart sapması hesaplandığında “Gıda ürünlerini alırken, belirli bir markayı tercih etmenizden önceki deneyimler etkiler.” ifadesinin 4,19 ortalama ile ilk sırada, “Ambalajlı olarak satılan gıda ürünlerinin ambalajının üzerinde TSE damgasının bulunması, satın alma davranışınızı nasıl etkiler?” ifadesinin 4,08 ortalama ile ikinci sırada, “Markalı gıda ürünlerinin, ürünün tanınmasını ve tüketici tercihlerini kolaylaştırır.” ifadesinin 3,84 ortalama ile üçüncü sırada yer aldığı ve “Gıda ürünlerinin üzerinde markanın bulunmasının, tüketiciyi korur.” ifadesinin ise 3,30 ortalama ile son sırada yer aldığı görülmektedir.
- Marka ve ambalaj algılama boyutu ölçeğinin frekans dağılımı incelendiğinde, “Gıda ürünleri alırken nelere dikkat edersiniz?” ifadesine katılımcıların % 41’i kalitesi cevabını vermiştir. “Gıda ürünleri alırken belirli marka gıda ürünleri tercih etmenizden en önemli sebebi nedir?” ifadesine katılımcıların % 72,5’i önceki deneyimler cevabını vermişlerdir. “Alışverişlerinizde, günlük asılan fiyatlara dikkat eder misiniz?” ifadesine katılımcıların % 56’sı evet cevabını vermiştir. “Mağazaların güncel bültenlerini inceleyip alışverişe çıkar mısınız?” ifadesine katılımcıların % 55’i hayır cevabını vermişlerdir. “Alışverişten sonra fişinizdeki indirimli ve sabit fiyatları kontrol eder misiniz?” ifadesine katılımcıların % 51’i evet cevabını vermişlerdir. “Alışverişinizde indirimde olan ürünlerden daha çok (adet) mu alırsınız?” ifadesine katılımcıların % 54,5’i evet cevabını vermişlerdir. “Alışverişte, indirimde olan ürünlere daha çok para ayırır mısınız?” ifadesine katılımcıların % 54’ü hayır cevabını vermişlerdir. “İndirimli ürünlerden elde ettiğiniz para tasarrufu ne düzeydedir?” ifadesine katılımcıların % 70’i düşük cevabını vermişlerdir. “Marketlerin hazırladıkları dergiler bilgi bakımından faydalıdır.” ifadesine katılımcıların % 58’i katılıyorum cevabını vermişlerdir. “Alışverişten sonra aklınızda hangi fiyat ya da fiyatlar kalır?” ifadesine katılımcıların % 40’ı indirimli fiyat cevabını vermişlerdir. “Gıda ürünlerini alırken, ne ölçüde ambalajlı ambalajsız

(sonradan paketleme) tercih edersiniz?” ifadesine katılımcıların % 41,5’i çoğunlukla ambalajlı cevabını vermişlerdir.

- Fiyat algılama boyutu ölçeğinin ortalaması ve standart sapması hesaplandığında, “Ürünleri satın alırken ödediğim paranın değerini elde ettiğimde mutlu olurum.” ifadesinin 4,09 ortalama ile ilk sırada, “Satılan ürün için bir neden olmalı ki onu satın alayım.” ifadesinin 3,94 ortalama ile ikinci sırada, “Ödediğim paranın en iyi değerini elde etmek için, daima fiyatları emin olmak amacıyla kontrol ederim.” ifadesinin 3,90 ortalama ile üçüncü sırada ve “Diğer insanların uyaracağını bildiğim için en pahalı marka ürünü satın aldım.” ifadesinin 2,37 ortalama ile son sırada yer aldığı görülmektedir.
- Fiyat algılama boyutu ölçeğinin faktör analizi sonucunda ölçeğin 9 alt gruba ayrıldığı gözlenmektedir. KMO değeri ,750 ve Barlett testi ise ,000 düzeyinde anlamlı olarak tespit edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda ise ölçek araştırmanın % 69,61’ini açıklamaktadır. Yapılan faktör analizi sonucunda elde edilen veriler ölçeğin araştırma için uygun olduğunu göstermektedir.
- Marka ve ambalaj algılama boyutu ile fiyat algılama boyutu arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizi sonucunda, marka ve ambalaj algılama boyutu ile fiyat algılama boyutu arasında pozitif yönlü 0,212’lik bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
- Sonuç olarak araştırmanın başında belirlenen hipotezlerin ilki olan “Aylık gelir durumu marka ve ambalaj algılama boyutu üzerinde etkilidir.” ifadesi için yapılan One- Way ANOVA testi sonucunda aylık gelir ile marka ve ambalaj algılama boyutu arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. İkinci hipotez olan “Medeni durum fiyat algılama boyutu üzerinde etkilidir.” ifadesi için yapılan Independent Samples t-Test sonucu medeni durum ile fiyat algılama boyutu arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Üçüncü hipotez olan “Marka ve ambalaj algılama boyutu ile fiyat algılama boyutu arasında pozitif ilişki vardır.” ifadesi için yapılan Pearson korelasyon analizi sonucunda, marka ve ambalaj algılama boyutu ile fiyat algılama boyutu arasında pozitif yönlü 0,212’lik bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Ak, T. (2009). Marka Yönetimi Ve Tüketici Karar Sürecine Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Akpınar, M. Göksel vd. (2015). Meyve Suyu Ürünleri Satın Alma Tercihinde Ambalaj Faktörünün Değerlendirilmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 44, 58- 67.
- Atağan, G. ve Yükçü, S. (2013). Effect of Packing Cost on The Sales Price and Contribution Margin. Ege Akademik Bakış, 13(1), 1- 9.
- Ayar, S. (2008). Ambalaj Tercihlerinde Ambalajın Fonksiyonlarına İlişkin Tüketici Tutumlarının Belirlenmesi: Saç Jölesi Ambalajı Üzerine Bir Pilot Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydar, C. (2010). Bir Ürün Olarak Ambalaj İle Tüketici Odaklı Pazarlamanın Ambalaj Tasarımı Sürecindeki Belirleyiciliğinin İncelenmesi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Başaran Alagöz, S. ve Ekici, N. (2009). Ambalaja İlişkin Tutum ve Davranışlar: Karaman İli Araştırması. KMU İİBF Dergisi, 11(17), 84- 94.

- Beybars, M. (2015). Ambalajın Tüketici Satın Alma Karar Sürecine Etkisi:Şampuan Ambalajı Üzerine Bir Uygulama (Mersin İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Delibaş, D. (2010). Tüketimde Ambalajın Önemi, Ambalaj Tercihinde Tüketicinin Tutumu Ve Çevre Bilincinin Satın Almadaki Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ergüven, A. (2006). Toz Deterjan Ambalajlarında, Grafik Tasarımın Satın Alma Davranışlarına Etkisi: Toz Deterjan Ambalajlarının Analizi “Kalite Algısı Açısından Türkiye’de Pazarlanan Markalı Toz Deterjan Ambalajları”. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İstanbul.
- Geler, N. (2010). Marka Ve Ambalaj İlişkisi: Türkiye Çikolata Sektöründe Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Hacıoğlu Deniz, M. (2011). Markalı Ürün Tercihlerinin Satın Alma Davranışları Üzerindeki Etkisi. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 61, 243- 268.
- Ishikawa, K. (2013). Brand Dynamics: The Effects Of Brand Personality And Brand Experience On Emotional Brand Attachment. Doktora Tezi, Department of Business Administration in the Graduate School Southern Illinois University, Carbondale.
- Kardeş, İ. (2011). Markaların Çevre Dostu Uygulamalarının Tüketicinin Marka Tercihi Üzerindeki Etkisi. Ege Akademik Bakış, 11(1), 165- 177.
- Karpat Aktuğlu, I. ve Temel, A. (2006). Tüketiciler Markaları Nasıl Tercih Ediyor?. Selcuk University Social Sciences Institute Journal,, 15, 43- 59.
- Koyuncu, K. (2007). Marka Ve Ambalajın Tüketici Satın Alma Davranışları Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Kuo, H. (2012). Modelling The Influence Of Green Brand Image On Brand Loyalty In Technology Products: Relationships Among Green Brand Image, Brand Identification, Perceived Value And Brand Loyalty. Doktora Tezi, Alliant School of Management Alliant International University, San Diego.
- Kurtoğlu, R. ve Sönmez, A.T. (2016). Marka İmajı Ve Marka Faydasının Marka Sadakati Ve Pozitif Ağızdan Ağıza İletişim (Wom) Üzerindeki Etkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(4), 1127- 1138.
- Pinson, C. (2012). What Makes Apple Consumers Brand Loyal? The Effects Brand Personality, Reputation, and Brand Identity on Brand Loyalty. Bachelo of Science University of South Carolina, Güney Karolina.
- VanHurley, V. L. (2007). The Influence Of Packaging Color On Consumer Purchase Intent: The Influence Of Color At The Point Of Purchase. Doktora Tezi, Michigan State University, Michigan.
- Yalçın, Ç. (2011). Ambalajın Tarihçesi ve Parfümlerin Şişe ve Ambalaj Tasarımları. Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Yenilmez, F. (2012). Ambalaj Tasarımında Kullanıcı Deneyimi: Bir Zeytinyağı Ambalajı Üzerinden Değerlendirme. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Yıldız, Ö. E. (2010). Ambalajın Marka Farkındalığı Yaratmadaki Etkisi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 31, 181- 194.

YAŞAM DOYUMU, KAYGI VE MOTİVASYON İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA: DİCLE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Ayhan YALÇINSOY

Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

Öz

Gelişen teknoloji, toplum bireylerinin sürekli değişen ve giderek farklılaşan ihtiyaçları, yaşam doyumu ile ilgili beklentilerini de o ölçüde etkilemektedir. Bireylerin gerek iş yaşamlarını gerekse aile yaşamlarını olumlu ve olumsuz yönde etkileyen yaşam doyumu son dönemlerde araştırmacıların ilgi odağı olmuştur. Dünyada yaşanan sosyo-politik değişime bağlı olarak ortaya çıkan kaotik atmosfer tüm dünya ile birlikte ülkemiz bireylerini de etkilemektedir. Bu çerçevede, özellikle gençlerin gelecekle ilgili kaygı yaşamaları muhtemeldir. Bu durumun, gençlerin motivasyonlarını da olumsuz şekilde etkileyebilme potansiyeline sahip olduğu da söylenebilir. Sürekli kaygı (trait anxiety) geleceğe yönelik hissedilen ve bireyin kaygı yaşantısına olan yatkınlığıdır. Bu kaygı türü bireyin o içinde bulunduğu durumdan bağımsız olarak varlığını sürdürür ve bireylerin bazı davranış ve yaşantılarında ağırlığını daha çok hissettirerek yaşamın tümüne yayılır.

Bu araştırmanın amacı üniversite gençliğinin yaşam doyumu, kaygı ve motivasyon düzeylerinin yanı sıra bu kavramların birbirleriyle olan etkileşim düzeylerini incelemektir. Araştırma evrenini üniversite gençliği oluştururken, örneklem olarak Dicle Üniversitesi öğrencileri seçilmiştir. Araştırmanın verileri öğrencilere yapılan anket yardımıyla elde edilmiştir. Araştırmada analiz yöntemi olarak ANOVA, T-testi, korelasyon, regresyon kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, yaşam doyumu, kaygı ve motivasyonla ilgili anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam Doyumu, Kaygı, Motivasyon, Üniversite Gençliği

Giriş

1. Yaşam Doyumu

Yaşam doyumu, insanın mutluluğu ile alakalı kavramların bireyin düşünce ve duygularındaki iyi oluşun bilişsel olarak değerlendirilmesi olarak ifade edilmektedir. Bu değerlendirme, olaylara gösterilen duygusal tepkileri ve doyumun bilişsel değerlendirmesini kapsamaktadır (Çivitci, 2012; Tuzgöl Dost, 2007). Başka bir ifadeyle yaşam doyumu, kişinin yaşamına nasıl baktığı ya da yaşamının ne kadar iyi olduğuna dair bilişsel değerlendirmesidir (Şimşek ve Aktaş, 2014).

Her birey için yaşam doyumu ne istediği ile neye sahip olduğunun karşılaştırılması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Akgündüz, 2013). Yaşam doyumu bireyin kendi seçimi olan ölçütlere göre yaşamının niteliği hakkında yapmış olduğu genel bir değerlendirme olarak ifade edilebilir (Tuzgöl Dost, 2007). Bu bağlamda bireyin istedikleri ile elde ettikleri arasındaki uyum

yaşam doyum düzeyini belirlemektedir. Diener ve Lucas'a (1999) göre, yaşam doyumunu mevcut yaşamdan doyum, yaşamı değiştirme isteği, geçmişten doyum, gelecekte doyum ve bireyin yakınlarının o bireyin yaşamı hakkında sahip oldukları görüşleri içermektedir. Doyum alanları ise iş, aile, serbest zaman, sağlık, para, benlik ve kişinin yakın çevresi olabilmektedir (Tuzgöl Dost, 2007). Bireyin bu doyum alanlarındaki doyum düzeyi genel yaşam doyum düzeyini etkilemektedir. Dolayısıyla tüm bu alanlarda doyum yüksek olan bireylerin genel yaşam doyumlarının da yüksek olduğu söylenebilir (Keser, 2005).

Ülkemizde yapılan çalışmalarda aile ve arkadaşlarından destek gören, fiziksel egzersizler yapan ve kendi geleceği ile ilgili olumlu düşüncelere sahip olanların (Doğan, 2006), ekonomik durumları iyi olanların, fiziksel görünüşlerinden memnun olanların, akademik olarak başarılı olanların, dini inançları yüksek olanların (Tuzgöl Dost, 2007) yaşam doyumlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda hayata iyimser ve umutla bakan bireylerin yaşam doyumlarının diğerlerinden daha yüksek olduğu ifade edilebilir (Tümkiye ve Çelik, 2011). Yaşam doyumunu yüksek olan bireylerin diğerlerine oranla daha az memnuniyetsizlik yaşadığı ifade edilebilir (Diener ve Seligman, 2002).

2. Gelecek Kaygısı

Kaygı (anksiyete) somut olmayan bir tehdide/tehlikeye karşı duyulan endişe duygusu olarak ifade edilebilir. Yaygın olarak görülmesi ve bazı ruhsal hastalıklara zemin hazırlaması açısından önemli ruh sağlığı problemlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Yeniçeri ve diğerleri, 2007).

Bazı araştırmacılar orta düzeyde stres ve kaygının, kişilerin yaratıcılığını ve gelişmesini artırabildiğini ancak stresin yoğun olduğu durumda, kaygı düzeyinin yükselmesi dikkat ve yoğunlaşma ve öğrenme de azalmaya, yapılan işte yanlışlıklar yapmaya, insan ilişkilerinde bozulmaya, iş veriminde azalmaya neden olabilmektedir (Yeniçeri ve diğerleri, 2007).

Teknoloji, küreselleşme ve toplumsal dinamiklerdeki değişime bağlı olarak geçmişe oranla gençlerin geleceğe yönelik planlarında daha fazla bir belirsizliğin olduğu ve daha alt yaş gruplarına doğru indiği söylenebilir. Bununla birlikte istihdam olanaklarının bireyin tek başına çözebilecek durumda olmaması da bireylerin uzun yıllar gelecek kaygısı yaşamasına neden olmaktadır (Tuncer, 2011).

Tüm toplumlarda, her insan (yaşayan bir organizma olarak kabul edilen örgütler de dahil), her yaşta, her dönemde, çeşitli nedenlerle değişik düzeylerde gelecek kaygısı taşımaktadır. Türkiye'de genç nüfusun çokluğunun (22 yaş altı nüfusun toplam nüfusa oranının), iş, eğitim, sosyal, kültürel ve ekonomik imkanların sınırlı olduğunun farkında olan bireyler, eğitimlerini sürdürme, iş bulma, gelecek planları yapma gibi çeşitli konularda kaygılar taşımaktadırlar (Kurt, 2007).

3. Motivasyon

Motivasyon kavramı genel anlamda kişilerin beklenti ve gereksinimlerini, hedeflerini, davranışlarını içermektedir. Motivasyon ifadesi yerine dilimizde güdülenme, isteklendirme, teşvik etme gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bu bağlamda motivasyon kişilerin içsel enerjilerinin istenilen hedeflere yönlendirilmesi için harekete geçirilmesi olarak tanımlanabilir (Karaköse ve Kocabaş, 2006). Başka bir ifadeyle motivasyon içsel ve dışsal uyarıcılar kullanılarak kişinin daha iyi performans göstermesidir (Açıkgöz, 2015).

4. Araştırmanın Metodolojisi

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın temel amacı Dicle üniversitesine bağlı 15 fakültede eğitim gören öğrencilerin yaşam şartlarında memnuniyetliklerini, gelecekleri hakkındaki endişelerini ve çalışma sahalarındaki motivasyonlarını değerlendirmelerini ortaya koymaktır. Bu amaçlara ek olarak ele alınan amaçların; öğrenci tutumlarının ders başarılarına katkı ve etkileri ortaya koymak ve etkinliğine ilişkin bilgileri tespit etmektir.

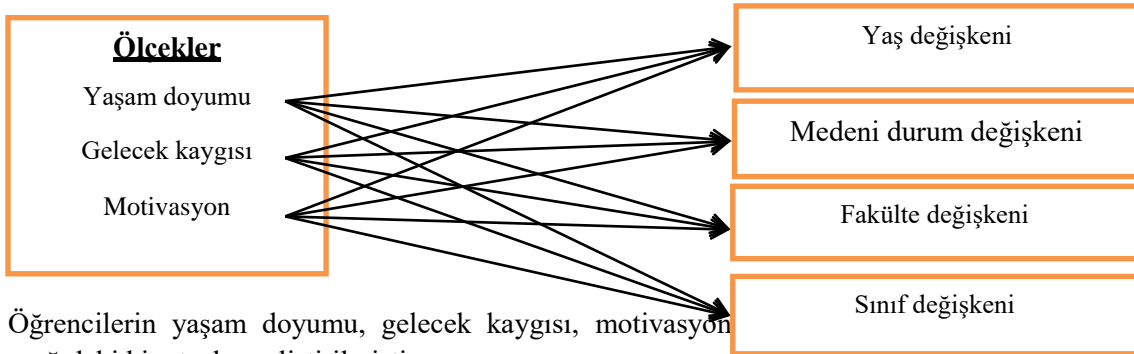
Bu araştırma kapsamında Dicle üniversitesine bağlı 15 fakültede eğitim gören öğrencilerin hayattan memnun olup olmadığını, gelecekleri için ne kadar endişelendiklerini, iler ki dönemlerde kendi iş hayatlarında başarılı olmak için motivasyonlarının nasıl etkilediğini öğrenmeyi amaçlamaktadır. Ama bu çalışma Dicle üniversitesine bağlı 15 fakültede öğrenim gören ve ankete katılan öğrencilerle sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda yaşam doyumu, gelecek kaygısı ve motivasyonun öğrenci tutumlarını nasıl etkilediğini, öğrencilerin hayatları üzerindeki etkilerini ve karşılaştıkları problemlerden kaygı düzeylerini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Seçilen örneklemin evrenin bütün özelliklerini yansıtacağı ve soruları cevaplandıran öğrencilerin yargı cümlelerine karşı gerekli özen ve dikkati gösterdikleri varsayılmıştır.

2.2. Araştırmanın Örneklemi

Araştırmada 2015-2016 öğretim yılında Dicle üniversitesine bağlı fakültelerde okumakta olan yaklaşık 32.000 öğrenci araştırmanın ana kitlesini oluşturmaktadır. Bu öğrencilerden 3500 kişisine anket formu rastgele dağıtılmış ve analizler için toplam 2991 veri seti kullanılmıştır. Bu rakam bilimsel araştırma yöntemlerinde kabul edilebilir örneklem büyüklüğü açısından yeterlidir.

2.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma aşağıdaki şekilde gösterildiği gibi fizik dersi ile ilgili öğrencilerin genel düşünceleri bağlamında ölçeğin alt boyutları ile öğrencilerin akademik başarıları arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik araştırma modeli ve hipotezleri içermektedir.

Öğrencilerin yaşam doyumu, gelecek kaygısı, motivasyon aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H₁: Öğrencilerin yaşam doyumları ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₂: Öğrencilerin yaşam doyumları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H₃: Öğrencilerin yaşam doyumları ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir farklılık vardır.

- H₄: Öğrencilerin yaşam doyumları ile gelir düzeyi değişkeni kavramına göre farklanmaktadır.
- H₅: Öğrencilerin yaşam doyumları ile sınıf değişkeni kavramına göre farklanmaktadır.
- H₆: Öğrencilerin gelecek kaygısının yaş değişkenine göre farklanmaktadır.
- H₇: Öğrencilerin gelecek kaygısının cinsiyet değişkeni arasında bir farklılık vardır.
- H₈: Öğrencilerin gelecek kaygısının medeni durum değişkeni arasında bir farklılık vardır.
- H₉: Öğrencilerin gelecek kaygısının gelir düzeyi değişkeni arasında bir farklılık vardır.
- H₁₀: Öğrencilerin gelecek kaygısının sınıf değişkeni arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₁₁: Öğrencilerin motivasyonun yaş değişkenine göre farklanmaktadır.
- H₁₂: Öğrencilerin motivasyonun cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₁₃: Öğrencilerin motivasyonun medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₁₄: Öğrencilerin motivasyonun gelir düzeyi değişkeni arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₁₅: Öğrencilerin motivasyonun sınıf değişkeni arasında anlamlı bir farklılık vardır.

2.4. Araştırmanın Yöntemi ve Ölçüm Araçları

Araştırmada, demografik özellikleri belirlemek üzere yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, fakülte değişkenleri kullanılmıştır.

Yaşam doyum ölçeği, Diener ve arkadaşları tarafından 1985 yılında geliştirilen YDÖ - The Satisfaction With Life Scale (SWLS) kullanılmıştır. Ölçek, likert tarzı 7 dereceli (1: kesinlikle katılmıyorum - 7: Kesinlikle katılıyorum) 5 maddeden oluşmaktadır. Diener ve arkadaşları orijinal çalışmada ölçeğin güvenilirliğini Alpha = .87 olarak, ölçüt bağımlı geçerliğini ise .82 olarak bulmuşlardır. Ölçek Yetim (1993) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Bu çalışmada ölçeğin güvenilirliği (Alpha = .86) ve test-tekrar test güvenilirliği .73 olarak bulunmuştur. Yaşam doyumunu ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 35, en düşük puan ise 5'tir. Ölçekten alınan puanın düşük olması yaşam doyumunun düşük olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir. Ölçek için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha katsayısı 0.82 olarak bulunmuştur

Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeği 1964 yılında Spielberger ve Gorsuch tarafından geliştirilmeye başlanmış, normal ve normal olmayan bireylerdeki sürekli ve durumluk kaygı düzeylerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması ve standardizasyonu 1974-1977 yıllarında Öner ve Le Compte tarafından yapılmıştır. Yapılan çalışma öğrencilerin gelecek kaygılarını belirlemeyi amaçladığından bu çalışmada Ölçeği'nin sadece Sürekli Kaygı Ölçeği kısmı kullanılmıştır. Ölçek için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha katsayısı 0.84 olarak bulunmuştur

Motivasyon Ölçeği, Semerci, Çetin (2010) Başarı Odaklı Motivasyon (BOM) Ölçeğinin Geliştirilmesi, e-Journal of New World Sciences Academy, 2010, Volume: 5, Number: 4, Article Number: 1C0261, Cronbach Alpha=0,67) tarafından geliştirilen ölçekten alınmıştır. Ölçek için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha katsayısı 0.83 olarak bulunmuştur

Araştırma anketinin güvenilirlik düzeyi (cronbach's alfa) katsayısının 0,74 olduğu tespit edilmiş, kullanım açısından yüksek güvenilirlikte olduğu görülmüştür.

2.5. Verilerin Analizi

Veri analizinde öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini anlamak üzere Skewness ve Kurtosis değerlerine bakılmıştır. Her iki ölçüğünde Skewness (0,593) ve Kurtosis (-0,503) değerleri +1 ve -1 aralığında olduğu yani normal dağılım sergilediği tespit edilmiş ve parametrik test tekniklerinin uygulanması kararlaştırılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler, araştırmanın amacı doğrultusunda tanımlayıcı istatistikler frekanslar, yüzdeler, ortalamalar, bağımsız Örneklem t testi ve Tek Yönlü Anova analizlerinden faydalanılmıştır. Verilerin değerlendirilmesi, katılımcıların her bir soruya verdikleri cevapların toplam puanları üzerinden yapılmış olup, istatistikî anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

2.6. Bulgular ve Yorumları

Öncelikle araştırmaya katılanların demografik özelliklerini tespiti yönelik olarak yöneltilen yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, çalışma süresi ve görev unvanı sorularına verilen cevapların ve sayılarını tespit etmek amacıyla frekanslar alınmış ve yüzdelerle yorumlanmıştır.

Tablo 64: Demografik Değişkenlerin Frekans ve Yüzde Değerleri

Cinsiyet	n	%	Fakültesi	n	%
Kadın	1301	43,5	Tıp Fak	330	11,0
Erkek	1690	56,5	Mühendislik	210	7,0
Okuduğu sınıfı	n	%	Eğitim F	320	10,7
1 sınıf	402	13,4	İİBF	199	6,7
2 sınıf	526	17,6	Hukuk	190	6,4
3 sınıf	816	27,3	Diş Hek	200	6,7
4 sınıf	993	33,2	Mimarlık	200	6,7
Diğer	254	8,5	Ziraat	244	8,2
Yaş Aralığı	n	%	Veterinerlik	200	6,7
17-20	694	23,2	MYO	219	7,3
21-25	1996	66,7	Veterinerlik	200	6,7
26-30	257	8,6	MYO	219	7,3
31 den fazla	43	1,4	Edebiyat F	113	3,8

Medeni Durum	n	%	İlahiyat	366	12,2
Evli	223	7,5	Eczacılık	100	3,3
Bekar	2768	92,5	Sağlık YO	100	3,3
Toplam	2991	100,0	Total	2991	100,0

Tablo 1’de görüldüğü üzere katılımcıların büyük çoğunluğunun %56,5(1690) oranla erkeklerden oluştuğu, %92,5(2768)’inin bekar olduğu, %66,7(1996)’sinin 21-25 yaş aralığında olduğu, okuduğu sınıfın %33,2 (993)’sinin 4 sınıf olduğu ve fakültesinin %12,2(366) oranla ilahiyat fakültesi olduğu görülmektedir.

2.6.1. Demografik Değişkenlerin Etkileri

Demografik faktörlerin, araştırma değişkenlerini farklılaştırıp farklılaştrmadığını ortaya koymak maksadıyla cinsiyet ve medeni durumla ilgili tek yönlü varyans (t testi) ve yaş aralığı, çalışma süreleri, görev unvanları ve öğrenim durumları gibi 3 ve yukarı değişkene sahip parametreler için Anova (F) tekniği uygulanmıştır.

Tablo 65: Cinsiyet değişkenine göre farklılık olup olmadığı testi

Değişkenler		Ortalama	Standart Sapma	t	df	p
Gelecek Kaygısı	Kadın	3,114	0,793	-3,497	2989	0,000
	Erkek	3,221	0,858	-3,533	2891,027	0,000
Motivasyon	Kadın	3,059	0,689	-5,016	2989	0,000
	Erkek	3,192	0,739	-5,061	2881,578	0,000

Yapılan analizler sonrası cinsiyet değişkenine göre gelecek kaygısı ve motivasyonun %95 güvenilirlikte farklılığı ve farklılığın erkek öğrenciler ($\mu_{\text{gelecekkaygısı}}=3,221$ ve $\mu_{\text{motivasyon}}=3,192$) lehine olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 66: Medeni durum değişkenine göre farklılık olup olmadığı

Değişkenler		Ortalama	Standart Sapma	t	df	p
Yaşam Doyumu	Evli	2,922	1,007	-3,918	2989	0,000

	Bekar	3,193	0,989	-3,859	257,753	0,000
Gelecek Kaygısı	Evli	2,990	0,842	-3,437	2989	0,001
	Bekar	3,189	0,830	-3,394	257,958	0,001
Motivasyon	Evli	2,951	0,758	-3,954	2989	0,000
	Bekar	3,149	0,715	-3,764	254,907	0,000

Yapılan analizler sonrası medeni durum değişkenine göre yaşam doyumu, gelecek kaygısı ve motivasyon arasında %95 güvenilirlikte anlamlı bir farklılık olduğu ve farklılığın bekar öğrenciler ($\mu_{\text{yaşam doyumu}}=3,193$, $\mu_{\text{gelecek kaygısı}}=3,189$ ve $\mu_{\text{motivasyon}}=3,149$) lehine olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 67: Yaş değişkenine göre farklılık olup olmadığı testi

Değişkenler		df	Ortalama Kare	f	p
Yaşam Doyumu	Gruplar arası	3	12,480	12,795	0,000
	Grup içi	2986	0,975		
Gelecek Kaygısı	Gruplar arası	3	6,164	8,965	0,000
	Grup içi	2986	0,688		
Motivasyon	Gruplar arası	3	6,130	11,926	0,000
	Grup içi	2986	0,514		

Yaş değişkenine göre %95 güvenilirlikte yaşam doyumu açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın kimin lehine olduğu Post Hoc LSD testine tabi tutularak kontrol edilmiştir. Bu sonuca göre yaş grupları arasında bir farklılık bulunduğu görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında öğrencilerden yaşı 31 ve üzeri olanların en düşük yaşam doyumu puanına sahip oldukları, 17-20 yaş grubunun ise en yüksek yaşam doyumu puanına sahip oldukları söylenebilir.

Yaş değişkenine göre %95 güvenirlikte gelecek kaygısı açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın kimin lehine olduğu Post Hoc LSD testine tabi tutularak kontrol edilmiştir. Bu sonuca göre sadece 17-20 yaş ile 21-25 yaş grubu arasında bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında öğrencilerden yaşı 31 ve üzeri olanların en düşük gelecek kaygısı puanına sahip oldukları, 17-20 ve 21-25 yaş gruplarının ise en yüksek gelecek kaygısı puanına sahip oldukları söylenebilir.

Yaş değişkenine göre %95 güvenirlikte motivasyon açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın kimin lehine olduğu Post Hoc LSD testine tabi tutularak kontrol edilmiştir. Bu sonuca göre sadece 17-20 yaş ile 21-25 yaş grubu arasında bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında öğrencilerden yaşı 31 ve üzeri olanların en düşük motivasyon puanına sahip oldukları, 17-20 ve 21-25 yaş gruplarının ise en yüksek motivasyon puanına sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 68: Gelir durumu değişkenine göre farklılık olup olmadığı

Değişkenler	df	Ortalama Kare	f	p	
Yaşam Doyumu	Gruplar arası	4	19,957	20,762	0,000
	Grup içi	2986	0,961		
Gelecek Kaygısı	Gruplar arası	4	12,104	17,857	0,000
	Grup içi	2986	0,678		
Motivasyon	Gruplar arası	4	7,140	13,976	0,000
	Grup içi	2986	0,511		

Gelir değişkenine göre %95 güvenirlikte yaşam doyumu açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın kimin lehine olduğu Post Hoc LSD testine tabi tutularak kontrol edilmiştir. Bu sonuca göre sadece 500-1000 TL geliri olanlar ile 2501-3000 TL geliri olanlar arasında bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında öğrencilerden geliri 3001 TL ve üzeri olanların en düşük yaşam doyumu puanına sahip oldukları, geliri 500-1000 TL ve 2501-3000 TL olanların ise en yüksek yaşam doyumu puanına sahip oldukları söylenebilir.

Gelir değişkenine göre %95 güvenirlikte gelecek kaygısı açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın kimin lehine olduğu Post Hoc LSD testine tabi tutularak kontrol edilmiştir. Bu sonuca göre sadece 500-1000 TL geliri olanlar ile 2501-3000 TL geliri olanlar arasında bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında öğrencilerden geliri 3001 TL ve üzeri olanların en düşük gelecek kaygısı puanına sahip oldukları, geliri 500-1000 TL ve 2501-3000 TL olanların ise en yüksek gelecek kaygısı puanına sahip oldukları söylenebilir.

Gelir değişkenine göre %95 güvenirlikte motivasyon açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın kimin lehine olduğu Post Hoc LSD testine tabi tutularak kontrol edilmiştir. Bu sonuca göre 500-1000 TL geliri olanlar ile 2001-2500TL ve 2501-3000 TL geliri olanlar arasında bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında öğrencilerden geliri 3001 TL ve üzeri olanların en düşük motivasyon puanına sahip oldukları, geliri 500-1000 TL, 2001-2500 TL ve 2501-3000 TL olanların ise en yüksek motivasyon puanına sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 69: Sınıf değişkenine göre farklılık olup olmadığı

Değişkenler	df	Ortalama Kare	f	p	
Yaşam Doyumu	Gruplar arası	4	30,410	32,103	0,000
	Grup içi	2986	0,947		
Gelecek Kaygısı	Gruplar arası	4	17,725	26,444	0,000
	Grup içi	2986	0,670		
Motivasyon	Gruplar arası	4	7,252	14,200	0,000
	Grup içi	2986	0,511		

Sınıf değişkenine göre %95 güvenirlikte yaşam doyumu açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın kimin lehine olduğu Post Hoc LSD testine tabi tutularak kontrol edilmiştir. Bu sonuca göre 1, 2, 4'üncü sınıflar arasında bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında diğer sınıf grubuna giren öğrenciler en düşük yaşam doyumu puanına sahip oldukları, 1, 2 ve 4'üncü sınıf öğrencilerin ise en yüksek yaşam doyumu puanına sahip oldukları söylenebilir.

Sınıf değişkenine göre %95 güvenirlikte gelecek kaygısı açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın kimin lehine olduğu Post Hoc LSD testine tabi tutularak kontrol edilmiştir. Bu sonuca göre 1, 2 ve 4'üncü sınıflar arasında bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında diğer sınıf grubuna giren öğrenciler en düşük gelecek kaygısı puanına sahip oldukları, 1, 2 ve 4'üncü sınıf öğrencilerin ise en yüksek gelecek kaygısı puanına sahip oldukları söylenebilir.

Sınıf değişkenine göre %95 güvenirlikte motivasyon açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın kimin lehine olduğu Post Hoc LSD testine tabi tutularak kontrol edilmiştir. Bu sonuca göre 1, 2, 3 ve 4'üncü sınıflar arasında bir farklılık olmadığı görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında diğer sınıf grubuna giren öğrenciler en düşük motivasyon puanına sahip oldukları, 1, 2, 3 ve 4'üncü sınıf öğrencilerin ise en yüksek motivasyon puanına sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 70: Fakülte değişkenine göre farklılık olup olmadığı

Değişkenler	df	Ortalama Kare	f	p

Değişkenler		df	Ortalama Kare	f	p
Yaşam Doyumu	Gruplar arası	13	18,101	19,848	0,000
	Grup içi	2977	0,912		
Gelecek Kaygısı	Gruplar arası	13	10,296	15,812	0,000
	Grup içi	2977	0,651		
Motivasyon	Gruplar arası	13	5,166	10,343	0,000
	Grup içi	2977	0,499		

Fakülte değişkenine göre %95 güvenirlkte yaşam doyumu açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın kimin lehine olduğu Post Hoc LSD testine tabi tutularak kontrol edilmiştir. Bu sonuca göre sadece hukuk fakültesi ile ilahiyat fakültesi arasında bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında İlahiyat fakültesi öğrencilerinin en düşük yaşam doyumu puanına sahip oldukları, Hukuk fakültesi öğrencilerinin ise en yüksek yaşam doyumu puanına sahip oldukları söylenebilir.

Fakülte değişkenine göre %95 güvenirlkte gelecek kaygısı açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın kimin lehine olduğu Post Hoc LSD testine tabi tutularak kontrol edilmiştir. Bu sonuca göre sadece hukuk fakültesi ile ilahiyat fakültesi arasında bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında İlahiyat fakültesi öğrencilerinin en düşük gelecek kaygısı puanına sahip oldukları, Hukuk fakültesi öğrencilerinin ise en yüksek gelecek kaygısı puanına sahip oldukları söylenebilir.

Fakülte değişkenine göre %95 güvenirlkte motivasyon açısından farklılık olduğu tespit edilmiştir. Farklılığın kimin lehine olduğu Post Hoc LSD testine tabi tutularak kontrol edilmiştir. Bu sonuca göre sadece hukuk fakültesi ile ilahiyat fakültesi arasında bir farklılık olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar ışığında İlahiyat fakültesi öğrencilerinin en düşük motivasyon puanına sahip oldukları, Hukuk fakültesi öğrencilerinin ise en yüksek motivasyon puanına sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 71: Yaşam doyumu, gelecek kaygısı ve motivasyon arasındaki ilişki analizleri

	Yaşam Doyumu	Gelecek Kaygısı	Motivasyon
Yaşam Doyumu	Pearson Correlation	1	
	Sig. (2-tailed)		

	Yaşam Doymumu	Gelecek Kaygısı	Motivasyon
Gelecek Kaygısı	Pearson Correlation	,930**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	
Motivasyon	Pearson Correlation	,773**	,907**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 8’de görüldüğü üzere yaşam doyumu ile gelecek kaygısı($r=0.930$, $p<001$) ve motivasyon ($r=0.773$, $p<001$) arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Yine aynı analiz sonucunda gelecek kaygısı ile motivasyon ($r=0.907$, $p<001$) arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre yaşam doyumu ve gelecek kaygısı arttıkça motivasyon düzeyinin de artacağı söylenebilir.

Yaşam doyumu, gelecek kaygısı ve motivasyon değişkenleri arasındaki neden sonuç ilişkisini ortaya koyabilmek için regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucu Tablo 9’da görülmektedir.

Tablo 72: Yaşam doyumu, gelecek kaygısı ve motivasyon arasındaki etki analizleri

Bağımlı Değişken	R	R2	Bağımsız Değişken	B	β	t	p
Motivasyon	0.927a	0.859	Yaşam Doymumu	-0,379	-0,522	-27,879	0,000
			Gelecek Kaygısı	1,206	1,392	74,324	0,000

a. Tahmin Değişkenleri : (Sabit), Yaşam Doymumu, Gelecek Kaygısı

Bağımlı Değişken : Motivasyon

Tablo 9’da görüldüğü üzere bağımlı değişken (Motivasyon)’deki varyansın %86’sı bağımsız değişkenler (Yaşam Doymumu ve Gelecek Kaygısı) tarafından açıklanmaktadır. Yani motivasyon %86 oranında yaşam doyumu ve gelecek kaygısına bağlıdır denilebilir. Regresyon analizinin ayrıntıları ve değişkenlerin modelin açıklayıcı gücüne olan katkıları (β değeri) Tablo 9’ da görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırma sonucunda;

- Erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla gelecek kaygısı çektiği ancak motivasyon düzeylerinin ise kız öğrencilerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.
- Bekar öğrencilerin evli öğrencilere göre yaşam doyumunun, gelecek kaygısının ve motivasyonlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir.
- Yaşı küçük olan öğrencilerin diğer yaş gruplarına göre yaşam doyumlarının, gelecek kaygılarının ve motivasyonlarının daha fazla olduğu görülmüştür.
- Gelir düzeyi düşük olan öğrencilerin diğer öğrencilere göre yaşam doyumlarının, gelecek kaygılarının ve motivasyonlarının daha fazla olduğu tespit edilmiştir.
- 1, 2 ve 4'üncü sınıf öğrencilerin yaşam doyumlarının ve gelecek kaygılarının 3 ve diğer sınıf öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Aynı analiz sonucuna göre 1,2,3 ve 4'üncü sınıf öğrencilerin motivasyonlarının diğer sınıf öğrencilerine göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir.
- Öğrencilerin kayıtlı olduğu fakültelere göre yapılan analiz sonucunda Hukuk fakültesi öğrencilerinin yaşam doyumunu, gelecek kaygısı ve motivasyonları daha yüksek düzeyde bulunmuştur.
- Yaşam doyumunu ve gelecek kaygısının öğrencilerin motivasyonları üzerinde yüksek düzeyde ve pozitif yönde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre yaşam doyumunu ve gelecek kaygısı yüksek olan öğrencilerin motivasyon düzeyleri de yüksektir denilebilir.
- Yapılan nedensellik analizi sonucuna göre motivasyon %86 oranında yaşam doyumuna ve gelecek kaygısına bağlı olduğu tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Açıkgöz, A. (2015). Yeni Ürün Geliştirme Perspektifinde Empati Becerisi, Motivasyon ve Performans. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 357–387.
- Akgündüz, Y. (2013). Konaklama İşletmelerinde İş Doyumu, Yaşam Doyumu Ve Öz Yeterlilik Arasındaki İlişkinin Analizi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 180–204.
- Çivitci, A. (2012). Üniversite Öğrencilerinde Genel Yaşam Doyumu Ve Psikolojik İhtiyaçlar Arasındaki İlişkiler. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 321–336.
- Diener, E. ve Seligman, M. E. P. (2002). Very Happy People. *Psychological Science*, 13(1), 81–84.
- Doğan, T. (2006). Üniversite öğrencilerinin iyilik halinin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(30), 120–129.
- Karaköse, T. ve Kocabaş, İ. (2006). Özel Ve Devlet Okullarında Öğretmenlerin Beklentilerinin İş Doyumu Ve Motivasyon Üzerine Etkileri. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 2(1), 3–14.
- Keser, A. (2005). Çalışma Yaşamı ile Yaşam Doyumuna İlişkisine Teorik Bakış. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55(1), 897–913.
- Kurt, G. (2007). Ridit Analizi Ve Üniversite Öğrencilerinin Gelecek Kaygılarının İncelenmesi Üzerine Bir Uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 193–206.

- Şimşek, E. ve Aktaş, H. (2014). Örgütsel Sessizlik ile Kişilik ve Yaşam Doyumu Etkileşimi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 121–136.
- Tuncer, M. (2011). Yükseköğretim Gençliğinin Gelecek Beklentileri Üzerine Bir Araştırma. *Electronic Turkish Studies*, 6(2), 933–946.
- Tuzgöl Dost, M. (2007). Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(22), 132–143.
- Tümkiye, S. ve Çelik, M. (2011). Lise Öğrencilerinde Boyun Eğici Davranışlar, Otomatik Düşünceler, Umutsuzluk Ve Yaşam Doyumunun İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(2), 77–94.
- Yeniçeri, N. vd. O. (2007). Tıp Eğitimi Son Sınıf Öğrencilerinin Gelecek Meslek Yaşamları İle İlgili Yaşadıkları Anksiyete İle Sürekli Anksiyetelerinin Karşılaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 21(1), 19–24.

PROFESYONEL SOSYAL AĞLARIN KULLANIMINDA İŞ DÜNYASI AKADEMİ KIYASLAMASI: “LINKEDİN” VE “ACADEMİA” ÖRNEĞİ

Cansu KIRMIZIGÜL

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Kaynakları Yönetimi Anabilim Dalı

Yrd. Doç. Dr. Şule Aydın TURAN

Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü

Öz

Sosyal ağlar, sadece günlük yaşantımızda değil aynı zamanda iş dünyasında tercih edilen bir araç haline gelmiştir. Genel olarak sosyal ağlar çalışma yaşamına yönelik olarak kullanılabildiği gibi özellikle profesyonel nitelikli (iş yaşamına yönelik) sosyal ağlar da (LinkedIn, Xing) bulunmaktadır. Akademik dünyada da iş dünyasında olduğu gibi profesyonel sosyal ağların yaygınlaşıyor olması (Academia.edu, Reserchgate, Methodspace, Epernicus) bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Araştırmamızın odağındaki soru “iş dünyası ile akademik dünyada çalışan bireylerin sosyal ağları kullanım mantığının benzeşip benzeşmediğidir”. Bir iletişim teorisi yaklaşımı olan “kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı” kitle iletişim araçlarının bireylere ne yaptığı değil aksine, bireylerin kitle iletişim araçlarıyla ne yaptığı sorusunu sormaktadır. Araştırmada bu yaklaşım ışığında, bireylerin bu kanalları kullanım deneyimlerini nasıl anlamlandırdıkları irdelenmiştir. Bu bağlamda en fazla kullanıcı sayısı kriterine göre seçtiğimiz iki ağ olan “LinkedIn” ile “Academia.edu” araştırmaya konu edilmiştir. Araştırma nitel araştırma tasarımına uygun olarak yürütülmüş olup; veri edinme stratejisi olarak ikincil verilere ek olarak adı geçen sosyal ağları yoğun şekilde kullanan akademisyen ve özel sektörden profesyoneller ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: LinkedIn, Academi.Edu, Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı, Nitel Araştırma Tasarımı

BUSINESS WORLD-ACADEMY COMPARİSON OF THE USAGE OF PROFESSIONAL SOCIAL NETWORKS: THE CASES OF “LINKEDİN” AND “ACADEMİA”

Abstract

Social networks are being used not just in the daily lives but also the professional lives of the individuals. The inspirer of this study was the usage of this kind of networks also in academic sphere. There are many academic social networks (for example Academia.edu, Reserchgate, Methodspace, Epernicus). The main question of this research is "the experience of using such networks by individuals working for companies or as academics are similar or not?". A communication theory perspective, Uses and Gratifications approach, asks the question of "what do the individuals do with the social networks?" instead of "what do the networks do to the individuals who use them?". On the basis of the uses and gratifications perspective, this study

aimed to understand how do the individuals make sense of their experiences during the usage of these networks. We chose two social networks (regarding the number of users). One of them is mostly used by company employees, that's "LinkedIn". The other one is used by academics: "Academia.edu". The research was conducted as a qualitative pattern. Secondary data besides primary data- that's in-depth interview with private sector professionals and academics- were collected for the study.

Keywords: LinkedIn, Academi.Edu, Uses and Gratifications Perspective, Qualitative Research

GİRİŞ

İngilizcedeki “career” kelimesi eskiden taşıtların kullandığı bir yolu ifade etmekten, kelime çalışma bağlamında kullanılmaya başlanıldığında, kişinin ekonomik uğraşlarının bir ömür boyu aktığı mecrayı anlatmaktadır. Esnek kapitalizm, kariyerin izlediği düz yolu kesmekte ve çalışanları aniden bir iş türünden diğerine yönlendirmektedir (Sennet, 2016: 10). Dolayısıyla kendini gerçekleştirmenin aracı olan çalışma kültüründeki dönüşüm bireylerin kariyer hayatlarında kendini gerçekleştirirken dijital sosyal ağlarda yer almalarını kaçınılmaz kılmaktadır. Lipmann’a göre bir kariyerde vücut bulan yaşam anlatısı, kişinin hem beceri hem de mücadele yoluyla sağladığı iç gelişiminin öyküsüdür (Sennet, 2016: 138). Lipmann kuşağı, profesyonel bilginin doğru bir biçimde kullanılmasıyla insanların daha güçlü bir kariyer öyküsü oluşturabileceğini ve kendi yaşamlarının kontrolünün ele alacağını düşünmüşlerdir (Sennet, 2016: 139). Bu noktada sosyal ağlar, bireyin kariyer gelişimlerinde seslerini duyurabilecekleri yeni ve dijital bir ortam olarak ortaya çıkmaktadır.

Sosyal ağlar ile iş birliği, bilgi paylaşımı, yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlayarak katılımcı sosyal bir ortam yaratmaktadır. Bu sosyal ağlar ile kişi ne kadar çok kişi ile ilişki içinde ise, dünya o kadar küçülmektedir. Bu ilişkiler onları, sosyal ağları oluşturarak sırayla birbirine bağlanabilen ve toplum adı verilen daha büyük yapıların birer parçası yapmaktadır (Değerli, 2014: 184). Bir yandan dünyanın farklı coğrafyalarındaki, farklı din, dil ve kültürden insanları tek bir platform üzerinde bir araya getirerek tek bir ülkenin vatandaşlarıymışçasına, ortak idealler tarafında hareket etmekte, diğer yandan platformların sunduğu özellikler yerel bazdaki toplulukların ortak değerinin kuvvetlendirmektedir (Bilgili ve Şener, 2013: 36).

Bireyler sosyal ağları daha aktif kullandıkça bilgilerini ve içeriklerini paylaşarak geniş kitlelere ulaşabilecek ve kendileri hakkında enformasyon sağlayacaklardır. Bu enformasyon ancak paylaşımla değerli olacak, bireyler belki de sınırlı çevresinde konuşmadığı konuları bu ağlar sayesinde paylaşacak, bağlantı kurduğu insanlarla bir araya gelerek fikirlerini ya da deneyimlerini ortak bir platformda buluşturacaktır. Adını bildiğimiz her insanın kariyeri hakkında kolaylıkla bir bilgi sahibi olma imkanı veren bu sosyal ağlar gözetimin -küresel olarak networkleşmesini de (Çakır, 2015: 36) mümkün kılmaktadır. Ancak tartışmaya açık olan bu konu sosyal ağlara olan ilgiyi ve kullanım oranlarını azaltmamaktadır ki gün geçtikçe bu ağlarda daha fazla yerimizi almaktayız. Aynı zamanda kendimiz ile ilgili bilgilerin ne kadarı paylaşıyor oluşumuz kendi kullanıcı deneyimimizi yansıtacak ve bize özgürlükçü bir alan ortaya çıkaracaktır. Yani bireylerin bu ağlarda bulunma nedenleri ve biçimleri farklılaşacak kimisi kendi kariyer dünyasıyla ilgili tüm bilgileri paylaşırken kimisi bazı kötü iş deneyimlerini paylaşmayacaktır. Aynı zamanda yaptığı çalışmaların bazılarını değerli bulup hemen paylaşırken bir diğeri çalışmasını paylaşmaya değer bulmayacaktır. Öte yandan kullanım amaçları da farklılaşacak, bu ağlarda yer alma gerekçeleri kariyer gelişimlerine bağlı olarak değişecektir. Burada da insanların kimliklerini sergileme biçimlerinin farklı olduğunu göz

önüne alırsak, kendi hayatımızın gerçekliğinden çok başkalarının gözünden hayatımızı gözler önüne sunarak kimliklerini oluşturacaklardır. Bu sebepten dolayı bu sosyal ağların şeffaflığı tartışılması gereken bir başka alanı ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan ortak amaçlar ile ağları deneyimleyen insanlar alternatif bir dünya oluşturmaktadır. Bu dünyada kendilerini yalnız hissetmeyerek, paylaşımlarda bulunacak ve kendi kariyer planlarına benzer bu yollardan geçmiş insanları görüp örnek alacak ya da alanıyla ilgili eksik kaldığı noktalarda meslektaşlarıyla bilgi alışverişinde bulunabileceklerdir. Böylelikle bir network oluşturarak alanında daha fazla etkiye ulaşacak, bireyin kendi kişisel imajını(kimliğini) duyurmasına katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla sosyal ağlar kişilerin kariyer dünyalarına açılan bir kapı haline gelmektedir. Herhangi bir araç içindeki en önemli ileti, bu aracın yaşamlarımız üzerinde nasıl etkileri olduğudur (Laughey, 2010: 26). İnsanların ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelerek onları belli bir platformda birleştiren ve bireylerin birbirleriyle etkileşimini artıran sosyal ağlar, hayatın deneyimsel içeriğini yeniden şekillendirmektedir.

1. Araştırmanın Amacı ve Ana Sorular

Çalışmamızın üzerinde yoğunlaştığı temel olgu bireylerin iş ve akademik dünyada kullanılan sosyal ağları kullanım deneyimleri hakkında derinliği olan bir resme ulaşabilme amacıdır. Dolayısıyla bu sosyal ağların benzeşip benzeşmediği sorusundan yola çıkarak seçtiğimiz ağlar üzerinden bireylerin kullanım deneyimlerinin kıyaslaması yapılacaktır. Bireyleri, kendine özgü yapılarıyla hayatımıza girmiş olan sosyal ağları kullanmaya yönelten nedenler, kullanım deneyimleri ile bu ağlar arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu çalışmaya yön veren alt araştırma soruları ise şunlardır:

- 1.) Bireylerin LinkedIn ile Academia.edu sosyal ağlarını kullanım amaçları nelerdir?
- 2.) Bireylerin kullanım amaçlarına göre bu ağlara yükledikleri anlamlar nelerdir?
- 3.) Bireylerin bu sosyal ağları kullanım deneyimlerinin öne çıkardığı boyutlar nelerdir?

2. Çalışmanın Arka Planı ve Bağlamı

Özellikle iletişim teknolojileri açısından devrimsel bir deneyimin başlangıcı olarak kabul edilen 1970li yıllardan itibaren örgüt ve iş modellerinin dönüşmesi (Koçel, 2015) ve dolayısıyla “çalışma”nın dönüşümü (Dikmen, 2013) ile birlikte dijital sosyal ağların kullanımının yaygınlaşması ve akademik dünyada da performans odaklılığın (Deem, 2001) yaygınlaşmasına koşut olarak dijital sosyal ağların kullanımının yaygınlaşması bireylerin bu alanları kullanım deneyimlerini ilgi çekici birer araştırma alanı olarak öne çıkarmaktadır.

2.1. Çağımızın Yeni İletişim Ortamı Sosyal Ağlar

Sosyal ağ siteleri, bireylerin sınırlandırılmış bir sistem içerisinde halka açık ya da yarı açık profil oluşturabilmelerini, bağlantıyı paylaştıkları diğer kullanıcıların listesindeki kişilerle konuşabilmelerini, onların bağlantı listelerini görüntüleyebilmelerini, oradan geçişler yapabilmelerini ve sistem içerisinde yer alan diğer bireylerin de bu eylemleri gerçekleştirebilmelerini mümkün kılan web tabanlı hizmetlerdir (Koçyiğit, 2015: 47). Günümüzde sosyal ağ oluşturma web 2.0’ın özellikleri ile bağlantılıdır. Web 2.0 uygulamaları kullanıcıyı bilginin tam ortasına yerleştirmiş, diğer bir deyişle bilginin kaynağı değişmiş ve bilgi karşısında alıcı olması gereken kullanıcılar artık birer bilgi üreticisine dönüşmüştür (Oğuzhan, 2015: 115). Funch (2016: 55); web 2.0’ın kolektif bir arsa gibi olduğunu ve bireylerin kendi

bahçelerine sahip olmak eğilimi yerine, paylaşılan bir alanda iş birliğiyle çalışmak için bir araya geldiklerini belirtmektedir.

Günümüzde sosyal ağlar hayatımızı şekillendiren, iletişimin yeni kilit mecraları haline gelmektedir. Sosyal ilişkilerin niteliği ve niceliği, iletişim teknolojisi ne kadar uzakta olursa olsun dilediğimiz herkesle iletişim kurma fırsatı sunarsa artabilir (Dijk, 2016: 15). Burada kullanılan “sosyal” kelimesinin platformların kullanıcı merkezli olduğunun yansıması olduğu ve katılımcılık teriminin ise platformların insan ortaklaşmasına vurgu yapmasına neden olduğu belirtilmektedir (Dijk 2013:11; Aktaran: Funch, 2016: 54). Sosyal ağlar hayatın her alanını muğlaklaştırırken aynı zamanda ağları birbirine bağlayarak bireylere kimlik inşası ve kişiselleştirilmiş pazarlama imkanı sunmaktadır.

McLuhan (2001: 42) sosyal medyada yapılan paylaşımların ilk çağlarda kabile bireylerinin duvarlara resim veya şekiller çizerek yapmış oldukları paylaşımın ve bu yolla kendilerini ifade etme şekillerinin modern bir uyarlaması olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla bu platformlarda paylaştığımız her gönderi, kimliğimize ve toplum içindeki sosyal statümüze dair ipuçları taşımaktadır. Niedzwiecki’ ya göre, göstererek var olduğumuzu çünkü kendimizi gösterdiğimizde paylaştıklarımız diğer insanlar tarafından da dikkate alındığında, beğenildiğinde birey olduğumuzu hissettiğimizi söylüyor (Bilgili ve Şener, 2013: 10). Offline dünyada atılan bir adım, ağızdan çıkan laf ve eylemler nasıl olup da itibarı oluşturuyorsa; online dünyada da bırakılan her iz arama motorlarında itibarı şekillendiren yapı taşları olarak yerini almaktadır (Timisi, 2003:84).

Hayatımızın her anında yer alan sosyal ağlar sadece günlük yaşantımızda değil iş yaşamında da zamanla önemli bir konuma gelmiştir. Bireylerin, hayatlarının kesitlerini ve deneyimlerini paylaştıkları bu sosyal ağlarda iş dünyasında gelişen haberler ve olaylar hakkında çok sayıda paylaşımda bulunulabilmektedir. Bu denli paylaşımların yoğun olması sosyal ağların iş dünyasında da popüleritesinin artmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Sosyal ağların hızla büyümesi ve büyük bir güç haline dönüşmesi, bu ağların iş çıkarları için kullanımını da oldukça cazip hale getirmiştir. Daha profesyonel bir ortamda çalışanlar, girişimciler ve şirketler gibi iş dünyasından aktörleri buluşturan sosyal iş ağı uygulamaları da adını duyurmaya başlamıştır (Kuduğ, 2011: 1). Profesyonel örgütlenmeyi benimsemesi sonucu ortaya çıkan sosyal iş ağları iş odaklı bakış açısı doğrultusunda diğer sosyal ağlardan ayrılmaktadır (Olsen and Guribye, 2009). Sosyal ağlar sanallaşma ortamı sunarak daha geniş bir dünyayla toplumsal iş ilişkilerinizi sürdürmenize katkı sağlamaktadır. Sosyal ağlar bireylere yeni dijital deneyimler yaşatmakta coğrafyalardan bağımsız iş ve paylaşım odaklı bir dünya sunmaktadır (Bilgili ve Şener, 2014: 19). Sosyal ağların küresel paylaşım çeşitli katkıları olduğu gibi bazı ağlar, bilgi anlamında, küresel ölçekte veri tabanı oluşturmakta bazıları ise iş dünyasını küresel bazda tüm profesyonellere açtığı küresel bir eylem alanı ve ortak bir paylaşım alanı olmaktadır (Bilgili ve Şener, 2014: 27).

Sosyal ağların kendine özgü dinamik yapısı kültürü, dili ve işlevi bulunmaktadır. Gerek araştırmamız kapsamında yer alan akademik sosyal ağlar olsun gerekse profesyonel iş dünyasında kullanılan sosyal ağlar olsun bu sitelerde yer alan bireyler üyesi olduğu gruplar, paylaşımlar, kurduğu bağlantılar ile ortak bir anlam ve kültür oluşturmaktadır.

2.2. Bir Kariyer Ağı Olarak: LinkedIn

2003 yılında Reid Hoffman tarafından kurulan LinkedIn dünyadaki profesyonellerin daha üretken ve daha başarılı olmaları üzerine odaklanmış bir sosyal iş ağıdır. Bir kişinin mesleki

hayatındaki (profesyonel) ilişkileri, başarısının anahtarıdır felsefesine dayanan LinkedIn, çalışanların, girişimcilerin, şirketlerin iş bağlantıları kurmalarına imkan tanımaktadır (Kuduğ, 2011: 28).

LinkedIn sunduğu hizmetler arasında milyonlarca profesyonelin tanışmasını, fikir alışverişinde bulunmasını, çeşitli bilgiler öğrenmesini ve çeşitli fırsatlar veya personel ya da iş bulmasını ve karşılıklı güvene dayalı bir ağda kararlar vermesini sağlayarak üyeler için sunulan ekonomik fırsatları tanıtmak amacıyla tasarlanmış olduğunu belirtmektedir (LinkedIn, 2017). Şu anda 200 ülkede yarım milyar üyesi bulunan LinkedIn, 10.000 üzerinde aktif iş ve 9 milyondan fazla şirkete erişim sunmaktadır. Ayrıca her hafta 100.000’den fazla makale ile mesleki dünyayı etkileyen haber ve görüşler hakkında bilgilendirme sağlamaktadır (LinkedIn, 2017).

Claybaugh ve Haseman’ın (2013: 94, 95) belirttiği üzere “Relationships Matter” (İlişkiler Önemlidir) sloganı temelinde işlerliğini sürdüren LinkedIn, sosyal medyada, Facebook, Twitter gibi diğer platformlardan “bilgi güvenirliliği” statüsünde kullanıcıların profil bilgilerinin gerçeğe yakınlığı, sitede bağlantıda buldukları diğer profesyonellerce gayri resmi olarak tasdiklenmesinden dolayı ayrışma göstermektedir (Aktaran: Göçoğlu, 2014:57).

LinkedIn sosyal iş ağı bireylerin kurumsal kimliklerini oluşturabildikleri profesyonel iletişim ve kariyer ağı olarak karşımıza çıkmaktadır. LinkedIn; çalışanlar, iş arayanlar ve işverenlerin profesyonel anlamda kullanımı amacıyla tasarlanmış bir sosyal ağ sitesidir. Bu sosyal ağ, iş arayan adaylar da dahil olmak üzere, iş dünyasındaki paydaşlar ile temas kurmak için yeni fırsatlar sunmaktadır (Madera 2012; Bohnert and Ross 2010). Öte yandan günümüzde bireyler çevrimiçi topluluklarda kendilerini tanıtmaya önem vermekte bu sayede bireyler LinkedIn üzerinden kendi profilini oluşturarak kendilerini iş dünyasında tanıtmaya stratejileri geliştirmektedirler. Siteye üye olan bireyler ve firmalar kendilerine uygun adayları ya da işleri site üzerinden küresel ortamda izleyerek bulabilmekte, kurdukları ağlarda sınırları aşarak sektör, kişi ve kurumları takip edebilmekte ve iş yönetimini “küresel köy” de yönetmektedir (Bilgili ve Şener, 2013: 28).

Günümüzde şirketler tarafından işe alım aracı olarak kullanılan LinkedIn yönetimi kolay ve düşük maliyetli bir çözüm olduğu (Zide, Elman, and Shahani-Denning 2014; Chiang and Suen 2015) gerekçesi ile oldukça popüler olmuştur. Dünyanın her yerinden potansiyel adayların bulunması ve profesyonel bağlantılara ulaşmak bu dijital platformlar üzerinden çok daha kolaydır. Aday davranışları, insanlarla iletişim kurma biçiminden onlarla etkileşime girdikleri platformlara kadar hızla değişmektedir. Dolayısıyla şirketler, gelecekteki adaylarıyla etkin bir şekilde iletişim sağlamak için bunu anlamak ve teknoloji süreçlerinde değişiklik yapmak durumunda kalmaktadır (Headworth, 2015: 21).

LinkedIn kullanıcı deneyimini sürekli geliştirmeye çalışmak için şirketler, endüstri eğilimleri, insanlar, üniversiteler, çalışanların hareketleri, ağları ve tabii ki anlayışları hakkında çok miktarda veri kullanmaktadır. Dolayısıyla LinkedIn, belirli sanayi, şirketin büyüklüğü, kıdem düzeyi ve belirli bir kişinin gruplarını tanımlayarak insanların çeşitli kriterlere dayalı olarak bulunmasına yardımcı olmaktadır.

Öncelikle bu sitede yer alan işveren olarak adlandırdığımız kurum ve kuruluşlar, profilinizde iş deneyimlerinizden yola çıkarak üst düzey ayrıntılara bakacaklar diğer bir deyişle, bir CV’de aradıkları şeyleri görme imkanı bulacaklardır. Dolayısıyla her tecrübenin bir önceki tecrübenin üzerine inşa edilip edilmediğini ve belirli bir yönü takip edip etmediği hakkında fikir sahibi

olacaklardır (Wallwork, 2014: 174). Ayrıca cv'den farklı olarak bu platform ağ becerilerinizin ne derece iyi olduğu, kimlerle bağlantı kurduğunuz ve uzmanlık alanınızda sizin becerilerinizin onaylanma durumunu gözler önüne çıkartmaktadır. Acar, Gürsoy ve Ünsal (2014); LinkedIn üzerine yapmış oldukları çalışmada sosyal iş ağlarının iş ve kariyer geliştirme açısından her geçen gün daha önemli bir yapıya kavuştuğu, kullanımının yaygınlaştığı, bu ağlara eklenen yeni özellikler ve ortamlar ile bireylerin kariyer ve iş geliştirme olanağını artırdığını belirtmişlerdir.

LinkedIn' de profiller tanıtım (özet, neler yaptığımız ve aradığımız fırsatları yakalama), özgeçmiş (çalışma deneyimi, eğitimi, gönüllü deneyimleri), yetenekler, başarılar (sertifikalar, kurslar, sınav puanları, projeler, ödüller, yayınlar, patentler, dil, amaç ve organizasyonlar) ve ek bilgiler (kişilerin sizinle ne için bağlantı kuracakları ile ilgili vurgular yer alır) gibi bölümlerden oluşmaktadır. Bu profil bölümü bireylerin kendilerini ifade edebilecekleri kişisel bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. LinkedIn' de bu bilgilerimiz doğrultusunda yetenekleriniz, deneyimleriniz, başarılarımız hakkında profesyonel bir marka oluşturmaya imkan tanırken, bu sayede bir çok insan arama sonuçlarında isminize ulaşabilecek, iş/proje fırsatı sağlayacak ayrıca bununla kalmayıp etkili bir network oluşturmanıza katkı sağlayacaktır. LinkedIn' de ağımda yer alan kişiler bağlantılar şeklinde yer almaktadır. Bu bağlantıları ise 3 derece şeklinde tanımlamaktadır.

1.derece - Davetlerini kabul ettiğiniz ya da sizin davetinizi kabul ederek doğrudan bağlandığınız kişilerdir.

2.derece - 1. derece bağlantılarımızın bağlı olduğu kişilerdir.

3.derece - 2. derece bağlantılarımızın bağlı olduğu kişilerdir.

LinkedIn bu gerçekleşmemiş bağlantıları kullanıcılara önererek, ağlarını büyütme konusunda yardımcı olmaktadır (Olsen and Guribye, 2009; Aktaran: Kuduğ, 2011: 28). LinkedIn bu dereceli bağlantılar sayesinde benzer profil bilgi ve deneyimi paylaştığımız kişileri, aynı şirkette veya aynı sektörde çalıştığımız alanında öncü isimleri ya da aynı okulu bitirmiş olduğunuz kişileri bularak ağınıza büyütmenize fırsat sağlamaktadır. Ayrıca sitede yer alan gruplar ise, üye olmanız halinde hem alanınızla ilgili mesleki gelişimleri takip etmeniz açısından hem de meslektaşlarınıza ulaşarak ağınıza geliştirmenize yardımcı olmaktadır. LinkedIn' de tanımadığımız ve mail adresini bilmediğimiz kişilere bağlantı daveti yollayabilmeniz için aynı gruba üye olma şartı aranmaktadır. Dolayısıyla gruplar sayesinde daha geniş bir network kurabilme olanağı sunmaktadır. Profilinize kimlerin baktığını gösterme özelliği ise görüntüleyen kişiler hakkında eğilimler ve iç görüler sunmaktadır.

LinkedIn' de yer alan tavsiyeler kısmı da referans mektubunun dijital platformlarda şekil bulmuş hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sayede belirli bir proje/iş tamamladığında çalışmayı yürüttüğünüz meslektaşlarınızdan, çalışma arkadaşlarınızdan veya müdürünüzden tavsiyelerde bulunmasını isteyebilir bu sayede güçlü bir referans ağı oluşturabilirsiniz. Öte yandan belirlemiş olduğunuz yetenekler başkaları tarafından onaylanarak en önemli yetenekleriniz ön plana çıkmaktadır. Bu sayede profilinizi inceleyenler sizin hangi yeteneğinizin ön planda olduğunu görebilir, işe alım noktasında ise size fırsatlar sunabilir. Dolayısıyla iyi oluşturulmuş bir LinkedIn profili kariyerinizin seyrini değiştirmenize olanak sağlayabilmektedir.

2.3. Bilgi "Paylaşımı" Mecraları Olarak: Akademik Sosyal Ağlar

Akademik sosyal ağ hizmetleri, çevrimiçi araştırma faaliyetlerini destekleyen ve aynı zamanda bilim insanları için sosyal ağlar oluşturma olanakları sunan çevrimiçi platform veya yazılımlardır (Oh, Jeng, 2011). Web 2.0 teknolojileri akademisyenlerin bilimsel araştırma yapma biçimlerini önemli ölçüde değiştirmekle birlikte bilimsel araştırmanın diğer akademisyenlerle paylaşılmasında büyük kolaylıklar sağlamaktadır (Güler, 2013: 1135). Akademik sosyal ağların, farklı ülkelerden araştırmacıları ortak bir platformda bir araya getirmesi ve iletişim ortamı oluşturması bu sosyal ağda yer alan araştırmacıların ortak çalışmalar yapmalarını kolaylaştırmaktadır. Yıllar içinde çok yazarlı yayın sayısının arttığı, bazı disiplinlerde tek yazarlı yayın sayısının çok nadir görüldüğü sıklıkla gündeme getirilmektedir (Al, 2005). Dolayısıyla akademik sosyal ağların ülke sınırlarını aşan yerlerde araştırmacıların kendilerini daha fazla göstermesine bu sayede ise iş birliğine dayalı çalışmaların çoğalmasına katkı sağlayacağını öngörmek mümkündür.

Akademik sosyal ağları kullanan araştırmacılar, kendilerine ait araştırmalarının yer aldığı profesyonel çalışmalarını ve özgeçmişlerini içeren profillerini oluşturup, bilimsel çalışmalarını (makale, bildiri, özet gibi yayınlarını) bu platformlar üzerinden paylaşabilmektedir. Günümüzde bilgi teknolojilerinin kullanımının bu denli artmasıyla bilginin paylaşımı hız kazanmış, akademik sosyal ağlar da bilginin paylaşılmasını kolaylaştırarak araştırmacılara küresel çapta bir çalışma ortamı sunmuştur. Bu sebeple akademik dünyanın doğasında paylaşımın önemli bir yeri bulunmaktadır ve bu sosyal ağlarda araştırmacılar bir paylaşım kültürü oluşturmaktadır. Akademisyenler ve araştırmacılar akademik sosyal ağları kullanarak kendi bilimsel faaliyetlerini geniş bir platformda sergileyebilme fırsatı bulmanın yanı sıra, dünyanın öbür ucundaki bir araştırmacı ile iş birliği yaparak ortak yayın yapma imkanına sahip olmaktadır. Ayrıca araştırmacıların alanlarıyla ilgili kişilerle bağlantı kurmasına olanak tanımaktadır. Dolayısıyla alandaki farklı kişilere ulaşılabilirlik açısından son derece önemli olmakla birlikte araştırmacılara geniş bir dijital sosyal ağ sunmaktadır. Ayrıca rankingler aracılığı ile araştırmacı kendisinin hangi seviyede olduğunu takip etme imkanına sahip olabilmektedir.

Bilim insanlarının çok çeşitli alanlarda enformasyon paylaşımını ve ortak çalışmasını sağlayan bir sosyal ağ olan ResearchGate, 2008 yılında, Berlin’de iki akademisyenin dünyanın bir diğer tarafındaki başka bir akademisyen ile çalışmanın zorluğunun ilk elden farkına varmaları ile ortaya çıkmış akademik bir sosyal ağdır (Değerli, 2014: 185). Amacı, coğrafi olarak uzaktaki araştırmacıları birbirine bağlamak ve açık dünya konsepti ve uzaklığın ortadan kaldırılması ile çalışma ilişkilerinde önemli bir faktör olarak sürekli iletişim kurulmasına olanak sağlamaktır. İkinci amacı ise fikir alışverişi ve gözden geçirme imkanı sunarak, akademik çalışmalara henüz tamamlanmadan erişim imkanı sağlamasıdır (Ovadia, 2014). Sitenin genel özellikleri ise, yayınları paylaşma ve erişim imkanı sunması, çalışmalarını kimlerin okumakta olduğu ile ilgili genel istatistiklere yer vermesi, araştırma odağında projelere katılma imkanı, alandaki konunun uzmanlarına ulaşarak bağlantı kurma ve işbirliği kurabilme, araştırma problemleriyle ilgili sorular sorma ve yanıt alma imkanı sunmasıdır. Böylece bilim dünyasını birbirine bağlayan ve herkese açık araştırma yapmaya olanak sağlayan bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır.

2008 yılında San Francisco’da kurulan araştırmacıların alanlarındaki en yeni çalışmalarını takip edebilmeleri ve dünyadaki araştırmaları hızlandırma amacıyla kurulan Academia.edu; araştırmacıların çalışmalarını paylaşabilmelerine olanak tanıyan, profil ve çalışmalarına ait istatistiksel analizlere ulaşabildiği ve çalışma alanındaki diğer araştırmacıları takip edebildiği bir platformdur (Değerli, 2014: 186). Bu platformda takip edilen kişilerin yeni çalışmalarını

paylaşma durumlarında ve kişisel profillerinde yer alan uzmanlık alanlarıyla ilgili yeni yapılan çalışmalar siteye yüklenildiğinde bildirim gelmektedir. Bu sayede araştırmacılar alanlarıyla ilgili yeni çalışmalarını güncel olarak takip edebilme imkanı bulmaktadır. Öte yandan bu çalışmalar sınırlarını aşarak birçok ülkeden insana ulaşabilecek, bilginin üretimi ve paylaşımının önemli ve yoğun olduğu akademik dünyada kişisel çevrimiçi kimliği geliştirmeye katkı sağlayacaktır. Academia.edu sponsorluğundaki bir ekip tarafından yapılan bir araştırma (Niyazov ve diğerleri, 2015) bildirim gönderildiği yeni yayımlanan makalelerin alıntılarında % 41 oranında bir artış tespit etmiştir.

Academia.edu sitesinde yayınlar Scribd aracılığıyla yüklendiği için kullanıcı, belgenin tamamını indirmeden içeriğine göz atma imkanı bulmaktadır. Ayrıca yazarlar ve okuyucular arasındaki iletişimi artırmak için 'İndirme Nedenleri' adlı bir özellik eklenmiştir. Okuyucular yazarlara makalede duydukları ilgiyi neden aktardığını söyleme seçeneğine sahiptir. Bunlar yazarlara mesaj olarak gönderilecek ve bu kişiler çalışmalarının dünyadaki etkileri hakkında daha fazla bilgi edineceklerdir. Araştırmanın iş birliğine dayalı doğasını yansıtmak için, Academia.edu makalelere eş yazar eklemeyi desteklemektedir. Bu basit hareket, bir paylaşım eylemidir. Yapılan iş için paylaşmak ve araştırmalarını daha geniş bir kitleyle paylaşmayı sağlamaktadır. Kullanıcılar bölümlerine, çalıştıkları alanlara ve ilgi alanlarına göre gruplandırılmaktadır. Ayrıca mesajlaşma bölümüyle araştırmanız hakkında farklı araştırmacıardan yardım isteme ya da bir başka araştırmacıya geribildirimde bulunarak iletişim halinde olabilme imkanı sağlamaktadır.

“Yapılan bir araştırma her yıl 28,000 dergide 1,8 milyon akademik yayın yapıldığını gösteriyor (Ware & Mabe, 2012). Rakamlar her ne kadar heyecan verici olsa da bir diğer araştırma asıl gerçeği ortaya çıkarıyor. Bu çalışmaların %90’i hiçbir zaman diğer bir makalede alıntılanmıyor (Meho, 2007). Diğer bir yoldan söylemek gerekirse, her yıl yayımlanan 1.800.000 akademik çalışmadan 1.620.000 tanesi akademik topluluk tarafından bilginin üretilmesi noktasında değerli bulunmuyor. Fakat daha da kötüsü akademik yayınların %50’si yayının yazarları, değerlendiren hakemler ve dergi editörleri dışında kimse tarafından okunmuyor. Yani her yıl 900.000 akademik yayın bırakın bilime pozitif katkı sağlamayı, okunmaya değer dahi bulunmuyor. Bu noktada akademik yönden kalitenin yanı sıra hem fiziksel hem de entellektüel açıdan ulaşılabilirlik faktörünün de göz ardı edilmemesi gerekiyor” (Karahan, 2014).

Üretkenliğin artmasına paralel olarak, üretilen ürünlerin karşılığını bulamıyor olması yukarıda bahsedilen platformların sunma iddiasında oldukları paylaşım olgusuna işaret etmektedir. Akademik bilgilerin üretimi onun paylaşımına sunulmasını gerekli kılmaktadır. Akademik sosyal ağlar ile araştırmacılar kendilerini daha fark edilebilir kılabilecek böylece yayınlarının daha fazla atıf almasını sağlayabilecek, rankingler aracılığıyla kişisel kimliğini gözler önüne çıkartabilecek, alanlarındaki çalışmalara ulaşarak geniş bir bilgiye sahip olabilecek ve kuracakları bağlantılarla, çalışmalarıyla ilgili sınırlı çevrelerinden ulaşamayacakları bilgiye erişebileceklerdir. Öte yandan farklı konularda uzmanlaşmış araştırmacıların bu ağlar üzerinde bir araya gelmesi ve günümüzde coğrafi uzaklığın önemini yitirmesi araştırmacıları birbirine bağlayarak iş birliğinin hızını ve yoğunluğunu artırmasına bununla birlikte kültürlerarası etkileşime de katkı sunacaktır.

2.4. Bireyler Sosyal Medya Araçları ile Ne Yapıyorlar? Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı

Kullanımlar ve Doymalar Yaklaşımı, bireylerin bireysel ve toplumsal birtakım gereksinimlerine göre kitle iletişim araçlarını seçtikleri ve bu kullanım sonucunda belirli bir doyuma ulaştığını belirten bir iletişim teorisidir. Kullanımlar ve Doymalar (Uses and Gratifications) Yaklaşımı'nı ilk kez dile getiren akademisyenlerden biri Elihu Katz'dır (Severin ve Tankard 1994: 474). Katz "medyanın insanlara ne yaptığı" sorusuna odaklanmak yerine "insanların medya ile ne yaptıkları" sorusunun üzerinde durulmasının gerekli olduğunu belirtmiştir.

Kullanımlar ve doymalar yaklaşımı'na göre; gereksinimlerin, toplumsal roller ile psikolojik temelleri vardır. Bu gereksinimler, kitle iletişim araçlarından ve diğer kaynaklardan, beklentiler ortaya çıkarır. Bu beklentiler bireyi kitle iletişim araçlarına yönelmenin farklılaşan biçimlerine yöneltir. Sonuç olarak doyum gereksinimleri karşılanır ve belki de çoğu zaman amaçlanmamış diğer doymalar elde edilir (Katz, Blumler ve Gurevitch, 1974: 20; Aktaran: Öztürk, S. 2014: 14). Dolayısıyla bu yaklaşım ışığı altında desteklenen argüman bireylerin gereksinimlerine göre seçtikleri medya ile neler yaptıklarıdır. Yani medyanın belirli beklentilere yol açtığı ve bizim de bunları seçtiğimiz ve bunun sonucunda doyuma ulaştığımızı öngörmektedir. Somut bir örnek verecek olursak yemek yeme edimi açlığımızı gidermemizi sağlarken yediğimiz yemek beklentilerimiz ile örtüşürse, aynı zamanda gereksinim doyumunu da deneyimlemiş oluruz (Laughey, 2010: 58).

Katz ve arkadaşlarına (1995: 164-165) göre bu yaklaşım ile,

— İzleyici aktif olarak kabul edilmektedir. Kitle iletişim araçlarının sunduğu iletileri kendi amacına yönelik seçer ve kullanır.

— Kitle iletişim sürecinde bağlantı kurma inisiyatifinin çoğu doymaları gerektirmektedir ve medya seçimi alıcıdadır. Bir başka anlatımla alıcılar kendi ihtiyaçlarını giderecek medyayı ve onun içeriğini özgürce seçerler.

— Kitle iletişim araçları, başka doyum sağlayıcı kaynaklarla rekabet halindedir. Kitle iletişimin hizmet ettiği ihtiyaçlar, tüm insani ihtiyaçların içinde ancak bir parçayı oluşturur. Ve bunların kitle medyası tüketimi yoluyla uygun biçimde doyurulması elbette farklılıklar göstermektedir.

— Metodolojik bakımdan ise, kitle medyası kullanım amaçlarından birçoğu, alıcı bireylerin kendilerinden elde edilebilir. Yani insanlar, kitle iletişim araçlarına yönelmelerini sağlayan çıkar ve güdülerini anlatabilecek kadar kendilerinin farkındadırlar (Aktaran: Balcı ve Ayhan, 2007: 177).

Yaylagül (2016: 74); bu yaklaşıma dayanan araştırmaların, bireylerin bilinçli ve gönüllü olarak kendi istekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda medya içeriklerini aramaları, bulmaları ve kullanma kapasiteleri üzerinde durduğundan söz etmektedir. Böylece insanlar amaçlarına uygun tercihlerde bulunarak çevrelerine etki yapan aktif ajanlar olarak kabul edilir (Erdoğan, 2014: 148). Aynı zamanda bu yaklaşımda iletinin sadece göndericinin niyet ettiği şey değil aksine kişinin o iletiye yüklemiş olduğu anlam olduğunu da belirtilmektedir (Akçay, 2013). Böylelikle bireyler medyayı kendi gereksinimleri doğrultusunda tercih ederek ve onlara bir anlam yükleyerek tüketmektedir yani doyuma ulaşmaktadır. Bu yaklaşımın bir eleştirisi olarak kullanımlar ve doymalar bireyleri ayrı atomize varlıklar olarak değerlendirmiş kitle iletişim araçlarıyla yayılan mesajların nasıl ortak anlamlar, kültürel kodlar çerçevesinde oluştuğu ve ideolojiye dönüştüğü sorusunu ise cevapsız bırakmıştır (Yaylagül, 2016: 75). Öte yandan bir diğer eksik bırakılan yönü ise medya ürünlerinin bireylerin gereksinimleri karşılama konusunda

yetersiz kaldığı durumların da olmasıdır. Yine de yaklaşım bireylerin sosyal medya kullanım deneyimlerini anlayabilme yolunda değerlendirilebilecek anlamlı bir çerçeve sunmaktadır.

Guasong Shoa; medyanın kişilere geniş içerikleri sunmaya devam ettikçe kişilerin niçin farklı medya ortamlarını kullandıklarını anlamak için kullanımlar ve doyumlar yaklaşımının en uygun araçlardan biri olduğunu sosyal ağ sitelerinin ise bu yaklaşım çerçevesinde araştırılabileceğini belirtmektedir (Shao, 2009; Aktaran: Biçer, S., 2014: 60). Farklı araştırmalardan hareketle izleyicilerin medya içeriklerinden elde ettikleri doyumlar dört temel kategoride sınıflandırılmaktadır (Fiske, 2003: 198): Oyalanma (gündelik yaşamın sınırlamalarından kaçış, sorunların verdiği sıkıntılardan kaçış, duygusal boşalma), kişisel ilişkiler (arkadaş edinme, toplumsal fayda), kişisel kimlik (kişisel referans, gerçekliğin keşfi, değer pekiştirme), gözetim işlevidir. Biçer (2014); akademisyenlerin Facebook ortamında bulunma motivasyonları, iletişimleri ve diğer kullanıcılardan ne gibi farklı sunumlar yaptıkları kullanımlar doyumlar yaklaşımı çerçevesinden incelemektedir. Sonuç olarak kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı çerçevesinde “İletişim” akademisyenlerin Facebook’u temel kullanma motivasyonunu oluştururken diğer motivasyonlar “haber ihtiyaçlarını giderme”, “profesyonel amaçlı kullanım” ve “mesleki iş birliği” olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu yaklaşım, izleyicinin aktif olduğunu, medya kullanımının amaç yönelimli olduğunu, medya tüketiminin birtakım ihtiyaçları karşılayabildiğini, insanların neden medya kullandıkları konusunda yeterli farkındalığa sahip olduklarını ve doyumların kökeninin medya içeriğinde ve maruz kalınan sosyal bağlamda yer aldığını varsaymaktadır (Kaye ve Johnson, 2002: 55). Katz ve Aakhus’un (2002) belirttiği gibi, insanlar günlük problemlerine ve ihtiyaçlarına cevap olarak “kullanışsız teknolojilere” bakmazlar. İnsanlar iletişim teknolojilerinden soyut faydalar sağlarlar. Bireylerin bu platformlarda bulunma tercihlerinin spesifik amaçları bulunmaktadır ve bu amaçlar ile doyum sağlamaktadır. Yani sosyal ağları kullanım amaçları kişiden kişiye göre farklılık göstermektedir. Bu bağlamda sosyal medya araçlarının kullanım deneyimindeki öznel boyutu yakalayabilmek için bu yaklaşımın tatminkar bir perspektif sunduğu düşünülmüştür.

3. Araştırma Deseni

3.1. Araştırmanın Tasarımı

“Gündelik yaşamda, yeni medyanın yoğun bir şekilde kullanımı; toplumun sosyal ağlar şeklinde tanımlanmasına yol açmıştır. Sosyal paylaşım ağları ise, kendine özgü bir kültür oluşturmuş ve bu kültürün devamlılığına katkı sunmuştur” (Castells, 2005: 497). Bu temelde sosyal ağların kullanım deneyimine odaklanan bir çalışma olması nedeniyle, bir anlamda bu kültürel alana ilişkin bir analiz de hedeflenmiş olduğundan, bu çalışmada temel nitel araştırma (Merriam, 2013) deseni tercih edilmiştir. Bu konuyla ilgili daha önceden Türkiye’de yapılmış saha araştırmalarına bakıldığında nitel çalışmalara, yani kullanıcı deneyiminin öznel boyutlarına odaklanan çalışmalara rastlanmadığı görülmektedir. Bu da çalışmanın anlamı açısından önemli addedilmektedir.

Araştırmada veri edinme yöntemleri olarak derinlemesine görüşme, keşfedici ve betimleyici analizlerde kullanılmak üzere ikincil verilerin derlenmesi söz konusu olmuştur. Örneklem stratejisi nitel araştırmanın doğası gereği tercih edilen amaçlı örneklem (Merriam, 2013) yöntemlerinden tipik ve zincir-ağ örneklem yöntemleri olmuştur.

Nitel verilerin analizi ile ilgili olarak inandırıcılık, tutarlılık, nakledilebilirlik stratejileri bağlamında veri kaynağı, veri edinme yöntemi ve araştırmacı çeşitlendirmesi anlamında üçgenleme ile uzman görüşünden yararlanılmıştır.

3.2. Saha Araştırmasının Detayları

Araştırmanın ampirik odağında en fazla kullanıcı sayısı kriterine göre seçilmiş olan iki ağ, “LinkedIn” ile “Academia.edu”nun kullanım deneyimleri yer almaktadır. Görüşmeler sırasında katılımcıların dile getirdiği yorumlar nedeniyle “ResearchGate” sosyal ağı da daha sonra araştırma kapsamına alınmıştır.

Saha araştırması için toplam 10 derinlemesine görüşme yapılmıştır. Görüşmeler, katılımcıların zaman ve erişilebilirlik durumuna bağlı olarak yüz yüze, Skype ve telefon kullanılarak yapılmıştır. Çalışmaya, iş dünyasında çalışan profesyoneller ile akademik sosyal ağları kullanan, Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi bünyesinde çalışan akademisyenler katılmıştır. Süresi 30 ile 45 dakika arasında değişiklik gösteren bu görüşmeler, katılımcıların önceden izni alınarak ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş ve deşifre edilmiştir. Görüşme esnasında ise bireylerin seçilmiş “LinkedIn”, “Academia.edu” ve “ResearchGate” sosyal ağlarını kullanım deneyimlerine, onları bu ağları kullanmaya iten nedenlere, başkalarının neden kullandığını ile ilgili gözlemlerine ve bu siteler ile ilgili görüşlerine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

4. Araştırmanın Bulguları

Araştırma için görüşülen akademisyenlerin tamamı erkek olup; katılımcılardan biri doktorasını tamamlamış, diğer üçü doktora tez aşamasında bulunmaktadır. Akademik katılımcıların tamamı işletme fakültesi üyesi olup, bir kısmının bu ağları yoğun ve aktif olarak kullandığı, bazılarının ise daha pasif kullanıcılar oldukları görülmüştür. Görüşülen özel sektör temsilcilerinin 4’ü erkek, 2 si kadın olup 2’si 5-10 yıl arası deneyime, 4 ü 1-5 yıl arası deneyime sahiptir.

4.1. Özel Sektör Temsilcilerinin LinkedIn Kullanımında Öne Çıkan Temalar

Derinlemesine görüşmeler sonucunda, özel sektör çalışanlarının LinkedIn kullanım deneyiminde öne çıkan unsurların üç başlık altında toplandığı söylenebilir.

Bunlardan ilki çalışanların bu mecraayı, yeni **proje/ yeni iş teklifleri/ olanakları** açısından önemli bulmaları ile ilgilidir.

İkinci olarak kendisini baskın şekilde hissettiren bir boyut olan **kendini güçlendirme/ geliştirme boyutu** öne çıkmaktadır. Burada bir çalışanın "**profil gücü yüksek**" diye tanımlayarak ifade ettiği bir kişisel gelişim söylemi öne çıkmaktadır. Kendini geliştirme teması altında olumlu ve olumsuzlayıcı yorumlar gündeme gelmiştir. Ancak olumlu yorumların açık şekilde baskın olduğunu söylemem mümkündür. Bu anlamda öne çıkan alt-temalar ise şöyledir:

Güncel gelişmeleri takip etme

- Çalışanların firmaların kalite ve olanaklarını öğrenme imkânı
"...Gazetelerin iş ilanları sayfası gibi..."
- Tanıdıkların/arkadaşların nerede çalıştıklarını görme imkânı
- Ulaşamayacağınız kişilere ulaşma ve ne yaptıklarını takip etme

◦ Firmaların neler yaptıklarını takip etme/ firmalardan haberdar olma/ rekabet İlham kaynağı olması

◦ Kariyer planlama (kariyer planlamada ufuk açıcı, ilham verici kişileri ve gelişmeleri takip edebilme anlamında)

Özel sektör bağlamında öne çıkan son boyut ise **sosyal yatırım yapma boyutu** olmuştur. Bu boyutun altında da olumlayıcı ve olumsuzlayıcı ifadelerin şekillendirdiği alt temaların varlığından söz edilebilir. Ancak burada olumsuz yorumların daha sık dile getirildiği söylenebilir:

OLUMLU

“Sosyal Ağ” oluşturma

- Becerilerin onaylanması- Referans oluşturma/rating
- Etkili network
- Kendini ifade edebilme/ dinamik özgeçmiş “online cv”
- Kimlik oluşturma

"...profilinin olması çalıştığın firmanın büyük olduğunu gösteriyor..."

OLUMSUZ

İş-özel yaşam dengesizliği

Gerekli-gereksiz bağlantılar /rastgele bağlantı

"....yolda gördüğünüz bir insanla tanışmak gibi..."

Reklam amaçlı kullanım

4.2. Akademik Sosyal Ağ Kullanımında Öne Çıkan Temalar

Akademisyenlerin Academia.edu ve ResearchGate sosyal ağlarını kullanma deneyimlerinde öne çıkan iki ana boyut ise şöyledir:

Akademik üretim süreci boyutu

Bu boyut altında öne çıkan alt başlıkların da olumlayıcı ve olumsuzlayıcı olarak ayrılaştığı söylenebilir.

OLUMLU

Bilimsel kaynaklara erişim (imkan olarak)

Araştırma süreci ve metot bilgisinin paylaşım ve dolaşımı (imkan olarak)

Üretkenlik (üretkenlik artışı bağlamında)

Uluslararasılaşma (uluslararası yayın/proje çalışmalarına katılım imkanı olarak)

Disiplinlerarasılaşma

Güncel gelişmeleri takip edebilme

İşin anlamı

OLUMSUZ

Kıskançlık (yapılan çalışmaların ilanı dolayısıyla)

Kalitesiz üretim (nicelik kaygılı çalışmalarda artış bağlamında)

Ücretli sürüm (programın bir özelliği olarak, ücretli sürüm opsiyonunun piyasa sürülmesi)

Sosyal Boyut

Bu boyut altında öne çıkan alt başlıklar ise şöyledir:

OLUMLU

Akademik kimliğini kurma ve koruma

Güvenli/rafine sosyal iletişim kanalı

Uluslararasılaşma

Sosyal çevre oluşturma

Akademik sosyal paylaşım/kişileri daha iyi tanıma imkânı

Partnerlere ulaşma imkânı

OLUMSUZ

İdeolojik koruma (kendini ifşa etmeden akademik kimlik inşa edebilme imkanı)

Kötü niyetli kullanıcılar (sosyal ağ üyeliklerinin kötüye kullanılma ihtimali kaygısı anlamında)

5. Değerlendirme

Şu ana kadar sunduğumuz bulgulara ilişkin ilk değerlendirme, özel sektörde ve akademide profesyonel sosyal ağların kullanım deneyimi açısından ortak olan özellikleri ortaya çıkarmaktadır. Bunlar her iki kullanımda da programın kişilere "uzmanlık alanı bilgilerini onaylatma" (başka kullanıcılara) imkanı sunması; bireylerin normalde ulaşamayacakları kişilere ya da kaynaklara ulaşma imkanına kavuşabilmeleri; normal hayatında (fiziksel/coğrafi/kurumsal mesafeler nedeniyle) karşılaşamayacağı insanlarla sosyal bir ağ oluşturma imkanı ve ortak proje/çalışma imkanları olmaktadır.

5.1. Özel Sektör Çalışanlarının Sosyal Ağları Kullanımına İlişkin Değerlendirmeler

Analizi biraz daha ileri götürerek, bireylerin kullanım deneyimlerini nasıl anlamlandırdıklarına bakacak olursak şunlar söylenebilir:

Özel sektör temsilcileri için bu ağların anlamına, yani bu kullanım deneyimini nasıl açıkladıklarına bakıldığında öncelikle **yeni iş olanaklarının** öne çıktığı söylenebilir:

“...iş ağımlı kaliteli bir biçimde oluşturmak; referans elde edebilmek ve gelişen sektörel deneyimlerden faydalanmak. ...”

“...Artı insan kaynakları açısından bakacak olursak aday bulmamıza imkan veriyor. Kariyer.nete ya da diğer platformlara ilan vermeden ücretsiz bir şekilde ulaşabiliyorsunuz adaya...”

“...Yani işe alım sürecinde yayınlanan ilanları paylaşıyorum....”

Kendini geliştirme boyutu, bu bireylerin deneyiminde öne çıkan bir başka tema olmaktadır. Bu bağlamda özellikle "güncel gelişmeleri takip etme" imkanı;

“...Genellikle firmalardan haberdar olma noktasında daha çok kullanıyorum...”

“...şirketlerin ne çalışmalar yaptığını, hangi projeler yürüttüğünün sosyal sorumluluklarını faaliyet alanlarının takibini yapmamıza yardımcı oluyor...”

“...Ve özellikle iş hayatında başarılı insanların yazlarını/paylaşımalarını takip ediyorum...”

ve "normalde ulaşamayacakları kişilere ulaşma ve onları takip etme" imkanı dile getirilmektedir:

“...ilgi alaka dahilindeki yüksek mercideki kişilere erişim şansımız var iletişim anlamında onlarla bir bağlantı sağlayabiliyoruz....”

Bu bağlamda katılımcı ifadelerinde vurgulanan son nokta ise "iham kaynaklarına" ulaşma imkanı olmuştur:

“...Bu noktada onların neler yaptığını görebilmek olumlu anlamda kişiye bir artı değer kazandırıyor. ...”

Sosyal boyut deneyimin anlamlandırılmasında başka bir önemli noktayı işaret etmektedir. Bireyler sosyal boyut bağlamında "sosyal ağ oluşturma" konusunu vurgulamışlardır:

“...Sektörde kendi yerini görmek, kariyer planlamasına destek olmak ve en çok da oluşturulan iş ağı ile referans desteği...”

“...Özellikle iş hayatımda yeni tanıştığım kişilerle ilişkiyi sürdürmede bu ağı kullanıyorum...”

“...Bu da iş çevrenizi genişletmeye yarıyor...”

Bir başka vurgu noktasının ise "kimlik oluşturma" olarak öne çıktığı görülmektedir:

“...Normalde ulaşamayacağım bir şirketin mesela çalışanlarına ulaşmana yardımcı olabiliyor, firma ya da departman müdürleriyle iletişim halinde olunabiliyor bu şekilde iş görüşmelerine katılıyor ve bu sayede kendini tanıtabiliyorsunuz. ...”

Son olarak "kendini ifade edebilme" imkanı da katılımcı ifadelerinde açıkça ortaya çıkmıştır:

“... online cv olarak gördüğüm için kullanıyorum.... İş ilanları sayfası gibi düşünüyorum gazetelerdeki...”

“...Online cv olarak görüyorum bu siteyi....”

Tematik analizin kapsamında bir de araştırmacıların tema-ve kod sisteminde öngörmediği bazı başlıkların öne çıktığı görülmüştür. Bunlardan ilki sosyal ağ araçlarının bir bağımlılık konusu haline gelmesi meselesi olmuştur:

“...O platform üzerinden iş bulacağıma inanmasam da oradaki bağlantılarımla ağımın işe yarayacağını düşünmesem de kariyerimle ilgili ilk güncellemeye LinkedIn üzerinden yaparım. Bu biraz da bizim sosyal ağlara bağımlılığımız mı oluyor bilmiyorum ama hemen güncellerim. Kendi profilime bakarım birde nasıl görünüyorum acaba diye birde iş ilanlarını incelerim...”

İkinci olarak açık bir statü ayrışması vurgusu dikkat çekmiştir: “...Genel amaçla bu platformu yabancı şirketlerin daha etkin kullandığını söyleyebilirim. ...”

“...Genel olarak belli başlı kurumsal firmalar biraz daha etkin kullanabiliyor ama daha kobiler ya da aile şirketleri etkin kullanamıyor...”

“...sizin profesyonel yeterliliğe sahip olduğunuzun ve ciddiyetinizin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. ...”

“...Bağlantıların güçlü olması önem arz ediyor, üniversite arkadaşlarını ekler isek bir yere varamayabiliriz...”

“...Sonuçta kariyer sitelerinin daha başında tuttuğum zaman çalıştığım firmalarında profilleri varsa olmasa bile orada çalıştığım firma net çıkabiliyor ya da profilinin olması çalıştığım firmanın büyük olduğunu gösteriyor. ...”

Özel sektör temsilcilerinin kullanım deneyimi açısından ilgi çekici son konu başlığı ise bireylerin sınırlarını aşma imkanı olmuştur:

“...ilgi alaka dahilindeki yüksek mercideki kişilere erişim şansımız var...”

“...Normalde ulaşamayacağım bir şirketin mesela çalışanlarına ulaşmana yardımcı olabiliyor, firma ya da departman müdürleriyle iletişim halinde olunabiliyor...”

“..hiç iş teklifi almadım ama mesela farklı şirketlerden takip etmek isteyenler oluyor bazı şirketlerin ceo ları takip etmek istiyor network açısından faydalı olduğunu düşünüyorum...”

5.2. Akademisyenlerin Sosyal Ağları Kullanımına İlişkin Değerlendirmeler

Akademisyenler için bu ağların anlamına, yani bu kullanım deneyimini nasıl açıkladıklarına bakıldığında öncelikle görüşülen akademisyenlerin profiline paralel olarak ortaya çıkan bir vurgu farklılaşması göze çarpmıştır:

Görüşme yapılan kişilerden, doktorasını tamamlamış tek katılımcı olan öğretim üyesi özellikle yaptığı "işin anlamı" vurgusu ile kendisini farklılaştırmıştır. Bu ayrışmanın detayları ve teorik olarak tartışılması için elimizdeki verilerin henüz yetersiz olduğunu ve çalışmanın devamında bu noktanın ele alınabilmesi için örneklemin çeşitlendirileceğini belirtebiliriz.

Öğretim üyesi işin anlamı ile ilgili görüşlerini **akademik üretim** tartışması altında ele alabileceğimiz bir bağlamda dile getirmektedir:

“...yaptığımız çalışmalardan başkalarının da haberdar olması ve böylece bir kalite kaygısının akademik çalışmalarda giderek daha güçlenmesi benim var olma gerekçem bu...”

“...birebir iletişime geçiyorsun. Mesela ben yüksek lisansımı yaptığım danışmanımla iletişimimi kaybetmiştim. ResearchGate ağı sayesinde onu buldum hatta o beni buldu...”

Akademik kariyerinin daha önceki aşamalarında bulunan, dolayısıyla performans, kimlik oluşturma vb kaygılarının daha baskın olması beklenebilecek olan diğer akademisyenler ise iki ana boyut etrafında, akademik üretim ve sosyal boyut etrafında, birbirini tamamlayıcı nitelikte yorumlarda bulunmuşlardır.

Bu bağlamda akademik üretim bahsinde öne çıkan alt başlıklardan biri açık şekilde güncel gelişmeleri takip edebilme olmuştur:

“...Alanın nasıl yürüdüğünü nasıl ilerlediğini takip etmek için bir fırsat olarak görüyorum...”

İkinci olarak ve daha sık dile getirilen bir husus ise uluslararasılaşma ve bu gelişmenin üretkenlik ile ilişkisi olmuştur. Burada skor vurgusu özellikle dikkat çekicidir:

“...sinerjik bir ortam yaratmak katkısı. ...”

“...Esas işlevi benim gördüğüm işbirliği diyebilirim...”

“...Mesela burada kişinin puanları vardır. O puanlar çok yüksekse bu kişi her taraftan atf alan biriye bu kişinin yayınına itibar edersiniz derginin kökenine bakmadan. Ama böyle bir durum yoksa puanı çok düşükse yayınladığı dergiye bakarsınız, başarılıysa itibar edersiniz. ...”

Bilimsel kaynaklara erişim bir başka noktayı işaret etmektedir:

“...normalde erişemediğiniz çalışmalara erişme...”

Akademisyenlerin sosyal ağları kullanım deneyiminde Sosyal Boyutun iki önemli alt başlığının belirgin hale geldiğini söyleyebiliriz. Bunlardan ilki çarpıcı bir akademik kimliğini kurma ve koruma kaygısı olmuştur:

“...Temelde kendi yayınlarımı sergilemek amacıyla kullanıyorum....”

“...çalışmalarınızı paylaşma... temel sebebi evrensel kendi çalışmalarımı duyurmak...”

İkinci alt başlık olan sosyal ağ oluşturma bağlamında ise ilgi çekici ifadelerin dile getirildiği söylenebilir:

“...ünlü kişiler bile orada...”

“...Esas işlevi doğru kişileri takip edebilmek...”

Tıpkı özel sektör temsilcilerinde olduğu gibi akademisyenler için de tematik analizin kapsamında, araştırmacıların tema-ve kod sisteminde öngörmediği bazı başlıkların öne çıktığı görülmüştür. Bunlardan ilki yükseköğretim yazınında çok önemli tartışma yörüngelerinden birini oluşturan merkez-çevre ayrımına da denk gelmektedir: Çevre üniversitelerinde çalışan akademisyenler için sınırlarını aşma imkanları:

“...Açıkçası sizin masa başı bir akademisyenden dünya çapında bir akademisyene eğer içinde öyle bir istek varsa bazı pencereleri açıyor işleri daha çok kolaylaştırıyor...”

“...Danışabileceğim kişiler sadece çevremizdeki insanlardan olmaktan çıkıyor...”

“...bu biraz algıyı da kırmamı sağlıyor yani dünyayı görüyorsun...”

“...Daha fazla araştırmacı daha fazla kişi sayısı var. Ünlü olan ismi duyulmuş kişiler bile orada. Benim alanımda çalışmış olduğum, ölçüğünü kullanmış olduğum, çok önemli şahsiyetler orada var hatta geçenler de yazmış olduğum bir bildiriye kendisi okudu. Çok ünlü birisi okuyabiliyor, onlarla iletişim istediğiniz zaman kurabiliyorsunuz ..” (vurgular araştırmacılara aittir).

Çok çarpıcı başka bir vurgu konusu ise "akademik üretimin niteliği" olmuştur:

“...Bir başka örnek bir alanında uzman kişi 1110 bilimsel çalışması var 126 tane kitap bölümü 14 de diğerleri toplamda 40000 civarında atf almış bu çok uç noktada bir örnek...”

“...Hepsini tek başına kendi kurgulamıyor belli bir bilgi birikimine erişmiş, akademik dünyadaki kişilerde bunlarla iletişime geçiyorlar ve bu sosyal ağlar sayesinde hem yeni nesiller katkı sunabiliyor hem de kaliteli çalışmalar ortaya koyabiliyor ve alanlarında otoriteleri oluyor...Türkiye'de şöyle bir algı var insan nasıl yılda 10 çalışma yapar? Bir insan 10 çalışmayı tek yazarlı yapmıyor ama hepsini kendisi yapmıyor. Bilgisini kullanıyor kendi de zorlamıyor

başkaları kendilerini zorluyor o hocayı ve o ve bilimsel dergilerde yayınlanıyor...” kişi hiç tanımadığı görmediği kişilerle bilimsel yayınlar yapıyor...” (vurgular araştırmacılara aittir).

SONUÇ

Yapılan görüşmeler ve ikincil veriler incelendiğinde bireylerin profesyonel sosyal ağları kullanım deneyimleri açısından ne görülmüştür? Sorusu sorulabilir. En temelde her iki sektörde de bu mecraların kullanım deneyimleri, dijital sosyal ağ mecralarının, çalışanların sınıf ya da statü bazlı sınırlılıklarını aşmaya çalıştıkları birer araç olduğunu düşündürmektedir. Bu değerlendirme yukarıdaki literatür incelemesinde ele alınmış argümanlar ile aynı yöndedir. Ampirik olarak bakıldığında bu sınırlılıkların akademisyenlerde çevre üniversitelerde çalışıyor olmanın getirdiği sınırlılıklar olarak; özel sektörde ise bireylerin çalıştıkları şirketin ve pozisyonun getirdiği sınırlılıklar olarak (büyük-küçük işletme) kendisini gösterdiği söylenebilecektir. Bu bulgular ışığında araştırmacıların ilgisini çeken ve çalışmanın bundan sonraki kısmında motive edici olacak olan soru akademisyenlerin deneyimine ilişkin olmuştur:

- Akademisyenlerin, şüphesiz başka araçlarla da gerçekleştirebileceği ancak sosyal ağların kullanım deneyiminde açıkça kendisini gösteren, bu sınır aşma gayreti yapılan işin niteliğine nasıl etki etmektedir?

Bu soruyu yanıtlamaya yönelik olarak ampirik araştırma derinleştirilerek geliştirilecek ve bundan sonraki aşamada konu, akademik üretim sürecinin uluslararası bir meta zincirine dönüştüğü iddiaları (Willmott, 1995; Parker, Jary, 1995; Deem, 2001) ışığında ele alınacaktır: Akademisyenlerin bu dijital sosyal ağları kullanım deneyimleri onların esnek uzmanlaşmış çalışanlara dönüşümünü nasıl etkiliyor? Sorusu bu doğrultuda araştırmayı geliştirecek ikinci önemli soru olacaktır. Zira bu sorunun yanıtı hem akademik emek süreci açısından hem de akademik üretimin ve üniversitelerin geleceği açısından çok önemli addedilmektedir.

Kaynakça

Acar, S., Gürsoy, H., ve Ünsal, N. Ö. (2014). İlişkisel toplumda sosyal iş ağlarının kariyer gelişimi açısından önemi: LinkedIn örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Ağustos 2014 BÜROKON Özel Sayısı.

Akçay, H. (2011). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında sosyal medya kullanımı: Gümüşhane Üniversitesi üzerine bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Uygulama Dergisi*. 33(1), 137-162

Al, U. (2005). Çok yazarlılığın bilimsel iletişimdeki yeri. Ankara: TKD.

Balcı, Ş. Ayhan B. (2007). Üniversite öğrencilerinin internet kullanım ve doyumları üzerine bir saha araştırması. *Selçuk İletişim Dergisi*. Cilt 5 sayı1, 174-197.

Biçer, S. (2014), Akademisyenlerin sosyal ağlarda bulunma motivasyonları: Facebook örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,40, 59-80.

Bilgili, C., Şener, G. (Ed.) (2013). *Kültür, kimlik, siyaset*. İstanbul: Grafik Tasarım Yayıncılık.

Castells, M. (2005). *Enformasyon çağı: ekonomi, toplum ve kültür*. Birinci cilt: ağ toplumunun yükselişi. (E. Kılıç, çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çakır, M. (2015). *İnternette gösteri ve gözetim*. Ankara: Ütopya Yayınları.

Deem, R. (2001). Globalisation, New Managerialism, Academic Capitalism and Entrepreneurialism in Universities: is the local dimension still important?. Comparative education, 37(1), 7-20.

Değerli, A. (2014), Ağ toplumu bağlamında bilginin paylaşımına yönelik akademik yayın ve referans sistemleri: Neo4j platformunda graf veritabanı uygulaması. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Dijk, V. J. (2016). Ağ toplumu. (Ö. Sakin, çev.). İstanbul: Epsilon Yayınları.

Dikmen, A. Alpay (2015). Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan. Ankara: Notabene Yayınları

Erdoğan, İ. (2014). Medya teori ve araştırmaları. Ankara: Erk Yayınları.

Fiske, J (2003). İletişim çalışmalarına giriş. (S. İrvan, çev.) Ankara: Bilim ve Sanat.

Funch, C. (2016). Sosyal medya eleştirel bir giriş (İ. Kalaycı, D. Saraçoğlu, çev.). Ankara: NotaBene Yayınları.

Göçoğlu, V. (2014). Kamu politikası ve sosyal medya ilişkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Güler, E.M. (2013). Kişisel araştırma ortamları. XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.

Headworth, A. (2015). Social media recruitment how to successfully integrate social media into recruitment strategy.

Karahan, E. (2014). Sosyal ağların akademideki rolü. <https://enginkarahan.com/2014/07/26/sosyal-aglarin-akademideki-rolu/> adresinden erişildi. (E.T. 15.03.2017)

Kaye, B.K. ve Johnson, T.J. (2002). Online and in the know: uses and gratifications of the web for political information. Journal of Broadcasting & Electronic Media, 46(1), 54-71.

Koçel, T. (1989). İşletme yöneticiliği. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.

Koçyiğit, M. (2015). Sosyal ağ pazarlaması marka bağlılığı oluşturmada yeni bir pazarlama stratejisi. Ankara: Eğitim Kitapevi Yayınları.

Kuduğ, H. (2011). Sosyal ağ analizi ölçütlerinin iş ağlarına uyarlanması. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Laughey, D.(2010). Medya çalışmaları teoriler ve yaklaşımlar. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

LinkedIn. (2017). <https://blog.linkedin.com/2017/april/24/the-power-of-linkedins-500-million-community> adresinden erişildi. (E.T: 15.04.2017)

LinkedIn. (2017). https://www.linkedin.com/legal/user-agreement?l=tr_TR adresinden erişildi. (E.T:16.04.2017)

Madera, J. M. (2012). Using social networking websites as a selection tool: the role of selection process fairness and job pursuit intentions. International Journal of Hospitality Management 31 (4): 1276–82.

McLuhan, M, (2001). Global köy. İstanbul: Scala Yayınları.

Merriam, Sharan B. (2013). Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber (S. Turan, çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayınları.

Niyazov Y, Vogel C, Price R, Lund B, Judd D, Akil Shron, M. (2016). Open access meets discoverability: citations to articles posted to Academia.edu. 11(2): e0148257. doi:10.1371/journal.pone.0148257

Oh, Jung Sun ve Wei Jeng. (2011). Groups in Academic social networking services: an exploration of their potential as a platform for multi-disciplinary collaboration, IEEE Third International Conference on Social Computing. Washington, ABD, 545 – 548.

Olsen, L. E. and Guribye, F. (2009). The adoption of social networking services: a case study of LinkedIn's impact on professional networkers, Proceeding SOCINFO '09 Proceedings of the 2009 International Workshop on Social Informatics, 3-9.

Ovadia S. (2014). ResearchGate and Academia.edu: academic social networks. Behavioral & Social Sciences Librarian, 33:165–169.

Öztürk, S. (2014). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı kapsamında sosyal medya Facebook örneği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Parker, M., & Jary, D. (1995). The McUniversity: Organization, management and academic subjectivity. Organization, 2(2), 319-338.

Sennet, R. (2016). Karakter aşınması yeni kapitalizmde işin kişilik üzerindeki etkileri. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Severin, W. J. ve Tankard, J. W. (1994). İletişim kuramları kökenleri, yöntemleri ve kitle iletişim araçlarında kullanımları (Ali Atıf Bir ve Serdar Sever çev.), Eskişehir: Kibele Sanat Merkezi.

Timisi, N. (2003). Yeni iletişim teknolojileri ve demokrasi. Ankara: Dost Kitapevi.

Wallwork, A. (2014). CVs, resumes, and LinkedIn a guide to professional English, London, Springer.

Willmott, H. (1995). Managing the Academics: commodification and control in the development of University education in the UK. Human Relations, 48(9), 993-1027.

Yaylagül, L. (2016). Kitle iletişim kuramları egemen ve eleştirel yaklaşımlar. Ankara: Dipnot Yayınları.

Zide, J., B. Elman, and C. Shahani-Denning. (2014). LinkedIn and recruitment: how profiles differ across occupations. Employee Relations 36 (5): 583–604.

POSTMODERN TÜKETİM KÜLTÜRÜ İMGELERİNİN YENİ MEDYADAKİ GÖRÜNÜMÜ: INSTAGRAM EVRENİ ÖRNEĞİ

Dilara DOĞAN
Kocaeli Üniversitesi

Öz

Bu çalışma, postmodern dönemde tüketim kültürü ve yeni medya ilişkisini irdelemektedir. Bireyin var olduğu andan itibaren tüketim pratikleri içinde yer alması ve tüketim olgusunun tarihsel süreci incelenerek, postmodern tüketicinin sosyal onay alma arzusu ile ihtiyaçtan ziyade gösterge ve imajları tüketme eğiliminde olduğu tartışılmıştır. Çalışma örnekleme olarak bir sosyal paylaşım platformu olan mobil uygulama Instagram üzerinden kazanç sağlayan butikler ve bloggerlar ele alınmıştır. Bu butik ve bloggerların postmodern reklam ve halkla ilişkiler stratejilerinin tüketim kültürüne izdüşümü açıklanmış, enformasyon çağı olarak adlandırılan bugün yeni medya aygıtlarının tüketim aracı olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Sosyal paylaşım platformlarının, bireylerin sosyal görünürlük kazanma ve sosyal onay alma arzusunun bir sonucu olarak gündelik yaşam pratiklerinde yer edindiği ve kişilerin tüketim eğilimlerine etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bugün, postmodern tüketim kültürü yeni medya mecrasında üretilmekte ve tüketilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Postmodern tüketim kültürü, yeni medya, tüketici davranışı, sosyal onaylanma, Instagram

Giriş

Bu çalışma tüketim kültürü olgusunu, postmodern bir kültür olarak, hızlı enformasyon akışı ile yayılan gündelik tüketim pratiklerinin değişimi bağlamında ele almıştır. Hızla gelişen medya sektörü ve teknolojilerinin yeni bir dünyaya açılan kapıları aralaması ile kitle iletişim araçlarında da yeni olanaklar elde edilmiştir. Bu olanaklar bireylerin yaşantılarında anlamlı ve değerli hale gelerek postmodern imgeler yaratmıştır.

Tüketim, salt ekonomik değil; sosyo-kültürel bir süreçtir. Kitle iletişimi ise tüketim eğilimlerinin dönüşmesinde ve bireylerin toplumsallaşmasında rol oynamaktadır. Bu sayede kitleleri okumak, manipüle etmek ve dönüştürmek söz konusu olmaktadır.

Postfordist üretimin ortaya çıkışıyla dönüşen tüketim kültürünün, bu yeni dönemin şartlarında oluşan yeni tüketim pratiklerinin, kitle iletişim aracı olarak yeni medya ile etkileşimi araştırmanın sorunsalını oluşturmaktadır. Bu bağlamda bu çalışma, modern öncesi dönemden postmodern olarak nitelenen döneme değin tüketici davranışı, tüketim kalıpları ve tüketim kültürünün geçirdiği aşamaları tarihsel süreci içinde ele almıştır. Çağımızın tüketim kültürünün neden postmodern olarak değerlendirildiği ve çalışıldığına açıklık getirilerek, yeni medya mecraları postmodern iletişim aracı olarak tartışılmıştır. Zira yeni medya ile zamansallık ve mekansallığın getirdiği sınırlar silinmiş; tüketiciler istedikleri an ve istedikleri yerde arzu nesnelere ulaşabilir konuma gelmiştir.

Yeni medya tüketim mecrası olarak internet olgusunun, bireylerin sosyal onay alma arzusunu fark ederek tüketim pratiklerini dönüştürmesi ve bu bağlamda bireylerin kendilerine birer kimlik edinimi persona kavramı çerçevesinde anlatılarak incelenmiştir.

Çalışmanın evreni olarak Instagram butikleri ve bloggerlar tercih edilmiştir. Zira Instagram, 2016 yılı itibarıyla 500 milyon kullanıcı sayısına erişmiştir

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Instagram>); popüler bir paylaşım ve sosyalleşme mecrası olmasının yanı sıra, kurumların reklam ve tanıtım alanı olarak kullanmasıyla da çalışmanın konusuna güncel bir örnek oluşturmaktadır.

Bu çalışma ile, sosyal paylaşım platformlarının, kişilerin sosyalleşme arzusuyla içinde yer aldığı ve postmodern dönem özelliklerini içinde barındıran tüketim kültüründe tüketim eğilimlerini şekillendirdiği sonucunu Instagram evreni örneklemeyle ortaya çıkarmak hedeflenmektedir.

1. Tüketim Olgusu

Günümüzde, tüketim olgusu yalnızca üretimle ve ekonomiyle bağdaşık değildir. Tüketim “belirli bir ihtiyacımızı tatmin etmek için bir ürünü ya da hizmeti sahiplenme, kullanma ya da yok etme olarak tanımlanabilmektedir” (Odabaşı’dan aktaran Akçalı, 2006, s.98). Torlak, tüketimin meşru olsun ya da olmasın bir ihtiyaçtan kaynaklı olduğunu söyler ve ihtiyacı şu gruplarda sınırlandırır: Fizyolojik, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal (2016, s.28-29). Bu bağlamda günümüzde tüketim sadece ihtiyaçlarımızı karşılamak amaçlı yapılmamaktadır. “İnsanın gerçekte ihtiyacı olmadığı halde harcadığı bazı değerleri için de tüketim kavramı kullanılabilir. Dolayısıyla tüketim; meşru bir ihtiyaç karşılığı olsun ya da olmasın, bunların giderilmesi için harcanan veya harcanması göze alınan maddi ve manevi değerlerin seferber edilmesi, şeklinde tanımlanabilir” (Torlak, 2016, s.21). Bu çalışma da tüketimi bu tanım doğrultusunda, ihtiyaçtan öte arzu nesnelere yönelik eylemler olarak ele alacaktır.

Tüketim, bireylerin hayatlarında temel ve ortak bir faaliyet olarak düşünülmektedir. Aynı zamanda popüler kültürü hem yaratan hem de yaşatan bir yaşam stili haline gelmiştir. Bu sebeple başlangıç olarak tüketimi farklı boyutlarıyla ve tarihsel sürecini açıklığa kavuşturarak ele almak gerekmektedir.

Bocock’ın anlatısı ile ilk tüketim modelleri, İngiltere’de farklı bir ekonomik yapı içinde 17. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmaya başlamıştır. 18. yüzyılda tüketim kalıplarında ilk değişiklikler yaşanmıştır. Yüzyılın ortalarında reklamcılığın ortaya çıkmasıyla beraber, farklı coğrafyalarda yaşayan bireyler en son moda ürünlerden haberdar olmaya başlamıştır. İnsanlar evlerini ve bedenlerini süsleyebilecekleri ürün çeşitliliğini öğrenmeye başladıkça ve satın alma gücü arttıkça bir çeşit tüketim devrimi gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda yaşanan değişimlerle yeni bir üretim tarzına geçilmiştir ve fabrikasyon ürünlerin dolaşımı başlamıştır. Yaşanan bu değişimler kapitalizm olgusunu ortaya çıkarmıştır. Kapitalist dönem gerek üretim ve tüketim gerekse bireylerin gündelik hayatları ve yaşam tarzları üzerinde etkili olurken, otomobil yapımcısı Henry Ford seri üretime geçişin ilk adımlarını atmıştır. Bu sistem dönemselleştirilmiş ve fordizm olarak anılmaya başlanmıştır (Bocock, 2014). “Fordist üretim biçimi ya da sistemi aynı zamanda sosyo-politik bir olgu olarak da incelenebilir. Kitle üretimi ve kitle tüketimi ilişkisi, insanların ‘üretmek için çalışan, aynı zamanda yaşamak için tüketmek’ zorunda olan varlıklar olarak kabul edilmesini ortaya çıkarmıştır. Kısaca, kim oldukları önemli olmayan, yaptıkları iş kadar ödeme yapılan, tüketmek için harcadıkları kadar değer verilen varlıklar olarak kabul edilirdi insanlar” (Odabaşı, 2014, s.29).

Fordizm ile beraber kitlesel üretimin oluşması sonucu bu dönemde tüketim olgusunun farklılaşmaya başladığı ve dönemin belli bir tüketim kültürü olduğu görülmektedir. “Fordist dönemin tüketim eğilimlerine bakıldığında, öncelikle tüketim kitleseldir ve otomobil ve dayanıklı tüketim malları gibi oldukça ‘maddi’ şeyler tüketilmektedir. Sosyolojik olarak fordist dönemin tüketim grupları sınıf, cinsiyet, yaş gibi geniş demografik değişkenlerle ifade edilir ve temel tüketim birimi ailedir” (Slater’dan aktaran Dağtaş, 2009, s.27).

1970’li yıllarla birlikte sistemin tıkanmaya başladığı öne sürülmektedir. Kitlesele üretimle piyasaya sürülen mallara olan talebin doymas ve taleplerde meydana gelen farklılaşma, üretimin esnekleştirilmesine olan gereksinimi doğurmuştur. Böylece fordist sistem yerini postfordizm olarak adlandırılan bir sisteme bırakmıştır. Postfordizm, esnek üretim ile tüketimin bireyselleştiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Dağtaş, 2009, s.28). Odabaşı, postfordizm ile beraber meydana gelen bu esnekliğin, sadece üretim sisteminde değil toplumun yaşam biçiminde de kendini göstermekte olduğunu belirtmektedir (2014, s.31).

Postfordizm, bazı sektörlerde fordizm ile beraber yürümektedir. Kitlesele üretim ihtiyacı duyulan sektörlerde fordist sistem devam ederken, kişiye özel üretim olarak tanımlanabilecek sektörlerde postfordist sistem devam etmektedir (Dağtaş, 2009).

Özetle fordist dönemde tektip olan ihtiyaç nesnelere, postfordizmle beraber dindiremediğimiz arzularımız haline gelmiştir. Odabaşı’na göre bugün bireyler, ürünleri temel fonksiyonlarından ziyade, içerdikleri anlamlar sebebiyle tüketmektedirler (2014). Bu bağlamda, kapitalizm olgusuyla iç içe düşünüldüğünde, oluşan bu tüketim arzusu zaman içinde popülarizme yansiyarak, tüketim kültürü olarak adlandırdığımız durumun oluşmasına ortam hazırlamıştır.

1.1. Tüketim Kültürü

Featherstone’a göre tüketim kültürü terimi, iktisadın salt maddi değil, iletişim aracı olarak da kullanımını ve kültürel ürünlerin iktisadi çerçevesinde hayat tarzları, kültürel ürünler ve metalar alanı içinde işleyen piyasa ilkelerine odaklanmayı içermektedir. Bu terim kapsamında tüketimi, her şeyden önce göstergelerin tüketimi olarak anlamak gerekmektedir (Featherstone, 2013). “Baudrillard’a göre tüketim kültürü sonuçta postmodern bir kültürdür, tüm değerlerin aşırı değerlendirildiği ve sanatın gerçeklik karşısında zafer kazandığı derinliksiz bir kültür” (Featherstone, 2013, s.154). Bireylerin ürün ve hizmetleri satın alabildikleri ölçüde mutlu oldukları göstergeler ve imajlar kültürü olarak karşımıza çıkan tüketim kültürü, her ne kadar kapitalizm ile beraber ortaya çıkmış olsa da, bugünkü boyutuyla ele aldığımızda Baudrillard’ın dediği gibi postmodern özellikler taşıyor olmasıyla çağın kültürü olarak değerlendirilebilmektedir.

Featherstone, tüketim kültürünün bir kimsenin başkalarını değil de narsiste özgü bir şekilde kendisine özgü kıldığı bir duygusal doyumunu öneren rüyaları, arzuları ve fantezileri tahkim eden imajları, göstergeleri ve simgelesel malları kullanmakta olduğunu belirtmekte (s.61-62); bu nokta da tüketim kültürünün tüketim toplumlarında bireylerin hedonistik yapısını ortaya çıkarmakla birlikte, öz yaşantılarında denetimli bir denetimsizlik yaşadıklarına dikkat çekmektedir ve tüketim kültürü içinde yer alan bireylerin göstergeler ile imajlara doymuş olduğuna değinmektedir (2013). Tüketim kültürü, mal ve hizmetlerin tüketimiyle ekonomiye olduğu kadar; gösterge ve imajların tüketimiyle de sosyo-kültürel ilişkilerimize etki etmektedir. Tüketimin bugünkü boyutuna ulaşması ve başlı başına bir kültür haline gelmesi elbette rastgele gerçekleşmemiştir. Kapitalizmin etkisiyle zaman içerisinde standart üretim kalıplarından çıkarak fazlaşan ve çeşitlenen üretimin kitlelere ulaşması ve içselleştirilmesi amaçlı çeşitli medya aygıtları kullanılmıştır. “Tüketim kültürü imgelemi ve reklamcılıkla birlikte bireyler bir şekilde sahte ihtiyaçlar ve istekleri kabullenmeye programlanmıştır. Tüketim kültürünün etkilediği iki geniş seviye belirlenmektedir: Birincisi, ihtiyaç ve arzuları uyarmak için dizayn edilmiş imaj çeşitliliği sağlaması, ikincisi ise sosyal alanların maddi düzenlemelerinin ve sosyal etkileşimin doğasının değişimine yardımcı olması temeline dayanmaktadır” (Velioglu, 2010, s.80). Özellikle medya aygıtlarıyla evrenselleşen ve sürekli yenilenen tüketimler güncel kültürü belirlemektedir (Maigret, 2014, s.172). “Tüketim kültürünün açıkça modernlik içerisinde

yükseldiği saptanabilir, ama tüketim kültürü aynı zamanda postmoderne işaret eden eğilimler sergiler” (Featherstone, 2013, s.197).

Verilen tüm bu tanımlar ve yorumlarda gördüğümüz üzere modernizmle başlayan bir süreç içinde küreselleşen dünyada bireylerin tüketim pratiklerine verdikleri değer sonuçta bir kültür olarak karşımıza çıkmaktadır. Postmodern durum ile beraber yeni bir dünyanın kapılarını aralayan bireyin kendini keşfetme, tanıtmaya ve kendisi gibi olanların dahil olduğu bir gruba ait olma dürtüsüyle ürün ve hizmetleri tüketmesinin, tüketim kültürünü oluşturduğunu söyleyebiliriz.

1.2.Tüketici Davranışı

Bir bireyin tüketici olarak aldığı konumda tüketim sürecinde çeşitli aygıtların ve çevresel faktörlerin etkili olduğu bilinmektedir. “Tüketim sürecinin başlangıç aşamasındaki güdüler; yalın ihtiyaçlar, sosyalleşme güdüsü, kendini ifade güdüsü, tüketim zorlayıcıları ve öğrenilmiş tüketim güdüleridir. Bireyi satın alma davranışına yönlendiren bu güdüler birbirleriyle de ilintilidir. Örneğin kendini ifade güdüsü sosyalleşme güdüsünden etkilenir ya da öğrenilmiş tüketim güdüleri bireyin sosyalleşme pratiklerini şekillendirir” (Kadıoğlu, 2014, s.17). Kapitalist düzende her bireyin çocukluktan itibaren birer tüketici olarak kabulü söz konusudur. Kadıoğlu’na göre tüketici kimliği, tüketici sosyalizasyonu sürecinde şekillenmektedir ve çeşitli güdülenme yollarıyla çocukluktan itibaren girilen ve ömür boyu süren tüketici nosyonunun oluştuğu ve geliştiği süreç tüketici sosyalizasyonu olarak adlandırılmaktadır (2014, s.20).

Tüketici terimini açıklığa kavuşturmak gerekirse; Odabaşı, tüketici deyimini ile, ürün ve hizmetleri satın alan, kullanan kişinin anlatılmak istenmekte olduğunu belirtmekte (2016, s.20); Kadıoğlu, bireylerin kapitalist düzen içinde tüketici olarak nitelendirildiğini, var olan düzenin sürdürülebilmesi için tüketicilerin varlığının gerekliliği olduğunu söylemektedir (2014, s.23). Hepimizin doğduğumuz andan itibaren kendimizi içinde bulduğumuz bir alan olarak tüketim olgusu, bireyleri muhtemelen sorgulamadıkları bir alana itmekte ve herkesi tüketici kapsamına sokmaktadır.

Tüketici faaliyetleri sadece fiziksel değil, zihinsel ve duygusal olarak da gerçekleşebilmektedir. Tüketici davranışının özellikleri olarak şunları ele almak mümkündür: Tüketici davranışı arzu ve istekleri tatmin etmeye yönelik bir davranıştır, birbirine bağlı adımlardan ve satın alma öncesi, satın alma, satın alma sonrası aşamalarından oluşan dinamik bir süreçtir, çevresel faktörlerden etkilenmektedir, farklı tüketiciler için farklılıklar gösterebilmektedir (Odabaşı, 2016, s.30-38).

Tüm bu bağlamlarda denilebilir ki, tüketici davranışı dış etkenlerin de etkisiyle satın alma davranışı sırasında ürün veya hizmetten beklentisini sadece kullanım değeri etrafında sınırlı tutmaz. Aldığı ürün veya hizmetin kendisine sağlayacağı zevk, mutluluk ve imaj tüketiciyi daha çok ilgilendirmektedir.

2.Postmodernizm Olgusu

Görüldüğü üzere tüketim kültürü postmodern bir kültür olarak çağımızın kültürüdür. Postmodernizm, bu çalışmadaki konumundan dolayı, açıklığa kavuşturulması gereken bir olgudur.

Postmodernizm kavramının hiçbir zaman belli bir tanımında karar kılınamaması ve birçok disiplin çerçevesinde ele alınıyor oluşu, bugün hala tartışılan bir kavram olmasına neden olmuştur. Lyotard, postmodernizm olgusunu en ileri toplumlarda bilginin araçsal bir öge olarak tasarlanması, üst anlatılara karşı inançsızlık sorunsalı tanımlamasıyla ele almıştır (2013). Mcrobbie’ye göre postmodernizm bize, çağdaş gerçekliği, deneyimi oluşturan parçalardan olan temsilleri, imgeleri, metinler çokluğunu ve çeşitliliğini meydana getiren; karşılıklı etkileşime

girdiği bireyler, gruplar ve nüfuslar arasında kurulan, yeni küresel ve sosyal ilişki ile kimliklerin ölçeğini işaret etmektedir (2013, s.48). Featherstone, postmodernizmin tanımlarının sanat ve gündelik hayat arasındaki sınırların yok edilmesini, yüksek sanat ve kitle kültürü/popüler kültür arasındaki ayrımın çökmesini, üslupta keyfiliği vurguladığını söylemektedir (2013, s.121). Akay ise postmodernizm tanımları ve tartışmalarını on şıkta irdelemektedir: Birincisi Baudrillard'ın postmodernizmi simülasyon kavramı çerçevesinde ele alması, ikincisi Lyotard'ın postmodernizmi modernin öncüsü olarak kullanması, üçüncüsü kültürlerin sentezlenmeden yana durabilmesi ve kültürel hiyerarşinin terk edilmesi, dördüncüsü meraksızlık oluşumu ve kayıtsız kalabilme özgürlüğünün olması, beşincisi disiplinler arası branşlaşmanın ortadan kalkabilmesi, altıncısı bir yanda cemaatleşme ile kabileleşme diğer yanda bireyleşmenin yan yana duruşu, yedincisi farklı zamanlara ait nesnelere aynı zeminde durabiliyor oluşu, sekizincisi gerçek ve hayal gücünün birbirine karışmasının edebiyatı etkilemesi, dokuzuncusu dilin dış dünyanın gerçeğini parçalara bölmesi ile oluşturduğu yüzeysellik nedeniyle neden-sonuç ilişkisinin sorun olmaktan çıkışı, son olarak zamansal ve mekansal yan yanlıkların oluşturulması (2013, s.147-151). “Modern kelimesi, sosyo ekonomik sınıfın, insanların yaşamlarını ve kim olduklarıyla ilgili benlik duygularını saptayan bir özellik olmaya devam ettiği endüstriyel, şehirlili ve kapitalist bir toplumu çağırıyorlarsa, post-modern kelimesi de, insanların benlik duygularını saptamalarında yardımcı olan eski, sabit değerlerin yer değiştirdiği, banliyölerde yaşayan insanlardan oluşmuş post-endüstriyel ve post-kapitalist denilebilecek bir toplumu akla getirecektir” (Bocock, 2014, s.14).

“Aslında, ortak kabul gören ve üzerinde uzlaşılan bir tanıma indirgeme olanaksızlığı, postmodernizmin doğası gereği kesin anlamlara ve kategorik yaklaşıma karşı olan en ayırt edici özelliğidir” (Odabaşı, 2014, s.12). Bu çalışma, postmodernizmi tüketici ve iletişimin ön planda tutulduğu, bilgiyi üreten ve dağıtan iş alanlarının geliştiği ve büyüdüğü bir süreç olarak (Odabaşı, 2014, s.25) ele almaktadır.

2.1.Postmodernizm ve Tüketim Kültürü

Odabaşı, postmodernizm ile birlikte tüketim eyleminin en az üretim eylemi kadar yaşamsal bir değere sahip olduğunu, tüketim olmadan üretimin hiçbir önemi kalmadığını belirtmektedir (Ransome'dan aktaran Odabaşı, 2014, s.40). Postmodern olarak nitelendirilen yeni bir süreç girilmesiyle tüketim kültüründe de bir takım değişiklikler yaşanmıştır. Bocock'a göre hem modern hem postmodern tüketicilerin doyuma ulaşmaları hiçbir zaman mümkün olmayacaktır; çünkü tüketim olgusu bir eksiklik üzerine kurulmuştur. Bocock aynı zamanda postmodern dönemde tüketicilerin asıl ilgi odağının tüketim eyleminde bulunmaktan ziyade tüketme beklentisi içinde olduklarını belirtmekte ve tüketime dair bir yaklaşıma göre bu olgunun postmodernizmin başlıca özelliği olduğu düşüncesinden bahsetmektedir (2014).

Featherstone'a göre tüketimin postmodernleşmesiyle bir zamanlar belirlenen olan kültür bundan böyle anlamlandırma kültüründen bahsedebileceğimiz ölçüde belirleyici haline gelmiştir. Postmodern kültür bağlamında göstergelerin aşırı üretilmesi ve göndergelerin yitirilmesi durumu tüketim kültürünün barındırdığı bir durumdur (2013). “Postmodernizmi tüketim kültürünün büyümesini ve simgesel malların üretilmesi ve dağıtılması işleriyle uğraşan uzman ve aracı sayısının artmasını içeren uzun erimli bir sürecin sağladığı arka plan bağlamında kavramamız gerekiyor.

Ritzer'in postmodernizme dair düşüncesi ise, aydınlanma çağı öncesi büyümlü olarak nitelendirilebilecek, Tanrı merkezli dünyanın modernizmle beraber akılçılaştırılmış ve bu büyümlü bozularak bilime ağırlık verilmiş olmasıyken, postmodernistler için bir yeniden büyümlenmenin mümkünlüğü inancı çerçevesinde gelişmektedir. Bunu yapacak olanın ise

tüketim araçları olarak bireylerin hayatlarında var olan mekanlar ve medya olacağını ileri sürmektedir (2016). “Modern dönem ile postmodern dönem arasındaki en önemli ayırım, modern dönemde üretim odaklı, postmodern dönemde ise tüketim odaklı bir sınıflama ve değerlendirmenin söz konusu olmasıdır.” (Velioglu, 2010, s.78).

Postmodern dönemde tüketim boyutundaki farklılaşmaya dair Odabaşı şunları ekler: “Günümüzde gerçeğin yerini imaj almıştır. Her şeyin sahtesi söz konusu ve bunlar da revaçta. ‘Orjinalinin benzeri’ diye çarşılarda, mağazalarda, saatler, parfümler, giysiler, çantalar satılıyor ve satın alınıyor... İnsanlar kimlik oluşturmada ürünlere ve özellikle markalara verdikleri önemlerle, bunlar aracılığıyla anlamlar üretirken anılmak, bilinmek, algılanmak istiyorlar” (Odabaşı, 2014, s.45). Bauman’a göre ise birey, tüketici olarak görevini yerine getirememesi veya yetersiz olarak yerine getirmesi durumunda, kendisini toplumsal aşağılanmaya maruz kalmış, unutulmuş, başkalarının girebildiği toplumsal şölenin dışarıda bırakılmış hissetmektedir (1999, s.60).

Anlaşıldığı üzere tüketim kültürü, postmodern bir kültür olarak bugün, tüketimin mutluluğu getireceğini çeşitli aygıtlarla bireylere iletmektedir.

2.2.Postmodern Tüketici Davranışı

Bireylerin tüketici olarak konumları çeşitli güdülenme yollarıyla satın alma davranışında bulunmaları etrafında şekillenmektedir. Modern dönemde fordist üretim etkili olup piyasaya sürülen ürünlerin kısıtlı oluşu, tüketicinin satın alma davranışını da sınırlandırırken; postmodernizm ile eş zamanlı gerçekleşen postfordist üretimde esnekliğe gidilmesi tüketici davranışını da aynı ölçüde genişletmiştir. Bu bağlamda “postmodernizmin kabullerinden biri olan tüketicinin pasif konumdan çıkartılıp, aktif konuma getirilmesinin doğal bir sonucu olarak, postmodern tüketici özelliklerinin de farklı olacağını baştan kabullenilmesi gerekiyor. Postmodern tüketici, sembolleri ve imajları hem tüketen, hem de üreten durumdaki aktif bir tüketici özelliği taşır” (Odabaşı, 2016, s.103). Yeni tür tüketicinin daha aktif, kendisini gerçekleştiren ve yaratıcı bir rol benimsemesi, sosyo-kültürel kimliğinin ürün ve marka seçiminde daha baskın olacağını göstermektedir diyen Odabaşı, postmodern tüketicinin yeni bir ekonomi ve yeni bir kültür oluşumunun içinde yer aldığını, postmodern bireyin imajlar ve sembolik anlamların üretiminde rol aldığını belirtmekte; postmodern tüketicilerin ürün ve hizmetlere yeni anlamlar katarak bu süreç içerisinde kendi kimliklerini oluşturduklarını söylemektedir (2016, s.103-111). Odabaşı, postmodern tüketiciyi şöyle açıklamaktadır:

Dağtaş, postmodern tüketicinin ifade ettiği şeyin, daha önceki dönemlerden farklı olarak, tüketicinin kendisi ve medya aygıtları yoluyla ona sunulanın yaşam tarzları olduğunu söylemektedir (2012, s.79). Featherstone, çağın kültürü olarak tüketim kültürünü benimsemekte ve hayat tarzı terimindeki önemi vurgulamaktadır. Nitekim bu terim, postmodern tüketim kültüründe postmodern tüketicie sunulan esas şeydir. Terimin bireyselliği ve kendini ifade etmeyi çağrıştırdığını söylemektedir (2013, s.149).

Özetle postmodern tüketici satın alma davranışında bulunurken, salt ihtiyaç giderme güdüsüyle değil, bir farkındalık duygusuyla hareket etmektedir. Bu farkındalık duygusu, diğerleri tarafından nasıl görüleceğinin tüketme davranışı çerçevesinde şekillenebileceği hakkındadır. Yani bireyler tüketirken, Featherstone’un bahsettiği üzere, hayat tarzı satın alırlar. Postmodernizm ile birlikte tüketicinin hayat gayesinin, tüketmek üzerine kurulu bir düzen ve bireysel davranışlar etrafında, simgesel ve göstergesel mal ve hizmetlere talep ile şekillenmekte olduğunu söyleyebiliriz.

2.3.Postmodern Tüketim İletişim Aracı Olarak Medya

Zıllıoğlu, iletişimin bilgilenecek, ikna etmek, bilgilendirmek, yönetmek ve eğlenmek gibi bir dizi nedeni olduğunu söylemektedir. İletişim toplumsal yaşamı olanaklı kılar ve bu nedenle toplumsal yaşamın temelidir (2014). “İletişim, bugünün toplumsal yaşamına ilerleyen yolda insanlığın kuşkusuz kullandığı en önemli tekniktir. Seslerin resimlere, resimlerin seslere, sözlerin sembollere, sembollerin sinyallere dönüşümü düşünüldüğünde teknolojinin iletişim üzerindeki etkisi de basit bir şekilde görülebilir” (Özel, 2015, s.149).

Tüketim eyleminin tarihsel süreci boyunca geçirmiş olduğu değişimler, enformasyon hızının artmasıyla doğru orantılı gerçekleşmiştir. Globalleşen dünyada enformasyonun böylesine hızlı yayılımının kitle iletişim aygıtı olarak medya aracılığıyla olduğunu hepimiz deneyimlemekteyiz. Tüketim kültürünün bu denli yayılmasında, bireylerin gündelik hayatlarında büyük bir zaman dilimini dolduran medya ile iç içelik etkili olmaktadır. Gerek televizyon, gerek sinema ve gerekse internet ortamında zamanlarının çoğunu geçiren bireyler, sürekli reklama maruz kalmaktadır. Günümüzde çoğumuzun öğrendiğimizi bile fark etmeden bir ürün veya hizmeti tanıyor oluşumuzu da bu şekilde açıklayabiliriz. Bu bağlamda tüketim kültürünü üretmek ve yeniden üretmek konusunda reklamın rolü oldukça kuvvetlidir.

Dağtaş, kültürel ve politik bir boyutu olarak reklamın ikna ve pazarlama boyutu olduğunu söylemektedir. Reklam metinleri, mutluluk vaat etmekte; tüketicinin ürünü veya hizmeti kullanarak “sınıf atlayacağı”, “yaşamının olumlu anlamda değişeceği”, “farklı olacağı” gibi iletiler sunmaktadır (2009, s.38-39).

Günümüzde kitle iletişiminde kullanılan teknolojiler yeni iletişim ortamları yaratabilmektedir. Geleneksel kitle iletişim araçları (radyo,televizyon, gazete vs.) kitleyi kimliksiz olarak kabul ederken, yeni teknolojilerin kullanımı ile bireye inilebilmekte ve kişiye özel mesaj aktarımı yapılabilmektedir. Örneğin kişi kendisini ilgilendiren haber türlerini tanımladığı takdirde sadece ilgi alanına yönelik iletileri alabilmektedir. Geleneksel medyada tek yönlü bir akış varken yeni medya olarak adlandırdığımız yeni iletişim araçları bu akışı kırmaktadır. Aynı zamanda bu kırılmanın sağladığı etkileşim sayesinde alıcı, kaynak ile iletişim de kurabilme yetisi kazanmıştır. Yeni kitle iletişim araçları, toplumsal yaşamda bireyselleşmenin artmasına neden olmaktadır (Özel, 2015, s.173-178). Binark da yeni medyanın etkileşimsellik özelliğine değinmiş ve bu özelliğin iletişim sürecine iletişim uzamında karşılıklı ve çokkatmanlı iletişim olanağı kazandırdığını belirtmiştir (2007, s.21).

3.Yeni Medya Tüketim Mecrası Olarak İnternet

Kitle iletişim aracı olarak internet, sağladığı hızlı enformasyon ve etkileşim olanaklarıyla tüm zamanların en popüler medya aygıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Her geçen gün gelişerek büyüyen teknoloji sayesinde internet, bugün imkanı olan her tüketicinin satın alma eyleminde öncelikli sırada yer alan bilgisayar, tablet veya akıllı telefonlar ile bireylerin yaşamlarının her alanına nüfuz etmektedir.

“İnternet, bilgisayar ve iletişim teknolojilerinde 19. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen gelişmelerle yeni bilgisayar ağları ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu ağları başka ağlarla birleşmesi sonucu yeni ağlar türetilmiştir. Oluşturulan bu ağ sistemiyle de ‘ağların ağı’ olarak tanımlanan internet oluşturulmuştur” (Aktaş’tan aktaran Uzunçelebi, 2015, s.106-107).

Geçmiş çok da geriye uzanmayan internet olgusu, kapitalist düzende hızla yayılarak bugün hepimizin deneyimlediği yeni medya içerisinde sosyal alanlar yaratmaktadır.

Binark, yeni medyanın gündelik yaşamın her alanında yaygın kullanım pratiği bulunduğu ve gündelik yaşam pratiklerini köklü bir şekilde dönüştüren bir iletişim aracı olduğuna değinmektedir. Yeni medyanın kullanım yoğunluğunun, toplumsal yaşamın kimi gereklilikleri doğrultusunda arttığını belirten Binark, beden bir uzantısı/parçası haline gelen bilgisayar,

internet ortamı, cep telefonları, oyun konsollarını ve dahası sayılabilecek çeşitlilikte dijital teknolojileri yeni medya başlığı altında toplamaktadır (2007, s.21).

Özel, yeni medya ile birlikte izler kitlelerin de bir dönüşüm yaşadığından bahseder. Kitleler, geleneksel medya aygıtlarının tek yönlü iletişiminden ve sınırlı sunumundan çıkarak farklı bir ortama giriş yapmaktadır. Bireyler artık ne izleyeceğine, ne zaman izleyeceğine, nasıl izleyeceğine karar verme yetisine sahip olup, izledikleri üzerine doğrudan tartışmalara katılarak ve hem var olan içeriği çoğaltıp yayarak hem de kendi üretimleri ile bu yeni ortamda varlığını sürdürebilmektedirler (2015, s.28-29).

İnternet teknolojisinin sunduğu hizmet ve avantajlar bilgi ve enformasyon akışının hızlanmasıyla bireylerin oldukça ilgisini çekmektedir. Yeni medya çağını oluşturan internet teknolojisi kapsama alanını her geçen gün arttırmakta ve geniş kitleler tarafından kullanılmaktadır. Bugün alışverişten ticarete, eğlenceden bilimsel araştırmalara değin kullanılan çok geniş bir yelpazeye sahip olan internet, özgür bir iletişim ortamı olarak değerlendirilmektedir. İnternet bu anlamda bireylerin yaşantılarında da zamandan tasarrufu sağlamaktadır. Günümüzde internetin kullanım alanı daha çok ticari çerçevede genişlemektedir. Teknolojinin gelişmesi, çevrimiçi alışveriş olgusunu ortaya çıkarmıştır. Bugün birçok alışveriş kanalı internet aracılığıyla müşterilerine hizmet vermektedir. Nitekim sanal ortamda birçok faktörden etkilenen tüketici davranışı da aynı şekilde değişiklik göstermektedir. Günden güne çeşitlenerek artan alışveriş siteleri indirim ve kampanyalar yoluyla müşteri çekme gayesindedirler. Var olan bu çeşitlilik sayesinde tüketici tercihleri satın alma eyleminde bulunmadan önce etraflıca araştırma yaparak ve yine internet ortamında bilgi toplayarak şekillenmektedir (Kırık, 2015, s.129-133).

Görüldüğü gibi, internet teknolojilerinin gelişmesi hızlı enformasyon ve çok yönlü iletişimin yanı sıra, gerek mesleki gerek akademik ve gerekse boş zamanlarımızda yaşamsal bir mesele haline gelerek, hem toplumsal yapıyı hem de kültürel değerlere etkisiyle tüketim kalıplarını dönüştürmektedir.

3.1.Geleneksel Medyadan Yeni Medyaya Tüketici Deneyimlerinde Değişimler

Kitle iletişim aracı olarak geleneksel medya aygıtlarının zaman ve mekansallığından bahsetmek mümkünken, yeni medya araçlarının bu ortamları neredeyse yok etmesi, bireylerin sosyalleşme bilincini etkilediği gibi tüketim kültürü ögesini de değiştirmektedir. Bu değişim ile kuşaklar arası deneyim farklılıkları, gerçeklik ve kurgu arasındaki ayrımın farkındalığının zorlaşması ve mahremiyetin sınırlarının neredeyse yok olarak özel alan ile kamusal alan sınırlarının belirsizleşmesi sorunsalları söz konusu olmaktadır.

İnternet teknolojik bir ilerleme olarak nitelendirilmekle birlikte, toplumsal olandan, kapitalizmden ve kapitalizmin biçimlendirdiği tüketim toplumundan bağımsız bir teknolojik gelişme olarak düşünülmemelidir. İnternet, geleneksel medya aygıtlarından farklı olarak coğrafi kısıtlamalar ile televizyon ve radyonun katı zamansallığını ortadan kaldırarak, zamanı esnek bir biçimde insanlığın lehine sunmaktadır. Kendi içerisinde bir zamansallık ve mekansallığa sahip olmamasından kaynaklı olarak genel bir kanı da internet ile mekânın ve zamanın belirleyiciliğinin neredeyse tümüyle ortadan kalkmış olmasıdır ki bu noktada insanın kendi varoluşuna karşı bir yabancılaşma gerçekleşmesi olasılığının varlığı endişe yaratmaktadır. İnternet, kendi gerçekliğinden bahsedilebilecek ölçüde, çok yönlü bir iletişim aracı, çok farklı deneyimler ve eğlence alanı, çok yönlü bir tüketim aracı, çok farklı kimlikler yaratabilme ve çok farklı varoluşlar yaratan bir alandır. İnternet, kendi gerçekliğinde gerçeklik algısı ve hatta yanılsaması yaratmaktadır (Turan, 2009, s.338-350).

Toplumsallaşma açısından önem taşıyan başka bir nokta da teknolojik gelişmelere ayak uydurma konusunda kuşaklar arası farklılaşmadır. “Türkiye’de 90’ların ortalarından itibaren tanıştığımız cep telefonları ve internetin giderek yaygınlaşması sonucunda, şu anda sosyal ilişkilerin dahi yeni medya teknolojilerinin sağladığı fırsatlarla şekillendiği bir dünyada yaşadığımızı görüyoruz. Öte yandan bu hızlı değişim, şu anda ‘dijital yerliler’ ve ‘dijital göçmenler’ olarak adlandırılan kuşaklar arasında oldukça büyük bir fark yarattı. Bilgisayar ve internetin çoktan var olduğu bir dünyaya doğmuş olan ‘dijital yerli’ kuşak çok samimi ilişkileri de dâhil olmak üzere, günlük hayatlarını çok kolay bir şekilde yeni sosyal medya içerisinde şekillendirebiliyor. Önceki kuşakları kapsayan ‘dijital göçmenler’ kuşağı ise, günümüz bilgi teknolojilerini ve sosyal medyayı kullanmakta sonraki kuşaklara nazaran hâlâ geri kalmakta. Bu geri kalma beraberinde diğer kuşağa göre farklı deneyimlerle karşılaşmalarına da sebebiyet vermektedir. Nitekim kuşaklar arasındaki bu deneyim farklılıkları, sosyal medyaya bakış, sosyal medya ortamlarında geçirilen süre ve sosyal medya ortamlarında bulunma nedenlerinde kendilerini göstermektedir” (Con ve Akdemir, 2013, s.407).

Toplumsal hayatın ve kültürün değişmesinde bir başka faktör, tıpkı zaman ve mekanda olduğu gibi mahremiyetin de sınırlarındaki esnekliğin oluşmasıdır. Geleneksel medyada ünlü olarak tanımlanan kişilerin mahrem sayılabilecek özel alana dair yaşantıları çeşitli magazin programlarıyla kamusal alana yayılırken, yeni medyada sosyal paylaşım platformlarına üye olan her bireyin mahremiyet sınırlarının silinmekte olduğunu görmekteyiz.

Uyanık’ın sosyal medyayı kurgusalılık ve mahremiyet üzerinden ele aldığı makalesine göre, sosyal ağlarda kurgusalılık ve gerçeklik yer değiştirebilmektedir. Mahremiyetin kamusal alana dökülmesinin yanı sıra, sosyal medya bireylerin isimsiz veya başka biri olarak da var olma imkanı, sosyal medya platformlarının gerçek olmayan, kurgusal bir yapıya da sahip olduğunu örneklemektedir (2013, s.367-381).

3.2.Sosyal Onaylanma Arzusunun Yeni Medyadaki İzdüşümü: Persona

Postmodern tüketicilerin ayırt edici özelliklerini ele aldığımız bölümde değindiğimiz üzere, postmodern tüketici, tüketim eyleminde bulunurken daha ziyade yaşam sunumlarını, gösterge ve imajları dikkate almakta; tüketim kültüründe yer alırken olmak istediği veya olduğunu düşündüğü bir kimlik edinmektedir. Bu bölüm, bireylerin buldukları çevre ve kültüre uyum sağlaması sırasında edindikleri kimlikleri “persona” kavramı bağlamında ele almaktadır.

“Jung’a göre insan bilinçdışının iki yüzü vardır. Bunlardan biri toplumun beklentilerine uygun düşen rolleri yerine getirdiğimiz persona, diğeri de tam tersi olan ve insanın karanlık yüzünü temsil eden gölgedir” (Fordham’dan aktaran Karakullukçu, 2013, s.665). Bireyler, sanal ortamlarda edindikleri birer kimlik olarak personalarını, farkında olarak veya olmayarak, sosyal görünürlük elde etmek ve sosyal onay almak amacıyla inşa etmektedirler. Sosyal medya ortamlarında açılan hesaplar, kim olduğunu göstermek, kendilerine bir yer edinmek, yani “sosyalleşmek” amacıyla kullanılmaktadır. Son dönemde bu platformlar bireylerin personalarını sergilemesinin yanı sıra, popüler moda akımlarının ve modacıların keşfettiği yeni bir mekan olarak da kullanılmaktadır. Tüketicinin benliklerinde saklı olan kimliklerini sergileme veya sosyal görünürlük elde etme uğraşısının sonucu olarak tanıştığımız bu platformların, postmodern dönemde, tüketim kültürü bağlamında düşünüldüğünde, tüketim kalıplarını ne denli etkilediğini izlemekte ve deneyimlemekteyiz.

4.Postmodern Tüketim Kültürü Örneği Olarak Instagram Evreni

Instagram, yeni, farklı bir tüketim kültürü oluşturması ve elde ettiği sirkülasyon sayesinde postfordist üretim sistemine katkıda bulunması ile iletişim çağında oldukça ilgi çekici bir

konuma sahiptir. Bu bölümde Instagram kavramına açıklık getirilecek, araştırma konusu ve sorunsalları açıklanacak, elde edilen bulgular tartışılacaktır.

4.1. Instagram'ın Künyesi

Instagram, sosyal medyada ücretsiz fotoğraf ve video paylaşma uygulaması olarak Ekim 2010'da kurulmuştur. Kullanıcılarına, çektikleri bir fotoğraf üzerinde dijital filtre kullanma ve bu fotoğrafı Instagram'ın da dahil olduğu, sosyal medya servisleri ile paylaşma imkanı tanımıştır. Kevin Systrom ve Mike Krieger tarafından kurulan Instagram, Nisan 2012 yılında sosyal medya devi Facebook tarafından 1 milyar dolara satın alınmıştır. Facebook'a satılmadan önce 30 milyon kullanıcısı olan Instagram'ın 2016 yılı itibariyle 500 milyon kullanıcısı vardır (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Instagram>). Instagram, bir mobil uygulama olarak kullanıcılarını hızla arttırmaktadır. Uygulamanın dikkate değer bir yanı da kullanıcıların sadece fotoğraf paylaşım amacı taşımamasıdır. Bir kısım kullanıcı, başka kişileri takip edebilmek, moda akımlarının gündemlerinden ve magazinsel değeri olan bilgilerden haber alabilmek, hatta alışveriş yapabilmek adına uygulamayı kullanmaktayken; bir kısım Instagram hesapları ise bu mecraı bir iş ve reklam alanı olarak kullanmaktadır.

4.2. Araştırmanın Konusu

Instagram, gördüğü yoğun talep itibariyle sadece altı yılda hızlı bir gelişim göstererek, reklam ve halkla ilişkiler stratejilerinin uygulandığı bir alan, üzerinden maddi kazanç elde edilebilen bir tüketim aracı haline gelmiştir. Bahsi geçen reklam ve halkla ilişkiler stratejilerin boyutu, Instagram üzerinden açılan butiklerden, sahte takipçi satın alarak popülerliğini artırma gayesi güden hesaplara kadar uzanmaktadır. Uygulama içinde oluşturulan profiller, bireylerin personalarını sergilemeleri ve sosyal statüsünü gösteren mesajlar verebilmeleri açısından popüler kültürde de büyük rol oynamaktadır. Bu anlamda yeni medya mecrasında son dönemin yükselen yıldızı olarak Instagram, şirketlerin ve çeşitli organizasyonların ilgi alanına girmeye başlamıştır. Çalışmada bahsi geçen tüm özellikler değerlendirilerek, Instagram üzerinden satış kanalı oluşturan butikler, bu butiklerin satış stratejileri sırasındaki söylemleri ve Instagram üzerinden paylaşımlarıyla kazanç sağlayan, tüketmeyi mesleği haline getirmiş insta-bloggerlar araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

4.3. Araştırmanın Yöntemi ve Soruları

Araştırma, Instagram butiklerinin izledikleri satış ve tanıtım stratejilerini, ürünleri sergileme yöntemlerini, müşteriyle nasıl iletişim kurduklarını irdelemiştir. Bu butiklerden satın alma eyleminde bulunan tüketiciler ve butikler ile anlaşarak kazanç sağlayan; butiğin tanıtımını yaparken aynı zamanda takipçileri tarafından sosyal onay alan bloggerların davranış kalıplarındaki postmodern durum incelenmiştir. Instagram arama motorundan “butik”, “çekiliş”, “kombin”, “moda”, “ayakkabı”, “abiye” gibi anahtar kelimeler ile tarama yapılmış ve katılımsız gözlemci tekniği uygulanmıştır.

Odabaşı'nın rasyonel olmayan, bireyci ve dengesiz olarak tanımladığı (2014, s.121) ve Featherstone'un tüketirken gösterge ve imajlar satın almaya eğilimli olduklarını belirttiği (2013) postmodern tüketicinin bu özelliklerinin, Instagram üzerinden satın alma eyleminde bulunurken tüketim eylemlerinin tüketim kültürüne nasıl yansıdığı, tüketicilerin sosyal paylaşım platformlarında kendilerine edindikleri, kendilerini bu araçla tanıttıkları sanal maskeler olan personalarının Instagram ortamına izdüşümü, postmodern pazarlamanın uygulamadaki konumu gibi sorunsallar ele alınmıştır. Bu çalışmada Instagram üzerinden kazanç sağlayan işletmeler ve bloggerlar, postmodern dönemde yeni medya ve tüketim kültürü arasındaki ilişki kapsamında değerlendirilecektir.

4.4.Araştırmanın Bulguları

Sosyal paylaşım platformu olarak bir mobil uygulama olan Instagram üzerinden satış kanalı oluşturan işletmelerin izledikleri reklam ve halkla ilişkiler stratejilerinde, meslekleri moda veya “life-style” yorumcusu olan kişilere ürün gönderimi veya ödeme yaparak reklam vermek gibi yeni bir tanıtım aracı geliştirdiği, bu şekilde Instagram tüketicilerine güvenilirliğini göstererek tanıtımını yaptığı gözlenmiştir. Instagram arama motorundan yapılan incelemeler sonucunda, Türkiye kapsamında bakıldığında sayısı belirlenmemiş olmakla birlikte, kimi başarılı olmuş ve lokasyon edinerek mağaza açmış, kimi beklediği satışı gerçekleştiremeyerek paylaşımlarına son vermiş ve kimiye mevcut olan mağazası adına hesap açarak satışlarını Instagram ile desteklemeye başlamış bir çok hesabın açılmış olduğu görülmektedir.

Instagram satış kanalı, işletme ve tüketici arasında hızlı çift yönlü iletişimin sağlanmasıyla ayrıca önem taşımaktadır. Sağladığı çift yönlü iletişimin, tüketicinin işletmeye istediği an mesaj atabilmesi ya da işletme paylaşımının altında bulunan yorum yap butonundan yorum yazarak anında cevap alabilmesi sayesinde gerçekleştiği izlenmektedir.

Uygulamada hesap açan butiklerin izlediği halkla ilişkiler ve pazarlama stratejilerinde farklılıklar gözlenmektedir. Müşteri potansiyeli en çok olan butiklerin paylaşımları ağırlıklı olarak pazarladığı ürünü model ya da düz zemin üzerinde kombinleyerek göze hitap etme amacı güden, fotoğraf paylaşımında açıklama bölümüne ürün bilgisi giren ve sevgi sözcükleri/ifadeleri ile müşterilerine hitap etmeyi tercih edenler oldukları izlenmiştir.

Butiklerin ünlü/çok takipçili kişiler olan insta-bloggerlar ile yaptıkları anlaşmalar ise, ücret talep eden ve ücret talep etmeyip sadece ürün talep eden kişilerin, anlaştığı butik işletmeye ait ürünü giyerek altına butiğe teşekkürlerini iletmesi ile takipçilerinin dikkatini bu işletmeye çekmesi şeklinde işlemektedir. Ünlü sayılan bu kişilerin, pazarlama stratejilerinin bir kolu olmaktan farklı olarak, çalışmadaki bir diğer önemi ise takipçilerinin sosyal onayını alarak bu sayede maddi kazanç elde ediyor olmalarıdır.

Son olarak, butiklerin takipçi/müşteri elde etmek amacıyla çekilişler düzenlemesi de izledikleri bir diğer strateji olmaktadır. Bu strateji, butiğin Instagram sayfası üzerinden duyurduğu koşulları (belirlenen sayıda arkadaşını paylaşımın altında etiketlemek veya sayfayı takibe alarak ismini yorum bölümüne yazmak gibi) yerine getiren takipçilerin çoğunlukla butiğin ürünü olan bir hediye kazanması şeklinde işlemektedir.

Instagram, kısa bir zaman dilimi içerisinde uygulama üzerinden kazanç sağlayan kuruluş ve kişilerin farkında olarak, kendi zeminini bu yeni tüketim modeline daha da uygun hale getirmeye başlamıştır. 2016-2017 yılları arasında geliştirdiği yeni özellikleriyle bloggerlar ve işletmelere kolaylıklar sağlamakta, aynı şekilde yeni Instagram tüketicisi için de alışveriş ve moda/yaşam tarzı bloggerlarına daha kolay erişim sağlamaktadır.

Sunduğu bu avantajların farkında olan Instagram, uygulama üzerinden kazanç sağlayan kişi ve kuruluşları vergi mükellefi olarak tutmaya başlamıştır. “Şöyle ki Vergi Usul Kanunu’nda satılan mal ve emtialar için fatura kesme yükümlülüğü düzenlenmektedir. Fatura, satıcının gelir elde etmek amacıyla yürüttüğü faaliyet neticesinde elde ettiği gelirin tespiti için önemli olduğu gibi, bundan doğacak vergi yükümlülüğü kapsamında oluşan vergi borcunun belirlenmesinde de önemli bir delil niteliği taşımaktadır. Instagram’da mevzuata uygun satış yapmanın bir diğer zorluğu da sözleşme şartlarının mutlaka satış öncesinde tüketici tarafından görülmesi ve tüketiciden onay alınması konusudur. Genelde siparişlerin Whatsapp ve benzeri uygulamalarla alındığını görmekteyiz. Burada satıcıların yaratıcı ve pratik çözümler bulup siparişi teyit etmeden önce mutlaka tüketiciye sözleşme koşullarını iletmesi ve iletilen uzaktan iletişim

aracına uygun olarak da tüketicinin onayını alması gerekiyor” (<http://webrazzi.com/2016/09/14/instagramdan-satis-yapmak-yasal-mi/>).

Instagram, 2017 yılı itibariyle getirdiği güncelleme ile canlı yayın özelliğini de kullanıcılarına sunmaya başlamıştır. Bu özellik öncelikle markaların, işletmelerin, bloggerlar ve ünlü kişilerin takipçileri ile iletişime geçişinde sıklıkla kullandığı bir iletişim aracı olarak gündemde yer almaktadır. Instagram butikleri bu yolla paylaşımlarından daha fazla ürün sergilemektedir. Etkileşimli iletişim her zaman için tercih edilen ve güven uyandıran bir iletişim yöntemi olduğundan canlı yayın özelliği ile bloggerlar takipçileriyle daha rahat iletişim kurabilmekte, sempati duygusunu uyandırarak güven sağlayabilmektedir.

Instagram, son dönemde geliştirdiği bir reklam kolu olarak sponsorlu reklam vermektedir. Bu yolla, kurum ya da kişiler belirlenen miktarda ödeme yaparak, takipçisi olmayan kişilerin ana sayfasında çıkmaktadırlar.

Görüldüğü gibi Instagram, başlı başına yeni bir tüketim aracı olarak karşımıza çıkmakta ve elde ettiği sirkülasyon sayesinde postfordist üretim sistemine katkıda bulunmaktadır.

Sonuç

Bireylerin birbirlerinden bağımsız olarak gerçekleştirdiği tüketim eylemleri topluca değerlendirildiğinde toplumun tüketim eğilimi ortaya çıkmaktadır. Tüketim olgusu bugün, gösterge ve imajların yer aldığı sosyal ve kültürel bir süreç olarak yaşamlarımızda varlığını sürdürmektedir (Kadıoğlu, 2014, s.15-16). Yani tüketim, ekonomik olduğu kadar sosyo-kültürel bir süreçtir ve bu anlamda toplumsallaşma yapısında önemli bir yer tutmaktadır. Tüketimin bugün geldiği boyutu gündelik yaşam pratiği halindedir ve Bocoock’a göre “postmodern anlamda tüketmemek derin bir hoşnutsuzluk kaynağı haline gelmektedir” (2014, s.114).

Postfordist üretim sistemi ile birlikte kapitalizmin bireylere sunduğu ürün çeşitliliği ve bu çeşitliliğin sonucu olarak reklam ihtiyacı artmıştır (Dağtaş, 2009). Böylece reklam yapılabilek daha çok kanal gereği doğmuştur. Bugün, sosyal paylaşım platformları da e-ticarete dökülen mal ve hizmet satışları ile bu kanalların bir kolunu oluşturmaktadır. Yeni medyanın bir diğer önemli özelliği de, tıpkı postfordizmin üretim kalıplarını esnekletmesi gibi, sosyal paylaşım platformlarının da oluşturduğu kurgusalılık aracılığıyla zamansallık ve mekansallığı esnetmesidir. Bu sayede her an ve her yerde internete ulaşabilen kişilerin ürün ve hizmetleri tüketimi de mekan ve zaman tanımamaktadır. Bu da postmodern durum örneği olarak gösterilebilir.

Tüketim deneyimleri bireylerin sahip oldukları kimlikleri değiştirebilmekte, parçalayabilmekte veya yeniden oluşturabilmektedir (Bocoock, 2014, s.114). Bireylerin inşa ettikleri veya yeniden inşa ettikleri bu kimlikler sosyal paylaşım platformlarında birer sanal persona olarak değerlendirilmiştir.

Kapitalizmin gelişim süreci içinde tüketim olgusu ve tüketim kültürü, modern öncesi dönemden postmodern döneme değin farklı değerler geçirmiştir. Enformasyon çağı olarak değerlendirdiğimiz içinde bulunduğumuz yüzyılda, çalışmanın ele aldığı üzere, postmodern tüketicinin hedonistik yapısı, tüketim kültüründe rasyonel olmayan ve tutarsız olarak değerlendirilen yargıya yol açmıştır. Gerek tüketiciler gerek mal ve hizmet üreten işletmelerce diğerlerinden farklı olma tutumu ve arzusu, yaşam sunumu ve imajların asıl ihtiyaçlar haline gelerek gerçekliğin yerini alması noktasına ulaşmıştır. Bu sebeple postmodern tüketim kültürü yaşantılarımızda önemli bir yer tutmaktadır. Varılan bu sonuçlarda, bireylerin gerek farklı kimlikler edinerek kendilerine ve gerekse hedonistik bir yapıya bürünerek çevresine yabancılaşması gibi bir sorunsal doğurması durumunun mümkünlüğü üzerine düşünülmalıdır.

Bahsi geçen bu faktörler üzerinde tüketici olarak bireylerin daha fazla öz sorgulama yapması gerekmektedir.

Çalışmanın örnekleme olarak ele alınan Instagram uygulaması üzerinden kazanç sağlayan butikler ve bloggerlar, bu yeni tüketim modelinin güncel bir örneğini oluşturmaktadır. Araştırmanın bulguları bölümünde detaylıca değinildiği üzere Instagram'ın da sunduğu avantajların farkında olduğu ve bu yönde her geçen gün yeni güncellemeler getirdiği görülmektedir. Yeni bir reklam ve halkla ilişkiler kolu olarak ele aldığımız Instagram, başlı başına bir tüketim aracı olarak karşımıza çıkmakta ve elde ettiği sirkülasyon sayesinde postfordist üretim sistemini destekler görünmektedir. Etkileşimli iletişim olanağı sunan uygulama üzerinden binlerce takipçi kazanan bloggerlar, sahip oldukları takipçi potansiyeline göre kazançlarını da uygulama üzerinden sağlamaktadır. Bu sebeple yeni bir meslek kolu olarak bloggerlık da dönemin yükselen trendleri arasındadır. Takipçisi ile güven ve sempati duygusu uyandırarak iletişim kurabilen bloggerların bugün tüketim kültürünü farklı bir boyuta dönüştürdüğü görülmektedir. Zira bu kişiler, takipçileri tarafından sosyal onay olarak geçimini sağladığı gibi; yine takipçileri tarafından idol alınmasıyla, bireylerin personalarını biçimlendirme durumunda etkili olabilmektedirler. Özetle, sosyal paylaşım ağları, bireylerin sosyalleşme ihtiyacının bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve yaşantılarımızda yer edinmektedir. Sosyal görünürlük kazanma ve sosyal onay alma arzusu, kişilerin tüketim eğilimleriyle ve sosyal platformlarını kullanma sıklığıyla bağdaşmıştır.

Basit görünen ancak son derece karmaşık bir yapıya sahip olan sosyal paylaşım platformları, bireylerin sosyal görünürlük kazanma ve sosyal onay alma arzusunun bir sonucu olarak gündelik yaşam pratiklerinde yer etmekte; ekonomik olduğu kadar sosyo-kültürel bir süreç olan tüketim eğilimlerinin dönüşmesinde ve bireylerin toplumsallaşmasında rol oynamaktadır. Böylece kitleleri okumak, manipüle etmek ve dönüştürmek söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda, postmodern durumdan bahsetmenin mümkünlüğü çerçevesinde, postmodern tüketim kültüründen bahsetmek de mümkündür. Postmodern tüketim kültürünün, bugün, yeni medya mecrasında üretilmekte ve de tüketilmekte olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Akay, A. (2013). Postmodernizmin ABC'si (2. Baskı). İstanbul: Say.
- Akçalı, S. İ. (2006). Gündelik Hayat ve Medya. S. İ. Akçalı (Ed.). Gündelik yaşamda reklam ve büyülenmiş tüketiciler (s.97-114). Ankara: Babil.
- Bauman, Z. (1999). Çalışma, Tüketim ve yeni yoksullar. İstanbul: Gündüz.
- Binark, M. (2007). Yeni Medya Çalışmaları. M. Binark (Der.). Yeni medya çalışmalarında yeni sorular ve yöntem sorunu (s.21-44). Ankara: Dipnot.
- Bocock, R. (2014). Tüketim (4. Baskı). Ankara: Dost.
- Con, G. & Akdemir, M. (2013). Yeni medya çalışmaları I. Ulusal Kongre Kitabı. Sosyal medya kullanımının sosyal ilişkiler üzerindeki etkisinde kuşaklar arası farklılıklar (s.406-4013). Kocaeli: Tübitak. (ISBN 978 - 605 - 62169 - 3 - 0).
- Dağtaş, B. (2009). Reklam kültür toplumu. Ankara: Ütopya.
- Dağtaş, B. (2012). Reklamı okumak (2. Baskı). Ankara: Ütopya.
- Featherstone, M. (2013). Postmodernizm ve tüketim kültürü (2. Baskı). İstanbul:Ayrıntı.
- Kadıoğlu, Z. K. (2014). Tüketim iletişimi. İstanbul: Pales.

- Karakullukçu, B. (2013). Yeni medya çalışmaları I. Ulusal Kongre Kitabı. Sanal maske: Personanın sosyal medyadaki izdüşümü (s.664-674). Kocaeli: Tübitak. (ISBN 978 - 605 - 62169 - 3 - 0).
- Kırık, A.M. (2015). Yeni medya çağında televizyon. Sedat Özel (Ed.). İnternet teknolojisi ve sayısal yayıncılık bileşkesinde gelişen IPTV'nin günümüzdeki durumu (s.129-169). İstanbul: Derin.
- Lyotard, J.F. (2013). Postmodern durum. Ankara: BilgeSu.
- Maigret, E. (2014). Medya ve iletişim sosyolojisi (4. Baskı). İstanbul: İletişim.
- Mcrobbie, A. (2013). Postmodernizm ve popüler kültür. İstanbul: Parşömen.
- Odabaşı, Y. (2014). Postmodern pazarlama (4. Baskı). İstanbul: MediaCat.
- Odabaşı, Y. & Barış, G. (2016). Tüketici davranışı (16. Baskı). İstanbul: MediaCat.
- Özel, S. (2015). Techne'den teknolojiye değişen toplum ve iletişim. İstanbul: Volga.
- Ritzer, G. (2016). Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek (3. Baskı). İstanbul: Ayrıntı.
- Torlak, Ö. (2016). Tüketim bireysel eylemin toplumsal dönüşümü (2. Baskı). İstanbul: İnkılab.
- Turan, G. (2009). Medya tüketim kültürü ve yaşam tarzları. B. Dağtaş&E. Dağtaş (Ed.). Gerçek(siz)liğimizde sarıldığımız serap: İnternet. (s.337-363). Ankara: Ütopya.
- Uyanık, F. (2013). Yeni medya çalışmaları I. Ulusal Kongre Kitabı. Sosyal medya kurgusallık ve mahremiyet. (s.367-382). Kocaeli: Tübitak. (ISBN 978 - 605 - 62169 - 3 - 0).
- Uzunçelebi, H. (2015). Tüketim kültürü bağlamında elektronik ticaret: Amazon.Com, Hepsiburada.Com, Markafoni ve Teknosa örneğinde (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Velioğlu, Ö. (2010). Türkiye'de değişen tüketim kültürünün türk sineması güldürü filmlerine yansımaları (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Zıllıoğlu, M. (2014). İletişim nedir? (5. Baskı). İstanbul: Cem.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Instagram> E.T.:30.12.2016
- <http://webrazzi.com/2016/09/14/instagramdan-satis-yapmak-yasal-mi/> E.T.:24.03.2017

ORTA GELİR TUZAĞI, NEDENLERİ, ÇIKIŞ YOLLARI VE TÜRKİYE

Doğan BARAK

Erciyes Üni., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Doktora Öğrencisi

Prof.Dr. Tuncay ÇELİK

Erciyes Üni., Uygulamalı Bilimler Y.O., Uluslararası Ticaret ve Lojistik Böl.

Öz

Belli bir gelir seviyesine ulaşan ülkeler yüksek ekonomik büyüme yıllarından sonra bir durgunluğa düşmektedir. Bu ülkeler yüksek bir büyüme gösterdikten sonra yüksek kârlar düşme eğilimine girdiğinden, teknolojik üretim gerçekleştiremediklerinden sürekli büyüme gösterememektedirler. Dolayısıyla bu ülkeler orta gelir tuzağına düşmektedir. Türkiye açısından bu durum değerlendirildiğinde, Türkiye uzun zamandır orta gelirli ülkeler grubunda yer almaktadır. Türkiye'nin 2023 hedefleri doğrultusunda istenilen gelir seviyesine ulaşabilmesi için yapısal reformlar gerçekleştirerek yüksek gelirli ülkeler grubunda yer alması söz konusu olabilir. Çalışmanın amacı Türkiye'nin orta gelir tuzağından nasıl kurtulacağını incelemektir. Bu doğrultuda eğitim ve beşeri sermayenin güçlendirilmesi, Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması, yurt içi tasarrufların artırılması ve hizmet sektöründe katma değer artışının sağlanması politikaları uygulanarak Türkiye'nin orta gelir tuzağından nasıl kurtulabileceği incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, Ar-Ge Harcamaları, Yurt içi Tasarruf

2999

MIDDLE INCOME TRAP, CAUSES, DEPARTURE ROADS AND TURKEY

Abstract

Countries that reach a certain level of income fall into a recession after years of high economic growth. Since these countries tend to fall after high growth and high profits tend to fall, they can not show continuous growth because they can not make technological production. Therefore, these countries fall into middle income. When this situation is evaluated in terms of Turkey, Turkey has been in the group of middle income countries for a long time. It may be possible for Turkey to take part in a group of high-income countries by carrying out structural reforms in order to reach the desired level of income in line with the goals of 2023. The aim of this study is to examine how to get rid of Turkey's middle-income trap. In this respect, it has been examined how Turkey can get rid of middle income by applying policies such as strengthening education and human capital, increasing R & D activities, increasing domestic savings and increasing added value in service sector.

Keywords: Middle Income Trap, R&D Expenditures, Domestic Savings

GİRİŞ

Orta gelir tuzağına düşmekten kurtulmak ve bir üst gelir grubuna geçmek ülkelerin önemli bir amacı olmakla birlikte gerçekleşmesi zor bir durumdur. Ülkelerin orta gelirli olmasına ilişkin farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bunlardan biri, Dünya Bankası tarafından yapılan sınıflandırmaya göre kişi başı GSMH'si 1.046-4.125 dolar arası olan ülkeler düşük-orta gelirli, kişi başına GSMH'si 4.126-12.745 dolar arası olan ülkeler yüksek-orta gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmaktadır. Diğer bir tanımlama ise ABD kişi başı gelirine göre yapılmaktadır. Buna göre ABD kişi başına gelirinin %20'sine sahip olan ülkeler orta gelir tuzağında değerlendirilmektedir. Genel anlamda orta gelir tuzağı, kişi başına gelir bakımından orta gelir düzeyine erişmiş ülkelerin, uzun yıllar bu seviyede kalarak yüksek gelirli ülkeler grubuna geçememesi olarak tanımlanmaktadır.

Dünya ekonomisi incelendiğinde, ülkeler farklı gelir gruplarına ayrılmaktadır ve farklı zamanlarda orta gelir grubundan kurtulmuşlar ya da kurtulamamışlardır. Bazı ülkeler örneğin Lüksemburg, Norveç, Katar yüksek büyüme performansı göstererek orta gelir tuzağından daha kısa bir sürede kurtulmuşlardır. Diğer bazı ülkeler örneğin İspanya, Şili, Portekiz daha uzun bir sürede bu süreci tamamlamışlardır. Ancak bazı ülkeler örneğin Türkiye, Bulgaristan ve Kosta Rika bu süreci daha tamamlayamamıştır.

Türkiye 1955 yılından 2005 yılına kadar düşük-orta gelirli ülkeler grubunda bulunurken, 2005 yılından sonra yüksek-orta gelirli ülkeler grubunda yer almaktadır. Yani Türkiye 62 yıldır orta-gelir grubunda bulunmaktadır. Türkiye'nin GSYİH'sinde 2002-2008 yılları arasında artış olurken 2008 yılından sonra bu büyüme sürdürülememiştir. Büyümede kalıcı artış sağlanamadığından dolayı Türkiye ekonomisi hızlı bir gelişme gösterememiş ve yerinde saymıştır. Bu durum 2007 yılından sonra Türkiye ekonomisinde orta gelir tuzağı bağlamında önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir.

Orta gelir tuzağından çıkışta birçok strateji bulunmaktadır. Ancak konumuzun sınırlarını aşmaması nedeniyle burada sadece dört başlık ele alınacaktır. Bunlar: beşeri sermayenin güçlendirilmesi, Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması, yurtdışı tasarrufların artırılması, hizmetler sektöründe katma değer artışı sağlanmasıdır. Çalışmada Türkiye ekonomisi ele alınacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde orta gelir tuzağı kavramsal olarak açıklanmıştır. İkinci bölümde konu ile ilgili seçilmiş literatür özeti verilmiştir. Üçüncü bölümde orta gelir tuzağının nedenleri ele alınmıştır. Dördüncü bölümde orta gelir tuzağından çıkış yolları üzerinde durulmuştur. Son bölümde orta gelir tuzağı bağlamında Türkiye ekonomisi dördüncü bölümde yer alan çıkış yolları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

ORTA GELİR TUZAĞI

Orta gelir tuzağını tanımlamadan önce ülkeleri gelir seviyelerine göre sınıflandırırken kullanılan ölçütlere bakmakta fayda vardır. Ülkeleri gelir düzeylerine göre sınıflandırırken en çok kullanılan yöntem Dünya Bankası tarafından yapılan sınıflandırmadır. Dünya Bankası (2014)'nın en son gelir sınıflandırmasına göre; ABD doları cinsinden cari fiyatlarla kişi başı GSMH'si 1.045 dolardan az olan ülkeler düşük gelirli ülkeler, kişi başı GSMH'si 1.046-4.125 dolar arası olan ülkeler düşük-orta gelirli ülkeler, kişi başı GSMH'si 4.126-12.745 dolar arası

olan ülkeler yüksek-orta gelirli ülkeler ve kişi başı GSMH'si 12.746 dolardan yüksek olan ülkeler yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırılmıştır.

Felipe vd. (2012) dört gelir grubu tanımlamışlardır. 1990 yılı satın alma gücü paritesine göre kişi başına geliri 2.000 doların altında olan ülkeler düşük gelirli ülkeler, kişi başına geliri 2.000-7.250 dolar arasında olan ülkeler düşük-orta gelirli ülkeler, kişi başına geliri 7.250-11.750 dolar arasında olan ülkeler yüksek-orta gelirli ve kişi başına geliri 11.750 dolar üstündekiler yüksek gelir ülkeler grubunda yer alır.

Orta gelir grubunda bulunan ülkelerin belirlenmesinde kullanılan diğer bir ölçüt ise ABD kişi başı gelirinin baz alınmasıdır. Buna göre ABD kişi başına gelirinin yüzde 20'sine sahip ekonomiler orta gelir düzeyinde kabul edilmektedir (Kaya vd., 2015:832). ABD kişi başına gelirinin %45 ve üzerine çıkarmayı başaran ülkeler orta gelir tuzağından kurtularak yüksek gelir düzeyine geçmeyi başarabilirler (Öz, 2012:1).

Agenor vd. (2012), orta gelir tuzağını şöyle açıklıyorlar; gelişmenin ilk aşamasında düşük gelir seviyesindeki ülkeler yurtdışından ithal ettikleri teknolojileri kullanarak emek yoğun, düşük maliyetli ürünler üretmek uluslararası pazarlarda rekabet edebilirler. Bu ülkeler başlangıçta, işgücünün düşük üretken tarım sektörlerinden yüksek üretken imalat sektörlerine ya da hizmetlere tahsis yoluyla büyük verimlilik kazancı sağlayabilirler. Bu ülkeler orta gelir seviyelerine ulaştığında, kırsal istihdam havuzu boşalır ve ücretler yükselmeye başlar ve böylece rekabet edilebilirlik zayıflar. Artan ücretler, emek yoğun ihracatları dünya pazarlarında daha az rekabetçi hale getirirken, ülkeler orta gelir seviyelerine geldiğinde, kentsel imalat artışındaki veya pazar payındaki gerçek ücretler kaybolur ve yabancı teknolojileri ithal edilmesinden elde edilen kazançlar azalır. Dolayısıyla tarımdan endüstriye ilave işgücü aktarımının verimliliği artırması mümkün olmayacak ve yabancı teknolojiyi ithal eden kazançlar önemli ölçüde azalacaktır. Sonuçta uluslararası rekabet gücü zayıflar, üretim ve büyüme yavaşlar ve ekonomiler yüksek gelir durumuna geçemezler (Agenor vd., 2012:2-3).

Orta gelir seviyesine ulaşan ülkeler daha sonra durgunluk içine girdiğinden ve gelişmiş ülke seviyelerine ulaşamadıklarından orta gelir tuzağına düşmektedirler. Orta gelir tuzağına düşmek veya orta gelir tuzağına düşmeden yüksek gelir seviyesine ulaşmak ülkelerin yeteneklerine bağlıdır. Başarısız ekonomiler uzun yıllar orta gelir seviyesinde kalabilirken başarılı ekonomiler orta gelir tuzağına düşmemekte veya diğer ülke örneklerine kıyasla orta gelir tuzağından daha hızlı bir şekilde kurtulmaktadır (Kharas ve Kohli, 2011:281). Yani orta gelir tuzağı, orta gelir seviyesine ulaşmış ekonomilerin, uzun yıllar boyunca bu seviyede kalarak, yüksek gelirli ülkeler seviyesine ulaşamamalarını ifade etmektedir. Belli bir gelir seviyesine ulaşan ülkeler bir kısır döngü içine girmekte ve büyümelerini sürdürememekte (Öztürk vd., 2012:96).

Birçok orta gelirli ülke yüksek bir büyüme döneminden sonra bir durgunluk içine girmekte ya da büyüme oranlarında düşüşler meydana gelmektedir. Dolayısıyla kişi başına düşen GSYİH istikrarlı bir şekilde büyümektedir. Aynı zamanda bu ülkeler ihracatta düşük gelirli, düşük ücretli ekonomilerle ve teknolojik yeniliklerde gelişmiş ekonomilerle rekabet edemediklerinden orta gelir tuzağına yakalanırlar. Yani, bu ülkeler kaynak odaklı büyümeden, düşük maliyetli

emek ve sermayeyle verimlilik odaklı büyüme arasında zamanında bir geçiş gerçekleştiremezler (Kharas ve Kohli, 2011:282).

ORTA GELİR TUZAĞININ TEORİK TEMELLERİ

Orta gelir tuzağının teorik temelleri bakımından Solow'un Neoklasik Büyüme Modeli önemli bir sonuç sağlamaktadır. Bu modele göre teknoloji ve emek sabitken fiziksel sermaye birikimine bağlı bir büyümenin, sermayenin azalan getirisinden dolayı sürdürülebilir olmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle sadece sermaye birikimine dayalı bir büyüme, sıfır bir büyüme ile dengelenecek ve dolayısıyla tuzak ya da durağan bir denge durumu ortaya çıkacaktır (Koçak ve Bulut, 2014:4). Bu durağanlı durum dışsal olarak nitelendirilen teknoloji ile giderilebilir (Bozkurt vd. 2014:26).

Rostow (1959), "The Stages of Economic Growth" çalışmasında toplumu gelişim durumuna göre beş aşamaya ayırmıştır. Bu beş büyüme aşaması da orta gelir tuzağını açıklamada teorik temel oluşturabilir. Buna göre toplumlar; geleneksel toplum aşaması, kalkış için hazırlık aşaması, kalkış aşaması, ekonomik olgunlaşma aşaması ve yüksek kitle tüketim aşaması olmak üzere beş aşamadan geçmekte ve ülkeler gösterdikleri büyüme performansına göre bu aşamalardan birinde bulunmaktadır.

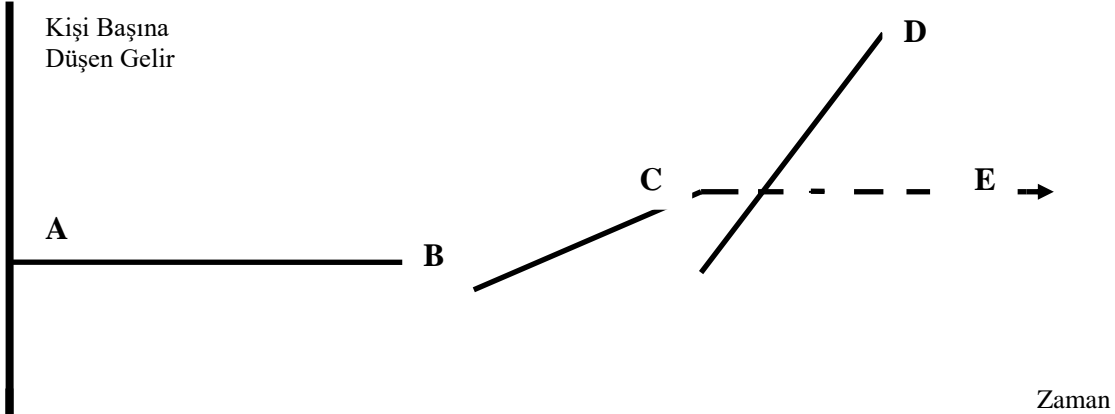
Orta gelir tuzağına teorik diğer bir yaklaşım olarak Lewis'in İkili Dual Yapı Modeli ele alınabilir. Bu modelde başlangıçta aşırı bir yoksulluk hali söz konusu ve gelir seviyesi de geçimlik bir düzeydedir. Gelişmenin başlangıç aşamasından Lewis Dönüm Noktasına kadar tarımdaki fazla emek diğer sektörlerce kullanılarak üretimde artış sağlanır. Gelişmenin ilk aşaması boyunca düşük gelirli ülkeler emeğin düşük verimliliğe sahip olduğu sektörlerden aldığı emekle yurt dışından ithal ettikleri teknolojileri kullanarak düşük maliyetli üretim gerçekleştirmektedirler. Aynı zamanda bu ülkeler orta gelir düzeyine ulaştıkça düşük verimliliğe sahip emek azaldığından ücretler artacaktır. Bu nedenle emek yoğun üretimde rekabet gücü zayıflar ve ülkeler diğer ülkelere karşı üstünlüğünü kaybedecektir. Bu nokta Lewis Dönüm Noktasıdır ve orta gelir tuzağı açısından değerlendirildiğinde ülkeler bu noktada orta gelir tuzağına düşmektedirler (Bozkurt vd. 2014:26).

Ohno (2009), orta gelir tuzağını beş aşamada değerlendirmektedir. Sıfıncı aşamada, savaş, siyasi kargaşa gibi nedenlerle bu aşamada ekonomiler genellikle kırılmalı bir ekonomik yapıya sahiptir. Bu aşamada geçimlik tarıma veya dış yardıma dayalı bir ekonomik yapı söz konusudur. Birinci aşamada, ekonomik kalkış doğrudan yabancı yatırımlar aracılığıyla hafif endüstri ürünlerinin üretimine geçiş süreci ile başlar. Bu aşamada tasarım, teknoloji, üretim ve pazarlamanın tamamı yabancılar tarafından yönetilmekte ve ana hammadde ve parçalar ithal edilerek ülke yalnızca vasıfsız işçi ve sanayi arazisine katkıda bulunuyor. Ayrıca bu ülkelerde yabancılar tarafından yaratılmış değer hâkimdir. İkinci aşamada, doğrudan yabancı yatırımların artmasıyla birlikte yerli üretim de artmaya başlar. Bu gerçekleştiğinde, montaj firmaları daha rekabetçi hale gelir ve iç değer yaratımı artmaya başlar. Ancak üretim temel olarak yabancıların yönetimi altında gerçekleşmektedir. Üçüncü aşamada zor olan beşeri sermayeyi biriktiren beceri ve bilgiyi içselleştirmektir. Bu aşamada yerli firmalar yönetim, teknoloji, tasarım, fabrika işletmeciliği, lojistik, kalite kontrol ve pazarlama dahil olmak üzere tüm üretim alanlarında yabancı firmaların yerini almalıdır. Dışa bağımlılık azaldığında, iç değer önemli derecede

yükselir. Son aşamada, ülke yeni ürünler yaratma ve küresel piyasa eğilimlerini yönetme kabiliyeti kazanır (Ohno, 2009:26-28).

Grafik 1: Tho (2013)'e göre Ekonominin Gelişim Süreci

Kaynak: Tho, T. W. (2013) "The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Southeast Asian Nations", VNU Journal of Economics and Business Vol. 29, No. 2. 107-128.

Şekil 1'e göre Tho (2013) bir ekonominin gelişim sürecini beş aşamada değerlendirmiştir. A-B aralığı yoksulluk tuzağında bulunan (düşük gelirli) az gelişmiş geleneksel bir toplumu temsil etmektedir. B-C aralığı ekonominin yoksulluk tuzağından kurtularak ilk gelişimi gösterdiği aşamadır. C noktası orta gelir seviyesini göstermektedir. C-D aralığı D noktasındaki yüksek gelir seviyesine geçiş için sürdürülebilir büyümeyi temsil etmektedir. C-E aralığı ise durgunluğu veya düşük büyümeyi diğer bir ifade ile orta gelir tuzağını temsil etmektedir (Tho, 2013:109).

B'den C'ye giden yol, toplam üretim ve istihdam içindeki imalat ve hizmet sektörlerinin payının arttığı uzun bir süreçtir. Bu süreçte ülke tarıma dayalı bir ekonomik yapıdan endüstriyel ekonomiye dayalı bir ekonomik yapıya geçmektedir. Aynı zamanda bu süreçte ekonomi, faktör piyasalarında, teknoloji düzeylerinde ve karşılaştırmalı avantaj da dâhil olmak üzere birçok yapısal değişim yaşamaktadır. Ekonomi orta gelir seviyesine (C noktasına) geldiğinde, yüksek gelir seviyesine (D noktasına) başarılı bir geçiş yapması için emek, ücret artışını karşılamak için daha üretken olmalı. Ayrıca, sanayi yapısının daha az beceri yoğunluğundan yüksek beceri yoğunluğuna geçmesini sağlamak için emek kalitesinin yükseltilmesi gerekiyor (Tho, 2013:108-109).

SEÇİLMİŞ LİTERATÜR ÖZETİ

Dünya Bankası'nın 2007 yılında yayınladığı raporda orta gelir tuzağı kavramını kullanmasından sonra hem yurt içinde hem de yurt dışında bu konu ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Kharas ve Kohli (2011), çalışmalarında kişi başına düşen geliri 1.000-10.000 dolar arası olan ülkeleri düşük ve orta gelirli, kişi başına düşen geliri 10.000 doları aşan ülkeleri de yüksek gelirli ülkeler olarak sınıflandırmışlardır. Orta gelir tuzağından kurtulmak için ülkelerin talep yönlü politikalara, inovasyon ve bilgi yoğun üretim anlayışına yönelmeleri gerektiğini ifade etmişlerdir.

Felipe vd. (2012), 124 ülkeye ait 1950-2004 yıllarına ait verileri kullanarak ülkeleri gelir gruplarına göre sınıflandırmışlardır. Kişi başına düşen gelir 2.000 dolardan az olan ülkeler düşük gelirli, 2.000 ile 7.250 dolar arası olan alt-orta gelirli, 7.250-11.750 dolar arası olan üst-orta gelirli ve 11.750 dolardan yüksek olanlar yüksek gelirli ülke şeklinde sınıflandırılmıştır. Orta gelir tuzağında bulunan ülkelerin yüksek gelirli bir ülke konumuna gelmeleri için karşılaştırmalı üstünlüklerini ortaya çıkaracak faaliyetler gerçekleştirmeleri gerektiğini vurgulamışlardır.

Agenor vd., (2012), orta gelir tuzağından kaçınılabileceğini ifade etmişlerdir. Hükümetler yeniliği teşvik etmek için erken ve kararlı davrandıkları zaman orta gelir tuzağı önlenir. Bunu başarmak için gelişmiş bir altyapıya sahip olmak, mülkiyet haklarının korunması ve emek piyasalarının düzenlenmesi amacıyla kamu politikalarının zamanında uygulanmasını gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu politikaların, teknolojik öğrenimi teşvik etmek, Ar-Ge faaliyetlerini artırmak ve ulusal ve uluslararası bilgi ağlarının kurulmasını teşvik etmek için önemli politikalar olduğunu belirtmişlerdir.

Flaen vd. (2013), Malezya üzerine yaptıkları çalışmada verimlilik üzerinde durmuşlardır. Malezya'nın orta gelir tuzağından çıkabilmesi için ekonomide yapısal değişimin sağlanarak verimlilik temelli ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmışlardır.

Aiyar vd. (2013), büyüme yavaşlamasının spesifik bir durumu olan orta gelir tuzağının belirleyicilerini kurumların rolüne, demografiye, altyapıya, makroekonomik çevreye, çıktı yapısına ve ticaret yapısına bakarak inceliyorlar. Asya ve Latin Amerika ülkeleri üzerine yoğunlaşmışlar ve orta gelir tuzağında kurtulmak için verimlilik artışının sağlanması gerektiğini savunmuşlardır.

Kanchoochat ve Intarakumnerd (2014), orta gelir tuzağını politik etkiler ve teorik farklılıklara dayalı olarak ele almışlar ve orta gelir tuzağından çıkış için eğitim ve kurumsal düzenlemelerin yapılması, endüstriyel düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve ülkelerin ihracat pozisyonlarını karşılaştırmalı üstünlüklerine göre değiştirmesi gerektiği şeklinde önerilerde bulunmuşlardır.

Öz (2012), çalışmasında Türkiye'nin de içinde yer aldığı bazı ülkelerin ABD kişi başına gelir düzeyine ne kadar yakınsadığını tespit etmeye çalışmıştır. Orta gelir tuzağından kurtulmak için ölçek ekonomisinin avantajına sahip olmayan diğer orta büyüklükteki ülkeler gibi Türkiye de katma değeri yüksek teknolojik ürün üretimi ve eğitime yapılacak yatırım dönüşümleri gerçekleştirmek durumunda olmalıdır.

Dalgıç vd. (2014), çalışmalarında makroekonomik değişkenler, teknoloji-beşeri sermayeye ilişkin faktörler ve kurumsal değişkenleri kullanarak ülkelerin ortalama büyüme performanslarının üzerine çıkma olasılığını probit yöntemiyle tahmin etmişlerdir. Çalışmalarında aralarında Türkiye'nin de yer aldığı 56 orta gelirli ülke için 1990-2013 dönemini ele almışlardır. Ele alınan faktörler Türkiye açısından değerlendirildiğinde teknoloji içerikli ve katma değeri yüksek ürünlerin ihracatının artması ve beşeri sermayenin ve Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması Türkiye'nin orta gelir tuzağından kurtulmasında önemli bir katkı sağlayacaktır.

Bozkurt vd. (2014), Türkiye için 1971-2012 dönemine ilişkin yıllık veriler kullanarak yakınsama analizi ve değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönem dinamik ilişkileri ARDL yöntemiyle analiz etmişlerdir. Yakınsama analizi, Türkiye'nin yüksek gelirli ülkelere gelir

yakınsaması içinde olduğunu göstermiştir. Yüksek eğitimde okullaşma oranında ve yurt içi tasarruf oranındaki artışlar kişi başına düşen geliri artırmaktadır. Diğer taraftan etkilerin daha net görülebilmesi için Granger nedensellik testi uygulanmış ve tüm değişkenlerin kısa dönemde kişi başına gelirin Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şahin vd. (2015) Türkiye için 1980-2013 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak yapılan zaman serisi analizinde, değişkenler arasındaki ilişki Johansen eştümleme ve Granger nedensellik yöntemleriyle araştırılmıştır. Ampirik açıdan elde edilen sonuçlara göre ihracat ile kişi başına düşen gelir arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur. Orta gelir tuzağından kurtulmak için yeni teknolojik atılımların gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'nin orta gelir tuzağından kurtulabilmesi için ithalata bağımlılığın azaltılması ve ihracatın desteklenmesi, Ar-Ge harcamaları artırılması, yurt içi tasarruf oranları ve kadın işgücüne katılım oranının artırılması, işsizliğin azaltılması, üretimde teknolojik gelişmeye dayalı yenilikler ön plana çıkarılması gerektiği ifade edilmiştir.

ORTA GELİR TUZAĞININ NEDENLERİ VE TÜRKİYE SÜRECİ

Ülkeler orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra büyüme stratejilerini değiştirmediklerinden orta gelir tuzağına düşmektedir. Eğer ülkeler orta gelir düzeyine ulaştıktan sonra yeni büyüme stratejilerini hızla benimserler ise orta gelir tuzağından kaçınabilirler. (Kharas ve Kohli, 2011:284). Orta gelir tuzağının üstesinden gelmek için, gelişmekte olan bir ülke, uygun bir endüstriyel vizyonu benimsemek ve ona yönelik etkin önlemler almak zorundadır (Ohno, 2009:29).

Orta gelirli ülkelerde piyasanın ihtiyaçlarını karşılayacak yenilik ve ürün farklılaştırması önem kazanmaktadır. Orta gelir tuzağına düşmemek için, orta gelirli ülkelerin zengin ülkeler gibi mülkiyet hakları, sermaye piyasaları, başarılı girişim sermayesi, rekabet ve yenilikler yoluyla büyüyecek modern ve daha nitelikli kurumlar geliştirmesi gerekir (Kharas ve Kohli, 2011:286).

Gelişmekte olan ülkelerde, işçilerin eksik istihdamın olduğu kırsal kesimden kent imalatındaki istihdama geçişiyle birlikte hızlı büyüme gerçekleşecektir. Ancak zamanla eksik istihdamın olduğu kırsal emek havuzu boşalacağından kentsel üretimdeki reel ücretler yükselmeye başlayacak. Dolayısıyla bundan sonra üretimde istihdamın payı artacağından dolayı üretkenliği artırmak için nitelikli işgücü kaynağı ve hizmet sektöründeki üretimin payı artmalıdır (Eichengreen, 2011:411). Sermaye stokundaki artış ise sermayenin ek getirisinin azalmasına neden olacaktır. Bu durumda kişi başına gelir artışı giderek yavaşlar, daha sonra da durgunlaşır. Bu durumdan kaçınmak için teknoloji düzeyini, beşeri sermayeyi ve ekonomik işleyişin etkinliğini sürekli geliştirmek gerekir. Bu koşulları yeterince sağlayamayan ülkeler orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçmekte zorlanırlar (Gürsel, ve Soybilgen, 2013:2).

Ülkeler hızlı bir büyüme gösterdikten sonra bu hızlı büyüme süreci giderek yavaşlamakta ve bu büyüme sürdürülememektedir. Böyle bir durumun gerçekleşmesinin nedeni ithalata dayalı teknolojik yatırımların yerel yeniliklerle ikame edilememesidir (Gezer ve Yaşar, 2014:132).

Ayrıca ekonomilerin bilgi yoğun üretim yapılarına uyum sağlayamamaları ve teknoloji yoğun üretim süreçlerine geçememeleri de orta gelir tuzağına yakalanma sebebi olarak görülebilir (Kaya vd., 2015:833).

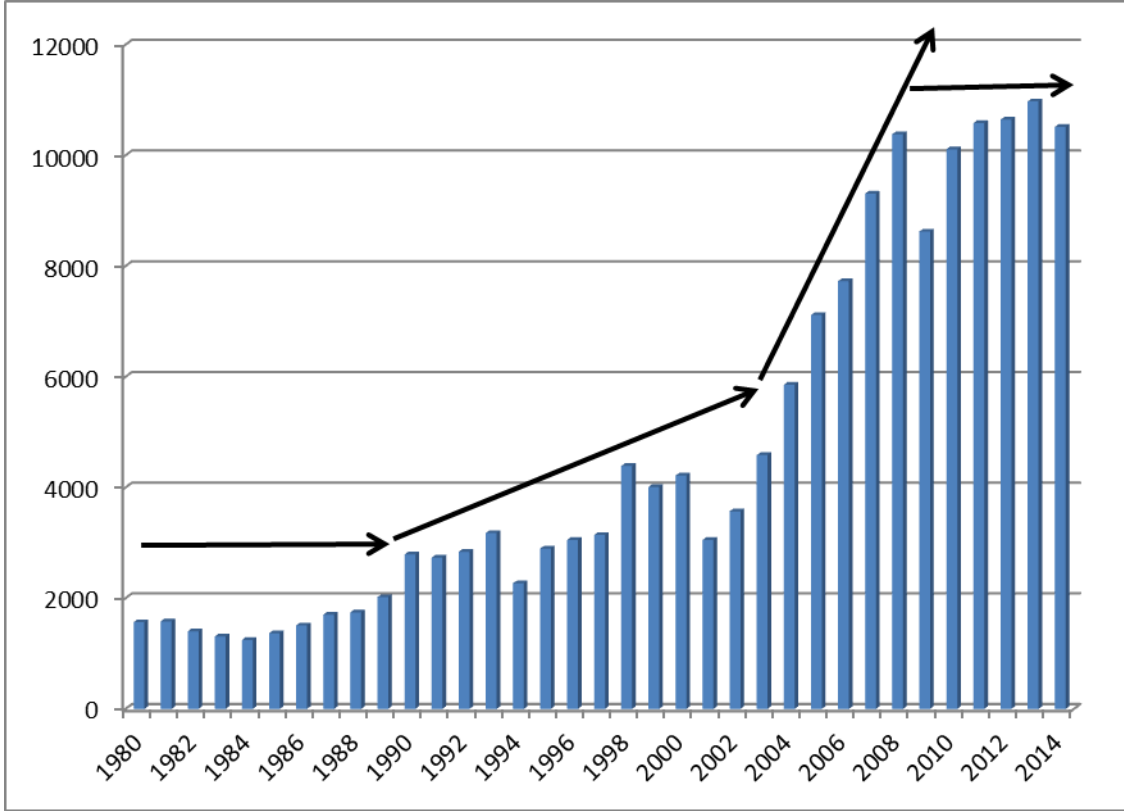
Ülkeler yenilik oluşturma kabiliyetlerini geliştirememeleri orta gelir tuzağının diğer bir nedenini oluşturmaktadır. Yenilik yaratma yeteneğinin gelişmemesinin nedeni ise beşeri sermayenin yeterli düzeye ulaştırılamaması, yurt içi tasarruf oranının düşük düzeyde kalmasıdır (Bozkurt vd., 2014:26).

Yavaşlama olasılığı yani orta gelir tuzağı üç şekilde değerlendirilebilir. İlk olarak, kişi başı GSYİH 2005 fiyatlarıyla 15.389 dolara ulaştığında ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak, kişi başına düşen gelir lider ülkedeki (yani ABD'deki) gelirin yüzde 58'ine ulaştığında bir büyüme yavaşlaması ortaya çıkmaktadır. Son olarak, imalat sanayi toplam istihdamın yüzde 23'ünü oluşturduğu zaman ortaya çıkar (Eichengreen vd., 2011:9).

Türkiye açısından orta gelir tuzağı incelendiğinde, aşağıdaki grafikte 1980-2014 yılları arası Türkiye kişi başı GSYİH büyümesi gösterilmektedir. Türkiye'de kişi başına milli gelir artışı 2002 yılından sonra ivme kazanmıştır. Ancak kişi başına milli gelir artışında sağlanan bu gelişme 2008 yılında yaşanan küresel krizden sonra düşme eğilimine girmiştir. Bu tarihten sonraki yıllarda 10.000 dolar seviyelerinde takılı kalmıştır. Orta gelir tuzağı bağlamında bu gelişmeler değerlendirildiğinde Türkiye'nin orta gelir tuzağından nasıl kurtulacağı tartışma konusu olmuştur. Ekonominin gelişim süreci Türkiye için değerlendirildiğinde Grafik 1'e göre orta gelir düzeyine ulaşıldıktan sonra bir üst seviye olan yüksek gelir grubuna geçilemediği görülmektedir. Grafikten de görüldüğü gibi Türkiye düşük gelir grubundan kurtulmuş fakat orta gelir tuzağını aşamamıştır.

Grafik 2: Türkiye Kişi Başı GSYİH Büyümesi (1980-2014) (Milyon Dolar/Cari Fiyatlarla)

Kaynak: Dünya Bankası, databank.worldbank.org, Erişim Tarihi: 18.04.2016

Kalkınmanın ilk safhalarında sermaye birikimi ve istihdam artışı önemli bir rol oynar. Ancak, kişi başı gelir düzeyi 10.000 doların üzerine çıktığında, kişi başına gelir artış hızının yüksek düzeyde devam etmesi, yüksek verimlilik artışlarının gerçekleşmesine bağlıdır. Dolayısıyla orta gelir aşamasında sermaye birikimindeki ve istihdamdaki artışların büyümeye katkısı yavaşlar. Eğer çalışan kişi başına katma değer artışları düşük kalırsa kişi başına gelir artışları da hız keser (Gürsel ve Soybilgen, 2013:1).

ABD kişi başına gelirinin yüzde 20'sine sahip ekonomiler orta gelir düzeyinde kabul edilirken ABD kişi başına gelirinin %45 ve üzerine çıkmayı başaran ülkeler de orta gelir tuzağından kurtularak yüksek gelir grubuna geçen yüksek gelirli ülkeler olarak değerlendirilmektedir (Kaya vd., 2015:832; Öz, 2012:1).

Grafik 2'de Türkiye'nin kişi başına gelirinin ABD kişi başına gelirinine oranını göstermektedir. 1980'den 2005 yılına kadar Türkiye'nin kişi başına gelirinin ABD kişi başı gelirinine oranı %16 ve altında kalmış 2005'den sonra 2014 yılına kadar %18-21 arasında bir değer almıştır. Orta gelir tuzağını aşmada ABD kişi başına gelirinin %45'ine ulaşma kriteri göz önüne alındığında Türkiye'nin hızlı bir gelişme göstermesi gerekmektedir.

Tablo 1: Türkiye'nin ABD GSYİH'sına Göre Orta Gelir Tuzağı

Yıllar	TR	ABD	TR/ABD*100	Yıllar	TR	ABD	TR/ABD*100
1980	1.566,74	12.597,66	12,44	1998	4.389,72	32.949,19	13,32
1981	1.580,88	13.993,16	11,30	1999	4.009,13	34.620,92	11,58
1982	1.403,24	14.438,97	9,72	2000	4.215,16	36.449,85	11,56
1983	1.310,27	15.561,42	8,42	2001	3.053,86	37.273,61	8,19
1984	1.246,20	17.134,28	7,27	2002	3.570,54	38.166,03	9,36
1985	1.367,17	18.269,42	7,48	2003	4.586,81	39.677,19	11,56
1986	1.508,91	19.115,05	7,89	2004	5.855,53	41.921,80	13,97
1987	1.703,63	20.100,85	8,48	2005	7.117,23	44.307,92	16,06
1988	1.742,92	21.483,23	8,11	2006	7.727,27	46.437,06	16,64
1989	2.019,03	22.922,43	8,81	2007	9.309,50	48.061,53	19,37
1990	2.790,58	23.954,47	11,65	2008	10.382,31	48.401,42	21,45
1991	2.732,27	24.405,16	11,20	2009	8.623,94	47.001,55	18,35
1992	2.839,20	25.492,95	11,14	2010	10.111,51	48.374,05	20,90
1993	3.177,17	26.464,85	12,01	2011	10.584,16	49.781,35	21,26
1994	2.268,58	27.776,63	8,17	2012	10.646,03	51.456,65	20,69
1995	2.896,09	28.782,17	10,06	2013	10.975,07	52.980,04	20,72
1996	3.052,49	30.068,23	10,15	2014	10.515,00	54.629,49	19,25
1997	3.143,26	31.572,69	9,96				

Kaynak: Dünya Bankası, databank.worldbank.org, Erişim Tarihi: 27.04.2016

ORTA GELİR TUZAĞINDAN ÇIKIŞ YOLLARI VE TÜRKİYE

Orta gelir seviyesine ulaşan ülkelerin ulaştıkları gelir seviyesinin üzerine çıkabilmeleri için farklı stratejiler ve çıkış yolları bulunmaktadır. Bu çalışmada dört farklı strateji üzerinde durulmuştur.

Beşeri Sermayenin Güçlendirilmesi

Yüksek katma değerli ve bilgi temelli bir ekonominin gelişimi için eğitilmiş ve sağlıklı işgücünün önemi büyüktür (Egawa, 2013:7).

Katma değeri yüksek endüstrileri ve faaliyetleri artırmak için yetenekli işçilere ihtiyaç vardır. Yüksek kaliteli beşeri sermaye, özellikle iş hizmetleri gibi modern yüksek katma değerli etkinlikler için önemlidir. Genel eğitim kazanımında hızlı bir iyileşme kaydeden gelişmekte olan pazarlar bile, belirli vasıflı işçiler sıkıntısı çekebilir. Yüksek kaliteli insan sermayesi biriktiren ve yüksek teknoloji ihracat üretimine geçen ülkeler orta gelir tuzağından kaçınmak için daha iyi bir şansa sahip olacaktır (Eichengreen v.d, 2013:12-13). Orta gelir tuzağının temel kaynağı, düşük gelirli ülkelerde gözlemlenen düşük tasarruf, zayıf beslenme, temel altyapı eksikliği vb. nedenlerden ziyade beşeri sermayenin kalitesizliğiyle ilgili olan yenilik faaliyetinin eksikliği ile ilişkilidir (Agenor, 2015:11).

Kamuya, bireylere, hane halklarına ve özel sektöre yönelik olarak yapılan sağlık ve eğitim yatırımları neticesinde beşeri sermaye gelişecek, gelişen bu beşeri sermaye araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde daha üstün bir seviyeye gelecektir. Bunun neticesinde bilgiye dayalı teknolojik üretim ve inovasyon artacak ve sonuçta ekonomik büyüme sağlanacaktır (Yıldız, 2015:162). Bu nedenle orta gelir tuzağından kurtulmada beşeri sermaye faktörünü artırmak, eğitim ve nitelikli işgücü kalitesini geliştirecek kurumsal alt yapının oluşturulması önemlidir (Kaya vd. 2015:833).

Kalkınma Bakanlığı'nın (2016) verilerine göre, okur-yazar oranının (6 yaş ve daha yukarı yaştaki nüfusun) toplam nüfus içindeki payı 1990 yılında %80,5, 2000 yılında %87,3, 2010 yılında %94 ve 2013 yılında ise %96 olarak gerçekleşmiştir (www.kalkinma.gov.tr). Rakamsal olarak bu oranın artırılması gerekirken önemli olan bu okur-yazar oranının bir katma değer yaratmasıdır. Bu nedenle eğitimin niteliğinin artırılması orta gelir tuzağını aşmada önemli bir etkidir.

Tablo 2: Türkiye İnsani Gelişme Endeksi Değerleri

Yıllar	Değer	% Değişim
1990	0,576	-
2000	0,653	13,29
2010	0,738	13,03
2011	0,751	1,85
2012	0,756	0,66
2013	0,759	0,35
2014	0,761	0,28

Kaynak: Human Development Reports, <http://hdr.undp.org>, Erişim Tarihi: 05.05.2016

İnsani Gelişme Endeksi değerleri 0 ile 1 arasında değerler alır. Ülkeler 1 değerine yaklaştıkça o derece gelişmiş kabul edilmektedir. (Gezer ve Yaşar, 2014:143). Tablo'dan da görüldüğü gibi Türkiye 1990 yılında 0,576'lık değerle insani gelişme gösterirken 2014 yılında 0,761'lik değerle insani gelişme göstermiştir. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (2015) tarafından yayınlanan İnsani Gelişme Endeksi Göstergeleri incelendiğinde Türkiye dünya ülkeleri arasında 72. sırada bulunurken ABD 8, Japonya 20, Bulgaristan 59, Kosta Rika 69, Çin ise 90. sırada yer almaktadır (HDR, 2015).

Ar-Ge Faaliyetlerinin Artırılması

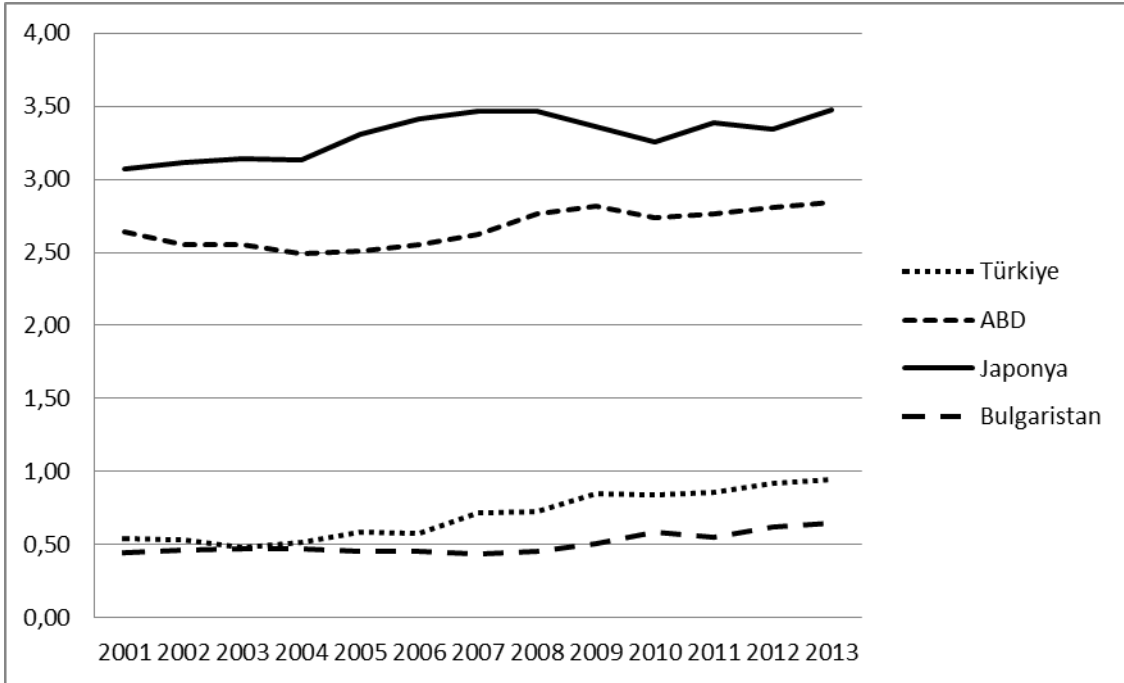
Ar-Ge ve yenilik yoluyla firmalar diğer rakiplerine göre avantaj sağlayarak pazar paylarını artırmayı hedefler. Ar-Ge faaliyetleri sonucunda bilgiye dayalı olarak elde edilen yeni ürün ileri teknolojiye sahip olacağından hem marjinal getirisi hem de katma değeri daha yüksek olacaktır (Kurtoğlu, 2014:73-76). Düşük ekonomik büyüme gösteren ekonomilerin orta gelir tuzağından kurtulabilmeleri için eğitim, Ar-Ge ve yenilikçi üretim konularına önem vererek katma değeri yüksek ürünler üretmeleri gerekmektedir. Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağından kurtulabilmesi için Ar-Ge harcamalarını artırması katma değeri yüksek teknolojik ürün ihracatını artırarak sürdürülebilir bir büyüme sağlaması gerekiyor (Yıldız, 2015:161-162).

Ar-Ge harcamalarındaki artış yüksek teknolojik ürün imalatını ve ihracatını artıracaktır. Bu nedenle bir yandan ihracattan elde edilen katma değer artışı ihracatın ithalatı karşılama oranını yükselterek dış ticaret dengesini olumlu etkileyecektir. Diğer taraftan ihracat gelirindeki artış GSYİH'yı artırarak büyümeyi hızlandıracaktır (Göçer, 2013:220).

Aşağıdaki tabloda bazı ülkelerde A-Ge harcamalarının GSYİH'ya oranı verilmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi Japonya'da Ar-Ge harcamalarının GSYİH'ya oranı %3'ün üzerinde yer almaktadır hatta bazı yıllarda %3,5 seviyesine çıkmıştır. Aynı şekilde ABD'de bu oran %2,5'in üzerinde seyretmektedir. Ancak Türkiye ve Bulgaristan'da bu oranlar %1'in altında kalmaktadır.

Grafik 3: Bazı Ülkelerde Ar-Ge Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)

Kaynak: TÜİK, www.tuik.gov.tr, Dünya Bankası, databank.worldbank.org, Erişim Tarihi: 05.05.2016.

Türkiye’de 2014 yılında Ar-Ge harcamalarının GSYİH’ya oranı %1,01 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2016). Türkiye’nin yüksek teknoloji ürün ihracatının imalat sanayi ihracatı içindeki payı 2006 yılında %1,85, 2008 yılında %1,62, 2014 yılında 1,94 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar ABD, Japonya ve Kore ile karşılaştırıldığında çok düşük olduğu görülmektedir. Örneğin 2014 yılında ABD’de bu oran %18,22, Japonya’da %16,68 ve Kore’de % 26,88’dir (World Bank, 2016).

Yurtiçi Tasarrufların Artırılması

Ekonomik dengede tasarruf-yatırım dengesinin açık vermesi durumunda oluşan bu açık daha yüksek oranda dış kaynakla finanse edilecektir. Artan dış kaynak ihtiyacı cari açıkla sürdürülebilirliğini olumsuz etkilediğinden bu durum büyüme açısından bir engel oluşturacaktır. Bu nedenle toplam yurtiçi tasarruf hacminin yetersiz kalması ülkede yapılacak yatırımları ve harcamaları engelleyerek büyüme ve kalkınma sürecinde yavaşlamaya neden olacaktır (Ener ve Karanfil, 2015:31).

Yurtiçi tasarrufların yetersiz olması durumunda yatırımların miktarı ve büyüme oranları düşmektedir. Aşağıdaki tabloda bazı ülkelerde ulusal tasarrufların GSYİH’ya oranı verilmektedir. Çin, Kore, Japonya’nın ulusal tasarruflarının GSYİH’ya oranları Türkiye’den fazladır. Türkiye’ye ait tasarruf oranları 2000 yılında %17,7 iken 2009 yılında %13,83 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca son yıllarda bu oranda önemli bir artış gerçekleştirilememiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu tasarruf oranlarıyla orta gelir tuzağından kurtulma ihtimali zor gibi görünmektedir.

Tablo 3: Bazı Ülkelerde Ulusal Tasarrufların GSYİH'ya Oranı (%)

Ülke	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ABD	19,9 2	17,4 8	17,7 2	17,7 7	17,3 9	15,8 7	14,7 7	14,9 7	14,8 1	15,8 4	16,3 9	16,8 0
Japonya	26,5 5	24,4 6	23,8 7	23,9 4	24,5 7	23,1 7	20,0 3	21,0 2	19,3 0	18,8 9	18,3 4	18,6 9
Çin	36,2 3	45,6 1	46,7 3	50,0 8	50,2 6	51,8 3	51,9 2	50,6 0	48,6 4	49,8 6	49,5 0	49,3 1
Kore	34,2 5	35,3 4	33,4 5	32,6 8	33,0 1	32,8 7	32,6 7	34,8 2	34,6 5	34,3 7	34,4 7	34,9 2
Bulgaristan	13,8 5	12,3 0	13,0 8	15,0 2	14,6 8	17,1 4	20,3 3	20,1 5	22,6 0	19,2 8	20,8 2	20,5 7
Türkiye	17,7 7	16,7 6	16,4 9	17,1 4	15,9 1	17,3 5	13,8 3	13,9 7	14,8 9	14,9 7	14,1 0	15,7 6

Kaynak: Dünya Bankası, databank.worldbank.org, Erişim Tarihi:12.05.2016

Hizmetler Sektöründe Katma Değer Artışı Sağlanması

İmalat sanayi gelişimini tamamlayan ülkeler hizmetler sektöründe ön plana çıkmaya başlar ancak hizmetler sektörü gibi sektörlerde verimliliği artırmak çok daha zordur. Uluslararası yeniden yapılanma ve yeni iş bölümü gelişmekte olan ülkelerde hizmetler sektörünün gelişiminin itici gücünü oluşturmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde katma değeri yüksek yazılım ve bilişim gibi tasarım ürünlerinin payı artarken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde hizmet sektörünün temelini ise lojistik, güvenlik, eğitim, sağlık ve bankacılık faaliyetleri oluşturmaktadır (Alçın ve Güner, 2015:37). Sürekli verimlilik artışının sağlanabilmesi için yüksek katma değerli etkinliklere yönelik yapısal değişim sağlayan teknolojik yeteneklerin bir araya getirilmesi gerekir (Paus, 2012:120).

İletişim ve ulaşım alanlarındaki gelişmeler neticesinde hizmetler sektörünün gelişme eğilimi artmakta ve sanayi ve tarıma göre daha hızlı bir gelişim göstermektedir. Ancak orta gelir tuzağı açısından hizmetleşme hızından ziyade hizmet sektörünün bileşimi daha büyük bir önem taşımaktadır. Türkiye ekonomisi açısından değerlendirildiğinde orta gelir tuzağından kurtulabilmek için hizmet sektörünün bileşiminde %25'lik yer tutan ticaret ve depolama faaliyetleri yerine bilgi-iletişim ve bunlara bağlı yazılım ve tasarım konularında daha fazla yatırım ve planlamanın yapılması gerekmektedir (Alçın ve Güner, 2015:39).

MÜSİAD (2009) raporuna göre Türkiye'nin, "mimarlık-mühendislik, teknik müşavirlik ve müteahhitlik hizmetleri", "bilgi-işlem ve ofis arkası hizmetler", "ulaştırma hizmetleri" ve

“turizm hizmetleri” ile ilgili hizmet ihracat miktarının, toplam hizmet ihracat miktarındaki payı incelendiğinde söz konusu miktarlar itibariyle toplam hizmet ihracatının 3/4’üne yakını oluşturulan bu dört alt sektörün, ülkemiz açısından stratejik niteliğe sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, gerekli önemin verilmesi halinde uluslararası hizmet ticaretindeki payımız açısından, bu sektörlerin katkısının giderek artacağı ifade edilmiştir (MÜSİAD, 2009:30).

SONUÇ

Orta gelir grubunda bulunan ülkelerden bazıları gösterdikleri yüksek büyüme performansı ile kişi başına düşen gelirlerini artırarak yüksek gelir grubunda bulunan ülkelerin seviyesine ulaşabilmişlerdir. Diğer bir kısmı ise aynı başarıyı gösteremediğinden uzun süre orta gelir düzeyinde kalmışlardır. Orta gelir tuzağında bulunan ülkeler ekonomilerinde yapısal dönüşüm gerçekleştiremediklerinden ve rekabet edebilirliklerini kaybettiklerinden dolayı bir üst gelir grubuna geçmeyi başaramamışlardır. Ülkeler sadece kişi başına düşen gelirlerini artırarak orta gelir tuzağından kurtulamazlar. Orta gelir tuzağına düşen ülkelerin bilgi ve teknoloji yoğun üretim stratejileri benimsemeleri gerekmektedir. Ayrıca beşeri sermayenin güçlendirilmesi, yurt içi tasarrufların artırılması, katma değeri yüksek ürün ihracatı da önemli stratejiler olarak ön plana çıkmaktadır.

Türkiye ekonomisinde varlık fiyatları düşük, reel ücretler yeterince rekabetçi ve kredi maliyetleri de gerileyerek seyretmiş, bütün bunlar Türkiye’nin rekabetçiliğine olumlu yansiyarak, büyümeyi desteklemiştir. Bu ortamda Türkiye’de düşük-orta teknolojilere sahip geleneksel sektörler de yoğunluk kazanmıştır. Bu durum ise, orta gelir tuzağına düşen ülkelerin içinde bulunduğu duruma işaret etmektedir. Düşük maliyetler ve emek yoğun sektörler avantajı, orta gelir kategorisine girildiği anda, kaybedilmekte ve rekabet gücünün artırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

2005 yılından beri orta gelir grubunda bulunan Türkiye ekonomisi 2002 yılından 2008 yılına kadar ekonomik olarak iyi bir ivme kazansa da bu büyümeyi sürdürmemiştir. 2008 yılından sonra kişi başına düşen gelir 10.000 dolar seviyelerinde takılı kalmıştır. Türkiye’nin 2023 ekonomi hedeflerine ulaşabilmesi için ekonomik ve sosyal anlamda önemli bir yol alması gerekiyor. Bu doğrultuda Türkiye’nin beşeri sermayesini nitelik olarak güçlendirmesi, yurt içi tasarruflarını artırarak yatırımların artırması, Ar-Ge faaliyetlerini artırması ve katma değeri yüksek ileri teknoloji üretim yapısının gerçekleştirmesi orta gelir grubundan yüksek gelir grubuna geçmesi açısından önemli rol oynayacaktır.

Kaynakça

Agenor, P. R., Canuto, O. ve Jelenic, M. (2012). Avoiding middle-income growth traps. World Bank-Economic Premise, (98), 1-7.

Agenor, P.R. (2016). Caught in the middle? The economics of middle-income traps. Journal of Economic Surveys. 1-21.

Aiyar, S. vd. (2013). Growth slowdowns and the middle income trap. International Monetary Fund Working Paper, 13/71. 1-63.

Alçın, S. ve Güner, B. (2015). Orta gelir tuzağı: Türkiye üzerine bir değerlendirme. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 37, Sayı 1, 27-45.

Bozkurt, E. vd. (2014). Orta gelir tuzağı ve Türkiye örneği. Maliye Dergisi, Sayı 167, 22-39.

Dalgıç, B., İyidoğan, P.V. ve Balıkçioğlu, E. (2014). Orta gelir tuzağından çıkışta hangi faktörler?. Maliye Dergisi, Sayı 167, 116-124.

Egawa, A. (2013). Will income inequality cause a middle-income trap in Asia. Bruegel Working Paper (No. 797), <http://bruegel.org>, (E.T.: 11.03.2017)

Eichengreen, B. (2011). Escaping the middle-income trap. Barry Eichengreen University of California, Berkeley, disponible en: <http://www.kc.frb.org/publicat/sympos/2011/2011.Eichengreen.Remarks.pdf>.(Consultado en abril 2015). (E.T.: 08.03.2017)

Eichengreen, B., Park, D. ve Shin, K. (2011). When fast growing economies slow down: international evidence and implications for China. NBER Economic papers, no 16919.

Eichengreen, B., Park, D. ve Shin, K. (2013). Growth slowdowns redux: new evidence on the middle-income trap. NBER working paper no. 18673.

Ener, M. ve Karanfil, M. (2015). Türkiye ekonomisinde tasarruf açığının orta gelir tuzağı üzerine etkisi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Ağustos 2015, 10(2), 31- 46.

Felipe, J., Abdon, A. ve Kumar, U. (2012). Tracking the middle-income trap: what is it, who is in it, and why? Levy Economics Institute of Bard College, working paper no. 715, 1-59.

Flaen, A., Ghani, S. E. ve Mishra, S. (2013). How to avoid middle income traps? Evidence from Malaysia. World Bank Policy Research Working Paper No. 6427, 1-51.

Gezer, M.A ve Yaşar, E. (2014). Türkiye'nin orta gelir tuzağına yakalanma riski ve bu riskten kurtulma önerileri. Maliye Dergisi, Sayı 167, 126-148.

Göçer, İ. (2013). Ar-ge harcamalarının yüksek teknoloji ürün ihracatı, dış ticaret dengesi ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri. Maliye Dergisi, Sayı 165, Temmuz-Aralık, 215-240.

Gürsel, S. ve Soybilgen, B. (2013). Türkiye orta gelir tuzağının eşliğinde. Betam Araştırma Notu, 13(154), 1-7.

Kalkınma Bakanlığı (2016). Ekonomik ve sosyal göstergeler-sosyal sektörlerdeki gelişmeler. www.kalkinma.gov.tr (E.T:07.05.2016).

Kanchoochat, V. ve Intarakumnerd, P. (2014). Tigers trapped: tracing the middle-income trap through the East and Southeast Asian experience. Berlin Working Papers on Money, Finance, Trade and Development, working paper no. 04/2014, 1-36.

Kaya, Z. vd. (2015). Türkiye ekonomisinde orta gelir tuzağı ve ödemeler bilançosu kısıtı. International Conference On Eurasian Economies, 830-840.

Kharas, H. ve Kohli, H. (2011). What is the middle income trap, why do countries fall into it and how can it be avoided?, Global Journal of Emerging Market Economies, 3(3), 281-289.

Koçak, E. ve Bulut, Ü. (2014). Orta gelir tuzağı: teorik çerçeve, ampirik yaklaşımlar ve Türkiye üzerine ekonometrik bir uygulama. Maliye Dergisi, Sayı 167, 167-01.

Kurtoğlu, Y. (2014). Orta gelir tuzağından çıkış. Ekonomik Yaklaşım, 25(90), 71-90.

MÜSİAD (2010). Hizmet sektör raporu, Araştırma Raporları:63, Hazırlayan: Zehra Taşkesenoğlu.

Ohno, K. (2009). Avoiding the middle-income trap, renovating industrial policy formulation in Vietnam. ASEAN Economic Bulletin, vol. 26, No. 1. 25-43.

Öz, S. (2012). Orta gelir tuzağı. Ekonomik Araştırma Forumu Politika Notu 12-06, 1-4. http://eaf.ku.edu.tr/sites/eaf.ku.edu.tr/files/eaf_pn1206.pdf (E.T: 01.04.2016)

Öztürk, İ. vd. (2012). Kalkınma yolunda yeni eşik: orta gelir tuzağı. 2012 Türkiye Ekonomisi Raporu, 1-135.

Paus, E. (2012). Confronting the middle income trap: Insights from small latecomers. Studies in Comparative International Development, 47(2), 115-138.

Rostow, W.W. (1959). The stages of economic growth. The Economic History Review, new series, vol. 12, no. 1, 1-16.

Şahin, İ., Başer, K. ve Karanfil, M. (2015). Orta gelir tuzağı üzerine ampirik bir çalışma: Türkiye örneği (1980- 2013). Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, Yıl:2015, C:7, S:2, 225-235.

Tho, T.V. (2013). The middle-income trap: issues for members of the association of Southeast Asian Nations”, VNU Journal of Economics and Business, vol. 29, no. 2. 107-128.

TÜİK (2016). Konularına göre istatistikler. <http://www.tuik.gov.tr/> (E.T.: 06.05.2016).

UNDP (2015). Human development report, <http://hdr.undp.org> (E.T.: 05.05.2016).

World Bank (2016). World development indicators. <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>

Yıldız, A. (2015). Orta gelir tuzağı ve orta gelir tuzağından çıkış stratejileri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 2, Sayfa: 155-170.

MODERN DÜNYANIN BUNALIMI KARŞISINDA RADİKAL BİR ELEŞTİRİ VE ALTERNATİF ÇÖZÜMLER: IVAN ILLİCH

Dönüş SARITAŞ

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada Avusturyalı filozof ve unutulmuş bir toplum eleştirmeni olan Ivan Illich'in çağdaş batı kültürü, kurumları, modern dünyanın içinde bulunduğu buhran, küreselleşme, kapitalizm, sınıf farklılıkları, endüstri toplumunun yarattığı problemler ve bunlara yönelik olarak savunduğu çözümlere yer verilecektir. Ivan Illich, çağdaş batının ve modernizmin değerlerin kurumsallaşmasna, araçların amaçlara dönüşmesine sebebiyet verdiği ve modernizmin gerektirdiği sürekli yeniliğin geleneğe ve ekolojiye zarar verdiği gerekçesiyle eleştirir. Sürekli yenilikten kastettiği endüstriyel ve teknolojik ilerlemelerdir. Illich kurumların tekelleşmesinin ve endüstri toplumuna hizmet etmesinin karşısındadır. O, daha çok vernaküler dediği geleneksel değerlerin yaşatılmasından yanadır. Batının ön plana attığı araçlara yönelik maddi yaşam tarzı bireylerin pasif, tek tip, homojen bir tüketim toplumu olmasının önünü açar. Kendi geleneksel değerleri ve yaratıcılığı olmayan toplumlar unutulmaya ve unutturulmaya, yozlaşmaya mahkumdur. Endüstri toplumu sınırsız ihtiyaçlar yaratır ve insan doğaya hükmetmeye başlayınca mekanik bir evren oluşur. Aşırı nüfuslaşma ve yanlış teknoloji çevrenin yozlaşmasına sebep olur. Buna önlem olarak Ivan Illich nüfus denetimi, dengeli tüketim ve doğum kontrolünü önerir. İnsanların hazır olanı kullanması radikal tekele yol açar. Bu da değerlerin kurumlaşmasına sebeptir. Oysa insan hazır gıdalar yerine kendi geleneksel ev yemeklerini yapsa, kendi kıyafetlerini dikse, daha çok ağaç dikse dünya daha yaşanabilir hale gelir ve aktif bir toplum oluşur.

Anahtar Kelimeler: modernizm, endüstri, medeniyet, küreselleşme, teknoloji

Abstract

In this study we are going to analyze the solutions of the problems of contemporary western culture, its institutions, the crisis in the modern World, globalization, capitalism, class differences and industrial society by Ivan Illich who is an Austrian philosopher and a forgotten society critic. The purpose of this study is to explain the problems caused by the modern world and to bring solutions to these problems. Illich criticizes contemporary west and modernism because of the fact that they cause transformation of tools into goals, institutionalization of values and also because continuous innovations damage traditions and ecology. What he means by continuous innovations are industrial and technological developments. Illich is against monopolization of institutions and that they serve the industrial community. He sides with the vernacular (traditional) values. The materialist lifestyle of West creates a monotypic, passive and homogenous consumer society. If communities haven't got their own traditional values and creativity, they will be forgotten and degenerated. Industrial society creates unlimited needs. When human begins to dominate the nature, a mechanical universe occurs. Overpopulation and wrong technology cause the degradation of the environment. As a precaution for this problem,

Illich recommends population control, balanced consumption and contraception. Using of prepared foods cause radical monotypic. So this is the reason of the institutionalization of values. Finally, if people do their own traditional home cooking instead of ready-made foods, they sew their own clothes and more plant trees, the world becomes more livable and an active society is formed.

Keywords: modernism, industry, civilization, globalization, technology

1. Bölüm: Modern Dünya Problemleri

Dilimizde “çağdaş”, “yeni” tabirleriyle karşılaşırsa da modern sözcüğünün daha geniş anlamlar çağrıştırdığını, kültürlere ve milletlere göre farklı anlamlara geldiğini gözlemek zor değildir. Kapitalizmin ilk adımlarından bu yana sürekli, üstelik de çok hızlı ekonomik, toplumsal, dinsel, düşünsel, sanatsal değişimleri içeren bir sözcük. Sanayileşme, laikleşme, usun öne çıkışı, bilimlerin yol göstericiliğini benimseme, geleneksel değerlere bağlılıktan kopuş, nesnellik, yararcılık, insanın birey olarak yücelişi... Görüldüğü gibi, kentleşmeyle, kentsoylulukla yakın ilişkiler içinde, genel anlamıyla modern sözcüğü¹. Tanımdan anlaşılacağı üzere modern kelimesi eski olanı, geleneği terk etmek ve yeniliğe ayak uydurmak anlamına gelmektedir. Modern bir toplum inşa etmek ise öncelikle bir değişimi ve yeniliği beraberinde getirmektedir.

Ivan Illich’e göre: “Yenilik oranındaki artış, ancak gelenekle köklerini koparmamışsa, böylelikle anlam bütünlüğünü ve güvenliği de sağlamlaştırıyorsa değer taşır.”² Buna göre o, yenilik karşıtı değil fakat geleneğin ölümüne sebep olan değişimin karşısındadır. Gelenek yanlısı olmak demek ise geçmişle bağlarını koparmamak demektir. Geçmişle bağlarını koparmak ise sürekli yeniliği doğurur ve bu da kalıcılığı yok etmektedir. Ivan Illich’e göre artarak devam eden değişim, geleneği ve anıları yok eder: “Hızlanarak artan değişme, hem alışkanlık yaratıcı hem de dayanılmaz olmuştur. Bu noktada istikrar, değişme ve gelenek arasındaki denge altüst olur; toplum hem ortak anılarıyla bağını hem de yenilik için dayanaklarını yitirmiştir. Emsallere dayanan yargı, değersiz kalmıştır.”³ Buna göre sürekli ivme kazanan yenilik ve değişim insanları bağımlılık yaratıcı hale getirmektedir. Üstelik bu sürekli değişimin de sonu yoktur.

Modern olmak sadece düşüncede değişim değil, bulunulan ortamın yani şehrin de değişimi ve modernleşmesidir. Şehrin yeniliğe evrimi ve geleneksel toplumdan modern topluma geçiş de Rönesans, Aydınlanma ve Sanayileşme gibi akımlarla birlikte gerçekleşmiştir. Modern dünya birçok probleme sebep olmuştur. Bu bölümde bunlardan birkaç tanesine yer verilecektir. Modernitenin yarattığı problemler: Endüstri Çağı ve Endüstri Çağının sebep olduğu problemler, Çevresel problemler, Medeniyet Problemi, Sınıfsal Farklılıklar ve Eşitsizlik Problemi, Bağımlı bir tüketim toplumu ve teknolojik problemlerdir.

1.1. Endüstri Problemi

¹ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, 3.Baskı, s.324

² Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, Ayrıntı Yayınları, Çev. Ahmet Kot, İstanbul, 2015, s.98

³ age. s.88

Endüstri toplumları, en genel tanımı itibariyle, üretim süreçlerini emek yoğunundan sermaye yoğununa dönüştürmüş olan, bir diğer deyişle kol gücünün yerini makinelerin aldığı toplumlardır.⁴ Illich, endüstrinin kas gücüne olan ihtiyacı ortadan kaldırmasını: “makine gücünün süresiz olarak insan gücünün yerini alabileceği şeklindeki yanılsaması”⁵ olarak tarif eder. Tarımsal üretimden, sanayiye geçişle birlikte elbette birçok değişiklikler yaşanmıştır. Bunlardan bir tanesi de geleneksel insan gücüne olan ihtiyacın ortadan kalkması ile modern makineler dönemine geçişte yaşanan değişimdir. Buna göre baba mirası olarak yapılan işler bir kenara itilmiş ve toplumun geleneksel yapısı bozulmuştur.

Bir ülkenin sanayileşmesi, o ülkenin makine ve diğer tüm üretim araçları bakımından zenginleşmesi, başka bir deyişle, o ülkedeki makine ve tüm üretim araçlarının nicelik ve niteliklerinin artması demektir.⁶ Endüstri toplumunun oluşumunda makineleşmenin etkili olduğu görülüyor. Peyami Safa da 19.yüzyıl için makine medeniyeti kavramını kullanmıştır. Makineleşmiş bir toplumda bireyler, her şeyi makineden beklemekle kendi enerjisini makineye atfeder. Bu da pasifleşmeye sebep olur.

Sanayileşmiş bir ülkenin tanımını ise Illich şöyle ifade ediyor: “Eğer bir ülkenin toplumsal hayatı ulaştırma sanayiince yöneltiliyorsa; ulaşım, sınıfsal ayrıcalıkları belirlemeye başlamışsa, zaman kıtlığını arttırıyorsa ve insanları kendileri için yapılan yollara daha fazla bağımlı hale getiriyorsa, o ülke aşırı sanayileşmiş bir ülke olarak sınıflandırılabilir.”⁷ Sanayiye bağımlı bir toplum aşırı sanayileşmiş bir toplumdur o halde. Ivan Illich belli bir kesimin değil herkesin makineleşmeye katıldığını dile getiriyor: “Diller ve tanrılar hala farklı gibi görünse de, her gün daha fazla insan aynı mega makinenin ritmiyle uygun adım yürüyen muazzam çoğunluğa katılıyor.”⁸ Bu makineleşme çağı insanların hayatına birtakım kolaylıklar sağladığı gibi beraberinde birtakım problemleri de getirmiştir. Fakat getirdiği kolaylıklara ve avantajlara alışan modern toplum, götüreceklerini hesaba katmıyor.

Illich’e göre endüstri toplumu yalnızca maddi/ekonomik ilerlemeyi hedef alır ve ilerleme yalnızca eşyanın miktarı ve çeşidindeki artıştır. Bu görüşünü de şu şekilde dile getirmektedir:

“Günümüz endüstri toplumu, hayatı eşyalar çevresinde düzenlemekte. Pazar yoğunluklu toplumlarımız maddi ilerlemeyi, üretilen eşyaların miktar ve çeşitliliğindeki artışla ölçmektedir. Ve biz hareket noktamızı bu sektörden alarak, toplumsal ilerlemeyi bu eşyalara ulaşabilmedeki dağılımla ölçmekteyiz.”⁹

Buna göre modern zihniyet kurtuluşu araçsal güçte arar ve mekanik bir evren oluşumuna sebep olur. Modern görüş ise materyalist, pozitivist, pragmatist ve otoriter bir ideolojiye sahiptir. Bu maddi uygarlıkta yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bu sınıf da eşitsizlikleri beraberinde getirmiştir.

⁴ Sercan Dereli, “Endüstri Devrimi ve Endüstri İlişkileri”, Editör Erdiñ Yazıcı, *Klasikten Küresele Endüstri İlişkileri*, Orion Kitabevi, Ankara, 2015, s.36

⁵ Ivan Illich, *Enerji ve Eşitlik*, İz Yayıncılık, Çev. Ufuk Uyan, İstanbul, 1997, s.11

⁶ H.Aykut Göker, *Bilim Teknoloji Sanayi Üçlemesi ve Türkiye Üzerine Söyleşiler*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s.9

⁷ Ivan Illich, *Enerji ve Eşitlik*, s.73

⁸ Ivan Illich, *İşsizlik Hakkı*, Yeni İnsan Yayınevi, Çev. Deniz Keskin, 2010, s.28

⁹ Ivan Illich, *Tüketim Köleliği*, Pınar Yayınları, Çev. Mesut Karışahan, İstanbul, 2000, s.23

Sanayi Çağı ile birlikte kaçınılmaz olarak yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır; işçi sınıfı. Marx'a göre bu yeni işçi sınıfı; bütün geçimi aldığı ücrete dayanan, başka hiçbir gelir kaynağı, hiçbir kişisel serveti olmayan; üstelik aldığı ücretle ancak kıt kanaat geçinebilen, her türlü toplumsal siyasal güvenceden yoksun, bu da yetmiyormuş gibi insafsızca iktisadi buhranlara itilmiş bir sınıftır.¹⁰ Bu sınıf burjuva sisteminin oluşumuna sebep olmuştur. Bu durumu İlich, şu şekilde ifade eder: “İnsanlar artık 1950’lerden beri işçi sınıfı teriminin yeni bir burjuvaziye ve onların çocuklarına ayrıcalıklar sağlamaya yönelik bir kılıf olarak kullanıldığını görüyorlar.”¹¹ Kapitalizmin yarattığı işçi sınıfı toplumda eşitsizliklere ve bölünmelere yol açmıştır. Bir tarafta var gücüyle sadece temel ihtiyaçları için çalışan, üreten ve kullanılan işçi sınıfı, diğer tarafta işçilerin üzerinden çıkar sağlayan ve sınırsız ihtiyaçlar peşinde koşan, tüketen ve kullanan burjuva sınıfı. Modern dünyada gücü elinde bulunduran hakimiyet kurar. Güç hakimiyeti belli bir kesimin otoritesine işaret eder ve bu da öteki ile olan ilişkilerde egoist bir tavra işaret eder. Darwinistlerin dile getirdiği “güç haktır!” meselesi ile Francis Bacon’un “bilgi güçtür!” fikri bu noktada devreye girer ve emperyalist ve kapitalist bir tavrın ilk izlenimlerini verir. Gücün meşru kılınması ile de değerler yok edilir. Oysa güç hak değil, hak olan güçtür. Hak unutulduğunda ise sömürgeci zihniyet/burjuva kendi varlığını öbürüne dayatarak varlığını kabul ettirir. Birlik sağlamak için yola çıkan bu modern zihniyet savaşların, kaosun, sınıf farklılıklarının önünü açmış ve insansızlaştırılmış bir dünya tasavvuru yaratmıştır. Çıkar için yaşamak aklın da araçsallaştığının bir göstergesidir. Bir tarafın egemenliğini sürdürebilmesi için şart olan ve piramidin en altında yer alan işçi sınıfı bu dönemin kanayan yaralarından yalnızca bir tanesidir. Bu tablo da gösteriyor ki endüstri çağı yoksul-zengin gibi iki zıt kutbu bir arada barındıran bir çelişki üzerine kurulmuştur.

Ivan Illich, öte yandan endüstrinin bir problem olarak radikal bir tekel yarattığını dile getirir: “Bir sanayi dalı kendisinin tatmin edebileceği bir ihtiyacı ortaya çıkarma ve şekillendirme yeteneğinden dolayı bütün bir toplum üzerinde radikal tekel oluşturur.”¹² Radikal bir tekel oluşturan sanayi kurumları tek gerçek ve zorunluluğu kendileri olarak gösterip, onlarsız bir yaşamın olamayacağı izlenimini verir ve toplumlara sistemi dayatır. Sadece birkaç kurum tekeli elinde bulundurur. Coca Cola, Nestle, McDonalds gibi ürünler sanayide tekelin en belirgin örnekleridir. Bu tekeller ise tüketicinin seçeneğini kısıtlar ve insanlar hazır gıdaları tüketerek bir tüketim toplumu olma yolunda ilerlerler. Ivan Illich’e göre endüstriyel gelişimin yarattığı diğer problemler ve etkileri şu şekilde belirtilmiştir:

“Endüstriyel gelişme dünyadaki tüm insanları altı biçimde tehdit etmeye başlamıştır; 1.Aşırı büyüme, insanın birlikte evrim geçirdiği çevrenin temel fiziksel yapısı üstündeki hakkını tehdit ediyor. 2.Endüstrileşme, şenlikli çalışma hakkını tehdit ediyor. 3.İnsanın, yeni çevreye uyması için aşırı ölçüde programlanması, yaratıcı düş gücünü köreltiyor. 4.Yeni üretkenlik düzeyleri katılımcı siyaset hakkını tehdit ediyor. 5.Geçerli olanın sürekli yenilenmeye zorlanması, gelenek üstündeki hakkı; yani, dilde, mitosta, ahlakta ve yargılarda geçmiş emsallere başvurma eğilimini tehdit ediyor. 6.Yönlendirilmiş olmakla birlikte, zorunlu doyumun yol açtığı engellenme duygusu ise, altıncı ve daha sinsî bir tehdit oluşturmaktadır.”¹³

¹⁰ Hans Freyer, *Sanayi Çağı*, Doğubaki Yayınları, çev. Bedia Akarsu-Hüseyin Batuhan, Ankara, 2014, s.59

¹¹ Ivan Illich, *Gölge İş*, Yeni İnsan Yayınevi. Çev. Deniz Keskin, 2013, s.35

¹² Ivan Illich, *Enerji ve Eşitlik*, s.50

¹³ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.60

Endüstriyel gelişmenin yarattığı problemleri Illich altıya ayırmış ve eserinin ilerleyen bölümlerinde bu problemlere yer vermiştir. Nüfusun aşırı büyümesiyle çevre yozlaşmış, sanayinin radikal tekel yaratmasıyla şenlikli toplum tehde uğramış, araçlara aşırı programlanılmıştır. Dördüncü problem kutuplaşma yani endüstrinin sınıfsal ayrılıklara sebep olmasıdır. Sürekli yenilik eskimeye yani geleneğin kaybına sebep olmuştur. Bireylerin sanayi ürünlerini zorunlu olarak tüketmesiyle de engellenme duygusu yaşanmıştır. Bunlar araçların aşırı derecede büyümesinin yarattığı problemlerdir.

Endüstriyel sistemin yarattığı problemlerden bir diğeri de Illich'e göre sınırsız ihtiyaçlardır: "Bugünkü endüstriyel sistem, dinamik açıdan istikrarsızdır. Sınırları tanımlanmamış genişlemeye ve aynı anda sınırsız ihtiyaçlar yaratmaya göre örgütlenmiştir. Bunlar da endüstriyel bir ortamda çok geçmeden temel ihtiyaçlar haline gelir." ¹⁴ Endüstri toplumu Illich'e göre sınırsız ihtiyaçlar yarattığı gibi bunlar temel ihtiyaçlarmış gibi dayatılır. Endüstrinin dayattığı makinelere bireyler bir değer atfeder ve araca köle bir yaşam sürdürülür.

Endüstrinin yarattığı bir diğeri ise Illich'e göre dini kavramlar üzerine çok az araştırma yapılmış olmasıdır.¹⁵ Dini öğretilerin yerine dünyevi öğretilerin getirilmesi bilindiği üzere Aydınlanma ile birlikte ortaya çıkmış ve Endüstride doruğa ulaşmıştır. Çünkü bu dönemin insanları gelişmeyi sadece maddi, ekonomik büyüme olarak görmektedirler ve Bergson'un sezgi dediği, Gabriel Marcel'in bağlanma dediği metafizik öğretiler bu dönemde barınmazlar. Buna göre modernizmin bunalımının sebebi yalnızca maddi ve dış dünyaya odaklanmış olması değil aynı zamanda maneviyatı hesaba katmayışıdır. Oysa insan aynı zamanda psikolojik ve metafizik bir varlıktır. Kişi maddeye indirgenmemelidir. Batı maddi bir refaha ulaşmış ancak manevi ilimlerden bihaberdir. Sonuç olarak Batının sahip olduğu tek şey mekanizmdir.

Modern dünyanın yarattığı bir diğeri medeniyet problemidir. Medeni bir uygarlık kurmak düşüncesiyle yola çıkan Batı, yine kendisi ile çelişmiştir.

1.2. Medeniyet Problemi

Sözlük anlamı olarak medeniyet; bir toplumun, bir ülkenin maddi, toplumsal, ahlaki vb. yaşamına özgü niteliklerin bütünü; uygarlık: Mısır Medeniyeti. Eski Yunan medeniyeti.¹⁶ Tanımdan anlaşılacağı üzere medeniyet, hem maddi hem de ahlaki unsurların bütünüdür. Bunlardan biri eksik olmamalı o halde. Salt maddi bir uygarlık toplumları kaosa sürükleyebileceği gibi maddi bir güce sahip olmayan ya da bunu kullanamayan salt ahlaki bir medeniyet de yok olmaya mahkumdur.

Medeniyet tasavvuru, inanılan bir değerler sistemini, bu değerler sistemine göre tanımlanan davranış biçimlerini ve bu biçimleri denetleyen ahlak ve hukuku ihtiva eden bir oluşumdur.¹⁷ Medeniyetten bahsedildiği zaman bir değer ve ahlak meselesi olduğu görülüyor. Her toplumun değerleri vardır. Değersiz bir millet yoktur. Peki değer nedir?

¹⁴age. s.8

¹⁵ Ivan Illich, *Gölge İş*, s.89

¹⁶ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 15.cilt, Milliyet Gazetecilik Interpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1986, s.7911

¹⁷ Sadettin Ökten, *İçimde AVM var!*, Tutukitap, İstanbul, 2015, s.13

Değer, sözlüklerde arzu edilen, ilgi duyulup peşinden koşulan, ayar ölçüsü olarak kullanılan şey anlamlarına gelmektedir. Değer kavramı Latince “kıymetli olmak”, “güçlü olmak” anlamlarına gelen valere kökünden türemiştir.¹⁸ O halde değer, ona özel bir anlam yükleme çabası içinde olunan, ait olunandır. Fakat kimin değeri? Evrensel değerler mi, milli kültürel değerler mi?

Kültürel değer: Kültürün bir kısmı, onu meydana getiren millete özgüdür. O milletin zihniyetini, damgasını taşır (özgün kültür). Kültürün bir kısmı da bütün insanlığa hastır. Herhangi bir milletin damgasını taşımaz, milletlerin ortak malı gibidir (ortak kültür). Ortak kültür, var olanlara etki etme, tabiata hakim (halife) olma yolunda (emrine sunulmuş her şeyin kullanımı için) insanlığın bir mücadelesidir.¹⁹ Şu halde kendi kültürel değerlerimizin yanı sıra bir de ortak(evrensel) kültürel değerler vardır. Fakat kendi kültürel değerlerini tanımayan birisi ya da bir toplum için yabancılaşma ve başka kültürlere meyiletme söz konusu olacaktır. Bu da tekelleşmeye sebebiyet verir. Kendi özünü, geleneksel değerlerini ve hatta kendi dilini unutan kişi ve toplumlar yozlaşmaya ve yabancılaşmaya mahkumdurlar. Değerleri ve gelenekleri olmayan toplumlar er ya da geç çöküşe uğrar ve unutulmaya mahkum olur. Değer deyince bir insan meselesi olduğu görülüyor. İnsana dışarıdan ahlak veremiyoruz. İnsan kendisi o ahlakı ancak kendisi alabilir.

Namaz sayesinde der Illich, tüm Müslümanlar az çok Arapça öğrenirler. Bu öğrenme, geleneğin kuşattığı etkileşimden doğar. Aynı biçimde, köylüler bölgelerinin folklorunu kaparlar.²⁰ O halde medeniyet bir şehrin kültürünü, geleneğini ve değerlerini yansıtır. Her medeniyetin de kültür, gelenek ve değerleri birbirinden farklılık gösterir. Günümüzde ise medeniyet modernleşmeye dönüşmektedir. Medeniyetin modernleşmeye dönüşmesindeki eksiklik, modernliğin; hikmeti, değerleri ve gelenekleri dışlamasıdır. Oysa insan nasıl ruh ve bedenden ibaretse; medeniyet de maddi ve manevi unsurların bütünüdür. İnsan sadece ontolojik bir varlık değil, değerleri ve gelenekleri de olan bir varlıktır. Böyle bir düzende yani modernleşmiş bir medeniyette milli kültürel değerlerden bahsetmek mümkün değildir. Geleneksel kıyafet ya da kendi kültürüne has olanı terk edip, moda, sürekli yeniliğe ayak uydurmak milli kültürel değerleri yok etmeye sebebiyet vermektedir. Moda adı altında insanlara sunulan tek bir marka, tekelleşmeye sebebiyet verir. Geleneksel olanın terkedilmesi ise Ivan Illich’in deyimiyle eskime olarak adlandırılır. Eskime yani değerlerin kaybedilmesi ve moda adı altındaki modernizme ayak uydurmaktır. Illich bu duruma örnek olarak moda gibi sürekli yeniliklerin, toplumların kendi hayat tarzını seçme konusunda bir dayatma yarattığını ve eskinin değer kaybına yol açtığını dile getiriyor:

Geniş ölçekte her şeyin eskiyip, modanın durmadan değiştiği günümüz düzeninde, birkaç kurumlaşmış karar merkezi, yenilikleri zorunlu olarak tüm topluma kabul ettirmektedir. Sürekli bir şenlikli yeniden kuruluş, toplulukların etkili ve küçük ölçekli yenilenme yoluyla kendi hayat tarzlarını seçme güçlerinin toplumca ne ölçüde korunabildiğine bağlıdır... Öte yandan eskime değer kaybına yol açar...’’²¹

¹⁸ Mustafa Aydın, “Değerler, İşlevleri ve Ahlak”, *Eğitime Bakış Dergisi* Sayı 19/7, 2011, s.39

¹⁹ Ahmet Nedim Serinsu, “Bizi Biz Yapan Değerlerimiz ve Hayatımızı Anlamlandırmadaki Rolü”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/301*, Ankara, 2000, s.307

²⁰ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.70

²¹ age. s.85-86

Kendi kültürel değerlerimizden örnek verilecek olursa Türk kültüründe, türkü dinlemek ya da halay çekmek yerine caz müzik dinlemek ve tango yapmak değerlerin kaybedilmesine örnektir. Elbette birçok kişi yabancı gelenekleri öğrenecek fakat bu öğrenme tamamen o kültürü benimseme ve kendi kültürünü çağın gerisinde bulma anlamında olmamalıdır. Bu öğrenme bir edebiyat metnini okumak gibi olmalıdır. Yani eleştirel olmalıdır.

Illich, milli kültürel değerler içerisinde yer alan dil konusunda, dili resmi ve geleneksel dil olarak iki anlamda ele alıyor. Buna göre resmi kurumlarca öğretilen dil, geleneksel dilin değersizleşmesine, piyasalaşmasına ve yerel halk dilinin aşağılanmasına sebebiyet verir:

“Dil öğretimi bir meslek haline geldikçe çok paraya mal olmaya başladı. Sözcükler, şu anda gayrisafi milli hasılayı oluşturan piyasalaştırılmış değerlerin en büyük iki kategorisinden birini oluşturuyor. Neyin söyleneceğine, kimin söyleneceğine, hedef olarak hangi zamanın ve ne tür insanların seçileceğine para karar veriyor. Söylenen sözün maliyeti arttıkça yankısının da bir o kadar kesin olması bekleniyor. İnsanlar okullarda nasıl konuşmaları gerektiğini öğreniyorlar. Yoksulları zengin, hastaları sağlıklı, azınlığı çoğunluk gibi konuşturabilmek için para harcıyor.[...] Daha bile ileri gidiyoruz ve önce standart dilin etnik, siyah ya da köylü dilini aşağılamasına izin veriyor, sonra da bunların taklitlerini akademik konular olarak ele alıp buna para harcıyoruz.”²²

Öğretilmiş anadil, günlük konuşma dili olan yerel halk dilini kurumsal amaca alet edip metalaştırmıştır. Doğuştan öğrenilen dilse özgünlüğünü korur. Örnek verilecek olursa; Türkçeye İngilizceden geçen kelimeler sonradan öğrenilen, öğretilmiş dildir. İngilizce günümüzde dünya dili haline gelmiştir. Hatta mağaza ve dükkanların tabelalarına İngilizce isimler verilmesi radikal bir tekel yaratır. Bu durum modern dünyanın yarattığı küreselleşmenin sonucudur. Türkçenin özgün dilinde İngilizce kelimeler yoktur. Örneğin nesil yerine jenerasyon kelimesi kullanılıyorsa küresel dil, yerel dile hakim olmuş demektir. Daha medeni bir toplum yaratmak adına gündelik ya da köylü dili kullanılmayıp, farklı medeniyetlerdeki dillerin kelimelerini kendi dilimize uyarlanır. Bu anlamda Illich kurumsallaşmaya karşıdır çünkü kurumlar geleneksel olanı öldürmektedir. Ünlü filozof Wittgenstein: “Dilimin sınırları, dünyanın sınırlarıdır” der. Kendi dilini yeterince kullanamamak ve farklı dillerin kelimelerini kendi diline düşünmeden almak tamamen taklitçiliğe, özentiliğe götürür. O halde öze dönmek şarttır ve bir yeniden doğuş gereklidir. Milletlerin kendi Rönesansını kurmak hala mümkündür. Batıyı körü körüne taklit etmek yozlaşmaya ve geleneğin unutulmasına sebep olur. Oysa tek medeniyet Batı medeniyeti değildir. Yine kendi kültürümüzden örnek verilecek olursa, gözleri görmeyen yerli ozanımız Aşık Veysel eğitim almadan kendini geliştirmiştir ve halk dilindeki şiirleri dillere destandır.

Bizim medeniyet krizimizin önemli sebeplerinden bir tanesi insanı düşünmeye başladığımızda artık değerleri düşünüyor olmayışımızdır. İnsanı değer olmaksızın da düşünebilen ya da tasavvur edilebilen bir varlık gibi algılamaya başlamış olmamız sorgulanmalıdır. Bu aslında sadece bizim değil bütün bir insanlığın problemi gibi durmaktadır. Çünkü insanlık kendisini giderek bir değer varlığı olarak kurmak ve inşa etmek yerine, kendisini sadece bir hedone/haz peşinde koşan, zenginlik peşinde koşan bir varlık ve hatta bir tahakküm varlığı olarak

²² Ivan Illich, *Gölge İş*, age. s.96

algılamaya başlamıştır. Bu algılama nasıl tarihte bir çeşit emperyalizm, sömürgecilik olarak ortaya çıkmışsa, bugün de insanoğlunun madde tarafından sömürülmüş olması söz konusudur.²³

Halbuki insan sadece biyolojik bir varlık değil aynı zamanda psikolojik ve metafizik bir varlıktır. Tabiata değerlerini de ekler. Tabiatını kültürle tamamlar. Tabiatta ise kültür ve değerler yoktur. Fakat insanı tahakküm altına almaya çalışan, onlar üzerinde deneyler yapan, insanın bir değer varlığı olduğunu önemsemeyip, onu meta gibi deneye tabi tutan Naziler için nasıl bir medeniyetten söz edilebilir? Bu durumda filozof Thomas Hobbes'un dediği gibi "insan insanın kurdudur" gibi çatışmacı bir yaklaşımla insan sadece kendi kimliğini ötekine dayatma gafletine düşer. İnsan doğadaki canlılar gibi sadece hayatta kalabilmek için savaşır varlığını sürdüren bir kimlik değildir. O sebepten insan insanın kurdu olmamalı, yoldaşı olmalıdır. Thomas Hobbes'un bu görüşü ile sadece güçlü olanın ve çoğunluğun yaşamaya hak kazanması düşüncesi özne olma yolunda bir engeldir. Böyle bir düşünce ben ve öteki düalitesinin oluşumuna sebep olur. Oysa ünlü filozof Gabriel Marcel'in de dediği gibi; "İnsanın kendisini çevreleyen varoluşla kurduğu ilişki, ben-sen temelinde kurulmadıkça ya yıkıcı ve hiçleştiricidir, ya da ben'i mutlaklaştırıcı."²⁴ Yani ben-sen ilişkisi formüle edilmelidir Marcel'e göre. Ben ve sen ilişkisi ile ancak ötekileştirmenin önüne geçilebilir. Sen'i, ötekini yok saymak şiddete yol açarken, birlikte yaşamak: ben ve sen olmak ise mutlaklaştırıcıdır.

İnsanoğlu kendini evrenin yaratıcısı gibi görüp, evrene ve doğaya hükmetmeye çalışır ve kendi sonunu hazırladığını bir türlü göremez. Ivan Illich, işte bu durumu en iyi özetleyen durumu, Nazilerin insanlık dışı tutumlarına eserinde yer vererek dile getirmiştir: "İnsanlar üstünde deney yapmak kuşkusuz mümkündür. Nazi hekimleri organizmanın nelere dayanabileceğini keşfe çıkmıştı. Ortalama insanın işkence altında ne kadar yaşayabileceğini buldular; ama bu onlara, bir kimsenin nelere tahammül edebileceği konusunda bilgi sağlamadı."²⁵ Bu örnekten anlaşılabilir ki, Naziler kendinden olmayanları dışlamakla ve ötekileştirmekle kalmamış bu dışlama sömürgeleştirme ile son bulmuştur. Sömürgeci tavrı ile kendinden olmayan milletleri ötekileştirip bir hoşgörü geleneği kuramamıştır. Sömürgeci tahakkümü esas alan bir zihniyette insan haklarından bahsetmek oldukça gülünçtür. Batı, parası ve gücü ile kendisine her şeyi satın alabilse de, kendisine bir şahıs satın alamamıştır. Batının öteki üzerindeki tutumu, bir kimlik krizine yol açar ve arzu ettiği bu kriz ile melez bir medeniyet inşa etmek ister. Dil, din ve ırk ayrımı yapar. Aydınlanma ile aklı ön plana koyan Batı, böylece ırkı aklın yerine koymuş olur ve kendinden olmayana yaşam hakkı tanımamıştır. Bütün soyları bir çatı altında toplamak gibi bir amaç ile birlikte bir yaşam alanı oluşturulacağı yanılgısı güdüldü. Peki ırk kavramı ötekileştirmeyi meşru kılmak için mi kullanıldı? Siyah ırk, beyaz ırk, doğu-batı hatta kuzeyli-güneyli... Uç sınıflar yaratıldı ve adına; ...ırkı denildi. Oysa aslında unutulmuş tek bir ırk/ulus var o da: insan... İnsan olmayı bir türlü becerememiş, aklı yanlış amaçlar için kullanmadan ileri gelir. Bu da aşkın olmayan, dünyevi bir medeniyete işaret eder.

Modernitenin medeniyeti kapitalist ve de materyalisttir. Fakat bir şehri bina etmek iktisadi olduğu kadar da ahlaki bir tutumdur. Seküler toplumdaki medeniyet ise beşeridir. Sekülerleşme, Nietzsche'nin ünlü "Tanrı öldü, onu biz öldürdük" deyişiyle, Tanrının ölümüdür. İnsanın kurtuluşu artık Tanrıya değil, mekanik doğal dünyaya, pozitivist bir ilerleme fikrine bağlıdır.

²³ Levent Bayraktar, "Medeniyet Tasavvurunun Temeli: Ahlak ve Değer", *Türk Yurdu Dergisi* Sayı 342, Ankara, 2016 Şubat, s.4

²⁴ Fulya Bayraktar, *Bağlanma Hürriyeti Bir Gabriel Marcel Okuması*, Aktif Düşünce Yayınları, Ankara, 2014, s.3

²⁵ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.101

Artık kutsal olan, insan ve onun icat ettikleridir. Bu insan merkezli dünya görüşü ile ise bir kesimin diğer kesim üzerindeki meşruiyeti belirginleşmeye başlamaktadır. Bu modern olan kesimler ise kendileri dışındakilere yaşam alanı vermez. Illich'e göre: "Bir sınıfın, diğer sınıfa karşı kasıtlıca sömürsü, endüstri toplumunun çağdaş bunalımıdır."²⁶ Buna göre endüstri, Fransız Devrimi ile sözü verilen insan hakları evrensel beyannamesini yerine getirememiştir. İnsan hakları denildiği vakit sadece Batı toplumları akla gelmektedir ve Illich'in de dediği gibi: "İnsanların Üçüncü Dünya'da doğdukları, zenci ya da kadın oldukları, yanlış bir grup ya da partiden oldukları için ya da kabul gören sınavları geçemedikleri için daha az değerli olduklarına karar verilir."²⁷ Değerden ve insan haklarından bahsedildiği zaman akla sadece Batının çocukları gelmemelidir. Çünkü, kendini teoride özgür, demokratik, insan hakları savunucusu olarak tanıtan batı, pratikte bunu gerçekleştirememektedir. İnsanlara kendi kimliklerini unutturup tek çatı altında bir birlik sağlamak maksadıyla aslında bir parçalanma, bir emperyalizm kurmaktadır. Böyle bir toplum için nasıl bir medeniyetten söz edilebilir?

Tasavvuf ise bu olaya çok farklı bir açıdan bakar. "Sen sana ne sanırsan ayrığa da onu san!" diyen ünlü halk ozanımız Yunus Emre sömürgeci zihniyetten farklı olarak herkes için eşitlik ister ve empati duygularımızı harekete geçirir. İşte yüzyıllardır Batı, kendinden olmayan ülkelere ya kendi fikirlerini dayatmak istemiş, ya da onları ötekileştirmiştir. Yine bunun en güzel örneğini Ivan Illich *Gölge İş* adlı eserinde bir tarih sırasına koyarak veriyor:

"İlkçağlarda yabancı için barbar, İlkçağ sonunda pagan, Orta Çağ'ın başlarında pagan kelimesi Müslümanların tek tanrıya inanması ve din değiştirmemesi sebebiyle kafire evrildi. Vahşi adama ihtiyaç isnat etmek için onu öncelikle yerli ilan ederek beşinci aşamaya geçmek gerekti. Yerlilerin kısıtlı mal ve hizmet ihtiyacı büyüme ve ilerlemenin önünde ciddi bir engel teşkil ediyordu. Bu yüzden de az gelişmiş halk olmaya doğru bir evrim daha geçirdiler ve Batı'nın yabancı algısının altıncı ve güncel safhasını oluşturdular."²⁸

Bu yalnızca bir ötekileştirme problemi değil, aynı zamanda sömürgeleştirmeyi meşrulaştırma isteğidir. Sömürgecilikle birlikte ise kültürel ve ahlaki anlamda bir fakirlik gündeme gelir. Demek ki kendi kimliğini ötekine dayatıp kolektif bir kimlik oluşturma Batı'nın yüzyıllar öncesinden temel ideolojisiydi. Bu ideoloji kimlik dönüşümüne, yabancılaştırmaya hatta daha da kötüsü fanatizme götürür. Buna örnek olarak geçmişte yapılan Haçlı Seferleri, Nazi Katliamı ve günümüzde İsrail'in Filistin üzerindeki zulmünü, Suriye'ye yapılanları göstermek çok yanlış olmasa gerek. İşte tek tip bir toplum yaratmak için tek neden. Oysa toplumlar kendilerini ehlileştirmeyi başarabildikleri vakit daha yaşanabilir bir evren oluşacaktır ve çatışma yerine hoşgörü ve empati duyguları aşılsa daha yaşanılabilir bir dünya oluşacaktır...

1.3. Sınıf Farklılıkları ve Eşitsizlik Problemi

Modern toplumda her ne kadar homojen bir toplum yaratılmak istense de aslında modern toplum özünde sınıfsal farklılıklara ve eşitsizliklere yol açmaktadır. Sınıfsal farklılıkların en

²⁶ Ivan Illich, *Tüketim Köleliği*, s.141

²⁷ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.83

²⁸ Ivan Illich, *Gölge İş*, s.38-40

önemli nedeni Modern Çağda ekonomidir. Ekonomik eşitsizliklere, zengin ve fakir ayırımına yol açan ise kapitalizmdir.

Kapitalizm: üretim araçlarının özel mülkiyetine ve bu araçların onlara sahip olmayan emekçiler tarafından işletilmesine dayanan bir insan toplumunun hukuksal statüsü. Özel girişim ve piyasa serbestliğine dayanan üretim sistemi.²⁹ Kapitalist sistemde tanımda belirtildiği gibi üretim araçları yani işletmeler, daha çok özel şirketlere sahip olanların elindedir. Emekçiler ise belli bir ücret karşılığında bu şirketlerde çalışan kişilerdir. Bu sistemde toplumsal tabakalaşma belirgin hale gelmiştir. Emekçiler ise işverenlere oranla oldukça fazla sayıdadır ve kapitalist sistem özel bir girişim olduğu için yalnızca belli bir kesim hakim güçtür. Bu sistemde gelişim yalnızca burjuvalara özgü olarak görülmüştür. Gelişim de garip bir şekilde eşitsizliğe sebep olmuştur.

Gelişimin yarattığı eşitsizliği ise Ivan Illich şu örneği vererek belirtiyor: “Tüm Latin Amerika’da ayakkabı kıttır ve birçok kişi hiç ayakkabı giymez. Transit yürüyüşleri hiçbir zaman için ayakkabısızlık sebebiyle engellenmez. Öğretmenler ve parti görevlileri insanların ayakkabısız oluşunu gelişmeye karşı bir kayıtsızlık işareti olarak görüyorlar.”³⁰ Kalkınmanın düşük olduğu Latin Amerika gibi yerlerde gelişim ve değer para ile ölçülür. İnsan hayatının değerinin düşük, paranın değerinin büyük olduğu modern ülkelerde ise bir medeniyetten söz edilemez. Bu açıdan bakıldığında modern dünyanın bir medeniyet ve değer buhranı yaşadığı ve eşitsizliğe sebep olduğu söylenebilir.

Illich’in ekonomik düzenin yarattığı dayatmaya yönelik verdiği bir diğer örnek ise: “Land-Rover’ından hayvanlarını pazara doğru götürün Hintli bir köylüye küçümseyerek bakan gelişme uzmanı, ayakların nisbi avantajını kabul etmeyi reddeder.”³¹ Buna göre kendi gücü ile hareket etmek yoksulluk belirtisidir. Gelişim Çağı’na ayak uydurmaya çalışan gelişim uzmanı dayatmanın farkında değildir. Araca mahkum bir hayat süren uzman, çevreyle bağlarını koparmıştır. Ivan Illich sınıfsal farklılıklardan bahsederken daha çok ulaşımı ve inşaat sektörünü örnek verir. Ulaşım ve inşaat sektörü sınıfsal farklılıkları yaratır ona göre. Çünkü bu araçlara ulaşmada herkes eşit şartlara sahip değildir. Amerika nüfusunun der Illich, yalnızca binde 2’si kendi tercihiyle yılda birden fazla hava yolculuğu yapabiliyor. Bu büyüklükte bir lüks yolcu kapasitesini besleyebilen diğer ülkelerin sayısı ise çok sınırlı.³² Buna göre eşitsizlik sadece bireyler arasında değil, aynı zamanda da toplumlar/ülkeler arasındadır. Bu eşitsizliğin en önemli nedeni de ekonomidir. Ekonomik anlamda eşitsizlik endüstri ile temeli atılan maddi yaşam biçiminin yarattığı problemlerden bir tanesi belki de en önemlisidir.

Sınıfsal farklılığı yaratan sebeplerden bir tanesi de işsizliktir. İvan İllich işsizliğin burjuvaziye ayrıcalık sağladığından yakınıyor: “Özellikle Doğu Avrupa’da ve ayrıca Çin’de de insanlar artık 1950’lerden beri işçi sınıfı teriminin yeni bir burjuvaziye ve onların çocuklarına ayrıcalıklar sağlamaya yönelik bir kılıf olarak kullanıldığını görüyorlar.”³³ Burjuvazi o dönemlerde belli bir refah içinde yaşayan insanları tanımlıyor, üstelik bu kişiler geçimlerini işçi sınıfı üzerinden sağlıyor. Burjuvazi sınıfı kapitalizmin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

²⁹ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Gazetecilik Interpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 12. Cilt, 1986, s.6339

³⁰ Ivan Illich, *Enerji ve Eşitlik*, s.50

³¹ age. s.55

³² age. s.25

³³ Ivan Illich, *Gölge İş*, s.35

Burjuvazi sınıfı o dönemde üretim araçlarını ellerinde bulunduran kişileri tarif eder. Burjuva sınıfının işçileri ise işçi sınıfıdır. Burjuva Illich'e göre birtakım ayrıcalıklara sahiptir. Çünkü bu sınıf emekçi sınıfının yani işçi sınıfının artı-değerine el koyar.

Illich ekonomik eşitsizlik konusunda cinsiyet farklılıklarının da yaratıldığını dile getirir. "Gender" yani Cinsiyet adlı eserinde bu tema üzerinde durmuştur. Feminist çalışmalar yapan erkek akademisyen sayısı günümüzde oldukça ender sayıda olduğu için onun bu konudaki düşüncelerine yer vermemek haksızlık olacaktır. Illich bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade eder: "Kadınların erkeklerle ekonomik eşitliğe sahip olduğu hiçbir sanayi toplumu tanımıyorum. Kadınlar, iktisadın ölçüye vurduğu her şeyin daha azını elde ederler."³⁴ Bu örnek cinsiyet ayrımcılığında yapılan sömürünün ataerkil bir toplum tarafından yapıldığının göstergesidir. Buna göre kadının yaptığı iş ile erkeğin yaptığı iş her ne kadar aynı olsa da karşılığında aldıkları ücret eşit değildir. Üstelik kadınların görülmeyen ücretsiz ev içi emeklerini kölelik olarak nitelendiren Illich: "ev işi ücrete tabi değildir"³⁵ diyerek kadınların toplumdaki konumlarının eşitsizliğine ve ataerkilliğe vurgu yapar. Demek ki kapitalist sistem, ataerkil düzeni de himayesine almış. Böylece cinsiyetçi iş bölümünün kapıları arkasına kadar açılmıştır. Kadın belki de zayıf olarak görüldüğü için çalışması hoş görülmez. Halbuki dünya savaşları sırasında birçok genç ve yaşlı kadın erkeklerle birlikte savaşa katılıp ülkesini korumuştur.

Modernitenin yarattığı bir diğer problem ise yeşil alanın tahribidir. Illich bu konuda da duyarlı bir tavır sergileyerek duruma sessiz kalmamıştır.

1.4. Çevre Problemi

İnsan-doğa ilişkisi ilkçağlardan beri süregelen bir ilişkidir. İlkçağ filozoflarında doğaya egemen olma düşüncesi olmamasına karşın 17. Yüzyılda bilimsel ilerlemelerin sonucu oluşan yeni doğa kavrayışı insanın merkeze alındığı ve ölçünün insan olduğu bir anlayışı egemen kılmıştır. Bu yeni anlayış, insanın hem kendisini hem de çevresini algılama biçimini değiştirmiş, hakim dünya görüşü olarak da mekanik bir doğa kavrayışına yol açmıştır. Bu yeni mekanik dünya görüşü ile doğa üzerinde hakim olma düşüncesi çevre sorunlarına sebep oluşturmuştur. 17. Yüzyılın yani Aydınlanmanın hakim görüşü bilindiği üzere akıl ile dünyayı kavrama çalışmasıdır. Buna göre doğaüstü hiçbir öğreti ile doğruya ulaşamaz, doğruya ulaşmada tek ölçüt akıldır. Bu da Tanrısal bir yaratıcı fikrini bertaraf ederek, insanı ön plana koyar. Tanrı merkezlikten insan merkezli evrene geçişle birlikte, insan yaratılmışlıktan yaratıcı konumuna gelir ve insanı esir aldığı gibi doğayı da hükmü altına alır. Yaratan insanın yarattığı bilim ise tek gerçektir. Bilim ise insanı merkeze alır. Böylece insan mekanik bir dünya yaratma ve doğa üzerinde hakim olma gücünü kendinde bulmuştur. İnsanlar üzerinde yapılan sömürünün doğa üzerinde de yapılması kaçınılmazdır. Bu da teknik bir uygarlık olmanın önünü açmıştır. Peki doğa nasıl tekniğe dönüştü? Doğanın insanlar tarafından sömürsü, önce ulaşım ile daha çok trafik yaratarak, sonra daha çok ev inşa ederek gerçekleşmiştir. Özellikle büyük şehirlere bakıldığında dip dibe evlerin ve asfaltların yeşil alanı yok ettiği görülür. Dahası günümüzde

³⁴ Ivan Illich, *Gender*, çev. Ahmet Fethi, Ayraç Yayınları, Ankara, 1996, s.14

³⁵ Ivan Illich, *Gölge İş*, s.32

birçok ağaçlık alan, ev ya da fabrika yapılmak için tahrip edilmektedir. Çünkü; Illich'in de dediği gibi; hayvanlar için çevre olan şeyi, o, evi yapmayı öğrenmiştir.³⁶

Üstelik de herkesin araba sahibi olduğu/olmaya çalıştığı bir şehirde, bunun yoğun trafikle hava ve çevre kirliliğine zarar verdiği görülür. Yoğun trafikten kaçmak içinse herkes kendi aracına sahip olmayı ister. Fakat Illich'in de dediği gibi: “Enerji krizi, daha fazla enerji girdileriyle bastırılamaz.”³⁷ Eğer böyle olursa araçlar gittikçe insanlardan daha fazla yer işgal etmeye başlar ve daha çok taşıt ulaşımındaki tıkanıklığı bastırmaz aksine daha çok yola bağımlı hale getirir ve boş zamanlar ile iş zamanı arasındaki farkı minimize eder. Yani her şeyin daha fazlası sanıldığı aksine daha iyi değil, daha zararlıdır. Daha çok enerji de tıpkı bir uyuşturucu gibidir, zamanla dozunu daha çok artırmak, daha çok bağımlı hale gelmek ve daha çok hasta olmak anlamına gelir. Ayrıca araçlara daha çok bağımlı olmak demek toprağa daha az basmak ve işten eve evden işe monoton bir hayat yaşamak anlamına gelir.

Ulaşımın yarattığı trafiği ve hava kirliliğini ise Illich şu şekilde izah ediyor: “Doğal çevredeki yozlaşma çok belirgin ve ciddi boyutlardadır. Mexico kentindeki araba trafiği, pırlıl pırlıl bir gökyüzü altında yıllar boyu sürekli artış gösterdi. Sonra, bir iki yıl içinde kirli hava alçaldı ve çok geçmeden Los Angeles'takinden daha kötü hale geldi.”³⁸ Buna göre insanın doğa üzerinde yarattığı bu tahribat Illich'e göre: “Eğer insan çok yakın bir gelecekte, araçlarının çevreye müdahale etmesini sınırlayamaz ve etkili bir doğum kontrolü uygulayamazsa, gelecek kuşaklar birçok çevrebilimcinin haber verdiği kıyameti yaşayacaktır.”³⁹ Buradan çıkan sonuç makineleşmiş bir dünyanın, doğanın sömürülmesine sebep olduğudur. Ayrıca etkili bir doğum kontrolü öneriyor Illich, demek ki aşırı nüfus da çevreyi tehdit eden bir başka faktör. Endüstri ile birlikte nüfusun arttığı ve köylerden kentlere göç yaşandığı hatırlanırsa aşırı refaha ulaşma düşüncesi hakimdir bireylerde. Fakat bu aşırı nüfus, aşırı refah ve yanlış teknoloji çoğu zaman, bir araya gelip çevrenin dengesini tehdit eden üç yönelim olarak görülüyor⁴⁰ Illich'e göre. Nüfus artışı çevre kirlenmesinde en büyük rolü oynar.

Doğa üzerinde hakim olma düşüncesi Aydınlanmaya kadar indirgense de esas dönüşümün Endüstri ile yaşandığı açıktır. Endüstri döneminde daha önce bahsedildiği gibi emek gücünden sermaye gücüne geçilmiştir. Sanayi çağı fabrikaların hakim olduğu ve bu fabrika atıklarının da çevreye zarar verdiği düşünülürse Endüstri doğa üzerindeki tahribata sebep olan en önemli sebeptir. “Plastikten yayılan gazlar doğada kendisine özgü bir iz bırakıyor yeni bir tür hayalet”⁴¹ der Illich ve fabrika atıklarının çevreye verdiği zararı gözler önüne serer. Üstelik makineleşmenin endüstrileşmeden de önce yaşandığını dile getirir. Doğa üzerinde egemenlik kurma ona göre 12. Yüzyılda başlamıştır. Bunu da şu şekilde ifade etmiştir:

“Mekanikle ilgili işler yapanlar kitlesel üretimin ilk modern şekliyle alakalı ücretli işçiler olarak görüldü bunlar da on ikinci yüzyıl Fransa'sında nadirdi. Mekanik teriminin bu dönemde ne

³⁶ Ivan Illich, *Enerji ve Eşitlik*, s.25

³⁷ age. s.17

³⁸ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.61

³⁹ age. s.113

⁴⁰ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.61

⁴¹ Ivan Illich, *Gölge İş*, s.26

doğayı akıl yoluyla alt etme ne de taklit etme gibi bir anlamı vardı. Daha ziyade, doğa üzerinde zaten egemen olan bir gücün doğayı sömürmesini ifade ediyordu.”⁴²

Endüstri ve teknolojinin ekolojiye verdiği zarar günümüzde 12.yy.dan daha vahim durumdadır. Üstelik teknoloji çılgını bir nesle bu durumu gündeme getirmek şu an için oldukça zor görünüyor.

1.5. Tüketim Toplumu Problemi

Ivan Illich, insanların kendileri için düşünüp, hareket edebilecekleri daha basit ve daha keyifli bir yaşam biçimini öneren ve toplumun pahalı ve alıkoyucu kurumlara olan bağımlılığını sorgulayan bir provokatördür.⁴³ Ona göre kurumlara olan bağımlılık tüketim toplumunu yaratan en önemli sebeplerden birisidir. Kurumların hayatımıza yön vermesine şiddetle karşı çıkan Illich, insanların kendi kararlarını kendilerinin vermelerini ve yaratıcı olmalarını ister. Illich, araçların artık amaçlara dönüştüğünü ve tüketim toplumundan kaçınmanın insanlar tarafından imkansız olarak algılandığını kurumları eleştirerek şu şekilde dile getiriyor:

“Araçların halkın gözünde amaçlara dönüşmüş olduğunu görmemizi sağlayacak bir metodoloji, neyin iyi olduğunu dolar cinsinden ölçmeye alışmış kişiler tarafından direnişle karşılanacaktır... Gitgide, kurumlar yalnızca taleplerimize biçim vermekle kalmayıp, kelimenin tam anlamıyla mantığımızı ya da orantı duygumuza da biçim vermiştir. Kurumların üretebildiklerini talep ede ede, onlarsız yapamayacağımıza inanır olduk.”⁴⁴

Illich araçların hakimiyetine girmiş olan insanın bağımlı biri haline gelmesinden yakınıyor. Bağımlılık eylemsizliğe sebep olmaktadır. Modern dünyanın sunduğu ayrıcalıklar birtakım problemlere sebep olmaktadır. Böyle bir dünya iç dünyayı hesaba katmaz ve salt dış dünyanın görüngülerini yansıtır. Araçlar amaca dönüşünce de maddi bir evren oluşur. Kurumlar ise mantık ve duyguları ele geçirip hipnoz etmektedir. Modern teknoloji gibi... Her zaman daha iyisi çıkan cep telefonları, tabletler, bilgisayarlar daha çok tüketmeye ortam hazırlamaktadır. Teknoloji kurumu onsuz bir hayat yaşanamayacağı izlenimini vermektedir. Daha iyisi çıkan cep telefonu eski telefonun değerini düşürmekte ve bir tüketim zinciri oluşmaktadır. Böylece gelişmiş modern ülkelerin istediği yerine gelmekte ve bağımlı ve pasif bir tüketim toplumu oluşmaktadır.

“Artan nüfus ve azalan tüketim endüstri ülkelerini tehdit eder [...] Zengin uluslar artık fakir ülkelerdeki trafik sıkışıklığını, hastane kısıtlamasını ve derslik yetersizliğini ciddi bir şekilde empoze ediyor ve uluslararası anlaşma ile bunu "kalkınma" olarak adlandırıyorlar. Dünyanın Zengin ve eğitilmiş insanları onların şüpheli ve paketlenmiş ürünlerini çözüm olarak Üçüncü Dünyaya sunarlar.”⁴⁵ der Ivan Illich. Buna göre gelişmiş endüstri ülkeleri, az gelişmiş olanlar

⁴² age. s.128

⁴³ Marion E. Greene, “After the Crisis: The thought of Ivan Illich today ”, Almanya, 2013 <http://www.pudel.uni-bremen.de/>

⁴⁴ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.30

⁴⁵ Ivan Illich, “Outwitting the "Developed" Countries”, *The New York Review of Books*, Cilt 13, Sayı 8 Kasım 6, 1969

http://ournature.org/~novembre/illich/1969_Outwitting_the_Developed_Countries.html

üzerinde radikal bir tüketim tekeline sahiptir ve tüketimi diğer ülkelere dayatmaktadır. Endüstri ürünlerine sahip olan gelişmiş ülkeler Üçüncü Dünya ülkelerine paketlenmiş ürünleri empoze ediyor ve bunu kalkınma olarak adlandırıyorlar diyor Illich. Yani tüketim köleliğinden kaçış yok. Geçmiş ile ontolojik ve de epistemolojik olarak bağımlı koparan bu Üçüncü Dünya sınıfları, batının bu sömürgeci zihniyetinin dayattığı her türlü (fikri, siyasi, teknolojik) yeniliği almakla mükellef olan akıl yoksunu bir toplumu ortaya koyar. Varoluşsal bir krizle karşı karşıya kalan böyle sınıflar bağımlı bir yaşam sürer ve tüketmeye koşullanırlar.

Illich yine kalkınma konusunda, kalkınmanın bütün toplumlarda aynı etkiyi yarattığını belirtiyor:

“Kalkınma, tüm toplumlarda aynı etkiyi yarattı. Herkes aynı tip makineler, fabrikalar, klinikler, televizyon stüdyoları ve düşünce kuruluşları aracılığıyla yayılıp duran ürünlere bağımlılık tuzağına yakalandı. Bu bağımlılığı doyurabilmek için, kendisine sunulanlara ihtiyaç duymak üzere eğitilen müstakbel müşteriler için tasarlanmış standart mühendislik ürünlerinin daha fazla üretilmesi gerekiyor.”⁴⁶

Yalnızca birkaç kurum yenilikleri, mühendislik ürünlerini zorunlu olarak dayatır ve onlarsız bir yaşamın olamayacağı izlenimi yaratılır. Bu da bireylerin kendi yaptığı ürünlerin değersiz olduğu düşüncesini gösterir. Bireyler kendi başının çaresine bakmayı öğrenmek yerine, uzmanların sunduklarını almak için eğitilmiş köleler haline dönüşür. Tek doğru olarak da uzmanların, profesyonellerin bilgisi gösterilir. Tüketim çağında bireyin tek başına kendi emeği ile yaptığı ev gecekondular ilan edilir. Bu da pasif ve bağımlı bir tiryaki tüketiciliğine sebebiyet verir. Böylece mühendislerin bilgisine ihtiyaç duymak üzere yetiştirilmiş olurlar.

Ortak gerçeklikler, sezgisel olarak bilinen şeyler, doğru bilgi tekeline sahip oldukları iddiasındaki profesyonel bilici kitleleri tarafından gözden düşürülmüştür. İvan Illich, anlaşılabilir bir dünyada bireylerin yeteneksizliğinin sorumluluğunu yüklenmeyi onaylayan bu meslekleri yeteneksizleştirici meslekler olarak adlandırıyor.⁴⁷

Mühendis ürünlerine bağımlı bir yaşam ile temel ihtiyaçların yerini sınırsız ihtiyaçlar alır ve toplum, kurumların ürettiklerine bağımlı olarak yaşamaya başlar. Her zaman daha fazla ürünün krizi aşacağına inanılarak, daha çok üretim yapılır. Daha çok üretim ise daha çok tüketim demektir. Üretim ne kadar artarsa tüketim de o ölçüde artar. Bireyin toplumdaki konumu ne kadar çok tükettiği ile belirlenir. Eski toplumlar yalnızca ihtiyacı kadarını üretirdi, fakat günümüzde tüketmek için üretim yapılmaktadır. Makinanın kölesi olan bir toplumda ise kalkınma sadece maddi sahada aranmaktadır. Bu da kaybolmuş bir özne yaratır. Tüketim toplumunda tüketilen ise sanayi ürünleri, moda ve hazır gıdalar, tıp ve okul kurumudur. Kapalı ambalajlarda diye reklamı yapılan paketlenmiş ürünler doğal olanı öldürüyor ve bir süpermarket kültürünün önünü açıyor. Bu durumu da Illich şu şekilde ifade ediyor:

“Seine ve Nijer nehirlerinin kıyılarındaki insanlar süt sağmayı unuttular, çünkü o beyaz şey artık bakkaldan alınıyor. Doğru, artık daha çok bebek inek sütüne ulaşabiliyor, ama hem zenginlerin hem de fakirlerin memeleri süt vermeyi kesiyor. Bebeğin süt şişesi için ağlamaya başladığı, yani organizmanın başını asıl yönelmesi gereken yer olan memeden, bakkaldan

⁴⁶ Ivan Illich, *İşsizlik Hakkı*, s.29

⁴⁷ André Gorz, *Maddesiz*, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s.81

alınmış süte çevirmesi için eğitildiği an bağımlı tüketicinin doğduğu andır. İnsan evreninin çiçeklenebilmesi için gerekli olan özerk ve yaratıcı insan eylemi böylece körelir.”⁴⁸

Buna göre süpermarket kültürü tüm geleneksel ev yapımı ve doğal olan alışkanlıkları fark edilmeden yok etmekte ve el emeği ürünleri değersiz gösterip insanın kendisine yabancılaşmasına sebep olmaktadır. Böylece de tüketim, kişinin yaratıcılığını ve özgürlüğünü bertaraf edip savurgan ve bağımlı bir hayat vaat etmektedir. Hazır gıdalar, ev yoğurdu yerine hazır yoğurt, anne sütü yerine hazır süt ya da hazır mamalar kullanmak mecburi gösterilmekte ve endüstri toplumunun insanları sömürmesine, kişinin kendi ürettiklerinin değersizleşmesine sebep olmaktadır. Böylece de özerk ve yaratıcı insan eylemi körelmektedir. Çünkü insanlar bu çağda, kolay olana alışmıştır. Böylece Avm’ler hız ve haz çağındaki modern tapınaklarımız haline gelir. Toplumlara uyuşturan ise popüler kültürdür. Tüm bunlar hazcı bir zihniyet yaratır. Daha çok endüstri ürünleri, daha çok teknoloji, daha çok ulaşım, daha çok tıbbi bakım, daha çok eğitim bağımlı bir tüketim toplumu yaratır. Bu da kapitalizmin asıl hedeflerinden bir tanesidir. Kapitalist bir toplumda ise çıkar sağlayan tüketiciler değil üreticilerdir. Böyle bir toplumda tüketmek bir çare gibi sunulur insanlara. Hastalanınca daha çok sağlık hizmeti arar insanlar ve tıp kurumuna bağlı yaşarlar. Hastalanınca hemen doktora başvururlar. Kendi başlarının çaresine bakmayı bir türlü öğrenmek istemezler. O yüzden bir uzmana danışmayı daha doğru bulurlar ve ilaç tüketimine bağlı bir hayat yaşarlar. Illich bu durumu şu şekilde özetliyor: “İnsanlar, tıp endüstrisine bağımlılıklarının farkına vardıklarında, bu bağımlılıktan kurtulma umutlarının olmadığına inanma eğilimi içine girerler. Doktorsuz, hastalıklı bir yaşamdan korkmaları, bir otomobil ya da otobüs olmaksızın bir yerden bir yere gidemeyeceklerini zannetmelerine benzer.”⁴⁹

Bağımlılık yaratan nedenlerden bir diğeri eğitimidir. Eğitim saatinin fazlaştırılmasıyla daha iyi eğitim verileceği düşünülür ve çocuklar kapalı bir mekana kaliteli bir eğitim(!) adına hapsedilir. Dolayısıyla onlardan alınacak verim en aza düşürülür aslında. Dershaneler bu bağımlılığa tuz biber olan bir başka kurumdur. Çocuklara dinlenmeleri için verilen hafta sonu iznine bir de dershaneler eklenir ve boş zamandan çalınmış olunur. Illich’e göre insanlar/çocuklar okul dışında da öğrenim görebilirler. Ona göre okul bağımlılık yapan ve piyasaya hizmet eden bir kurumdur. Illich: “İnsanoğlunu çocukluk kategorisine ayırmakla onları bir okul öğretmenin otoritesine ebediyen boyun eğmeye mecbur etmiş oluyoruz”⁵⁰ derken tam da bunu kast ediyor.

Yine daha önce de bahsedildiği gibi daha çok ulaşım daha çok trafik yaratır. Araba sanayisi ulaşımında tıkanıklığa sebep olurken ayrıca yüksek ücretli ve yüksek hızlı yolculuk birbirimizi daha da yakınlaştırması gerekirken mesafeleri daha da uzaklaştırmıştır. Mühendislerce yapılan inşaat sektörü yaşam alanını daraltmakta, küreselleşmenin ürünü olan İnternet yüz yüze iletişime engel olmaktadır. Modernite, tekdüze bir hayat sunar o halde. Illich der ki: “İnşaat sektörü, modern ulusal devletlerin toplumlara dayatarak yurttaşların yoksulluğunu modernleştirdiği endüstrilere bir başka örnektir. Bu endüstriye sağlanan yasal koruma ve mali destek, çok daha verimli olabilecek, kendi evini inşa etme fırsatını azaltır ve yok eder.”⁵¹ Yani yaratıcılık yok ediliyor tüketim toplumunda. Kendi emeğinle inşa ettiğin eve gecekondur

⁴⁸ Ivan Illich, *İşsizlik Hakkı*, s.30

⁴⁹ Ivan Illich, *Sağlığın Gasptı*, çev. Süha Sertabiboğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s.153

⁵⁰ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, çev. Mehmet Özay, Şule Yayınları, İstanbul, 2016, s.45

⁵¹ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.50-51

deniliyor küresel çağda. Bu da bağımlılığın yanı sıra bir sömürü düzeninin de kaçınılmaz habercisi. Geleneksel köy ve kasaba yaşamı, inşaat sektörünün kentleşme çabasıyla yok ediliyor ve bir değer daha sönmek üzere yola çıkıyor. Üstelik yoksullar bu çılgın tüketim çağında apartman katından bir daire alabilmek için, zenginlere ulaşabilmek için onlarla yarışmak zorunda bırakılıyor. Fakat bu yarışın sonu olmadığı gibi, zengin daha zengin, fakir de daha fakir olmak durumunda kalıyor. Illich'e göre inşaat sektörü kişiler arasındaki iletişimi kopardığı gibi yaşam alanını da daraltmaktadır. Doğaya bağlı olarak yaşayanlardan farklı olarak, bir apartman dairesine bağlı yaşayanları Illich "meskunlar" olarak adlandırır: "Yaşama sanatı onun(meskun) için bir cezadır; yaşama sanatına ihtiyacı yoktur çünkü onun ihtiyacı bir apartman dairesidir"⁵² der Illich ve apartmanlara bağımlı olarak yaşayan insanın eksik bir hayat yaşadığını gözler önüne serer.

Illich'in belli bir kuruma bağımlı olup, pasif bir hayat yaşamaktansa önerdiği toplum düzeni aktif bir yaşamdır. Götürüldüğü değil de hareket ettiği bir yaşamı teklif ediyor. Bunu da şu şekilde dile getiriyor:

"Geleneksel kültürler, büyük oranda tarım faaliyetlerinde faydalanılan gün ışığına bağlı yaşıyorlardı. Çapa, su arkı ve boyunduruk, güneşi faydalı bir şekilde kullanmanın temel gereçleriydi. Büyük yel değirmenleri veya su çarkları biliniyordu, fakat enderdi. Büyük oranda güneşe bağlı olarak yaşayan bu kültürler varlıklarını temelde vernaküler değerler etrafında sürdürüyorlardı. Bu tür toplumlarda araçlar, özünde kolların, parmakların ve bacakların uzantıları gibiydi."⁵³

Bu sözlerinden onun, geleneksel kültür arayışı çok net görülüyor. İnsanlar onlara yardım edildiği, götürüldüğü bir yaşamdan ziyade, doğa ile baş başa ve üstelik kendi çabalarıyla yaşamlarını sürdürüyor. Araç ise bir alet değil, bizzat kendi kol ve bacaklarıdır. Fakat günümüzde en basitinden örnek verilmek istenirse, insanlar iki adım yürümek yerine götürüldüğü metroyu tercih ediyor ve bu da doğal yaşamı tehdit ediyor. Kişi özgürlük yerine araca kul bir yaşamı tercih ediyor. Illich'in de dediği gibi: "Tiryaki yolcu hareket etme hürriyeti ile hareket ettirilme hakkının aynı anlama geldiğini düşünür."⁵⁴ Hareket ettirilme hakkı diyor, demek ki tüketim toplumunda özgürlük değil de hareket ettirilme bir hak, bir hizmet gibi sunuluyor böylece herkes hakkı olanı almak için çaba gösterecek ve tüketim yarışına katılacaktır. Bu yarışa katılmayanlar Illich'e göre işe yaramaz olarak adlandırılırlar. Bunu da şu şekilde ifade ediyor: "Ekonomik büyümenin gölgesinin dokunduğu her yerde tüketimle meşgul olmadığımız müddetçe işe yaramaz bir şey olarak kalakalırız."⁵⁵ Yani anlaşılana ki, tüketim köleliğinden ve zorlama ihtiyaçlardan kaçış yok.

Hiçbir farkındalığın olmadığı modern tüketim toplumu ise sonuç olarak amaçsız olduğu kadar da bilinçsiz bir ülküye sahip. Bu da ileri bir toplumun kendisi ile çelişmesi anlamına gelir.

1.6. Teknoloji Problemi

⁵² Ivan Illich, "Yaşayanlar ve Meskunlar", Us Atölyesi Felsefe Dergisi Sayı 24, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, Şubat 2017, çev. Oya Özağaç, s.84

⁵³ Ivan Illich, *Gölge İş*, s. 96

⁵⁴ Ivan Illich, *Enerji ve Eşitlik*, s.31

⁵⁵ Ivan Illich, *Tüketim Köleliği*, s.10

Bilindiği gibi yaygın kabul gören görüş, bir “küreselleşme çağında” yaşadığımız. Küreselleşmenin temel bileşenlerinden bir tanesi de teknoloji; dolayısıyla teknoloji bir bileşen olmanın ötesinde küreselleşmeyi olanaklı kılan, kaçınılmazlığını ortaya koyan bir amaç haline de gelmiş oluyor. Bu olgu giderek araçsalcı düşünmeye yol açıyor: “Küreselleşmenin dışında kalmak istemiyorsan teknolojiye sahip ol”. Çünkü küreselleşen dünyada iktidar sahibi olmak ve iktidarda kalmak teknolojik gelişme tarafından belirlenir.⁵⁶

İçinde yaşanan teknoloji çağında her şeyi tüketmeye koşullanmış yaşayan insan, sanki diğerleri gibi tüketmezse, bir şeyler eksik kalacakmış gibi hisseder kendini. Trafikte zaman, araçlarla mekan tüketilir. Sürekli ilerleyen teknoloji eğitim hayatına bile müdahale eder oldu. Artık öğrenciler kağıt, kalemı bırakıp tabletlerle, bilgisayarlarla ödevini, sunumunu yapıyor. Doğal olan her şey mekanikleştirip mekaniğin hakimiyetine giriliyor. Manevi bir değeri ve sanatsal bir üslubu olan mektup, yerini kısa mesajlara ve elektronik maile bırakarak bir değeri daha yok etti. İnsanlar duygularını kısa cümlelerle hatta kısaltılmış harflerle ifade ediyor. Böylece de duygularını ifade etmekte zorlanan bir nesil yetişiyor. Eğer diğerleri gibi mekanikleşmiş hızlı çağa ayak uydurulmazsa da diğerlerinin gözünde geri kalmış olunuyor. Sınavlarda da yine elektronik sistem ile karşı karşıya kalınmaktadır. Kağıt kalem yerine mekanik olanı tercih etmek daha cazip gelmektedir. Ya da şiirlerini deftere yazmak yerine, bilgisayara kaydetmek gibi. Robotlaşma ve robotlaştırma yolunda ilerleniyor. Illich’in deyimiyle araçlar amaç olma yolunda ilerliyor. Bu durumda biz araca değil, araç bize sahip oluyor. Teknolojinin hayatımızı bu kadar yönlendirmediği zamanlarda, toplumsal ilişkilerin daha etkin olduğu dönemlerde, bilgisayarlara, cep telefonlarına ve televizyonlara esir olunmadığı zamanlarda bağlar daha sıkıydı. Fakat şimdi insanlar araçlara bağlı pasif bir hayat yaşamaktadırlar.

Bu küresel teknoloji çağının insanları nasıl pasifleştirdiği konusunda Illich, bilgisayarı örnek veriyor: “Kitap almak için değil, araştırma yapmak için gidilen kütüphanelerdeki görevli, halkla kitap arasına girdi. Şimdi de onun yerini bilgisayar alıyor”⁵⁷ diyor. Buna göre teknoloji insanları kitaplardan soyutlayan, onları tekniğe indirgeyen bir süreçtir.

Illich: “Teknolojik ilerleme sürekli olarak çok değişik bir alet türünün geliştirilmesine hapsedildi”⁵⁸ diyor. Sürekli bir yenisinin çıktığı cep telefonları ve bilgisayarlar bir önceki modelin eski olarak ve değersiz olarak gösterilmesine sebep oluyor ve tüketim çılgınlığına katılmayı talep ediyor. Kişi de bu tüketim zincirinin bir halkası olmaktan geri kalmamak adına yeniliği talep etmek zorunda bırakılmaktadır. Böylece çağdan geri kalmamış olur.

Illich, ayrıca daha fazla enerji kullanımının teknolojinin hakimiyetine gireceğini belirtiyor: “Mekanik gücün ve metabolik enerjinin oranının belirli, tanımlanabilir bir eşiği aştığında mutlaka teknokrasinin hakimiyetine gireceğini belirtmek istiyorum”⁵⁹ der.

⁵⁶ İşıya Üşür, “Teknoloji Felsefesi Üzerine Ya Da Tarihin Tanrısı Teknoloji Midir?”, *Mülkiye Dergisi* Cilt XXV Sayı 230, s.19

⁵⁷ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.77

⁵⁸ Ivan Illich, *Tüketim Köleliği*, s.66

⁵⁹ Ivan Illich, *Enerji ve Eşitlik*, s.14

Filozof Heidegger de bu konuda aynı düşüncelere sahiptir: “Makineler, der Heidegger, artık hiç kimsenin ya da hiçbir sınıfın “sahip olmadığı” global üretim sisteminin parçalarıdır; insanlığın kendisi, kendi kendini yöneten bir teknolojik sistemin hizmetindedir.”⁶⁰ Şu halde insan teknolojiye değil, teknoloji insana sahip. Çünkü teknolojik aygıtlar şu ya da bu millete ait değil, tüm dünyanın hizmetine sunulmuştur. Bir ülkenin ürettiği teknolojik aygıtlar tüm dünyaya pazarlanınca, o ülkeye özgü olmaktan çıkıyor. Peki ne yapılmalıdır? Illich: “İnsanca bilim, eleştirel teknoloji esasına dayanmadığı takdirde, başı büyük dertte demektir”⁶¹ diyor. Teknolojik olgunluğa ulaşım konusunda ise iki seçenek sunuyor: “Teknolojik olgunluğa iki yoldan ulaşılabilir: Birisi bolluktan kurtuluş yolu, diğeri ise bağımlılıktan kurtuluş yoludur.”⁶² O halde, teknolojinin kölesi olup, şartsız koşulsuz ona bağlanmamalı. Illich: “yanlış teknoloji, araçların amaca dönüştürülmesinin sonucudur [...] Bilim ve teknolojinin tarihsel gelişimi, değerlerin teknik görevlere dönüşmesini, değerlerin maddileştirilmesini mümkün kılmıştır”⁶³ diyor.

Günümüzde giderek lüks marka tüketimi artıyor ve bu ürünlere daha çok değer yüklenmeye başlandı. Bu konuda sosyolog Herbert Marcuse da aynı fikirlere sahiptir. “Tek Boyutlu İnsan” adlı eserinde Marcuse: “Bilim ve teknolojinin tarihsel başarımı değerlerin teknik görevlere çevrilmesini olanaklı kılmıştır”⁶⁴ der. Tüketim temel ihtiyaçlar sınırını aşmış ve lüks marka ihtiyacına doğru faydacı bir tüketim kültürü oluşmuştur. Teknolojinin sağladığı kolaylık konforlu bir yaşamı getiriyor. Bu çağda her şey el altında ve kolay tüketilebilir durumdadır. Teknoloji sayesinde kitle iletişim araçlarının daha yakın toplumsal ilişkiler sunması gerekirken, aksine bu araçlar insanı çevresinden kopardı ve ilişkiler değil, araçlar kutsal ilan edildi.

Modern ticari-teknolojik insanlık için hiçbir şey “kutsal” olamaz. Her şeyin bir fiyatı vardır; her şey şunun ya da bunun ekonomik çıkarlarına göre hesaplanabilir ve değerlendirilebilir. Teknoloji öncesi çağda, yani insanlığın kendini hala dünyanın efendisi değil bir parçası olarak hissettiği çağda insanlar kendilerini natürel/doğal düzene mümkün mertebe adapte etmekle yükümlüydüler. Ortaçağ insanlığı bile dünyaya belirli bir düzen yansıtmıştı; fakat en azından bu düzeni Tanrı'nın yarattığına ve sürdürdüğüne inanıyordu, insanların değil.⁶⁵ Teknolojinin çevreye verdiği zarardan bahsetmemek elbette kaçınılmazdır. Teknolojinin hem çevreye hem de toplumsal ilişkilere zarar vermesinin bu kaçınılmazlığını Illich şu şekilde ifade ediyor: “Bir toplum yüksek enerji tüketimini yeğleyecek olursa, onun sosyal ilişkilerinin teknokrasi tarafından dikte ettirilmek zorunluluğunun yanında, ister kapitalist, isterse sosyalist etiketi taşısın aynı oranda değeri düşürülüyor olacaktır.”⁶⁶ Sonuç olarak modernizmin dayattığı modern teknoloji, araç düşkünü bir hayat vadediyor. Böyle bir hayatta da değerlerden bahsetmek mümkün olmuyor.

⁶⁰ Michael E. Zimmerman, *Heidegger Moderniteyle Hesaplaşma Teknoloji, Politika, Sanat*, Paradigma Yayıncılık, Çev.Hüsamettin Arslan, İstanbul, 2011, s.371

⁶¹ Ivan Illich, *Gölge İş*, s.132

⁶² Ivan Illich, *Enerji ve Eşitlik*, s.75

⁶³ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.62-63

⁶⁴ Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*, çev. Aziz Yardımlı, İdea Yayınları, İstanbul, 2015, s.192

⁶⁵ Michael E. Zimmerman, *Heidegger Moderniteyle Hesaplaşma Teknoloji, Politika, Sanat*, s.359

⁶⁶ Ivan Illich, *Enerji ve Eşitlik*, s.171-172

Batı otoritesinin günümüzdeki konumuna bakıldığında ise eskisi gibi olmasa da sömürsü hala devam etmektedir. Eskiden yaptığı katliamı yapmasa da günümüzde Batının sahip olduğu teknolojik yenilikler, bu sömürüyü düşünsel olarak yaptığının kanıtıdır. Eskiden makinalarla yapılan ve işçinin kas gücüne olan ihtiyacın ortadan kalkmasına sebep olan durum, günümüzde robotlar ile yapılmaktadır ve bu kez insana ihtiyaç kalmamaktadır. Robotlar bireyin yerine geçerek pasifleşmeye sebep olmakta ve beden gücüne duyulan ihtiyacı ortadan kaldırırken aslında bir yandan da kişilerin zihinlerini de ele geçirmiş olmaktadır. Robotlara ihtiyaç duyma günümüzde sinema sektöründe de konu olarak çok fazla işlenmektedir. Filmlerde insan kendi yarattığı robotlar ile savaşır ya da robotlar her türlü hizmeti insanın yerine yapar ve insanın yerine geçmiş olur. Buna göre eskiden sadece işçinin kas gücüne duyulan ihtiyaç şimdi tamamen insan gücüne olan ihtiyacı ortadan kaldırıyor. Bununla birlikte yeni yapılan çalışmalar gösteriyor ki insanlar uzay üzerinde de yeni bir yaşam alanı açmak istiyor. Bu da gösteriyor ki insanın ve doğanın katliamından sonra sıra uzayın katledilmesinde...

2.Bölüm: Çözüm Önerileri

Buraya kadar endüstri toplumunun, teknolojinin ve modernizmin sebep olduğu problemlere değinildi. Illich bu problemleri sadece eleştirmekle kalmaz ve birtakım çözümler de teklif eder. Teklif ettiği çözümlerin başında ise şenlikli toplum geliyor:

“Teknokratik felakete alternatif olarak, şenlikli toplum görüşünü öneriyorum. Şenlikli bir toplum, her bireyin, topluluğun araçlarına en geniş ve özgür biçimde erişmesini güvence altına alan ve bu özgürlüğü, ancak bir başka bireyin eşit özgürlüğü yararına kısıtlayan toplumsal düzenlemelerin sonucu olacaktır.”⁶⁷

Şenlikli toplumu teknolojinin yarattığı probleme alternatif bir çözüm olarak sunuyor Illich. Şenlikli Toplum ile ne demek istediği daha önce belirtilmişti. Şenlikli Toplum endüstriyel yaşam tarzından farklı olarak yaratıcı ve özerk insan ilişkilerini esas alır. Şenlikli bir toplum önererek endüstrideki üretkenlik yerine, kişilerin özgür iradeleriyle karşılıklı bir ilişki içerisinde yaptığı, yaratıcı eylemleri teklif etmektedir. Böylece de pasif tüketim toplumunun yerini aktif bireyler alacaktır. Ayrıca bu teklifi bir ahlaki değer sunuyor. Materyalist Batı toplumunun dayattığı mekanik yaşamda ahlaki değerlerden bahsedilemez. İnsanlar sadece tüketmeye koşullanmışlardır. Şenlikli bir toplumda bireyler eşittir. Biri diğerinden üstün ya da aşağı değildir.

Bir diğer teklifi ise: “Doğum, tüketim ve israfı sınırlamak gerektiğini hepimiz dürüstçe kabul etmeliyiz.”⁶⁸ O halde aşırı nüfusun önlenmesi için doğum sınırlanmalı ve eşitsizliklerin önlenmesi için israf da sınırlanmalıdır ki adil ve eşit bir toplum olsun. Makinelere olan bağımlılık azaltıldığı sürece de daha mutlu bir toplum olacaktır. Üretimden tüketime geçişle birlikte vazgeçilmez tüketim çılgınlığı tüketmeyi bir yaşam felsefesi biçimine dönüştürmüştür. Bu da beraberinde önüne geçilemez bir alışveriş çılgınlığını getirmiştir. Bu da mal sahiplerinin ekmeğine bal sürülmesini beraberinde getirmiştir. Oysa Illich, tüketim çılgınlığının israfa yol açtığını kabullenmek gerektiğini dile getiriyor. Çünkü israf bir ihtiyaç değil bir tutkudur.

⁶⁷ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.25

⁶⁸ age. s.62

Illich'in sınırlanması gereken olarak gösterdiği bir diğer çözüm araçlarıdır: Ona göre: “Yapıları gereği yıkıcı olan araçlar ve kurumlar dışlanıp, yararlı olanlar da denetlenebilmelidir.”⁶⁹

Illich, çevre bunalımının tek çözümü olarak, insanların birlikte çalışıp birbirlerini gözettiklerinde daha mutlu olacaklarını⁷⁰ dile getiriyor. Aktif bir yaşamı öneriyor.

Illich'e göre endüstride yoğunlaşmış iktidarın görünen etkileri, gelirlerin eşitlenmesiyle önlenabilir. Vergiler, sosyal güvenlikle, gelir yardımlarıyla ve herkese eşit refah hakkı sağlamakla telafi edilebilir. Buna belli bir sınırdan sonra özel sermayeye el koymak da denebilir.⁷¹ Buna göre Illich, zengin-fakir ayrımına yol açan özel sermayenin karşısındadır. Bu da ancak eşit gelir ve gelir yardımı ile çözülebilir diyor. Yani sınıfsal farklılıklara karşı eşitliği diliyor. Demek ki altın kafeste yaşayan modernite, evrensel bir insan hakları yerine, evrensel bir eşitsizlik yaratmıştır. Bu eşitsizlikler ayrıca ahlaki ve psikolojik olumsuzluklara da sebep olmaktadır. Liberaller, özgürlüğü, eşitliğin önüne koyarak otoriter bir sistem yaratırlar. Bireysel özgürlük ile maddi bir gelenek yaratmak isterler.

Yine ona göre bu sınıf farklılığını ortadan kaldırmanın yolu; kuzey-güney eksenli uluslararası ilişkiler algısı ortadan kalkarsa⁷² insanlar eşit koşullarda yaşayacaktır.

Illich'e göre bir diğer çözüm kişinin kendi kendine yetmesi, kendi kendine bakabilmesi ve ikinci bir kişiye bağımlı olmadan yaşayabilmesidir. Bu konuda şöyle der: “İlerleme, tıbbi bakıma gittikçe bağımlı olmak değil, gittikçe daha çok kendine yetmek anlamına gelmelidir.”⁷³ O halde kişi her hasta olduğunda doktora gitmek yerine, evde kendi geleneksel yöntemleri ile çözüme ulaşmalıdır. Bu görüşü onun çözüm odaklılığının da bir göstergesidir. Böyle bir çözüm önermesindeki sebep ilaçların da yan etkilerinin olduğu ve ilaçların bağımlılık yapabileceği düşüncesidir. Bu anlamda tıp kurumuna karşı bir duruş sergiler. Tıp kurumu ilaçlara bağımlı bireyler yaratmakta ve hastaları daha çok hasta etmektedir ki böylece bir döngü oluşabilin. Bu döngüde çıkar sağlayanlar, hastaların üzerinden geçmektedir. Hastalık yaratan ilaçlar tıp kurumunun gelir kaynağıdır. İnsan kendi kendine yetemeyip bu kurumlara bağımlı kaldığında ise esas problem ortaya çıkmaktadır. Kişi alıveriş merkezlerine, araçlara nasıl bağımlı kalıyorsa ilaçlara da bağımlı bir hayat yaşar. Illich işte bunun karşısındadır. İllich: “suyun yerini karbonatlı meşrubat, sarı papatyanın yerini Valyum aldı”⁷⁴ diyor. Buna göre, insanlar sakinleşmek için önceden doğal yöntem olarak sarı papatya çayını kullanırken, zamanla Illich'in Valyum adını verdiği sakinleştiricileri/antidepresanları kullanmaya başlamıştır. Bu da tıp kurumuna bağımlılığın en belirgin kanıtıdır. Doğal olan ne varsa tüketim toplumunda yok ediliyor. Bununla ilgili pek çok yazılmış çizilmiş makale ve kitaba rastlamak mümkündür. Çünkü ilaç endüstrisi Illichin de düşündüğü gibi daha çok hastalığa sebep olmaktadır.

Illich, tüm bunlara karşı: “Bahçedeki kuşları dinlemenin hazzı, plakların gölgesinde, ormanda kuş seyretmek için çıkılacak bir gezi paketinin hazırlıkları, parkta yürümeye zaman bırakmaz”⁷⁵

⁶⁹ age. s. 98

⁷⁰ age. s.62

⁷¹ age. s.82

⁷² Ivan Illich, *Gölge İş*, s.30

⁷³ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.47

⁷⁴ Ivan Illich, *Tüketim Köleliği*, s.26

⁷⁵ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.92-93

diyerek doğal bir yaşamı önerir. Mekanik bir yaşam tarzı Illich'e göre doğal yaşamı tehdit etmektedir. Bu durumda şaşırtıcı bir şekilde insanın kendi eliyle yarattığı makineler, insanlara karşı çalışmaya başlarlar. Bu yüzden onun hayal ettiği toplumda kişi doğal çevre ile baş başadır.

Illich'in eleştirdiği bir başka kurum okuldur. Okul da sağlık gibi endüstri gibi değerlerin kurumsallaşmasına sebep verir. Çünkü kurumsallaşmış eğitim, bireyin okuldan başka bir yerden veya okulun belirlemediği bir kişiden alacağı eğitimi tanımayacağı ve güvenilir kabul etmeyeceğidir.⁷⁶ Bu durumda okul eğitim için kendisini meşrulaştıran bir kurumdur. Buna göre öğrenciler okul olmadan eğitimini tamamlayamazlar. Bu anlamda okul bireyleri kendine bağlayarak, otoriter bireyler yetişmesine sebep olur ve böylece öğrencilerin kendi kişisel yetenekleri ile öğrendiği bilgi değersiz kalırken, ezberci sistem meşru görülür. Illich, okulu eleştirirken eğitimsiz bir toplum idealini gütmmez. O, okul dışında da eğitim-öğrenim görülebileceğinin altını çizer. Illich'in kendisinin de okul dışında öğrenim gördüğü daha önceden belirtilmişti. Bildiği her şeyi okul dışında öğrenmiştir. Çünkü kendisi okul için geri bulunmuştu. Okul dışında birçok dil öğrenebilmesi ise onun aslında ne kadar yetenekli olduğunun bir kanıtıdır. Okul olmadan da öğrenim gören bir başka değer olarak Aşık Veysel örnek olarak daha önceden verilmişti. Yine günümüzde açıköğretim fakültelerinde de birçok öğrenci hem iş hayatını hem okul hayatını aynı anda sürdürmektedir. Tüm bunlar kişinin kendi çabaları ile eğitim görebileceğinin kanıtıdır.

Bu bakımdan Illich'in önerdiği eğitim şu iki özelliğe sahip olmalıdır: özel becerileri kazanma ve öğrenme ile bireyin kendi hayal, imgelem inisiyatif ve yargı güçlerini tamamen keşfettiği, yarattığı ve kullandığı genel bir özgürleştirici deneyim. Birey kendi başına düşünmeyi ve yeteneklerini tamamen geliştirmeyi öğrenmelidir.⁷⁷ Buna göre Ivan Illich, tıpkı sağlık kurumuna ve ilaçlara bağımlılıktan ziyade, bireylerden kendi kendine yetinmeyi öğrenmelerini istediği gibi, tıpkı endüstri ve teknoloji ürünlerine bağımlılıktan ziyade şenlikli, yaratıcı ve özerk ilişkileri istediği gibi yine eğitim ile ilgili görüşlerinde de bireylerden kendi becerileri ile öğrenim yaparak kendilerini yetiştirmelerini ister. Ona göre özgür eylem ancak bu şekilde oluşabilecektir.

Illich'in bir diğer çözüm önerisi: "Siyasi tartışmalar artık sınırsız üretimin insan hayatını nasıl tehdit ettiği üzerinde yoğunlaşması gerek"⁷⁸ diyerek sınırsız üretimin de artık siyasi olarak gündeme getirilmesini talep ediyor. Çünkü sınırsız üretim, sınırsız tüketimi ve sınırsız ihtiyaçları getirmektedir. Bu da sanıldığı aksine bolluğu, refahı değil, savurganlığı, yoksulluğu doğurmaktadır. Bir kısmın zenginleşmesine sebep olan modern refah, bir kısmı da sefaletle sürüklemektedir. Bu yüzden artık bunların tartışma konusu haline getirilmesi gerekmektedir.

Illich'in teklif ettiği bir diğer çözüm şenlikli sadelik/sadelik ahlakıdır: "Şenlikli sadelik, bir topluma kabilyetsizleştirici zenginleşmeye karşı kişisel kullanım değerini korumayı ilham eder."⁷⁹ Bu da sınırlı bir tüketimi gerektirmektedir.

⁷⁶ Adem Yıldırım, *Eleştirel Pedagoji Paulo Freire ve Ivan Illich'in Eğitim Anlayışı Üzerine*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2013, s.143

⁷⁷ age. s.147

⁷⁸ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.59

⁷⁹ Ivan Illich, *Tüketim Köleliği*, s.34

Daha önce Illich'in bağımlı ve pasif bir tüketim toplumunu eleştirdiğine yer verilmişti. Buradan çıkan sonuç ise onun aktif, çalışkan ve yaratıcı, özerk onun deyimi ile “Şenlikli” bir toplum istediğidir. Şenlikli bir toplumda ise dip dibe evler, fabrikalar, trafiğin verdiği kirlilik ve boğucu bir yaşam değil doğal bir yeşil alan vardır. Illich, kişilerin kendi konutunu kendilerinin yapmalarına destek verir. Bu bakımdan ‘inşaat yasası konut darlığı yaratıyor’⁸⁰ diyerek inşaat sektörünü eleştirmektedir. Çünkü inşaat sektörü ona göre tıpkı endüstrideki gibi bir tekel yaratarak, insanların kendi konutunu kendilerinin yapmalarına engel olur ve yaratıcılığın ölmesine sebep olur. Bu bakımdan Illich: “bütün bir milleti dünya çapında bir konutlaşma pazarından koparmayı teklif ediyorum”⁸¹ der.

Yine moderniteyi eleştirmesi de onun geleneksel onun deyimiyle vernaküler bir toplum tipini aradığının göstergesidir. Geleneksel bir toplumda ise insanların eylemleri tıpkı antik çağdaki gibi yaratıcı ve özerktir. İnsanlar kendi kendilerine yetebilmektedirler.

Illich son olarak Wall Street, Roma Kilisesi ve Krallık gibi kurumların çöküşünden bahsediyor. Yani insanlara daima daha fazlayı dayatan büyük kurumların yıkılmaz olmadığını ve bu daha fazla büyümenin bir uygarlığın sonunu getirebileceğini belirtir. Kaçışı olmayan bu büyük kurumlar da öyleyse vazgeçilemez değillerdir. Illich aslında burada böyle büyük kurumlara bağlı kalmak zorunda olmadığımızı dile getirmek niyetindedir. O halde çözüm yolu bağımlılıktan kurtuluştur. Kurumların yıkılışını ise şu şekilde dile getirmektedir:

“Büyük kurumlar saygıdeğerliklerini, meşruluklarını ve kamu yararına hizmet ettikleri düşüncesine dayanan itibarlarını kısa sürede yitirebilir. Reformasyon sırasında Roma Kilisesi'nin ve Amerikan Devrimi sırasında krallığın başına gelen de buydu. Akıl almaz olan, bir gecede gerçeğe dönüştü. Halk, yöneticilerinin boynunu vurabilirdi ve vurdu da.”⁸²

O halde insanlardan da aynı tepkiyi bekliyor Illich. Şartsız koşulsuz kurumların, kişileri hipnoz etmesine boyun eğmemeli. Geçmişte Mısırı yöneten, altına/maddeye tapan, halkı sınıflara ayıran zorba hükümdar Firavun'un yok oluşu gibi bu kurumların da hakimiyeti kalıcı değildir. O halde bir an önce bağımlılıktan kurtulmalı.

Elbette tek çözüm bunlarla kalmıyor, insanları birbirinden ayıran moderniteye karşı Illich, insanları birbirine bağlayacak bir çözüm öneriyor. Buna da philia yani dostluk, misafirperverlik diyor. Dostluğun önemini ise şu sözleriyle izah ediyor Illich: “Ölümcül akıllılık tutumunun tek panzehiri, objektif bilginin peşindeyken edinilen eğitilmiş ve acelesiz misafirperverliktir.”⁸³ Yine başka bir yazısında: “didik didik edilmiş hayatlarımızda henüz işgal edilmemiş sessiz bir yere, yani dostluğun sükunetine hüzünlü bir özlem duyacak kadar da budalayız”⁸⁴ diyerek empati kuramayanlara, birbirine tahammül bile edemeyenlere, ötekileştirenlere ve hatta sömürgeleştirilenlere inat dostluğun önemini vurguluyor.

Sonuç

⁸⁰ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.51

⁸¹ Ivan Illich, *Yaşayanlar ve Meskunlar*, s.87

⁸² Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s.120

⁸³ Ivan Illich, “Conspiratio Kültürü”, çev. Deniz Keskin, *Üç Ekoloji Dergisi*, Yeni İnsan Yayınevi, Kış 2008-2009, s.138

⁸⁴ Ivan Illich, *abc aklın modernleşmesi*, s.146

Ivan Illich'in ele aldığı sorunlara bakıldığında, birçok konuda fikir yürüttüğü görülüyor. Onun bu özelliğine bakarak onu tek bir ideoloji ile sınırlandıramıyoruz. Endüstriden, ötekileştirmeye, sömürgeleştirmeye, çevresel problemlere, sınıfsal farklılıklara ve birçok soruna değindiği görülüyor. Ona göre endüstri toplumu ile gelen modernizm ve aşırı teknoloji ile köklü değişiklikler yaşanmış ve bu değişiklikler kendisine aşırı bağımlı ve pasif bireyler yaratıp bir tüketim toplumu oluşturmuştur. Aşırı teknik ilerlemelerse insanı eylemsizliğe yöneltmiştir. Ayrıca bu ilerlemeler sadece maddi anlamda bir hayat vadettiği için birer çelişkiyi de beraberinde getirirler. Daima daha iyi sloganı ile ilerleyen Batı, doğa ile ilişki, insan neslinin devamı, ahlaki değerler gibi güncel konuları gündeme getirmekten kaçınıyor. Oysa insanın iktisadi olduğu kadar manevi ihtiyaçları da vardır. Bu bakımdan bir çıkmaza düştüğünü kabullenmez. Güç hak değil, esas hak olan güç olmalıdır. Küreselleşme ile de geleneksel yapılar değerini kaybeder. Tarihte birçok toplum maddi ve manevi anlamda bir medeniyet kuramadığı için yok olup gitmiştir. Yine birçok dil de tarih sahnesinden silinip gitmiştir. Geleneği öldürerek insan, evrensel bir dünyaya doğru yelken açıyor. Sosyo-kültürel ve dini-manevi değerlerin zayıflaması ile yerel olan, geleneksel olan unutulmaya yüz tutuyor. Gurbete gidenlerin çocukları olmasa bile çocuklarının çocukları küresel bir çağda geçmişini unutacak, sorgusuz bir yaşam yaşayacaktır.

Modern dünya insanı paketlenmiş olanı sorgulamadan tüketmekle otomat bir canlı olma yolunda ilerliyor ve yine modernizmin dayattığı konformizm ise yapmayı, eylemeyi değil de götürülmeyi teklif ediyor. Hareketleri otomatlaşan insanın duyguları da zamanla otomatlaşıyor. Oysa insan sermayenin kölesi ve aparatı olmamalıdır. İnsan sadece madde odaklı biyolojik bir varlık da değildir, o aynı zamanda değerleri de olan psikolojik bir varlıktır. Medeniyetin günümüz çağında modernleşmeye dönüşmesinde eksiklik vardır. Bu eksiklik ise modernliğin hikmeti, değerleri dışlamasıdır. Ayrıca modern dünya araçlara aşırı bağlı bir yaşam tarzı teklif ediyor. Bunun yanı sıra insan araçlara değer vermeye başlıyor. Makineleşmeye ve araçlara bağımlı bir yaşam yabancılaşmaya, kendi kültürünü unutmaya ve kimlik kaybına sebep olduğu gibi değerleri ve gelenekleri de öldürür ve ayrıca bir medeniyet de sunamaz. Üstelik tüm bunlar ekolojiye zarar verdiği gibi ötekileştirme ve sınıfsal farklılıklar yaratmanın da önünü açar. Artan nüfus da cabası. Bu sebeple Ivan Illich doğum kontrolü, enerjide ve tüketimde israf sınırlaması önerir. Araçların hakimiyetine girmek ve doğal çevreyi yozlaştırmak yerine daha aktif bir yaşam sunar Illich. Çünkü insan paketlenmiş olanı sorgulamadan alır. Bu da programlanmış bir toplum yaratır.

Modernleşme adına şatafatlı gökdelenler ve lüks arabalar ise sınıf farklılıklarının önünü açtığı gibi yoksulların modern dünyaya ayak uydurabilmesi için daha çok çalışmasına ve yeşil çevrenin yozlaşmasına sebep oluyor. Böyle toplumlarda yeniliği takip etmek sürekli bir değişme demektir. İnsanlar at yarışları gibi durmadan değişimi talep ederler. Bu da bir süre sonra tatminsizlik yaratır ve eldeki ürünü değerli değil, değersiz kılar. Bu durum trafikte de böyledir. Gidilecek yere daha çabuk ulaşmak amacıyla daha hızlı araçlar gelişir. Sürekli yeni model, daha hızlı araçlar çıkar. Fakat bu aşırı hız aslında insanları daha fazla trafiğe bağımlı hale getirir. İnsanlar günlerinin büyük bir kısmını trafiğe ayırarak geçirir ve araçlara mahkum bir hayat yaşarlar. Aynı fabrikadan çıkma aynı marka, aynı tarz kıyafetler, Coca Cola gibi ürünler Illich'in deyimiyle sanayide radikal bir tekel oluşmasına neden oluyor. Böylece bir süpermarket kültürü oluşuyor ve de köylünün kendi diktiği kumaş elbise çağ dışı ilan ediliyor.

Tüm bu farklılıklar ise zengin-yoksul ayırımına neden olduğu gibi kültür çatışması ve ötekileştirmeye de neden oldu, oluyor ve olacaktır.

Kaynakça

Aydın, M. (2011). ‘‘Değerler, İşlevleri ve Ahlak’’. Eğitime Bakış Dergisi, Sayı 19/7, 39-45

Bayraktar, F. (2014). Bağlanma Hürriyeti: Bir Gabriel Marcel Okuması. Ankara: Aktif Düşünce Yayınları.

Bayraktar, L. (2016 Şubat). ‘‘Medeniyet Tasavvurunun Temeli: Ahlak ve Değer’’. Ankara: Türk Yurdu Dergisi, Sayı 342, 13-17.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1986). 12. Cilt Milliyet Gazetecilik Interpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1986). 15.cilt, Milliyet Gazetecilik Interpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.

3040

Yazıcı, E. (Ed). (2015). Klasikten Küresele Endüstri İlişkileri. Ankara: Orion Kitabevi.

Freyer, H. (2014). Sanayi Çağı. (B. Akarsu-H. Batuhan, çev.). Ankara: Doğubatı Yayınları.

Gorz, A. (2011). Maddesiz. (I. Ergüden, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Göker, H.A. (1995). Bilim Teknoloji Sanayi Üçlemesi ve Türkiye Üzerine Söyleşiler. İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Illich, I., Sanders B. (2015). Abc aklın modernleşmesi. (İ. Avcı-Ü. Şahin, çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Illich, I. (1992). Enerji ve Eşitlik. (U. Uyan, çev.). İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Illich, I. (1997). Enerji ve Eşitlik. (U. Uyan, çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.

- Illich, I. (2010). İşsizlik Hakkı. (D. Keskin, çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Illich, I. (1996). Gender. (A. Fethi, çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Illich, I. (2013). Gölge İş. (D. Keskin, çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Illich, I. (2016). Okulsuz Toplum. (M. Özay, çev.). İstanbul: Şule Yayınları.
- Illich, I. (2014). Sağlıkın Gaspı. (S. Sertabiboğlu, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Illich, I. (2015). Şenlikli Toplum. (A. Kot, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Illich, I. (2000). Tüketim Köleliği. (M. Karaşahan, çev.). İstanbul: Pınar Yayınları.
- Illich, I. (Kış 2008-2009). “Conspiratio Kültürü”. Üç Ekoloji Dergisi. (D. Keskin, çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Illich, I. (Şubat 2017). “Yaşayanlar ve Meskunlar”. Us Atölyesi Felsefe Dergisi Sayı 24. (O. Özağaç, çev.). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Karataş, T. Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü. Ankara: Akçağ Yayınları, 3.Baskı.
- Marcuse, H. (2015). Tek Boyutlu İnsan. (A. Yıldırım, çev.). İstanbul: İdea Yayınları.
- Ökten, S. (2015). İçimde AVM var!. İstanbul: Tutukitap.
- Serinsu, A. (2000). “Bizi Biz Yapan Değerlerimiz ve Hayatımızı Anlamlandırmadaki Rolü”. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/301, 301-318.
- Üşür, İ. “Teknoloji Felsefesi Üzerine Ya Da Tarihin Tanrısı Teknoloji Midir?”. Mülkiye Dergisi, Cilt XXV Sayı 230, 7-27.
- Yıldırım, A. (2013). Eleştirel Pedagoji Paulo Freire ve Ivan Illich’in Eğitim Anlayışı Üzerine. Ankara: Anı Yayıncılık.

Zimmerman, M. (2011). Heidegger Moderniteyle Hesaplaşma Teknoloji, Politika, Sanat. (H. Arslan, çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

Marion E. Greene. (2013). “After the Crisis: The thought of Ivan Illich today”. Almanya <http://www.pudel.uni-bremen.de/> adresinden erişildi. (ET:06.07.2017).

Illich, I. (6 Kasım 1969). “Outwitting the "Developed" Countries”, The New York Review of Books, Cilt 13, Sayı 8.

http://ournature.org/~novembre/illich/1969_Outwitting_the_Developed_Countries.html adresinden erişildi. (ET:06.07.2017).

SAMIHA AYVERDİ: MEDENİYET PROBLEMİ

Dönüş SARITAŞ

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada Samiha Ayverdi'nin medeniyet problemine değinilecektir. Samiha Ayverdi unutulmuş değerlerimizin yaşatılması gerekliliğini her eserinde dile getirir. Batıyı durmadan taklit etmek yerine kendi maddi ve manevi ilimlerimizi hatırlamamız ve hatırlatmamız gerekmektedir. Bu bakımdan Osmanlı Medeniyetini teklif eder. Osmanlı kendi içindeki kavimlere hoşgörü ile yaklaşmış, herhangi bir dayatma ya da sömürü yapmamış, dil, din, ırk ayrımı yapmamıştır. Ayrıca da hem maddi anlamda refaha ulaşmış, hem de manevi anlamda ilerleme kaydetmiştir. Batı ise hiçliğini sömürsü ile kapatmayı tercih etmiştir. Osmanlı artık geri gelmeyecek fakat artık Türk-Müslüman bir İslam birliğinin kurulması şarttır Ayverdi'ye göre. Bunun yanı sıra ilimde de yalnızca maddi değil, manevi ilimlere de yer vermek gerekliliğini her eserinde dile getirir. Batı kültürü gençleri bir bunalıma sürüklemekte, oysa İslam'ın sahip olduğu maneviyata teşvik edilseler bu sorunların hiçbiri kalmayacaktır.

Anahtar Kelimeler: madde, maneviyat, doğu, batı, medeniyet

Abstract

In this study, we will mention the problem of civilization of Samiha Ayverdi. Samiha Ayverdi expresses the necessity of aliving our forgotten values in every work. Instead of imitating the West, we have to remember and remind our own material and spiritual knowledge. So, she proposes Ottoman civilization. Because Ottoman approached with tolerance to the other tribes, didn't impose any imposition or exploitation, didn't do language, religion or racial discrimination. In addition, Ottoman achieved both material prosperity and spiritual progress. But West prefers a colonial mind. According to Ayverdi, Ottoman won't come back, but it is necessary to establish a Turkish-Muslim Islamic Union now. Besides, she also expresses that science should include not only material both also spiritual knowledges. West culture cause depression of young people. Whereas they select spirituality of Islam, there will be no problem.

Keywords: material, spirituality, East, West, civilization

Giriş

Türk düşünce tarihindeki az sayıda kadın yazarlardan birisi olan Samiha Ayverdi hanımefendi (1905-1993 İstanbul) muhafazakar bir Türk mütefekkiridir. "Hak için halk" esas amacıdır ve "sanat için sanat" gibi bir gayesi yoktur. Eserlerinden gelir elde etmeyen Ayverdi'nin şöhret gibi bir derdi de yoktur. Eserleri edebi, tarihi ve felsefi bir üslup taşır. Gayesi, kaybettiğimiz ahlak, kültür, değer, hakikat, manevi terbiye ve gelenekler ile medeniyetimizi yeniden inşa etmektir. Kişinin kendini bulmasında aşk ilk basamaktır. Aşk ise ilahi olandır. Eserlerinde yıkık

tipler değil, güçlü karakterler vardır. Çünkü ona göre kişi dünyaya atılmış, fırlatılmış bir varlık değil, sorumluluk sahibi bir varlıktır. Tek ideolojisi insanlık ve hizmettir. Ayverdi'yi okuyanlar onun yanlı olduğunu düşünürler. Evet, Ayverdi yanlıdır. Yanlılığı hakikatten yanadır. Kendisi ve eserleri birer rehber niteliğindedir. Üslubu ile bir medeniyetin timsali olmuştur. Ona göre geçmiş unutmak bir medeniyet kaybıdır. Bu bağlamda eski medeniyet arayışı içindedir.

Samiha Ayverdi: Medeniyet Problemi

Bir medeniyetten bahsettiğimiz zaman neyi kastediyoruz? Medeniyet kültürel bir varlıktır. Köyler, bölgeler, etnik gruplar, milliyetler, dini gruplar... Bütün bunların hepsi, kültürel çeşitliliğin farklı seviyelerinde ayrı kültürlerle sahiptirler. Güney İtalya'daki bir köyün kültürü, Kuzey İtalya'daki bir köyünkünden farklı olabilir; fakat her ikisi de onları Alman köylerinden farklı kılan müşterek İtalyan kültürünü paylaşacaklardır. [...] Bir medeniyet bu suretle, insanların kendilerini diğer türlerden ayırt eden yönünden başka onların sahip olduğu en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyesidir.¹ Buna göre medeniyet bir milletin sahip olduğu, onu diğerlerinden ayırt eden bir kimlik ve kültürel varlıklardır. Samiha Ayverdi bir medeniyet ve kültürel bir varlık olarak Osmanlı kültür ve medeniyetinin yaşatılmasını arzular. Osmanlı Medeniyetinin hoşgörü geleneğini ise şu şekilde betimler:

“Osmanlılık çatısı altına girmiş milletler arasında ayrı ırk, ayrı dil ve ayrı mezhep ve iman sahibi olan kütüpheler ne tedip ediliyor ne ceza görüyor ne de işkenceye tabi oluyor ve hatta ne de tenkide maruz tutuluyordu. Zira İslam ve İslam'ın insaf, adalet, merhamet buyruğunun temsilcisi kesilmiş Türk kavmi, dünyaya, medeniyetin ilk ışıklarını saçarak göz kamaştırmış bulunuyordu.”²

Buna göre Osmanlı, çatısı altındaki farklı mezhepteki ırklara bir dayatma yapmamış, onlara kendi milleti gibi sahip çıkmıştır. Dünya görüşünde ötekileştirme ve kısıtlamalar yoktur. Osmanlı'nın aksine sözde medeni Batı, bir hoşgörü geleneği inşa edememiş, bilakis salt bir sömürgecilik telakkisi aksettirmiştir:

“Eğer batı, Asya ve Afrika insanını sömürge politikası ile koloniler halinde paylaşıp, kanını içercesine hizmetinde kullanmamış ve ülkelerinin ham maddesini ellerinden alıp onları kendi memleketlerinin pazarı yapmamış olsa idi, gururundan yere göğe sığmaz olan medeni Avrupa'nın beslenmesi, refahı ve sanayide yol alacak malzemeyi bulması asla mümkün olmazdı.”³

¹ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yayınları, İstanbul, 2014, s.25

² Samiha Ayverdi, *Ratibe*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2004, s.264

³ Samiha Ayverdi, *Bağ Bozumu*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2011, s.166

Buna göre Batı sahip olduğu zenginliği sömürdüğü ülkelere borçludur. Bu bağlamda Ayverdi, modernleşmeyi ve Batı medeniyetine özentiyi tenkit eder. Ayverdi, Kölelikten Efendiliğe adlı yapıtında İslam birliğinin artık kurulması gerektiğini serdedir: “İslam devletlerinin hudutlarını tayin eden haritalar, İslam Birliği’ni ayıran çizgiler olmamalıdır. Sınırlar ve siyasi menfaatler, bir bakıma gene de ayrı olabilir. Fakat İslam alemine hudutların ve menfaatlerin üstünde bir İslam Birliği lazımdır.”⁴ der. Bu birlik sayesinde yitirilen medeniyete kavuşulacak ve kölelikten efendiliğe geçilecektir. Batı yüzyıllardır kendi ideolojisini başka milletlere dayatarak bir sömürü düzeni kurmaktadır. Ayverdi Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız isimli yapıtında garbın bu sömürü düzenini kurarken, şarkın kültüründen yararlandığını, fakat buna şarklılaşma demediğini dile getirir:

“Roma-Yunan ve Sasani alışverişinden sonra, garbın şarkla temasını yenileyen Haçlı Seferleri de, bir kültür ve medeniyet mübadelesiyle meyve ve mahsul vermiş ve garp, rönesansını ancak Bağdat, Suriye ve Mısır gibi şarkın kültür merkezleriyle temasından sonra yapabilmiştir. Fakat batı dünyası, gözünü açıp şark medeniyetini kendi coğrafyasında bir yeni çehre ile uyandırmayı aklına koyduğu zaman bu hamlenin adına şarklılaşma dememiştir.”⁵

Buna göre doğu, batıdan önce gelişip bir medeniyet kurmuştur ve sadece manevi anlamda değil, maddi anlamda da batıdan önce kendine özgü bir medeniyet geliştirebilmiştir. Gerçekten de eski Osmanlı, Mısır gibi medeniyetler oldukça zengin bir mirasa sahiptiler. Özellikle Endülüs sanat, ilim ve ekonomide bir medeniyet beşiğidir. Batının çocukları, ilim öğrenmek için buraya akın ederlerdi. Batı ise bir şeyler üretememenin verdiği azapla bir sömürü düzeni gafleti içinde, şarkın kültürünü kendi kültürümüştü gibi sahiplenip öylece milletlere tanıtır. Batı kendini özgür, demokratik, insan hakları savunucusu olarak tanıtır teorikte. Lakin pratikte bunu gerçekleştirilememekte, medeniyetleri tek dil, tek din, tek medeniyet etrafında bir birlik sağlamak maksadıyla aslında bir parçalanma, bir emperyalizm kurmaktadır. Batının maddi olanakları ne kadar cazipse de, bir değer buhranı yaşadığı oldukça barizdir. İnsanlara kendi kimliklerini unutturup tek çatı altında bir medeniyet kurma hevesindedir. Gücü de yeter buna. Mamafih garp, evrensel bir medeniyet olma iddiasını hala sürdürüyor ve milletlerin melez bir ırk olmasına yol açıyor. Bu cazip fırsatlardan yararlanmak, çifte vatandaş olmak için az gelişmiş blok, Avrupa’ya, Amerika’ya hücum etmekte ancak karşılaştığı problemler kimlik problemi yaşamasına sebep olmaktadır. Kendi dilini, dinini ve değerlerini unutup, kendini yabancı bir dili öğrenirken, yabancı bir ortamda, yabancı insanlarla cadılar bayramını kutlarken bulur. Göç sorunu da kimlik kaybının oluşmasına zemin hazırlayan bir başka faktördür bu durumda. Batı sadece ekonomik bir gelişme ve ayrıcalık sunmakta, sunduğu bu başat imtiyaz, kimi noksanları kapatamamaktadır. Samiha Ayverdi işte bu eksiklikleri kapatacak olan bir Türk-İslam birliği öneriyor. “Bugün, Osmanlı İmparatorluğu yoktur... Fakat hala parçalayıp yıkılması için uğraşılan bir Türkiye vardır”⁶ der Ayverdi. Türkiye batı ve doğu arasında bir köprü görevi görür çünkü. İlkokuldan beri öğretildiği üzere Türkiye Asya ve Avrupa arasında bir köprü gibidir ve üç tarafı denizlerle kaplıdır. Bu yekpare vatan katien birtakım unsurların geçidi

⁴ Samiha Ayverdi, *Kölelikten Efendiliğe*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2014, s.22

⁵ Samiha Ayverdi, *Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 4.baskı, s.225

⁶ *Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, age. s.258

olmamalıdır. Türkiye batı ile doğu arasındaki en azından manevi konumunu belirlemelidir. Çünkü bu arada kalış bir kimlik kargaşasını doğurmaktadır. Evvelden beri batı zihniyeti Türk-İslam medeniyetlerine haset etmekte ve parçalanmaları için elinden geleni ardına koymamaktadır. Günümüzde Suriye'nin durumu apaçık ortadadır. Türkiye'nin kendi içindeki Türk-Kürt sorunu ve sağ-sol kavgaları da bu hasedin meyveleridir. Onun için Türk-İslam milletleri bir an evvel toparlanmalı ve üzerlerine vazife olanı yapmalıdırlar.

Türkiye'de ne yazık ki sadece Batı'nın ürettiği ilim ile düşünmeye çalışıyoruz. Batılı ilimler yalnızca maddi olanaklar sağlar. Aksine sahih ilim yalnızca fiziki ve maddi hadiseleri değil metafizik ve ruhi vakaları da içine almalıdır. Ayverdi bu konudaki düşüncelerini Batmayan Gün adlı edebi eserinde konu edinir. Madde ve mana arasındaki ikilemde ve kendini aramak yolundaki macerasında Aliye maddi ve dünyevi unsurların bir ahlak kişisi olmasında yeterli olamayacağını algılıyor ve ailesini sorguluyor:

“Bildiğim bir şey varsa, ne sen, ne de annem, ruh hayatıma bir istikamet vermediniz. Sen sadece rahatımı ve sıhhatimi düşündün. Disiplinli bir hayat içinde yalnız sistemli ve müspet bir zihni terbiye verdin. Fakat maddenin mekanik hududunu aşmadın, bu suretle de ruhi bünyemin teşekkülü hasıl olmadı. Böylece de yalnız bilginin sathında kaldım. Kazandığım bu sermaye ile hayatta bir mevki sahibi olabilirim, fakat bir insan olamam.”⁷

Burada ruh ve beden ile madde ve mana ilişkisine değinilmiştir. İlk eğitim ailede başlar. Ailede verilen terbiye ve ahlak ile kişi kendini bulur. Günümüze bakıldığında da aileler çocuklarını yalnızca sınavlara yönelik yetiştiriyor. Bu onlara güçlü ve başarılı bir karakter verse de bazı ilimler eksik kalıyor. Ailede tamamlanamayan bu eksiklerse ilerde başka şekillerde kendini gösteriyor. Oysa ruhu da beslemek gereklidir. “Bugün, dünya gençliği bir serseri mayın halindedir. İşte buz dağlarına çarpıp iç bünyesi parçalandığı için, meselesi, gayesi, imanı da parçalanıp kaybolmuş, onun için de, sahte heyecanların peşine takılmış, gayesizliği gaye haline getirerek avareleşmiştir.”⁸ der Ayverdi. Putlaştırılan batı maddeciliği gençlere ilim, irfan ve hikmet gayesini sunamıyor ve böylelikle de gençler bunalıma düşüyor. Belki de gençliğin pembe dünyası kendini farklı şeylerle tesellide buluyor, ya da bulduğunu zannediyor. Buna göre modernizmin bunalımının sebebi yalnızca maddi ve dış dünyaya odaklanmış olması ve maneviyatı hesaba katmayışıdır. İnsan aynı zamanda psikolojik ve metafizik bir varlıktır oysa. Kişi maddeye indirgenmemelidir. Batının sahip olduğu tek şey mekanizmdir. Maddi bir refaha ulaşmış ancak ne yazık ki manevi ilimlerden bihaberdir: “Avrupa, insanlaşmadan evvel sanayileştiği için katı ve merhametsiz kalmış ve materyalizm hegemonyasının pençesinden yakasını kurtaramamış ve işte kurtaramamakta olmasının acısını çekmekte bulunmuştur.”⁹ der Ayverdi ve bir kez daha maneviyatın değerini gözler önüne serer. Batı, sadece endüstrisini ve teknolojisini ilim ve medeniyet saymakla, manevi ilimlerin değerini arka plana atar. Bununla

⁷ Samiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2015, s.17

⁸ *Kölelikten Efendiliğe*, age. s.57

⁹ *Kölelikten Efendiliğe*, age. s.57

birlikte de Doğu, kendini sadece maneviyata adar. Doğu hazıra konan bir tüketici gibi garbın tekniğinden yararlanır. Oysa hem maddi hem manevi anlamda kendini geliştirmelidir.

Samih Ayverdi yalnızca bir edebiyat yazarı değil, hem bir edebiyatçı, hem bir filozof, hem bir tarihçi ve de bir sosyologdur. Temalarında da sadece belli bir konu ile sınırlandıramayız onu. Eğitim felsefesinden siyaset felsefesine kadar birçok konudaki düşüncelerini kaleme almış çok yönlü bir kişiliktir. Dili kullanımındaki yeteneği de cabası. Ayverdi için dilin kullanımı direkt kimlik sorunuyla ilgilidir. Çünkü dil, bir milleti millet yapan milli kültürel değerlerdendir. Dilini unutmuş bir medeniyet ise kendisi olmaktan çıkıp başka bir kimliğe bürünmüş, yozlaşmış ve yabancılaşmıştır. Ayverdi, dilin bu yozlaşmasını şu şekilde ifade ediyor: “Medeniyetimizi işlemek ve geliştirmek için, farklı medeniyetlerin çeşitli fikir ve sanat hareketlerinden nasıl faydalanmışsak, lisanlarından da istediğimiz kadarını kendi dilimize maletmeyi bir imparatorluk, bir efendi millet zaruret ve icabıyla tabii bulmuşuzdur.”¹⁰ Ayverdi, dilde yenilik, öz Türkçe, sadelik ve reform adına yapılan bu değişimi tasvip etmiyor. Türkçeye İngilizceden geçen kelimeler bunun en belirgin örneğini teşkil ediyor. Zira kuşak yerine jenerasyon kelimesini kullanmak daha modern! Özenti bir toplum gün geçtikçe kendi miraslarını unutmaya yüz tutar. Geçmişte nasıl diller ve milletler yok olup gitmişse bugün de aynıının yapılması arzu ediliyor. Yalnızca dilde değil kültürde de onların geleneğine özeniyoruz. Ayverdi bu konuda İslam’ın bir ışık olacağını düşünüyor:

“Dünya, batıl inanışları, yakıştırma nasları bile, teologların şaşaalı polemikleri ile an’aneleştirip mukaddes günler, yortular, bayramlar adıyla kutlayarak kütle psikolojisini kamçılıyıp uyanık tutarken, 1400. Senesini idrak etmek üzere olduğumuz Hicret-i Nebevi, İslam alemi için nasıl uyarıcı bir fırsat, ilmin ve imanın ışığında, nasıl bağlayıcı ve birleştirici bir çığır olmalıdır?”¹¹

Batının kültürel kutlamalarından biri olan Noel, her yıl büyük bir gösteri ve heyecanla , Sevgililer Günü ve Cadılar Bayramı ipe çekiliyor fakat kendi bayramlarımızı kutlamayı akıl edemiyor ya da daha ileri gidip bağınazlık olarak algılıyoruz. Bunların her biri birer maddi gelenekten öteye gidemiyor. Çünkü Batı, modernleşme adına kültüründe bile ekonomik gelişmeyi hedef olarak gösteriyor. Aslında bunların hiçbiri manevi değerleri yansıtmıyor. Kapitalist bir sistemi yansıtıyor sadece. Oysa kendi hicri yılbaşımız unutulmaya değer mi?

Batmayan Gün adlı eserinde ise Ayverdi yerli ve kentli tipleri doğu ve batı arasındaki kültür farkını belirtmek için yer vermiştir. Aliye’nin annesi Fikriye Hanım’ın düzenlediği davette caz çalınmaktadır, misafirlerden birinin çalınmasını teklif ettiği saz ise bizim öz değerimiz olarak ortaya çıkar: “Köşk komşularından bir avukat, bir müddet için cazın susturulup, gene kendi gibi komşuların evlerinden getirecekleri sazlarla bir fasıl yapmalarını teklif ediyor, buna kısmen muvafakat, kısmen müdahale görüyordu.”¹² Kendi kültürüne yabancılaşan tipler ile kendisi ve

¹⁰ *Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, age. s.201

¹¹ *Kölelikten Efendiliğe*, s.13

¹² *Batmayan Gün*, age. s.57

cemiyetiyle dost olan zıt karakterler bir arada zikredilmektedir. Bu tema musiki ile işlenir. Batı kültürüne heves günümüzde de çok barizdir. Batılı tarz müzik, moda adıyla sunulan Batı tarzı kıyafet ve yaşam biçimi vazgeçilmezlerimiz arasında. Herkesin giydiğini giymek, herkesin yediğini yemek aynı tip, aynı tarz, tek tip bir tüketim toplumunun oluşumuna yol açar. İnsan sadece satın almaya yönelir, böylece de manadan uzak otomat bir hayat yaşar. Oysa insan nefesine esir olmamalıdır. Zenginlik ve güzellik gibi fani değerler bir gün kaybolup gidecektir. Halbuki kişi sonlu olana değil, sonsuz olana hazırlanmalıdır...

Sonuç

Sonuç olarak Samiha Ayverdi içinde bulunduğumuz bunalımı açık açık gözler önüne seriyor ve artık gafletten uyanmamız gerektiği dile getiriyor. Ahlak, kültür, değer ve geleneklerle birlikte yitirilen medeniyetimizi yeniden inşa etmeliyiz ki bu da ancak İslam Birliği ile mümkündür. Doğu sınındığı bu sınavın artık farkına varmalı ve kendine çeki düzen vermelidir. Osmanlı geri gelmeyecek fakat İslam Birliği hala kurulabilir. Osmanlı olmadan fakat Osmanlı gibi hoşgörü içerisinde bir birlik beraberlik lazımdır. Materyalizmin sunduğu faydacı görüşten de artık kurtulmanız zamanı geldi. Maddi ve manevi bir bütünlük içinde olmalıdır kişiler ve milletler ki kurtuluşa erebilsinler. Dilini, dinini, geleneklerini unutmuş bir milletin ise sonu yakındır. Çünkü güçlü olanı taklit etmek; güçsüzlüğü kabul etmektir.

Kaynakça

Ayverdi, S. (2004). Ratibe. İstanbul: Kubbealtı Yayınları

Ayverdi, S. (2011). Bağ Bozumu. İstanbul: Kubbealtı Yayınları

Ayverdi, S. (2015). Batmayan Gün. İstanbul: Kubbealtı Yayınları

Ayverdi, S. (2014). Kölelikten Efendiliğe. İstanbul: Kubbealtı Yayınları

Ayverdi, S. (4.Baskı). Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız. İstanbul: Kubbealtı Yayınları

Huntington, S. (2014). Medeniyetler Çatışması. İstanbul: Vadi Yayınları

YEM SANAYİSİNDE FAALİYET GÖSTEREN İŞLETMELERDE İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KRİTERLERİNİN AĞIRLIKLANDIRILMASI

Emel EROL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, İşletme ABD

Yrd. Doç. Dr. Aşır ÖZBEK

Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale Meslek Yüksek Okulu, Bil.Tek. Böl.

Öz

Günümüzde iş kazalarının ve meslek hastalıklarının artması dolayısıyla iş sağlığı ve güvenliğine verilen önem artmıştır. Önceden üzerinde yeterince durulmayan bu konunun son yıllarda önem kazanması hem işvereni hem de çalışanları uyum sağlama konusunda zorlamıştır. Ancak her ne kadar zorlanılsa da iş sağlığı ve güvenliği kültürünün oluşması çalışan ve işveren için avantajlar sağlayacak, işletmedeki iş kazası ve meslek hastalığı oranlarını düşürecektir.

Bu çalışmada yem sektöründe iş sağlığı güvenliği konusunda dikkat edilmesi gereken 11 adet kriter, uzmanlar tarafından belirlenmiştir. Kriterlerin ağırlıkları Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden olan Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ve Step-wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA) yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Böylece iş sağlığı güvenliği konusunda başta işveren olmak üzere konunun tarafı olanların öncelikli olarak hangi kriterlere daha çok önem vermeleri gerektiği ortaya konulmuştur.

Her iki yöntemin sonuçlarına göre en çok dikkate alınması gereken kriterin K5 olduğu belirlenmiştir. K9 ve K6 her iki yönteme göre de son sıralarda yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme, Analitik Hiyerarşi Süreci, İş sağlığı güvenliği, SWARA

AGGRAVATING THE STANDARDS OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY IN BUSINESSES WORKING IN THE ANIMAL FEED INDUSTRY

Abstract

More attention is paid on occupational health and safety as the number of occupational accidents and diseases has been increased so far. Not taken seriously enough previously, the subject has become more of an issue forcing the employers and the employee to adjustment. However, by force or not, having thorough knowledge of occupational health and safety is to provide advantage for both the employers and the employees, and lessen the rate of occupational accidents and diseases in a business.

In the study, 11 standards in occupational health and safety that must be taken care of were identified by the experts. The value of the standards was determined considering the Analytical

Hierarchy Process (AHP) and Step-wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA), relating to Multiple Criteria Decision (MCD). Thus, the standards that must be taken into consideration primarily by each member of the subject, especially employers, were revealed.

According to the results of both of the methods, it was found that K5 should be taken into consideration most. K9 and K6 were in the last line of the list in both of the methods.

Keywords: Multiple Criteria Decision, Analytical Hierarchy Process, Occupational Health and Safety, SWARA

GİRİŞ

İş sağlığı ve güvenliği günümüzde giderek daha da önemli bir hal almıştır. Ancak uygulama geçmişinin kısa olması nedeniyle bu kültürün tam olarak oluştuğu söylenemez. İş güvenliği kültürünün oluşması için bu konunun taraflarının üzerine düşeni yerine getirmesi gerekmektedir. Bu durumda en önemli görev başta işverenlere düşmektedir. İşverenlerin kılavuzu iş güvenliği uzmanı; iş güvenliği uzmanının kılavuzu kanun, yönetmelik ve gerçekleşen ve gerçekleşmesi olası iş kazalarıdır.

İş sağlığı ve güvenliği denildiğinde öncelikli olan çalışanların sağlıklı ve güvenilir bir ortamda üretim gerçekleştirebilmesidir. Bunu gerçekleştirirken işveren ve iş yeri de korunmalı aradaki denge iyi sağlanmalıdır. Burada bahsedilen denge faktörünü aslında iş güvenliği uzmanı olarak tanımlamak mümkündür. Doğru tespitler ile yerinde ve zamanında müdahaleler iş güvenliğinin önemli adımları arasında yer almaktadır.

İş sağlığı ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik yapılan bazı çalışmalara burada belirtilmiştir. Ergüt (2015), işletmelerde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanmasında önleyici uygulamaların önemini teorik olarak ele almıştır. Ay (2016), iş sağlığında eğitimin önemini açıklayan bir araştırma yapmıştır. Akpınar ve Çakmakkaya (2014), çalışmalarında iş sağlığı ve güvenliği açısından işverenlerin risk değerlendirme yükümlülüğü konusunu ele almıştır. Tozkoparan ve Taşoğlu (2011), iş sağlığı ve güvenliği konusunu kavramsal olarak inceledikten sonra, İzmir ilinde faaliyet gösteren 6 orta ve büyük ölçekli işletmede, toplam 400 mavi yakalı çalışmanı ele alarak çalışmalarını değerlendirmişlerdir. Aybek vd. (2003), çalışmalarında kamu kurumlarında çalışan teknik personelin ve bunların yönetiminde çalışan işgücünün iş kazası geçirme nedenleri ve kazaların önlenmesine yönelik görüşlerini belirlemiştir. Yardım vd. (2007), 2000 ve 2005 yılları arasında Türkiye'de iş kazaları ve meslek hastalıkları sebebi ile gerçekleşen ölüm hızlarını incelemiştir. Camkurt (2007), çalışmasında iş kazalarının nedenlerinden; işyeri çalışma sistemi, ergonomik yapı ve işyeri fiziksel faktörleri üzerinde durmuştur. Korkmaz ve Avsallı (2012), 6331 sayılı iş sağlığı ve güvenliği kanunu detaylı olarak incelemiştir. Tulukcu (2012), çalışmasında iş sağlığı ve güvenliğinin önemini ele almıştır.

Bu çalışma ile Kırıkkale Organize Sanayi yem sektöründe faaliyette bulunan 3 farklı işletmede iş sağlığı güvenliği konusunda çalışanların öncelikle hangi kriterlere daha çok dikkat etmeleri gerektiği Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemleri ile belirlenmeye çalışılmıştır. Bu süreçte 3 farklı uzman tarafından kriterler belirlenmiş ve bu kriterler Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ve Step-wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA) yöntemleri ile değerlendirilmiştir.

Çalışmanın amacı iş sağlığı ve güvenliği kültürünün oluşmasına yardımcı olabilmek, belirlenen sektörde başlıca dikkat edilmesi gereken kriterlere dikkat çekmek ve çalışanları bilinçlendirmektir. Bu konuda daha önce böyle bir çalışmaya literatürde rastlanmamıştır. Bu açıdan yapılan araştırmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. YÖNTEM

1.1. Analitik Hiyerarşi Süreci

Analitik hiyerarşi süreci (AHS), Thomas L. Saaty (1980) tarafından 1977 yılında, karmaşık problemlerin çözümü için geliştirilmiş olan en yaygın ÇKKV yöntemidir (Özbek ve Eren, 2013). AHS, problemi her biri en az bir kriterden oluşan hiyerarşik bir yapı ile anlatılmaktadır. Bu yapıya göre alt seviyedeki bir kriter üst seviyedeki bir kriteri etkilemektedir. Etkileme oranı ise kriterlerin bir üst faktöre göre ikili olarak karşılaştırmalar yoluyla belirlenmektedir (Saaty, 2000). AHS’de hiyerarşinin en üst seviyesinde amaç, bir alt seviyesinde ana kriterler ve ana kriterlerin altında ise varsa alt kriterler bulunmaktadır (Saaty, 1994).

Hiyerarşik yapının oluşturulmasının ardından, kriterlerin kendi aralarındaki önem derecelerinin belirlenmesi için her bir düzeydeki kriterin diğer kriterlerle ikili olarak karşılaştırılması ile ikili karşılaştırma karar matrisi oluşturulur (Özbek ve Erol,2016). Bu matrislerin oluşturulmasında Saaty tarafından önerilmiş olan Tablo 1’de verilen karşılaştırma ölçeği kullanılır (Saaty, 1994).

Tablo 1: Karşılaştırma Ölçeği

Önemi	Tanım	Açıklama
1	Eşit öneme sahip	Her iki seçenek eşit değerinde öneme sahiptir
3	Biraz önemli	Bir faktör diğerine göre biraz daha önemli sayılmıştır
5	Fazla önemli	Bir faktör diğerine göre çok daha önemli sayılmıştır
7	Çok fazla önemli	Faktör diğer faktöre göre kesinlikle çok fazla önemli sayılmıştır
9	Son derece önemli	Bir faktörün diğerine göre son derece önemli olduğu çeşitli bilgilere dayandırılmıştır.
2, 4, 6, 8	Ara dereceler	Gerektiğinde kullanılacak ara değerler.

AHS yöntemi birçok ÇKKV problemlerin çözümünde kullanılmıştır. Burada birkaç örnek verilecektir. Barker ve Zabinsky (2011), tersine lojistik alanında; Özbek ve Eren (2012), üçüncü parti lojistik firma seçiminde; Sadeghi ve Ameli (2012), İran'daki sosyoekonomik alt sektörler arasındaki enerji sübvansiyonunun en uygun şekilde dağıtımında; Özbek ve Selvi (2014), meslek yüksekokullarında yönetici kriterlerini değerlendirmede; Ömürbek vd. (2016), yapı denetim firmalarının değerlendirilmede; Özbek (2015), akademik birim yöneticilerin seçiminde; Özbek (2015), kamu bankalarının performansını ölçmede; Sagbansua ve Balo (2017), en iyi rüzgar türbini belirlemede; Doljak ve Stanojević (2017), Sırbistan'da zemine monte edilen fotovoltaiik enerji santralleri için en uygun yer tespitinde; Lucas vd. (2017), bilgi ve iletişim

teknolojileri öğretmen eğitimi atölye çalışması için; Ren ve Lützen (2017), taşımacılıkta sürdürülebilir alternatif enerji kaynağının belirlenmesinde AHS yöntemini tek ya da entegre olarak başka yöntemlerle kullanmıştır.

AHP İşlem Adımları

Adım 1: Hiyerarşinin Oluşturulması. Problemin çözülmesi için amaç, kriterler ve seçenekler belirlendikten sonra hiyerarşinin doğru olarak oluşturulması ve çözüme yönelik en uygun yapının belirlenmesi gerekir. Bu aşamada yanlış ya da eksik belirlenen kriterler ve hiyerarşik yapı problemin çözümünü en baştan imkansız hale getirir.

Adım 2: İkili Karşılaştırma Matrislerinin Oluşturulması. İkili karşılaştırma matrisleri oluşturulurken hiyerarşideki basamaklarda yer alan kriter kullanılır. Kriterler hiyerarşide bir üst basamakta bulunan faktöre göre birbiriyle karşılaştırılır. Bu karşılaştırmalar sonunda ikili karşılaştırma matrisleri elde edilir. Matrisler, Saaty (1994) tarafından önerilen Tablo 1'de gösterilen 1-9 karşılaştırma ölçeği kullanılarak oluşturulur.

Karşılaştırmalar, ikili karşılaştırma matrisinin tüm değerleri 1 olan köşegeninin üstünde kalan elemanları için yapılır. a_{ij} , i. kriter ile j. kriterin ikili karşılaştırma değeri olarak gösterilecek olursa, a_{ji} değeri, $1/a_{ij}$ eşitliğinden elde edilir. Bu özelliğe, karşılık olma özelliği denir (Saaty, 1999). İkili karşılaştırma matrisleri Eşitlik (1) de gösterildiği gibi $n \times n$ boyutlu bir kare matristir.

$$A = \begin{bmatrix} 1 & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & 1 & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & 1 \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 3: Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi. Bu aşamada bütün kriterlerin ağırlık değerleri hesaplanır. Matrisin normalleştirilmesinde Eşitlik (2) kullanılır. Daha sonra kriterlerin ağırlıklarının hesaplanması için (3) numaralı Eşitlik uygulanır.

$$a'_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}} \quad (2)$$

$$w_i = \left(\frac{1}{n}\right) \sum_{j=1}^n a'_{ij} \quad i, j = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

Adım 4: Matrisin Tutarlılığının Hesaplanması. Matrisler oluşturulduktan sonra tutarlılığının ölçülmesi gerekir. Tutarlılık oranının (TO) 0,10'dan az olması, matrisin tutarlı olduğunu gösterir. Aksi halde matris tutarsız olarak değerlendirilir. Matrisin tutarsız olduğu durumlarda matrisler farklı değerlerle yeniden oluşturulmalıdır. TO'nun hesaplanabilmesi için tutarlılık indeksi (TI) olarak tanımlanan katsayının hesaplanması gerekir. Eşitlik (4) ile TI'nin hesaplama süreci verilmiştir.

$$TI = \frac{\lambda_{max} - n}{n - 1} \quad (4)$$

TI değerini hesaplayabilmek için ilk önce özdeğer olarak nitelendirilen λ_{max} değerinin bilinmesi gerekir. Özdeğer, (5) numaralı Eşitlik ile gösterildiği gibi hesaplanır.

$$\lambda_{max} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left[\frac{\sum_{j=1}^n a_{ij} w_j}{w_i} \right] \quad (5)$$

Ayrıca tutarlılığı değerlendirebilmek için bilinmesi gereken bir başka değer de rassal indeks (RI) olmaktadır. Her bir matris boyutu n sayısına karşılık gelen RI değeri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Rassal İndeks Değerleri

N	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
RI	0	0	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51	1,53	1,56	1,57	1,59

TI ve RI hesaplandıktan sonra TO (6) numaralı Eşitlik ile elde edilir.

$$TO = \frac{TI}{RI} \quad (6)$$

1.2. SWARA Yöntemi

Türkçesi "Adım Adım Ağırlık Değerlendirme Oran Analizi" olarak tercüme edilebilen SWARA yöntemi, Keršulienė, Zavadskas ve Turskis tarafından 2010 yılında geliştirilmiş ve bugüne kadar bir çok problemin çözümünde uygulanmış, basit ve uzmanlarla birlikte çalışmaya oldukça uygun olan ÇKKV yöntemidir (Keršulienė, vd. 2010).

Bu yöntemde ilk olarak ölçütler, karar verici tarafından önem sırasına göre azalan düzende sıralanır. Sürece birden çok karar vericinin katıldığı durumda; her bir karar verici ölçütleri önem sırasına göre azalan düzeyde sıralar. Buna bağlı olarak karar verici sayısı kadar ölçüt sıralaması ortaya çıkar. Grubu kararı uygulamasında genel basit sıralama, karar vericilerin belirledikleri ölçüt sıralamalarının geometrik ortalaması alınarak belirlenir (Zolfani, vd. 2013).

Ölçütlerin genel sıralamasından sonra karar vericiler tarafından ölçütlerin ikili olarak karşılaştırılması yapılır. Genel sıralamadaki ölçütlerin karşılaştırılmasını her bir karar verici münferit olarak gerçekleştirir. Karar vericilerin ölçüt karşılaştırmaları sonrası parametreler hesaplanarak ölçütlerin ağırlıkları belirlenir. Neticede karar verici sayısı kadar öncelik vektörleri ortaya çıkar (Keršulienė & Turskis, 2011). Son adım olarak her bir ölçütün öncelik değerinin geometrik ortalaması alınarak genel öncelik değerleri elde edilir.

Bu yöntemin karar vermede temel avantajı, bazı sorunlarda, ölçütleri sıralamak için herhangi bir değerlendirmeye ihtiyaç duymadan öncelikleri şirketlerin ya da ülkelerin politikalarına dayalı olarak belirlemesidir (Kouchaksaraei vd. 2015).

SWARA yöntem ile yapılan bir çok çalışmayı literatürde görmek mümkündür. Örneğin mimar seçiminde (Keršulienė & Turskis, 2011), ürün tasarımında (Zolfani vd.,2013), tedarikçi seçiminde (Alimardani, 2013), personel seçiminde (Zolfani & Banihashemi, 2014; Karabasevic vd. 2016), ambalaj tasarım yöntemini belirlemede (Stanujkic, 2015), sera yeri tespitinde (Kouchaksaraei vd. ,2015), yüksek teknoloji sanayinin önceliğini planlamada (GhorshiNezhad vd., 2015) ve sürdürülebilir üçüncü parti ters lojistik sağlayıcı seçiminde (Mavi vd., 2017) bu yöntem uygulanmıştır.

SWARA yöntemini kullanarak ölçütlerin göreceli ağırlıklarının belirlenme süreci aşağıdaki adımları içermektedir (Stanujkic vd., 2015).

SWARA İşlem Adımları

Adım 1: Ölçütler, uzman görüşü doğrultusunda önem sırasına göre azalan düzende basit olarak sıralanır. Eğer birden çok uzman, ölçütleri değerlendirecekse, her bir uzmanın yaptığı değerlendirmeye göre ölçütler münferiden azalan düzeyde sıralanır ve geometrik ortalaması alınarak genel bir sıralama oluşturulur (Ruzgys vd., 2014).

Adım 2: Her bir ölçütün göreceli önem düzeyi belirlenir. Bunun için j. ölçütün (j+1). ölçütten ne kadar önemli olduğu belirlenir (Ruzgys vd. 2014). Bu değer Keršulienė vd. (2010), tarafından s_j ile gösterilmiş ve **Ortalama Değerin Karşılaştırılmalı Önemi** olarak adlandırılmıştır.

Adım 3: k_j katsayısını aşağıdaki gibi belirlenir.

$$k_j = \begin{cases} 1 & j = 1 \\ s_j + 1 & j > 1 \end{cases} \quad (7)$$

Adım 4: q_j değişkeni aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$q_j = \begin{cases} 1 & j = 1 \\ \frac{q_{j-1}}{k_j} & j > 1 \end{cases} \quad (8)$$

Adım 5: Değerlendirme ölçütlerinin göreceli ağırlıkları aşağıdaki gibi belirlenir. Burada; w_j , j. ölçütün göreceli ağırlığını belirtir.

$$w_j = \frac{q_j}{\sum_{k=1}^n q_k} \quad (3)$$

2. UYGULAMA

Çalışmada son dönemlerde günümüzde daha çok önem kazanmaya başlayan iş sağlığı ve güvenliği, yem sektörü çerçevesinde ele alınmıştır. Yem sektöründe iş sağlığı ve güvenliği açısından temel olarak dikkat edilmesi gereken 11 adet kriter; A sınıfı iş güvenliği uzmanı (Yüksek Kimya Mühendisi), B sınıfı iş güvenliği uzmanı (İş sağlığı ve Güvenliği bölüm mezunu) ve C sınıfı iş güvenliği uzmanı (Endüstri Mühendisi) olan 3 uzman tarafından belirlenmiştir. Kriterlerin belirlenmesinde yem üretici firmalarına yapılan ziyaretlerde gerçekleştirilen görüşmeler, saha gözetimleri ve yasal zorunluluklar göz önünde bulundurulmuştur. Kriterlerin belirlenmesinin ardından ağırlıkları AHS ve SWARA yöntemi ile tespit edilmiştir.

Belirlenen kriterler şunlardır:

- İş Ekipmanlarının Periyodik Kontrolü (K1)
- Patlamadan Korunma (K2)
- Silo Ekipmanları Güvenliği(K3)
- Acil Durum Eylem Planı (K4)
- Risk Analizi(K5)
- Ortam Ölçümü(K6)

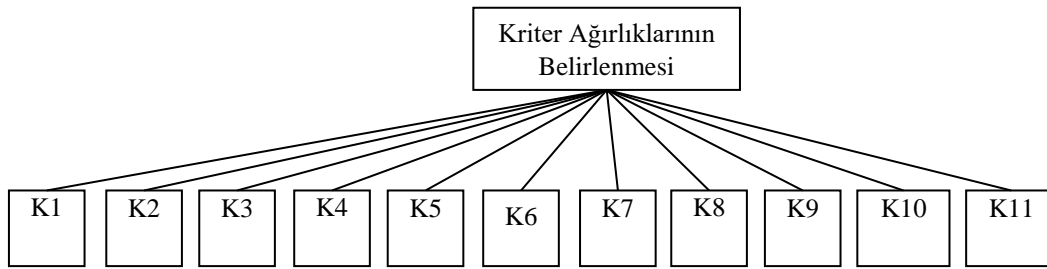

- Elektrik Tesisatı/Topraklama Ölçümü(K7)
- Makine ve Teçhizat Kullanımı(K8)
- Kişisel Koruyucu Donanım Kullanımı(K9)
- İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimleri(K10)
- İşe Giriş Sağlık Raporu (K11)

2.1. AHS ile Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Hiyerarşik Yapının Oluşturulması

Problemin çözümü için saha çalışmaları yapılarak dikkat edilmesi gereken kriterler 3 uzman tarafından belirlenmiş ve Şekil 1'de gösterildiği gibi hiyerarşi oluşturulmuştur.

Şekil 1: Problemin Hiyerarşik Yapısı

İkili Karşılaştırma Matrislerinin Oluşturulması

Belirlenen kriterlerin karşılaştırılması ikili olarak gerçekleştirilmiştir. Karşılaştırma matrisinde köşegen değerleri 1'dir ve tüm karşılaştırmalar bu köşegenin üst tarafında kalan bölüm için gerçekleştirilmiştir. Uzmanların ikili karşılaştırma yaparak gerçekleştirdiği değerlendirmelerin geometrik ortalamaları alınarak Tablo-3'de gösterilen matrise ulaşılmıştır.

Tablo 3: İkili Karşılaştırma Matrisi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11
K1	1	0,333	0,693	0,342	0,273	2,080	1,119	2,924	2,080	0,754	1
K2	3	1	4	3,271	0,281	4,718	3,271	1	2,924	0,342	1,087
K3	1,442	0,251	1	1,442	0,306	1,913	0,693	1,710	1,710	0,523	0,342
K4	2,924	0,306	0,693	1	0,131	1,913	1	0,776	1,186	0,523	0,405
K5	3,659	3,557	3,271	7,612	1	6,082	2,924	3,557	3,979	2,027	1
K6	0,481	0,212	0,523	0,523	0,164	1	0,481	0,481	1	0,195	0,195
K7	0,894	0,306	1,442	1	0,342	2,080	1	0,711	1	0,481	1

K8	0,342	1	0,585	1,289	0,281	2,080	1,406	1	1	1	0,405
K9	0,481	0,342	0,585	0,843	0,251	1	1	1	1	0,481	0,481
K10	1,326	2,924	1,913	1,913	0,493	5,130	2,080	1	2,080	1	1
K11	1	0,920	2,924	2,466	1	5,130	1	2,466	2,080	1	1

Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

İkili karşılaştırma matrisi normalize edildikten sonra kriter ağırlıkları (W) hesaplanmıştır. Hesaplamalar sonucu oluşan normalize edilmiş matris ve parametreler Tablo 4'te verilmiştir. TO oranı $0,065 < 0,01$ olduğundan matris tutarlıdır.

Tablo 4: İkili Karşılaştırma Matrisi ve Kriter Ağırlıkları

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	W	A* W	D	Sıra
K1	0,06	0,03	0,04	0,02	0,06	0,06	0,07	0,18	0,10	0,09	0,13	0,08	0,87	11,50	11
K2	0,18	0,09	0,23	0,15	0,06	0,14	0,20	0,06	0,15	0,04	0,14	0,13	1,59	12,12	4
K3	0,09	0,02	0,06	0,07	0,07	0,06	0,04	0,10	0,09	0,06	0,04	0,06	0,75	11,91	6
K4	0,18	0,03	0,04	0,05	0,03	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06	0,05	0,06	0,73	12,22	3
K5	0,22	0,32	0,19	0,35	0,22	0,18	0,18	0,21	0,20	0,24	0,13	0,22	2,77	12,46	1
K6	0,03	0,02	0,03	0,02	0,04	0,03	0,03	0,03	0,05	0,02	0,02	0,03	0,35	11,82	8
K7	0,05	0,03	0,08	0,05	0,08	0,06	0,06	0,04	0,05	0,06	0,13	0,06	0,73	11,73	10
K8	0,02	0,09	0,03	0,06	0,06	0,06	0,09	0,06	0,05	0,12	0,05	0,06	0,76	12,07	5
K9	0,03	0,03	0,03	0,04	0,06	0,03	0,06	0,06	0,05	0,06	0,06	0,05	0,54	11,78	9

K10	0,08	0,26	0,11	0,09	0,11	0,15	0,13	0,06	0,10	0,12	0,13	0,12	1,52	12,41	2
K11	0,06	0,08	0,17	0,11	0,22	0,15	0,06	0,15	0,10	0,12	0,13	0,12	1,46	11,84	7

TO=0,065

1

131,8
6

AHS yöntemine göre kriterlerin önem sırası K5>K10>K4>K2>K8>K3>K11>K6>K9>K7> K1 şeklinde gerçekleşmiştir.

2.2. SWARA ile Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Bu kısımda iş sağlığı güvenliği konusundaki 11 adet kriter üç uzman tarafından önem sırasına göre azalan sırada (1=çok önemli; 10: çok önemsiz) sıralanmıştır. Yapılan sıralama ve geometrik ortalaması Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. Uzmanlara Göre Kriterlerin Basit Sıralaması

Kriterler	KV1	KV2	KV3	G.ORT
K1 İş ekipmanlarının periyodik kontrolü	7	5	6	5,94
K2 Patlamadan korunma dokümanı	2	2	3	2,29
K3 Silo ekipmanları güvenliği	5	7	5	5,59
K4 Acil durum eylem planı	8	6	7	6,95
K5 Risk analizi	1	1	1	1,00
K6 Ortam ölçümü	11	11	11	11,00
K7 Elektrik / Topraklama ölçümü	6	10	8	7,83
K8 Makine ve teçhizat kullanımı	9	9	9	9,00
K9 Kişisel Koruyucu Donanım Kullanımı	10	8	10	9,28
K10 İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimleri	3	4	4	3,63
K11 İşe Giriş Sağlık Raporu	4	3	2	2,88

Geometrik ortalaması alınarak tek bir sırada birleştirilen sıralama, önem sırasına göre azalan sırada tekrar sıralanmıştır. Bu son sıralama temel alınarak uzmanlar tarafından kriterlerin ikili olarak karşılaştırması yapılmıştır. Neticede ortaya üç ayrı değerlendirme çıkmıştır. Uzman değerlendirmesine göre oluşan öncelik ve genel öncelik vektörü Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Kriterlerin SWARA Yöntemine Göre Ağırlıklandırılması

Kriterler	ÖV1	ÖV2	ÖV3	A. Ort	G.Ort.	Sıra
K5	0,127	0,130	0,129	0,129	0,129	1
K2	0,106	0,113	0,108	0,109	0,109	2
K11	0,096	0,103	0,102	0,101	0,100	3
K10	0,096	0,098	0,102	0,099	0,099	4
K3	0,092	0,093	0,093	0,093	0,093	5
K1	0,092	0,093	0,085	0,090	0,090	6
K4	0,092	0,089	0,081	0,087	0,087	7
K7	0,083	0,077	0,077	0,079	0,079	8
K8	0,080	0,070	0,077	0,075	0,075	9
K9	0,072	0,070	0,077	0,073	0,073	10
K6	0,063	0,064	0,070	0,065	0,065	11

SWARA yöntemine göre en önemli kriter K5 olmuştur. Bu kriteri K2 ve K11 takip etmiştir. Son sırada yer alan kriter ise K6 olmuştur. Genel sıralama Tablo 6'da görüldüğü gibi K5>K2>K11>K10>K3>K1>K4>K7>K8>K9>K6 şeklinde olmuştur.

SONUÇ

İş sağlığı ve güvenliği önemi son dönemlerde önemi artan ve üzerinde durulması gereken bir konu haline gelmiştir. Özellikle artan iş kazaları dikkatleri bu konu üzerinde toplamaya başlamıştır. Bu konuda hem işverenlerin hem de çalışanların bilinçli olması gerekmektedir. İş sağlığı ve güvenliğinin tarafları olan tüm birimler üzerine düşen görevi yerine getirmelidir.

Söz konusu iş sağlığı ve güvenliği olduğunda incelenmesi ve dikkat edilmesi gereken birçok kriter bulunmaktadır. Bu çalışmada iş sağlığı ve güvenliğinde ele alınması gereken bazı kriterler öncelikle belirlenmiş ve yem sektörü ele alınarak kriterlerin ağırlıkları tespit edilmiştir. Kriterler, A, B ve C sınıfı iş güvenliği uzmanı olmak üzere 3 ayrı uzman tarafından belirlenmiş ve ikili olarak karşılaştırılmıştır.

Belirlenen kriterlerin ağırlıkları AHS ve SWARA yöntemleri ile hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre bir yem sektöründe faaliyette bulunan bir firmanın ilk olarak önem vermesi gereken kriterin her iki yöntemle de **Risk Analizi** yaptırmak olduğu ortaya konulmuştur. Buna bağlı olarak bir yerde güvenlik tedbirlerinin alınabilmesi için öncelikli olarak risklerin belirlenmesinin önemli olduğu söylenebilir. Diğer kriterlerin sıralaması yöntemler arasında farklılıklar söz konusu iken sıralamanın son sıralarında K6, K7 ve K9 kriterleri yer almıştır.

Yapılan çalışmadan da anlaşıldığı gibi her iki yöntemle göre kriter sıralamaları benzerlik ve farklılık göstermiştir. Bu sonuçlar; kriterlerin tamamının iş sağlığı ve güvenliği açısından önemli ve dikkat alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Kaynakça

Akpınar, T. ve Çakmakkaya, B. Y. (2014). İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından İşverenlerin Risk Değerlendirme Yükümlülüğü. Çalışma ve Toplum-Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 40/1, 273-304.

Alimardani, M. vd. (2013). A novel hybrid SWARA and VIKOR methodology for supplier selection in an agile environment. Technological and Economic Development of Economy, 19/3, 533-548.

Ay, F. (2016). İş Sağlığı ve Güvenliğinde Eğitimin Önemi. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

Aybek, A. vd. (2003). Teknik Personelin İş Kazalarının Nedenleri Ve Önlenmesine Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma. KSÜ Fen ve Mühendislik Dergisi, 6/2, 91-100.

Barker, T. J. and Zabinsky, Z. B. (2011). A Multi criteria Decision Making Model for Reverse Logistics Using Analytical Hierarchy Process. Omega, 39/5, 558-573.

Camkurt, M. Z. (2007). İşyeri Çalışma Sistemi ve İşyeri Fiziksel Faktörlerinin İş Kazaları Üzerindeki Etkisi. TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 20/6, 80-106.

Doljak, D. and Stanojević, G. (2017). Evaluation of natural conditions for site selection of ground-mounted photovoltaic power plants in Serbia. Energy, 127, 291-300.

Ergüt, F. (2015). İşletmelerde İş Sağlığı Ve Güvenliğinin Sağlanmasında Önleyici Uygulamaların Önemi. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Ghorshi Nezhad, M. R. vd. (2015). Planning the priority of high tech industries based on SWARA-WASPAS methodology: The case of the nanotechnology industry in Iran. Ekonomika istraživanja, 28/1, 1111-1137.

Gibney, R. and Shang J. (2007). Decision making in academia: A case of the dean selection process. Mathematical and Computer Modelling, 46/7, 1030-1040.

Karabašević, D. vd. (2016). An approach to personnel election based on SWARA and WASPAS methods. Bizinfo (Blace) Journal of Economics, Management and Informatics, 7/1, 1-11.

Keršulienė, V. vd. (2010). Selection of rational dispute resolution method by applying new step-wise weight assessment ratio analysis (SWARA). Journal of Business Economics and Management, 11/2, 243-258.

Keršulienė, V. and Turskis, Z. (2011). Integrated fuzzy multiple criteria decision making model for architect selection. Technological and Economic Development of Economy, 17/4, 645-666.

Korkmaz, A. ve Avsallı, H. (2012). Çalışma Hayatında Yeni Bir Dönem: 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 26, 153-167

Kouchaksaraei, R. H. vd. (2015). Glasshouse locating based on SWARA-COPRAS approach. International Journal of Strategic Property Management, 19/2, 111-122.

- Lucas, R. I. vd. (2017). An AHP-based Evaluation Method for Teacher Training Workshop on Information and Communication Technology. *Evaluation and Program Planning*, 63, 93-100.
- Mavi, R. K. vd. (2017). Sustainable third-party reverse logistic provider selection with fuzzy SWARA and fuzzy MOORA in plastic industry. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 1-18.
- Ömürbek, N. vd. (2016). AHP-SAW ve AHP-ELECTRE Yöntemleri ile Yapı Denetim Firmalarının Değerlendirmesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14/27, 171-199.
- Özbek, A. (2015). Akademik Birim Yöneticilerinin MOORA Yöntemiyle Seçilmesi: Kırıkkale Üzerine Bir Uygulama. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38/1, 1-18.
- Özbek, A. (2015). Performance Analysis of Public Banks in Turkey. *International Journal of Business Management and Economic Research (IJBMER)*, 6/3, 178-186.
- Özbek, A. ve Eren, T. (2013). Multiple Criteria Decision Making Methods for Selecting Third Party Logistics Firms: a Literatur Review. *Sigma*, 31, 178-202
- Özbek, A. ve Eren, T. (2012). Üçüncü Parti Lojistik (3PL) Firmanın Analitik Hiyerarşi Süreciyle (AHS) Belirlenmesi. *International Journal of Engineering Research and Development*, 4/2, 46-54.
- Özbek, A. ve Erol, E. (2016). Analitik Hiyerarşi Süreci ve VIKOR Yöntemleriyle İşgören Seçimi: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/1, 93-108.
- Özbek, A. ve Selvi, Ö. (2014). Meslek Yüksekokullarında Yönetici Kriterlerinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Uygulama. *Akademik Bakış Dergisi*, 44.
- Ren, J. and Lützen, M. (2017). Selection of sustainable alternative energy source for shipping: Multi-criteria decision making under incomplete information. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 74, 1003-1019.
- Saaty, T. L. (1980). *The Analytic Hierarchy Process*. New York: McGraw-Hill.
- Saaty, T. L. (1994). *Fundamentals of Decision Making and Priority Theory With The Analytical Hierarchy Process*. RWS Publ. Pittsburg.
- Saaty, T. L. (2000). *Fundamentals of Decision Making and Priority Theory*. Pittsburgh: RWS Publications, USA.
- Saaty, T. L. (1999). *The Analytic Hierarchy Process for Decision Making*, Kobe, Japan.
- Sadeghi, M. and Ameli, A. (2012). An AHP decision making model for optimal allocation of energy subsidy among socio-economic subsectors in Iran. *Energy Policy*, 45, 24-32.
- Sagbansua, L. and Balo, F. (2017). Decision making model development in increasing wind farm energy efficiency. *Renewable Energy*, 109, 354-362.
- Stanujkic, D. vd. (2015). A framework for the selection of a packaging design based on the SWARA method. *Engineering Economics*, 26/2, 181-187.
- Tozkoparan, G. ve Taşoğlu, J. (2011). İş Sağlığı Ve Güvenliği Uygulamaları İle İlgili İşgörenlerin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 30/1, 181-209.

Tulukcu, N.B. (2012), The Importance Of Education In Occupational Health And Safety. International Journal of Arts&Sciences, 5/1, 145-153

Yardımlı, N. vd. (2007). Türkiye İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları: 2000-2005 Yılları Ölüm Hızları. Dicle Tıp Dergisi, 34/4, 264-271.

Zolfani, S. H. and Banihashemi, S. S. A. (2014). Personnel selection based on a novel model of game theory and MCDM approaches. In Proc. of 8th International Scientific Conference Business and Management, 191-198.

Zolfani, S. H. vd. (2013). Design of products with both International and Local perspectives based on Yin-Yang balance theory and SWARA method. Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 26/2, 153-166.

ALIŞVERİŞ MERKEZLERİNDE ESNEK ÇALIŞMA DENEYİMLERİNE İLİŞKİN ELEŞTİREL ETNOGRAFİK BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Emine ÖZDİL

Sakarya Üniversitesi, SBE

Yrd. Doç. Dr. Şule Aydın TURAN

Sakarya Üniversitesi, İF

Öz

Bu çalışmanın amacı AVM’lerde esnek çalışma deneyimlerine ilişkin keşfedici bir araştırma yürütmektir. 1970’li yıllardan itibaren uygulandığı bilinen esnek çalışma modelleri çeşitlilik arz etmektedir. Literatüre geçmiş belirli süreli iş sözleşmeleri, evde çalışma, tele çalışma vb gibi çok sayıda esnek çalışma modeli bulunmaktadır. Bütün esneklik modellerinin uygulanmasının gerekçesi olarak işletmeler açısından “verimlilik” argümanı çalışanlar açısından da “rekabet avantajı, iş-ev yaşamı dengesi” gibi argümanlar öne sürülmektedir. Ama araştırmalar, uygulama sonuçlarının özellikle çalışanlar açısından, iddia edilenin tam aksi sonuçlar doğurabildiğini göstermektedir. Bu konuyla ilgili yapılan saha araştırmalarına bakıldığında ise, ikincil veri analizine dayanan çalışmalar ile daha çok niceliksel alan araştırmalarının yoğunlukta olduğu görülmektedir.

Alışveriş merkezleri (AVMler) pek çok disiplin açısından ilgili çekici bir araştırma alanı olmuştur. Ama bu alanlarda yaşanan çalışma deneyimlerine ilişkin yapılmış çalışmalar sınırlıdır. AVM’lerde taşeron çalışması olma, kısmi-süreli çalışma gibi esnek çalışma modelleri bir arada görülebildiği için bu konu ayrıca ilgi çekicidir.

Bu temelde çalışmada yöntem olarak, literatürde eksik bırakılmış olan nitel çalışma tasarımı benimsenmiştir. Araştırmanın odağında AVM çalışanlarının esnek çalışma deneyimleri bulunmaktadır. Esnek çalışanların AVMler içerisinde paylaştıkları kültürel alanı da önemseydiğimiz için etnografik alan araştırması tasarımı tercih edilmiştir.

Perspektif olarak ise, çalışanlar ile ilgili olumsuz etkilere duyarlılık temelinde, eleştirel perspektif benimsenmiştir. Araştırma 2 alışveriş merkezinde yürütülmüş olup katılımsız gözlem ve derinlemesine görüşme ile odak grup görüşmeleri ile veri edinilmiştir.

Saha verileri, AVMler özelinde ayrımlanabilecek bir esnek çalışma kültürünün varlığından söz edilebileceğini; ancak bu kültürün kendi içerisinde ilginç ayrışma hatları bulundurduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: esnek çalışma, avm çalışanları, etnografik alan araştırması

A CRITICAL ETHNOGRAPHIC FIELD STUDY ON THE FLEXIBLE WORKING EXPERIENCES AT SHOPPING MALLS

Abstract

The aim of this research is to conduct an exploratory research about the flexible working experiences within Shopping Malls. Flexible working models are being used since 1970s. There are several kinds of flexible working. The advantages of flexible working are mentioned as more efficiency, being more competitive, and a much more balanced working life with private life. But, it's hard to say that flexible working is advantageous for the working individuals. The previous research on this topic predominantly take the issue in a functionalist manner and depend on quantitative research process.

Shopping Malls are being investigated in different social science disciplines. But we can hardly see qualitative research focused on the work experiences in these spaces. Besides, within the shopping malls many different models of flexible working can be observed.

The methodological approach of the study is qualitative research pattern. The focus of the study is the flexible working experiences of shopping mall employees. Since we particularly want to find out about the cultural terrain created by the employees in shopping malls, we chose the ethnographic research method. Because we critically investigate the flexible working models, we embraced the critical ethnographic approach. Main data sources of the research were non-participatory observation, in-depth interviews and focus group interviews.

The empirical data displays the cultural terrain created by the shopping mall employees. But the data also shows that there are some divergences within this cultural sphere.

Keywords: flexible working, shopping mall employees, ethnographical study

GİRİŞ

Çalışma kavramının dönülümü önemli bir tartışma alanı olagelmıştır. Teknolojik faaliyetler kendilerini yeniledikçe ve geliştikçe bu dönüşüm çeşitli boyutlarla insan hayatına yansımaya devam etmektedir. Önceleri çalışma kavramı, bireylerin kendi hayatlarını idame edebilecek ölçüde ekonomik kazanç sağlamalarına yönelik girişimlerinden ibaretken günümüzde kitle iletişim araçları ve teknolojinin insan hayatına girmesiyle büyük bir değişim yaşanmaya başlanmıştır. Bu değişimde fordist yapının büyük bir etkisinden bahsetmek mümkündür. Fordist dönemde çok ağır koşullarda montaj hattında sürekli üretimin yapılması bugünün yeni kapitalizmini temelini atmıştır. Bugün yaşanan dünya fordist dönemin renk değiştirmiş halidir.

Bugün çalışma kavramına işveren ve çalışan perspektifinden bakıldığında, işveren için önemli olan temel şeyin işletmenin ekonomisi olduğu görülmektedir. İşveren için çalışma kavramı, karı maksimum seviyeye taşıyacak ve o seviyede tutulmasını sağlayacak personeller ile çalışmadan ibarettir. Düşük ücretler, düşük ücreti kabul etmeyen çalışanların yoğun emek arzı ile başa çıkma zorlukları, üretim ve hizmet çarkının acımasızca dönmeye devam ettiği gerçekleri çalışma dünyasının gerçekleri arasındadır. İşveren için kar ve ekonomik çıkarların ön planda tutulması oldukça anlaşılır görünmektedir. Çalışan tarafından çalışma kavramına bakıldığında, diğer bir ifade ile emek kesiminden konuya yaklaşıldığında ise, işsizliğin arttığı, maaşların düşük olduğu, geçim sıkıntısının yaşandığı, kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarına katkıda bulunmak adına ya da yaşam standardını sağlamak adına hayatının büyük bir kısmını ofis, fabrika, mağaza ve alışveriş merkezleri benzeri yerlerde kimi zaman ağır ve kötü şartlarda kimi zaman yoğun stres ve baskıyla uzun saatlerle, ki insan ömrünün yarıdan fazlasının çalışarak geçirildiğinin tartışıldığı bu zamanlarda, iş güvencesi ve garantisi olmaksızın, tüm hayatını, zihnini iş ve çalışma düşüncesi ile kaplandığı gibi olgular çalışan gözünden çalışma kavramını daha iyi temsil ediyor görünmektedir.

Tüm bu katılıklara dünyanın çözüm olarak sunduğu fordizmin yeni fazında ortaya çıkan bir kavram olan esnekliktir. Esneklik kavramının temel felsefesi, özünden kopmadan, bir değişkenin başka bir değişken karşısında verdiği tepkidir. Esnekliğin insan hayatına girmesi ve yoğun teknoloji kullanımı ile birlikte çalışma hayatına yansımaları çeşitli modellerle mümkün olmuştur. Bu esnek modeller; belirli süreli istihdam, kısmi zamanlı çalışma, ödünç iş ilişkisi, taşeronluk (alt-işverenlik), tele-çalışma, evde çalışma, yoğunlaştırılmış iş haftası, iş paylaşımı, yıllık iş süresi, çağrı üzerine çalışma, vardiya (postalar halinde) çalışma, fazla çalışma ve telafi edici çalışma ve dinlenmedir. Bu modeller üretimde ve hizmette durmaksızın ilerlemeyi destekleyen nitelikte modellerdir. İçlerinden birçoğunda normal çalışma düzenine oranla düşük statü ve maaş ile emek karşılığı alınmaktadır. Tüm modellerin ortak amacı insanların çalışma hayatlarını düzenlemektir. Hatta meseleye bu yaklaşım ile bakanlara göre bu modeller aracılığıyla bireylerin çalışma hayatları düzenlenerek sosyal hayatlarına daha fazla vakit ayırabilmeleri öngörülmektedir.

Esnekliğin çalışma yaşamına yansısıyla ortaya çıkan esnek çalışma kavramı iş yaşamına farklı bir boyut katmıştır. Günlük ve haftalık çalışma saatlerinin düzenlenmesi, yasal çerçevede içerisinde çalışanlar tarafından belirlenmesi, bireyler üzerinde özgürleştirici rolünü gösterirken daha fazla sorumluluk üstlenildiği de yadsınmaz bir tartışma konusu olmuştur. Bu durum yüzeysel olarak irdelendiğinde literatürde oldukça pozitif bir tablo çizilmektedir. Oysa çalışanların sosyal hayatları ile birlikte iş yaşamları arasında denge kurmaları için ellerine geçen 'esneklik' fırsatı, bunu deneyimleyen insanların hayatlarında da gerçekten de fırsat olarak değerlendirilebilmekte midir? sorusu ciddiyetini korumaktadır. Bu bağlamda bu araştırmada, esnek çalışan bireylerin odağa alınmalarındaki temel motivasyon kaynağı, esnekliğin fırsat olarak değerlendirildiği çalışma deneyimleri ile esnekliğin çalışan yaşamını düzenleyeceği varsayımı üzerinden ortaya çıkan düzen ve düzensizliğin bileşimiyle çalışanların deneyimleri ve başa çıkma mekanizmalarını anlama arzusudur.

Çağcıl günlük yaşam içerisinde alışveriş merkezleri tüketiciler açısından yeni bir yaşam ve tüketim alanı ortaya çıkartmaktadır.

Alışveriş merkezleri, birbirleriyle anlamsal ve mekansal hiçbir ilişkisi bulunmayan atlıkarınca, buz pateni pisti gibi eğlence öğeleri, panoramik asansörler, yürüyen merdivenler, köprüler gibi mimari öğelerin bir araya geldiği gerçeküstü mekanlar haline dönüşmüşlerdir (Vural ve Yücel, 2006;105). Gruen'in çağdaş kent yaşamı için ticari bir merkez olmanın ötesinde sosyal ve kültürel bir merkez olarak hizmet etmesini öngördüğü alışveriş merkezleri, günümüzde yalnızca tüketim ürünlerinin değil, sosyal ve kültürel aktivitelerin de tüketildiği birer "tüketim katedrali" haline gelmişlerdir (Vural ve Yücel, 2006;104).

Alışveriş merkezleri bir çok alışveriş mekanına göre her türlü ekonomik sınıfa hizmet sunmasıyla birlikte burada çalışan insanların tüketim grubundaki insanlarla etkileşime girmesi, diğer bir ifade ile tüketici grubunun alışveriş merkezlerine sosyalleşmek ve keyifli vakit geçirmek gibi nedenlerle gelmesiyle çalışanların aynı ortamda çalışması ve her iki grubun alışveriş merkezlerinde kesişmesi oldukça ilgi çekici bir durumdur. Bu mekanlarda çalışanlar, iş yerinde ya da ara dinlenmelerinde sosyalleşmek için gelen tüketici grubuyla ortak alanları paylaşmaktadırlar. Bu konuyu daha ilgi çekici kılan şey ise yoğun çalışma saatleri altında genellikle kapalı alanlarda onlarca mağazanın içerisinde bulunduğu ofis çalışanlarına göre oldukça ağır çalışma şartlarına sahip olarak kendi anlam dünyalarında çalışmayı nasıl

deneyimledikleri, tüm bunlarla nasıl başa çıktıkları gibi sorular ile açığa gündeme gelmektedir

1. Araştırmanın Amacı ve Ana Soruları

Bu çalışmanın amacı AVM’lerde esnek çalışma deneyimlerine ilişkin keşfedici bir araştırma yürütmek ve literatüre katkı sağlamaktır. Saha araştırması kapsamında takip edilen ana sorularımız ise;

- Alışveriş merkezlerinde esnek çalışmanın farklı türlerini deneyimleyen çalışanların oluşturdukları ortak bir kültürden söz edilebilir mi?
- Eğer edilebilir ise bu kültürün temel boyutları nelerdir?
Şeklinde belirlenmiştir.

2. Çalışmanın Arka Planı ve Bağlamı

2.1. Niçin Esnek Çalışma?

Esneklik, fordizmin yeni fazı olarak kabul edilen postfordizm ile birlikte gündeme gelmiş ve git gide yaygınlaşmış bir çalışma modeli olarak bilinmektedir. İmalat sektöründen, hizmet sektörüne, hizmet sektöründe eğitimden sağlığa ve yükseköğretime, bilişim sektörüne kadar bütün sektörlerde yaygınlaşma eğilimindedir. Ancak bu yaygınlaşmanın etkileri hakkındaki görüşler muhteliftir. Kısaca belirtmek gerekirse esnek çalışma kavramı literatürde iki şekilde ele alınmaktadır. Taraftarları tarafından; çalışanların iş yaşamlarını düzenlemeyi, monotonluğu ortadan kaldırmayı, bağlılık kazandırmayı (Gürkanlar, 2010; 62), iş ve özel yaşam arasında denge (Parlak ve Özdemir, 2011; 51) kurmayı amaçlayan bir model olarak, çalışan verimliliği ve bağlılığı üzerinde olumlu sonuçlar elde edilmesini (Şafak 2014; 116) sağlayan bir çalışma biçimi olarak; ‘verimlilik’ ekseninde tartışılan ve firmalara kriz anlarında oldukça geniş bir ‘esneklik’ (krize uyabilme) kabiliyeti sağlayan son derece fonksiyonel uygulamalar (Man 2015; 88) olarak ele alınmaktadır. Örneğin, esnek çalışmaya ilişkin yapılan araştırmalardan biri olan Doğrul ve Tekeli (2010), esnek çalışma uygulamalarını, işletme ve çalışan verimliliğinin sağlanmasında gerekli olan iş-yaşam dengesi ve iş-yaşam kalitesi kavramları ele alarak, örnek uygulamalarla açıklamışlardır. Bir başka örnekte Doğan, Bozkurt ve Demir (2015), çalışanların esnek çalışmaya ilişkin tutumlarını belirlemeye yönelik bir araştırma yaparak iş-yaşam dengesinin örgütsel yararları, esnek çalışmanın neden olduğu yönetsel sınırlılıklar ve kariyer sorunlarını nicel perspektifle incelemişlerdir.

Esnek çalışma modellerinin işverenler tarafından tercih edilme nedenlerini sıralayan bir çalışma yukarıdaki argümanları özetler niteliktedir:

- Maliyetlerin azaltılması
- Fazla çalışma ücretlerinin azaltılması
- Üretimin sürekliliği
- İşletmenin rekabet edebilirliğinin artırılması
- Verimliliğin ve performansın artırılması
- Çalışma saatlerinin iş yükündeki değişikliklere daha uyumlu hale getirilmesi
- Çalışanların iş yaşamıyla aile ya da özel hayatlarını bağdaştırmalarına imkan tanınması
- İş ve ev arasındaki gidiş ve geliş problemleriyle (trafik vs.) başa çıkılması (Mess,2008, s.22, Aktaran; Gürkanlar, 2010; 22).

Benzer şekilde çalışanların bu modelleri tercih etme nedenleri ile ilgili de bir araştırma yapılmıştır. Buna göre Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde ve Türkiye'de Kısmi Süreli Çalışmanın çalışanlar tarafından tercih edilme nedenleri özetle şöyledir:

- Çalışanlar tam zamanlı bir iş bulamadığı için,
- Çalışanların tam zamanlı bir işte çalışmak istemediği için,
- Eğitimine devam ettiği için,
- Kendi hastalığı ya da özür lülük hali nedeniyle,
- Ailedeki çocuklara veya bakıma muhtaç yetişkinlere baktığı için,
- İşin niteliği gereği,
- Diğer ailevi ve kişisel nedenler,
- Nedensiz (Eurostart Labour Force Survey (2002)'den aktaran European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 'Part-time work in Europe', 2007, s.7; TÜİK, 2008 Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, Aktaran; Gürkanlar, 2010; 15).

Literatürde esnek çalışmanın çalışanlar açısından olası avantajları olarak, çalışanların verimli oldukları saatlerde çalışabilmesi ve bu sayede özellikle tasarım ve bilişim işlerinde üretkenliklerini arttırabiliyor olabilmeleri, hafta içerisinde kişisel işlerle ilgilenme ve sosyal faaliyetlere katılma imkanı tanınması ve yüksek motivasyonlu çalışan istihdamı sağlaması (Gürkanlar, 2010; 24) sayılmaktadır. Dezavantajlı durumlar ele alındığında ise hem firma hem de çalışanlar açısından bazı faktörler sıralanmaktadır: personeli elde tutma güçlüğü, yüksek işgücü devri, düşük kalifiyeli personel, sıkı denetimler, düşük saygınlık, düşük gelir, emeklilik haklarının etkilenmesi (Gürkanlar, 2010; 24).

Öte yandan esnek çalışma modellerini eleştirenler de konuyu; firmalar için, “iş gücü maliyetlerindeki artışı düşürmek, esnek istihdam modelleri ile belirli süreli iş sözleşmeleri yaparak kendilerine ilelebet bağlı olmayan ve kriz anlarında kapı dışarı edilebilecek bir işgücü edinme” hükümetler için ise “olması gerekenden daha düşük resmi işsizlik verilerine” (Man 2015; 86) ulaşma imkanı olarak; bunun yanı sıra iş yoğunluğu, düşük gelir, düşük saygınlık, sıkı denetimler, emeklilik haklarını etkilemesi” (Gürkanlar, 2010; 24) açısından esnek istihdam ve esnek çalışma şekilleri işçinin korunmasını azaltacağı ve işverenin lehine bir iş ilişkisini ifade ettiği (Oğuz, 2007; 35-36; Aktaran: Tozlu, 2011; 101) iddialarıyla ele almaktadırlar. Örneğin Ören, Acar ve Kandemir (2016), refah devleti uygulamaları ile taşeron sisteminin bağdaşmayan yönlerini ortaya koymayı, uygun çalışma şartları, adil ücret, sosyal haklar gibi ilkelerin taşeron çalışma sistemiyle ne denli uyuşmadığı ve taşeron işçilerin kimlik, tutum ve beklentilerinin ortaya konulması hedeflemiştir. Yüksel (2004), vardiyalı çalışan hemşireler ile vardiyasız çalışan hemşirelerin yaşam kalitesini anket yöntemi kullanarak belirlemeye çalışmıştır.

Esneklik politikalarının başlıca amacının sosyal yüklerin işletmenin ekonomik ve mali durumunu sarsacak boyutlara ulaşmaması, işletmelerin teknolojik yeniliklere uyarlanması (Ekonomi, Esnekleşme, 61; Süzek, Genel Esaslar, 20,24; Aktaran: Demircioğlu ve Engin 2002; 13) olduğu da literatürde dile getirilmektedir. Bu amaç işletmelerin varlığını sürdürmesi ve uzun ömürlü olabilmeleri açısından anlaşılır bir gayedir. Ancak işletmeler için esnekliğin ifade ettiği anlam, daha az düzenleme, kuralsızlaştırma ve kolayca işe alma ve işten atma anlamına da (Pollerts, 1988; Aktaran: Parlak ve Özdemir 2011; 3) gelebilmektedir.

Özetle, esnek çalışma modellerinin yararı şılılığı hakkındaki görüşler çeşitlilik arz etmektedir. Bu çalışmanın perspektifine göre esnek çalışmanın bireylerin kendi çalışma yaşamları ile ilgili

kontrollerini arttırdığını savunmak hayli güçtür. Bu modeller iş gücü piyasasında bir rekabet meselesi olarak tercih edilen bir çalışma biçimi olabilmekle birlikte, çalışma yaşamının dönüşümü ile birlikte önemli problemleri de beraberinde getirmektedir. Şöyle ki, çalışanların esnek modellerle özgürce iş ve sosyal hayatlarındaki dengeyi kurmaları beklenmektedir. Sınırların şeffaflaşması, katı kurallardan esnek yapıya geçilmesiyle çalışanların hayatını düzenliyor gibi görünmekle beraber özünde çalışanların bu esnek yapı içerisindeki deneyimleri, örneğin vardiya ile düzenlenen çalışma saatleri veya kısmi süreli iş ilişkisinde olan çalışanlar düzensizlik içerisinde oluşturulan düzen ile nasıl başa çıkacaklardır sorusu yanıtız kalmaktadır. Esnekliğin hakimiyeti nedeniyle bireyler, arzu edilir ve istihdam edilebilir emek unsurları olabilmeleri için çok defa iş değiştirmek (Sennet, 2016) coğrafi alan değiştirmek gibi köklü değişimlerle yüzleşmek durumunda kalmaktadırlar. Bu da yukarıda bahsedilen iş-özel yaşam dengesi ile ilgili önemli sorunların kapıda olması demektir. Bu çizgide bu çalışmada, git gide daha fazla sayıda insanın iş yaşamını ve dolayısıyla yaşamının tümünü etki altına alan bir model olarak esnek çalışmanın, bireyler açısından özellikle negatif tarafı araştırmaya değer görülmüştür. Bu bağlamda esnek çalışmanın çalışanlar ile ilgili olumsuz etkileri araştırmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Peki esnek çalışma somut olarak nedir? Hangi kapsamda ele alınmalıdır? Nerelerde karşımıza çıkmaktadır? Aşağıda bu soruların yanıtlarına değinilecek bir bölüme yer verilmiştir.

2.1.1. Esneklik kavramının gelişimi

Esneklik (flexibility), kelimesin İngilizcedeki asıl anlamı; ağacın eğilip düzelmeye gücünü, ağacın formunun rüzgarda sınımmasını ve eski haline dönmesini ifade etmektedir (Sennet, 2016; 49). İnsan davranışlarında beklenen esneklik de buna paralel bir anlam ifade etmektedir. Bir değişkenin başka bir değişken karşısında özünü yitirmeden varlığını sürdürmesidir. Gelişen dünyada ekonomik ve teknolojik inovasyonlar kişilerin davranışlarını da dönüştürmektedir. Bu dönüşümlerle değişen insan davranışlarının süreç ile uyumlu olması beklenmektedir. Uyumdan kastedilen, kişilerin değişimlere ayak uydurma yeteneğidir. Bu anlamdan yola çıkarak esneklik, değişen yaşam koşul ve standartlarının sonucu olarak ortaya çıkan etkilerin; toplumsal dinamiklere, olumlu ve sürekli bir şekilde yansıtılması sistemidir de denilebilir (Arslanoğlu, 2005; 17 Aktaran; Tatlıoğlu, 2012; 69). Bir başka ifade ile esneklik kurumsal bir tutumdur ve esnek işgücü bu kurumsal tutumun bir ürünüdür (Pettinger, 1988:2 Aktaran; Tozlu, 2011; 100).

Gelişme hızı giderek artan ekonomik ve teknolojik etkenler, iş ilişkilerinde köklü değişimleri beraberinde getirmektedir. İşletmelerin yeni koşullara çok hızlı biçimde uyum sağlama zorunluluğu üretim tekniklerinde, yönetim organizasyonunda ve insan kaynakları yönetiminde yeniden yapılanma sürecini başlatmıştır (Demircioğlu ve Engin, 2002; 14).

Yeniden yapılanma sürecine çözüm olarak mevcut sürece uyumlu yeni istihdam modelleri geliştirilmesi gündeme gelmiştir. Yeni istihdam modellerinin ve iş ilişkilerin esnekleştirilmesi yolunda adımlar atılmıştır. İşletmelerin varlıklarını sürdüren en güçlü unsur sektördeki rekabet avantajlarıdır. (Dikmen 2015; 213). Bunu, esnekliğin, 2. Sanayi devrimi olarak nitelendirilen 1970 sonrasında gelişen yeni teknolojiler ve bu dönemde yaşanan ekonomik krizin bir ürünü olarak şekillenmiş bir dönüşüm (Tozlu, 2011; 100) olmasından takip edebiliriz. 1970'lerdeki krizin sonucu olarak fordizm dinamiğini kaybetmeye başlamıştır. Büyüklük esası yerine küçüklük değer kazanmaya başlamıştır. İşletmeler stratejik küçülme hareketlerine girmiştir ve organizasyonlarını yeniden düzenleme eğilimine girmişlerdir. Fordizmin büyük ve katı yapısına karşılık küçük ve esnek modeller tercih edilmeye başlanmıştır (Dikmen 2015; 216).

2.1.2. Esnek Çalışma Kavramı

Küresel iktisadi piyasalar, sürekli farklı pratikler sunarak esasında ‘refah dönemi’ nin temel özelliklerinden birisi olan ‘standart çalışma’ formlarının dışında ve uzağında yeni istihdam biçimleri ortaya çıkartmaktadır (Man, 2015; 88). Esnek çalışma çatısında birleşen bu istihdam biçimlerinin iktisat ve işletme literatüründe ‘verimlilik’ ekseninde tartışılmakta ve firmaların kriz anlarında ‘esneklik’ (krize uyabilme) yeteneği sağlayan fonksiyonel uygulamalar olarak ele (Man, 2015; 88) alındığına yukarıda değinmiştik.

Esnek çalışma ise, işin niteliği ve yapısına göre, gerek çalışma zamanları gerekse mekan kullanımı açısından, iş hukuku ve toplu iş sözleşmesi düzenlemeleri veya işverenin müsamahası/isteği çerçevesinde işgörenlere yönelik değişik şekilde düzenlenebilen standart dışı veya esnek çalışma imkanları olarak tanımlanabilmektedir (Seyyar ve Öz, 2007; 20, Aktaran; Doğan, Bozkurt ve Demir, 2015; 377). Diğer bir ifade ile işin nerede ve ne zaman yapılacağına ilişkin geliştirilen uygulama ve politikaların tanımlanması olarak da tanımlanabilmektedir. Başka bir tanıma göre ise, esnek çalışma, işin niteliği ve yapısına göre, gerek çalışma zamanları gerekse mekan kullanımı açısından iş hukuku ve toplu iş sözleşmesi düzenlemeleri veya işverenin müsamahası/isteği çerçevesinde işgörenlere yönelik değişik şekilde düzenlenebilen standart dışı veya esnek çalışma imkanları olarak tanımlanmaktadır (Seyyar ve Öz, 2007; 20). Çalışma hayatında esneklik, hızla globalleşen dünyada değişik ekonomik ve sosyal şartlara, hızla gelişen teknolojiye ve uluslararası rekabet şartlarına işletmelerin ayak uydurabilmeleri için sosyal tarafların çalışma tür ve koşullarını istedikleri gibi belirleyebilme serbestidir (Şafak, 2014; 19).

Çalışma hayatında esneklik işçi ve işveren taraflarına çalışma şartlarını değişik ihtiyaçlara cevap verebilecek şekilde düzenleyebilme olanağını veren bir sistem şeklinde (Arslanoğlu, a.g.e. ,21; Aktaran; Tatlıoğlu 2012; 70) sunulmaktadır. Ancak özellikle gelişmekte olan ülkelerde esnek çalışma, büyük ölçüde kayıt dışı çalışma anlamına gelmektedir (Tozlu, 2011; 101). Esnek istihdam ve esnek çalışma şekillerinin işçinin korunmasını azaltacağı ve işverenin lehine bir iş ilişkisini ifade ettiği için işçi açısından hem güvencesiz hem de istikrarsız bir çalışma ortamı yarattığı (Oğuz, 2007: 35-36; Aktaran; Tozlu, 2011; 101) da dile getirilmektedir.

Esnek çalışma kavramı bazı yazarlar tarafından ‘iğreti istihdam’ olarak ele alınmaktadır. Bu kavram ise, çalışanın nasıl çalıştığına bakılmaksızın işletme ve işçi arasındaki bağlılığın giderek zayıflamasına veya uzun dönemli tipik istihdamın tarihe karıştığına işaret etmek için kullanılmaktadır (Funge ve Owen, 2006; Aktaran; Parlak ve Özdemir 2011; 4).

2.1.3. Esnek Çalışma Modelleri

Yukarıda tanımı verilen esnek çalışma sisteminin uygulamada pek çok farklı örneği bulunmaktadır. Aşağıda özetle bu tiplerin her biri hakkında bilgi verilecektir.

- **Taşeronluk-Alt İşverenlik**

Taşeronluk modeli, üretimin, hizmetin ya da mevcut işin dışsallaştırılmasını ifade eden esneklik türüdür. Dışsallaştırılmasıyla kastedilen, yapılacak mevcut işin, hizmetin veya üretimin işletme içerisinde çalışan personeller haricinde, dışarıdan farklı bir işletmece söz konusu hizmetin tedarik edilmesini ifade etmektedir. Örneğin bir işletmenin servis, temizlik, yemek veya güvenlik işlerini bu hizmeti sağlayan farklı bir kuruluş vasıtasıyla temin etmesi bu kavramı açıklamaktadır. Dış tedarik veya taşeronlaşma en basit anlamıyla bir işi yaptırmak maksadıyla

hizmet sözleşmesinin yerine ticari bir sözleşmenin ikame edilmesi olarak tanımlanabilmektedir (Parlak ve Özdemir, 2011; 23).

Üretimin herhangi bir aşamasında teknik uzmanlık gerektiren teknolojilere ya da işlere gereksinim duyan işverenler, taşeron firma sayesinde hem üretim için gereksinim duydukları teknolojileri kullanma olanağı bulmakta, hem de bu teknolojiler için yapmaları gereken sermaye yatırımından kurtulmaktadırlar (Şen, 1999:54, Aktaran: Gürkanlar, 2010; 33). Ana firma gerekli teknolojiye sahip olsa bile bunu kullanacak nitelikte ve sayıda işgücüne sahip değilse, yapılması gereken işi bu konuda uzman olan taşeronla vererek hem işlevsel hem de sayısal esneklik elde etmektedir. Taşeron işletmelerde çalışanlar tam gün çalışıyor olsa da bu işletmelerle sözleşme yapan firmalar için bu işgücü esnektir (Tarcan, 2000:7; Aktaran: Gürkanlar, 2010; 33).

Alt işverenlik uygulamaları işverenler açısından maliyeti düşürse de, sendikasızlaşmayı güçlendirecek toplu iş sözleşme düzeninden uzak bir ortam getirmekle uzun vadede işçi-işveren ilişkilerinin olumsuz bir seyre girmesine ve sosyal sorunların artmasına neden olabilecektir (Bosnalı, 2005; 64). Taşeron çalıştırmada iş değiştirme hızı yüksek, ücretler düşük, çalışma koşulları ağır, sosyal güvencesizlik yaygın, iş sağlığı ve güvenliği önlemleri çok düşük ve ciddi hak kayıpları yaşanmaktadır (Tiyek, 2014; 11).

• **Vardiyalı (Postalar) Halinde Çalışma**

ILO'ya göre vardiya çalışması, işçilerin birbirlerinin yerlerini almak suretiyle farklı gün ve gecelerde çalışma sürelerini organize etme yöntemidir (ILO, 2004; Aktaran; Parlak ve Özdemir 2011; 43). Esnek çalışma modelleri arasında bilinen en eski modeldir. Günümüzde de yaygın olarak kullanılan üç farklı vardiya sistemi vardır. Bunlar; 8 saatlik ikili, 8 saatlik üçlü ve 6 saatlik dördü şeklinde (Parlak ve Özdemir 2011; 43). Vardiyalı çalışma, sadece işyerinin çıkarları doğrultusunda yapılan çalışma şeklidir (Hueck, 113, Aktaran Demir ve Gerşil, 2008; 74). Aslında vardiya çalışmasında, işletme içi esneklik söz konusudur (Demir ve Gerşil, 2008; 74). Dolayısıyla kişisel esnekleşmeden bahsedilmemektedir. Bu sebeple de işçiler için vardiyalı çalışma biçimi istenerek tercih edilen bir model olmaktan çıkmaktadır.

Devamlı üretimin gerçekleştiği, işin rutin akışını sürdürebilmek adına işletmelerde, fabrikalarda veya alışveriş merkezlerinde işçi/çalışan ihtiyacı oluşmaktadır. Bu sürekliliğin sistematik ve insani bir yönde ilerleyebilmesi için postalar halinde çalışma işletmelere bir çözüm sunmaktadır. Fakat vardiyalı çalışma her ne kadar işin akışına dair çözüm sunsa da beraberinde getirdiği sosyal ve psikolojik sorunların görmezden gelinmesine engel olmamaktadır. Bu durumdan sadece, özellikle gece vardiyasına kalan, işçilerin yanı sıra, vardiyalı çalışanların aile bireyleri ve yakın çevrelerinin de rahatsız olduğu yapılan araştırmalardan anlaşılmakta, her türlü sosyal ve ailevi ilişkilerin olumsuz biçimde etkilendiği görülmektedir (Korkusuz, 2005 Aktaran; Bacak ve Kazancı, 2014; 145).

Gece çalışmasının aile ilişkileri üzerinde ortaya çıkarmış olduğu etkiler, eşlerden birinin ya da her ikisinin gece çalışması içerisinde yer alması yahut eşlerin farklı vardiyalar içerisinde yer alması, eşlerin yaşlarına, çocuk sahibi olup olmamalarına ve bunların öğrenci olup olmamalarına göre değişiklik göstermektedir (Saraçel, 1986:32, Aktaran, Bacak ve Kazancı, 2014; 145). Sosyal aktivitelerin büyük bölümü gündüz saatleri içerisinde planlandığından gece vardiyası ile çalışanlar bu aktivitelere katılamadıkları için kendilerini toplumdan soyutlanmış hissedebilmektedirler. Bu durum gece vardiyasında çalışan bireyler için ‘sosyal ölüm’ olarak nitelendirilmektedir (Baltaş ve Baltaş, 2004:84, Aktaran, Bacak ve Kazancı, 2014; 146).

- **Kısmi süreli (Part-time) Çalışma**

Kısmi süreli çalışma 4857 sayılı İş Kanunu'nun 13. maddesinde "İşçinin normal haftalık çalışma süresinin, tam süreli iş sözleşmesiyle çalışan emsal işçiye göre önemli ölçüde daha az belirlenmesi durumunda sözleşme kısmi süreli iş sözleşmesidir" ifade ile tanımlanmaktadır. Literatürde standart uygulama, haftada ücretli bir işte 30 saatten az çalışanları part-time olarak tanımlamaktadır (Parlak ve Özdemir, 2011; 16). Başka deyişle part-time çalışma olarak da bilinen kısmi süreli çalışma, günlük çalışma süresinin bir kısmının kullanıldığı ve haftada belirlenen günlerde çalışılmayı ifade eden esnek çalışma türüdür. Bu tip esnek çalışma, talebin değişken olduğu dönemlerde uygun bir çalışma biçimidir (Şafak, 2014; 25). Genellikle hizmet sektöründe part-time çalışmaya yönelik talepler daha fazladır. Kısmi süreli çalışmanın unsurları; iş süresinin kısa olması, gönüllü olması ve iş sözleşmesine dayanması olarak nitelendirilmektedir (Kuşaksız, 2006; 21).

Kısmi süreli işlerin genellikle ücretleri az, statüsü düşük ve kariyer olanakları bağlamında sınırlılıkları mevcuttur. Genellikle öğrencilerin tercih ettiği çalışma biçimidir. Kısmi süreli çalışma modeli sektörlerdeki işgücü ihtiyacının artması sonucu işlerin yürütülmesinde işletmeye destek verecek, fakat normal çalışanların işletmeye olan maliyetleri kadar yüksek olamayacak yeni bir personel gereksinmesinden ortaya çıkmış bir modeldir. Kısmi süreli iş sözleşmesinin çeşitli türleri bulunmaktadır. Bunlar; İş Paylaşımı, Çağrı Üzerine Çalışma, Kayan İş Süresi olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıda esnek çalışma modellerinin yaygınlaşması olgusu, bu olgunun çalışanlar üzerindeki etkileri, modellerin somut olarak ne anlama geldiği detaylı olarak ele alınmıştır. Bundan sonraki bölümde, bu çalışmada niçin alışveriş merkezlerinde esnek çalışma olgusuna odaklanıldığı açıklanacaktır.

2.2. Niçin AVMLer?

Literatür taraması esnasında, Türkiye'de yapılmış ve çalışanların esnek çalışma deneyimleri ile çalışma biçimlerini, iş ve sosyal hayatlarını nasıl yorumladıklarına dair bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda kısmi süreli (part-time), taşeron (alt işverenlik) ve vardiyalı (postalar halinde) çalışma gibi esnek çalışma modellerinin bir arada deneyimlendiği çalışma mekanları olarak alışveriş merkezleri ilgi çekici bir ampirik alan olarak öne çıkmıştır.

Gruen'in çağdaş kent yaşamı için ticari bir merkez olmanın ötesinde sosyal ve kültürel bir merkez olarak hizmet etmesini öngördüğü alışveriş merkezleri, günümüzde yalnızca tüketim ürünlerinin değil, sosyal ve kültürel aktivitelerin de tüketildiği birer "tüketim katedrali" haline gelmişlerdir (Vural ve Yücel, 2006; 104). Alışveriş merkezleri, birbirleriyle anlamsal ve mekansal hiçbir ilişkisi bulunmayan atlıkarınca, buz pateni pisti gibi eğlence öğeleri, panoramik asansörler, yürüyen merdivenler, köprüler gibi mimari öğelerin bir araya geldiği gerçeküstü mekanlar haline dönüşmüşlerdir (Vural ve Yücel, 2006; 105). Bu özellikleri nedeniyle alışveriş merkezleri pek çok disiplin için ilgi çekici bir araştırma alanı olmaktadır. Bu merkezler, mekansal özellikleri ile, yönetsel boyutuyla, tüketici ve çalışan boyutlarıyla pek çok araştırmaya konu edilmektedir.

Bu araştırmalar arasında AVM çalışanlarının demografik özellikleri ile iş doyumunu ve yaşam doyumunu arasındaki ilişki (Yenihan, Öner ve Balcı, 2016); AVM müşterilerinin hizmet algısı (Çelik, 2011); ağızdan ağıza iletişim ile tüketicilerin AVM tercih etme davranışı arasındaki ilişki (Divanoğlu, 2016); tüketicilerin AVM tercih etmelerini etkileyen faktörler (Yaraşı, Yetkin

ve Göncü, 2016) gibi işletme temelli araştırmalar ile; çağın yeni kamusal alanları olarak alışveriş merkezlerinin eleştirel incelenmesi (Vural ve Yücel, 2006; Arslan, 2009), AVMlerde çalışan, kadınların sosyolojik özellikleri, çalışma koşulları ve emek süreçleri (Yılmaz, 2015) gibi daha sosyolojik araştırmalar yer almaktadır. Genel olarak AVM çalışmalarına bakıldığında yapılan araştırmaların çoğunun niceliksel araştırmalar olup, işletme temelli yaklaşımları benimsedikleri görülmektedir. Konuyla ilgili, özellikle çalışan bireylerin deneyimlerinin öznel boyutuna odaklanan nitel araştırma sayısı oldukça kısıtlıdır.

3. Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada farklı grupların paylaştığı bir çalışma mekanı olarak AVMlerde “çalışma deneyimine” odaklandığımız için insanların deneyimlerini nasıl yorumladıklarını, dünyalarını nasıl kurduklarını, deneyimlerine nasıl bir anlam yüklediklerini anlamaya çalışan (Merriam, 2015; 5) nitel araştırma deseni takip edilmiştir. Nitel araştırma deseni içerisinde çeşitli araştırma yaklaşımları bulunmaktadır. Bunlardan biri olan etnografik araştırma, bir kültürü ve yaşam biçimini bu bakış açısını paylaşanların bakış açılarından betimlemek ve kavramak (Fetterman,1989; Neuman, 1994; Aktaran Punch, 2015) amacındaki bir yaklaşımdır. Başka bir ifadeyle etnografik araştırma eliyle “inançlara, değerlere, belli bir grup insanın davranışlarını örnek alan davranış kalıplarına” (Merriam, 2015:27) odaklanma imkanı elde edilebilmektedir.

Bir yazara göre etnografi, araştırmaya konu alan grubu ve grubun kendi içerisinde oluşan kültürünü betimleme sanatıdır. Araştırmada ortamın doğasına duyarlı yöntemler kullanırken öncelikli amaç, ortamda meydana gelenleri, ortamdaki insanların kendilerinin ve diğerlerinin eylemlerini nasıl gördüklerini ve bağlamı betimlemektir (Punch, 2015; 151). Etnografi, bir grubun tümü ya da bir grubun alt kümesi ile ilgili olabilir. Wolcott (2008a)’un da belirttiği üzere, etnograf, kültür üzerine yapılan bir çalışma değil, tanımlanabilir bir insan grubunun sosyal davranışları üzerine yürütülen bir çalışmadır (Patton 2014; 90).

Kültür kavramı bir topluluk içerisinde yaşayan bireylerin herhangi bir davranışı neden yaptığını, o davranışı yapmanın arka planında ne olduğunu, bireylerin bir konu hakkında ortak bir söylem oluşturmasının altında yatan sebebi ve bunu nasıl oluşturduğunu anlamada ve öğrenmekte araştırmacıya ışık tutan bir kavramdır. Bir topluluğu incelerken küçük ve parça parça gözlemlenen davranış kalıpları, jest ve mimikler, sözler vb. araştırmanın sorusunu yanıtlayıcı kültürü oluşturan etmenlerdir. Ve bu etmenler birleşerek araştırmacının sorusuna yönelik anlam haritasını sunmaktadır.

Bu kültürel alana nüfuz edebilmek için gerekli olan veri edinme stratejilerine bakıldığında araştırma süreci boyunca olayların ve davranışların doğal ortamında gözlemlenmekte olduğu görülmektedir. Bu yaklaşıma göre doğal ortamı bozacak her türlü durum veya olay çalışmayı zedelemektedir ve etnografideki en önemli amaç, bu doğal ortam içerisinde katılımcıların görüşlerini, davranışlarını ortak bir şekilde betimlemek ve doğrudan yansıtmaktır. Başka bir ifadeyle etnografya’da temel amaç, konu ne olursa olsun, davranışın kültürel ve simgesel yönlerini ve bağlamını anlamaktır (Punch, 2015; 153). Etnografya, önceden yapılandırılmış bir araştırma olmaktan ziyade açılan ve evrilen bir araştırma tarzıdır (Punch, 2015; 154). Etnografik alan araştırması tercih edilmesinin en önemli sebepleri biz araştırmacılara zengin ve derin çıkarımlar edinmemizi sağlamakta ve gerçek bilgiye ulaştırmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, esnek çalışma olgusuna ilişkin deneyimin detaylarını resmedebilmek olduğundan etnografik araştırma modeli; konuya çalışanlar ile ilgili problemleri noktaları açığı

çıkarmaya yönelik olarak eleştirel bir üslup ile yaklaşıldığı için de etnografinin eleştirel türü tercih edilmiştir.

3.1.1. Saha Araştırmasının Detayları ve Sürecin Şeffaflaştırılması

Araştırmanın temel veri edinme yöntemleri katılımlı ve katılımsız gözlem, derinlemesine görüşme ve odak grup görüşmesi olmuştur. Nitel araştırmada, araştırmanın ikna ediciliği açısından önemle üzerinde durulan inandırıcılık, tutarlılık ve nakledilebilirlik (Merriam, 2015; Patton; 2014) stratejilerinden "veri edinme yöntemi, veri kaynağı, araştırmacı çeşitlendirmesi anlamında üçgenleme; uzman görüşü değerlendirmesi" ve özellikle etnografi için önem arz eden "zengin ve yoğun betimleme" gerçekleştirilmiştir.

Araştırma kapsamında esnek çalışma modellerinden kısmi süreli (part-time) çalışma, vardiyalı çalışma ve taşeron firma çalışanları mercek altına alınmıştır. Saha araştırmasının hedefinde dört alışveriş merkezi bulunmaktadır. Çalışmanın ileriki aşamasında saha çalışması bu yönde genişletilecektir. Şu aşamada amaçlı örneklem yöntemlerinden (Merriam, 2015) tipik örneklem yöntemiyle Sakarya İli'ndeki en büyük AVM araştırma bağlamı olarak belirlenmiştir.

Saha araştırması notlarına göre araştırma sürecinde bahsi geçen AVM, açılış saatlerinde Çarşamba Perşembe ve Cuma günleri gözlem yapılmıştır. Sabah gözlemleri 14.30'a kadar sürerek öğle vaktini de içine almıştır. Pazartesi, Salı, Çarşamba, Perşembe, Cuma ve Cumartesi günleri akşam gözlemleri de yapılmıştır. Akşam gözlemleri saat 16.00 dan, rutin kapanış saati olan 22.00'a kadar sürmüştür. Gün içerisinde 14.30' da başlayıp 18.00 'a ve 20.00'a kadar süren uzun süreli gözlemler de gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın bu ilk aşamasında 7 görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin profilinden kısaca söz etmek gerekirse, 6 kadın, 1 erkek çalışan ile görüşüldüğü söylenebilir. Bu kişilerin yaş aralığı, 20-26 arasındadır. Araştırmanın konusu olan esnek çalışma biçimleri açısından bakıldığında kişilerin 4'ünün kısmi süreli (part-time) çalışan, 3'ünün tam zamanlı (eski kısmi süreli çalışanlar) olduğu söylenebilir. Katılımcıların eğitim durumları ön-lisans ve lisans derecelerinden oluşmaktadır.

Gözlem notları ve görüşmelerin deşifre edilmiş metinleri birbirini tekrar eden unsurlara yeni konu başlıklarının eklenmediği ve yeni kodların ortaya çıkmadığı bir noktaya kadar tekrar tekrar okunarak çözümlenmiştir. Bu çözümleme sonucunda ortaya çıkan tema (ana başlık) ve kod (alt başlık) yapısı araştırmanın bulgularını somut hale getirmiştir.

4. Bulgular ve Değerlendirme

Araştırmaya konu edilen, ayrık bir mekan olarak AVM'de, vardiyalı ve kısmi süreli çalışan restoran çalışanları; yine vardiyalı ve kısmi süreli çalışan mağaza çalışanları; taşeron firma çalışanı olan temizlik ve güvenlik elemanları esnek çalışmayı deneyimlemektedirler.

Araştırmanın bulgularını ayırtlama yolunda sorulan ilk soru şu olmuştur:

AVM çalışanlarının oluşturduğu ortak bir kültürel alandan bahsedilebilir mi?

Zengin ve yoğun betimleme sonuçlarına göre ortak bir kültürel alan varlığından söz etmek mümkün görünmektedir. Hem gözlemler hem de özellikle odak grup görüşmeleri, araştırmacıları şaşırtan bir şekilde, bu kültürel alanın ise kendi içindeki bölünme çizgilerini göstermiştir. Aşağıda ana temalar-kodlar üzerinden bulguların detaylarına yer verilmektedir.

Şimdilik, "AVM'de esnek çalışma deneyimi" olarak adlandıracağımız kültürel alanın ana eksenleri altı boyutta ortaya çıkmıştır:

- Yapısal boyutun (çalışma koşulları) AVMde esnek çalışma kültürüne yansımaları
- Mekansal boyutun AVMde esnek çalışma kültürüne yansımaları
- Teknik boyutun (kullanılan araç, gereç, aksesuarların) AVMde esnek çalışma kültürüne yansımaları
- Sembolik boyutun (kılık-kıyafet, kullanılan dil ve göndermeler vb.) AVMde esnek çalışma kültürüne yansımaları
- Davranışsal boyutun kültür yansımaları
- Anlam dünyası boyutunun kültür yansımaları

Bulguları niçin bu şekilde boyutlandırdığımızı göstermek adına her boyutu şekillendiren ilgi çekici saha detayları şöyle özetlenebilir.

Esnek çalışmanın önemli bir unsurunu **çalışma koşulları** oluşturmaktadır. Esnek çalışma modellerinin hem savunucuları hem de ona karşı çıkanlar bu konuya özellikle vurgu yapmaktadırlar. Çalışmamız kapsamında bu bağlamda değerlendirilebilecek unsurlardan biri olarak "ücret" öne çıkmıştır.

“...Yani bir bu var bir de diğer şirketlere göre gayet iyi. Haftada 2 gün çalışıyorsun destekte, yemek parasıyla beraber ayda 8 günde bu kadar parayı kimse vermez...”

Şeklinde ifadenin de gösterdiği gibi ücret, AVMde esnek çalışanların memnuniyetsizlik ortaya koydukları bir konu başlığı olmamıştır. Çalışma koşulları içerisinde değerlendirilebilecek bir başka konu olan vardiya sistemi ve çalışma süreleri ise sık sık dile getirilen hususlar olmuştur:

“.. yani shift problemi yaşıyordum yani o da o zamanki yöneticimden kaynaklı yaşıyordum yani. Yöneticimiz ayarlıyordu shiftimizi, sizin bir işiniz varsa ve söylüyorsanız ayarlamak ya da ayarlamamak onun elinde tabi ki...”

...yani çok yorucu basamaklar bunlar gerçekten. Hani bunlar olana kadar bile çok uğraştım. Daha fazlasına bile gücüm yok. 6 seneden beri bu sektördeyim. Mağazacılık insanı gerçekten çok yıpratıyor. Sürekli insanlarla uğraşıyorsunuz. Ve çalıştığınız mağaza genel olarak insanların çok fazla girip çıktığı bir mağaza olduğu için çok fazla insanlar yüz göz oluyorsunuz. Yani bıktıyor yani. Ben bıktım şahsen yani.... “

“...aynen bazen böyle bir şey olsa da işçi bayramlarında neden avm çalışıyor. Hani sonuçta bizde çalışıyoruz. Bizde işçiyiz sonuçta. İşçi olmak illa bir inşaatta bir şeyde çalışmak değildir. ...”

Koşullar ile ilgili öne çıkan bir başka konu esnek çalışma tipi olmuştur. Bu çalışma kapsamında görüşmelere dahil edilemeyen taşeron firma çalışanları ile ilgili yapılan yoğun gözlemin en çarpıcı bulgusu bu çalışanların, özellikle temizlik elemanlarının "kimseyle göz teması kurmadan" adeta "robot gibi" çalıştıkları olmuştur.

Mekansal boyut, esnek çalışma deneyimi açısından öne çıkan önemli bir başka boyut olmuştur. Çalışanların bu çalışma ortamını mekansal olarak genelde olumlu oldukları görülmüştür:

“.....Hani yeme içme ortamı olarak kötü bir ortam hep fast food tarzları olduğu için, ama genel olarak bir cadde mağazasında çalışmaktansa AVMde çalışmak daha iyi...” “...evet güvenli....”

“...Güvenli, bire bir çalışma şey değil yani patronla bire bir ilişki kurmuyorsunuz...”

“...Çalışma alanı olarak konforlu bir alan...”

"... yani işte kışın soğuk almıyoruz. Yazın sıcak almıyoruz. Onun dışında mesela genel olarak şöyle darbe olayları falan oldu caddede şeyler olaylar oldu olaylar oldu. Burada güvendesin...."

Teknik boyut, kullanılan araç, gereç, nesnelere, aksesuarlar olarak düşünülmüştür. Burada da öne çıkan bulgular şöyledir:

“...Askı, kesinlikle toz alma şeyi ee ne denir ona toz alma püskülü, faraş kürek, iğne çok var, etiket, pos kasa, bilgisayar, makas, jelatin, rafya...”

“...Ütü var...”

“...alışveriş arabaları var. ...Onun dışında stickerlar var ürünleri stickerlıyoruz....”

Sembolik boyut, çalışanların yaptıkları statü göndermeleri temeline kılık kıyafet ve kullanılan dili içermektedir.

“.....’da çalıştığım için giydiğim üniformayla mutluyum...”

“...Yani .....’da çalıştığım için aynen, farklı bir yerde mesela bir .....’da çalışsam benim için hiçbir anlamı yok molaya çıkarken değiştiririm bile kıyafetimi. Ama bu normal sivil kıyafet gibi olduğu için rahat bana hiçbir şeyi yok yani...”

“...ben kapalı olduğumdan dolayı biraz daha uzununu tercih edebilirdim ya da ne bileyim daha rahat bir şey de olabilirdi. ...”

Davranışsal boyut, daha çok yoğun gözlem verileri temelinde şekillenen bir boyut olarak öne çıkmıştır. Buradaki bulgular ise şöyledir:

Robot gibi çalışmak (duygusuzluk ifadesi olarak)

Asık suratlı çalışmak (aşırı yoğun çalışma temposu ile ilişkilendirilmiştir)

Güler yüzlü çalışmak (özellikle bazı mağaza çalışanları arasında, küçük/organik çalışma takımlarının olduğu, en yakın amirin olumlu tutumunun etkili olduğu gözlemlenmiştir. Bu örneklerde güler yüzlü çalışma davranışları da gözlemlenmiştir.)

Davranışsal boyutun gözleme konu olan bir başka yansıması da iş rutinleri olmaktadır. Bunların her gün tekrar eden işler ve davranışlar olduğu söylenebilir:

Ara dinlenmelerini geçirmek için hep aynı restoran/kafeteryalara gidiş;

Ürünlerin ütülenmesi ve katlanması;

Reyon düzenlemeleri;

Sabah 10.00’da giriş, 22.00’da çıkış yapmak;

Toz alma;

Aylık depo düzenlenmesi;

Sigara molaları;

Gün sonu toplantıları;

Koli açma, etraf düzenleme.

AVM'de esnek çalışma deneyimi açısından kültürel bir alanı tanımladığı düşünülen önemli boyutlardan biri de çalışanların **anlam dünyalarının** ne derece ortaklaştığı olmuştur. Bu boyut daha çok görüşme verileri temelinde kendisini göstermiştir. Gözlem verilerinden farklı olarak burada çalışanların yorumları da yol gösterici olduğundan, olumlu ve olumsuz boyut bizzat onlar tarafından ortaya konulmuştur.

Olumlu

• Mağaza çalışanları AVMnin çalışma ortamını genel olarak olumladıkları görülmüştür.

“...çalışma ortamımız güzel olduğu için yani beni çok etkilemiyor...”

“...mesai arkadaşlarımla iyi zaman geçirdiğimiz için..”

“...daha vardiyalı çalıştığımız için saatlerimiz daha düzenli oldu kesinlikle...”

“...Müthiş, çok eğlenceli. Aile gibiyiz...”

“...Zaten herkese denk geliyor ya müşteri ya da kimin satışı düşük ise ona yönlendiriyoruz. ...”

“...evet tercih ederim ki olasılık olarak zaten hep tercih ediyorum...”

“...Çalışma alanı olarak konforlu bir alan...”

Olumsuz

Gün ışığı görmeden çalışmak (ortak gönderme)

“...sabah erken çıkıp bir binanın içinde sürekli zaman geçiriyoruz o biraz işte şey yapıyor insanı bunaltıyor ...”

Soru: Peki Avm çalışanlarına dışarıdan bir gözle bakacak olursanız genelini nasıl değerlendirirsiniz?

“...Mutsuz...”

“...Evet kesinlikle mutsuz...”

“...kesinlikle mutsuz ezan sesini duymuyoruz, güneşi görmüyoruz...”

Bayram seyran demeden çalışmak (ortak gönderme)

“...Sadece sabah 10 girip akşam 10 çıkmak biraz kötü oluyor. ...”

“...sürekli AVM'de olmak, uzun saatler sürekli bir binanın içerisinde motivemizi bozabiliyor...”

“...İleride ne olur ne biter onu bilemiyorum yani evlendiğimde vs. çünkü çok hani evlendiğinde işte 10da gir 10da çık bilmiyorum yani sorun olabilecek belki de. ...”

“...Haftanın 6 günü buradayız part time çalışanlar 4 gün 5 gün burada, hani evdeki hayatımızdan çok burası var, ailelerden çok...”

“...çarşı oksijen ya burada çok kısıtlı yani burada nefes almadığımı hissediyorsun bir süre sonra ama çarşı öyle değil şu an. ...”

“...Bizde ne bileyim bu tempoya ayak uydururken belki de bu bıkkınlık bu yorgunluk olduğu için belki de bu şekildeyiz. Yani zor bence avm çalışanı olmak. ...”

Bütün bu bulgulara ilişkin ilk değerlendirmeler, çalışma deneyimi açısından ortak bir kültürel alanın var olduğunu göstermektedir. Bu ortak kültürel alan ise kendi içerisinde tam bir bütünlük/uyuşma içermemektedir. Belki de toplumun geneli ile de örtüşür biçimde bu alan belirli hatlar üzerinden kendi içerisinde bölünmekte, dışlamalara, ötekileştirmelere işaret etmektedir. Bulgular örneğin, **davranış ve tutumlarda** ayrışmaları net şekilde ortaya koymuştur:

“...Bizim şirketimiz mesela özel günlerde mesela bugün 1 Mayıs ama bizim bugün içinde iznimiz birikiyor. Biz bunu parasal olarak değil ama izin olarak içinde biriktiriyoruz yani mesela bayramlarda ilk iki gün ya da son iki gün izinli oluyoruz bunu kendi aramızda toparlıyoruz döndürüyoruz yani o öyle çok şey olmuyor çok bir problem görmüyoruz...”. (Diğer şirketlere karşı kendi çalıştığı şirkete karşı tutumu)

“...Disiplin farkı, her mağazanın kuralı çok farklı, çünkü kimisi telefon kullanmaya izin verir kimisi vermez. Kimisi mesai saatleri içinde sigara içiyim falan bu tip şeyleri serbest bırakır, kimisinde değil. Bu tip farklılıklar var...” (Şirketler arası davranışlarda yansıma bulan kural farklılaşmaları)

“...Avmdeki herkesin şartları bu kadar iyi değil açıkçası bu açıdan memnunuz. Avm olarak baktığınızda da yani kapalı bir alan olması en çok rahatsız edici...” (Diğer şirketlere karşı kendi çalıştığı şirkete karşı tutumu)

Anlam dünyası boyutunda da benzer ayrışmalar ortaya çıkmıştır:

Biz ve onlar aynı değiliz

“...Yani bizim müşterimiz özel kendini bilen müşteri olduğu için bizim için çok bir zorluğu olmuyor...”

“C firması çalışanı ile bizim çok büyük bir farkımız olduğunu düşünüyorum çünkü onların hitap ettiği kişiler farklı bizim mağazamız çok farklı arada kesinlikle oynuyor yani bizim doluluğumuzla onların yoğunluğu çok oynuyor...”

“...Marka değerinin kesinlikle bir önemi var (çalışanlar arasında farklılık yaratma bağlamında). Evet kesinlikle var...”

“...Bizim mağazamızdakiler bize yettiği için en fazla B, o da aynı şirket olduğu için onun dışında çok görüşmüyoruz. ...”

“...Yani A'da çalıştığım için aynen, farklı bir yerde mesela bir C de çalışsam benim için hiçbir anlamı yok molaya çıkarken değiştirim bile kıyafetimi. Ama bu normal sivil kıyafet gibi olduğu için rahat bana hiçbir şeyi yok yani...”

Yukarıda gösterilen somut davranışlarda ve kişilerin anlamlandırmalarında ortaya çıkan ayrışmaların çalışanların arasında sınıf temelli olmaktan çok statü temelli olduğu düşünülmüştür. Zira çalışanlar benzer koşullarda çalışmakta, hatta bazı örneklerde, reel olarak, ötekileştirdikleri firma çalışanlarına göre daha düşük ücretler ile çalışmaktadırlar. Ayrışmanın temeli firmaların çalışanlarına sağladıkları imkanlar değil, tuhaf şekilde müşteri profili ve marka imajı olmaktadır. Dolayısıyla ayrışmanın çalışanlar arasında ekonomik temelli değil sembolik temelli olduğu fikri öne çıkmaktadır.

Bu bölümler dışında, çalışanların bazı ifadeleri de çelişkili açıklıklar ortaya çıkarmıştır. Bu da bir çalışma mekanı olarak AVM'nin gerçekten ne kadar arzu edilir bir çalışma ortamı sunduğu sorusunu yeniden gündeme getirmektedir:

Soru: Çalışmadığınız günlerde vakit geçirmek için avm'ye geliyor musunuz?

Cevap: "...Evet. En sevmediğim ama yine de geldiğim bir yer...."

"...Yine önceki çalıştığım yere göre çok çok iyi. Prim sistemi ile çalışıyoruz. İndirim vs. olmadığı sürece primlerimiz yüksek. Yani öyle kazanıyoruz. Yeterli yani çok sonuçta ailemi nasıl söyleyeyim kendimi geçindirebiliyorum. Aile geçindirme gibi bir zorunluluğum yok, kendi borçlarımızı ödüyoruz genelde borç ödüyoruz...."

Hatırlayalım

Soru: Peki Avm çalışanlarına dışarıdan bir gözle bakacak olursanız genelini nasıl değerlendirirsiniz?

Cevap: "...Mutsuz..."

"...Evet kesinlikle mutsuz..."

Bütün bu bulgular akılda tutularak " Alışveriş merkezinde esnek çalışma deneyiminin ortaya çıkardığı kültürel alanın özellikleri nelerdir?" diye sorulduğunda, ilgi çekici bir bulgu olarak özellikle bu kültürel alanın kendi içindeki ayrışma noktaları öne çıkmaktadır. Bu ayrışmalar nelerde gözlemlenmiştir? Aslında araştırmanın başında, araştırmacıların beklentisi, özellikle AVM ziyaretçileri ile çalışanlar arasındaki mekansal ve davranışsal ayrışmanın baskın olması idi. Ancak bu bulgu kısıtlı olarak ortaya çıktı. Örneğin;

İş arkadaşlarından başka kimseyle göz teması kurmayan çalışanlar; Robot gibi çalışanlar; Zorla gülümsemeye çalışan çalışanlar vb. (gözlem notları)

Öte yandan çalışanlar ile çalışanlar arasındaki ayrışmanın daha çarpıcı bir şekilde ortaya çıktığı görülmüştür. Yukarıda verilen çalışan ifadeleri özellikle firmaların marka imajı ve hitap ettiği müşteri kitlesi üzerinden bir ötekileştirmeyi açıkça göstermişti.

SONUÇ

AVM'lerde esnek çalışma deneyimini anlama amacındaki bu çalışmanın saha araştırması, AVM lere esnek çalışanların davranış kalıpları ve anlam dünyalarında somutlaşan bir ortak kültürel alandan söz etmenin mümkün olduğunu göstermiştir. AVM ziyaretçileri ile çalışanlar arasındaki ayrışmanın etkisi bu ortaklığın bir boyutunu oluşturmaktadır. Öte yandan bütün esnek çalışanlar beden işçileri oldukları ve aralarında sosyal hak ve imkanlar açısından çok önemli farklılıklar olmadığı halde (hatta bazen bu farkın yönü ile çelişir şekilde) çalışanların kendi aralarında ayrışmaları ve bu ayrışmanın özellikle çalışılan firmanın marka kimliğinde temellenen çarpık bir toplumsal statü ayrışmasını düşündürdüğü söylenebilir. Burada kılık kıyafet, kullanılan dil gibi sembolik boyuttaki etmenlerin öne çıkması da ayrımın ekonomik değil sembolik temelli olduğunun bir kanıtı gibi düşünülebilir. Öte yandan bunun tam bir statü ayrışması olup olmadığı da teorik olarak tartışmalıdır. Zira farklı firma çalışanları arasındaki ötekileştirmelerin aynı ölçüde bir otorite/güç farklılaşmasında temellendiğine dair bir işaret görülemedi. Hatta aksine, yukarıda değinildiği gibi, bazı firma çalışanlarının ötekileştirdiği diğer bazı firma çalışanlarının diğerlerine göre daha organik bir çalışma ortamı ve daha iyi çalışma koşullarına sahip oldukları da, saha araştırması verileri arasında not edilmiştir.

Bu noktada çalışanlar arasındaki ayrışmanın ya da paylaşılan alanın daha detaylı bir resmine ulaşabilmek adına çalışmanın, saha araştırmasında görece daha zayıf kalan noktalar desteklenerek, teorik bir tartışma noktasına getirilmesi istenmektedir. Bu doğrultuda çalışma öncelikle taşeron çalışanlar ve erkek çalışanlar ile ilgili eksik kalan verileri sağlamak; özellikle araç-gereç ve nesnelerin kullanımı ile teknoloji ile ilişki (emeğin kontrolü bağlamında) bağlamında yetersiz olan verileri zenginleştirmek ve davranışsal boyutta diğer çalışanlara karşı davranışlara ilişkin yetersiz olan gözlem verilerini zenginleştirmek üzere 2 farklı AVM daha kapsama alınarak genişletilecek ve sonrasında teorik bir tartışmaya konu edilecektir.

Kaynakça

Arslan, Tülin (2009). "Türkiye'deki Alışveriş Merkezleri incelemelerine Eleştirel Bir Bakış: Yorumlar, Eleştiriler, Tartışmalar" Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi. C.14, S.1 s. 147-159.

Bacak, Bünyamin. Kazancı, Ecehan. (2014). "Türk Çalışma Hayatında Vardiyalı Gece Çalışan İşçilerin Karşılaştığı Fizyolojik, Psikolojik ve Sosyolojik Etkilerin Değerlendirilmesi", HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, C.3, S.6, s.132-149.

Bosnalı, Ömer (2005). "Bir Esnek Çalışma Türü Olarak Taşeronluk ve Handikapları", Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1, S.10, s.59-66.

Çelik, Hilal (2011). "Alışveriş Merkezlerinde Hizmet Kalitesi Algısı ve Bir Araştırma" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. C.16 S.3, s.433-448.

Demir, Fevzi ve Gerşil, Gülşen (2008). "Çalışma Hayatında Esneklik ve Türk Hukukunda Esnek Çalışma", Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2:68-89.

Demircioğlu, Murat ve Engin, Murat (2002). Dünya ve Türkiye'de Esnek Çalışma. İstanbul: Mega Ajans.

Dikmen, A. Alpay (2015). Makine, İş, Kapitalizm ve İnsan. Ankara: Notabene Yayınları

Divanoğlu, Sevilay (2016). "Ağızdan Ağıza İletişim ile Tüketicilerin Alışveriş Merkezi Tercih etme Davranışı Arasındaki İlişki" Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 8(1): 97-105.

Doğan. Altan, Bozkurt. Serdar ve Demir. RIZA. (2015). "Çalışanların Esnek Çalışmaya İlişkin Tutumlarını Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma" International Journal of Economic and Administrative Studies. S.14, s. 375-398.

Doğrul, Burcu. Tekeli, Seda. (2010). "İş-Yaşam Dengesinin Sağlanmasında Esnek Çalışma", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C.2, S.2, s.11-18.

Gürkanlar, Esin (2010). "Esnek Çalışma Saatlerinin Kadın Çalışanların Sosyal Roller ve Çalışma Performansı Üzerine Etkileri- Akdeniz Üniversitesinde Bir Araştırma." Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kuşaksız, Aysel. (2006). "Kısmi Süreli Çalışan İşçilerin Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Kısmi Süreli Çalışmayı Tercih Etme Gerekçeleri", Yönetim ve Ekonomi, C.13, S.2, s.19-29.

Man, Fuat (2015). "Bir Hiper Esnek İstihdam Türü Olarak Sıfır Süreli Sözleşme: Akışkanlardan Gazlara Geçiş Mi". HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi. 4: 86-101.

- Merriam, Sharan B. (2015). Nitel Araştırma Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber. Çev. S. Turan. Ankara. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Ören, Kenan. Acar, Hakan. Kandemir, Hamza. (2016). "Refah Devleti Paradoksu Olarak Kamuda Taşeron Çalışma Sistemi: Isparta Örneği", HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, C.5, S.11, s. 154-183.
- Parlak, Zeki ve Özdemir, Süleyman (2011)."Esneklik Kavramı ve Emek Piyasalarında Esneklik", Sosyal Siyaset Konferansları. Sayı:60, s.1-60.
- Patton, M. Quinn. (2014). Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri. Ankara. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Punch, Keith. (2015). Sosyal Araştırmalara Giriş. (Z. Akyüz, D. Bayrak, H.B. Arslan, çev.). Siyasal Yayınevi.
- Sennet, Richard (2016). Karakter Aşınması. (B. Yıldırım, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Seyyar, A. ve Cihan S. Öz (2007), İnsan Kaynakları Terimleri Ansiklopedik Sözlük, İstanbul: Değişim Yayınları
- Şafak, İlyas (2014). "Örgütler Esnek Çalışma Biçimlerine İlişkin Algının Çalışanların Bağlılık Düzeyleri Üzerine Etkileri Ve Bir Uygulama." Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karaman: Karamanoğlu MehmetBey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tathioğlu, Ezgi (2012). "Güvenceli Esneklik Çerçevesinde Esnek Çalışmanın Uygulanabilirliği" Electronic Journal of Vocational Colleges, s. 69-84.
- Tiyek, Ramazan (2014). "Devletin Endüstri İlişkilerindeki Rolü ve Taşeron Çalışma", HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, C.3, S.7, s. 8-31.
- Tozlu, Emine (2011). "Genel Olarak Esnek Çalışma Sistemleri ve Tele Çalışma ve Sıkıştırılmış İş Haftasının Karşılaştırılması" Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, C.3, S.4, s.99-116.
- Vural, Tülin ve Yücel Atilla (2006). "Çağımızın yeni kamusal mekanları olan alışveriş merkezlerine eleştirel bir bakış" İtü Dergisi. C.5, S.2, s.97-106.
- Yaraşı, Eyyup. Özbük, Meltem ve Göncü, Zeliha (2016). "Tüketicilerin Alışveriş Merkezi tercihlerini Etkileyen Faktörler« Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 32: 264-275.
- Yenihan, Bora. Öner, Mert ve Balcı, Bayram (2016). "İş Doyumu ve Yaşam Doyumunun Demografik Özelliklerle İlişkisi: Sakarya'daki AVM'lerin Çalışanları Üzerine Bir Araştırma" Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi. C. 4 S.1 s.33-49.
- Yılmaz, Koray R. (2015). «Değişen Mekan, Değişen sınıfsallıklar: Samsun Kenti Örneğinde AVM'lerde Çalışan Kadın Satış Temsilcileri« Çalışma ve Toplum. 1:31-58.
- Yüksel, İlhan. (2004). "Çalışma Yaşamı Kalitesinin Tipik ve A tipik İstihdam Açısından İncelenmesi", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 5(1), s. 47-58.

YOKSULLUK VE GELECEK KUŞAKLAR EKSENİNDE ÇEVRESEL ADALET VE ETİK

Prof. Dr. Kıvılcım Akkoyunlu ERTAN

Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü

Doç. Dr. Birol ERTAN

Rumeli Üniversitesi

Öz

Küresel yoksulluk ve adaletsizlik sorunu, ulusal sınırları aşarak tüm dünya ülkelerine yayılmakla kalmıyor, bütün dünyanın yaşanabilirlik sınırlarını zorluyor. İnsanoğlu bir yandan gezegenimizin yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlar gözükmürken, diğer yandan da dünyanın gelecekteki misafirleri için yaşanabilirliğini sağlayacak önlemleri almakta isteksiz davranıyor. Bugünkü kuşaklar, türler, canlı ve cansız varlıklar, bugün ve gelecek arasında ve her bir topluluğun kendi arasında adaletin sağlanması, dünya yaşamının etik bir anlayışla örgütlenmesini zorunlu kılmaktadır.

Ülkelerin pek çoğunu esir alan, yeryüzünün değerlerini sınırsızca sömüren ekonomik düzen, çevre kalitesi, adalet ve etik açıdan sorgulanmadıkça, insanlar ve türler arasındaki ayrımcılık, dünya yaşamını tehlikeye atmaya devam edecektir. Mevcut ekonomik, siyasal, toplumsal yapı ile etik değerlerimizi bütünüyle değiştirmeden gelecekte insanlar ve diğer canlılar için yaşam olanaklarını sürdürülebilir kılmak pek mümkün görünmüyor. Bu nedenle, göstermelik önlemler yerine yaşam biçimlerimizi, tüketim alışkanlıklarımızı, etik değerlerimizi, uluslararası ilişkileri, bireyler arası ilişkileri kökten değiştirmek yaşanabilir bir dünya ve çevre için tek seçenek olarak önümüzde duruyor.

Anahtar Kelimeler: Çevresel kriz, çevre etiği, yoksulluk, gelecek kuşaklar, çevresel adalet

Abstract

Global poverty and injustice are not only spread to all countries of the world they reach beyond national borders, pushing the boundaries of all the world's livability. Mankind on the one hand to improve the quality of life on our planet appear to have goals, on the other hand is reluctant to take measures to ensure the viability of the world for future guests. Between today's generations, between species, and living and non-living entities, today and in the future and ensuring the fairness of each community in its ethical life requires an ethical understanding of the world organisation.

If the World's economic order capturing many countries in the World and exploiting world's resources is not inquired ethically, in terms of environmental quality, fairness and discrimination between human beings and other species, the world will continue to risk its livability. Without changing our current economic, political, social and ethical values or in other words, without changing our whole life, building a sustainable future for people and other living –non living things, is likely impossible. Therefore, rather than only taking showpiece measures, to change

our way of life, our consumptional habits, our ethical manner, international relations, interpersonal relations, stand before us as the only option for a livable world and livable environment.

Keywords: Environmental crisis, environmental ethics, poverty, next generations, environmental justice

Çevre sorunlarının etkilerinin nitelik ve nicelik olarak küresel boyutlarda yayılmakta olduğu 21. Yüzyılda ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel, ekolojik, mekânsal bozulmalar toplumları olumsuz etkilemektedir.

Diğer canlılarla birlikte insan için de tek yaşam ortamı oluşturan Dünya gezegeni, insanın acımasız tahribatı karşısında bugün geçmişte olduğundan daha da savunmasızdır. Varlığı diğer türlerin de yaşamasına bağlı insanoğlu, tüm gücüyle dünya gezegenin yaşanabilirlik sınırlarını zorlamakta.

Büyük ölçüde üretim ve tüketim etkinliklerine ve nüfus artışına (çoğunlukla az gelişmiş ülkelerde), yenilenemeyen enerji kaynaklarının tüketimine dayalı olarak su buharı, CO₂, metan ve ozon salımının etkisiyle küresel ısınma ya da iklim değişikliği; kloroflorokarbon (CFC) gazlarının yoğun kullanımından kaynaklı ozon tabakasının incilmesi; yağmur ormanlarının tahribi ve çölleşme; tür çeşitliliğinin azalması; radyoaktif atıklar sorunu¹, 21. Yüzyılda dünyanın karşı karşıya kaldığı bölgesel ya da küresel sorunlardan bazılarıdır.

3082

Küresel bir sorun olarak iklim değişikliği, insanlığın 21. Yüzyılda karşı karşıya kaldığı en ürkütücü sorunlardan biri olup kamu sağlığı için mutlak bir tehdit oluşturmaktadır. Fosil yakıt kullanımı, atmosferdeki karbon dioksit oranlarını en az 650 000 yılın en yüksek seviyesine çekmiştir. Endüstrileşme dışında yoğun tarım, ormansızlaşma/çölleşme ve hayvancılık da iklim değişikliğini olumsuz yönde etkilemekte (Boyd, 2012: 10).

Çevresel (aynı zamanda küresel) adaletsizliğin önemli bir boyutu olan yoksulluk, yalnızca gelişmemiş ülkelerde değil bazı gelişmiş ülkelerde bile giderilememiş bir sorun. Yoksul insanlar gıda, temiz su, tıbbi bakım yokluğundan yaşamlarını yitiriyorlar. Zenginler dünyanın kaynaklarını sömürüp refah içinde yaşarken yoksullar bu adaletsizliğin yükünü sağlıklarıyla, hatta hayatlarıyla ödüyorlar.

Dünyanın ekolojik yaşanabilirliği yanında insan türünün (yaşar kalmanın ötesinde) insan onuruna yaraşır koşullarda bir yaşam sürebilmesi de kesintiye ya da bozulmaya uğramaktadır. Refah devleti anlayışının terk edilmesi, liberalizmin giderek acımasızlaşan olumsuz etkilerini

¹ Benzer görüşler için bkz.; Christopher Stone (2010 (1972)), **Should Trees Have Standing? Law, Morality and the Environment**, Oxford University Press, New York, s. 112.

keskinleştirmiştir. Dünyanın pek çok ülkesini tehdit eden yoksulluk sorunu insanın gereksindiği ekonomik, toplumsal, siyasal, kültürel, ekolojik, mekânsal koşulların tahribiyle birlikte yayılımını sürdürmektedir. Dünyadaki yaşam koşullarının bozulmasına yoksulluğun yayılması eşlik etmekte. Son kertede çevresel adalet, dünya gezegeninin yaşanabilirlik koşullarının hem bugünkü hem de gelecek kuşaklar için hatta diğer türler için korunmasının önemini daha da belirgin kılmaktadır. Çevre sorunsalı, diğer varlıkların dışında insan türü için insan onuruna yaraşır koşulların teminini de içermektedir. Gezegenin çevresel koşullarının sağlanması aynı zamanda kaynağını oluşturduğu için ekonomiyi, toplumsal koşulları, siyasal olanı, yönetsel olanı (çevreyi de ilgilendiren tüm konularda karar vericiler olarak ilgilendirmekte), kültürel yapıyı (tarihsel ve kültürel değerlerin de korunmasını içerdiğinden), mekânsal eşitsizliklerin ya da çarpıklıkların da giderilmesini gerektirmektedir. Bu saptama yaşamsal koşulların bugünkü kuşaklar yanında diğer türler ve varlıkların yaşam ortamının gelecek kuşaklar için de korunup geliştirilmesini gerektirmektedir.

Bu çalışma, bugünkü ve gelecekteki insanın diğer türlerle hatta cansız varlıklarla birlikte (maddesel-yapısal ve ahlaksal) uyum içinde yapıcı ve gözetici ilişkiler içinde “ortak yaşamı”nın, kısaca (küresel adaletin de önemli bir boyutunu oluşturan) çevresel adaletin bireylere ve toplumlara etik bir bilinç kazandırılması yoluyla başarılabilmesi üzerinedir.

Çevresel Adaletin Bazı Kaynakları: İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Dünya Şartı (The Earth Charter), TC Anayasası ve 2872-5491 sayılı Çevre Kanunu

3083

Bu başlık altında tüm insanlar için geçerli/değerli evrensel hükümler içeren İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Dünya Gezegeni Şartı, ulusal bir üst düzenleme olan Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ve Türk Çevre Kanunu çevresel adaleti besleyen hükümleri açısından incelenecektir.

Gerek ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğuş veya herhangi başka bir ayırım gözetmeksizin herkese temel insan haklarını tanıyan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 1. Maddesi, tüm insanların özgürlük, onur ve haklar bakımından eşit doğduklarına; 2. Maddesi herkesin, yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği hakkına işaret etmektedir. Ayrıca, yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği hakkını öngören 3. Maddesi; düşünce ve ifade özgürlüğüne vurgu yapan 18. ve 19. Maddesi; silahsız ve saldırısız toplanma, dernek kurma ve derneğe katılma özgürlüğüne işaret eden 20. Maddesi; ülkenin yönetimine katılma, kamu hizmetlerinden eşit yararlanma, genel ve eşit oyla dürüst seçimlere katılma hakkı tanıyan 21. Maddesi (iyi yönetim); sosyal güvenlik hakkının yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının tanındığı 22. Maddesi; çalışma, işini özgürce seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma hakkına, adil ve elverişli ücret hakkına işaret eden 23. Madde; dinlenme ve eğlenme hakkını açıklayan 24. Madde; herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkını güvence altına alan 25/1. Maddesi, kişilikleri geliştirmeye ve insan haklarıyla temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeyi de içermek üzere (ilk ve temel eğitim ücretsiz olarak) eğitim hakkı tanıyan 26. Madde; kültürel ve bilimsel olanaklardan yararlanma hakkını tanıyan 27. Maddesi, yaşama hakkının uzantıları olup kentli haklarının doğrudan ilgilendirmektedir. Ayrıca Bildirgenin 29. Maddesi ile hak ve

özgürlüklerin gerçekleşeceği toplumsal ve uluslararası düzen hakkı diğer maddelerde olduğu gibi herkese tanınmıştır. Kentsel, çağdaş, ortak gereksinimlerin karşılanmasına yönelik olarak temel hizmetlere erişim, insan haklarının da bir gereğidir. Bu hizmetlere ya da gereksinimlere erişimi önleyen yoksulluk ve yoksunluk sorununun, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ortak sorunu olduğunu belirtmek yanlış olmaz. Bu kapsamda tüm insanların eşit muamele görmeleri, yeterli yaşam koşullarına sahip kılınmasının Bildirgede öngörülmesine rağmen, Dünya nüfusunun hiç de azımsanmayacak bir oranının yoksullukla karşı karşıya bırakılmasının insan haklarına aykırılığı açıktır.

1990'lı yıllarda ortaya konulan Dünya Şartı, ise küresel adaletin tesisi açısından bir diğer önemli belgedir. Şart, canlı varlıkların bir türü olarak insanoğlunun hiçbir ayrıma tabi olmaksızın yeterli yaşam koşullarına sahip kılınmasına hükmeder. Şartın konumuz açısından özellikle vurgulanması gereken bazı maddeleri aşağıda sunulmuştur:²

Dünya Şartı, küresel ya da çevresel adalet kapsamında hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın bütün varlıkların insanlar ve diğer canlılarla birlikte doğayla uyumlu bir yaşam sürmesi, gerektiğine işaret etmesi yönünden önemlidir. Bunun yanında gelişmiş ve gelişmekte olan ülke halklarının eşitsiz ve yoksun yaşam koşullarını iyileştirme gereği vurgulanmış; çevre kararlarına katılım, ifade ve gösteri, yargıya başvuru hakları vb. konularda vatandaşlara sorumluluk yüklemiştir. Stockholm Bildirgesi'nden başlayarak dünya gezegeninin yaşamsal koşullarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla ortaya konulan pek çok belge ve anlaşma bulunmaktadır. Dünya Şartı ise insan ve diğer türlerin ya da varlıkların bir arada uyum içinde ve birbirini gözetken biçimde var olması açısından ayrıntılı ilkelere bütüncül bir bakış açısıyla yer vermekte, 20. Yüzyılın sonlarında insanlığın vardığı bilinç düzeyini yansıtmaktadır.

Bunun yanı sıra, TC 1982 Anayasası'nın 12. Maddesi herkesin dokunulamaz, devredilmez ve vazgeçilmez temel hak ve özgürlüklere sahip olduğuna hükmetmektedir. Anayasa'nın 17. Maddesinde öngörülen yaşama hakkı (ki buna göre, herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir) yerleşim alanlarında yaşayan insanların temel gereksinimlerini karşılamak üzere kentsel hizmetlere erişim hakkının destekleyicisi olarak kabul edilebilir.

TC Anayasası'nın 22. maddesi haberleşme özgürlüğü; 23. Madde yerleşme ve seyahat özgürlüğü (suç işlenmesini önlemek, toplumsal ve ekonomik gelişme, sağlıklı ve düzenli kentleşme, kamu mallarını korumak amacıyla sınırlanabilir); 25. Madde, düşünce ve kanaat özgürlüğü ve 26. Madde düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü; 27. Madde kültürel yaşama katılma ve güzel sanatlardan yararlanma hakkı; 35. Madde, mülkiyet hakkının toplum yararına aykırı kullanılmasını yasaklamaktadır. 42. Madde eğitim ve öğrenim hakkını, 43. Madde, kıyıların devletin hüküm ve tasarrufu altında kullanılmasını düzenlemiştir. 44. Madde ile toprağın verimli kullanılması ve korunması (erozyonun önlenmesi vb.), devletin görevleri

² Şart'ın ayrıntıları için bkz.; Louis Pojman P. ve Paul Pojman (ed.) (2008), **Environmental Ethics**, Wadsworth, Canada, s. 662-666; Şart'ın ilgili maddeleri, yazarlar tarafından çevrilmiştir.

arasında sayılmıştır. 45. Madde ile devlet, tarım arazileri, çayır ve meraların amaç dışı kullanımını ve tahribini önlemekle görevli kılınmıştır. Ayrıca 56. Maddesi ile çevre hakkı herkese tanınmıştır; çevreyi koruma ve geliştirme ödevi devlete ve vatandaşlara yüklenmiştir. Yerleşimleri de insan eliyle üretilen çevre olarak düşünürsek kentli haklarını bu madde ile ilişkilendirebiliriz. Sıraladığımız bu maddeler vatandaş olma sınırlaması olmaksızın ülkede yaşayan herkese tanınmış olup insanca yaşam koşulları yaratılabilmesinin de gereğidir.

Bunların dışında, konut hakkı tanıyan 57 maddede konut gereksinimini karşılama ve toplu konut girişimlerinin devletçe desteklenmesi öngörülmektedir. 63. Madde ile devlet, tarih, kültür ve doğal kaynakların korunmasını sağlamak yönünde gereken tedbirleri almakla görevlidir.

Devletin (yukarıda bazılarını sıraladığımız) sosyal ve ekonomik haklara ilişkin görevlerine 65. Madde ile sınırlama getirilmiştir. Buna göre Devlet, bu alanlara ilişkin görevlerini, öncelikleri gözeterek mali kaynaklarının yeterliliği doğrultusunda yerine getirecektir. Görüldüğü üzere devlet, önceki maddelerde üstlendiği görevlerden, mali kaynaklarının yeterliliği gerekçesine sığınarak geri adım atmaktadır.

Bunun yanı sıra Anayasa'nın 166. Maddesinde ise ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınmanın, yurt genelinde sanayinin ve tarımın dengeli gelişmesini ve ülke kaynaklarının verimli kullanılmasını öngörmektedir. Tüm kalkınma girişimlerinde çevrenin de aynı önemde dikkate alınmasını sağlamak gerekmektedir. Bu doğrultuda sürdürülebilir gelişmenin gerçekleştirilmesine yönelik olarak çevre ve kalkınma arasındaki denge ve uyumun gözetilmesi önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bu madde sürdürülebilir gelişmenin sağlanmasına yönelik bir hüküm olarak da değerlendirilebilir. Ayrıca, 169. Maddede orman suçlarının af kapsamına alınmayacağı hükmü yer almaktadır.

Çevre Kanunu'nun 3. Maddesinde çevrenin korunması görevi, gerçek ve tüzel kişilerle (3/a, b) birlikte herkese yüklenmiştir. Çevrenin korunmasında merkezi-yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarının işbirliği özellikle vurgulanmıştır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma ilkesine (3/d), çevre politikalarının belirlenmesinde katılım hakkına (3/e) işaret edilmiştir. Yine bu maddede atıkların dönüşümünün, çevre dostu teknolojilerin kullanımının (3/f) önemine işaret edilmiştir. Bölgesel ve küresel çevre sorunlarının çözümünde etkili olabilecek uluslararası anlaşmaların getirdiği hak ve yükümlülüklerde (3/ı) Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın eşgüdümünün önemine değinilmiştir.

Kanun'un 30. Maddesine göre; çevreye verilen bir tahribattan zarar gören herkes, yetkililere başvurarak gereken önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını talep edebilmektedir. Bu madde de bireylerin ve toplumun çevre hakkının güvence altına alınmasına katkı sağlamaktadır.

Bunun yanında çevre koruma konusunda etkin bir çevre yönetimi sağlamak üzere (Başbakanın ya da Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın başkanı olduğu) Yüksek Çevre Kurulu yılda en az bir

kez toplanmak üzere çevre politika ve stratejilerinin belirlenmesi, sürdürülebilir kalkınma ilkesiyle uyumlu olarak çevre ve ekonomi arasındaki dengenin sağlanması; birden fazla bakanlık ve kuruluşu ilgilendiren çevre uyuşmazlıklarında çözüm sağlanması (4. ve 5. Madde) görevini gerçekleştirmek üzere oluşturulmuştur.

Çevre hakkı açısından ulusal düzeyde bir çerçeve sunmakla birlikte, bu tüzel düzenlemelerin henüz uygulamalara yeterli düzeyde yansıtılmadığı görülmektedir. Bununla birlikte bu belgeler ve düzenlemeler çevresel adaletin tesisine katkı sağlamaktadır.

Görülebileceği üzere bu düzenlemeler, uluslararası ve ulusal alanda insan onuruna yaraşır bir yaşam ortamının temel çerçevesini çizmektedir.

Çevresel Adalet, Yoksulluk ve Eşitlik

Çevresel adalet kavramını ele almadan önce çevresel ekoloji ve siyasal ekoloji kavramlarına açıklık getirmek gerekir. Çevresel ekoloji, toprak, su ve havanın birbirine bağımlılığını ve karşılıklı etkileşimini; birey, topluluk, doğal dünya ve ülke toplumunun birbirine bağımlılığını anlatır. Siyasal ekoloji kavramı ise kapitalist toplumlarda hakların ve kaynakların daha adil dağılımını sağlamak üzere materyalizm, adalet ve doğa üzerine Marxist tartışmaların analizi olarak tanımlanabilir (Forsyth, 2008: 3-4).

3086

Çevresel adalet, yalnızca bilinç sahibi varlıkların, insan dışındaki doğanın merhametli davranışı ehil kılarak dağılımı müzakere edebilen tek duyarlı varlık olduğunu tartıştığı insanmerkezcilik tarihine sahiptir. Bu yaklaşımın etkileri, yurttaş hakları hareketi aracılığıyla olduğu kadar ussallığa, tarafsızlığa ve nesnellığe vurgu yapan Antik Yunan felsefeleri ile 1970'lerin aydınlanma düşüncesiyle Rawls'a kadar dayandırılabilir (Buckingham, 2012: 23).

Faydacılık karşısında adaletin eşit dağılımı konusuna odaklanan Rawls, liberal bakış açısıyla oluşturduğu adalet kuramını, özgürlükler konusunda eşitlik; toplumsal eşitsizliklerde dezavantajlı kesimlerin gözetilmesi temeline dayandırır.³ Dezavantajlı olmayan kesimlere yönelik olarak da eşitliği kurumsallaştırmamızın gerekliliği tartışmasıdır.

Çevre kavramı Dünya gezegenindeki yaşamın bütün alanlarıyla ilgili olduğu kadar insan ve diğer varlıkların yaşamını da belirlemektedir ya da sınırlamaktadır. Bu kapsamda çevre olgusu ekolojik olduğu kadar ekonomik, siyasal, yönetsel, toplumsal, kültürel, mekânsal boyutlarla da ilişkilendirebiliriz. Küresel adalet kavramı ise bütün ülkeler arasında, bütün insanlar arasında olup ekonomik, toplumsal, siyasal, yönetsel, güvenlik, mekânsal boyutlara daha geniş bir açıdan yaklaşmaktadır. Çevre olgusu, Dünya gezegenindeki yaşamın sınırlarını çizmektedir ve diğer

³ Rawls'ın toplumsal adalet konusundaki görüşleri için bkz.; John Rawls (1971), **A Theory of Justice**, Harvard University Press, Cambridge.

boyutlarla ilişki ve etkileşim içinde olmakla birlikte çevresel adalet kavramının ekolojik yönünün daha ağır basmakta olduğundan söz edebiliriz. Bu çalışmada ağırlıklı olarak küresel adaletin çevresel boyutunu irdeleyeceğimiz için çevresel adalet kavramını kullanabiliriz. Bununla birlikte Dünya üzerindeki yaşamı tüm yönleriyle ele alan küresel adalet olgusu da yaşamın bütün boyutlarının kaynağı olmasından ötürü çevre alanının ağırlıklı olarak ele alınmasına engel teşkil etmeyecektir.

Gönencin adaletli dağılımı başarılsa bile insan nüfusu, tüm insanlar eşit düzeyde yoksullaşmadan tırmanmaya devam edemez. Nüfus artışının büyük bölümü, bu nüfusu taşıyamayacak olan azgelişmiş bölgelerdedir. Dünyanın karşı karşıya bulunduğu üç sorun; aşırı nüfus artışı, aşırı tüketim ve adaletsiz dağıtım sorunudur (Rolston III, 2002: 412). Gönencin adil dağıtılamaması sorunu, ülkelerarası işbirliği, bilgi ve teknolojinin, doğal kaynakların paylaşımı (ya da gelmemiş ülke kaynaklarının gelişmiş ülkelere sömürülmediği) eksikliğinin de bir sonucudur.

Dünya çapında iki eşitsizlik durumundan söz edilebilir: ulus-üstü ve küresel çevresel eşitsizlikler. İlk olarak petrol, madencilik ve diğer çıkarıma dayalı tüzel kişilikler, işlemlerini toplumsal hareketlere yol açan yağmur ormanlarını tahrip etmeye kadar yaymaktalar. 2001'de başlayan Brezilya çevresel adalet ağı, çevresel adalet ideolojisinin başarılı sonucunun bir göstergesidir. Roberts'ın görüşü, uluslararası çevresel adaletin ABD'de çekim gücünü yitirdiği ve gelecek için umut vaat ettiği üzerinedir (Roberts, 2007: 287-288).

Çevresel adalet kavramı, olabilecek en az zararı olanaklı kılmak üzere işçileri, toplulukları ve ekosistemleri korumaya yönelik olarak İhtiyatlılık İlkesi⁴ne dayandırılabilir (Bullard, 2005: 28). Bu kapsamda insan da dahil olmak üzere tüm türler ve bütün olarak dünya, bu ilke doğrultusunda korumaya alınmalıdır. Çevresel adalet, çıkarların nasıl dağıtıldığına ve tahsis edildiğine ilişkindir. Yoksulların ve toplumların sağlıklarının kar uğruna pazarlanmalarına örnek olarak düşük ücretli riskli işlerde çalışanların kirliliğe maruz kalmaları verilebilir (Bullard, 2005: 42; Bullard, 2008: 647). Çevreye verilebilecek zararlar arasına insan sağlığını olumsuz etkileyen koşulları da ekleyebiliriz. Yoksul kesimleri riskli işlerde düşük ücretlerde çalıştırmak da tüm insanlara tanınması gereken yaşama hakkının, hatta çalışma hakkının ihlali anlamına gelmektedir. Bu kapsamda insanlar arasında eşitlik sorunu karşımıza çıkmaktadır. İnsan türünün bütün üyelerine eşit koşullar sunulmaması sorunu, ivedilikle çözülmeyi beklemektedir, Bu soruna odaklanılırken insan dışındaki cansız varlıklara da gereken değeri atfetmeliyiz.

Sağlıklı gıdaya eşit ve adil koşullarda erişim konusu da günümüz açısından ivedilikle çözülmesi gereken bir sorundur. Gıda güvenliği konusu, günümüzde insan yaşamı ve diğer varlıklar açısından geçmişte olduğundan daha da önemlidir. Biyoteknolojik gelişmeler, besin çeşitliliğini ve ürün miktarını arttırmakla birlikte gıda üretimini doğallıktan da uzaklaştırmaktadır. GDO

⁴ *İhtiyatlılık ilkesi*, bir faaliyetin çevrede yaratacağı olumsuz etkiler konusunda bilimsel bir kesinlik bulunmaması durumunda bile, gereken önlemlerin alınması gereğini anlatmaktadır.

(Genetiği değiştirilmiş organizma) yoğun tarım ile üretilen besinlerin insan ve diğer varlıklar hatta toprak ve su kaynakları üzerindeki olumsuz etkileri, bugün tam bir kesinlikle açıklanmasa bile bir an önce önlem alınması gereken bir konudur. Bu sorun, tarımsal sürdürülebilirlik için de risk yaratmaktadır. Besin üretiminde olduğu gibi insan ve diğer varlıklar için vazgeçilmez olan toprakların hatta suların da kirlenmesi ve bunun ülkesel sınırları aşan bir boyutta yaşanması söz konusudur.

Tarımsal biyoteknolojideki yeni gelişmelerle bugün ürünlerin % 80'i dört çokuluslu şirket (Monsanto, Syngenta, Dupont ve Aventis) patenti altında üretilmektedir (Durant, 2004: 111). Dünya nüfusunun 2025'de 8 milyar ve 2050'de 9.3 milyona ulaşacağı ve bu artışın büyük kısmının yoksul ülkelerde olacağı tahmin edilmektedir (Durant, 2004: 113)⁵. Bu tahminler, kaynakların sınırlılığı ve paylaşım sorunu da göz önünde bulundurulduğunda özellikle yoksul ülkeler açısından yaşam koşullarının (barınma, çalışma, beslenme (özellikle organik-sağlıklı beslenme), temiz su ve diğer kentsel altyapı olanaklarına erişim de dahil olmak üzere daha da zorlaşacağı anlamına gelmektedir.

Tarımsal devrim, küresel tahıl üretimini belki iki katına çıkardı, bazı kesimleri açlıktan ve doğal ekosistemleri tarımsal alan dönüşmekten kurtardı ancak son dönemde tarımsal üretkenlikte düşüşler görülmekte (Durant, 2004: 113-114). Bu durum, tarımsal biyoteknolojideki yeni buluşların, beslenme sorununa uzun dönemli çözüm olamayacağına da ipuçlarını sunmakta. Bunun yanında bu tarımsal yeniliklerin de sağlıklı/güvenli gıda sunumu konusunda yetersiz kaldığı da bazı çalışmalara konu olmakta. Sağlıklı gıdaya erişim konusu (özellikle GDO'lu besin açısından), ihtiyatlılık ilkesi çerçevesinde ele alındığında bu besinlerin insan ve diğer varlıkların sağlığına olumsuz etkileri tam bir kesinlik kazanmasa bile bugünden gereken önlemlerin alınması ve bu tür besin üretiminin önlenmesi gereği açıktır.

Küresel adalet kavramıyla birlikte ele alınması gereken eşitlik kavramının üç boyutu; yönetsel, coğrafi ve toplumsal eşitlik. Yönetsel eşitlik, tarafsızlığa yöneliktir; yönetsel kurallar, yasal düzenlemeler, değerlendirme ölçütleri ve yürütme bu çerçevede ele alınabilir. Coğrafi eşitlik, toplumların yeri ve mekânsal düzenine ve çevresel tehditlere yakınlıkları ve yerel olarak toprak doldurma, çöp yakma, kanalizasyon inşası, madencilik, rafineriler ve diğer zararlı faaliyetlere uzaklıklarına işaret eder. Toplumsal eşitlik, çevresel kararlarda ırk, etnik kimlik, sınıf, kültür, yaşam tarzı, siyasal iktidar vb. sosyolojik etkenlerin rolünü değerlendirmektedir. Yoksul halk ve siyahiler, genellikle en tehlikeli işlerde düşük ücretle çalışırlar ve en kirli mahallelerde yaşarlar; çocukları, oyun alanlarında ve evlerinde çevresel zararlılara karşı karşıyadırlar. Çevre kalitesi açısından kurumsal ırkçılık kaynaklı olarak beyazlar ve siyahların koşulları arasında farklılıklar vardır. Kökenleri ve etkileri derin olan kurumsal ırkçılık, yöresel arazi kullanımını, çevresel düzenlemelerin yürürlüğünü, endüstriyel tesislerin konumlandırılmasını, renkli insanlar için yaşam, çalışma, ve eğlenme alanlarını etkilemektedir (Bullard, 2005: 30-32).

⁵ Güvenli gıda sorununun ihtiyatlılık ilkesi ile ilişkili tartışmalar için bkz.; Robert F. Durant, (2004), "The Precautionary Principle", **Environmental Governance Reconsidered**, (ed. Robert F. Durant, Daniel J. Fiorino ve Rosemary O'Leary), The MIT Press, Cambridge.

Çevre etiğinin bir boyutunu oluşturan kuşaklararası etik, doğal kaynaklar, kirlilik biçimleri ve çevresel tahribat, flora ve fauna, biyoçeşitlilik, yabancı yaşam vb. gösterilen saygıyı geliştirmek üzere gelecek kuşaklara karşı sorumluluklarımızla doğrudan ilintilidir (Connelly, Smith, Benson ve Saunders, 2012: 41).

Çevresel adalet, bu kapsamda çevreye verilen zararın yükünü, kirleticilere ve çevreye zarar veren atık bırakanlara, ırksal ve etnik azınlıklara eşit koruma yöneltmeyenlere, ayrımcılara, toplumlara ve doğaya zarar verenlere yüklemektedir (Bullard, 2005: 28-29).

Küresel adaletin bileşenlerinden biri kuşkusuz yoksulluğun giderilmesi sorunudur. Yoksulluğun giderilmesi, dünyadaki tüm insanların yeterli ve güvenli yaşam koşullarına sahip kılınması açısından önem taşımaktadır. Gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasındaki ya da zengin ülkeler ve yoksul ülkeler arasındaki gelir/refah eşitsizliklerinin, hatta gelişmiş ülkelerde bile görülebilen yoksulluk içindeki kesimlerin yoksunluklarının giderilebilmesi sorunu, çevresel adaletin gelişmesi önünde önemli bir engeldir. İşsizlik sorununun ya da yetersiz gelir düzeyinin yol açtığı yoksulluk sorunu, 20. Yüzyılın sonlarında başlayan küreselleşme sürecinin yıkıcı ve eşitsizlikleri derinleştirici etkileri altında yayılımını sürdürmektedir.

Küresel ya da çevresel adalet açısından 5 eşitlik alanı tanımlayabiliriz:

- **Siyasal ve Yönetmel Boyut: Siyasal-Yönetmel Eşitlik:** kuralların, düzenlemelerin ve değerlendirmelerin adil olması ve tüm kesimlerin kararlara katılımının sağlanması,
- **Toplumsal Boyut: Toplumsal Eşitlik:** Irk, cinsiyet, etnisite, sınıf, kültür, siyasal erke yakınlık gibi etmenlerin siyasal kararları etkilememesi; yoksul ve diğer dezavantajlı kesimlerin gözetilmesi,
- **Mekansal Boyut: Coğrafi Eşitlik:** Tüm olanakların dengeli ve nitelikli biçimde mekânsal dağılımının sağlanması; yerleşimleri olumsuz etkileyebilecek alan kullanımlarının uzaklaştırılması, kültürel, tarihsel, ekolojik değerlerin tüm dünyada korunarak gelecek kuşaklara taşınması,
- **Zaman Boyutu: Kuşak içi ve Kuşaklararası Eşitlik:** günümüzdeki çevresel koşulların ve tercihlerin, insan, hayvan bitki ve diğer türler de dahil olmak üzere gelecek kuşakları olumsuz etkilememesi,
- **Ekolojik Boyut: Türler arası Eşitlik;** Ekosistemin denge içinde işleyişinin korunması amacıyla insan gereksinimleri karşılanırken diğer türlerin/varlıkların da gözetilmesi.

Bunun yanında insanoğlu kendi türünün, diğer canlıların, varlıklarını ve çeşitliliklerini korumaları için gereken koşulları sağladığı ölçüde çevresel adalet zemin bulabilecektir. Aynı zamanda dünya ekosisteminin ya da dünyadaki pek çok ekosistemin işleyişinde tartışılmaz bir öneme sahip bulunan canlı varlıklar kadar cansız varlıkları da gözetilmesi, çevresel adalete katkı koyabilecektir. Eşit yaşam koşullarının temini, hem tür içinde hem de türler arasında gerçekleşmelidir. Aksi durumda çevresel adaleti yaşama geçirmek mümkün olamaz.

Bunların yanında nüfus artışı sorunu da sınırlı kaynaklar üzerinde baskı, atık miktarında artış yaratmakta, yoksulluk ve yoksunluk koşullarını yaymakta, yaşam kalitesini düşürmektedir. İnsan da dahil olmak üzere çevresel kaynakların dünya ölçeğinde dolaşımı ya da sömürülmesi küreselleşme sürecinde daha da kolaylaşmıştır. Çevresel eşitsizliklerin de küreselleşmesi söz konusudur. Bu noktada çevresel adalet, hem hayatta olanların hem henüz olmayanların yaşanabilir koşullara kavuşturulmasında kayda değer bir işleve sahip kılınabilecektir. Bu çerçevede vurgulamak gerekir ki, insan dışındaki türlerin de güvenliği sağlanmalıdır.

Çevresel Adalet ve Etik

Karşı karşıya kaldığımız etik sorunlar, insanoğlunun çevreye ne oranda müdahale etmesi gerektiğine odaklanır; ya da çevrenin unsurlarını, insan türünün iddia edilen gelişme ereklerine uygun olarak değiştirmek, dönüştürmek, hatta tahrip etmek ahlaki olarak ne kadar haklılık payı taşır (Billington, 2011 (1997): 347). İnsanoğlunun yaşam dengesini korumak ve geliştirmek görevi, çevresel adalet açısından da önem taşımaktadır. Çevresel adalet kavramını daha anlaşılır kılmak, bu sorulara açık yanıtlar vermeyi gerektirir.

3090

İnsanın ister yumuşak insanmerkezci etik yaklaşım doğrultusunda insana sağladığı yarar ölçüsünde canlı varlıklara; isterse canlımerkezci etik yaklaşımı benimseyerek yalnızca canlı varlıklara değer atfederek; isterse de canlı-cansız varlıklara biçtiği değerden ötürü çevremerkezci etik yaklaşım ile kendi türü dışındaki varlıklara karşı koruyucu-kollayıcı bir tavır izlesin. Sonuçta, Dünya ekosisteminin ahenkli işleyişine katkı sağlıyorsa Leopold'un ifadesiyle bu doğru bir yaklaşımdır. Aldo Leopold ekosistemin uyumuna/dengesine güzelliğine hizmet ettiği ölçüde bir eylemin doğru olduğu görüşündedir. ⁶ Bu doğrultuda canlı-cansız varlıkların Dünya ile ilişki ve etkileşimlerini gözetmeye yönelik her davranışı etik bir temele sahiptir diyebiliriz.

⁶ Bkz.; Aldo Leopold (1966), **A Sand County Almanac with Other Essays on Conservation from Round River**, Oxford University Press, New York; Aldo, Leopold (2002 (1981)), "Thinking Like A Mountain", **Environmental Ethics**, Oxford University Press, USA, s. 6-7; Aldo Leopold (2002 (1981)), "The Land Ethic", **Environmental Ethics**, Oxford University Press, USA, s. 27-32.

Bu kapsamda dünya üzerindeki her varlığın gezegenin ekosisteme katkı sunduğunu vurgulamamız gerekir. Cansız varlıkların bile dünya üzerindeki varlıklarını sürdürme hakları vardır. Şüphesiz ki, ekosistemde de yeri vardır. Christopher Stone (2010 (1972)), ağaçların haklarını savunurken, nehirlerin, vadilerin de haklarına vurgu yapmıştır.

Çevremerkezci etik bakış açısıyla insanları, dünya gezegeninin diğer canlı ve cansız varlıklarıyla eşit değere sahip birer üyesi olarak görmemiz gerekir. Bununla birlikte, insan faaliyetlerinin iki temel özelliği var; biri, teknoloji aracılığıyla doğayı dönüştürmesi, diğeri dönüştürürken doğayı tahrip etmesi. Bu süreçte diğer canlı ve cansız varlıklara da zarar verilmemesi gerekir. Bu iki özelliği, insana, diğer varlıkları ve bir bütün olarak Dünya gezegeninin korunması ve geliştirilmesi ödevi yüklemektedir. Bu yükümlülüğü gereği insanoğlu ekosistemlere tahripkar faaliyetlerini sınırlamalı, yaşamını düzenlerken ya da düzenleme adına doğayı dönüştürürken çevre dostu teknolojileri ve enerjileri kullanmaya ve yaymaya yönelmelidir. Bu doğrultuda bir anlamda birey (etik farkındalığı gereği) çevre ile ilişkilerini etik bir temel çerçevesinde düzenlemelidir. İnsanın yaşamına yansıtması gerekli etik bilinci, çevre ya da canlı-cansız varlıklarla ilişkilerini düzenlemede rehberlik edecektir kuşkusuz. Dünya üzerindeki faaliyetlerini sürdürürken diğer varlıklarla ilişkilerini etik bir bakış açısıyla yürütmesi, dünyanın yaşanılabilir olma özelliğinin korunması açısından önem taşımaktadır. İnsanoğlu bilimi, teknolojiyi kullanan bir varlık olmasından ötürü doğaya/canlı-cansız varlıklara karşı sorumluluğunun bir uzantısı olarak kendi türünün yanında diğer canlıların da yaşamsal gereksinimlerini karşılayacak koşulları temin etmelidir.

Ekosistemin kendiliğinden düzenli işleyişi, insan faaliyetleri nedeniyle kesintiye uğrayabilmekte ya da bozulabilmekte olduğundan ötürü gezegenin bütünlüğünü tehlikeye sürüklemektedir. İnsanın beslenme (hatta giyim) gereksinimi nedeniyle bitki ve hayvan türlerini, su kaynaklarını tüketme gereği canlı ve cansız varlıklar üzerindeki baskıyı arttırmakta; tür çeşitliliğini ve tür popülasyonunu azaltıcı etkide bulunmaktadır. İnsan varlığı, canlı-cansız (örneğin madenler, diğer doğal kaynaklar, bina yapımında kullanılan malzemeler vb.) varlıkların tüketimine dayanır.

İnsanoğlu ileri örgütlenme yeteneği, teknolojiyi etkin biçimde kullanabilme özelliği nedeniyle bazı varlıklardan farklı bir konumdadır. Bu doğrultuda gerek ülke içinde kamu kurumları, kamu-özel sektör arasında, gerekse ülkeler arasında işbirliği, eşgüdüm, bilgi ve teknoloji paylaşımını başarması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, etkinlikleriyle doğayı yıkıcı biçimde dönüştürürken insanoğlu, yukarıda da vurguladığımız üzere diğer varlıklardan farklı olarak doğal ve yapay çevreye verdiği tahribatı giderme sorumluluğunu da üstlenmelidir.

Çevresel adaletin bir diğer koşulu, beşeri uygarlık ile doğa arasında etik bir ideal uyum kurulabilmesi (Taylor, 2011: 309) üzerinde odaklanır.

İnsan kendi türünün temel gereksinimlerini, insan onuruna yaraşır biçimde karşılamasına (yoksulluğun ortadan kaldırılması temelinde) katkı verdiği ölçüde çevresel adaletin gerçekleşmesine hizmet edecektir. En azından insan türünün temel haklarının korunmasına

yönelik olarak çevresel adalete katkı yapacaktır. Yoksulluk sorununun giderilmesi, bugünkü kuşakların koşullarına ve bu yolla sürdürülebilir gelişme anlayışının⁷ yaşama yansıtılmasına da katkı sağlayacaktır.

Günümüzde yaşamakta olan insanların çoğu, ne yoksul kesimler ne de henüz hayatta olmayanların, gelecekte sahip olabilecekleri koşullar konusunda endişe duymaz. Yaşamlarını, kendilerinin ve çocuklarının gereksinimlerinin en üst düzeyde karşılandığı bir düzende bencilce sürdürür. İnsanoğlu, gelecek kuşakların yaşamsal gereksinimlerinin bugünkü üretim ve tüketim alışkanlıklarımız yüzünden gerektiği gibi karşılanamayacak olması durumunu da bir talihsizlik olarak değerlendirebilir. Temel sorun, insan yaratıcılığı ve zekasının, insan türünün ve diğer türlerin içinde bulunduğu durumu idrak etmesi gereğine ilişkindir (Billington, 2011 (1997): 353-354) .

İnsan-çevre ilişkilerinde önemli bir boyut/unsur adalet kavramıdır. Belki de (insanın) diğer canlı varlıklardan ayırt edici bir özelliği insanoğlunun istediği zaman adalet duygusunu yaşama yansıtılma yeteneğidir. Etik bilinci ve adalet kavrayışı/anlayışı (içselleştirebildiğinde) insanı diğer varlıklardan ayırabilen diğer iki önemli özelliktir.

Çevresel adaletin başarılması için bireylerden, toplumlara, hükümetlere, sivil toplum kuruluşlarına, uluslararası örgütlere, çok uluslu şirketlere kadar pek çok kesime önemli görevler düşmektedir. Hükümetlerin dünya ekosisteminin yararını gözetecek biçimde dayanışma ve işbirliği içinde bulunmaları tüm gezegenin yararınadır. Belki de asıl sorumluluk, hükümetlerin yanı sıra, ülkelerin toplam bütçesinden daha fazla toplam gelire sahip çok uluslu şirketlerindir. Çevre alanındaki uluslararası anlaşmalar, bildirgeler ve diğer düzenlemeler de çevresel adalete farklı yönlerden katkı sağlamakla birlikte, henüz uygulamaya yeterince yansımaya bile ulusal mevzuat için bir çerçeve oluşturmaktadırlar.

Çevresel adalet kavramına kentler açısından bakıldığında yapay çevre olarak görülen kentlerin insan sağlığı açısından da çeşitli riskleri barındırdığı, diğer türler bir yana insanlar için ideal yaşam yerleri olmaktan giderek uzaklaştığı, adaletsizliğin ve yoksulluğun giderek yayıldığı yerler olduğu görülmektedir. Yayılan endüstriyel etkinliklerle ve sürekli tüketim güdüsüyle birlikte, birer atık deposuna dönüşmekte olan kentler, doğadan gün geçtikçe daha çok koparılan yapay yaşam ortamları oluşturmaktadır. Kentlerin bu yapaylığı, yalnızca yaşam çevresiyle sınırlı kalmayıp gıdadan, suya, giyim malzemeleri sunumuna kadar pek çok alana yansımaktadır. Kentler, çevre sorunlarının, yoksulluğun ve yoksunluğun etkilerinin daha yoğun biçimde görüldüğü alanlara dönüşmektedir.

Bazı kentlerde ya da bölgelerde yapılan çalışmalar göstermektedir ki, yeşil alanlar, toplumsal gruplar arasında görece eşit olarak paylaşılmıştır (eşit kullanımına açıktırlar) ya da zenginlerden

⁷ Sürdürülebilir gelişme, hayatta olan insanların temel gereksinimlerinin insan onuruna yaraşır biçimde karşılanması, gelecek kuşaklarının da gereksinimlerini koşulların sağlanması, bu süreçte insan dışındaki türlerin/varlıkların yaşamlarının güvence altına alınmasını gerektirmektedir.

ziyade daha yoksul toplumlar için daha iyi hizmet sunumu gerçekleştirir. Bazı yerlerde hava kirliliği sorunu, bir bölgedeki ya da kentteki özellikle olumsuz hava kalitesi, en yoksul olanların yaşadığı alanlarda görülmektedir (Walker, 2012: 215). Kentteki zararlı işlevler (örneğin, endüstriyel tesisler, çöp depolama alanları vb.) genellikle yoksulların yerleşim alanlarının yakınında kurulur.

Günümüzde de olumsuz etkileri görülen 2060 yılında dünyanın başat bir sorunu olacağı tahmin edilen su kıtlığı sorunu, yalnızca insanların su gereksinimi için değil, beslenme için kullanılan tarım ürünlerinin de üretimine girdi oluşturmasından ötürü insanların beslenmesi, bunun yanında diğer bitkiler ve hayvanlar için de yaşamsal bir gereksinimdir.

Yaşanabilir bir çevre talebi, yalnızca bugün hayatta olanlar için değil gelecekte var olacaklar için de dikkate alınmalı ve yaşama geçirilmelidir. Bu noktada çevresel adaletin gerçekleşmesi konusunun etik bir sorun olduğu görüşü karşımıza çıkar. Etik konusu, toplumsal çıkarların bireysel çıkarların üzerinde olması gereği üzerine odaklanmalıdır.

Küresel Yurttaşlık, Küresel Eğitim, Küresel Yönetişim ve Ortak Miras

Leopold'ün insanoğlunun yeryüzü topluluğunun fatihi konumundan, düz bir üyesi-“yeryüzü vatandaşı” olarak değerlendirmesi bize dünya vatandaşlığı kavramı için ipuçları sunmaktadır. Ona göre, yeryüzü toplumunun üyeleri ve yurttaşları, insanın dışında bitkiler, hayvanlar ve diğer yaratıklar, topraklar, sulardır. Topluluk algıları arasında ayırım yapmakta yarar vardır. Leopold'ün “yeryüzü topluluğu” ifadesinde kullandığı biçimiyle canlılar biyolojik anlamda birbirine bağımlı, etkileşim içinde doğal varlıklardır (Leopold (2002 (1981); Attfiled, 2008: 160-161). Leopold'ün görüşünde de küresel yurttaşlık yalnızca, insan topluluklarına üyelikle sınırlı olmayıp biyotik topluluğun (insan dışı varlıkları da dikkate alan) sorumluluğunu kapsamaktadır.

Bu doğrultuda ekolojik yurttaşlık, tüketici ya da müşteri olmaktan ciddi bir kopuşu gerektirir. Yeşil bir yurttaşlık için eğitimsel, siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel boyutlar önemlidir (Curry, 2011: 159-160). Her yurttaşın diğer insanları, inan dışındaki diğer canlıları ve cansızları, ortak miras kapsamında görülmesi gereken dünya üzerindeki yaşamı koruma ve geliştirme yönündeki etik sorumluluğu ekolojik yurttaş olmanın bir gereğidir. Ekolojik eğitim, ekolojik yurttaşlığın ön koşuludur denilebilir.

Eşitsiz çevre korumayı sona erdirmek üzere hükümetlerin benimsemesi gereken beş temel ilkeyi Bullard şu başlıklarla sıralamıştır (2008: 647);

- çevresel korunma hakkının temini (çevre hakkı),
- zararı oluşmadan önce önlemek (önleyici yaklaşım),

- kirletmenin yükünü kirleticilere yöneltme (kirleten öder),
- ayrımcılığı önlemek ve
- eşitsizlikleri tazmin etmek.

Bu başlıklara ihtiyatlılık ilkesini, bütüncül yaklaşımı, katılım ilkesini, sürdürülebilir gelişme anlayışını da ekleyebiliriz. Ayrıca ayrımcılık kapsamında insan grupları, insan ve diğer canlı varlıklar, hatta canlı-cansız ayrımını önlemeyi de içerebiliriz.

Sürdürülebilirlik ya da dünyadaki yaşamın sağlıklı ve sürekli kılınması gereği, çevre yönetimine akılcı ve etik bir bakışı zorunlu kılmaktadır. Çevre yönetiminin geleneksel yaklaşımına meydan okumanın pek çok yönü, yoksullar ile azınlıkları ilişkilendiren kapsamlı bir siyasal gündemi gerekli kılar. İlk olarak, çevresel adaletin peşine düşülmesi, politika oluşturma sürecine renkli ırkın ve yoksulların daha geniş oranda katılımını gerektirir. İkinci olarak, merkezi-yerel düzeyde politika oluşturucular ve yöneticilerin sağlığa zararlı tesisler, kirlilik, çevresel riskler ve bu risklerden kaynaklı sağlık sorunlarının dağılımındaki eşitsizliklere işaret etme ve tazmin etme yönünde çaba göstermelerini gereksinir. Son olarak çevresel adalet telkincileri, piyasada kamunun rolünü arttırmanın yollarını araştırır. Yer seçimi ve faaliyetler için endüstriyel kararlara katılım, toplum temsilcilerinin katılımını ve yoksullar ve/ya da azınlıkların yaşam kalitesini (örneğin, sağlık hizmetleri, kamu olanakları ve istihdam olanakları) düşüren çoklu etkenlere işaret edecek biçimde çevre politikasının kapsamını genişletmeyi önerirler (Ringquist, 2004: 255-256).

Çevre yönetimi konusunu biraz daha somutlaştırmaya çalışırsak; çevresel değerlerin korunması ve geliştirilmesinde merkezi yönetim kadar yerel yönetimlere de görev ve sorumluluklar düşmektedir. Yerel yönetimler yerel otoriteler arasında ve uluslararası düzeylerde, ulusal ve uluslararası otoriteler aracılığıyla çevre sorunlarını tüm boyutlarıyla ele almalıdır (Attfled, 2008: 176). Hükümetler, hem ülke geneline yönelik yönetsel faaliyetleri gerçekleştirmek, hem yerel ve sivil toplum kuruluşları arasında bir köprü görevi kurmak, gerekse de diğer ülkelerle çevre ile ilgili hayati öneme sahip alanlarda gerekli katkıyı koymak, küresel adaletin tesisi için gereken önlemleri ve uygulamaları teşvik etmek açılarından kritik bir yere sahiptir. Bu kapsamda gereken denetimleri gerçekleştirmek ve yaptırım gücünü kullanmak üzere görev ve yetkilerini yerine getirmek durumundadır. Bu kapsamda ulusal devletler üzerinde yönlendirici etkileri bulunan ulus üstü şirketlerin de kar aracı olarak kullandığı çevreyi sahiplenmesi, hiç olmazsa karlarını sürekli kılmak üzere çevrenin korunmasını ve geliştirilmesi çabalarını yürütmeleri gerekmektedir.

Çevre yönetimine halk katılımı konusuna da yer verecek olursak; katılım, yönetsel katılım ve siyasal katılım olarak iki başlık altında ele alınabilir. Yönetsel katılım, yöneticilerin kararlarını meşrulaştırmada bir araç olarak kullanılabileceği gibi halkın yönetimin kararlarını etkilemesinde hatta değiştirmesine de olanak sağlayabilir. Çevresel adalet için önerdiğimiz yönetsel katılım, iyi yönetim için yurttaşların yönetimin karar alma ve uygulama süreçlerine özgün ve yaratıcı görüşleriyle katılımını anlatmaktadır. Siyasal katılım ise, farklı ideolojik görüşlerdeki grupların

bir araya gelerek yönetimin karar ve uygulamalarına karşı tercihlerini duyurma aracı olarak kullanılabilir. Bu kapsamda kentsel toplumsal hareketler gündeme gelebilir. Katılım yolunda pek çok engel bulunmaktadır. İlk engel, çıkar grupları aracılığıyla alt sisteme girişte karşımıza çıkar. Modern çevre erken döneminin (çevre politikası alt sistemi yaratıldığında) çevreci grupları çevre hareketini geniş toplumsal adaletten ayırmanın yollarını araştırdılar. Onlara göre sivil haklar ve toplumsal adalet gruplarının belirsiz çevreci bir güvensizliği vardı. Bu durum, çevreci grupların yerel ve ulusal toplumsal adalet gruplarıyla ilişkili çalışmalara yönelen ve azınlıkları temsil eden üyelerine erişen renkli ırklı insanları lider pozisyonlarına getirmeleriyle son on yılda değişti. Yine de bu grupların içindeki temsil, değişim için önemli bir kitleye ulaşmada yetersiz kaldı. İkinci bir engel, çevresel adalet potansiyelinin çevre politikası alt sistemlerinin üyeleri arasında yeterince temsil edilememesini savunmasıdır. Üçüncüsü, çevre politikası alt sistemini savunan çevresel adalet giriş, kamuoyunda çevre korumanın belli unsurlarını yeniden tanımlama potansiyeline sahiptir (Ringquist, 2004: 261-262). Yönetimsel ve siyasal katılımın gerektiği gibi gerçekleştirilmesi, yönetimlerin etik sorumluluğu ve önceliği olmalıdır.

Yönetimsel düzeyde şeffaflık, doğru bilgiye erişim, yönetime katılım, küresel adaletin gerçekleştirilmesinde etik duyarlılığa sahip bireylerin etkili bir rol üstlenmesine zemin oluşturacaktır. Çevresel adaletin gerçekleştirilmesinde çevre için eğitim de olmazsa olmazdır. Dünya gezegeninin kurtuluşu için tüm dünya halklarının küresel ölçekte çevre bilinci kazandırılması gereği, çocukluktan çalışma yaşamına uzanan bir süreçte bireylerin çevre için küresel eğitimi zorunlu kılmaktadır. Ekolojik katılım, dünya vatandaşlığının ya da ekolojik yurttaşlığın olmazsa olmaz bir koşuludur. Bu gezegendeki şimdilik eşsiz yaşamın sürekliliği, ekolojik katılımı başarabilen ekolojik yurttaşların varlığına bağlıdır.

Sonuç: Tüm Varlıklar için Çevresel Adalet

Çevresel adaletin gerçekleştirilmesinde başat sorumluluk insanoğluna düşmektedir. Hayatta olanların ve olmayanların (gelecek kuşaklar ve henüz var olmayan diğer türler), bitkilerin ve hayvanların, diğer canlı cansız tüm varlıkların var olma haklarını savunabilenlerin ve savunamayanların kısaca sessizlerin de temsilcisi olarak çevrenin savunulması ve korunması amacıyla toplumsal yaşamın düzenlenmesidir.

Aslında insanlığın küresel adaleti gerçekleştirmek üzere yol haritası, Dünya Gezegeni Şartı (ve diğer pek çok belgede)'nda büyük ölçüde ortaya konulmuştur. Ülkelerin çevre politikası oluşturma ve geliştirme çabaları sürmekte olup eksik olan pratiğe yansıtma çabalarıdır.

Yoksulluk sorununun da çözümü için gelişmiş ülkelerin diğer ülkelere finans, bilgi, ekipman, uzman desteği sunması gereklidir. Hükümetler bu soruna çözüm üretmeyi tercih ederlerse, gerek harcamalarındaki öncelikleri yeniden gözden geçirerek gerekse askeri harcamalarından belli bir oranı ayırarak parasal bir kaynak sağlayabilir. Bu yönde kararlılık oluşturulduğunda

bunun yanında gerekli finans ve uzman desteği ile teknik destek bu alana yönlendirildiğinde çözüme yönelik yeni olanaklar yaratılabilecektir.

Dünyada yaşamın tüm türler için sağlıklı biçimde sürmesi için insanın doğal olana dönmesi gerekmektedir. Besin üretiminden su tüketimine, tüm gereksinimlerin karşılanmasında doğal olana yöneliş, kısacası doğal yaşama dönüş gezegenin kurtuluşu olacaktır.

Dünya ekolojisinin korunabilmesi ve geliştirilebilmesi için ülkeler üzerinde yaptırımları ve denetimleri olan uluslar-üstü bir çevre örgütü (Dünya Çevre Konseyi vb.) oluşturulması kaçınılmazdır. Çevresel adaletin gerçekleştirilmesi sürekli bir denetime ve yaptırıma dayalıdır. Böyle bir örgüt, etkin bir çevre politikası ve mevzuatı oluşturmaları amacıyla ülkeleri yönlendirirken, aynı zamanda bilimsel araştırma ve çalışmalarıyla çevre bilimine ve çevre eğitime de katkıda bulunabilir. Bu tür bir örgüt, bugünün ve geleceğin önemli bir sorun alanı olan nükleer denemeler, nükleer silahlanma ve nükleer santraller konusunda denetim ve yaptırımları yürütebilir; iklim değişikliği sorununa karşı ciddi denetim ve yaptırım uygulayabilir. Çevresel adaletin gezegensel düzeyde yaşama geçirilebilmesi, ülkeler üstü bir yetki ve donanımına sahip bir üst çevre kuruluşu tarafından başarılabilir. Bireylerin etik düzeyde çevre sorumluluğu üstlenmesi yanında, denetim ve yaptırım gücü olan uluslararası bir kuruluş aracılığıyla çevresel adalet, etik bir bilinç ve duyarlılık temelinde somut bir zemine kavuşturulabilir.

Unutulmamalıdır ki, çevre sorunsalı yalnızca ülkelerin ulusal kararlarına ve uygulamalarına bırakılamayacak kadar yaşamsal bir önemdedir.

Kaynakça

- Atfield, Robin (2008), **Environmental Ethics**, Polity Press, Cambridge.
- Billington, Ray (2011 (1997)), **Felsefeyi Yaşamak, Ahlak Düşüncesine Giriş** (ed.: Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Boyd, David R. (2012), **The Environmental Rights Revolution**, The University of British Columbia (UBC) Press Vancouver.
- Buckingham, Susan (2012), “Approaching Environmental Issues”, **Understanding Environmental Issues**, Susan Buckingham ve Mike Turner (ed.), 2.nd ed., SAGE, London.
- Bullard, Robert D. (2005), **The Quest for Environmental Justice, Human Rights and the Politics of Pollution**, Sierra Club Books, USA.
- Bullard, Robert D. (2008), “Overcoming Racism in Environmental Decision Making”, **Environmental Ethics**, (ed.: Louis Pojman P. ve Paul Pojman), Wadsworth, Canada, s. 644-659.
- Carmin, JoAnn ve Julain Agyeman (2011), “Reflections on Environmental Inequality Beyond Borders, Environmental Inequalities”, **Beyond Borders, local Perspectives on Global Injustice** (ed. JoAnn Carmin ve Julian Agyeman), MIT, USA, s. 269-274).

Cevizci, Ahmet (2013), *Uygulamalı Etik*, Say Yayınları, İstanbul.

Connelly, James, Graham Smith, David Benson ve Clare Saunders (2012), **Politics and the Environment, from Theory to Practice**, 3rd. Edition, Routledge, Great Britain.

Cox, Robert ve Phaedra C. Pezzullo (2016), **Environmental Communication and the Public Sphere**, 4th ed., SAGE, USA.

Curry, Patrick (2011), **Ecological Ethics, An Introduction**, Polity Press, UK.

Durant, Robert F. (2004), “The Precautionary Principle”, **Environmental Governance Reconsidered**, (ed. Robert F. Durant, Daniel J. Fiorino ve Rosemary O’Leary), The MIT Press, Cambridge, s. 105-143.

Leopold, Aldo (1966), **A Sand County Almanac with Other Essays on Conservation from Round River**, Oxford University Press, New York.

Leopold, Aldo (2002 (1981)), “Thinking Like A Mountain”, **Environmental Ethics**, Oxford University Press, USA, s. 6-7.

Leopold, Aldo (2002 (1981)), “The Land Ethic”, **Environmental Ethics**, Oxford University Press, USA, s. 27-32.

Pellow David Naguib Pellow (2011), “Politics by Other Greens: The Importance of Transnational Environmental Justice Movement Networks”, **Environmental Inequalities, Beyond Borders, Local Perspectives on Global Injustice** (ed. JoAnn Carmin ve Julian Agyeman), MIT, USA, s. 247-265.

Pojman Louis P. ve Paul Pojman (ed.) (2008), **Environmental Ethics**, Wadsworth, Canada,

Rawls, John (1971), **A Theory of Justice**, Harvard University Press, Cambridge.

Ringquist, Evan J. (2004), “Environmental Justice,” **Environmental Governance Reconsidered**, (ed. Robert F. Durant, Daniel J. Fiorino ve Rosemary O’Leary), The MIT Press, Cambridge, s. 255-287.

Roberts, J. Timmons (2007), “Globalizing Environmental Justice”, Sandler, Ronald ve Phaedra C. Pezzullo (ed.), **Environmental Justice and Environmentalism, The Social Justice Challenge to the Environmental Movement**, The MIT Press, Cambridge, s. 285-307.

Stone, Christopher D. (2010 (1972)), **Should Trees Have Standing? Law, Morality and the Environment**, Oxford University Press, New York.

Taylor, Paul W. (2011), **Respect for Nature, A Theory of Environmental Ethics**, 25th Anniversary Editon, Princeton University Press, USA.

Walker, Gordon (2012), **Environmental Justice, Concepts, Evidence and Politics**, Routledge, USA.

Wright,

<http://www.worldvaluesurvey.org/>,05.05.2016

<https://hbr.org/2017/03how-companies-can-champion-sustainable-development>, 15.03. 2017)

<https://oneido.com/haber/Maorilerin-sevinc-gozyaslari-dunyada-ilk-kez-bir-nehir-canli-varlik-olarak-tanindi-761754>, 18.03.2017)

19. YÜZYILDA OSMANLI TOPLUMUNDA IRZA TECAVÜZ VAKALARI

Fehminaz ÇABUK

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi

Öz

Irza tecavüz, kişinin ruhsal ve bedensel bütünlüğüne ve toplumun ahlak ve düzenine karşı işlenmiş bir cinsel suçtur. Aile mahremiyetini derinden sarsan ırza tecavüz vakaları, Osmanlı toplumunda huzursuzluğa ve güvensizliğe neden olmaktadır. Bu gibi vakalarda Osmanlı hükümeti toplumda huzur ve emniyetin yeniden tesisi için kanun ve nizam çerçevesinde olaylara müdahale ederek hem failin hem de mağdurun hak ve hukukunu gözetmiştir. Bu araştırmanın amacı, cinsel bir suç olan “ırza tecavüz” vakalarını, Osmanlı arşivindeki vesikaların ışığında inceleyerek bu suçun fail ve mağdurlarının Osmanlı toplum ahlakında nasıl bir önem taşıdıklarını ve bu tür vakalara karşı devlet ve toplumun nasıl bir yaklaşım sergilediğini ortaya çıkarmaktır.

Anahtar Kelimeler: Irza Tecavüz, Osmanlı, Suç, Ahlak

THE RAPE CASES IN THE OTTOMAN SOCIETY IN THE 19TH CENTURY

Abstract

The rape is a sexual crime committed against the spiritual and physical integrity of the person, as well as, the mental and physical integrity of the society. The rape cases that deeply shook the family privacy were causing the unrest and insecurity in the Ottoman society. The Ottoman government was not indifferent to such cases. On the contrary, the government always tried to interfere with these events for the restoration of peace and security in the society, also protect the rights of both the perpetrator and the victim. The purpose of this research is to investigate the "rape" cases, which are sexual crime, in the light of the records in the Ottoman archives and to show the role of the perpetrators and victims of this crime in the moral values of the Ottoman society, by emphasizing the reactions of the state and the society oppose such cases.

Keywords: Rape, The Ottoman, Crime, Morality

Giriş

Birey üzerinde meşru olmayan bir şekilde fiziki yada psikolojik hakimiyet kurularak cinselliği hedef almak suretiyle gerçekleştirilen, cinsel nitelik taşıyan yada cinsel yöntem içeren her türlü fiziki yada psikolojik saldırı, müdahale ve istismar cinsel şiddet kabul edilmektedir. Bir şiddet biçimi olan cinsel şiddet; dini inanç, kültür, sosyal ve ekonomik düzey farkı olmaksızın tüm toplumlarda bireyin mahremiyetine, beden ve ruh sağlığına ve çevresine karşı işlenen bir suç olup, bireyin cinsel özgürlüğünü ve kişiliğini hedef almaktadır (Ataman, 2011: 13-14). Bireyin cinsel özgürlüğünü ihlal eden ve toplumun aile ve ahlaki değerlerini zedeleyen eylemler çok eski tarihlerden beri cezalandırılmıştır (Şişman, 2010: 3).

Cinsel suçlar, cinsel amaçlı ve hedeflenen kişinin rızası dışında yapılan hareketleri kapsamaktadır. Bunlar söz atma ile başlayan elle sarkıntılık, cinsel haz almaya yönelik hareketler ve en uç noktada ırza tecavüzü kapsamaktadır. Cinsel suçlar en çok kadınlar olmak üzere, çocuklara ve erkeklere diğer bir ifadeyle bütün insanlara yönelen kadınların da müdahil olduğu nadir durumlar dışında genellikle erkekler tarafından işlenen bir suçtur (Polat, <http://www.adlitip.org/?s=cinsel+su%C3%A7&searchsubmit=> adresinden erişildi. 17. 03.2017). Bu bağlamda cinsel bir suç olan “ırza geçme”¹, kişinin rızası dışında ve/veya zorla (cebren) ilişkiye girilmesini ifade eder (Göynüklü, http://www.ktihv.org/degerlendirmeler/ceza_yasasi.pdf adresinden erişildi. 06.04. 2017). Irza geçme (tecavüz) suçu, yakın geçmişe kadar çeşitli hukuk düzenlerinde ahlaka aykırı suç olarak düzenleniyordu. Tecavüzün kadınların iffetlerine ve ailelerindeki erkek üyelerin şereflerine yönelik cinsel saldırı olduğu kabul ediliyordu. Ancak feministlerin yoğun mücadeleleri neticesinde tecavüz, özellikle liberal hukuk düzenlerinde ahlaka aykırı veya aile düzenine karşı bir suç olarak değil bireyin beden bütünlüğüne ve cinsel özgürlüğüne karşı suç olarak düzenlenmeye başlanmıştır (Karacan, 2015: 112-113).

Her toplum, içtimai düzeni sağlamak ve hem bireye hem de kamuya karşı işlenmesi muhtemel suçları önlemek için bazı ahlaki kurallar ve kanunlar geliştirmiş ve uygulamışlardır. Osmanlı toplumu, bireysel hak ve hukuku gözeten bir toplum olmasının yansısı ahlaki değerlere ve aile yapısına büyük ehemmiyet veren bir toplumdur. Osmanlı’da ırza tecavüz gibi umumi ahlaka ve aile düzenine aykırı suçlar işlendiğinde, mağdur ve yakın çevresi ve hatta mahalle ahali, şikayetlerini hükümette arzuhalde bildirerek adaletin sağlanmasını talep etmişlerdir. 1859 senesinde Kayseri’ye tabi bir karye ahalisinin hükümete takdim ettiği arzuhal, buna iyi bir örnektir. Vaka şu şekilde cereyan etmişti:

Yozgat Kazası ahalisinden Türkmen Mehmet, altı yıl evvel Kayseri Kazasına gelip Şerife Hatun’la evlenmişti. Şerife Hatun’un önceki kocasından olma bir kızı vardı. Türkmen Mehmet, zorla kızın ırzına geçmişti. Sorguda kızın birde hamile olduğu öğrenilmiş ve Türkmen Mehmet ve kız hapse atılmıştı. Kayseri Kazasına tabi Asidiyet? karyesi ahalisinden Halil, Sadık, Ali, Hidayet, Ahmet, Mehmet vs. kişi hükümete takdim eyledikleri arzuhallerinde, haklarında tertip edecek cezanın icrasıyla Türkmen Mehmet’in memleketine gönderilerek Kayseri Kazasından uzaklaştırılmasını talep etmişlerdi. Bu arzuhal üzerine hükümet, gerekenin yapılması için Ankara Valisine bir emirname göndermiştir. Karye ahali, umumi ahlaka ve aile düzenine aykırı gördükleri bu vakayı hükümette bildirerek bu kişinin hem cezalandırılmasını hem de karyelerinden bir daha geri dönmek suretiyle def edilmesini talep etmişlerdi (BOA., A.}MKT.UM.. 354/68, 19 Za 1275 / M. 20 Haziran 1859).

Böyle bir şikayet vuku bulması halinde Osmanlı Devleti, din, dil ve statü farkı gözetmeksizin dönemin kanun ve kaidelerine göre suçluları cezalandırarak toplumda düzen ve emniyeti tesis etmeye çalışmıştır. Tanzimat fermanından sonra Müslüman veya gayrimüslim hangi dine mensup olursa olsun her ferdin can, mal ve namusunu korumak devletin sorumluluğu ve güvencesi altına girmiştir. Buna binaen Osmanlı hükümeti, can, mal ve namusa dair tebaadan gelen şikayetleri daha bir titizlikle ele almış ve hem mahalli hem de merkezi yönetimlere gereken emirleri vererek toplumun devlete olan güvenini muhafaza etmeye çalışmıştır.

¹ Irza geçmenin sözlük anlamına bakıldığı zaman bu kavramın namusa ve iffete karşı yapılmış bir saldırı olarak kullanıldığını görmekteyiz. Irz kelimesi Arapçadan Osmanlı Türkçesine geçmiş bir kelime olup, namus ve temizlik anlamına gelmektedir. Irza geçme kavramının Arapça karşılığı ise “hetk-i ırz”dır ve “namus perdesini yırtmak anlamına gelmektedir (Gölge, 1997: 2).

1861 senesinde Kastamonu'ya bağlı İnebolu Kazası ahalisinden Ali Çavuş ve dört arkadaşı, on beş yaşındaki bir Hıristiyan çocuğa tecavüz etmişlerdi. Ayrıca yine aynı kazada Hıristiyanlara kötü muamelede bulunulmuştu. İskele memurları da gelip-giden vapurlarda Hıristiyan yolcu ve onlara ait yükleri taşımak istememişlerdi. Hıristiyanlara karşı bu şekilde uygun olmayan davranışların sergilendiği hükümete bildirilmişti. Hükümete göre, Osmanlı toprağında yaşayan herkesin can ve namusunu korumak devletin en önemli görevi olduğundan bu türden muamelelere asla müsamaha gösterilemezdi. Derhal Kastamonu Mutasarrıfı Ramiz Paşa'ya bu hususta bir emirname gönderilmesine karar verilmişti. Hükümet emirnamede, bu tecavüz vakasına cüret etmiş olan kişilerin yakalanarak haklarında uygun olan cezanın verilmesi gerektiğini belirtmiş ve Hıristiyan ahalinin bu şekilde ticaretten ve yolculuktan mahrum edilmesi caiz olmayacağından, memleketin istikrar ve emniyeti birinci derecede itina ve dikkat edilmesi gereken şey olduğundan ve bu kazanın yanlışlardan muhafazası hükümetin vazifesi olduğundan mutasarrıfın bizzat kazaya giderek emniyet ve asayişin sağlanmasına özen göstermesini istemiştir (BOA., A.}MKT.MHM. 760/72, H. 13 L 1277 / M. 24 Nisan 1861).

Yukarıdaki vakadan da anlaşıldığı üzere Osmanlı hükümeti, bu gibi meselelere daha temkinli yaklaşmıştır. Toplumda emniyet ve düzenin yeniden tesis edilmesi, gerekli tahkikat ve tetkikatın yapılması ve en önemlisi meselenin suhuletle halledilmesi için gerektiğinde olay yerine mülkiyeden ve askeriyeden muktedir zatlar gönderilmiştir. Osmanlı hükümeti, suçlu olduğu iddia edilen kişinin dahi hak ve hukukunu gözetmiş ve ahaliden gelecek her türlü saldırıya karşı o kişinin can güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Ancak adet ve törelerine son derece bağlı olan Kürt ve Arap toplumlarında ırza tecavüz vakaları vukua geldiğinde devletin olaya müdahale etmesi oldukça güçleşmekteydi. Çünkü aşiret büyüklerinin uygun gördüğü cezai yaptırımları esas alan bu toplumlar, devletin kanun ve nizamına itaat etmeyip kişiyi kendi adetlerine göre cezalandırmak istemişlerdir. Nitekim böyle vakalarda bazen devlet, asker sevk etmek zorunda kalmıştır. 1854 senesinde Cidde'de meydana gelen bir ırza tecavüz vakası, kavmiyet davasına dönüşerek yerel ve merkezi yönetimi bir hayli meşgul etmiş olan buna örnek vakalardan biridir.

Cidde'de birine ait koyun firar edince koyunu yakalayıp geri getirmesi için Ali isimli biri gönderilmiş ancak Arap kabilelerinden birine mensup Süleyman'ın annesi koyunu vermek istememişti. Karşı taraf koyunu almakta ısrar edince de aralarında kavga çıkmış ve Ali'nin kadının ırzına tecavüz ettiği iddia edilmişti. Bu ırza tecavüz meselesinden dolayı Arap adeti üzerine kadının oğlu Süleyman ve kabilesi toplanmış ve adamı öldürmek istemişlerdi. Etraf ve civardan da cemaat tedarik edip üzerlerine hücum etmeye kalkışmışlardı. Haberin alınması üzerine derhal bölgeye bir miktar asker sevk edilmişti. Bunların hüsnü suretle uzaklaştırılmaları için birkaç saygın kişi, kabilenin yanına gidip nasihatlerde bulunmuşsa da davalarından vazgeçemeyeceklerini beyan etmişlerdi. Nasihatten bir netice alınamayınca üzerlerine asker sevk edilmiş ve çıkan çatışmada iki asker ölmüş, beş neferde yaralanmıştı. Mahalli hükümet, olayın daha fazla büyümemesi ve suhuletle bu kavganın bertaraf edilmesi için uğraşmış ve her ne kadar kabile, Ali'nin kendilerine teslim edilmesini istemişse de mahalli hükümet buna yanaşmamıştı. Çünkü Ali'nin onlara teslim edilmesi demek öldürülmesine izin vermek demektir. Meselenin suhuletle çözülmesi ve emniyetin derhal sağlanması için mahalli hükümet, devreye girerek kabilenin yanına gitmişti (BOA., A.}MKT.UM.. 168/48, H. 02 S 1271 / M. 25 Ekim 1854).

A. Osmanlı Toplumunda Irza Tecavüz Vakaları: Failler ve Mağdurlar

Ahlak, aile, mahremiyet, namus ve şeref gibi kavramlar, Osmanlı toplumunda büyük bir öneme haizdi. Cinsel şiddet biçimlerinden olan ırza tecavüz, saydığımız bu kavramları derinden sarsan ve zedeleyen bir eylemdi. Osmanlı’da ırza tecavüz suçunun faileri genelde erkek olmasına karşın mağdurları başta kadın olmak üzere erkek ve çocuklar olabiliyordu. Nitekim bu suçun faili veya mağduru her kim olursa olsun öncelikle toplumsal hayatın en temel kurumu olan ailenin birer ferdidir. Osmanlı aile yapısını ve değerlerini bilmeden toplum hakkında genel bir yargıya varmak pek mümkün değildir. Ancak göz ardı edilmemesi gereken bir husus var ki o da geniş bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı Devleti’nin farklı din, dil ve kültürleri içerisinde barındıran bir devlet olmasıdır. Buna bağlı olarak Osmanlı’da aile yapısı ve değerler de farklılık arz etmektedir. Diğer bir deyişle Müslüman bir aileyle Yahudi veya Hıristiyan ailenin yaşantısı ve ehemmiyet verdikleri değerler aynı olmayabilir. Ancak aile mahremiyeti, namus ve şeref gibi kavramlar her Osmanlı ailesi için muhafaza edilmesi gereken ve aileyi toplum içerisinde ayakta tutan kavramlardı.

Müslüman veya gayrimüslim hangi dine ve kültüre mensup olursa olsun Osmanlı tebaası olan bir fert, ırza tecavüz gibi umumi ahlaka aykırı görülen bir vakayla karşılaştığında toplumdaki itibarını ve aile şerefini kurtarmak için mahalli ve merkezi yönetime başvurmaktan geri durmamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti de tebaası olan her ferde hak ve hukuk mücadelesinde bulunma olanağı tanımıştır. 19. yüzyılda Osmanlı tebaasının adaletin tesisi için başvurduğu mercilerden biri de Meclis-i Vala’ydı. Meclis-i Vala kayıtları, ırza tecavüz vakalarında hukuki süreçte neler yaşandığı hakkında bilgi vermesi yanı sıra bu suçun nerde, nasıl ve ne şekilde cereyan ettiği, suçun faili ve mağdurları kimler olduğu daha doğrusu toplumdaki statüleri, yaşları, cinsiyetleri ve medeni halleri ne olduğu hakkında da bilgi vermektedir. Buda Osmanlı toplumu ve ahlakı üzerine inceleme yapmamıza büyük bir olanak sağlamaktadır.

1. ırza Tecavüz Suçunun Faili ve Toplumdaki Statüsü

ırza tecavüz suçu, genel olarak bir erkeğin cebren bir başka insanla (kadın, erkek veya çocuk) cinsel ilişkiye girmesi olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan da anlaşıldığı üzere bu suçun faili erkektir. İslam hukukunda mezheplerin tanımlarına göre de ırza geçme eyleminin faili sadece erkektir (Konan, 2011: 150-153). İncelediğimiz yaklaşık altmış kadar ırza geçme vakasında da fail erkekti. Failin cinsiyeti genel olarak erkek olmasına karşın toplumdaki statüleri farklılık arz etmekteydi. Osmanlı’da bu suçun faili sıradan bir insan olabildiği gibi toplumda makam, mevki ve itibarı olan seçkin biri veya seçkin bir aileye mensup biri de olabilirdi. Osmanlı’da failin sahip olduğu statü, gerek vakanın mahkemeye intikalinde gerek davanın görülmesinde önemli bir rol oynamıştır.

1860 senesinde bir ırza tecavüz davası, failin toplumdaki statüsü yüzünden hakkaniyetle görülemediği. Rüşvet ve hatırla davanın mahkemeye intikali geciktirilmişti. Vaka şu şekilde cereyan etmişti; Kırşehir Kazası sakinlerinden Kara Ali oğlu Ömer’in zevcesi damadının hanesinden gelirken meclis azasından Şeyh Hasan Efendi’nin yeğeni Halil ve hizmetkârı Abdullah ve redif yüzbaşısı Ahmet Ağa tarafından kaçırılmıştı. Kadını bir yere kapatıp ırzına geçmişlerdi. Üç gün sonra kadını, kocasının evine yakın bir yere bırakmışlardı. Şeyh Hasan Efendi’nin himayesinden dolayı bunların mahkemesi yapılmamıştı. Bunun üzerine mağdurun kardeşi Mehmet Ağa, durumu şikayet edip mahkemenin yapılmasını talep etmişti. Bu suça cüret edenleri, kaza müdürü Cafer Ağa, üç gün hapse atmış ancak sonrasında redif yüzbaşısı Ahmet Ağa’yı ve diğerlerini tahliye etmişti. Haklarında şikayet olduğu halde mahkemelerinin yapılmamasının nedeni hem meclis azasından hem de askeriye akrabalarının olmasıydı. Bu

akrabalar, bir şekilde nüfuzlarını kullanarak sanıkların mahkemeye çıkarılmalarını ve ceza almalarını engellemeye çalışmışlardı. Mahkemenin bu şekilde Kırşehir Kazasında yapılamayacağı anlaşılmış ve bu nedenle sanıkların, davacıların ve Cafer Ağa'nın en seri şekilde Konya'ya çağırılmalarına ve mahkemenin burada görülmesine karar verilmişti (BOA., A.}MKT.UM.. 414/9, H. 24 Z 1276 / M. 13 Temmuz 1860).

Buna benzer bir diğer vaka da 1861 senesinde meydana gelmişti. Kütahya Sancağının Simav kazası sakinlerinden Hüseyin isimli kişi, yapılan iltimas yüzünden bir türlü neticelenmeyen davası ilgili bir arzuhalı, merkezi hükümete takdim etmişti. Arzuhalde yazılanlara göre, Simav kazasında bulunan Hassa redif ordusunda görevli Binbaşı Mehmet Ali Ağa'nın oğlu Bahaddin, Hüseyin kızı Ayşe'nin ırzına geçip kızın üzerinde bulunan altınları da gasp etmişti.² Bahaddin işlediği kabahatten dolayı hem Kütahya hem de Hassa mahkemesinde yapılan duruşmalarda suçlu bulunmuştu. Hatta eski Kütahya hakimi, Bahaddin'in suçlu olduğuna dair gereken hükmü de vermişti. Ancak Kütahya'da bulunan süvari miralaylı Hasan Bey ve Binbaşı Halil Efendi'nin iltimasıyla vaka neticelenememiş, Ayşe'nin babası yaklaşık on ay boyunca perişan bir halde bu davanın peşinden koşmak mecburiyetinde kalmıştı. Ayrıca bu süre zarfında Binbaşı Mehmet'in oğlu Bahaddin başıbozuklardan olduğu halde vefat etmiş olan başçavuşun yerine tayin edilip kendisine beyhude maaş da bağlanmıştı. Baba ve oğlun böyle bir sahtekarlığa cüret ettikleri Hüseyin tarafından arzuhal ile hükümete bildirilmiş ve hakikatin ortaya çıkarılarak bir an evvel her bir mahkeme tarafından da tespit edilmiş suçta, gereken cezanın verilmesi talep edilmişti. Hükümet, arzuhalde ifade edilen vaka sahihse, mahkemenin marifetiyle gerekenin yapılması hususunda Kütahya Kaymakamına bir yazı göndermiştir (BOA., A.}MKT.DV.. 200/76, H. 26 S 1278 / M. 2 Eylül 1861).

İki vakadan da anlaşıldığı üzere toplumdaki ahlaki bozukluğun altındaki en temel neden, rüşvet ve iltimasla insanların böyle kolay bir şekilde iş görmesi veya gördürmesiydi. Nitekim kişi aileden zenginse veya devlet kademesindeyse mahkemenin seyrini dahi kendi lehine çevirebilirdi. Böyle bir durum vuku bulduğu takdirde ise ahali hakkını aramaktan vazgeçmemiş, merkezi hükümete takdim ettiği arzuhalde meramını dile getirmiştir. Hükümet, devlet kademesinde memur olup ırza tecavüz gibi kamu ahlakına aykırı bir harekette bulunan kişiyi, mahkemece suçu sabit görüldüğünde buna müsamaha göstermeyip derhal görevinden azlettirmiştir.

1891 senesinde Karahisar Defter-i Hakani sabık memuru Halim Efendi de ırza tecavüz ve öldürme suçlarından dolayı mahalli ve istinaf mahkemelerine çıkarılmış ve suçlu bulunmuştu. İşlediği suçlardan ötürü Defter- Hakani Nezareti tarafından kanunen görevinden azledilmişti (BOA., Y..PRK.UM.. 20/93, (H. 26 C 1308 / M. 6 Şubat 1891). Buna benzer bir diğer vakada 1860 senesinde vuku bulmuştu. İzmir Sancağına tabi İnabad Kazasının Müdürü İbrahim, aynı kaza ahalisinden Mülazım Ali Ağa'nın zevcesi olan Hatice Hatun'u hanesine çağırıp zorla ırzına geçmiş ve metres olarak eve kapatmıştı. Osmanlı'da nikahlı bir kadının bu şekilde zorla bir yere kapatılması son derece çirkin bir hareketti. Toplumun ahlakına ve aile yapısına zarar verecek bu türden uygunsuz hareketler, ne devletin ne de ahalinin nezdinde kabul görebilirdi. Bu yüzden İbrahim görevinden azledilmiş ve talep üzerine mahkemeye çıkarılmasına karar

²İddialara göre olay şu şekilde vuku bulmuştu, Sahtiyan Tüccarı Hüseyin'in kızı Ayşe, arkadaşları Emine ve Hatice'yle birlikte çamaşır yıkamaya giderken Redif Binbaşısı Mehmet Ali oğlu Bahaddin ve arkadaşları önlerine çıkarak yanlarında bulunan bıçakla Bahaddin, Hatice'nin sol kolunu yaralamış arkadaşları Ahmet'te Emine'yi darp etmişti. Daha sonrada Ayşe'nin ırzına geçmişlerdi (BOA., A.}MKT.UM.. 495/76, H. 24 S 1278 / M. 31 Ağustos 1861).

verilmişti. Ancak bir iddiaya göre İbrahim, rüşvet vererek mahkemeyi geciktirmişti. İbrahim hakkındaki bu iddialar ve vaka hükümete intikal ettiği zaman hükümet, vakanın etraflıca tahkik edilerek işin hakikati neyse bildirilmesini istemiştir (BOA., A.}MKT.UM.. 408/60, H. 14 Za 1276 / M. 3 Haziran 1860).

Osmanlı toplumunda memur olmadığı halde bu sıfatı takınarak zorbalık yapan, ahalinin ırzına ve malına göz dikenlerde olmuştur. Böyle bir zulüm karşısında ahali sesiz kalmayarak adaletin tesis edilmesi için hükümete başvurmuştur. Mamuratül-Aziz Vilayetine bağlı Pötürge Kazasının Timo karyesi ahalisinden Yusuf, kendi kendine müdürlük sıfatı takınarak dokuz karye ahalisinden bazı bahanelerle büyük meblağlarda para toplamaya kalkışmıştı. Para vermek istemeyen ahalinin hanelerini adamlarıyla basıp mal ve eşyalarını yağma etme, adam öldürme ve ırza tecavüz gibi bir çok uygunsuz hal ve harekette bulunmuştu. Yusuf ve adamlarının zulmünden dolayı ahalinin bir kısmı yerini yurdunu terk etmek zorunda kalmıştı. Bu zulme daha fazla katlanmak istemeyen ahalden Mehmet ve arkadaşları, 1898 senesinde Yusuf ve onun eşkıya takımının vukuatlarını bir arzuhal ile hükümete bildirerek gerekenin yapılmasını istirham etmişlerdi. Hükümet gelen bu arzuhal üzerine şikayetin doğru olup olmadığına dair gerekli tahkikatın yapılması için Mamuratül-Aziz Valisine bir yazı göndermiştir (BOA., DH.MKT. 2126/28, H. 15 C 1316 / M. 31 Ekim 1898).

Osmanlı'da toplumun emniyet ve huzurunu muhafaza etmekle görevli olan kişilerinde ırza tecavüz suçuna iştirak ettikleri görülmüştür. 1850 senesinde zaptiye nezaretinden Recep, arkadaşı Süleyman ile birlikte Pancar karyesi sakinlerinden bir zimminin hanesine girip zevcesinin ırzına geçmeye kalkışmıştı. Zaptiyeden Recep hem hanesini bastığı zimmiyi bıçakla yaralamış hem de ırza tecavüze cüret etmişti. Alınan istihbarat üzerine Recep ve arkadaşı yakalanarak sorguya çekilmişlerdi. Recep, sorgu da zimmiyi yaraladığını kabul edip ırza tecavüzü inkar ettiyse de arkadaşı Süleyman ve karye ahali ifadelerinde bu vukuatı doğrulamışlardı. Ayrıca Recep, bu tecavüz suçu dışında birde adam yaralamıştı. Zaptiye neferi olan Recep, vazifesi gereği bu gibi uygunsuzlukları engellemesi gerekirken böyle bir suça iştirak etmişti (BOA., A.}MKT.MVL. 36/52, (H. 14 S 1267/ M. 19 Aralık 1850).

Yaklaşık bir sene sonra buna benzer başka bir vaka da Aydın'da meydana gelmişti. Aydın'daki bir aşirete mensup İbrahim'in nikahı altında olan Sultan, aynı aşirete mensup asker-i redif çavuşlarından İsmail tarafından kaçırılmış ve yaklaşık on üç gün boyunca dağlarda gezdirilmişti. Namus davası güden İbrahim Çavuş, tüfeği alıp İsmail'i vurmuştu. İsmail'i katlettikten sonra İbrahim Çavuş, babasıyla birlikte firar etmişlerdi. Hükümet, mahkemeye çıkarılmaları gerekirken firar eden İbrahim ve babasının derhal yakalanıp mahkemede davalarına bakılmasını istemiştir. Bu hususta gerekenin yapılması için Aydın Vilayetine bir emirname gönderilmişti (BOA., A.}MKT.UM.. 47/49, H. 25 Ra 1267/ M. 28 Ocak 1851).

İncelediğimiz ırza tecavüz vakalarında genellikle bu suçun faili bir kişiydi. Ancak bazı vakalarda akraba yada arkadaş olan birkaç kişinin kendi aralarında ittifak kurup böyle bir suça iştirak ettikleri de olmuştur. Sinop Sancağının Akkaya kazasına tabi bir karyenin sakinlerinden olan Abdülkadir ve Mustafa isimli kişiler 1851 yılında merkezi hükümete bir arzuhal takdim etmişlerdi. Arzuhalde belirtilenlere göre, Abdülkadir ve Mustafa aileleriyle birlikte Akkaya kazasına bağlı bir karyede kendi hallerinde kimseye bir zararları olmadan yaşıyorlarmış ancak aynı karyenin sakinlerinden olup karyede uygunsuz hal ve harekete bulunan Tenbel oğlu Hasan ve dayısı Süleyman Hasan, Mahmut ve Mahmut'un kardeşi ve Namık isimli kişiler, Abdülkadir'in bekar kız kardeşi, zevcesi ve kızı tarlada ziraatla meşgulken üzerlerine hücum

edip ırzlarına geçmek niyetiyle zevcenin başını yarmışlardı. Bununla da yetinmeyip iki bekar kızın da ırzına geçmeye kalkışmışlardı. Abdülkadir ve Mustafa, arzuhallerinde durumu izah edip bu kişilerin cezalandırılmalarını istirham etmişlerdi. Arzuhalde dikkat çeken husus ise Tanzimat-ı Hayriye'ye değinerek bu uygunsuz harekete bulunanların terbiye edilmesi için bir kıta emirnamenin Sinop Kaymakamına yazılmasını istirham etmişleriydi. Müslüman ahali, Tanzimat'a atıfta bulunarak kendilerine verilen hakların bir şekilde güvence altına alınmasını istemiştir. Bu şikayet üzerine hükümet, derhal bu suçta cüret edenlerin ele geçirilerek mahkemelerinin yapılmasını ve suçları tespit edilenlerin suçlarının derecesine göre cezalandırılmalarını istemiştir (BOA., A.}MKT.DV.. 46/12, (H. 17 M 1268 / M. 12 Kasım 1851).

Bazı vakalarda ise akraba ve arkadaşlar, ırza tecavüze yeltenmeyip sadece suçun failine yardım ve yataklık etmişlerdir. 1860 senesinde Yozgat Sancağının Çorum kazasına tabi karye ahalisinden Osman Kethüda'nın bekar kızı Sultan yanında birkaç hatun ve hizmetkarı Ali ile birlikte tarladan gelirken aynı karyeden Ali ve arkadaşları Hasan ve İbrahim ellerinde silahla önlerine çıkmışlardı. Bunlar, Sultanın hizmetkarı Ali'yi bıçakla yaraladıktan sonra kızın yanındaki hatunlardan bazılarını darp edip bazılarını da yaralamış ve daha sonra Sultan'ı da omuzlarını alıp ormana götürmüşlerdi. Ali'nin arkadaşları İbrahim ve Hasan onları yalnız bırakıp oradan ayrılmışlardı. Ali, ormanda zorla Sultan'ın ırzına geçmiş ve kızın başında bulunan altınları da gasp etmişti (BOA., A.}MKT.MVL. 113/92, (H. 11 B 1276/ M. 3 Şubat 1860).

Savaş, isyan ve ekonominin çöktüğü dönemlerde Osmanlı toplumunda ahlaki çözümler, aile düzeninde bozulma ve değer yargılarında zayıflamalar meydana gelmekteydi. Böyle dönemlerde devletin otoritesi ve denetim mekanizması zayıfladığı için bazı bölgelerde eşkıya³ türerdi. Devlet otoritesinin zayıfladığı bölgelerde asayiş sağlayacak devlet güçlerinin yetersizliği eşkıyalığı artıran en temel sebeplerden biriydi. Ekonomik ve sosyal buhranlar şakilerin türemesine neden olduğu gibi bölgelerdeki istikrar ve emniyeti büsbütün bozmaktaydı. Bölgedeki otorite boşluğundan istifade eden asiler bir araya gelerek küçük büyük eşkıya çeteleri oluşturup geçimlerini eşkıyalık yaparak sağlamaktaydılar. Yolları kesme, kervanlara baskın düzenleme, köy ve mezraları basıp ahalinin canına, malına ve ırzına kastetme, devlet mülküne zarar verme, talan, yağma ve gaspta bulunma ve daha bunlara benzer bir çok suç işleyip elde ettikleri ganimeti kendi aralarında paylaştıkları gibi onlara yardım ve yataklık eden devletin memurlarına ve bölgenin nüfuzlu kişilerine dahi ganimetten hisse vermekteydiler.

Şehirlere nazaran kırsal kesimlerde şakiler yakalanma korkusu olmaksızın daha rahat hareket etmekteydiler. Öyle ki gündüz vakti tarlada, bağda, bahçede çalışan yada merada hayvan otlatan savunmasız kadınları gözlerine kestirip ırzlarına geçmekteydiler. 1851 senesinde Hüdavendigâr Sancağına tabi Söğüt Kazasına bağlı Çaleti karyesi sakinlerinden İbrahim oğlu Hacı Ali'nin kızları ve gelini pamuk tarlasında pamuk topladıkları esnada eşkıya takımından Baki, Satılmış ve Mesut isimli kişilerin saldırısına uğramışlardı. Bu kişiler, tarlada Ali'nin bekar kızlarının ve gelinin ırzlarına geçmişlerdi. Bu vaka kaza meclisine intikal etmişti. Kaza

³ Eşkıya, Arapça bir kelime olan “şekavet” ten türemiş olmakla birlikte bahtsız, fena hareketli, haylaz ve haydut yol kesen anlamına gelen “şaki” kelimesinin çoğulu olup genelde “dağda kırdı yol kesen, hırsızlık yapan, azgın, habis ve fesatçı” olarak tanımlanır. Osmanlı belgelerinde eşkıya “celâli”, “şaki”, “ehl-i fesad”, “haramzade” ve “uğru” olarak yer almaktadır. Eşkıyalığı Bağy'dan (devlete isyan) ayıran fark mevcut siyasi iktidara karşı başkaldırma niteliği taşımasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Güler, 1995: 188; İlgürel, 467; Öz, 2010: .227; Temel, 403–421; Bezci, 99-110; Öksüz, 170-186; Uzun, 2006: 32-45).

meclisinde, bu şakilerin tecavüz suçuna iştirak ettikleri teyit edilmişse de davaları hakkaniyetle görülmediğinden Hacı Ali'nin kardeşi Mehmet Sadık bir arzuhale şikayetini hükümete bildirmiş ve davanın tekrardan görülmesini talep etmiştir. Mehmet Sadık'tan gelen talep üzerine hükümet, eğer arzuhalde bildirilen mesele doğruysa bu suça iştirak edenlerin derhal ele geçirilerek mahkemelerinin tekrardan yapılmasını istemiştir. Gerekli incelemeden sonra mahkemede suçlu görülenlerin kabahatlerinin derecesine göre haklarında kanunun uygun gördüğü cezanın verilmesi gerekmektedir. Bu yüzden hükümet, bu meselenin derhal tahkik edilip hakikatin bildirilmesini istemiştir (BOA., A.}MKT.DV., 31/36, H. 02 Ra 1267/ M. 5 Ocak 1851).

Haneleri basıp gasp ve yağmada bulunan şakiler, hanenin namus ve şerefine kast edip hanede bulunan kadınların da ırzına geçmekteydiler. 1859 senesinde İncesu⁴ Kaza Meclisi azasından Faki oğlu tüccar Osman Ağa, Dersaadet'te bulunduğu sırada kaza ahalisinden İbrahim, Hasan ve Ahmet isimli kişiler, Osman Ağa'nın iki gelinini iğfal edip onları İbrahim'in hanesinde zorla alı koymuşlardı. Bu vesile ile orada burada bulunan otuz beş kıta tahvili de ele geçirmişlerdi. Bununla yetinmeyen eşkıya takımından bu kişiler, Osman Ağa'nın bir hayli akçesini de zorla tahsil etmişlerdi. Ayrıca yüz baş koyunun da itlafına sebep olmuşlardı. Ele geçirilen tahvil ve telef olunan koyunların bu üç kişiden tahsil edilmesi mümkün olmadığından duruşmanın Dersaadet'te yapılması hususu hükümetten talep edilmişti (BOA., A.}MKT.DV.. 139/20, H. 01 M 1276 / M. 31 Temmuz 1859).

Bu vakaya benzer bir diğer vaka ise yaklaşık iki yıl sonra Safranbolu Sancağında vuku bulmuştu. On beş kişilik bir eşkıya takımı, Safranbolu Sancağının Ulus Kazasına bağlı Dağ karyesi ahalisinden Mustafa ve Hacı Ali ağaların hanelerini basıp eşya, para ve silahları gasp etmişlerdi. Eşkıya, oradan da Karabiga karyesine gidip Süleyman Ağa'nın iki bekar kızını hanelerinden kaçırıp ırzlarına geçmişlerdi. Kızların akrabaları olan Mehmet Efendi'yi de kurşunla yaralamışlardı. Mustafa ve Hacı Ali ağaların ve akrabaları olan Süleyman ve Mehmet Efendilerin hanelerini basıp eşya ve mallarını gasp eden ve kızlarına tecavüz eden bu eşkıya takımının yakalanması için Mehmet Şükrü Ağa, hükümete bir arzuhal takdim edip durumun vahametini bildirmişti. Hükümet gelen şikayet üzerine Kastamonu Mutasarrıfına bir emirname göndererek eşkıyanın yakalanarak kanunen cezalandırılmasını istemiştir (BOA., A.}MKT.UM.. 517/51, H. 14 Ca 1278 / M. 17 Kasım 1861).

2. Irza Tecavüz Vakalarında Mağdur ve Yakınları

İslam hukukuna göre ırza tecavüz suçunun mağduru denince ilk akla kadın gelmektedir. Fakat, suçun mağduru kadın olabileceği gibi erkekte olabilir. İslam hukuku, mağdurun yaşıyla ilgili bir genelleme yapmamıştır. Yaşa bakılmaksızın çocuklar dahil, zorla ilişki kurulan herkes tecavüz mağduru olmaktadır (Konan, 2011: 154). Her şeyden önce mağdurun insan olması gerekir. Hayvanlara karşı yapılan bu türden fiiller ırza tecavüz sayılmıyor. Aynı şekilde ölülerle gerçekleştirilen cinsel ilişkiler de ırza tecavüz kabul edilmiyor (Dülger, 2000: 222).

Dünyanın her yerinde kadınlar cinsiyetleri nedeniyle, şiddet, cinsel taciz ve aile içi tecavüz gibi insanlık dışı eylemlere maruz kalmaktadır. Suçun failleri, genellikle savunmasız, yakın çevrelerinde yaşayan, akli sağlığı yerinde olmayan ve engelli mağdurları seçmektedirler. Bazı kimseler açısından ırzına geçilecek kişinin bir hedef haline gelmesi için sadece kadın olması yeterlidir. Irza tecavüz vakaları sıklıkla kayıtlara geçmeyebilir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Mağdurun akli sağlığının yerinde olmaması, adli makamların tecavüze uğrayanlara önyargılı

⁴ Kayseri Sancağına tabi bir kazaydı.

veya eleştirel yaklaşımları, olaydan dolayı utanma ve unutmaya çalışma, mağdurun olaydan kendini sorumlu hissetmesi, toplumda sahip olduğu statüyü koruma ve iş ve evlilik gibi gelecek endişesi ve yasal işlemlerle ilgili korkular sayılabilir (Timur ve Ok, 2001: 68-69).

Meclis-i Vala'ya intikal eden ırza tecavüz vakalarının büyük çoğunluğunun kırsal kesimde vukua geldiğini görmekteyiz. Bunun en büyük nedeni, kırsal kesimdeki kadının tarla, bağ, bahçe ve hayvan otlatma gibi işlerle meşgul olup refakatinde biri olmadan köyün içerisinde rahatça dolaşabilmesiydi. Ancak aynı durum şehirdeki kadın için geçerli değildi. Şehirdeki kadının çalışma alanı ikamet ettiği hanesiyle sınırlıydı. Eğer dışarı çıkması gerekiyorsa da yanında birileriyle çıkabilirdi (Tekin, 84-85). Geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlayan kırsaldaki kadınların sürekli dışarıda iş görmesi, eşkıya ve serseri takımının onlara musallat olmasını kolaylaştırmaktı.

1851 senesinde Kastamonu Sancağına bağlı bir kazanın karye ahalisinden Abdullah kızı Döndü, karyenin merasında hayvanlarını otlatıp evine geri döndüğü sırada Mehmet isimli kişi tarafından zorla kaçırılmış ve ırzına geçilmişti. Aynı karye ahalisinden Ayşe de tarlada hayvanlarını otlatırken Mehmet isimli bu kişi tarafından önü kesilmiş ve ırzına geçilmişti. Bu iki kızın ırzına geçmekle suçlanan Mehmet yakalanarak kaza mahkemesinde sorguya çekilmiş ancak Mehmet, sorguda Döndü'nün ırzına geçtiğini itiraf edip suçunu kabul ettiği halde Ayşe'nin de bekaretini bozduğuna dair yapılan suçlamayı kabul etmemiştir. Dava Kastamonu mahkemesine intikal ettiği zaman kendisine yine bu iki tecavüz vakası sual edilmişti. Kastamonu mahkemesinde Mehmet, Döndü'yle evlenebilmek için yolda önüne çıkıp ırzına geçtiğini itiraf etmiş, fakat Ayşe'nin ırzına geçtiğini inkar etmişti (BOA., A.}MKT.MVL. 45/80, H. 27 Za 1267/ M. 23 Eylül 1851).

Yukarıdaki vakada da görüldüğü üzere kaçırma, birbirini tanıyan kişiler arasında yaşanır ve genellikle fakir ya da kızın ailesinin büyükleri tarafından evlenme isteği reddedilen erkeklerin başvurduğu bir yoldu. Birini kaçırmak özellikle kişinin şerefini lekelemeyi amaçlasa da kaçırma vakasıyla birlikte hırsızlık ve gaspta yaşanır. Kaçırma olayının utanç verici öğeleri herkes için aşikardır. Kadınlar söz konusu olduğunda, bu eylem onların iffetlerini, cinsel masumiyetlerini yerle bir ederdi. Erkek, geleneğe uygun hareket ederek kendi rızasının dışında bile olsa bir başka erkekle cinsel ilişki kuran karısını boşamak zorunda kalmanın ağırlığı altında ezilirdi (Peirce, 2012: 41-42, 53-54).

Bugün olduğu gibi Osmanlı döneminde de erkekler, genellikle çaresiz, yoksul ve kimsesiz kadınlara musallat olmaktadır. Irza geçme fiilinde bulunduktan sonra herhangi bir ceza almayacakları düşüncesiyle, böyle biçare kadınları hedef haline getirmekteydiler. Ancak Osmanlı'da mahkemelerin kapısı herkese açıktı. Mahalli yönetimden ve mahkemeden istediği adaleti göremeyen bir kadın, arzuhalde merkezi hükümete başvurabilirdi.

1854 senesinde Girit'li Akide Hatun da bu hususta hükümete bir arzuhal takdim ederek çaresizliğini dile getirmişti. Akide Hatun, zahire tedarik etmek için yakınındaki bir karyeye gittiğinde Çorbacaki Ali, kadının hanesine girip zorla kızının ırzına geçmişti. Komşuların ve karye ahalisinin şahitliğiyle Ali'nin bu suçu işlediği tespit edildiği halde hakkında şeri ceza icra olmamıştı. Ancak kızı kendisine zevce edeceğine söz vermişti. On yedi gün sonra kızı, yarı çıplak bir halde evden dışarı çıkarıp kıza kötü muamelede bulunarak rezil etmiş ve nikahına da almayıp kaçmıştı. Akide Hatun, icabının icrası hususunu bir arzuhal ile niyaz etmiş ancak gereken yapılamamıştı. Hükümet, bölgedeki meclisin marifetiyle duruşmanın hakkaniyetle

yapılmasını ve durumun da merkeze bildirilmesini istemiştir (BOA., A.}MKT.UM.. 168/99, H. 03 S 1271 / M. 26 Ekim 1854).

Yukarıdaki vakadan da anlaşıldığı gibi taraflar, aralarında evlilik akdi üzerine anlaştıkları takdirde şikayet geri çekilirdi. Ama suçun faili sırf ceza almamak için bu akdi kabul etmiş olabilirdi. Böyle bir durumda ise mağdur ve yakınları, hükümete müracaat etmekteydiler. Buna benzer bir diğer vaka ise 1859 senesinde meydana gelmişti. Yalakabad kazasına bağlı İnkere? karyesi sakinlerinden Karafiler Hatun, bu hususta kızıyla ilgili bir arzuhali merkezi hükümete gönderip bir talepte bulunmuştu. Arzuhalde yazılanlara göre, İnkere karyesi sakinlerinden Boğaçoğlu Zahriye, Karafiler Hatunun kızı Kiryaki'yi alırım diye ırzına geçmiş ve hatta kızın adamdan birde evladı olmuştu. Ancak bir müddet sonra Zahriye, sözünü tutmayıp kızı nikah kıymamıştı. Bunun üzerine Karafiler Hatun, icap edenin yapılması hususunda hükümete bir arzuhal göndermişti. Zahriye'nin bu hareketi uygunsuz görülmüş ancak yine de meselenin suhuletle çözülmesi için hükümet, Zahriye'nin kızı nikah kıyması yönünde ikna edilmesinin daha uygun olacağına karar vermiş ve bu hususta kaymakama bir yazı göndermiştir (BOA., A.}MKT.DV.. 137/54, H. 15 Ş 1275 / M. 20 Mart 1859).

Irza tecavüz vakalarında fail ve mağdur, genellikle birbirlerini tanıyan ve aynı karyeden olan insanlardı. Böylelikle failin, mağduru takibi ve uygun fırsatı kollaması kolay olmaktaydı. 1858 yılında Asakir-i Bahriyeyi Şahane Bölük Eminlerinden Abdülhamit'in takdim ettiği arzuhalde göre; Samsun Sancağı dahilindeki Çarşamba kazasına tabi Kuşhane karyesi sakinlerinden Derviş oğlu Ahmet namındaki biri, Abdülhamit'in aynı karyede bulunan evine evde kimse olmadığı sırada zorla girip zevcesi Hanife'nin ırzına musallat olmuştu. Derviş oğlu Ahmet'in duruşmasının yapılması ve hakkında lazım gelen muamelenin icrası mümkün olmadığı için Abdülhamit, duruşmanın Dersaadet'te hazırlanması hususunun Samsun Mutasarrıfına yazılmasını istirham eylemiştir. Abdülhamit'in talebi üzerine hükümet, Samsun Mutasarrıfına bu hususta bir kıta yazı göndererek tayin edilecek cezanın icrası hususunda gereken özenin gösterilmesini istemiştir (BOA., A.}MKT.DV.. 131/77, (H. 09 R 1275 / M. 16 Kasım 1858).

Bazı vakalarda ise fail, gözünü karartıp evin beyi hanede olduğu halde haneyi basıp karısının ırzına geçmeye cüret etmiştir. 1858 senesinde Tekfur Sancağında vukua gelen tecavüz vakasını buna örnek verebiliriz. Tekfur Sancağına bağlı Karaevli karyesi sakinlerinden Said'in hükümete takdim ettiği arzuhalinde yazılanlara göre, aynı karyede ikamet eden Hacı Mustafa Ağa'nın oğlu Halil, Said'in karısının ırzına tecavüz etme niyetiyle gece saat dörtte hanelerine girmişti. Halil, yanındaki bıçak ile Said'i yaraladıktan sonra oradan firar etmişti. Bu yaralama sonucunda Said'in sağ kolu ve sol elinin baş parmağı kötürüm olmuştu. Said, arzuhalinde durumu izah edip duruşmanın hakkaniyetle yapılmasını hükümetten istirham eylemişti. Hükümet, eğer arzuhalde beyan edilen vaka doğruysa bu hususta gerekeni yapılması için Tekfurdağı Kaymakamına bir yazı göndermiştir (BOA., A.}MKT.DV.. 132/4, H. 14 R 1275 / M. 21 Kasım 1858).

İncelediğimiz irza tecavüz vakalarında mağdurla ilgili dikkat çeken bir diğer husus ise mağdurun, tecavüz esnasında ve sonrasında bir takım fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklar yaşamasıdır. 1861 senesinde Niğde Sancağına tabi Nevşehir Kazası sakinlerinden Süleyman Çavuş, Trabzon'da bulunduğu sırada Mehmet, Ahmet ve Mustafa isimli kişiler ittifak kurup silahlarıyla Hacı Mehmet'in hanesine girmişlerdi. İçlerinden Mehmet bazı yalanlarla Süleyman Çavuş'un zevcesini haneye çağırmış ve kadına tecavüz etmeye kalkışmışlardı. Kadının feryat eylemesiyle komşular yetişip kurtarmışlardı. Ancak yaşanan bu olayın şokuyla kadın sara

hastalığına yakalanmıştı. Mehmet Çavuş, suçluların mahkemeye çıkarılarak cezalandırılmasını talep etmiş ancak dört ay boyunca bu hususta hiç bir şey yapılmamıştı. Bunun üzerine Süleyman Çavuş, hükümete bir arzuhal göndererek bir an evvel gerekenin yapılmasını istemiştir. Hükümet, Konya Valisine gönderdiği bir emirnameyle meselenin bir an evvel icabına bakılmasını istemiştir (BOA., A.}MKT.UM.. 447/25, H. 25 C 1277 / M. 8 Ocak 1861).

Benzer bir diğer vaka ise 1860 senesinde Havza Kazasında yaşanmıştı. Kabacık karyesinden Selim oğlu Hasan ve arkadaşı Ahmet, aynı karye ahalisinden Hasan'ın on yaşındaki kızı Hatice'nin zorla ırzına geçmişlerdi. Mahkemeleri yapılmış ancak kızın psikolojisi bozulduğundan ve Ahmet'te hasta olduğundan mahkemeye yalnızca Hasan çıkarılmıştı. Meclis-i Liva'daki sorgusunda Hasan, bu suçu işlediğini kabul etmişti. Hasan sorguda suçunu kabul etmişse de Ahmet'in sorguda suçunu kabul edip etmeyeceği bilinmediğinden ve kızla birlikte duruşmaları gerçekleşmediğinden ceza verilememişti. Bu yüzden hükümet, Hasan ile birlikte Ahmet ve kızında mahkemede sorguya çekilerek neticenin bildirilmesini istemiştir. Sorgudan sonra haklarında uygun olan ceza verilecekti (BOA., A.}MKT.UM.. 430/21, H. 17 Ra 1277 / M. 3 Ekim 1860). Bu vakada dikkat çeken bir diğer husus, mağdurun yaşının küçük olmasıdır. Vakadan da anlaşıldığı üzere Osmanlı toplumunda daha buluşa ermemiş küçük çocuklar cinsel istismara⁵ ve şiddete maruz kalmışlardır. Aynı yıl buna benzer bir diğer vakada Trabzon'a vukua gelmişti. Trabzon'a bağlı Varçete karyesi sakinlerinden Salih oğlu Abdullah, aynı karye sakinlerinden Mehmet'in buluşa ermemiş kız çocuğuna zorla tecavüz etmişti (BOA., A.}MKT.MVL. 113/25, H. 10 C 1276/ M. 4 Ocak 1860). Osmanlı toplumunda vukua gelen tecavüz vakalarında mağdurlar sadece kız çocukları değildi. Erkek çocukları da cinsel istismara ve şiddete maruz kalabilmekteydi.

Pederasti (pederastia); çoğu kez anormal bir cinsel davranışa dönüşen, bir erişkinin yalnızca ya da öncelikle erkek çocukluklara ilgi duyması. Halk arasındaki deyimiyle oğlancılık (Beyazova ve Şahin, https://www.cokmed.org/_ekurs/uploads/sozluk1.pdf adresinden erişildi 05.04.2017). Bir cinsel bozukluk olarak tanımlayacağımız pederasti, çağlar boyunca her coğrafyada görülse de bazı dönemlerde kabul görmüş, bazı dönemlerde yasaklanmış, bazı dönemlerde ise gizli tutulmuştur. (Özdemir, https://www.academia.edu/9078530/Osmanli% C4% B1da_Pederasti_Pederasty_in_the_Ottoman_Empire_ adresinden erişildi 15.04.2017). Osmanlı toplumunda erkek çocuklara karşı duyulan cinsel ilgi ve cinsel istismar azımsanmayacak kadar fazlaydı. Ancak toplum ahlakına ve düzenine aykırı bir eğilim olduğu için mağdur ve çevresi tarafından genellikle bu tür vakalar gizli tutulmuştur. Buna rağmen Meclis-i Vala'ya intikal eden birkaç vaka vardı.

1859 senesinde Manastır'daki Mekteb-i İdadiye talebelerinden Ali Bey, hava değişimi için memleketi olan Yenice-i Vardar kazasına gitmişti. Ali Bey, dayısıyla görüşmek için Selanik'e gitmiş ve orada Hacı Numan'ın evine çağırılmıştı. Numan oğlu Ahmet, Giritli Macit Efendi, Mehmet Ağa'nın oğlu Ali, İsmail oğlu Ağvas, Sait oğlu Ahmet isimli kişiler dört arkadaşlarıyla birlikte talebe Ali Bey'in ırzına geçmişlerdi. Ali'nin ırzına geçtikleri haber alınınca bunlardan Hacı Numan'ın oğlu, Macit Efendi ve Sait oğlu Ahmet yakalanarak hapse atılmış ancak diğerleri firar ettikleri için yakalanamamışlardı. Hapis müddetleri dört ayı bulduğu için mahkemeye çıkarılmaları gerekiyordu. Yaptıkları oldukça çirkin bir hareket olduğu halde

⁵ Çocuğun cinsel istismarı, psikososyal gelişimini tamamlamamış bir çocuğun bir yetişkin tarafından stimülasyon (vücutta uyarıcı reaksiyon yaratılması) için kullanılması anlamına gelmektedir. (Horozgil, 2011: 111-112).

mahkemeleri yapılmadan bir ceza verilemeyeceğinden firarilerin yakalanarak haklarında gereken cezanın verilmesi hususu Selanik Valisine bildirilmişti (BOA., A.}MKT.UM.. 348/22, H. 07 N 1275 / M. 10 Nisan 1859).

Erkek çocuklara karşı bu türden ahlak dışı eğilimi olanların aslında iş ve konumları açısından toplumda belli bir statüye sahip kişiler olması son derece dikkat çekicidir. 1861 senesinde Divan kalemî ketebesinden İsmail ve Karantina ketebesinden Bekir Efendi ile Balıkçı Mehmet, balık tutmak bahanesiyle Yeniköy'den Ömer'i zorla kayığa atıp denize açılmışlardı. Kayıkta Ömer'in ellerini kuşakla bağlayıp cebren çocuğun ırzına geçmişlerdi. Onları tutuklayan memurların ifadesiyle ve bazı delillerle bu suçu işledikleri tespit edilebilmişti. Suçun faillerinden Balıkçı Mehmet aslında bu işi düzenleyen ve sebep olan kişiydi (BOA., A.}MKT.MVL. 124/70, H. 17 B 1277/ M. 29 Ocak 1861).

Yukarıdaki iki vaka haricinde Meclis-i Vala'ya intikal etmiş iki ırza tecavüz vakasında ise mağdurlar Yahudi'ydi. 1861 senesinde İran Devleti tebaasından Tütüncü Hacı Ali, çırağı olan Yahudi Abraham'ın zorla ırzına geçmişti. İhbar üzerine yapılan tahkikatla Hacı Ali'nin bu suçu işlediği tespit edilmişti. Hacı Ali'nin hapis tarihinden itibaren Kanunu Cedid'in on dokuzuncu ve yüz doksan sekizinci maddeleri hükmünce üç sene müddetle uzak bir yerde küreğe konulmalıydı. Ancak mahkemenin yapıldığı bölgede İran şehbenderi olmadığından Hacı Ali'nin sorgusunda tercüman bulundurulamadı. Tekin biri olmayan Hacı Ali'nin bu ilk vukuatı değildi. Daha bunun gibi bir çok sabıkası vardı. Mahkemeden gelen talep üzerine Meclis-i Vala, İran sefiriyle görüşüldükten sonra memleketi olan İran'a def edilmesi için Hacı Ali'nin Dersaadet'e gönderilmesine karar vermiştir (BOA., A.}MKT.UM.. 466/46, H. 10 L 1277 / M. 21 Nisan 1861). Aynı yıl vukua gelen bir diğer vaka da ise Rusçuklu Hamal Sadullah ve Ahmet isimli kişiler, İstanbulluoğlu Bahçesinde bekçi olan Yahudi İlyazer'in zorla ırzına geçmişlerdi. Silistre Meclis-i Kebir'deki sorgularında bu suçu işlediklerini kabul etmişlerdi. Sadullah ve Ahmet işledikleri bu suçtan dolayı mahkemeye çıkarılmış ve suçlu bulunmuşlardı. Çocuğun iddiasına göre suçlu sadece bu iki kişi değildi. İsmail Efendi'de bunlarla birlikte bu suça iştirak etmişti. Ancak İsmail Efendi bu suçlamayı kabul etmemişti. Bunun üzerine Hükümet, bu iddianın sahih olup olmadığı hususunda gerekli tahkikatın yapılarak neticenin bildirilmesini istemiştir (BOA., A.}MKT.UM.. 490/26, H. 03 S 1276 / M. 10 Ağustos 1861).

Sonuç

İrza tecavüz, bireyin fiziksel ve psikolojik bütünlüğüne, ailenin mahremiyetine ve kutsiyetine ve nihai olarak toplumun ahlak ve düzenine karşı işlenmiş bir cinsel suçtur. Çalışmamızda bu suçun faili olan kişi/kişilerin vaka öncesinde ve sonrasındaki uygunsuz hal ve hareketlerini, bu suçun mağdur ve çevresi üzerinde nasıl bir etki yarattığını ve hükümetin bu olaylara ne şekilde müdahale ettiğini ortaya çıkarmaya çalıştık. Osmanlı, geniş bir coğrafyaya hükmeden ve içerisinde farklı din ve kültürler barındıran bir devlettir. Bu sayede Cidde'den Varna'ya kadar ülkenin bir çok yerinden Meclis-i Vala'ya intikal etmiş farklı ırza tecavüz vakalarını inceleyebildik. İncelediğimiz vakaların büyük çoğunluğunda ülkenin neresinde olursa olsun mağdur ve yakınlarının bu olaylar karşısında sesiz kalmayıp gerektiğinde en yüksek yargı organı olan Meclis-i Vala'ya dahi başvurduklarını görmekteyiz. Ancak bazı vakalarda mağdur ve yakınları devletin herhangi bir merciine başvurmadan faili kendileri cezalandırmaya kalkışmışlardır. Hangi şartlarda olursa olsun vaka devlete intikal ettiği an, hükümet olaylara müdahale edip gerekli yerlere emir vererek adaleti sağlamaya çalışmıştır.

Toplum ahlakı açısından ırza tecavüz vakalarını değerlendirdiğimizde, bu gibi olayların daha çok kırsal bölgelerde meydana gelmesi ve bağ-bahçesinde çalışan kadının hedef haline gelmesi kırsalda güvenlik zafiyetinin olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda kadının o dönemde dışarıya rahat bir şekilde çıkıp çalışabilmesinin pek de mümkün olmadığını görmekteyiz. 19. yüzyılda Osmanlı toplumunda mağdur sadece kırsaldaki kadın değildi. Kocasını başka bir yere çalışmaya gittiği için hanesinde yalnız ve savunmasız kalmış bir kadın, dul biçare bir kadın, bedensel ve zihinsel engelli bir kız, merada hayvan otlatan küçük bir kız çocuğu, dışarda oyun oynayan bir erkek çocuğu, çirak olarak bir adamın yanına verilmiş bir erkek çocuğu veya mektepten memleketine gelmiş bir genç, hemen hemen toplumun her kesiminden kişi/kişiler tecavüz mağduru olabilmekteydi. Bugün mahkemelere intikal etmiş birçok ırza tecavüz vakası, zaman, mekan ve kişiler farklı olmak üzere geçmişte de yaşanmıştır. Ancak bugün olduğu gibi bundan 100-150 yıl öncesinde de Osmanlı Devleti'nin tebaasına sunduğu hak ve hukuk mücadelesinde bulunma olanağıyla kişi mahkemelere başvurabilmiştir.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Sadaret Mektubi Kalemi Deavi Evrakı, (A.}MKT.DV.): 200/76, (H. 26 S 1278 / M. 2 Eylül 1861); 46/12, (H. 17 M 1268 / M. 12 Kasım 1851); 31/36, (H. 02 Ra 1267/ M. 5 Ocak 1851); 139/20, (H. 01 M 1276 / M. 31 Temmuz 1859); 137/54, (H. 15 Ş 1275 / M. 20 Mart 1859); 131/77, (H. 09 R 1275 / M. 16 Kasım 1858); 132/4, (H. 14 R 1275 / M. 21 Kasım 1858).

Sadaret Mektubi Kalemi Meclis-i Vala, (A.}MKT.MVL.): 36/52, (H. 14 S 1267/ M. 19 Aralık 1850); 113/92, (H. 11 B 1276/ M. 3 Şubat 1860); 45/80, (H. 27 Za 1267/ M. 23 Eylül 1851); 113/25, (H. 10 C 1276/ M. 4 Ocak 1860); 36/52, (H. 14 S 1267/ M. 19 Aralık 1850); 124/70, (H. 17 B 1277/ M. 29 Ocak 1861);

Bab-ıAli Sadaret Dairesi Kalemleri, Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi, (A. MKT. MHM.): 760/72, (H. 13 L 1277 / M. 24 Nisan 1861).

Sadaret Mektubi Kalemi Umum Vilayet, (A.}MKT.UM.): 168/48, (H. 02 S 1271 / M. 25 Ekim 1854); 354/68, 19 Za 1275 / M. 20 Haziran 1859);414/9, (H. 24 Z 1276 / M. 13 Temmuz 1860); 408/60, (H. 14 Za 1276 / M. 3 Haziran 1860); 47/49, (H. 25 Ra 1267/ M. 28 Ocak 1851); 517/51, (H. 14 Ca 1278 / M. 17 Kasım 1861); 168/99, (H. 03 S 1271 / M. 26 Ekim 1854); 447/25, (H. 25 C 1277 / M. 8 Ocak 1861); 430/21, (H. 17 Ra 1277 / M. 3 Ekim 1860); 348/22, H. 07 N 1275 / M. 10 Nisan 1859); 466/46, (H. 10 L 1277 / M. 21 Nisan 1861); 490/26, (H. 03 S 1276 / M. 10 Ağustos 1861).

Dahiliye Mektubi Kalemi, (DH.MKT.): 2126/28, (H. 15 C 1316 / M. 31 Ekim 1898).

Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Umum Vilayetler Tahriratu, (Y.. PRK. UM.): 20/93, (H. 26 C 1308 / M. 6 Şubat 1891).

B. Araştırma Eserler:

Akça, G. ve Hülür, H. Osmanlı hukukunun temelleri ve tanzimat dönemindeki hukuksal yeniliklerin sosyo-politik dinamikleri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 19,295-321.

Akman, M. (2005). Osmanlı ceza hukuku çalışmaları üzerine bir icmal. Türkiye Araştırmalar Literatür Dergisi, 3/5, 489-512.

Ataman, E. (2011), 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Konya.

Be yazova, U. ve Şahin, F. Çocuk ihmali ve istismarı terimleri. Sözlük Dergisi, <https://www.cokmed.org/ekurs/uploads/sozluk1.pdf> adresinden erişildi. (E.T 05.04.2017).

Bezci, B. İsyanın sosyo-politik tarihselliği: eşkıyalar, partizanlar ve teröristler. Uluslararası Hukuk ve Politika, 2/ 7, 99-110.

Dülger, İ. (2000). Irza geçme suçunun fail ve mağdur açısından değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8/2, 218-235.

Gölge, Z. B. (1997). Irza geçme kavramına karşı ilgili meslek gruplarının yaklaşımları ve düşünceleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul.

Göynüklü, C. Toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında ceza yasası hükümlerinin değerlendirilmesi. http://www.ktihv.org/degerlendirmeler/ceza_yasasi.pdf adresinden erişildi. (E.T. 06.04. 2017).

Güler, İ. (1995). XVIII. yüzyılda Orta Karadeniz bölgesinde eşkıyalık hareketleri. Osmanlı Araştırmaları Dergisi, XV, İstanbul.

Horozgil, D. (2011). Çocukların cinsel istismarı suçunun basit şekli (TCK m. 103/1). TBB Dergisi, 93, 108-146.

İlgürel, M. (1995). Osmanlılar da eşkıyalık hareketleri. DİA, XI, 466-469.

Karacan, O. (2015). Olguda seçicilik: tecavüzün tanımlanması. Ankara Barosu Dergisi, 4, 109-118.

Konan, B. (2011). Osmanlı hukukunda tecavüz suçu. OTAM, 29, 149-172.

Öksüz, M. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Trabzon'da ayan, eşkıya ve göç sorunları. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5/ 1, 170-186.

Öz, M. (2010). Modernleşme öncesinde Osmanlı toplumunda eşkıyalık hareketlerinin niteliği ve özellikleri. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Prof. Dr. Bayram Kodaman'a armağan özel sayısı, 226-233.

Özdemir, Y. Osmanlı'da pederasti.

https://www.academia.edu/9078530/Osmanli%C4%B1da_Pederasti_Pederasty_in_the_Ottoman_Empire adresinden erişildi. (E.T. 15.04. 2017).

Peirce, L. (2012). İnsan kaçırmanın namuslu ve namussuz halleri: Osmanlı dünyasında hükümdarlar, eşkıyalar ve kahramanlar. Kebikeç, 34, 41-59.

Polat, O. Cinsel Suçlar. Adli tıp ve adli bilimler, <http://www.adlitip.org/?s=cinsel+su%C3%A7&searchsubmit=> adresinden erişildi. (E.T. 17.03.2017).

Şişman, S. (2010). Cinsel saldırı suçu. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Konya.

Temel, M. (2010). Kuvayı Milliye döneminde Milas Bodrum'da eşkıyalık ve çetecilik. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 403-421.

Tekin, S. (2010). Osmanlı'da kadın ve kadın hapisaneleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29/47, 83-102.

Timur, S. ve Ok, Ş. (2001). Kadın ve çocuklarda cinsel taciz. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 4/2, 68-74.

Uzun, E. (2006). Osmanlı örneklemini üzerinden sosyal eşkıyalığa bir bakış. *TSA*, 3, 32-45.

Yağcı, Z. G. (2005). Osmanlı taşrasında kadınlara yönelik cinsel suçlarda adalet arama geleneği. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 6/2.

ARDIL ÇEVİRİDE ARAŞTIRMA MODELLERİ¹

Gökçe Deniz GÜÇLÜ

Yrd. Doç. Dr. Aşkın Çokövün

Mersin Üniversitesi

Öz

Sözlü çeviri çok karmaşık bir süreçtir ve zihinsel güç gerektiren bir iştir. Geçmişten günümüze araştırmacılar sözlü çeviri olgusunu açıklayama ve çevirmenin zihinsel işlemlerini aydınlatmaya çalışmıştır. Dolayısıyla zihinsel bir aktivite olarak düşünülen ve çeviri sürecini açıklamaya çalışan sözlü çeviri, bilişsel bir aşamayı oluşturmaktadır. Bu çalışmada da sözlü çevirinin bir türü olan ardıl çevirinin gerçekleşmesine ve geliştirilmesine etki eden temel faktörler açıklanacaktır.

Sözlü çevirinin günümüz kuramlarından olan “Süreç Modeli” ve “Çaba Modeli”nden yola çıkılarak ardıl çeviri sürecinde karşılaşılan zorluklar ve sınırlılıklar ele alınacaktır. Seleskovitch’in (1984) süreç modeli, ardıl çeviri sürecini betimlemeyi; Gile’in (1985) çaba modeli ise ardıl çeviri işleyişini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, ardıl çevirinin incelenmesinde bir araştırma modeli örneği sunarak, çevirmen adaylarının yetiştirilmesine katkı sağlayacak bilgiler edinmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: sözlü çeviri, ardıl çeviri, çevirmen, süreç modeli, çaba modeli

3115

RESEARCH MODELS OF CONSECUTIVE INTERPRETATION

Abstract

The interpreting is a complicated process and a work that requires the mental power. From past to present, the researchers have tried to explain the interpreting fact and illuminate the mental process of interpreters. So the interpreting which is considered like a mental activity and tried to explain the process of translation constitute a mental stage. The main factors affecting the realization and development of the consecutive interpretation which is a type of interpreting will be explained in this study.

The difficulties and limitations encountered in the consecutive interpretation will be discussed by starting from “Process Model” and “Effort Model” which are the contemporary theories of interpretation. Seleskovitch’s process model (1984) aims to describe the process of consecutive interpretation; Gile’s effort model (1985) aims to determine the functioning of consecutive interpretation. This study aims to offer a research model example in the examination of the consecutive interpretation and to contribute to gaining the knowledge to use for education of interpreter candidates.

¹ Bu çalışma Mersin Üniversitesi BAP Birimi tarafından desteklenmiş ve Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulmuştur.

Keywords: interpretation, consecutive interpretation, interpreter, process model, effort model

Çevirinin gelişim sürecini incelemeye başlayan bilim insanları, çevirinin bilişsel ve zihinsel boyutlarını keşfederek özellikle sözlü çevirmenlerin zihinsel süreçlerinin işleyişinde farklılıklar olduğunu saptamışlardır (Bkz. Anderson (1984), Bajo (2001), Gile (1985), Lederer (1984), Seleskovitch (1989). Bu farklılıklar da bize, sözlü çevirinin bilişsel bir etkinlik olduğunu ve bellek süreçlerinden ayrı düşünülmemeyeceğini göstermektedir.

Sözlü çevirinin zor bir meslek olduğunu ve dinleyicilerin ve konuşmacıların yanı sıra çevirmenin daha fazla güç ortaya koymasının gerekliliğini vurgulayan araştırmacılar, farklı modeller geliştirerek sözlü çevirinin belirli boyutlarına ışık tutmuşlardır. Bunlardan biri olan ve Danica Seleskovitch'in geliştirdiği "süreç modeli" çalışmamızın konusunu oluşturan ardıl çeviri sürecini betimlemeyi amaçlamaktadır ve bu süreçte nasıl bir yol izlendiğini göstermektedir.

Ardıl çeviri süreci; algılama, bilişsel işlemler ve konuşma eylemi arasındaki ilişkiyi açıklarken bu süreçte meydana gelen her türlü kelime ve cümleler, düşünceler, yorum yeteneği, kültürel geçmiş ve yeniden anlamlandırma süreci çeviride, Seleskovitch'in öne sürdüğü "süreç modeli" ile açıklanmaktadır. Konuşmacının konuşmaya başladığı andan itibaren söylenen sözcüklerin zihinde anlamlandırılmasıyla birlikte diğer dile aktarma arasında geçen süreyi açıklayan süreç modeli, temelde üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım anlama sürecidir. Çevirmen burada kaynak dildeki konuşmayı dinler ve sesbirimsel, anlam birimsel ve sözdizimsel olarak konuşmacıyı anlamaya çalışır. Her söyleneni kaydedemeyeceğinden dolayı çevirmen kendine göre anlam birimleri, cümleler veya küçük paragraflar oluşturarak bilgileri zihninde toplarlar. Burada konuşmada geçen her kelimenin anlamını bilmek çevirmenin konuşulanların tamamını anlayabileceği anlamına gelmemektedir. Aksine anlam, her bir kelimenin ifade ettiği anlamı bilmektir. (Lederer, 1994:23). Bilgilerin kavramsallaştırılması sürecinde art alan bilgisi, kültürel geçmiş, dilbilgisel kuralların, sözcük varlığının bilinmesi gibi hafızada var olan kısa ve uzun süreli belleklerin kullanılması söz konusudur. Bellekteki bu bilgilerin kullanılması çevirmene çeviri sırasında anlaşılmayan kısımların anlaşılır kılınmasına ve mantık yoluyla çıkarımda bulunup daha net bir çeviri ortaya çıkarmasına yardımcı olmaktadır ve anlama, çevirmene yeniden ifade etme sürecinde büyük bir özgürlük vermektedir.

İkinci kısım sözcüklerden sıyrılma sürecidir. Çevirmen burada sözcüklerden bir bütün olarak sıyrılma ve orijinal dilin dilbilim yapılarından bağımsız olarak erek dilde yeniden üretme kısmına geçiş yapmaktadır. Erek dilde yeniden ifade etme sırasında çevirmen artık kaynak dildeki kelimeleri unutmuştur ve kaynak dildeki kelimelerden farklı olarak erek dilde aynı anlamı veren başka kelimelerle çevirisini oluşturur. Bu duruma örnek olarak, İzmir Fransız Kültür Merkezi'nde yapılan "Avrupa'da Göç Politikaları ve Neoliberalizm: Bir Alternatif Var mı?" isimli konferansta gerçekleştirilen ardıl çeviriden bir örnek verebiliriz.

Örnek 1: Konuşmacı: "C'est-à-dire que ceux qui sont le plus engagés à combattre l'idée qu'il n'y a pas d'alternative redoute la réalité d'une absence d'alternative."

Çevirmen: "Alternatif yok düşüncesiyle asıl mücadele etmesi gerekenler aslında alternatif sunmakta tereddütlü davranıyorlar."

Çevirmen bu noktada anlamayı gerçekleştirip kaynak dilin kelimelerinden bağımsız bir şekilde yeniden ifade etme aşamasına geçmiştir. Yeniden ifade etme sürecin son aşamasıdır ve kontrollü bir iletişim biçimidir. Çevirmen burada sözcüklerden sıyrılıp anlamı yakaladıktan

sonra erek dilin gereklilikleri doğrultusunda çevirisini gerçekleştirmektedir ve normal konuşmacının aksine kendi düşüncelerini değil çevirisini yaptığı kişinin düşüncelerini aktarmaktadır. Çevirmenin konuya kendinden bir yorum katması beklenemez. Fakat şimdiki örneğimizde çevirmenin konuya kendi yorumunu katarak başladığı görülmektedir.

Örnek 2: Konuşmacı: "Pour aujourd'hui je crois que pour beaucoup de gens qu'il n'y a pas une opposition aussi simple par exemple qu'on peut parler non pas seulement de situation démocratique d'un côté du coup d'Etat de l'autre mais par exemple qu'on peut légitimement parler dans plusieurs pays de coup d'Etat démocratique."

Çevirmen: "Aslında bu kısmı baya da eğlenceli olacak. Bu benim yorumumdu, çeviriyle alakası yok. Aslında mesele şu, önemli demokratik bir darbe gibi bir ilüzyonel konuşma geçiyor. Mesele şu gerçekten demokratik bir darbe mümkün müdür?"

Burada çevirmenin içerikle birlikte yeniden ifade etme kapasitesini de geliştirmesi beklenmektedir. Bu da anlamın bilinerek bilginin diğer dile nasıl dönüştürüleceği veya teknik, siyasi gibi ifadelerin erek dilde nasıl karşılık bulacağıyla ilgili birçok soruyu beraberinde getirmektedir. Eğer çevirmen dili ve konuyu çok iyi biliyorsa ve iyi bir ardıl çeviri eğitimi almışsa, çeviri esnasında genel olarak hiçbir problemle karşılaşmamaktadır (Seleskovitch ve Lederer, 1984:343).

Ardıl çeviri sırasında sürecin temel faktörleri ve aşamaları arasındaki etkileşimleri açıklamak ve analiz etmek, çevirmenin sınırlarını ve zorluklarını açıklamada yol gösterici olmaktadır ve bunu da Daniel Gile'in geliştirdiği "çaba modeli" ile açıklamak mümkündür. Daniel Gile'in 1980'lerin başından itibaren geliştirmeye başladığı "çaba modeli", çeviri olgusunun işleyişini oluşturmuş ve çevirmenlere ve öğrencilere çeviri mekanizmasının nasıl işlediğini göstermiştir.

Ardıl çeviriye genel olarak baktığımızda sadece "dinleme evresi" ve "yeniden oluşturma evresi" olmak üzere iki evreden oluştuğunu söyleyebiliriz. Fakat ardıl çeviri çok kapsamlı ve karmaşık bir süreç olduğundan çaba modeli, bize aynı şeyleri daha geniş bir çerçevede sunmaktadır (Guidère: 2011:108). Zaman faktörünün yönetiminin çok derin etkilere sahip olduğu ardıl çeviri çalışmaları özellikle çevirmenin çeviri esnasında yaşadığı stres, yaptığı hatalar, konuşmasının akışkanlığı ve dikkati üzerine daha çok yoğunlaşmaktadır. Özellikle çevirmenin stresi üzerine odaklanmış bazı çalışmalar, çevirmenin çeviri esnasında iki dil arasındaki farklı kelimelerin ve yapıların seçilmesi gibi farklı çabalara girerek özel stratejiler geliştirdiğini göstermektedir. Tam da bu noktada Gile, gösterilen bu çabaları temelde üç türe ayırmaktadır: ilki, kaynak dilde söylenen sözleri dinleyip anlamayı amaçlayan «dinleme ve çözümleme çabası»; ikincisi, erek dilde karşılık bulacak söylemi üretmeyi amaçlayan «üretim çabası»; üçüncüsü, belirli bir süre içerisinde bilgiyi yönetmeye yönelik «bellek çabası». Bu üç çaba modeli zihinsel faktörleri ortaya çıkarmada, etkili stratejiler ve çözümler geliştirmede, başarısızlıkların ve kesintilerin önüne geçmede etkili bir modeldir.

Gile'e göre en zor evre birinci evre yani dinleme ve çözümleme evresidir. Çünkü konuşmacıyı dinleme ve üretme arasında dikkatin en çok verildiği ve yönetilmesinin en zor olduğu evre olarak karşımıza çıkmaktadır (Gile, 1998:43). Bu evredeki çabaların yönetimi, konuşmacının ne derece nitelikli dinlendiğini belirlemektedir. Yani konuşmacı ne kadar karmaşık konuşursa konuşsun, konu ne kadar teknik olursa olsun eğer konuşmacı iyi dinlenirse, çevirmen daha nitelikli bir çeviri ortaya koyacaktır. Dinleme çabası; dışarıdan gelen sinyaller ve bilinen kelimelerle birlikte genel olarak konuşmanın mantığın kavranması ve bir sonraki cümlede

konunun nereye varacağıın bilinmesi aşamasında her türlü eylemi kapsamaktadır. Yapılacak olan çevirinin tam da başlangıç noktası olan ve belki de çevirinin seyrini değiştirecek olan dinleme çabası konuşmacının tam ve doğru bir şekilde anlaşılabilmesiyle mümkün olacaktır. Çevirmenin konuyu anlamaya başlamasıyla birlikte zihinde oluşan imgeler, hedef dilin biçimlerinin ve konuşma modellerinin de kullanılarak aktarılmasıyla üretim aşaması oluşmaktadır.

Örnek 3: Konuşmacı: "Je prendrais deux exemples: Tony Blair l'ancien Premier Ministre Britannique défendait d'un coté un travaillisme et un travaillisme néolibéral et de l'autre une grande ouverture en matière d'immigration. En Espagne, on trouve la même chose quelques années plus tard avec José Luis Zapatero qui a défendu les politiques libérales et l'ouverture d'immigration."

Çevirmen: "Örneğin Tony Blair, eski İngiltere Başbakanı, İşçi Partisi'nin üyesi olarak bir yandan işçi haklarını savunuyordu ama öte yandan göçmenlere kapılarını kapatıyordu. Tersine İspanya'da José Luis Zapatero neoliberal politikalar uyguladı ama ispanyanın kapılarını göçmenlere açtı."

Çevirmen burada bir cümleden ötekine geçerken aslında aksi bir durumun söyleneceğini bağlaçlar yardımıyla önceden kavramış görünmektedir ve bununla birlikte ardıl çeviride dinleme ve üretim çabasının etkili bir şekilde kullanılmasında not tutma tekniklerinin de büyük bir etkisi olduğu görülmektedir.

Not tutma becerileri bilgiyi seçmede, analiz yapmada, sınıflandırmada ve anahtar kelimeleri yazmada ciddi zihinsel beceri gerektiren bir etkinliktir. Çevirmen bu süreçte söylenen her şeyi not etmemelidir. Çevirirken hatırlamasını sağlayacak, isimler ve tarihler başta olmak üzere, en önemli yerler not edilmelidir. Kullanılan kısaltmalar çevirmenin az zamanda birçok şeyi not etmesini sağlayacaktır. Bu kısaltmalar çevirmen tarafından tecrübe kazandıkça geliştirilmeli ve her çeviri de aynı kısaltma kullanılmasına özen gösterilmelidir. Ancak kimi çevirmen az not tutarak belleğe daha fazla yönelirken kimi çevirmen ise not alma becerisini iyi kullanmayı tercih etmektedir. Her iki durum da çevirmene bağlıdır ve bu konuda belirli bir ölçüt geliştirmek yersiz olacaktır. Önemli olan dinlemenin en etkin bir şekilde gerçekleştirilip ana fikirden çok uzaklaşmadan konunun özünün verilmesi sağlanmalıdır. Gene örneklerimizden yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki; çevirmen konferans sırasında çok az not tutmuştur ve genellikle konuşmacıyı dinlemiştir. Özel isimleri ve tarihleri hiç not etme gereği duymadan art alan bilgisine dayanarak çeviriyi kendi dilindeki ifadelerle açıklamaya çalışmıştır.

Bellek çabası, konuşmacının söze başlamasıyla çevrilmesi arasındaki bilginin yönetilmesini kapsamaktadır. Bu bilgilerin bir kısmı sesbirimsel özelliklerin çözümlenmesi ve tanınması için kullanılırken diğer bir kısmı da konuşmacının ve konuşmanın kendine özgü özelliklerin çözümlenmesi ve tanınması için kullanılmaktadır. Dolayısıyla ardıl çeviriyi gerçekleştiren çevirmenin bilgiyi diğer dile aktarmadan önce konuşmacıyı iyi anlaması ve dilbilgisel olarak da çevrilecek dilin dilbilgisi yapılarını gözetmesi gerekir.

Örnek 4: Konuşmacı: " ... deuxièmement est-ce que les néolibéraux sont toujours hostile a l'immigration? La réponse est non! "

Çevirmen: "Soru şu: Acaba neoliberaler zorunlu olarak göçmen düşmanı mıdır? Cevap: Hayır."

Dikkat etmemiz gereken nokta, konuşmacı direk cümlesine soruyla başlarken, çevirmen kendi dilinin verdiği olanaklar çerçevesinde farklı bir şekilde cümlesine başlamıştır. Bu da aslında çeviriyi daha güzel kılmıştır.

Bellek çabasıyla birlikte, kısa süreli belleğe giren her bilgi kendine özgü işlemleri ve alternatif depolama yöntemlerini gerektirir. Çünkü hafızaya kaydedilecek bilginin farklılığını çeviri esnasında söylenen bilginin miktarı ve niteliği belirler. Konuşmacının söylediklerinin hafızada araştırılması belki de uzun süreli belleğe atılmış bir bilginin geri çağırılması, fonetik ve semantik bağlantılar yaparak bilinmeyen kelimelerin anlamının bulunması ve kültürel bilgi ile mantık ve hayal gücünün gerçekleştirilerek çeviriye başlanması bununla ilgilidir. Bellek çabası, konuşmacı konuştuğu andan itibaren başlar ve dolayısıyla her çeviri durumu için farklılık gösterir.

Dinleme ve çözümleme çabası, üretim çabası ve bellek çabası hiçbir zaman otomatik değildir ve bu üç çabanın aynı anda gerçekleşmesi ve organize edilmesi için çevirmenin koordinasyon çabasına ihtiyacı vardır. Koordinasyon çabasıyla birlikte bu dört kapasitenin de çevirmenin toplam kapasitesinin üstünde olması beklenemez. Eğer toplam kapasite mevcut kapasitenin üstünde olursa çeviri esnasında hatalar, tarihler veya özel isimlerde unutmalar yaşaması ve çeviri esnasında acemice davranması kaçınılmaz olacaktır. Çeviri esnasında çevirmenin dikkat etmesi gereken bir diğer noktada bütün kapasitesini tek bir çaba modeli üzerine odaklamamasıdır. Örneğin, çevirmen tüm çabasını dinleme üzerine odaklarsa, önemli noktaları not almayı kaçırabilir veya erek dilde karşılık bulacak söylemi o anda bulamayabilir veya kendini not tutmaya odaklayıp konuşmacının asıl söylemek istediği anlamı kaçırabilir.

Örnek 5: Konuşmacı: "C'est-à-dire que si une gauche qui prétend incarnée une alternatif finit par croire qu'elle a perdu d'avance que le jeux est déjà jouer ça veut dire qu'il n'y a plus d'alternative d'où la dépression militante."

Çevirmen: "Aslında alternatifin olmadığı tezine karşın sorun söylenmesi gereken şey bir alternatif ortaya ... tam orayı atladım..."

Dolayısıyla çevirmenin kendi toplam kapasitesini aşmayacak şekilde dört çaba modeline eş düzeyde bir kapasite geliştirmesi gerekmektedir. Çaba modelinde deneyimli çevirmenlerin öğrencilere göre bu dört işlem kapasitesini daha dengeli bir şekilde kullandıkları görülmektedir.

Çevirmen belirli bir zihinsel enerjiye sahip ve bu enerjinin giderek azalmasıyla da performansında bir düşüş gözlenir. Bu zorlukları gizlemek ve üstesinden gelebilmek için, çeviri esnasında not almak ve üretim esnasında üzerinde en çok durulan ve anlam değeri taşıyan bilgilerin seçilmesi gerekir. Her ne kadar çevirmende bulunması gereken özellikleri ve pratikte yapması gerekenleri burada özetlese de çevirmenin kapasitesini aşan bazı durumların da var olduğunu söylememiz gerekir. Bu durumları kısaca üç kategoride toparlayabiliriz:

- 1) Çeviri esnasında aniden hızlanan konuşmalar veya sayılar,
- 2) Ses kalitesinin bozulması (mikrofonun sesi veya kötü telaffuz),
- 3) Konuşmanın kötü bölümleri ve aniden oluşan ve yönetilmesi zor durumlar (alışılmadık gramer, karışık mantıklar) (Guidère: 2011:109).

Buradan hareketle araştırmacıların bazıları, sadece ana dile doğru çeviri yapılması gerektiğini çünkü çevirmenin ancak kendi dilinde kusursuz bir şekilde ifade edebildiğini açıklarken, araştırmacıların bazıları da ana dilden yola çıkılarak çeviri yapılması gerektiğini çünkü çevirmenin sadece kendi dilini kusursuz bir şekilde anlayabileceğini savunmaktadır (Lederer,

1994:33). Ancak alınan çeviri eğitimiyle her iki dilde de kusursuz bir çeviri yapılabileceğini göstermek mümkündür.

Çeviri eğitimi genel olarak çeviri ilkelerinin ve yöntemlerinin öğretilmesini konu alır. Sadece dil bilmenin, teknik, ekonomik veya ticari bir alanda yapılan konuşmaların doğru ve tam bir şekilde aktarılmasında yetersiz olduğunu görmek mümkündür. Çeviri eğitimi, çevirmen adayların dili bildiğini kabul eder ve gerekli yöntem ve tekniklerin adaylara verilerek onların yetiştirilmesine katkıda bulunur.

Sonuç olarak; ardıl çeviri tarih boyunca kendini göstermiş ve her zaman iki dil arasında iletişim kurma görevini üstlenmiştir. Çeviri süreci ise bir bütün halinde birbirini izleyen ve birbirinden ayrılmayan birçok aşamadan oluşur. Çeviri sürecinde gösterilen çaba da, zihinsel bir etkinlik olmakla beraber belirli bir sürede ve belirli bir düzeyde gösterilen güç veya enerji olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm bu yöntem ve bilgilerin edinilmesi de ardıl çevirinin işleyişini ve özelliklerini belirlemede etkili bir rol oynamaktadır. Buradan hareketle uygulama üzerinde söz konusu araştırma modellerinin incelenmesi ve elde edilebilecek olan verilerin değerlendirilmesiyle akademik çeviri eğitiminde kullanılabilir veriler elde edilmesi sağlanabilir.

Kaynakça

- ANDERSON J. R. (1984). The architecture of cognition. Cambridge: Harvard Univ. Press.
- BAJO, T. (2001), Comprehension and memory processes in translation and interpreting, Quaderns. Revista de Traducció 6, p. 27-31.
- GILE D. (1998). Conference and simultaneous interpreting, in Baker M., Routledge Encyclopedia of Translation Studies. Londres/New York: Routledge, s.40-45.
- GILE D. (1988). Le Partage de l'attention et le "model d'effort" en interprétation simultanée. <https://www.researchgate.net/publication> adresinden erişildi.
- GILE D. (1988). Testing the effort models' tightrope hypothesis in simultaneous interpreting – a contribution. http://download1.hermes.asb.dk/archive/FreeH/H23_09.pdf adresinden erişildi.
- GILE D. (1985). Le modèle d'efforts et l'équilibre d'interprétation en interprétation simultanée. Meta: Translators' Journal. 30, 1, 44,48.
- GILE D. (1985). Le modèle d'efforts. www.cirinandgile.com/Efforts_resume.pdf adresinden erişildi.
- GUIDÈRE M. (2011). Introduction à la traductologie. Penser la traduction: hier, aujourd'hui, demain. Groupe De Boeck.
- LEDERER, M. (1994). La Traduction Aujourd'hui. Le Modèle Interprétatif. Paris: Hachette.
- SARAÇ, T. (2009). Büyük Fransızca-Türkçe Sözlük. İstanbul: Can Yayınları.
- SELESKOVITCH D. (1975). Langage, langues et mémoires, étude de la prise de notes en interprétation consécutive, Paris: Minard Lettres Modernes.
- SELESKOVITCH, D. ve LEDERER, M. (1984). Interpréter pour traduire. Paris: Didier Erudition.

SELESKOVITCH, D. ve LEDERER, M. (1989). Pédagogie raisonnée de l'interprétation. Paris: Didier Erudition.

XIAOHONG, C. Le Processus de l'interprétation consécutive et le développement de la compétence interprétative, Etudes empiriques, observations d'étudiants et d'interprètes de français. Université des Etudes Etrangères du Guangdong. www.gerflint.fr/Base/Chine1/cai.pdf adresinden alınmıştır.

İŞYERİNDE DİNİ TUTUMLAR İLE ÇALIŞAN SESİ ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Hale Eda AKDURU

**Doktora Öğr., İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, Yönetim ve Organizasyon Bilim
Dalı**

Fatih SEMERCİÖZ

**Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, Yönetim ve Organizasyon Bilim
Dalı**

Öz

Dünya üzerinde topluluklar var oldukça varlığını sürdüren ve çeşitli tartışmalara sebebiyet veren inanç kavramı kendisini bireylerin sosyal ortamlardaki tutum ve davranışlarında göstermektedir. Özellikle çalışma hayatındaki bireyler dini tutumlarını istihdam edildikleri işletmede etik değerler, ahlaki yaklaşımlar, algılama ve paylaşım biçimleri gibi yollarla ortaya koymaktadırlar. Her ne kadar Türk Kültüründe ‘ayıp, günah, nankörlük’ gibi toplumsal dayatmalar nedeniyle olumsuzluklara sabretme anlayışı yaygın olsa da, işletmede memnun olunmayan konularda proaktif şekilde eleştiride bulunma veya işe ilişkin hususlarda katılımcı olma gibi tepki verme davranışlarını kapsayan çalışan sesi ise çalışanların dini tutumlarından etkilenmesi olası bir kavramdır. Bu bağlamda çalışmamız aracılığıyla çalışanların dini tutumlarının (alt boyutları ile) çalışan sesi üzerinde etkileri olup olmadığı araştırılmış ve analizlerden çıkan sonuçlar bulgular kısmında yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dini Tutum, Çalışan Sesi, İslam.

A STUDY ON THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGIOUS ATTITUDES AND EMPLOYEE VOICE AT THE WORKPLACE

Abstract

The belief concept, which is being discussed since years, exists since the beginning of the communities and reflects usually on people’s attitudes at social environment. Especially employees’ ethical values, religious perspectives, manners can be easily understood in the workplace. Although social pressure causes people to be patient against negative consequences as a value at the Turkish Culture, the employee voice which consists of criticising organisation in a proactively way or being participant for organisational businesses can be affected by employees’ religious attitudes. Accordingly, with this research the connection between employees’ religious attitudes and employee voice is searched and the results are interpreted at the findings section.

Keywords: Religious Attitudes, Employee Voice, Islam.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Din Olgusu ve İş Hayatına Yansımaları

Din konusu yüzyıllardır üzerinde oldukça tartışılan ve konuşulan ancak bireye özgü algılama ve yorumlama biçimleri nedeniyle davranışlara farklı şekillerde yansıtılan, çoğu zaman ise toplumda kabul görme endişesi gibi nedenlerle bireylerin açıkça düşüncelerini ifade etmeye çekindikleri bir ‘tabu’ haline getirilmiş başlıca konulardandır.

Her din, hayatın ve toplumun gidişatını belirlediği hakikatlerle uyumlu hale sokmayı hedefleyen bir takım ahlaki kurallar sunmaktadır (Vergote, 1999:75). Bu bağlamda bireyi içerisinde yaşadığı sosyal çevrede sergilediği davranışlar açısından yönlendirmektedir.

Din insanın duygularına, düşüncelerine, tasavvurlarına ve davranışlarına nüfus ederek bütün şahsiyetini kaplar ve günlük hayatında bütün davranışlarına yön verir. Zira o, ferdin ruhi hayatını bütün boyutları içinde yani, arzuları, korkuları, neşesi, kederi içinde ferdi toplumsal, dünya ve ahiret hayatı ile ilgili bütün işlerini düzenleyen bir güce sahiptir (Yavuz, 1988). Durkheim bir dine aidiyeti, dini inançları ve dini uygulamaları dini bütünleşmenin ölçüsü olarak görmüştür. Ona göre bu özellikler bireyde ne kadar güçlü ve sayıca çok ise bireyin toplumla bütünleşmesi o kadar güçlü olmaktadır (Cirhinlioğlu ve Ok, 2010). Dolayısıyla toplumsal sosyalleşmenin en yüksek oranda yaşandığı, kişilerin bir günlük zamanlarının büyük bölümünü geçirdikleri işyeri ortamını din olgusu ve yansımalarından ayrı düşünmek mümkün değildir.

Başkalarının himayesine, sevgi ve şefkatine ihtiyaç duyma, insanların dinî yaşayışında da çok önemli bir yer tutar. Bireysel ilişkiler ve duygusal bağlılık, dine yönelme sürecinde önemli bir faktördür. Çünkü dinde de kuvvetli duygusal unsurlar vardır (Kılavuz, 2005). Bu kuvvetli adanma duygusu tıpkı bireyin sosyal ilişkileri ve de çalışma ortamına adanmasına benzemektedir. Dolayısıyla dinsel tutumların davranışlara yansımaları ve işe ilişkin tavırları etkilemesi olasıdır.

İş hayatında mutlu birey verimli ve başarılı bireydir. Ancak insanın mutlu olması için, sadece bilgi ve beceri aktarımı yetmez. Bilgi, tek başına insanı mutlu etmek için kâfi gelmez. İnsanlar düşünceleri ile algılar, duyuları ile yaşarlar. Davranışlarımız daha çok duygularımızın dışı vurumudur (Kalyoncu, 2012:7). Duyularımızı ise kültürümüz, değerlerimiz, inançlarımız ve algılarımız gibi iç etmenler ile içerisinde bulunduğumuz duruma ilişkin dış faktörler etkilemektedir. Dini değerler kültürden kaynaklanan ve gelenekselleşerek benimsenmiş inanç kalıplarını içermektedir ve çeşitli davranış kalıplarını ortaya çıkarır. Özetle kişilerin dini tutumları çeşitli davranış kalıpları olarak ortaya çıkmakta olup, özellikle çalışma yaşındaki bireylerde işyeri ortamında dinsel tutumların çeşitli şekillerde davranışlara yansıdığı gözlemlenmektedir. Buradan hareketle söyleyebiliriz ki, dini değişkenler tutumlar konusunda temel araştırmalar için kullanılmaktadır (Gorsuch, 1988). Ancak özellikle sosyolojik değişimlerin yaşandığı ve tatmin ile tatminsizlik arasında hızlıca gidip gelen bireylerin tükenmişlik olarak ifade edilen duyguya saplanmaması için ‘kendilerine yönelme’ gibi çeşitli yöntemlerden faydalanmaya başlamaları din ve inanç faktörlerinin daha sıklıkla ele alınmaya başlamasına zemin hazırlamıştır.

İslam dünyasında bir insan psikolojisi anlayışının geliştirilememesi, kendi kültürel değerlerimizi Batılı psikoloji anlayışları açısından değerlendirmemize neden olmaktadır (Ayten, 2006:276). Bu bağlamda çalışmamızda da kullanacağımız gibi çeşitli araştırmacılar tarafından geliştirilen bazı ölçekler batılı örneklerinin kendi kültürümüze uyarlanması neticesinde elde edilmiştir ve farklı değişkenler ile dini tutumlar arasındaki ilişkilerin araştırılması için kullanılmaktadır.

1.2. Çalışan Sesi Kavramı

Toplumsal sorumluluk kavramı içinde işletmelerin yeni yükümlülüklerine göre işletmede çalışan işgörenler birer araç olarak değil amaç olarak irdelenmelidir. İşletme varlığını borçlu olduğu insan gücüne onun kişiliğine, görüş ve önerilerine saygılı davranmalıdır (Sabuncuoğlu, 1992:13-14). Çalışanların düşüncelerini saygı çerçevesinde makul şekilde yönetim ile paylaşabilmeleri düşüncesi ise çalışan sesi kavramına işaret etmektedir.

Çalışanlar örgüt içerisindeki sorunlar hakkında düşüncelerini ifade etmelerinin bir şey değiştirmeyeceğine, sorunlarını anlatmanın ise tehlikeli olabileceğine inanırlar. Çalışanlar, yöneticilerinden olumsuz bir geri besleme almaktan çekindiklerinden dolayı konuşmaktan çok sessiz kalmayı tercih ederler (Özdemir ve Sarıoğlu Uğur, 2013).

Hirschman'ın Kaçma-Konuşma kuramı (Exit-Voice Theory) olarak öne sürdüğü çalışmasında (Hirschman, 1970) işgören sesliliği, işgörenin kaygılarından ortaya çıkan bir davranış olarak görülmektedir. Hirschman (1970) işgörenin çalışma alanında maruz kaldığı istenmeyen bir durumda kaçış yerine bunu olumlu yönde değiştirme gayretini işgören sesliliği olarak görmektedir. İşgören işle ilgili karşılaştığı problemlerde iki türlü davranış sergilemektedir: Ya işten ayrılmakta ya da problemi dile getirerek çözüm aramaktadır. İşgörenin bu iki davranıştan hangisini sergileyeceğini ise işgörenin işe ilişkin bağlılığı belirlemektedir. İşe daha bağlı işgörenler işle ilgili sıkıntıları daha çok gündeme getirebilmekte, memnuniyetsiz durumda işten ayrılmayı daha az seçmektedirler (Arslan ve Yener, 2016).

İşgören sesliliğinin dört farklı ve etkili aktiviteyi kapsadığı ifade edilebilir: Birincisi bireyin memnuniyetsizliğinin bir ifadesi (bu görüş Hirschman'ın 1970'de belirttiği ses görüşüyle örtüşmektedir); ikincisi sesliliğin genellikle sendikalaşma ve toplu müzakere yollarıyla telafi edici bir idare gücü sunduğu müşterek örgütsel bir ifade, üçüncüsü yönetimin karar verme mekanizmasını destekleyen amacın iş etkinliklerini artırmak olduğu kavramlaştırmayla örtüşen bir tür davranış ve dördüncüsü kurumun ve işgörenlerinin uzun dönemli mevcudiyetini sağlamaya yönelik karşılıklı ilişkilerin bir yansımasıdır (Brinsfield, 2009:29-30).

İşgören sesliliği doğrudan (Direct Employee Voice) ve dolaylı (Indirect Employee Voice) olarak iki boyuta ayrılmaktadır (Levine ve Tyson, 1990). Doğrudan işgören sesliliği işgörenlerin bireysel veya grupsal önerilerinin işletmenin karar alma mekanizmasındaki rolünü vurgularken, dolaylı işgören sesliliği işçi temsilcilerinin ve sendika gruplarının karar alma mekanizmasındaki rolüne gönderme yapmaktadır (Arslan ve Yener, 2016).

İşgören sesliliğine ilişkin alan yazında yapılan çalışmalar işgören sesliliğini iki yaklaşımla incelemektedir (Şehitoğlu, 2012: 28):

1. İlk yaklaşımda işgören sesliliği, işgörenlerin değişim için proaktif bir şekilde önerilerde bulunması bağlamında bir konuşma davranışı olarak tanımlanırken,
2. İkinci yaklaşım ise karar alınırken işgörenlerin katılımını kolaylaştıran ve adalet muhakemesini artıran uygulamaların var olması olarak tanımlanmıştır.

Literatürde birinci yaklaşım üzerinde durulmaktadır. Zira, birinci yaklaşım sesliliği bir örgütsel işlem olmaktan ziyade bir işgören davranışı olarak kabul etmektedir (Van Dyne vd., 2003). İkinci yaklaşım çalışan sesini bir çalışan davranışı olarak algılamakla, değerlendirilmesi gerekli bir tepki olarak ele almaktadır. Zira çalışanların işletmeye yönelik ortaya koydukları tüm davranışlar, işletmenin geleceğine dair mesajlar içermektedir.

Örgütsel sessizliğin bir örgüt için en tehlikeli sonuçlarından birisi de, örgütün değerlerinin göz ardı edebilmesine ve iş kalitesinde eksikliklere neden olmasıdır (Deniz vd., 2013). Bu anlamda çalışan sesi tüm örgütün sağlıklı işleyişini temelden etkileyen ‘çalışan davranışı’ üzerinde yoğunlaşarak, örgüte aidiyet, adanma, vatandaşlık davranışı, ekstra rol gibi çeşitli değişkenleri ölçme konusunda yönetime ışık tutan önemli bir kavramdır.

1.3. Dini Tutum- Çalışan Sesi İlişkisi

Dini inanç, insanın kendisi ve bütün kâinat üzerinde hâkimiyetini kabul ettiği, duyular üstü, yüce kudret ve kuvvet sahibi bir varlık ve bu varlıkla insan arasındaki ilişkileri düzenleyen bir takım esaslarla ilgili olup, kişinin dini konulardaki kabul, red ya da şüphe durumunu gösterir (Peker, 2000:64). Bireylerin dini inançları dini tutumlarını ve dolayısıyla da davranışlarını şekillendirebilmektedir. Bu bağlamda dini tutumları değişken olarak alan birçok çalışma yapılmıştır. Örneğin din uyuşturucu kullanmama ile tutarlı bir ilişkiye sahip bir faktör olarak kendisini göstermiştir (Gorsuch, 1988; Spilka vd., 2003: 270). Araştırmacılar cinsel ilişkinin evli veya evli olmayan çiftlerde aynı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna rağmen dindar kişiler arasındaki evlilik öncesi ve sonrasındaki cinsel ilişki oranı ise, dindar olmayan kişilerdekinin yarısı olarak bulunmuştur (Spilka vd., 2003: 264).

Bu konudaki diğer bir önemli nokta da tutumun davranış tarafından belirlenmesi olgusudur. Yani tutumlar davranışı yordayabileceği gibi davranış ta belirli bir nesne konusunda tutumuzu oluşturmaya başlamaktadır. Yaygın deyimle “inandığınız gibi yaşamazsınız yaşadığınız gibi inanmaya başlarsınız”. Sözel ifadelerde bile insanlar inanmadıklarını söylediklerinde bile zamanla tutarlı olma adına (ya da çelişkiden kaçınmak için) söylediklerine inanmaya başlarlar. (Myers, 1990: 12).

Sesliliğini ortaya koymak işgörenlerin önlem alıcı bir şekilde değişim için önerilerde bulunması, örgütsel faaliyetleri etkileyebilecek fikirlerini gönüllü olarak açıklaması, yakınmalarını resmi yerlere iletme sıklığı gibi açıkça konuşma davranışını tarif etmek için kullanılan terimlerdir. Literatürde işgörenlerin sesliliği olarak da yer alabilen bu terim, işgörenlerin karar alma sürecine katılımını kolaylaştıran ve adil uygulama süreçlerinin varlığını betimlemek için de kullanılmaktadır. Ses çıkartmak, işten çıkmak veya konuşmaktan kaçınmak yerine itiraz edilebilir meseleleri değiştirme girişimi olarak tanımlanmaktadır (Çakıcı, 2007:151).

Bireylerin çeşitli koşullar altında verdikleri tepkileri ve bu tepkilerin davranışlara yansıtılmasını değerler ve tutumlar etkilemekte olduğuna göre, bu bağlamda örgüt içerisinde çalışan sesi olarak ifade edilen davranışların da dini değerler ile arasında bağlantı bulunması olasıdır. Burada hareketle çalışmamıza ait hipotezler aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur:

H1: Çalışanların dini tutumlarının duygusal boyutu ile çalışan sesi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H2: Çalışanların dini tutumlarının davranışsal boyutu ile çalışan sesi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H3: Çalışanların dini tutumlarının bilişsel boyutu ile çalışan sesi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H4: Çalışanların dini tutumlarının ilişkisel boyutu ile çalışan sesi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

2. ARAŞTIRMA

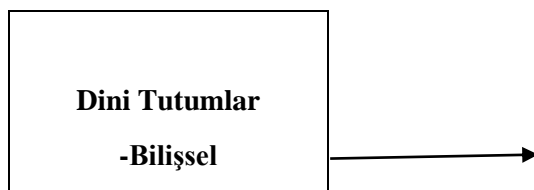
2.1. Yöntem

Bu çalışma tarama modeline uygun olarak yapılmış bir araştırmadır. Bu kapsamda oluşturulan hipotezler “modelde ileri sürülen değişkenler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu” biçimindedir.

2.2. Model

Araştırma modelimiz aşağıdaki şekilde oluşturulmuştur.

ŞEKİL 1. Araştırma Modeli

-Duygusal
-Davranışsal
-İlişkisel

Çalışan Sesi

2.3. Örneklem ve Veri Toplama

Araştırmamız Uşak SMMM Odası'na kayıtlı olarak faaliyet göstermekte olan SMMM çalışanları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Çalışmamız için serbest muhasebeci çalışanları seçilmesinin sebebi bu sektörde personel rotasyonunun fazla olması, uygulamaların sıklıkla değişmesi ve aynı zamanda uzmanlık gerektirmesidir. Bu bağlamda SMMM Odasına kayıtlı olan SMMM firması çalışanları (262) evrenimiz olarak belirlenmiş, %95 güven aralığında örneklem adedimiz 151 çalışan olarak belirlenmiştir.

Gönderilen anketlerden 126 adedi geri dönmüş ve bunların 7 adedi mükerrer ya da hatalı işaretleme, eksiklik gibi sebeplerle kullanılamaz durumda olduğundan çıkarılmış, geriye kalan 119 adedi ise veri seti olarak kullanılmıştır.

2.4. Ölçekler ve Geçerlilik- Güvenilirlik Analizleri

Çalışmamızda dini tutumların ölçülmesi için Ok- Dini Tutum Ölçeği (2011) kullanılmıştır. Ok-Dini Tutum Ölçeği tutumun sosyal psikolojide vurgulanan üç ögesi (bilgi, duyu ve davranış)'ne dördüncü bir boyut (ilişki) eklenmesiyle oluşturulmuştur. 5'li Likert yöntemiyle (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) uygulanan söz konusu ölçek 8 (sekiz) sorudan oluşmaktadır.

Çalışan sesini ölçmek amacıyla ise 6 soruluk 5'li Likert yöntemiyle (1=Kesinlikle katılmıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum) uygulanan Van Dyne ve Le Pyne Ölçeği (1998) uygulanmıştır. Söz konusu ölçek Çetin ve Çakmakçı tarafından 2012'de Türkiye'de uygulanmıştır.

Araştırmamız çerçevesinde kullandığımız ölçekler, daha önce farklı araştırmacılarca gerekli analizler yapıldığı için tarafımızca faktör analizine tabi tutulmamıştır. Ancak elde edilen verilen güvenilirliği ve iç tutarlılığını sınamak amacıyla güvenilirlik analizi yapılmıştır. Faktörlerin güvenilirlik (iç tutarlılık) katsayıları Cronbach's Alfa değeri ile hesaplanmıştır. Buna göre Ok-Dini Tutum Ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı (güvenilirliği azaltan 5 ve 6. Maddelerin ters kodlanması suretiyle) (a) 0,772, Çalışan Sesi Ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı (a) ise 0,922 çıkmıştır. İç Tutarlılık Katsayılarının 1'e yakın değerler çıkması ölçeklerimizin güvenilir ve tutarlı olduğunu göstermektedir.

Çalışan sesi ölçeğinin belirleyici faktör analizi uygulayabilme koşulunu ifade eden Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterlilik ölçütü 0, 89 (0,89> 0,6)ve veri tabanından anlamlı faktör çıkarılabileceğini ifade eden küresellik testi oranı (Bartlett test değeri) 503,840'dir (p<,000).

ŞEKİL 2. KMO ve Barlett's Test

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	,895
Approx. Chi-Square	503,840
Bartlett's Test of Sphericity df	15
Sig.	,000

ŞEKİL 3. Çalışan Sesi Ölçeğinin İç Tutarlılık Katsayısı

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,922	,922	6

3129

Anket uygulamalarında soru ile bütün arasındaki korelasyon katsayılarının negatif olmaması gerekir. Bu durum ölçeğin toplanabilirlik özelliğini bozar. Bu kurala uymayan soruların ölçekten çıkarılması önerilir. Dini tutum ölçeğinde bu kuralın uygulanabilmesi ve ifadelerin birbirleriyle olan korelasyonunun kurgulanabilmesi amacıyla diğer ifadelerle göre ters kurulmuş olan, olumsuz ifadeleri içeren 4 ve 5. Sorular çıkartılarak düzeltilmiş güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır.

ŞEKİL 3. Dini Tutum Ölçeğinin Düzeltilmiş İç Tutarlılık Katsayısı

Reliability Statistics

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,772	,762	8

2.5. Analiz ve Bulgular

Araştırma kapsamında toplanan veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 20.00 programı yardımıyla çözümlenmiştir. Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiyi Pearson korelasyon, etki ise regresyon analizi ile test edilmiştir. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

Çalışmadan elde edilen demografik ve istihdam özelliklerine ilişkin veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

ŞEKİL 2. Demografik ve İstihdam Özellikleri

Eğitim Durumu	Sayı	Yüzde	Gelir Durumu	Sayı	Yüzde
Lise	23	19,3	1500-1999 TL	6	5
Önlisans	21	17,6	2000-2999 TL	22	18,5
Lisans	65	54,6	3000-3999 TL	50	42
Lisans Üstü	10	8,4	4000-4999 TL	33	27,7
Toplam	119	100,0	5000 TL ve Üstü	8	6,7
Yaş	Sayı	Yüzde	Toplam	119	100
18-25	5	4,2	Cinsiyet	Sayı	Yüzde
26-33	19	16,0	Erkek	51	42,9
33-41	34	28,6	Kadın	68	57,1
42-49	34	28,6	Toplam	119	100,0
50-57	18	15,1	Çalışma Süresi	Sayı	Yüzde
58 ve üzeri	9	7,6	1 Yıldan Az	3	2,5
Toplam	119	100,0	1-3 Yıl	6	5
			4-7 Yıl	32	26,9
			8-11 Yıl	39	32,8
			12 Yıl ve Üzeri	39	32,8
			Toplam	119	100

Örnekleme grubunu oluşturmada olan çalışanların demografik ve istihdam özelliklerinin dini tutum ölçeği ve çalışan sesi ölçeklerine verdikleri puanlamaları etkileyip etkilemediklerine veya

aralarında bir farklılık bulunup bulunmadığına ilişkin cinsiyet, yaş, eğitim durumu, gelir düzeyi, sektörde çalışma sürelerine ilişkin One Way Anova, Levene, Independent Sample Testler gerçekleştirilmiş olup istatistiksel olarak anlamlı farklılıklara rastlanılmamıştır. (sig “p” anlamlılık düzeyini göstermektedir ve p değerleri tamamında $>0,05$ olarak hesaplanmıştır).

ŞEKİL 3. Çalışanların Cinsiyet Durumuna Göre Ölçeklerin Değerlendirilmesi

Independent Samples Test								
		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means				
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference
Dini_tutum_ölçeği	Equal variances assumed	,207	,650	-,525	117	,600	-,06618	,12596
	Equal variances not assumed			-,526	108,361	,600	-,06618	,12579
Çalışan_sesi_ölçeği	Equal variances assumed	7,951	,006	-1,099	117	,274	-,16830	,15313
	Equal variances not assumed			-1,055	89,137	,294	-,16830	,15947

ŞEKİL 4. Çalışanların Yaşlarına Göre Ölçeklerin Değerlendirilmesi

ANOVA

		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Çalışan_sesi_ölçeği	Between Groups	3,206	5	,641	,934	,462
	Within Groups	77,570	113	,686		
	Total	80,776	118			
Dini_tutum_ölçeği	Between Groups	3,234	5	,647	1,433	,218
	Within Groups	50,990	113	,451		
	Total	54,223	118			

ŞEKİL 5. Çalışanların Gelir Durumlarına Göre Ölçeklerin Değerlendirilmesi

ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	,847	4	,212	,302	,876
Çalışan_sesi_ölçeği Within Groups	79,929	114	,701		
Total	80,776	118			
Between Groups	1,679	4	,420	,911	,460
Dini_tutum_ölçeği Within Groups	52,544	114	,461		
Total	54,223	118			

ŞEKİL 6. Çalışanların Çalışma Sürelerine Göre Ölçeklerin Değerlendirilmesi

ANOVA

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Between Groups	3,556	4	,889	1,312	,270
Çalışan_sesi_ölçeği Within Groups	77,220	114	,677		
Total	80,776	118			
Between Groups	,865	4	,216	,462	,764
Dini_tutum_ölçeği Within Groups	53,358	114	,468		
Total	54,223	118			

ŞEKİL 7. Çalışan Sesi Ölçeği One-Sample Test

		Test Value = 0			
		t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
1	Çalıştığım kurumu ilgilendiren konularla ilgili önerilerde bulunurum.	41,158	118	,000	3,74790
2	Kurumumu ilgilendiren konularda görüşlerimi açıkça ifade ederim ve diğerlerini konuya dâhil olmaya teşvik ederim.	44,544	118	,000	3,80672
3	Kurumdaki diğer arkadaşlarımla benimle aynı görüşte olmadığını bilsem de iş ile ilgili konulardaki düşüncelerimi onlarla paylaşıyorum.	39,728	118	,000	3,83193
4	Düşüncemin kurum için faydalı olabileceğini değerlendirdiğim bir konu ile ilgili daha kapsamlı bilgi sahibi olmaya çalışırım.	47,569	118	,000	3,91597
5	Çalışma ortamının niteliğini etkileyebilecek konulara katkı sağlamaya çalışırım.	43,191	118	,000	3,97479
6	Yeni proje veya değişikliklerle ilgili düşüncelerimi açıkça söylerim.	44,841	118	,000	3,96639

Araştırmamızın örneklem grubuna çalışan sesi ölçeği maddeleri sunulmuş ve bunların puanlanması istenmiştir. Uygulama sonrasında ölçek maddelerine verilen ortalama puanlar

belirlenmiştir. Bu çerçevede özellikle en yüksek ortalama puan ‘çalışma ortamının niteliğini etkileyebilecek konulara katkı sağlamaya çalışırım’ ifade eden maddeye ve ‘yeni proje veya değişikliklerle ilgili düşüncelerimi açıkça söylerim’ maddesine yapılmıştır. Diğer maddelere yapılan puanlamalar hemen hemen aynı düzeyde karşımıza çıkarken, en düşük ortalama puana sahip olan madde ‘çalıştığım kurumu ilgilendiren konularla ilgili önerilerde bulunurum’ maddesidir. Genel olarak ilk madde hariç ölçeği oluşturan diğer tüm maddelerin puanlamaları Likert tipi beşli ölçeklerdeki “katılım” seviyesi düzeyinde bulunmaktadır. (1-1.80 Kesinlikle Katılmıyorum, 1.81-2.60 Katılmıyorum, 2.61-3.40 Kararsızım, 3.41-4.20 Katılıyorum, 4.21-5 Kesinlikle Katılıyorum)

ŞEKİL 8. Dini Tutum Ölçeği One-Sample Test

		Test Value = 0			
		t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference
1	İnanıyorum dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım	39,172	118	,000	3,73109
2	Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.		118	,000	3,76471
3	Ezan, dua veya ayet gibi dini okumaları dinlediğimde duygulanırım.	39,522			
4	Dini etkinliklere katıldığında gerçekten zevk alırım.	36,624	118	,000	3,87495
5	Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum		118	,000	3,76471
6	Dini inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum.	36,995			
7	Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum	18,370	118	,000	1,71429
8	Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.				

		38,749	118	,000	4,04202
		31,588	118	,000	3,29412
		35,141	118	,000	3,52941

Alt Boyutlar:

Davranışsal 1 İnandığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım

Davranışsal 2 Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim

Duygusal 1 Ezan dua veya ayet gibi dini okumaları dinlediğimde duygulanırım

Duygusal 2 Dini etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım

Bilişsel 1 Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum(-)

Bilişsel 2 Dini inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum(-)

İlişkisel 1 Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum

İlişkisel 2 Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum

Dini tutum ölçeği örneklem grubuna uygulanmış ve yapılan t testi sonucunda ölçek maddelerinin her birine verilen ortalama puanlar belirlenmiştir. Ölçeğin alt boyutları bağlamında; '**Davranışsal**' alt boyut içinde en düşük ortalama puan 'İnandığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım' maddesine yapılmıştır. '**Duygusal**' alt boyutunu oluşturan önermelere verilen ortalama puanlamalar incelendiğinde 'Ezan dua veya ayet gibi dini okumaları dinlediğimde duygulanırım' önermesi ve 'Dini etkinliklere katıldığımda gerçekten zevk alırım' önermesi Likert tipi ölçeklerde 'katılıyorum' düzeye tekabül eden puanlamaya sahiptir. '**Bilişsel**' alt boyutuna yapılan puanlamalar incelendiğinde 'Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum' önermesi en düşük ortalama puana aittir, 'kesinlikle katılmıyorum' puan düzeyindedir ve 'Dini inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum' önermesinde Likert tipi ölçeklerin en üst nitelendirilmesi olan 'kesinlikle katılıyorum' düzeyinde puanlamaya sahiptir. Son olarak ölçeğin '**İlişkisel**' boyutunu oluşturan önermelere verilen puanlamalara bakıldığında 'Allah'ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum' önermesi 'katılmıyorum' düzeyinde puanlamaya sahiptir ve 'Zor zamanlarda Allah'ın bana yardım ettiğini düşünüyorum' önermesine verilen puanlamalar Likert ölçeğinin 'kararsızım' düzeyinde gerçekleşmiştir. Genel olarak ölçek önermelerine örneklem grubun yapmış olduğu puanlamalar yüksek ortalamalara sahip görünmektedir.

ŞEKİL 9. Dini Tutum Ölçeği Alt Boyutlar One-Sample Test

One-Sample Statistics

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
DTO_Dav	119	3,7479	,98047	,08988
DTO_Duy	119	3,8193	1,07501	,09855
DTO_Bil	119	1,8361	1,02946	,09437
DTO_İliş	119	3,4118	1,03876	,09522

ŞEKİL 10. Dini Tutum Ölçeği Alt Boyutlar One-Sample Test

	Test Value = 0					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
DTO_Dav	41,699	118	,000	3,74790	3,5699	3,9259
DTO_Duy	38,757	118	,000	3,81933	3,6242	4,0145
DTO_Bil	19,457	118	,000	1,83613	1,6493	2,0230
DTO_İliş	35,829	118	,000	3,41176	3,2232	3,6003

Dini tutum ölçeği içinde belirlenen alt boyutlar düzeyinde çalışanların vermiş oldukları ortalama puanlar incelendiğinde duygusal, davranışsal ve ilişkisel boyutuna yapılan puanlamaların diğer boyuta göre yüksek ve kendi içinde hemen hemen aynı düzeyde olduğu görülmektedir. Bilişsel boyutu 1,8361 ortalama puanla diğer boyutlara göre en düşük puana sahip boyuttur. Davranışsal boyutunun t değerinin diğer boyutların t değerinden yüksek olması anlamlılık bağlamında bu boyutun diğer boyutlara nazaran daha etkili olabileceğini göstermektedir.

2.6. Hipotez Testleri

İşyerinde çalışanların dini tutumları ile çalışan sesi arasındaki ilişkiyi ve bu ilişkinin alt boyutlar bağlamındaki etki seviyelerini incelediğimiz araştırmamızda oluşturulan dört hipotezimizin her

biri yapılan korelasyon ve regresyon analizleri ile test edilmiş olup, analiz tabloları aşağıdaki şekillerde gösterilmiştir.

H1: Çalışanların dini tutumlarının davranışsal boyutu ile çalışan sesi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Correlations

		DTÖ_Dav	ÇSÖ
DTÖ_Dav	Pearson Correlation	1	,230*
	Sig. (2-tailed)		,012
	N	119	119
ÇSÖ	Pearson Correlation	,230*	1
	Sig. (2-tailed)	,012	
	N	119	119

*. Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

3137

İşgörenlerin dini tutumlarının davranışsal alt boyutu ile çalışan sesi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. $r=0,230$ Pozitif yönlü ilişkinin gücü çok zayıftır. **H1 hipotezi kabul edilir.**

Regression Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	
	B	Std. Error	Beta			
1	(Constant)	2,874	,353		8,142	,000
	DTÖ_Dav	,233	,091	,230	2,557	,012

a. Dependent Variable: ÇSÖ

İşgörenlerin dini tutumlarının davranışsal alt boyutundaki her birim değişim çalışan sesine 0,233 birim etki etmektedir.

H2: Çalışanların dini tutumlarının duygusal boyutu ile çalışan sesi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Correlations

		DTO_Duy	ÇSÖ
DTO_Duy	Pearson Correlation	1	,263**
	Sig. (2-tailed)		,004
	N	119	119
ÇSÖ	Pearson Correlation	,263**	1
	Sig. (2-tailed)	,004	
	N	119	119

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Çalışanların dini tutumlarının duygusal alt boyutu ile çalışan sesi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. $r=0,263$ Pozitif yönlü ilişkinin gücü zayıftır. **H2 hipotezi kabul edilir.**

Regression Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	
	B	Std. Error	Beta			
1	(Constant)	2,821	,327		8,629	,000
	DTO_Duy	,243	,082	,263	2,943	,004

a. Dependent Variable: ÇSÖ

Çalışanların dini tutumlarının duygusal alt boyutundaki her birim değişim çalışan sesine 0,243 birim etki etmektedir.

H3: Çalışanların dini tutumlarının bilişsel boyutu ile çalışan sesi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Regression Coefficients^a

3139

Correlations

		DTO_Bil	ÇSÖ
DTO_Bil	Pearson Correlation	1	-,157
	Sig. (2-tailed)		,089
	N	119	119
ÇSÖ	Pearson Correlation	-,157	1
	Sig. (2-tailed)	,089	
	N	119	119

Çalışanların dini tutumlarının bilişsel boyutu ile çalışan sesi arasında pozitif yönlü bir ilişki yoktur. ($p>0,05$) **H3 hipotezi reddedilir.**

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	
	B	Std. Error	Beta			
1	(Constant)	4,026	,185		21,728	,000
	DTO_Bil	-,151	,088	-,157	-1,717	,089

a. ÇSÖ

Çalışanların dini tutumlarının bilişsel boyutundaki her birim değişim çalışan sesine 0,151 birim etki etmektedir. Ancak bu değer anlamlılık düzeyinde değildir.

H4: Çalışanların dini tutumlarının ilişkisel boyutu ile çalışan sesi arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Correlations

3140

		DTO_İliş	ÇSÖ
DTO_İliş	Pearson Correlation	1	,151
	Sig. (2-tailed)		,102
	N	119	119
ÇSÖ	Pearson Correlation	,151	1
	Sig. (2-tailed)	,102	
	N	119	119

Çalışanların dini tutumlarının ilişkisel boyutu ile çalışan sesi arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişki yoktur. ($p > 0,05$) **H4 hipotezi reddedilir.**

Regression Coefficients^a

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	3,256	,312		10,450	,000
1 DTO_İliş	,144	,087	,151	1,649	,102

a. Dependent Variable: ÇSÖ

Çalışanların dini tutumlarının ilişkisel boyutundaki her birim değişim çalışan sesine 0,144 birim seviyesinde etki etmektedir. Ancak bu değer anlamlılık düzeyinde değildir.

3. SONUÇ

Yapılan analizler ve incelemeler neticesinde çalışanların dini tutumlarının dört alt boyuttan davranışsal ve duygusal alt boyutlarının çalışan sesi ile pozitif yönlü bir etki içerisinde bulunduğu, buna karşılık çalışanların dini tutumlarının bilişsel ve ilişkisel boyutu ile çalışan sesi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmadığı ortaya çıkarılmıştır.

Ayrıca çalışanların dini tutumlarının duygusal alt boyutunun çalışan sesi üzerindeki etkisinin davranışsal boyuta nazaran daha yüksek olduğu, dolayısıyla çalışanların dini tutumlarının çalışan sesi olarak dışavurumunda duygu durumlarının davranışlarına kıyasla daha fazla yansiyabileceği görülmektedir.

Çalışanların dini tutumlarının bilişsel ve ilişkisel boyutu ile çalışan sesi arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaması, dini bilgiye sahip olmanın (bilişsel tutum) ve Allah'a yakın hissetmenin (ilişkisel tutum) çalışan sesi üzerinde herhangi bir bağlantı kurulamayacağını ortaya koymuştur.

Dolayısıyla, çalışanların istihdam edildikleri örgüte ilişkin olumsuz bir durumla karşılaşmaları durumunda gösterdikleri tepkileri ifade eden, işgücü devir oranlarını azaltan, motivasyonu ve verimliliği artırarak işverenler için son derece önemli bir kavram olan çalışan sesi kavramının işgörenlerin dini tutumlarından az veya çok etkilenmekte olduğu ortaya çıkarılmış olup, bu durumda işverenlerin çalışanların dini tutumlarından duygusal ve davranışsal alt boyutlarını desteklemeye yönelik;

- Çalışanların işyerinde dini özgürlüklerini desteklemesi (ibadet mekânları sağlanması, ibadet molaları verilmesi vs.)
- Çalışanların dini etkinliklere katılmalarını kısıtlayıcı uygulamalardan kaçınılması (hac izni vs.)
- İşyerinde dini ayrımcılık yapılmasının önüne konulmasına yönelik düzenlemeler getirilmesi (etik ilkeler, etik kurullar vs.)

- Çalışan sessizliğinin önünü açmak adına işyerinde katılımcı yönetim yaklaşımlarının benimsenmesi (personel güçlendirme, yetki devri vs.) gibi çeşitli yönetsel uygulamalar getirilmesi önerilebilir.

REFERANSLAR

Arslan, A.ve Yener, S. (2016) İşgören Sessizliği Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması Çalışması, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 14 (1), 173-191.

Ayten, A. (2006) **Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri**. İstanbul: İz Yayıncılık.

Brinsfield, C. (2009) Employee Silence: Investigation of Dimensionality, Development of Measures, And Examination of Related Factors Dissertation, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ohio State University.

Cirhinlioğlu, F. G. ve Ok Ü. (2010) İnanç Ya Da Dünya Görüşü Biçimleri İle İntihara Yönelik Tutum, Depresyon Ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkiler, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 34, 1-18.

Çakıcı, A. (2007) Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 16(1), 145-162.

Deniz, N., Noyan, A., Ertosun, Ö.G. (2013) The Relationship between Employee Silence and Organizational Commitment in a Private Healthcare Company, **Procedia-Social and Behavioral Sciences**, Vol. 99, 691-700.

Gorsuch, R. L. (1988) Psychology Of Religion, **Annual Review Of Psychology**, Vol. 39, 201-221.

Hirschman, A. (1970) **Exit, Voice And Loyalty**, Cambridge: Harvard University Press.

Kalyoncu, H. (2012) **Mutluluk İçin Duygu Eğitimi**, İstanbul: Yediveren Yayıncılık.

Kılavuz, M. A. (2005) Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların Ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 14(2), 41-58.

Levine, D. ve Tyson, L. (1990) **Participation, Productivity and the Firm's Environment, Paying for Productivity**, Washington DC: Brookings Institution,.

Myers, D. G. (1990) **Social Psychology**, (3rd ed.) London: McGraw-Hill.

Özdemir, L. ve Sarıoğlu Uğur, S. (2013) Çalışanların “Örgütsel Ses Ve Sessizlik” Algılamalarının Demografik Nitelikler Açısından Değerlendirilmesi: Kamu Ve Özel Sektörde Bir Araştırma, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 27 (1), 257-281.

Peker, H. (2000) **Din Psikolojisi**, Samsun: Aksiseda Matbaası.

Sabuncuoğlu, Z. (1992) **İşletmelerde Halkla İlişkiler**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınevi.

Spilka, B. vd.(2003) **The Psychology Of Religion: An Empirical Approach.**, (3rd ed.) New York: Guilford Press.

Şehitoğlu, Y. (2012) İşgören Sessizliği, Nedenleri ve Boyutları: Teorik Bir Çerçeve, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 4, 27-38.

3143

Van Dyne, L., Soon, A., Botero, I. C. (2003) Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs, **Journal of Management Studies**, 40(6), 1359-1392.

Vergote, A. (1999) **Din İnanç ve İnançsızlık**. çev. Veysel Uysal, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Yavuz, K. (1988) Günümüzde Din Psikolojisi, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı:8, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum.

KAMUSAL HİZMET ALANINDAN SEKTÖREL YATIRIM ALANINA EVRİLEN YETİŞKİN EĞİTİMİ VE KURUMLARI

Handan ŞEKER

Doç. Dr. H. Eylem KAYA

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyoloji Bölümü

Öz

Piyasanın iki halkasını temsil eden küreselleşme ve yeni liberal politikalar en temelde; ekonomik, politik, teknolojik vb. pek çok alanı etkilediği gibi bilgiye ulaşmada ekonomik güce vurgu yaparak eğitim alanını da etkilemiştir. Bu etki, yetişkin eğitime de yansımış olup, başlangıçta farklı nedenlerle eğitim alanına dahil olamayan bireylerin sürece dahil olmasını amaçlayan yetişkin eğitimi zamanla “ekonomik sermaye oluşturma” amacına dönük dayatmalarla piyasacı bir dönüşüme uğrayarak, kamusal hizmet alanından sıyrılıp sektörelleştirilmiş ve yaşam boyu sürmesi talep edilen bir yatırım alanına doğru evrilmiştir. İşgücü piyasaları da, “nitelikli işgücünün yetiştirilmesi”ne dönük sektörel hedefler belirleyerek yetişkin eğitiminin kurumlarını etkisi altında almıştır. Bu çalışmada, “küreselleşme ve yeni liberal politikaların yetişkin eğitimi ve en yaygın hizmet kurumunu oluşturan Halk Eğitimi Merkezleri üzerindeki etkilerinin neler olduğu” sorunu, eleştirel paradigma bağlamında sosyolojik açıdan sorgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yetişkin Eğitimi, Küreselleşme, Yeni Liberal Politikalar, Yaşam Boyu Öğrenme, Halk Eğitimi Merkezleri.

3145

ADULT EDUCATION AND ITS INSTITUTIONS EVOLVING FROM PUBLIC SERVICE AREA TO SECTORAL INVESTMENT AREA

Abstract

Globalization and neoliberal policies, which represent the two pillars of the market, affect mostly fundamental many fields such as economic, political, technological fields as well as affecting the field of education by emphasizing the economic power in accessing knowledge. This effect has also been experienced in adult education, and the adult education that targets at involving individuals who initially could not be included in the field of education because of different reasons, has been sectorized by leaving the public service area through the enforcement for the aim of “creating economic capital” and evolved to an investment area demanded lasting lifelong. The labor market then influenced the institutions of adult education by setting sectoral targets for “raising qualified workforce”. In this study, the problem “what are the effects of globalization and neoliberal policies on adult education and Public Education Centers as its most widespread service institutions” is tried to be worked to questionized sociologically in the context of critical paradigm.

Keywords: Adult Education, Globalization, Neoliberal Policies, Lifelong Learning, Public Education Centers.

Giriş

Günümüz toplumunda yaşanan ekonomik, politik, teknolojik vb. birçok alandaki değişmelerin ve gelişmelerin temel dinamiklerini temsil eden küreselleşme ve yeni liberal politikalar, piyasanın iki halkasını oluşturmaktadır. Birbirinden bağımsız olması düşünülemeyen ve piyasanın çıkarlarına hizmet eden bu iki halka, bilgiye ulaşmada ekonomik güce vurgu yaparak eğitim sistemlerini ve kurumlarını etkisi altına almaktadır. Bu etki, eğitimin önemli bir parçasını oluşturan yetişkin eğitime ve kurumlarına da yansımaktadır (Özdemir, 2011: 92-93). Söz konusu bu yansıma ise; esasında bir kamu hizmeti dahilinde olan yetişkin eğitiminin gerek süre açısından gerekse de sahip olduğu amaçlar açısından zamanla dönüşüme uğramasında kendini göstermektedir. Şöyle ki, başlangıçta farklı nedenlerle eğitim alanına dahil olamayan bireylerin sürece dahil olmalarını, böylelikle de eğitimlerini tamamlamalarını amaçlayan yetişkin eğitiminin zamanla “ekonomik sermaye oluşturma” amacına dönük dayatmalarıyla piyasacı bir dönüşüme uğrayarak, kamusal hizmet alanından sıyrılıp sektörleştirilmiş ve yaşam boyu sürmesi talep edilen bir yatırım alanına doğru evrilmektedir. Bu evrilme, aynı zamanda, işgücü piyasalarının “nitelikli işgücünün yetiştirilmesi”ne dönük sektörel hedefler belirlemesiyle yetişkin eğitimi sunan kurumlarda da görünürlük kazanmıştır. Sözü edilen bu zincirleme süreç, çalışmanın temel bağlamını oluşturmaktadır. Ancak çalışmanın düşünsel alt yapısını temsil eden bağlama daha fazla açıklık getirebilmek adına, öncelikle “yetişkin eğitimi” alanının çalışma için önemli bir doktrin olmasının nedenlerine; daha sonra ise, yetişkin eğitimi sunan kurumlar arasından¹ özellikle “Halk Eğitimi Merkezlerinin” tercih edilmesindeki nedenlere değinmek gerekmektedir.

Çalışmada yetişkin eğitiminin “sorunsal alan” olarak belirlenmesindeki nedenlere bakıldığında ilk olarak; eğitimin ayrılmaz bir parçası olan ve günümüzde yaşam boyu öğrenme anlayışına dönüşen yetişkin eğitiminin, hızla gelişen ve değişen toplum yapısına paralel olarak çağın veya piyasanın gerisinde kalmamak adına bu değişimlere ayak uydurabilmek için çokça dile getirilen bir eğitim alanını temsil ettiğini söylemek mümkündür (Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı 2014-2018: 5). Yanı sıra, “gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından yetişkin eğitiminin eğitim seviyesi ve istihdam koşulları açısından önemli bir gösterge olması” (a.g.e.) şeklindeki argümanın Türkiye için de temsiliyet arz ediyor olması, bu eğitim alanının çalışma açısından önemini ortaya koyan bir diğer neden olarak görülmektedir. Üçüncü neden olarak ise; yaşam boyu öğrenmeye dönüşen yetişkin eğitiminin, “para kazanma temelinde başarılı olmayla, işinde yükselmeye, yeni iş bulma koşulları yaratmayla ve kendini geliştirmeye” ilişkilendirildiği (Erdoğan, 2005: 175) göz önünde bulundurulduğunda, bu durumun bir anlamda kamusal hizmet alanını temsil eden yetişkin eğitiminin piyasa odaklı hedeflerle sektörel yatırım alanına evrilen bir yapılanmaya işaret ettiğini söylemek mümkündür. Yetişkin eğitiminin bu çalışmada tercih edilmesindeki diğer nedenlere baktığımızda ise, bunu Türkiye’deki yaşam boyu öğrenmeye katılım durumunun artmasıyla², çocuk eğitimine nazaran

¹ Mesleki Eğitim Merkezleri, Olgunlaşma Enstitüleri, Turizm Eğitim Merkezleri ve Halk Eğitimi Merkezleridir (TÜİK, 2013-2014c).

² Araştırmanın yapıldığı dönemde edinilen verilere göre; 2006’ da yaşam boyu öğrenmeye katılım oranı 1,6 iken, 2014 yılında 3,2’ ye yükselmiştir (www.ajanshaber.com/hayat-boyu-ogrenme-programi-yukseliste-haberi/35302).

yetişkin eğitimine katılımın daha fazla paya sahip olmasıyla³ ve ortalama yaşam süresi açısından Türkiye'nin gün geçtikçe yaşlanan bir nüfus yapısına sahip olmasıyla⁴ açıklamak mümkündür.

Çalışmada yetişkin eğitimi sunan kurumlar arasından özellikle de Halk Eğitimi Merkezlerinin sorunsal alan olarak görülme nedenlerine bakıldığında ise; ilk olarak, yetişkin eğitimi sunan kurumlar arasından HEM'lerin sayıca çoğunluğu temsil ettiğini⁵, yanı sıra yıllara göre farklılık gösterse de, genel itibarıyla kurum olarak HEM sayısının giderek arttığını⁶ söylemek mümkündür. Halk Eğitimi Merkezlerindeki bu sayısal yoğunluk, kurs için yetişkinlerin bu merkezlere katılmasında da görünür olmaktadır⁷. Belirtilen bu nedenler de, çalışmada yetişkin eğitimi sunan kurumlar arasından özellikle HEM'lerin sorunsal alan olarak ele alınması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Çalışma, 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, çalışmanın modelini temsil eden “çalışmanın temel problemi, amacı, önemi, yöntem ve teknikleri” kısmından oluşmaktadır. İkinci bölüm ise, çalışmanın içeriği kısmından oluşmaktadır. Bu kısım, çalışmanın teorik çerçevesi hakkında bilgi sunmakta olup, sırasıyla, “piyasanın iki halkası olan küreselleşme ve yeni liberal politikaların yetişkin eğitimiyle olan ilişkisine, yetişkin eğitiminde yaşanan piyasacı dönüşümün araçsal dinamiklerine, dönüşümün seyrini ifade eden yetişkin eğitiminden yaşam boyu öğrenmeye geçiş sürecine değinilecektir. Üçüncü bölümde ise, Türkiye’de yaşam boyu öğrenme siyasetleri ve yetişkin eğitime dönük hedeflere ve Halk Eğitimi Merkezleri özelinde yetişkin eğitimi sunan kurumlara yer verilecektir. Dördüncü bölüm ise, çalışmanın teorik çerçevesinin de gözetilerek alan araştırmasından edinilen bulgularla ortaya çıkan sonuçlardan ve birtakım önerilerden oluşmaktadır.

1. Çalışmanın Modeli

Çalışmanın modeli, çalışmanın temel problemi, amacı, önemi, yöntem ve teknikleri kısmından oluşmakta ve çalışmanın genel çerçevesi hakkında bilgi sunmaktadır. Bu çerçevede belirlenen temel problem ise; “piyasanın iki halkasını oluşturan küreselleşme ve yeni liberal politikaların yetişkin eğitimi ve en yaygın hizmet kurumu olan Halk Eğitimi Merkezleri (HEM) üzerindeki etkilerinin neler olduğu”dur. Bu sorunsallık doğrultusunda ise, “yaşam boyu öğrenme anlayışına

Günümüzdeki verilere göre ise, bu oran 5,8 olarak belirtilmektedir (<https://hbogm.meb.gov.tr/www/2016-hayat-boyu-ogrenme-katlim-oranlari-yayimlandi/icerik/625> Erişim tarihi: 25 Haziran 2017).

³ Araştırmanın yapıldığı dönemde edinilen en güncel TÜİK verilerine göre, çocuk eğitimine katılım 2 485 378 iken, yetişkin eğitime katılım 5 736 728’dir (TÜİK, 2013-2014a).

⁴ Araştırmanın yapıldığı dönemde edinilen en güncel TÜİK verilerine göre, Türkiye’deki ortalama yaşam süresi %78,0’dır. Bu oran kadınlarda %80,7’i; erkeklerde ise %75,3’ü temsil etmektedir (TÜİK, 2013-2014b). Ayrıca 2023 yılına kadar 60 yaş üzeri nüfusun 18 milyonu aşacağı öngörülmektedir (Kaya, 2015: 98).

⁵ Araştırmanın yapıldığı dönemde edinilen en güncel TÜİK verilerine göre, yetişkin eğitimi sunan kurumların sayıları: Mesleki Eğitim Merkezleri 312, Olgunlaşma Enstitüsü 15, Halk Eğitimi Merkezi 987, Turizm Eğitim Merkezi 10’dur (TÜİK, 2013-2014c).

⁶ Araştırmanın yapıldığı dönemde edinilen en güncel TÜİK verilerine göre, 1999’da 918 olan HEM sayısı 2013-2014 yılları arasında 987’ye yükselmiştir (a.g.e.). Günümüzdeki verilere göre ise; bu sayı 986 olarak belirtilmektedir (<https://www.youtube.com/watch?v=013pxCz1kKQ>; <https://www.youtube.com/watch?v=E0TCnecKJvI> Erişim tarihi: 25 Haziran 2017).

⁷ Araştırmanın yapıldığı dönemde edinilen en güncel TÜİK verilerine göre, Türkiye’de yetişkin eğitimi sunan kurumlar içerisinde MEB’e bağlı kurumlarda 2013-2014 yılları arasında eğitime katılan toplamda 9 752 623 kişi içerisinde en fazla katılım 6 334 884 kişi ile HEM’lerde görülmüştür (TÜİK, 2013-2014a).

dönüşen yetişkin eğitimini ve kurumlarından özellikle de HEM' leri, küreselleşme ve yeni liberal politikalar çerçevesinde ele almak ve bunların yaşanan dönüşümle oluşan yeni görünümünü ortaya koymak” çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Günümüzde giderek yaşlanan Türkiye’ de, yaşam boyu öğrenmenin; “eğitim seviyesi, esnekleştirme, bireyselleşme, özelleştirme ve yerelleştirme, nitelikli işgücünün yetiştirilmesi ve istihdam koşullarıyla” ilişkilendirilmesinin yanı sıra bu öğrenmeye katılımın giderek artmasında “yetişkinlerin” başrolle sahip olduğu düşünüldüğünde, bu eğitimin araştırılmaya değer bir konu olduğu aşikardır. Buna ek olarak, bir yandan küreselleşme ve yeni liberal politikaların etkisiyle toplumda yaşanan dönüşümlerin yetişkin eğitiminin yanı sıra kurumlarını da etkilemesi, diğer yandan ise, yetişkin eğitimi sunan kurumlardan özellikle HEM’ lerin ve bu kurumlara katılan kursiyerlerin sayıca giderek artış göstermesi, Türkiye için söz konusu olan bu kurumların yetişkin eğitimi açısından önemli kurumlar olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, Türkiye genelinde, yaşam boyu öğrenme anlayışına dönüştürülen yetişkin eğitiminin ve kurumlarından özellikle de HEM’ lerin, küreselleşme ve yeni liberal politikalar çerçevesinde ele alınması ve yaşanan dönüşümle ortaya çıkan yeni görünümün ortaya konulması araştırma açısından önem taşımaktadır. Bu noktada, belirlenen sorunsalların eleştirel paradigma bağlamında sosyolojik açıdan ele alınması da, bir anlamda, çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Yanı sıra, çalışmanın teorik bağlamını destekleyen ve nicel ile nitel yöntemin bir arada kullanılması noktasında bulgulara erişimde istatistiksel bağlamda eşit koşulların sağlanması hususuna önem veren bir çalışmadan esinlenerek oluşturulması da çalışmanın önemini pekiştirmektedir.

Çalışma; bulguların değerlendirilmesi noktasında, araştırmanın yapıldığı dönemde Batı Akdeniz kapsamında yer alan Antalya, Isparta ve Burdur kent merkezlerindeki HEM’ lerde⁸ gerçekleştirilen “Küreselleşme ve Yeni Liberal Politikaların Yetişkin Eğitimi ve Kurumları Üzerindeki Etkisi” adlı tez çalışmasından esinlenerek oluşturulmuştur. Çalışmada; nicel ve nitelden oluşan iki ayrı yöntem ile ANOVA⁹ ve Kategorik İçerik Analizinden¹⁰ oluşan iki ayrı analiz tekniği kullanılmıştır. Nicel yöntem olarak daha fazla kitleye ulaşılma adına, 538’i kadın ve 227’si erkek olmak üzere toplamda 765 kursiyere anket tekniği uygulanmıştır. Nitel yöntem olarak ise, derinlemesine bilgi edinmek adına, hem 1’i kadın 8’i erkek olmak üzere toplamda 9 yöneticiye hem de 35’i kadın ve 13’ü erkek olmak üzere toplamda 48 eğitime görüşme tekniği uygulanmıştır. Bulguların edinilmesi aşamasında, çalışmada eşit koşulların sağlanabilmesi adına, kent merkezlerinde yer alan her bir HEM için 255 kursiyerin, üç yöneticinin ve 16 eğitmenin bulunmasına özen gösterilmiştir. Bulguların analizinde; TÜBİTAK¹¹ Ulusal Genç Araştırmacı Kariyer Geliştirme Programı (3501) çerçevesinde

⁸ Sırasıyla Azize Kahraman HEM, Isparta HEM ve Mehmet Akif Ersoy HEM’ dir (Şeker, 2016).

⁹ Nicel yöntem içerisinde yer alan, iki veya daha fazla değişken arasındaki farklılıkların tespiti için kullanılan bir tekniktir (Detay için bkz. Altunışık vd., 2012).

¹⁰ Nitel yöntem arasında yer alan ve “yaşamın verdiği şifreler üzerinden ilerleme” olarak nitelendirilebilecek bir tekniği ifade etmektedir. Burada öncelikli olarak çalışılan alandaki ana kategoriler belirlenir ve metin bu kategorilere ayrıştırılır, sınıflandırılır ve gruplandırılır. İkinci aşamada, içerik kategorilerinin tanımı yapılır. Birimlerin büyüklükleri farklı da olsa, cümle, cümleler öbeği veya kelimeler, sınıflandırılarak birer kategori olarak dönüştürülmeye hazırlanır. Başka bir kategori oluşturma yolu da uygun kategoriler oluşturulana kadar metinlerin tekrar tekrar okunmasıdır. Araştırmacı uygun bulduğu kadar alt kategori oluşturabilir. Bu noktada metnin derinliğini ve zenginliğini yeterince yansıtabilecek, ayrıca kullanım kolaylığı sağlayacak kadar alt kategori oluşturulmasına özen gösterilmeli; metni sadeleştirmek adına basitleştirmeyecek kadar az sayıda alt kategori oluşturulmalıdır. Üçüncü aşamada, eldeki metin kategorilere göre sıralanır. Son aşamada ise sonuçların dökümü, karşılaştırmalar ve yorumlama yapılır (Detay için bkz. Özgen, 2003).

¹¹ Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

tamamlanan 113K066 nolu ve “Türkiye’de HEM, SEM¹² ve İŞKUR¹³ Örneğinde Yetişkin Eğitimi ve Yaşam Boyu Öğrenme Uygulamalarına İlişkin Bir Araştırma” başlıklı projenin yöntem deseninden yararlanılmıştır. Nicel bulguların değerlendirilmesinde; SPSS (Statistical Packages for the Social Sciences)¹⁴ programından yararlanılarak tablolar oluşturulurken, nitel bulguların değerlendirilmesinde, Kategorik İçerik Analizinden yararlanılarak sorunsallara ilişkin birtakım metaforlar¹⁵ oluşturulmuştur.

2. Çalışmanın İçeriği

Çalışmanın içeriğinden söz ederken ilk olarak; piyasanın iki halkasını temsil eden küreselleşme ve yeni liberal politikalara ve bunların yetişkin eğitimi ile olan ilişkisine, daha sonra ise; başlangıçta farklı nedenlerle eğitim alanına dahil olamayan bireylerin sürece dahil olmasını amaçlayan yetişkin eğitiminde, yeni teknolojilerin ve bilginin egemen olduğu günümüzde, küreselleşme ve yeni liberal politikaların etkisiyle, nasıl bir dönüşümün yaşandığına değinilecektir. Üçüncü olarak ise, toplumsal yaşantımızı birçok alanda etkileyen, birbirine bağlı olan, güttüğü piyasacı veya sektörel amaçlarla birbirini besleyen ve etkileyen küreselleşme ve yeni liberal politikaların, bilgiye ulaşmada ekonomik güce vurgu yaparak yetişkin eğitimi etkisi altına almasındaki araçsal dinamiklere, sonrasında ise, yetişkin eğitiminde yaşanan bu dönüşümle oluşan çıktılarının olumsuz etkilerini azaltma arayışları doğrultusunda Türkiye’ de rehber niteliğinde olmasının yanı sıra yaptırım gücü bulunan yasal düzenlemelere ve söz konusu olan bu siyasaaların yetişkin eğitime yönelik hedeflerinin neler olduğuna yer verilecektir. Son olarak da, çalışmada ele alınacak olan bu konuların pratikteki yansımalarının kurumsal yapıdaki görünümünü ortaya koyabilmek için yetişkin eğitimi sunan ve günümüzde Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) bünyesinde Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü (HBÖGM) adı altında geçen HEM’ lerin “sahip olduğu işlevler açısından Türkiye için ne anlama geldiği; günümüzde küreselleşme ve yeni liberal politikaların etkisiyle yaşantımız üzerinde etkili olan değişimler karşısında HEM’ lerin kurulduğu yıllardaki amacından farklı olarak günümüzde ne tür amaçlara hizmet ederek dönüşümlere maruz kaldığı ve bunun eğitim programlarına nasıl yansıdığı, yaşanan dönüşümlerle yetişkin eğitiminde ortaya çıkan problemlere karşın devlete düşen rollerin neler olduğu” şeklindeki sorunlara eleştirel bağlamda sosyolojik açıdan irdelenmeye çalışılacaktır.

Piyasanın İki Halkası Olan Küreselleşme ve Yeni Liberal Politikaların Yetişkin Eğitimiyle Olan İlişkisi

Dünyanın bir ucunda oluşan olayların, kararların, araştırmaların ve etkinliklerin ulusal sınırlar ötesindeki toplumları etkileyebilmesi olarak ifade edilen küreselleşme, esasında ekonomik içerikli bir kavram olup, sermayenin dünya üzerindeki dolaşımının küresel düzeyde gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Bu olgu aynı zamanda, kapitalizmin sanayi bakımından gelişmesi ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile ekonomik, siyasal ve kültürel düzeyde dünya toplumlarının iç içe girmesini de ifade etmektedir. Küresel ölçekteki bu gelişmeler ise,

¹² Sürekli Eğitim Merkezleri

¹³ Türkiye İş Kurumu

¹⁴ Sosyal Bilimler için İstatistik Programı

¹⁵ Bir sözün sözlük anlamı dışında, başka bir söz yerine kullanılmasını ifade etmekte olup, esasında bir şeyi kendi adının dışında, çeşitli yönlerden benzediği bir başka şeyin adıyla anmaktır. Metaforda soyut bir duygu veya düşüncüyü anlatmak için, somut bir nesne kullanılmaktadır (Detay için bkz. Bilgin, 2003).

yeni tutum ve değerlerle donanmış bireylere olan ihtiyacı gündeme getirmektedir. Bu ihtiyacın giderilmesi için de eğitim önemli bir araç olmaktadır (Tezcan, 2002: 34-35, 42). Eğitim ile bu yeni insan tipinin yetiştirilmesi amacı, küreselleşmenin yanı sıra onun arka planını oluşturan yeni liberal ekonomi politikalarında da görülmektedir.

Yeni liberal politikaların eğitimle olan bağı, sistemin serbest piyasanın kodlarına uyumlu hale getirilerek kurumlarının birer ticari işletme, şirket mantığı çerçevesinde yapılandırılmasında ve yönetilmesinde belirginleşmektedir. Bu ticari kar anlayışıyla da yeni niteliklere sahip işgücü üretimi ve yurttaş eğitimi ihtiyacı kendini göstermiş ve bunun karşılanması için de eğitim, piyasanın çıkarlarına uygun olarak araçsallaştırılmaktadır. Bu noktada ise, eğitimden yararlanamayan bireylerin dezavantaj durumlarını daha da belirginleştirerek onları pazarın görünmez eline teslim etmektedir (Yıldız, 2008: 13-14, 20). Bu çerçeveden bakıldığında; piyasanın bu iki halkasını oluşturan küreselleşme ve yeni liberal politikaların, güttüğü bu amaçlarla, etkisi altına aldığı eğitimi, toplumsal amaç ve işlevinden uzaklaştırarak piyasanın talep ve ihtiyaçlarına göre uyarlanan bir yapıya bürüdüğünü söylemek mümkündür (Sayılan, 2001: 621).

Toplumsal yaşantımızı birçok alanda etkileyen bu iki temel dinamiğin; özellikle “bilgiye ulaşmada ve bireylere yeni niteliklerin kazandırılmasıyla üretilen yeni işgücünde” ekonomik güce vurgu yaparak eğitim alanını etkilediği gibi eğitimin önemli bir parçasını oluşturan yetişkin eğitimi de etkilemesi kaçınılmaz olmaktadır. Bu noktada; eğitim alanından yararlanamayanların eğitim sürecini tamamlamalarını sağlamayı amaç edinen yetişkin eğitiminin, küreselleşme ve yeni liberal politikaların etkisiyle, başlangıçtaki amacından sıyrılarak, “ekonomik sermaye oluşturma” amacı ile piyasacı bir dönüşüme uğradığını ve esasında kamusal hizmet alanını temsil eden bu eğitim dizgesinin sektörleştirilmiş ve yaşam boyu sürmesi talep edilen bir yatırım alanına doğru evrildiğini söylemek mümkündür. Belirtilen bu dönüşümü ise, küreselleşme ve yeni liberal politikaların yetişkin eğitimiyle olan ilişkisi olarak okumak mümkündür. Ancak yetişkin eğitiminde yaşanan bu piyasacı dönüşümün temel aktörleri olan küreselleşme ve yeni liberal politikaların bu dönüşümü “hangi araçsal dinamiklerle ve ne şekilde gerçekleştirdiğine” de değinmek konuya açıklık getirilmesi açısından önemli olmaktadır.

Yetişkin Eğitiminde Yaşanan Piyasacı Dönüşümün Araçsal Dinamikleri

Küreselleşme ve yeni liberal politikalar, güttüğü sermaye oluşturmaya dayalı bireysel amaçlarla, kamusal hizmet alanı olan eğitim alanı bir bütün olarak kar amacı güden birer işletme yaklaşımı ile ticarileşmiş ve serbest piyasanın işleyişine uyumlu hale getirilmektedir (Yıldız, 2008: 19). Bu noktada, eğitim ve diğer kanadını oluşturan yetişkin eğitimi kamusal alandan sıyrılarak sektörel yatırım alanına doğru evrilmektedir. Ancak belirtilen evrilmenin gerçekleşmesinde etkili olan bu iki temel dinamiğin yanı sıra, bu dönüşümün gerçekleşmesini sağlayan birtakım araçsal dinamiklerin de söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bu araçsal dinamikler ise; ‘özelleştirme ve yerelleştirme politikaları’, ‘iş ve kurumlarının esnekleştirilmesi’, ‘öğrenmenin ön planda tutularak, yaşam boyu sürmesinin teşvik edilmesi’dir.

Yetişkin eğitiminde yaşanan piyasacı dönüşümün araçsal dinamiklerinden ilki olan özelleştirme ve yerelleştirme politikalarının benimsenmesi ile eğitime piyasacı işlevler yüklenmektedir. Bu bağlamda özelleştirme; devletin küçülmesi, kamu kesiminin daraltılması ve devletin yeni baştan tanımlanması amacına yönelik olan çok geniş bir kavramı (Tan, 1988: 374) ifade ederken, yerelleşme de sorumluluğun, merkezi yönetim kademelerinden yerele aktarılarak sistem

içerisinde eğitimi, öğreneni ve aileyi yeniden konumlandırılmasını (Ömür, 2017: 20) ifade etmektedir. Her iki politika da birbirinden bağımsız olmayıp, küreselleşme ve yeni liberal ekonomi politikalarının sermaye oluşturmaya dönük amaçlarının yanı sıra bilginin üretimi ve iletimi için sürekli öğrenmenin önemli olduğuna dair vurguların yapıldığı bilgi çağında (Balay, 2004: 66) eğitime, “nitelikli işgücü yetiştirme, ekonomik ve küresel büyümeye katkı” gibi piyasanın amaçlarına hizmet eden bu yeni işlevlerin yüklenmesini (Kaya, 2016: 37) desteklemektedir. İkincisi ise, iş ve kurumlarının esnekleştirilmesidir. İfade edilen iş ve kurumlarının esnekleştirilmesi ile geçici ve güvencesiz istihdamı benimseyen anlayışın egemen olması söz konusu olmaktadır. Bu anlayış, küresel rekabet içinde yaşanan toplumsal değişimler karşısında oluşan yeni dünya düzeninde değişime ayak uydurabilmek ve “aktif pazar” ortamında varlığını sürdürmek isteyen işletme ve kuruluşların esnek bir yapıya bürünmesini, “tam gün istihdam” dışındaki uygulamalara ağırlık verilmesini benimseyerek esnek işgücü çalıştırmayı teşvik etmektedir (Tarcan, 2000: 1). Üçüncüsü ise, öğrenmenin ön planda tutularak yaşam boyu sürmesinin teşvik edilmesidir (Eser, 2014: 220). Burada eğitimden ziyade yaşam boyu sürmesi talep edilen bir öğrenme anlayışının benimsenmesi ile yabancı yatırımlara ve özelleştirme girişimlerine önem verilerek pazar ekonomisine doğru yönelim gerçekleşmekte (Vahşi, 2007: 33), bunun yanı sıra kamusalığa ve devletin müdahalesine önem veren sosyal devlet anlayışı gözardı edilmektedir.

Oysaki sosyal devlet; devletin, toplumun sosyal refahını maksimize etmek amacıyla müdahalelerde bulunmasını öngören (Yay, 2014: 147) ve piyasa güçlerinin işleyişini değiştiren bir devlet modelidir. Bu devlet modelinin en temel özelliği ise, sosyal ve ekonomik yaşama müdahale etmesidir. Sosyal devlet, vatandaşların belirli bir yaşam seviyesinin altına düşmeden yaşayabilmeleri ve sosyal ve ekonomik haklarla desteklenmesi temeli üzerine kurulmuştur. Bireylerin sosyal refahın artırılması için uygulanan programlardan yararlanma hakkı, sosyal devlette temel vatandaşlık hakkı olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte, sosyal devlet; toplumsal birlik ve dayanışmanın, toplumun tüm bireylerinin ekonomik özgürlüklerinin artırılması, toplumsal eşitliğin ve adaletin gerçekleştirilmesiyle ilintilidir (Gül, 2004: 147-148). Sosyal devlet bir yandan kamusal hizmetleri vergilendirerek finanse ederken, diğer yandan da fiyat denetimleri ve doğrudan üretime katılma gibi yollarla piyasaya müdahalelerde bulunmuştur. Bu kapsamda eğitim, sağlık, konut ve istihdam hakları sosyal devlette herkesin eşit bir şekilde yararlanabileceği haklar olarak güvence altına alınmıştır (Ayman Güler, 2006: 31).

Türkiye’de sosyal devlet anlayışı, dünyada ki gelişmelere paralel olarak değişim göstermekte; ülkede yaşanan sosyal, ekonomik ve siyasi krizler de sosyal politikalara etki etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni kurulduğu yıllardan 1961 Anayasası’na kadar Türkiye’de sosyal devlete ilişkin önemli adımların atılmamış; ancak 1961 Anayasası ile sosyal devlet kimliği “sosyal devlet ilkesi” ile güvence altına alınmış ve sosyal devlet olma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Ancak 1980’li yıllarla birlikte sosyal devlet anlayışı dönüşüm sürecine girmiş (Yay, 2014: 147), bu anlayış ve uygulamalarının yerini neoliberal politikalara bırakmıştır. 1980 sonrasında hem dünyada hem de ülke sınırları içinde yaşanan gelişmeler Türkiye’de sosyal devlete yönelik politikaların yeterli olmamasına ve 1982 Anayasası’nda “sosyal devlet ilkesi”nin kağıt üzerinde kalmasına neden olmuştur. Ayrıca, bu dönemlerde ekonomide serbestleşme, özelleştirme, yerelleştirme, gönüllüleştirme, demokratikleşme gibi reformlar ile devletin gücü, görev ve fonksiyonları daralmaktadır (Aktan, 2003: 158; Ekzen, 2009: 97). 1990’lı ve özellikle de 2000’li yıllara da gelindiğinde ise, sosyal devlet anlayışı giderek etkisini kaybetmiştir.

Günümüze geldiğinde de, Türkiye’de sosyal devlet niteliklerinin kaybedildiği, buna karşın yeni liberal politikaların hızla hakim olduğu söylenebilir (Yay, 2014: 158-160).

Sosyal devlet niteliğinden yoksun olan Türkiye’de, gerek piyasanın iki halkasını temsil eden küreselleşme ve yeni liberal politikaların gerekse de piyasanın araçsal dinamiklerinin etkisiyle yetişkin eğitiminin içeriğinin, giderek daha fazla istihdam piyasanın ihtiyaçlarına indirgenerek artan talep karşısında özel sektöre doğru eğilim gösterdiği söylenebilir. Bu noktada ise, yetişkin eğitime olan talep ve katılım hızla artarken, kamu bütçelerinden bu hizmet alanına yapılan harcamalar yeterli olmamakta, bunun sonucunda da, kursiyer başına ayrılan harcamalar yıllar içinde hızla azalmakta (Bağcı, 2014: 185- 213), sayıca artan ve çeşitlenen hizmet talebi karşısında yeterli harcamayı yapmayarak kendi hizmet alanını daraltan devlet de, toplumdaki talebin karşılanamaması sonucunu doğurmaktadır (a.g.e. 262-266), bu durum ise; devletin, artan talebin karşılanması için dolaylı olarak özel sektöre ve diğer hizmet sunucularına doğru yönelmesiyle sonuçlanmaktadır (Bağcı, 2015: 230). Ortaya çıkan bu görünüm, bir anlamda, Türkiye’de eğitimin piyasalaştırılması ile sosyal devlet fikrinin gerilemesine (Keskin ve Demirci, 2003), toplumsallığı temsil eden eğitimden bireyselliğe vurgu yapan öğrenme anlayışının gündeme gelmesine, bu noktada da eğitimin dönüşüme uğrayarak yaşam boyunca hayatı idame ettirebilme ve çağa ayak uydurma amacıyla öğrenme etkinliğinin sürekli hale gelmesine neden olmaktadır. Tüm bu bağlamlar dikkate alındığında ise, küreselleşme ve yeni liberal ekonomi politikalarının ve bilgi toplumunda yaşanan değişmelerin ve gelişmelerin yetişkin eğitimi, piyasanın değerlerini besleyen araçsal dinamiklerle etkisi altına aldığı ve dönüştürdüğü söylenebilir.

Dönüşümün Seyri: Yetişkin Eğitiminden Yaşam Boyu Öğrenmeye Geçiş

Günümüzde küreselleşme ve yeni liberal politikaların etkisiyle yaşantımızda politik, sosyal, kültürel, teknolojik gibi pek çok alanda değişimler ve gelişmelerle karşılaşmaktadır. Bu değişim ve gelişmeler ekonomik ve toplumsal yaşamı da dönüşüme uğratmakta, dolayısıyla da insanların ve toplumların söz konusu olan bu değişimlerin olumsuz etkilerini daha az hissedebilmeleri için sözü edilen bu değişimleri anlamaları ve onlara uyum sağlamalarını zorunlu hale getirmektedir. Çünkü küreselleşen dünyada bilgiyi elinde tutan, ona ulaşabilen, bilgiyi yararlı amaçla seçip uygulayabilenler arasında uçurum artmakta; güç dengeleri ise, bilgiyi elinde tutanlardan yana değişmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkan bu görünümde, bilgiye erişmek, bilgiyi uygulayabilmek ve bilgi üretebilecek yeterliğe sahip olmak önemli olmakta, bunun yolu ise, eğitimden geçmektedir. Bu yüzden de, eğitimin yaşam boyu sürmesi önemli olmaktadır. Eğitimin yaşam boyu sürmesi ise, en temelde yetişkin eğitimi ile olanaklı olmaktadır (Miser, 2002: 56).

Yaşam boyu eğitim fikri, ilk kez 20. yy.ın başlarında dile getirilmiş, 1920’lerde de J. Dewey ile birlikte E. Lindeman ve B. Yeaxle, eğitime günlük yaşamın sürekli bir boyutu olarak yaklaşan bir bakış açısının temellerini atmışlardır. Böylelikle eğitimin, yaşam boyu olduğuna ilişkin bir anlayış, yetişkin eğitimi alanında sistemli çalışmaların ilk başladığı zamandan bugüne kadar hakim olmuştur (Ayhan, 2005: 2). Ancak bir yandan öğrenme kavramının daha geniş olması ve planlı, programlı, kasıtlı olmayan etkinlikleri de kapsamı açısından diğer yandan da; küreselleşme ve yeni liberal politikalarla eğitimin giderek bir sektöre dönüştürülme çabasıyla yetişkin eğitimi kavramı yerini giderek yaşam boyu öğrenme kavramına bırakmaktadır (Kaya, 2016: 35). Yaşam boyu öğrenme kavramı ise, “temel eğitim, yetişkin eğitimi ve öğrenme

ortamlarının yaygınlaştırılması”nı kapsayan eğitim etkinliklerinin tamamını içine almaktadır (Sayılan, 2001).

Yaşam boyu öğrenme yaklaşımı en temelde, öğrenmenin günlük yaşamın sürekli bir parçası olduğu fikrine dayanmakta ve okulda gerçekleşen öğrenme biçimlerini kapsamakla birlikte bunların ötesinde, okul sistemi için belirlenmiş yaş ve mekân sınırlamalarına bağlı kalmaksızın yaşamın her anında ve alanında ortaya çıkan öğrenme süreçlerini içermektedir (Bağcı, 2015: 214). Yaşamın kendisinin sürekli bir öğrenme sürecini kapsadığı düşünüldüğünde, yaşam boyu öğrenme, esas olarak, toplumsal değişim ile ortaya çıkan yeni öğrenme ihtiyaçlarının karşılanmasını hedeflemektedir. Dolayısıyla küreselleşme ve bilgi toplumu gibi kavramlarla beraber ilişkilendirilen ‘yaşam boyu öğrenmenin’, teknolojideki gelişmelerle beraber her şeyin çok hızlı bir biçimde ilerlediği günümüzde, bu hızlı değişimden payına düşeni aldığı, kapitalist işleyiş içerisinde tüm mal ve hizmetler gibi ticari etkinliklerin konusu olduğunu ve karlı bir alan olarak şekillendirildiğini (Kaya, 2016: 37), bu bağlamda da daha çok öğrenmenin, daha çok kazanç ve daha çok sömürülmek için gerekli görüldüğünü (Okçabol, 2007: 152) söylemek mümkündür. Yetişkin eğitiminin yaşam boyu öğrenmeye dönüşmesiyle oluşan bu olumsuz etkileri azaltmak için ise, Türkiye’ de rehber niteliğinde olmasının yanı sıra yaptırım gücü bulunan yasal düzenlemelere duyulan ihtiyacın gerekliliği giderek önem arz etmektedir.

3. Türkiye’de Yaşam Boyu Öğrenme Siyasaları ve Yetişkin Eğitime Dönük Hedefler

Türkiye’de yaşam boyu öğrenme siyasalarına baktığımızda ise, T.C Anayasası, eğitim ve öğretimi düzenleyen yasalar (bu kapsamda yer alan tüzük, yönetmelik, kararname, yönerge ve genelgeler), eğitim programları, Kalkınma Planları ve Milli Eğitim Şuraları, Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgeleri olmak üzere altı temel çerçeveden bahsetmek mümkündür. Bu siyasalar göz önünde bulundurulduğunda, örgün eğitime kıyasla politika, program ve kaynak aktarımı açısından yetişkin eğitiminin ülkemizde çoğunlukla ikinci planda tutulduğu söylenebilir. Ancak Avrupa Birliğine giriş çabaları ve nüfusun giderek yaşlanıyor olmasıyla MEB ve bazı kamu kurumlarının yanı sıra özel kuruluş ve sivil toplum örgütleri yetişkinlerin eğitimine giderek daha fazla önem vermektedir. Buna karşın planlanan programlar ve gerçekleştirilen uygulamalar, daha çok yetişkin eğitiminin sadece bir boyutunu temsil eden “mesleki eğitime” indirgenmektedir (Kaya, 2016: 95-96). Söz konusu olan bu indirgemeci yaklaşım; 2009’dan günümüze kadar ki süreçte yer alan strateji belgelerinde¹⁶, 1924 anayasasından 1982 anayasasına kadar ki her anayasada, anayasalar dışında yetişkin eğitime dair hazırlanan ve farklı adlandırmalarla son halini alan 3308 sayılı Mesleki Eğitim Kanunu’nda, Başbakanlık tarafından Resmi Gazetede yayımlanan Yaygın Eğitimi Kurumları Yönetmeliği ile Yaygın Eğitim Enstitüsü yönetmeliğinde, bugüne kadar düzenlenen toplamda

¹⁶ Strateji belgeleri, 4 yılda bir düzenlenmektedir. Bunlardan ilki 2009-2013 yılları arasındaki dönemi kapsayan 2009-2013 Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi’dir (<http://mesbil.meb.gov.tr/genel/hayat%20boyu%20C3%B6%20C4%9Frenme%20dokuman.pdf> Erişim tarihi: 25 Haziran 2017). Strateji belgelerinden ikincisi ise, 2014-2018 yılları arasındaki dönemi kapsayan 2014-2018 Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı’dır (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140716-8-1.pdf> Erişim tarihi: 25 Haziran 2017), Bir sonraki Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi taslağının ise, 2019-2023’te hazırlanacağı belirtilmektedir (<http://hboqm.meb.gov.tr/www/hayat-boyu-ogrenmenin-gelistirilmesi-2-projesi-strateji-belgesi-ve-eylem-plani-ile-ilgili-calistaylar-tamamlandi/icerik/601> Erişim tarihi: 25 Haziran 2017).

19 Milli Eğitim Şuralarında ve 10 kalkınma planlarında, hükümet programlarında” görülmektedir.

Tüm bu siyasalarda yetişkin eğitiminin; ülkemizde örgün eğitim mantığı içerisinde pedagojik bir yaklaşımla ele alındığını, zaman zaman farklı adlandırmalarla gündeme geldiğini, amaç olmaktan ziyade araç olarak görüldüğünü, başlangıçta okuma-yazma ile biçki-dikiş kursları bağlamında ele alınırken yeni liberal küreselleşmenin eğitime yönelik politika ve uygulamaları nedeniyle mesleki eğitim odaklı olmasıyla esas bağlamından uzaklaştırıldığını söylemek mümkündür (Kaya, 2016: 96-104). Bu noktada ise, Türkiye’ de yaşam boyu öğrenmeye dönüşen yetişkin eğitime yönelik siyasaların yetersiz olduğu apaçık ortadadır. Belirtilen bu yetersizliklerin yansımalarını, yetişkin eğitimi sunan kurumlarda da görmek mümkündür. Yetişkin eğitiminin amaçsal ve paradigmatik dönüşüme uğramasıyla piyasacı bir görünüme bürünmesinin pratikteki yansımalarının ise, bu kurumlar arasından özellikle yetişkin eğitiminin en yaygın olarak sunulduğu HEM’ lerde olduğu söylenebilir.

Halk Eğitimi Merkezleri Özelinde Yetişkin Eğitimi Sunan Kurumlar

Günümüzde Türkiye’de yetişkin eğitimi sunan kurumlar arasından en yaygın olarak bilinen ve çalışmanın hedef grubunu temsil eden HEM’ ler, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü’ne (HBÖGM) bağlıdır. Araştırmanın yapıldığı dönemde sayıları 987 olan HEM’ lerin günümüzdeki sayısı 986’dır. Diğer yetişkin eğitimi sunan kurumlar ise, Mesleki Eğitim Merkezleri (312), Olgunlaşma Enstitüsü (15) ve Turizm Eğitim Merkezi (10)dir. Bu veriler dikkate alındığında, yetişkin eğitimi sunan kurumlar arasından HEM’ lerin sayıca fazla olduğu görülmektedir. Bu kurumların sayıca çokluğunun yanı sıra Türkiye için birçok önemi vardır. Bu noktada ilk olarak, “HEM’ lerin sahip olduğu işlevler açısından Türkiye için ne anlama geldiği” nden, daha sonra ise, sırasıyla, “HEM’ lerin kurulduğu yıllardaki amacından farklı bir biçimde dönüşüme uğrayarak günümüzde ne tür amaçlara hizmet ederek ne tür dönüşümlere maruz kaldığını ve bunun eğitim programlarına nasıl yansıdığı”, “yaşanan dönüşümler karşısında yetişkin eğitiminde ortaya çıkan problemlerle baş etmede devlete düşen rollerin neler olduğu” sorunlarına değinmek, bir anlamda çalışmanın amacı olan HEM’ lerin günümüz toplumunda yaşanan değişimlerle oluşan yeni görünümünü belirlemeye yardımcı olması açısından önem taşımaktadır.

HEM’ lerin sahip olduğu işlevler açısından Türkiye için ne anlama geldiği sorusuna bakıldığında; öncelikle yetişkinlere hizmet sunan diğer kurumlar arasından özellikle HEM’ lerin kurslara katılan yetişkinler için tercih edilmesindeki nedenlerin neler olduğuna; daha sonra da, “HEM’ lerin kurumsal etkililiğinin ne olduğuna yer vermek gerekir. Araştırmanın yapıldığı dönemde Batı Akdeniz kapsamında gerçekleştirilen tez çalışmasına göre (Şeker, 2016), HEM’ lerin yetişkinler açısından tercih edilebilir olmasında çoğunluk sırasıyla, “maliyetinin uygun olması, kurum hakkındaki olumlu görüşlerin mevcut olması, eve yakın olması, önceki yıllarda bu kurumlardaki kurs(lar)a katılmış olmaları, çalıştıkları kurumların yönlendirmesi” gibi nedenlerde gözlenmiştir. Söz konusu olan alan araştırması için bu nedenler ise, kursiyerlerin buldukları kentin yapısına göre (kentlerdeki gelişmişlik düzeyi/ HEM’ lerin fiziki konumu açısından yeterlilik durumunda farklılıkların gözlenmesi¹⁷) değişkenlik göstermiştir. Ancak bu

¹⁷ Söz konusu olan alan araştırmasında; Antalya’ da sadece merkezde yer alan Azize Kahraman HEM araştırma alanına dahil edilirken; Isparta ve Burdur illerinin merkezinde yer alan HEM’ lerin fiziki konum açısından yetersiz olmasından dolayı HEM’ lerle bağlantılı olan diğer kurumlarda da (ilköğretim ve ortaöğretim okulları, stadyum gibi) alan araştırmasının yapılması, eğitim için yetişkinlerin HEM’ leri tercih etme nedenlerini farklılaştıran etken

araştırma, Batı Akdeniz kapsamında yer alan (Antalya, Isparta ve Burdur) kent merkezlerindeki HEM' lerle (Azize Kahraman HEM, Isparta HEM, Mehmet Akif Ersoy HEM) sınırlı olduğundan araştırmadan edinilen bulguların, Türkiye' deki diğer illerde yer alan yetişkin eğitimi sunan kurumlar (özellikle HEM' lerin) açısından değişkenlik gösterebileceği unutulmamalıdır.

HEM' lerin Türkiye için öneminin daha fazla anlaşılması için ise, nitel yöntem içerisinde yer alan Kategorik İçerik Analizi tekniğinden de yararlanılarak birtakım metaforlar belirlenmiştir. Belirtilen önemin ortaya konması açısından ilk olarak HEM' lerin kurumsal etkililiği kategorisi adı altında “çoklu işlev” metaforu oluşturulmuştur ve burada HEM' lerin; yetişkinlerin eğitimlerini tamamlama, rehabilite olmalarına sağlama, sosyalleştirme, illere ait geleneksel dokuları yaşatma, nesli eğitime, aile eğitimine önem verme, dezavantajlı olarak tanımlanan ev hanımı, işsizler gibi kesimlerin hayata tutunabilmelerini, iş bulabilmelerini ve topluma kazandırılmalarını sağlama, farkındalık yaratma, ileri yaşta kişilerde de eğitime önem vermesi gibi birçok işlevlere sahip olduğu gözlenmiştir. Buradan hareketle, HEM' lerin bireysel ve toplumsal işlevlere sahip olduğu, ancak bu işlevlerin ne oranda gerçeği yansıttığı tartışılmaya açık bir konu olmaktadır. Ayrıca, HEM' lerde sunulan eğitimin süre açısından yediden yetmişe her yaşta yetişkinlere, tam zamanlı, birçok alanda yaşam boyu öğrenme anlayışına uygun olarak eğitim sunması, teknolojinin eğitimde kullanılmasıyla, farklılıkları bir arada görme, vizyon ve bakış açılarını değiştirme, dışa açık olmalarını sağlama, bir anlamda kafa olarak küreselleşmelerinde aracı olma işlevleri dikkate alındığında bu kurumlarda küreselleşme ve yeni liberal politikaların etkisinin olduğu söylenebilir.

Diğer sorunsallığı temsil eden “küreselleşme ve yeni liberal politikaların etkisiyle yaşantımız üzerinde oldukça etkili olan değişimler karşısında HEM' lerin kurulduğu yıllardaki amacından farklı bir biçimde dönüşüme uğrayarak günümüzde ne tür amaçlara hizmet ettiği”nin tespiti için TÜİK tarafından belirlenen yaşam boyu öğrenmeye katılma amaçlarına¹⁸ bakılmıştır. Bu veriler incelendiğinde, söz konusu amaçlar içerisinde, yüzde olarak toplamda en fazla dağılımların önem sırasına göre; “işini daha iyi yapmak (%50,5), günlük hayatta gerekli bilgi ve becerileri kazanmak (%35,1), sertifika almak (%27,6), ilgisini çeken bir konu hakkında bilgi edinmek (%27,3), bir iş bulma ihtimalinin artması (%25,0)”¹⁹ şeklindeki nedenlerle ilişkilendirildiği görülmektedir. Belirtilen bu amaçların Batı Akdeniz kapsamında gerçekleştirilen tez çalışmasında ortaya konan amaçlarla benzerlik gösterdikleri görülmüştür. Ancak belirtilen alan araştırmasında yaşam boyu öğrenmeye katılma amaçlarının, HEM' lerde kurs gören yetişkinlerin cinsiyet, yaş, aylık gelir, kurs programı, kent yapısı gibi birtakım değişkenlerle farklılaştığı gözlenmiştir²⁰.

HEM' lerin kurulduğu yıllardaki amacından farklı olarak ne tür dönüşümlere maruz kaldığını ve bunun eğitim programlarına nasıl yansıdığı sorunsalına bakıldığında, günümüzde küreselleşme ve yeni liberal politikaların etkisiyle toplumsal yaşantımızı etkileyen değişimler karşısında HEM' lerin kurulduğu yıllardaki amacından farklılaşmış olduğunu, bunu da kurumların eğitim odaklı olmaktan çok yaşam boyu sürmesi istenilen bir öğrenme anlayışıyla hareket etmesiyle ve piyasa odaklı olmasıyla anlamak mümkündür. Şöyle ki, Batı Akdeniz kapsamında yapılan alan

olmuştur. Bu da bir anlamda kentlerin gelişmişlik düzeyindeki farklılıkların bir ifadesi olarak okunabilir (Şeker, 2016: 31-32).

¹⁸ TÜİK (2013-2014d) resmi internet sayfasında bu konu hakkındaki en güncel veriler, 2012 yılına ait olmaktadır.

¹⁹ A.g.e.

²⁰ Detay için bkz. (Şeker, 2016).

araştırmasında; dünden bugüne yetişkin eğitiminde yaşanan dönüşümlerin HEM' lere ve katılım durumuna nasıl yansıdığını belirtmek adına “HEM' lerin piyasa merkezli dönüşümü” kategorisi oluşturulmuştur. Bu bağlamda; kamu kurum ve kuruluşlarda çalışma koşulunun ‘belge’ye dayandırılması ile sorumluluğun bireylere dayatıldığı bir toplumda gelecek kaygısından dolayı yetişkinlerin piyasanın ihtiyaçlarına uygun olarak iş bulmak için sertifika merkezli bir yaşamda kişisel olarak kendilerini sürekli geliştirmesinin zorunluluk arz etmesini ifade etmek adına “kendi kendine yardım” metaforu oluşturulmuştur. Diğer bir metafor ise, “fırsat eşit(siz)liği”dir. Bu metaforla; HEM' lerin diğer eğitim kurumlarından farklı olarak toplumsal sınıf açısından daha çok alt ve orta gelir grubuna hitap etmesi, fiziki konum açısından kent merkezlerindeki HEM' lerin kitle açısından daha fazla kişiye, daha geniş olanaklarla, daha sistemli bir şekilde, birçok alanda hizmet sunması ifade edilmektedir. “Toplumsal dışlanma tehlikesi” metaforunda ise, statüsel farklılıklar temelinde ekonomik, eğitsel ve denetimsel uygulamalarda dışlanma vurgulanmaktadır. Bu metaforlarla bir anlamda HEM' lerin, sahip olduğu işlevler açısından ve kurum olarak piyasanın ihtiyaçlarına uygun olarak, yaşadığı küresel çaptaki dönüşümü ifade edilmektedir.

Belirtilen bu dönüşümün eğitim programlarına da yansıdığını söylemek mümkündür. Şöyle ki, önceleri biçki-dikiş ve okuma-yazma odaklı kursların hakim olmasına karşın, günümüzde daha çok bilgisayar, İngilizce, hasta kayıt kabul gibi daha çok istihdam sağlayıcı kurslara yönelimin olduğunu söylemek mümkündür. Batı Akdeniz kapsamında yapılan alan araştırmasında da, kursların yaşam boyu öğrenme sürecindeki niteliğini belirtmek adına “HEM kurslarının piyasaya uyum niteliği” kategorisi oluşturulmuştur. Burada, HEM' lerin kurumsal işleyiş yönünden esnek eğitim modeline uygun olarak gönüllülüğe dayandığı lanse edilmesine karşın, gerçekte “sertifika dayatmaları” gibi yaptırımlarla zorunlu eğitim modelini yansıtmamasını ifade etmek için “esnek eğitim” metaforu belirlenmiştir. Yanı sıra, eğitime ayrılan ödeneklerin yetersiz olmasından ötürü kursların ücretlendirilmesi, bu ücretlerle de kurumsal giderlerin yanı sıra personel ücretlerinin karşılanması, HEM' lerde; eğitimin sürekliliği ve kalitenin sağlanması için kurs ücretlerinin gerekli görülmesini ifade etmek için “metalaşma” metaforu kullanılmıştır. Bir yandan esnek eğitim kavramının içinin boşaltılması, diğer yandan da HEM' lerde bağış adı altında alınan kurs ücretlerinin yanı sıra döner sermayeye bağlı kursların da sunuluyor olması ile eğitimde kalitenin sermaye ile eşdeğer tutulması dikkate alındığında; eğitimin piyasa temelinde özelleştirilerek ticari alana dönüştürüldüğü, devletin de eğitim harcamalarına yeterli oranda destek sağlayamadığı için “sosyal devlet” niteliği taşımadığı söylenebilir.

Yaşanan dönüşümler karşısında yetişkin eğitiminde ortaya çıkan problemlerle baş etmede devlete düşen rollerin neler olduğuna bakıldığında ise, Batı Akdeniz kapsamında yapılan alan araştırmasında; daha iyi bir yetişkin eğitimi için nelerin yapılması gerektiği ve devlete düşen rollerin ne olması gerektiğini belirlemek adına “Devlete Düşen Roller” kategorisi oluşturulmuştur. Bunun için; bir yandan eğitime ayrılan ödeneklerin ve eğitim için fiziki koşulların oluşturulması konusunda devletin yeterli desteği sağlamaması, diğer yandan da eksikliklerin giderilmesi için çevre kurumlardan destek alması noktasında kendi kendine yeten bir devlet niteliği taşınamaması gibi durumların giderilmesine; eğitimde yeniliklerin desteklenmesine karşın, bunun alt yapısının oluşturulması konusundaki yetersizliklerin giderilmesine, eğitime yönelik alınan kararlarda rehber olan ve yaptırım niteliği taşıyan yasal düzenlemelerde yetişkin eğitimine ve en yaygın kurumu olan HEM' lere yönelik uygulamaların yetersiz olması gibi sorunların aşılmasına ihtiyaç olmaktadır. Bu ihtiyaçları betimlemek adına da “kaosun etkilerini azaltma arayışları” adlı metafor oluşturulmuştur.

Gerek nicel yöntem içerisinde yer alan ANOVA tekniği aracılığıyla edinilen sayısal verilerde gerekse de nitel yöntem içerisinde yer alan Kategorik İçerik Analizi tekniği ile oluşturulan tüm kategorilerde ve bunlara uygun metaforlarda çalışmanın içeriğini destekleyen birtakım vurguların olduğunu söylemek mümkündür. Bu vurgular ise; “yaşam boyu öğrenme, kafa olarak küreselleşme, piyasanın talepleri doğrultusunda işgücü niteliklerinin kazandırılmasıyla istihdamın sağlanması, eğitimde fırsat ve olanak eşitsizliğinin yeniden üretilmesi, piyasaya uyum sağlayamama durumunda karşılaşılan toplumsal dışlanma tehlikesi, eğitimde esneklik adı altında sertifika dayatmalarının olması, özelleştirme girişimleriyle kamusal hizmet alanı olan eğitimin ve kalitesinin metalaştırılması, beraberinde kurumlarının da işletmeye dönüştürülmesi, eğitime ayrılan ödenekler” ve “eğitim için fiziki koşulların oluşturulması” konusunda yetersizliklere karşın, “eksikliklerin giderilmesi için çevre kurumlardan destek alması” noktasında sosyal devlet niteliği taşımaması, eğitime dair yeniliklerin desteklenmesine karşın gerekli alt yapının sağlanamaması, eğitime yönelik yasal düzenlemelerde yetişkin eğitime ve en yaygın kurumu olan HEM’ lere yönelik uygulamaların yetersiz olması”dır.

3. Sonuç

Küreselleşme ve yeni liberal ekonomi politikalarının yol açtığı birçok alandaki dönüşüm; en temelde eğitimi ve yetişkin eğitimi giderek sermaye odaklı, ticarileştirilen, dolayısıyla da piyasalaştırılan bir sektöre dönüştürmekte, bireyin girişimci olmasına dönük bir zihniyete karşılık sosyal yaşamının yanı sıra çalışma yaşamında da tutunamadığı için dezavantajlara sahip olan bireylerin bu durumlarından kendilerini sorumlu tutmakta, toplumsal amacından sıyrılan eğitim dizgesini de, bireyselliğe dönük amaçlar taşıyan, piyasalaşan ve yaşam boyu süren bir öğrenme anlayışına dönüştürmektedir. Bu da nitelikli işgücü yetiştirme politikasına uygun olarak çağın gerisinde kalmamak ve getirilerine uyum sağlamak için, piyasa tarafından bireylere dayatılan sertifikasyon süreci ile yetişkinlerin birtakım eğitim programlarına/kurslara yönelmelerine neden olmaktadır. Bu yönelim ise, yetişkin eğitimi sunan kurumlara katılımın artmasıyla sonuçlanmaktadır. Katılımın giderek yaygınlık kazanması durumunun, yetişkin eğitimi sunan kurumlar arasından en yaygın olarak bilinen HEM’ lerde de görülmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Çalışmada belirtilen yaşam boyu öğrenme anlayışına uygun olarak eğitimlerin sunulması; değişen dünyada durağanlığın imkansız olduğu günümüzde teknolojinin eğitimde kullanılmasıyla, öğrenenlere farklı vizyon ve bakış açıları sunulması, onların dışarıya açık olmalarının, bir anlamda ‘kafa olarak küreselleşme’lerinin sağlanması; öğrenenlere piyasanın talepleri doğrultusunda işgücü niteliklerinin kazandırılmasıyla onların istihdamına zemin hazırlanması; eğitimde fırsat ve olanak eşitsizliğinin yeniden üretilmesi; piyasaya uyum sağlayamama durumunda toplumsal dışlanma tehlikesiyle karşılaşılması; eğitimde esneklik adı altında sertifika dayatmalarının olması, özelleştirme girişimleriyle kamusal hizmet alanı olan eğitimin ve kalitesinin metalaştırılması, beraberinde kurumlarının da işletmeye dönüştürülmesi, ‘eğitime ayrılan ödenekler’ ve ‘eğitim için fiziki koşulların oluşturulması’ konusunda yetersizlikler karşısında ‘eksikliklerin giderilmesi için çevre kurumlardan destek alınması’ noktasında devletin ‘sosyal devlet’ niteliği taşımaması, eğitime dair yeniliklerin desteklenmesine rağmen gerekli alt yapının sağlanamaması, eğitime yönelik yasal düzenlemelerde yetişkin eğitime yönelik uygulamaların yetersiz olmasına yönelik sorunsallar dikkate alındığında; bir yandan yetişkin eğitiminin en duru haliyle “halk eğitimi” sıfatından

tamamen soyutlanarak, piyasa merkezli bir bakış açısıyla, yaşam boyu süren ve sektörel yatırım alanına dönüşen bir alana evrildiğini, diğer yandan da bu sorunsalların gerçek yaşamdaki görünürlüğünün yetişkinlere eğitim sunmada en yaygın kurum olarak bilinen HEM' lerde de mevcut olduğunu söylemek mümkündür.

Bu noktada ise, eğitimsel amaçlarda bireysellikten ziyade toplumsallığa yönelik vurguların yapılmasına, yaşam boyu öğrenmeden çok, eğitimin ön planda tutulmasına, eğitimin araç olarak kullanılması yerine, “amaç” olarak görülmesine, eleştiren, sorgulayan, bilinçli yurttaşların yetiştirilmesine, özelleştirme ve yerelleşme uygulamalarından ziyade ‘sosyal devlet’ ağırlıklı uygulamaların benimsenmesine, eğitimde fırsat ve olanak eşitliğinin sağlanmasıyla toplumsal refahın gözetilmesine, ekonomik sermayeye dayalı politikaların etkisiyle işletme mantığıyla meta haline dönüştürülen ve ölçülebilir kalite anlayışına sahip yetişkin eğitiminin aksine hümanist ve demokratik ilkeler doğrultusunda niteliğin sağlanmasına, yaşam boyu öğrenme siyasalarında yetişkin eğitime daha fazla yer verilmesine, yetişkin eğitiminin örgün eğitim ve pedagojik temelli uygulamalardan arındırılarak yetişkinleri temel alan bir eğitim anlayışıyla kendine özgü alanını (andragojik) oluşturan ve koruyan uygulamalara ağırlık verilmesine, yetişkin eğitiminin yanı sıra kurumlarının da ekonomik sermaye oluşturma amaçlarından sıyrılmasına ihtiyaç vardır. Belirtilen bu gereklilikler, HEM' ler için de geçerlidir. Bu nedenle HEM' lerin sektörel hedefler belirleyen piyasacı tutumun aksine, “kamusal hizmeti” anlayışını ilke edinerek yetişkin eğitiminde toplumsallığa dönük uygulamalara ağırlık vermesi gerekmektedir. Aksi takdirde, küreselleşme ve yeni liberal politikaların etkisiyle yaşanan eğitsel kaos ortamlarının kendini sürekli olarak yeniden üretmesi söz konusu olacaktır.

Kaynakça

- Aktan, C. C. (2003). Moderniteden Postmoderniteye Değişim, Konya: Çizgi Kitabevi.
- Altunışık, R. vd. (2012). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı. Sakarya: Sakarya.
- Ayhan, S. (2005). Dünden Bugüne Yaşam Boyu Öğrenme. Fevziye Sayılan ve Ahmet Yıldız (Haz.). Yaşam Boyu Öğrenme. Ankara: Pegem.
- Bağcı, Ş. E. (2014). Yetişkin Eğitimi ve Eşitlik. İstanbul: Kalkedon.
- Bağcı, Ş. E. (2015). Türkiye’de Yaşam Boyu Öğrenme: Piyasacı ve Muhafazakar. Mülkiye Dergisi. 39/3. 211-244.
- Balay, R. (2004). Küreselleşme, Bilgi Toplumu ve Eğitim. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2/37, 61-82.
- Bilgin, N. (2003). Sosyal Psikoloji Sözlüğü, İstanbul: Bağlam.
- Ekzen, N. (2009). Türkiye Kısa İktisat Tarihi: 1946’dan 2008’e İliştirilmiş Ekonomi, Ankara: ODTÜ.
- Erdoğan, İ. (2005). Yaşam Boyu Öğrenme ve Medya: Mitler ve Gerçekler. Fevziye Sayılan ve Ahmet Yıldız (Haz.). Yaşam Boyu Öğrenme (s. 164-177). Ankara: Pegem.
- Eser, E. (2014). Küreselleşme Süreci ve Eğitime Etkisi, Anemon MŞÜ Sosyal Bilimler Dergisi. 2/2, 211-224.

- Gül, S. S. (2004). Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa!, İstanbul: Etik Yayınları.
- Güler, B. A. (2006). “Sosyal Devlet ve Yerelleşme”, Memleket Siyaset Yönetim, 2, 29-43.
- Kaya, H. E. (2015). Yaşam Boyu Öğrenme ve Türkiye. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. 47/1, 81-102.
- Kaya, H. E. (2016). Yaşam Boyu Yetişkin Eğitimi, Ankara: Nobel.
- Keskin, N. E. ve Demirci, A. G. (2003). Eğitimde Çürüyüş. Ankara: KİGEM.
- MEB, (2019-2013). Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı. <http://mesbil.meb.gov.tr/genel/hayat%20boyu%20%C3%B6%C4%9Frenme%20dokuman.pdf>. (Erişim tarihi: 25 Haziran 2017) .
- MEB, (2014-2018). Türkiye Hayat Boyu Öğrenme Strateji Belgesi ve Eylem Planı. (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140716-8-1.pdf>), (Erişim tarihi: 25 Haziran 2017).
- Miser, R. (2002). Küreselleşen Dünya’da Yetişkin Eğitimi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, 35/1-2, 55-60.
- Okçabol, R. (2007). Küreselleşme ve Eğitim. Ebru Oğuz ve Ayfer Yakar (Haz.). Küreselleşme ve Eğitim (141-163). Ankara: Dipnot.
- Ömür, Y. E. (2017). Eğitimde Yeni Liberal Yerelleşme ve Eleştirisi. Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7/1, 10-25.
- Özdemir, S. M. (2011). Toplumsal Değişme ve Küreselleşme Bağlamında Eğitim ve Eğitim Programları: Kavramsal Bir Çözümleme. Ahi Evren Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 12 /1, 85-110.
- Özgen, H. N. (2003). Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı: Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri, Beyoğlu, İstanbul: TÜSTAV.
- Sayılan, F. (2001). Paradigma Değişirken: Küreselleşme ve Yaşam Boyu Eğitim. Cevat Geray’a Armağan. (609-624). Ankara: Mülkiyeliler Birliği.
- Sayılan, F. (2014). Piyasa ve Din Kuşatması Altında Kamusal Eğitim. Uysal, M. Ve Yıldız, A. (Der). Eleştirel Eğitim Yazıları. (s. 51-68) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Şeker, H. (2016). Küreselleşme ve Yeni Liberal Politikaların Yetişkin Eğitimi ve Kurumları Üzerindeki Etkisi: Batı Akdeniz Örneği (Antalya, Isparta ve Burdur İlleri). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Tan, T. (1988). Kamu Hizmeti, Özelleştirme ve Bürokrasinin Azaltılması Üzerine. Türk İdare Dergisi.
- Tarcan, E. 2000. Esnek İstihdamdaki Trend ve İşletmelerle Çalışanlar Üzerinde Etkileri, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 3/2, 1-18.
- Tezcan, M. (2002). Postmodern ve Küresel Toplumda Eğitim. Ankara: Anı.
- TÜİK. (2013-2014a). Konularına Göre İstatistikler, Eğitim İstatistikleri, İstatistikleri, İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama, Yaygın Eğitim Faaliyetleri İstatistikleri, İBBS 3.

Düzye ve Eğitimi Kurumlarına göre Devam Eden ve Bitiren Kursiyer Sayısı. http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 (Erişim tarihi: 25 Haziran 2017).

TÜİK. (2013-2014b). Konularına Göre İstatistikler, Hayat Tabloları, İstatistikleri, İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama, İllere ve Cinsiyete göre Doğuşta Beklenen Yaşam Süreleri, 2013-2014. http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 (Erişim tarihi: 25 Haziran 2017).

TÜİK, (2013-2014c). Konularına Göre İstatistikler, Eğitim İstatistikleri, İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama, Yaygın Eğitim İstatistikleri, Yaygın Eğitim Kurumları. http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 (Erişim tarihi: 25 Haziran 2017).

TÜİK. (2013-2014d). Konularına Göre İstatistikler, Eğitim İstatistikleri, İstatistiksel Tablolar ve Dinamik Sorgulama, Yetişkin Eğitimi İstatistikleri, Yerleşim Yeri, Cinsiyet Yaş Grubu ve Ayrıntılı Nedenlere göre Yaygın Eğitime Katılım. http://www.TÜİK.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018 (Erişim tarihi: 25 Haziran 2017).

Vahşi, F. (2007). Küreselleşme ve İstihdam. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Yay, S. (2014). Tarihsel Süreçte Türkiye’ de Sosyal Devlet. 21.Yüzyılda Eğitim ve Toplum. 3/9. 147-161.

Yıldız, N. (2008). Neoliberal Küreselleşme ve Eğitim. D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, 11, 13-32.

<https://hbogm.meb.gov.tr/www/2016-hayat-boyu-ogrenmeye-katilim-oranlari-yayimlandi/icerik/625> (Erişim tarihi: 25 Haziran 2017)

<https://www.youtube.com/watch?v=013pxCz1kKQ;>

<https://www.youtube.com/watch?v=E0TCnecKJvI> (Erişim tarihi: 25 Haziran 2017).

www.ajanshaber.com/hayat-boyu-ogrenme-programi-yukseliste-haberi/35302 (Erişim tarihi: 25 Haziran 2017).

<http://hbogm.meb.gov.tr/www/hayat-boyu-ogrenmenin-gelistirilmesi-2-projesi-strateji-belgesi-ve-eylem-plani-ile-ilgili-calistaylar-tamamlandi/icerik/601>. (Erişim tarihi: 25 Haziran 2017) .

BATI AVRUPA'DAKİ GÖÇMEN TÜRKLERİN TÜRKİYE-AB İLİŞKİSİNE ETKİSİ

İpek GÖKBAYRAK

Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

Öz

II. Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa ülkelerinin ekonomik kalkınmaya paralel olarak işgücü piyasasındaki ihtiyacı karşılamak adına Türkiye ile karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde göçmen alımı gerçekleştirilmesiyle birlikte, Avrupa'ya geçici istihdam amaçlı birçok göçmen gitmiş ve kendilerine ait bir düzen kurmalarından ötürü bu göç, kalıcılığa dönüşmüştür. Böylelikle göçmenler siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel hayata katılımını sağlayan bir süreç başlamıştır. Fakat bu süreçte Türklerin başta yabancı düşmanlığı olmak üzere, işsizlik, eğitim, dil, din, kimlik, İslamofobi algısı, fırsat eşitsizliği, aile, gençlik problemleri, örgütlenme/dernekleşme gibi konularda birtakım sorunlarla karşı karşıya kaldığı görülmüş ve bu sorunlar çerçevesinde de Avrupalıların gözünde zamanla değişim ve gelişim gösteren bir Türk imajı oluşmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda çalışmamızın amacı göç ile birlikte giden Türklerin, Avrupa'daki varlığı, entegrasyon sürecindeki mevcut sorunları ve bu sorunlar çerçevesinde oluşan imajın günümüz Türkiye-AB ilişkilerine etkisi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa'daki Türkler, Göç, Entegrasyon, İmaj, Türkiye-AB İlişkileri

3161

GİRİŞ

Türklerin 1950'li yıllarda Avrupa'ya başlattığı göç macerası zaman zaman kesintiye uğrasa da çeşitli aşamalardan geçerek bugünkü sürece ulaşmıştır. Göçmen Türklerin misafirlikten ev sahibi konumuna geçişi ile birlikte farklı bir boyut kazanan göç olgusu, bulunulan ülkeye ekonomik anlamda ciddi kazanımlar sağlasa da siyasi, sosyal ve kültürel yapıda birtakım sorunların baş göstermesine sebep olmuştur. Entegrasyon sorunu olarak nitelendirilen bu durum, ancak ikili ülkelerin iş birliği ışığında çözüme kavuşabileceği de bir gerçektir. Aksi durumda hem Avrupa'daki mevcut Türkler hem de iki ülke arasındaki siyasi gerçeklik-Türkiye-AB üyeliği- de zarar görecektir. Bu bağlamda sosyal bilimler alanında yapılan bu çalışmanın amacı, Avrupa'ya giden işçi göçünün gittikleri dönem ve bugün geldikleri konumu, karşılaştıkları sorunlar ve bulunulan çözümler çerçevesinde değerlendirmekle birlikte aynı zamanda bu durumun Türkiye-AB ilişkisine etkisi, AB bakış açısı ile incelemektir. Ayrıca çalışmamızda, literatür tarama ve kütüphane/internet araştırmaları usulleri kullanılarak, makale, resmi kurum verileri ve tablolar ile çalışma desteklenmiştir.

AVRUPA'DAKİ GÖÇ OLGUSU VE GÖÇMENLER

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olgu olmakla birlikte ekonomik, toplumsal ve siyasi nedenlerle insanların bireysel ve kitlesel olarak yer değiştirme eylemi ya da yaşanılan yerin değiştirilmesi eylemini (Güllüoğlu, 2012, s. 56) de ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'daki göç hareketlerinin temelde başlama nedenlerinin aslında kitlesel

üretimle geçişle yakından ilgili olduğu kabul edilmektedir. Çünkü Sanayi devrimi ile ortaya çıkan makineleşme süreci, birçok insanın topraktan kopup, köylerini terk edip kentlere doğru göç etmeye başlamışına sebep olmuştur. Böylelikle sanayileşme süreci her ülkede aynı seviyede ilerlemediği için; geç sanayileşen ülkelerdeki istihdam olanaklarının yeterli olmaması, yoksulluk ve işsizlik gibi sebepler de göçmen işgücünün, sanayisi gelişmiş ülkelere doğru harekete geçmesine neden olmuştur. Diğer yandan, sanayileşen ülkelerin “önceleri emek yoğun sanayi dallarında ve madencilikte; sonraları ise hizmet sektörünün vasıfsız işlerinde istihdam etmek üzere işgücü talep etmesi durumunun bir sonucu olarak, uluslararası boyutta bir işgücü göçünün yaşanmasına sebep olmuştur. (Toksöz, 2006, s. 3)” Bugünkü göç olgusuna bakınca da uluslararası göç, göç veren ülkeler ile göç alan ülkeler arasında her geçen gün artan kazanç farklılıkları, göç veren ülkelerdeki yaşam kalitesinin görece düşüklüğü, güvensizlik ve belirsizlik gibi itici faktörlerin etkisinde gerçekleştiği görülmektedir (Gökbayrak, 2008, s. 72).

Avrupa’ya Olan Göçün Aşamaları

1950’lerden başlayıp günümüze kadar devam eden dış göç süreci beş aşamada ele alınabilir:

- i. Birinci aşama, dış göç hareketinin başladığı 1950’li yılları kapsar. Bu yıllarda daha çok bireysel girişimler ya da özel araçlarla sınırlı sayıda göç gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda Türkiye’den Avrupa’ya iş gücü göçü kapsamında giden ilk işçi kafilesi 1957 yılında Almanya’ya gönderilen 10 kişilik gruptur. Ardından sayılarının artması üzerine daha sonra da bahsedeceğimiz üzere “İşçi Mübadelesi Anlaşması” imzalanmıştır. Almanya’ya göç eden Türkler ilk yıllarda “Heim” denen özel hazırlanmış işçi yurtlarında yaşamaya başlamışlardır. Bu durum göçmenlerin içinde buldukları Alman toplumundan dışlandıkları hissini güçlendirmiştir. Göçmenlerin “Heim” ve daha sonraları “Getto” tabir edilen bölgelere yerleşmesi/yerleştirilmesi, içinde buldukları Alman toplumundan dışlanmışlık görüntüsünün yanı sıra, uyum deneyimlerinin geleceği açısından olumsuz bir etki yapmıştır. Her ne kadar zamanla göçmenlerin Alman toplumuyla aynı yaşam koşullarını paylaşmaları söz konusu olsa da, günümüzde birçok Alman kentinde, Türklerin ve diğer yabancıların çoğunluğunu oluşturduğu “Getto” yerleşimleri varlığını korumaktadır. Toplumdan dışlanmışlık duygusunu çalışma yaşamında, okulda ve gündelik yaşamında hisseden yabancıların sığındığı bu mekânlar, kimliksel dayanışma ve kolektif var oluş duygularının güçlendiği aykırı bölgelerdir.

- ii. İkinci aşama, 1960 yılından sonraki dönem olup siyasal düzlemde gerçekleşen ikili anlaşmalara dayalı olarak düzenli ve planlı göçlerin yaşandığı dönemdir. Bu dönemde Avrupa ülkelerinden sırasıyla Almanya’nın ardından 1964 yılında Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965 yılında Fransa ve 1967 yılında İsveç’le işgücü anlaşmaları yapılmıştır (Yavuz, 2013, s. 612)

Böylelikle sırası ile Avrupa ülkeleri ile işgücü anlaşmaları yapılmıştır ;30 Ekim 1961 tarihinde Almanya ile başlayarak sırasıyla bunu 15 Mayıs 1964’de Avusturya, 16 Temmuz 1964’de Belçika, 19 Ağustos 1964’de Hollanda ile, 8 Nisan 1965’de Fransa, 10 Mart 1967’de İsveç ile yapılan ikili işgücü anlaşmaları (Ed.Aydın, Haz.Kafkas, Sarmış, & Şahin, 2014, s. 15-75) takip etmiştir. Bu anlaşmalarla beraber gönderen ve kabul eden ülke ilgili makamları arasında iş birliğinin kural ve yöntemleri saptanmış, bu çerçevede içerisinde; işçi yollama işlemlerinin basitleştirilmesi ve çabuklaştırılması, iş mukavelesi akdi, yabancı işçiler ile işçi kabul eden ülkelerin uyrukluğunu taşıyan işçiler arasında eşit muamele gibi önemli konular ele alınmış ve belirli esaslara bağlanmıştır (Kılıçaslan, 2006, s. 34-35)

iii. Üçüncü aşama, 1970’li yıllar ve özellikle 1973 dünya petrol kriziyle başlayan ekonomik kriz, işsizliğin beraberinde yabancı işçi alımının durdurulmasına sebep olmuştur. Bundan sonraki süreçte yabancı işgücüne karşı uygulanan kamu politikalarında da birtakım değişimler meydana gelse de Türkiye, Avrupa ülkeleri ile Sosyal Güvenlik Anlaşmaları yaparak Türk işçilerinin buldukları ülkelerin vatandaşları gibi sosyal güvenlik haklarından ve yardımlarından eşit koşullar altında fark gözetmeksizin yararlanmalarını sağlanmaya çalışılmıştır. Böylelikle 1965’te Almanya, 1968’te Hollanda ve Belçika, 1972’de Avusturya ve İsviçre, 1973’te Fransa, 1978’te Danimarka ve 2000 yılında da Romanya ile Türkiye sosyal güvenlik sözleşmeleri imzalamıştır. İmzalanmış olan ikili sosyal güvenli anlaşmaları genel olarak; anlaşmaya taraf olan “her iki ülke vatandaşlarının, çalışan ülke vatandaşları ile hak ve yükümlülükler açısından eşit işlem görmelerini, her iki ülkede geçen hizmetlerin birleştirilmesini, çalışılan ülkelerde kazanılan haklardan, kendi ülkelerine dönmeleri halinde de yararlanmalarını öngören temel haklar sağlamaktadır (Kılıçaslan, 2006, s. 35-36)

İkili iş gücü anlaşmaları ve sosyal güvenlik anlaşmalarının yanı sıra 1970 ve sonrası Türkiye, uyrukluğunu taşıyan işçilerin buldukları ülkelerdeki hak ve çıkarlarını korumak üzere bunlara ek olarak Avrupa Konseyi, Uluslararası Çalışma Örgütü ve üye olunan diğer bazı örgütlerce hazırlanmış olan bazı sözleşmeleri de onaylamıştır. Türkiye’nin taraf olduğu bazı sözleşmeler, başlıklar itibarıyla şunlardır:

- Avrupa Sosyal ve Tıbbi Yardım Sözleşmesi (01.08.1976)
- Avrupa Sosyal Güvenlik Sözleşmesi ve Ek Anlaşması (31.08.1976)
- Avrupa Sosyal Güvenlik Kodu, Avrupa Ara Anlaşmaları ve Ek Protokolleri (21.09.1978)
- Göçmen İşçilerin Hukuki Statüsüne Dair Avrupa Sözleşmesi (25.11.1980)

Avrupa Sosyal Şartı (12.04.1989) ile anlaşma ve sözleşmelerin dışında, üyesi olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü, İktisadi İş birliği ve Kalkınma Örgütü, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, İslam Kalkınma Örgütü, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması’nın göçmen işçilerle ilgili çalışmalarına katılmış, bu örgütler tarafından yayınlanan birçok sözleşmeyi de onaylamıştır (Kılıçaslan, 2006, s. 33-35).

Sonuç olarak şu söylenebilir ki, “Demir Perde” ülkeleri ile ilişkilerin çok sınırlı olması, Türkiye’yi birçok Batı Avrupa ülkesi için işçi ihtiyacını giderme açısından en cazip ülke haline getirmiş ve yukarıda da ifade edildiği üzere Batı Avrupa ülkeleri ard arda Türkiye ile işçi alımı anlaşmaları imzalamış (Kaya, 2008, s. 153) ve Türkiye’de bunlara ek olarak yaptırımlarla işçileri güvence altına almaya çalışmıştı. Fakat işsizliğin baş gösterdiği ekonomik krizin etkisi uzun, kapsamlı ve güçlü olunca Avrupa’daki Türklerin varlığından olduğu gerekçesi gösterilerek 1973’te Almanya, 1974’te de Belçika, Fransa, Hollanda işçi alımı anlaşmalarını feshetmiştir. Böylelikle kısa süren bu anlaşmalarla yeni göçmen alımını durdurmuş ve ekonomisini toparlamayı planladığı görülmüştür (Menlik, 2016, s. 16). Bunun dışında bu dönem kriz etkisiyle yeni işçi alımından ziyade var olan misafir göçmenlerin aile birleşimine evrildiği süreç olmuştur. Çünkü 1975 yılı ve sonrasında ana yurttan kalan çocuklar için ödenen yardım ile aile ile birlikte yaşayan çocuk arasında parasal/ödenek farklılıkları görülmeye başlanınca aile birleşmeleri gerçekleşmeye başlamıştır (Akcan Çimen, 2009). Fakat ülkeler, aile birleşiminin, kamu hizmetleri sektörünü bundan doğabilecek maddi külfetlerden “korumak”, ayrıca da yabancıların iş potansiyelinden azami düzeyde yararlanabilmek suretiyle bürokratik

düzenlemeler ve resmi mercilerin geniş takdir yetkilerine bırakılmış hukuki hükümlere başvurduğu göç ile ilgili yasalar çıkarmaya başladığı görülmüştür (Okyayuz, 1999, s. 39).

iv. Dördüncü aşama, 1980 sonrası dönem olup daha çok göçmen çocukların eğitim sorunları, getto yaşamı, çeşitli örgütlenme faaliyetleri, sığınma istekleri ve eve dönüşü teşvik eden yasaların gündemde olduğu dönemdir (Yavuz, 2013, s. 612-613). Türkiye’de yaşanan 1980 askeri rejiminin etkisi ile de bu süreçte Batı Avrupa ülkelerine bu sefer zorunlu sebeplerden ötürü gerçekleşen iltica başvuruları yapılmaya başlanmıştır. Fakat Avrupa ülkeleri yasalar çerçevesinde vize zorunluluğu koyarak, yabancıların ülkelere dönüşünü özendirecek yasal önlemler almaya başladığı görülmüştür. Hatta Türkiye’ye dönecek olanlara belirli koşullarda yardım yapılacağı öngörülmüştür. Bu bağlamda Türkiye’ye 150,000 kadar Türk kesin dönüş yapmış fakat girişimci ruha sahip diğer göçmenler işletmeler kurarak kalmaya devam etmiştir.

v. Beşinci dönem, ise 1990’larda başlayıp günümüze kadar devam eden ve içinde bulunduğumuz süreci karakterize eder. Bu döneme daha çok yabancılar yasası, kimlik problemleri, yabancı düşmanlığı, etnik ve dinsel örgütlenmelerin yaygınlaşması ve siyasal hak talepleri damgasını vurmuştur. Ayrıca bu dönemde fertlerin anavatanlarının sınırlarını aşarak başka ülkelere seyahat etmesi bakımından çeşitli küreselleşme aktörlerinin de göç olgusuna ivme kazandırdığı görülmektedir (Yavuz, 2013, s. 612-613). Çıkarılan yabancılar yasasına ilişkin olarak, oturma ve çalışma izni, o ülkede yeni doğan çocukların vatandaşlığı konusunda yaptırımlar yer almaktaydı.

1957 ilk Türk kafilesinin ardından günümüze dek Avrupa’daki Türk varlığı her ne kadar bazı tarihsel süreçlerde sekteye uğratılmaya çalışılsa da genel itibari ile nüfusta artış gözlemlenmiştir. İlk etapta her ne kadar geçici düşüncelerle gerçekleşen bir göç akımı olarak düşünülse de sonraları göçmenlerin düzen kurmaları ile birlikte kalıcı oldukları hatta buna ikinci ve üçüncü kuşağın da dahil edildiği görülmüştür. Kalıcılıktaki diğer etkili faktörler ise, geri dönenlerin Türkiye’de yaşadıkları olumsuzluklar, çocukların eğitimi ve Türkiye’de yaşam ve iş kurmak için gereken birikimin sağlanamamış olması ve Türkiye’ye karşı artan oranda kültürel ve sosyal yabancılaşma (Fien, s. 122) şeklinde ifade edilebilir.

Bunun yanı sıra büyük bir heves ve temel bir amaç için giden Türkler, batıdaki göçmen akımı sonrası göç edilen ülkelerdeki göçmen emeğinin yoğunluklu olarak kullanıldığı sektörler baktığımızda inşaat, temizlik, otelcilik gibi yeterince modernize edilmemiş sektörlerin yanında, bu emeğin daha alt bir düzeyde kullanıldığı tarım gibi makineler tarafından yapılamayacak sezonluk işlerin bulunduğu (örneğin bağ bozumu ya da kuşkonmaz hasadı gibi) sektörlerin de bulunduğu görülmektedir. Diğer bir taraftan göçmenler yürürlükteki anlaşmalara göre ücret aldıkları sektörlerde de çalışmaktaydılar. Fakat bunlar Amyant endüstrisi gibi sağlık yönünden tehlikeli olarak nitelendirilen sektörlerdi. Göçmen işgücü sanayide maden ocakları ve ağır endüstri gibi merkezi önemdeki alanlarda da kullanılmıştır (Soysüren, 2006, s. 44-46). Göçmenler aslında genel olarak baktığımızda vasıfsız niteliklere sahip olduklarından, imalat sanayi, inşaat ve madencilik gibi sektörlerdeki kirli, tehlikeli ve zor olan işlerde istihdam edilmek üzere getirilmişlerdir, diyebiliriz.

Günümüz sürecinde ise ekonomik anlamda sanayi sektöründen hizmete yönelen Avrupa ekonomisindeki yapısal değişikliğe gitse de halen kendi işini kuran Türk girişimcilerin dışındaki kesimin (az sayıda da olsa) her ne kadar niteliğe sahip olsalar bile vasıfsız ve kısmi işlerde

çalıştığı görülmektedir. Böylelikle bu konu ile ilgili olarak bir ülkede kazanılan vasıfların, çoğu kez bir başka ülkede tanınmaması gibi bir sorun belirlemektedir. Geçmişten bu yana genel itibarıyla özellikle gelişmekte olan ülkelere gelenlerin vasıflarını kabul ettirmede çokça zorlandıkları görülmüş ve hatta örneğin; İspanya’da 1989’da yapılan bir araştırmada bu ülkede çalışan yabancıların %40’ının mesleki gerilemeye uğradığı ortaya çıkmıştır. Belçika’da yapılan bir araştırmada ise özellikle Faslı ve Türk işçilerin gerçek beceri düzeylerinin altındaki işlerde istihdam edildiği ortaya konulmuştur. Bu yüzden vasıflı olmak ve ilerleyen süreçte de işte ilerleme kaydetmek için (yani işteki konum) göçmenlerin meslek içi eğitimlere katılmaları gerektiği belirtilmiştir. Fakat her ne kadar böyle bir şart konulsa da göçmenlerin böyle bir durumdan pek de yararlanmadığı daha doğrusu yararlanamadığını söylemek çok da yanlış olmayacaktır (Toksöz, 2006, s. 69).

Sonuç itibarıyla ekonomi temelli olarak Batı Avrupa ülkelerine göç eden Türkler, aslında geçmişten bu yana her ne kadar birtakım zorluklarla karşılaşsa da hem ülkeye uyum sağlama hem de bulunulan ülkenin göçmen politikaları ve yaptırımları çerçevesinde varlığını devam ettirdiği görülmektedir.

Ülkeler	1973	1984	1995	2003	2006	2011
Almanya	615,827	1,552,328	1,965,577	2,053,600	2,052,000	2.502.000
Fransa	33,892	144,790	254,000	311,356	423,421	541:000
Hollanda	30,091	154,201	252,450	352,000	364,333	384.000
Avusturya	30,527	75,000	150,000	134.229	113,365	112.150
Belçika	14,029	63,587	90,425	70,701	39,664	160.000
Britanya	2,011	28,480	65,000	79,000	80.000	79.000
Danimarka	6,250	17,240	34,700	35,232	54.859	55.000
Norveç	-	3,086	5,577	10,000	15.356	15.000
İsveç	5,061	20,900	36,001	38,844	63.580	39.000
İsviçre	19,710	48,485	76,662	79,476	73.681	120.000
İtalya	-	-	-	10,000	14.124	25.000
İspanya	-	-	-	-	-	6.000
Finlandiya	-	-	-	3,325	7.000	7000
Lihtenştayn	-	-	-	809	-	809
Lüksemburg	-	-	-	210	-	210*
Toplam	777.727	2,108,097	2,930,392	3,301,782	3,301,383	3,965,150

Çizelge 1: Avrupa Ülkelerinde Türk Nüfusu (Osmanoğlu & Değirmenci, 2011, s. 3)

Bununla birlikte yukarıda da görüldüğü üzere bazı Avrupa ülkelerindeki Türk nüfusun yıllara göre nasıl değişim gösterdiği ifade edilmeye çalışılmıştır. Günümüz sürecine gelindiğinde de artışın devam ettiği görülmüş ve genel itibarıyla yurtdışında yaşayan toplam 5,5 milyonu aşkın Türk toplumunun yaklaşık 4,6 milyonu Batı Avrupa ülkelerinde, geri kalanı ise Kuzey Amerika, Asya, Orta Doğu ve Avustralya'da yerleşmiştir diyebiliriz ve hatta bu sayı, Türkiye'ye kesin dönüş yapmış olan 3 milyon kişiyle birlikte düşünüldüğünde 8,5 milyonluk bir gruba ilgilendiren geniş kapsamlı bir göç olgusunun varlığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarının çoğu, artık sadece işçi konumunda olmayıp, akademisyen, bilim adamı, doktor, mühendis, avukat, gazeteci, iş adamı, sanatçı, politikacı, sporcu gibi çeşitli alanlarda meslek sahipleri olarak göç alan ülkelere göç etme ve bu ülkelerin siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel hayatına katılmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı).

Türklerin Avrupa'daki bulunma süreleri değerlendirildiğinde ise, Avrupa'daki Türkiye kökenlilerin artık Avrupa'nın ayrılmaz bir parçası haline geldikleri görülmüş ve bunun ilk göstergesi olarak da yerleşiklik süresi gösterilmiştir. Halen Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenlilerin % 91'i ya orada doğmuş ya da 11 yıldan fazladır orada yaşamaktadır. Kalıcılık kavramı "Çifte Vatandaşlık" durumu açısından ele alındığında da, bu konunun ne kadar önemli olduğunu gösteren en önemli göstergelerinden birisi olmuştur. Çünkü aynı zamanda siyasal katılımı mümkün kılan hususun vatandaşlık olduğu bilinmektedir. Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenlilerin yarısı bulunduğu ülke vatandaşdır. Örneğin, Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenlilerin %60'ının Almanya'da yaşadığını ve burada 'çifte vatandaşlığa' izin verilmediğini, bunun da vatandaşlığa geçişte ciddi bir sorun olduğunu da ifade etmek gerekir. Almanya üzerine yapılan pek çok araştırmada Almanya'nın çifte vatandaşlığa izin vermesi halinde vatandaşlığa geçişlerin ciddi bir biçimde artacağı ortaya çıkmaktadır. Avrupa'da yaşayan Türkiye kökenlilerin yaklaşık olarak yarısı yani 2,5 milyonu bulunduğu ülke vatandaşlığına sahiptir. Bu kitlenin yarısı ise aynı zamanda T.C. vatandaşlıklarını korumaktadırlar (Erdoğan, 2015, s. 125-126). Fakat gerek geçici olan göçmenler gerekse yerleşik/kalıcı Türk göçmenler ve gerek çifte vatandaş olanlar/olmayanlar, buldukları ülkelere entegre olma, uyumu dengeleme noktasında özellikle benliklerini kaybetmeme uğruna kendi içlerinde çatışmalar yaşayarak birtakım zorluklar yaşadığı ve bunlarında sorunlara yer açtığı görülmüştür. Çalışmamızın bundan sonraki başlıklarında Avrupa'daki Türk Göçmenlerin entegre olma çabaları uğruna yapılan çalışmalar ve bu bağlamdaki politikalara yer verilecektir.

AVRUPA'DAKİ TÜRKLERİN ENTEGRASYON SÜRECİ

Hem göç eden topluluk hem de göç alan toplumu ilgilendiren uyum problemlerini açıklamak için birtakım kavramlardan bahsetmek gerekir. Bunların başlıcaları bütünleşme/entegrasyon (integration), aynılaştırma/benzeşme (acculturation) ve erime/eşitleme ya da asimilasyon (assimilation) kavramlarıdır. Gerek bütünleşme gerek aynılaştırma-benzeşme ve gerek erime kavramları muhtemel bir kültürleşmenin sonucu olarak ortaya çıkar. Kültürleşme, iki ya da daha fazla kültürün etkileşimi sonucu değerler, inançlar ve davranışlardaki değişim sürecidir. Bu dinamik süreçte karşı karşıya gelen kültürlerin her birinde de bir miktar değişim görülebilir (Yavuz, 2013, s. 616). Bu bağlamda geçmişten günümüze kendi benliğini koruma ve asimilasyona karşı koyma çabası içerisinde olan Avrupalı Türkler de milli benliklerini kaybetmemek adına dinsel, sosyo-kültürel, eğitsel ve ekonomik organizasyonlar vasıtasıyla bu bilinci diri tutmaya çalışmıştır (Yurduseven, 2014, s. 589). Bu açıklamalar ışığında Avrupalı Türk göçmenlerin uyum süreci, bütün boyutlarıyla ele alınıp değerlendirilmek yerinde olacaktır (Yavuz, 2013, s. 616)

Avrupalı Türklerin Sosyo-Kültürel Entegrasyonu

Entegrasyon Sürecinde Aile ve Kültür Çatışması

Her ne kadar aile içi ilişkiler daha muhafazakâr bir atmosferi işaret etse de göçün en fazla etkilediği toplumsal kurumların başında aile gelir. Bazen aileler uyum konusunda sorun yaşarken bazıları bu durumu iyi bir şekilde atlatabilmektedir. Ayrıca uyum sürecini olumsuz etkileyen bir başka ikilem olarak da aile içi ve kamusal alan anlayışıdır. Göçmenler, kamusal alanda farklı, aile içinde farklı davranış kalıplarını sürdürmeye çalışmaktadır. Aile içi ilişkilerde ağırlıklı olarak kendi ülkelerinden taşınan sosyo-kültürel, dinsel bir takım değerler geçerliliğini –bazen biçimsel de olsa- korurken; okul ve benzeri sosyal alanlarda ise, içinde buldukları topluma özgü bir yaşama biçimine uyma zorunluluğu da önemli bütünleşme problemlerine kaynaklık etmektedir.

Örneğin; Almanya'ya, ilk gidenlerden yaşayanlar da düşünülürse, şu an üç kuşak bir arada yaşamaktadır ve Almanya'ya göç eden ilk kuşak göçmen aileler, dini ve sosyo-kültürel amaçlı örgütlenmeler içine girerek genel olarak toplumun geri kalanından kopuk, "sosyal kapanma" olarak tanımlayabileceğimiz bir yaşam biçimi geliştirmişlerdir. İkinci ve özellikle üçüncü kuşak ise(özellikle gençler), daha öncekilerin yaşadığı dil, din, gelenek ve davranış kalıpları konusundaki ikilemleri aşmayı kısmen başarmıştır. Üçüncü kuşak dediğimiz kesim, Almanya'da doğan ya da bu ülkeye doğduktan hemen sonra gelen, sosyalizasyon sürecinin birinci ve ikinci aşamalarını bu ülkede tamamlayan, temel eğitimini de bu ülkede almış olan nesildir. Ülkenin kültürel değerleriyle sosyalleşerek kimlik kazanmış, çoğu yaşadıkları ülke vatandaşlığına geçmiş gençlerdir. Dolayısıyla bu durum onların aile içi ilişkilerinden, sosyo-kültürel değerlere bakışına kadar oldukça geniş bir yelpazede pek çok ilişkisini etkilemektedir. Ancak bu etkilerin her zaman olumlu bir çizgide seyrettiğini söylemek mümkün değildir. Bu gençler birden fazla grupla özdeşleşme süreci yaşamaktadırlar. Almanya'da yaşayan Türk aileler üzerinde yapılan bir araştırmada, bu ülkede doğup büyüyenlerin, yani ikinci ve daha çok da üçüncü kuşak olarak isimlendirilen, Almanca'yı çok iyi bilen ve eğitim düzeyleri diğerlerine oranla daha iyi olan kuşağın, şiddet olaylarına daha çok eğilimli oldukları tespit edilmiştir (Kılıçaslan, 2006, s. 59).

Bunlara ek olarak, toplumsallaşma sürecinde gençler, yaşadıkları toplumun değerlerini, normlarını, yaşama tekniklerini öğrenirken, bundan farklı olan ailelerinin değer ve semboller sistemi arasında kültür çatışması ve kuraldışı davranışlar sorunu ve bu yüzden örneğin işsizlik, ayrımcılık ve kendi kültürüne uymayan toplumsal yaşam, Türk gençlerini toplum dışına itmektedir. İşsiz genç kitlelerin suç ortamlarına itilmesi, marjinal grupların ağına düşmesi, entegrasyon deneyimlerinin olumsuzluğu açısından doğal gelişmelerdir. Bu gençler gerçekçi eylemler yerine alkol, kumar eroin gibi kötü alışkanlıklara ve suç işlemeye sürüklenebilmektedir. "Marjinal konuma itilen gençler eğitim ve iş bulma pozisyonlarında karşılaştıkları ayrımcılık ve yalıtılmayı kabullenememektedir. Toplumun hâkim kültürünün yanında kendi kültüründen de ayrılarak alt-kültürler oluşturmakta, bu da kültür çatışmalarında belirleyici rol oynamaktadır. Marjinal gençlerin bir yandan çok yönlü sorunların sahibi olması, diğer yandan bir alt-kültür olarak görülmeleri onların kural dışı davranışlarının nedenidir. Yani özellikle genç kesimin, ideolojik tutumlar (dini, siyasi görüşler), sosyal davranışlar (yabancı dil bilgisi, evlilik türleri, vs.) ve kültürel kalıplar (Batı, Türk) noktasında bu olguları birbirleri ile bağdaştırma yolunda zorlandıkları görülmektedir (Bedirhan, 2009, s. 4-5). Bu sorunları aşma noktasında aile ise önemli bir etkidir ve büyük sorumluluk düşmektedir.

Entegrasyon Sürecinde Dil ve Eğitim

Dil ve eğitim açısından Türk göçmenler Batı Avrupa’da buldukları süreç içerisinde daima ana dillerin, korumaya çalışmış ve bu konuda oldukça duyarlı olmuşlardır. Geçmişten bu yana her ne kadar Türk göçünü engellemek için Avrupa Birliği ülkeleri tarafından çok ciddi önlemler alınsa da, aile birleşimi yoluyla Batı Avrupa ülkelerine Türkiye’de artarak devam eden bir göç söz konusu olmuştur. Çoğunlukla ikinci kuşağın evlenerek getirmiş olduğu birinci kuşak nitelikli yeni Türk göçmen grubu olduğundan, toplumda ve evde konuşulan Türkçe açısından 'taze kan' işlevi görmüş ve böylelikle evlerde Türkçe konuşulmaya devam edilerek çocukların da Türkçe öğrenmesi sağlanmıştır.

Özellikle Almanya ve Hollanda olmak üzere Türklerin yoğun olarak yaşadığı bu iki ülkede yapılan araştırmalara göre Türkler, ana dillerinin çok değerli olduğunu belirtirken, dillerinin okullarda öğretilmesini istemişlerdir. Diğer taraftan, sadece Türk gruptan araştırmaya katılanlar çocuklarının başka kültürlerden insanlarla evlenmesine karşı çıkmışlardır. Bu bulgular ışığında Türk grubunun ana dili ve kültür konusundaki hassasiyeti kolayca anlaşılmaktadır. Dilin bu denli güçlü olmasında en önemli etkenlerden birisi, elbette Türklerin grup dışı evlilik yapmamasıdır. Avrupa ülkelerinde doğup büyüyen gençler çoğunlukla Türkiye’de evlilik yapmakta ve sürekli olarak birinci kuşak göçmen akımı sağlanmaktadır. Bu sosyo-kültürel eğilim ana dilinin de sürekli olarak canlı ve diri kalmasını sağlamaktadır. Ya da aksi durumda Avrupa’da yetişen gençler daha çok kendi aralarında veya farklı dil gruplarından evlilik yapmış olsalardı, ana dilinin korunması bu denli kolay olmayabilirdi. Nitekim karma evliliklerde (farklı dilleri konuşan kişilerin evlilikleri kastedilmektedir), çoğunlukla yaşanan ülkenin dili evde konuşulmakta ve çocuklar da sadece evde konuşulan ortak dili (Almanca veya Hollandaca gibi) öğrenmektedirler. Aynı şekilde Türk grubunun çoğunlukla aynı semtlerde oturuyor olması da onlara ana dili kullanımı için geniş bir sosyal yapı sunmaktadır (Yağmur).

Eğitim anlamında ise öncelikle hatırlatmakta fayda var ki ilk dönem Türk göçmenlerinin büyük bir kısmı okur-yazar bile olmayan kırsal kesimlerden gelen bireylerden oluşmaktaydı. Bu dezavantaj sadece birinci kuşak Türk göçmenleri değil, aynı zamanda ikinci kuşak Türk göçmenlerinden eğitim durumunu etkileyen ve entegrasyon sürecini istenilen ölçüde olmasını engelleyen bir faktördür. Bu bağlamda eğitim sürecinde başarı düzeyinin çok da yüksek seyrettiğini söyleyemeyiz. Elbette bunda çocukların ve gençlerin gönderildiği okul, önemli bir yere sahiptir. Türk öğrencilerin ilk ve ortaöğretim seviyesinde bile Avrupa’nın değişik ülkelerindeki öğrencilere göre daha kötü durumda olduğu görülmektedir. Ortaöğretimin en kötü durumda olan ve başarı düzeyi düşük olan öğrencilerin yönlendiği okullarda Türk öğrencilerin oranları hemen hemen bütün ülkelerde o ülke ortalamalarının üzerindedir. Başarılı okullarda ise Türk göçmenlerin oranlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir (Kaya, 2008, s. 160).

Bunların dışında dil ve eğitim konusunda Avrupa ülkelerinde bulunan Türk göçmenlere Türkiye’de destek sağlamak ve halen yurtdışında Dışişleri Bakanlığı’nın verilerine göre “Türkçe Anadil ve Türk Kültürü dersleri için Bakanlıklar arası Ortak Kültür Komisyonu (BAOKK) kararı ile şu an günümüzde görevlendirilen 1.694 öğretmen ve 92’ nin üzerinde okutmanın hizmet verdiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte öğretmen sayısını daha da arttırmak ve Türkiye’de hizmet içi eğitim olanaklarından yararlandırmak için özellikle yurtdışındaki ana okullarda Türk kökenli öğretmen sayısını arttırmak için dış temsilciliklerimiz veli dernekleriyle iş birliği içinde çalışmalarına devam etmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı).

Fakat her ne kadar Türkiye desteği olsa da Türkçe dilin öğretilmesi ve eğitimdeki varlığı Avrupa ülkelerinde bir sorun olarak karşılanmıştır. Örneğin; 2013 yılında gerçekleştirilen “Avrupalı Türklerin Anadili Eğitim Çalıştayı” nda Almanya’da yaşayan iki dillilerin sorunları ele alınıp, bu sorunlara çözüm önerileri getirilmeye çalışılmıştır. Buna göre öneriler şu şekilde sıralanmıştır; Ulus devlet politikası, Türkiye’de lanse edildiği gibi, Batı Avrupa’da bitmemiştir. Batı Avrupa’da ulus devlet tam aksine Avrupa Birliğinden sonra daha da güçlenmiştir, kurumsal olarak daha da kökleşmiştir. Dolayısıyla kendi ulusal kimliklerini devam ettirebilmek ve Avrupa Birliği içerisinde kaybolmamak için ulus devlet kimlikleri çok güçlü bir hale gelmiştir. Bu bağlamda resmi dilin dışındaki diller tehdit unsuru olarak görülmektedir.

Böylelikle Türk kökenli göçmen çocuklarının Türkçe konuşması istenmemektedir. Bu çocukların sadece yaşadıkları ülkenin anadilini öğrenmeleri istenmektedir. Fakat bu bir asimilasyon politikasıdır ve bu politikaya karşı çalışma yapılması için öncelikle bu sorunun tespit edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla Avrupa bu politikayı uygularken toplumsal bütünlüklerini ön plana koymaktadır; buna karşın, Türkiye’deki azınlıkların ana dilleri ve eğitimleri konusunda yönlendirme yapmaktan çekinmemektedir. Bu nedenle Avrupa’da iki dillilik konusu bilinçli olarak saptırılan bir konu olmaktadır. Avrupalılar iki dilliliğin önemli bir zenginlik olduğunu vurgulayıp kendi çocuklarının İngilizce öğrenmesi için çaba gösterirken, göçmen çocukları söz konusu olduğunda, bunun toplumsal olarak istenmeyen bir iki dillilik olduğunu iddia etmektedirler (Yılmaz, 2014, s. 1648).

Buna ek olarak, Avrupa’daki eğitim sistemi eyaletten eyalete göre değiştiğinden her bir eyaletteki iki dilli çocukların aldıkları eğitim bir olmamaktadır. Bu da dil düzeyinde farklılıkların yaşanmasına sebep olmaktadır. Buradaki birtakım okullar anaokullarında iki dilli eğitim verirken, çoğunlukla bu çocuklara submersiyon modelinde eğitim verilmektedir. Bu modelden dolayı çocukların çoğu, ilkokulu güçlükle bitirip ondan sonrada en düşük meslekî okullara gitmektedirler. Anne babaların en ciddi sorunu budur (Yılmaz, 2014, s. 1649). Sonuç itibari ile genel olarak ele aldığımızda göçmen Türklerin dil ve eğitim konusunda şu sorunlarla karşılaştığı görülmektedir:

- Yaşanılan Ülkenin Dilinin Yeterli Derecede Bilinmemesi
- Yaşanılan Ülkenin Eğitim Sisteminin Yeterince Tanınmaması
- Türkçe ve Türk Kültür Derslerinin Zorunlu Olmaması
- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri
- Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına (Anaokullarına) Devam Eden Türk Çocuklarının Sayısının Çok Az Olmasından Kaynaklanan Sorunlar
- Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına (Anaokullarına) Devam Eden Türk Çocuklarının Sayısının Çok Az Olmasından Kaynaklanan Sorunlar
- Mesleki Eğitime Yeterince Önem Verilmemesi
- Okul İdaresi ve Aileler Arasında Yeterli İletişimin Kurulamaması
- Türkiye’den Gönderilen Öğretmenlerle İlgili Hususlar
- İlgili Ülke ve Eyaletlerce Atanan Türk Öğretmenlerle İlgili Hususlar
- Yurtdışı İçin Hazırlanan Ders Kitap ve Malzemelerinin Yetersizliği
- Diploma Denkliği ve
- Yurtdışında Türk Yükseköğretim Kurumlarının Kurulmaması (Kılıçaslan, 2006, s. 161-173) gibi tüm bu alanlarda yeterli derecede niteliğin sağlanmaması (öğretmenler, okullar) , gerek Türk tarafın gerekse Alman tarafının konuya yaklaşımı ve bulunulan ülkelerdeki göçmenlere uygulanan politikalar eğitimde sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Avrupalı Türklerin Entegrasyon Sürecinde Kimlik Ve Din

Kimlik duygusu, değer yargılarımız, inançlarımız, yaşadıklarımız ile cinsiyet, yaş, statü gibi birçok faktörle yakından ilgilidir ve bu kavramı, birinci kuşak dediğimiz bu gruplarda elde edildikten sonra ikincil gruplarda gelişerek olgunlaşır şeklinde de ifade edebiliriz. Bu olgu, geleneksel giyim-kuşamı, davranışları, yaşayışı ve çocukların eğitimindeki etkin rolü ile kadın, aile ortamında geleneksel halk dindarlığı ve kültürünün canlı bir biçimde hayatıyet bulup süreklilik kazanmasına, dolayısıyla kimlik oluşumuna önemli katkılar sağlar.

Avrupa'ya göç edenler arasında en büyük kimlik problemi yaşayan kuşak, ikinci ve daha sonraki kuşaklar diyebiliriz aslında. Çünkü bunların önemli bir kısmı içinde buldukları ülkelerde doğup büyümüş, o ülkenin okullarında eğitimlerini tamamlamış, dolayısıyla, İngilizce/Almanca/Fransızca gibi dilleri rahatlıkla yazıp konuşabilen, iletişim problemini çözmüş ve daha da önemlisi yaşadıkları ülke vatandaşlığına kabul edilmiş kimselerdir. Bu noktada Türk kimliğini ailevi değerleriyle koruyan grubun yanı sıra çifte vatandaşlık olarak kendi kimliğinden, gelenek ve değerlerinden uzaklaşan kesim de mevcuttur (Yavuz, 2013, s. 620).

Genel itibariyle kuşaklararası farklılaşmadan kaynaklı kimlik sorununun Avrupalı Türk gençleri arasında iki uç ve bir de ara grup olmak üzere üç farklı tepkisel eğilim gösterdiğini söyleyebiliriz. Bunlardan birincisini, engel grupları olarak da isimlendirilen aşırı dindar, milliyetçi ve anavatana ilişkin güçlü yönelimleri olanlar oluşturmuş, ikinci uç grubu ise genellikle üçüncü kuşak meydana getirmiştir. Bu grup ise, giderek kendi toplumuna yabancılaşmakta, kimlik bunalımı ve kozmopolit bir kültürel ortamda eriyip gitmektedir. Bu grup üyelerinin yabancı dil öğrenme, daha iyi bir eğitim ve çifte vatandaşlık hakkı kazanma gibi olumlu yönleri bulunmakla birlikte, kendi öz değerlerinden kopma, küresel hayatın getirdiği fastfood türü yiyecekler, moda takibi, müzik, cinsel serbestlik ve alkol kullanma gibi daha çok gagesiz bir hayata yönelme anlamı taşıyan olumsuz yönleri bulunmaktadır. Bu kuşakta Almanlarla evlilik, kuşaklararası çatışma gibi sebeplerden evden ayrılmalar, din değiştirmeler ve suç işleme yaygındır. Bu grup için asimile olmuş grup tanımlaması da yapılmaktadır aslında. Bu iki kategorik tipleşme dışında bir de iki toplum arasında "köprü" görevi gören ve hem anavatan hem de yaşanılan ülke ile eşit oranda ilişkili olan bir grup daha bulunmaktadır ki çok dilli ve çok kültürlü kimlikler bu kategoriye girmektedir. Bu grup belirli bir siyasi, dini ya da ırksal kimliği öne çıkarmamaktadır (Başkurt, 2009, s. 87).

Bir toplumda bütünleşme ve uyum süreçlerin hepsi birbiri ile yakından ilgilidir. Ancak bazı olgular merkezi bir konuma sahiptir. Bunlardan biri de dindir. Kimlik oluşturma başta olmak üzere çoğu sosyo-kültürel unsur az veya çok, doğrudan ya da dolaylı olarak bir şekilde dinden etkilenir (Yavuz, 2013, s. 620).

Avrupa'daki Türklerin gettolaşması sürecinde din ise, diğer işlevlerinin yanı sıra bir tür tampon mekanizma olarak burada kendine merkezi bir yer bulmuş, dolayısıyla dini eğilimler güçlenmiş, ibadet yeri ve Kur'an kurslarının sayısında hızlı bir artış gözlenmiştir. Yakın zamanlarda yapılan bazı araştırma verilerine göre kendilerini "çok dindar" olarak değerlendirenlerin oranı % 7, "dindar" olarak değerlendirenlerin oranı yaklaşık % 65, "dindar olmayanlar"ın oranı % 24.5 ve "hiç dindar olmayanlar" da %3' olduğu saptanmıştır. Yetişkinlerin ise, % 95'i "çocuklarının dinî yükümlülükleri yerine getirmesini" istemekte; %85'i "dinsiz yaşamın insanlar için iyi bir şey olmadığını" beyan etmektedir. Ancak burada kastedilen dini yükümlülükler arasında çoğunlukla halk inaniş ve adetlerinin oluşturduğu folklorik birtakım unsurların da yer aldığı

önemle vurgulanmaktadır. Avrupa’da yaşayan özellikle ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler üzerinde yapılan bazı araştırmalarda da her ne kadar dini bilgileri zayıf da olsa, benzer eksiklikler nedeniyle temel bazı dini ibadetleri yerine getiremeseler de büyük çoğunluğunun din ve tanrı inancına sahip oldukları ve kimlik referansları arasında dinin kendine önemli bir yer bulduğu tespit edilmiştir. Aynı araştırmaya göre aile ve yakın çevre, dini inançların aktarılmasında birinci derecede önemli rol oynarken medya ve kamuoyundaki olumsuz imajlar gençlerin İslam’a bakışını olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla Türk gençleri arasında sembolik bir dindarlığın geliştiğini söylemek mümkündür.

Ayrıca caminin göçmenlerin dini hayatında önemli bir yeri olduğu da bir gerçektir. Çünkü göçmenlerin ibadethane ihtiyacının ilerleyen zamanlarda gündeme gelmesi örgütlenmelerini sağlamıştır diyebiliriz (Yavuz, 2013, s. 622). Bu bağlamda Müslümanların Avrupa’da örgütlenmelerinde cami, merkezi bir yer tutmaktadır (Eren, 2007, s. 279). İbadethane işlevinin yanı sıra bir sığınma ve muhafazakâr kimlik oluşturma enstrümanı, öğrenci yurdu, kütüphane, spor kulübü, kantin, lokanta, berber, hamam, gibi birçok üniteyi de kapsar. Kısacası, göçmenlerin sosyo-kültürel ve dini yaşamlarının merkezinde yer alan cami en önemli sosyalleşme odaklarından biri olmuş ve buralarda görev yapan din görevlileri de en etkin sosyalleştirici aktörler olarak işlev görmüştür (Yavuz, 2013, s. 622). Uyum sürecinde din konusunda bir de Avrupa açısından bakıldığında, İslam’ın Avrupa’da kötü, algılanıyor olmasının en önemli nedenlerinden ve taşıyıcıların bir tanesi göç almış batı Avrupa ülkelerinde gözlemlenen bu uyum sorunudur. Hristiyan Avrupa kimliğinden çok uzak olmayan diğer bazı ülkelerden gelen göçmenlerde benzer uyum sorunları mevcut olsa da, toplumda göze batanlar genellikle Hristiyan Avrupa kimlik tanımlamasından birkaç adım daha uzakta olan Türkler, daha genel anlamıyla maalesef Müslümanlar olmaktadır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra Müslümanlar hakkında yapılan genellemeler ve İslam ile Terör’ ün çok sık bir biçimde beraber anılır hale gelmesi, göçmenlerin entegrasyonu için gösterilen yoğun çabanın boşa gitmesine sebep olmuştur. Uyum ile ilgili iyi atmosferin ortadan kalkmasına yol açan bu süreç, tarafların kendi bölgelerine çekilmesine neden olmuş ve gettolaşma sürecini hızlandırmıştır aslında. Bununla birlikte ne yazık ki toplumdaki algılamalar, iki tarafın da birbirinden korkar hale gelmesinin önünü açmış, "biz" ve "onlar" tanımlamalarını ortaya çıkarmıştır (Fien, s. 126-127). Zamanla toplumda oluşan bu “biz ve onlar” kavramı, ırkçılığın en açık göstergesi olarak belirirken son yıllarda Avrupa’da tırmanışa geçen bu durumun- ırkçı görüşlerin- giderek tehlikeli bir boyuta ulaşmasına sebep olduğunu söyleyebiliriz. Yapılan araştırmalar da bu gerçeği teyit eder niteliktedir. Örneğin, Yabancı ve göçmen karşıtlığı, işsizliğin yüksek olduğu Almanya’nın doğu eyaletlerinde daha yaygın olarak görülmektedir ve Alman kamuoyunun %36’sı, “Yabancılar, yalnızca sosyal devlet sistemimizi istismar etmek için buraya geliyorlar” düşüncesini onaylamaktadır. İrkçılığı politika olarak benimseyen, “İslamofobik Politikaları” yla bilinen partilerin, Avrupa’nın pek çok ülkesinde iktidar ya da iktidar ortağı olmaya başladığı ve bunun da çok yaygın olarak ülkelerin politikalarına yerleştiği görülmüştür (Aström & Türkan, 2015, s. 16-17).Gerek geçmişte gerekse günümüzde yabancı düşmanlığı, şüphesiz ırkçı temelli eylemler olarak kendini göstermektedir. Bu konu ile ilgili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Başkanlığı, Avrupa’da Türkiye Kökenlilere Yönelik İrkçı ve Yabancı Düşmanlığı Motifli Eylemler” adlı bir rapor hazırlamıştır. Buna göre eylemler; saldırı, kundaklama, tehdit ve tehdit mektubu olarak kategorize edilmiştir. Raporun sonucuna göre, 2012 yılı Avrupa ülkeleri ırkçı eylemlerin istatistiksel oranları ise aşağıdaki tablodaki gösterilmiştir.

2012 Yılı Ocak-Aralık Ayları Eylemlerin Gerçekleştiği Yere Göre Dağılım

Ülkeler	Eylem Sayıları
Almanya	67
Avusturya	3
Belçika	4
Bulgaristan	2
Fransa	7
Gürcistan	1
Hollanda	13
İngiltere	1
İsveç	1
İsviçre	1
Sırbistan	1
Ukrayna	4
Yunanistan	3
TOPLAM	108

Kaynak: (TBMM Raporu, 2012)

Verilere göre eylemlerin en fazla Türk göçmeni barındıran Almanya’da olduğu görülmektedir. Komisyon raporunda da belirtildiği gibi Neo-Nazi benzeri sağ örgüt ve oluşumlar nedeniyle Almanya’da daha fazla ırkçı eylemlerin varlığı söz konusu olmaktadır. İrkçı eylemler çoğu zaman sözlü olarak taciz ve rahatsız etme olarak da kendini göstermektedir. Özellikle yaşlı kesimin göçmenlere karşı daha intolerans içerdikleri görülmektedir.

Yapılan örnek kişisel görüşmeler;

- “Başörtülü olduğum için yaşlı Alman kadın ve erkekler tarafından zaman zaman rahatsız ediliyorum, geçenlerde kadının biri sokakta durup dururken bana hakaret ederek gidin bu ülkeden sen ve senin gibileri istemiyoruz” diye bağırды, ne yapacağımı şaşırđım.”
- “Türk arkadaşlarla geziye gitmek için otobüsümüze binerken yaşlı bir Alman kadın yanımıza gelip ülkenize mi dönüyorsanız aferin gidin gidin dedi, o an öyle incinmiş hissettim ki kendimi anlatamam (Akıncı Çötök & Taşdelen, 2013, s. 5)şeklinde ifadelerle Avrupalı Türkler, Türk kimliklerinden ötürü yaşadıkları durumları anlatmıştır.

Çoğumuzun da bildiği üzere, yabancı düşmanlığı, toplumsal barışı dinamitler ve halkı sürekli bir kargaşaya iter. Bu noktada 29 Mayıs 1993 gecesi Almanya’nın “Solingen” şehrinde Genç ailesinin oturduğu evin yabancı düşmanı, ırkçı bir grup tarafından kundaklanması da buna bir örnektir. İrkçılığın varabileceği akıl almaz boyutu tüm insanlara gösteren “Solingen faciası”, nda Türk vatandaşlarımız hayatlarını kaybetmiş ve bu durum hem Türkleri ve hem de olayla hiçbir ilgisi olmayan sağduyulu Alman halkını da insanlık adına acıya boğmuş, çoğunluğu bu ülkeye daha iyi bir yaşam umuduyla gelen göçmenlerle birlikte barış ve huzur içinde bir geleceğin nasıl yaratılabileceği konusunda düşünmeye sevk etmiştir. Solingen faciasının

ardından on üç yıl sonra, ne yazık ki bazı Batı Avrupa ülkelerinde belirli bir azınlığın hala ırkçılığı ve yabancı düşmanlığını sürdürdüklerini ve bu yolda eylemler yapmaya devam ettiklerini görüyoruz. Özellikle son yıllarda İslam, genel olarak Batılı yaşam tarzına bir tehdit olarak algılanmakta, “İslam” ve “Terör” kelimeleri sıkça birlikte kullanılmaktadır (Kılıçaslan, 2006, s. 152).

Avrupa'nın İslamofobi Algısı

Her ne kadar AB ülkelerinde “hoşgörü” kavramı önemli bir değer olarak kabul edilse de Avrupa'nın farklı dil, din ve ırklara karşı ortak ve birlikte yaşayabilme düşüncesi çok esnek bir yapıda olmadığından yola çıkılarak toplumda farklı olanlara, yabancı kesime ya da sonradan eklenenlere Avrupa içinde genelde kuşku ile bakıldığı ve bu bakışın da halen devam ettiği görülmektedir. Avrupa'da var olan bu yabancı kesim Müslüman olunca bir kavram ortaya atılarak İslamofobi/İslam Karşıtlığı olgusu ortaya çıkmıştır. Avrupa'da gelişen bu kavramdan büyük ölçüde etkilenen ülkeler olarak ise genel olarak, Fransa, Hollanda, Almanya ve Avusturya sayılabilir ve bu ülkelerde İslam'a karşı ön yargı her geçen gün daha da ortaya çıkarak artmaktadır. Bunun en somut örneği, Almanya'nın “Baden-Württemberg” eyaletinde uygulamaya konulan ve Müslüman göçmenlerin Alman vatandaşlığına geçerken 30 sorudan oluşan bir soru kataloğunu cevaplandırmak zorunda kalmış olmalarıdır. 30 soru ile uygulanan bu yöntem, yalnız Müslümanlara uygulanmış ve İslam'a karşı önyargı ve korkuların arttığı bu dönemde, böylesi bir düşmanlığın yanında ırkçılığa varan bir yapı içine girmesi söz konusu olmuştur (Fien, s. 128).

Avrupalılara göre İslami değerler, demokrasi ve insan hakları ile uyum sağlamamaktadır. Aslında bu imajın ortaya çıkmasında bazı otoriter İslamcı hükümetlerin etkisi vardır. Bu gibi ülkelerde kadın haklarının sınırlanıyor olması Avrupalıların eleştirisine sebep olmaktadır. Yine Avrupa'da birçok ülkede Müslümanlar tarafından işlenen namus ve töre cinayetleri de olumsuz intibaya sebep olmaktadır. Bu gibi sebeplerle 20. yy.ın ikinci yarısından itibaren Müslümanlar, Yahudilerden sonra Avrupa'nın yeni ötekileri olmuşlardır. Terör, cami, minare, türban, peçe ve Hz. Muhammed tasvirleri Avrupa için kendi sınırları içindeki öteki İslam'ın korkulan sembolleri olmuştur. Avrupa'da ötekiler konumuna düşen Müslümanlar, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında islamofobi algısı sebebiyle birçok ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Özellikle EUMC (Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi) raporunda bu ayrımcılıklara genel olarak yer verilmiştir. Yapılan anketler sonucunda Müslümanların çalışma şartları, eğitim, barınma gibi konularda ayrımcılığa maruz kaldıkları tespit edilmiştir (Değirmenci, 2010).

Ayrıca 11 Eylül saldırılarına benzer Londra ve Madrid ülkelerinde yaşanan ve sonrasında örneğin Paris ve Brüksel'de meydana gelen bombalama olayları Avrupa'nın kavramlaştırdığı ötekileştirme tanımının daha belirgin hale gelmesine sebep olmuştur. Çünkü örneğin, 7 Ocak 2015'te Paris'te “mizah” kisvesi altında yayın yapan “Charlie Hebdo” dergisine yapılan saldırı sonrası Avrupa'da Müslümanlara olan nefretini kusmaya başlayan insanların sesinin yeniden yükselmeye başlamasına sebep olurken “İslami terör”, “Terörist Müslüman” gibi kavramlar da yeniden piyasaya sürüldüğü görülmüştür. Müslümanlar ise suçluluk kompleksi içinde, savunmacı ve utangaç bir eda ile bu saldırıyı kınamakla yetinmiştir. Böyle bir görüntü, Müslümanlar açısından son derece marazi bir durumdur elbette (Tan, 2015, s. 45). Diğer yaşanan Brüksel 22 Mart 2016 terör saldırısı ise, Avrupa Birliği'nin hala Kasım ayındaki Paris saldırılarının yaralarını sarmaya ve göçmen krizini çözmeye çalıştığı bir zamanda meydana

gelmişti. AB üye ülkeleri arasında terör tehdidine karşı farkındalığın artırılarak Türkiye ile iş birliğine girilse de bu tür saldırılar, Avrupa'da da Müslüman karşıtı duyguların fitilini ateşleyebilmekte ve Türk vatandaşlarına vizesiz seyahat imkanı vermemeye yönünde AB hükümetlerine yönelik baskıyı artırabileceği öngörülmekte ki bu öngörü günümüzde de devam etmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, 2016).

Sonuç itibariyle dini radikalleşmenin bir tehdit olarak algılanması, Müslüman göçmenlerin potansiyel bir tehdit olarak görülmesine yol açmış ve bu da İslamofobi akımının yükselişe geçmesine sebep olmuştur (Yılmaz F. , 2008, s. 5).

Politik Entegrasyon ve Etkileri

Ülkeleri dışında yaşayan göçmen ya da göçmen kökenli insanların, vatandaşı oldukları ülkelerde siyasal katılımın önemli bir boyutu olan seçme-seçilme hakkına sahip olmaları ve bunu kullanmaları her geçen gün daha da büyük önem arz etmektedir. Özellikle çifte vatandaşlık durumunda göçmen-göçmen kökenliler birden fazla yerde siyasal katılım faaliyetine katılabilme hakkına sahip olabilmektedirler (Erdoğan, 2015, s. 125-130).

Bu bağlamda belirli süre ikamet etme koşuluyla; İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya, Estonya, Litvanya, Hollanda, Belçika, İrlanda, Slovenya ve Slovakya mütakabiliyet koşuluyla da; İngiltere, İspanya, Portekiz ve Çek Cumhuriyeti'nde yabancılara yerel seçimlere katılma hakkı tanınmaya başlanmıştır. Ayrıca Türklerin yaşadıkları ülkenin siyasi hayatına da katılım sağlayan bireyler olmaları arzu edilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı). Bu yüzden Türklerin bulunduğu ülkelerdeki kalma süreleri ve vatandaşlığa başvuru şartları ülkeden ülkeye değişmekle birlikte siyasal sürece katılımları da bu konu ile ilişkilendirilebilmektedir. Çünkü Avrupa'da yerleşik Türkiye kökenlilerin siyasal katılım hakları eğer vatandaş değiller ise gerçekleşmemektedir. Ama Türkiye seçimleri konusunda ise düzenleme yeni yapılmış olup eskiden sadece gümrük kapılarında oy kullanabilen Türkiye kökenliler, artık bulunduğu ülkelerde kurulacak sandıklarda oy kullanabileceği belirtilmiştir (Erdoğan, 2015, s. 136).

Böylelikle Avrupalı Türklerin siyasi sürecinin esnetilmesi anlamında Örneğin; 1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe giren Yeni Yabancılar Yasası ile Almanya, 87 yıllık "Vatandaşlık Yasası'nı" değiştirmiş, vatandaşlığı kan bağına dayandıran etnik köken ilkesini kaldırmış ve vatandaşlığa geçmeyi kolaylaştırmıştır. Sonuç olarak, Türk vatandaşları siyasal hayata katılım konusunda önemli kazanımlar elde etmiştir (Kılıçaslan, 2006, s. 80).

Bunun dışında Türk göçmenler, ya oy kullanarak ya da aktif bir politikacı olarak siyasette yer almalarının mümkün olduğu görülmektedir. Sayısal olarak belirtmek gerekirse; Avrupa Parlamentosu'nda 4, Hükümet düzeyinde 9, Ulusal / Federal düzeyde 73, Eyalet düzeyinde 76 ve Belediye Meclislerinde 483 Türk kökenli üye bulunmaktadır. "Bakan" düzeyindeki Türk kökenli siyasetçiler olarak ise şu isimleri söyleyebiliriz: Almanya Federal Göç, Mülteciler ve Uyumdan Sorumlu Devlet Bakanı(2013); Aydan Özoğuz, İsveç Konut ve Şehirleşme Bakanı, Mehmet Kaplan, İsveç Enerji Bakanı İbrahim Baylan (Aljazeera Turk, 2014)şeklinde ifade edebiliriz. Bilindiği gibi Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde, 2. ve 3. kuşak Türkler artık siyasetin içinde doğrudan yer almakta ve başta Almanya olmak üzere, onlarca Türk milletvekili buldukları ülkenin parlamentolarında görev yapmaktadır. Türk nüfusunun azımsanamayacak kadar çok olduğu İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde şimdiye kadar hiç Türk asıllı bir milletvekili seçilmezken, artık buralarda milletvekili bulunmaktadır. Bunların dışında Avrupa'nın politik arenasındaki diğer isimlere yer vermek gerekirse; Avrupa ülkelerinden yine

iki Türk, Hollanda İşçi Partisi(PVDA)’nden Emine Bozkurt” ve Almanya Sosyal Demokrat Partisi (SPD)’nden İsmail Ertuğ”, Avrupa Parlamentosu’nda bulunmuş buna ek olarak Hollanda parlamentosunda Sosyalist Parti milletvekilliğini yapan politikacı “Sadet Karabulut” da faaliyetlerde bulunarak başta siyasi anlamda olmak üzere birçok anlamda Avrupa’da Türk imajına ciddi katkılar sağladığını söyleyebiliriz. Diğer bir siyasetçi olarak da “Mahinur Özdemir” örnek olarak gösterilebilir. Özdemir, Belçika ve Avrupa’nın ilk baş örtülü milletvekili olarak tarihe geçmiştir. Fakat 2015 yılı, Demokratik Hümanist Merkez (CDH) partisinden Brüksel milletvekili olan Mahinur Özdemir, partisinden kendisinden “Ermeni Soykırımı” nı tanıyan bir bildiri imzalamasını istemiş ama imzalamayınca da CDH "etik" komitesi, Özdemir’i partiden ihraç etmiştir. Özdemir ise bu kararın hümanizm ve demokrasiyle bağdaşmadığını, CDH ve Belçika demokrasi tarihinde kara bir leke olduğunu ve geçmişteki bu acıların siyasete malzeme edilmesini kınadığını belirtmiştir. Bu olayların öncesinde yaşanan siyasi olaylara bakınca aslında yine ihraç kararlarının olduğu görülmüştür. Bunlara örnek olarak da Hollanda’da Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nden (PvdA) Tunahan Kuzu ve Selçuk Öztürk de paralel toplum soruşturması konusundan dolayı partilerinden ihraç edilmiştir (Eski, 2015). Olumlu olayların yanında bu gelişmelerin yaşanması da yine Avrupa’daki Türk varlığı ve göçmenlerin etkilenmesi noktasında etkiler yarattığını söyleyebiliriz.

Ekonomik Entegrasyon ve Etkileri

1961 yılında imzalanan işçi göçü anlaşması çerçevesinde Avrupa’ya gelmeye başlayan Türkler, başlangıçta misafir işçi konumunda iken, daha sonra ise aile birleşmelerinin gündeme gelmesiyle göçmen Türk nüfusunda da birtakım artışlara sebep olmuştur. Bu bağlamda zaman zaman elbette işsizlik olgusu ile Avrupa’da Türkler de karşı karşıya kalsa da işsiz kalan kesimin birtakım sorunları olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü göçmen işçilerin yurt dışındaki doğal nüfus artışının yüksekliğinin yanı sıra göç edilen ülkelerdeki giderek artan olumsuz sosyo-ekonomik, politik ve kültürel koşullarla birlikte, Türklerin eğitim düzeylerinin düşüklüğü ve niteliksizliği, yükseköğretim ve mesleki eğitime yeterince önem verilmemesi dolayısıyla ciddi bir şekilde artan ve yaygınlaşan işsizlik problemini beraberinde getirmiştir. Bulunulan ülke dilinin yeterli olmaması, bazılarının ikamet ve çalışma izinlerinin her yerde ve her işte çalışmalarına imkan vermemesi, işe alınmada önceliğin AB üyesi ülke vatandaşlarına verilmesi Türklerin iş bulamamasında etkili olan engellerdendir (Kılıçaslan, 2006, s. 153).Daha sonraları kuşakların daha nitelikli, bilinçli ve tüketim eğilimlerinin kendilerine özgü niteliği ile, ilk serbest Türk girişimcileri yaratılmıştır. Türklerin bu noktaya gelişi ekonomik entegrasyon ve piyasaya dahil olmaları yönünden çok önemlidir. Öyle ki; 70’li yıllarda yapılan çalışmalara baktığımızda gelecek tahminlerinde girişimciliğin adı bile geçmemektedir. Orada yaşayan Türk vatandaşları ifade edilirken işçi kelimesi yeterli olabiliyordu. Fakat şu anda işçi, avukat, doktor, mühendis, müteşebbis vb. olarak toplumun her kademesinde fiilen bulunabilmektedirler.

Göçün başlangıcından bu yana Türkiye için önemli bir kaynak olan işçi dövizleri, en fazla Türk işçisi çalıştıran Almanya’dan 1964 yılında yurda döviz akışı ile başlamıştır. Başlangıçta 8 milyon dolar kadar olan işçi gelirleri o yıldan sonra sürekli artış kaydetmiş olsa da zaman zaman dönemsel düşüşler saptanmıştır. Türkiye’ye aktarılan bu fonların dış ticaret açığının kapatılmasında etkili olması döviz girdilerinin önemini vurgulamaktadır. Bu durum Türkiye tarafından zaman zaman orada yaşayan insanların “döviz makinesi” gibi görülmesine neden olmuştur (Kılıçaslan, 2006, s. 84-85). Göçmenlere karşı kavramsal açıdan bu tarz yaklaşım elbette doğru değildir fakat burada göçmenlerin sadece ekonomik boyutta ciddi getiriler

sağladığı ifade edildiği anlaşılmalıdır. Bunun yanında Avrupa'ya giden ve bugün “Euro-Türkler” olarak adlandırılan bu insanlar, aslında ilk başlarda gittikleri ülkelerde kazandıkları paralarla kendilerine başlarını sokacakları bir ev ve bağımsız olarak kuracakları bir iş yeri sahibi olmak hedefindeydiler. Büyük bir çoğunluğu 80’li yıllarda bunu geri dönerek kurdukları küçük işletmelerde denediler ve büyük ölçüde ülkelerinde ev almaya başladılar. Ancak bunun bireysel yatırımlarla olmayacağını anlayan insanlarımız ise, “kollektif yatırımlar” dediğimiz işçi şirketlerine yöneldiler. İşçi şirketlerinin başarısız olduğunu fark ettikten sonra 1986 yılından itibaren “Euro-Türkler”in kendileri için Türkiye’de düşündükleri, devletten bağımsız, sosyal bir devlet açısından, ev ve iş yeri sahibi olma isteklerini, Fransa, İngiltere gibi içinde yaşadıkları Batı Avrupa ülkelerinde gerçekleştirmeye başladılar (Şen, Ulusoy, & Şentürk, 2007, s. 1). 1990’lı yılların başından itibaren Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan özellikle sonraki yeni

Gösterge	Avrupa Birliği Ülkeleri	
	Sayı	102.000
Yatırım hacmi (milyar €)	10,9	25,0
Yıllık toplam ciro (milyar €)	45,4	90,0

kuşakların daha nitelikli olmasının getirisi ile birlikte geliri yüksek kazançların elde edilişi ve girişimciliğin de etkisi ile de ana ülkeye transfer edilen tutarda artış gözlemlenmiştir. Daha yakın zamana bakıldığında ise örneğin, Türk girişimcilerinin sayıları 2006 yılı sonunda Almanya’da 70 bin’e yaklaşmış olduğunu söyleyebiliriz. Üyelik hakkına yeni sahip olan Bulgaristan’ı ve Romanya’dakileri hesaba katmazsak tüm AB çapında faal Türk iş adamlarının sayısı 100 bini aşmaktadır. Bulgaristan’ın ve Romanya’nın tam üye olması ve bu ülkelerde iş yapan Türk insanların da ilave edilmesiyle birlikte Türk girişimcilerinin toplam sayısı 120 bin sınırını aşmaktadır.

2015 yılına yönelik bir projeksiyona göre 160 bin Türk girişimcisinin bugünkü gibi AB’de başarılı bir şekilde yaşamlarını sürdüreceklerini ve birçok kişiye iş yeri sağlayıp meslek eğitimi verecekleri öngörülmüştür (Şen, Ulusoy, & Şentürk, 2007, s. 1). Yani genel itibari ile, Türkler, 28 Avrupa ülkesine dağılmış bulunmakta (özellikle Batı Avrupa) ve alım güçleri, yıllık 100 milyar Euro’ya dayanmaktadır. Toplam olarak 120.000 civarında işadama, Avrupa genelinde 600.000 insanı doğrudan ve 1.5 milyon insanı dolaylı olarak istihdam etmektedir. Sadece Almanya’da Türk Şirketleri 30 milyar Euro ciro yapmaktadır ve 65 bin iş adamı 360 bin insana iş imkanı sunmaktadır (Demir, 2010). Bu anlamda hem istihdam hem ekonomik gelir anlamında Avrupa’ya ciddi katkılar sağlamakta ve mevcut ülkede yaşayan Türkler, bu bağlamda Türk algısında olumlu etkiler yaratmaktadır.

Çizelge 2: AB’de Türk Girişimciliğinin Gelişimi Projeksiyonu (2007-2020) (Şen, Ulusoy, & Şentürk, 2007, s. 60-61)

Toplam istihdam	469.000	1.000.000

Kaynak: Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı, Essen August 2007

Yukarıdaki tablo Avrupa’da sürekli artış gösteren nüfusun özellikle ekonomideki etkisini göstermeye çalışılmıştır. Türk göçmenleri arasında evlilik ve doğum oranları dikkat çekicidir. Eğilimin sürmesi halinde Avrupa Birliği içerisindeki Türkiye kökenli Türk nüfus 2020 yılında 6,5 milyon sınırına dayanacaktır. Bunu balkan ülkelerinde yaşayan Türk kökenli azınlıklar ile birlikte düşündüğümüzde AB içindeki Türk kökenlilerin sayısı 8 milyon sınırını aşacaktır. Ayrıca AB genelindeki Türk nüfusun artışının süreceğinden hareketle 2020 yılında AB’deki Türk kökenli girişimcilerin toplam sayısının 190 bini bulacağı öngörülmektedir. Almanya’daki 130 bin Türk işletmesinin çalışan sayısı 2020 yılında 700 bini bulacaktır. Bu sayı mevcut durumda 337.000’dir. AB genelindeki Türk girişimcilerin yarattıkları istihdamın ise toplamda 1 milyona ulaşacağı öngörülmektedir (Şen, Ulusoy, & Şentürk, 2007, s. 60-61).

Sonuç itibariyle, Türklerin öncelikle yemek, gıda sektörü ve çeşitli işlerinde danışma ve avukatlık birimleriyle başlayan küçük işletmeleri, bugün büyüklükleri ve sektörel konumları açısından çok sayıda işletmeleriyle Avrupa ve Türkiye ekonomisine katkılar yapabilen bir düzeye yükselmiştir (Kılıçaslan, 2006, s. 103). Yani girişimcilerde niteliksel de gelişim yaşanmış ve kamuoyunda aksettirilen döner, büfe sahibi tarzı işlerin dışında da gelişim olduğu görülmüştür.

Entegrasyon Sürecinde Faaliyet Alanlarına Göre Örgütlenmeler/Dernekleşme

Yurtdışındaki Türk toplumu, gerek kendilerini kamuoyunda temsil edebilmeleri gerek hükümetlerle doğrudan temas kurabilmeleri için Sivil Toplum Kuruluşları (STK) oluşturmaları yönünde teşvik etmektedir ve Türkiye Dışişleri Bakanlığı kayıtlarına göre yurtdışında kurulu dernek sayısı 4439’dur. Çoğunluğu Avrupa’da olan bu Türk dernekleri, ortak dini, ekonomik, kültürel ve siyasi anlayışlar çerçevesinde yani faaliyet alanlarına göre oluşturulmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı).

Göç edilen ülkede ilk zamanlar Türk göçmeler birçok sorunla karşı karşıya kaldıklarından ötürü siyasal bir örgütlenme gerçekleştirmek için gerekli alt yapı oluşturamamıştı. Ancak buna rağmen 1970’lerin henüz başlarında Türk işçileri arasında bazı sendikal hareketlerin gündeme geldiğine tanık olunmuştur Ardından özellikle 1980’lerden itibaren Türkler arasında, dini, milli, ekonomik, kültürel ve siyasal anlamda hatta mesleki bağlamda da çok sayıda örgütlenmelerin yaygınlaştığı görülmüş ve bir nevi birlik, beraberlik çağrısında bulunulmuştur. Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımız arasında birlik, bütünlük ve dayanışmayı sağlamak ve çıkarlarını örgütlü bir şekilde koruyabilmelerine imkan vermek amacıyla dernekleşmeleri teşvik edilmektedir. Ancak bazen bunun sağlıklı bir şekilde yönlendirilmiş olduğunu söylemek güçtür. Sonuçta, her türlü siyasi görüşü, etnik, inanç, çıkar gruplarını temsil eden aşırı sayıda dernek türemiştir. Buna özellikle dernek yöneticileri ve ileri gelenlerinin kişisel ve duygusal çatışmaları eklenince, pek çok dernek ortak çıkarlar doğrultusunda faaliyette bulunmak yerine, çatışma noktasına gelmiştir. Bu olumsuz eğilimin durdurulması ve dağınıklığın giderilebilmesi için 1980’li yıllardan itibaren, belli projeler çerçevesinde derneklerin ciddi sivil toplum kuruluşlarına dönüşmelerini sağlamak için çatı örgütleri altında toplanmaları teşvik edilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede 1986 yılından itibaren Avrupa’da, kapsamlı bir çatı örgütü niteliğinde olan, “Avrupa’da Türk Dernekleri Koordinasyon Kurulları” oluşturulmuştur (Kılıçaslan, 2006, s. 179).

Günümüz Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Avrupa'daki Türklerin Rolü

Avrupa Ekonomi Topluluğu ile Türkiye arasında 1963 yılında imzalanan Ankara anlaşması, hukuki temellerin atılmasını sağlamakla birlikte Türkiye'nin AB macerasının başlamasını sağlamıştır. Bu süreç, birtakım sorunlardan ötürü zaman zaman tıkanma noktasına gelse de Türkiye kararlılığı ve istekliliği ile Gümrük Birliği, Kotalar Sorunu ve İşçilerin Serbest Dolaşımı gibi konularda somut adım atmış ve 1999 Helsinki Zirvesi ile adaylığa kabul edilmiştir. 3 Ekim 2005 tarihinde fiilen müzakerelere başlanmasıyla da Türkiye-AB ilişkileri daha farklı bir boyut almaya başlamış ve günümüze kadar devam eden kapsamlı reform süreci başlamıştır. Tüm bu gelişmeleri yakından takip eden Avrupa'da yaşayan ve şimdiden AB'nin içinde yer alan Türkler, Türkiye'nin kararlı adımlarla yürüdüğü AB üyeliği yolundaki en büyük güvencesi olarak görülmektedir. Bugün, artık ikinci, üçüncü kuşakların temsil ettiği ve dördüncü kuşakların da yetişmekte olduğu Almanya'daki Türkler arasında siyasetten, sanata, bilimden ticarete ve ekonomiye kadar her alanda toplumda kendisine yer edinmiş, iyi uyum sağlamış, başarılı, iyi eğitilmiş çok sayıda bireyler olduğunu görmek gurur vericidir. İki dilli, iki kültürlü olarak Almanya'da yetişen Türklerin bu eşsiz birikimlerini ve kendi çalışma veya yaşam alanlarında elde ettikleri ağırlığı gerek üyesi oldukları sivil toplum örgütleri içinde, gerekse kişisel olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini desteklemek amacıyla kullanmalarının bu amaçla yapılacak çalışmalara en büyük katkıyı oluşturacağı kuşkusuzdur.

Türkiye denince Avrupalıların zihninde canlanan imge, birlikte yaşadıkları Türk toplumu ve onu algılayış biçimleri oluyor genellikle. Entegrasyon tartışmalarının yükünü sırtında taşıyan Avrupalı Türkler, bir yandan kendilerini o ülkelerin vatandaşları olarak, birer Avrupalı var etmeye çalışırken, her türlü sorunlara rağmen aynı anda Türkiye'yi temsil etmeye çalıştıkları da bir gerçektir.

Aslında yurt dışındaki vatandaşlarımıza düşen sorumluluklar olduğu gibi ülkemizin de üzerine düşen bir takım sorumlulukları vardır. Örneğin; Türkiye'nin, AB ülkelerinde yaşayan Türklerin buldukları ülkelerin vatandaşlık hakkını almalarını destekleyen politikaları son derece akılcıdır. Önümüzdeki dönemde elzem olan kapsamlı tanıtım etkinliklerinde "başarılı AB'li Türkler" teması bir öncelik olmalıdır. En önemlisi, Türkiye AB'li Türkler için demokrasisi ve toplumu ile çok daha güçlü bir gurur kaynağı olarak AB üyeliği yolunda ilerlemelidir (Kılıçaslan, 2006, s. 140-141).

AB Kamuoyunun Temel Endişeleri

Avrupa kamuoyu açısından bakıldığında imajların arkasında aslında Avrupalı Türkler yatmaktadır diyebiliriz. Çünkü Avrupa ülkelerinin Türkler ile yaşadıkları sorunlar, Türk imajının çerçevesini oluşturduğundan bu durum, üyelik sürecine de yansımıştır. Bu bağlamda Avrupa ülkeleri kendi sınırlarında yaşayan Türklerden yola çıkarak birtakım önyargılara sahip olmuştur. Kısaca bu durumdan bahsetmek gerekirse,

- i. Kamuoyunun ilk endişesi, Türkiye'nin üyeliğinin AB yapısal fonlar üzerinde büyük bir yük olacağı ve yeni üyeyi Avrupa yaşam standartlarına yakınlaştırma amacı taşıyan AB uyum politikalarının kapasitelerinin yetersiz kalacağıdır (Akçadağ, s. 1).
- ii. Avrupa kamuoyunun endişe ettiği ikinci konu, şüphesiz serbest dolaşım gelmektedir. Halk, serbest dolaşım hakkının Avrupa'nın mevcut düzenini ve dengelerini altüst edeceğini, Türkiye'den Avrupa'ya büyük bir insan göçünün yaşanacağını düşünmektedir (Akçadağ, s. 2).

- iii. AB kamuoyunun üçüncü endişesi Türkiye'deki demokrasinin niteliği ve kalitesidir. 1960-70 ve 80'de ordunun siyasete müdahalesi ile demokrasiye ara verilmesi ve ordunun Türk siyasi yaşamındaki ağırlığı Türkiye'de demokrasinin sürekliliği ve niteliği bakımından kafalarda soru işaretleri uyandırmaktadır (Akçadağ, s. 3).
- iv. Türkiye'nin üyeliğine ilişkin endişelerin dördüncüsü, Türkiye'nin AB değerlerine olan yakınlığıdır. Türkiye ile ilgili kültürel endişelerin merkezindeki temel soru, toplumunun büyük çoğunluğu Müslüman olan bir devlet Batı toplumlarının değerlerini özümseyip özümseyemeyeceğidir (Ayata, 2007, s. 6).

Bu bağlamda bu temel endişeler çerçevesinde Türklerin, Türkiye-AB ilişkisi konusunda imajın ne kadar önemli olduğu bildiğinden Avrupa'nın Türkler anlamında Ortaçağa kadar uzanan olumsuz kalıp yargılarını yıkıp, Türkiye'yi en iyi şekilde temsil etmeye çalışmıştır ki halen de temsil etmeye devam etmektedirler. İlk zamanlar tarih kaynaklı geçmişin yanı sıra göçmenlerin ülke dilini bilmemesi, sadece para biriktirip dönmek için gelmesi, çalışkan ama eğitimsiz oluşu, sosyal anlamda talepkar olmaması ,dini açıdan radikal ve gerici olarak nitelendirilmesi, insan haklarını dikkate almayan bir topluluk olarak görülmesi, ve işsizlik olgusuyla karşı karşıya kalması durumların varlığı Türklerin Avrupa bakışında olumsuz düşüncelere sahip olmuştur. Bu olumsuzlukta kendi ataları olan Yunan mitolojisini benimsemeleri de etkili olmuştur. Fakat ilerleyen zamanda bu kalıp yargıların çözülmeye Avrupalı ülkelerin Türklere ve Türkiye'ye bakışı değişmeye başladığı görülür. Çünkü ekonomide girişimci ruha sahip kesim sayesinde işsizliğin azalışı, vergilerin ödenmesi, niteliğin ve eğitim seviyesinin artışı, laik yaşam içinde hayatlarını sürdürüp insan haklarına değer verilmesi, siyasi süreçte de yer alarak söz sahibi olması güçlü, kendine güvenen bir toplum yapısına sahip olduğunu göstermesi Avrupa'nın gözünde Türklerin önemli bir boyuta gelmesini sağlamıştır. Bu olumlu bakış açısının devam etmesi Türkiye-AB ilişkisine artılar katacağından ilgili kurumların iş birliğine girerek, destek vermesi gerekmektedir. Örneğin, Türk Kültür Merkezlerinin sayıları artırılarak imaja katkılar sağlanabilir.

Sonuç ve Öneriler

1960'lerden itibaren yoğun olarak Avrupa ülkelerine çalışmak amacıyla giden göçmenler, yaklaşık 55 yıldır gerek konumları, gerek kimlikleri, gerek sorunsal farklılıkları açısından diğer göçmenlerden ayrı bir yere sahip olmuştur. İlk süreçte Avrupa'ya giden Türkler kendi benlikleri çerçevesinde özellikle socio-cultural alameda yaşadıkları sorunları, buldukları ülkeyle bütünleştirmeye çalışmaları adaptasyon olgunu ortaya çıkarsa da sonraki süreçte hem yeni kültüre uyum sağlamaları hem de kendi kültürlerini devam ettirmelerini içeren entegrasyon kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Göçmelerin temel olarak istediği şey, kendi kimliklerini koruyarak mevcut sistemde yer almak ve böyle bir düzende topluma uyum sağlamaktır. Yani Türk göçmenler, toplumlararası kültürel mesafe ve farklılıkların ortak yaşama kültürünün zenginleştirilmesiyle ilgili olduğunu düşündüğünden uyum politikalarından ziyade temelde en gerekli şeyin önyargısız ve hoşgörülü bir şekilde birlikte yaşayabilme olgusunu güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir.

Göç sonrası ikinci ve üçüncü kuşağın da Avrupa ülkelerinde yer alışıyla birlikte uyum sorunu çeşitlenerek farklı bir boyutta kendini göstermeye başlamıştır. Genel itibariyle değerlendirildiğinde Türklerin en çok karşılaştıkları sorun %54,1 ile yabancı düşmanlığı

olmuştur. Bunu daha sonra sırasıyla , % 45,7 işsizlik, % 32,7dil sorunu, % 26,9 fırsat eşitliği, % 12,6çocukların eğitimi, % 11,2kuşak çatışması, % 10,1aile birleşimi, % 9,5 uyuşturucu/alkol kullanımı ve % 6 örgütlenme eksikliği takip etmiştir. Bu sorunlar var olduğu sürece Türkiye-AB ilişkisi de sorunlu olacaktır.

Avrupa'daki Türk öğrencilerin yaklaşık %98'ini oluşturan çocukların eğitimde karşılaştığı problemlere bakıldığında da ciddi bir ayrımcılığın olduğu görülmüştür. Türkçe ve Türk kültürü eğitiminin olmayışı, din eğitiminin alamamaları, çift dilli eğitimin olmayışı, öğretmenlerin Türk öğrencileri daha düşük seviyeli okula yollamak istemesi gibi durumlar söz konusu olmuştur.

Ayrıca Türkiye'deki aile yapısına benzer bir yapılanmayı devam ettirmeye çalışan göçmenler kuşaklararası çatışmaları, kimlik ve din eksenli sorunları engellemek adına mevcut dengeyi, düzeni korumaya çalıştığı görülmektedir. Bu konuda göçmenlere elbette Avrupa ve Türkiye'nin de destek vermesi gerekmektedir. Bu bağlamda Türklerin Avrupa ülkelerinden beklentileri ; Göçmenlerin durumlarıyla ilgili yasal düzenlemelerin iyileştirilmesi, Siyasilerin göç olgusunu ülkenin bir gerçeği olarak kabul etmesi, Irkçılığa karşı daha etkin önlemler alınması, Eğitim politikalarında ayrımcı uygulamaların önlenmesi, Vatandaşlık ve aile birleşiminde Türklere de eşit muamele yapılması, Türkçe eğitimi hakkının tanınması, Din eğitimine ilişkin taleplerin karşılanması, Medyadaki yabancı düşmanlığına karşı etkin önlemler alınması, Ders kitaplarının önyargılardan arındırılması şeklinde olup acil olarak göçmenlerin durumlarıyla ilgili yasal düzenlemeler, ırkçılıkla mücadele, eğitim alanındaki ayrımcılığın giderilmesi ve anadil hakkı konularında adım atılması beklenmektedir.

Buna ek olarak göçmenlerin Türkiye'den beklentileri de; Avrupa'da yaşayan Türklerin sorunlarıyla ilgilenecek bir kurum kurulması, Konsolosluk hizmetlerinin daha etkin ve kolay yürütülmesi, Türkiye'deki seçimler için yaşanan ülkede oy kullanma hakkı, Avrupa'dan Türkiye'ye karayolu seyahatlerinde yol emniyetinin sağlanması, Türk gümrük kapılarında giriş-çıkış işlemlerinin kolaylaştırılması, Yaşadıkları ülkelerde Türkçe ve Türk Kültürü eğitim imkânının sağlanması, Din hizmetlerinin geliştirilmesi (T.C Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, 2011, s. 87-88) şeklinde olmuştur.

Avrupa'taki tek mesele Türklere karşı önyargılı olunmasıdır aslında. Başlı başına bu sorun aşılırsa, aslında göçmenlerin hem entegrasyon sorununda büyük bir adım atılmış olur hem de yasal reformlarla uyum sağmaya çalışan Türkiye, üyelik konusunda ciddi bir kazanım elde etmiş olacaktır. Günümüzde Türklere karşı eskisi kadar sert bir tavır takınılmasa bu sorunların varlığı, imaja ciddi zararlar vermektedir. Bununla birlikte eğer bu bakış açısı devam ederse Avrupa'daki Türklerin sosyal, ekonomik, politik süreçte dışlanmaları devam edecek böylelikle örneğin, Türkler arasında tekrar işsizlik artabilir, eğitimde ve dil de daha belirli ayrımcılıklara maruz kalınabilir ve politik sürece katılımında da düşüşler meydana gelebilir. Fakat bakış açısı değişirse bu sorunların çoğuna çözüm bulunmuş olunacak ve böylelikle Türkiye'nin AB ile bütünleşmesi daha somut hale gelecektir.

Kaynakça

Akcan Çimen, S. (2009), Avrupa'ya Türk Göçü, <http://sosyologsabriye.blogcu.com/avrupa-ya-turk-gocu/6378399> (E.T: 24.02.2016.)

Akçadağ, E. Avrupa Kamuoyunda Türkiye'nin İmajı ve Kamu Diplomasisinin Önemi, Kamu Diplomasisi Enstitüsü, <http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/Turkiyeninimajivekamudiplomasisi.pdf>

- Akıncı Çötök, N., & Taşdelen, H. (2013). Avrupa Ekseninde Yabancı Korkusu ve İslamofobi Algısının Değerlendirilmesi. *Turkish Students, International Periodical For The Languages , Literature and History of Turkish orTurkic*, 8(6).
- Aljazeera Turk. (2014, 10 03)., İsveç'te Türkiyeli İki Bakan, Aljazeera Turk, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/isvecte-turkiyeli-iki-bakan> (E.T: 10.04.2016)
- Aström, Ç. O., & Türkan, E. (2015). Avrupa'da Yükselen Ayrımcılık Nefret, İslamofobi ve Irkçılık. Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi, İstanbul., <https://www.uhim.org/Uploads/GenelDosya/avrupada-yukselen-ayrimcilik-nefret-islamofobi-ve-irkcilik-65-d.pdf>
- Ayata, A. (2007, Eylül). Avusturya Toplumunda Türkiye'nin Üyeliğine Karşı Oluşan Kaygılar., *Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*.
- Başkurt, İ. (2009). İrfan Başkurt, Almanya'da Yaşayan Türk Göçmenlerin Kimlik Problemi, *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.12., İstanbul, 2009, s.87. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(12), 81-94.
- Bedirhan, Y. (2009, Nisan). Avrupa Birliği Ülkelerinde Yaşayan Türk Çocuklarının Kültürel Uyum Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Akademik Bakış, Uluslar arası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* (16).
- Değirmenci, G. (2010, 08 25). Avrupa'da İslamofobi Algısı Üzerine., *Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, <http://www.bilgesam.org/incele/769/-avrupa%E2%80%99da-%E2%80%9Cislamofobi%E2%80%9D-algisi-uzerine/#.VxFC4zCLTIU> (E.T: 10.04.2016)
- Demir, Ö. (2010, 11 21). Avrupa'daki Türkler. 2017 tarihinde Türk Bir Dev: http://www.turkbirdev.org/dil-turkce/makaleler_detay.asp?makaleNo=149&makaleBasligi=Avrupa%B4daki%20T%FCrkler (E.T: 10.04.2016)
- Ed.Aydın, F., Haz.Kafkas, E., Sarmış, İ., & Şahin, O. (2014). Uluslararası İşgücü Anlaşmaları. Ankara: T.C Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Erdoğan, M. (2015). Avrupa'da Türkiye Kökenli Göçmenler ve Euro-Turks-Barometre Araştırmaları. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(1).
- Eren, S. (2007). Göç, Toplumsal Değişme ve Din: Avrupa'ya Göç Eden Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme. *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(2), 267-288.
- Eski, B. (2015). İhraç edilen Mahinur Özdemir: Beni inkarcı gibi tanımlamaları yanlış., BBC Türkçe: http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150601_mahinur_ozdemir_ihrac (E.T: 10.04.2016)
- Fien, F. Almanya'daki Türkler: Entegrasyon veya Gettolaşma., <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf> (E.T: 10.04.2016)
- Gökbayrak, Ş., Uluslararası Göç ve Kalkınma Tartışmaları: Beyin Göçü Üzerine Bir İnceleme. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.
- Güllüpınar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslar arası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*(4), 56.

- Kaya, İ. (2008). Avrupalı Türkler: Misafir İşçilikten Avrupa Vatandaşlığına. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13(19).
- Kılıçaslan, E. (2006). Almanya'daki Türklerin Türk Alman İlişkileri Açısından Önemi ve Türk Nüfusunun Etkinliğinin Arttırılmasına Yönelik Alınabilecek Tedbirler. Ankara: Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı.
- Menlik, Ö. (2016). Avrupa'daki Türklerin Siyasal, Sosyal ve Ekonomik Durumunun İncelenmesi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Fransızca Kamu Yönetimi.
- Okyayuz, M. (1999). Federal Almanya'nın Yabancılar Politikası. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Osmanoğlu, E., & Değirmenci, F. (2011). Avrupa'da Yaşayan Türkler: Yaz Tatili Döneminde Türkiye'ye Gelen Türkler Örneği. T.C Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, Ankara.
- Soysüren, İ. (2006). Avrupa Birliği'nin Emek Göçü Politikası. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.
- Şen, F., Ulusoy, Y., & Şentürk, C. (2007). Avrupa Birliği ve Almanya'da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü. Essen: Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı.
- T.C Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı. (2011). Avrupa'da Yaşayan Türkler: Yaz Tatili Döneminde Türkiye'ye Gelen Türkler Örneği. Ankara: T.C Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı.
- Tan, A. (2015, Şubat). Batı'nın Kan, Kin, Nefret ve Ölüm Kokan Kirli Tarihi. *Stratejik Düşünce Enstitüsü*(63).
- Toksöz, G. (2006). Uluslararası Emek Göçü. İstanbul.
- Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. (2016). Analiz: Brüksel Saldırıları AB için ne anlama geliyor? ,Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü: http://www.abgm.adalet.gov.tr/gundemanaliz/21-25_mart_2016/haber_4.html (E.T: 10.04.2016)
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşları.,Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı: http://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_.tr.mfa (E.T: 10.04.2016.)
- Yağmur, K. Batı Avrupa'daki Türk Göçmen Gruplarının Sosyo-Kültürel ve Dilbilimsel Özellikleri., Tarih Tarih Yayınevi: <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=358998> (E.T: Erişim Tarihi: 10.04.2016.)
- Yavuz, S. (2013). Entegrasyon ve Din: Avrupa'da yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme. *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16(26).
- Yılmaz, F. (2008). Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı (1.Baskı b.). Ankara: Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu.
- Yılmaz, M. Y. (2014). İki Dillilik Olgusu ve Almanya'daki Türklerin İki Dilli Eğitim Sorunu. *Turkish Students, International Periodical For The Languages , Literature and History of Turkish orTurkic*, 9(3).

Yurduseven, N. (2014). Avrupalı Türkler: Din ve Entegrasyon. Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(2).

6331 SAYILI İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KANUNUNUN GEMİLERDEKİ UYGULAMALARI VE İLGİLİ DENİZCİLİK KURALLARI İLE KARŞILAŞTIRILMASI

İrfan UYGUL

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı

Yrd.Doç.Dr. Mehmet Aytaç ÇINAR

Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği ABD

Öz

6331 sayılı İSG Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte tüm sektörlerde olduğu gibi denizcilik sektöründe de Kanunun uygulanmasına başlanılmıştır. Bu çalışmada, ulusal ve uluslararası sefer yapan Türk bayraklı gemilerdeki güncel İSG uygulamalarının incelenmesi ve tabi oldukları mevcut denizcilik kuralları ile İSG Kanununun karşılaştırılması amaçlanmıştır.

Uluslararası sefer yapan Türk bayraklı gemiler, seferleri esnasında tabi oldukları uluslararası sözleşmelerin (ILO, IMO, Uluslararası Emniyetli Yönetim Kodu, vb.) bulunması sebebiyle İSG Kanunu kapsamı dışında tutulmuş, ancak bu uygulama Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Halihazırda Türkiye karasularında sefer yapan gemilerde balıkçı gemileri dışında İSG'nin nasıl uygulanacağına dair ayrıca bir yönetmelik bulunmamakta ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından planlı bir İSG denetimi yapılmamaktadır. Balıkçı gemilerinde ise, "Balıkçı Gemilerinde Yapılan Çalışmalarda Sağlık ve Güvenlik Önlemleri Hakkında Yönetmelik" kapsamında 2013-2016 yılları arasında Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından toplam 13 adet İSG teftişi yapılmıştır.

Ulusal ve uluslararası sefer yapan Türk bayraklı gemiler, Uluslararası Emniyet Yönetimi Kodunun Türk Bayraklı Gemilere ve İşletmecilerine Uygulanmasına Dair Yönetmelik ve Emniyet Yönetim Sistemi isterlerinde İSG Kanunu paralelinde yükümlülüklerle sahiptir. Bu yükümlülüklerin, İSG Kanunu kapsamında çıkarılacak yönetmeliklerle birleştirilmesi ve gemilerdeki İSG uygulamaları kontrollerinin, denizcilik kuralları ile ilgili kontrolleri yapmakla yükümlü olan Liman Başkanlıkları ve Sahil Güvenlik Komutanlığınca icra edilmesi İSG Kanununun Türk bayraklı gemilerde uygulanmasında kolaylık sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: 6331 Sayılı İSG Kanunu, Denizcilik Kuralları, Gemiler.

APPLICATION OF ACT NO:6331 OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY LAW ONBOARD SHIPS AND COMPARISON WITH RELATED MARITIME REGULATIONS

Abstract

With the enactment of Act No:6331 Occupational Health and Safety Law, the law is also enforced on maritime sector like all the other sectors. In this study, examining of up to date OHS Law applications on board domestic and international cruising Turkish flagged vessels and

comparison of maritime regulations, which the vessels are subject to, and OHS Law, are targeted.

International cruising Turkish flagged vessels are kept out of the law because they depend to international regulations (ILO, IMO, ISM Code, etc.) during their cruises, however this practice has been cancelled by the Turkish Constitutional Court. Currently there is no additional instructions for the application details of the OHS Law onboard the ships, which cruise in Turkey's territorial waters, except for the fishing vessels and no planned inspection by Ministry of Labour and Social Security is conducted. Under the aforementioned regulation only 13 OHS inspection has been conducted by Turkish Coast Guard between 2013 and 2016 on the fishing vessels.

Domestic and international cruising Turkish flagged vessels, have responsibilities in parallel with the Regulation Regarding the Application of ISM Code on Turkish flagged Vessels and Administrations and Safety Management System requirements. Incorporation of these responsibilities with the regulations within the content of the OHS Law and execution of the inspections of OHS application onboard ships by the Port administrations which are responsible for conducting maritime checks and Coast Guard will facilitate the implementation of the law.

Keywords: Act No:6331 OHS Law, Maritime Regulations, Ships.

1. Giriş

Anayasa'nın 49. Maddesine göre; çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. Çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri almak devletin görevidir. Bu Anayasal hakkın güvenli bir ortamda sağlıklı bir şekilde kullanılması yasal zorunluluktur. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından Avrupa Birliği'nin iş sağlığına ve güvenliğine ilişkin temel düzenlemelerinin yer aldığı 89/391 sayılı direktif esas alınarak hazırlanan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği (İSG) Kanunu yürürlüğe girmiştir (Özdemir, 2014).

İSG Kanunu ile birlikte tüm sektörlerde olduğu gibi denizcilik sektöründe de deniz taşımacılığı yapılan araçlar olan Türk bayraklı gemilerde, gemilerin ulusal ve uluslararası seferleri esnasında kanunun uygulanmasına başlanılmıştır. Uluslararası sefer yapan Türk bayraklı gemiler İSG Kanunu kapsamı dışına alındıysa da; yapılan değişiklik, deniz adamlarının uluslararası taşımacılık kapsamında denizlerde buldukları sürece Anayasa ve uluslararası sözleşmelerin zorunlu kıldığı İSG'ye ilişkin korumalardan yararlanamaması sonucu doğuracağı gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. İSG Kanunu kapsamı içinde bulunan ülkemiz karasularında sefer yapan gemilerden balıkçı gemileri haricinde İSG'nin nasıl uygulanacağına dair ayrıca bir yönetmelik bulunmamakta ve ÇSGB tarafından planlı bir denetim yapılmamaktadır. Ayrıca ulusal ve uluslararası sefer yapan Türk bayraklı gemiler, Uluslararası Emniyet Yönetimi Kodunun Türk Bayraklı Gemilere ve İşletmecilerine Uygulanmasına Dair Yönetmelik ve International Safety Management (Uluslararası Emniyetli Yönetim) (ISM) hükümlerinde İSG kanunu paralelinde yükümlülüklerle sahiptir.

2. İSG Kanununun Gemilerdeki Kapsamı ve Uygulamaları

İSG Kanununun 2.maddesinde; “Bu Kanun; kamu ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, çırak ve stajyerler de dahil olmak üzere tüm çalışanlarına faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanır” ifadesi geçmektedir. Kanunun aynı maddesi içerisinde belirtilen ve kanunun uygulanmayacağı faaliyet ile kişiler içerisinde gemilerden bahsedilmemiş olup, Türk bayraklı gemiler kanun kapsamı içerisinde.

İSG Kanununun 2. maddesi istisnai haller içerisinde, “Fabrika, bakım merkezi, dikimevi ve benzeri işyerlerindeki hariç Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), genel kolluk kuvvetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığının faaliyetleri” geçmekte olup; belirtilen fabrika, bakım merkezi gibi faaliyet kolları hariç TSK unsurları kanun kapsamı dışında kalmıştır. Dolayısıyla askeri gemiler İSG Kanunu kapsamı dışındadır. TSK içerisinde emniyet ve kaza önleme sistemleri mevcut olup, uygulanmasına devam edilmektedir. Ayrıca İSG Kanunu ve ilgili yönetmelikleri doğrultusunda mevzuata uygunluk kapsamında bahsedilen bu sistemler/programlar (risk değerlendirmelerinin yapılması gibi) güncellenmektedir.

Kabotaj kanununa göre; Türk limanları arasında yolcu ve yük taşımacılığı, sadece Türk bayraklı gemilerle ile yapılabilir, yabancı bayraklı geminin armatörü ve çalışanları Türk olsa dahi Türk limanları arasında sefer yapamazlar. Sadece yük ya da yolcu alıp bırakma amaçlı Türk karasuları ve limanlarını kullanırlar. Türk karasularında sefer yapan Türk bayraklı gemilerin birçoğu icra ettiği faaliyetin tehlike sınıfına göre İSG Kanunu kapsamında iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekimi hizmetlerini Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimlerinden (OSGB) almaktadır.

Türk karasuları içerisinde sefer yaparak ticari faaliyet icra eden balıkçı gemilerinde; İSG Kanunu kapsamında, yapılan işlerde çalışanların sağlık ve güvenliğinin korunması için alınması gereken önlemleri belirlemek amacıyla ÇSGB tarafından “Balıkçı Gemilerinde Yapılan Çalışmalarda Sağlık ve Güvenlik Önlemleri Hakkında Yönetmelik” yayınlanmıştır. Bu yönetmelik, İSG Kanununun genel hükümlerinin ilk kez gemiler özelinde ayrıntılı olarak belirlenmiş olması açısından önemlidir.

10 Eylül 2014 tarihli 6552 sayılı değişiklik kanunu ile İSG Kanununun 2.maddesinde geçen istisnalar içerisinde “Denizyolu taşımacılığı yapan araçların uluslararası seyrusefer halleri” eklenmiştir. Uluslararası sefer yapan gemilerin kanun kapsamı dışına alınmasına gerekçe olarak; “Tabi oldukları uluslararası sözleşmelerin bulunması nedeniyle ve deniz ve hava taşımacılığının kendine özgü çalışma koşulları dikkate alınarak ülkemizdeki girişimcilerin uluslararası rekabette olumsuz etkilenmemelerini teminen...” ifade edilmiştir. Ancak İSG Kanununda yapılan bu değişiklik Anayasa Mahkemesi tarafından (Anayasa Mahkemesi karar sayısı 2015/49); “...bu durum, deniz adamlarının uluslararası taşımacılık kapsamında açık denizlerde buldukları sürece Anayasa ve uluslararası sözleşmelerin zorunlu kıldığı iş sağlığı ve işçi güvenliğine ilişkin korumalardan yararlanmalarını sonucunu doğurduğundan Anayasa’ya aykırılık teşkil etmektedir. Açıklanan nedenlerle, dava konusu kural Anayasa’nın 2., 17., 49. ve 56. maddelerine aykırıdır. İptali gerekir.” kararıyla iptal edilmiştir.

Askeri gemiler dışındaki Türk bayraklı gemilerin tamamı İSG Kanunu kapsamı içerisinde olup, ÇSGB tarafından İSG Kanunu kapsamında yalnızca balıkçı gemileri özelinde bir yönetmelik yayınlanmıştır. Yapılan denetimlerle ilgili olarak ise sadece balıkçı gemilerinde yapılmış teftişlerin sayısı ile ilgili bilgiye ulaşılmıştır. Bilgi edinme kapsamında ÇSGB İş Teftiş Kurulu Başkanlığına başvurulmuş , “2013 yılında 6 balıkçı teknesi ve 2 balıkçı gemisinde, 2016 yılında 2 balıkçı teknesinde Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından yapılan tespitler üzerine inceleme teftişi yapılmış olup noksanlıkların giderildiği tespit edilmiştir. Şikayet üzerine 2013 ve 2015

yılında iki balıkçı teknesinde teftiş yapılmış ve noksanlıkların giderildiği tespit edilmiştir. 2014 yılında bir gemide gerçekleşen iş kazasının incelemesi yapılmıştır. 2015 yılında 17 geminin bulunduğu işyerinin inceleme konusu ile ilgili teftişinde barınak yerleri ile ilgili noksan husus tespit edilmiştir.” cevabı alınmıştır.

3. Ulusal Ve Uluslararası Denizcilik Kural Ve Kanunları İle İSG Kanununun Karşılaştırılması

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmeleri, genel çerçeve ve ilkesel kuralları ortaya koyan uluslararası sözleşmelerdir ve bu sözleşmelerin işlevi bunları imzalayarak sözleşmeye taraf olan devletleri mevzuatlarında sözleşmelerin öngördüğü gerekli düzenlemeyi yapma yükümlülüğü altına sokmasıdır.

Uluslararası Denizcilik Örgütü (IMO) ise, seyir ve liman emniyet ve güvenliğinin sağlanması olmak üzere deniz kirliliğinin önlenmesi ve deniz işletmeciliği verimliliğinin sağlanması hususlarında birçok düzenleme yaparak ve değişen şartlara binaen bu düzenlemeleri güncelleyerek uluslararası normları belirlemektedir. IMO kararları üye devletlere tavsiye niteliğinde olup, kararların üye devletlerce ulusal kanun olarak düzenlenmesi halinde kanuni bağlayıcılık kazanmaktadır (Alan,2010).

3.1.Gemilere İlişkin Ülkemiz Tarafından Onaylanan ILO Sözleşmelerinden İSG Kanunu ile İlişkili Olanlar

Ticaret Gemilerinde Çalışan Kaptanlar ve Gemi Zabıtlarının Meslekî Yeterliliklerinin Asgari İhtiyaçlarına İlişkin 53 Sayılı Sözleşme: Ticaret gemilerinde çalışan kaptanlar, nöbetçi güverte ve makine zabıtlarının mesleki yeterliliklerinin asgarî gereklerini ortaya koymaktır.

Gemi Adamlarının Hastalanması, Yaralanması ya da Ölümü Halinde Armatörün Sorumluluğuna İlişkin 55 Sayılı Sözleşme: Sefer halinde bulunan gemilerde çalışanların hastalanması, yaralanması ve ölümünden armatörlerin sorumlu tutulması; tedavi ve bakım giderlerinin armatörlerce karşılanmasına ilişkindir.

Deniz İşlerinde Çalıştırılacak Çocukların Asgari Yaş Haddinin Tespiti Hakkında 58 Sayılı Sözleşme: Gemilerde çalıştırılabilecek kişilerin yaş alt sınırının belirlenmesine yöneliktir.

Gemilerde Mürettebat İçin İlaş ve Yemek Hizmetlerine İlişkin 68 Sayılı Sözleşme: Ticari amaçlı açık deniz gemisi mürettebatının iaşesinin ikmali ve yemek hizmetleri için uygun bir standardın geliştirilmesine ilişkindir.

Gemi Adamlarının Sağlık Muayenesine İlişkin 73 Sayılı Sözleşme: Gemilerde çalışacak kişilerin duyma, görme ve renk seçme yeteneklerinden hepsinin uygun olduğu ve denizdeki çalışmasından dolayı ağırlaşacak veya işe uygun olmayan bir duruma düşürecek veya gemideki diğer kimselerin sağlığını tehdit edecek herhangi bir hastalığı bulunmadığına ilişkin sağlık raporları olmaları gerektiğine ilişkindir.

Mürettebatın Gemide Barınmasına İlişkin 92 Sayılı Sözleşme: Ticari gemilerde çalışan mürettebatın barınmasıyla ilgili kamaralar, yemekhane ve dinlenme salonları, havalandırma, ısıtma, aydınlatma ve temizleme yerlerinin asgari şartlarına ilişkindir.

İş Kazalarının Önlenmesine (Gemi Adamları) İlişkin 134 Sayılı Sözleşme: Gemi adamlarının işle ilgili olarak ya da iş sırasında maruz kaldıkları kazalar bağlamında, ILO'nun işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin temel sözleşmesidir. Gemi adamlarının yaşayabilecekleri kazaları önceden

önlemenin yanı sıra herhangi bir kazanın oluşması halinde uyulması gereken kuralları da belirlemektedir.

Gemi adamlarının Sağlığının Korunması Ve Tıbbi Bakımına İlişkin 164 Sayılı Sözleşme: Gemilerin sağlık ve temizlik bakımından uygun durumda bulundurması ve gemiadamları için gemilerde koruyucu sağlık ve tıbbi bakım olanakları sağlayan önlemlerin alınmasına ilişkindir.

3.2. Ülkemiz Tarafından Onaylanan IMO Sözleşmelerinden İSG Kanunu ile İlişkili Olanlar

Denizde Can Güvenliği Sözleşmesi (SOLAS 1974): IMO'nun denizde can güvenliğinin sağlanması amacıyla oluşturduğu en kapsamlı ve temel çalışmasıdır. İlk kez 1914 tarihinde yayınlanmış olup, güncel halini yapılan konferans ile 1974'te almıştır.

I. Bölüm; genel uygulamalara, muhtelif çeşitte gemilerin sürveylerinin yapımı hususundaki düzenlemelere, bu gemilere sözleşme gereği verilecek dokümantasyonlara, üye devletlerin limanlarında yapacakları kontrollere dair hükümler içermektedir. II. Bölüm, iki kısma ayrılır. İlk kısım; inşa, bölmeleme, denge, makine ve elektrik tesisatı ve sistemleri ve bölmeler arası su sızdırmazlığının sağlanması, ikinci kısım; yangın emniyeti, yangın ihbar, yangınla mücadele, yangınla mücadeleyi kolaylaştıracak gemi inşa özellikleri ile ilgili tanımları ve bilgileri içermektedir. III. Bölüm, gemilerin can kurtarma teçhizatı ve ekipmanları (can salları, kurtarma botları, can yelekleri vb.) ile donatılması ve bu teçhizat ve ekipmanların sahip olması gereken teknik özelliklere dair hükümleri düzenlemektedir. IV. Bölüm, radyo, telgraf ve radyo telefonla ilgili gemilerde bulunması gereken standartları içermektedir. V. Bölüm, genel olarak seyir emniyeti ile ilgilidir. VI. Bölüm kargonun yüklenmesi ve taşınması ile ilgili hükümleri içerir. VII. Bölümde, tehlikeli yüklerin taşınması, VIII. Bölümde, nükleer gemiler ile ilgili hükümler bulunmaktadır. IX. Bölüm ise, gemilerde gemi donatanları tarafından güvenlik yönetim sistemleri kurulması ve sistemin koda belirlenen esaslara göre işletilmesini hükme bağlayan ISM uygulanmasını zorunlu tutmaktadır. İSG Kanunu ile ISM hükümlerinin karşılaştırılması bölüm 3.4.'te yapılacaktır. X. Bölüm, Yüksek hızlı tekneler için ilave emniyet önlemleri ihtiva eder, XI. Bölüm'ün ilk kısmı seyir emniyetinin ve denizlerde emniyetin artırılması için taraf devletlerce alınacak özel idari önlemleri (gemi sürvey ve denetimleri, detaylı sürvey ve liman devleti kontrolü esasları) belirlerken ikinci kısmı denizlerde güvenliğin artırılması için taraf devletler, liman tesisleri ve gemilerce alınması gereken önlemleri belirler. XII. Bölüm ise 150 metre ve üzerinde olan dökme yük taşıyan gemiler için ilave inşa standartlarını içermektedir.

Gemi Adamlarının Eğitimi, Belgelendirilmesi ve Vardiya Tutma Esasları Hakkında Uluslararası Sözleşmesi (STWC 1978): Denizlerde emniyetin sağlanması hususunda denizlerdeki gemileri kullanan bireylerin eğitim seviyeleri ve yeterlilikleri konularını kapsamaktadır. I. Bölüm, genel kurallar, II. Bölüm, gemi kaptanı ve güverte personelinin; III. Bölüm, makine personelinin; IV. Bölüm, haberleşme personelinin eğitim ve belgelendirilmesini düzenlerken V. Bölüm, yolcu taşıyan Ro-Ro gemileri ile akaryakıt, kimyasal ve sıvılaştırılmış gaz tankerlerinde çalışacak personelden bazılarının, özel eğitim ve belgelendirilmesini düzenlemektedir. VI. Bölüm tüm gemi adamlarının acil durumlar, iş güvenliği, ilk yardım ve tıbbi müdahale ve denizde hayatı idame hususlarında özel olarak eğitilip ve belgelendirilmelerini düzenlemektedir. VII. Bölüm, gemi adamlarının bir branş yerine birçok farklı branşlarda görev alarak eğitilip, yeterliliğinin artırılması tasarlanmıştır. Oluşabilecek kazaların önlenmesi ve gemilerin etkin ve emniyetli bir şekilde yözdürülmesi amacıyla vardiya tutma esasları ise VIII. Bölüm ile belirlenmiştir. Sözleşmenin eklerinden olan Kod-A, gemi adamlarının gemi tiplerine ve görevlerine göre sahip

olmaları gereken minimum yeterlilikleri belirlerken; Kod-B, sözleşmenin nasıl uygulanacağı hususlarında üye devletlere öneriler getirmektedir.

3.3. İSG Kanunu ile İlişkili Ulusal Denizcilik Mevzuatı

854 Sayılı Deniz İş Kanunu: Denizlerde bir hizmet akti ile çalışan gemi adamları ve bunların işverenleri hakkında uygulanmakta olup; işveren, anlaşma, fesih, çalışma süresi, ücret, vb. hususlar yer almaktadır.

4922 Sayılı Denizde Can ve Mal Koruma Hakkında Kanun: Denizde can ve mal koruma hususlarını belirtmekte olup, can kurtarma, yangından korunma ve yangın söndürme durumu ile gemi sağlık koşulları konularına da değinilmektedir. Ayrıca bir yönetmelik mevcut olmakla beraber SOLAS içeriğini karşılamaktadır.

Yönetmelikler: Gemiadamları Yönetmeliği, Seyir Halindeki Gemilerde Daha İyi Tıbbi Hizmet Verilmesi İçin Gerekli Asgari Sağlık ve Güvenlik Koşulları Hakkında Yönetmelik, Gemilerin Genel Denetimi ve Belgelendirilmesi Hakkında Yönetmelik, Yolcu Gemilerinin Emniyetine ve Gemilerdeki Yolcuların Kayıt Altına Alınmasına İlişkin Yönetmelik, Gemilerin Teknik Yönetmeliği,

Gemi Adamlarının İkamet Yerleri, Sağlık ve İaşelerine Dair Yönetmelik: Gemi adamlarına tahsis edilen yatma, dinlenme ve yemek yerleriyle gemide bulundurulması zaruri olan ilaç, tıbbi alet ve malzeme ve revirlerde bulunması gerekli şartları, gemi adamlarına verilecek iaş maddelerinin ölçü ve nitelikleri, gemi içerisindeki mahallere göre gürültü, havalandırma, ısıtma, aydınlatma ve titreşim miktarlarını belirlemektedir. Bu yönetmelik, ÇSGB İSG Genel Müdürlüğü internet sitesinde İSG kapsamındaki yönetmelikler altında da geçmektedir.

Uluslararası Emniyet Yönetimi Kodunun Türk Bayraklı Gemilere Ve İşletmecilerine Uygulanmasına Dair Yönetmelik: Türk bayraklı gemi ve deniz araçları ile bunların işletmecilerinin Uluslararası Emniyet Yönetimi Koduna uymasını sağlamak, gemi ve deniz araçlarından kaynaklanan kirlenmeyi önlemek, gemilerin emniyetli olarak işletilmesi ve yönetilmesi için; işletmeciler tarafından, işletmeci ve gemi tabanlı Emniyet Yönetimi Sisteminin (EYS) (ISM) kurulması, uygulanması ve uygun şekilde sürdürülmesi, bunların idare tarafından kontrollerinin yapılması ile ilgili usul ve esasların belirlenmesidir. ISM ile beraber; denizde emniyeti sağlamak, yaralanma ve can kaybı ile başta çevreye, deniz ortamına ve mala gelecek zararların önlenmesi, gemi işletmeciliğinde emniyetli çalışma ortamı ve uygulamalar sağlamak, gemiye, personeline ve çevreye karşı tespit edilen tüm riskleri değerlendirmek ve karşı koruma önlemleri almak, emniyet ve çevre koruma ile ilgili acil durumlara hazırlıklı olmak dahil, işletmedeki ve gemideki personelin emniyet yönetim becerilerini sürekli geliştirmek amaçlanmaktadır.

3.4. ISM ile İSG Kanununun Karşılaştırılması

İşverenin genel yükümlülükleri; aynı yükümlülükler ISM Kod içerisinde de bulunmaktadır.

Risk değerlendirmesi, acil eylem planları, İSG, ilkyardım, yangın eğitimleri; bu uygulamaların tamamı ISM kod tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca STCW değişiklikleriyle eğitim konusunda ciddi sorumluluklar getirilmiştir. Bu eğitimler arasında oryantasyon, katılım öncesi ve gemilere ve yapılan işe yönelik spesifik eğitimle yer almakta ve eğitimler uzaktan eğitim yardımıyla gerçekleştirilebilmektedir. Eğitimler gözden geçirilerek İSG Kanunu gereklerini karşılayacak hale getirilebilir.

Tehlikeli ve çok tehlikeli sınıftaki tüm gemiler OSGB ile anlaşmak ya da bünyesinde İSG birimi kurmak zorunda; gemiler bu sınıflara girdiğinden halihazırda uygulaması mümkün olmayan bu zorunluluk ciddi sıkıntılara gebe. Uluslararası sefer yapan gemiler için iş güvenliği uzmanı ve işyeri hekiminin belirlenen saatlerde sahada aylık görevlerini yapabildiği lojistik ve maliyet açısından mümkün gözükmemektedir.

Sağlık gözetimi; denizci olabilmek ve bu işe devam edebilmek için denizciler, mevzuat gereği sürekli kapsamlı sağlık kontrolünden geçirilmektedir.

İş kazası ve meslek hastalıklarının kayıt ve bildirim; tüm kaza ve meslek hastalıkları ISM kod kapsamında da kayı altına alınmaktadır.

Tehlike gruplarına göre İSG uzmanları ve işyeri hekimi görevlendirilmesi; ISM gereği şirket 5 kişiden fazla çalışanı olan ve sefer yapan gemilerde bir emniyet zabiti atamakla yükümlüdür. Bu genellikle 2. Kaptan olarak seçilmektedir. Bu emniyet zabiti iş güvenliği uzmanının görevlerini gemide karşılayabilmek için atanmaktadır. Aynı şekilde tıbbi konuda da bir zabitin atanması ve bu iki zabitin aynı kişi olmaması gerekmektedir. Ancak özellikle Emniyet Zabiti olabilmek için, ISM kod uygun bir eğitim almaları gerektiğini ifade etmektedir. ISM gereği atanmış tıbbi işlerle ilgilenen zabit ilgili sorumlulukları yerine getirmekte ve gerektiğinde Tele Sağlık gibi hizmetlerden faydalanmaktadır.

Çalışan temsilcisi; ISM gereği de emniyet temsilcisi seçimi yapılmaktadır.

İSG Kurulu; ISM gereği emniyet komite toplantıları ilgili kişilerin katılımıyla belirli sürelerde gemi tarafından yapılmaktadır (Alemdağ, 2015).

4. Sonuç ve Öneriler

Denizcilik sektörü içerisinde, gemiler ve gemicilik ile ilgili olarak uluslararası düzeyde çok uzun sürelerdir devam eden, yaşanan veya tespit edilen eksikliklerle beraber güncellenen, BM'ye bağlı örgütlerin çıkardığı sözleşmeler bulunmaktadır. Bu sözleşmeler; IMO ve ILO çatısı altında bulunmakta olup, ülkemiz her iki örgütün üyesidir.

Ülkemiz tarafından onaylanan iki adet ILO sözleşmesi (155 ve 161 sayılı), tüm sektörlerdeki İSG gerekliliklerini ve alınacak tedbirleri belirlemektedir. Bu iki sözleşme ile birlikte gemiler ve gemi adamları için çıkarılmış, ülkemiz tarafından onaylı İSG konulu diğer sekiz adet sözleşme (134, 164, 55, 73, 92, 58, 53 ve 68 sayılı) içeriğinde, İSG Kanunu hükümlerine paralel hatta bire bir uyan birçok husus bulunmaktadır. IMO'nun ana sözleşmeleri olan SOLAS ve STCW, ülkemiz tarafından onaylanmıştır. Bu iki sözleşme; yıllar içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçlar, deniz kazaları ve teknolojik gelişmeler ile birlikte sürekli güncellenmektedir. Denizde can ve mal emniyetinin sağlanması, gemi adamlarının gerekli eğitim ve ehliyet ile donatılması, gemilerde emniyetli bir şekilde çalışabilmesi ve gemilerin denizde emniyetli olarak yüzebilmeleri için oluşturulacak tüm standartlar bu sözleşmelerin temel amacıdır. Dolayısıyla, İSG Kanunu hükümlerinin gemilerdeki uygulamaları araştırılırken bu iki sözleşmeden bağımsız hareket etmek mümkün değildir. Türk bayraklı gemiler, SOLAS'a uygunluk ile beraber İSG konusunda da önlemler almış olmaktadır. SOLAS'a dokuzuncu bölüm olarak eklenmiş olan, gemilerin emniyetli ve güvenli olarak yönetimini temel amaç olarak belirleyen ISM Kod ve ISM Kod kapsamında geminin bağlı olduğu firma (şirket) ve gemi tarafından ayrı ayrı oluşturulacak olan Emniyet Yönetimi Sistemi birçok İSG hükmüne sahiptir.

ISM Kod ve İSG Kanunu karşılaştırılmış ve bu karşılaştırma sonucunda görülmüştür ki; İSG Kanunu hükümleri, gerek uluslararası sözleşmeler gerekse bu sözleşmeler kapsamında çıkarılan ülkemiz denizcilik mevzuatı veya ülke gereklilikleri doğrultusunda çıkarılan denizcilik ile ilgili kanun hükümleri ile benzerlikler göstermektedir.

Ülkemizde, Türk bayraklı gemilerin belge ve sertifikalandırma ile limanda kontrollerini Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı ve Denizcilik Müsteşarlığı adına Liman Başkanlıkları icra etmektedir. Denizdeki kontroller ise Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından yapılmaktadır. Ancak 6331 sayılı İSG Kanunu hükümlerinin bahsedilen denetimler esnasında kontrol edilmediği gözlemlenmiştir. Türk bayraklı diğer gemilerde İSG Kanunu hükümleri ile ilgili denetimlerin planlı ve belirli bir düzen içerisinde icra edilebilmesi amacıyla yasal mevzuat içerisinde düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Öncelikle Türk bayraklı gemilerin ulusal ve uluslararası denizcilik kural ile kanun hükümlerinin kontrolünü yaparak denize elverişliliklerini onaylayan ve belgelendiren Liman Başkanlıkları ile denizde kontrolleri yapan SG Komutanlığı'na, İSG Kanunu hükümlerini de kontrol etme yetkisi/görevi verilmelidir. Bu doğrultuda içeriği ülkemiz tarafından oluşturulmuş olan belge isterleri (Denize Elverişlilik Belgesi, vb.) içerisine İSG Kanunu hükümleri de eklenebilir veya Türk bayraklı gemiler için ISM Kod kapsamında verilen "Emniyet Yönetimi Sertifikası" benzeri bir sertifika alınması zorunlu hale getirilebilir.

Ayrıca İSG denetimlerinde kullanılmak üzere, balıkçı gemileri için İSG kapsamında çıkarılmış olan yönetmelik benzeri yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu düzenlemelerin hazırlanması esnasında ÇSGB, Denizcilik Müsteşarlığı ile beraber hareket etmelidir. Mevzuat içerisinde İSG konusunda yapılacak olan bu düzenlemeler, ulusal ve uluslararası denizcilik kural ve kanun hükümlerine aykırı olmamalıdır.

Kaynakça

Alan, G. (2010). Denizlerde emniyet ve güvenlik: uluslararası ve ulusal mevzuat ve kurumlar üzerine bir inceleme. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, On Sekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Alemdağ, Ö. (2015). 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ve denizcilik sektörüne yansımaları. <http://www.7deniz.net/haber/10545/is-sagligi-guveligi-kanunu-ve-denizcilik-sektorune-yansimalari.html>.

Anayasa Mahkemesinin 14.05.2015 tarihli 11.06.2015-29383 R.G. tarih ve sayılı (Esas sayısı:2014/177, Karar sayısı:2015/49) kararı.

Özdemir C. (2014). Uluslararası sefer yapan Türk Bayraklı Gemiler iş sağlığı ve güvenliği kanunu kapsamında mı? Yaklaşım, 255, 195.

19. YÜZYIL ORTALARINDA İSTANBUL'DA BİR SEMT: KUZGUNCUKIN THE MID OF CENTURY OF 19TH A DISTRICT IN İSTANBUL; KUZGUNCUK

Kazım KARTAL

Öz

İsmi Fatih Sultan Mehmed döneminde buraya yerleşmiş Kuzgun Baba adlı bir veliden almıştır. Çoğunlukla Rum ve Yahudilerin yaşadığı köye, XVIII. yüzyıldan itibaren Ermeniler de yerleşmişlerdir. XIX. yüzyılda Uryanizadeler tarafından burada inşa edilen cami sonrasında Müslümanların da rağbet ettiği bir semt olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Yahudiler, dini inanışlarını, gelenek ve göreneklerini, korumayı her zaman önem vermişlerdir. Ticaret başta olmak üzere birçok mesleği icra ederek, toplumda aktif olarak var olabilmişlerdir. Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan Yahudiler, ticaretin her dalında faaliyet göstermişler, özellikle simkeş, sarraflık, eczacılık, hekim, attar gibi mesleklerde etkin olmuşlardır. 1840/1841 tarihli NFS.d. Sıra numarası: 00350 olan nüfus defterine göre İstanbul'da bulunan Kuzguncuk mahallesindeki Yahudi nüfusunun demografik verileri ve meslek grupları ile ilgili veriler ortaya konulup bu veriler üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır.

Abstract

In the period of Fatih Sultan Mehmed, the name was taken from a man named Kuzgun Baba who settled here. Mostly where the Greeks and Jews lived, since the beginning of the XVIII. century, Armenians have also settled in there. In XIX. century, which was built here by Uryanizadeler of the mosque, became a popular area for Muslims. The Jews in the Ottoman state, always attached importance to protecting their traditions and beliefs. They have been active in many professions, especially in Trade. Jews living in the Ottoman State have been active in every branch of trade, especially in fields such as alchemy, sarcasm, pharmacy, medicine and herbalist. According to population book of row number : 00350 history of 1840/1841 demographic data of Jewish population in Kuzguncuk district in Istanbul, and data about occupational groups will be put forward and an evaluation will be made on these data.

GİRİŞ

Kuzguncuk adı yabancı kaynaklara göre köyün eski ismi Kozinitza'dan bozularak Kuzguncuk olmuştur.¹ Evliya Çelebiye göre ise ismini Fatih zamanında buraya yerleşmiş Kuzgun Baba adlı bir veliden² alan bu semtte Bizans döneminde bir kilise, darüleytam ve hastahane bulunuyordu. Yakın zamanlara kadar sakinleri arasında Rum ve Yahudi çoktu XIX. yüzyılda Uryanizadeler tarafından bir cami inşasından sonra Müslümanların da rağbet ettiği bir semt olmuştur.³

¹Semiha Ayverdi, *Boğaziçi'nde Tarih*, Kubbealtı yay., İstanbul 2016, s.459.

² *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, hazırlayan: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, C:1, Baskı 5, YKY, İstanbul 2008, s.456.

³Ayşe Uygun, "761 no'lu Üsküdar Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim dalı İslam Tarihi Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul 2014, s.29.

XV-XVII. yüzyıllarda idari-askeri yönden Üsküdar, Kocaeli sancağına bağlı Gebze kazası içinde yer almaktadır. Üsküdar kadılığı beş naiplikten oluşmaktadır ki, bu naipliklerden biri de Üsküdar nahiyesi naipliğidir. 1513-1521 tarihlerine ait kayıtları ihtiva eden 1 Numaralı ve 1521-1524 (h. 927-930) tarihli sicil kayıtlarını içeren 3 Numaralı Üsküdar Şer'iyeye Sicillerine göre; Üsküdar naibine tayin edilen köylerin sayısı 18 adettir. Bu köyler şunlardır: Soğanlık, Herekedone (Kadıköy), Yakacık köy, Kartal, Başbüyük, Karamanlı,, Samandıra, İstavros, Soğanlık, Herekedone (Kadıköy), Viranköy, Kuzguncuk, Nerdübanlı, Bulgurlu, Kısıklı, Çengelköy Küçük Dudullu, Reisli, Def'a Reisli, Yenice köy başlıca köyler arasında yer almaktadır.⁴

XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar Şeriye Sicillerine göre Üsküdar merkezine bağlı Köyler: Kuzguncuk, Bulgurlu, İstavroz, Karaman, Salacak, Araman, Hadım korusu, Kavaklı, Kısıklı, Yenice olarak geçmektedir.⁵

1153-54 tarihli 402 Üsküdar Şer'iyeye sicilinde de görüldüğü gibi Kuzguncuk idari olarak Üsküdar bağlı görülmektedir. Hale Kumdakçı tarafından incelenmiş olan 1153-54 tarihli Üsküdar Şeriye sicilinde karye isimleri şu şekilde geçmektedir: Kadı, Kuzguncuk, Bulgurlu, Dudullu, İstavros, Hünkâr, Viran, Soğanlık, Tuzla, Viran, Estor, Meleferli, Maltepe, Şile, Yakacık, Nerdibanlı, Karışla olarak geçmektedir.⁶ Görüldüğü gibi Kuzguncuk XV, XVII, XVIII. Yüzyıllarda Üsküdar'a tabi karyelerdir.

Kuzguncuk nüfusuna baktığımızda ise Kuzguncuk kayıtlarda çoğunlukla Yahudi olmak üzere⁷, Rumlar ve Emeniler ile birlikte gayrimüslim tebaanın yaşadığı bir yer olduğu görülmektedir.⁸ 1523 tarihli Üsküdar nahiyesinin nüfus ve hane sayıları şu şekildedir. Kuzguncuk da Müslüman 20 hane, tahmini nüfus olarak 107, gayrimüslim hane sayısının 46, nüfusun ise 236 olarak tahmin edilmiştir.⁹

1561 yılı tahrir kayıtlarında ise İstavroz–Kuzguncuk'ta yaklaşık 1450 kişiden meydana gelen bir gayrimüslim topluluğu olduğu¹⁰, 1600-1624 yılları arasında ise Kuzguncukta 90 hane olmak üzere yekûn 488 nüfus olarak hesaplanmıştır.¹¹

XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Yahudiler, İstanbul ve Selanik olmak üzere iki büyük kentsel merkezde toplanmaktaydı. İstanbul da oturdukları yerler: Balat, Ayazma Kapısı, Cibali, Ayvansaray, Tekfursaray, Hasköy, Galata ve Mumhane, Kasımpaşa, Boğaziçinde

⁴ Bilgin Aydın & Ekrem Tak, *İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (h. 919 - 927 / 1513 - 1521)* İSAM, İstanbul 2008, s.18-19., Hanefi Bostan, "XV- XVII. Yüzyıllarda Üsküdar Nahiyesi Köylerinde Sosyal ve İktisadî Hayat", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI*, C.II, Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 10, İstanbul 2008, s.365-402.,

⁵ Mustafa Akkaya, "XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Anabilim Dalı (Doktora Tezi)*, Ankara 2010, s.74.

⁶ Hale Kumdakçı, "402 nolu Üsküdar Şer'iyeye Sicil Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (h. 1153- 54)", Marmara Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi)*, İstanbul 2009, s.16.

⁷ Mustafa Akkaya, "XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar", s.150.

⁸ Rahşan Kaynak, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal Ve Ekonomik Hayat (Şer'iyeye Sicillerine Göre)" *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı (Doktora tezi)*, Ankara 2010, s.28-57.

⁹ Hanefi Bostan, *a.g.m.*, s.365-402.

¹⁰ Hanefi Bostan, "Üsküdar", *TDVİA*, C42, Ankara 2012, s.364-368.

¹¹ Hanefi Bostan, "XV- XVII. Yüzyıllarda Üsküdar Nahiyesi Köylerinde Sosyal ve İktisadî Hayat", s365-402.

Ortaköy, Beşiktaş, Kuzguncuk ve Üsküdar Yahudileri ikame etmekteydi.¹² XVIII. Yüzyılda ise Kuzguncuk da Müslüman, Hristiyan ve Musevilerin oturduğu büyük bir köy dönemin kaynaklarında mevcuttur.¹³

XIX. yüzyılın ortalarına doğru Üsküdar'da yedi köy, otuz dokuz mahalle bulunduğu XIX yüzyıldan önce köy statüsünde görünen Kuzguncuk'un XIX yüzyıl ortaların da mahalleye dönüşerek şehre katılmıştır.¹⁴

İncelemeye tabi tutmuş olduğumuz defter Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Nüfus Defterleri, arasında bulunan NFS.d. 1840/1841 tarihli NFS.d. Sıra numarası: 00350 olarak kaydedilmiştir. Bu çalışmanın amacı, 1840/41 yıllarında Üsküdar'a bağlı bir mahalle olan Kuzguncuk'a ait Nüfus Defteri'ni tanıtmak, Kuzguncuk Yahudilerinin sosyal, iktisadi ve demografik yapısı üzerine ne tür bilgiler sunduğunu ortaya koymaktır.

Defterin kapağı bulunmamak birlikte içerisinde ilk sayfasında "Fihrist Mahalle'i Yehud Mahalle'i müte'ehhil Mahalle'i Dağhamamı 65 Mahalle-i kuzguncuk 1 Mahalle'i kuzguncuk Millet-i Yahudiyani" ifadesi yer almaktadır. Kuzguncuk da 1840/1841 yıllarında yaşayan Yahudi Hane sayısı, meslekler, toplam nüfus sayısı ve fiziki durumları üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır.

NÜFUSUN MESLEKLERE GÖRE DAĞILIMI

Tablo 1: Din adamları

No	Meslek	Adet	Ekonomik Durumları
1	Haham	17	Ala, Evsat
Toplam	17		

Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudiler, devletin kuruluşundan beri dini özgürlük alanında rahat bir yaşam sürdükleri ve tam bir serbestlik içinde dini vecibelerini yerine getirdikleri görülmektedir. Dini temsilcileri olarak Haham bulunmaktaydı

Haham, İbranice ve Aramice de "Bilge, yetenekli kişi" anlamına gelmektedir. Yahudi literatürün de genellikle kültürlü ve eğitici kişilerin bir niteliği olarak,¹⁵ Yahudilerin dini ve dünyevi lideri idi. Hahambaşı ise, Osmanlı Devletinde en yüksek rütbeli hahama verilen unvandır. Sınırları yasalarla veya geleneklerle belirlenmiş belirgin bir yörenin dini lideridir.¹⁶

¹² Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, (Çev.; Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Öncan) Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.I, Ankara 1990, s.59.

¹³ Cosimo Comidas de Carbognano, *18. yüzyılın sonunda İstanbul*, Çev: Erendiz Özbayoğlu, Eren Yay., İstanbul 1993, s.97

¹⁴ Hanefi Bostan, "Üsküdar", *TDVİA*, C42, Ankara 2012, s.364-368.

¹⁵ Kürşat Demirci, "Haham", *TDVİA*, C.15, Ankara 1997, s.134-135.

¹⁶ Naim A. Güleriyüz, *Bizans'tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik Basın ve yay., İstanbul 2002, s.153.

İstanbul Yahudileri, onlara bir hahambaşına sahip olma hakkını veren rav akçesi adlı bir vergi ödüyorlardı.¹⁷

Haham, cemaat hayatı ve kurumlarını yönlendirip dini ayinleri, evlilik, cenaze ve sünnet merasimlerini yönetir, dini mahkemelerde görev alır, vaaz verirlerdi. Gençlerin bütün dini eğitimlerinden hahamlar sorumludur.¹⁸ Haham aynı zamanda sultanının kanunlarını inananlarına duyuran, tüm gayrimüslim tebaadan servetleri ölçüsünde yasalarla belirtilen cizyeyi toplayan dini kimliği olan bir temsilcisi idi.¹⁹ Kuzguncuk da haham sayısına baktığımızda Yahudi halkın dini serbestlik içinde yaşadığı ve nüfusa oranladığımızda 46 kişiye 1 dini temsilci düştüğü tespit edilmiştir.

Ekonomik durumlarına baktığımızda toplam nüfusa oranla ekonomik refah seviyelerinin iyi olduklarını ala (ekonomik durumları çok iyi olan) ve Evsât (ekonomik durumları orta halli olan) olarak belirtilmelerinden anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Eğitim

No	Meslek	Adet	Ekonomik durumu
1	Mektebte	30	-
2	Yetim Mektebte	1	-
3	Muallimi Sübyan	1	Evsat
Toplam	32		

Yahudilerde çocuğun eğitiminden daha çok baba sorumluydu. Babanın olmadığı zamanlarda, çocuğa kan bağı ile bağlı en yakınındaki erkek olan kişi onun eğitiminden sorumlu tutulurdu. Çocuklar için tutulan özel öğretmenler, onları sinagogların yanlarında açılan okullarda veya evlerde eğitirdi. Sinagogların yanlarında açılmış olan okul vergi ödeme yükümlülüğü getirilmiştir. Yahudiler bu parayı tedarik edebilmek için kendi aralarında yardım toplarlardı. Zenginler miktar olarak daha çok para öder, yoksullar ise ödemezdi. Yahudilerde din eğitimi önemliydi eğitim dört beş yaşlarında başlar, on dört yaşlarına kadar devam ederdi. Erkek çocuklarının eğitimine daha ayrı bir önem verirlerdi. Ancak XIX. Yüzyılın özellikle ikinci

¹⁷Robert Mantran, *17.Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay& Enver Özcan, TTK, Ankara 1990, s.59., Hatice Doğan, “Osmanlı Devleti’nde Musta’ribeler (Araplaşmış Yahudiler)”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Edit: Mehmet Aydın, S.9, Konya 2010, s.215-224.

¹⁸ Kürşat Demirci, “Haham”, *TDVİA*, C.15, Ankara 1997, s.134-135., M. Macit Kenanoğlu, “Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslim Tebaanın İdaresinde Kullandığı bir Yöntem Olarak “Ruhani İltizam” Sistemi”, *Divan İlmî Araştırmalar*, S.14, 2003, s.67-84.

¹⁹Rahmi Tekin, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin gündelik Yaşamları (1520-1670 Örneği)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı Doktora Tezi*, Erzurum 2008, s.94.

yarısında Yahudiler de modern eğitime başladıkları görülmektedir.²⁰ XIX yüzyıl ortalarında özellikle 1840 yılında Yahudi nüfusuna bakıldığında okula gidenlerin 8-13 yaş grupları arasında oldukları görülmüştür. Bu yaş aralığında olan 323 kişinin bulunduğu ancak bunların yalnız 30 kişi okula gitmesi ve bir tanede öğretmen bulunması eğitim alanında Yahudilerde henüz modern bir döneme girilmediği eğitimin gelişmediğini bizlere göstermektedir.

Tablo 3: Dokuma sektörü

No	Meslek	Adet	Ekonomik durumu
1	Hasırcı	17	Ala, Evsat, Edna
2	Terzi	8	Ala, Evsat
3	Çuhacı	6	Ala
4	Dülbentçi	6	Ala, Evsat, Edna
5	Püskülcü	6	Ala, Evsat, Edna
6	Kazaz	6	Ala, Evsat
7	Bohçacı Çırağı	5	Evsat, Edna
8	Dülbentçi Çırağı	4	Edna
9	Terzi Çırağı	3	Evsat
10	Hasırcı Çırağı	3	Edna
11	Mağaza ilikçisi	2	Ala
12	Mağaza Hizmetkarı	1	Evsat
13	Paçacı	1	Evsat
14	Bezci	1	Evsat
15	Püskülcü Çırağı	1	Edna
16	Koltukcu	1	Evsat
Toplam	71		

Meslek gruplarına baktığımızda (Tablo 3), en çok bulunan meslek grupları: Hasırcı, Terzi, Çuhacı olarak görülmektedir. Çuha: Tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaş, Çuhacı ise bu kumaştan elbise yapan kişi anlamına gelmektedir. Dülbent: İnce ve seyrek dokunmuş, hafif ve yumuşak pamuklu bez anlamına gelmektedir. Kazaz: Ham ipeği iplik ve ibrişim durumuna getiren kimsedir. Ekonomik durumlarına göre değerlendirmede bulunduğumuzda dikkat çeken ekonomik olarak en iyi seviyede olan meslekler şu şekildedir: Çuhacı ve Mağaza ilikçisi ekonomik olarak en üst seviyede yer alan kişilerdir. Ekonomik olarak düşük seviyede yer alan kişilere baktığımızda ise çırak mesleğinin ekonomik olarak düşük seviyede olduğu

²⁰ Rahmi Tekin, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamları (1520 – 1670 İstanbul örneği)”

Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı (Doktora Tezi), Erzurum 2008, s.119.

gözlennmektedir. Orta gelirli olanlar ise: Koltukçu, Bezci, Paçacı, Mağaza Hizmetkarı, Terzi Çırağı, Hasırcı oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 4: Esnaf Grubu

No	Meslek	Adet	Ekonomik durumu	No	Meslek	Adet	Ekonomik durumu
1	Meyhaneci	7 ²¹	Ala	11	Berber	1	Evsat
2	Bakkal	6	Ala	12	Boncukçu	1	Ala
3	Simkeş	4	Ala, Evsat	13	Hurdacı	1	Evsat
4	Kasap	3	Ala	14	Simci	1	Ala
5	Basmacı	3	Ala, Evsat	15	Kasap	1	Evsat
6	Fotocu	2	Evsat	16	Çörekçi	1	Ala, Evsat
7	Bakkal	2	Evsat	17	Kahveci	1	Evsat
8	Yağcı	1	Ala	18	Camcı	1	Evsat
9	Manav	1	Ala	19	Semerci	1	Evsat
10	Fındıkçı	1	Evsat	20	Nacakça (Odun baltası)	1	Ala
Toplam	40						

Tabloda dikkat çeken (Tablo 4) esnaf grupları içerisinde ekonomik olarak en üst gelirli meslek grupları: Bakkal, Simci, Nacakçı, Yağcı, Manav, Boncukçu ve sayıları azımsanmayacak kadar olan Meyhaneciler dikkat çekmektedir. Osmanlı devletinde Meyhane üzerine genel bir değerlendirme yaparsak;

Meyhane²²: İçki, İslam'ın ilk dönemlerine baktığımızda insan aklını geçici süre de olsa gidermesinde etkili olduğu için tedrici olarak Müslümanlara yasaklanmıştır. İslam'ın geldiğinden itibaren de Müslüman toplum ve devletlerde içki, yasaklar kapsamına girmiştir.²³ İslam

²¹Bu Meyhaneciler'in içinde olan ve meyhanecilerin başındaki kişi olan uzun boylu kara sakallı İsak adında birinin önceden suçlu ve töhmetli olduğu deftere kaydedilmiştir. "Meyhaneci ve cema'at başı uzun boylu kara sakallı müttahem veled İsak" (Müttahem Töhhmetli, kabahatli suçlu olan anlamına gelir) olarak kaydedilmiştir.

²²Şükran Çeker Çetin, "762. Nolu Üsküdar Şeriyeye Siciline Göre H.1317-1318 /1899-1900 yılları Arasında Üsküdar Kazasında Sosyal Hayat", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilimdalı İslam Tarihi Bilim dalı*, İstanbul 2008.

²³Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul'da İçki ve fuhuş Yasağı", *Turkish Studies*, Volume 2, Issue 1, 2007, s.104-123.

devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devletinde İslam ceza hukukuna göre haram eylemlerin arasında olan Müslümanların içki içmesi²⁴, ticaretini yapması ve üretmesi yasaklanmıştır. İslam hukukunda içki ile ilgili hükümler Osmanlı devletinde geçerliliğini korumuştur.²⁵ İçinde alkol bulunan içki ve özellikle şarap içmenin veya bu tür içkileri içmekten dolayı sarhoş olmanın cezası 80 sopadır.²⁶

Osmanlı devleti, sadece Müslümanların yaşadığı bir devlet olmayıp, Hıristiyanlar, Yahudiler ve diğer dinler ve mezheplere mensup insanların da yaşadığı bir ülkeydi. Müslümanların haricinde olan insanlar ve topluluklara inançları gereği içki içmek yasak kapsamında bulunmamaktaydı. Zira Zimmiler İslam da içki haddinden muaf tutulduğu, onlara içkinin içilmesi, yapılması ve satmasının serbest olduğu bu açıdan üretimi, nakliyesi ve ticareti belli şartlar dahilinde de olmak üzere Osmanlı Devletinde serbestti. Osmanlı devleti bu konularda söz konusu milletlerin kendi özel hukuklarını da dikkate alıyordu.²⁷

1850-1918 yılları arasında yaşamış olan Abdulaziz Bey'in verdiği bilgilere baktığımızda Yahudilerin kendilerine has özelliği olan meyhanelerinin olduğunu öğrenmekteyiz. Zira Kuzguncuk'taki Yahudi meyhanelerinde müşterilere halis üzüm cibesinden²⁸ yapılan Yahudi rakısı ikram edilmektedir.²⁹

Kuzguncuk da yedi meyhanecinin bulunması aslında Osmanlı Devletinin hoşgörülü politikasının sonucu olarak değerlendirilebilir. Bunun sonucunda Yahudi milleti sosyal-kültürlerini olarak rahat yaşam sürdüklerini göstermektedir. Ayrıca meyhanecilerin ekonomik durumlarının ala (Çok iyi) olması dikkat çekmekte ve bu meslek grubunun çok iyi kazanç sağladıkları kanaatini oluşturmaktadır

Simkeş: Gümüş tel çeken sim işleyen zanaatkârdır Osmanlı da Simkeş denilen esnaf dokumacılıkta kullanılabilecek nitelikte tel çeken zümreyi oluşturmaktadır. Basmacı, pamuklu dokumalara verilen ad. Pamuklu dokumalar üzerine basılan renkli dokuma anlamına gelmektedir.

Değerlendirme tabii tutduğumuz XIX. yüzyıl ortalarında Osmanlı ülkesinde pek bilinmese de önemli olan bir diğer meslek gurubu ise iki fotocu olmasıdır. Fotoğrafın icadı baktığımızda, Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Fermanı'nın yayınlandığı yıllara denk gelmekte idi. Dönemin padişahlarından olan Abdülaziz ve II. Abdülhamid'in kendi fotoğraflarını çektirmeleri, fotoğrafın özellikle İstanbul'da yaygınlaşmasını ve Müslüman halkın bu yeni icadı kabullenmesini hızlandırmış olsa da, dini yasaklar nedeniyle Osmanlı da daha çok Ermeni ve

²⁴Çoşkun Üçok, "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna aykırı hükümler", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.3, S.1, Ankara 1946, s.125-146.

²⁵ Osman Köse, *a.g.m.*, s.104-123.

²⁶İlhan Akbulut, "İslam hukukunda Suçlar ve Cezalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52, S.1 Ankara 2003, s.166-181.

²⁷Ebu'l-Ala el-Mevdudi, "İslam'da Gayr-ı Müslimlere Tanınan Haklar", Çev: Osman Güner, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 7, Samsun, s.181-199.

²⁸ Cibre: Üzümün ve sulu meyvelerin sıkılıp suyu alındıktan sonra kalan posası. Cibre rakısı; üzüm cibesinin imbikten çekilmesiyle yapılan rakı.

²⁹Abdulaziz Bey, *Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı yurt Yay., İstanbul 1995, s. 306., Osmanlı devletinde Meyhaneler ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Mehmet Tevfik, *İstanbul da Bir Sene*, İletişim Yay., İstanbul 1991, s.154 vd.

Rum fotoğrafçılar yetişmeye, 1850’li yıllardan itibaren de fotoğraf stüdyolarını açmaya başlamışlardır.³⁰

Osmanlıda fotoğrafçılık üzerine çalışma yapan araştırmacıların çalışmasına baktığımızda³¹ Osmanlı da ilk fotoğrafçıların Rum ve Ermeni oldukları konusunda hemfikir olduklarını görmekteyiz ancak incelemiş olduğumuz nüfus defterine baktığımızda ise 1840/1841 yıllarında uzunca boylu sarı sakallı fotocu Yasef sinn 40, Yuda Oğlu fotocu uzunca boylu sarı sakallı Rail ? olmak üzere iki fotocu görmekteyiz dolayısıyla 1840 yılında Osmanlı devletinde Kuzguncuk semtinde iki fotoğrafçının olduğu ve bunlarında Yahudi olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Hizmet Sektörü

No	Meslek	Adet	Ekonomik durumları	No	Meslek	Adet	Ekonomik durumları
1	Çerçi	57	Evsat, Edna	18	Mahalle Kebabcısı	1	Evsat
2	Küfeci	47	Evsat, Edna	19	Kutucu	1	Edna
3	Rençber	25	Evsat, Edna	20	Kabakçı	1	Evsat
4	Kayıkcı	21	Evsat	21	Tabakçı	1	Evsat
5	Balıkçı	14	Ala, Evsat	22	Boyacı	1	Evsat
6	Bohçacı	11	Ala, Evsat	23	Tekneci	1	Evsat
7	Tenekeci	9	Evsat	24	Taze Keseli Küfeci?	1	-
8	Yaymacı	9	Evsat, Edna	25	Kumcu	1	Edna
9	Mezarcı	6	Evsat	26	Ayak Sokarcısı	1	Evsat
10	Eskici	5	Evsat	27	Tenekeci Çırağı	1	Edna
11	Mahalle Hizmetleri	5	Evsat, Edna	28	Şişeci	1	Ala
12	Hizmetkar	3	Edna	29	Kantarcı	1	Evsat
13	Falçı	3	Ala	30	Yazıcı	1	-

³⁰ Zuhul Özel, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e Gayrimüslim Fotoğrafçılar”, *Kontrast Fotoğraf Dergisi*, S. 43, Eylül-Ekim 2014, s.14-17.

³¹ Zuhul Özel, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e Gayrimüslim Fotoğrafçılar”, *Kontrast Fotoğraf Dergisi*, S.43, Eylül-Ekim 2014, s.14-17., Engin Özendes, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Fotoğrafçılık 1839-1923*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2013., Uğur Kavas, “Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet Dönemine Fotoğrafta Öne Çıkanlar ve Basında Fotoğrafın Kullanımı”, *Kontrast Fotoğraf Dergisi*, S.43, Eylül-Ekim 2014 s.6-11., Ahmet Hamdi Bülbül , *Osmanlı Fotoğrafçıların Objektifinde Fotoğraf Ve Kartpostallarda Süleymaniye Külliyesi*, Vakıf Restorasyon Yıllığı, S.3, 2011, s.154-170

14	Cam silici?	2	Evsat	31	Yağyazıcısı	1	Ala
15	Mismaracı	2	Evsat	32	Sarrafi	1	Ala
16	Dellal	2	Ala, Evsat	33	Mahalle Vezirisi	1	Evsat
17	Mektep Kalfesi	1	Evsat	34	Fırıncı	1	Edna
Toplam	239						

Hizmet sektöründe (Tablo 5) 235 kişinin istihdam edildiği görülmektedir. Bunların içinde en çok Çerçi bulunmaktadır. Diğer önemli meslekler ise Küfeci, Rençber, Bohçacı olarak sıralanmaktadır. Ancak dikkat çeken meslek ise ekonomik refah seviyesi çok olan Falcı görülmektedir. Yekun Falcı sayısı 3 olarak tespit edilmiş olup hepsinin ekonomik refah seviyesi ala seviyesindedir. Dellal ise, bir haberi çarşı pazar dolaşıp bağırarak halka duyuran veya satılacak bir malın alım satımında vasıta olup pazarlığı sonuçlandıran kimse halk deyimiyle komisyoncu görevini görmektedirler.³²

Meslek grupları içerisinde önemli bir konumda olan diğer meslek ise kayıkçıdır. Osmanlı döneminde İstanbul şehrinin genişlemesiyle birlikte yerleşim mahalleri Boğaz'ın her iki yakasına hızla yayılmıştı, Boğaziçi'nde semtler, köyler kurulmuştur. Bu köy ve semtlerin birbiriyle hızlı iletişimi ve ulaşımın sağlanması için mekânlar arası insan taşımacılığının önemi artmıştır. İstanbullulara mahsus olan dostluk ve iş ziyaretleri yapmak, şehrin merkezi olan resmi dairelere gidebilmesi için karşı tarafa geçmek için en uygun vasıta kayıklardı. Üsküdar ve diğer sahil semtlerini birbirine bağlayan en hızlı ve uygun vasıta da dolayısıyla kayıklardı.³³ Kuzguncuk da Kayıkçı 21, Tekneci 1 kişi bulunması XIX. yüzyıl ortalarında Osmanlı devletinde deniz taşımacılığı ve deniz ulaşımı alanının da Kuzguncuk'un önemli bir konumda olduğu sonucuna varılabilir

Tablo 6: Ticaret sektörü

No	Meslek	Adet	Ekonomik durumları
1	Sarrafi	3	Ala
2	Tüccar Hizmetinde	1	Evsat
3	Tüccar	1	Evsat
4	Tüccar Dellalı	1	-
5	Meyancı	1	Edna

³² Yusuf Halaçoğlu, "Dellal", *TDVİA*, C.9 Ankara 1994, s.145-146., Mehmet Kanar, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yay., İstanbul 2008.

³³ Mehmet Mazak, "1802 Tarihli Üsküdar İskeleleri ve Üsküdar Kayıkçılarının Demografik Yapısı", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu II*, C.1, Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 10, İstanbul 2004, s.63-68.

Toplam	7

Ticaret sektöründe (Tablo 6), bu sektörde en önemli meslek olarak Sarraf görülmektedir. Sarf, sözlük anlamı itibariyle bakıldığında “Savmak, çevirmek, harcamak, değiştirmek, nakletmek, altın parayla gümüş parayı değiştirmek, bir para değerine üstün olmak” gibi anlamlarına geldiğini görmekteyiz.³⁴ Sarraflar değişik paraları alıp satmanın yanında para nakli ve muhafazası, gayrimenkul alım satımına aracılık etme, devlet adamlarının finans işlerini yürütme, onlara borç verme, çeşitli kişi ve kurumların (para vakıfları ve eytâm idareleri) paralarını işletme, 1760’lardan itibaren özellikle savaş yıllarında kısa vadeli borçlarla hazineyi finanse etme gibi fonksiyonları yerine getirirlerdi.³⁵

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren finans piyasalarında meydana gelen gelişmelere bağlı olarak sarrafların önemi daha da arttı. 1840’ta kağıt paranın çıkarılması, ekonominin parasallaşması, esham ve tahvil gibi itibari ve spekülâtif değerlerin yoğun biçimde kullanılmaya başlanması sarraf ve bankerleri yeni kar imkanları sundu.³⁶ İncelemiş olduğumuz defterde ise 780 kişi içerisindeki Sarraf sayısı 3 kişidir.

Tablo 7: Sağlık sektörü

No	Meslek	Adet	Ekonomik Durumu
1	Attar	20	Ala, Evsat, Edna
2	Hekim	4	Ala
3	Attar Çırağı	3	Edna
4	Hekim Çırağı	1	Edna
5	Eczacı	1	Evsat
6	Eczacı Çırağı	1	Edna
7	Yetim Attar Çırağı?	1	Edna
8	Yanıkçı	1	Evsat
Toplam	32		

Osmanlı hekimleri XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar klasik İslam tıbbına bağlı kaldı. Fethin ardından İstanbul bilim merkezi olunca Yahya b. Mahmud Engüri, Nidai, Abdülbaki şifai, Emir

³⁴ Bilal Aybakan, “Sarf”, TDVİA, C.36, Ankara 2009, s.137-139.

³⁵ Ali Akyıldız, “Sarraflık”, TDVİA, Ankara 2009, C.36, s.163-165.

³⁶ Ali Akyıldız, “Sarraflık”, TDVİA, Ankara 2009, C.36, s.163-165

Çelebi gibi az sayıda hekimden başka ilim tahsili için Anadolu coğrafyası dışına pek çıkan olmadı.³⁷

Mısır ve İran'dan İstanbul'a gelen hekimler yanında hükümdarların davetiyle saraya gelen ünlü tabipler de vardı. Yahudiler hekimlik alanındaki yetenekleri sayesinde, padişahın gönlüne girmeyi başarmışlardı XIV. yüzyılın sonlarından XVII. yüzyıla kadar Almanya, Fransa ve özellikle İspanya'dan sürülerek Osmanlı Devleti'ne sığınan çok sayıda Yahudi hekim de sarayda hizmet etmiş olduğu görülmektedir. İspanya'dan göç eden çok sayıda Yahudi tabibin saraya alınması sebebiyle bir de Yahudi tabipler cemaati (Cemâat-i Etıbbâ-yi Yahudiyân) oluşmuştur. XIX. Yüzyılda Eğitim ve kültür seviyeleri oldukça yüksek olan hekimler, Türkçe, Fransızca, İbranice ve İspanyolca olmak üzere, birden fazla yabancı dil bildikleri görülmektedir.³⁸ Kuzguncuk da 1840 /41 yıllarında yapılan nüfus sayımında (Tablo 7) 780 kişinin bulunduğu ve toplam hane sayısı 39 olduğu tespit edilmiştir. Ortalama 10 haneye 1 hekim düştüğü düşünüldüğünde günün şartlarında sağlık alanında iyi bir seviyede oldukları gözlemlenmektedir. Bulunan Yahudi hekim sayısı 4 olup, Hekim çırağı ise 1 kişidir.

Bir diğer meslek ise, Arapça da eczacılık karşılığında “Saydele” kullanılmaktaydı. “Fennisaydelanı” ve “Fenn-i ispençiyarı” de isimleriyle anılan eczacılık ilk dönemlerde hekimler tarafından yürütülüyor, hekimler hastaları için öngördükleri ilaçları “Attarlardan” sağladıkları ilaç ham maddeleriyle kendileri hazırlıyorlardı. Hekimlik ve eczacılık sanatlarının birbirinden ayrılması, ancak IX-XII. yüzyıllar arasında ve her ülkede farklı zaman diliminde gerçekleşmiştir.³⁹

Osmanlı döneminde ise eczacılık, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle yeni bir döneme girmiş; Fatih'in kurmuş olduğu Medaris-i Semaniye'den birisi de Tıp Medresesi olup buradan yetişen hekimler bir anlamda hem hekimlik hem de eczacılık yapıyordu.⁴⁰ İstanbul'da Avrupa'dakilere benzer ilk özel eczanelerin XVIII. yüzyılın ortalarında yabancı uyruklu eczacılar tarafından açıldığını görülmüştür.⁴¹ İlk eczacılık eğitimi, 14 Mayıs 1839'da Mekteb-i Tıbbiye'nin eczacılık sınıfı ile eğitim hayatına başladı. Eczacılık sınıfına ortaokul mezunları alınır ve 4 yıllık lisenin ardından 3 yıl eczacılık eğitimi görürlerdi.⁴²

Kırım Savaşı esnasında (1854) İstanbul'a gelen Fransız ve İngiliz askeri hekim ve eczacılarının etkisiyle eczacı sayılarının arttığı görülmüştür. Kuzguncuğa baktığımızda ise 1840/41 yılında bir eczacı ve eczacı çırağı tespit edilmiştir. 1868 yılında İstanbul'da elli, Üsküdar'da on kadar eczane⁴³ olduğu düşünüldüğünde Kuzguncukta 1840 yılında 1 eczacı ve 1 eczacı çırağı ve bir nevi eczacılık yapan, güzel kokular satan, şifalı otlar ve kurutulmuş çeşitli gıda maddeleri

³⁷Nil Sarı, “Osmanlı Dönemi Tıp”, *TDVİA*, C:41, 2012, s.101-111.

³⁸Yunus Özger, “Sicil-i Ahval Defterine Göre Bazı Yahudi Memurların Sosyo-kültürel Durumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.16, Kış 2011, s.381-401., Nil Sarı, “Osmanlı Dönemi Tıp”, *TDVİA*, C:41, 2012, s.101-111.

³⁹Turhan Baytop, “Eczacılık”, *TDVİA*, C.10, 1994, s.386-388

⁴⁰Halil Tekiner, “Kayseri Eczacılık Tarihi ve Eczacılık İşletmelerinin Kayseri Sosyal Yaşamı ve Ekonomisine Katkıları Üzerine Bir Çalışma”, *Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s.32.

⁴¹ Halil Tekiner, “Kayseri Eczacılık Tarihi ve Eczacılık İşletmelerinin Kayseri Sosyal Yaşamı ve Ekonomisine Katkıları Üzerine Bir Çalışma”, s.32.

⁴²Eriş Asil, “Dünden Bugüne Eczacılık”, <http://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/mised/ekim01/3.pdf>, s.4-19.

⁴³ Turhan Baytop, “Eczacılık”, *TDVİA*, C.10, 1994, s.386-388

ticareti yapan⁴⁴Attar sayısının 20 olması ve 4 Attar çırağının olması, Yanık tedavisi için bir Yanıkçı olması nüfusuna oranla günün şartlarında sağlık alanında kuzguncuk önemli bir konumda olduğu söylenebilir.

NÜFUSUN FİZİKİ ÖZELLİKLERİ

Tablo 8: Özürlü olanlar

No	Özür Durumları	Sayı	Ekonomik Durumları
1	Çolak	1	-
2	Yekçeşm	1	Evsat

Özür durumları (Tablo 8) baktığımızda Çolak, Yekçeşm bulunmaktadır. Toplam da iki kişinin bulunması Kuzguncuk da salgın bir hastalığın olmadığı ve özür durumlarının toplam nüfusa oranla iyi konumda oldukları izlenimi vermektedir.

1: Bıyık

BIYIKLI GRUPLARI	ADET
Ter Bıyıklı	22
TOPLAM	22

3204

2: Sakal

SAKAL GRUPLARI	ADET
Aksakallı	58
Kara Sakallı	75
Kır Sakallı	52
Köse Sakallı	23

⁴⁴Nil Sarı, "Attar", *TDVİA*, C.4, 1991, s.94-95.,Bkz: A. Süheyl Ünver,*Türkiye Eczacılık Tarihi*, Hüsnü Tabiat Matb., İstanbul 1952.

Kumral Sakallı	80
Sarı Sakallı	49
Taze Sakallı	33
Kınalı Sakallı	4
Köse Sarı Sakallı	4
Köse Kara Sakallı	5
Kumral Kırca Sakallı	3
Kırca Sarı Sakallı	1
TOPLAM	387

Defter de kaydedilen fiziki özellikler sakal grubu ve bıyık grubu olarak ikiye ayırdık. Nitekim kişilerin tanınmasında en büyük özellikler sakal ve bıyıktır. Bıyık sadece ter bıyık olarak 22 kişi kaydedilmiştir. Sakal ise; ak, kara, kır, köse, kumral, sarı, kınalı, köse, kumral, kırca sakal olarak sınıflandırdık toplamda 387 kişi oldukları tespit edilmiştir. (Tablo 8)

3205

Sonuç

Bizim bu çalışmada yaptığımız, nüfus sayımları/kayıtları esas alınarak Kuzguncuk da kayıtlı esnafın çalıştıkları iş kollarını tespittir. Bu yazımlarda esnafın ne iş yaptıkları, isimleri, dinleri, personelin vasıfları (usta, çırak, kalfa v.s) ortaya konmuştur. Sosyo-ekonomik yapısını ele alacak olan araştırmacılara büyük bir kolaylık sağlanmıştır

En azından XIX. asrın ortalarında Kuzguncuk da bulunan esnafın bir çırpıda tespitine imkân sağlanmıştır. Sayımlarda yapılan tespitlerin günümüz araştırmacısının işini kolaylaştıracağı muhakkaktır. Dönemin sosyal ve iktisadi yapısını inceleyecekleri bir envanter vazifesi gördüğünü söyleyebiliriz. Ayrıca bu kayıtlardan Osmanlı Devletinin demografik yapısını inceleyecekleri de bolca malzeme vardır. Esnafın oturdukları semt ve mahalleler, yaşları, uzun, kısa ve orta boylu oluşları, tenlerinin renkleri, sakallı, sakalsız, köse oluşları, bıyıklı, bıyıksız veya bıyığı yeni çıkanlar şeklindeki eşkâl tarifleri de ilgililer için iyi birer malzeme kaynağıdır. Defter kayıtlarından elde edilen bilgilerle sekiz adet tablo çıkarılmıştır. Böylece okuyucuya bazı bilgileri toplu olarak görme ve mukayese imkânı sağlanmıştır.

Nüfus defteri kayıtlarındaki esnafın çalıştığı iş kollarından hareketle bir değerlendirme yapacak olursak kısaca şu neticelere varabiliriz. Kayıtlardaki esnafın genellikle günlük ihtiyaçları temine yarayan işlerle iştiğal ettikleri anlaşılmaktadır. Daha çok hizmet sektöründe yoğunlaştıkları görülmektedir. Endüstriyel konularla iştiğal eden hemen hemen yok gibidir. Kuzguncukta

günlük ihtiyaçlarını karşılayan esnafın dışında başka bir esnaf yok gibidir. Yani Kuzguncuk sanayi öncesi toplum hayatını yaşamaktadır.

Bu dönemde Kuzguncukta yaşayan Yahudilerin dini vecibelerini yerine getirdiklerini incelemiş olduğumuz çalışmada bulunan 17 hahamdan anlayabiliriz. Ayrıca hahamların ekonomik durumlarına baktığımızda ise ala ve evsat olması din adamların ekonomik olarak rahat bir konumda oldukları göstermektedir.

Eğitim sektörüne baktığımızda ise genç nüfusun eğitime oranla düşük olduğu görülmektedir. Dokuma sektöründe öne çıkan mesleklerin ise Hasırcı, Terzi, Dülbentçi (Tülbentçi) oldukları görülmektedir 780 kişi içerisindeki dokuma sektöründeki toplam sayı ise 71 kişidir. Esnaf gurubuna baktığımızda ise 40 kişi bulunmaktadır bunlardan en çok olan esnaf grubu ise Meyhaneci ve Bakkal ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde Meyhanecilik ile uğraşan herkesin ala olması ekonomik olarak iyi kazanç elde ettiklerini bizlere göstermektedir.

Ticaret sektörüne baktığımızda, toplam sayı olarak 7 kişi görülmektedir. Bunlardan en önemlisi ise günümüzün komisyoncuları olarak da değerlendirebileceğimiz Sarraf dikkatleri çekmektedir bu meslek ile uğraşan 3 kişi bulunmaktadır. Ve ekonomik durumları ala olarak belirtilmiştir. Hizmet sektöründe ise 239 kişi bulunmakta bunlar çerçilik, Küfecilik ve Rençber gibi işlerle iştigal etmektedirler. Bir diğer önemli sektör ise Sağlık sektörü olarak göze çarpmaktadır bu sektör ile uğraşan 32 kişi bulunmaktadır ve 4 hekim, 1 eczacı, 1 Yanıkçı, 20 Attar olması bu dönemde Kuzguncukta sağlık sektöründe önemli gelişmeler olduğunu bizlere göstermektedir. Toplam hane sayısının 39, nüfusu 780 olan Kuzguncuk Yahudilerin içinde istihdam edilen kişi sayısının 390 olduğu ve 390 kişinin ise henüz istihdam edilmediğini bizlere göstermektedir. Çalışmamızda ekonomik durumları tespit edilenlerin sayıları şu şekildedir. Ala: 93, evsat: 238, edna: 82, mande 21 olarak belirtilmiştir. Bu kayıtlar hem demografi çalışmaları bakımından, hem de dönemin sosyal ve ekonomik tarihi çalışmaları açısından önem arz etmektedir. Nüfus defterlerinin bu anlamda iktisadi ve sosyal tarihle ilgili ve demografik yapı ile ilgili çalışacaklara önemli bir kaynak teşkil edeceği açıktır.

ARŞİV BELGELERİ

BOA NFSD, Sıra numarası: 00350

Kaynakça

ABDULAZİZ BEY, Osmanlı Âdet Merasim ve Tabirleri, Tarih Vakfı yurt Yay., İstanbul 1995.

AYVERDİ Semiha, Boğaziçi'nde Tarih, Kubbealtı yay., İstanbul 2016.

AYDIN Bilgin & Ekrem Tak, İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (h. 919 - 927 / 1513 - 1521) İSAM, İstanbul 2008.

AKKAYA Mustafa, "XVII. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Üsküdar", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Anabilim dalı (Doktora Tezi),Ankara 2010, s.74.

AKBULUT İlhan, "İslam hukukunda Suçlar ve Cezalar", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 52, S.1 Ankara 2003.

AKYILDIZ Ali, "Sarraflık", TDVİA, Ankara 2009, C.36, s.163-165.

ASİL Eriş“Dünden Bugüne Eczacılık”, <http://e-kutuphane.teb.org.tr/pdf/mised/ekim01/3.pdf>, s.4-19.

AYBAKAN Bilal, “Sarf”, TDVİA, C.36, Ankara 2009, s.137-139.

BAYTOP Turhan, “Eczacılık”, TDVİA, C.10, 1994, s.386-388.

BEKTAŞ Cengiz, Kuzguncuk, Literatür Yay., İstanbul 2011.

BOSTAN Hanefi, “XV- XVII. Yüzyıllarda Üsküdar Nahiyesi Köylerinde Sosyal ve İktisadi Hayat”, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI, C.II, Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 10, İstanbul 2008, s.365-402.

BOSTAN Hanefi, “Üsküdar”, TDVİA, C42, Ankara 2012, s.364-368.

BÜLBÜL Ahmet Hamdi, Osmanlı Fotoğrafçıların Objektifinde Fotoğraf Ve Kartpostallarda Süleymaniye Külliyesi, Vakıf Restorasyon Yıllığı, S.3, 2011.

COSİMO COMİDAS de Carbognano, 18. yüzyılın sonunda İstanbul, Çev: Erendiz Özbayoğlu, Eren Yay., İstanbul 1993.

ÇETİN Şükran Çeker, “762. Nolu Üsküdar Şerhiye Siciline Göre H.1317-1318 /1899-1900 yılları Arasında Üsküdar Kazasında Sosyal Hayat”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilimdalı İslam Tarihi Bilimdalı(Yüksek Lisans), İstanbul 2008.

DEMİRCİ Kürşat, “Haham”, TDVİA, C.15, Ankara 1997, s.134-135. Evliya Çelebi Seyahatnamesi, hazırlayan: Seyit Ali Kahraman- Yücel Dağlı, C:1, Baskı 5, YKY, İstanbul 2008.

Ebu'l-Ala el-Mevdudi, “İslam’da Gayr-ı Müslimlere Tanınan Haklar”, Çev: Osman Güner, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.7, Samsun, s.181-199.

GÜLERYÜZ Naim A., Bizans’tan 20. Yüzyıla Türk Yahudileri, Gözlem Gazetecilik Basın ve yay., İstanbul 2002.

HALAÇOĞLU Yusuf, “Dellal”, TDVİA, C.9 Ankara 1994, s.145-146.

KANAR Mehmet, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Say Yay., İstanbul 2008.

KAYNAK, Rahşan “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal Ve Ekonomik Hayat (Şer’iyye Sicillerine Göre)” Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı (Doktora tezi), Ankara 2010, s.28-57.

KUMDAKÇI, Hale “402 nolu Üsküdar Şer’iyye Sicil Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (h. 1153- 54)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009, s.16.

KÖSE Osman, “XVIII. Yüzyıl Sonları Rus ve Avusturya Savaşları Esnasında Osmanlı Devletinde Bir Uygulama: İstanbul’da İçki ve fuhuş Yasağı”, Turkish Studies, Volume 2, Issue 1, 2007, s.104-123.

KAVAS Uğur, “Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet Dönemine Fotoğrafta Öne Çıkanlar ve Basında Fotoğrafın Kullanımı”, Kontrast Fotoğraf Dergisi, S.43, Eylül-Ekim 2014s.6-11

MAZAK Mehmet, “1802 Tarihli Üsküdar İskeleleri ve Üsküdar Kayıkçılarının Demografik Yapısı”, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu II, C.1, Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmaları Merkezi Yayın No: 10, İstanbul 2004, s.63-68.

MANTRAN Robert, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, (Çev.; Mehmet Ali Kılıçbay-Enver Öncan) Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.I, Ankara 1990.

ÖZEL Zuhâl, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e Gayrimüslim Fotoğrafçılar”, Kontrast Fotoğraf Dergisi, S.43, Eylül-Ekim 2014, s.14-17.

ÖZENDES Engin, Osmanlı İmparatorluğu’nda Fotoğrafçılık 1839-1923, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2013.

ÖZGER Yunus, “Sicil-i Ahval Defterine Göre Bazı Yahudi Memurların Sosyo-Kültürel Durumları”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.4, S.16, Kış 2011.

SARI Nil, “Osmanlı Dönemi Tıp”, TDVİA, C:41, 2012, s.101-111.

SARI Nil, “Attar”, TDVİA, C.4, 1991, s.94-95.

TEKİN Rahmi, “Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslimlerin gündelik Yaşamları (1520-1670 Örneği)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Doktora Tezi, Erzurum 2008, s.94.

TEKİNER Halil, “Kayseri Eczacılık Tarihi ve Eczacılık İşletmelerinin Kayseri Sosyal Yaşamı ve Ekonomisine Katkıları Üzerine Bir Çalışma”, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2006, s.32.

TEVFİK Mehmet, İstanbul da Bir Sene, İletişim Yay., İstanbul 1991.

UYGUN Ayşe, “761 no’lu Üsküdar Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim dalı İslam Tarihi Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2014, s.29.

ÜÇÖK Coşkun, “Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna aykırı Hükümler”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.3, S.1, Ankara 1946, s.125-146.

ÜNVER A. Süheyl, Türkiye Eczacılık Tarihi, Hüsnü Tabiat Matb., İstanbul 1952.

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN HABERLEŞME KÜLTÜRÜNE ETKİSİ

Kübra Nur ATASEVER

Pamukkale üniversitesi

Öz

Bilgi çağı ile birlikte, hayatımızın önemli bir bileşeni haline gelen iletişim teknolojilerinin, geleneksel haberleşme kültürünü nasıl etkilediğini kıyaslama tekniği ile ortaya konulmaktadır. Burada haberleşme kavramı tüm iletişim türlerini içeren bir kavram olarak ele alınmıştır. Amaca ulaşmak için, kültür kavramı düzleminde, geleneksel haberleşme kültürü ve çağdaş haberleşme kültürü, nitel yöntem kullanarak ve haberleşme araçları gözlemlenerek yorumlanmış ve değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada toplumun geniş kesimine yayılmış geleneksel ve güncel haberleşme türlerine ait kültür haline gelmiş araç ve davranışlar kapsam olarak ele alınmıştır. Tüm sosyal bilimlerde olduğu gibi objektifliğin gerçekleşme düzeyini ölçmemek sınırlılık olarak karşımıza çıkmaktadır.

İletişim kültürü durağan bir kültür olmayıp, her devirde değişen, gelişen bir kavramdır. Sadece iletişim araçları ve kültürü değil, içerik de değişen bir unsurdur.

Anahtar Kelimeler: haberleşme, iletişim, bilişim teknolojileri, kültür.

3209

Giriş

Toplumsal hayatta insanların birbirleri ile iletişim halinde olmaları hayati bir gerekliliktir. İlk çağlardan itibaren bu gerekliliğin önemi günümüze bu şekilde süre gelmektedir. Toplumsal olarak kültür terimi, sosyal bilimciler tarafından, bir sosyal grubun üyelerine has olan öğrenilmiş duygu, düşünce ve davranış kalıplarının tamamını anlamak için kullanılır. Kültür, “insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, gelenek ve göreneklerle her türlü beceri ve alışkanlıklarını içine alan karmaşık bir bütündür.” (Memiş, 2008:1). İletişim süreci, kişilerden başlayarak, uluslararası düzeye kadar sosyal etkileşimin temel bir ifadesidir(1). İnsan iletişimi için “uygarlığın kalbidir dersek abartmış olmayız.” demiştir(2). Toplumlar uzun yıllar boyunca, fiziksel, coğrafi, sosyolojik, ekonomik gerekçelerle ve zorlamalarla davranışlarını kültür haline getirerek yaşamı daha kolay hale getirmeye çalışmışlardır. Değişen kültür toplum içinde zamanla kavramlara yüklenen anlamları da değiştirir ve zamanın kültürünü oluşturur.

HABERLEŞME TARİHİ

İnsanların ilk çağlardan günümüze önem verdiği şeylerden biri de haberleşmedir. İnsanoğlu haberleşme için birçok yöntem denemiştir. Bunun için de ateş yakma, duman, ses işaretleri, davul, boru, güvercinler gibi bütün imkânlardan faydalanılmaya çalışılmıştır.

Haberleşmenin tarihi, insanlık tarihi kadar eski olsa da iletişim, küreselleşen ve gittikçe küçük bir köy halini alan dünyamızda eskisinden de daha önemlidir. Haberleşme için önce konuşmak, sonra bunu çeşitli vasıtalar ile başkalarına aktarmak asgari koşullardır. Konuşmaların yazı ile ifade edilmeye başlaması ilk kez Sümer' de ve Eski Mısır' da gerçekleşmiştir. Finikeliler ve Romalılar bugünkü alfabeyi oluştururken, Sümerliler çivi yazısını, Mısırlılar hiyeroglif yazıyı, Romalılar Latin yazısını kullanmışlardır.

HABERLEŞMEDE KİLOMETRE TAŞLARI

Haberleşme insanlığın başlangıcı ile başlamış olmasına rağmen, sadece bize kalan somut kalıntılardan yola çıkarak fikir beyan edilebilir. Bunlardan bazıları: yazının icadı, tabletler, papirüsler, kağıdın icadı, sürekli yazabilen kalemlerin icadı(tükenmez kalemler), telefon, televizyon, telgraf, fax, kamera fotoğraf makinesi olarak sayılabilir.

İnternetin hayatımıza girmesiyle birlikte haberleşme kültürü de artan bir hızla değişime uğramıştır ve haberleşmek için çok farklı seçenekler ortaya çıkarmıştır. İlk olarak icq, mirc, msn gibi internet dahilinde haberleşen insanlar teknolojinin gelişmesiyle birlikte akıllı telefonlar vasıtasıyla haberleşme için yeni mecralara kavuşmuştur. Whatsapp, instagram, facebook, swarm, snapchat uygulamalarını yakın dönem haberleşme kültürüne örnek olarak verebiliriz.

Kültür değişimleri farklı şekillerde ortaya çıksa da genellikle belirli ihtiyaçlar neticesinde doğar. Her bir ihtiyaç ve ihtiyacın giderilmesinde kullanılan çözüm yolları da kendi kültürünü yaratır. Haberleşme kültürü de insanoğlunun iletişim ihtiyacı neticesinde doğmuş ve zamanla şekillenerek kendi kültürünü ve değişkenlerini yaratmıştır. Bir olgu ve olguya ait kültür farklı kavramlardır. Aynı şekilde haberleşme ile haberleşme kültürü de ayrı birer inceleme alanıdır. Whatsapp örneği üzerinde gidilecek olursa, akıllı telefonların kullanımından önce yaygın olan sms ile haberleşmenin yerini alan whatsapp, fotoğraf, video, ses kaydı ve yazıyı aynı anda ve düşük maliyete gönderebilme isteğinden ortaya çıkmıştır. İhtiyaç neticesinde doğan iletişim araçları insanların iletişimde kullanmayı tercih ettiği metoda göre özelleşmiştir. Günümüzde kullanılan bir çok sosyal medya aracı da bu ihtiyaç neticesinde farklı şekillerde kullanıma sunulmuştur.

GELENEKSEL HABERLEŞME VE MODERN HABERLEŞMENİN KARŞILAŞTIRMASI

Haberleşme kültürü değişime uğrayıp modern haberleşme kültürüne doğru evrilsen dahi geleneksel haberleşme kültüründen belli başlı amaçları ve öğeleri korumuştur. Geleneksel kültürde yer alan mektup, yine aynı amaca hizmet eden email'e evrilmiş ama amacını muhafaza etmiştir. Tv, radyo, gazete, dergi, günlük gibi geleneksel iletişim araçları da modern kültürde video siteleri (youtube, dailymotion), haber siteleri, bloglar, vloglar, e-günlükler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mektup/Email:

Mektup kendi başına ayrı bir kültür oluşturmuştur, postacı kültürü, pul, pul koleksiyonu, zarf bu kültüre örnek olarak verilebilir. mektubun türkülere ve şarkılara konu olması da kültürü sosyal yaşamı da etkilediğinin kanıtıdır. Mektubun içeriği ile iletilen haberin yanı sıra gönderilen mektubun ucunun yakılması, seçilen zarfın ve pulun çeşidi, kağıdın biçimi gibi göstergeler mektupla birlikte sözsüz iletişimi oluşturur.

Email henüz şarkılara yansiyacak bir kültürü olmasa bile mektup ile kıyaslanmayacak ölçüde hızlı olması, cevaplarının da hemen beklenmesine neden olmaktadır. E-mail uzaktan iletişimde hız kültürünü doğurmuştur. Günümüz iş dünyasını en önemli haberleşme aracı olan e-mail, bir çok kişiye aynı gönderilebilmesi, ucuz olması, konu kısmı barındırması, eşsiz email adresine sahip olması, CC ve BCC özelliği, hızlı olması, otomatik cevap verebilmesi, otomatik imza eklenebilmesi, dosya eklenebilmesi, okundu bilgisi gibi mektuptan farklı kazanımlar doğurmuştur.

Gazete/E-Gazete, Haber Siteleri:

Geleneksel gazetelerin durağanlığına karşın anlık yenilenen, gün içinde 24 saat yeni haberlerin paylaşıldığı gazete siteleri günümüzün gazeteleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde yine anlık olarak haberlerin paylaşıldığı, sadece haber ve türevlerinin yer aldığı siteler günümüz iletişim kültürünün bir parçası haline gelmiştir. İletişim kültüründe oluşturulan fark sadece anlık paylaşılması ile kalmamakta, haberlere ait video ve ses kayıtları, haberlerin altında interaktif olarak habere eklenebilen yorum özelliği, okurun beğenip beğenmeme tercihlerini gösterebilme imkanı, ayrıca okurun kendi sosyal ağında bunları kolaylıkla paylaşabilmesi imkanı yeni haberleşme kültürünün unsurlarındandır.

Gazeteler belirli bir boşluğu doldurmakla birlikte artan habercilik ihtiyacıyla birlikte her an her yerde ulaşılabilir ve yenilenebilir özellikte olmadığından günümüz okur düzeyinde ihtiyaçları karşılayamamaktadır. Teknolojinin geldiği noktada bu ihtiyaçlar daha doyurucu iletişim kültürlerine doğru yol almaktadır.

Günlük/Vlog-Blog:

iletişim ihtiyacının bir türü olan kendini anlatma ihtiyacı, geleneksel yöntemlerde bir deftere günlük tutmak ve uzun dönem bunu saklamak şeklinde ortaya çıkarken, günümüz teknolojik gelişmeleriyle beraber hem kolaylıkla video, ses, fotoğraf olarak görselleşmekte hem defter sınırlılığı ortadan kalkmakta hem de saklamaya gerek kalmadan yazarın istediği tüm kesimlerle paylaşılabilir. Geleneksel günlüklerde sadece kendini anlatmak olan amaç, güncel iletişim kültüründe bu amaçla beraber kendini tanıtmak, çok fazla okura ulaşarak reklam gelirlerinden pay alma, popüler olma gibi amaçlara evrilmiştir.

Bu durum insanların özgüvenlerini artırdığı gibi toplumsal şeffaflığa da katkı sağlamaktadır. Zaman zaman tersi olsa da çoğunlukla faydalı olan bilgilerin, görüş ve yorumların geniş kitlelere yayılması da böylece sağlanmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Toplumlar zaman içinde kendine özgü kültürler geliştirirler, bu kültürleri özellikle coğrafya ekonomi ve teknoloji etkiler. Teknolojik gelişmeler haberleşme biçimlerini, haberleşme biçimleri de kültürü etkiler ve değiştirir. Bu kültür antropolojiye ve halk bilimine yansır. İletişimle ilgili konular kültürel olarak sindirilmeye başladıkça halk sanatları içinde de yerini alır. Mektup için bunu şiirlerde şarkılarda görebilmemiz mümkündür. Teknolojik iletişim biçimlerinin haberleşme kültürünü değiştirdiği kesin olsa da henüz halk sanatları içinde yerini

alamamıştır. Bununla birlikte haberleşme kültürü de durağan bir süreç değil gün geçtikçe gelişen ve halk kültürünü sürekli geliştiren bir unsurdur.

Haberleşme en temel ihtiyaçlardan birisi olarak günlük hayatın bir parçası olmaya her zaman devam edecektir. Haberleşmenin kolaylaşması, dolaylı yollardan kin, nefret, düşmanlık ve savaşları azaltacaktır. Yeni nesil haberleşme kültüründe farklı bir dil kullanımı da doğal olarak gelişmektedir. Kişiler daha kısa sürede daha etkili kelimeler ve cümleler kullanma amacıyla kendiliğinden gelişen farklı kısaltmalar, farklı deyim ve mecazlar oluşturmaktadırlar. Bu durumu da doğal karşılamak gerekir.

İletişim ihtiyacıyla birlikte insanlarda sonsuz olma, kalıcı olma, sonraki dönemlerde hatırlanma ihtiyacı da paralel olarak yer almaktadır. Bu yüzden insanlar birçok farklı konuda gelecek nesillerle de haberleşme ihtiyacını teknolojik imkânları kullanarak gidermeye çalışmaktadırlar. Adını duyurma, fikrini yayma, propaganda yapma, kendi yararlı gördüğü bir durumu başkalarına aktarma, herhangi bir konuda olumlu olumsuz fikir belirtme yöntemleriyle günümüz teknolojilerini kullanarak bu ihtiyaçlar kolaylıkla karşılanabilmektedir. Bu bağlamda maddi olanakları güçlü olmayan kişiler bile site, blog, vlog, e-kitap, forum gibi internet ortamlarını kullanarak geçmişte büyük kaynaklar gerektiren işleri çok maddi kaynak gerektirmeden başarabilmektedirler. İletişim kültürünün burada kalmayacağını söylemek mümkündür. İletişimin önemli olduğu kadar içeriğinin daha fazla öneme sahip olduğunu bilmek, bunun her dönemde geçerli olduğunu düşünmek durumunda olunmalıdır.

Kaynakça

- ÖZERKAN, Ş . (2014). Bilgisayar ve İletişim. Marmara İletişim Dergisi, 3 (3), 151-160.
- Kuhn.A.,The Study of Society:A Urufied Approachfiomewood,Itr.:The Dorsey Press, Inc. 1963, s.151
- <http://iletisimbilimleri.blogspot.com.tr>
- NİRUN, N. ve ÖZÖNDER, C. (1990), Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler. Ankara: A.K.M. yayınları.
- <http://haberlesmedegelisim.blogspot.com.tr/>
- <http://www.denkbilgi.com/haberlesme-tarihi-gecmisten-gunumuze.html>
- Memiş, Ekrem.(2008).Türk Kültür Tarihi (Türk Kültüründen Bazı Kesitler), Konya: Çizgi Yayınevi.
- Doğan, M. (2013), Bilim Ve Teknoloji Tarihi. Ankara: Anı Yayıncılık.

YABANCI TURİSTLERİN BELEK BÖLGESİ'Nİ BİR GOLF DESTİNASYONU OLARAK TERCİH ETMESİNDE ETKİLİ OLAN ÇEKİCİ FAKTÖRLER

Melahat AVŞAR

Yüksek Lisans Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Turizm Fakültesi

Doç. Dr. Savaş ARTUĞER

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Turizm Fakültesi

Öz

Bu çalışmanın amacı; Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörleri belirlemektir. Araştırmanın evreni, Belek'i 2016 yılı Mart ayında ziyaret eden yabancı golf turistlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda toplam 440 yabancı turistten veri elde edilmiştir. Elde edilen verilerin analizinde aritmetik ortalama, standart sapma gibi betimsel analizlerden, faktör analizi, güvenilirlik analizi, t-testi ve varyans analizi gibi istatistiksel testlerden faydalanılmıştır.

Araştırma sonucunda, yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesini etkileyen en önemli faktör; "golf tatil yeri/sahası olanakları ve hizmetleri" olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle, Belek'in kaliteli golf sahalarına sahip olması, golf tatil yeri özellikleri ve olanakları ve golf oynayan kişilere sunmuş olduğu hizmetler yabancı turistlerin Belek'i tercih etmesinde etkili olmuştur. Ayrıca araştırma sonucunda; yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörlerin, turistlerin cinsiyet, yaş, eğitim seviyeleri, ziyaret sayıları ve golf tatiline katılım şekillerine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seyahat Motivasyonu, Çekici Faktörler, Golf Turisti, Belek.

PULL FACTORS EFFECTING FOREIGN TOURISTS TO PREFER BELEK REGION AS A GOLF DESTINATION

Abstract

The aim of this study is to determine pull factors effecting foreign tourists to prefer Belek Region as a golf destination. The sampling group of the research is constituted by the tourists who visited Belek in March 2016. In this context, data were collected from a total of 440 foreign tourists. Descriptive analysis such as arithmetic mean, standard deviation; statistical tests such as factor analysis, reliability analysis, t-test and variance analysis were used in order to analyze the data.

As a result of research, the most influential factor which affect the choice of foreign tourists who prefer Belek Region as a golf destination is; "golf resort/course facilities and services." In other words, presence of quality golf courses in Belek, its golf holiday amenities and facilities,

and the services offered to golfers have been influential for foreign tourists in favoring the vicinity. In addition, in the conclusion of the research it has been determined that attracting factors which are effective in the preferences of foreign tourists Belek Region as a golf destination show significant differences according to gender of tourists, their ages, education levels, number of visits and participation to the golf vacation.

Keywords: Travel Motivation, Pull Factors, Golf Tourists, Belek.

1. Giriş

Yıllar boyunca insanların niçin seyahat ettiği hep merak edilen bir soru olmuştur ve araştırmacılar tarafından cevap bulunmaya çalışılmıştır. Bu konuda bilim adamları tarafından çeşitli teoriler ortaya konulmuştur. Turistleri seyahate yönlendiren nedenlerin özellikle de bir destinasyonu tercih ederken karar aşamasında onları nelerin etkilediğinin bilinmesi, turistlerin seyahat motivasyonlarının anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Özellikle günümüzde hızla gelişen teknoloji ve insanların değişen tüketim alışkanlıkları karşısında, turistlerin seyahat motivasyonlarının bilinmesi destinasyon yöneticilerine, turizm işletmecilerine, turizm planlamacılarına ve pazarlamacılarına, turistlerin istek ve ihtiyaçlarını anlamada önemli derecede yardımcı olacağı ve küreselleşen Dünya’da rakipleri karşısında rekabet avantajı sağlayacağı bir gerçektir.

İlgili literatür incelendiğinde seyahat motivasyonuna ilişkin farklı tanımlar yer almaktadır. Çetinsöz ve Artuğer (2013)’e göre seyahat motivasyonu, turist davranışlarının anlaşılmasında ve seyahat ihtiyaçlarının belirlenmesinde kullanılan önemli yaklaşımlardan biridir. Albayrak (2013)’e göre seyahat motivasyonu, insanları seyahate çıkmadan önce onları seyahate hazırlayan bir dizi ihtiyaçlardır ve turistlerin seyahate ilişkin ihtiyaçlarını ve turist davranışlarını anlamada kullanılan son derece önemli bir yaklaşımdır.

Literatürde seyahat motivasyonu ile ilgili teorilerin ilkinin 1943 yılında Maslow, “Gereksinimler Hiyerarşisi” ile ortaya koymuştur. 1977 yılında Plog, seyahat motivasyonları ile ilgili özellikle boş zaman seyahatleri ile ilgili “Allozentrik ve Psikosentrik” kişilik tiplerini geliştirmiştir. 1977 yılında Dann “İtme ve Çekme”, 1980 yılında Iso-Ahola, “Kaçınma ve Yaklaşma” teorisini, ve Pearce’de 1993 yılında “Seyahat Kariyeri Basamağı” teorilerini ortaya koymuşlardır (Woodside vd., 2000:212-213). 1970 yılında Gray, yaptığı çalışmada zevk seyahati için “Wanderlust” ve “Sunlust” olarak iki nedeni ortaya çıkarmıştır (Hallab, 1999:40-41). Literatür incelendiğinde seyahat motivasyonu ile ilgili yapılan çalışmalarda insanların seyahat motivasyonlarını anlamak için bu teorilerden en çok “itme” ve “çekme” teorilerinin kullanıldığı görülmektedir.

Oh (1995), Yoon ve Uysal (2005) ve Kozak ve Decrop (2009)’a göre itici faktörler, insanları seyahate yönlendiren sosyo-psikolojik içsel motivasyonları ifade etmektedir. Çekici faktörler ise, insanların tatil için belirli bir destinasyonu seçmesini sağlayan dışsal unsurlardır. Yoon ve Uysal (2005)’ e göre itici motivasyonlar, bulunulan ortamdan kaçma arzusu, dinlenme ve rahatlatma, prestij, sağlık ve spor, macera ve sosyal etkileşim, aile ile birlikte olma ve heyecan gibi unsurlarla ilgilidir. Çekici motivasyonlar ise, plajlar, eğlence faaliyetleri, kültürel çekicilikler, doğal güzellikler, alveriş ve parklar gibi bir destinasyona ait çekici unsurlarla ile ilgilidir.

Bu araştırmanın amacı; Türkiye’ye gelen yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörleri belirlemektir. Araştırmadan

elde edilen sonuçların hem ilgili literatüre hem de ilgili kurum-kuruluş ve yöneticilere katkı yapacağı düşünülmektedir.

2. Literatür Taraması

İlgili ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde, turistlerin seyahat motivasyonlarını (itici ve çekici) araştıran birçok çalışma olduğu görülmektedir (Örneğin, Oh vd., 1995; Baloğlu ve Uysal, 1996; McGehee vd., 1996; Yoon ve Uysal 2005; Sangpikul, 2008; Demir, 2010; Mohammad ve Mat Som 2010; Evren ve Kozak, 2012; Albayrak, 2013; Çetinsöz ve Artuğer, 2013; Kurnaz Akyurt vd., 2013; Harman, 2014; Dalgıç ve Birdir 2015). Bununla birlikte, golf turistlerinin seyahat motivasyonlarını (itici ve çekici) araştıran az sayıda çalışma bulunmaktadır (Correia ve Pintassilgo, 2006; Kim, 2007; Kimmm, 2009 ve Oyman ve Yılmaz, 2013).

Correia ve Pintassilgo (2006) Portekiz'in Algarve Bölgesi'nde golf oyuncularının motivasyonları üzerine yaptıkları bir araştırmada Algarve Bölgesi'nin golf sahalarının talep görmesinin arkasında yatan motivasyon kaynakları, "golf ile ilişkili sosyal çevre", "bölge tarafından sağlanan eğlence olanakları", "golf sahaları ve oyun koşulları", "iyi fiyat ve erişilebilirlik" olarak belirtilmiştir. Araştırmanın sonucunda golf turistlerinin temel motive nedeni olarak "golf sahaları ve oyun koşulları" olarak ortaya çıkmıştır.

Kim (2007) Asya Pasifik Bölgesi'nde seyahat eden Koreli golf turistlerinin üzerine yaptığı çalışmada seyahat motivasyonu ve turist tipolojisini kullanarak özel ilgi turizmi ve golf turizminde etkili olan itici ve çekici seyahat motivasyonlarını incelemiştir. İtici faktörleri beş faktör olarak belirlemiştir. Bu faktörler; "iş fırsatları", "faydalar", "öğrenme ve ilgi çekici", "bulunulan ortamdaki kaçış ve dinlenme" ve "sosyal etkilenme ve yakınlık" olarak ortaya koymuştur. Çekici faktörleri ise yedi faktör olarak belirlemiştir. Bu faktörler; "doğal güzellikler", "golf oynamaya elverişli", "golf sahalarının hizmetleri", "turizm çekicilikleri", "turizm hizmetleri", "gece hayatı ve eğlence" ve "ücret ve kolay ulaşılabilirlik" olarak belirlemiştir. Araştırma sonucuna göre, golf turistlerinin itici faktörlerinin sosyo-psikolojik durumlarına göre homojen olmadığı ortaya çıkmıştır. Çekici faktörlerde ise en etkili faktör olarak "doğal güzellikler" ortaya çıkmıştır.

Kimmm (2009) uluslararası golf seyahati için Koreli golfçülerin seyahat motivasyonlarını araştırmıştır. Bu çalışma, 2007 yılında, golf merkezlerinin bulunduğu kalabalık bir bölge olan Seoul'da 461 Koreli golfçüden veri toplanarak yapılmıştır. Koreli golfçülerin uluslararası golf seyahatine etki eden faktörler, "itme (golfün tadını çıkarmak)", "çekme (farklı ve ucuz golf sahaları)" ve "etki (sosyal trend)" olarak 3 faktör altında toplanmıştır. Araştırma sonucuna göre, Koreli golfçülerin çoğunluklu olarak sosyal ve golf oynamaya hevesli golfçülerden oluştuğu ortaya çıkmıştır.

Oyman ve Yılmaz (2013) golf turistlerinin seyahat güdülerine ve gidecekleri destinasyonu seçerken kullandıkları bilgi kaynaklarına dayalı iletişim stratejilerini önermeye yönelik yapmış oldukları araştırmada, toplam 900 golf turistinden veri elde etmişlerdir. Çalışmanın sonucuna göre, golf turistlerinin golf odaklı ve sosyo-kültürel olmak üzere iki önemli seyahat güdüsüne sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Golf turistlerinin en yüksek ortalamaya sahip sosyo-kültürel seyahat güdüsü "yeni ve farklı bir kültürü tanımak" olarak ortaya çıkmıştır. Bu güdüyü "kültürel ve tarihi alanları ziyaret etmek" ve "yeni yiyecekleri tatmak" takip etmektedir. Golf oynamak için Belek'i tercih eden bir golf turistinin tatili süresince farklı golf sahaları arasından seçim yapma imkânının olması, golf turistlerinin önemli bir golf odaklı seyahat güdüsü olan "yeni bir

golf sahasını denemek” arzunu karşılayabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, golf turistlerinin farklı otellerde konaklamalarına rağmen, bölgede bulunan tüm golf sahalarında oynayabiliyor olmaları Belek Bölgesi için önemli bir fırsat olduğundan dolayı Belek’e gelen bir golf oyuncusu sadece tek bir golf sahasını değil, aynı zamanda destinasyondaki diğer golf sahalarını da deneme şansına sahip olmaktadır.

Literatürde, turistlerin seyahat motivasyonları ile demografik ve seyahate katılım özellikleri arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığını araştıran bazı araştırmalar da yer almaktadır (McGehee vd. 1996; Evren ve Kozak, 2012; Çetinsöz ve Artuğer, 2013).

McGehee vd. (1996) Avustralyalı serbest ziyaretçiler üzerine yaptığı bir araştırmada, çekici faktörlerden “eğlence faaliyetleri” ve “dinlenme” faktörlerinin medeni duruma göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Evren ve Kozak’ın (2012) Eskişehir’in çekici faktörlerinin gününbirlik ziyaretçilerinin bakış açısıyla değerlendirilmesi adlı çalışmalarında, çekici faktörler ile yaş grupları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Araştırma sonucunda, Eskişehir’in doğal, tarihi ve kültürel değerlerine 65 yaş ve üzeri yaş grubundaki ziyaretçilerin, 15-24 yaş grubundakilere göre daha fazla önem verdikleri ortaya çıkmıştır. Çetinsöz ve Artuğer (2013) yaptığı araştırmada çekici faktörler ile eğitim düzeyi arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Araştırma sonucuna göre, Antalya’daki sosyal aktivitelerin, lise ve önlisans mezunlarının Antalya’yı tercih etmesini ilköğretim mezunlarına göre daha fazla etkilediği ortaya çıkmıştır. benzer şekilde aynı çalışmada, Antalya’daki hijyen ve güvenlik unsurlarının, Antalya’yı ilk kez ziyaret edenlerin Antalya’yı tercih etmesini ikinci kez ziyaret edenlere göre daha fazla etkilediği ortaya çıkmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi

3.1. Evren ve Örneklem

Türkiye’ye gelen yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörleri belirlemeyi amaçlayan bu araştırmanın evreni, Belek’i 2016 yılı Mart ve Mayıs ayları arasında ziyaret eden yabancı golf turistlerden oluşmaktadır. Çalışmada evrenin özelliklerini temsil edecek örneklemi belirlemek için kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklem büyüklüğü; geniş popülasyonlar ($N > 10000$) ve nicel araştırmalar için önerilen $n = \sigma^2 \cdot Z_{\alpha}^2 / d^2$ formülüyle hesaplanmıştır (Özdamar, 2003:116-118).

Formülü oluşturan parametrelerden standart sapma $\sigma=1$ ve evren ve örneklem arasında izin verilebilir maksimum fark olan etki büyüklüğü $d=0,10$ ve $\alpha=0,05$ anlamlılık düzeyine karşılık gelen $Z_{0,05}=1,96$ teorik değer olarak alınmıştır ve minimum örneklem büyüklüğü formül aracılığıyla 385 olarak hesaplanmıştır. Araştırmada veriler, 467 yabancı turist üzerinden elde edilmiştir, fakat hatalı ve eksik anketler çıkarılıp 440 anket değerlendirilmiştir.

3.2. Verilerin toplanması

Yapılan araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniğinden faydalanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların bireysel (cinsiyet, medeni durum, milliyet, yaş, eğitim durumu, meslek, aylık gelir düzeyi), seyahate katılım ve golf oynama özelliklerine (Belek’e kaçınıcı kez geldiği, golf tatiline kiminle beraber gittiği ve kaç yıldır golf oynadığı) yer verilmiştir. İkinci bölümde ise 17 madde ve beş temel boyuttan oluşan (tarihi ve kültürel değerler, golf tatil yeri/sahası olanakları ve hizmetleri, doğal güzellikler, hijyen ve güvenlik ve sosyal aktiviteler) çekici faktörleri ölçen ölçek yer almaktadır. Ölçekte yer alan sorular; Çetinsöz ve Artuğer (2013) ve Kim (2007)

tarafından yapılan çalışmalardan alınarak hazırlanmıştır. Katılımcıların katılım düzeylerini ölçmek için 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır. İlgili sorular “hiç etkili değildir”, “az etkilidir”, “orta düzeyde etkilidir”, “çok etkilidir” ve “tamamen çok etkilidir” şeklinde derecelendirilmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

Araştırmada, yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörlere yönelik görüşlerini betimlemek amacıyla aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır.

Parametrik hipotez testlerinin varsayımlarına göre, verilerin aralıklı ya da oransal olması, verilerin normal dağılıma uyması ve grup varyanslarının eşit olması gerekir (varyanslar birbirinin dört katı kadar farklı olabilir, daha fazla değil) (Kalaycı, 2006:73). Bu araştırmada veriler aralıklı ölçekten (5'li Likert ölçeği) elde edilmiştir. Bununla birlikte, verilerin normal dağılım gösterip göstermediği Q-Q Plot testi ve Kolmogorov-Smirnov (K-S) z testi yapılarak belirlenmiştir. Yapılan her iki testin sonucunda da verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla parametrik testler yapılmaya karar verilmiştir.

Çekici faktörlerin, turistlerin demografik özelliklerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini analiz edebilmek için iki değişkenli gruplar (cinsiyet, medeni durum) için “t-Testi”, ikiden fazla olan değişken gruplar (yaş, eğitim durumu, meslek, gelir düzeyi, Belek'e kaçınıcı kez geldiği, golf tatiline kiminle beraber gittiği ve kaç yıldır golf oynadığı) için ise “Bağımsız Örneklemeler İçin Tek-Faktörlü Varyans Analizi (ANOVA)” yapılmıştır. Ayrıca ikiden fazla değişkenler için farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu ortaya koymak için Post Hoc testlerinden faydalanılmıştır. Çoklu karşılaştırma test istatistiklerinden “Bonferroni” testi yapılmıştır. ANOVA'nın varsayımı olan varyansların homojenliği sağlanmadığı durumlarda, ortalamalar arası kıyaslamayı yapabilmek için “Welch” testi uygulanmıştır ve ikili karşılaştırmalardan “Games-Howell” testi uygulanmıştır. Ayrıca araştırmada ölçeğin iç tutarlığına ilişkin güvenilirliğini test etmek amacıyla da Cronbach's Alpha katsayıları hesaplanmıştır ve ölçeğin yapı geçerliği için faktör analizi yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizinde de SPSS 22 paket programı kullanılmıştır.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı; Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörleri belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın hipotezleri şunlardır:

Hipotez 1: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Hipotez 2: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin medeni durumlarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Hipotez 3: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Hipotez 4: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin eğitim seviyelerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Hipotez 5: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin aylık gelir düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Hipotez 6: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin ziyaret sayılarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Hipotez 7: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin golf tatiline katılım şekillerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Hipotez 8: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin golf oynadıkları yıl sayılarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

4. Bulgular

4.1. Katılımcıların Bireysel Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 1'de araştırmanın örneklem grubunda yer alan turistlerin bireysel özelliklerine ilişkin dağılım yer almaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların Bireysel Özelliklerine Göre Dağılımı

Değişken	Grup	Sayı (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Bay	286	65,3
	Bayan	152	34,7
	Toplam	438	100,0
Medeni durum	Evli	289	68,0
	Bekar	136	32,0
	Toplam	425	100,0
Yaş	31-40	40	9,2
	41-50	90	20,6
	51-60	126	28,8
	61 ve üzeri	181	41,4
	Toplam	437	100,0
Eğitim	İlköğretim	45	11,0
	Lise	125	30,6

	Önlisans	77	18,8
	Lisans	118	28,9
	Lisansüstü	44	10,8
	Toplam	409	100,0
Aylık gelir	2000 € ve altı	25	6,5
	2001–3000 €	58	15,1
	3001–4000 €	48	12,5
	4001–5000 €	32	8,4
	5001–6000 €	42	11,0
	6001 € ve üzeri	178	46,5
	Toplam	383	100,0
Milliyet	Alman	181	41,6
	İngiliz	61	14,0
	Avusturyalı	43	9,9
	İsviçreli	39	9,0
	Danimarkalı	22	5,1
	İskoçyalı	19	4,4
	Hollandalı	22	5,1
	Belçikalı	12	2,8
	Diğer	36	8,3
	Toplam	435	100,0

Tablo 1'deki bulgulara göre, katılımcıların %65,3'ü bay, %34,7'si bayandır. Katılımcıların %68,0'ı evli, %32,0'ı bekar. Katılımcıları yaş gruplarına göre değerlendirdiğimizde, %9,2'si 31-40 yaş arası, %20,6'sı 41-50 yaş arası, %28,8'i 51-60 ve %41,4'ü de 61 yaş ve üzeridir. Katılımcıların %11,0'ı ilköğretim, %30,6'sı lise, %18,8'i önlisans, %28,9'u lisans ve %10,8'i lisansüstü eğitim seviyesine sahiptir. Katılımcıların %6,5'i 2000 € ve altı, %15,1'i 2001–3000 €, %12,5'i 3001–4000 €, %8,4'ü 4001–5000 €, %11,0'ı 5001–6000 € ve %46,5'i 6001 € ve üzeri

aylık gelir düzeyine sahiptir. Katılımcıların %41,6'sı Alman, %14,0'ı İngiliz, %9,9'u Avusturyalı, %9,0'ı İsviçreli, %5,1'i Danimarkalı, %4,4'ü İskoçyalı, %5,1'i Hollandalı, %2,8'i Belçikalı ve %8,3'ü diğer (6 Avustralyalı, 8 Fransız, 3 İsveçli, 7 Norveçli 3 İrlandalı, 3 Finlandiyalı ve 6 Çek Cumhuriyetli) milletlerden oluşmaktadır.

Tablo 2'de araştırmanın örneklem grubunda yer alan turistlerin seyahat ve golf oynama özelliklerine ilişkin dağılım yer almaktadır.

Tablo 2: Katılımcıların Seyahat ve Golf Oynama Özelliklerine İlişkin Bulgular

Değişken	Grup	Sayı (f)	Yüzde (%)
Belek'e kaçınıcı ziyaretiniz?	İlk ziyaretim	74	16,9
	İkinci ziyaretim	76	17,4
	Üçüncü ziyaretim	62	14,2
	Dört ve daha fazla	226	51,6
	Toplam	438	100,0
Golf tatiline kiminle beraber gidersiniz?	Arkadaşlarımla	193	49,7
	Partnerimle	83	21,4
	Grupla	112	28,9
	Toplam	388	100,0
Kaç yıldır golf oynuyorsunuz?	1-5	70	15,9
	6-10	94	21,4
	11-15	92	20,9
	16 yıl ve üzeri	184	41,8
	Toplam	440	100,0

Tablo 2'deki bulgulara göre, katılımcıların, %16,9'u Belek'i ilk kez, %17,4'ü ikinci kez, %14,2'si üçüncü kez, %51,6'sı ise dört ve fazla kez ziyaret etmiştir. Katılımcıların %49,7'si arkadaşlarıyla, %21,4'ü partneriyle ve %28,9'u grupla golf tatiline gitmeyi tercih etmiştir. Ankete katılan turistlerin, %15,9'u 1-5, %21,4'ü 6-10, %20,9'u 11-15 ve %41,8'i 16 yıl ve üzeri golf oynadıkları ortaya çıkmıştır.

Tablo 3: Çekici Faktörlere İlişkin Faktör Analizi Tablosu

Faktör Boyutları ve Değişkenler	Faktör Yükleri	Özdeğerler	Faktörün Açıklayıcılığı	Güvenilirlik (α)
Tarihi ve Kültürel Değerler		4,736	16,001	0,809
Müze ve sanat galerileri	0,873			
Tarihi ve arkeolojik yerler	0,916			
Farklı kültürel gruplar	0,836			
Yerel el yapımı ürünleri	0,539			
Golf Tatil Yeri/Sahası Olanakları ve Hizmetleri		2,686	15,934	0,729
Golf oynamak için farklı golf sahaları mevcuttur	0,748			
İyi golf dinlenme yeri imkânları ve hizmetleri mevcuttur	0,833			
Golf dinlenme yerleri ve sahaları kaliteli ve tanınmıştır	0,795			
Doğal Güzellikler		1,804	14,870	0,893
Doğal güzellikleri	0,789			
Doğal parkları ve ormanları	0,898			
Göller ve nehirler	0,860			
Hijyen ve Güvenlik		1,341	12,052	0,648
Hijyen standartları ve temizlik koşulları	0,759			
Güvenli şehir	0,835			
Sosyal Aktiviteler		1,085	9,678	0,767
Su sporları	0,740			
Gece hayatı ve eğlence	0,781			
Spor faaliyetleri	0,578			
Eğlence parkları	0,728			

Çeşitli restoranları	0,551			
Açıklanan Toplam Varyans (68,537)				
Notlar: Varimax Rotasyonlu Temel Bileşenler Faktör Analizi Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği= 0,789. Barlett's Test of Sphericity: p<.000 (Chi-Square 2804,502 df=136).				

Tablo 3'te çekici faktörleri ölçen ölçek için uygulanan faktör analizi ve güvenilirlik analizi analizi (Cronbach's Alpha) sonuçları yer almaktadır. Hair vd. (2009) göre 0,40'tan az olan faktör yükleri düşük faktör yükleri olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle faktör analizinde 6 ifadeye ait faktör yükleri 0,40'tan düşük olduğu için faktör analizinden çıkarılmıştır. Dolayısıyla ilk hali 23 ifade ve 5 boyuttan oluşan çekici faktörleri ölçen ölçek 5 boyut ve 17 ifade olarak belirlenmiştir. Bu 5 boyutun toplam açıklanan varyansı %68,537 olarak belirlenmiştir. Diğer taraftan, ölçek için uygulanan faktör analizinde Bartlett's testi sonucu, faktör analizinin uygulanabileceğini ($p < 0.01$) ve Kaiser-Meyer-Olkin değeri (0.789) ise örneklem hacminin yeterli düzeyde olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, ölçekte yer alan boyutlara yönelik hesaplanan Cronbach's Alpha değerlerinin tamamının 0.60 değerinin üzerinde olduğu belirlenmiştir. Bu değerler ölçeğin güvenilirliğinin yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Çekici Faktörlere İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Boyutlar ve İfadeler	Aritmetik Ort.	Std. Sapma
Tarihi ve Kültürel Değerler	2,03	0,88
1.Müze ve sanat galerileri	1,41	0,84
2.Tarihi ve arkeolojik yerler	1,65	1,02
3.Farklı kültürel gruplar	1,76	1,07
4.Yerel el yapımı ürünleri	2,36	1,28
Golf Tatil Yeri/Sahası Olanakları ve Hizmetleri	4,77	0,42
5.Golf oynamak için farklı golf sahaları mevcuttur	4,75	0,61
6.İyi golf dinlenme yeri imkânları ve hizmetleri mevcuttur	4,79	0,45
7.Golf dinlenme yerleri ve sahaları kaliteli ve tanınmıştır	4,76	0,48
Doğal Güzellikler	3,29	1,14

8.Doğal güzellikleri	3,64	1,16
9.Doğal parkları ve ormanları	3,15	1,30
10.Göller ve nehirler	3,09	1,31
Hijyen ve Güvenlik	4,25	0,78
11.Hijyen standartları ve temizlik koşulları	4,43	0,78
12.Güvenli şehir	4,08	1,01
Sosyal Aktiviteler	3,08	0,94
13.Su sporları	2,54	1,32
14.Gece hayatı ve eğlence	2,83	1,58
15.Spor faaliyetleri	3,90	1,20
16.Eğlence parkları	2,37	1,23
17.Çeşitli restoranları	3,72	1,19

Tablo 4’te yer alan çekici faktörlere ilişkin aritmetik ortalamalar incelendiğinde, en yüksek ortalama ($\bar{X}=4,77$) “golf tatil yeri/sahası olanakları ve hizmetleri” ve ($\bar{X}=4,25$) “hijyen ve güvenlik” faktörlerine ait olarak ortaya çıkmıştır. Diğerleri ise sırasıyla ($\bar{X}=3,29$) “doğal güzellikler”, ($\bar{X}=3,08$) “sosyal aktiviteler” ve ($\bar{X}=2,03$) “tarihi ve kültürel değerler” faktörlerine aittir. Analiz sonuçlarına göre, yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde, golf tatil yeri özellikleri, Belek’in kaliteli golf sahalarına sahip olması ve golfçülere sunmuş olduğu hizmetler en etkili olan çekici unsurlar olarak ortaya çıkmıştır. Araştırma sonucuna göre, golf sahası olanakları ve hizmetlerinden sonra en etkili olan ikinci faktör ise hijyen ve güvenlik olarak ortaya çıkmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, golf turistlerinin Belek Bölgesi’ni tercih etmesinde en az etkili olan faktör ise “tarihi ve kültürel değerler” olarak ortaya çıkmıştır.

Belek’e gelen yabancı turistlerin cinsiyetleri ve medeni durumları ile çekici faktörler arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde önemli bir farklılık olup olmadığına ilişkin t-Testi sonuçları tablo 5’te ve tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 5: Yabancı Turistlerin Belek Bölgesi’ni Bir Golf Destinasyonu Olarak Tercih Etmesinde Etkili Olan Çekici Faktörlerin Turistlerin Cinsiyetlerine Göre Karşılaştırılması (t-Test)

Faktör Kategorileri	Değişken	N	Ortalama	Std. Sapma	t-Değeri	p-Değeri

Tarihi ve Kültürel Değerler	Bay	284	2,02	0,85	-0,052	0,959
	Bayan	151	2,03	0,94		
Golf Tatil Yeri/Sahaları Olanakları ve Hizmetleri	Bay	286	4,75	0,42	-0,692	0,489
	Bayan	152	4,78	0,42		
Doğal Güzellikler	Bay	285	3,18	1,12	-2,799	0,005
	Bayan	152	3,50	1,18		
Hijyen ve Güvenlik	Bay	286	4,26	0,78	0,509	0,611
	Bayan	152	4,22	0,79		
Sosyal Aktiviteler	Bay	285	3,13	0,92	1,518	0,130
	Bayan	152	2,99	0,97		

Tablo 5'teki, Belek'e gelen turistlerin cinsiyetleri ile çekici faktörler arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde önemli bir farklılık olup olmadığına ilişkin t-Testi sonuçlarına göre sadece "doğal güzellikler" faktörü $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde cinsiyete göre farklılık göstermektedir. Tablo 5'teki bulgulara göre, doğal güzellikler faktörü, bayanların Belek'i tercih etmesini baylara göre daha fazla etkilemiştir. Bunu nedeni bayanların doğal güzelliklere ve çekiciliklere daha fazla önem vermelerinden kaynaklanıyor olduğu düşünülebilir. Diğer analizlerde turistlerin cinsiyetleri ile çekici faktörler arasında, 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır $p > 0,05$.

Tablo 6: Yabancı Turistlerin Belek Bölgesi'ni Bir Golf Destinasyonu Olarak Tercih Etmesinde Etkili Olan Çekici Faktörlerin Turistlerin Medeni Durumlarına Göre Karşılaştırılması (t-Test)

Faktör Kategorileri	Değişken	N	Ortalama	Std. Sapma	t-Değeri	p-Değeri
Tarihi ve Kültürel Değerler	Evli	286	2,05	0,89	-0,939	0,348
	Bekar	136	1,96	0,86		
Golf Tatil Yeri/Sahaları Olanakları ve Hizmetleri	Evli	289	4,76	0,43	-1,143	0,254
	Bekar	136	4,81	0,38		
Doğal Güzellikler	Evli	288	3,25	1,11	-1,381	0,168

	Bekar	136	3,42	1,21		
Hijyen ve Güvenlik	Evli	289	4,23	0,81	-1,202	0,230
	Bekar	136	4,32	0,69		
Sosyal Aktiviteler	Evli	288	3,04	0,90	-1,414	0,158
	Bekar	136	3,18	1,01		

Tablo 6’da yer alan bulgulara göre, Belek’e gelen yabancı turistleri medeni durumları ile çekici faktörler arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde $p>0,05$ olduğu için anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Araştırmada Belek’e gelen yabancı turistlerin yaş, eğitim seviyesi, aylık gelir, Belek’e kaçınıcı ziyaretleri, golf tatiline kiminle beraber gittikleri ve kaç yıldır golf oynadıkları ile çekici faktörler arasında 0,05 anlamlılık düzeyinde anlamlı bir farklılık olup olmadığına ilişkin tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Varyansların homojenliği testi sonucu grup varyanslarının 0,05’ten büyük olduğu durumda tek yönlü varyans analizi yapılarak ANOVA tablosu değerlendirilmiştir ve gruplar arasında anlamlı bir fark olduğunda, bu farkın hangi grup arasında olduğunu ortaya çıkarmak için Post Hoc testlerinden faydalanılmıştır. Varyansların eşit olduğu ve örneklem eşit olmadığı durumunda, çoklu karşılaştırma test istatistiklerinden “Bonferroni” testi yapılmıştır (Kayri, 2009). Varyansların homojenliği testi sonucunda grup varyanslarının homojen olmadığı durumda ($p<0,05$), tek yönlü varyans analizinin ön koşulu sağlanmamış olmaktadır. Bu gibi ANOVA testinin yapılmasının uygun olmadığı durumlarda alternatif olarak “Welch” ve “Brown-Forsythe” testleri uygulanabilmektedir. “Welch” ve “Brown-Forsythe” testleri arasında da “Welch” testi daha güçlü olup daha sık kullanılmaktadır (Durmuş vd., 2016:133). Bu doğrultuda yapılan çalışmada daha güçlü ve sık kullanılan “Welch” testi uygulanmıştır. Welch testi tablosunda gruplar arası anlamlı bir farklılığın çıkması halinde 0,05’ten küçükse, bu farklılığın hangi iki grup arasında olduğunu bulmak amacıyla ikili karşılaştırmalardan “Games-Howell” testi uygulanmıştır (Kayri, 2009).

Yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin aylık gelir düzeyine ve golf oynadıkları yıl sayılarına göre, 0,05 anlamlılık düzeyinde ($p>0,05$) anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Çekici faktörler ile turistlerin demografik (yaş grupları ve eğitim seviyeleri) ve seyahate katılım özellikleri (ziyaret sayıları ve golf tatiline katılım şekilleri) arasında anlamlı farklılık olanlar tablo 7’de ve tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 7: Yabancı Turistlerin Belek Bölgesi’ni Bir Golf Destinasyonu Olarak Tercih Etmesinde Etkili Olan Çekici Faktörlerin Turistlerin Demografik Özelliklerine Göre Karşılaştırılması (ANOVA)

Faktör	Değişken	N	Ortalama ($\bar{X}$)	S.S.		F- Değeri	p- Değeri	Guruplar Arası Fark

Tarihi ve Kültürel Değerler	31-40	40	1,89	0,71		3,923	0,009	2-4
	41-50	90	1,88	0,92				
	51-60	126	1,94	0,81				
	61 ve üzeri	178	2,20	0,93				
Tarihi ve Kültürel Değerler	İlköğretim	45	1,99	0,59	Welch	2,867	0,025	2-5
	Lise	124	2,12	0,93				
	Önlisans	76	2,07	0,92				
	Lisans	118	1,99	0,87				
	Lisansüstü	44	1,69	0,59				
Doğal Güzellikler	31-40	40	3,24	1,23		6,594	0,000	2-3,4
	41-50	90	2,93	1,18				
	51-60	126	3,19	1,08				
	61 ve üzeri	180	3,55	1,10				
Doğal Güzellikler	İlköğretim	45	3,74	1,05		4,646	0,001	1-5
	Lise	125	3,26	1,10				
	Önlisans	76	3,31	1,10				
	Lisans	118	3,23	1,11				
	Lisansüstü	44	2,71	1,36				
Sosyal Aktiviteler	İlköğretim	45	3,34	0,82		4,976	0,001	1-5
	Lise	125	3,07	0,91				
	Önlisans	76	3,33	0,89				
	Lisans	118	3,02	0,97				
	Lisansüstü	44	2,62	1,05				

Tablo 7’de yer alan bulgulara göre, “Tarihi ve Kültürel Değerler” çekici faktörü ile yaş grupları arasında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, ($p=0,009<0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. “Tarihi ve Kültürel Değerler” faktörü ve yaş grupları değişkeni arasında yapılan varyansların homojenliği testinin sonunda p değeri 0,05’ten büyük olduğu için ($p=0,097$) varyansların homojen olduğu görülmüştür. Tablo 7’ye göre Belek’teki tarihi ve kültürel değerler, 61 ve üzeri ($\bar{X}=2,20$) yaş grubundaki kişilerin Belek’i tercih etmesini 41-50 yaş grubundaki kişilere göre ($\bar{X}=1,88$) daha fazla etkilemiştir. Bu sonuca göre, Belek’teki tarihi ve kültürel değerler, üçüncü yaş turizmi grubunda yer alan kişilerin Belek’i tercih etmesini daha fazla etkilediği söylenebilir.

Tablo 7’de yer alan bulgulara göre, “Tarihi ve Kültürel Değerler” çekici faktörü ile katılımcıların eğitim seviyesi arasında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, ($p=0,025<0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. “Tarihi ve Kültürel Değerler” faktörü ve eğitim seviyesi değişkeni arasında yapılan varyansların homojenliği testinin sonunda p değeri 0,05’ten küçük olduğu için ($p=0,015$) varyansların homojen olmadığı görülmüştür. Tablo 7’ye göre Belek’teki tarihi ve kültürel değerler, lise ($\bar{X}=2,12$) mezunlarının Belek’i tercih etmesini lisansüstü mezunlarına göre ($\bar{X}=1,69$) daha fazla etkilemiştir. Bu sonuca göre, tarihi ve kültürel değerler, eğitim seviyesi yüksek olan kişilerin Belek’i tercih etmesini çok fazla etkilemediği söylenebilir.

Tablo 7’de yer alan bulgulara göre, “Doğal Güzellikler” çekici faktörü ile yaş grupları arasında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, ($p=0,000<0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. “Doğal Güzellikler” faktörü ve yaş grupları değişkeni arasında yapılan varyansların homojenliği testinin sonunda p değeri 0,05’ten büyük olduğu için ($p=0,487$) varyansların homojen olduğu görülmüştür. Tablo 7’ye göre Belek’teki doğal güzellikler, 61 yaş ve üzeri ($\bar{X}=3,55$) ve 51-60 ($\bar{X}=3,19$) yaş grubundaki kişilerin Belek’i tercih etmesini 41-50 yaş grubundaki kişilere göre ($\bar{X}=2,93$) daha fazla etkilemiştir. Bu sonuçlara göre, doğal güzelliklerin, üst yaş grubundaki kişilerin Belek’i tercih etmesini orta yaş grubundaki kişilere göre daha fazla etkilediği söylenebilir.

Tablo 7’de yer alan bulgulara göre, “Doğal Güzellikler” çekici faktörü ile eğitim seviyesi arasında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, ($p=0,001<0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. “Doğal Güzellikler” faktörü ve eğitim seviyesi değişkeni arasında yapılan varyansların homojenliği testinin sonunda p değeri 0,05’ten büyük olduğu için ($p=0,247$) varyansların homojen olduğu görülmüştür. Tablo 7’ye göre, Belek’teki doğal güzellikler, ilköğretim ($\bar{X}=3,74$) mezunlarının Belek’i tercih etmesini lisansüstü mezunlarına göre ($\bar{X}=2,71$) daha fazla etkilemiştir. Bu sonuca göre, doğal güzelliklerin, eğitim seviyesi yüksek olan kişilerin Belek’i tercih etmesini çok fazla etkilemediği söylenebilir.

Tablo 7’de yer alan bulgulara göre, “Sosyal Aktiviteler” çekici faktörü ile eğitim seviyesi arasında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, ($p=0,001<0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. “Sosyal Aktiviteler” faktörü ve eğitim seviyesi değişkeni arasında yapılan varyansların homojenliği testinin sonunda p değeri 0,05’ten büyük olduğu için ($p=0,668$) varyansların homojen olduğu görülmüştür. Tablo 7’ye göre, Belek’teki sosyal aktiviteler, ilköğretim ($\bar{X}=3,34$) mezunlarının Belek’i tercih etmesini lisansüstü mezunlarına göre ($\bar{X}=2,62$) daha fazla etkilemiştir. Bu sonuca göre, sosyal aktivitelerin, eğitim seviyesi yüksek olan kişilerin Belek’i tercih etmesini çok fazla etkilemediği söylenebilir.

Tablo 8: Yabancı Turistlerin Belek Bölgesi'ni Bir Golf Destinasyonu Olarak Tercih Etmesinde Etkili Olan Çekici Faktörlerin Turistlerin Seyahate Katılım Özelliklerine Göre Karşılaştırılması (ANOVA)

Faktör	Değişkenler	N	Ortalama ($\bar{X}$)	S.S.	F-Değeri	p-Değeri	Guruplar Arası Fark
Tarihi ve Kültürel Değerler	Arkadaşlarımla	191	2,14	0,93	4,359	0,013	1-3
	Partnerimle	82	2,02	0,81			
	Grupla	112	1,83	0,79			
Doğal Güzellikler	Arkadaşlarımla	193	3,35	1,12	4,537	0,011	1,2-3
	Partnerimle	82	3,45	1,05			
	Grupla	112	3,00	1,24			
Sosyal Aktiviteler	Arkadaşlarımla	193	3,26	0,89	8,357	0,000	1-2,3
	Partnerimle	82	2,92	0,98			
	Grupla	112	2,84	0,96			
Sosyal Aktiviteler	İlk ziyaretim	74	3,20	0,78	4,912	0,002	1-3
	İkinci ziyaretim	76	3,04	1,05			
	Üçüncü ziyaretim	62	2,68	0,97			
	Dört ve daha fazla	225	3,16	0,92			

Tablo 8'de yer alan bulgulara göre, "Tarihi ve Kültürel Değerler" çekici faktörü ile golf tatiline katılımcıların katılım şekilleri arasında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, ($p=0,013<0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. "Tarihi ve Kültürel Değerler" faktörü ve golf tatiline katılım şekilleri değişkeni arasında yapılan varyansların homojenliği testinin sonunda p değeri 0,05'ten büyük olduğu için ($p=0,407$) varyansların homojen olduğu görülmüştür. Tablo 8'e göre Belek'teki tarihi ve kültürel değerler, golf tatiline arkadaşlarıyla ($\bar{X}=2,14$) katılan kişilerin Belek'i tercih etmesini grupla ($\bar{X}=1,83$) katılan kişilere göre daha fazla etkilemiştir. Bu sonuca göre, tarihi ve kültürel değerler, arkadaşlarıyla golf tatiline katılan kişilerin Belek'i tercih etmesini daha fazla etkilediği söylenebilir.

Tablo 8’de yer alan bulgulara göre, “Doğal Güzellikler” çekici faktörü ile golf tatiline katılımcıların katılım şekilleri arasında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, ($p=0,011<0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. “Doğal Güzellikler” faktörü ve golf tatiline katılım şekilleri değişkeni arasında yapılan varyansların homojenliği testinin sonunda p değeri 0,05’ten büyük olduğu için ($p=0,225$) varyansların homojen olduğu görülmüştür. Tablo 8’e göre Belek’teki doğal güzellikler, golf tatiline arkadaşlarıyla ($\bar{X}=3,35$) ve partneriyle ($\bar{X}=3,45$) katılan kişilerin Belek’i tercih etmesini, grupla ($\bar{X}=3,00$) katılan kişilere göre daha fazla etkilemiştir. Bu sonuca göre doğal güzellikler; arkadaşlarıyla ve partneriyle golf tatiline katılan kişilerin Belek’i tercih etmesini daha fazla etkilediği söylenebilir.

Tablo 8’de yer alan bulgulara göre, “Sosyal Aktiviteler” çekici faktörü ile golf tatiline katılımcıların katılım şekilleri arasında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, ($p=0,000<0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. “Sosyal Aktiviteler” faktörü ve golf tatiline katılım şekilleri değişkeni arasında yapılan varyansların homojenliği testinin sonunda p değeri 0,05’ten büyük olduğu için ($p=0,202$) varyansların homojen olduğu görülmüştür. Tablo 8’e göre Belek’teki sosyal aktiviteler, golf tatiline arkadaşlarıyla ($\bar{X}=3,26$) katılan kişilerin Belek’i tercih etmesini, partneriyle ($\bar{X}=2,92$) ve grupla ($\bar{X}=2,84$) katılan kişilere göre daha fazla etkilemiştir. Bu sonuca göre, sosyal aktiviteler, arkadaşlarıyla golf tatiline katılan kişilerin Belek’i tercih etmesini daha fazla etkilediği söylenebilir.

Tablo 8’de yer alan bulgulara göre, “Sosyal Aktiviteler” çekici faktörü ile katılımcıların ziyaret sayıları grupları arasında, 0,05 anlamlılık düzeyinde, ($p=0,002<0,05$) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. “Sosyal Aktiviteler” faktörü ve katılımcıların ziyaret sayıları arasında yapılan varyansların homojenliği testinin sonunda p değeri 0,05’ten büyük olduğu için (0,061) varyansların homojen olduğu görülmüştür. Tablo 8’e göre Belek’teki sosyal aktiviteler, ilk kez ziyaret edenlerin ($\bar{X}=3,20$) Belek’i tercih etmesini üçüncü kez ziyaret edenlere göre ($\bar{X}=2,68$) daha fazla etkilemiştir. Bu sonuca göre, Belek’e ziyaret sıklığı arttıkça, sosyal aktivitelerin Belek’in tercih edilmesindeki etkisinin azaldığı söylenebilir.

Tablo 9: Araştırma Hipotezlerinin Kabul/Red Durumu

Hipotezler	Red	Kabul	Kısmen Kabul
Hipotez 1: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin cinsiyetine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.			X
Hipotez 2: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin medeni durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	X		
Hipotez 3: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.			X

Hipotez 4: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin eğitim seviyelerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.			X
Hipotez 5: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin aylık gelir düzeylerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	X		
Hipotez 6: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin ziyaret sayılarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.			X
Hipotez 7: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin golf tatiline katılım şekillerine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.			X
Hipotez 8: Yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler, turistlerin golf oynadıkları yıl sayılarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.	X		

5. Sonuç ve Öneriler

Küreselleşen Dünya’da turizm hızla gelişmekte ve her yıl milyonlarca insan farklı destinasyonları ziyaret etmektedir. Turizmin gelişmesine paralel olarak golf turizmi de hızla gelişim göstermektedir. Golf, herhangi bir özel durum ve yetenek gerektirmeksizin her yaşta herkesin rahatlıkla yeşil sahalarda oynayabileceği doğa ile iç içe oynanan bir açık hava sporudur. Özellikle golf turistleri kitle turistlerine göre daha çok harcama yapan ve işletmelere ekonomik getirisi daha fazla olan turistlerdir.

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörlerden “golf tatil yeri/sahası olanakları ve hizmetleri” en etkili faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Belek’in kaliteli golf sahalarına sahip olması, golf tatil yeri özellikleri ve olanakları ve golfçülere sunmuş olduğu hizmetler, golf turistlerinin Belek’i tercih etmesinde en etkili çekici faktörler olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucuna göre “golf tatil yeri/sahası olanakları ve hizmetleri” faktöründen sonra etkili olan ikinci faktör ise “hijyen ve güvenlik” olarak ortaya çıkmıştır. Artuğer ve Çetinsöz (2013), yabancı turistlerin Antalya’yı tercih etmesinde etkili olan çekici faktörleri belirlemeye yönelik yaptıkları araştırma sonucuna göre de, en etkili çekici faktör “hijyen ve güvenlik” çıkmıştır.

Yabancı turistlerin Belek Bölgesi’ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörlerin turistlerin cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığı karşılaştırıldığında sadece “doğal güzellikler” faktörünün turistlerin cinsiyetine göre farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Araştırmanın sonucuna göre, Belek’in doğal güzellikleri, bayan turistleri daha çok etkilemektedir ve bunun nedeni olarak da bayanların doğal güzelliklere ve çekiciliklere daha çok önem verdiği söylenebilir. Bununla birlikte çekici faktörler, turistlerin

medeni durumlarına göre Belek'i tercih etmesinde anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Fakat, McGehee vd. (1996) Avustralyalı serbest ziyaretçiler üzerine yaptığı çalışmada, çekici faktörlerden "eğlence faaliyetleri" ve "dinlenme" faktörlerinin medeni duruma göre anlamlı bir farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Çekici faktörlerin turistlerin yaş gruplarına göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı karşılaştırıldığında, Belek'in tarihi ve kültürel değerlerinin ve doğal güzelliklerinin üst yaş grubundaki diğer bir ifadeyle 61 yaş ve üzerindeki kişileri daha fazla etkilediği ortaya çıkmıştır. Evren ve Kozak'ın (2012) Eskişehir'in çekici faktörlerinin günübirlik ziyaretçilerinin bakış açısıyla değerlendirilmesi adlı çalışmalarında, Eskişehir'in doğal, tarihi ve kültürel değerlerine 65 yaş ve üzeri yaş grubundaki ziyaretçilerin, 15-24 yaş grubundakilere göre daha fazla önem verdikleri ortaya çıkmıştır.

Çekici faktörlerin turistlerin eğitim seviyelerine göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı karşılaştırıldığında, Belek'in tarihi ve kültürel değerlerinin, doğal güzelliklerinin ve sosyal aktivitelerinin, ilköğretim ve lise mezunlarını daha çok etkilediği, eğitim seviyesi yüksek olan kişileri diğer bir ifadeyle lisansüstü eğitim seviyesine sahip olan kişileri çok fazla etkilemediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca çekici faktörler ile turistlerin aylık gelir grupları arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Çetinsöz ve Artuğer'in (2013) Antalya'yı ziyaret eden yabancı turistler üzerine yaptıkları araştırmada, Antalya'daki sosyal aktivitelerin, lise ve önlisans mezunlarının Antalya'yı tercih etmesini ilköğretim mezunlarına göre daha fazla etkilediği ortaya çıkmıştır.

Çekici faktörlerin turistlerin ziyaret sayılarına göre, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı karşılaştırıldığında, sadece sosyal aktiviteler faktörünün, Belek'i ilk kez ziyaret edenleri daha çok etkilediği ve ziyaret sayısı arttıkça Belek'in tercih edilmesindeki etkisinin azaldığı ortaya çıkmıştır. Çetinsöz ve Artuğer'in (2013) yapmış olduğu çalışmada, Antalya'daki hijyen ve güvenlik unsurlarının, Antalya'yı ilk kez ziyaret edenlerin Antalya'yı tercih etmesini ikinci kez ziyaret edenlere göre daha fazla etkilediği ortaya çıkmıştır.

Çekici faktörlerin turistlerin golf tatiline katılım şekillerine göre, gruplar arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı karşılaştırıldığında, Belek'in tarihi ve kültürel değerlerinin, doğal güzelliklerinin ve sosyal aktivitelerinin, golf tatiline arkadaşlarıyla katılan kişileri daha fazla etkilediği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Belek'in, golf turistlerine hem golf oynayıp hem gezebileceği hem de sosyal aktivitelere arkadaşlarıyla birlikte katılarak daha hoş ve keyifli vakit geçirebileceği bir ortam sağladığı söylenebilir. Ayrıca çekici faktörler ile turistlerin golf oynama yıllarına göre gruplar arasında anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır, fakat Oyman ve Yılmaz'ın 2010 yılı Mart ayında Belek destinasyonunu ziyaret eden golf turistlerinin seyahat güdülerine ve bilgi kaynaklarına dayalı iletişim stratejilerini araştırdıkları çalışmanın sonucunda seyahat motivasyonları ile golf deneyimi arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ve golf turistlerinin golf deneyiminin artması ile golf odaklı seyahat motivasyon düzeyinin de arttığı ortaya çıkmıştır (Oyman ve Yılmaz, 2013).

Yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörleri belirlemeyi amaçlayan bu araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda Belek Bölgesi'nde yer alan turizm işletmecilerine, destinasyon yönetici ve pazarlamacılarına şu öneriler sunulabilir:

- Belek'in yabancı golf turistleri tarafından tercih edilmesinde en etkili unsurlardan olan golf tatil yerlerinin, golf sahalarının, golf olanaklarının ve hizmetlerinin daha çok geliştirilmesi ve kalitesinden taviz verilmemesi Belek'in tanıtılmasında ve pazarlanmasında özellikle dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan birisidir. Ayrıca Belek Bölgesi'nin temiz ve güvenli bir bölge olarak kalmasına da önem gösterilmelidir.
- Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre, yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörlerden "tarihi ve kültürel değerler" en az etkili faktör olarak ortaya çıkmıştır. Yabancı turistler özellikle seyahatlerinde grupla beraber bir paket tur satın alarak Belek'e gelmeyi tercih etmektedir. Paket tur satın almalarının temel nedeni ise daha ekonomik olması ve bir takım avantajlar sunmasından kaynaklanmaktadır. Ama bu durumda da turistler tatil süresince sadece otellere ve golf kulüp merkezlerine bağlı kalmaktadırlar. En azından paket turlar biraz daha geliştirilerek turistlerin golf oynadıktan sonra kalan zamanlarında çevrede yer alan tarihi ve kültürel yerlere bir gezi düzenlenmesi onların zamanlarını daha verimli geçirmelerini ve minimum olan tatil süresinde maksimum doyum elde etmelerini sağlayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda paket turlara tarihi ve kültürel değerlere yönelik alternatif gezi programları eklenebilir.
- Araştırma sonuçlarına göre, Belek'i ziyaret sayıları dört ve daha fazla olan ve 16 yıl ve üzeri golf oynayan kişilerin daha çok tercih ettiği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda golf turistlerinin Belek'e yönelik bir davranışsal sadakatini olduğu söylenebilir. Bu bağlamda turizm işletmecilerinin Belek'i tekrar ziyaret eden turistlerin memnuniyet düzeylerini ve sadakati artırıcı çalışmalar yapması önerilebilir.
- Turizm işletmecilerinin Belek'e golf tatili için gelen yabancı turistlerin demografik, seyahat ve golf oynama özelliklerini dikkate alarak onların istek ve ihtiyaçlarını anlayıp ve belirleyip bu doğrultuda turistik ürün veya hizmet üretmeleri önerilebilir.

Turizm işletmecilerine sunulan önerilerin dışında gelecekte bu konuyla ilgili yapılacak olan bilimsel araştırmalar içinde akademisyenlere şu öneriler sunulabilir:

- Bu araştırma, yüksek talep gören Mart ayında yapılmıştır. Gelecekte yapılacak araştırmalar ise Ekim ve Kasım aylarında yapılabilir. Böylelikle farklı sezonlarda Belek'e gelen golf turistleri arasında karşılaştırma yapılabilir.
- Bu araştırmada yabancı turistlerin Belek Bölgesi'ni bir golf destinasyonu olarak tercih etmesinde etkili olan çekici faktörler araştırılmıştır. Gelecekte yapılacak olan araştırmalar ise itici faktörleri araştırılabilir.

Kaynakça

- Albayrak, A. (2013). Kış turizmi turistlerinin seyahat motivasyonları. 14. Ulusal Turizm Kongresi 05 -08 Aralık 2013 (s.149). Kayseri.
- Baloğlu, Ş. ve Uysal, M. (1996). Market segments of push and pull motivations: A canonical correlation approach. *International Journal Of Contemporary Hospitality Management*, 8/3, 32–38.
- Correia, A. ve Pintassilgo, P. (2006). The golf players' motivations: The Algarve case. *Tourism and Hospitality Research*, 6/3, 227–238.

Çetinsöz, B. C. ve Artuğer, S. (2013). Yabancı turistlerin Antalya'yı tercih etmesinde etkili olan çekici faktörlerin belirlenmesine yönelik bir araştırma. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 32/7, 573 – 587.

Dalgıç, A. ve Birdir, K. (2015). Yayla turizmüne katılan turistlerin seyahat motivasyonları, algılanan değer, tatmin düzeyleri ve sadakatleri üzerine bir araştırma. Journal Of Tourism And Gastronomy Studies, 3/3, 3 – 17.

Demir, Ş. Ş. (2010). Çekici faktörlerin destinasyon seçimine etkisi: Dalyan örneği. Ege Akademik Bakış, 10/3, 1041-1054.

Durmuş, B., Yurtkoru, E. S. ve Çinko, M. (2016). Sosyal Bilimlerde Spss'le Veri Analizi. İstanbul: Beta.

Evren, S. ve Kozak, N. (2012). Eskişehir'in çekici faktörlerinin günübirlik ziyaretçilerin bakış açısıyla değerlendirilmesi. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 23/2, 220–232.

Hair, Joseph F. vd. (2009). Multivariate Data Analysis (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

Hallab, Z. (1999). An exploratory study of the relationship between healthy living and travel behavior. Unpublished doctoral dissertation, Virginia Polytechnic Institute And State University, Virginia, United States Of America.

Harman, S. (2014). Bağımsız seyahat eden yerli gezginlerin seyahat motivasyonları üzerine bir araştırma. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 21/10, 107 – 128.

Kalaycı, Ş. (Ed.) (2006). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara: Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Kayri, M. (2009). Araştırmalarda gruplar arası farkın belirlenmesine yönelik çoklu karşılaştırma (Post-Hoc) teknikleri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19/1, 51-64.

Kim, H. J. (2007). Exploring motivation and tourist typology: the case of korean golf tourists travelling in the asia pacific, University of Canberra.

Kimmm. J.(2009). Why do Korean golf travelers cross national borders to play golf?. Journal of Tourism, 10/2, 67-82.

Kozak, M. ve Decrop, A. (Ed.) (2009). Handbook Of Tourist Behaviour Theory & Practice. New York: Published by Routledge.

Kurnaz Akyurt, H. Çeken, H. ve Kılıç, B. (2013). Hüzün turizmi katılımcılarının seyahat motivasyonlarının belirlenmesi. İşletme Araştırmaları Dergisi, 5/2, 57-73.

McGehee, G. N., Murphy, L. L. ve Uysal, M. (1996). The Australian international pleasure travel market: Motivations from a gendered perspective. The Journal Of Tourism Studies, 7/1, 45–57.

Mohammad, B. A. M. A. H. ve Som, A. P. M. (2010). An analysis of push and pull travel motivations of foreign tourists to Jordan. International Journal Of Business And Management, 12/5, 41-50.

Oh, C. H., Uysal, M. ve Weaver, A. P. (1995). Product bundles and market segments based on travel motivations: A canonical correlation approach. *Int. J. Hospitality Management*, 14/2, 123–137.

Oyman, M. ve Yılmaz, H. (2013). Golf turistlerinin seyahat güdülerine ve bilgi kaynaklarına dayalı iletişim stratejileri: Belek uygulaması. *Selçuk İletişim*, 7/4, 94-107.

Özdamar, K. (2003). *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.

Sangpikul, A. (2008). Travel motivations of Japanese senior travellers to Thailand. *International Journal Of Tourism Research*, 10/1, 81–94.

Yoon, Y. ve Uysal, M. (2005). An examination of the effects of motivation and satisfaction on destination loyalty: A structural model. *Tourism Management*, 26/1, 45-56.

Woodside, Arch G. vd. (Ed.) (2000). *Consumer Psychology Of Tourism, Hospitality And Leisure*. UK: CABI Publishing.

TÜRKİYE' DE 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİNİN YAZILI BASINDA TEMSİLİ (HÜRRİYET, MİLLİYET VE CUMHURİYET GAZETELERİ ÖRNEĞİ)

Merve BARUT

Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri A.B.D. Yüksek Lisans Öğrencisi

Yrd. Doç. Dr. Tamer KAVURAN

Fırat Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölüm Başkanı

Öz

Kitle iletişim araçları yaşamı sürdürdüğümüz modern çağda ilettikleri mesajlarla toplum üzerinde önemli etkilere sahiptir. Yaşanan teknolojik gelişmeler sonucu kitle iletişim araçlarının her türlü gruba ulaşması ve önemli bir toplumsallaşma aracı olarak gücünü koruması, bahsi geçen araçları hayatımızın önemli bir parçası haline getirmektedir. Bunların içerisinde geçmişten günümüze süregelen yazılı basının en önemli aracı olan gazetelerinde önemi yadsınmaz bir gerçektir. Gazeteler kullandığı dil ve haber kalıpları aracılığıyla kamuoyunun zihnindeki konuların önemlilik algılaması üzerinde belirleyici bir faktör olmaktadır. Bu bağlamda çalışmada küresel çapta yankı uyandıran ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kaderini büyük oranda belirleyen 15 Temmuz Darbe girişiminin yazılı basında temsiline odaklanmaktadır. Çalışmanın amacı 15 Temmuz Darbe girişiminin yazılı basın içerisinde yer alan farklı yayın politikası ve ideolojik yapıya sahip “ Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet ” gazetelerinin birinci sayfa haberlerinde, 16- 22 Temmuz 2016 tarihleri arasında nasıl temsil edildiği belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan gazetelerde, konuyla ilgili yayımlanan haberler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu çalışmada incelenen gazetelerin 15 Temmuz Darbe girişimi olayını nasıl ele aldıkları araştırılarak, içerik analiziyle bu çalışmadan elde edilen sonuçlar sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: 15 Temmuz Darbe Girişimi, Yazılı Basın, Haber.

Abstract

The mass media have important effects on the society through the messages they communicate in the modern age in which they live. The survival of technological developments as a result of reaching all kinds of mass media and preserving the power as an important means of socialization makes the tools that betting an important part of our lives. Among these, journalism, which is the most important instrument of the daily newspaper that is going on day by day, is an indisputable fact. Journalism is a decisive factor in the perception of materiality in the minds of the public through the language and news patterns used. In this context, the work focuses on the representation of the initiative of the coup d'etat of 15 July, which resonates globally and determines the fate of the Republic of Turkey. The aim of the work was to determine how the July 15 coup attempt was represented in the first page news of the newspapers "Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet", which had different publication policies and

ideological structure in the written press, between 16th and 22nd July 2016. In the newspapers covered in the study, news published on the subject were examined by content analysis method. In the survey, answers were given to questions such as how much the sample newspapers gave to the July 15 coup attempt, how much space they allocated on the first page, how they discussed the topic.

Keywords: 15 July coup initiative, Written press, News.

1. Giriş

Günümüzde kitle iletişim araçları toplumsal ilişkileri tanımlama ve inşa etmede oldukça güçlü bir etkinliğe sahiptir. Kitle iletişim araçları toplumsal gerçekliği inşa ederek yeniden üretmekte, kullandığı dil ve haber kalıplarıyla yorumlayarak ilgi ve dikkatimizi bu yöne çekmektedir. Bu bağlamda toplumsal yapının belirleyici unsurlarından biri olan kitle iletişim araçları etki alanını her geçen gün daha da genişletmektedir. Kitle iletişim araçları oldukça geniş bir alanı kapsamakla kalmayıp, içerisinde birden çok unsuru barındırarak farklı işlevlere sahip olmaktadır. Kitle iletişim araçları dünyada yaşanan gelişmelerle ilgili haber vermenin yanı sıra, insanların siyasal olaylar hakkında bilgi edinmelerinde de kullanılmaktadır. Bireylere içinde yaşadıkları toplumla bütünleşme olanağı sağlayacak, toplumsal birleşmeyi ve kamusal yaşama etkin bir biçimde katılmak için zorunlu olarak bilinçlenmeyi kolaylaştıracak ortak bir bilgi ve düşünde fonu yaratan kitle iletişim araçları “halka yönetim ve siyaset hakkında bilgi aktarmak, yönetimin dördüncü kuvveti olmak, kriz anlarında kitleleri hızla uyarmak, bireylerin rahatlamasına ve onların boş zamanlarını değerlendirmelerine yardımcı olmak, demokratik davranışı ve temel hakları içselleştirerek karar verme sürecinde etkili olmak gibi çok sayıda işlevi de yerine getirirler (Girgin’den aktaran Büyükbaykal, 2003:73). Kitle iletişim araçlarının ülke ve dünya sorunları hakkında kamuoyuna bilgi vermesi ve bu konulardan hangisinin kamuoyunda önceliğe sahip olması gerektiği konusunda oldukça etkili olduğu görülmektedir.

Günümüzde kitle iletişim araçları içerisindeki yerini her zaman koruyan ve toplum üzerinde oldukça güçlü bir etkiye sahip olan yazılı basının önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bu gücü en iyi gözlemleyebileceğimiz alanlardan biri de yazılı basın araçlarından biri olan gazetelerdir. Yazılı basın, modern dünyayı oluşturan temel ilke ve işleyişin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bu durum yazılı basın organlarına gerçek yaşamdaki bilgiyi okurlarına aktarmak görevini üstelenecek bir sorumluluk yüklemiştir. Böylece yazılı basın fonksiyon bakımından kurmaca bir gerçekliği aktarmak yerine, yaşananların gerçeğini okurlarına iletme işlevini yerine getiren organlar olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama ile birlikte okuyucularının çevrelerinde yaşananları anlama ve değerlendirmelerini sağlayarak varlıklarının gerekçesini ortaya koymuştur (Halıcı, 2007:8). Böylelikle yazılı basının gündemine aldığı, büyük ağırlık ve yer yer verdiği konular toplumda oldukça önemli konular olarak algılanmaktadır.

Bunun yanı sıra yazılı basın kapsamında yer alan gazeteler günümüzde hemen her kesimden sınıfı ya da grubu temsil edecek yayın organlarına sahiptir. Toplum bireyleri kendi görüşleri çerçevesinde tercih ettiği yayın organından, gün içinde olup bitenleri öğrenmektedir. Çünkü aynı haber farklı gazetelerde farklı söylem ya da başlıklarla dolaşıma girmekte yahut

bazen aynı haber başka yayın organında kendine yer bulamamaktadır. Özetle her medya organı kendi ideolojik perspektifinden bu haberleri kamuoyuna duyurmaktadır. Bu bağlamda 15 Temmuz 2016 gecesi patlak veren darbe girişiminden hemen sonraki zaman diliminde farklı ideolojik yapıya sahip ulusal gazetelerde olayın temsil ediliş şekli, bu gazetelerde haberlerin nasıl inşa edildiği, birinci sayfa haberlerinde kendilerine ne kadar yer bulduğu konuları gazetelerin işlevini ortaya çıkarma konusunda bir kere daha önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada 15 Temmuz Darbe girişiminin yazılı basın içerisinde yer alan farklı yayın politikası ve ideolojik yapıya sahip “ Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet ” gazetelerinin birinci sayfa haberlerinde, 16- 22 Temmuz 2016 tarihleri arasında nasıl temsil edildiği belirlenmeye çalışılmıştır. “ Türkiye’de 15 Temmuz Darbe Girişiminin Yazılı Basında Temsilinin incelendiği bu çalışma 7 bölümden oluşmaktadır. Araştırmanın birinci bölümde çalışma kapsamında giriş yapılmış; ikinci, üçüncü, dördüncü bölümde konuyla ilgili kuramsal ve kavramsal çerçeve oluşturularak çalışma bilimsel bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır; beşinci bölümde araştırma kısmına değinilmiş, altıncı bölümde yöntem kısmı sunulmuş, daha sonraki aşamada ise gazete haberlerinde yer alan “ 15 Temmuz Darbe “ haberleri içerik çözümlemesi yöntemiyle verilerin yorumlanması kısmına aktararak, sonuç kısmı oluşturulmuştur.

2. Haber Kavramı: Önemi Ve Özellikleri

2.1. Haber Kavramı

Kitle iletişim araçlarının görevlerinden biri bilgilendirmek ve haberdar etmektir. İnsanlar en yakınlarından başlayarak çevresinde olup bitene her zaman merak duymuştur. Etrafında olup bitenlerle ilgilenmiş ve bu konuda bilgi sahibi olmak istemiştir. Bu ihtiyaca cevap veren kitle iletişim araçlarından en önemlilerinden biri de gazete haberleridir. İletişim alanında haber kavramının net ve kesin bir tanımı olmamakla birlikte literatürde haber ile ilgili birçok tanım da bulunmaktadır (Tekeli, 2016:130). İlk zamanlar haber kavramı, bireylerin bilme ve öğrenme istekleri dikkate alınarak “olmuş olan her şey”, “dün bilmediğimiz her şey”, “insanların üzerinde konuştuğu bilgiler” ve “okuyucuların öğrenmek istediği şeyler” şeklinde tanımlanmıştır. Daha sonraki zamanın koşulları ve gazetecilik mesleğinin gerekleri göz önünde bulundurularak “zaman uygun her şey”, “zaman uygun rapor”, ve “ bir olayın raporu” şeklinde de tanımlamalar yapıldığı görülmüştür (Devrandan aktaran Erol, 2010:1). Her ne kadar habercilik/gazetecilik yapanlar açısından haber, dünyada, yakın ve uzak çevremizde olup bitenlerin resmedildiği metinler olarak görülse de haberi bu çerçevelerle sınırlandırmak mümkün değildir (Dursun, 2010:21). Çünkü haber, içerisinde birçok unsuru barındıran, belli kalıplara sığdırılmayacak kadar kapsamlı olan ve belli kurallar çerçevesinde oluşturulan bir kavramdır. Haber kavramının mahiyetini, taşıdığı anlamı, özelliklerini değerlerini kalıplarını somut bir şekilde belirleyebilmek yönünden iki temel etkeni devamlı olarak göz önünde tutmak gerekmektedir:

1. Toplumda geçerli ve kullanılmakta olan haberleşme teknolojisi,
2. Mevcut toplumsal yapı (Tokgöz, 1981:51).

2.2. Haberin Öğeleri

Haberin değişik tanımlamalarında, sıkça tekrarlanan 5 temel öge göze çarpmaktadır. Bunlar:

a. Gerçeklik (Doğruluk)

Gerçeklik, haberin en temel ilkesidir. Haber bize, kişisel algılamalardan ve sonrası anlatımdan aktarılır. Bu nedenle aktarıcının kişisel iz ve değerini taşıması doğaldır. Ancak bu doğrallık belirli çizgileri aşmamak kaydıyla kabul edilebilmektedir. Çünkü izleyiciyi veya okuyucuyu ilgilendiren, habercinin kişisel görüşü değil; olayın ya da durumun kendisidir. Haberci, haberinde duygularını, kişisel düşüncelerini öne çıkarmamaya dikkat etmelidir. Bununla birlikte haberin gerçekliği, haber kaynağının güvenilirliğinin yanı sıra habercinin kişilik yapısına, deneyimlerine, kişisel ya da toplumsal beklentilerine, etik değerine bağlıdır.

b. Yenilik (Güncellik)

Haberin yeni ya da güncel olması iki biçimde görülür:

A) Ya eylem, ya da söylem yeni gerçekleşmiştir. Bu tür haberler genelde rutin ya da spontane haberlerdir.

B) Ya da, bunlar eski olsa bile, yeni fark edilmiş yeni ortaya çıkarılmış haberlerdir. Başka bir deyişle, unutulmuş, ihmal görmüş bir enformasyon gün ışığına çıkarılmış, ona yenilik kazandırılmıştır.

Bu tür haberler, genelde araştırmacı gazeteciliğinin özel ürünleridir (Girgin, 2002:10-12).

c. Önemlilik

“Nasıl ve Neden? Sorularının yanıtları haberde önemlilik değerini vermektedir. Önemlilik, olayla ilgili yargıya varmak için sonuç değeri kadar ön plandadır. Olayları önemli yapan etkenler arasında, ünlü kişiler, sayılar çelişkiler, garip olaylar, buluşlar, değişiklikler, vb. yer almaktadır (Bülbül, 2000:115). Her olay kamuoyunun gündemine oturacak kadar önem arz etmediğinden, bu tür olayların haber değeri taşıması da mümkün olmamaktadır.

d. İlginçlik

İlginçlikten amaç, sıradanlıktan kurtulma, dikkat çekici olan, olağan dışı eylem ya da söylemler arayışıdır. Haber dilinde, ilginçliğin belleklere yerleşen belirgin tanımını, New York Sun gazetesinden John Bogart, 1880 yılında , “Köpek insanı ısırsırsa haber değil, insan köpeği ısırsırsa haberdır.” diyerek yapmıştır (Girgin, 2003:86). Haberler yapılırken, insanların dikkatini çekmesi hedeflenir. Ancak haberin, ilginç olmasından önce gerçek olması gerekir. Haberi ilginç kılmak ve ya ilginç olanı bulmak önemlidir, fakat ilginç haber uydurmak gazetecilik etiğine aykırı bir durum olarak görülmektedir.

e. Zamanlılık

Haberin en başta gelen değerlerinden biri kuşkusuz zamanlılıktır. Zamanlılık son olayları ve gelişmeleri içermektedir. Belli konularda, örneğin politika, ekonomi vb. sürekli izlenen gelişmeler, zamanlılık değeri ile haber özelliğini kazandırmaktadır (Bülbül, 2001:132). Haberde zamanlılık değeri, olayın ne zaman ortaya çıktığı sorusunun yanıtıdır. Bir olaydaki zaman ögesi “ne zaman” olarak ifade edilmekte olup, yenilik, anilik ve geçerlilik unsurlarını taşıdığı takdirde haber olarak değerlendirmesi söz konusudur.

2.3. Haber Değeri

Haberin pek çok tanımı olmasına rağmen, her şey haber olarak kabul edilmemektedir. Bir olayın, eylemin ya da söylemin hedef kitlelere ulaşması için bazı özelliklere ihtiyaç duyulmaktadır. O ölçüt ise “Haber Değeridir”. Haber değeri olarak adlandırılan şey, medya patronlarının, kitle iletişim araçları yetkililerinin eylem ya da söylemlerin üretimi, seçimi, biçimlendirilmesi ve yayımlanması sırasında kullandıkları profesyonel kodlardır. Haber değeri, habercinin kişisel değer yargısının yanına, yine haberciler tarafından getirilen başka değer yargılarıdır (Girginden aktaran Kahrıman, 2013:51). Bu nedenle haberi yazan kişi bir olay, fikir ya da söylem karşısında bir değerlendirme yaparak bunun bir haber olup olmayacağına karar vermelidir.

Medya içeriklerinde yer alacak olayların belli haber değerleri taşıması kaçınılmazdır. Bu bağlamda çeşitli olay ve olguların haber haline getirilmesinde bazı temel değerlerin yer alması gerektiğini belirten Tokgöz bu değerlerin beş kümede toplandığını belirtmektedir. Bunlar zamanlılık, yanlılık, önemlilik, sonuç ve insanların ilgisini çekmedir. Klasik haber anlayışına göre bir köpek bir adamı ısırırsa bu haber değerlidir ancak bir adam köpeği ısırırsa bu haber değeri taşır. Buna göre haberin kitleye ulaştırılabilir olarak değerlendirilmesinde ki en önemli etkenlerden biri ilgi çekicilik, ses getirciliktir (2010:222-228). Aslında, bu yaklaşım Batı dünyasında yaygın ve evrensel bir kullanım kazanmış bulunan, insanın ilgisini çekmeğe yönelik haber anlayışının değerlendirilmesi ve tartışılması ifade etmektedir (Tokgöz, 1981:62).

2.4. Haber Unsurları

Gazetecilikte haberin öğelerini oluşturan 5n 1k kuralı haberin standardını belirleyebilir. Haber yazarken metinde kullanılacak unsurlar, kronolojik bir sıraya konulmalıdır. Olayın hikâyesi, başından başlayarak, zamanı-mekânı okurun zihninde canlanacak, olay karakterlerini anlatacak şekilde bir sıra ile yazılmalıdır. Bununla birlikte gazeteler, söylemin hegemonyası ve kullanım biçimi arasında taraf tutabilir. Bu anlamda habere ait öğeler kadar, bu haberin nasıl ve ne şekilde sunulduğu da oldukça önem arz etmektedir (Kuçuradi'den aktaran Gökulu ve Hosta, 2013:1840). Bu nedenle haberde mutlaka bulunması gereken altı unsur vardır. Bunlar:

Ne? Nerede? Ne zaman? Nasıl? Neden? Ve Kim? ister magazin haberi, isterse siyasi bir polemik haberi olsun, her haberde bu 6 unsurun bulunması zorunludur. Kimi zaman bu unsurlardan biri ötekinden daha önemli olabilir; ancak bu önemsiz olan unsurun haberde belirtilmemesini gerektirmez. Olaylar, durumlar ve açıklamaların ne olduğu, kim tarafından yapıldığı, ne zaman olduğu, nasıl meydana geldiği gibi ayrıntılar haberde yer almıyorsa, bu haber eksik bir haberdir. Dolayısıyla okur ya da izleyici gerektiği kadar açık ve öz olarak aydınlatılmamış olur. Gazeteci tarihe tanıklık eder. Tarihçi gibi olayları derinlemesine araştırmaya da, yazılan haberler yaşanan günün tarihe bıraktığı izlerdir. Bu nedenle haberin unsurlarının eksiksiz olması ve gereksiz bilgilerle kafa karıştırılmaması gerekir. 5N+1K unsurlarının eksik olması, okuyucu ya da izleyicinin kafasında soru işaretleri doğurur bu nedenle habere olan güveni sarsar. Eksik haber, yeterince araştırılmamış haberdir ve dolayısıyla doğruluğundan şüphe edilerek habere itibar edilmez (Arsan, 2005:139). Bunlardan hareketle haber yazma kurallarının hangisi kullanılırsa kullanılsın, gazetecinin olay ile ilgili cevaplaması gereken 5N1K soruları, haberciliğin evrensel dilini oluşturmaktadır. İnsanlar, bir olay hakkında

5N 1K'ya yanıt bulduğu takdirde olayı tam olarak kavrayabilmekte ve olaya yönelik zihninde önemli bir soru kalmamaktadır. Haber yazımında girişin de önemli bir yeri vardır.

3. Yazılı Basın Haberciliği

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ve yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkmaya başlamasıyla kitle iletişim araçlarındaki çeşitlilik her geçen gün daha da artış göstermektedir. Bu çeşitliğin yanı sıra geçmişten günümüze kitleler üzerindeki etkisi ve kullanımıyla yazılı basın ürünlerinden gazetenin önemini hiçbir zaman kaybetmediğini söylemek mümkündür. Yazılı basını oluşturan en önemli araçlardan biri gazetelerdir. Gazetenin bugüne kadar çok çeşitli tanımlamaları yapılmıştır. Gazetecilik, haber ve bilgi kaynağına çabuk ulaşmak, kamuoyunu doğru, çok yalın, çok boyutlu, hızlı, inanılır ve güvenilir bir şekilde bilgilendirmek mesleğidir (Çağlar, 2003:79). Bir kitle iletişim aracı olarak gazete; haber, bilgi, yorum ve reklâm içeren, genellikle düşük maliyetli kâğıt kullanılarak basılan ve dağıtımı yapılan bir yayın organıdır. Genel olarak yayınlandığı gibi, özel bir konu üzerinde de yayınlanabilir ve genellikle günlük ya da haftalık olarak çıkmaktadır.

Gazete bir işletme, bir fabrikadır. Bu fabrikada elle tutulan ilk maddeler arasında, elle tutulamayan ikinci bir kişi girer ve malı bu sattırır. Bu elle tutulmayan madde haberdur (Bülbül, 2000:37). Gazetelerde iç haberler, dış haberler, spor haberleri, magazin haberleri gibi farklı konularda detaya girilerek gruplandırmalara gidilebilmektedir. Bu nedenle haberler düzenleme biçimlerine göre farklılık göstermektedirler. Dolayısıyla okuyucuya kendi ilgi alanına göre hızla ilerleme imkânı sunmaktadır. Öte yandan gazete diğer kitle iletişim araçlarının tersine topluma sadece tek sefer ulaşma olanağı ile sınırlı değildir. Televizyon ve radyo gibi yayınlandığı anda izlenip, dinlenip anlamayı gerektirmez. Okuyucuya bir metni ya da bir konuyu anlamadığında yazıyı tekrar gözden geçirme ve metin üzerinde istediği kadar düşünme olanağı vermektedir. Dolayısıyla tekrar tekrar okunup incelenme olanağı sağlar. Ayrıca televizyon ve radyo gibi zaman sınırlaması yoktur. Gazetede ele alınan konu daha ayrıntılı işlenebilmektedir. Elde bir araç olduğundan gazete yer ve zaman sıkıntısı olmadan okunabilmektedir. Bu yüzden gelişen teknolojilere ve internet olanaklarına rağmen gazete 21. yüzyılda da hala tercih edilmekte ve ayakta kalmaya devam etmektedir (RTÜK'den aktaran Kahrıman, 2013:67). Bu da göstermektedir ki günümüzde gazetenin satın alınıp okunmasındaki payın geçmişe nazaran azaldığı görülse de halen satın alınıp okunduğu ve tercih edildiğini gerçeğidir.

Yazılı basının ulaştırdığı haber mesajları, saklanabilir bir belge niteliğini taşımaktadır. Bu yönden, belge olması nedeniyle, istenildiği zaman tekrar okunma gözden geçirilme olanağını sağlamaktadır. Yazılı basın, haberleri daha ayrıntılı, derinliğine inerek sunar. Radyo ve televizyona oranla, haber verme bakımından daha az süratlidir. Çünkü radyo ve televizyonda tekrar durumu yokken, yazılı basın haberlerinde bu durum mümkündür. Zamanı radyo ve televizyona oranla daha elverişli olarak kullanmaları, daha kapsamlı haber vermelerini sağlamaktadır. Bu nedenle, yazılı basının ekonomik olanakları yeterliyse, haber malzemesi fazlalığı halinde sayfalarını artırma olanağını her zaman zorlayabilir. Radyo ve televizyon ise, hiçbir zaman yazılı basının bu özelliğinden yararlanamaz (Tokgöz, 1981:6). Böylelikle bu durum yazılı basının görsel ve işitsel basından farkını ve avantajını açıkça ortaya koymaktadır.

Bunun yanı sıra yazılı basın ürünlerinden biri olan gazeteler dünden bugüne gelişen süreç içinde siyasal, sosyal ve ekonomik etkilerle farklı yayın kimlikleri benimsemişler ve yayın

etkinliklerini sürdürmeye çalışmışlardır. Ignacio Ramonet'in de dediği gibi “ Zaten pek güvenilir olmayan haber iletme sistemi, günümüzde sayısal sistemin ve multimedyanın (çoklu ortamın) ortaya çıkmasıyla kökten bir devrim geçirmektedir; bunu kimileri 1440 yılında matbaanın Gutenberg tarafından icat edilmesinin yol açtığı devrimle karşılamaktadır. ”Enformasyon aktarımının yoğun bir biçimde görüldüğü günümüzde, yaşamsal alışkanlıklarımız, günlük iletişim dilimiz, tavır ve davranışlarımız, duygu ve düşüncelerimiz, kısaca bütünümediz medya ile iç içe girmektedir. Haberle iç içe olmakla birlikte aldığımız haber biçimleri ve yöntemlerin bizi ne biçimde aydınlattığı kör nokta olarak hissedilmektedir. Tepkisizliğimizin gücünün de korunduğu bu ortamda aldığımız haberlerin kalitesi bizleri düşündürmektedir (Yücedoğan, 154). Bu noktada iletişimin tek yönlü işlendiği, çift yönlü iletişimin önünün kesilmeye çalışıldığı, hedef kitleye sadece verileni alma sorumluluğunun yüklendiğini söylemek mümkün olmaktadır. Bu bağlamda basın çok önemli ve birden fazla işleve sahip bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Basın, toplumun gören gözü, konuşan ağız ve işiten kulağı olmalı, muhtemel tehlikelere karşı hem kamuoyunu, hem de ilgilileri uyarma görevini yerine getirmelidir. Demokratik toplumlarda, sağlıklı bir toplumun oluşabilmesi için basının doğru ve tarafsız habercilik anlayışına uygun hareket etmesi gerekmektedir. Haber alma ve haber verme gereksiniminden doğan basın, zamanla geniş halk kitlelerini etkileyen önemli bir güç durumuna gelmiştir. Yasama, yürütme ve yargıdan sonra 4. kuvvet olarak olarak gösterilen basının toplumların yaşamlarını düzenlemede önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hatta basın, iktidarların devrilmesinde ve ülkelerin yönetim biçimlerinin sarsılıp değiştirilmesinde de büyük rol oynamaktadır. Ayrıca, insanların yaşamları ile iç içe olan basının, mutlaka denetimden geçmesi ve basında çalışanların da gazetecilik meslek etiğine uygun hareket etmeleri gerekmektedir (Ulusal, 2007:16-17). Çünkü gazetecilik meslek ilkelerinin sık sık ihlal edildiği bir yayın anlayışının olduğu da göze çarpan durumlardan biridir.

Gazetecilik/habercilik etiği, kişinin mesleğini yaparken karşılaşacağı çeşitli ikilem durumlarında mesleki etkinliklerindeki ilkeler ve kurallara uygun direktifleri verdiği ölçüde önemlidir (Dursun, 2010: 24). Bu arada gazeteciliğin genel kabul görmüş etik ilkeleriyle de gazetecinin ortaya çıkardığı ürünün ve yaptığı işin kalitesi gözden geçirilebilmekte, sorgulanabilmektedir. Bu nedenle gazeteciliğin kendi içinde çeşitli mesleki ilkeler oluşturarak, mensuplarının bu ilkelere uymasını sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Gazetecinin, tıpkı bir “ayna” gibi, var olan olaya ve olguya ilişkin bilgiyi yansıtılabildiği düşünülmektedir. Habere ve haberciliğe yönelik bu yaklaşıma liberal yaklaşım denilmektedir (Dursun, 2003:69-70). Liberal yaklaşım haberde bireyin özgürlüğünü, özerkliğini, temel haklarını garanti altına almayı amaçlayan ve bu nedenle siyasal iktidarın sınırlandırılması üzerinde duran birey temelli bir anlayışla hareket eden yaklaşımdır. Ayrıca var olanı değiştirmeden olduğu gibi aktarmayı hedefleyen yansız, tarafsız bir anlayışla hareket ettiğini söylemek de mümkündür. Bu bağlamda etik ilkelerini ihlal etmeyen, bu ilkeleri göz önünde bulundurarak haberlerini oluşturan bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. 15 Temmuz Darbe Girişimi Ve Medya

Medya ve iletişim teknolojileri gün geçtikçe daha fazla kişiselleşmekte, araçlar birer kişisel mülkiyet ve özgürlük unsuru olarak tanımlanmaktadır. Akıllı cep telefonu uygulamaları ve sosyal medya siteleri gibi internet temelli yazılımlar gündelik yaşamın her köşesine hatta bireylerin ceplerine kadar erişmektedir. Başka bir ifadeyle kamu her an kullanıma hazır bir kaynaktan devamlı olarak beslenmektedir. Ne var ki iletişim teknolojilerinin merkezîyetçi olmayan ve kontrolsüz dağıtımı, aynı zamanda kamusal bilgilendirme ve haberciliğin en esaslı

açmazlarından birini oluşturmaktadır. Yanlış kullanıma da açık olan bu açmaz, özgürlük ve sansür sarmalında netliğe kavuşturulmayı beklemektedir. Malumat akışının ışık hızında gerçekleştiği bir zaman ve zeminde güvenilir ve doğru bilgiyi üretmeye çalışırken, aynı zamanda asılsız ve manipülatif paylaşımları da kontrol altında tutmak, bundan sonraki süreçte tasarlanacak milli medya iletişim politikalarının önündeki en esaslı güçlük olarak çözülmeyi beklemektedir. Medya, Türkiye Cumhuriyeti tarihi boyunca yaşanan hemen her kriz, kaos ve darbe süreçlerinde aktif rol üstlenmiş ve sonuca doğrudan tesir etmiştir. Bunların örneklerini tarihte yaşanan bu tür olumsuzluklara bakıldığında görmek mümkündür. Geçmişten günümüze genel ve geleneksel olarak özellikle darbe teşebbüslerine “uyumlu” hareket eden medya, 15 Temmuz 2016 gecesi patlak veren darbe girişiminde ise sokaklara dökülen halkla birlikte hareket etmiştir (Demir, 2016:7).

15 Temmuz 2016 gecesi saat 22.00 sıralarında İstanbul ve Ankara'nın ana caddelerinde tankların boy göstermesi ve İstanbul'da Boğaziçi Köprüsünün (yeni adıyla 15 Temmuz Şehitler Köprüsü) tank ve askerî araçlarla trafiğe kapatılması, helikopter ve F-16'ların kentler üzerinde ses duvarını aşacak şekilde alçak uçuşlara başlamaları Türkiye'nin daha önce yaşanan darbelerden farklı olarak, darbe geleneği de birçok açıdan ilklerin yaşanacağı yeni bir süreci başlatmıştır (Alkan, 2016:254). Türkiye'ye 15 Temmuz gecesi uluslararası bir koalisyonun Türkiye'deki maşası olan FETÖ aracılığıyla bir darbe girişiminde bulunmuş ve girişim başarısız olmuştur. Cumhurbaşkanı'nın çağrısı üzerine halkın birlik ve beraberlik duygusuyla aşılanıp sokaklara dökülmesi, Cumhurbaşkanı'nın dirayeti, asker içindeki Amerika'nın politikalarına karşı olan bir grup, siyasi liderlerin darbe karşısında tavır alması, medyanın halkı doğru bilgilendirmesi ve bu darbe girişiminin başarısız olmasında önemli bir rol oynamıştır. Bunun yanında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın milli iradeye sahip çıkma çağrısı üzerine Türk halkı, bir olarak sokaklara dökülmüş ve darbe girişimini kahramanca engellemiştir. Bu kalkışma sürecinde yerel ve uluslararası arası basında birçok haber yayımlanmıştır. Genel çerçevede, Batı medyası, darbe girişiminin başından sonuna kadar, olayları büyük bir ilgi ile takip etmesine rağmen bu anti demokratik girişime tepkilerini daha sonradan vermişlerdir. Olayların seyrine göre seçilmiş hükümet aleyhine haberler yayımlamışlardır. Dünyada saygın ve tarafsız gazetecilik yaptığı düşünülen yabancı medya kuruluşlarının bu tutumu, Türkiye Devleti'ne, yöneticilerine ve insanlarına karşı yapılmış bir ayıp olarak görülmektedir (Yapar, 2016). Ancak ulusal medyanın takındığı tavır, diğer bireysel ve kitle iletişim araçlarıyla birlikte güç kazanmış ve darbe girişiminin akamete uğratılmasında önemli ölçüde etkili olmuştur (Demir, 2016:7). Türk yazılı basınında Batı medyasına kıyasla bütün medya gruplarının ideolojik farklılıklarını askıya alıp büyük oranda darbe karşıtlığında buldukları, birlik beraberlik çerçevesini kamuoyuna aşılatmaya çalıştıkları görülmüştür. Ayrıca ulusal basının bu zorlu ve hassas dönemin yaptığı haberler ile tarafsız ve saygın bir gazetecilik anlayışıyla haberlerini yayınladığı görülmüştür.

5. Araştırma

5.1. Araştırmanın Problemi

15 Temmuz Darbe girişiminin dikkat çekmesi, beklenmedik bir şekilde gelişmesi, bütün ulusu ilgilendirecek derecede önem arz etmesi haber değeri taşımaktadır. Bu nedenle çalışmanın temel problemi, “15 Temmuz Darbe ” girişiminin farklı yayın politikası ve ideolojik duruşa sahip olan “Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet” gazetelerinde 16-22 Temmuz 2016 tarihleri

arasında yayınlanan haberlerde darbe içeriğinin kapsamı, nasıl bir haber dili ve söylemle inşa edildiği ve yansıtıldığıdır.

5.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı 15 Temmuz Darbe girişiminin Türkiye’de yayımlanan ulusal gazetelerde (Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet) nasıl temsil edildiğini nicel verilerle ortaya çıkarmaktır. Çalışma sosyal medyada örgütlenen ve Türkiye’de daha önce benzeri görülmemiş bir girişimin farklı ideolojik duruş ve yayın politikasına sahip gazetelerce nasıl haberleştirildiğine ilişkin bir çerçeve çizerek, Türkiye’deki ulusal yazılı basın kuruluşlarına yönelik farklılığı ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

5.3. Araştırmanın Önemi

Kitle iletişim araçları üzerinden aktardığı enformasyon bakımından gazeteler önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada ise 15 Temmuz Darbe girişiminin farklı ideolojik ve yayın politikasına sahip gazetelerde nasıl yansıtıldığı veya basının 15 Temmuz Darbe girişimine karşı nasıl bir tutum sergilediği konusunda önemli görülmektedir. Yapılan araştırmalar sonucu 15 Temmuz Darbe girişiminin yazılı basındaki ideolojik farklılıklarını ortaya koymaya çalışan hiçbir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu anlamda araştırma önemli bir boşluğu doldurmada daha sonraki araştırmalara kaynak olmada bir başlangıç olarak tasarlanmış ve gazetelerde 15 Temmuz Darbe girişimiyle ilgili yer alan haberlerin içerik çözümlemesi yoluyla incelenmesi araştırmayı önemli kılmıştır.

5.4. Hipotezler

Çalışma kapsamında araştırmanın hipotezleri şöyle sıralanabilir:

- 1) Farklı yayın politikası ve ideolojisine sahip gazetelerde 15 Temmuz Darbe girişimine ilişkin haber sayısında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.
- 2) 15 Temmuz Darbe girişimi haberleri manşet/sürmanşette yer bulmaktadır.
- 3) 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerinin gazete haberlerindeki sunumu metin + görsel şekilde oluşturulmaktadır.
- 4) 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerinde kullanılan fotoğraflar, gazete haberlerinde “olay fotoğrafı” olarak verilmektedir.
- 5) 15 Temmuz Darbe girişimine ilişkin gazete haberlerinde haber başlık sayıları tek başlıktan oluşturulmaktadır.
- 6) 15 Temmuz Darbe girişimiyle ilgili haberler gazetelerde darbe girişimini eleştiren bir tutumla oluşturulmaktadır.
- 7) 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerinde manşet/sürmanşet başlıklarında en sık tekrar eden kelime “Darbe, Demokrasi, Olağanüstü Hal” şeklinde değişkenlik göstermektedir.
- 8) 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerinde manşet/sürmanşette haber kaynağı “Muhabir, Cumhurbaşkanı, Başbakan” şeklinde değişkenlik göstermektedir.

5.5. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmanın hipotezlerini test etmek için 15 Temmuz Darbe girişiminin gerçekleştiği günden hemen sonra söz konusu gazetelerde olayın bir hafta süresince ilk sayfada verilen haberleri araştırma kapsamına alınmıştır. Bir haftalık süreçte seçilen gazetelerin tüm sayılarının

sadece ilk sayfa haberleri inceleme için kullanılmıştır. Gazetelerin 16 Temmuz 2016 tarihinden itibaren gelişen olayları okuyucularına ilk sayfa haberleriyle duyurdukları günlerin araştırma kapsamına alınmasının nedeni, ilk sayfanın mesajın vurgulu bir şekilde ifade edildiği, haberin büyük ölçüde özetinin çıkarıldığı, en önemli yönlerinin ön plana çıkarıldığı ve okuyucunun en fazla dikkatinin çekildiği yer olmasıdır.

Yapılan çalışma zaman ve verilere ulaşma imkânı göz önünde bulundurularak farklı yayın politikası ve ideolojik duruşa sahip üç ulusal gazetenin (Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet) birinci sayfa haberleri ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca çalışma ele alınan gazetelerin 16.07.2016 ile 22.07.2016 tarihlerini kapsayan haberleri ile sınırlıdır. Söz konusu tarih aralığı içerisinde gazetelere haber olarak yansıyan 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerinin sayı olarak araştırma için sonuç üretecek yeterli veriyi sağlayacağı düşünülmüştür.

6. Yöntem

6.1. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma nicel bir araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Nicel araştırma olgu ve olayları nesnelleştirerek gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir şekilde ortaya koyan bir araştırma türüdür. Niceliksel araştırma yönteminde, araştırılan konuya ilişkin, evreni temsil edecek örneklemden sayısal sonuçlar elde edilmektedir (docplayer.biz.tr). Çalışmada 15 Temmuz Darbe girişiminin yazılı basın kapsamında yer alan farklı yayın politikaları ve ideolojik duruşa sahip gazetelerde yer alış biçimini ortaya çıkarmak amacıyla içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi sosyal bilimlere arşivlerden, belgelerden, gazetelerden, sinema, dizi gibi çeşitli görsel dokümanlardan, çeşitli kitle iletişim araçlarından elde edilen bilgilerin bir anlam kazandırılması amacıyla sistematik olarak incelenmesi belirli değişkenler veya kavramlarının ölçülmesi ve kategorilere ayrılmasıdır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek sınıflandırmak, özetlemek ve yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005:227).

Söz konusu yönetime ilişkin içerik çalışması 16-22 Temmuz 2016 tarihleri arasında “Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet” , gazetelerinde yer alan 15 Temmuz Darbe girişimine ilişkin tüm haberlerin içerikleri analiz edilerek gerçekleştirilmiştir.

6.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evreni günlük süreli olarak yayınlanan ve yazılı basın kapsamında olan gazete haberleri oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında örneklem olarak ise; dünya görüşü, yayın politikası, ideolojik duruş, sahiplik yapısı gibi kriterler açısından farklı temsil gücüne sahip olan Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet gazeteleri seçilmiştir. Örneklem olarak seçilen bu gazeteler rastgele değil, belirli kriterler göz önüne alınarak seçilmiştir. Bu gazetelerin seçilme amacı belirli kesimleri temsil gücüne sahip olmalarıdır. Bu bağlamda Milliyet gazetesi sağ kesimi, Cumhuriyet gazetesi sol kesimi, Hürriyet gazetesi ise ana akım medyayı temsilen ele alınmıştır.

6.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada öncelikle literatür taraması yapılmış, bunun yanı sıra veri toplama aracı yöntemlerinden biri olan, doküman incelemesi kullanılarak, farklı yayın politikası ve ideolojik yapıya sahip olan Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet gazeteleri ele alınmıştır. Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Bu tür araştırmalarda araştırmacı ihtiyaç olan veriyi, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan verilerden elde etme imkânına sahiptir. Bu anlamda doküman incelemesi, araştırmacıya para ve zaman tasarrufu anlamında katkıda bulunacaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005:187-188). Çalışmanın temel yönlendirici unsuru, 16-22 Temmuz 2016 tarihleri arasında “Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet” gazete haberlerinde 15 Temmuz Darbe girişimine yönelik haberlerin incelenip derlenmesidir. İncelenen haberlerin zaman aralığının belirlenmesinde, 15 Temmuz 2016 gecesi patlak veren darbe girişiminin Türkiye gündemini sarsması etkili olmuştur. İçerik çözümlemesi sırasında 16-22 Temmuz 2016 tarihleri arasında bu üç gazetede incelenen haber metinleri ilgili gazetelerin arşivleri taranarak elde edilmiştir. Derlenen haberler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

6.4. Verilerin Değerlendirilmesi

Bu araştırmada; içerik analizi yöntem ve teknikleri kullanılarak oluşturulan kodlama cetveli aracılığıyla toplanan veriler tabloda işlenerek çözümlenmiştir. Verilerin çözümlemesinin yapılabilmesi için öncelikli olarak kodlama cetveli hazırlanmış, ardından kodlama formuna elde edilen veriler işlenmiştir. Çözümleme sırasında bu veriler bir araya getirilerek tablollaştırılmış ve raporlanmıştır.

7. Verilerin Yorumlanması

Tablo 1: 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberlerinin Gazetelere Göre Dağılımı

İNCELENEN DARBE HABER SAYISI	Hürriyet	Milliyet	Cumhuriyet
	92	105	75

Çalışma kapsamında incelenen üç gazetede, 15 Temmuz Darbe Girişimi ile ilgili toplamda 272 haber yayımlandığı görülmektedir. Gazetelerde 15 Temmuz Darbe Girişimi ile ilgili haberlerinin dağılımı değerlendirildiğinde Tablo 1’de de görüldüğü üzere farklı ideoloji ve yayın politikasına sahip Hürriyet gazetesi 92, Milliyet gazetesi 105, Cumhuriyet gazetesi ise 75 haber yayımlamıştır. Gazetelerde irdelenen 15 Temmuz Darbe Girişimi ile ilgili haberler genel olarak değerlendirildiğinde farklı yayın politikasına sahip bu üç gazetede yayımlanan haber sayılarında önemli bir farklılık olmadığı ancak liberal bir yol izleyen ve hükümeti destekleyen Hürriyet ve Milliyet gazetelerinin, Cumhuriyet gazetesine oranla daha fazla haber yayımladığı tespit edilmiştir.

Tablo 2: 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberlerinin Büyüklüğüne İlişkin Bulgular

Haberlerin Büyüklüğü	Hürriyet	Milliyet	Cumhuriyet
Manşet	7	7	7
Sürmanşet	6	4	1

Tablo 2’ de gazetelerin 15 Temmuz Darbe girişimine ilişkin manşet ve sürmanşet haberlerinin dağılımı gösterilmiştir. 7 günlük süreçte 3 gazetede manşet veya sürmanşet kategorisinde 32 haber yayımlanmıştır. Manşet haber, gazetenin birinci sayfasında en büyük yeri kaplayan birinci haberdır ve o günkü sayının en önemli görülen konusuna ayrılmıştır. Sürmanşet ise gazetenin logo ve isminin üzerinde yer alan ve birinci sayfanın manşetle birlikte en kıymetli kabul edilen alanıdır (Bülbül 2001:236). Tablo 2 incelendiğinde Hürriyet, Milliyet ve Cumhuriyet Gazetelerinin 7 günün tüm gününde Darbe girişimi eylemlerini birinci sayfa manşetinden duyurdukları görülmektedir. Bunun yanında Hürriyet gazetesinin 7 günün 6’sında, Milliyet gazetesinin 4’ünde, Cumhuriyet gazetesinin ise 1’inde 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerini sürmanşette duyurdukları sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda 3 gazetenin 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerini sadece manşete taşımakla yetinmedikleri, bazı günler hem manşet hem de sürmanşeti 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerine ayırdıkları görülmektedir.

Tablo 3: 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberlerinde Fotoğraf Kullanımının İncelenen Gazeteler Arasındaki Dağılımı

HaberFotoğraf Kullanımı	Hürriyet	Milliyet	Cumhuriyet
Fotoğraflı Haber	78	68	44
Fotoğrafsız Haber	14	37	31

Gazete haberlerinde fotoğraf kullanımı, sık rastlanan bir olgu olmakla birlikte, esas olarak genel yayın politikası ile ilgilidir. 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerinde kullanılan fotoğraf sayılarının dağılımına bakıldığında, gazete haberlerinde yayımlanan haber sayılarıyla uyumlu fotoğraf kullanılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Ancak 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerinin sayfanın bütününe yayılarak tam sayfada verilmesi, her haber için bir fotoğraf kullanımına kısıtlayıcı bir engel olmuştur. Tablo 3'te görüldüğü üzere Hürriyet gazetesinin 92 haberden 78'inin fotoğraflı 14'ünün fotoğrafsız, Milliyet gazetesinin 105 haberden 68'inin fotoğraflı 37'sinin fotoğrafsız, Cumhuriyet gazetesinin ise 75 haberden 44'ünün fotoğraflı 31'inin ise fotoğrafsız haber yayımladıkları görülmüştür. Genel olarak değerlendirildiğinde farklı ideoloji ve yayın politikasına sahip her 3 gazetede yayımladıkları haberlere orantılı olarak fotoğraf kullanmaya çalıştıkları ancak gerek darbe haberlerinin 1.Sayfanın tümüne yayılarak aktarılmaya çalışılması gerekse de bazı haberlerde 2 veya 3 fotoğrafın kullanılması haber sayılarıyla eşit olarak fotoğraf kullanımını mümkün kılmamıştır. Fakat her üç gazetenin fotoğraf kullanımını konusunda sorumlu habercilik anlayışıyla hareket ettikleri, yayımladıkları haberlerde kullandıkları fotoğraflarla yaşanan olayı daha fazla görünür kılarak özellikle halkın birlik ve beraberlik duygusunu daha fazla pekiştirerek Darbe karşıtı bir politika izledikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4: 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberlerinin Gazete Haberlerindeki Haber ve Fotoğraf Uyumuna Yönelik Bulgular

HABER/ FOTOGRAF UYUMU	Hürriyet	Milliyet	Cumhuriyet
Olay Fotoğrafi	61	52	24
Temsili Fotoğraf	17	16	7
Fotoğraf Yok	14	37	44
Toplam	92	105	75

Tablo 4'te de görüldüğü üzere 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerinin gazete haberlerindeki haber ve fotoğraf uyumuna yönelik bulgular 3 kategoride ele alınmıştır. Çalışma kapsamında 7 günlük süreçte farklı ideoloji ve yayın politikasına sahip gazetelerde elde edilen bulgular ışığında şu sonuca ulaşılmıştır. Hürriyet gazetesi 92 haberinin 61'inde olay fotoğrafı 17'sinde temsili fotoğraf, Milliyet gazetesi yayımladığı 105 haberin 52'sinde olay fotoğrafı, 16'sında temsili fotoğraf, son olarak Cumhuriyet gazetesi ise 75 haberinin 24'ünde olay fotoğrafı, 7'sinde temsili fotoğraf kullanmıştır. Bilindiği gibi, en yaygın iletişim aracı olarak medyanın toplum üzerinde oldukça büyük etkisi bulunmaktadır. Özellikle, savaş, darbe, olağanüstü durumlarda gazete haberlerinin yaşanan durumun hassasiyetini ve önemini göz önünde bulundurup toplumsal bir sorumluluk anlayışıyla aktarmalıdır. Bu nedenle gazetelerde

yayımlanan haberlerde temsili fotoğraf yerine kullanılan olay fotoğrafları ülke için büyük bir felaketin yaşandığı bu dönemde toplumsal direnişin birlik ve beraberliğin ve yaşanan gelişmelerin gerçekliği birebir yansıtması konusunda önem arz etmektedir.

Tablo 5: 15 Temmuz Darbe Girişimi Haber Başlık Sayısının Gazete Haberlerine Göre Dağılımı

HABER BAŞLIK SAYISI	Hürriyet	Milliyet	Cumhuriyet
Tek Başlık	74	84	47
İki Başlık	18	21	28
Toplam	92	105	75

Başlık sayısı habere atfedilen değeri belirlemede önemli bir etkidir. Tek başlıkta sunulan haberler daha az görünür kılınırken, haberin iki başlıkla (bir ana başlık, bir alt başlık) sunulması söz konusu haberi daha önemli kılmaktadır. Çalışma kapsamında incelenen 272 haberden 205 haberin tek başlıkla, 67 haberin ise iki başlıkla oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Tablo 5’te 15 Temmuz Darbe Girişimi haber başlık sayısının gazete haberlerine göre dağılımı incelendiğinde Hürriyet gazetesinin 74 haberi tek başlıkla 18 haberi iki başlıkla, Milliyet gazetesinin 84 haberi tek başlık, 21 haberi iki başlıkla, Cumhuriyet gazetesinin 47 haberi tek başlık 28 haberi ise iki başlıkla oluşturduğu görülmüştür. Ancak şöyle bir yanılgıya düşmemekte fayda olacaktır. Çalışma kapsamında belirlenen 1 haftalık zaman diliminde gazetelerin yalnızca 1. Sayfa haberlerinin incelenmesi darbe haberlerinin sayfanın tümünü kapsayan haberler olması ve darbeye ilgili her ayrıntının aktarılmaya çalışılması nedeniyle birbiriyle bağlantılı haberler farklı başlıklar çerçevesinde oluşturularak kendine yer bulmuştur. Dolayısıyla iki başlıklı haberlerin 1.sayfada özellikle manşet haberlerinde oluşturulduğu göze çarpmıştır. Bu bağlamda farklı ideolojilere sahip gazetelerin haberin değeri konusunda önem arz eden manşet haberlerinde iki başlıklı haber olarak sunması, sayıca az olsa bile habere atfedilen değerini büyüklüğünü göstermektedir.

Tablo 6: 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberlerinin Gazetelerdeki Tutumuna Yönelik Bulgular

Gazete Haberlerinin Tutumu	Hürriyet	Milliyet	Cumhuriyet

Darbe Girişimini Eleştiren	92	105	75
Darbe Girişimini Olumluyan	-	-	-
Tarafsız	-	-	
Toplam	92	105	75

Tablo 6’da görüldüğü gibi haberlerin tutumunun belirlenmesi açısından üç kategori oluşturulmuştur. Bu üç kategori Darbe girişimini eleştiren, Darbe girişimini olumluyan ve tarafsız kategorilerinden oluşturulmuştur. 15 Temmuz Darbe girişimine ilişkin incelenen 1. sayfa haberlerinde farklı yayın politikası ve ideolojiye sahip her 3 gazetenin de bütün haberlerinde darbe girişimini eleştiren ve devletin bütünlüğünü destekleyen bir tutumla haberlerini oluşturdukları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 7: 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberlerinde Manşet ve Sürmanşette En Sık Kullanılan Kelimelerin Dağılımına Yönelik Bulgular

	Hürriyet	Milliyet	Cumhuriyet
Darbe	2	1	4
Demokrasi	1	2	1
Olağanüstü Hal	1	2	2

Tablo 7 'de 3 gazetenin 7 gün boyunca 15 Temmuz Darbe girişimiyle ilgili olarak kullandığı 32 manşet/sürmanşet haberin başlığında en çok tekrar eden kelimeler ve frekansları gösterilmiştir. Buna göre 3 gazetede 15 Temmuz Darbe girişimine ilişkin 7 gün boyunca çıkan manşet /sürmanşet haberlerinde en fazla geçen kelime “Darbe” (7) olmuştur. Daha sonra manşet/sürmanşetin 5'inde Olağanüstü Hal, 4'ünde Demokrasi kelimesi kullanılmıştır. Şekil 6'da da görüldüğü gibi farklı ideolojiye sahip her üç gazetede 15 Temmuz Darbe girişimine ilişkin manşet/sürmanşet başlıkları tarandığında konuyla ilgili haberlerin “Darbe, Demokrasi, Olağanüstü Hal” kavramlarıyla aktarılmaya çalışıldığı görülmektedir.

3252

Tablo 8: 15 Temmuz Darbe Girişimi Haberlerinde Manşet ve Sürmanşette Haberin Kaynağına Yönelik Bulgular

Haber			

Kaynaklarının Frekansları	Hürriyet	Milliyet	Cumhuriyet
Başbakan	2	2	1
Cumhurbaşkanı	2	6	2
Muhabir	8	4	4

7 günlük süreçte 3 gazetenin manşet ve sürmanşetlerinde haberin kaynağını kimlerin oluşturduğu Tablo 8’de inceleme konusu edilmiştir. Haber kaynağının Başbakan olduğu haber sayısı 5, Cumhurbaşkanı olduğu haber sayısı 10, Muhabir olduğu haber sayısı 16 olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte yapılan taramada şu noktaya dikkat çekmekte fayda olacaktır. Farklı ideolojilere sahip 3 gazetede Hürriyet ve Cumhuriyet gazetesinin en fazla muhabirlerin 15 Temmuz Darbe girişimiyle ilgili topladıkları bilgileri, Milliyet gazetesinin ise Cumhur Başkanı Recep Tayip Erdoğan’ı manşet veya sürmanşete taşıdıkları tespit edilmiştir. Milliyet gazetesinin hükümet yanlısı bir politika izlemesi tespit edilen sonuç üzerinde etkili olsa da her üç gazetenin manşet veya sürmanşetlerinde haberin kaynağını aynı başlıklar çerçevesinde vermeye çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

15 Temmuz’da gerçekleştirilen başarısız darbe girişimi Türk halkının güçlü direnişi sayesinde bastırılmış ve Türkiye demokrasisi büyük bir tehlike atlattır. 15 Temmuz darbe girişimi, Türkiye’de daha önce yaşanan darbelerden farklı özelliklere sahip bir olaydır. Bu girişim, gerek dinamikler, gerek nitelikler ve gerekse olası sonuçlar açısından farklılıklar taşımaktadır. Türkiye’de darbeler siyasi yaşamı şekillendirirken bunun kadar önemli olan bir hususta basındır. Basın, siyasal ve sosyal yaşamın nabzını tutan bir başka politik argümandır. Basın içerisinde en önemli görevlerden birini gazeteler oluşturmaktadır. Bu durum, 1960 ve 1980 askeri darbelerinde daha da önem kazanmıştır. Darbe dönemlerinde, toplumun haber alma özgürlüğünde en önemli görevi üstlenen gazetelerin inançları, değer yargıları izledikleri yayın politikalarının da şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu noktada darbe öncesi meydana gelen önemli hadiseler de, topluma bu yayın profilinden geçerek ulaştırılmıştır. Basının bu objektif olmayan durumu dün içinde geçerlidir bugün içinde geçerlidir. 1960 ve 1980 dönemlerinde iletişimin çok iyi bir durumda olmaması, gazetelerin haber ulaştırmasında da önemli bir negatif duruma sebebiyet vermiştir. Gazeteler haberleri verirken belli bir okuyucu kitlesini göz önüne alarak bir yayın politikası takip etmişlerdir. Bir olay, bir gazetede farklı bir şekilde verilirken, diğer bir gazetede ise bambaşka bir boyutta verilmiştir. Günümüzde de bu durum mevzu bahistir (www.enternasyonalforum.net). Bu çalışmada öncelikle darbe literatürü açısından 15 Temmuz darbe girişiminin taşıdığı farklılıklar ele alınmaktadır. Çalışmada son yılların en önemli darbe girişimlerinden biri olarak tarihe geçen 15 Temmuz 2016 tarihinin gecesinde yaşanan darbe girişimine ilişkin Türk yazılı basınında farklı ideolojiye ve yayın politikasına sahip 3 gazetede 16-22 Temmuz 2016 döneminde çıkan haberler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Yazılı basında inceleme kapsamında farklı yayın politikası ve ideolojiye sahip Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet gazetelerinde 15 Temmuz Darbe girişimine ilişkin yayımlanan haberler üzerinde yapılan içerik analizi sonucunda şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür. Çalışma kapsamında incelenen üç gazetede, 15 Temmuz Darbe Girişimi ile ilgili toplamda 272 haber yayımlandığı görülmektedir. Gazetelerde irdelenen 15 Temmuz Darbe Girişimi ile ilgili haberler genel olarak değerlendirildiğinde farklı yayın politikasına sahip bu üç gazetede yayımlanan haber sayılarında önemli bir farklılık olmadığı, her üç gazetenin de incelenen zaman diliminde 15 Temmuzla ilgili haberleri ön planda tutarak yoğun olarak aktarmaya çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır. 15 Temmuz Darbe girişimine ilişkin manşet ve sürmanşet haberlerinin dağılımına bakıldığında her üç gazetenin belirlenen zaman diliminde haberlere manşet ve sürmanşette yer vermişlerdir. Bu bağlamda 3 gazetenin 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerini sadece manşete taşımakla yetinmedikleri, bazı günler hem manşet hem de sürmanşeti 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerine ayırdıkları görülmektedir. 15 Temmuz Darbe girişiminin gazetenin en önemli yeri olan manşet ve sürmanşette yer alma oranları konunun gündemin en önemli maddesi olduğunu doğrulamaktadır. Araştırma kapsamında bir haftalık zaman diliminde incelenen gazetelerde önemli gündem maddesinin 15 Temmuz Darbe girişimi olduğu, araştırma sonuçlarında net olarak görülmektedir.

15 Temmuz Darbe girişimi haberlerinde kullanılan fotoğraf sayılarının dağılımı incelendiğinde, gazete haberlerinde yayımlanan haber sayılarıyla uyumlu fotoğraf kullanılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında belirlenen zaman aralığında her 3 gazetenin de 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerini sayfanın bütününe yayarak tam sayfada verdikleri görülmüştür. Bu nedenle her haber için fotoğraf kullanımı engel teşkil etse de çoğunlukla haberlerle eşit oranda fotoğraf kullanılma amacı güdülmüştür. Genel olarak değerlendirildiğinde her üç gazetenin fotoğraf kullanımı konusunda sorumlu habercilik anlayışıyla hareket ettikleri, yayımladıkları haberlerde kullandıkları fotoğraflarla yaşanan olayı daha fazla görünür kılarak özellikle halkın birlik ve beraberlik duygusunu daha fazla pekiştirerek Darbe karşıtı bir politika izledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte 15 Temmuz Darbe girişimi haberlerinin 7 günlük süreçte farklı ideoloji ve yayın politikasına sahip gazete haberlerinde haber ve fotoğraf uyumuna yönelik bulguları ışığında şu sonuca ulaşılmıştır. Her 3 gazetenin de olay fotoğrafına nazaran temsili fotoğrafı daha sık kullanarak yaşanan durumun hassasiyetini ve önemini göz önünde bulundurup toplumsal bir sorumluluk anlayışıyla aktarmaya çalıştıkları görülmüştür. Bilindiği gibi, en yaygın iletişim aracı olarak medyanın toplum üzerinde oldukça büyük etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle gazetelerde yayımlanan haberlerde temsili fotoğraf yerine kullanılan olay fotoğrafları ülke için büyük bir felaketin yaşandığı bu dönemde toplumsal direnişin birlik ve beraberliğin ve yaşanan gelişmelerin gerçekliği birebir yansıtması konusunda önem arz etmektedir.

15 Temmuz Darbe Girişimi haber başlık sayısının gazete haberlerine göre dağılımı ele alındığında şu yorumu yapmak mümkündür. Başlık sayısı habere atfedilen değeri belirlemede önemli bir etkidir. Tek başlıkta sunulan haberler daha az görünür kılınırken, haberin iki başlıkla (bir ana başlık, bir alt başlık) sunulması söz konusu haberi daha önemli kılmaktadır. Çalışma kapsamında belirlenen 1 haftalık zaman diliminde gazetelerin yalnızca 1. Sayfa haberlerinin incelenmesi darbe haberlerinin sayfanın tümünü kapsayan haberler olması ve darbeyle ilgili her ayrıntının aktarılmaya çalışılması nedeniyle birbiriyle bağlantılı haberler farklı başlıklar çerçevesinde oluşturularak kendine yer bulmuştur. Dolayısıyla iki başlıklı

haberlerin 1.sayfada özellikle manşet haberlerinde oluşturulduğu göze çarpmıştır. Bu bağlamda farklı ideolojilere sahip gazetelerin haberin değeri konusunda önem arz eden manşet haberlerinde iki başlıklı haber olarak sunması, sayıca az olsa bile habere atfedilen değerini büyüklüğünü göstermektedir. Gazetelerin 15 Temmuz Darbe girişimine yönelik haber tutumları da büyük önem taşımaktadır. Araştırma bağlamında haberler 15 Temmuz Darbe girişimini eleştiren, 15 Temmuz Darbe girişimini olumlayan ve tarafsız haberler olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Böylece hangi gazetenin nasıl bir tutum takındığına ilişkin veriler ortaya konulmaya çalışılmıştır. 15 Temmuz Darbe girişimine ilişkin incelenen 1. sayfa haberlerinde farklı yayın politikası ve ideolojiye sahip her 3 gazetenin de bütün haberlerinde darbe girişimini eleştiren bir tutum gözlemlenmiştir. İncelenen gazeteler devletin bütünlüğünü, milletin birlik ve beraberliğini destekleyen bir tutumla haberlerini oluşturdukları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma kapsamında konuyla ilgili yayımlanan manşet/sürmanşet haberin başlığında en çok tekrar eden kelimeler ve frekansları da ele alınmıştır. Buna göre 3 gazetede 15 Temmuz Darbe girişimine ilişkin 7 gün boyunca çıkan manşet /sürmanşet haberlerinde en fazla geçen kelime “Darbe” (7) olmuştur. Daha sonra manşet/sürmanşetin 5’inde Olağanüstü Hal, 4’ünde Demokrasi kelimesi kullanılmıştır. Sonuç olarak farklı ideolojiye sahip her üç gazetede 15 Temmuz Darbe girişimine ilişkin manşet/sürmanşet başlıkları tarandığında konuyla ilgili haberlerin “Darbe, Demokrasi, Olağanüstü Hal” kavramlarıyla aktarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer bulgu ise 7 günlük süreçte 3 gazetenin manşet ve sürmanşetlerinde haberin kaynağını kimlerin oluşturduğu araştırılmış, böylece gazetelerin en çok hangi haber kaynaklarından gelen haberleri manşete taşıdıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen buğular ışığında gazetelerin kendi muhabirleri dışında en fazla dönemin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’dan gelen açıklamaları sonrasında ise dönemin Başbakanı Binali Yıldırım’dan gelen açıklamaları manşet veya sürmanşete taşıdıkları görülmüştür. Genel olarak her üç gazetenin manşet veya sürmanşetlerinde haberin kaynağını aynı başlıklar çerçevesinde vermeye çalıştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye’ de yaşanan 15 Temmuz Darbe Girişimine ilişkin Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet gazetelerinde yayımlanan haberlerin analiz edildiği bu çalışmada, farklı ideoloji ve yayın politikasına sahip gazetelerin bu süreçte ideolojik farklılıklarını askıya alıp darbe karşıtı bir yayın politikasıyla hareket ettikleri saptanmıştır. Ayrıca her üç gazetenin 7 gün boyunca darbe haberlerini 1. sayfada tam sayfa olarak manşet ve sürmanşetlerde yayımladıkları, bu haberleri tüm çıplaklığıyla fotoğraflarla destekledikleri bu sayede yaşanan olayı daha fazla görünür kılmışlardır. Bu durum kamuoyu üzerinde birlik ve beraberlik duygusunu daha fazla pekiştirerek, demokrasinin ancak birlik beraberlik ve danışmayla sağlanacağı bir algı yaratmıştır.

Kaynakça

Kitap Kaynakları:

- Arsan, E, (2005), Haber ve Habercilik, , IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Bülbül, R.A, (2000), Genel Gazetecilik Bilgileri, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Bülbül, R.A,(2001), Haberin Anatomisi ve Temel Yaklaşımlar, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

- Dursun, Ç, (2003), Gazetecilik ve Habercilik, IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Girgin, A,(2002), Haber Yazmak, Der Yayınları, İstanbul.
- Girgin, A, (2003), Yazılı Basında Haber ve Gazetecilik Etik'i, Anka Basım (2. Baskı), İstanbul.
- Takgöz, O,(1989), Temel Gazetecilik, Basın ve Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara.
- Tokgöz, O, (2010) , Temel Gazetecilik, İmge Kitabevi, Ankara.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H, (2005), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (5. Basım), Seçkin Yayınları, Ankara.

Diğer Kaynaklar:

- Alkan , H., (2016), “15 Temmuz’u Anlamak: Parametreler ve Sonuçlar”, Bilig, Sayı 79, ss:253-272.
- Büyükbaykal C.I., “Kitle İletişim Araçları ve Toplumsal Yaşam”, İletişim Fakültesi Dergisi, ss:71-75.
- Çağlar, Ş.,(2003), “Post Gazetecilik”, İletişim Fakültesi Dergisi,ss:79-83.

Dursun, Ç., (2010) “Kadına yönelik şiddet karşısında haber etiği”, Fe Dergi, Cilt 2 ,Sayı 1, ss: 19-32.

3256

Demir, S.T., (2016) “15 Temmuz Darbe Girişiminde Medya”, Seta |**Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı** , Sayı 171, ss:1-22.

Erol, Ö., (2010), “Aile İçi Şiddete Son Kampanyası ve Kadına Yönelik Şiddet Haberleri Analizi” Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Gökulu, G.,Hosta, N.,(2013),“Basında Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin Analizi:Hürriyet, Sabah ve Posta Gazeteleri”, International Journal of Social Science ,Volume 6 Issue 2, p. 1829-1850.

Halıcı, C.,(2007), “Gazete Haberlerinde Kadına Yönelik Şiddet : Posta ve Takvim Gazetelerinde Kadına Yönelik Şiddet Haberleri Üzerine Bir Araştırma”, Eskişehir Anadolu Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü , Basın ve Yayın Anabilim Dalı , Doktora Tezi, ss:1-259.

Tekeli, E.S.,(2016), “Kadın Cinayetlerinin Haberleştirilmesi Bağlamında Medya Etiğini Yeniden Tartışmak: Habertürk Gazetesi Örneği”, Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR), Cilt 1, Sayı 1, ss:129-142.

Kahrıman, G, (2013), “Yazılı ve Görsel Basında Çocuk Haberlerinin Seçiminde Eşik Bekçilerinin Rolü”, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Medya Ve Kültürel Çalışmalar Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi,ss:1-139.

Ulusal, D., (2007), “Yazılı Basında Siddet Ve Sıddet İçerikli Haber Sunumunda Kadının Konumlandırılışı”, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, ss:1-130

Yücedoğan , G., “Günümüzde Yazılı Basın Olgusu”, İletişim Fakültesi Dergisi , ss:153-163.

Yapar, Z.,(2016), “15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Uluslararası Basının Tutumu Raporu”, ss:1-6.

<http://www.enternasyonalforum.net/arastirma-ve-calisma-gruplari/1405-darbe-donemlerinde-basin-1960-1980-a.html> (11.12.2016)

<http://docplayer.biz.tr/6184019-Nicel-ve-nitel-arastirma-yontemleri.html> (03.12.2016).

ÖĞRENCİ OTOMASYON SEÇİMİNDE KRİTERLERİN ÖNEM KATSAYILARININ BELİRLENMESİ

Merve ENGÜR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale Üniversitesi, İşletme ABD

Yrd. Doç. Dr. Aşır ÖZBEK

Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale Meslek Yüksek Okulu, Bil.Tek. Böl.

Öz

Üniversitelerde öğrenci işleri zaman alıcı, iş yükünü ve bürokrasiyi artırıcı faaliyetlerdir. Öğrenci otomasyon sistemi; tamamen web tabanlı olarak geliştirilen farklı statüdeki öğrencilerin, üniversite hayatı boyunca ilk kayıt zamanından mezun oluncaya kadar ki süreçte belge işlemleri, ders kayıt, ders seçimi, transkript gibi tüm akademik faaliyetlerin yürütülmesini sağlayan; çalışanların iş yükünü azaltan, veri güvenliğini sağlayan ve süreçleri hızlandıran bütünlük bir yazılımdır.

Üniversitelerde öğrenci, akademisyen ve idari personel üçlüsünün koordinasyonunu sağlama görevini üstlenen otomasyon sistemleri her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Değişen kanunlar, mevzuat ve yönetmelik çerçevesinde otomasyon yazılımlarının sürekli güncellenmeleri gerekmektedir. Bu süreçte karar verilirken öncelikli kriterlerin belirlenmesi ileride yaşanabilecek problemleri önlemek açısından çok önemli hale gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı üniversitelerin öğrenci otomasyon sistemi temininde dikkate alınan kriterlerin ağırlıklarını belirlemektir. Bu amaçla literatür taraması ve uzman görüşü doğrultusunda belirlenen yetmiş bir kriter otuz dokuz kişiden oluşan uzman ekip tarafından Delphi yöntemi ile değerlendirilerek on yedi kritere indirilmiştir. Kriterlerin ağırlıklarının belirlenmesi ise Step-wise Weight Assessment Ratio Analysis (SWARA) yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Uygulama neticesinde en önemli üç kriterin K34, K11 ve K24 olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Delphi, SWARA, Öğrenci İşleri Otomasyonu

DETERMINATION OF IMPORTANCE COEFFICIENT OF CRITERIA IN STUDENT AUTOMATION SELECTION

Abstract

In universities, student affairs are the activities that take time and increase work load and the bureaucracy. Student automation system; It is a web-based course that enables students from different status to carry out all academic processes such as document processing, course enrollment, course selection, and transcripts after graduation and from the first enrollment time throughout the university life.

Automation software needs to be constantly updated within the framework of changing laws, and regulations. The automation systems that are responsible for coordinating the trio of students, academicians and administrative staff at universities are gaining more and more importance every day. When decisions are made in this process, it becomes important to set priority criteria.

The purpose of this study is to determine the weights of the criteria required in the selection of student automation system. For this purpose, a total of seventy one criteria determined by literature review and expert opinions were evaluated by Delphi method by a team of thirty nine persons and reduced to seventeen criteria. The weights of the criteria were determined by the SWARA (Step-wise Weight Assessment Ratio Analysis) method. In the end of the application, it has been introduced that K34, K11 and K24 the three most important criteria.

Keywords: Delphi, SWARA Student automation system

1. GİRİŞ

Günümüzde kurumsal başarının sırrı olarak karar alma süreçlerinde kullanılan bilimsel yaklaşımların çeşitliliği gösterilmektedir. Bu nedenle her türlü işletmede karar verme süreçlerinde rasyonelliği sağlamak amacıyla çeşitli teknikler kullanılmaktadır. Bu tekniklerin başında yöneylem araştırma teknikleri ve bu yöntemlerin bilgisayar teknolojisi ile bütünleştirilmesi gelmektedir. Bu noktada ise yönetim teknolojileri olarak tanımlanan yönetsel yaklaşımlar devreye girmektedir (Erdin Gündoğdu, 2011:1). Teknolojinin hızla geliştiği bilgi çağında kurumlar iş akışını ve zaman yönetimini doğru olarak yönetebilmek adına kullandıkları farklı yazılımlar mevcuttur.

Üniversiteler bilişim alt yapısını geliştirmek, iş süreçlerini daha kısa zamanda sonuçlandırmak, gelişime ayak uydurmak için var olan yazılımlarını güncel tutması gerekmektedir. Her güncelleme kuruma finansal yük ve zaman kaybına neden olmaktadır. Bilişim sistemleri, alt yapısı sağlam, esnek, hızlı ve kullanımı kolay bir şekilde tasarlanmalıdır. Bilişim alt yapısı sağlam kurumlar, karar alma ve uygulamada rekabetçi ve gün geçtikçe değişen teknolojiyi yakalama fırsatı kazanmaktadırlar.

Üniversitelerde öğrenci işleri zaman alıcı, iş yükünü ve bürokrasiyi artırıcı faaliyetlerdir. Kurumların iş süreçlerinde daha hızlı, güvenli ve ürettikleri belgelerin daha sistematik olmasını sağlayan bilgi sistemlerine olan ihtiyaç giderek artmaktadır.

Öğrenci Otomasyon sistemi, tamamen web tabanlı olarak geliştirilen, ön lisans, lisans, yüksek lisans, doktora, hazırlık, formasyon gibi farklı bir çok statüdeki öğrencilere üniversite hayatı boyunca hizmet vermektedir. Bu sistem sayesinde belge işlemleri, ders kayıt ve seçimi, transkript gibi tüm akademik süreçler daha az hata, güvenli ve çok daha hızlı bir şekilde yürütülmektedir.

Bu çalışmada Öğrenci Otomasyon sistemi seçiminde dikkate alınması gereken kriterler literatür taraması ve Erciyes Üniversitesi öğrenci işleri yazılım grubu uzmanlarının ve akademisyenlerinin görüşleri doğrultusunda ilk olarak 71 adet belirlenmiştir. 39 kişiden oluşan uzman ekibe anket uygulanmış ve bu kriterler Delphi yöntemiyle ilk önce 47'e indirgenmiş, ardından aynı ekiple çalışma devam ettirilerek üçüncü tur sonunda kriter sayısı 17'ye düşürülmüştür.

Bu kriterler; Güvenlik, Yazılım ve Donanım, Maliyet ve Kullanım Unsurları olmak üzere dört ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Belirlenen kriterler akademisyen ve yazılım grubundan oluşan beş kişilik ekip tarafından önem sırasına göre yukarıdan aşağıya doğru sıralanmıştır. Bu sıralamaların geometrik ortalaması alınarak genel bir sıralama elde edilmiştir. Daha sonra genel sıralamada yer alan kriterler, uzmanlar tarafından SWARA yöntemi ile değerlendirilmiştir..

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. ikinci bölümde ilgili literatür taranarak otomasyon seçimi konularında yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Delphi ve SWARA yöntemleri tanıtılmış ve bu yöntemlerle geliştirilen bazı uygulamalara değinilmiştir. Dördüncü bölümde ise Delphi ve SWARA temeline dayanan bütünleşik model kullanılarak bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Son bölümde yapılan çalışma değerlendirilmiş ve bu konuda çalışmak isteyen akademisyenlere öneriler sunulmuştur.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Öğrenci otomasyon seçimi ile ilgili yapılan literatür çalışmaları incelendiğinde; Aslay vd. (2011), yaptığı çalışmada Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetindeki Yükseköğretim Kurumlarının öğrenci bilgi sistemlerini elektronik anket aracılığı ile araştırmış ve kurumların bu sistemler hakkındaki düşüncelerini analiz etmiştir. Ömürberk vd. (2015), Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ve TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) yöntemleri ile üniversitenin bilgi işlem daire başkanlığınca kurumsal proje yönetimi yazılım geliştirmede kullanılabilecek programın seçilmesini amaçlamıştır. Koçak (2003), otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir işletmede kurumsal kaynak planlaması yazılım seçimini AHS ile gerçekleştirmiştir. Tuğlular vd. (2006), İzmir İleri Teknoloji Enstitüsü'nde IBM WebSphere ailesi uygulama geliştirme ortamı üzerinde bir proje geliştirmiştir. Canpolat vd. (2015), ÇKKV problemlerinin çözümünde kullanılmak üzere C# programlama dili ile bir bilgisayar yazılımı geliştirmiştir. Bu yazılım, ÇKKV problemlerinin kriterlerinin ağırlıklarını kullanıcı tarafından seçilebilecek şekilde ENTROPI ya da Bulanık AHS yöntemleriyle hesaplayıp en uygun alternatifi MAUT (Multi Attribute Utility Theory) yöntemiyle belirlemektedir. Geliştirilen programı bursiyer seçiminde kullanmıştır. Ayık ve Kılavuz, (2013), Analitik Ağ Süreci (AAS) ve TOPSIS yönetimleri ile 14 öğrenci işleri bilgi sistemi yazılımını değerlendirilmiştir. Başar ve Aslay (2011), Atatürk Üniversitesi öğrenci işleri otomasyon programının ergonomi kriterlerine uyup uymadığını ve kullanıcıların programın ergonomisi hakkındaki düşüncelerini araştırmıştır. Özcan (2003), üniversitelerde kullanılan otomasyon tecrübelerinin paylaşımı ve internet teknolojileri bilgi birikimini belirlenmesi yönelik olarak bir çalışma yapmıştır. Anaral (2012), ÇKKV yöntemi ile yazılım geliştirme metodolojileri seçim üzerine bir çalışma yapmıştır. Özbek (2013) yaptığı çalışma ile üç farklı uzaktan öğretim sistemi modellerini TOPSIS ile değerlendirmiştir.

3. YÖNTEM

3.1. Delphi Tekniği

Teknik, Olaf Helmer ve Rand Cooperation firmasındaki arkadaşları tarafından 1950'li yıllarda geliştirilmiştir (Rossman ve Carey,1995:233). Delphi Tekniği, bir araştırma yöntem bilimi olup, belirli bir alandaki uzmanlardan oluşan bir panelin görüşlerini belirleyebilir, uzmanlar arasında uzlaşma arayabilir ve çalışmaya katılan panelistlerin uzman görüşlerini kullanarak öngörü veya kararlar verebilir. Delphi Tekniği aynı zamanda görüş farklılıklarına da dikkat çekmektedir. (Nworie, 2011:24).

Delphi yönteminin uygulanabilmesi için öncelikle uzmanlardan oluşan bir ekip oluşturulmalıdır. Ekip elemanları, oluşturulan ankete birbirlerinden bağımsız olarak cevap vermelidirler. Ankete verilen cevaplar analiz edildikten sonra çıkan sonuçlara göre yeniden anket düzenlenebilmekte ya da uzlaşma sağlanana kadar görüşme yoluyla uzmanlardan tekrar görüş istenebilmektedir. Bu geri besleme sürecinde uzmanlardan, önceki cevaplarını gözden geçirmeleri istenmektedir. Delphi yöntemi uygulanırken anket formu hazırlamak ve uzmanların tahminlerini özetlemek için özel bir müzakereci gerekmektedir (Chang vd., 2002). Genel olarak Delphi tekniği üç temel özelliğe sahiptir (Şahin, 2001):

- Katılımın gizliliği,
- Grup tepkisinin istatistiksel çözümlemesi,
- Kontrollü geri dönüşüm.

Özellikle, uzun vadeli öngöründe bulunak için kullanılan uzman tahmin yöntemlerinden biri olan Delphi yöntemi, uzmanlar arasında fikir birliği bulmada bize yardımcı olmaktadır. Bu yaklaşım, sadece çeşitli fikirleri toplamakla kalmaz, aynı zamanda uzman bağımsız yargısını da korumaktadır. Bu sistematik fikirleri toplama ve tartışma sonucunda tam bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

3.2. SWARA Yöntemi

Türkçesi "Adım Adım Ağırlık Değerlendirme Oran Analizi" olarak tercüme edilebilen SWARA (Step-wise Weight Assessment Ratio Analysis), Keršulienė, Zavadskas ve Turskis tarafından 2010 yılında geliştirilmiş ve bugüne kadar birçok problemin çözümünde uygulanmış, basit ve uzmanlarla birlikte çalışmaya oldukça uygun olan ÇKKV yöntemidir (Keršulienė vd. 2010).

Bu yöntemde ilk olarak kriterler, karar verici tarafından önem sırasına göre azalan düzende sıralanır. Sürece birden çok karar vericinin katıldığı durumda; her bir karar verici kriterleri önem sırasına göre azalan düzeyde sıralar. Buna bağlı olarak karar verici sayısı kadar kriter sıralaması ortaya çıkar. Grup kararı uygulamasında genel basit sıralama, karar vericilerin belirledikleri kriter sıralamalarının geometrik ortalaması alınarak belirlenir (Zolfani vd, 2013:158).

Kriterlerin genel sıralamasından sonra karar vericiler tarafından kriterlerin birbirleriyle ikili olarak kıyaslaması yapılır. Genel sıralamadaki kriterlerin kıyaslamasını her bir karar verici münferit olarak gerçekleştirir. Karar vericilerin kriter karşılaştırmaları sonrası parametreler hesaplanarak kriterlerin ağırlıkları belirlenir. Neticede karar verici sayısı kadar ağırlık vektörleri ortaya çıkar (Keršulienė & Turskis, 2011:656). Son adım olarak her bir kriterin ağırlık değerinin geometrik ortalaması alınarak genel ağırlık değerleri elde edilir.

4. UYGULAMA

Öğrenci otomasyonunda bulunması gereken kriterleri belirlemek ve ağırlıklandırmak amacıyla Delphi ve SWARA yöntemi temel alınarak geliştirilen model, Erciyes Üniversitesinde uygulanmıştır. Modelin işlem akışı Şekil 1'de gösterilmiştir.

Uzmanlar Grubunun Oluşturulması

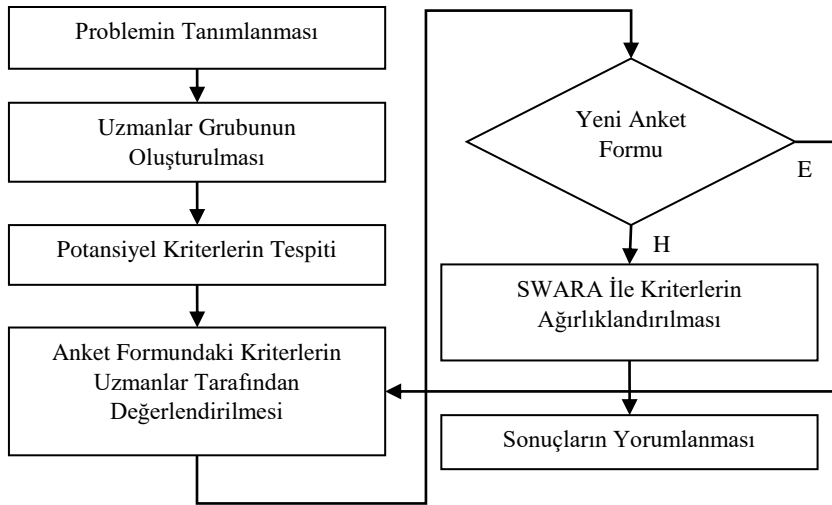
Kriterleri belirlemek için Erciyes Üniversitesi yazılım ve donanım ekibinden 7 uzman, Bilgisayar Mühendisliği Bölümünden 7 öğretim üyesi, Öğrenci İşleri ve Daire Başkanlığından 9 idari personel ve 16 öğrenciden meydana gelen toplam 39 elemandan oluşan bir uzman grup

oluşturulmuştur.

Kriterlerin Belirlenmesi

Öğrenci otomasyonunda bulunması gereken kriterleri tespit etmek amacıyla literatür taraması (Yaldır ve Polat, 2016; Anaral, 2012; Başar ve Aslay, 2011; Özbek vd., 2014; Ayık ve Kılavuz, 2013; Karaş ve Baz, 2007; Baykasoğlu, 2013; Yıldız ve Yıldız, 2014; Özvural vd. 2014; Beydağlı vd. 2009; Ömürberk vd. 2015; Görener, 2011), akademisyenlerin ve yazılım ekibinin görüşleri doğrultusunda ilk olarak 11 ana, 71 alt kriter belirlenmiştir. Kriterlerin nihai olarak tepitinde uzman ekibe Delphi yöntemi çerçevesinde anket uygulanmıştır. Bu çalışma üç kez tekrarlanmıştır. Her seferinde kriter sayısı azaltılarak nihai olarak 4 ana ve 17 alt kriter belirlenmiştir.

Şekil 1. Kriter Ağırlıklarının Değerlendirme Prosedürü

Belirlenen kriterler dört ana grup altında toplanmıştır. Bunlar;

- Güvenlik (K1)
  - Veri tabanı güvenliği (K11)
  - Yazılımda kullanılan kimliklendirme sisteminin güvenliği (K12)
  - İşletim sisteminin güvenliği (K13)
  - Yetkilendirme (K14)
- Kullanım unsurları (K2)
  - Görsel yetenekler (K21)
  - Grafikselle Yetenekler (K22)
  - Kolay öğrenilme özelliği (K23)
  - Kullanım Kolaylığı ve yardım unsurları (K24)
- Maliyet (K3)
  - Destek maliyeti (K31)
  - Faaliyet tabanlı maliyetlendirme (K32)

- Tasarım maliyeti (K33)
- Yazılım Maliyeti (K34)
- Yazılım ve Donanım (K4)
- Kod oluşturma, programlanabilme özelliği (K41)
- Mevcut sisteme uyumu (K42)
- Süreçteki değişimleri takip edebilme (K43)
- Web üzerinde çalışabilme (K44)
- Yazılım modüllerinin hızı (K45)

Ana Kriterlerin Ağırlıklarının Belirlenmesi

İlk olarak ana kriterler 5 uzman tarafından önem sırasına göre yukarıdan aşağıya doğru sıralanmıştır. Sıralamaların geometrik ortalaması alınarak tek bir sıraya dönüştürülmüş (Tablo 1) ve bu sıralama da tekrar yukarıdan aşağıya doğru (iyiden kötüye doğru. 1: iyi, 5: kötü) sıralanmıştır (Tablo 2). Uzmanlar tabloda karar verici olmasından dolayı KV kısaltması ile belirtilmiştir.

Tablo 1: Ana Kriterlerin Uzmanlar Tarafından Sıralanması

Ana Kriterler	KV1	KV2	KV3	KV4	KV5	G. Ort.
Güvenlik (K1)	1	3	1	1	3	1,552
Kullanım Unsurları (K2)	3	4	4	2	4	3,288
Maliyet (K3)	4	2	3	4	2	2,862
Yazılım ve Donanım (K4)	2	1	2	3	1	1,644

Yeni sıralamaya göre kriterler uzmanlar tarafından birbirleriyle kıyaslanmıştır. Örneğin kıyaslama şu şekilde gerçekleşmiştir. “K4 kriteri amaç dikkate alınarak K1 kriterinden ne kadar az önemlidir?” verilen cevap K4 kriterinin S sütununa yazılmıştır. Aynı şekilde K3, K4 kriterinden ve K2, K3’den kadar daha az önemlidir? sorusu sorulmuş ve ilgili kriterin S sütununa belirtilen edilen değer girilmiştir. Uzmanların kriterleri birbirleri ile kıyaslamaları neticesinde verdikleri cevaplar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Ana Kriterlerinin Uzmanlara Göre Kıyaslanması

Ana Kriterler	Sıralama	S ₁	S ₂	S ₃	S ₄	S ₅
Güvenlik (K1)	1,552					
Yazılım ve Donanım (K4)	1,644	0,10	0,05	0,00	0,05	0,05
Maliyet (K3)	2,862	0,00	0,10	0,05	0,00	0,10

Kullanım Unsurları (K2)	3,288	0,05	0,00	0,00	0,05	0,05

1. Uzmanın kriterleri kıyaslaması neticesinde verdiği cevaplar ve buna bağlı olarak SWARA yönteminin uygulanması sonucu hesaplanan parametreler Tablo 3’de verilmiştir. K1 ile K4 kıyaslanmış ve K4’ün K1’e göre %10 daha az önemli olduğunu belirtmiştir. Bu durumda K4 kriterinin S sütun değeri olarak 0,10 girilmiştir. İkinci olarak K4 ile K3 kıyaslanmış ve bu iki kriterin eşit önemde olduğu belirtildiği için K3 kriterinin S sütun değerine 0 girilmiştir. Son olarak K3 ile K2 kıyaslanmış ve K2’nin K3’den %05 daha az önemli olduğu belirtilmiştir. Bu durumda K2 kriterinin S sütun değeri olarak 0,05 girilmiştir. Yapılan bu kıyaslama neticesinde SWARA yöntemi uygulanarak kriterlerin ağırlıkları (w_i) belirlenmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Ana Kriterlerin 1. Uzmara Göre Değerlendirilmesi ve Ağırlıkları

Ana Kriterler	Sıra	J	S	K	Q	w_i
Güvenlik (K1)	1,552	1		1,000	1,000	0,271
Yazılım ve Donanım (K4)	1,644	2	0,10	1,100	0,909	0,247
Maliyet (K3)	2,862	3	0,00	1,000	0,909	0,247
Kullanım Unsurları (K2)	3,288	4	0,05	1,050	0,866	0,235

Benzer şekilde diğer uzmanlar da kriterleri kıyaslamış ve SWARA yöntemine göre ana kriterlerin ağırlıkları belirlenmiştir. Uzmanların kriterleri kıyaslamaları neticesinde yaptıkları değerlendirme verileri Tablo 4’de verilmiştir. Ortaya çıkan ağırlık değerlerinin geometrik ortalaması alınarak ana kriterlerin nihai ağırlıkları belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: Ana Kriterlerin Genel Ağırlıkları

Ana Kriterler	w_1	w_2	w_3	w_4	w_5	Geometrik Ortalama
Güvenlik (K1)	0,271	0,271	0,256	0,265	0,271	0,267
Yazılım ve Donanım (K4)	0,247	0,259	0,256	0,253	0,259	0,254
Maliyet (K3)	0,247	0,235	0,244	0,253	0,235	0,243
Kullanım Unsurları (K2)	0,235	0,235	0,244	0,230	0,235	0,236

Tablo 4 analiz edildiğinde en öncelikli kriterlerin Güvenlik kriterleri olduğu belirlenmiştir. Öncelik sıralaması $K1 > K4 > K3$ ve K2 şeklinde meydana gelmiştir. K2 ise son sırayı almıştır. Bu sonuçlara göre öğrenci otomasyonu seçiminde Güvenlik kriterlerinin en çok dikkat edilmesi gereken kriter olduğu belirlenmiştir. İkinci olarak ise Yazılım ve Donanım kriterleri önemsenmelidir.

Güvenlik Kriter Ağırlıklarının Belirlenmesi

Güvenlik kriterleri uzmanlar tarafından yukarıdan aşağıya doğru önem sırasına göre azalan yönünde sıralanmıştır. Sıralamada; 1 değeri önem derecesinin yüksek, 5 ise düşük olduğunu belirtmektedir. Daha sonra uzmanlarca yapılan sıralamanın geometrik ortalaması alınarak tek bir sıralama elde edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: Güvenlik Kriterlerinin Uzmanlar Tarafından Sıralanması

Güvenlik Kriterleri	KV1	KV2	KV3	KV4	KV5	G.Ort.
Veri tabanının güvenliği (K11)	2	3	1	1	1	1,431
Yazılımda kullanılan kimliklendirme sisteminin güvenliği (K12)	1	2	3	4	2	2,169
İşletim sisteminin güvenliği (K13)	3	1	4	2	4	2,491
Yetkilendirme (K14)	4	4	2	3	3	3,104

Her bir uzman, yeni oluşan sıralamaya göre, güvenlik kriterini birbirleriyle kıyaslamıştır. Kıyaslama sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Güvenlik Kriterlerinin Uzmanlara Göre Kıyaslanması

Güvenlik Kriterleri	Sıra	S_1	S_2	S_3	S_4	S_5
Veri tabanının güvenliği (K11)	1,431					
Yazılımda kullanılan kimliklendirme sisteminin güvenliği (K12)	2,169	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05
İşletim sisteminin güvenliği (K13)	2,491	0	0	0,10	0	0,00
Yetkilendirme (K14)	3,104	0	0,10	0	0	0,10

Uzmanlar tarafından kıyaslanan güvenlik kriterlerinin SWARA yöntemine göre kriter ağırlıkları ve bu ağırlıkların geometrik ortalaması olan nihai ağırlık değerleri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7: Güvenlik Kriterlerinin Ağırlıkları

Güvenlik Kriterleri	w_1	w_2	w_3	w_4	w_5	G. Ort
Veri tabanının güvenliği (K11)	0,259	0,265	0,271	0,259	0,265	0,264

Yazılımda kullanılan kimliklendirme sisteminin güvenliği (K12)	0,247	0,253	0,259	0,247	0,253	0,251
İşletim sisteminin güvenliği (K13)	0,247	0,253	0,235	0,247	0,253	0,247
Yetkilendirme (K14)	0,247	0,230	0,235	0,247	0,230	0,237

Kullanım Unsurları Kriterlerin Ağırlıklarının Belirlenmesi

Kullanım Unsurları kriterleri uzmanlarca yukarıdan aşağıya doğru önem sırasına göre sıralanmış ve Tablo 8’de verilmiştir. Sıralamaların geometrik ortalaması alınarak azalan yönde tekrar sıralanmıştır. Bu yeni sıralamada K24 ilk sırayı alırken K22 son sıraya yerleşmiştir.

Tablo 8: Kullanım Unsurları Kriterlerinin Uzmanlar Tarafından Sıralanması

Kullanım Unsurları Kriterleri	KV1	KV2	KV3	KV4	KV5	G. Ort
Görsel yetenekler (K21)	3	1	3	2	3	2,221
Grafiksel yetenekler (K22)	2	2	4	4	4	3,031
Kolay öğrenebilme özelliği (K23)	4	4	2	3	2	2,862
Kullanım kolaylığı ve yardım unsurları (K24)	1	3	1	1	1	1,246

3267

Bu nihai sıralamaya göre uzmanlar kriterleri birbirleriyle kıyaslamıştır. Kıyaslama neticesinde oluşan parametreler Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Kullanım Unsurları Kriterlerinin Uzmanlara Göre Kıyaslanması

Kullanım Unsurları Kriterleri	G. Ort	S ₁	S ₂	S ₃	S ₄	S ₅
Kullanım kolaylığı ve yardım unsurları (K24)	1,246					
Görsel yetenekler (K21)	2,221	0	0,05	0,05	0,05	0,10
Kolay öğrenebilme özelliği (K23)	2,862	0,05	0	0,1	0	0
Grafiksel yetenekler (K22)	3,031	0	0	0	0	0

Tüm uzmanların kriterleri birbirleriyle kıyaslamaları neticesinde elde edilen kriter ağırlıkları ve bunların geometrik ortalaması Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Kullanım Unsurları Kriterlerinin Ağırlıkları

Kullanım Unsurları	w ₁	w ₂	w ₃	w ₄	w ₅	G. Ort
Kullanım kolaylığı ve yardım unsurları (K24)	0,256	0,259	0,271	0,259	0,268	0,263
Görsel yetenekler (K21)	0,256	0,247	0,259	0,247	0,244	0,250
Kolay öğrenebilme özelliği (K23)	0,244	0,247	0,235	0,247	0,244	0,243
Grafiksel yetenekler (K22)	0,244	0,247	0,235	0,247	0,244	0,243

Maliyet Kriterlerin Ağırlıklarının Belirlenmesi

Maliyet kriterlerinin uzmanlarca yukarıdan aşağıya doğru önem sırasına göre sıralanması Tablo 11'de gösterilmiştir.

Tablo 11: Maliyet Kriterlerinin Sıralanması

Maliyet Kriterleri	KV1	KV2	KV3	KV4	KV5	G. ORT
Destek maliyeti (Güncelleme ve bakım) (K31)	1	3	2	4	2	2,169
Faaliyet Tabanlı Maliyetlendirme (K32)	4	2	3	2	4	2,862
Tasarım maliyeti (K33)	3	4	4	3	3	3,366
Yazılım Maliyeti (K34)	2	1	1	1	1	1,149

3268

Sıralamaların geometrik ortalaması alınarak yukarıdan aşağıya doğru tekrar sıralanmıştır. Bu nihai sıralamaya göre uzmanlar, kriterleri birbirleri ile kıyaslamıştır. Bunun neticesinde oluşan değerlendirme Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12: Maliyet Kriterlerinin Uzmanlarca Kıyaslanması

Maliyet Kriterleri	G. ORT	KV1	KV2	KV3	KV4	KV5
Yazılım Maliyeti (K34)	1,149					
Destek Maliyeti (güncelleme ve bakım) (K31)	2,169	0	0,05	0,05	0,05	0,05
Faaliyet Tabanlı Maliyetlendirme (K32)	2,862	0,05	0,10	0	0,10	0,10
Tasarım maliyeti (K33)	3,366	0,1	0	0	0	0

Tüm uzmanların maliyet kriterlerini birbirleriyle kıyaslamaları neticesinde SWARA yöntemi ile elde edilen kriter ağırlıkları hesaplanmıştır. Bu vektörlerin geometrik ortalaması alınarak tek bir sıralama elde edilmiştir. Bu sonuçlar Tablo 13'de gösterilmiştir.

Tablo 13: Maliyet Kriterlerinin Ağırlıkları

Maliyet Kriterleri	w ₁	w ₂	w ₃	w ₄	w ₅	G. Ort
Yazılım Maliyeti (K34)	0,262	0,271	0,259	0,271	0,271	0,267
Destek Maliyeti (güncelleme ve bakım) (K31)	0,262	0,259	0,247	0,259	0,259	0,257
Faaliyet Tabanlı Maliyetlendirme (K32)	0,249	0,235	0,247	0,235	0,235	0,240
Tasarım maliyeti (K33)	0,227	0,235	0,247	0,235	0,235	0,236

Yazılım ve Donanım Kriterlerin Ağırlıklarının Belirlenmesi

Yazılım ve Donanım kriterleri uzmanlarca yukarıdan aşağıya doğru önem sırasına göre sıralanmıştır. Tablo 14'de bu değerle gösterilmiştir. Sıralamaların geometrik ortalaması alınarak tek bir sırada birleştirilmiş ve bu sıralama tekrar azalan yönde (önem sırasına göre) sıralanmıştır.

Tablo 14: Yazılım ve Donanım Kriterlerinin Sıralanması

Yazılım ve Donanım Kriterleri	KV1	KV2	KV3	KV4	KV5	G. Ort
Kod oluşturma, programlanabilme özelliği (K41)	5	1	1	1	1	1,380
Mevcut sisteme uyumu (K42)	4	5	4	5	4	4,373
Süreçteki değişimleri takip edebilme (K43)	1	3	5	4	2	2,605
Web üzerinde çalışabilme (K44)	2	4	2	2	3	2,491
Yazılımın modüllerinin hızı (K45)	3	2	3	3	5	3,064

Bu nihai sıralamaya göre uzmanlar kriterleri birbirleri ile kıyaslamıştır. Bunun neticesinde oluşan değerlendirme Tablo 15'de verilmiştir.

Tablo 15: Yazılım ve Donanım Kriterlerinin Uzmanlarca Kıyaslanması

Yazılım ve Donanım Kriterleri	G. Ort	KV1	KV2	KV3	KV4	KV5
Kod oluşturma, programlanabilme özelliği (K41)	1,380					

Web üzerinde çalışabilme (K44)	2,491	0,05	0,05	0,1	0,05	0,10
Süreçteki değişimleri takip edebilme (K43)	2,605	0	0,1	0,05	0	0
Yazılımın modüllerinin hızı (K45)	3,064	0	0	0	0,10	0,05
Mevcut sisteme uyumu (K42)	4,373	0	0	0	0	0,05

Tüm uzmanların yazılım ve donanım kriterlerini birbirleriyle kıyaslamaları neticesinde SWARA yöntemi ile elde edilen kriter ağırlıkları ve bunların geometrik ortalamasını almak suretiyle tek bir vektöre indirilmiştir. Bu sonuçlar Tablo 16'de gösterilmiştir.

Tablo 16: Yazılım ve Donanım Kriterlerinin Ağırlıkları

Yazılım ve Donanım	w ₁	w ₂	w ₃	w ₄	w ₅	G. Ort
Kod oluşturma, programlanabilme özelliği (K41)	0,208	0,220	0,222	0,216	0,222	0,217
Web üzerinde çalışabilme (K44)	0,198	0,209	0,202	0,205	0,202	0,203
Süreçteki değişimleri takip edebilme (K43)	0,198	0,190	0,192	0,205	0,202	0,197
Yazılımın modüllerinin hızı (K45)	0,198	0,190	0,192	0,187	0,192	0,192
Mevcut sisteme uyumu (K42)	0,198	0,190	0,192	0,187	0,183	0,190

3270

Tüm kriterler birlikte değerlendirildiğinde Yazılım Maliyeti kriterinin en önemli kriter olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kriteri Veritabanı Güvenliği izlemiştir. Kriterlerin önem sıralaması Tablo 17'de verilmiştir.

Tablo 17: Genel Ağırlıklar

K1	K1	K1	K1	K2	K2	K2	K2	K3	K3	K3	K3	K4	K4	K4	K4	K4
1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	1	2	3	4	5
0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1
64	51	47	37	50	43	43	63	57	40	36	67	17	90	97	03	92
2	5	7	11	6	8	8	3	4	10	12	1	13	17	15	14	16

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Üniversitelerde öğrenci işleri zaman alıcı, iş yükünü ve bürokrasiyi artırıcı faaliyetlerdir. Öğrenci otomasyon sistemi; öğrencilerin, üniversite hayatı boyunca ilk kayıt zamanından mezun oluncaya kadar ki süreçlerinin yürütülmesini sağlamaktadır. Bu açıdan idarecilerin öğrenci otomasyonu temininde dikkate alması gereken kriterleri belirlemek önemli hale gelmektedir. Bu

amacı gerçekleştirmek için bu çalışma ile Erciyes Üniversitesinde öğrenci otomasyon sisteminde dikkate alınması gereken kriterler belirlenmiştir.

Modelde uzman görüşleri ve literatür taraması neticesinde ilk olarak 71 adet kriter belirlenmiştir. 39 kişiden oluşan uzman ekibe Delphi yöntemiyle anket uygulanarak bu kriterler ilk önce 47'e indirgenmiş, ardından aynı ekiple çalışma devam ettirilerek üçüncü tur sonunda ana kriter sayısı 4 ve alt kriter sayısı ise 17'ye düşürülmüştür.

Modelin ikinci aşamasında ana kriterler değerlendirilmiştir. Ana kriterlerin sıralaması **Güvenlik, Yazılım Donanım, Maliyet ve Kullanım Unsurları** olarak belirlenmiştir. Bu durumda bu dört temel kriter dikkate alındığında Öğrenci Otomasyonu seçiminde en belirgin kriterin **Güvenlik** olduğu ortaya çıkmıştır.

İkinci olarak alt kriterlerin ağırlıkları belirlenmiştir. SWARA yönteminin uygulanması neticesinde en önemli ilk üç kriterin **Yazılım Maliyeti, Veri Tabanının Güvenliği ve Kullanım Kolaylığı Ve Yardım Unsurları** olduğu ortaya konmuştur. Son sıraları ise **Mevcut sisteme uyumu ve yazılımın modüllerinin hızı** almıştır.

Yetkili konumundaki idarecilerin Öğrenci Otomasyonu temini sürecinde kriterlerin önceliklerini dikkate alarak karar almaları, sistemin uzun vadeli çalışmasını ve ileriki süreçlerde yaşanabilecek sorunların en aza indirgenmesine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Anaral, F. (2011). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Yazılım Geliştirme Metodolojisi Seçimi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul,
- Aslay Yaçın, F., Baran, A., ve Kılavuz, Y. (2011). Yükseköğretim Öğrenci Bilgi Sistemlerinin Problemleri. Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve sorunlar, İstanbul 3(14), 2118-2123.
- Ayık, Z.Y., ve Kılavuz, Y. (2013). Analitik Ağ Süreci Yaklaşımı ve TOPSIS Yöntemi İle Öğrenci İşleri Bilgi Sistemi Yazılımı Seçimi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 27, 4.
- Başar, S. ve Aslay, F. (2011). Yazılım Ergonomisi: Atatürk Üniversitesi Öğrenci Bilgi Sisteminin İncelenmesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15/1, 25-42.
- Baykasoğlu, A. (2013). İş Süreçleri Modelleme/Benzetim Yazılımı Seçimi İçin “Çizge Teorisi” ve “Matris Yöntemi” Temelli Yaklaşım. Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 28/3, 555-566.
- Beydağlı, E., Kara, M., Bahşi, H., ve Alparslan, E.(2009). Güvenli Yazılım Geliştirme Modelleri ve Ortak Kriterler standardı. 4.Ulusal Yazılım Mühendisliği Sempozyumu-UYMS, 11-17.
- Canpolat, K., Canpolat, O.,Uygun, Ö. ve Demir, H.İ. (2015). Çok Kriterli Karar Verme Problemlerinin Bütünleşik Yöntemlerle Çözümü için Otomasyon Geliştirme: Bursiyer Seçimi Örneği. Akademik Platform. Mühendislik Fakültesi. Sakarya.

Chang, P.C., Wang, C.P., Yuan, B. J.C. & Chuang, K.T. (2002). Forecast of development trends in Taiwan's machinery industry. *Technological Forecasting & Social Change*, 69, 781–802.

Erdini Gündoğdu, C. (2011). GIS Tabanlı Karar Verme. İstanbul, Türkmen Kitapevi.

Görener, A.(2011). Bütünleşik ANP-VIKOR Yaklaşımı ile ERP Yazılımı Seçimi. *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 5/1, 97-110.

Karaş, R.İ., ve Baz, İ., (2007). Üniversite Bölüm Bilgi Sistemi. Akademik Bilişim'07 - IX. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.

Keršulienė, V., &Turskis, Z.(2011). Integrated fuzzy multiple criteria decision making model for architect selection. *Technological and Economic Development of Economy*, 17/4, 645-666.

Keršulienė, V., Zavadskas, E. K., & Turskis, Z. (2010). Selection of rational dispute resolution method by applying new step-wise weight assessment ratio analysis (SWARA). *Journal of Business Economics and Management*, 11/2, 243-258.

Koçak, A. 2003). Yazılım Seçiminde Analitik Hiyerarsi Yöntemi Yaklaşımı ve Bir Uygulama. *Ege Academic Review*, 3/1, 67-77.

Nworie, J. (2011). Using the Delphi Technique in Educational Technology Research, *Kent State University. TechTrends*, 55/5, 24-30.

Ömürberk, N., Makas,Y., ve Ömürberk, V. (2015). AHP ve TOPSIS Yöntemleri ile Kurumsal Proje Yönetim Yazılım Seçimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 59-83.

Özbek, F., İnce, M., Turhan, M., ve Önder, H. (2014). E-Üniversite için bir Esnek bir Framework Geliştirilmesi ve Uygulanması. *Akademik Bilişim 14-XVI. Konferans bildirileri 5-7 Şubat Mersin Üniversitesi*.

Özbek, A. (2013). Öğrenim yönetim sistemi performans değerlendirmesi. *NWSA-Education Sciences*, 8/2, 164-178.

Özcan, E. (2003). Türkiye'deki Üniversitelerde İnternet tabanlı Akademik Kayıt ve Not Takip Sistemleri. *Akademik Bilişim*. 1-11.

Özvural, G.Ö., Gün, Ö., ve Ak, E., (2014). Etkin Bir Yazılım Süreç Yönetimi İçin Süreç Yönetim Aracı Seçimi. *TÜBİTAK BİLGEM BTE Bilişim Teknolojileri Enstitüsü*, 598-606.

Rossmann, H.M. & Carey M. D., (1995). Yetişkin Eğitimi ve Delphi Tekniği; Açıklama ve uygulama. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7, 233-237.

Şahin, A. E.(2001). Eğitim Araştırmalarında Delphi Tekniği ve Kullanımı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20/20, 215 -220.

Tuğlular, T.,Algan, F., Hışıl, H. ve Akdemir, O., (2006). Üniversite Ortamında Yazılım Geliştirme Deneyimleri. *İzmir İleri teknoloji Enstitüsü, Bilgisayar Mühendisliği Bölümü*.

Yaldır, A., ve Polat, Ö.L., (2016). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ile Elektronik Belge Seçimi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8/14, 88-108.

Yıldız, A. ve Yıldız, D. (2014). Bulanık TOPSIS Yöntemiyle Kurumsal Kaynak Planlaması Yazılım Seçimi. *Business and Economics Research Journal*. 5/1, 87-106.

Zolfani, S. H., Zavadskas, E. K.,& Turskis, Z. (2013). Design of products with both International and Local perspectives based on Yin-Yang balance theory and SWARA method. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 26/2, 153-166.

‘Z’ KUŞAĞININ ALTERNATİF ARAYIŞI: TREKKİNG TURLARI ¹

Murat DEMİRCİ,

Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi

Sezer KALKICI,

Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi

Öz

Tüm Dünyada küreselleşme ile birlikte pozitif yönde ivme kazanan turizm sektörüne bir taraftan yeni destinasyonlar, diğer taraftan da yeni alternatif anlayışlar eklenmektedir. Özellikle sanayileşmenin ve kentleşmenin girift ve karmaşık gelişiminin bu yaklaşımın ivme kazanmasına sebebiyet verdiğini söylemek mümkün görünmektedir. Zira ağır çalışma koşullarının ve kent yaşamının karmaşasından uzaklaşmak isteyen günümüz insanının kaçış noktalarından biri de kuşkusuz ‘doğa’dır. Daha ziyade ‘tatil’ kavramı içerisinde değerlendirilen bu eylemsellik yaşam dinamiğinin devingenliğine de dayandırılabilir. Ancak kuşaklararası beklentiler bu anlamda bazen değişimler ve farklıklar gösterebilmektedir. Bu değişim sürecinde ise bireyler ‘kuşak’ adı verilen sınıflar içerisinde konumlandırılmaktadır. Günümüzde etkin bir şekilde üç kuşağın varlığından söz etmek mümkün görünmektedir. Bu kuşaklar; ‘X’, ‘Y’ (Milenyum) ve ‘Z’ kuşakları olarak adlandırılmaktadır.

Bu çalışmada özellikle ‘Z Kuşağı’ olarak adlandırılan genç jenerasyonun değişkenlik gösteren ve ‘tatil’ kavramı çerçevesinde konumlandırılan ‘turizm’ algısı ile turizm faaliyetlerinden beklentileri ortaya konulmaya çalışılmış ve özellikle Trekking turizmi özelinde ve doğrultusunda ortaya konulan hipotezler test edilmeye çalışılmıştır. Çalışma nicel bir araştırma olup, survey (anket) yöntemine dayalı olarak yürütülmüştür. Üniversitelerin demografik yapılarının heterojen özellikte olmaları nedeniyle random metodu kullanılarak Elazığ Fırat Üniversitesi öğrencileri örneklem olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilecek verilerin gençlerin görüşlerini yansıtacağı varsayıldığından ve verilerin genç nüfusa genellenebilir özellikte olabileceğinden ‘Türkiye’ evren olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda Fırat Üniversitesi’nde okumakta olan öğrencilere tesadüfi-örneklem yolu bir anket uygulanmış ve elde edilen veriler SPSS 16.0 versiyonu programına girilerek çözümlenmiş ve bulgular yorumlanmaya çalışılmıştır. Araştırma bulguları neticesinde alana bilimsel anlamda katkı sunabilecek ve değer atfedilebilecek sonuçlara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Turizm, Kuşak, Trekking, Algı.

Giriş

Günümüzde kentleşmenin gelişim göstermesi ve kent yaşamının içselleştirilmesi neticesinde ‘Modern Dünya’ şeklinde adlandırılan girift ve karmaşık yeni bir dünya algısı ortaya çıkmıştır. Bu yeni ortam kuşkusuz beraberinde yeni iş tanımlarının belirginleşmesine, yeniden tanımlanmasına ve buna bağlı olarak yeni sektörlerin gelişim göstermesine neden olmuştur. Bu karmaşa ve tempo içerisinde yeterince sosyalleşme imkânı yakalayamayan ve çoğu zaman

¹Bu çalışma Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Yağbasan’ın gözetiminde yürütülmüştür.

eforunu çalıştığı iş kullunda harcamak zorunda kalan bireyler için, ‘mesai’ ve ‘tatil’ algısı bu bağlamda artık kaçınılmaz bir ihtiyaç ve olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentleşme ve sanayileşme ile birlikte bu gerçekliğin sosyal yaşamda hayat bulması ve yer edinmesine dayalı olarak ‘tatil’ kavramı yeniden yorumlanmaya ve şekillenmeye başlamıştır. Diğer taraftan bireyin toplumsal ve sosyal yaşam içerisinde kendisine ‘serbest alan’ oluşturma çabasının bir sonucu olarak ‘tatil’ algısının olgunlaştığı ve bu alanın artık bir tecimsel sektöre dönüştüğü söylenebilir. Zira serbest alanın kullanımına yönelik kavramsal değerlendirmelerin yapıldığına dair çeşitli araştırmaların bulunduğu bilinmektedir.

Bu bağlamda bireylerin yaşam dinamikleri içerisinde kavramlara yükledikleri anlamlar ve bu anlamların subjektif olarak yorumlanabileceği gereğinin de temel bir unsur olarak değerlendirilmeye alınması gerekmektedir. Zira bireyin yaşamını sürdürdüğü sosyal ortamlarda psikolojik unsurların ön planda olması ve modern toplum dinamiklerinin sosyo-psikolojik açıdan irdelenmesinin gerekliliği de sosyolojik bir kurumsal teamüldür denilebilir. Bu açıdan; toplumsal dinamikler etrafında şekillenebilecek bir genellemenin yapılabilmesi için hedef kitlenin belli bazı özelliklerine dayalı ve zaman değişkeni parametresine bağlı olarak ‘kuşak’ adı altında bir kavramsal tanımlamanın yapılması zorunludur. Kuşak tanımlanması yapılırken zaman değişkenine yapılan vurgu ve ilgili değişkenin önemi, toplumsal yaşam dinamiklerinin devingen bir yapı içerisinde olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşımın dile getirilmesi ve değerlendirmeye tabi tutulması nesnel verilere ulaşılması açısından da önem arz etmektedir. Bu cümleden hareketle kavramsal şu tanımlamaların yapılması mümkün görünmektedir; geçmişten günümüze üç kuşağın varlığından etkin bir şekilde söz etmek mümkündür. Bu kuşaklar “X”, “Y (Milenyum)” ve “Z” kuşakları olarak adlandırılmaktadır.

‘Kuşak’ kavramının bu çalışmaya dayanak oluşturmasının temel nedeni kuşaklar arasında doğal bir algılama farklılığının ve kavramlara yükleyebilecekleri anlamlarda değişkenlik olabileceği hipotezidir. Bunun nedeninin ise zaman içerisinde özellikle iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere dayandırmak mümkündür. Zira dünyaya bakış açısı kuşaklar arasında değişim göstermesi olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle “Y” kuşağının sonlarına denk gelen dönemde yaşanan internet teknolojilerindeki gelişmeler, “Y” ve “Z” kuşaklarının dünyayı algılama ve bakışlarında hızlı ve büyük değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Tabi ki süreçte “tatil” anlayışının şekillenmesiyle birlikte “turizm” olarak adlandırılan kavram hayatımızda yer edinmiştir. Turizm’in tanımına bakıldığında zaman, “Dinlenmek, görmek ve tanımak gibi ereklerle yapılan gezi.” Şeklinde tanımlandığı görülmektedir(vikipedi.com.tr, 2016). Buradan hareketle turistik faaliyetlerin başladığı ve turizm sektörünün gelişim gösterdiği görülmektedir.

Kuşaklar üzerinde var olan psikolojik etmenler ve tatil anlayışlarındaki değişiklikler nedeniyle sabit bir “tatil” ve “turizm” kavramından, ayrıca bu kavramların kalıplaşmasından söz edilememektedir. Bu nedenden ötürü çeşitli turizm faaliyetleri yürütülmektedir. Örnek verilmesi gerekir ise, “Kültür Turizmi”, “Doğa Turizmi” vb. pek çok turizm faaliyetinden bahsedilebilir.

Bir başka açıdan dikkat edilmesi gereken husus, kuşakların tarihsel süreçlerinin kesin çizgiler ile ayırlamadığı ve kuşakların arasındaki farklılıklardan doğan algılama şekillerinin birbirlerinden bağımsız veyahut birbirlerinden tamamıyla farklı olarak değerlendirilmemesi gerçekliktir diyebiliriz. Zira kuşaklar arası akışkan bir yapının mevcut olduğunu ve “Y” kuşağı için “Z” kuşağının yaşam pratikleri ile dinamiklerine uyum sağlama çabası içerisinde olduğunu

söyleyebiliriz. Ayrıca bu anlam farklılıklarının zaman içerisinde değişim ve gelişim göstererek ilerlediğini söylemek mümkündür.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR

X Kuşağının Turizme Bakış Açısı

1965-1981 arası doğmuş olan X jenerasyonu aileleri tarafından kendi kendine yetebilecek şekilde yetiştirilmiş olup kablolu televizyon ve bilgisayar dünyasını yakalama fırsatı edinmiş bir kuşaktır. Oldukça bireysel, kendine güvenen ve aile bağlarına önem veren X jenerasyonu bir yandan da teslimiyet sorunları yaşayan ve hızlı aksiyon alamayan bir jenerasyondur (www.pazarlama30.com, 2016). Buradan hareketle X kuşağı için; içinde bulunduğu zaman dilimini de ele alınacak olursa, kültürel ve teknolojik anlamda diğer kuşaklara kıyasla daha kuralcı bir jenerasyondur demek yanlış olmayacaktır. Teknolojinin de beraberinde getirdiği yenedünya algısı kuşaklar arasında da devingen bir yapının oluşmasını sağlamıştır. Zaman içinde oluşan bu devingen yapı kuşakların iş hayatı, sosyal çevreleri, tatil olgularında da kendisini göstermiştir X kuşağına aslında geçiş kuşağı da denilmektedir. Geçiş dönemi olarak adlandırılmasının nedeni; söz konusu yıllarda dünyanın önemli değişim ve dönüşümler yaşamaya başlamasından kaynaklanmaktadır (Senbir, 2004:24). X kuşağını diğer kuşaklarla kıyaslayacak olursak; iş hayatında çalışma saatlerine uyumlu, kariyerinde kademe atlamayı sabırla bekleyen bireylerdir. Günümüzde globalleşen iş hayatında şirketler; kuşakların iş hayatındaki verimliliğini arttırmak, uyumlu çalışmalarını sağlamak ve kuşak çatışmasını önlemek için kuşakların tanınmasının önemini vurgulamışlardır. Sürekli bir değişim süreci içinde olan dünyada; ekonomi, kültür, siyaset, teknoloji, sanat gibi çeşitli alanlarda yaşanan değişimler; kişilerin algılarını, beklentilerini, tercihlerini ve davranışlarını etkilemektedir. Bu noktada, birbirlerine yakın dönemlerde dünyaya gelen insanların benzer özelliklere sahip olması, nesil olgusunun ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir (İşçimen, 2012:2).

Kuşaklar arasındaki devingen yapı turizmde de kendisini göstermiştir. Kuşakların “tatil” kavramına bakışı bir algılama farklılığı ve kavramlara yükledikleri anlamlarda değişim göstermiştir. X kuşağı geleneksel ve kültürel normlara bağlılıklarından dolayı alternatif turizm faaliyetlerine (doğa turizmi, kültür turizmi vs.) yönelememişlerdir. Daha çok memleket olgusu üzerinde yoğunlaştıkları söylenebilir. Bu sebeple X kuşağının, alternatif turizm arayışlarında diğer kuşaklara nazaran daha az talep gösterdiği söylenebilir. Toplumun belirli bir kesimini oluşturan bu kuşak, homojen bir aile yapısını benimsediği için önceden planlanmış ve rutin olarak yapmayı tercih ettikleri tatil anlayışlarında farklılık gözetme arayışına girmeyi tercih etmezler. Turizm pazarı açısından, X neslinin diğer nesillerle kıyaslandığında çocuklarıyla seyahat etme eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Li vd., 2013:148).

Genel olarak ele alacak olursak, X nesli günümüzde kemikleşen bir yapı olarak görülse de aslında Y ve Z nesillerinin temeli olarak karşımıza çıkar. Çünkü X nesli ne kadar diğer nesillerden farklı da olsa genel anlamda etkileşim gücünün fazla olduğu bir yapıya sahiptir. Bu nedenle kuşakları genel olarak ele aldığımızda, kuşaklar arasında gerek iş hayatında, gerek sosyal hayatta, gerek “tatil” hayatında kesin bir farklılıktan söz edilmemektedir. Bu nedenle kuşak çatışması denilen bir yapının oluşmasını önlemek için X, Y ve Z jenerasyonunun önemini anlaşılması kaçınılmaz bir hal almıştır.

Y Kuşağının Turizme Bakış Açısı

1980-1996 yılları arasında doğan kişiler Y jenerasyonunu oluşturur. Bu jenerasyona tabii olan kişiler özgürlüklerine düşkün, otoriteye meydan okuyan, teknoloji tutkunu ve sosyal medyayı kullananların büyük çoğunluğunu oluşturan kişilerdir. Sözü geçen neslin üyelerinin eğlence, gezme, yeni deneyimlere yönelim, başarı, para, alışveriş, sorgulama ve sevdiklerine zaman ayırma gibi unsurlara önem vermeleri dikkat çeken bir nokta olmaktadır (Ayhün, 2013:101). Kuşaklar arası farklılığın en çok hissedildiği nesil özelliği taşırlar. Y nesli, çok farklı kişisel özellikler taşımakta ve özellikle üniversitelerden yeni mezun olanları kapsamaktadır. Bu farklılık günümüzde Y neslinin turizm faaliyetlerine bakış açısını da doğrudan etkilemiştir. Turizm pazarında oldukça aktif ve ekonomi üzerinde büyük etkilerinin olduğu görülmektedir (Noble vd., 2009, p. 617) (Albayrak ve Özkul, 2013:15-31)

Günümüzde turizm faaliyetlerinin kuşaklara göre şekillendiğini söylemek mümkündür. Y kuşağının “tatil” anlayışı X kuşağına nazaran daha dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten dolayı Y kuşağı farklı turizm faaliyetlerine yönelme eğilimi göstermiştir. Y kuşağını diğer kuşaklardan turizm ve tatil mantığı çerçevesinde keskin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Kültürel etkileşimden kaynaklanan bu bağlılık kuşakları birbirinden farklı olarak değerlendirmemizi olanaksız kılmaktadır.

Zira Y kuşağı “tatil” anlayışına yeni bir ivme kazandırarak alternatif turizm faaliyetlerine de yönelme eğilimi göstermiştir. Bu yeni tatil anlayışının Y kuşağından sonraki nesli/nesilleri de etkileyeceği bariz görülebilir. Artık turizm ve tatil planları önceki dönemlerde olduğu gibi planlanarak değil de kişilerin kendi isteklerini arzuladığı gibi yapabilme yönünden şekillenmeye başlamıştır. Her geçen zaman diliminde daha da gelişen teknolojinin, beraberinde farklı turizm faaliyetlerini de getirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Y kuşağının teknolojiyi daha aktif kullanan bir kuşak olduğundan bahsetmiştik. Günümüz modern çağında artık elde edilmek istenen, yapılması gereken birçok şey teknoloji aracılığıyla daha kolay ve daha basit bir şekilde yapılmaktadır. Bunun yanı sıra teknoloji çeşitliliği de karşımıza çıkarmaktadır. Yakın zamanda tatil planlarımızın olduğunu varsayarsak farklı yerleri ve kişileri tanıma olanağı da sağlanabilir.

Z Kuşağının Turizme Bakış Açısı

Z kuşağı çalışma kapsamında 1996 yılı sonrası doğanlar olarak ele alınmıştır. Her ne kadar farklı kaynaklarda çeşitli tarihler verilmiş olsa dahi bu tarihler 1996 yılı sonrası olarak değerlendirilmektedir. Z kuşağının genel özelliklerine bakıldığı zaman karşılaşılan manzara, kendisinden önceki kuşaklardan daha bağımsız ve farklı karakteristik özellikler gösterdiğiidir. Z kuşağı denildiği zaman en çok kendinden söz ettiren unsur internet teknolojilerinde yaşanan gelişmelerdir. Özellikle internetin gelişim göstermesiyle birlikte dünyanın “Küresel Köy” olarak adlandırılmaya başlandı zaman dilimine denk gelen Z kuşağı özelliklerini internet ve iletişim teknolojileri etrafında şekillendirdiği gözlemlenebilir. Son dönemde özellikle mobil cihaz vasıtasıyla internet erişiminin hız kazanmasıyla artık sürekli olarak çevrimiçi yaşayan bu kuşak, internetin getirdiği imkânlar neticesinde sorgulayan ve iş yaşamı ile günlük özel yaşam arasındaki var olan farkı yok etmeye başlayan bir kuşak olduğu gözlemlenebilir. Emlik’in (fikircok.net, 2016) de belirttiği üzere Türkiye Ocak 2016 istatistiklerine göre mobil penetrasyon oranı %90’dır. Bu oran internet mecralarının ne derece etkin bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Z kuşağının bu denli aktif internet kullanımı sayesinde daha

yoğun bir gündelik yaşam içerisinde olduğu söylenebilir. Bu nedenle aşırı yoğun ve hızlı bir zaman akışı olan kentleşme ortamında tatil anlayışlarında değişikliğe giderek planlı tatil yapmak yerine şehirden kısa vadeli dilimler ile ayrılma yöneliminde olduğu söylenebilir. Ayrıca bu kuşağın kentleşmenin getirdiği sorunlardan kaçan bir yapısı olduğu yapılan çeşitli araştırmalarda görülebilir. Bu nedenle başta yeşil alan ve ilgili alanların kısıtlı olmasından dolayı bir doğa yönelimi içerisindedirler.

Z kuşağının oluşturduğu bu yapı kendisinden önce gelen kuşakları da etkilemiştir. Özellikle günümüz Y kuşağının, Z kuşağı yaşam pratiklerini benimseme eğilimi içerisinde olduğu gözlemlenebilir. Sosyal yaşam ve sosyalleşme algısı da kuşaklar arası eğişim gösteren hususlardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Süreç içerisinde bu farklılaşmanın çatışma halini almaktan ziyade geçmiş kuşakların Z kuşağının anlayışını benimsediği şeklinde yorumlamak mümkün olmaktadır.

Turizm faaliyetleri açısından ele alınacak olursa, Z kuşağının farklılık arayışı olarak yöneldiği trekking faaliyetleri ve diğer faaliyetler diğer kuşakların da ilgisini çekmektedir diyebiliriz. Kaldı ki diğer kuşakların etkileşim kurmak açısından Z kuşağının karakteristik özelliklerine uyum sağlamaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Bir başka açıdan Y kuşağı içerisinde geçirdiği süreçlerden dolayı kırılmalar yaşanan bir kuşaktır. Bu noktadan ele alınacak olursa bir farklılık arayışı olarak ele alınan ve kısa vadeli uzaklaşma/kaçış tabiri ile anılan trekking faaliyetleri günümüz dünyasında ve ilerleyen süreçlerde önemli Pazar payına sahip aktiviteler olma potansiyeli taşımaktadır. Bu durum, bu aktivitelerin turizm pazarında var olan payının genişlemesi olarak yorumlanabilir.

ARAŞTIRMA

Problem

Modern dünyada yeşil alanların azalması ve günümüzde yeşile duyulan özlem tüm kuşaklarda olduğu gibi gençlerde de kısa vadeli kaçışlara ve kaçamaklara nedene olabilmektedir. Bu kaçış planları genel olarak trekking olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde kent insanının çevreyle olan ilişkilerinin azalması söz konusu bu faaliyetlerin yaygınlaşmasına neden olmakta ve tatil anlayışı şekil değiştirerek yeni bir boyut kazanmaktadır. Dolayısıyla önceden tasarlanmış uzun vadede tatil planları yerine kısa vadeli ve hızlı tatil yapma anlayışının yaygınlaştığı söylenebilir. Ancak bu yeni anlayışın yeteri düzeyde bilinilirliğe sahip olmaması ve turizm sektöründe dikkate alınmaması temel bir sorun olarak değerlendirilmektedir.

Amaç ve Önem

Bu çalışmanın amacı ilgili sektörde faaliyet gösteren kişi ve kurumlarda bir farkındalık yaratmaktır. Birçok sektörde yaşanan kırılmalar günümüzdeki dönüşümleri ve şekillendirmeleri zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla yeniden tasarlanan bu süreçte yer almak isteyen kişi veya kurumların bu kırılmaları yeniden okuyarak ve anlamlandırarak Z kuşağının taleplerine yönelmeleri gerekmektedir. Çalışma bu farkındalığın yaratabilmesi açısından önem arz etmektedir.

Hipotezler

“Z Kuşağının Alternatif Arayışı: Trekking Turları” başlığı ile yürütülen bu araştırmada şu hipotezlerden hareket edilmiştir:

1. Gençler tatil planlarını doğaya yönelik olarak yaparlar.
2. Gençler çevresel sorunlara duyarlıdırlar.
3. Gençler tatillerini daha ziyade planlayarak yaparlar.
4. Gençler alternatif (günübirlik) turizm faaliyetlerine yönelmeyi severler.
5. Gençler memnun kaldıkları bir turu/seyahati çevrelerindeki insanlara önerirler.
6. Gençler tatil planı yaparken internet sitelerinden yararlanırlar.
7. Gençler tatil seçeneklerinde sosyal medyayı aktif kullanırlar.
8. Gençlere göre Türkiye turizminde toplumsal normların etkisi vardır.
9. Gençlere göre turizm algısının oluşmasında sosyal etkileşim gereklidir.
10. Gençlere göre turistik faaliyetler insanların beklentilerine göre şekillenir.
11. Gençler sosyal medyada karşılarına çıkan turistik ilanları incelerler.

METODOLOJİ

Araştırma Modeli

Bu araştırmada bilimsel yöntem olarak Survey modeli uygun bulunmuş ve yöntem gereği anket tekniğine başvurulmuştur. Anket, öngörülen koşullar çerçevesinde (75 bin kişi ile 1 milyon nüfuslu yerleşim yerleri için öngörülen) en az 384 deneye uygulanmıştır (Krejcie and Morgan 1970: 607-610). Ancak uygulanan anketlerden bilimsel ölçütlere ve çalışmanın nesnellğine uymayanların değerlendirme dışı bırakılması nedeniyle sadece 337'si analize tabi tutulmuştur. Araştırmanın örneklem grupların üniversite öğrencilerinin oluşturduğu bu saha araştırması için random yöntemi uygun bulunmuş ve tabakalama yöntemi gereğince katılımcılar rastgele seçilmiştir (Kaptan, 1993: 120-122). Anket yönteminin geribildirim (feedback) özelliği taşınması nesnel bulguların elde edilmesine önemli ölçüde katkı sunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu bu yöntem ile Z kuşağının turizm algısı ve alternatif turizm faaliyetlerine bakış açısı tayin edilmeye çalışılmış ve yorumlama yoluna gidilmiştir.

Evreni, Örneklem ve Sınırlılıklar

Bu çalışmanın evrenini Türkiye Üniversiteleri oluşturmaktadır. Üniversitelerin heterojen bir yapı arz etmesi saha çalışması seçiminde belirleyici olmuştur. Hangi üniversitenin araştırmaya dâhil edilmesinde konusunda her hangi yöneteme başvurmaksızın Fırat Üniversitesi örnekleminde yürütülmesine karar verilmiştir. Bunun nedeni elde edilecek verilerin tüm üniversitelere genellenebileceği düşüncesidir. Günümüzde Z kuşağı olarak adlandırılan ve 1996 sonrası doğan, aynı zamanda Fırat Üniversitesinde okumakta olan öğrenciler örneklem grubunu oluşturmuştur. Söz konusu bu özellikler diğer taraftan çalışmanın sınırlılıklarını da belirlemiştir.

Anket Uygulaması, Verilerin Toplanması ve Analizi Yöntemi

Çalışmada Evreni temsil edecek şekilde 01.02.2017 ile 03.02.2017 tarihleri arasında Fırat Üniversitesinde yapılmıştır. Katılımcıların, anketi objektif ve kuşkudan uzak bir şekilde cevaplamalarını sağlamak için isim belirtmeleri özellikle istenmemiştir. Araştırmanın amacına yönelik olarak Fırat Üniversitesi Kampus alanındaki sosyal mekânlarda bulunanlara anketler dağıtılmış, katılımcı olmaları istenmiş ve anketler belli bir süre sonra toplanmıştır. Katılımcıların sorulara verdiği cevaplar SPSS 16.0 versiyonu veri girişi yapılarak değerlendirilmeye alınmış ve bu programı kullanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Verilerin sadece frekansları ve yüzdelik dilimleri alınmış ve ilgili sorulara verilen yanıtlar kapsamında kendi içerisindeki yüzdelik dilimleri ile hesaplanmıştır. Sorulara verilmeyen yanıtlar da yüzdelik dilimin içerisinde tutulmuştur.

BULGULARIN ANALİZİ

Tablo 1: Katılımcıların Çevresel Sorunlara Duyarlı Olup Olmadıklarına İlişkin Görüşleri

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	127	37,8
Katılıyorum	119	35,4
Kararsızım	44	13,1
Katılmıyorum	29	8,6
Kesinlikle Katılmıyorum	17	5,1
Toplam	336	100

3281

Deneklere “çevresel sorunlara duyarlı olup olmadıkları” şeklinde yöneltilen soruya vermiş oldukları cevaplar Tablo 1’de yer almaktadır. Elde edilen verilere göre; ‘Kesinlikle katılıyorum’ ve ‘Katılıyorum’ şıkları birlikte değerlendirildiğinde deneklerin büyük çoğunluğunun çevresel sorunlara duyarlı olduğu sonucuna ulaşıldığı söylemek mümkün görünmektedir.

Tablo 2: Katılımcıların Tatil Planlarını Doğaya Dönük Yapıp Yapmadıklarına İlişkin Görüşleri

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	119	35,5

Katılıyorum	112	33,4
Kararsızım	46	13,7
Katılmıyorum	41	12,2
Kesinlikle Katılmıyorum	17	5,1
Toplam	335	100

“Tatil planlarını doğaya yönelik yapıyor musunuz?” şeklindeki yöneltilen soruya deneklerin % 68,9 oranıyla katıldıklarını belirlenmiştir. Elde edilen bu bulgu deneklerin tatil planlarının doğaya yönelik olduğuna dair önemli ipuçları vermektedir.

Tablo 3: Tatillerini Planlayarak Yapıp Yapmadıklarına İlişkin Görüşleri

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	112	33,3
Katılıyorum	120	35,7
Kararsızım	49	14,6
Katılmıyorum	38	11,3
Kesinlikle Katılmıyorum	7	5,1
Toplam	336	100

Deneklere “tatillerinizi planlayarak mı yaparsınız?” şeklinde yöneltilen sorunun yanıtları Tablo 3’te yer almaktadır. Elde edilen verilere göre deneklerin büyük çoğunluğunun (% 69 oranında) planlı tatil yapma alışkanlığının olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Alternatif (Günübirlik) Turizm Faaliyetlerine Yönelip Yönelmediklerine İlişkin Görüşleri

	%	f
Kesinlikle Katılıyorum	23,5	79
Katılıyorum	32,1	108
Kararsızım	20,5	69
Katılmıyorum	17,6	59

Kesinlikle Katılmıyorum	6,3	21
Toplam	100	336

Katılımcılara yöneltilen; “günübirlik turizm faaliyetlerine katılıyor musunuz?” şeklindeki soruya verilen cevaplar Tablo 4’te yer almaktadır. Verilere bakıldığında, ‘Kesinlikle katılıyorum’ ve ‘Katılıyorum’ şıkları birlikte deneklerin % 55.6’lık kısmının olumlu fikir beyan ettikleri görülmektedir. Bu sonuçlara göre deneklerin günübirlik turizm faaliyetlerine katılmayı düşündükleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 5: Katılımcıların Memnun Kaldıkları Bir Tatil Turu/Seyahatini Çevrelerindeki İnsanlara da Önerip Önermediklerine İlişkin Görüşler

	F	%
Kesinlikle Katılıyorum	160	47,5
Katılıyorum	133	39,5
Kararsızım	26	7,7
Katılmıyorum	11	3,3
Kesinlikle Katılmıyorum	7	2,1
Toplam	337	100

3283

Memnun kaldığınız turları çevrenizdekilere önerir misiniz şeklinde yöneltilen soruya ilişkin yanıtlar Tablo 5’te verilmiştir. Alınan cevaplara göre deneklerin memnun kaldıkları turları çevrelerindekiilere önerdikleri sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 6: Katılımcıların Tatil Planı Yaparken İnternette Yararlanıp Yararlanmadıklarına İlişkin Görüşleri

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	143	42,6
Katılıyorum	120	35,6
Kararsızım	34	10,1
Katılmıyorum	23	6,8
Kesinlikle Katılmıyorum	16	4,7

Toplam	336	100

Tatil planı yaparken internetten yararlanıp yararlanmadıkları konusunda katılımcılara sorulan ilgili soruda anlamlı bulgulara ulaşılmıştır. Buna ilişkin veriler Tablo 6’da sunulmuştur. Bu verilerden hareketle deneklerin yadsınamayacak çoğunluğunun tatil planlarında internetin büyük katkısı olduğunu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 7: Katılımcıların Aktif Sosyal Medya Kullanımına İlişkin Görüşleri

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	171	50,9
Katılıyorum	112	33,3
Kararsızım	27	8,0
Katılmıyorum	11	3,3
Kesinlikle Katılmıyorum	15	4,5
Toplam	336	100

Katılımcıların turizm tercihlerinde sosyal medyayı aktif olarak kullanıp kullanmadıklarına ilişkin veriler Tablo 7’de yer almaktadır. Elde edilen verilere göre deneklerin % 84,2’lik kısmının bu bağlamda sosyal medyayı aktif olarak kullandıkları sonucuna ulaşılmaktadır. Diğer bir ifade ile; “Z” kuşağının küresel köy diye tabir edilen sosyal mecrayı etkin kullandıkları ve istedikleri verilere kolaylıkla ulaşabildiklerini söylemek mümkün görünmektedir.

3284

Tablo 8: Katılımcıların Türkiye Turizminde Toplumsal Normların Etkisinin Olup Olmadığına İlişkin Görüşleri

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	94	28,2
Katılıyorum	141	42,3
Kararsızım	67	20,1
Katılmıyorum	18	5,4
Kesinlikle Katılmıyorum	13	3,9
Toplam	333	100

Deneklere yöneltilen “turizmde toplumsal normların etkisi var mıdır?” sorusuna deneklerin % 70,5’lik kısmının toplumsal normların etkisi vardır cevabını verdikleri yönünde anlamlı

bulgulara ulaşılmıştır. Bu bulgulardan hareketle Türkiye turizminde toplumsal kuralların hala etkisinin olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 9: Katılımcıların Turizm Algısının Oluşmasında Sosyal Etkileşimin Gerekli Olup Olmadığına İlişkin Görüşleri

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	141	17,6
Katılıyorum	143	27,5
Kararsızım	36	28,9
Katılmıyorum	8	16,2
Kesinlikle Katılmıyorum	6	7,7
Toplam	334	100

Turizm algısının oluşmasında sosyal etkileşimin gerekli olup olmadığına ilişkin veriler Tablo 9'da belirtilmiştir. Yüzelik dilimli oranların birbirine yakın olmasından dolayı deneklerin bu konuda kararsız olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 10: Katılımcıların Turistik Faaliyetleri İnsanların Beklentilerine Göre Şekillenip Şekillenmediğine İlişkin Görüşleri

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	126	37,5
Katılıyorum	126	37,5
Kararsızım	52	15,5
Katılmıyorum	20	6,0
Kesinlikle Katılmıyorum	12	3,6
Toplam	336	100

Turistik faaliyetlerin kişilerin beklentilerine göre şekillenip şekillenmediğine dair katılımcılara yöneltilen soruya ilişkin bulgular Tablo 10'da yer almaktadır. Elde edilen verilere bakıldığında denekler turistik faaliyetlerin beklentilerine göre şekillendiğini söylemek mümkün görünmektedir.

Tablo 11: Katılımcıların Sosyal Medyada Karşılarına Çıkan Turistik İlanları İnceleyip İncelemediklerine İlişkin Görüşleri

	f	%
Kesinlikle Katılıyorum	120	35,6
Katılıyorum	120	35,6
Kararsızım	53	15,7
Katılmıyorum	26	7,7
Kesinlikle Katılmıyorum	18	5,3
Toplam	337	100

Sosyal medyada karşılarına çıkan turistik ilanları inceleyip incelemediklerine ilişkin deneklerin görüşleri Tablo 11’de verilmiştir. Elde edilen bulgular neticesinde bireylerin sosyal medyada karşılaştığı turistik ilanlara ilgi gösterdiği sonucuna ulaşıldığını söylemek mümkün görünmektedir.

SONUÇ

Turizm denilince akla ilk gelen şeylerden birisi hiç şüphesiz “tatil”dir. İnsanlar çoğu zaman tatillerini iş ortamından kaçış veya bir nefes alma gereksinimi olarak algılamaktadır. Turizm ve tatil anlayışının geçmişten günümüze dek aynı şekilde süregeldiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü her neslin/kuşağın içinde bulunduğu toplum ve topluma uyum süreci, içinde yaşanan toplumsal normlar gereği farklılık göstermektedir. Bu çalışmada da “kuşaklar” diye tabir edilen ve farklı zaman dilimlerinde yaşayan bireylerin turizme bakışı saptanmaya çalışılmıştır. Her kuşağın yaşayış biçimi birbirinden farklı olsa bile tamamen bir kopukluk söz konusu değildir. Fakat günümüz nesli olan Z kuşağı diğer kuşaklara göre teknolojinin de rehberliği ile turizm alanında daha çok arayış içerisine girmektedir. Yapılan bu çalışmada bu konu üzerinde durulmuş ve nesnel verilerle analiz edilmeye çalışılmıştır. Metodoloji bölümünde de aktarıldığı üzere öngörülen koşullar gereği 384 deneye ulaşılmış ve katılımcılar araştırmanın nesnellığı açısından rastgele seçilerek istekli olanlara uygulanmıştır. Uygulanan anket çalışması sonucunda öne sürülen birçok hipotezin doğrulandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu bağlamda araştırmanın başında ortaya konulan hipotezlerin test edilmesine yönelik yürütülen çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Katılımcıların “Tatil planları doğaya yönelik yaparlar” hipotezi doğrulanmıştır (% 37.8).
- Katılımcıların “Gençler Çevresel sorunlara duyarlıdır” hipotezi doğrulanmamıştır
- “Gençler tatillerini planlayarak yaparlar” şeklindeki hipotez doğrulanmıştır.
- “Alternatif(günübirlik) turizm faaliyetlerine yönelirler” hipotezi katılımcıların büyük çoğunluğu tarafından doğrulanmıştır.

- (v) Denekler “Memnun kaldıkları bir turu/seyahati çevrelerindeki insanlara önerirler” şeklindeki hipotezi doğrulamıştır.
- (vi) “Tatil planı yaparken internetten yararlanırlar” hipotezi katılımcılar tarafından % 47.6 gibi bir oranla doğrulanmıştır.
- (vii) “Sosyal medyayı aktif kullanırlar” hipotezi deneklerin büyük çoğunluğu tarafından onaylanmıştır.
- (viii) Katılımcıların “Türkiye turizminde toplumsal normların etkisi vardır” hipotezine % 20.1 oranında kararsız oldukları tespit edilse de % 28.2 gibi azımsanmayacak bir oranda kesinlikle katılmaları hipotezi doğrulamıştır.
- (ix) “Turizm algısının oluşmasında sosyal etkileşim gereklidir” şeklindeki hipotez, katılımcıların kararsızlık oranının (% 28.9) katılma oranından (% 17.6) fazla olmasından dolayı doğrulanmamıştır.
- (x) “Turistik faaliyetler insanların beklentilerine göre şekillenir” hipotezi katılımcılar tarafından doğrulanmıştır.
- (xi) Denekler “Gençler sosyal medyada karşılımlarına çıkan turistik ilanları incelerler” hipotezini büyük oranla doğrulamışlardır.

Kaynakça

Ayhün E, S. (2013). Kuşaklar arasındaki farklılıklar ve örgütsel yansımaları, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 2 (1), 93-112.

İşçimen Sever, D. (2012). Y kuşağı çalışanlarının iş yaşamından beklentilerinin karşılanma düzeyi ile kurumsal bağlılık arasındaki ilişki ve bir örnek uygulama, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kaptan, S. (1993). Bilimsel araştırma ve istatistik teknikleri, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. Educational and Psychological Measurement, 30 (3), 607-610.

Li, X., Li, X. R. ve Hudson, S. (2013). The application of generational theory to tourism consumer behavior: An America.

Noble, M.S., Haytko, L.D. ve Phillips, J. (2009). What drives college-age generation y consumers?, Journal of business research, 62, 617-628, (Albayrak,Özkul. 2013:15-31).

Senbir, H. (2004) “ Z son insan mı?”, “O” Kitaplar, 1. Baskı, Nisan, İstanbul.

İnternet Erişimleri

wikipedia.com.tr. (2016). (ET:06.01.2016)

<http://fikircok.net/yeni-tuketicije-gercekligi-artirarak-sunmak.html>

www.pazarlama30.com. (ET:15.01.2016)

OTEL İŞLETMELERİNDE STRATEJİK İNOVASYON

PhD Student. Mustafa TANDOĞAN

Near East University, Nicosia

TRNC

Öz

Küreselleşme süreciyle birlikte yaşanan gelişmeler, işletmelerin değişen dünya koşullarına ayak uydurabilmek için birbirleriyle rekabet etmelerini zorunlu hale getirmiştir. Böylelikle işletmeler varlıklarını sürdürebilmek ve rakiplerinin gerisinde kalmamak için rekabet stratejilerine başvurmaktadır. Son zamanlarda inovasyon rekabette yeni bir yaklaşım haline gelmiştir. Dolayısıyla rekabet üstünlüğü sağlama adına yapılan çalışmalarda inovasyon faaliyetleri yer almaktadır. Ürün, hizmet, süreç, pazarlama ve organizasyon gibi artımsal ve radikal inovasyon faaliyetleri uygulanmaktadır. Bu inovasyon faaliyetleri rakip işletmelere veya faaliyet gösterilen bölgeye göre saldırgan, savunmacı, taklitçi, bağımlı, geleneksel ve fırsatları izleyen inovasyon stratejisi olarak rekabet üstünlüğü sağlayabilmektedir. Bu bağlamda araştırmanın ilk temel amacı; Kocaeli’nde faaliyet gösteren üç, dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinin inovasyon faaliyetlerini belirlemek ve bu doğrultuda izlediği inovasyon stratejisini tespit etmektir. İkinci amacı ise; araştırmaya dahil edilen otel işletmelerinin rekabet stratejilerinin, uygulanacak olan inovasyon stratejilerinde belirleyici bir nitelik taşıyıp taşımadığını tespit etmektir.

Anahtar Kelimeler: Otel İşletmeleri, Stratejik İnovasyon, İnovasyon

3289

STRATEGIC INNOVATION IN HOTEL MANAGERMENTS

Abstract

The emerging developments by globalization process force the organizations to compete each other in order to keep in step with changing world conditions. Thus the organizations apply the competition strategies to continue their existence and not to fall behind the rivals. Lately innovation has become a new approach in competition. Thereby innovation activities play a part in the studies in behalf of outmaneuvering. The radical and incremental innovation activities like product, service, process, marketing and organization are being applied. These innovation activities can provide a competition advantage as attacker, defensive, imitator, dependent, traditional and innovation strategy which use the opportunities according to rival companies or site of action. In this regard the first main objective of the research is; to determine the innovation activities of three, four and five star hotels which are in business in Kocaeli and to identify the strategies they follow in this direction. The second object is; to determine whether the competition strategies of inclusive hotel managements have determinant qualification on innovation strategies will be applied

Keywords : Strategic Innovation, Hotel Managements, innovation

1. INTRODUCTION

We often meet with the words “Innovation”, “innovativeness” or “renewal” both in our social and business life. Probably due to these reasons it wouldn’t be wrong to say that we become familiar with these words. The word innovation which is as old as history of humanity has never been away from our life due to human’s movement of complying with the conditions and situation. In this context innovation is a significant factor to fall into step with changing conditions. Due to this reason the term of innovation or renewal will be familiar for us as long as we sustain both our social and business life.

Following the geographical discoveries and especially the revolutions around Europe, fast improvements and developments have become both in business life and science and technology. New discoveries and inventions that emerged during this fast developmental period accompanied the scientific developments. At mentioned times the developments in science and technology had been described as innovation. Developing of science and technology had been accepted sufficient for the situation of countries and position of businesses in the meaning of innovation. In the following years, the reasons like growing industries of many countries, developing science and technology faster, besides accessing to information easier weaken the idea that technologic developments are sufficient for commercial competition.

After attenuation of the belief that developments in science and technology are sufficient for competition the term of innovation started to come into prominence to be able to compete and survive of managements. The effect of innovation became a subject that not only managements but also governments care about.

In this context, in rapidly changing competitive environment our companies have to change and renew their products, services and production processes to be afloat. This change and renew process is called “innovation”.

Innovation involves whole periods which are conducted to develop new or rehabilitated product or production process and to render this gaining commercial income. The new or reformed product, service or production process development result from new ideas. Innovation is a sustainable action. Thus these ideas and their results which are suggested, are made functional improvingly and are marketed in the manner of providing competition power to company have to be evaluated repeatedly and have to be used extensionally for new incomes. Through the rising ideas bring forth the new innovation actions.

Renewal trend for tourism sector that serves and has an intense traffic will certain be inescapable. However, having only accommodation services do not satisfy the consumer as in the early years tourism became popular, in this process innovation will also bridge over the tourism sector for the purpose of satisfying nascent demands and extension of service range. At first while selling just sea, sand and sun, in recent years alternative tourism types have started to be mentioned. The next step after diversification of tourism types is definitely to actualize the innovation activity on the basis of both management and destination. It is inescapable that managements have to get innovation to maintain their life.

2. BASIC CONCEPTS RELATED TO STRATEGY

2.1. Description of Strategy

Strategy whose etymological root is based on ancient Greek, is formed with combining the words “stratos” (army) and “ago” (to direct, to lead). (Aktan 2008:5). These words which are created in behalf of ancient Greek General, are thought to be defined as the steps used to achieve the aim. Otherwise the word is also defined that it comes from the word stratum which means way, line or river in Latin. (Timur 2004:3).

“While I am fighting everybody can see my tactics, but nobody can see the strategy which is the main source of the victory”. (Sun TZU).

The book *The Art of War* by Sun Tzu, who is the great Chinese warrior and philosopher in 4th century, is referred as resource. (Dil, 2007:9). It follows from this that the concept of strategy entered to literature of management and other sciences from the military literature. Militarily strategy; is not to wage war setting the army in motion but to put it in order of war by making a plan. (Çakır, 2008:4). The objective in this strategy is to reach victory with the least loss using the present resources in the most effective and economic manner. (Ülgen and Mirze, 2010:35).

“If your strategy is deep and long-sighted you win from very beginning. Your strategic thinking is shallow and short haul you lose without fighting. Rich strategy gets the better of poor strategy. Ones have no strategy are doomed to be defeated. Therefore it is said that victorious warriors first win and then fight, loser warriors first fight and then try to win. (Zhang YU).

Considering the development of strategy with historical dimension; strategy is observed to take place in social sciences and financial domain since 1930s and 1940s. Thereby the first explanation on economical content is made by Jon von Neumann, and Osker Morgenstern twos economist and also scientists. Their work “*The Theory of Games and Economic Behavior*” has evidential value. (Dinçer, 2007:17). These two scientists approached the strategy in terms of person economy and tried to explain behaviors of two players who try to outmaneuver to rivals systematically. (Dil, 2007:10). In this context according to Öztop (2007:9), game theory; is a significant contribution for strategy in terms of taking part in social sciences and forming basis.

When we come into 1980s, customer concept is observed to come into prominence on the subjects of business and management. Discovering individualism, asserting rights, requesting varied service and product more than other consumers confront the managements with a very difficult sense of management. (Sağır, 2010:314). Hereby the aim of the managers is to find the answer of the question “how can I gain customers before other managements?.”

The manner of rule that changes and marches forward in time predicts the Total Quality Management applications. But complying with this vision for managements failed to satisfy at the point of being precursor in competition in 1900s (Özkan, 2009:5). At this point according to Bayındır (2007:6), strategy concept which enters in the field of business and management in the second period of 20th century comes in sight as a concept that arranges the environmental relations and mobilizes organizational resources to provide a competitive advantage against rivals.

Strategy which was used in military at first in the meaning of fight tactics and plans to be applied to win the war, as it is understood from descriptions above nowadays it is regarded as the course followed to get competitive advantage by the managements.

Inspired by the definitions, contributions of strategy to managements can be listed as the following;

- Determining the main purposes of managements
- Using the current resources of management more productive
- Enlightening the chaos occurs among functions of managements
- Providing managements environmental compliance and interaction regularly
- Innovation and improvement
- Change and development
- Ability of bringing the unexpected changes under control

Strategy above all will bring the management a specific direction and destination in an ever-changing, uncertain and accordingly quite risky environment. At this point a management with no strategy can be assimilated to a tramp ship. Lack of strategy, wrong strategy or misapplication can be listed among the main failure reasons of managements (Karagöz, 2003:9). In Papulova's case (2006), to reach success as strategic matter primarily the directors of the managements have to think strategically.

2.2.Strategic Management

By the effect of global competition since the trends around the world are in a period of changing, for managements the necessity of stepping with these variations comes in sight (Amidon, 1990). Therefore the managements have to act strategically in pursuance of the actions to protect their competitive capacity (Göl,1996:8). Nowadays fast moving technology and increasing competition requires analyzing the managements' own internal structures and external environment strategically. That's why the strategic management has become important concept and approach (Aydınlı, 2001:6).

Strategic Management; had come in sight under the guidance of Chandler (1962), Ansoff (1965), Andrews et. al. in the USA in 1960s and when it comes to 1990s reached to the condition of being a mature research area (Barca and Hızıroğlu, 2009:115). According to Peter Drucker, the main assignment of strategic management is; to think the mission of a job entirely and to get the decisions to give tomorrow's results through the determined objectives asking the questions "What is our job?" and "What must it be?" (Çakır, 2008:3).

We can summarize the contributions of strategic management to businesses comprehensively as the following:

- To specify opportunities and hazards around
- To determine the strengths and weaknesses of the management
- To determine the mission and targets of the management
- To determine which strategies the management has to reach to targets
- To establish and manage the organizational structure which will apply the selected strategy

Finding proper answers to the questions like What, Why, How, When, Where and Who has importance. Analysis of these questions underlies the strategic management. According to Ülgen and Mirze (2010:56) ; the strategic management process which emerges together with these basics is all of the activities like information gathering, analysis, selection, decision and application aimed at maintaining existence and providing competition advantage.

To evaluate the manner of rule strategically managements first of all have to feel the need of it, have to penetrate that environmental conditions are changing uncontrollably, have to realize that competition became harder irrepressibly. At first strategic management process has to start with awareness. Within this period to be effective and good at competition essential changes have to be done. The first step to be taken to make actual these changes is to infuse strategic thinking to employees in all departments of the organization systematically (Şentürk, 2010:13). If strategic awareness reaches at acceptable quality level and supported by all labors, application of the next phases will be easier.

3. STRATEGIC INNOVATION IN HOTEL MANAGERMENTS

3.1. Importance of Innovation in terms of Managements

Reasons of using innovation and its contributions to businesses have been mentioned since the beginning of chapter. It is approved to collect this subject under the same title in terms of providing clearer information. What are the reasons push the managements to innovation and why is innovation important for managements?

Innovation which has a significant act on economic growth of regions (Guan et.al. 2009) and also is an important competition tool for managements to obtain competition advantage (Bredtman and Hoeborn 2010). According to Zerenler and friends (2007:155) innovation; provides a creative, energetic work environment and new career opportunities to people. Besides innovation which provides meeting the demands better, has a characteristic increasing customer satisfaction. According to Güleş and Bülbül (2004:155) innovations on products and processes will increase the competitive advantages of businesses and will provide them a great contribution to play a significant role in market. Therefore to be creative and innovative has an important place in businesses' successes. According to Yeşil and friends (2010:84) nowadays where innovation is away growth and competitiveness cannot be mentioned. According to Değirmencioğlu (2006:29) the competitive environment in which technology and market conditions change rapidly, even the grand organizations which are not innovative may face with the danger of extinction. Because a non-creative management system may be insufficient for satisfying demands and may influence the performance of the business negatively. For Guan and friends (2009) the innovation applications based on the strategic management applications increase the performance of businesses. In this context according to Teece (2009) innovation about product, service, process, strategy, business models will help the businesses to grow continuously and to create various and significant values through new ways.

In the light of this information it can be said that competition advantage depends on innovative product and serve capacities. For the managements who want to bring success to their

organizations making benefit from innovation, the only way is to improve the innovation idea and to encourage innovation.

Businesses have to make innovation to make a stand against competition, to awaken customers' attention making difference and to be an innovator management with innovative labors (Göktaş, 2009:95).

According to Yeşil and friends (2010:84) in order to realize the innovation, managers have to improve a vision and encourage the innovation. And to be innovator managements first of all have to have a substructure and innovation must be settled in their organizational culture.

The values which are effective on realizing innovation actions are called innovation resources (Kurt, 2010:62). All in all for most organization innovation resources are: labors, customers, universities, research institutes and mediators. Apart from these information is also an innovation resource to provide competition advantage (Bredtmann and Hoeborn, 2010). The resources which have been called as basis factors for innovation are defined as the resources from which the innovation is obtained by Drucker (2002) and they are expressed in two groups. (Yeloğlu, 2007:144).

According to Kurt (2010:62) internal innovation resources for businesses are; having an innovative vision, effort of increasing profit and having the command of an innovative style. Especially the needs that managements meet both form the basis for innovation and constitute opportunities. And external innovation resources are; demand increase in the market, changing needs of the market and society.

When the reasons underlying the resources which force the businesses for innovation mentioned thus the reasons for making innovation will be clarified. According to Çelikleş (2008:8) some of the internal reasons are; to be known as innovator and perpetuate it, to have a wide product range for making choice, wish of demand increase, to prepare suitable environment for productivity in management, to pull talented labors into business. The external reasons are; to be a leader business, to hold the leadership, to outmaneuver against rivals, to satisfy the consumers who expect changes.

According to Bahçe (2011:3) the most important thing which triggers this situation is globalization process. Before just few similar products had been sold, nowadays all the works like product and service are getting resemble each other. Developing ability of imitation of managements and decreasing the imitation duration is proof of this situation. On the other hand existence of costumers who apply comparison creates the circumstances like low price, optimum payment conditions and delivery conditions.

According to Cassiman and Veugelers (2002) the managements that make innovation need strategies and perfections which complete the innovation activities. The subjects such updating the proprietary human resources with new skills, the talent of co-operation with external stakeholders including rivals, pursuing the domestic and overseas technologies in the field related to activities of management can be shown as example for such kind of innovation and strategies. In this context according to Ulusoy (2003) as the labors of the businesses are thought to be the main power of innovation their own human resources can be said to be the basis of innovation strategies of the managements.

3.2. Innovation in Tourism Sector and Hotel Managements

3.2.1. Innovation in Tourism Sector

It can be asserted that present times on which rapid change becomes dominant, the prior condition for maintaining businesses' existence is to be positioned in fluctuation and innovation axis in the direction of environment conditions (Yavuz, 2010:144). Tourism businesses have to keep in step with changing environmental conditions faster because of features like elastic demand, having concurrent production and marketing of services and not being able to store the service. According to Sintes and Mattson (2009) in tourism sector which is strongly competitive low cost, increased service and products, environment problems and Computing Technologies determine the competitive capacity. Thereby according to Dönmez and Çevik (2010) gaining success in tourism sector depends on creativity and innovation studies. In this sense according to Vatan (2010) the innovative tourism managements pull more customers, sell more product and service and gain much more income. Thus growing faster, offer more employee opportunities.

According to Hjalager (2010) as it has been understood from the developments throughout history, it comes in sight that innovation and tourism concepts show a concentric feature. In recent years according to Stamboulisa and Skayannisb (2003) an important part of the service industry, tourism, has reached the post-industrial position. Thus in this information-oriented environment to gain the competitive advantage a reconstruction is necessary for transition to post tourism from traditional tourism in which contains the quartet of sea, sand, sun and sex. In tourism alteration which will realize this structure actualize around three factors at least. 1) Touristic product consumers 2) Touristic destinations 3) Product markets, suppliers and new customer groups.

According to Çamlı (2010:25) and Weiermair (2004:4) the factors leading innovation in tourism are collected under three main titles. These are supply factors, service applicant and competitive environment.

The alteration factors in tourism and innovation patterns related to tourism and actualized by the effects of factors which cause innovation in tourism have been revealed recurrently by various writers in literature.

Innovation research in tourism is a young event. Thereby according to Sintes and Mattsson (2009) there are very few academic studies about innovation applications in hotel managements. According to Hjalager (2010) the first focus for innovation researches is R&D (research-development). But in businesses that serve in tourism sector the R&D departments or special innovation source exist rarely. According to Baglieri and Consoli (2009), as innovation source customers have a considerable place in tourism sector. The success of unique or increased product and service delivery can only actualize with the participation of customers. In this context to increase customer satisfaction and business performance consistently, a tourism management has to draw attention to innovation applications with the themes "entertainment", "esthetics", "romantic".

According to Sintes and Mattsson (2009) the innovation activities in the fields tourism businesses are at service as transportation, accommodation, entertainment, catering travel (agent) etc will also be different from each other.

In order to continue their existence and competition advantage managements have to make innovation. For this purpose it 1) reducing costs 2) having variation by increasing new products and services 3) increasing the product and service quality are necessary. These necessities are the factors that reveal innovation ideas (Vatan, 2010).

3.2.2. Innovation in Hotel Managements

Hotel Managements are described as economic and social managements who consider supplying the tourist overnight stay in a varied region and construction as a job (Şentürk, 2010:19). According to Durna and Babür (2011:74) the numbers of hotel managements are increasing continuously all around the world. The hotel managements that follow the innovations in the world and technologic trends, make differences with their services, are sensitive to the environment, care about healthy nutrition of guests, can create a fascinating atmosphere both with interior and exterior architectural in short the managements which make difference in its body can afloat. Consequently the continuation of success for the sector goes through caring about the innovation. According to Hjalager (2010) innovation which varies based on seasonal factors and size of business is provided by strategic awareness and especially taking aim at customer groups.

CONCLUSION

Accommodation managements whether as a chain or as independent bodies act innovative. But in chain businesses especially considering “Total Quality Management”, we can defend the opinion that process innovation has been made more frequent.

Although it is outmaneuvering situation in terms of management to offer the first example of the market products and services, it is not a frequently used innovation. Especially for the consumers who got bored from the trio of sea-sand-sun being offered an unprecedented service by the management will play a significant role for consumers to prefer the mentioned management. Probably this product will be copied or transferred by other managements. But the leading brand for this service will be the first tourism management that puts this product or service on market.

A frequent innovation in accommodation managements is to improve the available products and services. It is argumentative that whether improving only the available product or service in the intense competition environment is sufficient or not. But it is quite obvious that the consumer ask more than revising the earlier products and services. Due to this reason managements must not be satisfied with available product and services and have to add new products and services to its product range.

REFERENCES

- Amidon, D. (1990). Global Innovation Strategy:Creating Value-Added. American United States:The Universty of Texas at Austin.
- Aydınlı, F. (2001). Stratejik İnsan Kaynakları Yönetiminde Dış Kaynaklardan Yararlanma ve Bankacılık Sektöründeki Uygulamalara İlişkin Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Barca, M. Ve Hızıroğlu, M. (2009). 2000’li Yıllarda Türkiye’de Stratejik Yönetim Alanının Entelektüel Yapısı. Eskişehir Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(1).
- Bredtmann, J. and Hoeborn, G. (2010). Innovation Networks an Business Strategy. Proceedings of the 11th European Conference on Knowledge Management. Universidade Lusiana de Vila Nova de Famalicao Portugal (2-3 September).
- Çakır, A. (2008). Kamu İdarelerinde Stratejik Yönetim Kapsamında Planlama ve Plan-Bütçe İlişkisi. Maliye Uzmanlığı Yeterlilik Tezi, Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Dil, E. (2007). Stratejik Yönetim Düşüncesine Pozisyon Okulunun Katkısı. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Diñer, Ö. (2007). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası (8. Basım). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Göktaş, H. (2009). Yöneticilerin Yeniden Yapılanma Sürecinde İnovasyona Bakış Açısı: Kardemir Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Guan, J.C., Yam, R., Tang, E. and Lau, A. (2009). Innovation Strategy and Performance During Economic Transition: Evidences in Beijing, Chine. Research Policy. Vol:38. pp. 802-812.
- Karagöz, M. (2003). Konaklama İşletmelerinde Stratejik İnsan Kaynakları Yönetimi Çerçevesinde Hizmet içi Eğitim Sürecinin Yürütülmesi ve Bir Uygulama. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Kurt, T. (2010). Örgüt Kültürünün Yenilikçilik (İnovasyon) Performansı Üzerindeki Etkileri: Kayseri İmalat Sektöründe Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Özkan, C. (2009). Stratejik Rekabet Üstünlüğü Sağlama Aracı Olarak Yenilik Stratejileri ve Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Sağır, M. (2010). Stratejik Yönetim Sürecinde Ürün Stratejilerinin Kullanımı ve Önemi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi sayı:24.
- Şentürk, F.K. (2010). Otel İşletmelerinde Stratejik Yönetim Araçları Kullanımı Üzerine bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Şentürk, F.K. (2010). Otel İşletmelerinde Stratejik Yönetim Araçları Kullanımı Üzerine bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Timur, N. (2004). Stratejik Yönetim. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No:1491.
- Ülgen, H. Ve Mirze, S.K. (2010). İşletmelerde Stratejik Yönetim (5. Basım). İstanbul: Beta Yayınları.

Yavuz, Ç. (2010). İşletmelerde İnovasyon-Performans İlişkisinin İncelenmesine Dönük Bir Çalışma. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi 5(2).

Yeloğlu, H. (2007). Örgüt, Birey, Grup Bağlamında Yenilik ve Yaratıcılık Tartışmaları. Ege Akademik Bakış, 7(1).s.133-152.

ŞAH RIZA PEHLEVİ'NİN TÜRKİYE ZİYARETİ ÜZERİNE ABD BASININDAKİ YANSIMALAR

Ömer Oğuzhan DOSTI

Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans
Öğrencisi

Öz

İran ve Türkiye arasındaki ilk siyasi ilişkiler, Milli Mücadele Döneminde oldukça mesafeli bir tavır izlenmiş, bunun sebebini ise, iki devlet arasında bulunan Kürt aşiretlerinin ayaklanması oluşturmuştur. Bu sorunun temeline inildiğinde ise yapılan araştırmalar neticesinde "Simko" adlı bir Kürt aşireti liderinin çıkardığı isyanların iki hükümet arasındaki ilişkilerin problemliliğine yol açtığı görülmüştür. İki devlet arasında Kurtuluş Savaşı döneminde başlayan mesafeli tavırlara rağmen 1920 sonrasında iki tarafında siyasi politikalarındaki amaç ve hedeflerin aynı doğrultuya düşmeye başladığı ortaya çıkmış ve beraberinde 1921 başlarında Rıza Han, Kaçar hükümdarı Ahmet Şah'ı devirmesiyle beraber İran'ın da tıpkı Atatürk gibi devrimler yapmak amacıyla ülkenin yönetimini ele alarak sırasıyla ordu komutanı, milli savunma bakanı ve nihayetinde başbakan olarak ülkenin iç ve dış politikasında söz sahibi olmaya başlamıştır.

Bu çalışma içerisinde Amerikan Basınının Rıza Pehlevi'nin Türkiye'ye olan ziyaretleri değerlendirilerek, Bir başka yabancı devletin gözü ile Türkiye-İran ilişkileri incelemeye alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rıza Pehlevi, İran, Türkiye, Devrim, Ankara, Atatürk

RİZA PEHLEVİ'S VISIT TO ATATURK IN THE AMERICAN NEWSPAPERS

Abstract

The first political relationships between Turkey and Iranian Government has been taken in the view of distant way. The cause of this distant was the Kurdish rebellion leader named Simko and his creation of issues between Turkey and Iran. This rebellion was also seen a root of the all political problems in Iran and against the government of Turkey. Even that the relationships has been taken in a distant and far away positions, in the first of 1920's and after that the two political goals of governments have been as a same directions. After the 1921's the Rıza Khan has been taken the throne from Kacar king Ahmed Shah and named himself as army commander, minister of national security.

In our work we will try to allocate the visit of the Rıza Pehlevi's visit of Turkey and also try to observe the Turkey-Iran relationships in the newspapers of another foreign state.

Keywords: Rıza Pehlevi, İran, Turkey, Revolution, Angora, Ataturk

GİRİŞ

Kaynaklara göre Büyük Babası Uzun Hasan'ın mirasına sahip olmak için Şah İsmail'in Ak koyunlu hükümdarı Elvend Bey'i Nahcivan civarında mağlup etmesi ve beraberinde İsmail'in Tebriz bölgesine gelerek burada 1502' yılında hükümdarlığını ilan etmesiyle, yüzyıllarca sürecek bir dönem olan Osmanlı Devleti ve İran ilişkilerinin ilk temelleri atılmaya başladığı görülmektedir.¹

Nitekim Safevi hanedanlığı döneminde Osmanlı Beyliği ve İran siyasetinin öncesinde bu diplomatik gelişmelerin daha önceye uzandığı da bilinmektedir. Bu anlamda ilk ikili diplomasinin Karakoyunlu ve Akkoyunlu Türkmen kabileleri ve Osmanlı Beyliği arasındaki gelişmelerin izlediği yola bakıldığında bu iki beyliğin şehzadeleri ve devlet görevlilerinin çatışma dönemlerinde sürekli olarak Osmanlı Beyliği'ne sığındıkları da görülmüştür.²

14.yy'larda başlayan dostluk ilişkileri bir süre sonra Şah İsmail'in "Şii" 'lik propagandaları ve Osmanlı Devleti'nin Doğu sınırında çıkardığı mezhep isyanları sebebiyle bozulmuş ve Rusya'nın da siyasi birliğini oluşturarak bu coğrafyada devreye girmesiyle Dostluklar bir süre sonra yerini çatışmacı politikalara bırakmıştır. Nitekim hem osmanlı hükümdarı hem de İran hükümdarları kendilerini, "Zillullah" yani "Allah'ın yeryüzünde dolaşan gölgesi" sıfatı ile nitelendirilmekte ve rakip olarak bu coğrafyada karşılaştırmaktaydılar.³

Bu dönemeçten geçen siyasi ilişkiler tekrar yerini 1820' lerde ilerlemeye bırakmış ve yine dostane bir havaya girmiştir. Nitekim 16 Şubat 1824 'te "Necip Efendi" başkanlığında Tahran'a bir Türk elçiliğinin gittiği de bugüne kadar yapılan araştırmalar içerisinde yerini almıştır.⁴

Bu sürecin ardından ise 1870 yılında Sultan Abdülaziz zamanında, İran Şahı Nasireddin'in ülke içinde kıtlık ve ölüm gibi birtakım felaketlerden kurtulması sonrası Kerbela ve Necef'i ziyaret için Osmanlı Devleti'nden izin istemesi ve beraberinde Osmanlı Devleti'nin bu izni İngilizlerin de ara buluculuğu sebebiyle vermesi İran'dan ülke içine gelen önemli bir lider olan Nasireddin'in Osmanlı Devleti'nden memnun kaldığı da araştırmalar içinde görülmüştür.⁵

1.Dünya Savaşı sonrasında 9Ağustos tarihinde İran bölgesine ardından da 10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşması ile Türkiye ile beraber İran içerisinde nüfuz alanını arttırmak isteyen İngiltere, Rusya'nın kendi içerisinde yaşadığı 1917 Bolşevik İhtilali sonrasında bölgede kalan siyasi boşluğu doldurmaya çalışmış ve bu siyasi etki çalışmalarını da İran ile Türkiye'nin yakınlaşmasına sebebiyet vermiştir.⁶

Cumhuriyet dönemi ise 1779'dan beri hükümleri süren Kaçar Hanedanlık üyelerinden biri olan Ahmed Kaçar'ın, İran ordusu kumandanı Rıza Pehlevi tarafından devrilmesi sonrasında Türk-İran devletleri arasında modern ve teknik anlamda birtakım ikili gelişmeler başlamış ve nitekim Rıza Han İran'ı Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni ve laik bir şekil ile geliştirdiği devrimlerini benimseyerek kendisi de bizzat bu devrimleri ülkesine getirmek istemiştir.⁷

¹ Prof.Dr.Saray, Mehmet, **Türk-İran İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.22

² Hinz, Walter, **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, Terc. T.Bıyıkoğlu, Ankara, 1948, s.8

³ Can, Aydın, "Atatürk Dönemi Türk-İran İlişkileri", Çukurova Üniversitesi, Atatürk Araştırmaları Merkezi, C.3, Sayı.8, 2008, s.1

⁴ Fasats, E.Hassan, **History Of Persia Under Qajar Rule**, Columbia University Press, 1972, s.169

⁵ B.O.A, Nasiri, M.R., **Nasireddin Şah zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri 1848-1897**, s.162-176

⁶ Erdal, İbrahim, " **Atatürk Dönemi Türk-İran İlişkileri ve Sadabat Paktı** " ,Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Sayı.34, 2012, s.77-78

⁷ B.k.z, Can, Aydın, A.g.e.s.1

Önce ülkenin başkanı, sonra ise Şahlığını alarak tahta geçen Rıza Han, Tahran ve civarını gerek yeni ve modern yerleşimler kurarak, gerekse de yeni reformlarla ülke içerisindeki molla hakimiyetini kırarak değiştirmeye çalışmıştır. İki ülke arasındaki siyasi ilişkiler ise ilk olarak 28 Haziran 1921'de İran hükümetinin Türkiye'ye bir sefaret göndermek isteyişi ve ardından da Ankara ve İstanbul dışında Trabzon'da da bir elçilik bulundurmaya talep edişi ile gündeme gelmeye başlamış, Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu talebin ardından İran'da bir mümessil bulundurmak için girişimlerde bulunmuştur.Şah Rıza Han dönemine kadar ikili ilişkiler gittikçe iyileşmeye başlamıştır.⁸

Rıza Han'ın dönemine gelindiğinde ise, milli mücadele sürecinde emperyalist devletlere karşı hükümet ve halk içerisinde eski düzenle devam etmeye çalışmaktansa inkılapçı bir yöntemi benimseyen ve Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında büyük roller oynayan Mustafa Kemal Atatürk ile dostane ilişkileri içerisinde girmesi 1925 yıllarına rastlamış ve Şah bu dönem içerisinde mollaların ülke içinde kendi medreselerine çekilerek pasifize olmasıyla reform hareketlerini daha da güçlendirmiştir.⁹

31 Ekim 1925 tarihi sonrasında Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu Yeni Türkiye Cumhuriyeti içerisindeki devrim aşaması Rıza Han'ın 25 Nisan 1926 sonrasında İran tahtına oturmasında ve devrimleri yakından izlemesine büyük etken olmuştur.Nitekim Atatürk'ün 7 Temmuz 1922 'de Rus sefiri Aralof'un, İran sefiri onuruna verdiği davette "Türkiye ve İran'ın hakiki temas noktalarını cumhuriyetle birlikte bulduğundan ve bu temas noktasında sadece bu iki devletin değil bütün milletlerin fayda göreceğinden" bahsetmesi de Rıza Han'ın Türkiye ile yakın ilişkiler içerisinde girmesinde büyük bir paya sahiptir.¹⁰

Atatürk ve Rıza Pehlevi arasındaki dostane ilişkilerin başlaması ise daha önceki paragraflarımızda yer verildiği üzere, 22 Nisan 1926 yılında Türkiye ve İran arasında imzalanan "Türkiye-İran Güvenlik ve Dostluk Antlaşması" içerisinde ortaya çıkmış ve İleri bir dönemde de ; yani 1937 "Sadabat Paktı" nın imzalanmasına, bu dostane ilişkiler önemli bir vesile olacaktır.¹¹

Rıza Han'ın özellikle Mustafa Kemal Atatürk'ün Halifeliği 1924'te ortadan kaldırmasıyla beraber İran içerisindeki molla grubu tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmışsa da şah , Mustafa Kemal'in yaptığı devrimleri kendi ülkesinde uygulamaya sokmak için büyük bir çaba sarf etmiştir.Fakat bir süre sonra cumhuriyet rejiminin yerine şahlık yönetiminin devam etmesi Türkiye tarafından büyük bir hayal kırıklığı yaşatmışsa da reform süreci açısından şah Atatürk'ün uygulamalarını dikkatle takip etmiştir.¹²

Özellikle İran içerisinde mollaların yeni reform hareketlerine karşı verdikleri tepkiye rağmen Rıza Han , ilk değişim hareketlerini eğitim alanında yapmış,ilköğretimi zorunlu hale getirmiş,1932 yıllarında yabancı okulların açılmasını yasaklamış ve ülkede birçok yerde tarihi eserlerin korunması için müze ve vakıflar kurdurtmuştur.Rıza Han bu reformları sırasında İran'daki kadınların dahi tıpkı Türkiye'de yeni ve çağdaş Türk kadını tiplemesini baz alarak kendilerini örtmelerini istememiş ve bu hareketinin bir çıkışı olarak 1936 peçeyi yasaklatmıştır.¹³

5 Kasım 1932 yılında Türk-İran dostluğu zirveye çıkarken, Mustafa Kemal Atatürk, Modern İran şahını Türkiye'ye ziyarete beklediğini aktarmıştır. 1934 yılına gelindiğinde İran Başbakanı resmi

⁸ Doç.Dr.Kaştan,Yüksel, "Atatürk Dönemi Türkiye-İran Siyasi Ve Ekonomik İlişkileri",Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,Tarih ve Medeniyetler Tarihi,2005,s.1785-1786

⁹ Gürakar,Tolga, **Türkiye ve İran : Gelenek,Çağdaşlaşma ve Devrim**,Kaynak Yayınları,2012,s.221

¹⁰ B.k.z,Can,Aydın,A.g.e.,s.1

¹¹ Ersin Selçuk, "Pehleviler Dönemi Türk-İran İlişkileri",Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,Cilt.13,Sayı.25,Dicle Üniversitesi,2015,s.129-140

¹² Koloğlu, Orhan, **Mazlum Milletler ve Türk Devrimi**,Ankara,1979,s.68

¹³ B.k.z,Can,Aydın,A.g.e,s.5

açıklamalarını yapacağı noktada bir ekleme yaparak Şah'ın Ankara ziyaretini de duyurmuştur. Özellikle bizim yaptığımız bu çalışmalar içerisinde bakıldığı zaman da, Amerika basını içerisinde Rıza Pehlevi'nin Türkiye'ye yapacağı ziyaretler Birleşik Devletler kamuoyuna aktarılmaya başlanmış ve beraberinde 25 Şubat tarihinde Amerika basınında iki liderin yapacağı ziyaretler manşet olarak verilmeye başlanmıştır. Bu manşetlere bakıldığında ilk olarak, İndiana 'da basımı yapılan "The Star Press" gazetesinin 3. sayfasında geçen, "Yakın Doğu'daki iki lider karşılaştırma notları alacak." başlığının atıldığı ve beraberinde Türkiye ve İran devletinin iki lideri Mustafa Kemal ve Şah Rıza Pehlevi'nin kendi ülkelerindeki reformları kıstas olarak birbirleri ile görüşeceklerini" not etmiştir.¹⁴

Star Press 'in hemen ardından Vermont'ta basımı yapılan, "The Burlington Free Press" gazetesinin yorumlarını görmekte ve "Şah'ın Türkiye ziyaretinin Türkiye'nin başkenti Ankara'da kutlanacağına" dair haberlerin de Amerikan medyasında paylaşıldığı görülmektedir.¹⁵

Bu manşetlere bakıldığında ilk olarak, "Sunday Times Gazetesi" nin "Doğudaki Modernistler Karşılaştırma notları alacak" başlığı gazeteye giriş yaptığını ve ardından da "Doğu'nun yüzünü değiştiren iki adam, İlk Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ve İran Şahı Rıza Pehlevi bu baharda Türkiye'de birbirleri ile görüşecek. Tahran sarayında bir zamanlar nöbetçi olan Rıza Han, Ortaçağ İran'ı fabrikalar, demiryolları, hava servisleri ve donanma ile geliştirmişti. Şahın ziyareti yeni Türkiye'nin yeni başkentinde kutlanacak". cümleleri ile ziyaret hakkında ilk aktarmaları yaptığı görülmüştür.¹⁶

Utah'da basımı yapılan "The Salt Lake Tribune" gazetesinin manşetlerine bakıldığında ise "Bugünün spot ışığında" adlı başlıkla öne çıkan basın organı, "İran'ın tahtına oturarak halkı yönetmeye aday olan Şah Rıza Pehlevi'nin Avrupa'yı be özellikle Türkiye'li Mustafa Kemal Paşa'yı yakından takip ettiğini, İran'lı okuyup yazamayan bu hükümdarın, devletçilik politikasını Tahran'da şimdiki kadar layıkıyla yürüttüğünü ve nitelik barış için son hükümdar Ahmet Kaçar'dan beri ülkede düzeni sağlamaya yönelik hareketlere giriştiğini aktarmış ve beraberinde "İngiltere Kralı 2. Henry' nin aynı şekilde okuyup yazmaktan mahrum olması gibi bu şahın da büyük bir eğitim eksikliğinin bulunduğunu, Mustafa Kemal'in ise Türkiye Cumhuriyeti'ni kurarak yeni bir reform devri başlatan bir müslüman olduğunu, İki liderin de İngiltere'nin eski sömürgesi Hindistan'a giden ticari yollar üzerinde yakın doğu petrol hatları hakkında bir takım konuşmalarda da bulduklarını açıklamıştır.¹⁷

Bu gazetenin ardından bir diğer basın organı olan "Morning News" 'in de " "Yakın Doğu Modernistleri Karşılaştırma planları yapacak." manşetini attığını ve "Doğunun yüzünü değiştiren iki adam, Türkiye'nin cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ve İran Şahı Rıza Pehlevi baharda Türkiye'de görüşecekler. Şahın ziyareti Türkiye'nin başkentinde ihtişamlı resmi bir kutlama ile Türk başkentinde gerçekleşecek."¹⁸ aktarımları ile ziyaret hakkında ön açıklamalar yaptığı görülmektedir.

Bir başka gazete olan "Cincinnati Enquirer" yayın organı da, tıpkı Sunday Times ve Morning News gibi diğer basın organları gibi "Görüşecek Hükümdarlar" başlığı altında, "Mustafa Kemal ve İran Şahı Rıza Pehlevi'nin bahar döneminde Ankara'da buluşacaklarını ve iki liderin görüşmesinde şahın oldukça ihtişamlı bir karşılama gösterisi ile karşı karşıya kalacağını" aktarmaktadır.¹⁹

¹⁴ **The Star Press**, 1934

¹⁵ **The Burlington Free Press**, 1934

¹⁶ **Sunday Times**, 1934

¹⁷ **The Salt Lake Tribune**, 1934

¹⁸ **The Morning News**, 1934

¹⁹ **Cincinnati Enquirer**, 1934

Şahın ziyaretinin gerçekleştiği esnada, konuyu takip eden gazetelerin yazıları incelendiğinde, "Pittsburg Post" gazetesinin manşetlerinde , "Türkler İran Şahı'nı karşılıyor." başlığının atıldığı görülmüş ve beraberinde ""Bugün top atış salvoları Türk-İran sınırını maiyetinde 40 kişi ile geçen İran şahını selamladı.Şahı önemli bir Türk delegasyonu karşıladı.Hemen ardından 4 günlük bir motor yolculuğu ile Trabzon'dan Tevfik Rüştü bey ile karşılaşacakları zırhlıya doğru yola çıktı.Zırhlı kendisini İstanbul'a taşıyacak ve oradan da kendisi trenle Ankara'ya gidecek."20 açıklamalarının Amerikan okuyucuları ile paylaşıldığına da ayrıca ulaşılmıştır.

California, Los Angeles'te basımı yapılan , "The Los Angeles Times" de ziyareti ele alan bir başka gazete olmuştur. "Türkiye Şahı selamlıyor." manşetini kullanan gazete 11 Haziran 1934'te sarf ettiği cümlelere göre "Top bataryalarının İran Şahını ve 40 kişilik mahiyetinin Türkiye-İran sınırından geçmez selamlama salvoları yaptığını ve beraberinde Şahın Paşayı görmek için İstanbul ve Ankara'ya doğru hareket ettiğini" bildiren cümleleri de incelemeler esnasında görülmüştür.²¹

California içerisinde çıkan diğer gazeteler incelendiğinde Oakland Tribune gazetesinin , " Şah Evinden Türkiye'ye ziyarette bulunuyor." adlı manşetini öne çıkartan bu yayın organı " Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey tarafından kendisine eşlik edilen İran Şahının Yakın Doğu'da 16 günlük bir ziyaret sürecinin olacağı ve bu ziyaret esnasında Ankara'da da Mustafa Kemal Paşa'nın misafiri olacağı " haberlerinin geçtiği görülmektedir.²²

The Salt Lake Tribune gazetesinin haberlerine bakıldığında ise bu yayın organının "Türk topları Şahı karşılıyor." cümlesi ile manşete girdiği, ve beraberinde Türk-İran sınırını geçen Şahın ve 40 kadar devlet görevlisinin Trabzon civarında bir Türk delegasyonu tarafından beklendiğini bildirmekte, Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in bir savaş gemisinde şahı beklediğini,bu geminin kendisini alarak İstanbul'a,ardından da trenle Ankara'ya gideceğini" aktardığı da ziyaret esnasında dikkati çeken açıklamalardan biri olmuştur.²³

"Manitowoc Herald Times" Basınında iki liderin karşılaşması konusu incelendiğinde, "Türkiye'ye ziyarete gelecek olan İran Şahı,Türk misafirperverliğinin harika bir boyutta olduğunu düşünüyor ve ünlü bir İstanbul Otel Yönetimi üyesi olan Vehab Bey'i Tahran'a İran otellerini yeniden düzenlemeye davet edecek Şah merkez şehrinin otellerini bizzat denetleyecek."²⁴ açıklamaları kısmında ziyarete dair açıklamalar yaparak Birleşik devletler kamu oyunu bilgilendirmeye devam ettiği görülmüştür.

"Democrat and Chronicle" gazetesinin açıklamalarına göz atıldığında ise "Yakındoğu'nun çehresini değiştiren iki liderin birbirleri ile görüşerek değerlendirme yapacakları" haberlerini aktararak okuyucularını bilgilendirdiği de ulaşılan diğer bilgiler arasındadır.²⁵

Şahın ziyareti hakkında açıklama yapan diğer gazetelerden birisi de "The Observer" gazetesidir.Gazete " Şahın Türkiye'ye ziyareti." başlığı altında "Ortak çıkarlar neticesinde iki liderin Ankara'da buluşacağını, İstanbul'a gazetenin çıkarıldığı tarih içerisinde gelen İran hükümdarının Ankara'da Mustafa Kemal Paşa ile 3 gün geçireceğini, aralarındaki buluşmanın tarihsel bir önemi olduğunu ve bu buluşmanın doğu'da yeni bir reform süreci başlatabileceğini" aktardığı görülmüştür.

²⁰ Pittsburg Post , 1934

²¹ The Los Angeles Times, 1934

²² Oakland Tribune, 1934

²³ The Salt Lake Tribune, 1934

²⁴ Manitowoc Herald Times, 1934

²⁵ Democrat And Chronicle,1934

Gazetenin 17 Temmuz 1934 tarihli sayısına göz atıldığında ise, "Şah ve Gazi buluşacak." adı ile bir manşet verildiğini bu manşet altında Şahın "Askeri ittifakları, Yakın Doğu üzerinde iki ülke arasında Tren yolu antlaşması konusunda birtakım görüşmelerde bulunacaklarını, iki liderden biri olan Mustafa Kemal'in "Modern Türkiye" yi yarattığını, Rıza Han'ın ise "İran'ı fabrikalar, tren yolları ve hava servisleri ile beraber daha uygar bir ülkeye dönüştüren kişi " olarak tanımladığı da dikkatleri çekmiştir.²⁶

Nitekim bu açıklamaları ile kalmayan gazete " İki liderin de yeni anayasal bir idare altında kendi ülkelerini idare ettiklerini, İkisinin de asker kökenli olduklarını,Şahın eski dönemde özel bir asker olduğunu ve Gazi Paşa'nın da bu esnada askeri kariyerine başladığını aktarmıştır.", "İkisinin de bugünkü konumlarına gelebilmek için uzun bir savaş verdiklerine değinen gazete iki liderin Türkiye ve İran arasındaki birtakım sorunlara yol açan Kürt'lerin durumunu da görüşeceklerini" bildirdiği gazetenin verdiği yazılardan görülmüştür.

İran Şahı'nın ziyaretinin gerçekleştiği esnada yayınlarını bu konu üzerine yoğunlaştıran "St.Louis Dispatch" gazetesi, "Şahın Türkiye'ye Ziyareti" adlı manşetinde, "Top atışları dün İran şahını selamlayarak hoşgeldin karşılaması yaptı.Şah ve beraberinde 40 kişi İstanbul ve Ankara olmak üzere Mustafa Kemal Paşa'ya ziyarete çıktı.Önemli bir Türk delegasyonu, Trabzon'dan 4 günlük bir motor yolculuğu ile Tefik Rüşti Bey tarafından bir zırhlıda karşılanacakları alana doğru yola çıkıyorlar.Zırhlı kendisini İstanbul'dan Ankara'ya götürecek olan trenle taşıyacak."²⁷ gibi yorumlarını Amerikan kamuoyu ile paylaştığı görülmüştür.

Bir başka gazete olan "Santa Cruz Evening" adlı basın organında Şahın ziyareti, "Türkiye İran Şahını karşılıyor." manşeti ile verilmiş ve manşet altında, "İstanbul'dan Ankara'ya giderek Mustafa Kemal Paşa ile görüşecek olan ve beraberinde 40 kişi ile Türk-İran sınırını geçen İran şahına Türk topları karşılama atışları yaptı."²⁸ yorumlarıyla diğer gazeteler içerisinde benzer açıklamalar yaptığı dikkati çekmiştir.

Ziyaretin başlaması sonrasında ise özellikle verdiği haber ile dikkatleri üzerine çeken Middletown Times Herald gazetesi "Lider, Lider ile görüşmeye gittiğinde Poker başladı." manşetini atmış ve "Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile İran Şahının buluşması sonrasında iki liderin ilk geceyi poker oynayarak geçirdiklerini " öğrenmiş ve "Mustafa Kemal Paşa'nın bu oyunlarda şaha karşı birçok kez galibiyet kazandığını bildirmiştir."²⁹

Nitekim The St.Louis Star and Times basını da tıpkı Middle Town Times Herald gibi "Türkiye Cumhuriyeti başkanı Mustafa Kemal ile İran Şahı Rıza Pehlevi'nin poker oynamaya başladığını, Mustafa Kemal'in yetenekli bir oyuncu olduğunu ve kazandığı elleri geri verdiğini" aktaran gazetelerden biri olduğu da görülmüştür.³⁰

Şahın 16 Haziran'da Gürbulak sınır kapısından sonra ülkeye giriş yapması ile beraber Amerikan basını ziyaretin içeriklerine değinmeye devam etmiş ve ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ün, Şahın ziyareti için özel olarak düzenlediği 2 soydaş kardeşin hikayesini ele alan "Özsoy" adlı operayı da kendisine sunduğu hakkındaki yazılara da ulaşmıştır.

²⁶ **The Observer**,1934

²⁷ **St.Louis Dispatch**, 1934

²⁸ **Santa Cruz Evening**, 1934

²⁹ **Middletown Times Herald**, 1934

³⁰ **The St. Louis Star and Times**, 1934

Cumhuriyet tarihinde İran ve Türkiye için özel bir anlam taşıyan bu opera Mustafa Kemal operayı düzenleyen Ahmet Adnan Saygun'un deyimi ile bu ilk lirik opera, "Bir İnkılap niteliği taşımaktadır."³¹

Nitekim bu konu ile ilgili Freeport Journal Standart gazetesi, ""Broadway İçin Düzenlenen Tarihi Türk Operası" başlığı altında "İlk tarihi Türk operası olan "Saf Irk" anlamına gelen "Özsoy" tarihi operası,New York'ta olası bir sunum için İngilizceye çevriliyor.Münir Hayri Bey tarafından yazılan ve oyuna ilk kez Ankara'da Haziran'da geçirilen bu oyun Şahın ziyaretinde gerçekleştirildi. Bu oyun Türk Tarihinde çeşitli dönemleri tasvir ederek Mustafa Kemal Paşa'ya da özel bir atıfta bulunuyor."³² aktarımları ile ziyaret esnasında Özsoy operasına dair de açıklamalara devam edildiği görülmüştür.

"Gettysburg Times" gazetesi ise opera konusuna değinmiş ve, ""Saf Irk" anlamına gelen,ilk Türk tarihi operası olan "Özsoy",New York'ta olası bir gösterim için İngilizceye çevriliyor.İlk kez Münir Hayri Bey tarafından oyuna geçirilen ve ilk kez İran Şahı Pehlevi'nin Haziran'da Türkiye ziyaretinde gösterilmişti." ³³ gibi cümleleri ile konu hakkında yorumlara devam etmiştir.

Sergilenen bu opera hakkında ise özellikle "News Journal" Gazetesi manşetlerine, "Türk'lerin tarihi operasının Broadway'a kadar ulaşabileceğini" aktarmış ve tıpkı Gettysburg Times basını gibi oyunun gösterim için New York'a kadar gidebileceğinin altını çizmiştir.³⁴

Bu alan ile ilgili gazete manşetlerine bakıldığında, "The Salt Lake Tribune" gazetesinin aktardığı "İran'da çobanlık yapmaktan İran Şahlığına yükselen Rıza Pehlevi Han,Avrupa'nın izleyici bakışları altında Türkiye'li Mustafa Kemal Paşa ile devlet konferansına gidiyor.Okuyup yazamayan İran hükümdarı, 1926'dan beri yönetimin sorumluluğunda.Rıza, İngiltere'li 2.Henry' nin cahilliğine ve vahşiliğine sahip.Mustafa Kemal de aynı derecede kendi girişimleri ile iş yapan bir müslüman. Hindistan'da ticari yollar üzerinde bulunuyorlar."³⁵ yorumlarını paylaştığına ulaşılmıştır.Nitekim diğer gazetelerden biri olan "Ludington Daily News" gazetesi de tarihi "Özsoy" Operasının New York'ta Broadway'da sahnelenebileceği üzerinde durarak iki liderin buluşmaları hakkında önemli açıklamalar da yapmıştır.³⁶

Türkiye'yi ziyareti esnasında Rıza Şah Tahran'da yapacağı yeni bina restorasyonları için de ayrı bir şekilde Atatürk'ü ziyareti esnasında incelemeler yapmış ve İstanbul'daki otelleri gayet güzel bularak, bu incelemeleri sonucunda İstanbul Hotel yöneticilerinden biri olan Vehhab Bey'i Tahran'a davet ederek de yapılabilecek bina reformları için kendisinden birtakım isteklerde de bulunmuştur.³⁷

Bu ikili alışverişler üzerinde manşetler çıkaran "Dunkirk Evening" News gazetesi de okuyucularına "Şah otel kuracak." başlığı altında, "Türkiye'ye yeni gelen İran şahı, Türk otellerinin harika olduğunu düşünüyor ki bu sebeple ünlü İstanbul otel yöneticilerinden Vehab Bey'i başkent Tahran'a İran otellerini düzenlemeye çağırdı."³⁸ gibi açıklamalar yaparak Tahran'da otel kurma konusunu yakından incelemiştir.

³¹ Elektronik adres için, [www.muzikegitimcileridernegi.net/Bilimsel/Makale/1-Tunçdemir-Tunçdemir,İlknur,\"Cumhuriyetin kurulmasından sonrası bestelenen ilk Türk Operası: Özsoy Destanı\" , Müzik Eğitimcileri, Ankara,2000, s.748-749](http://www.muzikegitimcileridernegi.net/Bilimsel/Makale/1-Tunçdemir-Tunçdemir,İlknur,\)

³² **Freeport Journal Standart**, 1934

³³ **The Gettysburg Times**, 1934

³⁴ **News Journal**, 1934

³⁵ **The Salt Lake Tribune**, 1934

³⁶ **Ludington Daily News**, 1934

³⁷ **Santa Cruz Evening News**, 1934

³⁸ **Dunkirk Evening Observer**, 1934

"Medford Mail Tribune" gazetesinin açıklamalarında, ""Türkiye'ye yeni gelen İran şahı,Türk otellerinin çok üstün bir nitelikte olduğunu düşünerek,ünlü İstanbul otel yöneticilerinden Vehab Bey'i başken Tahran'a İran otellerini organize etmeye davet etti. Şah otellerin inşasını kişisel olarak denetleyecek." aktarımlarının olduğuna ulaşılmış ve Şahın Türkiye içerisinde otel düzenlemelerinden oldukça memnun olduğu görülmüştür.³⁹

Korsikana Daily Sun Gazetesinin ziyaret günlerine dair verdiği beyanatta geniş bir yorum yaptığı görülmüş, "Uluslar Yakın Doğu birliği üzerine çalışıyor." adlı manşetinde , Mustafa Kemal'in Akdeniz'de, eski bir kazak askeri olan ve şimdilerde İran Şahı olarak hüküm süren Rıza Pehlevi'nin , Güney Arabistan'da "Napolyon" olarak tanınan "İbn-i Suud" 'un Ortadoğu'yu yeni bir ruha sürüklediği, Lozan Antlaşması sonrasında Türkiye ve İran arasında sınırların askerden arındırılması hakkında da iki liderin konuşmalarında bulunduğunu" açıkladığı görülmüştür.⁴⁰

The Oakland Tribune gazetesinin ziyaret bittikten sonra verdiği yorumlara göz atıldığında, "Şah Evine dönüyor." manşetini attığı ortaya çıkmış ve Tevfik Rüştü Bey tarafından kendisine eşlik edilen İran Şahı'nın birkaç Türk generali ile Trabzon bölgesinden Tahran'a doğru gemi ile yolculuk etmeye başladığı görülmüştür. Türkiye İran arasındaki yakın ilişkilerin 16 günlük ziyaret sırasında iyice pekiştiğini aktaran gazete, Mustafa Kemal Paşa'nın şahı bizzat Ankara'da misafir ettiğini de okuyucularına aktarmıştır.⁴¹

Şahın ziyaret günlerinin sonuna doğru Amerikan basınının yazılarına bakıldığında ise ilk olarak, "The Evening Sun" Gazetesinin yazılarına rastlanılmıştır. Gazete, "İran şahı ziyaretini bitiriyor." adlı manşetinde, "Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ve birkaç Türk generali, tarafından kendisine eşlik edilen İran Şahı Tahran'a dönüş için Trabzon'a gemi ile gidiyor.Türkiye ve İran arasındaki bütün ilişkilerdeki yakın işbirliği ve ortak niyetler Şahın 16 günlük ziyaretinde Mustafa Kemal Paşa'nın konukseverliği sonrasında iki Türk destroyeri eşliğinde İran süiti tahsis edilmiş buharlı "Ege" gemisinde gerçekleşiyor." yorumlarını aktararak, Şah'ın Ege adı verilen bir gemi ile tekrardan İran'a doğru yol aldığı aktarmıştır.⁴²

The Evening Sun gazetesinin ziyaret sona erdiğinde yapılan açıklamalarına bakıldığında , "Şah ziyaretini sona erdirdi." manşeti basılmış ve "Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından kendisine eşlik edilen İran Şahı'nın ziyareti ertesinde Türkiye ve İran arasında yakın işbirliği başlayabileceğini, Yakın Doğu'da bulunan bu iki devletin ortak çıkarlar neticesinde 16 günlük ziyaret sonrasında bir araya gelebileceğini" bildirdiği görülmüştür.⁴³

Şah'ın ziyaretleri sonrasında Birleşik Devletler basınında bir takım yorumlarda bulunan "The İndiana Polis Star" manşetleri incelendiğinde oldukça ayrıntılı bir şekilde "Tahran Modernleşiyor; İran, Şahın Türkiye ziyareti sonrasında Latin Alfabesi değişikliğine gidebilir." ön manşetinin atılarak şu makalenin yayımlandığı görülmüştür:

"İran şahı Rıza Pehlevi'nin yakın zamanki Türkiye ziyareti Yakın doğu'daki işlerin durarak bir çok gelişmeye yol açtı. Şahın kendi toprakları yakınlarındaki sınırda ilk ziyareti İran'da birçok sonucu getirdi. İki güçlü yakın doğu lideri aynı zamanda Orta Doğu'daki çöküş halinde bulunan ittifakları da tartışabilir. Tahran, Gazi'nin İran'a İade-i ziyaret esnasında Afgan,İrak ve Arap krallarının da gelerek bir ittifak kurabileceğini düşünüyor.

³⁹ Medford Mail Tribune, 1934

⁴⁰ Corsicana Daily Sun, 1934

⁴¹ Oakland Tribune, 1934

⁴² The Evening Sun, 1934

⁴³ The Evening Sun , 1934

Şahın İran'a dönüşü sonrasında hemen, Tahran şehrine yeterince elektrik ışıkları verilerek, asfalt kaldırımların en güzel şekilde görüleceği üzere ayarlandı. Mülk sahipleri kesin emirlerle harap olmuş duvarları ya 48 saat içerisinde yenilemelerini bunun aksi halinde şehrin çalışanlarının bu işi halledeceğini bildirdi."

Gazete bu açıklamalarına devam ederken ziyaret esnasında Yeni Alfabenin de Türkiye'den İran'a geçebileceği üzerinde durarak şu açıklamaları yapmıştır:

"Latin alfabesi Ziyaretle Tanıtılabilir.

Bazı insanlar Şahın Türkiye ziyareti ile Latin alfabesinin kendisine kesinlikle tanıtılacağını hissediyor. Bu teorisin destekçisi "Şafaq Sorkh" adlı bir gazetede makalede idi. Bir imparatorluk fermanı ile bütün işçiler şapka giyerek Şahın Türkiye ziyareti ile ilgisin çeken Avrupalı şapkalar zorunlu hale getirildi. Öğrenciler ve ordu görevlileri standart Pehlevi şapkasını "yeni kasket" tipine çevirdi. Rus cephesinden körfeze kadar her heyecanlı yüzyılların getirdiği eski uyumsuzluk saygıya dayalı bir değişim geçiriyor."⁴⁴

The Courier Journal Gazetesinin ziyaret sonrası yorumlarına bakıldığında "Mustafa Kemal'in yüzünü doğuya doğru çevirdiğini, Ankara ziyaretinden tam bir hafta sonrasında İran'a dönen Şah Rıza Pehlevi'nin harika bir anlayışın ortaya çıktığını" aktaran yorumları ve beraberinde "Türkiye ve İran'ın hem barış hem de modernizasyon için gerekli şartları sağladığını bildirdiği görülmüştür."⁴⁵

Gazete sadece bu açıklamaları ile kalmamış, ayrıca "İran ve Türk liderleri arasında benzerlikler bulunduğu" dikkat çekmiş, ardından da "iki liderin de rütbelerinden dolayı asker niteliklerine sahip olduklarını, ikisinin de ülkelerinin modernleşirmek için çalıştıklarını, Sanayileşme planları için ise ikisinin de Batı modelini örnek olarak aldıklarını" okuyucularına aktarmaya çalışmıştır.⁴⁶

Bu haberlerin ardından şahın önemli bir açılımına değinen Chicago Tribune gazetesi, okuyucularına "John Steele" adında bir köşe yazarının verdiği "İran Şahı eğitimde İslam'a meydan okuyor." diyerek yaptığı bir açıklama ile "İran milletvekillerinin yüksek oranda çıkardığı bir oylama ile Şah Pehlevi'nin Tahran'da 25 adet olmak üzere kızlara öğretmenlik eğitimi veren kurumlar açacağını, yeterli bir dereceye gelindiği takdirde tıpkı İran'lı erkek çocuklarına verildiği üzere kız çocuklarına da öğretmenlik eğitimine verilmeye bu süreçten sonra devam edileceğini" aktardığını görmekteyiz.⁴⁷

Böyle bir düzenlemenin neden yapıldığına dair ise açıklamalarda bulunan Chicago Tribune gazetesi, İranlılar tarafından oldukça önemli bulunan bu kararın sebebini, Şahın sınır ve devrim olarak kendisine yakın bulunduğu Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı ziyaretten dolayı böyle bir sonuca ulaştığını açıklamaya çalışmıştır.

Şahın ziyaretlerini Ankara'da gerçekleştirirken, İstanbul'da ise binlerce küçük şişe ve sigara paketlerinin bağlı olduğu minyatür kağıt paraşütlerle halka uçaklardan dağıtım yapıldığı ve bu serbest dağıtımın Şahın Ankara'ya ziyareti sebebi ile yapıldığını bildiren "The Bend Bulletin"

⁴⁴The Indianapolis Star, 1934

⁴⁵The Baltimore Sun, 1934

⁴⁶The Courier Journal, 1934

⁴⁷Chicago Tribune, 1934

gazetesinin Türkiye'nin içerisinde ziyaret sonrasında bu haberleri verdiği araştırmalar esnasında ulaşılmıştır.⁴⁸

Şahın Türkiye ziyareti sonrasında Amerikan gazetelerinde verilen yorumlara dikkat edildiğinde de "Minneapolis, Minnesota" 'da basımı yapılan The Minneapolis Star gazetesinin açıklamaları da kayda değer biçimde ortaya çıkmaktadır. Nitekim "Şah Otel kuracak." başlığını atan gazete, "Pehlevi'nin ziyaretini bitirdikten sonra Türk otellerinin oldukça güzel olduğunu düşündüğünü ve İstanbul'da ünlü bir otel menajeri olan Vehhab Bey'i İran'a çağırarak Tahran'da bizzat kendisinin de katılacağı planlamalarla kendisine bir otel kurdurtacağını" da bildirdiği görülmektedir.⁴⁹

Şahın ziyaretlerinin Amerikan basınında bıraktığı bu izlenimler dışında bir büyük meselenin daha konuşmaya açıldığı görülmektedir ki o da İran ve Ankara hükümetleri arasındaki Kürt aşiretlerinin çıkardığı isyan hareketleridir. "The Observer" gazetesi bu konu üzerinde oldukça yoğun bir şekilde durmuş ve Şahın ziyareti sonrasında iki liderin Ankara'da bu aşiretlere karşı İran ve Ankara yönetimi arasında sınır anlaşmaları yapıldığı ve İki komutanın da bu isyancı aşiretlere karşı askeri bir ittifak yapabilecekleri konusu üzerinde durmuştur.⁵⁰

12 Temmuz 1934 tarihinde basımı yapılan bir diğer Amerikan gazetesi de "The Ogden Standart Miner" olmuştur. Bu gazetenin verdiği yorumlara göre, "Eski bir ticari kervan yolu Türkiye ve İran arasında tekrar revize edilerek modern bir otoyol haline getirilecek ve ekonomik olarak iki ülke arasında tekrardan hizmete sokulacaktır. Gazetenin açıklamalarına göre, Mustafa Kemal Paşa'nın ve İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Anadolu ve Kuzey İran arasında yer alan bu yolun transit ulaşımına açılması konusunda anlaşmaya varmışlardır ve motorlu araçlar başta olmak üzere, tren yollarının ve birçok ulaşım aracının bu antik yol ile tekrardan iki ülke arasında hayat bulacağını" aktardığı görülmüştür.⁵¹

Şahın ziyaretleri sonrasında "The Salt Lake" Tribune gazetesinin yaptığı açıklamalara dikkat edildiğinde ise, "Yakın Doğu'da müttefiklik, korkuları yükseltti." manşetinin atıldığı ve bu manşet altında "Büyük Avrupa hükümetlerine karşı Yakın Doğu'nun ve Müslüman dünyasının tekrar başını büyük bir enerji ile kaldırdığını, Londra'da, Paris'te, ve Roma'da dış işleri bakanlarının Müslüman dünyasındaki hareketlenmeleri endişe ile izlediklerini" aktarmıştır. Nitekim bu açıklamaları ile yetinmeyen gazete, "Türkiye, İran ve Arabistan'da yeni bir ittifak ruhunun doğduğunu" , "Mustafa Kemal'in Ankara'da" , "Rıza Pehlevi'nin İran'da" iki büyük lider olarak buluştuklarını ve İngiltere ve Fransa için bu buluşmadan milliyetçi bir kıvılcım isyanlarının kendi sömürge bölgelerine yayılmasından endişe ettiklerini" aktarmıştır.⁵²

Bir başka gazete olan "The Circleville Herald" ise, gazetesinin yorumları göz önüne alındığında, tıpkı diğer Amerikan yayın organlarının kaleme aldığı gibi Batı'da özellikle İngiltere ve Fransa gibi Ortadoğu'da sömürgesi bulunan ülkelerde Türk ve İran liderlerinin buluşması endişe ile karşılanmış ve gazetenin verdiği bilgilere göre, "Akdeniz havzasında Yakın Doğu uluslarının, özellikle Suudi Arabistan, İran ve Türkiye gibi güçlü ulusal kimlikle ortaya çıkan ülkelerin verdiği birleşmecî ruhun Küçük Asya'da yeni ve büyük bir ittifakı

⁴⁸ The Bend Bulletin, 1934

⁴⁹ The Minneapolis Star, 1934

⁵⁰ The Observer, 1934

⁵¹ The Ogden Standart Miner, 1934

⁵² The Salt Lake Tribune, 1934

doğurabileceğini" aktarması ziyaret sonrasında Amerikan basınında elde edilmiş önemli bilgiler arasında olmuştur.⁵³

The Times basınının da ziyaret sonrası aktardığı bilgilerde Tebriz-Trabzon arasında antik dönemlerde işlevselliği olan eski bir ticari kervan yolunun Mustafa Kemal ve İran Şahı Rıza Pehlevi arasında yapılan görüşmelerle tekrardan hayata geçirileceği, bu yolun üzerinde artık deve kervanlarının yerine motorlu araçların yer alacağı, Doğu Anadolu bölgesi ile İran demiryollarını birleştireceğini, iki yöneticinin son günlerde yer alan görüşmelerinde Küçük Asya bölgesinde Türkiye tarafından İran'a verildiğini de aktardığı gözlemlerde yer alan bilgiler arasında olmuştur.⁵⁴

10 Haziran 1934 ve 6 Temmuz 1934 arasından gerçekleşen bu ziyaret bazı kaynaklar tarafından oldukça önemli bulunmuştur, çünkü gerek iletişim olanaklarının sınırlılığı ve gerekse de bu ziyaretin özellikle "doruk diplomasisi" denilen sınır sorunlarının devam ettiği fakat yerine ivedi olarak bekleyen bazı görüşmelerin kaydedilmesi bakımından Rıza Pehlevi'nin Mustafa Kemal Atatürk'ü ziyareti büyük bir önem taşımaktadır.⁵⁵

Amerikan basınında "Doğu'nun birleşmesi" olarak nitelendirilen bu büyük buluşma, kısaca İngiltere, Fransa gibi Ortadoğu'da sömürgesi bulunan gruplar için endişe verici bulunmuş ve İran şahı ülkesinin Mustafa Kemal önderliğinde başlayan yeni modern Türkiye Cumhuriyeti ile beraber kendi ülkesine de büyük bir revizyon planı getirdiği sonucuna, yaptığımız bu araştırmalardan da ulaşılmıştır. Nitekim Türkiye'nin, İran gibi büyük bir devletin gerek sınır komşusu olması ve gerekse İran şahının, Atatürk'ün gerçekleştirdiği bu devrimlerin derinliğini kavrayabilmesinde ne gibi bir paya sahip olduğu Amerikan gazetelerinde, iki ülke lideri arasındaki bu buluşma emperyalist devletlere bir tepki niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

KİTAPLAR

Prof.Dr.Saray, Mehmet, Türk-İran İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999

Hinz,Walter, Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, Terc. T.Bıyıkoglu, Ankara, 1948

⁵³ **The Circleville Herald**, 1934

⁵⁴ **The Times**, 1934

⁵⁵ Yrd.Doç.Dr. Akgül,Hilal,"*Rıza Han'ın Türkiye Ziyareti*",İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi,2005,Sayı.7,s.1-2

Fasats, E.Hassan,History Of Persia Under Qajar Rule, Columbia University Press,1972,s.169

B.O.A, Nasiri, M.R., Nasireddin Şah zamanında Osmanlı-İran Münasebetleri 1848-1897

Koloğlu, Orhan, Mazlum Milletler ve Türk Devrimi,Ankara,1979

Gürakar,Tolga, Türkiye ve İran, Çağdaşlaşma,Gelenek ve Devrim,Kaynak Yayınları,2012

DERGİLER

3310

Erdal,İbrahim, " Atatürk Dönemi Türk-İran İlişkileri ve Sadabat Paktı" ,Karadeniz Araştırmaları Dergisi, Sayı.34,2012

Ersin Selçuk, "Pehleviler Dönemi Türk-İran İlişkileri",Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,Cilt.13,Sayı.25,Dicle Üniversitesi,2015

MAKALELER

Tunçdemir,İlknur,"Cumhuriyetin kurulmasından sonrası bestelenen ilk Türk Operası: Özsoy Destanı" , Müzik Eğitimcileri Derneği , Ankara, 2000

Yrd.Doç.Dr. Akgül,Hilal,"Rıza Han'ın Türkiye Ziyareti",İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi,2005

Can,Aydın, "Atatürk Dönemi Türk-İran İlişkileri",Çukurova Üniversitesi,Atatürk Araştırmaları Merkezi,2008

GAZETELER

Corsicana Daily Sun, 1934

Cincinnati Enquirer, 1934

Chicago Tribune, 1934

Dunkirk Evening Observer, 1934

Democrat And Chronicle,1934

Freeport Journal Standart, 1934

Oakland Tribune, 1934

Ludington Daily News, 1934

Manitowoc Herald Times, 1934

Middletown Times Herald, 1934

Medford Mail Tribune, 1934

News Journal, 1934

Pittsburg Post , 1934

Santa Cruz Evening News, 1934

Sunday Times, 1934

St.Louis Dispatch, 1934

3312

Santa Cruz Evening, 1934

The Star Press, 1934

The Burlington Free Press, 1934

The Salt Lake Tribune, 1934

The Morning News, 1934

The Los Angeles Times, 1934

The Salt Lake Tribune, 1934

The Observer, 1934

The St. Louis Star and Times, 1934

The Gettysburg Times, 1934

The Salt Lake Tribune, 1934

The Evening Sun, 1934

The Evening Sun , 1934

The Indianapolis Star, 1934

The Baltimore Sun,1934

The Courirer Journal, 1934

The Bend Bulletin, 1934

The Minneapolis Star, 1934

The Observer, 1934

The Ogden Standart Miner, 1934

The Salt Lake Tribune, 1934

The Circleville Herald, 1934

The Times, 1934

KORKU KAVRAMI VE SİNEMAYA YANSIMASI

Özlem Uğuroğlu

Öz

Sinema var olduğu günden beri insanların duygularını, yaşanan dönemin toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullarını perdeye yansıtmaktadır. Bu nedenle de insanın doğasında her daim var olan korku kavramı değişkenlik göstererek sinemada kendine yer bulmuş ve tüm dünya sinemalarında ilgi görmüştür. Korku türünün başlangıcında canavarlar gibi öğelerin kullanıldığı Frankenstein, Dracula gibi Gotik yazın sanatından etkilenen filmler yapılmış olsa da, zamanla korkunun kaynağının “insanın kendisi” de olabileceği gerçeği, Teksas Katliamı, Sapık, Testere gibi filmlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Gerek doğüstü güçler gerekse insanın kendisi korku imgesi olarak sunulmuş olsun, temelde yatan sebep insanın ölümden ve ölüm sonrası bilinmezlikten korkması, bu korkuyu yenebilmek için bilinmez alanı tanımlaya çalışması korku sinemasının çıkış noktasıdır. Korku filmleri, kostüm ve makyajla, yaratılan karakterlerle, mekanın yaratmış olduğu korkuyla, sinemaya sesin eklenmesi ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte yarattığı efektlerle izleyicinin bilinçaltındaki korkuları ortaya çıkarmış ve onlara yenilerini de eklemiştir. Korku sineması toplumların yerel inanışlarına göre de şekillenmiş, her ülke kendi inancına göre filmler üretmiştir. Japonya’da geleneksel intikamcı ruh inanışının etkisi ile çekilen Ringu (Halka)serisi gibi filmler, Türkiye’de ise İslam etkisi ile çekilen Büyü, Dabbe serisi gibi filmler bu tanımlamaya örnek niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Korku Kavramı, Korku Filmleri, Türk Korku Sineması

3315

THE CONCEPT OF FEAR AND REFLECTION TO CINEMA

Abstract

Cinema reflects the emotions of people, the social, political and economic conditions of the period in which they live since the day it was in existence. For this reason, the notion of fear, which is inherent in human nature, has found its place in the cinema with varying variance and has attracted attention in all world cinemas. In the beginning of the horror films, films such as Frankenstein, Dracula, and other items influenced by Gothic literary art, such as monsters, were made, but the fact that horrible source could be "man itself" over time made the films such as Texas Massacre, Psycho, Saw. Supernatural powers, or human beings themselves are presented as images of fear, the underlying reason is the fear of the human death and death after death, and the work of defining the unknown field to defeat this fear is the starting point of the fear cinema. With horror films, costumes and make-up, with the characters created, fear of creating the space, sound added to the cinema, and effects created with the development of technology, they uncovered the subconscious fears of the audience and added their innovations. Horror cinema has also been shaped by the local beliefs of the societies, and every country has produced films based on their beliefs. Films such as the Ringu series, which were shot in Japan

under the influence of traditional vengeful spirituality, in Turkey, films such as the Büyü and Dabbe series shot with the influence of Islam are examples of this definition.

Keywords: The Concept of Fear, Fear Films, Turkish Horror Cinema

GİRİŞ

Sinema var olduğu günden beri insanların duygularını, yaşanan dönemin toplumsal, sosyal, siyasi, ekonomik koşullarını perdeye yansıtmaktadır. Bu nedenle de insanın doğasında her daim var olan korku kavramı değişkenlik göstererek sinemada kendine yer bulmuş ve tüm dünya sinemalarında ilgi görmüştür.

İlk korku filmleri, yazın sanatından uyarlanarak çekilmiş ve korku filmlerinin klasikleşmiş öğelerini sinema izleyicisi ile buluşturmuştur. Bu filmlerden en önemlisi olan Dracula ve Frankenstein, tekrar tekrar çekilmiş ve başka filmlerde de korku öğesi olarak kendine yer bulmuştur.

Korku türünün başlangıcında metafizik güçler, canavarlar gibi öğeler kullanılırken zamanla korkunun kaynağının “insanın kendisi” de olabileceği gerçeği, Teksas Katliamı, Sapık, Testere gibi filmlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Gerek doğüstü güçler gerekse insanın kendisi korku imgesi olarak sunulmuş olsun, temelde yatan sebep insanın ölümden ve ölüm sonrası bilinmezlikten korkması, bu korkuyu yenebilmek için bilinmez alanı tanımlaya çalışması korku sinemasının çıkış noktasıdır.

Günümüzde hem uyarılma filmler hem de özgün senaryolar ile en dikkat çekici türlerden biri olan korku filmleri, yaşadığı toplumun korku imgelerini kullanmaktadır.

3316

1. Korkunun Tanımı, Sebepleri ve Belirtileri

Korku, en genel tanımıyla insanın ve diğer canlıların tehlike yaratan bir durum karşısında verdiği tepkidir. Korku bir tehlike tehdidiyle, tehlikenin tanınmasıyla ilgilidir. Korku insanın yok edilme, zarara uğrama endişesinden kaynaklanır. Özünde, insanın canlı varlık olarak hayatta kalma yöneliminin sonucudur ve tehlike sinyali veren uyarana karşı saldırı da, ondan kaçma da, korkunun dışı vurumudur. Bilinmeyene yönelik korkunun bu anlamda bir nesnesi olmadığı ve bunu "kaygı" olarak adlandırmak gerektiği düşünülebilirse de; buradaki "bilinmeyen" daha çok "açıklanamayan" anlamındadır ve ayrıca biriken deneyimlerden yola çıkarak tehlikelere hazırlıklı olma anlamında bir endişeyi de kapsamaktadır. Bunlardan da anlaşılacağı gibi korku duygusuyla kendini güvende hissetme, hissetmeme arasında da yakın ilişki vardır. (Abisel, 1995:132)

Korku, insanın giderilmesi konusunda bir şey yapamadığı bir gereksinim gerilimindeki tehlikenin işaretidir. Bu korku “ben” tarafından hissedilen bir durumdur ve haz ve kaygı içinde oluşan duygu durumu bedensel ve ruhsal olarak tepki verir (Zulliger, 1998:23).

Yaygın psikanalitik kurama göre korku; olması beklenen “Şey”le ilgili bir tedirginlik olarak görülmüş ve korku “Gerçek Korku” ve “Gerçek Dışı Korku” olarak ikiye ayrılmıştır (Demirci, 2006: 11). Gerçek korku, açık seçik nedenlere dayanan somut korkudur. İnsan, tehlikeli bir durumu duyularıyla algılar ve uygun davranışlarla buna karşılık verir. Korku burada apaçık olan tehlikenin doğal bir sonucudur Gerçek dışı korku ise belli bir nedene bağlı olmadan duyulan korkudur ve kaynağını bilinçdışından alır. Bilinçdışında yatan tehlike, egoyu tepkinmeye

çağırıp kendini korku olarak duyurur. Bu anlamıyla korku irrasyoneldir, mantık dışıdır. Cadı, hortlak, cin ve hayaletlerden, korku filmlerinden duyulan korku gerçek dışı korkular olarak nitelendirilebilir.

Korkular aktarılan, anlatılan, yaşanılan bir tehlikenin ya da tehdit dolu bir ortamın öğrenilmesinden doğar. Ölüm, yalnızlık, doğal felaketler, salgın hastalıklar, hayvanlar, savaşlar, kâbuslar, karanlıklar, baskılar, kavgalar vb. gibi birçok şey korkunun kaynağı olabilir.

İnsan, ilk dönemlerinde doğa karşısındaki bilgi ve tecrübelerinin eksikliklerinden dolayı korku ve kaygı yaşamıştır. Zamanla tecrübe kazanarak doğa ile uyumlu hale gelmiş, doğal durumlar karşısında önlem alabilmiş ve akıl çağıyla da ona hükmetmeye başlamıştır.

Alışılmışın dışına çıkan her olay ve olgu, tedirginliği ve korkuyu doğurur. Toplumsal düzene uyum sağlayamayan haydutlar, katiller, deliler vs. de insanoğlunun korkuları arasında yer almıştır. Korkutucu öğeler aslında içlerinde bir "bilinmeyen" taşır ve dolayısıyla insan için bilinmeyen, denetlenemeyen daima korkutucu ve ürkütücü olmuştur. Ölüm de istenmeyen ve denetlenemeyen bir olgu olarak bilinmeyenle iç içedir. Görme duyusunun bilmeyeyle ilişkisi çok önemli olduğundan, ölüm ve bilinmeyen, hemen hemen her zaman, karanlıkla, geceyle simgelenir. Görülemediği için önlem alınamayan tehditlere yönelik korku, zaman içinde karanlık korkusuna dönüşebilmektedir.(Abisel,1995: 134)

Korkular genellikle yaşa paralel olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Bebeklik döneminde ani ses ve gürültüler korkuya neden olur. Altıncı yaşlarda çocuklarda; hayaletler ya da hayali birtakım yaratıklar tarafından kaçırılma, anne-baba tarafından terk edilme duygusuna kapılma şeklinde korkular gelişir. Garip görünümlü insanlar, tekin sayılmayan yerler de onlarda korku yaratabilir. Bu yaşlarda yaşanan korku elle tutulup gözle görülmeyen, gerçek olmayan ve hayal edilen şeylerin korkusudur (<http://cocuklaringelisimi.com>).

Daha sonraki dönemlerinde çocuk; hayalet masalları duymuş, korkunç filmler görmüş ya da bunlara benzer uyarıcılarla karşılaşmışsa hayaletlerin yanı sıra başka esrarlı olaylardan, cesetten, iskeletten, ejderhadan, ölümden vs. korku duyabilmektedir. Bazen de gördüklerini ya da duyduklarını çarpıtarak, abartarak, süsleyerek, benzeterek korkabilirler.

Ergenlikte başlayan ve yetişkinlikte de devam edebilen korkular ise, daha çok yoksulluk, işsizlik, sağlık, yaşlılık, bireylerin ailelerine ve yakınlarına zarar verecek durumlar, ölüm, ahlaki bozukluklar gibi sosyal durumlardan kaynaklanmaktadır (<http://kisiselbasari.com>).

Karanlıktan korkma ise her yaşta rastlanabilir ve karanlıktan korkan kişiler çocukluk döneminde yaşamış olduğu ve günlerce etkisinden kurtulamadığı zihinsel ve duygusal travmalar yaşamış olabilir (<http://psikolojik.gen.tr>). Daha büyük çocukların karanlıktan korkmaları yalnızca karanlığın sonucu olabileceği gibi karanlığı daha çok ejderha, hayalet, vampir vs. gibi korkunç olgularla özdeşleştirilmesi sonucu kaynaklanabilir. Yetişkinlerde ise daha çok yalnızlığın etkisiyle tuhaf sesler duymak, korku filmlerinin etkisinde kalmak, yaşanan psikolojik rahatsızlıklar gerçek dışı korkularının nedeni olabilmektedir (<http://psikolojik.gen.tr>).

Korkunun meydana gelişinde çevre şartları, geçmiş yaşantılar ve o andaki psiko-fizyolojik durumlar rol oynamaktadır. Korku yaştan yaşa ve kültürden kültüre farklılık göstermektedir. Farklı sebepler, farklı korku türlerine neden olmakta ve bunların psikolojik sonuçları da farklı olabilmektedir. Korku; insanın yok edilme, zarara uğrama endişesinden kaynaklanır.

Korku, insanoğlunun bilinçaltına sakladığı veya saklamak zorunda kaldığı isteklerinin ve duygularının dışavurumu şeklinde ortaya çıkmaktadır. Korkulara karşı gösterilen ilginin altında korkular yoluyla anlatılan ya da korkular yoluyla ortaya çıkarılan bastırılmış gizli istekler ve duygular bulunmaktadır.

İnsan, doğum anından itibaren korkuyu öğrenmekte ve hayatının daha sonraki süreçlerinde de bu olgu devam etmektedir. Zulliger, başlangıçtaki doğum korkusunun bebeğin anne karnından ayrılırken ortaya çıktığını söyler. Gözle görülür ilk korku reaksiyonları ise bebeklerin dördüncü ve altıncı ayları arasındaki dönemlerde gerçekleşmektedir (Zulliger, 1998: 23).

Bebekler yüksek ses, ani bir hareket, parlak ışıktan ve düşmekten çok korkarlar ve tepkilerini ağlayarak gösterirler. Çocuklar; yabancı biri, bir nesne, korkutan bir ses ya da hayvanla karşılaştıkları zamanlarda korku yaşayabilirler. Daha ileriki yaşlarda ise bu korku durumlarına gök gürültüsü, hırsız, hayali şeyler, yalnızlık ve karanlık durumları eklenebilmektedir (<http://cocuklaringelisimi.com>).

Gençlikte bireylerin ilgi alanları değişmektedir. İş arayıp bulamama, araba kazaları, günah işleme, başarılı olamama, sosyal ve cinsel bakımdan eksiklik ya da yetersizlik, aileyi hayal kırıklığına uğratma gibi durumlar korkuya sebep olabilmektedir (<http://kisiselbasari.com>). Yetişkinlerde ise korkular daha çok işten çıkarılma, aile içinde hastalık, ihtiyacı karşılayacak geliri olmama, durumlar baş gösterdiğinde ortaya çıkabilmektedir (<http://www.hurriyet.com.tr>).

Korkunun içgüdüsel olduğu görüşlerinin yanı sıra davranışçı kuramcılar, korkunun öğrenme ile oluştuğunu ileri sürmektedirler. Özellikle şartlanarak öğrenme, korku duygusunun oluşmasında temel olmakta, aynı ya da benzer uyarıcılar çeşitli zamanlarda aynı tepkileri uyandırmaktadır (Zulliger,1998:25).

Korku, belli ölçüler çerçevesinde insanın ruhsal, bedensel, toplumsal durumunu, konumunu, rolünü, yerini korumasına, denge ve düzen içinde sürdürmesine, uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır. İnsan gerçek tehlikelerden kendini koruma dürtüsüyle uygarlık ve teknikten yararlanarak çareler bulmuş, doğayı karşısında etkin konuma gelmiştir (Zulliger,1998:25). Bu durumda korkuyu sadece kaçınılması gereken kötü bir duygu olarak değil bazı durumlarda gerekli ve yararlı bir duygu olarak da kabul edebiliriz.

Korkunun fizyolojik ya da bedensel belirtileri, sinir sisteminde ve iç salgı bezlerinde (adrenalinin artması gibi) meydana gelen değişimlerle kendini gösterir. Korku belirtileri vücudumuzda deri damarlarının büzülmesi, tüylerin diken diken olması, nabız hızlanması, kan dolaşımının artması, soğuk soğuk terleme, titreme, irkilme, dilin tutulması, konuşma bozukluğu, kısa ve uzun süreli bilinç kaybı, donuk bakışlar, solunum güçlüğü, çarpıntı, ağız kuruluğu, gözbebeğinin büyümesi, beniz sararması ile kendini göstermektedir (<http://www.resatonder.com>).

Abisel'e göre korku filmleri; bilinmeyene yönelik korkunun, bilinmeyeni bilmeye çalışmanın sonuçlarından duyulan korkuyla birleşmiş hali üzerine kuruludur (Abisel, 1995: 129). İnsan, bilinmeyeni bilmek ister ve bilinmeyenden korkar. Bunların arasındaki ilişkiyi korku filmleriyle öğrenmeye çalışır. İzleyicinin bilinmeyene duyduğu korku ve merak, filmde yaşananların kendi başına gelmemesinden duyduğu rahatlık, korku filmlerini izlerken ondan zevk almasına ve derin bir haz duymasına neden olur. Korku filmi izleyicisi bu hazzı yaşarken aynı zamanda bedeni, korkunun neden olduğu ani irkilme, çarpıntı gibi bazı fizyolojik belirtiler gösterir.

2. Dünya Sinemasında Korku Kavramı

Korku kavramı bölümünde de değindiğimiz gibi insan, bilmediği, tanımlayamadığı, beklemediği şeylerden ve durumlardan korkar. Bilgi sahibi oldukça, öğrendikçe ve yaşadıkça korkuya sebep olan “şey”ler de değişkenlik göstermiştir. Ancak tüm zamanların ve tüm insanlığın ortak korkusu “ölüm” ve “ölüm sonrasındaki bilinmezlik” tir. Ünsal Oskay bu konuda ise, “En ortak, en kapsamlı, en ölümsüz olan sarsıntımız yaşamımızın ‘bilinmez’i olan ölüm olgusudur. Ölüm, yaşamdaki sarsıntıların (trauma) sonul olanıdır. Değiştirilemeyen gerçekliktir. Ölüme kadarki sarsıntılardan kurtulmak olanaklıdır. Bunlar yenilgiye uğratılabilir. Ölüm ise Marx Stern’in deyişiyle ‘Sonsuz trauma durumudur.’ . Ölüm kişi için yanıtlanamaz bir sorudur. Çabalarımızın tümü olan yaşamımız, bir bakıma, ölüm sorununa aradığımız doğru ya da yanlış yanıtlardan oluşur.” diye düşünmektedir (Oskay, 2014:71).

İnsanlar bu korkularını aşmak için ölümden sonrasını açıklamaya çalışmışlardır. Cennet ve cehennem kavramları ile açıklamaya çalışmak insan için yetersiz kalmış ve bu belirsizlik korkunun devam etmesine sebep olmuştur.

Korku edebiyatı ve sineması bu sorunu, ölümlerini dirilttiği öyküler ve filmler ile çözmeye çalışmıştır. Korku sinemasında zombi, hem ölüm korkusunun ölümsüzlük ile aşılması hem de toprağın altı ve üstü arasında bir fark olmadığının kanıtıdır. Ölüm gerçeğinin daha büyük bir korkuyla, ölümlerin tekrar diriltilmesi ile bastırılmaya çalışılmıştır. Toprak altı ile üstü arasında hiçbir fark olmadığı düşüncesinde ise ‘zombi kavramı’ metafor ve kıyas amaçla kullanılmıştır (Demirci, 2006:197-198). Frankenstein, Mumya, Zombilerin Şafağı gibi filmler insanın korkularından beslenen, ölümden sonra nelerin yaşanabileceğini açıklamaya çalışan ve ölüm korkusunu başka korkular ile bastırmaya çalışan filmlerdir.

Korku kaynağını genellikle din ve inanışlardan alan filmler, şeytan ve cehennem tasvirleri ile izleyiciyi korkutmuştur. Diğer bir kaynak ise batıl inançlardır. Bu filmlerde ise cadılar, kurt adamlar, vampirler ve hayaletler farklı tarih ve biçimlerde korkutucu unsurlar olarak sunulmuştur. Bram Stoker’in ünlü romanı Dracula, birçok kez sinemaya uyarlanmış, günümüzde korku filmlerinde ise vampir imgesi sıradan insanların arasına karışan, onlara yardım eden bir karakter olarak stilize edilmiştir. Bilimin ilerlemesi ve deneylerin artmasıyla korku biçim değiştirmiştir. Bu filmlerde insanların bilimin bilinmezliği ya da kötü sonuçlarının yarattığı korku durumları anlatılmıştır.

1.Dünya Savaşı sonrasında yıkık dökük ve çökmüş olan Avrupa’da Orta Çağ korkuları tekrar hayat bulur. Kilise, ölüm korkusunu bastırmak ve güvenli bir geleceğe ait umutları tekrar insanlara aşılacak için tanrının varlığına inandırmaya çalışmıştır. “İyilik- kötülük” savaşı bilinçaltında tekrar canlanmış, kötülüğün dünya üzerindeki temsilcisi yıkımı yaratan, iyiliğin ve tanrının temsilcileri ise bu yıkımı durdurmaya çalışanlar olarak tasvirleşmiştir. Böylelikle korku ve umutlarını açığa vuran Avrupalılar, canavarlaştırdığı “öteki” ile korkularını somutlaştırmış, Gotik, çürümüş ve karanlık dünya görüşleri ucube, amorf ve çarpık görüntüler ile izleyiciye aktarılmıştır (Şimşek,2016:73).

1960’lara kadar kaynağını dinden, mitolojiden, bilimsel deneylerden alan korku sineması Hitchcock’un Sapık filmi ile korkunun herhangi bir insan tarafından ve herhangi bir insana karşı da oluşabileceğini göstermiştir:

“Sapık bir şehrin görüntüsü ile başlar. Kamera apartman blokları ve çatıların üzerinden yavaşça ilerlerken kentin adı görünür, bunu kesin tarih ve kesin zaman dilimi izler. Kamera bir bloğa doğru girerken kamera kararsızdır, bütün pencerelerin önünde yine hangisini seçeceğinde tereddüt eder ve daha sonra da bizi bir karanlık bir odanın yarı açık penceresinden içeri sokar. Keyfi mekan, zaman ve tarih ve şimdi de aslında keyfi bir pencere.Yaratılan etki rastgele seçmekten kaynaklanır: bu herhangi bir mekan,zaman,tarih ve oda olabilirdi: bu biz olabilirdik.” (Wood, 2004:178)

Japon korku sinemasında ise Şinto inancından gelen kötü ruh ve intikamcı hayalet gibi konular hakimdir (Godzilla,1954). Ayrıca halk hikayeleri ve dini metinlerin yanı sıra, Akinari Veda ve Rampo Edogaura (gerçek ismi Tara Hirai) gibi yazarların eserlerinden de uyarlamalar yapılır. Savaş sonrası dönemde ise cinsellik, şiddet ve cinsel içerikli şiddet betimlerinin yapıldığı filmler ile tıbbi korkuların anlatıldığı filmler ortaya çıkmıştır. Son dönemlerde ise manga sanatçıları filmler üzerinde etkili olmaya başlamıştı (Odell ve Le Banc,2011:179-185).

Almanlar korku türünün öncüsü ve göç ettikleri Amerika’da altın çağını yaşatanlardır. “Grimm kardeşlerin meşhur derlemelerinden, Baron Münchhausen’in sıra dışı masallarına, vahşice öldürülen ejderhalarla ilgili mitsel operalardan Goethe’nin yapıtlarındaki lanetin şiirsel korku hikayelerine ve Heinrich Hoffman’ın fanstastik masallarına varıncaya deyin, oldukça zengin bir folklor ve fantastik kültürüne sahiptir.” (Odell ve Le Banc,2011:58). Der Golem (1915) bölge halkını öldürmek için dirilen ve masumiyetin temsilcisi çocuk tarafından sakinleştirilebilen heybetli bir yaratıkla ilgili Yahudi efsanesinden uyarlanmıştır. Dr. Caligari’nin Muayenesi (1919) ve Nostferatu (1922) gibi filmler dışavurumcu bir anlatıya sahip korku türünün en önemli ve çığır açan filmleridir.

Çin sinemasında ise ilk dönem korku sinemasında ise Ghost woman of The Old Mansion (1949) filmindeki gibi “romantik hayalet” üzerine kurulmuştur (Şimşek, 2016:74).

Hindistan’da ise 1949 yapımı Mahal filmi örneğindeki gibi reenkarnasyon inancı ve bu inancın etkisiyle hayalet ve doğaüstü gerilimlerden oluşan bir sinema üslubu görülmüştür (Şimşek, 2016:75). Mahal filmi, dönem açısından sıra dışı sayılacak dışavurumcu bir tarzda çekilmiş, karmaşık olay örgüsüne sahip perili ev hikayesidir. Genç adam kendisine miras kalan evin perili olduğunu fark eder ve doğaüstü varlıklar tarafından zehirlenerek lanetlenmiş iki sevgiliden birinin reenkarnasyonu olduğunu inandırılır (Odell ve Le Banc,2011:198).

İran sinemasında ise, “Agha jenni shodeh (1959) ve “Aal (2010)” filmlerinde olduğu gibi doğu kültürüne ait kodlar olan cin ve alkarası inancı korku unsuru olarak kendini gösterir (Şimşek, 2016:76).

2.1. Dünya Korku Sinemasının Tarihsel Serüveni

İlk korku film örnekleri sinemanın sessiz döneminde ortaya çıkmış ve kaynağını yazın sanatından almıştır. Mary W. Shelley’in “Frankenstein (1910)”ı, Bram Stockher’ın “Dracula (1931)”sı, Robert Lois Stevenson’un “Dr. Jekyll and Mr. Hyde (1908)”ı, Gaston Leroux’un 1910 yılında yazdığı “Operadaki Hayalet”i, David Wark Griffith tarafından çekilen, bir öz yaşam öyküsünün anlatıldığı “Edgar Allan Poe (1909)”adlı film, Avusturyalı yazar Gustav Meyrink’in 1915 yılında yazdığı “Golem”, Poe’nun “Kuyu ve Sarkaç (1843)” öyküsü ile “Annabel Lee” şiirini harmanlayarak senaryosunu David Wark Griffith’le yazdığı “İntikamcı Vicdan (1914)”, Robert Albert Bloch’un yazdığı “Sapık (1959)”, Ira Levin’in 1967’de yazdığı

“Rosemary’nin Bebeği” ve William Peter Blatty’nin olay yaratan romanı “Şeytan (1971)” gibi eserler edebi yapıtlardan sinemaya uyarlanmıştır (Scognamillo, 2006: 12-15).

1896 yılında George Melies’in şimdiye kadar yapılmış ilk korku filmi olarak kabul edilen “The Manor of The Devil/ Şeytan’ın Malikanesi”nde Gotik korku unsurları olan yarasalar, kaleler, troller, hayaletler ve şeytan karakteri kullanılmıştır (Türkel ve Kasap, cilt:7 sayı:32 sf:713). Ayrıca filmin ilk korku filmi olmasının dışında bir önemi de şeytan ve vampir kavramlarının bir arada kullanılmasıdır.

Korku türü büyük çıkışını, Alman sessiz filmleriyle gerçekleştirmiş ve karanlık, kasvetli bir atmosfer içinde işlenen kader, ölüm, bilinmeyen ‘Ben’ in derinlikleri gibi kavramlar dünya sineması üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Bu filmlerde yer alan ünlü despotlar, caniler ve dahi suçlular ve sinema hileleriyle elde edilen esrarengiz güçler korku türünün alanını genişletmiştir (Abisel, 1995: 139). Yapay bir yaratık olan “Golem (1914, Paul Wegener ve Henrik Galeen)”, Dışavurumcu Alman sinemasının manifestosu olarak nitelenen “Doktor Caligari’nin Muayenehanesi (1919, Robert Wiene)”, İrlandalı yazar Bram Stockher’ın “Dracula” romanından esinlenerek çekilen “Nosferatu (1922, Friedric Wilhem Murnau)” gibi başyapıtlar, bir anlamda M (1931), Vampyr (1931), Ölüm ve Bakire (1936) gibi filmlerin öncüsü olmuştur (Tohill ve Tombs, 2005: 63).

1922’de Friedrich Wilhelm Murnau’nun çektiği Nosferatu, biçem olarak kaligarcılığa sırt çevirerek dramatik gerilimi yalnızca sinemanın olanaklarıyla sağlar ve çoğu sinema tarihçisine hem dışavurumculuğun başyapıtı sayılır hem de beyaz perdeye ilk gerçek vampiri getirir. Film, korku edebiyatının en önemli romanlarından, İrlandalı yazar Bram Stoker’in Dracula’sından sinemaya uyarlanmıştır (Teksoy, 2009:158).

1930’lardan itibaren korku, gerilim ve dehşet endüstrileşmeye başlayarak Hollywood sinemasında da artık kendini hissettirmeye başlar. Edebiyattan, folklordan, mitoslardan, masal ve destanlardan hemen her kaynaktan faydalanan Amerikan sineması Dracula (1931), Frankenstein (1931), İki Ruhlu Adam (1932), Mumyalar Müzesi (1932), King Kong (1933), Beyaz Zombi (1933), Londralı Kurt Adam (1933) vb. gibi çok başarılı filmler ortaya çıkarmıştır (Tohill ve Tombs, 2005: 28).

Marry Shelley’in yazdığı Gotik roman “Frankenstein”, 1931’de James Whale tarafından filme uyarlanmış, bu filmle birlikte canavar ya da ürkütücü yaratıklar filmlere girmiş ve daha sonraları Frankenstein’i anlatan, canavar-insan ilişkisini irdeleyen birçok film çekilmiştir. Bu filmlerden biri olan, tartışılır olmakla beraber, efsanevi dev bir gorilin anlatıldığı “King Kong (1933), Merian C. Cooper ve Ernest B. Schoedsack tarafından çekilmiştir. Filmde, saplantı, aşk, macera ve elbette ki dinazorlar, hepsi vardır (Odell ve Le Blanc,2011:106).

1932 yılında Amerikalı Edward Halperin ve Victor Halperin kardeşler tarafından ilk uzun metrajlı zombi filmi olan “Beyaz Zombi (White Zombie)” çekilir.

1931’de Tod Browning’in çektiği Dracula ve James Whale’ın çektiği Frankenstein filmlerinin gişede yakaladığı başarı Amerikan film şirketlerinin iştahını kabartır ve Hollywood korku filmlerinde bir patlama yaşanır. Hollywood’un yönünü korku sinemasına çevirmesi ve yükselişi aslında Amerika’nın içinde bulunduğu bunalım dönemlerine rastlamaktadır. Barry Keith Grant’e göre, çağdaş politik, sosyal ve kültürel yönelimler tür sineması için geçerlidir. Belirli bir türün yükselişi ya da düşüşü değişen kültürel alışkanlıkların yansıması olarak görülür (Akt.: Cherry, 2014:167).

1930'lu yıllarda Amerika'nın içinde bulunduğu ekonomik kriz yılları, kapitalist toplumlarda bilim ve teknolojinin gelişmesinden ve getirdiği yıkımlardan duyulan kaygı, bilinçaltına itilmiş toplumsal baskılar savaş ve yoksulluk korkusu belirli sembollerle sinemaya taşınmıştır. Beyaz perdede yaşayan yaratıklar, canavarlar, vampirler aslında gerçek hayattaki vahşetin, korkunun, baskının, kaygının, bunalımın sembollerle yansımasıdır. Almanya'da Nazi iktidarından kaçıp Amerika'ya göç eden Alman teknisyenler, gotik atmosferin Amerikan sinemasında başarılı bir şekilde uygulayarak Amerikan korku sinemasının yükselişini sağlarlar.

Ekonomik krizin getirisi olarak insanlar sinemadan uzaklaşmıştır. Hollywood, bu dönemde farklı bir rota izler ve B-filmleri ortaya çıkar. B-filmleri, yani genellikle altmış dakika süren ve önemli şehir pazarlarının dışındaki ikinci gösterim salonlarında çift program oynatılmak üzere tasarlanan, çoğunlukla hızlı ve çabuk yapılan western ya da aksiyon filmleri ve "iki film birden" yani salonların program başına iki uzun metraj film göstermesi kriz döneminde seyirciyi çekmiş ve Büyük Kriz'in ilk yıllarını atlattırması ve Hollywood'un ayakta kalmasını sağlamıştır (Nowell-Smith, 2008:259-261).

1930'lu yılların ikinci yarısından itibaren korku filmlerinde gösterilen şiddet ve cinsellik sivil toplum kuruluşlarını, kiliseleri ve iktidarı rahatsız eder ve filmlerde sansürler uygulanmaya başlar. Filmlerde toplumu özendirerek iyi ve doğru davranışların anlatılması baskılanılır. Öldürme sahneleri, asıp kesmeler, biçmeler azaltılarak ancak ima ve göndermeler yoluyla sinemaya yansıtılır. Bu sansürlerle seyirci filmlerden uzaklaşmış, ancak Hollywood satın aldığı ucuz korku filmleri ile seyirciyi tekrar çekmeye başarır. Artan ilgi sonrasında Yürüyen Ölü (1936), Vampirin İşareti (1935), Frankenstein'in Oğlu (1939), Operadaki Hayalet (1940) gibi filmler bu dönemde çekilmiştir.

II. Dünya Savaşı yıllarında, Hollywood'da korku sinemasının büyüğü bozulur. Gerçek korku ve dehşetler artık savaş alanlarında ya da toplama kamplarındadır (Scognamillo, 2006: 20). Bu dönemin hakiki korkuları, filmlerin önüne geçer. Universal Şirketi'nin korku yapıtları da uyuşuk sekanslara ve parodilere dönüşmeye başlamıştır. Mumya, vampir, kurt adam, Frankenstein filmleri üretilmeye devam ederken filmlerin nitelikleri de yitirmeye başlanır. Frankenstein Kurt Adama Karşı (1943), Frankenstein'in Evi (1944), Bud Abbott ve Lou Castello'nun oynadığı İki Açık göz Frankenstein'a Karşı (1947) gibi filmlerle korku sinemasının klasikleri karşı karşıya getirilerek ucuz güldürü filmleri ortaya çıkar (Odell ve Le Blanc, 2011:107-108).

Hollywood canavar ve yaratık dizileri çeker ve insanlar, savaştan uzaklaşmak ve bunalımdan kurtulmak için daha fazla sinemaya gitmeye başlar. İlk örnekler tutulunca hemen devamları gelmeye başlar. Bu filmlerin ticari başarısı, ana karakterler üzerine kurulan 'devam' filmlerin çekilmesiyle sonuçlanır ve özgün öykünün olay örgüsü dışına çıkılarak kızların, oğulların, gelinlerin maceraları anlatılır. Daha sonraları bunların kahramanlarından bazıları bir araya getirilerek; Kurt Adam, Frankenstein'in yarattığıyla karşılaştırılır (Abisel, 1995: 140). ("Bir Zombi ile Yürüdüm (1943, I Walked with Zombie), Leopar Kadın (1943, The Leopard Woman), Kedi İnsanlar (1943, Cat People)" bu filmlerden birkaçıdır.

1950'lerde korku sineması yeniden canlanmaya başlar. II. Dünya Savaşı sonrası Hiroşima'ya atılan atom bombasının yarattığı vahşet ve ölümler, radyasyon, nükleer denemeler dünyayı derinden sarsarak insanların korku ve tedirginlik yaşamalarına sebep olur ve sinemaya yansır. Radyasyon, senaristlere göre canlıları kimi zaman büyültüp küçültmekte kimi zaman da onları bambaşka bir yaratık haline dönüştürmektedir. Böylelikle sinema perdelerini devasa boyutlarda böcekler, çekirgeler, karıncalar, bitkiler ve daha önce bilinmeyen ya da görülmeyen yaratıklar,

uzaylılar, canavarlar doldurmaya başlar. 50'li yılların radyasyonlu-canavarlı ilk filmi 1953'te gösterime giren "20.000 Fersaktan Gelen Mahlûk (The Beast from 20.000 Fathoms)" tur. Bu dönemde çekilen en ilginç film ise 1957'de çekilen ve radyasyon sonucu bir ağacın yürümeye başladığı "Cehennemden O Geldi (From Hell It Came)" filmidir. Bu yıllardaki filmler aynı zamanda bilim-kurgu özelliği de taşır. Ancak, bilim-kurgu o dönemde gündemde olan nükleer, kimyasal, biyolojik denemeler, radyasyon konularının işlenmesinden dolayı korku sineması içinde yer alır.

1954 tarihli "Godzilla" ise Japon sinemasında ilk yaratık filmidir. Pasifik'teki nükleer bomba denemeleri sonucu doğan Godzilla; dev sürüngen adımlarıyla binaları yıkarak Japonya'da dolaşır. O, önüne geçilemeyen teknolojik gelişmelere ve nükleer savaşın kötücüllüğüne isyan eden doğa, etten yapılmış bir Şinto intikamcısıdır (Odell ve Le Blanc, 2011:179). Amerika ve diğer ülke sinemalarında da bu filmin uyarlamaları yapılır.

50'li yıllarda, atom bombasının, soğuk savaşın, Kore savaşının, "komünizm korkusunun" etkisinde ortaya çıkan "istila" filmlerinin perdeleri istila etmesinin dışında korku sineması açısından bir başka önemli gelişme daha olmuştur. Küçük bir İngiliz yapım şirketi olan Hammer'ın, önce ucuz televizyon korku dizileri, sonra da sinema için benzer nitelikte filmler yapmaya başlamasıdır. Hammer şirketinin korku filmleri büyük ilgi uyandırmış ve 60'lar boyunca şirketin adı korku sinemasıyla adeta eşleşmiştir (Abisel, 1995: 141).

60'lı yıllarda renkli filme geçilir. Daha önceki korku filmlerinde şiddet, belirli ölçülerde verilerek sadece hissettirilmektedir. Siyah beyazdan renkliye geçildikten sonraki dönemde ise eskiden gösterilmeyen her şey abartılarak sergilenmeye başlar. Ölçülü korkunun yerini bol kanlı, bol çılgılık, bol şiddet içeren bol sadomazoşist sahneler alır. Drakula'dan mumya'ya, zombilerden yılan kadınlara, Kurt Adam'dan Frankenstein'a kadar eski filmler tekrar tekrar çekilir. Bu kez oluk oluk kan akıtılır, vampirlerin dişleri sivrilir, bakireler soyunmaya başlar ve makyajlarda ölçüler tamamen yitirmeye başlar. Özellikle Hammer'in çektiği vampir filmleri büyük ilgi görür. Şirket, Universal'in 30'larda popüler olan filmlerinin pek çoğunun tekrar çevrimlerini yapmış; korku filmlerinin canavar dağarcığını iyice çeşitlendirip renklendirmiş; zamanla, yeni yönetmenlerin az da olsa psikanalitik öğelere ve açık cinsel göndermelere yer vermesine olanak sağlamıştır (Abisel, 1995: 141-142).

Alfred Hitchcock, 1960 yılında çektiği "Sapık (Psycho)" filminde doğaüstü olaylara hiç yer vermeden korku ve gerilimi incelikli bir şekilde harmanlayarak bir çığır açar. Hitchcock, bu filmde Norman Bates karakteriyle kurbanlarını keserek katleden 'sapık-katil' tipini ortaya çıkarmıştır. Bu filmde doğaüstü bir güç ya da herhangi bir canavar korku öğesi olarak kullanılmamış, insanın kendisi de korku öğesi olarak kullanılabilmesi sunulmuştur. Soğuk savaşın da yaşandığı bu dönemde paranoyak kavram ve simgeler yaygınlaşmış, mutluluğun ve güvenin temsilcisi olan evlerin içinde de esrarengiz olayların yaşanabileceği yansıtılmaya çalışılmıştır (Wood, 2004:178-187).

Ünlü Amerikalı yönetmen Roger Corman, 1960'larda gotik edebiyata yönelerek Edgar Alan Poe'nun eserlerini sinemaya uyarlar. "Usherler'in Evi'nin Düşüşü (1960, Fall of the House of Usher) filmi, Kuyu ve Sarkaç (1961, (The Pit and The Pendulum), Korkunç Masallar Kahramanı (1962, Tales of Terror), Ligeia'nın Mezarı (1964 Tomb of Ligeia)'nın da aralarında bulunduğu Edgar Alan Poe'nun yapıtlarına dayanan film döngüsünün başlangıcına işaretler. Tüm bu Poe filmleri bütçeyi çokça aşan zaferler olurken, Kızıl Ölümün Maskesi (1965, The Mask of The Red Death)" bu döngünün en iyi filmi olmuştur (Odell ve Le Blanc, 2011:111).

60'lı yıllarda çekilen diğer önemli filmler ise "Bebek Jane'e Ne oldu? (1962, What Ever Happened to Baby Jane/ Robert Aldrich), Kuşlar (1963, Birds/ Hitchcock), Rosemary'nin Bebeği (1968, Rosemary's Baby/ Roman Polanski), Yaşayan Ölülerin Gecesi (1968, The Night of The Living Dead/ George A. Romero)" dir. Yaşayan Ölülerin Gecesi, zombi filmlerine bilimsel bir açıklama getirmeyi ilk kez deneyen filmlerden biridir.

70'li yıllar korku türünün daha korkunçlaştığı, daha fazla şiddete yöneldiği, daha iğrençleştiği bir dönem olmasına rağmen Amerikan korku sinemasının altın çağıdır. Ülkeye hâkim olan güvensizlik duygusu, siyasal meşruiyetin sorgulanması, enflasyon, toplumun temel kurumları olan aile, kilise korku sinemasının malzemesi haline gelir (Abisel, 1995:145). Bu yıllarda kullanılan kamera teknikleri, müzikler, makyajlar, maskeler, sürükleyici montajlar seyirciyi hayran bırakarak korku sinemasına olan ilgiyi artırır.

William Friedkin'nin yönettiği 1973 yapımı Şeytan (The Exorcist) filmi ile şeytanlı filmler furyası başlar. Şeytan'ın etkileyici sunumu, konusunun genişliği, insanlarda uyandırdığı merak ve yakaladığı gişe başarısı sinemacıları bu tür filmler yapmaya yöneltir."Kehanet (1976, The Omen)", "İfrit (1978, Damien The Omen)" gibi filmler bu furyaya örnektir. Ayrıca, Amerikan Sineması'nda "Soldaki Son Ev (1972, The Last House on The Left), Tepenin Gözleri (1977, The Hills Have Eyes)" gibi, iç sürtüşmeye, toplum içi gerginliğe ve şiddete yönelik korku filmleri de ortaya çıkar.(Odell ve Le Blanc, 2011:113)

Dönemin ünlü filmlerinden bir tanesi de gerçek bir olaydan sinemaya aktarıldığı söylenen "Teksas Elektrikli Testere Katliamı (1974, The Texas Chain Saw Massacre/ Tobe Hooper)"dır (Odell ve Le Blanc, 2011:114). Filmde deri surat ve ailesinin işlediği cinayetleri konu alınmaktadır. Film Slasher – şehirde ya da kırsal alanda bir grup gencin vahşi bir katilin takibine uğradığı ve sadece genç yaşta seks ilişkisine girmemiş bir adının (erken dönemde) sağ kaldığı filmler – türünün başlangıcı kabul edilir. Esas Slasher döneminin en önemli filmleri "Cadılar Bayramı" (1978, Halloween- ilk Cadılar Bayramı filmi)', Fiday the 13th (13.Cuma) ve A Nightmare on Elm Street (Elm Sokağı Kabusu) filmleri, uzun birer devam serisi başlatmışlardır ve her birinde korku ikonu haline gelmiş korkunç bir katil bulunmaktadır (Cherry,2014:37).

Nostferatu, Alman yönetmen Werner Herzog tarafından renkli ve sesli olarak Nostferatu: Gece Hayaleti (Nostferatu: Phantom des Nacht) adıyla 1979'da yeniden çekilir ve bu filmde yer alan karakterler Dracula romanındaki isimleri taşırlar.

Bu dönemde erotizm ve korkunun iç içe girdiği yeni korku filmleri ortaya çıkar. Erotizm ve korkunun iç içe geçtiği bu dönemde erotik-korku patlaması, yetmişlerin ortalarına doğru sert pornografik filmlerin gelişiyile birlikte seks-korku karışımının demode oluşuna kadar sürer (Tohill ve Tombs, 2005: 7).

1980'lerde türün, gerilimi neredeyse bir kenara bırakarak tüm ağırlığı yaratıkların tasarımına ve şokların sergileniş tarzına verdiği söylenebilir. Canavar-kurban sorgulaması yerine kimin ne zaman öleceği merak edilir duruma gelir. 80'li yıllarda bilgisayarların sinema dünyasıyla buluşması, korku sinemasında görsel ve işitsel etkilerin önceliği almasına neden olur. Artık özel etkiler çok daha zengin, renkli ve inanılmaz olmaya başlar. Sinemanın hemen her ögesinde gelişen teknoloji; korkuyu inandırıcı kılan mekânsal tasarımlar, makyaj, dekor, müzik gibi unsurlarla korku sinemasının da hizmetine sunulur. "Yaratık-2 (Alien/ James Cameron)" filminin çarpıcı teknik tasarım ve efektleri filmi daha renkli hale getirir. Hem psikanalitik unsurları kullanan hem kendine güvenen ısrarlı bireyi hem uzay yolculuğunu hem de uzaylı

canavarı anlatan bu film, aynı zamanda uzaylı yaratıkları az da olsa yeniden gündeme getirir (Abisel,1995:145-146).Yaratık, aynı zamanda dönemin uzay korkusunun da gün yüzüne çıkmış bir göstergesidir. Uzay korkusu bu dönemde çekilen "Yıldız Savaşları (1977, Star Wars/ George Lucas), Gremlinler (1984, Gremlins/ Joe Dante), Yaşıyorlar (1988, They Live/ John Carpenter)" gibi filmlerle kendini gösterir.

Bu dönemde George Romero 1968'de "Yaşayan Ölülerin Gecesi" ile başladığı zombi filmini, 1980'de çektiği "Ölülerin Şafağı (Dawn of The Dead)" ve 1985'te çektiği "Ölülerin Günü (Day of The Dead)" nü, ölümler üçlemesi olarak tamamlar.

Aynı zamanda 1980'ler, anti-kahramanların ortaya çıkarılıp kanlı bıçaklı seri cinayet filmlerinin ya da slasher filmlerin birtakım görsel efektlerle gösterildiği dönemlerdir. "Cadılar Bayramı (1978, Halloween/ John Carpenter)" ile başlamış slasher filmleri, 1980'de "Friday the 13th/13. Cuma", 1984'de "A Nightmare on Elm Street/Elm Sokağı Kabusu" gibi filmler ile geri gelmiş ve büyük başarı sağlamışlardır (Türköl ve Kasap, Cilt:7 Sayı:32 sf: 714).

80'lerde ve 90'larda eskisi kadar güçlü olmasa bile etkinliğinden ve cazibesinden fazla bir şey kaybetmemiş olan korku sineması, yeni kaygıların, yeni korkuların dışı vurulduğu kültürel bir biçim olarak varlığını korumakta; ayrıca uzun zamandır öz bilincini sergileyerek kendi parodilerini, komedilerini üretmektedir (Abisel, 1995:148). 90'lı yıllarda televizyonun artan etkisi, Soğuk Savaşın sona ermesi, liberal politikanın yaygınlaşması, Sovyetler Birliği'ndeki dağılma 90'lı yıllar sinemasında birçok değişime neden olur. Kapitalizm ve Sosyalizm'de arzu edilen başarının yakalanamaması modern insanda bireysel çöküntülere ve düş kırıklıklarına sebep olur. Bu dönemdeki gelecek kaygısı, korku filmlerinde hafıza kaybı, belirsizlikler ve gelecek korkusu olarak kendini gösterir.

Türlerin öykünme yılı olarak kabul edilen bu dönemde aksiyon-korku, komedi-korku, bilimkurgu-korku filmleri yapılmaya başlanır."Amerikan Sapığı", "Cehennemden Gelen", "Hayalet Süvari", "Kutsanmış Çocuk", "Ölümün Maskesi" gibi filmlerle korku sinemasının bilindik konuları yeniden ele alınır. 1973'te çekilen "Şeytan (Exorcist)" filminin çıkarılan sahneleri eklenerek yeniden düzenlenir ve gösterime girer. Son haliyle seyircinin karşısına çıkan "Şeytan", oldukça ilgi görür.

1990'larda slasherların komik taklitlere dönüşmeye başladığı görülür. 1992'de Even Ramimi'nin "Zombi" filmlerindeki efektler, Peter Jacson'un "Dead Alive" filminde görülmektedir (Türköl ve Kasap, Cilt:7 Sayı:32 sf: 714).

90'ların sonlarına doğru hareketlenen korku sinemasının canlanmasında bilgisayar teknolojisinin ve gelişmiş olanaklarının kullanılmasının payı büyüktür. Bilgisayar teknolojisi sayesinde etkileyici müzikler, şok edici ve çarpıcı benzersiz efektler, animasyonlu sahneler yapılabilmektedir. Korku türünün kurtarıcısı Wes Craven olmuştur. Wes Craven'in 1996'da çektiği "Çığlık (Scream)", post-modern korku filmi denemesi olmasına rağmen modaya uygun bir oyuncu kadrosuyla birleştirilmiştir. Scream eğlenceli bir film olmasının yanı sıra korkutucu, kanlı ve gerilim doludur (Odell ve Le Blance,2011:118). Jonathan Deme'in çektiği 1991 yapımı "Kuzuların Sessizliği (The Silence of the Lambs)", Taylor Hackford'un 1997 yapımı "Şeytanın Avukatı (Devil's Advocate)", Japon korku filmi "Halka (1998, Ringu/ Hideo Nakata)" bu dönemin önemli filmleridir.

2000'lerde ise psikolojik ve izleyiciyi heyecanlandıran filmler popüler hale gelmeye başlamıştır. Seyirciyi final bölümleriyle şok eden, karmaşık kurgularla desteklenen senaryolar ve

hikâyelerin oluşturulduğu, bir sonraki aşamada daha çok karmaşıklaşan, izleyicilerin tahminlerini boşa çıkaran filmlerdir.

2000'li yıllarda klasik korku filmlerinin devamları ve yeniden çevrimleriyle birlikte bilgisayar teknolojisi sayesinde yeni deneysel çalışmalar, yeni yollar ve yeni arayışlar devam eder. Amerikalı yönetmenler Japon yönetmenler ile görüşerek Uzakdoğu korku filmlerini tekrar çekmiş, Japon-Amerikan melez filmler ortaya çıkmıştır.

Japon korku filmleri bilinen korku filmlerinden farklı, mistik öyküleri, çarpıcı efektleri ve kurguları ile ilgi çekmiş ve takdir toplamıştır. 1998'de, Hideo Nakata'nın düşük bütçeli, ölçülü korku filmi Ringu (Halka)'nın, Japon gişesindeki başarısı ve uluslar arası dikkat çekmesiyle, Kore ve ABD'de tekrarları ve devam filmleri çekilmiştir (Odell ve Le Blance,2011:178).

Halka ile başlayan yeniden çevrim, "Ölüm Provası (2000, Odishon/ Takashi Miike), Garez (2000, Ju-On/ Takashi Shimizu), Dracula 2000 (2000, Was Craven), Göz (2002, The Eye/ Danny Pang, Oxide Pang Chun), Karanlık Sular (2002, Dark Water: Honogurai Mizu no Soko Kara/ Hideo Nakata)" ile devam eder. 2000'li yıllar daha çok korku sinemasında devam filmlerinin çekildiği yıllardır.

Korku tarzına farklı bir boyut kazandıran, bulmacalı filmler arasına giren ve ilk bölümü 2004'te yayınlanan "Testere (Saw)" de bir seri katilin, insanları her seferinde akıl almaz tuzaklarla öldürmesi anlatılır. İnsanları, yaptıkları hatalarla yüzleşmek zorunda bırakarak ve bu hataların bedelini de ölümcül oyunlar oynatarak ödeten seri katil, aynı zamanda kurbanlarına hayatın değerini öğretme takıntısı olan bir canidir.

Yabancılaşmayla beraber yayılan ölüm korkusu ve teması, iletişim araçlarında da yer almaya başlar. İletişim dünyasının gözde aracı cep telefonları Cevapsız Çağrı gibi filmlerle korku sinemasına girer.

3. Türk Sinemasında Korku Kavramı

Her toplumun kendine ait bir inanç sistemi, toplumsal düzeni, siyasal ve tarihsel hayatı ve tüm bunlara bağlı olarak ortaya çıkan korkuları vardır. Örneğin Türk toplumunda hakim olan İslam dinindeki cin kavramı korkularına yansımıştır. Bu korkular da doğal olarak sinemaya yansımıştır. Fakat dönem dönem farklı sinemalardan etkilenmeler de söz konusudur.

Korku sineması Türkiye'de kırklı yıllarda başlamıştır. Bu dönemde yabancı korku filmleri Türk motiflerle tekrar çekilmiştir.

Bu türdeki ilk film "Çılgılık (1949)" dır. Fakat bu filmin bir kopyası maalesef günümüze kadar gelmemiş, bu sebeple kayıp statüsündedir. Çılgılık, fırtınalı bir gecede sığındığı köşkte, miras meselesi yüzünden dayısı tarafından delirtilen genç bir kızla tanışan bir doktorun öyküsünü anlatıyordu. Esrarengiz, karanlık, deli kızın dehşet verici çılgınlıkları ile çımlayan köşkte doktor öldürülmek istenecek, ama yerine genç kız kurban gidecektir. Tek bir mekanda geçen, gerilim havası vermeyen, ne korku ne de heyecan yaratmadan biten film başarısız bir ilk çalışmadır (Scognamillo, 2010:99).

1953'te ise Mehmet Muhtar tarafından "Drakula İstanbul'da" çekilir. Filmin senaryosu Ali Rıza Seyfi'nin Bram Stoker'ın romanından esinlenerek yazdığı "Kazıklı Voyvoda" isimli romandan yararlanılarak yazılır (Tombs, 2004:171). Drakula İstanbul'da filmi Türk sinemasının ilk düşsel korku filmi, ilk vampir filmi olurken aynı zamanda dekorların dışavurumcu havası, sahne donanımının uygunluğu ile çekimleri ayrıntılı ve özenli yapılmıştır (Scognamillo,2010:123).

"Dracula İstanbul'da" filmi, Bela Lugosi'nin Dracula'sından belirgin farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılıklardan biri Atıf Kaptan (Dracula)'nın sinemada uzun köpek dişleri gözükken ilk vampir olmasıdır. Bu dişler, ünlü Dracula filminde hiç gözükmemektedir. Böylece dişler, sinemada vampir imgesiyle özdeşleşerek onun ayrılmaz bir parçası olur. "Dracula İstanbul'da" filminde, diğer filmde ve romandan farklı olarak vampire karşı haç kullanılmamaktadır.

1954'de yönetmenliğini ve senaristliğini Orhan Erinc'in yaptığı "Ölüm Saati" ise unutulmuş Türk filmleri arasındadır. Sapık bir katilin, bir ailenin hayatını nasıl cehenneme çevirdiğini anlatmıştır. Yıllar içinde kaybolan ve unutilan bu film, küçük bir mekânda kısıtlanan insanların hikâyesini gerilim ve çaresizlik içinde ölümün ve katilin bilinmezliğinin korkutan atmosferinde başarıyla anlatır. Korku ve şüphe dolu dakikalar birbirini takip eder. Garip olaylar, zamansız gelen notlar ve mektuplarla gerilim tırmandırılır. Kendi içinde kusurları olmasına rağmen bu film Türk filmlerine göre değişik konusu ve korku atmosferini yansıtan küçük oyunları ile ilgi çekicidir. Özellikle finalinde korku filmlerinde sık kullanılan bir şaşırtma ile seyircilerin aklında bir soru işareti bırakır (Aktaran Akyar,2012:36).

1972'de İtalyan sinemacılar Alman asıllı Klaus Kinski ile Türkiye'ye gelerek Türk- İtalyan yapımı iki film çekerler. Klaus Kinski, Ayhan Işık ve Erol Taş'ın rol aldığı "Ölüye Hayat Veren El" ya da "Ölüm Nefesi" ve "Canavarın Sevgilisi (1974) filmlerini çekerler. Fakat bu filmler Ayhan Işık hiçbir zaman izleyememiş ve ölümünden sonra yayınlanmıştır (Özkaracalar, 1998: sayı:1 sf: 30-33).

Yılmaz Duru, 1986'da "Ölüye Hayat Veren El" in negatiflerini Roma'da görüştüğü Türk işadama Şakir Sözen'den satın alarak filmi dublajlatır ve filmde yer alan diğer bazı karakterlerin isimleri de değiştirilir. Yılmaz Duru'nun "Ölümün Nefesi" "adını verdiği bu film Avrupa'daki Türk işçiler için yurtdışında video piyasasına sürülür ve Türkiye'de özel televizyon kanallarında gösterilir (Özkaracalar, 1998: sayı:1 sf:30-33).

1974'de Metin Erksan, William Friedrick'in çektiği 1973 yapımı "Şeytan (The Exorcist)"nın uyarlamasını çeker. Şeytan ilginç bir çalışmadır. Erksan, özgün filme sadık kaldığı bu ilk doğaüstü korku denemesinde çeşitli kamera oyunları ve özel efektler kullanarak seyirciyi sarsar (Scognamillo,2010:221). Filmde Hristiyan öğeler, İslami öğelere dönüştürülerek aktarılır. Fakat Türkiye'de gereken ilgiyi bulamaz. İçerik olarak, Türk toplumuna yabancı gelen öğelerin kullanılmasıyla anlamsız hale gelen film, aynı zamanda biçimsel yetersizliğinden dolayı da etkileyici olmaktan uzak kalır.

70'li yıllardaki çekilen Tarkan filmlerinde ve 1975 yılındaki "Süt Kardeşler" filminde kullanılan Gulyabani gibi korkutucu unsurlar kullanılmış olsa dahi bu filmleri korku filmi olarak nitelendiremeyiz. Genel olarak korku-komediler çekilerek, seyircinin ilgisi çekilmeye çalışılmıştır.

Şeytan'dan sonra gerçek anlamda ilk korku filmi, 1993'te metaforik bir vampir öyküsünün anlatıldığı, Kutluğ Ataman'ın senaryosunu yazıp yönettiği "Karanlık Sular" filmidir (Şimşek, 2016:88). İstanbul'da eski yerel kültürler ile yeni yabancı kültürler arasındaki ilişkiler, gerilimler ve çatışmalar üzerine metaforlar içeren, iç içe geçmiş öykülerden oluşan bir filmidir. Yerli ve uluslararası festivallerde, gösterime girdiği ülkelerde övgüler alan film, ülkemiz sinemalarında dağıtım ve tanıtım sorunlarından dolayı çok az izleyici toplar.

1993'te çekilen "Karanlık Sular" Türk sinemasında ikinci kez vampir ögesinin kullanıldığı filmidir. Ancak iki binli yıllara kadar korku sineması Türkiye'de kendine yer bulamamış ve

korku unsurları uyarılama olan filmlerden devşirilmiştir."Sapık (Alfred Hitchcock)" 1995 Mehmet Alemdar tarafından "Kader Diyelim" adıyla Türk Sinemasına uyarlanır ve aynı yıl çevrilen bir başka film ise yine Mehmet Alemdar'ın yönettiği "Şüphenin Bedeli" dir.

2004'te çekilen "Okul" filmine korku ve komedi bir arada kullanılarak izleyiciyi çekmiştir. Filmde korku unsuru olarak "intikamcı hayalet" ögesi kullanılmıştır.

Yine aynı yıl çekilen "Büyü" filmi Kuran'da geçen bir ayetten yola çıkılarak çekilmiştir. En önemli özelliği Türk korku kodlarını kullanan ilk filmidir. Bu filmin ardından "Dabbe", "Araf", "Semum", "Musallat" gibi yine Kuran'dan hareketle, cinler, büyü, kürtajın günah olması gibi konular işlenerek filmler çekilmiştir.

2006'da çekilen "Küçük Kıyamet" filminde ise Türkiye'nin 1999'da yaşadığı depremin yarattığı korku bazı sahnelerde işlenmiştir.

2010 yapımı "Ada: Zombilerin Düğünü" filmi ise ilk Türk yapımı zombi filmidir.

İki binli yıllar Türk korku sinemasının yükselen yıllarıdır. Ard arda çekilen filmlerde görülüyor ki İslami öğeler (cin, büyü, cehennem), toplumu derinden etkileyen deprem korkusu, zombiler ve korkunun klasikleşmiş öğeleri (vampir, kurt adam, yaratıklar) korku unsuru olarak kullanılmıştır.

3.1. 2000 Sonrasında Türk Sinemasında Korku Kavramı

2000'li yıllar boyunca Türk Sineması'nda tür olarak korku filmlerinde bir artış söz konusudur. Bu dönemde ağırlıklı olarak, dinsel temalı filmler çekilmiştir.

Taylan biraderler (Yağmur- Durul), 2004 yılında, Doğu Yücel'in "Hayalet Kitap" adlı eserinden uyarlanan "Okul" filmini çekerler. Film konusu aşkına karşılık bulamayan ve üniversite sınavlarına hazırlanan bir gencin intihar etmesi ve intikamını almak için yeniden okula geri dönmesiyle başlayan olaylar anlatılır. Film başarısını korku ile komedinin birleştirilmesine borçludur ve korku-komedi alanında yapılan ilk yerli film olma özelliği taşır. Gişede yakaladığı başarı, Türkiye'de fantastik ve korku sinemasının canlanacağını habercisidir (Şimşek,2016:88). Ancak filmin gereksiz komedi unsurlarıyla dolu olması korku atmosferinin yitirilmesine sebep olur.

2004 yılında Orhan Oğuz tarafından çekilen "Büyü" filmi, bu dönemin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Arkeologların araştırmalarını konu alan filmde; 700 yıl önce Artukluların yaşadığı bölgeye kazı yapmaya giden ekibe Kur'an'da yer alan cin ve doğüstü varlıkların saldırması anlatılmaktadır. Genel olarak ise, büyü olgusu konu alınmıştır (Türkel ve Kasap, Cilt:7 Sayı:32 sf: 716). Daha çekim esnasındaki set kazaları ve şanssızlıkları ile gündeme gelen bu film, galasında çıkan yangınla adını duyurur ve lanetli film olarak anılır. Durgun oyunculuğu, kötü diyaloglarla yazılmış senaryosu, plandaki tutarsızlıkları, kötü özel efektleriyle Türk kültürüne ait korku kodlarını kullanan ilk korku denemesi olarak Türk sinemasındaki yerini alır.

Hasan Karacadağ'ın yazdığı ve yönettiği, 2006 yapımı "Dabbe" isimli filmde, kıyametin internetten yayılan bir virüsle başlayacağı ve internetle insanların beynine giren bir virüsün, insanları cinlerle karşı karşıya getirmesi anlatılır (Yurdiğül ve Zinderen,2013:85). İslam inancına göre kıyametin kopmasına yakın dünyaya Dabbet'ül Arz adında bir yaratık gelecek ve kıyameti başlatacaktır. İnsanlara hitap edecek varlığın radyo, tv., telefon ve internet olabileceği ihtimalleri üzerinde durulmaktadır.

Dabbet'ül Arz, dünyayı örümcek ağı gibi saran internettir ve yardımcıları ise aynı mekânda ancak değişik boyutta yaşayan cinlerdir. Kötü oyunculuğu, film içinde bulunan boşlukların yan hikâyelerle desteklenmemesi, söylemek istediğini tam olarak söyleyememesi gibi filmin eksiklikleri olsa da, şok sahneleri ve çarpıcı efektleri ile seyircinin ilgisini çekmiştir.

Gen, Togan Gökbakar'ın yönettiği 2006 yapımı gerilim türündeki filmidir. Konusu, Psikiyatr Doktor Deniz'in yeni görev yeri dağlık ve tenha bir bölgedeki akıl hastanesidir. İşine başladığı gün hastalardan birinin intiharı genç doktorun tanıklık edeceği korkunç olayların başlangıcıdır. Üç gün içinde hastanede akıl almaz cinayetler yaşanır ve olayları araştırmak için hastaneye gelen polisler kötü hava şartları yüzünden mahsur kalırlar. Telefon hatları arızalanır, yollar kapanır. Herkesin birbirinden şüphelendiği cinayetler çıkmazı adeta dışarı açılan tüm kapıları kapamıştır. Çok geçmeden bütün hastane ve Dr. Deniz bir an önce uyanmak isteyecekleri bir kabusun içine girerler (<http://www.filimadami.com>).

Cani bir şekilde cinayetlerin işlendiği, herkesin birbirinden şüphelendiği, gerilimin tırmandığı bir atmosfer içinde, korkunun egemen olduğu bir karabasan haline dönüşen "Gen", klostorofobik yapısı, mekan tasarımı, müzikleri, görsel efektleri, senaryosu ve kurgusu ile oldukça ilgi çeker.

2006'da Biray Dalkıran'ın ilk uzun metrajlı filmi olan "Araf"ta cin ya da büyü gibi dini unsurlar kullanılmamış, dini açıdan büyük günahlardan biri sayılan kürtaj konusu ele alınmıştır. Filmde, korku unsuru olarak kürtaj sonucu ölen bebeğin ruhu Arafta kalmış ve baş kahraman Eda (annesi)'ya musallat olmuş, intihar ederek ölmesine sebep olarak intikamını almıştır (Şimşek,2016:89).

Taylan biraderlerin 2006'da gösterime giren "Küçük Kıyamet" filmi ise İstanbul'da yaşanan depremi ve insanın doğa karşısındaki acizliğini anlatmaktadır. Senaryosu, oyuncuları, kurgusu, sahne tasarımları, müzikleri, efektleri ile ortaya iyi bir korku filmi çıkar (Şimşek, 2016: 89). Korku ve psikolojik gerilim unsurları taşıyan filmde abartılmadan deprem korkusu işlenmiştir. filmidir. Filmin sürpriz sonucuyla ölüme farklı bir bakış açısıyla bakılır. Sondaki flashbackler ile her şey anlaşılır.

Aynı yıl çekilen "Kabuslar Evi (Takip, Son Dans, Hayal-i Cihan, Kaçan Fırsatlar Limited, Çizgisiz Zamanlar, Tanıdık Yabancı, Karanlıktan Gelen)" serisi Çağan Irmak ve Uluç Bayraktar tarafından, farklı oyuncular ile çekilmiştir. Seride kurt adamlar, hayaletler gibi birçok farklı korku unsuru kullanılmıştır. Ama hepsinin ortak yanı perili bir köşk ve onu satmaya çalışan emlakçısıdır (Şimşek,2016:89).

2007'de Alper Mestçi tarafından çekilen "Musallat" ta da çok sevdiği karısından ayrılarak Almanya'ya işçi olarak giden Suat'a bir cinin musallat olması anlatılmaktadır. Suat, bu ayrılık sebebi ile kabuslar ve halüsinasyonlar gördüğünü sanar ancak kısa süre sonra bunların sebebinin basit bir depresyon olmadığını anlar. Suat, çocukluk arkadaşı ile birlikte ondan para almadan dua okuyan bir hocaya giderek yaşadığı sıkıntılardan kurtulmaya çalışır. İlerleyen dakikalarında Suat'ın görüntüsüne bürünmüş cin, Nurcan ve annesi ile görüşmesini engeller (Şimşek,2016:90). Musallat'ı önceki filmlerden ayıran en belirgin özellik ise ilk kez gözle görülemeyen metafizik bir varlığın görselleştirilmesidir. Film, görsel efektleri ve çarpıcı hikâyesiyle büyük beğeni kazanmıştır.

Hasan Karacadağ'ın senaristliğini ve yönetmenliğini yaptığı ve Türk sinemasının ilk yaratık filmi olarak geçen 2007 yapımı "Semum" filminde ise Kuran'da ateş olarak ifade edilen Semum

kavramıyla insanüstü güçler konu edinilmektedir. Gerçek bir hikayeden esinlenilerek çekilen filmde Canan'ın içine girerek onun hayatını cehenneme çeviren Semum anlatılmaktadır (Yurdigül ve Zinderen, 2013:88-89). Canan'ın içine yerleşen Semum'un çıkartmak için hocanın elinde Kuran-ı Kerim ile başka bir boyutta Semum'la karşı karşıya gelişi ve Kuran'ı okudukça hocayı koruyan yeşil bir halkanın oluşması filmde dikkat çeker. 3D efekt ve sesler özel olarak tasarlanır. Ayrıca film, daha önce cin gördüklerini iddia eden kişilerle yapılan görüşmeler sonucu oluşturulan yaratık ve cehennem tasarımlarıyla izleyici ve eleştirmenlerden büyük övgüler alırken, bazı sahneleri ile 1973 yapımı "The Exorcist" filmi de anımsatmıştır.

Tan Tolga Demirci'nin yazıp yönettiği 2007 yapımı "Gomeda" filminde ise, eğlenceli bir hafta sonu geçirmek için şehir dışına geziye çıkmaya karar veren 5 kişilik bir arkadaş grubu, Kapadokya'ya, Gomeda Vadisi'ne, gitmeye karar verirler. Geçirdikleri bir kaza sonucu yollarına yayan devam etmek zorunda kalsalar da, Kapadokya'ya gitmeye kararlıdırlar. Fakat Gomeda Vadisi'ne vardıklarında konaklamak için seçtikleri mağarada, kabuslarla dolu bir gece geçirirler (<http://sinema.mynet.com>). Filmde metaforik bir anlatımla kürtaj konusuna da değinilmiştir (Şimşek,2016:90)

2009 yapımı "Konak" filminde ise, 6 üniversiteli arkadaş, hocalarının verdiği kültür mirası projeleri ödevi için aynı gruba düşerler ve hocaları özellikle bu 6 kişilik grubu Safranbolu projesinden sorumlu tutar. Safranbolu'ya giderken arabaları bozulur, karşılarına yardım edecek biri çıkar ama az konuşan, tuhaf bakışlı, güven vermeyen biridir. Kalacakları otele vardıklarında ise rezervasyonlarının iptal edildiğinin öğrenirler ve kalacak yer bulamayacak gibidirler. Buldukları boş bir Konak'a yerleşirler ya da adeta bu Konak'ta kalmaları için birileri tarafından yönlendirilirler. Baştan her şey güzeldir ama saatler gece yarısına yaklaştıkça sıra dışı şeyler olmaya başlar (<http://sinema.mynet.com>). Filmde masumiyetin simgesi olarak sunulmuş bir kıza tecavüz eden, tecavüzcüye yardım eden ve şahit olup da hiçbir şey yapmayan arkadaş grubu cezalandırılır.

2009 yapımı "Dabbe 2" Hasan Karacadağ'ın birincisini çektiği "Dabbe"nin devamıdır. "Dabbe 2" de, Kuran'ı Kerim'in Duhan suresinde belirtilen ve aniden göklerden inecek olan ürkütücü kıyamet alameti Duhan'ın yeryüzüne doğru hareket etmeye başlaması anlatılır (Şimşek,2016:91).Filmde kıyametin kopuşunun nasıl olacağı sorusunu ilk kez görselleştirmeye çalışılmış, Boğaziçi Köprüsü ve camilerin yandığını gösterilmiştir. Dünyada ilk kez düşük frekanslı sesler kullanılan filmde efektler ne yazık ki oyunculuğun ve hikayenin önüne geçmiştir.

Yönetmenliğini Ümit Ünal'ın yaptığı 2009 yapımı "Ses" filmi, bir bankanın çağrı merkezinde çalışan ve annesi ile birlikte yaşayan Derya'nın rutin hayatının gaipden duymaya başladığı bir ses ile altüst oluşunu anlatır. Genç kız başlangıçta sesi duymazlıktan gelmeye çalışsa da ses kısa sürede genç kızın hayatını kontrol etmeye başlar. Derya'dan işyerindeki patronu Onur'u takip etmesini isteyen ses, genç kızın hayatını giderek korkunçlaşan bir kâbusa çevirir (<http://tsa.org.tr/>). Baş rollerini Selma Ergeç ile Mehmet Günsür'ün paylaştığı film 2010' da gösterime girmiştir. Film ayrıca 17. Adana Altın Koza (2010) Film Festivali'nde "En İyi Kurgu (Çiçek Kahraman, Natalin Solakoğlu)" ödülünü, 22. Ankara Uluslararası Film Festivali'nde (2011) – Ulusal Uzun Film Yarışması'nda "En İyi Görüntü Yönetmeni (Türksoy Gölebeyi)" ve "En İyi Özgün Müzik (Safa Hendem ve Mehmet Cem Ünal)" ödülünü ve 16.Sadri Alışık Tiyatro ve Sinema Oyuncu Ödülleri'nde (2011) "En İyi Kadın Oyuncu (Selma Ergeç)" ödülünü almıştır (<http://tsa.org.tr/>).

Talip Ertürk ve Murat Emir Eren'in yönetmenliğini yaptıkları "Ada: Zombilerin Düğünü (2010)" filmi ise, ilk Türk yapımı zombi filmidir. Film boyunca tüm izlenenler, el kamerasına yansıyanlardır (Şimşek,2016:91). 2010'da gösterime giren film özel efekt ve makyaj çalışmasıyla övgüler almış ve tamamen el kamerasıyla çekilmiştir.

Yönetmenliğini Biray Dalkıran'ın yaptığı "Cehennem 3D (2010)" Türkiye'de üç boyutlu çekilen ve gösterime giren İlk Türk filmidir. Bu filmde Kuran'da Müddessir suresinin 27. ve 29. ayetlerinde yer verilen ve cehennem ateşi anlamına gelen "Sekar" kavramına yer verilmektedir (Şimşek,2016:92). Aynı yıl, Marid isimli bir cinin musallat olmasını anlatan "Üç Harfliler: Marid" isimli film, yine dini etkide çekilen bir başka filmidir.

2011 yapımı "Karadedeler Olayı" filmi, hikayesi ve çekim tarzı ile "Blair Witch Projesi (1999)" ve "Paranormal Activity (2007)" filmlerine benzer. Filmde, 1989 yılının Ocak ayında bir köyde yaşanan garip olaylar hakkında yayınlanan bazı haberler, genç gazeteci Hakkı'nın ilgisini çeker. Köye giden gazeteci, oldukça korkmuş ve gergin köylülerden gece köyün çevresinde dolaşan yaratıklar olduğunu, köyün bir şekilde cinler tarafından basıldığını öğrenir. Hakkı birkaç hafta köyde kalır ama olağanüstü bir şey görmeyince kamerasını köydeki bir gence emanet ederek İstanbul'a geri döner. Üç gün sonra ise köyün jandarmaları tarafından gözaltına alındığında kamerasını emanet ettiği genç de dâhil olmak üzere köyden 7 kişi parçalanarak öldürüldüğünü öğrenir. Gazeteci Hakkı ifadesi alındıktan sonra serbest bırakılır ama bütün eşyaları ormanda terk edilmiş olarak bulunur; kayıplara karışmıştır (<http://tsa.org.tr/>). Yapımcıların iddiasına göre film, tüm bu esrarengiz süreci kayda alan gerçek görüntülerden oluşmuştur.

2016 yılının bir diğer filmi de Şeyda Şen'in yönetmenliğini yaptığı psikolojik-korku türündeki "Sekerat Son" filmidir. Filmde genç bir ressam olan Seda'nın hayatı, art arda yaşadığı travmatik olaylar ile sarsılır ve ruh hali gitgide bozulur. Bu ruh haliyle öteki aleme yönelir ve karanlık güçlerin etkisi altına girer. Kendi iradesi dışında bağlantılar kurarken yaşadığı korkuların sebebinin anlayamayan kadın sonunda gerçek ile yüzleşir. Ölüm anında yalnızca ölen kişi tarafından gözlemlenebilen olayların ürkütücü yolculuğunu ve ölüm anı sarhoşluğunu (Sekerat-ül mevt) anlatan korku-psikolojik gerilim türü olan Sekerat Son ölümün sırrını sorgulattırken, madde ve enerji perdesini kaldırarak varlıkların sadece görünen maddi yanlarından ibaret olmadığını göz önüne getirmiştir (<http://tsa.org.tr/>).

2000'li yıllar boyunca çekilen; Musallat 2: Lanet (Alper Mestçi, 2011), Mühürlü Köşk (Serkant Yaşar Kutlubay,2011), Dabbe: Bir Cin Vakası (Hasan Karacadağ, 2012), El-Cin (Hasan Karacadağ,2013), Şeytan'ı Racim (Arkin Aktaç,2013), Ammar:Cin Tarikatı (Özgür Bakar,2014), Azem: Cin Karası (Volkan Akbaş,2014), Dabbe: Zehr-i Cin (Hasan Karacadağ,2014), Ümmü Sıbyan: Zifir (Efe Hızır, 2014)Çağrılan (Hüseyin Eleman,2015), Cin Kuyusu (Murat Toktamışoğlu, 2015), Alper Mestçi'nin Siccin 2 (2015) ve Siccin 3: Cürm-ü Aşk (2016) filmleri izleyicinin dikkatini çekmiş cin ve büyü temalı filmlerdir.

Türkiye sinemasında, örnek verilen filmlerde olduğu gibi, özellikle cin ve büyü korkunun kaynağını oluşturmakta, farklı olaylar ve karakterler üzerinden "musallat olma" öyküleri anlatılmaktadır. Çünkü, çoğunluğun dini inancı olan İslam ve Kuran'da büyü ve onunla uğraşmak büyük günahlardan biri olarak görülmekte ve cinler ise uzak durulması gereken bir alem olarak aktarılmaktadır. Bu öğelere ek olarak, zina, kürtaj gibi yine hakim olan inancın büyük günah olarak aktardığı öğeler de korku filmlerinde işlenmektedir.

SONUÇ

Üç bölüme ayrılarak oluşturulmuş bu çalışmada, korku kavramı ve belirtileri tanımlanmış ve bu tanımlamalardan yola çıkılarak Dünyada ve Türkiye’de korku sineması ve türün Türkiye’de etkin olarak var olduğu 2000 ve sonrası incelenmiştir.

İlk bölümde ele alınan korku, gerçek ve gerçek dışı olarak var olan temel duygulardan biridir. İnsanın yok edilme, zarara uğrama endişesinden kaynaklanır. Gerçek korku, somut nedenlere dayanır ve tehlikeli durumlarda verilen tepkidir. Gerçek dışı korku, kaynağını bilinçdışından alır ve belli bir nedene bağlı değildir. Cadı, hortlak, vampir, cin ve hayaletlerden, korku filmlerinden duyulan korku gerçek dışı korkular olarak nitelendirilebilmektedir. İster gerçek ister gerçek dışı olsa da, korku, insanoğlunun kaçamadığı ve kurtulamadığı bir duygudur. Bu sebeple de sinemadaki yerini de almıştır. Korku filmleri, insanoğlunun en temel korkuları ile beslenir ve korkutan şeyler hep bilinmez alanındadır.

İlk dönemlerinde yazın sanatından esinlenen korku türü zaman içinde gelişerek değişmiş ve ilgi görmüştür. Ama özünde insanın yok olma korkusu ve ölümle gideceği bilinmezliğe ait korkular üzerinde şekillenmiştir.

Frankenstein ve Dracula yazın sanatından sinemaya aktararak, yıllarca sürece ve farklı filmler içinde de kendine yer bulacak ilk canavar ve vampir imgelerini ortaya çıkarmıştır. Korku filmleri, kostüm ve makyajla, yaratılan karakterle, mekanın yaratmış olduğu korkuyla, sinemaya sesin de eklenmesiyle ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte yarattığı etkilerle izleyicinin bilinçaltındaki korkuları ortaya çıkarmış ve onlara yenilerini de eklemiştir.

Korku kavramı, sinemada, toplumların yaşadığı sosyal, ekonomik, siyasal ve dini inançlar etkisiyle şekillenmiştir. Evrensel korku olarak tanımlayabileceğimiz ölüm ve sonrasını açıklama çabası, insanların cenneti ve cehennemi tasvir etmesine sebep olmuştur. Bu betimleme yöntemiyle, insan, korkusunun üstesinden gelmeye çalışmıştır. Zamanla, “zombiler” yaratmış, toprağın altını ve üstünü bir tutma çabasına girişmiştir. Bilimin ilerlemesi ve onun yarattığı korku ve kaygılarla, imgeler de değişmiş, metafizik öğeler yerini dev böceklere, bitkilere bırakmıştır.

2.Dünya Savaşı’ı öncesinde genellikle yazın sanatının öğelerini kullanarak çekilen filmler türün seyirini belirlemiş, savaş sürecinde durgunluk yaşasa da, sonrasında yükselmiş ve 80’ler ve 90’larda en iyi örneklerini vermeye başlamıştır. Metafizik öğeler, hayali kahramanların yerini insanlar da almıştır.

Korku filmleri toplumların yerel inanışlarına göre de şekillenmiş, her ülke kendi inancına göre filmler üretmiştir. Japonya’da intikamcı ruh inancının etkisi ile çekilen Halka filmi, Türkiye’de İslam etkisi ile çekilen Büyü, Dabbe serisi gibi örnekler bu tanımlamaya örnek niteliktedir.

Türkiye’de korku sineması 1940’larda başlamış, ilk örnekleri ise Drakula İstanbul’da, Şeytan gibi Amerikan korku filmleri uyarlamalarıdır. Bu filmler izleyici karşısında yeterli ilgiyi görememiş ve 2000’li yıllara kadar korku imgeleri farklı türlerdeki filmlerde kullanılmış olsa da, tür, Türkiye’de 2004 yılı itibarıyla yükselişe geçmiştir. 2004’te korku-komedi karışımı olan “Okul” filmiyle başlayan serüven günümüzde İslami etkide devam etmektedir.

Hasan Karacadağ, Alper Mestçi gibi türe yön veren yönetmenlerin filmleri başta olmak üzere, diğer filmlerin birçoğunda da ortak öge İslami etkidir. Filmlerde Kur-anı Kerim, cennet-cehennem kavramları, cinler, büyü’nün günah olması, kürtajın ve evlilik dışı ilişkinin büyük günahlardan biri kabul edilmesi, ezan, muska, cevşen gibi öğeler görülmektedir. Türk korku sinemasının bu yönde ilerlemesinin en büyük sebebi, toplumumuzun, batılı korku objelerine karşı daha uzak olması söylenebilir. Batılı korku imgelerinden korku duymayan toplumumuzda ortak korkularımızı ve inançlarımızı ele alan, konu edinen filmler yapmak daha kesin sonuçlar sunar. Çünkü çalışmanın en başında aktarılmaya çalışıldığı gibi korku, insan hayatında her daim var olan ve kültüre, inanca, siyasal yaşantıya göre değişen bir olgu olarak sinemada farklı imgeler ile kendine yer bulmuş ve bulmaya da devam edecektir.

Kaynakça

Kitap

Abisel, N. (1995) Popüler sinema ve türler. İstanbul: Alan Yayıncılık

Cherry, B. (2014). Sinemaya giriş dizisi korku (M. Zorlukol çev.). İstanbul: Kolektif Kitap

Demirci, T. T. (2006). Korku sinemasının psikanalizi. İstanbul: Es Yayınları

- Nowell-Smith, Geoffrey (2008). Dünya sinema tarihi (A. Fethi çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Odell, C. ve Le Blanc, M. (2011). Korku sineması (A.Toprak çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık
- Oskay, Ü. (2014). Çağdaş fantazy, popüler kültür açısından bilim kurgu ve korku sineması. İstanbul:İnkılap Kitabevi
- Scognamillo G. (2006).Canavarlar yaratıklar manyaklar. İstanbul: PMP Basım Yayın Matbaacılık San. Tic. A.Ş.
- Scognamillo G. (2010) .Türk sinema tarihi. İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Şimşek, G. (2016). Sinemada korku ve din: 2000 sonrası Amerikan ve Türk filmlerinde cin Unsurunun çözümlenmesi. İstanbul: Pales Yayınları
- Teksoy, R. (2009). Rekin Teksoy'un sinema tarihi - Birinci Cilt İstanbul:Oğlak Yayıncılık ve Reklamcılık Ltd. Şti.
- Tohill C. Ve Tombs P.(2005). Avrupa seks ve korku sineması (N.Birgül çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Tombs, P. (2004). Fantastik filmler Uzakdoğu'dan Güney Amerika'ya (N. Birgül çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Wood,R. (2004). Hitchcock Sineması (E. Yılmaz çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Yurdigül, Y. ve Zinderen İ.E. (2013). Sinema ve televizyonda özel efekt. İstanbul : Doğu Kitabevi
- Zulliger, H. (1998). Çocuklarımızın korkuları (K. Şipal çev.). İstanbul : Cem Yayınevi

Makaleler:

Özkaracalar, K.(1998). Ayhan Işık'ın İtalyan korku filmleri. Gece Yarısı Sineması Dergisi, Sayı:1, 30-33, Ankara.

Türkel, E. ve Kasap, F. (2014). Türk Sineması'nda Korku: 2000 sonrası Türk Korku Sineması'nda dinsel motifler üzerine bir inceleme ve yaratım sorunları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt:7 Sayı:32, 711-721

Tezler:

Akyar, P. (2012). 2000 sonrası Türk korku sinemasında yer alan dini göstergeler. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi Fırat Üniversitesi, Elazığ

Web Sayfaları:

Çocukların Gelişimi (2015). Çocukluk döneminde ve korkular ve ebeveynlere öneriler. <http://cocuklaringelisimi.com/2015/09/30/cocuklarda-kaygi-korkular/> adresinden erişildi. (ET:13.11.2016)

Gen (2006). Gen. <http://www.filimadami.com/film/2458/gen/> adresinden erişildi. (ET: 20.12.2016)

Gomeda(2007) Gomeda. <http://sinema.mynet.com/film/gomeda/3212> adresinden erişildi. (ET:20.12.2016)

Hürriyet (2009). Korkularla nasıl baş edilir. <http://www.hurriyet.com.tr/korkularla-nasil-bas-edilir-11029757> adresinden erişildi. (ET:18.11.2016)

Kişisel Başarı (2011). Ergenlik dönemi ve özellikleri. <http://kisiselbasari.com/ergenlik-donemi-ve-ozellikleri.html> adresinden erişildi. (ET:16.11.2016)

Karadedeler Olayı (2011). Karadedeler Olayı. <http://tsa.org.tr/film/filmgoster/3208/karadedeler-olayi> adresinden erişildi. (ET:23.12.2016)

Konak (2009). <http://sinema.mynet.com/film/konak/4826> adresinden erişildi. (ET: 20.12.2016)

Psikolojik (2014). Karanlık korkusu. <http://psikolojik.gen.tr/karanlik-korkusu.html> adresinden erişildi. (ET: 16.11.2016)

Reşat Önder (2007). Korkunun fizyolojisi. http://www.resatonder.com/bilimsel_arastirmalar/korkunun_fizyolojisi.html adresinden erişildi. (ET: 18.11.2016)

Sekarat-Son (2016). Sekaret Son. <http://tsa.org.tr/film/filmgoster/8476/sekerat--son> adresinden erişildi. (ET:23.12.2016)

Ses (2010). Ses. <http://tsa.org.tr/film/filmgoster/2983/ses> adresinden erişildi. (ET:23.12.2016)

BİLGİ MERKEZLERİNDE BULUT BİLİŞİM: MAKÜ MERKEZ KÜTÜPHANE ÖRNEĞİ

Sefa BAYRAKTAR

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri

Şeyda BAYRAKTAR

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri

Öz

Bulut bilişim klasik bilgisayar ve internet hizmetlerinden farklı olarak kullanıcılarına zaman, mekân ve platformdan bağımsız hareket etme özgürlüğü sunmaktadır. Birlikte çalışma imkânı, depolama çözümleri, erişilebilirlik gibi nedenlerle kullanım alanı genişleyen bulut hizmetleri kütüphanecilik alanında da kendisine yer bulmakta; geleneksel kütüphanecilik anlayışına web 2.0 yorumunu katmaktadır. Araştırma kapsamında, bulut bilişimin genel yapısından, avantaj ve dezavantajlarından bahsedilmiş; kütüphanelerde genel kullanım şekilleri irdelenmiş; kütüphane oryantasyon ve bilgi okuryazarlığı eğitimi için bulut tabanlı hizmet veren Canvas Instructure LMS yazılımı ile bir eğitim programı hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Bulut Bilişim, Bilgi Okuryazarlığı, Kütüphane Oryantasyon, SaaS

CLOUD COMPUTING IN INFORMATIONAL CENTRALS: MAKÜ CENTRAL LIBRARY EXAMPLE

3337

Abstract

Unlike conventional computer and internet services, cloud computing offers its users freedom to act independently of time, space, and platform. Cloud services, which are used for reasons such as collaboration, storage solutions, accessibility, are also taking place in the field of librarianship; It adds web 2.0 interpretation to traditional librarianship understanding. Within the scope of the research, the general structure, advantages and disadvantages of cloud computing are mentioned; General usage patterns in libraries are examined; A training program was prepared with the Canvas Instructure LMS software, which provides cloud-based services for library orientation and information literacy training.

Keywords: Cloud Computing, Information Literacy, Library Orientation, SaaS

Giriş

İnternetin önceleri çok karmaşık yollarla birkaç bilim adamının iletişim sağlamasına imkân vermekteydi. Ardından geliştirilen yöntemlerle önce son kullanıcının birbiriyle kolayca iletişim kurabilmesi sağlandı, sonra da önce uygulamaların ardından da makinelerin birbiriyle iletişim kurması gerçekleştirildi. Şüphesiz bilgisayarın icadı insanlığın en büyük değişimlerinden birini gerçekleştirmiştir fakat internetin doğuşu bilgisayara üst bir kimlik, sonsuz bir aktivite seçeneği kazandırmıştır. Bilgisayar ve internet dokunduğu hemen her alanda kendisini hissettirmekte,

alana yeni kavramlar kazandırmaktadır. Önce hayata geçen Web 1.0 ile statik sayfalar kullanıcılara temel bilgiler içeren arayüz sunabilmekteydi, ardından Web 2.0 ile kullanıcılar web ortamına müdahale yetkisine kavuşmuş oldu. Web 2.0, interneti daha yaratıcı, katılımcı ve sosyal hale getiren, web teknolojilerinde niteliksel bir ilerleme anlamına gelmektedir (Akar, 2010, s. 45).

Gelişen bilgi teknolojileri ışığında kütüphane hizmetleri de yeniden şekillenmekte, kullanıcıların ihtiyaçlarına yönelik çözümler üretilmektedir. Kütüphane kataloglarının elektronik ortama aktarılması ile başlayan süreçte bugün hemen her kütüphane hizmeti bilgisayar ortamında sağlanabilmektedir. Dermeler dijital ortama aktarılabilen; burada işlenerek kullanıcı hizmetine sunulabilmekte; yine danışma hizmetleri ve kullanıcı eğitimleri bu ortamda gerçekleştirilebilmektedir.

Son kullanıcılar günümüzde hemen her gün belki de farkında olmadan bulut bilişim ürünlerinden faydalanmaktadır. En basit kullanım alanlarından birisi de bilgisayar sürücülerinin yüklenmesi aşamasında yaşanmaktadır. Daha birkaç yıl öncesine kadar bilgisayar firmaları bilgisayarın yanında donanıma ilişkin sürücüler (driver) CD içerisinde sunmaktaydı. Fakat günümüzde neredeyse hiçbir marka sürücüler CD ile sunmamakta, kendi web siteleri üzerinden kullanıcıların temin etmesi yoluna gitmektedir. Bu imkân da tam olarak bulut bilişim ile sağlanmaktadır. Belki ilk bakışta bulut bilişim çok elzem bir konu olarak durmamakta fakat günlük rutinler düşünüldüğünde bulut hizmetlerinin aslında ne kadar da çok kullandığı anlaşılmaktadır. İnsanlar artık fotoğraflarını, müziklerini, notlarını vs. bilgisayar ya da mobil cihazında depolamak yerine bulut sürücüne aktararak hem depolama zahmetinden kurtulmakta hem de platformdan bağımsız olarak gittiği her yerden erişim imkânına sahip olmaktadır. Tüm teknolojik unsurlarda olduğu gibi bulut hizmetlerinin maliyetleri de gün geçtikçe düşmekte; firmalar son kullanıcılara ya tamamen ücretsiz ya da çok uygun fiyatlarda bulut bilişim hizmeti sunabilmektedir.

Bu çalışmada gelişen teknolojinin kütüphanelere yansımalarından bahsedilmiş; kütüphane hizmetlerinde bilgi teknolojilerinin rolü irdelenmiştir. Teknolojinin hızla geliştiği günümüzde büyük değişimlere neden olan bulut bilişimin bilgi merkezlerine uyarlanması konusunda bir örnek geliştirilmiştir. Çalışmanın henüz çok taze olan bulut bilişim ve bulut hizmetleri konusunda kütüphanecilik alanında neler yapılabilir sorusuna cevap olması; alandaki literatür ve örnek çalışma eksikliğine çözüm olması düşünülmektedir.

Literatür Taraması

Bulut bilişim, son yıllarda gelişimine paralel olarak hemen her alanda üzerinde yazılıp çizilmektedir. İnsan hayatına bu denli derinden dokunan bir yapı olması hasebiyle insanlar kendi alanlarında bulut hizmetlerinin nasıl kullanılabileceği konusunda kafa yormaktadır. Bulut hizmetlerinde temel prensip kullanıcıların depolama ve erişim süreçlerini sanal ortamda yürütmesi üzerinedir. Gerek kütüphanecilik hizmetleri gerekse genel olarak bulut bilişim alanında kaleme alınan yayınlar aşağıdaki gibidir.

Batı, “Bulut Bilişim ve Etkileri” adlı yüksek lisans tezinde bulut bilişimin tanımından, tarihsel gelişiminden, içerdiği unsurlardan bahsetmiştir. Bulut hizmetlerinin avantaj ve dezavantajlarının sıralandığı çalışmada bulutun hukuki boyutları irdelenmiş, Türkiye’de ve dünyadaki mevcut durum hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca araştırmacı tarafından geliştirilen YBSBULUT adlı çalışmanın algoritma ve hizmet yapısından bahsedilmiştir (Bati, 2015).

Tavluoğlu, “Üniversite Kütüphanelerinde Web 2.0 Araçlarının Kullanımı” adlı yüksek lisans tezinde web 2.0 kavramının kütüphanelere yansması olan kütüphane 2.0 hizmetlerinin Türkiye’deki üniversite kütüphaneleri tarafından ne denli kullanılabildiği ve bu kütüphanelerdeki kütüphanecilerin web 2.0 hizmetleri hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir. Bu bağlamda yapılan anket sonuçları çalışmada değerlendirilmiş, kütüphanelerin kütüphane 2.0 kavramına yakınlığı değerlendirilmiştir (Tavluoğlu, Üniversite kütüphanelerinde web 2.0 araçlarının kullanımı, 2013).

Yıldız, “Bilişim Dünyasının Yeni Modeli: Bulut Bilişim (Cloud Computing) ve Denetim” adlı makalesinde bulut bilişimin genel yapısından, kapsamından, insan hayatına getirdiği yeniliklerden bahsetmiştir. Öte yandan bulut bilişimin dezavantajlarının başında sıralanan güvenlik ve gizlilik konularına değinen araştırmacı, bulut bilişimin risklerinden ve denetim unsurundan söz etmiştir (Yıldız, 2009).

Mutlu, “Bulut Tabanlı Uygulamaların Kişisel Öğrenme Ortamı Olarak Kullanımı” adlı makalesinde bulut bilişimin genel yapısından, eğitim ve e-öğrenme alanındaki yararlarından bahsetmiştir (Mutlu, 2015).

Gençer, Tunaliğlu ve Köksal, “Merkezsiz Bir Dünyada Bilgi Paylaşımı: Açık Kaynak, Sayısal Kütüphaneler ve Üniversite İnisiyatifleri” adlı makalesinde dijital kütüphane anlayışının evrelerinden, açık erişim ve açık standart konularına değinmiştir. Bulut bilişimin kütüphanelere bir yansması olan sayısal-dijital kütüphane anlayışının dünü bugünü ve yarını hakkında bilgiler vermiştir (Gençer, Tunaliğlu, & Köksal, 2007).

Küçüksille, Özger ve Genç’in “Mobil Bulut Bilişim ve Geleceği” adlı bildirisinde özellikle mobil cihazlar alanında bulut bilişim uygulamalarına değışmiş, alandaki sorunlar ve çözüm önerilerini sıralamıştır (Küçüksille, Özger, & Genç, 2013).

Kurulgan, “Bilgi Teknolojilerinin Kütüphane/ Bilgi-Belge Merkezlerine Etkisi: Toplumsal, Yapısal, Yönetimsel ve İşlevsel Açılardan Bir İnceleme” adlı makalesinde teknolojinin kütüphanelere yansmasından, web 1.0’den web 4.0’a kadar kütüphanelerin yaşadığı ve yaşayacağı değışimlerden bahsetmiştir (Kurulgan, 2013).

Tavluoğlu ve Korkmaz, “Danışma Hizmetlerinde Bulut Bilişim Uygulamalarının Kullanımı” adlı makalesinde genel olarak bulut bilişimin unsurlarından, avantaj ve dezavantajlarından bahsetmiş; üniversite kütüphanelerinde bulut bilişim hizmetlerinin kullanımına örnekler vermiş; ayrıca danışma kütüphanecilerinin bulut hizmetlerini kullanım düzeyleri hususunda istatistikler vermiştir (Tavluoğlu & Korkmaz, 2014).

Tonta’ nın “Dijital Yerliler, Sosyal Ağlar ve Kütüphanelerin Geleceği” adlı makalesinde web 2.0’a ait unsurların kütüphane 2.0’ da nasıl kullanıldığından bahsedilmektedir. Dijital yerliler ve sosyal ağ kavramlarını irdeleyen araştırmacı, kullanıcıların beklentileri ve kütüphanelerin gelecekte yaşayacağı değışimlere değinmiştir (Tonta, 2009).

Henkoğlu ve Külcü “Bilgi Erişim Platformu Olarak Bulut Bilişim: Riskler ve Hukuksal Koşullar Üzerine Bir İnceleme” adlı makalesinde kütüphane hizmetlerinin bulut ortamında yürütülmesi sırasında karşılaşılan sorunlar, riskler ve hukuksal unsurlar açısından inceleme yapmıştır. Bulut hizmetlerinin avantaj ve dezavantajlarının yanı sıra bulut bilişimde en büyük sorun olarak ortaya çıkan güvenlik ve gizlilik konularına değinmiştir (Henkoğlu & Külcü, 2013).

Bilgehan ve Tat'ın "Bulut Bilişim: Kütüphaneler İçin Yeni Bir Ufuk" adlı konferans bildirisinde ise bulut bilişim hakkında genel bilgiler vermiş, Türkiye'de kamuda kullanılan bulut bilişim örneklerine örnek vermiş, kütüphaneler için bulut bilişim uygulamalarını irdelemiştir.

Temel Kavramlar

Bulut Bilişim

Günümüzde bilgisayar ve internet ile haşır neşir olan hemen herkes bilerek ya da bilmeyerek bulut bilişim hizmetlerinden –ve yahut nimetlerinden- faydalanmaktadır. Son kullanıcı literatürüne yeni yeni girmeye başlamış olsa da aslında bulut bilişim uygulamalarının geçmişi internetin yaygın olarak kullanılmaya başlamasına dayanmaktadır. Bulut bilişim, Mc Charthy'nin "Eğer geleceğin bilgisayarları, benim desteklediğim türden olursa, günün birinde bilişim tıpkı telefon sisteminde olduğu gibi bir kamu hizmeti olarak sunulabilir. Bu hizmet yeni ve önemli bir sektörün temelini oluşturabilir." sözleriyle başladığı kabul edilmektedir (Batı, 2015, s. 7). Bilgisayar ve sonrasında internetin icadı insanlara büyük bir kazandırmış, kullanıcılar bilgiye hızlı şekilde ulaşma konusunda deyim yerindeyse çağ atlamıştı. Ancak bulut ile birlikte gelenin noktanın çok daha üstüne çıkılabileceği fark edilmiştir. Artık kullanıcılar, verileri herhangi bir bilgisayarda saklayacaklarına, bilgisayarları dışındaki bulutta saklayarak diledikleri yerden diledikleri zaman verilerine erişerek bilgisayarlarına indirebilme, çıktı alabilme, başkalarıyla paylaşabilme, verilerin üzerinde tekrar tekrar çalışma olanağı bulabilme, başkalarıyla ortak çalışmalar yapabilme imkânına sahip olmuştur (Mutlu, 2015, s. 120).

Kütüphane 2.0

Hemen her alanda olduğu gibi kütüphanecilik alanında da bilgisayar-internet-teknoloji endeksli pek çok yenilik ve değişim yaşanmaktadır. Yazının icadı ve sonrasında kitaplıkların oluşmasıyla birlikte kütüphaneler her daim kullanıcılarının bilgi ihtiyaçlarını giderme amacını üstlenmiştir. Teknolojik gelişmelerin ışığında kendi hizmetlerini şekillendiren kütüphaneler, kullanıcılarının katılımı ile birlikte gelişen web 2.0 araçlarını kütüphanelere entegre etmeye başlamıştır. Web 2.0'da olduğu gibi kullanıcılar, pasif bilgi tüketicisi olmaktan çıkarak birer bilgi üreticisi konumuna gelmiştir. Kullanıcılar Web 2.0 teknolojilerinden yararlanarak yeni içerik ve uygulamalar geliştirmeye, kütüphanelerin sahip olduğu içeriğe etiket ya da yorumlar ekleyerek katkıda bulunmaya başlamışlar ve daha aktif ve yaratıcı hale gelmişlerdir. (Tonta, 2009, s. 745).

Kütüphane 2.0 etkileşimli, katılımcı ve çoklu ortamlı web tabanlı teknolojilerin kütüphane hizmetlerine ve koleksiyonlarına uygulanmasıdır. Kütüphane web sitelerinin, zengin içerikli bilgileri sunmaya ve kullanıcıların katkı sağlamalarına olanak sağlayacak biçimde etkileşimli ve

Geleneksel Kütüphane	Web 2.0 Dünyası	Library 2.0 Dünyası
Kataloglama	Otomatik metadata, del.icio.us	Metadata
Sınıflama	Folksonomiler ve anlamsal web	Yerel olarak sağlanan ve ilgili folksonomi
Sağlama	e-bay, PayPal, Amazon ve Abebooks	E-arşivler, e-veri güven ölçütbirimleri ve kalite güvencesi
Referans	Yahoo Answers ve Wikipedia	Güvenli kaynaklara kütüphane markasıyla bağlantılar
Koruma	Dijital arşivler	Kurumsal arşiv
Kullanıcı eğitimi	Sohbet odaları	Moderatörlü sohbet odaları
Çalışma mekanı	Yatak odasında ve Starbucks'ta dizüstü bilgisayar	Kablolu kampus ve 24 saat açık çalışma alanı
Dermeler	YouTube, Flickr, Kurumsal Arşivler, Açık Erişim	Diğer kütüphanelerle birlikte tekil içeriğin toplulaştırılması
Profesyonel karar	Kalabalıkların aklı	Erişim becerilerinin öğretilmesi

Şekil 7: Kütüphane 2.0 Uygulamaları (Tonta, 2009)

kullanıcı merkezli olarak tasarlanması şeklinde tanımlanmıştır (Özel, 2012).

Öğrenme Yönetim Sistemi

Öğrenme yönetim sistemi, bir yönetim aracıdır ve eğitim içeriklerinin yönetimine, öğrenenler ve öğretmenlerin izlenmesine, öğrenme öğretme süreçlerinin bireyselleştirilebilmesine olanak sağlayan bütünleşik bir sistemdir (Ozan, 2008, s. 62). Fiziksel sınıf ortamında öğrenci ve öğretmenlerin yapabileceği hemen her aktivitenin sanal ortamda gerçekleştirilebilmesine imkân sağlamaktadır.

Araştırmanın Amaç, Kapsam ve Yöntemi

Bulut bilişim, günümüz üretim ve hizmet sektörlerinin hemen her alanında kendini göstermekte, faaliyetleri yeniden şekillendirerek kullanıcılara birçok avantaj sağlamaktadır. Bulut bilişim kullanıcılara hız ve maliyet açısından üstünlük sağlarken beraberinde bazı risklerine taşımaktadır. Bu çalışmada, bilgi merkezlerinin ve özellikle kütüphanelerin bulut bilişim karşısında yaşadığı değişimden söz edilmiş; mevcut avantaj ve dezavantajlar irdelenmiş; kullanıcı ve bilgi profesyonellerine sağladığı bahsedilmiştir. Öte yandan günümüz kullanıcılarının bilgi ihtiyacını büyük oranda bilgisayar başında internette gezinerek giderme eğiliminde olduğu düşünülerek, özellikle kütüphane kullanımı ve bilgi arama stratejileri hususunda temel bir yetenek kazanması amacıyla bulut tabanlı bir bilgi okuryazarlığı eğitimi hazırlanmıştır. Çalışmada, bilgi merkezlerinde bulut bilişim uygulamalarının daha verimli kullanımına etki etmesi ve oluşturulan eğitim programı ile alana örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada, ücretsiz olması ve çalışmanın amacına uygun olarak bulut tabanlı hizmet verebilmesi sebebiyle Canvas ÖYS üzerinde bir çalışma hazırlanmıştır. Kütüphane kullanıcılarının bilgi arama davranışları belirlenerek kullanıcılara uzaktan eğitimle bilgi okuryazarlığı konusunda beceri kazanmasına katkıda bulunulmuştur.

Bulut Bilişim

Teknoloji, insanların ihtiyaçlarından doğmakta ve insanlara hizmet amacı taşımaktadır. Bilgisayar ve internet ortaya çıktığı günden beri kullanıcıların ihtiyaçlarına derinlemesine dokunmuş, ihtiyaçları karşılama noktasında oldukça başarılı sonuçlar vermiştir. Günümüzde geline nokta bireyler internetin olmadığı, internet hizmetlerinin işlemediği bir dünya hayal edemez hale gelmiştir. 31 Mart 2015 tarihinde yaşanan büyük elektrik kesintisi düşünülürse internetin insanları ne denli esir aldığı ve büyük ölçüde işlemlerin internet ortamına kaydığı anlaşılabilir. Yaşanan elektrik kesintisinde belki de en önemli etkiyi bilişim dünyası hissetmişti. İnternet ve dolayısıyla bulut hizmetleri kısmen ya da tamamıyla askıya alınmış, gün boyunca pek çok hizmette aksaklıklar yaşanmıştı.

Günümüz mobil ve masaüstü bilgisayarlarında özellikle kişisel dokümanlar ya tamamen ücretsiz ya da cüzi ücretler karşılığında bulut hesaplarda depolanmaktadır. Kullanıcılar kaybolma riskinin ve taşıma kolaylığı gibi nedenlerden dolayı bu tür bulut bilişim hizmetlerine yönelebilmektedir. Ancak bulut bilişim sadece depolama imkânları açısından değerlendirilmemektedir. Günümüzde masaüstü uygulamaları ile yapılabilen pek çok işlem artık bulut ortamda sanal makineler üzerinde gerçekleştirilebilmektedir. Eğitimden sağlığa, bilişimden tasarıma kadar hemen her alana yönelik bulut hizmetleri yer almaktadır. Örneğin sık kullanılan masaüstü programı Ms Word veya Ms Excel Microsoft firması tarafından bulut ortamında ücretsiz olarak kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Google ise yine bahsi geçen

uygulamaları muadili durumundaki kendi kelime işlemci, sunu ve tablo uygulamalarını bulut ortamında kullanıcıların hizmetine sunmaktadır. Benzer şekilde özellikle eğitim alanına yönelik pek çok uygulama hayata geçmiş durumdadır. Kullanıcıların her işlemini bilgisayar başında halletme isteği eğitim alanında da kendini göstermiş ve artık öğrenciler eğitim için fiziksel olarak okula gitmenin zahmetli ve gereksiz bir çaba olduğunu düşünür hale gelmiştir. Bu bağlamda uzaktan eğitim uygulamalarına eğilimler baş göstermiştir.

Şekil 8: Bulut Bilişim Hizmet Modelleri (IaaS, PaaS, SaaS) (Microsoft, 2016)

Bulut bilişimin kendi içerisinde verdiği hizmet türüne yönelik olarak bazı farklı yapılanmaları bulunmaktadır. Aşağıda bulut bilişim modelleri irdelenmektedir.

Altyapı Hizmeti – IaaS

Bu en temel bulut hizmet modelinde bulut sağlayıcıları, sunucuları, fiziksel veya sanal makineler olarak sunarlar (Vikipedi, 2016). Hizmet olarak altyapı (IaaS), İnternet üzerinden sağlanan ve yönetilen anlık bilgi işlem altyapısıdır. Ölçeği talebe bağlı olarak hızla artırıp azaltabilir ve yalnızca kullandığınız kadar ödersiniz (Microsoft, 2016). Kullanıcılar bu bulut hizmeti sayesinde altyapı yönetme ve barındırma işlemlerinden sıyrılarak yalnızca ilgilendikleri yazılım veya işletim sistemlerinin yönetimini gerçekleştirirler. Sunucu tasarımcı tarafında fiziksel olarak barındırılmak yerine bulut hizmet sağlayıcısı tarafından barındırılmakta ve tasarımcı ihtiyaç duyduğu miktarda alanda istediği geliştirmeyi gerçekleştirebilmektedir. Amazon ECS ve RackSpace Cloud, İaaS çözümü sunmaktadır.

Platform Hizmeti – PaaS

Hizmet olarak platform (PaaS), bulut basit tabanlı uygulamalardan bulut özellikli gelişmiş kurumsal uygulamalara kadar her şeyi dağıtmaya olanak tanıyan kaynakların yer aldığı, geliştirme ve dağıtımına yönelik bir bulut ortamıdır (Microsoft, 2016). Facebook Platform, Force.com, Google App Engine vb. gibi servisler, kullanıcıya altyapı üzerinde oluşturulan sistemlerin kontrolünü vermemektedir; ancak kullanıcılar bu altyapı üzerinde konumlandırılan yazılım uygulamalarını veya uygulama ortamı ayarlarını yönetebilmektedir (Tavluoğlu & Korkmaz, 2014, s. 285). Uygulama geliştiricileri bir bulut platformunda kendi yazılım çözümlerini satın alma masraflarını, zorluklarını çekmeden ve temelinde bulunan donanım ve yazılım katmanlarını yönetmesine gerek olmadan geliştirebilir ve çalıştırabilmektedir (Vikipedi, 2016). Microsoft Azure, Google App Engine ve IBM Bluemix en bilinen örnekleri arasındadır.

Yazılım Hizmeti – SaaS

Hizmet olarak yazılım (SaaS), kullanıcıların bulut tabanlı uygulamalara İnternet üzerinden bağlanmasını ve bunları İnternet üzerinden kullanmasını sağlar (Microsoft, 2016). Kullanıcının ihtiyaç duyduğu uygulamaların herhangi bir kurulum yapmaksızın internet aracılığıyla sunulmasıdır (Sırakaya & Alsancak Sırakaya, 2013, s. 358). SaaS için son kullanıcının en çok kullandığı ve en çok alakadar olduğu bulut bilişim hizmeti denilse yanlış olmaz aslında. Platformdan bağımsız çalışması, ücretsiz ya da uygun fiyatları olması, silinme-kaybolma gibi sorunları ortadan kaldırması gibi bu hizmet türünün kullanıcılara getirdiği pek çok yarar bulunmaktadır. Günümüzde Hotmail, Gmail, Yahoo Mail, OneDrive, Google Drive vb. uygulamalardan en az birini bilgisayar ile ilgilenen hemen herkes kullanmıştır. Sayılan bu uygulamaların hepsi birer SaaS ürünü bulut bilişim hizmetidir.

Avantajlar

Bulut bilişim hizmetlerinin tercih edilme sebeplerinin başında şüphesiz artan maliyetler gelmektedir. Sunucu donanımı, kesintisiz güç kaynağı, soğutma sistemi ve sunucu yazılımı lisansı gereksinimi, yıllık bakım maliyetleri, yeni donanımların eskileriyle birlikte çalıştırılmasında uyumsuzlukların yaşanması durumunda ilave değişiklikler, veri depolama çözümleri gibi ek yüklerin yol açacağı maliyetlerde tasarruf sağlanabilecektir (Yıldız, 2009, s. 10). Bulut bilişim finansal maliyetlerin yanı sıra insan kaynakları noktasında da tasarruf sağlamaktadır. Altyapı kurulum, bakım, onarım gibi süreçler bulut sağlayıcısı tarafından karşılandığı için hizmet alan kullanıcı yalnızca işine odaklanmakta, kendi alanına yatırım yapabilmekte, yalnızca ilgi duyduğu alana ilişkin uzmanları barındırmaktadır.

Diğer bir husus ise bulut teknolojisinin en can alıcı özelliği ve aslında çıkış gayesi olan fiziksel ortamdan bağımsız çalışabilir yapısıdır. Bulut teknolojisinde depolanan, yüklenen ve işletilen veriler internet bağlantısı olan her mecradan kolaylıkla yönetilebilmektedir. Günümüz iş yapılanmasında önemli bir noktayı teşkil eden “home ofis” anlayışı aslında bulut bilişim ile daha da büyük bir anlam kazanmıştır. İnsanlar evde, işte, tatilde vs. nerede olursa olsun fiziksel depolama birimlerinden bağımsız olarak verilerine erişebilmektedir. Bu özellik son kullanıcıların verileri düşünülerek mukayese edildiğinde belki çok da gerekli bir mesele olarak görünmese de binlerce terabaytlık verilere sahip kurum ve organizasyonlar düşünüldüğünde önemi ortaya çıkmaktadır. Öte yandan bulut teknolojisi kişi, kurum ya da organizasyonun ihtiyaç duyduğu miktarda depolama alanına çok hızlı şekilde cevap verecek şekilde tasarlandığı için oldukça esnek bir yapı da teşkil etmektedir. Kullanıcılar, ihtiyaç duyduğu miktarda alan veya hizmet için ücret ödemeyebilmektedir. Böylelikle belki çok kısa süreli kullanılan donanım, yazılım vs. alanlarına yapılan yatırımların da önüne geçilmiş olmaktadır.

Dezavantajlar

Her bilgisayar teknolojisinde olduğu gibi bulut bilişimde de üzerinde en çok soru işareti oluşan konu güvenlidir. Bilgisayarın yaygınlaşmasıyla birlikte artan siber saldırıların odağındaki bulut hesaplar son kullanıcılar tarafından sürekli tedirginlikle karşılanmaktadır. Şüphesiz bu alanda en büyük ses getiren olay Apple firmasının bulut teknolojisi İCloud’a yapılan saldırı gelmektedir. 2014 yılında İphone kullanıcısı olan ve Amerikalı pek çok ünlü ismin sahip olduğu binlerce hesap hackerler tarafından “basit bir şekilde” ele geçirildi ve dahası hesapların içeriği tüm dünyaya servis edildi (Kuzuloğlu, 2014). Apple firması, olayın ardından kullanıcıları sorumlu tutarak kullanıcıların kabul ettikleri sözleşmeyi öne sürmüştür. Burada Apple’ın üzerinde durduğu ve aslında haklılık payı büyük olan bir mesele ise kullanıcıların potansiyel tehlikelerin farkında olmaları ve en azından hesap şifrelerini tahmin edilmesi güç kombinasyonlardan

seçmeleridir. Yalnız bulut bilişimde değil bilgisayar ve özellikle internetin olduğu her ortamda, güvenliğin tam olarak sağlanamayacağı ihtimali göz önüne alınarak güvenlik tedbirlerini rutin bir işlem olarak yerine getirmek en sağlıklı yöntem olacaktır. Öte yandan bulut teknolojisine sahip çok az firma olduğu ve kullanılacak bulut hizmetinin bu firmalardan tahsis edileceği düşünülürse ortada bir dış kaynaktan temin (outsourcing) yöntemi olduğu bilinmelidir. Kurumlar bilişim hizmetlerini dış kaynak yoluyla üçüncü taraflardan almaya karar verirken, belirli riskleri değerlendirmeye tabi tutmaları gerekir (Yıldız, 2009, s. 14). Aslında buradaki dezavantajlar düşünülürken, outsourcing yönteminin negatif yönleri de göz önüne alınmalıdır.

Bulut teknolojilerin bir diğer dezavantajlı husus ise aslında internetin kendisidir. Bulut kullanımında internetin olduğu her ortamdan platform ayırt etmeksizin bütün verilere erişim imkânı tanınmaktadır. Buradaki ayrıntı “internetin olmasıdır”. Eğer internet erişiminde bir problem, yavaşlık veya internetin hiç olmaması gibi bir durum söz konusu ise –ki daha önce bahsedildiği üzere böyle bir durum Türkiye’de yaşandı- bulut hesabında var olan milyonlarca liralık yatırımın hiçbir anlam ifade etmeyecektir. Sonuç itibariyle bulut teknolojisinin kullanımı çok büyük kolaylıklar getirmekle birlik bir anlamda fişi bir başkasının elinde olan alt yapılar üzerinde kullanıcıların kendi işlemlerini yürütmesi anlamına gelmektedir. Ancak artan maliyetler karşısında kişi, kurum ya da organizasyonların maliyetleri düşürme endişesi belki de tek başına bulut teknolojilerinin kullanımı için bir sebep oluşturmaktadır.

Bilgi Merkezlerinde Bulut Bilişim

Bulut teknolojileri hemen her alanda kendine uygulama sahası bulduğu bilgi bilim ve kütüphanecilik alanında da gayet başarılı örnekler vermektedir. Özellikle ücretsiz hizmetlerin kütüphanecilik alanında kullanımı bir adım öne geçmektedir. Her ne kadar ücretsiz hizmetler tercih edilse de çoğu durumda zaman, emek, maliyet ve mekânsal nedenlerden ötürü ücretli bulut hizmetleri de tercih edilebilmektedir.

Bulut teknolojisi olarak hali hazırda kullanıcıların hizmeti sunulmuş olan genel içerikli hizmetlerin yanı sıra pek tabi kütüphanecilik alanının kendine has yapısına uygun bulut bilişim çözümleri de üretilmektedir. Kataloglama hizmetlerinden danışma hizmetleri kadar pek çok alanda bulut teknolojilerinin nimetleri kullanılabilir. Burada görev biraz da bilgi profesyonellerine düşmekte, neyi nerede kullanacağını bilen personel ile bulut hizmetlerinden en iyi şekilde yararlanmak mümkün olacaktır. Burada (Tavluoğlu & Korkmaz, 2014)’ın çalışmasında kütüphanecilik alanında bulut bilişim kullanımı konusunda belirlemiş olduğu beş başlık esas alınarak yeniden yorumlanmış; araştırma kapsamında yeni hizmetler belirlenerek irdelenmiştir.

Medya Paylaşım Uygulamaları

İnternetin ortaya çıkışı düşünüldüğünde bugün gelinen nokta şüphesiz interneti icat eden bilim insanlarını dahi şaşırtmaktadır. Bugün internet ortamına günlük hayatta kaydedilen resim, müzik, video, belge vs. her tür bilgi kaydedilebilmektedir. Bilgi merkezleri bu içerik paylaşım ortamlarından tanıtım, eğitim gibi içerikleri kullanıcıları ile paylaşma noktasında kullanabilmektedir. Youtube üzerinden eğitim içerikleri oluşturulabilmekte; Instagram üzerinden duyuru, tanıtım görselleri yayınlanabilmekte; Facebook, Google+ vs. ortamları üzerinden resim, ses kaydı, video, doküman paylaşımı gerçekleştirilebilmektedir. Bulut tabanlı medya paylaşım uygulamalarının kullanımı kütüphanelerin web 2.0 uygulamaları kapsamı

gerçekleştirdiği ve kullanıcılarının sıklıkla uğrak yeri olan ortamlara hizmetlerini taşıma imkanı vermektedir.

Dosya Paylaşım Hizmetleri

Bulut teknolojisinin en can alıcı unsurlarından biri depolama sorununu ortadan kaldırması ve düşük maliyetlere dosyaların internet ortamında saklanabilme ve dağıtımına imkân veriyor olması sayılabilir. Gerek kullanıcıların ihtiyaç duyduğu dokümanların bulut ortamından dağıtımını gerekse kütüphanecilerin kendi arasında işbirliklerini düzenlemesi şeklinde kullanılabilir. Google Drive, MS OneDrive gibi çözümler kullanıcılarına hem dokümanlarını saklama hem de içerdiği ofis uygulamaları ile aynı doküman üzerinde farklı kişilerin eşzamanlı olarak çalışabilmesine imkân vermektedir. Kullanıcıların tümünün aynı işletim sistemi, yazılım veya donanımı kullanması gibi bir durumun olmadığı düşünülürse platformlardan bağımsız olarak 7/24 her yerden erişim imkânı sunan bu uygulamalar çoğu durumda hayat kurtaran etkiye sahiptir. Öte yandan özellikle bahsi geçen bulut uygulamalarında belli bir dosya boyutuna kadar virüs taraması imkânı sunulmaktadır (Google, 2016). Virüslü bir dosyayı sisteme yükleyen kullanıcı, dosyayı üçüncü bir kişi ile paylaşma imkânı elde edemez. Böylelikle harici bellekler ile cihazlardan birbirine bulaşan virüslerin önüne geçilmiş olacaktır. Özellikle kullanıcıların genel kullanım için tahsis edilmiş bilgisayarlarda işlem yaparken bu tarz uygulamaları kullanması güvenlik açısından da avantaj sağlamaktadır.

Bilgi Toplama Hizmetleri

Basit bilgi toplama uygulamalarından profesyonel uygulamalara kadar pek çok bulut bilgi toplama uygulaması bulunmaktadır. Kütüphaneler Google Forms ile kullanıcılarının görüş ve isteklerini kullanıcılarından temin edebildiği gibi; SurveyMonkey gibi profesyonel (ve ücretli) uygulamalar ile ürün ve hizmetlerinin kullanım ve değerlendirmesini yapabilmektedir. Yine Google Analytics ile web hizmetleri üzerinden kullanıcılarının eğilimleri irdelenebilir, öne çıkartılmak istenen özellikler belirlenebilmektedir. Benzer şekilde özellikle kütüphane veritabanlarının kullanım istatistiklerinin elde edildiği CounterReports satın alma, karar verme aşamalarında kütüphanecilere yol göstermektedir.

Takvim Hizmetleri

Sadece uzmanların değil son kullanıcıların da en sık kullandığı uygulamalardan biri olan takvim uygulamaları, hemen her bilişim firması tarafından (çoğunlukla ücretsiz) kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır. Takvimler önce insanların günlük hayatlarını düzenlemek amacıyla ortaya çıkmış, ardına bilgisayar ortamında kendine yer bulmuş, günümüzde ise hem internet hem de özellikle akıllı telefonların da etkisiyle birlikte tam bir interaktif ofis uygulaması haline bürünmüştür. Mobil cihaz desteğine sahip takvim uygulamaları ile birlikte masaüstünde oluşturulan rezervasyon, toplantı, etkinlik vs. bilgileri entegre olan tüm cihazlar üzerinden, birliktelik kurulan tüm kişilerle eşzamanlı olarak paylaşılabilir. Ayrıca zamandan ve mekândan tasarruf edildiği kadar özellikle işlemleri yoğun geçen birimlerin günlük rutinlerini düzenleme konusunda bireylere yardımcı olmaktadır. Takvim uygulamaları, arkadaşının doğum gününü hatırlatmada yardımcı olduğu gibi; önemli bir toplantının nerede, ne zaman yapılacağı, toplantı mekânının yol tarifi, seyahat süresi, yol durumu veyahut toplantıda sunulacak yemekler hakkında bilgiler verebilmektedir. Apple Takvim ve Google Takvim firmaların mobil cihazlardaki üstünlükleri nedeniyle kullanıcılar tarafından en çok kullanılan uygulamalardır.

Blog Uygulamaları

Blog, genellikle güncelden eskiye doğru sıralanmış yazı ve yorumların yayınlandığı, web tabanlı bir yayını belirtir (Vikipedi, 2016). Kişisel, kurumsal, mini vs. gibi çeşitleri olan bloglar, kullanıcılarının kendi amacına uygun içerikleri üretmesine olanak sağlamaktadır. Kütüphaneler en basit blog uygulaması olan Twitter üzerinden dahi hizmet, ürün, duyurular hakkında kullanıcılara erişebilmekte; kullanıcıların geribildirimlerini toplayabilmektedir. Ücretli blog sağlayıcılarının yanı sıra Wordpress, Blogger, Tumblr gibi ücretsiz veya kısmen ücretsiz çözümler de yer almaktadır. Kütüphaneciler Wordpress ve Blogger üzerinden kütüphane hizmetlerine ilişkin içerikler üretebilirken, Tumblr ile resim ve video içeriklerinden oluşan kurumsal bir blog hesabı oluşturulabilmektedir. Bahsi geçen uygulamalar bulut tabanlı çözümler ile öne çıkmakta, web tasarımı konusunda derinlemesine bilgi sahibi olmayan içerik üreticilerinin dahi sesini dünyaya duyurmasına olanak sağlamaktadır.

Otomasyon Sistemleri

Otomasyon sistemleri kütüphanelerin düzenlenmesi ve işlemlerin yürütülmesi konusunda kütüphanecilere yardımcı olmaktadır. Pek çok firma tarafından her birinin diğerine üstünlük kurduğu kendine has özelliklerinin bulunduğu otomasyon yazılımları geliştirilmektedir. Yine tahmin edilebileceği gibi pek çoğu ücretli olarak meydana çıksa da kar amacı gütmeyen kişi ve kurumlar tarafından da açık kaynak kodlu kütüphane otomasyon sistemleri üretilmektedir. Bu araştırma özelinde bulut tabanlı otomasyon sistemleri irdelenmiştir.

Diğer bilgisayar yazılımlarında olduğu gibi otomasyon sistemleri de, bilgisayara yüklenerek çalıştırılabileceği gibi bulut ortamında yüklendikten sonra kullanıcılar tarafından internet erişimi ile de kullanılabilir. Yani bulut mantığı ile tasarlanmış otomasyon sistemleri kullanılabilir. Kütüphaneciler, bulut otomasyon sistemi ile kitap kataloglama, ödünç/iade, sayım/döküm vs. işlemleri gerçekleştirebilmektedir. Yeni Zelanda'da Horowhenua Library Trust için açık kaynak kodlu olarak tasarlanmış olan ve ülkemizde Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı kütüphaneler tarafından KOHA otomasyon sistemi bulut tabanlı olması ile belli bir avantaja sahiptir. Yine açık kaynak kodlu olarak yerli geliştiriciler tarafından özellikle okul kütüphaneleri için tasarlanan Kitapi otomasyon sistemi bulut bilişimin nimetlerini kullanıcıları ile buluşturmaktadır. Her iki sistem de platformdan bağımsız şekilde 7/24 çalışma mantığı ile hizmet vermektedir.

Eğitim Uygulamaları

Kütüphaneler, temel kütüphanecilik hizmetleri olan kaynak temininin yanı sıra artık kullanıcı eğitimlerini de bünyesinde barındırabilmektedir. Kullanıcılara gerek kütüphane kullanım becerileri kazandırma noktasında gerekse bilgi arama, bulma ve değerlendirme aşamalarında becerileri kazandırma noktasında eğitim, seminer ve oryantasyonlar düzenlemektedir. Kullanıcılarını etkin bir şekilde doğru bilgiye ulaştırma amacı güden kütüphanelerin bu tür eğitimlerde odak noktası olması beklenen bir durumdur. Kullanıcıların bu tür eğitimler ile bilgiye gereksinim duyduğunun farkında olması, bilginin aranması, bulunması, elde edilmesi, değerlendirilmesi, sentezlenmesi, düzenlenmesi, kullanılması, iletilmesi süreçlerinde beceri sahibi olmaları amaçlanmaktadır. Kullanıcılar bilgiye ihtiyaç duyduğunda ne yapması gerektiği bilen birey özelliklerine sahip olmaktadır.

Eğitimler fiziksel olarak kütüphane ortamına verilebildiği gibi web tabanlı olarak da düzenlenebilmektedir. Özellikle elektronik kaynaklardan yararlanma eğilimi gösteren kullanıcıların web ortamında bu eğitimleri takip etmesi beklenen bir durumdur. Bu bağlamda

eğitim bilimleri alanında da kullanılagelen web tabanlı eğitim uygulamaları tercih edilmektedir. Sayıları her geçen gün artan uygulamalarda yine tahmin edilebileceği gibi ücretli ve ücretsiz seçenekler bulunmaktadır. Araştırma kapsamında Türkçe dil desteğinin bulunması ve ücretsiz kullanım imkanının bulunması nedeniyle Canvas LMS programı tercih edilmiştir.

Uygulama

Araştırma kapsamında Canvas İnstructure LMS programı ile kütüphane kullanıcılara bilgi okuryazarlığı becerilerinin kazandırılması hususunda web tabanlı eğitim paketi düzenlenmiştir. Programın bulut tabanlı olması nedeniyle tasarım ve geliştirme süreci boyunca bilgisayar ortamına herhangi bir kurulum yapılmamış, işlemler tamamen browser üzerinden web tabanlı olarak gerçekleştirilmiştir. Programın bu en önemli özelliği sayesinde, bazı ön bilgiler edinildikten sonra içerik geliştirici tamamen kendisini eğitim sürecinin ilerleyişine adayabilmekte, geri kalan arkaplan işlemlerini program kendisi yürütmektedir.

Öte yandan program bulut tabanlı olmasına karşın, gerek barındırma gerekse yazılım ücreti olarak başlangıç paketinde herhangi ücret talep etmemekte, eğer talep edilirse ücretli alan adı ile birlikte depolama alanı da satın alınabilmektedir. Ancak giriş seviyesinde içerik oluşturacaklar için sunulan imkânlar kapsamlı bir eğitim paketi oluşturmada yeterli araçları sağlamaktadır. Sistemin genel yapısı ve çalışma mantığına, Wordpress kullanıcıları kolaylıkla aşına olacaktır.

Ders Yaratma Kontrol Listesi	Modüller	Manajman
Dersler	Sınıflar	Harici Uygulama Entegrasyonu
Testler	Ödevler	Kullanıcı Yönetimi
Notlar/Ders Anasayfaları	İçeriği Anasayfa	Talimatlar
Web Sayfaları	e-Kitaplar	Ana/İstatistik Anasayfaları
Doğrulama	Video Konferans	Zengin Metin Düzenleyicisi
Ders Planı	Bildirim Tercihleri	Grup Oluşturma
Öğrenme Çıktıları	Sosyal Ağ Bağlantıları	İçerik Ders Aktarımı
		Anasayfa

Tablo 73 : Canvas İnstructure Özellikleri (Kandemir, 2013)

Tablo 1’de de belirtildiği üzere Canvas İnstructure barındırdığı güçlü araçlar ile öne çıkmaktadır. Canlı video eğitimlerinden mesajlaşmaya, sınav ve ödevlerden grup içi işbirliklerine kadar pek çok imkân sunmaktadır.

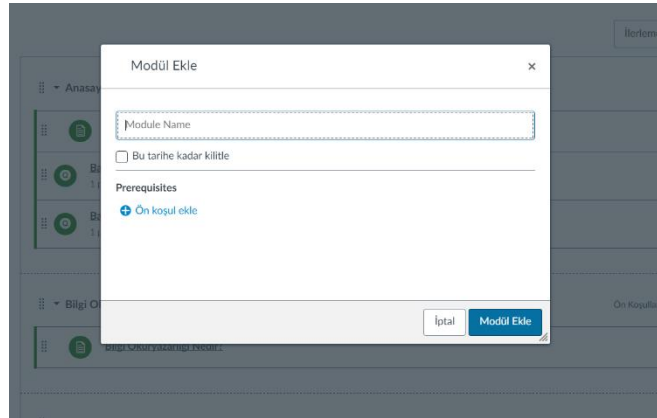

Şekil 9: Canvas İnstructure LMS Anasayfa

Canvas İnstructure eğitim süreci bakımından içinde barındırdığı modülleri baz almaktadır. Gerek tasarım gerekse öğrencilerin eğitim adımları bu modüller üzerinden ilerlemektedir. Her bir modül belli bir konu, hafta yada parçayı oluşturmakta; modüller içinde ayrı bölümler ve bu bölümlerin içinde sınav ve ödevler oluşturulabilmektedir. Her modül kendinden önceki modüller ile bağlantı kurularak, modüller arası hiyerarşi sağlanabilmektedir.

Çalışma kapsamında 14 ana başlığı ifade eden modüller oluşturulmuştur. Bu modüller içerisinde öğrencilerin ilgili konular hakkında bilgi sahibi olacakları içerikler sunulmuş ayrıca içerikler multimedya ile desteklenmiştir. Giriş modülünde öğrenciler için 2 quiz tasarlanmış ve basit değerlendirmeler içermesi açısından “eşleştirme” quiz tipi seçilmiştir (Tablo 5). Öğrenciler bu quizler ile bilgi okuryazarlığı eğitimine başlamadan önce kendi bilgi birikimleri hakkında ön izleme edinmiş olmaktadır. Eğitim süreci ilerledikçe hem modül içerisinde hem de genel eğitim sonu quizleri ile eğitimden edinilen kazanımlar test edilmektedir.

Şekil 10: Modül Ekleme Aracı

Kısa Sınav Yönergeleri

Tartışmalar
Notlar
Katılımcılar
Sayfalar
Dosyalar
Ders Programı
Çıktılar
Kısa sınavlar
Canlı Dersler
İşbirliğine Yönelik Çalışmalar
Attendance
Ayarlar

Soru 1 1 puan

Programa başlamadan önce bilgi okuryazarlığı hakkındaki genel bilgilerinizi test edeceğiz.
Aşağıdaki kavramları doğru şekilde eşleştiriniz

Sürekli Yayın	[Seçin]
Ansiklopedi	[Seçin] Dergi Birincil Kaynak Bilgi Merkezi Veritabanı Danışma Kaynağı [Seçin]
Kitap	[Seçin]
Arşiv	[Seçin]
Tam Metin Kaynaklar	[Seçin]

Şekil 12: Quiz Örneği

Programın sunmuş olduğu quiz seçenekleri arasında çoktan seçmeli, doğru yanlış, eşleştirme, boşluk doldurma vs. pek çok alternatif yer almaktadır. Eğitimde, modüllerin yapısına uygun

Bilgi > Sayfalar > Bilgi Kaynakları

Ana Sayfa
Modüller
Duyurular
Ödevler
Tartışmalar
Notlar
Katılımcılar
Sayfalar
Dosyalar
Ders Programı
Çıktılar
Kısa sınavlar
Canlı Dersler
İşbirliğine Yönelik Çalışmalar
Attendance
Ayarlar

Tüm Sayfaları Göster

Yayınlandı Düzenle

Bilgi Kaynakları

Bilgi Kaynağı Nedir?

Yazının icadıyla birlikte bilginin kayıt altına alınması bilgi kaynağı kavramının oluşmasına neden olan ilk etkidir. Bilginin kaydedildiği tüm ortamları belirten kavram geleneksel ortamlardan dijital hale bürünen modern ortamlara kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bilgi günümüzde daha çok somut materyaller yerine dijital ortamlarda barındırılmaktadır. Üstelik dijital ortamda yer alan bilgi kaynaklarının çok önüne geçmiş durumdadır. Bu bağlamda özellikle elektronik kaynakların kullanımını günümüz şartlarında daha revaçta bir konudur. Bilgi kaynağının türüne göre ayrılma yöntemi değişmektedir. Bu konu kaynakça gösterme bölümünde detaylıca incelenmiştir.

1. Kitaplar

Kitap en çok kullanılan ve en eski bilgi kaynaklarından biridir. İçerdiği konuya göre sayfa yapısı, sayısı ve özelliklerine sahip olabilirler. Edebiyat, bilim, sanat vb. konular kitapların içerdiği konulardan bazılarıdır. Kitap dili içerdiği konulara göre değişmektedir. Edebi kitaplar daha sanatsal olurken bilimsel kitaplar daha çok ağdalı ve terminolojik bir dil içerir.

Yazın ve basım süreci uzun zaman aldığı için zaman geçtikçe güncelliğini yitirebilmektedir. Buna önlem olarak özellikle bilimsel kitapların zaman içerisinde farklı edisyonları ile bilgilerin güncelliği sağlanmaya çalışılmaktadır. Bunun için araştırmalarda kitabın mevcut son edisyonu (sürümü) kullanılmaktadır.

Kitaplar için verilen seri numarasına ISBN adı verilmektedir. Bu numara kitabın kimliğini ortaya koymaktadır ve her kitap için bir seri numarası verilir.

Şekil 11: Eğitim İçeriğinden Örnek

olarak farklı modüllerde farklı test türleri kullanılmıştır.

Daha önce de belirtildiği üzere hem oluşturma aşamasında hem de eğitim aşamasında Wordpress'ten aşına olunan bir arayüz kullanıcıları karşılamaktadır. Eğitim paketi kapsamında oluşturulan içerikler metin tabanlı olarak sunulmaktadır. Öğrenciler, içerik üzerinde 3. parti seslendirme veya metin seçim işlemlerini yapabilmektedir. Farklı LMS uygulamalarında, oluşturulan içerikler flash türü dinamik yapıda hizmete sunulduğu için bu tür bir seçenek mümkün olmamaktadır. Yine eğitim içerisine gömülen fotoğraf ve videolar öğrenciler tarafından indirilebilmektedir. Eğitim içerisinde bahsi geçen konular hakkında ayrıntılı bilgilerin yer aldığı sayfalara linkler verilerek örnek çeşitliliği de artırılmaya çalışılmıştır.

Bilgi okuryazarlığı eğitimi kapsamında baz alınan İnozone bilgi okuryazarlığı modeli gereğince bilgiye erişimde; merak etme, araştırma, seçme, ilişkilendirme, iletme, değerlendirme ve etik aşamaları tek tek ele alınarak öğrencilerin bu aşamalarda elde etmesi gereken bilgi ve beceriler aktarılmıştır. Yine kütüphane basılı ve elektronik kaynaklarının tanıtımı, kullanımını hakkında bilgi ve örnekler verilmiştir.

oluşmaktadır.

Giderek daha fazla sayıda bilgi kaynağı sayısal ortamda üretilmekte ("born digital"), ya da sonradan sayısal ortama aktarılmakta ve internet aracılığıyla herkesin erişimine açılmaktadır. Bu durum, kişisel, örgütsel ve toplumsal düzeylerde bilgi yönetiminin önemini büyük ölçüde artırmaktadır. Milyonlarca elektronik bilgi kaynağı arasından istenen bilgileri içeren kaynaklara erişim sağlanması daha da önemli hale gelmektedir.

b) Veritabanları

Hem dijital ortamda oluşturulmuş olan hem de basılı ortamdaki aktarılmış olan bilgi kaynaklarının kütünye ve/veya tam metninin bulunduğu elektronik kaynak türüdür. Özellikle bilimsel yayınlar veritabanları ile kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır.

Araştırmak istenen konu ile ilgili veritabanı içerisinden arama motoru mantığı ile arama yapılarak -veritabanının türüne göre- kaynağın kütünye veya tam metnine ulaşma imkanı bulunmaktadır.

Veritabanlarının yanı sıra pek çok veritabanını bünyesinde barındıran (EbscoHost gibi) veritabanı platformları da bulunmaktadır. Bu platformlar yardımı ile belli bir konu ile ilgili birden fazla veritabanını tek bir arayüzden tarama imkanı sunulmaktadır.

İlerleyen bölümlerde veritabanları ve kullanımı ile ilgili daha detaylı bilgi verilecektir.

c) Cd-Room

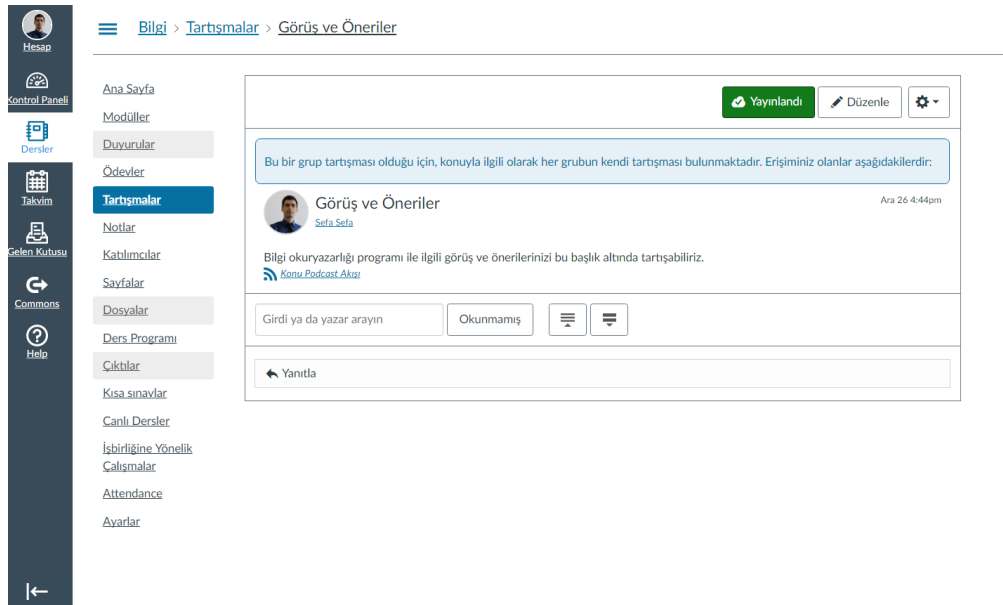
Özellikle internetin yaygınlaşmasından önce bilgi kaynağı olarak yaygın şekilde kullanılan cd-room'lar içerisine yüklenen bilgilerin offline olarak kişisel bilgisayarlara vastasıyla kullanılması amacıyla hazırlanmıştır.

Cd-room'lar içerisinde direkt bilginin kendisi olduğu gibi kütüphane katalogu görevi görenleri amacıyla hazırlanan cd-room'lar ile de tarama yapılabilmektedir. Bu sayede cd-room'lar hem tam metin kaynak işlevi görmek hem de bilgi erişim aracı görevi görebilmektedir.

Şekil 13: Eğitim İçeriğinden Örnek

Program içerisinde öğrencilerin eğitimle ilgili görüş ve yorumlarının alınabileceği tartışma listesi oluşturulmuştur. Eğitime katılan öğrenciler, bu liste üzerinden her türlü görüş, öneri ve şikâyetlerini iletebildiği gibi farklı tartışma konuları belirlenerek bunlar üzerinde ortak sinerji yaratılabilmektedir.

3350

Şekil 14: Tartışma Listesi

Sonuç ve Öneriler

Bilgi okuryazarlığı eğitimi yaşam boyu öğrenmenin temel taşı olarak ortaya çıkmaktadır. Bireyler bilgiye ihtiyaç duyduğu anda nereden ne şekilde bilgi sahibi olabileceğinin bilincinde olarak ihtiyaç duyduğu doğru bilgiye kolaylıkla erişebilmektedir. Bilgiye erişimin çok basit düzeylere kadar indirgenmesine karşın, doğru bilgiye erişimin belki de tarihte hiç olmadığı kadar zor olduğu bilinen bir gerçektir.

Bu çalışma kapsamında kullanım alanı her geçen gün artan bulut hizmetlerinin kütüphanecilik alanına yansımaları hakkında bilgiler verilmiştir. Özellikle teknolojik yatırımların kurumlara maddi külfet getirmesi hususunda bulut çözümlerin kullanılması önemli ölçüde yarar sağlayacaktır. Öte yandan bulut hizmetlerinin özellikleri, avantaj ve dezavantajlarının farkında olunarak yeni kütüphanecilik hizmetleri geliştirilmeli, kullanıcı ihtiyaçlarının karşılanması noktasında yeni çözümler üretilmelidir.

Çalışma kapsamında oluşturulan bulut tabanlı bilgi okuryazarlığı programı, hem kütüphanecilik alanında bulut uygulamalarına yeni bir örnek teşkil edecek hem de Canvas LMS programının kullanımı konusuna fikir vermiş olacaktır. Canvas LMS sistemin kullanımı genel anlamda kolay denilebilecek bir yapıya sahiptir. İçerikler hızlıca oluşturulabilmekte ve yayınlanabilmektedir. Programın bulut depoda barındırılması konusunda giriş seviyesinde ücretsiz olması programa artı bir değer katmaktadır.

Program 2011 yılına geliştirilmeye başlandığı düşünülerek bazı eksikliklerinin olması göz ardı edilebilir. Programda interaktif ve eğlenceli test içeriğinin yer almıyor olması eğitim programının gelişim aşamasında en çok dikkat çeken husus olmuştur.

Kaynakça

Akar, E. (2010). Yeni eğitim paradigması olarak e-öğrenme 2.0 ve satış elemanlarının eğitiminde kullanımı. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(1), 45-61.

Batı, K. (2015). Bulut bilişim ve etkileri. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Gençer, M., Tunalioglu, V., & Köksal, M. (2007). Merkezsiz bir dünyada bilgi paylaşımı: açık kaynak, sayısal kütüphaneler ve üniversite inisiyatifleri. Akademik Bilişim 2007 (s. 1-9). Kütahya: İnternet Teknolojileri Derneği.

Google. (2016). Google Drive'a dosya yükleme. 12 26, 2016 tarihinde Google: <https://support.google.com/a/answer/172541?hl=tr> adresinden alındı

Henkoğlu, T., & Külcü, Ö. (2013). Bilgi erişim platformu olarak bulut bilişim: riskler ve hukuksal koşullar üzerine bir inceleme. Bilgi Dünyası, 14(1), 62-86.

Kandemir, C. M. (2013). Bulut tabanlı öğrenme yönetim sistemi: canvas. 1st International Instructional Technologies & Teacher Education Symposium (s. 386-392). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi. 12 26, 2016 tarihinde https://www.academia.edu/9372965/Bulut_Tabanli%C4%B1_%C3%96%C4%9Frenme_Y%C3%B6netim_Sistemi_Canvas adresinden alındı

- Kurulgan, M. (2013). Bilgi teknolojilerinin kütüphane/ bilgi-belge merkezlerine etkisi: toplumsal, yapısal, yönetsel ve işlevsel açılardan bir inceleme. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(3), 472-495.
- Kuzuloğlu, M. S. (2014, 09 04). Kate Upton'dan öğrendiklerimiz. 12 18, 2016 tarihinde Radikal: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/m-serdar-kuzuloglu/kate-uptondan-ogrendiklerimiz-1210704/> adresinden alındı
- Küçüksille, E., Özger, F., & Genç, S. (2013). Mobil bulut bilişim ve geleceği. *Akademik Bilişim 2013 – XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Microsoft. (2016). IaaS nedir? (Microsoft) 12 18, 2016 tarihinde Microsoft Azure: <https://azure.microsoft.com/tr-tr/overview/what-is-iaas/> adresinden alındı
- Microsoft. (2016). PaaS nedir? (Microsoft) 12 18, 2016 tarihinde Microsoft Azure: <https://azure.microsoft.com/tr-tr/overview/what-is-paas/> adresinden alındı
- Microsoft. (2016). SaaS nedir? (Microsoft) 12 18, 2016 tarihinde Microsoft Azure: <https://azure.microsoft.com/tr-tr/overview/what-is-saas/> adresinden alındı
- Mutlu, A. (2015). Bulut tabanlı uygulamaların kişisel öğrenme ortamı olarak kullanımı. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(3), 118-124.
- Ozan, Ö. (2008). Öğrenme yönetim sistemlerinin (learning management systems- lms) değerlendirilmesi. *inet-tr'08 - XIII. Türkiye'de İnternet Konferansı* (s. 61-65). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi. 12 15, 2016 tarihinde http://inet-tr.org.tr/inetconf13/kitap/ozan_inet08.pdf adresinden alındı
- Özel, N. (2012). Yeni nesil bilgi hizmetleri ve kütüphaneciler. *Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi*: http://library.bilkent.edu.tr/tr/images/kutupsemsunum/nevzat_ozel.ppt adresinden alındı
- Sırakaya, M., & Alsancak Sırakaya, D. (2013). Eğitim uygulamaları için yeni fırsat: bulut bilişim. *International Symposium On Changes And New Trends In Education* (s. 356-363). Konya: Necmettin Erbakan University.
- Tavluoğlu, C. (2013). Üniversite kütüphanelerinde web 2.0 araçlarının kullanımı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Tavluoğlu, C., & Korkmaz, A. (2014). Danışma hizmetlerinde bulut bilişim uygulamalarının kullanımı. *Bilgi Dünyası*, 15(2), 284-295.
- Tonta, Y. (2009). Dijital yerliler, sosyal ağlar ve kütüphanelerin geleceği. *Türk Kütüphaneciliği*, 23(4), 742-768.
- Wikipedi. (2016, 10 27). Blog. 12 27, 2016 tarihinde Wikipedi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Blog> adresinden alındı
- Wikipedi. (2016, 10 21). Bulut bilişim. 12 18, 2016 tarihinde Wikipedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Bulut_bili%C5%9Fim adresinden alındı
- Yıldız, Ö. (2009). Bilişim dünyasının yeni modeli: bulut bilişim (cloud computing) ve denetim. *Sayıştay Dergisi*(74-75), 5-23.

*II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 18-19-20 Mayıs 2017
Alanya*

MESLEK YÜKSEKOKULU ÖĞRENCİLERİNİN DEMOGRAFİK VE SOSYO-EKONOMİK ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR ALAN ÇALIŞMASI: SELÇUK ÜNİVERSİTESİ ÇUMRA MESLEK YÜKSEKOKULU ÖRNEĞİ

Sertaç ARI

Selçuk Üniversitesi Çumra Meslek Yüksekokulu, TÜRKİYE

Öz

Teknoloji çağını yaşadığımız 21. Yüzyılda bilginin üretilip, işlenmesi ve sonunda değerlendirilmesi süreçlerini başarı ile yerine getirebilen işletmeler maddi imkânları doğrultusunda bu çağı yaşayabilmektedir. Saymış olduğumuz süreçlerin tam anlamıyla yerine getirilmesi ise eğitilmiş iş gücünün teknolojik gelişmelere uyumu ile mümkün olabilmektedir. Bir başka deyişle yeterlilikleri tam olan bireylerin, kurumların rekabetlerinde etkin rol oynayacakları görülmektedir. Bu nokta da Meslek Yüksekokullarında okumakta olan öğrencilerin uygulamalı eğitimlerle desteklenerek mezun edilmeleri hem ara eleman ihtiyacının eğitilmiş bir şekilde karşılanması hem de ülkemizin rekabet gücünün artmasında Meslek Yüksekokullarının ne derecede önemli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, bu çalışma 2016-2017 eğitim-öğretim döneminde Selçuk Üniversitesi Çumra Meslek Yüksekokulunda okumakta olan öğrencilerin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinin belirlenmesi ve sonucunda öğrencilerin eğitim sürecince karşılaştıkları sorunların genel anlamda analiz edilebilmesi için 325 Öğrenciye anket çalışması yapılarak uygulanmıştır. Elde edilen anket sonuçları SPSS paket programında frekanslar, ortalamalar ve korelasyon gibi analizler kullanılarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Meslek Yüksekokulu, Ara Eleman, Demografik, Sosyo-ekonomik

GENEL TANITIM

Tablo 1: Selçuk Üniversitesi 2016-2017 Eğitim-Öğretim Yılı Öğrenci İstatistikleri

	Birinci Öğretim	İkinci Öğretim	Yabancı Uyruklu Öğrenci	Toplam
Önlisans	23467	10538	6	34011
Lisans	29549	15708	1140	46397
Toplam	53016	26246	1146	80408
Yüksek Lisans	8325	4116	575	13016
Doktora	2116		240	2356

Toplam	10441	4116	815	15372
Genel Toplam	63457	30362	1961	95780

1975 yılında kurulan Selçuk Üniversitesinde 2016-2017 eğitim öğretim yılı sonu itibariyle 21 Fakülte, 22 Meslek Yüksekokulu, 6 Yüksekokul, 6 Enstitü, 1 Devlet Konservatuarı, 37 Araştırma ve Uygulama Merkezi bulunmaktadır. Bu birimlerde kayıtlı olan öğrencilerin 2356'sı doktora, 13016'sı yüksek lisan, 46397'si lisans ve 34011'i önlisans öğrencisidir. Toplamda 95780 öğrencisi ile Selçuk Üniversitesi Türkiye'nin en büyük eğitim kurulu arasında yer almaktadır (https://www.selcuk.edu.tr/ogrenci_isleri/birim/web/sayfa/ayrinti/2470/tr).

GİRİŞ

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin üst seviyelerde olabilmesinde nitelikli ara elemanların varlığı çok önemli bir faktör olmakla birlikte istenilen niteliklerde insan gücünün oluşturulmasının da eğitimin vazgeçilmez bir unsur olduğu herkes tarafından kabul görenektir. Bu noktada Meslek Yüksekokulları, verdikleri iki yıllık teorik eğitim ve özellikle uygulamalı eğitimlerle işletmelerin ihtiyaç duydukları bu ara elemanları mesleğe hazır hale getirmektedir. Meslek Yüksekokullarında okumakta olan öğrenciler, aldıkları uygulamalı staj eğitimi ile daha okulları bitmeden alanlarıyla ilgili işlere adaptasyon sağlamaya başlamakta, okulları bittiğinde ise çalışacakları işlerde verilen görevleri kolaylıkla ve hızlı bir şekilde yerine getirebilmektedirler. Tabii ki öğrencilerin bu noktaya gelebilmelerinde en büyük görev başta öğrenciye ve yükseköğretim kurumuna düşmektedir.

Bu sorumluluk bilinci altında mesleki eğitimde yaşanan hızlı ve farklı gelişmeler eğitimi ara elemanların doğuş kaynağı olan meslek yüksekokullarını da sürekli bir değişime zorlamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan bir tanesi meslek yüksekokullarında kaliteli ve iyi bir eğitimin verebilmesi için öncelikle mevcut öğrenci profilinin belirlenmesidir.

Profil, herhangi bir bireyin ya da öğenin içsel ve dışsal etkenler göz önüne alarak irdelenmesi, bu birey ve öğelerin ayırt edici özelliklerinin tümü olarak tanımlanmaktadır. Profil araştırmaları ise yapılan araştırmanın evrenini oluşturan olan hedef kitlenin mevcut durumunu çeşitli değişkenler açısından betimlenmesidir. Eğitim alanında yapılan araştırmalarda bireylerin profilinin belirlenmesi ile bu bireylerin içinde yer aldığı kültürel, sosyal, ekonomik demografik ve bunlara benzer özellikler hakkında önemli veriler elde edilmektedir (Erkan, 2002).

Öğrencilerin profillerini belirlemeye yönelik olarak yapılan çalışmalar öğrencilerin sosyo-ekonomik durumlarını, üniversitedeki verilen eğitimin durumu, öğrencilerin sosyal yaşama ilişkin görüşleri ve ileriye yönelik beklentilerinin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu noktada da öğrenci kitlesinin iyi tanınması öğrencilere verilen eğitimin kalitesini de artıracaktır (Keskin, 2007).

Bu amaçla üniversitelerde verilen eğitimin kalitesinin artırmak için birçok çalışma yapılmaktadır. Yapılan çalışmalara bakıldığında öğrencilerin profilini belirlemeye yönelik olarak yapılan araştırmaların birbirinden farklı alanlarda ve kapsamlarda yapıldığı ancak hemen hemen hepsinin benzer amaçlar için yapıldığı görülmektedir. Örneğin, yapılan çalışmaların bazıları üniversitelerdeki bir ya da birkaç fakülteye, yüksekokula, meslek yüksekokuluna hatta bu birimler içerisinde seçilen bir bölümüne ya da bir programa yönelik yapıldığı

görülmektedir. Bu nedenle burada bu alanda yapılmış olan önemli birkaç literatüre yer verilmiştir.

Tablo 2: Öğrenci Profilini Belirlemeye Yönelik Yapılan Çalışmalar

Yazar	Yayın Adı	Yılı
Şenses, F.	Yükseköğretimde Öğrenciler: ODTÜ İktisat Bölümü Öğrenci Profili	1999
Kuru, E., Pepe, K.	Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Özel Yetenek Sınavlarına Katılan Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Profilleri	2002
Bilgili, E., Uçan, O., Çetin, F.	ODTÜ İktisat, Erciyes Üniversitesi ve Niğde Üniversitesi İktisat ve İşletme Bölümü Öğrencilerinin Profillerinin Karşılaştırılması	2003
Özdemir, C., VD.	Adnan Menderes Üniversitesi Öğrenci Profili Araştırması	2003
Şenses, F.	ODTÜ İktisat Bölümü Öğrenci Profili	2005
Saraç, T.B., Ceylan, D.A.	Meslek Yüksekokullarında Okuyan Öğrencilerin Demografik Yapısı ve Meslek Yüksekokullarının Etkinliği	2006
Çitil, M., İspir, E., Söğüt, Ö., Büyükkasap, E.	Fen Edebiyat Fakültesi Öğrencilerinin Profilleri Ve Başarılarını Etkilediğine İnanıkları Faktörler; K.S.Ü. Örneği	2006
Özel, A.	Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı	2006
Yaylalı, M. VD.	Üniversite Gençliğinin Sosyo-Ekonomik Profili Araştırması	2006
Yiğit, R., VD.	Türkiye’de Hemşirelik Son Sınıf Öğrencilerinin Profili	2007
Nartgün, Ş.S., Yüksel, E.	Ahi Evran Üniversitesi Kaman MYO Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Düzeylerinin Belirlenmesi	2009

Çevik, O., Yiğit, S.	Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Profillerinin Belirlenmesi-Amasya Üniversitesi Örneği	2009
Akyurt,N.	Meslek Yüksekokulları ve Marmara Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Genel Profili	2009
Akçakanat,T., Çarıkçı, İ., Dulupçu, M.A.	Üniversite Öğrencilerinin Buldukları İl Merkezine Ekonomik Katkıları ve Harcama Eğilimleri: Isparta 2003–2009 Yılları Örneği	2010
Keskin, N., VD.	Pamukkale Üniversitesi Buldan MYO Öğrenci Profili	2010
Akçakanat,T., Çarıkçı, İ., Dulupçu, M.A.	Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencilerinin Isparta'daki Yaşam Kalitesi Ve Isparta Halkına İlişkin Tutumlarının Değerlendirilmesi	2011
Hatipoğlu, A., VD.	Adnan Menderes Üniversitesi Gençlik Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (ADÜGENÇ)	2012
Sevüktekin, M., VD.	Uludağ Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Profil Araştırması.	2012
Parlakay, O., VD.	Mustafa Kemal Üniversitesi Antakya Meslek Yüksekokulu Mülkiyet Koruma Ve Güvenlik Bölümü Öğrenci Profili	2013
Bozkurt, Y., Gülcan, Ş.	Üniversite Öğrencilerinin Profilini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma: Meslek Yüksekokulu ve Fakülte Öğrencilerinin Karşılaştırılması	2013
Çiçek, H.G., Baykul, A., Keleş, M.K.	Öğrenci Profilinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması "Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği"	2014
Korkmaz, Ö.	Üniversite Öğrencilerinin Harcamalarının İl Ekonomisine Katkısı: Bayburt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Analiz	2015

Tablo 3: Öğrencilerin Sınıf ve Cinsiyet Dağılımı

Sınıf ve Cinsiyet			Cinsiyet		Toplam
			K	E	
Sınıf	1. Sınıf	Dağılım	74	83	157
		Yüzde	47,1%	52,9%	100,0%
	2.Sınıf	Dağılım	85	83	168
		Yüzde	50,6%	49,4%	100,0%
Toplam		Dağılım	159	166	325
		Yüzde	48,9%	51,1%	100,0%

2016-2017 eğitim-öğretim yılında Selçuk Üniversitesi Çumra Meslek Yüksekokulunda toplam 820 öğrenci bulunmaktadır. Bu öğrencilerin 438'i erkek öğrenci, 382'si ise kız öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan 166 erkek öğrenci toplam sayının % 51,1'ini oluştururken 159 kız öğrenci ise % 48,9'unu oluşturmaktadır. Dolayısıyla ankete katılan kız ve erkek öğrenci sayılarının homojen bir şekilde dağıldığını söyleyebiliriz. Aynı homojenli 1.sınıf ve 2.sınıf öğrencileri arasında da görülmektedir. Ankete katılan öğrencilerin 157'si 1.sınıf, 168'i ise 2.sınıf öğrencilerden oluşturmaktadır.

Tablo 4: Öğrencilerin Programlara Göre Dağılımı

Programın Adı	Dağılım	Yüzde
Peyzaj ve Süs Bitkileri Programı	18	5,5
Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Programı	21	6,5
Gaz ve Tesisatı Teknolojisi Programı	28	8,6
Organik Tarım Programı	35	10,8
Makine, Resim ve Konstrüksiyon Programı	43	13,2
Laboratuar Teknolojisi Programı	57	17,5
Gıda Teknolojisi Programı	58	17,8
Coğrafi Bilgi Sistemleri Programı	65	20,0
Toplam	325	100,0

Ankete katılan öğrencilerin % 20'si (65) Coğrafi Bilgi Sistemleri Programı, % 17,8'i (58) Gıda Teknolojisi Programı, % 17,5'i (57) Laboratuar Teknolojisi Programı, % 13,2'si (43) Makine, Resim ve Konstrüksiyon Programı, % 10,8'i (35) Organik Tarım Programı, % 8,6'sı (28) Gaz

ve Tesisatı Teknolojisi Programı, % 6,5'i (21) Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Programı ve % 5,5'i (18) Peyzaj ve Süs Bitkileri Programı öğrencilerinden oluşmaktadır.

Tablo 5: Öğrencilerin Yaşlara Göre Dağılımı

Yaş	Dağılım	Yüzde
17	1	0,3
18	38	11,7
19	79	24,3
20	103	31,7
21	58	17,8
22	23	7,1
23	10	3,1
24	3	0,9
25	5	1,5
30 ve üzeri	5	1,5
Toplam	325	100,0

3360

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları 17 ile 29 yaş ve 30 yaş ve üzeri olarak gruplandırılmıştır. En çok katılımcı % 31,7 (103) oranıyla 20 yaş grubu öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların diğer yaş gruplarının oranları ise; % 24,3 (79) ile 19 yaş, %17,8 (58) ile 21 yaş, % 11,7 (38) ile 18 yaş, % 7,1 (23) ile 22 yaş, % 3,1 (10) ile 23 yaş, % 1,5 (5) ile 25 yaş ve 30 ve üzerindeki öğrencilerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 6: Öğrencilerin İkamet Ettikleri Bölgelere Göre Dağılımı

İkamet Ettikleri Bölge	Dağılım	Yüzde
Doğu Anadolu	4	1,2
Ege	7	2,2
Güneydoğu Anadolu	8	2,5

Karadeniz	11	3,4
Marmara	17	5,2
Akdeniz	61	18,8
İç Anadolu	217	66,8
Toplam	325	100,0

Selçuk Üniversitesinin Konya’da olması ve Konya’nın coğrafi konum olarak İç Anadolu bölgesinde olmasından dolayı öğrencilerin % 66,8’i (217) bu bölgede ikamet etmektedir. Diğer öğrencilerin ise % 18,8’i (61) Akdeniz, % 5,2’si (17) Marmara Bölgesinden gelmektedir. Bu bölgelerdeki öğrenci sayısının diğer bölgelere göre fazla olması ise Konya’nın bu bölgelere yakın olması ile açıklanabilir. Yaklaşık % 10’luk öğrenci grubu ise Doğu Anadolu, Ege, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde ikamet etmektedir. Kısacası öğrencilerin üniversite tercihleri öğrencilerin ikamet yerine yakınlığı baz alınarak yapıldığı söylenebilir.

Tablo 7: Öğrencilerin Barındıkları Yerlere Göre Dağılımı

Barınma Yeri	Dağılım	Yüzde
Akrabalarımın yanında	1	0,3
Kiralık evde tek başıma	5	1,5
Vakıf yurdunda	10	3,1
Özel yurttta	20	6,2
Kiralık evde arkadaşlarımlar	41	12,6
Ailemin yanında	116	35,7
Kredi Yurtlar Kurumunda	132	40,6
Toplam	325	100,0

Öğrencilerin kaldıkları yerlere bakıldığında ise, öğrencilerin %40,6’sı (132) Kredi Yurtlar Kurumunda, %35,7’si (116) ailesinin yanında, % 12,6’sı (41) kiralık evde arkadaşları ile kalmaktadır. Geriye kalan öğrenciler ise akrabalarının yanında, kiralık evde tek başına, vakıf yurdunda ve özel yurttta kaldıklarını belirtmişlerdir. İlçede tam teşekküllü özel bir yurdun olmamasından dolayı KYK haricindeki yurtlarda kalan kişilerin sayısı oldukça az çıkmaktadır.

Tablo 8: Öğrencilerin Aylık Toplam Harcamalarına Göre Dağılımı

Aylık toplam harcama	Dağılım	Yüzde

200 TL'ye kadar	43	13,2
201-299 TL	27	8,3
300-399 TL	60	18,5
400-499 TL	80	24,6
500-599 TL	54	16,6
600 TL ve üzeri	61	18,8
Toplam	325	100,0

Öğrencilerin aylık toplam harcamalarıyla ilgili elde edilen verilere bakıldığında ise, % 24,6'sının (80) aylık harcaması 400-499 TL arasında, % 18,8'inin (61) 600 TL ve üzerinde, % 18,5'inin (60) 300-399 TL arasında, % 16,6'sının (54) 500-599 TL arasında, % 13,2'sinin (43) 200 TL'ye kadar ve % 8,3'ünün (27) ise 201-299 TL arasında aylık harcaması olduğu görülmektedir. Bu rakamların çocukların yurt ve barınma masrafları çıktıktan sonra ellerine kalan para olduğunun söylemem mümkündür. Öğrencilerin ortalama harcamaları ise 300-600 TL arasında olmaktadır. 2017 yılında asgari ücretin 1.404 TL olduğu göz önüne alınacak olursa ve aşağıdaki tabloda ailelerin aylık toplam gelirleri incelendiğinde bu rakamda asgari ücretin yaklaşık üçte birine denk gelmektedir. Yani aileler gelirlerinin yarısına yakını çocuklarının eğitimi için harcadıkları görülmektedir.

Tablo 9: Öğrencilerin Kardeş Sayısına Göre Dağılımı

Kardeş Sayısı	Dağılım	Yüzde
Kardeşim yok	3	0,9
1	24	7,4
2	81	24,9
3	115	35,4
4	56	17,2
5	20	6,2
6	14	4,3
7	5	1,5
8	5	1,5
9 ve üzeri	2	0,6

Toplam	325	100,0

Öğrencilerinin kendileri hariç kaç kardeşlerinin olduğunu gösteren yukarıdaki tablo incelendiğinde ise, ağırlığın üç kardeşli öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Yüzde dağılımlarına bakıldığında öğrencilerin % 35,4'ünün (115) üç kardeşi, % 24,9'unun (81) iki kardeşi, % 17,2'sinin (56) dört kardeşi, % 7,4'ünün (24) bir kardeşi, % 6,2'sinin (20) beş kardeşi olduğu görülmektedir. Öğrencilerin kendilerini de kattığımızda üç, dört ve beş kardeşli öğrencilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu durumun okumakta olan öğrencilerin ailelerinin daha çok geliri tarıma dayalı olan bölgelerde, kırsallarda, küçük il ve ilçelerde ikamet eden ve dar gelirli geniş ailelerden oluştuğunu söyleyebiliriz.

Tablo 10: Öğrencilerin Anne ve Babalarının Durumuna Göre Dağılımı

Anne ve Baba Durumu	Dağılım	Yüzde
Birlikte yaşıyorlar	289	88,9
Henüz boşanmadılar, ama ayrı yaşıyorlar	5	1,5
Annem vefat etti, babam sağ	3	0,9
Babam vefat etti, annem sağ	14	4,3
Boşandılar	14	4,3
Toplam	325	100,0

Öğrencilerin % 88,9 (289) gibi yüksek bir oranının anne ve babaları birlikte yaşamaktadırlar. Geri kalan %10,1 (36) öğrencinin ailesi ise vefat, boşanma ya da anne babanın sağ olup fiilen ayrı yaşaması gibi nedenlerle dolaylı dağılmıştır.

Tablo 11: Öğrencilerin Annelerinin Mesleğine Göre Dağılımı

Anne Mesleği	Dağılım	Yüzde
Ev hanımı	295	90,8
Özel Sektörde İşçi	21	6,5
Memur	1	0,3
Esnaf	4	1,2
Serbest meslek sahibi	1	0,3
Emekli	1	0,3
Kamu Kurumunda İşçi	2	0,6

Toplam	325	100,0

Öğrencilerin annelerinin meslekleri incelendiğinde, % 90,8'inin(295) ev hanımı, % 6,5'inin(21) özel sektörde işçi olarak çalıştığı, geri kalan % 2,7'sinin(9) ise memur, esnaf, serbest meslek sahibi, emekli ve kamu kurumunda işçi olarak çalıştığı görülmektedir.

Tablo 12: Öğrencilerin Babalarının Mesleğine Göre Dağılımı

Baba Mesleği	Dağılım	Yüzde
Özel Sektörde İşçi	67	20,6
Memur	30	9,2
Esnaf	40	12,3
Serbest meslek sahibi	65	20,0
Emekli	55	16,9
Kamu Kurumunda İşçi	13	4,0
Diğer	55	16,9
Toplam	325	100,0

3364

Öğrencilerin babalarının meslekleri incelendiğinde ise, % 20,6 'sının(67) özel sektörde işçi olarak çalıştığı, % 20,0 'sinin(65) serbest meslek sahibi, % 16,9 'unun(55) emekli, % 12,3 'ünün(40) esnaf ve geri kalan öğrencilerin babalarının %30,1'i (98) ise memur, kamu kurumunda işçi ve diğer meslek gruplarına dâhil oldukları görülmektedir.

Tablo 13: Öğrencilerin Annelerinin Öğrenim Düzeyine Göre Dağılımı

Annelerin öğrenim düzeyi	Dağılım	Yüzde
Üniversite/Yükseköğretim mezunu	4	1,2
Okur- yazar	16	4,9
Lise mezunu	22	6,8
Okur- yazar değil	31	9,5
Ortaokul mezunu	72	22,2
İlkokul mezunu	180	55,4
Toplam	325	100,0

Öğrencilerin annelerinin eğitim düzeyleri incelediğinde, % 55,4'ünün(180) ilkokul mezunu, % 22,2'sinin (72) ortaokul mezunu, % 9,5'inin (31) okur-yazar olmadığı, %6,8'inin (22) lise mezunu olduğu, % 4,9'unun (16) okur-yazar olduğu ve % 1,2'sinin (4) ise üniversite/yüksekokul mezunu olduğu görülmektedir. Sonuçlara göre annelerin öğrenim durumlarının genel olarak düşük olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 14: Öğrencilerin Babalarının Öğrenim Düzeyine Göre Dağılımı

Babaların öğrenim düzeyi	Dağılım	Yüzde
Okur- yazar değil	4	1,2
Lisansüstü mezunu	5	1,5
Okur- yazar	9	2,8
Üniversite/Yüksekokul mezunu	21	6,5
Lise mezunu	49	15,1
Ortaokul mezunu	81	24,9
İlkokul mezunu	156	48,0
Toplam	325	100,0

3365

Öğrencilerin babalarının eğitim düzeyleri incelediğinde ise, % 48'inin (156) ilkokul mezunu, % 24,9'unun (81) ortaokul mezunu, % 15,1'inin (49) lise mezunu, % 6,5'inin (21) üniversite/yüksekokul mezunu, % 2,8'inin (9) okur-yazar olduğu, % 1,5'inin (5) lisansüstü mezunu olduğu ve % 1,2'sinin (4) ise okur-yazar olmadığı görülmektedir. Genel olarak baktığımızda babaların eğitim düzeyi annelere göre daha yüksek çıkmaktadır.

Tablo 15: Öğrencilerin Ailesinin Aylık Toplam Gelirine Göre Dağılımı

Ailenin Toplam Geliri	Dağılım	Yüzde
1000 TL'ye kadar	52	16,0
1001-1500 TL	88	27,1
1501-2000 TL	64	19,7
2001-2500 TL	59	18,2
2501-3000 TL	30	9,2
3001-3500 TL	14	4,3
3501-4000 TL	7	2,2

4001 TL ve üzeri	11	3,4
Toplam	325	100,0

Öğrencilerinin ailelerinin hanelerine giren toplam aylık gelirlerine bakıldığında % 27,1'inin (88), 1001-1500 TL, % 19,7'sinin (64) 1501-2000 TL, % 18,2'sinin (59) 2001-2500 TL, % 16'sının 1000 TL'ye kadar, % 9,2'sinin (30) 2501-3000 TL, % 4,3'ünün (14) 3001-3500 TL, % 3,4'ünün (11) 4001 TL ve üzeri ve % 2,2'sinin (7) 3501-4000 TL aylık gelirinin olduğu görülmektedir. Sonuçlara bakıldığında öğrencilerin yarısına yakınının ailesinin aylık gelirinin asgari ücret düzeyinde yani 1500 TL ve daha altında gelire sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 16: Öğrencilere Barınma İhtiyacı Dışında Gönderilen Paraya Göre Dağılımı

Size aylık barınma ihtiyacınızın dışında kalan ihtiyaçlarınız için ne kadar para gönderiliyor?	Dağılım	Yüzde
100-199 TL	107	32,9
200-299 TL	51	15,7
300-399 TL	18	5,5
400-499 TL	16	4,9
500-599 TL	4	1,2
600 ve üzeri	4	1,2
Hiç para gönderilmiyor	125	38,5
Toplam	325	100,0

3366

Öğrencilerin % 32,9'unun (107) aylık barınma ihtiyacı dışında kalan ihtiyaçlarını karşılamak için 100-199 TL arasında para gönderildiği, % 15,7'sine (51) 200-299 TL, % 5,5'ine (18) 300-399 TL, % 4,9'una (16) 400-499 TL, % 1,2'sine (4) 500-599 TL, % 1,2'sine (4) 600 ve üzeri para gönderilirken % 38,5'ine (125) ise hiç para gönderilmediği görülmektedir. Bu sonuçlar öğrencilerin ailelerinin aylık toplam gelirleri ile doğrudan bağlantılı olduğunu, ailelerin gelirlerinin düşük olduğunu göstermektedir.

Tablo 17: Öğrencilerin Aylık Ellerine Geçen Paranın Harcama Önceliğine Göre Dağılımı

Aylık elinize geçen toplam parayı harcama önceliğiniz								
Barınma	Yiyecek	Ulaşım	Giyecek	Sanat, Kültürel ve Sportif Etkinlikler	Eğitim ve Kırtasiye	Eğlence	Diğer	

	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde
1	62,8	28,9	24,0	13,5	17,2	17,5	14,2	16,0
2	6,2	40,3	18,8	12,0	7,1	8,3	7,7	3,1
3	5,2	8,6	16,3	20,3	5,8	24,9	9,8	6,8
4	4,0	6,2	10,2	20,3	5,5	14,5	9,8	8,6
5	3,7	3,7	10,8	12,0	11,1	12,0	12,9	8,3
6	1,2	1,8	4,6	6,8	12,9	9,5	11,1	6,8
7	3,1	2,8	4,3	4,6	10,2	5,2	13,5	9,5
8	13,8	7,7	11,1	10,5	30,2	8,0	20,9	40,9
Top.	100	100	100	100	100	100	100	100

Öğrencilerden aylık ellerine geçen toplam aylık parayı harcamalarının öncelik sırasına göre 1-8 arasında numaralandırmaları istendiğinde yukarıdaki tabloda görülen öncelikler tespit edilmiştir. Öğrencilerin ellerine bir ay içinde geçen paranın harcadığı en öncelikli kalem barınma ihtiyacıdır. Öğrencilerin % 62,8'i (204) toplam parayı harcarken birinci harcama önceliği olarak barınma ihtiyacını göstermiştir. İkinci harcama önceliği olarak ise %40,3 (131) ile yiyecek gelmektedir. Genel olarak bakıldığında da yiyecek, barınmadan sonraki en büyük ikinci harcama kalemi olarak ortaya çıkmaktadır. Üçüncü harcama önceliğinde ise en fazla oran %24,9 (81) ile eğitim ve kırtasiye harcamasından gelmektedir. Bu durum öğrencilerin ders kitabı, fotokopi ve ders alet ve ekipmanları gibi gereçler için harcama yapmalarının bir sonucudur. % 20,3 (66) ile öğrencilerin dördüncü harcama önceliğinde giyecek, % 12,9 (42) ile beşinci harcama önceliğinde eğlence, yine % 12,9 (42) ile altıncı harcama önceliğinde sanat, kültürel ve sportif etkinlikler gelmektedir. Öğrenciler ellerine geçen parayı harcama önceliği olarak yedinci sırada en fazla % 13,5 (44) ile eğlence olarak belirtmişlerdir. Son olarak öğrenciler sekizinci sıra da ise % 40,9 (133) ile diğer harcamalara öncelik verdiklerini bildirmişlerdir.

Tablo 18: Öğrencilerin Kısmi Zamanlı Bir İşte Çalışma İsteğine Göre Dağılımı

Kısmi Zamanlı Bir İşte Çalışma İsteği	Dağılım	Yüzde
Evet, üniversite içinde olursa çalışırım	72	22,2
Evet, üniversite dışında bir işte çalışabilirim	33	10,2
Evet, üniversite içi veya dışı fark etmez çalışmak isterim	114	35,1
Hayır, çalışmak istemiyorum	106	32,5

Toplam	325	100,0

Öğrencilerin kısmi zamanlı bir işte çalışma isteği incelendiğinde %35,1'inin (114) üniversite içi veya dışı herhangi bir kurumda çalışmak istedikleri görülmektedir. İkinci en yüksek oran olarak öğrencilerin %32,2'sinin (106) çalışmak istemedikleri, % 22,2'sinin (72) üniversite içi bir kurumda çalışmak istedikleri, %10,2'sinin (33) üniversite dışı bir kurumda çalışmak istediği tespit edilmiştir.

Tablo 19: Öğrencilerin Yaşadıkları Problemlere Göre Dağılımı

	Önemli bir sorunumdur	Bazen sorun yaşıyorum	Sıkıntı m yok	Toplam
	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde
Uykuyla İlgili Problem Durumu	28,9	43,1	28,0	100,0
İnsanlara Güven Hissi İle İlgili Problem Durumu	39,4	41,5	19,1	100,0
Dikkatini Toplayamama Durumu	23,1	50,8	26,2	100,0
Sınav Öncesi Aşırı Heyecanlanma Durumu	34,5	32,9	32,6	100,0
Karar Vermede Güçlük Çekme Durumu	22,8	43,4	33,8	100,0
Derslerde Başarısızlık Durumu	11,1	45,5	43,4	100,0
Yalnızlık Durumu	14,5	27,1	58,5	100,0
Üniversite Ortamına Alışamama Durumu	7,7	20,9	71,4	100,0
Aile İle İlgili Sorunlar	7,7	20,6	71,7	100,0
Kız/Erkek Özel Arkadaşlık Sürdürememe Durumu	8,6	13,8	77,5	100,0
Kız/Erkek Özel Arkadaş Edinememe Durumu	7,4	13,2	79,4	100,0
Arkadaş Edinememe Durumu	5,2	8,3	86,5	100,0
Arkadaşlık İlişkilerini Sürdürememe	5,2	13,8	80,9	100,0

Üniversite hayatı boyunca en çok hangi konularda sorunlar yaşandığı incenmiş ve öğrencilerin ankette sunulan problemlerden kendilerine uygunluk derecesine göre önemli bir sorunumdur, bazen sorun yaşıyorum, sıkıntım yok gibi seçenekleri işaretlemeleri istenmiştir. Sonuç itibarıyla % 34,5 (112) ile öğrencilerin önemli bir sorun olarak sınav öncesi aşırı heyecanlanma

durumunu gördükleri tespit edilmiştir. İkinci olarak bazen sorun yaşadıkları konular ise %50,8 (165)'lik oran ile dikkatini toplayamama durumu, % 45,5 (148) derslerde başarısızlık durumu, % 43,4 (141)'ünün karar vermede güçlük çektikleri, %43, 1 (140)'inin uyku problemi yaşadıkları, %41,5 (135)'inin insanlara güven hissi ile ilgili güçlük çektikleri anlaşılmıştır. Üçüncü olarak sıkıntım yok seçeneğinde öğrencilerin %86,5'nin arkadaş edinme durumunda, %80,9 (263)'lük bir oran ile arkadaşlık ilişkilerini sürdürmemede, % 79,4 (258)'ünün kız/erkek özel arkadaş edinme durumunda, %77,5 (252)'inin kız/erkek özel arkadaşlığını sürdürmemede durumunda, %71,7 (233)'sinin aile ile ilgili konularda, % 71,4 (232)'ünün üniversite durumuna alışamama durumunda ve % 58,5 (190)'ünün yalnızlık konusunda sıkıntım yok seçeneğini işaretledikleri görülmektedir.

Tablo 20: Öğrencilerin Mezun Oldukları Lisenin Türüne Göre Dağılımı

Mezun olduğunuz lisenin türü	Dağılım	Yüzde
İmam Hatip Lisesi	23	7,1
Meslek Lisesi	241	74,2
Açık Öğretim Lisesi	14	4,3
Anadolu Lisesi	47	14,5
Toplam	325	100,0

3369

Öğrencilerin mezun oldukları lisenin türüyle ilgili yapılan inceleme sonucunda %74,2 (241)'lik bir oranla ağırlıklı olarak Meslek Lisesi mezunu oldukları görülmektedir. Bu oranı %14,5 (47) ile Anadolu Lisesi, %7,1 (23) ile İmam Hatip Lisesi ve %4,3 (14) ile Açık Öğretim Lisesi takip etmektedir.

Tablo 21: Öğrencilerin Üniversite Sınavında Tercih Ettiği MYO Sayısına Göre Dağılımı

Üniversite tercih listesindeki Meslek Yüksekokulu sayısı	Dağılım	Yüzde
1	30	9,2
2	20	6,2
3	33	10,2
4	48	14,8
5	38	11,7
6	24	7,4
7	20	6,2

8	17	5,2
9	15	4,6
11	11	3,4
12	12	3,7
13	4	1,2
14	4	1,2
15 ve üzeri	49	15,1
Toplam	325	100,0

Öğrencilerin üniversite tercih listesindeki Meslek Yüksekokulu sayısına bakıldığı zaman %15,1 (49)'ünün tercih listesinde 15 ve üzeri, %14,8 (48)'inin tercih listesinde 4, % 11,7 (38)'sinin tercih listesinde 5, %10,2 (33)'sinin tercih listesinde 3, %9,2 (30)'sinin tercih listesinde 1, % 7,4'ünün tercih listesinde 6, % 6,2 (20)'sinin tercih listesinde 7, %5,2 (17)'sinin tercih listesinde 8, % 4,6 (15)'sının tercih listesinde 9, % 3,7 (12)'sinin tercih listesinde 12, %3,4 (11)'ünün tercih listesinde 11, %1,2 (4)'sinin tercih listesinde 13 Meslek Yüksekokulu olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 22: Öğrencilerin MYO' ya Yerleşmeden Önce Girdikleri Sınava Göre Dağılımı

3370

Çumra MYO'ya yerleşmeden önce Üniversite Sınavına girme sayısı	Dağılım	Yüzde
1	167	51,4
2	49	15,1
3	11	3,3
Hiç girmedim	98	30,2
Toplam	325	100,0

Öğrencilerin Çumra Meslek Yüksekokulu'na yerleşmeden önce üniversite sınavına girme sayısına bakıldığında %51,4 (167)'ünün sınava 1 kez girdiği, %30,2 (98)'sinin sınava hiç girmediklerini, %15,1 (49)'ünün sınava 2 kez, %3,3 (11)'ünün 3 kez sınava girdiği görülmektedir.

Tablo 23: Öğrencilerin Okudukları Programı Tercih Etme Nedenlerine Göre Dağılımı

Okuduğum programı tercih etme nedenim	1. Neden	2. Neden	3. Neden	Toplam
	Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde

İdealim olması	36,3	25,8	37,8	100,0
Ailemin isteğinin olması	21,2	26,5	52,3	100,0
Ailemden uzaklaşma, özgür olma isteği	6,8	11,4	81,8	100,0

Çumra Meslek Yüksekokulu'ndaki öğrencilerin okudukları programı tercih etme sebepleri incelenmiş ve idealim olması, ailemin isteği olması ve ailemden uzaklaşma-özgür olma isteği gibi üç başlığın birinci neden, ikinci neden ve üçüncü neden olarak seçilmesi istenmiştir. Anket sonucunda birinci neden olarak öğrencilerin %36,3 (118)'ünün idealim olması, %21,2 (69)'sinin ailemin isteğinin olması ve %6,8 (22)'inin ailemden uzaklaşma-özgür olma isteği seçeneğini işaretlediği görülmektedir. İkinci neden olarak ise %26,5 (86)'inin ailemin isteğinin olması, %25,8 (84)'ünün idealim olması ve %11,4'ünün (37) ailemden uzaklaşma-özgür olma isteği seçeneğini işaretlediği tespit edilmiştir. Üçüncü neden olarak %81,8 (266)'inin ailemden uzaklaşma-özgür olma isteği, %52,3 (170) 'ünün ailemin isteğinin olması ve %37,8 (123)'inin idealim olmasını seçtiği belirlenmiştir.

Tablo 24: Öğrencilerin DGS ile Fakülteye Devam Etme İsteğine Göre Dağılımı

MYO' dan mezun olduktan sonra amacınız DGS ile fakülte eğitimine devam etmek mi?	Dağılım	Yüzde
Hayır	56	17,2
Evet	269	82,8
Toplam	325	100,0

Ankette öğrencilere yöneltilen Çumra Meslek Yüksekokulu'ndan mezun olduktan sonra amacınız DGS ile fakülte eğitime devam etmek mi? sorusuna %82,8 (269) oranında evet cevabı alınmıştır. Öğrencilerin büyük bir bölümünün eğitime devam etmek istediği tespit edilirken , %17,2 (56) 'sinin bu soruya hayır yanıtını verdiği görülmüştür.

Tablo 25: Öğrencilerin Özel Bir Eğitim Alma Durumlarına Göre Dağılımı

Üniversite sınavı için özel veya dersane eğitimi gibi sınavlara hazırlayıcı bir eğitim aldınız mı?	Dağılım	Yüzde
Hayır	216	66,5
Evet	109	33,5
Toplam	325	100,0

Öğrencilerin üniversite sınavına hazırlanmak için özel veya dersane eğitimi alıp almadıklarına bakıldığı zaman % 66,5 (216)'inin herhangi bir destekleyici eğitim almadığı %33,5 (109)'ünün sınava hazırlayıcı eğitim aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 26: Öğrencilerin Alanlarıyla İlgili Bir İşe Girebilme Durumuna Göre Dağılımı

Meslek yüksekokulundan mezun olduktan sonra mezun olduğunuz alanla ilgili bir işe girebileceğinizi düşünüyor musunuz?	Dağılım	Yüzde
Evet düşünüyorum	200	61,5
Hayır düşünmüyorum	31	9,5
Bilmiyorum	94	28,9
Toplam	325	100,0

Öğrencilerin meslek yüksekokulundan mezun olduktan sonra mezun oldukları alanla ilgili bir işe girebileceklerini düşünüp düşünmedikleri sorulduğunda %61,5 (200)'ünün düşündüğü, %28,9 (94)'unun bilmiyorum cevabını verdiği ve 9,5 (31)'inin eğitim aldığı alanla ilgili bir işe giremeyeceğini düşündüğü görülmektedir.

Tablo 27: Öğrencilerin Gazete Okuma Sıklığına Göre Dağılımı

Hangi sıklıkta gazete okuyorsunuz?	Dağılım	Yüzde
Birkaç günde bir gazete okurum	29	8,9
Nadiren gazete okurum	168	51,7
Her gün bir gazete okurum	9	2,8
Her gün bir den fazla gazete okurum	3	0,9
Gazete okumuyorum	116	35,7
Toplam	325	100,0

Öğrencilerin gazete okuma oranlarına bakıldığında %51,7 (168)'sinin nadiren gazete okuduğu, %35,7 (116)'sinin gazete okumadığı, %8,9 (29)'unun birkaç günde bir gazete okuduğu, %2,8 (9)'ünün her gün bir gazete okuduğu, %0,9 (3)'ünün her gün birden fazla gazete okuduğu anket sorularına verdikleri cevaplar ekseninde belirlenmiştir.

Tablo 28: Öğrencilerin Kitap Okuma Durumlarına Göre Dağılımı

Ders kitabı dışında kitap okuyor musunuz?	Dağılım	Yüzde
Mecbur kalmadıkça kitap okumuyorum	36	11,1
Kitap okumam	30	9,2
Nadiren kitap okurum	142	43,7

Yılda birkaç kitap okurum	38	11,7
Ayda birkaç kitap okurum	79	24,3
Toplam	325	100,0

Öğrencilerin ders kitabı dışında kitap okuyup okumadıkları ve okuma oranları incelendiğinde %43,7 (142)'sinin nadiren kitap okuduğu, %24,3 (79)'ünün ayda birkaç kitap okuduğu, %11,7 (38)'sinin yılda birkaç kitap okuduğu, %11,1 (36)'inin mecbur kalmadıkça kitap okumadığı, %9,2 (30)'sinin kitap okumadığı görülmüştür. Anket sonucuna göre okuma oranının son derece düşük olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 29: Öğrencilerin Televizyon İzleme Durumlarına Göre Dağılımı

Ne kadar sıklıkta Televizyon izliyorsunuz?	Dağılım	Yüzde
Nadiren Televizyon izliyorum	130	40,0
Bazı programlar için haftada birkaç kez televizyon izliyorum	53	16,3
Neredeyse hiç Televizyon izlemiyorum	80	24,6
Her gün 1-2 saat izliyorum	45	13,8
Her gün en az 4-5 saat izliyorum	17	5,2
Toplam	325	100,0

Öğrencilerin televizyon izleme sıklıkları ölçüldüğünde ise %40 (130)'ının nadiren televizyon izlediği, %24,6 (80)'sının neredeyse hiç televizyon izlemediği, %16,3 (53)'ünün bazı programlar için haftada birkaç kez televizyon izlediği, %13,8 (45)'inin her gün 1-2 saat televizyon izlediği ve %5,2 (17)'sinin her gün en az 4-5 saat televizyon izlediği tespit edilmiştir.

Tablo 30: Öğrencilerin Bilgisayar Kullanma Durumlarına Göre Dağılımı

Bilgisayarı Kullanma Amacı	Günde iki saatten fazla	Günde en fazla iki saate kadar	Haftada 4-5 saat	Haftada en fazla 2 saat	Nadiren kullanıyorum	Hiç kullanmıyorum	Toplam
	%	%	%	%	%	%	%
Arkadaşlık siteleri için hangi sıklıkta	19,7	10,8	5,2	4,3	18,8	41,2	100,0

kullanıyorsunuz?							
Haber-Gazete okuma siteleri için hangi sıklıkta kullanıyorsunuz?	10,8	11,1	12,0	10,5	32,3	23,4	100,0
Sohbet siteleri için hangi sıklıkta kullanıyorsunuz?	25,2	15,7	7,1	7,4	19,4	25,2	100,0
Ödev-araştırma siteleri için hangi sıklıkta kullanıyorsunuz?	18,8	15,1	21,2	17,5	17,8	9,5	100,0
Oyun siteleri için hangi sıklıkta kullanıyorsunuz?	15,4	8,3	8,6	7,4	19,4	40,9	100,0
Ödev yazma-sunu hazırlama siteleri için hangi sıklıkta kullanıyorsunuz?	16,0	11,4	17,5	14,5	29,5	11,1	100,0
Profesyonel amaçlı hangi sıklıkta kullanıyorsunuz?	12,9	8,6	11,7	5,8	27,4	33,5	100,0
Alışveriş siteleri için hangi sıklıkta kullanıyorsunuz?	7,1	4,6	11,7	12,0	29,5	35,1	100,0

Öğrencilerin bilgisayar kullanım amaçları ve süreleri incelenmiş, ankete katılan öğrencilere yöneltilen sorular ışığında haftalık ve günlük bilgisayar erişimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Yukarıdaki tablo ışığında öğrencilerin %25,2 (82)'sinin bilgisayarı günde iki saatten fazla sohbet siteleri için, %21,2 (69)'sinin haftada 4-5 saat ödev-araştırma siteleri için, %32,3 (105)'ünün nadiren haber-gazete okuma siteleri için, %29,5 (96)'inin yine nadiren ödev yazma-sunu hazırlama siteleri için kullandıkları tespit edilmiştir. Bunun yanında % 41,2 (134)'sinin arkadaşlık siteleri için, %40,9 (133)'unun oyun siteleri için, %35,1 (114)'inin alışveriş siteleri için, %33,5 (109)'inin profesyonel amaçlı ve %25,2 (82)'sinin sohbet siteleri için bilgisayarı hiç kullanmıyorum seçeneğini işaretledikleri görülmektedir.

Tablo 31: Öğrencilerin Alkol Kullanma Durumlarına Göre Dağılımı

Alkol kullanım durumunuz nedir?	Dağılım	Yüzde
Hiç Kullanmadım	233	71,7
Bir kez denemiştim	20	6,2
Ara sıra kullanırım	43	13,2

Çok sık kullanırım	14	4,3
Kullanıyordum, bıraktım	15	4,6
Toplam	325	100,0

Öğrencilere alkol kullanım durumları sorulduğunda %71,7 (233)'sinin hiç kullanmadım, %13,2 (43)'sinin ara sıra kullanırım, %6,2 (20)'sinin bir kez denemiştım, %4,6 (15)'sının kullanıyordum bıraktım ve %4,3 (14)'ünün çok sık kullanırım cevabını verdikleri görülmüştür. %71,7'lik oranla oldukça yüksek bir kesimin alkol kullanımından uzak oldukları görülmektedir.

Tablo 32: Öğrencilerin Sigara Kullanma Durumlarına Göre Dağılımı

Sigara kullanım durumunuz nedir?	Dağılım	Yüzde
Hiç Kullanmadım	156	48,0
Bir kez denemiştım	17	5,2
Ara sıra kullanırım	36	11,1
Çok sık kullanırım	94	28,9
Kullanıyordum, bıraktım	22	6,8
Toplam	325	100,0

Öğrencilere sigara kullanım durumları sorulduğunda ise %48 (156)'i hiç kullanmadığını, % 28,9 (94)'u çok sık kullandığını, %11,1 (36)'i ara sıra kullandığını, %6,8 (22)'i bıraktığını ve %5,2 (17)'si bir kez denediğini söylemiştir.

Tablo 33: Öğrencilerin Alışkanlı Yapan Diğer Maddeleri Kullanma Durumlarına Göre Dağılımı

Alışkanlık yapan diğer maddeleri kullanım durumunuz nedir?	Dağılım	Yüzde
Hiç Kullanmadım	297	91,4
Bir kez denemiştım	3	0,9
Ara sıra kullanırım	2	0,6
Çok sık kullanırım	7	2,2
Kullanıyordum, bıraktım	16	4,9
Toplam	325	100,0

Öğrencilerin alışkanlık yapan diğer maddeleri kullanıp kullanmadıklarına bakıldığında %91,4 (297)'ünün hiç kullanmadığı, %4,9 (16)'unun kullanıyordum bıraktım cevabını verdiği, %2,2 (7)'sinin çok sık kullandığı, %0,9 (3)'ünün bir kez denediği, %0,6 (2)'sının ara sıra kullandığı yapılan anket sonucuna göre tespit edilmiştir.

Tablo 34: Öğrencilerin Yapmış Oldukları Etkinliklerin Durumuna Göre Dağılımı

Yapmış olduğunuz etkinliklerden	En az haftada bir kez	İki ya da üç haftada bir kez	Ayda en az birkaç kez	Yılda birkaç kez	Neredeyse hiç katılmıyorum	Toplam
	%	%	%	%	%	%
Sportif aktivitelerinizin durumu nedir?	29,2	12,0	13,5	16,0	29,2	100,0
Sinema aktivitelerinizin durumu nedir?	9,2	15,1	28,6	28,6	18,5	100,0
Gezilerin durumu nedir?	8,6	11,1	17,8	32,0	30,5	100,0
Konser aktivitelerinizin durumu nedir?	2,5	4,9	8,9	28,9	54,8	100,0
Tiyatro aktivitelerinizin durumu nedir?	1,8	4,3	6,5	20,6	66,8	100,0
Bilimsel etkinliklerinizin durumu nedir?	3,7	4,9	5,8	26,2	59,4	100,0
Sergi aktivitelerinizin durumu nedir?	1,8	4,9	6,5	30,2	56,6	100,0

Öğrencilerin sosyal aktiviteleri ve bunların zamana göre dağılımı incelendiğinde %29,2 (95)'sinin haftada en az bir kez sportif aktivitelere, %9,2 (30)'sinin de haftada en az bir kez sinema aktivitelere katıldığı görülmektedir. Bunun yanında %28,6 (93)'sının ayda en az bir kez sinema aktivitelere katıldığı, %17,8 (58)'inin gezilere katıldığı belirlenmiştir. Aktivitelerin yılda birkaç kez oranında dağılımına bakıldığında %32,0 (104)'sinin gezilere, %30,2 (184)'sinin sergilere, %28,9 (94)'ünün konserlere, %28,6 (93)'sının sinema aktivitelere, %26,2 (85)'sinin bilimsel etkinliklere, %20,6 (67)'sının tiyatro aktivitelere, %16,0 (52)'sının sportif aktivitelere katıldıkları tespit edilmiştir. Öte yandan öğrencilerin %66,8 (217)'inin tiyatro aktivitelere, %59,4 (193)'ünün bilimsel etkinliklere, %56,6 (184)'sının sergilere, %54,8 (178)'inin konserlere, %30,5 (99)'ünün gezilere, %29,2 (95)'inin spor faaliyetlerine ve %18,5 (60)'ünün sinema aktivitelere neredeyse hiç katılmadıkları görülmektedir.

Tablo 35: Öğrencilerin Herhangi Bir Sivil Toplum Kuruluşuna Üyelik Durumuna Göre Dağılımı

Herhangi bir Sivil Toplum kuruluşuna üye misiniz?	Dağılım	Yüzde
Hayır	309	95,1
Evet	16	4,9
Toplam	325	100,0

Çumra Meslek Yüksekokulu'ndaki öğrencilerin % 95,1 (309)'inin herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olmadığı yapılan anket sonucu belirlenmiştir. Öte yandan %4,9 (16)'unun bir sivil toplum kuruluşuna üye olduğu görülmüştür.

Tablo 36: Öğrencilerin MYO Kütüphanesine Gitme Durumuna Göre Dağılımı

Meslek Yüksekokul kütüphanesini kullanma sıklığınız nedir?	Dağılım	Yüzde
Hiç gitmedim	196	60,3
Ayda en az birkaç kez	28	8,6
En az haftada bir kez	33	10,2
Sadece sınav zamanlarında	68	20,9
Toplam	325	100,0

Öğrencilerin meslek yüksekokulu kütüphanesini hangi sıklıkta kullandığı incelendiğinde %60,3 (196)'ünün kütüphaneye hiç gitmediği, %20,9 (68)'unun sadece sınav zamanlarında, %10,2 (33)'sinin en az haftada bir kez, %8,6 (28)'sının ayda en az birkaç kez kütüphaneyi kullandığı belirlenmiştir.

Tablo 37: Öğrencilerin Cinsiyet ve DGS İle Fakülteye Devam Etme Durumuna Göre Dağılımı

Meslek Yüksekokulundan mezun olduktan sonra amacınız DGS ile fakülte eğitimine devam etmek mi?					
			Hayır	Evet	Toplam
Cinsiyet	K	Dağılım	30	129	159
		Yüzde	18,9%	81,1%	100,0%
	E	Dağılım	26	140	166

		Yüzde	15,7%	84,3%	100,0%
Toplam		Dağılım	56	269	325
		Yüzde	17,2%	82,8%	100,0%
			Meslek Yüksekokulundan mezun olduktan sonra amacımız DGS ile fakülte eğitimine devam etmek mi?		
Cinsiyet		Pearson Correlation	0,042**		
		Sig. (2-tailed)	0,446		
		N	0,325		

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Meslek Yüksekokulunda okumakta olan öğrencilerin %82,8 (269)' i DGS ile fakülte eğitimine devam etmek isterken, %17,2 (56)' si devam etmek istememektedir. Bu sayı içerisinde kız öğrencilerin %81,1 (129)' i evet cevabını verirken geriye kalan %18,9(30)'u hayır cevabını vermiştir. Erkek öğrencilerin ise %84,3(140)' ü evet cevabını verirken %15,7 (56)'si hayır cevabını vermiştir. Genel cinsiyet dağılımına baktığımızda ise kız ve erkek öğrencilerin DGS ile fakülte eğitimine devam etme isteklerinde anlamlı bir farklılığın olmadığı ikisi arasında eşit bir dağılımın olduğu görülmektedir($p < 0,05$, $r > 0$).

3378

Tablo 38: Öğrencilerin Cinsiyet ve Okudukları Programı İdeali Olduğu İçin Tercih Etme Durumuna Göre Dağılımı

Okumakta olduğunuz programı idealiniz olduğu için tercih etme nedeninizin durumu nedir?						
			Birinci Neden	İkinci Neden	Üçüncü Neden	Toplam
Cinsiyet	K	Dağılım	51	41	67	159
		Yüzde	32,1%	25,8%	42,1%	100,0%
	E	Dağılım	67	43	56	166
		Yüzde	40,4%	25,9%	33,7%	100,0%
Toplam	Dağılım	118	84	123	325	
	Yüzde	36,3%	25,8%	37,8%	100,0%	

Meslek Yüksekokulunda ankete katılan öğrencilerin %36,3(118)' ü programı tercih ederken ideali olduğunu ilk neden olarak gösterirken, %25,8(84)' i ikinci neden, %37,8(123)' i ise üçüncü neden olarak tercih ettiğini bildirmiştir. Bu sayılar içerisinde ankete katılan kız öğrencilerin %32,1(51)' i okumakta olduğu programı ideali olduğu için tercih etmesini ilk

neden olarak söylerken %25,8(41)' i ikinci neden, %42,1(67)' i ise üçüncü neden olarak tercih ettiğini söylemiştir. Ankete katılan erkek öğrencilerin ise %40,4(67)' ü birinci neden, %25,9(43)' u ikinci neden, %33,7(123)' si ise üçüncü neden olarak tercih ettiğini dile getirmiştir. Genel dağılıma baktığımızda ise cinsiyet ile programı tercih etme nedeni arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı ikisinde dengeli bir dağılımın olduğu görülmektedir.

Tablo 39: Öğrencilerin Cinsiyet ve Okudukları Programı Ailelerinin İsteği Olduğu İçin Tercih Etme Durumuna Göre Dağılımı

			Okumakta olduğum programı ailem istediği için tercih ettim			
			Birinci Neden	İkinci Neden	Üçüncü Neden	Toplam
Cinsiyet	K	Dağılım	26	47	86	159
		Yüzde	16,4%	29,6%	54,1%	100,0%
	E	Dağılım	43	39	84	166
		Yüzde	25,9%	23,5%	50,6%	100,0%
Toplam	Dağılım	69	86	170	325	
	Yüzde	21,2%	26,5%	52,3%	100,0%	

Kız öğrencilerin %16,4(26)' ü okumakta olduğu programı ailesi istediği için tercih etmesini ilk neden olarak görürken %29,6(47)' sı ikinci neden, %54,1(86)'i ise üçüncü neden olarak görmektedir. Yani kız öğrencilerin daha çok kendi istekleri ile tercih yaptıkları görülmektedir. Erkek öğrencilerin ise %25,9(69)' u birinci neden, %23,5(39)' i ikinci neden, %50,6(84)' sı ise üçüncü neden olarak programı tercih etmesinde ailesinin etkisi olduğunu dile getirmiştir. Erkek öğrencilerin de kız öğrenciler gibi daha çok kendi istekleri ile tercih yaptıkları görülmektedir.

Tablo 40: Öğrencilerin Cinsiyet ve Okudukları Programı Ailelerinden Uzaklaşmak, Özgür Olmak İçin Tercih Etme Durumuna Göre Dağılımı

			Okumakta olduğum programı ailemden uzaklaşmak, özgür olmak istediğim için tercih ettim			
			Birinci Neden	İkinci Neden	Üçüncü Neden	Toplam
Cinsiyet	K	Dağılım	11	13	135	159
		Yüzde	6,9%	8,2%	84,9%	100,0%
	E	Dağılım	11	24	131	166
		Yüzde	6,6%	14,5%	78,9%	100,0%
Toplam	Dağılım	22	37	266	325	

	Yüzde	6,8%	11,4%	81,8%	100,0%

Kız öğrencilerin %6,9(11)' u birinci neden, %8,2(13)' si ikinci neden, %84,9(135)' u üçüncü neden, erkek öğrencilerin ise %6,6(11)' sı birinci neden, %14,5(24)' i ikinci neden, %78,9(131), u üçüncü neden olarak okumakta oldukları programı ailelerinden uzaklaşmak, özgür olmak istediği için tercih ettiği görülmektedir. Yani hem kız hem de erkek öğrencilerin üniversite okumalarında ailelerinden kurtulmak gibi bir düşüncelerinin olmadığını söyleyebiliriz.

SONUÇLAR

Öğrencilerin %66,8 gibi büyük bir çoğunluğu İç Anadolu bölgesinde ikamet etmektedirler. Buradan öğrencilerin üniversite tercihleri öğrencilerin ikamet yerine yakınlığı baz alınarak yapıldığı çıkarımını yapabiliriz. Öğrencilerin %40,6'sı Kredi Yurtlar Kurumunda kalırken %35,7'si ailesinin yanında kalmaktadır. İlçede kiralık ev sıkıntısının olmasından dolayı öğrencilerin birçoğu Kredi e Yurtlar Kurumu'nda kalmaktadır. Ayrıca bu sonucun çıkmasında Meslek Yüksekokulunun merkeze en yakın ilçede olması ve buna bağlı olarak da birçok öğrencinin merkezden gidiş geliş yapması etkili olduğu düşünülmektedir. Öğrencilerin aylık harcamalarının genel olarak 300-600 TL arasında olduğu, kardeş sayılarının ise daha çok 3-4-5 kardeşi olan öğrencilerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Öğrencilerin % 88,9'unun anne ve babaları birlikte yaşarken geri kalan %10,1 öğrencinin ailesi ise vefat, boşanma ya da anne babanın sağ olup fiilen ayrı yaşaması gibi nedenlerle dolayı dağılmıştır. Çocukların anne ve babalarının eğitim durumları ise %75 civarında İlkokul ve Ortaokuldur. Öğrenciler aylık ellerine gecen parayı daha çok barınma, yiyecek, eğitim-kırtasiye ve giyecek alanında harcamaktadırlar. Bununla birlikte öğrencilerin %67,5'i okul harici zamanlarda çalışmak istemektedir. Öğrencilerin ailelerin yarısına yakınının aylık geliri asgari ücret düzeyinde olduğu da göz önüne alınacak olursa, öğrencilerin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamadıkları bunun içinde okul harici zamanlarda çalışmak istedikleri fakat bu imkânın ilçede fazla olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin ek bir işte çalışmaları için imkân sağlanması öğrencilerin ihtiyaçlarını daha iyi karşılamalarını ve derslerine daha iyi motive olmalarını sağlayacaktır. Öğrencilerin; %34'5'i sınav öncesinde aşırı heyecanlanma durumunun olduğu, %43,1'inin uyku problemi olduğu, %41,5'inin insanlara güven noktasında probleminin olduğu, %50,8'inin dikkat toplama sorununun olduğu, %43,4'ünün karar vermede güçlük çektiği, %45,5'inin derslerde başarısız olma noktasında sıkıntılarının olduğu görülmektedir. Bu sorunların çözümüne yönelik çalışmaların yapılması sorunların kaynağının araştırılması da öğrencilerin derslerine olan başarısını doğrudan etkileyecektir. Yapılan çalışmada öğrencilerin %74,2' sinin Meslek Lisesi çıkışlı olduğu görülmektedir. %66,5'i Üniversite sınavı için özel veya dershane eğitimi gibi sınavlara hazırlayıcı bir eğitim almamıştır. Öğrencilerin %51,4'ü Çumra Meslek Yüksekokuluna yerleşmeden önce bir kere sınava girdiği görülmektedir. Buda öğrencilerin yarısının istedikleri programa yerleştiklerinin bir göstergesi olabilir. Öğrencilerin %82,8'inin Meslek Yüksekokulundan mezun olduktan sonra amaçlarının DGS ile fakülte eğitimine devam etmek istemeleri de iki yıllık eğitimi bilinçli bir tercih olarak görmeleri ve burayı bir geçiş noktası olarak gördüklerini göstermektedir. Öğrencilerin yarısına yakını bilgisayarı arkadaşlık ve oyun için hiç kullanmamaktadır. Öğrencilerin yaklaşık %30'u günde yaklaşık iki saatini arkadaşlık, haber-gazete, sohbet, ödev ve araştırma, oyun sitelerinde geçirmektedir. %71,1'lik bir öğrenci kesimi hiç alkol tüketmemiştir. Öğrencilerin %48'i hiç sigara kullanmazken %28,9'u çok sık kullanmaktadır. Öğrencilerin yarısına yakını sportif aktivitelere, sinema, gezi, konser, tiyatro, bilimsel etkinlikler ve sergi gibi aktivitelerin neredeyse hiç birine katılmadığı

görülmektedir. Burada hem ilçede yeterli imkânın olmaması hem de öğrencilerin tam olarak maddi imkânlarının elverişli olmamasının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Öğrencilerden %60,3' ü Meslek Yüksekokul kütüphanesine hiç gitmezken %20,9'u ise sadece sınav zamanlarında gitmektedir. Buda öğrencilerde okuma alışkanlığının olmadığını göstermektedir. Öğrencilerdeki bu olumsuz alışkanlığın, okulda kitap günleri gibi çeşitli etkinlikler düzenlenerek değiştirilmesi sağlanabilir. Kısaca öğrencilerin daha çok kırsal bölgelerden gelen ailelerin çocukları olduğu, maddi olarak çok rahat konumda olmadıkları ve durumun onların sosyal etkinliklerinin az olmasına neden olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynakça

Akçakanat, T., Çarıkçı, H.İ., Dulupçu, M.A. (2011). "Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencilerinin Isparta'daki Yaşam Kalitesi Ve Isparta Halkına İlişkin Tutumlarının Değerlendirilmesi". Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt:3 Sayı:4, s. 1-18.

Akçakanat, T., Çarıkçı, İ., Dulupçu, M.A. (2010). "Üniversite Öğrencilerinin Buldukları İl Merkezine Ekonomik Katkıları ve Harcama Eğilimleri: Isparta 2003-2009 Yılları Örneği". Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:22, 165-178.

Akyurt, N. (2009). "Meslek Yüksekokulları ve Marmara Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Genel Profili". Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, Cilt:4, Sayı:11.

Bilgili, E., Uçan, O., Çetin, F. (2003). "ODTÜ İktisat, Erciyes ve Niğde Üniversiteleri İktisat ve İşletme Bölümü Öğrencilerinin Profillerinin Karşılaştırılması". Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi, 21, 1-18.

Bozkurt, Y., Gülcan, Ş. (2013). "Üniversite öğrencilerinin profilini belirlemeye yönelik bir araştırma: meslek yüksekokulu ve fakülte öğrencilerinin karşılaştırılması". Erciyes İletişim Dergisi "akademia" ISSN:1308-3198 Cilt (Volume): 3, Sayı (Number): 1, (94-108).

Çevik, O. ve Yiğit S. (2009). "Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Profillerinin Belirlenmesi- Amasya Üniversitesi Örneği". Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33, 1, 89-106.

Çiçek, H.G., Baykul, A., Keleş, M.K.(2014). "Öğrenci Profilinin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Alan Araştırması "Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği". Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. Aralık 2014, Sayı: 33, ss.171-186.

Çitil M., İspir E., Söğüt Ö., ve Büyükkasap E. (2006). "Fen Edebiyat Fakültesi Öğrencilerinin Profilleri ve Başarılarını Etkilediğine İnanırları Faktörler: KSÜ Örneği". Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 8, 2, 69- 81.

Erkan, S., Tuğrul, B., Üstün, E., Akman, B., Sendoğlu, M., Kargı, E., Boz, M., Güler, T. (2002). "Okulöncesi Öğretmenliği Öğrencilerine Ait Türkiye Profil Araştırması". Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23, ss.109.

Hatipoğlu, A., Acar, E., Vural, R.A., Binay, B. (2011). "Adnan Menderes Üniversitesi Gençlik sorunları araştırma ve uygulama merkezi (ADÜGENÇ). Öğrenci Profili Araştırması-2011". Aydın.

Keskin, N. (2007). "Pamukkale Üniversite Buldan Meslek Yüksekokulu Muhasebe Programı Öğrenci Profilleri Üzerine Bir Araştırma". 4.Ulusal Meslek Yüksekokulları Sempozyumu. 14-16 Mayıs 2007. (ss. 474-477). Bergama, İzmir.

Keskin, N., Koraltan A. ve Öztürk Ö., (2010). “Pamukkale Üniversitesi Buldan MYO Öğrenci Profili”. MYO-ÖS 2010 Ulusal Meslek Yüksekokulları Öğrenci Sempozyumu, 21-22 Ekim 2010, Düzce.

Korkmaz, Ö.(2015). “Üniversite öğrencilerinin harcamalarının il ekonomisine katkısı: Bayburt üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencileri üzerine bir analiz”. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 29, Sayı: 2, 2015.

Kuru E., Pepe K. (2002). “Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Özel Yetenek Sınavlarına Katılan Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Profilleri”. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,, C.22,S.1(253-265).

Nartgün, Ş.S. ve Yüksel E. (2009). “Ahi Devran Üniversitesi Kaman Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Düzeylerinin Belirlenmesi”. Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10, 2, 1-18.

Özdemir C. ,Demiriz G. (2009). “Adnan Menderes Üniversitesi Öğrenci Profili Araştırması 2003”. 1. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, 2009.

Özel, A. (2006). “Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı”. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16, 317-336.

Parlakay, O., Sahillioğlu Baklacı, S., Dağıstan, E., Karakuyu, A. (2013). “Mustafa Kemal Üniversitesi Antakya Meslek Yüksekokulu Mülkiyet Koruma Ve Güvenlik Bölümü Öğrenci Profili”. 3. Ulusal Özel Güvenlik Sempozyumu, Gaziantep.

S. Ü. (2017). https://www.selcuk.edu.tr/ogrenci_isleri/birim/web/sayfa/ayrinti/2470/tr adresinden erişildi. (ET:08.05.2017).

Saraç, T.B., Ceylan, D.A. (2006). “Meslek Yüksekokullarında Okuyan Öğrencilerin Demografik Yapısı ve Meslek Yüksekokullarının Etkinliği”. 4. Meslek Yüksekokulları Sempozyumu. 2006. Bergama/İzmir.

Sevüktekin, M., Nargeleşkenler, M., Çetin, I. (2012). “Uludağ Üniversitesi Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik Profil Araştırması”. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt/Vol. XXXI, Sayı/No. 2, Sayfa. 99-128.

ŞENSES, F. (1999). “Yüksek Öğretimde Öğrenciler: ODTÜ İktisat Bölümü Öğrenci Profili”. ODTÜ Gelişme Dergisi, 26, 1-2, 179-201.

Şenses, F. (2005). “ODTÜ İktisat Bölümü Öğrenci Profili”. ODTÜ Gelişme Dergisi, 32,185-198.

UNESCO. (2013). World heritage list. <http://whc.unesco.org/en/list> adresinden erişildi. (ET:17.08.2015)

Yaylalı, M. Oktay E., Özen Ü., Akan Y., Özer H., Kızıltan A., Naralan A., Doğan E., Özçomak M., Aktürk E. (2006). “Üniversite Gençliğinin Sosyo-Ekonomik Profili Araştırması”. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 109, Erzurum.

Yiğit, R., Esenay, F.I., ve Derebent, E. (2007). “Türkiye’de Hemşirelik Son Sınıf Öğrencilerinin Profili”. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi 11, 3, 1-12.

BİLGİ MERKEZLERİNDE KULLANICI ODAKLI WEB SİTELERİ: MAKÜ MERKEZ KÜTÜPHANESİ İNCELEMESİ

Şeyda BAYRAKTAR

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri

Sefa BAYRAKTAR

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Yönetim Bilişim Sistemleri

Öz

Gelişen teknoloji ile her geçen gün artan bilişim sistemlerinin hız kesmeden hemen her alanda görülmektedir. Böylelikle teknoloji çeşitliliğinin artması bilgi merkezlerini de etkisi altına alarak günümüz kütüphane hizmetlerinin gelişmesine ve değişmesine olanak sağlamaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, bilgi merkezi web sitelerinde kullanıcı odaklılığı inceleme, kullanıcıların bilgi ve belgeye ulaşma sürecinde web sitelerinden ne ölçüde faydalanmakta olduğunu irdeleme ve MAKÜ Merkez Kütüphane Web Sitesinin kullanılabilirliğini araştırmaktır. Belirlenen amaç ile Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Merkez Kütüphanesi kullanıcıları baz alınarak kütüphane web sayfasının, kullanıcıların beklentilerine ve bilgi arama süreçlerine olan olumlu ve olumsuz etkisi incelenmiştir. MAKÜ Merkez Kütüphane Web Sitesini kullanmakta olan 141 kullanıcıya anket çalışması uygulanmıştır. Anket sonucunda elde edilen verilerde MAKÜ Merkez Kütüphane Web Sitesinin basit arayüzü ve siteye erişimin kolay olması kullanıcıların memnuniyet durumunu ortaya çıkarmıştır. Ancak interaktif danışma hizmetinin olmaması ve site tasarımının monoton bir yapıda olması kullanıcıların kütüphanede eksiklik gördüğü bir hizmet olarak kanıtlanmıştır.

Anahtar Kelime: Web Sayfaları, Kütüphane Web Siteleri, Kullanıcı Odaklı Web Siteleri, Kütüphane 2.0

USER-FOCUSED WEB SITES IN THE INFORMATION CENTER: MAKÜ CENTER LIBRARY REVIEW

Abstract

With the advancing technology, the information systems that are increasing day by day can be seen in almost every area without slowing down. Thus, the increase in technology diversity also influences the information centers and enables the development and change of today's library services. The main purpose of this research is to investigate the user focus in the information center web sites, to examine how users are benefiting from the web sites in the process of accessing information and documents, and to investigate the availability of the MAKU Central Library Web Site. Based on the users of the Mehmet Akif Ersoy University Central Library, the positive and negative effects of the library web site on the users' expectations and information search processes were investigated. Questionnaire study was applied to 141 users who are using MAKÜ Central Library Web Site. The data obtained as a result of the survey reveal the

satisfaction of users with the simple interface of MAKU Central Library Web Site and easy access to the site. However, the lack of an interactive consultation service and the fact that the site design is monotone has proved to be a service that users are lacking in the library.

Keyword: Web Pages, Library Web Sites, User-Focused Web Sites, Library 2.0

Giriş

Web siteleri ticaret, eğitim, alışveriş, araştırma, iletişim vb. birçok alanda kullanıcı odaklı oluşturulmuş bilişim teknolojilerinden biridir. Bilişim sistemleri, bilgi teknolojileri ve bilgi sistemleri birbirleri ile ilişkili kavramlardır. Teknolojinin ilerlemesi ve gelişmesi ile bilginin elektronik ortamda toplanması, derlenmesi ve işlenmesi bilgisayar teknolojilerinin desteği ile web ortamına aktarılmıştır. Bu gelişmeler sayesinde bilginin kullanıcılara iletilmesi çok daha hızlı ve kolay olmuştur. Bu iletilen bilgilerin doğru ve güveli biçimde kullanıcılara aktarımı ise günümüz teknolojisinde bilişim sistemleri ile gerçekleşmektedir. Web siteleri ise bu sistemlerden sadece biridir. Genel olarak kullanıcı odaklı web siteleri modern yapıda, mobil uyumlu, durağan olmayan, sürekli yenilenen, şık bir görünüm sergileyen bir sistem olmasının yanında kurum ve kuruluşların sanal ortamda temsil yüzüdür.

Bilginin en yoğun şekilde sunulduğu bilgi merkezlerinde geleneksel adı ile kütüphanelerde bilgi arama, belge sağlama, bilgiyi iletme vb. tüm gelişmeler geçmişten günümüze sürekli değişim ve gelişim göstermektedir. Bu gelişim ve değişim, bilgi hizmetlerini ve kullanıcı beklentilerini de şekillendirmektedir. Artan kullanıcı talepleri, bilgisayar ve ağ ortamındaki yenilikler, bilişim alanındaki sürekli ilerlemeler bilgi merkezlerini de etkisi altına alarak bilişim sistemlerinin kabul görmesine ve bilgi hizmetlerinin bu doğrultuda sunulmasına zemin hazırlamıştır. Üretilen bilginin hızla yayılması ve paylaşılması ise yeni bilgi ve belge ihtiyacını da doğurmaktadır. Kütüphanelerdeki basılı bilginin kullanıcıya sanal ortamdaki sunumu web siteleri ile sağlanmaktadır. Bilgi merkezi web siteleri, her geçen gün artan bilgi- belgeleri kendi bünyesinde barındırabilmesi ve kullanıcıya aktarabilmesi için aktif olarak hizmet sunmaktadır. Sunulan bu hizmet, kullanıcının web ortamında ne istediğine, neye ihtiyaç duyduğuna, neyi aradığına yönelik olması ve beklentileri karşılama web sitelerinin amaca hizmet edebilmesi açısından son derece önemlidir.

Günümüz kullanıcılarının bilgi ihtiyaçlarına kaliteli, hızlı, kolay, etkin, doğru ve daha ergonomik şekilde erişebilmesi amacıyla bilişim sistemleri kütüphanelerde kabul görerek bilgi hizmetleri ile yakından ilişki içerisine girmiştir. Web siteleri bilgi merkezlerinde elektronik kaynak, veri tabanı, katalog tarama, çevrimiçi danışma hizmeti, kütüphaneler arası iş birliği gibi pek çok alandaki bilginin kullanıcılara, zamandan ve mekândan tasarruf sağlayarak ulaştırılması amacını güder.

Çalışmanın amacı, MAKÜ merkez kütüphanesinin web sitesinin kullanıcılar tarafından kullanılabilirliğini ölçmek, avantaj ve dezavantajlarını ortaya koymak, eksikliklerinin nasıl giderilebileceği hususunda fikir sunmaktır.

Çalışmanın, kullanıcı odaklı kütüphane web siteleri tasarlanması konusunda alana katkıda bulunması; MAKÜ kütüphane web sitesinin kullanıcılar tarafından kullanılabilirliğinin ölçülmesi; “daha kullanışlı neler yapılabilir?” sorusuna yanıt aranması konusunda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Literatür Taraması

İnternetin insan hayatına girmesi ve hemen her bilginin internet ortamında bulunabilir olduğu anlayışı ile birlikte web siteleri özellikle kurumlar açısından negatif ya da pozitif yönde bir intiba olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumun dünyaya açılan bir kapısı olarak müşteri ve kullanıcılara lanse edilen web siteleri üzerinde özellikle durulması, pek çok kriteri baz alarak birden fazla tasarımcı ve geliştiricinin üzerinde kafa yorması gereken bir unsurdur. Ticaretten,

eğitime; sanattan, spora kadar hemen her alanda kullanıcıların beklentilerine yönelik web siteleri hazırlanması konusunda akademisyenler, profesyoneller ve uygulayıcılar görüş belirtmekte, kullanıcı ve müşterilerin ihtiyacına yönelik en uygun web sitelerinin tasarımı için uğraş göstermektedirler.

Kullanıcılarının beklenti ve isteklerini her zaman ön planda tutmuş olan kütüphane ve bilgi merkezleri, fiziksel binaları olduğu kadar sanal ortamdaki yüzünü de bu anlayış içerisinde şekillendirmek durumundadır. Kütüphanecilik alanında internetin doğuşuyla birlikte hizmetlerin elektronik ortama aktarılması kadar aktarılan ortamın tasarımının da nasıl olacağı üzerinde durulmuş olan unsurdur. Literatürde kütüphane ve bilgi merkezlerinin kullanıcı odaklı web sitelerinin nasıl olması gerektiği, Türkiye’de ve dünyada bu alanda neler yapıldığı, kullanıcıların bu konuda neler beklediği konularında pek çok araştırma kaleme alınmış ve alınmaya devam etmektedir. Bunlardan bazıları ve bu çalışmada yararlanılan kaynaklar şunlardır:

Soydal (2008) “Web Bilgi Sistemlerinde Hizmet Kalitesi” adlı doktora tezinde web ortamında sunulan hizmetlerin kullanıcılar tarafından kabulü ve kullanıcıların web sitelerinden beklentileri ve web sitelerinin kullanılabilirliği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda yapılan anket ile kullanıcıların İdefix ve Ulakbim web siteleri hakkındaki görüşleri ortaya konulmuştur.

Dağıtmaç (2010), “Web Sitelerinde Başarı Kriterleri ve Yükseköğretim Kurumlarının Web Siteleri” adlı yüksek lisans tezinde yurtiçindeki ve yurtdışındaki üniversitelerin web sitelerinin incelenmesi üzerine araştırma yaparak internet, internetin kullanım alanlarının araştırılması, web sitesi yapımında dikkat edilecek hususlardan da bahsetmiştir. Ayrıca web sitelerinde kullanılabilirlik durumunu irdeleyerek akademik kurumların web sayfalarının bilgi ve tasarım karmaşasının önüne geçilmesine yönelik tasarım kriterinin belirlenmesini amaçlamıştır.

Kazandır (2011), “Anlamsal Web Tabanlı Kütüphane Bilgi Sistemi” çalışmasında Web’ in tarihçesinden başlayarak Web 1.0, Web2.0, Web 3.0 hakkında bilgilendirme yapmasının yanı sıra Semantik Web konusuna da değinmiştir. Anlamsal web araçlarının geliştirilmesini, web ortamındaki bilgilerden anlamsal ilişkiler çıkarılabilmesini ve ontoloji sistem kütüphaneleri hakkında araştırmada bulunmuştur.

Gürdal, Yanaz ve Şentürk (2012), “Kullanıcı Merkezli Kütüphane Web Siteleri: İYTE Örneği” adlı bildirisinde neden kullanıcı merkezli kütüphane web sitesi sorusuna cevap sunarken kullanıcı odaklı kütüphane web sitesinin nasıl hazırlanacağı konusunda kütüphanecilere ve tasarımcılara önerilerde bulunmuşlardır. Mobil kütüphane web sitelerinden de bahsederek mobil web sitesi tasarımı ve teknik alt yapı ile ilgili önerilerde de bulunmuşlardır.

Gürses (2006), “Kütüphane Web Sitelerinde Kullanılabilirlik ve Kullanılabilirlik İlkelerine Dayalı Tasarım” adlı doktora tezinde kullanılabilirliğe etki eden temel faktörleri araştırmıştır. Bunların kullanıcı memnuniyeti üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla elektronik kütüphane web sitelerinin ara yüzleri ve işlevleri hakkında incelemede bulunmuştur.

Dalcı (2008), “ODTÜ Kütüphanesi Yeni Web Sayfasının Tasarımı ve Kullanılabilirlik Çalışması” adlı konferans bildirisinde kütüphane web sayfasının önemine değinerek, yeni tasarım süreçlerinden bahsetmiştir. Ayrıca ODTÜ kütüphane web sayfasının kullanılabilirliğini de ölçerek kullanıcıların etkin bir şekilde kullanımını sağlamak amacıyla kullanılabilirlik testi gerçekleştirmiştir.

Kurulgan ve Bayram (2006), “Üniversite Kütüphaneleri Web Sitelerinin Biçim ve İçerik Analizi: Türkiye'deki Uygulamaya İlişkin Bir Araştırma” isimli makalede Türkiye'deki

üniversite kütüphanelerinin web sitelerinin biçim ve içerik analizi yöntemi ile araştırma yaparak kullanıcılara sağladığı katkı hakkında değerlendirmeler yapmışlardır.

Işık (2013), “Üniversite Kütüphanelerinde Web 2.0 Teknolojilerinin Kullanımı ve Web Tabanlı Kullanıcı Eğitimi İçin Öneriler” başlıklı makalesinde üniversite kütüphanelerinde kullanıcı eğitimi ve web tabanlı kullanıcı eğitiminin kullanıcıların gereksinimleri doğrultusunda oluşturulmasından bahsederek, web 2.0 teknolojilerinin üniversite kütüphanelerine yansımalarını irdelemiştir.

Tavluoğlu (2013), “Üniversite Kütüphanelerinde Web 2.0 Araçlarının Kullanımı” isimli yüksek lisans tezinde Web 2.0 uygulamasının artan bilgi ihtiyacı ve değişen beklentilerin karşısında kütüphane kullanıcılarına yönelik uygulaması olan Kütüphane 2.0’ın sunduğu olanaklar hakkında araştırmada bulunmuştur. Araştırmanın kapsamı, Türkiye’deki üniversite kütüphaneleri ve kütüphane personelleridir.

Akın (2015), “Kütüphane Web Sayfalarının Öğrenciler Tarafından Kullanılabilirliğinin Değerlendirilmesi: Sakarya Üniversitesi Kütüphanesi Uygulama Çalışması” başlıklı yüksek lisans tezinde kullanıcıların web ara yüzünde aradığı bilgiye ulaşabilmeleri, kullanıcıların web ortamının performansı hakkında memnuniyetlerini irdelemiştir. Ayrıca Sakarya Üniversitesi öğrencilerinin bilgi erişim beceri düzeyleri arasındaki ilişkiyi analiz ederek kullanılabilirlik değerlendirmesini ortaya koymuştur.

Temel Kavramlar

Bilgi Merkezi Kavramı

Bilgi merkezi kavramı, kütüphanenin inşasından kaynak sağlamasına, kaynağın kullanıcılara sunulmasına, sunulan bilgi ve belgenin elektronik ortamda kullanıma açılmasına, dijital belgelerin web ortamında kullanıcıların erişimine olanak sağlamasına, kullanıcılardan da geri bildirim alınmasına kadar süren her türlü hizmeti karşılamaktadır. Bilgi merkezlerinde verilen bu hizmet tarih boyunca pek çok versiyonla kullanıcılarının karşısına çıkmıştır. Yazının bulunması ile olanaklı duruma gelen “bilginin kayıt altına alınması ve kullandırılması” gerçeği ve gereği arşiv/kütüphane kurumunun uygarlık sürecinin başlangıcından itibaren tarih sahnesinde yer almasını sağlayan temel neden olmuştur (Yılmaz, 2008, s. 364).

Teknolojik gelişmelerin ışığında bilgi merkezleri belli bir bina ve yere bağlı kalmadan sanal ortamlardan bilgiye erişim sağlamıştır. Bu gelişmeler ışığında kullanıcı kavramı, hizmet verilen ortamlar, hizmetin yöntemi de değişmiştir. Bu anlamda çağın teknik ve becerilerini bünyesine kazandırma girişimleriyle günümüz kütüphaneleri şekil almıştır. Bilgi teknolojilerinin kullanımı sonucu bilgi yönetimi literatüründe, bilgi merkezleri sanal kütüphane (virtual libraries), dijital (sayısal) kütüphane (digital libraries), elektronik kütüphane (electronic libraries), duvarsız kütüphane (libraries without walls), kâğıtsız kütüphane (paperless libraries), kablolu kütüphane (wired-up libraries), esnek kütüphane (diffuse libraries), masaüstü kütüphane (desktop libraries), çevrimiçi kütüphane (online libraries) ve bilgi otoyolu (information superhighway) gibi kavramlar ile ele alındığı görülmektedir (Kurulgan, 2013, s. 475). Yani bilgi merkezi veya kütüphanecilik kavramı her geçen gün kendini yenileyerek değişen çağa göre tanımlanmaktadır.

Web Bilgi Sistemleri

Gelişen teknoloji ile birlikte bilgi merkezlerinde de gelişmeler ve değişimler yaşanmıştır, bu durumla paralel olarak kullanıcı kitlesinin bilgi merkezlerinde arama davranışlarında olan

alışkanlıkları ve kullanım şekillerinde de değişiklikler yaşanmıştır. Bilgi teknolojilerinin ve bilgisayar ağı hizmetlerinin, diğer bir deyişle Web 'in bilgi merkezlerine girmesiyle birlikte, kullanıcı kitlesinin klasik bilgi arama davranışları da değişkenlik gösterip, web üzerinden aramaya yönlendirmiştir. Kullanıcıların bu ortamlara yönelmesiyle birlikte, bu alanlarda da çeşitli danışmanlık hizmetleri gibi hizmetler verilerek kullanıcıların hizmetine sunulmuştur. Kütüphaneciye sor, online soru-cevap gibi kavramlar ağ üzerinden kullanıcı hizmetleri doğrultusunda kullanıcıların erişimine sunulmuştur. Bir kişinin bir web sitesinde dolaşabilmesi, bilginin depolanması, gösterimi, işlenmesi ya da iletimi için bilgisayar donanım ve yazılımını kullanabilmesini gerektirmektedir (Soydal, 2008, s. 3).

Web bilgi siteleri, her geçen gün gelişen ve değişen bilişim sistemlerine bağlı olarak şekillenmektedir. Bu durumda bilgi arama ihtiyacı da web ortamından sunulan bilgi ve belge hizmeti ile sağlanarak günümüzde pek çok kurum ve kuruluşlarda baş göstermektedir. Yani bilginin web ortamında kullanıcılara sunulması kullanıcı odaklı, kullanıcı merkezli, kullanıcı tatmini gibi kavramları gün yüzüne çıkarmıştır. Bu nedenle kuruluşlar, kullanıcı portresinin değişimiyle birlikte web sisteminin de değişimine ayak uydurarak kullanıcı memnuniyetini ön planda tutmayı öncelikli hedef haline getirmişlerdir.

Web 1.0

İnternetin ilk hali olan Web 1.0, kullanıcıların web sitelerinde değişiklik yapamadıkları, içerik oluşturamadıkları, yorum ve eklemelerde bulunamadıkları dönemdir. Bu dönemde kullanıcılar internet sitesinden bilgiyi arayıp ve aradığı bilgiye ulaştıktan sonra hiçbir işlem yapmadan kullanımları sonlandırılırdı. Site tasarımcısı ne yazarsa kullanıcıda o bilgi ile yetinmek durumunda kalarak bilgi edinme süreci sınırlı şekilde kullanılırdı. Bilgisayar başında tarama yapılan, her yerde ve her makinede kullanılmayan, içerik yönetim sistemlerine göre yönetilen ve içerikler klasör yapısında olan kişisel web siteleridir.

Web 1.0 statik yapıda html tabanlı olarak oluşturulan web sayfalarını tanımlar ki bu da kullanıcıların müdahil olamadığı, sadece bilgi edinmek amacıyla oluşturulmuş sayfalardır. Sayfalarda linkler, mail adresleri, ziyaretçi defterleri ve iletişim adresleriyle birlikte bazı basit formlar da sunulmaktadır. Web 1.0 terimi, statik bir yapıya sahip belli şema ve tabloları olan eklemeler ve değişimler istemeyen ilk yapıdır. Birinci kuşak Web' te bilgilerin WWW üzerinde izlenebilmesini sağlayan ve yaygın olarak kullanılan HTML (HyperText Markup Language) sayfaları el ile oluşturulmaktaydı (Kurtel, 2008, s. 207). Yani iletişim olanaklarının kullanılmadığı hatta bilinmediği dönem olarak bilinen Web 1.0 insanları yeni arayışlar içine sokarak yerine daha üst modellerini bulmaya teşvik etmiştir. Teknolojinin ilerlemesi ile kullanıcıların beklenti ve ihtiyaçlarının artması Web 1.0'ın yerini Web 2.0'a bırakmasına neden olmuştur.

Web 2.0

Web 2.0 ise, O'Reilly Media tarafından 2004'de kullanılmaya başlayan bir sözcüktür ve ikinci nesil internet hizmetlerini toplumsal iletişim sitelerini, vikileri, iletişim araçlarını, folksonomileri yani internet kullanıcılarının ortaklaşa ve paylaşarak yarattığı sistemi tanımlar (Wikipedia, 2012). Web 1.0'ın aksine teknolojik değişimler ışığında yenilenen ve kullanıcı odaklı olan, her yerde kullanılabilen bir yapıdır. Web 2.0; Web 'in statik yapıdan dinamiğe geçtiği, kullanıcıların sadece okuyucu olarak değil, başkalarıyla paylaşım, etkileşim ve işbirliği

içinde ortak akıldan faydalanarak yaratıcı olduğu, zengin içeriğin olduğu, kullanımı kolay açık ve özgür bir platformdur (Tavluoğlu, 2013, s. 9).

Kullanıcıların rahatlıkla bilgiyi arayabildikleri, özgürce web üzerinde dolaşım ve içerik oluşturabildikleri dönem olan Web 2.0, kullanıcılara bilgi arama ve dağıtmada başka bir unsurdan destek almadan kolayca yardımcı olmaktadır. Kullanıcı odaklı olan bu kavram kişiye kendi kendine yetebilmeyi ve elektronik ortamda zamandan ve mekândan bağımsız olarak araştırma yapma imkânı sunabilmektedir. Kullanıcıları birer bilgi üreticisi haline dönüştüren ikinci nesil web’ te dinamik içerikli web sayfaları, kullanıcı katılımı ve özgürlük unsurları yer almaktadır. Web 2.0 blog, viki, sosyal ağ, vb. pek çok yeni oluşumu beraberinde getirmiştir. Günümüzde çevrimiçi kütüphane kataloglarının değişen kullanıcı beklentilerine cevap verebilmesi ve bilgi kaynaklarına etkin erişimin sağlanabilmesi için semantik web, yapay zekâ ve Web 2.0 uygulamaları ile yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir (Yıldızeli, Çakmak, & Özel, 2010).

Web 3.0

Gelecek yıllarda hizmete sunulacak yeni nesil web teknolojisi Web 3.0’dır. Web 3.0, bilgi aramayı bilgisayara bırakan, aranan bilginin daha sonraları hatırlanabildiği, bilginin web üzerinde kişiselleştiği, arama motorlarının kullanıcıların arama kriterlerini hafızada depoladığı ve kullanıcıya geribildirim olarak gönderdiği yapay zekâlı web sitesidir. Web 3.0’ın diğer bir karşılığı ise Semantik Web yani Anlamsal Webdir. Semantik Web Teknolojisinin amacı, makinelere, insanların yaptığı gibi, Web’ de gösterimi yapılan bilgiyi “okuma” ve “anlamlandırma” yetisi kazandırmaktır (Kazandır, 2011, s. 10). Anlamsal Web’ in temel amacı, iyi tanımlanmış ve ilişkilendirilmiş olan bilgilerin ve servislerin, web ortamında bilgisayarlarca okunabilir ve anlaşılabilir olmasını sağlayacak standartların ve teknolojilerin geliştirilmesidir (Kurtel, 2008, s. 208).

Bilgisayarların daha da etkin hale geldiği, kullanıcıların ne tür bilgi arayışı içinde olduğunu belirleyebilen web sitelerinin ileriki yıllarda hayatın bir parçası olacağı tahmin edilmektedir. Web 3.0 internetin genelden özele doğru gelişmesi ile birlikte bilgisayarların kullanıcı profilini tanıyarak hafızasına kaydetmesi ve makinelerin de kendi içinde bilgi alışverişinde bulunabileceği ön görülen teknolojidir. Veri tabanlarındaki bilgi akışının bile saniyeler içinde analiz edilip kullanıcılara aktarılabilmesi düşünülen Web 3.0, insanların ne demek istediğinin anlayan yapay zekâlı robotik makineler olacağı düşünülmektedir.

Kütüphane 2.0 / Library 2.0

Kütüphanelerin web sürümleriyle etkileşimli olarak oluşturduğu modeller arasında günümüzde üzerinde çalışılan ve kullanılan türü Library 2.0’dır. Web 2.0’ın imkânlarından faydalanılarak hazırlanan, kullanıcı etkileşimli bilgi hizmeti verme mantığı üzerine kurulu, genellikle kullanıcıların en yoğun bulunduğu ortamlarda inşa edilmiştir. Kütüphane 2.0 etkileşimli, katılımcı ve çoklu ortamlı web tabanlı teknolojilerin kütüphane hizmetlerine ve koleksiyonlarına uygulanmasıdır. Kütüphane web sitelerinin, zengin içerikli bilgileri sunmaya ve kullanıcıların katkı sağlamalarına olanak sağlayacak biçimde etkileşimli ve kullanıcı merkezli olarak tasarlanması şeklinde tanımlanmıştır (Özel, 2012).

Library 2.0 unsurunun kullanıcı odaklı olması kadar kütüphanelerin ve kütüphanecilerin işlemlerini kolaylaştırma, daha kaliteli hizmet sunma özelliği de vardır. Kullanıcı merkezli olarak oluşturulan Library 2.0 ürünü olan kütüphane hizmetlerinden biri de Opac 2.0’dır.

Opac'ların kütüphanelere kazandırılmaları bilgi teknolojilerinin kütüphanelere girmesiyle aynı zamanlara rastlamaktadır. 1970' li yıllarda kullanılmaya başlayan Opac'lar, salt olarak kaynakların bibliyografik künyelerini vermekteydiler. Arama, keşfetme ve erişme seçenekleri ile kütüphanecilik hizmetlerinde yer bulmuştur.

Kullanıcılar Web 2.0 ile değişen arama, bilgi edinme ve bilgiyi kullanma alışkanlıkları üzerine kurulu bir sistem ile hizmet verilir hale gelmiştir. Kullanıcılar artık salt olarak bilgi aramaktan ziyade, kendi görüşlerini paylaşabilmekte, kaynaklara kendilerine göre etiketler verebilmektedir. Kullanıcıların fiziksel olarak kütüphaneye gitmeden ihtiyaç duydukları bilgileri edinebildikleri, daha zengin kaynak yelpazesi içerisinden seçim yapabildiği, yenilikleri anında takip edebildiği ve en önemlisi her kullanıcının potansiyel bilgi üreticisi olarak gelişmelere müdahil olduğu bir ortam sunar. Geleneksel kütüphane hizmetleri temeli üzerine kurulan Library 2.0, kullanıcı merkezli kütüphanecilik hizmeti sağlar. Temelde kullanıcıların isteklerine karşılık verme anlayışı üzerinden üretildiği için hem kullanıcıların en yoğun bulunduğu ortamlarda sergilenmekte, hem de kullanıcıların bilgi arama davranışlarına paralel olarak hazırlanmıştır. Aslında bu bir model olup kütüphane hizmetlerinde kullanıcı odaklı sürekli değerlendirme ve yenileme anlamına gelmektedir (Çanak, 2008).

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, MAKÜ Merkez Kütüphanesi Web Sitesinin kullanıcılar tarafından kullanılabilirliğini incelemektir. Çalışma, MAKÜ kütüphane web sitesinin bilgiye erişim düzeyinin yeterli olup olmadığını, içerik yönetiminin kullanıcı beklenti ve ihtiyaçlarına yönelikliğini test etmeyi ve web sitesi tasarımının ve yeterliliğinin kullanıcılar tarafından kabul görüp görmediğini araştırma amacındadır.

Araştırma, kullanıcı beklenti ve ihtiyaçlarını tespit etme, MAKÜ kütüphane web sitesinin kullanıcı odaklılığını inceleme, eksikliklerini ve avantajlarını ortaya çıkararak kullanıcıların kütüphane hizmetlerinden yararlanırken daha ergonomik bir web sitesi tasarımına fikir sunacağı amaçlanmıştır.

Yöntem

Araştırmada Kullanılan Ölçek

Çeşitli hizmetlerini web ortamında sunmak isteyen kütüphaneler, web sayfalarının kullanıcıya ne ölçüde hitap ettiğini veya ne kadar etkin kullanılabildiğini ölçebilmek amacıyla kullanıcı testleri uygulamaktadır (Akın, 2015, s. 4). Araştırmanın uygulama kısmında kullanılan anket formu oluşturulurken Akın (2015)'nin kullandığı ölçekten yararlanılmıştır. Çalışmada, iki farklı soru testi uygulanmıştır. Birinci bölümde kullanıcı odaklılığı ölçmek ve kullanıcıların web sitesi kullanılabilirliğini değerlendirebilmek için "Kullanılabilirlik Testi" uygulanmıştır. Bu bölümde kullanıcılar hakkında genel bilgi ve demografik verilerin yanı sıra MAKÜ kütüphane web sitesinin kullanım sıklığı, kütüphane web sitesinden kullanıcı beklentilerinin neler olduğu, kullanıcıların web sitesi kullanma nedenleri gibi açık uçlu ve kapalı uçlu sorular yer almaktadır. Anketin ikinci kısmında ise MAKÜ kütüphane web sitesi kullanıcı memnuniyetini belirlemek amacıyla kullanıcıların görüşlerinin yansıtan verileri elde etmek için ölçekli değerlendirmeye yapılmıştır. 5'li Likert Ölçeği ile (1 = Kesinlikle Katılmıyorum; 5 = Kesinlikle Katılıyorum) hazırlanan sorularda toplam 19 ifade bulunmaktadır. İki bölümden oluşan anket formunda toplam 30 soru yer almaktadır. Anket sonucunda elde edilen veriler SPSS 21 programı ile istatistiksel olarak analiz edilmiştir.

Araştırmanın Örnekleme

Çalışmanın örneklemini Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Merkez Kütüphane kullanıcısı oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan anket kütüphane kullanıcılarına elden dağıtılmıştır. Uygulama esnasında MAKÜ kütüphane web sitesini aktif olarak kullanan kullanıcılara anket uygulanmıştır. Böylelikle kütüphane web sitesinin kullanılabilirliğini ve kullanıcı odaklılığını irdelemede verilerin doğruluğunu ve bilimselliğini en üst seviyeye çıkarma amaçlanmıştır. MAKÜ kütüphane web sitesini aktif olarak kaç kullanıcının kullandığı bilgisine erişilemediğinden dolayı anket kütüphane web sitesini kullanmakta olan kullanıcılara uygulanmıştır.

Kütüphane Web Sitelerinde Yeni Teknolojiler

Dünyanın en eski mesleklerinden biri olan bilgi uzmanlığı 20. Yüzyıl ile birlikte çağın gereklerine uygun olarak uygulama ve hizmetlerinde değişimler yaşamıştır. Bu değişimlerin ana nedeni şüphesiz teknolojik gelişmeler ve artan bilgi ihtiyacıdır. Önceleri taş/ kil tabletler, parşömen, papirüs ve el yazmaları üzerinde sunulan bilgiler günümüzde matbu eserler, cd-rom, e-kitap, e-dergi, veri tabanı gibi çağın en yenilikçi teknolojileri ile kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır. Din adamları, bilim adamları ve aristokratlardan oluşan kısıtlı bir kullanıcı profili ile yürütülen kütüphane hizmetleri, potansiyel kullanıcılarının geniş bir yelpazeye yayılmasıyla da hizmet çeşitliliğini artırma girişimlerinde bulunmuştur. Kütüphanelerde yalnız bilim adamlarına kaynak sağlama mantığından, kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda farklı bilgi merkezlerinden kaynak sağlanması düşüncesine geçilmiştir. İlk kütüphane oluşumlarından 19. ve 20. yüzyıla kadar salt ödünç verme mantığıyla işleyen bilgi merkezi hizmetleri, teknolojinin gelişmesiyle birlikte artan ihtiyaçlar doğrultusunda elektronik hizmetlerden konu uzmanlıklarına kadar pek çok farklı formatta sağlanabilmektedir. Bu bağlamda hizmete sunulan bilgi hizmetlerinden birisi de kütüphane web siteleridir.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen değişim ve yaşanan gelişimler beraberinde birçok yeniliğe de öncülük etmiştir. Bu yenilikler bilişim teknolojilerini, bilgi patlamasını, bilgi çağı ve devamında bilgi toplumu gibi bileşenleri bir döngü halinde hayatımıza yerleştirmiştir ve hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Bugünün bilgi kullanıcısı, internet ve bilgi teknolojilerinden çokça yararlanan internet nesli diye adlandırılan teknoloji ile iç içe yaşayan bir nesildir. Geleneksel bilgi merkezlerinin aksine elektronik ortamda ki bilgilere erişimde, zaman-mekân sınırlaması büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Kullanıcılar gereksinim duydukları bilgilere dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar doğrudan erişebilmektedirler (Tonta, 1996, s. 2). Bu erişim ise tasarımcılar tarafından oluşturulan web siteleri ile mümkün kılınmaktadır. Artan teknoloji altyapısı ve hizmetlerin yanı sıra web sitelerine erişimde kullanılan cihaz türleri de her geçen gün çeşitlenmekte, sahaya yeni gereksinimler üreten cihazlar girmektedir. İnternetin doğuşu ve ilk web sitelerinin oluşturulmaya başlandığı dönemden günümüze kadar web ara yüzlerinde inanılmaz değişiklikler yaşanmıştır.

İnternet ve web hizmetleri ile ilgilenen, sanal âlemde içerik üreten, yayımlayan her kesimde olduğu gibi bilgi merkezleri de web ortamında sunduğu hizmetlerini kullanıcıların ve kullanıcıların kullandığı cihazların isteklerine yönelik olarak tasarlamak durumundadır. Kütüphaneler, bilgi teknolojilerini her daim etkin ve verimli şekilde kullandığı gibi web 2.0 ve sonrasında gelecek web anlayışlarına da gerektiği şekilde ayak uydurmasını bilecektir. Bu bakış açısı günümüzde bir keyfiyetten çok zorunluluk halini almaktadır.

Kütüphane web sitelerinde ortaya çıkan yeni teknolojileri, bilişim dünyasında yaşanan yeniliklerden bağımsız olarak düşünmek yanlış olur. Kütüphaneler kendi ihtiyaçları sonucunda ortaya çıkardığı teknolojilerin yanı sıra farklı alanlarda meydana çıkmış olan yenilikleri de bünyesine katmakta, onları evrimleştirip kendi amacına uygun hale sokmaktadır.

TÜİK verilerine göre Türkiye’ de bireylerin %96,9’unda cep telefonu veya akıllı telefon bulunurken, hanelerin %22,9’unda masaüstü bilgisayar ve %29,6’sında tablet bilgisayar bulunmakta (YAĞAN, 2016). Mobil cihazların hızla yükselen kullanım oranı ve buna bağlı olarak mobil cihazlardan internete erişim her geçen gün artmaktadır. Yine TÜİK verilerine göre kullanıcıların %65,2’i internete mobil bağlantı ile erişim sağlamaktadır (YAĞAN, 2016). Bu bağlamda kütüphane web sitesi tasarımında yalnızca mobil uyumluluk değil, mobil bağlantı ile bağlanan kullanıcılara yönelik olarak sayfanın hafif ve gereksiz veri çekimine neden olmaması gerekmektedir. Sonuç itibarıyla kullanıcılar kütüphane web sitelerine büyük oranda bilgi ihtiyacını gidermek maksadıyla uğramaktadır ve ihtiyaç duyulan bilgiye en kısa zamanda erişmek kullanıcılar açısından büyük önem taşımaktadır. Kütüphane web sitelerinde kullanıcılara yönelik olarak kullanılan bazı yeni teknolojiler aşağıda incelenmiştir.

RSS Uygulamaları

Rss, temelde güncel haberlerin kullanıcılara sunucu tarafından gönderilmesi şeklinde tanımlanabilir. RSS, genellikle haber sağlayıcıları, bloglar ve podcastlar tarafından kullanılan, yeni eklenen içeriğin kolaylıkla takip edilmesini sağlayan özel bir XML dosya formatıdır. Kullandığı dosya biçimleri, .rss ve .xml' dir. RSS iki ana ögeden oluşmaktadır:

- ✓ Feeds (Eklenen - güncellenen bilgiler), Web sitesinin yazarı tarafından oluşturulmuş içeriktir. Bunlar bloglardan, dergilerden, haber sitelerinden toplanabilirler.
- ✓ Aggregators (Okuyucular), Feed’leri okumak üzere bir araya toplayan program ya da web sitesidir. Bunlar bilgisayara yüklenen programlar aracılığı ile kullanılabilirdiği gibi Google Reader gibi web tabanlı ortamlarda da kullanılabilir (Al, 2009).

RSS’ler kütüphanelerde kullanıldığı takdirde kullanıcılar kütüphane güncellemeleri hakkında anında bilgi sahibi olabilmektedir. Bilgi merkezleri yeni yayınlar, duyurular, istatistikler, vb. pek çok bilgiyi kullanıcılarının ayağına götürebilmektedir. Kullanıcıların ilgi duyduğu alanlarda ve yahut takip ettiği dergilerdeki makaleleri kullanıcının hesabına gönderilmesi şeklinde hayata geçmektedir. Öte yandan kütüphane duyuruları da bu kanaldan ilan edilebilmektedir.

Ask a Librarian (Kütüphaneciye Sor) Uygulamaları

Ask a librarian uygulaması bir web 2.0 aracı olarak kütüphanelere girmiştir. Geleneksel danışma hizmetinin internet ortamına aktarılmış versiyonu olarak düşünülebilir. Çevrimiçi olarak danışma kütüphanecisinin chat yoluyla kullanıcıların sorularını yanıtladığı, temel danışma hizmetinin verildiği ortamdır. Sosyal ağlar ile birlikte daha farklı bir boyuta geçen uygulama, bilgi hizmetlerini kullanıcıların ayağına kadar götürmede önemlidir. Ulusal ve uluslararası alanda pek çok bilgi merkezi, bu web tabanlı danışma hizmetini uygulamaktadır.

Konu Rehberleri

Temel kütüphanecilik yöntemlerinin yanı sıra kullanıcılar kütüphanecilerden direk hedefe yönelik bilgiler alma eğilimindedir. Kütüphanecilik genel anlamda kullanıcıların beklentilerini karşılamaya yönelik bir yapı teşkil ettiğinden dolayı kullanıcıların spesifik bilgi ihtiyaçlarına cevap verirken belli bir alanda yetkinliği olan bilgi profesyonellerine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kütüphaneciler, belli bir alanda kendini geliştirerek alanda kullanıcıların ihtiyaç duyabileceği kaynakları önceden belirleyerek hizmete sunmaktadır. Libguides örneğinde ise konu rehberleri kütüphane web sitesi aracılığı ile kullanıcıların hizmetine sunulmaktadır. Sistem ile birlikte rss, “kütüphaneciye sor”, katalog tarama gibi pek çok kütüphane hizmeti aynı çatı altında konu rehber sayfası üzerinden kullanıcılara sunulmakta, kullanıcılar ilgi duyduğu konuyla alakalı kütüphaneciye direk olarak erişim sağlayabilmektedir.

İşaretleme ve Etiketleme

Kişisel konu etiketleri (Tagging) olarak da adlandırılan bu uygulama, işbirliği sonucunda üretilen Web sayfalarının, çevrimiçi fotoğrafların ve Web bağlantılarının kategorize edilmesi sonucu, açık uçlu etiketlerden oluşan, internete dayalı bir bilgi erişim yöntemidir (Işık, 2013, s. 104). Web 2.0 hizmetlerinin en belirgin özelliği, kullanıcı katılımının sağlanmasıdır. Kullanıcılar, içerik sağlayıcılardan bağımsız olarak içeriklere müdahale etme yetkisine sahip olmuşlardır. Pek tabii bunlar bir sistem ve düzen içerisinde işletilmektedir. Kütüphane 2.0’da da benzer şekilde kullanıcılar, kataloglama yapan kütüphanecinin verdiği konu başlığı, yer numarası gibi belirteçlerden bağımsız olarak kendi ihtiyacı doğrultusunda kaynaklara etiket verebilmektedir. Bu sayede gerek kütüphane web sitesinde gerekse katalog taramada daha etkin bir süreç yürütülmektedir.

Kullanıcı Odaklı Web Siteleri

Kütüphane ve kütüphane web siteleri, kullanıcılarının etkin şekilde ihtiyaç duyduğu bilgiye erişimi amacına hizmet etmektedir. Kullanıcıların isteklerine cevap veremeyen bir web sitesi varoluş amacının dışına çıkmış demektir. Domain seçiminden tasarımına kadar kullanıcılar beklentilerine yönelik tasarlanmış bir web sitesi, kullanıcıların kütüphane kullarımlarına ve kurum imajına direk etki edecektir. Örneğin kullanıcılar tarafından artık rağbet görmeyen ve tarayıcılar tarafından tek tek desteği kesilmeye başlayan flash içerikli bir web sitesi tasarlamak bugünün şartların da pek de akıl karı bir eylem değildir. Günümüz kullanıcılarının daha önce de bahsedildiği üzere yoğunlukla mobil cihazlar üzerinden bilgi edinme yoluna gittiği düşünülerek daha hafif, amaca yönelik sade sayfalar tasarlamak mantıklı bir seçim olacaktır.

Kullanıcı odaklı bir web sitesi (Akin, 2015, s. 11)’in aktardığına göre şu beş soruya cevap veriyor olması gerekmektedir:

- **Öğrenilebilirlik:** Kullanıcılar ilk kez karşılaştıkları bir tasarımda belirli görevleri ne kadar kolay gerçekleştirebilirler?
- **Verimlilik:** Kullanıcılar tasarımı öğrendikten sonra, görevleri ne kadar kısa sürede tamamlayabilirler?
- **Hatırlanabilirlik:** Kullanıcılar bir süre kullanmadıkları tasarıma geri döndüklerinde yeterliliklerini yeniden ve kolayca nasıl oluşturabilirler?
- **Hata kontrolü:** Kullanıcılar ne kadar hata yaptı? Bu hataların ne kadarı ciddi hatalar? Bu hatalardan nasıl kolayca kurtulursunuz?
- **Memnuniyet:** Kullanıcılar bu tasarımın kullanımından ne kadar tatminkâr oldular?

Öte yandan tamamen kontrolü kullanıcılara devrederek büsbütün karmaşık bir yapının ortaya çıkması istenen bir sonuç değildir. Tasarıma başlanırken kullanıcı kitlesinin iyi belirlenerek genel kitleye uygun sayfa tasarımı, daha işlevsel olacaktır. 2007 yılında Resmi Gazetede

yayınlanan ve TÜBİTAK-MAM tarafından hazırlanan “Kamu Kurumları İnternet Sitesi Kılavuzu” nda kamu kuruluşlarının web sitesi hazırlarken sitenin tasarımında bulunması gereken minimum içerikler belirlenmiştir. Bunlar:

- Kurum adı, logosu
- Sitenin amacı
- Kurum yapılanması
- Kurumun sorumlulukları ve amaçları
- Kurum yöneticileri
- Kurumun alt birimleri ve bu birimlerin görevleri
- Kurum ile alakalı mevzuat
- Kurumun sunduğu hizmetleri açıklayıcı sayfalar
- Eğer varsa sunulan etkileşimli hizmetler
- Kurumun üretmekle yükümlü olduğu her tür rapor
- İstatistiksel bilgiler
- Kuruma ait duyurular, haberler
- Kuruma ait basın açıklamaları
- Basında kurum ile ilgili çıkan haberler
- İnternet üzerinden sunulabilecek her tür form
- Kuruma ait erişim bilgileri (telefon, adres, e-posta)
- Şikâyet ve geri bildirim mekanizması
- Site ile ilgili yardım sayfaları
- Sıkça Sorulan Sorular sayfaları
- 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu'nun 16'ncı maddesi gereğince kurumun sendikalı personeline ait veriler
- İhtiyaca göre yabancı dilde kurumun tanıtımı, teşkilat yapısı, görev ve sorumlulukları vb. (Başbakanlık, 2007).

Bunların yanı sıra kütüphane web siteleri standartlarının belirlenmesi konusunda çözüm önerileri sunan ve YÖK tarafından hazırlanan raporda günümüz kütüphane hizmetlerinin büyük bölümünün elektronik kaynaklar üzerinden sağlanmasına karşın kütüphane web sitelerinin büyük bir bölümünün yetersiz içerik ve tasarım yapısına sahip olduğundan bahsedilmektedir. Çözüm önerisi olarak bu çalışmada da bahsedildiği üzere kullanıcı odaklı, aşırılık ve karmaşadan uzak, kullanıcıları hızlı şekilde doğru bilgiye ulaştırma amacı güden web sayfaları tasarlanmasının yerinde olacağı belirtilmektedir. Hazırlanacak web sitesi mutlaka bir içerik yönetim sistemi (Content Management System) ile hazırlanmalı ve yönetilmelidir. Bu şekilde daha etkin ve etkili web sitelerinin tasarlanmasına ve içeriklerinin yönetilmesine imkân sağlanmış olacaktır (Yükseköğretim Kurulu, 2014).

Kullanıcılar web sitelerini özellikle “hızlı bilgi edinme” özelliği sebebiyle tercih etmektedir. Bunun aksine, kullanıcı sayfaya girdiğinde mantık sınırlarını zorlayacak şekilde karmaşık bir yapı ile karşılaşır ise ihtiyaç duyduğu bilgi dışında zamanını web sitesinin genel yapısını kavramak için sarf edecektir. Site, bir bütün olarak hedef kullanıcı kitlesinin ihtiyaçları ve kabiliyetleri ön planda tutularak mantık ve ilişki çerçevesi içinde birbirine bağlı yapı teşkil etmelidir. Şekil 1’de yine Kamu Kurumları İnternet Sitesi Kılavuzu’nda belirtilen ve doğru şekilde tasarlanmış bir web sitesi yapısı verilmiştir.

Şekil 15: Site Yapılandırması (Başbakanlık, 2007)

Örnekte de belirtildiği üzere site bütün olarak belli bir hiyerarşi ve mantık içinde birbirine bağlı sayfalar şeklinde tasarlanmıştır. Kullanıcılar ana sayfada temel başlıkların içinde organik şekilde başlığa bağlı sayfaları kolaylıkla inceleyebilmektedir. Ayrıca bu şekilde bir yapılanma kullanıcının ihtiyaç duyduğu bilgiye erişiminde belli bir düzen ihtiva edecektir. Kullanıcı, siteye yaptığı ziyarette gereksinim duymadığı sayfalarla muhatap olmayacak, etkin ve hızlı şekilde hedefine ulaşacaktır. Web sitesi dışında kütüphane mantalitesi incelendiğinde de aslında temel düşüncenin doğru bilgiye en kısa yoldan, hızlı ve en az maliyetle erişmek olduğu anlaşılacaktır.

(Becker & Yannotta, 2013) Kütüphane web sitelerinin yeniden tasarlanırken şu hususlar dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir:

- ❖ Kullanıcı, üç tıklama ile üst düzey bilgileri bulabilmelidir.
- ❖ Sitenin okunabilirliğini geliştirin.
- ❖ Görsel olarak çekici bir site tasarlayın.
- ❖ Kolayca değiştirilebilir ve genişletilebilir bir site oluşturun.
- ❖ Kütüphanelerin hizmet ve kaynaklarını site aracılığıyla pazarlayın.

Kullanıcı odaklı web sitesi tasarlanırken günümüz tasarım dilinin en çok üzerinde durduğu meselelerden biri mobil cihazlar ile uyumluluktur. Daha önce de bahsedildiği üzere insanlar günümüzde daha çok internete erişimde daha çok mobil cihazları tercih etmeye başlamıştır. Mobil cihazların özellikleri her geçen gün artmakta ve internetten bilgi edinme noktasında kullanıcılara daha çok imkân sunmaktadır. Tasarımcılar ise kullanıcıların bu eğilimine karşın tasarımlarını bu yeni paradigmaya uygun hale getirme gayretindedir. (Gürdal, Yanaz, & Şentürk, 2012)'in aktardığına göre mobil web sitesi tasarlanırken şu hususlara dikkat edilmesi gerekmektedir:

- ✓ Mobil web sitesi demek normal web sitenizin bir minyatürü demek değildir.

- ✓ Mobil web sitesi tasarımında küçük sağa sola kaydırmalar olmamalıdır.
- ✓ Kullanıcının bir şeyler yazma ihtiyacını minimize etmelidir.
- ✓ Birçok kullanıcı bu tarz sitelere hemen gelmeyi ve cevabını alıp gitmeyi ister. O yüzden aradığına kolay erişebilmelidir.
- ✓ Hazırlanan sayfa mutlaka çeşitli mobil araçlarla test edilmelidir.

Web siteleri, fikir aşamasından yayınlanmasına kadar olan süreçte hedef kitleye yönelik çalışmalar yapılırken bu tasarımın kullanıcı beklentilerini ne denli karşıladığı ve bir anlamda web sitesinin tasarım amacına ne denli ulaşıldığının da kontrol edilmiş olması gerekmektedir. Site prototip olarak hazırlandıktan sonra test yayınına başlayabilir, bu sırada da kullanıcılar tarafından gelen geribildirimler değerlendirilebilir. Ortaya çıkan web sitesinin kullanılabilirliğinin incelenmesi ve değerlendirilmesi için Kullanılabilirlik Testleri (Usability Testing), İnceleme Yöntemleri (Inspecton Methods), ve Sorgulama Yöntemleri (Inquiry Methods) olmak üzere üç ana yöntem olduğunu söylemek mümkündür (Akın, 2015, s. 12).

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Merkez Kütüphane Web Sitesi

MAKÜ Merkez Kütüphane web sitesi (Şekil 2), üniversitenin genel web arayüzü ile benzer şablonda tasarlanmasına karşın kendine has bazı özellikleri bünyesinde barındırmaktadır. 2011 yılında tasarlanan site, basit, sade yapısı ile dikkat çekerken, görsel efektlerden soyunmuş halde ortaya çıkmaktadır. Sayfanın tasarımında PHP ve MySql altyapısı kullanılmış ve Nginx sunucu tercih edilmiştir. Apache Server'ın en güçlü rakiplerinden biri olan Nginx tercihi ile sitenin hız ve performans açısından öne çıkması hedeflenmiştir. Özellikle mobil kullanıcıların büyük tepkisine neden olan pop-up çözümleri kütüphane web sitesinde kullanılmamaktadır. Sitenin tasarımı aşamasında yüksek lisans öğrencisi olan web tasarımcı görevlendirilmiş ve sayfanın öğrenci gözünden şekillendirilmesi amaçlanmıştır.

Web sitesi şu anki hali ile mobil cihaz uyumunu desteklememekte fakat edinilen bilgiye göre yakın zamanda mobil cihaz uyumluluğu konusundaki sorun giderilmiş olacaktır. Öte yandan mobil cihaz kullanan kullanıcıların daha rahat erişimi için sayfada minimum imaj kullanılmıştır. Site genel anlamda 3 ana sütundan oluşmaktadır. Bunlar sık kullanılanların yer aldığı sol sütun, ana gövde, gerekli bilgi form ve kılavuzların yer aldığı sağ sütun. Ana gövde içerisinde Yordam Otomasyon Programının basılı ve elektronik kitap arama barı ve Ulakbim EKUAL-Keşif arama barı yer almaktadır. Ayrıca yine ana gövde altında kütüphaneye yeni eklenen kitaplardan öne çıkanlar dörtlü set halinde burada sergilenmektedir.

Kütüphane hakkında bilgilerin, kütüphane personel bilgilerinin ve kullanıcıların sosyal medyada kütüphaneyi daha kolay bulabilmeleri için facebook, twitter butonları sayfanın en üstünde yer almaktadır. Yine otomasyon sistemi bünyesinde hizmete sunulan mobil kütüphane uygulaması Android ve İOS cihazlar için ayrı ayrı butonlar ile sayfada yer almaktadır. Bunların yanı sıra web sitesinde yer alan duyurular, yeni eklenen kitaplar, veri tabanları ve görme engelliler bölümünün yönetimi için içerik yönetim sistemi barındırmaktadır.

Şekil 16: MAKÜ Merkez Kütüphane Web Sitesi Anasayfa (<http://kutuphane.mehmetakif.edu.tr/>)

Bulgular ve Yorumlar

Örnekleme İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan MAKÜ Merkez Kütüphane kullanıcılarının demografik özelliklerine ilişkin bilgiler tablo 1’de verilmiştir. Buna göre deneklerin büyük çoğunluğu olan %68,8’i kadınlardan meydana gelmektedir. Bu sonuç MAKÜ Merkez kütüphane gerçek kullanıcı profili dikkate alındığında gerçek bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. MAKÜ Merkez Kütüphane Yordam Otomasyon Sisteminin istatistikleri kontrol edildiğinde, kütüphane aktif kadın üye sayısı: 5485; erkek sayısı: 3168 olduğu göz önünde bulundurulduğunda kütüphane kullanıcıları arasında kadınların sayıca üstünlüğü bulunmaktadır. Ayrıca 2016 yılı Kasım-Aralık ayları süresince ödünç kaynak alan kadın sayısı: 456; erkek sayısı: 289 olması ile MAKÜ merkez kütüphane kullanıcılarının en fazla kadın kullanıcılardan oluştuğu dikkat çekmektedir.

Bu sonuç, anket sonuçlarına da yansımakta ve deneklerin büyük çoğunluğunu böylelikle kadınlar oluşturmaktadır. Öte yandan deneklerin %91,5’i 18-25 yaş aralığında yer aldığı görülmektedir. Çalışma, MAKÜ Merkez Kütüphane Web Sitesi kullanan kullanıcılara yönelik olarak yapılmıştır. Fakat özellikle doktora öğrencileri ve akademisyenler anket doldurma konusunda çekimser tavır sergilediklerinden dolayı anket sonuçları daha çok lisans öğrencileri ve dolayısıyla 18-25 yaş aralığı arasında şekillenmiştir. Bu bağlamda araştırmaya katılan deneklerden %85,1’i lisans öğrencilerinden meydana gelmektedir.

Araştırmaya katılan deneklerden %66,7’si internetten her gün bilgi arama davranışı gösterdiğini belirtmiştir. Burada ilginç olan sonuç, anketi cevaplandıran bir kişinin “Hiç” seçeneğini

belirtmesi, internetten bilgi arama faaliyeti gerçekleştirilmemiş olmasıdır. Bilgisayar, internet, akıllı telefon, mobil cihazlar vb. bilişim sistemlerinin kullanıldığı, teknolojik aletlerin küçük çocukların elinden düşmediği günümüzde internetten hiçbir şekilde bilgi aramayı gerçekleştirilmemiş bir üniversite öğrencisinin olacağı pek realist bir sonuç değildir. Buradan bu katılımcının soruya yanlış veya istemsizce cevap verdiği anlaşılabilir. Benzer şekilde MAKÜ Web Sitesi (mehmetakif.edu.tr)'nin katılımcılar tarafından kullanım sıklığının sorgulandığı soruya deneklerden %47,5'i haftada birkaç kez erişim sağladığını belirtirken, %9,2'si ise üniversite web sayfasını hiç kullanmadığını beyan etmiştir.

MAKÜ Merkez Kütüphane Web Sitesi' nin (kutuphane.mehmetakif.edu.tr) kullanım sıklığının sorulduğu soruda ise katılımcılardan %41,8'i yılda birkaç kez erişim sağladığını belirtmiştir. Ayrıca katılımcıların %5,7'si her gün, %19,9'u her hafta ve %32,6'sı da her ay siteyi ziyaret ettiğini aktarmıştır.

Tablo 74: Demografik Veriler

Demografik Veriler		f	%
Cinsiyet	Erkek	44	31,2
	Kadın	97	68,8
Yaş	18-25	129	91,5
	26-32	8	5,7
	33-40	3	2,1
	41 ve üzeri	1	0,7
Eğitim Düzeyi	Orta Öğretim	8	5,7
	Önlisans	7	5,0
	Lisans	120	85,1
	Yüksek Lisans	4	2,8
	Doktora	2	1,4
İnternette Bilgi Arama Sıklığı	Her gün	94	66,7
	Haftada birkaç kez	43	30,5
	Ayda birkaç kez	3	2,1
	Hiç	1	0,7
MAKÜ Web Sitesi Kullanım Sıklığı	Her gün	16	11,3

	Haftada birkaç kez	67	47,5
	Ayda birkaç kez	39	27,7
	Yılda birkaç kez	6	4,3
	Hiç	13	9,2
MAKÜ Kütüphane Web Sitesi Kullanım Sıklığı	Her gün	8	5,7
	Haftada birkaç kez	28	19,9
	Ayda birkaç kez	46	32,6
	Yılda birkaç kez	59	41,8
Toplam		141	100

Kullanılan Ölçeğe İlişkin Bulgular

Alfa yöntemi, ölçekte yer alan k sorunun homojen bir yapı gösteren bir bütünü ifade edip etmediğini araştırmaktadır. Ağırlıklı standart değişim ortalaması olan yöntem, bir ölçekteki k sorunun varyansları toplamının genel varyansa oranlanması ile elde edilmekte ve 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır (Kayış, 2010, s. 405). Alfa katsayısı, toplam puanlar üzerine kurulu Likert türü ölçeklerin güvenilirliğini hesaplamada sıklıkla kullanılmaktadır (Alpar, 2012, s. 456). Araştırmada kullanılan ölçeğin Cronbach's Alpha değeri 0,621 olarak çıkmıştır. Aşağıdaki tablo 2' den de anlaşılacağı üzere ölçek oldukça güvenli olarak nitelendirilebilmektedir.

3399

Tablo 75: Alfa Katsayısına Bağlı Güvenilirlik Değerleri (Kayış, 2010, s. 405)

Alfa Katsayısı	Güvenilirlik Düzeyi
$0,00 < \alpha < 0,40$	Ölçek Güvenilir Değil
$0,40 < \alpha < 0,60$	Ölçeğin Güvenilirliği Düşük
$0,60 < \alpha < 0,80$	Ölçek Oldukça Güvenilir
$0,80 < \alpha < 1,00$	Ölçek Yüksek Derecede Güvenilir

Normallik Testi

Araştırmada elde edilen verilerin genel kabul gören normal dağılım çerçevesi içinde kalıp kalmadığının incelenmesi için Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi uygulanmıştır. Bir diğer normallik göstergesi olan Shapiro-Wil yöntemi genellikle gözlem sayısının 50'nin altında olduğu durumlarda kullanıldığı için (Alpar, 2012, s. 147) bu araştırmada Kolmogorov-Smirnov (K-S) yöntemi uygulanmıştır. Sonuç tablosunda (Tablo 3) Sig. satırındaki değerlerin istatistiksel

anlamlılık hesaplamalarında sınır değeri kabul edilen 0,05'den (Çetinkaya Bozkurt, 2014, s. 39) küçük olması nedeniyle incelenen faktörlerin dağılımlarının normal olmadığı görülmüştür.

Tablo 76: Normallik Testi

Sorular	Katılımcı Miktarı	Sig.
S1	141	,000
S2	141	,000
S3	141	,000
S4	141	,000
S5	141	,000
S6	141	,000
S7	141	,000
S8	141	,000
S9	141	,000
S10	141	,000
S11	141	,000
S12	141	,000
S13	141	,000
S14	141	,000
S15	141	,000
S16	141	,000
S17	141	,000
S18	141	,000
S19	141	,000

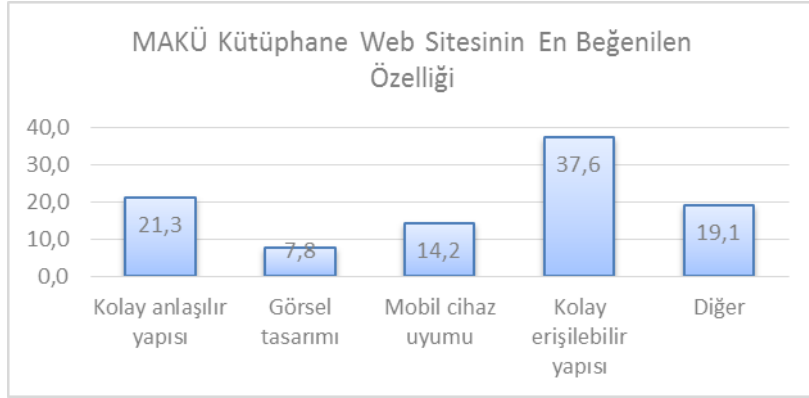
Kütüphane Web Sitesinin Kullanımına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan deneklere kütüphane web sitesini kullanma nedenleri ve genel beklentileri hakkında sorular iletilmiştir. Tablo 4'te belirtildiği üzere katılımcıların MAKÜ Kütüphane Web Sitesinde en beğendiği özellik %37,6 ile “kolay erişilebilir yapı” olmuştur. Ayrıca en beğenilen

ikinci özelliğın de %21,3 ile “kolay anlaşılır yapı” olması kullanıcıların, kütüphane web sitesinin basit, sade ancak işlevsel yapısını başarılı bulduğu anlamını da taşımaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi tasarım yapılırken öğrencilerin kolaylıkla kullanabileceği, karışıklıktan uzak bir sayfa oluşturma hedefi burada gerçekleştirilmiş gibi görünmektedir.

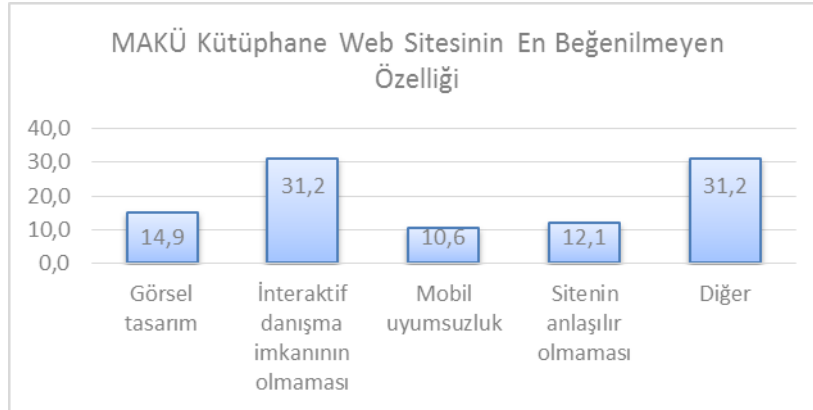
Tablo 77: MAKÜ Merkez Kütüphane Web Sitesi En Beğenilen Özellik

Tablo 5’te katılımcıların web sitesi üzerinde en beğenmediği özellikler vurgulanmıştır. %31,2 ile “interaktif danışma imkânı” ve diğer seçeneği katılımcılar tarafından en çok tercih edilen ifadeler olmuştur. Günümüz kullanıcılarının özellikle sosyal medya kullanım alışkanlığı ile yaşadığı problemi anında muhatabı ile giderme eğilimi bu çalışmada da kendini göstermektedir. Kullanıcılar, sanal ortamda araştırma yaparken dahi karşısında gerçek bir kişinin olmasını yeğlemektedir. Böylelikle modern kütüphane web siteleri de artık “ask a librarian” gibi kavramlar ile anında mesajlaşma hizmetine çözümler üretmekte, danışma hizmetini kullanıcıların ayağına götürmektedir.

3401

Tablo 78: MAKÜ Merkez Kütüphane Web Sitesi En Beğenilmeyen Özellik

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer sonuç ise “diğer” seçeneğinin bu denli yüksek çıkmış olmasıdır. Bu oran, kullanıcıların araştırma kapsamında belirlenen sorunların dışında bazı olumsuzluklar yaşadığını göstermektedir. Ayrıca görsel tasarımı hoş bulmayanların oranı da %14,9 olarak dikkat çekmektedir. Bu konuda tasarımcılar ile yapılan görüşmede, tasarımın 2011 yılına ait olduğunu ve kullanıcılar tarafından demode bulunmasının olağan bir durum olduğu belirtilmektedir. Ayrıca sayfanın ilerleyen zamanlarda yeniden tasarıma tabi tutulacağı ve daha modern bir yapıya bürüneceği edinilen bilgiler arasındadır.

Anket kapsamında katılımcılar sanal âlemde kullanılan öğrenme yöntemleri içerisinde %51,8 ile en çok “İlgili açıklamalara başvurma” yöntemini kullandıklarını belirtmiştir (Tablo 6). Kullanıcıların web ortamında kılavuzlardan yardım alma eğilimi olumlu bir sonuç oluşturmaktadır. Zira kulaktan dolma bilgiler yerine bilgiyi direk kaynağından tahsis etmek en mantıklı yol olacaktır. Bu sonuç aslında kütüphane web sitesi üzerinde kullanıcı yönlendirme ve rehber türü içeriklerin amacına ulaştığını göstermekte; bu alanda yeni içeriklerin üretiminin kullanıcılar açısından büyük önem taşıdığını ortaya koymaktadır.

Tablo 79: Web' de Kullanılan Öğrenme Yöntemi

Web' de Kullanılan Öğrenme Yöntemi	f	%
Deneme-yanılma	47	33,3
Başkasından öğrenme	10	7,1
İlgili açıklamalara başvurma	73	51,8
Diğer	11	7,8
Toplam	141	100,0

Katılımcıların Merkez Kütüphane web sitesini kullanma nedenlerinin sorulduğu ve birden fazla seçenek işaretlenebildiği soruda %25,7 ile “katalogdan kitap taraması yapmak” seçeneği en çok işaretlenen seçenek olmuştur (Tablo 7). Burada bilinmesi gereken konu şudur; katılımcılar tarafından ilgili soruya 249 kez yanıt verilmiştir. Verilen yanıtlar içerisinde belirtilen ifadelerin frekans ve yüzdelik payları ise aşağıda listelenmiştir. Ayrıca %23,7'lik bir paya sahip “kitap rezervasyon, uzatma işlemi” ifadesi az bir farkla ikinci sırada kendine yer bulmaktadır. Bunlardan anlaşılacağı üzere kullanıcılar temel kütüphane otomasyon ve web sitesi hizmetlerinden yararlanma konusunda hatırı sayılır bir bilince sahiptir.

Tablo 80 : MAKÜ Merkez Kütüphane Web Sitesi Kullanım Nedenleri

Kütüphane Web Sitesi Kullanım Nedeni	f	%
Personel/ İletişim bilgilerine ulaşmak	8	3,2%
Veritabanlarını kullanarak araştırma yapmak	35	14,1%
Kataloglardan kitap taraması yapmak	64	25,7%
Kitap rezervasyon, uzatma işlemi yapmak	59	23,7%
Kitap/ Veritabanı siparişi vermek	13	5,2%
Duyurulara erişmek	38	15,3%

Diğer	32	12,9%
Toplam	249	100,0%

Katılımcıların kütüphane web sitelerinden beklentilerinin ölçüldüğü soruda ise birbirine yakın oranlar dikkat çekmektedir (Tablo 8). %15,2 ile en çok “ana sayfanın genel kullanım yapısının anlaşılır olması” kullanıcılar tarafından beklenen özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca diğer beklentiler de kullanıcılar tarafından birbirine yakın oranlarda tercih edilmiştir. Kullanıcılar belirtilen ifadelerin hemen hepsini web sitelerin genel özellikleri arasında yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Genel olarak özetlemek gerekirse kullanıcılar, kolay anlaşılır, sade ve göze hoş gelen modern bir yapıda, az ve öz bilgilerin yer aldığı bir kütüphane web sitesini tercih etmektedir.

Tablo 81: Kütüphane Web Sitesi Beklentiler

Kütüphane Web Sitesinden Beklentiler	f	%
Ana sayfanın genel kullanım yapısı ve dolaşım araçları anlaşılabilir olmalı	58	15,2%
Yardım ve yönlendirmeler işlevsel olmalı	57	14,9%
Web sayfasında kullanılan terimler açıklayıcı olmalı	55	14,4%
Sayfanın içerik ve hizmetleri ön planda olmalı	50	13,1%
Sık kullanılan uygulamalar kolay ulaşılabilir bir alanda olmalı	56	14,7%
Sayfaya eklenen yenilikler dikkat çekici şekilde belirtilmeli	43	11,3%
Sayfada yer alan bilgiler kısa ve görsel olarak ifade edilmeli	49	12,8%
Diğer	14	3,7%
Toplam	382	100,0%

Araştırmada kullanılan 5’li Likert tipi ölçekte yer alan web sitesine ilişkin memnuniyet ifadelerine katılımcıların verdiği yanıtların ortalaması alındığında 3,53 değeri elde edilmektedir (Tablo 9). Katılımcıların ifadelerle 1 ile 5 arasında değer verdiği düşünülürse MAKÜ Kütüphane Web Sitesinden genel anlamda bir memnuniyet halinden söz edilebilmektedir. Standart sapmanın ortalaması ise 0,866 olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcılardan en yüksek ortalamayı “web sitesini bir başkasına tavsiye ederim” ifadesi almıştır. En düşük ortalama ise 3,19 ile “sitede aradığım tüm özellikler mevcut” seçeneği olmuştur. Burada kullanıcıların, sitede aradığı özellikleri bulabilme konusunda kararsız olma durumunun da varlığında söz edilebilmektedir.

Tablo 82: Memnuniyet Düzeyi

Soru No	Memnuniyet İfadeleri	Ort. Memnuniyet	Stand. Sapma
S1	Kütüphane web sitesi genel olarak iyi tasarlanmış	3,62	,752
S2	Grafik/görsel tasarım iyi	3,53	,816
S4	Sitedeki içerik düzenlemesi kolay anlaşılıyor	3,64	,822

S5	Aranılan bilgiye kolay ulaşıyor	3,70	,894
S6	Site dolaşımı (navigation) kolay öğreniliyor	3,47	,907
S12	Sitede aradığım tüm özellikler mevcut	3,19	1,014
S13	Web sitesini başka kullanıcılara tavsiye ederim	3,77	,814
S14	Sayfa içeriklerinin tutarlı olduğunu düşünüyorum	3,68	,822
S15	Kullanıcıya yönelik yardım ve yönlendirmeleri yeterli buluyorum	3,53	,798
S16	Sayfanın mobil cihazlarla (Android, İOS, Windows Phone) uyumu yeterli	3,35	,971
S17	Sayfayı görsel açıdan dikkat çekici buluyorum	3,23	,915
S18	Sayfa, modern bir görünüm sunmakta	3,39	,924
S19	Web sayfasındaki yazı karakterlerinin kolaylıkla okunabilir olduğunu düşünüyorum	3,79	,815
Ortalama		3,53	,866

Katılımcılara sunulan web sitesi hakkındaki olumsuz ifadelerde ise genel ortalama 2,83 olurken standart sapma 0,99 çıkmıştır (Tablo 10). Siteden yer alan içeriğin yetersiz olması durumuna 3,02 ile kullanıcılar genel olarak katılma eğilimi göstermiştir. Yine sitenin kullanımının zor olduğunu vurgulayan ifadeye 2,59 ile katılımcılar katılmadığını belirtmiştir. Buradan çıkarılacak sonuç site içeriğinin zenginleştirilmesi ve sayfanın statik yapısına biraz hareket kazandırılması gerektiği olmuştur.

Tablo 83: Memnuniyetsizlik Düzeyi

Memnuniyetsizlik İfadeleri	Ortalama	Stand. Sapma
Sitenin kullanımı zor	2,59	,993
Kullanıcıya yönelik yardım ve yönlendirmeler yeterli değil	2,87	,920
Sitede yer alan içerik yeterli değil	3,02	1,003
Sayfanın statik (durağan) yapısını sıkıcı buluyorum	2,97	1,035
İçerik ile ilgili açıklamalar zor anlaşılıyor	2,80	1,043

Sitede kullanılan terminoloji zor anlaşılıyor	2,74	,974
Ortalama	2,83	0,99

Sonuç ve Öneriler

Kütüphane web siteleri diğer kurum ve organizasyonlarda olduğu gibi hem bir prestij kaynağı hem de hizmetlerin elektronik ortamda verilebilme sebebidir. Web siteleri günümüzde kullanıcıların bilgi arama esnasında ilk başvurduğu kaynaklar arasında yer almaktadır. Kullanıcılar kütüphane binasına fiziksel olarak erişimi zaman, maliyet gibi nedenlerden ötürü tercih etmemekte, -her ne kadar yanlış bir kanı olsa da- ihtiyaç duyduğu bilgiyi internet ortamından temin etme yoluna gitmektedir.

Kütüphaneler her zaman kullanıcılarının ihtiyaç duyduğu bilgiyi bünyesinde barındırmış ve hizmetine sunmuştur. Bilgisayar ve internet hizmetlerini kendi hizmetleri açısından bir fırsat olarak gören kütüphaneler fiziksel ortamda sürdürdüğü pek çok hizmeti sanal ortama entegre ederek yeni bir kütüphanecilik anlayışı ile kullanıcılarının karşısında çıkmıştır. Özellikle kütüphane 2.0 ile başlayan süreçte hizmet çeşitliliği açısından büyük bir ivme kazanılmıştır.

Araştırma kapsamında elektronik kütüphane hizmetlerinin kullanıma sunulduğu ilk mecra olan kütüphane web sitelerinin gelişiminden ve ilerleyen yıllarda ne gibi değişimler geçireceğinden bahsedilmiştir. Bu bağlamda Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Merkez Kütüphane Web Sitesi ele alınarak pozitif ve negatif yönleri irdelenerek kütüphane kullanıcılarının web sitesi üzerindeki beklenti, memnuniyet ve eleştirileri ortaya koyulmuştur.

Tasarım ekibinin sade, kolay anlaşılır, basit bir arayüz ideali kullanıcılar tarafından olumlu şekilde karşılandığı, yapılan araştırma ile ortaya koyulmaktadır. Ayrıca sayfanın demode yapısında bazı değişikliklere gidilmesi gerektiği kullanıcıların genel kanısıdır. Araştırma kapsamında web sitesi üzerinde, gerek yapılan anket neticesinde gerekse görüşme yapılan katılımcıların sözlü ifadelerinden derlenen eksiklikler şunlardır:

- Sayfa günümüz interaktif web hizmetlerini barındırmaması,
- Sayfanın demode tasarımı,
- Mobil cihaz desteğinin olmaması,
- Kullanıcıların yararlanabileceği içeriklerin yetersiz oluşu,
- Sayfanın durağan yapısı,
- Özellikle danışma hizmetlerinin yetersizliği,
- Kampüs dışından veri tabanlarına erişimin zor olması,
- Görsel anlamda zayıf tasarım,
- Sitenin İngilizce versiyonunun güncellenmemiş olması,
- Site içi arama özelliğinin bulunmaması,

Bunların yanı sıra katılımcılar web sitesinin kolay anlaşılır yapısını beğendiklerini ifade ederek 3,77 gibi bir ortalama ile siteyi başkalarına tavsiye edebileceklerini ifade etmiştir. Yine %37,6 ile site özelliklerinden en fazla “kolay anlaşılır yapı”nın beğenildiği ortaya çıkmaktadır. Sitenin yeniden tasarım sürecinde bu özellikten taviz verilmesi yanlış bir karar olacaktır. Tasarlanacak yeni web sitesinin prototip aşamasında etkinlik, verimlilik ve memnuniyet kriterleri irdelenmeli ve tasarım buna göre şekillendirilmelidir. Burada dikkat edilmesi gereken mesele kullanıcıların %25,7 ile “katalog taraması” ve %23,7 ile “kitap rezervasyon, uzatma işlemleri” için kütüphane

web sitesinin kullanıyor olmaları durumudur. Bu alanda erişim ve işlem kolaylaştırmalarının yapılması kullanıcı memnuniyeti üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır. Özellikle maddi açıdan kütüphane hizmetlerinin en önemli ayağını oluşturan veritabanı hizmeti kullanıcıların web sitesini kullanma nedenleri arasına ancak %14,1'lik bir paya sahip. Burada veritabanı hizmetlerinin öne çıkarılması ve bu konuda farkındalık yaratılması önemli bir değer oluşturacaktır. Daha önce verilen istatistikler ile ortaya koyulan mobil cihazlar üzerinden internet erişiminin sürekli artan yapısı dikkate alınarak, kullanıcıların aktarılan beklentileri ışığında web sitesine mobil cihaz uyumu kazandırılmalıdır.

Araştırma kapsamında katılımcıların eğitim düzeyi bağlamında homojen bir yapı sergilememesi nedeniyle farklı eğitim düzeyindeki katılımcıların memnuniyet ve beklentileri konusunda bir çıkarım elde edilememiştir. Eldeki verilerden yola çıkarak eğitim, yaş ve cinsiyet faktörlerinin, kullanıcıların kütüphane web sitesini kullanabilme düzeyi üzerinde herhangi bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılamamıştır.

Kaynakça

Akın, Ş. (2015). Kütüphane web sayfalarının öğrenciler tarafından kullanılabilirliğinin değerlendirilmesi: Sakarya Üniversitesi kütüphanesi uygulama çalışması. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Al, U. (2009). Web 2.0 ve yeni nesil kütüphaneler. 12 17, 2016 tarihinde Hacettepe Bilgi ve Belge Yönetimi: <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~umutal/lesson/bby301/2008-slide4.pdf> adresinden alındı

Alpar, R. (2012). Spor, sağlık ve eğitim bilimlerinden örneklerle uygulamalı istatistik ve geçerlik-güvenirlilik: SPSS'de çözümleme adımları ile birlikte . Ankara: Detay Yayımlık.

Başbakanlık. (2007, 01 27). Kamu kurumları internet sitesi hazırlama kılavuzu. 12 18, 2016 tarihinde Resmi Gazete: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/01/20070127-7.htm> adresinden alındı

Becker, D. A., & Yannotta, L. (2013). Modeling a library website redesign process: developing a user-centered website through usability testing . Information Technology and Libraries, 32(1), 6-22. 12 18, 2016 tarihinde <https://ejournals.bc.edu/ojs/index.php/ital/article/viewFile/2311/pdf> adresinden alındı

Çanak, T. A. (2008). Sosyal ağlar ve kütüphaneler. 12 24, 2012 tarihinde E-Lis: <http://eprints.rclis.org/bitstream/10760/12749/1/LibWeek2Apri08.pdf> adresinden alındı

Çetinkaya Bozkurt, Ö. (2014). Planlanmış davranış teorisi çerçevesinde öğrencilerin girişimci olma niyetlerinin incelenmesi . Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3(1), 27-47.

Dağıtmaç, M. (2010). Web sitelerinde başarı kriterleri ve yükseköğretim kurumlarının web siteleri. İstanbul: Haliç Üniversitesi.

Dalcı, M., & vd. (2008). ODTÜ kütüphanesi yeni web sayfasının tasarımı ve kullanılabilirlik çalışması. Akademik Bilişim (s. 209-214). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Gürdal, G., Yanaz, H., & Şentürk, E. (2012). Kullanıcı merkezli kütüphane web Siteleri: İYTE örneği. Akademik Bilişim. Uşak: Uşak Üniversitesi.

Gürses, E. A. (2006). Kütüphane web sitelerinde kullanılabilirlik ve kullanılabilirlik ilkelerine dayalı tasarım. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Işık, D. (2013). Üniversite kütüphanelerinde web 2.0 teknolojilerinin kullanımı ve web tabanlı kullanıcı eğitimi için öneriler. Türk Kütüphaneciliği, 27(1), 100-116.

Kayış, A. (2010). Güvenilirlik analizi (reliability analysis). Ş. Kalaycı (Dü.) içinde, SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri (s. 404-421). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Kazandır, Z. B. (2011). Anlamsal web tabanlı kütüphane bilgi sistemi. Ankara: Gazi Üniversitesi.

Kurtel, K. (2008). Web'in geleceği: anlamsal web. Ege Akademik Bakış, 8(1), 205-213.

Kurulgan, M. (2013). Bilgi teknolojilerinin kütüphane/ bilgi-belge merkezlerine etkisi: toplumsal, yapısal, yönetsel ve işlevsel açılardan bir inceleme. Türk Kütüphaneciliği, 27(3), 472-495.

Kurulgan, M., & Bayram, F. (2006). Üniversite kütüphaneleri web sitelerinin biçim ve içerik analizi: Türkiye'deki uygulamaya ilişkin bir araştırma . Türk Kütüphaneciliği, 20(2), 141-172.

Özel, N. (2012). Yeni nesil bilgi hizmetleri ve kütüphaneciler. 12 10, 2012 tarihinde Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi: http://library.bilkent.edu.tr/tr/images/kutupsemsunum/nevzat_ozel.ppt adresinden alındı

Soydal, İ. (2008). Web bilgi sistemlerinde hizmet kalitesi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Tavluoğlu, C. (2013). Üniversite kütüphanelerinde web 2.0 araçlarının kullanımı. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Tonta, Y. (1996). İnternet, elektronik kütüphaneler ve bilgi erişimi. Türk Kütüphaneciliği, 10(3), 215-230.

Wikipedia. (2012, 12 04). Web 2.0. 12 24, 2012 tarihinde Wikipedia: http://tr.wikipedia.org/wiki/Web_2.0 adresinden alındı

YAĞAN, D. (2016, 08 18). Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması. 12 17, 2016 tarihinde Türkiye İstatistik Kurumu: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21779> adresinden alındı

Yıldızeli, A., Çakmak, T., & Özel, N. (2010). Bilgi yönetimi 2.0: sosyal ağlarda bilgi hizmetleri. Ünak'10 (s. 28-36). Samsun: Ünak.

Yılmaz, B. (2008). İlkçağ Anadolu uygarlıklarında sosyo-ekonomik ve kültürel yapı bağlamında kütüphane/arşiv kurumu . Türk Kütüphaneciliği, 351-376.

Yükseköğretim Kurulu. (2014). 2023'e doğru Türkiye'de üniversite kütüphaneleri mevcut durum, sorunlar, standartlar ve çözüm önerileri . Ankara: Yükseköğretim Kurulu. 12 18, 2016 tarihinde

<http://yok.gov.tr/documents/9273450/9459025/%C3%9Cniversite+K%C3%BCt%C3%BCphaneleri+Raporu+Yeni/0afe641a-1e58-4822-a8de-a8ae35d4c4db> adresinden alındı

TÜRKİYE İLE RUSYA ARASINDAKİ SİYASİ SORUNLARIN EKONOMİK İLİŞKİLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Melahet BERİKAN

Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Uluslararası Ticaret Doktora Programı,
Dr. Tahire HÜSEYİNLİ

Öz

Türkiye ile Rusya ülkeleri arasındaki ilişkiler, çok boyutlu olarak karşılıklı sürdürülmektedir. Son dönemlerde iki ülke arasındaki siyasi sorunlar, ciddi bir krize yol açtı. Özellikle uçak düşürülme olayı sonrası Rusya siyasilerinin izlediği politikalar, bu ilişkileri durma noktasına getirdi. Ancak sonrasında yaşanan süreç ile birlikte, stratejik işbirliğine yönelik bir siyaset gelişmeye başladı.

Bu çalışmada Türkiye - Rusya arasındaki politik gelişmelerin, ekonomik işbirliğini nasıl etkilediği konusu üzerinde durulmaktadır. Ayrıca iki ülkenin ekonomik ilişkilerinin son on yıldaki gelişimi ve bu ilişkilerin geldiği nokta dikkate alınarak; siyasi sorunların iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerdeki olası etkileri analiz edilmektedir. Bunlarla beraber çalışmamızda, ülkeler arasındaki ilişkilerde sağlam bir zeminin nasıl sağlanabileceği ve siyasi stratejilerin ekonomik iş birliklerini nasıl sürdürebileceği sorularına da değinilmiştir.

Anahtar Kelime: Türkiye ve Rusya İlişkileri, Siyasi Kriz, Ekonomik İşbirliği,

3409

THE EFFECT OF TURKEY AND RUSSIA'S POLITICAL PROBLEMS ON ECONOMIC RELATIONS

Abstract

The relations between Turkey and Russia are sustained mutually and multidimensionally. Recently, the political problems between two countries have led to a serious crisis. Especially following Turkey's downing of a Russian plane, the politics followed by Russian politicians brought relations to a halt. (However, following that event, there have been politics based on a strategic co-operation.

This study will focus on how political developments between Turkey and Russia affect economic co-operation. In addition, considering the development of the economic relations of the two countries over the past ten years and the point at which their relations have come; the possible effects of political problems on economic relations between the two countries are analyzed. Hence, in this study, the questions of how a stable base will be provided between the countries for their relations and how political strategies and co-operations can be sustained with a correct base are mentioned.

Keywords: The Relations of Turkey and Russia, Political Crisis, Economic Co-operation

GİRİŞ

Türk- Rus ilişkileri, stratejik bir ortaklık olarak her geçen gün daha da gelişmektedir. Bu ortaklıkta önemli noktalardan birisi, 90'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. XXI yüzyılın ilk on yılında, ekonomik alanda bir "açılım" söz konusu olmuştur. Bu açılım ile gelen gelişmeler, ikili siyasi ilişkilerin güçlenmesini sağlamıştır. Bunun yanı sıra Dünya ekonomisi de yine XXI yüzyılın ilk günleri ile beraber daha hızlı bir büyüme sürecine girmiştir. Bu genel durum Türkiye - Rusya ikili ilişkilerine olumlu olarak yansımıştır. Bu olumlu durum, 2008 küresel krizine rağmen sürmüştür, hatta bu dönemde 38 milyon dolarlık bir ticaret hacmine ulaşılmıştır. 2009 yılının ortalarında, Rusya Federasyonu Başbakanı V. Putin Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaretinde başta enerji sektörü olmak üzere, birçok sektörde anlaşmalara imza atılmıştır.

Özellikle bu süreçte Rusya, Türkiye'nin birinci derecede dış ortağı konumuna gelmiştir. Türkiye ise, Rusya için en büyük beş dış ortaktan biri konumuna gelmiştir.

İki devlet arasındaki bir diğer önemli dönüm noktası ise, 2001 yılındaki 11 Eylül saldırısıdır. Bu saldırı sonrası her iki ülke de teröre karşı olan duruşlarını net bir şekilde ifade ettiler.

Tüm bu gelişmeler, Türkiye ve Rusya arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin temelini oluşturdu. Son dönemlerde yaşanan bazı siyasi olaylar, iki devlet arasındaki ekonomik iş birliğini neredeyse yok olma derecesine getirmiştir. Bu temel, 2015 yılındaki Suriye savaşı ile sallantıya uğradı. İki ülke arasında çıkar çatışması yaşanmaya başlanırken, uçak krizi de bu sorunu büyüttü. Ancak yaşanan son gelişmelerde, bu ülkeler arasında işbirliğinin geliştirilmesinin her iki ülkenin de menfaati yönünde olacağı ve tüm söylemlerin de bu yönde geliştiği görülmektedir.

1. XXI YÜZ YILIN İLK ON YILINDA TÜRKİYE RUSYA DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

Türkiye ile Rusya arasında, başta taahhüt ve alanları olmak üzere ekonomik ilişkilerde tekrar bir canlanma gözlemlenmektedir. Yaşanan olumsuzlar, Rusya'nın Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarından birisi olma durumunu değiştirmemektedir. Buna bağlı olarak da Türkiye'nin ihracatı hızlı bir büyüme göstermektedir.

Türk devleti, zaman zaman ABD veya Rusya'yı destekleyen tutumlar sergilemişlerdir.

Bu tutumlarda, genellikle ABD ağır basmıştır. Ancak 2000'li yıllar ile bu dengede Rusya da ön plana çıkmaya başlamıştır. Bunda iki önemli faktör, Rusya'daki siyasi değişiklikler ve Türkiye'nin komşularıyla işbirliklerini yoğunlaştırma isteğidir.

Koç, Enka veya Zorlu Grubu gibi firmaların yanısıra orta ve küçük ölçekli firmalar bile Rusya pazarına ilgilerini arttırmışlardır. Üretim tesisleri kurulması da bu noktada büyük önem taşımıştır.

2000 ve 2012 yılları arasında, ülkenin ihracatı 27.8 yükselerek 152.500 milyar dolar olmuştur (<http://www.bumko.gov.tr/TR,42/orta-vadeli-program.html>). 2012 yılında süreci olumlu etkileyen faktörlerden birisi de, Rus bankası Siberbank'ın Denizbank'ı satın almasıdır.

Bu yıl Dünya Ticaret Örgütü verilerine göre, Türkiye Dünya ihracatında 32. sırada idi. Bu da % 0.8'lik bir pay anlamına geliyordu. Söz konusu sıralamada ilk üç şöyleydi: Çin - 11.1%, ABD - 8.4%, Almanya - % 7,6, Rusya% 2.9 8 yerde yerleşmekte (Özdal ve d. 2013: 24).

11 Eylül 2001 tarihinde, ABD'de yaşanan terör saldırısı sonrasında, Türkiye - Rusya ilişkileri gelişim göstermiştir. Türkiye dış politikasını yeniden biçimlendirmeye başlamıştır. Bu yeni yaklaşımda, önemli bir komşu olarak Rusya belirleyici olmuştur. Daha aktif bir politika tercih edilmiş, Rusya'da bu yaklaşıma olumlu yanıt vermiştir.

TBMM'nin Mart 2003'te Irak savaşına ilişkin sergilediği tutum da yine önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur. TBMM, söz konusu savaşta Türkiye topraklarının kullanılmasını kabul etmemiştir. Bu tavır, özellikle Rusya'nın gözünde bağımsız dış politika anlayışının bir göstergesi olarak kabul edildi (HASANOĞLU, 2005).

2001-2008 yılları arasında, iki ülke arasındaki ticari ilişki zirveye ulaştı. Bu dönemde, ihracat (\$ 0,9 milyar 6,5 milyar ABD Doları) yedi kat, ithalat dokuz kat (3.4 milyar 31.4 milyar ABD Doları) arttı. Hemen sonrasındaki 2009-2010 kriz döneminde ise, Rusya ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacminde önemli bir azalma gözlemlendi. 2010 yılında rakamsal bir büyüme olsa da, yine de rakamlar kriz döneminden önceki düzeye ulaşmamaktadır. Türkiye'den Rusya'ya İhracat 4,6 milyar dolar olurken, Rusya'dan yapılan ithalat 21.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Rusya'nın Türkiye'ye ihracatında %73.8 ile enerji (petrol ve petrol ürünleri, doğal gaz, kömür), % 7.4 ile metal ve metal ürünleri pay sahibi olmuştur.

Türkiye'nin ihracat hacmi, Rusya'nın ihracat hacminden daha azdır. Ancak çeşitlilik noktasında, Türkiye daha zengindir. Böylece hammadde ve ara maddelerin payı %44,9, tüketim malı yani nihai ürün payı ise %44,7'dir. Türkiye'nin Rusya'ya ihracat ettiği ilk on ürün, aşağıda listelenmektedir.

Tablo 1. 2010 yılında Türkiye'den Rusya'ya ihraç edilen ilk on lider ürün.

	Ürün Sınıfları	İhracat -dolar	Bütün ihracat hacmindeki payı
1	Tekstil Üretimi	893 380 367	19,3%
2	Bitkisel ve hayvansal üretim ile avcılık ve ilgili hizmetler	836 738 251	18,1%
3	Motorlu kara taşıtları, treyler (römork) ve yarı römork imalatı		
4	Hazır Giyim Üretimi	311 433 604	6,7%
5	Kimyasalların ve Kimyasal Ürünlerin İmalatı	287 378 422	6,2%

6	Elektrikli Teçhizat İmalatı	233 005 046	5%
7	Makine Ve Teçhizat İmalatı, Diğer Gruplarda Yer Almayan	229 333 776	5%
8	Plastik Ve Kauçuk Ürünleri İmalatı	219 420 976	4,7%
9	Makine ve teçhizatı hariç metal ürünleri imalatı	183 228 601	4%
10	Kok Kömürü Ve Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri	134 075 648	2,9%
	Toplam 1-10'na	3 934 578 972	85%
	Sadece	4 628 152 963	

Rusya ile Türkiye arasındaki en önemli odak noktası, özellikle petrol, gaz, ve enerji sektöründeki işbirlikleridir. Türkiye'nin stratejik hamlelerinden birisi, Rusya'ya Karadeniz'de kendi bölgesinde araştırma yapmasına izin vermesidir. Bu sayede, "Güney Akım" gaz boru hattının döşenmesi sorununu ortadan kaldırmayı hedeflenmiştir.

Bununla birlikte, Türkiye'nin ilk nükleer enerji santrali "Akkuyu" için Rus şirketleri devreye girmiş ve bir konsorsiyumun inşası ve işletilmesi ile ilgili hükümetler arası anlaşma imzalanmıştır.

İki ülke arasındaki işbirlikleri, kimi Türk ekonomi uzmanları tarafından enerji bağımlılığı olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu işbirliklerinin başlıcaları şunlardır:

- 1.Rusya'dan Türkiye'ye yapılan önemli miktardaki enerji sevkiyatı
2. Atom enerji santrali inşasına ilişkin anlaşma
- 3."Güney Akım" gaz boru hattı projesi
- 4."Samsun-Ceyhan" petrol boru hattı projesi

5.Enerji profilini çeşitlendirmek amacıyla yapılan potansiyel tedarikçilerin yer aldığı bir 'havuz'un oluşturulması ve ulaşılabilir enerji kaynaklarının verimli kullanımına ilişkin önlemlerin alınması

Enerji bağımlılığı kavramı, her iki taraf için de ekonomik ilişkilerdeki zorunlulukları ifade eder. Bu açıdan bakıldığında, Rusya'nın Türkiye'den gelen dövize, Türkiye'nin ise Rusya'dan gelecek olan enerjiye olan bağımlılıklarından söz etmek mümkündür. Rusya için Türkiye, başta petrol, petrol ürünleri, doğalgaz ve kömür olmak üzere çeşitli enerji kaynaklarını sattığı çok önemli bir pazardır. Türkiye "Gazpomun", ikinci büyük tüketicidir.

Rusya iş dünyası, Türkiye'ye ham ve yatırım profili olarak oldukça düşük olarak sunulmaktadır. Bu genellemenin dışında sadece büyük enerji şirketleri kalmaktadır. Türkiye'de Rusya'nın emtiya ihracat payı, sadece %2.3'dür. Türkiye, Rusya için nihai mal pazarı değildir. Ancak buna rağmen, Rusya'nın enerji ve hammadde satışından en çok döviz elde ettiği ülkelerden biri Türkiye'dir.

2.

RU

SYANIN TÜRK EKONOMİSİNE BAKIŞ AÇISI

Türkiye'nin organize sanayi bölgeleri ve endüstriyel kümeler konusundaki icraatları, Rusya tarafından dikkatle izlenmektedir. Bu konuda bilgi ve deneyim paylaşımı eğilimi söz konusudur. Federal veya bölgesel bazda işbirliği ve ortaklık arayışları gündeme gelmektedir.

Rusya pazarı, fiyata karşı esnek bir pazardır. Ancak Türkiye'nin bu pazara girebilmesi için, Çin veya Hindistan gibi bir fiyat politikası tercih etmesine gerek yoktur. Çünkü Türk ürünleri, Rusya piyasasında güvenilir, kaliteli ve uygun fiyatlı olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'nin de güçlü olduğu alan, güvenilir kimliğidir.

İki ülkenin iş adamlarına olduğu kadar ülkelerin ekonomilerine de katkı sağlayacak projeler geliştirilmesinde yarar vardır. Burada iki ülkenin birbirlerini tamamlayıcı nitelikleri göz önünde tutulmalıdır.

3.

TÜ

RKİYE RUSYA İLİŞKİLERİNDE 2015 YILI KRİZİNİN ETKİLERİ

Rusya, Türkiye ile son dönemde yaşanan gerginliğin sadece uçak krizine bağlı olmadığını iddia etmiştir. Bunun iki nedeni olduğunu belirtmişlerdir:

1.Suriye'deki çatışmalar sırasında Türkiye'nin Rusya'nın çıkarlarını zedeleyen bir tutum sergilemesi

2.AB'nin Rusya'ya karşı yaptığı yaptırımlar sırasında, Türkiye'nin "Türk Akımı" projesi konusunda taviz elde etmeye yönelik bir tutum sergilemesi (<http://kolokolrussia.ru>).

24 Kasım 2015 tarihinde meydana gelen uçak krizi sonrasında, Rusya Türkiye'ye karşı bir dizi ekonomik tedbiri uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda da başta salatalık, domates, üzüm, çilek ve portakal olmak üzere çeşitli tarım ürünlerinde kısıtlama getirmiştir.

Putin'in, "bizim Türk halkıyla sorunumuz yok, Erdoğan'ın devletiyle sorunumuz var" demesine rağmen, Türk vatandaşlarının istihdam edilmelerine kısıtlamalar getirilmiştir. Bu ve benzer hamleler sonucunda, dış ticaret hacmi düşerken, Rusya'daki Türk yatırımları ve müteahhitlik hizmetleri de süreçten olumsuz etkilenmiştir. Türkiye'nin 2020'ye kadar 100 milyar dolar toplam ticaret hedefi belirlediği Rusya ile ticareti, 2015'in ilk ayında yüzde 32 düşmüştür.

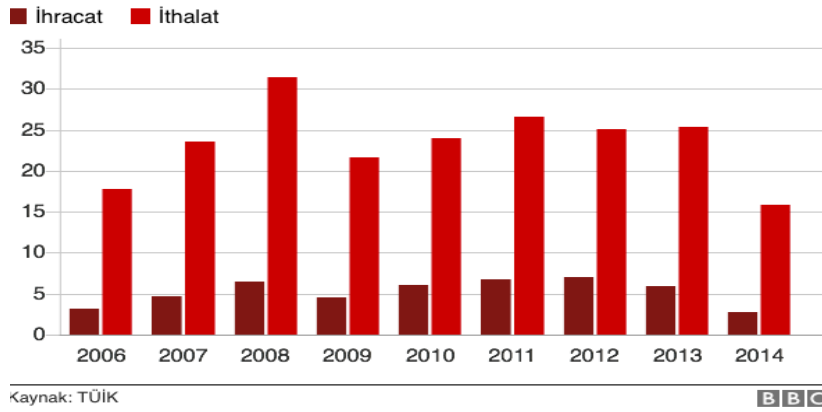
Rusya pazarındaki kayıpların iki temel nedeni, Rusya'da yaşanan ekonomik kriz ile yeni ürünlerin Rusya pazarına girişi ile ilgili altyapının henüz hazırlanamamış olmasıdır.

2015 yılının ilk 10 ayında, Türkiye Rusya'ya 764 mil/dol. tarım ürünü ihraç etmiştir. Rusya'ya ihracat 2013'de 7 milyar 96 milyon dolara kadar yükselmişti. Ocak 2013 Rusya ihracat rakamı ise 544 milyon doları bulurken; Rusya, Türkiye'nin ihracatında 4'üncü sıraya çıkmıştı. Rusya'da yaşanan ekonomik krizin de, bu ülkeye ihracatın azalmasında önemli payı vardır. Batılı ülkelerin uyguladığı yaptırımlar, petrol fiyatlarının düşmesi, faiz oranlarının yüzde 15'e çıkması ve rublenin devalüasyonu reel ekonomiye yansımaktadır.

Grafik 1. Türkiye ve Rusya yıllık ticaret hacmi (milyar \$)

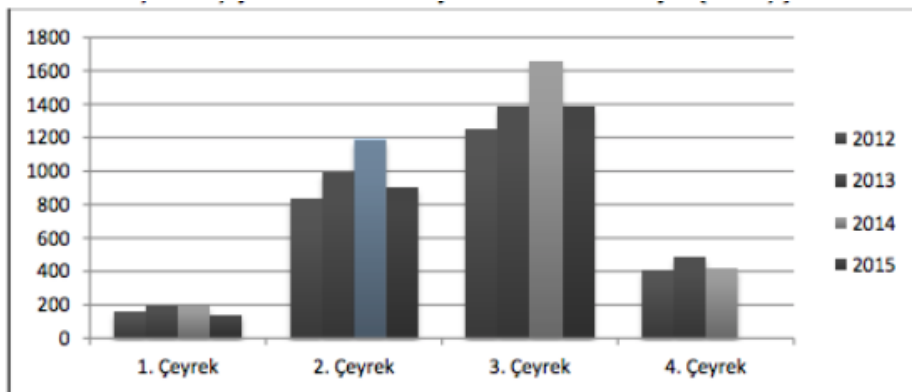

Kaynak:TÜİK <http://www.bbc.com/turkce/ekonomi>

Türkiye'de 2000'li yıllar turizm sektörünün hızlı büyüme gösterdiği yıllar olmuştur. Bu yıllardaki en önemli pazar ise, Rusya'dır. 2014 yılında 4.5 milyon Rus turisti Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Uçak krizi ile birlikte charter uçakları iptal edilmeye, tur satışları ise iyice düşmeye başlamıştır. Sonuçta da Rus ziyaretçi sayısında ciddi bir azalma göze çarpmıştır.

3414

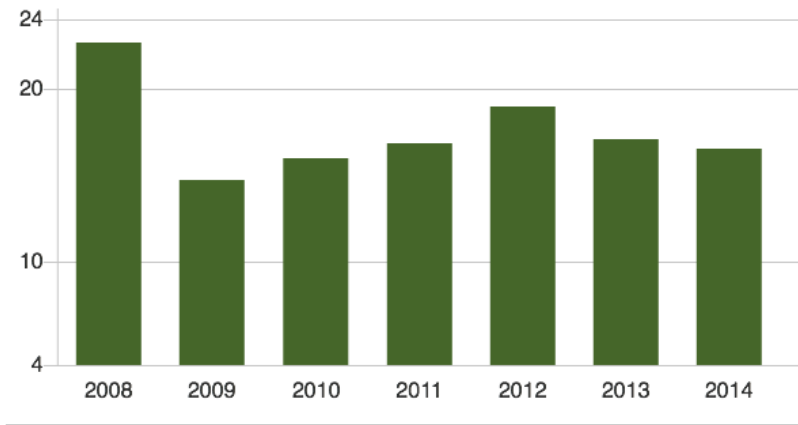
Grafik 2. Çeyrekler Bazında Rusya'dan Gelen turist Sayısı(Bin Kişi)

Türkiye ve Rusya karşılıklı olarak birbirlerinin en önemli ticaret ortakları arasındadırlar. Avrupa Birliği'nin (AB) ardından Rusya'nın en büyük doğalgaz ve petrol müşterisi, Türkiye'dir. Bununla birlikte istikrarsız Orta Doğu pazarı ile yavaşlayan AB ekonomisi sonucunda, Türkiye için en önemli ihracat pazarı da Rusya haline gelmiştir. 2014'te Rusya'ya ödenen enerji faturası 16,5 milyar dolardır.

Türkiye'nin 2020'ye kadar 100 milyar dolar toplam ticaret hedefi belirlediği Rusya ile ticareti, 2015'in ilk ayında % 32 oranında düşmüştür. Bunda Rusya'da yaşanan ekonomik kriz ile yeni ürünlerin Rusya pazarına girişindeki altyapının yetersizliği etken olmuştur.

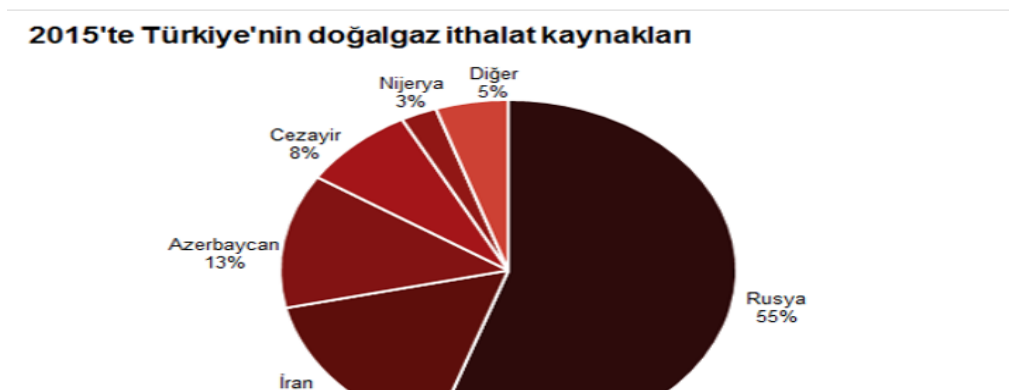
Grafik 3. Türkiye'nin Rusya'dan enerji ithalatı (milyar \$)

Kaynak : TÜİK

Ancak iki ülke arasındaki ticaret hacmi, Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığı nedeniyle açık ara Rusya lehine gelişmektedir. Türkiye doğalgazın yarısından fazlasını Rusya'dan almaktadır.

Şekil 1 : 2015'de Türkiye'nin doğalgaz ithalat kaynakları.

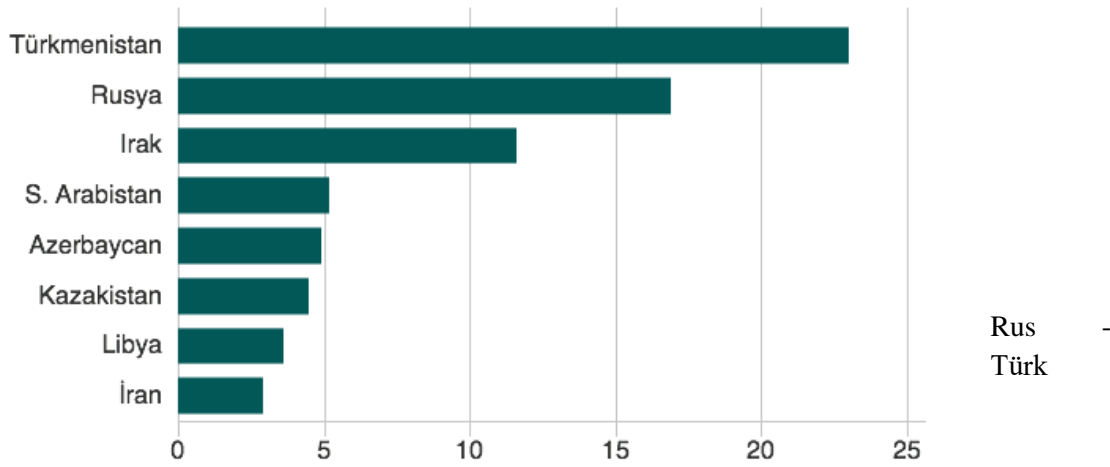

Kaynak: Rus boru hatlarının Avrupa'daki iki hedefi: Almanya ve Türkiye, <http://www.devrihaber.com/haberler/rus-boru-hatlarinin-avrupa-daki-iki-hedefi-almanya-ve-turkiye.html>

Rusya'yı Türkiye için ekonomik anlamda vazgeçilmez kılan en önemli konulardan birisi doğalgazdır. Türkiye, toplam doğalgaz ithalatının yüzde 54'ünü Rusya'dan yapmaktadır. Bu nedenle, Rus doğalgazının kapasitesini arttırarak, ekonomik büyümeye katkı sağlamayı istemektedir. Rusya'dan alınan doğalgaz, öncelikle ısınma ve elektrik üretiminde kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak, Rusya'dan alınan doğalgaz Türk imalat sektöründe çarkların dönmesinde aktif rol üstlenmektedir.

1990'lı yılların ortalarından bu yana Rusya, Türk müteahhitler için önemli bir pazar konumundadır. Yurtdışı müteahhitlik sektörünün en önemli pazarı konumunda bulunan Rusya'da, 2013 yılı itibarıyla 5,7 milyar USD değerinde 51 yeni proje üstlenilmiştir. Rusya, bu dönemde üstlenilen proje tutarı bakımından Türkmenistan'ın ardından ikinci sırada yer almıştır. 2014 yılında bu ülkede üstlenilen proje tutarı 3,5 milyar USD düzeyine gerilemekle birlikte, Rusya Türk müteahhitleri açısından önemli bir pazar olma özelliğini korumaktadır.

Grafik 4. 2010-2013 yılları arası

Kaynak: Türkiye Müteahhitler Birliği

BBC

ilişkilerindeki kriz, "Türk Akımı"nı olumsuz yönde etkilemiştir. Ancak Rusya'nın boru hatlarını AB topraklarından geçirmesinden önce, Türk topraklarından geçirmesi daha uygun bir tercihti. Ancak bu projenin, uçak krizinden önce de çok başarılı bir şekilde ilerlediği söylenemez. Aralık 2014'te konuşulmaya başlanan proje hakkında çok ciddi adımlar atılmamıştır. Bunda, Türkiye'de özellikle Haziran ile Kasım ayları arasındaki siyasi belirsizliklerin etken olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bunun yanı sıra başka unsurlar da belirleyici olmuşlardır:

1. Avrupa Komisyonu'nun Güney - Doğu Rus boru hattı projelerine karşı şüpheci bakış açısı
2. Türkiye ile Rusya arasında, gaz fiyatları konusundaki anlaşmazlık

3. Türkiye'nin Rusya'dan alacağı gazı serbestçe satıp satamayacağı veya transit bir ülke konumu üstleneceği konularındaki belirsizlik

Ocak ayında Rusya enerji bakanı Aleksandır Novak, eğer Avrupa ve Türkiye bu projeye gerçekten de ilgi gösteriyorlarsa, Rusya'nın projeyi uygulamak için hazır olduğunu açıkladı (Красиков, 2016).

Krizden olumsuz etkilenen dev projelerden birisi de, Türkiye'nin ilk nükleer enerji santrali olan "Akkuyu" nun askıya alınmasıydı. Ancak uçak krizinden önce de Recep Tayyip Erdoğan'ın, Suriye'deki Rus politikası nedeniyle, projeyi başka ülkelerle hayata geçirme fikrine değindiği unutulmamalıdır. Türkiye'de söz konusu projenin iptaline ilişkin ekolojik, siyasi ve ekonomik gerekçelerle protestolar da sürmekteydi.

Rusya tarafından sürdürülen ekonomik yaptırımlar, Türkiye ekonomisine olduğu kadar kendi ekonomilerine de olumsuz etki etmiştir. Moskova ile Ankara arasındaki kriz, dünya toplumuna göstermiştir ki, Rusya her hangi bir çatışmada en kritik alandaki iş birliğini bozmaya hazırdır. Bu siyasi güven sorunu muhtemelen gelecekte ithalatçı ülkeler için bir uyarı olacaktır (Россия и Турция, 2015, <http://kolokolrussia.ru>).

Türkiye'nin kendisinin ikinci büyük enerji tüketicisi olduğu gerçeğini göz ardı etmesi pek mümkün değildir. Öte yandan Rusya'nın AB ile arasının bozuk olması nedeniyle, doğalgaz boru hattını Türkiye'den geçirmek zorunda olduğu da önemli bir gerçektir. Nato üyesi ülkelerden sadece Türkiye, Kırım'ın Rusya ile birleşmesi sürecinde, olumsuz bir tavır sergilememiştir.

Ayrıca Moskovanın Dombasdaki çıkarlarını anlayarak sert açıklama yapmamaya özen göstermiş ve AB ile ABD den farklı tutum sergilemişti. Yıllardır kurulmuş olan dostluk duvarının bir gün içinde yıkılmasına izin vermemek gerekir. Amaç var olan krizi ortadan kaldırmaktır. Çeşitli ekonomik işbirliği teklifleri üretmek, siyasetçilere etki etmek ve kamuoyu oluşturmak bu süreçte çok önemlidir.

Moskova'nın sık sık ifade ettiği bir nokta göz önünde tutulmalıdır: Yaptırımlarla devletlerin politikaları değişmez. Onun yerine "bölümleme" politikası güdülebilir. Böylece pragmatik unsurlar tetiklenecektir. Tüm işbirliği alanları, tek bir alandaki çatışma nedeniyle tehlikeye atılmamalıdır (<http://carnegie.ru>, декабрь 2015).

9 Ağustos 2016 tarihinde St. Petersburg'da Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, beraberlerindeki üst düzey heyetlerle bir araya gelerek, iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi yönünde önemli bir adım atmışlardır.

Söz konusu görüşmelerde, ilişkilerin kısa sürede 24 Kasım 2015 öncesinden de daha ileri seviyeye ulaştırılacağı mesajı verilmiştir. Heyetler arası görüşmelerde, Rusya-Türkiye arasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi ÜDİK mekanizmasının tekrar başlatılması ile Karma Ekonomik Komisyon toplantılarının yapılması kararlaştırılmıştır. Bununla beraber, aşağıdaki konularda ele alınmıştır:

1. Charter seferlerinin başlatılması
2. İkili ticarete kısıtlamaların kademeli olarak kaldırılması
3. Rusya'daki Türk teşebbüslere yönelik yaptırımların iptali
4. Vizesiz uygulamaya dönülmesi

5.Akkuyu nükleer santral inşaatına stratejik proje statüsü verilmesi

6."Türk Akımı" doğalgaz boru hattı projesi görüşmelerinin hızlandırılması ve 2019'da devreye girecek şekilde inşaatına başlanması

7.Rus-Türk ortak yatırım konseyi kurulması

Böylece, Türkiye ve Rusya yeniden ikili ilişkilerini düzeltme yoluna girdiler. Ancak bu adımlar bazı dış kuvveleri rahatsız etti ve Rusya Büyükelçisi Andrei Karlov'un öldürüldü. Bütün dünyanın gözü bu iki devlete döndü. Bu, Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin normalleşmesini engellemek için, Rusya ve Türkiye birbirine düşürmeye isteyenlerin eylemiydi (<https://rg.ru/2016/12/20, 20.12.2016>). Yalnız Rusya ve Türkiye'yi birbirine düşürmek isteyenler umduklarını bulamadılar.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, olayı Rus-Türk ilişkilerinin normalleşmesi ve Suriye'de barış sürecini bozmayı amaçlayan bir provokasyon olarak nitelendirdi. Türkiye ve Rusya, ilişkilerini kurtarmak için siyasi iradeye sahip olduklarını bir kere daha gösterdiler (Сулейманов, www.cyberleninka.ru).

SONUÇ

SSCB döneminde de Türkiye'nin önemli bir ticaret ortağı konumunda olan Rusya ile ticari ilişkiler, 1992 yılında Birliğin dağılmasından sonra da artarak devam etmiştir. Coğrafi yakınlık, Türkiye-Rusya ticari ve ekonomik ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir avantaj sağlamaktadır. Yalnız bu projeksiyonları, bir dizi faktöre bağlı olarak elde etmek çok zor: Ortadoğu'daki siyasi durumun kronik istikrarsızlığı, sınırlı kaynak potansiyeli, izlenen politikalar ve dış güçlerin baskısı v.b.

Türkiye açısından Rusya, bir nolu pazar konumundadır. Hiçbir ülke Türkiye için Rusya kadar ekonomik çıkar sağlayamaz. Türkiye'nin ihracat stratejisinde Rusya'nın çok önemli bir statüde olması, Türk mallarının tanımlanan tek pazar olarak yer alması ve iki devlet liderinin de açıkladıkları yıllık ihracat cirosunun 100 milyar ciroya çıkarılması bu durumu açıkça göstermektedir.

Yıllar boyunca, Rusya'da Türk şirketleri ihracattan olduğu kadar turizm, tekstil ve inşaat sektörlerinden de milyarlarca dolar kazandılar. Aynı şekilde "Gazprom", Sberbank (Denizbank) olarak, "Rosatom" ("Akkuyu"), "Lukoil" ve diğer Rus devleri de milyarlarca dolar kazanmaktalar.

Rusya Federasyonu'nun ithalatında tüketim mallarının ağırlığı devam ettiği sürece, bu pazarda Türk tüketim mallarına ihtiyaç duyulacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin enerji açığını kapatmak için Rusya Federasyonu ile yaptığı doğal gaz anlaşmaları, iki ülke arasındaki ticaret hacminin orta vadede yükseleceği beklentisini güçlendirmektedir.

Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin başarılarına rağmen, her iki ülkenin de kalkınma politikalarında denge ve istikrar problemini çözümlenmeleri gerekmektedir. Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerde çerçeve oldukça hassastır ve ilişkilerdeki bu çerçeveyi daraltmak da genişletmek de her iki ülkenin inisiyatifinde olan bir konudur.

Kaynakça.

Orta Vadeli Program, Bütçe ve Mli Kontrol Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/TR,42/orta-vadeli-program.html>, 09.01.2017.

Habibe ÖZDAL, Hasan S. ÖZERTEM, Kerim HAS, M.Turgut DEMİRTEPE, Türkiye-Rusya İlişkileri Rekabetten Çok Yönlü İşbirliği, Uluslararası Stratejik Araştırmaalr Kurumu Rapor no:13-06 Temmuz 2013.

Enver HASANOĞLU, Büyüteç Yeniden Biçimlenen Dünyada Türkiye-Rusya İlişkileri, http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedyas/subat2005/buyutec_subat2005.html, 12.01.2017.

Россия и Турция выстраивают предвоенный фронт, <http://kolokolrussia.ru/geopolitika/rossiya-i-turciya-vystravaut-predvoennyu>, 04.01.2017.

Максим Красиков (Тюрколог)«Торговля не знает преград»: Как живёт Турция после конфликта с Россией. 26.01.2016, <http://secretmag.ru/longread/2016/01/26/kak-turciya-zhivet-bez-rossii/>

Россия и Турция выстраивают предвоенный фронт. 30.11.2015 . <http://kolokolrussia.ru/geopolitika/rossiya-i-turciya-vystravaut-predvoennyu-front#&hcq=Vldtd8q>

Kerim HAS, Турецко-российский кризис: нельзя дойти до точки невозврата!, <http://carnegie.ru/2015/12/23/ru-pub-62380>, 15.12.2016.

В Кремле рассказали, кому выгодно убийство российского посла, <https://rg.ru/2016/12/20/v-kremle-rasskazali-komu-vygodno-ubijstvo-rossijskogo-posla.htm>, 20.12.2016.

Алим Видадиевич СУЛЕЙМАНОВ, Внешняя Торговля Турецкой Республики: Современное Состояние И Перспективы, <http://cyberleninka.ru/article/n/vneshnyaya-torgovlya-turetskoy-respubliki-sovremennoe-sostoyanie-i-perspektivy>, 20.01.20017.

MEDYA OKURYAZARLIĞININ ÖNEMİ VE ETKİSİ (ELAZIĞ İLİ ÖRNEĞİ)

Recep ALTAY

Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri A.B.D. Yüksek Lisans
Öğrencisi

Yrd. Doç. Dr. Tamer KAVURAN

Fırat Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölüm Başkanı

Öz

Bu çalışmanın amacı medya okuryazarlığı konusunda yeni ufuklar açmak üzere temel bilgileri aktarmayı sağlamaktır. Belirtilen amaç doğrultusunda medya okuryazarlığı tanımlanmış, tarihçe ve gelişim incelenerek medya okuryazarlığının önemi ve gerekliliği tartışılmıştır. Elazığ'daki medya okuryazarlığının boyutları irdelenmiş ve genel eğilimler yorumlanmıştır. Anket yönteminin kullanıldığı araştırmamızda Fırat Üniversitesi öğrencileri ve Elazığ'daki farklı demografik özelliklere sahip bireylerle yapılan görüşmelerden edinilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Medya okuryazarlığının genel olarak günlük hayat içerisinde internet ortamından elde edilen bilgilere belirli bir süzgeçten geçirdikten sonra kullanmamız gerektiği konusunda önemli olduğu, bu araştırmada ise medya okuryazar olmanın önemi, etkisi ve gerekliliği konusunda vatandaşların hemfikir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medya okuryazarlığı, Fırat Üniversitesi, Elazığ

THE İMPORTANCE AND EFFECT OF MEDIA LİTERACY ELAZIĞ PROVINCE EXAMPLE

Abstract

This study aims at presenting guidance to achieve higher levels of media literacy and to transfer this knowledge. In this study, by analyzing the definition, history and development of the media literacy and an important role in the information services is discussed. The dimensions of the media literacy in Elazığ are considered and general trends are commented. This study on an investigation that was conducted, using case survey research with students Fırat University. and in Elazığ different gender feature have individual. The research was based on the survey method, synthesized the results of the investigation. SPSS program analysis have been. Media literacy generally In daily life Information obtained from internet We use it after a certain stage It is important that In this research media literacy to About the impact and necessity The result is that the citizens are in agreement.

Keywords: Media literacy, Fırat University, Elazığ

1. Giriş

Değişen ve gelişen dünyada insanlar yaşamın her anında ve her alanında toplumsal değişime yol açan teknolojik yeniliklerle karşı karşıyadır. Teknolojinin sunduğu olanaklar ve bilgiye erişim hızındaki artışın sağladığı kolaylıklar kişileri rahatlatırken, aynı zamanda onların toplumsal, siyasal, kültürel, duygusal, maddi ve manevi yaşamlarını etkilemektedir. Bilgi patlamasının yaşandığı günümüzde, sadece "bilgiye ulaşım" yeterli görülmemekte, "bilginin eleştirel incelenmesi, özümsemesi ve yaşama uygulanması" daha büyük önem kazanmaktadır. Yaşam boyunca bilgilenme ve kendini yenileme gereği, zorunlu olarak kişilerin ilgi alanlarının çeşitlenmesine ve yeni öğrenme ortamları aramalarına yol açmaktadır. Okulla asla sınırlanılmayan eğitim, medya tarafından iletilen mesajlarla yeni ortamlara doğru yayılmaktadır. Medyanın verdiği mesajlarla sadece eğitim ve bilgilenmenin değil, yaşamın her parçasının, nasıl etkilendiği üzerine geniş kapsamlı tartışmalar sürmektedir. Medya, genç-yaşlı herkese değişik düzeylerde ulaştığından, sadece bilgi kaynağı değil; eğitici, eğlendirici ve çeşitli yönlerden etkileyici yakın arkadaş konumunda bulunmaktadır. Sahip olduğu özellikler, medyanın birçok ortamda kullanılmasına imkân tanımaktadır (Blevins, 2004: 1-2).

Çalışmamızın amacı medya okuryazarlığın önemi, böyle bir dersin gerekli olup olmadığı ve insanlar üzerinde ne gibi etkileri olduğunu araştırmaktır. Bu doğrultuda önce medyayı, okuryazarlığı ve medya okuryazarlığı tanımlamakta ardından toplumdaki farklı görüşlerden alınan bilgilerle medya okuryazarlığı irdelenmiştir. Kuramsal bilgilerin verilmesinin ardından çalışmamızda medya okuryazarlığının önemi ve etkisi (Elazığ örneği) seçilmiş bazı gruplarda SPSS anket yöntemine uygun olarak Kasım-Aralık 2016 tarihlerinde gerçekleştirilen araştırmamıza ait bulgular sunulmuştur. Bulgular ve analiz bölümünde medya okuryazarlığının önemli ve gerekli olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Hipotezler çalışmalar doğrultusunda kanıtlanmıştır. Yapılan önerilerle de çalışmamızın amacının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir.

1.1. Medya Ve Okuryazarlık

Medya ve medyadan ulaşan mesajların kişileri sadece bilgilendirmekle kalmayıp, onların değer yargılarını, tavırlarını, inançlarını ve çeşitli yönleriyle yaşama bakışlarını değişik açılardan etkilemesi, hatta yeniden şekillendirip değiştirmesi, "medya" ve "okuryazarlık" kavramlarını birbirleriyle bütünleştirmiştir. Büyük bir endüstri olarak biçimlenen, ürünleriyle çeşitlenen ve her geçen gün sayısız mesajlarına ulaştığımız medya, uzun bir liste oluşturmaktadır. Medyayı gösteren, bir yönden de tanımlayan bu listede kitap, dergi, gazete, süreli yayın, televizyon yayını, radyo yayını, bilgisayar yazılımı, film, fotoğraf, video paketi, kaset, CD, ilan, İnternet, e-yayınlar bulunmaktadır. Başta kitap olmak üzere medya terimiyle kastedilenler konusunda tartışmalar yaşanmaktadır (Binark, 2007: 28).

Medya ürünleri, toplum iletişimini ve isteklerini sağlayacak biçimde gelişim göstermektedir. Teknoloji ürünü bilgi kaynaklarının üretilmesiyle sınırlı kalınmayıp kullanıma sunma süreçleri de kapsamaktadır. "medya" toplumsal ilişkiler, medya çalışanları, medya örgütlerinin işleyişi,

kültürel ürünler, okur-izleyici ve kullanıcıların yaşadığı erişim süreçleri gibi değişik boyutlarıyla ele alınmaktadır. Toplumlarda medyanın konumunu ve onunla bütünleşen değişik boyutlarını, yukarıda belirttiğimiz anlamlarından ayrı tutmak mümkün değildir. Değişik anlamlarıyla birlikte, medyayı ve onun mesajlarını verimli biçimde kullanma isteği, okuryazarlık terimi üzerinde düşünmemizi gerektirmektedir (Çetinkaya, 2008: 48).

Tarih boyunca okuma ve yazma yeterliliği, okuryazarlık olarak kabul edilmiştir. Zaman içinde geniş kapsamda kelime bilgisi, metin anlama yeterliliği ve yazım becerilerini de kapsamına almıştır. Günümüzde okuryazarlık analiz, sentez, değerlendirme, uygulama ve üretimi de içerdiği gibi daha da çeşitlenebilen anlamlar yüklenmektedir. (Blevins, 2004: 22) Anlamlarda genellikle bağlantı kurulan alanla ilgili yetenek ve becerilerin geliştirilmesi söz konusu edilmektedir. Bilginin yer aldığı ve teknolojinin kullanıldığı ortamlara yönelik beceriler kazanma gerekliliği okuryazarlık terimiyle birleşen çeşitli alanları ortaya çıkarmıştır. Ağ okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, coğrafya okuryazarlığı, çoklu ortam okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, enformasyon teknolojisi okuryazarlığı, eleştirel okuryazarlık, gazete okuryazarlığı, görsel okuryazarlık, görsel-işitsel okuryazarlık, kütüphane okuryazarlığı, medya okuryazarlığı, siyaset okuryazarlığı, tarih okuryazarlığı, teknoloji okuryazarlığı, televizyon okuryazarlığı ve günden güne çeşitlenen okuryazarlıklar, temelde birbirleriyle bütünleşen nitelikler taşımaktadır. Anılan kavramlardaki ortak noktalar ait oldukları konuya, kaynağa veya alana ilişkin değişimlere uyum sağlayabilme, kullanabilme, değerlendirebilme becerilerini içermektedir. Belirtilen kapsamda bilginin nasıl bulunacağı, nereden sağlanacağı, ne şekilde kullanılacağı ve hangi kapsamda değerlendirileceğini öğreten beceriler olarak tanımlanan "bilgi okuryazarlığı", yukarıda sayılan tüm okuryazarlıkları kapsayan şemsiye terim olarak düşünülmektedir (Kapitzke, 2001:51). Bilgi okuryazarlığı içinde olmakla birlikte "medya okuryazarlığına" en yakın kapsamda, bilgi teknolojisi okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı, görsel okuryazarlık, görsel-işitsel okuryazarlık ve teknoloji okuryazarlığı düşünülmektedir (Virkus, 2003: 35).

1.2. Medya Okuryazarlığının Önemi

Medyanın ve özellikle televizyonun etkisi karşısında medya okuryazarlığı bir gereklilik ve belki de çözüm olarak görülmüş ve bu paralelde medya okuryazarlığının okullarda eğitiminin verilmesi tartışılmıştır. Bu doğrultuda dünyanın gelişmiş birçok ülkesinde ya doğrudan müfredata konmuş ya da ilgili derslerin içinde eğitimi verilmeye başlanmıştır. (RTÜK, 2015) Medya eğitimi konusunda, medya mesajlarına karşı tüketicinin pasif konumda olduğunu ve korunması gerektiğini ileri süren korumacı yaklaşım ve bu yaklaşımın aksine aktif izleyici vurgusu yapan eleştirel yaklaşım olmak üzere iki yaklaşım karşımıza çıkmaktadır.(Çetinkaya, 2008:48) Literatür incelendiğinde medya okuryazarlığı eğitimi konusunda eleştirel yaklaşımın bu eğitim için daha uygun olduğu yönünde görüşler karşımıza çıkmaktadır. Hart, medya okuryazarlığı eğitiminin medya kullanıcılarını daha aktif ve daha eleştirel bir konuma getireceğine vurgu yapar. (Hart, 1991) Altun da Hart gibi aynı doğrultuda medya okuryazarlığı eğitiminin sorgulayıcı bir bakış açısı kazandıracığı yönünde değerlendirmede bulunmuştur. (Altun, 2007: 55) Medya mesajlarının olumlu olumsuz, taraflı-tarafsız, zararlı-faydalı vb. olarak

ayırt edilebilmesinin temel yolu eleştirel bir biçimde değerlendirilmesidir. Bu paralelde UNESCO'nun Medya Eğitim Bildirgesi'nde (1982), medya kullanıcılarının eleştirel olabilmeleri için, okul öncesinden yükseköğretime hatta yetişkin eğitimine kadar kapsamlı medya eğitim sürecinden geçmesi gerekir önerisi örnek teşkil etmektedir (Binark, 2007:28).

Eleştirel düşünce oluşturmanın temel şartı medya okuryazarlığı öğretimi ile gerçekleşir. Araştırmalara bağlı olarak medya okuryazarlığı faaliyetlerinin, gençlerin düzenli olarak gazete okumalarına katkı sağladığı görülmektedir. Öğrenciler özellikle internet teknolojisinin gelişmesiyle bilgi yığını ile karşı karşıya kalmıştır. Medya okuryazarlığı öğretimi bu bilgi yığını içinde doğru seçimler yapmalarına katkı sağlamıştır. (Kubey, 2002:4) Medya okuryazarlığı eğitiminin bu katkıları olmasına rağmen, ülkelerin eğitim sistemlerindeki sıkıntılar, medya eğitimi içindeki eleştirelliğin sistemi tehdit etmesi vb. nedenlerden dolayı medya okuryazarlığı eğitimi yeterince gelişmemiştir. (Binark,2007:54) Medyanın yelpazesinin genişlemesi medya okuryazarlığı eğitiminin de genişlemesine neden olmuştur. Başlangıçta 'gazete nasıl okunmalı?' sorunsalı üzerinde duran medya okuryazarlığı eğitim içeriği, zamanla sinema ve televizyonun hayattaki etkisinin artmasıyla birlikte özellikle sinema ve televizyondaki şiddet, suç gibi gençleri etkileyebilecek olan olumsuz davranışlara doğru yönelmiştir. UNESCO bu doğrultuda "ekran eğitimi", "film çalışmaları", "medya çalışmaları", "medya eğitimi" gibi konferanslar düzenlemiştir (İnceoğlu, 2007:25).

1.3. Medya Okuryazarlığının Tarihsel Gelişimi

3424

Medya okuryazarlığı 1932'de Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1970'li yıllardan sonra Avusturya, Belçika, Fransa, Japonya, İngiltere, İspanya, İsviçre, İtalya ve Kanada'da gelişim göstermiş ve söz konusu ülkelerde beceri kazandırma eğitimine başlanmıştır. Anılan ülkelerde eğitimin ortak noktası, medya kuruluşlarıyla özellikle gazete sahipleriyle işbirliği yapılması, okullara ücretsiz olarak çeşitli gazetelerin gönderilmesi, bu gazeteleri bilgi kaynağı olarak kullanma yöntemlerinin öğretilmesi ve haber kaynaklarını eleştirel biçimde değerlendirme becerisinin kazandırılması olmuştur (Hoyne, 1997:37).

1980'li yılların sonundan itibaren bağımsız bir araştırma alanı olarak önem kazanan medya okuryazarlığı, aşağıdaki tanımlarda yer alan ortak özelliklerin toplamıdır. Bu doğrultuda medya okuryazarlığı; (Potter, 2001: 10-23).

- Çeşitli biçimlerdeki yazılı - basılı, görsel, işitsel, elektronik ortamlardaki iletilere erişmektir.
- Medya iletilerini anlamak ve değerlendirmek için gereken bilgi birikimine sahip olmaktır.
- Medyayı etkin ve akılcı biçimde kullanmaktır.

- Medya olarak bilinen bilgi kaynaklarını tanımak, değerlendirmek ve gereğince yararlanmaktır.
- Farklı kaynaklardan gelen bilginin doğruluğunu değerlendirmektir.
- Medyanın kişilerin ve toplumun düşünceleri, davranışları ve değerleri üzerindeki etkisinin bilincinde olmaktır.
- Medya kanalları yoluyla toplumla etkili iletişim kurmaktır.
- Gereken tepkileri vererek bilginin bilinçli ve doğru üretilmesini sağlamaktır.
- Fikir üretmekle kalmayıp düşünceleri iletme kapasitesine sahip olmaktır.

Medya okuryazarlığının değişik tanımlamadaki çok yönlülük, görecelik, izleyiciye uygunluk, bilince ve bilinenlere göre değişikliklerin varlığı kişilerin tamamen olmasa da, belli bir oranda medya okuryazarı olduğunu veya olmadığını göstermiştir (Baran, 2004: 67).

Medya okuryazarlığının ve bunu kazanmak için geliştirilecek programların diğer okuryazarlık programlarından temel farklılıkları şunlardır (Kubey, 1997:4-14).

1. Medya okuryazarlığı programları, güncel ve popüler kültür ürünü olan bilgi kaynakları üzerinde yoğunlaşarak onları eleştirel gözle incelemeyi öğretmektedir.
2. Eğitim ve öğretim kurumlarında derslerin kapsamı doğrultusunda öğretmen ve öğrencilerin hayata daha geniş bir perspektiften bakmalarını sağlamaktadır. Özellikle, medya kapsamındaki bilgi kaynaklarını doğru kullanmayı öğretmek, okul ve yaşamı birbirleriyle bütünleştirmektedir.
3. Bireylerin medya kapsamındaki bilgi kaynaklarının sadece kullanıcıları değil, aynı zamanda düşünce ve bilgi üreten kişiler olarak yetişmesini sağlamaktadır.
4. Bilinçli vatandaşların yetiştirilmesine katkıda bulunarak medya okuryazarlığı eğitim programlarından geçenleri, asılsız ve tutarsız olan bilgi kirliliğinden korumaktadır.(Potter, 2001: 10-23)

Medya okuryazarlığının yukarıda belirtilen diğer okuryazarlıklardan farklılıkları, onun önemini ve yararlarını da ortaya çıkarmaktadır. Genelde okuryazarlık türleri kapsanan alanın, konunun veya kaynağın bilinçli kullanımını teşvik ederken, medya okuryazarlığında buna ek olarak kapsam dâhilinde bulunan kaynak ve kanalların kullanımına sınır getirebilme de öğretilmektedir. Avrupa Birliği Komisyonu, medya okuryazarlığı etkinliklerine 1990'lı yıllardan itibaren destek vermeye başlamıştır. 2000 yılı sonrasında başlatılan e-Avrupa programlarında medya okuryazarlığı çalışmaları yer almıştır. Medya okuryazarlığı eğitim programları, projeleri ve yayınları hazırlamak üzere çeşitli çalışmalar sürdürülmektedir (Hobbs, 1996: 170).

1.4. Türkiye'deki Medya Okuryazarlığının Gelişimi

Türkiye'de medya okuryazarlığı konusunda yapılan çalışmalar, 2000'li yıllar dan sonra artış göstermektedir. 23 - 25 Mayıs 2005 tarihleri arasında düzenlenen "I. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Konferansı" ve bu konferansa ait bildirileri kapsayan kitap, (Türkoğlu, 2006: 15)

konuya ilgi duyanlar kadar, toplumun konudan haberdar olması için de önemli fırsatlar yaratmıştır. Ülkemizde görsel - işitsel medya alanında düzenleyici kurum olarak Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), yasaların öngördüğü ilkeler çerçevesinde gereken çalışmaları yapmaktadır. Kablodan, uydudan, İnternet ortamından yayın yapan radyo ve televizyon kanalları da eklendiğinde sayı belirlemek mümkün olmamaktadır. Bu durum, medya yayınlarının geniş boyutunu göstermektedir (RTÜK, 2006)

RTÜK, medya okuryazarlığı kapsamında televizyon yayınlarının içeriğiyle ilgili bilgilendirici bir sınıflandırma sistemi olan akıllı işaretlerin geliştirilmesine önderlik etmiştir. Bu sistem, televizyon yayıncılarının, başta anne ve babalar olmak üzere genelde toplumun, çocukları ve gençleri televizyon yayınlarının olası zararlı etkilerinden koruma sorumluluğunu yerine getirmeleri için onları bilgilendirmekte ve uyarmaktadır. 23 Nisan 2006 tarihinden itibaren televizyon yayınlarında "programın olası zararlı içeriğini" ve "programın hangi yaş grubuna (tüm izleyici, 7 yaş, 13 yaş ve 18 yaş olmak üzere) uygun olduğunu" belirten semboller kullanılmaktadır. (RTÜK, 2005)

Türkiye'de medya okuryazarlığı dersi, çocukların ve gençlerin televizyonun olumsuz etkilerine karşı korunmaları amacıyla RTÜK ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın işbirliğiyle 2006 - 2007 öğretim yılında Adana, Ankara, Erzurum, İstanbul ve İzmir'i kapsayan 5 ilde belirlenen ilköğretim okullarında başlatılmıştır. Belirtilen illerdeki 5 ilköğretim okulunda toplam 780 yedinci sınıf öğrencisi medya okuryazarlığı dersini almışlardır. Seçmeli olarak verilen medya okuryazarlığı dersi kapsamında bilgi kaynakları, medya ürünleri, iletişime giriş, kitle iletişimi, televizyon, aile, çocuk ve televizyon, televizyon yayıncılığı ve program türleri, televizyonun etkileri, televizyon izleme alışkanlıkları, program analizleri, radyo, gazete, dergi, haber inceleme, İnternet, medya okuryazarlığının anlamı, medya yayınlarını değerlendirme ve iletme becerileri konu başlıklarından oluşan program uygulanmaktadır. Medya okuryazarlığı dersinin 2007 – 2008 öğretim yılından itibaren tüm Türkiye'deki ilköğretim okullarında 6, 7 ve 8. sınıflarda seçmeli ders olarak okutulması planlanmıştır (RTÜK, 2007). Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2007 - 2008 eğitim-öğretim yılında uygulayacağı 10 temel yenilik arasında "medya okuryazarlığı" dersinin yukarıda belirtilen sınıflara yönelik olarak verilmesine ilişkin çalışmalar tamamlanmıştır (Anadolu Ajansı, 2007).

Yükseköğretim kurumlarının medya, iletişim, eğitim, bilgi ve belge yönetimi ile ilgili bölümlerinde 2000'li yıllardan itibaren medya okuryazarlığı konusunda dersler, programlar ve projeler uygulanmaya başlamıştır.

2. Araştırmanın Amacı Ve Yöntemi

Çalışmanın varsayımı, amacı, modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları şu şekildedir:

2.1. Araştırmanın Varsayımı ve Amacı

Araştırmada Elazığ ili örneğinde Medya Okuryazar olmanın hayatımızın her alanında önemli ve etkili olduğu varsayımından hareket edilmiştir. Araştırmanın amacı, Teknolojinin gelişmesiyle birlikte medya iletilerine karşı daha bilinçli yaklaşmamız gerektiğini savunan medya okuryazarlığının, önemi ve etkisi üzerine incelemeler yapılmıştır. Vatandaşların medya okuryazarlık bilincine sahip olup olmadığı, öneminin ve etkisinin farkındalığı ya da bu bilincin nasıl kazanılması gerektiği gibi konular tespit edilmeye çalışılmıştır.

2.2. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada araştırma modeli olarak tarama modeli esas alınmıştır. Araştırmada öncelikle literatür taraması yapılmış ve alanda yapılan çalışmalar incelenmiştir. Konuyla ilgili verileri ortaya koyabilmek için survey modeli kullanılmış ve anket tekniğine başvurulmuştur. Nicel araştırma yöntemleri içinde en yaygın kullanılanlardan biri de survey modelidir. Survey modelinde evren ve örneklem bulunmaktadır. Nicel araştırmalar içinde yer alan survey modelinde sıklıkla yararlanılan veri toplama aracı ankettir. Bu nedenle araştırmada anket kullanılmıştır.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın evreni Elazığ il merkezinde yaşayanlardır. Araştırmanın örnekleme ise Elazığ ilinde farklı demografik özelliklere sahip vatandaşlardan seçilen kişilerdir. Bu kişiler seçilirken farklı özellikte örnekleme metodu kullanılmıştır. Araştırma Kasım ve Aralık 2016 tarihleri arasında yapılmıştır.

2.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler yüz yüze görüşmeye dayalı anket tekniği uygulanarak elde edilmiştir. 16 sorudan oluşan anket tesadüfî örnekleme metoduyla Elazığ ile merkezinde yaşayan 400, 18 yaş üstü kişisine uygulanmıştır. Verilen cevaplar anket formlarına işlenmiştir. Ankete katılanların daha doğru ve çekinmeden cevaplar vermeleri açısından anket formlarına isimlerini yazmamaları önerilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verileri bilimsel bulgularla desteklemek için istatistikten yararlanılmıştır. Verilerin analizi sürecinde araştırmanın amacına uygun olarak halkın medya okuryazarlığın önemi ve etkisi hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi için betimsel istatistiksel yöntemlerden sadece frekans analizi yani yüzde dağılımı kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesi için oluşturulmuş istatistik programlarından biri olan “Statistical Package for Social Sciences” diğer bir adıyla SPSS 16.0 istatistik programıyla verilerin frekans analizleri yapılmıştır.

3. Bulgular Ve Analizler

Araştırmaya katılan 400 kişinin yüzde 58,8 erkek, yüzde 41,2 kadındır. 18 yaş ve üzeri dikkate alınarak yapılan araştırmada yüzde 14,2 18 ve üzeri arasında, yüzde 37,2' si 24-29 arasında, yüzde 32,5'i 30-35 arasında, yüzde 16,0 36 yaş ve üzerindedir. Anket sorularını cevaplayan kişilerin yüzde 9,2'si ilköğretim geri kalan kişilerin ise yüzde 38,8'i ortaöğretim, yüzde 41,0 lisans, yüzde 11,0 yüksek lisans mezunudur. Ankete katılan kişilere yöneltilen soruların tablolaştırılmış şekli aşağıda belirtilmiştir.

Günde kaç saatinizi internette geçiriyorsunuz?

	Frekans	Yüzde
1 saatten az	13	3,2
1-2 saat	75	18,8
3-4 saat	95	23,8
5-6 saat	115	28,8
6 saatten fazla	102	25,5
Toplam	400	100,0

Tablo 1. Ankete katılanların günde kaç saat internette zaman harcadığını ölçme

Medya iletilerine maruz kalmanın sıklığını ölçen bu sorumuzda katılımcıların yarısından çoğu günlük zamanlarının yaklaşık üçte birini internette geçirdiği görülmüştür. Bir başka ifadeyle ankete katılanların büyük bir bölümünün günlük yaşamında teknolojiyle iç içe olduğu görülmüştür.

Günde kaç saatinizi sosyal medyada geçiriyorsunuz?

	Frekans	Yüzde
1 saatten az	11	2,8
1-2 saat	65	16,2
3-4 saat	92	23,0

5-6 saat	122	30,5
6 saatten fazla	110	27,5
Toplam	400	100,0

Tablo 2. Katılımcıların sosyal medya kullanma sıklığı

Katılımcıların günlük olarak sosyal medya ile ne kadar sıklıkla muhatap olduklarını ölçen bu sorumuzda, sosyal internet mecrasında zaman geçirmeyen katılımcı yok denecek kadar az olduğu saptanmıştır. En fazla 122 kişi günlük 5-6 saat sosyal medya da zaman geçirirken, en az ise 11 kişi 1 saatten az zaman harcadığı görülmüştür.

Günde kaç saatinizi televizyon izleyerek geçiriyorsunuz?

3429

	Frekans	Yüzde
1 saatten az	28	7,0
1-2 saat	89	22,2
3-4 saat	86	21,5
5-6 saat	107	26,8
6 saatten fazla	90	22,5
Toplam	400	100,0

Tablo 3. Ankete katılanların günlük televizyon izleme aralığı

Geleneksel medya olan televizyonun sosyal medyaya göre daha az izlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca seçmen yaşı dikkate alındığında kadınların erkeklere göre yaklaşık iki kat daha fazla televizyon karşısında zaman geçirmiştir. Başka bir veriye göre 36 ve üzeri yaş Aralığı, 23-28 yaş aralığına göre daha uzun süre televizyon izlemiştir.

Günde kaç saatinizi gazete-dergi okuyarak geçiriyorsunuz?

	Frekans	Yüzde
1 saatten az	149	37,2
1-2 saat	149	37,2
3-4 saat	76	19,0
5-6 saat	22	5,5
6 saatten fazla	4	1,0
Toplam	400	100,0

Tablo 4. Günlük gazete ve dergi okuma saat aralığı

Günlük olarak gazete ve dergi okumada saat aralığımız çok az olduğu görülmüştür. 400 kişinin katıldığı ankette 1 saatten az ve 1-2 saat aralığındaki dergi- gazete okumada toplam rakam yüzde 74,4 olduğu görülmüştür. Yani başka bir ifadeyle 298 kişinin günlük gazete-dergi okuma saatleri 2 saatten daha az olduğu anlaşılıyor. Televizyon ve sosyal medyada 5-6 saat aralığında zaman harcayan 100 üzeri kişi varken, gazete ve dergi okuma da bu rakam sadece 22 kişi olarak kalmıştır. Buradan şu sonuç çıkarılabilir; katılımcılar görselliğin hâkim olduğu televizyon ve sosyal medya kullanımına yazılı bir nitelik taşıyan gazete ve dergilere göre iki katı daha fazla zaman ayırmıştır.

3430

Medya mesajlarını sorgulayıp, eleştirel açıdan değerlendirir misiniz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	34	8,5
Katılmıyorum	92	23,0
Fikrim yok	79	19,8
Katılıyorum	120	30,0
Kesinlikle katılıyorum	75	18,8

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	34	8,5
Katılmıyorum	92	23,0
Fikrim yok	79	19,8
Katılıyorum	120	30,0
Kesinlikle katılıyorum	75	18,8
Toplam	400	100,0

Tablo 5. Medya mesajlarının sorgulanıp eleştirel açıdan değerlendirilmesi

Medya iletilerinin sorgulanıp eleştirel açıdan değerlendirilmesi sorusuna olumlu yönde cevap veren yüzde 48,8 ile 195 kişi olmuştur. Katılımcılardan yarıya yakını medya iletilerine karşı bilinçli yaklaştığını savunmuştur. Buna karşılık 126 kişide medya mesajlarını sorgulamadan ve eleştirel açıdan değerlendirmeden kullandıklarını ifade etmiştir. Yüzde 19,8 oranında ise herhangi bir fikri olmadığını söyleyenler yer almıştır.

3431

Farklı kaynaklardan aldığımız bilgilerle karşılaştırma yapar mısınız?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	35	8,8
Katılmıyorum	92	23,0
Fikrim yok	80	20,0
Katılıyorum	110	27,5
Kesinlikle katılıyorum	83	20,8
Toplam	400	100,0

Tablo 6. Katılımcıların farklı kaynaklardan aldığı bilgilerle karşılaştırma yapması

Farklı medya organlarından alınan mesajların karşılaştırılarak okunmasına dair sorumuza 193 kişi karşılaştırma yaptığını söylemiştir. Kıyas yapmadan medya iletileri kullananların sayısı ise yüzde 31,8 ile 127 kişidir. Başka bir ifadeyle katılımcılardan yarısına yakını karşılaştırma yaptığını söylemiştir. Yüzde 20,0 ile 80 kişide herhangi bir beyanda bulunmayarak fikri olmadığını ifade etmiştir.

Medya mesajlarına güvenir misiniz?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	151	37,8
Katılmıyorum	153	38,2
Fikrim yok	57	14,2
Katılıyorum	25	6,2
Kesinlikle katılıyorum	14	3,5
Toplam	400	100,0

3432

Tablo 7. Medya mesajlarına güven duyumunun değerlendirilmesi

Medya mesajlarına güveni ölçtüğümüz bu soruda yüzde 76 ile 304 gibi büyük bir rakam güven duymadığını belirtmiştir. Medyaya güven duyan rakam ise yüzde 9,7 oranındadır. Bu tablodan anlaşılmaktadır ki katılımcılardan her dört kişiden üçü mesajlarına güvenmiyor. Tablo 6'daki farklı kaynaklardan aldığım mesajlarda karşılaştırma yaparım sorusuna olumlu yönde cevap veren rakamla karşılaştırıldığında, bunun medya mesajlarına güvenmemenin bir sonucu olduğunu anlayabiliriz.

Medya iletilerine erişimde seçici davranır mısınız?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	41	10,2
Katılmıyorum	94	23,5

Fikrim yok	78	19,5
Katılıyorum	108	27,0
Kesinlikle katılıyorum	79	19,8
Total	400	100,0

Tablo 8. Medya mesajlarına erişmede seçici olma oranı

Haber kaynaklarına ulaşırken rastgelemi yoksa seçici bir yöntem kullanarak mı benimsendiğini saptamak için sorduğumuz bu soruda yüzde 46,8 ile seçici davranıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca yüzde 33,7 gibi bir rakamla 135 kişi rastgele bir yöntemle medya mesajlarına eriştiği görülmüştür.

Medya okuryazarlığı konusunda farkındalığınız söz konusu mu?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	26	6,5
Katılmıyorum	77	19,2
Fikrim yok	81	20,2
Katılıyorum	120	30,0
Kesinlikle katılıyorum	96	24,0
Total	400	100,0

Tablo 9. Medya okuryazarlığı konusunda farkındalık oranı

Bu tablodan itibaren makalenin temel amacını taşıyan medya okuryazar olma konusunda sorular yer almaktadır. Medya okuryazarlığı kavramına aşina olup olmama adına sorulan soruya yüzde 20,2'lik bir oran bu kavramdan haberdar olmadığını söylemiştir. Çıkarılacak bir başka sonuç ise kadınların erkeklerden daha fazla medya okuryazar konusunda farkında olduklarıdır.

Halk medya okuryazar konusunda bilinçli midir?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	144	36,0
Katılmıyorum	153	38,2
Fikrim yok	60	15,0
Katılıyorum	32	8,0
Kesinlikle katılıyorum	11	2,8
Toplam	400	100,0

Tablo 10. Halkın medya okuryazar konusunda bilinç durumu

Halkın medya okuryazar kavramından haberdar olup olmadığına dair sorulan bu soruda katılımcılardan yüzde 74,2'si vatandaşların medya okuryazar olmadığını ileri sürerlerken, herhangi bir fikirde bulunmayanların sayısı halkın bilinçli olduğunu düşünenlerin sayısından iki kat daha fazla olduğu görülmüştür. Katılımcılar kendileri hariç çevresindekilerin medya okuryazar konusunda bilinçli olmadığını ileri sürmüşlerdir.

3434

Medya okuryazar olmak önemli ve gerekli midir?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	20	5,0
Katılmıyorum	38	9,5
Fikrim yok	62	15,5
Katılıyorum	152	38,0
Kesinlikle katılıyorum	128	32,0
Toplam	400	100,0

Tablo 11. Medya okuryazar olmanın önemi ve gerekliliğinin ölçümü

Sorulan tüm soruların ana kaynağını oluşturan medya okuryazar olmak önemli ve gerekli mi sorumuza yüzde 70,0 oranında 280 kişi gerekli olduğunu söylemiştir. Gerekli olmadığını düşünenlerin sayısı ise yüzde 14,5'dir. Ayrıca anket formlarına bu kavramı daha önce hiç duymadıklarını yazanlar olmuştur. Bu anlamda fikri olmayanların oranları da yüzde 15,5 ile gösterildiğine bakılırsa katılımcıların büyük denecek bir oranın farkında olmadığı görülmüştür.

Eğitim kurumları medya okuryazar dersine yeterince önem veriyor mu?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	21	5,2
Katılmıyorum	55	13,8
Fikrim yok	71	17,8
Katılıyorum	124	31,0
Kesinlikle katılıyorum	129	32,2
Toplam	400	100,0

3435

Tablo 12. Eğitim kurumlarında medya okuryazar dersine gerekli önem sorunu

Ankete katılanların üçte ikisi eğitim kurumlarında medya okuryazarlık dersine gerekli önemi vermediği görüşünü savunmuştur. Yüzde 19,0 kişilik bir oran yeterli olduğunu savunurken, 71 kişi ise bu konuda kararsızlığını dile getirmiştir. Ayrıca lisans ve yüksek lisans öğrencilerin tamamına yakını gerekli önem verilmediğini ileri sürmüşlerdir.

Medya okuryazar dersi zorunlu olmalı mı?

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	12	3,0
Katılmıyorum	33	8,2
Fikrim yok	77	19,2
Katılıyorum	136	34,0
Kesinlikle katılıyorum	142	35,5

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	12	3,0
Katılmıyorum	33	8,2
Fikrim yok	77	19,2
Katılıyorum	136	34,0
Kesinlikle katılıyorum	142	35,5
Toplam	400	100,0

Tablo 13. Medya okuryazar dersinin zorunlu olup olmama durumu

Medya okuryazar dersinin zorunlu olup olmamasına dair sorulan son soruda yüzde 70,0 gibi büyük bir oran zorunlu olması gerektiğini ifade etmiştir. Herhangi bir fikrinin olmadığını söyleyen 77 kişiye karşılık “katılmıyorum, kesinlikle katılmıyorum” şeklinde cevap verenlerin sayısı ise yüzde 3 ile 45 kişidir.

4. Sonuç Ve Öneriler

Medya okuryazarlığı, teknolojinin gelişmesiyle birlikte artık hayatımızın önemli bir parçası olduğu anlaşılmıştır. Bilgi patlamasının yaşandığı günümüzde, sadece "bilgiye ulaşım" yeterli görülmemekte, "bilginin eleştirel incelenmesi, özümsemesi ve yaşama uygulanması" daha büyük önem kazanmaktadır. Yaşam boyunca bilgilenme ve kendini yenileme gereği, zorunlu olarak kişilerin ilgi alanlarının çeşitlenmesine ve yeni öğrenme ortamları aramalarına yol açmaktadır. Okulla asla sınırlandırılmayan eğitim, medya tarafından iletilen mesajlarla yeni ortamlara doğru yayılmaktadır. Medyanın verdiği mesajlarla sadece eğitim ve bilgilenmenin değil, yaşamın her parçasının, nasıl etkilendiği üzerine geniş kapsamlı tartışmalar sürmektedir. Araştırmada medya okuryazarlığının önemi ve etkisinin katılımcılar üzerinde ne derece etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Elde edilen bilgiler doğrultusunda medya okuryazar kavramından haberdar olmayan onlarca kişinin olduğu görülmüştür. Katılımcıların günlük yaşamlarının üçte birini internet ve geleneksel medya olan televizyon karşısında geçirdiğine bakıldığında medya okuryazar olmanın ne kadar gerekli olduğu anlaşılmıştır. Her üç kişiden ikisi medya okuryazarlık dersinin zorunlu olması gerektiğini savunmuştur. Katılımcıların tamamına yakını kendilerini medya okuryazar olarak tanımlarken, genele hitaben sorduğumuz “ Halk medya okuryazarlığı konusunda bilinçlidir.” Sorusuna tamamına yakını “ katılmıyorum ya da kesinlikle katılmıyorum” cevabını vererek çelişkili bir yapının ortaya çıktığı görülmüştür. Ayrıca katılımcıların okumaya yönelik olan gazete-dergiden çok, dinlemeye ve göze hitap eden televizyon ve internet mecrasını tercih etmiştir.

Araştırmanın sonucunda katılımcıların, çalışmamızın amacı ve hipotezinde de ifade edildiği gibi medya okuryazarlığının önemli ve gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Tablo 13’de görüldüğü üzere yüzde 70 bir oranla medya okuryazarlık dersinin zorunlu olması gerektiği savunulmuştur. Medya okuryazar olmanın gerekliliğini gösteren başka bir veri ise “ Medya mesajlarına güvenirim” sorusuna yüzde 76 ile 312 kişi güven duymadığını söylemiştir. Bir başka ifadeyle katılımcılar, medyanın dördüncü güç olduğu kabul etmediği anlaşılmıştır. Buradan da bir kere daha bu güvensiz ortamda medya okuryazar olmanın ne kadar önemli olduğu görülmüştür. Son olarak “medya okuryazarlığı dersine eğitim kurumlarında yeterince önem verilmiyor” sorumuza yüzde 63 gibi bir oranla gerekli önem verilmediği söylenmiştir.

Medya iletilerine karşı farkındalık oluşturarak bilgiye nasıl ulaşılacağını gösteren erişim, başkalarına nasıl aktarım noktasında devreye giren iletme, o iletinin hem görünen hem de görünmeyen anlamını bilme dediğimiz çözümlenme, en son aşamada ise elde edilen bu bilgileri nasıl içselleştireceğimizi gösteren değerlendirme gibi aşamaları olan medya okuryazarlığı konusunda daha başarılı olmak ve halka bu kavramı her yönüyle anlatıp farkındalık oluşturmak için başta bizler birer birey olarak daha sonra eğitim kurumları medya okuryazarlığına gereken önem verilmelidir. Bu çalışmada farklı olarak yapılan Elazığ ilinin örnek alınması ve eğitim durumu olarak ilköğretimden yüksek lisansa kadar tamamını kapsamaktadır. Ayrıca anketin bir bölgede değil de Elazığ’ın farklı demografik özelliklere sahip bölgelerde yapılması ayrıcalık taşımaktadır. Son olarak medya okuryazarlığına gereken önem verilmeli ve halkı bilgilendirmek için sosyal sorumluluk projeleri hazırlanmalıdır. Medya okuryazarlığı dersinin iletişim fakültelerinde daha kapsamlı ders olarak işlenmeli ayrıca bu ders iletişim fakültesi mezunları tarafından orta öğretimde zorunlu ders olarak okutulmalıdır. Bu alanda daha fazla akademik çalışmalar yapılarak, alan araştırması artırılmalıdır.

Kaynakça

ALTUN, A. (2007). Medya Okuryazarlığı Eğitimi: Önemi ve İhtiyaçları, Medya Okuryazarlığı, N. Türkoğlu ve M. C. Simsek (ed.), İstanbul

Anadolu Ajansı. (2007). Yeni öğretim yılında 10 yenilik. Hürriyet. 3 Eylül 2007 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/anasayfa/7047064.asp?gid>

<http://www1.bka.edu.tr//Arastirmayonte m/>, (Erişim Tarihi: 05.11.2016)

Blevins, M. (2004). Information and media literacy education within the school library media centers of a Middle Tennessee County.

BINARK, M. (2007) Eleştirel medya okuryazarlığı, Kuramsal Yaklaşımlar ve Uygulamalar, Kalkedon Yayınları, İstanbul.

ÇETINKAYA, S. (2008). Bilinçli Medya Kullanıcıları Yaratma Sürecinde Medya Okuryazarlığının Önemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

Demirkaya Gedik, H. ve Altun, A. (2008) . Sosyal Bilgilerde Medya Okuryazarlığı ve Güncel Olaylar. B. Tay ve A. Öcal (Editörler). Sosyal Bilgiler Öğretimi. Ankara: Pegem Akademi, ss. 497-539.

HART, A. (1991). Understanding the Media: A Practical Guide, London: Routledge.

Hobbs, R. (1996). Expanding the concept of literacy.

Hobbs, R. (1994). Teaching media literacy

İNCEOĞLU, Y. (2007). Medyayı Doğru Okumak, Medya Okuryazarlığı (ed:Nurçay Türkoğlu ve Melda Cinman Simsek). Kalemus, İstanbul, s.21-26.

3438

İnal, K. (2009). Medya Okuryazarlığı El Kitabı. Ankara: Ütopya Yayınları.

Kavil, T. (2012). Medyanın Bireyler Üzerindeki Zararlı Etkileri. Yazmaca Dergisi, Ağustos 2012.Çevrimiçi erişim:

http://yazmacadergisi.com/index.php?option=com_content&view=article&

id=1956%3Amedyanin-breyler-uezernde-zararli-etkiler&Itemid=350 (12.01.2014)

Kapitzke, C. (2001). Information literacy: The changing library. Journal of Adolescent and Adult Libraries, 31 (1), 49-52.

KUBEY, R. (2002). Think. Interpret. Create. How Media Education Promotes Critical Thinking, Democracy, Health, and Aesthetic Appreciation. Thinking Critically About Media: Schools And Families In Partnership Cable in the Classroom.

Özmen, Ü. (2007). Medya okuryazarlığı. Ankara: Paydos Yayıncılık.

Potter, J.W. (2001). Media Literacy. Thousand Oaks,

PEKMAN, C. (2006). Avrupa Birliği'nde Medya Okuryazarlığı, I. Uluslararası Medya Okuryazarlığı Konferans Bildirileri, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2006). Araştırmalar: 2006 Yılına ait değerlendirmeler.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2005). Akıllı işaretler nedir? 17 Nisan 2007 tarihinde <http://www.rtukisaretler.gov.tr/RTUK/index.jsp> adresinden erişildi.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2007). RTÜK. TV Radyo ve televizyon dünyası. 17 Nisan2007tarihindehttp://www.rtuk.tv/index.php?subaction=showfull&id=1.169.468.700&archive=&başlama_ adresinden erişildi.

Türkoğlu, N. (Ed.). (2006). Medya okuryazarlığı. İstanbul: Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Türkoğlu, N. (2007). Okuryazarlıktan Medya Okuryazarlığına Şifrelerin Ortaklığını Aramak, Medya Okuryazarlığı (ed:Nurçay Türkoğlu ve Melda Cinman Şimsek). Kalemus, İstanbul.

3439

Taşkıran Öncel, N. (2007). Medya Okuryazarlığına Giriş. İstanbul: Beta Yayınları.

Virkus, S. (2003). Information literacy in Europe: A Literature review. Information Research, 8 (4). 7 Şubat 2007 tarihinde <http://informationr.net/ir/8-4/paper159.html> adresinden erişildi.

İŞLETMELERDE FİNANSAL UYGULAMA

Üzeyir YILDIZ

Near East University Social Sciences Institute Department of Business Administration

PhD student

Öz

İşletmenin mali durumunun etkin , verimli ve vizyonuna cevap verebilmesi için işletmenin faaliyet alanını belirleyen kuralların etkili olabilmesi, faaliyet koşullarının ve etkinliğinin çok iyi planlanması ve uygulama sahası iyi tespit edilmesi durumunda duruş yeri olan ve kimliğini tanımlayan misyonun u belirlemesi gereklidir. İşletmeler misyonunu belirledikten sonra , ileriye dönük olarak, Kısa, Orta ve Uzun Vadeli Vizyonunu belirleyen Ar-ge çalışmaları yaparak Vizyonunu belirleyen planlamalar yapmalı. Mali disipline bağlı kalacak şekilde uyumlu bu planlara bağlı kalan kısa , orta ve uzun vadeli bütçeler oluşturulmalı , izleyen dönemlerde bu planları uygulayarak izlemeli oluşabilecek olumsuz durumlara karşı tedbir alıp ekstra gelişen ve işletmeye artı katma değer sağlayan fırsatları da değerlendirerek verileri çok iyi takip ederek işletmenin bütçesi hakkında tahminlere e yer verilmelidir.

Anahtar Kelimeler: AR-GE-finansal başvuru - Misyon - Vizyon

FINANCIAL PRACTICE AT BUSINESS

3441

Abstract

The financial condition of the corporation in an effective , efficient and respond to the vision to ensure that the rules that determine the scope of the business to be effective, good planning and the best operating conditions and efficiency of the application area is detected to determine the identity of mission that defines your posture and u is required. Mission businesses after you have determined on a prospective basis, short, medium and long-term vision in determining R & D studies conducting planning that determines the vision of should do. This plan is compatible connected with financial discipline that you will stay faithful to the short , medium and long-term budgets should be established , adverse situations that may occur in subsequent periods by implementing these plans and developing take precautions against traced to the enterprise that provides added value and extra opportunities to evaluate, and the data follow very well about the budget estimates and the business of e should be included.

Keywords: R & D- financial application - Mission - Vision

FINANCIAL APPLICATIONS IN EUROPEAN UNION AND TURKEY

1. FINANCIAL RULES IN THE EUROPEAN UNION

Fiscal Rules in the European Union countries has gained popularity in the 1990s . Fiscal rules in most EU member states today, has been in existence in relation with different forms and at

different levels of government .

A significant portion of the fiscal rule was put on the central government . Fiscal rules at EU level are put on general government budget deficit and public debt are applied in the form of limitations. The agenda of the EU fiscal rules at the national level is partly associated with the expansion process experienced after 1990.

Switching to single currency and monetary policy in the European Union to deliver on the European Central Bank, whereas fiscal policy is guided by the preferences of individual countries may cause serious problems . The way in which the Union Member States in order to overcome this problem is permanently reshaping of national fiscal policy rules. Thus, to be seen on national fiscal policy discrepancies and deviations can be controlled (Bali ve Çelen, 2008:26).

1.1. Maastricht Criteria

European Union countries have signed the treaty of Maastricht, the Netherlands, February 7, 1992 in order to create economic and monetary union. The Maastricht Treaty is an international agreement literally . The EU's Maastricht Treaty is an important step towards a genuine economic and political union to be taken to (Sakal, 2000:36).

The Maastricht Treaty, brings some significant limitations to the economy, fiscal and monetary policy to be followed by member countries in achieving . It is possible to assess the provisions of the Maastricht Treaty as a kind of Monetary and Fiscal Constitution . Because the Maastricht Treaty signatory countries are obliged to comply with the rules laid down in the Treaties .

According to the criteria specified in the Maastricht Treaty, basically two criteria to ensure fiscal discipline; Monetary discipline and price stability in three separate criteria established in the provision of .

Maastricht Criteria

1- Deficit Spending/GDP Ratio $\Rightarrow$ %3	Fiscal	discipline provide conditions
2-Total state debt/GDP $\Rightarrow$ %60		
3-Inflation rate	Monetary	discipline provide
4-Interest rate conditions		conditions
5-Exchange		

Figure 1.1. Maastricht Criteria Table

Budget Deficit: Member States budget deficit must not exceed 3% of GDP. In case of an excessive deficit in one of eurozone members, a corrective / remedial action must be implemented within 10 months will be proposed. Otherwise a sanction which varies according to the size of the national deficit and rises up to 0.5% of maximum GDP will be concerned in the form of mandatory interest-free deposit. If aforementioned excessive deficit can be eliminated within two years, deposit will be refunded to country otherwise deposit will be fines.

Total Government Debt : Member country's public debt must not exceed 60% of GDP

Inflation rate : Any member country's yearly average inflation rate should not exceed the average inflation rate of three member states with the lowest inflation rates more than 1,5 points .

Interest Rates Policy : Any member country's long-term government bond interest rate, should not exceed the average interest rate of three member countries' with the lowest interest more than 2 points.

Exchange: Member states should be involved in the currency exchange rate mechanism of the European Monetary System and foreign currency exchange rate of the national currency should be left to the normal fluctuations in the last two years and without being devalued value change at the exchange mechanism should not exceed (+/-)15%.

If Member States does not fulfill the criteria of the Maastricht agreement, by a qualified majority one or more of the four sanctions provided for in the treaty can be applied. These sanctions are as follows ;

The publication of a notice about the bonds of the member states are unhealthy

European Investment Bank (EIB) doesn't lend the related country

Request a fixed amount of money (interest-free deposit) which will be kept till country's excessive budget deficit to be refunded and demand this money to deposit to union.

Fines not to exceed a rate cut to 0.25% of GDP to Member States (Dede, 2005:85).

1.2. The Stability and Growth Pact

Stability and Growth Pact adopted in Amsterdam on 7 June 1997

The Stability and Growth Pact is the financial pillar of the EMU. SGP, one of the levels of the economic and monetary union, aims to establish an appropriate balance between fiscal policies' macroeconomic stability and fiscal discipline role.

Stability and Growth Pact (SGP), introduced specific targets for the size of the deficit and debt levels for the member countries and the countries which wants to join the EU to strengthen the budgetary situation.

Member states in the middle term must provide a budget surplus or to have committed to budgetary positions close to balance as they avoid excessive deficits in the short term. This rule-based framework, complemented by institutional arrangements like procedures for correcting excessive deficits or fixed penalties will be applied in case of failure.

The Stability and Growth Pact contains three elements officially;

European Council Decision : Amsterdam European Council Decision, member states provide guidance and determine commitments which is undertaken by the commission and council for applying stability and growth pact strictly and timely.

Council Regulation on the coordination of economic policies and strengthening the budgetary position : The main element of stability programs is determine national medium-

term budget close to balance or surplus. This situation gives states the ability of watching cyclical effects corrector fiscal policy without violating the 3% deficit reference value

The Commission, examines these programs that they are not only reliable and fiscal policy, but also that is in line with EU policy objectives such as employment and economic reforms .

Council regulation about speeding up applying of the excessive deficit procedure and clarifying it :

According to excessive deficit procedure, If a member state's budget deficit greater than 3% or if there is a risk, the commission prepares a report . In this report if there is an

exceptional circumstances which may justify the violation of the reference value will be examined. The "exceptional" can be said if there is a violation based on an event which is out of the control of the member states and has a huge effect on the central state's fiscal position(like disaster) or caused by severe economic collapse. The Commission, accepts the economic collapse

as an exception if it finds the annual decline in real GDP is at least 2%. State concerned, before judgment, has the right to present their arguments. in case of evaluation of the budget deficit as excessive, The Council makes recommendations to the member countries. A maximum of four months is given to the country to take effective decisions in order to correct the excessive deficit.

3444

The Council considers that if no effective measures taken, sanctions can be applied within ten months after being notified of the existence of an excessive deficit.

European Union Stability and Growth Pact, the medium-term budgetary objectives and bring a rate of 3% of GDP ceiling arrangements to be made on fiscal deficits to reach balance or surplus.

In the early years of the SGP, budget rules have helped to fulfill the membership requirements of the European countries. However, problems encountered in the implementation of SGP members through open limitations of the reliability of the country has led to serious crash. There needs a review of the current financial rules of the EUP. In June 2005 after the discussion on the implementation of the SGP with the aim of re-establish the credibility of the pact and strengthen the implementation of budget discipline some revisions were made in 2005.

1.3. Monetary Policy

Monetary policy is implemented in line with the monetary policy of the European Central Bank (ECB). The ECB's most important objective is to maintain price stability. Price stability is defined as being below 2% annual increase in the Harmonised Index of Consumer Prices for the euro area.

1.4. Fiscal Policy

The European Union is foreseen to be made in fiscal policy interventions in three areas within the framework of fiscal rules. First is to avoid fiscal policy becoming a cyclical state. It means reducing the high tax burden and expenditures. The second is being prepared for the aging population. This will require preservation of fiscal discipline even further strengthening and monitoring of structural reforms. Third, provide fiscal policies close coordination for member states that they do not react in a way that could create an unfair external effects against external stock for third member states (Bali ve Çelen, 2008:28).

2. FINANCIAL RULES OF PRACTICE IN TURKEY

In Turkey in a variety of arrangements in the context of fiscal policies implemented so far "canonical fiscal policy" has been involved from time to time. Said arrangements, although unnamed in direct "fiscal rule", they can be considered in this context.

In the table below there are examples that could be called financial rules and feasible in Turkey .

Table 2.1. Financial Rules of Practice in Turkey

FINANCIAL RULES OF PRACTICE IN TURKEY	
BUDGET RESTRICTIONS	• Interest surplus rule
	• 3-year budget figures are identified with passing multi-annual budget implementation and medium-term fiscal framework report is prepared .
LIMITATION OF LIABILITY	• By the law of T.R. Central Bank, Central Bank short-term advances which are given to treasury is prohibited.
	• Borrowing from foreign sources of local governments are subjected to authorization.
	• By the law of the debt management and regulation of public finances, internal and external borrowing was limited.

2.1. International Money Fund and Stand-by Agreement

IMF (International Money Fund), established in Bretton Woods city in the United States in 1945, is the international financial and monetary institution. The main objectives of the International Monetary Fund ; organizing international trade , ensure the stability of the exchange rate and transfer resources to the countries with payment problems if they fulfill specific recommendations. In the face of adversity, countries applying to funding sources reports which precautions will be taken within the context of the economic program that was stipulated, which structural reforms will be realized to the money fund with a letter of intent and in this direction a support agreement (stand-by) is signed with the country concerned.

Our country has been a member of the International Monetary Fund on March 11, 1947 , From

1958 to today it has signed 20 stand-by deal. 17,18 and 19. stand-by agreements in our country, as in the arrangement agreement with other countries, fiscal discipline is emphasized in a significant way for the purpose of to overcome the problem of public debt and Maintaining the dynamics of debt and surplus is one of the key performance criteria.

With the Stand-by Agreement signed in 1999, Turkey met with policy-based rules and attain sustainable debt dynamics , financial rules and other structural measures are defined in order to ensure fiscal discipline has gained prestige and stability of public financial management . Since 2002, with other legal arrangements made in public financial management with the national and local level financial rules and practices similar to financial rules this stability is intended to be permanent.

In the criterias of the stand-by agreement with the International Monetary Fund, financial rules have been adopted in an open format and rules related to budget, expenditure, income and borrowing are located in the literature.

Within the context of the 17, 18 and 19. stand-by agreements, some of the numerical targets that are acceptable as performance criteria are contained. With the 17. stand-by agreement 10 numerical target and with 18. and 19. stand-by agreements 9 numerical target has been set with the Money Fund. From these targets, primary surplus is a fiscal rule for the budget balance , short-term foreign debt and ceilings on foreign borrowing are the rule of borrowing, The consolidated budget primary spending ceiling is the rule for the spending and the targets set for privatization revenue income is a clear income rule.

3446

2.2. Public Financial Management and Control Law

Law No. 5018 in accordance with international standards and European Union practice, established a modern public financial management and control system, effective public resources to achieve economic and efficient manner and use, strengthening accountability and financial transparency principles has become possible. Also with this law for the best use of the right of the budget, the scope of the budget has been expanded and passed to the central government budget application. Thus, it is ensured that public expenditure subject information and control of the parliament. The law, public institutions under the central government, social security institutions and the public administrations within the general government has been composed of local government financial management and control within the scope (Civriz, 2009:25). Law No. 5018 with the development plans established a close link between budget. Medium Term Program and compatible Medium Term Financial Plan will be prepared on the basis of their preparation and to be included in the budget estimates for the following two years the budget was adopted by the multi-year budgeting system. Medium Term Program and Medium Term Fiscal Plan may be continued with sustained growth in the economy with the environment, and strengthen economic stability and to increase the quality of public spending . (Ministry of Finance, 2009).

2.3. Budget Law

Rules to ensure fiscal discipline in the budget law also available. These are: Borrowing constraint, the constraint of Personnel, Government Debt Securities Export constraint.

2.4. Special Provincial Administration Law

Financial rules were adopted in the aim of to establish fiscal discipline at the local level and limits on spending and borrowing were introduced. Located in Article 44 of the Law "off-budget spending can not be" limits to borrowing as well as the general principles envisaged.

2.5. Public Finance and Debt Management Law

The state with this law, internal and external borrowing, grant making and giving, in a coordinated manner in the conduct of fiscal and monetary policy of cash management, lending of foreign debts, transfers and guarantees to managing, monitoring and budgeting receivables with domestic and external debt, to be related to intended to gather under a single legal regulatory requirements. With a numerical and structural arrangements it is aimed to establish borrowing disciplinary (Ministry of Finance, 2003).

RESULTS

For fiscal rules to be effective the fulfillment of certain conditions are necessary. Ideally financial rules must be well-defined, transparent, simple, not change very often, but flexible enough when extraordinary events and circumstances occur, should be permanent and effective at the same time, these rules should be sanctions. For a permanent facility of financial rules, the government's accounting records, estimates and relationships between the institutions and transactions must be transparent. The lack of flexibility of financial regulations to ensure compliance in the face of sudden external shocks, the effects should be organized so as to minimize. Additionally, rules must be of financial sanctions. However, countries vary according to what is most effective sanctions. Implementation of the rules must be under the control of the government. In case of the failure to comply with the rules, effective financial or judicial sanctions must be engaged.

3447

RESOURCES

AKTAN, C.C. ve İ.Y. VURAL, “Ekonomi Politikası Yönetiminde Mali ve Parasal Kurallar”, Kurumsal Maliye Politikası, (ed. C.C. Aktan- D. Dileyici İ. Y. Vural), Seçkin Yayınları, Ankara, 2007, p. 121-122.

BALİ; B., B; M., ÇELEN; “Avrupa Birliği’nde Mali Kurallar”, http://www.sgb.gov.tr/Publications/Mali_Kurallar-ekran.pdf

CİVRİZ, Mücahit; “Türkiye’de Mali Disiplini Sağlamaya Yönelik Mali Hükümler ve Mali Kural Benzeri Uygulamalar”, http://mcivriz.com/hukuk_icindekiler.pdf

DEDE, M., E.; Anayasal İktisat Perspektifinden Maliye Politikası Kuralları ve Avrupa Birliği Ülkelerinde Uygulamanın İncelenmesi, http://www.sgb.gov.tr/destekhizmetleri/Raporlar/Maliye_Uzmanligi_Arastirma_Raporlari/anayasal_iktisat_perspektifinden_maliye_politikasi_kurallari_melek_ercan_dede.pdf

Maliye Bakanlığı (2003) Yıllık Ekonomik Rapor 2003.

Maliye Bakanlığı (2009) Yıllık Ekonomik Rapor 2009.

SAKAL, Mustafa; “Anayasal Bütçe Reformlarının Esasları”, İlkem Ofset, İzmir, 2000.

SAKAL, Mustafa; “Avrupa Para Birliği’ndeki Gelişmeler ve Türkiye’de Mali Politikalar”,
Yeni Türkiye Magazine, Year: 6 November-December 2000.

RUSYA'NIN SURIYE POLİTİKASININ TARİHİ, ASKERİ VE EKONOMİK BOYUTLARI

Vugar SAVZALIYEV

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

Öz

20. Yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru Suriye ile imzaladığı gizli bir anlaşma ile Ortadoğu'ya ayak basan, Rusya, Suriye ile ideolojik ekseninde başlattığı müttefiklik ilişkilerini zamanla, ekonomik, askeri ve siyasi boyutlara taşımıştır. Soğuk Savaş Dönemi'nde devam eden müttefiklik ilişkileri, SSCB'nin dağılmasından sonra, Rusya'nın kendi iç sorunlarına dönmesi hasebiyle, bir müddet kesintiye uğramıştır. 2000'lerin başında Putin'in iktidara gelmesiyle Rusya yeniden dikkatini Ortadoğu'ya yöneltmiş ve Rusya'nın Suriye politikası yeni bir ivme kazanmıştır. Sovyetler Birliği Dönemi'nde elde ettiği üsler ve Rusya'nın Akdeniz'deki kalıcılığını sağlaması açısından önemi, Suriye'yi Rusya'nın Ortadoğu politikasının merkezi haline getirmiştir. Bu sebeple Rusya Suriye'de tarihi müttefiki olan Beşar Esad ailesine ve Rejimine her türlü desteği sağlamıştır. Bu çalışmada, Rusya Suriye ilişkilerinin tarihi ele alınmış, ekonomik ve askeri boyutları incelenmiştir. Analiz esnasında, IMF verileri de dahil olmak üzere, konu üzerine yazılmış bilimsel makaleler, uzman görüşleri, güncel gelişmeler, haberler ve Rusya ile Suriye devlet başkanlarının ve üst düzey resmi yetkililerinin açıklamaları dikkate alınmıştır. Rusya'nın iç ve dış politikasındaki bazı olumsuz gelişmeler, Suriye politikasını sert güç unsurlarını kullanma üzerine kurmasına ve ekonomik boyutu göz ardı etmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, çalışmada, Rusya'nın yaşadığı bu gelişmeleri ve sonuçlarını analiz ederek, elde edilmiş veriler sayesinde Rusya'nın Suriye politikasının kapasitesi tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya'nın Suriye Politikası, Askeri Boyut, Ekonomik Boyut, Üsler, Suriye Operasyonları

HISTORY, MILITARY AND ECONOMIC DIMENSIONS OF RUSSIA'S SYRIAN POLICY

Abstract

Towards the end of the first half of the 20th century, Russia, which had settled in the Middle East with a secret agreement signed with Syria, gradually moved its alliance relations with Syria into economic, military and political dimensions. Allied relations continued during the Cold War period, after the disintegration of the USSR, for a while due to the return of Russia to its internal problems. At the beginning of the 2000s, with the coming of Putin, Russia re-directed its attention to the Middle East and Russia's Syrian policy gained new momentum. In terms of the bases achieved during the Soviet Union and the permanence of Russia in the Mediterranean, the prospect has made Syria the center of Russia's Middle East policy. For this reason, Russia has provided all kinds of support to Bashar Assad's family and regime, which is a historical ally

in Syria. In this study, the history of the Russian Syrian relations was examined and its economic and military dimensions were examined. Scientific articles, expert opinions, up-to-date developments, news, and statements of Russian and Syrian presidents and senior official officials, including IMF data, were taken into account during the analysis. Some negative developments in Russia's internal and external politics have led to Syria's policy to build upon the use of tough power elements and to ignore the economic dimension. In this context, by analyzing these developments and the results of Russia in the study, the obtained data shows the capacity of Russia's Syrian policy to be discussed.

Keywords: Russia's Syrian Policy, Military Dimension, Economic Dimension, Uss, Syrian Operations

Giriş

Rusya Ortadoğu ilişkileri tarihsel olarak çok eskilere dayansa da Rusya'nın Suriye'ye yönelik aktif politikalar izlemesi 70 yıllık yakın bir tarihin ürünüdür. SSCB-Suriye ilişkileri 1 Şubat 1946'da imzalanan gizli müttefiklik anlaşmasıyla başlamıştır.¹ Soğuk savaş yıllarında Ortadoğu'da politik ve askeri etkisi bulunan Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Kremlinin bölgedeki nüfuzu zayıflamıştır. Suriye ise dış politika stratejisinden vazgeçmeyerek Rusya ile stratejik ilişkilerini sürdüren tek bölge devleti olmuştur. 1991 sonrasında Ortadoğu'da Rusya'nın tek askeri üssünün Suriye'de bulunması iki ülke arasındaki stratejik işbirliğinin önemini ortaya koymaktadır.² 1999'da Putin'in başa gelmesiyle birlikte Rus dış politikasında aktif bir döneme girilmiştir. Putin, SSCB zamanında olduğu gibi bölgedeki rejimleri destekleyerek, onlara silah satarak, bazı ülkelerin SSCB zamanından kalan borçlarını silerek ve özellikle enerji alanında olmak üzere yeni işbirlikleri oluşturarak 21.yüzyılda bölgedeki etkisini yeniden arttırmıştır.³

Rusya Suriye ilişkileri Sovyetler Birliği Döneminden itibaren siyasi, askeri ve ticari ilişkiler olarak geleneksel özellikler taşımaktadır. Suriye Rusya'nın çok değerli silah pazarlarından biri olmanın yanı sıra askeri üslerini de bünyesinde barındıran en önemli Ortadoğu ülkesidir. Rusya aynı zamanda uluslararası bir güç olarak kendini kabul ettirmek amaçlı Ortadoğu'ya yeniden dönüşünü Suriye'de başlatmıştır. Suriye'nin İsrail ile mücadelesinde ve Lübnan'daki faaliyetlerinde hep Rusya'nın bir desteyi olmuştur. Rusya'nın Suriye konusunda hassas davranmasının ana nedenlerinden biri iki devlet arasında uzun yıllardır süren bağ ve Suriye'nin Ortadoğu'nun stratejik kalbi olmasıdır.⁴ Rusya Suriye ilişkileri "Arap Baharı'nın" başladığı 2011 yılından itibaren en üst düzeyde ilerlemektedir. 2015'e kadar yaptıkları açıklamalarda amacının bölgesel istikrarın bozulmasını engellemek ve uluslararası hukuku korumak olduğunu vurgulayan Rusya, 29 Haziran 2015'teki Putin ve Lavrov'un Suriye

¹Отнашения Сири с СССР и США в 1945-1991 гг. Сравнительный анализ, Москва,1991,ст/67

²Elnur İsmayılov, "Rusya'nın Suriye Stratejisi ve Ortadoğu'da Değişen Güç Dengeleri", Bilgesam Analiz/ Rusya, No:1255, 22 Ekim 2015, s.1

³Bilal Karabulut, " Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri, Karadeniz Araştırmaları Merkezi, Sayı 15, Güz 2007, s.82

⁴Salih Yılmaz, "Rusya Neden Suriye'de?", Ankara, Yazar Yayınları, 2016, s.163.

Dışişleri Bakanı Velid Muallim ile görüşmesinde Esad rejimine destek verdiğini açık şekilde beyan etmiştir.⁵

30 Eylül 2015 itibariyle sert güç unsurlarını kullanmak suretiyle Suriye'de ilk hava hareketini gerçekleştiren Rusya'nın Suriye politikası yeni bir ivme kazanmıştır. Suriye'ye müdahale için aldığı Parlamento kararı sonrasında Rusya müdahalenin meşru olduğunu savunmak amacıyla yapılacak askeri harekâtın Beşer Esad'ın Putin'e mektup ile ilettiği talep üzerine "İŞİD'e karşı Suriye ordusuna sadece hava desteği sağlamak amacıyla" düzenleneceğini açıklamıştır⁶. Bu tarihten itibaren Rusya Suriye'de hem geniş çaplı askeri operasyonlar gerçekleştirerek, hem de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyindeki veto hakkını kullanarak Suriye'ye azami desteğini sürdürmektedir.

1.Tarihsel Boyut

1.1. Soğuk Savaş Döneminde Rusya Suriye İlişkileri

Rusya ile Suriye arasındaki ilişkiler Soğuk savaş döneminde daha çok ideoloji ekseninde gelişmiştir. Suriye 1946 yılında bağımsızlığına kavuştuktan sonra ilk kez SSCB ile yaptığı gizli anlaşma ile temas kurulmuş ve iki ülke Ortadoğu'da yaşanan her gelişme neticesinde kader birliği yapmak zorunda kalmıştır. Bölgede bir İsrail devletinin kurulması ve ABD'nin bu devleti sürekli olarak desteklemesi Suriye'nin tepkisini çekmiş ve 1954'te BAAS'ın iktidara gelmesiyle de SSCB ile ideolojik zeminde doğal bir müttefiklik durumu doğmuştur.⁷ 25 Şubat 1954'de Çiçekli Hükümeti'nin askeri bir darbeye iktidardan düşürülmesinden sonra Suriye'nin siyasi hayatında BAAS Partisi ön plana çıkmış ve BAAS Partisi ile birlikte SSCB Suriye açısından önemli bir ülke haline gelmiştir.⁸ Suriye'nin Soğuk Savaş müddetince ABD'yi değil de SSCB'yi müttefik seçmesinin arkasında yatan sebeplerden en önemlisi BAAS hareketinin komünizme sıcak bakması ve anti-empyralizmi propaganda aracı olarak seçmesi gösterilebilir.⁹

SSCB'nin Suriye'yi müttefik olarak seçmesinin en önemli nedeni ABD'nin "Çevreleme Politikası"nı Suriye aracılığıyla delmek istemeseydi. İki ülkenin yakınlaşması o dönemdeki uluslararası konjonktürün doğal bir sonucudur. Soğuk Savaş döneminde Suriye'nin SSCB'ye yakınlaşmasına yol açan gelişmelerden ilki Süveyş Bunalımı'dır. 1956 yılında meydana gelen Süveyş Bunalımı SSCB'nin Ortadoğu'daki prestijini arttırmıştır.¹⁰ Daha sonra Suriye Buhranı'nın baş vermesi ve Bağdat Paktı'nın imzalanması SSCB ile Suriye arasındaki müttefiklik bağlarını kuvvetlendirmiştir. Suriye SSCB ilişkilerinin gelişmesinin bir diğer önemli

⁵" Putin:Esada Desteğimiz Sürüyor", <https://tr.sputniknews.com/rusya/201506291016253939/> (Erişim Tarihi: 6 Aralık 2016)

⁶"Rusya Suriye'de İlk Hava Operasyonunu Gerçekleştirdi", <http://hurriyet.com.tr/rusya-suriyede-ilk-hava-operasyonunu-gerçekleştirdi-30197938/>(Erişim Tarihi: 6 Aralık 2016)

⁷Burak Sarıkaya, "Geçmişten Günümüze Suriye Rusya İlişkileri", Tasam Yayınları, 2015, s.3

⁸Bilal Karabulut, "A.g.e", s.68-69

⁹Peretz Don, "The Middle East Today", USA: Publishers Preager, 1983, s.410

¹⁰Bilal Karabulut, "A.g.e", s.70-71

sebebi de 1970 yılında Hafız Esad'ın iktidara gelmeseydi. Hafız Esad'ın ilk dış ziyaretini 1-3 Şubat 1971'de Moskova'ya giderek gerçekleştirmesi Sovyetler'e verdiği önemin göstergesiydi. Suriye'nin ekonomik ve askeri yapılanmasını Sovyet modeline göre kurmuş olması, SSCB'nin alternatifinin olmaması, SSCB'nin istihbarat alanında verdiği desteğin Esad yönetimini iç muhalefete karşı koruması, Esad yönetiminin ideolojik tabanı ile SSCB'nin ideolojisinin örtüşmesi ve Doğu Bloku'nun ekonomik yardımlarından yoksun kalınmak istenmemesi Esad yönetimini SSCB'ye müttefik olmakta zaruri kılan en önemli etkenlerdi.¹¹1980'lerde Suriye'nin SSCB ile stratejik işbirliğini devam ettirmesi neredeyse bir zorunluluk haline gelmiştir. Mısır'ın Camp David Anlaşması'nı imzalaması, Suriye'nin Lübnan'da otorite kuramaması, Irak'ın bölgede gitgide ağırlığını hissettirmeye başlaması ve İsrail'in her geçen gün askeri gücünü arttırması Suriye'yi SSCB'siz hareket edemez hale getirmiştir.¹²

1.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya Suriye İlişkileri

SSCB ve Suriye arasında seksenler ile birlikte zirve yapan ilişkiler SSCB'nin dağılması ile son bulan Soğuk Savaş'ın ardından yeni bir döneme girmiştir. İki kutuplu sistemin sona ermesiyle birlikte Rusya kendi iç meselelerine dönmüş ve bu durum da ABD'nin özellikle Ortadoğu'da tek taraflı ve baskın politikalar izlemesine imkan sağlamıştır. SSCB'nin yıkılması ile birlikte Suriye pragmatik dış politika anlayışı çerçevesinde 1991'deki Birinci Körfez Savaşında Amerika'nın başını çektiği ittifaka katılarak Irak'a saldırmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Suriye'nin silah temini sıkıntısı başlamıştır. 1993 de Rus dış politikası "Yakın Çevre" doktriniyle eski Sovyet coğrafyasında daha aktif bir politika izlemeye başlamıştır Rusya'da Yeltsin dönemi boyunca iç politikada ülkeye ekonomik ve siyasi yük getirecek dış politika yükümlülükleri altına girmemeye özen gösterilmiştir. 1990'larda Rusya Ortadoğu politikasını yakın çevre politikası çerçevesinde etkinliğini korumak ve Ortadoğu Barış sürecinde konumunu muhafaza etmek üzerine kurmuştur.¹³

3452

1.3. Putin Dönemi Rusya Suriye İlişkileri

Putin'in 1999'da başa gelmesiyle Suriye politikasında daha aktif bir döneme girilmiştir. 2000 yılında Hafız Esad'ın ölümünün ardından devlet başkanlığına oğlu Beşar Esad'ın gelmesi ve Rusya'da aynı yıl Putin'in seçimle devlet başkanlığına gelmesinden hemen sonra 1990'larda Rusya'nın kendi iç sorunlarıyla uğraşması nedeniyle soğuyan ikili ilişkiler adım-adım ısınmaya başlamıştır. Suriye'nin Rusya'ya yaklaşmasında ABD'nin 11 Eylül 2001 sonrası Ortadoğu'da sert bir politik tavrı sergilemesi ve İsrail'in kararlı işgal politikalarını desteklemeleri karşısında düştüğü yalnızlık önemli faktörlerdendir. Bu sebepten dolayı Suriye ABD'ye karşı güçlü bir uluslararası aktör olarak dengeleyici unsur gibi değerlendirmek düşüncesiyle Rusya'ya yaklaşmıştır.¹⁴ 2005 yılının Ocak ayında Beşar Esad'ın Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyaret sırasında Suriye'nin Sovyetler Birliği zamanından kalan borçlarının %73'nün yeni silah anlaşmaları karşılığında silinmesi iki ülke ilişkilerinin gelişmesine ivme kazandıran etken

¹¹"A.g.e", s.73

¹²"A.g.e", s.75

¹³Amine Yazıcı, "Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler", SDE Analiz, Haziran 2012, s.42

¹⁴ Hüseyin B. Işık, "Rusya Ortadoğu İlişkileri, Yeni Rusya", Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara, 2010, s.60-63

olmuştur. Rusya İsrail ve ABD'nin karşı çıkmasına rağmen Suriye'ye Hava Savunma Füzeleri satmayı kabul etmiştir.¹⁵ Beşar Esad'ın Aralık 2006'da Moskova'yı ikinci kez ziyaretinde M-31 savaş uçakları ve kısa menzilli karadan havaya Panstir S1ve aynı anda iki hedefi vurabilen balistik füzelerinin Suriye'ye satılma konusu gündeme getirilmiştir.¹⁶

1.4. "Arap Baharı" Sürecinde Rusya Suriye İlişkileri

Rusya'nın Suriye'de iç savaşın başladığı 2011'den bu yana Suriye konusunda Birleşmiş Milletler nezdinde takip ettiği dış politika Esad rejimini uyguladığı şiddet politikasını arttırma konusunda cesaretlendirmiştir.¹⁷ 21 Eylül 2011 tarihinde Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Şam'a yönelik bir ambargoya karşı olduklarını ifade etmiştir. Lavrov aynı zamanda Rusya'nın Libya senaryosunun Şam üzerinde tekrarlanmasını istemediğini belirtmiştir.¹⁸ Hiç şüphesiz Rusya Suriye'deki konumunu da yitirmek ve bir kez daha bölgedeki milyar dolarlar değerindeki yeni projeleri kaybetmek istememektedir. Suriye'de yönetimin değişimi Rusya'nın bu ülkedeki ve genel olarak bölgedeki bütün varlığını tehdit etmektedir. Rusya'nın uluslararası arenada Beşar Esad'a destek vermesinin asıl nedenini de bu hususlarla açıklamak mümkündür.¹⁹ 30 Eylül 2015 itibariyle Suriye'de hava Harekatı gerçekleştirmesi Rusya'nın Suriye politikasına yeni bir ivme kazandırmıştır. Rusya'nın büyük maliyet ile yaptığı Suriye operasyonları aynı zamanda Suriye'nin Rusya için ne kadar vazgeçilmez olduğunu ve Rusya'nın Suriye politikasındaki "tutarlılığını göstermektedir.

2. Askeri Boyut

3453

2.1. Üsleri

Rusya'nın Suriye'deki en büyük varlığı Tartus Deniz Üssüdür. Rusya'nın Suriye müdahalesinin ana nedenlerinden biri 1971'de Hafız Esad döneminde Suriye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan anlaşma ile SSCB'nin kullanımına verilen Tarsus'taki Rus İkmal ve Bakım üssüdür. Rusya'nın Suriye'deki deniz üssü Doğu Akdeniz'deki varlığının bir göstergesidir.²⁰ Askeri anlamda Suriye Rusya'nın eski Sovyet coğrafyası dışındaki tek üssü olan Tartus Limanı nedeniyle bu ülke için stratejik öneme sahiptir. Esasen Rusya'nın Karadeniz Filosuna bağlı olan üste halen çalışır durumda olan 3 adet yüzer dok²¹, 1 yüzer bakım atölyesi,

¹⁵Andrey Vidyavkin, "The Basic Directions of Russias Middle East Policy", Bilgesam.org/en/incele/433/-the-basic-directions-of-Russia%E2%80%99s-middle-east-policy/#WEeb10mjP9A (Erişim Tarihi: 7 Aralık 2016)

¹⁶ Ilan Berman, "Middle East Vacuum, IASPS Research Paper in Strategy, s.12, (Haziran 2011)

¹⁷Burak Sarıkaya, "A.g.m", s.10

¹⁸Ali Kaba, "Suriye Krizi Bağlamında Rusya'nın Suriye'ye Bakışı, s.7. (Academia.edu)

¹⁹İlyas Kamalov, "Rusya'nın Ortadoğu Politikası, ORSAM, Rapor No: 23, Temmuz 2012, s.15

²⁰Salih Yılmaz, "A.g.e", s.159

²¹Dok: Gemi tamir veya inşaatında kullanılan üstü örtülü havuz; Ticari eşya için rıhtımlarda yapılan büyük depo.

depolama tesisleri ve Rus personel için barakalar vardır.²² Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığının merkezini oluşturan Tartus Deniz Üssünde yaklaşık 1700 Rus personel görev yapmaktadır.²³ Ayrıca Ekim 2016 da Rusya Savunma Bakanlığı Tarsus'taki askeri üsse S-300 hava savunma sistemini yerleştirdiklerini açıklamıştır.²⁴

Rusya Akdeniz'de etkinliğini Tartus Limanı sayesinde sağlayabileceğini düşünerek Esad'a olan desteğini sürdürmektedir. Rusya'nın Suriye'deki Tartus Üssü Karadeniz Donanmasının Akdeniz, Aden Körfezi ve Hint Okyanusunda görev yapan savaş gemilerine tamir-bakım, depolama, ikmal v.b lojistik destek vermektedir. Rusya Deniz Kuvvetleri Komutanı Koramiral Viktor Çirkov'un " Tartus Limanı Rus savaş gemilerinin Akdeniz, Aden Körfezi ve Hint Okyanusundaki faaliyetleri için önemlidir"²⁵ açıklaması Rusya'nın politikasını açıkça ortaya koymaktadır.²⁶ Rusya bu üssü 2010 yılında Medvedev'in ziyaretinden sonra yenilemiş ve limanın kullanılabilirliğini arttırmıştır. Rusya ne zaman ABD ile bir gövde gösterisine girişse bu limana savaş gemilerini göndermektedir. Tartus Üssü Rusya'nın Akdeniz'deki büyük güçlerden birisi olduğunu dünyaya gösterme açısından önem taşımaktadır. Rusya güvenliğini Akdeniz'den itibaren sağlama çerçevesinde bu limanı stratejik alan olarak görmektedir.²⁷ Rusya Deniz Kuvvetleri Eski Komutanı Oramiral Vladimir Mosorin'in 2007 yılında İnterfaks Haber Ajansına yaptığı "Karadeniz Filosu için Akdeniz çok büyük bir stratejik öneme sahiptir"²⁸ açıklaması bu açıdan değerlendirilebilir. Suriye'nin Lazkiye'den sonra ikinci büyük ve önemli limanı olan Tartus'taki Üs, Suriye hükümeti ile 2005 yılında yenilenen bir anlaşmayla daha uzun süre Rusya'nın kullanımına verilmiştir. Rusya Tartus Limanına ek olarak Tartus'un kuzeyinde büyük savaş gemilerinin kolaylıkla yanaşabileceği yeni bir deniz üssü inşa etmek için çabalar yürütmüştür. Ayrıca Lazkiye'ye bağlı Cebel'deki Bassel El-Esed Uluslararası Havalimanını askeri üs olarak kullanmak için anlaşmıştır.²⁹

Suriye'nin Kuzeybatısındaki Lazkiye'de bulunan Bassel El-Esed Hava Üssü, Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığının çok önemli diğer bir unsurudur. İkinci adı Himeymim olan, Bassel El-Esed Hava Üssü, bünyesinde 2 bin Rus personelin yanı sıra 32 uçak, 16 helikopter ve 9 tank

²²Ali Kaçar, "Rusya'nın Bölgedeki Terörü ve Suriye", 2 Kasım 2015, <http://www.gençbirikim.net>, (Erişim Tarihi: 10 aralık 2016)

²³"Rusya'nın Akdeniz'deki Tek Askeri Üssü Suriye'de", <http://aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-akdenizdeki-tek-askeri-ussu-suriyede/396367/> (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2016)

²⁴" Rusya ABD'nin Suriye'ye S-300 yerleştirdiler iddiasını doğruladı", <http://haberrus.com/savunma/2016/10/04/rusya-abd'nin-suriyeye-s-300/yerleştirdiler/iddiasini/dogruladi.html> (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2016)

²⁵Виктор Чирков (27 Temmuz 2012), "Главком ВМФ: Российские корабли могут оказаться на Кубе и Сейшелах", <http://ria.ru/interview/20120727/710049312.html>. (Erişim Tarihi : 10 Aralık 2016).

²⁶Salih Yılmaz, "A.g.e", s.160

²⁷Hasan Kanbolat, "Türkiye Karadeniz'e, Rusya Federasyonu Akdeniz'e" Stratejik Analiz, No:90, Ekim 2007, s.6.

²⁸Vladimir Mosorin, (3 Ağustos 2007) " Rus Gemileri Nerede Demirleyecek", Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/2007/08//son/sondun/19/asp>. (Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2015)

²⁹Salih Yılmaz, "A.g.e", s.161.

bulundurmaktadır.³⁰ Kasım 2015'te Rusya'nın Savunma Bakanı Sergey Şoygu Lazkiye'deki Himeymim Hava Üssü'nde önceden hazırlanan alanlara Rusya tarafından 2 adet S-400 Füze Savunma Sistemi yerleştirildiğini açıklanmıştır.³¹

Nihayet, Aralık 2016'da Sputnik'e konuşan, Rusya Savunma Bakan Yardımcısı Dimitriy Bulgakov, Himeymim Üssünde 3 yemekhane açıldığını ve aynı anda 20 uçağa yakıt ikmalinin gerçekleştirildiği merkezi yakıt istasyonu, kargo uçakları için bir peron ve bir helikopter meydanı, eşya deposu, gıda deposu ve soğutma deposu inşa edildiğini ifade etmiştir.³²Bununla birlikte bugünlerde Rusya'nın Suriye'de kalıcı olan Tartus Deniz Üssü ve Himeymim Hava Üssü ile birlikte bilinen 6 askeri üssü var. Rus yönetimi üslerin bazılarını kamp ya da izleme merkezi olarak ifade ediyor. Ayrıca Rusya, Halep'in doğusundaki Kuveyris Havaalanı'na S-200, bazı noktalara S-300 ve Himeymim'deki askeri üsse S-400 füzelerini konuşlandırarak rejime güçlü bir hava savunma desteği sağlamaktadır. Rus Ordusu, Humus kenti yakınlarındaki El Şayrat Hava Üssü ile Palmira Hava Üssü'nde uçaklar ve helikopterler konuşlandırmıştır. Rus Ordusu'nun Türkiye sınırındaki Afrin'de ise YPG'lilerle birlikte kullandığı 'ateşkes gözlem merkezi' bulunmaktadır. Kamışlı üssü ise yalanlansa da Rus helikopterlerinin iniş ve kalkışları sık sık görüntülenmektedir.³³Rusya'daki stratejik anlayışa göre Esad rejiminin varlığını sürdürmesi ile Rusya'nın deniz ve hava üslerinin varlığını sürdürmesi arasında doğru orantı vardır. Esad'ın Suriye'de devrilmesiyle Rusya'nın bu üsleri kaybedebileceği düşünülmektedir. Rusya, Doğu Akdeniz'de var olan bu üslerin sayesinde sıcak denizlere inmek için bir bahane oluşturmaktadır. Bu üslerin kaybedilmesi halinde bölgede kalış süreleri kısıllacağından, Rusya Deniz Kuvvetlerinin Akdeniz'deki seyirlerinde ve faaliyetlerinde kısıtlama olacaktır.³⁴

2.2. Operasyonları

3455

30 Eylül 2015'te Kremlin İdaresi Başkanı Sergey İvanov'un Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın Rusya'dan askeri yardım talebinde bulunduğunu açıklanması üzerine Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, parlamentodan yurt dışına asker göndermek için tezkere çıkarmasını istemiştir. Parlametionun, söz konusu tezkereyi oy birliği ile kabul etmesiyle birlikte aynı gün Rusya Hava-Uzay Kuvvetleri Suriye'deki IŞİD mevzilerine hedef odaklı bombardıman düzenlemeye başlamıştır. 7 Ekim 2015'te Rusya Donanması Suriye'deki operasyonlara ilk kez dahil olmuş, Dağıstan, Grad Sviyajsk, Velikiy Ustyug ve Uglih savaş gemileri, Hazar denizinden yaptıkları atımlarla Suriye'deki 11 hedefi imha etmiştir. 17 Kasım'da Tu-160

³⁰"Rusya'nın Akdeniz'deki Tek Askeri Üssü Suriye'de", <http://aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-akdenizdeki-tek-askeri-ussu-suriyede/396367/> (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2016)

³¹" Rusya S-400 Füzelerini Suriye'ye Konuşlandırdı", <http://www.ntv.com.tr/dunya/rusya-s-400-fuzelerini-suriyeye-konuslandirdi,q4xvFUui7E2LAWVB1bCDgQ>. (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2016).

³²"Rusya Hmeymim ve Tartus'taki Üsleri Geliştirmeye Devam Ediyor", <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612051026148770-rusya-hmeymim-tartus-usleri-gelistirmeye-devam-ediyor>. (Erişim Tarihi:11Aralık 2016)

³³Suriye'de Üs Savaşı, <https://www.google.com.tr/amp/m.gazetevatan.com/amp/suriye-de-us-savasi-1051259-gundem/> (Erişim tarihi: 10 Mayıs 2017)

³⁴Salih Yılmaz, "A.g.e",s.160.

Blackjack, Tu-95 MS Bear ve Tu-22 M stratejik bombardıman uçakları, Rusya Hava- Uzay Kuvvetlerinin operasyonuna ilk kez katılmış ve Suriye'deki terörist mevzilerine geniş kapsamlı bir hava operasyonu düzenlemiştir. 20 Kasım 2015 itibariyle operasyon, 69 uçak ve helikopter ile 10 savaş gemisi tarafından sürdürülmeye devam etmiştir. 8 Aralık 2015'te Rostov-Na-Donu adlı denizaltıdan ilk kez Kalibir tipi seyir füzeleri fırlatılmış ve belirlenen tüm hedefler vurulmuştur.

27 Mart 2016'da Suriye Ordusu ve gönüllü birlikleri, Rusya'nın hava desteğiyle Palmira Antik Kentinde kontrolü ele geçirmiştir. Mayıs 2015'ten Mart 2016'ya kadar IŞİD'in elinde bulunan Kent özgürlüğüne kavuştuktan sonra yaklaşık 19 bin mayın ve patlayıcı madde imha edilmiştir. Temmuz 2016 da Rusya ve Suriye, Halep'te kapsamlı bir insanın operasyona başlamış ve Halep'ten ayrılmak isteyen siviller için 3, silah bırakmak isteyen militanlar için bir güvenlik koridoru oluşturmuştur. Güvenlik koridorları, halka insani yardım, tıbbi malzeme ve su ulaştırılması için de kullanılmıştır. 16 Ağustos 2016'da Rusya Hava-Uzay Kuvvetleri IŞİD ve Fetih El-Şam'a ait mevzileri bombalamak için İran'daki Hamedan Üssü'nü ilk kez kullanmıştır. Suriye'de 15 binden fazla görevi gerçekleştiren Rus uçakları ve helikopterleri, teröristlerin altyapısına ciddi zarar vermiştir. 200'den fazla petrol yatağı, boru hattı ve rafinerisi ile 2 binden fazla petrol tankeri imha edilmiş, yaklaşık 28 bin militan öldürülmüştür.³⁵ Rusya için önemli olan kısa süre içerisinde Esad güçlerinin kontrolünde olmayan toprakları IŞİD terör örgütünden geri almak ve rejimin ülkede tek yasal askeri güce sahip olmasını temin etmektir. IŞİD dışında Esad güçlerine karşı çıkan ve Batılı devletlerin destek verdiği muhalif güçleri de Rusya bu kapsamda değerlendirmektedir. Bu nedenden dolayı Rusya'nın operasyonlarda saldırdığı hedeflerde muhalif güçlere ait silahlı birliklerin de olması anlaşılmaktadır.

Rusya'nın operasyonlarda önemli amaçlarından bir diğerini Suriye'nin ikinci büyük kenti olan Halep'te kontrolü Esad rejiminin geri almasıdır. Halep bölgesinde Ceyşul- Muhacirin vel Ensar örgütüne karşı Rusya ve Suriye ortak operasyon düzenlemiş ve başarılı olmuştur. Suriye'nin Kuzeybatısındaki İdlip kentinde bulunan Cısr eş-Şuğur ve Kafr Nabil Rus uçaklarının hedefleri arasındadır. Bu bölgelerin El Nusra tarafından kontrol edilmesi, Rusya'nın savaşta tek IŞİD'le değil aynı zamanda Esad karşıtı güçlerle de savaşacağını bir örneğidir.³⁶ Rusya Esad rejimini korumak ve bu vesileyle Suriye'deki üslerini korumak adına rejim güçlerinden hiçbir yardım ve desteği esirgememektedir.

2.3. Yardımları

Suriye'de iç savaş başladığından beri aktif politika yürüten Rusya Esad rejiminin devrilmemesi için Rejime insani yardım dahil askeri ve siyasi yardımlarını sürdürmüştür. Rejim güçlerine her türlü desteği sağlamak ve Suriye'de bulunan üslerini askeri bakımdan zenginleştirmek amacını güden Rusya'nın Suriye ile askeri işbirliği hızlı bir gelişme göstermiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in 15 Eylül 2015'te yaptığı bir açıklamada "Suriye'nin terörizme karşı mücadelesini destekliyoruz. Gereken bütün askeri desteği veriyoruz

³⁵" Rusya Hava-Uzay-Kuvvetlerinin Suriye'deki Operasyonlarının Detayları", <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201609301025083440-rusya-hava-uzay-kuvvetlerinin-suriyedek-operasyonlarının-detayları>. (Erişim Tarihi:11 Aralık 2016)

³⁶Elnur İsmayılov, "A.g.e", s.1

ve vereceğiz." söylemesinin hemen ardından Rusya 16 Eylül 2015'te Lazkiye'ye 10 adet "Vladimir" lakaplı T-90 tankı olmak üzere çok sayıda silah ve askeri teçhizat göndermiştir.³⁷ Aynı zamanda Rusya Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mariya Zaharova'nın "Moskova'nın Şam yönetimine verdiği desteğin Devlet Başkanı Putin'in aldığı inisiyatif kapsamında gönderildiğini" açıklaması,³⁸ Rusya'nın Suriye politikasında 30 Eylül 2015'teki müdahalesine gelinen sürecin seyrini ortaya koymaktadır.

Rusya 30 Eylül 2015'te Suriye'ye asker göndermek için Federal Konseyin onayını aldıktan hemen sonra bölgedeki askeri üsse 6 adet Su-34 savaş uçağı göndermiştir. Bunu Esad yönetiminin talebi doğrultusunda yapılmış bir yardım olarak açıklayan Kremlin Rus askerlerinin görevinin terör örgütüne karşı Suriye askerlerine sadece hava desteği sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda uçakların Çeçenistan'da bulunan Mozdok askeri üstünden kalktığı, daha sonra, Azerbaycan, Hazar Denizi, İran ve Irak hava sahasından geçerek Lazkiye'deki askeri üsse konuşlandığı bilinmektedir. 2015 Eylül ayının başından beri Rusya'dan Suriye'ye her birisinde 12 adet Su-24 bombardıman ve Su-25 saldırı uçaklarından oluşan uçak filoları gönderilmiştir. Su-24 ve Su-34 uçakları KH-29L havadan yere lazer güdümlü füzeler taşımaktadır. Su-30 avcı uçağı, T-72 ve T-90 tankları da Suriye'ye gönderilen silahlardır. Gönderilmiş konvansiyonel silahlar ve askerler Lazkiye'deki askeri üssün yanısıra Cebelah'ta da yerleştirilmiştir. Suriye'de Rusya Hava-Uzay Kuvvetleri'ne ait 12 adet Su-25 saldırı uçağı, 30 adet Su-24 M ve 4 adet Su-34 bombardıman uçakları, Su-35 avcı uçağı ve 7 adet Mİ-24 helikopter mevcuttur.³⁹

Rusya 4 Ekim 2015'te Suriye'ye 1 adet S-300 Füzesi⁴⁰ ve 11 Kasım 2015'te 1 adet S-400 Hava Savunma Sistemi'ni yerleştirdiğini⁴¹ açıklamıştır. Ayrıca, 15 Kasım 2016 tarihinde ilk defa Rusya'nın tek Uçak Gemisi "Amiral Kuznetsov" Suriye'deki operasyonlara katılmıştır.⁴² Rusya Suriye'de düzenlediği hava saldırılarında, tek uçak gemisini donanma tarihinde ilk kez savaş eylemlerine katılımını gerçekleştirerek Şam rejimine destek vermiş, Akdeniz'den El Nusra Cephesi ve IŞİD hedeflerini vurmuştur. 11 Kasım 2016'da Suriye açıklarında bulunan Rus donanmasına katılmak için Kalibr füzeleriyle donatılmış Amiral Grigoryeviç firkateyni Sivastopol'den Akdeniz'e doğru yola çıkmıştır.⁴³ Mayıs 2017 de Rusya Federasyon Konseyi Savunma ve Güvenlik Komitesi Başkanı Viktor Ozerov, Moskova'nın Suriye'de bulunan Rus

³⁷"Rusya, Suriye'ye tank ve ağır silah gönderdi", <http://m.milliyet.com.tr/rusya-suriye-ye-tank-ve-agir/dunya/detay/2118186/default.htm> (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2016)

³⁸" Suriye'ye Askeri Yardım Putin'in Önerisi Kapsamında gönderiliyor", <https://tr.sputniknews.com/rusya/201509081017615556/> (Erişim Tarihi: 12 Aralık 2016)

³⁹Elnur İsmayılov, "A.g.e", s.8

⁴⁰ "Rusya, Suriye'ye S-300 hava savunma füze sistemi gönderdi", <http://www.trthaber.com/haber/dunya/rusya-suriyeye-s-300-hava-savunma-fuze-sistemi-gonderdi-275197.html> (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2016)

⁴¹"Rusya Suriye'ye S-400 füzeleri yerleştirdi", <http://turkru.com/125052-rusya-suriyeye-s-400-fuzeleri-yerlestirdi-xh.aspx> (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2016)

⁴²"Rusya uçak gemisi Amiral Kuznetsov'u Suriye'de ilk kez kullandı", <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37981712>(Erişim Tarihi: 14 Aralık 2016)

⁴³Kalibr füzeleriyle donatılmış Rus gemisi Suriye'ye gidiyor, <https://tr.sputniknews.com/video/201611031025626173-Sevastopol-Rusya-Suriye/> (Erişim Tarihi (11 Mayıs 2017)

askerlerini korumak için bu ülkeye topçu silahları da dahil olmak üzere, ek silahlar gönderebileceğini açıklamıştır. Sputnik'e konuşan Ozerov, Fox News'in 'Rusya'nın Suriye'de 21 M-30 tipi havan topçu gönderdiğine' dair iddiasını yanıtlamıştır. Rus senatör, "Batılı meslektaşlarımızın rahatsızlık duyması için bir neden görmüyorum. Rusya, Suriye'de terörle mücadele ediyor ve başkalarıyla savaşa niyetinde değil. Askerlerimizin bulunduğu noktaların güvenliğinin artırılması için topçu birliklerimizi güçlendirme ihtiyacı doğarsa, bunda herhangi bir suç unsuru bulunamaz" ifadelerini kullanmıştır. Rusya'nın belirli düzeyde askeri varlığını Suriye'de konuşlandırması ve Şam Rejimini desteklemesi, her ne olursa olsun Suriye politikasına verdiği önemin gerçeklerini yansıtmakla birlikte, bu operasyonların sürdürülmesi, yardımların devam etmesi, aynı zamanda kendi sorunları ile de çarpışmakta olan Rusya ekonomisine ciddi zararlar vermektedir.⁴⁴

3.Ekonomik Boyut

3.1. Rusya'nın Ekonomik Sorunları

Suriye'de iç savaş başladığından beri, Suriye politikasında aktif bir eğilim izleyen Rusya zamanla iç ve dış politikadaki gelişmelerin sebep olduğu bir dizi ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. 2014 yılında yaşanan Ukrayna Krizindeki rolü nedeniyle ABD ve Avrupa Birliği'nin, 2014 yılının başlarında Rusya'ya uyguladığı ve özellikle finans ile enerji sektörlerini hedef alan yaptırımlar kapsamında Rus şirketlerinin Batılı finans piyasalarına girişi engellenmiş, Rusya'nın, ülkenin en önemli ihracat kaynağı petrolde yeni sahaların keşfi için ihtiyaç duyduğu ileri teknolojik ekipmanlara erişimi yasaklanmıştır.⁴⁵

Hiç şüphesiz ki, Rus ekonomisini en olumsuz etkileyen etkenlerden biri petrol fiyatlarındaki düşüş olmuştur. 2013'te 2.095 trilyon dolarlık bir Gayri Safi Milli Hasıla'ya sahip olan Rusya'nın toplam ihracatı 523 milyar dolar değerindeydi. 2013'te sadece ham petrol ihracatından elde edilen 174 milyar dolar, GSMH'nin %8.3'ünü, toplam ihracatın ise %33.3'ünü teşkil etmekteydi.⁴⁶ Ocak 2014'te bir varil Brent petrolün fiyatı 106 dolar olmakla beraber, ihraç edilen bir varil petrolün gümrük vergisi ise yaklaşık 55 dolar değerinde idi. İhraç edilen her varil petrolden petrol şirketleri 51 dolar kazanırken, Rusya Devleti 55 dolar elde etmekteydi. 2014'ün sonunda 70 dolara kadar düşen petrol fiyatları petrol vergilendirilmesinde de düşüşe neden oldu. Vergilerin %30 azaltılmasından sonra varil başına 38 dolar alınmaya başlandı.⁴⁷ Petrol gelirlerinin Rusya'nın Federal Bütçesi'nin %50'sini oluşturduğu göz önüne alındığında, 2015 yılının Ocak-Ağustos ayları arasında petrol fiyatlarının 58 dolara, Ağustos ayında ise 48 dolara düşmesi ile birlikte, artık petrol ihracatından elde edilen gelirler genel bütçenin en fazla %20'sini oluşturmaya başlamıştır.⁴⁸ Rusya Başbakanı Dimitri Medvedev'in de

⁴⁴Rusya: Suriye'ye ek silah gönderebiliriz, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201705101028417565-rusya-suriye-ek-silah-gonderebiliriz/> (Erişim Tarihi 11 Mayıs 2017)

⁴⁵"Rusya'da ekonomik sorunlar 2016'da da sürebilir!", <http://m.milliyet.com.tr/Uzmanpara/haber-detay/gundem/rusyada-ekonomik-sorunlar-2016da-da-surebilir/35818> (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2016)

⁴⁶"Нефт, нефтпродукты, Газ: Российские Бюфет", <http://trubagaz.ru/issue-of-the-day/neft-neftproducty/gaz-rossijskie-bjudzhet-i-wp> (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2016)

⁴⁷Sabir Askeroğlu, "Rusya Ekonomisi Dibe mi Vuruyor", 20 Ocak 2016, <http://www.21.yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/2016/01/20/8389/rusya-ekonomisi-dibe-mi-vuruyor>. (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2016)

⁴⁸Ольга Самофалова, "Россия слезает с нефтяной иглы", (15 апреля 2016), <http://m.vz.ru/economy/2016/4/15/805670.html> (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2016)

belirttiği gibi, Eylül 2015'te Rusya bütçesinin petrol ve doğalgazdan elde ettiği gelirler %45 azalmış, ilk kez Rusya'nın bütçesi 800 milyar ruble (12.5 milyar dolar) açık vermeye başlamıştır.⁴⁹ Petrol fiyatlarındaki düşüş aynı zamanda resesyonu da beraberinde getirmiş ve Brent petrolün 37 dolara inmesi ile 2015 yılında Rus para birimi ruble ABD doları karşısında %24,⁵⁰ 2015'ten önceki son üç yıla nazaran ise yaklaşık %60 değer kaybına gitmiştir.⁵¹ Üstelik, Brent petrolün fiyatı, 14 Ocak 2016'da Londra Borsası'nda 2004'ten bu yana ilk defa 30 doların altına inmiştir.⁵²

Rusya Ekonomisinin olumsuz etkilendiği diğer sorunlardan biri de petrol fiyatlarının düşüşünden de dolayı olarak etkilenmekte olan, devletin azalan altın rezervleridir. Ağustos 2008'de tarihinin en yüksek altın rezervlerine (598.1 milyar dolar) sahip olan Rusya Federasyonu'nun 2014'te petrol fiyatları 100 doların üzerindeyken bu rezervler 423 milyar⁵³ dolar olduğu halde, 2015 yılında petrolün varil fiyatının 40-50 dolara düşmesiyle altın rezervleri 300-340 milyar dolara kadar gerilemiştir.⁵⁴

Rusya ekonomisini ülkeden sermaye çıkışları da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu durumda Batı'nın Rusya'ya uyguladığı ekonomik yaptırımların da büyük rolü bulunmaktadır. Ekonomi Bakanı Yardımcısı Aleksey Vedev'in açıklamasına göre, 2015 yılında toplam 72 ile 87 milyar dolar arasında bir sermaye çıkışı yaşanmıştır. Rusya Ekonomi Bakanı Aleksey Ulyukayev'e göre ise 2016 yılının sonunda Rusya'dan 80 milyar dolar değerinde sermaye çıkışı yaşanmış olacaktır.⁵⁵ Eylül 2015 itibariyle Rusya'nın fiili olarak Suriye'de sahaya inmesi, Rusya ekonomisini en az petrol fiyatlarının düşmesi kadar olumsuz etkileyen ikincil, belki de, en önemli faktördür. Putin'in Rusya'nın 30 Eylül 2015-15 Mart 2016 dönemi arasında gerçekleştirilen Suriye operasyonlarının maliyetini 460 milyon dolar olarak açıklaması,⁵⁶ gerçekçi olmasa bile krize sürüklenmekte olan Rusya ekonomisi için en büyük sorunlardan birisini ifade etmektedir. 2014 Kırım'ın ilhakı ile başlayan ekonomik yaptırımlar, devamında petrol fiyatlarındaki aşırı düşüş, düşen petrol fiyatları ile eş zamanlı olarak yaşanan resesyona

⁴⁹Доля Доходов от Нефти и Газа в Бюджете Сократились До %45", <http://dp.ru/a/2015/09/09/Dolya-Dohadov-ot-nefti-i-g/> (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2016)

⁵⁰"Rus rublesi 2015 yılında dolara karşı yüzde 24 değer kaybetti",<http://haberrus.com/economics/2015/12/31/rus-rublesi-2015-yilinda-dolara-karsi-yuzde-24-deger-kaybetti.html> (Erişim Tarihi: 16 Aralık 2016)

⁵¹"Ruble son üç yılda yüzde 60 değer kaybetti", <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1844930-ruble-son-uc-yilda-yuzde-60-deger-kaybetti> (16 Aralık 2016)

⁵²<http://www.vestifinance.ru/articles/66260> (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2016)

⁵³. Золото валютные Резервы РФ Снизились До Уровня 2009 г, <http://vestifinance.ru/articles/50007> (Erişim Tarihi 17 Aralık 2016)

⁵⁴TASS Haber Ajansı, <http://tass.ru/ekonomika/2584325/> (Erişim Tarihi: 14 Ocak 2016)

⁵⁵"Отток капитала из России в 2015 году составит \$72 миллиарда ", <http://economytimes.ru/novosti/ottok-kapitala-iz-rossi-v-2015-godu-sostavit-72-milyarda>.(Erişim Tarihi: 17 Aralık 2016)

⁵⁶"Rusya'nın Suriye Faturası Kabarıyor", <http://m.gazetevatan.com/rusya-nin-suriye-faturası-kabariyor-946396-dunya/> (Erişim Tarihi: 17 Aralık 2016)

Suriye operasyonlarının kabarmış faturasının etkileridir ki, Rusya Ekonomisi 2015'te %3.7,⁵⁷ 2016'da ise %0.6 oranında küçülmeye gitmiştir.⁵⁸

Yaşanan bütün bu gelişmeler ve Suriye'de devam eden iç savaşta Rusya'nın rolü hesaba katıldığında 2014 yılında 2.027 trilyon dolar GSMH'ye sahip olan Rusya ekonomisi doğal olarak 2015'te 1.378 trilyon dolara,⁵⁹ 2016'da ise 1.178 trilyon dolara⁶⁰ gerilemiştir. Rusya'nın iç ve dış politikasındaki yaşanan gelişmelerin ekonomisine olumsuz yansımaları, Suriye'de iç savaş ve petrol fiyatlarındaki düşüş devam ettiği sürece Rusya'yı ekonomik açıdan onarılması zor bir süreç ile karşı karşıya koyacaktır.

3.2. Rusya'nın Suriye'ye Ekonomik Yardımları

Suriye'de aktif politika izlemesi ile eşzamanlı olarak zayıflamaya doğru yüz tutmuş ekonomisinde, Rusya'nın Suriye'ye yaptığı ekonomik yardımların da payı vardır. Rusya'nın Suriye'de iç savaş başladığı yıllara kadar sağladığı destek ve 2015'te bilfiil savaşa dahil olmasıyla değişen bilanço hesaba katıldığında Rusya'nın Suriye'ye yaptığı ekonomik yardımlar da küçümsenmemelidir. 2005 yılında Rusya'nın, Suriye'nin Sovyetler Birliği'nden kalan 13.4 milyar dolarlık borcunun %73'ünü (yaklaşık 10 milyar dolar)çeşitli silah anlaşmaları karşılığında silmesi, aynı zamanda büyük bir ekonomik yardım olarak da değerlendirilebilir. İç Savaşın başladığı 2011 yılında Moskova, Şam Rejimine 20 milyon dolar değerinde ekonomik yardımda bulunmuş ve bunun gelecek yıllarda da artacağını ifade etmiştir.⁶¹Mayıs 2017'de Rusya Savunma Bakanlığı, ABD'nin Suriye'de rejime ait hava üssünü vurmasının ardından yaptığı açıklamada Suriye'nin hava savunma sistemini güçlendirmesine yardım edebileceklerini duyurmuştur.⁶²Savaşın şiddetinin artmasıyla birlikte Rusya Suriye'ye her alanda sağladığı desteğin yanı sıra ekonomik desteğini de kesintisiz devam ettirmiştir.

2014 yılında Rusya'nın 240 milyon avro değerindeki bir ekonomik yardımı Suriye'ye ulaşmış ve bu Suriye devlet yetkilileri tarafından doğrulanmıştır.⁶³ Eylül 2015 itibariyle, iç savaşın seyri başka bir boyut almış, Rusya'nın Suriye'de sahaya inmesi ile ekonomik yardımları da arttırılmıştır. 17 Mart 2016'da Vladimir Putin, Kremlin'de yaptığı konuşmasında Mart ayı itibariyle, Rusya'nın iç savaşa dahil olduğu 30 Eylül 2015'ten beri operasyonlarda 484 milyon dolar harcadığını, aynı zamanda bu harcamaların tatbikat ve askeri eğitim için Rusya Savunma

⁵⁷Rusya Ekonomisindeki son durum, <http://haberrus.com/economics/2016/01/25/iste-rusya-ekonomisindeki-son-durum.html> (Erişim Tarihi 11 Mayıs 2017)

⁵⁸Rusya, 2016'da yüzde 0,6 küçüldü, <https://www.google.com.tr/amp/m.milliyet.com.tr/amp/rusya-2016-da-yuzde-0-6-kuculdu-ekonomi-2388073/> (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2017)

⁵⁹[http://imf.org/report for /Russia/2015](http://imf.org/report-for/Russia/2015)

⁶⁰[http://imf.org/report for /Russia/2016](http://imf.org/report-for/Russia/2016)

⁶¹<http://globalriskinsights.com/2016/09/russia-china-syria-devastated-economy/> (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2016)

⁶²Rusya'dan Suriye'ye destek: Yardım edeceğiz, <http://www.turkiyehabermerkezi.com/dunya/rusya039dan-suriye039ye-destek-yarдим-edecegiz-haberi-96099>, (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2017)

⁶³<http://www.ibtimes.co.uk/syria-russia-boosts-financial-aid-bashar-al-assad-regime-1450308> (Erişim Tarihi:18 Aralık 2016)

Bakanlığın 2015 bütçesine dahil edildiğini ifade etmiştir.⁶⁴ Ayrıca, Rusya hükümet yetkilileri Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri'nin 2016 yılında Suriye'de düzenleyeceği askeri operasyonlarda en az 1.2 milyar dolar harcayacağını ifade etmiştir.⁶⁵ Rusya'nın Suriye'ye ekonomik yardımları sadece para yardımı ile sınırlı kalmamakta, askeri personel ve mühimmat desteğiyle, insani yardımları da ekonomisinde önemli yer tutmaktadır. Rusya'nın Suriye'ye sağladığı bu yardımlar kendi politik amacına uygun olarak tek taraflı icra edilse de, çoğu zaman bu yardımların Suriye'nin talebi doğrultusunda gerçekleştiği iddia edilmektedir. Nitekim, Temmuz 2015'te Ria Novosti Haber Ajansı'na konuşan, Rusya'nın Şam Büyükelçisi Aleksandr Kinçşak, Suriye hükümetine her zaman onların talebi üzerine yardım ettiklerini ve iç savaşta rejime yardım etmenin bir gereklilik olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶ Öte yandan, Rusya'nın 30 Eylül 2015'te Suriye'de başlattığı Hava hareketinin da Esad'ın mektup ile iletildiği talep üzerine cereyan ettiğinin de altı çizilmelidir. Bu günlerde halen, Rusya'nın askeri, ekonomik ve personel desteğiyle, Suriye iç savaşında neredeyse savaşın kaderini belli eden rejim güçlerinin, Suriye'nin altyapısında yol açtığı tahribat, Suriye'nin daha nice yıllar Rusya'dan borç veya yardım talep edeceği anlamına gelmektedir. Rusya ise Esad rejimine sağladığı destek ile Suriye'deki bağlarını daha da güçlendirmekle beraber, Akdeniz'deki üslerini geliştirecek ve bu sayede daha da kalıcılığını sağlamaya devam edecektir.

3.3. Rusya'nın Suriye Operasyonlarının Ekonomik Maliyeti

30 Eylül 2015 itibarıyla Suriye'de ilk hava hareketinin gerçekleştiren Rusya'nın, bu tarihten itibaren rejim güçleri ile beraber gerçekleştirdiği operasyonların Esad Rejimini ayakta tutmakta büyük katkısı olsa da, operasyonların Rusya ekonomisinde maliyeti hiç de hafif olmamıştır. Devlet başkanı Vladimir Putin'in 17 Mart 2016'da Kremlin'de Suriye'den dönen askerleri ağırlarken yaptığı konuşmasında, Suriye'de son 6 ay içerisinde gerçekleştirilen operasyonların maliyetinin 484 milyon dolara (33 milyar Rus Rublesi) tekabül ettiğini ve bu harcamaların tatbikat ve askeri eğitim için Savunma Bakanlığı'nın 2015 bütçesine daha önceden dahil edildiğini ifade etmiştir.⁶⁷ Rusya hükümeti yetkilileri Rusya Federasyonu Silahlı Kuvvetleri'nin 2016 yılında Suriye'de düzenleyeceği askeri operasyonlarda en az 1.2 milyar dolar harcayacağını söylemiştir. Günlük 3.3 milyon dolara denk gelen bu maliyetin sabit kalmayacağı, operasyonların durumuna göre değişebileceği de unutulmamalıdır. Nitekim 17 Kasım 2015 itibarıyla, Rusya'nın Suriye'de operasyonları yeni bir döneme girmiş ve Rusya ilk defa uzun menzilli füzelerini kullanarak, denizden Suriye'deki IŞİD mevzilerini vurmuştur. 8 Aralık 2015'de ise Rusya tarihinde ilk defa Rostov-Na-Donu Limanından denizaltı seyir füzelerini kullanmıştır.⁶⁸ Fırlatılan her bir füzenin maliyetinin yaklaşık 1.2 milyon dolara

⁶⁴"Suriye Operasyonlarının Rusya'ya Maliyeti 484 Milyon Dolar", <http://m.haberler.com/suriye-operasyonlarinin-rusya-ya-maliyeti-484-8271427-haberi> (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2016)

⁶⁵" Rusya'nın Suriye'deki Operasyonlarının Maliyeti Belli Oldu", <http://haberrus.com/savunma/2015/12/11/rusyanin-suriyedeki-operasyonlarinin-maliyeti-belli-oldu.html> (Erişim Tarihi: 18 Aralık 2016)

⁶⁶"Rusya:Suriye'ye Yeterince Yardım Ediyoruz", <http://ulke.com.tr/dunya/haber/197705-suriyeye-yeterince-yardim-ediyoruz>

⁶⁷"Suriye Operasyonlarının Rusya'ya Maliyeti 484 Milyon Dolar", <http://m.haberler.com/suriye-operasyonlarinin-rusya-ya-maliyeti-484-8271427-haberi> (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2016)

⁶⁸" Rusya'nın Suriye'deki Operasyonlarının Maliyeti Belli Oldu", <http://haberrus.com/savunma/2015/12/11/rusyanin-suriyedeki-operasyonlarinin-maliyeti-belli-oldu.html> (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2016)

bedel olduğu bilinmektedir. Her bir savaş uçağının 1 saatlik uçuş masrafı 12 bin dolar ve her bir helikopterin de bir saatlik uçuş masrafı bindolar olmakla birlikte, sadece uçuşları için günlük 750 bin dolar harcanmaktadır. Suriye'de 1500-2000 civarında görev yapan Rus personelin günlük maliyeti ise 440 bin dolar değerindedir. Akdeniz'de gemilerin güvenlik için tutulma maliyeti günlük 200 bin dolara denk gelmektedir. Aynı zamanda lojistik, istihbarat, iletişim ve teknik destek maliyeti ise günlük 250 bin dolara mal olmaktadır. The Moscow Times, günlük minimum 2.4 milyon dolardan başlayan operasyon maliyetinin, gerçekte 4 milyon doları aşacağını belirtmektedir.⁶⁹ Nitekim, Rusya Başbakanı Dimitri Medvedev'in Suriye'de gerçekleştirilen operasyonların maliyetleri hakkında kullandığı "Bu bir sır" ifadesi⁷⁰ bu kanıyı destekler niteliktedir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in kısmen Batı'ya meydan okuma şeklinde yorumlanan bir açıklaması bile olsa, " 2015 yılı için Savunma Bakanlığı bütçesinde askeri tatbikatlara yaklaşık 33 milyar dolar ayrıldığını ve bu paraların Suriye'deki Rus askeri birliklerine yönlendirildiğini"⁷¹ ifade etmesi Rusya'nın Suriye operasyonlarının bilançosundan esaslı ipuçları aktarmaktadır. Rusya Savunma Bakanlığı'nın 2015 yılı savunma bütçesinin yaklaşık 49 milyar dolar⁷² olduğu hesaba katıldığında, Rusya'nın Suriye'deki askeri operasyonları 2015 Savunma Bütçesinin %67'sini oluşturmaktadır. Aynı zamanda Rus Haber Ajansı Ria'ya konuşan, Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad "Suriye'de beş yıldır süren çatışmaların ülkeye maliyetinin 200 milyar dolardan fazla olduğunu" söylemiştir.⁷³ GSMH'sının en yüksek olduğu 2012 yılında bile 75 milyar doların altında bir ekonomiye sahip olan Suriye'nin, iç savaş maliyetinin Esad'ın ifade ettiği doğrultuda doğru olduğu varsayılırsa, Rusya Devlet Başkanı Putin'in belirttiği 33 milyar dolarlık askeri operasyon maliyeti de mantıklı değerlendirilebilir. Bu yaklaşım aynı zamanda, Suriye'de operasyonlara başladıktan sadece 5 ay sonra 500 milyon dolara⁷⁴ yakın askeri harcama yaptığı bilinen Rusya'nın, 14 Mart 2016 tarihinde askeri birliklerinin büyük bir bölümünün çekileceğini açıklaması ile doğru orantılıdır.

2014 yılı itibariyle 2.027 trilyon dolarlık bir Ekonomiye sahip olan Rusya'nın, aynı yıl içinde Ukrayna'da yaşadığı gelişmeler ve ABD ve AB'den gelen yaptırımlar, petrol fiyatlarındaki düşüş, rublenin %60 değer kaybetmesi ve nihayetinde Rusya'nın Suriye'de başlattığı operasyonlar göz önünde bulundurulduğunda ,2015 yılındaki GSMH'sının 1.331 trilyon dolarlık

⁶⁹" Rusya'nın Suriye Operasyonlarının Günlük Maliyeti 4 Milyon Dolar", <http://haberrus.com/politics/2015/10/21/rusyanin-suriye-operasyonlarinin-gunluk-maliyeti-4-milyon-dolar.html> (Erişim Tarihi:20 Aralık 2016)

⁷⁰ Rusya'nın Suriye'deki Operasyonlarının Maliyeti Belli Oldu <http://haberrus.com/savunma/2015/12/11/rusyanin-suriyedeki-operasyonlarinin-maliyeti-belli-oldu.html> (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2016)

⁷¹<http://www.turkhaber24.com/haber/1970/suriye-39nin-rusyaya-maliyeti-ne-kadar> (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2016)

⁷²<http://thediplomat.com/2015/11/russias-military-spending-to-increase-modestly-in-2016> (Erişim Tarihi: 29 Aralık 2016)

⁷³<http://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160330-esad-savas-maliyeti> (Erişim Tarihi: 29 Aralık)

⁷⁴"Suriye Müdahalesinin Rusya'ya Maliyeti 500 Milyon Dolar", <http://www.incanews.net/m/ortadogu/19322/suriye-mudahalesini-rusyaya-maliyeti-500-milyon-dolar> (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2016)

bir seviyeye gerilemesi hiç de sürpriz sayılmamaktadır.⁷⁵Suriyede savaş devam ettikçe ve Rusya'nın buna bağlı olarak askeri harcamaları arttıkça Rusya ekonomisindeki bu olumsuz tablo kaçınılmaz olacaktır.

Sonuç

Rusya'nın Suriye'ye yönelik izlediği siyasetin tarihsel, askeri ve ekonomik boyutları incelendiğinde Suriye politikasının önceliklerinin, Rusya'nın Ortadoğu'da ve Akdeniz'de etkinliğini korumak, Suriye'deki üslerini muhafaza etmek ve zenginleştirmek ve ABD'nin Ortadoğu'daki etkinliğini kırmak şeklinde sıralanabileceği anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra hiç sorunlarına dönen Rusya Suriye'ye yönelik izlediği politikaları ve eş zamanlı olarak da bu amaçlarını bir süre ihmal etmiştir. 2000'lerin başında Putin'in iktidara gelmesiyle, Rusya ekonomik gücünü yeniden toparlamış ve yeniden dikkatini Ortadoğu'ya yöneltmeye başlamıştır. Bu bakımdan, Rusya'nın Suriye politikasının Putin ile özdeşleştirilmesi hiç de tesadüfi değildir. Ortadoğu'ya ilk atılımını gerçekleştirdiği 1940'lı yıllarda bile temel amacı ABD'nin "Çevreleme Politikası"nı Suriye vasıtasıyla delmek olan Rusya, Suriye politikasında ABD'ye meydan okuma şeklindeki eğilimini yıllar sonra bile korumuştur. Suriye, Rusya için eski Sovyet coğrafyası dışında tek askeri üssü olması ve yüzyıllardır süregelen sıcak denizlere inme politikasının gerçekleştirmesi açısından hayati önem taşımaktadır. Ayrıca Rusya'nın Suriye'de özellikle 2000'li yıllardan sonra etkinliğini artırma çabaları hem de Putin Rusya'sının tek kutuplu dünya düzenine karşı bir düzen eleştirisi veya meydan okuma biçimidir.

3463

Rusya'nın "Arap Baharı"ndan sonra Suriye'de aşırı etkinlik hamlesi, 2014 de patlak veren Ukrayna Krizindeki rolü ABD ve Avrupa Birliği'nden çeşitli yaptırımları beraberinde getirmiş, ve iç ve dış politikadaki bir dizi gelişmeler Rusya'nın 2000'lerin başında toparlanan ekonomisine olumsuz yansımaları sebep olmuştur. Daha sonra petrol fiyatlarındaki aşırı düşüş ve rublenin dolar karşısında değer kaybetmesi 2015 yılında küçülmeye doğru yönelmiş bir ekonomik tablo ortaya çıkarmıştır. Rusya'nın Putin ile başlayan, ekonomik büyümesi ile ters orantılı olan, Suriye politikası giderek sürdürülebilirlik kapasitesini azaltmıştır. Özellikle, ABD'nin de dikkatini Uzak Doğu'ya yöneltmesi ve seçim telaşı, Rusya'yı daha da cesaretlendirmiştir ki, bunun neticesinde Rusya 30 Eylül 2015'te Suriye'ye Müdahalesini gerçekleştirmiştir. Ukrayna krizi ve devamındaki gelişmelerden -3.7'lik bir daralmaya giden ekonomisine, Suriye bilançosunu da ekleyen Rusya Suriye'deki ekonomik kaybını başarılı askeri operasyonlarıyla perdelemeye çalışmıştır. 6 aylık operasyonlardan sonra 14 Mart 2016'da Suriye'deki askeri gücünün büyük bir bölümünü çekeceğini ilan etmesi kimi uzmanlarca Rusya'nın zaferi olarak algılansa da, Putin'in ekonomik sarsıntıya karşı hassasiyetinin bir işaretidir. Suriye'yi iç politikada prestij kazanma adına kendisinden 15 katı bir büyük ekonomiye ve üstün bir askeri güce sahip olan ABD'ye meydan okuma aracı olarak gören Rusya, Suriye'deki operasyonlarındaki başarısını da ABD'ye borçludur. Rusya'nın Suriye politikasındaki hep bir adım önde gitmesi, ABD'nin Rusya'nın attığı adımları görme açısından tercih ettiği politik bir girişim de olabilir.

⁷⁵Russia GDP, <http://www.tradingeconomics.com/russia/gdp>, (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2017)

Sonuç itibariyle, Rusya'nın Suriye'de sahaya inmesi önceki yaşadığı gelişmelerin de büyük oranda katkısı ile GSMH'sına yaklaşık 800 milyar dolarlık bir ekonomik kayba yol açmıştır. 2017 yılında ve daha ileri dönemlerde Rusya'nın Suriyede ağır askeri harcamalardan kaçınması ve diplomatik temaslara ağırlık vermesi beklenebilir. Nitekim, aksi takdirde Rusya ekonomisi 2000'li yıllardan önceki kriz dönemlerine kadar gerileyebilir.

Kaynakça

1. Сравнительный анализ. (1991). Отношения Сири с СССР и США в 1945-1991 гг. Москва,с/т/67.
2. İsmayilov, E. (2015). Rusya'nın Suriye Stratejisi ve Ortadoğu'da Değişen Güç Dengeleri. Bilgesam Analiz/ Rusya, No:1255, s.1.
3. Karabulut, B. (2007).Karadeniz'den Ortadoğu'ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye-Rusya İlişkileri. Karadeniz Araştırmaları Merkezi, Sayı 15
4. Yılmaz,S. (2016).Rusya Neden Suriye'de? Ankara: Yazar Yayınları.
- 5.SPUNİKNEWS.(2015).Putin: Esad'a Desteğimiz Sürüyor". <https://tr.sputniknews.com/rusya/201506291016253939/> adresinden erişildi.(ET: 06.12.2016).
6. HÜRRİYET.(2016). Rusya Suriyede İlk Hava Operasyonunu Gerçekleştirdi, <http://hurriyet.com.tr/rusya-suriyede-ilk-hava-operasyonunu-gerçekleştirdi-30197938/>adresinden erişildi. (ET: 06.12.2016)
7. Sarıkaya, B. (2015). Geçmişten Günümüze Suriye Rusya İlişkileri. Tasam Yayınları, s.3
- 8.Peretz, D. (1983). The Middle East Today". USA: Publishers Preagers.
9. Yazıcı, A. (2012).Suriye Krizinde Bölgesel ve Küresel Aktörler. SDE Analiz, s.42
10. Işık, H. (2010). Rusya Ortadoğu İlişkileri, Yeni Rusya. Stratejik Düşünce Enstitüsü, Ankara, s..60-63
11. Vidyavkin, A.(2016).The Basic Directions of Russias Middle East Policy.bilgesam.org/en/incele/433/-the-basic-directions-of-Russia%E2%80%99s-middle-east-policy/#WEeb10mjP9A adresinden erişildi. (ET: 07.12.2016).
12. Berman, H. (2011). Middle East Vacuum, IASPS Research Paper in Strategy, s.12,
13. Kaba, A. (2016). Suriye Krizi Bağlamında Rusya'nın Suriye'ye Bakışı.Academia.edu. S.7.
14. Kamalov, İ. (2012). Rusya'nın Ortadoğu Politikası, ORSAM, Rapor No: 23,s.15
15. Kaçar, A. (2015).Rusya'nın Bölgedeki Terörü ve Suriye, <http://www.gencbirikim.net> adresinden erişildi. (ET: 10.12.2016).
- 16.HABERRUS.(2016). Rusya ABD'nin Suriye'ye S-300 yerleştirdiler iddiasını doğruladı. <http://haberrus.com/savunma/2016/10/04/rusya-abd'nin-suriyeye-s-300/yerleştirdiler/iddiasini/dogruladi.html> adresinden erişildi. (ET: 10.12.2016)

17. Виктор, Ч.(2012). Главком ВМФ: Российские корабли могут оказаться на Кубе и Сейшелах", <http://ria.ru/interview/20120727/710049312.html>. adresinden erişildi.(ET:10.12.2016)
18. Kanpolat, A. (2007). "Türkiye Karadeniz'e, Rusya Federasyonu Akdeniz'e" Stratejik Analiz, No:90, s.6.
- 19.Mosorin, V.(2007) Rus Gemileri Nerede Demirleyecek. Milliyet, <http://www.milliyet.com.tr/2007/08//son/sondun/19/asp.adresinden> erişildi: (ET: 21.08.2015)
- 22.NTV.(2016). Rusya S-400 Füzelerini Suriye'ye Konuşlandırdı, <http://www.ntv.com.tr/dunya/rusya-s-400-fuzelerini-suriyeye-konuslandirdi,q4xvFUui7E2LAWVB1bCDgQ>. Adresinden erişildi. (ET: 10.12.2016)
23. SPUTNIKNEWS. (2016). Rusya Himeymim ve Tartus'taki Üsleri Geliştirmeye Devam Ediyor", <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201612051026148770-rusya-hmeymim-tartus-usleri-gelistirmeye-devam-ediyor> adresinden erişildi. (ET:11.12.2016)
- 24.SPUTNIKNEWS. (2016). Rusya Hava-Uzay-Kuvvetlerinin Suriye'deki Operasyonlarının Detayları, <https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201609301025083440-rusya-hava-uzay-kuvvetlerinin-suriyedek-operasyonlarının-detaylari>adresinden erişildi. (ErT:11.12.2016)
- 25.SPUTNIKNEWS.(2015). Rusya Suriye'ye Cephane ve Zırhlı Araç Gönderiyor, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201509101017658963/> adresinden erişildi. (ET:11.12.2016)
- 26.. MİLLİYET.(2016). Rusya, Suriye'ye tank ve ağır silah gönderdi, <http://m.milliyet.com.tr/rusya-suriye-ye-tank-ve-agir/dunya/detay/2118186/default.htm> adresinden erişildi. (ET: 12.12.2016)
27. SPUTNIKNEWS.(2015). Suriye'ye Askeri Yardım Putin'in Önerisi Kapsamında gönderiliyor, <https://tr.sputniknews.com/rusya/201509081017615556/> (ET: 12.12.2016)
- 28.TRTHABER.(2016). Rusya, Suriye'ye S-300 hava savunma füze sistemi gönderdi, <http://www.trthaber.com/haber/dunya/rusya-suriyeye-s-300-hava-savunma-fuze-sistemi-gonderdi-275197.html> adresinden erişildi. (ET: 13.12.2016)
- 29..BBC.(2015). Rusya uçak gemisi Amiral Kuznetsov'u Suriye'de ilk kez kullandı, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37981712> adresinden erişildi.(ET:13.12. 2016)
- 30.MİLLİYET.(2016). Rusya'da ekonomik sorunlar 2016'da da sürebilir, <http://m.milliyet.com.tr/Uzmanpara/haber-detay/gundem/rusyada-ekonomik-sorunlar-2016da-da-surebilir/35818> adresinden erişildi. (ET: 25.12.2016)
31. TRUBAGAZ. (2016). Нефт, нефтпродукты, Газ: Российские Буфет, <http://trubagaz.ru/issue-of-the-day/neft-neftproducty/gaz-rossijskie-bjudzhet-i-wp> adresinden erişildi. (ET: 14.01.2016)

32. Askeroğlu, S.(2016). Rusya Ekonomisi Dibe mi Vuruyor. <http://www.21.yyte.org/tr/arastirma/rusya-slav-arastirmalari-merkezi/2016/01/20/8389/rusya-ekonomisi-dibe-mi-vuruyor> adresinden erişildi. (ET:16.12.2016)
33. Самофалова, О.(2016). Россия слезает с нефтяной иглы, <http://m.vz.ru/economy/2016/4/15/805670.html> adresinden erişildi. (ET: 16.12.2016)
34. DP.(2015). Доля Доходов от Нефти и Газа в Бюджете Сократились До %45", <http://dp.ru/a/2015/09/09/Dolya-Dohadov-ot-nefti-i-g/>adresinden erişildi. (ET:14.01.2016)
35. HABERRUS.(2015). Rus rublesi 2015 yılında dolara karşı yüzde 24 değer kaybetti, <http://haberrus.com/economics/2015/12/31/rus-rublesi-2015-yilinda-dolara-karsi-yuzde-24-deger-kaybetti.html> adresinden erişildi. (ET: 16.12.2016)
36. BLOOMBERHT.(2016). Ruble son üç yılda yüzde 60 değer kaybetti, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1844930-ruble-son-uc-yilda-yuzde-60-deger-kaybetti> adresinden erişildi. (ET:16.12.2016)
37. VESTIFINANCE. (2016). Золото валютные Резервы РФ Снизились До Уровня 2009 г, <http://vestifinance.ru/articles/50007> adresinden erişildi. (ET:17.12.2016)
38. TASS.(2016). <http://tass.ru/ekonomika/2584325/>adresinden erişildi. (ET: 14.01.2016)
39. ECONOMYTİMES. (2015). Отток капитала из России в 2015 году составит \$72 миллиарда, <http://economytimes.ru/novosti/ottok-kapitala-iz-rossi-v-2015-godu-sostavit-72-milyarda> adresinden erişildi. (ET: 17.12.2016)
40. GAZETEVATAN.(2016). Rusya'nın Suriye Faturası Kabarıyor, <http://m.gazetevatan.com/rusya-nin-suriye-faturası-kabariyor-946396-dunya/> adresinden erişildi. (ET: 17.12.2016)
41. TRADİBGECONOMİCS.(2016).<http://tr.tradibgeconomics.com/russia/indicators> adresinden erişildi. (ET:17.12.2016)
42. IMF. (2015). [http://imf.org/report for /Russia/2015](http://imf.org/report%20for%20Russia/2015) adresinden erişildi. (ET:12.12.2016)
43. IMF.(2016). [http://imf.org/report for /Russia/2016](http://imf.org/report%20for%20Russia/2016) adresinden erişildi. (ET: 17.12.2016)
44. GLOBALRİSKİNSİGHTS.(2016). <http://globalriskinsights.com/2016/09/russia-china-syria-devastated-economy/>adresinden erişildi. (ET: 18.12.2016)
45. İBTİMES.(2016). [http:// www.ibtimes.co.uk/syria-russia-boosts-financial-aid-bashar-al-assad-regime-1450308](http://www.ibtimes.co.uk/syria-russia-boosts-financial-aid-bashar-al-assad-regime-1450308) adresinden erişildi. (ET:18.12.2016)
46. HABERLER. (2015). Suriye Operasyonlarının Rusya'ya Maliyeti 484 Milyon Dolar, <http://m.haberler.com/suriye-operasyonlarinin-rusya-ya-maliyeti-484-8271427-haberi> adresinden erişildi. (ET: 20.12. 2016)
47. HABERRUS.(2015). Rusya'nın Suriye Operasyonlarının Günlük Maliyeti 4 Milyon Dolar. <http://haberrus.com/politics/2015/10/21/rusyanin-suriye-operasyonlarinin-gunluk-maliyeti-4-milyon-dolar.html> adresinden erişildi. (ET: 20.12.2016)

48. THE DİPLOMAT.(2016). <http://thediplomat.com/2015/11/russias-military-spending-to-increase-modestly-in-2016>adresinden erişildi.(ET: 29.12.2016)
- 49.BBC.(2016).Esad savaş maliyeti/03/160330-esad-savas-maliyeti adresinden erişildi.(ET:29.12.2016)
- 50.INCANNEWS.(2015). Suriye Müdahalesinin Rusya'ya Maliyeti 500 Milyon Dolar<http://www.incanews.net/m/ortadogu/19322/suriye-mudahelesini-rusyaya-maliyeti-500-milyon-dolar> adresinden erişildi.(ET: 31.12.2016)

TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİNDE MODERNLEŞMENİN OKZİDANTAL VE ORYANTA AİLE YAPISINA ETKİSİ: (ELAZIĞ VE İSTANBUL İLİ KARŞILAŞTIRMASI)

Yakup Baydar, Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi

Öz

Çağımızda toplumsal değişmeye paralel olarak hızlı bir devinime ve deformasyona uğrayan kurumlardan biri de kuşkusuz ailedir. Kutsiyet atfedilen bu kurumsal yapının Nietzsche'nin tanımlaması ile çöküntüye (decadenz) uğraması şüphesiz toplumsal yapının da bozulmasına aracılık etmektedir. Cumhuriyetin ilanının akabinde, özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyo-kültürel bu modernleşme anlayışının tüm toplumsal katmanlarda kendisini baskın şekilde hissettirdiğini söylemek mümkün görünmektedir. Tarihsel bir seyir izleyen modernite anlayışının aynı zamanda kentlerin sosyal dokusunun yeniden yapılanmasına, şekillenmesine zemin hazırladığı gibi toplumsal kurumun temel taşı olan aile yapısındaki olumsuz değişimlere de neden olduğu söylenebilir.

Bu araştırma Batı (okzidental) tarzı bir yaşam kültürünü benimseyenler ile Doğu orijinli (oryantal) geleneksel yaşam kültürünü sürdüren bireylerin “modernite” algısına ve beklentilerine yönelik korelasyonu ölçmeye ve tespit etmeye yöneliktir. Çalışma Türkiye evreninden hareketle Elazığ ve İstanbul illeri örnekleme üzerinde survey yöntemi ile yürütülmüştür. Basit-Rastgele Örnekleme ve random yöntemi ile belirlenen katılımcılara uygulanan anket sonuçları SPSS 16.0 programı yardımıyla basit frekans dağılımı ve yüzdelik dilimleri alınarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler sonucunda bu araştırma için belirlenen hipotezleri destekler mahiyette önemli ve anlamlı bulgulara ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernite, Sosyal Yaşam, Aile

Giriş

Modern sözcüğü, Latince modernus biçimiyle ilk defa 5.yüzyılda, resmen Hıristiyan olan o dönemi, Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için kullanılmış ve içerikleri sürekli değişse de, modern terimi, sürekli olarak kendini eskiden yeniye geçişin sonucu olarak görmek için, Antik Çağ ile arasında bir ilişki kuran dönemlerin bilincini dile getirmiştir (Habermas, 1994:31-32). Modernizm, Ortaçağ'ın düşünüş tarzı ve yaşam kalıplarına bir tepkinin ürünü olup; aydınlanma çağı ile yeni bir dünya görüşünü, kültürel bir gelişmeyi, yeni bir yaşam tarzını belirleyen bir sistemdir. Özellikle sanayi devrimi ve küreselleşmeyle birlikte hızla ilerleyen modernizm, toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıdaki önemli değişmelere sebep olmasının yanı sıra, 20. yüzyılın son yarısında birçok ülkeyi etkisi altına alarak küresel bir ölçüğe taşımıştır. Böylelikle, modernizm kavramı, '18. yüzyılda Aydınlanma'yla birlikte Batı'da kullanılmaya başlayan... modern kapitalist-endüstriyel devletin gelişimine paralel olarak geleneksel düzenin zıttı ilerlemenin, ekonomik ve idari rasyonalizasyonun ve sosyal dünyanın farklılaşmasının vuku bulunduğu bir durum'u ifade etmektedir (Sarıbay, 2001: 4-5). Bu açıdan bakacak olursak modernizmin toplumlara ele geçirdiğini söyleyebiliriz. Küresel dünya içinde yaşanan değişim ve dönüşümlerin başında şüphesiz ki, en fazla etkilenen kurumlardan birisi aile kurumudur.

Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında Türk ekonomik ve toplumsal yapısı kırsal ekonomiye dayalı, geleneksel ailenin egemen olduğu, nüfusun daha çok kırsal kesimde yoğun olduğunu bilinmektedir. Türk Kanunu Medenisi ile birlikte aile yaşamı demokratikleştirilip kadınlara sosyal ve siyasal haklar tanınmıştır. TKM ile birlikte ailede var olan geleneksel öğeler bir kenara atılmış, yeni, çağdaş bir aile yaşantısına geçildiği söylenebilir. 1923-1945 yıllarında tek parti rejiminin devlet güdümlü kalkınma politikaları desteklenmiştir. 1930'lardaki Büyük Bunalımın yarattığı iklimde devletçilik ve içe dönük sanayileşme çizgisinin kentli ve taşralı elitlerle eşrafın ittifakına dayandığı belirtilmektedir (Keyder, 1987). Bu ittifak gerek eğitim gerekse sağlık alanlarındaki hizmetlerin yaygınlaştırılmasına rağmen kırsal kesimdeki kitleleri kapsayamamış ve kırsal kesim modernleşmemiştir. Kırsal kesimdeki büyük dönüşüm, ancak II. Dünya Savaşından sonra ve çok partili döneme geçişten sonra yaşanmıştır. Kırsal kesimden kentlere göç süreci kent dokusunu tamamen değiştirmiştir. Türk toplumunun yöneldiği; farklılaşmış, uzmanlaşmış, örgütlenmiş ve sonuçta sanayileşmiş şehirleşmiş bir yapının yolunun açılması 1950'leri bulmuştur. Çünkü kilit sorun basit teknoloji, kendi içinde kapalı köylerin ve durağan geleneklere sarılı köylülüğün topraktan kopmaya başlamasıdır (Kıray 1999:161).

1950'li yıllarda Türk ailesi oldukça farklılaşmış, çeşitlenmiş bir görünüm kazanmıştır. Bu dönemin en önemli özelliği, sanayileşme hareketinin hızlanması, ulaşımın gelişmesi, tarımda makineleşme oranı artması ve kentlerde iş imkanı doğması ile yoğun bir şekilde kırdan kente göç yaşanmıştır. Bu dönem bir hareketlilik, dinamizm dönemi olarak nitelendirilebilir.

Günümüz dünyasında ailenin konumu hızla değişmekte, roller, fonksiyonlar ve yapısal faktörler yeniden inşa edilmektedir. Kurumsal olarak ailenin çöküşünün dillendirildiği bir ortamda, yıkımdan çok bir dönüşümün söz konusu olduğu daha doğrudur. Çeşitlilik arz eden modelleriyle günümüzün yeni aile yapıları, türlü koşulların etkisiyle hızla dönüşmektedir (<http://www.necdetsubasi.com>). Kutsiyet atfedilen aile kurumu, zamanla modernleşme süreci ile paralel olarak meydana gelen değişimlerden toplumsal yapının diğer üniteleri gibi, aile de kendi payına düşeni almıştır. Geleneksel aile modelinden çekirdek aile modeline dönüşümünün faktörlerinden biri, şüphesiz kadının meslek hayatında kendine yer edinmesidir. Böylece kadınlar, ekonomik hayata katılmakla erkeklere bağımlı olmaktan kurtulduğunu söylemek mümkün görünmektedir. Günümüzdeki modern ailelerdeki değişimin en temel sebebi kadının çalışır duruma gelmesidir. Bu tip ailelerde hane halkı sayısı sınırlı düzeydedir, görece akrabalık bağları da zayıflamıştır, aynı zamanda karar alma mekanizmasının aile üyeleri arasında paylaştırılmış olması ile geleneksel yaşam tarzından ayrılmıştır (Gökçe, 2004). Böylece toplumsal kurumun kırılma ve hassas temel taşı olan ailede, kadının evde (anne – eş) statüsüyle meslek hayatındaki statüsü arasında sıkışıp kalması ailenin fonksiyonu daralmış, azaltılmış ve ailenin dejenerasyona uğraması kaçınılmaz olmuştur. Çünkü modernleşme, insan hayatı üzerinde etkili olan bir faktör olup, aile hayatında ve toplumsal alanda kadının yükünü artırmış, kadın sadece “ev hanımı” değil; anne, eş ve iş kadını olarak hayattaki rolünü almıştır. Bununla iş hayatında başarı elde etmenin yanında iyi bir eş ve aynı zamanda iyi bir anne olmak zorundadır. Kadının sahip olduğu bir rolün onun diğer rolünü engellemesi sonucunda ortaya çıkabilecek rol çatışmasına ve akabinde bu aileye negatif yansımacaktır. Modernleşme süreciyle birlikte bireylerin toplum ve aile içindeki rol ve statülerinde de değişimler yaşanmıştır. Günümüzde kadın yalnız çocuk yetiştiren, evde oturan anne modelinden meslek kadınına dönüşmüştür. Erkeklerin üstünlüğü giderek azalmış, eşit fırsatlar gündeme gelmiştir (BAYER, 2013; 106).Çekirdek ailenin geniş aileden daha kırılma ve hassas olduğu, boşanmaların sürekli artmakta

olduğu görülmektedir. Değişim sürecinin günümüzde gelmiş olduğu noktada çekirdek aile bir yana, “aile” kavramının kendisi bile tartışılır hale gelmiştir (Aslanturk, Amman; 2001, s. 294).

Kavramsal Çerçeve ve Literatür

Modernleşmenin Doğu- Batı Üzerindeki Etkisi

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanı ile birlikte başlayan modernite süreci, doğu kültürünü ve batı kültürünü oluşturan bireyler tarafından farklı algılanma ve uygulanma biçimine sebep olmuştur. Hatta “modernlik” aynı ülkenin kırsal ve kentsel alanlarında bile farklı şekilde algılanmaktadır. Aile yapılarındaki bu farklılığın en önemli nedenlerinden birisi farklı toplumsal değerler ve ilişkilerdir. Bu şüphesiz toplumun en küçük yapı taşı olan aile kurumunu da etkilemiştir. Bayer’ e göre “Toplumun sahip olduğu değer yargıları, normatif kurallar ve sosyalleşmenin en ciddi ve yoğun olarak yaşandığı toplumsal yapı ailedir. Aile üzerine yapılan çalışmalar ve tartışmalar, hem ailedeki hem de toplumdaki değişim ve dönüşümleri anlamaya, analiz etmeye ve açıklamaya önemli katkılar sağlayacaktır”. Bu görüşten hareketle bireylerin modernleşme algısının değişkenlik göstermesi aslında aile yapısına dayandırılabilir.

Günümüz toplumunda modernleşme her yörede farklı algılanış biçimleriyle karşımıza çıkmaktadır. Modernleşme algısı ve olgusu aynı coğrafyada yaşayan bireyler üzerinde bile radikal ve paradokslar olarak düşünce tarzlarına tesir etmiştir. Bu duruma sebebiyet veren unsurlar arasında gelenek-görenekler, yaşayış biçimi ve buna benzer birçok toplumsal düzen ile bağdaştırılacak normlar bulunmaktadır. Bu sebeple modernleşme de farklı kültürlerde farklı şekilde benimsenmektedir. Oksidentalizm, Doğu toplumlarının oryantalizmin aksine “kendi Batısını oluşturma” ve modernliği Batı’nın tekelinden kurtarıp kendi modernliğini tesis etme gayreti (Çoruk, 2007,199) olarak tanımlandığında, modernleşme sürecinin başında oksidentalizm söyleminin, ardından oryantalizmin ötekileştirici niteliğinin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye’de Oksidental kültürü benimseyen toplum ve bireyler, ülkenin batısına göre modernite sürecinin gerisinde kaldığı söylenebilir. Bunun sebebi olarak tarihsel süreçlerde yaşanan savaşlar veya ülke içi sorunlar denilebilir. Ülkemizde ise doğu ile batı arasında keskin bir çizginin varlığından söz etmek mümkün değildir. Fakat kültürel anlamda ele alınacak olursa belirli konularda farklılıkların gözetildiği tespit edilebilir. Çünkü Türkiye’de batı bölgelerinde yaşayan kişiler değişime ve dönüşüme doğu insanına kıyasla daha yakın bireylerdir. Zira doğu kültürünü benimseyen toplumlar örf-adetlerine bağlı toplumlardır. Şer-i hükümlerin bulunduğu toplumlarda modernite ile karşılaşma olanağı düşüktür. Geçmişte var olan bu düzen günümüzde farklı bir boyuta kuşanmıştır. Artık modernleşme hayatımızın hemen hemen her alanında kendisini göstermektedir. Teknolojide, kültürde, edebiyatta ve buna benzer birçok alanda hayatımızda yer edinen modernleşme günümüzde “aile”yi de etkisi altına almayı başarmıştır.

Modernleşme eski ve geleneksel toplumların modern olmalarına, moderniteye ulaşmalarına imkan veren süreçler için kullanılan genel terimdir (www.turkcebilgi.com). Doğu kültürünü benimseyen bireyler gelenekselliğe bağlı oldukları ve yeniliklere kısmen kapalı oldukları için modernite sürecinin gerisinde kalmışlardır. Şüphesiz bu süreçte ailenin rolü büyüktür. Nitekim çocukları hayata hazırlayan ve dünya görüşünün şekillenmesinde ve algılanmasında aktif rol oynayan kurumların başında aile gösterilir. Bu şekillenme aynı coğrafyanın doğusunda ve batısında farklı algılanış biçimlerini de beraberinde getirmektedir.

Göçün Aile Yapısına Etkileri

Toplumun çekirdeğini oluşturan aile, sosyal değişmelerin olumlu ya da olumsuz etkilerinin en çabuk ve en açık şekilde değişimin görüldüğü birimdir. Bu birimi değiştiren araç; sosyal bir hareket olmasına rağmen, ekonomik hayattan kültüre kadar insanın her yönünü etkileyen göçtür. Kırsal kesimden yapılan göçler, özellikle kentsel bölgelerin silüetini değiştirmiştir. Cumhuriyet Dönemindeki en önemli değişim, ailenin yapısında gerçekleşen kırdan kente göçle birlikte geniş aileden çekirdek aileye geçiştir. 1927 yılında nüfusun yüzde 75,8'i kırsal (10 binden az nüfuslu), yüzde 24,2'si kentsel alanlarda yaşarken, bugün bu oran tam tersine dönmüştür. 2011 yılı itibarıyla Türkiye nüfusunun yüzde 23,2'si (17.338.563) kırsal alanda (belde ve köyler) yaşarken, yüzde 76,8'i (57.385.706) kentsel (il ve ilçe merkezleri) alanlarda yaşamaktadır (<http://tr.wikipedia.org>)

1950 yılından itibaren Türkiye' de sanayileşmenin batı bölgelerde yoğunlaşması kırdan kente göçü çekici hale getirmiştir. Bu yoğunlaşmanın başlıca faktörü olarak; sanat, kültür, eğitim, iş olanakları vb. sayabiliriz. Özellikle , İstanbul gibi sosyal ve kültürel altyapısı güçlü olan kentlere doğru yapılan göçlerin bir nedeni de, göç etmek isteyenlerin bu kentlerin sosyal, kültürel ve diğer benzer hizmetlerinin çekiciliğine kapılarak bu hizmetlerden yararlanmak istemeleridir. Bu çekici unsur, daha çok orta ve üst gelir gruplarındaki ailelerin büyük kentlere göç etmelerini ifade etmektedir (Kocaman ve Beyazıt, 1993, s.2). Sosyal hareketlilik, kentlerin sosyal yapısını yeniden şekillendirirken bireyin uyum gücü çökmesine (adaptasyon) aile yapısıyla birlikte bireylerinin konumunda da değişikliklere yol açıyor. Kent kültürüne 10 yaş grubu ve genç(ergen) kesim çabuk adapte olduğu gözlemlenirken, anne ve babaların adaptasyon sorunları yaşadıkları bilinmektedir. Kırdan kente yapılan göçlerde erkek tek başına evin geçimini sağlamakta sıkıntı yaşadığından, kadın çalışmak veya çalıştırılmak zorunda kalmış, aile içindeki anne ve baba pozisyonlarında değişmelere sebebiyet göstermiştir. Kadının çalışma hayatına girmesi ile zamanla ailenin içinde çocuk sayısı azalmış, geleneksel aileden çekirdek aileye dönüşmüştür. Böylece, ailelerin uyum problemleri, sosyo-ekonomik sıkıntıları, buna bağlı olarak aile hayatındaki değerler gittikçe zayıflamış, aile içi ilişkiler değişmiş, huzursuzluklar artmıştır.

Göçlerin psikolojik boyutuna bakıldığında en ağır sıkıntıyı kadınlar yaşamıştır. Geldiği kırsal yörede ev kadını konumundan, yabancı olduğu üretici konumuna geçmiştir. Böylece anne, eş ve meslek pozisyonlarında sıkışıp kalan kadın, geleneksel olarak ailede kendisinden beklenen görevler tam olarak yerine getirilemez olmuştur. Bu durum kadının eşi ve çocukları ile ilişkilerinin olumsuz etkilemesine, sağlık ve ruhsal problemlerinin yaygın olarak yaşanmasına sebep olmuştur. Yaşanan en önemli olumsuzluklardan biri de boşanmaların artmasıdır. Günümüz yaşam şekli nedeniyle bireyler, aileye eskiden olduğundan daha az zaman ayırmaktadır. Bu sadece çalışma bakımından değil; eğitiminden eğlenceye bir sürü alanlarda olmaktadır. Bunun tabii sonucu olarak eşlerin birbirleri üzerindeki talepleri eskiye oranla daha artmıştır ki, bu taleplerin karşılanması ciddi problemler yaratmakta ve boşanmaya kadar götürmektedir (Sezal, 2003: 164. Bu olumsuzlukların daha çok modernleşmenin olduğu toplumlarda görüldüğünü söylemek mümkündür. Zira yapılan araştırmalarda elde edilen veriler, geleneksel toplumlarda boşanma oranlarının daha az olduğunu göstermektedir. DİE'nin verilerine göre sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de boşanma oranlarının arttığı

görülmektedir. İstatistiklere baktığımızda 1930 ve 1941 yılları arasında boşanma sayısının 2127'den 4028'e çıktığı görülmüştür. Boşanma oranlarının 1955-1960 yılları arasında % 0.44 ile % 0.40 arasında değiştiği, 1970 yılında bu oranın % 0.27'ye düştüğü görülmüştür. Düşen boşanma oranının 1997 yılında tekrar yükselerek % 0.52'ye ulaştığı saptanmıştır(DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı)

Araştırma

Problem

Toplumumuzun farklı kesimlerinde yaşayan insanların modernleşme eğilimlerinin farklılıkları, bu farklılıkların sebepleri ve aile yapısında meydana gelen olumsuzlukların kaynağının ne olduğu bu araştırmanın problemi olarak ele alınmıştır.

Amaç ve Önem

Bu çalışma ile Batı kültürünü yaşayan insanlar ile Doğu kültürünü yaşayan insanların modernite olgusunun getirdiği aile kavramındaki değişiklikler tespit ve tayin edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışma ayrıca bölgesel olarak sergilenen yaklaşımın ortaya çıkarılması açısından önem arz etmektedir.

Hipotezler

- Modernleşme aile yapısını etkilemektedir.
- Kadınların iş hayatına girmesi ile aile içi roller değişmiştir.
- Modernleşme doğu kültüründe, batı kültürüne göre arka planda tutulmaktadır.
- Doğu kültüründe görülen geleneksellik algısı modernleşme hızını etkilemektedir.
- Türkiye' de 1950' den sonra yaşanan göç hareketi aile yapısını etkilemiştir.
- Modernleşme Batı kültüründe daha fazla hissedilmektedir.
- Modernleşme aile içi rolleri etkilemektedir.
- Türk toplumunun çekirdeğini oluşturan aile yapısı gün geçtikçe zayıflamaktadır.
- Türkiye' de modernleşme süreci boşanmaları arttırmaktadır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırmada bilimsel yöntem olarak Survey modeli uygun bulunmuş ve yöntem gereği anket tekniğine başvurulmuştur. Anket, öngörülen koşullar çerçevesinde (75 bin kişi ile 1 milyon nüfuslu yerleşim yerleri için öngörülen) İstanbul'da en az 300, Elazığ'da ise en az 140 deneye uygulanmıştır (Krejcieand Morgan 1970: 607-610) Araştırmanın örneklem gruplarını genel halk kitlesinin oluşturduğu bu saha araştırması için random yöntemi uygun bulunmuş ve tabakalama yöntemi gereğince katılımcılar rastgele seçilmiştir (Kaptan, 1993: 120-122).Anket yönteminin geribildirim (feedback) özelliği taşıması nesnel bulguların elde edilmesine önemli ölçüde katkı sunmaktadır. Dolayısıyla söz konusu bu yöntem ile Tarihsel gelişim sürecinde modernleşmenin okzidental ve oryantal aile yapısına etkisi tayin edilmeye çalışılmış ve yorumlama yoluna gidilmiştir.

Evreni, Örneklem ve Sınırlılıklar

Bu çalışmanın evrenini İstanbul ve Elazığ illerinde ikamet etmekte olan halk oluşturmaktadır. Modernleşmenin farklı yerlerde farklı şekillerde karşımıza çıkması da göz önünde bulundurularak, bu farklılıkların ne oldukları tespit edilmek üzere Türkiye'nin iki farklı ili (İstanbul-Elazığ) örneklem olarak ele alınmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları olarak anket tekniğinin daha kısa sürede bulguları analiz etmemize yardımcı olduğu için anket tekniği kullanılmıştır.

Anket Uygulaması ve Verilerin Toplanması

Çalışmada Evreni temsil edecek şekilde 16.04.2017 ile 19.04.2017 tarihleri arasında İstanbul'da, 20.04.2017 ile 21.04.2017 tarihleri arasında ise Elazığ'da yapılmıştır. Katılımcıların, anketi objektif ve kuşkudan uzak bir şekilde cevaplamalarını sağlamak için isim belirtmeleri özellikle istenmemiştir. Araştırmanın amacına yönelik olarak söz konusu araştırma İstanbul ve Elazığ illerinde anketler dağıtılmış ve çevredeki halkın katılımcı olmaları istenmiştir.

3474

Verilerin Analizi Yöntemi

Katılımcıların sorulara verdiği cevaplar SPSS programı kullanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen verilerin yüzdeleri ilgili soruya verilen yanıtların kendi içerisindeki yüzdelerle dilimleri ile hesaplanmış, yanıt vermeyenler de yüzdelerle dilimin içerisinde tutulmuştur.

Verilerin Analizi

Tablo 1: Deneklerin Yaşlara Göre Dağılımı

İSTANBUL	f	%

Yaş Aralığı	f	%
18-25	117	38,8
26-35	109	36,4
36-45	45	15,1
45 ve üzeri	29	9,7
Toplam	300	100

ELAZIĞ	f	%
18-25	45	37,8
26-35	58	41,4
36-45	24	12,1
45 ve üzeri	13	8,7
Toplam	140	100

Deneklerin “yaş oranları” Tablo1’de analiz edilmiştir. Bulgulara göre İSTANBUL ilinin yaş oranları göz önüne alınacak olursa %38,8’i 18-25 yaş aralığını, %36,4’ü 26-35 yaş aralığını, %15,1’i 36-45 yaş aralığını ve %9,7’si ise 45 yaş ve üzerini vermektedir. ELAZIĞ ilinin yaş oranlarına bakılacak olursa, %37,8’i 18-25 yaş aralığını, %41,4’ü 26-35 yaş aralığını, %12,1’i 36-45 yaş aralığını, %8,7’si ise 45 yaş ve üzerini vermektedir. Buna göre her iki ilde de genellikle genç ve orta yaş gruplarına uygulama yapılmıştır.

Tablo 2: Deneklerin Cinsiyetlere Göre Dağılımı

İSTANBUL	f	%
Kadın	176	57,6
Erkek	124	42,4
Toplam	300	100

ELAZIĞ	f	%
Kadın	59	48,2
Erkek	81	51,8
Toplam	140	100

Deneklerin “cinsiyet oranları” Tablo2’de analiz edilmiştir. Bulgulara göre İSTANBUL ilinin cinsiyet oranı göz önüne alınacak olursa, katılımcıların %57,6’sının “kadın”, %42,4’ünün “erkek” olduğuna ulaşılmıştır. ELAZIĞ ilindeki katılımcıların cinsiyetine bakılacak olursa, %48,2’sinin “kadın”, %51,8’inin ise “erkek” olduğuna ulaşılmıştır. Bu bulgulara göre İSTANBUL ilinde “Kadın” katılımcıların oranı “Erkek” katılımcıların oranına göre daha fazla iken, ELAZIĞ ilinde “Erkek” katılımcıların oranı “Kadın” katılımcıların oranına göre daha fazladır.

Tablo3: Katılımcıların Eğitim Durumunu Belirleyen Veriler

İSTANBUL	f	%
İlk okul	14	6,1
Lise	82	24,6

Üniversite	196	67,3
Diğer	8	2,0
Toplam	300	100

Deneklerin “eğitim durumları” Tablo3’te analiz edilmiştir. Bulgulara göre İSTANBUL’daki deneklerin eğitim durumuna bakılacak olursa, %6,1’inin “İlkokul”, %24,6’sının “Lise”, %67,3’ünün “Üniversite”, %2,0’ının ise eğitim görmediği sonucuna ulaşılmıştır. ELAZIĞ’daki deneklerin eğitim durumuna bakılacak olursa, %10,5’inin “İlkokul”, %39,4’ünün “Lise”, %48,1’inin “Üniversite” ve %2,0’ının ise eğitim görmediği sonucuna ulaşılmıştır.

ELAZIĞ	f	%
İlk okul	18	10,5
Lise	48	39,4
Üniversite	70	48,1
Diğer	4	2,0
Toplam	140	100

Tablo4: Modernleşmenin Aile Yapısını Değiştirip Değiştirmediğine İlişkin Veriler

İSTANBUL	f	%
Evet	99	22,5
Hayır	196	76,4
Kararsızım	5	1,1
Toplam	300	100

Mod
ernl
eşm

ELAZIĞ	f	%
Evet	87	63,0
Hayır	34	22,8
Kararsızım	19	14,2
Toplam	140	100

enin aile yapısı üzerindeki etkisi Tablo4’ te verilmiştir. Tabloya bakıldığında deneklere yöneltilen soru bağlamında İSTANBUL ili ile ELAZIĞ ili arasında görüş ayrılığının olduğunu söylemek mümkündür. Zira araştırmanın ana teması olarak aldığımız “doğu ile batı arasında modernleşme açısından bir farkın olduğu ve modernleşmenin; batı illerinde doğu illerine kıyasla daha çok benimsendiğinin” üzerinde durulmakta idi. Böylelikle bu tablodan da harekele hipotezimizin doğruluğu tespit edilmiştir.

Tablo5: Kadınların İş Hayatına Girmesiyle Aile İçi Rollerde Bir Değişiklik Olup Olmadığına İlişkin Veriler

İSTANBUL	f	%
Evet	27	7,8

Hayır	249	84,8
Kararsızım	24	7,4
Toplam	300	100

ELAZIĞ	f	%
Evet	67	47,6
Hayır	54	43,4
Kararsızım	19	9,0
Toplam	140	100

Kadının iş hayatına girmesiyle aile içi rollerde değişimler Tablo5'te verilmiştir. Deneklere yöneltilen soruda İSTANBUL'daki katılımcılar %84,8 oranında kadınların iş hayatına girmesi ile aile içi rollerin değişmediğini belirtirken, ELAZIĞ'daki katılımcıların %47,6 oranında bu görüşe katıldıklarını belirttiği görülmektedir. Böylelikle batı illerinde doğu illerine göre kadınların daha aktif olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Böylelikle bu hipotezimiz de doğrulanmıştır.

Tablo6: Modernleşmenin Doğu Ve Batıda Aynı Ölçüde Benimsenip Benimsenmediğine İlişkin Veriler

İSTANBUL	f	%
Evet	124	42,2
Hayır	132	44,3
Kararsızım	46	14,5
Toplam	300	100

ELAZIĞ	f	%
Evet	57	35,1
Hayır	42	33,0
Kararsızım	41	31,9
Toplam	140	100

Modernleşmenin batı ve doğudaki etkisi Tablo6'da verilmiştir. Tabloya bakıldığında katılımcılar, modernleşmenin doğuda ve batıda hemen hemen eşit bir dağılım gösterdiğini ve her iki toplumda da kişiler tarafından aynı oranda benimsendiği tespit edilmiştir. Böylelikle bu hipotezimiz doğrulanmamıştır.

Tablo7: Doğu Kültüründeki Geleneksellik Algısının Modernleşme Hızını Etkileyip Etkilemediğine İlişkin Veriler

İSTANBUL	f	%

Evet	110	36,2
Hayır	147	49,8
Kararsızım	53	14,0
Toplam	300	100

ELAZIĞ	f	%
Evet	28	29,8
Hayır	94	54,1
Kararsızım	18	16,1
Toplam	140	100

Deneklere yöneltilen sorunun cevabı Tablo7’ de verilmiştir. Katılımcılar her iki ilde de büyük oranlarda modernleşmenin yaygınlaşmasında; gelenekselliğin modernleşmenin hızını kestiğini belirtmişlerdir. Bu hipotezin doğrulanmadığı gelenekselliğin hala etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Tablo8: 1950’den Sonra Türkiye’deki Göç Hareketliliğinin Aile Yapısını Etkileyip Etkilemediğine İlişkin Veriler

İSTANBUL	f	%
Evet	187	61,1
Hayır	45	18,8
Kararsızım	68	21,1
Toplam	300	100

ELAZIĞ	f	%
Evet	38	30,4
Hayır	46	33,2
Kararsızım	56	36,4
Toplam	140	100

Deneklere yöneltilen sorunun cevabı Tablo8’de verilmiştir. Buna göre İSTANBUL’daki katılımcıların %61,1’lik kısmı Türkiye’de meydana gelen göçün aile yapısını etkilediği görüşünde iken, ELAZIĞ’daki katılımcıların %36,4’lük kısmı bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Böylece batı toplumlarına göre göçün aile yapısını etkileyebileceği tespit edilmiştir. Hipotez kısmen doğrulanmıştır.

Tablo9: Modernleşmenin Batı Toplumunda Yaygınlaşp Yaygınlaşmadığına İlişkin Veriler

İSTANBUL	f	%
Evet	125	44,0
Hayır	165	52,4
Kararsızım	10	3,6

Toplam	300	100

Katılımcıların modernleşmenin batı toplumlarında yaygın olup olmadığı hakkındaki görüşleri Tablo9’da verilmiştir. Verilerden de hareketle batı toplumundaki kişiler kendilerine yöneltilen soruya büyük oranla “Hayır” cevabı vererek modernleşmenin sadece batı toplumlarında değil de genel anlamda bir yayılma gösterdiği üzerinde durmuşlardır. Doğu toplumundaki kişiler ise kendilerine yöneltilen soruya olumlu katılım sağlayarak hipotezi doğrulamışlardır.

ELAZIĞ	f	%
Evet	94	67,3
Hayır	36	29,2
Kararsızım	10	3,5
Toplam	140	100

Tablo10: Modernleşmenin Aile İçi Roller Etkileyip Etkilemediğine İlişkin Veriler

İSTANBUL	f	%
Evet	29	11,2
Hayır	257	81,4
Kararsızım	14	7,4
Toplam	300	100

ELAZIĞ	f	%
Evet	76	51,9
Hayır	53	43,1
Kararsızım	11	5,0
Toplam	140	100

3479

Modelleşmenin aile içi rollerdeki etkisinin analizi Tablo9’ da verilmiştir. Buna göre bakılacak olursa İSTANBUL’daki katılımcılar kendilerine yöneltilen soruya %81,4 oranında “Hayır”, ELAZIĞ’daki katılımcılar ise bu soruya %51,9 oranında “Evet” demişlerdir. Böylelikle doğuda modernleşme aile içi roller üzerinde etkili bir değişken iken, batıda bundan bahsetmek mümkün değildir. Zira doğuda modernleşme sürecinin batıya göre daha pasif olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece hipotezimiz doğrulanmıştır.

Tablo11: Aile Yapısının Gün Geçtikçe Zayıflayıp Zayıflamadıklarına İlişkin Veriler

İSTANBUL	f	%
Evet	76	30,1
Hayır	198	64,2
Kararsızım	26	6,7

Toplam	300	100

Katılımcılara yöneltilen sorunun analizi Tablo 11’de verilmiştir. Tabloya bakıldığında İSTANBUL’deki katılımcılar aile yapısının değiştiği görüşüne %64,2 oranıyla “Hayır” şeklinde cevap verirken, ELAZIĞ’daki katılımcılar %65,7 oranıyla “Hayır” cevabını vererek aile yapısının zamanla zayıflamadığını belirtmişlerdir. Böylece hipotez kısmen doğrulanmıştır.

ELAZIĞ	f	%
Evet	38	29,9
Hayır	93	65,7
Kararsızım	9	4,4
Toplam	140	100

Tablo12: Modernleşme İle Boşanmaların Artıp Artmadığına İlişkin Veriler

İSTANBUL	f	%	ELAZIĞ	f	%
Evet	51	18,1	Evet	98	69,9
Hayır	214	72,4	Hayır	34	26,2
Kararsızım	35	9,5	Kararsızım	8	3,9
Toplam	300	100	Toplam	140	100

Modernleşmenin boşanma üzerindeki etkisi Tablo12’de analiz edilmiştir. Tabloya bakıldığında batı toplumlarında modernleşmenin boşanma üzerinde bir etkisi olmadığı belirtilmiştir. Fakat bunun tam aksine doğu toplumlarında modernleşmenin boşanma üzerinde büyük etkisi olduğu vurgulanmıştır. Böylece doğu toplumunda batı toplumuna kıyasla geleneksel kurallar da göz önünde bulundurularak, aile yapısının değişim göstermesinde modernleşmenin etkisinin olduğu saptanmıştır. Hipotez doğrulanmıştır.

Sonuç

Bugün modernizmin Türkiye’de yarattığı kırılmanın etkilerinin hayatın her alanında görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle bu kırılma toplumun en küçük yapı taşı ve korunması gereken önemli bir kurum olan ailede kendisi hissettirmiştir. Kutsiyet atfedilen aile kurumu özellikle 19.y.y tüm dünya çapındaköklü bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bu değişimlerin ilk kıvılcımı olan Sanayi Devrimi ve akabinde hız kazanan sanayileşmenin, kentleşme ile birlikte insanların kırdan kente göç etmesiyle başladığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte aile yaşamındaki roller ve ilişkiler hızla değişmiştir. Günümüz toplumunda farklı bölgeler farklı sebeplerden dolayı “modernleşme” ile toplumun değişkenlerini aynı ölçüde benimsememiştir. Modernleşmenin kendisini gösterdiği toplumların genellikle büyük şehir ve metropoller olduğu üzerinde durulacak olursa, sözü geçen şehirlerde modernleşme; turizm, eğitim, sanayi, teknoloji, kültür vb. alanlarda geleneksel toplumlara göre daha çok yaygındır. Şüphesiz geleneksel toplumlarda modernleşmenin örfi normlardan dolayı fazla görülmediği üzerinde durulmuştu. Fakat geleneksel anlamda düşünülecek olursa, modernleşmenin tam olarak toplumlara nakşedilmemesi bir yandan da toplumsal değerler açısından iyi bir avantajdır. Konumuz kapsamında modernleşmeni okzidental ve oryantal etkisine bakılacak olursa elde edilen anket sonuçlarına göre ileriye sürülen tez doğrulanmıştır. Bir çok alanda değişmeler sebepleri olduğu düşünülen ve doğru sonuçlanan modernite süreci toplumun en küçük yapı taşı olan aileyi de kısmen etkisi altına almıştır. Bu görüş daha çok doğu toplumlarında kendisini hissettirirken batı toplumları bu görüşe pek sıcak bakmamıştır. Lakin araştırmada modernleşmenin doğu toplumlarında etkin olmadığını ve doğu toplumlarının bu konuda batı toplumlarına eleştirel bir gözle baktığını da söyleyebiliriz.

Bu bağlamda araştırmanın başında ortaya konulan hipotezlerin test edilmesine yönelik yürütülen çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır.

- (i) Katılımcılar “modernleşme aile yapısını değiştirir” şeklindeki hipotezi batı ili olarak seçilen İstanbul’da (%76,4) kabul görmezken, doğu ili olarak seçilen Elazığ’da (%63) doğrulanmıştır. Ön görülen sonuca böylelikle ulaşılmıştır.
- (ii) Katılımcılar “modernleşme sürecinde kadının iş hayatına girmesi ile aile içi roller değişmiştir” şeklindeki hipotezi İstanbul’da (%84,4) onaylanmazken, Elazığ’da (%47,6) onaylanmıştır. Hipotez ön görüldüğü şekilde onaylanmıştır.
- (iii) Katılımcılar “ modernleşme doğu kültüründe, batı kültürüne göre arka plandadır” şeklindeki hipotezi İstanbul’da onaylanmazken, Elazığ’da onaylanmıştır. Hipotez ön görülen sonuca ulaşılmıştır.
- (iv) Katılımcılar “ doğu kültüründe var olan geleneksellik algısı modernleşmenin hızını azaltmaktadır” şeklindeki hipoteze her iki il de olumsuz bakmıştır. Bunun sebebi olarak gelenekselliğin günümüzde hala etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Hipotez doğrulanmamıştır.
- (v) Katılımcılar “ Türkiye’de 1950’den sonra yaşanan göç hareketi aile yapısını etkilemiştir” şeklindeki hipotezi İstanbul’da (%61) onay alırken, Elazığ’da (%36) kararsız olduklarını, (%33) onaylamadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Hipotez kısmen doğrulanmıştır. Göç hareketi ile aile yapısı arasında Türkiye’de farklı toplumların bu konuya bakış açılarında bir paralelliğin olmadığı tespit edilmiştir.
- (vi) Katılımcılar “modernleşme batı kültürlerinde daha çok yaygınlaşmıştır” şeklindeki hipoteze İstanbul’da (%52) onaylanmazken, Elazığ’da (%67) onaylanmıştır. Hipotez doğrulanmıştır.

(vii) Katılımcılar “modernleşme aile içi rolleri etkiler” şeklindeki hipotezi batıda onaylanmamıştır. Bunu sebebi ise modernleşme batıda etkin olmasına rağmen böyle bir etkiyle karşılaşmamalarıdır. Doğuda ise onaylanmıştır. Böylece hipotez doğrulanmıştır.

(viii) Katılımcılar “aile yapısı gün geçtikçe zayıflamaktadır” şeklindeki hipotezi her iki İilde de onaylanmamışlardır. Her ne kadar modernleşme toplumumuza yerleşmiş olsa da toplum olarak değerli kıldığımız şeyler herkes tarafından kutsiyet atfetmelidir. Aile yapısı ne kadar da batı toplumlarında değişmeler gösterse de ne batı ne de doğu toplumlarında değişmemesi gereken en önemli parçadır aile. Bu hipotezimizin de doğrulanmadığı tespit edilmiştir.

(ix) Katılımcılar “ Türkiye’de modernleşme ile birlikte boşanmalar artmıştır” şeklindeki hipotezi İstanbul’da (%72) onay almazken, Elazığ’da (%69,9) onay almıştır. Yapılan farklı araştırmalara göre de Elazığ’daki katılımcıların görüşleri doğrulanmıştır. Zira boşanmaların doğuya kıyasen nbatıda daha çok görüldüğü bilinmektedir. bu hipotezimizde doğrulanmıştır.

Kaynakça

- 1) Çoruk, Ali Şükrü (2007). Oryantalizm üzerine notlar, Sosyal Bilimler Dergisi, CIX, sayı:2.
- 2) Die, Türkiye İstatistik Yıllığı(2000). Ankara: Devlet İstatistik Kurumu Yayınları.
- 3) Gökçe, Birsen,(1996). Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumları, Savaş Yayınevi, Ankara
- 4) Habermas, Jürgen (1994), “Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje”, Necmi Zeka (Ed.), Postmodernizm, (Çev.Gülengül Naliş, Dumrul Sabuncuoğlu ve Deniz Erksan), Kıyı Yayınları, İstanbul, s.31-44.
- 5) Işıl Sayıl, “Ruh Sağlığı Sorunu Olarak Şiddet”, Kriz Dergisi, II, S. 2, 1994, s. 273.
- 6) Keyder, Çağlar.(1987). State and Class in Turkey, Verso, London
- 7) Kıray, Mübeccel. (1999). “Modernleşmenin Temel Süreçleri” Bilanço 1923-1998, Cilt 2, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- 8) Kocaman, T. ve Beyazıt S. (1993). Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Sosyo-Ekonomik Nitelikleri. Ankara: DPT Yayını.
- 9) Sarıbay, Ali Yaşar (2001). Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam, Alfa Yayınları, İstanbul.
- 10) Sezal, İ. (2003). Sosyolojiye Giriş, 2. Baskı, Martı Yayını, Ankara
- 11) Zeki Aslanturk, Tayfun Amman, Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar,(Surecler, Teoriler,4.Basım, İstanbul, CamlıcaYayınları, 2001), s. 294;)

İnternet Erişimleri

- 1) <http://www.necdetsubasi.com/calisma/makale/11-toplumsal-degisme-aile-ve-yeni-risk-alanlari>. (ET: 02.04.2017)
- 2) (http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye_demografisi) (ET: 07.04.2017)
- 3) <http://www.turkcebilgi.com/modernle%C5%9Fme>. (ET: 11.04.2017)

GIDA SANAYİNDE YEŞİL EKONOMİ UYGULAMALARI: TOKAT İLİ ÖRNEĞİ

Doktora Öğrencisi Yavuz Selim Gülmez

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı.

Doç. Dr. Sevgi Tüzün Rad

Mersin Üniversitesi, Erdemli Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü.

Öz

Günümüzde çevre ile ilgili sorunlar, gıda üretimi ve işlenmesinde ülke, kurum ve işletmeleri yeni arayışlara yöneltmektedir. Yeşil ekonomi kavramı ve uygulamaları da bu arayışların sonucudur. Yeşil ekonomi uygulamaları mevcut ekonomik düzende gerçekleşen işletme faaliyetlerinin yeşile dönüştürülmesi ve çevreye uygun hale getirilmesidir. Çalışmada yeşil ekonomi uygulamalarının kapsamı; atık yönetimi, yeşil satın alma, yeşil üretim, yeşil depolama, yeşil paketleme, yeşil dağıtım, yeşil bina, yeşil sevkiyat ve rota planı uygulamaları olarak belirlenmiştir. Tokat İlinde, en fazla işletme sayısına sahip sektör gıda sanayidir. Bu çalışmanın amacı; Tokat İli gıda sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin yeşil ekonomi konusundaki mevcut durumunu saptamak ve işletmeleri yeşil ekonomi uygulamalarına iten ve engelleyen etmenleri belirlemektir. Çalışma alanındaki işletmelerin yeşil ekonomi uygulamalarını önemli ölçüde gerçekleştirdikleri saptanmıştır. İşletmeleri yeşil ekonomi uygulamalarına iten en önemli nedenlerin; işletmeye itibar kazandırması ve uluslararası iş birlikleri ve anlaşmalar, engelleyen nedenlerin ise; devlet teşviklerinin yetersiz olması ve mevcut işletme faaliyetlerinin sürdürülmesinin kolaylığı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil ekonomi uygulamaları, gıda sanayii, Tokat.

* Bu çalışma "Gıda Sanayiinde Yeşil Ekonomi Uygulamaları: Tokat İli Örneği" isimli Yüksek Lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

1. Giriş

Türkiye ekonomisinde gıda ve içecek sanayi, tarıma dayalı bir sanayi kolu olarak, ekonomik kalkınma ve sanayileşme sürecinin önemli bir tamamlayıcısıdır. Sanayiye hammadde temini, istihdama katkısı, tarım ürünlerinin değerlendirilmesi ve halkın dengeli beslenmesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle gıda sanayi, tüm ülkelerde sosyal ve ekonomik açıdan stratejik öneme sahiptir (Bulu, Eraslan ve Barca, 2007:313).

Tokat İli sanayinde öne geçen sektörler genel olarak hammadde ve işgücüne dayalı imalat sanayi kollarıdır. İlde bulunan sanayi işletmelerinin sektörel dağılımına bakıldığında, %25 ile gıda ürünleri imalatı, %15 ile diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı, %11 tekstil ve konfeksiyon imalatının ilk sıralarda olduğu görülmektedir. Gıda sanayi ise sırasıyla süt ve süt ürünleri, meyve ve sebze işleme-paketleme, et ve et ürünleri, yumurta ve yumurta ürünleri, şekerli ürünler, konserve ve salça alanlarına yoğunlaşmıştır (Hekimoğlu ve Altındağ, 2014:18).

Günümüzde çevre ile ilgili sorunlar (iklim değişiklikleri, ekolojik ve biyolojik çeşitliliğin azalması, hava, su ve toprak kirliliği vb.), gıda üretimi ve işlenmesinde ülke, kurum ve

işletmeleri yeni arayışlara yöneltmektedir. Yeşil ekonomi kavramı ve uygulamaları da bu arayışlar sonucu ortaya çıkmıştır (Güneş, Keskin ve Kıymaz, 2014:1529). Yeşil ekonomi üzerinde uzlaşmış bir tanım bulunmamaktadır. Ancak UNEP (2011:19)'e göre yeşil ekonomi; karbon bağımlılığını azaltan, kaynak ve enerji verimliliğini artıran ve çevresel bozulmayı azaltan bir kalkınma aracıdır. OECD (1999:9)'ye göre ise yeşil ekonomi su, hava ve toprakla ilgili çevresel zararları ve bunların yanı sıra atık, gürültü ve çevresel sorunları ölçmek, önlemek, sınırlamak, minimize etmek ve gidermek, ayrıca her türlü temiz teknoloji, mal ve hizmet üretim faaliyetleridir. Bu çalışmada Tokat ili gıda sanayinde faaliyet gösteren orta ve büyük ölçekli işletmelerin yeşil ekonomi uygulamalarına dair mevcut durumunu saptamak ve işletmeleri yeşil ekonomi uygulamalarına iten ve engelleyen etmenleri belirlemek amaçlanmıştır.

2. Yeşil Ekonomi Uygulamaları

Yeşil ekonomi uygulamalarının temel amacı, mevcut ekonomik düzende gerçekleşen işletme faaliyetlerinin yeşile dönüştürülmesi, diğer bir deyişle çevreye uygun hale getirilmesidir. Bu çalışmada yeşil ekonomi uygulamalarının kapsamı tarafımızca oluşturulmuş olup; atık yönetimi, yeşil satın alma, yeşil üretim, yeşil depolama, yeşil paketleme, yeşil dağıtım, yeşil bina, yeşil sevkiyat ve rota planı uygulamaları olarak belirlenmiştir.

2.1. Atık Yönetimi

Atık yönetiminin amaçları; i. Atıkları kaynağında tanımak ve azaltmak, ii. Atıkları özelliğine göre ayrıştırmak, toplamak ve depolamak, iii. Atıkları geri dönüştürmek ve atıkları bertaraf etmek ve kontrolünü sağlamaktır. Atıkların toplanması, dönüşümü ve bertaraf edilmesi toplum sağlığı açısından önemli olduğu kadar, uygun şekilde değerlendirilmediği takdirde kaybolan bir ekonomik değerdir (Yılmaz ve Bozkurt, 2010:12). Türkiye'de toplanan atık miktarı 28 milyon ton olup; kişi başına düşen günlük atık miktarı 1,08 kg'dır. Sanayi kolları tarafından üretilen ve depolama merkezlerine gönderilen yıllık atık miktarı ise 17.807.000 tondur (TÜİK, 2014).

2.2. Yeşil Satın Alma

Yeşil satın alma, yaşam döngüsü boyunca benzerlerine kıyasla daha az çevresel etkisi olan mal, hizmet ve yapım işlerinin satın alınma sürecidir (Avrupa Komisyonu, 2008:1-3). Yeşil satın almada, ürünün üretiminde kullanılan enerji, su ve hammaddeler, üretim tipi (temiz üretim süreçlerinin kullanımı), ambalaj veya dağıtım yöntemi, kaynakların azaltılması ve tekrar kullanımı, taşıma mesafesi/yerel üretim gibi birçok unsur dikkate alınmaktadır. Son yıllarda, ülkeler genelinde devlet kurumları ve işletmeler, güçlü bir şekilde geri dönüşümlü satın alma programları başlatmıştır (Corzine ve Jackson, 2006). Temel amaçları; i. Üretimde kullanılacak hammadde ve bileşenlerin satın alınımında çevreye duyarlı ürünler tercih etmek, ii. Yeniden kullanılabilir, geri dönüştürülebilir veya geri dönüştürülmüş ürünler satın almak, iii. Daha az enerji tüketen teknolojileri tercih etmek ve iv. Çevreye duyarlı tedarikçi seçmektir.

2.3. Yeşil Üretim

Moisander (2007:2) çalışmasında; yeşil ürünleri, insan ya da hayvan sağlığını tehlikeye atmayan, imalat, kullanım ya da ortadan kaldırma süreçlerinde çevreye zarar vermeyen, daha az enerji ve kaynak tüketen, gereksiz ambalaj kullanımını azaltan ve atık oranını düşüren ürünler olarak tanımlamıştır. Shamdasani, Chon-Lin ve Richmond (1993:488) ise; bu ürünleri hem doğal kaynakları tüketmeyen ve geri dönüştürülebilir hem de değeri korunabilen ürünler olarak nitelendirmişlerdir. Yeşil üretim ise Yavuz (2010:74) tarafından "sera gazı salınımı olmaksızın, zehirli maddeler kullanmaksızın ve atık üretmeyen dönüşüm teknolojileri kullanılarak üretim

yapılması olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda; yeşil üretimin amaçları, i. Ürün tasarımı ve üretim süreçlerini çevreye duyarlı bir şekilde gerçekleştirmek, ii. Üretim teknolojilerini; atıkları ve hurdaları ortadan kaldıracak şekilde tasarlamak ve iii. Üretimi, hammadde ve enerji tüketimini azaltacak biçimde gerçekleştirmektir.

2.4. Yeşil Depolama

Yeşil depolama, depolamada enerji ve su kullanımlarının ekonomik biçimde gerçekleştirilmesi adına yapılan çalışmaları ifade etmektedir. Enerji ihtiyacının bir kısmının yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilmesi, depoların gün ışığından daha fazla yararlanılacak şekilde tasarlanması, depolarda gereksiz enerji kullanımlarının engellenmesi vb. (İpekçi, 2014). Yeşil depolamanın amaçları ise; i. Depolarda kullanılan elektrik, su ve doğalgaz tüketimlerinin ekonomik olarak gerçekleştirilmesi, ii. Depolarda kullanılan elektrik, ısıtma ve soğutma ihtiyacının rüzgâr, güneş veya jeotermal enerji gibi yenilenebilir kaynaklarla elde edilmesi ve iii. Depolarda kullanılan araç ve donanımlarda karbon türevleri yakıtlar yerine, elektrikle çalışan araçların tercih edilmesidir.

2.5. Yeşil Paketleme

Yeşil paketleme, “Ekolojik Paketleme” veya “Çevre Dostu Paketleme” olarak da bilinmektedir. Yeşil paketleme; doğal bitkiler tarafından yapılan geri dönüşümlü ya da ikinci kez kullanılabilen, çevrenin yanı sıra insan ve hayvan sağlığını tüm yaşam döngüsü boyunca önemseyen çevre dostu ambalajlama olarak tanımlanmaktadır (Zhang ve Zhao, 2012:900-905). Paketlemenin niteliği; performansı ve verimliliği etkilemektedir. Paketlemede, çevre dostu malzeme kullanılması ve paketlerin boyutuna, şekline dikkat edilmesi; malzeme kullanımını azaltmakta, depoda ve treylerde alanı verimli kullanmakta, taşıma miktarında azalma sağlamaktadır (Büyüközkan ve Vardaloğlu, 2008:8). Bu bağlamda; yeşil paketlemenin temel amaçları, i. Paketleri geri dönüşüme elverişli biçimde tasarlamak, ii. Paketlemede ağırlık azaltma ve maliyet düşürme çalışmaları yapmak, iii. Paketlerin boyutuna, şekline ve çevre dostu malzemenin kullanımına dikkat etmek iv. Plastik paketlemede, geri dönüşümü kolay, bitki kaynaklı plastikleri tercih etmek.

2.6. Yeşil Dağıtım

Dağıtım, değer zincirindeki tüm materyallerin hareketlerinin baştan sona yönetimidir (Ar, 2011:161-162). Dağıtım politikası, yakıt kullanımı, gürültü kirliliği ve trafik tıkanıklığı vb. sorunların üzerinde odaklanmaktadır. Kurşunsuz benzinle çalışan araçların tercih edilmesi, uzun mesafeli taşımalarda demiryolu ya da çok modlu taşıma yöntemine başvurulması gibi konular atılacak bazı adımlardandır (Uydacı, 2011: 215-216). Yeşil dağıtım uygulamalarının temel amaçları; i. Dağıtımda yakıt tasarrufu ve yüklemeye maliyet düşürme çalışmaları yapmak, ii. Tersine lojistik faaliyetleri gerçekleştirmek, iii. Çevre dostu motor/araç teknolojileri tercih etmek ve iv. Uzun mesafeli dağıtım süreçlerinde çok modlu taşımacılığı tercih etmektir.

2.7. Yeşil Bina

Yeşil bina; binanın tasarımı aşamasından inşaatın bitimi aşamasına kadar olan süreçte çevresel etkilerin dikkate alınmasını içermektedir. Binada enerji ve su tüketimlerini azaltma amacına yönelik sistemler olması, kullanılan yapı malzemelerinin çevreye uygun olması, bina içerisinde kullanıcı rahatlığına ilişkin aydınlatma, hava kalitesi, konfor gibi konuların dikkate alınması

yeşil binanın ana konuları arasındadır (Sur, 2012). Görgün (2012:7) çalışmasında yeşil binayı, inşaatı ve yıkımı esnasında çevreyi kirletmeyen; su, enerji ve atıklarla malzeme kaynaklarını uygun biçimde kullanan binalar olarak tanımlamaktadır. İnşa edilme amaçları arasında; i. İnsan ve doğa arasındaki ilişkinin verimli bir şekilde bütünleşmesini sağlamak, ii. konutlarda yaşayanların sağlığını koruma ve işletmelerde çalışanların verimini arttırmak, iii. Su, enerji ve diğer kaynakları daha verimli kullanmaktır (Erdede, Erdede ve Bektaş, 2014:3).

2.8. Yeşil Sevkiyat ve Rota Planı

Yeşil sevkiyat ve rota planı uygulaması, hammaddelerin satıcılardan veya tedarikçilerden alınarak taşınması, imalat yerlerine dağıtılması, çıktıların depolara ya da dağıtım merkezlerine aktarılması ve müşterilere ulaştırılması işlemlerini kapsamaktadır (Kosif ve Ekmekçi, 2012:42). Yeşil sevkiyat ve rota planı; en az kilometre, en az zaman, en az emisyon ve en az araç sayısı ile bir merkezden farklı talep noktalarına dağıtım veya toplama rotalarının planlanmasıdır. Amaçları ise i. Daha az araç ve yakıt kullanımı sağlamak, ii. Lojistik maliyetlerini azaltmak, iii. Sevkiyat güzergâhı konusunda kilometre ve zaman kısaltma çalışmaları yapmak, iv. Taşıma sistemi ve araç türünü, ürünün yapısına göre belirlemek, v. Yüklene araç ve yükün ambalaj ölçülerini dikkate alarak yükleme planı yapmaktır.

3. Türkiye’de Gıda Sanayii ve Tokat İli Gıda Sanayiinin Mevcut Durumu

Türkiye’de imalat sanayi üretim değerleri içinde gıda sanayinin payı %12-15 arasında olup; sektörde üretim değerinin 1/3’ünü diğer gıda imalatları (kakao, çikolata ve şeker-şekerleme vb.) oluşturmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014:9). Gıda sanayinin, sanayi sektörü katma değerinden aldığı pay %4-5; imalat sanayi katma değerinden aldığı pay ise %14’e kadar yükselmektedir (TGDF, 2014:22). Sanayi işletmelerinde çalışanların ortalama %10-13’ü gıda sektöründe istihdam edilmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2014:8).

Türkiye’de gıda ve içecek işletmelerinin sayısı yaklaşık 40 bindir. Gıda işletmelerinin %70’ini fırıncılık, bisküvi ve pastane tipi işyerleri oluşturmaktadır, %30 işletme ise genellikle; tahıl ürünlerinin öğütülmesi, meyve-sebzelerin işlenmesi, paketlenmesi ve saklanması, mandıralar ile diğer süt ve süt ürünü işletmeleri, şekerleme ve kakaolu ürün imalatı konularında faaliyet göstermektedir. İçecek üreten işletmelerde ise maden suyu ve alkolsüz içecek üretimi yapanlar çoğunluğu oluşturmaktadır (Türkiye Gıda ve İçecek Sanayi Dernekleri Federasyonu, 2014).

Tokat ili ekonomik yapısı ise imalat sanayine dayanmaktadır. Gıda ve içki sanayi, taş ve toprak sanayi (tuğla, kiremit vb.), mermer ve maden sanayi, tekstil ve konfeksiyon sanayi ilde yoğunlaşmıştır. Tokat sanayi işletmelerinde sırasıyla; gıda ürünleri imalatı (%25), metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (%15), konfeksiyon imalatı (%11) yer almaktadır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Samsun İl Müdürlüğü, 2014:18-20). İl, gıda üretimi bakımından ülke genelinde 8. sıradadır. İlde, en fazla işletme sayısına sahip sektör gıda sanayi olup; en fazla istihdam sağlayan üçüncü sektör konumundadır. İl’de gıda sanayinin, ihracattaki payı ise yaklaşık %10’dur (OKA, 2013:40-41).

4. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın materyalini birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilen veriler oluşturmaktadır. Tokat İli gıda sanayinde faaliyet gösteren orta ve büyük ölçekli işletmelerle yüz yüze yapılan anket çalışması ile elde edilen veriler, araştırmanın birincil verilerini oluşturmuştur. Araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturmak amacıyla ise ikincil veri kaynaklarından yararlanılmıştır.

Araştırma alanında faaliyette bulunan işletmelerin belirlenmesi için, 18-22.01.2016 tarihleri arasında Tokat Ticaret ve Sanayi Odası (TTSO) ve Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA) yetkilileri ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde işletmelerin ciroları dikkate alınarak; Tokat İli gıda sanayinde üretim faaliyetinde bulunan orta ve büyük ölçekli 35 işletme saptanmış ve bu işletmeler, çalışmanın örnek hacmini oluşturmuştur. Üç işletmenin yönetici/işletme sahibi ankete katılmak istemediğinden; 32 işletme yönetici/işletme sahibi (%91,4) ile (Her işletmeden yönetici/işletme sahibi bir kişi) 25.01.2016 – 14.02.2016 tarihleri arasında yüz yüze anket çalışması yapılmıştır.

Anketlerdeki soru setleri tarafımızca oluşturulmuş olup; anket formu, işletmelerdeki yeşil ekonomi uygulamalarının mevcut durumunun saptanması ve işletmelerin yeşil ekonomi uygulamalarına yaklaşımları olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Verilerin analiz edilmesinde, Betimleyici istatistik analizi ile işletmelerin mevcut durumu saptanmıştır. İşletmelerin yeşil ekonomi uygulamalarına yaklaşımlarını belirlemede, örnek hacmi küçük olduğundan 3'lü likert ölçeği kullanılmıştır. İşletmelerde; çalışan sayısı, faaliyet süresi ve ihracat durumu ile işletmelerde yeşil ekonomi uygulamaları arasındaki dağılım ortaya konulmuştur. İncelenen işletmelerde çalışan sayıları arasında fark büyük (10 kişi-250+ kişi) olduğundan; işletmeler, çalışan sayısı bakımından gruplara ayrılmıştır. Buna göre; çalışan sayısı 10'a kadar olan işletmeler mikro, 50'ye kadar olan işletmeler küçük, 250'ye kadar olan işletmeler orta ve 250'nin üzerinde olanlar ise büyük işletme olarak kabul edilmiştir (Resmî Gazete, 2005).

5. Bulgular

Araştırma alanındaki işletmelerin faaliyet sürelerine bakıldığında; işletmelerin %28,1'i 0-10 yıl ve %31,3'ü ise 30 yıldan fazla faaliyet süresine sahiptir. İşletmelerin %28,1'i yerli ortağa sahipken, ortağı olmayan işletmelerin oranı ise %71,9'dur. İşletmelerin %65,6'sı ihracat yapmayıp; %18,8'i AB ülkelerine ihracat yapmaktadır.

Tablo 1. Araştırma Alanındaki İşletmelerin Genel Yapısı

		Sayı (N)	Vüizde N
Çalışan Sayısı	1-10	12	37,5%
	11-50	14	43,7%
	51-250	4	12,5%
	250'den fazla	2	6,2%
Ortaklık Durumu	Yerli	9	28,1%
		0	0,0%
	Ortağım Yok	23	71,9%
İhracat Durumu	AB Ülkeleri	6	18,8%
	Amerika	0	0,0%
	Orta Asya Ülkeleri	1	3,1%
	Orta Doğu Ülkeleri	2	6,3%
	Afrika	0	0,0%
	Orta Asya ve Orta Doğu	1	3,1%
	Hepsi	1	3,1%
İhracat Yapmıyor	21	65,6%	
Fiyat Güçlüğü	0-10	9	28,1%
	11-20	6	18,8%
	21-30	7	21,9%
	30 vıldan fazla	10	31,3%

3488

Bu işletmelerin ancak %6,3'ünde ise yeşil ekonomi politikalarını belirleyen ve yürütülmesini sağlayan ayrı bir birim bulunmaktadır. İşletmelerin %18,8'inde ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi uygulanmaktadır. İşletmelerin %68,8'inin yeşil ekonomi uygulamalarına ilişkin geleceğe yönelik planları bulunmaktadır.

5.1. İşletmelerin Atık Yönetimi Uygulamaları

Araştırma alanındaki işletmelerin %84,4'ü atık yönetimi faaliyetini gerçekleştirmektedir. Bu işletmelerin çalışan sayısı arttıkça; atık ayrıştırma, toplama ve depolama faaliyetleri artmaktadır ($p=0,027$). İşletmelerin çalışan sayısı arttıkça, atıkları geri dönüştürme oranlarında da artış görünmesine rağmen bu artış istatistiki açıdan önemli değildir ($p=0,211$). İhracat yapan işletmelerde; atıkların ayrıştırması, toplanması ve depolanması faaliyetleri istatistiki açıdan önemli bulunmuştur ($p=0,034$). İşletmelerin faaliyet süresi ve ortaklık durumu ile atık yönetimi uygulamaları arasında bir ilişki bulunmamıştır.

5.2. İşletmelerin Yeşil Satın Alma Uygulamaları

Araştırma alanındaki işletmeler büyük ölçüde yeşil satın alma faaliyetini gerçekleştirmektedir (%93,8). Bu işletmelerin %62,5'i yeniden kullanılabilir, geri dönüştürülebilir veya geri dönüştürülmüş ürünleri satın almaktadır. Çalışan sayısı ($p=0,917$) ve ihracat yapan işletmeler ($p=0,290$) bakımından yeşil satın alma faaliyetinde bulunulmasında gruplar arası farklılık bulunmamaktadır. Ortağı olmayan işletmeler ($n=15$ - %46,9) ise, diğer ortaklı işletmelere ($n=2$ - %6,3; $n=0$ - %0) göre daha fazla çevreye duyarlı teknolojiler satın almaktadırlar ($p=0,028$). İhracat yapan işletmelerde; yeniden kullanılabilir, geri dönüştürülebilir veya geri dönüştürülmüş ürünler daha fazla satın alınmaktadır ($p=0,016$).

5.3. İşletmelerin Yeşil Üretim Uygulamaları

Tokat İli Gıda Sanayindeki orta ve büyük ölçekli işletmelerin %96,9'unun yeşil üretim faaliyetini gerçekleştirdiği saptanmıştır. Orta büyüklükteki işletmelerde, diğer ölçekteki işletmelere göre, ürün tasarımı ve üretim süreçleri daha yüksek oranda çevreye duyarlı bir şekilde gerçekleşmektedir ($p=0,049$). Ayrıca orta büyüklükteki işletmelerde, üretim teknolojileri daha yüksek oranda atıkları ve hurdaları ortadan kaldıracak şekilde tasarlanmaktadır ($p=0,043$). Orta ve büyük ölçekli işletmelerde, diğer işletmelere göre daha yüksek oranlarda üretimi tamamlanan mamullerin üzerinde çevre ile ilgili mesaj, işaret vb. kullanılmaktadır ($p=0,008$).

5.4. İşletmelerin Yeşil Depolama Uygulamaları

Araştırma alanındaki işletmelerin %87,5'i, depolarda kullanılan elektrik, su ve doğalgaz tüketimlerini ekonomik olarak gerçekleştirmekte, %40,6'sı depolarda kullanılan araç ve ekipmanlarda karbon türevleri yakıtlar yerine elektrikle çalışan araçları tercih etmektedir. Çalışan sayısı ($p=0,055$), ortaklık durumu ($p=0,361$), ihracat yapma durumu ($p=0,290$) ve faaliyet süresi ($p=0,570$) ile yeşil depolama faaliyetlerinde bulunulması arasında gruplar arasında farklılık bulunmamaktadır.

5.5. İşletmelerin Yeşil Paketleme Uygulamaları

Araştırma alanındaki işletmelerin %71,9'u paketleme işlemini geri dönüşüme elverişli biçimde tasarlamakta, %53,1'i paketlemede ağırlık azaltma ve maliyet düşürme çalışmaları yapmaktadır. Çalışan sayısı ($p=0,065$), ortaklık durumu ($p=0,525$), ihracat yapma durumu ($p=0,290$) ve faaliyet süresi ($p=0,518$) ile yeşil paketleme faaliyetlerinde gerçekleştirmek arasında gruplar arasında farklılık bulunmamaktadır.

5.6. İşletmelerin Yeşil Dağıtım Uygulamaları

Araştırma alanındaki işletmelerin %81,3'ü dağıtımda yakıt tasarrufu ve yüklemeye maliyet düşürme çalışmaları yapmakta, %34,4'ü tersine lojistik faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Orta büyüklükteki işletmelerde daha yüksek oranda; uzun mesafeli dağıtım süreçlerinde çok modlu taşıma tercih edilmektedir ($p=0,024$). Çalışan sayısı ($p=0,115$), ortaklık durumu ($p=0,119$), ihracat yapma durumu ($p=0,216$) ve faaliyet süresi ($p=0,680$) ile herhangi bir yeşil dağıtım faaliyetlerini gerçekleştirme arasında gruplar arası farklılık bulunmamaktadır.

5.7. İşletmelerin Yeşil Bina Uygulamaları

Araştırma alanındaki işletmelerin %37,5'i gün ışığından ve ısısından daha fazla yararlanabilmek amacıyla cam paneller ve çatı kaplamaları kullanmakta, %46,9'u hava sirkülasyonu sağlayacak

şekilde doğal nefes alan binalar inşa etmekte ve %25'i de bina inşaatlarında geri kazanılmış atık malzemeler kullanmaktadır. Büyük işletmelerde, tromb duvarı uygulaması kullanılması istatistiki açıdan önemli bulunmuştur ($p=0,001$). Ortağı olan işletmeler, ortağı olmayan işletmelere göre daha fazla geri kazanılmış atık malzeme kullanmaktadırlar ($p=0,041$). İhracat yapan işletmelerde; hava sirkülasyonu sağlayacak şekilde doğal nefes alan bina kullanımları daha fazladır ($p=0,034$).

5.8. İşletmelerin Yeşil Sevkiyat ve Rota Planı Uygulamaları

Araştırma alanındaki işletmelerin %68,8'i taşıma sistemini ve araç türü planlamasını ürünün yapısına göre belirlemekte ve %71,9'u da yüklenen araç ölçülerini ve yükün ambalaj ölçülerini kontrol ederek yükleme planı hazırlamaktadır. Ayrıca; araştırma alanında, işletmelerin %68,8'inin yeşil ekonomi uygulamalarına ilişkin geleceğe yönelik planları bulunmaktadır. İşletmelerin %18,8'inde ISO 14001 Çevre Yönetim Sistemi uygulanmakta, %6,3'ünde ise yeşil ekonomi politikalarını belirleyen ve yürütülmesini sağlayan ayrı bir birim bulunmaktadır. Yeşil ekonomi uygulamaları hakkında reklam yapan işletmelerin oranı %6,3'tür. Ayrıca üretimi tamamlanan mamuller üzerinde çevre ile ilgili sembol, mesaj veya işaret vb. kullanan işletmelerin oranı ise %25'tir.

İşletmeleri yeşil ekonomi uygulamalarına iten ve engelleyen nedenlerin ölçülmesi amacıyla 3'lü likert ölçeği kullanılmıştır. Şencan (2005:253) ve Özdamar (200:673)'a göre (akt. Yılmaz, 2015:87) verilen yanıtların iç tutarlılığını ölçmeye yarayan Cronbach's Alpha katsayısının değerlendirilmesinde $0,60 < \alpha < 0,80$ veri toplama aracının güvenilirliğinin güçlü düzeyde olduğunu belirtmektedir. Buna göre çalışmada α katsayısı 0,784 bulunmuş olup; güvenilirlik güçlü düzeydedir.

Tablo 2. İncelenen İşletmelerin Yeşil Ekonomi Uygulamalarına Yaklaşımları

	Katılmıyoru m		Kararsızım		Katılıyoru m	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1.Yeşil ekonomi uygulamalarının, sürdürülebilir kalkınma da büyük katkısı vardır.	1	3,1%	5	15,6%	26	81,3%
2.Çevre bilinci ile işletmenin iç ve dış çevrelerinden gelen baskıların artması işletmeleri yeşil ekonomi uygulamaları yapmaya itmektedir.	3	9,4%	5	15,6%	24	75,0%
3.Yeşil ekonomi uygulamaları işletmeye rekabet avantajı sağlamaktadır.	6	18,8%	4	12,5%	22	68,8%
4.Devletlerarası işbirlikleri ve anlaşmaların çoğalması işletmeleri yeşil ekonomi uygulamaları yapmaya itmektedir.	3	9,4%	6	18,8%	23	71,9%

5.Yeşil ekonomi uygulamaları işletmenin kar marjını yükseltmektedir.	4	12,5%	13	40,6%	15	46,9%
6.Çevreye duyarlı yönetim, işletmeleri yeşil ekonomi uygulamaları yapmaya itmektir.	0	0,0%	4	12,5%	28	87,5%
7.Çevreyi dikkate almadan yapılan üretim süreçlerinin dünyanın ve insanlığın geleceğini tehdit etmesi işletmeleri yeşil ekonomi uygulamaları yapmaya itmektir.	3	9,4%	2	6,3%	27	84,4%
8.Yeşil ekonomi uygulamaları işletme maliyetlerini düşürmektedir.	5	15,6%	15	46,9%	12	37,5%
9.Müşterilerin bu konudaki bilinci işletmeleri yeşil ekonomi uygulamaları yapmaya itmektir.	4	12,5%	5	15,6%	23	71,9%
10.Yeşil ekonomi uygulamaları, işletmeye itibar kazandırmaktadır.	0	0,0%	0	0,0%	32	100,0%
11.Çevreye bağlı artan sağlık endişesi, işletmeleri yeşil ekonomi uygulamaları yapmaya itmektir.	2	6,3%	0	0,0%	30	93,8%
12.Çevreye duyarlı tedarik amlayışı, işletmeleri yeşil ekonomi uygulamalarına itmektir.	3	9,4%	6	18,8%	23	71,9%
13.Sosyal sorumluluk vazifesi işletmeleri yeşil ekonomi uygulamaları yapmaya itmektir.	1	3,1%	2	6,3%	29	90,6%
14.Maliyetlerin yüksek olması işletmelerin yeşil ekonomi uygulamaları yapmasını engellemektedir.	2	6,3%	5	15,6%	25	78,1%
15.Yapılan yatırımların uzun vadede geri dönüşüne karşılık kısa vadeli kazanç baskısı, işletmelerin yeşil ekonomi uygulamaları yapmasını engellemektedir.	2	6,3%	8	25,0%	22	68,8%
16.Çevreye duyarlı tedarikçi bulma zorluğu, işletmelerin yeşil ekonomi uygulamaları yapmasını engellemektedir.	3	9,4%	6	18,8%	23	71,9%
17.Devlet teşviklerinin yeterli düzeyde olmaması, işletmelerin yeşil ekonomi uygulamaları yapmasını engellemektedir.	1	3,1%	3	9,4%	28	87,5%

18.Bu alanda uzman personelin bulunmaması, işletmelerin yeşil ekonomi uygulamaları yapmasını engellemektedir.	3	9,4%	2	6,3%	27	84,4%
19.Çevresel konuların firma için öncelik teşkil etmemesi, işletmelerin yeşil ekonomi uygulamaları yapmasını engellemektedir.	3	9,4%	7	21,9%	22	68,8%
20.Tüketicilerin yeşil ürünlere olan talebinin az olması, işletmelerin yeşil ekonomi uygulamaları yapmasını engellemektedir.	5	15,6%	6	18,8%	21	65,6%
21.Zorlu ve uzun bir süreç olması, işletmelerin yeşil ekonomi uygulamaları yapmasını engellemektedir.	4	12,5%	7	21,9%	21	65,6%
22.Mevcut işletme faaliyetlerinin zararsız görülmesi, işletmelerin yeşil ekonomi uygulamaları yapmasını engellemektedir.	4	12,5%	8	25,0%	20	62,5%

İşletme yönetici/sahiplerini yeşil ekonomi uygulamalarına iten nedenler; işletmeye itibar kazandırması (%100), kâr marjını yükseltmesi (%46,9) ve müşterilerinin bu konudaki farkındalığının artması ve beklentileri (%71,9) olarak saptanmıştır. İşletme yönetici/sahiplerini yeşil ekonomi uygulamalarında engelleyen nedenler ise; mevcut işletme faaliyetlerinin zararsız görülmesi (%62,5), zorlu ve uzun bir süreç olduğu düşüncesi (%65,6) ve maliyetleri artırması (%78,1) olarak belirlenmiştir. Yangınlar ve Sarı (2014)'da çalışmalarında yeşil uygulamaların, işletmelerin kurumsal imajlarını geliştirmede ve müşteri memnuniyetini artırmada etkili olduğunu belirtmişlerdir.

6. Sonuç ve Öneriler

İşletme faaliyetlerinin yeşile dönüştürülmesinde Tokat İli gıda sanayindeki uygulamaların ortaya konulmasının amaçlandığı bu çalışmada, orta ve büyük ölçekli işletmelerin yeşil ekonomi uygulamalarını büyük ölçüde gerçekleştirdikleri saptanmıştır. İşletmeler yeşil satın alma faaliyetlerinden; üretimde kullanılacak hammadde ve bileşenlerin satın alımında çevreye duyarlı ürünleri tercih etmektedir (%68,8). Özellikle ihracat yapan işletmeler satın alma faaliyetlerinde yeniden kullanılabilir, geri dönüştürülebilir veya geri dönüştürülmüş ürünleri daha fazla satın almaktadır. Özellikle orta ölçekli işletmeler ürün tasarımı ve üretim süreçlerini çevreye duyarlı bir şekilde gerçekleştirmektedir (%71,9). Ayrıca orta ölçekli işletmelerde üretim teknolojileri, atıkları ve hurdaları ortadan kaldıracak şekilde tasarlanmaktadır.

İşletmeler paketleme işlemini geri dönüşüme elverişli biçimde tasarlamayı tercih etmektedir (%71,9). Dağıtımda yakıt tasarrufu ve yüklemeye maliyet düşürme çalışmalarını yapmaktadır (%81,3). Çok modlu taşıma sistemini orta ölçekli işletmeler daha yüksek oranda tercih etmektedir. İşletmeler hava sirkülasyonu sağlayacak şekilde bina inşa etmekte (%46,9), tromb duvarı ise daha çok büyük ölçekli işletmelerde kullanılmaktadır. Araştırma alanındaki işletmelerin %71,9'u yeşil sevkiyat ve rota planı faaliyetlerinde yüklenen araç ölçülerini ve

yükün ambalaj ölçülerini kontrol ederek yükleme planı hazırlamaktadır. İşletmeleri yeşil ekonomi uygulamalarına iten en önemli nedenler; işletmeye rekabet avantajı sağlaması, işletmeye itibar kazandırması ve uluslararası iş birlikleri ve anlaşmalardır. İşletmelerin yeşil ekonomi uygulamalarını engelleyen nedenler ise; maliyetlerin yüksek olması, devlet teşviklerinin yetersiz olması ve mevcut işletme faaliyetlerinin sürdürülmesinin kolaylığıdır.

Sonuç olarak; yeşil ekonomiye geçişte en önemli unsurlardan biri hükümet politikalarıdır (Tahvanainen ve Adriaens, 2016:1). Hükümetler; yeşil teknolojiler, ürünler ve hizmetler için piyasaların gelişimini destekleyici rol üstlenmelidir. Örneğin yeşil ürün ve hizmetlerin tedarik sözleşmelerinde önceliklendirilmesi, yeşil tüketimi teşvik edici yaklaşımların geliştirilmesi vb. (Geng, Sarkis ve Ulgiati, 2016:77). Ayrıca, yeşil uygulamalarda yatırım maliyetlerinin yüksekliği ve geri dönüş oranının uzunluğu göz önüne alındığında; bu uygulamaların desteklenmesi için devlet teşvikleri yapılmalı ve artırılmalıdır. Diğer yandan, yeşil uygulamalar gerçekleştiren işletmeler ödüllendirilerek; desteklenmelidir. İşletmelerde yöneticiler ve çalışanlar arasında farkındalık yaratılmalı ve tüketicilerin yeşil ürünlere olan talebini kamu spotları vb. araçları kullanarak artırılmalıdır. Yeşil ekonomi uygulamaları alanında yapılacak çalışmalar diğer sektörlere ve bölgelere yaygınlaştırılmalıdır.

7. Kaynaklar

Avrupa Komisyonu. (2008). Public procurement for a better environment. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0400&from=EN> adresinden erişildi. (ET: 20.04.2016)

Bulu, M., Eraslan, İ.H. ve Barca, M. (2007). Türk gıda sektörünün uluslararası rekabetçilik düzeyinin analizi. Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 9 (1), 311-335.

Büyükoçkan, G., ve Vardaloğlu, Z. (2008). Yeşil tedarik zinciri yönetimi. Lojistik Dergisi, 8, 66-73.

Corzine, J. S., ve Jackson, L. P. (2006). Green purchasing: a guide for local governments and communities. Athena, 609, 633-1161.

Erdede, S.B., Erdede, B. ve Bektaş, S. (2014). Sürdürülebilir yeşil binalar ve sertifika sistemlerinin değerlendirilmesi. 5. Uzaktan Algılama-Cbs Sempozyumu, İstanbul.

Geng, Y., Sarkis, J., & Ulgiati, S. (2016). Sustainability, well-being, and the circular economy in China and worldwide. Science, (6278 (Suppl.)), 76-79.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Samsun İl Müdürlüğü. (2014). TR83 illerinin (Samsun Tokat Amasya Çorum) tarım/sanayi ve tarımsal sanayi potansiyelinin kıyaslanması. http://samsun.tarim.gov.tr/Belgeler/Yayinlar/Tarimsal_strateji/TR83_illerinin_Tarimsal_sanayi_potansiyellerinin_kiyaslanmasi.pdf adresinden erişildi. (ET: 11.05.2016)

Görgün, B. (2012). Enerji verimli yeşil bina sertifikasyonunda yol haritasının belirlenmesi için leed ve breem örneklerinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Güneş, E., Keskin, B., ve Kıymaz, T. (2014). Gıda Sanayiinde Yeşil Ekonomi ve Uygulamaları. 11. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, Samsun, 3, 1528-1532.

Hekimoğlu, B., ve Altındağ, M. (2014). TR83 İllerinin (Samsun Tokat Amasya Çorum) Tarım/Sanayi/Tarımsal Sanayi Potansiyelinin Kıyaslanması. Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, Samsun.

İpekçi, E. (2014). Yeşil farkındalık ve yeşil tedarik zinciri yönetimi. <http://www.lojistikdunyasi.com/etiket/yesil-depolama> adresinden erişildi. (ET: 20.04.2016)

Kalkınma Bakanlığı. (2014). Gıda ürünleri ve güvenilirliği. http://tarim.kalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2014/12/Gida_Urunleri_ve_Guvenilirligi_oik_Raporu-04-11-2014.pdf adresinden erişildi. (ET: 29.04.2014)

Kosif, B. ve Ekmekçi, İ. (2012). Araç rotalama sistemleri ve tasarruf algoritması uygulaması. İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, 11(21), 41-51.

Moisander, J. (2007). Motivational complexity of green consumerism. International Journal of Consumer Studies, 31, 404-409.

OECD. (1999). Türkiye çevresel başarı raporu (OECD environmental performance review, Turkey). 23 Mayıs 2016 tarihinde <https://www.oecd.org/env/country-reviews/42198785.pdf> adresinden erişildi. (ET: 23.05.2016)

OKA. (2013). Tokat yatırım rehberi. <http://www.oka.org.tr/bolgepdf/TOKATYATIRIM%20REHBER%C4%B0.pdf> adresinden erişildi. (ET: 28.04.2016)

Resmi Gazete. (2005). Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin tanımı, nitelikleri ve sınıflandırılması hakkında yönetmelik. Karar Sayısı: 2005/9617.

Shamdasani, P., Chon-Lin, G. O., ve Richmond, D. (1993). Exploring green consumers in an oriental culture: role of personal and marketing mix factors. Advances in Consumer Research, 20(1).

Sur, H. (2012). Çevre Dostu Yeşil Binalar. Yeşil Binalar Referans Rehberi 2012, İstanbul.

Tahvanainen, A. J. ve Adriaens, P. (2016). On the potential of the bioeconomy as an economic growth sector. The Research Institute of the Finnish Economy, 1-6.

TÜİK. (2014). Yıllık sanayi ve hizmet istatistikleri, 2012. <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18865> adresinden erişildi. (ET: 09.05.2016)

UNEP. (2011). Emerging issues in our global environment. http://www.unep.org/yearbook/2011/pdfs/UNEP_YEARBOOK_Fullreport.pdf adresinden erişildi. (ET: 12.04.2016)

Uydacı, M. (2011). Yeşil Pazarlama. İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2. Baskı.

Yangınlar, G. ve Sarı, K. (2014). Yeşil lojistik uygulamaları ve işletme performansı üzerine bir literatür araştırma. III. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi, Trabzon.

Yavuz, A.V. (2010). Sürdürülebilirlik kavramı ve işletmeler açısından sürdürülebilir üretim stratejileri. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(14), 63-86.

Yılmaz, A. ve Bozkurt, Y. (2010). Türkiye’de kentsel katı atık yönetimi uygulamaları ve Kütahya katı atık birliği (Kükab) örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (1), 11-28.

Yılmaz, N. (2015). Kadın girişimciliğinde yönetsel etik değerler ve ifşa (whistleblowing): Mersin ilinde uygulamalı bir araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Zhang, G., ve Zhao, Z. (2012). Green packaging management of logistics enterprises. Physics Procedia, 24, 900-905.

KEMALİST İDEOLOJİDE KADIN İMGESİ: KADINLARA SEÇME VE SEÇİLME HAKKININ VERİLMESİ BİR LÜTUF MU YOKSA KAZANILMIŞ BİR HAK MI?

Yunus Demir (Kamu Yönetimi Yüksek Lisan Öğrencisi)

Rahime Fulya Yüksel (Kamu Yönetimi Yüksek Lisan Öğrencisi)

Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi

Öz

Bu çalışmada Türk tarihinde kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasının hangi gelişmeler neticesinde vuku bulduğu incelenmiştir. Öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından hareketle Cumhuriyet'in ilk on yılına uzanan tarihsel süreci ele alınmıştır. Bu kronolojik incelemede modernleşme hareketlerinin yüzü olduğu kadar uluslaşmanın aktarılmasında ve modern neslin eğiticiliğini üstlenecek annelik misyonunu da taşıyan Türk kadınının hak ettiğini alma üzerine giriştiği çabalar gerek iç siyasal yapıda yaşanan olaylar ve anayasal gelişiminde kadın üzerine yapılan çalışmalar, gerek medeni kanunun kabulü ile gelen hem eşitleyici hem sınırlandırıcı maddeler ile karşılaştırılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Dış dünyada artan faşist ve diktatör rejimlere "modern" tepkisi olarak kanunlaşan kadınlara seçme ve seçilme hakkının, toplumsal ve kültürel gelişmenin dışında kalan kadın kesiminde bu kazanımdan yeterince faydalanılmadığı üzerine durulmuş ve bu mücadelede partileşemeyen Kadınlar Halk Fırkası'nın tarihsel süreçteki Türk Kadınlar Birliği dönüşümü ele alınmıştır. Özetle, incelenen kaynaklar üzerinden bu hakların kadınlara verilmesinin 1920'li yılların gazetelerinde eleştirildiği gibi yeterli kriterlere sahip olmayan kadınlara lütfedildiği mi yoksa savaş esnasında orduyla birlikte hareket edip, gerekli fedakarlıklarda bulunan kadınların aldıkları mı tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk kadınının seçme ve seçilme hakkı, Erken Cumhuriyet Dönemi, Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kemalist ideolojide kadın imgesi

3497

WOMAN IMAGE OF KEMALİST IDEOLOGY: IS THE POLİTİCAL RİGHTS TO WOMEN A PLEASURE OR VESTED RİGHT?

Abstract

In this research, it has examined that occurring the vote and right to hold office for women after which progresses in Turkish history. First, historic process has been addressed from the last years of Ottoman Empire to first decade of Turkish Republic. It has tried to explain Turkish women's efforts to get theirs just rewards who carries the motherhood mission to transfer nation building and assume training new generations as much as being the face of modernism by comparing the both incidents happened in domestic policy and the progress of constitution on women rights, and the legislation that comes with adoption of civil law which has both equalizer and delimeter articles. After that, it has laid emphasis on the women stays out of the community and cultural development could not take advantage of legalised political rights to women as became a "modern" reaction against to rising fascist regimes and dictatorship in

outside world. Then, it has approached to transformation of Kadınlar Halk Fırkası which could not legalised as a political party, into Türk Kadınlar Birliği. In sum, it has brought for discussion on if the political rights to women has been granted by government to incapable women as criticized in the 1920s' newspapers or if the women get these rights who acted in unison with the army during the wars and made self-sacrifice .

Keywords: Political rights to women in Turkey, Early Period of Turkish Republic, Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Woman image of Kemalist ideology

Araştırma Probleminin Belirlenmesi

Bu çalışmada konu seçiminde Radikal gazetesi yazarı Ayşe Hür'ün 09/12/2012 tarihli "Nisa tairesi ve Kadınlar Halk Fırkası" başlıklı köşe yazısı en büyük etken olmuştur. Yazarın aktardıkları resmi tarih söyleminin dışında olduğu için bizde merak uyandırmıştır. Bunun akabinde aynı zamanda çalışmanın başlığında yer aldığı gibi araştırma sorusu olarak kadınların seçme ve seçilme hakkının kazanılması sürecinde verilen mücadelesinin resmi tarihte nasıl yer aldığı ve siyasi partilerin bu konudaki algılarının ne olduğu sorulmuştur. Çalışmanın kapsamı ise şu şekilde çizilmiştir: Türk tarihinde kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasının hangi gelişmeler neticesinde vuku bulduğu incelenmiştir. Öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından hareketle Cumhuriyet'in ilk on yılına uzanan tarihsel süreci ele alınmıştır. Bu kronolojik incelemede modernleşme hareketlerinin yüzü olduğu kadar uluslaşmanın aktarılmasında ve modern neslin eğiticiliğini üstlenecek annelik misyonunu da taşıyan Türk kadınının hak ettiğini alma üzerine giriştiği çabalar gerek iç siyasal yapıda yaşanan olaylar ve anayasal gelişiminde kadın üzerine yapılan çalışmalar, gerek medeni kanunun kabulü ile gelen hem eşitleyici hem sınırlandırıcı maddeler ile karşılaştırılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Toplumsal ve kültürel gelişmenin dışında kalan kadın kesiminde bu kazanımdan yeterince faydalanılmadığı üzerine durulmuş ve bu mücadelede partileşemeyen Kadınlar Halk Fırkası'nın tarihsel süreçteki Türk Kadınlar Birliği dönüşümü ele alınmıştır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı yapılan görüşmeler ve incelenen kaynaklar üzerinden bu hakların kadınlara verilmesinin 1920'li yılların gazetelerinde eleştirildiği gibi yeterli kriterlere sahip olmayan kadınlara lütfedildiği mi yoksa savaş esnasında orduyla birlikte hareket edip, gerekli fedakarlıklarda bulunan kadınların aldıkları mı sorusunun cevabını bulabilmektir.

Araştırma Yönteminin Belirlenmesi

Bilimsel bir araştırmada ortaya konulacak bilgilerin amaca uygunluğunun saptanması yolunda ulaşılmak istenen bilginin türü ve varsayımın niteliği, nitel araştırma yöntemine daha uygun olduğundan nitel araştırma yapılmış ve geçerliliğinin yüksek olması amacıyla da desen olarak çoklu örnek olay seçilmiştir. Yapılan çalışmada araştırma soruları belirlenip arkasından literatür çalışması yapılmış ve tekrar sorularla araştırmanın çerçevesi belirlenerek yer ve zaman sınırlandırılmıştır. Örnek olayın en önemli kaynağı yaşam belgeleri ve yaşam öyküleridir. Ancak zaman bakımından 1920'lerden başlayıp 1930'ların sonuna kadar sınırlandırıldığı için o dönemde yaşayan ilgili kişilerden bizzat veri toplanamayacağından öncelikle arşiv taraması

yapılmış ve o günden günümüze devam eden Türk Kadınlar Birliği ve mevcut siyasal partilerle görüşme yapılarak çoklu örnek olay çalışması yapılmıştır. Örnek olay çalışmasının en önemli sebebi de bu yöntemde olay ve durumlara daha çok derinliğine ve dikey olarak bakılmakta ve bunların kendine özgü niteliklerinin ortaya çıkarılmasının amaçlanmasıdır. Toplumsal olayların incelenmesinde özellikle tek tek kişiler ve küçük toplumsal kümelerin araştırılmasında örnek olay yöntemi istatistiksel yöntemlerin sağlayamayacağı amaca uygun bilgileri sağlayarak yararlı olmaktadır.

Örneklem Belirleme

Amaca yönelik örneklem seçilmiştir. Çünkü araştırmanın amacında da belirttiğimiz üzere amacımız siyasal partilerin ve STK'ların bu konudaki algısını ölçmektir. Dolayısıyla örneklem alacağımız yer zaten belliydi. Örneklemenin ilk koşulu araştırma evreninin iyi tanımlanmasıdır. Bu çalışmada, araştırmanın kapsamına paralel olacak şekilde, Meclis'te temsil edilen dört büyük siyasal partinin (AKP, CHP, MHP, HDP) kadın kolları ve kadınının siyasal, ekonomik ve sosyal alana çekilmesi mücadelesinde olduğunu ileri süren iki büyük ve köklü sivil toplum kuruluşu (Türk Kadınlar Birliği, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği) seçilmiştir. Araştırma alanı olarak da daha önce de ifade edildiği şekilde Çanakkale ili seçilmiştir. İkinci işlem olarak siyasal partilerin il kadın kolları başkanları ve sivil toplum kuruluşlarının il başkanları olarak seçilmiştir.

Veri Toplama Yöntemi

Veri toplama yöntemi olarak bireysel görüşme tekniği seçilmiştir. Çünkü, görüşme bilgi alınacak kişilere özgürce ya da belli bir soru cetveline bağlı kalınarak sorular sorulmasına dayalı gözlem yoludur. Görüşme, anket tekniğinin taşıdığı yöntemsel sakıncaları gideren, daha derinliğine bilgiler toplayabilen ve geniş sondajlama sorularıyla yanıtların güvenilirliğini sağlayan esnek bir gözlem tekniğidir. Burada görüşmeci yanıtlayıcılarla yüz yüze ilişkiler kurabilmekte, araştırmanın benimsenmesini ve yanıtlayıcıların iş birliğini sağlayabilmektedir. Yapılan çalışmada yanıtlayıcılara görüşme esnasında sorulacak sorular ana hatlarıyla şu şekilde sorulmuştur:

- 1) Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinde/alınmasında kim öncü rolü üstlendi?
- 2) Başka aktörler olduğunu düşünüyor musunuz? Varsa kim? Nasıl etkili oldular bu süreçte?
- 3) Kadınlara seçme ve seçilme hakkının neden verildiğini düşünüyorsunuz?(Herhangi bir olgunun –diktatörlük,faşistlik- karşısında durmak için mi? Yoksa bir olgunun savunuculuğu mu? –hak ve hürriyetler, demokrasi, modernlik)
- 4) Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi hayatınızı kolaylaştırdı mı? Nasıl? 5) Toplumun her kesiminin bu haktan eşit şekilde faydalanabildiğini düşünüyor musunuz? Niçin?
- 6) Sizce Kemalist ideolojinin kadına yüklediği anlam nedir?

Araştırmanın bu kısma kadar olan bölümünden elde edilen bütün veriler toplanarak kodlama yapılmış ve sonrasında "Maxqda 12" programı ile araştırmanın kapsamına ve amacına uygun olarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Giriş

Bu çalışmada Türk tarihinde kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasının hangi gelişmeler neticesinde vuku bulduğu incelenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından hareketle Cumhuriyet'in ilk on yılına uzanan tarihsel süreci ele alınmıştır. Bu bağlamda, önce Kemalist modernleşmede kadına atfedilen anlamın ne olduğu açıklanmaya çalışılmıştır. Sonrasında ise bu bağlamda kadınların siyasal haklarının verildiği mi yoksa alındığı mı, kadınların siyasal hakları için mücadele verip vermedikleri gibi konulara değinilecektir. Çünkü nasıl ki Türk modernleşmesi Cumhuriyetle aniden ortaya çıkan bir şey değilse, kendinden öncekilerin üzerine inşa edilmişse, Cumhuriyet döneminin kadın hareketi de Osmanlı kadın hareketlerinin miras edinmiştir. Cumhuriyetten önce kadınlar haklarının peşlerinde koşmaktadırlar. 1870'lerden seçme ve seçilme hakkının tanınmasına kadar 100'e yakın örgüt kurmuş, 30'dan fazla dergi yayımlamış bir kadın hareketi vardır.(Akyol:2006)

Yazımızda, modernleşmede kadına atfedilen öneme, Kemalizm'de kadın söylemine değinilecek ve iç ve dış siyasal gelişmeler bağlamında siyasal haklar mücadelesi anlatılmaya çalışılacaktır.

1.Türk Modernleşmesinde Kadının Önemi

Günümüze kadar olan Batıcılık/İslamcılık, modernlik/gericilik v.b tartışmalarına baktığımızda, bu tartışmalarda kadınların çok önemli bir konumunun olduğunu görürüz. O kadar ki, kadının toplumsal yaşamdaki konumu kimin Batıcı kimin İslamcı kimin ilerici kimin gerici olduğunu belirler ve tartışmalar bunun üzerine şekillenir. Ve kadının durumu laiklik/şeriat tartışmalarının odağı haline gelir. Göle bu konuda şöyle der: “Türkiye’de kadının konumu, modernleşme atılımının tarihsel gelişme süreci içinde biçimlenmiştir. Gelenekler ve özellikle İslam karşısında Batı evrenselciliğini seçen modernleşme düşüncesinde kadın merkezi bir yer yutar. Batıcı seçkinler Batı evrenselliğine ulaşmanın tek yolunun kadının İslami gelenekten koparak özgürleşmesi olduğunun savunurken, muhafazakar akımlar kadına ilişkin geleneklerin bozulması, ‘liberalleştirilmesi’ girişimlerine kuşkuyla, yer yer tepki göstererek bakmışlardır” (Göle, 2011:49).

Şerif Mardin, Osmanlı romanlarından yola çıkarak bu romanların yazarlarının en çok iki sorunun üzerinde durduklarını belirtir: Kadının toplumdaki yeri ve üst sınıf erkeklerin Batılılaşması. . . Oysa, şüphesiz, bu iki alan, Osmanlı kültürü ne göre en ‘yüce’, gizil değer yapısına göre ise en duyarlı olanlarıdır ve bundan dolayı XIX. yüzyıl yazarlarımızca - bilinçli veya bilinçsiz- tercih edilmiştir.”(Mardin,1991:33) Görüldüğü gibi, kadının konumu, özgürlüğü meselesi modernleşme tarihimizde önemli bir yere sahiptir.

İslami/gelenekçi akım, kadınların kamusal alana çıkmasını, özel yaşamın/mahrem dısına çıkarılmasını, ahlak açısından olumsuz karşılamaktadır. Çünkü kadınlar iffetin ve ahlakın sembolüdürler. Burada kadının konumu, adeta modernliği reddedişin bir simgesi olmaktadır. Bu reddedişin anlamı gelenekçilerin modernleşmeye karşı olmalarından çok modernleşmenin eleştirisidir. Bu yönde kadına ve konumuna siyasal bir anlamda yüklenmektedir. Öbür taraftan, modernleşme tarihimize ve günümüze kadar olan islamcı hareketlere bakıldığında kadının toplumdaki yerinin İlerici/gerici, Batıcı/gelenekçi çizgisini belirlediği aşıkardır. Türk modernleşmesinde kadın geleneksel/islami yaşam biçiminden kurtarılıp eğitildiğinde ve kamusal alana girdiğinde Batılılaşmanın/modernleşmenin gerçekleşeceğine ve böylece laikliğin de gerçekleşmesinin aracı olacağına inanmaktadır.

1.1. Kemalizm’de Kadın Söylemi

Kadının bu önemli konumunu belirttikten sonra Kemalizmde kadın söylemi nasıl ona bakalım. Kemalist modernleşme, kadına, vatana hayırlı evlatlar yetiştiren, okumuş, iş sahibi, hayır kurumlarında çalışan, toplumsal seferberliğe katılan, Batı tarzı giyinen, modern, bakımlı, erkeklerle dans eden, kamusal alanda görünen v.b roller biçmişti. Bu rollerin dışında bağımsız hareket etmelerine olanak tanınmamıştı. “Kadınların hayır cemiyetleri ya da halk evleri bünyesinde toplumsal seferberliğe katılmaları ve resmi ideolojinin sözcüleri olmalarının desteklendiği, parti-devlet bütünleşmesinin gerçekleştiği tek parti döneminde bağımsız kadın örgütlenmesi tam anlamıyla kesintiye uğramıştır” (Durakbaşı’dan aktaran: Ataman, 1999:86). Yani kadınlar ancak belirlenen alan içinde hareket edebilirler ve bu alandan çıkamazlardı. Örgütlenip haklarını talep edemezlerdi ancak hakları onlara verilir, onlar haklarını alamazlardı. Diğer hiç bir unsurun, örneğin daha sonraları çok partili hayata geçiş denemelerinde olduğu gibi, bağımsız hareket etmesine izin verilmediği gibi kadınlara da bağımsız hareket etme izni yoktu. Çünkü bu bağımsız hareketler büyüyüp kontrolden çıkabilirlerdi. Kadınlara haklarını vermek ve bunu rejimin niteliğini ortaya koymak için kullanmak daha akıllıca idi.

Kemalist söylemde kadın ve erkek kamusal alanda daima eşittir. Kadınlar erkekler gibi meslek sahibi, eğitilmiş, toplumsal yaşama katılan kişilerdir. Ancak bu eşitlik kocaların, babaların desteği, izni ile olmaktadır. “Cumhuriyet döneminde eşitlikçi ütopyanın taşıyıcılığını babalar ve kızları üstlenmişlerdir. Kemalist medeniyet ideallerine uygun yetişmiş örnek kızlar ile ilerici babalar arasında kurulan ‘sessiz mutabakat’, kadınların kamusal yaşama katılmalarını belirlemiştir. Cumhuriyet kadınları, babalarının ‘koruması’(patronage) altında, en başta simgesel olarak tüm Türklerin babası Atatürk koruması altında toplumsal yaşama katılarak kendilerine atfedilen medeniyet misyonunu yüklenirler.”(Durakbaşı’dan aktaran: Göle, 2011:106-107). Görüyoruz ki kadınların toplumsal yaşama katılmaları, yetiştirilmeleri, babalarının desteği ile olmaktadır. Cumhuriyet kızları babalarıyla bir bütündür. Kadınlar reformlardan önemli ölçüde yararlandı, erkeklerle aynı mesleklere sahip oldu ama kendi başlarına değil, mutlaka bir erkeğin desteğini aldılar. Bu ya baba ya koca ya da Atatürk olmaktadır. Bu da ileride kadınların siyasal hakların onlara ‘verilmesi’nde Atatürk’ün sayesinde olduğunu meşrulaştıracak niteliktedir.

Kadınlar erkeklerle eşitti ve hatta ayrıcalıklı idiler. Çünkü onların konumu modernleşme projesinin, medeniyetin ölçüğü olacaktır. Yani bu sadece kadınlar için değil onlara yüklenen bu misyon içindi. Yeşim Arat bu konuda şunları aktarır: “Onları milliyetçi bir misyondu. Kamu alanında kadın olarak var olmanın bilincini taşıyarak ve dönemin halkçı görüşleri çizgisinde, modernleşen devletin hizmetinde çalıştılar. Öncü meslek sahibi kadınlardan Hamide Topçuoğlu anılarını şöyle aktarıyordu: Meslek sahibi olmayı da başka türlü yorumluyorduk: Bu ‘hayatını kazanmak’ için değildi sanki! Bir işe yarama, bir hizmet görme, bir başarı gösterme içindi...Biz, karnımızı doyuran olsa da çalışacağız! Zira kişiliğimizi ancak görebildiğimiz ‘iş’le ispatlayacağız... Atatürk kadını görevli kılmak yoluyla kurtarmıştı... Kadınlardan beklenen mesleki çalışmanın amacı modernleşen ülkeye hizmetti. Kadınlar bu beklentiyi içselleştirmişti, hayata geçirmekten gurur duyuyorlardı”(Arat, 1998:88). Bunlardan hareketle kadınlara verilen hakların kadınların özgürlüğü için olmaktan öte eğitilmiş ve meslek sahibi Kemalist kadın kimliği yani yükledikleri medeniyet misyonu gereği olduğunu söyleyebiliriz. Bu da kadınların kocalarının, babalarının izni desteğiyle olmaktadır.

Bunlara ek olarak, kadınlar bireysel kimlikleri ve cinsel kimlikleri ile değil de onlara yüklenen kamusal bir rolle var olabileceklerdir. Modernleşme gereği kadınlar kamusal alanlarda görünecekler, erkeklerle aynı mekanlarda bulunacaklar, modern biçimde giyinecekler fakat Müslüman bir toplumda bu nasıl meşrulaştırılacaktı? Bu kadınların toplumsal ahlakı tehdit etmedikleri, iffetlerini korudukları ispatlanmalıydı. Bu da kadının cinsel kimliğinin gizlemesi ve erkek kimliğine bürünmesiyle yapılmıştır. “Akşam’da çıkan bir karikatürde, özgürleşmiş bir Türk kadını balona binerken ve fazla ağırlıklar olarak da ‘fazilet, namus ve utanmayı’ atarken göstermektedir.” (Caporal, 1982:386)

“Türkiye’nin modernist elit kuşakları arasında, Kemalistler kuşkusuz kadınların kamu hayatına katılmalarını en fazla arzulayan kuşaktı... Kemalist kadın, bir erkek imajı içinde faaliyet göstermek zorunda kalmıştı. Erkek ağırlıklı bürokratik elit içinde yer almak, kadınlar için, belirli alanlarda geleneksel feminen rolleri aşmayı ve kırmayı, başka alanlarda ise erkeklerin kadın bedenleri üzerindeki neredeyse ‘formel’ kontrolüne boyun eğmeyi gerektiriyordu.”(Durakbaşı, 2002:119-120).

“Kadının kamu yaşamına girmesi ancak ‘saygınlığına’ dair işaretler abartılarak meşruluk kazanmıştır. Okumuş kadın, meslek sahibi kadın, Kemalist reformların yücelttiği değerler bağlamında ayrıcalık kazanmış, ancak bir o kadar da ‘cinsiyetsiz’ hatta bir ölçüde erkek kimliğine bürünmüştür” (Kandiyoti’den aktaran: Göle, 2011, s.109). Buradan anlıyoruz ki Müslüman bir toplumda kadının kamusal alanda yer alabilmesi ancak cinselliğini bastırabilmesiyle mümkün olabilmektedir. Çünkü Müslüman bir topluma göre kadının dişiliğinin toplum ahlakını bozabilme tehlikesi vardır. Bu yüzden kadın erkekle bir arada bulunduğu her mekanda dişiliğini bastırmak, gizlemek durumundadır. “Hem analık rolünün devamı olarak eğitici ve müşfik, hem Kemalizm’in medeniyet projesinin baş aktörleri (askerleri!) olarak resmi üniformalı (tavyör, kısa saç, hafif makyaj) bu kadınlar, militan kimlikleri ile verici anaç kimlikleri dışında, bireysel olarak, ‘cins olarak kadın’a yer tanımamıştır.”(Göle, 2011:110). Kadınlar, bir yurttaşlık vazifesi olarak modernleşmenin kendisine yüklediği görevleri yapmakta ve cinselliğini hatırlatacak davranışlarda bulunmamaktadır. Şirin Tekeli’nin deyişiyle ‘devlet feminizmi’ kadınların cinselliklerini bastırmasını ve modernleşme projesinin onlara yüklediği sorumluluklarını yerine getirmelerini öngörmekteydi. Yani kadınlar kamusal alana çıkmak için dişiliklerinden feda etmek zorunda kalmışlardır. Nilüfer Göle’nin deyişiyle; Kemalist kadın peçesini ve çarşafını atmış ancak bu kez dişiliğini ‘çarşafa sokarak’ kamusal alanda kendisini zırhlandırmıştır.

Aksu Bora bu durumun yarattığı cinsiyetsizleşme için şu ifadeyi kullanır: ‘Cinsiyet: cerahatli bir çıban’, ve Yakup Kadri’nin Ankara adlı eserindeki kadın kahramanlar Selma ve Neşet Sabit’in diyaloglarını örnek göstererek şunları aktarır: “Cerahatli bir çıban gibi işleyen bir cinsiyeti taşıyan kadınlık, Selma karşısındaki yeni kadın, Neşet Sabit’in öğrencisi Yıldız ise, bambaşka biridir: ‘Selma Hanım, o küçük, narin sporcu silüetinin Yıldız olduğunu, ona mahsus bir baş ve gövde hareketinden anlamıştı. Yoksa bunun uzaktan bir oğlan çocuğundan farkı yoktu. Ne göğüs, ne kalça. . . Öyle dümdüz, öyle fidan gibi bir kız vücudu ki, eski Yunan fresklerindeki Hermafrodita bedenlerinin tam örneğidir.’ Göğüssüz ve kalçasız, oğlan çocuğundan farksız bir Hermafrodit! Bu üzerinden kolayca atlayacağımız bir imge gibi görünmüyor. Cerahatli bir çıban gibi işleyen cinsiyetten nasıl kurtulmalı, nasıl temizlenmeli? Sıradan bir kadının bu imgeye uyabilmesi için ya kendini çocukluğun bir noktasında dondurması, ya da öyleymiş gibi yapması gerekir. Cumhuriyet’in kadını değil, ancak kızı olunabilir yani”(Bora, 2011:120).

Burada dişilğini gizlenmesi ‘çocuk kadın’ imgesini öne çıkartmaktadır. Modernleşmenin yarattığı ‘Cumhuriyet Kadını’ imgesi, kadınların kendilerine yüklenen misyonu olduğu gibi kabul ettiği, sorgulamadığı/sorgulayamadığı, tartışmasız kabul ettiği bir imgedir. Kadınlar ‘çocuk kadın’dan, ‘yetişkin olmayan kadın’dan, ‘Cumhuriyet’in kızları’ olmaktan öteye gitmelerine izin verilmedi. “Hülya Adak’ın (2007) ‘çocukluğa kaçış’tan söz ederken kast ettiği belki de tam olarak budur. Adak 1918-1935 yazılmış kadın öz yaşam öykülerini incelerken, kamusal benliğin özel olan aleyhine öne çıkarıldığı saptamasını yapar ve anlatılan hikayelerde stratejik bir kendini çocuklaştırma eğilimi olduğunu söyler: Bu yalnızca hikayeyi kurgulamanın ya da ataerkil tabuların yetişkin bir kadının anlatısı etrafında oluşturabileceği krizlerle başa çıkmanın bir aracı değildir. Tersine, kendini çocuklaştırma, daimi bir kadınlık durumu olarak çocukluğu içselleştirme eyleminin kendini ifadesidir de” (Bora, 2011:120).

Kadın kamusal alana çıkması sağlanmış fakat geleneksel rollerini bununla birlikte devam ettirmesi de istenmiştir. Bu geleneksel rolde özellikle aile içi ilişkilere, ana rolüne önem verilmiştir. “Türk modernleşmesinin kadınlarının kamusal alanda olduğu gibi geleneksel alanda da Batılı bir anlayışla, yani aile içi ilişkilere önem verecek bir biçimde, rol oynamaları gerektiği düşüncesiyle kadınlar geleneksel rolleri yerine getirmeleri konusunda özendirilmişlerdir” (Arat, 1998:82-91).

“Bu anlayış çerçevesinde kadını kamu alanına dâhil eden yeni rejim, onun çalışmak ve eşiyile birlikte ortak alanları paylaşmak yanında asli görevinin ‘analık’ olduğunu vurgulayarak özel alandaki rollerini de yerine getirmesini sağlamayı amaçlamıştır. Dönemin kadın dergilerinde ve gazetelerinde yayımlanan pek çok makale ve yazıda ‘çalışan kadın’ imajının ‘ev kadını’, ‘aile kadını’ ödevleriyle aykırı olacak şekillerde tecelli etmesinin istenmediği ve kadının ana ve eş olarak görevlerini yerine getirmesinin birincil öncelikte olduğu vurgulanmaktadır. Dergilerde yer alan yazılar genel olarak çocuk eğitimi, evlilik, ahlâk, ev idaresi, çocuk bakımı ve sağlığı, moda gibi daha çok kadınların ilgi ve görev alanlarına giren öğretici, eğitici konulardan oluşmaktadır. Bu anlayışı Atatürk’ün yeni Türk kadınının nasıl olması gerektiğine dair şu sözlerinde görebiliriz: Türk kadını dünyanın en aydın, en faziletli ve en ağır kadını olmalıdır. Ağır siklette değil, ahlakta ve fazilette ağır, vakarlı bir kadın olmalıdır. Türk kadınının vazifesi Türk’ü zihniyeti ile, pазusu ile, azmi ile muhafaza ve müdafaaya kudretli nesiller yetiştirmektir.” (Kocatürk’ten aktaran: Bakacak, 2009:627-638)

Kadının, modernleşmenin yüzü olduğu kadar bir annelik misyonu da vardır. Bu yeni kurulan çağdaş Türkiye için çok önemlidir. Çünkü Cumhuriyeti koruyacak, sürdüreceği çağdaş yeni nesiller ilk olarak aile içinde özellikle annenin sorumluluğunda yetişmektedir. Bu anneler ne kadar eğitilmiş ve ahlaklı olursa yetiştirecekleri çocuklara bunları aktaracak ve bu çocuklar da öyle olacaklardır ve Cumhuriyetin imanlı muhafızları olarak yetiştirileceklerdir. Burada da kadına toplumsallaşmada bir araç rolü yüklenmektedir. Çünkü uluslaşmanın aktarılması daha çok kadınlar yoluyla mümkündür.

Özellikle ‘Anadolu Kadını’ vurgusunun çok sık yapıldığını görürüz. Örneğin Kurtuluş Savaşı’nın nasıl kazanıldığını gösteren bir resim de Anadolu kadını kağınlarla cepheye mermi taşıyor ve çocuğunun üstünü örtmek yerine mermilerin üstünü örtüyor. Anadolu kadınına bu kadar vurgu yapılmasına rağmen Cumhuriyetin kazanımlarından en az yararlananlar onlardır. Bu haklardan daha çok şehirlerde yaşayan elit tabaka yararlanmıştı. “Arzulanan Türk kadını imajının başka bir boyutu da, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, toplumsal ve kültürel yapılanmadan kaynaklanan şehir ve köy ikileminde kendini göstermektedir. Şehirde yaşayan ve

eğitim alabilme şansına sahip olan kadın kesimi ile kırsal kesimde yaşayan ve eğitim başta olmak üzere her türlü toplumsal ve kültürel gelişmenin dışında kalan kadın kesimi için Cumhuriyet reformlarının ifade ettiği anlam birbirinden çok farklı olmuştur. Hatta, kırsal kesimdeki kadınların çoğunluğu, Cumhuriyet reformlarından ve bu reformların kadınlar için/vatandaşlar için getirdiği imkanlardan habersizdir denilebilir. Cumhuriyet reformlarından haberdar olan ve bu reformların getirmiş olduğu yeniliklerden ve değişimlerden faydalanan kadınlar, modernlik ile geleneksellik – bir anlamda “hanımefendilik ile hoppalık” – arasındaki çizgide kendini anlayamadan, kendisinin olmayan bir dünyanın dengesini sağlamaya çalışmıştır” (Tokuroğlu, 2004:6-7).

Caporal, Cumhuriyet’in getirdiği haklardan yararlanma konusunda bu büyük farklılığın nedenleri olarak şunları sayar(Caporal, 982:735-737): 1- Geleneksel kurallar/ töre: Çok iyi yasalar ve baskıcı, otoriter önlemler böyle bir alanda zihniyetleri değiştirmeye yetmez. Gerçekten, töre kuralları yasalara ve toplumsal ve ekonomik olaylara göre her zaman daha yavaş bir hızla evrimleşir, değişir. 2-Coğrafi nedenler: Özellikle ülkenin doğusunun engebeli olması ve yolların yetersizliği ve bu nedenle de dış dünya ile iletişimin olmaması.

Sonuç olarak, Cumhuriyet’in kurucuları tarihin inşası gibi kadın kimliğini de inşa etmiştir. Kadına sosyal, siyasal ve özel alanlarda roller yüklemiştir. Bu alanlarda erkeklerle bir arada bulunan, yurttaşlık vazifesini ön planda tutup kadınsal kimliğini öne çıkartmayan, bir ana olarak cumhuriyetin gelecek nesillerini yetiştiren ahlaklı ve iş sahibi, modernleşmenin yüzü çağdaş kadın tipi olarak yaratılmış bir kadın imgesi vardır. “Cumhuriyetin ilk yıllarında, “kadınların kurtuluşu”, böylece ‘milli bir dava için mücadele etme’ çerçevesinde tartışılmış ve bu fikrin propagandası yapılmıştır. Bizzat kadınlar da, bu etik anlayışın adeta somut tezahürleri olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye’de günümüzde feminist çevrelere karşı bu söylem, imge ve temalar hala etkilidir.”(Durakbaşa, 2002:126).

2.Kazanılmış bir hak mı yoksa bir lütuf mu?

Kemalist ideolojide kadın imgesine değindik. Bu bağlamda da kadınların siyasal haklarının verildiği mi yoksa alındığı mı tartışmasına değineceğiz.

Cumhuriyet’in 94. Yılına gelinmesine rağmen kadınların özgürlük talepleri hala devam etmektedir. Kadınlara seçme ve seçilme hakkının ‘verilmesi’, kadınların eğitilmesi kadınlara özgürlük sağlayamadı mı? “Kemalist ideolojinin kadının özgürleşmesini, onun eğitimine bağlaması, aslında, Tanzimat’ın kadının özel alanda eğitilmesine ilişkin yaklaşımının, kamusal alana taşınmasından ibarettir: Tanzimat’ta kadının Batılılaşmasının, onun ev içi [özel alan] eğitimi ile sağlanması düşünülürken, Cumhuriyet ideolojisi, eğitimi kamusal alana taşımakla kadının 'özgür'lüğünü kazanacağını varsayımıştır.” (Yavuz, 2012)

Şunu da belirtmek gerekir; Kemalizmin getirdiği modernleşme sayesinde kadın hakları, kadınların toplumsal konumu gibi konularda önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Kadınlar modernleşmenin en önemli parçalarından hatta modernleşmenin yüzü olarak kabul edilmişlerdir. Ancak günümüzde dahi ‘seçme ve seçilme’ konusunda de jure bir eşitlik, cinsiyet ayrımını önleyici maddeler olmasına rağmen de facto olarak durumun böyle olmadığı görülmektedir. Buradan yola çıkarak şu soruyu sorabiliriz: Bu ilerlemeler gerçekten kadınların kendi hakları için mi, yoksa Kemalizmin gerçekleştirmek istediği medeniyet dönüşümünün bir aracı olarak mı kullanılmışlardır? Kadınlar, resmi söylemin anlattığı gibi edilgen olmayı kabul

edip haklarının verilmesini mi beklediler? Yoksa unutturulan bir kadın mücadelesi var mıydı? Osmanlı'nın, Cumhuriyet'in surfajetleri yok muydu?

Küçüklüğümüzden itibaren bize öğretilen bir cümle: Seçme ve seçilme hakkı Türk kadınlarına dünya kadınlarından çok önce verilmiştir. Peki gerçekten böyle midir? Verilmiş midir kazanılmış mıdır? Türk kadınına siyasi hakların dünya kadınlarından çok önce 'verildiği' resmi ideolojinin anlattığı şekliyle herkesçe söylenir. Ancak bu hakları kadınların mücadele ederek değil de, yönetici kesimlerin 'lütfu'yla elde ettikleri ne kadar doğrudur?

Evet, kadınlara seçme ve seçilme hakkı, Japonya ve Fransa'da 1945'te, İsviçre'de 1971'de verilmiş olsa da, örneğin, Yeni Zelanda'da 1893'te, Avustralya'da 1902' de, Finlandiya'da 1906'da, Norveç'te 1913'te, Moğolistan ve ABD'de 1920'de, Britanya'da 1928'de verilmişti. Gerçekte, 1870'lerden 1923'e kadar 100'e yakın örgüt kuran, 30'dan fazla dergi yayımlayan bir kadın hareketinin olduğu bu topraklarda 1934 yılı hiç de erken bir tarih değildi. Üstelik kadınlara seçme ve seçilme hakkı iddia edildiği gibi armağan edilmemiş, aksine Cumhuriyet'in kadınları bu ve benzeri hakları Cumhuriyet'in erkeklerinden 'söke söke' almışlardı.(Akyol, 2006)

Kadınlara haklarının Kemalistlerce verildiği savına göre sanki kadın hareketleri hiç yokmuş gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet öncesindeki ve Cumhuriyet dönemindeki Osmanlı hareket-i nisvanı göz ardı edilmekte ve hiç yaşanmamış gibi gösterilmektedir. Cumhuriyet öncesi unutturulduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarındaki kadın hareketleri de unutturulmaktadır. Ve bu haklarını kadınlara Mustafa Kemal ve çevresi tarafından lütfedildiği Kemalist tarih yazımınca sürekli aynı şekilde dile getirilmektedir. Bu konuda Aksu Bora şunları belirtir: "Kemalist kadın söylemi, kadınlara medeni ve siyasi hakların hiçbir mücadeleye gerek kalmadan Atatürk tarafından bahşedildiği tezi üzerine kuruludur. Bu bağlamlarda Kemalist Modernleşme eskiyi reddeden yepyeni bir kadın imgesi inşa etmek istemekteydi. Bu yeni kadınlar 'Cumhuriyet Kızları'ydılar. Onlar modernleşmenin görünür yüzleri ve araçlarıydılar. Ancak bu 'yeni kadın' imgesinin oluşması için eskinin unutulması/unutturulması gerekiyordu. Cumhuriyet kızlarının, bu yeni kadınların varlıklarını çevreleyen bağlam, bir dizi unutulmuşla biçimlendirilmişti. Bu unutulmuşlardan ilki ve onların feminist torunları tarafından da ilk keşfedileni, bu topraklarda kadınların verdikleri hak mücadelesinin unutulmuşuydu. Böylece kadınların eşitliği fikrinin Mustafa Kemal'in zihninde yaratılmış ve yine onun tarafından yürürlüğe konmuş bir fikir olduğu inancı yaygın ve güçlü inanç haline gelebildi. Tıpkı Cumhuriyet fikri de dahil olmak üzere modernleşmeye ilişkin düşünce ve eylemlerin on sekizinci yüz yıla kadar giden tarihinin unutulması gibi, Osmanlı kadınlarının hak talepleri de unutuldu" (Bora, 2011:118)

Resmi ideolojinin aksine, kadın hakları aniden türeyen bir şey olmayıp bir süreç içinde gelişmiştir. "Tanzimat hareketiyle birlikte 19. Yüzyıl ortalarından itibaren kadın hakları alanında ilk adımların atılmaya başlandığı görülür. Bu dönemde batıcı aydınlar arasında yaygın olan bir görüşe göre Osmanlı toplumunun kapitalist batı karşısında geri kalmasına yol açan faktörler arasında kadının toplumsal bakımdan geri durumunun da önemli bir rolü vardır. Buradan hareketle aydın ve bürokratlar kadınları etkileyen bazı mütevazı reform hareketlerine giriştiler: Cariyelik - kölelik kaldırılır, kadınlara verasette erkek çocukla eşit haklar tanınır ve kadınlara ilkökul ötesinde bir eğitim – mesleki eğitim verme yolunda ilk adımlar atılır. Kadınların çalışma hayatına katılmalarına olanak verecek bu çelimsiz adımlar gerek nicel

gerekse nitel olarak çok sınırlı sayıda kadını etkilemiş, bu olanaklardan büyük kentlerde yaşayan ve yeni yeni burjuvalaşmakta olan kadınlar yararlanabilmişlerdir” (Tekeli, 1979:395).

Biliyoruz ki Kurtuluş Savaşı’nda kadınlar gerek cephe gerisinde görev almışlar gerekse bilfiil savaşa katılmışlar ve vatan savunmasına önemli katkılar yapmışlardır. Hatta Kurtuluş Savaşı’nda Türk kadını vurgusu sık sık yapılmış ve çeşitli şekillerde, örneğin ‘Cumhuriyeti Biz Böyle Kazandık’ şeklinde bir afiş ve önünde ellerinde top mermileri ve kağınlarıyla savaşta ‘kahraman Türk kadını’ vurgusunu içeren bir fotoğraf ile anlatılmaya çalışılmıştır. Kadının savaştaki rolü herkesçe kabul edilmekle birlikte savaş sonrasında Meclis’te kadınların siyasal hak talepleri için aynı şeyi söylemek mümkün görünmemektedir. Savaşta vatan savunmasında var olan ve erkeklerce takdir edilen kahraman kadınlar savaş sonrasında Meclis gibi demokratik olan bir ortamda yok sayılmışlardır. Oysa kadınlar savaşta rol aldığı kadar politik mücadeleye de katılmışlardır.

Caporal bu konuyla ilgili olarak şunları aktarır: “Türk kadınları bu savaşa tüm benlikleri ile katıldılar. Onlar, ordunun yardımcı hizmetlerine katkıda bulunmakla yetinmediler, bununla sınırlı kalamazlardı, kalmamalıydılar. Sık sık, kavganın tam ortasında ve içinde yer aldılar. Pek çok kahramanlık eylemleriyle belirginleştiler. Tarih, bu kadınlardan bir çoğunun adını saklamıştır. En ünlülerinden bir kaçını -örnek diye- sayalım: Gördesli Makbule Hanım, Tayyar Rahmiye Hanım, Hatice Hanım, Fatma Seher Hanım ve Nezahat Hanım...”(Caporal, 1982:175)

“İzmir ve İstanbul’un işgalinden sonra Halide Edip’in 23 Mayıs 1919’da Sultan Ahmet Meydanı’ndaki ünlü mitingi ve katılanların çoğunun kadın olduğu gibi örnekler de mevcuttur. Kadınları da içine alan toplumsal seferberlik Osmanlı Donanma Cemiyeti ve Türk Ocağı gibi derneklerde de çeşitli vatanperver toplantılara neden olmuştur. Daha sonra Kuvay-ı Milliye’yi oluşturan elli bir örgütün on altısı çeşitli amaçlarla kurulmuş kadın derneklerinden oluşmuştur. 15 Mayıs 1919’da İzmir’in işgalini izleyen günlerde İstanbul’da düzenlenen protesto mitinglerinde gerek konuşmacıların gerek dinleyicilerinin çoğunluğu ulusal çıkarlarının bilincindeki kadınlardan meydana gelmiştir. Bilindiği gibi bu mitinglerin en ünlü hatibi olan Halide Edip, 23 Mayıs 1919 günü Sultanahmet Meydanı’nda, Sabiha Sertel’in aktardığına göre (Sertel, 1978, s.27), çoğunluğunu her katmandan kadınların oluşturduğu iki yüz bin kişilik bir kalabalığa seslenerek onlara bağımsızlık yemini ettirmiştir.” (Yaraman, 1999:45)

Savaşa bilfiil ve politik katılımlarına rağmen kadınlar neden siyasal haklarını alamadılar? Radikal bir modernleşme iddiasındaki Kemalizm kadınları neden özgürleştirmedi? Tekeli’ye göre: “Batı’da kadınların I. Dünya Savaşına yaptıkları katkı, savaş ertesinde oy hakkını kazanmalarını belirleyen en önemli faktördür. Türkiye’de ise savaş sırasında görülen ideolojik bilinçlenme ve politik katılmaya rağmen kadınların, siyasal haklarının tanınması için daha bir süre beklemeleri gerekmiştir. Siyasal hakların elde edilmesi için neden 1930 ve 1934 yıllarına dek beklemek gerektiğini anlamak için bu dönemin siyasal hayatına hakim olan yapıyı göz önünde bulundurmak gerekir. Bu açıdan Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında görev yapan ilk iki Meclisin bileşimi iyi bir başlangıç noktasıdır. Her iki Meclis’te de bir tarafta Mustafa Kemal’in çevresinde toplanmış bulunan ve Kurtuluş Savaşı’nın yürütülmesinin ötesinde ‘eski düzene’ son vermeyi amaçlayan bir ‘devrimci’ azınlık, diğer tarafta da, kurtuluş mücadelesinde Mustafa Kemal’i destekleyen fakat Osmanlı toplum ve devlet yapısına ilişkin sorunlarda son derece dinci hilafetçi bir çoğunluk mevcuttur. Bu tutucu çoğunluk hele kadınların statüsünde herhangi bir değişiklik yapılması söz konusu olduğunda son derece hassaslaşır. Öyle ki, 1924 Anayasası çalışmaları sırasında devrimci azınlığa mensup bir temsilcinin kadınların nüfustan

sayılmaları yani vatandaş kabul edilmeleri yolunda yaptığı bir öneri meclisin birbirine girmesine yol açmış ve reddedilmiştir” (Tekeli, 1979:396-397).

Tekeli'nin bu çıkarımlarından hareketle dönemin siyasal hayatına hakim olan yapıyı ikiye ayırabiliriz: İç siyasal yapı ve dış siyasal yapı. İç yapıdan kastedilen ülke içindeki, özellikle Meclis'teki siyasal yapıyı anlamaya çalışmak ve buradan hareketle kadınların siyasal hakları konusundaki tartışmaları irdelemektir. Dış yapıdan kastedilen ise o tarihlerde dünyada oluşmaya başlayan siyasal yapıyı anlayarak bunun ülkede kadın haklarının tanınmasında etkisinin olup olmadığıdır.

2.1. İç Siyasal Yapı

Öncelikle Meclis'te seçim kanununun değişiminden başlayarak kadın haklarının mevzu bahis olduğu olayları incelemeye başlayalım. Yaprak Zihnioğlu TBMM'deki seçim kanunu değişikliği gündeme geldiğinde TBMM'deki cinsiyetçi zihniyetle ilgili şunları aktarır: “Seçim yasasında değişiklikler öngörülüyordu. TBMM'nin oturumunda seçim yasasının bazı maddelerinde değişiklik öneren İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatinin Bazı Mevaddını Muaddil Kanun müzakereye açıldı. Kanunun 2. Maddesine göre 18 yaşını geçen her erkek seçmek hakkına sahipti. Kanun teklifinin altında Kanun-ı Esasi Encümeni Reisi olan Yunus Nadi'nin imzası bulunuyordu. Bu yasa tasarısı TBMM'ye hakim olan cinsiyetçi yargıların göstergesi gibiydi. Tasarı -büyük olasılıkla savaşta erkek nüfusunun azalması sonucu- mebus seçiminde erkek nüfusa düşen mebus oranını arttırmayı hedefliyordu. Seçim yasasındaki 50.000 erkek için bir mebusun seçilmesi yerine, her yirmi bin erkek için bir mebus seçilmesini öneriliyordu. Meclis'teki İkinci Grubun lideri Hüseyin Avni Bey (Ulaş) söz aldı ve birinci maddenin değiştirilerek yirmi bin erkek nüfusa indirilmesini savundu. Bu değişikliğin gerekçelerinden biri, kadınların oy kullanmak için henüz yeterince olgunlaşmadığıydı. Bu koşullar gerçekleşene değin kadın nüfusun aile reisi erkeklerce temsil edileceği düşünülüyordu. Hüseyin Avni Bey'e göre, yasa önerisini hazırlayanlar, kadınların mevkiini de göz önüne almış, kadınların erkek aile reisine oy verdiklerini var sayarak bu değişikliği önermişti”(Zihnioğlu, 2003, s.120-121):

‘Bu defa, bu teklifi yapan arkadaşlarımız, kadınlık mevkiini de nazar-ı dikkate alarak hareket etmişlerdir. Her şeyin bir derecesi ve bir vesile-i tekemmülü (olgunlaşma yolu) var, kanun teklifinde, kadınlar tekemmül edip de, rey hakkını istimal etmek (almak) derecesine gelinceye kadar, onlar aile efradı beyninde (arasında) aile reislerine rey vermiş gibi telakki edilerek yirmi bin nüfusu zükurda bir mebus intihabını (seçilmesini) ittihaz etmiştir (almıştır).’

Bugün bazı çevrelerde ilk Türk demokrati, ilk Türk liberali diye anılan Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş) Bey 'in bu konuşması erkek egemen görüşü gözler önüne sermektedir. (Ayşe Hür,2012) Bu görüşmelerde Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey bu yasa değişikliğine itiraz ederek kadınların haklarından söz eder ve onların da nüfustan sayılmaları gerektiğini söyler fakat konuşması sık sık bölünmüş şeriata hürmet etmesi gerektiği söylenmiş, 'nisaiyyundan'(kadın takımından) ve feminist gibi sözlerle uyarılmış ve alay edilmiştir. Bu konu da Alkan şunları aktarır: “Daha Birinci Meclis'in son gününde Tunalı Hilmi, seçim yasasında bir değişiklik önergesi vermiştir. Meclisin 3 Nisan 1339 (1923) tarihli içtimasında seçim yasası ile başlayan ve kadın hakları ile tek dereceli seçim tartışmasına dönüşen

görüşmeler gerçekten ilginçtir. Sonradan ‘demokrat’ diye adlandırılacak olan İkinci Grup üyelerinden Hüseyin Avni [Ulaş] Bey, bu sıfatıyla hiç bağdaşmayacak şekilde bu değişiklik önerisine, kadınların siyasal hakları konusunda zamanın henüz gelmediğini ve bunun verilecek değil, alınacak bir hak olduğunu belirterek itiraz etmiştir. Hüseyin Avni Bey, kadınların siyasal haklarını kullanacak kadar tekâmül etmediğini söylemektedir. Tunalı Hilmi ise yaptığı konuşma sebebiyle nisaiyyundan, feminist gibi ‘suçlamalara’ maruz kalacak milletin hassasiyetleriyle oynamaması, şeriata hürmet etmesi konusunda uyarılacaktır.” (Alkan, 2006:145-146)

Bu itiraza rağmen madde bu konuda bir değişiklik olmadan kabul edilmiştir. Kanun şöyledir:

MADDE 1. —Türkiye Büyük Millet Meclisinin miktar-i azası Türkiye devleti halkından her yirmi bin nüfus-i zükurda (erkek nüfusta) bir nefer olmak üzere intihabolunur...

MADDE 2. — On sekiz yaşını ikmal eden her ferdi zükûr(erkek nüfus) intihabetmek hakkını haizdir.¹

Bu tartışmalara bakıldığında, kadın hakları konusunda Tunalı Hilmi Bey’in itirazlarından ve bu itiraza gelen tepkilerden ve Hüseyin Avni Bey (Ulaş)’in konuşmalarından hareketle Meclis’te Mustafa Kemal’e yakın Birinci Grup ile muhalif İkinci Grup’un cinsiyetçi ön yargılar açısından bir benzerlik içinde olduğu söylenebilir. Kadınlarımız saygıdeğer varlıklar olmalarına ve Kurtuluş Savaşı’nda bilfiil yer almış olmalarına rağmen seçme ve seçilme hakkı söz konusu olunca yeterince gelişmiş değillerdi. Bunlar, Birinci Grup ile İkinci Grup’un kadınlara siyasal hakların verilmesi konusunda zamanın gelmediği ve kadınların daha bu haklara sahip olacak kadar olgunlaşmadığını yönünde aynı düşüncede olduklarını göstermektedir. Zihnioğlu’nun(2003:121) aktardığı şekliyle Tekeli bu konuda şöyle der: “TBMM’nin kurulduğu 1920 ile kadınlara siyasal hakların tanındığı 1934 yılı arasında Meclis’te kadın hakları konusu bir gündem maddesi olarak yer almadı; bir iki tartışma girişimi itirazlar ve protestolarla susturuldu. Meclis’te incelenen dönemde kadın hakları konusu görünmezliğini korumuştur.” Tunalı Hilmi Bey’in kadın haklarını savunmasına karşı ayaklarını yere, ellerini sıralara vurarak sözünü kesen mebuslara cevaben söylediği gibi kadınların da erkekler gibi siyasal haklara sahip olduğu hakikatine tahammül edilemiyordu: “Ayaklarınızı vurmayın efendiler, benim mukaddes analarımın, mukaddes bacılarımın başına vuruyorsunuz ayaklarınızla. Hakikate tahammül edemiyorsunuz.”(Sözen, 2010).

Ancak burada şunu da belirtmekte yarar var: 1 Nisan 1923’te Meclis’in anayasaya aykırı bir şekilde erken seçim kararı alarak seçime gittiği ve Mustafa Kemal’in aday listesini belirlediği 1923 yılının seçimlerinde İkinci Grup’tan hiçbir kişinin yeni Meclis’e girememiş olduğu ve İkinci Grubun tarih sahnesinden silinmesi (Erdoğan, 2012:82) düşünülürse kadınların siyasal haklarının tartışıldığı Meclis Mustafa Kemal’in belirlediği listelerden seçilenlerden oluşmaktadır ve kadınlara siyasal haklarının tanınmamasında İkinci Grup’un günah keçisi yapılamayacağını söyleyebiliriz ki birinci grup ile ikinci grup arasında bu konuda benzerlik olduğunu zaten söyledik. Buradan hareketle Meclis’in tamamının sonradan CHF’ye

¹ Bkz. T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 3.4.1339 (1923), Devre I, Cilt: 28: s.326, İctima Senesi: 4, 17. İctima

dönüştürülecek olan Birinci Grup'tan oluştuğu ve o dönemde kadınların siyasal hakları konusunda erkek egemen bir zihniyetin suçlanan İkinci Grup'tan farklı olmadığı aşikardır.

Kadınların siyasal mücadelelerini anlatırken değinilmesi gereken bir diğer iç olay da savaşlardır. “Türkiye’de kadının siyaset ilgisi Balkan Harbi ile başlar. Bu sıralarda Darülfünun konferans salonunda verilen konferanslarda ülkenim karşılaştığı sorunlar, çözüm yolları çok yönlü olarak tartışılır. Cihan harbi yılları gerek Batı’da gerekse Türkiye’de kadını ülke sorunları ile bütünlemiştir. Topyekun savaş nosyonu kadını bilfiil seferber eder; cephe gerisinde, hatta cephede kadınlar, erkeklerle vatan savunusunu üstlenir...”(Toprak, 1988:30).

Yukarıda belirttiğimiz gibi Kurtuluş Savaşı sürecine kadınların gerek cephede gerekse mitinglerle politik olarak katılmaları ile kadınların kamusal görünürlüğü iyice artmış ve kamuoyunun bir parçası haline gelmişlerdir. İlginç bir şekilde kadınların seçme ve seçilme hakkı olmamasına rağmen erkeklerin kadınlara oy verdikleri görülmüştür. Kadınların kamuoyunun bir parçası olması ve kadınlara verilen oylar konusunda Yaraman şöyle der: “Kadın artık kamuoyunun bir parçasıdır; kamuoyunun gündemin oluşmasında payı vardır; dolayısıyla bu gündeme çözüm üretecek siyasal karar mekanizmalarında yer alabilmesi için yasal engellerin aşılması gerekmektedir; toplumsal meşruiyet yasal dönüşümü gerekli kılmaktadır. Nitekim aynı yıl içindeki seçimlerde, kadınların yasal seçme ve seçilme hakkı olmamasına karşın erkek seçmenlerin bir kadına oy verdikleri görülmektedir: Halide Edip aday olmamasına ve yasal engele karşın Beyşehir’de on, Beypazarı’nda yirmi, Giresun’da sekiz, Erzurum’da üç, İstanbul’da bir oy almıştır. Nicel değil, nitel bir anlam taşıyan bu oyları sayısal açıdan küçümsemek için o dönemde seçimlerin genel oy biçiminde olmadığını ve ‘ikinci seçmenlerin’ seçim sonucunu belirlediğini, dolayısıyla seçmen sayısının zaten az olduğunu anımsamakta yarar bulunmaktadır; bir örnek vermek gerekirse yukarıda yirmi oyun Halide Edip’e verildiği belirtilen Beypazarı’nda toplam oy sayısı zaten yirmi ikidir. Toplumsal beklenti ve onayı yansıtması açısından Halide Edip’in yazarı bulunduğu Vakit gazetesinin yorumu da anlamlı bir veridir” (Yaraman,2006:15):

“Muhterem edibemizi(...) bu muvaffakiyetinden dolayı tebrik eder ve kandisini bundan sonraki intihabın mebusları arasında görmek temennisini izhar ederiz.”(Vakit, 1. Kanunuevvel, 1335)

Kadınların toplumun bir parçası olmasında savaşlarında büyük etkisi bulunmaktadır. Erkeklerin cephede olmaları ve ekonomik faaliyetlerin devam etmesi zorunluluğu olduğu için kadınlar çalışma hayatına zorunlu bir giriş yapmış ve bu sayede toplumsal görünürlükleri biraz daha artmıştır. “Kadınların kitlevi bir biçimde çalışma hayatına girmeleri ise ilkin Balkan Savaşı ve daha sonra asıl I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında erkeklerin cepheye gönderilmeleri üzerine ortaya çıkan ekonomik şartların dayatmasıyla olmuştur. Bu anlamda savaşlar kadınların kurtuluşuna, reformlardan daha önemli bir etki yapmıştır. Savaş koşullarında hükümetlerde kadın emek gücünün ekonomik hayat için gerekliliğini kabul etmek zorunda kalmışlardır. İttihatçı hükümetin başı Enver Paşa, “İslam Kadınlarını Çalıştırma Cemiyeti”nin kuruluşuna ön ayak olurken, Cemal Paşa da Anadolu’da “amele taburları” teşkil etmiştir” (Tekeli, 1979:396).

Tokuroğlu da bu konuda şunları aktarır: “Cumhuriyet döneminde Türkiye’nin nüfusunun çoğunluğunun kırsal kesimde yaşıyor olması sonucu kadınlar, tarlalarda ve hayvan yetiştirilmesinde emeğin parasal karşılığı olmadan, aile işçisi olarak hayatlarını sürdürmüşlerdir.

Şehirlerde ise, kadınların kamu hayatında yer almaları, kadınlara ihtiyaç duyulan ve kadınlar için uygun görülen alanlarda olmuştur. Küçük sanayinin kısmen iyileşiyor olması ve erkeklerin yönetim ve karar alma kademelerinde bulunmaları dolayısıyla kadınlar fabrika işçiliği, dokumacılık gibi alanlarda istihdam edilmişlerdir. Okuma-yazma öğrenme ve eğitim görme şansına sahip olan kadınların çoğunluğu ise, nüfusu eğitime görevini üstlenmiştir. Yönetim ve karar alma kademelerinde kadınlar parmakla gösterilecek kadar az sayıda olmuşlardır.” (Tokuroğlu, 2004:s.7) Bunlardan hareketle toplum nezdinde kadınların toplumun bir parçası olarak kabul edilmeye, çalışmalarının ve kadınların seçme ve seçilme hakkının meşruluk kazanmaya başladığı söylenebilir ki yasal engellerden dolayı kadınların oy veremediği göz önüne alındığında kadınlara oy verenlerin erkekler olduğu, tabu olan kadın konusunun şartlara göre değişebildiği düşünülürse sanırım bu görüş biraz daha geçerlilik kazanacaktır. Lakin tüm bunlara rağmen Meclis yapısında cinsiyetçi ön yargıların varlığını koruduğu görülmektedir. Aşağıda belirteceğimiz gibi Medeni Kanun’unda da bunu göreceğiz.

Toplumsal değişmeyi açıklayan kuramlardan Karl Marx’ın belirttiği alt yapı ve üst yapının karşılıklı ilişkileri bağlamında şunu söyleyebiliriz: Avrupa’da ulus devlet ve modernleşme sürecinde üretim ilişkilerinin değişip ortaya bir burjuva sınıfının çıkması, sermaye birikimi ve kapitalist kurumlar etkili olmuştur. Uluslaşma süreci ile sanayileşmenin paralel gittiği görülür. Ancak Osmanlı İmparatorluğu için aynı durum söz konusu değildir. Bir burjuva sınıfı ve sermaye birikimi oluşmamış üretim araçları değişmemiştir. Bu durumda Avrupa’da yaşanan modernleşmenin temel dinamikleri Osmanlı’da mevcut değildir. Bu temel dinamikler olmadığı için, yani alt yapı değişmediği için, modernleşme bürokratlar eliyle yapılmaya çalışılmaktadır. Bu çabalar ise üst yapının değiştirilmesi ile olmaktadır. Bu konuda Şirin Tekeli Medeni Kanun’u örnek göstererek şunları aktarır: “Eski düzene karşı verilen bu mücadelenin asıl amacı Türkiye’de çağdaş bir düzen kurmaktır. Çağdaş düzen ise Mustafa Kemal ve çevresindeki devrimcilere göre burjuva devriminin gerçekleşmesi ile kurulabilirdi. Oysa, yeni devletin Osmanlı Devletinden devraldığı üretim güçleri tarihsel bakımdan belirleyici olmayacak bir düzeyde idi. Bu nedenle çağdaşlaşmaya üst yapılardan başlamak gerekiyordu. 1926’da kabul edilen Medeni Kanun, insan-insan ilişkileri ile mülkiyet rejimini batılı burjuva toplumlarında geçerli olan toplumsal ilişkiler modeline dayandırmaktaydı. Avrupa’dan yeni kabul edilen ve en çağdaş medeni kanunlardan biri olan İsviçre Medeni Kanunu’nun Türkçeye çevirisi olan 1926 Kanunu, kadın hakları bakımından eskiye göre çok önemli bir adım niteliğindedir.” (Tekeli, 1979:399)

Gerçekten de Medeni Kanun ile Türk kadınına verilen haklara baktığımızda şunları görürüz: Çok eşliliğin yasaklanması, kadına boşanma hakkının verilmesi, mirasta erkeklerle eşit kılınması, evlilik yaşının sınırlandırılması, mahkemelerde erkeklerle eşit haklara sahip olması ve son olarak da evliliğe bir memur tarafından resmi bir boyut kazandırılmasıdır. Ancak Medeni Kanun özünde kadınla erkek arasında bir eşitlik sağlamadığı söylenebilir. Erkeğin evin reisi sıfatıyla aile birliğini temsil etmesi, kadının çalışmasının kocanın iznine bağlanması, ailenin yerleşeceği evin aile reisi yani erkek tarafından belirlenmesi, çocukların velayetinin babada kalması, kadının ailenin ve çocukların bakımından sorumlu tutulması ve son olarak kadının ancak aile gelirine katkıda bulunabilmek için çalışabilmesi gibi düzenlemeler Medeni Kanun’un ataerkil yapısını yansıtmaktadır. Bu düzenlemeler, Medeni Kanun’un, kadını öncelikli olarak ev kadını ve anne olarak gördüğünü göstermektedir. Ne var ki Medeni Kanun’un kadına yönelik bu bakış açısı, o günün kadını bir paradoks içinde bırakmıştı. Çünkü kadın neredeyse yüz yıl öncesinden kamusal alana çıkmaya başlamıştı. Bunun yanında II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet ile

birlikte kadınlar kamusal hayatın bir parçası haline gelmek için şartlandırılmışlardı. Oysa ki Medeni Kanun, kendini kamusal hayatın bir parçası olarak gören kadını öncelikli olarak anne ve ev kadını olarak tanımlıyordu. (Çaha'dan aktaran: Biriciklioğlu, 2006:8)

Medeni Kanun ile kadınlar hukuki bir kişilik kazanmış, kadın hakları yasal güvence altına alınmış, kadına boşanma hakkının verilmesi, mirasta erkeklerle eşit kılınması, evlilik yaşının sınırlandırılması, mahkemelerde erkeklerle eşit haklara sahip olması ve evliliğe resmi bir boyut kazandırılması bakımından erkeklerle eşit konuma gelmişlerdir. Lakin Aynı zamanda Medeni Kanun, yukarıda belirttiğimiz gibi, kadınlar için sınırlamalar da getirmiştir.

Bu durum da kadın hakları için yapılan reformların kadını düşünmekten çok Kemalist elitlerin tasarladığı modernleşme projesinin gerçekleşmesi amacını taşıdığı destekler niteliktedir. Yani kadınlar modernleşmenin, rejimin simgeleri olarak ve medeniyetin taşıyıcısı olarak cumhuriyetin çocuklarını yetiştirecek olan modern kadınlar olarak düşünülmüşlerdi diyebiliriz. Ayrıca, kadınların Medeni Kanun konusunda düşünceleri olumludur. Kanun'un cinsiyet hiyerarşisi kurduğu gibi bir kaygı, özellikle kadın sosyal bilimciler tarafından, görünmemektedir. Zihnioğlu bunu şöyle aktarır: “Kemalist kadın derneklerinin üyeleri, Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana Medeni Kanun mistifikasyonu olarak adlandırdığım bir tutumla ‘Atatürk Medeni Kanunla bize haklarımızı verdi; ama biz kadınlar bu hakları kullanmasını bilmiyoruz’ kalıp düşüncesini savundu. Cinsiyet görmezliğinin bir örneği olarak Medeni Kanun'un oluşturduğu cinsiyet hiyerarşisini göremediler. Burada önemli husus, kadın sosyal bilimcilerin çoğunun araştırmadan/eleştirmeden bu söylemi benimsemesi ve 1980'lere değin taşımasıdır.” (Zihnioğlu, 2003:182-183)

Çaha, bürokrat ve aydınlar arasında üst düzeyde gerçekleştirilen devrimin halka mal edilmesini sağlayan kesimin kadınlar olduğunu ifade etmektedir. Ona göre, dünyada daha önce gerçekleşen iki devrimden Fransız Devrimi köylüler adına yapılmış ve onlara mal olmuşken, Rus Devrimi işçiler adına yapılmış ve işçilere mal olmuştur. Oysaki Türkiye'de o sıralarda devrimi üstlenebilecek herhangi bir sınıf yoktu. Bu nedenle Çaha devrimi yüklenecek en uygun kesimin kadınlar olduğunu belirtir(Çaha'dan aktaran: Biriciklioğlu, 2006:9)

Kadınların siyasal hak talepleri konusunda gazete başlıklarına ve gazete yazılarına bakıldığında da aynı cinsiyetçi kafa kendini göstermektedir. 1920'lerin başında kadınların siyasal hak talepleri karşısında gazeteler kadınların bu siyasal çıkışlarını farklı ifadelerle dile getirirler. Gazetelerden biri kadınlar için şu ifadeyi kullanmıştı: “Bu asabi tabiatlı cinsi latifler kırmızı rujlarıyla Meclise girseler seyretmek ne kadar da hoş olurdu.” Kadınların seçime katılmalarına ilişkin yine dönemin gazetelerindeki bir başka yazıda: “Hanımların siyasal hayata atılmaları, fırkalara girmeleri, mebus olmaları kadınlığa has müfrit şiddet ve heyecan ile siyasal münakaşalara girişmeleri hiç fena olmaz. Yalnız korkarız ki ilk mebus hanımın ilk işi, hain erkeklerin ipek kumaşlara, ipek çoraplara ve sair kadın tuvalet levazımına vazettikleri gümrük vergilerini zalimane bularak Meclise bunların ilgasını teklif etmek olmasın? ...Mecliste sık sık moda etrafında münakaşalar cereyan eder. Hanımların balolarda smokin mi yoksa tuvalet mi giymelerinin daha uygun olacağına dair, mesela İstanbul mebusesi ile İzmir mebusesi arasındaki hararetli mücadeleyi bütün erkek mebusların merak ve tebessümle dinleyeceğine şüphe yoktur” gibi ifadeler içeren haberler yapılmıştı.(Konan, 2011:165). 1925 yılında kadın hareketi ise basında yine şu şekilde yer alır: “Türkiye’de çok ciddi meseleler var. Kadınların mebusluk propagandası yapması ciddiyetsiz” 1920’de kadınların seçime katılmalarına ilişkin yine dönemin gazetelerindeki bir yazıda: “Hanımların mebusluğu hiç fena olmaz. Mecliste sık sık

moda etrafında münakaşalar cereyan eder. Hanımların balolarda smokin mi yoksa tuvalet mi giymelerinin daha uygun olacağına dair, mesela İstanbul mebusesi ile İzmir mebusesi arasındaki hararetli mücadeleyi bütün erkek mebusların merak ve tebessümle dinleyeceğine şüphe yoktur” gibi haberler yapılır. (Sözen, 2010).

Nezihe Muhiddin önderliğinde Kadınlar Halk Fırkası kurmak için girişimlerde bulunan kadınlara karşı bu girişimin medyada yansımaları konusunda Ayşe Hür şunu aktarır: “1 Nisan 1923’te Cumhuriyet’in kurucu meclisi seçime gitme kararı verdiğinde Nezihe Muhiddin önderliğindeki 10 kadar hanım siyasi haklar için mücadeleye başladılar, Haziran ayında ise Mustafa Kemal’in kurduğu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kadınlar kolunu oluşturmak üzere Mustafa Kemal’e başvurular. Bu arada, cüretkar bir adım attılar: 15 Haziran 1923’te ‘Kadınlar Halk Fırkası’ (KHF) adıyla bir partinin kuruluş beyannamesini İçişleri Bakanlığı’na sundular. Olay basında ‘kadınlar mebus olmak istiyor, ‘tek gayeleri mebus olmak’ şeklinde yer aldı. Bazıları da fırkanın gizli bir maksadı olduğunu söylüyorlardı.” (Hür, 2007).

“Cumhuriyet gazetesinin feminizme karşı tavrı siyasi haklar mücadelesinin etkin yılları boyunca karşımıza çıkacak. Cumhuriyet, 1927’de Nezihe Muhiddin’in Kadın Birliği’nden dışlandığı güne kadar muhalefeti imzasız yazılarla sürdürdü. Ne ilginçtir ki, Nezihe Muhiddin’in usulsüz bir kongre ile Kadın Birliği’nden dışlandığı ve suçlamalarla karalandığı gün Yunus Nadi’nin ilk kez kendi imzasıyla “Çok Şükür Kurtulduk” başlıklı yazı yazdığını görüyoruz. Bu yazıda Yunus Nadi gerek devrin erkeklerinin gerekse iktidarın TKB’ye karşı cinsiyetçi ve nefret dolu tutumunu sergiliyor.” (Zihnioğlu, 2003:164)

Sonuç olarak, içerideki gelişmeler göz önüne alındığında şunu söyleyebiliriz: Rejim, kadınların siyasi hak taleplerini dikkate almak bir yana kadınlara siyasi haklarını vermeme konusunda adeta direnmiştir. Meclis’e, topluma egemen olan cinsiyetçi kafa yapısı kendini karikatürlerde, konuşmalarda her seferinde göstermiştir. Oysa ki “kahraman Türk kadını” vurgusu her seferinde yapılmış ama bu kahraman kadınlar siyasi haklarını talep ettiklerinde yeterli olgunluğa ulaşmamış görülmüş ve talepleri reddedilmiştir. Asıl neden rejimin kendisinden bağımsız bir hareketin oluşmasını istememesidir. Çünkü kadınlara haklarını vermek ve bunu rejimin niteliğini ortaya koymak için kullanmak daha akıllıca idi. Ayrıca güdümsüz bir hareket tahayyül edilen modernleşme için zararlı olabilirdi. Bu yüzden Cumhuriyetin ilk partisi olarak kurulacak olan KHF’nin kurulmasına izin verilmemiş ve siyasi hak talebinden vazgeçmeye mecbur bırakılarak TKB adı altında örgütlenmelerine izin verilmiştir.

2.2. Dış Siyasal Yapı

1930 yılında kadınlar yerel seçimlerde 1934’te de genel seçimlerde seçme ve seçilme haklarını kazandılar. Lakin burada şuna dikkat çekmek gerekir: 1927 seçimleri ve sonrasında oluşan Meclisin yapısı. Tekeli 1927 seçimlerine dikkat çeker ve neden bu hakların tanınması için 1930 yılına kadar niçin beklendiğini anlatmaya çalışır. “Oysa 1927 seçimlerinden itibaren Meclisin yapısında önemli bir değişiklik meydana gelmiş ve Mustafa Kemal’e muhalif tutucu çoğunluk tasfiye edilmişti. Bu anlamda III. ve IV. Meclisler Atatürk’ün Bulunmaz Meclisleriydi. Bu Meclislerde kadınların siyasi hakları daha önce karşılaştığı muhalefetle karşılaşmayabilirdi. O halde, kadınların siyasi haklarını kazanmalarını niçin gecikti? Bize öyle geliyor ki bu gecikmeyi, o yılların siyasi rejim arayışıyla bağlantılı olarak açıklamak gerekir”(Tekeli, 1979:398).

Dönemin bazı gelişmelerine bakalım ve bunu açıklamaya çalışalım. 1924'te kurulan TCF ile çok partili hayata geçiş denemeleri istenildiği gibi olmadığı için tasfiye edilmiş ve tek parti rejimi devam etmiştir. Hem içeride hem de dışarıdan gelen diktatörlük eleştirilerine karşı bir şeyler yapılmalıydı. Medeni Kanunun alındığı İsviçre'de, demokrasinin beşiği Fransa'da o dönemde daha kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmemişti. "Bu durumda, Atatürk'ün kadınlara siyasal haklarını tanımayı sadece kadınlar açısından anlam taşıyan bir adım olarak görmeyip, rejimin demokratikleşmesi yolunda bir işaret olarak görmüş ve bu yönüne önem vermiş olması muhtemeldir. Çünkü, 1930 yılında kadınlara siyasal hakların kısmi olarak tanınmasıyla başlatılan kontrollü demokratikleşme süreci, aynı yılın sonunda ikinci bir partinin, Serbest Fırkanın kurulmasıyla sonuçlanacaktır." (Tekeli, 1979:398-399)

Kadınlara siyasal haklarının verilmesinde o dönemde Avrupa'da faşist rejimlerin ortaya çıkmasının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Duçe Mussolini ve Weimar'ın tek-parti diktatörlüğü döneme damgasını vurmaktaydı. Mustafa Kemal'in rejimine diktatörlük eleştirileri gelmeye devam etmekte ve Mustafa Kemal de bundan rahatsız olmaktadır. Atatürk, gerek faşist rejimlerle kendi tek parti rejimi arasındaki farkları anlattığı demeçleriyle gerekse kadın hakları konusunda attığı adımlarla bu farkı belirtmek istemektedir. Nitekim 1930'da kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakları, 4 yıl sonra da 1934'te de genel seçimlerde seçme ve seçilme hakları verildi. Bu konuda Nilüfer Göle şunları aktarır: "Kadınlar reformların taşıyıcıları ve aktarıcıları olarak görülmektedirler. Bu konuda Şirin Tekeli, Kemalist kadın haklarının, Batı dünyasının yönelttiği diktatörlük suçlamaları karşısında sembolik bir demokratikleşme gösterisi olduğunu ileri sürer. Ancak burada sembolik deyince akla bunun önemsiz demek olduğu gelmemelidir. Tersine, kadın hakları Müslüman bir ülkenin laiklik ilkelerini benimsemesini ifade ettiği ölçüde siyasi anlam yüklüdür, dolayısıyla 'kadın hakları için verilen mücadeleyle dinin etkinliğini kırmak için verilen mücadele arasında diyalektik bir ilişki mevcuttur.' Kadınlara tanınan siyasal haklar sadece kadınlar açısından anlam taşıyan bir adım olmanın ötesinde, Tekelinin deyişiyle, siyasal rejimin niteliğini ortaya koymada simgesel bir rol oynamaktadır. (Tekeli'den aktaran: Göle, 2011:90).

Mustafa Kemal'in kadının araçsallığının farkında olduğu bellidir. O dönemde faşist rejimler yükselmekte ve kendi otoriter rejiminin öyle olmadığını bu yolla anlatmaya en azından kendisinin bir 'vesayetçi bir rejim' gibi olduğunu ve demokratikleşme çabalarının bulunduğunu göstermek istemektedir. Kadınlara siyasal haklar verilerek, dünyaya faşist bir rejim olunmadığı gösterilmiş, Osmanlı bir kez daha reddedilmiştir. "Ancak, bunun karşılığında kadınlardan kurulan yeni toplum düzenine ve laik devlete sadakat bekleyen devlet, kadınlara yurttaşlık haklarının erkeklerle eşit biçimde tanınmasından sonra, 1935'te, Türk kadınlarının artık erkeklerle eşit haklara sahip oldukları için, böyle bir örgüte artık gereksinim kalmadığı gerekçesiyle, o sırada varlığını sürdüren ve yüzyıl başının kadın hareketinin cumhuriyetle köprüsünü kuran Türk Kadınlar Birliği'ni kapatarak tabandaki bağımsız kadın hareketine son verdi" (Tekeli, 2009:115-116).

Sonuç olarak, Türkiye'de kadınlara siyasal haklarının tanınmasında dünyadaki gelişmelerin etkisinin olduğunu görüyoruz. O kadar ki diktatörlük eleştirilerinden ve faşist rejimlere benzetilmekten rahatsız olan rejim, kadınlara siyasal hakları tanıyarak hem içerideki muhalif sesleri hem de dışarıdan gelen bu eleştirileri ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Çünkü o dönemde böylesine bir adım ile herkese dünyada yükselmekte olan faşist rejimlerden farklı olduğunu mesajı verilecekti, ayrıca içerideki muhalif sesler de bir nebze susturulabilecekti.

3.Kadınlar Halk Fırkası ve Nezihe Muhiddin

Tam bu noktada Cumhuriyet dönemi Kadın Hareketlerinin önemli bir parçası Kadınlar Halk Fırkası'na da bakmak gerekir. Bunca yaşananlara rağmen haklarını arayan kadınlar yılmamıştır. “Geçmişin mirasının reddi ile birlikte yüzlerin geleceğe çevrilmesi Muhittin’in, kadınları meşru bileşenlerinden biri olarak tanıyan bir toplumsal ve politik düzen tasavvur etmesini mümkün kıldı. 1923’te CHP’nin kurulduğu sırada Muhittin, yıllardır kurduğu hayali gerçekleştirmeye karar verdi: Aydın kadınları birleştirecek bir kadın örgütü kurmak. Muhittin, kendi düşünce tarzını ve politik görüşlerini paylaşan arkadaşlarıyla Kadınlar Halk Fırkası’nı kurdu. Amaçları, kadınları o güne dek toplumun en aşağı tabakası olmaya mahkum eden ‘bu zihniyeti, bu ihmalkarlığı, bu elim vaziyeti değiştirerek demokrasinin ilkelerini hayata geçirmektir”(Baykan ve Ötüş-Baskett, 1999:27).

Nezihe Muhiddin önderliğindeki kadınlar 1923 yılında KHF’yi kurmak için başvurmuştur. Ancak cevap sekiz ay sonra gelmiştir. Bazı düşüncelerden ve seçme ve seçilme hakkı olmamasından dolayı kadınların parti kuramayacağı söylenmiş, parti programı değiştirilerek Türk Kadınlar Birliği kurulmuştur. “Bu ‘bazı esbab-ı mülahazat’ın neyi kapsadığı hiç bir zaman tam olarak öğrenilemedi. Hükümet KHF’nin kurulmasına neden izin vermemiştir? Bu konuda Nezihe Muhiddin en doğru yorumu yapıyor. Hükümet, henüz siyasi haklarını kazanmamış olan kadınların bir parti kurmasına izin verilemeyeceğini öne sürmüştür. Bu görünürdeki nedendir. Muhiddin, 1931’de KHF Tüzüğündeki “taşkın” maddeleri nedeniyle kuruluşun önlendiğini ima ediyor”(Zihnioğlu, 2003, s.148):

“Tetkik ettik (inceledik) henüz siyasi haklarını almamış olan kadınların fırka teşkiline kanunen müsaade edilemeyeceği cevabını aldık. Aramızda bazı hanımlar nizamnamenin (tüzüğün) çok taşkın olduğunu ileri sürdüler. Çünkü bu nizamnamede ‘Kadınlarımızın vazifei askeriyelerini (askerlik görevlerini) ifa edeceklerine’ dair bir madde bile mevcuttu.

. . . Nizamnameyi mümkün olduğu kadar tadil ettik (değiştirdik). Ve cemiyetin ismine de “Türk Kadınlar Birliği” unvanını vererek tekrar vilayete takdim eyledik.

. . . Bu sefer bir hafta sonra vilayet mevcudiyetimizi tastik ve nizamnameyi kabul etti” (Türk Kadını, 101: 148-9: ab, aktaran Zihnioğlu, 2003:148)

“Ancak, Kadınlar Halk Fırkası bir erkek müşavirlik ihdas eder ve başına Fethi Bey’i getirirse de Ankara’nın onayını almayı başaramaz. Ankara tüm ulusu kapsayacak Halk Fırkası hazırlıkları içerisinde. “Bölücü” nitelikte bir fırka günün koşullarına uygun düşmez. Hem “halk fırkası” kuruluş aşamasındaki partinin adıdır. Her ne kadar başına “kadın” sözcüğü eklense de bu adı kullanması doğru olmayacaktır. Parti kuruluş çalışmaları sekteye uğratılan kadınlara cemiyet kurmaları önerilir. Nitekim bir süre sonra yine Nezihe Muhiddin’in öncülüğünde Türk Kadınlar Birliği doğacaktır. Ancak, Türk Kadınlar Birliği de 1935’te İstanbul’da 12. Uluslararası Kadın Birliği Kongresi’ni topladıktan on gün sonra Tek Parti kararıyla kapatılacaktır” (Toprak, 1988:31).

Yaprak Zihnioğlu, KHF’nin kuruluşuna hükümetçe izin verilmemesi konusunda kendi fikirlerini şöyle ifade eder: “Ben KHF’nin kuruluşuna hükümetçe izin verilmemesinin, KHF’nin programının kadınların haklarını geniş kapsamda içermesi ve bu hakları örgütlü ve kararlı bir kadın grubunun savunmasıyla bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Bu örgüt ve programı, iki nedenle Mustafa Kemal ve arkadaşlarının siyasalarına uygun değildi. Birincisi, kadın hakları konusu modernleşme/çağdaşlaşma programının simgesiydi. Hükümet Cumhuriyet’in

çağdaşlığının göstergesi araçsal yönüne ağırlık veriyordu. Öte yandan kadın hakları boyutunu kendisinin çizdiği sınırlar içinde gerçekleştirmek istiyordu. KHF hükümetin kadın hakları programına hem içerik olarak, hem zamanlama olarak bir müdahale niteliği taşıyordu. KHF'nin programından ve kurucularının basındaki açıklama ve yazılarından bu sınırları aşacağı ve bu alanda bir otorite haline geleceği, hatta baskı grubuna dönüşeceği anlaşılıyordu. İkinci olarak Kemalistler, “kadınlara haklarını biz verdik” ibaresiyle özetlenebilecek tutumlarıyla kadın hakları alanının kazançlarını kimseye bırakmayı düşünmüyorlardı. İsim benzerliği ve örgüt biçimi meselesi de bu kararda etkili olabilir ancak bundan da öte bir içerik sorunu vardır. Cumhuriyet hükümeti KHF'nin feminist programını onaylamamıştır. Bunun üzerine Kadın Birliği kurucuları izin alabilmek için KHF'ye göre, örgütün niteliği bakımından, kadın hakları yönünden büyük bir geri adım attı.” (Zihnioğlu, 2003, s. 149).

Kadınlara siyasal haklarını alma yolları kapatılsa da onlar bu haklarından vazgeçmemiş ve bir şekilde haklarını dile getirmeye devam etmişlerdir. Bunun adı Kadınlar Birliği olmuştur, Türk Kadın Yolu olmuştur, kongreler olmuştur ama bir şekilde yine mücadeleye devam etmişlerdir. Ayşegül Yaraman bu konuda şöyle söyler: “Bu gelişme üzerine kurulan ve Kadınlar Halk Fırkası'nın devamı olan Kadınlar Birliği tüzüğünde ise siyasal amaç ve taleplere yer verilmediği gibi, Nizamnamenin üçüncü maddesinde, ‘Birliğin siyasetle alakası yoktur’ içerikli özel bir madde bulunması dikkat çekicidir. Ancak 1925'te yayımlanmaya başlayan Türk Kadın Yolu'nun ilk sayısından itibaren siyasal haklar tekrar gündeme gelmiştir. (Yaraman, 1999:47)

1926'dan itibaren kadınların siyasal haklarıyla ilgili olarak İstanbul'la sınırlı kalmayan bir kampanya yürütülmüş, 1927 Mart'ında yapılan Kadın Birliği'nin İstanbul'daki kongresinin ana gündem maddesini de bu konu oluşturmuştur. Buna bağlı olarak Birliğin Tüzük değiştirme talebi ise İstanbul Valiliği tarafından reddedilmiş, ancak hükümet valinin değişikliği onaylamasını istemiştir. Haziran 1927'de kadınların siyasal hakları konusu yeniden gündeme gelmiş, yapılan konuşmalarda bu hakların tanınmasından yana tutum sergilenmiş, ancak zamanın uygun olup olmadığı ve Kadın Birliği'nin bu amaçla uyguladığı yöntemler nedeniyle sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine yaptığı açıklamada Nezihe Muhiddin, ‘Biz seçim haklarımızı elde etmeye dayalı olan idealimizden vazgeçmiş değiliz. Zira bundan vazgeçersek derneğimizin hiç bir varoluş nedeni kalmaz.’ diyerek, Kadınlar Halk Fırkası olarak kurulduğunda temel aldığı siyasal amaçları derneğe dönüştüğünde reddeden Kadın Birliği'nin o dönemde belli zorluklardan dolayı böylesi bir karar aldığını sezdirmiştir.” ((Demiröz'den aktaran: Yaraman, 2006 s. 48)

Görüyoruz ki KHF'nin kurulmasına izin verilmeyip tüzüğünün “taşkın” taleplerinden arındırılıp TKB'ye dönüştürülmesine rağmen siyasal hak mücadelesi devam etmektedir. Bu da bize bu tüzük değişikliğinin zorunlu bir değişiklik olduğunu gösterir. KHF kurucularının bu haklardan vazgeçmediğini stratejik bir değişikliğe giderek en azından bir birlik altında toplanıp ortak durulduktan sonra tekrar bu haklarını gündeme getirmek niyetinde olduklarını söyleyebiliriz.

Lakin burada bir noktaya değinmekte yarar var: Şeyh Said İsyanı'nın çıkmasıyla birlikte Takrir-i Sükun Kanunu çıkmış, İstiklal Mahkemeleri kurulmuş ve muhalefet susturulmuştur. Peki bu dönemin TKB üzerinde nasıl bir etkisi oldu? Böyle bir ortamda kadınların hak taleplerini devam ettirmeleri çok zordu. Ve söylemlerde de değişiklikler olmaya başladı. Ama yine de taleplerini eskisi kadar gür ve inançlı bir sesle olmasa da dile getirmeye çalışıyorlardı. Çünkü bu ortamda, taleplerini devam ettirmeleri belki böyle mümkün olabilirdi. Bu konuda Zihnioğlu şunları aktarır: “Hükümetin otoriter yöntemlerle muhalefeti bastırmasından sonucu olarak Nezihe

Muhiddin, kanımca, kadın hakları davasını sürdürebilmek için demeçleri ve Kadın Yolu'ndaki yazılarında temkinli, hükümetle çelişkiden kaçınan bir üslubu benimsedi. TKB'nin çalışmalarının ve kadın siyasetinin sürdürülebilmesi için Muhiddin, olumlu propaganda yöntemini de kullandı. Kasım'da basına verdiği demeçte, inkılabtan sonra kadının durumunda ne gibi değişiklikler olduğu hususunda dünya kadın cemiyetlerinin bilgi almak istediklerini duyurdu. Beynelminel Kadın Birliği'nin sorularına TKB'nin yanıtlarını açıklarken, hükümet üyelerinin kadınsız inkılabın mümkün olmadığını kabul ettiklerini belirtti. Devlet ricali TKB ile aynı görüşleri paylaşıyordu. Oysa hükümet yetkilileri böyle bir açıklamada bulunmamıştı. Muhiddin'in bu görüşleri hükümete atfetmesini, kendisinin de belirttiği gibi olumlu propaganda/teşvik olarak değerlendiriyorum. Nezihe Muhiddin ve TKB 1925 yılı boyunca, kadınların ekonomik, sosyal ve siyasal haklarını savunmasını sürdürdü ve Cumhuriyet'in olgunlaşma ve gelişmesine her noktada hizmet edeceklerini, kadınlar olarak Cumhuriyet rejiminin yanında yer aldıklarını sık sık vurguladı." (Zihnioglu, 2003, s.176-177)

1925 yılında muhalefetin susturulmasının etkisiyle 1926 yılı görece daha ılımlıydı. Göze çarpan etkinlik olarak TKB'nin CHF'ye üyelik için başvurular ve siyasal hakları tekrar gündeme getirdiler. Kadın Yolu dergisi ile mücadeleye devam edildi. Lakin yine bu mücadeleye karşı kötülükler eksik olmadı. Gazetelerde köşe yazılarında ve karikatürlerle devam etti.

"1927'de Kadın Birliği, tüzüğüne bir madde ekleyerek (Kadın Birliği'nin siyasal hakların alınması için çalışacağı) kadınlara siyasi haklar sağlamayı amaçlar. Ankara'nın görüşü alınmaksızın tüzükteki bu değişiklik başlangıçta tereddüt uyandırır. Ancak, İstanbul Vilayeti Hukuk İşleri Müdürlüğü sakınca görmeyerek tüzüğü yeni şekliyle onaylar. Yaklaşmakta olan 1927 seçimlerine kadınların da katılması Birlik bünyesinde tartışılır. Üyelerin bir kısmı Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan kadın aday gösterilmesini, diğer bir kısmı ise Anayasa'da yer almadıkça böyle bir girişimin sonuç vermeyeceğini ileri sürer. Çoğunluk kararıyla CHF adına bir kadın aday tespiti uygun görülür. Birlik başkanı Nezihe Muhiddin bu bağlamda 'İnkılapları doğuran hamlelerdir. Bu hamlelerimize her seçimde devam edeceğiz ve nihayet bu hakka bizler de her vatandaş gibi katılacağız. Kanunlar sosyal hayatın ihtiyaçlarına intibak eder' der. Ancak, Anayasa'da seçime katılacak olanların erkek olmaları gerektiği açıkça belirtildiğinden Kadın Birliği'nin dileği geri çevrilir. Bunun üzerine Birlik, İstanbul Vilayeti Hukuk İşleri Müdürü Kenan Bey'i feminist olduğu gerekçesiyle, kadınlar adına Halk Fırkası'na aday olarak gösterir." (Toprak, 1994:5)

1935'te Türkiye'de uluslararası bir kongre toplanmıştır. Uluslararası Kadınlar Birliği, ya da 1935 Türkçesiyle Arşulusal Kadınlar Birliği on ikinci kongresini İstanbul'da yapar. 18-24 Nisan 1935 günleri arası toplanan kongrenin ev sahibeliğini Türk Kadın Birliği üstlenir.

(Toprak, 1994:5) Ancak bu olay rejimden tepki almıştır. Birlik daha sonra, 1935 yılında yapılan 5. Dönem milletvekili seçimlerinde, Meclis'e 18 Kadın milletvekili girmiş ve Türk Kadınlar Birliği de, amaçlarını gerçekleştirdikleri düşüncesiyle, dernek için fesih kararı almışlardır. Burada şuna dikkat çekmek gerekir; uluslararası feminizm kongresini gerçekleştirdiği için rejimden tepki alan ve daha önceki eylemlerinden dolayı rejim tarafından hoş karşılanmayan TKB'nin, 1935 yılında 18 Milletvekilinin meclise girmesi ile amacını gerçekleştirdiği ve o yüzden kapandığı savının çok da doğru olduğu söylenemez. Çünkü seçilen kadın milletvekilleri görünüşte vardılar ve kadınların siyasal haklarını talep eden TKB ile ilgisi olmayan kişilerdir. Rejimin, birliğin eylemlerini hoş karşılamadığı için sus payı olarak bu on sekiz milletvekilliğini vermiş olması ihtimal dahilindedir.

4. Unutturulma

Kadınlar Halk Fırkası olarak kurulduğunda temel aldığı siyasal amaçları, derneğe dönüştüğünde reddeden Kadın Birliği'nin o dönemde belli zorunluluklardan dolayı böylesi bir karar aldığını sezdirmiştir. Bu tavır alıştan itibaren derneğin siyasal iktidarlar arasında belirgin bir anlaşmazlık su üstüne çıkmıştır. Nitekim Meclis tartışmaları sırasında Kadın Birliği'nin konuyla ilgili tutum ve davranışlarına onay verilmemiş, basında da derneğe, siyasi talepleri kastedilerek ılımlaşması önerilmiştir. Siyasal iktidar ve basın bu tutumunun bir uzantısı olarak Eylül 1927'de Nezihe Muhiddin ve yönetim kurulu üyeleri yönetimden uzaklaştırılmış, polis dernek merkezinde arama yaparak idari usulsüzlük gerekçesiyle kayıtları mühürlemiş, bir süre sonra talepleri ve iktidarla ilişkileri açısından ılımlı Latife Bekir Birlik başkanlığına getirilmiştir. (Yaraman, 1999, s.48).

Daha sonra Nezihe Muhiddin bu tür haberlerin konusu olmaya devam eder ve hayatının ileri tarihlerinde yine siyasi şahsiyetlerle yaşamış olduğu bir mücadele, bunun akabinde kurmuş olduğu birliğin beş yüz lirasını kişisel işlerine sarf ettiği iddiasıyla mahkemeye verilir ve bir gazete yazarı da bu haberi "Oh diyoruz, aman kurtulduk." şeklinde verir.(Sözen, 2010)

Nezihe Muhiddin'in Türkiye tarihinden silinmesi süreci mahkemelerle yıldırma, unutturulma ve reddedilişe dayalı bir yol izledi. Muhiddin, hem valilik hem de Türk Kadınlar Birliği tarafından aleyhinde yolsuzluk, sahtekârlık, emniyeti suistimal suçlamalarıyla birbiri ardına açılan davalardan aklanarak değil, 1929 yılındaki yeni Af Kanunu'yla kurtulabildi. Bu davalar kişisel itibarını, yeniden kamuoyu önünde kadın haklarını savunamayacak denli düşürmüştü. Ardından suskunluk dönemi geldi; hiç kimse onu hatırlamak istemiyor, yanına yaklaşmıyordu. Bu dönemde evinde yakın dostlarıyla bir araya geldiği küçük bir çevreye açık olan aylık çay toplantılarını sürdürdü. Roman yazarak, öğretmenlik yaparak geçimini sağladı. Muhiddin'i tanıyan kuşaklar bu pırlıtlı kadının imgesini de beraberlerinde götürerek yavaş yavaş yok oldu. (Zihnioğlu, 2009:6)

"Nezihe Muhiddin'in tasfiyesi ile Kadın Birliği hareketi susturulduktan sonra 1930'a kadar Kadın Birliği'nin bir eylemine rastlanmamış ve adeta bu sessizliğin mükafatı olarak, kadınların belediye seçimlerinde seçme ve aday olma hakkı 3 Nisan 1930'da Belediye Kanunu'nun kabul edilmesiyle tanındı. TKB'nin başkanlığına getirilen Latife Bekir ve dernek yöneticileri İstanbul ve İzmir'de Şehir Meclisi üyelikleri kazanmışlardır. Lakin burada bu kişilerin bu siyasal hakkı yorumlayışları ilginçtir. Belediyeciliği ev içi geleneksel rollerinin bir devamı olarak yorumlamaktadırlar."(Yaraman, 1999:48)

"Latife Bekir, 'belediyecilik her şeyden evvel büyütülmüş bir ev idaresi demektir.' diye açıklamada bulunup böylesine önemli bir kazanımı kadının geleneksel rollerinin uzantısı gibi değerlendirmektedir. Yerel yönetimlere seçilme hakkı, yasal objektif, genel geçer bir nitelik taşıması gerektiği halde siyasal yaşamı ev içi rollerin uzantısı bağlamında değerlendiren edilgen ve siyasal iktidara bağımlı kadınlara seçilme olanağı sağlarken kadın mücadelesinden gelen diğerlerini belediye meclisleri dışında bırakmıştır. Bu gelişmeler bağlamında değerlendirme yapıldığında, dönemin iktidarının kadınların siyasal hakları için mücadelelerine değil, mücadelesizliklerine ve hatta güdümlülüklerine prim verdiği, hatta Cumhuriyet sonrasında Kadın Birliği'nde vücut bulan siyasal mücadeleyi, kuruluşunda ve taleplerin her şeye karşı keskinleştiği bir dönemde dernek içi hizipler oluşturma ve hatta polisiye baskılarla başka

mecralara yönlendirmek istendiği görülmektedir. Diğer bir deyişle, kadınların siyasal eşitlik talepleri çerçevesinde oluşturdukları muhalefet o dönemde yükselen ‘tek örgüt parti’ söylemine paralel olarak edilgen bir konuma itilmiştir. Oysa kadınların talepleri iktidarın 1930’ların ilk yarısındaki çıkarlarıyla örtüşen çözümlere (kadınların siyasal haklarının yasallaşması) yöneliktir; Şirin Tekeli’nin savına göre kadınların siyasal haklarını yasalaştırmak dünyada aynı yıllarda ivme kazanan diktatörlüklerden farklılığı kanıtlamak için o günkü siyasal yöneticilerin kullandıkları bir araç olmuştur.” (Yaraman, 1999:49)

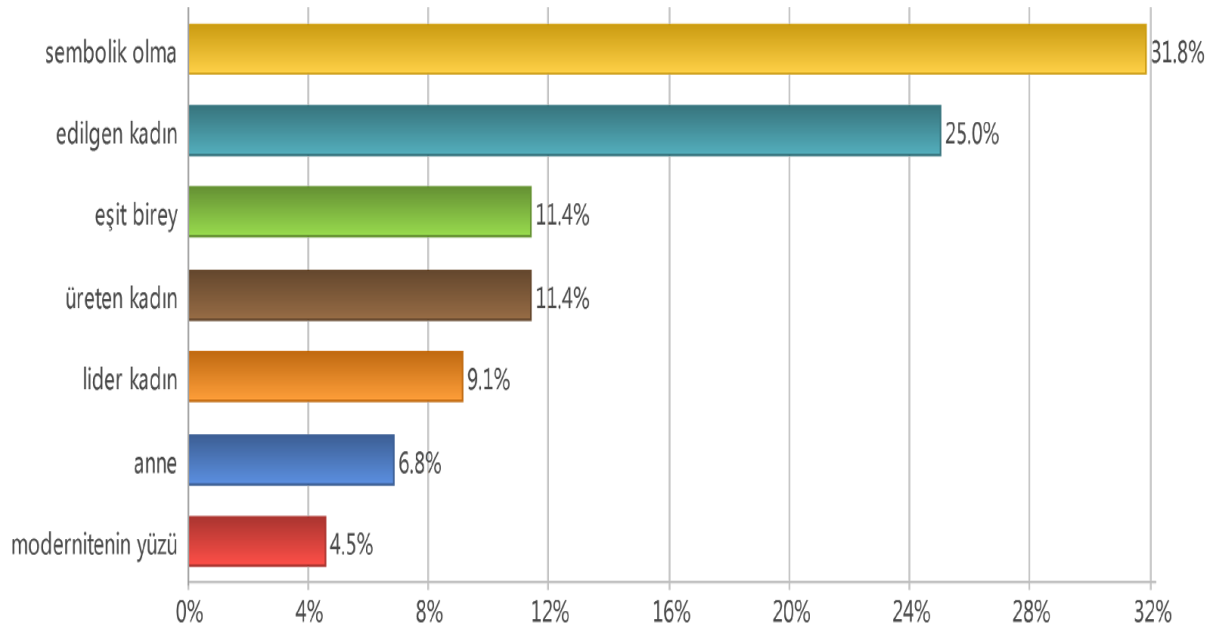
5. Araştırma Bulguları

Yapılan literatür taramasından kod ve alt kod oluşturmak yerine saha çalışmasından çıkan verilerden hareketle kodlar ve alt kodlar oluşturulmuştur. Görülmüştür ki saha çalışmasından çıkan kod-alt kod’lar literatür taraması ile benzerlikler göstermektedir. Saha çalışması ile ilgili detaylı bilgi yöntem kısmında verildiği için burada yöntemle ilgili olarak bir kaç şey söylemekle yetineceğiz. Saha çalışmasından elde edilen veriler MAXQDA 12 programı kullanılarak kod ve alt kodlar programa girilmiş ve grafikler çıkartılmıştır. Kalın çizgiler kodlar ve alt kodlar arasındaki ilişkinin yoğunluğunun yüksek olduğunu, ince çizgiler ise zayıf olduğunu göstermektedir. İnce ve kesik çizgiler, alt kodlar arasındaki ilişkileri göstermektedir. Yapılar, aktörler, katılım ve kadın imgesi olmak üzere 4 kod oluşturulmuş bu kodlar alt kodlarla desteklenmiştir.

Literatür çalışmasında kadınların seçme ve seçilme hakkının bir lütuf değil kazanılmış bir hak olduğunu ileri sürdük. Bu bölümde, araştırma bulguları ile öne sürdüğümüz iddia arasındaki korelasyona bakacağız.

Grafik 1 Kemalist ide

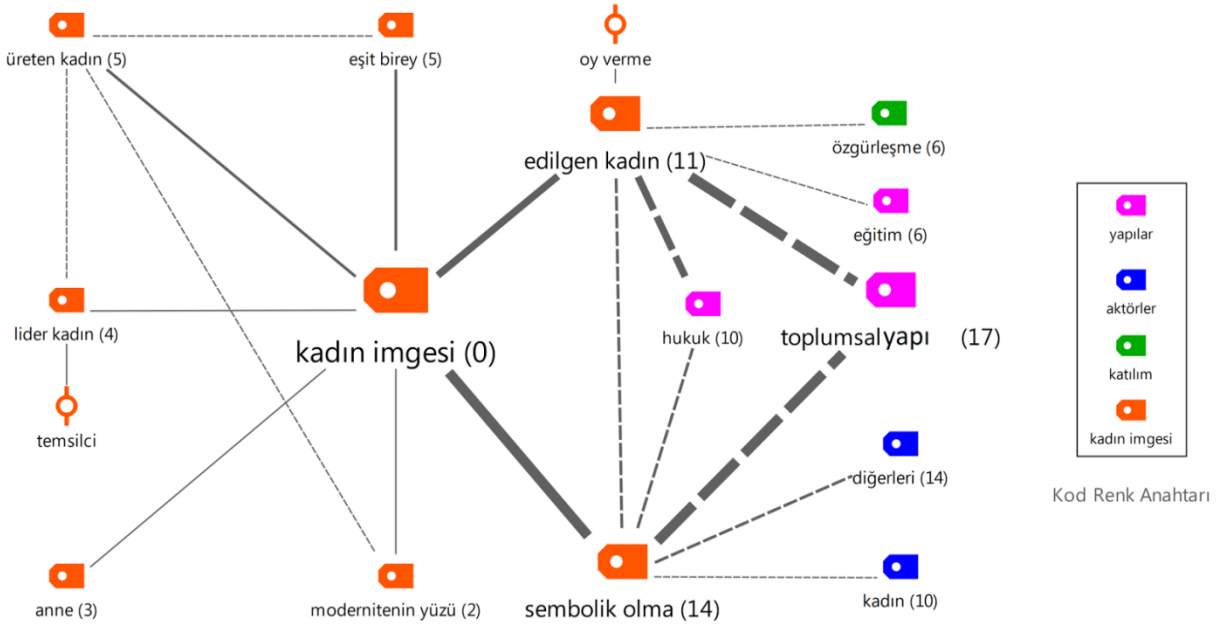

lojide kadın imgesi: Kemalist ideolojide kadın imgesinin partiler ve STK'lar gözünde ne olduğunu araştırdığımız bu kısımda 7 popüler cevapla karşılaştığımızı görüyoruz. Tabloda da görüldüğü üzere kadın imgesinin sembolik kaldığını ve pratikte hala kadının edilgen olduğu %56 ile açık ara önde. İlginç bir nokta ise doküman incelemesinde kadın üstüne biçilen anlamın “annelik misyonu”, “modernitenin yüzü” ve “eşit bir birey” üzerinde yoğunlaştığını görüyoruz. Bu halde yaptığımız araştırmanın sonucu bize Kemalist ideolojide kadına yüklenen anlamın toplum nezdinde çok fazla karşılık bulmadığını gösteriyor. Aksine kavramların sembolik olduğu ve kadının edilgenlikten kurtulamadığı ifade ediliyor.

Grafik 2 Kadın İmgesi

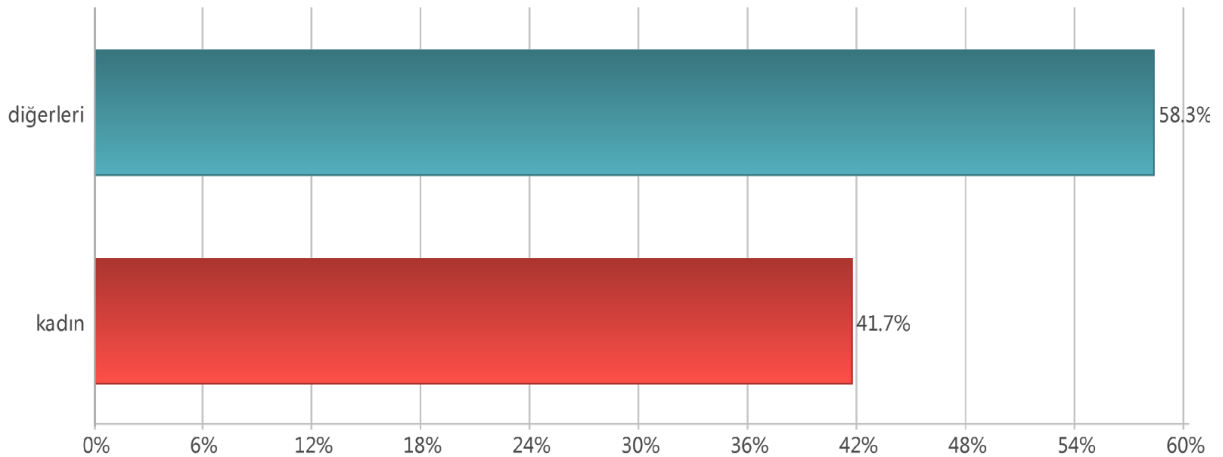
Kadın İmgesi Kod-Altкод Modeli

Kod-Altкод Modeli: Kadın imgesi kodunun diğer kodlar ve alt kodlarla olan ilişkisine baktığımızda toplumsal yapı ve hukukun, edilgen kadın ve sembolik olmayla güçlü bir ilişkisi olduğu gözümüze çarpıyor. Sembolik olmadan bahsederken, sembolik olmanın kadınlara seçme ve seçilme hakkının yasallaşması sürecinde rol alan aktörlerle bağdaştırıldığını görüyoruz. Bunun yanı sıra toplumsal yapının ve hukukun etkisi dışında kadının edilgenliğinde eğitimin de etkisine değinildiğini görüyoruz. Katılım kodunun alt kodu olan özgürleşme ile kurulan bağlantı ise bize ne kadar aktif katılım o kadar özgür, kendini ifade edebilen kadın ve dolayısıyla edilgenlikten kurtulan kadın olduğunu gösteriyor.

3520

Grafik 3 Aktörler Kod

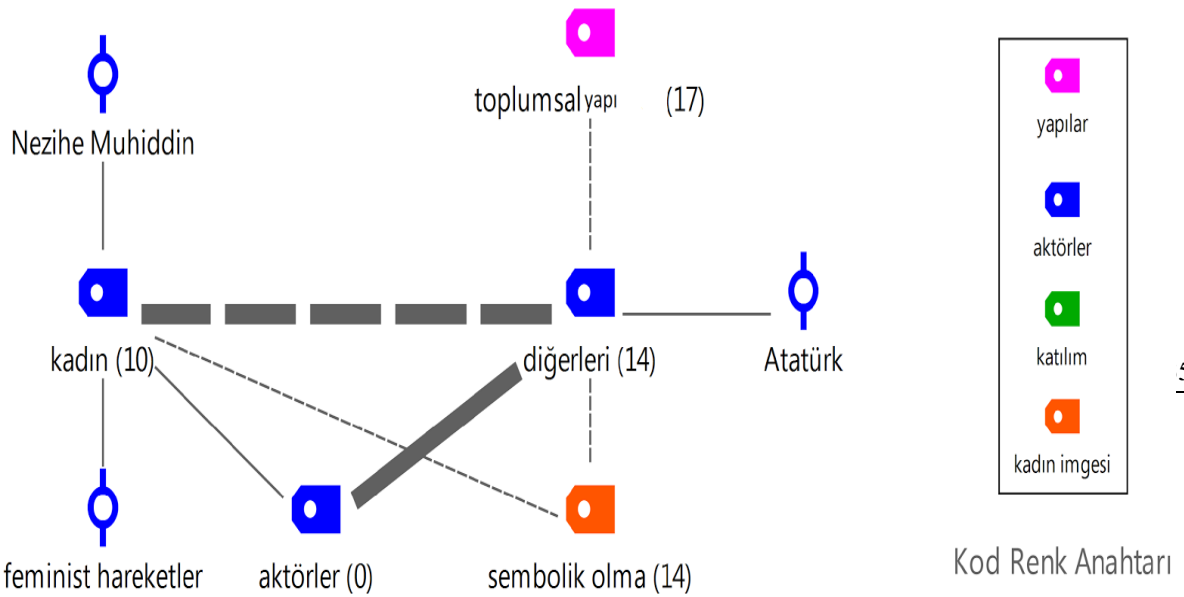

: Kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesinde rol oynayan aktörlerin kim olduğunu sorduğumuzda arada %17 lik kadar bir farkla diğer aktörlerin daha etkin olduğunu ifade edildiğini görüyoruz. Diğer aktörler arasında en fazla öne çıkan isim ise Mustafa Kemal

Atatürk. Doküman incelemesinde ortaya koyduğumuz kadın mücadelesinin dört büyük parti ve ilgili STK'lar gözünde de etkili olduğu %41.7'lik bir oranla karşımıza çıkıyor. Fakat araştırmanın temel sorusuna dönersek hak mı lütuf mu olduğu noktasında lütufkar kaldığını söyleyebiliriz.

Grafik 4 Aktörler Kod

Aktörler Kod-Altкод Modeli

521

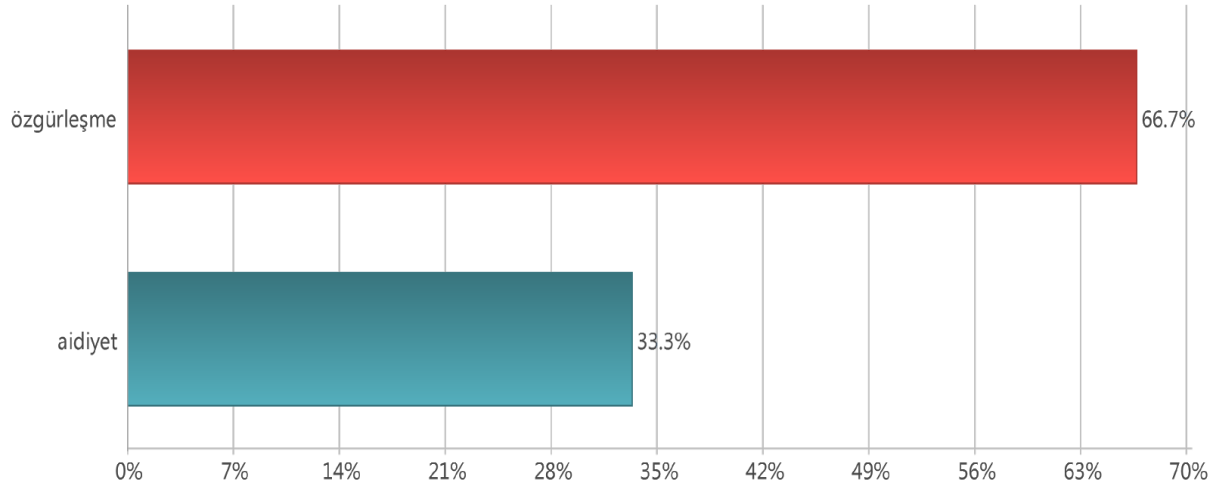
Altкод Modeli: Aktörler kodunun diğerleriyle olan ilişkisine baktığımızda kadın aktörlerde en popüler cevapların Nezihe Muhiddin ve feminist hareketler olduğunu görüyoruz. Diğer aktörlerde ise daha önce bahsettiğimiz gibi Mustafa Kemal Atatürk önde geliyor. Aynı şekilde bu kod-alt kod modelinde de aktörlerin etkililiğinde toplumsal yapının etkili olduğunu ve dolaylı olarak kadın imgesine yüklenen anlamların sembolik olmasıyla ilişkili olduğunu görüyoruz.

Kadınlara seçme ve seçilme hakkı verildi ya da alındı tartışmasını bir kenara bırakırsak, bunun devamında kadınlara ne şekilde bir etkisi oldu sorusunu sormak gerekir. Çalışmada ortaya çıktığı üzere sembolik mi kaldı? Eğer öyleyse bunun altında yatan sebep neydi? Bunu araştırdık ve "etkililik" teması altında "katılım" ve "yapılar" kodu oluşturularak hukuksal yapının, eğitimin, toplumun sosyokültürel yapısının bunda ne ölçüde etkili olduğunu saptamaya çalıştık.

Grafik 5 Katılım Kodu

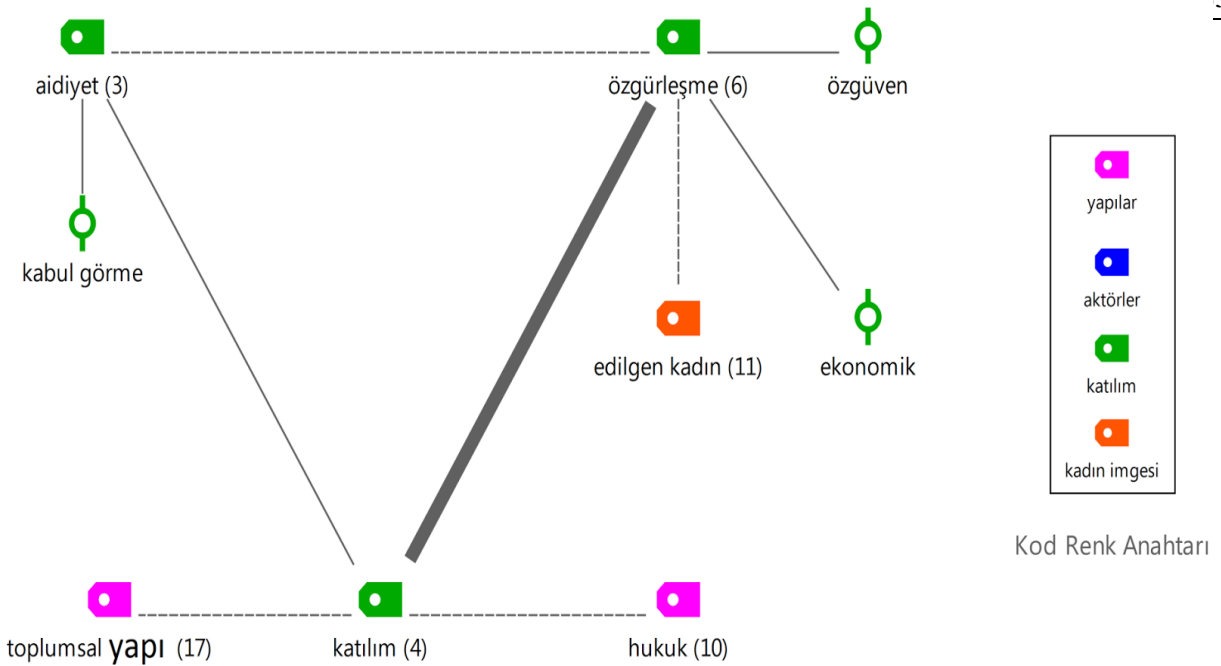

Siyasal katılımın kadınlara ne kazandırdığını sorduğumuzda aldığımız en popüler iki cevap ise katılımın sağlanmasının kadını özgürleştirdiği ve devlet nezdinde kendini kabul görmesi, özgüven idi.

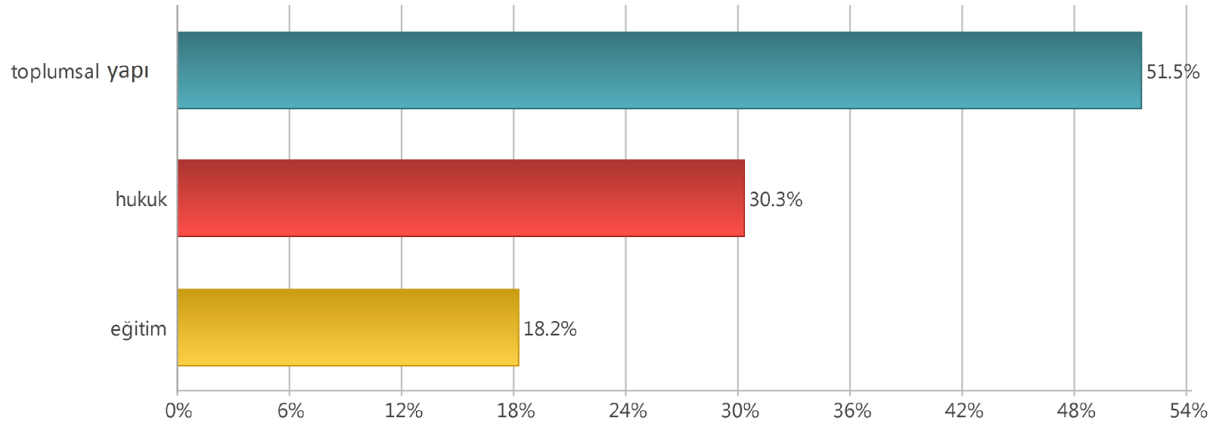
Grafik 6 Katılım Kod-Altкод Modeli

Katılım Kod-Altкод Modeli

Altкод Modeli: Analizde de görüldüğü gibi yine toplumsal ve hukuki yapı katılımı ilişkilendirilmiş. Önceki tabloda ortaya konulduğu gibi katılım kodu en fazla özgürleşmeyle birlikte anılmıştı. Bu ve önceki tablolarda da özgürleşmenin kadının edilgen kalmasıyla ilişkili olduğunu görüyoruz. O halde siyasal katılım ile kadının edilgen yapısı arasında dolaylı bir ilişki vardır diyebiliriz.

Grafik 7 Yapılar Kodu

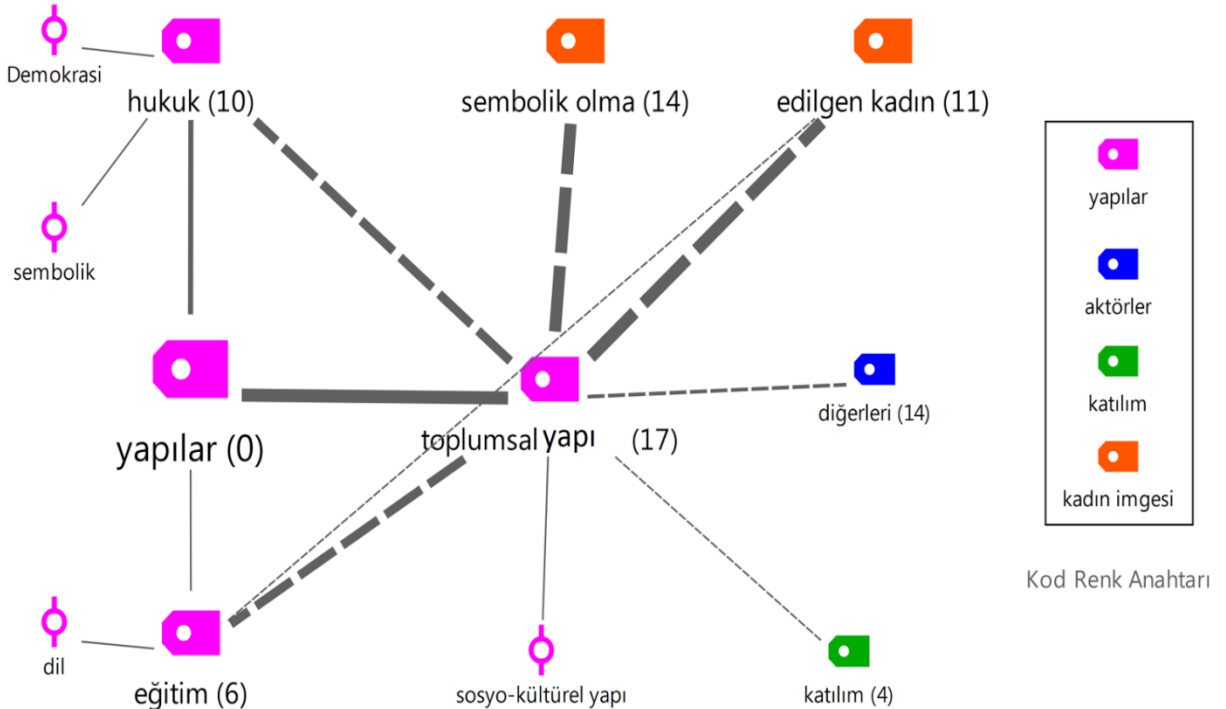

Yaptığımız görüşmeler esnasında ortaya çıkan en önemli bulgu siyasal hakların kazanımında eğitimin, toplumsal ve hukuki yapının oldukça etkili olduğunun altı çizilmesiydi. Toplumun sosyokültürel yapısının bu ilişkide %51 ile büyük rol oynadığını görebiliyoruz.

Grafik 8 Yapılar Kod-

Yapılar Kod-Altкод Modeli

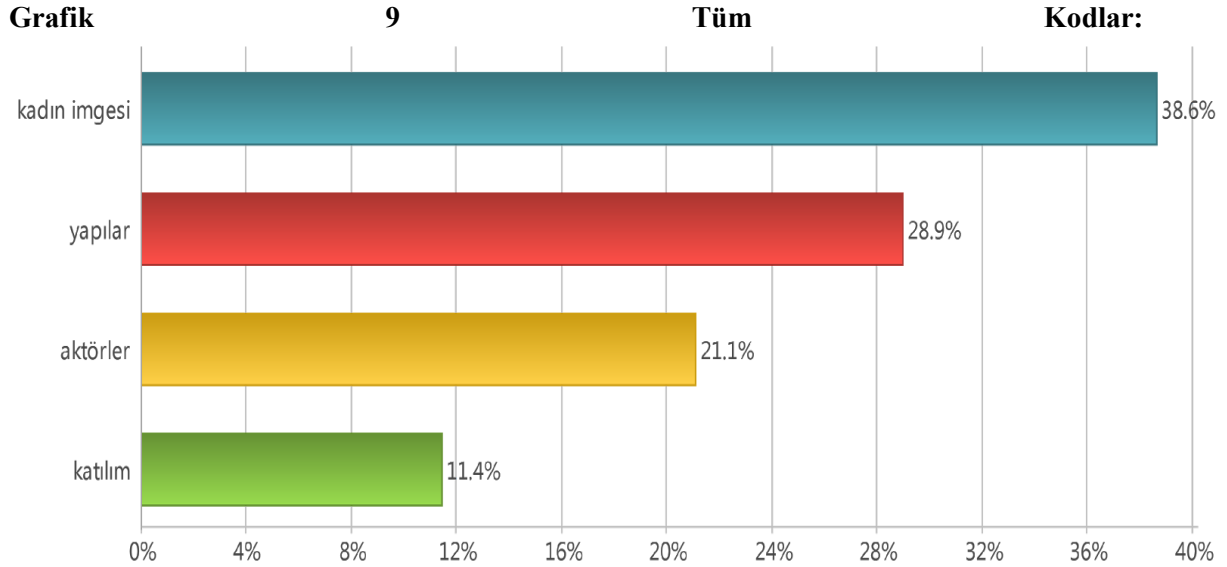
523

Altкод Modeli: Önceki tablolarda yapılar kodunun diğer kodlarla olan güçlü ilişkisini ortaya koymuştuk. Burada ayrıca bahsedilmesi gereken konu şudur: Görüşülenler tarafından hukuksal birkaç uygulamanın eksik kaldığı ve bazı yasaların sembolik kaldığı vurgusu yapılmıştır.

Diğer bir dikkat çekici ayrıntı ise eğitimde ayrıştırıcı bir dil kullanımının kadının edilgen kalmasına yol açtığıdır. Bu konuda görüşülenlerden birisi şöyle der: “Bugün bize ilkokulda öğretilen ali ata bak, emel ılık süt iç bile bir toplumsal cinsiyetçiliğin göstergesidir. Eğitimin en başından en sonuna kadar bizim ayrıştırıcı bir dil kullanmamamız gerekiyor. Sırf böyle olduğu için biz evdeki çocuğa bile ne erkeği ne kadını anlatabiliyoruz. Kendi çevresinde kabul edilebilmek için o da aynısını yapıyor.”

3524

apılan araştırmaya genel bir çerçeveden bakacak olursak en çok üzerine düşülen konunun kadın imgesi olduğunu görürüz. En az vurgu ise katılım üzerine olmuştur. Burada şu noktaya değinmekte fayda var: Kadın imgesinde aldığımız en popüler cevap “sembolik olma” ve “edilgenlik” idi. Belki de görüşme yaptığımız kişilerden birinin dediği gibi “daha nasıl yaşayacağına karar veremiyor ki siyasal katılım sağlasın.”

6. Sonuç

Kadınlara siyasal haklarının dünya kadınlarından önce verildiği bunun için Cumhuriyetin kurucularına minnet borçlu olduğu görüşünün tartışmalı olduğu bugünkü araştırmalar sayesinde gösterilmektedir. Öyle ki, Ülkemizde 1980'lere kadar kadın hakları konusunda tarihsel araştırmalar yapılmamıştır. Çünkü bırakın erkekleri sosyal bilim alanındaki kadın araştırmacılar, akademisyenler bile bu görüşün su götürmez bir gerçek olduğu kanısında idiler.

Cumhuriyetin kurulmasından önceki Osmanlı hareket-i nisvanının unutturuluşu da resmi söylemin tartışmalı olduğunu destekler niteliktedir. Çünkü nasıl ki Türk modernleşmesi Cumhuriyetle aniden ortaya çıkan bir şey değilse, kendinden öncekilerin üzerine inşa edilmişse, Cumhuriyet döneminin bastırılan kadın hareketi de Osmanlı kadın hareketlerinin miras edinmiştir. “Cumhuriyet kızları” imgesiyle bu geçmiş unutturulmuş kadınlara hakları cumhuriyetin kurucuları tarafından verildiği öğretilmiştir. Cumhuriyetle birlikte kadınlar çok önemli haklar elde ettiler. Lakin, Kemalist ideolojide kadının araçsallığı ön plana çıkmakta, kadınlar modernleşmenin simgeleri, taşıyıcıları, aktarıcıları olarak görülmektedirler.

Cumhuriyet dönemi modernleşmesi, Tanzimattan beri devam eden modernleşmeden farklı olarak sadece devletin yapısını batı tarzında değiştirmekle kalmıyor, toplumsal yaşama da müdahale ediyordu. Bu yüzden kadın da laiklik kapsamında değerlendiriliyor ve Cumhuriyet öncesi kadın hareketleri unutturulup yeni bir kadın tahayyül edilerek “cumhuriyet kızları” oluşturuluyordu. Çünkü Osmanlı döneminde kadının dinin etkisinde kurtarmaktan öte inançları ile birlikte toplumsal yaşama girmeleri desteklenmiştir. Cumhuriyet döneminde ise kadının dinin etkisinden kurtulması gerektiğinden dolayı da kendinden farklı bir kadın tahayyül eden Osmanlı kadın hareketleri unutturulmuştur.

Yaptığımız araştırmanın amacına paralel olarak belirlediğimiz temalarda ortaya çıkan bulgulara göre; kadınlara seçme ve seçilme hakkının yasallaşması sürecinde yapılan doküman incelemesine zıt olarak lütufkar olduğu saptanmıştır. Doküman incelemesiyle hem zıtlık hem paralellik gösteren bir tema da Kemalist ideolojideki kadın imgesidir. Zıtlık gösterdiği nokta şudur ki resmi tarihte söylemler kadının modernitenin yüzü olduğu ve her şeyden öte çağdaş neslin bakıcılığını üstlenen bir annelik misyonu olduğu üzerine olsa da görüşme tekniğiyle elde edilen bulgular bu yönde değildir. Tam olarak doküman incelemesiyle paralellik gösterdiği nokta da budur ki; daha çok bu söylemlerin sembolik kaldığını ve kadının hala daha edilgen kalmaktan kurtulamadığıdır. Devamında ise etkililik temasını göz önüne aldığımızda siyasal katılımın kadını özgürleştirdiği ve devlet nezdinde kendini kabul gördüğü kazanımının olduğu söylenirken yine de uygulamada eksikliklerin olduğu ve bunun kaynağının daha çok toplumun sosyokültürel ve hukuki yapısı ile eğitimden kaynaklı olduğu ileri sürülmüştür ve doküman incelemesinde ortaya koyduğumuz sorunlarla örtüşmektedir.

3525

Yapılan saha çalışmasında ise, oluşturulan kod-alt kodlar ile literatür taramasından elde edilen bulgular arasında benzerlikler olsa da, çalışmanın ana teması olan “bir lütuf değil kazanılmış bir hak” ile saha çalışmasından çıkan sonuç olan “lütuf” arasında negatif bir korelasyon vardır.

Araştırmamız, maddi imkansızlıklar ve zaman kısıtından dolayı sadece Çanakkale iliyle sınırlı kalmış ve veri toplamada birtakım sıkıntılar yaşanmıştır. Dolayısıyla araştırmanın kapsamı genişletilerek daha fazla veriyle daha güvenilir sonuçlara ulaşılabilir.

Bu çalışmada Türk kadınlarının pasif kalmadıklarını, hakları için mücadele ettiklerini ve unutturulmaya çalışılan bu mücadelenin detaylarını vermeye ve saha çalışması ile bunu desteklemeye çalıştık.

Kaynakça

Akyol, Hüseyin.(2006) Söke söke aldılar, <https://bianet.org/bianet/siyaset/142597-soke-soke-aldilar> adresinden erişildi.(ET:04.02.2017)

Alkan, Mehmet Ö.(2006). Türkiye’de seçim sistemi tercihinin misyon boyutu ve demokratik gelişime etkileri. Anayasa Yargısı Dergisi, 23, 2006, s.133-165.

Arat, Yeşim.(1998), Türkiye’de modernleşme projesi ve kadınlar, Bozdoğan, S ve Reşat, K. (Ed.). Türkiye’de modernleşme ve ulusal kimlik, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Ataman, Narinç.(1999). Erken Cumhuriyet Döneminde kadın kimliğinin oluşumu, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Bakacak, A. G.(2009). Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme, Atatürk Yolu Dergisi, 44, 627-638.

Baykan, A. ve Ötüş-Baskett, B.(1999). Nezihe Muhittin ve Türk Kadını 1931. İstanbul: İletişim Yayınları.

Biriciklioğlu, H. (2006), Türk modernleşmesinde kadın, Second International Conference on Women's Studies (EMU-CWS, 2006).

Bora, Aksu.(2011). Rejimin Döpiyesli Kadınları, Kaynar, M. K.(2011) Resmi Tarih Tartışmaları-10, Türkiye Ortadoğu Vakfı: Özgür Üniversite Yayınları.

Caporal, B.(1982). Kemalizm'de ve Kemalizm sonrasında Türk kadını, Ankara:Türkiye İş Bankası Yayınları.

Çakır, S. ve Tekeli Ş.(2009). Siyaset biliminde yeni bir soluk, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 40, 109-118.

Durakbaşa, A.(2002). Halide Edip Türk modernleşmesi ve feminizm, İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdoğan, M.(2012). Türkiye'de anayasalar ve siyaset, Ankara: Liberte Yayınları

Göle, N.(2011). Modern mahrem. İstanbul: Metis Yayınları.

Hür, A.(2007). Kadınlar mebus olmak istiyor!, <http://www.haksozhaber.net/kadinlar-mebus-olmak-istiyor-5944yy.htm> adresinden erişildi.(ET:05.02.2017)

Hür, A.(2012). Nisa taifesi ve Kadınlar Halk Fırkası, Radikal Gazetesi <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/nisa-taifesi-ve-kadinlar-halk-firkasi-1111218/> adresinden erişildi.(ET:05.02.2017)

Konan, B.(2011). Türk kadınının siyasi hakları kazanma süreci, AUHFD, 60 (1), 157-174.

Mardin, Ş.(1991). Türk modernleşmesi, İstanbul: İletişim Yayınları.

Sözen, E.(2010). Kadının siyasete katılımı ve medya duyarlılığı, http://edibesozen.blogspot.com.tr/2010/11/kadinin-siyasete-katilimi-ve-medya_09.html adresinden erişildi.(ET:04.02.2017)

T.B.M.M Zabıt Ceridesi, 3.4.1339 (1923), Devre I, Cilt: 28: s.326, İctima Senesi: 4, 17. İctima.

Tekeli, Ş.(1979). Türkiye'de kadının toplumsal hayattaki yeri, Türk Toplumunda Kadın Derleyen Nermin Abadan UNAT, 1979, Ankara.

Tekeli, Ş.(2009). Siyaset biliminde yeni bir soluk, İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 40, 109-116, Mart 2009.

Tokuroğlu, B.(2004). Özgürleşemeyen Kadın, Ankara: Odak Yayınları.

Toprak, Z.(1994). Türkiye'de siyaset ve kadın, Kadınlar Halk Fırkası'ndan Arslulusal Kadın Birliği Kongresine 1923-1935, İ.Ü. Kadın Araştırmaları Dergisi, 2, 1994, s. 5-13.

Toprak, Z.(1988). Halk Fırkası'ndan önce kurulan parti Kadınlar Halk Fırkası, Tarih ve Toplum Dergisi, 51, 30-31.

Yaraman, A.(1999). Bir demokrasi tartışması, Türkiye’de kadınların siyasal temsili, Ankara: Bağlam Yayınları.

Yaraman, A.(2006).72 yılın ardından: Kadını içermeyen siyaset. Toplumsal Tarih Dergisi, 156, 14-22.

Yavuz, H.(2012). Kemalist ideoloji, kadın özgürlüğü ve 'Devlet Feminizmi', 14 Mart 2012 <http://www.timeturk.com/tr/makale/hilmi-yavuz/kemalist-ideoloji-kadin-ozgurlugu-ve-devlet-feminizmi.html> adresinden erişildi.(ET:20.01.2017)

Zihnioğlu, Y.(2009). Çağdaş Türkiye Tarihi Seminerleri 21 Şubat 2009, Osmanlı Bankası Arşive ve Araştırma Merkezi Yayını.

Zihnioğlu, Y.(2003). Kadınsız inkılap. İstanbul: Metis Yayınları.

